

~א, אל"ף

יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף, לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה... [שמות י כא]. אלפין – עיינין דומין בקריאתן [שבת קג:].

*בספר ויקרא א יא זעירא, בדה"א א יא רבתי. במקרא מופיע אל"ף דגושה בפסוקים הבאים בלבד: ברא' מג כו, ויקרא כג יז, איוב לג כא, עזרא ח יח. צפניה א ב. ראה אגל, איתן ב, פדע

~אא

*עיינין בערוך ערך אא

~אב, אבי, אבות (א)

#א.אלאב לפרעה – לחבר ולפטרון [ברא' מה ח].

#ב.אבי – כמו אדוני [מ"ב ה יג].

#ג.שר העיר [דה"א ז לא], אבי זיף – שר של זיף... [דה"א ב מב]. אבי ירקעם – כל אבי שנאמר כאן, שר של אותה העיר הכתובה בסמוך [דה"א ב מד]. אבי תקוע – שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה [דה"א ב כד].

#ד.אָבִי – אבי אתה הקב"ה אב לכל, הלוואי... ואף לבנ"א דיבר הכתוב כן, כמו (מ"ב ה יג) אבי דבר גדול. ד"א אבי, כמו (קהלת יב ה) ותפר האבינונה, לשון רצון, כך חיברו מנחם, וכן פתרונו: אבי יבחן איוב עד נצח... [איוב לד לו, עיי"ש]. בן הייתי לאבי – להקב"ה... ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן, שנאמר (ש"ב ז יד) אני אהיה לו לאב... [משלי ד ד]. בן חכם ישמח אב – הקב"ה... ד"א אביו ממש [משלי י א]. אביו – הקב"ה [משלי כח כד].

*בגמרא ברכות לה ע"ב נאמר: אין אביו אלא הקב"ה שנאמר (דברים לב ו) הלא הוא אביך קנך. יש מפרשים במשמעות "הלוואי". +מ"מ: ש"א כד יא.

#ה.אָכְשֵׁם שהתלמידים קרויים בנים, כך הרב קרוי אב, שנאמר (מ"ב ב יב) אבי אבי רכב ישראל [דברים ו ז]. אבי אבי – רבי רבי [מ"ב ב יב].

*אבי אבי ת"י רבי רבי. עיינין במגילה יג ע"א שמשו רבינו נקרא אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות. במדרש תנחומא וישלח א' נקרא לבן הארמי "אב הרמאים". +מ"מ: סוכה מה ע"ה ד"ה יותם. ראה בן, יולד

#ו.אָרָאשִׁית לאבות – ראשי בית אב ממשפחות הכהנים [נחמיה יא יג]. אין אבות לגוי [ברא' כ יב].

*+מ"מ: דה"א כד לא

#ז.אָבוּתֵינוּ – אנשי כנסת הגדולה [ב"ב כה]. דור המדבר [תענית כו]. הנביאים נקראים אבות, כמו שנאמר באלהיו (מ"ב ב יב) אבי אבי רכב ישראל [דברים לב ז]. אבותם – אברהם יצחק ויעקב [תהלים עח יב]. האבות לעולם עליונים נקראו שהן קדמו [סנה' עה:].

אבות עולסנקראים אברהם יצחק ויעקב. עיינין עדויות פ"א מ"ד. +מ"מ: איוב לד ד"ה אבי אתה. ראה אבא ד, אבינוה

#ח.אָבִי בֵּית דִּין – בניהו בן יהוידע [ברכות ד. בהיפוך]. רב נחמן [סוכה י: בהיפוך]. מר עוקבא [גיטין סב:], רבי נתן [ב"ק נג. ב"מ קיז:].

*+מ"מ: גיטין סז ע"ב ד"ה ילתא. ראה אביר, דיין #ט.אָבִי הַטּוּמָאָה – כגון טמא מת או זב או מצורע שהן בטומאת אבות [סוטה כט]. אב הטומאה – מי שנגע במת, דמת עצמו אבי אבות הטומאה [במד' יט כב, ב"ק ב:]. מת הוא אבי אבות הטומאה [שבת סו:].

*אב הטומאה הוא דבר המטמא אדם וכלים בנגיעה, כגון טמא מת, שרץ וכו'. אבי אבות הטומאה מובא ג"כ ברש"י פסחים יד ע"ב וחולין ג ע"א, ובה"ר מציינין שביטוי זה כלשונו אינו מצוי בתלמודים, ור' אליהו שולזינגר (יד אליהו) מעיר שלפי מיעוט בקיאותו מופיע ביטוי זה לראשונה ברש"י, וגם הרמב"ם לא מביאו. אך בח"ד של ה"ר עמ' ת"ע חוזר בו וכותב שמצא את הביטוי בסילוק הקרובות שכתב הקליר לפרשת פרה וכידוע חי הקליר זמן רב לפני רש"י. בספר ערכי הקודש ח"ב מציינין לספר החינוך מצוה רפ"ז וז"ל: וגוף האדם המת פירשו חכמים שהוא אבי אבות הטומאה... עיי"ש. על האמירה מעשה אבות סימן לבנים עיינין בספר נתיבי מאיר (רפ"ד) עמ' 43 שכנראה המקור הכי קדום לאמירה בלשון זה היא בספר מזבח הזהב לר' שלמה ב"ר מרדכי ממעזריץ (באזל, שס"ב), ולאחריו המהרש"א בחגיגה ה ע"ב (לובלין, שע"ב), וכן שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סע"ה. עיינין בענין מימרא זו בספר אלפא ביתא תניינא דשמואל זעירא עמ' 583. +מ"מ: כלים פ"א מ"א. ראה טמא א

#י.אָבִי יוֹשֵׁב אֶהָל וּמִקְנָה – הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים [ברא' ד כ].

@בהלכות שבת יש ל"ט אבות מלאכה שהם מקבילות למלאכות שנעשו במלאכת המשכן. בהלכות נזיקין ישנן ד' אבות נזיקים: השור, הבור, המבעה וההבער. +מ"מ: סוכה נא ע"ב ד"ה אבותינו, סנה' לט ע"א ד"ה אבות. ראה אבא, אב, אוב, בן אדם. דיין, הר, טבול, יולד, ילד א, נאנאי, תקוע. אב חורג - ראה פאפי

~אב (ב)

#א.אָבָאָבּוּ – בלחלוcho ובפריו [איוב ח יב]. בָּאָבִי הַנַּחַל – לחלוחית מעשים טובים [שה"ש ו יא]. מאיבו של אילן – מפרי, כלומר מענפיו הרכין ודקין... [בד"ה ולא מחודדו]. ל"א, מחובו – ממחבואו, מקום שיש ענפין הרבה, דהיינו באמצע גבהו... מתשובות הגאונים [ב"ק פא:].

*לפי הרד"ק השרש הוא אבב. ראה אבה א

#ב.אָבְאִיבִיָּהּ – בעודה מחוברת... בקרקע [חולין נח. סז:].

*ראה חב, אביב

~אבא (א)

#א.אָרֵב [יומא פז:], שמואל היה קורא לרב אבא לכבודו [ברכות מז. חולין לח.], הכי קרי ליה שמואל (לרב) דרב הוה עדיף מניה [חולין מה:], משום דקשיש מניה קרי ליה (שמואל לרב) אבא, כמו לשון נשיאי

של שמואל [ברכות יח:], אבא אומנא – מקיז דם [תענית כא:].

*מ"מ: יומא פח ע"א ד"ה דיה, סוכה כו ע"א ד"ה רבי יוסי, ב"ב נו ע"ב אבא חלפתא, זבחים נח ע"ב ד"ה ורב שרביא, בכורות כו ע"א ד"ה אמר רבי יוסי.

#ט.התינוקות קורין לאבי אביהן אבא [במד' י כט].
@ראה אבדן, חוני, מר ג, תינק

~אָבא (ב)

יער [מו"ק יב: נדרים סב: ב"מ קז: קת. סנהדרין לט ב, סט:]. יער לחתוך עצים [כתובות עט:].

*בגמרא שבת קמ ע"ב מובא דובין כיתוניתא לזבין מדנהר אבא, ורש"י מפרש: מאותו מקום שפשתנו יפה.

~אבגינוס

אדם חשוב... [ש"א א א בהיפוך], חשוב [תהלים קלב ו].

*ראה אפרת, קרקפנא, שושבין

~אָבגָתָא

*אחד משבעת סריסי אחשורוש (אסתר א י). ראה סריס

~אָבד, אָבד, אָבדה, אבידה

#א.כלי אובד – ההולך לאבד (נ"א לאבוד). כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר שהוא אבד אותה, אלא האבידה אובדת ממנו, כד"א (דברים כב ג) אשר תאבד ממנו, (יחז' לד ד) האבדת לא בקשתם [תהלים לא יג]. נסתלק [ר"ה לא]. עדי אבד – כן פירש דניאל (ז יא) עד די קטילת חיותא והובד גשמה [במד' כד כד, עיי"ש פסוק כ].

#ב.אבודין – נחסרים והולכין [פסח' יג].

#ג.דבר האבד – שיש לו הפסד אם לא יעשנה לאותה סחורה... כלומר כסחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה [מו"ק י:].

#ד.אבדה דרך שדהו – שכחו על איזה מן הרוחות היתה דרך השדה [יבמ' לז:].

#ה.אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו, אלא הוא עצמו הולך לאיבוד, כמו (תהלים קיט קעו) תעיתי כשה אובד, וכמו (שם לא יג) הייתי ככלי אובד [איוב ד יא], אין קרוי אובד אלא דבר שהוא עצמו אובד, כמו (תהלים לא יג) ככלי אובד, וכן (שם קיט) תעיתי כשה אובד, (וכן ירמ' נ ו) צאן אובדות [איוב כט יג]. אבדה – (הכוונה ל)השבת אבידה [קדושין לד:].

#ו.תנו שכר לאובד – מי שסופו לאבוד (כלומר אדם) רשע [משלי לא ו], אדם מת בעונו ונטרד [איוב כט יג], רשע [עירובין סה. עיי"ש בגמרא].

@עין במדרש תלפיות ענף אבידה. +מ"מ: ברא' ו ד, מיכה ד ה,

ורבי [יבמות נז:]. רב – כך היה שמו, כדקרי ליה בחולין [קלז:] אבא אריכא... ואמרינן בנדה (כד:) רב ארוך בדורו היה. והאי דקרי ליה רב כמו שקורין לר' יהודה הנשיא רבי בא"י, קרו ליה נמי בבבלי רב. וכן מצאתי בספר ערוך המובא מרומא [ב"ב נב:], רב קרי אריכא שארוך בדורו היה [חולין קלז:].

*כידוע רש"י לא ראה את הערוך (למרות שחיו באותה תקופה), והביאור בב"ב הוא מהרשב"ם שכנראה כן ידע מהערוך כפי שמביאים אותו כמה פעמים בתוספות. עיין על כך בערך חלד בהערה. בחולין נד נא ע"א נאמר: ומאן גבר (במה הוא גדול - רש"י)? הוא גבר בכלוא (בתורה ובחסידות - רש"י). עיין בערוך ערך רב וערך אבא, בספר יד חנוך (מסאסוב) סימן נ"ו אם אבא הוא שם תואר או שם חכם. +מ"מ: תוס' יבמות נו ע"ב ד"ה אמר שמואל, תוס' חולין לח ע"א ד"ה איצטריך. ראה אריך

#ב.אבא – רבה. הכי קרי ליה (רב נחמן לרבה), לשון רבנות [פסחים מ:].

*מקשים שלפי דברי רש"י משמע שרבה גדול מר"ן, ואילו בב"ב סז ע"ב נאמר "אמר רבה אמר רב נחמן" (וכן בפסחים קו ע"ב וראה יבמות סו ע"ב) סובר הרשב"ם שרב נחמן הוא רבו המובהק של רבה? ומתמצים שר"ן קרא לרבה - אבא, מפני שזה היה שמו ורבה הוא קיצור של "רב אבא" וכך מפרש הרשב"ם בב"ב עד ע"א. עיין בערוך ערך אבי. +מ"מ: גיטין לא ע"ב ד"ה אבא לא, ושם בתוס' ד"ה אבא לא.

#ג.אבא אליהו – חביבי וגדולי [סנה' קיג]. חברי [ביצה כט: תענית ד:]. חברי, כמו (ברא' מא מג) אברך (ת"א) אבא למלאך [שבת נג:].

*ראה חביב

#ד.אבא – כך רגילים לקרותו (לחנן הנחבא – שהיה מחבה עצמו מרוב ענוה - רש"י, בן בתו של חוני המעגל) כיתום שאומר אבי אבי [תענית כג:].

*ראה חבא

#ה.אבא פלוני ואמא פלונית – לא כבניהם קאמר, אלא כשאר בני אדם, כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני ומרת פלוני, כך היו רגילים לומר אבא פלוני ואמא פלונית [ברכות טז:].

#ו.אבוא דבר אבוכרם – זהו אבוכרם עצמו, ומכירין אותו על שם בנו, שעשו את בנו סימן לו [חולין לח:].

*מובא גם בפסחים מג ע"ב (עיי"ש בהגרי"פ), שם קיז ע"ב - רב נתן, אבוא דרב הונא בריה דרב נתן.

#ז.אבא – רב אידי [תענית יג:].

*בגמרא נאמר: אמר רב שישא בריה דרב אידי (לאביו), אבא... ולפי זה צ"ע מה בא רש"י ללמד שאבא הוא רב אידי, הלא זה נאמר בפירוש בגמרא. עיין בחגיגה ה ע"ב רב אידי אבוא דר' יעקב בר אידי. ראה אידי

#ח.אבא סיקרא (עיין בערוך ערך מלים והרצ"ה חיות מפרש שאבא סיקרא פירושו ריש בריוני כי סיקרא פירושו ביונית רוצח) – כך שמו [גיטין נו:]. אבא אלעזר – כך שמו [חגיגה טז:]. אבא חלפתא – אבא של רבי יוסי חלפתא שמו [שבת קטו. תענית טו. ב"ק ע: מעילה יז:]. (אבא שאול בן בטנית) היה חכם גדול ובאים רבים לשאול הימנו... [ביצה כט:]. אבא – כך היה שמו (של) אביו

ד"ה א ג יא, דניאל ט כו, בכורות ט ע"א. ראה אובד, כחד. אבידת גוי - ראה גלס ב

~אבוברם

שם איש [חולין לח. עיי"ש ד"ה אבודה].

~אבודינא

שם דיין עכו"ם [גיטין יא.].

~אבוורנקא, אבוורנקי

אבוורנקי - אילן שצילו מרובה ונוטעין אותו השרים ועושין אצטבאות תחתיו סביבותיו להתלונן (אצ"ל להצטן או להתגונן) תחתיו בימות החמה ולשמה (נ"א ולשחק) שם [עירובין כה:], בתשובת הגאונים מצאתיה... וישר בעיני מאוד... ואבוורנקא כמין אכסדרה או קובה שבנין המלכים בתוך פרדס שלהן ועומד באמצע פרדס... [שם כו. עיי"ש ד"ה להרע], אבוורנקי (הוא) אילן שצילו נאה, כגון אילן שכופפין אותו על גבי כלונסות ויתדות והמלכים אוכלין תחתיו בימות החמה, ומתעדנין בה במיני שמחות [מגילה ה:], אבוורנקי של מלכים - כשנולד בן למלך היו נוטעין אילן לשמו, ויום שממליכין אותו עושין לו כסא ממנו. ל"א אילן גדול (של מלכים) המיסך על הארץ לטייל המלך תחתיו ודומה לו בערובין... [תענית יד: עיי"ש].

*זו מילה פרסית. במילונים גורסים "אבוורנקא", ובערוך גורס אבוורנקי ופירושו נטיעה ועיי"ש ערך בוורנק, אך בכל המקומות בהם מפרש רש"י מובא אבוורנקא. הרמב"ם הלכות תענית פ"ג ח' מפרש נטיעה של שמחה כגון מיני הדס ומיני אהלים. +מ"מ: תוס' עיר' כה ע"ב ד"ה ההוא אבוורנקא. ראה אבוונקי, אטורנגא, בוסתן, בורגנין

~אָבוי

למי אוי למי אבוי - לשון צעקה ויללה [משלי כג כט], לשון צעקה בלשון ארמי כמו (יומא סט: סנה' סד.) בייא בייא [סנהדרין ע.].

*אין לו דמיון במקרא. לפי הרד"ק השרש הוא אבה. עיין בספר מעייני אגם (א"מ גלאנצר) עמ' קט"ו על פרשנות הראשונים במקרא בעזרת ארמית וערבית. ראה אוי, בק, בייא, נחמני

~אבול, אָבולָא, אבולי

אבולי דמחוזא - שערי העיר... [עירובין ו: יומא יא. מגילה כט. מו"ק כב. כתובות יז.]. אבולא דנהרדעא - ראשי מבואות [עירובין ו.]. דלתות השער [ב"ב נח.]. אבולאי - שוערי (נ"א שומרי) העיר ועובדי כוכבים הן. לשון אחר בנינים של מערות היו בדרך בית הטבילה [נדה סז:].

*ראה אבוס, איסטרטיגי, בול

~אבוונגרי

~אָבדון, אָבדן

אבדון ומות - המאבדין וממיתין עצמן... [איוב כח כב].

*אבדון באיוב כו ו, לא יב, וכן במשלי טו יא משמעו שאול. +מ"מ: מ' ברא' ט יד, דברים כח כג, תהלים עג יז.

~אבדן

תלמידו של רבי היה [יבמות קה: עיי"ש ד"ה נצטרע]. עיין בספר לחקר שמות וכינויים בתלמוד לר"ר מרגליות עמ' ח' ששמו היה אבא יודן ומובא בערוך ערך אבדן.

~אבדתא

*ראה אברתא

~אָבָה (א)

שם נהר שוטף [איוב ט כו]. י"ת כנחל גדודין, כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ, ואומר אני שהוא נחל חריץ... והוא שאמר איוב... (ט כו) חלפו עם אניות אבה [ישע' לח יב].

*ראה אב ב, אבע, ארג, בא, נחל א

~אָבָה (ב)

#א. לא תאבה לו - לא תהא תאב לו. לא תאהבנו [דברים יג ט].

#ב. לשון רצון, כך חברו מנחם [איוב לד לו].

@ראה אבוי, אביון, אביונה, יאל, רצה, תאב ב, תאוה

~אבהו

רבי אבהו - חשוב היה בבית המלך... [יומא עג.].

~אָבוב

#א. חליל, שהוא חשוב לפני בני חורין (כך הגירסא בדפוס וינציא), זמר נאה וערב [יומא כ:]. חליל [ערכין י. עיי"ש]. עיקר שירה (בבית המקדש) בכלי - אבוב [תענית כז.]. אבוב היה במקדש מימות משה והוא של קנה (ועשוי מעץ) [סוכה נ: עיי"ש].

#ב. כלי של נחושת וזה שמו [מנחות סו.].

@עיין בתוס' פסחים מ ע"א ד"ה כל שאילו "אבוב של קלאים" (מלשון קלוי באש) - כלי שבעלי קליות עושין בו קליות והוא מנוקב". עיין כלים פ"ב מ"ג וכן בשבת קט ע"ב במשנה "אבוברואה" וצ"ל "אבוב רואה" והוא מין צמח קוצני שהשתמשו בו לרפואה לעצירת הדם. בגמרא נאמר: מאי אבוברואה? חומטריא. מאי חומטריא? חוטרא יחידה. +מ"מ: כריתות ד ע"ב ד"ה קלי נתרבה, כלים פ"ב מ"ג. ראה חלוק ב, חליל, חלילין, חמט, חמת, נבוב, עגב, קלאי

מסדרי שולחנות [מו"ק יב].
*נ"א אכונגרא, אבונגרא. ראה אבורגני

~אָבוס, אָבוס

#א.כלי גדול שנותן בו בעל הבית ירקות, שאוכלין בו הפועלים יחד [נדרים מא:]. (אין כל ארון שבא"י) שאין סוס מדי אוכל בו תבן – שמוציאין (המדיים) הארונות חוץ לקרקע ועושין מהן אבוסים במלחמת גוג ומגוג [סנה' צח: עיי"ש ד"ה רהיט].

#ב.אבוס של קרקע – כעין שעושין גדר קטן לפני בהמה ונותנין מאכל לפנים ממנו [שבת קמ: עיי"ש ד"ה גורפין].

#ג.שור אבוס – שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו, וכן (מ"א ה ג) וברבורים אבוסים... [משלי טו יז, עיי"ש טו יז].

@אבוס הוא הכלי בו נותנים אוכל לבהמות. +מ"מ: משלי יד ד ד"ה באין, סנה' צד ע"ב ד"ה ויעשה אבוס. ראה אבס, אוריא, ארוה, אקרפיתא, בוס, בליל, מאבוס

~אבוקה

אבוקות של אור – (בשמחת בית בשואבה בביהמ"ק היו) זורקין אותם כלפי מעלה ומקבלין אותם ויש שבקיאין לעשות כן בארבע אבוקות או בשמונה וזורק זו ומקבל זו וזורק זו ומקבל זו [סוכה נא:]. מדוכרי דנורא [מו"ק יב: בהיפוך].

*אבוקה עשויה מבית קיבול של מתכת ובו חומרי בעירה שונים, היא מיועדת לתאורה ועשויה בצורה שאין הרוח יכולה לכבותה. עיין בספר אמרות טהורות ערך אבוקה בשם הרמ"א בא"ח סימן רח"ץ ס"ב: נר שיש לו שני פתילות מקרי אבוקה (כמו נר הבדלה), ובשם התבואות שור (סי' קא סק"ה) שגדר אבוקה כשהפתילות חלוקות ואינן נוגעות זו בזו... אבל כשנוגעות נידון כנר, וכן בשם המגיד משנה (הלכות שבת פכ"ט הכ"ו) אבוקה כמו חבוקה שיש בה עצים הרבה ומאורות הרבה וראה ברמב"ן לברא' לב כה ובספר מנחה בלולה שם. במוסף רש"י לברא' לב כה מובא: ויאבק - שמעתי מרבי קלונימוס ויאבק לשון אבוקה שהיה רוצה לשרוף זה את זה... אך רש"י מפרש לשון ויתקשר וצ"ע. סוטה כא ע"א ד"ה נדמנה. ראה משואה ב, לפיד

~אבורגני

אבורגני – קתידראות [ערוכין סב].

*בערוך מביא את רב האי גאון המפרש בלשון פרסי שלוחים, וכן מפרשים התוס' ד"ה מוהרק, אך ר"ח מפרש כמו בנין. ראה אבורגני, אטורגא, מוהרק, קתדרא

~אָבוט, אָבוט

אבוט – נודות עשויות כקומת אדם גבוהים [איוב לב יט].

*אין לו דמיון במקרא ומופיע רק בלשון רבים.

~אבזם

בראש רצועה עושה כמין בוקל"א (אבזם) שעושין לסרגין של סוסים [שבת נב: ד"ה שהתקינה].
*רש"י מפרש אבזם בדרך אגב. ראה חגור

~אבזק, אבזקא, אבזקת

תולעים... אבזקת (נ"א אבזקא) במילתא דמלכא – עש שאוכל שיראים של אוצר המלך [ב"מ עח:].
*בערוך מפרש: תולעת הנקרא עש ואוכל הבגדים שהן מילתא. ראה ברקית, סס, עש, תולע, תולעת

~אבזר

אבזריהו – כל מידי דשייך בהו (מה ששייך לדבר אחר, הטפל לו)... לו"ר אפרטינימינ"ט (השייך להם, כלומר מה ששייך לדבר אחר וטפל לו), ודוגמתו (מנחות עג:) עולה וכל אבזרהא [סנהדרין עד: ד"ה אבזריהו פעמיים בסוף העמוד].

~אבת, אַבְחָה

אבת חרב – יש פותרין טבחת, טי"ת תחת אל"ף בא"ט ב"ח, ויש פותרין כמו אבעת, לשון בעתה, ולא יתכן כי התי"ו באבת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה, והתי"ו בבעתה מן היסוד. ואני אומר אבת חרב – השמעת קול הרוגי חרב, לשון נביחה, גלפישמינ"ט (נביחה, צעקה) בלעז, כי נו"ן בנביחה יסוד נופל הוא, כמו נו"ן בנשיכה, ותבא אל"ף במקומה, כמו (איוב יג יז) אחוותי באזניכם, (מ"ב ד ב) אסוך שמן. ומנחם פירש כמו אימת חרב, ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי עניינו [יחזקאל כא כ].

*אין לו דמיון במקרא. ראה נבח

~אבטא

חמת מעור עב וקורין אותו בוט"ץ (נאד, קנקן) [ע"ז לד:].

*עיין בתוספות ד"ה אכטא דטייעי שהערוך גורס אכטא בכ"ף, ור"ח גורס בב"ת ופירושו אבטיח, כלומר דלעת חלולה. באוצר הלעזים משער שזה המקור לבקבוק. ראה אבטיח, אמבטיא, חמת.

~אָבְטִיחַ

אַבְטִיחִים – בודיקי"ש (אבטיח) [במדבר יא ה], בזיקל"ש (בודיק"א) [קדושין מו:]. מלפפון, מלו"ץ (בודיק"א) בלעז [ע"ז ל:].

*אין לו דמיון במקרא ומופיע רק בלשון רבים. בשרשים לרד"ק בשרש אבטח ובע"ז לד ע"ב תוס' ד"ה אכטא ר"ח גורס אבטא (צ"ל אבטח) לשון אבטיח, פי' דלעת חלולה ומשימין בה יין ואינו נראה... כי אבטיח ודלעת אינו מין אחד. עיין בספר חמודי יצחק (פוס) עמ' ל"ד שבנדרים סו ע"ב בתוספות ובר"ך ד"בוציני" הם אבטיחים וצ"ע, ע"ש. ראה מעשרות פ"א מ"ד וכן בכלאים פ"א

נקרא נר בד"ה שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים [ש"א יד ג].

*אביאל הוא בן צור, אביו של קיש וסבו של שאול המלך, וכן סבו של אבנר מבנו נר. בדה"א ח לג וכן ט לט נאמר שני הוא אביו של קיש, אך אביאל לא נזכר, עיין ש"א ט א, יד נ-טא. בדה"א יא לב נזכר אביאל הערבתי, אחד מגבורי דוד (בש"ב כג לא - אבי עלבון).

~אָבִיאָסָף

(אחד משלשת) בני קרח בן יצהר בן קהת [תהלים מב א בהיפוך, עיי"ש]. בן קרח [ש"א א א, תהלים מב א, עיי"ש].

*מ"מ: ש"א כה ג, דה"א ו ח, כב, ט יט - אביסף, תוס' ב"ב טו ע"א ד"ה ועל ידי. ראה אלקנה, אסיר

~אָבִיב

#א. חודש האביב - שהתבואה מתמלאת בו באביה. אביב - לשון אב, בכור וראשון לבשל פירות [שמות כג טו], חודש הביכור, שהתבואה מבכרת בבישולה [שם לד יח], חודש האביב - שיש בו אביב, שהתבואה בכירה בו להיות מבושלת בגמר בישולה... חדש הסמוך לאביב [ר"ה ז], אביב הוא יום תקופת ניסן, שניסן של חמה נכנס בו, שניסן קרוי אביב ע"ש בישול התבואה... [ר"ה כא. עיי"ש], אביב של תקופה - ניסן של חמה [שם]. אביב הוא ניסן של חמה, שאין ניסן קרוי אביב אלא על פי בישול התבואה שמתבכרת בו... [סנה' יג: עיי"ש ובתוס' ד"ה שמור].

*מה שנקרא היום אביב במובן של תקופת השנה בין החורף לקיץ אינו נזכר במקרא.

#ב. ראשית קציר [מנחות סד. סו].

#ג. השעורה (בפסוק: השעורה) אביב - כבר ביכרה ועומדת בקשיה, ונשתברו (הגבעולים) ונפלו... השעורה אביב - עצמה פְּאִיָּה, לשון (שה"ש ו יא) פְּאִיָּה הנחל [שמות ט לא, עיין מנחות פד ע"א ד"ה אביב]. פְּאִיָּה הנחל - לחלוחית מעשים טובים [שה"ש ו יא]. אביב - מבושל כל צרכו [מנחות עא. ד"ה וקפריץ].

*אביב זו שכולת שגרעיניה רכים. ראה אמיר, כן א בסוף הערך #ד. קלוי באש [מנחות עא.]. (אביב) קלוי באש - שמייבשין אותה על האור באבוב של קלאים... [ויקרא ב יד].

@בגמרא ר"ה ז ע"א נאמר: איזהו חודש שיש בו אביב? הוי אומר זה ניסן. אביב הוא גם שם נרדף ל"קלי" ו"כרמל" שהם תבואה שנתמלאה עסיס דבש וחלב אבל טרם הגיעו לידי הבשלה מלאה. אביב הוא עצם השבולת או התרמיל, כרמל הם גרעיני האביב שנמללו, נשלקו במים רותחים ויובשו, קלי הוא אביב קלוי באש עם השבלת והתרמיל יחד. +מ"מ: סנה' יא ע"ב ד"ה על שלש וד"ה על שתים, שם יב ע"א ד"ה אמור מעתה. ראה אב ב', אבשונא, כרמל, גרש, לחם בכורים, סתיו, עומר, קלי, קמח, תל אביב

מ"ח: אין תוחבין זמורה של גפן לתוך האבטיח... ובפירוש הרמב"ם מהדורת המאור אות ס"ח לגבי זיהוי האבטיח. ראה אבטא, בוצין, בן אבטיח, גרש א, חצינא, חציר, מלפפון, קשוא

~אבטליא, אבטילאות

קונטרידי"ש (חבלי ארץ) בלעז, שני אפרכיות ובמלכות אחת. (חבלי ארץ). נמר ונמורי - שני אבטילאות אין מצטרפות (לגבי מעשר בהמה) אע"ג דסמוכות זו לזו במיל אחד [בכורות נה].

*אבטליא ביונית משמע עיר או מחוז בעלת עצמאות מנהלית וחוקתית. בתוספתא בכורות פ"ז ד הנוסח אבטיניות, כגון השולמי ונמירי. בירושלמי מגילה פ"א ה"א הנוסח אבטוניות, כגון בית ירח וצינבריי. בירושלמי ב"ב יד ע"א הנוסח אבטוניות, כגון שלומי ונבירי, בערוך השלם מביא נוסח אבטליות ומציין שבספרים אחרים הנוסח אבטילאות (אנציקלופדיה לגיאוגרפיה תלמודית). ראה אוונה, נמר

~אבטליון

*ראה שמעיה

~אָבִי (א)

*ראה אב א

~אָבִי, אביה (ב)

*בת זכריה, שם אשתו של אחז ואם חזקיהו (מ"ב יח ב, דה"ב כט א - אביה בת זכריהו). ראה אביה, חזקיה

~אבי גדור, אביגדור

אבי גדור (בנה של אשתו היהדיה אשת כלב, ואחיהם של ירד, חבר ויקותיאל) - (אחד מ)שרי העיירות... [דה"א ד יח]. אביגדור - (אחד מ)שמותיו של משה [סנה' יט: עיי"ש בגמרא].

*במגילה יג ע"א נקרא ירד אבי גדור. ראה חבר ו, יהדיה, יקותיאל, ירד

~אָבִי גובר

שם אדם או מקום [תענית כו.].

*מופיע גם במגילה כא ע"ב. בברכות נ ע"א מוזכר בשם "אבי גיבר". ראה בי אגובר

~אבי העזרי

*בתוס' פסחים ק ע"ב ד"ה ידי וחולין מז ע"ב ד"ה אפילו, נזכר ספר בשם אבי העזרי. +מ"מ: שופטים ט כח, מ"א טז לד, ראה אבימלך (ב), אביעזר, יואש, עפרה

~אבי עלבון

*הערבתי, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג לא, דה"א יא לב - אביאל). ראה אביאל הערבתי

~אָבִיאָל

~אביגדור

*ראה אבי גדור

~אֲבִיגַיִל, אֲבִיגַיִל, אֲבִיגַיִל (א)

ליצני הדור אומרים מנבל היתה אביגיל מעוברת [ש"ב ג ג]. (והבן ה)שני (של דוד) דניאל לאביגיל – (ובש"ב ג ג) כתוב ומשנהו (בדפוסים אחרים כתוב "והשני") כלאב לאביגיל? ובמדרש ויכלו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל, לכך קראו דוד שמות שנים, כלאב ודניאל... [דה"א ג א]. היתה מתנבאת שימות נבל בעלה... [ב"ק צב:].

*אשת נבל הכרמלי שנשאת לדוד. במגילה יד ע"א נזכרת בין שבע הנביאות. שם טו ע"א נאמר שהיא אחת מארבע נשים יפיפיות שהיו בעולם ועליה נדרש (ילקוט שמעוני שם"א) הפסוק במשלי (יח כב) מצא אשה מצא טוב. +מ"מ: ש"א כה ג, כ, כז ג, ל ה, יח - הכתיב אבוגיל, ש"ב ב ג, ג. ראה דניאל, כלאב

~אֲבִיגַיִל, אֲבִיגַיִל, אֲבִיגַיִל (ב)

*בת נחש, לפי הגמרא בשבת נה ע"ב היא אחות דוד מהאב והאם (כיון שיש אבי דוד מכונה נחש) נקראת ג"כ אביגל אשת יתרא הישראל, בת נחש אחות צרויה אם יואב (ש"ב יז כה), או יתר הישמעאלי אחות צרויה ואם עמשא שר צבא שאול (דה"א ב טז-יז). +מ"מ: תוס' יבמות עז ע"א ד"ה אם קודם. ראה יואב, יתרא

~אֲבִידָן

*אבידן בן גדעני, נשיא מטה שבט בנימין במדבר, אחד מן המרגלים (במד' א יא, ב כב, כג, ד ס). ראה בי אבידן

~אֲבִידָע

חמשת בתי אבות היו למדין (מבני קטורה אשת אברהם), עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה [במד' כה טו].

+מ"מ: ברא' כה ד, דה"א א לג.

~אֲבִיָּה (א)

בן ירבעם (בן נבט) נמצא בו דבר טוב שביטל פרדסאות שהושיב אביו [סנה' מו, עיין ברא' לו לא, מ"א יד א].

1. בן בכר בן בנימין (דה"א ז ח, עין שם ח ג). 2. אשתו של חצרון בן פרץ בן יהודה (דה"א ב כד, עיין שם פסוק כא שיתכן שהיתה בת מכיר אבי גלעד). 3. בן שמואל הנביא ואחיו של יואל (ש"א ח ב, דה"א ו יג). 4. ראש משמר הכהנים בימי דוד (דה"א כד י). 5. בת זכריה, אשת אחז מלך יהודה ואם חזקיה (מ"ב יח ב - אבי, דה"ב כט א). ראה אבי ב 6. אחד מהשבים מן הגולה עם זורבבל וחתם על האמנה (נחמיה י ח). 7. כהן שעלה מבבל (נחמיה יב ד, דה"א כד י).

~אֲבִיָּה, אֲבִיָּה, אֲבִיָּים (ב)

*אחד ממלכי יהודה, בנו של רחבעם מאשתו מעכה בת אבישלו (במ"א טו ב) או אבשלו (בדה"ב יא כ-כא) ואביו של אסא. בדה"ב יג ב נקראת מיכיהו בת אוראל מן גבעה. לפי הנוסח שהיא מעכה בת אבשלו בן דוד, הרי אביה הוא נכדו של דוד מצד האב. בנוסף היו לו שלש עשרה נשים נוספות ועשרים ושנים בנים ושש עשרה בנות (מ"א טו א-ח - אבים, דה"ב יא כא-כב, יב טז - אביה, דה"ב יג א, ד, כ - אביהו, נא).

~אֲבִיָּהוּא

הקטרת... וסם המוות נתון בתוכו בו נשרפו נדב ואביהווא... [במד' טז ו, עיי"ש יז יג]. (נדב ואביהווא) אפרוחים (של הקב"ה) שמתו להתקדש שמי בהם [איוב לט כט]. אמר רבי יהודה ברכי סימון, מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהווא שנמשחו בשמן המשחה [קהלת ז א]. נדב ואביהווא – לא היו להם בנים [דה"א כד ב].

*בנו השני של אהרן שמת בהקריבו אש זרה יחד עם אחיו נדב. +מ"מ: שמות ו כג, כד א, ויקרא י א, במד' ג ב, ד, כו ס, זבחים קטו ע"ב ד"ה א"ל רב ואילך. ראה אציל ב, נדב, קטרת

~אֲבִיָּהוּד

*בן בלע בן בנימין, אחיהם של אדר וגרא (דה"א ח ג).

~אֲבִיָּהִל

אביהיל בת אליאב – כמו ואביהיל... [דה"ב יא יח, עיי"ש].

*אביהיל היא בת אליאב בן ישי, אחת מנשות רחבעם, אם יעוש, שמריה וזהם. בפסוק מובא: "ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת (הקרי, והכתיב בן) ירימות בן דויד, אביהיל בת אליאב בן ישי" וניתן להסיק מכאן שמדובר בשתי נשים, אך בפסוקים יט-כ מובא שמדובר באשה אחת (דה"ב יא יח. יש גרסאות ששמה אביחיל). בדה"א ב כט (בפסוק י"ג - אביחיל) נזכרת אֲבִיָּהִל אשת אבישור בן שמי בן אונם ממשפחת ירחמאל שילדה לו את אחבן ואת מוליד.

~אֲבִיָּהִם

(אחד מ)ארבעה ענקים (בקרית ארבע) [- ברא' כג ב]. *צ"ע כיון שבבמד' יג כב נמנים רק שלשה ענקים, אחימן ששי ותלמי. ראה ששי

~אֲבִיָּוִן

א. לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל טובה [שמות כג ו], התאב לכל דבר [דברים כד יד], עניות [ב"מ ל: לג], מעונה מעני, ולשון אביון האובה ואינו משיג מה שנפשו מתאוה לכל טוב, ואשמעינן קרא דעני קודם לאביון משום דעני כספי למתבעיה אף על גב דצריך. אבל אביון. הורגל לבושת ולא כספי למיתבעיה [ב"מ קיא:]. מאשפות (בפסוק: מאשפת) ירים אביון (ש"א ב ח, תהלים קיג ז) מתרג' מקלקלתא מרים חשוכא [ע"ז כח. עיי"ש]. כל עני ואביון

*אחת מנשי דוד, אמו של שפטיה שממנו יצאה שושלת רבי יהודה הנשיא עד רש"י והרמב"ם שממם יצאה תורה לישראל.
+מ"מ: ש"ב ג ד, דה"א ג ג. ראה שפטיה

~אבי~

אביי – רבה בר נחמני רביה הוה [כתובות מב].
(נחמני הוא) אביי – (ש)גדל בבית רבה בר נחמני [שבת מ]. נחמני – אביי [שבת עד. ע"ז נח. מעילה כ: בהיפוך], אביי קרו ליה נחמני [הוריות יד]. אביי... ונראה בעיני על שם שרבה בר נחמני גידל (את) אביי בביתו ולמדו תורה שהיה יתום, השיאו את שם אביו נחמני. רבה סתם הוא רבה בר נחמני [גיטין לד:]. חסיד ולא משקר [גיטין מה:].

*עיין בגליון הש"ס לגיטין לד ע"ב המביא את הערוך בערך אביי בשם הגאונים (שאביי) נחמני שמו והיה בר אחוה דרבה בר נחמני ותלמידו וכיון שהיה שמו נחמני כשם אביו של רבה בר נחמני לא היה קורא לו בכל שעה נחמני והיה קורא לו אביי בלשון ארמית כאדם שקורא אבי וסליק ליה אביי ומסיים בערוך: כיון שהיה מן האבות והגדולה קרויה רבנן הכי. המהרש"א בקדושין לא ע"ב כותב שהוא ר"ת "אשר בך ירוחם יתום". ראה בזבחים קיח ע"ב ד"ה חד ברא: נראה בעיני כי אביו של אביי כיילל שמו. בנחמיה ז נזכר נחמני, אחד משבי הגולה עם זרובבל. +מ"מ: שבת מ ע"א ד"ה א"ל רב יוסף לאביי, סוטה מה ע"א ד"ה הריני. ראה אבוי, ביא, יוסף (ב)

~אבִּים~

*מלך יהודה (מ"א טו א). ראה אביה ב

~אָבִימָאֵל~

*בנו של יקטן בן עבר ממשפחת שם בן נח, אחי עובל ושבא (ברא' י כח, מ"א טו א, מ"ב ח כ, דה"א א כב).

~אבימי~

*בנו של ר' אבהו. +מ"מ: קדושין לא ע"ב ד"ה חמשה. ראה עיפה

~אָבִימֶלֶךְ~

#א. כן כל מלכי פלשתים נקראים, וכל מלכי מצרים (נקראים) פרעה [תהלים לד א, עיי"ש].
#ב. בן ירובעל (הוא גדעון מפילגשו בשכם והרג את שבעים אחיו פרט ליתום) – היה אבימלך, והוא מן (לעיל ו יא, ח לב) עפרת אבי העזרי [שופטים ו כח, עיי"ש]. עיין שם פסוק לא, שם ט יח נקרא בן אמתו. אבימלך הרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן... [משלי כו כז, עיין איוב מא טז].

*ראה גדעון, זבל ג, ירובעל, ירובשת

#ג. (מלך גרר בימי אברהם היה מ)גדולי הדור [ברא' כא ח, עיין שם כ ב, טז, כא א, דברים כ כג, יהושע טו סג. ראה יבוס, אכיש]. היו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה [ברא' כה יט].

@1. מלך גרר בימי יצחק (ברא' כו א) 2. איש בימי דוד, ויתכן

שבתהלים אינו אלא כנגד ישראל [תהלים מ יח].

לא יהיה בך אביון (דברים טו ד, ראה שם פסוק ז, יא) – הזהר בעצמך שלא תבא לידי עניות [סנה' סד: עיי"ש ד"ה התם]. אפס כי לא יהיה בך אביון – ולהלן (פסוק יא) הוא אומר כי לא יחדל אביון, אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום, אביונים באחרים ולא בכם, וכשאין עושים רצונו של מקום אביונים בכם. אביון דל מעני, ולשון אביון התאב לכל דבר [דברים טו ד, עיי"ש פסוק ה].

*ראה קלקלתא ובהערה שם שהציון לתהלים הוא מוטעה כיון שלא היה לרש"י תרגום על תהלים.

#ב. אביונים נקיים – בנים קטנים שלא חטאו [שבת לב:].

@בויקרא רבה לד ו, וכן במדרש הלל לפסוק מקימי מעפר דל נאמר "אביון (לשון) תאב לכל". +מ"מ: דברים טו ז, עמוס ב ו, תהלים מ יח, עזרא ג ז ד"ה כרשיון, תוס' קדושין לב ע"א ד"ה רב יהודה. ראה אבה ב, עני א

~אָבִיוֹנָה~

ותפר האביונה – חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש. אביונה – תאוה, כמו (דברים א כו) ולא אביתם, (וכן תהלים קיט קעד) תאבתי לישועתך... כך נדרש במסכת שבת, ומדרש קינות (איכ"ר) פותרו כלפי ישראל... זו זכות אבות... ויהיה אביונה מלשון אב [קהלת יב ה-ו], תבטל התאוה, חמדת תשמיש [שבת קנב:].

*אין לו דמיון במקרא. בקהלת רבה יב ה נאמר: האביונה זו התאוה המטילה שלום בין איש לאשתו. ראה ברד"ק ערך אבה. ראה אב א (ד), אבה ב, פיר

~אָבִיוֹנָה~

פרי (הצלף) [ברכות לו.]. אביונות בעוד שהקפריסין בהן לאו פירי נינהו ולא מיקרי קפריסין שומר לפרי [שם ע"ב].

*ראה בוטיתא, לולב, צלף א, קפרס

~אָבִיחִיל~

1. אָבִיחִיל, אביו של צוריאל, נשיא לבני מררי בן לוי (במד' ג לה). 2. בן חורר בן ירוח בן גלעד..., אחד מראשי בתי אבות של שבט גד (דה"א ה יד). 3. אביה של אסתר ודוד מרדכי (נפטר לפני לידתה ואשתו נפטרה בשעת לידתה) (אסתר ב טו, ט כט). ראה אביהיל

~אָבִיטוּב~

*אחד מבני שחרים מאשתו חושים, מצאצאי בנימין ואחי אלפעל (דה"א ח יא).

~אָבִיטֵל~

שם אשת דוד (ואם שפטיה) [כתובות סב: עיי"ש].

שהוא אכיש מלך גת, כלומר מלך פלשתים שישב בגת (ש"א כא יא-טז, תהלים לד א). 3. בן אביתר הכהן (דה"א יח טז, בש"ב ח יז ודה"א כד ו - אחימלך). +מ"מ : שופטים כא, שם ב טו, שם ט כח, ש"ב ה, תוס' גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון. ראה אגג, זבול

~אֲבִינָדָב

עזא ואחיו – בני אבינדב היו [דה"א יג ז עיין ש"ב ו ג-יב, ז א].

*מבני לוי, מתושבי הגבעה בקריית יערים. +מ"מ : תוס' סוטה לג ע"ב ד"ה וכשהחזירוהו. ראה אחיו, עזא @1. בן ישי ואחי דוד אליאב ושמה (ש"א יז יג, טז ח). 2. בן שאול (ש"א לא ב, דה"א ח לג, יב - יקו). 3. אביו של אחד משנים עשר הניצים של שלמה, אשתו קטפת בת שלמה (מ"א ד יא).

~אֲבִינֶם

אביו של ברק (שופטים ד ו, יב, ה א, יב).

~אֲבִינֶר

*ראה אבנר (בן נר)

~אֲבִיסָנָא

אביסנא של גרדאי – כובד של גרדיים, אינשובל"א (כובד) בלעז [שבת קנא:]. *ראה כבד ב

~אֲבִיֶסָף

*אחד מבניו של קרח (דה"א ו כב). ראה אביאסף

~אֲבִיעֶזֶר

ויזעק אביעזר – (כך נקראת) כל המשפחה [שופטים ו לד, עיין יואש].

*אביעזר הוא בכורו של גלעד, מצאצאי מכיר בן מנשה וראש משפחת העזרי (ונקרא גם איעזר בספר במד' כו ל). אחיהם של חלק, אשראל, שכם, שמידע וחפר. בדה"א ז יז-יח הוא בן "אחותו המולכת" של גלעד אביו. בדה"א ז יח נאמר ש"אחותו המולכת" ילדה את איש הוד (נ"א : אישהוד) ואת מחלה, ולפיכך צריכים להיות אחיו ואחותו, אך לא נזכרים בשום מקום אחר וצ"ע. +מ"מ : יהושע יז ב, שופטים ח ב. ראה אבי העזרי. בש"ב כג כז נזכר אביעזר הענתותי, אחד מגיבורי דוד ובדה"א כז יב נמנה כאחד משרי דוד.

~אֲבִיק

*במקוואות פ"ו מ"י נאמר "האביק שבמרחץ" ומשמעו צינור. אביק מלשון עניבה - ראה אבק ב

~אֲבִיר (א)

אֲבִיר – תקיף [ישעיה א כד], כח [איוב לד כ], גבור [ירמיה מז טו], חזק [סנה' קט:]. אביר לב – אמיץ [ישע' מז יב, עיי"ש].

*אביר הוא כינוי תואר להקב"ה - עיין רש"י ברא' מט כד וכן ברשב"ם, ש"ב ז ד, בניגוד לאביר שהוא לשון גבורה.

~אֲבִיר (ב)

#א. אֲבִירִיו – סוסיו [שופטים ה כב], מזהלות אביריו – מזהלות משחק סוסיו, ומצינו במקום אחר (שופטים ה כב) סוסים נקראים אבירים – מדהרות דהרות אביריו, לשון (נחום ג ב) וסוס דהר. וי"ת מקל פסיעות גברוהי [ירמי' ח טז].

#ב. אֲבִירִים – עם ששמנו ועשתו כפרים אבירים [תהלים סח לא]. אבירי בשן – לשון פרים בבשן, שהם שמנים [תהל' כב יג, ראה עשתרות]. (ופרים עם) אבירים – פרים בריאים וגדולים, כמה דאת אמר (תהלים כב יג) אבירי בשן כתרונני [ישעיה לד ז].

*בישעיה לד חל כנראה שיבוש במ"מ לתהלים. במ"ג הרגילים כתוב כפי שמובא כאן : אבירי בשן כתרונני, וכך אכן הלשון בתהלים, אך במ"ג המאור מובא : "אבירי בשן סֶלָה" ובסוגריים (עיין תהלים...) ואין כזה פסוק, ואכן במ"ג הכתר מובא שזה שני פסוקים : כמה דאת אמר עם "אבירי בשן" (תהלים כב יג), סֶלָה (ראה איכה א טו). ובאיכה אכן מובא : סֶלָה כל אביר... כלומר זה המ"מ הנכון לפסוק השני שרש"י מביא כראיה, אך חסר את התיבות "כל אבירי" שהם העיקר הנצרכים לפירוש.

#ג. אֲבִירִים – לחם אבירים – לחמם של מלאכים. ד"א אבירים – אבירים, שהיה נבלע בכל האברים... [תהל' עח כה]. בשר אבירים – זבח [תהלים נ יג].

#ד. אֲבִירִים – אב בית דין [ש"א כא ח].

+מ"מ : ש"א יב יא ד"ה ואת יפתח.

#ה. אֲבִירִים (כך הקריא, אך הכתיב כאביר) יושבים – יושבים רבים, פלושור"ש (רבים) בלעז [ישע' י יג]. @+מ"מ : תהלים סח כג. ראה אבר ג, אדיר, כביר ב, כר א (ד), עתוד, ראם א

~אֲבִירִים

(איש) רשע... בכורו (של חיאל בית האלי)... [סנה' קיג].

*הוא בן אליאב ואחיו של דתן משבט ראובן. בסנה' קט ע"ב נקרא כך ע"ש שאיבר עצמו מעשות תשובה. +מ"מ : במד' טז כד, כז, כו ט, דברים יא ו, מ"א טז לד, תהלים קו יז. ראה דתן, שגוב

~אֲבִישָׁג

התירו לו (לדוד) ליחד – עם אבישג, ואע"פ שנאסר ייחוד של פנויה [סנה' כב].

*השונמית מהעיר שונם, סוכנת דוד לחמם את גופו ולשרתהו. לאחר מות דוד ביקש אותה אדוניהו בן חגית משלמה המלך לאשה, והוא המיתו על כך. יש המשערים ששמה מרומז בשה"ש (ז א) "השולמית", וי"א שהיא נעמה העמונית אמו של רחבעם בן שלמה (מ"א א ד, טו, ב יג כה, יד כא, סנה' לט ע"ב ד"ה ולא). ראה אשה גדולה

~אֲבִישׁוּעַ

*1. בן פינחס בן אלעזר בן אהרן, אבי בקי (עזרא ז ה, דה"א ה ל, ו לה, תוס' יומא ט ע"א ד"ה ולא). 2. בן בלע בן בנימין (דה"א ח

ד, בבמדבר כו מ לא נזכר).

השרשים לרד"ק משמע לשון גאות. ראה בוך, נבך

~אָבִישׁוֹר

*בנו של שְׁמִי למשפחת ירחמאל ואשתו אביהיל, אחי נדב ואביהם של אחבן ומוליד (דה"א ב כח - כט).

~אָבִישִׁי, אָבִישִׁי

ביד אבשי (בן צרויה אחות דוד ואחיהם של יואב ועשהאל) – לאבשי, שבכל ד"ה כתיב אבשי, וגם אבשי קרינן לבד מן שנים שיצאו מן הכלל עפ"י המסורה, ולכך בכל הספר הזה אבשי, שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד, ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבשי, דמשמע גם אני חשוב כדוד, כי אבי הוא ישי. לכך בכל הספר הזה אבשי, ובכל ספר שמואל אבשי לבד חד אבשי, (ש"ב י י) ואת יתר העם נתן ביד אבשי, וע"פ המסורה שהרי כן הוא, שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו [דה"א יט יא, עיין ש"ב ב יח, י י – אבשי, כג יח, כו ו, דה"א יא כ].

~אָבִישָׁלוֹם

*אבי מעכה אשת רחבעם (מ"א טו ב, דה"ב יג ב). נקרא ג"כ אוריאל ושם בתו מיכיהו. יש הסוברים שאבישלום הוא בנו של דוד וכן אשת אביה (אם אסא) נקראת מעכה בת אבישלום, אך ספק אם יש שני אבישלום או האם הם אדם אחד. +מ"מ : תוס' יומא לח ע"ב ד"ה דלא, תוס' כתובות קד ע"ב ד"ה שני, שם קה ע"א ד"ה דחשיב. ראה אוריאל, מיכיהו, מעכה

~אָבִיתָר

אביתר הכהן (בן אחימלך ממשפחת עלי ואביו של אחימלך) – שנסתלק מן הכהונה... והיה מבני בניו של עלי... [מ"א א ז]. נסתלק מן הכהונה מפני שלא נענה באורים ותומים [ש"ב טו כד, יומא עג: סוטה מח: עיי"ש]. אביתר אלו אורים ותומים... [סנה' טז:]. מכהני נוב [סנה' צה:]. אביתר היינו כרתי ופילתי, וספרים דכתיב בהו ואביתר על הכרתי שיבוש הוא, שאין מקרא זה בכל הנביאים [סנה' טז:].

*+מ"מ : ש"א ב ל, טו כד, כב כ, ש"ב טו כט, מ"א א ז, דה"א כד ג, כט כב, ברכות ד ע"א ד"ה ואביתר, תוס' ד"ה בניהו, יומא עג ע"ב ד"ה שנאמר, סוטה מח ע"ב ד"ה זימנין

~אבך

וַיִּתְאַבְּכוּ (לשון נבוך ומסוגר) גאות עשן – כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך, כמו (איוב כח יא) מבכי נהרות, (וכן תהלים פד ז) עמק הבכא, והנו"ן באה לו לפרקים, וכאן בא בו אל"ף במקום נו"ן, כמו אל"ף של (יחז' כא כ) אבחת חרב, ואל"ף של (איוב יג יז) וְאַחֲזִיתִי (במ"ג הכתר : אחותי) באזניכם [ישע' ט יז]. *אין לו דמיון במקרא. לפי רש"י משמעות אבך הוא בלבול, ולפי

~אָבֶל (א)

לשון אמתת דברים, וכן (ברא' מב כא) אבל אשמים אנחנו, (מ"ב ד יד) אבל בן אין לה [ברא' יז יט], כתרגומו בקושתא. וראיתי בב"ר (צא ח) לישנא דרומאה הוא, אבל, ברם [שם מב כא], (ת"י) אבל – בקושתא [ש"ב יד ה], אמת, כמו אבל.. ומתרגם קושתא [ערוכין ל: לח], באמת [ערו' מא. בכורות כו.], כמו באמת אמרו, כמו (ברא' מב) אבל אשמים אנחנו [מעילה ו:], כן הדבר [נדה ג:], הן, באמת [שם יד:], הן [שם כז:], הן, כמו (ברא' יז יט) אבל שרה אשתך, דמתרגמינן בקושתא [כתובות יג:]. אבל – אבל אדונינו – (לשון) עכשיו... [מ"א א מג].

*בבבלי הגמרא לרד"ב אות ק"כ כותב שמנהג רש"י כשרואה איזה לשון שיוצא ומשתנה מחיוב לשלילה אומר "אבל" כדי שהלשון יתיישב ויצדק. ראה אברא, אולם, אכן, אמת, קושטא

~אָבֶל (ב)

#א.ל.אבליו – למצטערים עליו [ישע' נז יח].
#ב.אבל יחיד – אבל של בן יחיד, מי שאין לו אלא בן יחיד ומת [ירמ' ו כו]. אב שמתאבל על בן יחיד [עמוס ח י].

#ג.אבל – לשון אבילות [ישע' לג ט]. דרך האבלים להתגודד ולשרט בשרם ולקרוח קרחא בראשם, ומכל מקום לישראל אסור... [– ירמ' טז ו]. האבלתי – (לשון) אבלים [יחז' לא טו]. אבילות מסתימת הגולל חיילא [סנה' מז:].

*ראה מרזח

#ד.תאבל הארץ – תחרב [ירמ' ד כח, יב ד, כג י]. תחרב ויגדל האבל בה [הושע ד ג].
#ה.ואבלו – (ת"י) ויצדון (לשון יובש) [עמוס א ב].

~אָבֶל (ג)

#א.אבל הגדולה – היא האבן הגדולה האמורה למעלה (פסוק טו), שהלמ"ד באה במקום נו"ן, וכן נשכה במקום לשכה בספר עזרא (נחמיה יג ז), ומפני שאירע להם אבילות בדבר קראה אבל [ש"א ו יח].

#ב.אבל כרמים – מישר כרמיא [שופטים יא לג].

#ג.אבל ערב – שם מקום [פסחים עב.].

*+מ"מ : יואל ד יח ד"ה והשקה. ראה איל פארן, מישור, עץ

#ד.אבל – שם עיר [ערוכין פז:].

*עיר בארץ בני עמון. פסחים נג ע"א ד"ה אוכל.

#ה.אבל השיטים (בפסוק : הַשִּׁטִּים, עיר בערבות מואב) – מישור של שטים אבל שמו [ברא' יד ו, במדבר לג מט].

@אבל (נ"א אבלה) בית מעכה - עיר בנחלת נפתלי (ש"ב כ יח,

ש"ב כ יד). אבל מחולה - מקום הולדתו של אלישע (מ"א יט טז).
אבל מים - עיר בנחלת נפתלי (דה"ב טז ד). אבל מצרים - מקום
שבו הספידו את יעקב (ברא' נ יא). ראה אובל

~אָבֶל (ד)

אבל רבתי - מסכת שמחות [מו"ק כד.], מסכתא היא
וקורין אותה (מסכת) שמחות [כתובות כח.].
*מ"מ : פסחים נג ע"א ד"ה אוכל. ראה אובל

~אבלוסמוס

*עין בערוך ערך אבלוסמוס. ראה אכסלגיא

~אבלט

שם חכם נכרי היה וחווה בכוכבים [שבת קנו.]. עובד
כוכבים היה [ע"ז ל.].

~אבלין, אובלין

מקום [ערוכין יב.].

~אָבֶן, אָבֶן, אבנא

אבן - מקום מוצא פורענות, לכן נקרא אבן מקום
פורענות, כאדם הנוגף את רגליו באבן שיש לו צער,
כך שמעתי, כמו (ישע' לד יא) קו תהו ואבני בהו, (וכן
דניאל ב מה) די מטורא אתגזרת אבן [איוב כח ג,
עיי"ש]. אבן - יסוד הבית... [זכריה ג ט].

אבן האזל - אבן שהיתה אות להולכי דרכים... וכן
ת"י : אבן אתא - אבן האות [ש"א כ יט].

*שם נפגשו דוד ויהונתן. יש מפרשים ש"אזל" היא "הלאז"
בחילוף אותיות. ראה אזל, הלז

אבני דאכפא - לאחר שקצרו העומרים מניחין אותן
לייבשן ומניחין עליהם אבנים כדי שלא יפזרם הרוח
[ב"ב סט.].

אבני אלגביש - %ראה אלגביש

אבני אפוד - %ראה אפוד

אבני אקדח - %ראה אקדח

אבני אש - מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת [יחז'
כח יד].

אבן הבדיל - תלויה בחוט המשקולת אשר ביד
אדריכל ... שמכוין בה ראש הפינה [זכריה ד י].

*ראה אבן הראשה, אבן

אבן בֶּהֶן - %מ"מ : יהושע טו ו, ז, יח יז. ראה עמק עכור
אבני בוהו - משקלות של דין חורבן כמו (דברים כה
טו) אבן שלמה [ישע' לד יא].

אבן בוחן - %ראה בוחן

אבני בור - עמקי בור, מקום שהאבנים צוללים [ישע'
יד יט].

אבנים של בית הכסא - אבנים גדולות שמצדידין אותן

להיות כמין מושב חלול, ויושבין עליהן בשדות
במקום המיוחד לבית הכסא [ביצה לב:]

אבני בליסטראות - %מ"מ : במד' כא טו, דברים לב יא,
נחום ב ז, זבחים סג ע"א ד"ה הקיפו. ראה בליסטרי

אבן גדולה - עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר
חלבים [ש"א יד לג].

*ראה אבל ג

אבני גזית - %הן אבנים מסותתות לבנין ההיכל והעזרה.
ראה גזית

אבני גיר - %ראה גיר

אבן גליון - %ראה און ב

אבן גלל - %ראה גלל ג

אבן הזוחלת - אבן גדולה (בקרבת ירושלים הידועה
מזבח אדוניהו), שהיו הבחורים מנסים בה את כחם
להזיזה ולגררה, לשון (דברים לב כד) מים זוחלין,
זוחלי עפר. וי"ת אבן סכותא, שעומדין עליה וצופין
למרחוק [מ"א א ט].

*ראה זחל א, ב

אבן זכוכית - %ראה גהץ, זכוכית, סכוכית

אבן חן - כשהאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים
ושב לו, אבן חן ומרגליות היא בעיניו [משלי יז ח].

אבני חפץ - %ראה חפץ

אבני חשן - %הרמב"ן בשמות כה ז כותב בענין אבני החושן
שידוע שאין שלמות כוחות האבנים היקרות והסגולות שבהן,
זולתי באבן אשר היא בחלוקי אבנים מן הנחל. ראה חשן,
מלואה

אבן חץ - %ראה גירא

אבן טובה - %ראה בדלח, כדכד, לשם, פטדה, צהר, תרשיש
אבן טועין (במשנה : טועים) - אבן טועין היתה
בירושלים וכל מי שנאבדה לו אבידה וכו' (ב"מ כח :)
[תענית יט.], שהמוצא מציאה עומד עליה ומכריזה
[תענית כג. בפירוש שבע"י].

*ראה מחה

אבן יד - שיש בה מלוא יד [במדבר לה יז].

אבן יקרה - כבדה [מ"א ז ט].

*מ"מ : ב"ב עה ע"א ד"ה בעדן גן. ראה פז, יקר א

אבן ישראל - עיקרן של ישראל, לשון האבן הראשה
(זכריה ד ז) ... לשון נוטריקון אב וכן (אונקלוס תרגם
אבהן ובנין) [ברא' מט כד, עיי"ש וברשב"ם].

אבנא דכוחלא - שיש שחור דומה לכחול [קידושין
יב.].

אבן כתף - %בערוך מפרש שהן גדולים ואין אדם יכול
לנשאם ביד אלא בכתף... עיי"ש ובשביעית פ"ג מ"ט.

אבן הלקח - %עין ויקרא כה מב ד"ה לא ימכרו

אבן מלואים - %ראה מלואים

אבן של מלח - שי"ל יימ"א (מלח הסלע) [סוטה מט:].

*ראה עטר

אבן המושכת - %ראה אבן שואבת

אבן מנוגעת מטמא באהל [סנה' עא.]. מטמא בביאה אדם הנכנס עמה לבית [נדה נד:].

אבן מסמא - %ראה אבן סכוכית, מסמא

אבן מעמסה - %ראה מעמסה

אבן מקרזלת - %ראה מקרזל

אבן משכית - לשון כסוי, כמו (שמות לג כב) ושכותי כפי, שמכסין הקרקע ברצפת אבנים [ויקרא כו א]. מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככים על הארץ קרוי אבן משכית [משלי יח יא].

אבן המשקולת - %מ"מ : זכריה ד ז

אבן נגף - שהרגלים נגפים בהם, לשון מכשול, כמו (ירמ' יג טז) ובטרם יתנגפו רגליכם, (וכן תהלים צא יב) פן תגוף באבן רגלך [ישע' ח יד]. ממחר הגלות, שמנגפת את הרגלים [סנה' לח].

*ראה נגף, מכשול, צור

אבני נופך - %ראה נופך

אבני נזר - טורי חושן ואפוד [זכריה ט טז, עיי"ש].

*מ"מ : תהלים ד ז ד"ה נסה, מגילה יב ע"א ד"ה וכן הוא אומר. ראה בהט, שש

אבן של נפחים - מול"א (אבן משחזת) [ע"ז עה:].

אבן סכוכית - אבן מסמא וזו היא אבן שמוטלת על גבי המת ברה"ר... ל"א אבן המסככת על הקבר [נזיר נג:].

*ראה גולל, סכוכית

אבן סכותא - %ראה אבן הזוחלת

אבן העזר - %שם אבן או ישוב (ש"א ה א). אבן בית המצפה ובית השן (ש"א ז יב).

אבן פנה - %ראה פנה א

אבני פוך - %מ"מ : דה"א כט ב. ראה פוך

אבני צדק - המשקולות ששוקלין כנגדן [ויקרא יט לו].

אבני קדש - בנים המאירים כאבנים טובות [איכה ד א] האבן הראשה - האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו, להיות אדריכל בראש הבונים, והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה... [זכריה ד ז].

*מ"מ : ברא' מט כד. ראה אבן הבדיל

אבני קלע - הם היוונים שהם מלומדי קשת ולקלע באבן [זכריה ט טו].

*מ"מ : איוב מא כ. ראה זיק א, קלע א

אבן רעועה - %ראה גולמוהרג

אבן שאין לה הופכין - %מובא בסנה' יד ע"א וע"ז ח ע"ב והכוונה לאבן שאין לה ערך ולכן לא מזיזים אותה ממקומה.

אבני השדה - %ראה אדני השדה

אבן השם - %בברא' ב יב מובא שהיא באה מארץ החוילה וביחז' כח יג היא נמנית בין אבני גן עדן. באיוב כח טז מוזכרת בתור אבן יקרה ביותר כמו ספיר וכתם אופיר. בדה"א כט ב נזכרת בין החומרים שהכין דוד לבניין בית המקדש וכן נמנית בין אבני החושן ואבני האפוד. *מ"מ : שמות כה ז, כח י, כח כ, לה כז, לט יג, במד' ז ג

אבן שואבת - מגבהת את המתכת מן הארץ ומעמידו באויר בלא נגיעה [סוטה מז. עפ"י הגירסא בע"ל], מגבהת מתכת בלא נגיעה כעין אותה שלועזין ימנ"ט (עין בא"ה), וע"י אותה אבן העמיד (אלישע) עגלים של ירבעם באויר [סנה' קז:], דרך אותה האבן להגביה המתכת ולתלותה באויר [ע"ז מד:].

*עין דה"א כ ב : ורבותינו פירשו אבן שואבת... שמעתי בנרבוני כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא... ראה בספר אמרות טהורות חיצוניות ופנימיות לר' יהודה החסיד מאמר ב בסוף הספר מהמהדיר ר' יעקב ישראל סטל וכן בפירוש האבן עזרא לשמות ז ט. ראה אחלמה, ושט

אבן שעות - %אבן שעל פי הצל שהיא מטילה ניתן לשער את השעה. עין בערוך ערך אבן שעות. ראה מסמר אבן שתייה - שממנה נשתת העולם, שנאמר... [מגילה טו: סנה' כו:].

*מ"מ : איוב לט כח. ראה שט ג, שתי, שתת

אבן תקומה - אבן שנושאות אותה נשים עוברות שלא יפילו וקורין לה קוטאנ"ה (קונטיינ"א. מעמיד) בלעז [שבת סו:].

*עין בספר אמרות טהורות חיצוניות ופנימיות לר' יהודה החסיד מאמר ה ומאמר טו בסוף הספר מהמהדיר ר' יעקב ישראל סטל. ראה סנפירטון.

@מ"מ : שמות כ כב, חגיגה טז ע"א בגמרא : אבני ביתו וקורות ביתו של אדם מעידין בו... *מ"מ : ב"מ עד ע"א ד"ה ומידך, סנה' עט ע"ב ד"ה והיה. ראה גבל, גלל ב, חומרתא, חטוט, חצץ, טנרא, לילית, מדבך, מצבה, סלע, צור א, צנמא, קרויה, שיש, שקת

~אבנה

*שם נחר - ראה אמנה א

~אבנגר

*עין בערוך ערך כנגר. ראה אנגרין, בנגרי

~אבנט

נאמר במעשה האבנט של כהן גדול (שמות לט כט) ואת האבנט שש משזר תכלת וארגמן, למדנו שהוא של כלאים... ואשמועינן הכא דאבנטו של כ"ג לא זהו אבנטו של כהן הדיוט, שזה של כלאים וזה של בוך [יומא ו.]. חגורה על הכתונת [שמות כח ד], קטן שבבגדי כהונה [חולין קלח.], של כלאים היה [ערכין ג.]. אבנטו של כהן גדול בעבודת יוה"כ של בוך הוא, כדכתיב [ויקרא טז ד] ובאבנט בד יחגור [שם יב.]. אבנטו של כהן גדול - ביום הכפורים, שהוא של בוך, לא זהו אבנטו של כהן הדיוט לעולם, לפי שאינו משמש אלא בשל כלאים [יומא כג: סט. בשינוי]. יש בו ארבע מינין וכל אחד כפול ששה [יומא עא:].

אבנט של מלכים - שעשוי כולו דניסכא וכל ישראל

בני מלכים ראויים לו [שבת נט:].

*אבנט הוא חגורה שהכהן חוגר על הכתונת. עיין במשנה ברורה סימן מ"ו סק"ח (בשם ספר מטה יהודה) שאבנט המוזכר בש"ע הוא מכנסים וכן המוזכר בסימן צ"א, דאע"ג דבלשון תורה פירושו של אבנט הוא החגורה... מ"מ בלשון חכמים לפעמים קוראין המכנסים אבנט... ראה אזור, המיין, חגורה, משור, פסיקא צלצל, קמרא

~אבני השדה

*ראה אנני השדה

~אֲבָנִים, אֲבָנִים

מושב האשה היולדת, ובמקום אחר (ישע' לז ג) קורא משבר. וכמוהו (ירמ' יח ג) עושה מלאכה על האבנים, מושב כלי אומנות יוצר חרס [שמות א טז – ירמ' יח ג], סדנא, פורמא"ש (מושב, קתדרה) בלעז [ירמ' יח ג]. עיין בסוטה יא ע"ב מאי אבנים וברש"י. ראה סדן, משבר

~אבנר, אבינר

אבינר בן נר – נר היה דוד שאול, אחיו של קיש, ושניהם בני אביאל... [ש"א יד נ]. לרצים – אבנר ועמשה היו [ש"א כב יז]. יואב בן צרויה – הרג את אבנר... [מ"א א ז]. אבנר ועמשה היו לבאים בתורה [תהלים נז ה]. לא הגיע לאבנר גבורתו משהגיע יומו [קהלת ט יא]. עשהאל נהרג ע"י אבנר [דה"א כז ז]. דוד יצא אחר מטתו של אבנר... (ומכאן) ידעו בכירור שלא מאת דוד נהרג אבנר [סנה' כ. עיי"ש ובתוס' ד"ה שתי, וכן מט ע"א ד"ה היה לו].

*בן נר בן אביאל (נקרא ג"כ אבינר), בן דודו של שאול (ולפי דה"א ח לג, ט לט הוא דוד שאול) ושר צבאו. נאמר עליו שהיה גדול בתורה (יבמות עו ע"ב) ואדם צדיק (בר"פ ב). לקח לו את רצפה בת איה פילגש אביו ובנו יעשיאל. נהרג ע"י יואב בן צרויה על שהרג את עשהאל (ש"א יד נא, מ"א ב לב).

~אבס

אובסין – (לשון) מאכילין אותו הרבה על כרחו ותוחבין לו בגרונו. ובגמרא מפרש לשון אובסין – עושין לה כמין אבוס בתוך מעיה [שבת קנה: עיי"ש תוס' ד"ה אין אובסין], מפרש בשבת (קנה:) שתוחב לה מספוא הרבה על כרחיה בבית הבליעה יותר מכדי אכילתה, עד שנעשה כאבוס במעיה, כשיוצא למדבר ומתיירא שלא תימצא מאכל [עירובין כ: עיי"ש תוס' ד"ה אובסין], תוחבין להם מאכל בפיהם בחזקה [ב"מ פו: עיי"ש בגמרא].

אבוס – פטום [מ"א ה ג], שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו וכן [מ"א ה ג] וברבורים אבוסים [משלי טו יז].

*ראה אבוס, ברבור, דרס א, מספוא

~אבע

לשון נחל נובע [תענית כה:].
*יתכן שצ"ל אבה, ראה אבה א, בעה

~אֲבַעְבָּעָה, אֲבַעְבָּעָה

כשתתן גחלת או מתכת במים יעלו המים אבעבועות... [ישע' סד א]. מבחוץ הוא מבעבע – דהיינו לח, מכלל דבפנים הוי יבש [ב"ק פ:]. אבעבועות – דהיינו לשון נובע דמשמע מבחוץ היה לח [בכורות מא:]. לשחין פורח אבעבועות – כתרגומו, לשחין סגי אבעבועין, שעל ידו צומחין בה [נ"א בהן] בועות [שמות ט ט].

*מין תפוחות בעור כעין בועות, מופיע רק בלשון רבים. ראה בעה, חזוית, חניכ, נבע, פרח ב, צמח א, שחין, שלפוחית

~אֲבָץ

*ביהושע יט כ נזכרת אבץ, עיר בנחלת יששכר ויש הסוברים שהיא יעבץ בדה"א ב נה.

~אֲבָצָן

מן השופטים הוא [ב"ב צא. עיי"ש ד"ה כדרכה]. אב לכל הצנונים, שהרי אשה כחורה שכבה אצלו ונצטנן ולא נגע בה [דה"א ב יא]. זה בועז (ב"ב צא.) [שופטים יב ח, רות א א]. אבותינו אמרו (ב"ב צא.) אבצן זה בועז. ותימה יש היאך יכול להיות, והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרים מת, ושלמון בנו נולד כבר והוא מבאי הארץ, ובוועז בנו שהוא אבצן בכניסתו לארץ נולד? ומציאת מצרים עד יפתח היו שלש מאות שנה... ואיך הוליד בועז בן שלוש מאות שנה?... אבצן – אב לכל הצנונים... [דה"א ב יא, עיי"ש]. מצינו באבצן שלשים בנות... וכולם מתו בחייו, ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו [קהלת יא ו]. אבצן זה בועז מיהודה [סוכה כז:].

*יש הסוברים שזה אבצן הנזכר בברא' מו טז בחילוף אותיות. ראה אובצנא, בעז

~אֲבָק, אֲבָקָה (א)

אבק דרכים – טיט. ל"א עפר נגוב [שבת קד:]. אבק של מנחות – אותו קמח שנופל מן הנפה, דהוי גרוע ופסולת לגבי מה שנשאר בנפה [אבות ה טו]. אבק הסופרים – עפרורית של קסת הסופר [שם]. אבקת רוכל – על שם שכותשין אותה ושוחקין הדק כאבק [שה"ש ג ו].

אבקה של שביעית – מידי (דבר) דלא הוי עיקר האיסור תלוי בו קרי (צ"ל קרוי) אבק, וכן אבק רבית, וכן אבק לשון הרע שאינו לשון הרע גמור, אלא צד לשון הרע, כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת... (ד"ה)

אדם נושא ונותן בפירות שביעית – לסחורה, דהיינו אבק שביעית, דעיקר איסור שביעית לא תזרע ולא תזמור, וזהו (סחורה) איסור קל שבה. [סוכה מ: ביאור זה מורכב משני ד"ה], איסור הקל שבה העושה סחורה בפירותיה [קדושין כ:], הסוחר בפירות שביעית, ולהכי קרי ליה אבק שאין זו עיקר מצותה של איסור שביעית [ערכין ל:].
כסיין אבקה – כסוי עפר הפורח ממפולת החומה [ברכות נו:].
*ראה רבית, רבע א

~אבק (ב)

א.א.א.א. – לשון עניבה הוא בכל התלמוד [ע"ז לג:], עונב [מנחות מב:], בטר דאביקו ביה – אחר שנתקשרו בו מעצמן [סנה' סג:]. מיבק אביק – קשור, איגלציי"ר (לקשור). הכוונה לאדם קשור – אדוק – לעבודת כוכבים מרצון. חסר בדפוס [ע"ז יד:].
ב.א.א.א. – מנחם פירש ויתעפר, שהיו מעלים עפר ברגליהם על ידי נענועם. ולי נראה שהוא לשון ויתקשר, ולשון ארמי הוא... שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו [ברא' לב כה:].
*עיין חולין צא ע"א : בהאבוק עמו - כאדם שחובק את חבירו... מלמד שהעלו אבק.
ג.א.א.א. – (אילן) ששרשיו נראין, ומכסין אותן באבק [מו"ק ג:].
*בערוך ערך אבק א לשביעית פ"ב מ"ב מפרש ההיפך מרש"י - מסירין האבק מעליהן.

~אבקתא

א.א.א.א. קושרין לולאות בעצי המטה (מ)מראשותיו וממרגלותיו, ומכניסין ראשי משיחות בנקבים וקושרין בלולאות והיינו קרביטין [נדרים נו:], לולאות התלויות בנקבי ארוכותיו (ארוכות המטה) ובהן מכניסין ראשי רצועות התלויות בשפת העור [סנה' כ:].
ב.א.א.א. חור שבאסקופה (נ"א שבסף), שציר הדלת סובב בו [עיר' יא: מנחות לג:].
ג.א.א.א. כמו [ע"ז יד:] מיבק אביק [מכות כג. בריב"ז].

~אבר (א)

א.א.א.א. כנף (הנשר) [ישע' מ לא], ארך האבר – כמו כנף, איל"א בלעז. ל"א כמשמעו לשון אברים ממש [יחז' יז ג:].

*כנף במשמעות הנוצות הגדולות בכנף הציפור.
יאבר נץ – יגדל הנץ כנף [איוב לט כו], לשון (דברים לב יא) אברתו, יגדיל כנף [גיטין לא:].

*כנף במשמעות פריסת הכנף. ראה אברה
ב.א.א.א. מפרקי אצבע קטנה [שבת עז:]. אצבע יתירה [נדה מט:].

*ראה אמה ב, גבורה, גבר א, עבד א
ג.א.א.א. גיד [סוכה נב:]. אבר תשמיש – משים שלום בבית [שבת קנב. בהיפוך].

*בעין יעקב (סוכה) "גיד הגוייה". בקידושין כה ע"א : אילימא סירוס דגיד היינו גוייה (כלומר גוייה במובן גיד). ראה בשר, גיד ב, זכרות, עבד א (א), ראש א, שמש ב

ד.א.א.א. דרך אברים – מיעוך דדים ודש מבחוץ בשאר אברים [יבמות נה:]. פריצותא בעלמא הוא, שוכב עמה בקירוב בשר [סוטה כו:]. היינו שכבת זרע לבטלה ואינו משכב זכור... [נדה יג:].

*עיין בערוך ערך אבר ב. יבמות נה ע"ב תוס' ד"ה לאחר מיתה. ראה גדל ב, חדוד א
ה.א.א.א. עצמות [מכות יא:].

*ראה גרס א
ו.א.א.א. אבר מן החי – נאסר לבני נח, דכתיב (ברא' ט ד) אך בשר [פסחים כב: ע"ז ו:].

*+מ"מ : ברא' לו ב, דברים יב כג, משלי יט ז
@בערוכין נג ע"א נאמר : חד תני מעברין וחד תני מאברין. מאן דתני מאברין אבר אבר, ומאן דתני מעברין כאשה עוברת. ראה אביר, איברא. חד אבר - עיין יבמות פ ע"א

~אָבר, אברא (ב)

א.א.א.א. עופרת [שבת סו: קד: יומא סט: ר"ה יט. גיטין יט. חולין ח.]. פלומב"א [ב"ב פט:].
ב.א.א.א. דודא דאברא – סיר של עופרת [יומא סט:]. קלחת של עופרת. אברא שאיף קליה – שואף את הקול ומעכבו לצאת יותר מכל כלי מתכות [סנהדרין סד:].
ג.א.א.א. מיא דאברא – מים ששרה בהן שחיקת אבר [גיטין יט:].
@ראה בעץ, עקר ג

~אבר (ג)

שאיבר לבבו – חיזק לבבו, כמו [ישע' מו יב, תהל' עו ו] אבירי לב [סנה' קט:].

~אָבְרָה

א.א.א.א. כל עוף קרוי אברה על שם שפורח... [איוב לט יג:].

ב.א.א.א. כנף [תהל' סח יד, צא ד].

ג.א.א.א. זרוע [שבת צ:].

@ראה אבר א (א), גף, כנף

~אָבְרָה, אָבְרָם

אב המון גויים – לשון נוטריקון של שמו, ורי"ש שהיתה בו לא זזה ממקומה [ברא' יז ה]. אחד ענק...

אב בחכמה ורך בשנים... אין אברך אלא לשון
ברכיים... [ברא' מא מג הרשב"ם מפרש אב למלך, שר
לצור המלך].

*מנחם בערך אברך כותב שאין למלה זו דמיון אבל יכול להיות
מגזרת בך. בערוך ערך אפרס מפרש שר העיר. בשמחות פ"ח
נאמר על רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול (מהרוגי המלכות)
שהוא אברך, ומובא במדרש אלה אזכרה שהסיבה לכך היא
שבעון מכירת יוסף שנקרא אברך נענשו. עיי"ש. עיין בספר
פרנס לדורות עמ' 219. +מ"מ : שבת נג ע"א ד"ה אבא. ראה אב,
אבא א (ט)

~אברם

*ראה אברהם

~אברנים

צליה שבלשון פרסי קרויה אברנים, בלשון הקודש
קרי נא (צליה למחצה) [פסחים מא].
*ראה הינא, נא א

~אברתא

אזוב דאורייתא שהוכשר להזאה הוא שקורין אברתא
בר המג [שבת קט:]; אישב"א (הלעז ברש"י בעייתי,
בנוסף לכך שזיהוי צמח זה קשה. יש סוברים שהוא
גומא, הסוף שממנו נוצר הפפירוס, ויש סוברים שהוא
אחד ממיני האיזוב. עיין בא"ה) [שבת קכח]. איזוב
[ע"ז כט].

*בגמרא (ע"ז) הנוסח אבדתא אך גרסת הערוך בריש.

~אבש

*ראה באש

~אבשונא, אבישונא

קמחא דאבישונא – (קמח הבא מחטה) שנתייבשה
וניקלית בתנור, כשהיא לחה עושין אותה קלי בתנור
[פסח' לט: עי"ש ד"ה דילמא], קליות שעורים שלא
הביאו שליש ומייבשין אותן בתנור, וקלופין הן [נדר'
מט:]; (קמחא) דאבשונא – שנתייבשו החטים בתנור
בעודן כרמל, וקמח שלהן מתוק לעולם [מגילה ז:].
חצבא דאבישונא – כד שמייבשין בתוכו קליות
בתנור [פסחים מ:].

*אבשונא וקלי הם היינו הך אלא שקלי זה בעברית ואבשונא
בארמית וכל אחד בא בערכו לפי הד"ה. בספר בגדי שש (רפאל
שלום שאול מונק, ירושלים תשל"ג, עמ' ל"ח) מקשה על רש"י
בויקרא כג המפרש קלי - קמח, מהגמרא בכריתות ה ע"א : לחם
מקלי לא אתי משום דקלי איתיה בעיניה... ור"ג (דף ו ע"ב) מפרש
בעיניה - דלא נטחן. ראה אבוב, אביב, חסיסי, כיסנא, כרמל,
נקדים, פול, צבט, קלי, קלאי, קלי, שתית

~אבשי

הוא אחד היה מיוחד, וזה אברהם הנקרא ענק (כמו
יהושע יד טו) האדם הגדול בענקים [שה"ש ד ט].
אברהם אברהם – לשון חבה הוא שכולל את שמו
[ברא' כב יא]. נדיב לב – (אברהם נקרא כך) על שם
שלו נדבו [שמות לה ה]. נקרא נדיב – שנדבו לבו
להכיר את בוראו (בתהלים מז י מתייחס לאברהם
ומפרש : שהיה נדיב לב הראשון תחילה לגרים) [סוכה
מט: חגיגה ג]. זקן [יבמות קכא: בהיפוך]. צדיק
שקבור בחברון [סוטה יא. בהיפוך]. רם... היינו
אברהם [ב"ב טו:]. אברהם גדול מנחור שנה... שם
אשת אברם שרי... [סנה' סט:]. (אחד ממ"ח) נביאים
[מגילה יד].

אברהם העברי – שבא מעבר הנהר [ברא' יד יג],
מעבר הנהר, מבני עבר [שם לט יד]. מאור כשדים יצא
[פסחים סז:]. נולד (בר"ה) [ר"ה יא]. בא מארם נהרים
[סנה' קח:]. (אברהם היה בתחילה) אב לארם [ברא' יז
ה]. אברהם בן נח הוא... [ע"ז ג].

*בב"ר מ"ב י"ג נאמר : רב נחמן אמר שהוא מבני בניו של עבר,
ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר. בניו מקטורה הם יקשן, זמרן,
מדין, מדן, ישבק ושוור. בב"ב צא ע"א מובא ששם אמו אמתלאי
בת כרנבו. +מ"מ : ברא' מא יב, מב כג, מג לב, שמות כא ב, ישע'
נא א, ב, תהלים קה יג, יבמות סד ע"א ד"ה אברהם, ד"ה החוא,
גיטין פז ע"א ד"ה שני, סנה' צז ע"א ד"ה ב' אלפים. ראה אליהוא,
ארם, הורן, יסכה, יעקב, מלכה, נחור, נמרד, עברי

~אברומא, אברומה

מין דגים קטנים ואין שרצין ניכרים בהם [סוכה יח].
*בערוך גורס אברומה והוא טרית. ראה מוניני, צחנה

~אברורי

#א. מגדלים [שבת יא].

*אברורי הם חומות העיר. ראה קשקושי

#ב. באברורי (כלומר בשיווי משקל) הוה מנחי –
להשוות משא החמור כשיש שתי נודות, זה גדול מזה
מעט ומכביד המשא לצד אחד, מניחין נוד קטן אצל
להשוות המשא [ב"ב כד:].

~אברזין

עוצבא (עיצבא) בלשון ארמי [ב"ק סו: עיי"ש סז. ד"ה
ר' זירא].

*אברזין משמעה שמכה. עיין בערוך ערך אברזין. ראה עוצבא

~אברך

כתרגומו (דין אבא למלכא, ובת"י : רב בחכמא וזעיר
בשנייא), דין אבא למלכא, רך בלשון ארמי (נ"א רומי)
מלך. בהשותפין (ב"ב ד.) לא ריכא ולא בר ריכא,
ובדברי אגדה (ספרי דברים סוף פ"א) ... זה יוסף שהוא

*ראה אבישי

הצדיקים... [עמוס ט ו, עיי"ש].

#ד. אגודת אזוב – ג' קלחין קרויין אגודה [שמות יב כב].

@בגמרא שבת קט ע"ב - מצות אזוב שלשה קלחין. במדרש תנחומא (נצבים סוף סעיף א') נאמר: אין ישראל נגאלין עד שיהיו כולן אגודה אחת... +מ"מ: ויקרא יד ו. ראה אגד, אוזילתא, אסור א, ביזרי, חוס, כישא, ככר (ד)

~אגד (ב)

#א. אקשר, לשון אגודה. אוגדות פתחיהן לבעליהן – קושרות פתחן לצורך בעליהן, שאינן נבעלות לאחרים [ערובין כא]. סותמות פתחיהן עד שמזדקקות לבעליהן ואינן נבעלות לאחרים [פסח' פז].

*עין בערוך ערך ג ד ב

#ב. אגודו – יאספו גדודים [תהלים צד כא].

~אגדא

*ראה אגרא

~אגדה

יש מדרשי אגדה רבים, וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא, ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו [ברא' ג ח]. יש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו [שם ג כב], מ"א יש ואני איני בא אלא לפשוטו [שם ג כד], יש בזה מדרשי אגדה, אך זה ישובו של מקרא [שם ד ח, יט טו], מדרשי אגדה יש רבים [שם ה א], יש מדרשי אגדה רבים... אבל זה הוא צחצוח פשוטו [ברא' ו ג], יש מ"א, אבל ישוב לשון המקרא פירשתי [שם כ טז], שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו [שם כה כו], מדרש אגדה יש להרבה פנים [שם כז כח], מדרש אגדה לכמה פנים יש [שם כז מא], מדרש (י) אגדה יש רבים בלשון נוטריקון [שם ל ח], מדרש אגדה יש רבים וזה נוטה לישוב המקרא [שם מט כב], יש מדרשי אגדה בו המתיישבים על הלשון [שם מט כב], אם אגדה היא הרי טוב, ואם לאו אומר אני... [במד' כו כד], יש מדרשי אגדה ואינם מתיישבין לפי המקראות [תהלים ח ח, שה"ש ב ז], יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו [איכה א א], יש מ"א ואינו מיושב על סדר המקראות [שם ד ו]. בהדי חנא באגדתא למה לי – מה לי אצלו באגדה, בקי הוא באגדה ממני ולא אוכל לו [סוכה נב]. הרבה אגדות דרשו בני אגדה... [תהלים ג א].

בעל אגדה – דורש ומושך את הלב והכל מכבדין אותם [ב"ב י]. דורש בכל מקום ברבים, בבתי משתאות שדורש בימים טובים והכל נאספין לשמוע,

~אבשלום

אבשלום בקש למלוך בחזקה [ברכות סד]. אמו של אבשלום (לקחה דוד, אשת יפת תואר והיא) מעכה בת תלמי מלך גשור [סנה' קז].

*בנו של דוד המלך, ואמו מעכה בת תלמי מלך גשור (ש"ב ג ג, מ"א טו ב - אבישלום, עיין סוטה ט ע"ב ד"ה לב אבין, שם יא ע"א ד"ה מקים). בדה"ב יא כב נזכר אבשלום אבי מעכה אשת רחבעם. +מ"מ: דה"א יח ג. +מ"מ: תוס' יומא לח ע"ב ד"ה דלא, תוס' כתובות קד ע"ב ד"ה שני, שם קה ע"א ד"ה דחשיב. ראה מיכיהו, עלמות, תמר ג

~אבת

*אחת מתחנות החניה של בני" במדבר (במד' כא י). ראה אוב

~אגא

*הררי, אביו של שמה מגיבורי דוד (ש"ב כג יא).

~אגב

#א. כל אגב גביא בעיא – כל דבר שצריך לכתוב שטר עליו, כגון מלוה ואמנה, בעיא גביא, כלומר עדיין עומד הוא לגבות ויש לו טורח בו [פסח' קיג].
#ב. מילתא אגב אורחיה קא משמע לן – הולך בלשונו בדבר שתוכל להבין בו דבר חדוש [סוכה כא]. תאכל אגב אמה – אם אוכלים את אמה היום, תאכל אף היא [ביצה ד]. הולך ומדבר דבריו... ולמדנו דבר חדש בלישנא דנקט [קדושין סט]. אגב אורחך – כשתלך לדרכך לפי תומך [סנה' צה].

~אגג

מלך עמלק (אחד ממלכי עמלק) [במד' כד ז]. אגג מעדנות – י"ת אגג מפנקא (מלך עמלק בימי שאול, עיין ש"א טו ח) [ש"א טו לב].

*"אגג" באסתר (ג א) הוא שם היחס של אגג להמן. הרשב"ם מפרש שכל מלכי עמלק נקראים אגג, כמו שכל מלכי מצרים קרויים פרעה, של מלכי פלשתים אבימלך ושל ירושלים מלכי צדק, אדוני צדק. +מ"מ: תהלים לד א, זבחים קיח ע"ב ד"ה הכי, תוס' ב"ב סג ע"ב ד"ה אהני.

~אגד, אגדה, אגודה (א)

#א. אגד, אגדה – שהוא קשור ותלוי בחבל של קיימא וראוי לטלטלו ע"י אותו חבל ואינו נפסק [ערובין קא]. כלומר קשור בחבל חזק [שם קב].
#ב. אגד בחד לאו שמיה אגד – כל דבר יחידי המחובר יחד ואוגדו בפני עצמו אינו אגודה עד שיתן דבר אחר עמו ויאגדם יחד [סוכה יג].
#ג. אגודתו – קבוצת בריותיו. (ד"א) קבוצת

ויש לו קול חכמה... מתוך שאין אגדות צריכות עיון יכול לדרוש בכל מקום [שם קמה].

*רבי שמואל בר נחמני נקרא בעל אגדה. גמרא ב"ב ט ע"ב. ראה בגדתאה, עתיר

והגדת לבנך, (מדובר) בבן שאינו יודע לשאול, והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכיך את הלב [שמות יג ה].

היו רגילין לפתוח באגדה תחילה [שבת ל].

*אגדה היא משרש נגד. בספר ארים נסי (ר' מאיר מאוז, ב"ב תש"ע) במבוא עמ' 30 כותב דברים מענינים בעניני אגדות חז"ל ובפרט בענין מדרשים תמוהים שאינם כפשוטן, ובין דבריו : דע כי יש אגדות ומדרשים שבלעדיהם לא נבין את הפסוקים, ויש שמוסיפים נופך לפסוק, ויש שהם רמוז בעלמא כעין הברקה, ויש שהם הערה לקורא לשים לב על שויון הענינים, ויש שאינם כפשוטן, ויש שאסור להבינם כפשוטן, וכן בירחון אור תורה גליון רנ"ט (אלול תשמ"ט) סימן קע"ה בענין אגדות תמוהות, כותב שאלו הסוברים שלאחר התגלות הזוהר יש לתפוס הכל כפשוטו, ומי שאינו מאמין בזה לא נחשב כ"כ מאמין בקדושת חז"ל, ומציין לרמב"ם בפירוש המשנה לפרק חלק בסנהדרין בענין של כתות בהבנת דברי חז"ל. בהקדמת פירוש אור החיים כותב שבדברי אגדה הרשות נתונה לומר באופן שונה מהנאמר בגמרא. +מ"מ : ישע' ג ז ד"ה ישא ביום, שם עו יא ד"ה ה' רמה, גיטין סז ע"א ד"ה אוצר בלום, חולין ס ע"ב ד"ה כתוב קניג. ראה בגדתאה, מדרש

~אגדנא~

עשב מר והוא מרובי"א (מרוביון, מין צמח) לבן. לענה מתרגמינן (ת"י עמוס ה ז, ו יב) גידין [ע"ז כט]. *ראה חלתית, לענה, ענבים, מרור, ראש ב, תמכא

~אגוז~

עץ אגוז יש לו מוח מבפנים [פסחים עד]. קטן שנותנין לו צרור זורקו, וכשנותנין לו אגוז נוטלו [גיטין סד]. למה נמשלו ישראל לאגוז? מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו, פוצעו (מבקעו) ומצאו מלא מגורות מגורות של אוכלים... מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס... [שה"ש ו יא].

*אין לו דמיון במקרא. בשרשים לרד"ק בשרש אגוז ובערוך ערך אגוז מונה כמה שמות : בלשון סורי גוזא, בלשון ערב ג'וז, בלשון פרס כוז. בחגיגה טו ע"ב נאמר : למה נמשלו ת"ח לאגוז? לומר לך מה אגוז זה אע"פ שמלוכלך בטיט ובצואה, אין מה שבתוכו נמאס. אף ת"ח אע"פ שסרח אין תורתו נמאסת. ראה בספר חסידים סימן תתשנ"ג. במסכת כלה רבתי נאמר : האוכל ארבעים אגוזים לבו נעקר. ראה אמגוזא, בטנים, לוז, ערבה, פרד, קפריסין, שמן אגוזים, שנת

~אגודה~

*ראה כישא

~אגודל~

*ראה גודל

~אָגור~

אָגור בן יָקָה – שלמה שאגר את הבינה והקיאאה, כך פירשוהו חכמים [משלי ל א, עיין קהלת א א]. *ראה קהלת, שלמה. לשון אסיפה - ראה אגר

~אָגוֹרָה~

אגורת כסף – מעה כסף, ממשקלות עשרים גרה הוא [ש"א ב לה].

*אין לו דמיון במקרא. ראה גרה (א)

~אגיסין~

כתבים [סנה' צא].

*בערוך - לגיטין, בכ"מ - גיטין. יתכן שמכאן נגזר גיטין. ראה אגרת

~אגיא~

*ראה אוגיא

~אגיד~

*ראה גוד

~אגיסטון~

שכיר [סנה' כו].

*בתוס' גיטין סב ע"א ד"ה אין עודרין (וכן בסנה' כו ע"א ד"ה אגיסטון) מפרש ר"ת אגיסטון בקרקע שמקבלים מן המלך לפרוע כך וכך בשנה... עיי"ש.

~אָגל, אָגלים~

אגלי טל – גלי טל והאל"ף יתירה, כמו (איוב יג טז) ואחוותי, ואל"ף יתירה בראש התיבה להיות שם דבר, וכן (יחז' כא כ) אבחת חרב כמו ניבוח חרב, צעקת חרב. ל"א כמו אגני טל, כמין אגנות פלגים שהטל נתון בהם, למ"ד מתחלף בנו"ן (בבראשית כה ג כותב : שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו), וכן (נחמיה יג ז במ"ג הציון לעזרא, אך אין שם פרק יג, וידוע שעזרא ונחמיה הם ספר אחד) נשכה, כמו לשכה [איוב לח כח].

עליית אגלים – לשון (חולין מא). עוגל (נ"א עוגה) של מים, ולשון (איוב לח כח) אגלי טל, ולשון (שה"ש ז ג) אגן הסהר, שלמ"ד מתחלפת בנו"ן, והם מים העומדים להלקות פירות [חגיגה יב].

*אין לו דמיון במקרא. לפי רש"י משמעות אגל הוא מקום התכנסות של מים, אך רוב המפרשים סוברים כמנחם בערך עגל : אין למלה זאת דמיון בתורה, אבל ענינה יורה על פתרונה, אגלי טל כמו נטיפי טל ורעיפת רביבים. ראה אגן א, עוגה

~אגלווקי~

*ראה גואלקא

~אגלא, אגלי

אגלי – שערים, כמו (ברכות כח.) טרוקו גלי [ב"מ קח.], שערי חומות העיר [ב"ב ח.].

~אגליים

מקום בגבול מואב [ישע' טו ח.].

~אגם

#א.קבוצת מים שאינן נובעין ואינן מושכין, אלא עומדים במקום אחד, וקורין לו אישטנ"ק [שמות ז יט], מים הנקוים ועומדים במקומן, ורבינן שם דגים [ישע' יט י, ראה שכן]. יש בו קנים גדולים וקטנים וסמוכים זה לזה... [ברכות נז.], מריש"ק (ביצה, מקווה מים רדודים) בלעז, עומד במקומו ואינם מים חיים [יבמות קכא.], מריש"ק בלעז הסמוך לעיר והוא מלא קוצים [תענ' כב.]. אישטנ"ק (אגם, ברכה) בלעז [סנה' פב.]. #ב.קנים [עיר' לד.], של עצי ערבה וקנים דקין, אושירי"ד (שדה ערבות. רק בע"י), והוא קנה וסוף דקרא [ישע' יט ו]... [סוטה יב.], אגם של קנים וערבה שקורין אושירי"ד (שדה ערבות גמישות שמחה עושים כלי נצרים. עיין בא"ה) [קדושין עב.].

#ג.שגדלה (התבואה) מעט לכוף ראשו בצד העיקר, כמו [ישע' נח ה] הלכוף כאגמון ראשו [מנחות עא.]. צמחים רכים [קדושין סב.].

#ד.אגמי נפש – אגמי שבת, לשון (שמות לא יז) שבת וינפשו, שמי האגמים נוחים ועומדים במקום אחד, וי"ת דהו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה [ישע' יט י].

@עיין בספר מעייני אגם עמ' ק"א. ראה אחו, אקרא, ארבא, אריתא, בצה, בצע, ב, גליל, ב, יער, מיא, מקוה, מריתא, נפש, סוף, ב, סימונא, סכר, סליקום, צען, קנה, שכר ד

~אגמא

#א.איער [בכורות ח.].

#ב.אנהר [ב"מ יב.].

#ג.אגמא דסמקי – אגם של אותו מקום [יבמות קכא.].

@עיין בב"מ פו ע"א : מאקרא לאגמא... ויש סוברים שהוא שם מקום בסביבות פומבדיתא. ראה אגם

~אגמון, אגמון

#א.כפה ואגמון – לשון מלכים ושלטונים... אגמון – אף היא כפה קטנה, ועל שם שכפופה כאגמון קורה לה אגמון, ובברייתא דשמואל (פ"ב) מצינו שיש מזלות

ברקיע ממונים ואלה שמותם... [ישע' ט יג], החרטומים ואיצטגנינים החוזים בכוכבים, שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן, ועשוין דוגמת ראש זנב והם נתונים (במזל) טלה (נ"א בתלי), ויש לפרש כתרגמו – ריש והגמון שלטון ואיטון [ישע' יט טו].

*יש גורסים "הגמון" - עיין רש"י ע"ז כה ע"א ד"ה נקדימון ובערוך ערך הגמון מפרש שלטון, ויאמר אחשוורוש לאסתר המלכה (אסתר ח ז) תרגום שני אעבד מינך הגמוני. ראה הגמון, הגמוניא, הרמון, קומטין, ראש ג

#ב.אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים, אי"ם (קריס) בלעז [ישע' נח ה], הוא כפוף, כמו [ישע' ט יג] כיפה ואגמון ועשוי של ברזל לצוד בו דגים [איוב מ כו, עיי"ש ד"ה התשים].

*יש הסוברים שאגמון הוא מין צמח הגדל במים. ראה חכה א #ג.לשון כלי חרש הוא, כמו דוד נפוח, כענין שנאמר (ירמ' א יג) סיר נפוח אני ראה [איוב מא יב]. @ראה אגם, גבן, גימונית, זנב, חות, כפה, כפף, מוקש, ראש

~אגן, אגנא, אגנות (א)

#א.אגני אפודא, ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהן הכהנים בבית המקדש... [ישע' כב כד]. אגנות – שתי אגנות, אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים... [שמות כד ו].

*ראה נבל

#ב.אגן הסהר – שעשוין כחצי לבנה עגולה בשורת ישיבתן כדי שיהו כולן רואין זה את זה [סוטה מה.]. לשון אגן הסהר שמתחלפת למ"ד בנו"ן והם מים העומדים להלקות פירות [חגיגה יב.].

#ג.אגנית [ברכות כב. שבת קנז.], עריבה, מיי"ץ בלעז [פסחים ל: תענית כה. הלעז רק בע"י], סל [שבת קי.]. מזרק [ע"ז לא.]. באגני – כמו (שמות כד ו) באגנות (בפסוק : באגנת), קונקי"ש (בורות, שקעים באדמה) בלעז [ב"ק סא.]. אגן של מים צלולין שרוחצין בהם... [שה"ש ז ג].

אוגנא דקירא – חלות (שעוה) הניתכות בכלים קטנים עגולים כאגנות [ב"מ טז.].

הכותרות עשויות... כמין שני אגנים... אגן התחתון בית קיבולה למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין (להלן מא) וגולת הכותרות, ות"י אגני קרונתון. העליון כפוי על התחתון, בית קיבולו למטה והיא קרויה שבכה... [מ"א ז יח, עיי"ש].

הנקעים קרוין אגנות הקרקע שהמים מתמצין לתוכן כמו (שמות כד ו) וישם באגנות [קדושין סא.].

@בשבת קנו ע"ב בגמרא נאמר : דיתב באוונא דמיא, והגר"פ כותב : ברי"ף ובר"ן איתא באגנא וכן הוא ברש"י שם, ועיין בערוך ערך אודנא וכן בברכות כב ע"א ר' זירא הוה יתיב באגנא דמיא, פירש"י באגנא - גיגית. בתוספות ד"ה באוונא דמיא : אמבטי של מים וכך פירש הערוך ראה אדרא, אגל, אונא, אשבורן, גרן,

טבור, משכלא, נבל, נגאני

~אגר, אגור (א)

#א.כעס אויב אגור – כנוס עליהם להשחית [דברים לב כז], לשון כנוס הוא [סנה' ו:]. לא תגורו – לא תכניס דבריך מפני איש לשון (משלי י ה) אגר בקיץ [דברים א יז]. מי גר – מי אשר נאסף [ישע' נד טו]. מגורי אל חרב – לשון אסיפה [ירמ' כ ג],

#ב.שמנו אגור בתוכו – מזומן לצאת ממנו, שאינו נבלע בפרי כמשקה תפוחים ותותים אלא אגור כמשקה ענבים [ברכות לט]. אגוריות – אסיפות, כמו (משלי י ה) אגור בקיץ [גיטין פח]. אגרת (בערוך גורס אגרת) בה שעה – היוצא חוץ לקשוריה כורכתו סביב המחט ותוחבת המחט בשבכה מתחתיה שלא יראה שעה [שבת ס]. לשון אגרת כמו (משלי י ה) אגרה... לשון אסיפה [חולין יז].

@רש"י בדברים לב מפרש בעקבות אונקלוס שמתרגם כניש, וכן מובא בגמרא סנה' ז ע"א : לא תגורו לישנא דכנשי הוא, אך שאר המפרשים סוברים שאגור הוא לשון מורא. ראה אגור, אגרת, אסף, גור א, גר, זית, כנס, לקט, מגור, מגורה, מוגר, מגר, צבר

~אגר, אגרא, אגרתא (ב)

#א.לאגורה – להשכירה [ב"מ סט: – אגרא, עט:], מוגר – משכיר [ב"מ סט:]. אאגרייהו זילי – השוכרים אותם מבזים אותם [סנה' כט]. כי אגרא – כששכרתיה [ב"מ סה].

אגרתא – שכר ריחיים שמשכירין [פסחים נ:]. איגרתא – שטר מכירה [סוטה יג].

#ב.שכר [יומא סט: נדר' לח. ב"מ סג: – אגר, ע. קיא. – אגרי, ב"ב קי. סנה' סד]. קבול שכר [ברכות ו: עיי"ש], שכר טורח [כתו' קה]. אגרא דשבתא – שכר שבת [שבת קכ].

לפום צערא אגרא – לפי צער שהוא עוסק בה ומצטער עליה יש לו שכר, בין רב או מעט [אבות סוף פ"ה].

@שכר שכיר (ויקרא יט יד) תרג' אגרא דאגרא. ראה זבן, אגרתא, זול, כך ג. אגרא לא פגרא - ראה פגרא.

~אגרא

#א.מוט על הכתפיים (ראה אכפא) [ביצה ל], מוט כפוף באמצעו ונותנו על כתפו ונותן שני בדין בשני ראשיו ונושא בו משא כבד, קורי"א (אסל, מוט, לשאת משאוי על הכתף. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [ב"מ פג].

#ב.אגרא – שד [פסחים קיא].

*בתענית כג ע"ב ד"ה דכתיב, מזכיר את "אגרת בת מחלת" בפסחים קיב ע"ב, אך בפסחים קיא ע"א הד"ה ברש"י הוא אגרא... וברשב"ם ובגמרא "אגרת", וצ"ע אם הכוונה לאותו שד. ראה איגרא ב, אגרת א

~אָגן (ב)

בית אחיזה, אנשי"ש (אוזניים, ידידות של כלים. חסר בדפוס) בלעז [יומא לז]. שפה הכפולה לצד חוץ הראויה לתשמיש [ברכות נב: חגיגה כב:], שפה גבוהה כמחיצה סביב [ערובין פז], שפה לפיו כמו שעושין לכלי ששותין בו יין לנוי [חולין כה], בית קיבול התחתון שיושב עליו. ל"א שפה [בכורות לח]. במקום השוליים יש אוגנים שכפופין ראשי הנסרים כלפי פנים [נדה ג:]. אוגנים – כעין ספלים שלנו [עירובין עז].

*עיין בערוך ערך אגן א. ראה אגל, און א, גדוד, יד, סהר

~אגניא, אגניא

*ראה אלון א - אלון בצעננים

~אגס

*עיין כלאים פ"א מ"ד, מעשרות פ"א מ"ג, עוקצין פ"א מ"ו ובערוך ערך אגס. ראה דרמסקין, קרסטומלין

~אגף (א)

#א.אגפיו – שריו, ומנחם פתר בו לשון כנפים [יחז' יב יד], כנפיהם, כלומר כחם [שם יז כא], אגפיים – כנפים [חולין נז], זרועות [שבת קכט].

*ביחז' לח כב מובא "ועל אגפיו" ויש סוברים שהכוונה ליחדת צבא.

#ב.אכותלי בית השחיטה, ולשון אגפיים כמו (ב"ב ל: אגפי (אמת) המים, גדותיה [חולין פח].

#ג.אגפיה – סביביה [יחז' לח ו].

#ד.אגפיים – לשון עופות, עולת העוף שנמצאת בין עופות המלוקים לחטאת המפרכסין אצל המזבח וכו' [סוכה מב. עיי"ש].

#ה.כל מקום הגפת הדלת, שהוא חופף ונוקש שם כשסוגרו, דהיינו משפת (אצ"ל משפה) הפנימית של עובי הפתח עד מקום הנקישה שקורין רב"ץ (שפת הפתח, השטח במזוזה הפתח שעליו מגיפים את הדלת) בלעז [פסח' פה:], מן האגף ולפנים – מן (מקום) סגירת הפתח ולפנים. אגף – כמו (יומא יח). הגפת דלתות [נדרים נו:].

*ראה כנף

#ו.אניטלת בכתף – באדם אחד, באגפיים – בשני בני אדם [מו"ק כד:].

~אגף (ב)

לשון מגופה [ב"ק קה].

~אגרדם, אגרדמין

אדם הממונה לשמור על המידות במצות המלך שלא ישקרו בהם... אגרדמים גרסינן במ"ם (ולא בסמך). בתורת כהנים (קדושים פ"ח ה"ח) אמרינן איפת צדק והין צדק יהיה לכם, מנה לך אגרדמים על ככה [ע"ז נח]. אגרדמין – ממונה להלקות ולענוש מעוותי המידות [ב"ב פט].

*אגרדם היא מילה יוונית. ראה פרהדרין, ספסר, תגר

~אגרטל, אַגְרְטְלִים

אגרטלי זהב... כסף – מין כלי [עזרא א ט].

*אין לו דמיון במקרא ומופיע רק כאן בלשון רבים פעמיים. אגרטל נוטריקון (כלי) שאורג שם דם הטלה.

~אגריפס

אגריפס שר צבא – עובד כוכבים היה ממונה על ראשי גייסות, ובימי אגריפס המלך היה [ע"ז נה]. לא היה אוכל (בבוקר) עד תשע שעות [פסחים קז: תענית כה]. מלך ישראל היה, מזרעו של הורדוס, והוא שנחרב בהמ"ק בימיו [סוטה מא]. מלך יהודה שהיה מושל בימי החורבן [דניאל ט כו, עיי"ש יא כז]. מלך כשר היה ממלכי חשמונאי ולא היה אוכל עד שעה ט' [פסחים קז: עיי"ש תוס' ד"ה אפילן].

*+מ"מ: תענית כה ע"ב ד"ה שכן, תוס' יבמות מה ע"ב ד"ה כיון, תוס' סוטה מא ע"ב ד"ה מצוה, תוס' ב"ב ג ע"ב ד"ה מבית.

~אָגְרוֹף, אַגְרוֹף

אגרופה של חנופה – כח [סוטה מא:].

*אגרוף נזכר בשמות כא יח וכן ישע' נח ד ולא מפרש, ומשמעו יד קמוצה. בערוך מפרש פס יד כפופה בטפח בלא בוחן ועשוין בני אדם להכות... בשמות כא יח ת"א באגרוף - בכורמזא. מלא אגרוף הוא שיעור נקב או חלון המעביר טומאה מבית לבית. +מ"מ: ביצה כב ע"ב ד"ה פת, סוכה כא ע"א ד"ה כמלא. ראה בול א, בונא, בעיטה, גרופית, כוני, כמון

~אָגְרָת, אִגְרָת (א)

(כלומר) בלא שרטוט [סוטה יז:]. בלא שרטוט ולא דקדק בחסרות ויתרות (מנחות לב:). אגרת אינה חמורה כספר [מגילה יט].

אגרתא – אגרת [עזרא ד יא, ב"ק צט. תמורה יד]. אגרת בקורת – הכרזה (של מכירת קרקעות ע"י בית דין). ולשון בקורת שמבקרים אותה בני אדם ע"י הכרזה [כתו' צט:].

*ראה תוס' כתובות ק ע"ב ד"ה אגרת בקורת: רגיל ר"ת לומר... דקרי אגרת מה שבית דין שבמקום זה שולחין אגרותיו לבית דין אחר לשום ולמזון לפלוני.

אגרות מזון – שקבל עליו לזון את בת אשתו [מור"ק יח: ב"מ כ.].

כותבין אגרת מרד על ארוסה ואין כותבין אגרת מרד על שומרת יבם [יבמות לט:]. לשון הגמרא בכתובות סד:.

אגרות של רשות – צווי וקיום של שלטון [מור"ק יח:]. אגרת שבוקין (שביקין) – אגרת נשים עזובות [גיטין פה:]. שבקוה – לשון אגרת שבוקין [גיטין סה:]. אגרות שום – בכך שמו בית דין שדה זו ונתנו לאחים כך וכך נגדו [מור"ק יח:]. ששמו בית דין נכסי לזה למלוה בחובו [ב"מ כ.].

*+מ"מ: ישע' כט יא ד"ה חזות הכל ופסוק יב ד"ה ונתן הספר, תוס' גיטין פה ע"ב ד"ה ולא לכתוב. ראה אגיטין, אגרת, איגרא, בקרת, דיסקא, חתם, נשתון, פתוח, פתשגן.

~אגרת (ב)

אגרת – היא אגרת בת מחלת, שם שידא [פסחים קיא:]. *ראה אגרא בהערה ובתענית כג ע"א ד"ה דכתיב בעתם ושם כב ע"ב תוס' ד"ה בלילי.

~אָד (א)

ענן [איוב לו כז, סוכה יא:].

ואד יעלה – העלה התהום והשקה עננים [ברא' ב ו]. *קשה להכריע אם מתכוין לפרש תהום או ענן ואונקלוס מתרגם עננא. ראה בבעל הטורים: רמז... למה נקרא שמו איד? שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב"ה מטר. ראה חזיו, מטר, נשיא, עב, ענן יזקו מטר לאדו – ריקיעין מוציאין מים לעבים [תענית ט:].

*בגמרא נאמר: ואד יעלה מן הארץ, מלמד שהעננים מתגברים... שנאמר (איוב לו כז) יזקו מטר לאדו.

~אָד... (ב)

אדהכי והכי – מתוך [ב"ק פ:]. בתוך זמן [ע"ז יב:]. בעוד [ע"ז כח:]. עד שהוא... [נדה נה]. *התיבות "אד..." בתחילת המילה משמע "עד ש...", "בזמן ש...", "במקום ש..."

~אדא

אדא – שם האיש [ב"ק קיט:].

אדא מרי – כך שמו [שבת סו:].

אדא בר אוכמי – חכם אחד שהיו מכירין בו שהיה גורס משניות ומשכח ומשבשן [ביצה כו:].

~אדאני

עשב הקרוי מלו"א (חלמית, חמניה) ועלין שלו נוטין לצד החמה, שחרית כפופין למזרח ובחצי היום זקופין ולערב כפופין מאד למערב [שבת לה:].

*בערוך גורס הרני, בדפוסים אחרים - ארני, ארונ. בכ"י מינכן - אדני.

~אדב

ולאדיב – כמו ולדאיב [ש"א ב לג]. ולאדיב את נפשך
– אלף יתירה [– איוב כה ה, עיי"ש].
*אין לו דמיון במקרא. ראה דאב

~אדבאל

*אחד מבניו של ישמעאל, בניו חמוד ויבין (ברא' כה יג, דה"א א כט).

~אדד

*ג'ג הדד, הוא בנו (או נכדו) של מלך אדום השמיני (מ"א יא יז).

~אדו

(שם אדם) גדול וחשוב אשר בכספיה [עזרא ח יז עיי"ש].
*ראש העיר "כספיה", בן דורו של עזרא. ראה אחיו

~אדוותא

אדוותא דימא – גלי הים שהם נעים ונדים והעין מתעששת בראייתן [סוכה נא: ב"ב ד].
*בגליון מגיה "משתעשעת" וצ"ע כיון שמתעששת מלשון (תהלים ו ח) עששה מכעס עיני. עיין בערוך ערך אדוותא.

~אדום, אדמדם (א)

#א.חטא נקרא אדום [במד' יט כב], עוונות קרויין אדומים, שנאמר (ישע' א יח) אם יאדימו כתולע, ואומר (ירמ' ב כב) נכתם עונך [ברכ' נז].
#ב.מאדמים – צבועות אדום [שמות כה ה]. אדום (הוא צבע) שקורין רוש"ו (רו"ש. אדמוני...) [ויקרא יג לט]. אודם – דומה לדם נדות [נדה כח]. מאדם – מאודמים [נחום ב ד].

#ג.אדמדם – אדום שבאדומים [ויק' יג מט]. לבנה אדמדת – פתוך ומעורב בשתי מראות, לובן ואודם [ויקרא יג יט, עיין שבעות ו ע"א ד"ה פתוך ואילך]. לבן אדמדם – שאינו לא לבן ולא אדום [תהלים סח יד].
*בנגעים פ"א מ"ב מובאת דעתו של ר"ע שאדמדם הוא כיון המזוג במים. בלשון המדוברת כיום מובנו כפירוש בתהלים, למרות ששם מפרש לבן אדמדם ולא סתם אדמדם. ראה במעייני אגם עמ' קמ"א.
#ד.אדמוני – סימן הוא שיהא שופך דמים [ברא' כה כה].

@עיין בדרשות חת"ס ח"ב עמ' רמ"ד. בערוך מפרש שבגד אדום אין דרך בנות ישראל להתכסות בהן, ובבאר הגולה יו"ד סימן קנז סק"ז כתב שאין דרך הצנועים להיות לבושן אדום. +מ"מ: ברא' כה כה, ויקרא טו יט, ביצה כד ע"ב ד"ה אלא, ד"ה ופירי, ע"ז י ע"ב ד"ה שמה אדום. ראה אדימא, אהללא, בהק א, בזק, גיחור, ורד, ורדא, שחור ב, חום, ירוק חכליל, לכא, סומק, סוס, סורייקא, סחרחר, סקרא, עצם, פואה, פתך, צהב, שורייקא, שחמתית, תולע, תלע

~אדום, אָדְמִי (ב)

(ארץ) אדום בדרומה של א"י היא... [ירמ' מט ז].
אדומים היו יותר רשעים (מישמעאלים) [שבת יא].
*בברא' לו א נאמר "הוא עשו אבי אדום". +מ"מ: תהלים ס ג, גיטין צ ע"ב ד"ה כדרך אדומיות שבצרפת (והכוונה לנוצרות).
ראה ישב, סמאל, עשו, צור א, רומי

~אָדוֹן (א)

#א.^(כינאי ל)הקב"ה [קדר' ע]. האדון – אלהי המשפט [מלאכי ג א].
#ב.^(שהכל שלו [ישע' א כד].
#ג.אדונים קשים – כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד, כמו (ברא' לט כ) אדני יוסף, (שם טז) עד בא אדניו [ישע' יט ד].
@עיין בראשית רבה ע"ה י"א. ראה איש (ג), אלהים, הוי"ה, קירי, שוע ב, שר א

~אָדוֹן (ב)

*אדון הוא מקום בבבל, ויש מפרשים שהוא אחד ממנהיגי העולים מתל מלח ותל חרשא (נחמ' ז סא).

~אָדוּרִים

*עיר בנחלת יהודה (דה"ב יא ט).

~אדורם

*ראה אדרם

~אדוּת, אודות, אודות

אל אודת – אל תעשה אודות... [ש"ב יג טז].
*לפי הרד"ק השרש הוא אוד. משמעו על, בגלל, בעבור, כגון (ברא' כו לב) על אדות הבאר. אדוּתא - ראה אדוותא

~אדימא, אדימה

כוורי דאדימי – (דגים) אדומים שלא נס ליחם ואדמומית שתחת לחייהן, שבודקין אותם שם. ורבותי פירשו מנותחין הן, כמו (ע"ז לח:): אדמויי אדמוה, וקשיא לי א"כ מאי למימרא [ביצה כד:]. האדימה – שנקטירוד"א (רווית דם) בלעז [חולין מו: מז: – אדומה, נג: – האדים].
*ראה כוורא, סומק

~אָדִין

אז [דניאל ב כה, ב לה, ז א, ז יט, עזרא ד ט, ד כד, ה ב, ה ד, ה ה, ה ט, ה טז, ו א]. באדין – תרגום של אז [דניאל ב יד].

~אָדִיר, אדירים

#א.חזק [תהלי' עו ה]. אדיר במרום – אדר (מין אילן) לשון קיום וחזק ולכך נקרא אדר [ביצה טו]. גפן אדרת – גפן תקיף [יחז' יז ח]. וצי אדיר – (ת"י) ובורני רבתא [ישע' לג כא].

#ב.אשר [ירמ' ל כא], מושל [גיטין נו]. מלאך... ד"א מושל [ישע' י לד].

*ראה משל ב

#ג.אשיר [נחמ' ג ה].

#ד.אספל אדירים – ספל ששותין בו מים, שהמים נקראו אדירים שנאמר (שמות טו י) במים אדירים [שופ' ה כה].

*בספר לפשוטו של מקרא מבאר שכנראה זה היה ספל עשוי מעץ האדר ולכן היה חזק ביותר. ראה אדר ב, אמודאי

#ה.אגדול [נחמיה י ל].

#ו.א(כינוי ל)מצרים שהם אדירים [מנחות נג. עיי"ש בגמרא ובמהרש"א].

@עיי' בספר חקרי לשון (זיידל) עמ' 12 על משמעות אדיר ואדירים. ראה אביר, אדר ב, נאמן, צי

~אָדלִיאַ

*אחד מעשרת בני המן (אסתר ט ח, עיי"ש פסוק י).

~אדם (א)

#א.אדם – משמע כל שהוא אפילו קטן [נדה מד]. קטן [ישע' ב ט]. האדם – צדיקים [ישע' יז ז]. אדם – בני אדם שהם ערומים בדעת כאדם הראשון... [תהלים לו ז]. מין בן דעת – היינו אדם, ואפי' הוא שוטה מין בן דעת הוא [ב"ק נד]. כל מה שאדם מכניס דרך פיו, מוציא דרך הנקבים התחתונים [סנה' לט].

שלשה שותפין הן (באדם) – מפרש בברייתא במסכת נדה איש מזריע לובן שבו אשה מזרעת אודם שבו והקדוש ברוך הוא נופח בו נשמה מראה עין ושמיעת אוזן ודיבור [קדושין ל].

#ב.אדם של צורה – בעל קומה, שישמעו ויקבלו את דבריו להמריך את הלב [תענ' טז. עיי"ש תוס' ד"ה אדם].

*ברש"י על הרי"ף רפ"ב ד"ה של צורה מובא "פה תואר ופניו כפני אריה (עיי' דה"א יא ח) ודבריו נשמעין". באיכ"ר ב' י"ח מובא שנבוכדנאצר הזמין אליו את הסנהדרי גדולה כיון שראה אותם "בני אדם של צורה". +מ"מ : סנה' ע"ב ד"ה בר בטני. ראה אנשים של צורה (ערך איש), בעל החוטם, גדול, פרק א (ו) #ג.אליהו הנביא [תענ' כ].

#ד.אדם הראשון (וחוה אשתו, ובניהם קין הבל ושת) – (נקרא אדם ע"ש ש)נוצר מאדמה, לשון שפלות [שבת פט]. קומתו של אדם (הראשון) מן הארץ עד השמים [דברים ד לב]. הרוחות והנפשות... מאדם הראשון יצאו כולם [מלאכי ב טו, עיי"ש]. אדם – אדם הראשון [תהלים פב ז, עיי"ש]. זנב – היה לו לאדם

הראשון ונטלו ממנו וברא את חוה [ערובין יח]. אדם – מן הצדיקים שהיו קודם המבול שלא חטאו עד דור אנוש [סוכה נב]. למה נקרא שמו אדם? שהוא ראשי תיבות אפר דם מרה... [סוטה ה. עיי"ש ד"ה אדם]. הוא עפר [ברא' ו ז]. אמר לקמן בפירקין (סנה' נט): אדם הראשון לא הותר לו בשר באכילה אלא עשבים ואילנות... והוזהרו על אבר מן החי... [סנה' נז]. נכשל ביי' [סנה' ע: עיי"ש ע"א ד"ה איש].

*עיי' בספר סדרי זמנים (אברהם אריה עקביא, ת"א תש"ג), נספח ו' בענין המנין למולד אדם והמנין ליצירה. +מ"מ : ש"ב ז יט, משלי יב טז. ראה חטה, מתושלח, שד ג, שת

#ה.אישראל נקראו אדם [ש"ב כג ג, יחז' יט ג]. ישראל קרוים אדם, שנאמר (יחז' לד לא) אדם אתם [חבקוק ב ח]. ישראל קרויים אדם [צפניה א יז].

*בגמרא יבמות סא ע"א נאמר : אתם קרויים אדם ואין העובדי כוכבים קרויים אדם... +מ"מ : ברכות ס ע"ב ד"ה או.

#ו.אצדיק [ישע' יז ז].

*אדם חכם וצדיק – ראה קהלת יא ג. אדם אחד – ראה סנה' לו ע"א ד"ה במקום.

#ז.אדם גדול – אחיה אדם גדול היה וראש לבני הגולה [ברכות סג]. אדם גדול היה בירושלים ושמו שבנא [שבת לג]. מפיו בשרת היה אדם גדול [ערובין נג: בשינוי]. רבה [פסחים לד]. אם ביקשת ליחנק – לומר דבר שיהיה נשמע לבריות ויקבלו ממך. היתלה באילן גדול – אמור בשם אדם גדול [פסחים קיב]. נקנור אדם גדול היה... [סוטה ז]. יעבץ אדם גדול בתורה היה... [שם יא]. רבי בנאה – אדם גדול וחשוב היה [ב"ב נח]. רבה [סנה' מא: ד"ה בסנהדרין]. רב מנשי [ע"ז כו]. רבי יהושע [חולין ז].

*+מ"מ : ש"ב יט כג, תהלים נה יג, איוב א ג, ביצה כד ע"ב ד"ה ולערב, יבמות קה ע"ב ד"ה תלתא, כתובות כג ע"א ד"ה בן. ראה בריב, בר נש, גדול, פשחור, קרקף. אדם הגדול בענקים – ראה ארבע

#ח.אדם חשוב – כגון ממונה, ראש ישיבה [חולין קלד]. שבנא איש ירושלים – אדם גדול היה... [שבת יב:]. תודוס [פסחים נג. בהיפוך עיי"ש ובביצה כג. ד"ה אלמלא תודוס – חכם גדול ונכבד]. רב [מו"ק יב: ד"ה אדם חשוב בהיפוך ועיי"ש קצת הלאה בד"ה אדם חשוב]. בן ציון – אדם חשוב ואיש זרוע [קדושין עא]. רבה אדם חשוב היה ומאדם חשוב כגון רב או רבה פרכינן כאילו כתיב במשנה או בברייתא [ב"ק לג:]. אינו רגיל להשתמש לאור המדורה [שבת כא:]. אינו רגיל לקבל מתנות [קדושין ז].

*בכתובות כג ע"א ד"ה בן דמורין כותב רש"י : בנות אדם גדול ובעל הוראה (והכוונה לבנות שמואל). הגר"א בברכות יט ע"א מפרש אדם גדול – היינו גדול בתורה. +מ"מ : ברא' כב ג, במד' כב כב, לא יט, ש"א א א, ברכות יט ע"א ד"ה על כל, שבת נא ע"א ד"ה אדם חשוב, שם קמב ע"ב ד"ה אי לא, פסחים קי ע"א ד"ה אדם, יומא פו ע"א ד"ה באמור, ביצה ה ע"ב ד"ה מכדי, מגילה

קופות וחתולות וחלדות הסנאין ואדני שדה וכלב היס... עיי"ש
ונראה שאלה מין בע"ח שמגדלים בבית למשחק (ת"י לוחי
אבנא). לסיכום ישנם שלש דעות : א) עפ"י הירושלמי הוא בר נש
דטור וקשור בטיבורו לארץ. ב) מין קוף בצורת אדם. ג) מין עוף
הגדל כאילן. עיין בספר ילקוט כל חי ח"א ערך אדני השדה
ובערוך ערך אדן א. ראה אדאני, אנקה, דולפן, חיה א (חית
השדה) ילא, עכבר, קיפוף, קפוד, צי, שממית

~אֲדָנִיָּה, אֲדָנִיָּהוּ~

אדניה – היה בן (דוד מאשתו) חגית (אחיהם של
אמנון וכלאב ואבשלום ונקרא ג"כ אדוניהו) [ב"ב קט:
קכא: עיין ש"ב ג ד, מ"א פרק א-ב, דה"א ג ב].
אדוניהו – טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו (דוד) על
כל עבירה שהיה עושה, משחוק שהראה לו ובסוף
נהרג עליו [קהלת ז ג]. (נתן עיניו) באבישג ונהרג
[סוטה ט].

*בנחמיה י ז נזכר אדניה, אבי משפחה בימי נחמיה שחתם על
האמנה (בעזרא ב יג - אדניקם), בדה"ב י ח נזכר אדוניהו, אחד
הלויים בימי יהושפט. ראה טוב אדוניה

~אֲדָנִיקָם~

*אב משפחה שבניה שבו מהגולה (עזרא ב יג, ח יג, נחמיה ז יח,
דה"ב י יח - הדרם). ראה אדניה

~אֲדָנִיָּם~

*כח, עבדא, שר הממונה על המס בימי דוד ושלמה (מ"א ד ו, ה
כח, יב יח, בש"ב כ כד - אדרם, בדה"ב י יח - הדרם).

~אֲדָק~

*ראה ארק

~אֲדָר (א)~

לבוש תפארת [מיכה ב ח]. אֲדָר הֵיקָר – בית מקדשי,
אדר תפארת [זכר' יא יג].
*ראה אדרת, יוצר

~אֲדָר, אֲדָרָא (ב)~

(קתרום, אמר רב) אדרא – כך שם האילן, כדאמרין
בביצה (טו: הרוצה שיתקיימו נכסיו) יטע בהן אדר...
(אי נמי אדרא כשמיה) [ר"ה כג.], אילן חשוב הוא
(ו)יש לו שם למרחוק... אדר לשון קיום וחזק ולכך
נקרא אדר... נוטעין אותו על הגבולים ויש לו ענפים
הרבה והוא לשדה לגדר. ולי נראה שהוא מין עשב
חשוב וזרעו מתערב עם הפירות... [ביצה טו:]. אטרף
אדרא – עלין של עץ ששמו אדר [גיטין סט:].

*האדר הוא מין ארז חזק ביותר ומתקיים הרבה זמן. בזכריה יא
ב נאמר: הילל ברוש כי נפל ארז אשר אָדָרִים שָדָדוּ... את התיבה
"אדירים" רש"י לא מפרש ושאר המפרשים מתקשים בביאורה.
בספר לפשוטו של מקרא מבאר שאינו שם תואר מלשון "אדיר"
אלא שם עצם של עץ האדר. ראה אדיר, אדרת ארז, (ב) ברוש, צי

~אֲדָמָתָא~

*אחד משבעת שרי אחשורוש (אסתר א יד).

~אֲדָן (א)~

*אדן משמעו יסוד, בסיס. +מ"מ: שמות כז יט. ראה אדני השדה

~אֲדָן (ב)~

שם מקום לא ידוע בבבל, ויש סוברים שהוא שם אדם שעלה
מתל מלח עם זורבבל (עזרא ב נט).

~אֲדָנִי~

*ראה הוי"ה

~אֲדָנִי בִזָּק~

(מלך בזק בימי השופטים) לא היה כדאי למנות עם
מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן [שופטים א ז, עייש
פסוקים ה, ז].

~אֲדָנִי צִדִּיק~

*מלך ירושלים בימי יהושע (יהושע י א, ג).

~אֲדָנִי הַשְּׂדֵה~

אבני השדה – מין אדם הן. וחית השדה – הוא שנקרא
גרוב"א (זאב ערבות, עיין בא"ה) בלעז, וזו היא חית
השדה ממש, ובלשון משנה (כלאים פ"ה מ"ח)
(ו)תורת כהנים (שמיני סימן קג) נקראים אדני השדה
[איוב ה כג].

*אין לו דמיון במקרא. הפירוש באיוב הובא במלואו להבנת
הענין, שכן למרות ש"חית השדה" זה מין אחר מאדני השדה.
היהיו של אדני השדה לא ברור. במשנה כלאים פ"ח מ"ה נאמר
ואדני השדה חיה (ננסית). הרע"ב מפרש חיה הגדלה בשדות,
וכמין חבל גדול יוצא מן הארץ שגדלה בו אותה חיה, ושמה ידוע
והוא ידעוני הכתוב בתורה, ומחובר בטבורו באותו חבל היוצא
מן הארץ, וצורתו צורת אדם בפרצוף וידיים ורגלים, ואין כל
בריה רשאה לקרב אליו, כי הוא הורג וטורף כל הקרב אליו,
וכשרוצים לצוד אותו מורים בחצים בחבל עד שנפסק, וצועק
בקול מר ומת מיד ואליו רמוז באיוב. עיי"ש בתפא"י ובבועז
ובר"ש משאנץ. הרמב"ם בפירוש המשניות (שם) מפרש בעל
חיים דומה לאדם, אומרים מספרי הספורים שהוא מרבה לדבר
ואינו שותק ודבורו דומה לדבור האדם ושמו אלנסטאס.
בסנהדרין פ"ז מ"ז מוסיף הרע"ב שהוא נקרא בר נש דטורא.
יתכן שאדן מתחלף עם אדם והכוונה לאדם השדה. בכ"י
תנחומא מובא שזה מין ירק כדמות אדם. יש הסוברים שהכוונה
לדודאים שאפשר לדמיון בהם צורת אדם וכך כותב ר' אברהם
בן הגר"א בספר רב פעלים אות ג בשם ר' אברהם סבע בספר
צורר המור : וראיתי בספר ערוך הגדול רפואות ללשונותם
למשפחותם שהדודאים... שאין אדם רשאי לעוקרם מפני
שהעוקרם מת, אלא קושרים חבל, ראשו אחד בשורש וראש
השני קושרין בצואר הכלב והכלב עוקרן ומת. עיי"ש. מהערוך
(ערך אדן א) והמלבי"ם נראה שזה מין קוף חסר זנב. בקהלת
רבה פ"ו יא מובא : יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי

*עיין בה"ר שמסופק אם הם דברי רש"י, ויותר נראה שזה לשון פרסי ופירושו דיוק וזיוזות, וכן פירשו הראב"ע והרלב"ג ועיין בפירוש דעת מקרא.

~אדריינוס

מלך רומי [ע"ז נב:]. קיסר [בכורות נ.].
*מ"מ: במד' ה ב, ברכות נט ע"א ד"ה אובא, תוס' ע"ז מ ע"ב ד"ה אנדרטי, שם נב ע"ב ד"ה טריינא, תוס' ד"ה דינרי הדריינא, בכורות נ ע"א תוס' ד"ה דינרא. ראה הדריינא

~אדריכל

בונים – הם האדריכלים (נ"א אמרכלין), חרשי האבן שחבריהם עושים על פיהם, ראשי האומנות [מלכים ב יב יב ד"ה חרשי העץ ולבנים], אדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים, והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין נאה ומפואר [זכר' ד ז, עיי"ש פסוק י], בנאי [עיר' כו.], אבי האומנין שהוא מדקדק בהנחת האבן לצדדה על מושבה בשוה שלא תמיש ולא תטה ולא תהא בולטת חוץ לדימוס [ב"מ קיח:].

*הנוסח המקורי של אדריכל הוא אדריכל וצ"ע מדוע נשתכח. בחומש המאור (מ"ב יב יב) יש מהדורות בהם נדפס "אמרכלין", ויש "האדריכלין". בני שלמה ובני חירם (מ"א כא ה) תרג' אדריכלי שלמה ואדריכלי חירם, לחרשי העץ ולבנים (מ"ב יב יב) תרג' לנגרי אעאי ולאדריכליא. ראה אבן הבדיל, אמרכל, אנך, בונה, גדר א, משקלת, סף, קיסם

~אדריכלון, אדריכלנים

מין מטבע (זהב פרסי), אלף דרכונים היו בכ' כפורי זהב [עזרא ח כז]. קצונ"ש (מטבעות) [דה"א כט ז].
*ראה דרכמן

~אדרכן

שר שבעובדי כוכבים [ע"ז י:].
*באסתר רבא א ג אחד ממלכי פרס נקרא אדרכיאן.

~אדרכתא

פסק דין לגבות נכסים בכל אשר ימצא [כתו' קד:], פסק דין לירד המלוה לתוך נכסים של לווה וליטלם בשומא בחובו [ב"ק קיב:], פסק דין... על נכסיו של גזלן שבכל מקום שימצאם (הנגזל) יחזיק בהם [ב"מ טז:]. שלא מצאו לו עכשיו נכסים וכתבו לו שירדוף לחזור על נכסיו ואם ימצא יגבה. אדרכתא לשון רודף ומשיג כמו (כתובות ס:) פרסה בחלא ולא אדרכיה, ולשון המקרא (שופ' כ מג) כתרו את בנימין הרדיפוהו מנוחה הדריכוהו [ב"מ טז:], שטר פסק דין אנכסי לווה... [שם לה:], הרשאה אמטלטלי [בכורות מט:]. ולא אדרכיה – ולא השיגו... [ע"ז טו:]. אמרינן בפ"ק (טו) דב"ד כותבין אדרכתא, שטר פסק דין אנכסי לווה

~אדר, אדרא (ג)

#א. אדרי קיט – גרנות הקיץ [דניאל ב לה].
#ב. אדרי – שורות (בתים) [ברכות סב: מגילה כט:].
@אדרא רבא ואדרא זוטא מספרי הזהר משמעותם גורן גדולה וגורן קטנה, כלומר חכמים היושבים בעיגול כגורן. ראה אגן א, גרן

~אדר (ד)

משה מת בז' אדר [יהושע ב א]. משנכנס אדר – ימי נסים היו לישראל (והם) פורים ופסח [תענית כט:].
*בתוס' השלם שמות יז ט מובא שמי שנולד באדר שני אין כשפים שולטים עליו. ראה אסתר ג, פור, פורים

~אדר (ה)

*שם מקום בנחלת יהודה, יש סוברים שזו חצר אדר (יהושע טו ג).

~אדרא

#א. עצם של דג [שבת סז:].
*עיין בערוך ערך אדרא (ו"ג אדדא).
#ב. הוא הוילון שפורסים על התורן להוליך את הספינה ברוח, וייל"א (מפרש) בלעז... עשוי מפשתים וקנבוס, מין בגד [ב"ב עג:].
*ראה אידרא, מפרש

~אדרב, אדריבא

לתך [ב"מ פ:]. אדריבא – לתך חטיף, ט"ו סאין, חצי כור [ערוכין קב:].
*הערוך ערך ארדב גורס ארדב ומפרש שהוא חצי לתך.

~אדרבא, אדרבה

לאידך גיסא [כתובות לה. ד"ה לחייבן].
*בערוך ערך אדרבא מבאר: פירוש, מכוח רב וגדול יתכן דבר אחר, ובאנציקלופדיה פחד יצחק (למפרונוטי) מבאר שזה ר"ת "אין דבר רק בהיפך" ובלשון הגמרא "איפכא מסתברא". ראה תוס' סנה' נ ע"א ד"ה אדרבה ובספר עין זוכר לחיד"א אות א' סכ"ה.

~אדרגזר, אדרגזריא

שם עכ"ם [דניאל ג ב]. אדרגזריא, דתבריא, גדבריא, תפתיא – גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור [שם ג כז].

~אדרונא

*ראה אינדרונא

~אדרזא

חותם בלשון ערבי [עזרא ז כג].

שבכל מקום שימצאם משלו יקחם ומוסרין לו השטר
[ב"מ לה:].

*+מ"מ : ב"ב קסז ע"ב ד"ה כל מעשה ב"ד, קסט ע"א ד"ה
והאמר ר' ראה אורכתא

~אָדָרם

הוא אדונירם [מ"א יב יח, עיין ש"ב כ כד].
*המסים בימי דוד ושלמה. ראה אדנירם, הדורם, הדרם

~אָדְרַמְלֶךְ

#א. אדמות פרד [מ"ב יז לא].
*אדמלך היא הע"ז של אנשי ספרים. ראה ענמלך
#ב. (אחד מ) בניו (של סנחריב ואחיו שראצר) [עזרא ד
ב, עיין מ"ב יט לז, ישע' לז לח].
*האחרים הם אסר חדון ושראצר. במ"ב יז לא נזכרים אדמלך
וענמלך אלהי ספרים.

~אָדְרָעִי

שם מלכות (בארץ הבשן) [דברים א ד, ראה במד' כא
לג, דברים א ד, ג י, יהושע יב ד, יג יב, לא].
*ביהושע יט לז נזכרת אדרעי, עיר בנחלת נפתלי.

~אָדְרַת

#א. אדרת שער – (במ"ג המאור נוסף כאן : כאדרת,
סקלאוינ"א בלעז). טלית של צמר המלאה שער,
פלוקייד"א (אריג מצמר) בלעז [ברא' כה כה]. כן דרך
מסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים
צדיקים למען יקובלו כחשיהם [זכריה יג ד].
#ב. אדרתם – תפארתם [זכר' יא ג].
*בספר לפשוטו של מקרא מבאר שהכוונה ב"אדרתם" היא
לאילנות ממין האדר.
#ג. (ת"י) לבוש יקרירה [יונה ג ו]. אדרת שנער –
תרגומו איצטלי (דמילתא) בבלי [יהושע ז כא, עיי"ש].
#ד. גפן אדרת – גפן תקיף [יחז' יז ח].
@עיין בספר חקרי מקרא עמ' 71. +מ"מ : ברא' לח ל ד"ה אשר
על. ראה אדיר, אדר א, אדרא, איצטלא, גלימא, מעיל, מקטורן

~אָדֶש, אָדִישׁ

דש – הרגיל [גיטין נו:], לשון מרגיל כמו (גיטין נו):
כיון דדש דש [מגילה כד:], הורגל [ב"מ נח:]. טוביה
דשמע ואדיש – אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל
בכך, ואדיש כמו (גיטין נו): דדש דש [סנה' ז]. דשנן
בה – הורגלנו בה, כמו כיון דדש דש [כתובות סב:].
*ראה דוש, חרפה

~אָהֶב, אַהֶבָה, אוֹהֶב

#א. עושיין מאהבה – עושיין מצות מאהבת המקום
ולא ליטול שכר ולא מיראת פורענות [גיטין לו:].

ואהבת לרעך כמוך – אמר ר"ע זה כלל גדול בתורה
[ויקרא יט יח]. אהבה – זו תורה, דכתיב (שה"ש ב ד,
עיי"ש) הביאני... ודגלו עלי אהבה [סוטה כא]. ואהבת
– עשה דבריו מאהבה. אינו דומה עושה מאהבה
לעושה מיראה, העושה אצל רבו מיראה כשהוא
מטריח עליו מניחו והולך לו [דברים ו ה, עיי"ש פסוק
ו].

ואהבת לרעך כמוך – לא הוזהרו ישראל מלעשות
לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו [סנה'
פד:].

#ב. אהבתי – תאבתי... [תהל' קטז א].
#ג. אהובתו – אשתו [מנח' קטז:]. מאהבי – אותם
שמראים עצמם כאוהבים [איכה א יט].
@עיין בערוך ערך אהב. +מ"מ : משלי כז יט, שבת לב ע"א ד"ה
אבב, יבמות קיז ע"א ד"ה ורבנן, קדושין יב ע"ב ד"ה ועל, קדושין
סח ע"א ד"ה וכי יש, ב"מ פד ע"א ד"ה אהבה, סנה' פד ע"ב ד"ה
ואהבת. ראה אוהבה, והב, חבילה, מאהב, רחם ב, רע ב, שושבין,
תנה

~אָהֶד

משפחת אהד בטלה [במד' כו יג, עיי"ש].
*בן שמעון בן יעקב (ברא' מו י, שמות ו טו).

~אָהֶדְמוּ

*ראה הדם

~אָהֶה

לשון יילל, קונפליינ"ט (קינה). זה לא תרגום המילה
אלא שימושה [ירמ' א ו], לשון אנחה [יחז' ד יד],
לשון גניחת לילה (נ"א גניחה ויללה) [יואל א טו],
לשון צער [איוב לט כה], לשון דאגה, כלומר מה תהא
עלי [שופטים ו כב, ראה יא לה]. (לשון) אהיה [קדושין
ה:].

*+מ"מ : תהלים צג ג, תענית יח ע"א ד"ה אי שמים. ראה אהי, אח
ב, בייא, האח, הה, הוי, חבל ד, נשא א (א)

~אָהֶזָא

(שם) נהר [עזרא ח טו, עיי"ש פסוק כא, כד, לא].
*אהזא הוא שם מקום בבל והנהר נקרא על שמו. ראה בא

~אָהֶזֶד

(משבט) בנימין [סוכה כז:].
*בן גרא בן הימני, שופט משבט בנימין, קיבל את תורתו
מעתיאל והושיע את ישראל מעגלון מלך מואב. הנאמר ברות
"ויהי בימי שפוט השופטים" הכוונה לשמגר ואהוד (שופטים ג
טו). בדה"ז י נזכר אהוד בן בלהן בן ידיעאל בן בנימין.

~אָהֶי

י"ת איה... ואני אומר אינו צריך לעקרו ממשמעותו...
אעשה עצמי רואה... [הושע יג י]. אשים עצמי [שם
פסוק יד].
*יש סוברים מלשון איה, ויש מלשון אהיה ויש מלשון אהה.

~אהובה

אהובה – אהבתי משמע, כמו אהבתני, כלומר אהבת
אותי [פסחים קיח:].
*ראה אהב, אח א

~אהורי, אהורייה

ממונה על הסוסים והפרדות (כלומר סיס) [שבת קיג:],
שומר הסוסים [מגילה יב: ב"מ פה:].

~אהורמיז

*נ"א : אהורמיז, הוא אלהי הרע והחשך באמונת הפרסיים (סנה'
לט ע"א). ראה הורמיז

~אָהִי

והאבן הזאת אשר שמתי מצבה – כתרגומו אהי
פלח... [ברא' כז כב]. אהי מלכך – יונתן תרגם איה
מלכך, ואני אומר אינו צריך לעקרו ממשמעותו, אהי
עומד מנגד לראות איפה מלכך... [הושע יג י]. אהי –
אשים עצמי... [שם יג יד, עיי"ש ובפסוק יד].
*ראה קטב

~אהיה (א)

לא אהיה – איני רגיל... אהיה (לשון) הורגלתי, כמו
[איוב יב ד] שחוק לרעהו אהיה, אני הווה [שבת קכ:].

~אָהִי (ב)

*כינוי לחקב"ה. +מ"מ : שמות ג יד ברשב"ם, הושע א ט (נוצר
בפסוק ברמו). ראה אהי

~אהיאי

בהיכא ובאיזו [ברכות לד:].

~אהינא, אהיני

#א.תמרה [ב"מ קיג:]. אהיני – תמרים [פסח' נג. ב"ב
ה. ע"ז לח:]. כפניות [עיר' כח:]. אהינא סומקא – תמרה
אדומה [סוכה לה: חולין מו:].
*בערוך ערך אהין מפרש פרי של תמרים שאין מבושלין, וכל
בוטר בלשון תלמוד אהיני.
#ב.בר אהינא – חכם ששמו בר אהינא [סוטה לט:
קדושין ט:].

~אהל (א)

#א.וידעת כי שלום אָהֶלְךָ (איוב ה כד) – אין אהל
אלא אשתו, שנאמר (דברים ה כז) [איוב יח יד, כ כו,
מו"ק ז: יבמות סב. סב: סנה' קג. נדה לד:].
*ראה בית, עזר, צלע

#ב.לשוב לאהליהם – דהיינו תשמיש [ביצה ה:]

#ג.יריעות העזים [שמות מ יט], יריעות העזים
העשויות לגג [שמות לה יא, במד' ג כה], יריעות עזים
העשויות לאהל עליו [במד' ד כה]. כל אהל האמור
(ביריעות) אינו אלא לשון גג [שמות כו יב].
*ראה שפיר

#ד.אהל מועד – ההיכל ששם היה נתון מזבח הזהב
והשלחן והמנורה [עיר' ב.], כל החצר קרוי כן [שמות
כט לב]. בית ועד למבקשי תורה [שם לג ז]. עשו
במדבר, ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים
מלמטן ויריעות מלמעלן [יהושע יח א].

אהל יוסף – הוא (משכן) שילה, שהוא בחלקו של
יוסף [תהלים עח סז].

#ה.אהל קטן – טפח אורך וטפח רוחב ורום חללו
טפח [נדה כו:].

#ו.אהל ארעי – לפרוס מחצלת על ד' מחיצות או על
ד' קונדסים להיות צל לאהל מן החמה [שבת קכה:].

#ז.אָהֶלָה – (כינוי ל)שומרון [ברא' ט כא עיי"ש].

*+מ"מ : ברא' יב ח, יחז' כג ד.

#ח.אהל רעי – אוהל רועי בהמה, שמסיעו מכאן
ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה [ישע' לח יב].

אהל זרוק – %אהל המטלטל ע"י אדם או בהמה ואינו מקבל
טומאה.

אהל המת – %דבר המאחיל על המת או שהמת מאחיל עליו.
@בשופטים יט ט כתוב "והלכת לאהלך", בקונקורדנציה מציין
שיש ספרים בהם כתוב "לאהלך" מלא י"ד כפי שמוצא בשאר
המקומות וההבדל ביניהם שאהלך הוא לשון יחיד, אך הניקוד
"לָאֶהֱלֶךְ" מוכיח שהוא לשון רבים.+מ"מ : סנה' קה ע"ב ד"ה
נשים

~אהל (ב)

ויאהל – נטה אהלים [ברא' יג יב]. לא יהל – כמו לא
יאהל, לא יפרוס שם אהל... ואל תתמה על לא יהל
הנבאר כאילו היתה בו אל"ף, כי הרבה מקומות יש
שהברת קול האות במקום אות, וכן (איוב לה יא)
מלפנו מבהמות ארץ, כמו מאלפנו, וכן (משלי יז ד)
שקר מזין על לשון הות, כמו שקר מאזין [ישע' יג כ],
לא יהל – כמו לא יאהל, לא יטע אהל... [שמות י כא,
עיי"ש]. את האהל, לשון (איוב כט ג) בהלו נרו...
[שבת פח.]. ולא יהל [ישע' יג כ] הוא כמו לא יאהל [–
צפניה א ב].

אהלים – אהלים נטע, (כלומר נטע) בתי מדרשות.
אהלים לשון נטיעה נופלת בהם, שנאמר (דניאל יא
מה) ויטע אהלי אפדנו [ברכות טז.]. לנטוע אהל –

וחושב ורוקם בתכלת ובארגמן ובתולעת השני
ובשש].

*+מ"מ: ויקרא כד יא, דה"ב ב יג.

~אֶהְיֶיבָה

(כינני לירושלים) ע"ש שאהלי היה בה ומקדשי [יחז']
כג ד].

*ראה אהלה

~אֶהְיִיבָמָה

(בת ענה בת צבעון החוי ואם יעוש, יעלם וקרח) היא
יהודית, והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת
בע"ז. בת ענה בת צבעון – אם בת ענה לא בת צבעון,
ענה בנו של צבעון, שנאמר (להלן פסוק כד) ואלה בני
צבעון ואיה וענה, מלמד שבא צבעון על כלתו אשת
ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם... [ברא' לו ב],
אשת עשו... [שם פסוק ה, עיי"ש ובפסוק יד, יח, כה].
שלשים וששה כתרים – י"ב נשיאים דישמעאל וכ"ג
אלופים נמנו בעשו, וא"ת כ"ה הן? תימן וקנז נמנו ב'
פעמים. וא"ת קרח נמנה ב' פעמים, שני קרח הן אחד
מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה. ומ"מ ל"ה הן,
וכתרו של יוסף הרי ל"ו [סוטה יג].

*בברא' לו מא ודה"א א נב נזכר אהליבמה, אחד מאלופי אדום.
+מ"מ: תוס' ב"ב קטו ע"ב ד"ה מלמד.

~אהני

הועיל [סנה' צג].

~אֶהְרִי

כהן ונביא היה [סנה' ז]. אהרן מת – באחד לחודש
[תענית ט]. יצא מיוכבד [סוטה יא:]. ירח שמת בו
אהרן – אב [סנה' יב]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה
יד].

*בן עמרם מאשתו יוכבד בת לוי, ואחי משה ומרים. +מ"מ: במד'
כ כט, דברים לד ח, סנה' ו ע"ב ד"ה אבל אהרן. ראה יוכבד, משה

~אהרונית

נערה אהרונית – בת כהן [עיר' נג: עיי"ש].

~יא

#א. ריבוי הוא [שבת סג].

*בגמרא ב"ק עז ע"ב נאמר "או למעט הוא". עיין ברמב"ן שמות
כא לא.

#ב. או הודע – כמו אם הודע. הרבה או יש
שמשמשין בלשון אם, ואם במקום או, וכן (שמות כא
לו) או נודע כי שור נגח הוא [ויקרא ד כג]. או אז יכנע
– אם אז יכנע [ויקרא כו מא]. או איש – כלומר אם

כמו (דניאל יא מה) ויטע אהלי אפדנו, ולשון נטיעה
שייך באהל [סנה' קיא]. ויט אֶהְלָה (במ"ג הכתר :
אהלו וכך כנראה היה נוסחו של רש"י) – אֶהְלָה
כתיב... [ברא' ט כא, יב ח, עיי"ש לה כא].

*עיין סוטה י ע"א בגמרא. +מ"מ: ברא' כא לג ד"ה אשל, כה ג,
במד' כד ו, סנה' קיא ע"א ד"ה לנטוע. ראה אהלה, אפדן, בהלו,
הלל, נטע בהערה, שפרה ב, שפריר

~אהל, אֶהְלוֹת (ג)

כאהלים – כתרגומו, לשון (תהל' מה ט) מור ואהלות.
ל"א כשמים המתנוחין באהל – [במד' כד ו].

*מופיע במקרא רק בלשון רבים (שה"ש ד יד, אהלים – משלי ז
(ז),

~אהל, אהלא, אֶהְלִים (ד)

מין כיבוס הוא שמעביר את הגיעול [זבחים פח].
שורש עשב ששמו אהל עשוי ללבן ולצחצח כבורית
ומשיר שער [שבת נ:]. אלואי' (אלוואי, אהל. עיין
בא"ה) [שם קי:]. אלואי' בלעז [ב"ק פה].
אהלא תלאנא – אהלות אדום כמין תולעת שני [גיטין
סט:]. גרעינין אדומים כתולעת הנמצאים באהל
שמכבסין בו, כדתנן (צ"ע כי זו ברייתא – שבת צ.
ונדה סב.) הבורית והאהל [ע"ז כח:].

*שנים שלשה צמחים הנקראים אהל. האחד מנוקד אֶהְלִי והוא
מין צמח נוי, השני אֶהְלִי והוא מין עץ בושם (ראה אהלווא),
והשלישי צמח המשמש לכבוס (עיין אהל ד). עיין מו"ק יז ע"ב
בגמרא "ומכבס כסותו במים... ולא באהל". עיין בערוך ערך אהל
א, ומציין לאיוב ט ל: והזיכותי בבור כפי - תרג' ודכית באוהלא
ידי. +מ"מ: נדה סא ע"א ד"ה אמר רב יהודה. ראה אהל ג,
אהלה, אהלווא, בורית, בר ב, הרדוף, כביתא, נטע, נתר, שפריר

~אֶהְלִי (ה)

*בן זרובבל, אחד מצאצאי דוד (דה"א ג כ).

~אֶהְלָה

כינני לשומרון שאני מכנה אהלה, שנעשית אהל...
[יחז' כג ד].

*ראה אהל ד, אהליבה, שומרון

~אהלווא, אהלות

אהלווי – מוכרי אהלות בשמים [נדרים צא:], מוכרי
אהל שמכבסין בו בגדים והוא עשב, ואיכא דאמרי
אהלות והוא מין בושם [ב"מ פא:].
*ראה אהל ג

~אֶהְלִיָא

(בן אחיסמך) משבט דן, מן הירודין שבשבטים...
[שמות לה לד, עיי"ש לא ו, לו א-ב, לח כג – חרש

איש [במדבר ה ל]. או לאיל – ואם לאיל [שם טו ו]. או יחזק במעזי – לשון אם... [ישע' כז ה].
#גא או אז יכנע – אם אז יכנע. ל"א אולי, שמא... [ויקרא כו מא].

~אואל

*מבני בני שנשא נכרית (עזרא י לד).

~אוב אבת

אל תפנו אל האבת – אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (עפ"י המשנה בסנהדרין ז ז) [ויקרא יט לא]. שואל אוב – זה מכשפות ששמו פיתום, ומדבר משחיו, מעלה את המת בבית השחי שלו [דברים יח יא]. אובא טמא – בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת... ואין לפרש אוב טמא שאין זה הלשון [ברכות נט]. בעל אוב שמשמש בעצמות [שבת קנב]. כלדיים – בעלי אוב [פסחים קיג]. מנקש בזרועותיו ומדבר משחיו [כריתות ג]. אוב וידעוני – מלא בוי"ו... [דה"ב לג ו]. (בעל אוב זה המדבר) מבין (בגמרא : בין) הפרקים (ומבין אצילי ידיו) – מעלה את המת ויושב לו באחד מבין פרקי העצמות של מכשף, כגון על פרקי אצבעותיו או על פרקי ברכיו [סנה' סה].

*בעלי אוב הוא שם כולל למקצוע של המתמרים לדעת נסתרות. עיין בש"א כח כד ברד"ק וכן בישע' ח כ, סנה' סה ע"א וע"ב בענין מעשה אוב. בערוך מפרש פיתון בלשון יוני, מין רוח טומאה, והוא (ה)אוב מגיד דברים נעלמים לבעל אוב ומכשף, אשר הוא כאיש נבוב ומבלבל וקול הרוח נשמע כיוצא דרך איבריו. בעלת האוב מעין דור שמה צפנת, אמו של אבנר. +מ"מ : ש"א כח ז, סנה' סה ע"א. ראה אבות, טמא, ידעוני, כלד, כשף, נגידא, פיתום, קסם, שד ב, ג

~אוביל

אוביל הישמעאלי – (ממונה על גמלי דוד) היודע בטוב עסקן של גמלים [דה"א כז ל].

~אובל

אובל אולי – נהר ששמו אולי [דניאל ח ב, עיי"ש פסוק ג, ו].
*ראה יבל ב

~אובליו

מקום [ערוכין יב].

~אובצנא

עייפות שאינו יכול לזוז ממקומו [שבת קו:], עייפות טורח המעלה [ב"מ לו:], עייפות ויגיעה ממשאה...

עייפות המעלה שעלתה לראש ההר [שם עח].
*ראה גהר, עיף, עלף, תלה

~אוג

*אילן נמוך והרמב"ם מפרש שהוא מין צמח שמעבדים בו עורות ובערבית קוראים לו סומק. נזכר בפאה פ"א מ"ה, דמאי פ"א מ"א, כלים פכ"ו מ"ג ובערוך מפרש מין אילן, עיי"ש ערך אג. +מ"מ : תוס' ר"ה יב ע"א ד"ה אידי. ראה עוג

~אוגיא

שדה, כדאמרינן במס' (ברכות ו.) וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא, כלומר כתלמים לבקעה [נדר' ו:].
*עיין בערוך ערך אגיא. ראה כסלא, מענית

~אוגרת

אוגרת משתי רוחות – (סכין) שיש בה שני עוקצים לפגם, אחד לראשו ואחד לסופו. אוגרת לשון (משלי ו ח) אגרה בקציר מאכלה, לשון אסיפה שאוגרת הצפורן לתוכה בין שני עוקצין. מסוכסכת מרוח אחת – אין לפגימה אלא עוקץ אחד והשני הוחלק במשחזות ואינה אוגרת אלא מסוכסכת הסכין והבשר [חולין יז:].
*ראה אגר א, גרר, מגר, מגרה, סכסך

~אוד

עץ לעשות אוד לתנור, פורגון (שפוד) בלעז [ביצה לג.]. פורגון בלעז [שבת קמג.]. כאוד מצל משרפה – טישון (אוד) בלעז, כלומר שחור וחשוך וקדר [עמוס ד יא]. לפני מלך בשר ודם אין מביאין אוד בשלהבתו מפני שמעלה עשן [פסחים עה.]. טישון"ש בלעז [ישע' ז ד].

*אוד מוצל מאש - עיין זכריה ג ב. ראה אדות, מסא, מתארא

~אודיני

מכתשת גדולה [מו"ק כא.]. בור וכיסוי, ושוכרין אותו להשקות שדות ממימיו [ב"ב קמד].

~אודיתא

שטר הודאה [סנה' כט:].
*שגיון לדוד (תהלים ז א) תרג' דאודיתא לדוד. +מ"מ : ב"ב קמט ע"א, חולין עו ע"ב ד"ה וכמר.

~אודן, אודנא

אוזן [שבת קנה: חגיגה יא: סוטה יג. סנה' ק:].

~אודרא

מוכין [ברכות נו. ב"מ כו. ע"ז כח: קדושין יב. ב"ב נח.], מוך [מנחות מב:], מוכין שבכר [שבת מח.],

מוכין שסותמין בהן פי הפך [שם קמא].

*בערוך גורס אודא. ראה מך

~אודת

*ראה אדות

~אוה

#א. לא תתאוה – (ת"א) לא תרוג... לשון חמדה, כמו

(ברא' ב ט) נחמד למראה דמתרגמין דמרג למחזי

[דברים ה יח].

#ב. והתאויתם – לשון הסבה ונטיה, כמו (במד' לד ז)

תתאו [במדבר לד י]

#ג. בְּאוֹתִי – לפי רצוני [הושע י י].

#ד. המתאוים – האומרים ימהר יחישה מעשהו

[עמוס ה יח].

@ראה אות ב, תאה, תאוה

~אוהרי

(רשתות) שצדין בו (צ"ל בהן) דגים שקורין רוש"א

(מתקן לדיג. עיין בא"ה) [מו"ק יא.], של גמי,

יונקירי"ש (מצודות דגים עשויות קני סוף) בלעז

[גיטין ס:].

*ראה אוזלא

~אוונא

#א. בגדא ואוונא מקומות הם סמוכות זה לזה וחדקל

מפסיק ביניהן [קדושין עא:].

+מ"מ: נזיר ז ע"א ד"ה וליהוי.

#ב. מקום מלון התגרים מכפר לכפר [תענית יא.],

מלון (ל)לילה [ב"מ עט:], אונא – מסע מהלך יום אחד

[ע"ז סה:]. מחוז של כרך... ולשם פורעין המס, ואוונה

לועזין בני אדם קונטריא"ה (קונטריד"א. חבל ארץ),

וכמו (יהושע טז ו) תאנת שילה וכמו (ירמ' ב כד)

תאנתה מי ישיבנה, קונטריד"א (חבל ארץ) [נזיר ז.

עיי"ש ד"ה וליהוי].

*עיין במשנה למלך על הרמב"ם, ספר הפלאה, הלכות נזירות

פ"ג ה"ה ד"ה עוד הקשו בגמ' ולהוי כל אוונא ואוונא. בערוך ערך

אוון מביא את הפסוק עוד היום בנוב לעמוד (ישע' י לב) תרג'

ועבד תלת אונין. ראה אבטילאות, אגנה, מדינה תאנה א

#ג. אוונא – גיגית מלאה מים [שבת קנז:].

~אוורנקי

*ראה אבורנקא

~אווש, אוושא

כשנפחין (את הריאה) משמעת קול כאילו רוח יוצא

ממנה [חולין מו:]. שיש הומות וקולות ואושות ביום

הגשמים [תענית ח:].

*בערוך ע' אווש מפרש קול הברה של רבים.

~אז, אזא, אוז

אין להם ידיים להשען וכל משענתם על רגליהם [ב"מ

צא: ד"ה דש]. אווזים כשאוחזין בגפיהן הן מהלכין

ברגליהן [שבת קכח:]. אווזין ותרנגולין אין להם אלא

רגלים [סנה' נט: עיי"ש ד"ה דש].

*בברכות נו ע"א נאמר הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה. בספר

ערכי הכינויים כותב שקשה מאוד לגוף וגורם לשכחה. עיין

בערוך ערך אוז וערך שחלא ב. עיין בספר ילקוט כל חי ערך אוז.

+מ"מ: ויקרא יז יג, ב"ק נה ע"א ד"ה ביציו וד"ה בשיחלא. ראה

משחא, קאקא

~אזי

*אביו של פלל, מבוני חומת ירושלים (נחמיה ג כה).

~אזיא

נתח (בשר) בפומבדיתא [ביצה כט:].

*עיין בערוך ערך אזיא.

~אזילתא

בוליל"א (חבילה, אגודה) בלעז, אגודות ירק

שכורכין האכרים [עיר' כח:].

*ראה אוזל, אסורייתא

~אזינקא

יצאה (הוצאה, כלומר פיצוי) [ב"ב ו:].

~אזל

מְאֻזָּל (ניקוד אחר: מְאֻזָּל) – מטוה של שיראין [יחז'

כז יט].

*עפ"י תרגום השבעים הוא שם פרטי מהעיר אוזל, אך בתרגום

יהושע מתרגם כרש"י ועיין בת"א לשמות ה' בברא' י כז ודה"א

א כא נזכר "אוזל" והוא מבני יקטן בן עבר.

~אוזלא

אוזלא – רשתות ומכמורות [עיר' ח:], רשת הפרושה

באזיר [חולין נא:]. אוזלי – רשתות שצדין בהן עופות

[מו"ק יא:], רשתות של חוטין שיש להן תוך [גיטין

ס:].

*ראה אוהרי, אוזילתא, אזליא

~אוזן

*ראה אודנא, אונא ב, אוזן

~אוזפן

הלוני [שבת סו:]. אוזיף – לוזה [ב"מ מד:].

~אוחים

*ראה אח

~אוחר, אחר

גמל האוחר בין הגמלים – נושך, שמעתי. ולי נראה כשהגמל הזכר מזדווג עם הנקבה קרי ליה אוחר, דאמר' בבכורות (ח: גמל אחר כנגד אחר [סנה' לז:]). בועט ברגליו, ולי נראה כשבא ליזקק לנקבה הוא נלחם ומכה ברגליו גמלים שסביבותיו, ולשון אחר נופל בתשמיש גמלים... [שבועות לד:], עסוק בתשמיש רביעה, דאמרין בבכורות לגבי תשמיש גמל אחר כנגד אחר, וסתם בהמות בשעת תשמיש משתגעות ומכין זכרים זה את זה (כך שמעתי מרבינו זקני מ"כ). ואיכא דאמרי אחר כמו נוחר, ולא נהירא [ב"ב צג:].

~אוי (א)

לשון צעקה ויללה [משלי כג כט]. ווי [יחז' טז כג], אוי אוי לך – וי לך... וי לך... [יחז' טז כג]. כמו ווי [הוריות י:].

אוי נא לי – כך אומרת [ירמ' ד לא, עיי"ש].
*ראה אבוי, אח ב, אילו

~אוי (ב)

(אחד מ)חמשת מלכי מדין [במד' כה טו, דה"א א לג].
*+מ"מ: במד' לא ח, יהושע יג כא.

~אויב, אויבת

אויבים בשער – תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה בהלכה ונראים כאויבים זה לזה [תהל' קכז ה].
אויבתי – בבל ועיר החייבת רומי (ס"א בבל ופרס החייבת) [מכה ז ת].

*לפי הגר"א בדברים לב לה אויב הוא אדם הרוצה להרע לגוף אדם אחר, ואילו שונא הוא שמסיתו מדרכי ה' לרעה, כלומר בנפש. ראה איבה, ערך ג

~אוי

*צירוף של אוי וי, מובא בתהלים קכ ה ואין לו דמיון במקרא.

~אָויל, אָוילי (א)

כסיל [משלי כד ז]. נואלו – לשון אוילים [ישע' יט יג].
*בשרשים לרד"ק בשרש אול. אולי (זכריה יא טו) הוא שם התואר של אויל. +מ"מ: הושע ט ז ד"ה אויל, תהלים קז יז, משלי ז כב ד"ה אל, שם יב טז ד"ה אויל, שם יד ג, יד ט, טז כב, שם כ ג ד"ה כבוד, שם כז ג ד"ה וכעס, אויב טז יא ד"ה יסגירני, דה"ב כד יד ד"ה כלי. ראה אולת, איש אויל, יאל, עול א

~אָויל מִרְדָּךְ (ב)

מלך בבל – מלך בשנת ל"ז לגלות יהויכין [מגילה יא:]; עיין מ"ב כה כז, ירמ' נב לא].
*ראה מלכות

~אויור, אוירא

#א.גליון [גיטין כ:].

#ב.רוח [סוכה ג. יבמות עה:].

#ג.אויורא דליבני – סדור של אבנים בלא טיט [ביצה לא:]; לבנים הסדורים ומוקצים לבנין [ביצה לו:]. אויר מגדל – (כאשר מביט) מראש המגדל, כמו אוירה של עיר. מי שעומד סביב למגדל ורואה אוירה ומראה גובה שלו. משכח – נגזר על אותו מקום שישכח [סנה' קט. עיי"ש ד"ה בבל].

#ד.צינה [ב"מ לו:].

#ה.מילוסא [ב"ב סז. בהיפוך].

@על פני רקיע השמים (ברא' א כ) ת"י על אויר רקיע שמיא. בדה"א יא ז: כל מים וכל אויר שאדם רגיל בהם יפין לו, ושאין רגיל בהם ניזוק. בשבועות כד ע"ב מוזכר ישוב בבבל בשם אוירא. בב"ב קנח ע"ב נאמר: אוירא דא"י מחכים - ראה חכם

~אוֹכיל

ואט אליו אוכיל – הטיתי לו כח להכיל... וי"ת ע"ש...
מזונות [הושע יא ד].

~אוכל

#א.אוכל – מקום כרמים. ואית דגרסי של אבל והוא אבל כרמים [פסחים נג:].

#ב.אוכלי בהמה – כגון קש ועלי קנים [ביצה לג:]. בזוי אוכלין מחזי כבועט בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם [תענית כ:].

@במשל ל א נזכר "אוכל" ויש ספק אם הוא חכם גדול בימי שלמה או כינוי לשלמה.

~אוכלא

#א.א(ו)כלא – מגופה [סנה' כח:]; כסוי של חבית שחד מלמעלה ורחב מלמטה [בכר' מג:].

#ב.אוכלא דקצרי – כלי מנוקב של כובסים שמזלפים בו מים על הבגדים (מין סל) [ישע' ז ג, סנה' צב. קד:], כלי נחושת העשוי כנפה נקבים נקבים והוא של כובסים ונותנו על הבגדים ומזלף בו מים עליהם. ויש מפרשים שמגמרין מוגמר מתחתיו והבגדים מונחים עליו ומתגמרין דרך הנקבים [שבת קכג:]. כלי שמשימין בו הכובסין בגדיהן [נדרים כג:].

*בערוך גורס אובלא. עיי"ש ערך אבל ג, אך בגליון הש"ס גורס בערוך אובלי.

#ג.חולי [ביצה כב. ע"ז כח:].

מקוים אך מסופק בדבר, ואילו "פן" משמעו כאשר הוא מסופק ורוצה שלא יתקיים כלל. ראה לו א, אובל

~אולי (ב)

*שם נהר ליד שושן (דניאל ח ב, טז). ראה אובל

~אוליר, אולירין

בלן שיש לו אלונטית חשובה להתעטף בהם בני אדם חשובים בצאתם מן המרחץ ומקפידים על טינוף מעט [שבת קיד. קמז: ערו' פח.], מחמם חמין ומרחצאות [ביצה לב.], אולירין – בלן, מחמם מרחצאות. ל"א שם מקום [נדה כ. עיי"ש ד"ה גלימין].

*מובא בטהרות פ"ז מ"ז "חלון של אודיארי", וברע"ב מפרש הבלנים יש להן חלונות וכל מי שנכנס למרחץ נותן בגדיו כל אחד בחלון ונועל עליו בדלת שבחלון (locker). עיין בערוך ערך אליירין

~אולל

תפוחה אחת שקורין ש"ק בלעז (שק. עיין בא"ה) [ב"מ קה.].

*עיין בערוך ערך אלל. ראה תפוח

~אולם (א)

אבל [במד' יד כא, איוב ב ה].

*+מ"מ: איוב ה ח, יג ג. ראה אול

~אולם (ב)

1. אחד מבני פרש (או שרש אחיו, וקשה להכריע מהפסוק), נכד מכיר בן מנשה מאשתו מעכה (דה"א ז יז - ותלד מעכה אשת מכיר בן ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו אולם ורקם). 2. אחד מבני עשק משבט בנימין (דה"א ח מ).

~אולם (ג)

אולם הבית – אולם היכל (הכולל את הקודש את האולם ואת קודש הקדשים) [יחז' מ מח].

*ערך זה יכול ללמד במקצת על דרכו של רש"י בפירושו. המילה "אולם" במשמעות היכל מופיעה שלשים וארבעה פעמים במקרא ועוד פעמים רבות בגמרא ולא מפרש, ואילו ערך איל ואולם (ובנטייתו אילמיו וכו') מפרש כמה פעמים, וכנראה שהסיבה לכך היא ש"אולם" היא מילה שגורה ולכן לא ראה צורך לפרש, ואילו איל ואולם עם נטיותיהם במשמעות היכל ועמוד לא שגורות, וניתן בקלות לטעות ולהחליף עם איל ואילים. יש לזכור שביניהם לא היו ספרים לפני רוב הלומדים, והרב היה מקרא לפניו, כך שכאשר ניתן בקלות להחליף ה"א בעי"ן וכן אל"ף בה"א היו מטעימים את הדבר בתוספת כמה מלים נוספות ועיין בערך הין על זה. ראה ערך אול, איל ב, אלם ב

~אולר

*מובא בכלים פי"ב מ"ח והוא סכין קטן שמתקנים בו את

~אוכלוסא

חבורה גדולה מאוד [פסח' עב.], אסיפת בני אדם [כתו' נ.], חיל גדול של ששים רבוא [ברכות נח.], ששים רבוא [יבמות עו.].

*+מ"מ: במד' יב ה, יג יח ד"ה את הארץ. ראה שקולא

~אוכמא, אוכמי

#א.שחור [תענ' כב. גיטין סח. ע"ז טז: מנחות ג.],

שחור, טי"ש (כתמים) בלעז חולין מו.].

#ב.שחור של עין הבהמה [בכו' מ.]. שחור שבעין,

פרוניל"א (אישון. חסר בדפוס) [נדה כג.].

#ג.מסאני אוכמי – מנעלים שחורים [תענ' כב.].

#ד.נתאכמו – הושחרו פניו ע"י האור [סוטה טו.].

~אוכמתא

ירקרוקת (שם עצם במובן עפוש או תחב) [שבת כ:].

אוכמתא דארבא – ספינה המתעכבת במקום אחד במים, גדל ירקרוקת סביב שוליה מבחוץ [שבת כ:].

אוכמתא דחריצי – מקום כינוס מים גדל עליהם כמין

ירקרוקת [שם].

*ראה איצא, ירוקה

~אוכף, אוכפא

שקורין אלו"ש [ויקרא טו ט]. שיל"א בלעז [ב"ק יז:].

כלי העשוי לרכיבה [ב"ב עח.]. אוכפא – אוכף של

חמור [ב"ק צב:].

*שלד האוכף עשוי מעץ או ברזל ומרופד בצמר או מוכין, והריפוד עשוי מבד או עור. בערוך ערך אכף מפרש אוכף של עצים נתון על המרדעת של חמור כדי למנוע חיכוך המשאוי ע"ג החמור. +מ"מ: סנה' צט ע"ב ד"ה כי אכף, נדה יד ע"א ד"ה דמכף. ראה אכף, אלונקי, כר, מרדעת, מרכב, סנוקרת, סרג, עביט, עקב א, פרומביא, רצועה, שליף, תפוס

~אול

(בריאם כ)אולם – בלא ייסורין [תהלים עג ד].

*אול משמע כח ואין לו דמיון במקרא.

~אולי (א)

#א.אולי יראו – שמא [יחז' יב ג]. אולי לא תלך –

לשון שמא [– בראשית נ טו].

#ב.איש אולי לשון בקשה... כמו לו יהי... [ברא' נ טו].

*ראה נא, פגע א

#ג.אולי – לשון אם [ברא' נ טו]. אולי יעשה – אף אם

יעשה [הושע ח ז].

#ד.אולי נטתה – כמו לולא, פעמים שאולי משמש

בלשון לולא [במד' כב לג].

@הגר"א מפרש ש"אולי" הכוונה שהאדם רוצה שהדבר יהיה

הקולמוס. עיין בערוך ערך אולר.

~אוֹלֶת, אוֹלֶת

טפשות [משלי יד ת], יפרוש אולת – שמשטטה [נדרים כב:]. אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו – כשאדם חוטא מסלף דרכו שבאין עליו פגעים ועל ה' יזעף לבו שכוועס ואומר מפני מה אירע לי פגע זה [תענית ט.]. אשה שוטה [משלי יד א]. אולת כסילים אולת – קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצל מן החכמה [משלי יד כד]. מרים אולת – מפרישה לחלקו [משלי יד כט]. אולת – שמחה היא לחסר לב [משלי טו כא]. יסורי אוילים ע"י אולת באים להם... [משלי טז כב]. אולת אדם תסלף דרכו – בעונו בא לו הרע... [משלי יט ג].

*ראה אויל, אולה, יאל, שוטה

~אומא

*אומא הוא חלק מהריאה שהאונות מחוברות אליו (כנף או אוזן הריאה, יש שלש בצד ימין ושתיים בצד שמאל). בחולין מו ע"ב ד"ה היינו רבתייהו כותב: לא מצינו אומא בגמרא והתוס' שם ד"ה היינו כותבים: ואומא אין שם אונא עליה אלא שם ריאה... ולכך קראה ראשונים אומא, לפי שאינה בכלל אונות, דשם ריאה עליה שזהו עיקר הריאה... ע"כ ולפי זה נראה שזו מילה שנתחדשה בתקופת הגאונים. ראה אונא (א) בהערה

~אומדנא

אומד הדעת [כתו' נה. ב"ב קלב.]. לענין אומדנא בתר דעות אזלינן [יומא פג.].

*יש אומדנא דמוכח שיש לסמוך עליה ויש אומדנא דלאו כלום היא. עיין תוס' ב"ק קי ע"ב ד"ה דאדעתא.

~אומה

*ראה אמה ג

~אומן, אומנא, אומני, אומנות (א)

#א. קבלן המקבל עליו לעשות המלאכה בביתו [ב"מ פ:], בעל מלאכה [סנה' כט.]. אומנין – בעלי אומנות, שמוליכין להם בביתם לתקן כלים, כגון צבעין או כובסין או חייטין או סורקי בגדים... סתם אומן לא שייך אלא במטלטלין [ב"ב מב.]. כל אומן שונא את בני אומנתו [ברא' ג ה]. אומנות יש בנקיבת ברזא בחביות של חרס [ב"מ מז.]. אמן – כמו אומן [שה"ש ז ב].

#ב. בקי בדבר [ע"ז לד.].

#ג. מקיז דם [ברכות סד. שבת קנד: קנו. תענ' כא: ב"מ צז. ב"ב כ. כא. כא: כג. סנה' יז: מכות טז: (פעמיים), הוריות יד.]. מקיז דם בקרן [נדה כ.].

*+מ"מ: סוטה כב ע"ב ד"ה מקיז. ראה סכר (ג)

#ד. מוהל תינוקות [ב"מ קט.].

#ה. סָפֵר [מגילה טז. מו"ק יד. עיי"ש].

#ו. (חייט) כשהוא תופר, תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך המחט, ואח"כ מושכה מן הבגד, ונמצא תפירות הרבה במשיכה אחת, והיודע לעשות כן אומן הוא [מו"ק י.]. מנהג תופר אומן להוליך ולהביא המחט בבגד קודם שימשוך כל החוט [ב"ק קיט:].

*ראה מחט

#ז. טבח אומן – שיודע לכוין משקל כנגד משקל בידיו [ביצה כח.].

#ח. חמר גמל ספן קדר – (הם) בעלי קרנות. כל אלו אומנות ליסטיות, כשלנים בדרכים הם נכנסים ולוקטים עצים מן הכרמים ופירות ועוד שנשכרים לאדם ומעבירין על תנאם [קדושין פב.].

@+מ"מ: ש"א ב ד, ברכות מג ע"ב ד"ה יפה לו, תוס' ב"מ עה ע"ב ד"ה השוכר, ב"ב קמד ע"ב ד"ה הכי גרסינן, חולין נד ע"ב ד"ה אין בעלי. ראה אומנות, גרדי, דרך, הדיוט, חרש ה, חרשת א, טבח, ידע, כוסילתא, מכה, מרבניתא, נקז, סכר, קבלן, קרנא, שוליא

~אומן (ב)

בהליכתם מאומן לאומן – כשגמרו שורה זו והולכין להתחיל בחבירתה [ב"מ צא:].

לא יעשה עמו באומן – לא יעמוד עמו במענה אחת [נדרים מא:].

ראשי אומנויות – ראשי שורות הכרם, בלשון ארמי אוצייטא, ובלעז אורמ"ן (אורדו"ן. שורות של גפנים) [שם פט:].

*עיין בערוך ערך אמן ג. ראה אוציא

~אומצא

בשר בגחלים [שבת קט:], אומצא כשהוא חי אוכלין אותו בלא מלח [שבת קכח.], בשר חי [שם קמ.], יש בני אדם שדעתן יפה ואוכלים בשר חי וקרו ליה אומצא [שם קמב:], אומצא דאסמיק – חתיכות בשר, שנקטירו"ד (רווי דם) בלעז [פסח' עד:], חתיכת בשר [גיטין סט.], בלם ליה אומצא – חתך לו חתיכת בשר... ולי נראה לשון הטמנה בגחלים... [חולין קז:], בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בבוקר [קדו' ל.], מעט בשר [ע"ז כב:], אומצא מעלייתא – מיטב הבשר [חולין מד:], אינו צלי כל כך בתנור אלא מולחו מאד וצולוהו כל דהו על גחלים [חולין נט:].

*ראה שאומצא היה מין מאכל בשר חי או צלי הנאכל בכמות קטנה לעורר את התיאבון.

~אוקר

*בן אליפז בן עשו מאלופי אדום (ברא' לו יא).

~און (א)

גליון כותב שבלשון יון משמעו בשורה טובה ובערוך מפרש און הנכתב על הגליון.

~און, אונין (ה)

אונין של פשתן – ארישב"א (רישטי"ש). אגודות פשתן, והן אגודות של פשתן מנופץ ונותנין אותו בקדירה לתנור ומתלבן [שבת יז: עיין בתוס' ד"ה אונין ושם יח: ד"ה אונין]. בגד שלא נטוה (לא ברור למה מתכוון) [שבת כז: עיי"ש]. אונן – רישת"א (רישטי"ש). אגודות פשתן. עיין בא"ה [סוכה יב: ב"מ כא.].

*+מ"מ: שבת כו ע"א ד"ה חוץ מפשתן. ראה אניץ, כפא

~און (ו)

(שם) מדינה [יחז' ל יז].
*עיר במצרים (במא נ. רא' מא מה, מו כ - אן).

~און (ז)

*בן פלת בן ראובן הנמנה עם דתן ואבירם בעדת קורח (במד' טז א, משלי יד א). בספר נפלאות מתורתך מר' יצחק רצאבי (ב"ב תשס"ח) ח"א עמ' שס"ג מביא ששמע... על הידוע שאצל עדת תימן שהנשים אינן יודעות לבטא החולם כהוגן וקוראות אותו כמו צירי, וכשעדת קרח רצו לצרף את און למחלוקת באו לביתו, ואשתו ישבה בפתח ושאלו אותה "היכן און?" וענתה "און בבית" אך לפי מבטאה הנ"ל נשמע להם "אין בבית" והלכו להם, וזה חכמות נשים בנתה ביתה (משלי יד א).

~אונא

*א.א.און [שבת קכט. גיטין סט: ע"ז לח. חולין קה: קלב:].

*אונא בבהמה היא כנף הריאה, שהריאה מסתעפת לחמש "אונות" והגוף שממנו יוצאות האונות נקרא "אומא". ראה אומא, כנף א (ד), עינוניתא

*ב.א.אונא דחצבא – שפת הדלי [שבת קח.].

*ג.א.מפיקנא לך... מאונך – אודיעך שאין רב יכול לסייעך, דמשמתנא לך [סנה' ח.], משמתנין לך [יבמות ס:], כלומר כל ראיותיו וסייעותיו אמחה לו [חולין קלב:].

*ד.א.שם דיין עובד כוכבים [גיטין יא.].

@ראה אונא, אומא, עינוניתא

~אונאה

*ראה ינה

~אונגליון

*ראה און ד

~אונ

*א.א.מערי בנימין... ושמר הוא בנה את לוד ואת

*א.א.בן אונ – בן צערי [ברא' לה יח], בן אונ – בן אנינותי – [במד' כו כד]. תוחלת אונים – תוחלת בניו שהן אונו [משלי יא ז], אונו (בפסוק: אנו) – בניו [איוב יח יב].

*ב.א.אם אונם – אונם לשון שפל וחלש... לשון אונן וכמו (דבר' כו יד) לא אכלתי באוני ממנו, וכמו (במד' יא א) כמתאוננים [דה"א ב כו].

*ג.א.ראשית אונ – טפה ראשונה (של זרע) [ברא' מט ג].

~און, און (ב)

*א.א.חמס [ירמ' ד יד], ביזה וחמס [חבקוק א ג], עוון ורשע [תהל' נו ח], לשון שבר [איוב ה ז], שבר [ירמ' ד טו]. שבר ואונס [הושע יב יב].

*ב.א.יהון לאון – (ת"י) יהון ללמא, והוא תרגום של (מ"ב יז טו) הבל, וזה דוגמא ל(הושע יב יב) אם גלעד און אך שוא היו [עמוס ה ה]. כולם און – כל נביאי ע"ז (ס"א: מכחישי תורה) און ואפס כל מעשיהם [ישע' מא כט].

*ג.א.כח [ברא' מט ג, הושע יב ט, עיי"ש]. כח אונס [איוב כ י]. אונם – אונסם, כמו (איוב כא יט) יצפן לבניו אונו [שם צד כג], מברך און – מברך אותי בתשורת אונס, (ת"י) מתשיר אונס... [ישע' סו ג, ראה ברכה].

*ד.א.לחם אונים – לחם גזלה הבא ע"י כח ואונים. ד"א לחם אבלים שהוא טמא... [הושע ט ד].
*ה.א.רעה [איוב טו לה].

@לפי הגר"א בחבקוק ג ג און הוא מחשבה רעה שלא ניכרת, ואילו עמל היא מחשבה רעה הניכרת מתוך מעשיו. ראה בית און, ינה, עון, רמה ג, תאנים

~און, אונו (ג)

*א.א.חקקי און – שטרי און, שטרות מזוייפין [ישע' י א]. און – שטר חוב... און לי – דיני שטר כמו (גיטין ח: כותבין עליו אונו, וכמו (ב"ר ב ב) באוני אחת ובטימי אחת... [הושע יב ט].

*ב.א.שטר מכירה [גיטין ח: מג: פה: קדושין ו: ב"ק פ: ב"ב נב]. לשון שטר [קדו' ו:].

~און (ד)

און גליון – ר' מאיר קרא לספרי המינים און גליון, לפי שהם קורין אותם אונגלי"א (איונגלי"ש). הברית החדשה, עיין בא"ה [שבת קטז. בהרבה דפוסים הושמט ע"י הצנזור].

*עיין ברבינו בחי דברים ז כו הוצאת מה"ק שכך נקרא הספר שלהם בלשון פרסי, שהוא לשון גל וגבוה וקורין אותו עון גליון או און גליון שפירושו עון מגולה או און מגולה. בתשבי ערך

משקל השוקל שני שקלי הקדש. בירושלמי שקלים פ"ב ה"ג
מוזכר "גרמס" שהוא חלק ה-12 של השקל וחלק ה-24
באונקיא.

~אונקלוס

*ראה אם למסורת, תורגמן

~אונקלי, אַנקליות

#א.ו [שמות כו לא], ו... גונ"ש (צירים) [שם כז י].
מסמר שראשו כפוף למעלה, קרוק"ש בלעז [פסח'
סד], מסמר של מתכת עשוי כמזלג לתלות שם בהמה
בשעת הפשטה ותחוב בכותל... [ב"ק צב:].
אונקליות – מסמרים שראשיהן כפופין למעלה,
קרוק"ש (וים) בלעז [פסחים סד].
*ראה כדום בהערה, מזלג, שפתים,
#ב. לבוש רחב כעין שרזינ"א (לבוש רחב), ובלשון
ערבי מחשיא"ה [שבת קכ:], מלבוש [סנה' פב:],
מלבוש של עור [מנחות קט:], חלוק [מכות כא:].
שוקניא"ה (חלוק. עיין בא"ה), חלוק [מו"ק כד:]. בית
אונקלי – בית יד לבושו [מגילה כד:].
*עיין בערוך ערך אנקול, אונקלי, קנבס. ראה חלוק, מקטורן,
קלבוס

~אוס

*ראה ווס

~אוסיא

#א.חוטם [שבת סז. חולין סז:], אאוסיא – אצל נחיריו
[פסח' קיב:]. אוסייה – נחיריו. ל"א... [ב"ב עד:].
*ראה אף א, נחיר
#ב.שד [פסחים קיא:].

~אופה

אופה – את פת המלך. ואין לשון אפיה אלא בפת
ובלעז פישטור"ר (אופה) [בראשית מ א, עיין מעייני אגס
עמ' י"א], אופה – נחתום [ירמ' לז כא, הושע ז ד, ו].
*ראה אפה

~אופז

כתם אופז – חגורה של קבוצת מרגליות [דני' י ה,
עיין ירמ' י ט].
*אופז זה שם ארץ ממנה הובא זהב מסוג מובחר. ראה אופיר,
כתם

~אופיא

אישקומ"א (קצף) של יין [ע"ז ע:], אשקומ"א בלעז
[ביצה כט. ע"ז כו. חול' קה:].
*ראה קצף, רתח

אוננו... מוקפות חומה מימות יהושע בן נון... [מגילה
ד.].

#ב.בקעת אוננו – כך שם הבקעה [נחמיה ו ב, עיין
עזרא ב לג, נחמיה ז לז, יא לה, דה"א ח יב].
@בכתובות קיא ע"ב נאמר : אמר ר' יעקב בן דוסתאי, מלוד
לאונו שלשה מילין. אוננו מלשון שטר - ראה ערך און ג

~אונין

*ראה און ה

~אונכרי, אונכרי

תגרי (כלומר רוכלי) כל דבר להשתכר בו, כגון כלים
קטנים, מחטין ומסרקות ולולבים וקורין מרני"ש
(מירציר"ש. מוכרי סדקית, רוכלים) [סוכה ל].
*בערוך מפרש לשון פרסי עושי מלאכת הנשיא.

~אונם

(בן ירמאל ואשתו עטרה) היא אם אונם – אונם שפל
וחלש היה, לשון אונן, וכמו (דברים כו יד) לא אכלתי
באוני ממנו, וכמו (במד' יא א) כמתאוננים, ויצא ממנו
ששן שנתן בתו לירחא המצרי עבדו... ויצא ממנו
(פסוק לה) ישמעאל בן נתניה בן אלישע שהרג גדליה
בן אחיקם [דה"א ב כו, עיי"ש פסוק כח].
*בן שובל מבני החורי (עיין ברא' לו כג, דה"א א מ).

~און (א)

כל זמן שלא נקבר מתו [שבת כה. קלב:], (אבל ביום
מיתת מתו [מכות יז:], כל זמן שלא נקבר המת [זבחים
טו: פסחים צ:]. אין אונן אלא ביום קבורה – ויקרא י
יט]. אין אנינות אלא בלב בלבד [סנה' מו:].
*ראה אנה ג, אניה ב, און

~און (ב)

היה משחית זרעו [ברא' לח ז].
*בן יהודה מאשתו בת שוע בת חירה העדולמי (ברא' לח ד, ח-ט,
מו ב, יב, במד' כו יט, דה"א ב ג). ראה ער, שוע ג

~אונץ

*ראה אונין, אניץ

~אונקא

*ראה עונקא

~אונקיא, אונקיה, אוקיה

משקולת קטנה שעושיין מעופרת ומחפין אותה בעור
כדי שלא תחסר... [סנה' סח. בהיפוך, ד"ה משקולת].
*בשמות רבה מ"ג אות ג' נאמר : אין דור שאינו נוטל אוקיה
ממעשה העגל. במוסף הערוך כותב שבלשון יון ורומי הוא שם

שהן עשויות חריצין חריצין ואינה חלקה. לשון אחר, חריצין קרי וו [חולין טז].
*ראה אופיי, בקעת, וו, שיבא

~אויץ

ויאיצו – כתרגומו ודחיקו, מהרוהו [ברא' יט טו], אצים – דוחקים [שמות ה יג], אץ – דחוק [יהושע יז טו, עיי"ש פסוק טז], לא אצתי – לא מהרתי... ולפי התרגום יהיה אצתי לשון עיכוב, כלומר לא עכבתי... [ירמ' יז טז], דחוק את השעה [משלי כא ה, כח כ], רופס ודש [משלי יט ב, עיי"ש].
אץ בדבריו – ממחר ונבהל להשיב [משלי כט כ].

~אוצי'א, אוצי'תא

כל י"ב גפנים [ב"ב יב]. תרתי אוצי'תא שתי שורות קרקע על פני השדה... [ב"ב מא:].
*ראה אומן

~אוצר

#א.מקום מכונס שאוצרין שם חביות הרבה [שבת קמב:], לתבואה לשמן וליין [עיר' נה:], שהכניס בו תבואה [פסח' ו.], עלייה שאוצרין בה תבואה ושמן ויין [ב"ב יח.], עלייה שאוצרין בה תבואה ושמן ויין והעשן קשה להן [ב"ב יח.]. מרתף... של יין [שם צה.]. אוצרות הרבה היו בעזרה, כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד [דה"א כו כב]. אוצרות של עצים – שהיו לחמם בהן המרחץ [ב"ב סז.]. אוצרי פירות – (תגרים) שקונין בשוק לאצורם למכור ביוקר וגורמין שמתייקר השער... [ב"ב צ.]. אוצר של חטים רחב מלמטה וקצר מלמעלה... [ברא' ב כב].
*ראה פקע

#ב.דבר העצור, כגון חבית של יין או פירות המכונסין [ערו' סח.], דבר העצור, שהיה מוקצה לאוצרו לזמן ארוך [ביצה ל.].
#ג.להצניע [שבת עד.].

#ד.אוצרות – לסגולת המלך בונין בנין חזק [ע"ז טז:].
#ה.כל דבר שאדם מקצה ומכניס לקיום קרוי אוצר [סוכה יב.].

#ו.אוצר יש ושמו גוף, ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות להולד ונתנם שם [יבמות סב. ע"ז ה.].

#ז.אוצר – (לשון) עושר [משלי י ב].

@משלי טו טז, חגיגה יב ע"ב ד"ה יפתח. ראה אכלבא, אסם, אצר א, בלס, דיינא, טורזינא, יוצר, מגורה, מזרים, מכון, סגלה, עצר. אוצר בלום – ראה רש"י גיטין סז ע"א ד"ה אוצר בלום ועיין בערוך ערך אוצר.

~אופי

בקעיות של עצים גדולות [ברכות מד:], עצים [ב"מ ל: חולין קה.], מקלות [גיטין סא.].
*בתוספות ד"ה שדי אופיי – חריות של דקל. ראה אופתא

~אופיר, אפיר (א)

כתם אופיר – קבוצת זהב אופיר [ישע' יג יב], קבוצת עדי זהב הבא מאופיר [תהלים מה י.]. אוסף, צבירת אופיר, הוא סגולת מלכים שהיו מסגלים ואוצרים זהב הבא מאופיר [איוב כב כד].

*בספר מאור עינים פ"א מביא שאופיר זה אמריקה, ובעל הפרדס בקונטרס הראיות מספר נחמד ונעים שאופיר זה מדינת "פרו" (בדרום אמריקה) ששם יש הרבה זהב. +מ"מ : גיטין נח ע"א ד"ה שהיו. ראה אופ, אופיר ב, חוילה, כתם

~אופיר (ב)

*בן יקטן בן עבר בן שם (ברא' י כט – אופר, דה"א א כג – אופיר). עיין בערך אופיר א, שהיא ארץ הזהב, וכן בברא' י כח נאמר שאופיר הוא אחי חוילה, וגם עליה נאמר בברא' ב יא שהיא ארץ הזהב.

~אופן, אופנים

גלגל [שמות יד כה, יחזקאל י יג, משלי כ כו]. יד האופן – הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקרוי איש"ל (סרן, של גלגל) בלעז [מ"א ז כח, לב, לג].

*לפי מ"א ז לג האופן מורכב מארבעה חלקים : גב, ידית, חישור וחישוק. ישנם פירושים שונים מה הם חלקים אלו ולפי גלויות וסתומות בלשון חישור הוא מרכז האופן וטבורו, הידות הם הזרועות המחברות את החישור לגב, הגב הוא עיגול העץ המקיף את האופן וחישוק הוא חישוק ברזל הצמוד לגב ומחזקו והוא החלק הבא במגע עם הקרקע. משלי כה יא ד"ה דבר. ראה אפן, גב, גלגל א, חישוק, חישור, חשר, חשיר, יד (ט), ידית, מוכני, סרן א

~אופק

בין הרקיע לאוקיינוס היכא דנשקי ארעא ורקיע [תענית כה:].

~אופתא

בקעת [חולין טז.], בקעת עצים [שם מז:], אישטיל"א (גזיר עץ), מעיקר הדקל שהוא חלק, ואין ענף יוצא ממנו לכאן ולכאן [סוכה לב.].

וו אאופתא כתיבי לך – כתבתי לך וו על הבקעת, אות שאין ניכרת בה מפני שורות הבקעת, שמפסיקות בה הפסקות הרבה. לשון אחר, השורות עצמן קרי להו ווין, שדומין לה, כלומר אין זה טעם [זבחים יט:]. כלומר טעם שאינו נכון קאמר, כמו שכותב וו על הבקעת וכולה מנותחת לפרקים מפני שיני הבקעת

~אוקיינוס, אוקיינוס

הים הגדול שבכל הימים [ברא' א ט]. ים אוקיינוס – היקף העולם ועננים סובבים לו כלבוש [איוב לח ט]. מימי אוקיינוס – מים של מטה... [תענית ט]. ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו, שנאמר (עמוס ה ח, טו) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו. ומהיכן אדם שופך? מלמעלה למטה, והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים [קהלת א ז]. ים אוקיינוס גבוה מכל העולם ועומד על ההרים... [תהלים קד ו]. אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל... [ברכות ח. עיי"ש]. ים אוקיינוס הוא בסוף העולם... [יחז' מח א, עיי"ש].

*מ"מ: ברא' ו ד, ישע' ה ב, יחז' מז יד, מח א ד"ה והיו, מח כא, תהלים קד ו, מח ח ד"ה תהיה, קהלת א ו ד"ה סובב, ג יד ד"ה ידעת, תענית ט ע"ב ד"ה ממנו, ד"ה דאמר, גיטין ח ע"א ד"ה ר' יהודה, בכורות ט ע"א ד"ה לבי, טז ע"א ד"ה ואלויבא. ראה אופק, בי בלועי, ושת, יקב, ים, עין א (ב), פטור

~אוקים

סיים [הוריות יג].

*אוקים, אוקימא הם בד"כ לשון העמדה.

~אור (א)

#א. אור כשדים – אש. ומנחם פירש אור בקעה. וכן (ישע' כד טו) באורים כבדו ה', וכן (ישע' יא ח) מאורת צפעוני. כל חור ובקע עמוק קרוי אור [ברא' יא כח], אש [ישע' לא ט]. באורים (בפסוק: בָּאֲרִים) – ת"י במיתי נהורא, לצדיקיא... ומנחם אמר אורים לשון נקעים וסעיפים... וכן אור כשדים (ברא' יא כח) בקעת כשדים, וכן (ישע' יא ח) מאורת צפעוני – נקע חור מעונתו [ישע' כד טו].

*עין בירחון אור ישראל (מאנסי) גליון ס"ד עמ' ש"י בענין הברכה על כבשן האש מר' ישראל דנדרובץ. +מ"מ: ברא' יד י ד"ה בארת, שמות ו ט ד"ה וגם, שם לב יג ד"ה לאברהם, ע"ז ג ע"א ד"ה נמרוד. ראה אברהם, זעירא, מאורה, עבר א, עברי, עיברא

#ב. אנשים באות מאירות – עם חלש כנשים ידליקום, כך ת"י (באומות) (כך במ"ג הכתר ומכאן ואילך נשמוט). מאירות כמו (מלאכי א י) ולא תאירו מזבחי חנם. וכן פתר דונש מחמת שהעצים היו יבשים יהיו נוחים להדליק. אבל מנחם פתר מלוקטות כמו (שה"ש ה א) אריתי מורי, (וכן תהלים פ יג) וְאֶרְוָה כָּל עוֹבְרֵי דֶרֶךְ. והשיב לו דונש והלא כתיב ביבש קצירה, ובענפים יבשים אין מלקטין פרי [ישע' כז יא].

~אור, אורה (ב)

#א. יקן לאור (איוב ג ט) – יצפה ליום [פסח' ב]. לאור – אאישקלריי"ר (להאיר) בלעז, וכן ת"י לאנהרא

[ירמ' לא לד]. אורה – לשון יום [פסח' ב].

*בגמרא פסחים ב ע"א נאמר מאי אור? רב הונא אמר נגהי ורב יהודה אמר לילי (עיי"ש). בפסחים ובאיוב מפרש אור – יום, אך עין שם בפסחים ד"ה לנהורא: דבר המאיר ולא שיהיה שם היום אור ולא קאמר יקו ליום, אלא יקו שיאיר ואין. זו דוגמא טובה לכך שאי אפשר להפריד בין לימוד הסוגיא לפירוש רש"י, אמנם בפשטות אור כאן מפרש "יום" אך לפי מסקנת הגמרא משמעו דבר המאיר. תהלים קלט יב, אסתר ח טז. ראה אורתא, ארה

#ב. ולילה אור בעדני – והלילה יהי מאפיל לנגדי. אור זה לשון אופל הוא, כמו (איוב לז יא) יפיץ ענן אורו, וכן (תהל' קמח ג) כל כוכבי אור (ת"י לשון נהורא), וכן (שמות יד כ) ויאר את הלילה (עין ברש"י ובאבן עזרא) [תהל' קלט יא], כוכבי אור – כוכבי לילה [תהל' קמח ג]. מי כתיב האור בוקר דתימצי לומר דאור שם דבר הוא וקרי לבוקר אור, הבקר אור כתיב – האי אור לאו שם דבר הוא... אבל אור שהוא שם דבר אינו אלא לילה [פסחים ב]. אור יום הכיפורים – ליל יוה"כ [יומא פז], ליל כניסתו [נדה ח:]. אור יום עיבורו – ליל מוצאי שלשים [סנה' ע: ד"ה אכל, ד"ה אור]. עד שיאור – עד שיעלה עמוד השחר [סוכה כט].

*ראה אורתא, אר, בקר, חשך נגה, קלס,

#ג. מטר [איוב לו לב, לו יא].

#ד. ייש פותרין אור היא החמה [ישע' ה ל]. אור בוקר יורח השמש – הלוח (האור) וגדל כאור נוגה (השמש) אשר הולך ואור [ש"ב כג ד, עיי"ש].

*ראה בקר

#ה. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים [קהלת יב ב], קלסתר פנים [סנה' לח].

*ראה מראה א

#ו. אור יקרות – י"ת... נהורא אלהין... יקרות לשון (תהלים לז כ) כיקר כרים, הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך [זכריה יו, עיי"ש].

*ראה יקר ב

#ז. אור החיים – (כינוי) לא"י [תהלים נו יד].

#ח. נגה כאור תהיה – כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית, וכן ת"י [חבקוק ג ד]. אור נגה – אור של עולם הבא... [זכריה יד ז].

#ט. ועלתה כאור (בפסוק כָּאֵר) כָּלָה (ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים) – ובמקום אחר (להלן ט ה) הוא אומר ועלתה כִּיָּאֵר כלה (ושקעה כיאור מצרים), וי"ת שניהם בשוה – ויסק עלה מלך במשריתיה דסגיאין כמי נהרא ויחפנה כולה. וקשה בעיני לפרש כאור כיאור, ויש לפרש כמו (איוב לז יא) יפיץ ענן אורו, (וכן שם לו לב) על כפים כסה אור, (כלומר) ועלתה כענן גשם, כולה אפילה וחשיכה... [עמוס ח ח, עיי"ש].

*בפסוק כתוב כאר, ולפי רש"י פירושה אור, אך בעמוס ט ה היא מופיעה שוב באותה צורה "כיאר" פעמיים ולא מפרש ומשמעה שם "יאור" כשם הנהר ולא "אור", ואכן יש הסוברים שזה אחד

מן החרגים במקרא וצ"ל "כיאר" כמו בפרק ט. ראה יאר
 #י.אור יקרות וקפאון – י"ת נהורא אלהין עדי וגליד
 יהי נהורא. לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה
 [זכריה יד ו, עיין בגמרא פסחים נ.].

@+מ"מ : ביצה לג ע"א ד"ה מן המים, סנה' צח ע"ב ד"ה שאורה.
 ראה אורה, בבואה, יקר ב, לכאורה, מאור, נאור, נהר, נהרה,
 צהרים

~אור, אורה (ג)

ירק, כמו (מ"ב ד לט) ללקט ארת [ישע' יח ד], ללקט
 אורות (בפסוק : ארת) – גרגיר שקורין אורוג"א
 (אורה, בן חרדל), שמאיר את העינים (יומא יח:). ויש
 פותרים אורות ירקות, כמו (ישע' יח ד) כחוס צח עלי
 אור [מ"ב ד לט, עיין ש"ב כג ד], גרגיר – אורוג"א [יומא
 יח:].

*ראה גרגירא. צח

~אור (ד)

*אביו של אליפל, מגבורי דוד (דה"א יא לה).

~אור כשדים

*עיר בדרום בבל (נחמיה ט ז). ראה אור א (א)

~אורב

*ראה ארב

~אורבא, אורבי

סכיני דביני אורבי – שנועצין סכיין בין שורות
 הלכנים שבבנין להשתמר [שבת נ:], בין שורות
 הכותל [גיטין סט:], בין שורות הבנין בכותל [ב"מ
 מב.]. בין דימוס שמכאן ודימוס שמכאן [ב"ב ג.], בין
 לבינה ללבינה [ע"ז מז:].

*ראה אשיה

~אורג

*ראה ארג

~אורדי

מוכין [קדושין יב.].

~אורווה

*ראה אוריא, אָרווה

~אורזילא (א)

ראם דימא שהוא על שפת הים [זבח' קיג:]. אורזילא
 בר יומא – ראם בן יום אחד דאותו היום נולד [ב"ב
 עג: עי"ש בגמרא].

*בשערי ת"ב מבאר שדעת המפרשים הוא שזה עופר של ראם,

עי"ש. עיין תוס' ב"ב עג ע"ב ד"ה הכי גרסי לדידי, תוספות
 זבחים קיג ע"ב ד"ה אורזילא דרימא וכן ד"ה הכי גרסינן
 גרסאות שונות מהו אורזילא. עיין בערוך ערך אורזילא ב. +מ"מ :
 ערובין צ"ד ע"ב ד"ה אמרי בי רב. ראה דישן, לויתן

~אורזילא (ב)

יציע, גג משופע [ערובין כה:]. (גג) בשיפוע כגגין
 שלנו [שם צ. צד: ד"ה אמרי בי רב].

*בתוס' ד"ה הכא במאי עסקינן גורסים בגמ' ערסלא שזה מין
 מטה מתננדנד. עירובין צ ע"א ד"ה וב' אמות באכסדרה -
 דעבידא כי אורזילא בשפוע כגגין שלנו.

~אורח

#א.אכסנאי [סוכה נב:]. אורחי – אורחים המשתהים
 שבת או חודש [כתו' סא.]. לאורחין – צריך חתיכות
 (בשר) חשובות לשום לפניהם, ואין דרך כבוד
 בתבשיל המצטמק שאין הבשר ניכר בו [שבת לז:].

*עיין בספר היראה לרבינו יונה סימן קנ"ו (מהדורת ב"י זילבר
 ב"ב תשל"ו): ואם ילינו (אורחים) אצלו, ישכיבם במיטב מטותיו,
 כי גדולה מנוחת העיף בהיותו שוכב בטוב, ויותר עושה לו נחת
 רוח המשכיבו היטב, יותר מן המאכילו ומשקהו. בשו"ע או"ח
 של"ג סימן א כותב הרמ"א : לא מיקרי אורחים אלא שנתארחו
 אצלו בביתו, או שזימן אורחים שנתארחו אצל אחרים, אבל
 כשיזמן חברו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים ואינו סעודת
 מצוה רק סעודת רשות. ראה אושפיזא, אכסנאי, הלך א, נגע ב,
 פרחא א

#ב.איצר הרע [ע"ז ה:].

*ראה ארח, דשתנא, הלך ב, יצר, נדה ב, סוללה

~אורחא

*ראה אורח

~אורי, ארי

1. אביו של בצלאל ובנו של חור למטה יהודה (שמות לא ב, עיין
 שמות לה ל, לח כב, דה"א ב כ, דה"ב א ה). 2. אביו של גבר,
 מנציבי שלמה בגלעד (מ"א ד יט - ארי). 3. לוי משוערי המקדש
 בימי עזרא שנשא נכרית (עזרא י כד). יתכן שאורי זה קצור של
 אוריה או אוריהו.

~אוריא, אורייה

אבוס... כמו (מלכים א ה) אורוות (בע"י אוריות) סוסים
 [סנה' צח:]. רפת בקר [מו"ק י:].

*יש מפרשים המובא בדה"ב ט כה אריות סוסים - לשון ארוה.
 ראה אוריה א, ב, ארוה, רפת

~אוריאל

1. בן תחת בן אסיר מבני קורח (דה"א ו ט, בפסוקים כא-כב
 נתחלף השם בצפניה). 2. אחד השרים מבני קהת בימי דוד
 (דה"א טו ה, יא). 3. אביה של מיכיהו, אמו של אבים (או אביה)
 מלך יהודה (דה"ב יג ב, במ"א טו ב שם אמו של אביה מעכה בת
 אבישלום). ראה אבישלום

~אוריה (א)

אני שמעתי כך קורין למערב בלשון פרסי. ולי נראה שכך קורין למזרח בלשון לעז, אוריינ"ט (מזרח). עיין בא"ה), והיינו דקאמר אור יא, שהשכינה במערב ופניו למזרח נמצא המזרח אורו [ב"ב כה.]. קרו"ג אוריינטי"ל (כרכום מזרחי) [שם לח.].
*+מ"מ : ב"ב כה ע"א ד"ה אוריה.

~אוריה (ב)

1. כהן גדול בימי אחז בן יותם (מ"ב טו י). 2. אביו של מרמות, כהן בימי עזרא ונחמיה (עזרא ח לג). 3. מרְבִּי (חשובי) העם בימי עזרא שעמד לשמאלו בשעת קריאת התורה (נחמיה ח ד). 4. אוריה החתי, אחד מגיבורי דוד. (ש"ב יא ג, ח-יא, יז, כג לו. במגילה יג ע"א מכוּנה "רש", ראה בת שבע).

~אוריה, אוריה (ג)

אוריה (בן שמעיהו, נביא בימי יהויקים ובימי ירמיהו) מקריית יערים [מגילה יד. עיין ירמ' כו כ]. אוריה במקדש ראשון היה – ככתוב בספר מלכים... תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה – כלומר שפורענות שניבא אוריה... נתקיים, כמו כן עתיד להתקיים דברי ניחומים של זכריה... [מכות כד.].

~אוריכות

*ראה ארך ד

~אורים ותומים

כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החושן, שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו [שמות כח ל]. כתב של שם המפורש [ויקרא ח ח]. אין נשאלין באורים ותומים להדיוט [ש"א כב יג]. כהן הנשאל באורים ותומים צריך ללבוש שמונה בגדים [יומא עא.].

*עיין בתוספות השלם שמות כח ל אות ו מנין לרש"י שזה כתב שם המפורש. ועיי"ש כח טז אות ב בשם רש"י : פ' אורים מלשון מדינות כמו (ישע' כד טו) באורים כבדו ה', תומים לשון גבולים ששם כלה התחום שהיה כלה בחשן תחום וגבול ומצריז של כל שבט ושבט בתוך אבן שלו.

עד עמוד כהן לאורים ולתומים – כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה... דאורים ותומים לא היו בבית שני [עזרא ב סג, כתובות כד: קדושין סט.].

*בגמרא יומא עג ע"ב נאמר : אורים - שמאירין את דבריהם, תומים - שמשלימין את דבריהם. כיצד שואלים באורים ותומים עיין בפירוש הרע"ב ליומא פ"ז מ"ה. +מ"מ : ש"א י כב, יומא עג ע"ב ד"ה בולטות. ראה ארון, כלי א, כרתי ופלתי

~אורייתא

תורה [קדר' עא: ב"מ פד.].
*+מ"מ : ערובין סז ע"ב ד"ה בדאורייתא.

~אורכתא

הרשאה [ב"ק ע.]. הרשאה, ולשון שולטנות הוא, כמו (ב"ב קסד:) בשנת פלוני אורכן שלטון, אף כאן אורכתא השלטה שהשליטו על בעל דינו לתובעו [שבועות לג.].

*יש גורסים שאורכתא זה ט"ס של אדרכתא

~אורלוגין

*ראה גרס א, צל

~אורנס, אורנסי

אגודות שרשים ארוכין, או קנה או קילופה של קנמון שהן ארוכין [שבת צא.].

*אורנס משמעו הוא מנור אורגים. עיין בערוך ערך ארנס. ראה דרצונא, קלופה

~אורשינא

עוף ושמו חול בלשון המקרא ואינו מת לעולם [סנה' קח.].

*ראה חול א

~אורתא

שקיעת החמה [פסח' צג:], ערבית [מנח' לו.], מאורתא – מתחילת הלילה [ברכ' ג:], משקדש היום [ר"ה ז:], לילי שבת [שבת קלח.].

*עיין ירחון המעין כרך יג ג"ג עמ' 71 "עזר אור" מר"י עמדין שאורתא הוא אורה קטנה. ראה אור ב

~אוש

אוש כמו איש [ערובין נג: עיי"ש].

*ראה אושפיזא, אנוש א, אשיה, אשיתא, אשש

~אושא

אושא היא אחת מעשר גלויות שגלתה סנהדרין, כדאיתא בר"ה (לא. עיי"ש ד"ה ומיבנה) [ב"ב קמו. ב"ב כח.]. ישבה סנה' שם, ושם היו מקדשין את החודש [ר"ה כב:]. (הסנהדרין היתה ב)אושא בימי רבן גמליאל [ר"ה לא:]. באושא התקינו – כשישבו סנהדרי גזית באושא, שהיא אחת מעשר גלויות שגלתה סנה' כדאמר בר"ה [כתובות מט: ב"מ לה. בשינוי].

תקנת אושא – כך היה עיקר תקנת אושא, שיהא הבעל לוקח בנכסים משעה שנשאה והלכך מוציא, שהרי קדם מקחו למקחן של לקוחות [ב"ב קלט:].

~אוֹשֶׁרְנָא, אֲשֶׁרְנָא~

אוֹשֶׁרְנָא – בְּנִין חוֹמַת לְבָנִים [עֲזָרָא ה' ט]. אוֹשֶׁרְנָא – כְּתָלִים, כְּמוֹ (לְעִיל ד' יב) וְאֲשִׁיא יְחִיטוֹ, בְּנִין חוֹמַת לְבָנִים, כִּךְ חִיבְרוּ מִנְחָם [ש' ה ג].
*ראה אשיה

~אוֹת (א)

#א. אֲסִימָן לְהֵאמִין [דְּבַר ד' לְד], סִימָן [מִנְח' לְד: גִּיטִין נ: תְּהִל' עַד ד'], הִיכָר גְּדוֹל [יְחִז' כ יב], הָאוֹתוֹת – הַנְּסִים [בְּמַד' יד יא]. אוֹתוֹת – דְּבָרִי מוֹפֵת [יִשְׁע' מַד ז]. אוֹתוֹת – אוֹתוֹת קְסָמִיָּה, שְׁהִם אוֹתוֹת אִמְתָּ... [תְּהִלִּים עַד ד']. אוֹתוֹת – מוֹפְתִים [יִשְׁע' מַא כג]. אוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם – חֲמָה לֹקָה וּמֵאוֹרוֹת לֹקִין [יִרְמ' י ב, עִי"ש].

*לפי הגר"א מופת הוא דבר היפך הטבע, ואילו אות אינו מופת אלא סימן לדבר שהוא מאת ה'. ראה מופת, קסם
#ב. אֲכַשְׁמִיָּאִין (לְצַבֵּעַ) בְּגַד לְצַבֵּעַ, חוֹתֶךְ מִמֶּנּוּ מַעֲט לִפְנֵי בַעֲלִיו לִידַע אִם יִקְלוֹט אֵת הַצֶּבַע... [ב"ק קיט:].
*ראה דוגמא

#ג. אֲשֵׁי אוֹתוֹת – שְׁתֵּי אֲזָכְרוֹת (שֶׁל הַשֵּׁם) [בְּרָכוֹת ל.ג], שְׁתֵּי אוֹתוֹת שֶׁל שֵׁם – כִּךְ שִׁמְעָתִי. לְשׁוֹן אַחֵר כָּל שְׁמוֹת, עַל שֵׁם דָּאֲמִרִין בְּעֵלְמָא (חֲגִיגָה טז). צְבָאוֹת, אוֹת הוּא בְּצַבֵּעַ שְׁלוֹ, קָרִי לְהוֹ אוֹתוֹת, לְשׁוֹן מוֹפֵלָא [סְנֵה' צב. עִי"ש סה:]. כָּל הָאוֹתוֹת הַיּוֹצְאוֹת מִמוֹצֵא אֶחָד מִתְחַלְפוֹת זֹו בְּזוֹ, זִי"ן שִׁי"ן סִמ"ךְ צַד"י כּוֹלֵן יוֹצֵאִין מִסּוֹף הַלְשׁוֹן וְשׁוֹלֵי הַשִּׁינִיִּים [נְחוֹם ג יח]. כָּל הָאוֹתוֹת שִׁמּוֹצְאֵיהֶם מִמָּקוֹם אֶחָד מִתְחַלְפוֹת זֹו בְּזוֹ, בִּי"ת בִּפ"א וּבִי"ו, גִּימ"ל בְּכ"ף וְקו"ף, נו"ן בְּלִמ"ד, וְרִי"ש וְזִי"ן בְּצַד"י [וִיקָרָא יט טז]. כָּל (הָאוֹתוֹת הַ)חֲסֵרוֹת שֶׁבְּתוֹרָה לְדִרוֹשׁ הֵן בָּאִים... [פִּסְחִים ג:]. כָּל אוֹתוֹת שֶׁבְּתוֹרָה הִכְתָּבְתָּם כְּכִתְבָתָּם... [סְנֵה' כט. ד"ה אִמְתִּים].

אוֹתוֹת נִקְנוֹת בְּמִסְרָה – הַמוֹכֵר שֶׁט"ח לְחִבְרֵי קֵנָה הַחוּב בְּמִסְרֵת אוֹתוֹת [סְנֵה' לא].

*מ"מ: סוטה כ ע"א ד"ה אס, סנה' לה ע"א ד"ה ותקח. ראה תיבה

#ד. אֲלָאוֹת – לְזַכְרוֹן [בְּמַדְבַּר יז ג, שֵׁם כה].

#ה. אֲלוֹ תְּפִלִּין שְׁבוֹרוֹעַ [דְּבַר ו ח].

#ו. אוֹת הַבְּרִית – קֶשֶׁת [בְּרָא' ט יז].

@בשבת קד ע"א מובאים עניני אוֹתוֹת. עִיין בְּסִפְר קוֹבֵץ לִזְכֹּר ר' מִשָּׁה קֶצֶלְבּוֹגֶן עַמ' י"ז וְעַמ' קכ"ח וְכֵן בְּסִפְר הַתּוֹרָה וְכַתְבָּה (אֲבֵרָהם קוֹרְמָן) עַמ' 268. ראה בָּאוֹת

~אוֹת (ב)

נָאוֹת – נִתְרַצָּה לְשׁוֹן (מ"ב יב ט) וִיאוֹתוֹ [בְּרָא' לְד טו, עִי"ש פִּסּוֹק כג]. נִהְנָה [עַד שִׁיאוֹתוֹ לְאוֹרוֹ – בְּרָכוֹת נא:; אֵין נָאוֹתִין מִמֶּנּוּ – שַׁבַּת מַב:; לְשׁוֹן הַנָּהָה [יּוֹמָא

*בְּכַתּוּבוֹת מִט ע"ב נֹאמַר: בָּאוּשָׁא הִתְקִינוּ שִׁיחָא אֲדָם זֶן אֵת בְּנֵי וְאֵת בְּנוֹתֵי כְּשֶׁהֶם קִטְנִים, הַכּוֹתֵב כָּל נִכְסֵי לְבָנָיו הוּא וְאִשְׁתּוֹ נִיזוּנִים מֵהֶם. שֵׁם נ ע"א: הַמּוֹבֵז לְצַדִּיקָה אֵל יִבְזֹבוּ יוֹתֵר מִחוּמוֹשׁ. עִיין בְּאַנְצִיקְלוֹפֵדִיָּה לְתוֹרָאֵי כְּבוֹד בִּישְׂרָאֵל עַל מִשְׁמַעוֹת "הוֹלְכֵי אוֹשָׁא".

~אוֹשְׁכָּף, אוֹשְׁכָּפִי (א)

#א. אֲרִצְעָנִין [שַׁבַּת קַכְג: פִּסְח' מַב: חוֹלִין לא].

#ב. אֲחֵרְתָא דְּאוֹשְׁכָּפִי – סֵם שְׁצוֹבְעִין בּוֹ מִנְעֵלִים שְׁחוּרִין [מְגִלָּה יט]. אוֹשְׁכָּפִי – קֶשֶׁר שֶׁהָאוֹשְׁכָּף עוֹשֶׂה כְּשֶׁתּוֹחֵב הַרְצוּעָה בְּמִנְעֵל, קוֹשֶׁר קֶשֶׁר מִתּוֹכוֹ שֶׁלֹּא תוֹכֵל לְצַאֵת וְהוּא קִיִּים לְעוֹלָם [שַׁבַּת קִיב].

#ג. אֲטִייעִי דְּקִטְרֵי אוֹשְׁכָּפִי – סְנִדְלִים שֶׁל יִשְׁמַעְאֵלִים סוֹחֲרִים שֶׁהָאוֹשְׁכָּפִים קוֹשְׁרִים בֵּהֶן הַרְצוּעוֹת בְּקֶשֶׁר קְבוּעַ [שַׁבַּת קִיב].

@אוֹשְׁכָּף מִשְׁמַעוֹ סְנִדְלֵר, עוֹשֶׂה מִנְעֵלִים. אוֹשְׁכָּפִי מִתִּיחַס לְפַעּוּלוֹת שׁוֹנוֹת בְּתַהֲלִיךְ יְצוֹר הַמִּנְעֵלִים. בְּעֶרְךְ עֶרְךְ חֶרֶב בְּגוֹרֵס חֶרֶבָא דְּאוֹשְׁכָּפָא וּמִפְרָשׁ שֶׁהוּא אוֹזְמֵל שֶׁל שְׁכָף, כְּמוֹ (וִיהוֹשֻׁעַ ה' ב) חֲרָבוֹת צוּרִים – תִּרְגָּ' אוֹמִילוּן וְהוּא שְׁמִגְרִדִּין בֵּהֶן הַעוֹרוֹת. עִיין גִּיטִין סח ע"ב בְּגִמְרָא: דְּהוּא קָאֲמַר לְאוֹשְׁכָּפָא. רָאָה חֵרְתָא, עַבְדֵּן, צֵלָא, רִצְעוֹן, שִׁיחּוֹר ב

~אוֹשְׁכָּף (ב)

אוֹשְׁכָּף דּוֹמָה לְסִלְעָם [חוֹלִין סה:].

*מִן מִמְנֵי הַסִּלְעָם.

~אוֹשְׁפִּיזָא

#א. אֲפוֹנְדָקִית [שַׁבַּת קַמ:].

#ב. אֲבַעַל הַבֵּית [יּוֹמָא יב. בִּיצָה ד. – אוֹשְׁפִּיזֹכֶן].

#ג. אֲמָקוֹם (מִשְׁכַּב) [חוֹלִין קכז:].

#ד. אֲפוֹנְדָקִית [שַׁבַּת קַמ:].

@בב"מ כד ע"א ד"ה בְּאוֹשְׁפִּיזָא: שְׁאֵלוּהוּ עַל אוֹשְׁפִּיזָא אִם קִיבְלוּ בְּסִבְר פְּנִים יִפּוֹת וְאִמְרוּ לָא, מִדָּה טוֹבָה הִיא כְּדִי שֶׁלֹּא יִקְפְּצוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם שְׁאִינְן מִהוֹנֵנִין לְבָא עֲלֵיו וְיִכְלוּ אֶת מִמּוֹנוֹ. בְּעִירוּבִין נָג ע"ב מִשְׁיַל בְּאוֹשְׁפִּיזָא – שׁוֹאֵל עוֹבְרֵי דְרָכִים בְּעִינֵין אוֹשְׁפִּיזִי, וְשֵׁם בְּד"ה גִּבְר פּוֹס דִּין חֵי – אוֹש פִּי זֹו: אוֹש כְּמוֹ אִישׁ, פּוֹס כְּמוֹ פִּי, דִּין כְּמוֹ זֶה. בְּהִיכֵל ר"ש אוֹצֵר הַמִּילִים עֶרְךְ אֲשִׁפּוּז מְבָרַר שְׁאוֹשְׁפִּיזָא בְּמוֹבָן אוֹרַח הוּא חִידוּשׁ מֵאוֹחֵר וְלֹא תִלְמוּדִי, וּבְסִפְר מִשְׁנֵת יַעֲקֹב (וְיִינְפֹלֵד) עַמ' תנ"ט מְסִבִּיר שֶׁבְּגִמְרָא אוֹשְׁפִּיזָא הוּא בְּעִיקָר הַמֵּאֲרַח אֲךְ בּוֹזֵהֵר הַכוּוֹנָה הִרְבָּה פְּעָמִים לְאוֹרַח. עִיין בְּסִפְר קוֹבֵץ (מַה"ק) עַמ' קצ"א. +מ"מ: ע"ז כב ע"ב ד"ה לֹא תִשְׁרִי: רָאָה אוֹרַח, אוֹשְׁפִּיזֹכֶן, אֲכַסְנִיָּא, בָּאָגָא, מְלוֹן, פּוֹנְדֵק, פּוֹרִיא בְּהַעֲרָה

~אוֹשְׁפִּיזֹכֶן

אוֹשְׁפִּיזֹכֶן לְגִבּוּרָה – (מָקוֹם) שְׁבִית קִדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים בְּנוֹי בַּחֲלֵקוֹן [סוֹטָה לז], (מָקוֹם) שֶׁהִיא (אֲרוֹן) נִתּוֹן בַּחֲלֵקוֹן [מְגִלָּה כו. יּוֹמָא יב].

*ראה אוֹשְׁפִּיזָא

יא.], מתהנה ומשתכר [אבות ד ה], נאותין – מתקשטים [ביצה יד: מגילה כח:].

*בגמרא יומא יא ע"א נאמר מאי נאותות? מתקשטות. נאות מלשון משכן - ראה ערך נוה, מלשון מקום מראה - נאה ב

~אותה

*עיין בדעת זקנים מבעלי התוס' לבמדבר כו נט שאשתו של לוי "אותה" שמה, ועיין על כך בספר שיח יצחק (ווייס, ירושלים תשנ"ה) סימן תל"ה.

~אותיום

לשון מיד בלשון יוני (הערוד גורס אוותיאוס)... הזמן אותיום, ואחר זמן לאחר אותיום [יומא ו.], מיד לאחר... [כריתות יז: נדה יב: שם יד. פעמיים].

אותו היום (בה"ר סובר שאולי גירסת רש"י היתה אותיום) – מהר, לשון מהר עכשיו [תענית כט.].

~אז

מאז – מימים רבים... ד"א מאת אשר [ישע' טז יג], מאז אפך – משעה שאתה כועס [תהל' עו ח.]. אז ישיר משה – אז כשראה הנס... [שמות טו א, עיי"ש]. אז יבדיל – נתן לב להיות חרד לדבר... [דברים ד מא]. *על משמעותה של המילה אז עיין בספר נתיבי מאיר (רפלד) עמ' 45. ראה אדין

~אָזְבִי

*אביו של נערי מגיבורי דוד. בש"ב כג לה נזכר בשם פערי הארבי, שם מקום בשם ארב שנוכר ביהושע טו נב (דה"א יא לו).

~אזגור

שם מלך פרס [כתובות סא.].

~אזד, אזדא

אזדו – כלו [סוטה ט.], מלתא מני אזדא – הדבר ממני הלך [דניאל ב ה, ח.], אזדא ליה – הלך לו, מזלו גרם [ב"מ קג.], מזלו גרם לו [שם קטז:].

*בדניאל ב מפרשים רב סעדיה גאון וכן האבן עזרא שמשמעות הביטוי מלתא מני אזדא במובן קיום אמת ותוקף, כלומר אין לערער בדבר.

~אזה

לשון היסק [יחז' ח יד]. ואתונא אזה יתירא – והכבשן הוסק מאד [דניאל ג כב]. למזא לאתונא – להצית לכבשן האש ולחממו [שם ג יט]. למזיה – להסיק [שם ג יט].

~אזהרה

*+מ"מ: שבועות לו ע"א ד"ה באזהרה.

~אָזב, אָזב

מין ירק שיש לו גבעולין [שמות יב כב], נמוך מכל האילנות [במד' יט כב, ראה שם יט ו], אמר רב יוסף אזוב – דאורייתא שהוכשר להזאה, הוא שקורין אברתא בר המג... עולא אמר – אזוב דאורייתא הוא מרוא חיורא, בלעז שלי"א (צמח המרווה, ויש הסוברים שהוא אחד ממיני הנענע) [שבת קט:].

*במשנה פרה פ"א מ"ז נאמר: כל אזוב שיש שם לוי - פסול, אזוב זה - כשר. בשמות יב כב כותב האבן עזרא בשם "הגאון" שהוא בלשון ערבי זעת"ר ובלשון לע"ז אוריגנ". עיין בערוך ערך אזובין. אזובין, אזוב כוחלי, אזוב רומי, אזוב מדברי - פסול. אזוב יון - ראה חולין סב ע"ב ד"ה אזוב. +מ"מ: תוס' שבת כז ע"א ד"ה מניין, סוכה יג ע"א ד"ה כל ואילך, שם לו ע"א ד"ה אזוב קצר, חולין סב ע"ב ד"ה אזוב יון, ד"ה כל. ראה אברתא, אזובין, סיאה, קורנית, שומשוק

~אָזור

*ראה אזר

~אָזי

*ראה אז

~אָזיק

*ראה זיק, זק, שלשלת

~אָזְכָּרָה

#א. הקומץ העולה לגבוה, הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח [ויקרא ב ב, וכעין זה – כד ז], הקומץ [ויקרא בט], הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה [במד' ה כו]. #ב. אחתיכת הקלף (עם) מקום השם [שבת קטז.]. קודר אזכרות – מוחק שמות שבתורה [סנה' קב:]. #ג. ברכת השם [סנה' ס.].

~אָזל

#א. הלך [שבת קנב.]. האזל – הולכי הדרך [ש"א כ יט]. אוזל – הולך [משלי כ יד]. *ראה אבן האזל, הלז #ב. לא תיזלו – לא תשיבו [כתו' מח:]. *אזל מלשון זלזל עיין זול

~אָזלוּיָא

אזלווי – ציידים העושים (אורגים) מכמורות [ב"מ כד:]. *ראה אוזל

~אָזלת

שד [פסחים קיא].

~אָזקִים

*אזקים מופיע במקרא רק בלשון רבים. ראה זיק

~אָזֹר, אָזֹר

ואתה תאזר מתניך – לשון זירוז כאיש חיל [ירמ' א יז]. ומתני מלכים אפתח – חגורת מתנים הוא זירוז כח, כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג), וכן (ירמיה א) ואתה תאזר מתניך [ישע' מה א]. כפי כותנתי יאזרני – שאזר ומעניק צוארי, כן יאזרני אותי לבושי כל סביבי (בכ"י שוקן : כענק צוארי יאזרני אותו לבוש כל סביבותי) [איוב ל יח]. כל אזר לשון חוזק [ישע' כג י, עיי"ש]. ויאסור אזר – חוגר חלציהם ומזרזם כח [איוב יב יח]. מאזרי זיקות – מחזיקי... [ישע' נ יא]. ותאזרני (חיל למלחמה, תהלים יח מ) – לשון חגירת כח במתנים [נדה לא].

*בגדה הד"ה ותאזרני, אך בגמרא מובא הפסוק בתהלים יח לג "האל המאזרני חיל", ואילו בד"ה הקודם "ותאזרני" הכוונה לש"ב כב מ - ותאזרני חיל למלחמה. כנראה שחל כאן אצל המעתיקים שבוש בין הפסוקים הדומים זה לזה.

אזר – פורציינ"ט (חגורה) בלעז [ירמ' יג א], חגור [דניאל ה ו]. כל אזר לשון חוזק [ישע' כג י].
*מ"מ : איוב יב יח, דניאל ה ו. ראה אור, אפוד, זיק, זרה, חגור, חגר, מוח, סינר, פונדה, פסיקא, צלצול, רהט, שנט

~אָזְרֹעַ

*לשון זרוע, כמו [ירמ' לב כא] ובאזרוע נטויה, (איוב לא כב) ואזרעי.

~אָזְרָח

זהו ישראל ולא העובד כוכבים [תמורה ג]. האזרח – זה אזרח [ויקרא כג מב]. אזרח – משמע כל תולדות ישראל, אנשים ונשים. האזרח – מיומן שבאזרחים, להוציא את הנשים [סוכה כח].
*מ"מ : תהלים לו לה ד"ה כאזרח רענן וראה באבן עזרא לבראשית טו יג.

~אָזְרָחִי

מבני זרח בן יהודה [תהלים פח א]. ומה שאמר האזרחי, האל"ף יתיר... [דה"א ב ו, עיין מ"א ה יא, תהלים פט א].
*כינוי לאיתן והימן המשוררים.

~אָח (א)

קרוב [בראשית יג ח, כט יב, לא כג, משלי יט ז], אוהב [בראש' לא נד], חבר [נחמיה א ב, יא יב, יב לו, דה"א כה ט, סוטה מ]. לאחיו – הם בניו [ברא' לא מו]. אחי – בני מליצתי [איוב ו טו]. לאו אחים ממש, אלה

~אָזֵן (א)

מה שעושים בחבית של חרס לבית אחיזה, אנש"א (אוזן, ידית) [בכורות לח]. כמו שעושים לכדין של חרס שקורין מאניק"ו (אנש"א. אוזן, ידית של כלי) [זבחים כד]. אנש"א בלעז, כמו אוזן החבית [ברכות נב]; אנש"א בלעז, כמו לקופה ולנפה [חולין כה].
אזן – לשון אזניים, בית אחיזה [יבמות כא]. (שלמה) עשה אזניים לתורה כאזני כלי שאוחזין אותו בס' [עיר' כא]; עשה אזנים לתורה, כלומר סייג והרחקה... [שבת יד: עיי"ש].

אזניו של סנדל – כלפי גב הרגל, שאוחזו בהן כשנועלו [שבת קיב].

אזנות תבור – סמוך לראש במקום האזנים – [יהושע יט יח].

*בברכות ח ע"ב ד"ה אלא מביא רש"י את הביטוי הידוע "אזנים לכותל". ראה אגן ב, אונא, אף

~אָזֵן (ב)

אָזֵן – כלי תשמיש, כמו כלי זין [דברים כג יד].
*יש סוברים שהאל"ף אינו מן השורש. ראה אבך, אסף

~אָזֵן (ג)

יאזין (לשון האזנה, שמיעה) – לתת לב [ישע' מב כג].
מזין – מאזין... [משלי יז ד].

*לשבר את האוזן (וכדומה) – ראה שמות יג יח, טו ח, יט יח, כא ו, לא יז, דברים כט יט, ישע' סג א, מכות יב ע"א ד"ה חמוץ בגדים. כתובות ה ע"ב ד"ה אליה, ברכות ח ע"ב ד"ה אלא בשדה : דאמרי אינשי אזנים לכותל.

~אָזֵן שְׁאֲרָה

על שמה (של שארה) קראה שם העיר (מקום בנחלת אפרים) [דה"א ז כד].
*ראה בית חורון

~אָזְנוֹת תָּבוֹר

(מקום בנחלת נפתלי) סמוך לראשו הוא, במקום האזנים [יהושע יט יב, עיי"ש ובפסוק לד].

~אָזְנִי

(מבני גד) אומר אני שזו משפחת אצבן (ברא' מו טז), ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו [במד' כו טז, עיין ברא' מו טז – אצבן].
*עיין בספר תורת יעקב (רי"ח סופר סימן קמ"ג).

~אָזְנִיָּה

*אבי ישוע, מן הלויים שנשאו נכרית, חתום על האמנה (נחמ' י י).

*בסנה' הגמרא דורשת לגבי אחאב - אח לשמים, אב לעבודת כוכבים. +מ"מ : סנה' פט ע"ב ד"ה חברה.

~אחאב, אָחַב (ב)

*בירמ' כט כא נזכר אחאב (בפסוק כב נכתב אחב) בן קוליה, נביא שקר בימי גלות בבל. +מ"מ : יחו' ה ד, זכריה ג ב, נחמיה יא ז, גמרא סנה' צג ע"א

~אָחָבִן

*בן אבישור ואשתו אביהיל (דה"א ב כט).

~אָחָד (א)

#א. אחדים - מועטים [ברא' כז מד, דניאל יא כ].
#ב. שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב - בשעה שהוא אומר הדבור לא יהא בדעתו לשנות [ב"מ מט].
*בפסחים ק"ג ע"ב נאמר : שלושה הקב"ה שונאן - המדבר אחד בפה ואחד בלב... עיי"ש. +מ"מ : יהושע יד ז, תהלים טו ג, משלי כו כג.

#ג. אחד הלוקח ואחד המפקיד - לוקח ומפקיד אחד הם לענין זה, תורה אחת לשניהם [ב"מ מ:].

#ד. אחד העם - המיוחד בעם זה המלך [ברא' כו י].
כאחד שבטי ישראל - כמיוחד שבשכטים [שם מט טז]. אחד - יחידו של עולם [נדה ט]. פר אחד - מיוחד שבעדרו [במד' ז טו].

@עיין בספר נתן חכמה לשלמה עמ' קנ"ב להוראת מלת אחד. ראה אמנה, פה

~אחד (ב)

התאחד - אל מקום אחד, או לימין או לשמאל [יחו' כא כא].
*יש סוברים משרש חדד.

~אחדבוי

שם חכם [ע"ז לד:].

~אחה

מאחה - תופר כדרכו, קוסדר"א (לתפור) בלעז [מו"ק כב:].

אחות לנו קטנה - מתאחה ומתחברת... אחות - לשון (עיין מו"ק כו). איחוי, אילו קרעים שאין מתאחים [שה"ש ח ת].

*השורש בשה"ש הוא "אחות", אך רש"י מפרש אחות שלא במובן הרגיל. ראה אח ג, אחוה

~אָחוּ

באחו - באגם, מריש"ק (ביצה) בלעז, כמו (איוב ח יא, עיי"ש) ישגא אחו [ברא' מא ב].
בין אחים יפריא - ואני אומר אחים לשון (ברא' מא ב)

חבורה אחת קורא אחים [דה"א כה ט]. אחיו של ראש - כלומר דומה לו [מגילה יא]. גברודי"ר (אחים בגרמנית) [דה"א ו כט]. אחיו - ברודי"ר שפ"ט (אחוה, בגרמנית) [דה"א כה ט].

אחי - תאומים [יבמות סה:]. אחותא - תאומות [שם סו:].

*ראה אחו, אחוה, אחות. אח במשמעות עוף לילי - ראה ערך אח.

~אָח (ב)

צעקת יגון ואוי [יחו' ו יא], אוי [שם כא כ, מגילה יא].
בין (נ"א בן) אחים - ת"י... לשון דבר רע, כמו (יחו' כא כ) אח עשויה לברק, (וכן שם ו יא) ואמר אח אל כל תועבות... ואני אומר אחים לשון (ברא' מא ב) ותדענה באחו... ד"א ירבעם הוא בן שהפריא אחוותן של ישראל... [הושע יג טו]. אח לשון רעה, ווי [סנה' קב:].

*ראה אחו, האח, אחאב, ווי

~אָח (ג)

פירשו רבותינו עצים. על שם שנדלקים באחוה, ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבעירין עליו אור לפני השרים [ירמ' לו כב]. אחוה (בגמרא נאמר מאי אח? אמר רב אחוונא ושמואל אמר עצים שנדלקו באחוונא) - כל העצים נדלקין זה מזה, הקטן מדליק את הגדול [שבת כ:].

*אפשר לנקד אח במובן זה בקמץ או בפתח. ראה אחוה, אחוה

~אָחִי, אָחִים (ד)

לא ידעתי מה מין חיה הם. אחים לשון קוצים וחוחים ודרדרים [ישע' יג כא].

*אין לו דמיון במקרא ומופיע רק בלשון רבים. בספר הערוך על הש"ס מציין שאוח (כך מובא בשרשים לרד"ק) הוא ממשפחת הינשופים. בשרשים לרד"ק מפרש שזו נמיה. ראה באות, ינשוף, כוס, עטלף קיפוף

~אחא

*עיר בבבל שם היו רב אחי, רב אחדבוי ורב יעקב בר אחא.

~אָחָאָב (א)

(בן) עמרי ואבי יהורם, ממלכי ישראל, הוליד בנים הרבה, וממונו הרבה והיה חומד של אחרים, ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו [קהלת ו ג, עיין מ"א טז כח-כט, סנה' לט:]. (אחאב) אח לשמים - רע לשמים, כדאמרין באחשורוש (מגילה יא). אח וראש... דכתיב ואח לצרה יולד (משלי יז יז) - ווי לצרה, אלמא אח לשון רעה, ווי. אב לעבודת כוכבים - שהיה אוהבה ביותר... [סנה' קב: עיי"ש]. שושבינו - אוהבו של חיהל היה אחאב [סנה' קיג:].

ותרעינה באחו, מפריח וצומח באחו... [הושע יג טו, ראה אח ב ובראב"ע].

*אחו משמעו קנה וסוף הגדל במים. הרמב"ן בבראשית מחולק עם רש"י ואומר כי אחו הוא שם העשב ואינו האגס... ואולי הוא מלשון אחוה... עיי"ש. ראה אגס, אפר ג, ד, בצה, גלילה, צען, רטיבא

~אָחוּד

*[מצאצא] שבט בנימין. לפי המלבי"ם הוא ממשפחת נעמן בן בלע והיו לו ארבע נשים ושנים עשר בנים (אלפעל, מישא, שחרים, עוזא, אחיחוד, צביא, מלכס, יעוץ, שכיח, מרמה), ולפי המצודות הוא בלע בן בנימין (דה"א ח ו, יש גורסים אחוד).

~אָחוּה

אחווה (זכריה יא יד) מגזרת (ברא' כד כט) אח [ויקרא כ יח]. אח [יבמות יז]. אחווה – שנתאחו [זכריה יא יד]. באיוב יג יז מובא "אחותי" מלשון חוות דעת, לא מפרש אך מביא כמה פעמים כדוגמא לאל"ף מן היסוד ואינה נקראת (מ"ב ד ב, יחז' כא כ, איוב לח כח, דה"א ב ו). +מ"מ: מ"ב ד ב, יחז' כא כ, איוב יג יז, דה"א ב ו, דה"ב כב ה. ראה אח א, ג, אחה, אחו

~אָחוּוּינא

ערבה [שבת כ.]. (בא מעץ ה) ערבה, ויש כמין צמר בין קליפה לעץ [שבת כ.].
*ראה אידן

~אָחוּזָה

*ראה אחו ג, דיסקרתא

~אָחוּחַ, אחוּחַי

*הוא בן בלע בן בנימין (דה"א ח ד).

~אָחוּי

אחוי בידיה – מכה באגרופו על ידו [שבת קב.], מרגניתא אחוין ליה – הדדין המציאי לו... [שבת קמ.]. אחוי קידה – נועץ גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה ועומד, כן מפורש במסכת סוכה (נג.). [יומא יט: תענית כה. מגילה כב.]. אחוי ליה – ע"י סימן רמז לו [חגיגה ה.], הראני [כתובות עז.], נראה [קדושין סו.], תראה [ע"ז יז.], הראנו [בכורות ח.].
*+מ"מ: כריתות כח ע"ב ד"ה אחוי בידיה.

~אָחוּמִי

*בן יחית בן ראיה בן שובל משבט יהודה, תושב צרעה (דה"א ד ב).

~אָחוּר, אָחור

*א.מערב קרוי אחור [שמות כז יג, במדבר ב ג, חגיגה יא: ב"ב כה.]. רוח מזרחית קרויה פנים,

ומערבית קרויה אחור, לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל [במד' לד טו], לפי שהפתח (של המשכן) במזרח קרוי המזרח פנים והמערב אחורים [שמות כז כב], מערב, הואיל והמזרח קדמת עולם, נמצא המערב אחוריו של עולם [איוב כג ח].

*+מ"מ: ישע' ט יא ד"ה ארם. ראה ים, מערב, ערף א, קדם א

#ב.מאחוריו – ממול ערפו [בכורות י:]

ראה עורף

#ג.ללאחור – באחרונה, וכן ת"י לסופא, וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא [ישע' מב כג]. לאחור – באחרונה [שם מא כג].

#ד.כל חוץ לבית הכנסת קרי להו אחורי [ברכות סא. בע"י].

*+מ"מ: ש"א ד יח, תוס' מגילה כה ע"ב ד"ה מה לפנים. ראה אוחר, אחר א, ב, ג

~אָחוּת

גיגעועי אדם רבין על אחותו יותר מן אחיו [יבמות סב.].

*בדה"א ז יח נזכרת "אחותו המולכת" אחות גלעד בן מכיר בן מנשה ובניה אביעזר, איש חוד ומחלה. ראה אח ב, אחה, בן אחותו, בת אחותו, חכמה

~אָחוּז (א)

#א.אוחוז את העיניים – אוחז וסוגר עיני הבריות ומראה להם כאלו עושה דברים של פלא, והוא אינו עושה כלום [סנה' סה: סז. – ד"ה ולא, ד"ה העושה, סז.]. שחטו באחוזה (אצ"ל באחיזת) עינים – לא נגע בו ולא הזיקו אלא נדמה לאביו כאלו נשחט [חולין נז.].

#ב.אחוז דם – אינפונדר"א (שלשול, מחלת מעיים) בלעז [שבת נג: בכורות לג:].

*+מ"מ: תוס' סוכה לב ע"ב ד"ה האמת, בכורות לד ע"א ד"ה אילימא. ראה חביל, תרז

#ג.אחוזתו משהו – עכבתו במקומו מעט [שבת ק.].

#ד.אחוז – מרוקם [אסתר א ו].

#ה.אחוזים – קבועים בחזקה, פורפרי"ש (מוחזקים) בלעז [יחז' מא ו].

*ראה נאמן

#ו.אחוזו בה – לשון אחוזה [ברא' מז כז].

*בה"ר מציין שיש נ"א "אחיה" וזה כנראה שיבוש, כי עפ"י ת"א כאן ובפסוק יא ואחסינו, שנעשו בעלי אחוזה ונחלה, להבדיל מן נאחו בסבך (ברא' כב יג) שהוא לשון אחיה ותפיסה. בדפוס ראשון ובכת"י אין תיבות אלו, וברלינר מביא נוסח "קנו בתים ונחלות ועשו אחוזות". ויתכן שלא דברי רש"י הם. ראה אחיה, חוזה

~אָחוּז (ב)

באחו (בנו של יותם ואביו של חזקיהו) מצינו כתוב (מלכים

ב' טז ג) גם (בפסוק : וגם) את בנו העביר באש, ולא מצינו לו בן אלא חזקיהו (סנה' סג: עיין מ"ב טו לח, טז ב, ישע' ז א, ח יח). אחז – קרי ליה עצל, שחתם את התורה ובטל את העבודה [סנה' קג:]. אחז – ממלכי יהודה היה רשע [סנה' קג:].

*בדה"א ח לה נזכר אחז, אחד מבני מיכה, נכד יהונתן בן שאול.

~אחז, אַחְזָה, אחזת (ג)

#א. אחזת קבר – אחזת קרקע לבית הקברות [ברא' כג ד], אחזת אבותיו – כבוד אבותיו, אחזת – חזקת [ויקרא כה מא, מכות יג]. לאחזת (ת"י) לאחסנתא [יחז' מה ח].

#ב. אחזת העיר – היקף העיר ואחזת מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים [יחז' מה ו]. פורפרי"ש (פרוור) בלעז [יחז' מח כ].

#ג. אחזת מרעהו – כתרגומו וסיעת מרחמוהי, סיעה מאוהביו... ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואע"פ שאין התיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס יג) עזרת מצר, (ישע' נא כא) ושכורת ולא מיי"ן... לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד [ברא' כו כו].

*זו דעת ר' נחמיה במד"ר, ור' יהודה אומר שאחזת היה שמו, וזו דעת רוב הפרשנים. עיין ברשב"ם שמסכים עם רש"י. ראה דיסקרטא

~אָחִי

*בן משלמות ואבי עזראל, כהן שכמה מנכדיו התישבו בירושלים והיו גבורי חיל (נחמ' יא יג, דה"א ט יב - יחזרה).

~אָחִיָּה, אַחִיָּהוּ

אחזיה (בן יהורם מעתליה אשתו) – ממלכי יהודה היה רשע [סנה' קג: עיין מ"ב ח כה, ט כט, דה"ב כב ב דה"א ג יא – יורם].

*אחזיה בן אחאב מאיזבל אשתו, מלך ישראל ונקרא ג"כ אחזיהו (מ"ב א ב).

~אָחִיָּם

*מבני אשחור משבט יהודה, שם אמו נערה (דה"א ד ו).

~אָחִיָּת

*רעהו של אבימלך מלך גרר בימי יצחק (ברא' כו כו).

~אָחִי (א)

*1. בן עבדיאל משבט גד (דה"א ה טו). 2. מבני שמר משבט אשר (דה"א ז לד).

~אָחִי וראש (ב)

אחי וראש (מבני בנימין) – (לשון נוטריקון) אחי היה וראשי היה [ברא' מג ל, יתכן שהוא אחיו הנזכר בדה"א ח יד].

~אָחִיאָם

*בן שרר האררי מגיבורי דוד (ש"ב כג לג, דה"א יא לה - בן שחר ההררי).

~אחידה

אחידת מגדל שיר – כבושה [מגילה ו].

*בע"י מגדל צור, ובערוך ערך אחד גורס מגדל שד, פ"ל מגדל ששורים בו לפני שדים. פ"א מגדל שהוא מוחזק בשד.

~אָחִיָּה, אחיהו

#א. אחיה בן שישא סופר (המלך שלמה, נביא משילה ואחיו של אליהרף, נקרא ג"כ אחיהו) [עזרא ד ח, עיין מ"א ד ג, יב טו, יד א-טז, דה"ב ט כט, י טו, סוכה נג]. היה נביא (מגילה יד). אחיה השילוני ראה את עמרם, ואלהו ראה את אחיה – ואחיה השילוני נתנבא בימי ירבעם... נמצא אחיה השילוני בן נ"ו כשיצא ממצרים לכל הפחות... לוי היה... [ב"ב קכא: עיי"ש ועיין סנה' קב]. שמעיה ואחיה – חסידים היו [תענית יח:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

#ב. אחיה – בא משמחזאי ועזאל, שני מלאכים שירדו בדור אנוש [נדה סא. עיי"ש בגמרא שסיחון ועוג בני אחיה היו].

@1. בן ירחמאל משבט יהודה (דה"א ב כה). 2. בן אחוד הבנימיני מגבע (דה"א ח ז). 3. בן אחיטוב בן פינחס בן עלי הכהן (ש"א יד ג). 4. אחד מהלויים בימי דוד (דה"א כו כ). 5. הפלוני, מגיבורי דוד (דה"א יא לו, ש"ב כג לד - אליעם הגלוני). 6. אבי בעשא, מלך ישראל משבט יששכר (מ"א טו כז). 9. אבי משפחה שהמייצג אותה חתום על האמנה (נחמיה י כז).

~אָחִיָּהוּד

*בן שלמי, נשיא בני אשר במדבר (במד' לד כז).

~אָחִיו

#א. עזא ואחיו – בני אבינב היו (מקרי' יערים), כדכתיב בש"ב (ו ג) [דה"א יג ז, עיי"ש].

#ב. מיושבי כספיה... שם אדם [עזרא ח יז, ראה אדון]. 1. בן בריעה, ראש בית אב בשבט בנימין (דה"א ח יד). 2. בן יעאל משבט בנימין היושבים בגבעון (דה"א ח לא).

~אָחִיָּחֹד

*אחד משבט בנימין (דה"א ח ז).

~אָחִיָּטוֹב, אחטוב

*1. בן פנחס בן עלי, אחיו של אי כבוד ואביו של אלימלך הכהן (ש"א יד ג, כב ט, יא-יב, כ, עיין בש"ב ח יז ודה"א יח טז וצ"ע). 2. בן אמציה ואבי צדוק הכהן (עזרא ז ב, נחמיה יא יא). 3. בן אמריה ואבי צדוק הכהן (דה"א ה לג-לד, לו-לח).

~אחילו

(האוכל) מכל דבר – שהוא טוב לו ומתוק לחיכו ואוכל ממנו כל תאוותו, מביאו לידי חולי ששמו אחילו [גיטין ע.].

*בגמרא נאמר : מאי אחילו? א"ר אלעזר אש עצמו, כלומר קדחתו. +מ"מ : ברכות לב ע"א ד"ה שאחזתו אחילו.

~אחילוד

אחילוד מזכיר – מזכיר איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון [ש"ב ח טז, עיין עזרא ד ח]. מזכיר [דה"א יח טז].

*אחילוד אבי יהושפט הוא המזכיר של דוד ושלמה ומוזכר כמה פעמים במקרא. ישנו ג"כ בענא בן אחילוד המוזכר במ"א ד יב אך הוא אביו של בענא מנציבי שלמה.

~אחים

*ראה אח ד

~אחימות

*בן אלקנה מבני קהת [דה"א ו י, בפסוק כ ובדה"ב כט יב - מחת].

~אחימלך

ואחימלך מן בני איתמר – זה אחימלך בן אביתר כדמוכח בסמוך (כד ו) ויכתבם שמעיה... [דה"א כד ג, עיין ש"ב ח יז].

*1. אחימלך בן אחיטוב בן פנחס בן עלי, אבי אביתר. סנה' צה ע"א ד"ה נטרד. 2. אחימלך החתי, אחד מגבורי דוד (ש"א כו ו).

~אחימן

(אחד מ)ארבעה ענקים (בקריית ארבע) –[ברא' כג ב, עיין במד' יג כב]. (אחימן, נקרא כך ע"ש שהוא) מיומן (שבאחים) – גבור שבהם... [סוטה לד:].

*אחד משוערי ביהמ"ק (דה"א ט יז. +מ"מ : עזרא ב מב, נחמיה ז מה - חטיטא, עזרא י כד - אורי). ראה אביהם, ארבע, ששי, תלמי

~אחימעץ

*1. אבי אחינעם אשת שאול (ש"א יד נ). 2. בן צדוק הכהן ואבי עזריהו (ש"ב טו כז, יח כב, כז, דה"א ה לה, לו). 3. חתן שלמה שלקח את בשמת בתו לאשה, אחד מנציבי שלמה (מ"א ד יד, טו). +מ"מ : דה"א ה לו, ו לח

~אחין

*בן שמידע למשפחת הגלעדי משבט מנשה (דה"א ז יט).

~אחינדב

*בן עזא, אחד מנציבי שלמה (מ"א ד יד).

~אחינעם

*1. בת אחימעץ, אשת שאול שילדה לו את יונתן, ישוי, מלכישוע, מירב ומיכל (ש"א יד מט, נ). 2. היזרעאלית, אחת מנשי דוד ואם אמנון בכורו (ש"א כז ג, לה, ש"ב ב ב, ג ב).

~אחיספן

*אביו של אהליאב ממטה דן (שמות לא ו, ויקרא כד יא, דה"ב ב יג).

~אחיעזר

*1. בן עמישדק, נשיא למטה דן (במד' א יב). 2. מבני השמעה הגבעתי, מגבורי דוד (דה"א יב ג).

~אחיקם

גדליהו בן אחיקם (בנו של שפן, אחד משרי יאשיהו) – נפל אל הכשדים ע"ם ירמיהו, וכשנלכדה העיר מינהו שליט בנשאים שם [מ"ב כב, יב, יד, ירמ' לט יד, עיין שם כו כד, מא יח, דה"א ב כו].

~אחירם, אחירמי

הוא אחי (בנו של בנימין) שירד למצרים, ולפי שנקרא ע"ש יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם [במד' כו לח].

~אחירע

*בן עינן, נשיא למטה נפתלי (במד' א טו, ב כט).

~אחישחר

*מבני בלהן בן ידיעאל משבט בנימין, מגבורי החיל לדוד (דה"א ז י-יא. יש גורסים אחי שחר).

~אחישר

*אחד משרי שלמה (מ"א ד ו).

~אחיתפל, אחיתופל

(הגילוני מעיר גילה, יועץ לדוד וסבה של בת שבע, היה) אדם רשע [תהלים נה כא]. לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו [דה"א כז לד]. נתן עיניו במלוכה... [סוטה ט:]. דוד היה קורא לאחיתופל מיודעי קרובי, שהיה משבט יהודה כדוד [סנה' קה.]. *על שמו נקראת עצה רעה "עצת אחיתפל". בסנה' קא ע"ב מובא שראה צרעת שזרחה לו על אמתו... עיי"ש. +מ"מ : ש"ב טו יב, טז כב, יז ב, כג, כג לד. ראה זד

~אחלב

*עיר כנענית בשבט אשר (שופטים א לא).

~אחלי (א)

*1. מבני ששן, מצאצאי ירחמאל בכור חצרון (דה"א ב לא, בפסוק לד נאמר שלא היו לו בנים כי אם בנות). 2. אביו של זבד

מגבורי דוד (דה"א יא מא וצ"א אם זה אותו אחד).

~אָחֵלִי, אָחֵלִי (ב)

אָחֵלִי – לשון (שמות לב יא) ויחל משה, בקשות... שוהידימינ"ט (איחול. עיין בא"ה) בלעז, כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה [מ"ב ה ג], אָחֵלִי – אל"ף יסוד בתיבה, הנופל ממנו לפרקים, כמו (איוב יג יז) אל"ף שב"אוחתי באזניכם", ואל"ף של (מ"ב ד ב) אסוך שמן. אחלי – תפלותי אלו הן שיכונו דרכי, וכן (שם ה ג) אחלי אדני לפני הנביא – צורכי אדוני, התפלל שיהא לפני הנביא. ולשון אחליות בלעז שוהידיי"ט, כאדם האומר הלוואי והייתי עשיר, הלוואי והייתי חכם (נ"א הלוואי והייתי נביא וחכם) [תהלי' קיט ה].

*יש הסוברים שהשרש הוא אחל. +מ"מ : דה"א ב לד. ראה חלה א, יחל

~אָחֵלְמָה

*בשמות כח יט וכן לט יב נמנית בין אבני החושן ואין לו דמיון במקרא. האבן עזרא כותב שזו אבן המושכת את הברזל וכל מי שהאבן באצבעו (בטבעת) לעולם יראה חלומות. ראה אבן שואבת

~אחמיתא

כן פתרו אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגזירת חמת מים... [עזרא ו ב].

*יש סוברים שזה שם עיר בבבל הנקראת בקדושין עב ע"א חמדן.

~אָחֵסְבִי

*בן המעכת, אביו של אליפלט מגבורי דוד (ש"ב כג לד, דה"א יא לה - אליפל בן אור, בפסוק לו - חפר המכרתי וצ"ע).

~אחר (א)

#א. כלאחר יד – ע"י שינוי [פסחים מז: כתובות ס.]. לאחר ידו – בגב ידו [שבת קד:], זרק כלאחר ידו – שלא כדרך זריקה, כגון מכתפיו ולאחוריו [שבת קנג:]. #ב. אחר – אחרי כן [ברא' יח ה, כב יג]. אחרי כן – מקץ... [ירמ' מו כו]. אחרי חן – לאחר זמן [משלי כח כא].

*יש הסוברים ש"אחרי" היא מלה סתומה. בעזרא ג ה, דה"ב ב לה, לג יד, מופיע אחריכן בשתי מילים. ראה אחר, אחור #ג. כל מקום שנאמר אחר – סמוך, אחרי – מופלג [ברא' טו א, לט ז, משלי כח כג], אחרי – הרבה והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי, כל מקום שנאמר אחרי, מופלג הוא [דברים יא ל]. אחרי – כל מקום שנאמר אחרי, מופלג [סוטה לג: דה"א אחרי דרך מבוא השמש].

לשון הפלגה [שם ד"ה אחרי דרך]. אחרי דרך – "אחרי" מופלג מ"דרך" [יהושע ז טו]. אחרי חן – לאחר זמן ימצא חן... מצינו כבראשית רבה (מד ה) כל מקום שנאמר אחרי, אינו אלא מופלג, אחר סמוך, בתנחומא (ישן דברים ב) על אלה הדברים "מוכיח אדם אחרי" – זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה... [משלי כח כג].

#ד. אחר אחר – יותר מאחר זמן, שהזמן אותיום ואחר זמן לאחר זמן אותיום [יומא ו].

#ה. לא תאחר – לא תשנה סדר הפרשתן, לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר [שמות כב כח]. לא תשנה את הסדר [– דברים כו יג].

#ו. אחר – אחרת [דניאל ב לט, ז ה, ע"ז ב:].

אחר כוונת הלב הן הן הדברים – +מ"מ : ברכות טו ע"א ד"ה אחר, גמרא מגילה כ ע"א.

#ז. אחרי רבים להטות – שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין, הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר [שמות כג ב, עיי"ש].

+מ"מ : ישע' ח יב, ביצה ג ע"ב ד"ה אפילו, סוטה מד ע"ב ד"ה ואין, גיטין נד ע"ב ד"ה לא, ב"ק קטז ע"א ד"ה אין, ב"מ נג ע"א ד"ה דאורייתא, ב"ב כג ע"ב ד"ה רוב, שם קז ע"א ד"ה בטל, סנה' ב ע"א ד"ה שומע, ג ע"ב ד"ה ואין, כט ע"א ד"ה שנים, חולין יב ע"א ד"ה פסח, צח ע"ב ד"ה דמדאורייתא, ד"ה לטעם, נדה מז ע"א ד"ה חייבת.

@ראה בוא, מבוא

~אחר (ב)

אחרים – נכרים, גויים [ר"ה כד: ב"מ קיא: סנה' נב:].

~אַחֵר (ג)

אחר (רבו של ר' מאיר) קיצץ בנטיעות – קלקל ועיוות כשנכנס לפרדס ומקצץ הנטיעות [חגיגה טו. עיי"ש ע"ב ד"ה כי שכיב ואילך, ד"ה אחר מאי ואילך].

*אחד מבני בנימין נקרא אחר, ויש המזהים אותו עם חָשֶׁם בְּנֵי אַחֵר (דה"א ז יב).

~אַחֲרוֹן, אַחֲרוֹן

מים אחרונים – שלאחר הסעודה [סוטה ד:]. באחרונות ולא בראשונות – הני אחרונות אמצעיות נינהו... וצחות לשון הוא לתנא למיקרי לאמצעיות ראשונות לאחרונות, ואחרונות לראשונות [תענית יד]. יון אחרון – יום הדין... יום המוות [משלי לא כה].

אחרון אחרון חביב – +מ"מ : ברא' לג ב.

אחרון אחרון נשכר (כלומר מרוויח) – +מ"מ : ב"ק לו ע"ב ד"ה שבוק.

אחרון אחרון גרוע – +מ"מ : ב"ב פ ע"א ד"ה נוטל.

אחרון אחרון נתפס – +מ"מ : בכורות ט ע"ב ד"ה שביעית, ד"ה אחרון.

אחרון אחרון נפסד – ב"ב קלח ע"א ד"ה גובה.
 *מ"מ: ברא' כד כד, כה כו ד"ה ואחר, לב יט, לג ב, שמות ג יב,
 משלי ח לד, נחמיה א ג. ראה מאסף

~אָחֶרֶח~

*אחד מבני בנימין (דה"א ח א, בברא' מו כא אינו נזכר).

~אָחֶרְחֵל~

*בן הרום, אבי משפחות משבט יהודה (דה"א ד ח). בש"ר פ"א
 כא מובא שאחרחל זו מרים.

~אחריות~

אחריות נכסים – שעבוד קרקעות שיגבה מהן [ב"מ
 יב:], ששעבד קרקעותיו [גיטין לז].
גט חוב שאין בו אחריות – שלא שעבד לו לזה בשעת
 הלואה את נכסיו ולא כתב לו כל נכסי אחראין לך
 לפרוע מלוה זה [ב"מ צה].

~אָחֶרִית~

א.סוף [דבר' לב כ, כט, ירמ' יב ד, דניאל יב ח,
 קהלת ז ח], שאר העם [יחז' כג כד]. אראה מה אחריתם
 – מה תעלה בהם בסופם [דבר' לב כ], יבינו לאחריתם
 – יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם [שם לב כט].
אחרית הימים – לאחר שיכלו הפושעים [ישע' ב ב].
ב.בנים, מצינו זרעו של אדם נקרא אחריתו [עמוס ד
 ב, עפ"י דונש. דניאל יא ד ושם מוסיף: אחריתו אינו
 נופל אלא על לשון בנים]. זית אחריתו בסופו –
 שנוטעו עכשיו ואינו טוען עד זמן גדול ואחר כך
 טוען פירות הרבה. ל"א שאינו מתבשל מעט מעט
 כשאר אילנות, אלא בסופו, כולן יחד [מנחות נג:].
 *מ"מ: קהלת ז ח ד"ה טוב אחרית.

~אחשדרפניא, אַחְשֶׁדְרָפָּנִים~

דוכס [דניאל ג ב].

*מופיע רק בלשון רבים. האחשדרפנים היו ממוני המלך למלא
 את כל צרכיו, מוזכרים באסתר ג יב, ח ט, ט ג ורש"י לא מפרש.
 *מ"מ: תהלים סד ב ד"ה מפחד אויב, סנה' צב ע"ב ד"ה מקראי.
 ראה אראל בהערה, פחות

~אָחְשׁוּרוֹשׁ, אחשורוש, אחשרש~

א.א. (מלך) כסיל [משלי יג טז בהיפוך]. נבל [שם ל כב
 בהיפוך]. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף
 שבעים שנה של גלות בבל... מלך מעצמו ולא היה
 מזרע המלוכה [אסתר א א]. (נוטריקון) אח וראש [סנה'
 קב:].
ב.ב. דריוש בן אחשורוש – לא זהו אחשורוש שבימי
 המן, כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי... [דניאל
 ט א].

@באסתר י א הכתיב אחשרש והקרי אחשורש. עזרא א א. ראה
 אחתששתא, דריוש, כורש, מלכות, פרס

~אָחְשֶׁתְרִי~

*בן אשחור אבי תקוע משבט יהודה (דה"א ד ו).

~אחשתרן, אַחְשֶׁתְרָנִים~

אחשתרנים – מין גמלים הממהרים לרוץ [אסתר ח י].
 *מופיע רק בלשון רבים. עיין מבחר כתבים לרמ"ש (מה"ק) עמ'
 פ': ראיתי להראב"ע בפ' לאסתר ח י שכתב: האחשתרנים - יש
 אומרים הפרדים בני הרמכים, הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל,
 ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות... ומ"ש הראב"ע שהרמכים
 הם הסוסיות בלשון ישמעאל, הנה כ"כ ג"כ הרע"ב בכלאים פ"ח
 מ"ה, שבלשון ערבי קורין לסוסיא נקבה רמך, וכ"כ הערוך
 והרמב"ם, והרד"ק בשרשים בשם אביו. והגר"א (שם): והרמך
 הוא בני הרמכים, ובני הוא לשון בחור, שאי אפשר לומר דבני
 הרמכים פ' דהאחשתרנים הם בניו שלהם, דהא הרמך אינה
 יולדת, אלא ע"כ דבני לשון בחור והם החמורים הילדים. ודבריו
 נפלאו ממני, וכפי הנראה כוונתו היא שהרמכים הם פרדים עם
 סימנים ניכרים מי יולדיהם, ולכן מותרים זה עם זה, אבל מדוע
 קוראים להם חמורים?... ולפירוש הראב"ע שהאחשתרנים הם
 הפרדים, מצאתי מקור נאמן, בתרגום הפרסי של ר' יעקב
 טאווס, שנדפס בחומש קושטא ש"ו מתרגם בפר' וישלח את
 הימים במלת אסתרעה, הקרובה מאוד למלת אחשתרנים.
 אמנם ראה זה פלא שגם לפי רש"י שמפרש גמלים מצאתי שכן
 קורין בלשון פרסי לגמלים שתורהא, ועם מלת אחש הפרסית...
 תצא מלת אחשתרנים... וראיתי לחכם פירסט בשרשיו,
 שהאחשתרנים בני הרמכים המה תוארים של שלוחי המלך
 הרוכבים והרצים בלשון פרסי... ומה שאמר רבינא במגילה יח א
 אטו אנו אחשתרנים בני הרמכים מי ידעין? מצאתי בתשובות
 הר"ן להריב"ש (ס' ש"צ): אולי מה שאמרו חז"ל אטו... לא היתה
 כוונתם לומר שחכמי התלמוד לא היו יודעין זה, אלא לומר
 שהכלל לא היו בקיאין מפני שהמלות האלה זרות ואין להם
 חברים במקרא. והרב חסדאי כתב שם (ס' שצ"א) בענין
 האחשתרנים, שמא אחר התלמוד נודע לדורות האחרונים כהנהו
 עובדי דמייתי התם בגמרא. בפירוש הרוקח ברא' א כה מפרש
 שיש להם ח' רגלים וחולכין בד' עד שיתעייפו ומחליפין את
 הרגלים, ובהגהות ר' יעקב עמדין למגילה יח ע"א כותב שעדיין
 מצויים בארץ פרס והם מין גמלים בשתי חטוטרות ושמונה
 רגלים והם קלי המרוץ עד מאוד. *מ"מ: דה"א ד ו, תוס' ברכות
 מה ע"ב ד"ה שאני. ראה חוטרות

~אָחַת~

א.א. אחת היא לי – כולן שוות [כתובות סג], דא ודא
 אחת היא – כמשמעה של זו כך משמעה של זו [ב"מ
 מא:].
ב.ב. אשה אחת – מיוחד שבצאן... ל"ו מיילו"ר (הטוב
 ביותר) בלעז [יחז' מה טו]. והיה חביב לו ביותר עד
 לאחת – עד שהגיעו להלכה אחת [מנח' יח].
 *לפי התוספות ד"ה עד לאחת ענינו עד מאד כדמרג' מאד -
 לחדא.
ג.ג. אחת דברתי – כלומר מעט אמרתי... ויש פותרים
 אשר דברתי... [איוב מ ה].

#ד. בלשון יוני קורין לאחת הינא [יבמות צד: ב"ב קסד: סנה' עו:]. אתהן – את אחת מהן, ולשון יוני הוא הן אחת [ויקרא כ יד].
@ראה נחת ב

~אט

ויהלך אט – (ת"י) יחף (בד"א: הלך... לאט כאדם דואג. וי"ת והליך יחף) [מ"א כא כז]. לאטי – לאט שלי, לשון נחת, כמו (ישע' ח ו) ההולכים לאט, (ש"ב יח ה) לאט לי לנער. לאטי, הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת, אתנהל נחת שלי [ברא' לג יד, עיי"ש פסוק יח]. ההולכים לאט – (ת"י) בניח [ישע' ח ו].
*מ"מ: ש"ב יח ה, משלי כז כו. ראה אטים, בלאט, לאט א, לוט, לט א, נטה, עלמות ב, פסע

~אטבא, אטבע

אטבא – גלואו"ן (חתיכת עץ כפופה בקצה), עץ סדוק הנושק (כך ברוב הדפוסים אך נראה שצ"ל הנושך בכ"ף כמו בשבת צח) דפי קונטרס שלא יכפלו [מנחות לב]. טבעות הקבועות בקרשים [שבת צח], ולי נראה פירוש דאטבי כמו אטבא דספרי האמור במנחות, והוא גלואו"ן (חתיכת עץ כפופה בקצה) בלעז, שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרס [שם צח].
*אטבא הוא עץ (בדמות קרס) שאוחזין בו את הקלף שלא יתהפך. עיין בערוך ערך אטבא. ראה כלבוס

~אטב"ח

אלפא ביתא הוא. א"ט ב"ח ג"ז ד"ו הרי עשירות. י"צ כ"פ ל"ע מ"ס הרי מאות. ק"ץ ר"ף ש"ן ת"ם הרי אלפים ונשארו הנ"ך שלא היה לה"א בן זוג בעשירות ולא לנו"ן בן זוג במאות לפי סדר האותיות ולא לכ"ף בן זוג באלפים וחברם יחד, נמצא דרך אל"ף ביי"ת זה (ש)סהדה (זה) מנון... [סוכה נב: שם כח. בקיצור].
*עיין בערוך ערך אטבח

~אטבע, אטבעי

*ראה אטבא

~אָטד

גרן האטד – מוקף אטדין... כגרן המוקף סייג של קוצים (עיין סוטה יג ע"א ד"ה וכי) [ברא' נ י]. גדר של קוצים [סוטה יג]. מין קוץ [עירו' לד:]. קוצים [תהלים נח י]. ספינה (איגלינטיי"ר. עץ ורד הבר) בלעז [שופטים ט יד].

*יש הסוברים שאטד הוא שם כולל לצמחים קוצניים. נזכר בשביעית פ"ז מ"ה. +מ"מ: תהלים נח י ד"ה בטרם, שביעית פ"ז

מ"ה. ראה גרן, הגא, חזרא, עוזרד

~אָטו

*משמע משום, בגלל, כלום, האם

~אָטון

אטון מצרים – כלי פשתן חשובים הבאים ממצרים ששם הפשתן מצוי, כדכתיב בספר (ישע' יט ט) ובשוש עובדי פשתים. אטון תרגום מיתריהם אטוניהון [משלי ז טז]. אטוני דכיתנא – חבלי פשתן [ר"ה כג].
*אין לו דמיון במקרא. יש סוברים שרש אטון.

~אטונס

דג הוא [חולין כה].

~אטורנגא

אטורנגא דמלכא – מושיב המנות לפני השרים, ובלשונו שינישקל"ש (ממונה על משק הבית) [כתובות סא].

*הד"ה ברש"י אטורנגא, אך יש גורסים אכוונגרא. עיין בערוך ערך כואנגר. ראה אבוורנקא, אבורגני, אפוטרופוס

~אָטים

ודרשו אל האלילים ואל האטים – אחד מן השמות של כנויי ע"ז [ישע' יט ג].
*מופיע רק בלשון רבים ואין לו דמיון במקרא. אטים הם קוסמים ומכשפים.

~אטלולא

ליצנות [עירובין סח:].
*ראה חוכא, לץ

~אטליז, איטליז

שהכל פונים שם ליקח בשר, מציקר"א (חסר בדפוס) [ביצה כח]. מקום שמוכרין הבשר במקולין [מכות יד]. יום השוק [ערכין כד]. שוק שלוקחין הרבה ונמכר ביוקר [בכורות לא]. שוק [כריתות טו].
*ראה דורמוס, מסחתא, מקולין, עטלוא, שוק ב

~אטם, אטום

אטם – סותם, וכך (מ"א ו ד) שקופים אטומים [ישע' לג טו]. אטומים מבפנים – קצרים מבפנים [מ"א ו ד, רש"י כת"י מנחות פו:]. אטום באדמה – שלא יהא חלול [זבחים סא:], סתום [נדה כג:]. אטמא – סתימה, כדמתרגם (ברא' כו טו) סתמום – טמונון [קדושין ע:]. גולגלתו אטומה – חסרה. אטום היינו חסר לגמרי [נדה כד]. רוב נשים לאו גוף אטום ילדן [נדה יח].
אטום בריאה – דוכתא דמטמטם ולא עייל זיקא בגויה

[חולין מז:], אטום (בריאה) אין שם צמח ואינו משתנה מן הריאה [שם מח:].

*מ"מ: תענית ה' ע"א ד"ה ובאחת, ב"ב יב ע"ב ד"ה ינובב, מנחות פו ע"ב ד"ה ואטומים. ראה אטר א, ב, חמור, טום, טמה, טמטם, נפל, סתם ב, ערל א, ב, ערלה, פקפק, פקק, שמם, שפתיים, שקוף ב

~אטמא

יך [שבת מט. ב"ב עד: פח. חולין מב: נד. קלב:]. נתחים טובים, יך וכתף וחזה [חולין ח:].
*ראה אטם, טום, מרטא

~אטן

*ראה אטון

~אטני, איטני

איטני של אבר – גובתא, מש"א (יש"א. ארגז) בלעז [סוטה מח:].
*הערך גורס טני

~אטפי

גומות שבגבינה [ע"ז לה:].
*הערך גורס אטיפי

~אָטֶר, אָטֶר (א)

#א. אָטֶר – אל תָּאָטֶר – אל תסגור... כמו (שופטים ג טו) אטר יד ימינו – סגור יד ימינו, שאינו משתמש בה [תהלי' סט טז – שופטים שם].

#ב. אָטֶר יד ימינו – ת"י גברא גמיד בדיה דימינא, וכל גמיד לשון ארמי הוא, דבר כוון מחמת חולי, ריטרייט (מכוון) בלעז, לא היה שולט ביד ימינו. ובלשון עברי אטר (משמעו) אטום, כמו (תהלים סט טז) ואל תאטר... אטום ביד ימינו, שלא היה שולט בה [שופ' ג טז], גמודי יד ימינם, לא היו שולטים בה כאילו היתה אטומה, כמו... [שם כ טז], אטר ברגל – כשמהלך עוקר רגל השמאל תחלה, מה שאין דרך בני אדם כך [בכורות מה:].

@אטר בתהלים ואטר בשופטים אין להם דמיון במקרא. עין ביומא יא ע"ב וברשי שבת כב ע"א: כי עקר אינש כרעא, דימינא עקר ברישא. ראה גמד ב

~אָטֶר (ב)

*1. אבי משפחה ששבה מן הגולה וחתום על האמנה (עזרא ב טז, נחמיה ז כא, מה). 2. לוי, אבי משפחת שוערים ששבו מן הגולה (עזרא ב מב, נחמיה ז מה).

~אטרף, אטרפא

עלה [גיטין סט:].

*אטרפא הוא השם טרף במקרא. ראה טרף ה, טרפא א

~אִי (א)

#א. איים – אומות (של עכו"ם) [ישע' מא א], עובדי ע"ז [שם פסוק ה, עיי"ש פסוק ח].

#ב. איושב האי – ארץ ישראל... האי לשון איי הים [ישע' כ ו]. אישלי"ש בלעז [ירמ' ב י]. אי כפתור – אישלי"א (אי. עיין בא"ה) בלעז [שם מז ד]. איי הים – איי כתיים [ישע' יא יא]. הָאִין – כמו האיים. [יחז' כו יא].

מאיי אלישה (יחז' כז ז) מתרגמינן מנגוות (במ"ג ממדינת) איטליא [מגילה ו:].

@בברא' י ד נאמר "ובני יון אלישה..." יש מפרשים המזהים אותם עם האיים האיטוליים שמצפון לסיציליה, וכן במהר"י קרא ליחז' כז ז מפרש מאיטליא של יון ומציין לדה"ב א ז "ובני יון אלישה ותרשיש" ותרגומו ממדינת איטליא. ראה איטליא, גבול, יבשתא, כתיים, נס, קרקע, רומי. אי במשמעות חתולים – ראה איים, נס, קרקע

~אִי (ב)

אי כבוד – אין כבוד, וכן (איוב כב ל) ימלט אי נקי – אין נקי [ש"א ד כא], אי נקי – אין נקי... וכן (משלי לא ד) ולרוזנים אי שכר – אין שכר... שלשתם חברים מנחם במחלוקת אחת... ונמלט אותו אי נקי בבור כפיך וכן שמעתי. ל"א שמעתי שהיו אומרים אותו מפי ר' יעקב שהוא לשון אדם השרוי בצער ובאנקה... אבל לא שמעתי מפי הרב [איוב כב ל]. אי שכר – איה [סנה' ע:], כמו אין [משלי לא ד]. אי לו – אוי לו [יבמות קט:].

*ראה אילו. אי שמים – ראה ערך שמים

~אִי (ג)

#א. אייך [ברא' טז ח], איה [איוב כ ב]. אי מזה באת – מהיך. אי המקום שתאמר עליו מזה אני בא [ברא' טז ח, איוב כ ב].

#ב. אי לזאת אסלח לך – בתמיה, שמא לזאת אסלח לך? ומנחם פירש אי כמו אין [ירמ' ה ז], אי שכר – כמו אין שכר [משלי לא ד].

@עיין בערך ערך אי א. ראה איה, איפה, אלא, דילמא

~אִי, אִיִּים (ד)

איים – חתולים [ישע' יג כב], (ת"י) חתולין [ישע' לד יד]. חתולין, מיני חיות המצויין בחורבה [ירמ' נ לט].

*מופיע רק בלשון רבים. איים הם חיות השוכנות בחרבות ויש הסוברים שזה הג'אקל (המזוהה ג"כ עם השועל), למרות שבד"כ הג'אקל מזוהה בטעות עם ה"תן", אך נראה שהתן הוא מין עוף שכן נזכר בד"כ יחד עם עופות דורסים (כגון ירמ' נ לט) ונקראים איים ע"ש שמייללים. +מ"מ: מ"ב כד יד, ישע' מב ד, איוב לו ב

ראה אי, חתול, נמיה, שונרא, תן

~אִי כָבוֹד, אִיכּוּבּוּד

(כך נקרא בן פנחס בן עלי לשון) אין כבוד [ש"א ד כא, עיי"ש פסוק כא, יד ג].

~אִי נְקִי

(לשון) אין נקי (איוב כב ל) [ש"א ד כא].

~אִיב

*ראה איוב

~אִיבָה

משום איבה – באין לידי מחלוקת [ערובין פא].
*+מ"מ : ברא' ג טו, שמות יז טו. ראה איוב

~אִיבּוּ

אבוה דרב הוה... [סנה' ה.].

~אִיבְעִי, אִיבְעִיא

*איבעי ליה משמע היה צריך, כגון בגיטין נו ע"ב : איבעי ליה למימר. איבעיא להו משמע נשאלה להם.

~אִיבְרָא (א)

(לשון) איברים [יומא כה: תמיד לא:].

~אִיבְרָא (ב)

אמת (לשון ברור) [ב"מ ח: חולין נט:], באמת [פסחים קד. גטין נו: ב"מ קיד. ב"ב מז. שבעות י.].
*ראה אבל א, קושטא

~אִיגְרָא, אִיגְרָא

שור איגר – שגגותיה חומתה [מגילה ה: ערכין לב.], איגר שורא – גג החומה [סנה' קט:]. שאינה חומה חלקה אלא בתים סמוכין ומחוברין, ויש בית נכנס לתוך העיר יותר מחבירו ונראית כניסתו פגומה מבחוץ ויש בית בולט ויוצא לחוץ יותר מחבירו... [ערובין נב: עיי"ש].

איגרא – עליה [תענית כג: קדושין מה:], גג [פסחים פו. פה: קיא: מנחות סד:], גג ועליה [קדושין סג:].
*ראה שור ב

~אִיגְרָא (א)

סלקת לאיגרא (לשון עסק), שירותך בהדך – כשתצא לדרך אפילו קרובה, צא ומזונותיך עמך [פסחים קיג.].
*ראה רפס

~אִיגְרָא, אִיגְרָא (ב)

אגרא (בפסוק : אגרה) – אגרת [עזרא ד ח.]. איגרתא – אגרת [עזרא ד יא.]. איגרתא – שטר מכירה [סוטה יג.]. אגרתא – שכר ריחים, שמשכירין טורח גדול ושכר מועט... [פסח' נ:].

@עיין בספר שערי לשון, מחקרים למשה בר אשר ח"ב עמ' 228. ראה אגרת

~אִיד

#א. אורחות אידם – דרך נבלה [איוב ל יב].

*ראה אד

#ב. איד (משמע יום חג) – יש לפרסיים יום שאין מדליקין אור באותו יום אלא בבית ע"ז שלהן [גיטין יז.]. יום הלידה של מלך עושין כל בני מלכותו יום איד משנה לשנה ומקריבין זבחים [ע"ז ח.]. כשמעמידין בן מלך בחיי אביו להחזיקו במלוכה, שמח האב ועושה אותו יום איד [ע"ז י.].

*בע"ז ג ע"א נאמר : מאן דתני אידיהן לא משתבש, דכתיב (דברים לב לה) קרוב יום אידם, ומאן דתני עידיהן לא משתבש, דכתיב (ישע' מג ט) יתנו עדיהם ויצדקו. ראה אחוונא

~אִידוּר

אידור לשון יווני (למים), כדדריש ליה בן עזאי (לקמן לה). [סוכה לא.].

~אִידִי

#א. אִידִי ואִידִי – שתייהן (כלומר זו וזו) שבת קמ:.

#ב. אִישׁ חכם [ב"מ ח:].

*ראה אבא א (ז)

~אִידִין

אידין – מי (בגמרא : איזהו) [תמיד לב.].

~אִידִית

שם מקום [קדושין יב:].

*בתוס' ד"ה הא איכא ר"ת גורס אורית... וכנראה זו ט"ס והחליפו בין אידית לאורית, ואורית הוא מערב... בסנה' לח ע"ב נזכר אמורא בשם רב אידית.

~אִידִךְ

שאר דברים [שבת לא.], המותר [ב"מ מט.]. לאידך גיסא – לצד אחר [ביצה לה.]. באידך גיסא – אצל האחר [ערובין ה:], בעבר השני [ערובין נ:], לצד [ר"ה כג:].

סוגיין דעלמא מאידך – רוב הדיינים נראין להם דברי השני [סנה' לג.].

*+מ"מ : תוס' ב"מ קיד ע"א ואידך (השני).

~איזבל

אחאב מצונן היה, ועשתה לו איזבל דמות ב' זונות במרכבתו [מ"א כב לח]. גבירה [מ"ב י יג בהיפוך]. רשעה [עובדיה פסוק א].

*בת אתבעל מלך צידונים, אשת אחאב ואמם של אחזיהו ויהורם (מ"א טז לא, יט ב, כא כה, מ"ב ט כב, לו-לז). ראה גבירה

~איזו

*עיין יד מלאכי כללי האל"ף אות נ"א ובהג"ה מהגר"פ, וכן ברשב"ם ברא' כז לג. ראה איזי

~איזוביון, איזביון

איזביון – אינו מאכל בריאים... הוא שקורין אברתא בר הינג. ויש מרבתי מפרשים בר המג – שגדל במקום גמי, בר הינג – שגדל בין ההגים, רונצי"ש (קוצים) [שבת קט:].

*ראה אזוב, היזמא, חלפא, יועזר, סמבטיון, צתרי, שבותל

~איזי

אימא לי, איזי, גופא דעובדא – הלכה היכי הוה [גיטין לט:]. מי איפוא – תיקון לשון הוא, כמו איזי שבתלמוד (כתובות סט.), אתאור"ש בלעז [ברא' כז לג ברשב"ם].

*איזי משמעו נא, איפוא, לכן. הרש"ל (חכמת שלמה) לב"מ ע ע"א מציין "נ"ב יש מפרשים אוהב". עיין בירחון המעיין כרך נ ג"ב עמ' 35 "אימא לי איזי ואמרי לה כדי", שמשמעות "איזי" ו"כדי" אינו מובן כל צרכו, ויש המפרשים אותם כשמו של אדם או ככינויו, אך אינו נראה. עוד מציין שם לרשב"ם בבראשית כז לג : מי איפוא – תיקון לשון הוא, כמו איזי שבתלמוד (כתובות סט ע"א) אימא לי איזי, אתאור"ש (ובכן, אם כן) בלעז, עיי"ש. ראה איזו, אפוא, כדי

~איזלא

עוף שנפל ברשת הפרושה באויר [חולין נא:].

~איזמל, אזמל

תער דק וקטן מאוד [חולין ל:]. כלי ששמו מקצוע [זבחים עג:]. איזמל (משמש) למול את התינוק [שבת קל. עיי"ש בכל העמוד, יבמות יד. – איזמל של מילה]. מדת הקדוש ברוך הוא, באיזמל שהוא מכה בו הוא מרפא [סנה' ע: עיי"ש בתוס' ד"ה בה].

*מובא בכלים פ"ג מ"ד. +מ"מ : ישע' מד יג, סנה' ע ע"ב ד"ה בדבר, חולין לא ע"א ד"ה שאין לו קרניים. ראה אושכף, חסודה, חצינא, כוסילתא, מעצד, מקצוע ב, פסל ב, קצע, רהיטיני, רוקנא, ריבדא

~איטליא, איטליאה

איטליא של יון – כרך גדול (בגמרא : של רומי)... ונבנה לשם איטליא של יון [מגילה ו: עיי"ש]. (תחילה) נבנה צריף אחד באותו שרטון... (ונתוספו בתים על

~אידן

*בגמרא שבת כ ע"ב נאמר : ולא (מדליקין בשבת) בפתילת האידן - (כלומר) אחוינא (עיי"ש בתוס' ד"ה בעמרניתא). רוב המפרשים מזהים את האידן עם עץ הערבה. עיין סידרא י"ח עמ' 187. ראה אחוינא, לכש

~אידרא

(ת"י) גורן [הושע יג ג].

~אִיָּה (א)

היא ראה היא איה היא דיה, ולמה נקרא שמה ראה... [דברים יד יג, עיי"ש]. רואה יותר משאר עופות לכך נקראת ראה... [איוב כח ז]. איה ודיה – דכתיבא במשנה תורה אחת היא... שלא תהא אתה קורא איה והוא קורה אותה דיה... [חולין סג: עיי"ש בכל העמוד].

*איה הוא שם כולל לעופות טורפים. ראה דאה, ראה

~אִיָּה (ב)

ואיה וענה (אחד מבני צבעון מבני שעיר החורי) – הוא כמו איה וענה, והרבה יש במקרא... [ברא' לו כד, דה"א א מ].

*איה הוא בן צבעון נכד שעיר החורי ואחי ענה. עיין תוס' פסחים נד ע"א ד"ה אלה בני, תוס' ב"ב קטו ע"ב ד"ה מלמד. +מ"מ : גיטין לה ע"א ד"ה דמתקרי. בש"ב ג ז, כא ח נזכר ענה אבי רצפה פלגש שאול

~אִיָּה (ג)

איפה הם ואנה הלכו [נחום ג יז].

*+מ"מ : איוב כט ח ד"ה היו. ראה אי ג, איפה ג, עים

~אִיָּה דְקָרָא

שם מחזו שהוא על הפרת [ברכות נט:]. מקום על נהר פרת [קדושין עב. עיי"ש ד"ה אמר אביי].

~איין

שם חכם [ערובין לו: ביצה לז: חולין יד:].

~איזוב

כל בשרו היה לקוי בשחין ובתולעים, חוץ מחניכי שיניו [איוב יט כ].

*באיוב א יא נאמר שהוא איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע, בב"ב טו ע"ב נמנה בין שבעה נביאים שנתנבאו לאומות ובסדר הדורות מייחס אותו כבן בנו של עוף בן נחור. עיין בספר נתן חכמה לשלמה עמ' קס"א על איוב ותקופתו. בב"ב טו ע"א נאמר "איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה". +מ"מ : איוב לו כא. ראה בלדד, צופר, אליהו בן ברכאל

היכן [מלכים ב ו ג]. ל"ו בגימטריא [סנה' קד].
*+מ"מ : אסתר ז ג. ראה איד

~איכו

מי יתן [יבמות סה: סנה' קז].
איכו השתא – כלומר אם... השתא (עכשיו הוברר)
[חולין צה:].
*ראה בספר משונציו ועד ירושלים מר' יעקב לויפר עמ' 229.
*+מ"מ : ביצה ד ע"ב ד"ה איכו, חגיגה ה ע"ב ד"ה איכו, חולין צה
ע"ב ד"ה איכו.

~איככה

*לשון איד - עין אסתר ז ג. ראה איד

~איכפת, אִכְפֶּת

לא אכפת לי – איני חושש [תענית ה:].
*מאי איכפת לך (סנה' סד ע"א) - מה זה נוגע לך. ראה אכף,
כפה

~איכר, איכריא

*ראה אכר

~איכרף

*ראה אישתדו, כרף

~אֵיל (א)

#א. אֵיל בן יומו נקרא אֵיל [ברא' לא לח], כבש ושה
קרויים בתוך שנתם, אֵיל (נקרא) בן י"ג חודש ויום אחד
[במדבר טו יא, חולין כג. ראה פלגס]. לשון קשה כמו
(יחז' יז יג) ואת אֵילי הארץ לקח, אף כאן קשה בן שתי
שנים [ויקרא ה טו]. [מין] בהמה [חולין פ:].
*אֵיל הוא הזכר בכבשים בבגרותו הראוי לרביעה. ראה ברחא,
זכר ב, יובל א, יחמור, יעל, מלואים, עפר ב, ערג, צבי, רחל, שה
#ב. אֵיל קמצא – מין חגב [פסחים טז. ע"ז לז].
*עין עדיות פ"ח מ"ד. ראה קמצא.
#ג. אֵיל הבר – אֵיל זכר הגדל ביערים [חולין פ:].
#ד. אֵילי הארץ – (כינוי ל) שרי הארץ [יחז' יז יג],
אֵילים, כרים ועתודים פרים – מלכים ודוכסים,
שלטונים ושרים [שם לט יח]. אֵילי הארץ – אלו חורי
יהודה ובנימין [מ"ב כד טו], אֵילים – שרים [תהלים
כט א]. בני אֵילים – לישנא דתקיפי, כמו (יחז' יז יג)
ואת אֵילי הארץ לקח [ר"ה לב].
*ראה איל ג, אילות
#ה. אֵיל האשם – אֵיל שהוא בא חובה לאשם שהוא
קרן [ב"ק קיא].
@ראה אילונית, איליין, אילת השחר, אלה ב, ד, אלון, דכרא,
זכר ב, יובל א, מיסור, רחל. אֵיל - ראה צבי.

~אֵיל (ב)

בתים... איטליאה – שם העיר והיא ממדינת יון
וכשנטלה רומי מלכות יוונים לכדוהו ונהפך להם
[שבת נו: עיי"ש]. משמני הארץ – זו איטליא"ה של יון
[ברא' כז ט]. כך גדול שגדל בשביל עון מנשה,
שבשעה שהכניס צלם בהיכל, ירד גבריאל ונעץ קנה
בים וגדל עליו חלקה גדולה ונבנה לשם איטליא של
יון. מאי אלישה (יחז' כז ז) מתרג' מנגוואת איטליא
[מגילה ו:].

*את רומא (בירת איטליא) מזכיר בביצה כד ע"ב ד"ה ולערב,
קידושין עא ע"א ד"ה עיסה, ב"ב נב ע"א ד"ה אבא (עיי"ש). עין
בערוך ערך איטלקי. עין סנה' כא ע"ב בגמרא, ירושלמי ע"ז פ"א
ה"ב. ראה אי א, איסר, ישב (י), כרך א, רומי

~א"י הים

*ראה אי א, נס

~אייבו

אביו של רב (ו) אחיו של ר' חייא היה מן האב,
כדאמרין בפ"ק דסנה' (ה). אייבו וחנא ושילא ומרתה
ור' חייא, כולוהו בני דר' אחא מכפרי הוו, ואימא
שהיתה אמו של רב, אחותו של ר' חייא היתה מן האם
[פסחים ד]. אבוה דרב [סוכה מד:].

~איידי

*משמע על ידי, כיון. בב"ב קח ע"ב נאמר : ותנא, איידי דאתא
ליה מדרשה חביבא ליה. נאמר זה נזכר ג"כ ביבמות ב ע"ב ד"ה
כיון.

~איים

*לשון חתולים - ראה אי ד

~אייר

בחודש השני – ר' יהושע אומר זה אייר [ברא' ז יא,
עזרא ג ח, דה"ב ג א]. אייר קרוי (חודש) שני [שמות
יב ב].
*+מ"מ : במד' ט א. ראה זיו

~איתרא

*ראה יתרא

~אֵיף, אֵיכָה

מה (כלומר באיזה אופן) [ברא' לא מג בהיפוך].
*ראה איככה, היך

~איכא

*קיצור של "אית כא" כלומר ישנו כאן, נמצא. ראה ליכא ב

~אֵיכָה

מהדיבור הקודם].

*אֵל הוא חיה טהורה ממשפחת מפרסי פרסה ומעלי גרה. עיין בשערי ת"ב. ראה איל א (א)

~אֵיל, אֵילֹת (ד)

אין איל – אין כח, כמו... [תהלים פח ה]. אֵילֹתִי – כחי, כמו (להלן פח ה) הייתי כגבר אין איל, וכמו (ברא' לא כט) יש לאל ידי [תהל' כב כ].
*ראה איל א (ד), אל א, אלים, אלם א

~אֵיל פֶּאֶרָן

אֵיל פֶּאֶרָן – כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור, אלא מישור של פארן איל שמו, ושל ממרא אלוני שמו, ושל ירדן ככר שמו, ושל שטים אבל שמו, אבל השטים, וכן בעל גד בעל שמו, וכולם מתורגמין מישור, וכל אחד שמו עליו [ברא' יד ו].
*ראה אלון

~אֵילָא, אֵילָא

אֵילָא (בדפוס: אֵילָא) דעינבי – תולעת [שבת צ].
אֵילָא דספינתא – %מ"מ: נדרים נ ע"א ד"ה ומן אילא.

~אֵילֹן

ואי לו (בפסוק: ואילו) – ואוי לו [קהלת ד י, יבמות קט].

~אֵילֹוּא

אלוואי"ן (אלוואי, אהל) בלעז [גיטין סט:].
*יש המפרשים שהוא מיץ אהלות.

~אֵילֹון (א)

וירח בעמק אילון – היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון, שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן [יהושע י יב].

*1. עיר כנענית בנחלת דן - ראה עמק אילון (יהושע י יב). 2. עיר בנחלת זבולון (שופטים יב יב).

~אֵילֹון (ב)

*1. עיר בנחלת דן (יהושע יט מג), מ"א ד ט). 2. אילון התי חותן עשו ואביה של בשמת אשת עשו (ברא' כו ב, לד, לו לד. שם בפסוקים ב-ג נאמר "עדה בת אילון החתי... בשמת בת ישמעאל). 3. הזבולוני, אחד מהשופטים (שופטים יב יא). ראה אלון, בשמת, עדה

~אֵילֹוֹת, אֵילֹוֹת

ממעזי אמה לקויה היא ואין לה סימני שער ודדים [יבמות מב:], ממעזי אמה ויש לה סימנין שאין לה שערות ולא דדין, לשון אֵילֹוֹת דוכרניתא, כאיל זה

האיל – אילי הפתח, הם המזוזות שמכאן ומכאן, עשויות עגולות כמין אילים, (כמו יחז' מ כד) איליו ואילמיו, (וכן ישע' י יג) אלה ואלון (פסוק זה אינו בכל הדפוסים), וכן בכל בנין יחזקאל (מ יד) ספות הפתחים קרויים אילים... (ו) לא מצינו מפתן ומשקוף קרוין אילים [מ"א ו לא], איליו – א"י שי"ש לטי"ש (מערכות הנסרים). כל אילים האמורים בענין הם כמין אילנות עגולים עשויין מאבני גזית ועומדין בפתח, אחד מימין ואחד משמאל במקום סיפים במקום מזוזות, וכן ת"י (ישע' ו ד) וינועו אמות הסיפים – אֵילֹת ספי, וקרויין אילים על שם עיגולן כאלה וכאלון [יחז' מ ט]. אֵילֹתָם (לשון איל) – כתפות [יחז' מ טז, עיי"ש]. איל תמורים – ת"י כותרתא, כותרות. בראש האיל היה עשוי כמין כותרת דומה לדקל, כי במשכא דשלמה (מ"א ו כט) הן מתורגמות צורת דקלין, פומיל"ש בלעז [יחז' מ טז]. איליו – מיישילינ"ש (חנניות, עיין בא"ה) בלעז, אולם השער קרוי אילים כאן [יחז' מ לז], אילים – קורין לכתפות השער אילים, מיישילינ"ש (חנניות) בלעז (שם שם לח).
*ראה אילם ב, אולם ג, אמות

~אֵילָה, אֵילָה (ג)

ראש זנב האילים רחב כמין כר קטן ואין בו עצם אלא שומן ועב וכבד וכשנגרר לארץ נשרט ונשחת ועושים לו עגלה מתגלגלת אחריו כשהוא הולך והזנב קשור עליה [שבת נד:]. רגלי אילות (נקבות) עומדות ביושר יותר משל זכרים [תהלים יח לד, כח ט]. אילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה, שתתלה עיניה למרום, ומה היא עושה? חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים... והנקיבה כשהיא כורעת לילד ורחמה צר והיא צועקת והקב"ה מרחם ומזמן לה נחש ומכיתה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח [תהלים מב ב]. אילים ביום צריכים צל מפני השרב ובליילה צריכים אור להנאת הקור מפני הבל הקיץ ובימות החול היו פורסין עליה מחצלות ביום ונוטלין בלילה [ערובין קב]. האילה רחמה צר ואין הוולד יכול לצאת, ובשעת לידתה אני (הקב"ה) מזמן לה דרקון ומכיתה ברחמה ונפתח (לפי ב"ב טז: בשינוי) [איוב לט א]. כאיל תערוג – הזכר עורג על עסקי המים... הנקיבה כשהיא כורעת לילד והיא צועקת, הקב"ה מרחם עליה ומזמן לה נחש ומכיתה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח (ב"ב טז: [תהלים מב ב, עיי"ש]). אין קרניים (לאילה) נקבה [יומא כט. ראה הדיבור הבא]. אילת כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות, בכל שנה ושנה נוסף בה פיצול אחד [יומא כט. צ"ע

אילנא – אילן [דניאל ד ח, יא]. אילן גדול – אדם גדול [פסחים קיב].

כנגדו באילן תבואה – כמאן דאמר עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה, קרי לתבואה אילן [בכורות ח]. קשואין ודלועין שם הפרי, מקשאות ומדלעות קרי כל האילנות [פסחים ו]. כל פחות מג' (טפחים) לאו אילן הוא [ערובין ק. לחד מאן דאמר בגמרא]. אילן אין גזעו מחליף [כתובות עט].

*בברכות מ ע"א ובסנהדרין ע ע"ב נאמר "אילן שאכל ממנו אדם הראשון... רבי יהודה אומר חטה היתה... חטה מין אילן היא". בעין יעקב מוסיף "וקרי ליה עץ על שם העתיד שחטה תתמר כדקל". עיין שבת כז ע"ב תוספות ד"ה כל. +מ"מ: שה"ש ב ג ד"ה כתפות, ר"ה יב ע"ב ד"ה מנא הני. ראה אבוורנקא, אדר, אלה, ארו, אשרה, זרדתא, חצב, עץ, ערי, פלפלא, פרסק, צלף, צפצפה, קטף ב, קלא אילן, קשה א, שקד, תאנה, תלא אילן

~אֵילֹת, אֵילֹת~

*עיר הנמצאת היום בקצה הדרומי של א"י על שפת הים האדום ונוכרת בדברים ב ח, מ"א ט כו ודה"ב ח יז.

~אֵילַת השחר~

שם כלי שיר. ד"א (כינור) על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים (כמו שה"ש ו י) הנשקפה כמו שחר. ורבותינו דרשוהו (מגילה טו): באסתר. ומנחם פתר אילת לשון מעוז, כמו (תהלים כב כ) אילותי לעזרתי חושה... [תהלים כב א].

*בת"י לשון מעוז. אילת השחר הוא כנוי לכוכב הבוקר. עיין ירחון תלפיות (מירסקי) כרך ח חוברת א-ב ניסן תשכ"א עמ' 108. מגילה ד ע"א ד"ה אקרא. ראה אילה, שחר

~אֵיִם (א)~

*ראה אי ג, איה ג, איפה

~אֵיִם (ב)~

אים – אימה [חבקוק א ז], אֵימָה כנדגלות – אימתך... [שה"ש ו ד], איומה [שם י].

*ראה אימה, אימתא

~אימא, אימר~

*משמע "אמור", כגון אימא סיפא – אמור את הסוף.

~אימא שלום~

אימא שלום (דביתהו דר"א, אחתיה דר"ג) – כך שמה... בת נשיאים היתה והם מבית דוד [ב"מ נט].

~אימאום~

(איטליז של) אמאום – שם מקום [חולין צא].

~אֵימָה~

שאינו יולד [ערו' מז], דוכרניתא דלא ילדה, לשון איל זכר מן הצאן [יבמות יב. ב"מ סז. עפ"י כתובות יא], דוכרניתא דלא ילדה, שממעי אמה נבראת כך ואין לה סימני אשה לא דדים ולא שערות וקולה עבה [סוטה כד]. אין לה סימני נערות [קדו' ד]. איילונית מבטן אמה לקויה היא ולא חזיא (להריון) [סוטה כה: ד"ה אבל איילונית], שאינה יולדת [דברים כה ו, נדה מז]. שאין לה סימני נערות לעולם ואינה יולדת, לשון (כתובות יא). איל זכר – דוכרניתא דלא ילדה [כתובות לה].

~אֵילֹת (א)~

*ראה איל ג

~אֵילִיָא~

קינה מתרג' איליא – [יואל א ח]. קינה, כדמתרג' (ירמ' ז כט) ושאי על שפים קינה – וטלי על נגדין איליאי [ערכין יא]. אמרינן בערכין (יא: יב). פי' איליאי קינה, שכן ת"י בן עוזיאל (יחז' כח א) שא קינה – טול איליאי, וכמו (יואל א ח) אלי כבתולה חגרת שק, שפירושו קונני ובכי [תענית כט. עיין בתוס' ד"ה וישב].

*לפי ר"ב אשכנזי בגליון (תענית) אין זה מרש"י אלא הוספה בגליון. בשו"ת איתן אריה סימן צ"ג נשאל על מה שכתב האור החיים בפרשת בשלח טז טו עה"פ ויאמרו איש אל אחיו מן הוא ומאמצעות זה נפל אליא בפייהם וכו'. ועונה שהכוונה לקינה כפירש"י. מובא בערוך ערך אלייה ובערך אלית. ובירושלמי מגילה פ"א ה"ט: סורסי לאליא – לשון אללי (מיכה ז א, איוב י טו). ראה רות רבה ב יז: אל בנותי – אללי בנותי. בקינות נמצא אאלה אתי שמים – אשתף השמים באבלי. והכוונה בנפל אלייא בפייהם רומזת שהיה בזה מעין נבואה, כמו ברכות נה ע"ב: השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו ה"ז נבואה קטנה. ראה אלה ה, אלי

~אֵילִם (א)~

*שם מקום, התחנה השניה של בני במדבר (שמות טז א, במדבר לג ט).

~אֵילִם (ב)~

וְאֵילָמִי (בפסוק: ואילמו) – ואולם השער [יחז' מ כב, מו ב], אולמו של שער [שם מ לא, ע"ש פסוק טז]. אילמות (בפסוק: אַלְמוֹת) – ארוולו"ץ (קמרונות) בלעז [יחז' מ ל]. *ראה איל ב, אולם

~אֵילִמָא~

*קיצור של "אי לימא", כלומר אם יאמר.

~אֵילָן~

אין לבוא – אין דרך ארץ לבוא [אסתר ד ב]. אין להשיב – אין נאה להשיבו [אסתר ח ח].

אינו מברך – אינו צריך לברך [ברכות יז]; אינו מזכיר – אינו צריך להזכיר [שבת כד], אין מברכין עליו – אין צריך שיברכו לו אחרים [ברכות יח], אין מחזירין על האור – אם אין לו אור אינו צריך לחזור אחריו [שם נג]; אין מביאין – אין צריך להביא [ב"ב כו]; אין עומדין – אין צריך לעמוד [מו"ק כד], אין ממתנין – אין צריכין להמתין [גיטין נט]; אין פודין – אין צריך לפדותו [ב"ק יא];

אינו נמכר – כלומר שאין אדם קונהו [ערכין ו]; שאינו מעמידה – כלומר שאינו רגיל להעמיד [שבת קא]; אין רוחצין – כל' אין נוהגין לרחוץ [פסחים נא]; אין ממירין – (כלומר) אם המיר אינו תמורה [זבחים ה]; קרקע אינה נגזלת – כל' אינה קנויה לגזלן בשום יאוש, דלעולם בחזקת בעליה היא [סוכה ל]; קרקע נגזלת – כל' יש על הקרקע תורת גזל כשאר מטלטלין לעמוד בחזקת הגזלן [סוכה לא]. אין בודקין – אין סומכין על בדיקה זו [חגיגה כה]; אין מעלין – אין מניחין לעלות [ע"ז כו]; אין מאכילין – כל' אין מניחין אותן לאכול [יבמות נו]; אין לו – עיין עליו [דברים כה ה, יבמות כב. עיין תוס' ד"ה בן אין, שם פז. ב"ב קט. שם קטו. קיח. קיט. קיט: קכב. קכו. קכט. קמ:]; אין לי לפרש – איני יודע לפרש [יומא מא: זבחים יג. בכו' כב];

אין אמונה בכותי (נ"א בעכו"ם) – אין ישראל רגילים להאמין בהם [חולין קלג]; אין בילה – אין סומכין על כך, שיש לומר לא נבלל יפה [ר"ה יג]; אין שם בקיאי – כל' אין בקיאותן כלום [יומא פג]; אין להם ירושה – כל' אינה ירושה, דלא יצטרכו לרשתה [נדה מו]; אינה לשחיטה אלא לבסוף – אין שחיטה נקראת אלא לבסוף [ב"ק עב]; אין השחיטה קרויה שחיטה אלא בסופה [חולין כט]; אין מינין באומות עכו"ם – כל' אין תורת מין על מין נכרי (נ"א עכו"ם) [שם יג]; אינה משנה – לא נשנית מעולם בבית המדרש [ביצה יב]; אין שלום בעירך? – אין דרך ליתן שלום בעירך? [שבת פט];

אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה (כתובות כב ע"ב), אין מבטלין איסור לכתחילה (ביצה ד ע"ב), אין שוטה נפגע (שבת יג ע"ב).

~אין, איני (ב)

#א. ואין יש פה – ואם... [ש"א כא ט].

*לפי הרד"ק ושאר מפרשים ענינו כמו אין בצירי, כלומר האין יש, היש, והוא לשון שאלה. וכן בתרגום השבעים. אך ת"י אין - אילו.

חובק ידי באצבעותיו כאדם המצטער מאימת רבו [שבת י]. אמים – פחד [איוב כ כה]. מתורגם דחילא [תהלים סה ב, דניאל ז יט, בהיפוך].

לעולם אימת הגבוה על הנמוך [דברים לב מ בשינוי, שם לג כז, קהלת ה א, בשינוי].

*בכלים פ"א מ"ו מובא הכוש והאימה, והוא המקל שמלפפים עליו את חוטי השתי או הערב, פקעת חוטים נקראת אימא. מ"מ: ברא' ט ב, דברים יא כה, לב כה, ישע' כו ג, שם לג יח, ירמ' נ לח, יחז' כא כ, איוב לו כד, שם לט כט, משלי כה יא, שה"ש ו ד, שם י איכה א כ, דניאל א ד, דה"א טז כט, שבת עז ע"ב בגמרא: חמש אימות הן. ראה אים ב, אימים, זעוה, חיל א, חרג, חת, חתה, חתת, נחר, פחד

~אימים

*ראה אמים

~אימוס

*ראה אמוס

~אימורים, אמורים

אימורי פסח – כגון כליות ויותרת הכבד [פסחים צה]; אימורי צבור – קרבנות האמורים בצבור בשבת [פסח' עא]; אימורי רגלים – (מה שאמור ברגלים), עורות של עולות וחזה ושוק של שלמי חגיגה הבאות מחמת הרגל. ומוספי ציבור ושעירי חטאת [סוכה נה];

*אימורים הם חלבים, נתחים ואיברים של הקרבן, הקרבים ע"ג המזבח. בערוך מפרש שנקראו אימורים ע"ש שהם מורים ואדונים על שאר איברים להקריבם לריח ניחוח ועיין בפסחים פ"ה מ"י בפירוש "יכין" סימן ס"ו (העיר לי בני ישראל נ"י). ראה אליה, אמור, חלב א (ב)

~אימר

*שם משפחה עתיקה (ירמ' כ א, נחמיה ג כט). ראה אימא

~אימרא, אימרה

שה [ברכות סב. עירובין נג: נדרים י: – כבש, קדושין נד.], כבש [ב"ק טו]; טלה [כתובות מא: תמורה כד:]; *עיין בערוך ערך אמר א. ראה אמרא

~אימת, אימתי

לעולם אימתי לפרש הוא (בא) [סנה' כה].

*ראה מתי

~אימתא

אימתא – (לשון) ירא [שבת קכב]. אימתא דבעל – יראה (מבעלה) [סוטה כה].

~אין, אין (א)

מאין ולאין – מאין תבוא ואין לבך טרוד [חגיגה טו].

#ב.אודאי [חולין קלו. – הן]. אמת [כתו' יד. סט].

#ג.א.היאך [ב"ב מח:].

@אין זה לשון נחותא ואיני זה לשון תמיה ושאלה ביחד כגון : וכי כך הוא?

~אין (ג)

שם חכם [ביצה לז:].

~איסטוונית

(רחבה) שלפני החנויות, שיושבים שם סוחרים [שבת

ו. עיי"ש ז ע"א ד"ה אטו].

*בפסחים יג ע"ב נאמר "איסטוונית, סטיו לפני מסטיו". עיין בערוך ערך אסטווא א, ב.

~איסטומכא

*ראה אצטומכא, איסטומכא

~איסטטית

כת של עדות סרה וסטיא... נטלו עצה ביניהם להזים

את כל הבא להעיד עליו [מכות ה.].

*בתוספות ד"ה איסטטית, מציינים לגרסת האלפס שזה לשון סטיס (כך גורס הרש"ש, והמהרש"א גורס סטים) וז"ל : וכי זו יורה של איסטטיס, שכל הנוגע בה יצטבע. ראה אנפוריא, אפותיקי, אפיקטוין, גרתקון ועוד, שבהם רש"י דורש כעין נטריקון לקרב מלה זרה לשורש העברי.

~איסטטיס

*ראה סטיס

~איסטמא

*בגמרא שבת נו ע"ב נאמר : מאי איסטמא? א"ר אבהו ביזיוני. מאי ביזיוני? אמר אביי אמר רב כליא פרוחי. ת"ר ג' דברים נאמרו באיסטמא... עיי"ש. עיין בערוך ערך כל ב, פרח ב, אסטמא ב. +מ"מ : תוס' שבת נו ע"ב ד"ה אין בה, ד"ה ואינה. ראה כליא פרוחי

~איסטנדרא

שלטון [גיטין פ:].

~איסטניס

אדם מעונג ומפונק [ברכות טז:], מעונג [פסח' קח:], מפונק ואינו יכול לעשות מלאכה [סוטה יא.], דעתו קצרה [חולין קז: בהיפוך]. מי שדעתו קצה ולבו נמאס בכל דבר מגונה שהוא רואה [ב"ב קמה:]. דעות בני אדם חלוקות באיסטניסות של מאכל ומשתה. יש שהוא אסטניס וקץ במאכל מחמת מיאוס, ויש שאינו אסטניס כל כך ויש שאינו איסטניס כלל... [גיטין צ. עיי"ש]. נרי דעת [חגיגה כב: בהיפוך].

*עיין בערוך ערך אסטניס וערך איסטניד. +מ"מ : שבת סא ע"א ד"ה לשום. ראה אנין, דעת, נקי, פנק

~איסטרטיגי

שרים... נציבים ומצב פלישתים (ש"א יג כג, מ"א ד ה)

מתרג' איסטרטיגי [ב"ב קמג:].

*ראה בולי

~אינבא, איניבא

#א.איניבא – תולעת. ל"א כי אנבא, לינטר"א (ביצת

כינים) בלעז [תענית כב:].

#ב.איניבא – איניבא (בדפוס אינב"א עם גרשיים וזו ט"ד כי אינו לעז) בלשון ארמי, לינטר"ש (בצי

כנים) בלעז [ע"ז ג:]. לינטר"ש בלעז [נזיר לט:].

*ראה בימה, יניבא כנה

~אינדרונא

חדר אפל [ב"ב ז.], חדר שמשימין בו מת והיה מונח

שם עד שלא נקבר [מגילה כו:], קמבר"א (חדר)

[מנחות לג:].

*בחדר משכב (שמות ז כח) ת"א ובאודרון, החדרה (ברא' מג ל) ת"א לאודרון. ראה זיקא, כך ג

~אינומלן

פוישו"ן (שיקוי) בלעז [שבת קלט:].

~איני

*ראה אין ג

~אינך

נופך, קרבונקל"א (אודם) [ע"ז ח:].

*ראה אקדח, נפך

~אינקורי

*ראה אנקורי

~אינשי

אינשי – (אנשים) גדולים [יומא עח:].

~איסור

איסור – הוא איסור גיורא שבא על בת רחל בת מר שמואל קודם שנתגייר ונתעברה הימנו בגיות את רב מרי בר רחל ובתוך כך נתגייר ואח"כ נולד רב מרי... [ב"ב קמט:]. עבדה איסורא – (כלומר) זנתה [ע"ז י:].

*+מ"מ : תוס' שבת קנד ע"א ד"ה ואמר, תוס' יבמות מה ע"ב ד"ה רבא, תוס' קדושין יח ע"א ד"ה כאן, תוס' ב"מ עג ע"ב ד"ה רב, תוס' ב"ב קמט ע"א ד"ה רב, תוס' נדה מט ע"ב ד"ה חדא. ראה אסר ב, רב מרי בר רחל

פיספסים שמשחקין בהם, מירילי"ש (אסימונים למשחק) [נדרים כה.], משחק בפספסין, מירילי"ש (אסימונים, אבנים או כלים קטנים על לוח משחק) [קדושין כא: עיי"ש], חתיכות עץ קטנות שמשחקין בהן [שבועות כט.].
*ראה פספס בובהרה שם.

~איסקרא

*ראה זחל א

~איסקריטין

עשוין כצפיחית דמתרגמין צפיחית (שמות טז לא) אסקריטון, שלשין עיסתן רכה מאד [פסח' לז.].
*מובא בחלה פ"א מ"ד. ראה דובשן, צנתר, צפיחית

~איסר

#א. אחד מכ"ד בדינר. פונדיון – שני איסרין [ב"מ נא: קב.], ב' מסמסות [כריתות י.]. פרוטה של נחושת, איסר האיטלקי – של כסף ודמיו שמונה פרוטות [קדושין ב.]. מעות [תענית יט.], מין מטבע... אחד מכ"ד בדינר [קדו' יב.]. מטבע של כסף [ב"מ נה.].
*עין בשביעית פ"א מ"ב "כר דבילה של ששים מנה באיטלקי" והכוונה לפי הערוך ערך איטלקי לאיסר איטלקי שהיה בימי משה רבינו... ואיטלקי הוא איטליא. עין בשערי תורת בבל לחולין נד ע"ב.

#ב. מצוה קלה שהיא כאיסר – שאין בה חסרון כיס אלא דבר מועט [חולין קמב.], מצוה קלה שאין בה חסרון כיס [דבר' כב ז.].

#ג. המתפלל צריך שיכרע עד שיראה איסר כנגד לבו – שני קמטים אחד מלמטה ואחד מלמעלה וכאיסר רוחב בשר באמצע [ברכות כח.].

~איסרא, איסריא

גבורה ושררה. איסריה – שר כמו (פסח' קיא:) איסריה דעניותא [ע"ז מא.]. איסרא דמזוני – מלאך הממונה לזמן מזונות. נקוד שמיה – לשון נקידו, כמו מנקד חצירו... איסרא דעניותא נבל שמיה... [פסחים קיא.].

~איסתוירא, איסתוורא

קיביל"א (קרסול) המפסקת בין השוק והרגל [יבמות קג.]. מקום חבור השוק והרגל [מנחות לג.], קיביל"א (הלעז מופיע גם בסוף ד"ה פרט לבעלי קבין ונראה שאינו לרש"י) – שאין בה אלא פרק עליון המחברה עם השוק, אבל למטה אין בה פרק אלא מעצם כף הרגל הוא [ערכין יט.]. איסתמרא (במסורת הש"ס מגיה: איסתוירא) – קיביל"א (קרסול) בלעז [בכורות מה.].

~איסטריא, איסטרייא

#א. איסטרייא של מלכים – רחבה שאחורי פלטין ושם היו מטיילים תמיד [ערובין כו.].

*במנחות קג ע"ב נאמר: מעשה והיו נוחרין ערודאות לאריות באיסטריא של מלך... ובשערי תורת בבל מביא נוסחאות שונות: בסתריא, באיסטריא... ונראה שצ"ל "באיצטדין של מלך". עין בערוך ערך אצטגנין.

#ב. חיילות של בית דוד שהיו באים בחלוקה חודש בחודש וחוזרין חלילה, והוא לשון איסטריא, וכותבין בשמות משפחת פלוני ופלוני בחדש פלוני, והיו זהירין לייחסן מכל מום שתסייעם זכות אבותם במלחמה [קדושין עו.].

*ראה פלטיא

~איסטרידא

כמין טבעת שעושין מן עקל או מן רצועה בנקב שבראש הספינה, ואותו קשר מתקיים, וכשרוצה להעמידה (בדפוס וילנא: להעמידו) קושר רצועה באותה טבעת ומעמידה בה... [שבת קיא.].
*עין בערוך ערך אסתדירא. ראה זמס, עקל

~איסטרמיטא

+מ"מ: יחו' מא כד.

~איסי בן יהודה

*עין בספר אישים ותקופות מר' מרדכי הכהן (ירושלים תשל"ז) עמ' 122 על תולדות התנא איסי בן יהודה ומדוע היו לו כמה שמות, וכן בספר חקרים מר' ברוך ישר (שליכטר) עמ' מ"א על הצופנים שבתלמוד.

~איספורק

שם מקום [תמורה ל.].

~איספקא

איספקא דכספא – כלי (מין כוס) [גיטין יד.].

~איסקוטלא, אסקוטלא

#א. תמחוי [מו"ק כז.].

#ב. אסקולא אפואאי – מדביק אצבע צרדה עם הגודל ומכה בצפורן האצבע [תענית כה.], איתקוטלי (בגמרא ובד"ה ברש"י נדפס בטעות איתקוטלי, וצ"ל איסקוטלי) – מכת אצבע צרדה, מדביקה בגודלו ושומטו ומכה בצפורנה [ע"ז כח.].

*ר"ח מפרש: כשכופף אדם אצבעו על בהונו ושומט אותה בכח ומכה את חברו נקראת המכה אסקוטלא.

~איסקונדרי

איסקונדרי (זו גרסת הערוך, אך בגמ' איסקומדרי) –

*בן גלעד בן מכיר בן מנשה (במד' כו ל). ראה אביעזר

~אִיפָה (א)

#א.שֶׁלֶשׁ סֵאִין, וְהִסָּאָה שֶׁשָׁה קִבִּין, וְהִקָּב אַרְבַּעַה לִּוְגִין, וְהִלֹּג שֶׁשׁ בִּינִים [שְׁמוֹת טַז לו, פִּסְחִים מַח:], שֶׁלֶשׁ סֵאִין [ש"א א כד, יִשְׁע' ה י, יִחִז' מָה כג, עֵי"ש, עֲרוּבִין פֶּג: קְדוּשִׁין מו: חוֹלִין קֵלָה: קִלְז:]. שֶׁלֶשׁ סֵאִין, ע"ב לִוְגִין [ב"מ מ:ט], שֶׁלֶשׁ סֵאִין... י"ח קִבִּין... ע"ב לִוְגִין... [חוֹלִין קֵלָה: ד"ה כד], שֶׁלֶשׁ סֵאִין, עֲשֶׂרָה עֲשֶׂרֹנוֹת, עֲשֶׂרָה עֲוֹמֵרִים [מִנְחוֹת עו: ד"ה שְׁתֵּי אִיפּוֹת, שְׁבוּעוֹת טו:]. אִיפָה – הִיא מִדַּת הִיבֵשׁ, הֵינן – זֶה הִיא מִדַּת הַלֵּחַ [וִיקָרָא יט לו]. שְׁשִׁית הָאִיפָה – יְרוּשְׁלַמִּית הִיא חֹמֶשׁ שֶׁל מִדְּבָרִית, וְהֵן שְׁנֵי עֲשָׂרֹנִים... [יִחִז' מו יד]. מִדָּה קִטְנָה [עֲמוּס ח ה]. [מִין מִידָה] שְׁמוּדִין בַּה [זְכָרִיָּה ה ו].

*אִיפָה בִּיבֵשׁ הִיא בַת בִּלְחָ. בְּשָׂרִשׁ לִרְד"ק מוֹבָא בַּעֲרֵךְ אִיפָה. +מ"מ: יִחִז' מָה י, יֵא, כִּד, עֲמוּס ח ה ד"ה לַחֲקִטִּין, מִיכָה ו י ד"ה וְאִיפָה רֹוֹן, קְדוּשִׁין מִט ע"ב ד"ה הָאִיפָה. רָאָה אִיפָה, בִּיצָה א, בַּת ב, גִּרְבָּה, הֵינן, אִיפָה, חֲמֹר ב, כֹּר ב, כֹּכַר, לֹוֹ, מִשׁוּרָה, סָאָה, סֵלֶת, עֲמֹר א, עֲשָׂרֹן, קֶב, קוֹרְטוֹב, רִבֵּעַ ב, תוֹמָן, תִּרְקָב #ב.אִיפָה – זֶה יִצֵּר הָרַע [סִנְה' כד]. הָאִיפָה – לַעֲזִיל מִינְיָה כְּתִיב [זְכָרִיָּה ה ח] זֹאת הָרַשְׁעָה וְיִשְׁלַךְ אוֹתָהּ אֵל תוֹךְ הָאִיפָה, (זֶה) יִצֵּר הָרַע שֶׁנִּמְסָר בִּידֵם הַשְּׁלִיכוּ בְּתוֹכָהּ, כְּדָאֲמַרִּין בְּסִנְהֶדְרִין (סד). שְׁדִיּוּה בְּדוּדָא דֶאֱבֵרָא, וְאֵלּוּ שְׁתֵּי נָשִׁים נִשְׂאוּ יִצֵּר הָרַע שֶׁל חֲנוּפָה וְגִסּוֹת הָרוּחַ, כְּדִכְתִּיב (שֶׁם פִּסּוֹק ט) וְרוּחַ בִּכְנַפֵּיהֶם, הִיא גִסּוֹת הָרוּחַ. וְחֲנוּפָה נִרְאָה בְּעֵינֵי דְדִיִּיק לִיָּה מִכְנָפֵי הַחֲסִידָה (שֶׁם) שְׁעוּשָׁה חֲסִידוֹת עִם חֲבֵרוֹתֶיהָ, כְּדָאֲמַר בְּאֵלּוּ טְרִיפּוֹת (חוֹלִין סג:) [קְדוּשִׁין מַט:]. הָאִשָּׁה שְׂאֵתָה רֹוֹאָה בְּתוֹךְ הָאִיפָה הִיא מִדַּת דֶּרֶךְ הָרַשְׁעָה [זְכָרִיָּה ה ח].

*עֵינִין בִּירְחוֹן הַמַּעֲיִין כִּרְךָ נ ג"ב עמ' 35 מֵאֲמַר אִימָא לִי אִיזִי וְאֲמַרִי לָה כְּדִי. אִיפָה (בְּנוֹ שֶׁל רַחְבָּא) – עֵינִין עֵיפָה

~אִיפָה (ב)

אִי פָה [אִיּוֹב ל ח ד]. אִיפּוּא – אִיָּה פָה, מִי הוּא וְאִיפּוּא הוּא [בְּרָא' כז לג, עֵי"ש בְּרָאב"ע הַהֲבִדֵּל בֵּין אִיפָה לְאִיפָה]. אִיָּה פָה [בְּרָא' כז לז, מַג יא].

*רָאָה אִים, אִפּוֹ, פָּה ג

~אִיפְכָא, אִיפּוֹן

מִשְׁנָה הִנֵּהפַכְתָּ לְשָׁנֵי צַדִּים [כְּתוּבוֹת מַח:], דְּבַר שְׂאִינוֹ [קְדוּ' מו:].

~אִיפְרָא

אִיפְרָא הוֹרְמִיז – כִּךְ שְׁמָה, אִיפְרָא – חָן, יוֹפִי שְׁדִים הִיָּה לָהּ [תַּעֲנִית כִּד:], נִכְרִית הִיתָה וְכֵן שְׁמָה, וְאִעֲפ"כ

*מִכָּאן לְכַאוּרָה יִשְׁנָה רָאִיָּה חֻזְקָה שְׁשׁוֹק בְּאִדָם הוּא הַחֲלֵק הַתַּחֲתוֹן שֶׁל הָרֶגֶל. בְּאִיּוֹב כג יא נֹאמַר "בְּאֲשָׁרוֹ אֲחֻזָּה רִגְלִי" תַּרְגוּם "בְּאִסְתוּרִיָּה אֲחֻדַּת רִגְלִי", (אֵךְ רִש"י מִפְרֵשׁ בְּמַעְגְלוֹ...). עֵינִין בַּעֲרִיךְ שֶׁהוּא עֶצֶם הַיּוֹרֵד מִן הַשּׁוֹק עַד הָעֵקֶב... רָאָה יִתְד, מְגוּד, נֶגֶד, קֶרְסֶל, רִגְלָא, שׁוֹק

~אִיסְתוּמְכָא

אִנִּי שְׁמַעְתִּי אִיסְתוּמְכָא (אִישְׁטוּמ"ק, פִּי הִקִּיבָה. עֵינִין בְּא"ה) בִּלְעַז, וְאִינִי יוֹדַע מֵהוּ [חוֹלִין נ:]. *רָאָה אִצְטוּמְכָא

~אִיסְתִּירָא, אִיסְתִּירָא

סֵלַע מְדִינָה, שְׁמִינִית שְׁבַסְלַע צוּרִי, דִּהֵינּוּ חֲצִי דִינָר [שְׁבַת קִיט. גִּיטִין מָה: קְדוּ' יא: ב"מ קב: ב"ב קה:], סֵלַע [סוֹכָה כב: כְּתוּבוֹת סד. קה. גִּיטִין נח. ב"מ פה: ב"ב קסז. חוֹלִין קה:], אִיסְתִּירִי זוּזִי – סֵלַעִי מְדִינָה (הֵם) סֵתָם אִיסְתִּירִי, סֵלַע צוּרִי (הוּא) אִיסְתִּירִי זוּזִי, סֵלַע מְדִינָה (הוּא) שְׁמִינִית שְׁבַסְלַע צוּרִי דִּהֵינּוּ חֲצִי דִינָר [גִּיטִין יד:], אִיסְתִּירָא סוֹסְרִיתָא – סֵלַעִים מִיּוֹשְׁנִים [בְּכּוּרוֹת מַט: עֵי"ש בְּתוֹס' ד"ה רַבִּי חֲנִינָא], אִיסְתִּירִי פְּשִׁיטִי – אִיסְתִּירִי, סֵלַעִי מְדִינָה שֶׁהֵם פְּשׁוּטִים וְקָלִים, אִיסְתִּירִי סֵתָם הֵינּוּ סֵלַעִין צוּרִי, שֶׁהִסְלַע אַרְבַּע דִּינָרִים, וְאִיסְתִּירִי פְּשִׁיטִי הוּא סֵלַע מְדִינָה, שְׁמִינִית שְׁבַסְלַע צוּרִי דִּהֵינּוּ חֲצִי דִינָר, כְּדָאֲמַרִּין (ב"ק צ:). אִיסְתִּירָא פִּלְגָא דְזוּזָא וְקָרִי לִיָּה הֵתָם סֵלַע מְדִינָה [חוֹלִין מו:]. אִיסְתִּירָא בִּלְגִינָא קִישׁ קִישׁ קִירָא – סֵלַע אֶחָד בִּלְגִינָא (רָאָה לִגוֹן) מִתְקַשְׁקֵשׁ וּמִשְׁמִיעַ קוֹל, וְאֵם הִיָּה מִלָּא סֵלַעִים לֹא הִיָּה מִשְׁמִיעַ קוֹל [ב"מ פה:].

*אִיסְתִּירָא הִיא סֵלַע צוּרִי שֶׁהוּא אַרְבַּעַה זוּזִים וְנִקְרָא סֵלַע מְדִינָה שֶׁהוּא חֲצִי זוּזָא דִינָר. נִקְרָא ג"כ טְרַעֲפִיק וְרֹבַע שְׁקֶל (וְנִכְתַּב בְּצוּרוֹת שׁוֹנוֹת עִם וּבְלִי י'. בְּקְדוּשִׁין יא ע"ב נֹאמַר עֲבִידֵי אִינְשֵׁי דְקָרוּ לְפִלְגָא דְזוּזָא אִיסְתִּירָא. בְּסוֹכָה כב ע"ב תוֹס' ד"ה כּוּזָא, ר"ת מִשְׁיָג עַל רִש"י שֶׁאִיסְתִּירָא הוּא חֲצִי זוּזָא, וְלִכְּן מִפְּרֵשׁ אֵת הַגִּמְרָא בְּאוֹפֶן אַחֵר, עֵי"ש. עֵינִין בְּרָא"ש שְׁכּוֹתָב עַל דְּבָרֵי ר"ת: וְאִע"ג שֶׁאִיסְתִּירָא פִּלְגָא דְזוּזָא, אִפְשָׁר דְאִיסְתִּירָא מִטְּבַע נַחֲשֶׁת וְרַחֵב יוֹתֵר מִזּוּזָא, וְכֵן מִצָּאֵתִי כְּתוּב בְּשֶׁם ה"ר יִשְׁעִיָּה ז"ל. גַּם ר"ח מִפְּרֵשׁ "כְּאִיסְתִּירָא" שֶׁהוּא יוֹתֵר (רַחֵב מִזּוּזָא). רָאָה טְרַעֲפִיק, פְּשׁוּט, רִבֵּעַ ב, שְׁקֶל

~אִיסְתִּלְגִּינִית

שֶׁם חֲבוּרָת מְלָאכִי חֲבִלָּה [בְּרִכּוֹת נא:].

~אִיסְתִּמְרָא

*רָאָה אִיסְתִּיּוּרָא

~אִיסְתִּנְדִּירָא

שֶׁלְטוֹן [קְדוּשִׁין עב:].

~אִיעֲזָר, אִיעֲזָרִי

#א. בית גדול למדור הסוסים (בע"י למאכל הסוסים), מריקליציא"ש (אורוות. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [סנה' כא:].

#ב. עשוין אצטבלאות – נטועים שורות שורות ונאה לשבת שם [ערר' כד:].

@ר"ח מפרש שעיקר המילה היא ארוות סוסים בלשון יון. עיין בערוך ערך אצטבלא וברלב"ל מסביר שלפני רש"י היו שלש מסורות נוסח לדברי ר"י. ראה ארוה, מסגרת

~איצטגנינות, איצטגנינים,

אצטגנינות – חכמים וחוזים בכוכבים ויודעים בחכמת המזלות [סוטה לו:], חוזה בכוכבים [ב"ב טז:], חכמת המזלות [שבת קנו:], להיות בקי בהליכות המזלות ותחילות השעות [יומא כח: עיי"ש ד"ה איצטגנינות שמדובר באברהם]. אצטגניני דוד – בעלי אגרופים שלו, שעל ידם הוא נלחם ויוצא ובא על פיהם. איצטגנינות דכל הש"ס לשון מזלות וחוזים בכוכבים, והנך קרי הכי משום שהיה דוד נסמך עליהם ועושה על פיהם והולך אחר דבריהם [סנה' מט:]. איצטגניני בבל היו חוזים בכוכבים... [ישע' מד כה:]. אצטגנינים – אינן רואין אלא סימן אבל לא פירושו של כל דבר [סוטה יב:].

*הערוך (ערך אצטגנין) מפרש בקי בחכמת המזלות ויודע לכוין השעות. +מ"מ: ברא' טו ה ד"ה ויוצא, במד' כ יג, ישע' י לב. ראה אצטגנינות, בדא, בדים, זנב, ב, חוזה, א, חרטום, מזל

~איצטדייא, אצטדין

איצטדייא – מקום שעושים שם איצטדנית שור (מלחמת שוורים), כמו (ב"ק לט.). שור האיצטדין, (לפי הב"ח – שור שהוא) מנגח והורג אנשים ושחוק הוא להם [ע"ז טז:].

*הב"ח מגיה שצ"ל איצטדינות. איצטדיאות לשון רבים מביא רש"י בויקרא יח ג. הערוך בערך אצטגנין מפרש מושב ששוחקין לפני המלכים שמביאין בהמות מלומדין למלחמה, כגון אריות ונמרים ונחשים ושורים ומשסין זה על זה להלחם אלו עם אלו וכולם עם אדם ואדם עם כולם. +מ"מ: ויקרא יח ג, ב"ב קג ע"ב ד"ה איצטדינין. ראה איסטריא, טרטיאות, כרקום, נימוס, נמוס, קרקס, שור האצטדין איצטדין – מקום שמנגחין את השור [ע"ז יח: עיי"ש בגמרא], שור האצטדין – מיוחד לנגיחות ומלמדין אותו לכך [ב"ק לט:].

~איצטלא, אצטלית

לבוש [ב"מ יז:], איצטלא דמילתא – טלית של צמר נקי בן יומו שמכבנין אותו למילת, מלבישים (את הכבש) לבוש שלא יתלכלך צמרו [סנה' מד:]. אצטלא דמילתא – מלבוש של מילת [מו"ק כח:]. לבוש כמין חלוק [יומא סח:], טלית [בכורות לד:]. עיין בערוך ערך אצטלית. +מ"מ: תוס' ב"מ קיג ע"ב ד"ה נימא,

היתה משמרת עצמה מגדות וקרובה להתגייר, ואף קרבנות היתה שולחת, ולשון יוני איפרא – חן, כמו (ב"מ קיט.). אפיריון נמטייה [נדה כ:]. אפיריון – חן שלנו [ב"מ קיט:].

*בגליון הש"ס מציין לברא' מט כב: בן פרת - בן חן, והוא לשון ארמי: אפריון נמטיה לרבי שמעון. אבל הרמב"ן כותב שהנ"ן שרשית והוא לשון שבח ורווחא כמו (כתובות נד ע"א) פורנא ליתמי. בגיטין יא ע"א תוס' ד"ה הורמין (י"ג הורמין ויש הורמין) מפרש ר"ת שאיפרא הוא חן מאת המקום, לא כמו רש"י בנדה כ ע"ב ד"ה הורמין... יופי שדים היה לה (ובכת"י: יפה היא ביותר יופי שדים יש לה). יופי שדים הוא תוספת להגדרת חן, כ"כ בב"ב ח ע"א תוס' ד"ה איפרא הורמין מפרש ר"ח דמשמעות הלשון חן מאת המקום, וכן בסנה' לט ע"א ד"ה דהורמין. ראה אפריון, אפרתי, בן פורת, הורמין

~איפרכוס

איפרכי – דוכוס [תענית יח:]. כל איפרכוס הולך אחר מלכו [שבועות ו:]. *ראה איפרכיא, אלקפטא, מלכא, רופילא, רומא, ריש ב, שבור

~איפרכיא, איפרכיה

מלכות [תענית יט:].

*+מ"מ: דברים ג ד. ראה אבטילאות, איפרכוס, ארגוב, טורא, פלך א, פרוור ג

~איתתו

*ראה פתוחי

~איצא, איצה

איצה – שם עשב, וכשהוא לח סוכרין בו נהרות [גיטין סט:]. *ראה אוכמתא, ירוקה

~איצטבא

סטיו שהיה בהר הבית ששם מתקבצים ויושבים בני אדם [פסח' יא:], רחבה של הר הבית היתה מוקפת איצטבאות לישב שם ומסוככת למעלה מפני הגשמים [סוכה מב:], מניחין כלי עליה [זבחים יד:], כסא של בנין לבנים וטיט [ביצה לב:], בנין אבנים [מו"ק י: זבחים לה:], בנין אבנים וטיט [סוכה ד:]. ספסל [סוכה מב:], כסא [פסח' יג: תענית יד:].

*איצטבא עשויה כעין ספסל המחובר לקרקע ומשמשת לשיבה או להנחת חפצים. על האיצטבא בהר הבית היו מניחים את שתי חלות התודה הערב פסח ובהסרתן היה סימן לסוף זמן אכילת חמץ וכן היו מניחים עליה את הלולבים כשיום טוב הראשון של סוכות חל בשבת. עיין בערוך ערך אסטוה ב. +מ"מ: שבת ז ע"א ד"ה בין, עירובין ד ע"ב ד"ה ובא למעטו, יומא מט ע"א ד"ה מעשה איצטבע. ראה אבוורנקא, דוכן, סתיו

~איצטבלא

שם ע"ב ד"ה מהו. ראה אדרת, טלית, מילתא

מידי איריא – וכי ראייה היא זו [פסחים ס.].
*מאי איריא – מה ראייה היא. אי משום הא לא איריא – אינה ראייה.

~איצטרוביל, אצטרובלא

מושב אמת הרחים [כתובות סט.], מושב הרחים שבתוך קליפת העץ שקורין צירק"א (מסגרת עץ לריחיים) [ב"ב כ:], עגול שסביב הריחים, צירי"א בלעז [שם סה.].

*במשנה ע"ז פ"א מ"ה נאמר : אלו דברים אסורים למכור לגויים, אצטרובלין ובנות שוח ופטוטרות ועיין שם יד ע"א ד"ה בפטוטרותיהן.

~איצצא

#א.טעם הקרוב להחמיץ, איגרו"ר (חמיצות) בלעז [כתובות ק:].

*ראה קיוהא

#ב.דוחק [ב"מ מ.]. אגב איצצא – כשנפל עליהן דחקן [ברכות לג.], שדוחקן כשעומד עליהן [יבמות קכא:]. דאתי בתר איצצא – לאחר שהתחילו להתחמם ודחקו זה את זה... [שבת קמד:].

~איצרא

איצרא דכרתי – סחיטת כרישין [גיטין סט:].
*ראה עצר

~איקטורין

*+מ"מ : שמות יד ה

~איקונין

*ראה זיו

~אירא, אירה

צמר או צמר גפן שסותם בו פי הקנה, לאחר שהניח בתוכו פקעיות הערב, ומשייר בנקב מלא חוט לארוג וזורקן לקנה והפקיע מתגלגל (נראה שצ"ל והפקעת מתגלגלת) לתוכו ולצאת אינה יכולה שנסתם הנקב [שבת יא:], לסתום פי קנה שפקעת הערב נתונה בו [שם עט.]. אירין – דרך הגרדי להניח צמר בקנה של ערב כדי שלא יצא הערב מן הקנה לכאן ולכאן [ב"ק קיט:].

~אירוס

(טבלא דחד פומא), זוג של ענבל אחד שמקשקשין בו לשיר בבית המשתאות [סוטה מט:], זוג המקשקש [גיטין ז. נדה סא:].

*ראה ארוס

~איריא, איירא

~אִישׁ, אנשים

#א.איש – גבור [שמות טו ג, – מ"א ב ב:], כל איש שבמקרא לשון גבור, גדול בגבורה, ב"ר (גבר. חסר בדפוס) [משלי יח ד], רוח איש – רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה [שם יח יד]. בחור בכחו, גבור [ע"ז יט.]. אדם – הקטנים, איש – הגדולים והגבורים, אנשי החיל [ישע' ב ט]. אדם גדול [שבת יב:]. אנשים – גבורים ויראי חטא... ד"א שיודעין לבטל כשפים... [שמות יז ט].

#ב.איש – אדוני [יומא יח. וכן ע"ב]. אישי – לשון אישות וחייבת נעורים [הושע ב יח]. אישים – לשון אשה... [יומא עא.]. לשון אישות ונישואין [כתובות עא:]. כל איש ואישך מתורגמין בעל [שמות טו ג]. איש האדמה – אדוני האדמה, כמו (רות א ג) איש נעמי [בראשית ט כ].

*הרמב"ן בבראשית משיג על הדוגמא שמביא רש"י מרות, שכן איש נעמי (שם) משמעו לשון אישות... עיי"ש. אך בשמות טו ג ד"ה ה' איש מלחמה מפרש רש"י : בעל מלחמה, כמו איש נעמי, וכל איש ואישך מתורגמין בעל, וכן (מ"א ב ב) וחזקת והיית לאיש, וכן ב"ב קיג ע"ב ד"ה אמר קרא איש - דמשמע בעל. ראה אומה, אנוש, בעל

#ג.בן י"ג מצינו שקראו הכתוב איש [נזיר כט:]. אין איש פחות מ"ג שנה [דה"ב כ].

אין בו סימן עליון, שאין בו סימן דדים משתנים [נדה מח:]. איש לפי מה שגופו ארוך יש לו ד' אמות באמתו הארוכה [ערובין מח.]. אנשים – בחורים [ש"א ב לג, עיי"ש].

#ד.בעל הבית [סוכה נב:]. מעם איש – (ת"י) מלות בעלה [ש"ב ג טו].

#ה.מלאך [זכריה א ח]. גבריאל, שנאמר (דניאל ט כא) והאיש גבריאל [שמות לז טו]. אנשים – מלאכים [ברא' יט א בהיפוך].

#ו.אנשים – נביאי ה' [ישע' ז יג], איש אלהים – נביא ה' [ירמ' לה ד], עדו [מ"א יג א], אלקנה [ש"א ב כז], י' נביאים נקראו איש האלהים והוא (אלקנה) אחד מהם [ערובין יח:].

*יואלו השאר : משה רבינו (דברים לג א, תהלים צ א), שמואל (ש"א ט ו), דוד (דה"ב ח יד), שמעיה (מ"א יב כב), עדו (מ"א יג א), אליהו הנביא (מ"ב א יג), אלישע (מ"ב ל ט), מיכיהו (מ"א כ כח), אמוץ (דה"ב כה ז - ט).

#ז.אנשים – חשובים, כמה דאת אומר אנשים חכמים וידועים [ש"א א יא]. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות [במד' יג ג, ראה אנוש]. דתן ואבירם [שמות ב

יג, ה כ, טז כ],

*בזכירה יג ד נאמר "אדרת שער" ורש"י מפרש - כן דרך מסיתים ומדיחים, מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם. +מ"מ : ברא' מו ו, תהלים לו טז. ראה אדם, גבר א, בעל, ותיקין

#ח.איש - זה משה [שמות יח ז]. בני איש - בני אברהם יצחק ויעקב הקרוים איש... [תהלים ד ג]. בני איש - בני אברהם יצחק ויעקב הקרויים איש [תהלים ד ג]. איש - יש בפסיקתא שזה דואג, ואינו מיושב על לבי [ש"ב א א].

#ט.אנשי חזקיה - היינו תלמידי חזקיה [סנה' קא:].

איש האדמה - היינו אדם הראשון [סנה' ע.].

איש אויל - אלו מלכים... אחז ואמציה... אינן יראים מלפניו (כלומר מה) ואינם חתים לחזור למוטב [סנה' קג.].

אנשים אחים - קרובים. ומ"א דומין בקלסתר פנים [ברא' יג ח].

איש אמונים - המבטיח ועושה [משלי כ ו].

*ראה אמונה, אמנה

אנשי אמת - בעלי הבטחה, שהם כדאי לסמוך על דבריהם [שמות יח כא. במכילתא - בעלי אבטחה].

איש אמונים - המבטיח ועושה [משלי כ ו].

*עיין תהלים לא כד, שמות יח כא ברמב"ן. הרמב"ם בהל' סנה' פ"ב ה"ז כתב : שיהו רודפים אחר האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העול.

איש ואשה - +מ"מ : סוטה יז ע"א ד"ה שכינה ואילך.

איש האשכולות - %ראה אשכול

אנשים בוערים - מנהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית [יחז' כא לו].

איש בוש (בפסוק : ב'שת) - לא מפיבושת שמו אלא איש בוש שמו, ולמה נקרא שמו מפיבושת? שהיה מבייש פני דוד בהלכה - היה בוש לדוד שפעמים שהיה טועה והוא אומר לו טעית [ברכות ד. עיין יבמות עט ע"א תוס' ד"ה אדמוני].

*בן שאול, ונקרא גם אשבעל, נשאר יחיד מאחיו, אבנר בן נר המליכו למלך והיה רבו של דוד. נרצח ע"י רכב ובענה בני רימון. +מ"מ : ש"ב ב ח. ראה אשבעל, מפבשת, מפיבשת

איש הבינים - גבור לצאת ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות [ש"א יז ד].

*ראה פאפי

איש הבירה - %כינוי ליועזר תנא הקדמון (ערלה פ"ב יב).

אנשי בית אב - המשמרה מתחלקת לשבעה בתי אבות כנגד שבעת ימי השבוע, בית אב ליום [תענ' טו:].

איש הבנים - גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות [ש"א יז ד].

איש בנימן - זה היה שאול [ש"א ד יב].

איש בער - אנשים בוערים - מנהיגין עצמן בשגעון

לחבל ולהשחית [יחז' כא לו].

איש בריא - (ת"י) פטים [שופ' ג יז].

איש בשת - %+מ"מ : ברא' לו לא, ש"ב ב ח, סנה' כ ע"א ד"ה ששה. ראה אשבעל

אנשי הגבול - %ראה גבול

אנשים גדולים - %ראה דקנא

איש דברו - איש עצתו [ירמ' כג לו].

איש דמים ומרמה - זה עשו וזרעו [תהלים ה ז].

איש הוד - %בדה"א ז יח נאמר "ואחותו המלכת ילדה את איש הוד ואת אביעזר ואת מחלה". היחוס לא ברור ויש סוברים שהוא נין של פרץ בן יהודה, ויש סוברים שהוא נין של מנשה.

איש הולך רוח - איש שקר [מיכה ב יא].

איש הר הבית - שר הר הבית [תמיד כז:].

איש זר - לוי וישראל [ויקרא כב יב].

+מ"מ : במד' יז ה, שם כו ז.

איש זרוע - איש שמניף זרוע [סנה' נח:].

+מ"מ : איוב כב ח

איש חונן - %+מ"מ : חולין פד ע"ב ד"ה טוב, תהלים קיב ה

איש חי - איש זריז וחשוב, כמו (ש"ב כג כ) בן איש חי רב פעלים, חי ומזורז בעל מעשים [ש"א כה ו].

*ראה בן איש חי

איש חיל - בקי באומנותו [ברא' מז ו], לא בכח ולא במלחמה, אלא כאדם שאומר פלוני חשוב וכן (רות ג ב) איש גבור חיל ושמו בעז [דה"א כו ח]. אנשי חיל - עשירים, שאין צריכים להחניף ולהכיר פנים [שמות יח כא. עיין במכילתא]. אלו השוקיים שנשען כל הגוף עליהם [קהלת יב ג]. בן איש חיל - דוגמא בן בליעל... [דה"א יא כב]. אלו הכהנים שהם גבורים בכח [קהלת יב ו].

*ראה חיל

איש חכם - לרשעה [ש"ב יג ג, עיי"ש במלכ"ם]. זה הקב"ה שנקרא (שמות טו ג) ה' איש מלחמה [סנה' קג. עיי"ש ד"ה בכי].

*ראה איש אויל, איש מלחמה

איש חמה - אדם שאין מעצור לרוחו להאריך חמתו [משלי טו יח].

+מ"מ : מ"א ב ט. ראה גבר

איש חמודות - איש טהור [דניאל י יא].

+מ"מ : סנה' צח ע"ב ד"ה אי מן. ראה חמד, לחם

איש חסד - המבטיח לעשות חסד [משלי כ ו], איש שהוא חסיד [משלי יא יז].

+מ"מ : מ"א יא טו, שבת קכז ע"ב ד"ה ה"ג הני נמי, תענית יא ע"ב ד"ה נקרא. ראה חסיד

איש חרמי - איש מלחמתי, לשון חירום, ולשון חירום נופל במלחמה... [מ"א כ מב].

*ראה חרם

איש חשוב - %+מ"מ : ברא' מד טו. ראה אנוש, הלז

איש טוב - יעקב [משלי יד יד], (הוא) הצדיק (שם פסוק טו).

איש יהודי (כינוי למרדכי) – על שגלה עם גלות יהודה... [אסתר ב ה].

איש ימיני – (משבט) בנימין [אסתר ב ה].
*ראה ימן

איש ירושלים – אדם גדול היה בירושלים [שבת יב].

איש כזב – מבטיח ואינו עושה [משלי יט כב].

*ראה אכזב, כזב, כזב

איש לשון – עשו, (שנאמר ברא' כה כח) כי ציד בפיו, צד את אביו בפיו [תהל' קמ יב].

אנשי גזית – %ראה בני לשכת הגזית (ערך בן), גזית

איש מגן – הבא מהר להגן על אדוניו [משלי ו יא].

איש מדבר תהפוכות – הם האפיקורסין שמטעין את ישראל מאמונתם ומהפכים את התורה לרעה [משלי ב יב].

איש מדה, מדון (אנשי מדות) – גדול וגבוה וצריך לתת לו מדה, כגון (ש"א יז ד) גלית גבהו שש אמות וזרת, וכן (ש"ב כא כ) איש מדון, וכן (דה"א יא כג) איש מדה [במד' יג לב], שאר בני אדם אין צריך למדוד, כי אם מאומד יכול לידע [דה"א יא כג], איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למודדו קורוהו איש מדה [שם כ ו]. אנשי מדה – גבוהי קומה [ישע' מה יד]. מחזרח ריב [משלי כו כא].

*ראה מדון ב

אנשי מופת – (ת"י) גברין כשרין למיעבד להון ניסין [זכריה ג ח].

*ראה מופת

איש מזימות – בעל עלילות ורשע [משלי יב ב]. מחשבות עצה רעה [שם יד יז].

איש מחסור – מי שאוהב שמחת משהת תמיד [משלי כא יז].

איש מלחמה – (ה') בעל מלחמות (נ"א מלחמה)... [שמות טו ג], יודע עניני מלחמה וטכסיה וטיב מארב [ש"ב יז ח]. אנשי המלחמה – מבני עשרים שנה היוצאים בצבא [דברים ב טז]. איש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה – להתוכח בתלמוד [סנה' צג: עיי"ש].

*+מ"מ : במד' יב ה, ברכות לב ע"ב ד"ה דרך ארץ, סנה' קג ע"א ד"ה איש חכם. ראה איש חכם

אנשי מעמד – אחד כהנים ולוים וישראלים הקבועין ועומדין ומתפללין על קרבן אחיהם שיקבל לרצון ועומדים לשם בשעת עבודה [תענ' טו:].

*+מ"מ : תענית כז ע"ב ד"ה כאנשי, מגילה כז ע"א ד"ה הואיל. ראה מעמד

אנשי מעשה – בטוח בחשיבותו ועושה מעשים מופלאים... [סוטה מט. עיי"ש ד"ה חפן]. גדולי הדור [פסחים מט: בהיפוך].

*עין אבות פ"ג מ"ט, מ"י

אנשים מרי נפש – כעסנים [שופטים יח כה].

איש מריבות - %ראה ארבה

אנשי משמר – כהנים ולוים העובדים [תענ' יב].

*עין בערוך ערך אנשי משמר

אנשים מרי נפש – כעסנים [שופ' יח כה].

איש מתן – נותני צדקה, מרביצי תורה [משלי יט ו].

איש נבוב – חלול, בלא לב [איוב יא יב].

איש נביא – זה הנביא הוא פנחס (סד"ע פ"כ) [שופטים ו ח].

איש סרים – גבר רב [ירמ' לח ז].

*ראה סרים

איש עני – (כינוי ל)ישראל [תהל' קט טז].

איש עצל – שאינו חוזר על גירסת תלמודו [משלי כד לא].

איש עתי – המוכן לכך מיום אתמול [ויקרא טז כא].

איש עשיר – רב מתחכם (ע"י התלמיד) [משלי כח יא]. אנשים צדיקים – דיינים... וי"ת זכאין בקבליהון [יחז' כג מה].

*בב"ר פ"ל נאמר כל מקום שנאמר איש צדיק פירושו בקי וזריז לקיים מצות בוראו. בברא' ו ט נאמר "נח איש צדיק תמים היה".

אנשים של צורה – חכמים [מור"ק ט].

*עין תענית טז ע"א ד"ה אדם של צורה : בעל קומה שישמעו ויקבלו דבריו להמריך את הלב. +מ"מ : איכה ב י. ראה אדם של צורה

איש צורי – %+מ"מ : דה"ב ב יג

איש רמה – מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות [משלי כו יט].

איש רעים – שיש לו רעים הרבה [סנה' ק:].

אנשים רקים – רשעים [דה"ב יג ז].

איש שדה – כמשמעו, אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות [ברא' כה כז].

*ראה צדה ב

איש שומע – שקבל מה שכתוב בתורה [משלי כא כח].

איש שכל – חכם [עזרא ח יח].

אנשי שחץ - %ראה שחץ

אנשי שלומך – נביאי השקר שאמרו (לצדקיהו) לא תלכד [ירמ' לח כב].

אנשי השם – אנשי שממון ששממו את העולם [ברא' ו ד].

*ראה שם

איש שעיר – בעל שער [ברא' כז יא].

איש תבונה – תלמיד נבון [משלי כ ה].

איש תואר (דוד המלך, שמראה פנים בהלכה) – שמביא ראיה לדבריו [סנה' צג:].

איש תככים – איש מזימות בעל תורה, ורבותינו פירשו (תמורה טז). תלמיד שאמר לרב השניני פרק אחד ומלמדו [משלי כט יג]. בינוני, שיודע שני סדרים

או שלשה [תמורה טז].

*ראה תד א

איש תם – מי שאינו חריף לרמות קרוי תם [ברא' כה כז].

*בתרג' ירושלמי כותב: גבר שלים בעובדוי - אדם שלם במעשיו. באיוב א א (וכן א ח) נאמר שהיה איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע. בתוס' ב"ב טו ע"ב ד"ה בפירוש מביאים את גרסתו של ר"ח האומרת שכל התנאים והאמוראים מודים כי איוב ישראל היה חוץ מרבא.

אנשי תמיד – אנשים המותמדים לכך... [יחז' לט יד].
איש תרומות – איש גאות שאינו חש להיות מתון בדין... [משלי כט ד, עיי"ש].

אנשי התרים – סוחרים התרים בארץ לסחורה [מ"א י טו].

@ברוב המקרים בו מופיע איש בחומש מתרגם אונקלוס "גבר", ובקצת מקומות מתרגם "אנש". כשמדובר רק בגברים מתרגם גבר, אך כשמדובר באנשים ונשים יחד מתרגם אנש. במקרא נזכרים כ-2855 אישים (מתוכם כ-125 נשים). עיין בירחון המעיין כרך כט ג"ד עמ' 33. +מ"מ: תוס' ע"ז יט ע"א ד"ה אשרי. ראה אוש, אדם, ותיקין, מתים

~אִישׁוֹד

*ראה איש הוד

~אִישׁוֹן

כאישון – השחור שבעין, שהמאור יוצא הימנו [דבר' לב י], כאישון – הוא השחור שבעין שהאור תלוי בו ועל שם שחוריותו הוא קרוי אישון, לשון (עין משלי כ כ) חשך, והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד [תהל' יז ח], שחור של עין שהוא דומה לחושך, כמו [להלן ט] באישון לילה [משלי ז ב], באישון (הקרי באִישון) חשך – בהשחיר החושך, כלומר בבוא הרעה [משלי כ כ].

*+מ"מ: משלי ו כג. ראה תבלול, סירה, שחור ב

~אִישׁוֹת

אישות – (לקיחת) אשה ע"י קדושין משמע (כלומר נשואין) [יבמות ב.]. מעשה אישות – בעילה [סנה' קה.]. (כאשר) נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים, אין זו אישות [סנה' קח: עיי"ש ד"ה אישות, ד"ה שלא].

*במק"ק ו ע"ב נאמר: אישות מאי קרא? (דכתיב תהלים נח ט) נפל אשת. ראה אשה ב, אשת, תנשמת

~אִישׁוּי

(ישי אבי דוד ונכתב) מלא אל"ף, כלומר איש גבור חיל [דה"א ב יג].
*ראה ישי

~אִישְׁתָּא

חמה... חמימות [יבמות עא: סנה' קח:]. אישתא – חולי

[יבמות עא:], אישתא צמירתא – חולי שמחממת וקודחת את הגוף [שבת סז.], חולי שקורין מלוי"י (מלוי"ד, מיחשים של קדחת)... [פסח' כה: ע"ז כח.]. אשתא דסיתווא – קדחת של ימות החורף... [יומא כט.]. אשתא תילתא – שחפת שלישית שבאה מג' ימים לג' ימים [שבת סז.]. אשתא דגרמי – מלוי"ר (מלוי"ד. מיחשים, קדחת) [ברכות לב.].

*עיין בערוך ערך אש א. ראה אשת, חלי ג, חמה ג, צמר ב, קדחת, שחין

~אִישְׁתָּדוּ

(שדיים) גדולות כל צרכן כשדיים גמורים... ל"א יבשו [נדה מח:].

*בערוך ערך שדר ג גורס אשתדור ומפרש ענין שלוח, כמו (במד' כב מ) וישלח מתורגם ושדר, כלומר נתארכו ונתגדלו הדדים. ראה אשתדור, כרף

~אִישְׁתַּטִּית

נהר [חולין צה.].

~אִישְׁתַּתָּא

שם אדם [ערובין נב.].

~אִית

יש [שבת סז. ד"ה כולהו].

~אִיתוֹן

שער האיתון – משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה, איתון – תרגום של ביאה [יחז' מ טו]. בני אתנו – לשון שער האיתון (עפ"י דרוש) [– ברא' מט יא].

~אִיתִי

יש [דניאל ג יב, כה, ד לב, ה יא, עזרא ה יז].

*ראה איתי

~אִיתִיָּאל

זה (כינוי ל) שלמה... בשביל שאמר אתי אל... [משלי ל א].

*בנחמיה יא ז נזכר איתאל בן ישעיה, אחד מבני בנימין. קהלת א יז, שם ב ג, תוס' ע"ז יז ע"א ד"ה לעלוקה. ראה אגור, אוכל, יקה

~אִיתִיבִּיה

*משמע "השיב, הקשה עלי". ראה רמי

~אִיתִימָא

*כמו אי תימא, כלומר ואם תאמר. משמש כפתיחה לציטוט למקור המובא מחכם אחר.

ראה הימן

~איתקוטלא

*ראה איסקוטלא

~איתתא

מתון נסיב איתתא (אשה) – המתן עד שתבדוק מעשיה שלא תהא רעה וקנטרנית. נחית דרגא ונסיב איתתא – לא תקח אשה חשובה ממך שמא לא תתקבל עליה [יבמות סג].

~אף

#א.מכה וכפיה, אכף ואימה [איוב כג ו], אך גדול – מכה גדולה [ב"מ נט].

*בעין יעקב הגירסא אף גדול, ובירושלמי (מו"ק פ"ג) – חכך גדול. לפי שאר המפרשים והמתרגמים אך משמעו רק, ומלת חבור היא, וכן מפרש רש"י (בראשית ז כג) אך נח – לבד נח, זהו פשוטו, ומדרשו היה גונח וכוחה...

#ב.אך חלק – אכין ורקין מעוטין. ואיכא דאמר אך הוא חץ בגימטריא דאח"ס בט"ע גי"ף דכ"ץ ותופס ח' תחת אל"ף וצד"י במקום כ"ף [פסחים ה]. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין [שמות לא יג, ויקרא כג כז, תהלים קז יז, ערובין קה. פסחים עא. מגילה יט: בהיפוך, שבועות יג. בכורות ה: ערכין כח. תמורה יז:]. אכין ורקין – באין לדרשה, למעט את הדיבור כאכין ורקין שהן מעוטין [ר"ה יז:]. אך – מיעוט, וכל אכין ורקין מעוטין [סנה' נט:]. אך לשון מעוט [במד' לא כב]. דרשו אכין ורכין... [ש"א כב יז, סנה' מט:]. #ג.וישאר אך נח – לבד נח, זהו פשוטו. ומ"א היה גונח... [ברא' ז כג].

@המשמעות הפשוטה של אך היא "אבל". +מ"מ : ש"א כב יז, סנה' מט ע"א ד"ה שהם. ראה את ג, גם, חלק

~אכברא

*ראה בגדא

~אכד

*בגמרא יומא י ע"א נאמר אכד (שם מקום, ברא' י י) – זה בשכר. בתוס' פסחים ג ע"ב ד"ה מאליה מציינים לתרגום ירושלמי (ברא' י י) שארד ואכד וכלנה בארץ שנער מתרגם והדס ונציבין וקטיספי.

~אכוונגרא

*ראה אבורגניי, אטורנגא

~אכוורנקא

*למרות שכן נראה שצ"ל בכ"ף, בכל המקומות ברש"י כתוב אבוורנקא בב"ת. ראה אבוורנקא, אבורגניי, אטורנגא

~איתם

*לשון תמימות – ראה תמים

~איתמר (א)

בן אהרן הכהן, אחיו של אלעזר [במד' ד כז, ש"א ב ל, עיין שמות כח א].

~איתמר

*לשון "נאמר" – משמש כפתיחה לטיבו של המקור. איתמר עלה – נאמר עליה, משמש לציין דברי אמורא המפרש את דברי התנא. איתמר נמי – משמש כאשר באה תוספת על מסורת אמוראית. אלא אי איתמר הכי איתמר – משמש כאשר אמורא מביא נוסח חדש על הנאמר. הא איתמר עלה – עליה נאמר?

~איתן (א)

#א.נחל איתן – קנים גדילים בו, ואי לא, לא מיקרי נחל [פסחים נג].

*ראה נחל א, נהר

#ב.אקשה [דבר' כא ד, משלי יג טו], תקיף [ירמ' ה טו]. באיתן – בחוזק [ברא' מט כד], לאיתנו – לתקפו הראשון [שמות יד כז]. איתן הוא סלע [סוטה מו:], האיתנים הם הרים [ר"ה יא].

@עיין בערוך ערך אתן שאיתני עולם הם היסודות. ראה בית אבנים

~איתן האזרחי (ב)

#א.איתן האזרחי – זה אברהם... ומה שאמר האזרחי, אל"ף יתיר כמו (במד' כו יג) הזרחי מזרח יצא, ובהרבה מקומות נכנסת האל"ף בתיבה ואינה נקראת, ודוגמתו... [דה"א ב ו, דה"ב כב ה, ב"ב יד:].

#ב.איתן (האזרחי) והימן וכלכל ודרדע – אחין היו, בני זרח בן יהודה, שנאמר [דה"א ב ו] ובני זרח זמרי ואיתן... ומ"א זה אברהם [מ"א ה יא, עיי"ש]. אחד מן חמשה אחים המשוררים (לעיל פח א), ורבותינו פירשוהו (ב"ב טו). באברהם אבינו על שם (ישע' מא ב) מי העיר ממזרח [תהלים פט א]. (ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע – כולם בימי דוד ובימי שלמה היו, והיו חכמים ביותר... ומה שאמר האזרחי, אל"ף יתירה, כמו (במד' כו יג) הזרחי, (כלומר) מזרח יצא, ובהרבה מקומות נכנסת האל"ף בתיבה ואינה נקראת, ודוגמתו (איוב יג יז) ואחותי, (ישע' יט ו) והאזניחו, וכן (במד' יא ד) והאספסוף, ופעמים נחסרת, כמו (ש"ב יט יד) תמרו, (דה"ב כב ה) ויכו הרמים – כמו הארמים. ובפסיקתא דורש מכל האדם זה אדם הראשון, איתן זה אברהם... [דה"א ב ו].

*בדה"א טו יט נזכר איתן שהוא אחד מן המשוררים, בדה"א ו כז נזכר איתן בן זמה בן שמעי מבני גרשם לשבט לוי. תהלים פח א.

~אכז

*ראה עכז

~אכזב (א)

הוי לי כמו אכזב – כאדם שמבטחו נפסק ממנו...
אכזב – מקור פוסק, פיילנ"ץ (חסר, לקוי) בלעז [ירמ'
טו יח].

*מ"מ: ברא' לח ה' ד"ה והיה, איוב לד ו, סנה' קב ע"א ד"ה בתי.
ראה איש אכזב, כזב

~אכזיב, אכזיבה

אכזיב (יהושע טו מד) – עיירה [דה"א ב מב].
*ביהושע יט כט ושופטים א לא נזכרת אכזיב, עיר בנחלת אשר.
ראה ערך כזיב ויש הסוברים שהן אותו מקום.

~אכזר, אכזרי

#א.אכזרי – שר של גיהנם [משלי ה ט].
#ב.אך זרו – (נוטריקון) לשון אכזר [איוב יט יג].
מוסר אכזרי – ייסורי אכזריות המוסר אכזרי הוא
[ירמ' ל יד]. אכזרי עוכר את קרוביו [משלי יא יז].
המתענה ומכחיש בשרו נקרא אכזר [תענית יא:]. בת
עמי לאכזר – רואים את בניהם צועקים ללחם ואין
פורש להם... [איכה ד ג].

*במדרש אגדת ברא' פ"ד נאמר שדור המבול נקראו אכזרים.
+מ"מ: במד' כא ז ד"ה ויתפלל, דברים א מה, ש"ב כא ב, סנה'
עב ע"ב ד"ה אב. ראה ירוד, כשדים, עורב, פתן

~אכיש

אע"פ ששמו אכיש קורין לו אבימלך. ומ"א שהיה
צדיק כאבימלך... [תהלים לד א, עיי"ש].
*אכיש בן מעוך מלך פלשתים בגת (ש"א כא יא, יב, כז ג. במ"א ב
לט - בן מעכה). עיין רש"י תהלים לד א.

~אכל, אכילה, אכלה (א)

#א.אכל – מאכל [מלאכי א יב, איוב כ כא, סוכה
כו:]. אופל – נאכל [שמות ג ב]. יוכלו – כמו יאכלו
[יחז' מב ה].

מאכל בן דרוסאי – שלישי הוא מבושל [מנחות נז:].
אכילה גסה – שבל"א (שביעה. עיין בא"ה) בלעז
[פסחים קז:].

#ג.אכילה – דרך אכילה מי שהוא מיסב הוא עסוק
באכילה ואינו טרוד בדברים אחרים [סוכה ו.]. דרך
הסבה שהיא נאכלת מהר שאינו פונה אנה ואנה
[ברכות מא:].

#ג.א (אחרי) אכלה – לא מפיק ה"א, והאל"ף חטף
קמ"ץ... והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה, אחרי
אכלה לשון פעול, כמו (ברא' א כט) לאכלה, לשון
לפעול [ש"א א ט]. אכלה – (לשון תשמיש) לשון נקיה

דבר הכתוב [משלי ל כ]. אכלה ומחתה פיה – נקט
תשמיש בלשון אכילה [כתובות יג א, עיין יומא ע"ה
ע"א ד"ה ומחתה].

*מ"מ: ברא' לט ו, ט

#ד.אכל לחם – לשון בזיון [עמוס ז יב]. אוכלת אדם
– למודה הארץ הזאת (א"י) להשחית את יושביה [יחז'
לו יג].

@עיין בערוך ערך פולטק. +מ"מ: ברא' כ יא ד"ה רק. ראה ברה,
לחם, מאכלת, מכלת, ספת, רעע

~אכל (ב)

#א.אכלו – כמו יאכלו (נ"א אוכלין), אוכלין
וממעטין באויר [יחז' מב ה]. אוכל – תופס (מלשון
אוכל אמה) [זבחים נד:]. אוכלות בארון – תופסות. כן
לשון המשנה (מדות פ"ג מ"א) אוכל בדרום אמה
אחת, גבי יסוד המזבח, ואף בלשון מקרא (יחז' מב ה)
כי יוכלו אתיקים מהנה [ב"ב יד:].

#ב.אכלו – דיורירינ"ט (בלעז) [ירמ' י כה].
אדיווריר (לבלוע) בלעז [יחז' טו ד].

#ג.אכל כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד
תורה [קהלת ח טו].

#ד.אל ההרים לא אכל – (ת"י) בטוריא לא פלח
לטעותא [יחז' יח ו], בסנה' (פא.) מפרש שלא נתפרנס
בזכות אבות... [שבת יג:].

~אכל, אכל (ג)

*במשלי ל א מובא: נאם הגבר... ואכל - עיי"ש ברש"י המפרש
בדרך דרוש ולפי ילקוט שמעוני למשלי הוא כינוי לשלמה. ראה
אוכל

~אכלה טינא

שרץ קטן [ב"ב עג:; עיי"ש ברבינו גרשום].

~אכלבא

אכלבאי – אוצר של חטים [תענית כד. ב"מ סג:].

~אכלוזא

הכרזה [ב"ב ח:].

*מ"מ: ב"מ קח ע"א ד"ה דלא נפקי באכלוזא. ראה אכרזא

~אכלושא, אכלושי

בני אדם הרגילים לשאת משאות תמיד, וכשיושבין
בטלים קשה להם [ב"מ עז:].
*בערוך מביא גרסא "אכלושי" ויש בכ"י אוכלוסי.

~אכלי, אכליות, אכלווי

ולאו גברא בעית לאכלווי (בגמרא: דמיכלי. הב"ח

מוחק בד"ה את תיבת "ולאו", ובד"ס מציין שבדפוס לובלין שנת ש"פ כל הד"ה חסר בגמרא – להזעיק ולגזור בהן, וירעם (ברש"ל כותב צ"ל ירעם) מתרגמי' (תהלים יח יד. ובגליון הש"ס מגיה : והוא בש"ב כב יד, וכן הוא בספרים ישנים). אכלי (הגהה : צ"ל ואכלי לפי מה שכתוב לפנינו "וירעם"), וכן כל לשון הכרזה בת"י [ב"ב ה.].

*מובא כאן הד"ה במלואו כפי שמופיע במהדורת עוז והדר ונסביר את הבעיה העומדת לפנינו לפי המובא בלשונו כרד"ח עמ' 255 מאת ר' יואל פלורסהיים. במבט ראשון נראה שרש"י מפרש פירוש פשוט למילה "לאכלוי" – לשון זעקה וגערה, ומביא דוגמא מתהלים יח יד – וירעם ת"י אכלי (או כך הבין מי שרשם את המ"מ). ידוע שאין ת"י לכתובים, ובנוסף לכך בתהלים התרגום הוא "ואכלי" עם ו"ו, וידוע שצריך לדייק בכל אות ברש"י. לכן, המ"מ לתהלים מוכרח שהוא ט"ס וצריך למצוא פסוק אחר. במסורה לתהלים כתוב : "וירעם – וכן בשמואל (א ז ו) וכ"כ במס"ק (מסורה קטנה) ב' ובשמואל (ב כב יד) ירעם ויש כן ד"פ בנ"ד". המסורה מפנה אותנו לשני פסוקים בשמואל, הראשון בש"א י הוא "וירעם" ות"י "ואכלי", אך ג"כ כאן יש ו"ו יתירה (בפסוק וגם בתרגום כמו בתהלים). לעומת זאת בש"ב כב יד בפסוק כתוב "ירעם" בלי ו"ו (ולא כרש"י) אך בתרגום אכן כתוב "אכלי" בלי ו"ו. א"כ לאיזה פסוק בשמואל מתכוין רש"י? לאחר העיון נראה שהמ"מ צ"ל לש"ב כב וכפי הגהת הרש"ל צריך לקרוא כך את רש"י : "להזעיק ולגזור בהן. אכלוי – לשון הרמת קול ו-ירעם מתרג' אכלי, וכן..." כלומר ו"ו החיבור במילת וירעם היא מפירוש רש"י ולא חלק מהפסוק, וזה כנראה מה שגרם לציין בטעות לפסוק בתהלים. בערוך ערך כל ג' כותב : ענין קריאה בקול גדול, שאגה ו המיה, עליו ישאגו כפירים (ירמ' ב טו) תרג' עלוהי יכלין, קרא בגרון (ישע' נח א) תרגום אכלי בגרונך, ויקראו בקול גדול יהודית (מ"ב יח כח) תרגום ואכלי בקול רב (נ"א וקרא בקל רב), ושרק לו מקצה הארץ (ישע' ד כו) ויכלי ליה מסיפי ארעא, וכן תרגום וינהם עליו (ישע' ה ל) ויכלי עלוהי (ועי' ש"ש בערך כל ב' ובכרך אכלי). בתהלים קד ז מתרגם רעמד – אכליותך, ביזאל ד טו מתרגם מציון ישאג – מציון יכלי, באיוב לו ה ירעם – תרג' אכלי, שם לט כה רעם – תרג' אכליותא, תהלים עז יט רעמד – תרג' אכליוך. עיין ברמב"ן לויקרא יט טז. ראה אכלוא, פגן, רעם א

~אכס

*ראה אוכמא

~אָן

#א.באמת [ש"א טו לב, ירמ' ג כג, תהל' סו יט].

#ב.לשון אבל בכל מקום [ישע' נג ד].

@מ"מ : שמות ב יד. ראה אבל, קושטא

~אכנפשוך

אם רצונך להפסיק פסוק... [מגילה לא:].

*ראה נפש

~אכסדרא, אכסדרה

#א.מקורה בגג חלק כעליות שלנו, ואינו משופע,

והוא קירוי שבכל הש"ס [עיר' כה].

#ב.אכסדרה לא חזיא מידי לדירה [עיר' צ].

#ג.שלפני הבית שקורין פורק"א (פרוזדור) בלעז

[סוכה ג:]. לפני הבית ופוחחין בו חלונות ודרך

אכסדרה נכנסים לבית [ב"ב קמד].

#ד.שלש דפנות סתומות בלא פתח והרביעית פתוחה

לגמרי מתחת אבל למעלה יש דופן מעט המחזיק את

הסכך [מנחות לג:]. אכסדרה אין לה מחיצה רביעית

[מנחות כח:].

#ה.שיש לה ד' דפנות אלא שאין מגיעות לסכך

[מנחות לג:]. סתם אכסדרה תחובין קורות למעלה

מעמוד לעמוד, שעליהן נותנים את התקרה [שם צג:].

אכסדרה בבקעה – פרוצה מד' רוחותיה ועומד קירוייה

על ד' יתדות, ונותנין ד' קורות מיתד ליתד ועליהן

מסדין הנסרים... בעיר סתם אכסדראות סמוכות

להקיף בית או חצר ואיכא מחיצה אחת או שתיים [עיר'

צ: סוכה יח: בשינוי].

#ו.אכסדרה דבי רב – דפנות סביב לה, אלא שמוקפת

חלונות. אכסדרה רומייתא – מוקפת דפנות נמוכות

שאינן מגיעות לתקרה [ב"ב יא:]. אכסדרה רומייתא –

עשויה חלונות חלונות וקורין לו"א (סוכה. בכתב יד

נוסף : כעין קלושטר"ו של גלחים, שמשמעה מבנה

השכיח במנזרים שבו מתהלכים הנזירים לשם

התאוררות או לשם שיחה) [מנחות לג:].

#ז.אחצר המוקפת – כל חצר שבהש"ס לפני הבתים

והבתים פתוחין לו, חצר זו מוקפת בתים מתוכה

ופתוחין לה סביב מג' רוחותיה, ולפני הבתים עשו

אכסדראות סביב לשלשה רוחותיה והאכסדרה פתוחה

היא, ואין לה דופן לצד החצר ויש עליה תקרה...

דוגמא לדבר קלושטר"א (חצר סגורה באכסדרה

מרובעת. צריך להשמיט את המלים "בלשון אשכנז"

כיון שזו מילה איטלקית ורש"י לא מביא לעזים

באיטלקית) של איזה (צ"ל מיני) אומות, הם הגלחים,

שיש לה אויר שיש בה עשבים והיקף אכסדרה סביב

לו (הלשון נראה קצת מגומגם) [סוכה יז].

@אכסדרה הוא בנין בלא מחיצות. בפירוש הגאונים לטהרות

(אהלות פ"א מ"ב) מובא שאכסדרא זה אוספלידא. +מ"מ : מ"א

ז ב, תוס' ר"ה כד ע"א ד"ה אכסדרה, תוס' ב"ב יא ע"ב ד"ה הכא.

ראה אבוורנקא, אנפילון, אספלידא, בית, זיקא, מסדרון,

מרפסת, פרוזדור, קלעא, שער, תרביץ

~אכסיגרון

מין מאכל... שנותנים בו יין ושמין [יומא עו.]. מין

מאכל... ועליו פלפלין שחוקים ורגילין לתת לתוכן יין

[שבועות כג.].

*במוסף הערוך מפרש שבלשון יון הוא ציר (דגים) המעורב

בחומץ. עיין ירושלמי מעשר שני פ"ב נ"ג ע"ב. ראה אניגרון

~אכסיומא

*במדרש תהלים ק"ב נאמר "אל תתן אכסיומא שלי בתוכה", כלומר כתב בקשה.

~אכסלגיא, אכסלגוס

עור שלוק וקשה [זבחים צד]. עצי אכסלגים אינו חשוב כ"כ [חגיגה כו].

*בתוס' חגיגה כו ע"ב ד"ה בכלי אכסלגים מובא שהיא שם עיר (וכן בתוס' מנחות צו ע"א ד"ה כל, ועיין ברש"י ד"ה לא שנו) וחשובים הכלים הבאים משם, ואילו הכא משמע שהם כלי עץ וזבחים צד ע"א שהם של עור. במסורת הש"ס מציין שגירסת הערוך היא אבלוסמוס ופירושו כלים של עור קשין ועבין, ובמוסד הערוך מוסיף שנוסח הגמרא "אכסלגוס" לא יתכן כי בלשון יווני הוא מין עץ, ופי' אמבוליסמוס בלשון יוני כלים העשויים מחתיכות עורות או בגדים, ובדברים אלו מיושב היטב קושיית התוס' בחגיגה וזבחים וכן הנוסח בשאלות ס' פ"ח.

~אכסנאי

אורח [שבת כג. סוכה נב: בהיפוך]. אכסנאי, אע"פ שיש בידו לאכול, יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו [במד' כ יז].

*במוסף הערוך מפרש שאכסנאי פרושו בלשון יוני הכנסת אורחים ובשם זה נקרא המארח והמתארח. לפי הירושלמי ע"ז פ"א ל"ט ע"ד משמעו אדם זר, בן עיר אחרת. +מ"מ : ברא' כ יא ד"ה רק אין כ ט, במד' כט לו ד"ה פר, ש"א א כ. ראה אושפיזא, אכסנאי, פונדק

~אכסניא

#א. חיל של מלך שמטיל על בני העיר לזונם בשוכם ממלחמתו והרי הם כעניים לפי שהם שלא במקומם [ברכות מז.], חיילותיו של מלך, ומטיל מזונותיהן על בני המדינה [סוכה לה.], חיל של מלך ישראל, ומטילו על בני העיר לפרנסן [שבת קכז.], חיל הבא למלך ישראל להלחם על אויביהם, וישראלים הם [ערובין יז.], חיילות של מלכי ישראל שמטילין אותן על בני העיר לזונן, והוו להו כעניים שהרי אינן בבתיהן [שם לא.], חיילות מלכי ישראל המוטלן על בני העירות לזונן, להגין עליהם מאויביהם, וישראלים הן [פסחים לה.], חיל של מלך המוטל על בני העיר לתת להם אכסניא בבתיהם [ב"ב יא.].

*בערובין יז ע"ב תוס' ד"ה ואת אכסניא דמאי מביאים ירושלמי דמאי פ"ג ה"א שיש מחלוקת אם מדובר בנכרים, וכן בפסחים לה: ד"ה אכסניא. אך בברכות מז. תוס' ד"ה ומאכילין - מיירי באכסניא ישראל.

#ב. אשת אושפיזא [ב"מ פז.].

#ג. מכניסי אורחים בבתים [ברכות סג.].

*עיין בערוך ערך אכסניא ב. בבראשית יג ג מביא "כשחזר היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו". +מ"מ : ברא' יח ט, דברים יז, כ ח ד"ה לא תתעב מצרי, כג ח, ישע' נב ד, ב"ב נט ע"א ד"ה לא במהרה, ראה מלון, פונדק

#ד. אכסניא (בגמרא : שגר באכסניות) - ארץ נכריה [סוטה לו.].

~אכספטיאס

(מין דג) בלשון פרסי [חולין סו.].

~אכסרא

*ראה אסקריא

~אכסרה

*מובא במעשר שני פ"ד מ"ב ובדמאי פ"ב מ"ה ומפרש בערוך ערך אכסר : דבר שאינו לא מדוד ולא שקול, כלומר באומדן.

~אכף

אַכְף : וְאַכְפִּי – כפייתי, כמו (משלי טז כו) אכף עליו פיהו [איוב לג ז].

אַכְף : כי אַכְף עליו פיו (בפסוק : פיהו) – כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל... [משלי טז כו], כי אכף עליו פיהו – משים דברים (בע"י : דבריה) בפיו תמיד כאוכף שעל החמור... [סנה' צט: עיי"ש].
*ראה אכפת, כף א, כפה ד

~אכפא

#א. אכפא – מוט בידים. אגרא – מוט על הכתפים [ביצה ל.].

#ב. אכמרא דאכפא – חמור הנישא בכתפיים, הליצנים עושין אותו ונראה כמי שרוכב עליו, ובמקומנו נקרא ארדיפיצי"א (חיקוי, תחפושת) [שבת סו.].
@ראה אגרא

~אכר, איכר

אכרים – מנהיגי המחרישה [ישע' סא ה, יואל א יא], אכרים – בוביי"ר (רועה בקר. חסר בדפוס, שייך לפני המילים מנהיגי שוורים) מנהיג שוורים [ערובין פב.], לאו היינו ארים [סנה' כו.], בוביי"ר"ש בלעז (רועה בקר) [ירמ' יד ד]. אכרים – אראטור"י (עובדי אדמה, באיטלקית. כל לעז באיטלקית אינו מרש"י) [דה"ב כו י]. אכרים (הם ה) חורשים בשדות [עמוס ה טז].

*עפ"י מסורת הש"ס בערובין פב ע"ב, איכרייא הוא שם מקום (בבבל) +מ"מ : הושע יא ד ד"ה בחבלי. ראה ריפתא

~אכרזתא

הכרזה. אכלי נכסי דאכרזתא – אוכלי שדות הכרזה, גנאי וחרפה היא להם כשקונים נכסים שבית דין מוכריין... [כתו' ק.], שמכריזין ל' יום קרקע פלוני יוצא לימכר בב"ד [גיטין נב.].
*ראה אכלוזא

~אֶכְשָׁף

*עיר בנחלת אשר (יהושע יא א).

~אֶכְתִּי

*בערוך מפרש לשון עדיין, כמו "אך תו", כלומר אך עוד.

~אֵל (א)

#אֵלִים – גבורים וחזקים [איוב מא יז]. מי כמוך באלים – בחזקים, כמו (יחז' יז כג) ואת אילי הארץ לקח, אֵילוֹתִי לעזרתי חושה (תהלים כב כ) [שמות טו יא]. בני אלים (תהלים כא א) – לישנא דתקיפי, כמו ואת אילי הארץ לקח [ר"ה לב]. ארזי אל – ארזים חזקים [תהלים פ יא]. יש לאל ידי – יש כח וחיל בידי... וכל אל שהוא לשון קודש ע"ש עזוז ורוב אונים הוא [ברא' לא כט], אין לאל ידינו – אין כח בידינו [נחמיה ה ה]. אלים – שרים [תהלים כט א].

*ראה איל א (ד), איל ב, אילות

#בֵּאֵל יְדִי – אֵיִן מִיִּשְׁשׁ אִישִׁיִּשׁ (בהישג ידי) [ש"ב יד ל]. ואל על – ואל הדבר אשר עליו... ויש מפרש ואל על... כמו (ברא' לא כט) יש לאל ידי, ואין זאת שהרי נקוד בפת"ח, ואם היה לאל שם דבר היה נקוד בצירי. וי"ת במרעיא קשיא יתערעון, עשה על לשון קשה. ולי נראה שפירשתיו כהוגן (דבר נדיר שרשי משבח את פירושו) [הושע יא ז], לשון תוקף [תהי' לו ז], לשון קשה [יומא סז]. איל גויים – קשה שבגויים [יחז' לא יא]. אל נכר – אלהי הגוים [דברים לב יב].

~אֵל, אֱלֹהִים (ב)

#אֵל כָּל אֵל שֶׁהוּא לְשׁוֹן קֹדֶשׁ עַל שֵׁם עֶזְזוֹ וְרֹב אֳנִים הוּא [ברא' לא כט]. לא אל – דבר שאינו אלוה [דברים לב כא].

*מ"מ: הושע יא ז ט. ראה איל, אל ב (ב), אליל

#בֵּאֵל מִדַּת רַחֲמִים [שמות לד ו], האל ה' – בעל דין ובעל הרחמים [ישע' מב ה]. אל האלהים ה' – אל כל האלהים הוא ה'... [יהושע כב כב]. אל דעות ה' – יודע מה שבלבבכם [ש"א ב ג]. אל אלהי הרוחות – יודע מחשבות [במד' טז כב]. אלהי אמן – אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו [ישע' סה טז]. נאמן ליפרע [במד' טו מא].

#גֵּאֲלִי – קונני [יואל א ח, סנה' קד:], קונני ובכי [תענית כט].

#דֵּאֲמֵלָאכִים [ש"א כח יג, תהלים ח ו, פב ו, דניאל ב יא, ה יא]. רברבין, מלאכים [זכריה יב ח].

#הֵאֲמֵנִי אֱלֹהִים – מפני הארון [תהלים סח ג]. ישתחוה שם לאלהים – האהל שהארון בתוכו [ש"ב

טו לב].

#וְאֵלֵּי מַחֲנֶה גָדוֹל כִּמְחֲנֶה אֱלֹהִים – מהשם היה המחנה כך גדול שבאו לו בעצת אלהים וזהו המחנה אלהים, ודוגמא (ברא' לב ב) מחנה אלהים דיעקב. ויש לומר מרוב חיילות קראו (במ"ג קרהו) מחנה אלהים [דה"א יב כג].

#זֵאֲהִנְסָה אֱלֹהִים – הכי עשה נסים שום אלוה [דברים ד לד].

*לפי זה הוא חול ולא קודש. ראה אונקלוס, ודונש כותב שהוא לשון חול. והאבן עזרא כותב: יש אומרים שהוא לשון חול, וחלילה חלילה, רק לשון קדושה.

#חֲוֹשָׁאֵל לוֹ בֵּאֱלֹהִים – באורים ותומים [ש"א כב יג]. #טֵאֵה' אֱלֹהִים – ה' הוא שמו, אלהים שהוא שופט ושליט על כל, וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו – ה' שהוא אלהים [בראשית ב ה].

#יֵאֱלֹהִים (חול) – עבודת גלולים [שמות כב יט עיי"ש]. כומרי ע"ז [דברים כח סד]. אלהים אחרים – ת"י ותפלחון תמן לעממא פלחי טעותא יומם ולילי [ירמ' טז יג]. שאל נא באלהים – בתרפים שמדברים ע"י מכשפות [שופטים יח ה].

*גם בשופטים יח משמע לפי רש"י חול, בניגוד לת"י ושאר התרגומים והמפרשים. אך בשבועות לה ע"ב דרשו חז"ל כי כל אלהים האמור במיכה חול, חוץ מן אחד שהוא קדש: כל ימי היות בית אלהים בשילה (שופטים יח לא). רש"י מביא דרשה זו בשופטים יח ה, אך עיין ברד"ק שמפקפק על דרשה זו. +מ"מ: סנה' סו ע"א ד"ה אלהים, ד"ה אלא, שם ע"ב ד"ה לא.

~אֵל (ג)

#אֵל לְשׁוֹן "ב" : ונתת אל הארון – כמו בארון [שמות כה טז].

#בֵּאֵל לְשׁוֹן "על" : אל שרה אשתו – על שרה אשתו... [ברא' כ ב]. ארד אל בני – כמו על בני. והרבה אל משמשים בלשון על... [שם לו לה]. ואמרו אל יושב הארץ הזאת – כמו על... [במד' יד יד]. אל הלקח ארון האלהים – כמו על הלקח, ואין צריך לזוז מלשון אל למי שיודע להבין דברו [ש"א ד כא]. וישמעו אליו – כמו עליו [שם לא יא]. אמר אל דוד – על דוד, ואינו זו ממשעות אל [ש"ב ג יח]. אל שאול – על עון שאול [שם כא א]. אביא רעה אל אנשי ענתות – כמו על... [ירמ' יא כג]. אל עמון – על אמן [שם מו כה]. אל פלשתים – על פלשתים [שם מז א]. אל הנער הזה התפללתי (ש"א א כז) – על זה [ברכות לא:]. אל כנען – על כנען [ישע' כג יא]. אל נכון – על דבר מכוון ואמת [ש"א כג כג]. אליהם – עליהם [יחז' מ מב]. אל – אן, למ"ד מתחלפת בנו"ן, כמו (נחמיה יג ה, ז) נשכה – לשכה [ש"א כז י].

*יהושע טו יג בפסוק: אל פי ה'... עיין בהקדמה בענין החריגים במקרא.

~אלגום, אֶלְגוּמִים

*צורת משנה של אלמגים. ראה אלמוג

~אֶלְדָּד

*איש בדור המדבר שנחה עליו רוח ה' (במד' יא כו-כז). בת"י לבמד' יא כו מובא שאלדד ומידד היו אחיהם של משה מאם אחת והיא יוכבד שנשאה לאלצפן בר פרנך לאחר שגירשה עמרם. בדעת זקנים מבעלי התוספות (שם פסוק כז) סוברים שהם אחי משה מהאב, שנשא עמרם אשה אחרת לאחר שגירש את יוכבד וממנה נולדו לפני שנישאה בשנית לעמרם. במדרש תנחומא (במד' פי"ב) מובא שאלדד הוא אלידד בן כסלון נשיא שבט בנימין ומידד זה קמואל בן שפטן נשיא שבט אפרים. +מ"מ: תוס' שבת פז ע"א ד"ה ואתה. ראה מידד

~אֶלְדֶּעָה

חמשת בתי אבות היו למדין (בן אברהם מפילגשו קטורה), עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעא (אבי רועה, יכיר, גבל, רבע ומלחיה) [במד' כה טו, עיי"ש פסוק ד].

~אֶלָה (א)

#א.אלה – שבועה [ויקרא ה א, משלי כט כד]. שבועת שוא [ישע' כד ו]. שבועת שקר [ירמ' כג י]. ולשבועה – שיהיו הכל נשבעין כך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית... [במד' ה כא]. אלות שוא – השבע לשקר... לשון הווה [הושע י ד]. #ב.שבועת האלה – שבועה של קללה [במד' ה כא]. אלית – קללת... [שופ' יז ב]. יתן ה' אותך לאלה – שיהיו הכל מקלליך כך, יבואך כדרך שבא לפלונית [במד' ה כא]. והיתה האשה לאלה – שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית [ברא' כו ד – במדבר ה]. כמו שפירשתי, שיהיו הכל אליך בה [במד' ה כז]. ואת אלית – קללת [שופטים יז ב]. *ראה אלי, יאל, תאלה

~אֶלָה (ב)

#א.מין אילן סרק [ברא' לה ד], אילים – לשון אלה, מין אילן שקורין אולמ"א (בוקיצא, מין עץ נוי) בלעז [ישע' א כט], אולמ"א (מיש) בלעז, שענפיו מרובין ונוטעין אותו לצל [הושע ד יג]. פלנצו"ן (שתיל) בלעז [יחזקאל ו יג]. אלה ואלון – בעת זמן שלכת שלהם משליכין עלין שלהן בימי הסתיו... [ישע' ו יג]. אילי הצדק – לשון אילנות [ישע' סא ג]. #ב.הַנְּחָמִים באלים – מתחממין בשכבת זרע תחת האלה, הם אלה ואלון [ישע' נז ה, עיין ברלב"ל], מתחממין בעצי אילנות... באלים, כמו (ברא' לה ד) תחת האלה [נדה יג].

#ג.לשון "בשביל" : נעצב אל דוד – בשביל דוד [ש"א כ לד]. חרדת אלינו – בשבילנו [מ"ב ד יג]. אל אנשים – בשביל אנשים [יחז' כג מב]. אל אחיהם – בשביל... [נחמיה ה א]. ושווע אל ההר (ישע' כב ה) – בשביל... [תענית כט].

#ד.לשון "לצורך" : ואל מצנים יקחהו – כמו (שמות כז כ) ויקחו אליך, כלומר לצורך העני הנושע מצנים [איוב ה ה].

#ה.לשון "עם" : קברו אותי אל אבותי – עם אבותי [ברא' מט כט, עיין ברמב"ן]. נשא לבכנו אל כפים – כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבכנו עמהם... [איכה ג מא]. עם הכפים צריך לישא הלב לשמים... [תענית טז].

#ו.אל – אצל [ש"א כ כה, יחז' מח יב, דניאל ב כד].

#ז.אל מות – לא ימות [משלי יב כח].

~אל (ד)

ואל תרא – לא היה לך... [עובדיה פסוק יב]. *אל מלשון "בקשה" – ראה רש"י ב"מ נט ע"א ד"ה שמעה תפלתי. ראה אליל.

~אֶלָא (א)

#א.אלא אם כן נענה – שיודעין הן שנענה [תענית יד:], כלומר אלא אם כן בטוח במעשיו שהוא נענה בתפלתו [מגילה כב:]. #ב.ואלא כמאן – כלומר לא הוצרכת לשאול [חולין קטז:].

@+מ"מ: תוס' גיטין פב ע"א ד"ה אמר רבינא, רשב"ס לב"ב מד ע"ב ד"ה לא צריכא.

~אֶלָא (ב)

*אביו של שמעי, אחד מנציבי שלמה (מ"א ד יח).

~אֶלְגִּישׁ

אבני אלגביש – אבני ברד גדולות, ואומר אני לפי שהן מזהירות ככל אבני גביש (במ"ג ברד) הוא מדמה אותן אל גביש שהיא אבן טובה, כענין שנאמר (איוב כח יח) ראמות וגביש. ורבותינו אמרו אל גב איש – שעמדו באויר ע"ג איש וזהו משה רבינו, שנאמר (שמות ט לג) ומטר לא נתך ארצה [יחז' יג יא], אבני ברד המאירות כאבנים טובות ששמם גביש כענין שנאמר (איוב כח) ראמות וגביש. ורבותינו אמרו אל גביש, אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האיש משה שהתפלל שלא ירדו [שם לח כב].

*בגמרא ברכות נד ע"ב נאמר מאי אבני אלגביש? אבנים שעמדו ע"ג איש וירדו ע"ג איש... ראה גביש

@ראה איל א, אלה ד, אלון, בטנים, חמם

~אָלָה (ג)

מקל [פסחים נז], מקל גדול [ביצה לג:], (מאי באלה?) קולפא (נ"א קולפא. במסורת הש"ס מפרש שבט שמכין בו וראשו עב), מצוג"ה בלעז [שבת סג]. אלתן – מקלותיהן, כמו (שבת סג:) לא באלה ולא ברומח [פסחים נז].

*עיי' בערוך ערך אלה א, קפל ד. ראה אלותא, קלפא א

~אָלָה (ד)

תחת הָאָלָה – ת"י תחות אלתא, היא מזוזת הפתח, כמו שנאמר (מ"א ו לא) האיל מזוזת חמישית, (וכן יחז' מ י) ומדה אחת לאלים. וי"א זו האלה אשר עם שכם שכתוב (ברא' לה ד) ... [יהושע כד כו].
*ראה איל א, אל, אלה ב

~אָלָה (ה)

כל מקום שנאמר אלה – פסל את הראשונים, ואלה – מוסיף על הראשונים [שמות כא א].

~אָלָה (ו)

זמרי הרג את אלה בן בעשא [מ"ב ט לא, עיי' מ"ב טז ח].

*1. מאלופי אדום (ברא' לו מא). 2. בן כלב בן יפונה (דה"א ד טו).
2. אביו של הושע מלך ישראל (מ"ב טו ל, יח א). 3. בן עזי בן מכרי, ראש בית אב לשבט בנימין (דה"א ט ח, בנחמיה יא אינו נזכר).

~אָלָה, אָלוֹהַּ, אֱלֹהִים (ז)

#א. דיי' [שמות כב ז, כז, ויקרא יט י, ש"א ב כה, ברכות ס: אבות ג ו – תהלים פב], אין אלהים בכל מקום אלה דין [שמות יד יט, כ א – דיי'], בית דין [שם כא ו]. אין בית דין קרויים אלהים אלא בג' [ברכות ו]. אלהים שפטים בארץ – דיי', שופט רשעים בארץ [תהלים נח יב]. אין אלהים – לית דין ולית דיי' [תהלים י ד, עיי' קהלת ח י]. ויזכר אלהים – זה השם מדת הדין הוא [ברא' ח א]. אלוה הבא בשביל כסף – דין שהעמידוהו ע"י שנתן ממון למלך על כך [סנה' ז:].

ומבשרי אחזה אלוה – לשון משפט ויסורים [איוב יט כו]. אלהי כסף... אלוה הבא בשביל כסף – דיי' שהעמידוהו ע"י שנתן ממון למלך על כך [סנה' ז:].

#ב. אלהים – משה ואהרן, שנאמר (שמות ז א) נתתיך אלהים לפרעה, וכן ת"י דאזלו שלוחין מן קדם ה' [ש"ב ז כג]. נתתיך אלהים לפרעה – שופט ורודה,

לרדותו במכות ויסורין [שמות ז א], תהיה לו לאלהים – (ת"א) לרב ולשר [שמות ד טז], מומחין, לשון שררה ורבנות כמתרג' (שמות ז א) נתתיך אלהים לפרעה לשון רבנות [סנה' ב: נו. בשינוי, נו: בשינוי], לשון גדולה ורבנות [סנה' ג:]. שליט [ש"ב ז כח]. שרית עם אלהים – נשיא שבארץ ישראל... כמו (שמות כב ח) עד האלהים יבוא דבר שניהם [חולין צב]. אלהיה לוקה עמה – שרה המליץ בעדה, כגון סמאל שהיה שר של עשיו [סוכה כט]. בני האלהים (בת"א – בני רברביא) – בני השרים והשופטים, כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח (שמות ד טז) ואתה תהיה לו לאלהים, (שם ז א) ראה נתתיך אלהים [ברא' ו ב, עיי' חולין כג ע"א ד"ה כי השחית]. נגלו אליו האלהים – במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים, כמו (ברא' לט כ) אדני יוסף, (שמות כב יד) אם בעליו עמו, ולא נאמר בעלו. וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים, אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים [ברא' לה ז]. כאשר התעו אותי אלהים – לשון רבים, ואל תתמה כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים, (ש"ב ז כג) אשר הלכו אלהים, (דברים ה כג) אלהים חיים, (יהושע כד יט) אלהים קדושים, וכל לשון אלהים לשון רבים... [בראשית כ יג, עיי' ש]. אלהים קדשים – ברוב מקומות נקרא כל לשון רבנות לשון רבים, כמו (ברא' מב לג) אדני הארץ, (שם לט כ) אדני יוסף, (שמות כב יד) אם בעליו עמו, (ש"ב ז כג) אשר הלכו אלהים לפדות, לפי שהשם הזה שררה הוא [יהושע כד יט].

*ראה בראשית א א ובמפרשים שם. +מ"מ: שמות לב טז. ראה אדון, אלקים, י"ה, הוי"ה, עוזא ועזאל, שמיא

#ג. בני האלהים – צבא השמים הקרובים לשכינה להיות בני ביתו [איוב א יב]. יוצר עולמות [ברא' ג ה]. בני השרים והשופטים. ד"א... [ברא' ו ב].

*ת"א: בני רברביא. +מ"מ: ברא' א כ, איוב לא כז. ראה כביכול, צבא, שמים

#ד. אלהים – (לשון) שבועה [סנה' עב].

@ראה אל ב

~אָלוֹהַּ

ואילו חיה – ואם חיה... [קהלת ו ו].

~אָלוֹהַּ

אלול שהוא סוף הקיץ קשה מקייטא... [יומא כט]. מפני ר"ה – מודיעים מתי התחיל אלול ועושין ר"ה ביום שלשים לאלול בגולה, דרוב שנים אין אלול מעובר... [ר"ה יח]. שילהי דקייטא [יומא כט. בהיפוך]. יום האחרון של אלול הוא בפרוס החג (של

ר"ה [בכורות נח].

*מ"מ : ברא' ח ה, שמות לג יא, נחמיה ו טו, ביצה ו ע"א ד"ה מימות ובר"ה, תוס' ר"ה יח ע"א ד"ה ועל, יט ע"ב ד"ה מימות, שם כא ע"ב ד"ה על ניסן, סנה' יג ע"א ד"ה חג. ראה אליל

~אלומי

*לשון חזק הדברים. +מ"מ : יבמות כה ע"א ד"ה ולא היא, קדושין מג ע"א ד"ה אלומי.

~אלון (א)

אלון מוצב (בפסוק : מַצֵּב) – (ת"י) מישור קמתא, מישור שהיו בו מצבות [שופ' ט ו].

*ראה מצב ב

אלון מורה – היא שכס (עיין סוטה לב). [ברא' יב ו], אלוני מורה (בפסוק : מִרְה) – שכס הוא, שנאמר עד מקום שכס עד אלון מורה [דבר' יא ל].

*יש סתירה בולטת בצורת כתיבת שני המקומות.

אלון מעוננים – (ת"י) מישור מעונניא [שופ' ט לז].

אילון (כך הד"ה ברש"י, וכך גורסים בפסוק עצמו במ"ג הכתר, אך בשאר הדפוסים : אלון) בצעננים (הקרי, והכתיב בצענים) – (ת"י) מישור אגניא, מקום מישור של בצעים, מריש"ק בלעז, והוא אגניא, גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם, אגני דארעא מקרון (קדושין סא). [שופ' ד יא]. מתרגם מישור אגניא – ישע' לג כ.

*צ"ע על הנוסח המובא במ"ג הכתר בשופטים ד יא, שכן בישע' לג כ (ובערך צען) מביא רש"י את הפסוק, והנוסח של הכתר שם בפסוק "אלון" חסר י"ד. ראה גב, צען אילון (בפסוק : אלון) תבור – (ת"י) מישור תבור [ש"א י ג].

*ראה איל א (איל פארן), אילון, מצב ב

~אלון (ב)

#א.מין עץ סרק [ישע' מד יד], מין עץ סרק שקורין קישנ"א (אלון) [יחזקאל כז ו], קישנ"א בלעז, שגדל בו פרי שקורין גלאנ"ץ (גלנ"ט. בלוט) בלעז [הושע ד יג], גלנ"ט בלעז, והוא מאכל חזיר יער, ובלשון אשכנז אייכל (אינו בכ"י ואינו מרש"י), וגם בני אדם אוכלין וצולין אותם באש כמו ערמונים [קדושין מז]. פרי הוא שקורין גלאנ"ץ (גלנ"ט) [חולין יב:]. יושנ"א (יישנ"א) שהוא קשה [פסח' עד]. קשטני"א (קישנ"א. עיין בא"ה), כדמתרג' (ישע' ו יג, עיי"ש) כאלה וכאלון – כבוטמא וכבלוטא [מנחות סג]. אלונים – קישני"ש בלעז [עמוס ב ט, זכריה יא ב]. אלוני הבשן – שלטונים, כמו שאלונים פחותים (בגובה) מן הארזים [ישע' ב יג]. בוטמי, כדמתרגמא (ברא' לה ד) תחת האלה – בוטמא [ב"ב פ:].

*בה"ר מציין לשלש סתירות בדברי רש"י : א) פעם מפרש שאלון

הוא אילן סרק, ופעם שיש בו פרי. ב) פעם מפרש שהוא העץ וגם הפרי. ג) ברוב המקומות מביא את הלעז קיאני"א, שהוא אלון בצרפתית, אך במנחות סג ע"א מפרש קשטני"א שהוא ערמון. ומתוך א) פרי האלון אינו מאכל בני אדם, רק בשעת הדחק, ואפשר לדייק זאת מדברי רש"י שכותב "וגם". ב) דבר מצוי בצומח שאותו השם משמש גם לעץ וגם לפרי כמו תפוח, אתרוג, תאנה, ועוד. ג) הרד"ק בספר השרשים כותב : כאלה וכאלון – הוא הנקרא בערבי בלוט, ובלעז גלאנ"ץ, והערמון נקרא בערבי ש"ך בלו"ט, כלומר מלך האלונים והוא הארמון. בב"ב פ ע"ב מפרש הרשב"ם בוטמי כדמתרגמא תחת האלה (ברא' לה) בוטמא. במהדורת מאהרשען מביא נוסחאות רבות ללעז זה ולכן אין להקשות מלעז ללעז כי הכל מין אחד. ראה אלה ב, בוטמי, בוטנים, בלוט ב, פיסתקא, תפוח, תרזה

#ב.אלוני הבשן – השלטונין, כמו שאלונים פחותים מן הארזים [ישע' ב יג]. שם מקום [ירמ' כב יח].

*ראה בשן

#ג.אלון בכנת – (ת"א) בשיפולי מישרא... ומישור של בית אל היו קורין לו אלון... ואלון בלשון יוני אחר (ס"א אבל) [ברא' לה ח, עיי"ש], בלשון יוני קורין לאחר אלון... [תהל' קט יד].

~אלון (ג)

אלון הזבולני (משבט) זבולון [סוכה כז: עיין ברא' מז יד, במד' כו כו].

*בדה"א ד לו נזכר אלון בן ידיה, אבי שפעי וסבו של זיזא מנשיאי שבט שמעון. ראה אילון

~אלונטית

טיול"א (מגבת), ונראה לי בגד שמסתפגין בו דבכל דוכתא קרי ליה אלונטית [שבת מז:]. אינה למשקה צמא, אלא לצנן לאחר המרחץ ודוגמת רפואה [שבת קמ:]. אלונטיות – סדינין שמקנחין בהן [שם קמז:]. בגד שמסתפגין בו כשיוצאין מבית המרחץ [עיר' פז:]. בגד להסתפג בו [מנחות עב:]. בגד שמסתפגין בו היינו אלונטית [ב"ב סז:].

*אלונטית היא מגבת להסתפג, ואילו אלונטית זה מין משקה לרפואה ונראה שנתחלפו הטי"ת והת"ו ביניהם בכמה מקומות. ראה אוליר, אלונטית, בלן, בלנר, וילון, מרחץ, קורייטי, תמם בהערה

~אלונכא, אלונכי

אלונכי דפרסאי – נוכליות (פירוש רומח) של פרסים שמצרפין אותן במי סם המות [גיטין ע:].

*ראה לונכיא

~אלונקא, אלונקי

שנבואיל"ש (מושבים הדומים לאוכפים) בלעז, שנותן זרועו על כתף חברו וחברו על כתפו, וזה בכסאו יושב על זרועותם... [ביצה כה:].

*במלון שמושי לתלמוד מפרש אפריון. לדעת המרפא לשון

הלעז משובש והורכב משתי מילים. +מ"מ : יומא פז ע"א ד"ה
מכתפי. ראה זעף ב

מבמי שמעיה למשפחת עובד אדום משוערי המקדש (דה"א כו
ז).

~אלונתית

פוישו"ן (שיקין)... לרפואה להצטנן כשיוצאין מבית
המרחץ [ע"ז ל. עיי"ש ד"ה מותרת ובתוס' ד"ה
אלונתית]. פזוישו"ן (פוישו"ן), שנותן מים ויין ושמן
אפרסמון [חולין ו.].

*בגמרא שבת קמ וכן ע"ז ל נאמר : אלונתית - יין ישן ומים
צלולין ואפרסמון דעבדי לבי מסותא. בתוס' ע"ז ל ע"א ד"ה
אלונתית מפרש ר"ת אלונתית - דרך הוא לעשות מתחילה בלא
יין, ומכניסין אותה לקיום, וכשמסתפקין ממנה מעט מעט
מערבין בה היין... עיי"ש. ראה אלונתית, אנומלין, קורייטי

~אלוף

#א. ככבש אלוף - דונש ויהודה בן קוריש פתרוהו
ככבש ופר... אלוף כמו (דברים כח ד) שגר אלפיו...
ומנחם פתר אלוף - כבש גדול ויונתן מסייעו שתרגם
כאימר בחיר [ירמיה יא יט]. ואני ככבש אלוף שהוא
כמו כבש ואלוף, ופירש מנחם ככבש ואלוף, הוא שור
[תהל' נח ט].

*פירוש זה של מנחם הוא בניגוד לפירושו בירמיה, ועיין בתהלים
עם פירוש חלקת יהושע (ביאלא) שצוה להגיה ברש"י סא"א. אך
באיוב כד יט מפרש ככבש אלוף - והוא נפתר ככבש ואלוף, וזה
מסייע לפירוש בתהלים.

#ב. אלופים - מלאכים [ירמ' יג כא, עיי"ש].

*בחגיגה טז ע"א נאמר שאלוף זה הקב"ה שנאמר (ירמ' ג ד) אלוף
נעורי אתה.

#ג. ראש משפחה [ברא' לו טו].

*הרשב"ם מפרש שר והראב"ע מפרש נשיא וגדול.

#ד. לשון אלוף ולמוד [זכריה ט ז]. אלופי - רבי [סנה'
קו:].

@ראה אלוף, אשת

~אלוש

*ביומא י ע"א נאמר : אחימן בנה ענת, ששי בנה אלוש (ובסוטה
לד ע"ב הגרסא אלש), תלמי בנה תלבוש. אלוש בגמרא הוא
ישוב על נהר פרת, ואילו במקרא נקראת אחת מתחנות בני
במדבר (במד' לג יג-יד).

~אלושי

*בברכות לד ע"א - ראה בלש

~אלותא

מקלות גדולים כמו (שבת סג.) ולא באלה ולא ברומח
[ביצה לג:].

*עיין בערוך ערך אלוותא. ראה אלה ג

~אלזבד

*1. מבני גד שהסתפחו לדוד בצלגל (דה"א יב יג-יד). 2. אחד

~אלח

נאלחו - נהפכו לקלקול [תהלים יד ג], נאלח - נתעב
ומעורבב, וכן (תהל' נג ד) כולו סג יחדיו נאלחו [איוב
טו טז].

~אלחנן

#א. אלחנן - (כינאי ל) דוד (המלך). בן יערי אורגים -
שהיו משפחתו אורגים [ש"ב כא יט, עיי"ש].

#ב. אלחנן בן יעיר - אחד מגיבורי דוד... ולמה נקרא
שמו אלחנן? שחננו ה' [דה"א כ ה, עיי"ש].

@הפירוש בש"ב כא צ"ע, שכן מדובר שם באלחנן בן יעיר
מגיבורי דוד ולא בדוד עצמו. בש"ב כג כד (וכן דה"א יא כו)
מובא אלחנן בן דוד (הקרי, והכתיב דדי) מגיבורי דוד ויש
הסוברים שהם היינו הך. ראה גלית, דוד ג, יעיר

~אלי

אלי כבתולה - (לשון) קינה מתרגמינן איליא [יואל א
ח].

*בבבלי פט"ו מ"ו מפרש הרע"ב אלית לשון אלי כבתולה. ראה
אלה א, אללי

~אליאב

טעה שמואל שראה בתו של אליאב (בנו בכורו של
ישי אבי דוד, אבי אביהיל) אשת רחבעם מלכה [ש"א
טז ו-ז, ש"א טז ז, יז יג, דה"ב יא יח, ב"ב קטו: ד"ה
נחלה]. ובני פלוא אליאב ובני אליאב נמואל ודתן

1. בן חֶלֶן, נשיא למטה זבולון, מן המרגלים (במד' א ט, ב ז, י
טו). 2. בן פלוא בן ראובן, אבי דתן ואבירם, אחד מעדת קרח
(במד' טז א, יב, כו ח, דברים יא ו, ב"ב קטו ע"ב ד"ה נחלה). 3. בן
נחח, אבי זקנו של שמואל הנביא מבני קהת (דה"א ו יב, ו יט -
אליאל בן תחור). 4. (בדה"א כז יח מובא אליהו מאחי דוד וכנראה
הכוונה לאליאב, דה"ב יא יח). 5. אחד מבני גדי שנספחו לדוד
בציקלג (דה"א יב י). 6. אחד מן המשוררים בימי דוד (דה"א טו
יח, כ).

~אליאל

1. בן תורח, אבי זקנו של שמואל ממשפחת קהת (דה"א ו יט, כג.
בדה"א ו יב - אליאב, בש"א א א - אליהוא). 2. אחד מראשי
האבות של חצי שבט המנשה (דה"א ח כד). 3. מבני גד שנספחו
אל דוד בצקלג (דה"א יב ט, יא-יב). 4. "המצביה", מגיבורי דוד
(דה"א יא מז). 5. "המחויס", מגיבורי דוד (דה"א יא מז). 6.
מראשי האבות משבט בנימין (דה"א ח כ). 7. מראשי האבות
משבט בנימין (דה"א ח כב). 8. שר בני חברון הלויים (דה"א טו ג,
ט, יא). 9. פקיד משבט לוי בבית המקדש בימי חזקיהו (דה"ב לא
ג).

~אליאתה, אלייתה

*מבני הימין לשבט לוי, ראש משמר העשרים, מן המשוררים

(דה"א כה ד, כז - אליתה).

ג]. אם יבא אליהו ויאמר – היתר ואיסור אין (הדבר)
תלוי בו דלא בשמים היא (התורה) [שבת קח]. (אחד
ממ"ח) נביאים [מגילה יד].
*ראה אליה ב, פינחס

~אֱלִיהוּא, אֱלִיהוּ

בוז זה אליהו בן ברכאל הבוזי... [איוב א א]. נכרי
היה... (אך) מדייחסיה קרא (הפסוק) בשמו ושם אביו
ושם משפחתו ישראל הוה, ואית דאמרי ממשפחת רם
היה, היינו אברהם [ב"ב טו: עיי"ש תוס' ד"ה אליהו].
ל"ג דישאל הוה [ע"ז ג].

*ממשפחת רם, אחד מרעי איוב. בב"ב טו ע"ב נאמר שהיה אחד
משבעה הנביאים שהיו לגויים ועיי"ש תוס' ד"ה אליהו (איוב ב
יא, לב ו, ראה בוז).

1. @. בן תחו בן צוף אפרתי, סבו של אלקנה אבי שמואל (ש"א א
א, דה"א ו יב - אליאב, פסוק יט-כ - אליאל בן תוח בן צוף). 2.
אחיו של דוד (ש"א טו ו, דה"א יט ב, כז יח). 3. גיבור מבני מנשה
שנספחו לדוד בצקלג (דה"א יב כ-כא). 4. מבני שמעיה בן עובד
אדום, אחד השוערים במקדש (דה"א כז ז).

~אֱלִיהוּעִינִי

1. * בנו השביעי של משלמיהו בן קורא מבני אסף ממשפחת
קורח, משוערי המקדש. בפרה פ"ג מ"ה נקרא אליהו עיני בן הקוף
(דה"א כז ג). 2. בן זרחיה, מראשי העולים עם עזרא (עזרא ח ד).
ראה אליועני

~אֱלִיהֶמָה

*+מ"מ: יחז' מ יג, טז. ראה איל א

~אֱלִיוֹן, אֱלִיוֹנָא

טופרא דאליונא – על צפורן של בוהן יד [גיטין סט].
*ראה טופרא

~אֱלִיוּעִינִי, אֱלִיוּעִנִי

1. * אחד מנשיאי שבט שמעון (דה"א ד לו). 2. בן בכר בן בנימין
(דה"א ז ח). 3. כהן מבני פשחור שנשא נכרית (עזרא י כב). 4. כהן
בימי נחמיה (נחמיה יב מא). 5. מבני זתוא שנשא נכרית (עזרא י
כז). 6. בן נעריה, אחד מצאצאי זרובבל, בני הודיהו, אלישיב,
פליה, עקוב, יוחנן, דליה וענני (דה"א ג כג). ראה אליהו, עיני

~אֱלִיחָבָא

*השעלבני, אחד מגיבורי דוד (ש"ב כג לב, דה"א יא לג).

~אֱלִיחָרָף

בן שישא (ואחיו של אחיה), סופר (של שלמה המלך)
[עזרא ד ח, עיין מ"א ד ג]. סופר לשלמה [סוכה נג].

~אֱלִיל, אֱלִל, אֱלִלִים

לשון אל, כלא הוא חשוב [ויקרא יט ד], ואליל (הקרי,
וכתיב ואלול – לשון אל, דבר שאינו [ירמיה יד יד],

~אֱלִיבָא

אליבא (א-ליבא, על לב, על דעת) דאביי – במקום
אביי ובשבילו, שתהא משנה זו מתורגמת לפי דבריו
[סוכה יט]. אליבא דרבי עקיבא – מה שלמדו מרבי
עקיבא אמרום [סנה' פו]. אליבא דהלכתא – (כלומר)
להורות כדת וכהלכה [יומא כו].

~אֱלִידָד

*בן כסלון, נשיא שבט בנימין (במד' לד כא).

~אֱלִידָע

1. * בן דוד (ש"ב ה טז, דה"א ג ח, יד ז - בעלדע). 2. אחד משבט
בנימין, גיבור חיל ושר צבא בימי יהושפט (דה"ב יז יז). אביו של
רזון (מ"א יא כג).

~אֱלִיָּה (א)

#א. זנב (של רחלים) [שבת נג:], (זנב כבש ואיל) מן
הכליות ולמטה לצד הזנב והזנב קרי ליה אליה [חולין
יא.], זנב [חולין קכב.]. מן הכליות ולמטה [שמות כט
כב]. העזים אין להם אליה [שבת עז:]. אליה איקרי חלב
בכבש ואישתראי בשור ועז [כריתות ד:].

*שומן האליה הוא אחד מהשמנים שאסור להשתמש בהם
בשבת להדלקת הנר. אליה היא כינוי להצטברות שומן סביב
חוליות זנב הכבש, ומשמשת לו כמאגר מזון (כמו דבשת לגמל).
+מ"מ: פסחים צו ע"ב ד"ה לאליה ואילך, זבחים ט ע"א ד"ה
לכדתניא, מנחות פג ע"ב ד"ה לימד. ראה אליתא, חלב א (ב),
מילת, עכוז

#ב. בשר שמן מאד [יומא פג:]. בשר שבסוף האוזן
[כתובות ה:]. עור – היינו אליה רכה של אוזן [בכורות
לז.].

#ג. אליה (וקוץ בה) – (אליה) שמינה יש כאן וקוץ
בה, כלומר דבר תנחומין יש כאן, אבל יש בתוכה דבר
קשה שאינו שוה לכל [ר"ה יז].

~אֱלִיָּה (ב)

*ראה איליאי

~אֱלִיָּה (ג)

1. * מראשי אבות שבט בנימין בימי דוד (דה"א ח כז). 2. שם
משנה של אליהו הנביא (מלאכי ג כג). 3. מבני חרם, כהן בימי
עזרא, הושיב אשה נכרית (עזרא י כא). 4. מבני עילם בימי עזרא
שנשא נכרית (עזרא י כו).

~אֱלִיָּהוּ

אליהו התשבי (נביא בימי אחאב ואחזיה) – מארץ
(ס"א שם העיר) ששמה תושב [מ"א יז א, ראה אליה

רועי האליל – רועי של אין. אליל לשון אל אינו רועה, וכן (איוב יג ד) רופאי אליל, יו"ד יתירה במקום ה"א, כמו (דברים לג טז) עוזבי הצאן שוכני סנה, (מיכה ז יד) שוכני לבדד [זכריה יא יז]. רופאי אליל (בפסוק : אָלִיל) – כל אליל שבמקרא לשון אל, ורבותינו פירשו (חולין קכא.) זה גיד הצואר שאין לו רפואה ושמו אלל [איוב יג ד]. אלילים לשון חללים [שבת קמט.].
*כאשר אליל בא במובן גנאי לע"ז תמיד מופיע בלשון רבים "אלילים", פאט ליטע' י י שם מופיע בלשון יחיד ובמגילת ישע' א הגירסא אכן "אלילים". *מ"מ : ויקרא כו א. ראה מרטקא, רפא

~אלים

*ראה אלס א

~אלימלך

בועז (היה דוד) לאלימלך (בעל נעמי ואבי מחלון וכליון, שהיה) בן אחיו... [רות ג יב]. א"ר ז"ל (ב"ב צא.) אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוגי אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו... [רות ב א]. אלימלך (הוא) בן נחשון... משבט יהודה [ב"ב צא. עיי"ש].

*מ"מ : רות א ב, א. ראה מודע, שלמון

~אלימו

כמו אליהם [תהלי' ב ה].

~אלים

*ראה אלס

~אליסטון, אליסטון

*ראה הלסטין

~אליסף

1. *נשיא בני גד, מן המרגלים. בנו של דעואל ובבמדבר ב יד מובא בן רעואל (במד' א יד, מב, מז, י כ). 2. בן לאל, ראש בית אב למשפחת גרשון (במד' ג כד-כו).

~אליעזר

עבד אברהם [סנה' קח: עיין ברא' טו ב-ג].

1. *בן משה וצפורה, ובנו רחביה (שמות יח ד, דה"א כג טו, יז). 2. בן בכר בן בנימין (דה"א ח ז). 3. כהן בימי דוד (דה"א טו כד). 4. בן זכרי, נגיד לשבט ראובן בימי דוד (דה"א כז טז). 5. בן דודוהו ממרשה, נביא בימי יהושפט (דה"ב כ לז). 6. לוי בימי עזרא (עזרא י כג). 7. מבני תרם בימי עזרא (עזרא י לא). 8. אדם ששלח עזרא לאדו הראש בכספיא להביא משרתים לבית אלהים (עזרא ח טז יז).

~אליעני

*מראשי אבות שבט בנימין בירושלים (דה"א ח כ).

~אליעם

אחיתופל (הגילוני מגבורי דוד) הוליד אליעם לשמנה שנה ושמנה חדשים, ואליעם הוליד בת שבע לשמנה שנה ושמנה חדשים... [סנה' סט: עיי"ש ובתוס' ד"ה דל].

*מ"מ : ש"ב יא ג, ש"ב כג לד, דה"א ג ה - עמיאל. בדה"א יא לא נזכר

~אליפז, אליפז

בן עשו (מאשתו עדה בת אלון החתי ואבי עמלק)... [ברא' כט יא, עיי"ש וכן לו ד, ה, יב, דה"א א ד, עיי"ש]. אליפז (התימני, מרעי איוב) בן עשו היה וע"י שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה [איוב ב יא, ב"ב קטז: סנה' צט: חולין ס:]. מנביאי האומות [שה"ש ה ח]. אליפז התימני – מארץ תימן [איוב ד א].

*בניו תימן, אומר, צפו, געתם, קרח, קנו וענמלק. בב"ב טו ע"ב נאמר שהיה אחד משבעה הנביאים שהיו לגויים. *מ"מ : שה"ש ה ח, דה"א א ד, לה, תוס' יבמות קט ע"ב ד"ה רעה, סוטה יג ע"א ד"ה שלשים, ע"ז ג ע"א ד"ה יבא. ראה בלדד, עמלק, צופר, תימן

~אליפל

*בן אור, אחד מגבורי דוד, יש סוברים שהוא אליפלט הנזכר בש"ב כג לד (דה"א יא לה).

~אליפלהו

*לוי שוער מבני מררי (דה"א טו יח, כא).

~אליפלט, אליפלט

ואלישמע ואליפלט (בני דוד) [דה"א ג ו]. (ואלישמע) ואלידע ואליפלט – בש"ב (ה טז) אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת... וזהו טעמו, אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט... [דה"א ג ח, עיי"ש].

*מגבורי דוד, יש סוברים שהוא אליפל (ש"ב ה טז, דה"א ג ה-ו, ח, יד, י, יד ג ה).

1. @בן עשק משבט בנימין (דה"א ח לט). 2. בן אדניקס, מן העולים עם עזרא (עזרא ח יג). 3. מבני חשם בימי עזרא שנשא נכרית (עזרא י לג). 4. בן אחסבי המעכתי מגבורי דוד (ש"ב כג לד, דה"א יא לה - אליפל).

~אליצור

משבט ראובן... נשיא עדה [במד' טז א].

*בן שדיאור, נשיא למטה ראובן, מן המרגלים (במד' א ה, ב י, ז, ל, י יח).

~אליצפן

נשיא שמינה משה על בני קהת על פי הדיבור [במד' י

טז א]. נשיא הקהתי [שם טז כח].

*מבני עזיאל דוד אהרן, נשיא בית אב של לויים (במד ג ל, דה"א טו ח). בבמד' לד כה, יהושע יז יח נזכר אליצפן בן פרנץ, נשיא מטה זבולון.

~אליקא

*החרדק, מגבורי דוד (ש"ב כג כה, בדה"א יא כז לא נזכר).

~אליקים

(בן חלקיהו), הוא היה (ממונה) על הבית כשנפל סנחריב... [ישע' כב כ, עיין מ"ב יח יח, כו].

*1. בן יאשיהו מלך יהודה אשר פרעה נכו שינה שמו ליהויקים והמליכו תחת אביו (מ"ב כג לד). *2. כהן בימי נחמיה (נחמ' יב מא).

~אלישבע

בת עמינדב, אשתו של אהרן (אחת המילדות העבריות) [סוטה יא:].
*אחות נחשון ואם נדב, אביהוא, אלעזר ואיתמר (שמות ו כג).

~אלישה

מאיי אלישה (יחז' כז ז) מתרג' מנגוות איטליא [מגילה ו: עיי"ש].

*אלישה הוא בנו של יון, אחיהם של תרשיש כתיס ודננים. +מ"מ: ברא' י ד, דה"א א א. ראה ישמעאל, אלישע

~אלישוע

*בן דוד (ש"ב ה טו, דה"א יד ה, דה"א ג ו - אלישמע, וצ"ע אם הוא אלישוע).

~אלישיב

כהן גדול [נחמיה יב כב, עיין שם ג א]. אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט... [שם יג ד].

*1. אבי משמר כהנים בימי דוד (דה"א כד יב). *2. צאצא של זרובבל (דה"א ג כד). *3. מן המשוררים (עזרא י כד). *4. מבני זתוא (עזרא י כו). *5. מבני בְּנֵי (עזרא י לו).

~אלישמע

ואלישמע ואליפלט (בני דוד) [דה"א ג ו]. (ואלישמע) ואלידע ואליפלט – וגם אלישמע מונה כאן שתי פעמים כמו כן נזכר לומר (כמו אצל אחיו אליפלט) שמת ונולד לו אחר... [דה"א ג ח, עיי"ש].

*אלישמע בדה"א ג ו צ"ע אם הכוונה לאלישוע. +מ"מ: ש"ב ה טז, דה"א יד ז.

@1. בן עמיהוד, נשיא מטה אפרים מן המרגלים ואביו של נון אבי יהושע (במד' א ק ב יח, ז מח, י כב, דה"א ז כ-כז). *2. כהן בימי יהושפט (דה"ב יז ט). *3. סופר המלך יהויקים (ירמ' לו יב, כא). *4. אבי נתניה וסבו של ישמעאל, רוצח גדליה בן אחיקם (מ"ב כה כה). *5. בן יקמיה, צאצא של בת ששן (מצאצאי ירחמאל) וירחע המצרי (דה"ב ב מא). עיין במד' כז א, דה"א ג ו

~אלישע

אלישע (הנביא) החיה את את בן השונמית [פסחים סח. עיין מ"א יט טז, מ"ב ב טו]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*בברא' י ד נזכר אלישע בן יון, אחי תרשיש כתיס ודננים. ראה אלישה, שפט

~אלישפט

*בן זכרי, אחד משרי המאות בימי יהוידע כהן הראש שקשר אותו להמית את עתליה ולהמליך את יואש (דה"ב כג א).

~אלית

*ראה אלה א, אלי

~אליתא (א)

*א.קיסמים דקים [יומא כד: מה].

*בתמיד פ"ב מ"ד מובא "מציתין את האליתא" ומשמע גחלת שמדליקין בה את המערכה של הקטורת.

*ב.אליה [חולין קכז].

~אליתה (ב)

*אחד מבני הימן (דה"א כה כז). ראה אלאיתה

~אלכסון

דבר עגול אין לו אלכסון [ערובין נא], דבר עגול אין לו אלכסון והמרוכב יש לו אלכסון [ערובין נז]. אמרו חכמים (סוכה ח). כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא [זבחים סד. מנחות לה]. אצבע ברוחב ובאורך היא אצבע ושני חומשין באלכסון [מגילה כד:].

*+מ"מ: שמות כה לב, ב"ב קע ע"א ד"ה כמה הויא ואילך.

~אלכסנדרוס, אלכסנדר מוקדון

ד' מושלים חלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו... [דניאל ז ו, עיין ב לט]. המלך הראשון – הוא אלכסנדרוס מוקדון שהרג את דריוש בן אסתר [דניאל ח כא]. חלק... מלכותו במותו לארבע ילדים [שם ח כב, עיי"ש י כ]. מלך גבור ביון [שם יא ג בהיפוך, עיי"ש פסוק ד].

*בגמרא (יומא סט ע"א, סנה' צא ע"א, תמיד לא ע"ב, לב ע"א) נזכר תמיד בשם אלכסנדרוס, פרט לתמיד לב ע"ב בד"ה "אמר להם אלכסנדר" וכנראה החסיר המדפיס את סימן הקיצור לאחר הרי"ש. בתוס' מגילה יא ע"א ד"ה שלשה מובא שהוא אחד מאלו ששלטו בכל העולם כולו, ובתוס' ע"ז מא ע"א ד"ה ככדור מביאים ירושלמי שעלה למעלה (לרקיע) עד שראה כל העולם ככדור ואת הים כקערה. בספר המעריך כותב שהשם מורכב מ"אלכסי" שמשמעו החליפה, ו"אנדרא" שמובנו בעל, כלומר אמו היתה נשואה לאדם בשם פליפו, ובשעה שהיה במלחמה, בא עליה ע"י כשפים מצרי בשם נקתניבור, ולכך קרא לו פליפו

בשם זה לרמוז שאשתו החליפה בעל. +מ"מ : סוכה נא ע"ב ד"ה
סטיו, תמיד לב ע"ב ד"ה אנא. ראה קליאופטרה

~אלכסנדריא

+מ"מ : חלה פ"ד מ"י, יומא לח ע"א ד"ה שהללו. ראה אמון ב,
דיופלוסטון, נא ג, קומא

~אלל

גיד הצואר שהוא קשה ואינו ראוי לאכילה [זבחים
לה.], גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד
וקורין אותו יינו"ל (ברך, במשמעות מיוחדת של גיד
הצואר) [חולין קכא.]. גיד הצואר שהוא אלל (בגמרא
"אצל" וזו טעות דפוס. בכ"י יש כאן את הלעז יינו"ל
שפירושו ברך במשמעות יוצאת דופן של גיד
הצואר. א"ה) [פסחים פג:].

*עפ"י התוספות ור"ח פירושו בשר מת (כגון זה שמגרדים
מפצעים). ראה אוללא, אליל, מרטקא

~אללי

אללי לי – אוי לי [מיכה ז א, עיין איוב י טו].
*ראה אלי

~אלם, אלים (א)

#א. פירוש עב [ברכות לא:], עב [שבת קנא: יבמות
מג. ב"מ קט. מנחות לה: חולין מח:]. גס [ב"מ קיט:].

#ב. בעל זרוע [קדושין נט:].

*+מ"מ : ב"ב לד ע"ב ד"ה וכל דאלים גבר. ראה איל ב, אילות,
אלים, אלמה ב

~אלם (ב)

אלם נוטריקון אשתקיל מילוליה (כלומר) ניטל
דיבורו [חגיגה ב: גיטין עא.]. אילמים – שומעי חרפה
ואינם משיבים [ישע' לה ו, עיין תהלים לט ג, י].
יונת אלם – יונה אילמת [תהלים נו א]. האמנם אלם –
האמנם נאלם... אשר תדברון [תהלים נח ג]. האמנם
אלם (תהלים נח ב) – אומנות יפה היא האילום...
[חולין פט:].

*רש"י מפרש אלם מלשון אילם, אך הדבר לא ברור. +מ"מ :
שמות יא, תוס' חגיגה ב ע"ב ד"ה המדבר, מנחות צח ע"א ד"ה
להתיר. ראה שמם

~אלם (ג)

*ראה אולם, איל ב, אילם ב

~אלמא, אַלְמָה

אלמה לא, לשון קושיא הוא : וכי לא דבר הגון הוא כן
[קדושין יג.], בתמיה... [יומא ב: יבמות מד. שם סח:
כתובות נט. שבועות יג. שם טו: זבחים פז: תמורה

ד.], קושיא היא... [שם יט.].

*"אלמא" מובנו "הרי ש...", "אם כן, נמצא", "אלמה" מובנו למה,
מדוע. בכללי הגמרא לרדב"ז אות ז' מובא שכל מקום שרש"י
כותב "אלמא" פירושו יראה מכאן.

~אַלְמָה

מאלמים אלמים – כתרגומו מאסרין אסרין (בת"י
מפרכין פירוכין) – עמרין, וכן (תהלים קכו ו) נשא
אלמתי. וכמוהו בלשון משנה (ב"מ כב:) והאלומות...
[ברא' לז ז], עומר גדול [ב"מ כב:].

*אלומה היא חבילת קני השבלים הקשורים כצנור ע"י קש. ראה
גרן, כריכה, עמיר, ערמה, צבת

~אַלְמוֹג, אלמוג, אַלְמוֹגִים

קור"ל בלעז [מ"א י א]. אלמוג – עצי אלמוגים והוא
נאה [שבת נב:]. (אלמוגין הוא) כסיתא – מין עץ
העולה בקרקע הים ושמו קור"ל [ר"ה כג.]. עצי
אלגומים – מפרש בפסיקתא : כתוב אחד אומר
אלמוגים, וכתוב אחד אומר אלגומים, אלא אלגומים
שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג ונכפף מתוך
רכיכתו... [דה"ב ט י]. במקום שהאלמוגים גדלים בים
איך הים עמוק כ"כ [ר"ה כג:].

*מופיע בלשון רבים בלבד. במלכים יש אלמוגים ג' פעמים
ובד"ה [ב' ב ז, ט י, ט יא] אלגומים ג' פעמים, ונראה שהם
מתחלפים בשינוי אותיות, ויש חילוקי דעות מהו עיקר. והרד"ק
בפירושו לדה"ב ב ז כותב : אלגומים כמו אלמוגים, והוא העץ
האדום הנקרא בערבי אלבהם, ובלעז ברייל"ק, וי"מ קורייל"ק. עיין
כלים פ"ג מ"ח. ראה חמרתא, כסיתא, כפא, מרגלית, פנינה,
ראמות

~אַלְמוֹדָד

*בנו של יקטן מבני עבר (ברא' י כו, דה"א א כ).

~אַלְמוֹן

ארמון [ישע' יג כב], יש פותרין אלמנותיו כמו
ארמנותיו [יחז' יט ז].

*צורת משנה של ארמון, (ישע' יג כב) וענה איים באלמנותיו. עיין
ירמיה נא ח : כי לא אלמן ישראל.

~אַלְמוֹנִי

אלמוני – אלמון מאין שם, שאינו חפץ להזכיר כי דבר
סתר הוא. [ש"א כא ג]. אלמוני – מבלי שם, שלא היה
רוצה להתגלות [מ"ב ו ח]. מבלי שם [רות ד א,
עיי"ש], מבלי שם, שלא פירש לו מהו ומה שמו [מ"ב
ו ח, דניאל ח יג].

*מופיע תמיד בצירוף "פלוגי אלמוני". ראה פלוגי, פלמוני, פלן

~אלמלא, אלמלי

*עיין סיני (מה"ק) ספר חיובל עמ' קצ"ח. עיין תוס' מגילה כא

ע"א ד"ה אלמלא, היכן שכתוב "אלמלא" משמעותא אילו לא, ו"אלמלא" אילו היה. יש לכלל זב הרבה יוצאים מן הכלל.

~אַלמלך

*עיר בנחלת אשר (יהושע' יט כו).

~אַלמן, אַלמנה

ימותו כל בני אלמנה – כלומר ימות הבעל והיא תהא אלמנה, ואח"כ ימותו בניה [נדרים סו:]. דלת אלמנה – דלת שהיא אלמנה מתקוניה [ערובין קא]. אלמנת עיסה – אלמנת ספק חלל, שהיא מעורבת בספיקות [קדושין עה:]. אלמנה כתיב בה לא יקח, וקיחה היינו קדושין [סוטה מד: ד"ה כדברה]. אלמנה ויתום – הם תשושי כח ודבר מצוי לענותם [שמות כב כא, עיי"ש פסוק כב]. היתה כאלמנה (חיה) – ולא אלמנה ממש, אלא כאשר שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה (תענית כ:). [איכה א א].

*בתוס' יומא יח ע"ב ד"ה יחודי מפרשים שאלמן הוא זה שהיתה לו אשה (ונפטר) ועכשיו אין לו אשה. עיין בערוך ערך טנדו, נפס א, שב ט. +מ"מ: ישע' א יז ד"ה ריבו, א כג, שם כג ד"ה וריב, ירמ' נא ה, דה"ב ב יג ד"ה ואביו, תוס' כתובות ז ע"ב ד"ה והא. ראה ארמלתא, שובבית

~אַלנעם

*אביהם של שניים מגיבורי דוד, אינם באים ברשימת הגבורים בשמואל (דה"א יא מו).

~אַלנתן

1. *אבי נחשתא אם יהויכין, חותן יהויקים מלך יהודה (מ"ב כד ח, קהלת יב ו). 2. בן עכבור, שר צבא בימי יהויקים (ירמ' לו יב, כה). 3. שם שלשה ראשים ומבנים בימי עזרא (עזרא ח טו-טז).

~אלס

#א.אלים – לועס בשיניו [גיטין ע:], אלס – לעס וכסס

[ב"ק פד:].

*ראה לעס

#ב.אלס – (צ"ל) בסמך, ושם מקום הוא [סנה' סד:].

*ראה סבטא

~אַלסר

*עיר מלכותו של אריוך (ברא' יד א, ט). ראה אריוך

~אַלעד, אלעדה

*בן שותלח, אחד מבני בניו של אפרים שנהרג ע"י אנשי גת (דה"א ז כב, עיין גמרא סנה' צב ע"ב). ראה לעדן ויש הסוברים ששלשתם זה אדם אחד.

~אַלעו"ז

*אחד מגבורי בנימין שנספחו לדוד בצקלג (דה"א יב ו).

~אַלעזר

#א.בשם רבינו יצחק בר יהודה מצאתי, שאמר בשם רב האי, שמפורש בהתלמוד ירושלמי: ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן (מאשתו אלישבע ואבי פנחס. אחי נדב אביהוא ואיתמר) שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה, (שמן) אחד בימין, (ושמן) אחד בשמאל, והקטורת בחיקו, והחביתין בכתף עיין שמות ו כג, במד' ג כ) [שבת צב:]. אלעזר אבי פינחס לקח מבנות פוטאל לו לאשה... [סנה' פב:]. #ב.אלעזר בן דודוהו ממרשה (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד:].

1. *בכור מחלי בן מררי ואבי קיש (דה"א כג כא-כב, כד, כח. בדה"א ו יד לא נזכר). 2. בן אבינדב מקרית יערים, שומר ארון ה' (ש"א ז א). 3. בן דודו בן אחוחי, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג ט-יז, דה"א יא יב-יט). 4. בן פינחס, אחד מעוזריו של מרמות הכהן (עזרא ח לה, נחמיה יב מב). 5. מבני פרעוש שנשא נכרית (עזרא י כה). 6. אחד שהשתתף בחנוכת החומה (נחמיה יב מב). ראה רב אלעזר

~אַלעלא, אלעלה

*אחת מערי סיחון בנחלת ראובן (במד' לב לו, ירמ' מח מד).

~אַלעשה

1. *בן חלץ, מצאצאי בת ששן וירחע המצרי (דה"א ב לט-מב). 2. בן רפה ואבי אצל, מצאצאי שאול (דה"א ח לז, ט מג - שם אביו: רפיה). 3. בן שפן, אחיהם של אחיקם וגמריהו בני שפן דודו של גדליהו, אחד מפקידי צדקיהו (ירמ' כט ג). 4. כהן מבני פשחור (עזרא י כב). ראה בן אלעשה

~אַלף, אלפא (א)

#א.אלפים – שוורים [ישע' ל כד, משלי יד ד]. שגר אלפין – ולדי בקרך [דברים ז יג]. בקר [תהלים ח ח]. #ב.מאליפות – עושות פרי לאלפים [תהלים קמד יג בשינוי].

#ג.אלפא – אלף [דניאל ה א].

*+מ"מ: שופטים ו טו, פסחים צד ע"א ד"ה עוביו

~אַלף, אלפא (ב)

באל"ף ב"ת – אותיות של ראשי התיבות [יומא לז:]. כלומר הראשי התיבות [גיטין ס:]. כל האלפא ביתא במקרא זה. ותמה אני כי אינו נמנה במסורת [יחז' יז ט].

אלפא לסלת – כשם שהאל"ף היא ראש לכל האותיות כך סלת של אלו שני מקומות מכנים וזטחא, ראש לכל הסלתות. ענין אחר אלפא – אל"ף, היינו אחד, כך סלת של שני מקומות מיוחדין לכך שסלתן מובחר, עיקר מכל הסלתות. כך שמעתי [מנחות פג:].

תקוע אלפא לשמן – ששמן זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות [ש"ב כ כו]. מתוך שהשמן מצוי שם

ורגילין בו מצויין חכמים בהן... [פסחים נג].
 *מ"מ: ירמ' לו לב, שבת קד ע"א ד"ה מקרבן, סוכה נב ע"ב ד"ה
 באטב"ח, ב"ב קמה ע"ב ד"ה עתיר. ראה האלף

~אלף (ג)

#א.תאלף – תלמד [משלי כב כה]. אלף בינה – למוד
 תורה [שבת קד]. מלפנו – מלמדנו [איוב לה יא],
 מלמד [עירובין ק]. אלפיה שיקרא – הורה לבכות
 [יבמות קטז].

*ראה מלפנא

#ב.שלת אלפים משל – שלשת למודי משלות,
 שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי (א א, י
 א, כה א)... ואלף – בכל אחד מהם כדאי הוא לתלמוד.
 ומ"א (במ"ר יט ג) שהיה אומר בכל פסוק שלשת
 אלפים משל, ועל כל משל אלף וחמשה טעמים [מ"א ה
 יב].

*המובאה ממ"א היא לפשט את הפירוש שזה לשון אלף ולמוד,
 כיון שלמעשה לא ידוע מהם שלשת אלפים משל. ראה אלף

~אלפא (א)

*ראה אלף ב

~אלפא, אילפא (ב)

#א.אניה [עירובין נג], ספינה [ע"ז י].
 #ב.אילפא – שם חכם [כתובות סט].

~אלפלט, אַלפֿלט

*בן דוד (דה"א יד ה). ראה אליפלט

~אַלפֿעל

בני אלפעל עבר ומשעם ושמר... ובד"ה מייחסו על
 שבט בנימין [מגילה ד].

*בן שחרים מבני בנימין, בניו עבר, מישעם, זבדיה, משולם, חזקי,
 חבר, זליאה, יובב, ישמרי, שמר ובריעה (דה"א ח יא-יב, יד).

~אלפס

קערה [ביצה לב]. אלפסין חרניות – קערות של בני
 עיירות שאינן בני כרכים גדולים ואין מקפידין על
 כלים נאים, ומשנפשה הקערה של חרס אוכלין בה
 בשר ואין ממתנין עד שתתחזק ותצרף בתנור [ביצה
 לב. עיין בתוס' ד"ה אלפסין].

*ראה לפס

~אלץ

ותאלצהו – דחקתו, ואין לו דמיון [שופ' טז טז], לשון
 דוחק ומצוקה [סוטה ט: – שופ' טז טז].

~אַלצפֿן

נושאי ארוננו של יוסף [סוכה כה].

*אבי אחד מבתי אב של הלויים (ויקרא י ד). ראה אליצפן

~אַלקום, אל קום

מלך אלקום – לא ידעתי מהו לפי פשוטו. ומ"א... זו
 אומת ארם שאמר אני ואפסי עוד אין נצב לעומתו.
 אלקום – אין עומד עמו [משלי ל לא].
 (מלך) אלקום – שכל הקמות שלו... שהקב"ה שמו
 מלך אלקום... ונראה בעיני שהתיבה הזאת לשון ערבי
 שכל פתיחת תיבותיהן אל [סנה' פב].

~אלקטיות

*מובא במעשרות פ"ג מ"ז, אהלות פ"ח מ"י, ובערוך מפרש בתים
 העשויים מחוץ לעיר להתקור בהן בקיץ (מה שנקרא היום
 צימר). בחדר המקרה (שופטים ג כד) ת"י בבית קייטא. ראה
 בורגנין, בי קייטא, צריף

~אַלקנָה

לוי היה, מבני אביאסף בן קרח, כן נתייחס בדברי
 הימים (א ו יח-כג) [ש"א א א]. איש אלהים [ש"א ב
 כז]. (אחד מ) בני קרח [תהלים מב א בהיפוך, עיי"ש
 ובשמות ו כד]. אלקנה (היה) מדריך את ישראל לעלות
 לשילה ברגלים... [קהלת ה יט]. נביא היה, כדתניא
 בסדר עולם... [ערובין יח]. (אחד ממ"ח) נביאים
 [מגילה יד].

1. בדה"א ו נזכרים כמה לויים מבני קהת. בן אסיר (ח), בן יואל
 (כא), בן מחת בן עמשי (כ). עיי"ש פסוקים י-יב. 2. אפרתי, אבי
 שמואל (ש"א א א, דה"א ו יט, כג - בן יצחק בן קהת בן לוי בן
 ישראל). +מ"מ: במד' כו יא 3. אחד הגבורים של דוד בצקלג
 (דה"א יב ז). 4. אחד מן השוערים לארון ה' (דה"א טו כג). 5. אב
 של משפחת משוררים (דה"א ט טז, צ"ע אם הוא אלקנה
 שבדה"א טו כג). 6. משנה למלך אחז שנהרג ע"י זכרי (דה"ב כח
 ז). ראה אביאסף, אסיר, אפרת

~אַלקוּשִׁי, אלקוש

נחום האלקושי (שם היחס של נחום) – אלקוש שם
 עירו [נחום א א].

~אלקפטא

דוכוס [זבחים צו: עיי"ש]. מלכא ואלקפטא – שני
 מלכים הם, ומלכא חשיב מאלקפטא [שבועות ו].

~אַלְתוֹלַד

*עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ד).

~אַלְתִּית, אלתות

*מובא במכשירין פ"ו מ"ג והוא מין דג שרגילין למכרו חתיכות

חתיכות, ומקום יש ששמו אלתות ושם צדין אותו ומוכרין אותו.

~אֶלְתָּקָא

*עיר בנחלת דן (יהושע יט מד, כא כג).

~אֶלְתָּקָן

*עיר בהרי יהודה (יהושע טו נט).

~אלתר

לאלתר – מיד [ברכות מז:]. לאלתר – באותה שעה. כל אלתר דגרסינן היינו על אתר, באותו מקום [נדרים ג:]. סמוך (כלומר קרוב) [כתובות ק: עין נדרים סא ע"ב ד"ה ולא].
*ראה מפרע

~אָם (א)

א.א.כאשר: רבי ישמעאל אומר, כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה: ואם מזבח אבנים תעשה לי – הרי אם זה משמש בלשון כאשר: וכאשר תעשה לי... וכן (שמות כב כד) אם כסף תלוה, חובה הוא... וכן (ויקרא ב יד) ואם תקריב מנחת בכורים, זו מנחת העומר שהיא חובה... ועל כרחק אין אם הללו תלויין אלא ודאין, ובלשון כאשר הם משמשים [שמות כ כב]. אם כפר יושת עליו – אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה, לשון אשר [שם כא ל]. אם כסף תלוה את עמי – רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהן... [שם כב כד]. אם שנותי ברק חרבי – הרבה אם יש שאינם תלויין: כשאשנן וכו' [דברים לב מא]. כי תעבד – מצינו אם משמש בלשון אשר... [שמות כג לג].

*בפירוש לשמות כ כב מביא את דברי רבי ישמעאל שכל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג': ואם מזבח אבנים... אם כסף תלוה, ואם תקריב מנחת... יוצא שבפירוש לשמות כא ל: אם כופר יושת, נראה כמוסיף, אך יש להבדיל שכן השתת הכופר קודם לה תנאי והוא נגחת השור (עין תורה תמימה לשמות כא ל). +מ"מ: תוס' ר"ה ג ע"א ד"ה אלא, תוס' גיטין צ ע"א ד"ה כ.

ב.כ.י: עד אשר אם עשיתי – אם משמש בלשון כי [ברא' כח טו]. אם רחץ – כי רחץ. יש אם משמש כן בלשון כי, וכן (איוב ח יח) אם יבלענו ממקומו – כי יבלענו, (וכן ברא' כד יט) עד אם כלו לשתות [ישע' ד, עיין ר"ה ג. ד"ה כדריש]. אם יבלענו ממקומו – כשיבלענו... [איוב ח יח]. ואם תקריב מנחת בכורים – הרי אם משמש בלשון כי, שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר, שהיא חובה, וכן ואם יהיה היובל [ויקרא ב יד].

*בבבמדבר לו ד נאמר: ואם יהיה היובל – מכאן היה ר' יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק, ולא מפרש שהוא לשון חובה. גם בירושלמי כתובות פ"ט: ואם יהיה לשון אפילו, אף אם יהיה.

ראה דילמא, פן

ג.א.אף: אם ישוב ולא ישוב – ד"א, אף אם ישוב בתשובה... וכן ת"י [ירמיה ח ד].

*לפי שאר המפרשים ענינו האם ילך ויפרד מבלי לשוב?

ד.א.אשר: עד אם כלו – הרי אם משמש בלשון אשר... [ברא' כד יט, לא נב, במדבר כ כט, ישע' ל יז, משלי כג יח, איוב מב ח, תשובות רש"י סי' רנ"א]. אם אקוה שאול ביתי – כמו אם חרוצים ימיו, כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי [איוב יז ג].

*למרות שפירוש זה נראה כסותר את הפירוש בבמדבר ואת תשובת רש"י, זו רק סתירה מדומה.

ה.א.כי ואשר: עד אם דברתי – הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי... [ברא' כד לג, כח טו, ישע' ד ד].
ו.א.לא: אם יראו את הארץ – לא יראו... [במד' יד כג, עיי"ש].

*אם במונח שלילי באה בלשון שבועה (ברא' כא לג, ש"א ג יד, שה"ש פ"ב ופ"ג) כשלא בא בלשון שבועה ענינו – להפך: אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה – שכן אעשה (במד' יד לה) יש פעם אחת אם לא בשבועה לשלילה: אם אני לא אעבור (ברא' לא נה) כלומר שלא אעבר, ורש"י מפרש שם אשר.

ז.א.אם לא – לשון באמת [ירמ' מט כ], לשון שבועה [ירמ' טו יא, יחז' ג ו].

*הצרוף אם לא משמש כאן לחיוב.

ח.א.והמה (אם ישמעו ואם יחדלו) – שמא ישמעו, שמא יחדלו מלשמוע [יחז' ב ה], או ישמעו או יחדלו... [שם ג יא]. האם – שמא [במד' יז כח].

ט.א.או [איוב לט יג, תשובות רש"י רנ"א].

י.א.הלוואי: אם תקטל אלוה רשע – הלוואי ותקטול [תהי' קלט יט].

@ראה כן, לא

~אָם (ב)

א.א.בית הריון ונקראת טרפחת ושלפוחית, ובלעז מדרי"ץ (רחם) [סנה' לג], מדרי"ץ של נקבה שהולד מונח בה [חולין נד], רחם [בכורות כח:]. כנסת ישראל [תענית כו:].

ב.א.מהות – שרשים [עירובין נו]. אמכם – כניסייתכם [ירמ' נ יב].

ג.א.וירוא"ה (יבלת) [זבחים מז].

*ראה יבלת, שומא

ד.א.אם – ירושלים שהיתה עיר ואם בישראל [ירמ' טו ח].

ה.א.יש אם למקרא ולמסורת – בתר קרייה אזלינן דהיא עיקר [סנה' ד]. יש אם למסורת – שדין כתיב, כמו שיש דין בעולם, כמו (שופטים ה) שקמתי דבורה [איוב יט כט], כמה שכתב משה ומסר בספר תורה לישראל היא האם והעיקר, ולא כמו שהוא נקרא [סוכה ו:], כמה שנמסר הכתב (בדפוס שנמסרה כתב) של תיבה

(ערכין פ"ב מ"ד וראה כריתות פ"ג מ"ז). יש הסוברים בטעות שזו חמתא הסמוכה לטבריה. ראה חמות, חמתן

~אמבוהא

גדודי בני אדם [יומא פז.], סיעת אנשים [סנה' ז.]. אמבוהא דספרי – גדודי אנשים ונשים רגילים להלך במבוי של מלמדי תינוקות, שהתינוקות ואבותיהם ואמותיהם מצויין אצלם [סוכה נה. עיי"ש ובר"ה הומהב"י].

~אמבטי, אמבטיא

כלי שרוחצין בו כל הגוף [חגיגה טו.], כגון בריכה עשויה בקרקע שהמים נכנסים שם ונאספים [שבת מ.], עיי"ש ד"ה כי האי, מרחץ שהיו (הנשים) באות לרחוץ [נדה ס.]. אמבטאות – בתי מרחץ גדולים [שבת מ.].

*בע"ז כח ע"ב ד"ה חמימי לסילוא בכ"י יחיד מובא : שמחמם כל גופו, כעין אשטוב"א (אמבטיא. א"ה). עיין בערוך ערך אבט. ראה גיגית, מסותא, מרחץ

~אמבל

*מובא בערוך והם אבנים קטנות שבתוך הפעמונים.

~אמבר, אמברי

אמברי דחמרא – אוצרות יין [כתובות קה.], אוצרות תבואה ועצים [גיטין נו.]. *מ"מ : ב"ב כב ע"א ד"ה תהי ליה. ראה אסם, בי טבות, מגורה, מסכנת, מתבן

~אמגוזא

אגוז [ברכות סב. מגילה כד. גיטין נט. סט. בכורות ל. מעילה יח.]. כאמגוזא – כשיעור אגוז [גיטין פ.]. *עיין מנחות לה. ד"ה כאמגוזא.

~אמגושא, אמגושי

*ראה מגוש, פרוה

~אמד

*ראה אמודאי

~אָמָה, אמהתא, אמתא (א)

#א. שפחה [שמות ב ה, שבת לב.]. אימיה – אומנת [שבת קלד.]. אמהתא – שפחות [כתובות פ.]. #ב. אמה [שבת צח. צט. סוכה ח. כ"מ קז.]. @+מ"מ : ברא' כד סז. יבמות עו ע"א ד"ה ברייל. ראה שפחה

~אָמָה, אמתא (ב)

#א. אצבע (היא ה) ארוכה מכולן, ממנה מודדים כל

למשה אנו צריכין לדורשה ולא לפי המקרא. כשאתה קורא ונשל אתה מוסיף הברה של אל"ף או של ה"א בין נו"ן לשי"ן, ולפי המסורת ונישל כתיב, ופירושו נישל, שהשיל הברזל מן העץ המתבקע. ורבנן סברי יש אם למקרא, ונשל קרינן, לשון פעל, הברזל עצמו נשל מעל עצו [מכות ז.]. ר' יהודה סבר יש אם למקרא... ור' שמעון סבר יש אם למסורת שמסר אונקלוס הגר [פסחים פו.].

*עיין בהיכל רש"י, שבדברים יט ה נאמר : ונשל הברזל מן העץ, ובגמרא מכות ז ע"ב ישנה מחלוקת על כך : נשמט הברזל מקתו והרג, רבי אומר אינו גולה, וחכמים אומרים גולה. רבי סובר שדינו כרוצח במזיד כיון שלא נהרש שהברזל יהיה מחובר כראוי לקתו, ותיבת העץ פירושו מן העץ המתבקע ולא מעצו של הברזל. על זאת אומרת הגמרא : ושניהם מקרא אחד דרשו : ונשל הברזל מן העץ. רבי סבר יש אם למסורת, ונשל (כצ"ל אך בגמרא ונישל) כתיב. ורבנן סברי יש אם למקרא, ונשל קרינן. בחומש כתוב "ונשל" וכך גורס ר"ח בפירושו. למרות זאת בדפוס וילנא יש הערה : אפשר דטעות סופרים הוא וצריך להינקד בחירק וצ"ע. הרש"ש מעיר שגם התויו"ט שגה בזה. כל זה לגבי האמור בגמרא, אך גם ברש"י שיבשו המדפיסים "ונישל כתיב" במקום "ונשל כתיב" ורש"י אכן מציין "ופירושו נישל". אפשר לפרש בפשיטות שזה שכתוב "ונשל כתיב", כלומר "נשל" בלא נקוד, ולכן רשאים לנקד כראות עיני הדורש. לפי זה היה צריך לכתוב בגמרא "ונו", שי"ן למ"ד כתיב". המושגים, "יש אם למקרא" ו"יש אם למסורת" נוגעים לענין כתיב וקרי במקרא. יש אם למקרא משמע שחשוב יותר כיצד נקראת המילה, שזה העיקר בהבנת הפסוק, ואילו יש אם למסורת משמע כיצד כתובה המילה. עיין בשו"ת יצחק אלפסי ס"א. דה"ב כב י ד"ה ותקם, פסחים טו ע"א ד"ה יניחנה, שם ע"ב ד"ה ת"ל בבית, כתובות סט ע"ב, קדושין יח ע"ב ד"ה כיון, וכן ד"ה למסורת ואילך, סנה' ד ע"א ד"ה למסורת, זבחים לו ע"ב ד"ה וב"ה, חולין כט ע"א ד"ה תזבח, בכורות לד ע"א ד"ה כיון שפירש, וכן כיון שבגד, נדה יד ע"ב ד"ה בעינן. יש אם למקרא - בנוסף לנ"ל עיין זבחים מ ע"א ד"ה קרן, כריתות יז ע"ב ד"ה מאי איכא. אם הדרך - ראה ערך דרך.

~אם (ג)

מנחם פתר לאומים ואומים וגויים כולם קרובי ענין [תהלים ב א.]. *ראה אמה ג

~אמא

*ראה אמה א

~אמאום, אָמָאום

אמאום – שם מקום (ביהודה) [סוכה נא.]. *אמאוס בארמית משמע חמת או חמתן ע"ש מעיינות חמים הנמצאים בקרבתן. ישנם כמה מקומות בשם אמאוס וכן בשם חמת וחמתן והדבר גורם לבעיות בזיהוי שלהן. אמאוס היעירית נזכרת בירושלמי שביעית לח ד, והיא עיר בקצה השפלה על גבול הרי יהודה, ממנה באו משפחת בית הפגרים ובית צפריה שהיו מכין בחליל לפני המזבח למרות שהיו ישראלים מיוחדים

אמות הבנין והכלים [מנחות יא. כתובות ה:], שלישי לאצבעות [ישע' מ יב].

*ראה אצבע, גודל, זרת, קמיצה

#ב. ששה טפחים בינוניים [ערובין מח. סוכה ה: עיי"ש, מנחות צז:], ששה טפחים, והטפה ארבע אצבעות [פסחים קט:], אמה (היא) בת ששה טפחים [סוכה ד: ב"ב ק: מנחות פז:], אמה של משה – ששה טפחים [פסחים פו:]. אמת איש – אמת עוג [דברים ג יא].

*+מ"מ: ב"ב יד ע"א ד"ה בגייל ואילך

#ג. אמות שוחקות – בטפחים גדולים. אמות עצבות – מצומצמות [עיר' ג:]. אמות מצומצמות – מתחלת ד' לסוף ד' [שבת ו. בהיפוך]. אמות שהוזכרו במבוי ובסוכה באמות קטנות שיערו, ואמות שהוזכרו בכלאים באמות גדולות שיערו... אמות כלאים מודדין בטפחים גדולים, ושל סוכה ומבוי עצבות (כלומר) מצומצמות לחומרא [ערובין ג:]. כל אמות שאמרו בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מכוונות מצומצמות אלא גדולות בטפחים שוחקות [שם ד. עיי"ש ד"ה לרבא מי תנאי וד"ה באמות אמה]. פשוט ידים ורגלים יותר מאמה הוא [ערובין מח.]. שמונה אמות מצומצמות... הן ארבעים ושמונה טפחים [סוכה יח.].

אמות בנין – כגון אמות הקרשים והיריעות [ערובין ד:].

אמת כלים – כגון אמות הארון והמזבחות והשולחן [ערובין ד:].

*יש שיטות שונות בשיעור האמה: לדעת ר' מאיר כל האמות היו בינוניות, לדעת ר' יהודה – אמת בנין בת ששה, אמת כלים בת חמשה טפחים. יש גם אמה בת ששה טפחים וחצי ובת ז' טפחים. עיין בערוך ערך בנני. עיין ברלב"ל ליחז' מב ה. +מ"מ: ערובין ד ע"ב, סוכה ה ע"ב, מנחות צז ע"א ד"ה באמות. ראה גרמדיא, עצב ג, פסיעה, קן א

#ד. אמת המים מביאה מים מן הנהר לשדות ורגילין לעשות בורות שאם תיבש האמה ימלאו מן הבור וישקו השדות, ומרגילין מי האמה לבור עד שיתמלא, ותקנו חכמים שיתמלאו בורות שבשדות העליונות שהן קרובין למוצא האמה, ואח"כ ימלאו התחתונים, וכשהוא ממלאו סוכר את האמה עד שיתמלא [גיטין נט:]. להביא מן הנהר דרך שדה [ב"ב ז:]. אמת המים – לפיכך היא נקראת אמת המים שעמוקה אמה ורחבה אמה [ב"ק נ:], סילון של מים בעזרה [ע"ז מד.], סילון שהיה עובר בעזרה [פסחים כב.], סילון שבעזרה היוצא לנחל קדרון [יומא נח:]. אמה – מעין של תולדה [שבת קנא:]. אמת המים [תמורה לד.].

*ראה אנגרא

#ה. אמת הרחיים – כל בנין מושב הרחיים קרוי אמת הרחיים [ברכות יח:], כל בנין העמדת הרחיים מקום

מושבן קרי ליה אמת הרחיים [ערובין פט.], העץ שהרחיים בנויה עליו [מ"ק י:]. מתג האמה – הוא המרדע של עץ [ש"ב ח א.].

*בדה"א יח א במקום מתג האמה כתוב "את גת ובנתיה". ראה מתג

#ו. מקל של מדה... קנה מדה [פסחים פו. מנחות צח. בשינוי]. אמת הבנין – מקל שהוא אמת אורך ומודדין בו אורך הבנין, שהיו קוצצין עם האומנין כך וכך אמות בכך וכך דמים [שבת לא.].

@האמה היא מדת אורך ששיעורה כמידת האורך שמן המרפק עד קצה האצבע האמצעית הארוכה (הנקראת ג"כ אמה). כיון שלפי זה גודל האמה משתנה מאדם לאדם, מודדים שיעור זה רק לענין היוצא בשבת מחוץ לתחום, אך לכל שאר הענינים נתנו חכמים שיעור קבוע. ישנם ד' סוגי אמה: אמת היסוד שהיא האמה של משה רבינו שארכה ששה טפחים והיא נקראת ג"כ אמה בינונית. ישנה גם אמה של חמשה טפחים, אמה היתירה על של משה חצי אצבע ואחת היתירה על של משה אצבע. +מ"מ: סוטה י ע"א ד"ה שברכו, ב"מ לג ע"א ד"ה אחד יורד, נדה יג ע"א ד"ה ובאנשים. ראה אמגוש, אמות, אמתא, אצבע, גיד, גמד ג, גרמדיא, זרת, טפה, מיל, פסע, פרמשתק, פרסה, ריס

~אָמה, אומה (ג)

אומה לאומה – איש אל רעהו [ברא' יא ג בהיפוך]. אומה קשה – מצרים [שמות יח י בהיפוך]. אין כשדים אכזרים כשאר אומות [פסחים פז:]. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע (ג"כ) מאלהיה [– שמות יא ה.]. מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כולם קרובי ענין [תהלים ב א.].

אומה – ישראל [יבמות עט. חולין צב. ראה עס ב.]. שלשה סימנים יש באומה זו, רחמנים וביישינים וגומלי חסדים. מי שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לידבר בו [יבמות עט:] [ש"ב כא ב.]. קורא לאומות בנות ירושלים... [שה"ש א ה.].

*רב סעדיה גאון באמונות ודעות מאמר ג' עמ' קל"ב מוה"ד קאפח כותב: : אומתנו בני" אינה אומה אלא בתורתיה. ועיין בירחון שנה בשנה תשמ"ט עמ' 337 למה הכוונה. +מ"מ: ברא' טו י, טו טז, טו יט, שם כה ג, שם לד ז, שם לה יא ד"ה גוי, שמות יט ה ד"ה סגלה, שם לג טז, במד' כב כג ד"ה וחרבו, שם כג ט ד"ה ובגוים, כה טו, שם כט יח, דברים א ט ד"ה לא, דברים לב מג ד"ה הרנינו, שם לג יט ד"ה ושפני, מ"ב ג יט ד"ה וכל, שם ג כז ד"ה ויקח, שם ח כב ד"ה תפשע, ישע' א א ד"ה אשר, ישע' יט כד, שם כז א ד"ה עקלתון, שם לד ה ד"ה כ, שם מג כד ד"ה העבדתני, יחז' א ד"ה באה, חבקוק ג ה, זכריה יא י ד"ה להפר, תהלים ב י, ג כז, שם ו יא, שם נו ח, שם ס ח ד"ה ועמק, קיז א (האמים משרש אם), איוב ל כד ד"ה להן, אסתר ו יג, דה"א א לג, שם יז כא, סוכה יז ע"א ד"ה וכן, יבמות מה ע"א ד"ה חייבי, סוטה ג ע"ב ד"ה לא תחיה, שם ט ע"א ד"ה אשיא, שם לה ע"ב ד"ה היאך, ד"ה וכתבו, ד"ה אלא שריפה, קדושין סז ע"ב ד"ה נתגייירו, סנה' קו ע"א ד"ה וצים, ע"ז כז ע"א ד"ה הא. ראה אי ב, אם ג, אנוש, אפרכיא, גבלים, גבנוני, גבעוני, גובאי, גוי, חבר ב, כרתי ופלת, לאם, לודי, מציק, עם ב, עמק ג, עצום, ערב ב, ערבי, קרמנא, תרמודאי

#ב.א (ואהיה אצלו) אָמון – (לשון) גדילה... לשון
(איכה ד ה) האמונים עלי תולע [משלי ח ל].
@עין בספר מעייני אגם עמ' נ"ה. +מ"מ : איוב ל כד. ראה אמון,
אמו,

~אָמון (ב)

האמון – כמו (ש"א ד יד) ההמון [ירמ' נב טו].
*יש מפרשים לפי המובא במ"ב כה יא (ואת יתר ההמון), שצ"ל
"המון" גם כאן, וזה אחד מן החריגים במקרא, או מה שנקרא
צורת משנה של המילה.

~אָמון (ג)

אָמון מְנָא – השר אמון, יש שהוא לשון גדולה, כמו
(נחום ג ח) הטיב מנא אמון, (זאת) אלכסנדריא
רבתיא... [ירמ' מו כה].
*אמון הוא אחד מאילי מצרים. עין עזרא ב ז - בני אמי. ראה
נא אמון

~אָמון, אמן (ד)

אמן (בן מנשה מאשתו משולמת בת חרוץ מן יטבה,
מלך יהודה) – העלה שממית ע"ג המזבח [סנה' קג.
עין מ"ב כא יט, צפניה א א]. היה רשע [סנה' קג:].
1. *אבי אחת המשפחות מעבדי שלמה (נחמיה ז נט, עזרא ב ז -
אמי). 2. שר העיר שומרון (מ"א כב כו).

~אָמוֹנָה, אמונים

אמונים נוצר ה' – כמו שומר ה' המאמינים בישועתו
וסומכים עליו [תהל' לא כד].
איש אמונים – המבטיח ועושה [משלי כ ו]. איש
אמונות – הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר,
אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה [משלי כח כ].
משחרב בית המקדש פסקו אנשי אמנה מישראל –
בוטחים בהקב"ה וסומכים עליו לעשות טוב ואין
דואגים לחסרון [סוטה מח].
*עין חגיגה יד ע"א ד"ה דלמא ומהגמרא משמע שהם אנשים
ישרים במשא ובמתן. בשו"ע חו"מ סי' ר"כ נאמר שאדם שאינו
עומד בדיבורו הוא מחוסר אמנה, וכן מי שאמר לחברו ליתן לו
מתנה ולא נתן.

ציר אמונים – זה משה רבינו [משלי יג יז].
שומר (אמונים) – שמר וצפה בגלותו ימים רבים
לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי
נביאיו לגאלם [ישע' כו ב].
*+מ"מ : תהלים יב ב. ראה אמון א, אמן, אמנה, אמנם, אמת,
נאמן

~אָמוֹץ

אביו של ישעיה (הנביא) [מגילה י: עין מ"ב יט ב,
ישע' א א, לו ב]. אביו של ישעיהו, ואמציה מלך

~אמה (ה)

(ארדא וארטא ופילי) הן אמה – אנשי מידות, גבוהים
בקומה. כובען אמה – מלבושיהן מאוימים. ומדברין
מחצייהן – כלומר קולן עבה... [גיטין יד:].

~אמה (ו)

קוסם באמתו – כגון מעלה בזכורו [סנה' קה:]. טרקיה
אאמתיא – נשכו בגידו [מו"ק יז. בפ' שבע"י. ברש"י
שבגמרא : נשכו באמתו]. ברכו באמתו – להיות זרעו
כנחל שוטף... [סוטה י:].
*עין בערוך ערך אס ה

~אמהתא

*ראה אמה א

~אמודאי

בר אמודאי – אדם שיודע לשוט במים [ב"ב עד:].
מלומד לשוט בנהרות [ר"ה כג:].
*במוסף הערוך מפרש : איש בקי לצלול במים אדירים עד הגיעו
אל חול אשר בקרקע הים. בכל המקומות נתחלף "דלת"ת"
ב"רי"ש". יש סוברים משרש "עמד" שהוראתו בסורית טבל ושט
במים. ראה גמד, מוד

~אמוט

*ראה מוט א

~אמול

*ראה אמלה

~אָמוֹם, אימום

אימום (בגמרא : אימוס) שלהם של עור היה כעין
מנעל וממולא מתוכו שער ופיו תפור, ובו היו עושים
המנעלים כמו שעושים הרצענים שלנו בדפוס של עץ
[סנה' סח:]. פורמ"א (צורה). תבנית ששמים בתוך הנעל
לשמור או לתקן את צורתה) בלעז [שבת קמ"א:
עיי"ש].

*בא"ה מציין למשנה בכלים כ"ו ד' (וכן מובא בפט"ז מ"ז) שם
נאמר : מנעל שעל האמום... במ"ס סופית וכן גם גורס בערוך.
נראה שזו הגירסא הנכונה, ואילו הנוסח בשבת "אימוס" בסמ"ך
היא כנראה טעות סופר. ברע"ב מפרש דפוס של מנעל עשוי
מעור מלא שער. ראה דפוס, סדן

~אָמוֹן, אָמון (א)

#א.אָמון – גדול... לשון (אסתר ב ז) ויהי אומן,
נורטור"א (חינוך) בלעז. ד"א לשון אמונה כתרגומו...
[דברים לב כ]. האמונים (בפסוק : הָאֲמֹנִים) – לשון
(אסתר ב) ויהי אומן את הדסה [איכה ד ה].

יהודה אחים הוו, ואמציה מזרע דוד היה ואמוץ אחיו נביא היה [סוטה י:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

~אָמור, אמורי

אמורי (בן כנען) – תרח ואבותיו מכנען באו [סנה' מד:]. בר אמורא – אחד מבני האמורי [כתו' קיב:]. (אחד מ)שבעה אומות [בני כנען שישבו בארץ כנען] [סוטה ג:].

דרך האמורי – מספרים (שערם) מלפניהם ומשיירין בלורית מאחריהן. ל"א דרך רומיים לגלח שער שלמעלה מן האוזן, בתשובת הגאונים [ב"ק פג:]. מניחין בלורית לשם עבודת כוכבים [סוטה מט:]. ניחוש הוא [שבת סז. חולין עז:].

ארץ האמורי – ערבות מואב ששם משה מת... ועל שפת הירדן שהוא קצה כניסת ארץ כנען [קדושין לח:].

*+מ"מ : ברא' מח כב, ויקרא יח ג, במד' כא יג, ש"א לא יב, תהלים מו, שבת סז ע"א ד"ה דן, שם סז ע"ב ד"ה ה"ג אבל, סנה' נב ע"ב ד"ה שורפים, ע"ז יא ע"א ד"ה ולא. ראה אמור, אמורא, גזד, נימוס, קומי. אמורים – אימורים, אמור

~אמורא

תורגמן [מו"ק כא:]. מתורגמן לדרוש דרשה [ביצה ד. חולין ק:], מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן, והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהם שומעין [יומא כ:]. מי שהיה עומד ומשמיע לרבים מה שראש הדרשה לוחש לו [חולין טו:], מתורגמן לחזור ולדרוש [גיטין מג:], אמוריה – מתרגם לרבים מה שהוא (הדרשן) לוחש לו בשעת הדרשה [סוטה מ:]. להשמיע דרשה לציבור מה שילחוש לך [סנה' ז:]. אמוראין שבי"א לא היו בני מחלוקת ונוחין זה לזה כשמן, כדאמרין בסנה' (כד.) ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקן [ב"מ פה:].

*אמוראים הוא שם כולל לחכמי תקופת התלמודים, ונקרא כך מי שהוא דוברו, שליחו ומוסר דבריו של הגדול ממנו. חלוקים הדעות מתי התחילה תקופת האמוראים, ולדעה אחת זה היה בימי הלל שנשתכחה תורה והיו צריכים להעמיד מתורגמן לצבור לפרש ולבאר את דברי החכם בשפה המדוברת (מה שהיום נקרא גמרא מבוארת). את הפסוק באיוב ג יז "לא שמעו קול גש" מתרגם הירושלמי לא שמעו יניקי בית רבא קל אמורא, ועיין בת"י לבמדבר כא כט. חולין מג ע"א ד"ה אמוראי ניהו. ראה מליץ, סבוראי, תנא, תרגמן. אמורא – ראה אמור, גברי, אמוראי – ראה אמודאי

~אָמות

אמות הספים – ת"י אילות, ספי. הם מזוזות הפתח שנמדדות במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל [ישע' ו ד].

*מופיע בלשון רבים בלבד.

~אמטו, אמטולא

אמטולתיה – בשבילו (כלומר בגללו) [כתובות סז:]. *ויסך אלוה בעדו (איוב ג כב) תרג' וטליל אלהא אמטולתיה.

~אָמי

אמי ורדינאה – (איש) נאה היה, וע"ש ורדים היה נקרא. ולי נראה מאותו מקום ששמו ורדינאה... [ביצה כז:]. אמי שפיר נאה – כך כינויו [גיטין מא:]. *אבי משפחה מעבדי שלמה (עזרא ב נו, נחמיה ב ט - אמון). ראה ורדינא

~אמיד

עשיר [כתו' מט: פה: קיב: ב"ק סב. קיז: ב"ב ח: שבועות מו:], עשיר שאומדין אותו לכלי כסף [ב"ק סב:], לא אמיד – אינו עשיר... סתם עשיר אומדים אותו בני אדם, זה ככה וזה ככה, אבל עני אין אדם אומדו [גיטין נב:]. אמיד – אין לך אדם שאינו שוה ד' זוזי [ערכין כ:].

~אמים, אימים

האמים... (עם גדול ורב ורם כענקים) – אתה סבור (שאמים) זו ארץ רפאים שנתתי לאברהם, לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים, אבל לא זו היא, כי אותן רפאים הורשתי מכני לוט והושבתים תחתם. רפאים היו נחשבין אותם אימים, כענקים הנקראים רפאים, ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות. (רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם) אמים – ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות [דברים ב י-יא].

*האמים הם תושבי ארץ מואב הקדומים. כדי לעשות סדר בין העמים השונים נביא את תמצית הספר מקום בפרשה (יואל אליצור) עמ' 362 המסביר זאת עפ"י הרמב"ן ורש"י. חמישה עמים נזכרים בפרשת דברים בעבר הירדן המזרחי, חרים, אמים, זמזמים, רפאים, ובעבר המערבי העמים (עיין כל אחד בערכו). בספר בראשית יד ה נזכרים אומות אלה בקצת שינוי, רפאים, זוזים, אימים, חרי. ארץ האימים והזמזמים נקראות כך מפני שכך קוראים להם העמונים והמואבים, אך הן נחשבות בכלל ארץ רפאים שהבטיח הקב"ה לאברהם. והרפאים ישמשו הוכחה, שכן תושביהם הם ענקים כמו אנשי ארץ רפאים. למעשה כל העמים שבעבר המזרחי מוצאם מהרפאים. כיון שעשו ובני לוט כבר החזיקו בארץ החורי ובארץ רפאים בשעת ברית בין הבתרים, אסור לנשלם מנחלתם אלא באחד משלושה תנאים. האחד שעם זר יכבוש אותם, ואז יוכלו בני"י לכבוש מאותו עם (שופטים יא כג). השני, כאשר הם יתקפו את א"י ללא התגרות, יוכלו לכבוש אותם חזרה. השלישי, לאחר שיעברו מן העולם, תחזרו ירושתם לישראל. +מ"מ : ברא' יד ה. ראה זוזים, זמזמים, חרים, עים, רפאים

~אמינא

*משמע אומר, אגיד, אענה.

מאי אמן – כשעונין על כל ברכה וברכה אמן היאך משמע קבלת יראת שמים. (אמן ר"ת) אל מלך נאמן – בנוטריקון שמאמין עליו הקב"ה [סנה' קיא.].

*בגמרא שבת קיט ע"ב נאמר מאי אמן? אמר רבי חנינא (ר"ת) אל מלך נאמן. בערוך ערך אמן ב מביא את דעת הגאונים שאמן חטופה היא שחטף וענה אמן קודם שתכלה ברכה מפי המברך, אמן קטופה היא שפסק אמן לשני חלקים, עיי"ש ערך גו ד. ראה אמן

ויאמנו דבריכם – יתאמתו ויתקיימו [ברא' מב כ.]. אימנו – נימנו וגמרו [ר"ה ב.]. יאמן – שיר"א ויריטי"ל (יהיה אמיתי) בלעז [דה"ב א ט.]. האומר לחבירו על מנת שתקיים לי תנאי כך וכך ואמר אמן קבל דבריו וחייב לקיים תנאו... העונה אמן אחר שבועה כמוציא שבועה מפיו... וראוי לענות אמן על דבר תפילה ותחינה שהוא לשון מאמן הדברים שיהא רצון שיהא אמת כן [שבועות לו.]. אמן אמן – קבלת שבועה [במד' ה כב.]. הימן – האמין [דניאל ו כד.]. *ראה אמנס, האמנה, מהימן, נאמן

~אָמן, אמונה (ב)

נושא ונותן באמנה – מכור במה שתוכל ותן לי המעות לזמן פלוני, והנני סומך עליך ונותן לו שכר טרחו [ב"מ נא.]. שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב – בשעה שהוא אומר הדבור, לא יהא בדעתו לשנות, אבל אם נשתנה השער לאחר זמן והוא חוזר בו לפי שינוי השער אין כאן חסרון אמנה [שם מט.]. אמנה – שנתן להם מעות באמנה... [ב"ק קג.]. עושין אמנה בפירות – נותנין מעות באמנה כשער של עכשיו שיוצא בשוק ע"מ לקבל פירות, אפילו יוקירו חיטין. ואין עושין אמנה – לפסוק על הפירות כדי לקבל דמים לכשיוקירו... (ד)מיחזי כרבייתא [ב"מ סג.]. מאמינים בהקב"ה – (בוטחין בו) לוותר ממונם לנוי הדור מצוה ולצדקה ולהוצאות שבתות וימים טובים [סוטה מח.]. קטני אמונה – שהיו דואגים שפסקה פרנסתם כשביל שנתרפאו המים [סוטה מו.].

ואמונה עניתני – בדין [תהל' קיט עה.], קיום [דה"א ט כב.]. ויהי ידיו (של משה) אמונה – פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה [שמות יז יב.]. אמונה אמן – אמונה נאמנת... אביירימיני"ט (אישור) בלעז [ישע' כה א.], והיה אמונת עתיך – והיה לחוסן ישועות ולחכמה ודעת את אשר תאמן לבוראך... ד"א את שהאמנת בהקב"ה בעתים שעברו עליך וצפית לישעו (נ"א לישועה), תהיה לך לחוסן [ישע' לג ו.]. רבה אמונתך – רבה תהלתך [חגיגה יד.]. יש הפרש בין מה שאדם רואה, למה שאחרים משיחין לו, שמה שאחרים משיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין [שמות כ יט.]. קטני אמונה – כאילו אין (מאמין ש)הקב"ה שומע

~אָמינון

*בנו הבכור של דוד, ונקרא גם אמנון (ש"ב יג כ.).

~אָמיו

*ראה אמן

~אָמיר

ענף [ישע' יז ו.], יער, מקום אילנות [ישע' יז ו, ט.]. *ראה חרש

~אָמיתא

אמיתא – מינט"א (נענע) בלעז [שבת קמ.]. *בגמרא נאמר : מאי אמיתא? ניניא, אמר אביי... האי ניניא מעליא לתחלי. ראה ניניא, סיסין, פותנק, צתרי

~אָמְלָה, אַמל

מה אַמולה (בפסוק : אַמְלָה) לַבְתָּךְ (לשון לב) – מקולקלת, וכן (נחמיה ג לד) היהודים הַאֲמָלִים, וכן (תהל' ו ג) כי אַמְלָל אני [יחז' טז טז.]. *אין לו דמיון במקרא. ראה מול

~אָמְלָל, אַמללים, אַמללים

אַמלל (בפסוק : אַמלל) – חרב [ישע' טז ח.], נשחת ודל כח, קונפונדו"ץ (נבוך) בלעז, כמו (נחמיה ג לד) היהודים הַאֲמָלִים דעזרא [תהל' ו ג.]. אומללה (בפסוק : אַמללה) – נכרתה, פסק פריה [יואל א יב.], אומללה – לשון שפלות כמו היהודים הַאֲמָלִים [ישע' כד ד.]. הַאֲמָלִים – ענין חלשות ורפיון [נחמיה ג לד.], באומללים שבעמך – בשפלים, כמו (נחמיה ג לד) היהודים האמללים בספר עזרא [סנה' סו. עיי"ש ד"ה שכז.].

~אַמלְתָּרָא

*בגמרא עירובין ג ע"א נאמר מאי אַמלְתָּרָא? רב חמא בריה דרבה בר אבובא אמר קיני. כי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא: פסקי דארזא, עיי"ש. ראה פסקא

~אָמם

*מקום בנגב (יהושע טו כו).

~אָמֵן אָמֵנָה (א)

אמן חטופה – שקורין את האל"ף בחטף ולא בפתח ואומר אמן והוא צריך לומר אמן [ברכות מז.]. אמן יתומה – שלא שמע הברכה אלא ששמע שעונין אמן [שם, עיי"ש ד"ה יתומה]. אמן קטופה – שמחסר קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא ניכרת [שם].

עם אשה אשר אהבת – ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת"ת אשר בידך [קהלת ט ט]. אפילו בורסי נאה לו אומנתו בעיניו, ועשה הקב"ה כן שלא יחסר העולם אומנות [ברכות מג:]. (תינוק צריך) ללמוד אומנות – דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו ליסטות... [שבת קנ:]. (חייב אדם) ללמדו (את בנו) אומנות – מצוה הוא, דכתיב (קהלת ט ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת, למוד אומנות שתחיה הימנו עם התורה ואמרינן (קידושין דף כט.) שאביו חייב ללמדו אומנות [כתובות ה:]. (אב שאינו מלמד לבנו אומנות) כאילו מלמדו ליסטות – דכיון דאין לו אומנות ויחסר לחמו ילך בפרשת דרכים וילסטם את הבריות [קדושין כט:]. אל יאמר – (אדם) בלבו אומנות זו אינה מעשרת, אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו [קדושין פב:]. ראה חיים – אומנות שתחיה בו עם אשה מקיש אומנות לאשה [קדושין ל: עיי"ש בכל העמוד]. אל יאמר בלבו אומנות זו אינה מעשרת, אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו [קדושין פב:]. כל אומניות – אין להן מתן שכר לאחר זמן אלא שכר המצוי להם בשעתן, אבל תורה מתן שכרה בא מאליו לאורך ימים ואף לחולה ולזקן שאינו יכול לעסוק בה עכשיו אוכל מן הקודמות [קדושין פב:].

אומנות יפה היא האילום... [חולין פט:].

*מ"מ: דה"ב ב יג, כתובות כד ע"ב ד"ה בשכלי, ב"מ מ ע"ב ד"ה זה, סנה' כד ע"ב ד"ה שאין, סנה' כט ע"א ד"ה אמר רבא, מכות ח ע"א ד"ה חיותיה. ראה אומן, בעל אומנות, גרדי, חמס, חנד, חרב, חרט, נפסא, קיסם, קרדום, קשת, רקס, שוליא

~אָמָנָם, אָמָנָם~

#א. האף אָמָנָם – הגם אמת [ברא' יח יג]. האָמָנָם – לשון אמונה הוא... [תהלים נח ב, עיי"ש]. אָמָנָם – אמת הוא [מ"ב יט יז, ישע' לז יח].
#ב. האָמָנָם – לשון תימה [מ"א ח כז].
@ראה אלם, אמן, אמן ג, אמונה א

~אמפליא~

*מובא בכלים פכ"ז מ"ו ומשמע גרביים (שצורתם כמו נרתיק). ראה אנפליא

~אמץ, אמיץ~

#א. ואימץ – עושה לו חיזוקים [ישע' מד יד]. צדיקים – אמיץ לבם בהקב"ה ככפיר אשר יבטח בגבורתו [משלי כח א]. לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצים את כחו – שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים, ושלא יהו לו מסטינים מלמעלה [סנה' מד:].
#ב. חזק ואמץ (דברים לא ז) – תקיף ועלם [סוטה יב:].

תפילת לחש ומגביה (קולו בתפילה) הרבה [ברכות כד:]. שהיו דואגים שפסקה פרנסתם בשביל שנתרפאו המים [סוטה מו:]. נח מקטני אמנה היה... [ר"ה יא:].
*באסופה (ר"ש אשכנזי) עמ' 136 מובא שהביטוי "אשרי המאמין" מקורו בספרי הנוצרים. ראה אחד א, אמן א ב, אמונה, אמן א, ב, אמנם, אמת, הימנו, מהימן, שבועה

~אָמָנָה (א)~

מראש אמנה – מראשית האמונה... ד"א הר הוא בגבול צפונה של א"י ושמו אמנה, ובלשון משנה (גטין ח. עיי"ש ד"ה איזוהי ארץ) טורי אמנון והר ההר... [שה"ש ד ח]. כל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים – לצד א"י דהיינו לצד דרום הוי א"י... [גיטין ח. עיי"ש].

*ראש אמנה הנזכר בשה"ש הוא אחד מראשי החרמון, וממנו יורד נהר אמנה לכיוון דמשק והוא הנזכר בשביעית פ"ו מ"א ופ"ד מ"ח. לפי זה היה זה צ"ע בפירוש רש"י וכן בפירוש הרע"ב לשביעית ההולך בעקבותיו, המזהים את אמנה עם "אמנוס" שהוא "הר ההר" הנקרא בתרגום "טור אמנון" וכן "טוורוס אמנוס". על נהר אמנה (הקרי, והכתיב אבנה), שהוא אחד מנהרות דמשק, המוזכר במ"ב ה יב, ראה ערך נהר בהערה לד"ה שבעה ימים. ראה אמנם, הר ההר

~אָמָנָה, אָמָנוֹת (ב)~

האָמָנוֹת – ת"י סקופיא, איסקופות [מ"ב יח טז].
*מופיע רק בלשון רבים. אמנה משמעו עמוד התומך את הבנין. ראה אסקופא

~אָמָנָה (ג)~

כרתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו [נחמיה י א, עיי"ש יא יג].

~אָמָנוֹן, אָמָן~

א"ר נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה [ש"ב יג טו].

*בנו הבכור של דוד מאחינעם היזרעאלית, אח אבשלום ותמר מצד האב ולא מצד האם, נקרא ג"כ אמינון (ש"ב ג ב, ז, יג ב, ח, מ"א ג ז, תוס' יומא כב ע"ב ד"ה התם, ד"ה ששה). בדה"א ד כ נזכר אמנון בן שימון, איש מנגב יהודה. ראה אמנון, הר ההר

~אמנות, אומנות~

חכמה תבונה דעת – שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן, שנאמר (משלי ג כ) בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו בשלשתן נבנה הבית [מ"א ז יד]. לכה דודי נצא השדה – דרשו רבותינו בעירובין (עירובין כא:) אמרה כנסת ישראל: רבוננו של עולם אל תדינינו כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות, אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק [שה"ש ז יב]. ראה חיים

*מ"מ: ברא' ל מא, ישע' מ כו, משלי כד ה. ראה אמצה, אמצים, המהם, מאמצים

~אִמְצָה~

(לשון) אמצו [זכריה יב ה].

*ראה אמצ, אמצים

~אִמְצִי~

*1. בן בני ואבי חלקיה, לוי מבני מררי (דה"א ו לא). 2. בן זכריה אבי פלליה, אבי זקנו של עדיה הכהן (נחמיה יא יב). ראה אמצים

~אִמְצִיָּה, אִמְצִיָּה~

אמציה (בנו של יואש) – מלך יהודה [מגילה י: עיין מ"ב יב כב, יד א, טו א]. אמציה מזרע דוד היה ואמוץ אחיו נביא [סוטה י: ראה אמוץ, נעמה].

*1. כהן בבית אל בימי עמוס וירבעם השני (עמוס ז ו, 2. 3. בן חלקיה, מבני מושי בן מררי (דה"א ו ל). 3. אבי יושה משבט שמעון (דה"א ד לד).

~אִמְצִים~

(סוסיים) אמוצים – להרכיב אדום. ולא ידעתי מה לשון אמוצים, וי"ת קטמנין [זכריה ו ג, עיי"ש פסוק ז].

*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים אמצה שבזכריה יב ה אדום חזק הקרוב לחום, וברודים אמוצים לפי זה זרועים נקודות לבנות על האמוץ. ראה אמצה, סוס

~אִמְצַע~

השכר לאמצע – חולקין בשוה [כתו' צג]. הציל לאמצע – כל אחד מכיר את שלו ונוטל [ב"ק קטז].

*ראה טבור, מצע, תווד, תווד א

~אִמְרָא (א)~

#א. אִמְרָא סלע – מאמר במקוויים לעולם. אמר נקוד פתח (כלומר סגול) וטעמו למעלה שהוא שם דבר [חבוק ג ט, תהל' סח יב].

#ב. אִמְרָא [תהל' עז ט, איכה ב יז], אמרי פי – דבר שגזרתי [תענית ה: – הושע ו].

#ג. אִמְרָא שפר – כתר גומו. ד"א... [ברא' מט כא].

*יש מפרשים שהכוונה לאחד מענפי הקרן של האיל.

#ד. אִמְרָא נועם – דברי תורה [משלי טז כד]. אמרים – הוראה (ראה תורה) [משלי כב כא].

@ראה מרא ג

~אִמְרָא (ב)~

#א. אִמְרָא תשמע... לאמר – אומרים כן [דברים יג ג].

*עיין ברמב"ן שמות ו י שמבאר שבכמה פסוקים המובן של לאמר הוא בירור הענין בכל מקום. רש"י במדבר יב א מביא את דברי חז"ל שאין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים. עיי"ש.

ראה דבור, דבר

#ב. אִמְרָא – מזכירים שמך [תהלים קלט כ].

#ג. אִמְרָא במקום שאמרו להשכיר – שהתירו להשכיר [פסחים ו].

#ד. אִמְרָא – דברים רכים (ראה רך, לשון רכה) [שמות יט ג, במדבר טז ח]. אין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים... [במד' יב א].

#ה. אִמְרָא – התודה (כלומר האמירה היא וידוי דברים) [דברים כו ג]. אמרת ככה – אמור מעתה [פסחים ד]. אמרת – ומעצמך [זבחים כז]. אחר שריבה הכתוב ומיעט אמרת – הואיל ותוב אחד ריבה וכתוב אחד מיעט, מעתה יש לך לילך אחר אומר הדעת [נדה מא].

*להסבר על רש"י בזבחים ונדה ר משנת יעקב (ווינפלד) עמ' תס"א.

#ו. אִמְרָא – השיבו [תהל' ד ה].

#ז. אִמְרָא – הבטחתך... ורבותינו דרשו על המילה... שמתחילה ניתנה במאמר [תהל' קיט קסב]. אמור – די שנ"ט (באמרם) [במד' ו כג].

#ח. אִמְרָא פרה – מצינו מחשבה שהוציא הכתוב בלשון אמירה, כגון (תהל' טו ב) ודובר אמת בלבבו, (ברא' כז מא) ויאמר עשו בלבו [נזיר י].

*בגמרא מקשים וכי פרה יכולה לדבר? לכן רש"י מתרץ שזה לשון מחשבה. אך צ"ע כיון שהדוגמאות שמביא מדובר בלב. עיין רות ב ז ד"ה ותאמר ומפרש רש"י בלבה.

#ט. אִמְרָא צפנתי אמרתך – כנסתי דברי [עיר' סג].

מאי קאמר – למה ליה למיתני כלל? [ב"ק ה].

#י. אִמְרָא... האמירך – אין להם עד מוכיח במקרא, ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה... (ד"א) ומצאתי להם עד, והוא לשון תפארת, כמו (תהל' צד ד) יתאמרו כל פעלי און [דברים כו יז–יח].

*רש"י סותר את עצמו, אך בד"ר ובכ"י לא גורסים את הד"א, ונראה שהיא תוספת של איזה תלמיד שציין בצד הגליון לברכות ו ע"א ולחגיגה ג ע"א, שם מפרש לשון חשיבות ושבת, והוא סותר לפירוש בתורה.

יתאמרו – ישתבחו, כמו (דברים כו יז) האמרת והאמירך [תהל' צד ד], לשון חשיבות ושבת, כמו יתאמרו [ברכות ו], שבחת, כמו יתאמרו (תרגום ישתבחו [חגיגה ג], ייחדת [גיטין נז]).

*בכל המקומות פרט לגיטין מביא רש"י כראיה את הפסוק בתהלים צד "יתאמרו כל פועלי און". ריב"ג, ראב"ע ורד"ק מפרשים לשון גדולה וגובה, כמו (ישע' יז ו) בראש אמיר. הרשב"ם וריה"ל מפרשים מלשון אמר, כלומר גרם לאחר שיאמר ויבטיח. בחגיגה ג ע"א דרשו חז"ל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ורש"י מפרש חטיבה – שבת. ראה חטיבה

אומרים לרע טוב – משבחים את הרשעים [סוטה מז]. @כאשר רש"י כותב בפירושו "אומר אני" משמע שזו סברה מדעית, כשכותב "אני אומר" משמע שכך הוא מפרש, וכשכותב "ואני אומר" משמע שחולק על מה שפירש קודם לכן.

דבריו [הוריות יג.]. אמרוכלין (הב"ח גורס אדרכלין)

– בונין חומה ותולין בה משקולת של אבר [ב"ב כז.].
*בתוספתא שקלים פ"ב : שהוא מר (אדון) על הכל, ובמתנות
כהונה לויקרא פ"ה מפרש ממונה על בית המלך. בשקלים פ"ה
מ"ב מפרש הרע"ב שהמקור הוא בערבית שקוראים לגדול -
אמיר. בהוריות יג שואלת הגמרא בירושלמי שבת י ג נאמר
מרכל - שהיה מר על כל. +מ"מ : מ"ב יב טז, ישע' כב טו ד"ה
אשר, שם פסוק כג, שקלים פ"ה מ"ב, תוס' סוטה מב ע"א ד"ה
סגן. ראה אדריכל, בנה, משקלת, סף א (ב), שומר הסף

~אִמְרָפֶל~

אמרפל (מלך שנער) הוא נמרוד... (ערוכין נג.) [ברא'
יד א.]. אמרפל וחביריו – רשעים רבים [תהלים לז טז,
בהיפוך], אויבך (של ה') [תהלים קי א, בהיפוך].
*עין בירחון המעיין כרך כג ג"א עמ' 79. +מ"מ : ישע' טו ז,
תהלים לז טז, איוב לה י. ראה נמרוד, עוג

~אָמֶשׁ, אָמֶשׁ~

אמש – לערב (של אותו היום) [ערוכין מג. סג.].
בערב [פסחים עב.], בין הערבים של יו"ט [ביצה כא.],
כשהעריב היום [מגילה ג.], היום (כלומר היום הזה),
כשהעריב בין הערבים קרי ליה נמי אמש שאין זה
(אמש) אלא לשון ערבית [סנה' מד: עיי"ש].

*עין בספר מגדים חדשים (וייס) עמ' ז' על פירוש רש"י לביצה
שנחקק לפרש בין הערבים, כיון שקשה לומר שהיו קובעים
תלמודם בליל יו"ט. במקרא לא מפרש. +מ"מ : ברא' לא כט,
שמות כב כה, דברים כח סז. ראה משש

~אָמֶת~

תורה (בדרך דרוש) [בכורות כט.]. כאמיתה של תורה
– כספר תורה עצמו [מגילה טז.]. אמת קנה (אל
תמכור) – ואם לא תמצא ללמוד בחנם, למוד בשכר...
[משלי כג כג.]. אמת קנה – הוצא הוצאות על תלמוד

תורה. ואל תמכור – בחנם למוד אחרים [ע"ז ד.].
*+מ"מ : ברכות י ע"א ד"ה סמוכים, תוס' מנחות לב ע"ב ד"ה הא.
חסד ואמת – חסד שעושים עם המתים הוא חסד של
אמת, שאינו מצפה לתשלום גמול [ברא' מז כט.]. טובת
חסד ואמת [ש"ב טו כ.]. (שה') עוסק בהם יהיו מזומנים
לנצח [תהלים סא ח.]. חסד ואמת נפגשו – שיהיו
ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגוש בהם החסד
[תהלים פה יא.].

באמת – כלומר מסכים אני עמכם [יומא סט.]. בברור
[סנה' צב.]. באמת אמרו – כל באמת הלכה היא ואין
חולק בדבר... ואין להסס ולגמגם בדבר [סוכה לח.
ב"מ ס.], הלכה היא למשה מסיני [נזיר נד.].

*הלכה למשה מסיני מביא רש"י במקומות רבים ואין כאן
המקום לפרט.

לשון באמת – אכן [ירמ' ג כג, בהיפוך. תהלים סו יט],
אם לא [ירמ' מט כ, בהיפוך], כי אם [ירמ' נא יד].

~אָמֶר (ג)~

1. *מקום בבבל, ויש מפרשים אחד ממנהיגי העולים מתל מלח
וחרשא (נחמ' ז מ, סא, עזרא ב לו, נט). 2. אבי מחלקת כהנים
בימי דוד (דה"א כד יד). 3. אבי פשחור הכהן (ירמ' כ א). 3. אבי
משפחת כהנים (עזרא י כ).

~אָמֶרָה, אַמְרָא, אִימְרָא~

שפה [תענית יא: ע"ז לד.], תחלת הבגד, שאורגין בו
ערב ממין אחר לאימרא, לישט"א (שפה, אמרה) בלעז
[שבת קה.]. אימירות – לשון שפה, כמו אימרא –
ויקרא יג נב. חלוק לבן שאין בו אימרא – שפה
מתרגמין אימרא, כלומר תחוב היה מחוט אחד כל
החלוק, ולא כבגדים שלנו... [תענית יא:].
*+מ"מ : מו"ק י ע"א ד"ה שאינו יכול. ראה אימרא, מרה א, שפה,
מרא ג, אימרא מלשון גזירה - ראה אמר א

~אָמְרִי (א)~

1. *אבי זקנו של עותי (דה"א ט ד עתיה, נחמיה יא ד - עתיה,
ראה אמריה). 2. אבי זכור, מבוני החומה (נחמיה ג ב).

~אָמְרִי~

*בן כנען בן חם (ברא' י טו). ראה אמור

~אָמְרִיהַ~

אמריה היה בימי יהושפט, דכתיב (דה"ב יט יא) והנה
אמריהו כהן הראש... [דה"א ה לו, עיי"ש].

*כהן הראש בימי יהושפט, ממונה על השופטים "לכל דבר ה".
יש המזהים אותו עם אמריה אחי אחיטוב בדה"א ה לו, אבי זקנו
של צדוק (דה"א ה לו - אמריה, דה"ב יט יא - אמריהו). עין תוס'
יומא ט ע"א ד"ה ולא. 1. בן מריות ואבי אחיטוב, מצאצאי פנחס
בן אלעזר וזקנו של צדוק כהן הראש (דה"א ה לג. בעזרא ז א-ג -
אמריה בן עזריה בן מריות). 2. לוי מבני חברון הלויים (דה"א כג
יט, שם כד כג - אמריהו). 3. בן חזקיהו, אבי זקנו של צפניה
(צפניה א א). 4. בן שפטיה מבני פרץ בן יהודה, אביו של זכריה,
אבי זקנו של עתיה (או עותי) שנתיישב בירושלים (נחמיה יא ד).
5. מבני בְּנֵי שְׁנָא נכרית (עזרא י מב). 7. כהן בית אב החתום על
האמנה (נחמיה י ד, יב ב).

~אָמְרִיהַ~

1. *כהן הראש בימי יהושפט, עין אמריה (דה"א ה לו, דה"ב יט
יא). 2. מבני חברון הלויים (דה"א כד כג). 3. כהן מן השרים בימי
יחזקיהו (דה"ב לא טו).

~אָמְרִים~

*ראה אמר א (ד)

~אָמְרָפֶל~

(נוטריקון) אמר כולו, על פיו נחתך כל צורך הקדש
[פסחים נז.]. מאי אמרכל? אמר רב חסדא "אמר כלא"
– (כלומר אדם ש)ממונה על כולם ואין משיבין על

*אבי יונה הנביא (מ"ב יד כה, יונה א א)

~אמתלא

משל וטעם למה אמרה תחילה... [כתובות כב:], משל וטעם שהוא שובר את כח קול (השמועה) [גיטין פח: פט.].

+*מ"מ: יבמות לט ע"ב ד"ה אמר רב. ראה משל.

~אמתלאי

+*מ"מ: ב"ב צא ע"א בגמרא. ראה המן, כרנבו, שרה

~אָנא, אנה

#א.לשון בקשה ותחנה [נחמיה א ה, יא].

#ב.אנא נפשי – אני בעצמי [שבת קה.]. אנא – אני [סנה' צו.].

@עין בספר שבט מיהודה ח"א עמ' רצ"ה. ראה אנה א, נא א

~אנבא

*ראה אינבא

~אנבג, אנבגא

כוס שהוא רביעית, והיו רגילין לשתות כוס אחד ממשקה העשוי לשתותו שחרית וקוריהו אספרגוס בברכות (נא). [קדושין ע. עיי"ש].

+*מ"מ: ב"ב נח ע"ב ד"ה כתיב אפיתחא ובתוס' ד"ה אנבג. ראה אנטל, אנפק, אספרגוס, נבגא, רביעית

~אנברקרא, אַנְבֶּרְקֶרָא

אנברקראות – חבילות [ב"ק קיד:].

~אנגרא, אניגרא

*ראה נגרא, נגרא

~אנגריא

עבודת שר העיר [יומא לה:], עבודת המלך [סוטה י. ב"מ עח. שבועות לה:], כל עבודת בית המלך קרי אנגריא... [סנה' קא: עיי"ש], עבודת המלך המוטלת על יושבי כרכים לעשות מלחמה ולצאת בצבא וליטול בהמתן בעבודתו [ע"ז ב:]. אנגריא עביד – להשתעבד בהן (המלך) להביא מים ומזון [ב"ק לח:]. כן דרך אנגריא, נוטל חמורו של זה ומהלך בעליה אחריה, וכל חמור שפוגע בו ראשון נוטלו ומחזיר לו את שלו, והשני חוזר אחר חמורו עד שפוגע באחר... [ב"מ עח: עיי"ש ד"ה אבל אנגריא ואילך]. חמור – ת"א שחרית, לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך, שחזור [במד' טז טו].

+*מ"מ: מ"א ט כד ד"ה את המלוא, מ"א יא כו. ראה עבדתא, שחור ה

דובר אמת בלבבו – הטוב שהוא אומר בלבבו הוא אמת, ואינו אחד בפה ואחד בלב [תהלים טו ב]. נכרין דברי אמת – מתקבלין ומיושבין ודבורים על אופניהם [סוטה ט:].

חותמו של הקב"ה אמת – (אותיות אמת) אמצעית לאותיות וראשונה ואחרונה, על שם אני ראשון ואני אחרון ואני הוא [איוב כח כז, שבת נה.], אמת – משמע מסכים אני עמהם בתקנה זו... חותמו של הקב"ה אמת – (כ)שהמלך נאות ומסכים עם עבדיו חותם עמהם בתקנתם את חותמו [סנה' סד.]. כל לשון אמת ואמונה (משמע) אמונת הבטחה, שמאמן ומבטיח הבטחתו [תהלי' ק ה]. בזמן שאמת מארץ תצמח – שיש אמונה במשא ומתן, אז צדק משמים נשקף... [תענית ח. עיי"ש ד"ה שנאמר אמת]. אמת (כנוי להקב"ה) – מסכים על האמת ושונא את השקר [יומא סט: עיי"ש ד"ה אמת]. נכרין דברי אמת [שופטים טז יח]. ואמת ה' לעולם – ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות [תהלים קיז ב]. אמת ראה – במדותיו (של הקב"ה) שנקרא אמת [סנה' קיא.].

*בגמרא נאמר: מתוך שידועין בהקב"ה שאמתי הוא, לפיכך לא כזבו בו.

אמתך – (כינוי ל)מלך המשיח... אליהו הנביא שהוא אמיתי, נביא נאמן [תהלים מג ג].

האמת והשלום אהבו (זכריה ח יט) – +%מ"מ: סוכה לב ע"ב ד"ה האמת, (גמרא) יבמות יד ע"ב.

אמת משל – %מובא בסנה' צב ע"ב ומובנו משל ברור ואמיתי. *על הביטוי "באמת אמרו" עין בספר חידוש וחקר לר"מ הכהן עמ' 163 וכן בספר א"ב קדמיתא דשמואל (אשכנזי) זעירא עמ' 227 וכן בא"ב תניתא עמ' 830, ספר ליד המעיין עמ' 163, ספר נתן חכמה לשלמה עמ' קנ"ה בהוראת מלת "אמת", בהקדמת המחבר לספרו קצות החושן. בספר תולדות יעקב (ישראל קניבסקי, ב"ב תשנ"ה) עמ' רל"ז מובא שהורה שאין לספר לילדים סיפורים דימוניים, כי אם סיפורי אמת בלבד, אלא אם כן מודיעים להם שהסיפור איננו אמת. ראה בישע' לח יט: האב מודיע ומכוון דעת בנו אל אמיתך (כלומר) להאמין בך. +*מ"מ: שמות יח יג, ישע' סא ז, הושע' ד טו, ע"ז ד ע"ב ד"ה דין, מגילה ה ע"ב ד"ה טובים, תוס' מנחות לב ע"ב ד"ה הא. ראה אבל א, אברא, אכן, אלהים (ה), אמונה, אמנם, אמת, גחון, ודאי, חרוץ ב, חשן בהערה, הוי"ה, יציב, ישר, כן ב, לא, להן, לכן, נכון, צדק ב, צפה א, קושטא, קרץ ב, קשוט, קשט א, רוכל, רכיל

~אמתא

*ראה אמה א, ב

~אמתחת

אמתחתו – הוא שק [ברא' מב כז, עיי"ש מד יב]. +*מ"מ: חולין מג ע"ב ד"ה ומרחיב. ראה דיסקיא, דלוסקמא, שליף

~אָמְתִי

~אנדרפטא

שבור אנדרפטא – שם עוף [חולין סב:].
 *לפי הערוך משמע ששם מין העוף הוא אנדרפטא, ו"שבור"
 ו"פירוז" הם כינויים לסוגים שונים של העוף, חלקם טהורים
 וחלקם טמאים.

~אָנה (א)

#א.א.עד אנה – עד היכן [במד' יד יא].
 #ב.א.איה [ישע' לח ג].
 #ג.א.ואנה – ואני [דניאל ב ל].
 @ראה אנה

~אָנה (ב)

#א.א.זימן לידו, לשון (תהלים צא י) לא תאונה אליך
 רע, (וכן משלי יב כא) לא יאונה לצדיק כל און, (וכן
 מ"ב ה ז) מתאנה הוא לי – מזדמן למצוא לי עילה
 [שמות כא יג, עיי"ש]. קרה (לשון מקרה) [תהל' צא י].
 לא יאונה – לא יארע, לא תזדמן [משלי יב כא].
 #ב.א.מתאנה – מבקש תואנה להתגרות בי. לשון
 (דברים כב יד) עלילות [מ"ב ה ז].
 @ראה און, ארע, נוא, עלילה, תאנה ג

~אנה, אנו (ג)

ואנו – לשון אנוי ואבל [ישע' יט ח]. ואנו – לשון אונן
 ואבל [ישע' יט ח]. לשון אנינה [שם ג כו].
 *ראה און, אניה ב

~אנוה

*ראה נוה

~אנומלין

עושיין אנומלין (בגמרא: יין ודבש ופלפלין) – בשבת,
 שהוא לשנות [ע"ז ל].

*נוכר בתרומות פ"א מ"א. בגמרא שבת קמ ע"א נאמר: עושיין
 אנומלין בשבת... ואיזו היא אנומלין? (משקה של) יין ודבש
 ופלפלין. עיין בערוך ערך יינמלין. +מ"מ: ביצה טו ע"ב ד"ה
 בעלי פטסין. ראה אלונתית, פיטס, קורייטי

~אָנוש (א)

אדם [תהלים צ ג]. מלכי כל אומה ואומה [תהלים סו
 יב]. אנוש כערכי – איש חשוב כמוני (במ"ג הכתר:
 חשוב כמוני) [תהלים נה יד, עיי"ש ובפסוק יג].

*"חשוב" בביאור זה לא שייך למשמעות של אנוש אלא לתיבה
 "כערכי". במדבר יג ג כותב רש"י: כל אנשים שבמקרא לשון
 חשיבות. שמעתי מ' מנחם זילבער, שמארבעת התוארים: אדם,
 אנוש, גבר איש, הפחות חשוב הוא תואר אנוש, ויתכן שזו
 הסיבה שדוד המלך בתהלים מתייחס לעצמו בתואר אנוש כדי
 להפחית מערכו. בכתובות נד ע"ב ד"ה שכנגדי מבאר: אנוש
 כערכי. +מ"מ: תהלים ט כא ד"ה ידעו גוים, איוב לג י, דה"א א

~אנדוכתרי

תכשיט, ורוקמין עליו צורות במחט כעין ברושדי"ר
 (רקמה) בלעז, ואם רקמו עליהן אותיות הגט אינו כתב
 לפי שאינו כתוב וקבוע אלא מוטל על הבגד וב'
 ראשיו תחובים [גיטין כ].
 *ראה מחט א

~אנדיסקי

ממונין של מלך הרגילין לגבות מכל בית ובית מכל
 איש ואיש עד שיעלה החשבון למס הקצוב [ב"ב נה].
 *בתוס' ד"ה אנדיסקי מפרשים כותבי שטרות המלך, דדיסקא
 הוא שטר...

~אנדיפי

#א.א.פדחת [שבת פ: עיי"ש ד"ה בת צידעתא ואילך].
 #ב.א.כלי חרס ולו שני דדין, אחד למעלה ואחד למטה,
 וכשרוצה למלאותו סותם את הדד התחתון. ולשון
 אנדיפי שתי פיות, כדתניא (עיר' קד.) מעלין בדיופי,
 ובתוספתא גרס באנדיפי [שבת פ:].
 *בתוס' ב"ב פו ע"ב ד"ה כדאמר מפרשים שאנדיפי זה שנתות.
 ראה אפותא, דיופי, גשתא, כלכל (ב), ביצה - ביצת הסיד

~אנדרוגינוס

שיש לו זכרות ונקבות [ב"ב כזו]. אין ספיקו עתיד
 להוודע [שם כזו]. ספק הוא [שבת קלה].
 *בתשבי מפרש שמורכב מיונית אנדרו - איש, גינוס - אשה,
 ובגמטריא "זכר ונקבה". +מ"מ: שמות כא טז, ש"א ו יב, יבמות
 עב ע"א ד"ה אנדרוגינוס, שם ע"ב ד"ה אנדרוגינוס, שם עב ע"ב
 ד"ה אנדרוגינוס ואילך, שם קטו ע"ב ד"ה תיבדק וד"ה ואם, ב"ב
 קכו ע"ב ד"ה אמר ר' אמי. ראה טמטס

~אנדרטא

צורת המלך שעושים לכבוד המלך [שבת עב:]; צורת
 הצלמים שעושים על שם המלך שמת [מו"ק כה:]; צלם
 דמות המלך [ר"ה כד:]; דמות שהיו רגילין לעשות
 בדמות המלך, והרואה אותו משתחוה לו לכבוד
 המלך, ופעמים שעובדין אותו... [סנה' סא:]; אנדרטי –
 כשהמלך מת עושים צורתו בפתח השער לזכרון [ע"ז
 מ:]; צלם [שם מג:].

*ר"ח והערוך ערך אנדרטא מפרשים אנדרטא - צורת איש.
 בתוס' ע"ז מ ע"ב ד"ה אנדרטי ר"ת חולק על רש"י ומפרש
 שאנדרטי עושים לכבוד המלך החי. ראה פסל ב, צלם

~אנדרלמוסיא

כל מקום שאתה מוצא זנות וע"ז, אנדרלמוסיא באה
 לעולם... [ברא' ו יג].

א, ברכות לה ע"ב ד"ה והכתיב יין, סוטה מט ע"א ד"ה שיתה, סנה' ע"א ד"ה כתיב יין, קה ע"א ד"ה דקא. ראה אמר ב, אנש, הלז, זאטוט, שבר (ו)

~אָנוש, אָנש (ב)

נעכר בחולי רע, וכן (ש"ב יב טו) ויאנש, וכן (מיכה א ט) כי אנושה מכותיה [ישע' יז יא]. חולה [ירמ' טו יח, מיכה א ט, איוב לד ו]. לשון חולי [ש"ב יב טו, ירמ' יז ט]. לשון חלישות [דניאל ז ד – תהל' סט כא]. ואנושה – ואנש ואחלה, כמו (מיכה א ט) אנושה מכותיה, וכמו (ש"ב יב טו) ויאנש הילד דבת שבע. ואם תאמר היאך האל"ף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדיבור אל המדבר? כן דרך תיבה שתחילתה אל"ף, כגון (מלאכי א ב) ואהב, (משלי ח יז) אני אהבי אהב, הרי הוא כמו ואאהב, וכן (צפניה א ב) אסף אסף, כמו אאסף [תהל' סט כא]. יום אנש – חולי של פורענות [ירמ' יז טז]. אָנוש – אנשים וחולים [תהלים י יח].

+מ"מ : איוב ה יז. ראה נחלה ב, שבר א

~אָנוש (ג)

דור אנש – התחילו לעבוד ע"ז [שבת קיח:]. הציף עליהם את מי אוקינוס [דברים לב ז, עמוס ה ח]. הציף שלישי של עולם [איוב יב טו]. אוקינוס פרץ גבולו בדור אנש והציף שלישי של עולם... [קהלת ג יד]. עלה אוקינוס והציף שלישי העולם [ברא' ו ד]. *הבן הבכור של שת בן אדם הראשון, ואבי קינן. במדרש מובא שבתו "שמה" היתה אשת למך (ברא' ד כו, דה"א א א). ראה נפל

~אנח, אָנחה, אָנחתה

נאנחה – לשון נפעלה, שושפיר"א בלעז. גם היא נאנחה – הוא שם דבר, שושפירוש"א (שופעת אנחות. עיין בא"ה) [איכה א ח]. פלונט"א [זעקה. נמצא בכ"י אחד אחרי דה"מ חברי. בגמ' הנוסח חברים] – פרסיים רשעים ואינם מכירים כבודם של ישראל (עד כאן ברש"י שבדפוס). ולפי שנקראים בנשוף (אצ"ל בשיתוף) קרי להו חברים : שבא הנוי לאנחה, ובלעז פלונט"א, נפלי מרוב צער... (כל ההוספה הזאת מובאת באוצר הלעזים, ומוסיף שקשה לעמוד על משמעות הדברים וכנראה אינו מרש"י) [יבמות סג:]. אנחה מתאנח – מאותה אנחה מרעיד הקרקע, ומצינו שמתאנח שנאמר (יחז' ה יג) והניחותי חמתי בם, כביכול כאדם שיש לו חימה ומתאנח ומתנחם דעתו ועושה לו נחת רוח [ברכות נט].

אנחתה – לא מפיך ה"א, לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם, והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים, שושפיר"ש (שושפירדי"ץ) בלעז [ישע' כא ב].

*ראה אהה, אנחתא, אנקה, הוי, נחם

~אָנחנו

אנו [מ"ב יח כו]. לנו [נחמיה ה ד].

+מ"מ : שמות טז ג. ראה נחנו

~אנחותא

כפישה או אנחותא – כלים של בלאי חמתות [גיטין סב:], כלים שאין להם בית קבול, כגון נסרים... ובתשובת (עיין מבהר כתבים לרמ"ש עמ' ק"ה שצ"ל ובפירוש) רב האי ראיתי אנחותא – נסרים, לווחין שמנסרין הנגרים ומשפין הלווחין [נדה ז]. *בערוך מביא שצ"ל נחותא. ראה כפישא

~אָנחת

*עיר בנחלת יששכר (יהושע יט יט).

~אנטוכיא, אנטוכיא

אנטוכוס בנה אנטוכיא [תהלים מט יב, עיי"ש]. אנטוכיא קיימא לך דאינה מא"י [סנה' צו:].

*ישנם כמה מקומות בשם אנטוכיא, והידוע ביותר היא עיר בארם צובא. +מ"מ : שה"ש ה ד, איכה ב י, כתובות סז ע"א ד"ה בשמים, בכורות לא ע"א ד"ה וכולן. ראה אנטוכוס, דפני, חמת ג, רבלתא

~אנטוניוס

מלך רומי [ב"מ לג: עיי"ש]. בא מעשו [ע"ז יא]. אנטוניוס עצמו היה משמש בפני רבי ומשום הכי היה אוהב לרבנן [ע"ז י. כעצ"ש י: ד"ה שדר ליה ואילך].

*בתוס' ע"ז י ע"ב ד"ה אמר ליה כותבים שלבסוף למד אנטוניוס תורה ונתגייר ומל עצמו. ראה אסירוס

~אנטוכוס

מלכות ששעבדה בישראל [זכריה ה יא]. מלכות [שם ו א]. מלך הצפון – אומר אני שהוא אנטוכוס הרשע מלך יון שגזר גזרות על ישראל וצוה לפוליוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי, כמו שכתוב בספר יוסיפון [דניאל יא יז].

+מ"מ : זכריה ט יג, יג, דניאל י כ. ראה אנטוכיא, תימן

~אנטיכי

בי כירי – חלל יש בכירה אצל חלליה שהגחלים בו, ומים נתונים בחללה השני, ואע"ג דרמי למוליאר מיהו כירה דופנה עב והאור תדיר בתוכה כל ימות החול ודופנה חם מאד ומוסיף הבל במים ואע"פ שגרופה מן הגחלים [שבת מא:]. בי דודי – יורה גדולה, עושין לה שני שוליים ונותנין גחלים בין שניהם והמים על העליונים [שם]. שאני אנטיכי ממוליאר דמתוך

שהשוליים מכוסים חומם משתמר, ואע"ג שגרפו גחליהם [שם].

*בגמרא יש מחלוקת בפירוש אנטיכי. רבה אמר בי כירי, ורב נחמן בר יצחק אמר בי דודי. ראה בי תפי, מוליאר

~אנטיפטרס

מקום שבסוף התחום [סנה' צד: עיין גיטין פ"ז מ"ז].
*עיר שבנה הורדוס בסוף ימי הבית השני על חורבות אפק, וקרא לה ע"ש אביו אנטיפטרוס. בשבת צ ע"א נקראת אנפטרין ובנדה סב ע"א נקראת אנפטרית. ראה אנפטרין, עותנאי

~אנטל

שיעור אנטל היינו רביעית [ב"ב נח: עיי"ש ד"ה כתיב]. כוס [נדרים נא. בהיפוך].
*ראה אנבג, אנפק, נטלא, עלת

~אָנִי (א)

ואני – אניה [מ"א ט כו]. אני שיט – אניה השטה במים [ישע' לג כא]. אני תרשיש – (ת"י) ספינת אפריקא [מ"א י כב].

*אני משמעו צי, שירה של אניות. +מ"מ : תהלים עב י. ראה אניה, ספינה

~אָנִי

*אני הוא לשון אנוכי, שהוא כינוי לאדם המדבר על עצמו. ראה אנכי

~אניגרא

#א.מעה פסולה [ב"מ מו:].

*ראה אניקא, נגר

~אניגרין

#א.מין מאכל הוא, ונותנים לתוכו שמן [ברכות לה:].
אניגרין ואבנגר ותירייקי – מים שנשלק בהם בנגרי ... וסתם אניגרין (הוא) מי שלק תרדין, כדאמרינן (ברכות לה:) אניגרין מיא דסילקא ותירייקי (הוא) צרי [שבת קט:]. מין מאכל שנותנין בו יין, ובכמה מקומות שנינו בתוספתא אניגרין ואכסיגרין שנותנים בו יין ושמן [יומא עו:]. מין מאכל... הביאו לפניו אניגרין ואכסיגרין ועליהן פלפלין שחוקים ורגילין לתת לתוכן יין... [שבועות כג:].

*במוסד הערוך מפרש שהוא ציר המעורב בין. ראה אכסיגרין #ב.לחש [פסחים קיב:].

~אָנִיָּה, אֲנִיּוֹת (א)

ספינה [דברים כח סח]. ועל כל אניות – ת"י ועל כל דיתבין בניסי ימא, באיי הים שמוצאן ומובאן באניות [ישע' ב טז]. דרך האניות הגדולות שמפליגין אותן

לתוך פלגות הים [יחז' כז כו].

*+מ"מ : ברא' מט יג, ישע' לח יב, איוב כד יח. ראה אוקינוס, אלפא ב, אני, ספינה

~אָנִיָּה (ב)

אניה – יללה [איכה ב ה].

*ראה אנה ג, תאניה

~אנין

אניני הדעת – שאינם יכולים לסבול שום דבר מיאוס [– סוכה כט:]. אסטנים [חולין קיב:].

~אָנִיעֵם

*בן שמידע, מבני מנשה (דה"א ז יט).

~אניץ

רישט"א (רישטי"ש. אגודות פשתן. עיין בא"ה) בלשון אשכנז, ובמקומינו פופידי"ש [סוכה יב: ב"מ כא:].

*אניצי פשתן – ראה אונין

~אניקא, אנקא

מעה פסולה [ב"מ מו:].

*ראה אניגרא

~אָנֶךְ

חומת אנך – על שורא דדינא, וכן פתר דונש, אנך בלשון ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה ליישר הדימוס, אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט [עמוס ז], קו שורת הדין [שם שם ח].

*בבראשית כה ג יש תוספת שאינה לרש"י ושם מפרש שחומת אנך הוא מגזרת נכה רגלים. בערוך מפרש שהוא גביש הנקרא שהם. ראה אבן הבדיל, אדריכל, משקלת, נמוק, קו ב, קיסם

~אָנֶכִי

אני [ברא' ל ב, ל ל, לא לט, שמות ג יא, ישע' מג כה, תהלים קיט קמא]. הלא אנכי – ששמי ה' [שמות ד יא].

~אנלגין

*מובא בכלים פט"ז מ"ז ובערוך מבאר ספסל שמשמין עליו את הספר לקרות בו, מה שנקרא היום סטנדר.

~אנן

אין מתאוננים אלא לשון עלילה, מבקשים עלילה... וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד ד) כי תואנה הוא מבקש [במדבר יא א]. מה יתאונן – מה מועיל אנינות [קדושין פ:].

*ראה אנה ב, נוא, עלילה, שיח א, תאנה ג

~אנס, אונס (א)

#א. אונסין את עצמן מן השיחה – שלא היו מספרים בדברים בטלים [סנה' צג].

#ב. אונסו – על כרחו [חולין מא], שהיתה שמועתו שגורה בפיו ומהרהר בה על כרחו, ודוגמתו שמעתי בקדושין (לג). [זבחים קב], פעמים שהוא טרוד ומעין בשמועתו לפני כניסתו למרחץ וע"כ היא שגורה בפיו ובלבו ומעין בה בבית המרחץ [קדושין לג].

#ג. אנס את הבתולה – חייב חמשים כסף [גיטין יח]. אונס ומפתה – חמשים כסף כתיב באונס (דברים כב כט), ובמפתה כתיב (שמות כב טז) כסף ישקל כמוהר הבתולות (בפסוק: כמהר הבתולת), כמוהר בתולים של אונס דהיינו חמשים כסף [ב"ק ד].

@עין אסתר ז ח : והשתיה כדת (אין אנס) - לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול... אבל כאן אין אונס. מ"מ מגילה טו ע"א

~אנס (ב)

חמסן [ב"ק סז].

*נוכר בכלאים פ"ז מ"ו. ראה גזל, חמס א, מסיק א, מציק

~אנף (א)

קצף [תהלים ב יב, ס ג, עט ה], אנפת בי (ישע' יב א) – כעסת עלי [נדה לא]. נתמלא רוגז [דברים א לז, ד כא]. *ראה אנפה, נאף, פנים ג

~אנף (ב)

צלם אנפוהי – פרצוף פניו [דניאל ג יט].

~אנפה

היא דיה רגזנית, ונראה לי שזו היא שקורין אותה הירו"ן (עגור) [ויקרא יא יט, דברים יד יח]. מאנפת (כצ"ל עפ"י הב"ח) – כמו (דברים ד) התאנף בי [חולין סג].

*ענפה היא אחת מהעופות הטמאים ודומה לחסידה. בחולין סג ע"א נאמר : אנפה זו דיה רגזנית. למה נקרא שמה אנפה? שמנאפת (צ"ל שמנאפת) עם חברותיה. ברוב הדפוסים כתוב שמנאפת, ובהגהות הב"ח כבר מגיה זאת. יש מתרגמים אנפה - אבן, ויש אבניתא. עין בספר ילקוט כל חי המציין לספר תולדות הארץ עמ' קס"ח. +מ"מ : ישע' יב א. ראה דיה, חסידה, ראה

~אנפוריא

לשון נוטריקון : אין פה ראייה [ב"מ כג].

*מילה יונית, והגמרא שם מבארת כלים חדשים שלא שבעתן העין. בתוספתא

~אנפטרין

מקום [שבת צ].

*ראה אנטיפטרס

~אנפילון

בית קטן שלפני טרקלין הגדול [ברכות טז]. *עין בערוך ערך אפילון. ראה אכסדרה

~אנפילי

תיק העשוי למעות [שבועות מה].

*ראה ארנקא

~אנפיקינון, אנפקינון

אנפיקינון – היינו אנפיקינון דקתני התם במנחות (פה:) אנפיקינון לא יביא, היינו אותו שמן שעושים מזיתים (ובד"ה הבא : שלא הביאו שלישי) [מ"ק טז], שמן שלא נתבשל יפה [מנחות פה:], אנפיקינון – היינו שמן זית... שמן המור הוא אנפיקינון והוא שמן זית שלא הביא שלישי [מנחות פו.], שמן זית שלא הביא שלישי [שבת פ: פסחים מג. – אנפיקינון, מגילה יג.]. *מ"מ : דברים לג כד, תוס' ר"ה יב ע"ב ד"ה התבואה, מנחות פו ע"א ד"ה דר' חייא. ראה מור, סטכת, קפלאות, שמן המור

~אנפליא, אנפיליא

קלצו"ן (נעל בד) של בגד [גיטין כה]. אנפילאות – קלצו"ש (קלצי"ש. בתי רגליים, כעין גרביים) של צמר [שבת קכ.], של בגד, קלצו"ן בלעז [יבמות קא.]. אנפליא – הושי"ש (מגפיים, קרסוליות) בלעז של עור [גדרים נה:].

*עין בערוך ערך אמפליא, פמלויא. ראה מוק ב, ערדילין, פוזמקי, פרגוד

~אנפק

כלי מחזיק רביעית [ב"מ פו.]. כוס שהוא רביעית... [קדושין ע.], רביעית הלוג [שבת קט:], רביעית, וכן שם הכלי [גיטין טט:].

*+מ"מ : ב"ב נח ע"ב ד"ה כתיב. ראה אנבג, אנטל, רביעית

~אנפרות

#א. הפסד [שבת פ: עיי"ש ד"ה אנפרות לאחר ד"ה עד כאן לכבש, גיטין מד. חולין קלא.].

*אנפרות כאן מובנו תשלום או פיצוי בעד נזק שנגרם.

#ב. גזל בעלמא [גיטין נח:].

*אנפרות כאן מובנו מס יבול. בערוך מפרש שלקח אנס גוי באונס שלא כדין. ראה סיקריקון

~אנקא, אַנקָה (א)

יאנק – יצעק. כשהורגין את האדם בחץ או ברומח והוא גונח, כשמוציא הרומח היא האנקה [ירמ' נא נב]. התמקמק בשתיקה, שייא"ש דימוני"ץ (היה מתמוטט) בלעז [יחז' כד יז]. האנק – התאנח [מו"ק יד: מהדורת קופפר ובגמרא טו]. אנקה – לשון אנחה שאדם מצטער בלבו, דימונישמינ"ט (התמוטטות) בלעז, ואב לכולם (יחז' כד יז) האנק דם, ואם אנקה לשון צעקה היכן הדממה? ותרגומו דמדנקין, וכן תרג' (שם כ מג) ונקטתם בפניכם – ותדנקין, לשון אדם הנוהם ומצטער בעצמו [מלאכי ב יג].
*ראה אניקא, נמק

~אַנקָה (ב)

היריצו"ן (קיפוד) [ויקרא יא ל, חולין קכב]. האנקה מתרגמינן ילא והוא שרץ שקורין היריצו"ן ושערו קשה כמחטין ועושה לו עטרה מעורו סביב עיניו [ב"ב ד].

*האנקה היא אחת משמונה שרצים הטמאים המנויים בתורה. ישנם זיהויים רבים לאנקה, אך לפי האמור במשנה חולין פ"ט מ"ב ש"עורה כבשרה" נראה שהכוונה לשממית הנזכרת במשלי ל כח, שכן לפי ת"י לטאה זו שממיתא - מין לטאה קטנה, והיא משמיעה קול אנקה. לפי ת"א אנקה זה "לא" המזוהה עם העלוקה או הקיפוד (ויש ג"כ סוברים שזו מין לטאה). יש הסוברים שאנקה זו חולדה, או עכביש אך לא נראית דעתם. לפי המשנה בחולין פ"ט מ"ב האנקה הכוח הלטאה והחומט "עורן כבשרן" וראוי לאכילה כבשרם (אם כי הם טמאים ואסורים באכילה מבחינת שרץ). לפי זה לא יתכן שהאנקה זו עלוקה כיון שאין עורה כבשרה. יש הסוברים שהאנקה זו השממית עיין בספר שמות חיים עמ' 125 בענין אַנקָה שהיא גמלה, ובספר ילקוט כל חי ערך אנקה באריכות, את סיכום כל השיטות והדעות מהי האנקה. ראה גמל ג, חומט, ילא, כח, לטאה, מקל, מתג (א), נאקה, צב, קפוד, שממית, תנשמת

~אנקולמוס

סופר המלך לכתוב מספר השדות והבתים והאנשים לתת מס של כל אחד לשר העיר [ב"ב סח:].
*ראה סנטר

~אנקורא, אנקורי

עופות שנשתברו רגליהן בארכובה למטה או למעלה מארכובה ואין העצם יוצא לחוץ. ובתשובות הגאונים מצאתי עוף שחור הוא ושל מים הוא ובמצחו חברבורות לבנות, ועל שם כך נקרא אנקורי שהוא מנומר כמו ניקרב, פוינטור"א (ניקוד, נימור, נימוש) ובעיר הזאת יש מהן [חולין נז].

*בעירך ערך נקרא גורס נקורי - פירוש חתוכי הרגלים, והרי"ף גורס דנקורי באותה משמעות. ראה דקר, רבדא

~אנקטמין

*ראה לוקטמין

~אנש

אינשו – שכחו [תענית כד].
*ראה אנוש ב

~אנת

*עיין באבן עזרא ברא' יב יג. ראה את

~אנתא

חתיכת עיסה עבה שטיגנה בשמן. ע"א אנתא דמשחא – שמן קרוש עגול כמו לחם [מנחות עח]. אנתא דמשחא – עוגה של שמן קרוש [שם].

~אנתק, אנתיקי

פרקמטיא של ספינה [ב"ב עג].
*ראה מרצוף

~אסא (א)

הדס [שבת נ: קמו: פסחים נו. סוכה ל. ביצה ו. גיטין סח: קדושין יב: סנהדרין מד. חולין מז].
אסא דרא (בערוך – רדא) – הדס לח [פסחים נו. גיטין סח:].

אסא מצראה – גדל על המיצר של שדה... ל"א הדס מצרי [סוכה לג].

*ראה מצראה

טונא דאסא – טולא דאסא [ברכות נו].

טרפא דאסא – עלה של הדס... [שבת קמו: חולין מז].

ציפתא דאסא – מחצלת של הדס [קדושין יב:].

שוטיא דאסא – שבט בד של הדס [קדושין יב:].

תנורא דאסא – כמין חופה של הדס עגולה [כתובות יז:].

*ראה הינומא, מדנא

~אַסָא (ב)

אסא (בן אביה או "אבים" מלך יהודה, נענש להיות) מחזיק בפלך [מ"א ב לא, טו ח, דה"ב יד ה, טז יד. עיין ברא' לו לא].

*בדה"א ט טז נזכר אסא בן אלקנה, אביו של ברכיה, לוי בימי נחמיה. מגילה ד ע"א ד"ה ויחזק אסא.

~אסדא

כמו (איוב יג כז) ותשם בסד רגלי, בית הסהר שקורין ציפ"ש (צי"ף, סד) בלעז. לשון אחר עצים הקשורים זה עם זה הרבה יחד, ובלשון מקרא (דה"ב ב טו) קורא אותה רפסודות ובלעז רדי"ל (רי"ד, רפסודה), ובלשון אשכנז ולו"ס (רפסודה בגרמנית), ומשיטן בנהר להוליכן ממקום למקום, ויכולין להלך עליהן

כמו בספינה [ברכות כח:].

*עין תול'ט ברכות פ"ד מ"ו ובערוך ערך סדה, אסד. ראה דובר, סד, סדנא, רפסודה

~אסוותא

*ראה אסיא

~אסורוס

אסורוס בן אנטונינוס – מלך ע"י שאלת אביו [ע"ז י].

~אָסון

אסון שמן – (כד חרס) כדי סיכת שמן, והאל"ף בתיבה מן היסוד... [מ"ב ד ב].

*+מ"מ : ברא' כה ג, יחז' כא כ, תהלים קיט ה

~אָסון

וקרהו אסון – שהשטן מקטרג בשעת סכנה [ברא' מב ד, כט]. ואם יהיה אסון – ונתתה נפש תחת נפש... שהתכוון להרוג... [שמות כא כג]. אם אסון יהיה – שאף יוה"כ שמיתתו בידי שמים שנכרתים חיו ובניו אסון הוא קרוי [פסחים כט].

*אסון משמעו מקרה רע המסתיים בד"כ במוות. יש הסוברים שרש אסון. +מ"מ : ברא' מב ד, לח, מד כט, פסחים כט ע"א ד"ה את יום.

~אסופי

שנאסף מן השוק [יבמות לז], ילד מן השוק ולא נודע של מי, והמוצאו אסופי אל הבית [ב"מ פז], שאין מכירים את אמו... כללו של דבר, כל מקום שיש להבין דלדעת מיתה השליכתהו ולא חסה עליו, יש בו משום אסופי [קדו' עג].

*במשנה קדושין פ"ד מ"ב נאמר "אסופי, כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו". +מ"מ : ברא' כא ז. ראה שתוקי

~אסור, אסורים

*ראה אסר

~אסורייתא

אסורייתא דמחוזא – חבילות קנים ארוכין [ב"ב ז]. חבילות של קנים [ביצה ל: חולין נא], אסורייתא דחרדלא – חבילות של חרדל בשרביטין והזרע בתוכן [ביצה יב], אסורייתא דסורא – חבילי קנים שהיו עושים למכור בשוק, ומוכרין אותן במנין [סוכה יג].

*ראה אסר

~אסותא

רפואה [ע"ז כז: עיי"ש]. (לא היו רגילין לומר) מרפא (בבית המדרש) – לאדם המתעטש, שרגילים (היו)

לומר אסותא [ברכות נג. עיין בגליון הש"ס].

*+מ"מ : תוס' שבת קי ע"א ד"ה חיויא. ראה רפא

~אסטגית

*אסטגיות מובא בכלים פ"ח מ"ט והן נקבים כעין אותם שעושים לתנורים.

~אסטומכא

*ראה אצטומכא

~אסטונית

*ראה איסטונית

~אסטטית

*ראה איסטטית

~אסטמא

אציי"ר (פלדה) בלעז, שמועיל לברזל [ברכות סב:]. *בערוך ערך אסתמא א מבאר שאסתמא הוא דבר שבו מצפין את פי הקרדומות... כדי שיהא חד וחזק... וי"א לשון מקרא (יחז' כז יט) נקרא ברזל עשות. ראה ברזל עשות, חסום, חסם (ב), פלדה

~אסטרולוגיא, איצטרולוגיה

עמלקים היו מחשבין את השעות באסטרולוגיא באיזה שעה הם נוצחים... [שמות יז יב].

*ראה ענן ב

~אסיא

רופא, ואמרי לה תלמיד חכם [פסחים קיג]. אסוותא – רופאים [גיטין נו:]. אסיא דמגן – רופא שירפא בחנם [ב"ק פה].

מסי – מרפא [נדרים ח: זבחים יט]. מסו – מתרפאין [שבת ע:].

*+מ"מ : ב"ק פה ע"א ד"ה נתנה. ראה אסותא, רפא

~אסימון

כסף שלא נקבע בו צורה, וקורין לו פלדון (עשת, גולם. חתיכת מטבע לפני שהוטבעה בה צורת מטבע) בלעז [ברכות מז:], מעה בלא צורה, פלדון [ערוכין לא: פסחים לה:], שאין עליו צורה [שבת קכח:], שאין עליו צורה, פלדון בלעז, זוזים עגולים ומוכנים לצור עליהם את הצורה בחותם שקורין קיי"ן (חרט) [ב"מ מד:]. (מאי) אסימון? (פולסא) – מחוסר צורה, וקורין לו פלט"א (מטיל, עגול מתכת שלא נטבעה עליו צורה) [ב"מ מז:].

*אסימון בהוראתו המקובלת הוא מטבע שנשחקה צורתו, אך לפי רש"י הוא רקוע זהב וכסף שטרם נקבעה בו צורה. בערוכין

לא ע"ב תוס' ד"ה שפדאו על גב אסימון מסיק ר"ת שלפי רש"י אסימון הוא כל דבר שאינו עשוי כהלכתו, של כסף שאין עליו צורה או של עץ ויש עליו צורה. עיין בערוך ערך אסימון. +מ"מ: תוס' שבת סה ע"א ד"ה ליעבד, תוס' ערובין לא ע"ב ד"ה שפדאו, ב"מ מד ע"א תוס' ד"ה אסימון. ראה גלס א, חותם, מטבע, נסכא, פרוטות

~אסינתא

#א.סנה [שבת קט:].

#ב.עריבת מים... וי"א עציץ [כתובות ח.]. אסינתא – עריבות ששורין בהן שעורים לעשות שיכר. ל"א נותנין עפר בעריבות... [ע"ז ח: עיי"ש].
@בערוך מפרש מכתשת... פ"א כלי לעשות שכר... א"ד עציץ.
ראה אסנא, סיסנא

~אסיסני

*ראה אסנא

~אָסִיף

חג האסיף – חג הסכות, שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות, ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים [שמות כג טז], זמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית, כמו (דבר' כב ב) ואספתו אל תוך ביתך [שם לד כב], זמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ [דברים טז יג], חג האסיף – סוכות, ומשום דבא בשעת אסיפה... חג אשר הוא באספך את מעשיך מן השדה, אסיף אשר את קוצר בו... זהו שם החג על שם שהסוכה מסוככת בפסולת גורן ויקב... בזמן שהאדם אוסף אל הבית תבואה שבשדות [ר"ה יג].

*אסיף הוא זמן אסוף יכול מן הגורן ומן היקב. ראה אסף, חג, עצרת

~אסיפא

*ראה ספא

~אָסִיר (א)

(הבכור מ) בני קרח (בנו הבכור) [תהלים מב א בהיפוך, עיי"ש וכן שמות ו כד, דה"א ו ז].

*1. בן אביסף בן קרח (דה"א ו כב). 2. נינו של קרח (דה"א ו ח). 4. בנו הבכור של יכניה (יהויכין) מלך יהודה, אחיו של שאלתיאל. לפי הרד"ק שאלתיאל היה בנו של אסיר בניגוד לגמרא בסנה' לו ע"ב שאסיר הוא תואר ליכניה שהיה אסיר, שכן עיברתו אמו בבית האסורין (דה"א ג יז). ראה אביאסף, אלקנה

~אָסִיר

אָסִיר – (לשון) אסורים, כלומר... תאסרו וכן ת"י אסירין תתאסרון [ישע' י ד].

+מ"מ: זכריה ט יא. ראה אסר

~אָסִיתא

מכתשת [מו"ק כב: כתובות מט:]. מדוכה, מורטי"ר [שבת עז: ערובין פז. בהיפוך, שם קב. רק הלעז]. חור שבחוליא שהצלע תחוב בו [חולין נב:].

*בגמרא שבת עז ע"ב נאמר: אסיתא? - (נוטריקון) חסירתא. +מ"מ: נדה לו ע"ב ד"ה אסיתא. ראה בוכנה חסיד, מדוכה, מכתש

~אסכלא, אסכלה

#א.גראדיל"א (גרדיל"ל) בלעז [ערובין קא. – ד"ה וכן ביעתא, פסחים עד. ביצה לב:], גרדיל"א (עיין בא"ה) [ע"ז עה:]. גרדיל"א וצולין עליו צלי [זבחים צז].
אסכלה מנוקבת – עשויה כבריחים כעין שלנו, ויש חלל גדול בין בריח לבריח [פסחים עה:].

*ראה אסכרה

#ב.אסכלה – כבש של הספינה שעולין בו, ולשון יון הוא [ב"ב עג:].

~אסכרא, אסכרה

בו"ן מלנ"ט (פצע חמור, בדפוס סונצינו: אישטראנגולמנ"ט, שמשמעו אסכרה אך אינו מרש"י. עיין באוצר הלעזים) בלעז, שבתוך הגוף [ברכות ח.], בו"ן מלאנ"ט [ברכות מ. ושם ד"ה מונע אסכרה – שהחולי בא מחמת עצור בני מעים והעדשים משלשלים], חולי המתחיל במעיים וגומר בגרון הנקרא בונמלא"ן [שבת לג:], בונמלא"ן (צ"ל בו"ן מלנ"ט) בלעז. פעמים שנקבע בתוך פיו של אדם ומת, לשון (תהלים סג יב) כי יסכר פי דוברי שקר, והיא סרונכא, מיתה משונה [תענית יט:]. אישטרנגיל"ן [דלקת השקדים. בע"י נוסף בד"ה ברביעי על אסכרה: שקורין אשטרוללו"ן בלעז, דכתיב ביה יהי מאורות ברקיע השמים, ופירשו בירושלמי משום דכתיב ביה יהי מארת וכיון שהוא חסר משמע מארה] [תענית כז:]. בומלנ"ט (צ"ל בו"ן מלנ"ט) והוא חולי בגרונו [סוטה ח: ד"ה סרונכי, עיי"ש], באה על לשון הרע [סוטה לה:].

*עיין בספר רפאל (מה"ק) עמ' תרט"ו וכן בספר פרנס לדורות עמ' 209. יש הסוברים שאסכרא מלשון עצר, סכר. +מ"מ: ברא' א יד. ראה בורדס, גלדי, חטט, כיבא, מורסא, נומי, סרונכי, עינבתא, צמח א, קדחת

~אסל, אסלא, אסלה

אסלא – עשוי כעין כסא טרסקל, אבל עור הפרוס עליו נקוב לבית הכסא [שבת קלח:]. עור העסלא (נראה שצ"ל האסלא) – עור העשוי לבית הכסא של שרים [ערובין י" עיי"ש תוס' ד"ה עור וד"ה ואצבעיים, תוס' סוכה ז ע"א ד"ה ויעמידנו].

*עיין בערוך ערך אסלא ובכלים פי"ז מט"ז, פכ"ב מ"י, פרה פ"ז מ"ה, שם פ"י מ"ד. וישאחו במוט (במד' יג כג) מתרג' באסלא. ראה טרסקל, כסא א, שרפרף

~אָסם, אָסמין

דריש ליה לשון דבר הסמוי מן העין... שנאמר (דברים כח ח) באסמין לשון גזים [שם].

*מופיע במקרא בלשון רבים בלבד. אסם הוא מבנה ששמים בו את התבואה לשמירה ולסתירה מגשם, וכן משמש לביטוי של שובע וברכה. עיין בדברים כח ח (הראב"ע מפרש באוצרותיך), ובמשלי ג ושם לא מפרש. ראה אבוס, אמבר, גרן, מאבוס, מגורה, מחסן, ממורה, מסכנות, מתבן

~אסמכתא

הבטחת גוזמא שאדם מבטיח את חבירו לסמוך עליו, שאם לא יקיים תנאו יתן כך וכך [ב"מ מח:], הבטחה בעלמא לסמוך על דבריו [ב"מ סו:], המבטיח לחבירו דבר על מנת שיעשה דבר לעתיד וסומך בלבו בשעת התנאי שיוכל לקיים הדבר כשיגיע זמן וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים [ב"ב קסח. קעג:], אם לא יפרע לך אני אשלם לך... סומך ובוטח בלבו שהלוח יפרענו ואילו היה יודע שלא יפרע הלוח לא היה נכנס בערכות [ב"ב קעג:], דבר שאינו נותן לו מדעתו, אלא סומך על דבר דאינו, דסבור שהוא יכול לנצח ופעמים שמנצחין אותו [סנה' כד:], סומך על לא דבר [שם], שהוא נסמך על דעתו שהוא ינצחנו [ערובין פב. עיי"ש]. קוביא גזל הוא דאסמכתא לא קניא, והוא אסמכתא דסמך על הגורל, אם יפול גורל אמנה הגדולה אזכה בה, ולפיכך תלה עצמו אף לגורל הקטנה על הספק, ואילו יודע מתחילה שכן, לא היה מתרצה [שבת קמט:].

*רמב"ם בהקדמה לזרעים ד"ה וכאשר, וכן בריטב"א לר"ה טז ע"א. ר"ה כב ע"א ד"ה בקוביא, נדרים כז ע"ב ד"ה ולרב הונא, תוס' סוטה לב ע"ב ד"ה ורב, תוס' ב"ב סו ע"א ד"ה ושאינו, שביעות לא ע"א ד"ה אבל. ראה זכר

~אסנא, אסנה, אסני

סנה [ע"ז כח:]. קשייתא דאסנא – גרעין של פרי הסנה, בטנים הגדלים בסנה ומלאין גרעינין [שם כח:].

אכיף ימא אסיסני ביראתא – אתקן בירונות... על שפת הים... ובתשובות הגאונים מצאתי, אכיף ימא אסנא בראתא... סנאים שעל שפת הים ברושים הם במקומות אחרים, ולשון זה הגון. סנה בלשון ארמי אסנה, ברוש – ברותא [פסחים ד.].

אסני – שיכר תותים [פסחים קז.].

*הרשב"ם מפרש אסני – שכר מפרי סנה, כגון תותין. לא ברור מדוע בגמרא הסנה נקרא בשמות שונים. ראה אסינתא, בטנים, סיסנא, סנה

~אָסנה

*ראש משפחת נתינים ששבה מן הגולה (עזרא ב ג, בנחמיה ז נב אינו נזכר).

~אָסנפר

סנחריב (ממלכי אשור). רבא ויקירא – שהיה מלך גדול ומכובד... [עזרא ד י, עיין סנה' צד. ד"ה אסנפר].

~אָסנת

*נוכרת ברש"י בברא' מג לד ד"ה חמש ידות, היא בת פוטי פרע כהן און במצרים, אשת יוסף ואם מנשה ואפרים. לפי תרגום יונתן בן עוזיאל היא בתה של דינה בת יעקב משכס בן חמור, וכן מובא בדעת זקנים (ברא' מא מה) שהיא הובאה למצרים וגדלה פוטיפר ונשאה ליוסף. עיין בספר תורת יעקב לר"ח סופר סימן ל"ה.

~אָספּ (א)

פָּאָספּי קיץ – נקוד חט"ף קמ"ץ, שאינו לשון פועל... אלא לשון מפעל... כאסיפת קיץ, והם סופי תאנים שהן רעות, וכן ת"י כעוללן בתר קטוף [מיכה ז א]. *משלשון אסף וסוף. ראה אסף ב (ד), אספה, אספים, סוף ג

~אסף (ב)

א. ואספת את תבואתה – לשון הכנסה לבית, כמו (דברים כב ב) ואספתו אל תוך ביתך [שמות כג י, לד כב]. אסף את חרפתי – הכניסה במקום שלא תראה, וכן (ישע' ד א) אסף חרפתנו, (וכן שמות ט יט) ולא יאסף הביתה, (וכן יואל ב י, ד טו) אספו נגהם, (וכן ישע' ס כ) וירחך לא יאסף – לא יטמן [ברא' ל כג, עיין ברמב"ן]. אספו נגהם – הכניסו אורם [יואל ב י, ד טו], לא יאסף – לשון אספו נגהם, הכניסו אורם [ישע' ס כ]. ויאסף רגליו – הכניס רגליו [ברא' מט לג]. אסוף – הִטְמֵן... כמו ואספתו... [ישע' ד א], אספתי – אטוליי"ש (הסרתי) בלעז, כמו (ברא' ל כג) אסף... [ירמ' טז ה]. אספי – החביאי, (ת"י) כנושי... ומנחם פירש לשון שחייה... [ירמ' י יז, עיי"ש].

ויאסף משה – לשון כניסה אל הבית, כמו (דברים כב ב) ואספתו אל תוך ביתך, ואב לכולם (תהלים לט ז) יצבור ולא ידע מי אוספם... [במדבר יא ל]. נאסף אל עמי – על שם שמכניסים הנפשות אל מקום גניזתן. שיש אסיפות (נ"א אסיפה) בלשון עברי שהן (נ"א שהיא) לשון הכנסה, כגון (שופטים יט יח) ואין איש מאסף אותי הביתה (זה הפסוק המובא במ"ג הכתר, אך במ"ג המאור ובחומש שי למורא מובא פסוק טו : ואין איש מאסף אותם הביתה), (וכן דברים כב ב) ואספתו אל תוך ביתך, (וכן ויקרא כג לט) באספכם את תבואת הארץ – הכנסתם לבית מפני הגשמים, (וכן שמות כג טז) באספך את מעשיך מן השדה. וכל אסיפה האמורה

במיתה אף היא לשון הכנסה [ברא' מט כט], ולא יאסף הביתה – לשון הכנסה הוא [שמות ט יט]. כל אסיפה ע"י קריאה היא [דברים לג יט]. אָסֵף אָסֵף – אקבץ [מיכה ב יב].

*+מ"מ : דברים לג ה, תהלים לט ז. ראה אגר, אסיף, כנס, לקט, מאסף, עצרת, צבר

#ב. תוסף רוחם – לשון כליון, כמו (לעיל עג יט) ספו תמו [תהלים קד כט], אָסֵף אָסֵף – לשון כליון, כמו (שופטים יח כה) ואספתה נפשך דמיכה. ואל"ף חסרה בתיבה שניה, שהרי היה לו לכתוב אאסף, אבל יש כאלה הרבה, כמו (ישע' יג כ) ולא יהל שם ערבי, שהוא כמו לא יאהל [צפניה א ב, ג יח], כלומר האכלה (לשון כליון) את הכל בתמיה [ע"ז נד:]. אסופי רעב – טמוני רעב מחמת בושות רעבון ועוני [יחזקאל לד כט]. אסף אסיפם – לשון כליה כמו (צפנ' א ב) אסף אסף כל מעל פני האדמה [ירמ' ח יג], יאספו – (ת"י) יזערון מן קדם חוביהון, לשון כליון כמו (ירמ' ח יג) אסף אסיפם [הושע ד ג]. ונאספה שמחה – וכלתה [ירמ' מח לג].

*לדעת רוב המפרשים אסופי רעב אף הוא לשון כליון ולא לשון הטמנה. +מ"מ : תהלים סט כא. ראה אסף א

#ג. אָסֵף – (ת"י) אכנוש... ולי נראה לשון מרפא, כמו (מ"ב ה ו) ואספתו מצרעתו [מיכה ד ו], ואספתו מצרעתו – אסיפה במצורע היא לשון רפואתו, כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם... [מ"ב ה ו]. ואחר תאסף – אומר אני כל האסיפות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה, לכך כתוב בו אסיפה, לשון הכנסה [במדבר יב יד].

@ראה אספים, אספסוף, הוי, זעק, מלא, קבץ, רפא. אספי - ראה סף ב.

~אָסֵף (ג)

אסף [בן ברכיהו, לוי מהמשוררים שהעלה את הארון לירושלים, עיין תהלים נ עג-פג] – שם הלוי [ערכין יג: עיין עזרא ג י, דה"א ו כד, טו טז-יז, כה ב, דה"ב כט ל – אסף החזזה].

*1. אב למשפחת שוערים (דה"א כו א, ט יט - אביסף). 2. אביו של יואח, מזכיר חזקיהו המלך (מ"ב יח יח, ישע' לו ג). 3. שומר הפרדס של ארתחשטתא (נחמיה ב ח).

~אָסֵפָה

ואָסֵפו אספה אסיר (במגילת ישע' אסף האסיר) – להכניס אסיר אל בור [ישע' כד כב]

~אָסְפוֹת

בעלי אסופות – מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה, גרוש"ה (שמנה) בלעז. כך פירשו דונש [קהלת יב יא].

~אספוגא, אספוגין

אספוגין – ריקק שנותנין בתנור וטחין תחתיו אליה [שבת עח:].

*עיין בערוך ערך אספוגית שריקקי מצות (שמות כט ב) מתרג' אספוגין פטירין.

~אספּוֹרָק, איספורק

שם מקום [ב"ק צד. תמורה ל: – איספורק].

~אָסְפִים

באסופי (בפסוק : באספִי) – כמו בסיפי השערים [נחמיה יב כה].

*ראה בית האספים, סף

~אָספּלידא

טרקלין יפה [ב"ב ז]. אכסדרה [מנחות לג:].

*לפי התוספות במנחות ד"ה איספלידי ובב"ב ד"ה אספלידא מוכח מהסוגיא שזה אכסדרה, ומביאים את הערוך המפרש מערה, כדמתרגם (תהלים נ א) מפני שאול במערה - באספלידא. ואור"י שאי אפשר להיות מערה... ומפרש ר"י דאספלידא הוי אכסדרה שיש בה אורה גדולה... ראה אפדן

~אָספּלנית, איספלנית

רטייה [שבת יח:], תחבושת [שם קלג:].

~אספמיא

(מקום) רחוק מהלך שנה מא"י [ב"ב לח:]. אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו, לדג העולה מן הים באספמיא [ברא' א י].

*עיין בערוך ערך אפמיא. וגלת ירושלים אשר בספרד ת"י אספמיא. +מ"מ : תענית יט ע"א ד"ה מתריעים. ראה ספרד, פלוסא

~אספניא

*ראה אפסניא

~אָספּסָף

ערב רב שנאספו בצאתם ממצרים [במדבר יא ד]. אספסוף הם הזקנים, שנאמר בהם (במד' יא טז) אספה לי [– תהלים עח לא].

*אין לו דמיון במקרא. על סמך שמות יב לח - ערב רב. בתהלים עח לא מפרש עפ"י הדרש - והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי. אונקלוס תרגם אספסוף ערבובין. ראה ערב ב, ערבוביא

~אספסתא

שחת [יבמות קכא:], שחת, וקוצרין אותו שלש פעמים

~אספרווא, אספרוה

חיל משרתים המכונים צורכי סעודה, הירניי"ש בלעז
[כתובות ג:].

*בערוך מפרש המשואות שלו עם הפקיד שלו מקדים לפניו יום אחד.

~אספרכא

כסף חי [גיטין סט:].

*שנקרא היום כספית. בשבת ע"ב ד"ה כדי - כלי שנותנין בו כסף חי, סותם פיו בזפת או בגפרית...

~אספרמקי

בשמים [שבת קכא: ביצה לו: מנח' מג:]. מיני בשמים
[סדור רש"י סימן א].

~אספרנא

מהרה, אישפלייטושמינ"ט (בזריזות) בלעז [עזרא ה
ח, ו ח, ו יג - בלי הלעז].

~אספת

*מובא באהלות פ"ג מ"ד ומשמעו מסמר ארוך שנועלים בו דלתות, מעין מפתח.

~אספתא

*אחד מעשרת בני המן (אסתר ט ז, עיי"ש פסוק י).

~אסקופא, אסקופה

סף [מנחות לג:]. אסקופת רשות הרבים - כגון
אסקופת מבוי שאין עליה תקרה ואין גבוה ג' מן
הקרקע... [שבת ח:], אסקופת רשות היחיד - כגון
עומדת תחת התקרה או לפנים מן הלחי או גבוהה י'
ורחבה ד' [שם], אסקופת כרמלית - אינה גבוהה י' אלא
רחבה ד' [שם], עיי"ש ד"ה ומקום פטור וכן ו. ד"ה
אדם עומד], אסקופה רחבה ושקוף מחותך בו שהדלת
נוקף ושוקף בו כשסוגרין אותו [חולין ככו:].

*פעם מפרש חור שבאסקופה, ופעם חור שבסף. בערוך ערך
אסקופה מפרש מפתן. ראה אומנות, מפתן, משקוף, נגר א, צנור,
קמז, שקוף, שקף

~אסקורטיא

*ראה קטבליא

~אסקרא, אסקרין

*ראה זחל א (א)

~אסקריא

כלונס עץ ארוך תקוע בלב הספינה, שמניחין עליה

בחדש וחזור וצומח [שבת עג:], שחת של תבואה
[ערובין מד: ב"ב כ:]. שחת למאכל בהמה [ב"מ קה:],
בירי דאספסתא - זרע של עשב שהוא מאכל בהמה
[סנה' עד: צג:], מין זרע הוא לעשב בהמות, ולסוף
שלשים יום הוא נגמר ועוקרין אותו וזורעין אחר
במקומו, ובתוך ל' יום גוזזין אותו ג' פעמים [ב"ב
כח:].

פתילה דאספסתא - שחת שעליו ארוכין... [ד"ה
פתילה] על שם דארוך קרי ליה פתילה [ב"ק כ:], עלה
ארוך של שחת, ירק של חטין [ע"ז כח:].

*יגעה שור על בלילו (איוב ו ה) מתרגם יגעה תורא על
אספסתיה. ראה בליל, מישרא, שחת א

~אספקלטור

שר הטבחים בלשון יוני [שבת קח:].

*עין בערוך ערך ספקלטור. +מ"מ: שמות ד יא.

~אספקלריא

אספקלריא המאירה - מחיצה שחוצצת (בין הצדיקים)
לשכינה, כמראה זו שרואין בה... [סוכה מה:], חוזק
נגהו של הקב"ה... [סנה' צז: עיי"ש ד"ה הא].

*עין בערוך ערך ספקלר, אספקלריא ובפירוש הרמב"ם למשנה
כלים פ"ל מ"ב. +מ"מ: ברא' מב א, במד' יב ו, יחז' א א, יבמות
מט ע"ב ד"ה נסתכלו. ראה נגה

~אספר

*מובא במעשר שני פ"ב מ"ט והוא מטבע כסף ונחשת. הרמב"ם
מפרש שהוא המעה בלשון יון.

~אספרגוס, איספרגוס

#א. כוס שהיו שותים בכל בוקר אליבא ריקנא
לרפואה... דאמרינן לקמן בשמעתין אספרגוס ללע"ט
יפה ואוקמינן בשל יין. וסימן לע"ט - לב, עין, טחול
[ברכות נא. עיי"ש ד"ה וכ"ש ואילך], משקין לשתות
קודם אכילתו בבוקר [פסח' קי:], היו רגילין לשתות
כוס אחד ממשקה, העשוי לשתותו שחרית, וקורוהו
אספרגוס, במסכת ברכות (נא). [קדושין ע:]. בלשון
פרסי קורין לכרוב אספרגוס... ומשקין הוא שעושין
מכרוב ומיין ורגילין היו לשתותו בכל בוקר לרפואה
קודם אכילה [פסחים קי: ברשב"ם].

#ב. מין כרוב הוא [נדרים נג: עיי"ש ד"ה מותר
בכרוב].

@עין שבת קט ע"ב בגמרא פירוט של מיני מאכלים לרפואה
ובריאות. עין בערוך ערך אספרגוס שמשמע שהוא שם מידת
רביעית. ראה באוצר הגאונים לברכות תשובה שכ"ד. +מ"מ: ב"ב
נח ע"ב ד"ה כ, תוס' ד"ה אנבג, חולין נט ע"א ד"ה אליבא. ראה
אנגבא, אנפק, רביעית

מכסה, וילון בלעז [תענית כא], וילון ושאר כלי הספינה כגון תורן [ב"מ ט:]. תורן, מש"ט בלעז [נזיר נה. ב"ב עג]. כלונסות ארזים שתולים בה וילון הספינה [כתובות ט:]. מש"ט שפורשין עליו את הוילון בראש הספינה... תורן דמתניתין היינו אסקריא, שהאסקריא מארז או מאילן גבוה עושין אותה [ב"ב עג].

*בעין יעקב (תענית) הגירסא מכותא במקום מכסה ועין בערך ערך מכותא שם מפרש וילון. בתוספתא אהליות פ"ח ה' מובא "ובספינה ובאכסר", והכוונה לאסקריא.

~אסר, אָסור, אָסורים (א)

#א. חבש [ברכות כ:].

*ראה בית האסורין, סור (ד)

#ב. איסור המלחמה – יערוך לצוות אותה [מ"א כ יד].
#ג. אסרו חג – קושרים הזבחים והחגיגות [תהלים קיח כז]. אסוריו – קשוריו [שופטים טו יד]. אסורים ידיה – כנקשר בקשורי עבותות... שם דבר של קשורים, כמו (שופטים טו יד) וימסו אסוריו – קשוריו. כך פירשו מנחם [קהלת ז כו]. אסרינן – קושרין אותו על העמוד להלקותו [מו"ק טז].

#ד. אסרו חג בעבותים – הקיפו כמו (ברא' מט יא) אסרי לגפן (שם מפרש אסרי כמו אסור) תרגומו יסחר ישראל [סוכה מה]. אסרו חג בעבותים – הביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח [פסח' קיט].

#ה. העושה איסור לחג – אגודה לחג [סוכה מה].

*ראה אסורייתא

#ו. לא אסיר – לא אודה [איוב כז ה].

#ז. אין אדם אסור דבר שאינו שלו – אפילו בגמר מעשה... [חולין מ:].

#ח. אין איסור חל על איסור ויקרא ז כד, חולין קא. ד"ה ה"ג מה ואילך קיג ע"ב ד"ה את ואילך].

אין איסורין מבטלין זו את זו – %גמרא זבחים עט ע"א.

@ראה אסיר, חרצבה, כפת, קשר א

~אָסר, אָסר (ב)

#א. איסר – לשון (במד' ל ד) ואסרה אסר [תענית יב].

*אסר הוא נדר שלא לעשות דבר מסויים.

#ב. אם בני עירך נכשלים באיסורין... [קהלת י יא עיי"ש].

~אָסר חֲזָן, אסרחן

*אחד ממלכי אשור, בן סנחריב ונכד סרגון (מ"ב יט לו, ישע' לו לח).

~אָסָרָא

חוק [דניאל וט].

~אסרטא, אָסרטיא

סרטיא, רשות הרבים [שבת ק.], דרך כבושה [ערובין יז:], רשות הרבים ט"ז אמה [ב"ק פא:], דרך כבושה לרבים [ב"מ לא:].

*ארחות תימא (איוב ו יט) תרג' אסרטא תימא. ראה אסטרטיא, סרטיא

~אסתהר

*ראה סהר

~אסתורא

*ראה איסתורא

~אסתוניה

*עיר בקרבת פומפדיטא הנזכרת בכתובות קיא ע"א.

~אָסְתִּירָא

*ראה איסתרא

~אסתן, אסתנא

צפון [כתובות כג:], רוח צפונית [ברכות נט. עירובין סה. – יום אורה הוא ונוח לכל, קדו' יב:], רוח צפונית, שהיא בינונית, לא חמה ולא צנה, כדאמרינן (יבמות עב.) ואיזו רוח המסרחת? רוח מזרחית בשעת החום, כדאמרינן (גיטין לא:) אפילו שכבת זרע שבמעמי אשה מסרחת בו, דכתיב (הושע יג טו) יבא רוח קדים רוח ה' ממדבר עולה... יש מפרשים יומא דאסתנא, רוח דרומית שהיא צוננת, אמת שרוח דרומית צוננת אבל אסתנא על כרחך צפונית היא ונוחה, כדאמר בעלמא (ערובין סה.) צריכא שמעתא צילותא כיומא דאסתנא, ורוח דרומית היא בלשון ארמי יומא דשותא [שבת קטז:].

*במגילה כח ע"ב כותב הגר"ב: כשמנשבת רוח צפונית שנקראת אסתנא יום אורה היא ונוחה לכל, ומציין לרש"י עירובין סה ע"ב (וצ"ל ע"א), ולתוספות קדושין יב ע"ב ד"ה הא איכא סהדי באורית. ראה רוח צפונית, שותא

~אָסְתִּירָא

אסתר (בת אביחיל דוד מרדכי ואשת אחשוורוש מלך פרס ומדי, לשון) אסתהר – ירח יפה כלבנה... ירקרוקת היתה – כהדסה זו... אלא חוא של חסד משוך עליה – מאת הקב"ה לכך נראית יפה... [מגילה יג. עיי"ש בגמרא, אסתר ב ז].

*במגילה יד ע"א נזכרת בין שבע הנביאות. +מ"מ: מגילה יג ע"ב ד"ה וטובלת, ד"ה לא ראינו. ראה מרדכי, שאול ב

~אסתרק, אסתרקנית

*עיין מלח

סמוך ל"אף" הפירוש הוא "פך", עיי"ש, וזה סותר לפירושו באיוב שמשמעו כל שכן.

~אע

עצים [עזרא ה ח].

*ראה נסח

~אָפּא (א)

אפי זוטרי – פני קטן, אפי רברבי – פני גדול [חגיגה יג].

~אָפּא (ב)

צבוע [יומא פד. ב"ק טז], נפרזא [ב"ק טז. בהיפוך].
ברדלס – בלשון ארמי אפא [ע"ז מב]. ברדלס [בכורות ח. בהיפוך].

*בב"ק טז ע"א מפרש עפ"י ההוה אמינא בגמרא שברדלס לאו אפא הוא. בספר ילקוט כל חי מביא שלפי הערוך ערך אפא מין הברדלס נקרא אפא, הזכר נקרא צבוע והנקבה נקראת נפרזא. התוס' בבכורות ד"ה ברדלס מפרשים שנראה שהוא הנחש ששמו אפעה ונקרא ג"כ אפא וצבוע. ראה ברדלס, נמר, נפרזא, צבוע

~אפאה

*ראה פאה ב

~אָפּד, אָפּדה

*אבי של חניאל, נשיא לשבט מנשה (במד' לד כג). ראה אפוד

~אָפּדן, אפדנא

טרקלין [ב"מ לה. ב"ב ו]; טרקלין של מלכים [שבת עז]; [לשון אהל] מצינו לשון נטיעה באהלים, שנאמר (דניאל יא מה) ויטע אהלי אפדנו – ברא' כא לג, במד' כד ו, ברכות טז. סנה' קיא].

*בדניאל יא מה נאמר "ויטע אהלי אפדנו" ולא מפרש, ובמצודת דוד מפרש לשון ארמון. בגמרא שבת נאמר : אפדנא? – (נטריקון) אפיתחא דין. בערוך מפרש חצר. ראה אהל ב, אספלידא, ביתן, טרקלין, מורן, תרביץ

~אפה, אָפּה

לשון אפיה נופל בלחם ולשון בשול בתבשיל [שמות טז כג]. אופין – פת [ביצה טו]. בישול דפת [שבת עד].

*ענין בספר מעייני אגם עמ' קל"ו. ראה אופה, בש, חוץ, פלטר, תופין, נחתום. אפה במשמעות צבוע - ראה אפא ב

~אָפּו, אפוא, איפוא

לשון לעצמו משמש עם כמה דברים. ד"א איפוא – איה פה, מי הוא ואיפה הוא... [ברא' כז לג], איה איפה [שם כז לז], כל לשון אפוא לשון יתר הוא, לתקן המלה בלשון עברי, אם כן... איה פה תקנה ועצה [שם מג יא].

*עיקר משמעות אפוא הוא "אם כן", בנגוד ל"איפה", והדבר גורם לעתים לחוסר הבנה, למשל ב"ב טו ע"א "אם כן אפוא" ו

~אָף (א)

#א.נחיריים [שמות טו ח, ש"ב כב ט, ירמ' יז ד].
חוטם [ישע' מח ט, יחז' ח יז, ברכות סא]. יצא מאפכם – כתרגומו די תקוצון בה, יהא דומה לכם כאלו אכלתם ממנו יותר מדאי, עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף [במדבר יא כ], עלה עשן באפו – אי"ן שי"ש נרילי"ש [בנחיריו] בלעז, כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו [תהלים יח ט]. חרון אף – ניכר בחוטם שמתחמם ומוציא הבל, על כן קרוי חרון אף [ברכות נו]. אף ואוזן הם תפארת הפרצוף [יחז' כג כה]. אפך – איני יכול לפרשו לשון חוטם... כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל? ואומר אני אפך לשון פנים... [שה"ש ז ה, עיי"ש].

*ראה אוסיא, חטם א, נחיר, רוח א

#ב.כעס [תהלים עו ח, איוב יח ד, ברכות סג]. ארך אפים – מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה [שמות לד ו, משלי כה טו בקיצור, עיין במד' יד יח, נחום א ג], מאריך רוגז וממתין מליפרע. ארך אפים משמע שני רצונים, אחת של טובה ואחת של רעה [ב"ק נ]; אינו ממהר להנקם ולריב [משלי טו יח], אינו נוח לכעוס אלא מתגבר על יצרו [אבות ד א]. קצר אפים – ממהר לנקום כעסו [משלי יד יז]. חמה עזה [משלי כא יד]. כי רגע באפו – רגע הוי אפו (כלומר כעסו של הקב"ה נמשך רגע) [ע"ז ד].

*ראה חמה, חרה, כעס

#ג.אף וחימה – שני לגיונות קשים הם ליפרע מן החוטאים [ב"ב ט].

@ראה אפים, ברי ג

~אָף (ב)

#א.גם : [ברא' יח יג, יח כג, איוב לו לג, קהלת ב ט].

#ב.או [איוב לו כט].

#ג.כל שכן : אף שוכני בתי חמר – כל שכן... [איוב ד יט].

#ד.אף כי – שמא : אף כי אמר – שמא... [ברא' ג א].

#ה.אף כי – כל שכן : לשון קל וחומר וכל שכן הוא, וכן בכל המקרא... [יחז' יד כא, עיי"ש], [לשון קל וחומר] כל שכן [יחז' כג מ, משלי יא לא, יז ז, יט ז, כא כז, טו יא, יט י, איוב ט יד, טו טז, לה יד].

#ו.ואף – ואפילו [ש"א כא ו].

@בגיטין צ ע"א ד"ה כי משמש מביא רש"י את הפסוקים באיוב ט יד וכן לה יד, ומפרשם לשון פן, דילמא, (שכל מקום ש"כ"י

"ואיפה הם רועים" ע"ש. עיין הושע יג י: אהי מלכך אפוא, ברש"י ובראב"ע. ראה בירחון המעיין כרך נ ג"ב עמ' 35 מאמר אימא לי איזי ואמרי לה כדי. ראה איזי, איפה, כלפי

~אָפּוד, אָפּד, אפודה

אבני השםם לאפוד... חשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה (שמות כח ו-ל), והם מיני תכשיט [שמות כה ז], לא שמעתי ולא מצאתי בברייטא פירוש תבניתו, ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו, רוחב כרוחב גב איש, כמין סינר שקורין פורציני"ט (חגורה), שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים, כך מעשהו מלמטה, שנאמר (ש"ב ו יד) ודוד חגור אפוד בד, למדנו שהאפוד חגורה היא... למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו... למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד. לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה הוא קרוי אפוד, על שם שאופדו ומקשטו בו, כמו שנאמר (ויקרא ח ז) ויאפד לו בו... ועוד אומר לי לבי שיש ראייה שהוא מין לבוש, שתרגם יונתן (ש"ב ו יד) ודוד חגור אפוד בד, כרדוט דבוץ, ותרגם כמו כן (ש"ב יג יח) מעילים – כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום (ש"ב יג יח)... [שמות כח ד, עיי"ש], אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים פרקים וישגה הקורא בצרופן... האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים, וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו, רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר, ומגיע עד עקביו... [שם כח ו]. אפוד בד – מעיל בוץ, פורציני"ט (חגורה) בלעז, וי"ת כרדוט, וכן ת"י מעילים דתמר... כרדוטין (ש"ב ו יד). אורים ותומים [ש"א יד ג, כא י]. אפוד – אורים ותומים המגיד להם נעלמות [הושע ג ד]. אפוד בד – ת"י כרדוט דבוץ, והוא לשון מעיל, שהרי ת"י (ש"ב יג יח) מעילים "כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים" – כרדוטין [ש"א ב יח]. אבני אפוד – דאמרינן במסכת סוטה (מח:): אבנים הללו אין כותבין עליהם בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל שנאמר במלואתם שלא יהו חסרות כלום אלא כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן [גיטין סח].

ואפדת – קשט ותקן החגורה [שמות כט ה]. חשב אפדתו – חגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו [שמות כח ח].

אָפּדת מסכת – (היא) נוי [ישע' ל כב].

*בספר מי הים השלם (עמנואל תשנ"ה), תורתו של ר' יחיאל מאיר ליפשיץ מגוסטין (בחלק סיפורים עמ' ל"ט, ומקורו מספר שיח שרפי קודש ח"א עמ' פ"ד) מובא המעשה הבא: פעם אחת פגע (ר' יחיאל) אשה אחת בבגדי פריצות, ותיכף ברח לחדרו ובכה מאוד, על מה שאירע לו... אך ניחם את נפשו עם מאמר

רש"י האפוד עשוי כמין סינר... (ושאל את עצמו) איך (נכשל ו)ראה רש"י הקדוש סינר של שרות? אלא מוכח... שהיה (רש"י) הולך פעם אחת ברחוב ופתאום באו כנגדו שרות רוכבות על סוסים, וראה את הסינר, והיה מתאונן על זה מאוד (שנכשל בראיית נשים), אך אח"כ כשבא לפרשת האפוד נזכר בסינר, ובודאי (כך חשב לעצמו) האפוד עשוי כמין הסינר הזה שראה. וע"ז זה ניחם את עצמו (ר' יחיאל), בטח בא הדבר כנגדו לתקן איזה ענין. ע"כ. עיי"ש בחלק התורה פרשת תצוה שלש נוסחאות שונות לסיפור וכן הוא מובא בנוסחאות שונות בספרים אחרים. +מ"מ: תוס' ע"ז כד ע"א ד"ה ואבני. ראה אבנט, אזור, גימטריאות, חשן, מעיל, סינר, פמלניא, פרס (בהערה), פתיגיל, ציור

~אפודרא

אבן שיש [נדה כח].

*בגמרא הנסח "אפודרים" שמשמעו רצפת האורוה. עיין בערך ערך פדרא.

~אפוזינו, אפוזיני

פרונטי"ל (ציץ, נזר). תכשיט המונח על המצח) של זהב [שבת נז:].

*בערך ערך טטפת מפרש אפוזינו הוא טוטפת, ואמאי קרי ליה טוטפת? שמונת במקום תפילין. פירש ר' אבהו טוטפת המגעת מאזן לאזן ולעולם במקום טוטפת. ראה אנדיפי, חמר ב, טוטפות, סרביטין, עיר א

~אפוטרופוס

מכניס ומוציא נכסיו (של אחר) [ברכות סג]. ממונה על ממונו [שבת קכא]. עשאו אפוטרופוס – מסר נכסיו בידו להכניס ולהוציא לסחורה [כתובות כח:]. אפוטרופוס של אגריפס – ממונה על שלו ורב ביתו, שינישק"ל (ממונה על משק הבית) [סוכה כז]. שמינהו אבי יתומים או ב"ד... לעשות צורכי יתומים לכל הצריך [כתו' ע]. להכניס ולהוציא פירותיו ולשכור פועלים ולישא וליתן [שם פו]. אין ב"ד טורחים לבקש אפוטרופוס לאנשים גדולים שנתמלא זקנם [ב"מ לט].

אין אפוטרופוס לעריות – אין אתם יכולים להיות לה (לאשה) אפוטרופוס לומר לא נבעלה [כתובות יג: עיי"ש תוס' ד"ה ואין].

*+מ"מ: ברא' טו ב, במד' לד יז, ב"ב קלא ע"ב ד"ה לא עשאה, שבועות מז ע"ב ד"ה לעוקב. ראה אטורנגא, משק א, שליש

~אפון

*ראה אפן (למרות שרוב המפרשים משייכים לערך פון).

~אפונדה

*ראה פונדה

~אפונה, אפונין

אפונין – יישי"ש (בקיות, סוג צמחים הכולל אפונה)
[שבת קמג].

*בכלאים פ"ג מ"ב נזכר אפונים השופין, כלומר קטנים ואפונים
גמלנים - כלומר הגסים. עיין בערוך ערך אפנין. אפונה מלשון
דרך - ראה אפן.

~אפונס

(מין דג) בלשון פרסי [חולין סו:]. דג הוא [שם כה].
*ראה אקונס, כספתיאס, אכספטיאס

~אפותא

מצח [ברכות מד. שבת קי: פסחים קיב. תענית כה.
יבמות קכ.], מצח, מקום שמוחו של תינוק רופס [ע"ז
כו.], פדחת שלא במקום שער [שבת פ:].
*באיוב מא יב תרגום "מנחיריו" - מאפותיה.

~אפותיקי

(נוטריקון) אפה תהא קאי, כלומר מזה יהא לך פרעון
[ב"ק יא: ב"ב מד:]. אם לא אפרע לך חובך ממקום אחר
הרי זה לפניך לגבותה [גיטין מ:]. עשתה כתובתה
אפותיקי - קרקע המיוחדת לכתובתה עשתה אפותיקי
לבעל חוב [כתובות נד].

*אפותיקי היא מלה יוונית שמשמעה שעבוד משכון או שטר
שעבוד. עיין בערוך ערך אפתק א. אוצרות ברד (איוב לח כב)
תרגום אפותיקי ברדא. +מ"מ : ב"מ יט ע"א ד"ה אפותיקאות.
ראה הפתק

~אָפִּי

*מצאצאי בנימין, מאבות אבותיו של שאול (ש"א ט א).

~אָפִּיל, אפילות

אפילות - מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד
בפני קשה [שמות ט לב. עיי"ש]. מאוחר [תענית ג:].
אחרון [תעני ו:].

אפלתא - צאן המעטיפות ומאוחרות לקבל זכר [ר"ה
ח.].

אפלי - שעורין וקטניות הנזרעין באדר [ב"מ קז:].
זרעא אפלא - שאין ממהרין להתבשל [ר"ה טז:].

*מופיע במקרא בלשון רבים בלבד. +מ"מ : ברכות יח ע"ב ד"ה
ברד, בכורות נז ע"ב ד"ה לקבל. ראה אפל, אפלתא

~אפילו

*ראה גם

~אפיליון

סדין להתעטף בו כולו [שבת קכ.].

*אפיליון הוא הנוסח בגמרא, אך בכלים פכ"ט מ"א פליון ובערוך
ערך אפיליון (צ"ל אנפיליון) מפרש מסוה. ראה פוליוס (וצ"ע אם
זה אותו דבר).

~אָפִּים (א)

אָפִּים - משמע פנים, בין שוחקות בין זעומות, אפים
שוחקות מאריך ומאחר לצדיקים לעתיד לבא, ואפים
זעומות מאריך לרשעים ומאחר פורענותם לעוה"ב
[ערובין כב.]. אפך כמגדל הלבנון - איני יכול לפרשו
לשון חוטם... כי מה קלוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף
כמגדל? ואומר אני אפך לשון פנים, וזה שהוא אומר
לשון יחיד ואינו אומר אפך, שעל המצח הוא מדבר,
שהוא עיקר הכרת פנים... [שה"ש ז ה]. אפים - פניהם
[ברא' מב ו].

מנה אחת אפים - (ת"י) חולק חד בחיר, הראוי
להתקבל בסבר פנים יפות [ש"א א ה].
*ראה אף, שחה ב, פנים, קדד

~אָפִּים (ב)

*בן נדב, ראש בית אב לשבט יהודה, מבניו של נדב הירחמיאלי
(דה"א ב ל-לא).

~אפיפורין

*נזכר בכלים פט"ז מ"א והוא שרפרף קטן להניח עליו את
הרגליים. כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) ת"י אפיפורין
דרגליו. ועיין בערוך.

~אפיפור, אפיפורא

אפיפורא (בגמרא : פיפורא) - מין שררה [ע"ז יא].
*בגמרא מובאת ההיררכיה של השררה מהנמוך לגבוה : ניפורא,
פיפורא, דוכסא, הגמונא, קומא. יוצא שהאפיפור היה בזמנו
משרה נמוכה. עיין בספר קב הישר השלם (הוצאת אברהם
שיינברג, ירושלים תשנ"ט, חסר במהדורות המצונזרות) פרק
פ"א ד"ה וראה שמעתי מעשה נפלא שהרמב"ן כתב בספרו
דרוש אחד... ואז שלח האפיפור אחר הרמב"ן... עיי"ש. בן ציון
פישלר הוכיח שהסיפור לא היה ולא נברא שכן הרמב"ן מעולם
לא היה ברומא מקום מגוריו של האפיפור, וכן לא ידוע על שום
אפיפור שחי בסביבתו של הרמב"ן בחייו. בספר מעשה סיפור
(ר"ג תשס"ו) עמ' 65 כותב אברהם גוסמן שהמקור לסיפור הנ"ל
הוא בסיפור דומה על רבינו גרשום מאור הגולה. סיפור זה
מובא בשינויים בספר מעשה צדיקים מר' אברהם כלפון (מושב
תלמים, תשס"ט עמ' תנ"ו), וכן שם בעמ' תע"ד מעשה האפיפור
שילד בן. ראה דוכוס, הגמון, ניפורא, קומא

~אפיפירות

*נזכר בכלאים פ"ו מ"ג והם קנים סרוגים ע"ג עמודים שמודלים
עליהם ענפי הגפנים.

~אפיץ

מעובד בעפצים [מגילה יט. גיטין יט.], מתוקן בעפצים
שקורין גלי"ש (עפצים) [מנחות לא:].

~אָפֿיק (א)

#א. מוצא מים [ישע' ח ז, ר"ה כד: - ריבירי"ש בלעז, ע"ז נד:], מוצא [איוב ו טו], מקום מוצא מים [יואל ד יח]. אפיקים - אפיקי נחלים... אפיקי ים - מוצאי ים, אלמא אפיק לשון מים... [תענית ח:]. אפיקי מים (תהלים יח טז) - גילויי הים [ערובין סה:], ערבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט [שה"ש ה יב]. אפיקים - ריירי"ש (נחלים) בלעז [יחז' לב ו]. *מובא בש"ב כב ובתהלים יח אך לא מפרש. ראה אפיקטיוזין, גי, פלג, שפי א

#ב. חזק [איוב יב כא], חוזק [- ברא' מג לא, תהלים קט יט, איוב מ יח, מא ז, חולין סז:]. ויתאפק - נתחזק, אישיריטינ"ט בלעז [אסתר ה י]. התאפקו - כמו (ברא' מג לא) ויתאפק, נתאפק ולא הכירו... [ישע' סג טו]. *ראה אפק

~אָפֿיק (ב)

*עיר בנחלת אשר (שופטים א לא).

~אפיקומן

(מאי) אפיקומן? - לשון (נוטריקון) הוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל עוד בחבורה אחרת [פסח' פו:], לשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה... (וכיון ש) צריך לאכול מזה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח (נחשבת מזה זו כאפיקומן), וזו היא מזה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מזה... [שם קיט:]. (לשון) אפיקו, כלומר הוציאו והביאו מינין של מאכל [סדר רש"י סימן שפ"ח]. אפיקו מיני מאכל לקינוח סעודה [שם סימן שצ"א].

*למרות שאפיקומן זו לא מלה עברית, רש"י דורש אותה לשון נוטריקון לקרבה ללשון הקודש. בגמרא פסחים קיט ע"ב ישנם שני פירושים לאפיקומן, ובירושלמי פסחים פ"ה ה"ו מפרשים מיני זמר. בפירוש כת"י המיוחס לרש"י על הגש"פ מובא: אפיקומן - כלום בלשון יווני. ראה ירחון המעין כרך יג ג' עמ' 71 - "עזר אור" מר"י עמדין. ראה אנפריא, אסטטית, אפיקטיוזין, פטר ב, פקס

~אפיקורוס

מבזה תלמידי חכמים [ר"ה יז]. אפיקורסים - אינם מאמינים לדברי רז"ל, כגון צדוקים [חגיגה ה:]. חיצונים (ברש"י שבר"ף קרוב למינין, עיי"ש) - בני אדם ההולכים אחרי דעתם חוץ מדעת חכמים [מגילה כד:]. דאית ביה אפקירותא [סנה' צט: עיי"ש בגמרא]. עז פנים, מפקיר עצמו בפני בוראו בפרהסיה [בראשית רבה ריש פי"ט].

*בסדר הדורות (שנת ג"א תמ"ח כותב ש"מין ו"אפיקורוס" היה שמם של שני אנשים שכפרו בגמול העולם הבא, ועל שמם נמשכו כל אלה הנקראים מינים ואפיקורסים. הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ג הלכה ז-ח (עיי"ש) מבאר את החילוק בין "המינים"

השונים: מין - הוא הכופר במציאות ה' ושהוא מנהיג העולם. אפיקורוס - כופר במציאות הנבואה בכלל ומכחיש שיש מדע שמגיע מה' אל האדם. כופר - האומר שאין התורה מן השמים וכופר בתורה שבעל פה. מומר - שעושה עבירה אחת תמיד בפרהסיה ולהכעיס. עיין בספר כתבי ר' יוסף זליגר עמ' תע"ג: הבוגדים בסוף תקופת אנשי כה"ג אשר זנו אחרי דרכי יון נקראים ע"ז חז"ל אפיקורסים, ובספרות היונית הלניסטים, ובלשון עברי מתיונים. אחרי החשמונאים הם התגלגלו בצדוקים... ולאחר כך בימי ר' יוחנן בן זכאי נקראו ביתוסים... אחריהם קמו המינים (נוצרים), אח"כ בימי הגאונים קמו הקראים. עיין בערוך ערך אפיקורוס. עיין דברים ג יד - מעכתי מתרגם אונקלוס אפיקורוס. בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן נ') כותב שרבנים קונסרבטיבים וריפורמים הם אפיקורסים. +מ"מ: ברא' ו ו, ערובין יח ע"ב ד"ה ולא אחרי, סנה' צט ע"ב ד"ה מגלה פנים, וד"ה אלא למ"ד, דברים א יב, משלי ו ג. ראה אפיקורן, אפקירותא, אשה זרה, בגד, כפר ב, מין ב, צדוקי, שפה א

~אפיקורן

דרך הפקר... בלא קינוח הפה... [חולין קד: עיי"ש ד"ה בלא ובתוס' ד"ה עוף].

~אפיקטיוזין, אפיקטיוזין

הקיא, וומיט"א (סם הקאה) בלעז. כך מצאתי [שבת יב:]. להקיא, שותה משקים ומקיא [קכג:]. להקיא [שם קמז:]. להקיא, והוא בנוטריקון: אפיק טפי זין, מזון האוכל יותר מדאי מוציא ומקיא, וומיט"א בלעז (עיין בא"ה) [סוכה מ:]. וומיט"א, להקיא [ב"ק קב:]. ריש"ט (סם הקאה. עיין בא"ה) בלעז [שבת קכג:]. *עיין בערוך ערך אפקטיוזין. ראה קיא

~אָפּא

*ראה איפכא

~אָפּל, אָפּל, אופל, אפלה

#א. ^לירות) כמו אופל - במסתר [תהלים יא ב]. #ב. ^אפילה - חשיכה [- עמוס ח ח]. חשך אפלה - חשך של אופל... [שמות י כב]. ואפלה מנודח - ע"י אפלה הוא מנודח, שכן לשון נידוח נופל באפלה, כמו (ירמ' כג יב) לכן יהיה דרכם להם כחלקקות באפלה... [ישע' ח כב].

+מ"מ: שמות יג יח, שה"ש ב יג. ראה בקר ב, חלק ב, לילה, מאפליה, משש, עב, עוף ב, עיפה, עני, ערף, ערף ב, קבל א, קסם

~אפליין

*ראה אפיליון

~אָפּל

*בן זבד מבני ירחע, מצאצאי בת ששן וירחע המצרי. ממשפחת ירחמאל משבט יהודה (דה"א ב לז).

*+מ"מ : תענית פ"ד מ"ו.

~אפמיא

*ראה אספמיא

~אָפּסִים

אפסים – הם הקרסולים שקורין קיבילי"ש בלעז (עפ"י ת"י וירושלמי שקלים ו ב) [יחז' מז ג], מי קרצולין [יומא עז].

~אפסינתין

אלוישנ"א (יין עשוי מלענה) בלעז [ע"ז ל].

~אפסניא, אספניא

מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה [סנה' יח:], אספניא (כך במשנה ובד"ה) – שכר חיילות מדי שנה בשנה, הנכנסין והיוצאין עמו כל השנה [שם כא: עיי"ש ד"ה להרווחה].

~אפסקימא

*בגמרא ערובין נח ע"א נאמר מאי אפסקימא? אמר רבי אבא נרגילא... אמר רבי יעקב דיקלא דחד נברא. ראה נרגילא

~אפסר

קיבישטר"א (חלק מהרתמה שבו מושכים את הבהמה בצוואר) [שבת נא:], קיבישטר"א (כלומר בית אחיזה [קדושין כז. פא. – רק הלעז].

*אפסר הוא רצועת עור חבל או שרשרת המחוברים אל הרסן או השיר שבו מוליכים את הבהמה ובו היא נקשרת לאבוס. שבת קנ ע"א ד"ה ורבו יתירה. ראה ארויסא, בי פגי, בית פאגי, מוסרה, מתג, פגי, פרומביה, רסן, שר

~אָפּע

ופעלכם מָאָפֶע – אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעות בדברי כזב [ישע' מא כד, עיי"ש מב יד].
*ראה פעה

~אָפּעָה

מין נחש רע, ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה, והם יולדים לשבעים שנה [ישע' ל ו], מין נחש שהוא רע [שם נט ה], נחש שרף [איוב כ טז]. מתעבר אחר שבעים שנה שנולד [בכורות ח.].

*זה שאין בעולם כי אם שנים הוא מדרש תמוה ואין ידוע מקורו. לפי תנחומא בשלח "אין אפעה אלא עכס", וכן יש הסוברים שבחילוף אל"ף בצד"י אפעה הוא הצפע (רק יותר ארסי ממנו). ראה אפא ב בהערה, עכס בהערה, פתן, צבוע, צפע, שפיפן, שרף

~אפף

אפפוני – הקיפוני [ש"ב כב ה], סבבוני... כמו סבבוני, וכן (להלן מ יג) אפפו [תהלים יח ה], אפפו – סבבו [שם מ יג].

~אָפּן, אָפּנים

דבר דָּבָר על אָפּנים – על כנו, ודוגמתו (תהלים פח טז) נשאתי אימך אפונה, מבוססת ומיושבת בקרבי. ואין זה מגזרת (ישע' כח כז) אופן עגלה, שאילו כן, היה נקוד פת"ח תחת הפ"א, כמו (יחז' א טז) האופנים, ולא יפול בו נקודת חט"ף קמ"ץ [משלי כה יא]. אפונה – מיושבת ומבוססת... לשון (משלי כה יא) דבר דָּבָר על אפניו, (כלומר) על מכוניו [תהלים פח טז], אפונה (תהלים פח טז) – מתגלגלת ושכונה... לשון אופן [סנה' קי: ד"ה עני אני וד"ה אפונה].

*אפון משמעו מסודר, אפן משמעו דרך, שיטה. לדעת רוב המפרשים השרש של אפונה הוא "פון". ראה אופן, מוכני, פון

~אפנתא

*ראה פנתא

~אפס (א)

#א.כלייה [ישע' לד יב], לשון חדלה וכלייה, כמו (ברא' מז טו) כי אפס כסף [סנה' סד:]. כלה [תהלים עז ט]. בטל [ב"ב קיא.].

*בבראשית מז טו מביא רק את התרגום : שלים. +מ"מ : דברים טו ד, ישע' טז ד, עמוס ו י. ראה גמר.

#ב.על כרחך [במדבר כב לד].

#ג.ואפסי עוד – ו"אפס מעודי" (ישע' נד טו) – כמו אין זולתי [ישע' מז ח]. ואפסי – ואפס (כלומר ואין) זולתי [צפניה ב טו]. באפס יד – באין כח [דניאל ח כה]. אפס מאותי – אותו שאין אני עמו [ישע' נד טו], בעוד שאין אני עמהם [יבמות כד:]. פסו – כמו אפסו וכן פתר מנחם [תהלים יב ב]. אפס תקוה – איני מקוה עוד לטובה [איוב ז ו]. עד אפס מקום – שאין מקום... לישוב [ישע' ה ח].

*ראה פסס

#ד.מאפסי ארץ – מקצה הארץ [ירמ' טז יט]. שלשים ואחד מלכים [דברים לג יז, עיי"ש].
*+מ"מ : ש"א ב י, תהלים מו י, משלי כו כ.

~אפס (ב)

#א.אפס דמים – כך שם המקום [ש"א יז א].

*ראה פס דמים

#ב.רבי אפס – היה גדול (מר' חנינא) שתי שנים ויתבי ר' אפס ברישא... [שבת נט: עיי"ש].

~אפסטמוס

מעפורת והוא סודר ותולה על דד הימין... [נדה מח:]
(מלבוש) שעל ראשו [מו"ק כב:].
*בדפוסים אחרים הנוסח אפרקסות. עיין בערוך ערך אפיקרסין.
ראה אפר (ב)

~אפר (א)

לאו בר גיבול הוא [שבת יח:], אפר סתם הוא עפר,
דכשם שאפר קרוי עפר, דכתיב (במדבר יט יז) מעפר
שרפת החטאת, כך עפר קרוי אפר סתם [תענית טו:].
אפר מקלה – כלומר סתם אפר שבא מן הקלוי באש
[קדושין נח:], כלומר אפר בעלמא. כל אפר קרוי אפר
מקלה [בכורות כט:], אפר הכירה השרופה באש קרוי
כך... [ב"ב ס:]. אפר דעלמא [בכורות כג:]. אפר מתרג'
קיטמא [שבת לו:].
אפר חטאת – %אפר שרפת פרה אדומה שבו מטהרים את
הטמאים.

*בחולין פח ע"ב: מצינו אפר שקרוי עפר, שנאמר ולקחו לטמא
מעפר שרפת החטאת. ורש"י בתענית טז ע"א ד"ה איכא בינייהו
עפר, כותב: סתם (נ"א עפר סתם) לא גרסינן, כי עפר סתם ענינו
גם אפר. ראה מקלה, עפר, פרה אדומה, רמץ, רבץ

~אפר (ב)

מעפורת, ת"י במעפרא, הוא סודר [מ"א כ לח:].
*במחברת מנחם ערך אפר מחלקה שניה מבאר: מיני מסווה
וכסות המה המכסים את הראש ואת הפנים זולת העינים
לבדן. ראה אפרקסות, מעפורת, סודר

~אפר (ג)

אחו [פסחים מז: סוכה לט: ב"ב קכג:].
*אפר משמעו שטח מרעה מרוחק מהישוב בניגוד לשדה שהוא
קרוב. בספר שבת ומועדי ישראל ח"א עמ' 235 מבאר גמרא
תמונה בסוכה מז ע"א: רב הונא בר ביזנא... מאפר קאתו -
מפרש רש"י: למדתי מרבתי שהם באו מן האפר שבהמותיהן
רועות שם, עיי"ש בגמרא וברש"י. ומסתבר לפי הפשט שבגלל
שרעו בהמות כל חג הסוכות לא ישבו בסוכה כל החג, ודבר זה
צ"ע גדול. התוס' בד"ה גמירי מיישבים בדוחק שלא הייתה להם
סוכת רועים. יש מפרשים שרב הונא וחביריו נאלצו לברוח
מחמת הגזירות, לפי הירושלמי בפסחים פ"א ה"א: אמר ר"ה כד
הוינן ערקין באילן בוטיתא דסדרא רבא... בערבית הפועל אפר
משמעו גרש, הגלה ואפרה מובנו מבוכה, אסון, פגע, צרה,
פורענות, מצוקה. הערוך השלם ערך אפרא מביא ירושלמי
תענית פ"ג ה"י: ובן כסיל תוגת אמו... אפרא בעיני אמי. לפי זה
יתכן שהבטוי "דמאפרי אתו" בא בהוראה של גזירה רעה,
מצוקה וכדו' והיו אנוסים להסתתר ולא יכלו לקיים מצות סוכה
עד לשמיני עצרת ואז ישבו בסוכה מבלי לברך "לישב בסוכה"
ומזה מסיק התלמוד שהלכה כרבי יוחנן שיושבים בסוכה בש"ע
ולא מברכים. גרגיר של אפר - ראה גרגיר

~אפרודיטי, אפרודיטא

שם עבודת אלילים (נ"א כוכבים) והמרחץ עומד
בחצרה [ע"ז מד: עיי"ש תוס' ד"ה נהנין]. דרך עובדי

~אפץ

*מובא באהלות פ"ט מ"ג, מ"ז ומשמע חלל אטום הממולא עד
שלא נשאר בו טפח ריק.

~אפצע

*ראה עפצא

~אפק (א)

ויתאפק – נתאמץ, והוא לשון (איוב יב כא) ומזיח
אפיקים רפה, וכן (שם מא ז) אפיקי מגנים, חוזק [ברא'
מג לא], נתחזק לעמוד על כעסו... אישיריטינ"ט
(התאפק) בלעז [אסתר ה י:], ואתאפק – נתחזקתי על
רצוני [ש"א יג יב]. התאפקו – כמו (ברא' מג יא)
ויתאפק ויאמר שימו לחם, נתאפק... [ישע' סג טו].
להתאפק – לסבול [ברא' מה א]. אתאפק – לשון הווה
[ישע' מב יד].

לא סגי ליה – לא יכול להתאפק [גיטין סח:].
*בבראשית מה א נאמר: ולא יכול יוסף להתאפק - לא היה יכול
לסבול. ובעל הלבוש בפירושו לרש"י לבוש האורה כותב שאין
כוונת רש"י כי להתאפק משמעו לסבול, אלא לא יכול עוד
לסבול ולהתאפק כאשר התאמץ להתאפק עד כאן, ולא פירש
כאן המלות, רק הענין. +מ"מ: ישע' סג טו. ראה אפיק א, חסין

~אפק (ב)

שם עיר (בסוריה) [מ"ב יג יז].
*1. עיר בשרון (ש"א ד א). 2. עיר בנחלת אשר (יהושע יט ל). 3.
עיר בגולן (מ"א כ כו). ראה אנטיפטריס

~אפקה

*עיר בערי יהודה (יהושע טו נג)..

~אפקותא

אפקותא דדיקלא – מוצא הדקל [סוכה יג:].
*בערוך ערך אפקותא מפרש ראש הדקל שיש בו חריות הרבה.
פ"א הצואר של דקל שנחתך מן הדקל והחריות עמו דבוקין.
ותשבר מפרקתו (ש"א ד יח) תרג' ואתברת פקותיה.

~אפקירותא

חוצפה [ערובין סג. כתובות ס: – חוצפא, חולין יח:].
מבזה ת"ח [מו"ק טז:].

~אפקעתא

אפקעתא דמלכא – מצות המלך [ב"מ לט:], המלך
ביטלו מלזרוע [שם קו:].

~אפקרסות

סודר של ראש [ברכות כג:], סודר שבראש [שם כד:].

כוכבים להעמיד דמות אפרודיטא (נ"א דמות ע"ז)
בבית המרחץ שלהן [שם טז].
*כך נקרא ביוונית כוכב נוגה. ראה כפה ב

~אפרוח, אפרוחים

תרנגולת היו מושיבין להתחמם לגדל אפרוחים
[פסחים נה:].

*אפרוח הוא עוף בצעירותו, מופיע במקרא רק בלשון רבים.
שבת מה ע"ב ד"ה דאית ביה, פסחים נה ע"ב ד"ה שברחה, ביצה
ו ע"א ד"ה לכלבים, תמורה לא ע"א ד"ה אפרוח. ראה ביצה א (ג),
בקע, גוזל, דגר, מוזר, רצוצא, שובך א

~אפרזתא

עשב שבהמה עשויה לאוכלו, והוא סם המות לה [ב"ק
מז:], סם המות לבהמה. ומאן דגריס בארזפתא טועה...
[ב"ב כ:].

~אפריון, אפריון

א.א. זה אוהל מועד (בתרגום : היכל קודשא) שנקבע
במשכן שילה עשה לו אפריון, חופת כתר לכבוד
[שה"ש ג ט].

ב.א. חן (מה שנקרא היום מחמאה) [ב"מ קט. ע"ש
בגליון הש"ס].

@הרד"ק בשרשים בערך פרה. +מ"מ : ברא' מט כב, יבמות קח
ע"א ד"ה אפילו כשהיא יושבת באפריון. ראה אלונקי, אפרא,
אפרת, בי כורסיא, פריפרין, פרת

~אפריזא

עץ ארוך ועב שנותן על פני כל אורך הכותל להניח
עליו ראשי קורות, ומגין עליהם שלא ירקבו מחמת
ליחלוח הכותל, ובלשון משנה קרוי מלטיסין, ומי
שאין לו עץ עב עושה חורים בכותל ונותן נסרים
קטנים למעלה ולמטה ולצדדים ומניח בתוכו ראשי
קורות, והיינו אקבעתא דכשורי, מורפיטנ"א (קורת
קיר, שראשי הקורות הניצבות מונחים עליה. חסר
בדפוס) [ב"ב ו. עי"ש ד"ה ומודה רב נחמן].

*מה שכותב "בלשון משנה" אינו במשנה, וברש"ש מציין
שכנראה מכון לב"ק סז ע"א : צלעות הבית אלו המלטטין (נ"א)
המלטותין. עיין בערוך ערך מלטס. ראה המלטא, מלטט

~אפריקי, אפריקא

ארץ דגן ותירוש – זו אפריקי [מ"ב יח לב]. עשרת
השבטים שהגלם סנחריב והושיבם במקום אחד,
כדאמרין (סנה' צד). שהוליקם למדינת אפריקי...
[סנה' קי:]. מקום [סנה' ד:].

*עיין בערוך ערך אפריקי, דמסן. נזכר בסנה' צד ע"א, ולדעת מר
זוטרא לשם חוגלו עשרת השבטים, אך לפי זה מזוהה המקום
עם כורדיסטן ולא עם אפריקה של ימינו. וכך מסביר בעל

תבואות הארץ בפרק רפ"א שיש שני מקומות שונים בשם זה.
עיין בשערי תורת בבל לתמיד לב ע"א. +מ"מ : שבת לא ע"א ד"ה
שדרים, תוס' זבחים לו ע"ב ד"ה טט. ראה מעה, פת, צור, תירוש,
תרשיש

~אפרים

היה רגיל לפני יעקב בתלמוד [ברא' מח א]. נולד
במצרים [במד' כו כד]. דגל אפרים במערב [במד' ב ט].
אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה
לשאר השבטים [יהושע יז].

*בנו השני של יוסף מאסנת אשתו, אביו של בריעה, בכר ותחן,
ואחיו של מנשה (ברא' מא נב, מו כ, מח יד, יט, במד' א לג. בני
אפרים - יחז' לו א, סנה' צב ע"ב ד"ה וטעו). בש"ב יג כג נזכרת
אפרים, עיר בנחלת אפרים, עיין ש"ב יח ו. ראה אפרת, הר
אפרים

~אפרכיא, הפרכיא

*ראה איפרכיא

~אפרכסת

טרימויא"ה (אפרכסת, משפך) שעל הרחיים
(ששופכים לתוכה את החטים) [חגיגה ג: עיי"ש
ובדה"ב ל יט. בחולין פט. רק בלעז].

*בערוך ערך ארפכס מפרש שהוא מכניס הרבה ומוציא קימעה.
ראה טחן, משפך, קלת

~אפרסאי

הם פרסיים שהושיב סנחריב בערי שומרון [עזרא ד
ט].

~אפרסכיא

אומה אחת [עזרא ה ו].

~אפרסתכיא

שם אומה שהושיב סנחריב בערי שומרון [עזרא ד ט].

~אפרסמא

אפרסמא – שף שממנו עושין הזפת... שאגא – איכא
דאמרי שף, וא"כ אפרסמא הוא שממנו יוצא שמן
אפרסמון [ב"ב פ:].

*הב"ח מגיה שף - שרף, כיון שמופיע בלי מרכאות ובלי "בלעז"
וחשב אותה כנראה למילה עברית, אך באוצר הלעזים מציין
שזה הלעז ש"ף שמובנו אשוח, שממנו עושין זפת. ראה
אפרסמון, שאגא

~אפרסמון

ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב [משלי כז
ט]. משחא דאפרסמא – (עשוי מעץ אפרסמון) שהיה
גדל ביריחו, ועל שם הריח היתה נקראת יריחו והוא

אלעזר בן עזריה אומר : מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, תלמוד לומר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, שתהא הבדלתכם מהם לשמי, פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים [ויקרא כ כו].

~אפשר

*אפשר הוא מלשון אפשרות.

~אפתא

יציע [חולין צב]. מאי עלייה? אפתא – יציע מפרשי לקמן (סא). אפתא, ואמרינן ג' שמות יש לה, יציע צלע ותא, ומוכח התם מקראי דהיינו בנין נמוך בצדי הבית או מאחוריו ואינו שוה לגג הבית... [ב"ב ס. עיי"ש וראה סא. ד"ה היציע ואילך]. אפינטי"ן (יציע), בנין נמוך אצל הבית מצדו או מאחוריו [ב"ב סא].

*ראה בדקא

~אפתם

אפתם מלכים – מס מלכים [עזרא ד יג].

~אפתקא

צואר [סנה' לט].

~אץ

*ראה אוץ

~אצבון

*בדה"א זז נזכר אצבון בן בלע בן בנימין.

~אצבן

אצבון (לשכט) גד [פנחס כו יג, עיין בפירוש שי למורא].

*+מ"מ : ברא' מו טז, במדבר כו טז. ראה אזני

~אצבע, אצבעות

#א.קשרי אצבעות – הם החוליות שכופפין ופושטין בהם [סוטה לט: ד"ה לכוף], מקום טבעת [שבת סד:], (משמשת) למתן דמים של חטאת [כתובות ה:], אצבע יתרה – אצבע הגבוהה שאחורי האצבעות [חולין נט:]. חולה אינו יכול לכבוש אצבעותיו, וכשמוציא אחת יוצאה חברתה עמה [יומא כג:]. שפויה כיתד [כתובות ה:].

#ב.אבר תשמיש [פסחים קיב: עיי"ש].

#ג.הראתה לו (הסוטה לנואף) באצבעותיה – רמזה

פנג האמור בספר יחזקאל (כו יז)... כך ראיתי בספר יוסף בן גוריון [ברכות מג]. שמן הטוב – יש פותרים שמן אפרסמון שהוא מצוי בא"י, שנאמר ביחז'... וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו וע"ש הריח נקרא יריחו [מ"ב כ יג, ישע' לט ב]. ראשית שמנים – מובחר שבשמנים והוא אפרסמון [עמוס ו ו]. אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון – אינו מצוי אלא בבית מלכים ובעלי גדולה [ברכות מג].

*המדרש (ב"ר צא יא) מכנה את הצרי בשם "בלסם" שהוא בושם האפרסמון. עיין בערוך ערך אפרסמון. +מ"מ : איוב כד יז ד"ה כי יכיר, גיטין סז ע"א ד"ה קופת הרוכלים, קדושין פא ע"ב ד"ה קשטה, סנה' קט ע"א ד"ה אפרסמון וד"ה איחתרו, חולין ו ע"א ד"ה לתת. ראה אלונתית, אפרסמא, בלסם, יריחו, ישמעאל, פילון, פליטון, פנג, צרי, ראשית (ב), שגא א, שמן א

~אפרסקא, אפרסקין

פירשק"ש בלעז [שבת מה. ביצה כו:]. פירשק"א (אפרסק. רק בכ"י ואינו בדפוס) [כתובות קיב:]. *ראה בטן ב, פרסק, פסקתא

~אפרקסות

*ראה אפרקסות

~אפרת, אפרתה, אפרתי

#א.אפרת זו מרים (אשתו השניה של כלב בן חצרון ואמו של חור המכונה בן חור בכור אפרתה), כדאיתא בסוטה (יא: [שמות כד יד]. ויקח לו כלב את אפרת – אפרת קרי מרים וכתוב בדוד (ש"א יז יב) בן איש אפרתי [סוטה יא:]).

*במ"ר (שמות פ"א יז) למה נקרא שמה אפרת? שפרו ורבו ישראל על ידה. +מ"מ : דה"א ב יח, יט, כ, סנה' סט ע"ב ד"ה ותמת. ראה כלב ג, עזובה

#ב.בית לחם יושבת בארץ אפרת [ש"א יז יב]. חשוב, ד"א בית לחם קרויה אפרת [רות א ב], אפרתי – י"ת בטורא דבית אפרים. ומ"א (ילקוט שמעוני ש"א רמז עז, ויר"ר ב ג) בן פלטינן אבגינוס, אדם חשוב, כמו (ב"מ קיט). אפריון נמטייה לר' שמעון, לשון חן [ש"א א א],

#ג.אפרתה – מקום החשוב והמעולה, כמו (ש"א א א) בן תחו בן צוף אפרתי. חשוב, אבגינוס. ד"א... הבא מאפרים... [תהלים קלב ו, עיי"ש וכן ברא' לה יט].

~אפשי, אפשי

אי אפשי – אין רצוני [חולין לט:]. ואבדל אתכם מן העמים להיות לי – אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחביריו. רבי

לו לבא אצלה [סוטה ט].

@אצבע הכוונה לאגודל ושיעור האצבע הוא רוחב האגודל שהוא חלק אחד מעשרים וארבע של האמה (רמב"ם הלכות שבת פ"ז הלכה ל"ו). הש"ך ביו"ד ר"א סק"ה כותב שיש אצבע שוחקת ואצבע עוצבת, כלומר מרווחת ומצומצמת. +מ"מ : תענית לא ע"א ד"ה מראה. ראה אבר (א), בהן, בטדא, גודל, זקפא, זרת, ימן, צרדה, קטן ב, קמיצה, רגל א

~אצוותא

אצוותא – סיב [ערובין כו: פסח' לט. כתו' נ].
*ראה חרחבינא, כך ב, לולב, נברא, סיב, ערקבלין, קנקנות

~אצטבא

*ראה איצטבא

~אצטבלא

*ראה איצטבלא

~אצטדייא

*ראה איצטדייא

~אצטומכא

אצטומכא דליבא – דופני בשר שתחת הלב והוא טרפשא. ל"א תנוך שכנגד הלב שקורין ניבל"א (ליל"א. ענבל שבגרון. עיין בא"ה) ופעמים שנכפף לצד פנים ומעכב את הנשימה, וזה עיקר [ע"ז כט].
*אצטומכא הוא המעי העבה. ראה איסתומכא, טרפשא

~אצטלא

*ראה איצטלא

~אצטרולוגין

*+מ"מ : ברא' לט א

~אציל, אצילים (א)

אצילים – קודי"ש (מרפקים) בלעז [שמות כח ז], למעלה מאציליהן – למעלה מנגד מרפקן שקורא קוד"א... [זבחים יח:]; מרפק, אישיל"א (בית שחי) בלעז [ערכין יט]. אצילי ידי – כמו אצילי ידיים... אישילי"ש (בתי שחי) בלעז [יחז' יג יח]. אישילי"ש (בתי שחי. עיין בא"ה) [נדה ל:]. אצילות – אישילי"ש (בתי שחי) בלעז [ירמ' לח יב].

*אציל מופיע רק בלשון רבים. בהיכל רש"י מציין שבירמיהו לח יב וביחזקאל יג יח מתרגם רש"י אציל - אישילי"ש וכן מתרגם מרפק בשבת צב ע"א ונדה ל ע"ב, ובכולם הכוונה בית השחי. התוספות בשבת צב ד"ה במרפקו משיגים על כך ואומרים שהוא בלעז קוד"א כפי שמובא בזבחים ובשמות. בענין מרפק הכל מסכימים שהוא קוד"א, אך בפירוש אצילות ידים נחלקו המפרשים, שלרובם בירמיהו הכוונה לבית השחי, וביחזקאל - מרפק. ראה באוצר הלעזים לנדה ל ע"ב שמרפק ואציליים הם

מה שאנו קוראים היום מרפק, עיי"ש וראה במנחות לו ע"א תוס' ד"ה קיבורת. ראה בית השחי, כסת, מרפק, פיתוס, קיבורת

~אציל, אציל, אצילי (ב)

אצילי (בני ישראל) – נדב ואביהוא והזקנים... לשון גדולים, כמו (ישע' מא ט) ומאציליה קראתיך, (במדבר יא כה) ויאצל מן הרוח, (יחזקאל מא ח) שש אמות אצילה [שמות כד יא].

ומאציליה – מן הגדולים שבהם [ישע' מא ט].
*מופיע רק בלשון רבים. יש מפרשים אצילים בישע' מלשון קצוות הארץ. ראה אצל א, זאטוט, זוט

~אצילה

שש אמות אצילה – ת"י רוח. יסוד מחיצת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות [יחז' מא ח].
*אין לו דמיון במקרא. מין קנה מידה, עיין יחזקאל מ ה. ראה אצל ג

~אציפא

אציפא דתוחלא הם תמרים שלא בישלו כל צרכם ומניחין אותן בחותלות [גיטין פט].

~אצל (א)

אל אצל – אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן, וכן חברו מנחם (ישע' מא ט) ומאציליה קראתיך, ופירשו לשון גובה [זכריה יד ה].
*לפי רוב המפרשים הוא שם מקום.

~אצל (ב)

#א. אצלת לי ברכה – לשון הפרשה [ברא' כז לו].
#ב. ואצלתי מן הרוח – כתרגומו וארבי, כמו (שמות כד יא) ואל אצילי בני ישראל [במדבר יא יז], לא אצלתי מהם – לא רחקתי להבדל מהם, וכן (במד' יא כה) ויאצל מן הרוח... כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום [קהלת ב י].

~אצל (ג)

נאצל – ת"י דחיקן [יחז' מב ג].
*ראה אצילה

~אצל (ד)

*בן אלעשה, מצאצאי שאול (דה"א ח לו-לח, מג-מד).

~אצל (ה)

*"אצל" היא מילה נפוצה ואינו מפרש אלא רק בהיפוך. ראה אל ב (ו), את א, בית האצל, יד (ד), ל, ליד, לעמת, על (ד), עם א (ד)

~אצליהו

אביו של שפן [דה"ב לד טז].

*בן משולם, סופר המלך יאשיהו (מ"ב כב ג, דה"ב לד ח).

~אָצֶם

1. מבני ישי (דה"א ב טו). 2. בן ירחמאל בן חצרון. דודו בוא רם אבי זקנו של דוד ואחיו בונה, אורן, אחיה, רם ואח חורג בשם אונם מאמו עטרה (דה"א ב כה).

~אָצְעָדָה

אצעדה – אלו צמידים של רגל, וצמיד – של יד [במדבר לא נ]. ואצעדה אשר על זרעו – (ת"י) וטוטפתא דעל דרעיה [ש"ב א י], תכשיט שבחוץ [ברכות כד. בהיפוך].

*יש מפרשים אצעדה מלשון "צעד" והיא כמין שרשרת הנקשרת לקרסוליים למנוע פגיעה גסה. +מ"מ: שבת סג ע"ב ד"ה תחת. ראה בירית, כומז, עגיל, צמיד, צעדה, שר ג

~אָצְצָא

*ראה איצצא

~אָצַר (א)

לא יאצר – (לשון) אוצר [ישע' כג יח].

*אצר הוא מלשון צבירה. ראה אוצר

~אָצֵר

*אחד מאלופי החורי בהר שעיר, אבי זעון ועקן (ברא' לו כא, כז, ל, דה"א א לח, מב).

~אָקִבְעָתָא

*אקבעתא דכשורי - ראה אפריזא

~אָקָדָח

לאבני אקדח – יונתן תרגם לאבני גמר, גומרינ (ש"ב כב ט) תרגום גחלים, פתר אקדח לשון (ישע' נ יא) קודחי אש, והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים, והוא קרבונקל"א (אודם, מין אבן יקרה), לשון גחלת. ויש פותרים (ב"ב עה). לשון מקדח, אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכן, והמזוזה והמפתח והסף כולן מתוך האבן הם [ישע' נד יב]. אקדח – לשון קודח, שחוקק בהם. ומשמע נמי אבן טובה שמאירה כאש קודחת, כמו (ישע' נ) קודחי אש, קרבונקל"א בלעז, ובת"י אבני גומרא [ב"ב עה].

*אין לו דמיון במקרא. בסנהדרין ק ע"א מפרש שהקב"ה חוקקו כבמקדח עד שחוקק בהם עשר ברום עשרים. ראה אינך, קדח

~אָקוּ

ואקו – מתרגם (איוב לט א) יעלא, יעלי סלע הוא אישטיינבו"ק (אקו, יעל) [דברים יד ה]. (מין) בהמה [חולין פ].

*אין לו דמיון במקרא. הרד"ק בשרשים ערך אקו מפרש שהוא תיש הבר. ראה איל, צבי

~אָקוּוּא, אָקוּוּתָא

*ראה קוה

~אָקוּן

*בכלים פי"ב מ"ב מובא אונקלין של אקון טמאה, ומשמע מין מלכות לדגים העשויה מסל ובו אונקלי. ראה אקן

~אָקוּנס

(מין דג) בלשון פרסי [חולין סו:].

~אָקוּפִי

ראשי חוטין התלויין ביריעה במקום קשורם כשניתק בה חוט וקשרוהו, וכן קשין וקיסמים דקין שנארגו בה בלא מתכוין ונוטלים אותם ממנה לאחר אריגה [שבת עה:].

*הרמב"ם בהלכות שבת י יח קורא לזה יבולת. עיין בערוך ערך אקופי

~אָקוּקִיא, אָקוּקִיָא

עשב ששמו קקולי [גיטין סט:].

*בטעות מחשיבים קקולי ללעז, אך היא מילה ארמית, וכן בערוכין כח ע"א. בערוך ערך אקקיא מפרש מין בושם, ובמוסף הערוך שהוא חוח המצרי ויש דעת אומרים שהוא סנה, עיי"ש. ראה מלוח, מריתא, פעפועין, קקולי

~אָקוּשָא

קשה ומגינה על המכה מקוצים ויתדות דרכים [שבת סה. ע"ש]. קשה [כתובות לט:]. קשה יותר מדאי [חולין קה:].

~אָקוּסִסְפוֹן, קוּסִסְפוֹן

בני אקטיספון מכירין חתימת בני ארדשיר [גיטין ו. עיי"ש ובתוס' ד"ה ומבין].

*עיר גדולה בצד המזרחי של החידקל, ממול בי ארדשיר. בבראשית י י ת"י וירושלמי "כלנה בארץ שנער" - קטיספון בארעא דבבל, ובגמרא יומא י ע"א נאמר ויבן נמרוש... ואת רסן (ברא' י יא) - רסן זה קטיספון. ראה ארדשיר, מחווא

~אָקִלִּיבּוּסָת

*ראה קליבוסת

~אָקִלִּידָא, אָקִלִּידִי

מפתח [שבת פט: פסחים קיט. סנה' קי. קיג. ע"ז ע: מנחות נז:]. אקלודי מקליד – לשון מפתח הנכנס בפותחת [חולין צג:].

*ראה פותה, קלפא א

(עוף ה)מלומד להביא יונים ממקומן לבית בעלים על כרחן, אישטלו"ן (עוף פתיון) [סנה' כה.].
*עיין בערוך ערך ארא א.

~אַרָא (ג)

*מבני יתר, ראש בית אב בשבט אשר (דה"א ז לח).

~אַרְאֵל, אַרְאֵלִים

#א.אַרְאֵלִים – אראלים שלהם, הוא המזבח [ישע' לג ז]. אַרְאֵל מואב – (ת"י) רברבי מואב... אריאל מואב – (כינאי למזבח) על שם שבנאו שלמה שבא מרות המואביה [ש"ב כג כ].

#ב.אַרְאֵלִים – מלאכים [כתו' קד. עיי"ש בגמרא].

@לפי רוב המפרשים אראלם בישעיה ג"כ פירושו מלאכים, ובתשובות דונש על רס"ג תשובה 181 מבאר שהם רוכבי גמלים הממהרין בדרך. +מ"מ: איוב טו כט. ראה אחשדרפן, אריאל, מצוק ב

~אַרְאֵלִי

*בן גד (ברא' מו טז, יז, במד' כו יז).

~אַרְבַּ, ארְבַּא, ארְבּוֹת (א)

דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר [תהלים י י]. למו ארב – לארוב. כן דרך האורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם [איוב לח מ].

ארבא – אורב [ב"מ קא:]. ארבא – איש מריבות [ב"ב קסח].

אַרְבּוֹת ידיו – לשון (דברים יט יא, עיי"ש) וארב לו, ות"י אשוות ידוהי – מקום שהוא שם לו ידים לארוב, והם מגדלים גבוהים... [ישע' כה יא].

*ראה אשיה, כמן, עקב ד, צדה ב, צפן, רבנאי, רצד, שור ג

~אַרְבַּ, אַרְבִּי (ב)

עיר בהר יהודה (יהושע' טו נב).

*ארבי בש"ב כג לה הוא שם היחס של ארב.

~אַרְבַּא

#א.אַרְבַּא ספינה [ברכות נו. שבת כ: סז. פסחים קיא: תענית יא. כתובות פד: צז. ב"ב קנג.]. ספינה שבנהר [ב"ב לד:]. ארביה – ספינתו [ע"ז סב:].

*ראה אילפא, מברא, ערבה ב

#ב.אַרְבַּא ערבה [גיטין ו.], אגם של קנים וערבה שקורין אושר"א (אושיריי"ד. שדה ערבות, מעין ביצה. עיין בא"ה) [קדושין עב.].

*בעברית משמש אגם בשני מובנים, מקוה מים, וכן קני סוף וערבה. ואכן בקצת דפוסים הנוסח אורבא במשמעות קנים, אך צ"ל אורבנא. ראה אגס, כפא - עיין כיפא דארבא

~אַקוֹן, אַקוֹן

דאקון – שעלו בקנה, שנתקנו מעט לאחר שנתייבשו [תענית יט.], בשעה שיבשו עלו בקנה [גיטין ל.].

*הפעל אקן נגזר מהשם קנה, ומרמז גם על לשון תקנה: אקנתא - שנתקנו... חוזרים ומיתקנים.

~אַקְרָא

מקום מעבר הנהר, ובלעז פור"ט (נמל. עיין בא"ה) [מגילה ו.], קונטרדי"א (חבל ארץ) בלעז, שפת הנהר [ב"מ עג:]. פור"ט (רק בכ"י) בלעז [מו"ק י:].

אקרא (מבצר) דאגמא – בבבל הוה והוא עמוק מאד [סנה' לח:]. אקרא דכוכי (צ"ל דכוכי) – בנין בנוי (על שערי העיר) ונקרא כוכי (צ"ל כוכי)... [יומא יא.].

*אקרא דאגמא היתה ישוב בקרבת פומבדיתא ובה ישב רב אדא בר אהבה. לפי רש"י שאקרא זה מבצר, ניתן השם אקרא להרבה מקומות מבצר כגון אקרא דהגרוניא (ב"ב עג ע"ב), אקרא דכוכי (יומא יא ע"א), אקרא דסליקוס (מכות י ע"א), אקרא דשנוותא (ב"מ עג ע"ב, מו"ק י ע"ב), אקרא דתולבקני (מגילה ו ע"א), אקרא קוניא (ע"ז טז ע"ב). עיר הבירה של גאנה ביבשת אפריקה נקראת אקרא, והיא עיר נמל עתיקה שיש הסוברים שממנה הפליג קולומבוס בדרכו לגילוי יבשת אמריקה. ראה סליקוס

~אַקְרָא

(ש)אינו תדיר [מגילה כו.], מקרה בעלמא [ערכין טז:]. כשאין... מזומן [סנה' קה:]. לא שכיח [תמורה יח.].

~אַקְרוּקָא, אַקְרוּקְתָא

אקרוקתא – צפרדע (ממין נקבה) [נדרים מא. ב"ב עג:].

*צפרדע זכר נקרא אקרוקא.

~אַקְרָפִּיטָא, אַקְרָפִּיטָא

#א.מָה שמשמין התבואה לפני הסוסים שקורין מניידור"א (איבוס) בלעז [מו"ק י:].

#ב.אַסְפִּסַל [קדר' ע.].

~אַר

*ראה אור ב (ט)

~אַרָא (א)

ודקארי לה מאי קארי לה – מאי עלה בדעתו... [כתו' טז.], מי שהשיב תשובה זו בבית המדרש מה עלתה על רוחו... [שם לו.].

~אַרָא (ב)

~ארבאל

*ראה בית ארבאל

~אַרְבֶּה (א)

מין גובאי [יואל א ד]. ארבה גזלן הוא שאוכל תבואות כל אדם [ב"ק קטז:]. לנגושט"א (ארבה) – ויקרא יא כא, עיי"ש]. דרך הארבה והזבוב והחסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הם נודדים משם והולכים להם [נחום ג יז]. מדלג ומקפץ ומרעיש סביביו [איוב לט כ]. ארבה נודד ונע ומטורף [תהלים קט כג].

*יש מפרשים ארבה מלשון הרבה. בספר הארבה בא"י מר' פנחס גראייבסקי (ירושלים תרפ"ח) מובא שהארבה הוא מין שרץ העוף ויש במינו הרבה מינים, ועשרה מהם נזכרים במקרא, יש מהם מותרים באכילה ויש אסורים ומצות עשה לבדוק בסימני חגבים לדעת איזה מין טהור ואיזה טמא. סימני הטהורים ההולך על ארבע אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ ואלו הארבה הסלעס החרגול והחגב למיניהם. בקיצור דרושים ארבעה סימנים: ארבע רגלים, ארבע כנפים, קרסולי כרעים וכנפיו חופין את רובו לנתר בהן, עיי"ש. בפסחים קיב ע"ב נאמר: ניהא (גערט) דארבא – הילני הייא הילא והילוק הוליא. ביחז' מוז ח ד"ה אל הגלילה מובא הלעז לאמרק"א ולפי א"ה שפירושו הגבול או הספר, והחלפה המילה עם מריש"ק שפירושה ביצה. +מ"מ: שמות י ד, יואל ב ב ד"ה כמוהו, שבת לג ע"א ד"ה וכתוב, חולין סה ע"ב. ראה איסקרא, גוב, גזין, גזם, א, הרזבנית, זחל, אחגב, חנמל, חסיל, חרגול, יוחנא, ילק, סלעס, סקאי, ערצוביא, צלצל א, צפור ד, צרעה, קמצא, שושיבא

~אַרְבֶּה, ארובה (ב)

בגג היא [סוכה יח:]. כל ארובה מלמעלה למטה היא בתקרת הגג [ביצה לה:]. דלת גדול מארובה, דארבע ארובות יש בדלת... [סנה' ק:].

*במקרא לא מפרש, ת"י (ישע' ח) אַרְבִּיתָהּ – שובכיהן. ראה אפומא, לול, ערבה ב

~ארבונא

עירורן [פסחים קיא:].

~אַרְבּוֹת

*מקום מגוריו של הנציב השלישי של שלמה (מ"א ד י).

~ארבלא, ארביאל

כברה [ב"מ כו: סנה' פט: מכות כ:]. מירבל הוא דרביל – נענוע שנענעה הבהמה בהליכתה... מירבל לשון כברה שמנענעים אותה, כמו (ב"מ כו:) אייתי ארבלא וקמרבל [חולין מט:]. קרובי"ל (מסננת. אינו לרש"י) [סנה' לט:].

*כאשר ינוע בכברה (עמוס ט ט) ת"י כמו דמחזרין בערבלא. ראה כברה, מסננת. ארבל – ראה בית ארבאל

~ארבנא, אורבני

ערבה דקה [שבת קא:], ערבה דקה הגדילה בין האגמים [סנה' פב:], ערבה [סוכה יג: ב"מ מב:], ענפי ערבה [ב"ב ו:]. אורבנין – אושיירי"ש (נצרים, לקליעה) [ערובין לד:].

*עין בערוך ערך ארב ה. ראה אוהרי, צריף

~אַרְבֶּע

אדם הגדול בענקים – אביהם של אחימן ששי ותלמי, ארבע היה שמו (להלן טו יג), ד"א... [יהושע יד טו]. *על שמו נקראת חברון קרית ארבע. +מ"מ: ברא' כג ב, יהושע טו יג.

~אַרְג, אורג

#א.ימי קלו מני אָרג – מני אריגה הנעשית מהרה, וכן אמר חזקיהו (ישע' לח יב) קפדתי כאורג חיי [איוב ז ו, עיין שופטים טז יד].

#ב.נחל חריף ששמו אורג, והוא שאמר איוב (לעיל) ימי קלו מני ארג, (וכן שם ט כו) חלפו עם אניות אָבָה – [ישע' לח יב].

@יש סתירה בין הפירושים, בישעיהו מפרש לפי ת"י, שנוסחתו לפי רש"י כנחל גדודין – נחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ. אך הנוסח שלנו – כנול גרדאין, והוא לשון אריגה. בא"ה למו"ק י ע"א מביא מרש"י שבר"י את הלעז דיטריי"ט שפיענחו לא ברוך, עיי"ש באריכות. ראה אבה א, אורג, גרדי, גרדן, חושב, כרכר, מחיתא, מנור, נחל, קיואה, קרמין

~אַרְגָב, ארגוב

כל ארגוב לשון פלטין החשובין, וכל טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות, בארמון הגדול אשר אצל הארגוב [מ"ב טו כה].

חבל ארגוב – מתרגמינן בית פלך תרוכנא. וראיתי תרג' ירושלמי במגילת אסתר (תרגום שני פ"א) קורא פלטין תרכונין, למדתי חבל ארגוב הפרכיא של היכל מלך, כלומר שהמלכות נקראת על שמה, וכן (מ"ב טו כה) את הארגוב, אצל היכל מלך... למדתי שכך נקראת שם ההפרכיה [דברים ג ד, עיי"ש פסוק יג], כבש (אותה) יאיר [שופטים ה יד].

*יש מפרשים הסוברים שארגב הוא שם אדם או מקום, עין ברד"ק. +מ"מ: מ"א ד יג. ראה טרכונין

~אַרְגָן

זה ארגמן [דה"ב ב ו].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: ישע' יג יב, דניאל ה ז. ראה ארגמן

~אַרְגָז (א)

אישקרי"ן [קופסא, בעיקר לתכשיטים] [ש"א ו ח].

*עיינ בערוך ערך תרכוס. +מ"מ : חולין כה ע"א ד"ה לשבץ, שם קלג ע"ב ד"ה אלא. ראה אטני, ארון, ברום, טפסא, כספתא, מלתחה, סיפטא, קלפי, קמטרא, קופסא, קרטליתא, שדה א

~ארגז, ארגיז (ב)

שם האיש שבנאה (את העיר חרתא) והוא אמגושי, כך ראיתי בתשובת הגאונים [ערוכין סג].

~ארגיזא

ארגיזא – שם מקום [גיטין ז].
*ראה ארגז ב, חרתא

~אַרְגִיעָה

אקריב את הרגע [ירמ' מט יט]. כי ארגיעה – כשאביא השעה [ירמ' נ מד]. ועד ארגיעה – למעט רגע הוא כלה... [משלי יב יט].

~אַרְגָמָן

צבע שצובעין בו ארגמן [שבת צ], צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן [שמות כה ד]. לשונות של ארגמן – צמר צבוע ואחר כך חזרו והחליקוהו במסרק, ועשוי לשונות לשונות [ב"ב יט].

*עיינ בקונטרס מרכבו ארגמן מאת ישראל ראזענבערג (ליקוואד תשע"ד) והוא בירור מהות צבע הארגמן ומסיק שהוא דומה לאדום ולא כפי שמקובל לחשוב סגול ושכן הורה ר"ח קנייבסקי ללמד לתשב"ר. עיינ בספר הארגמן מאת זהר עמר. +מ"מ : שה"ש ג' ד"ה מרכבו ארגמן, כלים כז יב, שם כט ד. ראה ארגון, לשון, רגמה, רקס, תכלת

~אַרְדִי, ארדי (א)

ארד (אחד מבני בנימין) – (לשון נוטריקון) שירד לבין האומות [ברא' מג ל, עיי"ש מו כא. בבמד' כו מ – בן בלע ונכד בנימין, בדה"א ח ג – אדר]. *בן בלע בן בנימין (במד' כו מ). +מ"מ : במד' כו מ.

~ארד, ארדי, ארדיליא (ב)

מין כמהין ופטירות [כתובות סא]. בוליי"ץ (פטירות) אין נאכל חי ואין עולה על שולחן מלכים [ע"ז לח]. ארדיליא – כמהין ופטירות [ברכות מז], ארדיליא [פסח' קיט].
*ראה כמהין, פטרא, פטריות, פקועה

~ארדב

*ראה אדרב

~אַרְדּוֹן

בן עזובה (בת כלב בן חצרון, אחי ישר ושובב. נקרא כך ע"ש שרדה את יצרו) [סוטה יב. עיינ דה"ב יח].

~אַרְדִי

*אחד מעשרת בני המן (אסתר ט ט, עיי"ש פסוק י).

~ארדיכל

*ראה אדריכל

~ארדיליא

*ראה ארד

~ארדשיר

*שוב גדול בגדה המערבית של החידקל ממול לאקטיספון. +מ"מ : גיטין ו ע"א ד"ה אזלי ובתוס' ד"ה ומבי.

~ארה (א)

אַרְוָה – לקטוה... כמו (שה"ש ה א) אריתי, וכן בלשון משנה (שביעית פ"א מ"ב) כמלא אורה וסלו [תהלים פ יג], אריתי – לקטתי, והוא לשון משנה... ואף לשון מקרא וארוה... [שה"ש ה א]. אורה – בתאנים [שבת עג].

*ארייה היא הורדת פרי התאנה מהעץ. בערוך ערך אר ב מפרש שאורה הוא שם הלוקט תאנים מן התאנה... +מ"מ : ב"מ פט ע"ב ד"ה פועלים שהיו אורים בתאנים. ב"ב פב ע"ב ד"ה כמלוא ואילך.

~ארה (ב)

ארור – קללה [ברא' מט ז, שם ד יא, במד' כג ז, דברים כז יב, מלאכי ג ט – מארת], יאר – לשון קללה [מגילה כד: ד"ה מפני], מאררים – מחסרים... לשון (יחז' כח כד) סלון ממאיר... ואף אונקלוס לא תרגם ליטיא אלא מלטיא... [במד' ה יח]. שבועה דרבנן בקללת ארור [גיטין לה]. וארותי – וקללתי [מלאכי ב. ב].

~אַרְה, ארת (ג)

אַרְת – גרגיר שקורין אורוג"א (אורה, בן החרדל) שמאיר את העינים (יומא יח:), ויש שפותרין אורות – ירקות, כמו (ישע' יח ד) כחם צח עלי אור [מ"ב ד לט]. *מופיע רק בלשון רבים ואין לו דמיון במקרא. ראה קבב

~ארו

וארו – והנה [דניאל ז ב, ע"ז ב:].

~אַרְדּוֹ, ארודי (א)

*עיר נמל באחד האיים הקטנים בצפון סוריה (לפי הירושלמי מגילה עא ב הארודי זה האי רודוס הנזכר ולא האי רודוס שליד יוון שהוא גדול בהרבה (כך מבאר בספר תבואת הארץ מר' יהוסף שווארץ, ירושלים תשל"ט עמ' ש"ז), ועל שמה נקראים

משפחת הארודי מבני כנען (ברא' י יח, יחז' כז ח, יא, דה"א א טז).

~אַרוד, ארודי (ב)

*בן גד (במד' כו יז, מו טז - ארודי).

~אַרוֹה, אָרוֹת, אָרוֹת, אורוות

אורוות – אורוות סוסים [ערובין נה:]. אצטבלא מלא (אצ"ל מלאה) תבן [נדרים כה:], אורוות – הבדלה בין שורה לשורה על פני הבית, אישטבלי"ש (תאים בארוות. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [סנה' כא:], אורוותא – אורוות סוסים... ל"א ארידתא – חבילות (שבועות כט: עיי"ש).

וְאָרוֹת – אצטבלאות גדולות [דה"ב לב כח].
*מופיע במקרא בלשון רבים בלבד. לפי דה"ב (לב כח - וְאָרוֹת לכל בהמה) מסתבר שאורוות זה שם כולל למדור בהמות, אך כיום שם זה נתקבל כמדור לסוסים (עפ"י מ"א ה ו - אָרוֹת סוסים, דה"ב ט כה - אָרוֹ). מהגמרא נראה שאורוות קטנה מאצטבלא, אך לפי רש"י במ"א ה ו מסתבר להפך וצ"ע. ראה אצטבלא, אוריא, דיר, לול, מכלאה, רפת

~אַרוזא

אורז [פסחים נ:].

*ראה ארז

~אַרויסא

קיבישטר"א (אפסר, חלק מהרתמה שבו מושכים את הבהמה או את הסוס בצווארם, בגמרא בלי מרכיים) [יבמות מו:].

~אַרוֹכָה, אָרוֹכָה

#א.רפואה [ישע' נח ח, ירמ' ח כב - אינפלשטר"א (תחבושת), ל יז], ענין חובש ותרופה [נחמ' ד א].

*ראה רפא

#ב.ארוכות המטה – לימונ"ש (יצולים. מוטות אורך בעגלה מחרשה מטה וכדומה) [שבת מג:], אישפונדי"ש (לבזבזים, קרשים שבשפת המיטה לאורך) [ערובין טו: סוכה טו:]. אישפונדי"ש (רק ברש"י שברי"ף. עיין בא"ה) [מו"ק כז:].

~אַרומא, אָרוֹמָה

ארומא – מקום (בגליל) [ערובין נא:].

*בגמרא מובא שישבו בו שתי משפחות, בית ממל ובית גוריון שהיו מחלקים גרוגרות וצימוקין לעניים בשנות בצורת. במ"ב כג לו נזכרת זבידה בת פדיה, אם יהויקים מן רומה, ויש הסוברים שהיא ארומא הנזכרת כאן. בשופטים ט מא מובא "וישב אבימלך (בן ריבעל) בארומה" וזה מקום ליד שכם.

~אַרוֹן, אָרוֹן

כמין ארונות שעושים בלא רגלים, עשויים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן (קופסא) בלעז, (וישוב על שוליו [שמות כה י, עיי"ש]).

*ראה ארנא, דלוסקמא, זבילא, מלתחה, קמטרא, תיבה, תיבותא העמיקו לי ארוני – עשו לי קבר בקרקע עמוק [סנה' צח:].

*ראה זבולא

ארוֹן האלהים – אורים ותומים [ש"א יד יח].

*ראה חמדה

ארוֹן נקרא מקדש... [דה"א כח י].

ארוֹן העדות – ארון גובהו תשעה טפחים, דכתיב (שמות כה) ואמה וחצי קומתו, וכפואת (שעליו) טפה, הרי עשרה [ערובין ד: עיי"ש]. הארון קיים לעולם – שהרי נגנז, כדאמר ביומא (נב:) שגנזו יאשיהו [סוטה לה:].

*מ"מ: ערובין סג ע"ב ד"ה ארון, שקלים פ"ו מ"א, ב, יומא כא ע"א ד"ה מקום, שם נב ע"ב ד"ה הגיע, שם עב ע"ב ד"ה שלש ואילך. ראה ארנא, גולל, דלוסקמא, עז ב, פעם א, קופסא

~אַרוֹנָה, ארניה, אורנה

(איש) יבוסי היה בספר שמואל [ע"ז כד:]. ארונה המלך – שר היבוסי היה [ש"ב כד כג, עיי"ש פסוק כ]. ארונה (הקרי, והכתיב אורנה ובפסוק יח הכתיב ארניה) היבוסי – שר מצודת ציון היה, ששמה אבוס [ש"ב כד טז].

*מלך יבוסי האחרון שמלך בירושלים. צ"ע אם זה שם של אדם או שם תואר. מובא בשינויים בפסוקים בהם נזכר. בדה"ג א כא נזכר ארונה מצאצאי זרובבל.

~אַרוֹנְקִי

חשובים [חול' ס:].

*גירסת הערוך אדנדיקי.

~אַרוֹס, ארוסה

ארוסה הכל פסולין אצלה, חוץ מן הארוס [כתובות יד:]. ארוסה חמורה מנשואה שרעה לשמים ולבריות ולעצמה שפוגמת כבודה ומשפחתה ואיכא קלון טפי מנשואה שכבר נפגמה [סנה' נ]. נכנסה לחופה ולא נבעלה דקרינא ביה בתולה מיהו לא קרינא ביה מאורסה [שם סו:]. ארוסה חביבה ויעלת חן על הארוס... [סנה' עג:].

*בערוך ערך ארוס א מפרש ארוס - סיסמבור, והם מיני מרקחת שמשמין בתבשיל, עיי"ש. ראה אירוס, טנבורא בהערה.

~אַרוֹקְתָא

ארוקתא – רצועה שמצוירת בזהב ובאבנים טובות [שבת נט:].

*ראה ארקתא, ערקתא

~אָרור

(לשון) ארור לאו שבועה הוא [שבועות לו].
*ראה ארה ב

~אַרוֹת

*ראה ארוה

~אַרְז, אורז (א)

אורז – מ"ל (דוחן) בלעז [ברכות לז. ב"מ מ.]. אורז ודוחן – מיני קטניות הן [ר"ה יג.].
*עיין בסידרא י"ח עמ' 180 על זיהוי האורז והדוחן. נזכר בשביעית פ"ב מ"ז. ראה ארוזא, דחן

~אַרְז (ב)

אילן [יחזקאל יז ג, ראה צמרת], ת"י אע"י הדסין... עץ הדס... שהוא ממיני ארז [יחז' כז כד]. י' מיני ארזים הם והדס חד מינייהו [סוכה לז.]. גבוה מכל האילנות [במדבר יט כב]. ארזים מתקיימין [חזקים] מן השקמין, ומשאן כבד [ב"מ קיז.]. ארז גדול מן הברוש [זכריה יא ב]. ארזי ואשוחי – ארז זכר וארז נקבה שעומדין לבנין [שבת קנז.]. ארזי ואשוחי אין אדם מסיק אותן דעומדין לבנין [ביצה ל.]. ארז – זה אינו עומד במקום מים [תענית כ. עיי"ש]. גזעו מחליף ואין עושה פירות... ארזא – קישנ"א (אלון) בלעז [ב"ב פ.]. ארזים טובים משקמים לבנין [ישע' ט ט]. ארזים נבחרים לבנין ולחזק ולגובה [שה"ש ה טז].

אַרְזָה ערה – ארזיה עקר ושרש... [צפניה ב יד].

ארז מלבנון – שם יער שהארזים מצויין בו [יחז' כז ה]. ארזי הלבנון – דוגמא הוא על הגבורים [ישע' ב יג], ארז – הוא שר גדול מכל האילנות [דה"ב כה יח].

ארז – (כינאי ל)יעקב [מ"ב יד ט].

*בגמרא ר"ה כג ע"א נאמר: אמר ר' יהודה ד' מיני ארזים הן - ארז, קתרם, עץ שמן וברוש... ופליגא... דאמר רבה בר רב הונא אמרי בי רב, עשרה מיני ארזים הם שנאמר [ישע' מא יט] אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו. בגמרא יומא ט ע"ב נאמר מאי ארז? ססמגור. +מ"מ: שמות כו טו, מ"א ו יח, יחז' מא כה ד"ה ועב עץ, פסחים סד ע"א ד"ה בעמודין, יומא ט ע"ב ד"ה מאי ארז, תענית כה ע"ב ד"ה מיני ארזים. ראה אדר, אל, אלה, אלון, אסקריא, ארזא, אשוח, אשכרוע, בחור, ברוש, גולמיש, גפר, הדס, זיר, יונה, לבנון, לוח, מבליגא, מזבח, מלטט, עץ, פסקא, צלע, שורבינא, שטה ב, תאשור, תדהר, תורניתא, תמר

~אַרְז, אַרְזִים (ג)

ארזים – נתונים במגדלי עץ הדס, שהוא ממיני ארז [יחז' כז כד].

*אין לו דמיון במקרא.

~אַרְזָא

#א.פקע ארזא דבי רב – נשבר העמוד שבית המדרש נשען עליו [ב"מ כ.].

#ב.ארזא – קיצ"א (אלון) בלעז [ב"ב פ.]. פירי דארזא – גלנ"ט (בלוטים) [ע"ז יד.].
*ראה ארז ב. שוכא דארזא - ראה שוכא.

~אַרְזִילָא

*ראה אורזילא

~אַרְזָנָא, ארזנייתא

חטי ארזנייתא – חטין גסים [גיטין ע.].

~אַרְזַפְתָא

קורנס [ברכות לד. גיטין נו.], קורנס של נפחים [ב"ב כ.], מרטי"ל (פטיש) בלעז [מגילה כה.].

*ארזפתא ומרזפתא מתחלפים בערבוביה בכל הדפוסים. רש"י מפרש עפ"י ת"י שמתרגם מקבת - מרזפתא. מקבת (שופטים ד כא) תרג' ארזפתא. ראה אפרזתא

~אַרְחָ, אורח, אַרְחָה

#א.דרך [ישע' מא ג, תהל' קלט ג, משלי י יז, איוב ל יב, דניאל ד לד, סוטה כא.]. ארח עולם – דרך הראשונים [איוב כב טו]. אורח ארעא – דרך ארץ [סנה' קה.]. אורחא דמילתא – דרך ארץ [כתובות סב.]. אגב אורחיה – על פי דרכו [תענית טו.]. לפי דרכו [ע"ז גג.].

אורחא דתקנן – דרך ישר [סוכה מד.]. אורחא רחיקה – דרך רחוקה [סוכה נב.]. אַרְחָת – כתרגומו שיירת, ע"ש הולכי ארח [ברא' לו כה].

#ב.אורח – מוסר [משלי י יז]. ארח חיים פן תפלוס – כל מצוה שתבא לידך, עשה אותה, בין גדולה בין קטנה... [מו"ק ט.].

+מ"מ: ישע' כו ז, ח, ישע' ל יא

#ג.תשמיש כמו (משלי ל לא) דרך גבר בעלמה [נדה לא.].

#ד.ארח כנשים – אורח נדות [ברא' יח יא, עיי"ש פסוק ח.].

אורח בזמנו בא – הלכה למשה מסיני דאורח בזמנו בא [נדה ט.].

+מ"מ: יבמות סה ע"א ד"ה קובעת, ד"ה ואינה, סוטה כ ע"ב ד"ה פחדא, נדה ב ע"א ד"ה דיה, ד ע"ב ד"ה אלא, טו ע"א ד"ה אסורה, טז ע"א ד"ה וסתות, ד"ה דכ"ע.

@+מ"מ: משלי ה ו ד"ה אורח. כל הבא - עיין איוב לא לב. ראה אורח, אורחה, דשתנא, מסלה, נדה ב סלל, רבע, ריח

~אַרְחָ (ג)

שכניה בן ארח – ישראל היה [קדושין ע. עיין סנה' קג: ד"ה ונחמיה].

1. ראש בית אב מבני אשר (דה"א ז לט, עיין תענית כו ע"א ד"ה בני ארח). 2. אב משפחה ששבה מבבל (עזרא ב ה). 3. אבי חותנו של טוביה העבד העמוני (נחמיה ו יח).

~אָרְחָה, ארוחה

(ת"י) מתנן [ירמ' מ ה], ארוחתו – נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו [ירמ' נב לד].
*ראה משאת, מתנה

~ארטיבנא

*עיר ליד פומבדיתא ונקראת ע"ש המלך הפרסי ארטבן. ערובין נא ע"ב ד"ה הוה אתי.

~ארטבן, ארטבן

שם האיש, ואמרי לה (נקרא כך על) שם האומנות (בודק מזוזות) [יומא יא].

*בירושלמי פאה פ"א ה"א מובא מעשה בארטבן, ובשאלות פרשת עקב יש המשך לסיפור, וכן מובא בסיפור במ"ר נח ס"פ ל"ה. הפני משה בירוש' מפרש שזה שם יהודי חשוב וביפה מראה על המ"ר מציין לספר יוחסין שהיה ממלכי פרס. עיין בספר נטעי חמד (נטע צבי ווייס, ירושלים תשס"ה) ח"א עמ' קס"ג. עיין בערוך ערך ארטבן.

~אָרִי, אריה

*ראה אריה. ארי שם אדם - ראה אורי

~אָרִיא

*ראה אוריא

~אָרִיאַל (א)

שני אריאל – גבורים בעלי כח. ארי גיבור, וגם אל לשון (יחז' יז יג) אילי הארץ [דה"א יא כב].
*ראה אוריאל, אראל, אריה, אשר (ב)

~אָרִיאַל, אָרִיאַל (ב)

#א. והאריאל (יחז' מג טז) – מקום מערכה של מזבח [זבחים נט:], מקום המערכה שבאמצע י"ב אמה על י"ב אמה... [מנחות צז:]. מקום המערכה היה כ"ד על כ"ד... [יחז' מג טז]. הוי אריאל – ת"י מדבחא דה', ואף יחזקאל קראו כן, שנאמר והאריאל... ורבותינו פירשוהו (מדות פ"ד מ"ז) על ההיכל, שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו [ישע' כט א], כאריאל – כמזבח [שם פסוק ב].

#ב. אריאל (ש"כ כג כ) – זה בית המקדש, שנאמר [ישע' כט א] הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד [ברכות יח.].

*ראה אראל, הראל

#ג. אחד מהעולים עם עזרא [עזרא ח טז].

~אָרִידָתָא

*אחד מבני המן (אסתר ט ח, עיי"ש פסוק י). ראה ארוה

~אָרִיָה, ארי

#א. דרך אריה לישב במארב סבכי היער [ירמ' ד ז]. כשאריה אוחו טרף, דרכו לשאוג ואינו שואג אלא א"כ לכד, וכן הוא אומר (ישע' ה כט) ישאג ככפירים וינהום ויאחו טרף, וכן (שם לא ד) כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו [עמוס ג ד, עיי"ש]. הארי גדול והשחל בינוני והכפיר קטן [איוב ד י]. ארי דורס (את טרפו) בצפרניו ומפילו לארץ [סוטה ח:]. אורחיה להרוג ולהביא ולהצניע, אבל לטרוף ולאכול הוא עצמו כי האי, לאו אורחיה... אורחיה להרוג... בשביל לביאותיו... אורחיה להרוג ולהביא לחוריו ולהצניע, אבל לאכול מיד לאחר הריגה... לאו אורחיה [ב"ק טז:]. ארי דרכו לדרוס הבהמה במקום שמוצאה [ב"מ מא: בשינוי, צג: ב"ק טז: בשינוי]. פעמים שאין האריות רעבים ואין אוכלין אותו (את האדם) [ברכות לג:]. ארי כשכועס משחית והולך [שבת קו:]. אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אדם נגדו זורק השלג ברגלו בין עיני האדם עד שלא יכול לראות והורגו [דה"א יא כב]. ארי דורס ואוכל מיד ואינו מתירא [תענית ח.]. יישר כחך אריה – גבור חיל ולב אריה יש לך [יבמות קכב:]. אריא ארכא – אריה אורב [ב"מ קא: עיין בערוך ערך ארב ב]. אריה – עולה מגאון הירדן... למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא... [ירמ' נ מד]. ארי נוהם – שמח ומשתגע ומזיק [ברכות לב.]. (אחד ממיני) שחוק המלכים [קהלת ו י]. ואת האריה – יש לומר שהיה אריה של זהב... [מ"ב טו כה].

*רבינו יונה באבות פ"ד י"ד מבאר אריות - (כיניו ל)תלמידי חכמים. לאריה יש שמונה כינויים : ארי, אריה, גור, כפיר, לביא, ליש, שחל, שחץ. בפסחים קיב ע"ב נאמר : ניהא (גערות) דאריה - זה זה. עיין בספר ילקוט כל חי באריות כל עניני האריה. +מ"מ : ברא' ז כג, סנה' צ ע"ב ד"ה מה. ראה אריאל א, גור א, גורזקי, דוב, כפיר, לביא, ליש, מפגיע, שחל

#ב. הוא (כיניו ל)חבוקק. אריה בגימטריא כמניין חבוקק... [ישע' כא ח]. אריה – (כיניו ל)נבוכנצר [ישע' לה ט, ירמ' ד ז, עמוס ג ד, תהלים כב יד, קהלת ט ד]. (כיניו ל)מלכות בבל [ירמ' ה ו, דניאל ז ד]. הושיעני מפי אריה – זה האמורי [תהלים כב כב].

*ראה ארגב

#ג. אל(חודש) אב (מזל) אריה [ר"ה לה.].

~אָרִיוֹן

(כך נקרא) שמואל, על שם שהיה בקי בדינין ושופט, כמלך השופט על הארץ, לשון ריכא, מלך [שבת נג.].

מאבות שהיו אבותיו של ישראל אריסין בקרקע זה לאבותיו של עכו"ם זה, אפילו הכי לא הוי כקנוי לישראל אלא של עכו"ם הוא [גיטין מג:]. דרך אריס שיוורד לכהם נטוע ליטול שלישי בפירות [ב"מ קט:].
*אריסותא - עין מו"ק כב ע"ב ד"ה היא באריסותא. במוסף הערוך מפרש אריס בלשון ישמעאל שומר. ראה דיסתורא, חכיר, קבלן

~אריסטובלוס

אחי הורקנוס [סוטה מט: ראה חשמונאי].

~אַרִיסִי

*אחד מעשרת בני המן (אסתר ט ט, עיי"ש פסוק י).

~אריח

יורמ"א (גרזן קרב) בלעז [סנה' ל: מא.].

~אריאת

אריאת דדלאי (השואבים) - יאור (ש)משקה שדות והיא עמוקה אמה ולכך נקראת אמת המים דעמוקה אמה ורחבה אמה [ב"ק נ:], יאור קטן שדולין ממנו ומשקין שדות [שם סא.], צנור ששופכין לו מים מן היאור בדלי והוא מוליך מים לשדות [חולין קז:].
*לאגם מים (תהלים קז לה) תרג' לאריאת דמיא. עיין בערוך ערך ארת, אורתא. ראה דלאי, יאור

~אַרְךָ, אָרֶךְ (א)

כל מדה היתירה קרויה אורך, והפחותה קרויה רוחב [מ"א ו ג, דה"ב ג ד], לעולם המדה היתירה קרויה אורך, והקצרה קרויה רוחב [מ"א ז ו], גובה [יחז' מ כא וכן לו].

*מ"מ: יחז' מ יא. ראה ארוכה, אריך, אריכא, רחב

~אַרְךָ, אַרְכָּא, אַרְכָּה (ב)

אַרְכָּא - שהות, רישפ"י"ט (אַרְכָּה, דחייה. חסר בדפוס) [דניאל ד כד], זמן, המתנה [דניאל ז יב].
*אַרְךְ אַפִּים - ראה אף, ארך רוח - רוח.

~אַרְךְ (ג)

האַרְכָּת - החמרת [נדה טז:]. ימים האריכו - שכלו ימיהם בטוב, דחשיב אריכות ימים... [שבת קה:]. ארך אפים - (אדם) שאינו ממהר להנקם ולריב [משלי טו יח].

*מ"מ: סוטה לט ע"א ד"ה במה ואילך. ראה זכה

~אַרְךָ, אַרְכּוּי (ד)

אַרְכּוּיָא - הם בני ארך, שנאמר (ברא' י י) וארך... [עזרא ד ט].

לשון מלך, כמו (ברא' מט ט) גור אריה יהודה, להכי קרי לשמואל אריוך דקיימא לן הלכה כשמואל בדיני כי היכי דדינא דמלכותא דינא [מנחות לח:], שמואל, על שם אריוך מלך אלסר דהלכתא כוותיה בדיני [חולין עו:].

*בשבת נג מציין הגר"פ על פירש"י בשאר המקומות ומעיר שבקדושין לט ע"א לא מפרש רש"י כלל. עיין תוס' שבת נג ע"א ד"ה אריוך, שהוא שם מלך, כדכתיב (ברא' יד א ט) אריוך מלך אלסר (בן בריתו של כדרלעמר). בדניאל ב יד נזכר אריוך רב טבחים ושר (שליטא די מלכא) בחצר נבוכדנאצר. ראה אלסר, אריך, ירחינא, רוח

~אריח

טפח ומחצה רוחב [ערובין יג:], חצי לבינה [מגילה טז: עיי"ש בתוס' הראש, ביצה לב:], חצי לבינה, והלבינה ג' טפחים (ערובין יג:) [ב"ב ג:]. נכתבות כאריח על גבי לבינה - אריח הוא הכתב, ולבינה הוא חלק שהוא כפליים מן הכתב [מגילה טז: בע"י - שהוא רחב מן הכתב כפלים].

*עיר על שפת דרום הכנרת כמובא בתוספתא כלאים פ"א מ"ד ונקראת ג"כ בית ירח בירושלמי מגילה ע א. ראה גויל, כפיס

~אַרִיִּיה

*ראה ארה א

~אריך

#א.הגון [עזרא ד יד], אריך או לא אריך - טוב לעשות כן או לא? אריך לשון דבר הגון, ובעזרא (ד יד) יש לו דומה וערות מלכא לא אריך לנא למחזא [סוכה מד:], אריכנא - לשון תקון כדאמר בסוכה (מד:) אריך או לא אריך, כלומר מתוקן או אינו מתוקן?, ובעזרא נמי כתיב וערות מלכא לא אריך... [כתו' קג:]. טוב, ודומה לו בעזא (ד יד) וערות מלכא לא אריך לנא למחזי, ופירושו גנות המלך לא יפה לנו לראות [ב"מ עה:].

#ב.מתקן ומחליק [שבת לג:].

@ראה אריוך

~אַרִיכָא

אַבָּא אַרִיכָא - (רב) קרי אריכא שארוך בדורו היה, כדאמרין בנדה (כד:) [חולין קלז:].

*משמעות הביטוי היא גדול בדורו, בעל השפעה. ב"ב נב ע"א ד"ה אבא.

~אַרִיס

מקבל השדה לשנים, לשליש ולרביע [מו"ק יא:], למחצה לשליש ולרביע [גיטין מג: ב"מ לה: ב"ב מב:], אריס בית אבות - כלומר אריסות קבועה ועומדת

*בגמרא יומא י ע"א נאמר ארץ זו אורחות (שם מקום) ויש סוברים שהיא על שפת נהר הפרת.

~ארכבתא

סביבות השדה עושין חריץ ונותנין העפר על המיצר להגביה סביבותיו, ולאחר זמן כשנידש חוזר הוא ומוסיף עליו עפר שנית וכן שלישית... והשלישי קרי ארכבתא [ב"מ קג:].

*השכבה העליונה של סוללה. ראה בוכרא, חליה, טפתא

~אַרְכָּבָא, ארכובה

ארכובתה – ברכיו [דניאל ה ו], יינוי"ל (ברך) מקום חבור השוק והירך [חולין מב: בכורות מא.].
*נוזר בכלאים פ"ז מ"א. ארכובה היא צורת משנה של רכובה.
+מ"מ: ב"ק כז ע"ב ד"ה הרי אמרו.

~אַרְכָּוִי

*ראה ארץ ד

~ארכון

שלטון [שבועות לג: ב"ב קסד:].

~אַרְכִּי

*משפחה משבט בנימין (ש"ב טז טז).

~ארכסא

חמירא ארכסא – שאור קשה [מנחות מג.].

~אַרְם (א)

סוריא – (היא) ארם צובה שכבש דוד והוסיפה על גבול א"י [ברכות לו. בהיפוך, כתובות כה. בהיפוך, גיטין ח. בהיפוך, מד: בהיפוך, מז. בהיפוך, קדושין לח: בהיפוך, ב"ק עט: בהיפוך, ע"ז כ: בהיפוך, חולין קלו. בשינויים קלים].

*צ"ע מדוע חוזר רש"י על אותם הדברים. +מ"מ: תוס' ב"ק לח ע"ב ד"ה נשא, תוס' ב"ב צ ע"ב ד"ה לסוריא. ראה סוריא, צובא, צובה

מן ארם נהרים ומן ארם מעכה – ארמים הרבה היו, וזהו ארם מעכה, ארם היושבים במעכה, ומן ארמים יושבים על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא ועיקר האומה... [דה"א יט ו].

ארם נהרים – בין שתי (כך בכל הדפוסים חוץ מדפוס"ר : "שני") נהרות יושבת [ברא' כד י]. פדן ארם – על שם ששני ארמים היו, ארם נהריים וארם צובה [ב"ק צו:]. ארם במזרח, כמה שנאמר (ישע' ט יא) ארם מקדם [מ"ב יג יז]. ארם הוא במזרח – [ישע' מא ב, מו יא]. ארם היו יושבים במזרח, דכתיב (ישע' ט יא) ארם

מקדם [דה"א ב כג]. הוא במזרח, דכתיב (במדבר כג ז) מן ארם [סנה' קח:].

ארם דרמשק – בש"ב (ח ה) כתיב דמשק, ודרך הכתובים לדבר כן... [דה"א יח ה, עיי"ש פסוק ו].

ארם בית רחוב – +מ"מ: ש"ב יו.

*עיין בערוך ערך ארם א. ראה אברהם, חמת ג, נהרים, עיט א (ג), רמים

~אַרְם (ב)

1. *ארם בן שם (בבראשית י כב-כג, דה"א א יז). 2. בן קמואל בן נחור אחי אברהם (ברא' כב כא). 3. בן שמר משבט אשר, ראש בית אב וגבור חיל (דה"א ז לד, בפסוק לב - שומר). ראה צובה

~אַרְמוֹן

#א. (בית) המקדש [ירמ' ל יח], בית המקדש (עפ"י ת"י) [ישע' לב יד].

#ב. (בירנית) [תהלים מח יד].

@יש הסוברים משרש ארם. ראה אלמון

~אַרְמִי, ארמית

#א. בני פלטיץ – מכירין בלשון ארמית ובשאר לשונות... [מ"ב יח כו]. כתוב ארמית – באותיות ארמית. מתורגם ארמית – מפורש בלשון ארמית [עזרא ד ז].

*+מ"מ: ברא' ל לח, שמות ל כט, ישע' ב ו, ירמ' י יא, הושע ח ו, עובדיה א ו, עזרא ו ב, ע"ז ג ע"ב ד"ה ביצ, תוס' שבת יב ע"ב ד"ה שאין. ראה אשורית, כתב הנשתון

#ב. ארמית – בת עובד כוכבים [סנה' פא:]. יש ללמוד... (ש)הבועל ארמית ראוי למאכל טמא [קדושין מ.].

#ג. ארמיים יושבים במזרח והם מכשפים ומשתמשים בשם הטומאה [ישע' ב ו].

@עיין בספר טל חיים מר"ח סופר סימן מד בענין לשון ארמית בתורה. עיין רש"י במד' כה ו-ז, פסחים קיב ע"ב ד"ה שזה מנהג.

~ארמיתא

(תמרים) דאין מתבשלות יפה ואין האוכל נפרש מהן, ומשתייר בגרעיניהן וחזו לאדם [שבת כט.].

*ראה פרסייתא

~ארמלתא

אלמנה [כתובות יז: גיטין סח.], ימי ארמלותיך – משך אלמנותיך [כתובות נב:].

*ראה אלמנה

~אַרְמוֹנִי, ארמוני

*אחד משני בני שאול שילדה לו פילגשו רצפה בת איה והגבעונים הוקיעום (תלו אותם) בהר לפני ה' (יחד עם אחיו מפיבושת וחמשת בני מיכל בת שאול (ש"ב כא ח-ט, תוס' יבמות

עט ע"א ד"ה ארמוני).

~אַרְן (א)

לשון נטע יונק, פלנצונ'ן (שתיל) בלעז [ישע' מד יד].
*הלעז פירושו שתיל, אך לא זהו הפירוש המקובל של ארן. ראה ינק, תרזה

~אַרְן (ב)

*בן ירחמאל לשבט יהודה (דה"א ב כה).

~אַרְן (ג)

*בן דישן בן שעיר החורי. אחי אביו ג"כ נקרא דישן ושם אחיו עוז (ברא' לו כח, דה"א א מב-מג). ראה דישן ב

~אַרנא

כך היו קורין מגדלות שלהם יפרייט"א (ארוֹן),
ובלשוננו משטיי"ר (מזנון), קיטון לשמירת דברי אוכל
וכלי בית)... (ד"ה) ולארוֹן הקודש ארנא – אין קורין
אותו (עמי הארצות) ארוֹן הקודש [שבת לב].

*עיין בספר חידוש וחקר לר' מרדכי הכהן וו"ל : נראה שהיו
קורין לארוֹן הקודש סתם ארנא ונראה שהוא לשון בזיון, ומה
הבזיון בכך? בתוס' ד"ה על שקורין, מפרשים שבדרך כלל לא
היו קורין בכלל לארוֹן הקודש ארוֹן אלא תיבה, ואומר ר"י
שבברכות מב ע"ב יש תשעה וארוֹן מצטרפין. מ"מ יוצא
שקוראים לו ארוֹן סתם, ולא מצאנו בפרסומים קפידא שיקראו
לו ארוֹן הקודש... ומה שונה ארוֹן מארנא, ומדוע יתחייב מיתתו?
ונראה שבראשונה היה השם ארוֹן בלה"ק מיוחד לארוֹן העדות
או לארוֹן מתים, כשהתחילו לדבר ארמית, ארנא נתייחד לארוֹן
מתים, והארוֹן בהיכל נקרא ארוֹן, אבל עמי הארצות... קראו
לארוֹן הקודש ארנא, וזה היה זלזול בכבוד התורה... ראה
דולבק, קיטון

~אַרְנֶבֶת

ארנבת... ידיה קצרות וקטנות מרגליה [מגילה ט:].
צמר הארנבים הוא רך וחם [ברא' ג כא].

*הארנבת (הרמב"ן מציין שבמין זה אין שם הזכר חלוק מן
הנקבה) נזכרת בויקרא יא ו, וכן בדברים יד ז יחד עם השפן
והגמל כחיות טמאות המעלות גרה ואינן מפרסות פרסה. פרט
לתיאור הקצר בבראשית ומגילה, רש"י לא מוסר שום פרט
מזהה נוסף על הארנבת והשפן (וראו לציין שבהרבה מקרים
רש"י נמנע מלזהות חי צומח ודומם כאשר זיהויים מוטל בספק,
כגון אבני החושן ועוד). דבר ידוע שהארנבת והשפן הידועים לנו
אינם מעלים גרה (כפי הנראה לעין) ויש ע"כ תירוץ והסברים
שונים, כגון שזו ארנבת אחרת מזו הידועה לנו, או שהיא בולעת
את הגרה ועוד (עיין בשו"ת שרידי אש ח"ב י"ז וכן בפירוש רד"ך
הופמן לויקרא יא ו, ספר ילקוט כל חי ערך ארנבת, ספר רפאל,
ירושלים תש"ס עמ' ק"ב). הארנבת (הנזכרת בתורה) היא
ממשפחת הארנביים (ומצויה במזרח התיכון) ואינה ממין
הארנבון הנקרא "ארנבון אירופי פראי" והוא הארנב המצוי בכל
העולם ונחשב לחיה ביתית. לשניהם (הארנבת והארנבון, בניגוד
לשפן) יש אזניים ארוכות הבולטות מהראש, וההבדל העיקרי
ביניהם הוא שאזני הארנבת ארוכות במקצת משל הארנבון.
זיהוי החי, הצומח, שמות מקומות ו"רמזיה" לא תמיד ברור ונתון

לספיקות וחילוקי דעות בין המתרגמים והמפרשים. חלק
מהקושי בזיהוי הוא שרבים מהמפרשים לא היו מעולם בא"י
וסביבתה ולכן לא הכירו מקרוב את המציאות הקיימת, וידוע
שהרמב"ן כתב את פירושו לתורה בספרד, ובזקנתו כשהגיע
לא"י וראה מקרוב את המציאות, עידכן את פירושו לפי מה
שראה לגד עיניו, כגון מיקום קבר רחל (ערך כברה א) ומטבע
השקל (ערך שקל). עיין בספר ברכת אשר המביא את דברי ר'
יחיאל יעקב וינברג שהוצא מזה שתיאורי התורה של מיני בע"ח
וכדומה הם מדויקים ונכונים ויש להטיל ספק רק בידענותו
אבל לא ח"ו באמיתתה של תורתנו הקדושה. עיין בספר תשבי
ערך גלגול, וכן בספר שערי תורת בבל המציין לספר תשועות
ישראל מר' מנשה בן ישראל פ"ג ס"ג שארנבת בלשון יון
"לאגוס", וזה היה שם אביו של תלמי מלך מצרים, ולכן תרגמו
ליונית במשמעות שעירת הרגלים, אך בגמרא מובא שאשתו של
תלמי ארנבת שמה, ושינו את שמה שלא יאמר "שחקו בי
היהודים". הרד"ק מביא בפרשים בערך רנב ועיין ברמב"ם
הלכות מאכלות אסורות פ"א שמגדיר מעלת גרה כחסרת
שיניים העליונות. ראה זאטוט, שפן א בהערה

~אַרְנוֹן, ארנן

גבול מואב [במד' כא יג, עיי"ש]. סוף מזרחה של ארץ
מואב [שופטים יא יח]. נחלי ארנוֹן, עמק עמוק בין ב'
הרים גבוהים [ברכות נד:].
*ראה נחל ארנוֹן

~אַרנונא

(מה ש)המלך נוטל עישור מן הבהמה ומן התבואה
[פסח' ו.], (מס) עישורי תבואות ובהמות מדי שנה
בשנה [ב"ב ח.], מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך
כורין מן השדה לשנה [סנה' כו.], היו נותנין
מתבואותיהן ומבהמותיהן עישור [ע"ז עא.].

*בב"ב ח ע"א תוס' ד"ה והלך זו ארנונא, עפ"י ר"ח ארנונא זה
דורין לשלטון העובר ממקום למקום, נותנין לו כל עיר ארוחה.
כך גם מובא בדיוק בערוך, אך בר"ח שלפנינו לא נמצא. היום
בא"י ארנונא זה מס העיריה. ראה גבאי, פיס

~אַרְנוֹן

*ראה ארונה

~אַרנס

*ראה אורנסי

~אַרְנֶק, ארנקא, ארנקי

#א. ארנקי – כיס מלא מעות [ערובין עט. כתובות
מז.], כיס מלא [ב"מ מד.]. ארנקי דמחוזא – כיסין
מלאין מעות [כתובות סז.].

#ב. ארנקא דמוחיה (נ"א דמוחא) – כיס שהמוח מונח
בו [ברכות יט.].

@ראה אנפילי, כיס, פונדא

~אָרס

*+מ"מ : ב"ק קטו ע"ב ד"ה לא. ראה ארוס, זיהרא, חמה ג, קפא ב, ראש ב

~אַרסא

*ראה ארויסא

~אַרע

#א. אורעה כל הפרשה – נסתיימה [סנה' לד:], סויימה [גיטין לט:].

#ב. לא יארע – לא תזדמן [משלי יב כא]. אורעה – לשון מאורע, לשון (רות ב ג) ויקר מקרה [ב"ב קיג:]. @ראה אנה ב, קרה א (א)

~אַרעא

קרקע [ביצה ז. כתו' עט. ב"מ עד: ב"ב יב: נח:], ארעא – שדות [ב"מ לט:], קטיני דארעא – שדות קטנות [כתו' צא:]. כעמא דארעא – כעמי הארץ [סוטה מט:].

*לארץ תחתית (יחז' כו כ) מתרג' לארעא ארעיתא. ראה ארץ

~אַרעית

תחתית [דניאל ו כה]. ארעא – תחתונה ונמוכה [שם ב לט:].

~אַרְפֶּד

עיר בארם (סוריה) [ירמ' מט כג].

*+מ"מ : מ"ב יט יג, ישע' י ט. ראה חמת

~אַרפכס

*מובא בכלים פ"ל מ"ד ובערוך מפרש שהוא דלי של ריחים.

~אַרְפֶּכְשָׁד

בן שם... נולד שנתיים אחר המבול [סנה' סט: עיין ב"ב קכא: ד"ה קפלן]. מתחילה היו בני אדם חיים ט' מאות שנה ויותר, ונחצו בימי ארפכשד ואילך לד' מאות שנה ויותר... [דה"א א יט]. (בנו) השלישי של שם הוא ארפכשד כדכתיב (ברא' י כב) בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם... ומסתמא בזרעו של ארפכשד יהיה שארית הואיל וישראל יוצאים ממנו... שמארפכשד יצאו ישראל, כדכתיב בפרשת נח (ברא' י כד, דה"א א יח) וארפכשד הוליד את שלח ושלח הוליד את עבר ועבר הוליד את פלג עד אברהם... עד אברהם... [סנה' קיא. עיי"ש ד"ה לא נחא וכן ע"ז ט. ד"ה הכי גרסינן].

*בן שם, אחיהם של עילם, אשור, לוד וארם ובנו שלח. יש הסוברים שממנו יצאו עם הכשדים שהיו אכזריים ביותר (ברא' י כב, יא יא-יג, דה"א א א, יח, כד). ראה עילם, פלג ד

~אַרְץ, אֶרֶץ

במתי ארץ – לשון גובה [דברים לב יג]. לה' הארץ – א"י [תהל' כד א]. ארץ ארץ ארץ – ארץ שהיא ארץ שבארצות, חשובה שבכולן. ד"א א"י שלש ארצות היו בה, יהודה ועבר הירדן והגליל [ירמ' כב כט]. ארץ – א"י [משלי ח כו, ל כא]. והארץ לעולם עומדת – (כינאי ל) ענוים הנמוכים המגיעין עצמם עד לארץ, כענין שנאמר (תהלים לו יא) וענוים ירשו ארץ. ומדרש תנחומא (תולדות כד) אומר : כל צדיקי ישראל נקראו ארץ, שנאמר (מלאכי ג יב) כי תהיו אתם ארץ חפץ [קהלת א ד, עיי"ש].

*יש המפרשים פסוק זה במובנו הפשוט שכדור הארץ עומד במקומו וכל היקום מסתובב סביבו, וצ"ע מדוע רש"י מפרש רק בדרך דרוש, "ארץ" במובן ענוים וצדיקים. עיין בספר עלה יונה (מרצבך, ירושלים תשע"ב) עמ' פ"א בענין "והארץ לעולם עומדת" [קהלת א ד] ומסיק שדיברה תורה כלשון בני אדם ואין להסיק מדבריהם מסקנות על טבע העולם, ואם (בכל אופן) זה אכן כך שהשמש והכוכבים נעים סביב כדור הארץ, הם צריכים לנוע במהירות עצומה הגדולה פי כמה וכמה ממהירות האור וזה דבר בלתי אפשרי. ר"י עמדין בסידור עמודי שמים, מעמדות ליום שלישי (הוצאת אשכול) מפרש ארץ : יש מפרשים מלשון רץ, וכן פירשו רז"ל (ברא' רבא פ"ה) שרצתה לעשות רצון קונה, ויהיה מזה ג"כ סעד לדעת בעלי תכונה החדשה שהארץ סובבת, ואין סתירה מהכתוב והארץ... כמו שכתבתי בס"ד במ"א. בירחון עץ חיים גליון כ' עמ' ל"ו מובא המ"א והוא כתב יד של ביאור החומש שלו. עיי"ש עמ' רצ"ז. ראה בספר מעייני אגם עמ' רי"ז ובערך שמש א.

ארצות – מדינות... למדינות קורא ארצות [ישע' לו יח].

לשבת בארץ – בתוך הקרקע [מכות יא:], עיין במדבר לה לב ד"ה ולא תקחו]. והארץ – שלטוני הארץ [ישע' נא ו]. ארץ לא שבעה מים – זו יון שלא שבעה מלגזור גזרות רעות על ישראל [משלי ל טז], קבר לא שבע ממתים... [סנה' צב. עיי"ש].

ארצו של אשר היתה מנעולה של א"י [דברים לג כה]. ארץ בני עמו – %+מ"מ : במד' כב ה ארץ בני עמון – יבק הנחל, ששם גבול ארץ בני עמון, סוף מצר ארץ בני עמון, ומשם והלאה היו בני עמון מושלים [יהושע יב ב בהיפוך]. חצי ארץ בני עמון – חצי מה שכבשו מארץ בני עמון ומסיוחן [שם יג כה].

*+מ"מ : חולין ס ע"ב ד"ה עמון ארץ גזרה – דבר המתגזר ויורד... (אין גזירה אלא) חתוכה – צוק חתוך בזקיפה ולא משופע כ"כ... [יומא סז. עיי"ש ד"ה דבר ואילך].

*ראה עזאזל

ארץ הגלעד – בעבר הירדן היתה לבני מנשה [יהושע יז ו].

ארץ דגן ותירוש – זו אפריקי [מ"ב יח לא].

ארץ החיים – בית המקדש [ישע' לח יא]. ירושלים
[יחז' כו כ], ארץ ישראל [יחז' לב לב, תהלים קטז ט].
ארץ חמדה (ירמ' ג יט) – ארץ שצביון כל צבאות
הגוים בה [מלאכי א ב].

ארץ חפץ – ארץ שחפצי בה [מלאכי ג יב].

ארץ יהודה – שם מקדשו של הקב"ה [עמוס ז יב].

*צ"ע כיון שידוע שבית המקדש בנחלת בנימין.

ארץ ישראל – גבוה מכל הארצות [ברא' מה ט, שמות
לג א, דברים לב יג, ישע' ל ב, נדרים מ. סנה' פז].
קשה, שהיא ארץ הרים ובקעות וממהרת ליבש [יומא
כא:]. מערב של א"י אין צריך גבול שהים הגדול
גבולה, כדכתיב (במד' לד ו) וגבול ים והיה לכם הים
הגדול וגו' [גיטין ב].

*מ"מ: ויקרא יח כח, מ"ב ה י, תהלים קיא ו. ראה אדמה, בית
המקדש, חוץ (ג), ישראל, מערבא

ארץ כבול – ארץ כבלים, ארץ טיט שהרגל משתקע
ונכבלת בה [מ"א ט יא–ג].

*עיי' בערוך ערך כבל. ראה כבול

ארץ כנען – תנא דברייתא כי קאי בארץ כנען, קרי
עבר המזרח עבר הירדן. וכי קאי בערבות מואב או
בשאר המסעות קרי ארץ כנען עבר הירדן והוא עבר
המערבי [סוטה לה:]. קצה ארץ כנען – בערבות מואב,
ששם מת משה שהיא ארץ האמורי ועל שפת הירדן
שהוא קצה כניסת אר"כ [קדושין לח.], בתחלת הגבול,
קודם שעברו את הירדן והוא ערבות מואב [שמות טז
לה]. הירדן במצר מזרח של ארץ כנען [יהושע טו ה].
ארץ אדום בדרומה של אר"כ [שופטים יא טז]. ארץ
תגרים הוא בבל [יחז' יז ד]. שכם וסוכות בקצה אר"כ
[תהלים ס ח].

*מ"מ: בכורות נה ע"א ד"ה כתנאי

ארץ הכרמל – (ת"י) ארעא דישראל דהוות מנצבא
ככרמלא, נטועה כיער [ירמ' ב ז].

ארץ כשדים – ארץ סוחרים [יחז' טז כט].

*ראה כנען

ארץ לא שבעה מים – זו יון... [משלי ל לא].

ארץ המוריה – ירושלים, וכן (דה"ב ג א) לבנות את
בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו ע"ש
שמשם הוראה יוצאה לישראל (בירושלמי ברכות פ"ד
ה"ה: יצאה לעולם). ואונקלוס תרגמו ע"ש עבודת
הקטורת שיש בו מור, נרד ושאר בשמים [ברא' כב ב,
עיי"ש].

*ראה הר המוריה

ארץ מישור – ראה שפלה

ארץ מליחה – ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת
[ירמ' יז י].

ארץ מצרים – בדרומה של ארץ כנען [ברא' יג ג].

*ראה מצרים, נגב

ארץ הנגב – אדם שביתו מנוגב מכל טוב, שאין בו

אלא תורה [שופטים א טו]. אדם שאין בו אלא תורה
[יהושע טו יט]. שכל שעה היא נגובה, שאין שם צל
אילנות וחמה זורחת ומנגבתה [ב"ק פא:].

*עיי' בגמרא תמורה טז ע"א

ארץ נדה – טמאה וגעולה [עזרא ט יא].

ארץ נוד – ארץ שכל הגולים נדים שם [ברא' ד טז,
עיי"ש].

*מ"מ: סנה' לו ע"ב ד"ה בארץ נוד. ראה נוד

ארץ נוראה – ת"י ארעא דאתעבידא בה חסינין, ויש
לפרש שהוא מקום נחש ועקרב, כמו שנאמר (דברים ט
יט) המדבר הגדול והנורא [ישע' כא א].

ארץ נושבת – מעבר הירדן ואילך, שהיא חשובה
מארץ סיחון ועוג... וקרי לה טובה [קדושין לח.].

*עיי' בתוס' ד"ה עד בואם.

ארץ נכוחות – ירושלם ובית המקדש [ישע' כו י].

ארץ נמרוד – היא בבל [מיכה ה ה].

*ראה נמרוד

ארץ סיחון ועוג – (ארץ) החתי והכנעני... [שמות כג
כח, עיי"ש]. בצפונה של ארץ מואב... [במד' לד ג,
עיי"ש].

*מ"מ: שופטים יא יח, גיטין לח ע"א ד"ה טהרו. ראה ארץ עוג

ארץ סינים – (ת"י) ארע דרומא [ישע' מט יב].

ארץ עוג – רפאים, שנאמר בה (דברים ג יג) ההוא
יקרא ארץ רפאים [ברא' טו כ בהיפוך].

*ראה עוג, רפאים

ארץ עיפה – מקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה
ותאבה לצל [ישע' לב ב].

ארץ העמים – גזרו טומאה על... [גיטין ז:]. כל עפר
ארץ העמים מספקא לן בקבר של מת [שבת טו:].
מטמאה באהל [ערוכין ל:].

*מ"מ: חגיגה כה ע"א ד"ה רצועה, סנה' ה ע"ב ד"ה רבי חייא

ארץ פלשתים – יושבים על הים במערבה של ארץ
כנען... [במד' לד ג, עיי"ש].

*מ"מ: עובדיה א יט, שם ב ה

ארץ צבי – ראה צבי

ארץ צוף – (ת"י) בארעא דבה נביא, צוף כמו צופה
[מ"א ט ה].

ארץ ציה – מדבר [תהלים סג ב].

ארץ צלמות – ראה צלמון, צלמות

ארץ צפה – ראה צפה ב

ארץ צפון – ראה צפון, זכריה ו, ח

ארץ רפאים – שריפו ידיהם מתורתך [ישע' כו יט].

ארץ שועל – ראה ש"א יג יז

ארץ תחתים חדשי – מקום ישוב חדש שאוכלוסייה
מועטין [ש"ב כד ו].

ארץ תחתית – גיהנם [יחז' לא טז].

ארץ תפוח – הכפרים והחצרים (של העיר תפוח)...
[יהושע יז ח].

וארשת (שפתיו) – לשון דבור ואין לו דמיון, ומנחם הביא לו חבר (עזרא ג ז) כרשיון כורש מלך פרס. ושניהם לשון מבטא שפתים [תהלים כא ג], ספירת שפתיו... [ערובין נד].
*ראה רשיון

~ארת

*ראה ארה ג

~אַרְתִּישְׁתָּא, ארתחשסתא

הוא כורש מלך פרס. מנין אותיות של כורש עולה למנין אותיות דריוש, וכן שנינו בר"ה (ג: עיי"ש) הוא דריוש הוא ארתחששתא. כורש על שם שמלך כשר היה. ארתחששתא ע"ש המלכות... [עזרא ד ז, עיי"ש]. הוא דריוש, ונקרא על שם המדינה והמלכות, כי כל מלכי פרס היו נקראים כך [עזרא ו יד, נחמיה ב א].

ארתחשסתא – הוא דריוש [עזרא ז ז, ר"ה ג:]. ארתחששתא – הוא דריוש [עזרא ז א, ח א].

*ארתחששתא (פעמים נכתב בש"ן ימנית ופעמים בש"ן שמאלית), הוא שם משותף של שלושה מלכי פרס (כמו פרעה ואבילמלך, שיש כמה מלכים שנקראו בשם זה). בספר מאין תמצא על סנהדרין (צבי אלימלך טייטלבוים, ברוקלין תשע"א) עמ' כ"ח מביא את סדר מלכויות בבל מדי ופרס: בתחילה מלכו בבבל נבוכדנצר, אויל מרודך ובלשצר, לאחריו נלקחה המלוכה ונמסרה למדי ומלך דריוש המדי, לאחריו עברה המלוכה לפרס ומלכו כורש הראשון, אחשורוש, דריוש (הוא כורש השני) בן אחשורוש. בברייתא סדר עולם מונה ארבעה מלכים למלכות פרס (ולא ברור עם ארתחששתא הוא מלך בפני עצמו), ואילו ספרי ההיסטוריה הכללית מונים עשרה מלכים, ויש הפרש של כמאה ושבעים שנה במנין השנים ביניהם (וכן הפרשים קטנים נוספים בתקופות אחרות). נושא זה הוא מורכב וניתן למצוא עליו חומר רב. עיין בספר הלוח ושימוש בכתובות (א"א עקבא, ירושלים תשל"ג). +מ"מ: ישע' ג כב, ירמ' ט ט, עזרא א ב, מגילה יא ע"ב ד"ה וחמשה ואילך, שם טז ע"ב ד"ה מעיקרא ואילך. ע"ז ט ע"א ד"ה מלכות ושם בפירוש שוטנשטיין. ראה אחשורוש, ארשת, דריוש, כורש, פרס ד

~אַש (א)

#א.אש אוכלה – חימה בוערת [ישע' לג יד]. משרית מלאכי אשתא [מ"א יט יב]. אש לא נופח – אש של גיהנם [איוב כ כו], אש שלהבת יה – רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם [שה"ש ח ו]. דברי גאווה... ל"א כתר גומו... [יחז' כח יח, עיי"ש]. אש תמיד – של מנורה שנאמר בה להעלות נר תמיד [יומא מה:]. כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה [ישע' ל יד]. תצא אש – תצא הפורענות [יחז' ה ד, עיי"ש]. ואש נשקה – כמו [יחז' לט ט] ובערו והשיקו, שהוא לשון היסק ותבערה, כדכתיב [במד' יא א] ותבער במ אש ה' [תהלים עח כא]. אש שורף דבר הנימס, כגון זפת ושעורה וכל מיני רבב... מים מבבעבים את האש,

*בברא' ו יג נאמר "הנני משחיתם את הארץ" ורש"י מפרש: שאף שלשה טפחים של עומק המחרישה נמוחו. המהרש"ל בעמודי שלמה על הסמ"ג (עשה כז) מבאר שעד שלשה טפחים בעומק נקרא "ארץ" ומכן ואילך נקרא "אדמה". בב"ר פ"ה ח' נאמר: ויקרא אלהים ליבשה ארץ (ברא' א י), למה נקרא שמה ארץ? שרצתה לעשות רצון קונה. +מ"מ: במד' יג יח. ראה אדמה, ארעא, חלד, חמט, מדינה, נצח, עולם, עוף, פרי, תבל

~אַרְצָא

*פקיד גבוה בחצר אלה בן בעשא (מ"א טז ט).

~ארק

כלי הוא ופיו צר ושל מתכת הוא, ומנוקב בתחתיתו נקבים נקבים דקין, וממלא מים וסותם פיו העליון, וכל זמן שפיו סתום אין המים יוצאים בנקבים התחתונים, וכשרוצה נוטל פקק העליון והמים יוצאין בנקבים טיף אחר טיף, ונותן כלי מתכת וכופהו תחתיו, וקולן נשמע לחולה [ערובין קד].

*יש גורסים אדק, עיין בערוך ערך אדק א וערך דיופי. בגמרא נאמר: ומטיפין מיארק לחולה בשבת, וצ"ל "מי ארק". ראה דיופי, מינקת

~ארקתא

תולעים שבכבד [שבת קט:].

*ראה ארוקתא, ערקתא

~אָרר

קלל [ברא' כז כט, במדבר כג ז, איוב ג ז].

במארה אתם נארים – (לשון) קללה [מלאכי ג ט]. וארותי – וקללתי [מלאכי ב ב].

המים המארים – המחסרים אותה מן העולם, לשון (יחז' כח כד) סלון ממאיר, ולא יתכן לפרש מים ארורים, שהרי קדושים הם, ולא ארורים כתב הכתוב, אלא מאררים את אחרים, ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו [במד' ה יח].

*ראה ארה, מארה, נאר, נקב, קבה

~אַרְרֵט, אַרְרֵט

*נזכר במקרא בברא' ח ד, מ"ב לו לח, ישע' לו כח, ירמ' נא כז. ר"ה יא ע"ב ד"ה ואזדו. ראה אשכנז, דינר, קורדנייתא

~אַרְרִי

*ראה הררי

~ארש

*ארש אשה מובנו קנה אשה כשהיא עדיין בבית אביה ע"י נתינת מוהר. +מ"מ: דברים כ ז, ח, הושע ב כא, כב

~אַרְשֵׁת

*מבני שלה בן יהודה (דה"א ד כא).

~אָשְׁבֵּעַל

הוא איש בשת (בנו של שאול, ש"ב ב ח), ולכך כינהו איש בוש, לפי שבעל לשון אדנות הוא, וכינהו בוש, לשון גנאי [דה"א ט לג, עיין שם ח לג].
*יש הסוברים שהוא אתבעל הנזכר במ"א טז לא. ראה איש בשת, מפבשת

~אָשֶׁד, אָשֶׁד, אָשְׁדָה

ואשד הנחלים – תרגום של שפך אשד, שפך הנחלים שנשפך... [במדבר כא טו, עיי"ש], שפך [ברכות נד:].
אשדות – מקום שמי הגבעות שופכים [יהושע י מ].
*אשד הוא מדרון החר. תהלים מח יד. ראה שפוע

~אָשְׁדוֹד, אשדודי

סרן פלשתים [עמוס א ח, עיין נחמיה ד א].
*אשדוד היא אחת הערים הראשיות של הפלשתים (יהושע) יא כב, ש"א ה ה). +מ"מ: ישע' כ ג, צפניה ב ד, נחמיה יג כד. ראה אשקלון, עקרון

~אשדת

אש דת (הכתיב, והקרי אשדת) – שהיתה (התורה) כתובה מאז לפניו באש שחרה על גבי אש לבנה...
ד"א כתרגומו, שנתנה להם מתוך האש [דברים לג ב].
ראיתי במסורה הגדולה חלכאים אחת מט"ו תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי מילים... כמו (דברים לג ב) אשדת למו... [תהלים י י].
*אין לו דמיון במקרא. ת"א "מאשתא אורייתא". המילה "דת" היא פרסית ומעוררת קשיים. ראה אש א

~אָשְׁדֹת הַפְּסָגָה

אשדות הפסגה (דברים ג יז, ד מט) מתרג' רמתא – [תהלים מח יד].

~אָשָׁה, אָשִׁים (א)

לשון אש, היא הקטרת איברים שעל האש [שמות כט יח], לאש נתן [שם כט כה]. כל אשה לשון אש, פואיד"א [ויקרא א ט]. לחם אשה – לחמו של אש [שם ג יא]. אשי ה' – מדורות של אש העשויות לשם, פואילי"ש (מוקדי אש) [שם ד לה]. ראוי לאשים – להקטרה על האש [סנה' לד].
*ראה אשתם

~אָשָׁה, אשת, נשים (ב)

הנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן [ברא' ג טו]. דעתה קלה [סנה' קז:]. הנשים נוחות

כשנותנין מים על האש נעשים כמין אבעבועות הרתיחות [ב"ק ד:].

(אש) קולחת – אש שקולח מתמר ועולה למעלה. אבל נכפפת – (היא) שהרוח מטה אותה וכופה לצדדין ומפסיק השלהבת ודולגת, לשון מורי. ל"א נכפפת – אש נמוכה הולכת ונסרכת בעשבים ובקסמים שעל גבי קרקע [ב"ק סא:].
#ב.אש – (נמשלת ל)תורה, דכתיב (ירמ' כג כט) הלוא כה דברי כאש, וכתיב (דברים לג ב) מימינו אש דת למו [ב"ב עט:].

אש נגה – %עיון במעייני אגם עמ' קע"ג.

@בגמרא ברכות לב ע"א נאמר מאי אש של עצמות? אמר אביי אשתא דגרמי. ראה אשדת, אשה א, אשתם, חשמל, חתה ב, להבה, מדורה, נור, שלהבת

~אָש (ב)

אם אש להמין ולהשמיל – כמו אם יש, כמו היש. וכן (מיכה ו י) עוד הָאֵשׁ בית רשע, כמו היש [ש"ב יד יט], עוד הָאֵשׁ בית רשע – ה"א (של) האש נקודה פתח לפי שהיא תמוה... האש כמו היש. ובדברי הימים (א ב יג) מצינו אישי אבי דוד במקום ישי, אף כאן אש במקום ישי, וכן בשמואל אם אש... אם יש. וי"ת כן הָאֵת. היעלה... [מיכה ו י].

*במסורה נכתב ג' סבירין יש, והשלישי הוא במשלי יח כד: איש רעים להתרועע, ומתרגם "אית חברי דמתחברין". +מ"מ: תהלים לה טז, משלי יג ב, איוב ו יא.

~אשבור

לשון שבירה, שמשתבר הקרקע ויש בקעים שהמים נאספים ושוהין בתוכן ואין נבלעין ומחמיצין [פסחים מב:]. ביקוע, ארץ מליחה שנתבקעה ונקו שם מים [ע"ז עב:]. מהו אשבורן? דקו וקיימי [שבת סה: גדה סז:].

*אשבורן מחבר את המשקים שבו לענין טומאה ולענין טהרה. ראה קטפרס

~אָשְׁבֵּל, אשבלי

אשבל (אחד מבני בנימין ואבי בלהן) – (לשון נוטריקון) ששבאו אל [ברא' מג ל, במד' כו לח, דה"א ח א. דה"א ז י – ידיעאל לפי רש"י, עיין מלבי"ם לברא' מו כא].

~אָשְׁבֵּן

*מבני דישן, אחי חמדן יתרון וכן נכד שעיר, אבי משפחת החורי היושבים בהר שעיר (ברא' לו כו, דה"א א מא). ראה דישן ב, חמרן

~אָשְׁבַּע

להתפתות [קדושין פ:]. אשה שפחה לבעלה כעבד לרבו [מנחות מג:]. אין משיאין את האשה אלא מדעתה [ברא' כד נז]. האשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר... [ישע' ד א]. נשים – אינן מצוות על דברי תורה... ומתות באסכרה... [שבת לג:]. בקשה נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי, כי כולן דעתן קלה עליהן [קהלת ז כח]. נשים חייבות על כל לא תעשה שבתורה [פסחים מג:]. קיי"ל (ב"ק טז:). השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה [פסחים מג: צא: יבמות צד: סנה' עו. עיין תוס' קדושין לד. ד"ה מעקה]. נשותיהן (של ע"ה) שרץ – שאינן זהירות במצוות [פסחים מט: עיי"ש ד"ה עם]. הנשוי אשה אין מתאווה כמי שאין לו אשה [יומא יח:]. אין אשה אלא לבנים – אם בניך יהיו מיוחסין הכל קופצין עליהם, בין זכרים בין נקבות [תענית לא:].

אשה – (דרוש) שומרת את הבית [ברכות נו:], אשתו של אדם קרויה יונה, דכתיב (שה"ש ה ב) יונתי תמתי [שם]. מצא אשה מצא טוב – מצא תורה. וכמשמעו, אשה טובה [משלי יח כב]. אנשי ביתו – אשתו [ברכות נא:]. אין רשות לאשה לדבר בפני האיש [דברים כב טז]. אמרו רבותינו (מגילה יד:). אשה מרחמת יותר מן האיש [מ"ב כב יד]. אשה – כמשמעה. ד"א (כינוי) אחד מן אפיקורסים [משלי ז י]. הנושא בת אחותו – גיעגועי אדם רבין על אחותו יותר מן אחיו ומתוך כך נמצא מחבב את אשתו [יבמות סב:]. אין דרך אשה לצאת מביתה [יבמות עז:]. אשת איש – מותרת לבעלה ואסורה לכל אדם [גיטין פג:]. אשת רעהו, פרט לאשת עובדי גילולים [ויקרא כ י]. הבא על אשת איש הולד ממזר [יבמות מה:]. (לרבי אליעזר) אין זונה אלא אשת איש [יבמות סא:]. הבא בזדון על אשת איש נאסרה על בעלה [יבמות צא:]. הבא על אשת איש (דינו) בחנק [יבמות קכב:]. אשת איש נאסרה לבני נח, דכתיב (ברא' ב כד) ודבק באשתו, ולא באשת חבריו [ע"ז ג:]. אינו בשום צד היתר אשת איש שאינו מגרש [קדושין מא:].

+מ"מ: קהלת ח טו, חגיגה ט ע"ב ד"ה באשת, ד"ה באונס, שם י ע"א ד"ה ברצון, ד"ה אשת כהן, סנה' נא ע"א ד"ה עובד נשים באהל – שרה רבקה רחל ולא... [סנה' קה:]. אשה גדולה – חשובה. וראיתי בפדר"א (פרק ל"ג) אחותה של אבישג השונמית היתה [מ"ב ד ח]. אשה זונה – ת"י פונדקיתא, מוכרת מיני מזונות [יהושע ב א]. אשות הזימה (בפסוק: אַשְׁת הַזִּמָּה) – נשי הזימה [יחז' כג מד].

אשה זרה – כנסיה של ע"ג (נ"א אפיקורסות) והיא המינות. ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש... אלא זו מינות שהוא פריקת עול של כל המצות

[משלי ב טז].

אשת חיל – היא התורה [משלי לא י].

*עיין בספר שערי לשון ח"א, מחקרים למשה בר אשר עמ' 32. ובקיצור: אשת חיל מופיעה במשלי יב ד, לא י, רות ג יא, הביטוי מתייחס לאשה הנחשבת אוצר בעיני אדם אחר ולא דווקא בעלה. בהשוואה לכל המשמעויות של "חיל" יש לה שתי תכונות עקרוניות: היא הבחירה הראויה ביותר ויש לה נאמנות גמורה, כלומר אפשר לסמוך עליה. האשה היחידה בתנ"ך המכונה אשת חיל היא רות (ע"י בועז), ומסתבר שהכינוי מתייחס לאשה עצמה הגורמת הצלחה לאדם אחר ולא דווקא בעלה. ולפי זה הכוונה בשיר המפורסם ממשלי אותו שרים כל ערב שבת אשת חיל מי ימצא ובסופו לא כט: הרבה בנות עשו חיל, כלומר הצליחו לעצמן, אבל את, גרמת לאדם אחר להצליח בזכות כשרונותיה ונאמנותה. דה"ב יג ב ד"ה מיכיהו בת אוראל. ראה חיל, נאמן אשה חכמה - %+מ"מ: ש"ב יד ב, ש"ב כ טז, קהלת ט יח, שבת צה ע"א ד"ה אשה

אשת חן – כנסת ישראל [משלי יא טז].

אשה חשובה – בת גדולים [כתו' עה:]. בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משום שבחה, כמו עתליה ועתליהו... [דה"ב יג ב, עיי"ש].

אשה יודעת איש – ראויה להבעל אע"פ שלא נבעלה [במד' לא יז].

אשת כהן אסורה באונס [כתובות כז:].

אשת לפידות – שהיתה עושה פתילות למקדש [שופטים ד ד].

אשת מְדִינִים (הקרי, והכתיב מְדִינִים) – כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיהם והקניטו להקב"ה [משלי כה כד], כנסת ישראל... [ר"ה לא:].

אשה מנאפת – (כינוי) ל'כנסת ישראל שנאפה בע"ג [משלי ל יט].

אשה מנוולת – שאינה שותה יין [נזיר כח:].

אשה מעוברת – %עייין תוס' ב"מ עט ע"ב ד"ה השתא.

אשת נעורים (בפסוק "נעוריה") – תורה שלמדת מנעוריה [משלי ה יח].

אשה פרושה – %בירושלמי סוטה (יט א) נאמר: זו שהיא יושבת ומלעבת בדברי תורה...

אשת רע – אשה של מנהג רע... זו ע"ג [משלי ו כד].

אשה שאינה ראויה לילד – ששתת כוס עיקרין [סוטה כד:].

נשים שאננות – (ת"י) מדינן דיתבן שליון [ישע' לב ט].

+מ"מ: ברא' כד טז, ל כג, ויקרא יב ב, דברים טו ח, מ"א ח לא, קהלת ח טו, דה"ב ו כג, מגילה יד ע"ב ד"ה בהדי, שבת לב ע"א ד"ה אבב, קנב ע"א ד"ה זו אשה, יבמות צה ע"ב ד"ה ואמר, שם סג ע"א ד"ה נחית, כתובות סב ע"א ד"ה דמלפא, קג ע"ב ד"ה כלילא. סוטה כה ע"א ד"ה דלית, סוטה כא ע"א ד"ה הא לא, מז ע"א ד"ה יצר, גיטין פט ע"ב ד"ה דבתר, קדושין לו ע"א ד"ה הסמיכות, סז ע"ב ד"ה אשת, שם עג ע"א ד"ה מאי טעמא, קדושין פ ע"ב ד"ה עם, קדושין פא ע"ב ד"ה ואינה, סנה' קג ע"א ד"ה עד כאן. ראה אהובה, אהל א, אולת, איש, אישות, איתתא, בנות, בית א, דשתנא, זנה, חבר א, חכמה ב, טנדו, לבוש בהערה,

לחם שקר, סוטה, עברה ג, עזר, עלם ב, פנויה, צלע

~אשויה

*מובא בכלים פכ"א מ"א ומשמע הכוש שעליו כרוך החוט הטווי או המשי שרוקמים עליו. ראה אשיה

~אשו

ארז נקבה [שבת קנז. ביצה ל.].

*ראה תדהר

~אָשׁוּן

קשה [שבת קנה: חולין עו. קכב.].

*עת נדתה (ויקרא טו כה) ת"א אשוני (כלומר זמן ומועד) ריחוקה. ראה אישון

~אָשׁוּר (א)

אשוריו – צעדיו [תהל' לז לא], אשורי – צעדי [שם מ ג, עיי"ש יז ה], אשורנו – עקבנו [שם יז יא], לאשורו – לפסיעותיו... [משלי יד טו].
*ראה אשר א, ישר ב, שור ג, תאשור

~אשור (ב)

*בגמרא יומא י ע"א נאמר אשור זה סילק (וי"ג סליק). בערוך ערך אשר ד מפרש זה נח. ראה נמר א סליקא. בת אשורים - ראה תאשור.

~אשור, אָשׁוּרִי (ג)

דרך אשור – מעבר נהר פרת [ירמ' ב יח]. אשור (נמצאת) בצפון אצל כבל [צפניה ב יב]. המגילה (מגילת אסתר, צריכה להיות) כתובה כתב אשורית [אסתר ט כז]. אשור כלמד – יונתן תרגם מדינן אתור ומדי [יחז' כז כג].

~אָשׁוּרִים (ג)

ראש אומה. ות"א אין לי לישבו על לשון המקרא שפירש למשירין, לשון מתנה, ואם תאמר שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית... [ברא' כה ג, עיי"ש י כב].

*בנו הבכור של דדן ואחיו של לטושם. בברא' יא נזכר אשור בן שם בן נח שבנה את נינוה ואת רחבת עיר ואת כלח, ואת רסן. ראה לאומים, כלמד, לטושם.

~אשורית

לשון הקודש [מגילה ח:]. כתב אשורית – כתב שלנו [שם], כתב שלנו אשורית, שבא מאשור [סנה' צז:].

*כתב אשורי הוא הכתב המרובע (בניגוד לכתב העברי של השומרונים המצוי על מטבעות מתקופת החשמונאים והדומה יותר למשולשים) והוא הכתב בו נכתבת התורה כיום. בגלל

סיבות שונות ולא ברורות דים, הובא הכתב ע"י גולי בבל ששבו עם עזרא לא"י והוחלף במקום הכתב העברי הקדום בו ניתנה התורה בסיני. בגמרא מגילה ח ע"ב נאמר: הספרים נכתבין בכל לשון, תפילין ומוזוזות אין נכתבות אלא אשורית. בתוספתא סנה' פ"ד נאמר: למה נקרא שמו אשורי? על שום שעלה עמהן מאשור. רבי אומר בכתב אשורי ניתנה תורה לישראל... למה נקרא שמו אשורי? על שום שהוא מאושר בכתבו. מהגמרא בסנה' כא ע"ב וכן צז ע"ב משמע שכתב עברי וליבונה הם דבר אחר מכתב אשורית. עיין מאמר בעניין כתב אשורי בספר המקרא והמסורה לר"ר מרגליות סימן ט. עיין בערוך ערך אשר ד. ראה ארמית, כתב א, ליבונה, לעז, לשון, סורסי, עברי, רעץ

~אָשׁוּר

ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים – ואשת חצרון אביה, ותלד לו את אשחור אבי תקוע (דה"א ב כד) [דה"א ד ה].

*אחד מבני חצרון לשבט יהודה ונשותיו חלאה ונערה. נולד לאחר מות אביו מאמו אביה. יש הסוברים שהוא בנו של כלב מאפרתה אשתו, ויש הסוברים שהוא חור הנזכר בפסוק יט ובפסוק נ כבנו של כלב מאפרת. בני אחוזם, חפר, תימני, אחשתי (מאשתו נערה), קוץ, צרת (לא ידוע שם אמם), צוחר (מאשתו חלאה).

~אשיה, אָשׁוּיָה

ארבות... ת"י אשוות... מגדלים גבוהים. אשוות, חומות ומגדלים, כמו (ירמ' נ טו) נפלו אשוותיה – ישע' כה יא]. אושיא – כותל [עזרא ד יב, ו ג], החופר לאושיין – יסוד לחומת הבית על פני כל רוחב הבית וחבריו בעזרא (ד יב) ואושיא יחיטו, ובגמרא (ברכ' נו.) נפל אשיתא [ב"ק נ.].

אשוותיה (הכתיב: אשויתיה) – חוזק יסודותיה (של החומה), וכן (עזרא ד יב) ואָשׁוּיָה יחיטו, ובלשון משנה (ב"ק נ.) כגון אלו החופרין לאושיין. וכן (ישע' מז ח) והתאוששו – והתחזקו [ירמ' נ טו].

*מופיע במקרא בלשון רבים בלבד. כתלנו (שה"ש ב ט) מתרגם אשיתא. עיין בערוך ערך אש ב. ראה אורבא, אושרנא, אשישה, אשיתא, אשרתא, אשש, בירניות, במה, נוצר

~אָשׁוּמָא, אשימה

(ואנשי חמת עשו את) אשימא (בגמרא סנה' סג: – אשימה) – (אליל ב) דמות תיש. כן פירשו רבותינו (סנה' סג:) [מ"ב יז ל, עיין עמוס ח יד].

*גמרא סנה' נאמר ומאי ניהו? ברחא קרחא, והוא מין אלוה של בני חמת. ראה ברחא.

~אשינא

אשינא דטורי – תחתית ההרים... [סנה' צו:].
*אשינא משמעו שן סלע, כלומר צוק תלוי מעל התהום. מובא ג"כ בגמרא גיטין סח ע"ב, ב"מ פו ע"א.

~אָשִׁישׁ, אַשִׁישָׁה, אַשִׁישָׁא

#א. אַשִׁישִׁי עַנְבִּים – פִּירֵשׁ מִנְחָם גְּבִיעֵי יַיִן [הוֹשֵׁעַ ג א]. גְּלוֹסְקָא גְּדוּלָּה [פִּסְחִים לו:]. אַשִׁישָׁא דְּמִשְׁחָא – כּוֹס מֵלֵא שְׁמֵן [ב"ב קמד]. גֵּרְבָּא דְּחִמְרָא (חֲבִית יַיִן, פִּסְחִים לו:.) [ש"ב ו יט].

סִמְכוּנֵי בַּאשִׁישוֹת – בַּאשִׁישִׁי עַנְבִּים אוּ בַּאשִׁישוֹת סוּלַת נִקְיָה [ש"ש ב ה], הִבִּיאוּ לִי סַעוּדָה וְאַסְעוּד [בִּיצָה כּא]. אֶסוּר בַּאשִׁישִׁים – בִּפְתָּ שְׁמַעוּרָב כּו קִמַּח עֲדִישִׁים [נִדְרִים נב: נג:].

#ב. וְאַשִׁישָׁה – אַחַד מִשְׁשָׁה בַּהִינִן, וְאַשִׁישָׁה דּוּגְמַת (הוֹשֵׁעַ ג א) אַשִׁישִׁי עַנְבִּים – צְלוּחִית [ד"ה א טז ג].

#ג. אַלְאִישִׁישִׁי קִיר חֲרֶשֶׁת – עַל חוֹמוֹת... אַשִׁישִׁי – כְּמוֹ (יִרְמ' נ טו) נִפְלוּ אִשִּׁוּתִיָּה [יִשְׁע' טז ז].

@+מ"מ: חוֹלִין קֹכַד ע"ב ד"ה סִמְכוּנֵי. רָאָה אִשִּׁיָּה, אִשְׁשָׁ, סִמְךָ

~אַשִׁיתָא

אַשִׁיתָא – חוֹמָה [תַּעֲנִית כ: ב"ב ו: ז. ב"מ פו]. חוֹמַת בֵּית [בִּרְכוֹת נד]. אַשִׁיתָא – כְּתָלִים [בִּרְכוֹת כח. ב"ב כ:].

*כְּתָלָנוּ (ש"ש ב ט) מִתְּרַגֵּם אַשִׁיתָא. רָאָה אוּשׁ, אוּשְׁרָנָא, אִשִּׁיָּה, אִשִּׁישׁ

~אַשְׁף, אֶשְׁף

בִּיצִים (שֶׁל הַזֶּכֶּר) [וִיקְרָא כּא כ, בְּכוֹרוֹת מד:]. שְׁנִמְרָחוּ אִשְׁכִּיו – שְׁנִימוּחוּ בִיצִיו. שְׁהִרוּחַ בַּאשְׁכִּיו – שְׁבִיצִיו נִפְחוּם [בְּכוֹרוֹת מד:]. מִרוּחַ אֶשְׁף – שְׁפַחְדִּיו מִרוֹסְסִין, שְׁבִיצִים שְׁלוֹ כְּתוּתִין [וִיקְרָא כּא כ].

*כֵּךְ מִפְרֵשׁ רִשִׁי עִפִּי הַתְּרָגוּם – מִרִּיס פִּחְדִּין, וְזוּ הַדְּעָה הַמִּקְוֵלֶת. אֵךְ בְּמִשְׁנָה (בְּכוֹרוֹת ז ה): אֵין לוֹ בִיצִים אוּ אֵין לוֹ אֶלָּא בִיצָה אַחַת הָרִי זֶה מִרוּחַ אֶשְׁף הָאִמּוּר בְּתוֹרָה. ר' יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר כֹּל שְׁנִמְרָחוּ אִשְׁכִּיו, ר' עֲקִיבָא אוֹמֵר כֹּל שְׁרוּחַ בַּאשְׁכִּיו וְכו'.

*רָאָה דְּכָא א, פִּחַד א

~אַשְׁכְּבַתָּא

#א. אַבֵּית הַמִּקְוֵלִין שֶׁהַקְּצִבִין מִקְּצִבִין בּו בָּשָׂר [שִׁבְתָּ קכג:]. בֵּית הַמִּטְבָּחִים שֶׁמִּקְּצִבִין בּו בָּשָׂר [ב"מ קטז:].

#ב. אֶפְטִירָה [כְּתוּבוֹת קג:].

~אַשְׁכּוּל, אַשְׁכּוּלוֹת

#א. אַשְׁכּוּל (שֶׁל בִיצִים) – מִבְּשֵׁר הַשְּׁדֵרָה שֶׁהַבִיצִים אֲדוּקִים שִׁם [בִּיצָה ז].

#ב. אַיִשׁ (אַשְׁכּוּלוֹת) שֶׁהַכֹּל בּו – תוֹרָה בְּאִמִּיתָה וְאֵין דּוּפִי וְשִׁכְחָה וּמַחְלוקָת [סוּטָה מִז. מִז:]. שֶׁהַכֹּל בּו, תוֹרָה וִירָאֵת חֲטָא וּגְמִילוֹת חֲסִדִּים [תְּמוּרָה טו:]. אֵין אִשְׁכּוּל – כְּתִרְגוּמוֹ לִית גִּבְר דְּבִיָּה עוֹבְדִין טְבִין (כְּלוּמֵר אִשְׁכּוּל כִּינוִי לַאִישׁ הַעוֹשֶׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים) [מִיכָה ז א]. אִשְׁכּוּלוֹת – (כִּינוִי ל) דְּנִיָּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל

וְעִזְרִיָּה... [ש"ש ז ח].

*עֵינִין תּוֹס' ב"ב טו ע"ב ד"ה דוּר.

#ג. אִשְׁכּוּל הַכּוֹפֵר – יֵשׁ בּוֹשֵׁם שְׁשִׁמוֹ כּוֹפֵר, כְּמוֹ (ש"ש ד יג) כְּפָרִים עִם נִרְדִּים, וְעִשּׂוֹי כְּעֵין אִשְׁכּוּלוֹת [ש"ש א יד].

#ד. אִשְׁכּוּל מִרְרַת – מִשְׁקָה מֵר [דְּבָרִים לב לב].

@אִשְׁכּוּל הוּא קְבוּצַת פְּרָחִים הַנִּהפְכִים בְּמַהֲלֵךְ גִּידוּלָם לַגְּרָגִי פְּרִי הַמְּחוּבְּרִים יַחַד. מִשְׁמַשׁ בְּעִיקָר בְּפְרֵי הַגֶּפֶן. +מ"מ: בְּמַד' יז כג ד"ה וִיגְמַל, נִדְרִים סָא ע"ב ד"ה עַנְבִּים. רָאָה אִשְׁכּוּל, בְּכוּרָה, דְּבִדְבָנוּיָה, זְמוּרָה, כְּבִסָּא, כְּפָר א, כְּרִם ב, מְכַבֵּד, סָגְלָה (בְּהַעֲרָה), עוֹלָלוּת, קְטוּפָא, קִטְף א, קִיבוּרָא, שְׁגָרָא, שְׁכַל, שְׁקַד

~אַשְׁכָּח

מִצָּא [ב"מ כד:].

~אַשְׁכִּי

יוֹם [שִׁבְתָּ סז:].

*אַשְׁכִּי הוּא מִין לַחֲשׁ. רָאָה בּוּשְׁכִי

~אַשְׁכָּל

#א. אִשְׁם נַחַל [בְּמַד' יג כג, כד]. מַגִּיד שְׁנִקְרָא עַל שֵׁם סוּפוֹ [דְּבָרִים א כד].

#ב. אִיָּהּ אֲבֵרָהֶם מִהֲרֵהֶר וְאוֹמֵר... הִיָּה לִי לַהֲשִׁיאוֹ (לְבָנִי יִצְחָק) אִשָּׁה מִבְּנוֹת עֲנַר אִשְׁכּוּל וּמִמְרָא [בְּרָא' כב כ, עִי"ש].

*בְּבִרָא' יג יד וְכֵן כֹּד נֹזֵכֶר אִשְׁכּוּל, אַחִיו מִמְרָא הָאִמּוּרִי, מִבְּעֵלִי בְּרִיתוֹ שֶׁל אֲבֵרָהֶם. לְפִי סֵדֶר הַדּוּרוֹת הִיָּה בְּנוֹ שֶׁל אֲרַפְכְּשֵׁד בֶּן שֵׁם.. רָאָה אִשְׁכּוּל, עֲנַר

~אַשְׁכְּנָן

*בֶּן גִּמְרֵן בֶּן יִפְתָּ וְאִחֵי רִיפְתָּ וְתוֹגְרָמָה (בְּרָא' יג, דְּה"א א ו). עֵינִין בְּסִפְרָא מֵאוּצְרֵנוּ הִישָׁן לְבִרְאִישִׁית י ג: מִקּוּרָה שֶׁל הַמִּלְחָה אִשְׁכְּנֵנוּ כְּכִינוִי לַגְּרַמְנִיָּה אֵינוּ בְּרוּר, שְׁכֵן מִירְמ' נָא כֹז שֵׁם נִאֲמַר "אַרְרֵט מְנִי וְאַשְׁכְּנֵנוּ" נִרְאָה שֶׁהִיא בְּאִסְיָה הַקְּטָנָה (טוֹרְקִיָּה שֶׁל הַיּוֹם) וְכֵן מִשְׁמַע מִתִּי לְב"ר (פְּרָשָׁה לו). רַק בִּימֵי הַגָּאוֹנִים הִתְחִילוּ לַהֲשַׁתֵּם בַּאשְׁכְּנֵנוּ כְּבִיטוֹי לַגְּרַמְנִיָּה. לְשׁוֹן אִשְׁכְּנֵנוּ – עֵינִין: בְּרָא' א כז, דְּבָרִים ג ט, שׁוּפְטִים ג טז, מ"א ה כג, שֵׁם אַח, ט, מ"ב א ב, יחז' מֵאָז, דְּה"א כה ט, דְּה"ב טז י, שֵׁם כֹּד יד, שֵׁם לֹא ו, בִּרְכוֹת כח ע"ב ד"ה בְּאַסְדָּא, שִׁבְתָּ קֹכַ ע"א ד"ה אֲנִפְלִיָּאוֹת, סוּכָה יז ע"א ד"ה וְכֵן בַּחֲצֵר, שֵׁם לֹט ע"ב ד"ה הִפְיָגִס, יִבְמוֹת קֹב ע"ב ד"ה בְּקוֹרְדִּקְסִין, גִּטִּין נה ע"ב ד"ה שְׁקָא, קְדוּשִׁין מו ע"א ד"ה בָּאֵלוֹן, ב"ק פֹּא ע"א ד"ה שְׁלֹא, ב"מ כּא ע"א ד"ה אֲנִיִּצִּין, שֵׁם עג ע"ב ד"ה גוֹהֲרָקָא, שֵׁם פֶּג ע"א ד"ה דְּדוּר, ע"ז טו ע"ב ד"ה סִדּוֹן, שֵׁם לֶג ע"ב ד"ה מַחְפּוֹרֶת, בְּכוּרוֹת צג ע"א ד"ה קִיפּוּף. אִיּוֹב טו כד, יִרְמ' נא כז, שִׁבְתָּ קֹב ע"ב ד"ה מִסְתֵּת, כְּתוּבוֹת עז ע"א ד"ה תִּקְשִׁי לָךְ, חוֹלִין צג ע"א ד"ה חֶלֶב שֶׁהַבְּשֵׁר. רָאָה רִיפְתָּ

~אַשְׁכָּף

*רָאָה אוּשְׁכָּף

~אַשְׁכָּר

אשכרך – תשורה [יחז' כז טו], אשכר – דורון [תהל' עב י].

~אשכרוע

בוי"ש (בדפוס "ברוש" ובא"ה מציין שכנראה החליפו את הלעז בוי"ש עם ברוש) בלעז [יומא לז. ב"ב פט:], תדהר ותאשור (ישע' מא יט) שניהם ת"י אשכרעין [– יחז' כז ו, עיי"ש].

*עייין בעיוני מקרא ופרשנות ח"ה עמ' 315 על השיבושים בפירוש הפסוק ביחזקאל. במשנה כלים פ"ב מ"ח נאמר: וכל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל אשכרוע. עיין בערוך ערך אשכרוע ומציין לישע' מא יט: תדהר ותאשור – תרג' מורניץ ואשכרעין. ראה ברתא, יונה, פתורא, תאשור, תדהר

~אָשֶׁל

רב ושמואל, חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה, וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות... [ברא' כא לג]. (ר"ת) אכילה שתיה לוויה [כתובות ח:], לשון אש"ל נוטריקון הוא: אכילה שתיה לוויה [סוטה י.]. אשלי רברבי – יש אומרים באילנות גדולות, כמו ויטע אשל [ע"ז ז:].

אשל ברמה – (מקום) בגבול בנימין. ורבותינו אמרו (תענית ה:) היא היתה רמה של שמואל, ושני מקומות הן... האשל הגדול אשר ברמה [ש"א כב ו].

*+מ"מ: ש"א כב ו ד"ה תחת האשל וכן שם לא יג. ראה פונדק

~אשלא, אשלי

חבל [סוכה טז. כג. כתובות סז. גיטין סט. ב"מ עט: קז:]. אשלי רברבי – חבלים גדולים וגסים שקשים לינתק, כלומר חכמים גדולים [ביצה כז:], חבלים עבים וחזקים, וי"א אילנות גדולות, כמו (ברא' כא לג) ויטע אשל [ע"ז ז:].

*ובחבל תשקיע (איוב מ כה) תרג' ובאשלא תקדח.

~אשלג

נמצא בנקבי מרגליות העולות מתוך הים [סנה' מט:]. *אשלג נתר בורית וקימוניא הם חומרי ניקוי וכיבוס. בגמרא הגירסא אשלג. עיין בגמרא שבת צ ע"א: אשלג? אמר שמואל שאילתינהו לכל נחותי ימא ואמרו לי שונאנה שמיא ומשתכח בנוקבא דמרגינתא ומפקי ליה ברמצא דפרולא. ראה משנה נדה פ"ט מ"ו.

~אָשֶׁם (א)

השב תשיבו לו אשם – היכר דבר שאתם מודים שמעלתם בו [ש"א ו ג]. אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו. אמינד"א (כפרה) בלעז (כלומר קנס) [ישע' נג י, משלי יד ט, בשינוי]. אשמו – (ת"י) הוא הקרן [במד' ה ז]. האשם המושב

(לנגזל) – זה הקרן והחומש (ב"ק י.) [במד' ה ח, כתובות מב:].

אשם ודאי – אשם גזילות, דהיינו נשבע לשקר לכפירת ממון... ועל שם שאשם תלוי בא על ספקו קרי להו הני אשם ודאי [חולין מא:]. כל אשמות קרוין אשם ודאי, חוץ מאשם תלוי שהוא בא על לא הודע והן שלשה הבאין על חטא: אשם מעילות, אשם גזילות, אשם שפחה חרופה [שבת עא:]. אשם גזילות ומעילות, ויש אשם שהוא תלוי... [יומא פה:]. אשם סתם היינו אשם גזילות ומעילות [מנחות קח:]. חמשה הן, גזילות מעילות, שפחה חרופה, נזיר ומצורע [ב"ק קי:]. אשם תלוי – בא על ספק כרת שלא נודע לו שעבר ודאי, שיביא חטאת [ב"ק קי: עיין סנה' סא: ד"ה ושוין].

*אשם הוא קרבן יחיד הבא על אשמה. אשם ודאי בא כאשר ברור שחטא. אשם חסידיים בא ע"י מי שמקפיד על עצמו שמה חטא (עיין כריתות פ"ו מ"ג). +מ"מ: ב"ק סג ע"ב ד"ה הודה, ב"מ לו ע"א ד"ה שניהם, זבחים נד ע"ב ד"ה אשם גזילות ואילך, מנחות ג ע"א ד"ה אשם גזילות, כריתות כה ע"ב ד"ה חמש

~אָשֶׁם (ב)

#א. לאשר אשם לו – למי שנתחייב לו [במד' ה ז]. #ב. עד אשר יאשמו – יחזיקו עצמם אשמים [ר"ה לא:], יאשמו – יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם [הושע ה טו]. תאשם – תגלה אשמתה, אי"ד איר"ט אינקולפיד"א (ותהיה מואשמת. חסר בדפוסים) [הושע יד א, האב"ע והרד"ק מפרשים מלשון שממה]. לא יאשמו – לא יתחרטו לאמר אשמו שחסינו כך, ריפינטירונ"ט (יתחרטו) בלעז [תהל' לד כג]. ויאשמו – יהיו נכרים באשמתם [יחז' ו ו]. (תשיבו לו) אשם – היכר דבר, שאתם מודים שמעלתם בו (ארוך ה') [ש"א ו ג].

*לפי רוב המפרשים לשון שממה הוא בתהלים. תימה שגם ויאשמו מזבחותיכם [יחז' ו ו], תאשם שומרון [הושע יד א] מפרש כלשון גלוי אשמה, שלפי רוב התרגומים והמפרשים הוא לשון שממה. יאשם בלשון שממה מפרש רק בגמרא. #ג. והגבול יאשם – ישתומם [סנה' צז:]. @ראה שם, שממה

~אשמאי

אשם רשע ועם הארץ [קדושין לב: עיי"ש תוס' ד"ה זקן]. זקן אשמאי – חסר מתורה [ערו' יא:].

*בתוספות קדושין ד"ה זקן אשמאי מפרש ר"ת לשון שוממין, כמו (מנחות לג ע"ב) פתחי שמאי, כלומר בור ועם הארץ כדמותרג' (ברא' מז יט) והאדמה לא תשם – וארעא לא תבור. רש"י בפירושו לפתחי שימאי מסתייע בדוגמת זקן אשמאי. עיין בספר זכות יצחק ח"ב מר' יעקב חיים סופר סימן מ' ושם מביא את ספר חרדים פרק כ' אות ה': ומצאתי בפירוש הגאונים כת"י דאשמאי היינו גוי... מלשון שממה... אי נמי לשון אשמה... בתשבי

מביא שביוניית נקרא קוף אשמאי. +מ"מ : ויקרא יט לב, ש"ב יז
ד. ראה זקן א, שמאה א

~אשמדאי

(שד), שהשדים בני אדם הראשון היו... [ש"ב ז יד, תהלים פט לג]. מלכא דשדאי [סוטה מח:]. הביאו שמיר ע"י אשמדאי מלכא דשדאי [סוטה מח:]. (שלמה) נבעת מאשמדאי [שבועות לה:].
+מ"מ : גיטין סח ע"א ד"ה היכא ואילך, סנה' כ ע"ב ד"ה על מקלו, תוס' מנחות לו ע"א ד"ה או קום. ראה שמיר

~אשמורה, אשמורת, אשמורת

שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורות, ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת, כת אחר כת, לשלשה חלקים, לכך קרוי אשמורת, וזהו שתרגם אונקלוס במטרת [שמות יד כד], אשמורה ראשונה – שליש הלילה [ברכות ב.]. אשמורות – הלילה [תהל' סג ז], אשמורה ראשונה – בשלישית הלילה [יומא כ.]. אשמורות – חצי הלילה, שתי אשמורות – ולדברי האומר שלש משמרות הוי לילה... [תהל' קיט קמח]. כן דרך בני גייסות להעמיד שומרים, אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון [שופטים ז יט].
שתי חלקי הלילה, שהלילה נחלקה לשלשה חלקים [איכה ב יט].

*בהיכל רש"י משנה את לשון רש"י באיכה וכותב "חלק שלישי מהלילה". בהערה כתוב : אין זה לשון רש"י ממש אלא כך משמע מפירושו והוא עפ"י חז"ל בברכות. (הרמב"ם שם במשנה פ"א מ"א מפרש שליש הלילה). בהערה זו אבינרי מעיד על עצמו במפורש שהוא אינו מצטט את רש"י במדויק, אלא כותב את המשמעות לפי הבנתו, דבר שחוזר על עצמו פעמים רבות. עיין תהלים צ ד "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול ואשמורה בלילה", ויתכן שאינו לרש"י. בספר בית מרדכי מר' מרדכי הריס על המשנה ברורה סימן א סק"ט וי"א אז שומרים לבוקר וז"ל : פירוש דורות הראשונים היתה (להם) חבית שומרים לבקר אשר הלכו בבקר השכם לפני אמירת תהלים לביהכ"נ הישן ואמרו שם סליחות המסודרים בסדור אשמורת הבקר, ובדורות שאחריהם נעשו משומרים לבקר שוכרי שומרים לבקר, כי אנשי החברה לא הלכו עוד בעצמם כי אם שכרו אנשים במקומם, ואח"כ בטל כל הענין. +מ"מ : תהלים עז ח, צ ד, משלי לא טו. ראה שמורה, נשף א

~אשמן, אשמנים

באשמנים – מנחם פתר לשון מחשכים, ורוב הפותרים מודים לו, אבל דונש פתר בו לשון שומן, והאל"ף נוסף בו כמו (איוב יג יז) אל"ף שבאחותי, (וכן ירמיה טו יח) ושבאכזב, (במדבר כא א) ודרך האתרים, אף כאן בין האשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים. וי"ת לשון מסגר – איתאחד באפנא כמה דאחידין

קבריא באפי מיתיא [ישע' נט י].

*אשמנים מופיע רק פעם אחת במקרא בלשון רבים, ואין המשמעות ברורה. ראה אתרים, חשמן

~אשנב

חלון [שופטים ה כח, משלי ז ו].
*ראה חרד א

~אשנה

1*. עיר בנחלת יהודה (יהושע טו לג). 2. עיר בנחלת יהודה (יהושע טו מג).

~אשען

*שם מקום בהרי יהודה (יהושע טו נב).

~אשף, אשפים

האשפים – אלו שדוחקים במזל, כך מפורש בתנחומא (מקץ ב) [דניאל א כ], ולאשפים – הדוחק במזל [שם ב י].
*מופיע רק בלשון רבים.

~אשפא

עור [כתובות עז:].

~אשפה (א)

כלי נרתיק החצים שקורין קויבר"א בלעז [ישע' מט ב], מקום נרתיק החצים [ירמ' ה טז], תיק החצים שקורין קויבר"א בלעז [תהל' קכז ה]. בני אשפתו – חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויבר"א (תלי, אשפה) [איכה ג יג]. נשא אשפה – אשפות חצים, קויבר"א (אשפה לחצים) בלעז [ישע' כב ו]. אשפה – מלאה חצים ומקשקשת זו בזו ונשמע קולם [איוב לט כג].
*ראה חץ, קלקלתא

~אשפה (ב)

#א. חבוק אשפתות – אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ [איכה ד ה]. סתם אשפה ברה"ר הוא [שבת קכא:]. מקום עמוק ג' או גבוה שלשה, שרגיל לתת שם זבל בהמותיו [ב"ב עח:].
#ב. (אשפות שרצים מצויין [כתובות כו. חולין פו.]. אשפה יש שם נבילות ושרצים [קדושין פ.].
*ראה דמן, חזיר, נול, עקרב, שער האשפות, שרץ

~אשפורה

כובס המתקן בגדים חדשים [ע"ז כ:].

~אֶשְׁפֹּנֶז

*רב סריסים של נבוכדנאצר (דניאל א ג-ד).

~אֶשְׁפָּר

אחד משהו בפר (כלומר מנת בשר עפ"י דרשת חז"ל בפסחים לו:) [ש"ב ו יט, דה"א טז ג].
*יש סוברים שאשפר מורכב מ"אש" ו"פר", ויש הסוברים שזה מידה ליין. ראה אשישה

~אֶשְׁקֹלֶן

#א.סרן פלשתים [עמוס א ח].
#ב.ארץ פלשתים היא [כתובות כו:]. בארץ פלשתים [תענית יט]. לדרומה (של א"י) [גיטין ב.].
@אשקלון שימשה כעיר חניה מרכזית לנוסעים ממצרים לבבל.
+מ"מ : דברים א ז, שופטים א יח-יט, משנה גיטין פ"א א-ב.
ראה אשדוד, עקרון, שומכי

~אֶשֶׁר, אֶשֶׁר (א)

#א.מאשריך – מדריכיך שיש להם לאשרך בדרך טוב [ישע' ג יב], מאשרי – מדריכי, כמו (איוב כג יא) באשרו אחזה רגלי [ישע' ט טו, עיי"ש ד"ה ומאשריו מבלעים], ואל תאשר – ואל תדרוך, כמו (איוב כג יא) באשרו אחזה רגלי, וכן [להלן יד טו] וערום יבין לאשרו [משלי ד יד], ואשר בדרך – ללכת בדרכי לבך [כג יט]. לשון פעם, כמו (איוב כג יא) באשרו אחזה רגלי [משלי ט ו]. עשרים ושנים אשרי נאמר בספר תהלים על מקיימי התורה [ישע' ה ח].

*ראה אשור א, הוי, פעם

#ב.מאשרן – מחזיקות כח, כמו [ישע' א יז] אשור חמוץ [כתובות יז:], אשור – כמו [גיטין כו:] אשרתא דדייני, וכמו [ישע' א יז] אשור חמוץ, לשון חיזוק [גיטין לד.], אם איישר חיל – אם אחזיק כח [גיטין לו:]. מאשרן – נותנות כח [גיטין ע.]. אשור חמוץ – החזיקו את הגזול, והוא לשון משנה (כתובות כא.) אשרנוהי, (וכן גיטין לו:) אי אישר חילי, (וכן שבת פז.) ישר כחך. ל"א הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו, לשון (איוב כג יא) באשורו אחזה רגלי, (וכן משלי כג יט) ואשר בדרך לבך [ישע' א יז]. אשור הייא – התאשרו והתחזקו מהר... [שבת קיט.]. אשר – האמן והחזק הדבר, לשון שריר וקיים [גיטין לו:]. אשר – אישור [שבת פז.]. אשור חמוץ – החזיקו (את) הנגזל [יומא לט: סנה' לה. ולא את הגזול], החזיקו יד הנגזל להצילו מיד עושקו [קדושין נג.]. לשון יישר [יבמות סב.]. אשר שברת (שמות לד א, דברים י ב) – יישר כחך ששברת [דברים לד יב – זה פירוש רש"י האחרון בחומש, ראה גחון]. אשר שמרת – לשון אמנת הבטחה [מ"א ח כד].

יישר – יפה עשית [ברכות מב: חולין יז:], יפה אמרת [שבת סג:], שפיר קאמרת [פסחים נג: חולין עה:].

*בכל המקומות בהם מפרש שורש אשר, מפרש ג"כ תואר חמוץ. עיין רלב"ל למלכים א יז. +מ"מ : ב"ב יד ע"ב ד"ה ישר כחך, מכות יב ע"א ד"ה חמוץ בגדים.

#ד.לא לשון צוואה הוא [סוטה מו: ד"ה מי כתיב].
#ה.השתא דכתיב אשר, על כרחך מוכח עלה דלשעבר הוא [סוטה מו: ד"ה אשר].

#ו.אלאשרי – כמו (במד' י לג) לתור להם מנוחה, אתר בית משרי [קדושין עו:]. לאשר – ת"י לאתר, א"ל לו"א (למקום) בלעז [יחז' כג מ]. באשר – (ת"י) באתר... במקום [ש"א כג יג].

#ז.באשורו (בפסוק : באשרו) – במעגלו, כמו (איוב לא ז) אם תטה אשרי, (וכן תהלים מ ג) כונן אשרי [איוב כג יא].

*התרגום הוא באסתוריה שמשמעו קרסול. ראה אסתורא, אשור א

#ח.כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי, שאינו שם מקום אלא (לשון) אארוב ואשקוד, כמו (במד' כד יז) אשורנו ולא קרוב [הושע יג ז].
@ראה אשור א, אשרי, אשרתא, ישר ב, שור ג, שורר, שרר

~אֶשֶׁר (ב)

#א.מה... : אשר ראיתם את מצרים – מה שראיתם אותם [שמות יד יג]. שררו – ראו, כמו (במד' כד יז) אשורנו ולא קרוב [איוב לו כד]. ואשורנו – אראה [הושע יד ט].

#ב.כאשר, לשון דוגמא : אשר נשבעתי... כן נשבעתי – כאשר נשבעתי [ישע' נד ט].

#ג.אם, לשון תנאי : ואשר יגאל מן הלויים – ואם יקנה בית או עיר מהם [ויקרא כה לג]. את הברכה אשר תשמעו – על מנת אשר תשמעו [דברים יא כז].

*המזרחי כותב : ומה שלא פירש מלת אשר במקום "אם" הוא מפני שלא נמצא בשום מקום אשר במקום אם, אעפ"י שמצאנו אם במקום אשר... אך קשה ממה ממה שמפרש רש"י גבי ומולדתך אשר הולדת אם תוליד עוד, עכ"ל. אפשר ליישב שבפירוש לאשר הולדת לא מתכוין רש"י להדגיש שאשר ענינו אם, אלא שהולדת ענינו לעתיד : אשר תוליד או אם תוליד, וכן ת"א, כי לא מצאנו שנוולדו בנים ליוסף אחרי בוא יעקב למצרים. מכל מקום מצאנו שרש"י מפרש אשר כמו אם בפסוק ואשר יגאל (לעיל), המזרחי מאריך שם בברור כוונת רש"י, אך אינו עומד על אשר במשמע אם. שאר המפרשים מפרשים את הפסוק אשר תשמעו לשון אם, וכן רוב התרגומים. אשר נשיא יחטא (ויקרא ד כב) ת"א אם (יש גם גירסא דל), וכן דעת הרד"ק בפירושו לשני פסוקים אלו. הרשב"ם מפרש אשר נשיא יחטא כמקרא הפוך : נשיא אשר יחטא, וכן גם הראב"ע. יש ראה לאשר במקום אם במ"א ח לא : את אשר יחטא איש לרעהו, ובה"ב ו כב : אם יחטא איש לרעהו. כן גם ניתן להבין מיהושע ד כא : אשר ישאלון, ישע' לא ד : אשר יקרא. את הפירוש לאשר תשמעו, אפשר להבין במובן תכלית, כדי שתשמעו, שכן יש אשר במובן למען - כדי. ראה כי - למען

אילן שעובדים אותו [שמות לד יג, דברים ז ה, ערובין עח: – ואסור בהנאה, סוכה כט:], אילן הנעבד [דברים יב ג, מ"א טז לג], כל אשרה אילן הוא [ע"ז מב:].
אשרה דמשה – אותם שהיו בשעת כיבוש א"י... [סוכה לא:].

*הרמב"ן בדברים טז כא מפרש שכל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה... ראה ברוקח דברים ז ה.

~אֶשְׁרִי

#ח.אֶשְׁרִי האיש – ל"ש פליישימינ"ן (התענוגים) בלעז, אשוריו של איש ותהלותיו... [תהל' א א]. אשורי מתרג' טובאי [כתובות מ:].
*באשרי כי אשורני (ברא' ל יג) מלשון אשר לא מפרש. ראה אשר א ראה טובא

~אֶשְׁרִיָּאל

*בן גלעד בן מכיר בן מנשה. (במד' כו לא. ביהושע יז ב - בן מנשה. בדה"א ז יד - בני מנשה אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד, עיי"ש וכן ב"ב קיח ע"ב ד"ה היינו).

~אשרתא

קיום השטרות, לעשות הדבר גלוי ומפורסם פן ימותו העדים [– ירמ' לב יא], קיום השטר שהעדים מעדיין על כתב ידיהן בבית דין ובית דין כותבין בו... וחותרמין [גיטין כו:], לשון חזוק [שם לד. סב:], לשון חזוק שמחזקים את השטר וכותבים אשרנוהי [כתובות כא:], לשון חזוק לתת לו המעות לזמן קבוע [גיטין יד:]. אשרתא – כמו (יבמות סב.) יישר כחך. אשרתא דשטרי – קיום השטר שכותבין דיינין במותב תלתא הוינא ואתא פלוני ופלוני ואסהידו אחתימות ידיהן ואשרנוהו וקיימנוהו [כתו' פה:].

*ירש"י רומז על קרבת אשר בעברית לאשר בארמית, וגם על קרבת אשר וישר, עפ"י יבמות סב ע"א: אשר שברת - יישר כחך ששברת. ראה אשר א, פנחא

~אֶשְׁשׁ

והתאוששו (בפסוק: והתאששו) – והתחזקו, כמו (ישע' טז ז) לאשישי קיר חרשת [ישע' מו ח].
*אין לו דמיון במקרא. ראה אשיה, אשישה

~אֶשְׁת, אישות

נפל אשת – טלפ"א (חפרפרת ויש סוברים עטלף) בלעז, שאין לה עינים והיא תנשמת דמתרגמינן (ויקרא יא ל) אשותא. כך פירושהו רבותינו (מו"ק ו: ויש פותרין נפל של אשה, כמו (יחז' כג מד) אשת הזמה, ויש תי"ו בלא דבקות... כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו

#ד.כ"י: למען יירשו את שארית אדום וכל הגויים אשר נקרא שמי עליהם – אשר כמוכי, כי נקרא שמי עליהם (עמוס ט יב).

*שאר המפרשים ות"י לא כן, אך פירוש רש"י נראה עדיף.

#ה.אֶשְׁשׁ – בשביל: באשר ה' אתו – בשביל שה' אתו [ברא' לט כג]. באשר הוא סוף כל האדם – בשביל שהאבל הוא סוף... [קהלת ז ב], באשר דבר מלך שלטון – בשביל שדבר... [שם ח ד].

#ו.אֶשְׁשׁ – בכל אשר: באשר הוא עמל – בכל שהוא עמל [קהלת ג ט].

#ז.אֶשְׁשׁ – לשון זמן: כאשר נתתי את לבי – אין כאשר זה משמש לשון דוגמא, כמו (במד' טו יד) כאשר עשה כן יעשה לו, אלא לשון זמן, כמו (ברא' לו כג) כאשר בא יוסף, וכן (ברא' מג ב) כאשר כלו לאכול [קהלת ח טז].

#ח.אֶשְׁשׁ – לשון דוגמא: וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ – כל מה שהם נותנים לב לענות כן רבה וכן פרץ [שמות א יב]. וכאשר תראה עשה – לפי מה שתראה [דניאל א יג].

#ט.אֶשְׁשׁ – כאילו: והיו כאשר לא זנחתים – כאלו לא זנחתים מעולם [זכריה י ו].

#י.אֶשְׁשׁ – מכל אשר: כאשר יברכך – מכל אשר יברכך [חגיגה ח:].

~אֶשְׁר, אשרי

1. *אֶשְׁר בן יעקב, בנה של זלפה שפחת לאה, אחד מהשבטים. נולדו לו שלשה בנים ובת (שרח), אך מדה"א ז ל נראה שיש בן רביעי "ישוה" וצ"ע (ברא' ל יג, לה כו, מו יז). בסדר הדורות מובא שאשתו הדורה בת אבימאל שהיתה נשואה קודם לכן למלכיאל בן עילם בן שם וילדה לו את שרח ולאחר שנתאלמנה נישאה לאשר והביאה עמה את שרח, ולפי זה שרח היא בתו החורגת של אשר. במדבר קדמות כותב בשם ה"חזון נחום" בהקדמה למדרש תלפיות שאשר עומד בפתחו של גיהנם וכל מי שיועד משנה הוא מצילו. 2. מקום בנחלת בנימין (יהושע יז ז).

~אשראי

אמנה [ב"ב כב:].

*ראה הקף, זוזא

~אֶשְׁרִיָּאל

*אחד מבני יהללאל למשפחת כלב בן יפונה, אחי זיף, זיפה ותיירא. מיושבי דרום יהודה (דה"א ד טז).

~אֶשְׁרִיָּאלה, אשראלי

*בן אסף המשורר (דה"א כה ב, פסוק יד - ישראלה וי"ג בשניהם בש"ן שמאלית).

~אֶשְׁרָה, אשרות, אשרים

דבר תימה, לשון (חולין כא.) אשתומם כשעה חדא,
אשטורדישו"ן (עלפון, הלם, מבוכה) [חולין פד:].

~אָשְׁתּוֹן

רכה – שם ישבו בני אשתון [דה"א ד יב בשינוי].
*בן מחיר מצאצאי יהודה. יש הסוברים שהוא מקום בדרום
יהודה (דה"א ד יא-יב).

~אשתם

(מֵאֵשׁ תָּם הקרי, והכתיב מאשתם) – לשון אש ותם
[ירמ' ו כט].
*אין לו דמיון במקרא.

~אָשְׁתְּמָה

*עיר בהרי יהודה (יהושע טו נ).

~אָשְׁתְּמֵעַ

*איש בדרום יהודה (דה"א ד יט, יז).

~אשתקד

שנה שעברה [ברכות כז:]. שנה המוקדמת לזו שאנו
עומדים בה [ב"ב צח:].
*בערוך: נוטריקון שתא קדמייתא. ר"ה טז ע"א ד"ה להבא

~אֵת, אֶת (א)

עם: קניתי איש את ה' – עם ה' [ברא' ד א]. ואת כל
ונוכחת – ועם כל באי עולם [שם כ טז]. ואת שדי
ויברכך – ועם הקב"ה היה לך... והוא יברכך [שם
מט כה]. את בריתי את אברהם – עם אברהם [שמות ב
כד]. ושרת את אחיו – עם אחוהי, כתרגומו [במדבר ח
כה]. ואת יריבך – ועם מריבך [ישע' מט כה]. את
רגלים רצתה – עם רגלים [ירמ' יב ה]. מה לתבן את
הבר – עם הבר [שם כג כח, עיי"ש]. את החתום – עם
חתימתו [שם לב יא]. ואת גלוליהן נאפו – עם גלוליהן
[יחז' כג לז]. יפתח פיך את הפליט – עם הפליט [שם
כד כז]. והורדתיך את יורדי בור – עם יורדי גיהנם
[שם כו כ]. ידברו לו... את עוזריו – עם עוזריו, כלומר
גם אל עוזריו [שם לב כא]. ותשכב את חללי חרב –
ולא עם המתים מיתת עצמם [שם לב כח]. מקברים את
העוברים את הנותרים – מקברים עם העוברים את
הפגרים... כך שמעתי וכן ת"י [שם לט יד]. וחיו את
בניהם – עם בניהם [זכריה י ט]. בריתי אשר כרתי את
כל העמים – עם כל העמים [שם יא י]. משך ידו את
לוצצים – מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר
את לוצצים [הושע ז ה]. בסנהדרין קג מפרש מן
הלוצצים עפ"י הגמרא. ריבה ה' את יריבי לחם את

(ירמ' יא יט) ככבש אלוף... אף כאן נפל ואשת [תהל'
נח ט].

צדין האישות – בשדה האילן במועד, מפני שמפסידין
בו. (אישות) בריה שאין לה עינים – וחופר בקרקע
(בא"ה מובא כאן הלעז טלפ"א שמובנו חפרפרת, אך
אינו בגמרא). מאי קרא – דאישות בריה שאין לה
עינים. דכתיב (תהלים נח ט) כמו שבלול תמס יהלך –
שבלול שקורין לימצו"ן. תמס יהלך – כלומר כשיוצא
חוץ מגרתיקו רירות נופלות ממנו, עד שהוא נימוח
ומת. נפל אשת בל חזו שמש – כלומר: כך אישות
נופלות פתאום לארץ ומתים. דלא חזו (לא רואים).
והונקין זו את זו – מפני שמריחין את העפר, ואין
מכירין באותו עפר [מ"ק ו:].

*יש מחלוקת בין המפרשים האם נפל אשת הוא מושג אחד או
שני מושגים שונים. במ"ק מפרש בשני מושגים: נפל – כמו נפל
נפילת האשה, אשת – עטלף שאין לו עינים. בתהלים מפרש
מושג אחד, עטלף ומוסיף ויש פותרין. בשערי תורת בבל למו"ק ו
ע"ב מביא את הרע"ב (במו"ק) המפרש שאישות היא התנשמות
שבשרצים, וכ"כ ספר חסידים סי' תקפ"ט... ובספר תבואות
הארץ (מאמר תוצאות הארץ פ"א) כותב שבא"י נמצא מין
אישות שאין לה עינים כל עיקר, אבל יש לה ארבע שיניים,
שתים למעלה ושתים למטה, ובשיניים העליונות היא נושכת
ואוכלת שרשי הצמחים שבקרקע. וז"ל ר"ש בן היתום (במו"ק):
התנשמות מתרגם ואשיות ותרגום ירושלמי והתנשמות וית
חולדה היא טלפא בלעז, בריה היא שמינה הרבה כצורת עכבר
ויש לה עינים דקים ואינה רואה כלל וזנבה קטן. ועי' ברייתא
דמס' נדה פ"ב ה"ד: התנשמות שבשרצים זו צפרת כרמים. וזה
בניגוד לגמרא בשבת צ"ב ו' חולין סה ע"א שהיא מין חגב. ע"כ.
עיין תוס' מו"ק ו ע"ב ד"ה צדין – אישות מפרש בירושלמי
חולדה. אישות דומה לחפרפרת הקרויה היום חולד סורי.
במדרש שוחר טוב פנ"ח נאמר: האישות הללו אינן רואות את
השמש אלא חולדות בקרקע ויושבות שם. עיין בערוך ערך אשת,
וכן בספר תבואות הארץ מאת יהוסף שווארץ (ירושלים תר"ס)
עמ' שס"ח ערך תנשמות. עיין בספר ילקוט חי. ראה ארנבת, חלד,
חפרפרת, נשת, עטלף, שבלול, שפן, תנשמת

~אָשְׁתָּאוּל, אַשְׁתָּאוּל

צרעה ואשתאול – משל יהודה היה ונפל גורל בני דן
סמוך להם [יהושע יט מא]. היו שתי עיירות הללו של
בני דן... אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה
היו [דה"א ב נג].

*עיר בנחלת דן ליד צרעה. בסוטה ט ע"ב נאמר: צרעה ואשתאול
שני הרים גדולים היו ועקרו שמשון וטחן זה בזה. +מ"מ:
יהושע טו לג, מא, שופטים יג כה, טז לא, דה"א ב נג. ראה צרעה
ב

~אשתדור

מרד [עזרא ד טו].

*ראה אשתדור

~אָשְׁתּוּמָא, אִישְׁתּוּמָא

משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן...
[במדבר ו יג, עיי"ש].

מאת : נתונים המה לו מאת בני ישראל – כמו מתוך
בני ישראל, כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת
המקום והוא נתנם לו [במדבר ג ט]. מן [שמות ט כט].
כל אתין וגמין רבויין [ערוכין קה. מגילה יט: ב"ק מא:
ב"מ נה:].
אצל : את בני בלהה – כלומר ורגיל אצל... [ברא' לז
ב].

@ראה אד, גם, ו, חלק

~אֵת, אֵתִים, אֵתִים (ב)

קולטור"א (קנקן מחרישה) [ש"א יג כ]. קולטור"ש
(קנקנים של מחרשות, היתדות הפולחות את הקרקע)
בלעז [ישע' ב ד].
*ראה יתד

~אֵת, אֵת, אֵתָא, אֵתָה, תָא (ג)

בא [ירמ' ג כב, יב ט – התי, משלי א כז – יאתה],
יאתיו – יגיעו [איוב טז כב]. תא – בוא [ברכות כז:
מו"ק טז:]. תֵאָתָא – יקבצו [מכה ד ח].
אתהם – אותם [דה"א ו ג]. אתהן – את אחת מהן,
ולשון יוני הוא הן אחת [ויקרא כ יד].
תיתי לי – תבואני זאת בשכרי שעברתי על דברי רבי
[ביצה לו:]. ישולם שכרי [שבת קיט:], שכר טוב
[בכורות ל:].

*אתאן הוא לשון רבים של אתא. החיד"א בשם הגדולים מביא
מסדר תנאים ואמוראים כי כל תיתי לי הוא לשון קללה, וזה
סותר את דברי רש"י. איוב לו כב. ראה אחת, הות, תא, תיתי

~א"ת ב"ש

יטת – בא"ת ב"ש מנא, מניח את זו וכתב מה שבצד
במקום מ"ם כותב יו"ד הסמוכה לה, ובמקום נו"ן
כותב טי"ת ובמקום אל"ף כותב תי"ו [סנה' כב:].
גימטריה של קטרת תרי"ג מצות, ובלבד שתחליף
קו"ף בדל"ת ע"י ר"ת ב"ש ג"ר ד"ק [במד' ז כ]. אח"ס
בט"ע גי"ף – אלפא ביתא היא אצל א"ת ב"ש וכולן
סדורות בספר יצירה [שבת קד]. ששך – בבל בחילוף
א"ת ב"ש [ירמ' כה כו, סוכה כה. מגילה ו]. כשדים –
לב קמי בא"ת ב"ש. סהדה – מנון בא"ט ב"ח [סוכה
כה:].

*+מ"מ : תוס' פסחים ק"ז ע"ב ד"ה למען, תוס' מנחות מג ע"ב
ד"ה שואל, ערכין ט ע"ב ד"ה שניהם.

~אֵתְבַעַל

*מלך צור וצידון, אבי איובל אשת אחאב (מ"א טז לא). ראה
אשבעל

לוחמי – עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה
עמי... וכן לוחמי, הלחם עם הלוחמים עמי [תהל' לה
א]. את אישים – עם אנשים [שם קמא ד]. ואת ישרים
סודו – ועם ישרים [משלי ג לב]. ואת נועצים חכמה –
ועם העושים בעצה תלין חכמה [שם יג י]. ואריבה את
החורים ואת הסגנים – נתוכחתי עם... [נחמיה ה ז].
לשמש את ביתה – עם בעלה [נדה יא:]. את ה' – עמו
[שבת כה כט]. אתו – כמו אתו, עמו, כלומר אליו
[ברא' לז יח].

*על דברי רש"י בברא' לו עיין בשו"ת איתן האזרחי (אברהם
הכהן רפפורט) בקונטרס אחרון פרשת וישב ד"ה אני נחמן.
שימוש את במובן עם לא נפוץ אחרי התנ"ך. גם בבראשית כח יא
שם כותב רש"י על האבנים : התחילו מריבות זו את זו, יש
נוסחאות זו עם זו.

ל : ועשיתי אותך – ועשיתי לך... [יחז' טז נט]. אשר
אני עושה אותך – פועל לך כפעלך [שם כב יד].

*בבמדבר ד יט כתוב בגשתם את קדש הקדשים, וג"כ ענינו אל,
ואונקלוס מתרגם : לקדש קדשיא. אד רש"י לא מפרש.
בשופטים ט יח ואת בית ה' אני הולך – לשילה אני הולך.

מ : את נזמי – כמו מנזמי, כמו [שמות ט כט] כצאתי
את העיר – מן העיר [שמות לב ג].

עם, אל : זאת בריתי אותם – בדבר זה כרתי בריתי
להם [ישע' נט כא].

*להם הוא כמו עם. ויתנכלו אותו להמיתו – אותו, עמו כלומר
אליו [ברא' לו יח].

מן : והנני משחיתם את הארץ – כמו מן הארץ. ודומה
לו [שמות ט כט] כצאתי את העיר, (וכן מ"א טו כג)
חלה את רגליו. ד"א את הארץ – עם הארץ... [ברא' ו
יג]. כצאתי את העיר – מן העיר [שמות ט כט].
ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב – כמו מנזמי [שם לב
ג].

*+מ"מ : שמות כ כא ד"ה את צאנך.

ברשות : ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן – כלומר
בידינו וברשותנו [במד' לב לב].

ב : ואתנו אל תמרדו – כמו ובנו אל תמרדו [יהושע
כב יט].

הרי : ואת פאת צפון – והרי לך פאת צפון [יחז' מז יז].
ואת פאת קדימה – והרי לך פאת קדים [שם מז יח].
על ידי : וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית
את נערו – על ידי נערו [נחמיה ו ה].

אותו – את עצמו : והשיאו אותם – זה אחד משלשה
את"ם שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים
באדם עצמו, וכן [במד' ו יג] ביום מלאת ימי נזרו יביא
אותו, הוא יביא את עצמו, וכן [דברים לד ו] ויקבור
אותו בגיא, הוא קבר את עצמו, כך נדרש בספרי
[ויקרא כב טז, דברים לד ו]. וירעו הרועים אותם – את
עצמם [יחז' לד ח]. ולא ירעו עוד הרועים אותם – את
עצמם [שם לד י]. יביא אתו – יביא את עצמו, וזה אחד

כד. ראה תמול

~אָתְנָה, אַתְנָן

לשון שכירות, לויא"ר (שכר) בלעז [יחז' טז לא]. ושובה לאתננה – לקדמותה ולעושרה, ומכנה אותה בלשון גנאי [ישע' כג יז]. אתנן כלב – אומר אדם לזונה הילך טלה זה והבעלי לכלבי [יבמות נט:]; שאם אדם אומר לזונה הילך טלה זה והבעלי לכלבי [סוטה כו:]; הילך טלה זה ותלין כלבתך אצלי [תמורה ל. עיי"ש]. אתנן זכר – שבא על הזכר ונתן לו אתנן [תמורה כט:]. אתנן זונה – נתן טלה באתננה [דברים כג יט, סוטה כו:]. התנו – ... יש לפרש לשון אתנן [הושע ח ט, עיי"ש]. כמו אתנן [הושע ב יד].

*מפרש לאתננה כמו לאיתנה, בשנוי לשון לגנאי. +מ"מ : ב"מ צא ע"א ד"ה רבא אמר, ע"ז יז ע"א ד"ה לבסוף. ראה זנה, מחיר, נדה, תן, תנה

~אָתְנִי

*בן זרח מצאצאי גרשום בן לוי (דה"א ו כו, בדה"א ו ו - יאתרי).

~אָתְנָן

*בן אשחור מחללה אשתו (דה"א ד ז). אתנן כלב - ראה אתנה

~אַתְק

*ראה אתיק

~אַתְר, אַתְרָא

אתר, אתרא – מקום [כתובות סה. ב"מ סז. ב"ב כט. שם קג. ע"ז ז: לא:]. אתרא דמחשכא – בבל עמוקה [פסחים לד:]. אתרא דחשוכא – בבל דעמוקה היא, דכתיב [ישע' מד כז] האומר לצולה חרבי [מנחות נב:], בבל שהיא מצולה [יומא נז]. ההוא אתרא – הר המלך [גיטין נז]. אתר – מקום [דניאל ב לה, עזרא ו ג]. *ראה אתרים, מקום

~אַתְרוּג

אתרוג – כל האילן קרוי אתרוג (אחר הפרי) [ערובין ז]. ליקט אתרוג – פירות אילן אתרוג [ר"ה יד]. האתרוג דר וגדל באילנו שתים ושלש שנים, וכשבאין וחונטין של עכשיו, עדיין גידולים דאשתקד קיימין בו [סוכה לה. ר"ה יד]. אתרוג עד גמר בישוליה לא הוי פרי [סוכה לו. עיי"ש בגמרא שזו דעת ר"ע]. אתרוגים קטנים שנוטעם אינם צומחים [סוכה לה]. חלוק משאר אילנות ודינו כירק שהלכו בו בתר לקיטה משום דגדל על כל מים... שמשקין אותו תמיד כירק [סוכה לט:]. אתרוג גדל על כל מים כירק [סוכה מ]. אתרוג דרכו ליגדל על כל מים [ר"ה יד: קדושין ג. עיי"ש]. קשה לעץ האתרוג ידים (ש)ממששות בו [ר"ה טו].

~אַתּוּן, אַתּוּנָא (א)

אתונא – כבשן האש [דניאל ג יט, כב]. אתון נורא – גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד, והוא כבשן שבכל המקרא [דניאל ג ו], כבשן אש בוערה [שם כא]. *ראה כבשן

~אַתּוֹן (ב)

(מין) בהמה [במד' כב כג]. אתונות צחורות – אתונות לבנות חשובות [שופטים ה י, יחז' כז יח]. *אתון הוא שם החמור ממין נקבה, כגון אתונו של בלעם (במדבר כב). ראה אבות ה ו : עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן... ופי האתון. +מ"מ : ברא' לב טו - טז, מה כג, מט יא.

~אַתּוּנָא

סבי דבי אתונא – מקום [בכורות ח:].

~אַתִּי

אתי הגתי (בן ריבי משבט בנימין מגיבורי דוד) – היה עובד כוכבים ובטלה לעבודת כוכבים של "עטרת" מלכם, והוא שם שיקוף עמונים [קדושין עו: עיין ש"ב טו יט-כב, יח ב-ה, כג כט, דה"א יא לא - איתי].

~אַתִּיוּם

לשון יוני הוא, כלומר לאחר תשמיש [כריתות יז:].

~אַתִּיקָא

ואתיקיהא (הקרי הכתיב : ואתוקיהא) – ת"י זויות... אתיקים לא ידעתי מה הם, (עיין ספר רש"י, מה"ק עמ' י"ג שמכאן ואילך זו הוספה לא מרש"י) ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטים בחומה לחיזוק, וקורין להם פיליר"ש (אומנות, עמודים תומכים) בלעז [יחז' מא טו, טז]. אתיק אל פני אתיק – לא ידעתי מהו (כאן באה במ"ג תוספת והוא העתק מהפירוש לעיל. עיין במ"ג הכתר)... ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים, מה הם אותם אתיקים, והיאך אוכלות מן העליונות... [שם מב ג, עיי"ש]. לשכה [שם מב ה]. *יש הסוברים משרש אתק. ראה עמוד

~אַתָּם

*מקום בגבול מצרים (שמות יג כ).

~אַתְמוֹל

ערוך מאתמול – יום שני לבריאת עולם, יום שיש לו תמול ואין לו שלשום [ישע' ל לג]. *+מ"מ : יהושע ח יד, מ"ב יט כה, ישע' לו כו, מיכה ב ח, איוב טו

אתרוג – פרי עץ הדר, עץ שטעם עצו ופריו שוה...
הדר באילנו משנה לשנה [ויקרא כג מ, בהיפוך, סוכה
לא:].

(אתרוג הגדל) בדפוס – שעושה לו דפוס כשהוא קטן
ונותנו בתוכו במחובר וגדל כמדת הדפוס... [סוכה
לו:].

אתרוג חליתא – מתוק [שבת קט:].
(אתרוג) הכושי – שבא מארץ כוש ושחור הוא [סוכה
לד:].

אתרוג התיום – שנים דבוקים יחד (כמו תאומי סיאם)
[סוכה לו:].

*שם אתרוג לא מובא במקרא אלא נקרא פרי עץ הדר. בקידושין
ע ע"א בגמרא נאמר : כל האומר אתרוגא, תילתא ברמות
רוחא... ברבינו בחיי במדבר טו לח מובא שאתרוג נקרא תכלת.
ביקרא רבה ל' מדמים את האתרוג ללב. +מ"מ : מעשרות פ"א
מ"ד, סוכה מו ע"ב ד"ה מיד. ראה אלון ב, בוכנא, חזוית, חטם א,
חלי ג, חלי ד, כרתי, עקץ א, פטמה, תרג

~אתרוגא

*ראה אתרוג בהערה

~אתרוותא

מקומות חלוקים במנהגם [גיטין פט:].

~אתרים

דרך האתרים – דרך הנגב... דבר אחר דרך התייר
הגדול... [במד' כא א].

*מפרש אתרים - תרים בלי אל"ף, וכן בפרוש ל"אשמנים" בישע'
נט י, מביא את תיבת האתרים כדוגמה לאל"ף נוספת בראש
המלה. התייר הגדול הכוונה לארון הקודש (עפ"י המדרש, גור
אריה). ראה אשמן, אתר

~באגא, באגי

כפר [ביצה כא]. בני באגא – בני הבקעה [גיטין נח: עיי"ש, ב"ק קיג: ב"מ כב: קה:]. בית אושפיזא בבקעה [ערובין עג]. באגי – כפרים שבבקעה, ובלעז קנפני"א (מישור, שדה פתוח) [פסח' ח:]. באגא דאלימי – בקעה של בעלי זרוע [קדושין נט]. בקעה גדולה [ב"ב כט]. באגי מיטמרי – שדות טמונות [ב"ב נד:]. שדות שסביב המדינה [ב"ב סח:]. ביזלי פיסקי באגי – חתיכות בקעה הגדולה [ב"ב סח: עיי"ש ע"א ד"ה כל שכן באגי ואילך].

באגי נהרא – שדות שעל שפת הנהר [גיטין ס:].
*ראה בקעה, סנטר ב, שדה ב

~באדין

*ראה אדין

~באדן, בדאן, בדן

#א. פרך ובאדן – מקומות הן [ביצה ג: זבחים עב:].
#ב. רמוני בדן (הם) אחד משה דברים שאינן בטילים, הלכך אוסרים בכל שהוא... [זבחים עד:].
@בערלה פ"ג מ"ז וכן בגמרא יבמות פא ע"ב וע"ז עד ע"א נכתב "בדן", ובכלים פ"ז מ"ה "בדאן". ונראה (עפ"י הספר הגיאוגרפיה במשנה) שהכוונה לאותו מקום הנמצא בארץ הכותים ליד שכם. ע"ז עד ע"א ד"ה אגוזי. ראה בדן, בטנים, פרך

~באוש

*ראה באש

~באות

באות שבעופות – עוף הצועק בלילה, צואיט"ה (כוס, עוף לילי) בלעז. באות שברצעים – טלפ"א (חפרפרת) [חולין סג:].

*מילה זו לא מבוארת במפורש ברש"י, אך היא מובאת בעקיפין בקשר לעופות הטמאים והיא קשה להבנה. התורה תמימה לויקרא יא יח הערה ס' מציין שלשון באות הוא כמו פעות שהוא ענין צעקה. באונקלוס מתרגם תנשמת - בִּתְאָה, ובמסורת הש"ס חולין סג ע"א מציין: בילקוט איתא באוות, ובערוך איתא בואת וברש"ל גריס באות, פ"ל מאוס. וזה לשון הערוך: איתא בִּתְאָה - פ"ל כתיב התנשמת בעופות טמאים והיא בועת שבעופות וזו היא קיפון, וכתיב (ויקרא יא ל) התנשמת בשרצים והיא בואת שברצעים וזו היא קרפדא. במוסף הערוך מוסיף תרגום התנשמת שבעופות בותא, ויש גרסי כותא. בספר הערוך על הש"ס בצד הדף מציין שבואת הוא אוח ממשפחת הינשופים. בתוס' הראש לנדה כג ע"א גורס: בזואת מלשון בזוי. עיין בספר מסורת מסיני מר' עזריאל שמשון הירש עמ' 224 ומציין שם לספר תפארת יעקב מר' יעקב געזונדהייט על חולין דף ס"ג. עיין ברכות נו ע"ב רש"י ד"ה קפופא: צואיט"א ויש לה לשתות כלחיי אדם לפיכך הם מגונים. ראה בערך בות שמשמעו לך, ויתכן שיש קשר לעופות אלו ללינה בכך שהם עופות לילים שאינם ישנים בלילה. עוד יתכן, וזו השערה רחוקה שיש כאן ט"ס והתחלף אוח

~ב, בוי"ת

ביתין כפין – דומין בכתיבתן [שבת קג:].
חסר ב: אל בית אל – הקב"ה בבית אל... יש תיבה חסרה בוי"ת המשמשת בראשה... [ברא' לה ז]. והקל נשמע בית פרעה – כמו בבית פרעה [ברא' מה טז].
לשון על: בצור ירוממני – העמיד על סלע רגלי [תהלים כז ה].
לשון בשביל, בגלל: לא ידון רוחי באדם – בשביל האדם [ברא' ו ג, סנה' כז].
לשון בתוך: בכל באי שער עירו – בקרב... [ברא' כג יח].

לשון עם: בנוצתה – עם בני מעיה [ויקרא א טז].
בעוד: בשר בנפשו – בעוד נפשו בו [ברא' ט ד].
לשון מן: עושה בחומר – מן החומר [ירמ' יח ד].
לשון על ידי: חצבתי בנביאים – על ידי הנביאים [הושע ו ה].
לשון על דבר: יעננו בקול – על דבר הקול... [שמות יט יט].

לשון בשם: נבאו בבעל – בשם הבעל [ירמ' ב ח].
לשון בין: בבהמה, בחיה ובעוף – בין בבהמה בין בחיה בין בעופות [כריתות כ:].
לשון כ': בגלגל – כמו כגלגל [תהלים עז יט].
בשתיים – באחת מהן... וכן ת"י בחדא מתרין. כיוצא בו (ש"ב כד יב) שלש אנכי נוטל עליך, אחת משלש [ש"א יח כא].

*במשל לטו יש ב' זעירא, בברא' א א יש ב' רבתי. ב' וכו', וכן ב' ומ' מתחלפים בקרי וכתבי. עיין ערך בדר, שאותיות ב' וז' מתחלפין. ראה כל ב, עבש

~בא, בָּאָה

הנהר הבא – הנהר הנובע [עזרא ח טו].
*בפסוק "הנהר הבא אל אחוא" כלומר נובע לנהר אחוא. ראה בוא א, ב.
בא שנה – (ת"י) במיעל שתא, בתשובת השנה... [מ"ב יג כ].

*ראה ביאה

עם אות (שהם מאוד דומים בכתיבתם), וכפי שרש"י מפרש בישע' יג כא : אוחות - לא ידעתי מה מין חיה הם. +מ"מ : תוס' ב"ק קטז ע"ב ד"ה יחסנינה, חולין סג ע"א ד"ה באות, תוס' בכורות ח ע"א ד"ה הקוף. ראה אות, אשת, ינשוף, כוס, עטלף, קאת, קיפוף, קרפדאי, תנשמת

~באז

*בב"ב לו ע"א נאמר "והוא דבאזי באזוזי", כלומר חילק חלוקה. בערך בזא מובא בשם הערוך שבאז זה נץ.

~בָּאָטִי

שם דג טמא [ע"ז לט].

*+מ"מ : ע"ז עו ע"ב ד"ה מאי עבדת ובתוס' ד"ה אידכר.

~באישא, באישתא

חולה. תרגום של רעה (ברא' לו כ) בישתא [שבת ל].
*באישות (ירושלמי פ"ג ס"ו) משמע מגפה. +מ"מ : עזרא ד יב. ראה באש, ביש, חלה ב, רע א

~באלא

יער בלשון ארמי [- דבר' יד ה], יער [ב"ק קיז. חולין פ.]. עזי דבאלא - עזי הלבנון [שם].
*ראה עז, ג, תאו

~באלי

#א. באלי דידבי - מגרש הזכובים... [גדה יז]. באלי ואתי - שהיה ממנה לבא, כמו (לעיל יז) באלי דידבי, פירוש מגרש [שם כו].
#ב. שם חכם [תענית יח א].
*ראה כדי

~בָּאֵר (א)

(מעין) מים חיים [משלי ה טו, ערובין יח]. בארה - באר [במד' כא יז].
באר אחאב - נהר הנזכר במשנה פרה פ"ח מ"א כמקור מים חיים למי חטאת.
באר אלים - מקום בגבול מואב [ישע' טו ח].
בארות בני יעקן - אחת מתחנות בני במדבר. +מ"מ : דברים יו.

באר לחי ראי - כתרגומו, בארא דמלאך קימא איתחזי עלה [ברא' טז יד].

*במ"ג המאור "כתרגומו" בלבד בלי גוף התרגום.
בארה של מרים - סלע וזבין ממנו מים, והיה מתגלגל והולך עם ישראל, והוא הסלע שבו הכה משה... [תענ' ט. שבת לה. בשינוי, סלע שיצאו ממנו המים ע"י משה ועגול כמין כברה היה ומתגלגל עמהן כל מקום שהיו הולכין [פסח' נד.], סלע שדרך שם יצאו המים במדבר [אבות ה ו].

*ראה כברה ב

באר שבע - מבאר שבע ועד דן - זהו תחום עשרת השבטים [דה"ב ל ה]. בדרומה של יהודה [ברא' כח יז, עיי"ש כא לא].

*באר (במד' כא טז) הוא מקום החנייה של בני במדבר מצפון לארנון, וכן נזכר בשופטים ט כא מקום ישוב בשם בארה. +מ"מ : ברא' יד י, כח יז, מו א, עמוס ה ה, קהלת יב א ד"ה וזכור. ראה בור, ביר, ברים, גומא, גרגותא, דלי

~באר (ב)

באר את התורה - בשבעים לשון פירשה [דבר' א ה, כז ח].

*+מ"מ : סוטה לב ע"א ד"ה הביאו. ראה נמרץ, פרש א

~בָּאָרָא, בארה

*בארא בן צופח מראשי האבות של שבט אשר (דה"א ז לו, מ). ראה באר א - באר לחי ראי, בארה, בארי

~בארג

מי בארג - משקה משובח. בארג בלשון פרס משובח, כמו (סנה' צח). סוסיא בארג [ע"ז ל].
*בסנהדרין צח ע"א "סוסיא ברקא", ומפרש מסורק ומכוון ונאה... ל"א בדקא, בדוק לרוץ. כך מפרש גם בערוך.

~בָּאָרָה

*בארה בן בעל הוא נשיא לבני ראובן (דה"א ה ו). ראה בארא

~בָּאָרוֹת, בארתי

*אחת מערי הגבעונים (יהושע ט יז). ראה גבעון, כפירה, בארות

~בָּאֵרִי

אמר רבי סימון (ויקרא רבא ו ו) בארה (לאלו הסוברים שהוא נשיא הראובני שהוגלה ע"י תגלת פלנאסר), אביו של הושע בן בארי (הושע א א) ניבא שני מקראות הללו, ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה... [ישע' ח יט].
*בברא' כו לד נזכר בארי החתי, אביה של יהודית אשת עשו. ראה בירי א (ב)

~באש (א)

#א. נבאש ישראל - נבאש ריחם... לשון שנאה [ש"א יג ד]. באוש (בפסוק : בָּאֵשׁ) - ריח מבאיש [עמוס ד י]. מתרגמינן ויבאש - וסרי [- קהלת ד יד]. קריתא... באישתא - עיר חוטאת [עזרא ד יב]. באשה - (דבר מבאיש), כמו (ישע' ה ב) באושים [איוב לא מ, עיי"ש].

#ב. הובאיש (בפסוק : הָבֵאִישׁ) - ביישו את עצמן... [ישע' ל ה].

@באש הוא לשון נמאס, הסריח. בנדרים מ ע"א מובא בגמרא שר חלבו באיש, כלומר נחלה. +מ"מ : שמות טז כ, יחז' לב ה,

שה"ש א יב, קהלת י א. ראה באישא, סרח ב, סרי, רמה ב

~באש, בָּאָשָׁה, בָּאָשִׁים (ב)

#א.באושים – דומים לענבים וקורין אותם לנברוישי"ש (ענבי בר) בלעז [ישע' ה ב, עיי"ש פסוק ד]. ויעש באושים – דברים נבאשים – [ישע' ה ז].
*באשה הוא מין עשב רע. +מ"מ : מעשרות פ"א מ"ב, תוס' ר"ה יב ע"ב ד"ה התבואה.

~בב (א)

דבב נהרא – הנהר בב שמו [סוכה יח].
*לפי רש"י משמע ש"בב" ו"דבב" הם נהרות שונים. ראה דבב ב

~בב, בבא, בבי (ב)

#א.דלת [ערובין קד. ב"מ פו.], פתח [שבת לב. יומא נד. מו"ק כה. כתובות סב. קו. נדרים סו: גיטין סח: סנה' כט. מנחות נז.]. במפתח בבי – כשפותחין הפתחים [תענ' ו:]. שער [מו"ק כב].
#ב.סיפי בבא – מפתח הבית [כתו' עה].
#ג.נזיקין כולהו – תלתא בבי [ע"ז ז].
@עין בערוך ערך בב א

~בבה, בביתא

בביתא דעיניה – בבית עינו [גיטין סט].
*בבה משמעו לגלגל העין. בערוך ערך בביתא א מפרש שחור קטן שבאמצע שחור שבלוב העין, לשון (זכריה ב יב) בבית עינו (אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. יש הסוברים מפרש בוב. ראה בת עין, ריס)

~בבואה

#א.צל [גיטין סו.]. בבואה דבבואה – צל צלו [יבמות קכב. כריתות ו].
#ב.דמות קלסטר פנים [קדושין פ:].
#ג.צורה [נדרים ט:].
#ד.פרצוף הנראה במים [חולין מא:], פרצוף [ע"ז מז.].
*ראה אור

~בבי

*אבי משפחה שעלו עמו 623 איש מבבל (בנחמיה ז טז מובא המספר 628), חתום על האמנה (עזרא ב יא, ח יא, נחמיה י טז).

~בביתא

*ראה בבה

~בבל

בבל ובורסיף – משכחין הלמוד מפני שעומדים באויר המגדל. מפני מה (נקרא) שמה בבל? שמשכחת. אמר רב יוסף כי שם בבל, לפי שבלבל הקב"ה את לשונם

לשם כך היא משכחת... שמה סימן שכחה הוא [סנה' קט.]. ארץ שנער [מו"ק כה:]. בוני מגדל (בבל) בארץ שנער היו [שבת י:]. בבל קיימא בין עכו לצפון [גיטין ו.]. במזרחא של א"י עומדת [ברכות סא:]. בבל ארץ לחה היא... [שבת פא:]. אנו בני בבל חם לנו העולם ויש לנו הבל, לפי שבבל ארץ עמוקה היא ואינה ארץ הרים וגבעות כא"י, ואין שולט בה אויר [ר"ה כ.]. ארץ לחה מחמת מימיה לעולם [יומא כא:]. בבל היא מצולה (ארעא חשוכא) [יומא נז. תענית כב:]. (נמצאת) בצפון (א"י) [ירמ' א יד, חגיגה יג:]. בבל בין שני נהרות גדולים, חדקל ופרת מציצים אותה ביניהם, זה מן המזרח וזה מן המערב ובאין ומושכין מן הדרום לצפון וסופו של פרת שופך בחדקל... א"י בדרומה של בבל... ופרת יורד מא"י לבבל... מה שבין הנהרות פשיטא לן דבבל היא, אלא משפת חדקל ולחוץ עד היכן מתפשט רחבה של בבל? אמר רב עד נהר עזק, ושמואל אמר עד נהר יואני [קדושין עא: עיי"ש]. בבל – שם המדינה, (וכן) עיר אחת שבה נקראת נהרדעא ואותה העיר סמוכה לספר... והואיל ויש בבבל ישוב קבוע וישראל הרבה מותר לגדל כלבים... [ב"ק פג.]. ארץ בבל הוא נחל ערבים, שנאמר (תהלים קלז ב) על ערבים... [ישע' טו ח]. היא עיר הרוכלים [יחז' יז יב].

בבל גידלה (את) עזרא הסופר... [פסחים סז.].

*מרש"ש מגילה כב ע"א ד"ה שלא בפניו, וכן חולין יח ע"ב ד"ה מבבל, משמע שבבל זה ג"כ שם עיר, אך התוס' בשבת לו ע"ב ד"ה נפקא כותבים במפורש "לא אשכחן שום דוכתא עיר ששמה בבל אלא מדינה היא". עין בספר כרם יהושע (הכהן, מאנסי תשנ"ד) עמ' ק"ל. בגמ' מנחות נב ע"א נאמר: בבלי טפשאי משום דיתבו באתרא דחשוכא אמרי שמעתתא דמחשכין. ועין שם ברש"י ד"ה אתרא. עין בספר על פי דרכו - מורה דרך ח"ב עמ' 40 על מגדל בבל. +מ"מ: ברא' ו יז, זכריה א ח, ברכות נו ע"ב ד"ה מקום, תוס' ערובין יט ע"א ד"ה אם בין. ראה אריה, בגדת, גימטריא, זוט, זכה (א), כלנה, מצולה, נהרדעא, נמרוד, סכות בנות, צינתא, צפון, ששך

~בבליא

הם בני בבל [עזרא ד ט].

~בבת

*ראה בת ג

~בג

ונתתיך לבג (הכתיב, והקרי לבז) לגוים – כמו (יחז' כה ז) לבז לגוים – [יחז' מז יג].
*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים לשון מאכל. בהיכל רש"י מקשה שצ"ע מדוע כאן מפרש רש"י בדרך אגב את הכתוב בפרק כה ז, ואילו שם לא מפרש, וכן צ"ע שכן שם "בג" זה הכתיב ואילו הקרי הוא "בז". ראה בן בג בג, גה

~בגד (א)

הבוגדים ריקם – הגזלנים החמסנים המושיבים את העניים ריקם מנכסיהם, כמו (תהל' ז ה) ואחלצה צוררי ריקם [תהל' כה ג], דור בניך בגדתי – אשים אותם בוגדים ורשעים [תהלים עג טו]. מבטח בוגד – מכזב [משלי כה יט]. אפיקורסים [משלי כג כח].
*מ"מ : שמות כא ח, ישע' כד טז, צפניה ג ד. ראה בגוד, בהתא

~בגד (ב)

בגד שתפרו בכלאים – שתי חתיכות של בגד צמר שתפרו בחוט של פשתן [שבת מח:]. בגדי כהונה – ארבעה בגדי לבן שכהן גדול נכנס בהם לפני ולפנים ביום"כ [פסח' כו. עיי"ש ד"ה כשירין]. סתם בגדים שבתורה צמר ופשתים [זבחים צג:]. בגדי חופש לרכבה – (ת"י) בלבוש דיקר לרתיכין [יחז' כז כ]. הבגדים הם מכבדים את האדם [ישע' י טז]. בגדי עניים – שלש על שלש, או שחוטן עבה הוו בגדים לעניים לענין טומאה. בגדי עשירים – שלשה על שלשה... [שבת מז:].

בגדו של אדם הראשון – היו חקוקות בו (צורות) כל מין חיה ובהמה והוא נמסר לנמרוד... ועשו הרגו (את) נמרוד, ב"ר פרשה סה יב) ונטלו... ואני שמעתי... היינו כתנות עור שהיו לו [פסחים נד: עיין בפדר"א פכ"ד].

*עיי' בערוך ערך חמש, בר ה, מל ד, עב ב. +מ"מ : מ"א א א, שבת יב ע"א ד"ה מידע ואילך, תוס' שבת נז ע"ב ד"ה ואינה, פסחים נד ע"ב ד"ה בגדו, זבחים יח ע"ב ד"ה ואימא, חולין קלג ע"א ד"ה מעדה. ראה בד (ג), לבוש, מכבר ב, סוטה, ערך א, שמיכה

~בגדא

בגדא ואונא מקומות הם סמוכות זה לזה וחדקל מפסיק ביניהן [קדושין עא:].
*בגדא ואונא" גורס בערוך "אכברא ואונא".

~בגדת, בגדתאה

רב חנה בגדתאה – שם עירו בגדד היא עיר החשובה שבבבל משחרבה בבל [ברכות נד:], בקי הוא בהגדה [סוכה נב:], בעל אגדה. ל"א שם מקום שהוא בבבל שמו בגדד [יבמות סז:], עיר שבבבל ושמה בגדת, בפסק סדרו של רב שרירא גאון היא נזכרת [כתובות ז:], דמן בגדת [שם י: וכן מפרש הרשב"ם בב"ב קמב:].

~בגוד

בגודה (לשון בגידה) קשה ממשובה... יהודה שראו... ולא לקחו מוסר קרוין בגודה [ירמ' ג ז, עיי"ש פסוק י].
*ראה בגד א

~בגין

1. *אבי משפחה שעלתה מבבל, חתום על האמנה (נחמ' ז יט, י יז, עזרא ח יד). 2. איש שעלה לא"י (עזרא ב ב).

~בגין

*ראה גין

~בגלל

*ראה גין, גלל, על יד (ב), עס א (ה)

~בגר, בגרות, בוגרת

ומבגר לה – מצערי לה ומזקינין אותה, לשון בוגרת [כתובות סה:]. ימי בגרות – שהיא משתנה מנערות להיות בוגרת [קידושין ד:]. ויצאה חנם (שמות כא יא) אלו ימי בגרות [כ"מ יב:]. בין בגרות לנערות ששה חדשים [חולין כו:]. הבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה... [במדבר ל ד]. זו שלא תביא שערות לעולם, כל כ' שנה היא בחזקת קטנה ומשם ואיך בוגרת [כתובות לה:]. בוגרת – בתוליה כלים מאליהן [כתובות לו:]. בוגרת – נערה בוגרת... [נדרים פט:]. ימי בגרות – שהיא משתנה מנערות להיות בוגרת – קידושין ד. בוגרת – גדולה [קדושין סד: בהיפוך]. אין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים בלבד [סנה' סו:]. בוגרת – שהביאה שתי שערות... [תענית יג: עיי"ש].

*יר' יצחק האגר ציין לספר האגור (השלמות לספר הערוך) מאת ר' שמואל ב"ר יעקב גמע (מהדורת בובר 1888) ערך "בגרות": שמעתי מקצת חכמים כי לשון בגרות - בא גרות, כלומר בא הזנות והגיע עת הפיתוי (עיי' סנה' עו ע"א ד"ה זה המשהה). +מ"מ : שמות כא יא, יבמות נט ע"א ד"ה הא אישתני ואילך, כתובות לט ע"א ד"ה מיתה, שם נג ע"ב ד"ה לרב, גיטין נא ע"א ד"ה ונטלה, קידושין ד ע"א ד"ה בגרות, שם עט ע"א והרי ואילך, סנה' עו ע"ב ד"ה הכי קאמר, נדה מז ע"ב ד"ה להחמיר, שם סד ע"ב ד"ה בוגרת ואילך. ראה נערה ב, פגר א, פרנס בהערה

~בגתא

*אחד משבעת סריסי אחשוורוש (אסתר א י).

~בגתן, בגתנא

*אחד משני הסריסים שומרי הסף לאחשוורוש שביקשו לשלוח ידם במלך. בתוס' ע"ז יז ע"ב ד"ה רבן וחולין נז ע"ב ד"ה מטלית מובאת הגמרא במגילה ז ע"א וכן יג ע"ב, שבגתן ותרש שני טרשיים היו והיו מספרין בלשון טורסי (אסתר ב כ, כב-כג, ו ב - בגתנא, עיי' במד' ג ז). ראה תרש

~בד

#א. *מוט [שמות כה יג, עיי"ש פסוק כז, יחז' יז ו]. עולה מן הקרקע בד בבד – קנה יחידי מכל גזע (נ"א

גרעין), ואין שני קנים עולים מגזע אחד [זבחים יח].
ענף [ב"מ כג].

הפשתן והקנבוס אין להן בדים וענפים כעצים, אלא עלין ואין הפשתן בא אלא מן הקנה האמצעי [יומא עא].

#ב.ענף... בן [איוב מא ד], כדי עורו – בניו ובנותיו [איוב יח יג].

#ג.לבוש בדים – בגד בוץ [דניאל י ה], בד, היינו פשתים, דבר העולה בד בבד [יבמות ד:].

#ד.בד בבד יהיה – שוין במשקל : כמשקלו של זה כך משקלו של זה. ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד, אחד באחד יהיה, זה כמות זה [שמות ל לד].

#ה.בדי ריק – הרבה ריק שיביא עליהם [ירמ' נא נח].

#ו.ממטה בדיה – מעון מלכיה [יחז' יט יד].

*ראה בדים, די

~בדא, בדאי, בדה

#א.איני מבדה – (כלומר איני) משקר [שבועות לא].
בדיא – כמו בדאה, בדאי ושקרן [חולין סג]. בדא מלבו – לשון כזב, קונטרובי"ר (להמציא) [מ"א יב לג]. בודאם – קונטרובנ"ט לי"ש (מדמה אותם) בלעז, כמו (מ"א יב לג) אשר בדא מלבו [נחמיה ו ח].

*מופיע רק פעמיים במקרא. בברכות ד ע"א נאמר : למד לשונך לומר איני יודע, שמא תתבדה ותאחז. ראה בדים

#ב.גבורים [ירמ' מח ל]. בדי – גבוריו [הושע יא ו].

*מ"מ : תוס' מנחות נב ע"ב ד"ה בודה. ראה אצטגנינים, חפא

#ג.מצא [נדרים י].

~בדד (א)

גלמוד [איכה א א, ג כח]. בטח בדד – כל יחיד ויחיד... מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב [דבר' לג כח], לבדד לבטח – לשון מבטח ושקט הוא, שאינו צריך להושיב גייסות עמו [תהלים ד ט], שיושבין יחידים ואינן מתיראין לא מן הנכרים ולא מן חיות רעות [סנה' קד]. בטח ביחידות... [ירמ' מט לא, עיי"ש]. ואין בודד במועדיו – ת"י ולית דמאחר בזמנוהי... [לשון] לבדו [ישע' יד לא]. (בודד) – יושב בודד [תהל' קב ח].

*החיד"א במדבר קדמות ערך התבודדות מבאר "בדד" ר"ת "בכל דרכיך דעה". בויקרא יג מו נאמר על המצורע : כל ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. בפירוש אונים לתורה מר' זלמן סורוצקין מסביר את ענין הבדידות בהביאו דוגמא מהספר "רוביון קראווא" שבו מסופר מעשה באחד שניצל מאניה שנטרפה בים אל אי קטן ושומם מאין אדם, ותאר כמה טרח עד שמצא שם מה לאכול ומה לשתות ומחסה מחיות טורפות, ואחרי אשר ישב באי זמן רב התחיל משכח את הדיבור וכמעט שיצא מדעתו. והסופר מתאר בצבעים בהירים את געגועיו של האיש ההוא אל מין האנושי ואל הדיבור עמהם. ע"כ. +מ"מ : ויקרא יג מו, דברים לב יב, הושע ח ט. ראה

בטח

~בִּדְד (ב)

בדדין – בעלי בית הבד שתגרין הן בשמן, לוקחין מן נשיהם זיתים ושמן במדה, כלומר דרך מכירה בפרהסיא ודבר מרובה דאין יכולה לגנוב כל זאת ולעשות בצינעא, אבל לא במועט דגנבתו ויכולה לעשות בצינעא ולא ירגיש בעלה. ל"א במועט – במעטן שנטלתן מן המעטן ואין דרך למוכרן כך [ב"ק קיט].

*+מ"מ : טהרות פ"י מ"ב. ראה בדיד, מחצלת

~בִּדְד (ג)

*אביו של הדד מלך אדום (ברא' לו לה, דה"א א מו). ראה הדד

~בדה

*ראה בדא

~בדח, בדחותא

בדחי רבנן – נפתח לבם מחמת השמחה [שבת ל:]. אינשי בדוחי – שמחים ומשמחים בני אדם [תענ' כב]. לא הוה בדחנא בחביבי – לא היתה דעתי גסה בדודי... ולא היה בסבר פנים עמי [חולין לב].

בדחיותא – שחוק [ב"ק יז:].

*ראה בחלה

~בדיד, בודידה

גומה (של בית הבד) [מו"ק ד:].

*בספרא בהר פ"א מובא : אין עושים זיתים בבד אבל כותש ומכניס לבדידה, והיא בית בד קטן. בשביעית פ"ח מ"ו מובא : כותש הוא ומכניס לבודידה. בכלים פכ"ט מ"ז מוזכר "הבדיד" ומשמעו כלי לחפירה. ראה בדד ב

~בִּדְיָה

*אחד מבני בני שושא נכרית (עזרא י לה).

~בדיינא, בדייני

בדיינא דמלכא – אוצר שתכשיטי המלך שם [ברכות נו].

~בִּדְיָל (א)

כל בדיליך – בדיל המעורב בכסף, כלומר הרשעים שבך. בדיל אישטיי"ן בלעז [ישע' א כה, יחז' כז יב הלעז בלבד]. בדיליך – המובדלים לראשי עם [סנה' צח]. ואסירה כל בדיליך – אלו המינין המבדילין שונאי ישראל מן הקב"ה בשקריהם ובפחזותם [שבת קלט].

*ראה אבן הבדיל, אבר, בעץ, חמרתא, סיג ב

~בְּדִיל (ב)

בדיל – בזכות [יומא עה:].

*ראה למען, עבור

~בְּדִים

בדים – הם החוזים בכוכבים ע"י אותות השמים, ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורא אותם בדים... [ישע' מד כה], קוסמים... על שם שבודים ואומרים דברי כזב [ירמ' נ לו].

*ראה אצטגנינים, בד, בדא, חבר

~בדיקה

*ראה בדק, חקירה

~בדיתא

שם נהר [מו"ק יא].

~בדל

#א.הבדול בתמרים ובגרוגרות – שמדובקות זו בזו ומבדילן במגריפה [ב"מ פט].

#ב.המה מובדלת – טהורה, שמובדלת מבהמות טמאות, דמותרת באכילה [מעילה טז:].

#ג.נבדל – הם הגרים שנבדלו מתורת העכו"ם... [נחמיה י כט].

#ד.בדל אוזן – (ת"י) חסחוס דאודן [עמוס ג יב].

*ראה רוד

~בְּדִלַח, בדולח

שם אבן טובה, קרישט"ל [במד' יא ז].

*וכן מובא בב"ר טז ד שהבדולח אבן טובה (עיי"ש). בסוטה מט ע"ב - צלול כאבן הבדולח. עיין בשערי לשון (מחקרים למשה בר אשר ח"א עמ' 36) שלבדלח יש שלשה מובנים, אבן טובה, גביש וסוג של שרף ריחני. נראה שבהקשר למן, שרף ריחני הוא המובן הנכון. בדולח נזכר גם בבראשית ב יב. ראה עטר (ב)

~בְּדִן

בדן – זה שמשון (ת"י), שמשבט דן בא [ש"א יב יא].
*בדה"א ז יז נזכר בדן בן אולם בן פרש בן מכיר בן מנשה. ראה באדן

~בְּדֶק (א)

בדק הבית – בדיקה וסדק בחומה [מ"ב יב ו], רעוע הבית – [ברא' מב ט ד"ה ערות הארץ, עיי"ש]. מחזיק בדק – מתקן בדק שלא יכנסו בו המים, אפייטיאנ"ט ט"א קריוצ"א (מתקנים בקעך) [יחז' כז ט].

*+מ"מ: מגילה כט ע"ב ד"ה לבדק

~בדק (ב)

#א.מנסה אם חכמו להשיב [ערובין נא. עו. חולין קלג:]. מנסה בהלכות [בכורות מז:]. אינו בדוק לרבי – אינו מכיר במדותיו לסמוך עליו [שבת קכז:]. אין בודקין לכסות – בא ערום ואמר כסוני, לוקחין כסות מיד [ב"ב ט:]. בדיק – מנסה [פסח' נה:].

*וחקרת ודרשת (דברים יג טו) מתרגם ותתבע ותבדוק.

#ב.בדקה לוי במתניתיה – הגייה והוסיף [יבמות י:], הגייה והוסיפה בתוספתא שסידר ושנה בה [ב"מ מח:].

~בְּדִקָּא, בידקא

#א.שטף נהר [ב"מ סו:]. בדקא דמייא – מרוצת המים [סנה' עז:]. צינורא דבידקא – כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין ניגרים (בע"י: נגרים) וצינורות קטנים, ואם אינו סותמו מיד הולך ומרחיב ושוב אינו יכול לסותמו [סנה' ז:]. המים יוצאין חוץ לגדותיהן ובאין לשטוף פירותיו דרך פתח שבשפת האמה [חולין קה:].

#ב.בדקא חלילה – כמין אפתא, סמוך לבית אלא שעשוי חלונות חלונות לנוי, לוי"ש (סוכות) בלעז, והיינו לשון חלילה על שם שכתליו חלול כל סביביה ועשוי חלונות. כל נראה לי [ב"ב סא:].

*ראה יאור, חלילה

~בְּדִקָּר, בידקר

*השליש של יהוא בן נמשי, הרג את יהורם מלך ישראל בפקודת יהוא (מ"ב ט כה).

~בדר, בדור

ובדרו – והפיצו [דניאל ד יא], פזר [פסחים קי: ע"ז סב:].

*משמש הפיצם (ברא' יא ט) ת"א ומתמן בדרינון. ראה פוץ, פזר

~בהדא, בהדי

אצלו [סוכה נב:]. בהדי תלתא – דהוה חד... ותרי (כלומר במצמד שלשה) [פסחים קיב:]. בהדי מאן – ביד מי [סנה' קט:].

~בהו

#א.לשון ריקות וצדו [ברא' א ב, עיי"ש פסוק א].
*עפ"י לשון אונקלוס שמתרגם תהו ובהו "צדיא וריקניא" צ"ע, כיון שלפי זה צדיא פירושו תהו ואילו לרש"י משמעו בהו. *+מ"מ: תהלים עה ד. יש הסוברים שהוא משרש בהה.

#ב.אבני בהו – משקלות של דין חורבן, כמו (דברים כה טו) אבן שלמה [ישע' לד יא]. אבנים [חגיגה יב:].

#ג.חורבן [ישע' לד יא].

*ראה בתה, תהו

~בהור

כשהשמים בהורין – כמו בהרת, מנומר בעבים ורוצה להוריד גשמים [תענ' ז].

*רש"י מפרש עפ"י הפשט בגמרא, אך זה ההיפך מהפירוש המקובל שבהור זה לשון בהיר ולא מעונן. +מ"מ : איוב לו כא, כב. ראה בהיר, בהרת, בהק א, נאור

~בִּהָט

אבן יקרה... אבני נזר [מגילה ט טז]. בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו, ולפי משמעות המקרא כך שמם [אסתר א ו].

*בגמרא נאמר : בהט ושש, אמר רבי אסי אבנים שמתחוטטות על בעליהן. ראה שש

~בְּהִיר

(אור) בהיר הוא בשחקים – דומה בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם [איוב לו כא].

+מ"מ : ויקרא יג ב. ראה בהור, בהק א, בהרת, נאור

~בהל (א)

נבהל (לשון נפעל) – ממחר [משלי כח כב]. ואל תבהל להשיב – ואל תדקדק להקשות לו [ע"ז לה].

אל תבהל (לשון פעל) – אל תמחר [קהלת ז ט, אסתר ח יד]. זריז וממחר [אסתר ב ט]. מהירות – [דניאל ב כה].

~בְּהֵל, בהלה (ב)

#א.התפחד [דניאל ב כה]. אבהל – אפחד [איוב כג טו].

*בפסחים יא ע"ב נאמר : אדם בהול על ממונו.

#ב.בהלה – מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו? זו מכת מותן [ויקרא כו יז].

*בעזרא ד ד הכתיב "ומבלהים", ונראה שצ"ל הקרי "ומבהלים". הפירוש כאן בא מהת"כ, אך למרות זאת יש שפירשו (שפתי חכמים בשם יש אומרים) "מותן" מלשון מתניים או המתנה, אך מותן כאן משמעו מגפה לפי ת"א (במדבר יז טו, לא טז) מגפה - מותנא. ראה בעת, פלץ, שמם. בהלו - ראה הלל ב

~בְּהֵמָה (א)

#א.בהמה גסה – שאינה מכלה את האילנות [ב"ק פא.], בהמה טמאה – סוסים וגמלים [זבחים לד.]. בהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר [ברא' לב טו]. בהמה וחיה – אין יולדין מן האדם [סנה' נח.]. אין דרך הבהמות לאכול אדם [ש"א יז מד]. בהמות – ת"י בעירהון [ישע' ל ו]. בהמה בגימטריא חמשין ותרין [יומא נד.]. בהמה – נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים

[סנה' קח.]. בהמתו – סוס וחמור שהם מזויינים וצוהלים לרביעה, אבל בקר אינו להוט אחר רביעת אשה ואין יצרו ניכר כל כך. ואני שמעתי בקרו – נקבות, בהמתו – זכרים (הב"ח מקשה על פירוש זה) [כתובות סא.].

*בהיכל רש"י מסביר שלשון מזויינים וצוהלים בא כנראה מירמיהו ה ח : סוסים מוזנים משכים היו, איש אל אשת רעהו יצהלו. נראה שרש"י רואה את התיבה מוזנים (הקרי מיוזנים) כמזויינים וכן דעת הרד"ק בספר השרשים, למרות שמפרש בירמ' מלשון מזון.

#ב.עשר בהמות מנה הכתוב – להיתר אכילה : שור, שה כשבים ושה עזים, איל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר ואין לנו עוד בהמה כשרה בעולם [חולין ע.].

#ג.שכר בהמה (עפ"י זכריה ח י) – עבודת האדמה, שהיא ע"י בהמה [סנה' צח.].

#ד.בהמה רבה – בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינן מכירין מי בראם (נ"א בוראם) (חולין ה:) [יונה ד יא]. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור [ברא' ב ז]. מעשה בהמה – (אשה) שהפקירה את עצמה לתשמיש למי שאינו בן זוגה [סוטה טו.]. צריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה [קהלת ג כא].

@בהמה הוא שם כולל לכל הבהמות, בין טהורות בין טמאות. בד"כ מכנים בהמה לחית בית, כגון פרה הנקראת בהמה גסה וכבש הנקרא בהמה דקה. עיין בשערי תורת בבל למנחות מג ע"ב שמציין לדברי הריקאנטי פרשת משפטים, האם יש לברך "שלא עשני בהמה" וסוקרטס הודה כל יום על שעשאו אדם ולא בהמה... יווני ולא ברברי (כך קראו היוונים לכל מי שאינו יווני). +מ"מ : ברא' כ כג, ויקרא כ טו, במד' כב כג, כט לו, דברים יד ה, איוב ו ה, קהלת ג כא, סנה' קד ע"ב ד"ה מצד. ראה בעיר, בער, בקר, מקנה, תבל

~בהמה (ב)

בהמה – כמו בהם, בשבילים [חבקוק א טז].

~בְּהֵמוֹת

בהמות – הוא שור המתקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום... ויש מפרשים אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף פרים. ויש מפרשים שהוא כמו (דברים ז יג) שגר אלפיך, כלומר הרים מלאים בקר [תהלים נ י]. מוכן לעתיד [איוב מ טו]. בהמות בהרי אלף – פסוק הוא בתהלים... ע"ש שרועה אלף הרים בכל יום... [ב"ב עד: עיי"ש].

*בהמות הוא שם הבהמה ויש הסוברים שהכוונה לסוס היאור (היפופוטם) או "היפו" בקיצור. הספורנו מבאר שהוא מין חיה תקיף מאד, והאבן עזרא מפרש בהמה גדולה אין ביישוב גדולה ממנה (אולי כוונתו לפיל). בפרקי דר"א פ"א נאמר שנברא ביום הששי מימי בראשית. לפי הקונקורדנציה רק המובא באיוב שייך לערך זה. ראה לויתן

#ב.א.סבי דבהתא – זקנים שפלים, שהיו רשעים [סנה' קב:].

*ראה בגד א

~בוא (א)

#א.א.באכה גררה – שם דבר. ולי נראה כאדם האומר לחברו גבול זה מגיע עד אשר תבוא למקום פלוני [ברא' י ט], באכה צער – עד צער [שם יג י].
#ב.א.באי מועד – עולי רגלים [איכה א ד].
*ראה ערך, תבואה

~בוא, מבוא (ב)

#א.א.לא אבוא – לא אכנס [נחמיה ו יא], הבא עלינו – הגיע... [עזרא ט יג], לא בא בידו הרהור תשובה [קדושין כ]. לא באות – א"י נו"ן אביני"ר אינו"ן ייר"ט (לא לבוא ולא יהיה) [יחז' טז טז].
*עיין בספר חקרי לשון עמ' 14 ששורש בא משמש להוראת כניסה וכן להוראת הליכה. ראה ביאה
#ב.א.אירע בו אונס קודם יוה"כ נידון לשעבר, לאחר יוה"כ נידון להבא – לשעבר, ביוה"כ של אשתקד נגזר עליו, להבא, ביוה"כ שעבר עכשיו בקרוב, וכן לשון משנה (נדר' ס:) קונם יין שאני טועם חדש זה אסור בכל החדש ור"ח להבא, הוא ר"ח שעבר זה בקרוב. ומשום דקרי לההוא דאשתקד שעבר קרי להאי דלקמיה להבא [ר"ה טז], וראש חדש להבא – כלומר ר"ח זה נמנה עם ימים הבאים, שהוא ראשון שלהם [נדרים ס]. בא שנה – במיעל שתא, בתשובת השנה [מ"ב יג כ]. כי יבא – כמו כי בא, לשון הווה [שמות יח טז].

#ג.א.השמש באה – שקעה... טעמו למעלה... שבאה כבר... זה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות, כמו בא, קם, שב, כשהטעם למעלה לשון עבר הוא... וכשהטעם למטה הוא לשון הווה... [ברא' טו יז, עיי"ש]. עם בוא השמש – קודם שקיעה, מבוא השמש – לאחר שקיעה [תמורה יד]. והבאתי השמש (עמוס ח ט) – אשקיע השמש בצהרים [מו"ק כה: במהדורת קופפר]. כי בא השמש – היה לו לומר ויבא... (אלא) משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה [ברא' כח יא].

דרך מבוא השמש – להלן מן הירדן לצד מערב... [דברים יא ל]. מבוא השמש – אחר שבא השמש [מנחות כו:], כלומר לאחר שקיעת החמה [תמורה יד], מן המזרח למערב [יהושע א ד], אחרי דרך מבוא השמש – ומהו מבוא השמש? (לר"י) זהו מזרח שהשמש באה משם, כלומר רחוק ממזרחו של ירדן, ומצינו בב"ר כל מקום שנאמר אחרי מופלג. אחרי דרך – (לר"א) מופלג מן המערב, דאחורי לשון הפלגה.

~בהן (א)

גודל [שמות כט כ, ויקרא יד יד].
*נזכר בנגעים פי"ד מ"ט.

~בהן (ב)

*איש משבט ראובן (יהושע טו ו).

~בהק, בהקן (א)

כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו"ש (אדמוני) בין חברבורות אדמיותו, כאיש עדשן שביין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח [ויקרא יג טז], לכן ביותר [בכורות מה:], לשון לובן, שנראה באנשים בחורים טפות לבנות מאד בפניהם [נדה יט]. בזהק – לינטילור"ש (עדשן) שלבן ביותר (בהשוואה לשאר הבשר) [בכורות מה:]. בהקנים – לינטילור"ש (עדשנים, שעורם מנומש בכעין עדשים. חסר בדפוס) כעדשים [ברכות נח: מגילה כד: – רק בלעז].
*אין לו דמיון במקרא. ראה בהרת, בהיר, סומק

~בהק (ב)

רבו מובהק – שרוב חכמתו ממנו [ב"מ לג:], יחיד מומחה [ב"ב קכ: בהיפוך].
מובהק – (כלומר) יש לסמוך על זה [ב"מ כז:].
*+מ"מ: במדבר כג ז, תהלים קיט צח, ביצה יא ע"ב ד"ה ורחבא, יבמות צב ע"א ד"ה חזו טעמא, יבמות קכ ע"ב ד"ה מובהק, גיטין כז ע"ב ד"ה מעולם, ד"ה סימנים, קדושין לג ע"א ד"ה ולא, ב"מ יח ע"ב ד"ה ודוקא, ב"ב קיד ע"ב ד"ה משום, סנה' מב ע"א ד"ה אבל, חולין נט ע"ב ד"ה אי אתה, נדה מז ע"א ד"ה צמל. ראה יחיד

~בהרת, בהרת

חברבורות, טיי"א (כתם) בלעז וכן (איוב לו כא) בהיר הוא בשחקים [ויקרא יג ב וכן בפסוק לח – חברבורות]. בהרת לבנה אדמדמת – שאין הנגע לבן חלק, אלא פתוך ומערב בשתי מראות לבן ואדם [ויקרא יג יט]. (בהרת היא) עזה כשלג (שניה לה כסיד ההיכל) [ברכות ה: שבת ב:]. בהרת עזה – מראות נגעים [סנה' סח:]. בהרת עזה כשלג – עזה, לבנה ביותר [שבועות ה:]. בהרת שהוא מלכו של סיד למעלה משאת שהוא מלכו של קרום... [שבועות ו:].
*יש מפרשים בהרת בלשון סגי נהור מעונן ויש הסוברים משרש בהר. עיין מעייני אגם עמ' מ"ו. +מ"מ: שבועות ה ע"ב ד"ה בהרת עזה. ראה בהור, נאור, ספחות, צרעת, שאת

~בהת, בהתא

#א.א.לא בהתה – אינה תמיהא ומפחדת [כתובות סב. עיי"ש].

והאי מבוא השמש מערב הוא, לשון (ברא' כח יא) כי בא השמש, מקום שחמה שוקעת מופלג משקיעתה והיינו לצד מזרח סמוך לירדן מיד [סוטה לג: עיי"ש בגמרא].

*ברלב"ל מבאר את דברי רש"י בענין אחרי דרך מבוא השמש, לפי ר"י (בסוטה) הכוונה להר גריזים והר עיבל הנמצאים רחוק מהירדן, ואחרי דרך מבוא השמש הכוונה רחוק יותר מ"זריחת" השמש, ולפי ר"א אלה הרים אחרים הנמצאים סמוך לירדן, ואחרי... הכוונה רחוק מ"שקיעת" כלומר יותר מזרחה מאותם הרים. יוצא שרש"י מפרש מבוא השמש כר"א, כלומר שקיעת החמה, דהיינו ענין זמן, ואילו את מקום ההרים מפרש כר"י, כלומר רחוק מן הירדן, דהיינו ענין מרחק. יש לציין שאת משמעות "מבוא" השמש מפרש רש"י רק בגמרא. +מ"מ: ברא' טו יז, כח יא, שמות כב כה, דברים ל יט, יהושע א ד ד"ה ועד הים. ראה דמדומים, הדי

ביאת אורו – שיאור השמש [ברכות ב:].

*ענין בהיכל רש"י שמציין לתוס' ד"ה דילמא, המקשים על רש"י שכן היה צ"ל וזרח השמש או יוצא השמש, שכן לשון ביאה משמע שקיעה. מסקנת התוס' היא שביאת השמש הכוונה לזמן צאת הכוכבים, וביאת האור הכוונה תחלת השקיעה. אך קשה על זה לפי שבתחלת השקיעה עוד יש אור רב ולא יתכן לומר בו לשון ביאה. ומתרץ את קושיית התוס' שאין זו קושיה מעיקרה, כיוון שלשון "ביאה" בשמש יורה אמנם על שקיעה, אבל יש במשמעות לשון "אור" ג"כ ביאה במובן זריחה, כמו (ישעיה ס א) קומי אורי כי בא אורך.

ארץ מבוא השמש – +מ"מ: זכריה ח ז. ראה בתרין

#ד. מבוא ים – הנמל שהספינות באות עד החומה והשערים, והרבה כרכין יושבין על הים ואינם מקום נמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם, פור"ט בלעז [יחז' כז ג].

#ה. לא יבוא בקהל ה' – לא ישא ישראלית [דבר' כג ג, ד]. (תבוא) אלהן (שמות ט יט) – משמע (מדבר) על עסקי ביאה, לשון (ברא' כט כג) ויבא אליה [סוטה יא:]. לא באת לידו – משמע שלא עלה על לבו שעושה שום עבירה [ערכין ל:].

*ראה כפה ד

#ו. ביאה ראשונה – בימי יהושע. ביאה שניה – בימי עזרא [סוטה לו. סנה' צח:]. כי באה נחלתנו – כבר קיבלנוה [במד' לב יט].

#ז. ביאת מים – כל שהוא טהור מן התורה וחכמים הזקיקוהו לבא במים וליטהר, כגון הבא ראשו ורובו במים שאובין, והאוכל חצי פרס אוכלין טמאין, והידיים שהצריכו טבילה, כולם בתורת שנים הטעונים (כלומר שני לטומאה) [סוטה ל. ד"ה כל הטעון ביאת, עיין חולין לג: ד"ה כל הטעון].

*ראה אחר, בא, ביאה, בין, תבואה

~בוביתא

בוביתא דמיא – (תעלה של) מי המשרה [חולין פה:].
*המשמעות הרגילה של בוביתא היא תעלה

~בוגרת

*ראה בגר

~בודיא

מחצלת [ערובין ח. קב. סוכה כ: בכורות ח:]. מחצלת שנותנין תחת הדקלים כשגודרין התמרים [כתו' נ: ב"מ סז:].

*עיין בערוך ערך בודיא.

~בודידה

*ראה בדיד

~בוז, בוזא (א)

#א. גנאי [ברא' לח כג, קדושין נ.]. בזונו – לשון בזיון [דברים ב לד]. בוזא – לעג [נחמיה ג לו]. בז – (לשון) בוזא [משלי יג יג].

*+מ"מ: משלי יד ב, טו כ, יט טז, שה"ש ח ז. ראה בז, בוז, בוז, שוטב

#ב. לפיד בוז – אש של גיהנם... [איוב יב ה].

~בוז, בוזי (ב)

בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי... [איוב א א, עיי"ש וכן שם לב ב, ו].

*1. בנו השני של נחור אשר ילדה לו מלכה אשתו, לפי סדר הדורות בניו שוה, נעמת, ברכאל וידמנו (ברא' כב כא, ירמ' כה כג). 2. שבת לא ידוע (ירמ' כה כג). 2. אבי אחת ממשפחות גד (דה"א ה יד). 4. בוזי, אביו של יחזקאל (יחזקאל א ג).

~בזי

*בן חננד, שר חצי פלך קעילה (נחמיה ג יח).

~בוטי

עניים [גיטין לז:], לשון עניות, כמו (דברים טו ח) והעבט תעביטנו במסכת גיטין (לז.) [מגילה טו:].
*ראה בולי, פרוזבוטי, פרוזבולי

~בוטיטא, בוטיטי

בוטיטא דנורא – ניצוצות, אישטינצילי"ש (ניצוצות) בלעז [ב"מ פה:].
*ראה פלסא (דנורא)

~בוטיתא, ביטיתא

ביטיתא – אביונות [ברכות לו:]. בוטיתא דפרחי – גרעיני (אצ"ל גרעין) של צלף שקורין קפריי"ר (צלף) [חולין נט:].

~בוטמא, בוטמי

אולמ"א (מיש, מין עץ אלון. עיין בא"ה) בלעז [ר"ה כג].

*תחת האלה (ברא' לה ד) ת"י תחות בוטמא. ראה אלון ב, בלוטי

~בוטנא

*ראה בטן ב

~בון, נבון

נבוכו – נתערבלו ונסגרו ותעו ביערים ובמדברות [יזאל א יח].

נבוכים – כלואים ומשוקעים, ובלעז שירי"ץ (לחוצים, דחוסים), כמו (תהלים פד ז) בעמק הבכא, וכן (איוב כח יא) מבכי נהרות, וכן (איוב לח טז) נבכים הם, כלואים הם במדבר, שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו [שמות יד ג].

*נראה שרש"י סובר שהשרשים אבך, בוך, נבך הם מיסוד אחד. מנחם מביא התאבך בערך בך, ומפרש ענין הנעה. בספר זכרון אהל שרה לאה (ורטשטיין, ירושלים תשנ"ט) עמ' רמ"ה בדבר הקושי בהבנת הפסוק באסתר ג טו "והעיר שושן נבוכה", ורש"י מפרש "היהודים שבה". א"כ מדוע נבוכה כל העיר? ומציין שם לרמב"ם בהלכות סוטה פ"ב הל"ג, י"ד: אם הוציאה בעלה בדבר מכווער זה הרי זו לא תנשא לנטען וכו' בד"א? שנבוכה... כלומר נבוכה לפי משמעות זו היא קלא דלא פסיק, כלומר דבר שמעסיק את בני העיר והיא שיחתם (מה שנקרא היום חדשות). ראה אבך, בכא, מבוכה, נבך, ערבוביה, תונבא

~בוכיא

#א.עכביש שקורין אריני"א [סוכה נב].

*ראה עכשוב, שממית

#ב.כירה של רעפים שקורין טיול"ש והיא חלולה [שבת כט.], כלי שהוא מרעפים שקורין טיול"ש ואופין ומטגנין בו ככר [פסח ל:], כוביא (כך הד"ה אך בש"מ מגיה בוכיא) – רעפים חלולים כמין שפיתת קדירה ופעמים שטחין אותם ואופין בו לחם הקרוי טיחיא [זבח' צה:].

*הערוד גורס בוביא, ויש גורסים כוביא וכן כוכיא. ראה בי תפי, כובא, רעף

~בוכיאר

כלי שקנה של ערב נתון בו, שזורקין בין שני דופני היריעה, נביט"א (בוכיאר, סירה לאריגה) [שבת צז:]. עיין בערוך ערך בכיאר

~בוכים

שם מקום [שופטים ב א].

~בוכנא, בוכנה

#א.עלי שכותשין בו [שבת עז:], מקבת וכותשין בו חטיץ ותבלין [ערובין קב.], מדוכה [ביצה יד.], עשוי כמקבת וראשו כפוף [סוטה כב:].
#ב.בוכנא ואסיתא – כלומר צלע וקצת חוליא [חולין נב.].

*בגמרא שבת עז ע"ב נאמר: מאי בוכנה? בוא ואכנה. עיין בערוך ערך בכאן. ראה אסיתא, בוקא, מדוך, מדוכה, מכתש, עלה ב, עלי

#ג.פילון"ץ (עלי, כינוי לחלק של העוקץ הנכנס לתוך הפרי. עיין בא"ה שהלעז חשוד ונמצא רק במחזור ויטרי ובסידור רש"י) [סוכה לה:]. נטלה פטמתו, נטלה בוכנתו – (ראש האתרוג) לפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא, זה לשון מורי הזקן רבינו יעקב. אבל רבינו יצחק הלוי היה מפרש פטמתו ועוקצו שניהם בזנב, עוקצו שניטל העץ מה שחוץ לגומא שבאתרוג... פטמתו, שנתלש העוקץ מתוך האתרוג וחסרו... והיינו דתני רבי יצחק בר' אלעזר נטלה בוכנתו – מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכנא הנכנס ומכה באסיתא. ולשון רבינו יעקב נראה לי, שלא מצינו בכל מקום פטמא (שנקראת) עוקץ [סוכה לה:].

*בתוס' ד"ה נטלה בוכנתו מביא ר"ת שמצינו עוקץ ופיטמא במקום אחד (והוא) בנדה מז ע"א גבי בוגרת, ע"ש. ר"ח מפרש פטמתו – חוטמו של אתרוג, דד של חוטם. בוכנתו – קצה העץ הנתון באתרוג. זה הפירוש המקובל, ומובא בערוך (שם גם מביא את פירוש ר' גרשם כדעת ר' יצחק הלוי), ומעירים בתוס' שמשמע דפטמתו ובוכנתו תרי מיני נינהו – זה בעוקץ וזה בראשו. ראה בוקא, מדוך

~בוכרא

בוכרא וטפתא וארכבתא וקני דחיזרא – סביבות השדה עושין חריץ ונותנין העפר על המיצר להגביה סביבותיו, ולאחר זמן כשנידש חוזר הוא ומוסיף עליו עפר שנית וכן שלישית. ראשון קרי בוכרא, והשני טפתא לשון רבוי דמטפי לה, והשלישי קרי ארכבתא [ב"מ קג:].

*בתוס' ב"מ קג ע"ב מפרש ר"ח חריץ ובן חריץ... עיי"ש. ראה ארכבתא, בכור, חליה, טפתא, קנה

~בוכריא

*נוכר בשביעת פ"ז מ"ב והוא מין עשב.

~בול (א)

#א.לבול עץ (אסגוד) – לרקבון עץ [ישע' מד יט].

#ב.בול הרים – יבול הרים [איוב מ כ].

#ג.אירח בול – הוא מרחשון, שהעשב בלה בשדה, ובוללין לבהמה מן הבית, מלשון (שופטים יט כא) ויבל לחמורים [מ"א ו לח].

#ד.בול של מלח – מלוא אגרוף (כלומר חתיכה של

מלח) [שבת סז: קכח: סוכה מח: ב"מ צ. זבחים סב.].

*+מ"מ: מנחות סה ע"א ד"ה כריכות.

בוני כמון – מלוא אגרוף [שבת סז. עיי"ש, קי: – בונא, גיטין סט. – כוני, גיטין ע. – בונא]. מלא יד [גיטין סט:].

*מה שנקרא "מלא חופן". בדקדוקי סופרים וברש"ש מגיהים שהד"ה צ"ל כונא, כוני, או שצ"ל בול, בולא, שמכי. ראה מוזא #ה. עין בול – מקום [נדה לב.].

*ראה בול, בלה, פרוזבול, פרוזבולי

~בול (ב)

בייל לישני – בולל ומערבב הלשונות [מנחות סה.].

*ראה בלל, ערב ג

~בולבוסין

*במוסף הערוך ערך בלפסין מפרש שזה מין חסית, כמו בצל מעורר תאות המאכל והמשגל.

~בולי

לשון עושר כדאמרינן (גיטין לז). ושברתי את גאון עוזכם (ויקרא כו יט) אלו בולאות שביהודה [מגילה טו.], בולאות – עשירים [גיטין לז.]. בולי – עשירים [ב"ב קמג.].

*ראה איסטרטיגי, בוטי, פרוזבוטי, פרוזבולי

~בולמוס

חולי האוחז מחמת רעבון, עיניו כהות והוא מסוכן למות, וכשמראיתו חוזרת בידוע שנתרפא [יומא פג.]. מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו עד שיאורו עיניו... [מנחות צו.].

*+מ"מ: ברא' יט לג ד"ה ותשכב, שבת כד ע"א ד"ה ערבית, לו ע"ב ד"ה מסוכן.

~בולשת

*ראה בלש

~בונא, בוני

מלא אגרוף [גיטין ע.].

*ראה בול א (ד)

~בוּנָה

*בן ירחמאל משבט יהודה (דה"א ב כה). בסדר הדורות כותב ששמעון לקח את בונה מבנות העיר שכם כשפחה לדינה וילדה לו את שאול בן הכנענית.

~בוּנִי (א)

(כך) שמו [תענית כ.].

*לוי בימי עזרא, אבי זקנו של שמעיה (נחמיה יא טו).

~בוני (ב)

מדות [ערובין כט.].

*ראה בול א (ד)

~בוניוס

שם האיש [ערובין פג.].

~בוניים בן נונים

ישראל עשיר הוה [גיטין נט.].

~בונתא

כוסמין [ערובין קד.].

~בוס

ואבוס – לשון מתגולל בדם ונדרך ברגלים, כמו מתבוססת... [ישע' סג ו], יבוס – ירמוס [תהל' ס יד], נבוס – נרמוס ונרפוס, כמו מתבוססת, (משלי כז) תבוס נופת, (זכריה י) והיו כגבורים בוסים [תהל' מד ו], בוסים – דורסים, כמו נבוס קמינו, בוססו את חלקתי [זכריה י ה]. כפגר מובס – ת"י מדשדש, כמו (תהל' מד ו) נבוס קמינו, (ישע' יד כה) ועל הרי אבוסנו, (יחז' טז ו) מתבוססת בדמיך, הנדוש כטיט חוצות [ישע' יד יט]. אבוסנו – לרומסו ולבוססו [ישע' יד כה]. מבוסה – מרמס, כמו בוססו, וכמו (זכריה י ה) כגבורים בוסים בטיט חוצות [ישע' כב ה]. בוססו – דוששו [ישע' סג יח], לשון מרמס, וכן (זכריה י ה) והיו כגבורים בוסים... [ירמ' יב י], בושסכם – כמו בוססכם על דל שאתם רומסים רופסים... כמו בוססו [עמוס ה יא]. מובס – מודש [ישע' יד יט]. תבוס נופת – תרמוס ברגל, כמו (תהלים ס יד) יבוס צרינו [משלי כז ז]. ואבוס – לשון מתגולל בדם ודורך ברגלים, כמו (יחז' טז ו) מתבוססת בדמיך, וכמו (ירמ' יב י) בוססו את חלקתי [ישע' סג ו].

מתבוססת – נרפסת, כמו (תהל' מד ו) יבוס (כך במ"ג אך צ"ל נבוס. יבוס נמצא בתהלים ס יד ושם קח יד) קמינו, ל"א מתבוססת, שוילייד"א (מטונפת) בלעז [יחז' טז ו, לפי רלב"ל זה הפירוש העיקרי לערך בוס], בססן – היינו שהתיר אגדן של עומרינן, לשון (יחז' טז ו) מתבוססת בדמיך, (כלומר) מתגוללת... בוסס – דש... כמו (תהל' מד ו) בשמך נבוס קמינו, וכן (ירמ' יב) בוססו את חלקתי... בוססות – מצידי"ש (נדושות, כתותות) בלעז [סוכה יד].

*בקינות לתשעה באב קינה מ"ה מובא: ציון גברת... לבסוס משיחי... עיין בערוך ערך בסס. ראה אבוס, יבוס, כפש, מאבוס, תבוסה

ניכר אם יהיה טוב [ברכות מח].

*בערוך גורס בוצין מקניה' ידיע, ובתשובות הגאונים יש שתי גירסאות: מקוטניה ידיע, מכניה ידיע. בסוכה נו ע"ב ד"ה בוצינא ובכתובות פג ע"ב ד"ה בוצינא, משיגים התוס' ואומרים שבוצינא זה קישות והוא קטן מדלעת וממהר להתבשל ויכול לתלוש מיד, ואילו הדלעת גדולה ואינה ממהרת להתבשל ואין יכול לתלושה עד לאחר זמן. וכן ת"א קשואין בוצינא, ודלעת הוא "קרא" כמובא בנדרים (נא ע"א): מאי דלעת הרמוצה? קרי קרקוזאי. וכן קישואין ודילועין הם שני מינים עפ"י המשנה בכלאים (פ"ג מ"ה) ע"ש. לפי ר"ח: בוצינא - קשוא, קרא - דלעת.

#ב. בוציני - אבטיחים ומנורות שניהם נקראו בוציני

בלשון ארמי (עפ"י הגהת הב"ח) [נדרים סו].

@בספר עיונים בדברי חז"ל ליומא עה ע"א מבאר שנאמר בגמרא שרב יהודה מצטנן בקרא, רבא מצטנן בינוקא. את המילה ינוקא קשה להבין כפשוטו, ובדק"ס אכן מביא נוסח אחר "בוצינא". אך אפשר לישב לפי הנאמר בסוכה נו שבוצינא היא דלעת צעירה, וכן לפי ישע' נג ב צמח צעיר נקרא ינוקת ובארמית ינוקא. +מ"מ: ע"ז כה ע"ב ד"ה באשתו. ראה דלעת, קטף, קרא, קרי, קשוא

~בוצינא (ב)

#א. בוצינא דריחא - ברזל התחוב בנקב רחב שברחים, שהשוכב עומד במקומו והברזל חוזר... [פסחים צד: עיי"ש].

#ב. בוצינא דנהורא - שהיה קלסתר פניו מבהיק... [כתובות יז]. על שם שהיה גדול בנוי... [סנה' יד].

@עין בערוך ערך קר ו.

~בוצינייתא דמישן

*ראה בצית

~בוצלנא

*ראה בצל

~בוצץ

שם שן (של סלע במעבר בין גבעה למכמש) האחד בוצץ ושם השני סנה [ש"א יד ד].

*אין לו דמיון במקרא.

~בוקא, בוקי (א)

בוקא דאטמא - קולית הירך. בוקא כמו בוכנא, עגול ראשו ותחוב בחור כעלי זה התחוב בחור המכתשת [חולין מב:], ראש הקוליא התחובה בחור עצם האליה שקורין הנק"א (מותן) [שם נד:].

*ראה בוכנא, כסל א, שוק א

~בוקא, בוקי (ב)

בוקי סריקי - כדים ריקים, כלומר דברים שאינן טעם [ע"ז לז: חולין נ:].

*בתוס' ב"ב ז ע"א ד"ה בוקי מביאים את ת"י לשופטים יא ג

~בוסיא

פשיעה [ב"ק קטז:].

*כך הגירסא ברוב הכ"י ובערוך, אך בדפוסים - כוסיא.

~בוסתן, בוסתנא

פרדס נטוע אילנות [ערובין כה:], פרדס [ב"מ כב:], ביתן של אילנות [ב"מ לט:]. בוסתני - גנות [ב"ב סא:].

*+מ"מ: ערובין כו ע"א ד"ה להרע. ראה אבוורנקא, פרדס

~בוועז

*כינוי לעמוד השמאלי בביהמ"ק (מ"א ז כא). ראה בעז, יכין

~בוץ (א)

*ראה בץ, טיט, רפש

~בוץ (ב)

ארבעה בגדים (שכהן גדול) משמש בהם בחוץ (ככהן הדיוט), שיש בהם זהב וכולן של בוך [ויקרא טז ד בשינוי]. אבנטו של כ"ג לא זהו אבנטו של כהן הדיוט, שזה של כלאים וזה של בוך [יומא ו]. אבנטו של כ"ג בעבודת יו"כ של בוך הוא... [יומא יב]. בד - הוא מין בוך... בד היינו בוך [זבחים יח:].

*בוץ הוא בד מפתחן מסוג טוב ורך, אך רש"י במקרא ובגמרא לא מפרש ממה הוא עשוי. הפשתן הארמי נקרא בוך והמצרי נקרא שש. עיין בירחון סיני שנה נז כרך קי"ד לזחותו של הבץ. +מ"מ: יחז' טז יג, דה"א טו כז, זבחים יח ע"ב ד"ה בד ואילך, תוס' סוטה ח ע"א ד"ה ויתגרו. ראה אבנט, אפוד, בד, בץ, ברום, חבל א, פשתן, שש, תכריך

~בוצין, בוצינא (א)

#א. דלעת קטנה [מגילה יב: סוכה נו: כתו' פג: תמו' ט.].

בוצינא טבא מקרא - משל הדיוט הוא: האומר לחברו דלעת קטנה אני נותן לך במחור, אם תרצה לתלושה עכשיו תלוש, ואם תרצה להניחה עד שתגדל ותיעשה קרא הניחה ותגדל, טוב לו ליטלה מיד, שמא לאחר זמן יתחרט בו זה או שמא לא יצטרך זה לזה [סוכה נו:], האומר לחברו קח לך דלעת קטנה בגינתי או המתן עד שיגדלו וקח לך גדולה, טוב לו ליקח הקטנה מיד כי לא ידע מה ילד יום [כתו' פג:]. קארי ובוצינא מין אחד הוא, אלא שאלו גדולים ואלו קטנים [סוטה י.].

בוצין בוצין מקניה (בגמרא: מקטפיה) ידיע (כל קשוא מאיבו, כלומר מראשית צמיחתו ניכר) - דלעת מקן שלו, מקטנותו. ואית דגרסי מקטפיה, וקטף הוא שרף האילן, כלומר משעה שהוא חונט ויוצא מתוך השרף

שמתרגם אנשים ריקים - גוברין סריקין. ראה בקק, סריקא, סרק, ריק ב

~בוקה

*ראה בקק

~בוקיין

מין ליצן [ע"ז יח].

*ראה לוליון, מוקיון, סלגריון

~בוקלא

שעושיין לסריגין של סוסים [שבת נב].

~בוקר

בוקר - רועה בקר [עמוס ז יד].

*בוקר ונוקד מופיעה רק בעמוס. ויש חוסר בהירות אם הכוונה ל בוקר או נוקד. דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע (עמוס א א). נוקד הוא רועה צאן ומתאים לתקוע אשר בהרים, אך בפרק ז יד כותב : בוקר אנוכי? ובפסוק טו כותב ויקחני ה' מאחרי הצאן. כלומר נוקד. בגלויות וסתומות בלשון מבאר שכנראה התחלפו הנו"ן בבית' והדל"ת ברי"ש ונוקד נהפך לבוקר. ראה בקרא, נקד ג

~בֹּר (א)

#א. גומא [ש"א יג ו], בית הסהר שהוא עשוי כמין גומא, וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא, ואף אם אין בו מים קרוי בור, פוש"א (חפירה) בלעז [ברא' מא יד], בית הכלא [איכה ג נג], שוחה [שבת קמ:]. בורך - (בדרך דרוש) בור שנתן לך הקב"ה לחלקך, היא תורת משה. בורך - מים מכונסים [משלי ה טו], מים מכונסים ועבידי דפסקי [ערוכין יח]. בור שאפי - בור שנתרוקן מימיו [סנה' קט. ראה בורסיף].

#ב. בור (בור) בחפירה - בקרקע קשה שמחזיק מים בלא בנין. בבנין - חופרין בור בעפר תיחוח ובנין לו כותל אבנים ומקרי דות [ב"ב סד].

#ג. בור - עגול הוא, וסתם בור עשרה טפחים. שיח - ארוכה וקצרה. מערה - מרובעת ומכוסה בקרוי אלא שיש לה פה. חריצין - רחבין ומרובעין כמערה ואינן מקורין, אלא כל פיו פתוח. נעיצין - קצרין מלמטה ורחבין מלמעלה [ב"ק נ:], בור - עגול, שיח - ארוך וקצר, מערה - מקורה בקירוי [ב"ב יז. ובתענית יח: מציין לב"ק ומסיים : וכולן בית כניסיות מי גשמים לשתייה]. שיחין - מים מתכנסים בהם [יבמות קכא:], שלפני הבד [כתו' קח]. חריצין - ארוכים וקצרים. נעיצין - רחבים, כגון אותן שעושיין לביברי דגים [חולין סז].

*פירוש זה נראה סותר לפירוש בב"ק לעיל.

#ד. בור סיד - בור היו עושים לפני הגת והכלי נתון

שם לקבל היין, ויש שטחין הבור בסיד והיין משתמר בתוכו ואינו מאבד טיפה [ע"ז נה.], אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור [מו"ק יב]. כל יקב שבמקרא בור הוא [ישע' ה ב, עיי"ש]. בור בחפירה ודות בבנין [שבת קכה.], בנין המחובר לקרקע בחפירה [ערוכין קב:], בור ודות - בור בחפירה בלא בנין כתלים, ודות בבנין [ערכין יט.], חדא נינהו, אלא שהבור בחפירה והדות בבנין על הקרקע, צישטרנ"א בלעז [ר"ה כז].

#ה. בור ספינה אלכסנדריית - ספינה גדולה שפורשין בה לים הגדול ומי הים מלוחין ועושיין כלי גדול כמין בור ונותנים לתוכו מים יפים [שבת לה.], עושה בה כעין בור ונותן שם מים מתוקים [ערוכין יד]. בור המים (שבספינה) נותנין בו מים המתוקין [ב"ב עג.].

#ה. בור תחתיות - הוא הגלות [תהלים פח ז]. יורדי הבור - יורדי גיהנם [יחז' כו כ].

#ו. בור הסירה (בפסוק : הסרה) - שם מקום... [ש"ב ג כב, עיי"ש].

*מ"מ : ש"א ל ל "בור עשן" והוא ג"כ שם מקום בנחלת שמעון שנתן לכהנים.

#ז. בור זינקא - בור שיבשו מימיו קורין כן [שבת עז:].

אבני בור - %ראה אבן

@בש"א ל ל מובא "בבור עשן" ויש ספרים בהם הנוסח "בכור עשן". *מ"מ : תוס' ב"ק ג ע"א ד"ה לא, סנה' מה ע"א ד"ה מה בור. ראה באר, בורסיף, ביב, ביר, בירא, גוב, גומץ, גרגותא, זינקא, חליה, חריץ, כרי ב, סיד, שוחה. בור מלשון בורית - ראה בר.

~בֹּר (ב)

#א. אפילו בדרך ארץ אינו בקי [יומא לז.], גרוע מעם הארץ [סוטה כב.], אין בו חכמת דרך ארץ [חולין צא.], ריק מכל דבר כמו שדה בור, וגרוע הוא מעם הארץ שאפילו בטיב משא ומתן אינו יודע [אבות ב ה]. ומטובו הרי זה בור שממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים [ברכות נ. עיי"ש בגמרא]. בורות - שטות [נדה סט:].

*ראה הדיוט

#ב. בור - לשון (פאה פ"ב מ"א) שדה בור, שאינו חרוש [ברא' מז יט]. שדה בור - ניר חרוש ולא זרוע [ב"ק פא:].

*נראה ששני פירושים אלו סותרים

בור - שתכלה ממנה (מן השדה) כל שבח הזבל ותהא בורה ולא יזרענה [ע"ז מט.]. הובירה - עשאה בורה, לא חרש ולא זרע [ב"מ קד. וכן עג.]. להובירה - לאותה שדה בור שלא יזרענה [ע"ז טו:].

*ראה בורכא

~בור (ג)

יום המות [משלי כח יז]. (כינורי לגיהנם [תהלים ל ה, עיי"ש].

~בור (ד)

לבור – לברר [קהלת ט א].
*ראה ברר, צורת משנה של ברר.

~בורגנין

סוכות שעושים שומרי העיר, ואינו דבר קבוע [ערוכין כא.], צריך שעושים מן ערבה וקנים לשומרי פירות או לציידי עופות ללינת לילה לאדם אחד [סוכה ג.]. שומרי העיר [סוכה ח.].
*עיי' במעשרות פ"ג מ"ז, אהלות פ"ח מט"ו ובערוך ערך ברגן. ראה אבוורנקא, אלקטיות, צריך א

~בורדס, בורדס

בסמ"ך, שלשול גדול שיוצא כל שעה כמעין הנובע שאין לו שוליים ויצאו ממנו כל המים, ואית דאמרי בורדס במ"ס, כמו בור שנובע דם, ואית דאמרי מכה שקורין בו"ן מלנ"ט (פצע חמור) שיוצא נמי הימנו דם [גדרים מא.].

*בערוך ערך ברדס א מפרש חולי מעים שמשלשל כמעין הנובע. ראה אסכרא

~בורדקאי

נחתומין [פסחים מ.].

~בורות

*ראה בור ב

~בורטיא

קתא דבורטיא – בית יד של רומח [שבת קמו. סנה' כז.].

*בערוך ערך ברטיא מפרש מקדח, וי"א רומח. עיי' תוס' שבת מח ע"ב ד"ה וכי מה, ערוכין לד ע"ב ד"ה ואמאי. ראה פגיון

~בורית

א.א.נקיון, כמו (תהל' כד ד) ובר לבב. ויש לועזים בורית שאבו"ן בלעז [ירמ' ב כב], לשון בורית שבו"ן בלעז ולשונו ל' נקיון, כמו (תהלים כד) ובר לבב, ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו [ישע' א כה], עשב הוא שמעביר את הכתם, בלעז אירב"א שבונייר"א (עשב סבוני) בלעז, ולשון בורית דבר המצחצח ומטהר, כמו (תהלים עג א) לכרי (במ"ג הכתר : ברי) לבב [מלאכי ג ב], עשב הוא ומעביר כתמין וקורין ליה אירבנ"ו שבונייר"א (עשב סבוני) [סנה' מט.], שבו"ן

[ב"ק צג: ד"ה צפון, עיי' בא"ה]. בוריין – נקיותין [סוטה ז.].

ב.א.בורית כרשינא (אחד מסממני הקטרת) אינו נקטר, אלא בו שפין את הצפרן ללבנה שתהא יפה [שמות ל לד]. בורית – סאבו"ן. כרשינא – הבא מאותו מקום. ל"א עשב הנקרא אירב"א שנייר"א, שעושים ממנו בורית שקורין ספונ"י. מפי הרב הגדול [כריתות ו.].

*בגמרא שבת צ ע"א נאמר : מאי בורית? כריתא... (י"א) אהלא... עיי"ש. עיי' בערוך ערך אהל א. נדה סב ע"א. ראה אהלא, בר ב, ברר, כרשינא, צפון, קטר ב

~בוֹרְכָא

דבר שאינו הגון [כתו' סג.], דבר הבדוי מן הלב [שבועות יב.], (דבר ש)אינו עיקר, לשון בור [חולין פח.].
*ראה הבל

~בורלא

מס קרקע [ב"ק קיג.].
*(אבן) שהם (שמות כח ט) תרגום בורלא. ראה כרגא

~בורני

א.א.בורני גדולה – ספינה שקורין דרומונ"ט (ספינה בעלת קומות אחדות של משוטים [ר"ה כג.], ספינה [ב"מ פ.].
*ראה צי
ב.א.מקום [סנה' לב.].
*בורני כאן משמעו מבצר.

~בורניץ

שם הנהר [מו"ק ד.].

~בורסי, בורסקי

בורסקי – מעבד עורות (בערוך "בורסי") [קדושין פב.]. בורסי קטן – עני ויש לו עורות מעט [כתובות עז. עיי"ש ובתוס' ד"ה אלא], בורסקי גדולה – עורות הרבה ובתחלת תקונן [שבת ט.].

*בפסחים סה ע"א נאמר : אשרי מי שאומנתו בסס, אוי לו מי שאומנתו בורסי. על המשנה בפ"א פ"א מ"ז "הרחק משכן רע" כותב הרע"ב : למה הדבר דומה? לנכנס לביתו של בורסי, אע"פ שלא לקח ממנו כלום, מ"מ ריח רע קלט והוציא עמו. ברכות כה ע"א ד"ה אין עושין ברכות מג ע"ב ד"ה יפה לו, יבמות לט ע"ב ד"ה אמר רב, ע"ז כט ע"א ד"ה הכי גרסינן. ראה אושכף, אמוס, גלדאה, צלעא, קמץ ב, שלחא

~בורסיף

בורסיף – (מקום) סמוך לכבל ואינן בני תורה,

כדאמרין (סנה' קט.) מאי בורסיף? בור ששפו (בסנה' : ששתו) את מימיו ולא נשתייר בו כלום [סוכה לד: עיי"ש]. כבל ובורסיף סימן רע לתורה – שמשכחין הלמוד מפני שעומדין באויר מגדל. למה נקרא שמה בורסיף? (ע"ש) בור שאפי – בור שנחרקן מימיו, כלומר משכח האדם כל מה שלומד [סנה' קט. עיי"ש ד"ה שאפי].
*+מ"מ : שבת לו ע"ב ד"ה לגיטי. ראה בבל

~בורסקי

*ראה בורסי

~בורק

(יי) לבן ורע, כמו (יומא כח.) ברק ברקאי [ב"ב צז:].

~בורר

(מפריד) אוכל מתוך פסולת [שבת צה:].

*עיי' בערוך ערך בר ב.

~בוש, בושה (א)

#א. נתיביו [עזרא ח כב]. ולא יתבוששו – שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע [ברא' ב כה]. משה רבינו הודה ולא בוש לאמר : לא שמעתי [ויקרא י כ]. מחמת ענותנותו של אדם לא יהא בוש מלשואול דבר הצריך לו, בין לתורה בין לפרנסתו ולתבוע חובו [ב"ק צב:].
המבייש את העבד לא חייבתו תורה לתת דמי בושתו [סנה' פו:].

#ב. הובישו – הכלמו [יואל א יא], הובישו (בפסוק : הָבִישׁוּ) – בשת וכלימה. בוש לא יבושו – אינם מתביישים [ירמ' ח יב].

@עיי' באגרת הרמב"ן : וכאשר תתנהג במידת הענוה להתבושש מכל אדם וכו'. בגמרא זבחים ק"א ע"ב נאמר : לא בוש משה לומר לא שמעתי, אלא שמעתי ושכחתי. ראה במעייני אגם עמ' קצ"ט. +מ"מ : פסחים נג ע"ב ד"ה זה עולא. ראה בזו, בשת, יבש

~בוש (ב)

עכוב, כמו (שופטים ה כח) בושש רכבו... [ברכות מ:]. כתרגומו, לשון אחר (שמות לב א) עד בוש – כמו בושש [מ"ב ח יא]. בושש – כתרגומו לשון איחור. וכן (שופטים ה כח) בושש רכבו, (וכן שם ג כה) ויחילו עד בוש [שמות לב א]. עד בוש – עד עכוב, כלומר זמן ארוך [שופטים ג כה].

*עיי' בערוך ערך בָּשַׁשׁ המפרש שכל דבר שיאכל עם הפת הוא בשש שזה לפתן בלשון משנה. יש הסוברים שהשרש הוא "בשש". ראה בעל הטורים לברא' יח א. +מ"מ : ברא' ב כה.

~בושה

עיר בארם [ירמ' מט כג].

~בושכי

לילה [שבת סז:].

*ראה אשכי

~בושם

*ראה בשם

~בות

לך [ברכות ס: קדושין כט: סנה' סג:], בת טות – לך בתענית [דניאל ו יט]. למיבת – ללון [סנה' קט:].
*אין לו דמיון בתורה. יש סוברים משרש בת. ראה בית ב, בתה

~בז, בָּז, בזא

בזת מטלטלין שאינם תכשיט [במדבר לא יא]. הבזז תבזז – לשון בזה ושלל [ישע' כד ג].
*בישע' יח ב מובא "אשר בזאו נהרים ארצו" ולא מפרש. +מ"מ : שבת סז ע"א ד"ה שלל בז. ראה בג, בזה

~בזא, בזאי, ביזאי

שכר ביזאי (בגמרא : בזאי) – לשון פרסי קניגיא (כצ"ל לפי המהרש"ל, בדפוס : קריטא). ל"א כפר היא [סנה' צה:].

*בדפוס מובא בד"ה אחד, אך המהרש"ל מחלק לשניים. בערוך ערך "שכר בזאי" מפרש : שכר - רשת... ונך בלשון ישמעאל באז, כלומר לצוד חיות ועופות ונך ברשת. עיי' בערוך השלם ערך שכר בזאי. ראה בזו, בזע, בי ויידן, שכר ד

~בזבז

#א. מבזבזין דין אביהם – קורעים... [סוטה מט:].

#ב. מבזבזיה – שם מלאך ע"ש שקורע [שבת סז:].

@ברא' כ טז ד"ה לכל, שם לד ג, מ"א ז נא ד"ה לפי, דה"ב א ד"ה ויבא, סוכה מט ע"ב ד"ה הוצאת, כתובות ח ע"ב ד"ה פרנסי, ב"ק ט ע"ב ד"ה שליש, ב"ב קלט ע"א ד"ה מאי דעבד.

~בזבינא

בזבינא – (שם של) מוכס וישראל היה [ב"ב קסז:].

~בזגא

חבילה [חולין נב:].

~בזה (א)

בזוי – אינו מכובד [ע"ז מג:]. שלא היו מעמידין מלך בן מלך [עובדיה א ב]. בזה לך – לעגה לך [ישע' לו עיי"ש].

*בגמרא ע"ז י ע"א נאמר : בזוי אתה מאוד, שאין להם לא כתב ולא לשון. +מ"מ : ברא' ט כד, מ"א יב כז, ישע' מב כב, עובדיה ב, שבת כב ע"א ד"ה טעמא, שם קכט ע"א ד"ה ויקח, יבמות סה

השבת יערכנו, ומקטיר הבזיכין והן מתירין הלחם לאכילת כהנים [פסחים נח]. לבונה של לחם הפנים [פסחים עח].

*ראה בחשא, נר א

#ג.בזך בזך – אין לו משמעות אלא כך הוא הלחש [שבת סז].

~בזע, בזעא

#א.קצע [ע"ז כב], נוקב וקורע ולא חותך [חולין לא], דקולי בזיזא – סלים נקובים וקרועים [פסחים קי]. ביזעי – בקעים, דכתיב (במד' טז לא) ותבקע הארץ [ב"ב עד].

#ב.בזעא – נקב [סנה' קי], סדק [חולין צה].

#ג.בזיוני – חורין וסדקין ובקיעין, ובקעהו (שמות יד טז) תרגומו ובזעוהי נקבים [גדרים נו], בזעים ונקבים של ארוכות המטה [סנה' כ].

@בזי בארמית גם במובן בזע. במקרא בזא : אשר בזאו נהרים ארצו (ישע' יח ב, ו). ראה בזא, בזעא, ברא, בתק

~בִּזְק (א)

כמראה הבזק – פירשו רבותינו (חגיגה יג): רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרת לחזור וליכנס... כמראה הבזק – די"ל אישטינציל"א (של הניצוק) בלעז, וגוון אש שלהם כגוון אש היוצא מבין החרסים, שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש שיוצאת משם צבועה כגוונים. ויש מפרשים לשון פיזור כמו שפירושו רבותינו (ב"ר נ א) הבזק – לשון פיזור. כמראה הבזק – כזה שבזק גפת בכירה, כלומר שמפזר גפת... בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב... [יחז' א יד], ריצה ושיבה של להב היוצא מפי הבזק... בזק לשון שברי חרסים הוא שהאור יוצא בין אבן לאבן כדתנן בערובין (קד). בוזקין מלח... [חגיגה יג].

בוזקין מלח – מפזרין ומכתתין... לשון כתות, כדאמר (יומא כב:) ממאי דהאי (ש"א יא ח) ויפקדם בבזק מידי דמיבזק הוא, ועוד כמראה הבזק מפרש בחגיגה (יג:) כאור היוצא בין החרסים שצורפין בהם זהב והם נקובים וסדוקים ולהב היוצא בנקב יש בו כמראה ירקרק או אדמדם [ערובין קד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה ברק

~בִּזְק (ב)

בזק – לשון שברי חרסים [יומא כב]. ויפקדם בבזק – רבותינו אמרו (יומא כב:) בשברי חרסים, ל"א (תנחומא תשא ט) בבזק – באבנים... ותרגום (משלי כו ח) כצורר אבן במרגמה – היך בזקא דכיפא בקלעא,

ע"ב ד"ה ואדוני, יבמות צא ע"ב ד"ה כתב, סנה' צד ע"א ד"ה בעצמו, שם ע"ב ד"ה ע"י, שם ק ע"א ד"ה כגון. ראה און, אכל ב, בז, בזי, בזיון, בית עס, גדופה, גזיריפטי, דראון, חטט, טוח, לאה, לחי, לעב, לעג, מאס, מחוי, נאץ, נחש ד, נמבזה, עד, עלל, ערוה, פשט, קטן א, ראה ב, שאט, שוט ב

~בִּזְה, ביזה (ב)

*+מ"מ : שמות יד ו, דברים ב לדראה און ב, בז, בזיון, מאס, עד ב, צער א, שדד ב, שסה

~בזוזא, בזוזי

בזוזי ובזוזי דבזוזי – שוללים אחר שוללים [כתובות קיב].

~בזוי

*ראה בזה ב

~בִּזִּז, ביזי

ביזי מינה – בוש ממנה [פסחים עב]. ביזיא – בושא [גדה טז]. ביזי – בוש [יבמ' כו], מיבזז ביזי מינה – בוש הימנה [יבמות קיב].

*יש הגורסים "כזיז" במקום ביזי. ראה בתוס' נדה טו ע"ב ד"ה אפילו לדה דביזיא, שהוא לשון פחד, ובפסחים עב ע"ב משמע שהוא לשון בושות, וכן פירש בערוך. ראה בג, בז, בזה א, ב, שסה

~בזיון

וכדי בזיון – יש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף [אסתר א יח].

*בזיון הוא משורש בזה ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ : שמות כ כג ד"ה אשר, שם כב כד ד"ה את עמי, ירמ' יג כב ד"ה שולך, ברכות נ ע"ב ד"ה ממשיכין, תענית כ ע"ב ד"ה אין מאכילין, סוטה ח ע"ב ד"ה מר סבר, ד"ה בהני אית, ב"ב נו ע"ב ד"ה לפי שאין, סנה' נו ע"ב ד"ה בכדרכת, נדה טז ע"ב ד"ה בזה, שם ס ע"ב ד"ה אחד. ראה עלל (ב)

~בזיוני

*ראה בזע

~בִּזְיוֹתֶיהָ

*מקום ליד באר שבע (יהושע' טו כח).

~בזך, בזך

#א.כף [שבת קלג: פסחים כח. כפא – כף, בזך]. בזיכי זהב ובזיכי כסף – כפות גדולות לקבל בהן הדם [פסחים סד].

#ב.בזיכין היא לבונה הנתונה בשני בזיכין על שתי מערכות של לחם הפנים, ובשבת היו מסלקין הישנה ומסדרין את החדשה, כדכתיב (ויקרא כד ח) ביום

וב(מדרש) ילמדנו : ויפקדם בטלאים (ש"א טו ד) – כד אינון מסכנין באלין בזקייא, כד אינון עתירין באלין אימריא. ל"א (יומא כב:) בבזק – שם מקום הנזכר בספר שופטים (א ה) וימצאו את אדני בזק בבזק [ש"א יא ח]. שם מקום [שופטים א ד].

*בש"א יא ח יש בזק שהיא עיר בנחלת מנשה. ראה בזר, נצץ, פזר, ברק

~בזר

חלק, פזר [דניאל יא כד], פזר [תהלים סח לא, כריתות ו:].

*מופיע רק פעמיים במקרא. ראה בזק

~בזרא, ביזרא

זרע [גיטין סט: ע"ז לח: ב"מ עד: קה. סנה' צג:]. בזרני – זרעים [ביצה טו. ב"ק יט. חולין ס:]. בית זרע ארבעים כור של חרדל... [ב"ב עג:].
*מזרע זרע (ברא' א יא) תרג' דבזריה מזרע.

~בזרי, ביזרי

פופידי"ש (אגודות פשתן) [חולין נא:].

~בְּזָתָא

*אחד משבעת סריסי אחשורוש (אסתר א י).

~בחון

*ראה בחן

~בְּחֹר, בְּחֹרוֹת, בַּחְרוּמִי

בחור כארזים – נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים [שה"ש ה טו]. רכב בחור – נבחר [שמות יד ז]. בחורי ישראל – נבחרים שבהם [תהל' עח לא]. בחורים – גבורים וחזקים [ישע' מ ל].
ימי בחורותיך – בעוד שהבחורות שבכם קיימת... [קהלת יב ו].

*בַּחְרוּמִי (דה"א יא לג) הוא שם יחס של בחורים. במדבר יא כח מובא "מבַּחְרִי". ראה בחר, דרדק, נער, עלם ב, רובא

~בַּחורה

*ראה ילד, בכר

~בְּחִיר

בחירי – ישראל קרוי בחירי, (כמו תהלים קלה ד) כי יעקב בחר לו י"ה, ואומר (להלן מה ד) למען עבדי יעקב וישראל בחירי [ישע' מב א].

~בְּחִירְתָּא

(מסכת) עדיות קרי בְּחִירְתָּא, שהלכה כאותן עדיות [ברכות כז:], מסכת עדיות, שכל דבריהם העידו מפי הגדולים והלכה כמותן [קדושין נד:].

~בוּחַל, בּוּחַל

#א. כשהפרי גדל קצת, כדתיני בגמרא התאנים משיבחו, כך כשיש לה (לנערה) סימן דדים קצת, בידוע שהביאה ב' שערות ונערה היא [נדה מז:]. (סימן) העליון (בדר) – בוחל [שם מח:]. בוחל אלו ימי הנעורים... [קדושין פא:].

*ראה פגה, צמל

#ב. בדבר המטריח נופל לשון גודל, שגדול הוא וכבד על האדם, כגון (זכר' יא ח) בחלה בי – גדלה עלי... [– במדבר כא ד], זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני, ובחלה פירשו רבותינו לשון גודל במסכת נדה... [זכריה יא ח], בחלה בי – גדלה עלי. אדם הקץ בדבר נראה לו כגדול, אינקריישנ"ט (מפריע, נמאס) [נדה מז:].

*אין לו דמיון במקרא. בא"ה כותב שרש"י מסביר שלבחל יש שתי הוראות, לגדול, וכן להפריע או להימאס. ראה חילה, קוץ ג

~בחן (א)

המלומד להבחין ולהבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים [– ישע' מ כ].

בוּחַן (בפסוק: בַּחַן, לשון בחינה) – בוּחַן רב בצרות... נבחננו בהן... [יחז' כא יח, עיי"ש].
*אין לו דמיון במקרא.

~בַּחֲן, בַּחֲוִן, בַּחֲוִי, בַּחֲוִיָּים (ב)

הקימו בחוניו (בפסוק: בחיניו) – יקימו מצוריהם (לשון מבצר)... בחוניו, כמו (להלן לב יד) עופל ובחן, בירפרי"ד (מגדל הסתערות) בלעז, שעושים למצור על הכרכים [ישע' כג יג].

בַּחֲוִן – לשון חוזק, כמו (ישע' לב יד) עפל ובחן [ירמ' ו כז].

עפל בַּחֲוִן – שניהם לשון מבצר [ישע' לב יד].

אבן בוחן (בפסוק: בַּחֲוִן) – לשון מבצר וחוזק, כמו (להלן לב יד) עופל בַּחֲוִן, וכמו (לעיל כג יג) הקימו בַּחֲוִיָּים [ישע' כח טז].

~בַּחַר

מובחר – יפה [תמורה ה:].
*ראה בחור, מבחר

~בַּחַשׁ

כפילות, כך כשיש מלים דומות המבטאות אותו ענין (מלים נרדפות) הם אמנם דומות במשמעות אך לא בהבנה. +מ"מ : קהלת ט ד. ראה בטוחות, כזב, מבטח

~בִּטְחוֹת

ובטוחות – שלימות... [איוב יב ו]. בטוחין [ב"ב עד:].
*אין לו דמיון במקרא.

~בטי

שם דיין עכו"ם [גיטין יא].
*+מ"מ : תוס' גיטין יא ע"א ד"ה בטא, תוס' נדה מז ע"א ד"ה מסר.

~בטינון

*מובא בכלים פט"ו מ"ו והוא כמין כנור גדול ועיין בערוך ערך בטן ב.

~בטל, בטלן

עשרה בטלנים – בטלים ממלאכתם וניזונים משל צבור כדי להיות מצויין בתפלה בבית הכנסת [מגילה ה. עיין סנה' יז: ד"ה ועשרה בטלנים], שבטלין ממלאכתן שיהיו מצויין בבית הכנסת שחרית וערבית [מגילה ג:], בני אדם כשרים בטלין ממלאכתן לעסוק בצרכי צבור, וקודמין לבוא (עפ"י הב"ח ובדפוס ולבא קודמין) לביהכ"ס... ומתפרנסים משל צבור [ב"ק פב]. בטלין – כמו (ברא' ח נב) לא ישבותו [שבת קנו].
*בטל בלשון עברי מופיע רק פעם אחת בקהלת יב ג' ובטלו הטוחנות". לא יחל דברו (במד' ל ג) תרג' לא יבטל. ראה פגר, קרן א (ט), שבת ד

~בִּטָּן, בִּטָּן (א)

#א.גחי מבטן – מקום צר, ערותה וגלויה... מקום תורפה... [שופטים כ לג].
#ב.מבטן אמי – האדמה... [איוב א כא].
#ג.שכר פרי הבטן – שכר פרי התורה שבלבו, שנאמר (משלי כב יח) כי נעים כי תשמרם בבטןך [תהל' קכז ג].
#ד.עוללים דקים [ישע' יג יח].
#ה.מכות חדרי בטן – זה הדרוקן [משלי כ ל ע"ש].
היא מיתת הדרוקן [שם כו כב].
#ו.שאל [ערוכין יט].
#ז.רב פפא... בעל בטן הוה [תענית יא].

@במ"א ז יח מובא : והשבכות שנים לכסות את שתי גולת הכותרות, נמצא רחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופעת ויורדת והוא קרוי בטן, וכן ת"י משמעות הבטן - מלקבל דבקא. בכלים פ"טו מ"ו מוזכר כלי נגינה בשם "בטנון" שנקרא כך ע"ש שהמנגן עליו סומכו על בטנו. בספר כתרי תורה אות תשפ"ג ערך ישיבת חכמים מציין לתוס' גיטין מז ע"א ד"ה כריסי שדרך החכמים היה לשכב על בטנם כדאמרין בזבחים (ה ע"א) : רמי

#א.מגיסין בכף לערב יפה במים [ברכות לח:].
נבחשיה – יגיס את הקדירה [גיטין מה. סט:], מנענע [שבת ל:], בוחשין – בתרווד, דהיינו גובלין... בעבה אין גובלין, ברכה בוחשין שאין זו לישא [שם קנו].
#ב.חפש [ב"מ ה:]. אדלא אבידנא בחישנא – אחר מה שלא אבד ממני אני מפשפש. מרוב זקנה אני הולך שחוח ומנענע ונראה כמי שמבקש דינר הנאכד לו [שבת קנב:]. דלא בחשי – שאין מקפידין כל כך שיהו בודקין ומחפשיין [ב"ק צז:]. בחישא – חופרת [ע"זא דימא] בים בקרניה לבקש אחר מזונותיה [ב"ב עד:].
@ויבא הבינה לעשות מלאכתו (ברא' לט יא) תרג' ועל לביתא למבחש בפניקסי חושבניה.

~בחשא

#א.כף הקדירה [פסחים קיא:].

*ראה בזך

#ב.רמץ [סנה' לט:]. קלינ"י (אפר חם באיטלקית. אינו לרש"י) [סנה' לט:].

~בטא, בטא

בוטה – מדבר, כמו (ויקרא ה ד) לבטא בשפתים [משלי יב יח]. כל הבוטה – נודר נדר [ערוכין סד:], כל הנודר, כמו (במד' ל ז) מבטא שפתיה [נדרים כב:]. ויבטא בשפתיו – (לשון) שבועה [תהלים קו לג].

~בטדא

אצבע [חולין נ:], ארבעה בטדי – ארבע אצבעות [שם עו:].

*הערוך גורס בטרי. עיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' ל"ו, תוס' חולין מד ע"א ד"ה כדי.

~בטח, בִּטָּח, בטחון

#א.לבטח – לשון מבטח ושקט [תהל' ד ט]. מבטח – דבר בריא וסמך חזק [תהל' קיח ח]. בטח – בדד, שיושבין יחידים ואינן מתיראין... [סנה' קד]. בטח – בדד... ואין צריכין להתאסף יחד ולישב יחד מפני האויב [דברים לג כח].

אם הבטחתו – כלומר אם בטוח הוא [ברכות לד:].

#ב.ובוטח – מחליק ונופל בארץ, כמו (ירמ' יב ה) ובארץ שלום אתה בוטה, ות"י את מתבטח ונופל, מחליק. ויש מפרשים בטחון ממש, בהיכלו בוטה לומר לא תבואני רעה [משלי יד טז].

@בספר חובת הלבבות סוף שער הבטחון כותב : ומצאנו עניין הבטחון בכתובים נאמר בשפה העברית בעשרה לשונות והם (א) מבטח (ישע' כו ד), (ב) משען (תהלים יח יט), (ג) תקוה (תהלים כו יד), (ד) מחסה (תהלים עא, א ה) תוחלת (תהלים לח טז), (ו) חיכו (ישע' סד ג), (ז) סמיכה (תהלים עא ו), (ח) שבר (תהלים קמו ה), (ט) מסעד (תהלים כ ג), (י) כסל (משלי ג כו). בלשון הקודש אין

ריש לקיש על מעוהי בי מדרשא ומקשי, ורש"י מפרש (בזבחים) : שוכב על בטנו פניו (למטה - הגהת צ"ק) כלפי קרקע. ומקשה שם מה ראייה מר"ל, אולי הוא לבדו שכב על בטנו כפי שמגיהים בדפוס עוז והדר בגיטין עפ"י דפוס ישן? וכן מובא בתוס' הרא"ש : דרכו היה בכך. ומביא מספר תקנת השבים מר' צדוק הכהן (דף נא טור א ד"ה ותוס' בדפוס הישן וח"ב סימן י' אות מד בהוצאת בית אל תשמ"ח) שבתוס' זבחים יש ט"ס וצ"ל דרכו - בטנו, שרק ר"ל דרכו היה בכך. ועוד כותב שם ר"צ בשם ספר אוצר החיים (שער א חקירה ו) ומהרמב"ם (הלכות דעות) שזה עוזר ומסייע העיכול ור"ל נצרך לכך כיון שהיה אוכל הרבה. אולי זה המקור לביטוי באידיש "בויך תורה" (סברות כרס בעברית). שמעתי מר' משה ברמן (אביו של המו"ל זונדל), שכמזדמה לו שמה שכתוב בדף השער של המשנה ברורה בתיאור שער הציון : גם תחת המ"ב פתחתי שער... בו יצויין על כל דיבור ודיבור לדעת מבטן מי יצאו הפנינים האלו, שזו הפעם הראשונה בו מופיע ביטוי זה בספר, אך עיין בהקדמת בעל מעדני יו"ט על הרא"ש ברכות ד"ה ואמרת... לעיין מאין ולאין ומבטן מי יצאו... ביהושע יט כה נזכרת עיר בשם בטן בנחלת אשר. +מ"מ : קהלת יא ה, ערובין נד ע"ה ד"ה שתשמרם. ראה אילוני, בטנים, בטניתא, בית הכסות, בן בטני, גחון, חבק, כרס, מעי א, קבה ב, קפח ב, קרב, רב פפא, רחם א

~בטן, בטנה, בִּטְנִים (ב)

בטנים – לא ידעתי מה הם, ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פישטציא"ס (פישטצי"ש. בוטנים, משמשים תבלין בצבע ירוק), ודומה לי שהם אפרסקין (נ"א אפסתקין, ובירושלמי מעשרות פ"א אלצרין ואפסתקין, ובתוספתא - אלצרין ואפרסקין...) [ברא' מג יא].

*בוטנה בשם מקום נזכר בירושלמי ע"ז פ"א ל"ט ע"ד, ונזכר בשביעית פ"ז מ"ה בטנה - והכוונה ללולבי הבטנה שנקראת ג"כ האלה האמיתית שפירותיה בטנים בטעם שקדים. בע"ז כח ע"ב ד"ה קשייתא דאסנא נדפס : גרעין של פרי הסנה, בטנים הגדילים בסנה, וזו טעות הדפוס וצ"ל בוטוני"ש (בלעז), עיין בערך קשייתא (עפ"י אוצר הלעזים, ראה סנה), מעייני אגם עמ' קל"ז, ספר חי חנוך (זונדל גרוסברג) עמ' ס"ה. עיין בערך ערך פרך וערך באדן. הבטנים המוזכרים במשנה ובתלמוד הם פרי האלה, והם נדירים ונקראים בארמית - בוטמא. בר"ה כג ע"א יש ערבובי שמות בענין ארזים, אלונים וארונים (אורנים), ושם מפרש רש"י בוטמי - אולמ"א בלעז. וכן מפרש אלה, אך מה שנקרא בצרפתית אורמ"א הוא בוקיצה. פישטאציא"ס הוא הפירוש הנכון של בוטנים ובגמרא פיסתקים (פיסוק נקרא בערבית בטס ובארמית בוטמא). מה שנקרא היום בטנים בא מצמח חד שנתי שמקורו מיבשת אמריקה (כמו תפוחי האדמה) ונקראו בתחילה אגוזי אדמה, כיום קוראים להם בטנים ודומים מאוד במראה ובטעם לפיסטוקים (בהם מדובר בפסוק) שהם פרי העץ. לפי הרמב"ם בטנים הם ערמונים. עיין בספר בנתיבות התלמוד (פדרבוש) עמ' 207, המביא את מדרש רבה בראשית כ"א, שם מסופר על נכרי שזימן את בני עירו לסעודה, ור' דוסתאי אמר לאותו נכרי שלא חסר בשולחנו דבר חוץ מאגוזי פרך. לקח הנכרי טבלה יקרה ושברה... קרא עליו ר"ד את הפסוק (משלי יג כה) "ובטן רשעים תחסר". ונשאלת השאלה מדוע צריך היה ר"ד לפרט את סוג המאכל שחסר בשמו "אגוזי פרך"? בברא' מג יא מובא שיעקב שלח ליוסף מנחה וכלל בה בטנים ושקדים. רש"י מפרש כדלעיל, אך האבן עזרא מציין שאין לו ריע במקרא "ויש אומרים אגוזים". הערך ג"כ מבאר

שבטנים זה מין אגוז, ולכאורה נראה שזו גם דעת רש"י. בערוך השלם (קוהוט) מבאר המהדיר שכוונת רש"י באומרו "שהם אפרסקין" לפרי שנקרא ביונית פריסקאי שהם אגוזים קטנים. בקיצור, המסקנה היא שבטנים הם מין אגוזים. השאלה כעת צריך להבין מדוע נקראים בטנים תמיד בלשון רבים, ומהו שמן בלשון יחיד, בטן או בטנה? במקרא לא נמצא בטנים בלשון יחיד, אך במשנה שביעית פ"ז מ"ה מובא "האלה והבטנה" ושם כנראה הכוונה לא לפרי העץ אלא לאילן עצמו, וידוע שמכנים לאילן ע"ש הפרי הגדל עליו בתוספת ה"א בסוף, כמו אגוז - אגוזה, לפי הסבר זה מסתבר שלשון יחיד של בטנים הוא בטן. לפי זאת ניתן להבין את החידוד בדברי ר"ד "בטן רשעים תחסר" שבא ללמד את שתי המשמעויות של בטן, האחת שבטן היא במשמעות כרס. והשניה שמין אגוז פרך נקרא בטן בלשון יחיד ולא בטנה. ראה אגוז, אלון ב, אסנא, אפרסקתא, באדן, בטניתא, בלוטים, כתף ג, לוז א, פיסתקא, פרך, פרסק, שזיפין, שסקי

~בִּטְנִים

*עיר בנחלת גד (יהושע יג כו).

~בטניתא

בעלת כרס (כלומר מעוברת) [ב"מ פו:].

*נ"א פטניתא ומפרש המפוטמת. בערוך גורס בדפסמא. יש מפרשים שהוא שם מקום. ראה בטנים

~בטש

דחף לארץ [שבת קטז:], דרך, פלוקיי"ר (דריכות, לשם כיבוס) בלעז [ב"ק צט:], פוליי"ר [ב"מ קיב:]. בעט [ערובין נד. שבועות ל:].

~בִּי (א)

לשון בעיא ותחנונים הוא, ובלשון ארמי בייא בייא [ברא' מג כ].

*בי אדוני (ברא' מג כ) ת"א במטו מנך רבוני. ראה מעייני אגם עמ' קט"ו. ראה אבוי, בייא

~בִּי (ב)

בי אבא סוראה - חמיו היה, והשיא רב פפא לבנו אחות אשתו... [כתובות נב:].

(ספרי ד) בי אבידן - ספרים שכתבו להם הגלחים (נ"א : המינין) להתווכח עם ישראל ומקום שמתווכחים שם קרי ליה בי אבידן [שבת קטז:], מקום העשוי להתווכח שם המינין והכומרים (כך הנוסח בד"ר, אך הצנזורה החליפה לצדוקים ובייתוסים, ויש נוסח במקום מינין - גלחים) עם ישראל במקראות [שם קנב:], בית שאוכלין ושותין לכבוד ע"ז ומזבלין זיבול לע"ז ומפקחין על עסקיה לידע מה היא צריכה ומתנדבין [ע"ז יז:].

*עיין בערוך ערך בי אבידן. ראה בי נצרפי, מגוש, מין, פנקס, צדוקי

בי אביוני - מקום [ב"ק קיז:].

בי אגובר - %בפשטות נראה שזה שם מקום, אך יש

הסוברים שזהו שמו של האדם בעל בית הכנסת. ראה בי כנישתא

בי אזלווי – מקום שהצידיין מצויין [ב"מ כד:].

בי ארדשיר – %ראה ארדשיר

בי בארי – %ראה בירי א

בי בני – בית המרחץ [ברכות ס. כתובות סב. ע"ז כח:]; מרחץ [מגילה טז. בע"י].

*עיינ במבחר כתבים לר"מ שטרשון (מה"ק) עמ' נ"ו. ראה בנאי בי בלוזי (נ"א בלזי) – מים שבאוקיינוס שבולעים כל מימות שבעולם שנופלים בו ומביאים אותם עד תהום ופולטות אותן, והיינו דכתיב (קהלת א ז) והים איננו מלא [בכורות ט.].

*ראה אוקיאנוס, ים

בי בר חבו – בית פלוני העושה תפילין [ב"מ כט:].

בי ברוך – מקום שברכו שם על השחיטה [ברכות מד:].

בי בירי – %ראה בירי א, ביבר (בהערה)

בי בניה – %עיינ בערוך ערך בנאי

בי גזא – %ראה גזא

בי גנזא – %מובא בסנה' קא ע"א ומשמע אוצר.

בי גרגותא – מקום לחפור בו באר [ב"מ קג. ב"ב נו. עיי"ש].

בי דואר – יום וועד [ע"ז כו:].

*בערוך ערך דוור מפרש שוטר ששולח אליו האגרות. פ"א איש ידוע שכל כתב אליו יובל והוא המשכיר ומשלח כל אגרת למי שנשתלח לו. ראה דאר

בי דוגי – כלי שנותנין לקבל השומן כדרך שאנו עושין לאוויזין והוא נקרא בי דוגי בלשון ארמי [חולין קיא:].

בי דודי – יורה גדולה עושין לה שתי שוליים ונותנין גחלים בין שניהם והמים על העליונים [שבת מא:].

*ראה אנטיכ, בי כירי

בי דוואר – שלטון [ב"ק קיד:].

בי דייסא – שמוכרין שם חטין כתושים לדייסא [ב"מ כד:].

בי דיירא – מלון [ר"ה ט:].

בי דינא – בית דין [ב"מ סט:]. הכל יודעין שאין שנים קרויים ב"ד [סנה' ל.].

בי דינא דאקראי – %עיינ בערוך ערך קר יד שמפרש (ר"ה כט ע"ב) מקום שאין שם חכמים קבועים לבי"ד ועכשיו נזדמנו שם אורחים.

בי דיסא – מוכרים שם חטים כתושין לדייסא [ב"מ כד:].

בי דפא (נ"א דפי) – בית הבר של שמן [ב"מ עד:].

*ראה עצרי

בי דרי – גורן [ב"ק נט: קיג: ב"מ כא. ב"מ עג. בית הדיר של הצאן] [שבת לב:].

בי הילולא – %ראה הילולא

בי הנדואי – ארץ כוש [יומא פא:].

בי וורדי – נותנין שם וורדין לנוי להסתכל בהן [ב"ב צח:].

בי וייאדן (נ"א זיידן) – צידי עופות, שנותנין על הסוס עופות כשהן חיינ כגון נץ ומינו לצוד שאר עופות [שבת צד:].

*עיינ בערוך ערך זיידן ובתוס' ד"ה סוסא. ראה בזא, שכר ד

בי זיונא – %בספר אסיפת חכמים עמ' ש"צ מציין לערוך ערך זיין, המביא גמרא בערובין יא ע"ב שהכוונה לבית הסוהר, אך בגמרא אין תיבות אלו.

בי זיקא - %+מ"מ : ב"ב עה ע"ה ד"ה לכוין, סנה' ק ע"א ד"ה לכוין.

בי חדיא – חיק [קדושין ע:].

בי חוזאי – מקום במלכות בבל... עיירה של חו"ל [תענית כא:]. מדינה [כתובות פה:].

בי חלפי – אורטיא"ש (סרפדים) [ב"מ כג: חולין סב:]. *ראה חלפא

בי חלתא – בין החולות [שבת קי. ב"מ כו:].

בי חראתא – בנות חורין [כתובות ע"ה:].

בי חרמך – שם מקום [זבחים ב:].

בי טבות – אוצר [תענית י.].

בי טמאי – י"א בי טעמא, בית האכל שמטעימים אותו בדברים לנחמו, ובכמה דוכתינ כתיב בב"ר טמאי בלא עיי"ן, לשון אבל [סנה' קיג:].

בי כבשא – שדה של בית הבעל שדייה (מספיק לה) במי גשמים [קדושין סב:].

בי כובי – חנויות [פסחים מט. ב"ק פו. ב"מ סד:]. בי כובי דפומבדיתא – כפר הסמוך אל פומבדיתא דמקרי בי כובי [קדושין ע:].

בי כווי – חלונות, מקום כניסת הקורות בתוך החומה [ב"ב צח:].

בי כוכבי – תחת הכוכבים בחצר של בית [ע"ז כט:]. מקום גלוי [שבת קי.].

בי כורסיא – אפיריון [יבמות קו.].

בי כותאי – חו"ל היא [גיטין מה:].

בי כיבשא – שדה של בית הבעל שדייה במי גשמים [קדושין סב:].

בי כירי – חלל יש בכירה אצל חלליה שהגחלים בו ומים נתונים בחללה השני ודומה למוליאר [שבת מא:]. *ראה אנטיכ, בי דודי

בי כלוחית – %עירו של רב פפא בריה דרב חנן (כתובות מ:).

בי כנישתא – בית הכנסת [ברכות יז. מגילה כז. קדושין עג: ב"ב ח:]; בי כנישתא דבי אגובר – בית כנסת גדול היה... [ערובין סא:], בי כנישתא דרומאי – אנשי ישראל באו מרומי למחוזא ונתיישבו שם ועשו להם בית הכנסת [מגילה כו:]. בי כנישתא דמעון – משם היו רואין את שילה [זבחים קיח:]. בי כנישתא

דדניאל – מקום היה בבבל ששם היה מתפלל דניאל...
[ערובין כא].

*+מ"מ: ב"ב ג א"ב ד"ה כי בנו. ראה בית הכנסת, בתי כנסיות
בי כלוחית – %בכתובות מ ע"ב מובא שזה מקום הולדתו של
רב פפא בריה דרב חנן.

בי כנישתא דמעון – משם היו רואין את שילה [זבחים
קיד]. בי כנישתא דבי אגובר – בית הכנסת גדול היה,
וכולו מובלע באלפים של תחום מברכתא [ערובין
סא].

בי כנישתא דרומאי – אנשי ישראל באו מרומי
למחוזא ונתיישבו שם ועשו להם בית הכנסת [מגילה
כו].

*ראה כנישתא

בי כסי - %ראה הבלילא

בי כרבא – חרישה [חולין סג]. שדה ניר [יומא מג].

בי לועא – שקורין אצל הלחי [שבת נד].

בי לפט – מקום [תענית כב].

בי מדרשא – מקום ישיבת תלמידי חכמים [גיטין עג].
בית המדרש [ברכות כח. קדושין מד. סנה' קו].

*+מ"מ: גיטין לח ע"ב ד"ה בעידן

בי מהולא – סעודת מילה [כתובות ח].

בי מחוזא – %ראה מחוז

בי מיכסי – מקום [יבמות מה. כתובות סז. גיטין מו].

*ראה פתיא א, תותב

בי מיללי דנורא – גחלים לוחשות [שבת קט].

בי מלחי – בית המלח [פסחים ח].

בי מפקתיה – נקב בית הרעי ששם הוצאת זבלו [שבת
קלד].

בי מרבעתא – בי מרבץ [זבחים קיג].

בי מרזיחא – בית אבל [כתובות סט].

בי נצרפי – ע"ז וכך שמה [שבת קטז]. שם ע"ז
[ערובין פ. ע"ז מח].

*עיין בערוך ערך בי אבידן

בי נרש – %ראה בירי א

בי נשא – אביו, ואיכא דאמרי חמיו [שבת כג. הב"ח
מציין לעיין בדף קטז ע"ב ושם מבואר דבי נשא פי'
אביו], אביו [ב"ב יב].

*ר"ג בחולין קי ע"א מפרש "מבית אביה" וראה בשבת כג תוס'
ד"ה דבי נשא. בערוך ערך נשא משמעו חמיו. ראה גבל ב

בי סדיא – לבדין שקורין פילטרי"ש, ועשוין לקפלן
תחתיו במקום הכר או הכסת [שבת קמו]. הכר
שבמראשותיו כמו שמתרגם (ברא' כח יא) מראשותיו
– אַסְדוֹהִי [ברכות נו. ערובין קב], כר [שבת מח.
קט]. לבדין, פולטר"א [שם קכד], מראשותיו
[כתובות סא. ב"מ פה], כר לתת מראשותיו [ב"ב ט].

*ר"י עמדין בהגהות לב"ב משער כי סדיא הוא במקום סעדיא
והובלעה הע"ן, אך זה נראה דחוק. ראה נמטא

בי סודנא – בית עושה שכר... [נוטריקון] סוד נאה

[פסחים קיג. עיי"ש].

בי סילקי – בית האומן [ב"מ פד].

בי עבורי אחסנתא – מקום שמעביר האב נחלה מן
הראוי לה... [ב"ב קלג].

בי עמודי – היכא דגרסי [יבמות עח].

*ראה בין - ביני עמודי

בי עצורי – גת [ב"מ פו].

בי עקתא - %ראה בקתא

בי פאגי – כל שהוא בתוך היקף החיצון של ירושלים
קרוי בי פאגי, ולי נראה שהוא לשון חבישה כמו
שקורין צינגל"א (חומה). לדעת רש"י זה שם כללי
המורה על האיזור המקיף את העיר, ולכן ממשיך
לפרש את הקרבה בין זה לאפסר שהוא מתקן המקיף
את פני החמור) של עיר כמו (ב"מ ט). חמור ובית
פאגי, ייבישטרידור"א (אפסר) בית ראש של אפסר
קורין כן [סוטה מה].

*ראה בית פאגי, חבק, חבש

בי פוקרי – נקב בית הרעי [יבמות עו].

*ראה תחרא

בי פילי – נקעים של קרקע [ב"ב נד].

בי פירקי דרישא – מקום הפרקים שמתחברים שם
פירקי העצמות, והיינו בצדעים. בי פירקי דדיקנא –
פרק ראשון של זקן היינו תחת האוזן מקום שלחי
התחתון יוצא משם ושם נקרא פאה בחודו של לחי
שבולט לחוץ, ושתי השבולת שבולט לחוץ ושתי
השבולת שבסנטר מקום חבור שני הלחיים יש עצם
קטן שמחבר הלחיים יחד שמכאן ומכאן נקרא פאה
[מכות כא].

בי פרזק - %ראה פרז, רופילא

בי קופאי – גפנים שבכרם [ב"ב כד].

בי צינתיא דבבל – מקום הוא ובו דקלים הרבה, כמו
(סוכה כט:) ציני הר הברזל [סוטה מו].

בי קיברי – בית הקברות [ע"ז סב].

בי קייטא בסיתווא – בית הכנסת היה להם לימות
החורף נמוך, בכתלים רחבים וחלונות מועטין מפני
הצינה, ובימות החמה בית הכנסת אחר שאויר שולט
בו [ב"ב ג].

*ראה אלקטיות, סיתווא, קייטא

בי קירי – בית שעוה (לנרות) [פסחים ח. יבמות עו].

*ראה קיר ב

בי קרנתא – אמצע הרקיע [פסחים יב].

בי רב – בית המדרש [פסחים ח. יומא יט: כתובות כה.
ב"מ כז], בית המדרש, דכל היכא דמירי בבי רב לאו
ממש הוא, אלא בית המדרש הוא [קדושין מז]. מקרא
שקורין תינוקות של בית רבן [ערובין יח], תינוקות
של בית רבן [ברכות סא]. בני בי רב – תלמידים
הצריכים לרבם עדיין קרו בני רב [פסח' ח]. דבי רבן

יוחנן בן זכאי – ברייתא שנסדרה בבית מדרשו, כמין תוספתא שסידר ר' חייא ור' אושעיה [ערובין יט.]. זיל קרי בי רב הוא – תינוקות של בית רבן יודעין שאינו כלום [סנה' לג.].

*+מ"מ: תוס' ב"ק עה ע"א ד"ה אמר ליה.

בי רבנן – בית המדרש [מגילה כז.], בי רבנן – בית המדרש ששם שונים משנה ותלמוד [ברכות יז.]. קדושין כט.]. למה קורין בתי מדרשות בי רבנן? לפי שביתם הוא לכל דבר [מגילה כח.].

*ראה כנישתא

בי רחיא – רחים [ביצה לו.].

בי שבבי – %ראה שיבבא

בי שימשי – ליל שבת קרי בי שימשי בכל דוכתא, מפני שבין השמשות שלו חלוק מכל ימים והוצרך להזכירו בכמה מקומות [שבת פו.], שבת בלילה [ברכות מג.]. קידושא דבי שימשי – יין של קידוש בלילי שבתות [שבת קיג.], ערבי שבתות [יומא פג.], ערב שבת. ונראה בעיני לפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל, והכל חרדים אליו לגמור מלאכתם עד שלא תחשך קרו ליה בי שימשי [כתובות קג.], בחמה [שבת קכד.]. שיפורא דבי שימשי – של ערב שבת, בשהיו תוקעין להבדיל בין קדש לחול [ע"ז ע.]. בחמה [שבת קכד.]. כל היכא דתני בי שימשי היינו ערב שבת (ו) לא שמעתי טעם [תענית כה.]. של ערב שבת [גיטין נב.].

*+מ"מ: יומא כט ע"ב ד"ה כי מטי

בי שיפי – מקום [גיטין פט.].

בי שקיאי – שדה בית השלחין שצריכה להשקות [קדושין סב.].

בי תבנא – בין התבן [נדרים נ.].

בי תורתא – מקום [סנה' סד.].

בי תפי – מקום שפיתת הקדרה [ברכות לט.], כירה, והוא תרגום של בית שפיתת שתי קדרות [שבת כט.]. כירה, מקום שפיתת הקדרה [ערובין כט.].

*ראה בוכיא, תפי

בי תפילה – בית הכנסת [גיטין לט.].

בי תרבו – שם כפר [יומא עז.]. שם משפחה [ב"ק כג.].

בי תרי – שם מקום [סנה' צה.].

*ראה בית

~ביא

*ראה בייא

~ביאה

#א.ק"ל בפרק הבא על יבמתו העראה כגמר ביאה לכל העריות [סוטה ד.]. ביאה – לשון (ברא' כט כג, שם ל ד, לח ב, לח יח, שופטים טז א, ש"א יב כד, רות

ד יג) ויבא אליה [– סוטה יא.]. אין טעם ביאת פנויה כטעם אשת איש [משלי ט יז.]. ששי בשבת – (יש) חיבת ביאה [כתובות ה.]. בשעת גמר ביאה – תאות האדם מרובה [סוטה ט.]. ביאה פסולה – מעכ"ם (צ"ל גוי) או ממזר [סוטה כז.].

*+מ"מ: סנה' עה ע"א ד"ה שלא.

#ב.ביאה (בפסוק: פְּבָאָה) – (לשון ביאה) כשאדם בא ליכנס... א"ל אינטריא"ה (בכניסה) בלעז [יחז' ח ה.].

*ראה בוא

~ביב

חריץ העשוי לקלח שופכין שבחצר לרשות הרבים [ערובין פח.], צנור המקלח שופכין של מי תשמיש הבית לרשות הרבים [ב"ק ו. ל.], חריץ מתוקן להוריד מי גשמים בו [ב"מ קח.], חריץ העשוי בקרקע להוציא שופכין לרשות הרבים [ע"ז מד.]. צנור החקוק [ערובין פח.].

*ראה בור א

~ביבאי

שם איש [יומא כג.].

~ביבר, ביברי

#א.ביברין של דגים הן בריכות של מים שקורין ויביי"ר. ביברין של חיה – קרפיות מוקפין גדר סביב וכונסין לתוכן חיות הבר ויולדות ומגדלות שם [ביצה כג.]. מקום חיות רעות של מלכות [סנה' לט.]. ביברין – קרפיות מוקפין [שבת קו.].

*ראה ברכה ב, גורזקי, כוורא, נגר א, פירא

#ב.ביברי דנרש – ביברי חיות ואינן גדלות אלא במים, ביברונ"ש בלעז [חולין ככז.].

*בתוס' ד"ה הני ביברי דנרש גורס שצ"ל ביברי ונרש והן שתי עיירות. יש גורסים "בי בירי ונרש". ראה בספר ילקוט כל חי ערך ביברי. ראה בירי א, ברכה ב, נגר ב

~בידי

קטורא בידי – שעושין לבתי שוקיים ולבתי ידים של חלוקי הנשים שקומטין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים וקורין פרונציי"ר (לקפל), מעשה אומן [ביצה כג.]. קיטורי בירי (צ"ל ביד) – כך היו עושין שהיו נוטלין כלים חלוקין והיו מחליקין עליהם בית יד של חלוקיהן... ל"א לכוין קמטין שאדם עושה בבית יד שממלאים אותה בקנה של שבלים חלקים ומקמטין, פרונציי"ר (לקפל), כפלים בשפת הבגד לנוי. בכ"י וברש"י שבריי"ף יש לעז נוסף: קלצונ"ש שמשמעו נעלי בד) בלעז [מ"ק י.].

*ראה פוזמקי

~ביזה

*ראה און ב, בזה, בוז, מאס, שלל א, שסה

~ביזוני

*ראה כליא פרוחי

~ביטיתא, בוטיתא

פרחא דביטיתא – אביונות [ברכות לו:].

*ראה אביונה

~בייא

בייא בייא – לשון זעקה וקובלנא [יומא סט:], בייא מאח – קובלת אני על אחי... [יבמות צז:], בייא בייא – בלשון ארמי הוי לשון גנוח וצעקה כמו אהה בלשון הקודש [סנה סד:].

*בסנה נראה שצריך להגיה ברש"י "לשון צעקה, כמו בלשון ארמי בייא בייא", כיוון ש"אבוי" אינה מילה ארמית. בספר לשון למודים (נחאל מיכל שטרן) ערך בייא מציין שאינו מובן לכאורה משמעות "בייא בייא" שאנשים אומרים זה לזה כשנפרדים, הלא לפי רש"י זה לשון צער? ויתכן שאכן זה בא להביע צער על הפרידה. ראה אבוי, בי א, הי ב, נחמני

~בייבא

מין צעיף וקישור נשים [ב"ב קמו:].

*ראה סיבכתא

~בילה

*מ"מ: ב"ב פא ע"ב ד"ה כל הראוי. ראה בול ב, בלה, בלל

~בימה

כעין אלמבר"א (אלמינבר"א) שלנו [סוכה נא:], אלמבר"א [סוטה מא:], כעין מגדל קצר הוא וגבוה... ואנו קורין אותו אלמבר"א, והיו עושין אותו לדחוף איש להמיתו [ע"ז טז:]. היו עושין למלך בפרשת המלך [מגילה לב:].

*אלמברא היא מילה בערבית. ראה במה, כורסא

~בימוס

מצבה של אבן אחת [– דברים יב ג], בנין שאינו לצורך עבודת כוכבים... וקורין לו אלטי"ר (מזבח)... בימה של אבן אחת... [ע"ז טז:], מקום מושב ע"א, שמושיב הצלם עליה ועובדין את הבימוס כע"א [שם מז:], בימוסאות של מלכים – אבני גזית המתוקנין בדרך מהלך המלך, וכשהמלך עובר מושיבין שם ע"א והוא משתחווה לה [ע"ז נג:].

*ראה גב א, מזבח, מצבה

~בין (א)

#א. ביני ובינך מה היא – בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכולם [ברא' כג טו]. אם כן מה בין לי ולך – אם איני יודע פירושה של משנתנו יותר ממך מה אני גדול ממך? [חולין קלז:]. בין... בין... – משמע או בזו או בזו [זבחים מב:], בין טוב לרע – משמע דהוי חילוק בין טוב לרע, ובין טוב ובין רע משמע אחד טוב ואחד רע ושניהם שוין [תמורה לג:], דברים שבין בית שמאי ובית הלל – דברים שנחלקו בהם [סוכה נו:]. כל בינך ובינך שבמקרא חסר, וזה מלא [ברא' טז ה]. בינות – (לשון) בין... [יחז' י ב].

#ב. בין הבינים – אותו דבר הקרוש שבין הזג והחרצן שממנו נעשין שמרים [נזיר לד:], (קמח) הנכנס בין האצבעות [יומא מז:].

#ג. בין הערבים – משש שעות ולמעלה [ויקרא כג ה], משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב, ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע שעות, מכי ינטו צללי ערב. ועריבת הלילה בתחלת הלילה [שמות יב ו]. כשהחמה נוטה כבר לצד שקיעתה [פסחים ה:], משש שעות ולמעלה שהצל נוטה [שם נח:]. מאי בין הערבים? בערב דאתמול משכלה ערב דאתמול דהיינו משעלה עמוד השחר לערב דהאידינא [שם קח:].

*ראה ערב

#ד. בין השמשות – יציאת היום עם כניסת הלילה, כשהם מתפרשין קרי בין השמשות [שבת לד:], ספק לילה [ביצה יט:].

*בגמרא: בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו. ראה ביאה מיל, שמש א

#ה. ביני עמודי – שבית המדרש נכון עליהם מלמעלה [ברכות ח:].

*ראה בי עמודי

#ו. מאי בינייהו – כלומר מאי פלוגתייהו ומה טעם נותנין לדבריהם [שבת עח:], כלומר במאי קמיפלגי, באיזה טעם [סוטה כ:]. מאי הוסיף ובמאי פליגי [סוטה לז:], במאי קמיפלגי [ב"מ סג:], במאי פליגי [זבחים קיא:].

#ז. בינתים – בין ר"ה ליום הכיפורים [ר"ה יז:]. @בקצור כללי הגמרא מובא ש"במאי פליגי" ענינו שחלוקים בסברתם ובמסקנתם, ו"מאי בינייהו" ענינו שהם שוין בדן אבל חלוקים בטעם, ולפעמים מאי בינייהו פירושו כמו במאי קמיפלגי, כגון בב"מ סג ע"ב. ראה בן סיחון, מאי

~בין, בינה, מבין (ב)

#א. בינינו – יתנו לב להתבונן [דברים לב כט]. בין

תבין – תן לבך לדעת [משלי כג א]. אל תתבוננו – אל תסתכלו... אל תתנו להם לב [ישע' מג יח], התבוננו – (ת"י) אסתכלו [שם נב טו], והתבוננת – ותסתכל [תהל' לו י], שם לב להסתכל בדבר יפה [ירמ' ב י], ואתבונן – נתתי לב להסתכל בדבר [מ"א ג כא]. לא יבין – לא יתן לב [דניאל יא לז]. יתבוננו – פורפנשי"ר (לחשוב, להרהר) בלעז [ישע' יד טז]. יודע להבין אבל אינו מראה טעם [אבות ג יז]. יודעי בינה לעתים – יודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה [דה"א יב לב]. בן ארבעים לבינה – להבין דבר מתוך דבר ולהורות כהלכה [אבות ה כא, משלי ד ז]. אני אובין – אפרש [ע"ז מה].

*+מ"מ: תוס' ע"ז כח ע"ב ד"ה שורייני. לשון הבנה - ראה ראה ב, שמע

#ב. בינוני בספרים – לשון ספירה וחשבון [מגילה יב]. הסתכלתי בחשבונות [דניאל ט ב].

#ג. שגיאות מי יבין – אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם [תהלים יט יג], מי יוכל להשמר משגגות [סנה' קז].

#ד. בינה הגיגי – הבן הגיון לבי, כך מפורש במדרש (תהלים ו). כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנור, חוץ מזה וחבירו (איוב לד טז) ואם בינה שמעה זאת, שאינו שם דבר אלא לשון הבין, כמו (משלי כג א) בין תבין את אשר לפניך, לפיכך הטעם תחת הבי"ת [תהל' ה ב].

#ה. בין – שאל [חולין ו].

#ו. נבונותי – חכמתי [ישע' י יג]. מבינים – חכמים [עזרא ח טז].

#ז. אבינה – הבחנתי וראיתי [משלי ז ז], תבינו – תשתקו להבין ולשמוע את אשר נדבר [איוב יח ב], הסתכל [דניאל ח ה], פירש [דניאל ח טז], לשון מבין נופל על למוד השיר [דה"א טו כב], לענין שירה נופל לומר מבין [שם כה ז], בכ"מ אמור לענין שירה הבנה [דה"ב לד יב]. ממונה להרים קול הנגון של שיר [דה"ב כט כה]. התבוננו – (ת"י) אסתכלו [ישע' נג טו].

#ח. בינה – תורה [שבת קד].

*+מ"מ: משלי ח יז. ראה דעת, מבין, נבון, תבונה

~ בינא, ביני

#א. בינא – ערבה (מין אילן) [גיטין סח].

#ב. גרעין הזרע [ב"ב יח], גרגיר הזרע [גיטין סט].

#ג. ביני דמיא – עלוקות של מים, בלעז שנשוא"ש [גיטין סט].

@ראה ילא, נימא, עלוקה, שורבינא. ביני במשמעות שער - ראה בינתא

~ בינה

*ראה בין, דעת

~ בינוני

לא צדיק ולא רשע [אבות ה י]. בינונים – מחצה על מחצה [ר"ה טז].

~ ביני

*ראה בינא

~ בינתא

#א. בינתא – נימת שער [ברכות ח], שיער [יומא סט: נזיר לט. ב"מ פד: סנה' סד. ע"ז לח], שיערה [שבת קמ]. ביני מדיקנא דכלבא – נימי (שערות) מזקן הכלב [שבת סז].

#ב. גרגיר הזרע [גיטין סט].

~ ביניתא

#א. ביניתא דבי כרבא – תולעת הנמצאת בכרוב ונקרא קינל"א (זחל, עיין בא"ה) [מכות טז].

*ראה בתוס' ד"ה ביניתא, תוס' ע"ז סו ע"ב ד"ה רבא אמר. ראה פוטיתא

#ב. דג [פסחים עו: ביצה כח. גיטין סט: נדרים כ: ב"מ נט: עט: ב"ב קלג].

*בתוס' מכות טז ע"ב ד"ה ביניתא מפרש ר"ת כמו דג קטן הנמצא במחרישה, וכן בערוך ערך ביניתא בשם השאילתות. ראה זקיק

~ בינתיים

(באמצע) חולו של מועד [סוכה כז].

~ ביסא

#א. כלי שרת שבו בוללין מנחה [מנחות ז], כלי ששם בוללין מנחה [שם כג], כלי שרת [שם נז].

*לפי הערוך זו מילה זרה. יש מפרשים כמין בקבוק.

#ב. אביו של ר' חמא וזקנו של ר' אושעיא [ב"ב נט].

~ ביעא

ביצה [ערובין סב: – ביעתא, ערובין קא. ביצה ז. סנה' סד]. ביעי דפחיא – הנולדים מן התרנגולת חיה שפועה בלידתא. ביעי דדכרא – שילדתן תרנגולת מתרנגול ולא נתחממה מן הקרקע לקולטן בלא זכר. ביעי דספנא מארעא – מתחממת בקרקע ויולדת ביצים, ואותן ביצים אין מגדלות אפרוחים... קולטת ביצים כשמתעפרת בקרקע [ביצה ז].

ביעתא בת יומא – ביצה שנולדה בו ביום [יומא סט: סנה' סד]. ביצים גסות [ביצה לג].

*ראה ביצה

~ביצאתא, ביציתא

*ראה בצית, בצע

~ביצה (ב)

*ראה אגם, בוץ א, בצה

~ביצה (א)

#א.ביצים – מטונ"ש (גושים, נמצא רק בע"י. ראה סדן) בלעז. הוא עשוי לסוד אנדיפי [סוטה יא:]. ביצת הגיר – כל דבר הנלוש ונעשה עב קרוי ביצה, מטונ"ש בלעז [ביצה טו:], ביצת הסיד – נגבל במים ועשוי ביצים ביצים, מטונ"ש בלעז [שבת פ:]. ביצים של יוצר – שקורין מטונ"ש ועושין מהם קדירות [ב"מ עב:].

*ראה גיר, סיד

#ב.ביצי כנים – כנים קטנים כשיוצאים מביציהן [שבת קז:], מינא הוא דמתקרי ביצי כנים, ודקין הן והוא אינבא (בגמרא "אינבא" והגרשיים מיותרים) בלשון ארמית, ובלעז לינטרי"ש [ע"ז ג:].

*ראה כנה א

#ג.ביצה מגולגלתא – צלויה לחה ורכה ששורפין אותה [ברכות מד:], צלויה רכה [ערובין מא:]. ביצה מטויתא – צלויה קשה [שם], ביצה מבושלתא – במים [שם], ביצה קלה – כגרוגרת מביצת תרנגולת שקלה היא לבשל מכל הביצים [שבת קג:]. ביצה קלה – שהיא קלה לבשל מכל הביצים, ושיערו חכמים זו ביצת תרנגולת [ביצה לט:].

ביצים – מביאין לידי קרי [יומא יח:].

#ד.ביצה מוזרת – שאינה קולטת אפרוח [ב"מ סח:], שאין אפרוח בא ממנה [חולין קמ:], שאינה של זכר ואין אפרוח קלוט בה לעולם [שם סד:], שנתאדמו מחמת חמימות שישבה עליהן התרנגולת [כריתות כ:].

*ראה מוזר

#ה.מי ביצים – הלש עיסה בביצים של תרנגולת ואווז [סנה' ה:].

*בגמרא נדרים נ ע"ב נאמר: מאי ביצה טורמיטא? עיי"ש בגמרא וברש"י.

#ו.ביצת השרץ – צב והלטאה מטילי ביצים הם... [ע"ז מ:].

@במקרא מופיע תמיד בלשון רבים. בב"מ עד ע"א ד"ה כגון דמלפך נאמר: ואכתי ביצים קרי להו, לשון ביצה, מרשק"א (מרש"ק), שהעפר מגובל עם המים. עכ"ל. מרש"ק הוא גם הלעז של אחו אגם בצה, בצע, וזה יכול לגרום לשיבוש. עיין בסנהדרין ה ע"ב על אי הבנה בין מי ביצים (של עופות) למי ביצעים (בצות), ויתכן שזו הסיבה מדוע מכנים ביצה - ביעא, כדי למנוע אי הבנה, ויש הסוברים שזה מטעמי צניעות לדבר בלשון נקיה כגון שדים - דדים. עיין בערוך ערך סר ב שדרך לשון ארמי להבליע ח"ת ועי". למרות ששיעור ביצה אינו שיעור בשום מקום, הגמרא מרבה להביא שיעורים על פיו כיון שזה דבר מצוי. עיין ירחון המעיין כך לה ג"ב עמ' 60 על שיעור הביצה. ראה איפה א, אשך, ביעא, גלגל ב, חלבון, לוג, מוזר, סלת, פחד

א

~ביצית

*ראה בצית

~ביקורותין

*ראה יקרה

~ביר, ביר

בייר (הכתיב פור והקרי ביר) – באר [ירמ' ו ז, ערובין קד:]. גומא [שבת קי:].

*בייר נזכר בשביעית פ"ח מ"ה והוא חופר בורות המים. בברכות ה ע"ב מביא מהר"ץ חיות שביר נקרא בלשון הירושלמי סעודת הבראה. ראה באר, בירא

~בירא, ביראות (א)

#א.בור [שבת סו:]. נפל כרסא בבירא – הואיל ואינך יודע היכן הוא לא פירשת לנו כלום (זו תשובת רב נחמן לרבי יוחנן שאמר: מקום צר יש בכרס ואיני יודע איזהו) [חולין נו:]. גומץ [גיטין סח:], גומא [ב"מ פה:].

#ב.פסי ביראות – בור ברה"ר והבור עצמה רה"י שהיא עמוקה י' ורחבה ד' והמלא מתוכה ומניח על שפתה חייב, והקילו חכמים לעשות ד' פסין וביניהן י' אמות דהוי חללו רה"י למלאות מן הבור [שבת ו:], שלש עשרה אמה ושליש, דתנן [לקמן יז:] עושין פסין לביראות שברשות הרבים והן עמוקין עשרה... [ערובין י:], ביראות עצמן רה"י הן שעמוקים עשרה ואין יכול למלאות מהן ועושין פסין אלו להכין להן היקף שיהו הפסין הללו עושין את סביבות הבור רה"י וימלא ויוציא ויניח שם ותיכנס בהמתו וישקנה [ערובין יז:], פסי ביראות ומימיהן ראויין לשתיית אדם, תשמיש דירה מעלייתא הוא [שם יח. עיי"ש ד"ה בור], לא הותרו פסי ביראות אלא למקום שצריכין מי גשמים לכנסן ולשתות מהן [שם כא:]. ניתרין בארבעה דיומדין... הצריכום אמה לכאן ואמה לכאן [סוכה ד:]. פסי ביראות – בפרק שני דעירובין (יז, ב) תנן דהתירו חכמים, משום עולי רגלים, לעשות לביראות שברשות הרבים פסין ארבעה כמו דיומדין, ורואין כאלו יש מחיצה מזה לזה, ונמצא הבור מוקף מחיצות וממלאין מתוכה לתוך המחיצה, במקור מופיע שרטוט ואם סיכך על גבן – כשרה בשבת דסוכות, דמיגו דהוי דופן לשבת הוי דופן לסוכה, ואף על גב דבעינן שתים כהלכתן... פסי ביראות – איכא שם ארבע דיומדין נוטין לארבע הרוחות, שנים לכל מחיצה אמה מכאן ואמה מכאן, שהדיומדין רחבין אמה לכל צד [סוכה

~בִּירָה

כמין אצעה שְׁעוּשִׁין (לאשה) לשוקיה מעל בתי שוקיה להדקן שלא יפלו על רגלה [שבת ס. עיי"ש ד"ה טהורה], עומדת בשוק להחזיק בתי שוקיה שלא יפלו ויראו שוקיה [שם סג: ד"ה תחת אצעה].

*לפי רב יהודה (שבת סג ע"ב) בירית זו אצעה, אך רב יוסף מקשה עליו, והמסקנה בגמרא שאצעה בזרוע ובירית בשוק. לפי המציאות, הבירית נלבשת בחלק העליון של הרגל, ולפי זה השוק הוא ג"כ החלק העליון של הרגל. עיין בערוך ערך בירית ב. +מ"מ : תוס' שבת נד ע"א ד"ה עד כבלא, שם ס ע"א ד"ה הואיל, ד"ה ותיחוי, שם סג ע"ב ד"ה בירית, תוס' מו"ק י ע"ב ד"ה קיטורי. ראה אצעה, שוק א

~בִּירָם

(עיר בבבל) היושבת בהך גיסא (בעבר אחד של הפרת) [קדושין עב.].

*בר"ה כג ע"א נאמר מאי בית בלתין? זו בירם. עיין תוס' ר"ה כג ע"ב ד"ה זו בירם. ראה קדושין עב ע"א ד"ה משום וד"ה מייחסי. בסנה' קח ע"א מוזכרת "עיניא רבתי דבירם" וזה אחד משלש המעיינות שנשתיירו מ"כל מעיינות תהום רבה" (ברא' ז יא) שנבקעו בימי המבול, אך עפ"י כ"י לידן צ"ל בירס בסמ"ך.

~בִּירָנִית, בִּירָנוּת

מגזירת בירה, מגדלים גדולים לחוזק [דה"ב יז יב], לשון בירה גדולה [שם כז ד].

*מופיע במקרא רק בלשון רבים. +מ"מ : ויקרא כו לא. ראה ארמון, בירה, מבצר, מגדל, מצודה

~בִּירַת סָרִיקָא

(עיר של) עובדי כוכבים הן, וסמוכין לעין כוש [ע"ז לא.].

~בִּישׁ

ביש גדא – מזל רע [סנה' קה.]. עסק ביש – סחורה רעה, שעל עסקי חנם אני מפסיד [ב"ק צט.]. לעביד ביש – לעושה רשעה [סנה' ז.]. בישתא רעה [סנה' ז.]. דבר רע [בכורות נא.]. בישותא – בעין רעה [כתובות כה.]. רעה [ע"ז יז: סה.]. בישות – בפנים זועפות [פסחים נג: מכות ה.]. *ראה באישא, רע א

~בִּישָׁא

חום השמש [שבת קכט.].

~בִּישוּלָא

(עור) לח כמו שהופשט קרי בשולא, לשון בשול [שבת עט.].

~בִּירָא, בִּירָה (ב)

שם חכם [סוכה כז. לד: – ביראה]. ירמיה ביראה – כך שמו [גטיץ לד.]. *ראה בירי א

~בִּירָה

#א. מגדל [תענית טז.], בית גדול [גיטין נה. ב"ק כב.], מגדל גדול [ב"ק סא.], טרקלין גדול [מכות ה.], דירה ומגדל עיר [חולין קלט.]. בירה גדולה – בית ארוך מאד וחלוק מתוכו להרבה חדרים קטנים [ב"ב ו.]. בית גדול הוא ופתוחין לו בתים סביבותיו ואין הבירה עשויה לתשמיש אלא לישיבה והילוך בני הבתים והכל בית אחד הוא, כדכתיב (דה"א כט א) הבירה אשר הכינוני [שם סא.].

#ב. מקום בהר הבית שיש שם בית הדשן גדול ששורפין פסולי קדשים קלים (זבחים קד: [ברכות מט.], כל המקדש כלו קרוי בירה [פסחים פא.], בירה תוכיח – בית המקדש [יומא ט.]. חוץ לעזרה ושם היה בית הדשן [פסחים כד.]. בית גדול... בית אלהים (הכוונה לבימה"ק) [דה"א כח א].

@עיין יומא ב ע"א ד"ה הבירה אשר הכינוני – מקום גורן ארונה. ובשערי תורת בבל מביא מספר מלחמות היהודים (ספר א' פ"ה) דמצודת אנטוניה נבנתה על פני ביהמ"ק צפונה ונקראה לפניו בשם בירה והוסיב שמה לאנטוניה על שם אנטוניוס שליט רומי, וחז"ל החזיקו בשם העברי הראשון. +מ"מ : שבת קב ע"ב ד"ה בבירתו. ראה בירנית, בסילק, שושן

~בִּירִי, בִּירָה (א)

#א. שם כפר (בא"י) [ב"מ פד.]. ביראה – דמן בירי [מגילה ד.]. מקום יבמות פג: פה.].

*זו עיר קבורתו של ר' אלעזר בן רשב"י ונקראה גם בי בירי. יתכן שזו ביריה של היום הנמצאת מצפון לצפת ובה היה בית הדפוס בו הדפיס ר' יוסף קארו (המחבר) את שו"ע או"ח.

#ב. בי בירי, כי נרש – ב' עיירות (בבבל על שפת נהר הפרת), ויש בין זו לזו מעלות ומורדות [ערובין נו.]. מקום [יבמות פג.]. בי בארי (כך בד"ה וצ"ל בירי) – עיירה היושבת בשיפוע ההר [סוטה י.].

*בירי היא כנראה ביראה הנזכרת כמקום מושבם של ר' ירמיה, ר' נתן, עולא ועוד. בחולין קכז ע"א מובא בגמרא "ביבירי דנרש" (ראה ביבר), אך יש גורסים "בי בירי דנרש". עיי"ש בד"ה בשמתא דנרש, מפרש רש"י שכל יושביה רשעים. עיי"ש ד"ה נרשאה. ראה ביבר, בירא ב, ורדני, נרש

~בִּירִי (ב)

זרע [סנה' צג.].

*ראה אספסתא, בידי

~בישות

*ראה ביש

~בִּית, בֵּית (א)

#א.אנשי הבית [ברא' מב יט], בני הבית [משלי לא כא]. בית – בית קדשי הקדשים [מ"א ו כא]. ביתו אשר ישב שם – דירה גמורה לאכול שם ולשכב שם [מ"א ז ח]. איש בביתו – בקברו, וכן ת"י בבית עולמיה [ישע' יד יח], בית – העולם [משלי ט א]. בית – זו גמרא [משלי כד כז]. וישמע בית פרעה – עבדיו ובני ביתו, ואין זה לשון בית ממש, אלא כמו בית ישראל, בית יהודה [ברא' מה ב]. אל תהא רגיל לעשות בית בפרהסיא במקום מגולה [פסחים קיג].

#ב.ובית יבנה לך ה' – כל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית [דה"א יז י].

#ג.אולם הבית – היכל [יחז' מ מח]. הביתה – מפרוזדור לטרקלין [ברא' מג כו].

#ד.בתים לאשרה – יריעה [מ"ב כג ז].

#ה.אסורה [לכיתה – לבעלה [יבמות יא], מותרת לביתה – לשמש עם בעלה [סוטה ב], לשמש את ביתה – (כלומר לשון תשמיש) עם בעלה [נדה יא]. ביתה לשון תשמיש הוא [סוטה ה], מהומה לביתה – ממהרת לשמש [נדה ה]. הזנות מחרבת את הבית [סוטה ג]: עיי"ש ד"ה אידי, ד"ה באיתתא]. לתקן את הבית – כלומר לבדוק לפני תשמיש ולהכין עצמה לבעלה [נדה יד].

*מ"מ: סוטה ב ע"א ד"ה אסורה. ראה בית הבושת בית החרם #ו.אוי לבית שהלפת עוברת בתוכו – כרס [ברכות מד:];

#ז.מבית – מבפנים [ויקרא יד מא], מהבית – לצד פנים [יחז' מ ז], ובית – ולפנים [מד יז], מבית לפרכת – לפני ולפנים ששם ארון [מנחות כז: – ויקרא טז].

#ח.ביתו – אחיו הכהנים [ויקרא טז יא].

#ט.וביתך (דברים יד כו) – אשה [יבמות סב:]; לאנשי ביתו – לאשתו [ברכות נא], דביתהו – אשתו [תענית כג:]; ביתו – זו אשתו [סוכה כד]. בית – אשה [משלי כד כז], ביתו – היינו נשים [סנה' נז]. מאינשי ביתיה – אשתו [יומא ו. ע"ז לט].

*לפי פשוטו של מקרא ביתך – אנשי ביתך, וכך מתרגם אונקלוס, אבל רש"י מפרש עפ"י דרשת חז"ל. בגיטין נב ע"א: אמר ר' יוסי מימי לא קריתי לאשתי אשתי... אלא לאשתי ביתי – שכל צרכי הבית על ידה נעשים והיא עיקר הבית. וכן מפרש בבראשית לא ד: שהיא היתה עיקר הבית (כך בדפ"ר, ובשאר הדפוסים – עקרת הבית). ראה אהל, בית אמה, בית חמיה, בית יעקב, עזר, קלעא

#!בבית אביה – ברשות אביה, ואפילו אינה בביתו [במדבר ל ד]. מבית אביה למדה – שמעה התינוקות אומרים כן [מגילה טו].

#יא.בית אבות – משפחה [שמות יב ג, יומא יב]. למשפחותם לבית אבותם – דע מנין כל שבט ושבט. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו [במדבר א ב]. אנשי בית אב – המשמרה מתחלקת לשבעה בתי אבות כנגד שבעת ימי השבוע, בית אב ליום [תענית טו:]. בית אביך – ע"ז שעבדו אבותיך בעבר הנהר [תהלים מה יא].

בית אב – %עין בערוך ערך רשבא. +מ"מ: במד' כה טו, תענית טו ע"ב ד"ה אנשי, ד"ה אנשי בית אב. ראה רשבא בית אבטינס – שם הקטורת מצוי [יומא יט].

*בית אבטינס הוא לשכת מפטמי הקטורת שמקטיר כהן גדול ביוה"כ ונקרא ע"ש בני משפחת אבטינס שהיו בקיאים בעשייתה. +מ"מ: כתובות קו ע"א ד"ה בית (טוב ללכת אל) בית אבל (מלכת אל בית משתה) – ללכת אל בית אבל היא מידה הנוהגת בחיים ובמתים [קהלת ז ב].

*הבית בו מתאבלים על המת. ראה בי טמא, בית מרויחא, בית משתה, מרוח

בית אבן – %בערוך ערך אבן מסמא מפרש שהיתה לשכה בבחמ"ק שכל מעשיה בכלי גללים ובכלי אבנים וכלי אדמה, עיי"ש ערך גלל.

בית אבנים – מקום איתן [איוב ח יז].

*ראה חזה

בית אולפנא – ניות [ש"א יט יט בהיפוך עפ"י ת"י].

*ראה ניות

בית אומן – %בית מלאכה (כלים פ"ה מ"ד). ראה בי סיקלי

בית און – בית אל [הושע ד טו, י ח, סנה' סג:]; בית אל נקראת בית און בספר יהושע [הושע י ה]. בית אל יש עיר שסמוכה לה ששמה בית און, בספר שופטים (ז) [עמוס ה ה]. און – בית אל [הושע י ח].

+מ"מ: ירמ' מח יג. ראה בית אל

בית אונייקי – %ראה תובל

בית אונקלי שלו – בית יד לבושו [מגילה כד:];

בית אוצרות – של יין ושמן ותבואה ואין אדם דר בו [יומא יא. סוטה מג].

בית אושפיזא – %ראה באגא

בית אחיזה – בית יד (כלומר ידיה) [שבת קכו:];

*ראה און, אפסר, בית יד

בית אחיך – בני עשו וישמעאל... [משלי כז י].

בית האילן – שדה שיש בה אילנות [מנחות פה:];

+מ"מ: ב"מ קג ע"ב ד"ה או בית האילן.

בית אירוסין – כשמקדש מברך כל ברכת חתנים [כתובות ז:];

*ראה בית חתנים

בית אל – %ראה בית אל א, ב

בית אלהים – בתי מדרשות [תהלים נה טו].

*ראה בית אל, בית נכרי

חיאל בית האלי – חיאל אשר מבית אל, כמו (ש"א טז א) ישי בית הלחמי... ויש פותרין בית האלי על שקבל

עליו קללות יהושע... [מ"א טז לד, עיי"ש].

בית אלמנות – %בב"ב צח ע"ב מובא שזה בית שבונה אדם לבתו האלמנה לשבת בו.

בית אמה – דרך הנשים היתה להיות להן בית לישיב בו למלאכתן [ברא' כד כח].

בית אמי – בית המקדש [שה"ש ח ב].

בית אסורין – של ישראל, כגון לכופו להוציא אשה פסולה, או לשלם ממון [פסחים צא. עיי"ש]. בית הסורים – מקום טנופת וסרחון, כדמתרגמינן (שמות טז כ) ויבאש וסרי. ד"א מבית אסוריו, שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי, והרי הוא כמו האסורים... [קהלת ד יד, עיי"ש]. (מקום) חשך בלא אורה ושלוה [שבת קנב:].

*מ"מ : ירמ' לו טו, מו"ק יד ע"א ד"ה שאין לך בית האסורין, סנה' לח ע"א ד"ה והיא. ראה אסר, בור א, בית הבור, בית הסוהר, בית פקדות, זנדוקא, משמר, סרי, עצר ב

בית האספיים – %מ"מ : דה"א כו טו, יז. ראה אספים

בית אצבע – %מובא בעדויות פ"ג מ"ה ובכלים פ"י מ"ג וזו לולאה שמכניסים בה את האצבע בשעת קליעה. עיין בערוך ערך בית אצבע.

בית האצל – בית בבית, שדה בשדה, זה אצל זה... איושטימינ"ט (התקרבות), כלומר בעלי ההון בונים בתים צפופים זה לזה כדי להתעשר בקלות) בלעז [מיכה א יא].

בית אַבְכָּאל (הושע י יד) – מארב... ת"י בית מארב, אל"ף למ"ד יתירים בו, כמו (הושע ב כד) יענו את יזרעאל... [ב"מ לט. עיי"ש]. י"ת בית מארב ואל"ף ולמ"ד יתירים בו כמו יזרעאל... אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חברו מנחם, אבל דונש פותרו שם מקום [הושע י יד].

*עיין רלב"ל על הושע ב כד, י יד. ראה ארבאל

בית ארבעה קבין – %מ"מ : ב"ב צט ע"ב ד"ה בית.

בית אירוסין – כשמקדש (את האשה) מברכין כל ברכת חתנים [כתובות ז: עיי"ש ד"ה ואסר].

בית ארצא – %מ"מ : מ"א טז ט

בית הבד – בית לעצור זיתים (לשמן)... [ב"מ קיז:]. בית שהבד בו, ואותו בית לתשמיש בד לבדו עשוי... [ב"ב סז:]. בית הבד יש בו חריצים [שבועות כט:].

*מ"מ : זכריה ד ג, שבת יח ע"א ד"ה שטוענין, ב"ק כז ע"ב ד"ה דהואיל, מנחות פו ע"א ד"ה חוזר. ראה בדר ב, בי דפי, גפת, גת, ים ג, ממל, עצרי, עקל, צנתר, פצים

(תרנגולין) של בית בוקיא – בקיאים וחריפים ואין מניחין תרנגול נכרי ביניהם [יבמות פד].

בית הבור – בית הכלא [ירמ' לו טז].

*ראה בית האסורין, חנות

בית הבושת – בית הרחם של נקבה [חולין נו. קכב].

*נקרא ג"כ בית החיצון. ראה בית הרחם, בשת, ערוה, שית ב בית הבחירה – לא ניתן רשות להזכיר שם המפורש

אלא במקום שהשכינה באה שם, וזהו בית הבחירה. שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את העם [שמות כ כא, עיי"ש]. בית הבחירה (נמצא) בירושלים [דברים יב יא].

*כינוי לבית המקדש. +מ"מ : מע"ש פ"ה מ"ב, שופטים א טו, מ"א יט י.

בית הבליעה (חלקו האחורי של הפה בו נבלעים האוכלים והמשקים) – אין בית הבליעה פנוי, (כלומר) אין לב המסובין אלא לבלוע [ברכות מג]. שיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת [סוטה ל:]. שיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת [ויקרא יא לד]. מידת הגרגונים שממלאים בית בליעתם מבית אחרים [אבות ה י]. קים להו לרבנן שאין בית הבליעה מחזיק לא פחות ולא יותר מביצת תרנגולת [ר"ה יג].

*בכריתות יד ע"ב נאמר שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים. עיין טהרות פ"א מ"א.

בית בלתיך – %ראה בירם

בית הבעל – %ראה שדה

בית בעל מעון – %עיר בנחלת ראובן (יהושע יג יז).

בית בְּקוֹעַ – %הצד החד של הקרדום - עיין כלים פ"ג מ"ג.

בית הַבֶּקֶר – %עיינ תוס' יומא יא ע"א ד"ה והתניא. ראה רפת

בית בְּרָאִי – %מקום ישוב בנחלת שמעון (דה"א ד לא).

בית ברה – %יישוב בקרבת הירדן (שופטים ז כד).

בית הבשת – %ראה בית הבושת, בשת, שית ב

בית הגדול – בתי כנסיות שמגדלין בהן תפילה, וי"א בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה, מחלוקת האמוראים היא (מגילה כז). [ירמ' נב יג]. בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה, ובתי השרים (מגילה כז). [מ"ב כה ט].

*ראה בית העם.

בית גדר – %עיר בצפון יהודה (דה"א ב נא).

בית גלגול – מעלה גבוהה וזקופה היא בא"י [ערובין כב:].

*עיין בערוך ערך בית גלגול ובטהרות פ"ו מ"ו.

בית הגיתות – %ראה גת

בית גליא – לשון גובה, גל. ל"א בית כליא, כמו כלוא, כליון. ל"א בית כריא, בית הכסא, לשון (ירמ' יח כב) כרו שוחה [תמורה כח:]. לשון גובה, גל. בית כריא – לשון חפירה ושפלות [ע"ז מו. בפרוש שבע"י נוסף בסוגרים: ל"א כריא בית הכסא].

בית גלייא, בית במיאי – ראשי ע"ז הם לאדום [מגילה ו.].

*בהיכל רש"י מביא את הפירוש שבע"י "שמות אלהות הם לארם". יש כאן שנויים רבים בגלל הצנוזרה : במקום בית במיאי מובא בע"י בית כרייא, וכך גורס הב"ה. בדברים יב ג כותב רש"י : לכות להם שם גנאי, בית גליא קורין לה בית כריא, עין כל עין קוף, וזה גמרא בע"ז מ ע"א. עיין בערוך ערך בית גליא.

בית הגלגל – %מקום של לויים בימי נחמיה (נחמיה יב כט).

בית גמול – %עיר בעבר הירדן בדרו, מצפון לנחל ארנון

בית הגן – %עיר בשומרון (מ"ב ט כז).

בית גניזה – בית גניזו, הכי מתרג' בית גניזוהי, ומנחם פתר במחברתו לשון סממנים, כמו (ברא' לז כה) נְכָאת וצרי ולוט (סנה' קד. ועיין פסחים קיח:).

*ראה בית נכתה

בית גרם – %בגמרא ערובין יט ע"א נאמר שזה שם פתחה של גן עדן.

בית גרמו – היו אומנים וזריזים (בעשיית לחם הפנים) [ביצה כב:].

*+מ"מ: יומא פ"ג מ"א, כתובות קו ע"א ד"ה בית.

בית דבלתים – %עיר במואב, יש הסוברים שהיא עלמון דבליתמה (ירמ' מח כב).

בית דגון, בית דגן – 1. מקום בנחלת יהודה (יהושע טו מא). 2. מקום בנחלת אשר (יהושע יט כז).

בית הדואר – %+מ"מ: שבת יט ע"א ד"ה שכחא.

בית דיגון – שאין לו אלא שתי זוויות [נזיר ח:].

*בית דיגון מוזכר ביהושע טו מא. ראה בירא, בית עגול, טרגון, טריגון, פונטיגון

בית דין – חכם [שבת קנז], סנהדרין [יבמות קא:], דקביצין בעיירות כתקנת עזרא בשני ובה' ומצויות שיירות שהולכות לדון במקום הוועד [גיטין ד:]. מקום שבית דין קבוע, הכפרים נכנסים שם ליום הדין כשיש להם הריב [מגילה ב:]. קרויים אלהים אלא בג' [ברכות ו.]. בית דין חצוף – שעברו על תקנת חכמים [סנה' ג.]. לא הוכשר בעיניו (של הקב"ה) שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו [איכה ג לן]. הנטרחים (לבוא) לבית דין אנשים (כלומר גברים) הן [כתובות צז:].

*אין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבית דין - כתובות עד ע"ב. +מ"מ: ש"א יב יא, ר"ה כה ע"א ד"ה למה, ד"ה שלא, מנחות צג ע"א ד"ה מזקני, ב"מ יח ע"א ד"ה בי דינא. ראה אלהים, דיין, דין א, ב, חוץ, עיר א

בית דלי – %מקום הולדת התנא נחמיה איש בית דלי, מוזכר ביבמות טז ז, וכן קטו ע"א וקכב ע"א. בירושלמי גורסים בית דלא. המוזכר

בית דלפה – %ביב לגשמים בגנות (מדות פ"ד מ"ו).

בית הדמים – נוב עיר הכהנים [ש"ב כא א].

בית הדשן – היא בעזרה ששורפין שם פסולי קדשי קדשים ופסולי אמורים [סוטה כ.].

בית ה' – היכל [יחז' י יט]. שילה [שופטים יט ית].

בית היני (נ"א הינא, הינו) – שם מקום [פסחים נג. ב"מ פח. חולין נג.].

בית הריון - %כתובות ס ע"ב ד"ה שאינה. ראה אם ב

בית הרם – %עיר בערבות מואב (יהושע יג כז).

בית הרן – %שם עיר (במד' לב לו).

בית ועד – של חכמים יהיו לבית זנות... ובעלי זימה מתגודדים שם... [סוטה מט:]. מקום שתלמידי חכמים

מתוועדין שם ללמוד תורה [סנה' צז:].

*בבבות פ"א מ"ד נקרא בית מדרש. ראה אהל א, בסילק, גרדום, ועד, ישיבה, מועד

בית הזבל – שדה הצריכה לזבל [מנחות פה:].

*ראה בית חולסית

בית זבול – הירבייריא"ה (אירוח, לינה) בלעז, בית

מדור [ברא' ל כ.]. מדור [דה"ב ו ב.].

*משמש גם כינוי לבית המקדש - ראה פשט. ראה זבול, זבל

בית הזגג – %בית מלאכת היוגוג (מו"ק יג ע"ב). ראה זגג

בית זונות – %+מ"מ: שמות לב לא. ראה זנה

בית זמונס – %מקדש

בית זרוע – בתי זרועותיו שקורין ריבצי"ר (להפשיל את השרוולים) [שבת ט: נב: עיין זבחים יט.].

*ראה בית יד, שרוול

בית חבר – שנכנס לבית חברו לדבר עם אשתו... בית שמתחברים (נ"א שמחברים) בו רעים להקב"ה כגון דמות (נ"א צלם) שהעמיד מנשה בהיכל ה' [משלי כא ט], בית שחברו בו העבודת כוכבים (נ"א גלולים) לשכינה [משלי כה כד], שחברו בו את הסמל עם השכינה [ר"ה לא:].

בית חדודו – הוא ראש המדבר [יומא סח:].

*יש גורסים בית חורון, אך זו בודאי טעות סופרים. הערוך סובר שצ"ל "בית הרודו"

בית חגלה – %עיר בנחלת בנימין (יהושע טו ו).

בית חולסית – שדות ליטול משם אבנים [ערכין עב.].

בית חוניו – מזבח חוניו, בנו של שמעון הצדיק בנה במה במצרים לשם שמים, כדאמרין במנחות (קט: [מגילה י.].

בית חורון – שארה (שם אשה) בנאתו [דה"א ז כד.]. מעלות בית חורון – מקום צר ואין דרך לנטות ימין ושמאל... [סנה' לב:].

*+מ"מ: יהושע טז ה, שם יח יד, נדרים מג ע"ב ד"ה משום. ראה און, בית חדודו, שארה

בית חורף, בית קיץ – מתוך שהיו מעונגים, היו בונים להם העשירים שני בתים, אחד לחורף ואחד לקיץ [עמוס ג טו].

בית חיים – תלמוד תורה [ב"ק ק.], ללמוד אומנות להתפרנס בו חוקות ותורות [ב"מ ל:].

בית החיצון – היכל [יומא נב:].

*ראה פרוזדור

בית החליפות – ששם גונזים סכינים של קדש, וסכיין קרוי חילוף בלשון ערבי [יומא לו. זבחים כ.]. ששם גונזים את הסכינים [יחזקאל מא יב], על שהיו נותנין בה הסכינין [עזרא א ט].

*ראה חלף

בית חמיה – בית בעלה [כתוב' פד:].

בית חנן – %ראה אילון

הלבנון הגדולים עשאן... [דה"ב ט טז], שעשה שלמה, שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק [שה"ש ז ה].

*+מ"מ : מ"א ז ח, ישע' כב ח. ראה מגדל בית היקמים – יש מפרשים חדר שמצניעין בו הגיגות שמשימין בו מים חמין, ולא נהירא לי דהיינו נמי בית היורות... וכל הני בתים מיחברי לבית המרחץ [ב"ב סז:].

*ראה יקם בית ירח – %ראה אריח בהערה בית הישימות – %עיר בערבות מואב (במד' לג מט).

בית ישראל – %+מ"מ : דברים לד ח בית הכדר – %בית מלאכת כדים וחביות (פסחים נה ע"ב). בית הכסות – סוף הכרס שקורין פנצ"א (בטן), ויש בו עובי שקורין דובלו"ן (פימה, כפל של שומן. עיין בא"ה), ותוכו עשוי כמין כוס. עובי בית הכסות דופן כפולה ודבוקין הכפלים זה בזה בשומן [שבת לו. חולין מט. בשינוי], סוף הכרס שקורין פנצ"א, והוא עשוי ככובע וככוס ודופנו סביב לו עבה כשתי דפנות [סוכה לד.], מקום יש בראש הכרס סמוך להמסס קרוי בית הכסות, שהוא כעין כוס ויש בו סביב שפתו עובי שני כפלים ודבוקים, ובלעז דובלו"ן [כתובות עז:]. סוף הכרס שקורין פנצ"א עשוי ככובע, והמסס מחובר בו, וסביב סביב לחבורן כשאתה מבדילן יש דופן לזה ודופן לזה ובאמצע הן שופכין זה לתוך זה והמאכל נכנס מבית הכסות להמסס ומהמסס לקבה ומהקבה לדקין [חולין מב:].

*בכלים פט"ז מ"ב מובא בית הכסות שהוא כלי שמחזיקים בו כסות.

בית כור – אלף וחמש מאות אמה אורך על חמשים אמה רוחב, דחצר המשכן הוי סאתים והוא מאה על חמשים. וכור שלשים סאין [ב"מ קה:], מקום הראוי לזרוע ל' סאין, וחשבינן לכל סאתים מאה על חמשים כחצר המשכן, חמשים על חמשים לבית סאה, ובית כור אלף ות"ק אורך לנ' רוחב... [קדושין ס:], חשבון סאתיים כחצר המשכן [ב"ב ז.]. כלי שמשימין בו בית כור יכולין להשקות בתמציתו שיעור זריעת תרקב שהוא אחד מששים בבית כור [תענית י.].

*בית כור הוא שטח אדמה שזורעים בו כור זרע, כלומר שלשים סאה. את חצר המשכן שהיתה מאה אמה על חמשים אמה שיערו חכמים בבית סאתים, כלומר שטח שזורעים בו סאתיים זרע. נמצא לפי זה ששיעור בית כור (בית שלשים סאה) הוא פי חמשה עשר משטח חצר המשכן, כלומר שבעים וחמש אלף אמה מרובעת.

בית הכחול – %תביה קטנה לכחול (כלים פט"ז מ"ח).

בית הכלוא – %בירמ' לו ד, נב לא, הקרי בית הכלוא והכתיב בית הכליא. ראה בור א, בית אסורין, בית המהפכת, בית הסוהר, כלא, עצר ב

בית החפשית – בית הקברות כד"א (תהל' פח ו) במתים חפשי. בירושלמי (עיי' הוריות י.) [מ"ב טו ה]. וישב בבית החפשית – נעשה חפשי מן המלכות [הוריות י. בדרך דרוש]. בית הקברות ע"ש (תהלים פח ו) במתים חפשי [דה"ב כו א].

*ראה חפש

בית החצצים – %אשפה לחיצים (כלים פט"ו מ"ח). בתי חצרים – עיירות שאין מוקפות חומה מימות יהושע [קדושין כא.]. בתי חצרים – כתרגומו פצחין, עיירות פתוחות מאין חומה [ויקרא כה לא].

בית חרוותן – שם מקום [ערובין יא.]. בית חרוסת – כלי שנותנין בו חומץ וכל דבר שיש לו קיהוי, ורגילין ליתן בו קמה, ועשוי לטבל בו בשר כל ימות השנה, והקמח מתחמץ מחמת הקיהוי, ול' חרוסת קיהוי. איגירי"ש (איגרו"ם, חמיצות) בלעז [פסחים ל:].

*ראה חרסת

בית חשמונאי – %ראה מודיעים בית חתנים – כשנכנסה לחופת נישואין [כתובות ז:]. בית חתנות – לעשות חופתו [תענית יד:], כשמשיא אשה לבנו הראשון היה בונה לו בית ועושה לו חופה בתוכו [מגילה ה:].

*ראה בית אירוסין

בית הטבילה – נשים נאותות בו, כלומר רוחצות [יומא יא.].

*ראה אבולאי, בית העצים, מרחץ בית הטמאות – חדר שהנשים משתמשות בו בימי נדותן [נדה נו:].

בית יד, בתי ידיים – בלשון לע"ז, כשממנין אדם על פקודת דבר, נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גנ"ט (כפפה, עיין בא"ה) [שמות כח מא]. גנ"ץ (כפפות, עיין בא"ה) [מנחות לה:]. עושין לבתי שוקים ולבתי ידיים של חלוקי הנשים [ביצה כג:]. נקב לאחוז בו [ביצה כח:], אחיזת הדבר [קדושין ה:]. נוח לאחוז בכלי שיש לו בית יד משאין לו [ערובין כא:].

*+מ"מ : ש"ב כא טז, מח ע"ב ד"ה חיבור, שבת סה ע"א ד"ה עשתה לו וד"ה עשתה לה, ביצה כח ע"א ד"ה ובידא. ראה אגן ב, בורטיא, בית אחיזה, בית זרוע, חץ, יעא, מחתה, פנדא, קציצה, קת, שופתא

בית היין – אהל מועד... [שה"ש ב ד].

בית יעזק – %+מ"מ : ר"ה כג ע"ב בגמרא

בית יעקב – אלו הנשים [שמות יט ג].

*ראה עם ב (א)

בית יער – סתם מקירת מלכים עשוי פתחים פתחים מפני האויר ולכך נקרא בית יער, שדומה ליער [מ"א ז ה].

בית יער הלבנון – ת"י בית מקירת מלכא [מ"א ז ב]. בית גדול בנה שלמה בירושלים... ומריבוי עצי

בית כניסת העצים - %מ"מ : ב"ב סח ע"א ד"ה ולא בית.
בית הכנסת - משם אומרים הצבור שירות ותשבחות
בנעימת קול ערב [ברכות ו.]. הוא בית גדול [מגילה
כח:].

*עיין בספר אומה במאבקה עמ' 254. ראה בי קייטא, בי תפלה,
בית ה', כנישתא

בתי כנסיות - להתפלל. בתי מדרשות - למשנה
ולתלמוד. בתי סופרים - ללמוד תינוקות [כתובות
קה.]. בית מדרשו בטלין - אותן שרגילין ללמוד תורה
מפיו [מו"ק כב:].

*ראה בי כנישתא, בי קייטא, בית הכנסת, בית העם, כנסת
בית הכסא - קבוע, שיש בו צואה, וכל בתי כסאות
שבגמ' ע"פ השדה הם... בלא חפירה [ברכות כג:],
עראי, כגון להשתין, שאין אדם הולך בשבילם לבה"כ,
והפעם הזאת נעשה המקום בית הכסא תחילה [ברכות
כג:], לקטנים [שם]. דפרסאי - בחפירה היו ופיהם
ברחוק מן הגומא והוא בשפוע והרעי מתגלגל ונופל
לגומא [ברכות כו.]. על גבי קרקע ונראה לעינים, שכך
היו בתי כסאות שלהם [ב"ב כג.]. בית הכסא לא היה
מצוי להם בבתייהן, שהיו דרין בבתייהן העלייה מפני
דוחק הבתים [שבת פא:].

*ראה בושם, מחראות, קרס
בית הכפורת - במערב העזרה היו י"א אמה חצר
מכותל בית קדשי הקדשים לכותל מערבי של עזרה
והעומד שם מחזיר פניו לבית הכפורת למזרח [ברכות
ל.].

בית כר - (ת"י) בית שרון [ש"א ז יא].
בית כריא - לשון חפירה ושפלות [ע"ז מו.]. בית
הכסא, לשון (ירמ' יח ח) כרו שוחה [תמורה כח:].
בית הכרם - שם מקום הוא (ירמ' ו א). מקום, ומשם
מביא אדמה ונותנה בכלי [נדה יט.].

בית לבאות - %עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ו).
בית לבן - %ראה בגמרא מנחות ח במשנה.
בית לגין - %עיין בערוך ערך בית לגין
בית לוי - הכהנים והלוים [זכריה יב יג].

בית לחם, בית הלחמי - יושבת בארץ אפרת [ש"א יז
יב]. בית הלחמי - מבית לחם, וכן דרך כל דבר ששמו
בשתי תיבות... אם בא להטיל בו ה"א, מטיל בין שתי
התיבות... [ש"א טז א]. בית לחם קרויה אפרת... [מיכה
ה א].

*ביהושע יט טו ושופטים יב ח נזכרת בית לחם שהיא עיר
בנחלת בנימין. ראה אפרתי, לחמי, קבר רחל
בית לינה - %ראה לין

בית לעפרה - %שם עיר (מיכה א י).

בית לתך - %ראה לתך

בית מגורי - %מ"מ : סוטה לה ע"א ד"ה זמירות, איכה כ כב,
תהלים קיט נד

בית מדרש - %מ"מ : ב"ב נא ע"א ד"ה בתחומא. ראה בי
מדרשא

בית המהפכת - בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת
גוועלכ"ט בלשון אשכנז [דה"ב טז י].

*ראה מהפכת

בית מדור - %ראה בית זבול, זבל

בית מדרש - בית גדול [מגילה כז.].

*ראה בית מותבא, בי רב, בי רבן

בית מועד - עדת אל [ברכות ו.].

*מ"מ : איוב ל כג. ראה עדה א

בית המוקד - לשכה גדולה היא שהכהנים מתחממין
שם במדורת אש הניסקת תמיד מפני שמהלכין יחפים
על רצפת שיש בעזרה... [שבת יט:].

*ראה לשכת בית המוקד

בית מושב עיר חומה - בית שהושב ונבנה כעיר
חומה [ערכין לג:].

*ראה טרוט

בית מותבא רבא - בית המדרש הגדול [בכורות ה:].

בית מטבחיים - %ראה אשכבתא

בית מיחוש - ספק [קדושין ה:].

בית המטות - בית המסיבה שאוכלין שם, שהיו
מסובין ואוכלין על גבי המטות [ביצה כב:].

בית המים - לכביסה, אי נמי לבית מי רגלים [מגילה
כז:].

בית המכס - %בית שמשלמים בו את המכס (ב"ב קכז ע"ב).

בית המלוא - אחת מן הפרצות (בחומה ש)גדר ומלאו
לכותל החומה ובנה שם מגדל לבת פרעה ולאנשים
שעובדין לה [סנה' קא:].

*ראה מלא ג

בית מלון - %מ"מ : פסחים ב ע"א ד"ה בכי טוב

בית מלחמה - בית מלחמתם (של גדודים) [- חולין
קכג:].

בית מנוגע - %שיש בו צרעת בקירותיו וכל הנכנס לתוכו
נטמא. *מ"מ : כתובות סד ע"ב ד"ה לבית

בית מנשיא - היו רגילין לסחוט רמונים בחול [שבת
קמד:].

בית המסיבה - %ראה בית המטות

בית המס - היינו אותן עלין קטנים, כמו הבשר
עצמו שיש בהמס של בהמה שקורין צינפיי"ל (בכ"י
: שכולו עשוי קליפות קליפות) [בכורות נז:].

*ראה המסס

בית מעון - %ראה בי כנישתא

בית מעכא - %ראה אבל בית מעכה

בית המקדש - גבוה (מכל המקומות) בא"י (סנה' פז).
[דברים יז ח], גבוה מכל א"י [תהלים קלב ה, קדושין
סט: זבחים נד:]. גבוה מכל ארצות [שה"ש טו ט]. מלביץ
עוונות [מ"ב יט כג]. נשרף בלילה... [איכה א ב].

*מ"מ : שמות טו יח, כג, כ, דברים לג יב, מ"א ז נא, יחז' ז כ,

יומא טז ע"א ד"ה כל הכתלים ואילך. ראה ארמון, בית אמי, בית ה', בית צדיק, גאון, גלעד, יער, ירושלים, ירכה, כסא א, לבנון, מגן א, מועד, מסך א, מעוז, מצע ג, מקדש, מקום, נאמן, סכות, עולה א, פאר ב, פרדס, צופה, קדש א, שלח

בית מקולין - %ראה אשכבתא

בית מרון - %מ"מ : ערובין כב ע"ב ד"ה מעלות בית מרון, ר"ה יח ע"א ד"ה כמעלות

בית מרזח - %ראה מרזח

בית מרזיחא - בית אבל [כתובות סט].

*ראה מרזח

בית המרחץ - אסור להרהר בו [ברכות כו]. בני אדם עומדים (בו) ערומים ואין להם כושת [ב"ק פו:]. בית שעשוי לרחוץ בו, וג' בתים הן זה לפנים מזה, כדאמרין בשבת (י). פנימי לרחיצה, חיצון שעומדין שם מלובשין, בינוני שפושטין שם בגדיהם [ב"ב סז:].

*עיין מבחר כתבים לר' מתתיהו שטראשון עמ' נ"ו מדוע מתפללים קודם הכניסה לבית המרחץ. ראה בי בני, בית היקמים, בלן, בלגר. נסר

בית המרחק - (ת"י) באתר דרחיק [ש"ב טו יז].

*יש מפרשים שם מקום בין ירושלים לנחל קדרון.

בית המרי - %ראה מרי

בית מרכבות - %מקום בנחלת שמעון (דה"א ד לא).

בית המשמר - %מ"מ : ברא' מב יט. ראה מטרה

בית משתה - מידה שאינה נוהגת אלא בחיים [קהלת ז ב].

*מ"מ : סנה' קא ע"א ד"ה הקורא.

בית נאמן - %ראה נאמן

בית ניר - %ראה ניר ג

בית נכאות - %ראה בית אלהים, בית נכתה, נכאת

בית נכרי - בית ע"ז [משלי ה י].

בית נכתה, נכתו - בית גנזי בשמין כמו (ברא' לו כה, סנה' קד). נכאות וצרי ולוט [מ"ב כ יג, ישע' לו ב]. בית נכתה - (רב סבר) לשון מנכה, על שם צלע שנפחתה מן האדם וממנה נברא אשה. (ושמואל סבר) בית גנזיו - ת"י בית גניזוהי, ומנחם פתר במחברתו לשון סממנים כמו (ברא' לו כה) נכאת וצרי ולוט [סנה' קד].

*מ"מ : ירמ' יג כא, יחז' כג יז. ראה בשם, נכאת, שמן

בית נמרה - %עיר בנחלת גד (במד' לב לו, יהושע יג כז).

בית נמרוד - מגדל שבנו דור הפלגה לעבודת כוכבים, ונמרוד היה מלך עליהם [ע"ז נג:].

*ראה נמרוד

בית הנסרים - %בנין קרשים (ב"ב סז ע"ב).

בית נסרך - נסר מתיבתו של נח, כדמפורש בחלק (סנה' צו). [מ"ב יט לז]. בית נסרך אלהיו - לשון נסר, שהשתחוה לנסר ועשאו אלוה [סנה' צו].

בית נסרים - בית שמכניסין בו הנסרים לאחר רחיצה [ב"ב סז:].

בית נסרך אלהיו - לשון נסר, שהשתחוה לנסר ועשאו

אלוה [סנה' צו]. נסר מתיבתו של נח [מ"ב יט לז, ישע' לו לח].

בית בנפה - לאחר שהסיך נצרים של שתי עושה באריגת ערב נצר אחד מלמטה ואחד מלמעלה והן קרויין בתים, והן עונבין את השתי כדרך רכיבתו ועומד האריג, ובית אחד אין מתקיים, ומשום דלאו חוטיין ניהו קרי להו בית [שבת קג:].

בית נפש - שכנגד הלב, נושק"א (נושק"ש) בלעז [ישע' ג כ].

*מ"מ : שבת סד ע"א ד"ה שאף על פי. ראה כבן, כוליא, מכבתא, שר ג

בית הנר - %בערוך ערך בית הפך מפרש מקום בכירה לשום בו הנר להאיר הכירה.

בית נתזה - שם האיש [קדושין מ:]. נתזה - שם האיש [סנה' עד:].

בית סאה - %ראה סאה

בית סאתיים - מאה על חמישים (אמה) כחצר המשכן [מ"א יח לב].

*מקום הראוי לזרוע בו סאתים תבואה.

בית הסוהר - האסורים בבית הסוהר צריכים להודות כשיוצאין מבית אסוריהם [תהלים קז י].

*ראה ברא' לט כ ואילך סיפור יוסף בבית הסוהר. עיין בספר לשעה ולדורות מר' משה צוריא ח"ב עמ' 737 בענין מאסר בבית הסוהר בתור עונש, ומציין לפסחים צא ע"א ד"ה בית האסורין : כגון לכופו להוציא אשה פסולה, או לשלם ממון... עיי"ש. ראה בור, בית אסורין, בית המהפכת, בית פקדות, חבש, חשך, כלא, מהפכת, משמר, צלמות

בית הסורים, הסורין - %ראה בית האסורין, סרי

בית הסילון - איכא דאמרי קילון... [ב"ב צט:].

בית סלע - קרקע מלוא רוחב סלע, שהוא מטבע. ל"א סלע ממש, שהוא גבוה וחדוד [קדושין כו:]. אינו ראוי לזריעה [ב"ב קנו:].

בית הספר - %משל לשני תינוקות שברחו מבית הספר (ב"ר פרק מ"ח).

בית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין [במד' טו לו]. תנן בסנה' (מה.) בית הסקילה היה גבוה שתי קומות [סוטה ח: סנה' לז: מט:].

בית הסתר - %מקום מסתור (סוטה פ"א מ"ב).

בית הסתרים - %מקומות מכוסים שבגוף (מקואות פ"ט מ"ב).

מבית עבדים - כתרגומו מבית עבדותא, מקום שהייתם שם עבדים [דברים ו יב]. בית פרעה, שהייתם עבדים לו... [שמות כ ב].

בית עגול - שאין לו זוויות [נזיר ח:]. העשוי ככבשן, שאין לו שום פינת קרן זווית [ב"ב קסד:].

בית עדן - מקום [עמוס א ה].

בית עולם - %מובא בויקרא רבה פ"ב והוא כינוי בלשון סגי נהור לבית הקברות.

בית עולמים - ירושלים נקראת בית עולמים,

שמשנחרבה לא היתה אחריה היתר לשאר מקומות
[סוטה טו: סנה' צד. בקיצור, חולין כד.]. בית עולמים
חביב משילה [דברים לג יב].

בית עזמות – %עיר בהר יהודה (נחמיה ז כח).

בית עינים – %ראה מסוה

בית העם – בתי כנסיות [ירמ' לט ח]. (היו קוראים
לבית הכנסת) בית עם – לשון ביזוי, שמתקבצין בו
הכל [שבת לב.].

*ראה בית הגדול

בית העמק – %עיר בנחלת אשר (יהושע יט כז).

בית ענות – %עיר בהר יהודה (יהושע' טו נט).

בית ענת – %עיר כנענית בנחלת בנימין (שופטים א לג).

בית העצים – נשים נאותות בו, כלומר רוחצות [יומא
יא.].

*ראה בית הטבילה, בית התבן

בית עקד, בית עקד הרועים – בית כנישת רעיא [מ"ב
י יב].

*ראה עקד א

בית הערבה – נמצא בתוך גבול יהודה [יהושע טו
כ-סא.].

*לפי יהושע יח כא-כב מדובר כאן בעיר בנחלת בנימין.

בית הערוה ובית הנקב – תיק בין הירכיים להיות
האבר מתעטף בו, ובית הנקב כנגד נקב הרעי. ל"א
דרכן היה לעשות נקבים במכנסים כנגד הערוה
להשתין מים לחוץ דרך שם, וכן כנגד בית הרעי,
וכשגומר קושר הנקב ברצועה וסותמו [נדה יג.].

בית עיר חומה – %בית הנמצא בתוך עיר המוקפת חומה
מימות יהושע בן נון או מימי עזרא, שיכול המוכר לפדותו כל י"ב
חודש מיום שמכר ואם לא גאל הבית נמכר לצמיתות ואינו יוצא
אף בויבל ונוהג רק בזמן שהיובל נוהג.

בית ערסתא – %ראה חדר א

בית פאגי – מקום חיצון בירושלם [פסחים סג: צא.].
היקף חיצון של ירושלם שהוסיפו עליה קרוי בית
פאגי, ונראה לי שהוא לשון כבישתה של עיר,
שונגל"א [צינגל"א. חומה] בלעז כדאמרין בפרק קמא
(ט). זה קנה חמור ובית פגיה [ב"מ צ.]. מקום לפנים מן
חומת העיר, ונודון כירושלים לכל דבריו [סנה' יד.].
חומת בית פאגי – חומה החיצונה בירושלים [מנחות
עח.].

בית הפגושות – %אשפה לחצים רחבים (כלים פט"ז מ"ח).
ראה בי פאגי

בית פגיה (נ"א פגים) – קיביצינ"א (רתמת הראש)
בלעז, מה שבראש החמור (חלק המוסירה שעל לחיי
החמור) [ב"מ ט.]. קיביצינ"א (רתמת הראש) בלעז
[שבת נא.].

*ראה פגי, מוסרה

בית הפגרים – שם משפחה [סוכה נא.].

בית הפך – כירה זו מיטלטלת היא ומחוברין לה כלי

חרס קטנים. בית הפך שמושיבין בתוכו שמן להפשיר
[שבת מח.].

בית פיטמא – %ראה כלוב

בית פלוני – לא מזכיר את שמם, שחשובין היו ולא
היו נוהגין כדת... [סנה' פו. עיי"ש].

בית פלט – %עיר בנגב יהודה (יהושע טו כז, נחמיה יא כו).

בית הפך – %בערוך ערך בית הפך מבאר מקום שמימין שם
פך של שמן (בכירה).

בית פלך – %ראה חבל א, טרכונין

בבית הפנימי – בית קדשי הקדשים [יחז' מא יז].
בחדרי חדרים [סנה' סז.].

(מול) בית פעור – (מקום) קברו (של משה) היה מוכן
מששת ימי בראשית לכפר על מעשה הפעור [דברים
לד ו].

*+מ"מ: סוטה יג ע"ב ד"ה סימן.

בית פֶּצֶץ – %עיר בנחלת יששכר (יהושע יט עט).

בית הפקודות – בית האסורים [ירמ' נב יא].

בית פרוה – היתה בנויה בתוך עזרה מקודשת [יומא
יט.].

בית הפרס – שדה שנחרש בה קבר [ברכות יט:
ערובין ל: פסחים צב: חגיגה כה: ב"מ קה: ע"ז יג.
בכורות כט. תמורה יב. – לשון פרוסה, נדה נז.], שדה
שאבד בה קבר [שבת טו.], עושה בית הפרס מלא
מענה מאה אמה, חצי (נ"א מלא – עיין הערה בסוף
הערך) מענה תלם אחד של מאה אמה [מו"ק ה.],
החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס מאה אמה
[כתובות כח.], שדה שנאבד בה קבר ונחרש [נזיר נד.],
שדה שנחרש בה קבר, ואוקמי רבנן כל סביבות הקבר
מאה אמה בספק טומאה... פרס לשון דבר שבור
ופרוס, על שם שנפרסו העצמות [נדה נז.].

*בהיכל רש"י מציין למשנה אהלות יז א: בית הפרס, עד כמה
הוא עושה? מלא מענה, מאה אמה. התוספות בנדה נז ע"א ד"ה
בית הפרס מפרשים על שם שהעצמות נפרסים במדרס רגלים...
אי נמי ע"ש שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני
הטומאה. הרע"ב בפירוש לאהלות מביא את דברי התוס' וגם
את פירוש רש"י. וזה שלפעמים כתוב שנחרש בה קבר, ולפעמים
שאבד בה קבר, אין זו סתירה שכן נאמר: שלשה בית הפרס הן
- שדה שנאבד בה קבר, שנחרש בה קבר, ושדה בוכין.

בית הפרסות – מן הארכובה ולמעלה [זבחים כח.].

בית פרעה – ביתו של פרעה, כלומר עבדיו ובני ביתו.
ואין זה לשון בית ממש... [ברא' מה ב.]. כמו בבית
פרעה, וזהו לשון בית ממש [שם מה טז.].

*ראה בית עבדים

בית הצביטה – %ראה צבט

בית הַצֶּבֶע – %בית מלאכת הצביעה (מו"ק יג ע"ב).

בית צדיק – בית המקדש שבנה דוד הצדיק [משלי טו
ו].

*ראה עמד א

ונותנתו בעיסה, ופעמים שהוא שוהה שם כלילה [פסח' ל: עיין כלים פ"ח מ"ו].

(שמחת) בית השואבה – שמחה בשביל (שאיבת המים ל)ניסוך המים (על המזבח בחג הסוכות) [סוכה נ.].

*השמחה היתה במקום השאיבה ועל שם זה נקרא בית השואבה. יש גורסים "בית השובה" מלשון שביבי אש, כיון שהעיקר היתה הדלקת האבוקה ממנה היו מאירות כל החצרות בירושלים.

בית שאן – שפירותיו מתוקין מכל א"י [ערובין יט.]. אנשי בית שאן מגמגמין בלשונן הן [מגילה כד.]. (היא) משאר ארצות (כלומר לא מא"י) [כתובות קיב.]. קסבר רבי מאיר לאו מא"י היא... [חולין ו.].

*עיין בשערי ת"ב לכתובות. מ"מ: חולין ז ע"א ד"ה הרבה. ראה בית שן

בית שוק – %ראה שוק

בית השחי – תחת אצילי הזרועות [סנה' כא.], תחת הזרועות, אישיל"א בלעז [שם סה.], תחת אצילי ידיו [נזיר נח.].

*ראה אוב, אציל, מרפק, פיתום

בית השחיטה – %המקום בצוואר הבהמה בו שוחטים אותה ושם היו קושרים לשון של זהורית על השעיר לה' ביוה"כ. ראה עונקא

בית השילוח – %השער בבית המקדש ממנו הוציאו את השעיר לעזאזל לשילוחו במדבר. ראה שילוח
ביתא דשישא – (בית) של שיש, כלומר מקום שאין רוח שולט שם [כתובות עז.]. סתום ביותר ואין הבל האור והנר יכול לצאת ממנו [סנה' עז.].

בית השיטה – %שם של ישוב בצפון א"י (שופטים ז כב).

בית השלחין – %שדה שיש בו מעיין וממנו משקים אותו. ראה שדה

בית השן – שן דפיל [מ"א כב לט.]. בתי השן – (ת"י) דמכבשין בשן דפילא [עמוס ג טו].

*יש סוברים שזו בית שאן (ש"א לא י). ראה פיל

בית שעוה – %ראה בי קירי

בית שער – בית קטן ופתח פתוח בו [ערובין קא.], בית קטן שלפני שער החצר או מבפנים או מבחוץ ושומר הפתח יושב שם [סוכה ג.], פורק"א בלעז שלפני הבית [שם ח.], בית קטן שעושים לפני שער החצר, להסתופף שם שומר הפתח [סוטה מג.], שבונים כותל נגד השער עגול סביב ועושים באותו הקף פתח קטן מן הצד משום היזק ראיות בני רשות הרבים, שלא יראו תוך החצר [ב"ב ב.], בית קטן שלפני פתח וקורין לו פורטק"ה (פורק"א. פרוזדור) בלעז [ב"ב יא.], בית קטן שעושים בצד שערי חצירות ויושב שם שומר הפתח [מנחות לג.], בית קטן שעושים לפני שער החצר והכל עושים אותו קפנדריא [יומא יא.].

*ראה אכסדרה, טרקליו, קלעא

בית שערים – מארץ ישראל [נדה לב.].

בית הצואר – פה לחלוק [מכות ג: עיי"ש ד"ה זה]. פי ראשו – פי המעיל בגבהן, הוא פתיחת בית הצואר [שמות כח לב.].

*ראה חוט

בית צור – שם מקום [נחמיה ג טז, יהושע טו נח, דה"א ד יח].

בית ציפריא – שם משפחה [סוכה נא.].

בית הצריפה – שם המשפחה [קדושין עא.].

בית קב – %ראה קב

בית קבול כתייתן – שנחקק בו (בקב) כדי קיבול כתייתן של בגדים רכין ומוכין להניח ראש שוקו עליהן [שבת סו.].

*כך נקרא חלל הכלי העשוי לקבל דבר כלשהוא.

בית הקברות – %ראה בי קיברי, בית החפשיית, בית עולם, דיין, חצצא, חצר, סכרא, קבר

בית קדושה – %ראה מקדש

בית קדשים – בתי הזימה [מ"ב כג ז].

*ראה קדש ב

בית קוליס – מרקוליס, והיא שם ע"ז [ב"מ כה.], עיי"ש בתוס' ד"ה כאבני].

בית קייטא – %ראה אלקטיות, בי קייטא, בית חורף, קייטא

בית קיץ – %ראה בית חורף

בית הקמטים – בית השחי [נדה סו.].

בית רבן – %ראה חין

בית רובע – בית זריעת רובע הקב לפי חשבון סאתיים בחצר המשכן [קדושין כו.].

בית רחוב – %שם עיר (שופטים יח כח).

בית הרחם – מן השניים ולפנים [שבת פו.]. עוצר רחם – בית הרחם שהוא קצור ועצור לא ישבע מבעילות [סנה' צב.]. שפולי מעיה [נדה סג. בהיפוך].

*בערוך ערך קבר א מפרש משבר – בית הרחם. ראה בית הבושת, בית התורפה, כומז, כף א, מעי, אמשבר, ערוה, פרוזדור, פתח, פתיחה, קבר, שפול

בית ריס – שלשים קנים [ברא' יד יז].

ביתו ריקם (של ש"ץ מן העבירות) – משמע דהוא עני ואין לו מחיה... [תענית טו. עיי"ש]. אין חמס וגזל בביתו [שם טז.].

בית רכב – %שם מקום בדרום יהודה (דה"א ב נה).

בית הרכבים – בני יונדב בן רכב, ומבני יתרו היו [ירמ' לה ב, ראה חמת ד].

בית רמון – שם ע"ז [מ"ב ה יח].

*מ"מ: סנה' עה ע"א ד"ה בצנעה

בית רעי – %הוא סיר לילה, עיין כלים פ"ז מ"ב

בית רעץ – בית אוהבך, הקב"ה... [חגיגה ז.].

*מ"מ: משלי כה יז.

בית רפא – %בן אשתון מבני יהודה (דה"א ד יב).

בית רשע – כגון זכר עמלק [משלי כא יב].

בית שאור – כלי שהאשה שורה ומנחת בו את השאור

@יש עוד עיר בית אל בנחלת שמעון ליד באר שבע (ש"א ל כז).
+מ"מ : ברא' כח יז, לא יג, יהושע יח יב, יג, שופטים א כב. ראה
אלון, אפרתי, בית און, לוז א (ב)

~בית אל (ב)

בית אל, בית אלהים – בית ע"ז [עמוס ב ח], בית ע"ז
(ס"א עפ"י ת"י בית טעותא... [שופטים יז ד]. בית אל
– כומר לגויים [פסחים פז]. כהן בית אל – כומר לע"ז
שלו [עמוס ז י]. מקום טמא [מ"א כג ד].
*ראה בית און

~בית שמש

בית שמש, בית השמשי – ת"י עיר קריתא, בית שמש
דעתידיא למיחרב... [ירמ' מג יג]. ת"י קרתא דבית
שמש דעתידיא למיחרב... למדנו שבית שמש שבארץ
מצרים ומצבה עתידה ליחרב... ויש לומר שהיתה בית
שמש יושבת בגבות מצרים על הספר... [ישע' יט יח,
עיי"ש].

1*. עיר בנחלת יהודה (יהושע טו י). 2. עיר כהנים בנחלת יהודה
(יהושע כא טז). 3. עיר כנענית בנחלת בנימין (שופטים א לג). 4.
עיר בנחלת יששכר (יהושע יט כב). 5. עיר במצרים (ירמ' מג יג).
ראה הרס, עיר ההרס

~ביתוני

מקום [ערוכין כח:].

~בייתוס, בייתוסים

בייתוס – כהן גדול היה... [פסחים נז]. עיי"ש ובגיטין
נה ע"ב. בייתוסים – תלמידי בייתוס, והן צדוקים
ואינם מודים בערבה שאינה מפורשת בגמרא [סוכה
מג:].

*עין בערוך ערך ביתוס וערך בייתוסין. +מ"מ : ר"ה כב ע"א ד"ה
ואם, ע"ב ד"ה להטעות, תענית יז ע"ב ד"ה מתמניא, יז ע"ב ד"ה
איתוקס, ד"ה מתמניא, מו"ק יד ע"א ד"ה יאמרו. ראה כותי, מין,
מרתא, צדוקי

~ביתן

(מקום) נטוע באילנות [אסתר א ה, עיי"ש ז ז, ח].

*ראה אפדן, בוסתן, קילעא

~ביתר

עיר גדולה, והיו ישראל דרין בה בגיטין (נז). עיי"ש
בע"ב בגמרא) אשקא דריספק חרב ביתר (בגלל דופן
מרכבת נשים) [תענית כו: עיי"ש לא. ד"ה הרוג].
הטוב והמטיב – תקנוה על הרוגי ביתר [ברכות מה:
מו: פסחים קד:].

*ביתר היתה עירו של בר כוכבא. +מ"מ : יבמות עב ע"א ד"ה
בימי.

+מ"מ : ר"ה לא ע"ב ד"ה בית שערים. בכתובות לה ע"א מובא
בית שריי, בסנה' כד ע"ב בית שריין, בנדה כז ע"א כפר שערים
וכולם אותו מקום.

בית השרפה – %מקום מחוץ לירושלים שבו שרפו את
העורות והפרש של פר יוה"כ ושל השעיר לה' לאחר שהוציאו
מהם את אימוריהם.

בית תבלין – %בערוך ערך בית תבלין מבאר שהוא כלי חרס
ויש בו בתים הרבה כדי לשום בו תבלין לבד לבד. עין כלים פ"ב
מ"ז.

בית התבן – נשים נאותות בו, כלומר רוחצות [יומא
יא:].

*ראה בי תבנא, בית הטבילה, בית העצים, מתבן

בית תוגרמה – %ראה תוגרמה

בית התולעת – %ראה גושקרא

בית התורפה – %ראה בית הבושט

בית תלמוד – %מ"מ : ברא' מו כח.

בתים של תפילין – לוקחים חתיכת עור ומניחין אותו
בדפוס שיש בו כמין ד' אצבעות ומניחין אותו לייבש
על הדפוס ונעשים בתים מאליהן [מנחות לד:].

בית התורפה – אותו מקום ערוה באשה [נדה נז:].

*ראה בית הרחם

בית תענוג – %מ"מ : מיכה ב ט.

בית תפוח – מקום בנחלת יהודה (יהושע טו נג).

בית תרוותן – שם מקום [ערוכין יא:].

בית תרייקי – %ראה תירס

@בגמרא שבת עז ע"ב נאמר ביתא - (נוטריקון) בא ואיתיב בה.
בב"ק כא ע"א נאמר : ביתא איתבא יתיב ומפרש בערוך בית
שדירין בו ב"א הוא מיושב ואינו חרב ואפילו אישתמש בתיבני
וציבי לא חריב. +מ"מ : תהלים סח ז, תוס' פסחים ק ע"ב ד"ה ידי
קידוש, סוטה ב ע"א ד"ה מושיב, סנה' ק ע"ב ד"ה מנע וד"ה ולא.
ראה אצטבלא, בדק א, בך, ביתן, בעל הבית, בקתא, יליד,
מכפלה, נגע, נוה א, פונדק, פנה א, פנים א, שאיה, שלחן

~בית (ב)

לין [ערוכין נב:], ביתו – תרגום של לנו [פסחים מב.
תענית כא:]. מבית – תרגומו של מלין [סנה' מז:]. לן
[ערוכין עג. קדושין כט: סנה' סג: צה. קט:].

*ראה לין

~בית אל (א)

בית אל, בית האלי – בית אל היה בצפון של נחלת
בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף... יעקב
קראו לירושלים בית אל, וזו לוז היא ולא ירושלים...
[ברא' כח יז, עיי"ש]. כתיב ויפגע במקום, דהיינו בית
אל... והאי בית אל לא הסמוך לעי הוא אלא (סמוך
ל)ירושלים, ועל שם יהיה בית אלהים קראו בית אל
והוא הר המוריה... [חולין צא:]. בית אל – זה ירושלים
(סנה' צה:). בהר אפרים... מקום שמן ועפר חיור בהר
אפרים בטור מלכא [שופטים ד ד].

פירושו של רש"י בשמות ט יד למכת ברד : את כל מגפות - למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות.

בוכרא סוכלא - בכור שוטה [ב"ב קכו: עיי"ש ד"ה דכל].

*+מ"מ : מלאכי א ג. ראה בכיר, מבכיר

~בְּכֹרָה

תאנה מבושלת [הושע ט י]. תאנה טובה המתבשלת בעיתה, כתרגומו לטביא.. [מיכה ז א], תאנת הבכורות [סנה' צא:]. בְּכוֹרוֹת (הבית בפתח וכל שאר המקומות מנוקד בחיריק) - תאנים שבישלו כל צרכן בתחלת בכורי תאנים, שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם [ירמ' כד ב], תאנים חשובות הממהרות להתבשל [ערובין כא: - ירמיה כד]. כביכורה - כבישולה [ישע' כח ד], יבכר - יבשל [יחז' מז יב]. בכורים - אדם נכנס לתוך שדהו ורואה אשכול שביכר תאנה שביכרה, קושר עליה גמי ועושה אותה בכורים [תענית כח].

*ראה בכר א

~בְּכֹרִים

ימי בכורי ענבים - ימים שהענבים מתבשלין בביכור [במד' יג כ]. יום הבכורים - חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש [במד' כח כו]. נקראים תרומה [חגיגה יח:]. כל ז' המינים חייבים בביכורים [ב"ב כז:]. מקרא בכורים - שהיה קורא מארמי אובד אבי עד סוף כל הפרשה [סוטה לב]. אין כל הפרות חביבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד... [דברים כו ב].

*+מ"מ : נחום ג יב. ראה מלאה, פרשת בכורים

~בְּכוֹרֶת

*בן אפיח, מאבות אבותיו של שאול (ש"א ט א).

~בְּכִי, בכית

בבכי - בדמעה [תהלים קב י].

*+מ"מ : ברא' נ ג, ד, שמות יד ג. ראה בוך, בכא בהערה, בכה, יבב, נבוך, נבך, צלמות

~בְּכִים

*מקום יישוב (שופטים ב א, ה).

~בְּכִיר, בכירה

בכירה - (בת) ראשונה [תענית ו].

*+מ"מ : ברא' כט כו, ש"א יד מט. ראה בכור

~בכנה

*ראה בוכנה

~בְּכָא

#א. בְּכָאִים - (ת"י) אילניא [ש"ב ה כג]. בכאים - אילנות [שם פסוק כד].

*בכא הוא שם עץ, יש הסוברים שהוא ממיני הצפצפה. עמק הבכא הוא עמק שיש בו עצי בכא, ויש הסוברים בכא מלשון בכי. ראה בוך

#ב. עמק הבכא - גיהנם [תהלים פד ז, קהלת ד א].

~בכה

בכו תבכה - שתי בכיות [איכה א ב]. בכו לא תבכה - לא תצטרך לבקש בקשה מהקב"ה בבכי [ישע' ל יט].

בְּכָה - כמו בכי [עזרא י א].

עת לבכות - בתשעה באב [קהלת ג ד]. בוכים כל העם - מפני שלא קיימו התורה כראוי [נחמיה ח ט].

מבכי - כשבכור... בכי, כמו (איוב לח טז) נבכי ים (וצ"ע מדוע מביא פסוק זה כדוגמא) [איוב כח יא].

*ראה בכי

~בכור, בְּכֹר, בכרה

בני בכורי - לשון גדולה, כמו (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו... [שמות ד כב], גדול שבבית קרוי בכור [שם יב ל]. בכור שורו - יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות, שנאמר (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו, וכן (שמות ד כב) בני בכורי ישראל. בכור - מלך... והוא יהושע... [דברים לג יז], אף אני בכור אתנהו - גדול אתנהו [תהלים פט כח]. בכור - גדול האחים [דברים כה ו].

קרנן בכור - קדושתו מרחם, בין תם בין בעל מום ואין לו שום פדיון, דכתיב ביה (במדבר יח יז) אך בכור שור לא תפדה... [יומא נא]. הבכורה - בכור תם נאכל בכל העיר וכן הבכורים צריכין חומה, כדכתיב (דברים יב ז) ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם וגו', ואמר מר (דברים יב יז) תרומת ידך - אלו בכורים (מכות יז). [ב"ק קי:].

בכורי דלים - שרי ישראל... בכורי - לשון שרים, כמו אף אני בכור [ישע' יד ל]. בכור מת - שור המות [איוב יח יג].

בכור לנחלה - ליטול פי שנים [בכורות מו], בכור לכהן - לתת לכהן פדיונו ה' סלעים [שם].

עדות בכור - %+מ"מ : סנה' ל ע"ב ד"ה בעדות

בכור שוטה - %+מ"מ : ברא' מב לח

בכור שטן - חריף ועומד על שמועתו ועושה מעשה ואינו שב משמועתו לעשות כרבים [יבמות טז].

*בעין יעקב הגרסא בכור שנון, והרבה פעמים נ"ן עם ו"ו נראים כט"ת וזו טעות מדפיסים נפוצה.

מכת בכורות - %עייין בספר נתיבי מאיר (רפלד) עמ' 1 על

~בִּכְר (א)

#א. בשל [יחז' מז יב, סנה' ק. מנחות סד:].
#ב. כמכירה – אשה המבכרת תחלת לידתה [ירמ' ד לא], מבכירות – בחורות שלא ילדו אלא עכשיו [בכורות כג:].

*מבכירה נקראת ג"כ פרה שילדה לפני שהתבגרה, ומאז ועד התעברותה הבאה נקראת מבכירה, ולאח"כ נקראת פרה. ראה בכורה, בכורים, עגל

~בכר, בכרה (ב)

#א. כבש [יחז' כז כא].

#ב. גמל בחור [ישע' ס ו], גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע, בכרי מדין (ישע' ס ו) מתורגם הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנה' נפיש גמלי סבי דטעני מושכי דהוגני [ירמ' ב כג], בכרי מדין ועיפה (ישע' ס ו) מתרג' הוגני. בכרה קלה היינו גמלה נערה ויונקה שהיא קלה ועסקיה רעים מחמת שלא הורגלה לטעון משאוי [סנה' נב:].

@לפי רש"י ומנחם ערך בכר, בכר ובכרה הם אותו דבר, אלא שר' יהודה בן קורייש (וכן הריא"ג והרד"ק) מחלק שהבכרה היא נאקה צעירה והבכר הוא גמל צעיר. הת"י לעומת זאת מתרגם בישע' הוגני, אך בירמ' מתרגם ינקא קלילא. ר' יוסף קרא ביר' מפרש בכרה קלה - דומה לבחמה קלה... שמעקלת דרכיה ואינה הולעת ישר כשבורחת מבני אדם... ור' עזריאל בערוגת הבושם (ח"ג עמ' 546) מפרש כקלה בכרה - מסרכת דרכיה מחמת שהיא קלה, מסרכת ומעקמת דרכיה. בכרה איל שלא הוליד. ענין אחר גמל שלא הולידה. בכרין - עיין מנחות ה ע"ב ד"ה האיר מזרח. +מ"מ: שמות כב כח. ראה בכור, הוגן, גמל ב

~בִּכְר, בִּכְר, בכרי (ג)

בכר (אחד מבני בנימין, בניו הם זמירה, אליעזר, אליעזני, עמרי, ירמות, אביה, ענתות, עלמת, יעוש) – (לשון נוטריקון) שהיה בכור לאמו [ברא' מג ל, עיין שם מז כא, דה"א ו ו, ח].

*במדבר כו לה נזכר בכר, בנו השני של אפרים בן יוסף.

~בִּכְרוּ

*הבן השני של אצל, מצאצאי שאול (דה"א ח לח, ט מד).

~בִּכְרִי

*אבי שבע (ש"ב כ א).

~בֵּל, בלא (א)

אין [ישע' כו יח]. בלא עם – שאין לו חלק עם עם [סנה' קה:].

*בשמות יד יא נאמר "המבלי אין קברים במצרים", ועל זה רש"י לועז: ש"י פו"ר פיילנצ"א ד"י נו"ן פוש"ש שמשמעו האם בגלל מחסור של לא קברים. בא"ה מציין שזה הלעז הארוך ביותר בכל פירושי רש"י, ועי"ש מדוע רש"י מאריך כ"כ.

~בֵּל (ב)

כרע בל – אלוהותו של בבל... אקרופי"ד שי"י (כרע על ברכיו) בל... [ישע' מז א, עיי"ש], שם עבודת כוכבים של בבל [דניאל א ז], שם בל – איני יודע דוגמתו אך עניינו יורה פתרונו (בקונקורדנציה: לשון לב) [דניאל ו טו]. נבו שם עכו"ם של בבל [ירמ' נ ב], מרודך עכו"ם של בבל [ירמ' נא מד]. ע"ז של בבל בל שמה. טשצר, שם לשון חכמה הוא באומות [דניאל ד ה].

*ראה נבו, עצב ד

~בֵּלָא

בֵּלָא – יטריח ויציק [דניאל ז כה].
*ראה בלה, בלתי, יבלא

~בֵּלָאָדָן

כדי שיתכבד אביו (של מרודאך) לכך נקרא שם אביו עליו שנקרא מרודאך בלאדן, דאי לא כתיב אלא מרודך בן בלאדן לא הוי מיתקרי עליה שמיה דאבוה... [סנה' צו:].

*אביו של מרודך בלאדן (מ"ב כ יב, ישע' לט א). בתוס' חגיגה יג ע"א מובא שבלאדן היה סופר בביתו של חזקיהו ומשם זכה למלכות. +מ"מ: יבמות כג ע"א ד"ה שפחה.

~בלאות

שחקי בגדים [יבמות פז: כתובות ק:]. בליתא – שחק של בגד [שבת קלד:].

*ראה בליתא, בלה, סחבה, שחק ג

~בֵּלָאָט, בלט

ותבא אליו בלאט – (ת"י) ברז, חרש [שופטים ד כא].
*ראה אט, לאט א, להט, לוט, לט א, מלט

~בלאי

שם מקום או משפחה [קדושין ע:].

~בֵּלָאָשְׁצָר, בלשצאר

*בנו של נבוכדראצר (דניאל ז א).

~בלבל

+מ"מ: ברא' לה כב, ראה בול ב, בלה, בלל, לוע ב, מלח א, עכר, שגישתא

~בלג

ואבליגה – ואתחזקה [תהלים לט יד, איוב ט כז – אתחזק, כמו המבליג]. המבליג שוד על עז – המחזיק שדוד על הגבור [שבת עז: – עמוס ה]. מבליגיתי –

כ, ל טו, שדים המבהילים [איוב כד יז].

~בְּלָהָה (ב)

בלהה (שפחת רחל ופילגש יעקב, בניה דן ונפתלי) וזלפה בנותיו (של לבן) היו מפלגש [ברא' לא נ, עיי"ש כט כט, ל ד, לה כב].

*בדה"א ד כט נזכרת עיר בשם בלהה

~בְּלָהָה

1. * בן אצר, מבני שעיר החורי (ברא' לו כז, דה"א א מב). 2. בן ידיעאל בן בנימין, אבי תרשיש, אחישחר, יעוש, בנימין, אהוד, כנענה, זיתן (דה"א ז י).

~בלו

מס [עזרא ז כד].

*ראה מנדה

~בלוּוּטִי (א)

א. *לשכת בלוּוּטִי – לשון שרים, כך היתה נקראת לשכת שרים [יומא ח:].

ב. *שם חכם [ערכין יא].

@בערוך ערך בלוּוּטִי מפרש חכמי העצה. ראה בלוּוּטִים

~בלוט, בלוּוּטִי, בלוּטִא (ב)

צירקו"ה (קישנ"א, אלון) בלעז שגדלין בו פירי שקורין גליאנד"ה (גלנ"ט) [ר"ה כג], גלני"ץ (גלנ"ץ) הגדלים באלונים שקורין קשטני"א (קישנ"א, אלון). עיין באוצר הלעזים) כדמתרג' (ישע' ו יג) כאלה וכאלון כבוטמא וכבלוּטִא [מנחות סג]. קישנ"א (אלון) שטען גלונ"ץ (בלוּטִים) [ב"ב פ:]. שאוכלים חזירים [גיטין נט].

*רש"י מפרש בלוט את העץ וכן את הפרי. בב"ב פ ע"ב מפרש הרשב"ם קישנ"א (אלון) שטען גלונ"ץ (בלוּטִים). תרזה ואלון בישע' מד יד) מתרגם ונסיב תרו ובלוט. ראה אלון ב, ארז ב, בוטמא, בטנים, חיטי, חמצא, פול, פיסתקא, תפוח

~בלול

*ראה בלל

~בלוּסִיא

שד [פסחים קא].

~בלוּספִּין, בלוּספִּין

בלוּספִּין (נ"א בלוּספִּין) – תאנים שנתבשלו יותר מדאי [נדרים מט:].

*בגמרא נדרים נ ע"ב נאמר : מאי בלוּספִּין? מינא דתאיני דעבדין מנהון לפדי (מיני מאכל – רש"י). בגליון הגמרא מציין שצ"ל בלוּספִּין ועיין בערוך ערך בלוּספִּין שזה מין ירק הלפסן המוזכר

כמו הבלגתי, ושם דבר הוא, מי"ש אישטיינימינ"ץ (סתימותי) בלעז... אתאפק [ירמ' ח יח]. המבליג – המגביר, כמו (איוב י כ) ואבליגה מעט, (וכן ירמ' ח יח) מבליגיתי עלי יגון [עמוס ה ט, ראה שד א].

*יונתן מתרגם המבליג – דמגבר (מלשון בלג – גבר), אך כיוון שאין יסוד למובן זה, יש המנסים לטעון (ומסתמכים על ת"י) שיש טעות סופרים וצ"ל "המגביר".

~בְּלָהָה

שם המשמרת (מחלקת כהנים החמש עשרה, נקראת ע"ש אחד מראשי הכהנים ששבו עם זרובבל) [סוכה נו. עיין נחמיה יב ה, דה"א כד יד].

*בנחמיה יב יח נזכר בית אב של כהנים בימי יויקים. ראה מרים

~בְּלָהָה

*אחד הכהנים החתומים על האמנה (נחמ' י ט).

~בְּלָדִד

בלדד השוחי רעה (איוב) [איוב מב ז].

*אחד משלשת רעי איוב (יחד עם צופר הנעמתי ואלפז התימני) ואחד משבעת הנביאים שנתנבאו לאומות (איוב ב יא).

~בלה, בלוּיִים (א)

א. *בלוּיִים שפחותיכם – ייגעו [תענית ט]. בלה נאופים – בלתה והזקינה בנאופים... כמו לבלה בניאופים... וכן פירש דונש. ומנחם חיברו עם [ויקרא כ יב) תבל עשו, ולא יתכנו דבריו [יחז' כג מג]. לבלותו – לענותו [דה"א יז ט], בלה בשרי – כמו (ישע' מד יט) לכול עץ, ד"א בלה בשרי ועורי כמו (שם נא ו) והארץ כבגד תבלה... כלומר בלה בשרם [איכה ג ד]. יבלו – דולוריני"ט (כואבים) בלעז [תענית ט].

בלויי (בפסוק בְּלוֹיִי ובפסוק י"ב בלואי) הסחבות (בפסוק הקרי סחבות בלי ה"א ובפסוק י"ב הסחבות) – בלויי בגדים הנסחבים והנמלחים, לשון רקבון, כמו (ישע' נא ו) כעשן נמלחו [ירמ' לח יא].

ב. *בלבל [סנה' קה].

@+מ"מ : ישע' נא ו ד"ה נמלחו. ראה בהל, בול ב, בלא, בלאות, בלל, מלח א, נבל ג

~בְּלָהָה, בעלה (ב)

*עיר בנחלת יהודה (הושע טו כט – בעלה, יט ג, דה"א ד כט – בלהה). ראה בעל ו

~בְּלָהָה (א)

שדים באים ומבהלין [ישע' יז יד]. בְּלָהוּת – פרשו יונתן בלהות כדלא הוית, והפותרים אומרים לשון מקום מרקד שעירים ומזיקים [יחז' כו כא], בלהות – שדים [תהל' עג יט, איוב יח, יא, יד – מלך השדים, כז

בכלאים פ"א מ"ה. עיין מעשרות פ"ב מ"ח "היה עושה בלבסים",
וכן בעוקצים פ"ג מ"ב. ראה לפסן

~בלועה

*בסנה' קח ע"א מובא בגמרא "בלועה דגדר" והיא שבלת מים,
או מה שנקרא היום מערבולת.

~בלוריא

(עובדת כוכבים) וכך שמה [יבמות מו. לפי הנימוקי
יוסף].

~בלורית

אפובלי"ל (צמה מכובנת, עיין בא"ה) מאחורי העורף
[ע"ז יא:]. בלורית של כושיים דגדלין – שמקלעין את
השער זה בזה [נזיר לט].

*בגמרא סנה' כא ע"א נאמר שלדוד היו ארבע מאות ילדים בני
יפת תואר ומגדלי בלורית. עיי"ש ובתוס' נזיר לט ע"א ד"ה
מבלורית. +מ"מ: שבת קלט ע"א ד"ה א, ביצה כח ע"ב ד"ה
בלורית, סנה' מט ע"א ד"ה ומגדלי, מכות כא ע"א ד"ה בלורית,
ע"ז ח ע"א ד"ה בלורית, כט ע"א ד"ה לבלורית, מכות כא ע"א
ד"ה בלורית, נדה נב ע"א ד"ה בלורית. ראה דרך אמורי, צוציתא,
קומי

~בלושא

*ראה בלש

~בלזור

*עיין בספר מעט צרי ערך בלזור, אלפא ביתא תניתא דשמואל
(אשכנזי) זעירא כרך א' עמ' 340.

~בלזם

*ראה בלסם

~בלט, בולט

*+מ"מ: שמות כו כט, מ"א ז ל, תהלים עג ז, שה"ש ה יב, יומא עג
ע"ב ד"ה בולטות ואילך, גיטין כ ע"א ד"ה ואילו. ראה בלאט

~בִּלְטָשְׁאָצַר, בלטשצאר

שם לשון חכמה בלשון ארמי (שמו הכשדי של דניאל)
[דניאל א ז].

*אחרון מלכי בבל. נקרא ג"כ בלאשצאר, בלשאצאר. ראה טשצאר

~בלי

מבלי (ישע' ה יג בהיפוך, לח יז). לא יתקיים [איוב מא
יח].

*ראה בלימה

~בִּלְיוּנָא, בליוני

בליונא דגושפנקא – צורה בטבעת [גיטין נז], בליוני
דגושפנקי – צורות נאות שבחותמיהן [שם נח. עיי"ש

~בגמרא.

*עיין מבחר כתבים לרמ"ש עמ' נ"ט שהשם בריוני בגמרא הוא
כמו בליוני והם הלבנים משמשי בתי המרחץ... ראה בלנר.

~בלייתא

*ראה בליתא

~בליל

קשין מחומצין ומחוזקין בתבואה [ישע' ל כד], בליל
– יבולו [איוב כד ו, עיי"ש ו ה].

*בליל הוא תערובת של תבן (קש) ומספוא (הגרעינים ופסלתם).
ראה אבוס, אספסתא, בלל, עמיר

~בִּלְיָמָה, בלי מה

אין כלום ביסוד כי הם עומדים באויר... ודונש פירש
בלימה – מישור, כמו (תהלים לב ט) במתג ורסן עדיו
לבלום [איוב כו ז].

*נוטריקון בלי-מה, כלומר אפס, לא דבר. ראה בלי, בלם, בלמא

~בליסטרי

וכי משה... בליסטרי היה – מורה בקשת לחיות ובלעז
בלישטדי"ר (בירשידו"ר. קשת) [חולין ס: עיי"ש ד"ה
כתוב, ד"ה ופרשה ובתוס' ד"ה וכי, תוס' שם סא ע"א
ד"ה כל].

*+מ"מ: שמות יד יט, נחום ב ז, ב"ב עה ע"א ד"ה קניגיא. ראה
מחי קבלו

~בליעל

#א.נחלי בליעל – לשון גייסות שוטפים כנחל [תהל'
יח ה].

#ב.דבר בליעל – רשעיות [תהל' מא ט]. בני בליעל –
אין להם חלק לעוה"ב [סנה' קיא:], בלי עול, שפרקו
עולו של מקום [דברים יג ד].

@עיין בראב"ע דברים טו ט. +מ"מ: דברים כה יח ד"ה אשר,
עמוס ד ד ד"ה באו, דה"א יא כב, ב"ב סה ע"ב ד"ה הרי היא, סנה'
כט ע"א ד"ה והושיבו, שם קט ע"א ד"ה השמר. ראה בני בליעל,
עול ג, פחו ב, ריק ב

~בליתא

שחק של בגד... [שבת קלד]. סמרטוט [קדושין מח:].
חתיכת בגד ישנה קשה, אשפר"א (מחוספס) בלעז
ויפה לקנח... (ד"א) חתיכה בלויה דפרסא,
כדמתרגמינן (שמות לה טו) מסך הפתח פְּרָסָא [חולין
ח:]. מטלית בלויה [יבמות קכ].

*ראה בלאות, בלה, מסך א, סמרטוט, פרגוד

~בלל, בלול

#א.בלבל [סנה' קט]. נבלה – נבלבל. נו"ן משמש

בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של (כאן בפסוק) נרדה... [ברא' יא ז]. מערב [ב"ב קנו: מנחות סג:]. בוללין... מלשון (שופטים יט כא) ויבל לחמורים – מ"א ו לח].

#ב. בלולות בשמן – כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללין. משוחים בשמן – אחר אפייתם מושחם [שמות כט ב]. מעורב, יום המעונן [ב"ב קמז:]. בלול בשמן – לבלול... כמו (במד' טז ט) בלול בשמן [תהלים צב יא].

#ג. יתבולל – יבולל בגולה בין האומות [הושע ז ח].
@ראה בול ב, בליל, לול, לוע ב, מבול, מהומה, עב, ערפל, רסס, שגישתא

~בלם, בלום

#א. בלום – לסגור. בלימה בלשון משנה (בכורות מ:). לשון מסגר, פיו בולם רגליו מבולמות. ומנחם חיבר לבלום, וכן (איוב כו ז) על בלימה, לשון תוכן [תהלים לב ט]. בולם עצמו – סתום [נדר' סו:], סוגר את פיו, ודומה לו בבכורות פיו בלום ורגליו מבולמות [חולין פט:]. סגור – [חולין קז:]. נסתמו נקביו [בכורות מג:].

#ב. פיו בלום – קצר. ל"א נפוח [בכו' מ: עין בתוס' ד"ה פיו בלום]. רגליו מבולמות – קצרות ברוחב [בכורות מ:].

#ג. בלם ליה אומצא – חתך לו חתיכת בשר. בלם – במ"ם סתומה, כמו (תהלים לב ט) עדין לבלום, שהמתג והרסן מחתכין עדין (לבלום) של סוס. ולי נראה... לשון הטמנה בגחלים כמו (בכורות מ:). פיו בלום גבי מומין של בכור שפיו סגור, שאין יכול לפותחו אלא מעט ורגליו מבולמות [חולין קז:].

#ד. ר' עקיבא אוצר בלום – כך מפורש באבות דרבי נתן (פ"ח א')... ונראה בעיני אוצר בלום סגור מסגירות לבדן, מחיצות מחיצות, כמו שעושין בתיבות גדולות ליתן חטים מכאן, שעורין מכאן עדשים מכאן, כמו פיו בלום ורגליו מבולמות בבכורות (מ:), קלושי"ץ (תאים) בלעז [גיטין סז. עיי"ש]. אוצר בלום – בסמ"ך, כמו (שבת עז:). עיסה בלוסה, עיסה מעורבת ממינין הרבה, וכן (גיטין סז). אוצר בלום, מינין הרבה מעורבין בתוכה ביחד... [ב"ב נח:].

*אין לו דמיון במקרא. בתוס' גיטין סז ע"א ד"ה בלום מעירים: בקונטרס גריס במ"ם... ואית דגרסי בסמ"ך כמו בבראשית רבה (פכ"ח) משל למלך שהיו אוצרותיו בלוסים וחתומין ומעורבין. בב"מ תוס' ד"ה בלמא מבחינים בין פיו בלום שמשמעו סגור, לבין אוצר בלום שמשמעו מעורב כמ' עיסה בלוסה. גם בערוך מביא זאת. בריב"ג בשם רב שרירא גאון (שרש בלס) מפרש כל דבר מעורב מדברים רבים נקרא בלשון רבותינו בלום. +מ"מ: בכורות מג ע"ב ד"ה בולם. ראה בלימה, בלמא, בלס

~בלמא

שמירה [ב"מ קג:].

*כך מפרשים התוס' ד"ה בלמא מלשון בלם – סגר, כי סגירה מסייעת לשמירה. נוסחת הערוך כלמא, בכ"ף, ופירושו – סייג לסתום הפרצות. ראה בלם, בלס

~בלן

שומר בית המרחץ ומשמשן בבית המרחץ ונוטל מכל אחד שכרו [מו"ק יא:], מחמם מרחצאות [קדושין פב:]. מקבל סימנין מיד הנמנין לרחוץ בבית המרחץ לדעת כמה הם, ולפיהם יחס המים ויכין אלונטיאות, ונותנין לו מעות פחותות ורעות בסימן [ב"מ מז:].

*ראה אוליר, בנאי

~בלנר

סדין שמסתפגין בו נשים [שבת קמז: נ"א – בלרין].
*עיי' במחר כתבים לר"מ שטראשון (מה"ק) עמ' מ"ט, וכותב שם בין השאר: בתוספתא כלאים פ"ה: בלארי נשים אין בהם משום כלאים... ובירושלמי פ"ט: בלנרי נשים אסורים משום כלאים, היא בלנרי נשים, היא בלנרי אנשים. מהו בלנרי נשים? אנטינא. ומפרש הרמ"ש: לפי שנקראים גם המטפחות והסדינים שאינם תפורין כלל ואינם ללבישה כי אם משתמשים בהם לצרכי בית המרחץ היינו לרחיצה ולחפיפה, בשם הכולל בלנרי, ולכן מקשה הירושלמי מדוע של נשים אסורות ושל אנשים מותרות? ומתיר בירושלמי... מהו בלנרי נשים אנטיניא, והם מלבושים ממש... שלובשות אותן הנשים בעת רחיצתן... ולכן אסורות בכלאים. וכן שם בעמ' נ"ט כותב: ועי' שבת קמז ע"ב: אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן: האלירין מביאין בלרי נשים לבי באני, ורש"י מפרש בלרי נשים... אמנם הערוך מפרש סדינין... כדאיתא ביר' מו"ק פ"ג ה"ב: מהו בלנרי נשים... אנטיניא (וביר' כלאים הנוסח אנטיניא והוא ט"ס), ואלה הבגדים שלובשות הנשים בעת רחיצתן אצל הרומיים ומקורו בלשון יוון, והוא בגד לא צנוע. ע"ש. ראה אוליר, אלונטיא, בית העצים

~בלס, בלוס

#א. עיסה בלוסה – מעורבת בסובנה ובמורסנה [שבת עז:].

*+מ"מ: תוס' שבת עד ע"א ד"ה שכן. ראה בולשת, בלשא
#ב. אוצר בלוס – בסמ"ך, כמו עיסה בלוסה... עיסה מעורבת ממינין הרבה, וכן (גיטין סז). אוצר בלוס – מינין הרבה מעורבין בתוכה ביחד... [ב"ב נח:].

*+מ"מ: תוס' ב"מ קג ע"ב ד"ה בלמא.

#ג. בולס שקמים – מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקרן... ובולס כמו בולש, אלא שעמוס היה מגמגם בלשונו... שכן אמרו למה נקרא שמו עמוס? שהיה עמוס בלשונו... [עמוס ז יד, עיי"ש].

@בליסה זו פעולת הורדת פרי השקמה מן העץ ויש מפרשים שזו עשיית חריצים בפירות השקמים כדי למהר את הבשלתם. בולס מופיע רק פעם אחת במקרא ויש גורסים בולש, פולש.

בתוס' גיטין סז ע"א כותבים שיש גורסין במ"ס ויש גורסין בסמ"ך. ראה בלם, בלש, סב, עמוס

~בלסם

*בלסם (נ"א בלום) הוא כינוי לבושם בשם אפרסמון המזוהה עם הצרי.

~בלע (א)

#א.בולעתן – מושלת עליהם [קדושין עב].

#ב.כבלע את הקדש – כסה [במד' ד כ, ת"י כד משקע], לשון כסוי [יומא נד], מבליע ומחביא [סנה' פא]: בלע המות – יכסנו ויעלימו [ישע' כה ח], יכולע מלאך המות [פסחים סח]:

*+מ"מ: פסחים סח ע"א ד"ה ובלע

#ג.קלקל [ישע' ג יב], השחית [איכה ב ח]. מבולעים – מסותרים ונבוכים, שאין פתח לצאת. ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר (לעיל ג) ודרך אורחותיך בלעו [ישע' ט טו]. יכולע – יאמר בסתר ובבליעה [ש"ב יז טז], יגלה [איוב לז כ]. דיפא"י (השמד, בטל) בלעו, כמו (איכה ב ח) השיב ידו מבלע, כן פתר מנחם [תהלים נה י].

#ד.מבליע דמי אתרוג בלולב – ימכור לולב ביוקר עד שיתן לו אתרוג במתנה [סוכה לט]. הגזול את חבירו והבליע לו בחשבון – לקח הימנו מקח וכשנתן לו דמים הוסיף עליהם מעות הגזילה והבליע בחשבון, שהיה בוש לומר הרי גזילתך [ב"ק קיח]:

#ה.בלע – הטעימני [מנחות יז].

@ראה בי בלועי, עלע, שאף

~בלע (ב)

#א.שם עיר (במואב, צער ג) [ברא' יד ב, ח].

#ב.בלע (אחד מבני בנימין, אחיו הם חורם, שפופן, ירימות, אביהוד, ארד, אבישוע, עוזיאל, נעמן, עוזי, אחוח, גרא, אצבון, עירי) – (לשון נוטריקון) שנבלע בין האומות [ברא' מג ל, עיין ברא' מו כא, במד' כו לח, דה"א ז ו, ח א]. אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים אלו (ארד ונעמן) יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים נקראו על שמם [במד' כו כד].

*1. אב משפחה שבט ראובן (דה"א ה ח-י). 2. בן בעור, המלך הראשון של אדום (ברא' לו לב, ישע' לד ו-במ"ג הכתר החליפו את בלע בחושם, דה"א א מג).

~בלעד, בלעדי

בלעדי אחזה – לבד מה שאני יודע לראות [איוב לד לב]. בלעדיך – שלא ברשותך [ברא' מא מד]. מבלעדי – בלא דעתו [ירמ' מד יט].

~בלעם

(בן בעור מפתור) למדנו שסומא באחת מעיניו היה [במד' כד ג]. השיא עצה לבלק על ישראל... [משלי כו כז, עיין במד' לא טז]. נהרג במדין... [סוטה ט:]. השכינה נגלית עליו [גיטין נז]. מ"א (בלק ובלעם) היו גדולים מאבותיהם... בלעם גדול מאביו בנביאות [שם כד ג]. רשע [משלי טו ח בהיפוך]. חשוב (היה) בעיני המלכים [במד' כב י, קהלת י יג]. (בלעם נוטריקון) בלא עם... שבלה עם – שבלבל ישראל... [סנה' קה. עיי"ש בכל העמוד, שם קו ע"ב ד"ה בר]. כל מה דמשכחת ליה לגנאי, דרוש [סנה' קו].

*בתי" דברים לא ח כותב שבלעם הוא לבן הארמי. +מ"מ: במד' כב ה, לא ו, לא ח. ראה בלק ב, קסם

~בלק (א)

מחריב [ישע' כד א, סנה' צח: עיי"ש]. מבולקה – מפורצת בחומותיה, אישכריקיד"א (נפרצת) בלעז [נחום ב יא]. דיקרונני"ר (לקרוע לגזרים) בלעז [חולין יט].

*כפעל אינו מופיע יותר במקרא. ראה בוקק, חילק ובילק

~בלק (ב)

בלעם לא היה קוסם כבלק... [במד' כג יד]. קוסם היה בלק... [שם כג כח]. מ"א (בלק ובלעם) היו גדולים מאבותיהם, בלק בנו ציפור, אביו בנו הוא במלכות [שם כד ג]. רשע [משלי טו ח בהיפוך, עיי"ש כא כז].

*בספר החן (חלק אבני חן) כותב שבלק ר"ת "לברכה ולא לקללה". +מ"מ: במד' כב ב, ד, כג ז, שופטים יא כה, סנה' קו ע"א בכל העמוד. ראה רות

~בילק, חילק

*ראה חילק ובילק, ילק

~בלרי

*ראה בלר

~בלש, בלשא, בולשת

חיילות, גייס הבא לעיר. ע"ש שמחפשיין ובולשיין את העיר קרי לה בולשת [שבת מא.], חיל המלך [שם קמה:], חיל גדול של גדודי נכרים, שמחפשים ובולשים לשלל שלל [ביצה כא.], חיל, ע"ש שמחפשים כל המטמונים [כתובות כז.], חיל, ע"ש שמחפשים וחותרים קרי להו בולשת, כדמתרגמינן (ברא' מד יב) ויחפש ובלש [ע"ז ע: נדה יג. – חיל שמחפשיין ובוזיין].

בלשא – חיל [נדה נב.]. באלושי (כך הד"ה אך נראה שהאל"ף מיותרת וצ"ל בלושי) – אוכלוסי בני אדם

[ברכות מד. ד"ה באלושי].

*בצפניה א יב "אחפש את ירושלם בנרות" ת"י אפקד בלושין. ראה פולמוס. עיין בערוך ערך בלש. ראה בלס (ג)

~בִּלְשָׁן

מרדכי (נקרא) בלשן [מנחות סה.].

*בלשן משמעו חכם גדול, בקי בלשונות רבות ויודע לפענח ביטויים משובשים בלשון. יש הסוברים שזה נוטריקון בעל לשון. במקרא בלשן הוא אחד מן העולים מן הגולה עם זרובבל. +מ"מ: עזרא ב, ב, נחמיה ז, ז, מגילה יד ע"א ד"ה להחזיר, מנחות סה ע"א ד"ה דהוה בייל. ראה מרדכי, צפנת פענח

~בלשצר, בלאשצר

מלך שלש שנים, דכתיב (דניאל ח א) בשנת שלש... [מגילה יא, עיין ישע' יד כב]. מת מתוך משתה [קהלת ב א]. לאחר שנהרג בלשצר מלך דרוש [עזרא א א]. *בלשצר הוא בנו של נבוכדנצר ועיין בספר תורת יעקב לר"ח סופר סימן רמ"ב. +מ"מ: דניאל ח כז, מגילה יב ע"א ד"ה עוד שנה. ראה מלכות

~בלת, בִּלְתִּי

בלתי – בלא [ברא' מג ה]. לבלתי – שלא [מ"א ו ו, ירמ' כג יד, יחז' כ ט].

~במה (א)

לשון גנאי. כלומר במה היא נחשבת? [יחז' כ כט]. כמו על מה [דה"ב ז כא]. באיזה ענין [ש"א ו ב]. *ראה טלוא, תפת

~בִּמָּה (ב)

#א. מגדלים ובירניות [ויקרא כו ל]. במתי ארץ – לשון גובה [דברים לב יג]. במתי ים – גובה ים [איוב ט ט].

#ב. במה גדולה הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה, חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב, חרבה נוב ובאו לגבעון [מ"א ג ד], זה מזבח של משה בעודו נוב וגבעון, היו מקריבין קרבנות צבור תמידין ומוספין. במה קטנה – מזבח של יחיד, שכל יחיד ויחיד עושה במה לעצמו, אין קרב בה שום חובה [מגילה ט:]. נוב וגבעון שהן של צבור [בכורות יד:]. כמת צבור – גלגל נוב וגבעון [זבחים קיב:]. במות בעל – כתר'ג' לרמת דחלתיה. שם ע"ז [במד' כב מ], במה – עבודת אלילים [סוטה ד:], מזבח [שם לה:].

#ג. במות עולם – א"י שהיא גובה ונויו של עולם [יחז' לו ב]. במות בעל – כתר'ג'גומו, לרמת דחלתיה, שם עבודת אלילים [במד' כב מא].

#ד. מהבמה – ת"י מבית אסחרותא [ש"א ט יג, י ה]. @בדברים טז כב כותב הרמב"ן: הבמה (היא) כעין הר, עושים

אותה מעפר מקובץ ועליה מזבח בנוי להקריב בו, כי כל דבר רם וגבוה יקראו כן... גם גב האדם יקרא במה (כמו דבר' לג כט) על במותימו תדרוך, עיי"ש ברש"י. ראה בימה, רמה א

~במה (ג)

הרמים וגסי הרוח [מיכה א ג], במתי ארץ – גבוהים וגסי רוח [עמוס ד יג], על במותיך – (ת"י) על בית תוקפך [ש"ב א כה]. תוקף במותיך – תוקף מעוזכם [ש"ב א יט]. *ראה גסות

~בְּמֶהֱלִי

*בן יפלט בן חבר, ראש בית אב מבני אשר וגבור חיל (דה"א ז לג).

~בְּמוֹ

+מ"מ: ישע' מג ב, תהלים יא ב, איוב לו ח.

~בְּמוֹת

*אחת מתחנות בני ישראל במדבר (במד' כא יט-כ).

~בְּמוֹת בְּעַל

(מקום יישוב) כתר'גומו לרמת דחלתיה, שם ע"ז [במד' כב מא, עיין יהושע יג יז].

~במִיָּא

*ראה כריא

~בֵּן, בִּן, בֶּן

#א. בן או בת – בן שהוא קטן, בת שהיא קטנה [שמות כא לא]. בן – שממנו נברא העולם [ברא' ה כח]. בני אתה – ראש לישראל הקרויין בני בכורי [תהל' ב ז]. מצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בן כמו שנאמר בשלמה (ש"ב ז) אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן, ועוד מצינו בדוד (תהלים פט) הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי [תהלים פט כז]. הבן ירא את אביו יותר מאמו, ומכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים [ויקרא יט ג].

+מ"מ: קדושין ל ע"א ד"ה אדיך. ראה אומה, המה א

#ב. ושננתם לבניך – אלו התלמידים. מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (דבר' יד א) בנים אתם לה' אלהיכם, ואומר (מ"ב ב ג) בני הנביאים אשר בבית אל, וכן בחזקיהו שלימד תורה לכל ישראל קראם בנים שנאמר (דה"ב כט א) בני עתה אל תשלו [דבר' ו ז]. בנים – דור ב', בני בנים – דור ג' [גיטין פח:]. בנים אלו התלמידים שהוא מעמיד, שהם לו כבנים [תהלים קכז ג, קדושין ל: בשינוי]. בני הנעורים הם התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו [תהלים קכז ד].

*ראה אב

#ג^אברה עצה מבנים – מדור זה [ירמיה מט ז].

#ד^מבן סיחון – מעיר סיחון, כמו (יהושע טו ו) בן ראובן [ירמ' מח מה].

*בהיכל רש"י מבאר שבפסוק כתוב "מִבֵּין" ורש"י גורס מבן, לפי זה יהא בן מקביל לבת כמו: בית שאן ובנותיה, עקרון ובנותיה.

בן – % אחד מהשוערים בימי דוד (דה"א טו יח).

בני אבטיח – שם איש בעל בשר [בכורות לז:].

*בן אדם – כך נקרא יחזקאל (ב א) משום שהיה עניו (ילקוט שמעוני ירמ' א סוף רמז רנז). בסנה' לו ע"א נאמר: ולמה נברא אדם יחידי? כדי שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאבך. ראה בהמה

בן אבינדב – שמו אינו נזכר, בעלה של טפח בת שלמה, אחד מנציבי שלמה (מ"א ד יא).

בני אגדה – %מ"מ: תהלים ג א

בן אדם – %מ"מ: ישע' לט ג, תהלים מט ג, קהלת ג יח, יט, סנה' קו ע"א ד"ה לשון אחר

בן אוני – שם שקראה רחל לבנימין לפני מותה (ברא' לה יח).

בן אחותו – (כיון ש)היה רב חכם ביותר קרי ליה בן אחותו [סנה' ה:].

*אחות הוא כינוי לחכמה. ראה אחות, חכמה

בני איש – בני נח, שנקרא (ברא' ו ט) אישצדיק [תהלים מט ג].

בן איש חי – כן מנהג בני האדם כשרואים אדם זריז אומרים: זה כולו חי [דה"א יא כב].

*בת"ל לש"ב כג כ"ב גבר דחיל חטאין". ראה איש חי

בני האלהים – ראה ב

בן אלס – בסמ"ך, ושם מקום הוא [סנה' סד:].

*בדקדוקי סופרים מביא נוסח מכ"י ודפו"י שהנוסח "מן אולס", ומהרש"ל הגיה "בן אלס" וכן ברש"י דפו"י "מן אלס" והגיה מהרש"ל "בן אלס", ומסיים הד"ס – ולא זכיתי להבין את טעמו.

בן אלעשה – חתנו של רבי היה ונתן ממון ולמדו לו אותה תספורת [סנה' כב:].

*מ"מ: שבת ט ע"ב ד"ה בן אלעשה, נדרים נא ע"א ד"ה לא יכיל. ראה אלעשה

בן אמתך – עבד ערל [שמות כג יב].

בני אסנ"ת משגע"ח – סימן הוא [נדרים כ:].

בני א"י – מעונגים במאכל ומשתה, לכך הם בריאים ובעלי כח לתשמיש [כתובות סב:].

בני אשפה – חצים שנותנים בתוך אשפה [איוב ג יג].

*ראה אשפה

בני באגא – ישראל הדרים בכפרים [ביצה כא:].

בי באני – מרחצאות [כתובות סב:].

בן בג בג – %מ"מ: תוס' חגיגה ט ע"ב ד"ה בר

בן בוהיין – שם אביו בוהיין [פסחים נז:].

בן בונייס – עשיר הוה ומשאל בתים שבחצר לאחרים... שמתוך עשרו היו לו כלים הרבה [ערובין פה:].

בן בטיח – %ענין בערוך ערך בן בטיח

בני בי רב – תלמידים הצריכים לרבם עדיין קרי בני רב [פסחים ח:].

בני בטני – אותם שגדלתי בביתי כאילו הם בני [איוב יט יז].

בן בית – מיישניד"א [ברא' מה:]. למד לבני ביתך דרכי חיים להסתפק במזונות קלים [חולין פד:].

*ראה עבד א

בני בליעל – בלי עול, שפרקו עולו של מקום [דבר' יג יד].

*ראה בליעל

בן בנו – לאו דוקא, אלא כלומר מזרעו [פסחים צד: לפי התוספות חגיגה יג. ד"ה בן בנו של נמרוד הרשע, אינו מזרעו כלל... אלא על שם מעשיו].

בן בנימין – משבט בנימין [תענית יב:].

בני הבקעה – ראה נטר

שאינו בן ברית – שאינו מהול [ברכות טז:]. עבד בן ברית הוא [גיטין כג:].

*כינוי לאיש מישאל החייב במצוות. +מ"מ: תוס' סנה' עב ע"ב ד"ה ישראל. ראה ברית

בני ברק – מקום [ב"ב קנד:].

בני בתירא – נשיאים היו [פסחים סו. ב"מ פה:]. גדולי הדור היו [ר"ה כט:].

*בן בתירא סתם הוא לדעת הרמב"ם רבי יהושע בן בתירא, ויש סוברים (הליכות אלי ס' קפז ובספר הדורות ערך ר"י ב"ב) שהוא רבי יהודה בן בתירא ועיין על כך בסדר הדורות ערך ר' יהודה בן בתירא.

בן גבר – % אחד מנציבי שלמה (מ"א ד יג).

בן גדולים – %בירושלמי ברכות פ"ה ד"ה א"א כינוי לבן משפחה מיוחסת.

בני הגולה – לאו אנשי כנסת הגדולה... אלא דורות האחרונים... [חולין פו:].

בן גילו – בן מזלו [מגילה יא:]. שנולד בפרק אחד ובמזל אחד (עם אדם אחר) [יבמות קכ:], הנולד בשעתו, שנולדו במזל אחד [ב"מ כז:].

בני גנא – ראה גנא

בן גרים – בן גר וגירות [שבת לג:].

בן גרני – אדם חדש וזורה תבואתו בגורן [ישע' כא י].

*ראה גרן, מדושה

בן דדו (זה הקרי, והכתיב: דדי) – כך שמו [ש"ב כג ט, עיי"ש].

בני דוד (בן יהודה) – ממשפחת דוד המלך [תענית כו:]. משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה [ישע' יא יג]. לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר [ערובין מג:].

*מ"מ: ישע' כד יח, מיכה ה א, ב, שבת קיח ע"א ד"ה חבלו, מגילה יז ע"ב ד"ה מתוך, תוס' ע"ז ה ע"א ד"ה אין, שם ט ע"ב ד"ה לאחר. ראה שובב, נתן, שמוע, שלמה, שפטיה

בן דונאי – רוצח היה ואלעזר שמו, כדאמרין בסוטה

(מז.) [כתובות כז].

בן דורתאי – פירש מן החכמים ונבדל מהם... [פסחים ע:].

בן דקר – %אחד מנציבי שלמה (מ"א ד ט).

בן דרוסאי – לסטים היה ומבשל בישולו שליש [שבת כ:].

בן הדד – %1. שם או תואר של כמה ממלכי ארם דמשק (ירמ' מט כז, עמוס א ד). 2. בן טבריון בן חזיון, בימי בעשא (מ"א טו יח). 3. אחד מבניו או נכדיו של בן טבריון (מ"א כ א). 4. בן חזאל, בימיו של יהואחז (מ"ב יג כה). הדעות חלוקות בדבר זהותם של אישים אלו. ראה חזאל

בן (בר) הי הי – %מ"מ : תוס' חגיגה ט ע"ב ד"ה בר

בן הלם – %ראה הלם

בן הנם – %שם איש (יהושע טו ח). ראה גי בן הנם

בן זוחת – %מבני ישעי לשבט יהודה (דה"א ד כ).

בן זומא – תלמיד היה ובחור ולא בא לכלל סמיכה ולא היה בימיו כמוהו בתורה [קדושין מט:].

*הוא רבי שמעון בן זומא. ראה בן עזאי

בן זונה – %ענין בערוך ערך סן א. ראה זנה

בן זכאי – %כך נקרא ר' יוחנן בן זכאי כשהיה לומד.

בן זקונים – שנולד לו לעת זקנתו [ברא' לז ג].

בני זרוע – %מ"מ : סנה' נח ע"ב.

בן חור – %אחד מנציבי שלמה (מ"א ד ח).

בני חורין – מיוחסים [סוטה מט:].

*ענין משנה סוטה פ"ט משנה ט"ו : משחרב ביהמ"ק בושו חברים ובני חורין, והרע"ב מפרש שהכוונה לצדיקים שהם בני חורין מיצרים. באבות פ"ו מ"ב נאמר : אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה. +מ"מ : ברא' נ כא, שמות יד ב, עזרא ז כד, ערובין נד ע"א ד"ה על הלוחות, פסחים צט ע"ב ד"ה לא יאכל. ראה חור ב, חרר א

בן חיל – כך היה שמו... שם אדם הוא (משנהו של יהושפט) [דה"ב יז ז].

+מ"מ : ש"ב יז

בני חיל – אנשי מלחמתו של המלך [ביצה כא:]. בני חילא – (חיל של) נכרים [פסחים ל. חולין צד:], גייס של בית המלך, ומטילין תיקון טורח מזונותיהן על העיירות [פסחים ה:].

בן חכמים – %מ"מ : ישע' יט יא

בני חלוף – אלו הן התומים שחלפה עזרתם והלכה לה [משלי לא ח].

בן חן – %ראה בן פורת

בן חנן – %אחד מבני שימון לשבט יהודה (דה"א ד כ).

בן חסד – %אחד מנציבי שלמה (מ"א ד י).

בן חריץ – %ראה חריץ

בן חרחס – %ראה חרחס

בן טבאל – %ראה טבאל

בן טובים – עניים בני טובים (כלומר מיוחסים) זיל להו מילתא דתמחוי [שבת קיח:].

*ענין כתובות סז ע"ב מעשה בהלל הזקן שלקח עני בן טובים

אחד.

בן יומו – ביום הולדו [שבועות ו:]. תינוק בן יומו פוטר מן היבום [יבמות לו:]. אש בת יומה – שאחזתו בכל יום [שבת סו:], קדירה בת יומה – שבישלו בה היום [ע"ז עו:]. כל זמן שהתינוק בן יומו אין אתה צריך לשומרו מן העכברים... [ברא' ט ב]. איל בן יומו נקרא איל [ברא' לא לת]. שור בן יומו נקרא שור [שופטים ו כה, תהלים סט לב, ר"ה כו. ב"ק מד. חולין ס:]. פרוז בן יומו נקרא פרוז [תענית יח:].

בן יוספיה – %אחד מהעולים מבבל (עזרא ח י).

בן יחזיאל – %אחד מהעולים מבבל (עזרא ח ה).

בני ימא – %ראה דולפן

בן ימיני – %שם היחס של בנימין (שופטים ג טו, ש"א כב ז).

בן יערי אורגים – שהיו משפחתו אורגים פרוכת למקדש הקרוי יער [ש"ב כא יט].

*יערי הוא נוסח אחר לשם יעיר.

בני יפת תואר – נשים שלקחו אנשי ישראל במלחמה כדכתיב (דברים כא יב) והבאת אל תוך ביתך ומתוך כך היו נוהגים כמשפטי העובדי כוכבים [קדושין עו:]. בני היצהר – קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשחה [זכריה ד יד].

בן ירובשת – %גדעון, ירובשת

בני כופרא – בעלי ספינה קרי בני כופרא לפי שזופתין אותה בזפת [ב"מ ע:].

בן הכנענית – בן דינה שנבעלה לכנעני... [ברא' מו י].

בן כפר - %מ"מ : מ"א ז כח. ראה חקלאה

בן לוי – כלומר מן הלויים [יומא לח:], כל לוי קרוי בן לוי [ב"מ מט:].

*בפאה פ"ח מ"ב נאמר שבן לוי לעולם נאמן על תרומת מעשר.

בן לילה היה – כמו בן לילה, לא גדל אלא לילה אחד [יונה ד י].

בני לשכת הגזית – %ראה גזית

בן מות (ש"א כ לא) – ראוי למות [- ישע' ה א].

בני מחול – %ראה מחול

בן מינו – דוגמתו [ע"ז כח:].

בן המלך – %כינוי לכמה אישים בספרי הנביאים והוא תואר לפקידות מטעם המלך. +מ"מ : מ"א כב כו, ירמ' לו כו, לח ו, דה"ב כח ז.

בן מנשה - %מ"מ : שופטים יח ל, ב"ב קט ע"ב ד"ה בן מנשה בני מערבא – %בנדה נא ע"ב מובא שכך נקראו בני א"י בפי בני בבל.

כבני מרון – כמעלות בית מרון [ערובין כב:]. כבני חיילות של מלך [ר"ה יח:].

*כך נקראים צאן העוברים תחת שבט הרועה ומכונים ב"י העוברים לפני הקב"ה בראש השנה.

בני מריבה – (סתמם) פסולין... [קדושין עא. עיי"ש ע: ד"ה אל]. שמשמש במריבה [נדרים כ:].

בן משיב חמה – (הוא) אהרן... [סנה' פב:].

בני הנביאים – כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביא [מ"ב ד א]. אחד מבני הנביאים – יונה בן אמיתי היה [מ"ב ט א].

בני נהרא – שדות שעל שפת הנהר [גיטין ס:].

בן נון – %ענין בספר רב פעלים לר' אברהם בן הגר"א (הוצאת מישור ב"ב תשע"ג) עמ' שס"ז מאמר מדרש חז"ל או מדרס עמי הארצות מר' יצחק ישע' ווייס.

בני נוף ותחפנחס – הם מצריים [ירמ' ב טז].

*ראה מן

בן נח – כל זמן שלא ניתנה תורה אף ישראל נקראו בני נח [ע"ז נא]. כל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא בסיף [סנה' סז: עא:].

*בן נח הוא נכרי שמקיים את שבע מצוות בני נח בלי קבלת בי"ד והם: עבודה זרה, ברכת (כלומר קללת) ה', שפיכות דמים, גילוי עריות, גזל, דינים, אבר מן החי. +מ"מ: ערובין סב ע"א ד"ה בן נח, סנה' נו ע"א ד"ה על שלש, תוס' סנה' עה ע"א ד"ה ואם. ראה גר תושב, כותי, נח

בן נחש – הוא ישי אבי דוד, ר"א (שבת נה:). שמת בלא עון בעטיו של נחש [ש"ב יז כה].

*ראה שבי

בני נידוי – שהבעל בנדידי ובא עליה ומתעברת הימנו [נדרים כ:].

בן נכר – שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד עכ"ם ואחד ישראל מומר במשמע [שמות יב מג], מומר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים [שבת פז:], שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים [פסחים צו:], בני נכר – שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, והן ערלי לב (יומא עא: זבחים כב:). [יחז' מד ז], מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ולא לכל התורה [פסח' כח:], כהן מומר לעכו"ם שהוא ערל לב ונתנכרו מעשיו לאביו שבשמים [סנה' פג:]. שהתנכרו מעשיו מחמת ערלת לבו שהוא ערל לב (ו)רשע [זבחים יח:], עובד כוכבים [זבחים כב:].

*ראה נכר ב, ערל

בן ננס – %כך נקרא רבי שמעון בן ננס.

בני נעורים – תלמידים שאדם מעמיד מנעוריו [תהלים קכז ד]. תלמידיו של אדם הקרויין בניו... [קדושין ל:].

*ראה נער א, תלמיד

בן נעות המרדות – %ראה מרד

בן הנפח – %ראה בר נפחא

בן הנפילים (נ"א וכן הנפילים, והערך גורס וכן הנפילים, עיין במהרש"א ובגרי"ס) – שרץ, מין צב [חולין קכז:].

+מ"מ: ישע' ח יח. ראה בן תמליון, נאלת, נפלים, סלמנדרא, צב בן נפלים – שד, נויטו"ם (שדון) בלעז [בכורות מד:].

בן נץ – מלאך העשוי בדמות נץ [ב"ב כה:], מלאך העשוי כנץ [גיטין לא:].

בן נצר – לסטים היה ולכד עיירות ומלך עליהם ונעשה ראש לסטים [כתובות לא: עיי"ש ד"ה לגבי,

ראה בספר שערי תורת בבל].

בן סורר ומורה – אינו אלא בחבורת סריקין [סנה' ע:]. משיביא שתי שערות עד שיקיף זקן... [נדה נב. עיי"ש].

*הוא בן הזולל (בשר ברעבתנות) וסובא (שותה יין) ואינו חייב עד שיגנוב מאביו ויאכל בחבורה של ריקנים ונוהג רק בבן י"ג ויום אחד ועד ל"ג ושלשה חדשים. +מ"מ: דברים כא יח, סנה' מו ע"א ד"ה בן, שם סח ע"ב ד"ה בן ואילך, סח ע"ב ד"ה והא אמר.

בן סטא – %בגמרא שבת קד ע"ב נאמר: בן סטא (י"ג פנדירא) הוציא כשפים ממצרים... אמרו לו שוטה היה... ובתוס' ד"ה בן סטא (בהשמטות הצנור) מפרש ר"ת שאין זה יש"ו הנוצרי שהיה בימי פפוס בן יהודה שהיה בימי ר"ע... ויש"ו היה בימי יהושע בן פרחיה... בספר מצור דבש (דוד צימרינג) מציין לתוס' חגיגה (ד ע"ב) ד"ה הוה שכית, שהוא כן יש"ו, ויש לומר שהיו שני פפוס בן יהודה. ומוסיף: דע שהנוצרים המונים (את מנין השנים) משנת לידת יש"ו טעו בחשבונם, שלדעתם נולד הנוצרי ס"ז שנה לפני חורבן בית שני, ואילו לדידן שכבר עבד יש"ו ע"ז בימי יהושע בן פרחיה שקדם להלל הזקן ג' דורות והלל נהג נשיאותו מאה שנה לפני החורבן. וכמו שיש"ו שקר, כן מספר השנים ללדתו שקר. רבות נכתב על זמנו ומהותו של "אותו האיש" וסיכום טוב על כך ניתן למצוא בספר משיחי השקר ומתנגדיהם מר' בנימין שלמה המבורגר (ב"ב תשס"ט). דבר ידוע שרוב הענינים הקשורים לנצרות צוננו והושמטו מהגמרא, ורש"י שחי בתקופת שמד נוראה כתב בהרבה מפירושי מסרים סמויים נגד הנצרות. ראה שוטה (ד"ה שוטה היה). ראה יש"ו, נוצרי

מבן (בפסוק: מבין) סיחון – מעיר סיחון, כמו (יהושע טו ו) בן ראובן [ירמ' מח מה].

בן סירא – %ענין בספר עוללות מר' ראובן מרגליות עמ' 30. עיין תוס' ערובין סה ע"א ד"ה בצר. ראה הבאי

בני סמיכי – %ראה בר סמכא

בן עוף – תורין ובני יונה [זבחים מח:].

בני עולה – %ראה עולה

בני עוננה – בני כשפים [ישע' נז ג].

בן עזאי – ובן זומא לפי שלא האריכו ימים נקראו על שם אביהם. נ"א שלא נסמכו... [אבות ד א]. הריני כבן עזאי בשוקי טבריה – יומא בדיחא הוה ליה לרבא ואמר להו לתלמידיו השתא צילא דעתאי והריני מזומן להשיב בחריפות לכל מי שישאלני, כבן עזאי שהיה דורש בשוקי טבריה ולא היה בימיו עוקר הרים כמותו [עירובין כט. קדושין כ. בשינוי], (אביי) יום אחד היתה דעתו צלולה, אמר הריני כאן בפומפדיתא מוכן להשיב דבר לשואלי בעומק ובחריפות, כבן עזאי שהיה חריף ודורש בשוקי טבריה [סוטה מה:], (אמר אביי) הריני משובח במקומי, שאני דרשן ובקי כבן עזאי... [ערכין ל:]. תלמיד היה ובחור ולא בא לכלל סמיכה ולא היה בימיו כמוהו בתורה, כדתנן [סוטה מט.]. משמת בן עזאי בטלו השקדנים [קדושין מט:].

*בן עזאי הוא ר' שמעון בן עזאי ואחיו של בן זומא. ראה בן זומא בן עזרה – %בן יהללאל (דה"א ד יז).

בני עליה – כת המקבלין פני שכינה [סוכה מה:].

*בר"ח מפרש צדיקים הראויים לעלות לגן עדן.

בן עמי – %בן לוט מבחו הצעירה, אבי רבות, צלון, עינו, גדרם ועושו (ברא' יט לח).

בני עממין – לשון גנאי... בני בניו של סנחריב [יומא עא:].

בן ענת – %אביו של שמגר (שופטים ג לא).

בני ערוביא – שבא על אשה אחת בין הנשים ואין ידוע על איזו מהן בא. ל"א... [נדרים כ:].

בן פיחא – %ראה בר פחתי

בני פירקי – תלמידים שהרב מצוי להם בעירן ושונים פרקם ולנים בביתם [כתובות סב:].

*ראה בני ברב, פרקא

בני פלטיין – %ראה ארמי

בן פקועה (י"ג בקועה) – שנמצא (ולד) חי בבהמה שחוטא [יומא פ. חולין עד: בכורות יב.]. פסול לפסח דאינו קרב למזבח [בכורות יב.].

בן פרת – בן חזן, והוא לשון ארמי, (כמו ב"מ קיט.) אפריון נמטייה לרבי שמעון... ותרגום של אונקלוס לשון פריה ורביה [ברא' מט כב].

*הרמב"ן משיג על רש"י ואומר שהוא לשון פוריה או פארותיו. גם הרמב"ע מפרש כך.

בן הצורפי – איש הצורף, ונקרא ע"ש אומנותו [נחמיה ג לא].

בני ציון – אדם חשוב ואיש זרוע [קדושין עא:].

*ראה יקיר

בן ציצית שמו, ולמה נקרא שמו הכסת? שהיתה כסתו, כסא שלו מוטלת בין גדולי רומי כשהיה הולך ברומי להקביל פני קיסר [גיטין נו.].

בנן של קדושים – %הכוונה לרבי מנחם ברבי סימאי שלא היה מביט בצורת מטבע. +מ"מ : פסחים קד ע"א, ע"ז נ ע"א. עיין מו"ק כה ע"ב בעין יעקב ד"ה אשתו כל צלמניא.

בני קדם – דור הפלגה (מלשון הפלגה ויש מנקדים הפלגה מלשון מחלוקת) [איוב א ג]. כשדים וארם (שהם) לצד מזרח [יחזק כה ד].

בן קטין – כ"ג היה (יומא כה: לז.).

+מ"מ : תמיד כה ע"ב ד"ה עש שהיו

בן קיימא – מבן חודש... נתברר שהוא בן קיימא ולא קודם לכן (ויצא מכלל נפל) [שבת קלה:].

בן קמצר – %עיין בערוך ערך בן קמצר

בן קנאי – משבט לוי [סנה' פב:].

בני קרח – %מ"מ : תהלים מד ב. ראה אביאסף, אלקנה, אסף

בני רבעים – ארבעה דורות מ"ב י ל].

בני שאון – שהיו מגביהים קול תפארת [ירמ' מח מה].

בן שאינו יודע לשאול – %מ"מ : שמות יג ה

בנות שוח – %ראה בת א, שוח ג

בני שכרות – שמשמש בשכרות, דביאתו לאו ביאה

גמורה אלא כביאת זנות היא שאין מתכוון אלא לבעול בעלמא [נדרים כ:].

בן שמן – זוית הראוי לזיתים לעשות שמן, כמו (ש"ב ב ב) בן מות – ראוי למות [ישע' ה א], זוית שמנה [סוכה מט:].

*ראה עקצא

בן שנה – כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנולד בשנה זו [שמות יב ה], עז בת שנתה – שילדה בתוך שנתה [בכורות יט:].

בן שמן – %ראה קרן בן שמן

(בני) שנואה – שלבו על אחרת בשעת תשמיש... [נדרים כ:].

בנות שקמה – %ראה גמזית, דובלי, שקמה

בן תדל – שוטה שבעולם ששמו בן תדל [חולין קלד:].

*עיין בערוך ערך בן ערל.

בני תורה – %מ"מ : תוס' שבת קלט ע"ב ד"ה יום טוב

בני תמורה – שיש לו ב' נשים וכסבור לבא על זו ובא על אחרת. ד"א... [נדרים כ:].

בני תמותה – בני הנהרגת עליך... [תהלים עט יא].

בן תמלין – נוטיו"ן (שדון) [מעילה יז:]

ראה נאלת

בני תערובות – בני השרים שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבותיהם בו, וכן ת"י בני רברביא [מ"ב יד יד, דה"ב כה כד, עיין נחום ב יב ד"ה אשר].

בני תרבות – (בהמות) שגדלון אדם בבית [ב"ק טו:].

@בן הוא שם ולד זכר כשבא בנפרד ומנוקד בצירה, אך כשבא כנסמן, תמיד מנוקד בסגול פרט למקרים נדירים בהם מנוקד בחיריק (עפ"י המסורה). עיין בבעל הטורים דברים כה ב : והיה אם בן הכות הרשע - בן הוא לשון בינה, לומר לך שצריך בינה בענין... וכן (משלי ל א) דברי אגור בן יקה שאגר הבינה והקיא, וכן (דברים לד ט) יהושע בן נון שהיה מלא חכמה ובינה. +מ"מ : מלאכי א ו. ראה בת א, גור א, ילד א, ריק בהערה

~בנאה

רבי בנאה – אדם גדול וחשוב היה... [ב"ב נח. עיי"ש].

חכימא דיהודאי [שם בהיפוך].

~בנאי

#א. בלן, לשון בי בני [שבת קיד:].

#ב. תלמידי חכמים [שבת קיד:].

*בע"י מובא ברש"י שמקפידין על לבושיהן. בשבת קיד ע"א נאמר מאי בנאין? אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן.

#ג. העומד על מעמד החומה העשוי להילוך האומנין

[ב"מ קיח: עיי"ש].

@יש דורשים בנאים לשון נוטריקון "בן נאים". +מ"מ : יחז' מב ג.

~בנגרי

מין עשב [שבת קט:]:

*ראה אניגרון

~בנה

#א. מבונה – בנויה בכל טוב, מבונה לשון פרי כדכתיב (ברא' ל ג) ואבנה גם אנכי ממנה [כתובות קיב.], לשון (ברא' טז ב, עיי"ש) אבנה ממנה, כלומר מיושבת בפירות [סוטה לד:], מבונה מכל מום – מתוקן ומנוקה מכל מום של כיעור [סוטה מב:]. אולי אבנה – לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס [ברא' טז ב]. ואבנה – כשרה (אמנו) [ברא' ל ג]. בבנותיך – כמו בבנותיך, לשון בנין [יחז' טז לא].

+מ"מ: במד' יג כב ד"ה שבע. ראה שני ב, תבנית

#ב. בונה – תלמידי חכמים, מקיימי עולם בבנינו [תענית ד:].

#ג. בונים – הם הארדיכלים חרשי האבן, שחבריהם עושים על פיהם ראשי האומנות [מ"ב יב יב].

*ראה אדריכל בהערה

#ד. בנה אב – זה בנה אב, הבנין הזה בנה הכתוב אב ללמד... [פסחים נט:]. הקישה אב ומלמד לכל... [מנחות כז:].

+מ"מ: דברים יט טו, שה"ש ב י, שבת כו ע"ב ד"ה הואיל, פסחים נט ע"א ד"ה וקיימא, פסחים ס ע"ב ד"ה אמרינא, קדושין לד ע"ב ד"ה נילף, ב"ק סג ע"ב ד"ה הקישא, סנה' נא ע"ב ד"ה הא אידי, שם סו ע"א ד"ה בנין, הוריות יב ע"ב ד"ה למה לי, זבחים מח ע"א ד"ה את החטאת, שם ע"ב ד"ה תלמוד, ד"ה סמיכה, שם צ ע"א ד"ה זה בנה, שם ד"ה למקראה, מנחות נה ע"ב ד"ה ת"ל, חולין סא ע"א ד"ה נשר, שם ע"ב ד"ה מאי אס, תמורה ל ע"א ד"ה בנין. ראה בנין

~בנאי

1. אבי משפחה שעלו מבבל (נחמיה ז טו, עזרא ב י - בני). 2. לוי שעלה עם זורבבל וחתום על האמנה (נחמיה יב ח). 3. בן תנדר (נחמיה י י). 4. כך נקראו שני אנשים שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י ל, לח). 5. אבי נועדיה (עזרא ח לג).

~בנות

#א. בנות – פרוורים המשועבדים לך, כמו (לעיל פסוק נה) סדם ובנותיה (ת"י) וכפרנהא [יחז' טז טא], בנותיה – כפרים הסמוכים לה (לעיר) [במדבר כא כה, ב"ב סח:], הכפרים המשועבדים לה, סביבותיה [יחז' כו ו], בנותיה – (ת"י) כפרנהא [יחז' ל יח]. בנות בוטחות – (ת"י) כרכין דיתבין לרוחצן [ישע' לב ט].

#ב. בנות רבה – (היא) רבת בני עמו [ירמ' מט א].

~בני (א)

1. בן מר, מצאצאי מררי בן לוי ואחד מאבות אבותיו של איתן המשורר (דה"א ו לא). 2. הגדי, מגבורי דוד (ש"ב כג לו, דה"א יא

לח - הגרי). 3. בני מן (הקרי, והכתיב בנימן) בני פרץ מאבותיו של עותי (דה"א ט ד. בנחמיה - בן שפטיה בן מהלאל). 4. אב משפחה שעלו מבבל (עזרא י כט, נחמיה י טו). 5. בעל אשה נכריה בימי עזרא (עזרא י לח). 6. שם של כמה לויים בימי עזרא ונחמיה (נחמיה ג יז, ח ז, ט ד, ה, יא כב).

~בני (ב)

*1. לוי בימי עזרא (נחמיה ט ד). 2. אחד מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י טז).

~בני (ג)

*איש משבט לוי (דה"א כד כג).

~בני ברק

מקום (בנחלת דן) [ב"ב קנד. עיין יהושע יט מה].

*מובא ג"כ ביהושע יט מה. עיין ירחון המעיין כרך מא ג"ג עמ' 1 על זיהוי ומשמעות ב"ב. +מ"מ: סנה' צו ע"א ד"ה הזהירו

~בני יעקן

*מקום בארות (במד' לג לא-לב, דברים י ח).

~בניה (א)

*לשון בנין - עיין יחז' מא יג

~בניה (ב)

בניה בן יהוידע בן איש חיל – דוגמא בן בליעל, ובש"ב כג כ) כתיב בן איש חי, כי כן מנהג בני אדם, כשוראים אדם זריז אומרים זה כולו חי. רב פעלים מן קבצאל – פעולות של גבורות הרבה עשה [דה"א יא כב]. שר הצבא השלישי – משום כבוד בניהו קורוהו שר הצבא... הכהן ראש – שהיה ראש, וי"א שהיה כהן גדול, ואינו כן... [דה"א כז ה].

1. הפרעתוני מגבורי דוד (ש"ב כג לו, דה"א יא לא). 2. לוי מבני אסף, זקנו של יחזיאל הנביא (דה"ב כ יד). 3. נשיא משפחה בשבט שמעון (דה"א ד לו, מא). 4. אביו של פלטיהו שר העם (יחז' יא יג). 5. ארבעה אנשים שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י כה, ל, לה, מג).

~בניהו

בניהו בן יהוידע (מקבצאל מגבורי דוד, בן יהוידע הנגיד לאחרן ואבי יהוידע שהיה בימי יואש) זה סנהדרין – שהיה מופלא שבב"ד... וכן הוא אומר (דה"א יח יז) ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי... וספרים דכתיב בהו "ואביתר על הכרתי" שיבוש הוא, שאין מקרא זה בכל הנביאים [סנה' טז: עיי"ש ובתוס' ד"ה ואחר], שהיה אב בית דין [ברכות ד:]. ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי – ת"י ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא... [ש"ב ח יח].

+מ"מ: ברא' יא לב, כג כ-כ, מ"א ב כט, דה"א יא יב - בניה, ברכות ד ע"א ד"ה וכן הוא, תוס' ד"ה בניהו, סנה' כו ע"ב ד"ה

גזלן. ראה אביתר, גזלן, יהודע

@1. הפרעתוני מגבורי דוד (ש"ב כג ל). 2. כהן בימי דוד (דה"א טו כד). 3. שוער בימי דוד (דה"א טו יח, טז ה). 4. פקיד בלשכות ביהמ"ק בימי חזקיהו (דה"ב לא יג). 5. אביו של פלטיהו, אחד משרי העם בימי החורבן (יחז' יא א, יג - בניה).

~בִּנְכִי

בורות תחת הגפנים וזיתים ונותן בהן מים [מו"ק ד:].
עוגיות [שם].

~בִּנְס

מלכא בנס וקצף שגיא - היה המלך בזעף וקצף גדול.
בנס - בזעף. והנם זועפים (ברא' מ ו) ת"א והא אינון נסיסין. ואמר להובדא - ויאמר להאביד. וי"ו של ואמר נתעצו בו מנחם ודונש. מנחם דחק עצמו לתת ביי"ת של בנס ביסוד התיבה, ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה, ואמר להאביד וי"ו שבואמר שב"ואמר" דחקו לפתור כן. ודונש אמר אי אפשר להיות ביי"ת בנס יסוד בתיבה, אלא שם דבר הוא... ושם הוי"ו טפילה ויתירה, כמו וי"ו של (תהלים עו ז) ורכב וסוס. ואני אומר אין הוי"ו דחוקה להיות טפילה ויתירה כי כן פתרונו. מלכא בנס וקצף שגיא - המלך נהיה בזעף וקצף גדול... ומן המקראות קצרי לשון הוא [דניאל ב יב, עיי"ש].
*לפי המשמעות ברש"י צ"ל "נס", אך בקונקורדנציה בערך "בנס" וכן במילון שמושי לתלמוד.

~בִּנְעָא

*בן מוצא ואבי רפה, מצאצאי יונתן בן שאול (דה"א ח לז, ט מג).

~בִּסְדִּיָּה

*אביו של משולם, אחד ממחזיקי החומה (נחמיה ג ו).

~בִּסִי

*אבי משפחת נתינים שעלתה עם זרובבל (עזרא ב מט, נחמיה ז נב).

~בסילקי

בית גבוה שעל עלייה [יומא כה.], לשון טירה גבוהה, כדאמר (יומא כה.) לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה ושם דנין בני אדם ומפילין אותו ומת [ע"ז טז.], סתמא היא לדירת מלכים [שם טז.]. פלטירין גבוהים נקראים בסילקאות [סוכה נא.]. מין פלטין ששם נאספים לבית הוועד [שבת קנ.].

*בסילקי הוא בנין בעל שלשה אולמות של עמודים, אחד רחב באמצע ושנים צרים בכל צד ומובדלים ע"י שתי שורות עמודים העומדים לארכם. באולם האמצעי היו שני פתחים מכונים זה כנגד זה לכניסה ויציאה. לשכת הגזית ובית הכנסת באלכסנדריה של מצרים היו בנויים בצורת בסילקי. מובא בטהרות פ"ו מ"ח בסילקי רשות היחיד לשבת... ראה איצטדיא, בירה, גרדום, טרטיאות, קרקס

~בסיים, בסימא

#א.מבוסס וטוב [ב"מ ס.]. נעימת ביסוס קול קורין

~בִּנִים

איש הבנים - גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות (כינאי לגלית הפלשתית) [ש"א יז ד, כג].

~בִּנְיָמִין

(בנו הצעיר של יעקב מרחל ואחי עשו) נראה בעיני (שנקרא כך) לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא בנגב כשאדם בא מארם נהרים... (נוטריקון) בן ימין, לשון (תהלים פט יג) צפון וימין אתה בראתם, לפיכך הוא מלא. ד"א בנימין - בן ימים, שנולד לעת זקנותו (של יעקב), ושנים הם במקרא שנכתבין בנו"ן, כמו (דניאל יב יג) לקץ הימין [ברא' לח יח]. בן ימין... [ברא' לה יח, עיי"ש פסוק יז]. בנימין נמשל לחית היער, שנאמר (ברא' מט כז) בנימין זאב יטרף [תהלים קלב ו].

*בבראשית מג ל מונה את שמות בניו של בנימין ומשמעותם עפ"י סוטה לו ע"ב: אחי, ארד, נעמן, גרא, בכר, מופים, אשבל, אחירם, בלע, חופים, ראש, נוחה. כאן נמנים י"ב כיון שבב"ר, מדרש תנחומא ובילקוט שמעוני פרשת ויגש יש שינויים בין השמות. בסדר הדורות מובא שאשתו הראשונה של בנימין היא מחלת בת ארם, והשניה היא ערבת בת זמרן נכדת אברהם מאשתו קטורה. אחותם היא מעכה אשת מכיר.

@1. בן בלהן משבט בנימין (דה"א ז י). 2. מבני חרים, בעלה של אשה נכריה בימי עזרא (עזרא י לב). 3. אחד ממחזיקי חומת ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג כג). +מ"מ: במד' כו כד. ראה בן ימיני, דשתנא בהערה, ימיני, יער, שדה ב

~בִּנְיָן

בנין עדי עד - היא הנקבה.. בנין נוהג לדורות, וחזה קרי לי בנין ע"ש (ברא' ב כב) ויבן את הצלע [כתובות ח.]. אשכחן בנין בבעלי חיים, דכתיב ויבן... [כתובות ו.]. בית [יחז' מא יב, טו]. רוחב הבנין - עובי החומה [יחז' מ ה]. קיר הבנין - כותלי התאים [יחז' מא יב]. בית [יחז' מג יא בהיפוך].

*בפסוק נאמר: ויבן ה' אלהים את הצלע... אך ברוב המקומות בהם מביא את הפסוק משמיט את התיבות "ה' אלהים". ראה אמה, בית, בנה, גבל, הרס, מבנה, מקרה, נדבך, צלע

~בִּנְיָנוּ

*לוי שחתם על האמנה [נחמ' י יד].

~בניתא

*ראה ביניתא

טרוף [קדושין עא].

#ב. ארוחא לבסימא שכיח – כלומר המעיים מתרווחין לפנות מקום לדבר המתוק [ערובין פב], ריוח מצוי לדבר המתוק בתוך המעיים [מגילה ז].
*ראה בסם, פרפראות

~בסיס

מושב, את (בפסוק ואת) כנו (שמות ל כח) מתרג' בסיסיה [שבת מז]. כן, תרגום כנו בסיסיה [ע"ז ח], על בסיסן – על כן, מקום המתוקן לה [ע"ז מא], כנו כדמתר' בסיסיה (כלומר) מקום מושבו [פסחים פג].
*התוס' בע"ז מז ע"א ד"ה בעומדין גורסין ברש"י "על בימוס שלהן" (במקום על כן), ולפי זה מפרשים בית מושב. עיין בערוך ערך בסיס. ראה כונניות, כן, מכונה

~בסם

ליבסומי – להשתכר בייך [מגילה ז]. מבסמי – שכורין [שבת סו].
*וימתקו המים (שמות טו כה) תרג' ובסימו מיא. ראה בסיס

~בסס

*ראה בוס, בשס

~בִּסְר, בוסר

אבות אכלו (ביחז' כתוב יאכלו) בוסר ושני בנים תקהינה : בוסר – פרי שלא נגמר והוא מקהה את השיניים... הבנים ילקו בעוון אבות [ירמ' לא כח], אבות יאכלו (בירמ' כתוב אכלו) בוסר – פרי עד (נ"א עץ) שלא נתבשל, ויריו"ץ (יין בוסר) בלעז... [יחז' יח ב], הוא בוסר הוא גירוע [ישע' יח ה], ענבים בתחלתם כשהם דקים מוציא מהן משקין לטבל בו בשר לפי שהוא חזק וקרוב להחמיץ [שבת יט], כשהן כפול הלבן נקראים בוסר [גיטין לא], ענבים קודם בישולם ומקדין את השיניים [סנה' לט]. (אתרוג) קטן כפול הלבן [סוכה לו].

*עיין בתוס' ע"ז כט ע"ב ד"ה אן, שדבר היוצא מבוסר הענבים נקרא מים ולא יין. ראה אהינא, גוהרקא, גרע ב, פגה, קהה

~בסתקא, בוסתקא

כד של דבש [חולין מט].

~בִּסְתַרְקָא, בוסתרקא, ביסתרקי

#א. תכשיטי צמר טרפי"ד (שטיח) לישן בהם [תענית כא], תכשיטי ספסלים שקורין טפי"ד (שטיח) [ב"ב יג]. טפי"ד בלעז [ב"ק קיז. סנה צה]. בסתרקא – כל מיני בגדים עשוין ממוכין [ב"ב נח].
#ב. אכלי הבית, טרפי"ד בלעז [יבמות סג], כסאות

[בכורות ח].

*בכלים פכ"ג מ"ג מובא "תפית (נ"א טפיט) של חמור", והוא מין ציפוי לקירות. לפי הערוך מובנו כרים וכסתות.

~בעא

#א. בעא בעותיה – מתפלל תפילתו [דניאל ו יד].

#ב. בעא – ביקש [ב"ב עד].

@ראה ביצה, בעה, בעי

~בעבע

*ראה נבע

~בַּעַד

#א. כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא, (ברא' כ יח) בעד כל רחם, (מ"ב ד ד) בעדך ובעד בניך, (איוב ב ד) עור בעד עור, (תהלים ג ד) מגן בעדי, (ש"א יב יט) התפלל בעד עבדיך – כנגד עבדיך [ברא' ז טז], בעדי – כנגדי, כמו וסגרת הדלת בעדך, וכן כל בעד שבמקרא, (איוב ב ד) עור בעד עור – אבר כנגד אבר [יונה ב ז], בעדו – כל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו, כמו (ויקרא טו ו) וכפר בעדו... וכן (תהלים ג ד) ה' מגן בעדי [איוב א י], כנגד [ש"א א ו, איוב ט ז, שם כב יג, איכה ג ז], בעדו – כנגדו, כמו (איוב א י) שכת בעדו [ביצה לב]. מבעד – הוא לשון מבפנים, שרוב (נ"א שכל) בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר, כמו (איוב ט ז) ובעד כוכבים יחתום, (יונה ב ז) הארץ בריחיה בעדי, (איוב כב יג) הבעד ערפל, ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד [שה"ש ד א, שם ג]. בפני [איוב ב ד], בעדו – לפניו [איוב ג כב]. לנגד [שמות לב ל]. ובעד – כמו (איוב כב יג) הבעד [ישע' לב יד]. לנגדי [תהלים קלט יא].

#ב. אבעדנו – בשביל [עמוס ט י].

#ג. אבעדני (תהלים קלט יא) – אצלי [פסחים ב: עיי"ש ד"ה אני אמרתי].

*כך מפרש בפסחים את הפסוק המובא מתהלים קלט יא, אך בתהלים מפרש כדלעיל "לנגדי" וצ"ע.

#ד. אבעד – כמו (פסוק ט) בעד החלונים, על פני [יואל ב ח].

@ראה עד א, עוד

~בעה, בעי, בעיה

#א. אבעעיון – תבקשו, בעיו – בקשתכם [ישע' כא יב, סנה' צד]. בקש [דניאל ב טז], שאל [שם ז טז]. תבענה – תדברנה [תהלים קיט קעא].

לאתר דמתבעי תמן מובלין יתיה – למקום שמתבקש שם מוליכין אותו [סוכה נג]. תיבעי – בלשון

בועז, וכבר היו לו ל' בנים ושלישים בנות [כתובות ז].
בן שלמון [רות ב א].

*איש גבור חיל מבית לחם יהודה, בן שלמא (או שלמון) מצאצאי נחשון בן עמינדב נשיא יהודה, בעלה השני של רות שילדה לו את עובד אבי ישי אבי דוד. +מ"מ: רות ב, א, ד, כא, דה"א ב י"א. ראה אבצן, בועז

~ בעט, בעיטה

בועט בעובי אגרוף כדרך הגבלים, או בעובי פס ידו הסמוך לזרוע. ל"א בעיטה ברגל [מנחות עו]. ברגליה (של הבהמה) [ב"ק ב:].

*מופיע רק פעמיים במקרא ואינו מפרש. +מ"מ: דברים יא טו, שם כט ו, שם לב טו, ש"א ב כט. ראה בטש, טפח ב

~ בעי

*ראה בעא, בעה, עי

~ בעילה

*ראה בעל ב

~ בעים

*ראה עים

~ בעיר, בעירא

#א. כי יבער, את בעירה, ובער – כולם לשון בהמה הן, כמו (במד' כ ד) אנחנו ובעירנו... כי יבער – יולין בהמותיו בשדה או בכרם של חבריו ויזיק אותה באחת משתי אלה, או בשילוח בעירה, או בביעור. ופרשו רבותינו (ב"ק ב:) שילוח הן נזקי מדרך כף רגל, ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת [שמות כב ד]. בהמה [סנה' קה]. בעירם – צאן [תהלים עח מח, עיי"ש]. #ב. בעירכם – תבואה [ברא' מה יז]. @בעיר הוא שם נרדף לבקר. ראה בער ב

~ בעית

*ראה בעת

~ בעל (א)

בעלי אומנות – משכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרנסים בעצבון וביגיעה כלחם העצבים של טורח [תהלים קכז ב].

בעל אמונה - % +מ"מ: ברא' כז כח. ראה אמונה

בעלי אסופות – מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה, גרוס"ה בלעז, כן פירשו דונש בן לברט [קהלת יב יא].

בעל הבית – אדון העולם [סוטה לה]. הקב"ה [מנחות כג: ערכין טו].

*בפסחים פו ע"ב נאמר: כל מה שאומר לך בעל הבית עשה, חוץ

ירושלמי כמו תיקן בלשון בבלי [תמורה יג:]. כלומר תיקן [נדרים נא:]. בעיין – שאלתנו [ערוכין צג:]. די יבעא בעו – אשר יבקש שום בקשה [דניאל ו ח]. בעאי – שאלתי [פסחים מז:]. לשון בעיא – כלומר פשטינן לה מהכא או לא [פסחים סד:]. בעיין – שאלתנו [ברכות כה: ערוכין צג:].

בתר דאבעייהי (ת"י) לאחר שלקטוהו, והוא לשון המשנה (פאה פ"ד מ"ה) שלש אבעיות ביום – [ישע' א ח].

*בכתובות סו ע"ב כותב: איני יודע ליישב סדר בעיות הללו לפי שיטת התלמוד. בערוך ערך אבע מפרש אבעיות – עתים וי"א חפישות, עיי"ש וכן בערך בע ג מביא את הפסוק בישע' א ח וכן ישע' כא יב "אם תבעיון בעי", וכן ברא' לו טו "מה תבקש – מה את בעי". ראה בעא, בעי, מקשה א, תבע

#ב. מים תבעה אש – כשתתן גחלת או מתכת במים יעלו המים אבעבועות [ישע' סד א]. יביע – לשון אבעבועות. כל משקה מסריח מעלה רתיחה ואבעבועות [ברכות סא]. זבובי מות יביע – גם אם בא (זבוב) לתוך שמן רותח ומתערב בכשמים, הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלעז ונראה בו כמין אבעבועות, וזהו משמעו של יביע [קהלת י א]. בועה – לשון בעי [ב"ק ג:]. המבעה זה ההבער [ב"ק ד:].

*ראה אש א, באש, נבע

#ג. נָבְעוּ מַצְפוֹנֵיו – ת"י אתגלין (נגלה), ולשון ארמית נבעו – נתבקשו, וכן (ישע' כא יב) אם תבעיון בעי [עובדיה א ו], נבעה בחומה – מגולה... נבעה לשון גלוי, כמו (עובדיה א ו) נבעו מצפוניו, איגליין מטמורה. ודונש פתר נבעה – בליטה, שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקלקול טיט רעוע [ישע' ל יג].

*ראה גלה א (ב)

#ד. רָצוּן [נדרים כא:].

~ בעור, בעורא, בעורין (א)

תרגום של לפידים [ב"מ פה:].

~ בעור (ב)

בעור (אבי בלעם, אחד משבעה נביאי הגויים, נוטריקון) שבא על בעיר – שבא על אתונו, כמו בהמה דמתרג' בעיר. בעור – אביו של בלעם, הוא כושן רשעתים, הוא לבן הארמי [סנה' קה. עיין במד' כב ה, דברים כג ה]. *ברא' לו לב, דה"א א מג נזכר בעור אבי בלע, הראשון למלכי אדום.

~ בעז, בועז

בועז אלמון הוה – דאמר מר (ב"ב צא.) אבצן זה

כולן צריכין לסמוך עליו ואין אחד סומך עליו [ערכין ב.].

בעל החוטם – בעל קומה וצורה. ל"א גדול הדור [תענית כט.], מה חוטם מופה את הפרצוף כך הוא מופה את דורו, כלומר קצין שבדורו [שם בפירוש שבעין יעקב].

*בפירוש רבינו גרשום : עין שבהם, כלומר חשוב שבהם. ואולי הכוונה שברומית חוטם הוא "נאזו" ומילה זו דומה למילה נשיא שהוא אדם חשוב. עיין בכורות מד ע"א ד"ה כאצבע קטנה. כינוי לרבן גמליאל, נשיא הסנהדרין ביבנה אחר החורבן ונכדו של רבן גמליאל הזקן. עיין בקובץ הדורם כ"ז עמ' 195 מאמר מעניין מדוע נקרא כך. ראה חורם, חטם א

בעלי חכמה – %מ"מ : גמרא ב"ב ט ע"ב, י ע"א

בעל החלום – שר המראה חלומות בלילה [סנה' ל.].

בעל טעם – (אדם) בעל דברים [עזרא ד ט, עיין סנה' סה: ד"ה טעים].

בעלי יהודה – %ראה בעלה, קרית יערים

בעלי כח – %פנק

בעל כנפיים – מלאך... [קהלת י כ.].

בעל כיס – %עיין בערוך ערך בעל כיסים.

בעל כרחו – בחזקה [ב"מ פו:].

בעל כרס – %ראה בטניתא

בעל מזימות – בעל עצת רשעים [משלי כד ח.].

בעל מחשבות – הקדוש ברוך הוא [סנה' יט: עיין תמורה יז: – בעל מחשבות הוא ולא היה יודע מה היה אומר].

*ראה בעל הבית.

בעל מלאכה – %ראה זריז

בעל מעשים – צדיק גמור הוה בעל מעשים [הוריות יא:].

*עיין בספר זכות יצחק ח"ב מר"ח סופר סימן מד בענין בעל מעשים. +מ"מ : ש"א כה ג.

בעלי מראה – %מ"מ : גמרא ב"ב ט ע"ב, י ע"א

בעל משחית – שטן [משלי יח ט].

בעלי עושר – %מ"מ : גמרא ב"ב ט ע"ב, י ע"א

בעל העיר – %עיין בספר מלאת ב, מחקרים בתולדות ישראל עמ' 5 על מוסד בעלי העיר.

בעל עלילות – %ראה זמה

בעל פוליפוס – %ראה פוליפוס

בעלי פטסין – %מ"מ : ביצה טו ע"ב ד"ה בעלי פטסין.

בעל פלפול – %מ"מ : ב"ב קמה ע"ב ברשב"ם ד"ה עתיר תקוע

בעל פקידות – ממונה לשמור שלא יצא איש מן העיר [ירמיה לז יג].

*ראה יראייה, פקיד

בעל פרצים – (ת"י) במישר פרצים (הר סמוך לעמק רפאים) [ש"ב ה כ.]. נקרא אחרי כן בעל פרצים ע"ש מעשה [דה"א יד יא].

מצא. נאמרו על כך פירושים שונים כיון שיש קושי לקבל זאת כפשוטו. בספר גלויות וסתומות בלשון (משה סתוי, ת"א תשכ"א) מסביר שהגירסא הנכונה צ"ל "חוץ מד"א", ר"ל "דברים אסורים" והדל"ת והצד"י נתחלפו. במסכת ד"א רבה פ"ז נאמר : הנכנס לבית כל מה שישגזר עליו בעל הבית יעשה. עיין בספר אורי חיים ח"ה עמ' רע"ח. +מ"מ : ב"מ נא ע"א ד"ה מבעל. ראה איש, בעל מחשבות, יצא, שוקאי

בעל ברית – כך שמו [שופטים ח לג]. בעלי ברית אברהם – שכרתו עמו ברית [ברא' יד יג].

*בהיכל רש"י מבאר שלפי הרא"ם כוונתו היא שלא השתדלו בברית מילתו, וזה דחוק, ומבאר שכונת רש"י לפרש שבעל ברית אין הכוונה אדון הברית, אלא שותף שוה לצד שכנגד, ולכן כתוב שכרתו "עמו" ברית, כי יש במקרא כריתת ברית בשני לשונות : "כרת ברית עם...", כשיש שויון בין הצדדים הבאים לכרות ברית, והשני "כרת ברית ל..." כשצד אחד מבטיח לקיים את חסדו ואמונתו לצד השני, כגון (שמות כג לב) לא תכרת להם ולא להיהם ברית, וכן (יהושע ט טו) ויכרת להם ברית, וכן (יחז' לד כה) וכרתי להם ברית שלום, ועוד.

בעל הברכות – %מ"מ : ברא' כה יא

בעל בשר – שמן [שבת קלז.].

בעל גבר – גידו גדול [בכורות מד:].

*ראה גרבתן

בעלי גדולה – %ראה אפרסמון

בעל גזירות – %מ"מ : איכה ג כח

בעל גמרא – שממית עצמו לכוין הלכות ולתרוץ הוריות [ב"ב קמה:].

בעל גרב – %ראה גרדן

בעל דבר – אותו שמוציא השטר והשטר שלו [גיטין ג.].

בעל דברים – מי שיש לו דין [שמות כד יד]. תובע [ב"ק מו:].

בעל הדין – מי שרוצה לחלוק עליך ולדון [חולין סג:]. *ראה עצום

בעל הוראה – "בן פדת" אמורא היה והוא הנקרא מרא דארעא דא"י בנדה (כ:), בעל הוראות היה... והיה דחוק ועני [תענית כה.].

בעל הלכות – %מ"מ : סוטה מט ע"ב ד"ה נגנז.

בעל המון – (כינוי ל)ירושלים, שהיא רבת עם והמון רב. בעל – לשון מישור, כמו (מ"ב ד מב) מבעל שלשה, (יהושע יב ז) מבעל גד [שה"ש ח יא].

בעלי זקנה – %מ"מ : גמרא ב"ב ט ע"ב, י ע"א

בעלי זרוע – חזקים [פסחים נז.], שלוקחין בחזקה לעצמן [ב"מ קח.]. עבדי שלמה היו עשירים ובעלי זרוע ונשאו להם בנות ישראל... [כתובות יד.].

בעל חוב – המלוה את חברו ושיעבד לו נכסיו שאם לא אפרע לך עד יום פלוני גבה מנכסי [פסחים ל:]. המלוה [גיטין עח.].

*כיום שגור המונח בעל חוב בעיקר על הלווה כפי כוונת רש"י. +מ"מ : ישע' נח ג

בעלי חוברין – חמשה שהביאו קרבן אחד בשותפות

בעל צורה - %ראה הלז

בעל צפון (בפסוק : צפן) – הוא נשאר מכל אלהי מצרים... [שמות יד ב].

*מקום בגבול מצרים (במד' לג ז). +מ"מ : עיין איוב יב כג.

בעל קבין - %ראה קב ב

בעל קומה – (כולל) אף בעלי חיים ואילנות [ב"ק ס. עיי"ש תוס' ד"ה לרבות, תוס' ב"מ פט. ד"ה ס"ד]. (אין מושיבין בסנהדרי אלא) בעלי קומה ומראה – שתהא אימתן מוטלת על הבריות [סנה' יז. עיי"ש מד: ד"ה דבעיא], שירתתו מהן בעלי דינים ולא ישקרו [מנחות סה.].

*+מ"מ : איוב כב כ. ראה בעל החוטם, אדם של צורה, פרשתבינא

בעל קרי - %ראה קרי

בעל ראתן - %ראה ראתן

בעל שלישה (בפסוק : שְׁלִישָׁה) – שם מדינה, וי"ת מארע דרומא. בעל, לשון מישור, והרבה במקרא [מ"ב ד מב].

בעל שמועות (הכוונה בגמרא לגבור) – ששמע הלכות פסוקות מרבותיו ושגורות בפיו [חגיגה יד.]. שיוודע הלכות ומימרות האמוראין ולכשיגיע עת הוראה יגלה שמועותיו [ב"ב קמה:]. רב יוסף היה בעל שמועות ומשנה וברייתא לכך קראוהו סיני [כתובות מב:].

*ראה גבור, שמועה

בעל שררה - %ראה גדול א

בעל ש"ס – שיש לסמוך על הוראתו [חגיגה יד.]. בעל תלמוד – שקשה לתלמוד מרוב קושיות וסוגיות שיש בו [סנה' ק: עיי"ש ד"ה רבא]. שממית עצמו לכוין הלכות ולתרוץ הוויות [ב"ב קמה:]. בעל תמר – מישרי (מישור) יריחו (ת"י) [שופטים כ לג].

בעלי תריסין – מגינים, ת"ח הנלחמים במלחמתה של תורה (עפ"י סנה' קי"א:) [בכורות לו.], חכמים המנצחים זה את זה בהלכה [ברכות כז:].

*עיין בערוך ערך תרס

בעל תשובה - %בברכות לד ע"ב נאמר : מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדים. +מ"מ : שבת נו ע"ב ד"ה יאשיהו, סנה' לא ע"ב ד"ה לדזין, ע"ז ד ע"ב ד"ה לא עשו. ראה קרוב, תשובה

@ראה אגדה, אדמה, אוב, איש, זמורה, חוה, כסף, משנה, נפש. ע"ז בשם בעל - ראה בעל ג

~בעל, בעילה (ב)

בעלי – לשון אדנות ומורא [הושע ב ית]. בעלונו – נעשו לנו אדונים [ישע' כו יג]. (כינאי ל) בת אדום [שם נד א].

*+מ"מ : ערובין ק ע"ב ד"ה יבעול, ד"ה כר לבעלה, ד"ה שבת.

ראה איש (יא), טוח, כרע ב

בעל הנאה – כמשמעו, וי"א משכב זכור [סנה' כו:]. אמר מר (ערובין ק:) הרוצה שיהיו בניו זכרים יבעול וישנה [שבת קיח:]. בעל בת אל נכר – נשאו נשים נכריות [מלאכי ב יא]. בעולה – מיושבת [ישע' סב ד].

רוב בעילות אחר הבעל – %+מ"מ : יבמות סט ע"ב ד"ה דדיימא, סוטה כז ע"א ד"ה שזו (עיי"ש בתוס' ד"ה רוב).

*+מ"מ : דברים כג יח ד"ה ולא, חגיגה טו ע"א ד"ה יכול, כתובות ז ע"א ד"ה מוגמר, סוכה כה ע"א ד"ה ובלכתך, יבמות נ ע"א ד"ה ולא בעילה, שם נו ע"ב ד"ה יש, שם נט ע"א ד"ה בבתוליה, שם סא ע"ב ד"ה מופקרת, שם סט ע"א ד"ה ולרבי עקיבא, שם ע"ב ד"ה דדיימא, כתובות מ ע"ב ד"ה אלא, שם נא ע"ב ד"ה יצר, סוטה כז ע"א ד"ה שזו, סנה' פב ע"ב ד"ה שנעשה, חולין קטו ע"ב ד"ה מה להלך, תמורה ל ע"א ד"ה ובנין, נדה לא ע"ב ד"ה יבעול. ראה תשמיש

~בעל (ג)

בעל – ע"ז כנענית ששמה בעל (כינאי להדד) [מ"ב יז טז]. משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת, דכתיב (ירמ' יא יג) מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל, כי הבעל הוא בושת... כי בעל ובשת אחד הוא [דה"א ט מ].

*+מ"מ : שופטים ב יא, יג, ו כה, מ"א כ ה-ו, מ"ב י כו. ראה בן ירובשת, בשת

בעל זבוב – אחזיה בן אחאב שלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון [עמוס ג יב, עיי"ש].

*בעל זבוב הוא אליל כנעני של עקרון וזכר במ"ב א ב, ג, ו, טז ועיין בתוס' שבת פג ע"ב ד"ה וישימו שהיה לו זבוב בכיסו.

בעל מעון – תועבה... שם עבודת כוכבים [דה"א ח ח עיי"ש]. שם ע"ז... [במד' לב לח].

*ראה מעון, נבו, פעור

~בעל (ד)

1. נשיא בשבט ראובן ואביו של בארה, הוגלה לבבל (דה"א ה ה-ו). 2. בן יעואל (הכתיב, והקרי יעואל), אבי גבעון משבט בנימין, אבי העיר חברון (דה"א ח ל, ט לו). 3. בעל חנן בן עכבור, המלך השביעי של אדום (דה"א א מט). 4. בעל חנן הגדיר, אחד מפקידיו דוד (דה"א כז כח).

~בעל, בעלות (ה)

בעלות (יהושע טו כד) – עיירה [דה"א ב מב, ה, עיין תוס' נזיר נ. ד"ה חוץ].

*מקום ישוב בנחלת שמעון (דה"א ד לג). ביהושע יט ח נקראת בעלת באר. במ"א ד טז נזכרת בעלות בצפון א"י, אך יש הסוברים שזו בעלות כאן. ראה בלה ב, בעל חנן

~בעל, בעלה, בעלי (ו)

בעל חצור – %מקום (ש"ב יג כג).

בעל חרמון – %עיר בקצה הגבול הצפוני של א"י (שופטים ג ג, דה"א ה כג).

בעלי יהודה (עיר בנחלת יהודה) – היא קרית יערים,

כמו שנאמר ביהושע (טו ט) ותאר הגבול (ועלה) בעלה, היא קרית יערים, וכן בד"ה (א יג ו) ויעל... בעלתה אל קרית יערים. ובעל לשון מישור [ש"ב ו ב]. ביהושע טו ס נקראת קרית בעל. ראה בלה ב

~בַּעֲלוֹת

*ראה בעל ה

~בַּעֲלִידָע

*בן דוד (דה"א יד ז. בש"ב ה טז, דה"א ג ח - אלידע).

~בַּעֲלִיָּה

*גבור משבט בנימין (דה"א יב ה-ו).

~בעליל

*ראה עליל

~בַּעֲלִיס

*מלך עמון בימי גדליה בן אחיקם (ירמ' מ יד).

~בַּעֲלֹת

*1. עיר בנחלת דן (מ"א ט יח, דה"ב ח ו). 2. עיר בקרבת גזר (יהושע יט מד).

~בַּעֲלֹת בָּאֵר

*מקום בקצה נחלת שמעון (יהושע יט ח).

~בַּעֲנָן

*מקום יישוב (במג' לב ג).

~בַּעֲנָא

*1. בן חושי מנציבי שלמה (מ"א ד טז). אביו של אחד ממחזיקי החומה (נחמיה ג ד). 3. בן אחילוד מנציבי שלמה (מ"א ד יב).

~בַּעֲנָה

*1. בן רמון הבארותי מבני בנימין, שר גדוד לאשבעל בן שאול. יחד עם רכב אחיו הרגו את איש בשת (אשבעל) בן שאול (ש"ב ד ב, יב). 2. הנטופתי, אבי חלב, אבי אחד הגבורים של דוד (ש"ב כג כח-כט. בפרק יא ל - חלד). 3. אחד משבי הגולה עם זורבבל (עזרא ב ב, נחמיה ז ז). 4. מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כח).

~בעץ

בדיל [ע"ז מג.], אישטיי"ן [ר"ה כד:], בדיל דמתרגמינן אבצא [מנח' כח:], בדיל, אישטיי"ן (בדיל) [שם, ב"ב פט:].

*מובא בכלים פ"י מ"ב. ראה אבר

~בַּעַר, בַּעַר (א)

*בַּעַר – לשון שטות, וכן (ירמ' י ח) ויכסלו [ירמ' י

ח]. נבער – לשון (תהלים צב ז) איש בער, וכן (ירמ' י כא) נבערו הרועים [ירמ' י יד]. בוערים (בפסוק: בערים) בעם – האומות, שוטים שבעולם [תהל' צד ח]. *במ"ג כתוב "מקצת האומות", כנראה מאימת הצנזור. אנשים בוערים (בפסוק: בערים) – מנהיגים בשגעון לחבל ולהשחית [יחז' כא לו, עיין במ"ג הכתר].

~בער, בַּעַר (ב)

*א. וברוח בער – לבערם מן העולם. בער – כמו לבער, דיסקומברימינ"ט (חילוף, הכוונה לפינוי ירושלים מתועבותיה) בלעז [ישע' ד ד]. בערה לשון (יחז' א ז) נוצצים, כניצוץ המבעיר גחלת [– קדושין סו.].

*ב. בערתם – (לשון) אכלו [ישע' ג יד]. מתבערין – נאכלין קודם הביעור [ע"ז נד:].
@עיין בערוך ערך גלל ב. ראה בעיר, פלה

~בַּעֲרָא

חושים ואת בערא – כך היה שמותיהם של נשיו (של שחרים מבני בנימין) [דה"א ח ח]. *לפי המלב"ס בערא היא אשת אחוד (דה"א ח ח, יש סוברים ששמה "את בערא").

~בַּעֲשָׂא

אסא קבר את בעשא בשנת כ"ו למלכותו [מ"א יא לט, עיי"ש טו לג]. בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז' שנים היה שלום ביניהם [דה"ב יד ו, עיי"ש וכן טו יט]. *בן אחיה לבית יששכר, מלך ישראל ובנו אלה (מ"א טו טז, טז יב, כז, ירמ' טו ט, יחז' ד ה). עיין פסחים קיט ע"א ד"ה ושיגרו, מגילה ד ע"א ד"ה ויחזק.

~בַּעֲשִׂיָּה

*בן מלכיה למשפחת לוי, מאבות אבותיו של אסף (דה"א ו כה).

~בַּעֲשִׂתָּרָה

*עיר לויים בנחלת חצי שבט מנשה המזרחי (יהושע כא כז, יש הסוברים שזו עשתרות).

~בעת, בַּעֲתָה, בַּעוֹת, בעתותא

*א. הבהיל פתאום [נדה סו.]. המבעית את חבירו – תקע לו באזנו פתאום וביעתו... [ב"ק נו.]. בעתותא – דאגה הבאה פתאום [סוטה כ:], הבהלות פתאום [נדה עא.].

*ב. בעית – מתיירא [פסחים ח.], מתפחד [סנה' עא.]. בקרון ובספינה – איכא בעתותא דמיא [ברכות ל.]. איבעות – (לשון) חרדה [סנה' צד.].

@במקרא מופיע י"ח פעמים ואינו מפרש. ברכות טז ע"א ד"ה מה שאינן, בימה כה ע"ב ד"ה משום. ראה אבחה, סיוט, פחד א

סירה א, ספינה

~בצל (א)

ציבו"ט (בצלצול, בצל ירוק) בלעז [ביצה כה:]; ציבו"ט בלעז [ר"ה יד]. בצלים הסריסים – שאין נעשין גדולים כשאר בצלים [ר"ה יד]. בצל קטיני – יש בבצלין שמסתרסין ולא יהיו גסין לעולם וקורין אותן בלעז ציבו"ט, ועוקרין אותן מבין הגדולים להרחיב מקום ולהתפשט [ב"מ פט]. בצלים דקים – שקורין ציבו"ט (בצלצולים) בלעז, וכששותלים אחת לבדה הן נוספות ומתחברות ששה וד' יחד [פסחים לד]. ארס שבחזרת יש בו ארס כדרך הבצלים [פסחים קטו]. (בצלים) קשין לעוברות ומיניקות, כדאמרין בספרי משל אומר לאשה לא תאכלי בצל מפני התינוק [יומא עה].

*בבמדבר יא ה מובא בלשון רבים "בצלים", לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. בפסחים קיד ע"א נאמר: אכל קָצֵל (לשון קָצַל) ושב בצל, כלומר טוב להסתפק במועט. במעשרות פ"ה מ"ח מובא בצל של רכפה ובערוך ערך רכפה מפרש כל שעוקצו מעוך לתוכו וי"מ בצל קשה שהאוכלו מדמע. +מ"מ: פסחים קטו ע"ב ד"ה צריך. ראה כופרי, כריש, מוזא, שום, שמכא

~בצל (ב)

אגם לישנא דבוצלנא – שהוא מבצל ועולה מן הארץ ויש בו כדי לכוף, וחבירו בעירובין (כט). דלא איבציל זירתא, שלא גדל זרת [קדושין סב].

*לפי קוהוט בערוך השלם ערך פצל זה המקור לפירוש רש"י, וכן מציין במקומות אחרים שהמקור של רש"י הוא בערוך, אך אין זה מוכח כלל כיון שידוע שרש"י לא ראה את הערוך.

~בְּצִלָּל

(נוטריקון) בצל אל [שמות לח כב, עיי"ש לא ב, ג, לו ב, דה"א ב יט-כ]. בצלאל הוה דור שלישי (לעזובה) [במנ' סט].

*בצלאל הוא בן אורי בן חור למטה יהודה. עיין בספר ברכת אשר לשמות לא ב המציין שלפי הגמרא בסנה' סט ע"ב בצלאל הוא נינה של מרים והיה בן י"ב שנים ובאבן עזרא כאן ובשמות כד יד כותב: חור לא ידענו מי הוא וכתוב (בסוטה יא ע"ב) שהוא בן כלב בן יפונה... עיי"ש שמאריך. בעזרא י ל מובא בצלאל מבני פחת מואב, כהן שנשא נכרית

~בְּצִלּוֹת, בצלית

*אבי משפחה שבניה עלו עם זרובבל (עזרא ב נב, נחמיה ז נג - בצלית).

~בִּצְעָ (א)

#א.ממון [ברא' לו כו, שמות יח כא]. ובְּצָעַם – כמו ופצעם... כמו ממון [עמוס ט א]. ולא יבצעו – ולא יקבלון ממון, וייונתן פתר בו לשון שליחות... [יואל ב תן].

~בוץ, בוץ

טיט, לשון (איוב ח יא) היגאה גומא בלא בצה [ירמ' לח כב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה בצה, טיט, טינא, מר ב, שירקא, שרטון

~בצבוץ

קינב"ץ (אריג קנבוס. עיין בא"ה) [ע"ז עה. נדה סה:]. *ראה צרדא

~בִּצָּה

בְּצִאתִיו – מריש"ק בלעז [יחז' מז יא – עיי"ש, איוב ח יא, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אחו, בוץ א, בצע ב, גליל ב, צען

~בצורתא

*ראה בצרת

~בִּצְיָ, בִּצְיָ

*אבי משפחה שבניה עלו עם זרובבל וחתום על האמנה ושם משפחתו מתייחס אליו (עזרא ב יז, נחמיה ז כג, י יט - חתם על האמנה).

~בְּצִיר, בצירא

*ראה בצר ג, ד

~בִּצִּית, ביציתא

ביצאתא – ספינות קטנות וקצרות מלמטה עד כחודו של סכין שקורין קיי"ט (סירות) בלעז... שאין ברחבן ארבעה מלמטה [שבת קא], בוצינייתא דמישן – ספינות ששוליהן חדים ואין בשוליהן רוחב ד' ולמעלה הן הולכות ומרחיבות הרבה ומחציתן גבוהות י' [ערובין לג:]. ספינה רוקדת – קווי"ש ואין לה שוליים אלא מלמעלה רחבה ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע וב' ראשיה חדין והולכין וגבוהין למעלה ואין נוגעים במים, ולהכי קרי לה רוקדת שמרקדת והולכת מהר [מנחות צד:]. ספינה קטנה שקושרין לספינה גדולה וכשרוצין לעלות ליבשה נכנסין באותה קטנה מהגדולה שהגדולה אינה יכולה להתקרב אל שפת הים מפני עומקה, קוקי"ט (סירות) בלעז. ויש לועזים בוצ"א (אניית משא. עיין בא"ה שקרוב ללשון עברי משמעו שהלעז דומה לעברית וזה עוזר לתלמידים לזכור את פירוש המילה) קרוב ללשון העברי [ב"ב עג].

*ביצית מופיע בגמרא בנוסחאות שונות: ביציתא, ביציתא, ובעירובין מפרש בדרך אגב לבוצנייתא דמישן. עיין תוס' שבת קא ע"א ד"ה הני ביציתא. עיין בערוך ערך ביצית. ראה דוגית,

*ראה עזבון, שבש

#ב.מה שכנסו מגזילה וחמס [מיכה ד יג], גזלת ממון, גזלה [ישע' נז יא, נז יז, ירמיה כב יז, יחז' כב יג, לג לא, תהלים י ג, משלי א יט, איוב כג ג], אמת בצעך – מדת חמסר. ל"א מדת סופך, כמו (ישע' י יב) כי יבצע [ירמ' נא יג]. בוצע בצע – אונס ממון [ירמ' ו יג], בצוע בצע – לחטוף ממון [יחזקאל כב כז], ותבצעי – העשרת... ל"א לשון גזל, כמו (תהלים י ג) ובצע ברך נאץ ה'. וכה פתרונו, ותגזלי לרעך בעושק... כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל, שעליו נתפס גזר דין [יחז' כב יב-יג]. גזול גזלה... [משלי א יט]. בוצע בך – גזול ומברך, כמו (משלי א יט) כל בוצע בצע [ב"ק צד]. בוצע לשון גזילה, דכתיב כל בוצע... [סנה' ו:]. ובוצע בך (משמעו) המהלל ומברך את הגזול... [במד' כג כ]. בוצע בצע – אונס ממון [חבקות ב ט]. *בב"ק קט ע"א וב"מ קיב ע"א מובא הפסוק במשלי במשמעות גזל, אך רש"י לא מפרש. +מ"מ: משלי טו כז ד"ה עוכר. #ג.שכר [שופטים ה יט].

~בָּצַע, בצעה (ב)

מי בצעים – אגם, מריש"ק בלעז [סנה' ה:]. בצעי מים – מריש"ק [סנה' צו. שבועות טז].
*בצע בעין במשמעות אגם מובא רק בלשון רבים. ראה תוס' שבת קא ע"א ד"ה הני ביציאתא. שבת לח ע"א ד"ה שדרים. ראה אגם, אחו, בצה, טיט א, צעו, קרמיון

~בָּצַע (ג)

#א.ליבצע – יגמור [ישע' י יב]. תבצענה – לשון גמר הוא, כמו (ישע' י יב) כי יבצע ה' את כל מעשהו [זכריה ד ט], כלה [איוב ו ט, איכה ב יז].
#ב.לפרוס הפרוסה מן הפת [ברכות מז]. ליבצע בצועי – מורשילנ"ט (בכסיסה, כלומר לנשוך חתיכה אחרי חתיכה) בלעז [שבת קמ:]. לא בצע את הפרוסה – ברכת המוציא [חולין ז:]. בציעי (נ"א ביצעי) – מורשיל"ש (חתיכות, מידת האוכל הנבלע בבת אחת. עיין בא"ה) [סוכה כו].
*יתכן שכונת רש"י היא שבצע מובנו גם ברכה בנוסף לחיתוך. ראה פרס ג
#ג.ליצוע – פשרה [סנה' ו].

~בָּצַק

#א.לורגלך לא בצקה – לא נפחה כבצק... [דברים ח ד].

*אין לו דמיון במקרא במשמעות זו.

#ב.לצק החרש – שאין ניכר אם לאו... לישנא אחרינא קשה כחרש ואינו ניכר שמחמיץ [פסח' מז].
@במקרא לא מפרש. +מ"מ: שמות טז א, הושע ז ד. ראה זוב, מצה, נהמא, עוגה, צפיחית

~בָּצַקָל

*ראה צקלן

~בָּצַקָת

*עיר בשפלת יהודה (מ"ב כב א).

~בָּצָר (א)

בָּצָר – חוסן ומבצרים [איוב כב כד, עיי"ש פסוק כה].
*המשמעות הרגילה של בצר בפסוק כד היא עפרות זהב.

~בָּצָר (ב)

בָּצָר – צער [איוב לו יט]. והיה שדי בָּצָרִיךְ – אם שדי זה קודש תמהתי על פתרונו... (שהוא לשון) אויביו... ואם נוכל לאומרו חול (הרי הוא) לשון חוזק וחוסן (ו)זה פתרונו: והיה חוסן מבצריך, כמו (פסוק כד) ושית על עפר בצר, כלומר הון עתק תהיה נבצר. ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיחו... [איוב כב כה, עיי"ש].

*ראה צר, צרה

~בצַר (ג)

#א.גדולות ובצורות – שמורות בלבי לעשותם [ירמ' לג ג].
#ב.ליבצר – לשון מניעה כתרגומו, ודומה לו (תהלים עו יג) יבצור רוח נגידים [ברא' יא ו]. יבצור – ימעט, כמו (ברא' יא) לא יבצר [תהלים עו יג]. יבצר רוח נגידים – ימעט [תהלים עו יג]. בציר – פחות [ב"מ כא].

*ראה יקר א, נוא, קרי

#ג.מקום נתבצר להם – לשון גבוה, כמו (דברים ט א) ובצורות בשמים [מגילה יד]. מלשון (ישע' כז י) עיר בצורה... [סנה' קי]. בצורות – לשון חוזק, ותרגומו כריכין, לשון בירניות עגולות, בלשון ארמי כריך – עגול [במד' יג כת], לבצר – לחזק, כמו ערים בצורות [ישע' כב י], תבצר – לשון מבצר חוזק [ירמ' נא ג]. יער הבציר (הבצור כתיב) – יער המבצר, תקוף כרכיא [זכר' יא ב].

@יש המפרשים יער הבציר כבציר ענבים, אך לפי הרוב משמעו כמו נבצר - שאין לגשת אליו. ראה אשרתא, בצרון, בצרת, מבצר, פנחיא

~בצַר, בציר (ד)

בוצר – דורך [ע"ז לט:]. לשון לקיטה [ב"מ פט:]. בצירה בענבים כקצירה בתבואה [מו"ק ג], של ענבים [נדרים סא:]. בוצר – ענבים לדורכן בגת... [שבת טו:]. כעוללות בציר – ת"י כעוללן בתר קטוף [מיכה ז א].
*בציר הוא הורדת (כלומר לקיטת) הענבים מהגפן. +מ"מ:

ויקרא כו ה, ישע' לב י, עמוס ט יג, תוס' ב"ב כח ע"א ד"ה כנס.
ראה גדר, לקט, מסק, עדר, פרט

~בְּצֶרֶה (ה)

#א. מערי מואב... [ברא' לו לג]. שם מקום. (כמו ישע' לד) כי זבח לה' בבצרה [שבת כט:].

*בצר זו היא אחת מערי המקלט בנחלת ראובן. הריב"ג, ראב"ע והרד"ק מפרשים שזו העיר בצרה באדום. בדה"א ז לו מובא בצר מבני צופח משבט אשר. +מ"מ: ע"ז נח ע"ב ד"ה חוא. ראה בצרה א

~בְּצֶרֶה (א)

#א. אמרו רבותינו (מכות יב). שתי טעויות עתיד שר של רומי (ס"א שעיר) לטעות, כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט... ועוד יש מ"א (ב"ר פג ג) על שהספיקה בצרה מלך לאדום (ס"א לשעיר)... ובצרה ממואב היא, כענין שנאמר (ירמ' מח כד) ועל קריות ועל בצרה [ישע' סג א]. בצרה מערי מואב (לעיל מח כד)... [ברא' לו לג, עיי"ש, ירמ' מט יג]. בין מואב ובין אדום היא, ומארץ מואב... [עמוס א יב]. שם מקום [שבת כט:]. מארץ מואב היא... [ישע' לד ו].

*ראה חושם, קריות

#ב. כצאן בצרה – כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן [מכה ב יב].

*אין לו דמיון במקרא.

~בְּצֶרֶה (ב)

עתות בצרה – עתות הצרה (כלומר בצורת) [תהלים ט י, י א]. (לשון) רעב. ל"א לשון מבצר וכן חברו מנחם כמו [ישע' כה יב] ומבצר משגב חומותיך [ירמ' יד א],

~בְּצֶרוֹן

שובו לבצרון – לכחכם ולכבודכם [זכריה ט יב], עיר מבצר... ירושלים, (בגמרא: שנאמר שובו לבצרון) [סנה' כב].

*אין לו דמיון במקרא.

~בְּצֶרֶת

#א. לשון רעב, פאמצ"ע (פמינ"א) בלעז... [ירמ' יז ח]. בצורתא – (לשון) בצורת [תענית יט:].

#ב. יוקר הבא בשערים פתאום [כתובות צז:].

@אין לו דמיון במקרא. ראה בצרה ב, כפן

~בְּקֵי, בְּקֵי (א)

מין זכור, צינצ"א (צינציל"א), והיא נושכת כצרעה [חולין נח:], צינציל"ש (צינציל"ש. יתושים) [סוכה כו:]. בקי – יתושין [שבת עז:].

*בערוך ערך בק ג מפרש שפשפש בלשון ערבי בק ונמצאות במיטות ובמחצלות ששוכבין בהן בני אדם... וי"מ זובים קטנים. ראה דודבא

~בְּקֵי, בְּקֵי (א)

בקבוק (בפסוק: בְּקֵי) – צלוחית [ירמ' יט א]. +מ"מ: תענית ד ע"א ד"ה וכתוב. ראה אבטא, ביסא, בקק

~בְּקֵי (ב)

*שם אבי משפחת נתינים ששבו עם זרובבל (עזרא ב נא, נחמיה ז נג).

~בְּקֵי

1. לוי שעלה מבבל (נחמיה יב ט). 2. משורר ממשפחת אסף (נחמ' יא יז). 3. שוער בימי עזרא ונחמיה (נחמ' יב כה).

~בְּקֵי

*לוי בימי נחמיה (דה"א ט טו).

~בְּקוּלָּסָא, בְּקוּלָּסִי

מקל, בלשון תלמוד ירושלמי, וראיתי דוגמתו (בראשית רבה סוף פרשת נח) בצלמי תרח... [זבחים קה:].

~בְּקֵי (א)

1. בן יגלי, נשיא למטה דן, מן המרגלים (במד' לד כב). 2. בן אבישוע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן (עזרא ז ד, דה"א ה לא, ו לו).

~בְּקֵי (ב)

#א. בקי באבך – בדקי באבך מהו עושה, בקי לשון בקיאות וידיעה [ב"מ פד:].

#ב. ארב יוסף – בקי בברייתות הרבה [ברכות סד:], היו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני [הוריות יד:], היה בקי ליתן מים במדה [ערוובין נד:], היה בקי בתרגום נביאים שתרגם יב"ע [קדושין יג:], ר יוסף – בקי בתרגום [קדושין יג:]. רבי עקיבא – בקי בעבור השנה [סנה' יב:]. רבי אלעזר בן פדת – בקי מכל חבריו [גיטין יט:]. (אמר רב שמואל) בקי אני בתולדות הלבנה והילוכה וסדר המזלות [ר"ה כ:].

*בברכות לח ע"א בר רב זביד... אדם גדול הוא ובקי בברכות. +מ"מ: ביצה כד ע"ב ד"ה ולערב, תענית כז ע"ב ד"ה רבי חנינא, תוס' כתובות י ע"ב ד"ה אלמנה, סוטה מט ע"ב ד"ה עצה, קדושין מד ע"א ד"ה אמר ליה, ב"מ קיט ע"א ד"ה קמיה, ב"ב קמה ע"ב ד"ה רבא אמר, ערכין ל ע"ב ד"ה הריני.

#ג. בקי אין – רופאים [יומא פב. עיין ניר נב ע"א ד"ה ונכנס].

@+מ"מ: פסחים יב ע"ב ד"ה עדות, סוכה כה ע"א ד"ה חתן, שם מב ע"א ד"ה חולקין, כתובות ו ע"ב ד"ה בקי, ב"ב מא ע"א ד"ה אינו, שם קכ ע"ב ד"ה ה"ג, שם קנה ע"ב ד"ה השתא. ראה

אצטגנינות, אריין, בור ב, בקא א, דרשן, זרין, חקלאה, מומחה, מרא א, סיני, סנטר, רגיל, רפא, רפואה

~בְּקִיָּהוּ

*בנו הבכור של הימן המשורר (דה"א כה ד, יג).

~בְּקִיעִי, בְּקִיעִים

בקיעים (בפסוק : בקעים) – גדולים מרסיסים [עמוס ו יא]. בקיע עיר דוד – בקיעי החומה [ישע' כב ט]. *בקיע הוא מין סדק. +מ"מ : ישע' כב ט. ראה גיהא, רסס

~בְּקַע (א)

#א.בְּקַעְהוּ (שמות יד טז) תרגומו ובזעהו [ע"ז ע]. ויבקע – תרגום וצלח, כמו (ש"ב יט יח) וצלחו הירדן, לשון ביקוע, פינדר"א (לחטוב, לבקע) בלעז [ברא' כב ג]. ויבקעו – דור"ך ברעכ"ן ד"י טור"א (לפרוץ את השערים, בגרמנית) [דה"א יא יח]. ותבקע – אישטורני"ר (להתהפך, להזדעזע) בלעז [חולין צ:]. #ב.בְּקַעְהוּ – יציאת האפרוחים מן הביצה, וכן הוא אומר לקמן (נט) ביצי צפעוני בקעו [ישע' לד טו]. בקעו – אישקלוטירנ"ט בלעז [שם נט ה]. @ראה אופתא, בקעת, דקר ב, מחץ ב, מצטרו, סדק, עורפילא, פילי, פלה, פלח א, צלח, קבע, קרטופני, רטש

~בְּקַע (ב)

בקע – שם משקל של מחצית השקל [שמות לח כו]. בקע – רמז לשקלי ישראל, בקע לגלגלת [ברא' כד כב]. *בעמוס א יג נאמר "בקעם פרות הגלעד", עיי"ש. עיין ירחון המעיין כרך מו, ג עמ' 7. +מ"מ : במד' א ב.

~בְּקַעָה, בְּקַעוֹת

מישור [שמות כח כח, דברים יא יא], קנפני"א (מישור, אזור של שדות) בלעז, ארץ חלקה ושוה [ישע' מ ד], ארץ חלקה ואין בה מכשול, קנפני"א (מישור) בלעז [שם סג יד], שדות הרבה, קנפני"א בלעז [שבת ו]. שדות [עירובין לד]. הרבה שדות הסמוכין יחד [פסחים י]. שדות הרבה זו אצל זו [ע"ז ע], שדה הלבן [ב"ב ב]. מקום שנהגו שלא לגדור [ב"ב ד]. ונבקיענה – נשוה אותה כבקעה זו שהיא שוה [ישע' ז ו]. בקעה כרמלית היא [עירובין ז]. אינה סמוכה לבית, אין לה דפנות [סוכה יח]. סתם בקעה רועים שם שוורים [ב"ק יד]. כבל [ברא' יא ג בהיפוך]. בקעה גדולה – שיש בה שדות הרבה [ב"ב סא]. הבקעה מעלה הבל לפי שהרים סביבה ואין אויר שולט בה [ב"מ עח]. רב בקעה מצא וגדר בה גדר – עמי הארצים היו ומזלזלי במצוות, והחמיר עליהם לעשות סייג

להרחיקן מן העבירה כאדם הגודר בקעה פרוצה לשומרה [עירובין ו]. כלומר אינן בני תורה שידעו להזהר, כבקעה זו שאין לה שומר והכל פרוץ [שם ק]. כלומר ראה שהיו מזלזלין והחמיר עליהן [חולין קי]. בקעת גינוסר – (משולה לאילה שלוחה) שהיא ממהרת לבשל פירותיה [ברא' מט כא].

בקעת און – מקום הוא בארם [עמוס א ה].

בקעת ידים – שם מקום [גיטין נז].

*ראה אוגיא, אור א, באגא, בקתא, בשן, גממיות, חל, חלקה, כרמלית, מישור, נקע, פקתא, שדה ב, שרון

~בְּקַעַת

אישטיל"א (גזיר עץ) בלעז [ביצה כב]. דרך בקעת שמכבין אותה במים להיות חוזרת ודולקת יותר מבתחלתה [יבמות קכא]. *ראה אופתא, סילתא

~בְּקַק

מרוקן [ישע' כד א, ירמ' נא ב], בְּקַקוֹם (בְּקַקִּים) – בזזום והריקום, לשון בקיקה נופל על גפן [נחום ב ג]. גפן בוקק – גפן המשיר כל פריי הטוב, ד"א גפן בזוז [הושע י א]. הבוק תבוק – תתרוקן [ישע' כד ג]. ונבקה – תתרוקן, כמו (לקמן כד א) בוקק הארץ [ישע' יט ג]. בקותו – ורוקנתי, לשון [נחום ב יא] בוקה ומבוקה, ועל שם בקבוק... [ירמ' יט ז]. בוקה – ריקנית. מבוקה – מרוקנת ע"י בוקקים. מבולקה – מפורצת בחומותיה, אישבריקיד"א (נפרצת) בלעז [נחום ב יא].

*ירש"י מפרש מבוקה כמו מובקה, וכן מגופות במקום מוגפות. ראה אבטא, בוקא, בקבוק, מגור, סריקים, ריק א

~בְּקַר (א)

#א.בְּקַר משמעו משעת הנץ החמה [שמות יב י]. לבקרים – מדי יום יום [ישע' לג ב]. בבקר בבקר – כלומר תדיר תדיר [ישע' כח יט], פירמטיני"ט (מוקדם מאוד בבוקר. אינו בדפוס וספק אם לרש"י, עיין בא"ה) [פסחים נט]. בוקר – לשון ארמי צפרא [שופטים ז ג]. אור [ש"ב כג ד]. מהבוקר ועד עת מועד – (ת"י) מעידן דמתכניס תמידא ועד דמתסק [ש"ב כד טו]. בוקר לא עבות – אור שאינו אפל [ש"ב כג ד]. מבוקר לבוקר מתחדשות צרות חדשות [תהלים עג יד].

*בתוס' פסחים ב ע"א ד"ה וכאור, מפרשים שעד חצי היום נקרא בוקר. ראה אילת השחר, אור א, ב, יום, נגה, עב ערב, צפרא #ב.אגאולה לצדיקים [ב"ק ג: עפ"י ישע' כא יב]. עת משפט ברשעים, כמו שנאמר (לקמן ק"א ח) אצמית כל רשעי ארץ, וכן [ישע' לג ב] היה זרועם לבקרים, וכן

(שם כח יט) כי בבקר בבקר יעבור [תהלים ה ד].

~בִּקֶּר (ב)

וּלְבִקֶּר בהיכלו – ליראות שם בכל בוקר ובוקר, כך פירשו דונש, ומנחם חברו עם [ויקרא כז לג] לא יבקר בין טוב לרע, אבל דונש פתר לשון בוקר [תהלים כז ד]. לדרוש ולבדוק [עזרא ז יד], לשון בקור חולים [יחז' לד יא]. בדק [עזרא ו א]. לא יבקר – לא יבדוק [בכורות יד:].

~בִּקֶּר, בִּקְרָא, בִּקְרוּת (ג)

#א. לִבְקֶר – לבהמותיו [ש"א יא ז].
#ב. לִבְקֶר – מקום שיש שם בהמות [מו"ק יב].
#ג. בִּקְרָא – שומר בהמות [כתובות פד:].

*ראה בוקר

#ד. בִּקְרָא דתורי – צמד בקר [ב"מ פד]. בקר אינו להוט אחר רביעת אשה ואין יצרו ניכר כ"כ... [כתובות סא:].

@בקר הוא שם כולל לבהמות גסות כשרות ללא הבדל מין וגיל. הבקר היו חורשות (איוב א יד). ראה אלף א, בהמה, בוקר, בער, מקנה, צמד, שור א

~בִּקְרָת, בִּקְרָה

בִּקְרָת תהיה – יש לבקר את הדבר [ויקרא יט כ]. אגרת בקרת – הכרזה. ולשון בקורת שמבקרים אותה בני אדם ע"י הכרזה [כתובות צט:].
*מ"מ: יחז' לד יב.

~בִּקֶּשׁ

נתן לב וחזר על הדבר [קהלת יב י], הוא יבקש – יפרע ממנו [יהושע כב כג]. תבקשו – תרדפו [תהלים ד ג]. יבקש נפשו – לשון חבה, ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (ש"א כב כג) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשיך – מי שיגמול לי חסד יגמול לך, ואין הפותרים מודים לי [משלי כט י].

~בִּקְשָׁה

שאלת צרכיו [ברכות לא]. דרך בקשה – יבקשו... ואין מכריחין אותו [לתת גט] [נדרים צ:]. לא כן – לא אבקש עוד בקשה [ש"א יח יד].

*מ"מ: קהלת ז כח, יומא ע"א ד"ה תנו רבנן, קדושין סה ע"א ד"ה לחיי, ב"מ נט ע"א ד"ה שמעה. ראה אחלי, בעא, בעי, לו, נא א, סלד, פגע א

~בִּקְתָּא, בִּיקְתָּא

#א. בִּיקְתָּא (בגמרא: נוטריקון בי עקתא) – בית צר וקטן [שבת עז:], צריף צר וקטן, לשון (שבת עז:) בי

עקתא [כתובות נד]. בית צר כעין צריף... בי עקתא [שם קג:], בי עקתא, בית צר [מנחות כד:].

*עיין בערוך ערך בקת. בברכות לד ע"ב ד"ה דמצלי בבקתא - בבקעה. ראה צריף א, מדור, פקתא

#ב. בִּיקְתָּא – השנויה בצדה [יבמות פד:].
*נ"א בת בוקתא, אך כנראה שצ"ל ביו"ד, וכך בערוך ערך בקת - שני ענינים לבקתא: לשון שכונות ולשון בית.

~בֵּר, בֵּרָ (א)

#א. תבואה [עמוס ה יא, ח ו, תהלים סה יד]. בר – כמו (ברא' מב י) לְשֶׁבֶר אֶכֶּל [שבת ל:]. נשקו בר – גרנישמינ"ט (צידה, מזון) בלעז, ומנחם פתר אותו לשון תאווה... [תהלים ב יב, ראה נשק ב].

*בר הוא התבואה הנקיה לאחר הדיש הזריה והניפו.

#ב. לִירְבוּ בֵּר – יגדלו בזרעים ובדשאים [איוב לט ד].

#ג. אֵיל הֵבֶר – איל זכר הגדל ביערים [חולין פ:].
#ד. לִירְבוּ דִנְקָא – (שה) קטן שאינו שוה אלא מעה שהוא שתות דינר [בכורות יא:].

~בֵּר, בֵּרָ (ב)

#א. אֲבוּס בֵּר – האבוס ריקם... בר – נקי וריקם... [משלי יד ד]. ברה – מצהרת [תהל' יט ט], נקיה [שבת ל:], נקיון [איוב ט ל:]. בורייך – נקיות [סוטה ז:]. ברה (ר"ח גורס בורה מלשון שדה בור) בידו – ברורה ומוחזקת [ב"מ קא:]. בלי פסול [שה"ש ו ט].

#ב. לִשְׁוֹן בורית, סבו"ן (שבו"ן) בלעז ולשונו לשון נקיות, כמו (תהל' כד ד) ובר לבב, ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו [ישע' א כה], לשון נקיות, כמו ובר לבב [תהל' יח כא]. עמדי על בורייך – הסמכי על נקיותך [סוטה ז:].

@ראה בורית, ברור א, ברר, פסה ב, ריקם, תכבר

~בֵּר (ג)

בר אבהן – %בן אבות (מנחות נג ע"א).

בא אדא – שם האיש [ערוכין נו:].

בר אהינא – חכם ששמו בר אהינא [סוטה לט:].

בר אורין – בן תורה [גיטין סב. סנה' צא: מנחות נג:].
*בברכות יב ע"א מציין הגר"פ את המקומות שבהם רש"י לא מפרש בר אורין, ואפשר להוסיף שבת לא ע"ב וגיטין לא ע"ב.

בר אחתך – כלומר בן עמך ואומתך [ב"מ צג:].

*הכלומר בא להוציא שלא נטעה לפרש בן אחותך.
בר אינש – אדם חשוב [ב"ב קיא:]. בן אדם [סוכה מד:].

בר אכילה – %מ"מ: ברכות לה ע"ב, שבת יד ע"ב

בר אמוראי (צ"ל אמודאי) – %ראה אמודאי

בר אמוראה – %ראה אמור

בר בטני – %מ"מ: סנה' ע"ב ד"ה בר בטני.

בר בי רב – תלמיד [פסחים נב. עיי"ש, חולין קיא].

*מ"מ: ע"ז כב ע"ב ד"ה לא תשרי.

בר ביאה – קטן לאו בר ביאה (ראוי לביאה) הוא [סנה' סט].

ברי בני... בר – בן [משלי לא ב, סנה' ע:]. ברי הוא – בני הוא [יבמות צז].

לאו בר הכי – אינו רגיל לעסוק בתורה [שבת כג].
ברה דבת יעקב – אביו לא היה הגון לפיכך לא הזכירו [ערוכין פ].

*ראה אבא ו

בר המג – (איזוביון) שגדל במקום גמי, בר הינג שגדל בין ההגים, רונציון [קוצים] [שבת קט].

*ראה אזוב, איזוביון

בר הקמה – %מ"מ: יבמות עט ע"ב ד"ה סמוך, נדרים ע ע"א ד"ה מי.

בר זוזא – כלומר שמן וטוב ששוה זוז [ברכות מד].
הנקנה בזוז [מרו"ק כז].

בר זילוף – %מ"מ: ערוכין פח ע"ב ד"ה הא מני (חידוש לשוני של רש"י).

בר חבו – מוכר תפילין הוה [מגילה יח].

*מ"מ: ב"מ כט ע"ב ד"ה בי בר חבו

בר חיובא – מוזהר על הדבר [ב"מ י].

בר חיריא – שרינקא [חולין סג].

בר חלוב – שם אדם [שבת קטו].

בר טביא – צבי [ערוכין לט].

*ראה טביא

בר יוחאי – %ראה חמי

בר יוכני – עוף גדול [יומא פ. בכורות נז]. עוף גדול הוא מאוד [סוכה ה].

*ראה יוכני, כנף א, רננים

בר יומא – ביום שנולד [זבחים קיג].

בר כוזיבא – אחר מלכי הורדוס היה [סנה' צג: לפי מסורת הש"ס].

בר (תשלומי) כפל – %מ"מ: ב"ק נז ע"ב.

בר מחוזא – על שם שהיו בני מחוזא מעונגים ושמנים... [חולין נח].

בר מחווניתא (נ"א מחווניתא) – עבד הממונה להגיד ולאחזוי תחומי השדות של מי זה ושל מי זה והוא עבד לשר העיר ואי אפשר לעיר בלא אותו... [ב"ב סח].

*ראה סנטר ב

בר מחים תנורי – %עיינ בגמרא פסחים מט ע"א ובערוך ערך בר מחים תנורי.

בר מערבא – מא"י [ב"מ ז].

בר מצוה – %ראה פרק א

בר מריון – %ראה צנא ב

בר נגרא – חרש עצים [ב"ב עג].

*בהשאלה מובנו אדם חכם (עיינ ע"ז ג ע"ב).

בר נירא – עול קטן שמניחין לעגל בצווארו שיהא למוד לכופ ראשו לכשיגדל [שבת נד].

*ראה ניר

בר נפחא – רבי יוחנן... נראה למורי דאביו של רבי יוחנן היה נפח... ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו [סנה' צו].

*בחולין סב ע"ב נזכר עוף בשם בר נפחא (ראה תושלמי). +מ"מ: במד' יב א ד"ה האשה הכשית. ראה נפח ב
בר נפלי – (שמו של) משיח (ע"ש סוכת דוד הנופלת [סנה' צז].

בר נש – %ראה בר נש

בר סיסין – כך קורין לו [ב"ב ל].

בר סמכא – ראוי לסמוך עליו [גיטין ו:], יש לסמוך על דבריו שמדקדק בשמועתו, שאינו משכח [קדושין מד]. יש לסמוך עליו [יבמות סד].

*עיינ בתוס' ע"ז עג ע"א ד"ה רואין.

בר עלמא דאתי – %אדם המזומן לעולם הבא. +מ"מ: תענית כב ע"א ד"ה אמר ליה.

בר עשייה – %מ"מ: סנה' עח ע"ב ד"ה מה יעשה.

בר פדא – %מ"מ: תוס' תמורה י ע"א ד"ה איתמר

בר פחין – %נזכר בב"ב קי ע"א ד"ה ששב ומובנו אדם שוטה או אויל.

בר פחתי – בן גדולים [שבת ג: כט], בנו של תלמיד חכם [נזיר נט].

*בספר הליכות עולם שער א' פ"ג כותב שרב חייא היה קורא לרב בר פחתי, כלומר בן הנשיא, מלשון (אסתר ח ט) האחדשרפנים והפחות. עיינ בערוך ערך בר פחתי.

בר פלוגתא – רבי עקיבא בר פלוגתא דשמעון התימני [יבמות מט:]. י. יאשיה היה תנא בר פלוגתא דר' יונתן בכוליה גמרא [יבמות מט:]. ר' יהודה בר פלוגתא דר"ש [תמורה לג].

בר קזא – שם חכם [כתובות קד].

בר קידרי – שם דיין עכו"ם [גיטין יא].

בר קשא – ממונה למלך וישראל היה [שבת קי].
שומר העיר [פסחים קיא]. מושל העיר [ב"ב קי].

בר שביתתא – %מ"מ: סנה' נח ע"ב ד"ה אמר רבינא.

בר שויסקל – גרגרן, אוכל שויסק – צלי [קידושין ע].
*ראה שויסקל, שויסקל

בר שורא – %ראה שורא

בר שיבתאי – שם דיין עכו"ם [גיטין יא].

בר שירא – קיטונא [שבת סו].

*ראה שירא

בר שמחה (כינאי לבשר זבחים שיכול לשמח) – %מ"מ: סנה' ע ע"א ד"ה כל זמן.

ברא תנומא – בן השום, צלע של שום [תענית כה].

בר תורא – שור שפטמוהו (כלומר מפטם שוורים) [ע"ז טז].

בר תשלומין – (אדם ש)חייבוהו בית דין (תשלומין)

[מכות ה.].

במ"ג הכתר בסוגריים, וברלב"ל מציין שהרבה ציטוטים ממנחם הנמצאים ברש"י נוספו ע"י אחרים).
ברא לישנ"ט (בוחר) בלעז [יחזקאל כא כד], וברא – לשון קציצה, וכן (יהושע יז יח) ובראתו [שם כג מז].
#ב.אין חוששין שמא הבריא – אני שמעתי "והבריא" לשון ניקב, כמו (יחז' כג) וברא אותם בחרבותם [חולין מג:]. אברויי אילנא – כמו (יחז' כג מז) וברא אותם בחרבותם, לנקוב העפר שעל השרשים ולהזיזו שיהא רך ותיחוח והאילן משביח. כך שמעתי. ל"א להבריא את האילן ולהשביחו [סוכה מד:]. לשון נקב, כמו וברא אותה בחרבותם, וכמו אין חוששין שמא הבריא בשחיתת חולין (מג:). שיש עליה קרקע יותר מדי וחופרה ונוטלה מעליה [מו"ק ג. מהדורת קופפר].

@הערות מפרש יצא לחוץ, לשון בר. ראה בזע, ברה, בריאה, יצר ב

~בְּרָאָה

חיי ברייתא – הרועות באפר וביערים [חולין מג:], רועות באפר. ואמרי לה בריאות ושמונות [שם מז:].
*בראה משמעו מדבר, בניגוד לבית. ראה בריא

~בְּרָאִיָּה

*מראשי אבות שבט בנימין (דה"א ח כא).

~בְּרִבּוּר, בְּרִבְרִים, בְּרִבְרִיָּה

ברבורים אבוסים – יש מרבתינו אומרים תרנגולין פטומין [מ"א ה ג], ברבורים – תרנגולין [ב"מ פו:].
*אין לו דמיון במקרא. בגמרא ב"מ נאמר: מאי ברבורים אבוסים? א"ר שאובסין אותן בעל כרחן, וש"א שאבוסים ועומדים מאליהם, ור"י אמר מביאין תור (מין יונה)... ותרגולת... לפי רלב"ל יתכן שהמקור לפרוש תרגול הוא בפסיקתא דרב כהנא על הפסוק "את קרבני לחמי" (במד' כח ב) - מה היא ברבורים אבוסים?... מיני ברבריה (בהגה שם גורס ביבריה שהוא ביבר לחיות, ויש גורסים מברבריא שפירושו עופות הבאים מברבריא) ורבנין אמרין עוף גדול מעולה ומשובח, היה עולה וניתן על שולחנו של שלמה בכל יום. עפ"י ת"י הם עופיא פטימיא, ר' יוסף קרא בשם רבו של רש"י מפרש שור הבר שמפטמן אותו על האבוס עיי"ש, וברד"ק מפרש כי הם העופות המסורסים כי הם שמנים מהאחרים. בספר התשבי ערך ברבר מציין לתרגום מעם לועז לתהלים קיד א: מעמא ברבראין... וכן ברבורים אבוסים אומרים שהוא עוף שמן מברבריא... עיי"ש.
מה שנקרא היום ברבור (swan באנגלית) אינו כשר, ומה שמוזרים בשבת "ברבורים ושל ודגים" יש סוברים שהכוונה לתרגול הודו למרות שאין ספק שלא לזה התכוונו במקורות כיון שמוצאו מאמריקה וגם יש ספיקות בקשר לכשרותו כיון שאין לו מסורת. ביבמות סג ע"ב בגמרא נאמר על הפסוק בדברים לב כא "בגוי נבל אכעיסם"... אלו אנשי ברבריא ואנשי מרטנאי שהולכין ערומים בשוק... עיין ע"ז בערוך ערך ברבר. בשקלים יז ע"א מוזכר מקום בשם כיפי ברבריא, ובקרבן העדה מפרש עד הסלעים שבמדינת ברבריא. +מ"מ: דה"ב ט

~בר (ד)

דו בר – שתי רשויות [ברכות ו:]. דעיילי בבר – ברשות [סוכה מה:], שצריכין ליטול רשות כשנכנסין [סנה' צז:].

~בר, ברא (ה)

#א.חוצץ [ב"מ נג:], לבר – לחוץ [ערובין צז:], כלפי בר – כלפי חוץ [זבחים נה:], בר מיהא – חוץ מזו [תענית כ:], בר מן – לבד מן [ברכות לח:], בר מיניה – מבלעדיו, כלומר סור מעלינו [חולין סב:]. דבראי – מבחוץ [יומא כא:].
*ראה ברא, בריון
#ב.בר מינה דההיא – כלומר הראיה אינה עיקר [סוכה יז:]. לא תיפוק נפשך לבר מהילכתא – לפקפק בשיעור חכמים [ר"ה יג:].

~ברא (א)

בראשית ברא – ביום עשות [בראשית א א, עפ"י בראשית רבא יב טו]. ועם נברא – שנעשה בריה חדשה, לצאת מעבדות לחרות, מאופל לאור גדול [תהל' קב יט]. בהבראם – בה"א בראם... [ברא' ב ד, עיי"ש]. בראתיו – יצרתיו אף עשיתיו, תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל [ישע' מג ז].

*הגר"א באדרת אליהו ברא' א א מפרש שברא הוא עצם הדבר ואפילו יש מיש (כגון ברכות הנהנין: בורא פרי...), יצירה הוא ציור הדבר, כמו האיברים באדם, הכמות האיות המדה והגודל. עשיה היא תיקון הדבר בשלימותו ואף בדברים שמחוץ לגוף, עיי"ש. +מ"מ: סנה' קג ע"א ד"ה וכי עד. ראה בריאה, יצר, עשה

~ברא, הבריא (ב)

להבריאים – לשון סעודה (כמו סעודת הבראה לאבל) [ש"א ב כט].

~בְּרָא (ג)

#א.וְבְרָאָתָּה – לכוות יערות ולפנותם (לשון פינוי), כעין שקורין אישרטי"ר (לברא, להכשיר קרקע בעקירת הקוצים והסלעים)... לשון כריתה, כמו (יחז' כג מז) וברא אתהן בחרבותם, אישרטי"ר"ש (תברא) בלעז [יהושע יז טו, עיי"ש], ויד בְּרָא – פנה לך מקום... ברא – מקום פנוי מן הקוצים והברקנים, אישרטי"ר בלעז, ודוגמתו בספר יהושע (יז טו) עלה לך היערה ובראת לך שם, ועוד (שם יח) כי הר יהיה לך... ובראתו. ומנחם (מחברת בר) חברם כולם לשון ברירה, כמו (ש"א יז ח) ברו לכם איש (דברי מנחם

ד. ראה אבוס, אבס, בהמה בהערה בסוף, זגתא, ים (ג)

*מ"מ : ישע' לב יט, סד א, תהלים עח מח ד"ה ויסגר. ראה אלגביש, ברדא, ברדת, גזיזא, כפור, קרי

~בְּרִיבִי, בְּרִיבִי

אדם גדול [קדושין לב: חולין פד: בכורות לז:], גדול בדורו [חגיגה ז. קדושין כא: חולין כח. נו: נז. קלז:], גדול הדור, ריב"ל [קדושין פ:], ר' יוסי שהוא חכם וגדול הדור [סוטה כט:], כלומר אדם גדול וכן קורין לו בכינוי [ע"ז מג:].

בריבי אומר – כך היה שמו [מכות ה:], בריבי – שם חכם [חולין נב:]. בריבי אומר – לא ידעין מנו, אלא אחד גדול בדורו היה ועל שם כך נקרא בריבי [חולין יא:]. רבן גמליאל בריבי – לא שהיה בנו של רבי, אלא אדם גדול קרי בריבי [שבת קטו:]. אושעיא בריבי – אדם גדול בדורו, וכל היכי דקרי בריבי הכי פירושו [ערוכין נג:]. אחאי בריבי – אדם גדול וחשוב בדורו [בכורות כד:]. יהודה בריבי – יהודה החכם [מנחות לד:]. רבי יודן בריבי – יודן שמו וגדול בדורו הוה, וכל היכא דקרי ליה בריבי לשון חכמה וחריפות הוא [קדושין כא:]. רבי יוסי בריבי – יוסי החכם, חריף שבדורו, והוא רבי יוסי בן חלפתא [סוכה כו:]. בריבי – ר' יוסי, כל בריבי לשון אדם גדול [יבמות קה:]. בריבי – כך קרא רשב"ג לר' יוסי בר חלפתא, כלומר גדול הדור [פסחים ק:].

*בהיכל רש"י מביא את דברי הנודע ביהודה בשו"ת או"ח סימן ק"ג מתקשה בסתירה שבין הפירוש במכות ה ע"ב לחולין יא ע"ב. גם הרש"ל מתקשה, שכן בקדושין לב מצוין למחוק תיבת בריבי (רבן גמליאל בריבי). אפשר לישב את הסתירה באופן כזה: מה שמפרש במכות – כך היה שמו, ונקרא כן על שום שהיה חכם. כך אפשר להבין ג"כ מהגר"פ בהערה לקצור כללי התלמוד אחרי מסכת ברכות, ומדברי החיד"א בספר שם הגדולים אות ב' קונטרס אחרון. שניהם תמהים על הערת הרש"ל במכות ה ע"ב ומציינים שכנראה לא זכר הרש"ל מה שכותב רש"י בפירושו לחולין יא ע"ב. מסקנת קצור כללי התלמוד היא כשמוכיר את שם החכם, כגון ר' יוסי בריבי, זה לשון גדולה וחשיבות היא, אבל כשאנו מזכיר אלא בריבי בלבד אז הוא שם העצם. מסקנה זו אינה נראית להגר"פ ומשיג עליה ומביא כעשרה מקומות שבהם רש"י לא מפרש כלום. הגר"א שלוינגר בספר יד אליהו לבכורות כד ע"ב מצוין שרש"י מוסיף "וחשוב בדורו", ונראה לו שהוא משום דברי הגמרא בחולין (נט ע"ב) הזהירו בריבנו אחאי שמאיר עיני גולה הוא. ואולי אין לדקדק כולי האי, שכן דרכו של רש"י לקצר כאן ולהאריך במקום אחר, ואפשר למצוא לכך מאות דוגמאות. ראה בספר לחקר שמות וכינויים בתלמוד מר' ראובן מרגליות מאמר ג' אות י"ג, אנציקלופדיה לתוארי כבוד בישראל ח"ב ערך בריבי, בירחון אור תורה תשנ"ב סימן ל', בספר בנתיבות התלמוד עמ' 108, וכן בשו"ת גזיז יוסף סימן צ"ג אות ד. ראה כד, סודני, צורבא, תלמיד

~בְּרִד, בְּרִדא (א)

הברד מים הוא [שמות ט כב]. גלצ"א (קרח) בלעז [תהלים קמח ח, ברכות יח: שבת נא: ב"ב כ:].

~בְּרִד, בְּרִדִים (ב)

ברודים – כתרגומו ופציחין, פיישי"ד (מנומש). עיין בא"ה) בלעז, חוט של לבן מקיף את גופו סביב... ואין לי להביא עד מן המקרא [ברא' לא י:], (סוסים) ברודים – מנומרים להרכיב את יוץ... [זכר' ו ג, עיי"ש פסוק ו]. *ברוד הוא עור בהמה הזורה נקודות לבנות בדומה לברד. ראה חברבורת, נמר, סוס ב

~ברד (ג)

וּבְרִד בְּרִדַת היער – על כרחו אין ברד זה שם דבר, שהרי נקוד חציו קמ"ץ וחציו פת"ח בלשון פעל, וכן פתרונו – לשון פעולה, כמו ורחץ, ועמד, וישב, כך "וברד" – ויברוד את ברידת היער, ויהיה הבי"ת של ברדת מן יסוד התיבה, כמו עטרת, עקרת. כלומר וימטיר הקב"ה את מטר פחי הרשעים בני שער, שהם עכשיו בנויים ומלאים ערים כיער [ישע' לב יט]. *בזכריה יא ב מפרש ירד - נשבר, ולראה מביא את הפסוק בישע' וברד ברדת היער. נראה משום שברד מורה כאן על כליון, וכן יתכן שבפרוש לזכריה, רש"י רואה את ברדת היער כלשון ירידה, כדעת רוב המפרשים שיש כאן לשון נופל על לשון.

~בְּרִד, בְּרִד (ד)

תרגום של בין קדש ובין ברד מתרג' בין רקם לחגר [גיטין ב:].

*1. מקום ישוב בדרום יהודה (ברא' טז יד). 2. בן שותלח בן אפרים (דה"א ז כ. במדבר כו לב - בכר). *מ"מ : ברא' כד סב.

~ברדא

לרחוץ פניו [שבת נ:], אבנים [מו"ק כה:].

*בגמרא שבת נ ע"ב נאמר מאי ברדא? אמר רב יוסף תילתא אחלא, ותילתא אסא ותילתא סגילי. ראה צרדא

~ברדלא

שם חכם [מכות יד:].

*מ"מ : תוס' סוכה יא ע"א ד"ה מותר, ב"ב קטז ע"ב ד"ה ושהיה.

~ברדלס

צבוע וי"א פוטיי"ש (בואש), ודרכו להרוג אווזים ותרגולים [ב"מ כד:], חיה היא [סנה' ב:], חיה היא, ובלעז קורין אותה פוטיוו"ש [שם טו:], בלשון ארמי אפא [ע"ז מב:], אפא [בכורות ח:]. ברדלס לאו אפא הוא... (אלא) צבוע זכר... צבוע זכר משתנה לכמה מינין הלכך קרי לה ברדלס ונפרזא ואפא [ב"ק טז:]. פוטיי"ש בלעז [פסחים ח: ב"מ צג:].

*ביומא פד ע"א מפרש אפא - צבוע, ובלעז פוטיוו"ש. בגמרא [ב"ק טז ע"א] יש מחלוקת אמוראים מהו הברדלס : אמר רב

ברורי המדות – העלאת הרתיחות (ביין). משנתן יין בחבית כך וכך לוגין במדה, ומכר ממנה עד שמכר חשבוננו נמצא כל הנותר בחבית על ידי ברורין שהרתיח היין כשמוציאו ומעלה אופיא, אישקומ"א בלעז, ואין המדה מלאה. והן נקראין ברורין, לפי שמבררין אותן מן היין כששותיהו [ביצה כט]. שטרי בירורים – ביררו בית דין חלק זה לזה וחלק זה לזה [מו"ק יח].

*בב"מ כ"ע"א מציין רק "בגמרא מפרש", ובג' שם כתוב: זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. יוצא שהפירוש במו"ק שונה מהגמרא בב"מ. ראה ברר, טהר ב

~ברוש, ברש

עצי ברושים – שמתקנים מהם כלי זמר [ש"ב ו ה]. ברושים – שלטונין [ישע' יד ח]. ברוש (בלשון ארמי) ברותא [פסחים ד. עיי"ש]. מין עץ יער לבנון [ישע' ס יג]. ארז גדול מן הברוש [זכריה יא ב]. ברוש רענן נכפף לארץ שאדם אווזו בענפיו [הושע יד ט].

*מה שנקרא היום ברוש דומה לעץ התאשור. ברושים משניר (יחו' כו ה) ת"י בָּרֶן משניר. בשה"ש א יז מובא "רהיטנו ברותים" והכוונה לברושים, וביומא לח ע"א שורשת הגמרא אל תיקרי ברותים אלא ברית ים. +מ"מ: תהלים יח ל, דה"ב ג ד-ה. ראה אדר, אסנא, אשכרוע, ברתא, תאשור, תדהר

~ברושייתא

חלות [גיטין סט].

~ברות, ברות

סעודה [תהלים סט כב חולין פז], מאכל [איכה ד י].

~ברות, ברותא (ב)

*ראה ברוש

~ברותה

*עיר בערם צובה (יחו' מז טז).

~ברותקי

*ראה ברוקתי

~ברז

תחב [שבת קמו], לא הכה בכח אלא דקר, פוינ"ט (נוקב) בלעז [חולין ח.], בריז ליה מיכריז – תוקעה בבטנו או בגרונו, כמו (יבמות עה): ברזא דחביתא [סנה' נב].

מכריז נפשיה בסילותא – ינקוב בשרו בקוץ [גיטין פד]. מברז – שלא לתחוב סכין לדקור נקב... [סנה' נו]. פונש"ט (פוינ"ט) בלעז [סנה' עז]. למיברז – פוינדר"א (לנקב) בלעז [שבת קמו].

יהודה: נפרא, אמר רב יוסף: אפא. מיתבי, ר' מאיר אומר אף הצבוע... ואמר רב יוסף צבוע זה אפא. מכאן משמע שלרבי מאיר ברדלס הוא לא צבוע ולא אפא. בגמרא מתרצים כאן בצבוע זכר כאן בצבוע נקבה. בתוספות סנהדרין טו ע"ב ד"ה והברדלס חולקים על רש"י שנראה מפירושו שברדלס הוא מעין נמיה, שהיא חיה קטנה כעין חולדה, ואלו בקצת מקומות משמע שזו חיה עזה הטורפת אף בני אדם, ומסקנת התוס' היא שיש שני מיני ברדלס. ומסקנה זו הולמת את פירש"י שמפרש נמיה וצבוע. כיום הברדלס הוא מה שקוראים leopard בלעז, אך יש סוברים שהוא אכן הצבוע, וליאופרד הוא הנמר. +מ"מ: תוס' בכורות ח ע"א ד"ה ברדלס. ראה אפא, נמר, נפרא, צבוע

~ברה

#א. לשון אכילה, כמו (להלן יג ו) ואברה מידה [ש"ב יב יז, סנה' קד]. לברות – למאכל, כמו (ש"ב יב יז) ולא ברה אתם לחם, וכן (שם ג לה) להברות את דוד [איכה ד י]. בברותי – בסעודתי, כמו (ש"ב יג ו) ואברה [תהלים סט כב, חולין פז]. לשון סעודה [ש"ב ג לה].

*בסנה' כ ע"א מובא הפסוק: ויבא כל העם להברות את דוד... כתיב "להכרות" וקרינן "להברות", בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו. בגליון הש"ס מובא: בכל הספרים שלפנינו לא נמצא שום קרי וכתוב... ועל רד"ק ומנחת שי... ובילקוט שמעוני הגירסא כתיב לברות וקרינן להברות, בתחלה לברות והוא מלשון (יחו' כג מז) וברא אתהון בחרבותם. ראה ברא ב

#ב. ברו – בררו [ש"א יז ח], בחרו [סוטה מב: – ש"א יז].

*ראה ברר

#ג. הובירה – שלא חרשה ולא זרעה [ב"מ קד].

#ד. להברותו – להיות בריא וחזק [פסחים סט.], אברויי – מחזיקו ומשביחו [ע"ז נ].

@ראה בר ג, ברר, כברה

~ברוך

(בן נריה בן מחסיה סופר ירמיהו, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיי' ירמ' לב יב לה].

*1. בן זבג, חתום על האמנה (נחמי' ג כ). 2. בן כל חוזה ואבי מעשיה משבט יהודה (נחמיה יא ה). ראה ברך ג

~ברום, ברומים

*ראה ברמים

~ברוקתי

כליון עינים [פסחים קיא], חולי שבעין שקורין טייל"א (מייל"א. ברקית) [גיטין סט].

*לפי אוצר הלעזים יש שני מחלות עינים, טייל"א ומייל"א הקרובות זו לזו, ולפעמים התחלף טייל"א במ"ם. ראה ברקית, דק, תבלול

~ברור

*ראה חרז, חרש ב

קנב.].

~ברזא

ברזא דדנא – נקב בחבית [שבת קלט:]. ברזי – חתיכות דקות (לפי הערוך – נקבים) [שבת קיז:]. רוזייל"י (דוישי"ל. חור בחבית, ברז) [ע"ז נט:]. נקב (שבחבית) [שם ס.].
*ברזא במשמעות רצועה, +מ"מ : תוס' חגיגה ט ע"ב ד"ה כברזא.
ראה ברזנייתא, סכר (ב)

~ברזיל

וליברזוליה – ינענענו [שבת סו:].
*בכ"י מינכן : וליבזוליה. בערוך ערך ברזל ב. ברזילי - ראה ברזלי

~ברזילא

תלמיד [ב"ק נו:].
*בערוך ערך כרול ובכ"י הנוסח הוא כרזילא, אך בגמרא הנוסח ברזילא.

~ברזינא

כוס קטן מאוד [שבת קט:].
*בערוך ערך שפר ד מפרש שהוא עשוי מזכוכית ואורכו טפח או יותר ובערך ברזינא מפרש שמכיל אחד מח' ברביעית שהוא אחד מל"ב בלוג.

~ברזית

ברזית (הקרי, והכתיב ברזות) – עיר [דה"א ז לא].

~ברזל

#א. ^חרבות צורים [קהלת י י]. כלי זין [ש"ב כג ז].
#ב. ^נסורת [מ"ב ו ד].
#ג. ^ברזל עשות – עשוי כעשיות, משי"ש (גושים, עשתות) בלעז והוא פרזלא הנדואה (ע"ז טז). [יחז' כז יט].
#ד. ^האש מפעפע את הברזל, והיינו (כלומר) מתפוצץ, שהניצוצות ניתזין ממנו [סוכה נב:].
#ה. ^הברזל ממית בכל שהוא – ע"י תחיבה שתוחב לו מחט בושט או בלבו [סנה' עו:].

@+מ"מ : במד' לה טז, ירמ' טו יב, ברכות ח ע"א ד"ה כפיטורי, תוס' שבת קא ע"ב ד"ה קשרה. ראה אסטמא, בוצינא, הינדואה, חסום, משולש, נפח ב, עשות, פטור, פלדות, פרזל, פרזלא, צאן, צבת ב, קיר א, קפא ב, קפה א, קשה א

~ברזלי, ברזילי

ברזילי הגלעדי (מרוגלים, אביו של עדריאל המחולתי, חתנו של שאול ומנאמני דוד) – שטוף בזימה היה... לפיכך קפצה עליו זקנה [יבמות עו. עיין ש"ב יז כז, יט לב-לג, מ, כא ח – איש גדול, נחמיה ז סג, שבת

~ברזנייתא

דמי ברזנייתא (נ"א כרזנייתא) – נותן דמים לחנווני למוכרן ומוציאן ומכריז עליו בחוצות, כרזנייתא לשון כרזא. לשון אחר אומנות יש בנקיבת כרזא בחביות של חרס וצריך ליתן שכר, דוישי"ל (חור בחבית. חסר בגמרא) [ב"מ מ:], ברזנייתא (ברש"י שברי"ף גורס כרזנייתא) – שנותנין למכריז בעיר על היין בשווקים וברחובות יש בבית פלוני יין למכור, לשון ברזא, דייש"י (דוישי"ל) כלומר יציאת היין הנמכר בברזא בפרוטות, ויש מפרשין שהיו צריכין לשכור אומן לנקב נקב בחבית מפני שהיא של חרס ולתקן כרזא [ב"מ צט:].
*ראה ברז, ברזא

~ברח

ויברח – הוצרך לברוח [הושע יב יג]. מברחיו – כתרג' וית כל גיברוהי. ומנחם חברו עם (שה"ש ח יד) ברח דודי וכה פתרונו ואת כל הבורחים [יחז' יז כא]. בורח הרי הוא כשבוי – שאין דעתו מיושבת עליו מחמת שהוא בהול [ב"מ לט:].
*ראה בריח א, מברח, מלט א, נוס

~ברחא

איל גדול [שבת יח:], איל [שם קי:], עז [ב"ק כ. מח:], שם צאן [ע"ז כח:]. עז, שאינה מסורבלת בצמר כרחל [ע"ז כח:].
ברחא קרחא – הוא עז, על שם שאינו מלובש בצמר כרחל קרוי קרח [שבת קנב:], עז. ברחא קרוי כל צאן, והעז קרוי ליה קרחא, על שם שאין לו צמר כל כך [סנה' סג:].
*וממכלאתיך עתודים (תהלים נ ט) תרג' ומן עדרייך ברחי, ודם עתודים אשתה (שם יג) תרג' ודמא דברחי. ראה אשימא, חמת ג, קרחא

~ברחמי

*שם היחס של בחורים, איש מן העיר בחורים (ש"ב כג לא).

~ברי (א)

ודאי [יומא נז:], מבורר, מזומן [ב"ק ט:], מזומן [שם כב:].
העמידו דבר על בוריו – על אמיתתו, אם אמת הוא או שקר [גיטין פט:].

~ברי (ב)

בריה [סנה' סז:].

[סנה' כא]. אכליה בבריה – מטילין אותו בציר היוצא
מן הדגים ואוכלים אותו [מו"ק יא].
*ראה ברות, בריא, טגון

~בריה (ב)

בימי השובע הבריות נראות יפות זו לזו, שאין עין
בריה צרה בחברתה [ברא' מא ב].
*עיין בב"ר פרק פ"ט "בשעה שהשנים יפות הבריות נעשין אחין
אלו לאלו".

~בריון, בריונים

בריוני – פריצים [ברכות י], אנשים ריקים ופוחזים
למלחמה [גיטין נו], פריצים, לשון בורים [סנה' לז].
בריוני – בורים ועמי הארץ [תענית כג].
*בערוך ערך בריוני מפרש לסטים ופריצים. יש סוברים
שהשורש הוא בר, כלומר חוץ (ראה בר ה), ויש סוברים שזה
לשון יונית.

~ברִיחַ (א)

ברִיחַה – חזקת... וי"ת כמו בורחים [ישע' טו ה].
לוייתן נחש בריח – ת"י מלכא דאתרברב כפרעה...
ברִיחַ לשון פשוט כבריח [ישע' כז א]. פרעה נקרא
נחש בריח... [איוב כו יג]. הוא לוייתן זכר וזקוף הוא
כבריח [ב"ב עד].
*המשמעות הרגילה של בריח היא לשון פליט, אדם שבורח.
בדה"א ג כב נזכר בריח שהוא מצאצאי זורבבל.

~ברִיחַ, בריחים (ב)

#א. נועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו בו [משלי יח
יט], נועלים לארמון שאין החיצונים יכולים להכנס
בתוכו [נזיר כג].
#ב. בריחים (בפסוק : בריחים) – כתרגומו עֲבָרִין,
אישבר"ש (מוטות) [שמות כו כו]. והורדתי בריחים
כלם – (ת"י) ואחתית במשוטין כולהו... (ראה משוט)
[ישע' מג יד].
@ראה גשמה, רהיט

~ברִיחַא, בריחי

חולים (מלשון חולי) [שבת כא. קמה].
*עיין בספר אסיפת חכמים עמ' שפ"א, המציין לערוך שבערך
כרה הנוסח בשבת י ע"א לטריחותא הוא כריחותא ולבריחי -
כריח, וכנראה שונה ע"י המעתיקים שלא הבינו את משמעות
המילה.

~ברִייתא

סוד העיבור – ברייתא שנויה ברמזים [ר"ה כ]. הלכות
דרך ארץ – כגון דרכן של ת"ח שהיא ברייתא...
[ברכות כב]. בתשובת הגאונים מצאתי ברייתא [שבת

~בְּרִי (ג)

שם מלאך הממונה על העננים [איוב לו יא, עיין נדה
טז: ד"ה מלאך, תענית כה: ד"ה בידיא].
*יש מפרשים "רי" (והב"ת שימושית) - לשון רייה, מים רבים,
ויש סוברים (ר"ר מרגליות בספר מלאכי עליון) ששמו אף ברי,
ועיין בספר עוללות לר"ר מרגליות סי' י"א מאמר על אף על פי.

~בְּרִי (ד)

*בן צופח משבט אשר (דה"א ז לו).

~בְּרִיא, בְּרִיאות

עשרה בקר בְּרִאים פטומים על האבוס [מ"א ה ג],
ברִיאה – שמנה [חבקוק א טז]. ברִיאה – מיוחסת
ונקיייה [קדושין עא]. שה בְּרִיָה (לשון בריא) – חזקה
[יחז' לד כ], חזקה [ערובין סב]. ברי – נתחזק [ב"מ
פד]. ברי ומתחזק [ע"ז טז]. אבריוהו – האכילוהו
והשקוהו עד שיהא בריא ושמן [יבמות צז]. (עגלון)
איש בריא – פטים [שופטים ג יז]. ברייתא – בריאות
[ב"ק קיח: חולין מז. – ושמונת].
מברין – לשון בריאות [ברכות נז]. שאוכל כל צרכו
[ערובין פג]. שבע שבלים... בריאות – שייני"ש
(ברִיאות) בלעז [ברא' מא ה, ז, עיין מעייני אגם עמ' ט'
ועמ' ל"ד].

משמת ר"ג הזקן בטל כבוד התורה – במסכת מגילה
(כא). אמר שעד שמת הוא, היה בריאות בעולם ולא
היו למידין תורה אלא מעומד... [סוטה מט].
*המזרחי בברא' מא מפרש שרש"י משתמש בלעז שייני"ש
לשבלים אע"פ שבד"כ נופל רק על בע"ח. ובספר מעייני אגם
מבאר שהמזרחי בא לבאר יסוד בלעזי רש"י שהרבה פעמים
אינם באים לתרגם את המילה העברית רק להסביר את שימוש
הלשון, כפי שכאן יכול לשמש גם לצומח. +מ"מ : ישע' נא ו,
קהלת ז ד, תוס' שבת לט ע"ב ד"ה ובה, סוטה מט ע"א ד"ה
משמת, ב"ב קנה ע"ב ד"ה אכחושו (עיין נדה מז ע"ב בגמרא).
ראה בטח א, בראה, דק, מחיה, עצם ב (ב)

~בְּרִיָּה

חדשה [במד' טז ל].

*בה"ר מציין שספק אם חדשה זה פירוש לברִיאה, או תואר.
במזרחי מסביר "וזהו שהוסיף מלת חדשה להורות שהפעולה
היא חדשה, לא שהנברא הוא חדש". ולפי דבריו גם הוא סובר
שחדשה היא פירוש של בריאה. +מ"מ : תענית י ע"א ד"ה
בברייתו.

~ברִיבִי

*ראה ברבי

~בְּרִיָּה (א)

סעודה [ש"ב יג ה], מאכל טיגון, פריי"ט (מטוגן) בלעז

כד.]. התנאים שונים ברייתא – שבת צו.]. מסכת כלה ברייתא היא [שבת קיד.]. ברייתא... כעין תוספתא [ערוכין יט.]. תני לוי במתניתיה – לוי סידר ברייתא ששה סדרים כר' חייא וכרבי אושעיא [כתובות נג.]. שונים – בעלי ברייתא [כתובות קד.]. תורת כהנים – ברייתא של מדרש הספר [קדושין לג.].

*ברייתא היא קובץ דינים שנאמרו מחוץ לבית מדרשו של רבי. +מ"מ : כתובות סט ע"ב ד"ה אמר כל, נדה ז ע"ב ד"ה הא קמ"ל. ראה בריא, גמרא, משנה ב, תוספתא

~ברכה

היונים יולדים בריכה בכל חודש וחודש, והן שני גוזלות זכר ונקבה ומפסיקין בתקופת טבת וחוזרים ויולדים בניסן, קוביד"א (דגירה) בלעז [ביצה י.], אין לשון זה נופל אלא בעופות [ר"ה טו.]. לשון משנה (ב"ב פ.) הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה, קוביד"ש [קוביד"ש. דגירות] [שה"ש ז ה.]. קוביד"ש בלעז [ברכות מד.].

*ראה ברכה ב, יונה ב, שובך

~בְּרִים

ברים – לא ידעתי מהו [ש"ב כ יד.].

*הרד"ק מפרש מקומות הסמוכים לבארות... נקראים ברים, והרלב"ג מפרש שהם אנשי בארות.

~בְּרִיעָה

1. בנו הרביעי של אשר בן יעקב ואבי חבר ומלכיאל (ברא' מו ז, יז, במד' כו מה). 2. בן אפרים ואבי תחן, תלח, רפח, רשף, שארה (דה"א ז כג). 3. בן לשבט בנימין מראשי האבות ליושבי אילון, מאלה שהבריחו את יושבי גת, בניו ששק, זבדיה, יוחא, ישפה, מיכאל, ירמות, אחיז, ערד ועדר (דה"א ז כ-כג, ח יג). 4. לוי מבני גרשון, בנו הרביעי של שמעי ואחיו של שמעי, ראש בית אב במחלקה הרביעית בימי דוד (דה"א כג יא).

~ברירה

*יש ברירה או אין ברירה (גיטין כה ע"א ד"ה מהו) משמע יש בחירה או אין.

~בְּרִית

#א.תורה [תהל' נ טז]. ברית עולם – התורה... [ש"ב כג ה, ישע' כד ה.]. אין ברית אלא תורה... [שבת לג.].

*+מ"מ : ירמ' לד כה, זכריה יא י.

#ב.שבועה [פסח' לח.]. הבטחה [דברים ז יב]. שומר הברית – ממתין וגונז לשמור הברית והחסד לקיים הבטחתו [מ"א ח כג].

#ג.מלאך הברית – נוקם נקם ברית [מלאכי ג א].

#ד.בן ברית – מהול [ברכ' טז.], מהול ובא בברית מצוות [גיטין כג.]. ברית בשר – מילה [יוםא פה: סנה צט. שבועות יג.]. בריתך ינצרו – ברית מילה...

[דברים לג ט].

*ראה גבעוני

#ה.לעברך בברית – כך היו כורתי בריית עושין, מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים ביניהם, כמו שנאמר (ירמ' לד יח) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו [דברים כט יא]. ולא מְבָרִיתָךְ – ולא משמרך את הברית אשר כרתי אתך... ומדרש רבי תנחומא ולא מבריתך – לא מפטרמוניא שליך... וזה הלשון קרוב ללעז, שכן קורין לנחלת אבות פטרימוני"א (נחלת אבות) בלעז, וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו [יחז' טז סא, עיי"ש במ"ג המאור והכתר]. ברית – קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני [דברים כח סט]. הברית כל הארץ – ברית של הקב"ה... ואל תתמה על הה"א של הברית שהרבה מקראות מדברים כך... [יהושע ג יא].

#ו.ברית מלח – ברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם [במד' יח יט].

@עיין עיונים ומחקרים ח"א עמ' 145. +מ"מ : ויקרא כו ט, כו כה, שופטים ו לח, יחז' טז סא, כ לז, מו"ק יח ע"א ד"ה ברית. ראה אות, חק בהערה, מילה, ספר, פשפש ג, שבוע

~ברך (א)

כמלא ברך המחרשה – כשיעור שורת מענית המרשה. ברך – הוא הכלי שחורשין בו ומבריכין אותו סמוך לקרקע כשחורשין בו... שקורין קולטר"א (קנקן של מחרשה) [תענית כה.].

*ראה דרבן, יתד, מחרשה, קנקן

~ברך (ב)

#א.כרע [דניאל ו יא], נברכה – לשון (ברא' כד יא) ויברך את (בחומש אין תיבת "את") הגמלים [תהל' צה ו]. #ב.ויברך הגמלים – הרביצים [ברא' כד יא]. מברך את הגפן – כופף את הזמורה בארץ שקורין פרויני"ץ (חוטרי גפנים להברכה, עיין בא"ה) [ר"ה ט: סוטה מג.]. כמו (ברא' כד) ויברך הגמלים, כופף זמורת גפן מחוברת ומבריכה בקרקע בצידה לכאן ולכאן וקורין בלעז פרויניי"ר (להברך) [ב"ב יט.]. מברך – כופף אמצעית הגפן בקרקע ומכסהו בקרקע באמצעיתו וכשנשרש באמצעיתו חותכין עיקר הראשון ונעשו שתי גפנים [ב"ב פג.]. ריכבא דדיקלי – הרכבת דקלים הרבה יחד [שם].

@+מ"מ : יבמות סג ע"א ד"ה שתי ברכות. ראה רכב א

~ברך, ברוך (ג)

#א.משבח [משלי כז יד, סנה' ו.]. שאלת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים, שלוד"ר (לשאול בשלום) בלעז [ברא' מז ז]. בְּרַךְ – כמו ברך, לשון

(ברכת שלום) [מ"ב ה טו].

אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה – %מ"מ : תוס' ברכות לה ע"א ד"ה כיצד, תוס' פסחים נג ע"ב ד"ה אין, קו ע"א ד"ה קפיד, קיד ע"ב ד"ה פשיטא, תוס' יומא עט ע"א ד"ה ולא, ר"ה כט ע"א ד"ה חוץ, סוכה כו ע"ב ד"ה נטלו, סנה' קב ע"א ד"ה אין. ראה און.

#ב. אפרנסה [יהושע טו יט], שמתברך ורבה מאליו, פוישו"ן (שפע) בלעז [ב"מ מב.], ברכה (מצויה בדבר שאין לוקח בדמים ואין כלה מהר) פוישו"ן [יבמות סג.]. נפש ברכה – ותרן בממונו, וכל לשון ברכה פישו"ן בלעז [משלי יא כה]. כל ברכה שבמקרא לשון רבוי הוא, דבר המתרבה ומצוי בו שובע, פוישו"ן בלעז [סוטה י.]. ונתת את הברכה – כתרגמו ית מברכיא, את המברכים [דברים יא כט]. פוישו"ן בלעז [שמות טז ה.]. מברך – משבח [משלי כז יד]. ויתברכו – אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה [תהלים עב יז].

ברכת אבלים – ברכת רחבה, שמברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים ומברכין שם ברכת אבלים [ברכות טז.], ברכה שאומר ברחבה [מו"ק כד: עפ"י כתובות ח.].

בברכותיה של א"י – כשהשנה מבורכת [כתובות קיב.].

ברכת הבית ברובה – בני אדם שעוזרים זה את זה ומשתכרים, ומזל הרבים עדיף [כתובות קג.].

ברכת דיתיקי - %מ"מ : ברא' כה ה

ברכת כהן גדול – ביוה"כ אחר עבודת היום שלפני ולפנים היה קורא בתורה את הפרשה ומברך שמנה ברכות [סוטה לב.].

ברכת כהנים – נשיאות כפים [סוטה לב.].

*עין מגילה כג ע"א ד"ה ברכת, שם כד ע"ב ד"ה מפני, שם כז ע"ב ד"ה ולא

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין – שאינו יודע הסכום [תענית ח.].

@בספר שפתי כהן לדברים ח י ד"ה וברכת כותב : שמעתי שכל המברך על כל מה שאוכל ואינו מכניס לגופו שום דבר בלא ברכה ראשונה ואחרונה, כשמות אין התולעים שולטים בגופו... עיי"ש. בספר מילי דברכות (שלום פרידמן, ת"א תשי"ז) עמ' ס"ז כותב (לגבי חתימת ברכת על המחיה) : והגה"ק בעל חזון איש זי"ע חתם רק "על המחיה" לבד (ולא אמר על הכלכלה). ופעם אחת שמע שאחד חתם ואמר "ועל הכלכלה" ואומר הגאון (מוילנא) לא לאמר – אמר לו החזון"א זצ"ל – אם כן מדוע אתה כן אומר? עין במעייניי אגם עמ' רמ"ה, שו"ת הרשב"א ח"ה סימן כ.

~בִּרְכָּה (ב)

כעין מקוה מים שעושים לדגים [ישע' ז ג], מקום כנוס מים, חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגים, ארוך ורחב [שם לו ב], כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע

פעל, ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח, וזה נקוד קמץ קטן וטעמו למטה ברי"ש. ואל תתמה על "ברך" שלא אמר "ברך", שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך, כגון (להלן עד יח) חרף, ולא נאמר חרף [תהלים י ג].

*ראה ברכה

#ב. ונברכו בך – אדם אומר לבנו תהא כאברהם, וכן כל ונברכו בך שבמקרא, וזה מוכיח (ברא' מח כ) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה [בראשית יב ג]. והתברכו בזרעך – אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק, וכן בכל המקרא. וזה אב לכולן : בך יברך ישראל לאמר ישימך וכו' [ברא' כו ד], והתברך בלבבו – לשון ברכה, יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו, בינדיר"א שי"י (יברך את עצמו) [דברים כט יח].

*עין במעייניי אגם עמ' קמ"ה. +מ"מ : במד' כג ב

#ג. ונברכו – התפללו [ש"ב כא ג]. היא התפלה היא הברכה – כשהקב"ה אומר לאדם ברוך תהיה לשון תפלה הוא [תהלים עב טו].

#ד. ונברכו – לשון כינוי כלפי מעלה, בינייטטר"א (לברך, אינו בדפוס) [איוב א ה].

#ה. ונברך – חילוף של קללה, ותרגום גדיף נבות קדם ה' ומלכא לט [מ"א כא יג].

#ו. מבורך – שאינו אוכל יותר מדאי [ערובין פג.].

~בִּרְכָּאֵל

בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי [איוב א א]. לא גרסינן דישראל הוה [ע"ז ג].

*ממשפחת רם, אביו של אליהוא מרעי איוב. איוב א א, לב ב, ו, תוס' ב"ב טו ע"ב ד"ה אליהוא. ראה בוז

~בִּרְכָּה (א)

#א. מנחה הבאה על ראיית פנים, ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום, וכל ברכה שהיא לראיית פנים, כגון (ברא' מז ז) ויברך יעקב את פרעה, (מ"ב יח לא) עשו אתי ברכה דסנחריב, וכן (ש"ב ח י) לשאל לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת, כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלעז שלודי"ר (לשאול בשלום), אף זו ברכתי – מו"ן שלודי"ר (שאילת שלומי) [ברא' לג יא], לא תברכנו – לא תשאול לשלום [מ"ב ד כט], מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום הרב, שלודי"ר (ברכת שלום) בלעז [מ"ב ה טו], שאלת שלום, כמו (ברא' מז ז) ויברך יעקב את פרעה [מ"ב יח לא], תשורת שלום, שלודי"ר בלעז [ישע' לו טז]. לשון ברכה נופל בתשורה שהיא להקבלת פנים כמו (ברא' לג) קח נא את ברכתי [ישע' סו ג]. שלודי"ר

~ברנש

אדם גדול [ערובין כד].

*עיין שנתון נועם יז עמ' קע"ה ומובא גם בתורה שלמה כרך כה עמ' רל"ה. בערובין כא ע"א מובא מקום בשם ברנש, ועיי"ש בד"ה אמרי. +מ"מ : הושע ז ז ד"ה משך, נדרים נד ע"ב ד"ה וכן היה. ראה אדני השדה

~ברסין, ברדסין

*נוכרים בכלאים פ"ט מ"ז והם בגד צמר

~ברסם

חולי שקורין צורי"י (צידי"ר. נזלת) והוא בא מן הראש דרך החוטם [גיטין סט].

~ברע

ברע (הוא מלך סדום, נוטריקון) – רע לשמים ורע לבריות [ברא' יד ב].

*במדבר אגדה מובא : ברע - שכל ימיו היה ברעב, ראה ברשע, שמאבר, שנאב

~ברץ, ברץ

#א.מטה על הצד... [ע"ז נט].

#ב.מבורך – מבצבץ ויוצא מכל צד ויוצא [יומא מז]. גדוש. ל"א שנראה קמח חוצץ בין ראשי אצבעותיו לפס ידו [מנחות ו]. במדה מבורצת – טפופה ולא מחוקה [– כתובות קו]. ברץ – גודש [זבחים פח]. #ג.כשממלאים את הכלי ביותר, נופל מן המשקה שבתוכו לדופני הכלי ואילך, וכשמערין אותו מהרה לתוך כלי אחר נופל המשקה בתוכו, ואם לאו נופל לארץ [מנחות פח], מה שנופל מן הכלי לאחר שנתמלא [מנחות צ].

#ד.ברוצי המדות – מה שצף על שפת הכלי [זבחים קיא], מה שצף על הכלי [מנחות פח].

+מ"מ : סוכה ו ע"א ד"ה כדי

~ברצא

אבירציהו – כלפי שוליהן [ע"ז נט: עד].

~ברק, ברקאי (א)

#א.ברק חרבי – להב חרבי... ברק – פלנדור (ברק, זוהר) [דבר' לב מא, עיי"ש]. ברק חנית – חנית מרוטה ומברקת אור יוצא ממנה, פלנדור בלעז [נחום ג ג].

#ב.ברקים – זהרורין, לשון (יחז' כא טו) למען יהיה לה ברק [תהלים צז ד], ברקים – הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר שקורין אישלויד"ש בלעז [שם קלה ז]. פלנדורי"ש בלעז [ירמ' י יג].

+מ"מ : נחום ב ה

[קהלת ב ו], חריץ רחב, כעין ביבר שעושים לדגים [ערובין פח]. עיניך ברכות – המושכות מים... ועוד יש לפרש כמו יונים, ולשון משנה הוא (ב"ב פ). הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה, קובידי"ש (דגירות, עיין בא"ה) בלעז [שה"ש ז ה, ברכות מד. – רק הלעז].

*ראה אמבטי, ביבר, בריכה, גיהא, מרחץ, נברכת, נחל, פלג א, תעלה

~בִּרְכָּה (ג)

*לוחם משבט בנימין שבא אל דוד לצקלג (דה"א יב א-ג).

~בִּרְכָּה

1. שוער לארון בימי דוד (דה"א טו כג). 2. בן אסא בן אלקנה, לוי שישב בחצרי נטופתי (דה"א ט טז). 3. אחד מבני בית דוד (דה"א ג כ). 4. בן משיבאל, אביו של משולם ממחזיקי החומה (נחמיה ג ד, ו יח). 5. בן עדו, אבי זכריה הנביא (זכריה א א, בפסוק ז - ברכיהו).

~בִּרְכָּהוּ

1. לוי מבני קהת, בן שמעא ואביו של אסף (דה"א ו כד). 2. בן משלמות, מראשי בני אפרים (דה"ב כח יב-טו). 3. אבי זכריה הנביא (זכריה א ז, בפסוק א - ברכיהו).

~ברכיי

*כר שהאומן כורע עליו בשעת מלאכה. מובא בכלים פכ"ו מ"ג.

~ברם

אבל [ב"מ קיד]. אך [עזרא ה יג].

*בחיכל רש"י מציין שהמלה "ברם" מופיעה הרבה פעמים בגמרא ולא מפרש, רק בב"מ על דברי הגמרא "ברם כך היתה שאלה" כותב "אבל כן נשאלה שאלה". התרגום של "אבל" הוא בקושטא, ואילו אך מתורגם לרוב ברם, כגון ברא' ז כג, יח לב, כז יג, ועוד. עיין בספר זאת התורה מר' אליהו שלזינגר (ירושלים תשס"ו) מאמר נ"א. ראה ברמים בהערה. ברם, ברמים - ראה ערך ברמים

~בִּרְמִים

גנזי ברומים (בפסוק : ברמים) – תכשיטי פאר שגונזין אותם בארגזים שקורין אישקרי"ץ (קופסא) בלעז, והם מחופין עור ומצויירין לנוי במיני מסמרין, שורות שורות וצירורין, והם בלשון ארמי קמטריין, ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוך לנוי [יחז' כז כד, עיי"ש בד"ה וארזים באריכות].

*מופיע בלשון רבים בלבד ואין לו דמיון במקרא. לפי רלב"ל נראה שעיקר כוונת רש"י היא לפרש את המלה ברומים כארגז, ולא להביא ראייה מהתרגום לפירוש קמטרא. הריא"ג מפרש בערך ברם שהם מין מהבגדים החמודות בשרד ורקמה. הרד"ק מפרש ארגזים עשויים מעור וגוונים בתוכה הבגדים החמודים שנקראים ברומים... עיי"ש. ראה ארגז, קמטרא

*לפי המנחת שי לשון יחיד של ברקנים הוא ברקון. גיטין מד
ע"ב ד"ה שנתקווצה, ע"ז מד ע"א ד"ה וחקוקי

~בִּרְקָת

*בשמות כח יט וכן לט י נמנית בין אבני החושן. +מ"מ: יחז' כח
יג.

~ברקתא

עיר של כותים [ע"ז לא].

~ברר

הברו – הטהרו [ישע' נב יא], הברו – לשון נקיון
[ירמ' נא יא]. להבר – לנקות [ירמ' ד יא]. הברורים –
המובחרים [דה"א טז מא]. צאן ברורות – עשויות
[נחמ' ה יח], הלכה ברורה – שלא יהא בה מחלוקת
[שבת קלט]. חץ ברור – ממורט, קלי"ר (מבריק)
בלעז [ישע' מט ב]. קלי"ר (בהיר, טהור, נבחר) [נדה
לא]. ברור מללו (איוב לג ג) – לשון נקי ומבורר
[פסחים ג]. וברותי – לשון ברירה [יחז' כ לח].
*ראה ברית, בר ב, חור ג, מחזורתא, נבר, צלול. הברי שמים -
ראה ברה (ב), ברירה, הבר

~ברתא, ברת

ברתא – בוי"ש (אשכנז) [ר"ה כג. ב"ב פ:].
*בר"ה נאמר ברוש - ברתא. בב"ב ברשב"ס הד"ה אשברוע וזו
ט"ד פשוטה. ראה ארז, אשכנז, ברוש, יונה

~בִּרְשָׁן

ויפול ערום (בפסוק: ערם) – ונפל ברשן ת"י, (פירוש)
ונפל ערטילאי. ובשם רבי מנחם ששמע מפי ערבי
אחד ברשן בלשון ערבי משוגע [ש"א יט כד].
*הרד"ק כותב ולא מצאתי לו חבר, ויש נוסחאות כתוב ביישן.
בערוך - בר שאן, ונראה שהוא עיקר. אולי הוא משרש שנה,
וקרוב לתרגום שונים - שטיי במשלי כד כא. בערבית יש פעל
ברשם והוא לשון עצבות. ראה ערום

~בִּרְשָׁע

ברשע (מלך עמורה בימי אברהם) – (נוטריקון)
שנתעלה ברשעו [ברא' יד ב].
*במדרש תנחומא הגירסא "שנעשה רשע". ראה ברע, שמאבר,
שנאב

~בש

*ראה בוש

~בשביל

*משמעו בגלל, מחמת. בברא' כח י: על ידי שבשביל... בב"מ עג
ע"א כו: לפי שבשביל...

#ג.א. ברקא – ברקים של אש... אישלויד"א, לשון
מבריק נהר [ברכות נט. עיי"ש בגמרא ד"ה מאי
ברקים], פלנדור"ש בלעז [יחז' א יג], וברק –
פלנדור"ש בלעז, כמו [יחז' כא] למען היה לה ברק,
פורבי"ר (לצחצח) [איוב כ כה], זהרורית, פלדנור"ש
בלעז [יחז' כא טו]. מראה להט (של החרב) [יחז' כא
לג].

#ה.א. ברקאי – לשון צוהר, כמו [יחז' כא טו] למען היה
לה ברק, (וכן תהלים עז יט) האירו ברקים... האיר
יותר מברק [יומא כח. וכן ע"ב], האיר היום, כמו
(תהלים צז ד) האירו ברקיו תבל [מנחות ק.].
@עין בערוך ערך ברק ב. +מ"מ: יחז' כא כ. ראה בורק, בני ברק,
גילה, זהרורית, זיק, רעם ב

~ברק (ב)

מקדש נפתלי [סוכה כז:].
*בן אבינעם מקדש נפתלי, מצביא צבא לישראל יחד עם דבורה
הנביאה (שופטים ד ו).

~ברקא

#א.א.יציע [ערובין טו].
*מובא ג"כ בב"ב סא ע"א: ברקא חלילא לא מזדבנה.
#ב.א.נירא ברקא – ליצ"א (ניר, כמין עין במתקן
האריגה שבו השתי עובר) של שער בהמה [שבת סו:
ע"ז כח:]. שודרא ברקא – חבל של שיער בהמה ושל
זנב סוס ופרה [גיטין סט].
@ראה ברקית, נירא, סוס, שודרא. סוסיא ברקא - ראה בארג.

~ברקאי

*ראה ברק

~בִּרְקוֹס

*אבי משפחת נתינים ששבו את זרובבל (עזרא ב נג, נחמ' ז נה).

~ברקית

מייל"א (ברקית, מחלת עיניים) שבולטת בעין [שבת
עח. עיי"ש ד"ה לברא]. נהוריתא – מייל"א (ברקית)
בלעז, שחור שבעין [ב"מ עח:]. מייל"א (ברקית) דהוי
לבן וצף והוי מום... כגון (ב"מ עח:) השוכר את
החמור והבריקה [בכורות לח:].
*לעתים מייל"א מתחלף בטייל"א, אך הם שתי מחלות עיניים
שונות. בגמרא ב"מ עח ע"ב נאמר: מאי והבריקה? הכא תרגימו
נהוריתא. רבא אמר אבזקת... עין בערוך ערך ברך א. ראה
אבזקא, ברקתי, דק, עצב ה

~בִּרְקוֹן, ברקנים

הִבְרָקְנִים – רונצי"ש (קוצים) בלעז [שופטים ח ז,
עיי"ש ח טז].

~בשגם

*ראה גם (ד)

כופר, כרופייטא, מוגמר, מור, מחלת, מרקח, מרקחה, נטף, נכאת, נרד, סביסקי, סבסד, סגלא, סם, פילון, פלייטון, צרי, קטף, קידן, קנמון, קציעה, רבד, רוכל, שחלת, שמן א, תכשיט

~בְּשָׁמַת

עדה בת אילון נקראת בשמת ע"ש שהיתה מקטרת בשמים לע"ז [ברא' לו ב]. בשמת בת ישמעאל אחות נביות – ולהלן (צ"ע כי המ"מ הוא לעיל כח ט) קורא לה מחלת?... לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיה [ברא' לו ג, עיי"ש].

*בשמת היא אחת מנשות עשו. בברא' כד לד נזכרת כבתו של אילון החתי ומכונה עדה (לפי רש"י ברא' לו ב). אך בברא' לו ג נאמר "בת ישמעאל אחות נביות" ונקראת בשמת. במ"א ד טו נזכרת בשמת מבנות שלמה אשת אחימעץ. ראה מחלת, עדה

~בֶּשֶׁן

ובבשן תני קולך – י"ת ובתרעי טור ביתא, ואיני יודע לפרש האיך נופל לשון בשן בשערי הבית, אם לא בשביל הדלתות שעושים מאלוני הבשן, והוא שם מקום. או לשון בשן מקום בקעה רחבה... [ירמ' כב כ, עיי"ש]. בשן – בין שן, נוטריקון [גיטין נז:].

+מ"מ: דברים ג' לג כב, יהושע ט' י. ראה אלוני הבשן

~בִּשְׁנָה

בושת [הושע יו].

~בִּשְׁס

בושסכם על דל – כמו בוססכם. על דל – שאתם רומסים ורופסים על ראשו, כמו (ירמ' יב י) בססו את חלקתי [עמוס ה יא].

*איני לו דמיון במקרא. ראה בוס

~בשקר

מבשקר – מכיר [ערובין יט].

*בספר יד אליהו (שולזינגר) מציין למסורת הש"ס בתהלים כז א "ולבקר בהיכלו" תרגום לבשקר בהיכל, וכן תהלים מד א "הלא אלהים יחקר זאת" תרגום הלא אלהא יבשקר דא.

~בשר

#א.אבר תשמיש [יחז' טז כו, כג כ], אבר [סנה' יט: נדה מג.]. זב מבשרו – מכח אברו ומתוקף יצרו [כריתות ח: – ויקרא טו].

#ב.ומבשרך לא תתעלם – מקרובך [ישע' נח ז, שבועות לט].

#ג.בשר החופה – זהו קרום עב העובר על כל החלל וקורין לו טינפ"א (טינפינ"א. חלק מהצפק המכסה את הכרס) וישנו מן החזה ועד הירכים [חולין נ:]. (צד) הבשר – פולפדי"ץ (חלק מן הגוף המלא בשר.

~בְּשׁוֹרָה, בשרה

לתתי לו בשורה – שכר בשורתו [ש"ב ד י]. מבשרת ציון – נבייא דמבשרין לציון, ובמקום אחר הוא אומר (לקמן נב) רגלי מבשר [ישע' מ ט].

+מ"מ: ברא' כד נב

~בשכר

שם מקום [שבת קלט.].

*ראה אכד

~בשל

הזרוע בשלה – לאחר שנתבשלה [במדבר ו יט]. צלי אש אף הוא קרוי בשול [דברים טז ז, פסחים עד: כאן מביא את הפסוק בד"ה]. צלי אש [דה"ב לה יג]. בשלו – לשון (ברא' כה כט) ויזד יעקב נזיד [סוטה יא]. בשול הוא לח [שבת עט.].

בשלם הבשר – בשל להם את הבשר, כך פירשו דונש ומנחם, וכן ת"י בשתי תיבות. ואני אומר אין צריך לחלקן לשתי תיבות... [מ"א יט כא].

גזרו חכמים בבשולי נכרים משום חתנות... [ביצה טז].

*בתוס' ע"ז עו ע"א ד"ה בת מובא שלא היה דרך בימים קדמונים לבשל בלילה. ראה אפה, זד, טוי, מבשלות, נא ב, צלי, תבשיל

~בְּשָׁלָם

דברים של שלום [עזרא ד ז].

*יש סוברים שמדובר בשם איש שהיה בימי ארתחשטא, אחד משלושת כותבי שטנה על ישראל לכורש (יחד עם מתרדת וטבאל).

~בשלמא, בשלמי

בשלמי – (קיצור של) במעשיו של מי [יונה א ז].

*בשלמא מובנו ניחא, שפיר.

~בְּשָׁם, בְּשָׁם

בשמים – עבידי לעבורי ריחא [ברכות נג.], בשמים – מוליך אדם אסטניס לבית הכסא להעביר ממנו ריח רע של בית הכסא [ברכות נג.]. מינים המכניסים תאוה [שבת קיד].

בְּשָׁם – מוכר בשמים [קדושין פב: חולין נה:].

*עייין בערוך ערך מר ג. +מ"מ: ברכות נג ע"א ד"ה ושמן, שבת סב ע"ב ד"ה בד"א, כתובות סז ע"א ד"ה בשמים, סז ע"א ד"ה בשמים, נדה נב ע"א ד"ה ריחני. ראה אהלוא, אהלוא, אספרמק, הימלתא, ורד, ורדא, זן, חומר, חומר, חלפא, חנט, חנט, יברוחי,

בגמרא כתוב "כשר" אך בא"ה סובר שצ"ל בשר. עיי"ש [חולין צג:].

#ד. בשר קודש – בשר טומאת נבילה שרץ [חגי ב יב].

#ה. (ב) לשון ערבי בשר קורין אל לחם [צפניה א יז].
#ו. בשר אשה (הוא חלק), דרך בשר איש להיות שער, אשפר"א (קשה, מחוספס) בלעז יבמות פ: בשינוי.

#ז. בשר חי – בשיל ולא בשיל [סנה' ע].
#ח. בשר כיבא דאכלי גנבי – כווייה בדחלים... לאפוקי כבבא דלא [סנה' ע].

@+מ"מ : סנה' סח ע"א ד"ה שנעשה. ראה אומצא, לחוס, קפדא, שאר א (ב)

~בשש, בושש

*ראה בוש ב

~בש"ת

#א. עבודה זרה... כמה דאת אמר (הושע ט י) וינזרו לבשת [ירמ' ג כד, הושע ט י – בעל פנור]. בעל ובושת אחד הוא [דה"א ט מ], בושת לשון גנאי [דה"א ט לט]. הוא הבעל [ש"ב יא כא].

#ב. בית בשת – בית הרחם [חולין נו. קכב].
#ג. בוששת ממונא הוא [כתובות לב]. בשת – קנס הוא [ב"ק כז]. בושת הכל לפי המבייש והמתבייש לכן הוי ממון (כלומר אינו סכום קבוע) [שבועות לג].

@+מ"מ : יבמות נ ע"א ד"ה שני דורות. ראה בוש א, בית הבושת, בן ירבושת, בשנה, גדעון, קנס

~בַּת (א)

שמעי בת – (כינאי) כנסת ישראל [תהלים מה יא].
תינוקת קטנה [ב"ק מא].

*בשמות כא לא מפרש או בן יגח או בת יגח – בן שהוא קטן, בת שהיא קטנה.

הנושא בת אחותו – גיעגועי אדם רבין על אחותו יותר מן אחיו ומתוך כך נמצא מחבב את אשתו [יבמות סב: עיי"ש סג. ד"ה אז].

בת אבא סוראה – דביתהו דרב פפא [כתובות לט:].
אשת רב פפא, כדאמר בכתובות (לט). אמר רב פפא אמרה לי בת אבא סוראה... [סנה' יד:].

בת אל נכר – נשים נכריות [מלאכי ב יא].
בת אנוסה – אנס נערה ונשאה אח"כ... וילדה לו בת... [כתובות נד:].

בת ארעא – מכה שהיא תחת פרסת הרגל וקושר בה סלע לרפואה [שבת סה:].

*ראה צנית

בת אשירים – %ראה תאשור

בת ביאה – %כלומר ראויה להריון, +מ"מ : קדושין עד ע"ב ד"ה הכי קאמר, נדה מד ע"ב ד"ה ערב ראש ואלך. ראה בת הריון

בת בירתא – %+מ"מ : עיין חולין קו ע"א ד"ה דאפסקניהו.
בת בנים – סתם אשה בת בנים אית לה שכבת זרע במעיה... זקנה (היא) לאו בת בנים (ד"ה מאי מי) [נזיר נא:].

+מ"מ : יבמות סא ע"ב ד"ה למכור
בת גאדיל כלילי – בת מי שמקלע עטרות [ב"ב קלג:].
בת גלים – מקום (בנחלת בנימין) [ישע' י ל, עיין ש"א כה מד].

בת דברי – %+מ"מ : ויקרא כד יא
בת הריון – %כלומר עלולה להתעבר, +מ"מ : סוטה כה ע"ב ד"ה אבל. ראה בת ביאה

בת חורין – הרוח (הרעה) השורה על הידים לפני נטילה [שבת קט:].
*עיין בערוך ערך בת חורין

בת יהודה – כנסת יהודה [איכה ב ה].
*ראה בנות

בת יומא – שאחזתו כל יום [שבת סו:].
בנות יהודה – כל שאר ערי יהודה הם לציון בנות... [תהלים מח יב].

בת יענה – %ראה יען, נעמית, תן
בנות ירושלים – אומות (העולם)... [שה"ש א ה ד"ה שחורה. עיי"ש]. אלו ישראל, יראים ושלמים להקב"ה [שה"ש ג י].

בת כהן – צריכה להינשא לכהנים, ולא לפגום משפחתה להינשא לישראל [פסחים מט].
בת כושי – (מיכל) בת שאול... [ערובין צו:].

בת מזגא חמרא – זה שמה (של עוף טהור) [חולין סג:].

*בגמרא חולין סב ע"ב מובא מזגא חמרא – אסירא (כיון שהוא עוף טמא), בת מזגא חמרא – שריא, וסימנך יפה כח הבן מכח האב.

בת מלך – כנסת ישראל [תהלים מה יא, יד]. ראיתי בתלמוד ירושלמי, כל כבודה בת מלך פנימה... (תהלים מה יד), אשה צנועה... [יומא מז], כל ישראל בני מלכים... צנועה ואין דרכה לצאת ולסבב בעיר... [גיטין יב:].

+מ"מ : תענית לא ע"א ד"ה בת מלך, ב"ב קכא ע"א ד"ה השאולין. ראה בת פרעה, תמונע

בת נחש – הוא ישי אבי דוד, רבותינו אמרו (ב"ב יז).
שמת בלא עון בעטיו של נחש [ש"ב יז כה].

בת הנשים – כנסת ישראל היפה בנשים [דניאל יא יז].
סכות בנות – דמות תרנגולת עם אפרוחיה [מ"ב יז ל].
בת עין (עינך) – שחור של עין שקורין פרוניל"א (אישון) [איכה ב יח].

*ראה אישון, ריס, שחור ב

בת עינא – נקב שעושין באמצע הריחיים, שהתבואה נופלת לתוכו [מו"ק י].

בת פוצי – %ראה פוצי

בת פרעה – בת מלך היתה [יבמות עו].

*מ"מ: סנה' קא ע"ב ד"ה ואתה. ראה בתיה, כלב ג, יהדיה, מרד
בת צידעא – טינפל"א (צדע, רקח) בלעז, שמקפל השער שברקתה כמין מגרר כדי להעמיד על גבן כיפה שבראשה שלא יפול השער שבאוזן למטה [נזיר ג].
בת צידעא – למטה (מן הרקח) [שבת פ]. טינפל"א (צדע, רקח) שרגילות לסוד שם ולהשיר שערן [ב"ב ס].

*ראה אנדיפי, פדחת, צדע, רקח, צדע

בנות ציון – בנים שמצויינין במילה ובתפילין ובציצית [שה"ש ג יא].

בת קול – כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק [איוב ד טז], מידה הממונה על כך יודעת בשבעים לשון מפני שעשויה להשמיע, והיא משתלחת לכל הלשונות פעמים לזה ופעמים לזה [סוטה לג]. משתמשיין בבת קול – אם בלבו להתחיל דבר ושמע קול, או הן או לאו, הולך אחריו ואין כאן משום ניחוש [מגילה לב]. משיאין על פי בת קול – שמעו קול צועקת "פלוני מת" ולא ראו אדם בצלמו [יבמות קכב].

*להלכה נאמר אין משגיחין בבת קול. ישנם דעות חלוקות מהוא הבת קול. עפ"י הגמרא בסוטה משמע שזה מלאך. התוספות בסנה' יא ע"ב ד"ה בת קול מפרשים: בת קול יש אומרים שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים, אלא מתוך אותו קול יוצא קול אחר, כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק, ואותו קול היו שומעין, לכך היו קורין אותו בת קול. בעין יעקב ברכות ג ע"א מובאים דברים אלו בשם רב סעדיה גאון. עיין בתוס' ברכות נב ע"א ד"ה ורבי. רלב"ל. *מ"מ: ברא' לח כו, דברים כו טז, ש"א א כג, יב, כ טז, ש"ב כא ו, מ"א ח סו, ישע' ו ד, תהלים קמד יב, קהלת יב ו, ערובין ו ע"ב ד"ה בת קול, ר"ה יד ע"ב ד"ה והרוצה, יומא ט ע"ב ד"ה א"ר אבא, תענית כא ע"ב ד"ה שלמא, שם כד ע"ב ד"ה בת קול, יבמות יד ע"א ד"ה בת קול, סוטה י ע"ב ד"ה ויאמר, יב ע"א ד"ה אחוז (והכוונה שם היא לנאמר בשה"ש ב טו ד"ה אחוז, רלב"ל), סנה' קב ע"א ד"ה יצתה, שם ק ע"א ד"ה אינו, חולין מד ע"א ד"ה בת קול. ראה בבואה, הד

בת רב חסדא – אשתו דרבא [יבמות לד: כתובות לט: פה].

בת רב נחמן – %ראה דינא

בנות שבע – %נזכר במעשרות פ"ב מ"ח והן מין תאנים לבנות ומשובחות. ראה לבס

בת שבע – (בת אליעם, בנו של אחיתופל, אשתו של אוריה החתי) בא עליה (דוד, ונולד להם שלמה) [יומא כב: עיין ש"ב יא ג, יב, יב כד, כג לד, כתובות ט. בגמרא. בדה"א ג ה – בת שוע בת עמיאל]. הקב"ה גזר על דוד כן במעשה בת שבע [סוטה י]. בתוך עשרים ושש שנים נולדו שלשה דורות, אליעם ובת

שבע ושלמה [סנה' סט: עיי"ש ד"ה אשתכח].

*אם שלמה, שמעא, שובב ונתן. במגילה יג ע"א מכונה כבשה (ש"ב יב כד, מ"א א יא). עיין בספר רפאל (לזכרו של ד"ר יצחק רפאל, ירושלים תש"ס עמ' צ"ט "וילד בדמותו כצלמו") מאמרו של ר' נריה גוטל ריאליה תנכית) +מ"מ: ב"מ נט ע"א ד"ה כדרש, סנה' כב ע"א ד"ה קנחה, סנה' סט. ראה כבש ד', עמיאל, שוע ג

בנות שוח – תאיני חיורתא [לשון חז"ל, ר"ה טו: נדרים כז. בכורות ח. בע"י]. בנות שבע [נדרים כז].

*בדמאי פ"א מ"א נאמר: הקלין שבדמאי... בנות שוח, והן מין תאנים גרועות ובברכות מ ע"ב נאמר בנות שוח... תאיני חיורתא. עיין בערוך ערך בנות שוח. +מ"מ: ע"ז יד ע"א ד"ה בפטוטרותיהן ותוס' ד"ה בנות, תוס' בכורות ח ע"א ד"ה בנות.

בת שוע – 1%. אשה כנענית, אשת יהודה (ברא' לח ב, יב, דה"א ב ג). 2. בת עמיאל אם שלמה (דה"א ג ה). ראה בת שבע, שוע ג

בנות השיר – קולות של השיר... שרים ושרות [קהלת יב ד], קולות של שיר [שבת קנב].

בת שלש שנים ויום אחד – קים להו לרבנן דשוב אין בתוליה חוזרין ומאז היא ראויה לביאה [סנה' נה:].

בנות שקמה – %בדמאי פ"א מ"א נאמר הקלין שבדמאי... בנות שקמה (פרי עץ השקמה)... כל בנות שקמה פטורות (מן הדמאי) חוץ מן המוסטפות (ששוהות באילן עד שמתבקעות). בברכות מ ע"ב נאמר בנות שקמה... דובלי. ראה גמזית, דובלי, שקמה בת שתוקית – שנולדה ע"י נשואין שנשאת למותר לה [קדושין עג].

בת תיהא – %ראה תהי

בת תרשיש – צור היושבת בים תרשיש [ישע' כג י].

@+מ"מ: ש"א א כג, קהלת יב ו ד"ה ויקום. ראה בנות

~בת (ב)

שלש סאין שנאמר (יחז' מה יא) האיפה והבת תוכן אחד להם [מ"א ז כו], שלש סאין [ישע' ה י], לשון מידה... מו"י (חבית גדולה. לפי א"ה הלעז שייך לערך בת, אך במ"ג הוא בד"ה חומר), שלש סאין, עשירית לחומר הלח (והוא מדה אחת של יין) [יחז' מה יא, עיי"ש], שלש סאין, איפה [דה"ב ד ה], לשון מדה, מו"י (חבית גדולה, מידת הלח) בלעז, איפה למדת היבש, בת למדת הלח [יחז' מה י, יא], בתים – לשון בת, מדה בלח כור, ביבש [דה"ב ב ט], מעשר הכור, ג' סאין [ערובין יד:], מעשר הכור [מנחות עז. עיי"ש ברש"י כ"י].

*במנחות עז ע"א מבוארת מדת הבת על סמך יחז' מה יא - האיפה והבת תכן אחד. +מ"מ: יחז' מה יד. ראה איפה, חמר ב, כור ב

~בת (ג)

בבת אחת – כאחד [פסחים כז:], בפעם אחת ובמהרה [ב"ב פט:]. בבת אחת – בדיבור אחד [נדרים עג].

תמורה ד.]. בתוך כדי דיבור [סוטה ל: ב"ק עג. מכות טז.]. בשטר אחד [ב"ק ח.]. באחת [חולין פב: מעילה ז. – כאחת].

שיזדקק בה גדי בבת ראש – כלומר להדיא בלא עכוב [ערובין טז.], בהדיא ובריוח [סוכה יד:].

נזדקרים בבת ראש – נרתעים מהכרעת הקול [יומא לח:].

*ראה בבה

~בת (ד)

*ראה בות

~בְּתָה

ואשיתהו בתה – לשון שממה וריקנות, וכן (לקמן ז יט) בנחלי הַבְּתוֹת... צדו הושבתיו... (ת"י) ואשיונון רטישין [ישע' ה ו], עמק שדה בור [שם ז ט].

*מופיע רק פעמיים במקרא. בתה משמעו אדמה עזובה. יש הסוברים משרש בות. ראה בהו, שמש, תהו

~בְּתוּאֵל

ובתואל (בן נחור אחי אברהם ממלכה אשתו) ילד את רבקה (ואת לבן) – כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה [ברא' כב כג עיין שם כד נג בחזקוני].
*בדה"א ד ל נזכרת בתואל, עיר בנחלת שמעון.

~בְּתוֹל

*עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ד).

~בְּתוּלָה, בתולים

#א. בְּתוּלַת הוֹרֵד – עלה של וורד בחור [שבת צ.].

*עיין בערוך ערך בתול ב

#ב. בְּתוּלַת הַשְּׁקָמָה – נטיעה שלא נקצצה מעולם [תענית כה:].

*עיין בערוך ערך בתולות.

#ג. קרקע בתולה – לא בעי שם לוואי [נדה ח:], קרקע קשה שלא היתה עבודה (כלומר שלא נעבדה) [בכורות כה:].

*בנדה נאמר אי זו היא בתולת קרקע? כל שמעלה רששין. הערוך בערך רשש ב מפרש כאשר חורשין אותה מעלה המחרישה חתיכות אדמה, ואם אין עפרה תיחוח בידוע שלא נעבדה.

#ד. בְּתוּלָה – צנועה בבית (אביה) ואינה יוצאת לחוץ [ש"ב יג ב], פנויה [איוב לא א]. ראתה דם מימיה ואפילו היא נשואה קרי לה בתולה [נדה ד:], דמי נדה ולא דמי בתולים, דאפילו נבעלה עדיין היא בתולת דמים [נדה ח:]. ראיית דם מאיליה באה ואיבדה שם בתולה [שם], שלא ראתה דם מימיה ואפילו היא נשואה קרי לה בתולה [נדה ס:], בתולה אין ריחה נודף (עפ"י חבית של יין) [שופטים כא יב]. רוב נשים –

שבעולם שנישאות לבעל בתולות הן [ב"ב צב: עיי"ש ד"ה יש לה]. בתולת בתולים – סתם בתולה בנשים [נדה ח:]. בתולה – בתוליה מחחמין את בשרה [מ"א א ב]. הבתולה יפה לחמם מן הבעולה... [שם פסוק ד.]. גזרו יוונים על כל בתולות הנשאות להיבעל לטפסר תחילה [שבת כג.]. הבתולה חשובה מן הבעולה [כתובות ה:].

*בגמרא נדה ח ע"ב נאמר: שלש בתולות הן: בתולת קרקע, בתולת שקמה, בתולת אדם. מובא ג"כ בתוספתא שביעית ג יד-טו בסדר שונה. +מ"מ: ברא' כד טז, שופטים כא יב, חגיגה יד ע"ב ד"ה בתולה, כתובות מ ע"ב ד"ה קורת, צו ע"ב ד"ה בבתולה, קדושין עח ע"א ד"ה מי שנזרעו. ראה חדש ב, טות, כוס ב, כשר א, מעד, עלם ב, עמיל

#ה. אֶל־חֹדֶשׁ אֱלֹוֹל (מזל) בתולה [ר"ה לה.].

~בְּתוֹת

נחלי הבתות – נחלי עמקים, שדות בורים [ישע' ז יט].
*רק בלשון רבים ואין לו דמיון במקרא.

~בְּתִיָּה

ואשתו היהודיה – והלא בתיה שמה, דהא כתיב בסופיה (דה"א ד יח) ואלה בני בתיה... (אלא) מרדה בגילולי בית אביה – ולכך נשתנה שמה [מגילה יג.]. משה שהוא בן בתיה... שגידלתו בתיה בת פרעה... ד"א... [סנה' לא: עיי"ש].

*בתיה בת פרעה, אשת מרד ממשפחת כלב (במ"ר ויקרא א ג נאמר שמרד הוא כלב). בדה"א ד יח המקום היחיד בו נזכר שמה של בת פרעה במפורש (עיין שמות ב ה-ו) וכתוב בחיריק תחת הבי"ת, אך היום מקובל לקרוא שם זה בפתח וצ"ע. בספר רחמי האב מצוין למדרש ד"ה לר"ש מסנות, שאמר לה הקב"ה לבתיה בת פרעה: משה לא היה בנך וקראת אותו בנך, אף את לא בתי ואני קורא אותך בתי. הה"ד בְּתִיָּה - בְּתִיָּה. +מ"מ: זכריה ט א, מגילה יג ע"א ד"ה ואשתו (עיי"ש בגמרא), מגילה טו ע"ב ד"ה אמתה, סנה' לא ע"ב ד"ה לדיו. ראה גבירה, יהדיה, משה, מר עוקבא

~בְּתִירָה

*ראה בני בתירה

~בְּתִיָּךְ

אין לו דמיון (במקרא) וי"ת ויבזעוניך, א"י טרישפירצירונ"ט טי"י (ודקרו אותך) בלעז [יחז' טז מ].

~בְּתֵר

חלק לשני חלקים [ברא' טו י]. לשון חלוקה והפלגה [שה"ש ב יז].

~בְּתֵרוֹן

שרי גאים – עשירים וקרובים למלכות [חולין צב].

~גאואל

*בן מכי משבט גד, אחד מן המרגלים (במד' יג טו).

~גאווה

גסות הרוח [תהלים עג ו]. שעת גאווה – שעת שכרות [עירובין סה]. גאווה מגזרת (ישע' טז ו) גא מאד – ירמ' טו ד. רגל גאווה – רגל רשעים [תהלים לו יב]. שפת יתר – דברי גאווה [משלי יז ז]. צריך שיהיה בו בת"ח מעט גאווה... [סוטה ה].

*בספר יד אליהו מציין לברכות י ע"ב : לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים? והיינו לאחר שאכל ושתה. בספר על אבותינו ועל יחוסם עמ' 147 מובא בשם ה"שפאלער זיידע" שיש סגולה נפלאה נגד גיאות (גאווה), והיא לימוד חומש עם פירוש"י, כיון שיראה שאפילו פסוק חומש עם פירוש רש"י אינו מסוגל להבין, ממה הוא כבר יכול להתגאות? מסופר על ראש ישיבה שהיה בוחן תלמידים שרצו להצטרף לישיבה ע"י שהראה להם פסוק בתהלים, ומבקשם שישבירו לו פשט בפסוק וברש"י. +מ"מ : ויקרא יד ד, ברכות יז ע"ב ד"ה לא כל, סוטה ה ע"א ד"ה אחד משמונה, קדושין פב ע"א ד"ה מהלך, איוב טו כח. ראה אש א, בעל נפש, גא, גאה א, גאון, גאות, גבה, גה, גוה, גוס, גיא, גסות, הרמון, זעורה, יחר, יתר א, יתרה, מדהבה, מלל, מרד, משך ב, עלוה, פתח א, רהב א, רום א, שובב, שחץ, שפה א

~גאולים

ראה גאלה

~גאון, גאונים

#א. ביום גאון – כשהיית בגדולתך [יחז' טז נה]. לפני שבר גאון – קודם שיבוא לו לאדם שבר יעלה לגדולה [אבות א יג – משלי טז]. לשון שבר [תהלים קיט כ].

*הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה כותב : וכל החכמים שעמדו אחרי חיבור הגמרא ויצא להם שם בחכמתם הם הנקראים גאונים. בתשבי ערך גאון : שמעתי (שנקראו גאונים) בעבור שהיו בקיאים בכל התלמוד שהם ששים מסכתות, גאון בגימטריא ששים. בשדי חמד מערכת גימ'ל ס"י כ"ה מציין שלא דייק שכן ישנם יותר מששים מסכתות בתלמוד. השדי חמד גם מביא את דברי מדרש תלפיות פ"ג ע"ד שהחכמים שהיו אחרי האמוראים לפי שהיו עד תכלית הענוה קוראים להם בשם גאון על דרך סגי נהור. וכותב הש"ח : ראה זה פלא, הלא הביטוי סגי נהור מכוון למנוע בטוי מגונה, וכאן דוקא להיפך מכנה את השבח בלשון גנאי, ואין זה מתקבל על הדעת. אלא הסיבה הפשוטה היא מפני שהם היו פאר הדור וגאוני, או על שם ישיבת גאון יעקב אשר שם ישבו כסאות למשפט כסאות לגאונים. כאשר רש"י כותב תואר גאון הכוונה לגדולי דורו ולא לגאוני בבל כגון ר' סעדיה גאון. עיין בערוך ערך אביי.

#ב. וענה גאון ישראל – (ת"י) וימאך יקרא (בת"י יקר) דישאל, כמו (שמות י ג) לענות מפני, לשון עוני והכנעה [הושע ה ד], (ת"י) וימעך יקרא (בת"י יקר)

שם מחוז [ש"ב ב כט].

*מקום בעבר הירדן. יש מפרשים שבתרון הוא מושג של זמן בשעות הבוקר לפי המשמעות של "בתור" בערבית שמובנו עליית השחר.

~בתש

מבתש – מפציר, וחבירו בשבועות (ל:) מבתש גרסינן בבי"ת ולא בכ"ף [חולין ז].
*בשבועות ל ע"ב מובא "בצורבא מרבנן מבתשינן".

~ג, גימ"ל

גמין צדין – דומין בכתיתבתן אלא שזה למעלה וזה למטה [שבת קג].

*באיוב ז ה יש ג' זעירא, בויקרא יג לג יש ג' רבתי. ביחז' כה ז יש חילוף כתיב וקרי בין ג' לז'. ראה גאם

~גא

גא מאוד – נתגאה מאד [ישע' טז ו].

*ראה גאה, גאווה

~גאָה (א)

גא – כמו גדלו [יחז' מז ה], גדל [איוב ח יא, י טז].
*עיין בספר זכרון אדם נח בראון עמ' ק"ל בביאור מילה זו.
+מ"מ : שמות טו א. ראה גאון, גאוינים

~גאָה (ב)

*בישע' סג ד נאמר "ושנת גאולי באה". רש"י לא מפרש, אך באיכה א ו בד"ה "לפני רודף" בסוף הפירוש יש הוספה שלא ברור אם היא מרש"י : על כך יסד הפייט (פיוט) "אך בך מקוה ישראל" בסליחות נוסח פולין) "מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי" - שנת גאלי באה (ישע' סג ד) (גאולי) חסר כתיב. +מ"מ : תענית כד ע"א ד"ה א"ל, סנה' צד ע"א ד"ה שומר, שם צט ע"א ד"ה ואלו. ראה גאל, ירושה

~גאם

גימ"ל יווני עשוי (צ"ל יוונית עשויה) כמין כ"ף (כלומר ך) שלנו [ערובין נה. פסחים ח:]. גמא - גאם, אות יונית עשויה ככ"ף פשוטה שלנו [פסחים סא: זבחים נג:]. גמא - גימ"ל יוונית עשויה כמין כ"ף פשוטה שלנו [זבחים סא:]. גמים - אורך ורוחב יחד. גאם יונית עשויה כמין כ"ף שלנו [ב"מ כח:]. אות יונית ודומה לכ"ף [ב"ב סב:].

*בערובין נה ע"א נאמר כמין כף כפולה, והגמא היונית אכן דומה לצירוף של שתי כפין פשוטות ישר והפוך. +מ"מ : במד' יג כא, ערובין נו ע"ב ד"ה מפני, יומא יד ע"ב ד"ה דתן, וד"ה ותני עלה, סוכה ו ע"ב ד"ה שתיים, שם ז ע"א ד"ה שתי. ב"ב סב ע"ב ד"ה בסירוגין. ראה כי ב

~גב, גב, גב (א)

#א. גובה, כעין בימוס ומזבח [יחז' טז כד]. גבך - בניני גובה, בימוסין (עפ"י מ"ג הכתר. במ"ג המאור : בניני גובהי נימוסין) [שם טז לט], גביכם - גובה שלכם, כמו (יחז' טז כד) ותבני לך גב, אדו"ש (לגב. חסר בדפוס) [איוב יג יב], גבי - לשון גובה, כמו (יחז' טז כד) ותבני לך גב [שם טז כו]. כל דבר גבוה קרוי גב [תהלים סח טז].

*ראה גבא, גובה, גבונים

#ב. גבא דחמרא - גבו של חמור [פסחים נב:]. אגבא - אחורי [ביצה כט:].

#ג. ידוּתם וגביהם - נקבים [מ"א ז לג].

#ד. עובי השפה או כיסוי שעל החלל [שבת לז:]. על גביו - על שפתו [שם לח:].

#ה. גבים - מויל"ש (טבורים) [מ"א ז לג].

@ראה גבה א (א), גבן

~גב, גבא, גבאים, גבים (ב)

#א. כמשק גבים - כקול נהם מים הנאספים ונופלים בגבים... גבים, כמו (לעיל ל יד) לחשוף מים מגבא... [ישע' לג ד, עיי"ש].

*יש מפרשים גב - אחד ממיני הארבה. ראה גוב

#ב. גבים - בורות מלאים מים [מ"ב ג טז], בורות שהמים מתכנסין בהם [ירמ' יד ג], גבים - כמו גומות שהמים נקבצים שם, אגני דארעא מקרון (קדושין סא.) [שופטים ד יא]. גבא - גוב מלא מים [ישע' ל יד], גומא שמים נקבצין בתוכה [שבת פב:]. וגבאיו - כמו

דישראל ואנון חזן, לשון עוני... כבר נמצאו ונשפלו... [שם ז י], וענה גאון - ת"י וימאך - [תהלים קיט קז].

*+מ"מ : איוב לה יב, שבת י ע"ב ד"ה ושלוחה, סנה' קד ע"ב ד"ה מדה יתירה. ראה בול, גאה ב, רום א, רעע

#ג. בית המקדש [ויקרא כו יט, יחז' ז כ], גאון עוזכם - בית המקדש [עמוס ו ח].

*+מ"מ : קהלת י יח ד"ה ידלוף.

#ד. גאון הירדן - מקום כפירים ואריות [זכריה יא ג, עיי"ש]. מקום אריות ונמרים... [ירמ' יב ה, עיי"ש].

~גאח

#א. כל שאי אפשר לעשות ע"י זולתו נופל בו לשון גאות, כמו (ישע' יב ה) כי גאות עשה [שמות טו א]. גאות ה' - גדלך וגאותך [ישע' כו י].

#ב. גאות עשן - חוזק עשן [ישע' ט טז].

@קהלת ג יח. ראה איש תרומות, גאוח

~גאיונים, גאי יונים

לגאיונים (הכתיב והקרי לגאי יונים) - כתיב חד וקרינן תרין [תהלים קכג ד].

~גאיז

*משמעו הפסיק, כמו גיטין לה ע"ב : זמנין דגאיז ליה לדיבוריה.

~גאל (א)

ואם יגאל - ואם יקנה... וגאולה זו לשון מכירה [ויקרא כה לג], גאלה - גאול אותה [תהלים סט יט].

גאולה (בפסוק : גאלה) - זו מכירה, תמורה - זו חליפין [רות ד ז].

*ראה גאלה

~גאל (ב)

יגאלוהו חשך וצלמות - כמו (מלאכי א ז) לחם מגאל, וכן (שם) במה גאלנוך, והוא לשון לכלוך [איוב ג ד]. נגאלו - לשון טנוף, וכן (מלאכי א ז) לחם מגאל [ישע' נט ג], נתלכלכו... [איכה ד יד]. לשון לכלוך [דניאל א ח]. ויגאלו - נפסלו מלשון (מלאכי א ז) לחם מגואל [כתובות כד:], שהיו מגואלים ומגועלים [עזרא כ סב]. אגאלתי - כמו, (איכה ד יד) נגאלו בדם [ישע' סג ג]. ונגאלה - שתהא לבז ולסחי... [צפניה ג א].

*+מ"מ : נחמיה יג כט. ראה געל

~גאלה, גאולה, גאולים

אתחלתא דגאולה - שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד [מגילה יז:]. גאולה לגאולה - פורים לפסח [מגילה ו:]. כשנהפכה כל המלכות למינות, תבא הגאולה [סנה' צז:].

(מ"ב ג טז) עשה הנחל הזה גבים גבים... והגבים הם נקעים שהמים נאספים בהם [יחז' מז יא].

*ראה אגן ב, אלו, גבא

#ג.ויספון (בפסוק : ויספן) את הבית גבים ושדרות בארזים – שתי תקראות, אחת עשויה לנוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה, של גבים היא התחתונה, ות"י הנתוכין, ולא ידעתי מהן, ושמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל שהם נסרים נאים ארוגים כמין צורה וקורין לה בלשוננו צילי"ד (ספון) ובלשון אשכנז גהימל"ט (הימל"י) והוא לשון שמים – שמי קורה. ואני אומר שהם לבנים חלולים והם כחצי קנה עגול שעושים לכסוי בתים. גבים – לשון ארמי (ע"ז כח): גובתא דקניא, והם היו למעלה והשדרות למטה. ושדרות – לוחי אבנים סדורים למעלה מן הגבים... [מלכים א ו ט, עיי"ש].

*בספר רחמי אל מציין לסתירה ברש"י שכותב בד"ה גבים, שהם היו למעלה ובשאר המקומות מפרש שהם היו למטה. ומסביר שזה שייך למה שכותב "ואני אומר שהם לבנים חלולים" כלומר הגבים היו כיסוי על הגג להגן מהגשם והשדרות תחתיהן.

~גבאי

גובה מס המלך [סנה' צח:], ממונה למלך לגבות מס מישראל [בכורות לא.]. גבאין – ישראל שהן גבאין למלך נכרי לגבות מיד ישראל גולגליות ומסין וארנוניות [חגיגה כו.], של מלך לגבות כסף גולגלתא וארנונא [ב"ק צד: קיג.], ממונין שהעמיד המלך לגבות מס ומנת המלך וכרגא וארנונא מישראל חבריהם [סנה' כה.]. גבאי צדקה – המשכיל אל דל מהו צריך [ב"ב ח.]. גבאי צדקה – אין ממנין אלא אם כן טובים ונאמנין [פסחים מט.]. ר' עקיבא גבאי עניים היה [קדושין כז. ב"מ יא.]. ר' יוסף הוה גבאי [עניים] [ב"ק לו: צג.]. רבינא – גבאי צדקה היה [ב"ק קט.]. ר' חנניא בן תרדיון גבאי של צדקה הוה [ע"ז יז.]. ר' ינאי – גבאי הוה [ערכין ו.].

*עיי' בר"ש וברמב"ם לטהרות פ"ז מ"ו. +מ"מ : סנה' ע"א ד"ה אל תתחיל. ראה דת, כרגא, סנטר, פרהגבא

~גבב

#א.גבבן – כינס לאוצרן [סוכה מ.].

#ב.עד מתי אתה מגבב דברים – מאין לך? [יומא עו.]. @+מ"מ : ביצה לג ע"א ד"ה מגבב.

~גבבא, גבבה

#א.שגובבין מן השדה, בל"א אישטובל"א (קש, הנשאר עומד בשדה אחרי הקציר) [שבת כ.], הנגבב מן השדה, אישטובל"א [שם לו.]. #ב.גבבי דעמרא – גיזות צמר [גיטין סח. ב"ב עד.].

סנה' קי.].

@גבבא זה שאריות הגידולים כגון עלים, פרחים, זרעים יבשים וכו' שנשארו בשדה ומשמים בעיקר להבערה. במילונים החדשים מגדירים גבבא כענפים דקים. בספר גלויות וסתומות בלשון מבאר שזה שיבוש ומקורו בפירוש הברטנורה לשבת פ"ג מ"א "כירה שהסיקוה בקש ובגבבא" ומפרש : עצים דקים קש שגובבין מן השדה. לא שגבבא זה עצים דקים, אלא קש שנראה כעצים דקים. לפי זה מובן מדוע מותר לתת תבשיל על קדרה שהסיקוה בגבבא שהיא מעין קש, ואילו בעצים אסור להטמין. עיי' בסידרא י"ז עמ' 151. ראה קש

~גבָה (א)

#א.גבות הזקן – סנטר שקורין מנטו"ן [נדה כג.].

וגבותם מליאות (בדפוס וגבותם מלאת) עינים – א"י לו"ר שורציל"ש (גבות עיניהם) בלעז [יחז' א יח].

*גבת עיניו" בויקרא יד ט לא מפרש. הפירוש ביחזקאל צ"ע כיון שמשמעות "וגבותם" הוא כמו "וגביהם" וראה שמבחינה לשונית שייך לערך גב א, שכן אם הכוונה לגבות העין, המשמעות היא שגבות העין מלאות עינים, וזה לא מסתבר. אך בכל אופן רש"י לפי הלעז מפרש במשמעות מה שאנו קורין היום "גבות" שהם שערות שמעל העין. לפי מ"ג הכתר הלעז הוא תוספת, ויתכן שאיזה תלמיד טועה רשם את המובן בלעז לפי הבנתו ואח"כ נכנס לגוף הפירוש. ראה גב א, גבין

#ב.גבבה – בקשרי אצבעותיה [ב"ק ע.], בין קשרי אצבעותיה [סנה' ל.]. בין קשרי אצבעותיה – אינה מביאה שער עד שתגדיל [נדה נב.], על קשרי אצבעותיה – היינו גב היד [נדה נח.].

#ג.גבבה – תחת אותו מקום (ערוה באשה). [נדה נב.].

*בשערי תורת בבל לסנה' תמה על רש"י בנדה נב ש"גבה" משמע תחת אותו מקום (ערוה), ומגיה שאצ"ל "עגבותיה" ומציין לערוך ערך גב ב בשם ר"ח דגב היינו כף מקום תפוח למעלה מן הערוה, וכריסה היינו מקום שערות הערוה ושתייהן במקום אחד.

~גָבֵה, גָבֵה, גבהות (ב)

#א.גבה עינים הולך אחר עיניו [סנה' ה.], עיין תהלים קא לא.]. רם [סוטה ה.].

#ב.מגבוה – גבשושית שבדרכים (כלומר דבר הנדמה כגבוה) [שבת קנב.], גבשושיות ותלוליות שברחויות... [קהלת יב ה.].

#ג.עיני גבהות – גסות הרוח, וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא, כמה שנאמר (תהל' קא ה) גבה עינים ורחב לבב [ישע' ב יא].

@ראה אוקיאנוס, גאווה, גב א, ב, גובה

~גבול, גבולה

#א.כל גבול לשון קצה, אשומי"ל – [שמות כח כב, ראה גבל ב.]. כל גבול שבמקרא לשון סוף וקצה [ברא' י יט]. תחום, סוף מצר, לשון קצה וסוף [במד' כא יג], גבול ים – מצר מערבי... הנסין שבתוך הים אף הם מן

מוסיפין גבורה, ואלו הן דג ונחש וחזיר.
 #ט.א.כאיש גבורתו (שופטים ח כא) – אבר תשמיש
 [ב"מ פד].
 #י.א.גבורות גשמים – שאומר משיב הרוח ומוריד
 הגשם... מפני שיורדין בגבורה [תענית ב. עיי"ש ד"ה
 כתיב].
 @+מ"מ : דה"א יא יב. ראה בדים, גבר ב, יד, כח, עז א, ב, שליש

~גִּבְחָה, גִּבְחָת

#א.משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת, ואף הצדעין
 שמכאן ומכאן בכלל, ומשפוע קדקד כלפי אחוריו
 קרוי קרחת [ויקרא יג מ], שאין לו גבחת – שאין ראשו
 מרוט [חולין סה:].
 *ראה גלש

#ב.בקרחתו או בגבחתו – כתרנומו בשחיקותיה או
 בחדותיה. קרחתו – שחקים ישנים... קרחת לשון
 ישנים וגבחת – לשון חדשים... שהקרחת לשון
 אחורים והגבחת לשון פנים... והקרחת כל ששופע
 ויורד מן הקדקד ולאחריו... [ויקרא יג נה, עיי"ש
 ובפסוק מא].
 @ראה גלש, יוחנא, קרחת

~גִּבִּי סָלִי

*אחד מבני בנימין, יש הסוברים שהוא שני שמות נפרדים
 (נחמיה יא ח). ראה בנימין, סלי

~גִּבְיָא

*ראה מגביא

~גִּבְיָהָא

גביהא בן פסיסא – כך שמו, והיתה לו עקמומיות
 בגבו [סנה' צא].

~גִּבִּיל

גביל לתורי – גביל את המורסן במים... [שם מ].
 *ראה גבל ב, טריתא

~גִּבְיָם

מקום (בנחלת בנימין) [ישע' י כח, עיי"ש לג ד].
 *ראה גוב

~גִּבְיָן, גִּבְיָנִים

גבות העינים [ב"ק קיז]. גבות העינים, שורציל"ש
 (לשון רבים) [בכורות מג. מג.], שורציל"ל (לשון יחיד,
 עיין בא"ה) [נדה כג:].
 *גבין זה גבה בארמית. ראה גבה, גבן, חריץ ב

הגבול, והם איים שקורין אישלי"ש [שם לד ו], ספר
 שקורין מרק"א [מ"ב ג כא]. בגבולין – כל חוץ לעזרה
 קרי גבולין [יומא סט:]. גבול הארץ – תחומי מצרי א"י
 [יחז' מז טו]. גבול – נסין שבים שקורין אישלי"ש
 (איים) בלעז [יהושע טו מז]. כל שהגבול הולך מצפון
 לדרום הוא יורד והולך [במד' לד יא]. כל חוץ לעזרה
 קרי גבולין [יומא סט:]. אשומיי"ל בלעז, מקום פנוי
 [יחז' מ יב]. הגלילה – לאמרק"א (הגבול, הספר.
 בדפוסים אחרים "מריש"ק ביצה", וכנראה נתחלף
 בטעות, א"ה) בלעז [יחז' מז ח].

#ב.אנשי הגבול – אנשי גבול א"י. ל"א אנשי גזית
 (כלומר) סנהדרין [סנה' צז].

#ג.גבול עולם – מנהג אבותיך [משלי כב כח].

@רש"י משתמש במילים גבול, מצר, תחום כנסמכים : בתחום
 מיצר דרומי (יהושע טו א), מיצר גבול הצפוני (שם יח יב), רוחב
 גבול המיצר המזרחי (שם טו ה), תחומי מצרי א"י (יחז' מז טו),
 מצרי תחומיה (צפניה ב ה). עיין בחזון איש שביעית ג' יח : עדיין
 אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ, שלא דקדקו
 בדברי חז"ל ושמות הערים ומקומותיהן נשתנו ויש שנמחקו
 זכרם ובנו על אומדנות. מובא בספרו של פנחס נאמן גבולות
 הארץ, שלאחר כל הדרישות והחקירות (של המפרשים
 והחוקרים) מסתבר שפירושו של רש"י הוא המדויק ביותר
 (ומראה על רוח הקודש שהיתה לו), ובצורה דומה מובא בספר
 סדרי זמנים לפי המסורת (א. א. עקביא, ת"א תש"ג) לגבי
 הכרונולוגיה העברית. במ"ג הכתר, במדבר עמ' 228 מובאות
 ציורי מפות מכ"י על גבולות הארץ. ראה אי א, ארבה א, גבולות,
 גבל א, ב, חוזה, חוף א, חוזה ב, חצב, חצבא, חצובא, מצר א, משיג
 גבול, ספר, תאוה, תחום

~גִּבּוֹר, גִּבּוֹרָה

#א.גבור – בעל זרוע, ורטיאו"ש בלעז [אבות ה כ].
 כח – הוא כח הזרוע, גבורה – גבורת הלב [חגיגה
 יב.].

#ב.להיות גבור – להמריד [ברא' י ח].

#ג.לעשות מלחמות וגבורות [דה"א א י].

#ד.גיבורים – דיינים [יבמות קט:].

#ה.ששים גבורים – תלמידי חכמים [סנה' ז:].

#ו.גבור (זה) בעל שמועות – ששמע הלכות פסוקות
 מרבותיו ושגורות בפיו [חגיגה יד.].

*בגמרא סנה' צג ע"ב נאמר : (איזהו) גבור? שידע להשיב. באבות
 פ"ד מ"א נאמר : איזהו גבור? הכובש את יצרו. עיין בשו"ע או"ח
 סימן א' ס"א.

#ז.הלכתא גבירתא – הלכות גדולות [סוכה לח:].

#ח.בן שמונים לגבורה – כלומר דבר גדול הוא אם
 יחיה אדם עד שמונים שנה, דכתיב ואם בגבורות
 שמונים שנה, שאם הוא חי יותר בגבורתו של מקום
 הוא חי ולא מרוב כח שבו, שהרי מכאן ואילך אין לו
 כח לאכול ולשתות [אבות ה כא]. גבורות – שמונים
 שנה [גיטין כח.].

*בגמרא שבת עז ע"ב נאמר : ת"ר שלשה כל זמן שמזקינין

~גְבִינָה, גְבִינָה

לגבן – (לשון) גבינה [שבת קלד.].

*גבינה היא מאכל חלב קרוש. נזכר פעם אחת במקרא באיוב י ייש דפוסים בהם מובא "גבינה" ולא מפרש, ומזכיר בדרך אגב בשמות טו ח ובזכריה יד ו. בשבת לה ע"א נזכר "מגבן" והוא אדם העושה גבינה מחלב. +מ"מ : ביצה כח ע"ב ד"ה גבינה, נדה נב ע"א ד"ה גבינה. ראה גבין, חבץ, חגב"ש, חריץ ב

~גְבִינִי

גביני כרוז – (הוא) גביני המכריז [יומא כ:].

~גְבִיעַ, גְבִיעִים

כוס ארוך וקורין לו מדירנ"א (כוס ארוכה...) [ברא' מד ב. גביעים – כמין כוסות שעושים מזכוכית, ארוכים וקצרים. וקורין להם מדירנ"ש [שמות כה לא. מדירנ"ש (כוסות ארוכות) [מנחות כח:].

*בגמרא מנחות נאמר : גביעין למה הן דומין? כמין כוסות אלכסנדרים. ראה שופרא

~גְבִיר

*מובא בבראשית כז כט וכן לח ולא מפרש, וכן נזכר בבראשית לב ה, הושע יב ד.

~גְבִירָה

מלכה [מ"א יא יט, עיי"ש פסוק יג], מלך וגבירה – יהויכין ואמו [ירמ' יג יח], אם המלך (יכניה) [ירמ' כט ב. בני הגבירה – איזבל [מ"ב י יג, עיי"ש ט לג]. כנסת ישראל גבירה נקראת [סנה' פב. עיי"ש צט ע"ב ד"ה מוטב].

הסירה מגבירה (דה"ב טו טז) – השפילה ממלכות [ע"ז מד.].

*בגמרא סוטה יב ע"ב מובא מעשה על בתיה בת פרעה המכונה גבירתנו. התואר גביר מופיע רק פעם אחת בבראשית כז כט וכן לו בברכה של יצחק ליעקב. +מ"מ : ברא' טז א, שם יז יט, ישע' כד ב. ראה גברת

~גְבִישׁ

ראמות וגביש – שמות אבנים טובות שבים [איוב כח יח]. אבן טובה, כענין שנאמר (איוב כח) ראמות וגביש... [יחז' יג יא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אלגביש, ראמות

~גְבֹל (א)

תגבל בה – תשיג גבולה [זכריה ט ב]. קבע תחומים לסימן [שמות יט יב]. *ראה גבול

~גבול (ב)

#א.מגבל עיסת אחרים בשכר [פסחים מו.]. לש

עיסתו בטהרה והוא שכיר [חולין קכב:]. זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה [ברא' ב י]. ניגדביל – יגלגלנו באפר וידבק האפר בו [גיטין סט.]. גבליה דבי נשיה – שומר בהמות אביו ומגבל מאכלן [שבת קנו.]. #ב.מצאתי בתשובת הגאונים שמעשנין כלי זכוכית בעשן שמן זית עד שמשחיר וגורר השחוררית ונותן בו שמן קימעה ומגבל בו ומייבשו בחמה וממחה אותו לתוך הדיו [שבת כג.].

@עין בערך ערך גבל א. ראה ערס, גביל

~גְבֹל, גבלא, גבלי, גבלים (ג)

והגבלים – אומה ששמה גבל, ובקאים לסתת אבנים ולבנות, כמה שנאמר בצור (יחז' כז ט) זקני גבל וחכמיה היו כך מחזיקי בדקך [מ"א ה לב]. זקני גבל (עיר נמל) – אומני הבנין, כמה שנאמר (מ"א ה לב) ובוני חירם (בפסוק : חירום) והגבלים [יחז' כז ט]. והגבלן – מקום ששמו כך [סנה' צז.].

*בסדר הדורות מובא שאבי האומה הוא גבל בן פוט נכד חם, אחיהם של הדן, בני ועדן. בספר מתורגמן ערך "גבל" מציין לברא' יד ו "בהררם שעיר" ת"י דשריין בטורא דגבלא, שם לב ד ת"י ארצה שעיר - לארעא דגבלא, שם לו ח בהר שעיר מתרגם בטורא גבלא, יתכן שעל כן נקראו הגבלים. בתהלים פג ח נזכרת גבל והיא חבל ארץ ועם באדום. ביבמות מו ע"א ובע"ז נט ע"א מובא שר' יוחנן אמר לתלמידו ר' חייא "צא והכרז על בניהם שהם ממזרים ועל יינם משום יין נסך".

~גבול

מקום ששמו כך [סנה' צז.].

*+מ"מ : סוטה פ"ט משנה ט"ו : והגבול יושם, והכוונה שבעקבתא דמשיחא יושם ויחרב.

~גְבֹלָת

גבולות (בדפוס : גבלת) – הוא מגבולות האמור למעלה (פסוק יד)... בגבול החשן, וכל גבול לשון קצה הוא, אשומי"ל (גבול, קצה) [שמות כח כב, עיי"ש לט טו].

*גבולות היא מלאכת השזירה. ראה גבול, גבולות, חזה ב

~גְבִין

שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב [ויקרא כא כ]. שורציל"ש, ששערות גביניו גדולים ומוטלין על פניו [בכורות מג:]. שורצילו"ש (בעל גבות ארוכות וסבוכות) [ויקרא כא כ].

*בה"ר מסביר את המחלוקת בבכורות מג ע"ב, שם יש מחלוקת תנאים : אין לו גבינים או אין לו אלא גבין אחד, זהו גבן האמור בתורה. ר' דוסא אומר כל שגביניו שוכבין. ר' חנינא אומר מי שיש לו שני גבים ושתי שדראות. בגמרא מפרשים ששדרתו עקומה. רש"י מפרש כרבי דוסא, אך רוב המפרשים מסכימים עם ר' חנינא וזו המשמעות המקובלת היום. עין סוכה לא ע"ב ד"ה כפוף - ראשו כפוף כאגמון, דומות לאיש גבן והזקן

שראשיהן שחין וכפופין למטה. משמע שגם רש"י מפרש גבן במשמעות של גב כפוף. בת"י לויקרא כא כ מביא את כל שלשת הפירושים שבמשנה. לפי רש"י בבכורות גבן הוא שיש לו גבינים, ובמרפא לשון מעיר שצ"ל גבינים ארוכים, שכן לכל אדם יש סתם גבינים וכאן הלא מדובר במומים. משלי ו ד "ותנומה לעפעפיך" מתרגם וניימתא לגביניך. ראה גבה, גביהא, גבינה, גבינים

~גבנוני

אומה מהולה [ע"ז כז].

*ראה גבעוני, מולאי

~גבננים

הר גבננים (בפסוק : גבננים) – הר המיוחד בהרים. גבננים – לשון הרים, על שם גובהו, כמו (יחז' טז כד) ותבני לך גב. כל דבר גבוה קרוי גב [תהל' סח טז], הרים גבננים – הרים הגבוהים [שם פסוק יז]. *במכילתא פרשת יתרו נאמר "כלכם גבננים אתם" כלומר בעלי חטוּרת. +מ"מ : בתוס' ע"ז כז ע"א ד"ה אלמא.

~גבע, גבע

עיר (בחלק) בנימין [מגילה ד.]. גבעה – גבעת בנימין [שופטים כ לג]. עיר ששמה גבע והיתה בראש ההר [ש"א יג כג]. עיירה [דה"א ו מה]. גבע רמון – (ארץ) טרשין וקרקשין... מקום הרים... [זכריה יד י, עיי"ש].

*יש סוברים שגבע הנזכרת בש"ב ה כה היא גבעון לפי הנאמר בדה"א יד טז. יש גם גבע שהיא עיר כהנים בנחלת בנימין ויש עיר בגבול הצפוני של נחלת יהודה. +מ"מ : זכריה יד י, סנה' צד ע"ב ד"ה עברו. ראה גבעה, גבעון

~גבעא

עיירה (בנחלת יהודה ליד תמנה) [דה"א ב מט]. *המשמעות הרגילה בפסוק היא שזה אחד מבני כלב למטה יהודה. ראה מכמש

~גבעה, גבעת

#א. לשון רמה [יחז' ו ג]. גבעות עולם – גבעות העושות פרות לעולם... [דברים לג טו]. #ב. גבעות – אמהות [מיכה ו א]. #ג. גבעה – שם מקום (בנחלת יהודה, יהושע טו נז) [– דה"א ב נה].

גבעת – עיר לעצמה [יהושע יח כח]. גבעת האלהים – גבעת קרית יערים... [ש"א י ד]. גבעת שאול – מקום (צ"ע אם שם העיר גבעה או גבעת) [ישע' י כח, עיי"ש פסוק כט].

*יש להבדיל בין גבעה וגבעת. בש"ב ב כד נזכרת גבעת אמה שהיא מקום ישוב בקרבת גבעון, בש"א כג יט נזכרת גבעת החכילה שהיא גבעה ליד מידבר זף, בשופטים ז א נזכרת גבעת

המורה בעמק יזרעאל. ראה גבע

#ד. גבעת הערלות – ע"ש המאורע נקרא, שנעשה כמין גבעה [יהושע ה ג].

#ה. מהגבעות – זו ציפורי שיושבת בראשי ההרים כצפור [צפניה א יא].

#ו. גבעת פנחס – מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ? (אלא) שירש מאשתו (ב"ב קיא:) [יהושע כד לג].

@ראה רמות, גבעא

~גבעון, גבעוני

#א. יושבי גבעון מן החוי היו [יהושע ט ד]. גבעון בגבול בנימין [יהושע י יב]. בגבעון היתה קדושה, ששם מזבח שעשה משה [יומא נג]. שם (נמצא) מזבח שעשה משה [סוטה לד: תמורה יד:].

*בברא' מח כב ובש"ב כא ב נקראים יושבי גבעון אמורים. בזבחים קיח ע"ב נאמר "בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל, בשילה ונוב וגבעון, ובית עולמים" וכן שם (קט ע"א) "שלוש בירות הן, שילה ונוב וגבעון ובית עולמים". +מ"מ : דה"א ח. ראה ש"ב ג כט. ראה גבע, נוב, במה, עמק אילון

#ב. גבעוני – שם אומה שמוהלין עצמן [יבמות עא.]. גבעונים כיון דלא מרחמי אינן ראויין לידבק בהן... [יבמות עט.]. אסורין לבא בישראל [סוטה כד.].

*+מ"מ : דברים לג כט, ש"ב כא א-ב, מ"א א ג, יחז' מח יח. ראה גבנוני, גובאי

~גבעול, גבעול

קנה האמצעי שהזרע בראשו כקנבוס ופשתן [סוכה יג.]. קנה דק כעין של קנבוס [שבת קט:]. *גבעול נזכר פעם אחת במקרא בשמות ט לא ולא מפרש. יש סוברים שההבדל בין קנה לגבעול הוא שהקנה חלול והגבעול מלא. בגמרא יומא פה ע"א נאמר שהמן דומה לזרע פשתים בגבעולין. ראה קנה א (א)

~גבר, גברא (א)

#א. מבן עשרים ומעלה [שמות יב לז], איש [משלי כד ה, דניאל ב כה, ג כא]. בעל [כתובות עה. סוטה כא.]. מאן גבר? – במה הוא גדול? בתורה ובחסידות [חולין נד. עיין שבת קיב ע"ב ד"ה כגון]. צדיק [תהלים צד יב]. גבר מגוברין – שר וגדול מכל אנשים [סנה' סה:]. גברא – איש [יבמות ב.]. גברא רבה – אדם גדול [חולין ז.], לא אזיל בגילוי הראש [שבת ח.]. לוי [שבת נט:].

גבר חכם – איש חכם [משלי כד ד.]. ברא גברא – ע"י ספר יצירה, שלמדו צרוף אותיות של שם [סנה' סה:]. גבר רש – דיין עם הארץ, עושק דלים בדין... [משלי כח ג].

*באנצקלופדיה לתוארי כבוד בישראל ערך גברא רבה מסיק שהתואר ניתן לאלו שבנוסף על גדולתם בתורה ובמעשים, נישאו

שאני. ורש"י מפרש : לא שישאל לה לשלום, אלא לבעלה ישאל מה שלום הגברת. עיי"ש בתוס' ד"ה על ידי. +מ"מ : ברא' יח ט, ישע' מז ז, מלאכי ב יג, ב"מ פז ע"א ד"ה על ידי. ראה גבירה. גברתנית - ראה עגלה א

~גבשושית

תל קטן [שבת עג:].

*עין בערוך ערך גבשוש. ראה מולא, מולא.

~גבת

חומתה על המדבר [קדושין נז:]. מקום שבסוף התחום [סנה' צד:].

~גבתון

*עיר בנחלת דן (מ"א טו כז, טז יז).

~גג

עלה לגג - גבר על כולל [יומא מז:]. קירוי [יומא יט:]. היו טחין גגותיהן בטיט לפי שלא היו משופעין אלא עשויין כמין תקרת עליה... [ביצה ט:]. היה מעגל במעגילה - טחין היו גגותיהן בטיט והגגות לא היו משופעין, אבל הטיט משפיעין מעט כדי שיזובו המים וטחין אותן בחתיכת עץ עבה וחלקה ובה בית יד ודוחפה לצד השיפוע וחוזר ומושכה אליו וחוזר ודוחפה (לצד) והטיט מתמרח ומחליק ובדחיפתו קורהו מעגל ובמשיכתו קורהו מושך ושם העץ מעגילה [מכות ז:]. רוב תשמישתן על הגגות, שאין גגותיהן משופעין [ע"ז ג:].

*במנחות פ"י מ"ב נזכר המקום גגות (י"ג גנות) צריפין שממנו היו מביאים את העומר בשעת חירום. עין ירחון המעיין כרך מה ג"ג עמ' 61 על משמעות הביטוי מכבש את הגגות +מ"מ : סנה' ק ע"ב ד"ה בשפל, תוס' מכות ז ע"א ד"ה אלו. +מ"מ : ש"א ט כה. ראה איגרא, מעזיבה, מקרה, תקרה

~גג"ג ש"ש ל"ץ

*שבעת הדברים שנגעים באים עליהם : גילוי עריות, גזל, גסות הרוח, שפיכות דמים, שבעות שווא, לשון הרע, צרות העין (כריתות כו ע"א).

~גד, גדגדניות (א)

#א. זרע גד - עשב ששמו קאליינדר"א (כוסבר) וזרע שלו עגול ואינו לבן [שמות טז לא], עגול כגידא, קוליינדר"ר (אליינדר"א) [במדבר יא ז], זרע הגד אינו לבן, אבל עגול הוא... (והמז) כעגול כזרע גד ולבן כמרגלית. כגידא - גרעין של אליאנדר"א. שדומה לזרע פשתן - שגם הוא עגול [יומא עה:], גידין - ירק מר [שבת פז:].

#ב. גדגדניות - צירישי"ש (דובדבנים) [ברכות נז:],

בתכונה מיוחדת נוספת והיא כיצד להגיב ולנהל את בעיות השעה בצורה נכונה.

#ב. בעל גבר - גידו גדול [בכורות מד:].

*ראה גבורה

#ג. תרנגול [ע"ז ח:]. תרנגולת שקראה גברית - כתרנגול [שבת סז:].

#ד. דרך גבר - זו פרס שאמרה (ישע' מז ז) לעולם אהיה גברת [משלי ל יט].

*ביומא כ ע"א יש מחלוקת האם גבר שבמשנה "קריאת הגבר" הוא איש או תרנגול, ונראה שהוא תרנגול. בילקוט ראובני במדבר לג לה מביא שעציון גבר נקרא על שם שהיו בקיאים שם בחכמת התרנגול ובכרבלתו. ראה גבור

#ד. גבר רש - דיין עם הארץ, עושק דלים בדין על שאינו מתן בדין [משלי כח ג].

@גבר הוא ג"כ כינוי לתרנגול. במ"א ד יט נזכר "גבר" שהוא אחד מנציבי שלמה. עין בערוך ערך גבר א. גברנית - עין דה"ב יג ב

~גבר (ב)

התגבר [תהלים יב ה]. כמעין המתגבר - חריף ומחודד יותר מדי [אבות ב ח]. מתגבר על יצרו - אינו הולך אחריו לעבור עבירה [מגילה טו:].

*בגמרא סנה' לה ע"א נאמר אגברו חמרא - כלומר עשה שיתגבר. ראה גבור, גבורה, צעד

~גבר (ג)

*שם מקום או שם אב משפחה (עזרא ב כ, נחמיה ז כה - גבעון).

~גברי

אמוראים [שבת קיא:], אמורא [כתובות ו:]. משכוח גברי לגברא - תלמידי ר' שמעון משכו את ר' ישמעאל לומר כדבריהן [יומא נט:].

~גבריאל

ממונה על בשול הפירות [סנה' צה:]; עיי"ש מד: ד"ה אמר רוח]. ירד להציל (את) חנניה מישאל ועזריה, שצינן את הכבשן מבפנים והקדיח (אותו) מבחוץ לשרוף את זורקיהן לתוכו כדאמרין בפסחים (ק"ח). [יומא כא:].

*בד"כ נחשב כשם של מלאך. +מ"מ : ברא' כט לד, שם לו טו, תהלים פא ו, איוב כה ב, דניאל ח יד, טז, שם ט כא, יא א, יומא עז ע"א ד"ה לבוש ואילך.

~גברת

זו פרס שאמרה (ישע' מז ז) לעולם אהיה גברת [משלי ל יט ד"ה דרך גבר].

*גברת הוא תואר של ד"א לגבי אשה, בניגוד לגבירה שהוא תואר כבוד לנשים מיוחדות. בגמרא ב"מ פז ע"א נאמר : לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא (אשת אושפיזא - רש"י) שלו. והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל! על ידי בעלה

~גדגדניות, גודגדניות

*ראה גד א

~גדגלדא

*בבכורות מג ע"ב נאמר גדגלדא דליפתא אך לפי הערוך צ"ל גרגלדא. ראה גרגלד, לפת, לפתם,

~גָדָד, גָדָד

#א.יגודו – יאספו גדודים [תהלים צד כא]. יתגודדו – יתקבצו גדודים [ירמ' ה ז], תתגודדי – קבצי גדודים [מיכה ד יד].

גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב – כלם לשון גדוד הם... גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ, וכל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם [ברא' מט יט].

*עיין בה"ר שהדל"ת של "גודנו" היא רפה ולכן יש מפרשים שהשרש הוא גוד, אך לפי הרד"ק הנח תמורת הכפל, ואינו מכריע בין גד לגוד. הראב"ע מכריע לצד גדד.

#ב.יגוד – יחתוך, כמו [דניאל ד יא] גודו אילנא [בכורות מד. ערכין ו]. יגוד – יקוץ [שבת סא:]; גוד או אגוד – או קוץ לי דמים וקנה לך חלקי או אני אקוץ דמים ואתן לך בחלקך [ב"ב יג.]. גודו אילנא – קוצו האילן [דניאל ד יא]. מגוייד – לשון [דניאל ד יא] גודו אילנא, מנותח ומלא פצעים וחבורות חרב [יבמות קכ.], חתוך לאבריו [נזיר מג.], גידיה – חתך לאברים [סנה' סז:].

מגוייד – חתוך לאבריו [נזיר מג.], מחותך בחתיכות, לשון גודו אילנא [גיטין ע.]. גידיה לגמליה – לשון גודו אילנא [יבמות קכ.]. גדיה – הכריתו... [נדה לו.]. *גידוד זו פעולת הורדת פרי התמר מן העץ, ויש גורסים גידור, כמו ב"מ פט ע"ב: פועלים שהיו גודרים בתמרים. #ג.לא תתגודדו – לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם... [דברים יד א]. לשון שריטה בכלי וכן היה נימוסיהן (של אמוריים) [מ"א יח כת], לשון שריטה [ירמיה מא ה], תתגודדי – תשרטי באבל ובכבי [שם מז ה], גדודות (בפסוק: גָדָדָת) – שריטות [שם מח לז]. גדידה ישנה במקום שער... אישגרטיניי"ר (לסרוט) וחוקי האמורי היו... [קדושין לה.]. שריטה וגדידה תרתי נינהו, חד ביד וחד בכלי [שם], חבורה... בכלי [מכות כא].

@עיין מבחר כתבים (שטרשון) עמ' רמ"ט מאמר על הלשונות גרר, גדר, גדד ודומיהם. +מ"מ: ירמ' כ י. ראה אגדה, גדה, גדוד א, ב, גדודא, גדודיות, גדיה, גדם, גוד, גרר, זרף, חצף, סרט, קציר, שרט

~גָדָה, גָדָה, גָדָה

גדותיו – לשון שפה גבוהה [יהושע ג טו]. *+מ"מ: ישע' ח ז, עמוס ח ח. ראה גדוד ב, גודא, פרץ א

אליינדר"א (כוסבר) בלעז... (ו)ממעטיין את הזרע [ערובין כח.], אליינדר"א כמו (שמות טז) זרע גד [גיטין ע. בעין יעקב, בגמרא רק ה'עז].

@בברכות נאמר: ת"ר, ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן ואלו הן: גדגדניות, כפניות ופגי תמרה. בערוך מפרש שגדגדניות הן הינדקוקי, וחסוכי בנים לא יאכלו שהן ממעטין את הזרע... והן עשב שאוכלין הגמלים ולא יאכל אדם אותם אלא ע"י הדחק. וי"מ קוליינדרו, כמו זרע גד. ראה דבדבניות, הנדקוקי, זרע, כוסבר

~גָד, גָדא (ב)

#א.מזל טוב [מו"ק כז.], מזל, ודומה לו (שבת סז:); גד גדי וסינוק לא [סנה' כ.]. ביש גדא – מזל רע [סנה' קה.]. ערסא דגדא – מטה שאין אדם יושב עליה ומיוחדת למזל, כמו (ישע' סה יא) העורכים לגד שולחן [מו"ק כז. מהדורת קופפר]. גד גדי – התמזל מזלי (וסנוק לא) עייף אל תהי [שבת סז:]. לגד – למזל [מו"ק כז. בכ"ל]. התגבר מזלי ואל תהי עייף [– פסחים ג.].

#ב.שם ע"ז העשויה על שם המזל, ובלשון משנה יש (ברייתא בשבת סז:); גד גדי וסינוק לא [ישע' סה יא], ע"ז שקורין גד [סנה' צב.].

#ג.גדא דהר – מלאך הממונה על ההרים [חולין מ.]. @בסנה' כ ע"א כותב רש"י: נוהגין היו לערוך מטה ושלחן בבית ולא היו משתמשים בהן כלל אלא למזל הבית מונחת משום נחוש. ראה גדד, גדדי, גודא, מני, ערסא

~גָד (ג)

#א.ותאמר לאה בא גד (הקרי, והכתיב בגד), ותקרא שמו גד (בן יעקב מזלפה שפחת לאה) – בא מזל טוב, כמו (שבת סז:); גד גדי וסנוק לא, ודומה לו (ישע' סה יא) העורכים לגד שולחן... ולא ידעתי על מה נכתבה תיבה אחת. ד"א... [ברא' ל יא].

*ר' מרדכי גימפל מפרש (מובא בעיטורי תורה) את הסיבה שנכתב תיבה אחת, שכן בשבת (סז ע"ב) מובא שגד אינו אלא לשון ע"ז... וכדי לא להזכיר שם ע"ז נכתב תיבה אחת "בגד". בסדר הדורות מובא ששם אשתו עוצית בת עמרם מצאצאי נחור.

#ב.גד (נביא וחוזר דוד, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיין ש"א כב ה ובדה"ב כט כה]

~גָדָר, גָדָרִיא

שם עכו"ם [דניאל ג ב].

*גדבר הוא גזבר בחילוף אותיות. ראה אדרגזיא

~גָדָה

הוא חר הגדגד [דברים י ו].

*נקראת גם חר הגדגד

עד עולם (מ"א יג יג, מגילה יג, זבחים קב.) [ש"א ב ג, יג יג]. גדול – (הוא) היודע לזהר שלא ילמוד (התלמיד) מעשיו (בע"י : ממעשיו) [חגיגה טו]. כל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות [במד' לא יד].

*באנצקלופדיה לתוארי כבוד בישראל מציין שבניגוד למקובל היום שגדול הדור הוא ג"כ הגדול בתורה, בפסחים מט ע"ב נאמר : תנו רבנן, לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת"ח, לא מצא בת"ח ישא בת גדולי הדור. וכן בעצם ההגדרה "גדול הדור" מגבילים אותו רק לדור בו הוא חי ומדוע לא נקראו הרבה בת"ח בתואר גדול הדור? ונראה שתואר זה קשור בעיקר בעסקנות צבורית או מדינית שעסקו בהם באותה שעה נושאי התואר. לגדולי התורה שהם למעלה משכמם ראוי יותר התואר גדולי עולם, כגון (ירושלמי ברכות פ"ח ה"ו) : כך דרשו שני גדולי עולם, רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש. הרמ"א בשו"ע יו"ד סי' רמ"ד ס"י כותב : מי שהוא גדול הדור ומפורסם בדורו בכך, נקרא מופלג בחכמה. +מ"מ : שמות לב ז במד' יא טז, טז ב, ג, ו, ז, ירמ' ד יד, תהלים ג ב, קהלת י יב, דה"א כט יא. ראה אדם גדול, ברבי, מופת

#ה. גדולי כהונה – שרים שבהם [פסחים נז].

#ו. גדולות – נבואות, כמו (מ"ב ח ד) את כל הגדולות, (ירמ' לעיל לג ג) קרא אלי... ואגידה לך גדולות (ירמ' מה ה). מכאן אמרו (סנה' קד). גדולה לגימא שמשרה שכינה על נביאי הבעל [מ"א יג כ].

#ז. גדולה חזקה – יש לסמוך עליה יפה [קדושין טז].

#ח. גדולך – זו מדת טובך (של ה') [דברים ג כד].

@ראה אדיר, אמן ג, אציל ב, בכור, בר פחתי, גדל, גדלה, גדר ב, הרבה, כהן א, כתר, מופת, מלא, משח, נא אמן, נינוה, עמוד, ראש א, רבה, שררה, תרומה

~גדול (ב)

גידולי קרקע – שניזונין וגדלין מן הקרקע [ערובין כז].

*ראה גדילה

~גדול (ג)

גדולה – מעשה עבות וקליעה [סוכה כ].
*הקריאה המקובלת היא גדולה בחולם, אבל לפי משמעות הפירוש צריך לקרוא בשורוק. בדפו"ר הנוסח גדילה. ראה גדיל

~גדוע

גדועו (של אילן) – מה שהחליף (האילן) אחרי כן [ע"ז מה].

~גדופי

*ראה גדף

~גדור, גדר

עיר [דה"א ד יח, עיין יהושע טו נח].
*1. שם מקומם של שניים מגיבורי דוד (דה"א יב ח). 2. מקום

~גדוד (א)

#א. כשהולכין מאה או מאתים מעצמן, לשלול באשר ימצאון הוא קרוי גדוד [מ"ב ה ב].

#ב. גדודיות – שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות [ויקרא כו לא].

@מקום בעבר הירדן - עיין תוס' ערכין לב ע"א ד"ה מאי. +מ"מ : ש"ב כב ל, תהלים סה יא. ראה אגד ב, אמבוהא, גדד, גדודיות, גונדא, שפעה

~גדוד, גידוד (ב)

#א. גובה קרקעית [ערובין צג]. עומק חריץ [גיטין טו].

#ב. גידודיו, הן שפתותיו הזקופות, במקום שהנהר מושך בין גידודין זקופין הוא כבתוך מרזב [ישע' ח ז].
@גדוד היא התלולית הנערמת בצד התלם ע"י פעולת החרישה.
+מ"מ : תהלים סה יא, שבת מא ע"א ד"ה דלית, כתובות י ע"ב ד"ה רוח נחת. ראה אגן ב, גדה, גודא ב, תלם

~גדודא

יחור שנשרו ענפיו כולם [ערובין ק].

*צ"ע מדוע רש"י משתמש במלה יחור במקום אילן. בערוך גורס גרודא, ופירושו כדעת ר"ח : אילן קרח שאין לו לא אמירין ולא עלין.

~גדודה

*ראה גדד

~גדודיות

(מאי) גדודיות? – שברי חומה של חרבות בתים [ערובין נב].

*בגמרא נה ע"ב נאמר מאי גדודיות? אמר רב יהודה שלש מחיצות שאין עליהן תקרה. ראה גדד, גדוד

~גדול, גדולה (א)

#א. בן י"ג... (והוא) בר עונשין [שבת קלב]. שהביא שתי שערות שחייב בעינוי [ערובין ל].

*ראה גדל

#ב. בעל שררה, כגון נשיא וכהן גדול [סנה' טז].
גדול מאד – עשיר... בן גדולים [ויקרא יט טו], עשיר [ש"א כה ב], איש גדול – בעושר [ש"ב יט לג]. המלך או הנשיא [מכה ז ג]. גדולים – אברהם יצחק ויעקב [פסחים קיז].

#ג. אשה גדולה – חשובה [מ"ב ד ת].

*ראה גדלת

#ד. גדולי הדור – אנשי מעשה וצדיקים [פסחים מט].
גדול הדור – הכל נשמעין לדבריו (של עמרם) [סוטה יב]. כשפוסקין לו גדולה לאדם, פוסקין לו ולדורותיו

איך גדיל פחות משנים (חוטים) [יומא עב. יבמות ה: מנחות לט:].

#ב.שם אומן [ע"ז מא:].

@בספר שבולי הלכט הלכות ציצית המיוחסות לרש"י כתוב: דבר שהוא יחיד קורא ענף, ודבר שהוא מפורז זה מזה קורא גדילים. ראה גדול ב, ג, גדל, חוט, חוליא

~גְּדִישׁ

*גדיש היא ערימת התבואה שנקצרה המונחת בשדה לפני העברתה לגורן. מובא באיוב כא לב במובן גל הקבר ואינו מפרש. +מ"מ: דברים כד יט. ראה גדש, גורן, מדושה, מתבן, נד

~גָּדֵל, גָּדָל (א)

#א.קלע [כתובות קג: נזיר לט. ב"מ פה:]. מרים מגדלאה נשייא – מרים המקלעת שיער נשים [חגיגה ד:].

*ראה גדלת, גדול א

#ב.מגדלי הושענא – אוגדי הלולים, לשון גדילים. ולשון התלמוד לומר לכל אומן בדבר לשון זה, כגון הך דבפרק משקין (מו"ק יא.): למגדלי אוהרי ולמגדלי תנורא בחולו של מועד. הא למדת שפירוש לשון זה לשון עשייה ותקון [סוכה לז:].

~גָּדָל (ב)

#א.שפחה מגודלת – גדולה וראויה לשמשני [קדושין מט:].

#ב.התגאה [צפניה ב ח, דניאל ח כה:].

#ו.קטן שהגדיל – צמחו בו שערות [פסחים צג:], קטן שנתגדל – צמחו לו שתי שערות [סוכה כז:].

*ראה גדול א

#ג.גדלך – זו מדת טובך (של הקב"ה) [דברים ג כד:].

#ד.מגדלות מרקחים – גידולי בשמים שמפטים אותם מעשה רוקח [שה"ש ה יג:].

#ה.פרי גודל – קריישימינ"ט ד"י גרנדיצ"א (ניפוח גדולה) [ישע' י יב:].

#ו.הגדילו – הרחיבו [ב"ב פא:].

#ז.דרך גדילתן (של ארבעת המינים) – העליון למעלה והתחתון למטה [יומא עב:], התחתון למטה והעליון למעלה [סוכה מה:].

#ח.מגדלין – מניקין [חולין קכז. בכורות ח:].

@ראה גדול א, שגא

~גָּדָל, גָּדִלִים (ג)

גדלי בשר – בעלי אבר תשמיש [יחז' טז כו:].

~גָּדָל (ד)

*אבי משפחת נתינים שעלו מן הגולה (עזרא ב מז, נחמיה ז מט), וכן משפחת עבדי שלמה ששבו מן הגולה (עזרא ב ט, נחמיה ז

שבני ראובן חיפשו בו מרעה (דה"א ד לט). 3. בן יעאל, אבי גבעון ממעכה אשתו ואחיו של נר שהיה סבו של שאול מבני בנימין (דה"א ח לא, ט לז). 4. בן בנו של מרד ואשתו היהודיה (דה"א ד יח).

~גָּדוֹת

*ראה גדה

~גָּדִי (א)

#א.כל וולד רך במשמע, ואף עגל וכבש. ממה שהוצרך בכמה מקומות (ברא' לח יז) גדי עזים, למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע [שמות לד כו]. אף עגל וכבש בכלל גדי, שאין גדי אלא לשון וולד רך. ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים, כגון... יש ללמד שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע... [שמות כג יט]. גדי היינו בחור, שעיר היינו זקן [מנחות צא:]. גדי טוב למאכל יותר מן הכבש [פסחים נז:]. גדי אין לו צמר אלא שער [שם סו:]. טעם גדי כטעם הצבי [ברא' כז ט:].

*גדי הוא ולד העז הרך. בחולין קיג ע"ב נאמר: כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל במשמע (כשלא כתוב גדי עזים), וזה המקור של רש"י. אך הראב"ע משיג עליו ומפרש כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים... רק יש הפרש בין גדי ובין עזים, כי גדי גדול מגדי עזים, כי עדנו צריך היותו עם העזים. עכ"ל. ראה חשיף, טלה, כבש, עז, עתוד, צפיר, רחל, תיש

#ב.עין גדי – עון עגל שהוא מין בהמה. ל"א לשון ע"ז (ישע' סה יא) העורכים לגד שלחן [שבת פח:].

@ראה גד, גדא

~גָּדִי (ב)

*1. אביו של מנחם מלך ישראל (מ"ב טו יד, יז). 2. גדי בן סוסי, נשיא בית אב למטה מנשה, אחד מן המרגלים (במד' יג יא).

~גָּדִיָּאל

*בן סודי למטה זבולון, אחד מן המרגלים (במד' יג י).

~גְּדִיָּה

הכריתו בשמתא כמו (דניאל ד יא) גודו אילנא... שמתיה [נדה לו:].

*ראה גדד

~גְּדִיִּין

עבודת כוכבים ששמה גדיין [סנה' סג:].

~גָּדִיל, גְּדִילָה

#א.חוט עבה וחזק בבגד תחילה, כדי שלא יהא נוח ליקרע. ל"א גדיל אלו הן חוטיין, שבשפתי שני הצדדין וקורין אוריל"ש (מללים, שפת האריג) [מנחות מב:].

(נח).

*והגבול סביב אותה (יחז' מג יז) תרג' גדנפא מקף לה. תרג' מסגרת - גדנפא (ערוך ערך גדף ב). ראה גודא ב, קיר א

~גדלה

עושר [גיטין נט.], שררה [אבות ו ד], בית המקדש [דה"א כט יא].
*ראה גדול א, פאר, רהב ב

~גדליה

ישמעאל בן נתניה בן אלישמע הרג את גדליה בן אחיקם (בן שפן, נציב יהודה לאחר החורבן ואלעשה בן שפן הוא דודו) [דה"א ב כו, מגילה טו. - הצדיק. עיין ירמ' מ ה, שם מ ז - גדליהו]. צום השביעי - (לזכר) שבו נהרג גדליה (זכריה ח יט). גדליהו בן אחיקם - נפל אל הכשדים... [ירמ' לט יד].
*1. בן אמריה בן חזקיה, אבי זקנו של צפניה הנביא (צפניה א א).
2. כהן שנשא אשה נכריה (עזרא י יח).

~גדליהו

גדליהו השני - בכור ידותון הוא (ראש משמר המשוררים) [דה"א כה ט, עיי"ש כה ג].
*בירמ' לח א נזכר גדליהו בן פשחור, משרי צדקיהו. ראה גדליה

~גדלת

חשובה [קדושין מט.].
*בה"ר מבאר שבמשנה (שם ע"ב) נאמר : על מנת שיש לי בת או שפחה מגודלת, ובגמרא מחולקים האמוראים : מי סברת מאי מגודלת גדולה ממש? מאי מגודלת - גדלת. רש"י מפרש : מגודלת - גדולה וראויה לשמשני. גדלת - חשובה. אך הפירוש המקובל של גדלת הוא גודלת שער. ראה גדל (ג)

~גדלתי

*מבני הימן, בעל הגורל העשרים ושניים בחלוקת משמרות הלויים. יש הסוברים שאין זה שם אלא מלשון גדל (דה"א כה ד, כט).

~גדם, גידמא

ידו קטועה [שבת נג: סנה' עא.], שאין לו יד [מנחות לז.], אמה גדומה - קצרה [זבחים סב.]. גידמת (היא) קטועת ידיים [סוטה כז.]. בהמה גדמת - מזנב ומאזנים [חולין עט.].

גידמא - גזע דקל קצוץ והגזע מחובר בארץ [גיטין לז.]. גדמי - ענפי דקלים [שבת קי.].
*+מ"מ : תענית כא ע"א ד"ה והיה, סנה' מה ע"ב ד"ה היה.

~גדנפא

גדנפא של חוצלת - כעין שפה סביב גבוה מעט לקבל מה שנונתנין בה ועשויה לתשמיש לתת פירות על גבה [- סוכה כ.]. גדנפע דלישא - שפה של עיסה סביבות פיה [ע"ז עז.].

~גדע

אין לשון גידוע נופל אלא באילנות ודבר קשה [ישע' י לג].

~גדעון

גדעון (בן יואש משבט מנשה, משופטי ישראל) נקרא ירבעל, ע"ש (שופטים ו לב) ירב בו הבעל, ונקרא ירובשת, דכתיב על אבימלך (ש"ב יא כא) מי הכה את אבימלך בן ירובשת... [דה"א ט מ]. (משבט) מנשה [סוכה כז.].

*בנו הוא אבימלך בן פילגשו שהרג את שאר בניו. +מ"מ : שופטים יא, ז א, כ. ראה ירבעל, ירובשת

~גדעם

גדעום (בפסוק : גדעם) - שם מקום [שופטים כ מה].

~גדעני

*אבי אבידן, נשיא למטה בנימין (במד' א יא).

~גדף

#א. חרף [במד' טו ל], מברך את השם (כלומר מחרף בלשון סגי נהור) [פסחים צג: נדרים פז. סנה' מה: מט: סג. - מחייב משום מעשה זוטא, דעקימת שפתיו הוה מעשה, שבועות כב. כריתות ז.]. מגדף - איכה למאן דאמר (כריתות ז:) מברך את השם, ואיכא למ"ד (פסח' צג:) מזמר ומשורר לעבודת כוכבים [כריתות ב.]. היינו עובד עבודת כוכבים [סנה' צ:] [כריתות (ב.)] מגדף זה העובד ע"ז, כגון משורר לע"ז... ופולגתא היא (שם ז.) איכא למאן דאמר מגדף היינו מברך את השם [סנה' סד: עיי"ש ד"ה והלא.]. המגדף (את ה' דינו) בתליה [סנה' מו.].

גדופי - מין האדוק בעבודת אלילים ומגדף תמיד את השם ומסית אנשים לע"ז [שבת עה.].

*ברש"י בגמרא כתוב צדוק, אבל בפ' שבע"י ובדפ"ר כתוב מין, שכן זה נפוץ בגמרא שהחליפו מין בצדוקי מאימת הצנזור. ראה מין

#ב. גדופה - בזיון [יחז' ה טו].

*עיין בערוך ערך גדף א. +מ"מ : קדושין ע ע"א ד"ה כל הפוסל. ראה חרף, פסל ג, קללה

~גדפא

#א. כנף, פיניי"ל בלעז [יומא פד.], כנף [ע"ז כה. חולין קמא.].

#ב. נוצה [גיטין פו. ב"ב עג.]. נוצה שסביב הצואר

[חולין לא]. פלומ"א (נוצה) בלעז [חולין מו].

@ראה משחא

~גדרה, גדרות

(יושבי) גדרה – אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך [דה"א ד כג, עיין ביהושע טו לו וצ"ע אם זה אותו מקום].

~גדרות

*1. מקום ישוב ביהודה (יהושע טו מא). 2. מקום ישוב (דה"ב כח יח).

~גדרת

הגדרת הגינה – ת"י דוכן ליואי, ולשון גדרת הגינה – בנין גדר אבנים עשוי במעלות, שהיו נוגנים ושרים עליו [יחז' מב יב].

*רש"י מפרש עפ"י ת"י : דוכן ליואי, ומפרש הגינה כמו הנגינה, אך לפי רוב המפרשים הגינה הוא לשון הגון.

~גדש

יגדוש – קונבלי"ר (למלא על גדותיו, לגדוש) [ב"ב פח:].

*ראה גדיש

~גה

גה גבול – ת"י דין תחומא, כמו זה גבול, וכן (לעיל כה ז) ונתתיך לבז לגוים, כמו לבז לגויים. ויש עוד לפתור לשון גיא [יחז' מז יג].

*אין לו דמיון במקרא. גה כמו זה - ג' ו' מתחלפין. ראה בג, גיא

~גהה, גהה

ולא יגהה מכם מזור – לא יסיר מכם מכאוב. ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות, לשון (ש"ב כ יג) כאשר הוגה מן המסילה, (ישע' נט יג) הרו והגו מלב, (משלי כה ד) הגו סיגים מכסף [הושע ה יג]. לב שמח ייטיב גהה – כשהאדם שמח בחלקו פניו מאירין [משלי יז כב].

*מופיע רק פעמיים במקרא. ראה גהה א (ד), יגן

~גהט

גהיט – מחוק [ברכות נו. עיי"ש].

~גהנם

*ראה גיהנם

~גהץ

לישקיי"ר (לגהץ. חסר בדפוס) באבן הזכוכית [תענית כט: כתובות י: עיי"ש ד"ה ככיבוס].

*ראה מכבש

~גדר, גדרות (א)

#א. פורץ גדר – סייג של חכמים לעבור על דבריהם... [קהלת י ח, עיי"ש]. לעשות סייג לתורה [ב"ב צא:]. מלך פורץ גדר – לעשות לו דרך ולאוכלוסין שלו... [ב"ק ס:]. פורץ גדר – עובר על דברי חכמים [ע"ז כז:]. *בש"א יז נה ובפסחים קי ע"א נאמר : מלך פורץ גדר... ואין מוחין בידו. +מ"מ : סוכה נא ע"ב ד"ה והקיפוה ושם ע"ב ד"ה וספדה.

#ב. חומת אבנים [ערובין מט: נז:], כותל [שבת ו]. כל גדר סתם של אבנים היא [במד' כב כד – ת"א סייג, סוכה כד: ב"ק כט: ב"מ כה:], גדר אבנים [ישע' ה ה]. גדרות – לשון גדרות צאן המלאים עדרים [ירמ' מט ג]. שיבי"ל (משוכה, גדר שיחים) בלעז [גיטין ע:]. בגדרות – (ת"י) בכתליא [נחום ג יז].

#ג. גדר בעדי – עשה חומה לנגדי להיות כלוא [איכה ג ז]. ולגודרים – בוני החומה, תלמידי האדריכלים [מ"ב יב יג].

@סתם גדר בלשון חז"ל עשויה מאבנים. ראה גדר, גדרת, גודרות, גפה, הוצא, מכלאה, משוכה, נחש, סוג, שפתים, תובילא

~גדר (ב)

#א. כל לקיטת תמרים קרי גדירה [שבת נ], חריות של דקל שגדרן – חתך [שם קכב:], לקיטת תמרים קרויה גדירה בלשון משנה וגזרא בלשון ארמי [כתובות קיב]. גודר – בתמרים [שבת עג: יבמות קטז:]. לשון לקיטה [ב"מ פט:].

*ראה בצר, גדר (ג), גודר, גודרות, גור, גזרה, מסק, עדר

#ב. לשון גדולה [יומא עח:], התגדל, נהג שררה [נדרים פא:], התגדל [חולין ז]. מתגדר במלאכתי – מתגדל לתפוס אומנותי [ברכות יז]. יתגדרו – כמו (חולין ז). הניחו לו אבותיו להתגדר בו [נדרים פא:].

*ראה גדול א

~גדר (ג)

גדר וחמתן יושבין בהר בשיפוע, גדר למעלה וחמתן למטה... ושתייהן יושבות בשיפוע... וקס"ד שהיו שתייהן מובלעות זו כולה בתוך אלפים של חברתה... גדר עיר גדולה וכשעולין בני חמתן לגדר כלתה מידתן בחצי העיר וחמתן עיר קטנה... [ערובין סא. עיי"ש ד"ה מטטרגי ואילך].

*ראה חמתא, טטרוגי

~גדר (ד)

*ראה גדור

~גהק, גיהק

גיהק – ריטיי"ר (רוטי"ר) בלעז. פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעו וריחה כריח המאכל שאכל... ויש שדורשין גיהק נוטריקון : גו הקים, שטריליי"ר (אישטינדייליי"ר, להתמתח) [ברכות כד].
*ראה גסה, עטש, פהק

~גהר

ויגהר – (ת"י) וגחין [מ"א יח מב], ויגהר עליו – ת"י ואלהי עלוהי, הוא לשון עייפות... ומנחם פתר המלה כפי עניינה – נשתטח עליו [מ"ב ד לד].
*ראה גוח, עיף, תלה

~גו

א.א.תוך [קדושין מד]: מגוה – מתוך [איוב כ כה]. מן גו – מן קרב [שם ל ד]. אבן לגו – לתוך [כתובות טו].
ב"ק מד: סנה' עט].

*ראה גהק

ב.ב.דברים בגו – יש כאן דברים מסותרים בדבר זה וצריך לתת להם לב [כתובות קיא], יש דברים בתוך דבר זה, כלומר יש תשובה [קדושין מד].
*ראה גוה, דברים בגו

~גואזא

*ראה גוזא

~גואי

מגואי – מתחת [חולין מז].

~גואל

קרוב [במדבר לה יב], יורש [במדבר ה ח, ב"ק קט].
אין לך אדם בישראל שאין לו גואלים [סנה' סח].
*ראה גאולה

~גואלקא, גוולקי

גואלקא – טשק"א (שק) בלעז [תענית כג].
טשקי"ש... חבר גוואלקי – שתים מחוברות יחד ברצועות ומרכיבן על החמור זו מכאן וזו מכאן...
חבר אגלווקי – שתים שאין מחוברות יחד אלא ע"י טבעת מתכת שבראש הרצועה ובו מסמר קטן כעין שעושיין לחבק [שבת קנד: עיי"ש].
גולקי וצני – כלים כעין שקים, שנותנים בהם קטניות ופירות דקין [סוכה כ].
*עיי' בערוך ערך חבר א. ראה טליקא, טסקא

~גוב (א)

א.א.בור [דניאל ו ח], גומא [שם ו יח], חפירה [שם ו

כ], בור רחב להכניס בו תבן [ערובין עט].
ב.ב.גובי גובי – חתיכות חתיכות, טרונצונ"ש (קטעים) בלעז [שבת קט: קנו: – בלי הלעז].
ג.ג.גובי דיקנא – גומות שבלחי למטה מפיו [מו"ק כד].
ד.ג.גובי – טרונקי"ש (גזרי עץ, בולי עץ) בלעז [ב"ק צו].
@בש"ב כא יח מובא גוב שהוא מקום ישוב. ראה גבא, גובאי

~גוב, גובאי (ב)

א.א.חגבים טהורים [ברכות מ:]. מכלה את התבואה כל שהוא אפילו לא נראה אלא קצת בידוע שעתידין לבוא... [תענית יט:]. כגוב גובי – כחיילי גובאי. כגוב, קו"ם לנגושטדי"ץ (כמו להקה של ארבה) בלעז [נחום ג יז].

*בחולין סה ע"א נאמר : ארבה זה גובאי. במשנה סוטה ט טו נאמר : משמת רבן שמעון בן גמליאל בא גובאי ורבו צרות. ראה גוב

ב.ב.גובאי (טפשאי) – שם אומה היא בבבל, ובמסכת קדושין (ע:) אמרינן שהיו מן הנתינים [ברכות יז:]. גבעוני, כלומר על שם שהיו גבעונים נקראו בבבל גובאי קרוב לגבעונים בשמן [קדושין ע:].

*בערוך ערך גאובאי מפרש גויים רשעים ונקראים על שם מקומם וראה בספר האגור שהוא שם מקום בבבל... שהיה באותו מקום אביו של אותו האיש (ישו הנוצרי, ו)לא היה מרכין עיניו למטה כשהיה מהלך בדרך הצדיק, אלא היה מהלך בגובה עינים ומביט לכאן ולכאן עד שנכשל בראיית אותה האשה והעל לבו טיטא. שבת לג ע"א ד"ה וכתוב. ראה ארבה, גב, גבעו, גוביאי, גוי א, חגב א, ילק

~גובה

תל גבוה עשרה (בגמ' דעבד גובה, בכ"י גובהה) [ב"ק נ:]. גובהה – תל [ע"ז נ].
*הרמב"ם (הלכות נזקי ממון יב טו) כותב שזה תל גבוה. ראה גב א, נד, נשא, קטפרס, שיא

~גוביא

(שם) מקום [קדושין עב. עיי"ש ד"ה תכילתא].

~גוביאי

*ראה גובאי

~גוברא

דרב גובריה – גדולת מעשיו וחכמתו רבה [ע"ז ח].

~גובתא

קנה [ברכות יח: שבת צ: יבמות עה: חולין נח:].
גובתא דפרזלא – קנה חלול של ברזל [ברכות ו], קנה חלול [שבת קמו: כ"מ פה:]. גובתא דנחשא – כמין

קנה של נחושת [שבת סו: יומא פד.]. גובתא דקניא – שפופרת של קנה [ע"ז כח:].
 *+מ"מ: תוס' ב"מ קב ע"א ד"ה בגובתא. עיין בערוך ערך גבתא. ראה אטני

~גוג ומגוג

גוג (נשיא ראש משך ותובל) – כך שם המלך. המגוג – שם האומה, כד"א (ברא' י) גומר ומגוג [יחז' לח ב, עיי"ש פסוק יז]. יום קרב [איוב לח כג בהיפוך]. גוג – הוא מזרעו של יפת... [יחז' לט יא].

*בדה"א ה' ד נזכר גוג משבט ראובן וביחז' לח ב נשיא ראש משך ותובל. עיין בתרגום ירושלמי לבראשית י' יב. +מ"מ: ישע' ט ו, שם יח א ואילך, זכריה יט ט, תהלים צו ג, צט א, תהלים קיח י. דה"א א ז. ראה יפת, מגוג

~גוד, גודא (א)

גוד (נ"א נוד) – הוא עור של בהמה תפור ופיו רחב מאד ויש לו שנצים, ועוברי דרכים ממלאין אותו יין או חלב במקום שתוקעין שם אהליהן ללון, ושוטחים אותו ופיו מתוח על גבי יתדות והרוח עוברת תחתיו ומצטנן, שלא יתקלקל היין, והוי דומה לאהל לאחר שנמתח [שבת קלח.]. גודא – נאד (נ"א נוד), וחברו במסכת שבת (קלח). הגוד והמשמרת [סוכה מח:].
 *ראה נאד, נוד ג. גוד מלשון התקהלות - ראה גוד (א) בהערה

~גוד, גודא (ב)

*א.גודא – כותל [ברכות נא. שבת קי: קמט. ערובין נג. סוכה טז. ב"ק צב: ב"ב ב. ג. מא.], כותל אבנים [ב"ב ג.].

*למה פרצת גדריה (תהלים פ' יג) תרג' למה תקפת גודא.
 *ב.גודא דגמלא – דפין של גשר [שבת ק: סנה' ז. עיי"ש].

*ראה גמלא

*ג.שפה [יהושע ג טו, שבת מא. חולין ס.], שפת הבור [ב"ק יא.], שפת הנהר [תענית כ: קדושין ע.]. אגודא דירדנא – על שפת הירדן [כתובות קיב.]. גוד – לשון שפה [ערובין ו.].

@ראה גוד, גוד ב, גזנפא, דודא (ב), מחיצה, רקתא

~גוד (ג)

גוד אחית – משוך והורד [סוכה כב.], למשוך [ב"מ עד.]. משוך [ב"ב קיא.]. אגיד – האריך [פסח קו.].
 *גוד הוא משורש נגד. ראה גוף בהערה, נגד ג

~גודל, אגודל

בוהן יד [כתובות ה.]. גודל – לבהונות דמצורע [מנחות יא.]. (אצבע) רברכתא [ערובין י: בהיפוך].
 *גודל ואגודל זה היינו הך והן הבורן (האצבע העבה) בין ביד בין

ברגל. רוחב האגודל של יד הוא מדת האורך הקטנה ביותר הנזכרת בתלמוד. לדעת החזו"א 2.4 ס"מ ולרא"ח נאה 2 ס"מ. מכונה ג"כ גודל, גדול, בהן, רברכתא, איליון. +מ"מ: יומא כב ע"א ד"ה ואין מוציאין, סנה' ק ע"א ד"ה וכי אפשר, מנחות לה ע"ב ד"ה פשוט. שבת סב ע"ב ד"ה ותלכנה, שם קו ע"א ד"ה מחוי, יומא יט ע"ב ד"ה צרתה דדה, שם כג ע"א ד"ה אין מוציאין, סוטה כב ע"ב ד"ה המנקין, הוריות יג ע"ב ד"ה וסימנך, זבחים נג ע"א ד"ה המיומנת, שם סד ע"ב ד"ה ומוותח, בכורות לט ע"ב ד"ה אחד. ראה אמה ב, אצבע, בהן, בחל ב, זקפא, זרת, כן, סית, צרדה, קמיצה

~גודר

*ראה גדר א

~גודרות

בהמה דקה [כתובות פד:], בהמות, על שם (במד' לב טז וראה ש"א כד ג) גדרות צאן [גיטין כ:], בהמה דקה, לשון גדרות צאן [ב"מ סט.].

~גודריתא

גודריתא דקני – קנים שיוצאין הרבה בגזע אחד ותכופין זה בזה [שבת נ:], קנים מחוברין הרבה בעץ אחד סמוך לארץ, ולמעלה הן מתפרשין [ערובין יט:].

~גוה (א)

*א.גוה – מתוך [איוב כ כה]. בגוה – בתוכה [עזרא ד טו]. ליקום מר לגוויה – יבא אדוני לבית [שבת קנב:].

*ב.גוה – גדולה... ד"א גאוותה של מלכות שמים [ירמ' יג יז], כמו גאוה [איוב לג יז]. כי השפילו ותאמר גוה – אם רואך דורך שפל, תאמר הבטחה להגביהו, ויגבה [איוב כב כט]. גוה – בגאוה [דניאל ד לד].
 @על הפסוק במ"א יד ט: ואותי השלכת אחר גוך, הגמרא בברכות י' ע"ב, דורשת: אל תקרי גויך אלא גאך. ראה גאוה, גו, דלה א

~גוהא

*ראה גוהא, גנח

~גוהרקא

*א.גוהרקא תלויה בעגלה ושרות יושבות בה [תענית כ:], עגלה עשויה כשידה ומנהיגים בה שרים [גיטין לא:], עגלה מוכנת למרכבת אדם, ובלשון אשכנז רייטוג"א (מרכבה) [ב"מ עג:], קתדרא [שם פה:].

*בערוך ערך גהרק מפרש כסא של זהב. ראה מרכבה, קתידרה
 *ב.גוהרקא זיתים קטנים [פסחים כה:]. ענבים דקים שגדלין בין שאר גרעינים גדולים [נזיר לד:].
 *עיין בערוך ערך גרק

כותב : אפשר שלא צדק אבינרי במה שחילק את דברי רש"י לארבעה שרשים שונים, גז, גז, גז, גז. אמנם על פי שיטה זו קל יותר למצוא את דברי רש"י, אבל ע"י פיזור זה אין שמם לב לכוונתו. ובכלל יש לשאול האם טוב עושים שעורכים מילון של פירושי רש"י שלא עפ"י השיטה הלקסיקוגרפית של מנחם ודונש (ונראה שרש"י הושפע מהם). לסיכום כל השימושים בשורש גז עניינם אחד ואין המשמעויות השונות אלא שימושים שונים הנובעים מאותו היסוד של השורש גז. ראה גזא, גזר, גז א, גזיא, גזית, גזרה

~גוזא, גוזאי (א)

סריס וצדוקי היה [שבת קנב]. גוזאי – סריסים עבדים משרתים [מגילה כח], סריסים העומדים לרדות בחזקה [ב"ק קיד. – מגילה כח]. סריסים משרתים להכות ולכוף מאן דלא ציית דינא [קדושין לג.].
*בערוך ערך גז מפרש גוזאזא - חתוך העורה והוא סריס. סריס אחד (מ"א כב ט) תרג' לגוזאזא חד. ראה מגזיתא, גוזאזא, שלף ב

~גוזא, גוזא (ב)

#א.אילין [שבת קנד: קנה]. ענף של עץ [ברכות מ.], מקלות וקיסמין [כתובות כז.], גוזא דמרמהין – קיסם של עץ ששמו מרמהין [גיטין סט.]. חתיכות עצים [חולין ח.], עצים יבשים [ב"ק כב.], קוצים [שם נט.], עץ [ע"ז לה.].
*בערוך ערך גז א גורס גזא ומפרש שהוא שרף של גוף העץ של אילן, מלשון (פסחים נה ע"ב) גוזאות של אילן.
#ב.אטיבה [נדרים נ.]. גוזאזא פרסכנא – אילן שענפים הרבה יוצאין מצדדיו ומתפשטין לכאן ולכאן [שבת קנד.].
@ראה סילתא

~גזל

בן יונה (בת"א : בר יונה) [ברא' טו ט.]. גזוליו – יתומין [פסח' מט.].
*בספר גלויות וסתומות בלשון סובר שגזול הוא העוף כשמתחיל לעוף. +מ"מ : שמות יט ד, דברים לב יא. ראה אפרוח, נפול, פרידה

~גוזמא

שפת יתר [ב"מ לח.], מילתא בעלמא ולא דווקא [חולין צ. צ.]. גוזמא קתני – כאדם שרוצה להחזיק דבריו מדבר (לשון דיבור) יתר... (כלומר) גזים ואמר מילתא יתירא... גוזמא – גזים ואמר מילתא דטופיינא, דבר שנוי (כלומר דבר משונה) שאינו מתקבל [ביצה ד.]. דרך משניות לשנות גוזמא [ערכין יא.].

*עין בערוך ערך גוזמא ובמדרש תלפיות ענף גוזמא. +מ"מ : תהלים קמד ח, שבת קיט ע"א ד"ה עיליתי, עירובין ב ע"ב ד"ה בשלמא, חולין צ ע"ב ד"ה שלש, שם צח ע"א ד"ה גוזמא, נדה כד ע"ב ד"ה כמה יין. ראה אסמכתא, גזם ב, גימטריא, הבאי, טופיינא, כמה א, שוא

~גוז

*ראה גוי ב

~גוזאזא

*ראה גוזא ב

~גוזולקי, גולקי

*ראה גואלקא

~גוזן

אין עושין אותה אלא לגוזן – למראה [שבת קמ.]. אחורי גזוני – מראה נענוע בראשו להראות מיני שחוק כדרך הליצנים [ב"ק פו.].
*ענין רע (קהלת א ד) תרג' גוזן ביש. ראה גזון, חזות

~גז

#א.גזז – תלש [ירמ' ז כט], אגזיין – אגלחך [סנה' קו. עיי"ש ד"ה טחון]. חתך [שם]. ויגז – תלש, כמו (ירמ' ז כט) גזי נזרך ומתרג' תלישה, וכמו (תהלים עא ו) ממעי אמי אתה גזוי, מושכי [איוב א כ], קרחי – ראשך, וגזי – שערך, כמו (איוב א כ) ויגז את ראשו, לשון תלישת שער [מיכה א טז]. אתה גזוי – אתה מראש יצרתני (כצ"ל ובגמרא : מראשי יצרת) ראשי תחילה, דגוזי לישנא דרישא, כמו (ירמ' ז כט) גזי נזרך שער ראשך תלשי וגלי ראשך [סוטה מה.]. ואגזיין – אגלחך [סנה' צו.]. שער העומד ליגזז – שכבר שילח פרע וראוי להסתפר [סנה' טו.].

*בה"ר מציין שנראה שרש"י הוא היחיד שמפרש גזיזה במובן תלישת שער, כי לפי שאר המפרשים ענינו בכל מקום גזיזה במספרים.

#ב.גזיין – נחתך [שבת קטז.]. למיגז – לתקן [שבת קנ.]. אגזיין – אגלחך [סנה' צו.]. עוברים על ידי גזיזה [– גיטין ז.]. מיגז גזיין – קוצץ ועוקר [נדרים סח.], חתך לשנים [שם סט.], חותך [זבחים יח.]. גזייה – חתך אותו [גיטין פז.].

#ג.גזוי – מוציא ומעבירי, כמו (במד' יא לא) ויגז שלזים, וכן (תהלים צ י) כי גז חיש ונעופה [תהלים עא ו], לשון העברה, כמו (נחום א יב) נגוזו ועבר, (וכן במד' יא לא) ויגז שלזים מן הים [תהלים צ י]. הפריה, וכן (תהלים צ י) כי גז חיש, וכן (נחום א יב) נגוזו ועבר [במד' יא לא]. נגוזו ועבר – אגזים ואעבירם... [נחום א יב].

#ד.אגזמין – קוטע את הנוף (של אילן) כדי שיוציא טפות הרבה סביבות הגיזום [ע"ז נ.].

@בה"ר מסביר שיש מחלוקת בין המפרשים אם השרש של גזוז הוא גז או גז. רש"י הולך בשיטת מנחם שיש גז שמשמעו לשון גזיזה, ויש במשמעות לשון מעבר. ברלב"ל לירמ' ז כט הערה 8

~גוי (ב)

גוי ביה טפי – העמיקו עוד [עירובין סא].

~גויה

#א.גיד, אבר הזכר [קדושין כה. נדה כה.]. גוייתו – כל גופו, ואיכא דאמרי אבר שלו [מו"ק כד.]. ראש הגוייה – הוא אבר [נדריים לב.].

*ראה אבר א (ג)

#ב.גוף [דניאל י ו].

#ג.גויות – פגרים... פגרים מתים [תהלים קי ו].

@ראה בשר

~גויל

#א.קלף [גיטין נד: סנה' כח:], (קלף) מעובד בעפצים [שבת עט:].

*עיין שבת עט ע"ב תוס' ד"ה קלף שגויל הוא עור שלם. +מ"מ : ב"ב יד ע"א ד"ה בגויל ושם בתוס' ד"ה בגויל. ראה דוכסוסטוס, מגילה, קלף

#ב.חומת גויל רחבה משל גזית טפח... גויל אבנים דלא משפיין... [ב"מ קיז:]. עובי כותל גויל ו' טפחים [ב"ב ב.].

*ראה אריח, גזית, כפיס, לבנה ב

~גוים

מקום יש ששמו גוים, על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם [ברא' יד א].
*ראה גוי א, תדעל

~גול

*בהרבה מלים בהן נראה שבשורשן האות השניה היא ו', יתכן שהשרש הוא כאשר מכפילים את האות האחרונה באמצע. לדוגמא : גול - גלל, גוד - גדד. ראה גלגל, גלה, גלל

~גולבא

אישפילט"א (כוסמת) [מנחות ע:].

*בפסחים לה ע"א ומנחות ע ע"ב נאמר : כוסמין מין חטין... - גולבא.

~גולה (א)

#א.פומבדיתא [קדושין עב.], פומבדיתא... ואמרינן (ר"ה כג.) מאי גולה? פומבדיתא, שעיקר ישיבת בבל שם היתה [סנה' לב.]. פומבדיתא קרוי גולה בר"ה (כג.) [קדושין עא:].

*בגמרא ר"ה כג ע"ב נאמר מאי גולה? אמר רב יוסף גולה זו פומבדיתא.

#ב.חוץ לארץ ישראל [יחז' א א], חוץ לארץ [ע"ז ז:].
#ג.שני ימים טובים של גלויות – שאין עושין אותו (אצ"ל אותן) אלא בני גלויות הרחוקים מבית דין ואין

~גולן

*עיר על שפת נהר חבור שהלכו לשם עשרת השבטים שהגלה סנחריב (מ"ב יח יא). נזכרת במ"ב יו, יט יב, ישע' לו יב, דה"א ז יג. ביבמות יז ע"ב וקדושין עב ע"א נאמר : נהר גולן - זו גינזק. ראה נהר גולן, גינזק

~גוזר

המל את התינוקות [שבת קל:].

~גוח

#א.חולי וגו' (בפסוק : וגח) – כרעי ושחי על גחונך, וכן בלשון משנה (מו"ק פ"ז מ"א) כותל הגוחה לרשות הרבים [מ"כ ד י]. גוחות על המזבח – מוטות [סוכה מה.], כותל הגוחה – שוחה ונטוי [מו"ק ז.].
גחין – כפוף עצמך [ב"מ נט.], גחיני – נמוכים [שבת מג.].

*במשמעות זאת אין לו דמיון במקרא.

#ב.בגיתו – בהמשכתו [איוב לח ת.]. מגיח – נמשך [שופטים כ לג.]. ותגח – ותצא חוץ, לשון (תהל' כב י) גוחי מבטן, (איוב מ) כי יגיח ירדן, (שופטים כ) ואורב ישראל מגיח ממקומו, לשון דבר הנובע ויוצא מבית הסתרים [יחז' לב ב.]. יגיח ירדן – ימשוך... כמו (תהלים כב י) גחי מבטן [איוב מ כג.]. גוחי – מוציאי מושכי [תהלים כב י – איוב לח ת.].

@לדעת רוב המפרשים השורש הוא גחא ויש סוברים גיח. ראה גחון, כהא א, שוחה

~גוי (א)

#א.כל שבט קרוי גוי לעצמו כמו שנאמר (ברא' לה יא) גוי וקהל גוים [ישע' מב ו]. מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כולם קרובי ענין [תהלים ב א].

#ב.גוי נבל – אלו המינים (נ"א : הכופרים), וכן הוא אומר (תהלים יד א) אמר נבל בלבו אין אלהים [דברים לב כא]. גוי לא חסיד – הוא אדום (נ"א ישמעאל) שגר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם (סנה' לט:) [תהלים מג א]. גוים – האומות הממאנים להכיר את בוראם [ישע' מ טו], (ת"י) פלחי כוכביא [ישע' ס ה]. גוי – גובאי (כינאי לבבל) [יואל א ו]. גוי – ישראל [משלי יד לד].

#ג.בנו של גוי כשישא את בןך יסיר את בןך אשר תלד לו בתך מאחרי, למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בןך אבל בן בתך הבא מן הגויה אינו קרוי בןך אלא בנה... [דברים ז ד].

@+מ"מ : יחז' כ לב, איכה א כא. ראה אמה ג, גוים, גלם ב בהערה, לאם, עם

נעשית תיבת נח), שנקרא מבליגה וגולמיש. ראה ארז, גפר, מבליגה, קתרום

~גול

*עיר מקלט בבשן (דברים ד מג, יהושע כא כז, דה"א ו נ, גמרא מכות ט ע"ב).

~גולפא, גולפי

#א.חבית [שבת מב:]; קנקן של חרס [יומא יב. מגילה כו.], מקום קבוצת אנשים ונשים או לדרשה או לחופה היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם שאם יבואו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול [קדושין פא.], קנקן [גדרים מט: ב"מ מ:]; כלי חרס [ע"ז לב.], כד ריק [שם עד:];

*ראה כווא

#ב.מקל, כמו (ערכין כב.). גולפי טובי בלע מאבימי [סוטה יג.].
*ראה קלפא

~גולקי

*ראה גולקי

~גולתא

מקטורן נאה. גולתא – (נוטריקון) גלי ותיב – כשהוא יושב מגלה עצמו... [שבת עז:]; תכריך נאה שמתעטף בו תחת טליתו וכשיושב מעביר טליתו וזה נראה [ביצה לח:]; גולתיה – טלית של ת"ח [ב"ב קיא.].
*עיין בערוך ערך גל ו.

~גומא, גומה

*ראה גמא

~גומץ

שוחה [קהלת י ח], בירא (כלומר בור) [גיטין סח. בהיפוך].

*אין לו דמיון במקרא. בגיטין מפרש: כרו ליה בירא - חפרו גומץ שיפול בו. ראה בירא, שוחה

~גומר

רבותינו אמרו (פסחים פז:); כך שמה (של אשת הושע)... [הושע א ג, עיי"ש].
*ראה גרממא

~גומרא, גומרתא

גחלת [שבת קלד. פסחים פד: ביצה כג. חולין יא.]. גומרין תרגום גחלים... לשון גחלים [ישע' נד יב].
*ראה אקדח

השלוחין יכולין להגיע אצלם מראש חודש עד יום טוב להודיעם באיזה יום נקבע החודש, אם ביום שלשים אם ביום שלשים ואחד, ועושין שני ימים יום טוב מספק... [ביצה ד:]; בזמן לחם הפנים לא היו שני ימים טובים של גליות [פסחים מז:]; בגולה – עושין שני ימים טובים משום ספיא [תענית כח:];

@ישע' לו טז, ערובין לט ע"א ד"ה ור' יוסי, ביצה ג ע"ב ד"ה קדושה אחת, שם ה ע"א ד"ה עד המנחה ואילך, תענית י ע"א ד"ה ובגולה. ראה גלה ג, גלות

~גוליר

(חיל) חלש [נזיר סו:];

*בסנהדרין צז ע"ב ד"ה לחיילות של רומי (בד"א פרס) נשכרתי: שהייתי גוליר לאחד מהם. וישב מרדכי אל שער המלך (אסתר ו יב) מתרגם וגוליר דהוה נגיד סוסיא. ראה שוטר, שופט

~גולל

כסוי שנותנים על ארונו (של מת) [שבת קנב:]; כסוי, שנותנין דף על המת [ערובין טו:]; כסוי לארונו של מת [סוכה כג.]; כסוי של ארון המת [כתובות ד:]; הדף הנתון על הארון לכסוי, ואותן שבדפנות קרי להו דופק [סנה' מז:]; כסוי הארון של מת. דופק – דף שנותנין בצדו [חולין עב.]; גולל זה כסוי העליון, דף שנותנין על המת. דופק זה הדף הניתן בצדו [שם קכו:];

*בשבת קנב ע"ב ד"ה עד שיתם ובסנהדרין מז ע"ב ד"ה משיסתום, משיג ר"ת על רש"י ומפרש שגולל הוא אבן גדולה על ארונו של מת שקורין מצבה, ודופק הן שתי אבנים, אחת לראשו ואחת לרגליו. בתוס' ברכות יט ע"ב ד"ה מדלגין מפרש ר"ת דגולל היינו מצבה. בספרי במדבר חוקת קכ"ו מובא: פתיל זה העודף, צמיד זה הדופק... כלומר דבר המחבר ומצמיד (עיין תהלים נ יט ולשונך תצמיד - ולשונך מדבקא), דופק בא מלשון דובק בחילוף ב"ת ופ"א ומשמעו טיט או חומר מדבק שבו מדבקים וסותמים את הנקבים שבין הגולל לקיר המערה. עיין בשערי ת"ב לאהלות פ"ב מ"ד וכן פט"ו מ"ח. +מ"מ: תוס' כתובות ד ע"ב תוס' ד"ה עד שיתם הגולל, תוס' ניר נד ע"א ד"ה הגולל והדופק, סנה' מז ע"ב ד"ה משיסתום. ראה גלל, מצבה, סוכית, קבר

~גולמא, גולמוהרג

גולמו הרג (נ"א גולמא ונירגמינה) – חתיכה של חומה (כלומר חתיכת אבן), לשון פרסי אבן רעועה מן החומה [סנה' צה.];

*עיין בערוך ערך גלמהרג. בגמרא כתוב "גולמו הרג" (בע"י גולמיה), והשתבש בדפוסים אחדים לשתי תבות "גולמוהרג". ראה גלס א

~גולמיש

*מובא בר"ה כג ע"א שזה מין ארז הנקרא קתרום, י"א שנקרא מבליגה וי"א שנקרא גולמיש, ובסנה' קח ע"ב שזה עץ גפר (ממנו

~גון

*ראה כגון

מהפך בכף [שבת יח: ע"ז לח:], הפך בכוש או בכרכר
[מעילה יז:].
*ראה גס ב, מגס

~גונדא

#א. כת [ברכות נח:], גודד [גיטין נז. ב"מ פו. ע"ז
יא:], חיל [נדרים לב:].
#ב. גונדא – אישפריי"ר [נץ. רק בכ"י אחד. ר"ח
מפרש גונדו – קערה שאוכל בה] [סנה' כ:].
#ג. כלי (כלומר לבוש) שחור [שבת קיט:]. גונדו –
לבושו, ובביאורי (נ"א: ובסדר) טהרות דרב האי גאון
(כלים פט"ז מ"א, שם מובא: המגיס וקוד הבבלי)
ראיתי קודו (וכך גורס הערוך) – מקידה של חרס
לשתות מים (סוטה לב: [גיטין סח:], טליתו, ובסדר
טהרות (כלים פט"ז מ"א) פירש רב האי מקידה (צ"ל
קודו) הוא מקידה של חרש, ודומה לו (ויקרא רבה
אחרי) חד אמר קודו וחד אמר מקלו, והוא מקידה
ששותה בה מים [סנה' כ:].

@בספר מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו לר"ר מרגליות עמ'
ס"ב, מבאר שהת"ח היו לובשים גונדא, ולכן על הת"ח שמראין
עצמן כפרושין ואינן היו קוראים "בי דינא רבה ליתפרע מהני
דחפו גונדא" (סוטה כב ע"ב). עיין במבחר כתבים לרמ"ש עמ'
ק"ה אות ג' המביא את הפירוש הנדפס על טהרות: וקוד הבבלי
- פירוש כלי עצם שדומה למקידה של חרס, כדגר' בגיטין: וזה
היה חלקי (קהלת ב י) - חד אמר קודו וחד אמר מקלו, עיי"ש.
ראה קוד, מקידה, פרמוסקא

~גונדלית

שלא כמנהגם... כל שלא כמנהגן (של היוונים) קרי
גונדלית, וראיתי בתשובת הגאונים אדם המשתמש
ביד השמאלית קורין לו במקומנו גונדליא לפי
שמשה מסדר המשתמשין [גיטין פז: עיי"ש ד"ה
דלמא].

*עיין בערוך ערך גנדל

~גונדרא, גונדרי

(מקום) שהיה ידוע... בהר שמעלה אבנים וצונמא
וטרשין [ב"מ פ.].
*בערוך גורס "גונדרי". ראה טרש א, צונמא

~גונדריא

מעקה באחד הלשונוות [קדושין ע.].

~גוני

*1. בנו השני של נפתלי (ברא' מו כד). 2. איש משבט גד (דה"א ה
טו, טז-יז).

~גוס

מנער בכף שקורין קונמובר"א (לבושו) [ביצה לד:],

~גוע

לגוע – מיתה [במד' יז כח], גוע מנער – מת מתוך
תשנוק (כלומר מיתה חטופה), כמו (שמות יד כז)
וינער ה'... [תהלים פח טז], אגוע – אמות [איוב כט
יח]. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים [ברא' כה יז].
*בספר ציוני הש"ס (שבתי סגל, ת"א תשי"ז) מציין לב"ר פס"ב:
כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעים, ובכתובות קג ע"ב נאמר
מת מחולי מעיים סימן יפה לו מפני שרובם של צדיקים מיתתן
בחולי מעיים. ראה אסף, מות, נגיד, נמנס

~גוף, גופה (א)

#א. גופו של חלזון – מראה גופו, תבנית דיוקנו
[מנחות מד:]. גופו של גט – עיקר כתב הגט, כך
יכתבו בו [גיטין פה:]. גופן – כתיבה [מגילה ט. עיי"ש
ד"ה כאן בגופן].

#ב. שיכלו כל הנשמות שבגוף – פרגוד שחוצץ בין
שכינה למלאכים ושם רוחות ונשמות נתונות שנבראו
מששת ימי בראשית העתידות להנתן בגופים
העתידים להבראות [יבמות סג:], אוצר יש ושמו גוף,
ומבראשית נוצרו כל הנשמות העתידות להולד וניתנו
לשם [ע"ז ה. עיי"ש תוס' ד"ה אין בן], חדר, שם מקום
המיוחד לנשמות העתידים להיות נולדים [נדה יג:].

#ג. חובת הגוף – חובה המוטלת על האדם ואינה
מוטלת על הקרקע כגון מצות שביעת, ולא על פירות
הקרקע כגון ערלה וכלאים ותרומות ומעשרות [סנה'
לה:].

#ד. הגוף נהנה מן הגוף – מפני הצינה [מגילה יג:].
@עיין בערוך ערך גף, ג. דה"א יב. ראה אוצר, גף, שלד

~גוף (ב)

#א. עשה מגופה [ע"ז סט:], סתם בטיט [נדה ו:].
#ב. יגיפו הדלתות (מובא בתוך הביאור ולא ד"ה) –
יסגרו [נחמיה ז ג.]. מוגף – סגור ולא נעול [זבחים נה:],
מגופות (בגמרא כתוב מגופות, ונראה שצ"ל מגופות וכן מובא
בר"ח) – סגורות ופתוחות במקצת, מגופות, כמו
(ערכין יא:) הגפת דלתות [ערובין ו:]. הגפת תריסין –
מגיפין וסוגרין ומדביקין התריסין זה סמוך לזה, כדי
שינקשו זה על זה, וקולם נשמע כקול המון לאיים על
שכנגדם [סוטה מב:].

*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים יגיפו משרש גף. +מ"מ:
חולין צד ע"א ד"ה ולא יפתח. ראה גף, גפא, גפף, מגופה

~גופא

כל היכא דכתב גופא כבר נשנית ההיא שמעתא לעיל
[נזיר יח:]. גופא דעובדא – תחילת הדברים [כתובות
סט:].

*כאשר "גופא" עומד בפני עצמו ללא קשר לתיבה שלפניה או
לאחריה משמעו נחזור לענין הקודם, העיקרי. אך אם באה גופא
עם צירופים, משמע הכל לשון גוף הדבר. בסוכה יד ע"א ברש"י
ד"ה משום הכי מטמא רבי יוסי יש הערה מענינת: שאלתי את
מורי מגופא דמשנה דמייתי אגב גררא בשמעתין מי שייך
למייתי גופא כדגר' במימרות האמוראים? ואמר לי רבי משום
דהך משנה מן הטהרות שאין מהם שום גמרא בעולם ולא
מפורשת כשאר המשניות לפיכך נוהג הש"ס לומר גופא כדי
לפרש. +מ"מ: תוס' נזיר יח ע"ב ד"ה אית, סנה' קי ע"ב ד"ה עני
אני.

~גופן

*ראה גוף א (א)

~גופנא, גופנית (א)

*נראה שגופנא וגופנית זה אותו מקום ביהודה הנזכר בברכות
מד ע"א, שהיו בו שמונים זוגות כהנים נשואים לשמונים זוגות
אחיות כהנות.

~גופנא, גופני (ב)

#א. עמר גופנא – בגדים של צמר גפן [ע"ז כח:].
קוטרו"ן (כותנה) [שבת קי:]. הן חמים בסתיו [גיטין
סט:].

#ב. שלהי גופני – ענבים סתוניות [ברכות מ:]. גפנים
[ב"ק נט:].

*בגמרא ברכות נאמר: (מאן) גופני? שלהי גופני. בדמאי פ"א
מ"א נאמר הקלין שבדמאי... הגפנין (מין ענבים שאינם
מתבשלים יפה ויש סוברים שזה מין ירק ריחני הדומה לשבת).
ראה גפן

~גוף, גוצא

#א. גייצי – מקצרין בסכין, לשון גוף. כן שמעתי,
ואית דגרסי גיידי ליה [סנה' קט:].

*גיידי הוא מלשון גודו אילנא. ראה גיד

#ב. נושכין [הוריות יג:].

#ג. אתתך גוצא – אשתך קטנה [ב"מ נט:].
*ראה ננס

~גור, גוריא (א)

בן [איכה ד ג, נחום ב יג], ילד (של ארי) [– ב"ק טז:].
גוריא – ארי קטן [סנה' סד:]. לביאה נקיבה [שבת סז.
ערובין פו:]. גורייתא קיטניותא – כלבים דקים
[כתובות סא:].

*בערוך ערך גר יא מפרש כלב קטן.

~גור (ב)

#א. ויגר מואב – לשון מורא כמו (איוב יט כט) גורו

לכם [במדבר כב ג], לא תגורו – לא תיראו. ד"א לא
תכניס דבריו מפני איש, לשון (משלי י ה) אוגר בקיץ
[דברים א יז]. הן גור יגור – ירוא יירא, ויגור מגזרות
(במ"ג הכתר: מגורות) רעות... מי גר אתך – מי אשר
נאסף עליך למלחמה או... מי שנתגרה בך. ורבותינו
פירשוהו בגרים... ואף בפשוטו של מקרא יתכן, מי
שנעשו גרים [ישע' נד ט]. וגורו – לשון יראה
[תהלים כב כד]. לא תגור – לא תמנע עצמך... ולא
תירא... [דברים יח כב]. מגורותי – לשון פחד, כמו
(במד' כב ג) ויגר מואב [תהלים לד ה]. יגורו – ייראו
[הושע י ה], יגורו שכן שמרון [הושע י ה] – ידאגו
שוכני... [סנה' סג:]. יגורו – מתיראים [איוב מא יז].
אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו
[דברים כח ס].

מתגרת ידך – ממורא מכותיך. תגרת לשון (במד' כב
ג) ויגר מואב, והתי"ו יסוד נופל בתיבה, כמו תנובה,
תלונה, תקומה, תחנה, כמו כן פירש מנחם. ואני אומר
שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר
יאמר מן וישב תשובה, ויקם וירם וילך, תקומה תרומה
תלונה, כן יאמר מן ויגר תגורה או מגורה, כמו
(תהלים לא יד, זה הפסוק המובא במ"ג הכתר, אך
במ"ג המאור מובא הפסוק מירמ' כ ג) מגור מסביב,
(ישע' סו ד) מגורותם אביא. הא למדת שאין תגרת
אלא כמו (דה"ב כה יט) למה תתגרה ברעה, (דברים ב
ה) אל תתגרו בם, שפעל שלה "גרה"... כן יאמר מן
גרה – תגרת. וכן פירושו: ממכות ידיך אשר אתה
מגרה עלי... [תהלים לט יא, ראה תגרה].

#ב. ויגר אניות – הכניס ממונו בספינות (עפ"י ת"י,
ומפרש יגור כמו יאגור) [שופטים ה יז]. לא יגורך –
לא יגור [תהלים ה ה, חגיגה יב: סוטה מב. נדה יג:].
*עיין ירמ' מו ה ולא הפנו מגור מסביב, והרד"ק מפרש פחד...
ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה.

#ג. (סער) מתגורר – חונה ודר, לשון (ברא' לז א)
ארץ מגורי, ודוגמתו (ירמ' כג יט) וסער מתחולל
האמור במקרא האחר (לעיל כג יט) הוא זה, ששניהם
לשון חנייה [ירמ' ל כג]. יגורו – ילינו [תהלים נו ז].
#ד. על דגן ותירוש יתגוררו – (ת"י) יש להם מגורות
מגורות של דגן [הושע ז יד]. מי יגור לנו – כלומר מי
יעמוד בעדינו [ישע' לג יד].

@הערכים גיר, יגר, גרר וכו' חופפים ואין תמימות דעים בין
המפרשים ולכן יש לעיין בכולם. +מ"מ: יבמות כד ע"ב ד"ה הן
גור, ע"ז ג ע"ב ד"ה גרים. ראה אגור, אגר, גרר, חול ג, יגר,
ירא, יראה, מגור, מגורה, מגר, ממגורות פחד א, פשחור, תגרה

~גור (ג)

גירתא – שכנה, כמו (שמות ג כב) ומגרת ביתה
[נדרים כא:]. גרת ביתה – אותה שהיא גרה איתה

בבית [שמות ג כב].

מעיר שהיא נחשבת כאחת הערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון.

~גושפנקא

חותם [ברכות ו. שבת סו: צ: גיטין נח. סח.], חותם שצורה טבועה בו [גיטין נז:], בליונא דגושפנקא – צורה בטבעת [שם נז:].

~גושקרא

פסולת של משי העשוי ככובעים, והוא בית התולעת וקורין לו פולציי"ל (פסולת של משי גולמי, העשוי מהחלק החיצון של הגולם) ונופצים אותו וטוהו ועושה ממנו בגד... (פת) גושקרא – (נקראת כך) על שם פסולת, וגם פת סובין כמו כן נקראת במסכת גיטין (נו.) [שבת כ:].

גושקרא – פת קיבר, שיאונדיי"ר (משני, בעל איכות נחותה) [גיטין נו:].

*בשבת כ ע"ב נאמר: כלך... כולכא שמיא, רב יצחק בר זעירא אמר גושקרא. בערוך ערך גשקרא מפרש "הבינוני שמוציאין מן הקמח". ראה כלך ב, מטכסא, משי, סירקון, שירא

~גז, גזים

ראשית גז צאנך – כשאתה גוזז צאנך בכל שנה, תן ממנה ראשית לכהן... [דברים יח ד, עיי"ש]. הגוזז צאנו חייב ליתן בכל שנה מן הגז מעט לכהן, ובשחיטת חולין (קלה). מפרש שיעורא [נדה נא]. *לראשית הגז אין שיעור מן התורה ומדברי סופרים לא יפחות מאחד בששים. נוהגת רק בא"י בין שהמקדש קיים או לא. תבואה שגוזזו [עמוס ז א], ירק גזוז... [תהלים עב ו, עיי"ש].

*גז בתבואה היא תבואה הנקצרת לפני שעלתה בקנה ויכולה עוד לצמוח, מה שנקרא לקש, ובלשון הגמרא נקרא נחת. +מ"מ: ב"ב קנ ע"א ד"ה והתנן ואילך. ראה גוז, גזית, לקש, מלגז, שחת. מין חגב - ראה גזין

~גזא

בי גזא – אוצר זהב וכסף [גיטין סח:]. *עיין בערוך ערך גז ב. בגמרא שבת סג ע"א הנוסח "בגזאי" ובסנ' קט ע"א בי גזא.

~גזבר

א. הממונה על האוצרות שבמקדש [הוריות יג].
ב. גזברית – שולחת חותמות תמיד לממונין תחתיה לאמר: תנו כך וכך מעות לפלוני [שבת סב].
ג. גזבר של הקדש – מלאך [שבת לב: בהיפוך].
@גזבר מופיע פעם אחת במקרא בעזרא א ח ואינו מפרש. +מ"מ ויקרא כו טו ואילך, עזרא א ח, פאה פ"א מ"ו. ראה אמרכל, גזבר, סוכן, סף

~גור בעל

*מקום ישוב בנחלת יהודה (דה"ב כו ז).

~גורגא, גורגי

עקלים, ובלעז ריבוס"י (רידורט"א. סורג המחזיק את הזיתים תחת הקורה בבית הבד) וכורכין אותם סביבות התפוח שלא יתפזרו הענבים מכובד הקורה, ורב האי פירש עקלים השנויות כאן כגון ועקל בית הבד עשוין כמין קופה מסורגת במצודה ואחרי שחיטת הזיתים נותן הגפת באותו עקל ומניח עליו ומכבירו להוציא המשקה הנשאר... [ע"ז עה:].

*+מ"מ: תוס' נדה סה ע"א ד"ה הדפין. ראה עקל

~גורגדנא, גורגנא

*ראה הרדוליס, טבלא

~גורדלי

יין גורדלי – לבן היה [שבת סב:], יין חרדלי – שחור [שם].

~גורזקי

בית משמר (לאריות) העשוי לו כמין תיבה [שבת קו: עיי"ש ד"ה הצד].
*ראה ביבר

~גורל

א. חלק [ישע' יז יד, דניאל יב יג].
ב. שהיו כותבים שמם באיגרות ונותנים בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת [ש"א י כא].
@+מ"מ: במד' כו נד, כו נו. ראה אורים ותומים, חלש א, פור, פיס

~גוש

שנעקרו בגושיהן – עם הקרקע שסביבותיהן שיכולין לחיות על ידו [ב"מ קא]. גוש – כמו (איוב ז ה) גוש עפר [נדה כג.], וגוש (הקרי, והכתיב וגיש) עפר – גוש עפר... שדרך גוש עפר ללחלח ולעלות חלודה [איוב ז ה].

*אין לו דמיון במקרא. ראה רגב

~גוש חלב

שם מקום ובחלקו של אשר [מנחות פה: עיי"ש]. איכא (יש בו) זיתים טובא והוא בחלקו של אשר... [פסחים נג.].

*בערכין פ"ט מ"ו נזכר "חקרא (מבצר) של גוש חלב", והרע"ב

~גזה

*ראה גוז

שהב"ח לא מקשה קושיות רק מגיה). ובר"ן הגרסא מין חגב טמאים הם ונאכלין (ועל הגליון מציין שגרסת מהר"ם טהורין), ומה שכותב ונאכלין משמע שדרך הנכרים לאכלן. בערוך ערך גז ח מפרש ממני דבוקין וצרעין, עיי"ש. ראה דבש, זיפין, חגב, צרעה

~גזיר

*ראה גזר

~גזיריפטי

נוגשי שוטרי מלכות [שבת קלט.], שופטי אומות העולם החובטין את ישראל במקלות [סנה' צח.], (ה' לא יתן את ישראל להיות) סרדיוטין מרוב (שזה) בזיון [תענית כ.].

*בתוס' תענית כ ע"א ד"ה גזירפטי מפרשים שהם סרדיוטין ושוטרי העם במקל. עיין בערוך ערך גאז. ראה סרדיוטין

~גזית

#א.גזית – לשון גזיזה, שפוסלן ומכתתן (ומסתתן) בברזל [שמות כ כב]. בנין שלמה גזית הוה, דכתיב (מ"א ה לא) אבני גזית... [ב"ב ג.].

אבני גזית – נפסלות ומסותתות... [מ"א ה לא, עיי"ש ו ז]. אמה טרקסין דבנין שלמה גזית הוה דכתיב אבני גזית [ב"ב ג.]. מדות גזית – מדות אבני גזית [מ"א ז ט, עיי"ש פסוק יב].

*בת"י גזית - חציבין. +מ"מ : ישע' ט ט, דה"ב א טו, תמיד כו ע"ב ד"ה אמר אביי. ראה איל ב, בימוס, גז, גז א, ב, גויל, גז, פספס ב

#ב.חומת גויל רחבה משל גזית טפה... [ב"מ קיז.]. עובי כותל... של גזית חמשה (טפחים) [ב"ב ב.]. #ג.אנשי גזית – סנהדרין [סנה' צז.]. בני לשכת הגזית – סנהדרין [תענית כג.].

@לא תבנה אתהן גזית (שמות כ כה) תרג' לא תבני יתהון פסילן. במכילתא (שמות) נאמר : אין גזית אלא גזויות. ראה לשכה

~גזל, גזלה

גזל משמע שאנסו (בה"ר גורס שאוחז) בידו מידו ממש, טפי מעושיק, דכתיב (ש"ב כג כא) ויגזול את החנית מיד המצרי, וכן (שופטים ט כה) ויגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך [ב"מ קיא.]. גזל לא הוי אלא בחוטף דבר מיד חבירו... כדאמר... [סנה' נז.]. גזל הגר ניתן לכהנים [במד' ה ו]. רוב בני אדם חשודין על הגזל כעין גזל, שמורין להתירא במשא ובמתן לעכב איש מריוח הראוי לו לחבירו [ב"ב קסה.].

*בחולין פט ע"א בגמרא נאמר : קשה גזל הנאכל, שאפילו צדיקים גמורים אינן יכולין להחזירו שנאמר (ברא' יד כד) בלעדי... +מ"מ : ברא' כו ה ד"ה מצותי, ישע' סא ח, שה"ש ז יב ד"ה לכה, קהלת ה ז ד"ה וגזל, שם ח טו ד"ה את השמחה, משלי טו כו ד"ה ושונא, תענית יב ע"ב ד"ה מעיינין. ראה בצע א, גזלן,

~גזוזטרא

גזוזטראות – זיזין היוצאין מן הכותל ומניחין עליהן נסרים להלך [שבת צו.], נסרין בולטין משפת תקרת העלייה לרשות הרבים וקורין לו אלידיו"ר (מעבר, טיילת, מרפסת) [ערובין עח.], זיזין בולטין מן העלייה וקובעין נסרם מזה לזה [פד.], זיזין בכתלים, בולטין מן הכותל סביב סביב, ומסדרין שם גזוזטראות, לווחין שקורין פלנקי"ש (קרשים)... [סוכה נא.]. אלידיו"ר בלעז, על פני העליה מבחוץ [ב"ב פב.]. קורות גדולות הבולטות מן הבית ולחוץ [ב"ב ס.]. *עיין ירחון סיני שנה נ"ב ק"ד ניסן-אייר תשמ"ט. עיין בערוך ערך גזוזטר, כצורה. ראה זיזין, לוח, נסר

~גזוי

גזויי – לברוח [פסחים קיא.].

~גזי

*בן כלב מעיפה פלגשו, וכן ניתן להסיק מהפסוק (הסתום) שהוא בן אחיו של גזי (דה"א ב מו). ראה גוז

~גזיזא, גזיזי

#א.גזיזי דברדא – חתיכות של ברד וקרח, גלצונ"ש בלעז [ברכות נט.].

*ראה ברד א, גוז

#ב.גזיזיה – כח אגרופו [ב"ק ה.], אגרופו [סנה' ז.]. #ג.אמני גזיזי דפחרא – כלים סדוקים של חרס [יומא עח.].

~גזייתא

מבואות קטנים [פסחים יט.], מבואות שבילי כרמים [שם קיג.], זויות בחצר, שיכולין לסור שם ולהשטמ במחבא, דיטולטי"ש (סטיות מהדרך הישרה) בלעז, מלשון (תהלים צ י) כי גז חיש ונעופה, וכמו (במדבר יא לא) ויגזו שְׁלֹוֹים [ב"מ צט.]. *בערוך ערך גז ה מפרש דרך עקלתון. ראה גוז

~גזין

(ה)גזין – מין חגב טהור הוא ונאכלין [שבת קו.]. גזין והצירעין – מין ארבה [בכורות ז.].

*רש"י גורס הגזין, ובהגהות הב"ח על הרי"ף גורס חגזין. עיין בנדה יז ע"א ד"ה מקרקש וגי שמפרש פעמונים... אך בתוס' ד"ה מקרקש מביא את ר"ח והערוך ערך גז ח שצ"ל מקרקש גזי זבובים... עיי"ש, ויש גורסים דבורים. עיין בשו"ת איתן אריה סימן קב שהב"ח מקשה מבכורות ז ע"ב ששם משמע שהוא מין שרץ טמא (ומציין שזו הוספה שבטעות נכנסה בדפוס כיון

~גזלן

כופר בפקדון, דמששלח בו יד הוי גזלן. וכן החוטף מיד חברו הוי גזלן, כגון (ש"ב כג כא) ויגזל את החנית מיד המצרי. אבל לזה ולא שלם לא נקרא גזלן, דמלוה להוצאה ניתנה [סנה' ב.], מדאורייתא אינו קרוי גזלן אלא החוטף מיד איש... [ר"ה כב.]. לא הוי גזלן דאורייתא אלא שגזל מידו, כמו... [יומא עד.], לא תגזול לא שייך אלא בשעת נטילה, כמו... [ב"מ כו.]. כגון מפריחי יונים ומשחק בקוביא [יבמות כה.]. גזלן דאורייתא – החוטף ממש, כגון בניהו בן יהוידע, דכתיב (ש"ב כג כא, דה"א יא כג) ויגזל את החנית מיד המצרי (ב"ק עט:). [סנה' כו.]. גזלן – כגון רוצח נפשות על עסקי ממון... סתם גזלן גברא אלמא הוא [ב"ב מז.]. גזלן הוא (עד) פסול מן התורה [שבועות ל.]. כל המשנה מדעת בעליו נקרא גזלן [ע"ז ז.]. הגזול את העני כאילו נוטל את נפשו, שנאמר (משלי א יט) נפש בעליו יקח [ש"ב יב ה.]. ס"ל לר"מ כל המשנה מדעת בעליו נקרא גזלן... [ע"ז ז. עיי"ש].

*בכל המקומות מביא כדוגמא את הפסוק בשמואל, והוא עפ"י ב"ק עט ע"ב: גזלן היכי דמי? א"ר אבהו כגון בניהו בן יהוידע, שנאמר "ויגזל את החנית מיד המצרי". +מ"מ: ישע' א כג ד"ה ורודף, ב"ק נו ע"א ד"ה לסטים, שם קיג ע"א ד"ה דינא, ב"מ לא ע"א ד"ה הכל צריך, שם מא ע"א ד"ה כגון, ב"ב לד ע"א ד"ה היכי, שם מז ע"א ד"ה גזלן, שם קב ע"א ד"ה אין אביו, שבועות לא ע"א ד"ה אבל משחק. ראה אסמכתא, גזל, פרח ב, צלצל א, קוביא

~גזזם (א)

מין גובאי [יואל א ד].

*+מ"מ: שמות יד ד"ה ואחריו, יואל ב ב, יד. ראה ארבה, חגב ב, חסיל, ילק

~גזזם (ב)

גזזים – אומר לעשות דבר גוזמא ושגעון ואינו עושה [שבועות מו.]. לא גזזים – אינו מקבל עליו דבר גוזמא [ב"מ קד.].

*ראה גוז, גוזמא

~גזזם (ג)

*אבי משפחת בני גזז, נתינים ששבו מן הגולה (עזרא ב מח, נחמיה ז נא).

~גזע

(חלק העץ) כל שרואה פני חמה... [ב"מ קיט.]. אין גזע מחליף – עם נפסק [תענית כה.].

גזע ישישים – זה רבה בר רב הונא... [מ"ק כה.]. גזע הוא גוף העץ התחתון. +מ"מ: ישע' יא א, מ כד, מ כד,

~גזר (א)

גזרי עץ – בקציות גדולות [מנחות כ. קו.]. גזירין – מקלות, כמו גזירי עצים [תענית יח.]. בקציות [יומא כב.]. פקעין, אישטילי"ש (גזירי עץ) [סנה' פא.]. גזירין – בקציות גדולות [מנחות כ.].

*בה"ר מציין שבקהלת רבה (ג כב) נדפס בסוגרים פירוש לגזירין - בקציות. הרש"ל מעיר כי בפירש"י לסנהדרין הכונה לפקיעין, כלומר רצועה או שוט, אך נראה שזו טעות, כי הכונה שם לבקעת עץ, ויש חלוק בין ב"ת ופ"א.

~גזר, גזרה (ב)

#א. ארץ גזרה – חתוכה [ויקרא טז ח], דבר המתגזר ויורד [יומא סז.], לשון חומר ואיסור... חתוכה [ביומא סז.]. גזרים – קרעים [תהלים קלו טז], מיגזרינהו – לחותכן לשנים [מ"ק י.]. גזרת – נחתכה [דניאל ב לד].

*בה"ר מבאר שלפי פירוש זה, גזרה במקרא הוא תואר, ויש מפרשים כשם עצם. במשקל גזרה יש כמה שמות המשמשים כעצם ותואר כאחד כגון: אפלה, טפלה וכדומה. יש שעברו משם עצם לשם תאר, כגון חשכה, שבמקרא אינו אלא שם עצם בלבד.

~גזר, גזר (ג)

*עיר (שופטים א כט, מ"א ט יז).

~גזרא

*ראה גזרא, גדר ב

~גזירה, גזירה (א)

#א. גזירת בית דין – פסקי דינין [מ"ק יח.]. גזירי גזירות – קונסי קנסות, אדמון וחנן בן שלום [ב"ק נח.]. גזירין גזירות – קנסות [כתובות קה.]. אין גזירין גזירות במקדש [מעילה יא.].

גזרה – לאו הלכה למשה הוא, אלא גזרה מדרבנן [סוכה ו.].

גזירת מלך – להטיל עלינו עולו להודיע שאנחנו עבדיו ושומרי מצוותיו [מגילה כה.].

גזרת המלכות – שגזרו על המצוות [גיטין סד.]. גזירות – שגזירין שמד שלא יתעסקו בתורה ולא יקיימו מצוות [גיטין יז.].

*+מ"מ: קהלת ט יז

על המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב, ולא על החי [ברא' לז לה].

אין גזירין גזירה על הציבור שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה [ביצה יב. עיי"ש תוס' ד"ה ה"ג רש"י, חגיגה כה: עיי"ש תוס' ד"ה בגדי, תוס' גיטין לו: ד"ה

אלא, תוס' ע"ז לה ע"ב ד"ה מכלל].

*מובא גם בגמרא ב"ק עט ע"ב, ב"ב ס ע"ב, ע"ז לו ע"א, הוריות ג ע"ב.

אין גוזרין גזרה לגזרה [ביצה ב:].

גזירה דפרזלא – נדוי [ב"ק פא:].

*עיין משנה כתובות פ"ג מ"א

#ב. גזירה שווה – אין אדם דן ג"ש מעצמו אלא אם כן קבלה (מרב) [שבת קלב. פסחים סו. סוכה יא: מגילה ב: סוטה לג: ד"ה עניה, קדושין יז. ב"ב פח: סנה' טז. שם פט:]. כגון יליף (קדושין ב.) קיחה קיחה משדה עפרון [ב"ב קלד:]. כל גזירה שווה מופנה למידין ואין משיבין [חגיגה ט.]. אמרינן בכריתות (ה.) אל תהי גזירה שווה קלה בעיניך [ב"ב מח:].

*+מ"מ : תוס' שבת צז ע"א ד"ה גזירה, שבת קלא ע"ב ד"ה שבעת, ערכין יח ע"ב ד"ה ופדיון, יומא ס ע"א ד"ה חד.

גזרת שמונה עשר דבר – %+מ"מ : שבת יג ע"ב.

גזרת הכתוב – %+מ"מ : שמות ל כג, חולין לד ע"א ד"ה דחידוש, נדה כא ע"ב ד"ה דת"ק, שם מא ע"ב ד"ה במשמשת. @+מ"מ : דברים ג כד, משלי כה כז, ביצה יא ע"ב ד"ה מהו, תוס' סוכה ג ע"א ד"ה דאמר, מגילה כב ע"א ד"ה גזירה, חגיגה כג ע"א ד"ה ר' חנניה, ב"ב יט ע"א ד"ה במה, סנה' עה ע"ב ד"ה רבא אמר, חולין קד ע"א ד"ה ומנא. ראה אמר א, בתולה, גוז, גוזר, דקדוק, חק, משמרת, פנה ב, צדיק, צרוף, צרף, שאלתא

~גזירה (ב)

גזרה – ת"י בצורתא, ואומר אני שהבית הגבוה קרוי כן... ומנחם פתר גזרה לשון לשכה [יחז' מא יב], הוא ההיכל [שם טו].

~גזרי

*זה הקרי והכתיב "גרזי" והוא אחד משבטי המדבר (ש"א כו ח).

~גזרין

שם מין בעל כישוף [דניאל ב כז].

*ראה גזר

~גחה

*ראה גוח, גיח

~גחון

ליצנות [שבת סד:], שחוק [נדה כג:].

*+מ"מ : ברא' יח יג ת"י צחקה שרה - גחכת שרה, ברא' יט יד ויהי כמצחק - והיה כמנחך. ראה גחכן, חוך, חוכא, צחק, שחק א

~גחון

הולך על גחון – זה נחש (עפ"י סנה' סז ע"ב), ולשון גחון שחיה, שהולך שח ונופל על מעיו [ויקרא יא מב]. על גחנך תלך – רגלים היו לו ונקצצו [ברא' ג יד].

*מופיע רק פעמיים במקרא. עיין בספר קישוטי תורה מר' יעקב

קאפל רייניץ לויקרא יא מב "כל הולך על גחון" ובספר רש"י (מה"ק תשט"ז) עמ' ל"ה בהערה (וכן מובא בספר המאור הגדול, ירושלים תשס"ד בשם ילקוט ביאורי הגר"א לתנ"ך מכ"י, מאת ר' אליהו דוד, מפי רבי חיים הגר) בשם תלמידי הגר"א על הפסוק בויקרא יא מדוע רש"י מפרש גחון - "מעיו" ולא "בטן", וכן בטן מורה על כלל הבטן מה שאין כן מעי הוא רק מה שבתוך הבטן? וכן מדוע לא מקדים ומפרש זאת בברא' ג יד "על גחון"? כדי להבין זאת צריך להקדים את הידוע ש"אמת" הם סופי התיבות של "בראשית ברא אלהים". ניתן לשער שגם רש"י רצה להטביע בפירושו את חותם ה"אמת" בדרך הזו : בדברים רבה פ"א נאמר אמת יש בו שלש אותיות, אל"ף ראשון, מ"ם אמצעית, תי"ו סופן. בהתאם לזאת, בהתחלת הפירוש לברא' כותב "אמר ר' יצחק" המתחיל עם אל"ף, באמצע התורה (הפסוק בויקרא הנ"ל) שהיא המילה "גחון" (עיין קדושין ל ע"א) מפרש "מעיו" אות "מ" (ולא בטן), ולבסוף (דברים לד יב) מפרש "אשר שברת, יישר כחך ששברת" המסיים באות תי"ו. בגנוזות רש"י מציין שגחון בגמרא תמיד מופיע בנטיית פעל, ובתור שם באה המילה בטן, ואילו במקרא מופיעה פעמיים ורק בתור שם. ראה בטן א, גוח, גחן, גיחון, כרס, מעי א, קבה א

~גחזי

(נתן עיניו) בממונו של נעמן ונצטרע [סוטה ט:].

*משרתו של אלישע. בסנה' קב מובא שהוא אחד מארבעה הדייטות שאין להם חלק לעולם הבא (מ"ב ד לא, ה כ-כא. במ"ב ד יב - גיחזי).

~גחכן

חוכא, משחק [סנה' לט:].

*ראה גחון

~גחלת

פחם שאינו בוער [סנה' ק:]. פחם שלא כבה [חולין ח:].

אינה בוערת אלא אם כן ליבה אותה [ב"ק ט:].

גחלים של רותם – חמין יותר משאר גחלים ואינם ממהרין לכבות כדאמרינן בהמוכר (ב"ב עד:) [שבת לז:]. גחלי רתמים – כבו מבחוץ ולא מבפנים [תהל' קכ ד]. גחלים עוממות – כבויות, כדכתיב (יחז' לא ח) ארזים לא עממוהו, ומתרג' כהה עמיא. לוחשות – גחלים בוערות, נראות כמתנועעות ולוחשות זו לזו [פסחים כז:].

*+מ"מ : ישע' סד א ד"ה כקדוח, משלי כו כא, איוב לו לא ד"ה יתן, פסחים עה ע"ב ד"ה גחלי וד"ה הא גופא, שם תוס' ד"ה הא לאו, יומא כא ע"ב ד"ה דקביעי, ע"ז לח ע"ב ד"ה חתיית ראה אנטיכז. אקדח, גומרא, זהב, חתה ב, לחש, מוליא, מחתה א, מללא, עמם, קוואקי, רמץ, רצפה

~גחם

*בן נחור מראומה פילגשו (ברא' כב כד).

~גחן

גחיני – נמוכין [שבת מג:].

*ראה גהר, גוח, גחון

~גַחַר

*אבי משפחת נתינים (עזרא ב מז, נחמיה ז מט).

~גִט

אין גט אלא לשון שטר [גיטין סד]. כל גט – כלומר כל שטר [גיטין ט], כל שטרות נקראין גט [כתובות נא]. אין אונס בגיטין [כתובות ב].

גט חוב – שטר חוב [ב"ק צה].

גט חליצה – עדים הרואים בחליצה ובמיון אין כותבין לה להיות בידה לזכות אא"כ מכירין שהן יבם ויבמה... [יבמות קו]. עיי"ש ד"ה כותבין. מקרי גט חליצה – המקרא את האשה בשעת חליצתה [שם ע"ב].

*גט חליצה הוא כתב המעיד שהאשה חלצה ליבמה.

גט ישן – כל שנתייחד עמה מאחר שכתבו לה וטעמא שמא יאמרו גיטה קודם לבנה, כלומר שמא תתעבר ותלד בין כתיבתו לנתינתו ולאחר זמן יאמרו הגט קדם ובזנות נתעברה [גיטין יח], כל שנתייחד עמה בין כתיבה לנתינה, ופסלוהו רבנן משום שמא יאמרו גיטה קודם לבנה [גיטין עו]. המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי [יבמות יד].

גט כריתות – על תנאי, שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו [שבת נו].

גט מיון – %כתב מחאה של נערה שהשיאה אחיה ואמה כשהיא קטנה.

גט מעושה – (שניתן) בחזקה (כלומר בכפיה) [גיטין פח]. שכופין אותו לבעל להוציא... [ב"ב מח].

גט מקושר – משום כהנים קפדנים, שהיו כותבים גט פתאום לנשותיהם ומתחרטים לאחר זמן ואין יכולים להחזירן, תקנו להם גט מקושר שאינו נוח ליכתב מהרה, שמא בתוך כך יתפייס וחותמין עדיו מבחוץ וכותב שיטה או שתים וכורכן על החלק ותופר, ועד אחד חותם על הכרך מבחוץ, וחוזר וכותב שתי שיטין או יותר מבפנים וכורכן על החלק וחותם עד שני על הכרך מבחוץ, וכן שלישי. ואם יש קשר כרוך ואין עד חתום מאחוריו זה (גט) קרח ופסול [גיטין פא], מניח בראשו שיטה חלק וכותב שיטה, ושיטה חלק וכותב שיטה. וכן עד ג' או ד' או יותר שיטין חלק וכופל חלק וכופל א' על הכתב ותופר, וכן שלישי, והעדים חותמין מבחוץ בין קשר לקשר... כל כפל וכפל קרוי קשר, ושלושה קשרים יש בו, ואם בא להרבות קשרים מרבה בעדים [קדושין מט]. עדיו מאחוריו, כשהיה כופלו חותם העד על הכפל וחוזר וכופלו וחותם עד שני וכן שלישי, ואם היו קשריו מרובים מעדיו היינו גט קרח ופסול [יבמות צא].

*מ"מ: ב"ב קס ע"א ד"ה מקושר

גט פשוט – עשוי כעין שלנו [קדושין מט]. שטר פשוט כעין שלנו שאינו תפור ומקושר... וכל שטרות קרוין גט... [ב"ב קס].

קיום הגט – עדים המעידים על חותם העדים [גיטין טו].

גט קרח – שקשריו מרובין מעדיו, אם יש קשר כרוך ואין עד חתום מאחוריו [גיטין פא].

גט שחרור – %שטר שחרור הניתן לעבד ונקרא ג"ג גטא דחרותא.

*גט הוא שם כולל לשטרות, אך כעבור זמן נעשה ידוע בעיקר לשטר גירושין שהבעל נותן לאשתו (ונקרא ג"כ ספר כריתות, ספר תירוכין, אגרת שבוקין, גט פיטורין), ובלעדיו היא נחשבת לאשת איש ואסורה לאיש זר. במקרא לא מצויין מה הוא תוכן הגט וצורתו. בגיטין פ"ט מ"י מובא שגופו של גט (כלומר העיקר) הוא "הרי את מותרת לכל אדם". עיין בספר חידוש וחקר לר"מ הכהן עמ' 201 למה גט נכתב בארמית. עיין בספר אלפא ביתא תניתא דשמואל זעירא עמ' 193. עיין בירחון סיני, קובץ רש"י כרך קל"ז עמ' קצ"ב על יחסו של רש"י לגירושין. +מ"מ: שבת לו ע"ב ד"ה לגיט, סוכה כג ע"ב ד"ה הרי זה. ראה אגיתין, גוף א, ערב ו, שיטה א

~גִי, גִיָא

עמק [דה"א ד יד, עיי"ש]. גאיות – לשון גיא [יחז' ו ג].

גי בן הנם (בהמשך הפסוק: גי הנם) – עין עיטם... שהוא גבוה מירושלים מעט [יהושע טו ח, עיי"ש וכן ירמ' ז לב]. גיא בן הנם – סמוך לירושלים [סוכה לב]. גיא חזיון – היא ירושלים, גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות [ישע' כב א], ירושלים, שהכל מסתכלין שם [נ"א בה] [תענית כט].

גיא המון גוג – %מ"מ: יחז' לט יא, לט טו

גיא חזיון – ירושלים, שהכל מסתכלין בה [תענית כט]. היא ירושלים, גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות [ישע' כב א, עיי"ש מ ד].

גיא החרשים – מערי בנימין... ושמר הוא בנה את לוד ואת אונו וגו'... מוקפות חומה מימות יהושע בן נון... [מגילה ד. עיין נחמ' יא לה], למה אני קורא אותה גיא חרשים? כי חרשים היו, פתרון, אותן שישבו בגיא החרשים, חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא [דה"א ד יד].

גיא יונים – היא ירושלים [תהלים קכג ד].

גי יפתח אל – %גי בגבול זבולון ואשר [יהושע יט יד].

גיא מלח – %מ"מ: תהלים ס ב, דה"ב כה יא

גי העוברים – גי שהם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות גינוסר [יחז' לט יא]. בין המעברות – הגיא הוא קרוי בין המעברות, והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן... והגיא בין שני העברים... [ש"א יד ד].

גי הצבועים – שמצויין בו הצבועים... [ש"א יג יח].
גיא צלמות – ארץ חשך, ועל מדבר זיף אמר (ש"א כו ב). כל צלמות לשון חושך, (כך) פירשו דונש בן לברט [תהלים כג ד].

גיא צפתה – %מ"מ : דה"ב יד ט.

גיא שמנים – היא כנרת... גיא לשון גאווה כמו (לעיל טז ו) מואב גיא מאוד [ישע' כח א, עיי"ש].
*מ"מ : מ"א יד ד, כה כ, ש"ב יא טו, זכריה יד ה, ערובין מג ע"ב ד"ה כמה, שם נד ע"א ד"ה כל, שם נח ע"א ד"ה ובלבד, זבחים נד ע"ב ד"ה כתיב ועלה. ראה אפיק, גדות, גה, גיהנם, חל, יונה, עמק ג, עקם, פה - פי פחת

גיבוי

(חוב או מכס) שבית דין גובין הימנו (מבעל החוב) [כתובות סח].

גיוגית

קוב"א שמטילין בה שכר [שבת פח. קט]. קופ"א (קוב"א) בלעז ומטילין בה שכר [ע"ז ב:]. קונ"ש (קובי"ש) של זהב מלאות מים [סוכה מה]. בשי"ן (חסר בכ"י ונמצא רק בדפוס ספרד רמ"ה ואינו לרש"י) [ערובין קד].
*ראה אגנא, דרדור, כובא, מסותא, משכלא, נזייתא, פרונקא

גיד

א.א. גיד אלא מעטרה ואילך לצד הגוף [יבמות ע.].
*מ"מ : סנה' סח ע"ב ד"ה כי אתא רב דימי. ראה אבר א (ג), אמה ב, אמתא, גבר א, גויה, גרבתן, זכרות, ערלה, שפכה
#ב. אירק מר [שבת פז].

ג.ג. גיד בלשון ערבי עורק, כך פירש דונש [איוב ל יז]. גיד הנשה – ולמה נקרא שמו גיד הנשה? לפי שנשה ממקומו ועלה... [ברא' לב לג, עיי"ש].

*גיד הנשה נמצא על כף היד ואסור באכילה, נוהג בבהמה ובחיה הטהורים ומן התורה רק בירך השמאל, אך מדברי סופרים אסורים שניהם וכן הגיד של מעלה ושל מטה וכן החלב שעליו.

ד.ה. היה מכיר שלמה את גידי הארץ, איזה גיד הולך אל כוש... [קהלת ב ה, עיי"ש].

@מ"מ : יחז' לו ו, קהלת ב ה, סוטה כ ע"א ד"ה מתמלאת. ראה אלל, גיד דד (ג), גוף, גידמת, נשה, עורק, פחדים, צמת ב

גידם, גידמת

גידם – ידו קטועה [סנה' עי.]. גידמת – קטועת ידיים [סוטה כז: ד"ה ונתן]. ידה קטועה [שבת נג:], (קטועה) מזנב ומאזנים [חולין עט].

*מ"מ : מ"א ב ה, תענית כא ע"א ד"ה והיה. ראה גיד (ג)

גיהא

ברכה גדולה שעושים בחצר שיכנסו בה כל השופכין

[מו"ק ח:]. בר גיהא – בריכה קטנה שעושים סמוך לגדולה, כדי שיצאו המים היוצאין מן הגדולה שהיא מליאה ונכנסין לקטנה [שם].
*בגמרא השמות גיהא ובר גיהא נרדפים לנברכת ובקיע.

גיהנם, גהנם

קרוי ים כל לפי שהרוב הולכים לשם [שבת קד. עיי"ש ד"ה אמר]. ז' שמות יש לו : שאול, אבדון, באר שחת, בור שאון, טיט היון, צלמות, ארץ התחתית, תפתה [ערובין יט]. באש של גהנם ה' נשפט עם צריו [ישע' סו טז]. תראינה ארץ מרחקים – ת"י תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם [ישע' לג יז]. (עשירי בבל) יורדי גיהנם הן – שאינן מרחמים לעשות צדקה [ביצה לב:]. בשבת פושעי גיהנם שובתין [סנה' סה:]. גיהנם פיה צר ותחתיה רחב [איוב לו טז]. אותן שנדונין בגיהנם דומין לשולי קדירה [שבת קיד]. אין משפט רשעי ישראל בגיהנם אלא י"ב חדש [קדושין לא:].

*עיי' בתורת האדם לרמב"ן שער הגמול בענין עונש הגיהנם ובשערי תורת בבל לעדיות פ"ב מ"י. עיי' בערך תפת ושם מבאר "הנזם" על שם נהמת הבן המועבר למולד, ואולי בגלל זה נקרא גיהנם, כלומר גי - הנם. בחגיגה כז ע"א נאמר : ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן ק"ו מסלמנדרא... *מ"מ : ברא' לו לה, במד' כו יא, ישע' סו טז, יחז' לב יח, מלאכי ג יט, תהלים ו יא, כב ל, ברכות יט ע"א בגמרא, יבמות יז ע"א ד"ה והיא, ב"ב פד ע"א ד"ה בפניא ואילך, סנה' מד ע"ב ד"ה דבעיא, קי ע"א ד"ה אין ואילך, ע"ז ג ע"ב - ע"א בגמרא, זבחים קיג ע"ב ד"ה שמנערת, מנחות ק ע"א ד"ה למלך. ראה ארץ תחתית, אש א, בוז, בור א, בטן, ג, יום עברה. יום רעה, ים א, מנהג, נכד, נפח א, עברה ב, עיר א, עמק א, פקו, צדקה, קבר, קהל א, רבה, רפאים, שחת א, שער א, שריפה, תפת, תפתה

גזמא

*בגמרא קדושין עא ע"ב נאמר מעברת דגזמא (ובערוך גורס זיגמא), והכוונה לגשר על נהר הפרת.

גזירא

אינטרייטיילייר (להתנקש זו בזו) בלעז. בהמה שפסיעותיה קצרים ומכה רגליה זה בזה עושים לה כמין טבעת של עקלים או רצועות עבות וקושרין אותה למעלה מפרסות הרגל מקום שמנקשין זו בזו [שבת נד:].

*מ"מ : ב"ק פא ע"ב ד"ה גזירא. ראה נקש

גיח

*מקום ישוב (ש"ב ב כד. ראה גוח

גיחון

א.א. (שם נהר) שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא כח) וכי יגח, שמנגח והולך

*הלעזים בייס"א ואלו"ם מופיעים פעמיים בעמוד, ועיין על כך
הסבר באוצר הלעזים. ראה גרקותן, צריף ב

~גילה

גילה דלילא – אישלושירנ"א (ברק לילה. עיין בא"ה)
[תענית ג:].

~גילוי

גילוי עריות – תשמיש ממש (כלומר ביאה אסורה)
[שבת יג.]. כשמגיע זמן טבילתה בעת צינה, והיא
יראה לומר לא טבילתי ומשמשותו נדה [גיטין ו:].
גילוי פנים – חצוף [ערובין סט:].

גילוי דעת – %+מ"מ : תוס' כתובות צו ע"א ד"ה זבין.
גילוי ראש – %בשבת קח ע"ב וקידושין לא ע"א מובא שרב
הונא בריה דרב יהושע לא הלך ד' אמות בגילוי ראש, ושם (ח
ע"א) נאמר משום דגברא רבה הוא.
*גילוי משמע הסרת כיסוי וחשיפה. מים, יין וחלב אסורין משום
גלוי שמא שתה מהן נחש. ראה גלע, חשף א, יע"ל קג"ס, נגע,
עליל, ערוה, צחק

~גילי

*ראה גילא א

~גימון, גימוני

חוטי זהב כפופין כגימון, ע"ש (ישע' נח ה) הלכוף
(בפסוק: הלכוף) כאגמון [סוכה לו:].
*בשבת נד ע"ב נאמר "אין העגל יוצא בגימון" והוא עול קטן
שנותנים על צווארו כדי שיכוף את ראשו, ויש גורסים "בגימול"
והוא מין מקל קטן ששמים בפי העגל המונע ממנו להיניק ונגמל
בכך מהיניקה, עיי"ש בגמרא.

~גימטריא, גימטריאות

דברים הלמידים בלשון גימטריא, כגון (ירמ' כה כו)
שש"ך – בבל בא"ת ב"ש, (וכן שם נא א) כשדים –
לב קמי בא"ת ב"ש, (וכן לקמן נב:) סהדה – מנון
בא"ט ב"ח, וכן לפי מנין האותיות, כגון סתם נזירות
שלשים יום, מקדוש יהיה, יהיה בגימטריא שלשים
[סוכה כח. נב: ד"ה באטב"ח], חשבון האותיות
ונוטריקון [אבות ג יח]. כגון (שמות כ ב) אנכי – אנא
נפשי כתבית יהבית, ירט (במד' כב לב) – יראה ראתה
נטתה [ב"ב קלד:].

*המגיד משנה (על הרמב"ם, הלכות גניבה פ"ח ה"א) כותב
שגימטריא נקראת חכמת חשבון השיעור והתישבורת והיא אחת
מל"ב מידות שדרש ר' אליעזר בן ר"י הגלילי. בענין גימטריאות
ראוי לציין את פירוש בעל הטורים מאת ר' יעקב בן הרא"ש.
הביאור כלול משני חלקים, הראשון מודפס כמעט בכל
החומשים וכולל פרפראות קצרות כגון גימטריאות וכדומה,
השני הוא ליקוט מפירושי הראשונים ולא מפורסם כ"כ.
המהדורה הנפוצה של חלק הפרפראות והגימטריאות היא
מהדורת רייניץ. במהדורה הראשונה (ב"ב תשל"א) מובא במבוא

והומה [ברא' ב יג].

#ב.מי גיחון – מי שלוח... ולא זהו גיחון הנהר
הגדול, דההוא לאו בא"י הוא, אלא מעין קטן הוא
סמוך לירושלים, שנאמר (מ"א א לג) והורדתם אותו
אל גיחון, ומתרג' ותחתון יתיה לשילוחא [ברכות י:].
מעין [הוריות יב.]. מעין קטן סמוך לירושלים ולא
זהו גיחון הגדול היוצא מעדן [כריתות ה:]. גיחון הוא
מעין השילוח [מ"א א לג]. מעין הוא ושמך גיחון
ושילוח [ישע' ח ו].

#ג.נחל גיחון – שם מקום [דה"ב לג יד].
@רבינו בחי בברא' ב ט מביא שגיחון נקראת מלכות שדי.
פסחים נו ע"א ד"ה סתם. ראה שילוח

~גיחור

רו"ש (אדמוני) בלעז [ברכות לא: בהגהות הגרי"פ מגיה
שכך צ"ל, הנוסח הנדפס הוא לבן יותר מדאי], אדום הרבה,
רו"ש בלעז [שם נח: נט:].
*בגמרא בכורות מה ע"ב גיחור - סומקא, ורש"י מפרש סומקא -
רו"ש בלעז. ראה אדמדם, הדרניקוס, לוקון, סומק, צחור

~גיל, גילה

#א.כגילכם – דוגמתכם [דניאל א י]. גילאי – בני גיל
אחד [זבחים קטז:].

*במשמעות שנות האדם אין לו דמיון במקרא. ראה דוגמא,
פתיגיל. בן גילו - ראה בן.

#ב.גיל (לשון) גילה וששון [איוב ג כב]. (לשון) גילה
ושמחה [שה"ש א ד].

*בתהלים סה יג נאמר: ירעפו נאות מדבר וגיל גבעות תחגורנה.
בת"י מתרגם גיל - דיצא, מלשון שמחה, אך קשה להבין את
צירוף המלים "גיל גבעות". בספר לפשוטו של מקרא מבאר
שגילא מובנה ג"כ שבלת, גבעול, בדי עשבים, קש, כמו (נדה כז
ע"ב) דרמינן ליה בגילא, (סוכה לד ע"א) חילפי גילי. לפי הסבר
זה המשמעות היא שהגבעות תחגורנה שבלים או גבעולי
תבואה.

~גילא, גילי (א)

#א.קש [סוכה יד. ביצה יד: תענית כא. חולין מו:].
אישטריי"ם (קש) [גיטין סט. עיי"ש ד"ה בגילא].

*ראה גיל (ב) בהערה

#ב.מין ערבה כשרה היא ופיה דומה למגל... [סוכה
לד:].

*מ"מ : שבת קי ע"ב ד"ה לירקונא, מנחות מ ע"א ד"ה ל"א
וליבדקיה.

#ג.בגילא דחיתתא – בשאלות מועטות [נדה כו:].

*הערך ערך גל א מפרש קש

~גילא (ב)

בייס"א (צריף), ובלשון צרפת אלו"ם (צריף) [מנחות
מב:].

והיינו כינרת, שם מדינה בארץ ישראל [פסחים ח:],
ארץ ים כנרת, ופירותיה מתוקין [ברכות מד. ערובין
ל.].

*עיין בערוך ערך גסר ומציין לבמדבר לד א "ים כנרת" תרגום
ימא דגסר. +מ"מ: ברא' מט כא, במד' לד יא, דבר' לב כג, ישע'
כח א ד"ה על ראש, יחז' לט יא ד"ה גי, סנה' קיא ע"ב ד"ה
חולקין, ד"ה אילה. ראה גי, כנרת, קדם א

~גינזק

מקום [מו"ק כ.].

*בגמרא יבמות יז ע"א וקדושין עב ע"א נאמר גזון זו גינזק, עיין
בספר שערי תורת בבל. ראה גזון

~גינת

*אביו של תבני, ויש מפרשים שם עיר (מ"א טז כא-כב).

~גיס (א)

בעל אחות אשתו [יבמות צד: סנה' כז:].

*בלשון הגמרא נקרא יבם. ראה גוס, גס, חס ב, יבמה

~גיס (ב)

גייסות – חיילות... [תענית ח:].

~גיסא

צד [קדושין פא.]. לאידך גיסא – יש לתת טעם לצד
אחר שיתירו כאן יותר משם [ביצה לה:].

~גיסטרא

#א.שם של שררה [ברכות לב:], שלטון [שבת קכא.],
מושל, כמה שאמר (ברכות לב:) קומוס דוכוס
ושלטון, וחבירו (שם) ריהטון קורטון גסטרא [סוטה
יד.].

*ראה דוכוס, משל ב

#ב.שבר כלי [שבת צה:], כלי שבור של חרס ואינו
ראוי לכל תשמיש כשלם [שבת קח:], כלי חרס שנסדק
[ערובין פח:], שברי כלי חרס הראויים למלאכה ועדיין
מקבלין טומאה [נדה מט.].

#ג.שם גיסטרא – חולק לאורכו לשנים [סנה' נב:],
חתכו לשנים לרחבו [חולין כז. לז:], חתכו לארכו
בגובהו כזה (כנראה היה לרש"י ציור שאינו בדפוסים שלנו,
ובשיטה מקובצת מביא ציור בצורת סוגריים מרובעים) [שם
קכד.]. כל דבר החלוק לשנים קרוי גיסטרא [שם כא.].
בהמה שנפסקה באמצעיתה [שם נב.].

@נוכר בכלים פ"ד מ"ג ועיין בערוך ערך גסטר א ובערך עציץ.
ראה לגיון, גיסטרון

~גיסטרון

שברי חתיכות [כ"מ כג:], ליטרו"ן (נתך של נחושת).

(עמ' 10) : לא בכדי רווח הסיפור כי רבינו חיבר פרפראותיו
בלילה אחד... במהדורה השניה (ב"ב תשל"ב) בהשלמות בסוף
הספר (עמ' תצ"ד) כותב : מש"כ במבוא עמ' 10 כי רבינו חיבר
פרפראותיו בלילה אחד, בס' "ספר סופר סיפור" לש"י עגנון דף
ס"ח מובא סיפור זה בשם ספר קול דוד, וז"ל : פעם אחת הוכיח
הרא"ש ז"ל את בנו ר' יעקב בעל הטורים על שכל עיסוקיו אינם
אלא בתורה שבעל פה בלבד ואינו עוסק בתורה שבכתב. נתן
הדברים אל לבו ובליל חמישי בשבת ישב כל הלילה וחיבר את
ספרו על התורה. ע"כ. דברים אלו במלואם מובאים ג"כ
במהדורה השלישית (ב"ב תשל"ד) במבוא (עמ' 10) בהשמטת
מקור הסיפור (ספר סופר וסיפור ומחברו ש"י עגנון). במהדורות
הבאות הושמט כל הקטע לחלוטין. יתכן שהסיבה היא כפי
שמובא בספר עמודים בתולדות הספר העברי, כרך "הגהות
ומגהים" מאת יעקב ש' שפיגל, (ר"ג תשס"ה, עמ' 29 הערה 8)
שבתו של ש"י עגנון סיפרה (ליש"ש הנ"ל) שהספר קול דודי היה
כינוי לחידושי וחינוכי של אביהו ועיין במאמרו הנדפס
בירושתנו ספר שישי עמ' שכ"ו : כוחם של ראשי תיבות
וגימטריאות). בענין שמוסיפים את הכולל כדי להשוות את
הגימטריא, מובא בבני יששכר (כסלו טבת ב' ב') ש"אפרים
ומנשה כראובן ושמועון יהיו ל" (ברא' מח ה) - ראובן ושמועון
בגימטריא אפרים ומנשה עם הכולל. עוד בענין גימטריאות עיין
בספר אור התורה - ביאור לדרכי הגימטריאות בתורתנו
הקדושה מאת ר' משה צוריאלי (ב"ב תשמ"ג), אלפא ביתא
תניא דשמואל זעירא עמ' 178 בענין גאון בגימטריא ששים וכן
בספר אסף המזכיר (ר' מאיר מאוזן) ערך "עם הכולל". עוד
בענין סיפורים עיין בספר קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב ח"ג
סימן כ"ח שנשאל אם מותר להגזים בסיפורי צדיקים כדי
להגדיל את מעלתם בעיני הציבור? והשיב שאסור לעשות כן,
ורק ניתן לכתוב דברים שאפשר שהיו בגדר הסביר כמו שנפסק
לגבי אמירת שבחי המת בהספד עליו. וכן מובא בשם ר"ח
קנייבסקי שבילדותו היה מטייל עם אביו הסטייפלר (ר' יעקב
ישראל קנייבסקי) והיה מספר לו סיפורים ושאל בנו "אבא,
האם הסיפור אמיתי?" ואביו ענה "לא", אבל בכל אופן זה סיפור
טוב. +מ"מ: במד' טו לט, ב"ב קסו ע"ב ד"ה אלף ושני ואילך, שם
עה ע"ב ד"ה אמר ריש לקיש, שבעות כט ע"א ד"ה שקולה, ברא'
יד יד ד"ה שמונה, שם כא ז ד"ה מלל, ויקרא טז ג ד"ה בזאת,
במד' ז כ ד"ה מלאה, שם טו לט ד"ה וזכרתם. ראה אפוד, גוזמא,
סלת, ששך

~גין

בגיננו – כשבילו [זבחים נט. ס.]. בגין יום – בגלל יום
[הוריות יג.].
+מ"מ: שמות יח ו.

~גינאי

#א.בעלי גינה מוכרי ירק [גיטין יד.].
#ב.שם נהר [חולין ז.].

~גיננייתא

גנות הסמוכין לעיר [ב"ב סח.].

~גינסור

פירות גינסור – מתוקין מאוד, כדאמר' (ברכות מד.),

ל"א מיט"ל (מתכת, עיין בא"ה) [מנחות כח:]. מיני מתכות מעורבבים [ב"ב פט:].

#ד. גיראה – עושה חצים [פסחים כח:].

~גירדא

גירדא דאגוזא – קליפי עץ האגוז [כתובות עז:]. גירדא דאשפא – מה שגורדין מן העור [שם]. גירדא דאסנא – קליפה גרודה מן הסנה [שבת קט:]. גירדא דדקלא – גזע דקל קצוץ [ב"מ פו:]. גירדא דיבלא – שגורר שרשיה [ע"ז כח:]. פלוקיי"ר (לסרוק, צמר) בלעז [ב"ק צט:].
*ראה גרדא

~גירדנא

*ראה גורדנא

~גירותא

(מין) עוף טמא הוא [חולין קט:].

~גירסא

גירסא דינקותא – מתקיים יותר משל זיקנה [שבת כא:]. ישנה אדם לתלמידו לשון קצרה לפי שמתקיימת גירסא שלה יותר מן הארוכה [פסחים ג:]. תורה [סוכה כח. בהיפוך]. עיבור קתני – דרך תנא טועה בגירסא לחסר תיבה על ידי שכחה, אבל אין נחלף לתנא בין גירסת קידוש לגירסת עיבור [סנה' י:].
*בגמרא מגילה ו' ע"ב נאמר: לאוקמי גירסא - סייעתא מן שמיא היא. +מ"מ: משלי טו כג, לא ה, ב"מ לג ע"א ד"ה ואינה מדה. ראה חרב א, מסורה, עצל

~גִּישׁוֹן

*אחד מבני יהדי (דה"א ב מז).

~גישתא ובת גישתא

היינו דיופי, דגרס בערובין (קד). חותכין שני קנים בשיפוע ומדביקין ראשיהן מלמעלה ושניהן פונין למטה כזה (בכ"י מינכן יש ציור, וראה ערך גיסטרא), ומניחין אחד מן הראשין בחבית מליאה, עד שמגיע לשוליה, וראש קנה השני נותן בפיו ומוצץ מעט עד שעלה היין ושומטו מפיו ומניח חבית ריקנית כנגד הקילוח, ויין עולה מאליו כולו מחבית לחבית [ע"ז עב:].
*ראה גשוש, דיופי, מינקת

~גִּל, גלי (א)

גל נעול – יש לפרשו לשון מעין, כמו (יהושע טו יט) גולות עליות (בפסוק: גִּלְתָּ עֲלֵי־תָ), ויש לפרשו לשון שער, והוא לשון ארמי בתלמוד, טרוקו גלי [שה"ש ד יב]. כמו (ברכות כח). טרוקו גלי, דלת שער החצר

~גוף, גוף

רעים בגופם – שטופים בזימה [סנה' קט:]. גוף – ניאוף [שבת קד:]. גפתה לאמה – הנאיפה לאמה, כלומר הוציאה שם גפייתה (בע"י: גפייתה) על אמה, שכיון שזינתה קורין אותה זונה בת זונה [סנה' פב:].
*הנאף והנאפת (ויקרא כ י) ת"א גיפא וגיפתא. לשון הגפה - ראה גוף

~גייצי

*ראה גוץ

~גיר

#א.מין צבע הוא [ישע' כז ט]. מין קרקע המשחיר [ביצה טו]. אבני גיר – מין צבע שחור, כדאמרינן גבי כסוי הדם (חולין פח:). הגיר והזרניך (כלומר הם נחשבים מין עפר לענין כסוי הדם) [– שמות טז יד].
*אין לו דמיון במקרא. בכל החומשים המ"מ (בשמות טז) הוא לחולין פח ע"ב, אך שם מובא רק "הזרניך", ו"הגיר" לא מוזכר, אך בסוטה טז ע"א ובכורות יט ע"א כן מובא. רש"י מפרש "כפר" גיר עפ"י אונקלוס שמתרגם דעדק כגיר, אך תמוה שמפרש צבע שחור בעוד שידוע שהסיד לבן, והרמב"ן מעיר על כך וגורס באונקלוס דעדק דגיר. בערוך ערך בץ ב מפרש שעשוי כמו ביצה וחזק, עיי"ש ערך גר יב. ראה ביצה - ביצת הסיד. כפור, סיד, כפר א

#ב. (כאבני) גיר (ישע' כז ט) – כפור, גרישל"א (ברד) [ע"ז נד:].

#ג. גירא – סיד טיח כותל הבית, כמו (ישע' כז ט) כאבני גיר מנופצות, והוא דומה לסיד [דניאל ה ה].

#ד. אותו לכן שתחת היין שצף על השמרים [מנחות פז:].

~גירא

#א. חץ [ר"ה כד. תענית כה. כתובות נא: גיטין סט: ב"מ מד. ס: ב"ב כב: עג: סנה' עז:], גירא בעיניה דשיטנא – חץ בעיניו של שטן שרואה בעיניו שאין בו כח לינתק מעלינו עול מצוות [סוכה לח:]. כלומר הייתי מתגרה בו ולא אירע שיחטיאני [קדושין ל:]. גירי דיליה – היזק מתוך ידו ממש [ב"ק כה:]. גירא דליליתא – חץ של לילית, אבן שעשויה כחץ ונופלת עם הברד [גיטין סט:].

*ראה גיראה, גרד ב (ב)

#ב. חולי שקורין אישפוינט"א (כאב נוקב) [גיטין סט:].

#ג. גירי דרוביא – לולבי תילתן כעין לולבי גפנים [שבת קט:].

[שבת פא.], שער [סנה' קיג.]. דלת [שבת פא. ב"ק קיב. ע"ז נח.].
*ראה גלה ב, טרק

~גל, גלא (ב)

#א.אבנים מחומה שנפלה [ב"מ כה: עיין ברא' לא מו].

#ב.גלים – דגורין [ירמ' ט י]. תרגום דגורין גלים [שמות ח י].

*ראה חמר ב

#ג.עשהו גל של עצמות – כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה [שבת לד.], שמת (אצל' של מת), דאדם שמת נעשה גל של עצמות [סנה' ק.].

#ד.חזרת גלים – שם לווי הוא [פסחים לט א.].

@+מ"מ : שמות טו ח ד"ה נערמו מים, ישע' נז כ ד"ה כים, גיטין סז ע"א ד"ה גל, ב"ב עג ע"א ד"ה בין גלא ואילך. ראה אדוותא, גלה ב, גלעד, עי. גלים נצים - ראה ערך נצה.

~גלב

#א.תער הגלבים – הרצענים, ולשון יוני הוא, ויש אומרים פרקמיני"ר (מוכר קלף) בלעז. ומנחם חבר תער הגלבים – תער הגולחים (נ"א הגלחים) ואין לו דמיון במקרא (נ"א בתורה) [יחז' ה א].

*אין לו דמיון במקרא. הלעז משמעו מעבד קלף, אך המשמעות המקובלת של גלב היא כדעת מנחם - מגלח, ספר. ראה ספר ד #ב.תער הגלבים – דרך עושי קלפים שקושרים אבנים סביב למתוח הקלף ומתחילין לתקנו בסמוך [גיטין פח.].

~גלב'ע

שאו' ובניו (מתו) בהר הגלבוע [דה"א י יב].
*רכס הרים בצפון (ש"ב א כא, כא יב).

~גלגול

#א.אין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות [ברא' מז כט, עי"ש כז כט].

*בב"מ קז ע"א נאמר בגמרא "ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם, מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא". כותב הרש"ש : מכאן סתירה קצת לבעלי דעת הגלגול. בשל דבריו אלו יש שהחרימו אותו בטענה שהוא מכחיש את תורת הגלגול. בספר "קובץ המשביר" ח"א לזכרו של רב עובדיה יוסף (ברוקלין תשע"ה עמ' ל"ד, שיטת הלימוד ע"פ מרן... מאת ר' מאיר מאזוז) מציין שבקובץ "ספרי קבלה ומוסר" (ב"ב תשס"ח עמ' תנ"ד) מציין לספר דרך שיחה, (על התורה, דברים שנאמרו ע"י ר"ח קנייבסקי לר' אליהו מן, ח"א עמ' תר"ו) שנשאל על כך וענה "מסתברא שלא הרש"ש כתב זאת... אבל שטויות אין בדבריו". וכותב על זה רמ"מ שהוא תמה אם יצאו דברים אלו מפי קדוש (רח"ק) כי דברי הרש"ש ברוכים ופשוטים... שכתב "סתירה קצת" משום דיש לפרש מה ביאתך לעולם "בגלגול ראשון" בלא

חטא... וכל זה פשוט... ואיך יתכן לומר שלא הרש"ש כתב זאת? והרי הגהותיו נדפסו בחייו... (רק הגהות שבאו בין סוגריים מרובעים נדפסו אחר פטירתו), וקורב אני לומר שלא הגר"ח קנייבסקי כתב זאת, כי דבריו תמיד בקיצור נמרץ כמו אורים ותומים, וכאן האריך שלא כדרכו (עי"ש ומשא ומתן דומה בערך שוק בהערה). עיין בירחון עץ חיים (באבוב) גליון כ' עמ' י"א מאמר בענין סוד הגלגול מר' יוסף סאמיגא, ספר הדר יעקב ח"א מרי"ח סופר סימן ל"ט, שו"ת מהרלב"ח סימן ח' "אמונת הגלגול הוא דבר הכרחי להאמין בו הכל...". ראה גלל #ב.ארוסה ונשואה ע"י גלגול שבועה הוא מגלגל עליה זנות של אירוסין אע"פ שלא היה בו קינוי, ומכאן לגלגול שבועה מן התורה [סוטה יח.]. אם נתחייב שבועה על ידי עד אחד והיתה עליו טענה אחרת שלא היתה מוטלת עליו שבועה, מגלגלין אותה עם שבועה זאת ונשבע על שניה, דגלגול שבועה דאורייתא היא דילפינן לה בקדושין (כז:) מ"ואמרה האשה אמן אמן" (במד' ה כב), הרי שעל מה שלא העיד העד הוא משביעו [ב"מ ד.]. גלגול שבועה מן התורה היא [יבמות נח: סוטה יח. ב"מ צח:].

+מ"מ : יבמות נח ע"ב ד"ה רב נחמן, קדושין כח ע"א ד"ה טענה

~גלגילא

אורוג"א (צמח האורה) [גיטין סט:].
*ראה גרגירא

~גלגילון

*מובא בעדויות פ"ג מ"ד : כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון, ומשמע כלהציציות הקלעות טהורות חוץ משל ציצית החגורה. בתוס' נדה כז ע"ב ד"ה גלגילון מפרשים בשם הערוך שזה דבר הנגלל עמו. ראה פתיגלל.

~גלגל (א)

#א.אופן המרכבה [ישע' ה כח, ירמ' מז ג, יחז' י ב]. אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל [יחז' י יג]. גלגל חמה – כמין אופן ברקיע שהמזלות נתונים בו [פסחים צד: עי"ש], כמין אופן ונתון ברקיע חציו למטה מן הקרקע וחציו למעלה מן הקרקע, ושעולה צדו זה שוקע צדו אחר וכו' [שם]. גלגל קבועין בו שנים עשר מזלות [ב"מ קן: ד"ה עד זמן דכי אתא אריסא, עיין שם באריכות סדר המזלות].

*עד לתקופת האחרונים רווחה הדעה שסיבוב הגורמים השמימיים הוא ע"י מערכות גלגלים ואופנים, ובכולם כדור הארץ במרכז והכל סובב סביבו (הסיבה לריבוי הגלגלים והאופנים היא כיון שגלגל פשוט לא מספק הסבר המניח את הדעת לתופעות אסטרונומיות שונות). כיום כבר הוכח ששיטת הגלגלים אינה נכונה (מבחינה אסטרונומית גרידא, ואין כאן המקום להאריך מבחינה אמונית והשקפתית). במאמר על אגדות חז"ל מאת הרמח"ל (מובא בהקדמה לכרך הראשון של העין יעקב וכן יחד עם ספר דרך ה' מהדורת ספינר, ירושלים תשס"ו עמ' שי"ג) כותב שחז"ל דיברו מבחינת פנימיות הדברים

עיסה מגולגלת – שלא החמיצה [פסחים ז].
*בערוך ערך גלגל ג מפרש עיסה שנגמרה לישתה נקראת מגולגלת.

#ב.זיתים מגולגלים – דחוקים ועומדים בחבית [יבמות טו:] זיתים הכנוסים בכלי עגול ומתחממין ונעצרים מאליהן כעין גלוסקא... שנתחממו ונרפו מחמת שמנן ובלעז מול"ש (רכים) [ע"ז לט:].

עדשים דומות לגלגל – שהאבלות גלגל החוזר בעולם... ולפיכך המנהג להברות את האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה... [ברא' כה ל, עיי"ש].

#ג.אב מגלגל עם בנו – אם מסרב מללמוד, מגלגל עמו בנחת ובדברים רכים [כתובות נ]. עיי"ש ד"ה יורד].

@ראה גול, נהג, עכן, פלש

~גִּלְגָּל (ג)

(מקום) היה שם מזבח הנחשת כל י"ד שנה שכבשו וחלקו והיא במת ציבור... [קדושין לו:]. במת ציבור – (היתה בגלגל, נוב וגבעון [זבחים קיב:]). לאחר שכנו מהן המזבח בהר עיבל, קיפלו והביאום לגלגל וקבעום שם [סוטה לה:]. במת יחיד הותרה בביאתן לגלגל כל י"ד שנה [קדושין לז:]. שם הרבו לעבוד ע"ז בבמות, לפי שהיה שם המשכן בתחילה... [הושע ט טו]. כל ימי כיבוש וחילוק היה אהל מועד בגלגל י"ד שנים, כדאמר (זבחים קיח: [ב"מ פט:]).

*הגלגל היה מקום מזבח (יהושע ד כ, שופטים ג יט). יש עוד כמה מקומות בשם גלגל : במזרח יריחו (ש"א ז טז), מקום (יהושע טו ז), מקום למעלה מבית אל (מ"ב ב א), מקום בקרבת שכם (דברים יא ל), עיר מלוכה כנענית (יהושע יב כג). עיין בשערי ת"ב לסוטה לג ע"ב. +מ"מ : סנה' קיג ע"א ד"ה כיון, זבחים קיב ע"ב ד"ה באו לגלגל

~גלגליון, גנגילון

נעשה גלגליון זה לזה – נעשה כמי שנתערבו זה בזה. כלומר המגלגל זה לזה ונתערב זה עם זה [נזיר נא:], גנגילון – בטול שאותו דבר אחר מבטלו... ד"א המתערבת בו מבטלו, ולשון גנגילון דבר העומד כנגדו לבטלו ולקלקלו... [נדה כז:].

*בנויר נא ע"א תוס' ד"ה שני מתים מובא את שנאמר בנדה כז גרסינן גנגילאן וגם בערוך (גלגל ט ועיי"ש ערך גנגיליון) פי' גלגלים עפר הוא שמעורב ממקום אחר לשון דבר המתגלגל, ועוד פירש בערוך גלגליון קוטריימ"א בלעז... ע"ש. ובנדה תוס' ד"ה גלגליון : פירש בערוך דבר הנגלל עמו.

~גִּלְגָּלַת, גלגלתא

*ראה חיתא, רצץ

ולא באו ללמד שיעור בתכונה. בשיטה מקובצת לכתובות יג ע"ב מביא את דברי ר"ת שאף שניצחו חכמי אומות העולם, היינו בטענות, אבל לא הודו להם חכמים (בפנימיות הדברים, ובאופן דומה במאמר על דרשות חז"ל מר' אברהם בן הרמב"ם [נדפס יחד עם ספר מלחמות השם, מהדורת ראובן מרגליות, ירושלים חש"ד, עמ' פ"א]. +מ"מ : דברים ל יט, מ"ב כ יב, ישע' לט א, ר"ה יא ע"ב ד"ה ואזדו, תוס' חגיגה יב ע"א ד"ה מסוף, סנה' קד ע"ב ד"ה קולו. ראה גנדר, חמה ב, שמש א

#ב.א. (עשויו) מפרח של קוצים שקורין קרדונ"ש (פירות של קרדה) בלעז, הדומים לאותן שגוררים בהן בגדי צמר ואינן קשין, ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצין מאליהן והרוח מפזרן, ואותו הניפוץ עשוי כמין גלגל עגלה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה [ישע' יז יג]. ראשי קוצי השדה הקרויין קרדונ"ש (קרדות, מין קוץ) בלעז, וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשחתים מאליהם ופורחין מעט מעט. ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה. והרוח מוליכתו [תהלים פג יד].

*ראה גנדר, מוכני, קוץ א

#ג.עננים בגלגלא – עננים מתחפפין ומתחככין ונשמע הקול [ברכות נט:].

*ראה ענן א

#ד.שדולין בו מים מן הבור [קהלת יב ו], כח כחו – כגון שמגלגל הגלגל שקורין וי"ץ (בורג של הגת) והיא מפלת הקורה ובלשון לע"ז אישפיגל"א [ע"ז ס:]. וי"ץ (בורג. בכ"י ד"ה במוכני נוסף : ולשון יון הוא, והוא סכין של (ש)בית יד שלו עשוי כמין גלגל שקורין ווי"ץ (צ"ל וי"ץ) ונכנס בתוך חקתא (צ"ל הקתא) ויוצא ממנו ע"י הגלגול בלעז [חולין טו:].

*+מ"מ : ישע' כח כח, סוכה לו ע"ב ד"ה דעבידא דפי דפי. ראה אופן, דף, סרנא

#ה.כל בור של מושב העין נקרא גלגל, כדאמרינן לקמן (כד:) ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוטמי, ומפני שהוא עגול כגלגל [נדה כג:].

*ראה גנדר, מסיבה

#ו.טורין (ציר, של כננת) בלעז [ערוכין קד:].

#ז.נתגלגלה – וולטי"ר (להסתובב, לרקד) [ב"ק יח: ד"ה דדחיק לה, כג:].

#ח.גלגל (הוא) לשון (יחז' ד טו) גִּלְלִי [שבת קנא:].

#ט.גלגל מלח – כמו גרגיר מלח לרפואת חולי שינים [שבת סד:].

@+מ"מ : דברים כב ח, קהלת יב ו. ראה גלגליון, גלל א, ג, ד, גלה, מוכני, עגול, עגל

~גלגל (ב)

#א.ביצה מגולגלת – צלויה לחה ורכה [ברכות מד:], צלויה רכה [ערוכין מא:], שתתגלגל הביצה – שתצלה קצת עד שתהא מגלגלת [שבת לח:].

*בערוך ערך גלגל א מפרש שצליית ביצה נקרא גלגול.

~גלד, גלדא

#א. גלדי גלדי – מכה יבשה והעלאת גלד, ולשון משנה (ר"ה כז): והעמידו על גלדו [איוב טז טו]. אגלד – ניטל קרום העליון והופשט [חולין מו]. הוגלד – קרושט"א (קדם. עיין א"ה) [חולין נא]. דרכן של מכות של הקזת דם להעלות גלד [נדה סז]. #ב. גלדי (מפתחות ד) גלדי – של עור [סנה' קי]. גילדי גילדי – בכל שנה ושנה ניכרת תוספת (של קרן) והוא כמין גלד מוסיף על גלד ראשון בתכליתו של ראשון תחלת השני [ר"ה כו]. קליפה על קליפה [חולין נט]. קליפות קליפות, קרושטי"ש (גלדים בעור אחר הפצע) בלעז, כעין מכות מלנ"ט (מלנ"ץ. פצעים) [שם מו: נ]. אתרוג דאגלד – נקלף [סוכה לה]. #ג. גלדא תפשוט גילדנא מאודניה – כלומר לא תטול עורו של דג אפילו מעל אזנו, מפני שאתה מפסיד העור... [סנה' ק]. @אין לו דמיון במקרא. בערוך מפרש עור דק שעלה על המכה... ראה גלדנא, גלדא, גלע, קרום

~גלדא, גלדה

#א. גלדא עקב שקורין שול"א (סוליה) [ברכות מג]. *ראה כף א, עקב #ב. גלדא עקב של עור שנושאים על סוסים וחמורים וגמלים [פסחים קיט]. #ג. גלדה (של מחתה) – דופנה [יומא מד].

~גלדא, גלדאי

רצען [ב"מ כד: סנה' כ. חולין מח:]. סך עורות [ב"מ לח:]. *ראה בורסי, גלדא, גלדנא

~גלדנא

דג קטן [ב"ב עג: הוריות יב. כריתות ו]. – דג קטן מוסרח. גילדני דבי גילי – דגים קטנים מאד ומצויין בין הקנים באגם ואין דרכן לגדל יותר [ברכות מד:]. דגים קטנים [כתובות קה:]. *ראה גלדא, צחנא

~גלה (א)

#א. מגלה פנים בתורה (שלא כהלכה) – דורש את התורה לגנאי, כגון מנשה שהיה דורש באגדות של דופי... [יומא פה:]. בא על דברי תורה בחוצפא ובגלוי עזות פניו, כגון... אפקיה קרא בלשון בזיון וזה בזה דברי תורה הוא [שבועות יג]. מעיז פנים כלפי עוסקי תורה. מגלה פנים משתמע לן דחמיר מאפיקורס... מגלה פנים בתורה הוא – כופר במה שכתוב בתורה...

מנשה בן חזקיה – היה דורש באגדות של דופי [סנה' צט: עיי"ש], דורש בהגדות של דופי כגון מנשה... [כריתות ז]. גלוי (בדפוס: גילוי, אך נראה שיש לקרוא את גלוי הראשון בשוא תחת הגימ"ל והיור"ד היא ט"ס) פנים – חצוף... מומר בגילוי פנים – בפרהסיא [ערובין סט].

*בגמרא עירובין סט ע"א נאמר: מומר וגילוי פנים הרי זה אינו מבטל רשות. גילוי פנים מומר הוי? אלא מומר בגילוי פנים... ואת השני בחירק, וכך נראה מרש"י. הד"ה "מגלה פנים בתורה" מופיע כמה פעמים בגמרא ונראה שזה קיצור לשון של "מגלה פנים בתורה שלא כהלכה" בסנה' צט ע"ב. ראה גלע, ערוה #ב. בגלוי פנים – בפרהסיא [ערובין סט]. בחוצפה [סוטה מב:]. גלוי מלתא – פרוס [כתובות כח]. איגליין – תרגומו של נבעו אלמא נבעו לשון גילוי, הלכך אמר מבעה זה השן דמבעה לשון מגולה הוא, דהיינו שן שפעמים מגולה ופעמים מכוסה [ב"ק ג:]. גל מעלי – לשון גלגול, כמו (ברא' כט י) ויגל את האבן [תהלים קיט כב]. גלותי – הסיירות... הסיירות, כמו (תהלים קיט כב) גל מעלי חרפה, (וכן ברא' כט י) ויגל את האבן [יהושע ה ט]. *מפרש פעמיים את אותה מילה בפסוק. #ג. גלגלה – בגלוי הלכה בשבי [נחום ב ח]. @ראה בעה (ג), גולה, גלות, חספס

~גלה, גלת (ב)

#א. גלת – מעיינות [יהושע טו יט, שה"ש ד יב]. גולה (בפסוק: גלגלה) – כמו (יהושע טו יט) גלות עֲלִיּוֹת, לשון מעין, כמין ספל גדול עגול [זכריה ד ב]. גולת הזהב – זה האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין, כמו גולות עליות [קהלת יב ו]. אגן התחתון בית קיבולה למעלה והוא קרוי גולה, כמו שאמור בענין (להלן מא) וגולת הכותרות, ותרגמו יונתן אגני קרונתון [מ"א ז יח]. ותרוץ גולת הזהב [קהלת יב ו] זה אמה – שהוא מעין של תולדה כמו גולות מים [שבת קנא:]. #ב. גלות מים – שדה בית הבעל [שופטים א טו]. @ראה גל א, גילוי, עלית, שבכה, שרשרת

~גלה (ג)

ויגל – ויגלה (מ"ב יז ו, עיי"ש), זה נקוד בחיריק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה [שם פסוק כג]. יגל – לשון גלות [איוב כ כח]. *ראה גולה, גלות

~גלה (ד)

*עיר בהרי יהודה (יהושע טו נא).

~גלודה

דבר מצוי שד' וג' מתחלפים, לדוגמא "גלוסקמא". ושכב בשמלתו (דברים כד יג) ת"י ויגני בגלופקריה. ראה גונכא, זיגא, נימא, סרבל א, שמיכה

~גלות, גלותא

הגלות היא כלילה [סנה' צד]. כחלום נדמה גלות בכל שהיה שבעים שנה [תענית כג].

גדול יום קבוץ גלויות ובקושי... [דברים ל ג, עיי"ש]. גלותא די יהוד - גלות יהודה [דניאל ב כה]. ריש גלותא - איפרכוס של אלקפטא [שבועות ו].

*גלות היא נדידת הרוצח בשגגה לעיר מקלט עד מות הכהן הגדול וכן נדודי בני"י בין העמים מאז החורבן. בברכות נו ע"א נאמר "גלות מכפרת עון". עיין בערוך ערך גל ז. +מ"מ : תוס' תענית ח ע"ב ד"ה גדול יום, מגילה יא ע"ב ד"ה מחרבות, קדושין סט ע"א ד"ה ואת, סנה' לח ע"א ד"ה שהקדים, סנה' צו ע"ב ד"ה עד עידן ואילך, זבחים קטז ע"א ד"ה בקיבוץ. ראה גולה, גלה ג

~גלח, תגלחת

להעביר את כל השער [יחז' מד כ]. יגלח - שכיריה בקרבה (ירמ' מז כא) ת"י רברבהא יגלח [ישע' ז כ]. לא כתיב גלוח אלא אראש [סנה' צו].

תגלחת טומאה - (נזיר) לאחר שנטמא, מגלח לאחר ז'... [נזיר לט: עיי"ש נו. ד"ה אוכל]. תגלחת טומאה כיצד? היה מזה בשלישי ובשביעי - ואח"כ היה טובל, שכך חובה על המזה מי חטאת... שלאחר הזאה טעונים טבילה... (ומביא קרבן עולה, חטאת ואשם ביום השמיני ומתחיל נזירותו מחדש) [נזיר מד:].

תגלחת טהרה - (של נזיר היא) ביום שלשים ואחד שלו [נזיר סג].

תגלחת מצורע (ביום היטהרו) - בתער, ולא במלקט ורהיטני (ואח"כ מכבס בגדיו וטובל ומונה שבעה ימים ומגלח אותו הכהן שנית ומכבס שוב בגדיו וטובל) [נזיר נח:].

*+מ"מ : ויקרא כא ה ד"ה ופאת. גלח במשמעות כומר - ראה אכסדרא, בי אבידן, גלב, מגוש, חלוק, מין, מפתח, פנקס

~גלחי

מקום (בסביבות סדום) [נדה סט].

~גלטר

קמיעות וכתבים של מכשפות ושל שמות קורין בלשון לטין (לטינית) של מינין (צ"ל גויים) קלוטרו"ס (קלטירי"ש. סימנים של כשוף, עיין בא"ה) ורגילין סופרין לכתוב בהן תיבות של שתי אותיות ואינם תיבות במקום אחר [שבת קג:].

~גלי

*במשמעות דלת - ראה גל א, במשמעות גלוי - ראה גלה א. ראה

בהמה שניטל עורה והופשטה כולה, או מחמת שחין או מחמת מלאכה [חולין מב: נד.], בהמה שנקלף עורה מפני טורח מלאכה או מחמת שחין [נדה נה:].

*ראה גלד א, גלדאה, חרות

~גלודקא, גלודקי

פלדישטו"ל (כסא מתקפל) [ביצה כה:]. *עיין בערוך ערך גלודקא, טרסקל

~גלוי

*ראה גלה א

~גלול, גלולים

*ראה גלל א, ב

~גלומים

גלומי תכלת - טליתות של תכלת מרוקמות [יחז' כז כד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה גלימא, מכלולים

~גלוסטרא

נגר שיש בראשו גלוסטרא - שראשו עב וראוי לדוך בו שום ונועלין בו דלת [שבת קכד:], שראשו עבה וראוי לבוכנא לכתוש ולשחוק בו פלפלין [ערובין קא:], שראשו עב וראוי לשחיקת שומים ולשאר תשמיש, ונחלקו בו לענין נעילת דלת [יבמות צו:].

*יש גורסים קלוסטרא. בגמרא ברכות כב ע"א בסוף העמוד נאמר : כי אתא רב דימי אמר רבי עקיבא ורבי יהודה גלוסטרא. צ"ע למה הכוונה. +מ"מ : עירובין קב ע"א ד"ה כשאין. ראה נגר

~גלוסקא, גלוסקאות

זיתי גלוסקאות - זיתים הכנוסין בכלי עגול, ומתחממין ונעצרין מאיליהן כעין גלוסקא [ע"ז לט:].

*מובא בפסחים ו ע"ב ולא מפרש, ובערוך ערך גלסקא מפרש ככרות לחם. +מ"מ : תהלים עב טז, ברכות נ ע"ב ד"ה אבל לא גלוסקאות, שבת ל ע"ב ד"ה פיסת, כתובות קיא ע"ב ד"ה גלוסקאות, ראה אשישא, גלגל ב, כמהין, כעד, פסה ב

~גלוסקמא

*וישם בארון (ברא' נ כו) ת"י ושוון יתיה בגלוסקמא. דלוסקמא הוא גלוסקמא לפי המשנה, הערוך (ערך גלסקם) והרמב"ם. ראה אמתחת, דלוסקמא, זבילא, טליקא, טסקא

~גלופקרא, גלופקריין

גלופקרא - שקורין קו"ט (שמלה, כותונת) ויש בו הבל יותר מן הסדינין [שבת נא:], קו"ט [ביצה יד: גיטין לה. ע: ב"מ פא:].

*בערוך ערך גלפקר מפרש כסות עבה של צמר והן גושפקי וישנן תחתיהן בחורף ויש בהן ציציות. יש נוסח "דלופקריין" וזה

גלילות – מרקי"ש (אזורי גבול) [יהושע יג ב]. יהודה וגליל אינן כנגד ירושלים ממש [שם]. בגליל הוי זיתים מרובין [סנה' יא:].

*+מ"מ : שבת ע"א ד"ה בגלילא. חולין קלט ע"ב ד"ה בפתי. ראה אחר, גבול, חוף, נפה, ספר, צען

~גליל (ג)

גלילה – לאמרק"א (בא"ה מביא את הלעז מריש"ק שמשמעו ביצה, מקווה מים רדודים, אך לא מציין את המקור. עיין בא"ה בהערה) בלעז [יחז' מז ח].

*בא"ה מציין שהלעז לאמרק"א יותר מתאים למשמעות גלילה שהיא גבול, ספר, והלעז מריש"ק הוחלף, או בגלל דמיון הצלילים, או בגלל הלעז ביחז' מז יא ששם אכן מדובר בביצה.

~גללים

*ראה בת גלים

~גלימא, גלימה

#א. טלית [שבת קי: ערובין צד. צו: קב: כתובות עט: פה. ב"מ כח. קיד: סנה' ז. חולין קכז]. טלית העשויה לכל יום וכשהוא סורק לשתי נוחה ליקרע מהר [ב"ק קיט:]. בגד [סנה' קט: קי.], משלחו גלימי דאינשי – מפשיטין טליתות האנשים [כתובות פה.], שרביבי גלימיה – הניח טליתו על ראשו כדרך שהוא מתעטף [שבת קלח:]. טלית או בגד [ב"ב קכח:]. גלימא דעמרא שהוא מלובן כשהוא חדש וליבונו מבהיק הרבה יותר משל טלית ישנה [שבועות ו: עיי"ש ד"ה וגלימא דכיתנא].

#ב. תכריכין [שבת קג:].

#ג. סודר [ב"מ מז:].

#ד. אדרת [שבת י:].

#ה. גלים – (לבוש) עליון. לבוש – (הוא ה)תחתון [שבת קיד. עיין שם ד"ה גלימי ונדה כ. ד"ה גלימי]. מפשיטין בגדי אנשים, כלומר פוסקין עליהם דין להנאתם [גיטין עג:].

#ו. הוית נקיט שיפולי גלימך – היית מגביה שפת חלוקך מבין רגליך, כדי שתהא קל לרוץ [סנה' קב:].

@גלימה משמשת גם במובן של כתונת העוטפת את גריעני החטה, ובד"כ מתמעת לאבק ונהפכת למוץ. עיין בשרשים לרד"ק ערך גלם. בגמרא שבת ע"ב נאמר : גלימא? - (נטריקון) שנעשה בו כגולם. +מ"מ : ביצה ו ע"א ד"ה דאיכא חברי, יבמות סג ע"א ד"ה אבל גלימא. ראה גלומים, מכלול, סרבלא

~גלין

שם מקום [שבת קלח:].

*ראה חמר ב (ב)

~גליא

ראש ע"ז הוא לאדום [מגילה ו:].

*תוס' יבמות סג ע"א ד"ה אפילו. גליא הוזכרת ביבמות היא ביבשת אירופא, ואילו בר"ה כו ע"א נזכרת גליא שהיא מדינה ממזרח לא". ראה בית גליא, כריא

~גליד

קרח לבן שאינו שלג [ב"ב כ:]. קרח [שבת קנב:].

*עיין מקואות פ"ז מ"א : השלג והברד וכפור והגליד. ראה גלש, קרח, שלג, תלג

~גליון (א)

מגילה [ישע' ח א]. גליונין – קלפים חלקים שלא נכתב בו מעולם [שבת קטז:]. ספר תורה [שבת קטז:]. כל ספריהן עשוין בגליון... [מגילה ח: ב"מ כט: ב"ב יג:]. *בכמה מקומות הב"ח מגיה "בגלילה".

~גליון, גליונים (ב)

והַגְלִיּוֹנִים (כך הד"ה במ"ג המאור, בקונקורדנציה ובשאר דפוסי המ"ג הרגילים, אך בפסוק בכמה דפוסים כתוב "הגליונים" חסר ו"ו, ובמ"ג הכתר ובכ"י לנינגרד בפסוק כתוב "והגליונים", אך בד"ה ברש"י "הגליונים" חסר ו"ו ועיין בהערה) – מראות כתר גומו מחזייתא, מירידור"ש (מראה) בלעז, ועל שם שמגלות צורת הפנים קרויין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו [ישע' ג כג].

@במובן "מראה" אין לו דמיון במקרא. עיין בשמות לח ח ד"ה במראות הצובאות באריכות, ומסיים את פירושו "וכן מצינו בישע' (ג כג) והגליונים מתרגמין ומחזייתא". כך מובא בחומש שמות המאור, אך בפסוק עצמו בישעיהו כתוב שם במהדורות בלי ו"ו "הגליונים" (ובת"י "ומחזייתא" עם ו"ו), ואילו במ"ג הכתר ברש"י בספר שמות, מובא הציטוט מישע' "והגליונים" (ובת"י מחזייתא בלי ו"ו) וכך גם הנוסח בפסוק בישע' במהדורות, אך בד"ה ברש"י כתוב "הגליונים" (ובת"י מחזייתא בלי ו"ו). כנראה שמדובר פה בט"ס שכן אין אחידות בין הדפוסים השונים אפילו בינם לבין עצמן. ראה אורא, און ב, מגילה, מראה ב

~גליל, גלילים (א)

#א. אופן [שה"ש ה יד, עיין אסתר א ו].

#ב. גלילים – (ת"י) סגלגלין [מ"א ו לד:].

#ג. אלשון גללים [סנה' צד:].

~גליל, גלילה (ב)

גליל הגויים – היא כל א"י, שהיתה גוללת אליה כל הגויים, שהכל מתאווין לה ובאין לה לסחורה, כענין שנאמר (ירמ' ג יט) נחלת צבי צבאות גויים, וי"ת לשון אחר [ישע' ח כג]. בצפונה של א"י [ברכות סא:].

~גליל

איש מדות גדול וגבוה... גבהו שש אמות וזרת [במד' יג לב בהיפוך]. שאול חטף את הלוחות מיד גלית וברח לו [ש"א ד יב]. אחיו של גלית מבקשים רשות מאכיש להרגו (את דוד) [תהלים נו]. סף... היה אחיו של גלית הפלשתי [דה"א כ ד, עיי"ש פסוק ה].

*גיבור פלשתי בימי שאול מילידי הרפה מיתר הרפאים. מיחסים את הריגתו ע"י קלע לדוד, אך בש"ב כא נאמר שאלחנן בית הלחמי הרגו ורש"י מפרש שהכוונה לדוד שכן זה היה שמו הראשון והוסב לאלחנן. עיין בספר תורת יעקב לריח"ס סימן רל"ט אות ב מי היה אביו של גלית. +מ"מ : ש"ב כא יט-כ, מ"א יז ד, כג.

~גלל (א)

הסיר [יהושע ה ט], גלגל והשליך [משלי טז ג], לשון גלגול [תהלים קיט כב]. הוגלל – נגלל [תענית כא]. להתגולל עלינו – להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף... ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנה, הוא לשון להתעולל, כדמתרג' (דבר' כב יז) עלילות דברים – תסקופי מלין, ולא תרגמו אחר לשון המקרא, ולהתגולל שתרגם לאתרברבא, הוא לשון (קהלת יב ו) גלת הזהב, והצב גלתה העלתה (נחום ב ח) שהוא לשון מלכות [ברא' מג יח]. ונגולו (בפסוק ונגלו) – לשון גולל. ונגלו כספר השמים ת"י ויתמחון מתחות שמיא... ואני מפרשו לפי הענין... (לשון) נגלל [ישע' לד ד]. גלז אלי – לשון גללו [ש"א יד לג]. וגולל אבן – מגלל (נ"א מגלגלו) ממקום למקום [משלי כז כז]. גול על ה' דרך – גלגל עליו כל צרכיך [תהלים לז ה]. גלגל והשליך עליו צרכיך ויכוננו מחשבותיך. ד"א גול אל ה' מעשיך – התפלל לפניו על כל צרכיך (ויכוננו – יתבססו ויתקיימו) [משלי טז ג]. גול אל ה' – כמו לגולל... [תהלים כב ט].

*ראה גלול

~גלל (ב)

*א.רעי [צפניה א יז, איוב כ ז, סנה' ז], זבל המופקר ברשות הרבים [ב"ק כט]. זבל [ב"ב כה]. שן, שפעמים מגולה ופעמים מכוסה... ל"א גלל זה רעי, שהשן מבערת למאכל ונעשה גלל כמו גללי אדם וגללי בהמה [ב"ק ג]. גלגל לשון (יחז' ד טו) גללי [שבת קנא].

*בב"ק ב ע"ב תוס' ד"ה כאשר : פ"ר ר"ח כמו (עזרא ו ד) נדבכין די אבן גלל, שהשן דומה לאבן שיש. +מ"מ : מ"א יז. ראה צאה, כופיתא, כבא, פרתא, רעי, שין

*ב.גלולים – שמוסרחים ומאוסים כגלל [דברים כט טז]. גלולי – שאר ע"ז כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ובדן [יחז' יח ו].

+מ"מ : שמות ט כט, דברים יב ב, מ"א ח מג, מ"ב יז כה, תהלים

ו יא, משלי א א, שם ו כד, שבת סז ע"ב ד"ה דן, ערובין יח ע"ב ד"ה ולא אחרי. ראה בית חבר, חפרפרת

#ג.גללי – אבנים, לשון מורי. ל"א גללים ממש וראשון ישר [ב"ק צב]. כלי גללים – צפיעי בקר שעשה מהן כלי [שבת נח]. צפיעי בקר (הפירוש מוסב על גללים בלבד) – [יומא ב]. צרורות [ב"ק יח]. אבן גלל מן המרום [חולין סג], מקל. ל"א אבן [סנה' קט].

@בשבת טז ע"ב כותב הב"ח : בעלמא פירש רש"י צפיעי בקר. במנחות סט ע"ב : מפרש גללים – גללי בהמה, ובתוס' ד"ה כלי גללים : במסכת שבת (נח ע"א) פירש בקונטרס אבן גלל וכאן מוכיח שהם כלים של צפיעי בקר. ע"כ. ובמסורת הש"ס מציין : ברש"י שלפנינו (נח ע"א) איתא צפיעי בקר אבל ברש"י שבת טז ע"ב פ"י שיש, ועיין רש"י יומא ב ע"א ד"ה כלי גללים : צפיעי בקר מפרש לה במנחות פרק רבי ישמעאל, אך אינו ברש"י שלפנינו. ראה גולל, גלגל א (ט), גליל גללא

~גלל (ג)

שייש [שבת טז] : – עיי"ש ד"ה ואפילו, ר"ה ד. ע"ז כב]. אבן גלל – מרבר"א (שיש) בלעז [עזרא ה ח, ו ד].

*ראה גללניא

~גלל (ד)

לחם גלל תודה – תודה עיקר ולחם טפל [מנחות טו].

~גלל (ה)

*1. איש לוי בימי נחמיה (דה"א ט טו). 2. בן ידותון וסבו של עבדיה או עבדא (נחמיה יא יז, דה"א ט טו).

~גללי

*כהן בימי נחמיה (נחמ' יב לו).

~גללניא

*א.ג.גללניא (מילחא) גללניא – גסה [קדושין סב]. מלח גסה, שיי" ימ"א (מלח הסלע) [חולין קיג]. מלח של אבן הדומה לשיש, בלעז שיי"ל ימ"א [ע"ז כח : עיי"ש ד"ה רטיבא].

*ב.ג.גללניא – טורנידי"ן (מטה מתקפלת), והוא כעין של טרסיים [שבת מז].

*בשבת קלח ע"א ד"ה כסא גלין מפרש : כמו מטה גללניא דפרק כירה והוא שם מקום ומפרקין מטותיהן וכסאותיהן וטוענין אותן עמהן וחוזרין ומחזירין אותן. עיי"ש ד"ה דקרמנא. בכ"י מינכן הגירסא – מטה גלילתא, ולפי הערוך ערך גל א – גלילתא. ראה גלל ג, טרסי, כסא א, מטה ה

~גלם, גולם (א)

*א.ג.גולם (אשה) גולם היא (ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי) – כלי שלא נגמר קרוי גולם, כדתנן (חולין כה). גולמי כלי עץ טמאין [סנה' כב]. גולם אין

לו חיתוך אברים [שבת עז]. כלי שלא נגמרה כל מלאכתו [חולין כה]. גְּלָמִי – זהרתי ותבנית צורתי בטרם הוולדי [תהלים קלט טז, עיי"ש]. שאין לו ידיים ורגלים [– תהלים קלא א]. אדם שאין בו בינה קרי ליה גולם, על שם שלא נגמרה צורתו כשאר בני אדם, כמו גולמי כלי עץ [אבות ה ז].

*אין לו דמיון במקרא. עיין במחזור ויטרי לפ"א פ"ה מ"ז שאדם בלא בינה והשכל קרוי גולם.

#ב. מחט העומדת לינקב [שבת קנג].

@ענין בריאת גולם מובא בסנה' סב ע"ב. בענין אגדת הגולם מפראג, עיין בספר רבי יהודה ליווא - המהר"ל מפראג מאת יהודה אדרי עמ' 83, שכנראה לא היה ולא נברא ומקורו כנראה מהמנהג לומר בפראג פעמיים בערב שבת "מזמור שיר ליום השבת" כמובא בספר ברכת אברהם בשם ר' אברהם דוד מבוטשאטש וכן בקונטרס הרפתקאות המהר"ל מפראג בלונדון מר' שנייר ליימן (באנגלית, ניו יורק תשס"ד). עיין בערוך ערך גלם א. ראה אסימון, גולמא, גלימא

~גְּלָם (ב)

ויגלום (בפסוק : ויגלם) – כרכה (את אדרתו, לשון קיפול)... ולא כריכה ממש אלא קולט שקורין קוייל"ר (לאסוף, ללפות) בלעז [מ"ב ב ח].

יכול יגלום עליו – יניח את הנכרי לכפול ולהוסיף ולתבוע מה שלא נתן [ב"ק קיג:].

*אין לו דמיון במקרא. התוס' ד"ה יכול יגלום עליו מפרשים להפך שהוא מטעה ונותן פחות ממה שקיבל, וכך מפרש הערוך בערך גלם. וראוי לציין שהתוס' מסיימים (בלי תיקוני הצנור) : אע"ג דטעות גוי מותר, אסור להטעותו במקום שהגוי יודע שגוזל ועושה עצמו כלא יודע. וכן הרמב"ם בהלכות גנבות פ"ז ה"ח כותב : וכן אסור להטעות את העובד כוכבים בחשבון אלא ידקדק עמו, שנאמר וחשב עם קונהו. מפני חשיבות הענין ראוי להביא את דבריו הידועים של באר הגולה בשו"ע חושן משפט סימן שמ"ח סעיף ב' ס"ק ה' : ועיין לעיל סימן רס"ו שאם החזיר האבידה לגוי לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה, ה"ז משובח וכו', ע"כ. וכן הדין בהחזרת הטעות שטעה הגוי מעצמו. ואני כותב זאת לדורות, שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו הגוי, ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניחו אחריהם ברכה וכמ"ש בספר חסידים סימן תתרע"ד, ורבים אשר קדשו ה' והחזירו טעויות הגוים בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליתם.

~גְּלָמוּד

יחיד, וחסר מאדם ומכל בריה [איוב ג ז, עיי"ש ל ג]. שולית"א (בודדת) [ישע' מט כא].

*בגמרא ר"ה כו ע"א נאמר מאי גלמודה? גמולה דא מבעלה. בבראשית רבה עט ז נאמר גלמודא אנא - (כלומר) נדה (בלשון נקיה). ראה שאה, בדד א

~גלע

#א. מכה שיכולה להגלע – כלומר להתלחלח ולהוציא

דם [נדה נח: עיי"ש תוס' ד"ה עיר].

*ראה גלד א

#ב. ולפני התגלע – קודם שתתגלע... [משלי יז יד, עיי"ש יח א]. יתגלע – התגלה [משלי כ ג], כמו (משלי יז) ולפני התגלע הריב נטוש, שהוא לשון גילוי... [נזיר כג: הוריות י:].

*ראה געל בהערה

~גְּלֵעַד (א)

#א. גל עד [ברא' לא מת].

*ראה יגר

#ב. גלעד (הוא כינוי ל) בית המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם [ירמ' כב ו].

*ראה רפא

~גְּלֵעַד (ב)

ארץ הגלעד – בעבר הירדן היתה (וניתה) לבני מנשה הנותרים [יהושע יז ו]. בני מנשה, היתה ארץ הגלעד שלהם [עובדיה א יח]. בגלעד – שהיא בעבר הירדן שכיחי רוצחים [מכות ט:].

*בשופטים י ז נזכרת העיר גלעד עליה נאמר בהושע ו ח "גלעד קרית פועלי און עקבה מדם" (עיין מכות ט ע"ב, י ע"א). ישנו גם הר הגלעד (ליד היבוק) הנזכר בברא' לא כה בו תקע לבן את אהלו. יש גם גלעד כשם אדם : גלעד בן מכיר בן מנשה (במד' כו כט, כז א), בשופטים יא א-ב נזכר גלעד אבי יפתח הגלעדי, בדה"א ה יד נזכר גלעד בן מיכאל ואבי ירוח משבט גד בימי יותם. +מ"מ : ברא' יג יב, במד' לב א, דברים ג יב, יג, טו, טז, יהושע כב ט, שופטים יב ד, ז, יחז' מז יח, הושע ו ח, עמוס א יג, דה"א כו לא. ראה גלש, הר הגלעד, מצפה

~גלעין

*למ"ד ורי"ש מתחלפין וצ"ל גרעין. עיין בערוך ערך גלען ובעוקצין פ"ב מ"ב.

~גלף

*בשמות כח יא "פתוחי חותם תפתח" ת"א כגלף דעוקן תגלף. ראה חקק, מקלעת, קלע ב

~גלש

#א. מוגלשין (נ"א מי גלשים) – רותחין [פסחים לז:]. #ב. שגלשו – שנקרחו, גבח (ויקרא יג מא) מתרג' גלוש, כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם... כמי שנתקרחו [שה"ש ד א, עיי"ש במ"ג הכתר ובפרק ו ה], שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד) – כשיורדין מן ההר נתגלה ההר [– מ"א כ כז]. *מופיע רק פעמיים במקרא.

~גלית

*ראה גלה ב

ערובין נד ע"א ד"ה יכונו, ר"ה כח ע"ב ד"ה קורא, מגילה כד ב ד"ה חיפני, קדושין ל ע"א ד"ה יהו. ראה דפי, דקדוק, הגה א, זנו, חסם (ג), לעע, סבלת בהערה, עלג, עמוס, עריכה, שפה

~גם

#א.אף עם, אפילו [ברא' כ ד, שם מד י, ירמ' ב לג, משלי יד כ, קהלת י כ].

#ב.אגם כי – אעפ"י ש... [הושע ח י].

#ג.אגם... גם... : גם ראשון מוסיף על גם שני וגם שני על גם ראשון [במד' כג כה]. דרך לשון עברי לומר שני גמין זה אצל זה [ישע' סו ג]. דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה, וע"י האחרון בא הראשון [ירמ' נא יב]. כל אתין וגמין רבויין [ערובין קה].

#ד.אבשגם – כמו בשגם... כלומר (נוטריקון) בשביל שגם זאת בו... [ברא' ו ג].

@בספר פתוחי חותם מר' אברהם אנג'ל (ברוקלין תשע"ג) מבאר כל תיבת "גם" במקרא. +מ"מ : ברא' ל לא ד"ה גם אנכי. ראה אך, אף, את ג, גאם, חלק, רק

~גמא, גומא, גמ' (א)

#א.אבתת גמא – גמי בלשון משנה (ביכורים פ"ג מ"א, שבת עח). ובלעז יונ"ק, ודבר רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה [שמות ב ג]. אין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים [ישע' לה ז]. יונ"ק [סוכה טז. כ. ע"ז עה]. גומא (בפסוק : גמא) – אין הגומא גדל אלא בעוד שהביצה לחה במימיה ובלחלוהיה [איוב ח יא].

*+מ"מ : איוב כד יח. ראה בדיד, בוץ, אבור, ביר, בירא, גמי, גממיות, זפת, חבית, חמר, כופר, מגג, נטף א, פחת, פיר, צבתא, שחת א, שיפא, שיפה, שעם, שרף ב

~גמא, גמא (ב)

הגמאיני – לשון גמיעה, הומי"ר (לגמא) בלעז [ברא' כד יז]. יגמא ארץ – עושה גומות ברגליו. ע"א, יגמא כמו הגמאיני [איוב לט כד].

כדי גמאיה – %שיעור המחייב להוצאת חלב לשתייה מרשות לרשות בשבת. בגמרא שבת עו ע"ב במשנה נאמר : המוציא יין... כדי גמיעה (בע"ל), ובדף עז ע"א נאמר : איבעיא להו, כדי גמאיה (באל"ף) או כדי גמיעה? א"ר נחמן בר יצחק הגמאיני... איבע' להו. עי"ש בע"ב דוגמאות של חילוף אל"ף בעי"ן. *ראה מגמה. אות יונית גמא - ראה גאם

~גמגם, גמגום

(קרא) במרוצה [ברכות כב:], מגמגם – קרא במרוצה ובקושי [מגילה לא:]. לא דקדק (זה הד"ה ועל זה רש"י מפרש מגמגם) [ברכות טו:].

*עיין תענית ל ע"ב ד"ה לא היה הדבור עם משה : לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה גמגום. עיין א"ב קדמיתא דשמואל זעירא עמ' 179. בהרבה מקומות רש"י כותב ולבי מגמגם. כאשר רש"י כותב בפירושו "גמגום" בלשון יחיד בד"כ הכוונה שהדבר לא ברור, ולשון "גמגומים" הכוונה לקושיות שאין להן תשובות. עיין בערוך ערך מגמגם. מובא לעתים בגמרא פירוש המסתיים במילה "גמגום", ויש המפקפקים אם הם דברי רש"י. +מ"מ :

~גמז, גמזים (א)

ת"י ואף קפותקאי. שמעתי משמו של ר' מנחם על שם שיוורדים בים עד הטהום ומשערים גומדי אמות עומקה נקראו גמזים, אנדוי"ש (בני אמה אחת) בלעז. ויש פותרים שהם ננסים (ונכנסין בפתח) במדת אמה [יחז' כז יא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אמודאי, גמד ג

~גמז, גמזא, גמז (ב)

גמז מסאניה – נתכוון המנעל [פסחים קיא]. גמזא – קשה, כמו (פסח' קיא). גמז מסאניה, דבר שהוא כוון נעשה קשה [ביצה טו. עיי"ש תוס' ד"ה אלא], כל גמיד לשון ארמי הוא, דבר כוון מחמת חולי [שופטים ג טו]. קשה [יומא סט. תמיד כז:]. כווצת, רטי"ר (ריטרייט) בלעז [חולין מג. מג:]. ריטרייט (מתכוון) בלעז, כמו (פסחים קיא). גמז מסאני [גיטין נז].

*ראה אטר ב, כוץ, מסני, סלד

~גמז (ג)

גומז (בפסוק : גמד) – אמה גדומה, בלשון אשכנז דומיאלינ"א (חצי אמה), ובלשון לעז ושקורט"א (קצרה למדאי, ראה שלק) [שופטים ג טז]. גמדין – אמות קטנות, מפרקו עד אצבעותיו. ויש אומרים אמות שלימות דקרא כתיב (שופטים ג טז) גמד ארכה [ב"ב ק.].

*אין לו דמיון במקרא. בשופטים ת"י גמד - גרמידא. ראה אטר, גמד א, גרמידא

~גמזל

*ראש מחלקת כהנים (דה"א כד יז). ראה גמל א

~גמזו

*עיין בערוך ערך גמזו שהיא מלה אחת והוא שם מקום בנחלת יהודה (כגון דה"ב כח יח) "את גמזו ואת בנותיה", ובה ישב רבו של ר' עקיבא נחום איש גס זו (לטובה) - ראה נחום.

~גמזית, גמזיות

גידולין, ענפים שגדלו בחרובין ושקמין... דרך חרוב ושקמה לקוצצו לשבע שנים והן חוזרין וגדילין ומיתוספין... [פסחים נה:], תוחבין גמזית (בדפוס : גמזיות לפי הלשון בגמרא, אך צ"ל לשון יחיד) רכה, (ענפה) רכה בת שנתה שניתוספה כאילן בשנה שעברה... [שם נו.]. ענפים... [מנחות עא:].

*יש ספק מהו לשון יחיד של גמזיות, ולפי הלשון בפסחים נה יש

מנחם בערך גמל כותב : כולם לשון ריבוי וגידול.

~גמל (ב)

סוחר חבילות, ומביא על הגמלים ממקום רחוק [כתובות סא:] הגמלין רובן כשרים – שפורשין למדברות למקום גדודי חיות וליסטין ויראים לנפשם ומשברים לבם למקום [קדושין פב:].
הרי זה חמר גמל – כאדם המנהיג חמור וגמל, שהחמור הולך לפניו וזה מנהיגו, והגמל הוא מושך וצריך לפנות לפניו ולאחריו, זה מושכו כאן לילך וזה מושכו לכאן [עירובין לה:], נעשה לו חמר גמל – כלומר מושכו לכאן ולכאן [שם מט:].

*בה"ר מציין שבענין חמר גמל, הרע"ב במשנה מעתיק את רש"י ומוסיף : והגמל מאחוריו והוא מושכו (במקום והגמל הוא מושך). ר"ח מפרש : דרך חמור בהנהגה ודרך גמל במשיכה, ומי שיש לו חמור וגמל ונתן חמור מאחוריו למושכו והגמל לפניו להנהיגו, לא זה מהלך במשיכה ולא הגמל בהנהגה, נמצא אדם שביניהם יושב בלא הליכה. לפיכך עשו כמו משל זה שאין לו רשות להלך כמו חמר גמל. עיין בקידושין פב ע"א ד"ה חמר גמל ספן קדר : בעלי קרונות. כל אלו אומנות ליסטיות, כשלנים בדרכים הם נכנסים ולוקטים עצים מן הכרמים ופירות, ועוד שנשכרים לאדם ומעבירין על תנאם. בפסחים קיב ע"ב נאמר : ניהא (גערת) דגמלא - דא דא. ראה אומן א, חמר ד, חמרת, כר, עביט

~גמל, גמלא (ג)

פרסתו סדוקה למעלה, אבל למטה היא מחוברת [ויקרא יא כו]. גמל אוכל קוצים, לפיכך זנבו קצר כדי שלא ידבקו בה הקוצים [שבת עז:]. גמל צוארו ארוך ואע"ג דרוב גופו מכפנים (רה"י) אם יתקפנו ויעקר צוארו יגיע עד רשות הרבים [ערובין כ:]. נושא בני אדם [מגילה ט. בהיפוך]. גמלא – גמל [שבועות כט:].
נפשי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני – הרבה גמלים זקנים שטעונים עורות גמלים יונקין שמתו, בכרי מדין ועיפה (ישעיה ס ו) מתרגמנין הוגני, בכרה קלה (ירמיה ב כג) היינו גמלא נערה ויונקת שהיא קלה ועסקיה רעים מחמת שלא הורגלה לטעון משאוי [סנה' נב:].

גמל האוחז – עסוק בתשמיש רביעה... [ב"ב צג:].
בועט ברגליו. ולי נראה כשבא לזקק לנקיבה הוא נלחם ומכה ברגליו גמלים שסביבותיו, ול"א נופל בתשמיש גמלים, דתניא בבכורות... [שבועות לד:].
גמלא פריצא – גמל משוגע שעסקיו רעים [ברכות נד:].

גמלא פרחא – הולך מהר כעוף הפורח [יבמות קטז].
עיי"ש תוס' ד"ה הכא, מין גמלים יש שהם קלים במרוצתם כעוף הפורח [מכות ה:].

*בערוך ערך נקה מפרש שלגמל יש ג' שמות בלשון ערבי, כשנולד נקרא אלקעוט, כשגדל קורין לזכר בכר ולנקבה בכרה

ראה שצ"ל גמזית, אך המדפיסים כנראה שינו מדעתם לצורת רבים. בתוספתא תרומות פ"ה מ"ז נמנים הגמזיות עם הפירות שאין הכהנים מקפידים עליהם, והכוונה לפירות השקמה שהם בנות שקמה. הגמזיות הם ענפים דקים ויתכן שהם ג"כ פירות השקמה הגדלים על גזע העץ. עיין בערוך ערך גמז א. עיין משנה פסחים פ"ד מ"ה. ראה כופרא דיכרא

~גמי

*ראה גמא

~גמיד

*ראה אטר, גמד ג

~גמל, גמלה, גמול, תגמול (א)

#א. תגמול – תפריש את בנה מלהניק [נדה מה:]. יגמל – דישיבירי"ר (לגמול, ילד) בלעז [תענית ה:]. ויגמל (ברא' כא ח) – לשון הבדלה [יבמות יב:]. גמולה – בדולה, כמו (ברא' כא ח) ויגמל [סוטה מב:], מובדלת [ר"ה כו:]. גמול – תינוק הגמול משדי אמו [ישע' יא ח], גמולי מחלב – בדולי... [שם כח ט], יונק שדים [תהלים קלא ב]. ותגמל – לפי תרגומו ויכלה... [הושע א ח]. עד יגמל – לסוף כ"ב חודשים (ס"א כ"ד), שכך זמן תינוק לינק (כתובות ס.) [ש"א א כב].

*בסוטה יב ע"ב נאמר : גמולי מחלב – שגמל והפריש עצמו מחלב טמא. ראה גמול, גמל א, פרי, תגמול

#ב. ויגמל שקדים – כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים, ולשון זה מצוי בפרי האילן, כמו (ישע' יח ה) ובוסר גומל יהיה נצה [במדבר יז כג].

#ג. גמול (בפסוק : גמל) נפשו – גומל טובה לקרוביו [משלי יא יז], מפריש עצמו ממאכל ומשתה... שיבירי"ר (לגמול, עיין בא"ה) בלעז. מפי מורי. אי נמי גומל לשון תגמול שמשלים נפשו לקונו [תענית יא: עפ"י הדרש].

*+מ"מ : כתובות נ ע"א ד"ה ואי דינא.

#ה. גמילות חסדים – מלוה מעותיו לעני [אבות א ב], שלום, שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו ובא לידי אחוה ושלוש [ברכות ה:]. הכנסת אורחים וביקור חולים היינו גמילות חסדים, דכתיב (משלי יא יז) גומל נפשו איש חסד... [שבת קכז: עיי"ש], הלבשת ערומים [סוטה יד:], ביקור חולים וקבורה – היינו גמילות חסדים... [ב"ק ק:]. לתת מתנה לעניים ולעשות צדקה וחסד [פסחים קיג:].

*+מ"מ : סוכה מט ע"ב ד"ה אלא לפי, ב"ב קמד ע"ב ד"ה אבל, סנה' ב ע"ב ד"ה מה הן, ד"ה אי קסבר, שם יד ע"א ד"ה אלא סמיכה. ראה סודני

#ד. חיישינן לגומלין – הנח לי ואגמול לך כיוצא בזו [ע"ז סא:].

חיישינן לגומלין – %+מ"מ : כתובות כג ע"ב ד"ה רבי יהודה, שם נו ע"ב ד"ה שלי חדש, בכורות לה ע"ב ד"ה דמימר ואילך.

כעין סדק [שם לז], נחתך מלמעלה ושרשיו נשארו [שם מד].
#ב. אנגממו כותלי בית הרחם – ניטל מעובי הכתלים מבפנים סביב סביב [חולין ע].

~גממית, גממיות

גומות בנחל שיפולי הרים שקורין וליד"א (בקעה, עיין בא"ה) בלעז [חגיגה יט].
*ראה גמא ב

~גמע

+מ"מ : סוטה ד ע"א ד"ה אימא כדי. ראה גמא ב

~גמץ

*ראה גומץ

~גמר (א)

#א. לשון כליון וכן פתר מנחם, (להלן עז ט) גמר אמר, (להלן יב ב) גמר חסיד, וכן כולם [תהלים ז י], גמר חסיד – כלה [שם יב ב]. מגמר – מכלה [סנה' עב].

#ב. איגמר בעדי – יסכים ע"י בקשותי [שם קלח ח].
#ג. פירות גמורין – שכבר בשלו כל צרכן [ב"ק נה:].
קנין גמור – לא גמור ממש, אלא קנין חשוב [יבמות נא:].

#ד. לגמר את הכלים – לבשם בעשן את הבגדים [ברכות נג:].

*ראה גומרא

#ה. בשעת חרמש – הוא גמר מלאכה [ב"מ פז:]. יין משיקפה – הוי גמר מלאכה לענין מעשר... [ע"ז נו:]. מירוח – הוא גמר מלאכה למעשר [מנחות סו:]. מירוח גמא מלאכה של תבואה... [בכורות יא:]. גלגול בחולין – זהו גמר מלאכה לחלה [נדה ו:].

*ראה מכה בפטיש.

#ו. גמר דין – עיקר משפט היינו גמר דין (כלומר הפסק) [סנה' לד:]. צריך שלשה בגמר דין [סנה' ג:].

~גמר, גמרא, גמרתא (ב)

גמירי – מסורת מאבותינו [פסחים נב:], למדתי מרבתי [סוכה מז:], מסורת בידי מרבתי [סוטה ח:]. גמרא גמירי לה – הלכה למשה מסיני [יומא לב. סנה' מז. שבועות יט:], הלכה למשה מסיני ולא מקרא [סנה' קא:], מסיני [מו"ק ה:]. מיגמר נמי מגמרי – מלמדין שיבוש שבידים לאחרים [שבת קכד:]. גמר גמרא – המשניות סתומות כמו שהן כדגמיר להו מרבו ורבו מרבו [סוטה כ:]. גמרנא אנא – כך שמעתי בישיבה [פסחים קה:]. גמיר – ספיקא (ובהגהה בתחתית הדף

וכשראוי למשאוי קורין לזכר גמל ולנקבה נאקה, עיי"ש ערך בס ב. בגמרא שבת עז ע"ב נאמר : מאי טעמא גמלא זוטור גנובתיה (זנבו קטן)? משום דאכל כסי (קוצים). עיין בספר התשבי ערך גלגול. +מ"מ : ברא' כד י, כד לב. ראה אחר ד, אחשתרן, אנקה, בוכרא, בכר ב, גדגדניות, גמלא א, דבשת, הוגן, חוטרות, חמר ד, כיסא, כרכרה, מקל, נאקה, ניב, פוק, פריץ, שיחנא

~גמלא (א)

#א. שומשמנא גמלא – נמלה גדולה [שבת סו: יבמות עו:].

#ב. גשר מנסר אחד [מו"ק ו:], גשר [ב"מ צג: ז:], לוח קצרה, פלנק"א (קרש. חסר בדפוס) [ב"ב כא:]. גודא דגמלא – דף של גשר [שבת ק:]. גמלא דסקוניתא – דף של גשר [סנה' סז:], לוחין של גשר [חגיגה טו:].

#ג. גמלא דתורא – צמד בקר [מו"ק יא:].

@ראה גודא, גמל ג, גמלניתא, גשר, גשרא, מצר ב, פרח ב, פריצא

~גמלא (ב)

כל עיירות שבגליל עד גמלא היו מוקפות חומה מימות יהושע... היינו גמלא דגליל [ערכין לב:].

*בתוספתא מכות נאמר שהיא אחת מערי המקלט בעבר הירדן המערבי. בב"ב כא ע"א נזכר יהושע בן גמלא שנתמנה לכהן גדול בבית שני (וכן יומא לו ע"א ד"ה יהושע). יש עוד גמלא בעבר הירדן המזרחי אך לא נזכרת בתלמודים.

~גמלי

*אביו של עמיאל המרגל משבט דן (במד' יג יב).

~גמליאל

*בן פדחצור, נשיא לבני מנשה מן המרגלים (במד א י).

~גמליאל

רבן גמליאל – הוא רבן גמליאל הזקן, ורבן גמליאל שהיה בדורו של חלפתא הוא אבי אביו של רבינו הקדוש [שבת קטו:].

*ראה בריבי

~גמלניתא

*ראה חפושית

~גמלת

*ראה גמל ב, חמרת

~גמם

#א. גום – חתוך עד עיקרו כולו [חולין נ:], גוממו – חותכו [שם עד: צב:]. גום – חתוך [חולין נט:]. נגממו – נחתכו ברוחבן מלמעלה בעומק ולא חסרו כלום [בכורות לה:], נחתכו בסכין ברוחבן ולא חסרו אלא

מציין מלשון מספיקין] [עזרא ז יב].

גמרא – (מה ש)שמעתי מרבתי [עירובין עח.], כך קבלנו מאבותינו [תענית כח.]. סברת טעמי המשניות שממנו יוצאת הוראה [ברכות ה.], עיקר התורה, שממנו הוראה יוצאה. סברת טעמי משנה ותרוצי משניות הסותרות זו את זו [ברכות יא. חולין מד. בשינוי], גמרא התלויה בסברא (שמוש ת"ח) שהיו נותנים לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והיא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים [ברכות מז.], מסורת היא בידינו ואין טעם לדבר [ב"ק פב. עיי"ש פו. ד"ה רב אשי באריכות]. זו היא סברא, שהיו תנאים אחרונים מדקדקים בדברי הראשונים הסתומים לפרשם וליתן בהם טעם כמו שעשו האמוראים אחר התנאים, שפירשו דברי התנאים שלפניהם וקבעו בהם גמרא, ואותו דיוק שמימי התנאים נקרא גמרא [סוכה כח.], טעם משניות, להבין משניות הסותרות זו את זו ולמצוא טעם לפטור ולחובה, לאיסור ולהיתר שבמשנה, זה קרוי תלמוד [חגיגה י.], לתת סברא להבין בטעמי המשנה והלכה כדברי מי [סוטה מד.], סברות וטעמי סתימתן של משניות ולתרגן במה שסותרות זו את זו [קדושין ל.], חכמה – סברת טעמי המשנה ולהבין שלא יהו סותרות זו את זו וטעמי איסור והיתר והחיוב והפטור והוא הנקרא גמרא [ב"מ לג.], כבר פירשתי למעלה שהוא לתת לב להבין סתימות טעמי המשנה מה הם, וכששתים סותרות זו את זו יבין לתרגן שיהיו שתיהן קיימות, או לדעת דברי התנאים החלוקים בדבר ונימא הא מני פלוני חכם הוא [שם. עיי"ש ד"ה ואינה מדה וכן לג. ד"ה בימי רבין], תירוצי טעמי המשניות [שם לג.]. משמיה דגמרא – דבר מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבתיהם [יומא יד.], דכוליה ישיבה דרבנן דבי מדרשא [יומא לג.], משמיה דגמרא – כך נקבעה בגמרא ושגורה בפי בני בית המדרש [קדושין נג.], כך קיבל מרבו, ורבו מרבו עד ר"מ ששמע משמו... [יבמות פו.]. גמרא – משניות שקבל מרבתי [עירובין יג.], כך קיבלנו מאבותינו [תענית כח.]. שמעתי מרבתי וטעמא לא ידענא [עירובין עח.]. (גמרא היא) סברת המשניות... [ב"ב קלד.]. סוגיית גמרא ותרוצי משניות וברייתות וזהו עיקר הגמרא, שאם לא הגמרא אין למדין הלכה מתוך משנה, כדאמרינן (סוטה כב.) התנאים מבלי עולם [ב"ב קמה.]. אין זה לשון גמרא להביא דברי האמוראים סיוע למשנה [ב"מ מ.]. גמרתא גמור זמורתא תהא – אומר השמועה בזמירה בעלמא בלא צורך [שבת קו.], משל שוטים הוא זה : אומר לתלמיד שוטה למוד, הן אמת הן שבוש, ויהא לך לומר ושיר [ביצה כד.], בתמיהה, אתה מלמדנו

לומר הלכה כמותו ותהא כזמר בעלמא? דאי אין חולקין הלכה למה לי [ע"ז לב.].

*השמות תלמוד, גמרא וש"ס השתבשו במשך הדורות ולעתים החליפו ביניהם ונעשו נרדפים זה לזה בגלל הצנוורה, ולכן קשה לקבוע מה הנוסחא העיקרית. הצנוור הכניס שינויים אלו גם ברש"י, לדוגמא בסנהדרין כד ע"א "זה תלמודה של בבל", ובע"י שם הגירסא "זה גמרא בבלי", זה הש"ס של בבל, בחגיגה בע"י נאמר גמרא, ובגמרא - תלמוד. בסוכה כח ע"א במקום "נקרא גמרא" כתוב "נקרא הש"ס", ועוד הרבה. עיין באגרת הטיוט חלק הרצו ערך גמרא שזה נוטריקון גבריאל מיכאל רפאל אוריאל. +מ"מ : כתובות נז ע"א ד"ה הא קמ"ל, סנה' קו ע"ב ד"ה רבותא, נדה ז ע"ב ד"ה הא קמ"ל. ראה בעל גמרא, בעל משנה, בעל שמועות, גמירי, גמר ב, גמרנא - ראה סדרנא, גמרנא, משנה. סבר, סברא, שמועות, שני, תלמוד

~גמרא (ג)

גומר (בת דבליים) – רבותינו אמרו (פסחים פז ע"א-ב) כך שמה (של אשת הושע) על שם זנותה, שהכל גומרין בה וגשין אותה כדבלה. וי"ת גומר – שאם ישובו מדרכם, גמרה פורענותם, ואם לאו יהו כנובלת מתאינה [הושע א ג, עיי"ש בילקוט שמעוני]. *בברא' י ב-ג נזכר גמר בנו הבכור של יפת בן נח ואביהם של אשכנז ריפת ותוגרמה

~גמריה

*בן חלקיה הכהן, שליחו של צדקיהו למלך בבל (ירמ' כט ג).

~גמריהו

*בן שפן הסופר, פקיד בימי יהויקים שבלשכתו בבית ה' קרא ברוך בן נריה את המגילה שכתב מפי ירמיה (ירמ' לו י, כה).

~גמש

גמיש ליה לרישיה – יכוף ראשו [יומא סז.].

~גן, גנה, גנות

גן – גינה [איכה ב ו]. סתם גן הירק דרכו בהשקאה [ר"ה יד.]. גן ראוי לטייל בו כמו בבית [ב"ב סח.]. גן הירק – אין די לו בגשמים, ומשקין אותו ברגל ובכתף [דברים יא י]. גן אלהים – כלומר בכל העולם [יחז' לא ח, עיי"ש כח יג].

גן עדן – גן עדן הוא כנגד כל העולם... [סנה' צח.]. עץ החיים בגן עדן הוא ופרת הוא המשקה גן עדן [בכורות נה.]. גן הדס – גן עדן [שבת קד.]. נהרי (ו)נחלי – גן עדן המתוקין כדבש וחמאה [איוב כ יז].

*+מ"מ : ברא' ב ח, ג כד, כז כז, הושע ב ג, משלי טו ל ד"ה ישמח, שה"ש ד יב, קהלת ז יג, תענית י ע"א ד"ה תנא, שם יח ע"ב ד"ה בלודקיא, כתובות ח ע"א ד"ה בגן, סוטה כב ע"א ד"ה שלא, קדושין עא ע"ב ד"ה עד היכן, ב"ב עה ע"א ד"ה בעדן, ב"ב פד ע"א ד"ה בצפרא, שם פד ע"א ד"ה בפניא, סנה' מד ע"ב ד"ה

דבעיא, תוס' בכורות נה ע"ב ד"ה מטרא, נדה כ ע"א ד"ה שמא.
ראה גנאה, גנה, עדן, פלג

~גנא (א)

גנא תחלי – סל מלא שחליים [שבת קי].

~גנא, גני (ב)

הולך לישן [שבועות טו:], תישן [ברכות נט:]. גניאן –
לישן [שבת סה:]. גנו – ישנים [נדרים נ.]. מיגנא –
לישן [ברכות יג:]. ישן [שבת קי:].
מוך שקך וגני – קפל את שקך ליכנס לישן [תענית ו:].
אגני – השכיב [ב"מ פד:]. גנא – נרדם [גיטין סח:].

*ראה כגנא

~גנאה

גינאי – בעלי גינה, מוכרי ירק [גיטין יד.], גננין
[תענית כ:]. מוכרי ירק [חולין קה:].
*ראה גנה, גנוניתא, גנן

~גנאי, גנות

גנאי הוא לתלמידי חכמים לישב אצל עם הארץ
בסעודה [סנה' כג.]. בא לידי רעתו – לידי גנותו,
מתוך שמרבין בשבחו (של אדם) מזכירין שם גנות
שבו [ב"ב קסד:].
*ראה בוז, ביון, חכינה, עלל, ערוה, שויסקל, שמץ, שמצה,
שערורה

~גנב (א)

#א.ליסטים, הורג נפשות [שבת קנו.]. ניעור בלילה
לארוב עוברי דרכים או לחפור בתים [ב"מ פג.]. הני
נשי דגנבי – שבעליהן ניתלין, ודרך המלכות להפקיר
ביתם ונשיהן [כתובות כז.].

*גנב הוא העושה בסתר, בניגוד לגזלן הלוקח בגלוי. החזקוני
בד"ה לא תגנובו (ויקרא יט יא) כותב "הוציאו בלשון רבים
ללמדך כי הרואה ומחריש גם הוא גנב כמו בעל הגניבה". +מ"מ:
הושע ז א, משלי ו ל, פסחים ב ע"ב ד"ה הכי קאמר, ב"ק ד ע"ב
ד"ה וגנב, ב"ב כג ע"ב ד"ה אי גניב, סנה' כב ע"א ד"ה חסריה.
ראה גזל, זנב א בהערה, לסטים

#ב.ותגנב אותי – גנבת את דעתי [ברא' לא כז.].
תשובה גנובה השיבו – כלומר דחהו בקש [ע"ז מד.],
כלומר לא היתה מעלייתא [מעילה ז.]. אסור לגנוב
דעת הבריות ואפילו דעתו של עובד כוכבים, אבל
במעוה המתחלקות אין גניבת דעת... [ב"ב יא.]. אל
תיכנס לחצר חבירך – בגניבה ובסתור שלא תראה עליו
כגנב [ב"ק כז.].

*גונב דעת הוא המטעה את הבריות בכוונתו.

#ג.מים גנובים ימתקו – כלומר דבר האסור לו יצרו
רוך אחרי (סוטה ז). אם גנבת, סופך לכחש, סופך

לשקר, סופך לישבע שקר [ויקרא יט יא.]. חסריה
לגנבא נפשיה לשלמא נקט – כשהגנב חסר, שאינו
מוצא מקום לגנוב, מחזיק עצמו בענוה כאיש שלום...
[סנה' כב.].

*ראה גלם ב, גנובתא

~גנב"ך

(סוכת) גויים, נשים, בהמה, כותים שאין חייבים
בסוכה [סוכה ח.].
*סוכת גנב"ך כשרה אם עשויה לצל. +מ"מ: תוס' גיטין מה ע"ב
ד"ה כל. ראה רקב"ש

~גנברא, גינברא

כמשמעו, זנגב"ל (נראה שאין זה לעז) [גיטין פו.].

~גנבת

*בנו של הדד האדומי מאשתו המצרית, אחות תחפניס הגבירה
(מ"א יא יט-כ.).

~גנגילון

*ראה גלגלן

~גנגן

*בבבליס פט"ז מ"ז מובא גנוגנת העני ובערוך מפרש תרמילו של
עני.

~גנדר

#א.גלגל [יבמות יז. גיטין סט: ע"ז כח.].
*וגללו (ברא' כט ח) ת"א ויגנדרון.
#ב.איגנדר – נתגלגל ונפל [ב"ק נא.].
#ג.מגנדרא – מתגדלת מתוך גבהות יופיה. לשון
(חולין ז.) מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו [תענית
כג.].
*בעין יעקב הנוסח: מפני תואר יופיה.

~גנדרופס, גנדרופוס

אני שמעתי חולי האוחז מתוך דאגה (מרה שחורה),
ולי נראה שנתחמם גופן ויוצא למקום האויר [חגיגה
ג.].

~גננה, גינה

#א.מקום זרעוני ירקות [אסתר א ה.]. זורעין שם ירק
[ישע' סו יז.]. גינה כרמלית היא... [ערובין קא.]. גנות
– שם היו עובדים כוכבים [ישע' א כט.]. דגנוניתא –
הגדל בגנה [ע"ז ז.].
*ראה גן, גנאה, גנוניתא, גנן, הגינה, ורד
#ב.בתי מדרשות [שבת סג.].

*ראה תרביץ

~גנובא

*בכתובות יט ע"א נאמר "גנובא גנוב" לשון פתלתול.

~גנובתא

זנב [מו"ק יז. חולין ס. עט.].

*יחפץ זנבו (איוב מ טז) תרג' כאיף גנובתיה.

~גנון

#א. גנונים (בבכורות ובכריתות בגמרא : גנינים) – גוונים [נדה כד: בכורות מז: כריתות ז:].

#ב. גנוני (גירסת הערוך ערך גנס - גניסי) מלכות – גנוני מלכות, בחכמה וגבורה ויופי [סוטה לו:].

~גנוניתא

(דבר) הגדל בגינה [ערובין נח: ע"ז ז:].

*בתרגום שני לאסתר ב ט גנוניתא מובא כשם של אשה.

~גנוסטר

מספריים [מו"ק יח. נדה יז:].

*בערוך ערך גנסטר מפרש שהם משמשים לנטילת צפרניים. ראה זוג, מספורת

~גנוסיא

לידה [- ברא' מ כ:].

~גנז, גניזה

נגנז ספר יוחסין – נשתכח [פסחים סב:]. טעון גניזה – אסור להניחו במקום הפקר [שבת טו.]. מיגנזו – מתחבאין [סנה' כה:]. נגנז ספר יחז' – שיש בו בסופו דברים בקרבנות שסותרין דברי תורה [חגיגה יג.]. דרך הראשונים להביא גניזהם עמהם במלחמתם כדי שימשך לבם אחר ממונם ולא יברחו [פסחים קיט.]. כל דבר קדש טעון גניזה [שבת צ. עיי"ש קטו. ד"ה טעונין].

*בשבת קה ע"ב מובא "בית גנזיו" (של הקב"ה. +מ"מ : יחז' מה כב, דה"ב לג טו, תוס' ע"ז נב ע"א ד"ה מה. ראה אסס, בי גנזא, בית נכתה, גזא, ברומים, משמר, סגלה, צפן, שמר

~גנזך, גנזכים

מקום שאוצרות הקדשים מונחים [דה"א כח יא, עיי"ש ב ג ד].

*אין לו דמיון במקרא.

~גנח (א)

גונח – מילל מכאב לבו, פליינדר"א בלעז [כתובות

ס.], פליינדר"א (להתייפח, להתאונן) צועק מפני כאב הלב ולא יכול להשיב רוחו [ב"ק פ.], פלניאנ"ט (מתייפח) בלעז, צועק מכאב לבו כמו (שופטים ה בתרגום) גנחי גנח באימיה דסיסרא [תמורה טו:], גונח מלכו – פליינדר"ש (גניחות) בלעז, שנשמע קול יללתו [חולין נא:]. קומפליינ"ץ [ר"ה לד.].

*בערוך מפרש מוציא קול כעין שיעול ומשליך דם. +מ"מ : ברא' ז כג. ראה אהא, גוהא, יבב, ילל, תרועה

~גנח גוהא (ב)

גנח גוהא (רעידת אדמה) – ותגעש ותרגש (תהלים יח ח), כלומר נזדעזעת הארץ מאד מאד. גנח גוהא חדא מילתא היא, וכן הלשון... [לשון] נזדעזע [ברכות נט. עיי"ש בגמרא].

*עיי"ן בערוך ערך גהא. +מ"מ : במד' טז ל. ראה זוע, זועה

~גניבא

(היה) בעל מריבה, שהיתה לו מריבה עם מר עוקבא שהיה אב ב"ד... והוא היה (נקרא) גניבא [גיטין לא:].

*ראה פלגאה

~גנינים

*ראה גנון

~גנן

גננין – בעלי גנות [פסחים כב. יומא נח:].

*גנן מלשון מגן, מחסה לא מפרש. +מ"מ : מ"ב יט לד +מ"מ : ישע' לו לה, לחו, זכריה יח ד, איוב טז טו. ראה גנאה, גנה

~גננא

#א. חופה [ברכות טז. גיטין נז:].

#ב. בני גננא – קושר כילות לחתנים ונותנים שם הדס [ערובין מ.].

~גנְתוֹי, גנתון

*אב בית כהנים שעלה מבבל וחתום על האמנה (נחמיה יב ד, טז, יז).

~גנס (א)

#א. אריג הרבה [שבת קה. עיי"ש בגמרא].

#ב. אכילה גסה – שנפשו קצה בה [ב"ק קי.]. קנוח סעודה [הוריות י:].

#ג. הגס הגס – לשון רבייה שהדם הולך וגדל, ודומה לו במסכת שביעית פ"ד : מלקט אדם... הגס הגס [נדה ב:]. גדול [שבת נג:]. גיסא גיסא – הגס הגס, כלומר יותר מדאי הכשרת [חולין יח:].

*בספר לשעה ולדורות מאת ר' ברוך ישר (שליכטר) עמ' קמ"ט

כח. גיס ביה – רגיל, פריביץ (חופשי. רק בכ"י)
[כתובות פה:] פריביץ בלעז [גיטין פא.]

*עיין בלעז רש"י השלם לקדושין לג ע"א שאין למילה זו בצרפתית תרגום מדויק ללשה"ק, ובאדיש זה מה שנקרא "היימיש", כלומר מחוסר נימוסים וגיוגים בגין קירבה יתירה. יתכן שמכאן המקור לגיס במובן של בעל אחותו או אחי אשתו. +מ"מ: סוטה ז ע"ב ד"ה שלבה, ח ע"א ד"ה שלא יהא, כתובות ז ע"ב ד"ה שמתייחד, ט ע"ב ד"ה מפני, גיטין פא ע"ב ד"ה בשלא, קדושין סה ע"ב ד"ה אמרין

#ג. גיס ביה – פגע בו [פסחים קי:] מיגס גייס ביה – פוגע בו [גיטין סה:]

*עיין בערוך ערך גס ב, ג. +מ"מ: תהלים עג ו, איוב מא כו, ערובין נד ע"א ד"ה ונראה, סוכה כא ע"א ד"ה כל עיקר (ושם לועז גסה עליו - פריביץ, כלומר חופשי), סוטה ד ע"ב ד"ה ה"ג כל, שם ה ע"א ד"ה אפילו, קדושין מט ע"ב ד"ה האיפה, ב"ב עח ע"ב ד"ה בעלי, חולין קו ע"א ד"ה ופליגא, כריתות כח ע"ב ד"ה אחי. ראה במה ג, גאווה, גבוה, גוס, גיס א, גיסא, גסות, סיג ב, פוריא בהערה, רהב, רוח, רוס א, רמה ב, שחך, שמתא

~גסה

גוסה – באליי"ר (בדיילי"ר, לפהק) [נדה סג:]
 *הלעז פירושו פיהוק, ובתוס' סג ע"א ד"ה מעטשת מפרשים בלעז רוטי"ר שהוא שיהוק. יתכן שיש שתי הוראות לגוסה: לשון גיהוק ושיהוק ולשון יריקה. ראה גהק, עטש, פהק

~גסטרא

*ראה גיסטרא

~גסס

#א. על גססיהן – צד [נדה מח:] על צד תנשאו – (ת"י) על גססיהן תתנטלון [ישע' סו יב בהיפוך].
#ב. גוסס – נוטה למות [קדושין כב:] תנן במסכת שמחות (פ"א ה"א) הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו... גוסס אינו יכול לדבר ואין בו כח ליתן [ב"ב כז:]
 *ראה גוס, גוע, נמנס, צד (ז)

~גסקלגס

גסקלגס – שם מלך יון [סוטה לג:].

~געגע, געגועים

ברמור"ש (חשק, געגועים), (בן שיש לו געגועים על אביו) מגעגע עליו ואינו יכול ליפרד ממנו [שבת סו:]
 *ראה נה

~געה (א)

געו – צעקו [יומא כג. חולין לח:]. צעקו, כמו (איוב ו ה) אם יגעה שור, (ש"א ו יב) הלוך וגעו [תענית כה:] געה (זו השמעת קול) לשוורים [– תהלים מב ב]. געו – לשון צעקת בקר (היא) געייה [ש"א ו יב], אם יגעה

מביא על זה ביאור נאה: בגמ' נאמר: רבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש) אכשר בחודא דכובא (הכשיר שחיטה בשיפו כובע ומעלה) קרי עליה רבי יוחנן גיסא גיסא. רש"י מוסיף על פירושו הנ"ל: דאין כשר אפילו לרבי חנינא אלא ממקום שחידודו מתחיל לעלות. הערוך מפרש: וכן פירוש גייסא גייסא דהכל שוחטין, קרוב קרוב לראש, מלשון לבו גס בה, ופירושו לבו קרוב לה. ר"ג מאור הגולה מפרש: כלומר דמכשיר ביותר, לשון גיסא. ביאורו אינו מובן כלל, אך גם פירוש רש"י והערוך צריכים עיון. ומסביר (רב"י) שדרכו של ר' יוחנן להשתמש בלשון נופל על לשון לבטא את כוונתו, לדוגמא ירושלמי ב"ק ח ד: קרי אנפשיה הלא בבטן עושני עשהו, וכן חולין יט ע"ב קרי עליה ר"י עכו"ם עכו"ם, ורש"י מפרש לא שהיה קורא לו עכו"ם עכו"ם אלא לגלג עליו... ע"ש. ידוע שר"י היה גיסו של ר"ל, וכאשר שמע שהוא מכשיר יותר מדאי קרא: גיסא גיסא, כלומר הגיס הזה שלי מה הוא פוסק (עיין דברים דומים בספר בשוליו גליוני). ראה בטנים

#ד. גס (בערוך גורס גז) – אישפריי"ר (נץ גדול) [חולין מב:]

*נץ הוא עוף הגס, כלומר גדול בניגוד לעוף הדק כגון יונים וציפורים קטנים (עיין חולין פ"ג מ"א).

#ה. אפירציביי"ר (להבחין, לראות. חסר בדפוס) בלעז [פסחים קי:]

@+מ"מ: קדושין פב ע"א ד"ה לא יתייחד. ראה אכל, אלם, גוס, גיס א, גסה, גסס, יהיר, נפה ב, עבה, שמתא

~גס, גוס, גסות (ב)

#א. גסות הרוח – שמתגאים ומשתררים על אחיהם בשביל עשרם (בע"י – מחמת עשרם) [סוכה כט:]
 המגהק והמפהק הרי זה מגסי הרוח. וי"א ניכר שהוא מכוער (גרסין) [ברכות כד:] גסי הרוח המגביהין דעתן [ב"ב עח: עיי"ש ד"ה בעלי]. גסות מועט נאה והוגנת לו לת"ח... [סוטה ה.]. הנגעים באים על גסות הרוח [ויקרא יד ד]. מגיס לבו – מתגאה בפני הבריות [אבות ו ה]. גאס ביה – סומך ובוטח עליו ומדבר גבוהות [סנה' ח.].

לשון רוח [סנה' כד. בהיפוך]. רוח גבוהה (כמו אצל בלעם) [במד' כב יג]. עיני גבהות – גסות הרוח, וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא, כמה דאת אמר (תהלים קא ה) גבה עינים ורחב לבב [ישע' ב יא]. רום עיניו – גסות ורוחו... [ישע' י יב, משלי כא ג, ל יג].

*בסוטה ד ע"ב נאמר: כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו בא על כל העריות. בסנה' צח ע"א נאמר "אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל". +מ"מ: אבות פ"ד מ"ז.

#ב. לבו גס בה – רגיל בה ומכירה ומרוצה לו, פריביץ (חופשי) בלעז [ערובין מז.]. רגיל בה, פריביץ (חופשי) בלעז [גיטין סא:] רגיל ומצחק עמה שלא יהיו בושין זה מזה [– יבמות מא.]. גיסי בהו (בגמרא: בה) ברבנן – תמיד רגילים אצלם ולבם גס בחכמים כאילו הם מהם, פריביץ (חופשיים) בלעז [קדושין לג.]. גיסי בהדדי – מכירין זה את זה ברמיזות וקריצות, בלעז פריביץ (חופשיים) [כתובות

שור – בשור לשון געיה [איוב ו ה], לשון צעקת ארי לחוד ולשון צעקת כל בהמה לחוד, כמו בלשון עברית : נוהם (ראה נהם) לארי, וגועה לשור, ועורג (ראה ערג) לאיל, וצהל לסוס וצפצוף (ראה צפצף) לעופות, וחרץ לכלב [חולין נג].

*מופיע רק פעמיים במקרא. ראה נחק, ערג, קרקר

~גָעָה (ב)

*מקום (ירמ' לא ט).

~גַעַל, גַעוּל

#א. וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אִתְּכֶם – אין רוחי קצה בכם. כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר אחר, כמו (ש"ב א כא) שם נגעל מגן גבורים, לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקרב העור [ויקרא כו יא, – ישע' כא ה]. לא יגעיל – לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט... כל לשון הגעלה פליטה הוא, וכן בלשון משנה (פסחים ל:) מגעילין ברותחין, וכן (ש"ב א כא) נגעל... נפלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן... [איוב כא י, עיי"ש].

נגעל מגן גבורים – מגיני עור היו להם, וכשיוצאים למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זין המכה עליו מחליק... כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו, כמו (איוב כא י) שורו עֶבֶר וְלֹא יִגְעַל [ש"ב א כא, עיי"ש], פלט שמנו ולא נדבק בו ונעשה כאלו לא נמשח בשמן. כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו [ש"ב א כא]. ולא יגעיל – לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריץ. כל לשון הגעלה פליטה היא, וכן בלשון משנה (פסחים ל:), יגעיל – נפלט... כל לשון הגעלה פליטה הוא, וכן בלשון משנה (פסחים ל:) מגעילין ברותחין, וכן (ש"ב א כא) נגעל מגן גבורים, נפלט משיחתו והיה כאילו לא נמשח בשמן, שהיו רגילין למשוח בשמן מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו, והוא כמו (ישע' כא ה) השרים משחו מגן [איוב כא י].

*געל בד"כ הוא דבר מאוס, או דבר הנפלט ולכן באיוב קשה להבין את משמעות הפסוק לפי מובנים אלו (עיי' על כך בספר לפשוטו של מקרא). עיי' בספר רש"י (מה"ק, ירושלים תש"ז) עמ' תקי"ג על שורש געל. ראה גאל, מגן, פלט

#ב. וְתִגְעַל – לשון לכלוך [דניאל א ח]. געל – אבורישימיני"ט (תועבה) בלעז [יחז' טז ה].

*ראה גאל

#ג. וְתִגְעַל – זה סילוק שכינה [ויקרא כו ל].

#ד. גַעוּלִי בִיצִים – ביצה טמאה שנתבשלה עם הטהורה [חולין סד]. געולי נכרים – גיעול לשון מקיא

ופולט [פסחים מד:].

*ראה קיא

#ה. גַעַל בֶּן עֶבֶד – גוי היה (שעזר לבעלי שכם במלחמתם באבימלך) [שופטים ט כו].

~גַעַר, גַעָרָה

תוכחת [משלי יג א], נזיפה [חגיגה יב]. הורג לשון גערה, מנצי"א (לעז זה אינו ברוב הדפוסים) בלעז [ברא' ד טו]. אישקורי"ש (עקרב, מגלב להצליף. חסר בדפוס, עיי' בא"ה) [חגיגה יב].

*ראה הרג

~גַעַש (א)

#א. וְהִתְגַעְשׁוּ – (ת"י) וישתגעעו [ירמיה כה טז]. #ב. וְהִתְגַעְשׁוּ גִלְיוֹ – לעבור הגבול [ירמ' ה כב], ויתגעשו מימיו – דמטרפין מוהי [שם מז ז].

~גַעַש (ב)

הר געש – שרעש עליהם ההר להורגן [יהושע כד ל, שופטים ב ז].

*1. הר בנחלת אפרים (יהושע כד ל). 2. נחלי געש, מקום מוצאו של הדי מגבורי דוד (ש"ב כג ל, דה"א יא לב).

~גַעָתָם

*מבני אלפז בן עשו (ברא' לו יא, טז, דה"א א לו).

~גִנָּה

#א. כִנָּף [שמות כא ג, דניאל ז ג, ע"ז יט. חולין נב. קמא:], פרק עליון המחובר בגב (של עוף) [חולין נז]. גפיה – עצמות הכנפיים [שם נז]. עיקבי דגפא – עקבי הגפיים והוא ראש הכנף, מקום שחותכין הכנף מן האווז [חולין נב].

*ראה אבר א (א), אברה, זרוע א

#ב. בִגְפוֹ – שלא היה נשוי אשה כתרנומו אם בלחודה. ולשון בגפו – בכנפו, שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בלבושו, בכנף בגדו [שמות כא ג], יחידי... כמו אם בגפו יצא [ע"ז יט].

*ראה רוק

#ג. גִפִי (מְלִמִי קָרָת, משלי ט ג) – מקום גבוה [סנה' לח.], על גפי – משמע כעל כנפים, מושב שאינו קבוע... ל"א יחידי בלא תלמידים, כמו (שמות כא ג) אם בגפו יצא [ע"ז יט].

*+מ"מ : בתוס' סנה' לח ע"א ד"ה בתחלה.

~גַפָּא, גַפָּה (א)

#א. סולם שעולין בו באילן [נדרים פט:]. #ב. גַפָּא דרומאי – ע"ז (שנשבעין בשמה) [פסחים

פז:]. גפה של רומי – (זונה ש)נשבעה בחיי המלך שהוא שרה של רומי. ל"א ע"ז [מנחות מד].

~גפא, גפה (ב)

סתימת כותל של עץ או של קנים. גדר – של אבנים [ב"מ כה:]. סתימת העיר [שם קח. ב"ב ח.]. סותמת [נדה ו:].

*בערוך ערך גף ב מציין לש"ב יג יז : ונעל הדלת ת"י וגף דשא. ראה גוף ב, גף, מגפה, נגף

~גפן, גפן

#א.גפן שדה – גופנא בחקלא [מ"ב ד לט], טרייל"א [חולין צ:]. גפן היא העץ והענבים הם פרי הגפן [ברכות לה:].

#ב.גפן – הם ישראל [ברא' מט יא], אלו צדיקים [ברא' מט י], אלו בעלי מקרא [שה"ש ז יב].

גפן – גדעון שהוא מזרע יוסף... [שופטים ט יב].

*בגמרא חולין צב ע"א נאמר : אומה זו כגפן נמשלה.

#ג.גפן אדרת – תקיף [יחז' יז ח].

#ד.גפן סורחת – גדולה [יחז' יז ו].

@ראה אשכול, בציר, גופנא, דלית, יין, כרם, כתף, לולב, נטף, סמדר, סתוניותעוללה, ענב, פרכיל, רגליות, שריג, שרק ג.

~גפסיס, גפסית

מין סיד, קלי"ץ (סיד. אינו בדפוס וספק אם לרש"י) בלעז [פסחים עה:], גפסית – מין סיד, ושורפין אותו כמין סיד [חולין ח:].

*מובא בכלים פ"מ"ב. ראה גרגשתא

~גפף

מגופפת – מוקפת מחיצה סביב אלא שנשאר לפניה י' אמות כדין פתח בלא היקף [ערובין ס:].

*חבוקו אשפתות (איכה ד ה) תרג' גפיפו קיקלתן. ראה גוף

~גפף, גופר

עצי גפר – כך שמו (של העץ). ולמה ממין זה? ע"ש גפרית... [ברא' ו יד].

*אין לו דמיון במקרא. בגמרא סנהד' קח ע"ב : מאי גופר? אמר רב אדא אמרי דבי רב שילא זו מבליגה, ואמרי לה גולמיש. ראה גולמיש, קתרום

~גפריית

כבריתא (בארמית) גפרית... קרקע בעלמא הוא [נדה סב:].

(מניחין) גפרית (תחת הכלים) – תחת כלי כסף שמציידין בהן פרחים וצורות בחרט ומעשנן בגפרית והן משחירות וניכרות וקורין ניאלי"ר (לגפר) [שבת

יח.]. בעט ברזל – יחצבון בצור, ואח"כ מעבירין את העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית להכירן, וכן דרך חוקקי אבן. ולא יתכן לפרש עט של עופרת שהרי רך הוא אצל האבן [איוב יט כד].

*משוקדים (שמות כה לג) ג"כ לועז נייל"ר. עיין בספר רש"י (מה"ק) עמ' תקל"ח על מהות הגפרית ופירושה השונים. +מ"מ : ברא' ו יד, יט כד, איוב כב טז, שם לו לא. ראה גפר, כבריתא, כליל, פיר, שקד ב

~גפת

#א.פסולת של שומשמן שהוציא שוממן [שבת לו:], פסולת של בית הבד של שמן, שהוא כנוס יחד וחם מאד [שם מז:], פסולת זיתים שנתעצרו בבית הבד [ב"ב יז:], פסולת הזיתים – [יחז' א יד. חולין ח:]. מגפתו – מכתו [נדה נה:].

*ראה זג א

#ב.גפתה לאמה – (לשון) הנאיפה אמה... [סנה' פב: עיי"ש].

~גץ

ניצוץ אישטינציל"א (ניצוץ) [שבת כא:], אישטינציל"א היוצאת מן הברזל כשהפטיש מכה עליו [ב"ב כו:], אישטינציל"א [ב"ק סב:].

*עיין בערוך ערך גץ א, ב

~גַר (א)

מעם גר – מקום שהנחל נובע וניגר [איוב כח ד], מעם גר – ממקום הליכתו שהיה הולך. גר – קורנ"ט (זרם) בלעז, כמו (ש"ב יד יד) מים הנגרים [סנה' קט:].

*ראה גרה, נגר ד, גר במשמעות סיד - ראה גיר.

~גַר (ב)

כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה, אלא בא ממדינה אחרת לגור שם [שמות כב כ], גר זה הגוי [ויקרא כה מז]. בעל דין שאוגר עליו דברים [דברים א טז]. צדיק [ישע' ה יז].

גרי אריות – כגון כותים, דכתיב בספר מלכים (ב יז כו) וישלח ה' בהם את האריות ונתגייירו [יבמות כד:], כשאר אומות שנשאו בנות ישראל [קדושין עה:], מפורש בספר מלכים וישלח ה' בהם את האריות [נדה נו:]. גרי אמת – מתחילתן גרים גמורים היו ועכשיו הרשיעו... גירי אריות הן – והרי הם כנכרים גמורים [סנה' פה:].

גרי חלומות – בעל חלומות אמר להם להתגיר [יבמות כד:].

גר מחוסר כפרה – %שלא הביא עדיין קרבן.

גר צדק – %נכרי שהתגייר מהכרה ורצון.

גר שקר – %שהתגיייר לשם הנאתו.

גרי מרדכי ואסתר – %גרים המתגייירים מפני פחד היהודים.
גרים גרורים – שנתגייירו מחמת גדולת שלמה ושולחנו [מ"א ה כט]. גרים גרורים – מאיליהן מתגייירין ואנן לא מקבלינן דמשום גדולתן דישאל קא עבדי, דכתיב (ישעיהו נד טו) מי גר אתך בעניותיך עליך יפול בעשירותיך [ע"ז ג:]. מעצמן נגררין להתגיייר אעפ"י שאין מקבלין אותן [שם כד].
גר תושב – שלא קבל עליו שאר מצות וקבל עליו שלא לעבוד ע"ז [סנה' צו:], שקבל שבע מצוות בני נח [ע"ז כד:], שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבילות וטריפות [ב"מ עא. קיא. ערכין כט:], שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, כגון נעמן [כריתות ט.], אין עובד ע"ז ואוכל נבילות [ב"ק קיג:]. גר ותושב אנכי עמכם – גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם [ברא' כג ד]. אינו עובד ע"ז, ובר מיניה של עובד כוכבים הוא בכל שאר עבירות [ע"ז סד:]. שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות [דברים יד כא].

*גר תושב הוא זה שקיבל על עצמו בב"ד בזמן שהיבל נוהג את שבע מצוות בני נח, אך לא מל ולא טבל. מותר לו לגור בא"י ומצווים להחיותו. במקרא גר סתם הכוונה לגר תושב, אך בתלמוד הכוונה בד"כ לגר צדק. ראה בן נח, כותי
קשים גרים לישראל כספחת – שאינם זהירים במצוות, והרגילים אצלם נמשכים אצלם ולומדים מן מעשיהם [קדושין ע:]. שאוחזין מעשיהם הראשונים ולומדים ישראל מהם או סומכים עליהם באיסור והיתר [יבמות מז:]. שאין בקיאי בדקדוקי מצוות ולומדין ישראל ממעשיהם [שם קט:], שאין בקיאי במצוה ומביאים פורענות, ועוד שמא למדים ישראל ממעשיהם. מפי מורי הזקן. ויש אומר שכל ישראל ערבים זה בזה, ולא מילתא היא שלא נתערבו בשביל הגרים... [נדה יג:]. קשים גרים – שאין בקיאי בדקדוקי מצוות ולומדין ישראל ממעשיהן [יבמות קט: עיי"ש ד"ה כספחת].

גר שנתגיייר כקטן שנולד דמי [יבמות כא. צז:], כקטן שנולד – ואינו נענש על שעבר [שם מח:]. גר שנתגיייר כקטן שנולד עכשיו בלא אב ואם וקרובים דמי ואין עליו קורבה מקודם לכן... [סנה' נח. עיי"ש]. אין לך גר בלא מילה וטבילה [כתובות יא. עיי"ש ד"ה על דעת]. גר ומזמר כשרין לידן דיני ממונות, ופסולין לידן דיני נפשות [סנה' כז:].

*בקדושין ע"ב תוס' ד"ה קשים גרים, מביאים פירוש זה של רש"י ועוד כמה פירושים: לפי שהזהיר הקב"ה עליהם בכ"ד מקומות שלא להונות אותם, ואי אפשר שלא יצטערו... וה"ר אברהם גר פירש לפי שהגרים בקיאי במצוות ומדקדקים בהן קשים הם לישראל כספחת, דמתוך כך הקב"ה מזכיר עוונותיהם של ישראל... ור"י פירש דלפיכך קשים שנטמעו בישראל, ואין השכינה שורה אלא על משפחה מיוחדת, וכן נראה. עיי"ש. +מ"מ

: רות א טז, יבמות מה ע"ב ד"ה יכילנא, ד"ה בה. ראה גור ב, גרור, מגור, עקר ב תושב

~גרא~

גרא (אחד מבני בנימין) – (לשון נוטריקון) שנתגיייר באכסניא [ברא' מג ל, מו כא].

*בדה"א ח ג נזכר גרא בן בלע בנימין, בשופטים ג טו נזכר אביו של אהוד בן הימני, בש"ב טז ה וכן במ"א ב ח נזכר אביו של שמעי בן הימני.

~גראמטיקא~

*נראה לשון

~גרב (א)~

חרס, שחין היבש מבפנים ומבחוץ... ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים, שנאמר (דבר' כח כז) ובגרב ובחרס. כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב, וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב. כך מפורש בבכורות (מא). [ויקרא כא כ, עיי"ש], מין חזזית [שם כב כב], שחין לח [דברים כח כז], גרב מאוס מילפת, שקשה הוא כחרס ומשקע בבשר ועושה חריצין [בכורות מג:], חזזית [שם מז:]. גרב... חזזית... זה חרס – שחין שקשה כחרס [בכורות מא:].

*בבכורות מא ע"א מפרש גרב וחזזית – מיני שחין. ישנו כלי חרס בשם גרב המשמש להחזקת נוזלים ומשמש גם כמידה. הגרב דומה לחבית, יש לו שתי אזנים וסותמים אותו במגופה. ראה גרדן, חספניתא, חרס, קטע, ילפת, שחין

~גרב (ב)~

זיל גרביה – קח בגדו [שבת קמח:]. גרבוהו – שללוהו [חגיגה ה:]. גרבי להו – שובין אותם לעבדים [גיטין מו:]. וקצפו על השבויים ויתנום בשלשלאות ובחריצים [שם מה:].

~גרב, גרבא (ג)~

גרבא דחרמא – איפה של יין [פסחים לו:], סאה [כתובות קיא:], ארבע גריבי דמיא – סאה... ל"א כורא... (כלומר) נודות של מים [סנה' צה:].

*מדה סתם בכל מקום נקראת סאה בדבר יבש, ובדבר לח נקראת גרב או גריוא והיא גם המדה הנקראת "פורה" בחגי ב טז. בגיטין סט ע"ב מפרש גריבי – סאין. פעם מפרש איפה ופעם סאה כי הגרב היא לא מידה מסוימת אלא כמין חבית גדולה וקטנה לפי המשנה בתרומות פ"י מ"ח. בכתובות קיא נאמר כי החומר הוא שלשים גרבי יין, כלומר שלשים סאין. +מ"מ: ב"מ קי ע"ב ד"ה בארעא. ראה גריוא, דקולא, חמר ב, סאה

~גרב (ד)~

מקומו של מיכה, בגרב הוה פסלו של מיכה קבוע

[סנה' קג:].

*בש"ב כג לח נזכר גרב היתרי מגבורי דוד.

*בבכורות הנוסח גדגלידא, אך נראה שזו ט"ד והוחלף ד' עם ר'.

~גרגר, גרגרן

#א. מגרגרו בראש הזית – מניחו להתבשל, שנעשה גרגרין בראש הזית באילן. ענין אחר, מלקט בראש הזית בגובה שבאילן במקום שהזיתים קודמין להתבשל תחילה מפני שהחמה זורחת שם תדיר. מ"ר ז"ל [מנחות פו].

*עיי' בה"ר שפירוש אחד הוא לשון הנחה והפירוש השני לשון לקוט, ושני הלשונות מצויים במשנה. בארמית מגרגר הוא גם לשון עשיית פרי והבשלתו. בערוך ערך גרגר ב מפרש גרגר של צורות (שבועית פ"ג מ"ה) – אבנים קטנים. גרגרים נזכר בישע' יז ו, לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ישע' יז ו, שם כד יג. ראה גרגיר

מגרגרו בראש הגג – שוטח את הזיתים בראש הגג בחמה כדי לרככך. כך שמעתי. ענין אחר מרבותינו ז"ל מגרגרו בראש הגג, כלומר מלקט זיתים שבאמצע האילן שאינן בראש הזית, כלומר אותן שיכול לעמוד בראש גגו ונוטלן, שאותן אין מתבשלין במהרה כמו אותן שבראש הזית, והאי דאמר בראש הגג לסימנא קאמר [מנחות פו].

*לפי שני הפירושים מגרגר הוא מלקט על מנת לשטוח, והחלוק ביניהם הוא רק במשמעות של "בראש הגג".

#ב. גרגרה בשוק – הלכה נטוית גרון [גיטין פט].

*פירוש רש"י קשה להבין, בערוך ערך גרגרן מפרש ששפכה מים או יין בגרונה. +מ"מ : שבת סב ע"ב ד"ה ותלכנה. ראה גרון, ערער ב

#ג. שלא המתין... [נדה נד. עיי"ש], ממחר לחטוא [שם עב].

*הכונה למי שלהוט אחר תאוותו ואינו עוצר כח להמתין. בפסחים פו ע"ב : השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן. בערוך ערך גרגרן מציין לאיכה א יא כי הייתי זוללה - תרג' גרגרניא. ראה בר שויסקל, גרגר (ג), סרטן בהערה, שויסקל

~גרגרת, גרגרות

גרגרות – צואר. ועל שם שהקנה עשויה טבעות טבעות קורא הצואר בלשון רבים [משלי א ט, עיי"ש ג כב].

*ראה גרגר, גרד, דפקא, וושט, נטיפה, קועה

~גרגרשי

(אחד מ) שבעה אומות (בני כנען שישבו בארץ כנען) [סוטה ג:].

*גרגשי הוא אחד מבני כנען בן נח. העם הגרגשי נמנה בברא' טו כא כאחד מעשרת העממים, עיי' תוס' גיטין מו ע"א ד"ה כיון, שעזב את ארץ כנען והתיישב בצפון אפריקה וכן בספר תורת יעקב מרי"י סופר סימן ר"ב.

~גרגשתא, גרגשתא

קרקע לבנה שהיו טחין בה קרקעית הסוכה [סוכה כו:],

~גרבל

וניגרבל בקיטמא – יגלגלנו באפר [גיטין סט:].
*זו גם גירסת הערוך, ויש גורסין וניגדבל ונראה שזו טעות.

~גרבתא

הגרבתן – מין בעל גבר (כלומר גיד ארוך ביותר) [בכורות מד:].

*בד"ה בעל גבר מפרש : גידו גדול, ובד"ה הגרבתן, מפרש היינו מין בעל גבר. אצ"ל "גברתן" בחילוף ר"ש ובי"ת. בגמרא נאמר הגרבתן – זה בעל קיק. בערוך מפרש שגידו ארוך עד הארכובה.

~גרגותא

בור [ברכות נח:], בור מים מכונסין להשקות שדות [ב"ק כז:], באר מים חיים להשקות שדות [ב"מ קג:].
ריש גרגותא – הממונה על החופרין חפירות למלאות מים כדי להשקות בהן שדותיהן [ברכות נח:], להשקות בית השלחים. פעמים שהם רבים וממנים שוטר עליו שלא ישקה איש ביומו של חברו [קדושין עו:].
*עיי' בערוך ערך גרגתא. בי גרגותא – ראה בי

~גרגותני

#א. סל גדול מאד שבו מסננין היין בעת הבציר, ונותנין אותו תחת קילוח הגת והיין מסתנן בו ויורד לבור [חגיגה כב:], סל גדול ששופים (בע"י – ששואבים) בו יין מגת לבור וקורין קולידוי"ר (מסנת, משפך) [גיטין נו:], סל גדול שקשור בצניור, והיין יורד מן הצניור לתוכו ומתוכו לבור כדי לסנן היין מזגין וחרצנין [ע"ז נו:].

#ב. נאתא כריכתא (בערוך כריכתא) – בשר מת (בגוף החי) [ב"ק פה. עיי' שבת יג ע"ב ד"ה בשר].

@בגמרא נאמר : מאי גרגותני? אמר אביי נאתא כריכתא. ראה משפך, נאתא

~גרגיר, גרגירא

עשב, אורוג"א בלעז [ע"ז י:]. אורוג"א (אורה) בלעז [שבת קט. ערובין כח:]. גרגיר של אפר – אורוג"א (אורה, מין צמח) הגדילה באחו [סוכה לט:].
*+מ"מ : מ"ב ד לט. ראה אור ג, אפר ד, גלגילא, גרגר

~גרגליד, גרגלידא

גרגלידי – חתיכות דקות ועגולות, רודילי"ש (פלחים עגולים דקים) בלעז [כתובות סא:]. גרגלידא דלפתא – ראש הלפת [ברכות לט:], ראש הלפת שראשה רחב והולכת וכלה למטה [בכורות מג:].

גרדא דסרבלא – מלבוש לכן מגוהץ ישן, ריפוליי"ר
(לחדש בדריכה. עיין בא"ה) בלעז [מו"ק כג].
*ראה גירדא, סרבל

~גרדום (א)

בית ועד שדנים בו נפשות להריגה [ר"ה יח], בנין
אחד הוא לדון נפשות... [ע"ז טז], אין דנין שם אלא
להריגה ועל סרחון חמור וצריך פרקליטין גדולים
[שבת לב].
*עיין בערוך ערך גרדס א. ראה קולר

~גרדום, גרדומין (ב)

גרדומין – היינו שיריה שנשתיירו לאחר שנפסקו
[מנחות לח].
גרדומי רצועות – מה שתולה מן הרצועות...
ונשתיירו גרדומין... גרדומין היינו שיריים [מנחות
לה], שרשים [בכורות מד]. גרדומי תכלת – שיריים
שנשתיירו לאחר שנפסקו החוטין של ציצית [מנחות
לח]. אזוב גרדומי כל שהוא – כשמזין באזוב פעמים
הרבה מתוך שגבעוליו רכים משתברים וכל שהוא
המשתיר באגודה כשר [סוכה יג].
*ראה גרד א

~גרדנא, גירדנא

גירדנא זוטא – פרדה קטנה [נדרים מא].

~גרדי, גרדאי, גרדן

אורג [סוכה נא: ב"מ כט: – גרדי אומן]. גרדן –
אורג... סתם גרדן אין לו כושת פנים [ע"ז כו].
דרך הגרדי להניח צמר בקנה של ערב כדי שלא יצא
הערב מן הקנה לכאן ולכאן והוא של בעה"ב [ב"ק
קט:].

*תרגום "יתד הארג" (שופטים טז יד) - אכסן דגרדאין. בשבת
טו ע"א ד"ה שני גרדיים משער האשפות - למה הוזכר שם
אומנותם ושם מקומם? לומר שלא ימנע אדם עצמו מבית
המדרש שאין לך אומנות פחותה מגרדי... והכריעו בעדותן כל
חכמי ישראל. עיין בשו"ת התשב"ץ ח"א סימן ט"ז. +מ"מ: עדיות
פ"א מ"ג. ראה אביסנא, גרד א, גרדן, טרסי, מסכת, שער
האשפות

~גרדין

*ראה גרד א

~גרדן

אדם שנמרטו שערות ראשו, או בעל גרב [כתו' ס:].
*+מ"מ: מגילה יב ע"ב ד"ה אמרי. ראה גרדי

~גרה

קרקע שעושין ממנה החביות, ארזיל"א בלעז [ב"מ
מ.], אדמה, ארזיל"א (חומר, טין) בלעז [כתובות ס:],
קרקע קשה כשחופרים אותה מוציאה אור כעין
גרגישתא שלנו ממקום מחפורת שלה [ביצה לג].
ארזיל"א, במעבה האדמה (מ"א ז מו) מתרג'
בגרגישתא דארעא (במ"ג: בעובי גרגישתא וכן בת"
ברא' א כד) [יבמות קז:]. ארזיל"א [ע"ז לח:].
*בערוך מפרש רגב הנקי שבארץ והוא יסוד העפר (עפ"י פ' יין
הטוב על התרגומים) והראה ממ"א ז מו כי גרגישתא הוא
תרגום של אדמה ולא של מעבה. עפ"י הרא"ש בסוכה כו ע"א
גרגשתא היא גפסית. ראה אדמה, עבי ב

~גרד, גרדין (א)

גרדין – פירני"ש (ציציות, חוטי ארג היוצאים מן
הבגד, גדילים), שתולין בסוף הטלית מותר האריגה
וגדל שם הציצית מינה ובה [סוכה ט.], פירני"ש
[שבת קלד. ב"מ ז. מנחות לא: מב: בכורות ח:].
*לפי א"ה הכוונה לציציות הטבעיות של הבגד ולא לציצית של
מצווה שתולין בבגד. +מ"מ: יומא עב ע"ב ד"ה שגורדין. ראה
גרדום, גרדומין, גרדי

~גרד (ב)

#א. גרדי – בדל"ת (כלומר) נמשכין, וכן גריס רבי
בכולי תלמודא מגרד גריד, ונראה לי שהוא לשון
גרידא דמפרשינן יחיד, על שם שהוא יחיד משוך
ומופרש הוא מן הכל ואין אחרים סביביו, ולשון ארמי
הוא ואין דומה לו בפסוק, אבל גורדו ומעמידו על
גלדו (ר"ה כז:). הוא לשון עברי דומה לו בפסוק (איוב
ב ח) ויקח לו חרס להתגרד בו בדל"ת, ופירושו לשון
חטיטה, שמחטט וגורד בסכין או בכל דבר, וגורר
ברי"ש לשון עברי הוא, כמו (שבת כב. מו:) גורר אדם
מטה כסא ושולחן, וכן (ב"ב פו.) היה מגרר ויוצא
מגרר ויוצא [סנה' קיב.]. להתגרד – בדל"ת כתוב,
ולשון משנה היא (ר"ה כז:). גורדו ומעמידו על גלדו...
גלדוגרטי"ר (לגרד. חסר בדפוס) בלעז [איוב ב ח].
גרודים – גרס בדל"ת, כמו (איוב ב ח) להתגרד בו...
[ע"ז לג.]. גרדו – גרטי"ר (לגרד) [קדושין כב:]. ולא
מתגרדין (נראה שצ"ל מתגרדין) – גרטי"ר (לגרד).
בדפוסים מובא בטעות "גרסינן", עיין בא"ה),
במגרת שקורין אישטרייל"א [שבת קמז. קדושין
כב:].

*הרד"ק בערך גרד מציין שאין למלה זו דמיון בתורה. עיין
בספר מדרש לפירושים. ראה סרק, גרר
#ב. גרדויי גריד – מחתך חתך [נזיר ד:].
*בגמרא הנוסח "גרויי גרי" והתוס' ד"ה גרויי מפרשים לשון
חצים. בערוך ערך גרד א מפרש מבקע ראשם בראש הלחי...

~גרדא

א.לשון מעה, וכן (ש"א ב לו) יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם... [שמות ל יג, עיי"ש], מעה [ויקרא כז כה, יחזקאל מה יב]. מעות קטנות שיש מהן ה' בדינר [ב"ב צ].

*ראה אגורה, שקל

ב.הגרה – הוא הצואר (של הבהמה) ובו מחובר הקנה והכבד והלב והחזה [יומא כה].

*ראה גרגר, גרגרות, גרון, דפקא

ג.מעלת גרה – מעלה ומקראה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק. גרה כך שמו, ויתכן להיותו מגזרת (ש"ב יד יד) וכמים הנגרים, שהוא נגרר אחר הפה, ותרגומו פשרא, שע"י הגרה האוכל נפשו ונמוח [ויקרא יא ג].

*ראה גר א, תגרה. גרה מלשון מריבה - ראה תגר.

~גרוגרת~

א.תאנה יבשה [ברכות מא. ערובין ד: – ובה שיערו כל אוכל אדם לענין הוצאת שבת, נא: פסחים לב. נג. כתובות סד: גיטין נו. ב"מ סח: ב"ב יט: ע"ז סה:]. גרוגרות – תאנים שמעלה לגג ליובשן, ומשנשתהו שם מעט אין ראויין לאכילה עד שנתייבשו, וכן צימוקים דענבים [שבת מה:], תאנים יבשים שצמקו וכווצו [מנחות נד:], תאנים שנתייבשו [ביצה כו:].

*ראה דבילה, קציעה

ב.כגרוגרת – שיעור הוא לכל איסורי מלאכות של שבת באוכלים [שבת ע:], שיעור לכל מאכל אדם לשבת [שם עו:], (כל שיעורי שבת) באוכלין וכל הוצאתן וקצירתן וטחינתן כגרוגרת מביצת תרנגולת שהיא ממהרת לבשל ולא כביצה שלימה שעורו [שבת פ:].

~גרוד~

שאין בו זפת... שלא נזפף מעולם [ע"ז לג:].

*מובא בכלים פ"א מ"ג והוא מה שנגרד מן הכלים בשעת עשייתם.

~גרוטאה~

גרוטאות – שברי מתכות [שבת קכג:].

*בערוך ערך גרט מבאר גרוטים (כלים פ"א מ"ג) - מסמרות שבורין ושברי ברזל... ולשון יון הוא.

~גרון~

(חלק) מן הצואר [סנה' נב: בהיפוך]. תחת הגרון קרי צואר [חולין יט:]. היינו גרון [חולין יט:].

*+מ"מ: שבת סב ע"ב ד"ה ותלכנה. ראה גרה, גרגר (ב), גרגרות, עלע

~גרוס~

גרוסות – טוחני פולים לגריסין [מו"ק יג:]. ריחים של גרוסות – שלא היו טוחנות דק אלא עבה, וגרוסות היינו לשון גריסין, שטוחנין בהן פולים, ועל שם כך נקראת גרש כרמל [מנחות סו. עיין כלים פ"ב מ"ד].

~גרועה, גרעה~

*הוא המקום בלחי שהזקן גולח ממנו. +מ"מ: ישע' טו ב, ירמ' מח לז.

~גרופית~

א.גרופיות – אגרופין... [ב"ק פא:].

ב.ענף... [ב"ב פ:].

*נזכר בכלים פ"ב מ"ח ובערוך מפרש ענף של זיתים ויש מפרשים כלי הנעשה מענף הזית. +מ"מ: ב"ק פא ע"א ד"ה חוץ מגרופיות. ראה חטר, טפח

~גרור~

גרים גרורים – מעצמן נגררים להתגיייר, אע"פ שאין מקבלין אותם [ע"ז כד:].

~גרוש~

המגרש את אשתו גנאי הוא לו [קדושין נ:].

*בפסחים קיב ע"א נאמר: גרוש שנשא גרושה - ארבע דעות במטה. ראה גרש ב, ירש,

~גרות~

*עיין בירמ' מא יז: וילכו וישבו בגרות כמהם - (ת"י) בגרות דיהב דוד לכמהם... והכוונה למקום מגורים. ראה גר

~גרז~

נגרזתי – נכרתתי, לשון גרזן הכורת את העץ על שם גזירתו נקרא גרזן, כך פירש דונש. ומנחם חברו כמו נגרשתי, ואין לו דמיון בתורה [תהלים לא כג:].

*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים שצ"ל נגורתי בחילוף אותיות.

~גרזי~

*שבט נודד במדבר הדרומי (ש"א כז ח).

~גרזים, גריזים~

שם קבלו ישראל את שבועת התורה [ברא' יב ו]. הר גרזים והר עיבל רחוקים ששים מיל מן הירדן ושם הקימו את (מזבח) האבנים [סנה' מד:].

*הר בקרבת שכם (דברים יא כט, כז יב, יהושע ח לג). ראה עיבל

~גרזן~

כורת את העץ [תהלים לא כג]. דולידור"א (מעצד,

מין גרזן) בלעז [ישע' י טו, עיי"ש]. (ת"י פרזלא [ש"ב ו.].

*בישע' י טו ד"ה היתפאר יש שתי גרסאות, במהדורת המאור ובמ"ג הכתר כתוב: משור - דולדויר"א בלעז, ואילו במ"ג כתוב משור - מייר"א בלעז. באוצר הלעזים מביא את שניהם. ראה גרז, חצינא, כילף, כשיל, מגל, משור, נרגא, נשל, פסל ד, קרדום

~גריד

לשון יובש, שהארץ יבשה ואין גשמים יורדין [ב"מ עה:]. הגריד - יבש שאינו ממהר לקלוט [פסחים נה:]. עת הגריד... שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה [ברא' מח ז]. גריד (משמע) לא יבשה לגמרי [- ר"ה יא: עיי"ש].

*+מ"מ: תוס' מו"ק ו ע"ב ד"ה ואין. ראה גריד, חרב ב, יבש, צריד

~גרידא

גרידתא - לבדה [כתובות טו]. גרידי - בדל"ת, (כלומר) נמשכין וכן גריס רבי בכוליה הש"ס מגריד גריד. ונ"ל שהוא לשון גרידא דמפרשין יחיד, על שם שהוא יחיד משוך ומפרש מן הכל ואין לאחרים סביביו. ולשון ארמי הוא ואין דומה לו בפסוק, אבל גורדו ומעמידו על גלדו (ר"ה כז:) הוא לשון עברי ודומה לו בפסוק (איוב ב ח) ויקח לו חרס (בפסוק: חרש) להתגרד בו בדל"ת, ופירושו לשון חטיטה שמחטט וגורד בסכין או בכל דבר, וגורר... [סנה' קיב]. זכות גרידתא - שהוא זכות לו ואינה חובה לבעל דינו [סנה' לג:]. גרידי - שלא קיבל עליו טהרת כהן [חולין ב:].
*ראה גרד ב, גר

~גרידיא

סל [סוטה י:].

*זו הגירסא בגמרא וברש"י אך לפי היעב"ץ צ"ל גריוא.

~גריוא

מדה [נדרים נא:], מדה גדולה [שם סו:].

*ראה גרב ג, גרידיא

~גריס

זה שיעור נגעים [סנה' עא:].

*הגריס הוא גרעין שבור או חצוי בלי שום פרי. עיין נגעים פ"ב מ"ג

~גריסין

פולים גרוסות ברחיים אחת לשתיים [ב"מ ס:], פולים שנכתשו במכתש ונחלקו לשנים [נזיר נ:].

מי גריסין - מי לעיסת גריסין של פול, שלועסין

וכוססין אותו ומשפשפין אותו בהן... אין גריסין מועילין אלא לאחר הרוק [סנה' מט:].

*+מ"מ: מעשרות פ"ה מ"ח, ערלה פ"ב מ"ז, מנחות סו ע"א ד"ה וגרוסות. ראה טחינין, טיסני

~גריצין

פתין גריצין - ככרות עבים [ביצה כא:].

*+מ"מ: סנה' ק ע"ב ד"ה תיפשוט.

~גרם (א)

עצם [משלי כה טו, איוב מ יח, דניאל ו כה, גיטין נו: סח: חולין קג: קלב:]. חמור גרם - בעל עצמות, חמור חזק שמטעינין אותו משא כבד [ברא' מט יד]. מתרגמנא עתיר בניכסין [ב"ק יז:]. גרמא - אבר [שבת קט:]. חביתא דגרמי - חבית מלא עצמות [ב"ב נח:]. מנחם פתר בו לשון שבירה, וכן (צפניה ג ג) לא גרמו לבקר, וכן (יחז' כג לד) ואת חרשיה תגרמי, ואני אומר לשון עצם הוא, שמגרר בשניו הבשר מסביב (מחוץ) והמוח שבפנים, ומעמיד העצם על ערמיותו [במד' כד ח], תגרמי - כמו (במד' כד ח) ועצמותיהם יגרם, (וכן צפניה ג ג) לא גרמו לבקר, רודר"א (לכרסם. עיין בא"ה) בלעז, גורר בשיניו את סביבות העצם או החרס (נ"א חרש), לרדות מעליו בשר הדבוק בו. ומנחם חיברו לשון שבירה וג"כ פתר ועצמותיהם יגרם, וכן לא גרמו לבקר [יחז' כג לד].

אדמגרמיתו גרמי בי אביי - עד שאתם הולכים אצל אביי לגרם עצמות, כלומר ללמוד שלא לשובע [ב"ב כב:].

*ראה גרמה, גרמיתא, חתך, קצע

~גרם (ב)

גרם המעלות - ת"י על דרג שעיא, כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת, אורליו"ו (קר"ן). חריץ, עיין בא"ה) בלעז, לשון פגם, והגרמה שבהלכות שחיטה (חולין יח:) מן הלשון הזה הוא, ששוחט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה [מ"ב ט יג], מעלות העשויות לשעות היום כמו אורלוי"ן (אורליו"א. שער) בלעז, שעושים האנשים לבחון שעות היום [שם כ ט]. צל המעלות - כמין מדרגות עשויות כנגד החומה לבחון בהן שעות היום, כעין אורלוגין שעושים האומנין [ישע' לח ח].

~גרמא (א)

מצוה שהזמן גרמא - שהזמן גורם לה שתבוא (כלומר הסיבה שגורמת לדבר) [קדושין כט:].

*גרמא זה ג"כ מושג לתוצאה בלתי ישירה (או עקיפה), כגון

במלאכות שבת (גרמא שרי), או בנויקין (גרמא בנויקין פטור).
אנכי סבתי (ש"א כג כב) ת"י אנא גרמית (ערוך ערך גרם ג).

~גרמא (ב)

#א. לגרמיה – לדעתו [מו"ק כה:], לגרמיה הוא דעבד – (לעצמו – ערוך ערך גרם ב) אין אדם מודה לו [ברכות מח:], יחיד הוא בדבר ואין הלכה כמותו [שבת לח:], לעצמו דרש, שלא אמר אלא לפי שהוא לא היה רוצה להתענות [תענית יד:].

*הרש"ש מעיר שפירושו תמוה, ובברכות פירש לנכון, וצ"ע מה כוונתו

#ב. גרמא – עץ החריות שהתמרים תלויים אצלו [מכות ח:].

~גרמה, הגרמה

הגרמה – השוחט מתוך הטבעת ולשון הגרמה שמכריע ידו לצאת חוץ ממקום הכשר שחיטה, וכמו היה שוקל עין בעין נותן לו גירומיו [חולין ט.]. גרם המעלות – לשון פגם. והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא, ששורט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה – [מ"ב ט יג].

*+מ"מ: ב"ק צט ע"ב ד"ה מגרמא. ראה גרם, דרסה

~גרמי

*בדה"א ד יט, מובא "אבי קעילה הגרמי" ולא ברור מלשון הפסוק לאיזה תואר הכוונה.

~גרמידא

אמה [עירובין יד: פסחים קיא: ב"מ סד. ב"ב כו:].

*בשופטים ג טז ת"י גמד - גרמידא. ראה אמה ב, גמד ג

~גרמיתא, גרומיתא

גרמיתא זעירתא – עצם קטן שעל כף הירך שיש בו משהו בשר... ואין אדם לועסו אלא בולעו [חולין קג:].

*ראה גרם א

~גרממא, גרמניא

שם מלכות והיא מאדום [מגילה ו:].

*בגרמא נאמר: שאלמלא הן יוצאין, מחריבין כל העולם כולו. ביומא י ע"א נאמר: גומר זה גרממא. בני יפת גומר ומגוג (ברא' י ב) ת"י ושום אפריתיהון אפריקי וגרממא. מבית תוגרמה (יחז' כז יד) ת"י ממדינת גרממא. יוסף בן מתתיהו בספר המלחמות (ח"ב, טז, ד) כותב: ובחמתם הם נוראים ואכזרים מחיית טרף. לפי ר' יעקב עמדין והגר"א הכוונה לגרמניא של היום. במשנה נגעים פ"ב מ"א נאמר: בהרת עזה נראית בגרמני כהה ובערוך ערך גרמן ב מפרש לבן ביותר.

~גרמס

*ראה אונקיא בהערה

~ג'רן, גורן

#א. שדשין וזורין בו את התבואה, גרני"א (חסר בדפוס. עיין בא"ה) [ב"מ ס.].

#ב. שכינס הרבה (תבואה) כאחד ועשה מהן כרי [סוטה מג:], עשאן גורן – מי שלקטן העמיד מהן ערימת כרי [ברכות מ:]. כי קבצם כעמיר גורנה (בפסוק גרנה, מיכה ד יב) – אין גורן בלא קיבוץ ואין קיבוץ פחות משתים [ב"מ פט:].

#ג. פסולת גורן – כגון קשין [סוכה ט: יב.].

#ד. כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה – לפי שאם היו יושבין בשורה אין פני הראשונים רואים זה את זה, ובעגולה שלמה אין יושבין לפי שצריכין בעלי הדין והעדים ליכנס לדבר בפני כולם, שיהו כולם רואין את העדים ומדקדקין בדבריהם, ולא שיהו פני העדים לשורה זו ואחוריהם לזו [סנה' לו:], יושבין בחבה ובריעות ובאגודה אחת להיות שומעין איש את חברו ומתווכחין זה עם זה עד שתצא הוראה כהלכה. שאילו היו יושבין בשורה שלא בעגולה אין בני ראש השורה רואין בני סוף השורה, ובעגולה שלימה לא היו יושבין כדי שיהא מקום לצאת ולבוא [חולין ה.].

#ד. גרן האטד – מוקף אטדין... סייג של קוצים [ברא' נ י.].

#ה. גורן נכון – בדה"א (יג ט) כתיב כידון, ובש"ב (ו ו) כתיב נכון... (בד"ה ולבסוף:) גורן נכון הוא גורן ארונה היבוס, וא"כ הוא, ה"ג, בתחילה נכון ולבסוף כידון, על שם שהמזבח שתחילתו בנוי וסופו חרב. כידון לשון שבר וחורבן הוא, כמו (איוב כא כ) יראו עיניו כידו [סוטה לה: עיי"ש]. גורן כידון (בפסוק: ג'רן פידן) – שם מקום [דה"א יג ט].

@גורן הוא מקום בו צוברים את התבואה לדיש, וכן הוא שם נרדף לכל תבואה ופריה. +מ"מ: ירמיה נא לג, מיכה ד יב ד"ה כי קבצם, סנה' לו ע"ב ד"ה כחצי גורן, חולין ה ע"א ד"ה בגורן, בכורות נח ע"א ד"ה כדי. ראה אגן א, אדר ג, אלומה, אסם, בן גרני, גדיש, דגון ב, זרה, חמיץ, ירת, כרי, מגורה, מדושה, סנהדרין, פסל, תבואה

~גרס (א)

#א. גרסה נפשי לתאווה – משתברת מחמת תאווה, כמו (ויקרא ב יד) גרש כרמל ומנחם חבר לתאבה עם (עמוס ו ח) מתאב אנכי את גאון יעקב ושניהם לשון שבר [תהלים קיט כ], מרוב תאוותי לתורה הייתי שובר לפי היכולת, אעפ"י שאיני טוחנה הדק ליכנס בעומקה, אלא כריחיים של גרוסות (עפ"י הגמרא שדורשים "גרסה כתיב ולא כתיב טחנה") [ע"ז יט.]. שבר [איכה ג טז]. ויגרס – וישבר, ודוגמתו (תהלים קיט כ) גרסה נפשי, וכן (ויקרא ב יד) גרש כרמל

[איכה ג טז]

*ראה גרש, שבר, תאב ב

#ב.משיגורו – שהענבים גסים כגורו [ברכות לו:],
משגדלו הענבים קצת ונקראו גירוע [פסחים נג:].
*לשון הגמרא: הוא בוסר הוא גירוע.

~גרעון

גרעון כסף – שמנכה לו הלוקח [ערכין לג:].
*עיין בערוך ערך גרע א

~גרעין

אילן שנטעו גרעין אפילו שלא לשם אשירה ולבסוף
עבדו, אסור [ע"ז מה:].
*בשבת עז ע"ב נאמר: גראינין או גרעינין? אמר רבא בר עולא
ונגרע מערכך (ויקרא כז יח) עיין בערוך ערך גרע. ראה בינתא,
גלעין, פרצידא, קשייתא

~גרף (א)

גרף של רעי – כלי חרס המוכן לכך [שבת מז:]. כלי
חרס העשוי לכך (לרעי) [שבת קכא:].

~גרף (ב)

#א.מ (מים) הגרופים מן המולייר – לשון שיריים,
שממציין מנוחשתו של שוליו [פסחים מב:]. גרופ – מן
הגחלים במגריפה [שבת כ:]. גירפת את הקערה –
קנחת את הקערה מן התבשיל [כריתות ז:].
#ב.גרפ – טאטם [שופטים ה כא:].
*אין לו דמיון במקרא.

~גרר (א)

#א.גירום – גירר אותם [משלי כא ז]. יגורוהו (בפסוק:
יגורוהו) בחרמו – לשון (משלי ו ח) אגרה בקציר, וכן
(יואל א יז) נהרסו מְגִרֹת (עפ"י ת"י) [חבקוק א טו].
*בחבקוק יש כנראה ט"ס, שכן במשלי ו ח נאמר "תכין בקיץ
לחמה אגרה בקציר מאכלה", ואילו במשלי י ה נאמר "אגר
בקיץ..." במ"ג הכתר המובאה ממשלי ו ח היא "אגרה בקיץ",
ומציינים בסוגריים שבנוסח שלנו כתוב "אגרה בקציר", כפי
שאכן כתוב בפסוק. יתכן שחל איזה שיבוש במקור ממנו לקחו
(במ"ג הכתר) את הנוסח ברש"י ונתחלף להם עם המובא במשלי
י "אגרה בקיץ" (ויתכן שהחליף מאן דהוא בפשיטות ו' עם י').
סימוכין לכך ניתן להביא מערובין ק ע"ב ד"ה וגזל מנמלה -
דכתיב במשלי (ו): (אגרה) בקיץ לחמה (הערת ר' יצחק האגר).
בגליון הש"ס מגיה במקום אגרה - "תכין", כפי אשר אכן כתוב
בפסוק, ונראה שבשני המקומות (חבקוק וערובין) חלה מעין
אותה טעות סופר וכנראה הועתק מאחד לשני. +מ"מ: ירמ' ח כ.
ראה אגרת, גור ב, יגר, מגר

#ב.לגור את הגבינה – לחתוך ולחלק [שבת קכב:].

#ג.גורר, ברי"ש, אינו אלא לשון סחיבה, כמו (שבת
כב.) גורר אדם מטה וספסל, טראני"ר (לסחוב). אינו
בדפוס) בלעז [איוב ב ח]. גורר ברי"ש לשון עברי
הוא, כמו (שבת כב.) גורר אדם ... וכן (ב"ב פו.) היה

~גרס (ב)

למד [ב"ב כא:]. מיגרס גריסן – שגורות בפי הכל
[מגילה יח:], רהוטים הם בפי כל אדם ואין טועין בהם
[מנחות לב:]. מיגרס – תרי גווני שינון הוי למיגרס
גמרא הברורה לו כבר והיינו שמעתא... [סוכה כח:].
*+מ"מ: תוס' יומא סא ע"ב ד"ה נזיר, מנחות נח ע"ב ד"ה ואיכא.
חולין יח ע"ב ד"ה דאפילו ספיקי דגברי גריס.

~גרסי

ר' יהושע הגרסי – (גרסי הוא) שם מקום. ל"א [נקרא
כל על] שהיה טוחן גריסים [ערובין כא:].

~גרסנא

גירסנא דאמא – יגיע אמאי, שהביאה לאבי מבית אביה
[יבמות קיז:].

~גרע (א)

אומן המקיז דם, על שם שמגרע את הדם [קדושין
פב:].
*בגמרא מובא: תנו רבנן, עשרה דברים נאמרו בגרע. מהלך על
צידן, ורוחו גסה, ונתלה ויושב, ועינו צרה, ועינו רעה, אוכל
הרבה, ומוציא קימעה, וחשוד על העריות ועל הגזל ועל שפיכות
דמים. +מ"מ: כלים פ"ב מ"ד. ראה מסמר

~גרע (ב)

#א.לא יגרע מצדיק עיניו – נותן עיניו כמעשה
הצדיקים לשלם להם גמולם אף לימים רבים מדה
במדה [מגילה יג: – איוב לו]. ותגרע שיחה – במרבית
דברין [איוב טו ד], ותגרע אליך חכמה – ותרבה
מלמעלה למטה, פוישוני"ר (להשפיע. אינו בדפוס)
[שם טו ח], כי יגרע נטפי מים – ירבה, כמו ותגרע
שיחה, ויש פותרים יגרעם מן השמים להורידם ארץ
[איוב לו כז].

*באיוב לו ת"י "ותבצור", לשון חסר, שהוא המובן המקובל.
ואילו ותגרע אליך חכמה מתרגם "ואטפי" שמובנו הוסיף.
המדובר כאן הוא בחביריו של איוב המאשימים אותו בריבוי
דברים, א"כ התרגום בפרק ל"ו אינו מובן, שכן סותר את כוונת
הדברים. ולפי המשמעות של גרע שהוא מיעוט, קשה על פירוש
רש"י שמבאר לשון ריבוי. בספר לפשוטו של מקרא מבאר שגרע
בחילוף אותיות הוא "רגע" שבערבית יש לו מספר מובנים: חזור,
פנה, ניהול שיחה, התמסרות באמונה. לפי זה בפרק ט"ו ד -
ותגרע שיחה, מובנו אתה חוזר על דברך (דברי החטאים), בפרק
ט"ו ח - האם פנתה אליך החכמה? כלומר האם אתה יודע יותר
מאיננו. בפרק ל"ו ז - לא יגרע מצדיק עיניו, איננו מפנה עינו מן
הצדיק (כמו המובן ביח' ה יא). בפרק ל"ו כב - כי יגרע נטפי
מים, נותן וחוזר ונותן.

מגרר ויוצא... [סנה' קיב].

*ראה גרד ב, גרדא, נגר ד

#ד.מגרי גריר – ממשיך את הלב לתאות רעבון [יומא פג:] מיגר – מושך [כתובות נב:].

#ה.גרירתייה – אם אתה מחרך אותו [סנה' צו].

*בערוך הנוסח גרעתייה שמשמעו גילוח.

#ו.לגרר – גרטישיי"ר (לגרוד) שייך בכלי זהב וכסף [חולין כה:].

*בכ"י אחד ברכות י ע"ב מופיע לעז בד"ה גירר - טראינ"ה, אינו בדפוסים ויש לפקפק עם הוא לרש"י (א"ה). ראה גרד, מגררת, נגר, סחב, שוף

#ז. (סער) מתגורר – חונה ודר, לשון (ברא' יז ח) ארץ מגוריק, ודוגמתו וסער מתחולל האמור במקרא האחר (ירמ' כג יט) הוא זה, ששניהם לשון חניה [ירמ' ל כג].

*ראה גור, גרד, יגר, נגר, סער

~גָרָר (ב)

מי גרר – מלוחין קצת, ודרך לרחוץ בהן בחול [שבת קט.].

*עיר וארץ בדרום הארץ (ברא' כ ב). ראה נחל גרר

~גָרַשׁ (א)

#א.גרש ירחים – יש פירות שהלבנה מבשלתן, ואלו הן קשואין ודלועין, ד"א גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש [דברים לג יד].

*יש הסוברים שאבטיחים ממחרים הבשלתן בלילה לאור הלבנה. הפירוש השני הוא עפ"י אונקלוס, והראשון נראה כדרוש. גרש הם גידולי קרקע הממחרים בהבשלתן ע"י הלבנה.

ראה שגר א

#ב.גרש כרמל – (חטה) גרוסה בעודה לחה. גרש לשון שבירה וטחינה, גורסה בריחיים של גרוסות, כמו (איכה ג טז) ויגרס בחצץ, וכן (תהלים קיט כ) גרסה נפשי [ויקרא כ יד]. גרש כרמל... במנחת העומר הכתוב מדבר... בשעורים מובחר שבו, מנופה בי"ג נפה כעין סולת חטים [סוטה יד].

*משמעות גרש כאן היא חטים ושעורים כתושות. ראה אביב, גרס א, כרמל, נפה ב, קמח

~גרש, גרשת (ב)

כים נגרש – הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול, וכשמגיע שם הוא נשבר בעל כרחו... ומה הים רפשו וסריתו על פיו... כים נגרש – כים אשר נגרש, שגורש כל היום רפש וטיט [ישע' נז כ], נגרשה – כמו (ישע' נז כ) ויגרשו מימיו רפש וטיט... [עמוס ח ח, עיי"ש].

הרימו גרושותיכם – סלקו את שאתם מגרשים [יחז' מה ט].

*+מ"מ : סוטה מג ע"א ד"ה והמחזיר. ראה גרש

~גִּרְשָׁם, גִּרְשׁוֹם, גִּרְשׁוֹן

לא היה לו לגרשם בנים כי אם זה בלבד, כדכתיב [דה"א כג טז] ובני גרשם שבואל הראש [ב"ב קי. עיי"ש תוס' ד"ה ושבואל].

*גרשם בנו הבכור של משה מצפורה אשתו במדין, אבי אבותיו של יהונתן בן גרשם בן מנשה, כהן לפסל מיכה (שמות ב כב, שופטים יח ל, דה"א כג טו-טז - גרשום).

@1. גרשון בנו הבכור של לוי, אבי שמעי (ברא' מו יא, במד' ג כא, דה"א ו א - גרשם). 2. גרשם בן מנשה (שופטים יח ל). 3. גרשם, אחד מבני פינחס בן אלעזר הכהן, מעולי בבל (עזרא ח ב).

~גִּרְתִּיקוֹן

כמין עפר שגדל בחביות של יין וקורין לו אלו"ם (צריף, מלח גבישי המורכב בעיקר מגפרת האשלגן והחמרן), והוא עיקר תיקון כלי כסף וגורר אותו, שהכסף רך והוא ממחק [שבת נ].

*גרתקון היא מילה לועזית ורש"י דורשה לשון נוטריקון : גרידה ותיקון. ראה גילא ב, כסף ב, צריף ב

~גִּשׁ

*ראה נגש

~גִּשׁוּר, גִּשׁוּרִי

גשור הוא (דברים ג יד) גשורי והמעכתי... שהיו יושבים במזרחה של א"י... [דה"א ב כג, עיין ש"א כז ח].

*מלוכה בגולן (ש"ב יג לח). ראה ארם

~גִּשׁוּרִי

גשר [שבת סז].

~גִּשׁוּשׁ, גִּשׁוּשָׁא

עץ ארוך שמגששים בו המים לפני הספינה לידע שהוא בעומקו שתוכל ספינה להלך בהן [שבת קכה:].

גשושי (בכ"י מינכן גשושאי) – בני אדם ממשמשים בכלונסות את עומק המים ואין מניחין לילך הספינה אלא במקום עמוק שמא תמהר לילך ותשכון לארץ במקום מושבה [שבת ק]. גשושאי – מגששין בקרקע בשפודין של ברזל להכיר מקום שתחתיו חלל [ב"מ מב.].

*גשושא הוא המכשיר והוא ארמית של גשוש שהוא האדם המגשש. גשושי הוא לשון רבים. ראה גשש א, ב, גישתא, ספינה

~גִּשְׁשִׁי

*מובא בזבים פ"ג מ"א והם בדים ארוכים דנותנים תחת כרעי המטה. עיין בערוך ערך גשש א.

~גִּשְׁם (א)

הגשמים בקיץ סימן קללה הם לפני קציר [ש"א יב יז, תענית ג:]. גשמים היורדים בחג סימן קללה הם [סוכה כח:]. גשם – גשמים ממש [זכריה יד יז, עיי"ש]. גשמי בורות – שיפוע גשמים למלאות בורות [תענית יט:].

גשם – טרחותו של סתיו [שה"ש ב יא]. מטר [תענית ב:].

גשם נדבות – גשמי נדבה וברכה [תהלים סח י].

*+מ"מ: ברא' ז יב, ויקרא כו ד, דברים כו טו, זכריה יד יז, איוב לו לא, לו יב, תענית ב ע"א ד"ה מאימתי, ג ע"ב ד"ה מעלי, שם ו ע"א ד"ה שירד, שם ח ע"ב ד"ה אם לשבת, שם כג ע"א ד"ה דכתיב בעתם. ראה גשמו, דלף א, זרזף, יורה, מטר, מלקוש, סגריר, רביב, רביעה, רסס, שאל, שער ב

~גִּשְׁם (ב)

לא גושמה – לא נתן גשם [יחז' כב כד].

~גשם (ג)

גשם – גוף [דניאל ג כז].

~גִּשְׁמוֹ, גִּשְׁמוֹ (ד)

וגשמו אומר – גשמו הוא גשם הערבי (אצ"ל בערבית), ופתורונו... [נחמיה ו ו – גשמו. בנחמיה ב יט – גשם].

*גשם הוא חברים של סנבלט וטוביה שביקשו להכשיל את נחמיה בבניית החומה. ראה טוביה, סנבלט

~גשמה, גשמה

ריילי"ש (מוטות ברזל, בריחים המחברים את קרשי הדלת) בריחים המחברים (את הדלת) [ערובין קא].

~גשמן

*ראה גשם ד

~גִּשְׁן

*מקום מגורי בנ"י במצרים (ברא' מז ד). 2. עיר בשבת יהודה (יהושע י מא).

~גִּשְׁפָּא

*אחד משני ראשי הנתינים בימי נחמיה (נחמ' ז מו, יא כא, עזרא ב מג). ראה ציחא

~גִּשְׁר

כעין גשר – כל מקום סכנה כגון קיר נטוי ויוצא לדרך [שבת לב:].

*ראה גמלא, גשורי, מברא, פרס ד, שוק ב, תיתורא

~גִּשְׂרָא

דף של גשר קצר, שלא יכולים לעבור זה בצד זה אלא זה אחר זה [מו"ק ו: כה:]. *ראה מצר ב

~גִּשְׁש (א)

ספינה גוששת – מגששת בקרקע, שאין המים עמוקים [גיטין ז:].

*בספר דיני ישראל (כרך ו' עמ' 180) מקשה כיצד יכולה ספינה גוששת לשוט אם נוגעת בקרקע? ומבאר שמדובר בספינה שפרנסתה מנסיעות מנמל לנמל מבלי שתתרחק הרבה מן החוף, מה שנקרא היום שיט חופין. בערוך מפרש שקרקעית הספינה נוגעת בקרקע הים. נזכר בחלה פ"ב מ"ב. ראה גשוש, רפס (רפסתא דספינה)

~גִּשְׁש (ב)

#א.משש [גיטין ז:].

#ב.גישתא – קשה משושה (כלומר מישוש שלה) כעץ [חולין מז:].

*בערוך ערך גשתא א מפרש שהוא משמוש העור ביד אם הוא רך או אשון. עיין שבת קז ע"ב ד"ה ר' יהודה היא. שרש גשש במשמעות משש מופיעה רק פעמיים במקרא ובאותו פסוק בישיע' נט יוצ"ע מדוע אינו מפרש. ראה נמושות

~גשתא

*ראה גישתא, גשש ב

~גִּת (א)

#א.קורות בית הבד [שופטים ו יא], (טוענין) את הזיתים בקורות בית הבד ואת הענבים בעיגולי הגת, שלא היו עוצרין אותן בגלגל כמו שלנו אלא טוענין אותן בקורות כבדין והני דגת קרי עיגולין, שהיו דפין עבין עשוין כעיגולין [שבת יח:]. גת דרך – לשון הריגה, כמו (ישע' סג ג) פורה דרכתי לבדי, כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הנשים להוציא דמם [איכה א טו]. יין מגיתו – חדש ומתוק ואינו טוב כיין ישן ומשלשל ומזיק [תענית ל:]. גת העליונה – היינו עדשים של גת שהענבים בתוכה, מיי"ט (ערבה) בלעז, והתחתונה – היינו בור שהיין יורד לתוכו [פסחים טו:].

גת התחתונה – בור שלפני הגת [מנחות מח:].

#ב.ששרפה חוץ מגיתה – לשון גת, כלומר מקום עמוק [זבחים קיב:].

@גת הוא היקב, מקום דריכת ענבים ליין. הגת עשויה מגת עליונה שהיא שטח מרוצף ומוקף קירות משלשה רוחות, בקיר האחורי ישנו חור ובו נותנים ראש קורה ותחת הקורה נמצאים סלי ענבים ובראשה האחר תלויים משקולות המכבידים עליה וכך היא יורדת וסוחטת את הענבים (לפעמים החליפו את

הקורה במשקולות כבדים הנקראים עגולי הגת). ממול הקורה נמצא צינור המקבל את היין היורד מן הגת העליונה ומעבירו לגת התחתונה והם בורות הנקראים יקב. כל שטח הגיתות והבורות נקרא בית הגיתות. יש גם גת העשויה אבן עץ או חרס ובה דורכים את הענבים ברגלים ע"י בעיטות ודריכות. +מ"מ : תוס' שבת יא ע"ב ד"ה אלא, ע"ז נו ע"א ד"ה ואע"פ. ראה בור א, בית הבד, טלפחא, יין, ים ג, עדשים, פארה, פורה

~גת, גתים (ב)

שם עיר [מיכה א י]. גתה חפר – גת החפר, שם עירו של יונה בן אמיטי [יהושע יט יג, עיין מ"ב יד כה].
*גת (ש"א יז נב, ש"ב א כ) היא שם של אחת הערים הראשיות של הפלשתים. בסדר הדורות מביא שגתים הוא נכדו של מצרים. במ"ב יב יח נזכרת גת, עיר בשבט בנימין. +מ"מ : נחמיה יא לג. ראה מתג

~גת רמון

*עיר לויים בנחלת דן (יהושע יט מה). 2. עיר לויים בנחלת מנשה (יהושע כא כה).

~גתית

מנחם פתח... שם כלי זמר – [תהלים ה א]. הגתית – כלי זמר שבא מגת, שם מצויים אומנים לעשותו. ורבותינו אמרו (מ"ת א) על אדום שעתידה להדרך כגת... אך ענין המזמור אינו מוכיח [תהלים ח א]. כלי שיר הבא מגת [שם פא א, עיי"ש פד א].
*ראה פסנתרין

~גתר

*מבני בניו של ארם (ברא' א יז), או לפי דה"א א יז אחד מאחי ארם.

~ד, דל"ת

*ד' זעירא – משלי כח יז. ד' רבתי – דברים ו ד. דל"ת וז"ן מתחלפים. ראה דיפת – ריפת, כזב – כדב

~דא

#א.שנין דא מן דא – משונות זו מזו [דניאל ז ג].
#ב.דא ודא אחת היא – כמשמעה של זו כך משמעה של זו [ב"מ מא:].

~דאב, דאָבָה

*דאב במשמעות כאב מופיע בירמ' לא יא, כד, תהלים פח י ולא מפרש. +מ"מ : ויקרא כו טז, יז. ראה אדב, נפח

~דאָבָה, דאָבון

תדון דאבה – (לשון) דאבון ועצבון [איוב מא יד, עיין דברים כח סה].
*יש מפרשים במשמעות כליון. בתוס' חולין עה ע"א ד"ה מאי בנייהו, מציינים שהתרגום הוא "קדמיה מקרטע". ראה אדב, דאב, נפח א

~דאג, דאָגָה (א)

פחד [ירמ' יז ח], ירא [שם לח יט, שבת קו. סוכה כט:], התיירא [אבות ג יז – ירמ' יז]. דיג – ירא וחרד (במצוות) [נדה לד:]. ודאג – א"י דוביטיר"א (ויחשוש) [ש"א ט ה].
דאגה (בלב איש ישחנה, משלי יב כה) – פחד שדואג על הפסד שום דבר פן יבואהו [יומא עה. עיין משלי יח יד]. מדאגה מדבר – מחמת דאגת יראת דבר חרפה... כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא, כמו (ירמ' לח יט) אני דואג את היהודים דצדקיהו [יהושע כב כד], דאג לכם – יראה עליכם. כל לשון דאגה לשון יראה, דימינטי"ר (לחרוד, להצטער) בלעז [ש"א י ב],

פלכי דאר [מ"א ד יא]. איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר, של גדעון או של ברק [תהלים פג יא].
@ראה בי דאר, נפה א

~דארי

דארי - כך שמו... ליצן היה ומקד בחנויות לשתות יין [ב"מ סד:].

~דב, דוב

חיה גדולה (טורפת) [שבת נא:]. דוב אין לו מנוחה, כשהוא קשור הולך ובא תמיד סביבותיו [קדושין עב. עיי"ש ד"ה ומסורבלים]. דובא נידא - דוב נודד [שם]. דוב - אין לו מנוחה אלא הולך ובא כל שעה [ע"ז ב ב]. טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור מה ומתורתו [משלי יז יב]. דובים ואריות לאו בני שמירה נינהו שאין להם תרבות [נזיר לה.]. רמז למלכות פרס... שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב [דניאל ז ה]. דרך הדוב אוהז צפורניו בחזה וקורע עד הלב [הושע יג ח].

*בסידור התפילה לרוקח על המזמור "הלוליה כי טוב זמרה" כותב שהדוב היה אדם עד לדור הפלג, ואח"כ נהפך לדוב ולכן שונה בנ"א וקולו עבה. עיין בקובץ עץ חיים (באבוב) גליון י"ז עמ' תי"ט בענין השמות "דוב" ו"בער". +מ"מ: שמות כב יב, תוס' ע"ז ב ע"ב ד"ה וארו. ראה זאב, מקל, ערג

~דבא

דבאך - ימי זקנותך, שהם דואבים זבים ומתמוטטים... ד"א שכל הארצות דובאות כסף וזהב לא"י... אישקורונ"ט (ינהרו, ישפכו)... [דברים לג כה].
*אין לו דמיון במקרא. הרד"ק בשרשים מביא פירוש זה בשם אביו.

~דבב (א)

מרחיש, פרומי"ר (לשרוך, לרחוש) בלעז, ויסודו לשון דבור [שה"ש ז י]. שפתותיו דובבות - נעות לשון דבור, שמרתיח ומבצבץ, פרומי"ר (עיין בא"ה) [יבמות צז.], נעות ומתנודדת, פרומי"ר (לשרוך, לרחוש, לגלוש) בלעז [סנה' צ:], נעות [בכורות לא:]. כומר של ענבים... מיד דובב - היין רוחש ונע ויוצא למעלה [יבמות צז.].
*אין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך דבב ב.

~דבב (ב)

דבב נהרא - דבב שם הנהר [ע"ז לט.].
*ראה ב

~דבב, דבבא (ג)

כל דאגה לשון יראה הוא [ירמ' מט כג], את מי דואגת - ממני נתייראת [ישע' נז יא]. איינש"א בלעז, ובלשוננו דובטור (ספק, עיין בא"ה) בלעז [יחז' ד טז].

דאגה בלב איש ישחנה (משלי יב כה, עיי"ש) - יסחנה מדעתו, ישיחנה לאחרים [סוטה מב:]. מיום שחרב בית המקדש כשל הכח מדאגות רבות [סנה' עה.]. מי שיש בו רוח גבר שהוא גבור ואינו נותן דאגה בלבו מקבל כל הבא עליו בשמחה ובחיבה [משלי יח ד].

*+מ"מ: משלי ל ב, אסתר ט, קהלת ב כו ד"ה ולחוטא, שבת פו ע"ב ד"ה דדייגי, יבמות סג ע"ב ד"ה מחר מות, סנה' קא ע"א ד"ה שדעתו וד"ה רחבה. ראה אהה, בעתותא, גנדרפס, דויא, חבל ב, מורא, מחשבה, סחרחר, פחד א, ב

~דאג, דואג, דויג (ב)

דואג בן יוסף היתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל, ולבסוף אכלתו [איכה ב כ]. דואג האדומי רשע היה [יומא לה:]. אביר הרועים וגדול שבתלמידים היה, ונתקנא בדוד... [סוטה ט:]. אחד מן הנערים היינו דואג... מיוחד שבנערים [סנה' צג:]. נטרד דואג האדומי - שספר לשון הרע על דוד שנתקנא בו שאול [סנה' צה.]. דואג (הקרי, והכתיב דויג) לאחר שיצא לתרבות רעה אמר ווי - לכך כתוב דויג [סנה' קו:]. היה בקי בחסירות שבתורה... יודע לדרוש בקל וחומר [סנה' קו: עיי"ש].

*דואג האדומי היה ממונה על העדרים של שאול. גרם במלשינותו להחריב את נוב עיר הכהנים על יושביה (ש"א כא ח, כב יא). בתהלים נב ב - דואג, בשמ"א כב יח, כב - הכתיב דויג והקרי דואג. ראה זד

~דאה

ידאה - יעוף [ירמ' מח מ], וידא - ויעף, כמו (דברים כח מט) כאשר ידאה הנשר [תהלים יח יא].
*דאָה כמין עוף טורף טמא מופיע בויקרא יא יד ולא מפרש. השווה איה, דיה, ראה. +מ"מ: הושע ח א, דניאל ז ד. ראה יעף

~דאוו

*ראה דוא

~דאציפי

מין תורין [חולין סב.].

~דאר, דואר

א.שלטון העיר, ולו רגילין לשלוח איגרות [שבת יט.]. נקיטא לי זימנא לבי דאר - השלטון קבע לי זמן ליום וועד [ע"ז כו].

ב.נפה [יהושע יז יא, עיי"ש]. נפת דאר - (ת"י)

בעל דבבך – שונאך [סנה' צה:]
*זבוב בארמית זה דבבא או דודבא.

אתר די דבבין דבבין – מקום שזובחים שם זבח [עזרא
ו ג].

~דבדבניות

אשכולות של ענבים [ע"ז לט:]
*עיין בסידרא י"ח עמ' 182. ראה גד א, דובדבן

~דבחא

[קרבן] פסח [שבת קי. פסחים מב:].

~דביונים

הדיביונים (כך הד"ה במ"ג הכתר, אך הכתיב בפסוק
חרי יונים והקרי דב יונים, אך במ"ג המאור הד"ה
"דביונים", ואילו הכתיב חרייונים והקרי דביונים) –
זבל הזב מן היונים [מ"ב ו כה, עיי"ש ברד"ק]. דביונים
(מלכים ב ו כה, הקרי, והכתיב חרי יונים) – חרי, לשון
רעי (של יונים) [מגילה כה:].

*אין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך דביון, ויש סוברים
שהכוונה לזבב בארמית ומשרש דבה. ראה חרא, לשלשת, צפיע

~דביר (א)

מבית לדביר – מחיצת אמה טרקסין [מ"א ו יט], לפני
הדביר – לפני מאותה מחיצה, חלל של עשרים אורך
ושל עשרים רוחב... דביר היא המחיצה [מ"א ו כ],
דביר – היא המחיצה, לפני הדביר – חלל בית קודש
הקדשים שהוא לפני מן המחיצה [יומא נב.]. לפני
הדביר – חלל בית קודש הקדשים שהוא לפני מן
הדביר, היא המחיצה המבדלת בין הקודש ובין קודש
הקדשים [מגילה י:]. מבית לדביר – לפני ממחיצת
אמה טרקסין... אותה מחיצה קרויה דביר [מ"א ו טז].
בית קודש הקדשים הוא הדביר [שם שם ה].

*ביומא מפרש תחילה מהו דביר, ואח"כ מהו לפני הדביר,
ובמגילה ההיפך. ההוראה המקובלת של דביר היא קודש
הקדשים, וכן נאמר במ"א ח ו : אל דביר הבית אל קדש
הקדשים. ברלב"ל מבאר שנראה שיש לרש"י שתי משמעויות
לדביר, (א) קודש הקדשים. (ב) מחיצה שלו. עפ"י ת"י הרד"ק
והרלב"ג הכוונה רק לקה"ק. +מ"מ : בדה"ב ג טז וברד"ק, סוטה
לג ע"ב ד"ה וכשהחזירוהו, מנחות צח ע"א ד"ה דוחקין. ראה
טרקסין

~דביר (ב)

ספר בלשון פרסי [ע"ז כד:].

*ביהושע י ג, כו נזכר דביר מלך עגלון, ביהושע טו יז נזכרת דביר,
עיר שניתנה לכהנים, וכן יש ישוב דביר בנחלת יהודה ביהושע טו
ז. ראה עמק עכור

~דבילה, דבילה, דבלת (א)

דבלים – עגולי דבלה, תאנים דרוסות וכבושות בכלי
[ש"א כה יח], כשהן לחין קרויין תאנים, וכשנדרסין
בעגול קרויין דבילה [מ"ב כ ז, ישע' לח כא, עיי"ש],
תאנים דרוסות בעגול ונמכרות במשקל [כתובות סד:],
לאחר שנדרסין ברגל קרי להו דבילה [ערובין כט:],

~דבה

עצה, פרלידי"ן (דבור, רכילות) בלעז [תהלים לא יד],
לעז, שיהו אנשים דובבין בו [משלי י יח], פרלימיני"ט
(דבור) בלעז [יחז' לו ג]. דבת רבים – עצת רבים. כל
לשון דבה פרלידי"ן (דיבה, רכילות) בלעז, לשון
דובב שפת ישנים [ברא' לו ב, תהלים לא יד]. כל
הוצאת דיבה לשון חינוך דברים, שמלקיחים לשונם
לאדם לדבר בו, כמו (שה"ש ז י) דובב שפתי ישנים,
וישנה לטובה וישנה לרעה, לכך נאמר כאן מוציא
דבת הארץ רעה, שיש דבה שהיא טובה. דבה –
פרלידי"ן [בלעז [במד' יד לו].

*הרמב"ן משיג על רש"י ואומר : כל דבה לרעה, ויזכיר דבה רעה
להפליג. עיין במעייני אגם עמ' כ"ב, מ"ג ועמ' צ"ה. במקרא לא
נמצא דבה לטובה. ראה דבב, דביונים, לשון, רכיל

~דבור

לפני הדבור – קודם מתן תורה [חגיגה ו. יבמות ה:
נזיר נד].
*ראה דבר ב

~דבורה (א)

חיל גבורים עוקצים כדבורים [ישע' ז יח]. דבורים
יוצאין ואוכלין בשדה [שבת קנה:]. יש לה כנפיים ואין
לה צל [דה"א כט טו]. הדבורה הזאת כשהיא מכה את
האדם מיד מתה [דברים א מד]. הדבורים אוכלין
מפרחי האילן ומהן נעשה הדבש במיעיהן, ואין ממצין
אותן דובשינן מגופן [בכורות ז:]. דבורה יש לה
כנפיים ואין לה צל [דה"א כט טו].

@עיין בספר נתן חכמה לשלמה עמ' רנ"ה. +מ"מ : ב"ב יח ע"א
ד"ה ואת החרדל. ראה דבש א, זבורא, זבורתא, זיפין, כוורת,
עדה א, צרעה

~דבורה (ב)

(דבורה הנביאה והשופטת) אשת לפידות - שהיתה
עושה פתילות למקדש [שופטים ד ד, עיין שם פסוקים
ה-ו, מגילה יד:].

*בבראשית לה ח נזכרת דבורה (הכתיב דברה) מיינקת רבקה
שנקברה מתחת לבית אל תחת עץ אלון הנקרא אלון בכות. לפי
סדר הדורות היא בתו של עוף בן נחור. ראה תאנה א (ב).

~דבח

מאחר שעשאה עיגול עבה היא מאוד וקשה כגבינה וצריך קורדום לחותכה [שבת קנב:]. תאנים... דורסין אותן בכלי עגול והן נדבקיין יחד ונעשין כגבינה והוא נקרא עיגולי דבילה [ביצה ג:].
*עיין בערוך ערך דבל. ראה גמר ג, גרוגרת, דובלי, קיץ א, קציעה

~דְּבִלָה (ב)

*דבלה (ביחו' ו יד דבלתה) - ראה רבלה, דבלתים - ראה בית דבלתים.

~דְּבָלִים

דבלים - שתי דיבות, דומה בת דומה [פסחים פז:].
*אביה של אשת הושע גָּמָר (הושע א ג). ראה גמר

~דְּבִק (א)

שיתן ריוח בין הדבקים - תיבות המדובקות זו בזו, אם אינו מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שלפניה נגמרת, הוא קורא אותן שתי אותיות כאות אחת אם אינו מתעסק ליתן ריוח ביניהן [ברכות טו:].

~דְּבִק (ב)

דבוק משמע מחובר טפי מנצמד, צמידין אינן מחוברין ונמשכין וזזין אילך ואילך, דבוק משמע יפה יפה [סנה' סד:]. גל"ד [שבת עח. עח:], גל"ד (דבק) [פסחים מב: ר"ה כז. סוטה יז. מנחות לד:], גלוד"א בלעז [חולין נב:]. נדבק - טרישטריש"ט (מחלחל) בלעז [ע"ז עו:]. שולדידור"א (תפר, ריתוך) [ישע' מא ז].

ובו תדבקון - הדבק בדרכיו, גמל חסדים, קבר מתים, בקר חולים... [דברים יג ה].
בין הדבקים ובין השריץ - בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון [דה"ב יח לג].
*במ"א כב לד מפרש שהם קשקשי השריון. ראה גולל, חלים, סרן א, פירורא, רתך, שריון

~דְּבָר (א)

א.א.עבודת אלילים [שבת יז: ע"ז לו: עיין כתובות מח:].
ב.ב.א. (לשון) עבירה [מו"ק יח:]. דבר עבירה - ניאוף [סנה' ק:]. דבר גדול - אם עבר עבירה שיש בה מיתת בית דין... [סנה' יח:]. דבר עבירה - תשמיש [סוטה לו:].

*דבר גדול - בסוכה כח ע"א וב"ב קלד ע"א נאמר "מעשה מרכבה", בגיטין ז ע"א נאמר אבר מן החי, בסנה' טז ע"א נאמר דבר קשה ודבריו של גדול. הגמרא במנחות נג ע"ב וערכין טו ע"א קוראת לדברי המרגלים דבר גדול. ראה הלכתא רבתי בערך הלכה. +מ"מ: יהושע כד ל, מ"א כו, תהלים לא יט, משלי ב יח, אסתר ג י, דה"א טז יט, פסחים קיח ע"א ד"ה שהקדוש,

ב"ב צה ע"א ד"ה שכולן, שם קנה ע"ב ד"ה מגילת. ראה פאר ב, רב ב, תקף ב

ג.ג.דבר אחר - צרעת [שבת קכט: פסחים עו: קיב: גיטין ע:]. צרעת ומראות נגעים [גיטין נז:].

*בגמרא פסחים קיב ע"ב נאמר: אמר אביי, עור דג וכוס חמין וביצים וכנים לבנים, כולן קשין לדבר אחר.

דבר אחר - חזיר [ברכות מג: שבת קכט: פסחים עו: קדושין לט:]. דבר אחר חוטרנא - חזיר טלוא (ת"א רקועתא. הגהת הב"ח) בחברבורות, מנומר [שבת קי:]. בשר של חזיר מצורע ובלשון לע"ז קורין לו שורשימ"ץ (חזיר מצורע) [כתובות סא:]. דבר טמא, כלב או חזיר [תענית ד:].

אוכלי דבר אחר - מקבלי צדקה מן הגויים, דהוי חלול השם מחמת ממון והוה ליה כרשע דחמס [סנה' כו: עיי"ש בתוס' ד"ה אוכלי].

ד.ד.רק אין דבר - אין שום דבר מזיקך [במדבר כ יט].
ה.ה.התאנף בי על דבריכם - נתמלא רוגז על אודותיכם, על עסקיכם [דברים ד כא].

ו.ו.ולקטו דבר יום ביומו - צורך אכילת יום ילקטו ביומו, ולא ילקטו היום לצורך מחר [שמות טז ד].

ז.ז.דברים של קודש - דברי תורה [שבת מ:]. דברי חכמה - הלכה, דברי בורות - שטות [נדה סט:]. דברי שלום - תורה [ברכות ח:]. דבר תורה - הלכה למשה מסיני [ברכות יט:]. לעיל (קהלת יב יא) כתיב דברי חכמים כדרכנות, אלו דברי תורה שנמסרו למשה על פה... [ערובין כא: עיי"ש]. דברי חכמים - שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה [קהלת יב יא, עיי"ש]. דברי אמת (קהלת יב י) - דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה... [קהלת יב יב]. דבר תורה - מן הפסוק יש ללמוד [ב"ב קיד:]. דבר צוה לאלף דור - התורה אשר ציוה... [תהלים קה ח]. אם בא המלך לבטל דברי תורה, אין שומעין לו [סנה' מט:].

*ראה כתב א

ח.ח.דברת - פקודת [תהלים קי ד]. ציווי [דה"א כח כא].

ט.ט.דבר האבד - סחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה [מו"ק י:].

י.י.דברים כגו - יש כאן דברים מסותרים בדבר זה וצריך לתת להם לב [כתובות קיא:]. דברים - (ת"י) הרהורים [יחז' לח י]. יש דברים בתוך דבר זה [קדושין מד:].

יא.א.דבר טמא - בת אל נכר [סוטה ט:]. לחי החמור [שם]. כלב או חזיר [תענית ד:].

יב.ב.דבר רע - מום בגלוי שהוא מגונה [זבחים לו:].
יג.ג.דבר שאין בו אחריות - דבר הניכר לרבים ונראה כל שעה, כעין קרקע, או כגון טלית וכסות

[ב"ק יא.]

#יד. דבר שאינו מסוים – שאין לבעלים סימן בו [ב"ק סג.]

#טו. דבר אחר – תשמיש [ברכות ח: גיטין עג:], מפני דבר אחר – לשמש מטתו [ביצה כב.]. דבר מצוה – תשמיש [ערובין ק:]. דברים שבינו לבניה – כגון שלא אשמש מטתו, ושלא אכחול ושלא אתקשט [נדרים סח.]. הרגל דבר – תשמיש... [ע"ז יז.].

*בכתובות פ"ז מ"ה נאמר "ואם היה טוענו משום דבר אחר" והכוונה לפריצות.

כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא – %מ"מ שמונת יב טו, ברכות כא ע"ב ד"ה וידעוני, שבת ע ע"א ד"ה להקיש, פסחים קכ ע"א ד"ה הוי, יבמות ד ע"א ד"ה להקיש (עיי"ש ז ע"א ד"ה הכא), סנה' סב ע"א ד"ה לחלק, שם סז ע"ב ד"ה בכלל, מכות יד ע"א ד"ה לחלק, שבועות ז ע"א ד"ה אחת, זבחים מז ע"ב ד"ה אחת.

כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר החדש והחזירו לך הכתוב לכללו בפירוש – %מ"מ : יומא סא ע"ב ד"ה יכול, שבועות כה ע"ב ד"ה רבא.

דבר קטן - %בגמרא סוכה כח ע"א נאמר שזה הויות דאביי ורבא. +מ"מ : שבת סג ע"ב ד"ה אריג.

דבר של טעם – %מ"מ : ע"ז יח ע"א ד"ה דבר.

@הערכים השונים של שרש "דבר" הם בעלי משמעויות שונות ולעתים יש ביניהם חפיפה. ראה דברתא

~דבר (ב)

דבור – [דברים לב לה, ירמ' ה יג]. ומדבר – א"י ק"י נוי"ן פרול"ט (ושלא ידבר) [ש"ב יד יג]. מְדַבֵּר – מדבר (בשו"א) נשמע כאדם המדבר לחבירו... פנים אל פנים, והאומר מדבר (בחירי"ק) משמעו שהשכינה מדבר בפני עצמו..., פורפולנ"ץ (מדבר עם עצמו) בלעז [יחז' ב ב]. ומדברך – דבורך, והרי הוא מגזרת (יחז' לג ל) הנדברים כך אצל הקירות, (מלאכי ג טז) אז נדברו יראי ה', פרלידי"ץ (דיבור) בלעז [שה"ש ד ג]. מדברתיך – על תורתך. מדברתיך – המ"ם בו קרוב ליסוד, כמו (במד' ז פט) וישמע את הקול מדבר אליו, (וכן יחז' ב ב) ואשמע את מדבר אלי, כמו מתדבר אלי, אף זה מדברתיך – מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם. פורפולידורי"ש (דיבוריך, עם עצמך. עיין במעייניי אגם עמ' נ"ה). ואונקלוס תרגם... והמ"ם בו שמוש משמשת לשון מן... ד"א גזרותיך ודתותיך... [דברים לג ג]. מדברותיך – מנע מדברך ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ובהם אתה מחודד ולא בהגדה [סנה' סז:]. זה הדבר – (לשון) דבור [יהושע ה ד, עיי"ש]. מדבר (ת"י) ממלל יחז' מג ו].

אחת דברתי – מעט אמרתי ולא אוסיף. ויש פותרים... אשר אמרתי... [איוב מ ד].

את הדברים – זה הכתב [מו"ק כו.].

תוך כדי דבור – כדי שאילת שלום [כתובות לג.].

אין לשון דבור אלא לשון עז, שנאמר (במד' כא ה) וידבר העם וגו'... [ויקרא י יט, עיי"ש]. ותדבר – אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה, וכן הוא אומר (ברא' מב ל) דבר האיש אדני הארץ קשות [במדבר יב א]. כל לשון נבואה נופל בו לשון דבר [ש"ב כג ב]. כל מקום שנאמר בו "דברי" אינו אלא דברי תוכחות [קהלת א א]. אין לשון דבור אלא לשון עז [מכות יא.]. וידבר – לשון קושי הוא, כמו (ברא' מב ז) וידבר אתם קשות [שמות לב ז].

*בלשון חז"ל (ספרי בהעלותך פ"ב א') : אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה.

הנדברים כך – מתלוצצים כך [יחז' לג ל].

דברים אחרים – שיחת הילדים וקלות ראש [יומא יט:].

דבר אותו – דבר וקבע אותו [ברא' כא ב].

דברי – כל מקום שנאמר דברי אינו אלא דברי תוכחות [קהלת א א]. דברי צדיקים – דברים המצודקים, משפטי אמת [דברים טז יט], דברים המצודקים, משפטי אמת [שמות כג ח]. דברי ריבת – שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר [דברים יז ח]. דובר אמת בלבבו – הטוב שהוא אומר בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב [תהלים טו ב]. דברתי – א"י ריפרוקי"ד (נזפתי) בלעז [ירמ' יח ח].

רוח ה' דבר בי – השרה בי רוח קדשו ונדבר בי. כל לשון נבואה נופל בו לשון דיבר, כמו (במד' יב ב) הרק אך במשה דיבר הלא גם בנו דיבר, וכן (שם שם ו) אדבר בו, וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו [ש"ב כג ב], דברי דוד – נבואת דוד [ש"ב כג א], לשון נבואה [מו"ק טז:]. נבואה [ישע' ט ז]. עצה [דברים כג ד]. דבר ה' – נבואה... וי"ת מהוי הוי פתגם נבואה מן קדם ה' [יחז' א ג], גזירה... [זכריה יא יא].

וידברו אתו משפט – נתווכח עמו על השבועה [מ"ב כה ו].

מדבר – כמו מתדבר, מדבר בינו לבין עצמו [במד' ז פט]. ודבר – כמו ומדבר עם משה, תרגומו ומתמלל עם משה, שהוא כבוד השכינה, כמו (במד' ז פט) וישמע את הקול מדבר אליו, ואינו קורא מדבר אליו, כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיט שומע מאליו, וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיט [שמות לג ט]. מתמלל... כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדבר כמו מתדבר, כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא אלי [יחז' מג ו].

דברי חפץ – הלכה למשה מסיני [קהלת יב י, עיי"ש]

פסוק יא].

דבר תורה – הלכה למשה מסיני בתורה שבע"פ [ערוכין ד:].

דברים שבלב אינם דברים –%מ"מ : קדושין מט ע"ב תוס' ד"ה דברים, ב"ב קמו ע"ב ד"ה מאן תנא.

דברי חכמים – דברי בית דין [קדושין נ].

*מ"מ : דברים יא יט. ראה אמר ב, ארשת, דבור, חרץ, חשב, טוטפות, יבב, מדבר ב, ג, פוח (ג), קלס, שותא, שנינה, תהו

~דבר (ג)

מאי עמא דבר – היאך נוהגים [ברכות מה], מה נהגו העם [ערוכין יד]. דבר – נוהג [פסחים נד]. ודבר עילוייה – נוהג היה להיות למעלה ממנו [מגילה כב].

מדברת – מתנהגת [כתובות סג]. אדבריה – הנהיגו וטייל עמו במבואות העיר [ביצה כט]. הטעינו עליו לנהוג בו כבוד [ב"ק פ]. בדברך – כמו במנהגך [תהלים נא ו]. דברים – מנהגם... ורבותינו דרשו כדברים – כמדובר בהם [ישע' ה יז]. דבר המלך – מנהג המלך [אסתר א יג], דבר מלכות – גזירת מלכות [שם א יט]. כדברים – כמנהגם... [ישע' ה יז, עיי"ש ובערך דבר ה]. נידבר – לנהוג [ב"ב קסח].

מנהיג [כתובות יז. סנהדרין ח]. מנחם חיבר ידבר לשון הנהגה [תהלים מז ד]. הדברי – יועצי [דניאל ד לג]. אדבריה – הנהיגו [ביצה כט]. הנהג [יבמות קיד]. יכלכל דבריו – מנהיג חפציו [תהלים קיב ה]. וידבר (עמים) – ויהרוג, לשון דבר. ל"א כמו (שמות ג א) וינהג דמתרגם ודבר, וכן חברו מנחם, וגם כן חיבר (להלן מז ד) ידבר [תהלים יח מח, מז ד בשינוי לשון]. ינהל [מכות יא], ישפיל, וכל שפלות בנחת. ל"א הנוחין, מנהיגין זה את זה להבנתה של הלכה, כמו (שמות לב לד) ידבר תרגום של ינהג [שבת סג].

~דבר (ד)

שם שד המזיק כלילה [תהלים צא ו]. ידבר עמים תחתינו – יתן דבר באומות... ומנחם חיבר ידבר לשון הנהגה [תהלים מז ד].

*דבר כבד מאד (שמות ט ג) ת"א מותא תקיף לחדא. +מ"מ : ש"ב כד יד, ירמ' כא ד. ראה דבר ג, דברתא, חץ, קטב

~דבר, דברא (ה)

ורעו כבשים כדברים – צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים... (ד"א) כמנהגם... ור"ד (פסחים סח). כמדובר בהם, נחמות הנדברות להם [ישע' ה יז]. כעדר בתוך הדבר – ת"י כעדרא בגו דירא, מקום שהוא מתנהג שם, וכן [ישע' ה יז] ורעו כבשים כדברים [מיכה ב יב].

שדה – [ברכות ג: ס: תענית כג. קדושין פא: ב"ק יא].

מדבר, כלומר שדה [תענית ד:].

*המשמעות הרגילה של דבר היא דיר - מקום מרעה. בישע' מביא שלשה פירושים לא לפי הפשט ובמיכה מביא את הפסוק וכן מפרש. ראה מדבר, מדברי

~דבר, דברה, דברות

דברות – רפסודות קורא להם בדברי הימים (ב ב טו), ובלשון אשכנז פליצי"ן (ולו"ס), ובלעז רי"ץ, קושרין העצים זה עם זה ומציפין אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינות [מ"א ה כג].

*ראה אסדא, דוגית, נפץ, רפסדה, מדברותיך - ראה מדברה

~דברונא

דברונא דנהרא – קילוח של נהר והילוכו [ע"ז מז].

~דבר

*איש ממטה דן, אביה של שלומית (שמות ב יא, ויקרא כד יא).

~דברת

*אחת מערי הלויים בנחלת יששכר (יהושע כא כח, דה"א ו נו).

~דברתא

דבר [תענית כא:].

~דבש, דבש (א)

#אכל מתיקת פרי קרויה דבש [ויקרא ב יא], דבש תמרים [דברים כו ב], דבש האמור בתורה הוא דבש תמרים [ברכות מא: ערוכין ד ב], דבש – כל מיני מתיקה קרויין דבש, ותמרים מיני מתיקה הן [סוכה ו]. דבש זב מן התמרים ומן התאנים [שמות יג ה]. דבש וכל מיני מתיקה קשים למכה [קדושין ל:]. המן היה משתנה לכל הטעמים, לסולת ודבש... [יחז' טז יג]. דבש קנים גדל בא"י [ש"א יד כו, עיי"ש פסוק כז]. דבש דמיו יקרים [ב"ק כז]. דבש (יפה) לתינוקות [יומא עה:].

*המובא ביומא שדבש יפה לתינוקות, צ"ע מאיזה גיל נקרא תינוק, כיון שלפי מדע הרפואה בימינו ידוע שהדבש מסוכן לתינוקות עד גיל שנה בערך.

אוכל דבש – רמז לדורש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית [משלי כה כז].

*עיי' תוס' ב"ב פ ע"א ד"ה אינו. ראה כותבת, סתר, תמרה

#בכל מיני פירות האילן בכלל [שבועות יב:].

#גדבש דבורים – דבש סתמא קרו ליה דבש הגזין [בכורות ז:]. מ"ץ (מי דבש) בלעז, מים ודבש שלוקין ביחד [שם מה:]. הדבש עשוי ע"י חלות שעוה מדובקות בדופני הכלי בכל צדדיו מדופן לדופן כעגול הכלי [שופטים יד ט]. (הדבורים) אוכלין מפרחי האילן ומהן נעשה הדבש במעיהן. ואין ממציין אותו – (את)

עצה, צחנה, צלופחא, קולייס, קוקרי, שבוטא, תנין

~דגה

#א. וידגו (לשון פריה ורביה) – הדגים פרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם [ברא' מח טז]. דגה – לשון דגים הרבה [– ירמ' ו ו].
#ב. דגה – לשון תשמיש, כמו (ברא' מח טז) וידגו לרוב [יומא עה].

~דגול

*ראה דגל א

~דגון (א)

צלם (אליל פלשתי) עשוי כדמות דג [ש"א ה א–ב, עיין ברד"ק ובשופטים טז כג, כא כג, דה"א י י], צלם [ע"ז מא:].
*בדפוסים רבים החליפו בע"ז "צלם" ב"דמות" מחמת הצנזורה. ראה דלג

~דגון (ב)

אין דיגון אלא קבוץ בכרי [ביצה יג]. לשון אסיפה והעמדת כרי [פסחים לג].
*ראה בית דיגון

~דגל (א)

#א. אימה כנדגלות – חיילי מלכים... [שה"ש ו ד], איומה בגבוריה כנדגלות של מלכים... [שם ו י]. דגול מרובה – נדגל בחיילות הרבה [שה"ש ה י]. נדגל – נתאסף ונעשה חיל (בתרגום: ניטקס, כלומר נערכים בשורות) [תהלים כ ו].
#ב. מדגילין זה לזה בהלכה – מאספין זה את זה ואומרים בוא ונלמד ונבין בין שנינו, הואיל ואין לנו רב ללמדנו [שבת סג].

@בתוס' ע"ז כב ע"ב ד"ה רגלא בחבריה ידע, משיג ר"ת על רש"י ואומר שמדגילין הוא לשון רמאות, כלומר מכחישים זה לזה ואינם עומדים על העיקר, אפילו הכי הקב"ה אוהבן, עיי"ש. בב"מ נט ע"ב מובא שדגל הוא סמל הנצחון. ראה דיגלא. דגלי מדבר – עיין ערובין כב ע"ב ד"ה שאינן כדגלי מדבר.

~דגל (ב)

ודגלו – וקבוצתי שדגלני אליו... אטריי"ט (משיכה, קסם) בלעז [שה"ש ב ד].

~דגן

כל חמשת המינין : חטין ושעורים וכוסמין ושבולת שועל ושיפון [ברכות לה: מד. פסחים מב. סוכה מב: נדרים נה. מנחות עא].
אידגן – (תבואה שנקצרה) משעה שנתמרח בכרי

דובשנו מגופו [בכורות ז:]. דבש לאחר שזב מן החלות נמי אוכלא הוא [שבת יט].

*+מ"מ : ב"ב פ ע"א ד"ה דבש, שם פ ע"ב ד"ה הרי היא. ראה גז ב, דבורה, כוורת

#ד. דבש הזיפים – שהוא עבה ויכולין לזייפו ולערב בו משקין אחרים [נזיר נ], שהוא עב מאוד והרי הוא כמחובר שכשהקילוח פוסק הוא הולך מלמטה למעלה [סוטה מח:].

@בויקרא ב יא נאמר במפורש שאם נתנו דבש בקטורת – פסלה. עיין בספר עיונים ומחקרים ח"ב (ש"ח קוק, ירושלים תשכ"ג) עמ' 55 בענין דבש ענבים ובעמ' 63 בענין דבש דבורים ובש"ת חת"ס אר"ח ח"א סימן קצ"ז. +מ"מ : דברים לב יג, משלי כד יג, יד, כה טז. ראה בסתקא, דבשת, דובשן, הרת, זיף, זיפין, חלב א, יערה, כל, צוף א

~דבש (ב)

הדביש – החמין [שבת קנד:], הדביש – יצא טעם דובשנו והחמין, אישמילי"ר (להחמין, לאבד את טעם הדבש) בלעז, כמו (איוב לא יב) ובכל תבואתי תשרש, תעקר שרשיה, וכמו (קהלת יב ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף, יפתחו רתוקות עבותיה [ב"מ לח:].
מדביש – מתקלקל ונעשה צלול מחמת חמימות [סנה' קא:].

*ראה רתק, שרש

~דבשת

חטורת (נ"א חטרת), חלדורב"א בלעז, יש לו לגמל במקום טעינת המשא, ועל שם שמתרביץ (נ"א שמסתקבת, וכצ"ל) תמיד וסכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת, כדאמרינן בב"מ (לח:): דבש והדביש חזי לכתישא דגמלי [ישע' ל ו].

*אין לו דמיון במקרא. ביהושע יט יא נזכרת דבשת בנחלת זבולון. ראה חוטרת, כר, סקב, עביט

~דג, דגה, דגים

דג משמעו גדול, דגים משמע קטנים [נדרים נא:]. דגים אין טורחין לאוכל אלא ניזונים בחסדו של הקב"ה [שבת קנו:]. בתוך התהום אין מצויין דגים אלא על שפת הים היכא דאיכא מזון [ברכות ט:]. אובדנן של דגים – כיון שננטשו על פני היבשה מתים [יחז' כט ה]. הדגים נבראו מן המים [מו"ק יא]. דרכו של דג להתחיל הפשטו מאזנו [סנה' ק:]. דגי הים – כל הרוצה צד מהם [חבקות א יד]. אם ראית דג שכריסו גדול, לא תקנהו במשקל אלא אם כן יוציא את מעיו [ב"מ עט:].

היו טחין ביצה על הדג כשצולין אותו [ביצה טו:].

*עיין בערוך ערך אקונס. +מ"מ : ברא' א י, ברכות ט ע"ב ד"ה כמצולה, שבת קח ע"א ד"ה והתנן. ראה אברומה, אדימא, באטי, ביניתא, בני ימא, גלדנא, דגון, דולפנא, דיג, הרסנא, חלזון, טרית, כוורא, כופיא, כלבית, לויתן, מליח, מצודה, סיירא, סנדל, עכבר,

נעשה דגן, וכיון דאיכרי דגן חלה עליו רשות כהן תחילה... אבל בשבילים (בעודה מחוברת) לא אידגן... [ברכות מז:].

*חמשת מיני הדגן אחר שדשים וזורים אותם נקראים דגן. בברכות מד ע"א מוסיף : כוסמין - מין חטה, שובלת שועל ושיפון - מין שעורה. ראה זנה, פת, קלי, קרמית, תבואה

~דגדג

#א.קפץ [חולין נא].

#ב.דגרה - היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו, קלוצי"ר (לקרקר) בלעז, וכן (ירמ' יז יא) קורא דגדג [ישע' לד טו], דגדג - צפצוף שמצפצף העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו (ירמ' יז יא).

@הפירוש המקובל של דגדג הוא חמום ביצים ע"י העוף לשם בקיעת אפרוחים. +מ"מ : חולין קמ ע"ב ד"ה ובקעה. ראה זורה, עי א, קורא

~דד, דדדים

#א.שמוציא מימיו (של מוכני) [זבחים כ.].

#ב.ראשי דדים - שבאיש אינן בולטין כל כך [קדושין כה.].

@במקרא מובא במשמעות פטמות השד בלשון רבים בלבד. דדיה במשלה יט הוא לשון דודים. +מ"מ : מ"א ח ח, יחז' כג ג, מלאכי ג כא, שה"ש ד י, קהלת א ט, יבמות נה ע"ב ד"ה דרך אברים, כתובות נ ע"א ד"ה למעלותא, כתובות עה ע"א ד"ה למעלותא, גיטין פט ע"א ד"ה פריצותא, כלים פ"ח מ"א. ראה אילוני, איש, אפקרסות, בחל ב, דוד ב, דודה, דפוס, הוד, חזי, ינק, וכני, מרגניתא, עקץ א, פגה, פטמה, פטמת, פריץ, צמל, קמט ג, שד א, שכב

~דדה

מדדין אותם - מסייעין אותן להתקרב מעט מעט, שהיו חלשים, כאשר המדדה את בנה בתחלת הלוכו [שבת פח:]. מדדין עגלים - אווזו בצוארו ובצדדין וגוררו ומסייעו ומנענע לו ברגליו [שם קח:]. אשה מדדה את בנה - אווזתו ומסייעתו והוא מניע רגליו והולך [שם]. מדדין - אווזתה בגפיה ורגליה נוגעין לארץ ומוליכה [שם]. דדויי מדדינן - אווזתה בשני צדדיה בידו ומדדה [שם]. במדדה - שאינו יכול לעוף, אלא בידיו מעט מעט (ב"ב כג:).

אדדה - כמו (ברא' לא מ) ותדר שנת, אתנודד [ישע' לח טו], אַדְדִּים - אדדה עמהם, כמו (שבת קח:). מדדים עגלים וסייחים, וכן (שם) והאשה מדדה את בנה. ותיבה זו משמשת כשתי תיבות, אדדה עמהם, אווי"א או"ץ שינבל"א (יוצא לדרך יחד אתם, עיין בא"ה) בלעז. ומנחם חברו לשון ידידות, כמו (ירמ' יב ז) נתתי את ידידות נפשי בכף איביה. ודונש פתר אדם - לשון דממה, וכן (תהל' לז ז) דום לה'

והתחולל לו, ופתרון אדם, אאלם ואחריש עד אבוא בית אלהים ברנה, כמו (תהל' לט ב) אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, וכמו (תהל' לח יד) ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו, ודם הוא שורש בתיבה. אדם - אדדה עמהם, כמו (ברא' לז ד) ולא יכלו דברו לשלום, לדבר עמו בשלום [תהלים מב ה].

*מובא רק פעמיים במקרא. ראה דוד ב, דמס, נדד

~דדן, דדנה

*אביו של אליעזר הנביא (דה"ב כ לז).

~דדן, דדנה

ודדנה - ויתבי דדן [יחז' כה יג].

*1. בן רעמה בן כוש בן חם, אחי שבא (ברא' יז, דה"א א ט). 2. בן יקשן בן אברהם מקטורה אשתו (ברא' כה ג, דה"א א לב). +מ"מ : ירמ' כה כג, מט ח, יחז' כה יג, כג.

~דדנים (א)

ארחות דדנים (ישע' כא יג-יד), אל תקרי דדנים אלא דודים... [- ברא' כא יז, עיי"ש], בני דודכן (ישע' כא יג).

+מ"מ : איוב טו כד. ראה דדן, רודנים

~דדנים, דודנים (ב)

*אחד מבני יון (ברא' י ד), בדה"א א ז כתיב "ורודנים" ויש המחליפים ביניהם (עיי"ש במלבי"ם). עם הדדנים נקרא על שמו ומקום מושבם האי רודוס (עיין ירמ' מט ח). ראה אלישה, דדן, ישמעאל, רודנים

~דה, דה

*מובא בגמרא ירושלמי ומשמעו זה, זאת.

~דהב, דהבא

זהב [מ"א ו כ בהיפוך, דניאל ב לב, לח, עזרא ז טז]. ודהבא פריכא - גרוטאות דקות שנופל (מכלי זהב) כשממששין בהם [כתובות סז.], גרוטאות של זהב [ב"מ ע. ב"ב קסו.].

*ראה זהב, מדהבה, ממלא

~דהה, דיה (א)

אינו קשור אלא צלול כמים [יבמות פ:], נכנס ונבלע בבגד ואינו מגלד [גיטין נז.], מתמקמק ונפרד ואינו קשור [נדה לה:]. פלד"א (חיור) בלעז [שבועות ו: נדה סב. - חסר בדפוס]. פלדי"ש (חיור) [נדה יט.]. אדיהו ליה - דם הדומה למזגא (כלומר דיהו את הדם) [נדה כ.].

*ראה זוב

~דָּהָה (ב)

שנדחית מראיתו [נדה יט.], נשתנה מאדמימותו [שם סב.]. דיהה דדיהה – שנדחה ממראיתו יותר מדי [נדה כ.].

*בד"א דוחה במקום דיהה, אך בערוך בה"א וזה הנוסח העיקרי, וכך נהוג בדיבור.

~דהינא

*ראה דהן, דשן

~דהם, נדהם

ריקרו"ץ (נרתע) בלעז, מושך ידו מן המלחמה. וי"א ריקרידנ"ץ (נרתע, עיין בא"ה) בלעז [ירמ' יד ט].
*אין לו דמיון במקרא. במקרא. בקונקורדנציה מביאו בערך נדהם.

~דהן, דהינא, דהנוניתא

תמרתא דהנוניתא – תמרה שמינה, כמו (שבועות מז:)
קריב לגבי דהינא ואידהן [כתובות סא.].
קרב לגבי דהינא ואידהן – אם נגעת במשוח בשמן תהא גם כן משוח בנגיעתו... דהינא לשון שמן ומשיחה, הַדְשָׁנָה מחלב (ישע' לד ו) מתרגמינן אתדהינא (בתי"ב במ"ג : אדהנת) [שבועות מז:]. שמינה [סוטה מט.].

~דָּהָר, דָּהָרָה, דהרות

וסוס דוהר (בפסוק : דָּהָר) – דולג ומקפץ, וכן (שופטים ה כב) מדהרות דהרות... [נחום ג ב].
מדהרות דהרות – היו מרקידים את סוסייהם במלחמה, כמו (נחום ג ב) וסוס דהר, הוא לשון הרקדת הסוס [שופטים ה כב].
*+מ"מ : ירמ' ח טז

~דוא

#א.מביט [שבת לה.]. דוּו – מביטין [שם נג.].
*ראה מסוה
#ב.דמידוּו – דואגים וכואבים [חולין נא.].

~דואַג

*האדומי - ראה דאג ב

~דוב

*ראה דאב, דב

~דובדבן

צירישי"ש (דובדבנים [גיטין עא.].
*ראה גגדגניו, דבדבניות, פרידא

~דובלא, דובלי

מין ירק הוא [סוטה י. ד"ה קמי רפוקא].
*בגמרא ברכות מ ע"ב נאמר : (מאלי) בנות שקמה? דובלי.

~דו-בר

שתי רשויות [ברכות ו.].

*ראה דיו, טן - דו

~דברה

*ראה דברה

~דובשן

דובשנין – מין לחם מטוגנין בדבש [פסחים לז. בשינוי].

~דוג

*"דִּיגִים" מופיע ביחז' מז י, אך בד"ה ברש"י ובפירוש מובא "דייגים".

~דוגה, דוגית

סירות דוגה – ספינה קטנה של צייד דגים, ולפי שקטנה היא קורא לה סיר, וקורא לה בלשון משנה (ב"ב עג.) דוגית (ת"י בסירות דוגה – בדגוגית ציידין) [עמוס ד ב], ספינות קטנות כקדרות הקרויות דוגה וקלים על פני מים... דוגית – על שם שצדין בה דגים דקלה היא על פני המים [ב"ב עג.].
*אין לו דמיון במקרא. ראה אסדא, בצית, דברה, סיר

~דוגזר

שכירים [יבמות עט.].

*גרסת הערוך - רונגר - פירוש לשון פרסי רון - יום, גר - שכיר, כלומר שכיר יום. ר"ח גורס רונגר - רוז בלשון פרס יום, וגר שכיר, כלומר שכיר יום. התוס' בד"ה דונגר גורסים שזו מדת שכירות, שכן דון לשון מדה כדאמר בב"ב צ ע"ב "וקרו ליה דון פפא", אך בב"ב בגמרא כתוב "רוז פפא" והב"ח מציין שלפי התוס' הנ"ל צ"ל דון, וממשיך שלפי המובא שם קבב ע"א ברשב"ם ד"ה רונגר, צריך להגיה רונגר. לסיכום נראה שחל איזהוהו שיבוש (במילה פרסית זו) והתחלפו האותיות זו בזו. ראה דון ב, רוז - רונגר, רון - רונגר

~דוגית

*ראה דוגה

~דוגמא

#א.מעט צמר צבוע אדום ומעט צבוע שחור וכן בכל מיני צבע שמראה בהם דוגמא לאחר : כזה תרצו או כזה תרצו? [שבת יא.], מי שיש לו למכור צובר מכולן ונותן לפני חלונו להראות שיש לו למכור מכולן [שם

דודה, דודו, דודנים, חביב, מסרף

~דוד, דוד (ג)

(בן ישי) מרות המואביה אתא [יומא כב:]. אתי (בא) ממואב [סנה' קה]. דוד מלך ישראל – נמשל כלבנה, שנאמר... [ר"ה כה]. דוד מלך ישראל אהכי קרו ליה (עזרא ב ו) פחת מואב, שבא מרות המואביה... פחת מואב הינו דוד [תענית כח. עיי"ש]. נבון דבר ואיש תואר ומראה פנים בהלכה... [סוטה ב: ד"ה דואג]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד]. היו לו שונאים הרבה [סנה' קג:]. שלמה בן דוד שהוא בנו של ישי [ב"ב צא:].

*בב"ב צא ע"א מואב שם אמו נדבת בת עדיאל. נשותיו אחינועם היועלית אם אמנון, אביגיל הכרמלית (שהיתה אשת נבל הכרמלי) אם כלאב (נקרא גם דניאל בדה"א ג א), מעכה בת תלמי, אם אבשלום, חגית אם אדניה, אביטל אם שפטיה, עגלה (מייכל?) אם יתרעם, מעכה אם תמר, ובת שבע אם נתן, שובב, שלמה ושמעון. ישנם כמה שלא נזכרה אמם: יפיע, נפג, יבחר, אלישוע (יתכן שהוא אלישמע בדה"א ג ו), אליפלט, ירימות, אלידע. +מ"מ: ברא' לו לא, ש"א טז יג, ש"ב כג ח, דה"א ב טו, שבת נו ע"ב ד"ה דוד חטא ואילך, תענית כו ע"א ד"ה בני דוד, סנה' קז ע"א ד"ה שהפך (דוד) משכבו, שם ע"ב ד"ה בחברון. +מ"מ: ראה אלחנן, בן דוד, גלית, דאג ב, דניאל, יעיר, יתרעם, מייכל ב, עגלה ב, עדינו

~דודאים

סיגלי (נ"א שיגלי), עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין, בלעז ויאול"י [ברא' ל יד, עיי"ש פסוק טו]. דודאי התאנים... שנאמר (ירמ' כד א) שני דודאי תאנים [שה"ש ז יד, עיי"ש וכן בגמרא ערובין כא ע"א].

*יש מחלוקת בגמ' סנה' צט ע"ב מהם הדודאים. לפי הרמב"ן סיגלי ויסמין אינם אותו צמח. הרשב"ם בבראשית מפרש דודאי תאנים, כדכתיב (שה"ש ז יד) הדודאים נתנו ריח. בבראשית רבה פרשה ע"ב אות ב' מובא: רבי חייא בר אבא אמר יברוחין, רבי יצחק אמר שעורין, רבי יהודה ברבי סימון אמר מיישין. הראב"ע מפרש יברוחין. הרד"ק מפרש שהם שרש עשב שהוא כדמות אדם זכר ונקבה (ועיין ברמ"ה לסנה' צט ע"ב ד"ה וימצא, שאם עקרה תאכל מהן, היא מתעברת) וכן מובא בהסכמת ר' שלמה הכהן על ספר רב פעלים לר' אברהם בן הגר"א. כנראה שהסיבה שזיהו עשב זה העסיק רבים היא כיון שנחשב כסגולה המועלת להריון. עיין בשרשים לרדק ערך דוד ובספר כעת חיה ח"א סימן יד. ראה אדני השדה, יברוחין, יסמין, סגלא, סביסקי

~דודא, דידבא

זבוב [ברכות מד. חולין נח:]. זבובים [כתו' ע"ז:]. דידבתא – זבוב גדול כמין חגב [גיטין פו:]. *ראה בקא, זבוב

~דודה

(ויקח עמרם את יוכבד) דדתו – (ת"א) אחת אבוהי...

עו:], כלומר מעט, כעין שמראין לדוגמא לומר: רוצה אתה בזה? [שם עט:], מעט שהוא כמין דוגמא שמראה הצבע לבעל הבית: כזה תחפוץ או כזה [שם צ:], מביאין הבעלים צמר (לצמר) לצבוע, ומביא עמו מעט צמר צבוע ואומר: כזה צבע לי [ב"ק קיט:], דבר היכר העומד לדוגמא להראותו לומר כזה עשה לי [חגיגה טז:].

*עיין בערוך ערך דגם ובמוסף הערוך מפרש בל"י תבנית סימן ודמיון. ראה אות א (ב)

#ב.קחו לכם דוגמא לדורות – אות וסימן זכרון לדורות הבאים [כתובות כח:].

דוגמא השקוה – על שהיו דומים לה הם השקוה [ברכות יט:], דומים היו לה אותן שהשקוה [פסחים סד. – עדויות ה ו].

*רב האי גאון מפרש: לא השקוה מי סוטה, אלא היו כמיראין אותה שמא תודה שנטמאת, והראוה כאלו מי סוטה הן. פירוש זה גם מובא גם בערוך ובתוספות ברכות יט ע"א ד"ה דוגמא השקוה. עיין בערוך ערך דגם.

~דוד, דודא, דודים (א)

סיר [ש"א ב יד, מ"ב י ז, יומא סט: – דודא]. דודאי תאנים – קדרות [ירמ' כד א, תהלים פא ז], סירות נחושת מלאות תאנים [ערובין כא:], קדרה להחם בה חמין [נדה סח:]. קלחת שקורין ילדייר"א בלעז [ב"מ ע:], דודא דאברא – קלחת של עופרת [סנהדרין סד:], קלחת [ע"ז עו:], יורה [כתובות עז. ב"ק קא:]. בי דודי – יורה גדולה עושיין לה שתי שוליים ונותנין גחלים בין שניהם והמים על העליונים [שבת מא:]. מדוד תעבורנה – מעבודת עבדות לבשל קדירות, כדרך שאר העבדים [תהלים פא ז].

*עפ"י מנחם בערך דוד, דודאים הם כלובים או סלים. ראה דיקולא, דרדור

~דוד, דודו (ב)

#א.דברי דודיך – דברי סופרים [ע"ז לה:]. #ב.דודים (בפסוק: דדים) – אמישטיי"ד (ידידות) בלעז [יחז' טז ח]. דודיך – (לשון) חיבה [שה"ש ד י]. #ג.דודו – קרובו... (ת"י) קריביה [עמוס ו י]. הקב"ה [שה"ש א יג]. לעולם קורא אדם את דודו אחיו [רות ג יב]. אחי האב [כתובות נב:].

#ד.חנמאל דודי – ועד עכשיו קראו בן דודו? שמא שנים היו, ואם אין זאת, לא ידעתי מהו, ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה... ואינה היא המדה, שלא מצינו (במ"ג הכתר: לא מצאתי) בכל המקרא אח מן האם קרוי דוד [ירמ' לב יב].

@לפי פשוטו של מקרא דוד ובן דוד זה אותו דבר, לדוגמא לוט הוא אחי אברהם (ברא' יד טז) והוא באמת בן אחיו, וכן אסתר היתה בת דודו של מרדכי, אך מרדכי נחשב לה כדוד. ראה דדה,

[שמות ו כ, עיין ויקרא כ כ].

*דודה במקרא זו אחות האב כמו שמות ו כ, וכן במשמעות אשת אחי האב כמו ויקרא יח יד.

~דֹדוֹ, דֹדִי~

דודו – כך שמו (של אבי אביו של תולע בן פואה משבט יששכר) [שופטים ט א, י א].

*בדה"א יא כו נזכר דודו (בש"ב כג כד הכתיב דֹדוֹ), אבי אלחנן מבית לחם מגבורי דוד. בדה"א יא יב נזכר דודו האחוחי, אביו של אלעזר מגבורי דוד (בש"ב כג ט הכתיב דודי והקרי דודו, ודה"א כו ד מובא שהוא אחד משרי דוד).

~דֹדִיָהוּ~

*אבי אליעזר הנביא שהתנבא על יהושפט (דה"ב כ לז).

~דודור~

טוניל"ש (חביות) בלעז [ע"ז נט:].

*ראה דרדור

~דֹדִי~

*ראה דודו

~דודנים~

*ראה דדנים

~דָּוָה, דָּוָה, דוּיָא~

#א.דוותה – לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי... [ויקרא יב ב]. נדה [ישע' ל כב].

#ב.לבו דוה עליו – לבו מתאבל על מותו [נדה כג:], דואג וכואב [חולין נא:]. כל הדווים (בקצת דפוסים ובע"י הדוויים) – כל שיש להם לב לדוות [קדושין פא:]. דוּיָא – דאגה [סנה' ק:].

*בברא' מב לח "ביגון" ת"א בדוּנָא. ראה דוּ, דשתנא

~דוּוּקָן, דוּוּקָנָא~

דוּוּקָנִי – מדקדקים לעשות כתב מיושר [מנחות כט:].

ספרא דוּוּקָנָא – מדקדק בחשבונות [ע"ז י:].

*ראה נקדן

~דוּר~

*עיין בערוך ערך דוּר. ראה בי דוּר, דאר

~דוח~

#א.ידיחו – ירחצו [יחז' מ לת]. לשון רחיצה בלשון משנה (סוטה מה:), ובמקרא (יחז' מ לח) שם ידיחו את העולה [ישע' ד ד]. מדיח – במים [ביצה יד:].

#ב.שכבת זרע דוחה – שאינו קשור אלא צלול כמים [יבמות פ:].

~דָּוִי~

#א.כְּדוּי לחמי – כמפות שולחני, שלחמי נתון בהם. כדוי לשון (ש"ב י ד) ויכרת את מדויהם, כך שמעתי מפי רבי משלם רופא. ענין אחר כמפות שמסנין בהן את התבשיל ומאכל זב מהם, דוי לשון דוה זבה... ל"א כמבטי מאכלי, כלומר גס לבי להסתכל בהם ברימה כאשר אני מסתכל במאכלי. ולשון משנה הוא ומסגו כי דוּו במסכת שבת (נג: [איוב ו ז]).

#ב.עֲרֵשׁ דָּוִי – זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד [תהלים מא ד].

*דָּוִי מלשון דוה, כואב (ישע' א ה, ירמ' יח ת, איכה א כ) לא מפרש. ראה דוה, מדהבה

~דוּיוֹן, דוּיָא~

*ראה דוה

~דוּיל~

מדויל ידיה משתלם – מהרמת ידו וממלאכתו משתלם שברו כשנמצא גנב [פסחים כח:].

~דוּך (א)~

דוּך פלן – מקום פלוני [ברכ' מב:]. דוכתא – מקום [מו"ק טז: כתובות עז. סנה' צו:].

*עיין בערוך ערך דך ג. ראה דוכסוסטוס בהערה, מקום

~דוּך (ב)~

כגון שהודכו (כלומר) שכתשן במדוכה [נדרים נח:].
*בבבמדבר יא ח מובא "דכו במדוכה" במשמעות כתש, כיתת, לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. ראה הדך, דכא, מדוכה, שחק

~דוּכּוּס~

שופט לנקום נקמה [סנה' לט:], שם של שררה [ברכות לב:], שלטון [סוטה יד:]. דוכסא – מין שררה [ע"ז יא:].

*מ"מ: זבחים צו ע"ב ד"ה אלקפטין. ראה אלקפטא, אפיפיור, אפרכוס, אפרכיא, גיסטרא, לגיון, מרזבנא, פלך, פרתמים. דוכסוסיא – עיין פרשא דמיא.

~דוּכִיפּת~

תרנגול הבר, וכרבלתו כפולה ובלעז הירופ"א, ולמה נקרא שמו דוכיפת, שהודו כפות וזו היא כרבלתו, ת"א ונגר טורא, נקרא ע"ש מעשיו... [ויקרא יא יט, דבר' יד יח]. תרנגולא ברא [גיטין סח:], דוכיפת שהודו כפול – כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם והוא עוף גדול כתרנגול וקורין לו פואו"ן שלוי"א (טווס הבר) [חולין סג:].

*בספר פענח רזא כותב שהדוכיפת הוא נגר טורא כתרנומו, והוא שנקב את האבן בצוארו של עוג. לפי ברלינר הפירוש בחומש לא מתאים לתיאור הדוכיפת. בערוך ערך תרגול מפרש שדמו מועיל לברקית שהוא חולי שיש בעין ובולט, ובר"ח מביא שהוא מועיל לכאב שמחוץ לעין. עיין במחברת הערוך מר' שלמה פרחון ערך "דכף". ראה טווס, כרשיתא, תרגול

~דוכן

#א. מקום עשוי כעין איצטבא, ועליו לויים עומדים לשורר [תענית כט.], כמין איצטבא [ערכין יא.].
#ב. ריש דוכנא – שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו בפי התינוקות [ב"ב כא.].

~דוכס

*ראה דוכס

~דוכסוסטוס

קלף שניטלה קליפתו העליונה [שבת עט.], קלף שלא נקלף [מנחות לא.].

*הפירושים סותרים וצ"ע, אך בשיטה מקובצת מנחות יש נוסחא אחרת ברש"י "קלף שהוא נקלף". ישנם חילוקי דעות מהו הדוכסוסטוס. לפי התוס' מנח' ד"ה רבי שמעון בן אלעזר, הוא צד העור שכלפי הבשר, וזו ג"כ דעת הרמב"ם (הלכות תפילין א ז, וכן בתשובה לחכמי לונל סימן קלט מהדורת בלאו), אך הרשב"א (שו"ת ח"א סימן תק"פ) כותב בשם הרמב"ם שהוא החלק הדק שעליו השער, ומוסיף שגם רב האי מפרש כך, וכן משמע מהערוך. דעת הפוסקים היא שהעור ניתן להתחלק לשני חלקים מצד עוביו: האחד כלפי הבשר והאחר כלפי השיער. במוסף הערוך ערך דכסוסטוס תמה על כך, ונראה שהוא עור המעובד משני צדדיו. בשבת עט ע"ב תוס' ד"ה קלף - גויל הוא עור שלם, וכשחולקין אותו לשנים אותו שכלפי שיער קרוי קלף, ואותו שכלפי בשר הוא דוכסוסטוס. ואומר ר"ת דבלשון יון קורין לבשר סוסטוס, ודוך פירושו מקום כמו דוך פלך. עיין בב"ב יד ע"א ד"ה בגויל, וגם זאת מפרק במוסף הערוך, ועיי"ש בשיטה לר"ן.

~דוכרניתא

*ראה אילונית, דכרא

~דול, דולא

דלי להשקות שדה [ב"מ קג: עז.], בור שממנו משקין שדה [ב"ב יב.]. דלי דולא – דולה דליות מים... [מו"ק ד.]. דלאי דדלו דולא – בני פועלין המשקין את השדות [יבמות צז.].

~דולבא, דולבי

עץ ערמון, קשטני"ר קלוע הוא, אבל אין עליו רצופין לכסות כל עצו [סוכה לב.], קשטיני"ש [ר"ה כג.]. קשטיני"ש (עצי ערמונים) [ב"ב פא.].

*בגמרא ר"ה כתוב ערמונים - דולבי. עיין ר"ה תוס' ד"ה ערמונים דולבי, ובתוס' ב"ב פא ע"א ד"ה ערמונים שר"ת מוכיח דערמונים

אין זה הפרי שקורין קשטיני"ס דהא בפרק לולב הגזול (סוכה לב ע"ב) אמר ענף עץ עבות... ואי ערמון שהוא דולבא היינו קשטיני"ס... הלא אינו עץ עבות. מקל לבנה לח ולו וערמון (ברא' ל לו) ת"א ודלוב. בסוכה לב תוס' ד"ה דולבא ר"ת חולק על רש"י שאין דולבא קשטיני"ר, לפי שאינו קלוע. ראה דפנא, ערי, ערמון

~דולבקי, דלבקי

*ראה דלפקי

~דוללא, דוללי

אשקני"ש (אישקניא"ש. פקעות) [חולין ס.]. סתר דוללי – דישובידי"ר (לסתור, להתיר פקעות, עיין בא"ה) [שם].

~דולפן, דולפנא, דולפין

דולפני – עיניהם זולפות מים תמיד [כתו' ס.]. הדולפנין פרים ורבים מבני (בגמרא: כבני) אדם – שאם בא אדם עליהם מתעברות הימנו. בני ימא – דגים יש בים שחציין צורת אדם וחציין צורת דג, שיריני"א (סירנה, בתולת ים כפי שהיא מתוארת באגדות העמים) [בכורות ח.].

*בגמרא נאמר: מאי דולפנין? אמר רב יהודה בני ימא. בתורת כהנים (שמיני פ"ג ז) נקרא סירונית (וי"ג סילונית) ויתכן שהכוונה לסוס שור או כלב הים וכדומה. עיין בערוך ערך סירני וערך דלפן, בספר מדבר קדמות לחיד"א ערך דג, במדרש חסירות ויתירות תהלים עמ' שי"א בהערות רש"א ורטהיימר, תולדות הארץ עמ' ק"ט (ובהערה צ"ח כותב שהוא ירודאתא). ראה בני ימא, דלף, כלב א בהערה, כלה ב

~דום

*ראה דמם

~דומה

מלאך הממונה על המתים [ברכות יח.], מלאך הממונה על הרוחות [שבת קנב: עפ"י סנה' צד.]. שומר המתים [חגיגה ה.].
*ראה דמה, שא א (שר הרוחות).

~דומה, דומי (ב)

*לשון חשד - ראה דימה

~דומה (ג)

*אחד מבני ישמעאל. בניו הם קצם, עלי, מחמד, עמאד, מלון, מולה, עבד ואדון (ברא' כה יד, דה"א א ל). ראה דמה

~דומיה, דומם

*ראה דימה בהערה, דמם

~דומקיא

*אחת מחברותיה של ניהר (יבמות יז ע"א). ראה נהר גזון

~דון (א)

לא ידון – לא יתרעם ויריב... יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון, אבל זה הוא צחצוח פשוטו [ברא' ו ג].
*ראה דין, שדון

~דון (ב)

*שם מידה, עיין ב"ב צ ע"ב ד"ה רוז ובהגהות הב"ח וכן בכל הערכים לקמן, ונראה שחלו שיבושים והתחלפו האותיות. ראה דוגור, כיילא, רוז - רוזגר, רון - רוזגר

~דונג

#א.שעוה [מיכה א ד, תהלים צז ה], שעוה הנמוחה מחום האש [תהלים כב טו].

*הדונג הוא חומר צהבהב, רך ודביק הנוצר בגופן של הדבורים ומופרש מהן בצורת לוחיות זעירות וממנו בונות את התאים בקיני.

#ב.דונג – בתי (לשון הבת שלי), שכך שמה [קדושין ע.].
*בערוך ערך דג גורס דינג וכותב שזו בת רב נחמן.

~דוני

התחזקו [שבת סז:].

~דופי

*ראה דפי

~דופק

*ראה גולל

~דופרא, דופרה

*מין תאנה הנותנת פירות פעמיים בשנה, נזכר בדמאי פ"א מ"א.

~דוץ (א)

תדוץ – לשון דיצה ושמחה [איוב מא יד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה דץ, קמוליא, קמוניא, שלציון

~דוץ, דץ, דצה (ב)

דיצה – אישפוינט"ש (כאבים נוקבים) לשון נעיצה ותחיבה [ע"ז כח:]. דץ – נעץ [סנה' צה. ע"ז עו:]. תחב (בארמית) [שבת קנו: סוכה לז:], נעץ [ע"ז עו: בכורות ח:], נוקב כמו מחט [ביצה כב:], לשון תוקע [יבמות קט:].

~דוק

*ראה דק, דיק

~דוקא, דוקא, דוקני

דוקני – שמדקדקים לעשות כתב מיושר [מנחות כט:].

*בתוס' נזיר ז ע"ב ד"ה ואי תנא: משום דלא נחית לדוקא - פי' דבר שאינו יכול להיות. דוקא משמעו בדיוק, ומופיע אלפי פעמים בגמרא. לעומת זאת, פעמים רבות מציין רש"י "לאו דוקא" כגון בסנה' ז ע"ב ד"ה ששים גבורים - ששים לאו דוקא, ערובין סט ע"ב ד"ה חמשה - לאו דוקא. צ"ע מדוע לעתים כותב עם וי"ו אחד ולעתים עם שתיים, ואפילו באותו ד"ה מחליף ביניהם, כגון ערובין פ ע"ב ד"ה איבעית.

~דוקיא

מדוקיית דרישא – מדדייקינן מרישא [מנחות יג.].

~דוקרא, דוקרנין

משופין כדקר, יתד הנעוץ בקרקע [ערובין יא:]. משופין כדקר נעוצין בארץ [שם טז:]. קנים שיש בהם ענפים הרבה [מנחות צה:].
דוקרי דקני – כעין אפקותא דדיקלא אלא שזה של קנים וזה של דקלים [סוכה יג.].

~דור (א)

בדר ודר – מעולם... מקדם [תהלים צ א]. שני דורות – שנים שפוסקין לאדם בשעת לידתו [יבמות נ.]. דורו – שנים שעברו [ישע' נג ח]. דורות הראשונים – מאברהם עד מתן תורה... [שבת קלה:], היו מולידין בני שמונה... בתוך כ"ו שנים נולדו שלשה דורות, אליעזר ובת שבע ושלמה [סנה' סט.]. (אנשים) מתגלגלין עם (מלאך המות) ושטין בעולם עד שיתמלאו שנותם והוא קרוי דור [חגיגה ה.]. דורו של משה ויהושע – עסקו בתורה הרבה, ודורו של חזקיהו יותר מהם... [סנה' כ.].

דור קטוע – שאין להם לא דם נדה ולא דם בתולים [כתובות י:].

*ביהושע יב כג, יז יא נזכר ישוב בשם דור (או דאר) שהיא עיר כנענית. +מ"מ: שמות ל לא, דברים יא יז, רות ג ב, קהלת ד ג, שבת פח ע"ב ד"ה תתקע"ד, חגיגה יד ע"א ד"ה קודם. ראה מדור

~דור, דָר (ב)

דור העצמים – סדר וערך העצמים... דור לשון עריכה, וכן [ישע' כב יח] יצנפך צנפה כדור, שורות היקף גייסות, וכן שורה תרגום דרא. ומנחם פירש כמו (לקמן פסוק ט) אני אגדיל המדורה [יחז' כד ה]. מדור – מלהיות דר [תהלים פד יא].

*ראה כדור

חולי השינים [שבת סה].

~דוּש, דיש

#א.דש בעקביו - דקדק לפסוע פסיעות גאות... ל"א שאדם דורסן ברגליו שאין חשובין בעיניו כלום [ע"ז יח].

#ב.דש בעירו - כבר היו רגילין אנשי עירו ולא היו מסתכלין בו עוד. דש לשון מרגיל, כמו (גיטין נו): כיון דדש דש [מגילה כד:]: דש ביה - כבר הורגל בכך [ב"מ נח:]: רגיל בו [שבת [שבת קמ:], דשו ביה - הורגלו בו [שבת קכט:], דשנן בה - הורגלנו בה [כתובות סב:]. כיון דדש דש - משהרגיל היתוש ולמד בקול הקורנס הכיר בו ולא הניח ניקורו [גיטין נו:]. נדוש - יהא נידש... [ישע' כה י]. אדיש - שומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך. אדיש כמו דדש דש [סנה' ז.].

#ג.לא תחסם שור בדישו - דיש (הוא דבר) מיוחד, דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשה ולחלה) וגדולו מן הארץ... [דברים כה ד, עיי"ש]. השוורין מלומדין בדישה (שהיא) תולדה דקין [ב"ק י.].

#ה.לא לנצח אדוש ידושנו - לא לנצח כותשין עליו, לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נידשין ליכתת... אדוש ידושנו - כמו (יחז' לא יא) עשו יעשה, (לעיל כב יח) צנוף יצנפך, ואל"ף זו באה במקום ה"א... אף כאן (צ"ל) הדוש ידושנו, וכן חברו מנחם [ישע' כח כח].

@מ"מ : דניאל ז כג, סנה' סה ע"ב ד"ה והנהיגה. ראה אדש, דיש, מדושה

~דוּשָא

משום דוּשָא - מפני שדש את נירו ומתקשה החרישה [שבת פא:]: דוּשָא דהכא מעלי להתם - מה שדשין ברגל בין שני הכתלים תמיד מועיל לשני הכתלים להקשות קרקעית יסודות הכתלים ולא ימוטו [ב"ב כב:]: דריסה [שם סד:]: *ראה דריסה דרס

~דוּת

בור - בחפירה, דות - בבנין בתוך הקרקע, אישקריינ"א (מרתף) בלעז [ערובין קב:], בור ודות חדא נינהו, אלא שהבור בחפירה והדות בבנין על הקרקע. אישקריינ"א (מרתף) בלעז [ר"ה כז.]. בבנין [ערכין יט.]. דות היא כעין בור אלא שהבור בחפירה והדות בבנין [שבת קכה.]. *ראה בור א

~דוּתן

~דוּרָא

#א.דורא דרעותא - כפר רועים [ערובין ז:], דרא - כפר, כדאמר (ערובין ז:) דורא דרעותא... [קדושין ע: ראה דורננות]. דורא דבי בר חשו - כפר של אותו האיש (בר חשו) [פסחים מ.]. #ב.בקעת דורא - שם מקום [דניאל ג א]. שם מקום. אי נמי כפר של רועים [ב"ב נד:]. עיר של רועים [ב"ב פג.]. מתים שבבקעת דורא - המית נבוכדנצר מלך בבל על שהיו יפים [סנה' צ:]. *ראה דרא ב, נהר אשל, רבת

~דוּרָאִי

מרי דוראי - מושל עירי [פסחים כה:], שלטון של כפר שאני דר שם [יומא פב:], אדון עירי [סנה' עד:].

~דוּרְדִיא

דורדיא - שמרים [מגילה יב: ע"ז לב. לד.], דורדיא דחמרא - שמרים של יין האדומים כדם [תענית כב.]. *בתוס' ע"ז לד ע"א ד"ה דורדיא דארמאי פירושו שמרים לאחר שנתמדו.

~דוּרוֹן

מתנה [ברכות נא. בהיפוך]. *+מ"מ : ב"ב קמד ע"ב ד"ה ה"ג האחין, זבחים ז ע"ב ד"ה עולה. ראה ארוחה, אשכר, חשמן, מגדנות, משאת, מתנה, נבזה, סבלונות, פרדשנא, קרבן, רישנא, שור ג, שושבינות, תשורה

~דוּרמוֹס

אטליז רב וגדול [ב"מ עב:].

~דוּרמִסְקִית

*+מ"מ : ברא' מא מג, ישע' כח א, זכריה ט א, תוס' מגילה י ע"א ד"ה דכולי.

~דוּרנוֹנִית, דוּרנוֹנִיתָא

דורננות דרא דנתינאי - כפר נתינים היה... ועל שם שהוא כפר נתיני נקרא דורננות [קדושין ע:].

~דוּרסֵן

מקום דריסת הרגלים [ביצה י.].

~דוּרְקִטִי

משפחת דורקטי - שאין להם דם בתולים [כתובות ט. עיין לקמן י: ד"ה דור קטוע]. *עיין בערוך ערך דרקט.

~דוּרְשִׁנָא, דוּרְשִׁנִי

*ראה דתן

~דחה, דחוי, דחח

#א.יש דחוי – הואיל ונדחה ידחה עולמית [ע"ז מז].
 מדחה – דחוי [משלי כו כח].
 #ב.מדחה – ממחר [מו"ק כב]. די לא שלו – בלא
 דחוי [עזרא ו ט בהיפוך].
 @+מ"מ : תהלים קמ יב. ראה נדח

~דחן

ודחן – ושולחן במשנה, כך פתר דונש, לא הכניסו
 לפניו שולחן לאכול [דניאל ו יט].
 *הראב"ע מפרש לשון נגינות ושירות. י"מ כלי זמר ויש לשון
 פילגשים. בתוספתא מופיע בלשון ארמי דחוונות. ראה דוח

~דחח

*ראה דוח, דחה, נדח

~דחי, דחי

*לשון כשלוך ונפילה – עיין תהלים נז יד, קטז ח ולא מפרש.

~דחל, דחלא, דחיל

דחיל – נורא [דניאל ב לא]. אימה [שם ז יט].
 *+מ"מ : ש"א י כו

~דחלול, דחליל

*בב"ב כז ע"ב ד"ה ושדי התם ובתוס' ד"ה בדחלולי מפרשים
 לשון יראה, שעושים צורה של עץ ונראין כבני אדם ואין העוף
 רשאי לישאר שם. ראה שפשא

~דחן, דחון

פני"ץ (פנג, מין תבואה) בלעז [יחז' ד ט, ברכות לז],
 פני"ל (פנג. עיין בא"ה) בלעז [ר"ה יג: כ"מ מ].
 *אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : תוס' ברכות לו ע"א ד"ה רש"י פי'
 אורז. ראה ארז, כוסמין, פנג

~דחס

דחסה – ממעך, לשון לחץ [יבמות מב]. דחיס –
 נסמך, ברימבר"א (ללחץ, להתאמץ) בלעז [יבמות
 קב], למדחסיה לכרעיה – לדחוף רגלו בקרקע [שם
 קג].

~דחף

*+מ"מ : שבת סו ע"א ד"ה כסא, סנה' כט ע"א ד"ה ולא, חולין נו
 ע"א ד"ה ועקמות. ראה דחה, מלח א (ג), נדח, פתק א

~דחק, דוחק

#א.שלא ידחק את הקץ – לשון דוחק, שלא ירבו

בתחנונים על כך יותר מדאי [כתובות קיא]. דוחק
 רגלי השכינה – אומר בלבו אין השכינה כאן [חגיגה
 טז]. דוחק את השעה – מתיגע להעשיר ולהתגדל
 ורואה שאינו מצליח, ואעפ"י כן חוזר והולך למרחקים
 ומכניס את עצמו לגבורות [עירובין יג].

*ראה אלץ

#ב.כלכלה דחוקה – שפיה צר וקצרה היא, ומכניס
 ידו לתוכה בדוחק [שבת קנה].
 #ג.שעת הדחק – סכנה [שבת מה]. שני בצורת
 [עירובין מו. נדה ו].

*+מ"מ : דברים כג ח.

#ד.מקום דחוק – שאין מקום להושיב [שבת קכז].
 #ה.דוחקין – אנפיינדר"א (לנעוץ) בלעז [עירובין
 קב].

*דחק מופיע בשופטים ב יח ויואל ב ח ולא מפרש.

~דחקא

#א.בדוחקה – בטורח [ביצה ל].
 #ב.אינקוברי"ר (להפריע) בלעז [סוטה מא].

~דִי (א)

#א.דִי ריק – בהרבה ריק [ירמ' נא נח], בדי שופר –
 לשון [ויקרא כה כח] די... בהרבה שופר [איוב לט
 כה]. וכדי בזיון – ויש בדבר הזה הרבה בזיון [אסתר א
 יח]. מרבים להביא מדי העבודה – יותר מכדי צורך
 העבודה [שמות לו ה]. דיו לבא מן הדין להיות כנדון
 – אינך רשאי להטיל על הבא מן הדין יותר מן הנדון
 [זבחים טט]. דיה לצרה בשעתה – דיה לצרה
 שיתאוננו בה בשעה שתבוא עליהם. למה תדאיבם
 עכשיו בבשורה קשה [ברכות ט]. די – אשי"ץ
 (הרבה) בלעז [חבקות ב יג].

#ב.בדי – (לשון) די (מספיק) [נחום ב יג, ב"ק טז].

#ג.דִי – בכל עת [ירמ' כ ח, לא יט].

@בגמרא שבת לב ע"ב, תענית ט ע"ב, מכות ג ע"ב נאמר
 והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג ו), מאי עד בלי די? אמר
 רמי בר (רב, לפי מסורת הש"ס צ"ל חמא) אמר רב עד שיכלו
 שפתותיכם מלומר די. ראה רב

~דִי (ב)

#א.וכי מדידי הוא – מדעתי הייתי אומר דבר זה?
 [ע"ז כח].

#ב.דילכון אמר – רב כהנא. שהיה משלכם מבבל,
 שעלה לא"י ללמוד תורה מרבי יוחנן... ועליו קאמר ר'
 יוחנן בכל דוכתי דילכון אמר [גיטין פד].

#ג.די נור – של אש [דניאל זט].

#ד.די זהב – (כינוי ל)עגל שעשו בשביל רוב זהב
 שהיה להם... (בפשוטו זה שם מקום) (דברים א א ראה

גמרא ברכות לב.].

@ראה זיקא, כדן, נחר דינור

*ראה דודבא

~דידי, דידן

דידי - ממני [כתובות נג.]. דידן - שלנו [ב"ב כ.].

~דיאנא, דיאנה

הפסד [מנחות עז.].

~דיה, דיו

דיו - עוף שקורין וולטור (עזניה) והוא לשון (דברים יד יג) דיה [ב"מ כד.]. דיות - וולטור"ש (עזניות) בלעז [ישע' לד טו.]. וולטור"ר (עזנייה) בלעז [כתובות ג.].

*נוזר בדברים יד יג לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך דיו. ראה אנפה, חסידה, ראה. דיה לשון חיר - ראה דהה

~דיהבת

*שם עירו של זעירי (תענית ז ע"ב בד"ה ה"ג אמר ליה).

~דיו

פעמיים [ערוכין יח.]. זוג [סוטה יג.].

*עיין בערוך ערך דיוסטר. דיו במשמעות נוזל לכתובה נזכר בירמ' לו יח ולא מפרש. ראה דו - בר, דיה. דיווגי, דיומד, דיופי, ושאר הערכים הפותחים בדיו ומשמעם שנים ביונית ראה דיה

~דיווגי

שני זוגות [סוטה יג.].

*בערוך דיווגי, וכן הגירסא ברש"י דברים לב מד וכן בעין יעקב. +מ"מ : דברים לב מד.

~דיוטא, דיוטה, דייטי

עליה [שבת לח: ערוכין פח.], עליה באורך רשות הרבים על פני הבית [שבת צו.], עליה הבולטת לרשות הרבים על פני רוחב הבית ובני רשות הרבים עוברים תחתיה [סנה' לא.]. עליה העליונה שעל גג הבית [ב"ב קמח.].

~דיוטגמא

מצוות המלך הבאה במכתב [- דברים ו ו.].

~דיומד

(מאי) דיומדין - דיו עמודין, עמוד אחד נראה כשנים, שעשאו כמרוזב ונוטה אחת ממחיצותיו לדרום ואחת למערב וכשנותן ארבעתן לד' הפאות נמצא לכל רוחב ב' אמות דופן אמה כנגד אמה והריוח בינתיים [ערוכין טו. יז: בשינוי], כעין מרזבים שלנו שיש להם ב' דפנות, שאם אתה זוקפן אחד מדפנותיה עומד ממזרח למערב והשני מצפון לדרום... ועל שם שיש לכל אחד שתי מחיצות קרי להו דיומדין - דיו עמודין, שני עמודין [סוכה ד.]. שני עמודים [שם כד.].

*+מ"מ : ערוכין יט ע"ב ד"ה חיצת קנים, סוכה כג ע"א ד"ה ולא

~דיבן

*שם עיר. עיין במד' כא ל, לב ג, ישע' טו ב. בב"ב בגמרא : עד דיבון - אמר הקב"ה (נוטריקון) המתן עד שיבא דין. דיבן שבנחמיה יא כה היא עיר בנגב. ראה דימון, עטרות

~דיג, דג

מצרים, שצדין דגים מנילוס [ישע' יט ח.].

לדיגים (הקרי, והכתיב לדוגים)... ודיגום - (דג ש)הדיג שולחו מתוך מקום גדול... ומה עסקו של דג משנלכד? הוא מת [ירמ' טז טז, עיי"ש].

*ראה דוג

~דיגון

שאיין לו אלא שתי זוויות בלשון יון [נזיר ח.]. לשון שנים, וקרוי בלשון לעז שלנו [ב"ב קסד.].

*ראה פונטיגון

~דיגלא

דרו בדיגלא - עץ מופצל בראשו וקושר בו משא שני בני אדם ומכניס צוארו בין שני פצליו ומוטל על שתי כתפיו, וקורין אותו בלשון אשכנז גבל"א (קלשון), עיין בא"ה שמפקפק אם לעז זה הוא מרש"י, וראשו של מטה ארוך וכשעומד למוש מציגו בקרקע [ב"מ פג.]. עתר שקורין פורק"א (קלשון)... ונוח הוא לשאת בו משא כבד. דדרו ברגלא - משוי חבית גדולה שרגילין לשאת אותה ברגלא. [ביצה ל.].

*בערוך (ערך רגל) ובר"ף גורסים דיגלא, ויש הגורסים ריגלא בר"ש. פורק"א בצרפתית כגבל"א בלשון אשכנז. ע"ז כב ע"ב תוס' ד"ה רגלא בחבריה.

~דיגלת

נחר חדקל [תענית כד: מו"ק כה: ב"ק ל.].

~דיגרומי

צורפי נחושת וברזל, נפחים ששוקלין חתיכות גדולות של מאה ליטראות ביחד [ב"ב פט.].

~דידא

רחיים של יד [כתובות נט.].

~דידבא, דידבי

פסין לביראות. ראה דיו

*ראה יוד

~דיומסית

שם נהר שמימיו מלוחים [שבת קמז:].

*עיין בערוך ערך דמוס ב

~דיוספרא

מקום [שבת מו:].

~דיופי

שני קנים החתוכים באלכסון, ומניח ראשין המשוּפעים זה כנגד זה ונותן אחד מן הקנים בחבית ומוציא בפיו בראש הקנה האחר מעט מן היין אליו ומסלק משם, והיין יוצא כולו מאליו. דיופי – שתי פיות [ערובין קד:].

*ראה אנדיפא, ארק, גשתא, טיטרוס, מינקת

~דיופלוסטון

לשון יונית, דיו שנים, פלו לשון שרים כמו מטרופולין וכמו דיופולין מרומי דתענית (יח:). סטון לשון סטיו, שני סטיון. סטיו כפול – לשיבת שרים של אלכסנדריא... [סוכה נא:].

*ראה נא אמון, סטיו

~דיופולין

שני שרים, וכן מטרופולין של מלכים, לשון שרים [תענית יח:]. שני שרים [מגילה ו:].

~דיופרא

(מאי) דיופרא – אילן הטוען (פירות) ב' פעמים בשנה [ערובין יח:].

*מובא בדמאי פ"א מ"א.

~דיוקא

*ראה דק ג

~דיוקן, דיוקני

חותם באגרת [ב"ק קד:]. פרצוף אדם [חולין צא:]. דיוקנאות – צורות [ב"מ קטו:]. כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנות – כגון בני אדם המציירים בכותל חיות משונות או דיוקנאות של בני אדם של מעשים, כגון מלחמת דוד וגלית, וכותבין תחתיה זו צורת חיה פלונית וזו דיוקנית פלוני ופלונית [שבת קמט:].

*אך בצלם (תהלים לט ז) תרג' ברם בדיקנא.

~דיוקרא

~דיורא

*ראה דיירא

~דיותא

קורט דיו יבש והוא שחור [חולין מז:].

*+מ"מ: תוס' גיטין יט ע"א ד"ה דיו, ב"ב קסד ע"א ד"ה וניחוש.

~דיותקא

*דיותקא הוא אילן היחס במשפחה. ראה זקיף

~דִּיילָא

#א. דִּיילָא – מינישטרי"ל (פקיד, שוטר), ממונה [שבת קמח:]. שוטר המלך [יומא יח. עיי"ש ד"ה בשוקא].

#ב. שמש רגיל להיות שכיר לעושה סעודה לתקן תבשילין [ע"ז מז:]. שמש [פסחים פו:]. שמש דרבנן [ב"ק קיט. נדה כד: – ואדא שמו].

*דִּיילָא במשמעות "משמש ת"ח" הוא מלשון דולה, על משקל (מ"ב ג יא) אשר יצק מים, שהכוונה שימוש ת"ח (עיין ברכות ז ע"ב). +מ"מ: ברכות נג ע"ב ד"ה רב יהודה. שבת עד ע"א ד"ה שבתא. ראה פולמוסטוס, פורסי, קסדור, שוטר

~דיין, דינא

דייני – ראשי בית דין [מו"ק יז:]. דייני – רשעים מישראל שמטין דין [שבת קלט. עיי"ש]. (דיין צריך להיות) בקי בטיב דינין ומלא חכמה [סנה' ז: עיי"ש בגמרא]. תועבת מלכים עשות רשע – דבר תעוב הוא לדיינין ואין הגון להם לעשות רשע [משלי טז יג]. לא תעשו עול במשפט – משפט השנוי כאן הוא המדה המשקל והמשורה, מלמד שהמודד נקרא דיין, שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם [ויקרא יט לה]. דיין המקלקל את הדין קרוי עול, שנוי ומשוקץ, חרם ותועבה... [ויקרא יט טו, עיי"ש]. המיוחד לדון דיני העיר... [ב"ב נח. עיי"ש ד"ה לא שמיא דיין]. גזלן פסול לדין שיעוות הדין בשביל שוחד [שם נח:]. כל דיינא דמפקין ממונא מניה לאו דיינא הוא [שמות יח כא]. אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד, סוף שתטרף דעתו עליו, וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו [שמות כג ח, עיין במהרש"א]. סופרי הדיינין – שכותבין שטרות של רמיה [שבת קלט:].

עורכי הדיינין – מלמדין את בעלי הדין לטעון [שבת

קלט.].

דיינא – דיין הרגיל [סנה' ג:]. רבי נתן דיינא הוא ונחית לעומקא דדינא [נדרים צ. ב"מ נ: ב"ב קנג:].

דיינא א"י – %בסנה' יז ע"ב הכוונה לרבי אמי ורבי אסי.

דיינא בור – ת"ח מעמידין (אותם) לדון את כל הבא והרבה דינין שאין נמלכים בהן (בת"ח) ומטיין אותן [שבת קלט. עיי"ש בגמרא וברש"י].

דיינא גולה – שמואל וקרנא [ב"ב ק. קז:].

*בסנה' יז ע"ב הכוונה לקרנא.

דיינא דחצצתא – דייני פשרה שאין בקיין בדין וחוצצין מחצה לזה ומחצה לזה... ור"ח מפרש חצצתא בבית הקברות [ב"ב קלג:].

דיינא דנהרדעא – %בסנה' יז ע"ב הכוונה לרב אדא בר מניומי.

דיינא דפומבדיתא – רב פפא בר שמואל, בפ"ק דסנה' (יז): [כתובות פ:].

דיינא דשפילי – שאינן בקיין בדין דייני [ב"ב כט:].

*המלבי"ם בש"א כד טז מבאר את ההבדל בין דיין לשופט, עיי"ש. במשנה כתובות פ"ג מ"א. +מ"מ : ברא' יא ה, יח כא, שמות יח יג ד"ה מן הבקר, שם כג ב ד"ה לא, דברים א ט, א טו, א יג, טז יט, משלי ו לה ד"ה לא ישא, שם כט ד, שבת י ע"א ד"ה תנא להו, אבות פ"א מ"ח, תשובות רש"י סימן ד'. ראה אב, אלהים, בדיינא, גבור, גבר א, גדול, דין א, ב, חצצתא, מדין, מלך א, עול ב, עץ, פרנס, שבט א, שופט

~דייסא

חטים כתושות במכתשת [ברכות לו:]. דייסא כעין חביץ קדירה – חטי דמתברי באשיתא ויהבו בהו דובשא ועביד להו בקדירה [שם]. טריי"ש בלעז [תענית כד:].

*בערוך מפרש דייסא - הריפות גרידא בלא עירוב דבש, ובל"י הריסא. ראה המלתא, חביץ, מקפה

~דייק, דייקא

כוססת יפה ומדקת אוכלין בפיה [שבת קנה:]. דייקי – דקדקתי [ב"ק ח:].

~דיירא

#א. דיירא בר דיירתא – גר בן גיורת [גיטין נד. בכורות ל:].

#ב. מדייר בי דיירא – מי שהוא ברשותו לגור בכל מלון שירצה [ר"ה ט: ראה דרור].

#ג. מלון [סנה' קט:].

~דייתיקי

צוואת שכיב מרע, (נוטריקון) דא תהא למיקם ולהיות [גיטין כז. ב"ב קלה:], שטר צוואה [מו"ק יח:], צוואת שכיב מרע, ולשון דייתיקי דא תיקו, זאת תיקום,

דדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמי [ב"מ יג:]. דא תהא למיקם ולמיהוי אחר מיתתי [ב"ב קלה: עיי"ש]. לשון מתנת שכיב מרע [ב"ב קנב:].

*לפי הערוך היא מילה יוונית, והנוטריקון שמביא רש"י הוא עפ"י הגמרא בב"מ יט ע"א דא תהי למיקם, ונראה שרש"י משנה קצת לקרב למילת דייתיקי. ראה צוואה

~דיכה

שחיקה (היא) יותר מדיכה, לשון (במד' יא ח) או דכו במדוכה [שבת יט:].

~דיכי

מרי דיכי – בעל שמועה זו, הלזה (ברא' לו יט. צ"ע מדוע מציינים לפסוק הזה ולא לברא' כה סה) מתרגם דיכי [ב"ק מט. זבחים מג: חולין צ:], בעליו של רוח זה [שם פו:]. זה [ב"מ קד:].

*ראה דין א (ח)

~דיילפי

בגד [ב"מ ק:].

~דילטור

רכיל [סנה' יא. מג:].

*חנף יבוא (איוב יג טז) תרגום דילטור ייעול. +מ"מ : שמות ב יד ד"ה ויירא, ישע' ו ד"ה רצפה, תהלים ד ג ד"ה תבקשו. ראה סתרא

~דילמא

*ראה אי ג, אם א, פן

~דימה, דומה

מידם הוות דיימא מיניה – חשודה היתה ממנו [יבמות נב:]. דיימא – חשודה [יבמות סט:]. דומה בת דומה – אשה חשודה בת חשודה [גיטין סט:]. מידם הות דיימא – חשודה ממנו, לשון דומה ובת דומה [קדושין יב:].

דימת עירך – בנות עירך שהיו מתקנאות כך... דימת – לשון ליעוז, פרלידיי"ץ (דיבור, רכילות), כמו (יבמות נב.) מידם דיימא, וכמו (סוטה כז.) לא ישא אדם דומה [נדה סו:].

דומה (צ"ל דימה אך מפרש אגב היקש לדומה) – נטענת ונדברת בפי כל על ניאופיה דומה לשון קלסה ודיבור כדאמר' בנדה (סו.) דומת (י"ג דימת ביי"ד) עירך עלתה ביך, וההוא לאו חשד הוא אלא דיבור יתר שהיו נדברים בה על חביבותה של בעלה, ואף קלסה לשון דיבור יתר הוא לפיכך הוא נהפך ללשון שבח וללשון גנאי כדאמר (שמקלסין אותו) [סוטה כז. עיי"ש בד"ה ותסברא וד"ה דתני, עיין תוס' ד"ה דומה : פירש ר"ח

שמלעזיזן עליה בני אדם שהיא מזנה... דלשון דומה לזוית שפתים הוא]. דומי מתא – חשודי העיר (נראה שצ"ל חשוד העיר לשון יחיד, שכן דומי הוא לשון יחיד, לשון חשד, רנן). ל"א דומי, דלא ידעי ודאי אלא אמרי בדדמי ליה. לשון מורי [יבמות כה]. מדמין – שושפיצי"ר (לחשוד) בלעז [גיטין יט].
 *דומי משמעו העלאת חשד ע"י סיפור לשון הרע ורכילות. +מ"מ : הושע ג א. ראה דמה ב, ג, קלס, רכיל

~דימהריא

דימהריא – שם מקום (בבבל) [סנה' כט].
 *עיר באזור סורא, נזכרת ג"כ במנחות פא ע"א, ובערובין ו ע"א נקראת דמהריא ועיי"ש ד"ה בקעה מצא, שהיו עמי הארצות ומזלזלין במצוות. ראה דמהריא

~דימון

שם נהר [ישע' טו ט, עיי"ש].
 *יש סוברים שזה (עיר) דיבון.

~דימונה

*עיר בדרום א"י (יהושע טו כב).

~דימוניקא, דימוניקי

*ראה קוואקי

~דימוס

#א. שורות אבני חומה [שבת קב], שורה של אבנים או בגובה או בעובי [סוטה מד], [שורת] בנין [קדושין סג. ב"מ קיח: סנה' מח]. נדבך של אבנים [סנה' מח].
 *+מ"מ : קהלת יב ו ד"ה ויסתבל, דניאל ג א. ראה מלט, ריכסא
 #ב. שם יראה (של ע"ז) [ע"ז טז].

~דימוסנאי

עוררין, בעלי חמס... [סנה' צא].

~דין (א)

#א. זכות הראויה [ישע' י ב].
 #ב. משפט [דניאל ד לד, ז י, ברכות נח].
 #ג. נקמה [תהל' נ ד, דניאל ז כב].
 #ד. (דבר) שאתה למד מק"ו [כריתות טו].
 #ה. תורה [שבת פח].
 #ו. פירעון [ב"מ צג].
 #ז. דין לא – זה לא [ערובין נג: קב].
 *ראה דיכי

#ח. דין ארבע מיתות – פורענות בידי שמים, הדומה למיתה שהוא מחוייב בה [סנה' לז]. דין גזל – דין השבת גזלה [ערובין פח]. דינם שוה – שניהם נתפסו

על דבר אחד [ר"ה יח]. רצו עושים דין – רשאים ושלטים להיות מחזיקים כל אחד בשלו, הכל כמו ששמעו [סנה' לד]. בשעת הדין – בשעה זו שאנו דנין [פסחים סט]. מאי דיניה – מה נהייתה בו [פסחים ג]. לא דינא ולא דיינא – אין ספק וערעור בדבר [יומא עב]. כלומר אין להרהר ולחזור אחר סימן אחר [חולין נט]. אין הקב"ה עושה דין בלא דין אמת וצדק [תענית יא].

#ט. דינא דמלכותא דינא – כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו... [ב"ב נד: ואילך].

*+מ"מ : נדרים כח ע"א ד"ה דינא, ב"ק קיג ע"א ד"ה דינא ואילך
 #י. דין שמים – פורענות לשלם לרשעים [גיטין נג].
 שורת הדין – הדין נותן [גיטין נד]. דינא דגרמי – דין המחייב את הגורם הפסד לחברו [כתובות פו]. מוסר דין – בוטח הוא בזכויותיו שחברו יהיה נענש על ידו [ברכות נה].

@עיי' בגמרא סנה' לב ע"ב עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות. +מ"מ : ברא' כא י, דברים א טז-יח, ישע' נח ה, שבעות ל ע"ב ד"ה לא יעשה. ראה אדרכתא, דון, דיין, מדיו, משפט, עוות, עני, פסק, קלקול, ריב א

~דין, דון (ב)

#א. שפט [זכריה ג ז]. ידין אפסי ארץ – שופטן ומיסרין [ש"א ב י]. ידין – יושטישי"ר (לשפוט) [ש"א ב י]. דינא דפרסאה – אינו דין תורה [ב"ק נח].
 #ב. ידין עמים – לשון יסורין [תהלים ז ט, משלי כט ז, איוב לו יז]. ידין עמו – ינקום נקמת עמו [ברא' מט טז, תהלים נ ד]. ידין ה' עמו – ישפוט אותו ביסורין, כמו (איוב לו לא) כי במ ידין עמים – ייסר עמים [דבר' לב לו], כי ידין ה' את עמו – בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא, ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם... [שם שם מג, עפ"י ר' נחמיה שדורש את הפסוקים כנגד האומות]. ישפוט משפטם מאויביהם [תהלים קלה יד]. תדינני – תנקום נקמתי, כמו (דברים לב לו) כי ידין ה' עמו [שם נד ג]. יודע צדיק דין דלים – יסורים [משלי כ טז].

*ברוב הפירושים מביא כראיה את הפסוק כי ידין ה' עמו, כנראה כיון שנחשב בעיני רש"י כפירוש העיקרי שמדבר כנגד האומות, אך רוב המפרשים מבארים שזה ריב לכבוד ישראל וטובתו ולא לשון יסורים.

#ג. דין את יצרו – כופהו לשוב בתשובה [מגילה טו]. יום הדין – כשיחיו המתים [ר"ה טז].
 #ד. דנין בהלכה – משיבין תשובות קושיות לזקנים (נראה שהלשון מסורס) [סנה' יז].

#ה. כל העם נדון – מתווכחים זה עם זה [ש"ב יט י].
 #ו. לא עביד איניש דינא לנפשיה – ואפילו דין אמת

לא יעשה הוא לעצמו אלא ילך אצל הדיין [ב"ק כז: עיי"ש ד"ה במקום, שם כח. ד"ה הא שברה, שם ד"ה בשאינה, ב"ב צט ע"ב ד"ה ש"מ, ד"ה גזירה].
@דיין, דין א ודין ב קרובים מאד זה לזה ויש חפיפה ביניהם. עורכי הדינים - ראה לחש. +מ"מ : שמות כא א ד"ה לפניהם, ב"מ לג ע"א ד"ה כל. ראה איש מדון, בעל הדין, דין, דיין, משפט, ערך ב

~דינה

(בתו של יעקב ולא, ונקראת כך) ע"ש שדנה לאה דין בעצמה... [ברא' ל כא, עיי"ש פסוק יג, לד א-ב].
*בב"ב טו ע"ב מובא שיש מאן דאמר שנישאה לאיוב. ראה אסנת

~דינור

*ראה זיק א, מלאך, נהר דינור

~דינא

שם של עכו"ם שהושיב סנחריב בערי שומרון [עזרא ד ט].

~דינר, דינרא

זהוב [מ"א י טז, דה"ב ט טו, יומא יח. קדושין יא. מ. ע"ז יא. יח.], שש מעות כסף [ויקרא כז כה, ערובין פב: קדושין יב. ב"מ מט: קב: קד: בכורות מט:]. י"ב פונדיון [ערובין פה: בכורות נ.]. דינר זהב - עשרים וחמשה דינרים כסף [כתובות צג. ב"ק לו. ב"מ ס.]. שוה כ"ה דינרין כסף והם ששה סלעים [כתובות צט.]. כ"ד איסרים [קדושין יב.]. הדינר משקלו זהב, וכן קורין בקושטנטינא לזהב דינר והוא שנים ומחצה למשקל הברזל [ב"ק לו.]. הדינר הוא משקל זהוב קושטנטינא [ע"ז יא.]. ברובע דינר יש מ"ח פרוטות, כדאמרינן בפ"ק דקדושין (יב.) שש מעה כסף דינר [כריתות י.].

דינר של כסף - זוז [בכורות נ. יומא נה.].

דינר מטבע קטן, שנים מהם יש בשקל [ב"מ נב.]. רובע השקל מטבע קטן של חצי דינר, והוא הקרוי בגמרא סלע מדינה [שם]. רובע השקל היינו חצי דינר [ר"ה לא.]. דינרא הדרינא טרינא - מטבעות של ירושלים, על שם מלכי רומי נעשו הצורות ושמן אדריינוס וטריינוס [ע"ז נב: בכורות נ.].

דינר ערבאה - ישמעאלי. לא פורש לי שיעורו, ומצאתי בתשובות הגאונים ששבעה דינרים האמורים בכל הש"ס שהדינר שש מעה כסף עושין עשרה מאותן של ערביא. ובלשון ערבי קורין אותם מגרעות [בכורות מט:]. דינר צורי עושין השבעה עשר בדינר ערבי... [שם נ. עיי"ש באריכות ולא ברור אם זה מרש"י].

*ראה דנקא, פונדיון

דינר - כסף צורי [יבמות יד:]. דינר צורי - שמונה זוזי מדינה [יומא נה:].

דינרא קיסרנאה - דינר מצורה חדשה, שפסל קיסר את הראשונה וגזר על זו [ע"ז ו:].

דינרא קורדינאה - מהרי אררט הוא [חולין נד:].

*הדינר הוא מטבע רומי עשוי מזהב או כסף. ערכו הרומי היה שוה לחמש עשרה דינרי כסף, ואילו אצל היהודים היה שוה עשרים וארבעה דינרי כסף. דינר סתם הוא דינר כסף והוא אחד ממאה במנה, והוא אחד מארבעה (רביעית) בסלע, והוא אחד משנים (חצי) בשקל. דינר הכסף נקרא ג"כ זוז. בתוספות בכורות מט ע"ב ד"ה רבי אמי אמר דינרא ערבא מעירים שרש"י סותר את פירושו, כיון שבתחילת הפירוש כותב שסלע צורי הוא דינר ערבי, וסתם סלע יש בו ד' דינרין, ובסוף הפירוש משמע שדינר ערבי קטן מכל דינר אחר. לפי התוספות דינר ערבי של זהב קטן כדי חמישית מדינר צורי של זהב : דינר ערבי - ה' סלעים של בן או עשרים דינר כסף, ודינר צורי - כ"ה סלעים. בקדושין יב ע"א : שש מעה כסף דינר, מעה שני פונדיון, פונדיון שני איסרין, איסר שני מסמיסים, מסמס שני קונטרנקין, קונטרנק שני פרוטות. גמרא זו מובאת גם ברש"י לכריתות י ע"ב. עיין בשערי תורת בבל לבכורות מט ע"ב וכן נ ע"א. +מ"מ : ב"מ מד ע"ב ד"ה אחד, כתובות צט ע"א ד"ה נתן, שבועות מד ע"ב ד"ה התקבלת, זבחים קטז ע"ב ד"ה גבה, תוס' בכורות מט ע"ב ד"ה אמר, שם נ ע"א ד"ה דמובנא. ראה זוז, שקל

~דיסנא

סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש, אלא כיסוי בעלמא שם על ראשו שלא לילך בגילוי ראש [קדושין ל:].

~דיסקא, דיסקי

שטרי שאלות ותשובות ושלומות [גיטין לו.], אגרת [מנחות מ.], אגרת הזמנה [שם פח.], אגרת מבי"ד הגדול... [ב"ק קיב:]. דיסקא דאזמנותא - שטר הזמנה [קדושין ע:].

דיסקי - כשמוזמין אנשים לדין והסופר כותב להם איגרת הזמנה בשמו והוא חותם פעמיים מן הצד [גיטין פח:].

*ראה אנדיסקי

~דיסקי"א

מרצוף גדול של עור [ברכות יח.], שתי מלות מורכבות, שני שקים, אמתחת של עור [פסח' יג.], שק של עור, בישצ"א (שק בעל שני כיסים) בלעז [כתובות צו. סנה' לא: - בלי הלעז].

*עיין בערוך ערך דיסק. ראה אמתחת, נוד

~דיסקים

שם אדם או שם מקום שביבנה [קדושין סו:].

~דיסקרטא

קריה [גיטין מ.]. דיסקרטא דנתזואי – כרך של אותו האיש (נתזואי) [ערובין נט.]. כפר [מגילה טז.].
 *דיסקרטא זו אחוזה, אך בערוך ערך דיסקרטא מפרש עיר. בגמרא ערובין נאמר היכא דמי עיר של יחיד ונעשית של רבים!... כגון דאיסקרטא דריש גלותא... אלא אמר רב נחמן כגון דיסקרטא דנתזואי.

~דיסתורא

אריסות [קדושין ס.]; דיסתרון – אריס לאחרים ומקבל שדות למחצה לשליש ולרביע [ערכין כח.].

~דיסתנא

אמינישטרישו"ן (מנה, משאת), מנה של בשר מבושל [ברכות נ.].
 *ראה דשתנא, רסתנא

~דיעבד

*בדיעבד משמע לאחר שנעשה כבר המעשה, בליט ברירה מה ראוי אז לעשות. +מ"מ: סוטה יט ע"ב ד"ה בדיעבד.

~דיפקון

שטר שכתב בזמן פלוני תחת הראשון שאמר שאבד ממנו [ב"ב קסט.].

~דיפת

אשכנז ודיפת – ובחומש כתיב (ברא' י ג) וריפת? שמתחילה היו רפין... ולבסוף נתמלאו דופי וריעוע [דה"א א ו].
 *בפסוק נאמר שהוא אחד מבניו של גמר. ראה ריפת

~דיפתרא

אינו כשר לתפילין [גיטין כב.]. עור שאינו מעובד כל צרכו, דמליח וקמיח ולא עפץ... [סוטה יז.].

~דיץ, דיצה

*ראה דץ, דוץ

~דיצא

פירוש, שנוקב כמו מחט, כמו (חולין צג): דץ ביה מידי [ביצה כב.].

~דיק (א)

כרקום (ת"י) [מ"ב כה א, ירמ' נב ד], מנגוני"ל (בליסטרה) בלעז, שמשליכין בו אבנים לעיר [יחז' ד ב].

~דיק, דקדק (ב)

כשמתח חוט הערב מכה בכרכר עליו במקומות מקומות ליישבן, שלא יהא מתוח יותר מדי, שהמתיחה מעכבתו מהתחבר יפה עם הארג [שבת עה.]; לאחר שמתח החוט של ערב מכה הכרכר בשנים ושלשה מקומות. ויש מפרשים מדקדק משה האריגה, כשיש שני חוטין כרוכין זה עם זה ומובדלין מן השאר משה אותן בכרכר או במחט [שם צז.].
 כיתנא דדייק – חבוט, בטו"ד (מוכה, פשתן נפוט) בלעז [חולין נא.].

+מ"מ: ויקרא ה יג, מ"ב יד כה, פסחים לב ע"ב ד"ה אמרוה, ב"מ עה ע"ב ד"ה כל ימי, סנה' מט ע"ב ד"ה אין מוקדם, ד"ה חוץ, נדה ז ע"ב ד"ה הא קמ"ל. ראה דוקן, דק א, ב, דקדק, דקק, חדד, נקדו, צדיק

~דיק (ג)

אודיק בבועא דדשא – הציץ דרך סדק שבדלת [חולין צה.]. דקו בה – חיפשו אחריה [ב"מ סה.].

~דיקא

עשרה, שבלשון יוני קורין לעשרה דיקא [ברכות נו.].

~דיקולא, דיקולאי

#א.סל שתולין בו תבן בראשו (של שור) ואוכל [ברכות לג.], טרסקל שהוא (השור) אוכל בו [פסחים קיב.]. סל [שבת קי. פסח' קי. ביצה כח: מגילה ז: ב"מ ס: פג: ע"ז לא. לט.]. סל שהאשה נותנת בו פילכה ומלאכת ידיה [סנה' ז. קדושין מ.]. קלחת [חולין צח. בכורות יב.].

דיקולאי – מוכרי סלים, ויש אומרים מוכרי יורות [ב"ב כב.].

#ב.דיקולא דמיא – רתיחת המים [פסחים מ.].

@ראה גרבא, דוד א, דקולאה, דקורא, סיר א, צנא א, קלחת

~דיקנא

זקן [שבת סז. ב"מ ס: סנה' ק.]. בי פירקי דדיקנא – פרק ראשון של זקן היינו תחת האוזן מקום שלחי התחתון יוצא משם ושם נקרא פאה בחודו של לחי שבולט לחוץ ושתי השבולת שבסנטר מקום חבור שני הלחיים יש עצם קטן שמחבר הלחיים יחד שמכאן ומכאן נקרא פאה שכל אחד מהן לסוף הלחי הרי שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה הוא השיער שבין ב' השבולת שבסנטר ופרק הוא בפני עצמו [מכות כא.].

~דיך

#א.של בהמות שעושין בשדות, היום כאן והיום כאן, כדי לזבלה בגללי הבהמות [ערובין יח.], מדיירין

מתחלף ביניהם, דבר הקורה לעתים בשמות המובאים במקרא, כגון (מ"א ז מ) חירום - חִירָם, (פירוש דעת מקרא לדה"א א מב, עיי"ש עוד דוגמאות), עיין באטלס עץ חיים כרך ד' עמ' 303 ערך יתרון בן דישון.

~דישורא

שייגל"א (שיפון) [פסחים לה. מנחות ע:].
*ראה שיפון

~דיית

דמידייתי – פולטין המשקין מדופנן החיצון ובלעז טרישטריש"ט (מחלחל) [פסחים ל:], מזיעין דופנותיהן מבחוץ מחמת בליעתן [ע"ז לד:].

~דִּיךְ (א)

לשון דכא, א"ל אמינצי"ד (למודק, למדוכדך) [תהלים ט ז].
*ראה דוך, הדך

~דִּיךְ, דִּיךְ (ב)

זאת [עזרא ד יג, טז, ה ח]. זה [עזרא ה טז, ו ז].
*ראה דוך

~ד"ך (ג)

(ר"ת) דינין וברכת השם [סנה' נו:].

~דכא

#א. מתיש את הכח [איוב ד יט], לשון מיתה [שם ו ט].
#ב. סובל עוני וחולאים [ישע' נז טו]. עד דכא – עד שהוא תשוש כח וקרוב למות (לשון פעול, ה' מדכא את האדם עד שישוב) [תהל' צ ג], עד דכא – עד ידכא לבבו לפניך (לשון פועל, האדם מדכא את לבו לפני ה') [פסחים נד:]. דכא – אני מגביהו עד ששוכן אצלי... [סוטה ה:]. ישאו נהרות דְּכָם – עמקי נבכייהם. כל לשון דכא לשון עומק ושפלות [תהלים צג ג].
@ראה דך, דכה א, ב, יד, פצע ב

~דכא, דכה (ב)

פצוע דכה (כך במ"ג המאור, ובמ"ג הכתר : דכא) – שנפצעו או נדכאו ביצים שלו [דברים כג ב].
*המילה "דכא" היא מן הסתם מן הבעייתיות ביותר במקרא, שכן בכל ספרי התורה כתוב בה"א (פרט לס"ת של התימנים וחב"ד בהם "דכא" באל"ף, וכן נראה לכאורה מפירוש רש"י), וכן במ"ג הכתר, תורת חיים ובתנ"ך כתר ירושלים עפ"י הנוסח של כתר ארם צובה (בשיטת הרב מרדכי ברויאר) כתוב דכא באל"ף. נכתב על כך רבות מה גרס לשינוי ואין כאן המקום להאריך. עיין בספר דיוקים ודקדוקים בתורה (חיים שרעבי עמ' 288), ספר הדר יעקב ח"ג מר"י סופר סימן כב, ספר שובי השולמית מהנ"ל ח"ו סימן י"ד, שו"ת יביע אומר ח"ח יו"ד סכ"ה,

– מכניסין בהמות לשדה כדי שיוציאו זבל ומזבלין השדה [מ"ק יב:]. לזבל [שם יג:]. נידירה – (נזדבלה) ע"י דיר בהמות [מ"ק יג: גיטין מד:]. ע"י דיר בהמות, שמעמידין ומשכיבין אותה חדש או חדשיים כדי לזבלה [בכורות לד:]. מוקף לדירה, שהרועה דר שם בלילה [שם יט:].

*דירור הוא זיבול השדה ע"י הבהמות. דיר היא חצר מגודרת לאיחסון עצים וכדומה (ביצה לג ע"א - לא תכנס אשה לדיר העצים), וכן משכן לצאן (ב"ק ו ע"א - הכנס צאן לדיר). דיר לא מופיע במקרא. ראה מכלאה, נוה א, סהר, רפת.
#ב. פרי עץ שדומה אילנו לדיר של צאן [סוכה לה:].

~דירא

*עיין בערוך ערך דרא שזו תולעת של חטין.

~דירה

מכוסה בגג והיא עשויה לשמירת אוויר שחוצה לה [ערובין כב:].
*ראה מגור, ענה (ד)

~דִּישׁ, דִּישׁ

דייש – מתקן [ב"מ יד:].

*דיש מופיע פעם אחת במקרא (ויקרא כו ה) ואינו מפרש. לדיש יש כמה מובנים, הוצאת הגרעינים מן השבולת בדרך כלשהיא ולהפכו לתבן המשמש אוכל לבהמות. כ"כ דיש הוא תקופת דישת התבואה בגורן. האדם שדש נקרא "דישאה". בשבועות יד ע"ב ד"ה חייב ושם יח ע"א ד"ה נועץ כותב לגבי תשמיש : יעמיד עצמו בלא דיש... ובגמרא נדה מא ע"ב נאמר מאי מקום דישא? אמר רב יהודה מקום שהשמש דש. +מ"מ : עמוס ט יג. ראה דוש, חבט, טורבל

~דִּישׁן, דִּישׁן (א)

(מין) בהמה [חולין פ:].

*מופיע בדברים יד ה כמין בהמה טהורה אך לא מפרש (התרגום הוא "רימא"). בספר תבואות הארץ כותב שזו חיה שיש לה קרן באמצע מצחה. לפי התוס' בובחים קיג ע"ב ד"ה אורזילא הכוונה לראם. ראה דשן

~דִּישׁן, דִּישׁן, דִּישׁן (ב)

1. *וְדִישׁוֹן (ברא' לו כא, דה"א א לח - וְדִישׁוֹן), "ואלה בני דִּישׁוֹן חמדן..." (ברא' לו כו), "אלוף דִּישׁוֹן" (ברא' לו ל), "ובני דִּישׁוֹן חמרן ואשבן ויתרן וכרן" (דה"א א מא, עיין 3 לקמן). 2. "ואצר וְדִישׁוֹן" (ברא' לו כא), "בני דִּישׁוֹן עוץ וארן" (דה"א א מב), "אלה בני דִּישׁוֹן עוץ וארן" (ברא' לו כח). "אלוף אצר אלוף דִּישׁוֹן" (ברא' לו ל), "ואצר וְדִישׁוֹן" (ברא' לו כא, דה"א א לח). 3. "ואלה בני ענה (אחי דִּישׁוֹן ודִּישׁוֹן מאביהם שער, להבדיל מענה בן צבעון), דִּישׁוֹן" (ברא' לו כה), "בני ענה דִּישׁוֹן" (דה"א א מא, בפסוק נזכר דִּישׁוֹן פעמיים, הראשון הוא בן ענה והשני דִּישׁוֹן בן שער לעיל 1). ישנם שלשה אישים במקרא בשם דִּישׁוֹן (על צורותיו השונות), שני הראשונים אחים, מאלופי החורי בני שער והשלישי בן ענה (אחיהם של השנים האחרים). כפי שניתן לראות, האיות והניקוד

אנציקלופדיה תלמודית ח"א עמ' ד', אוצר הפוסקים אה"ע ח"א עמ' 340 (הערה מהגרמ"מ שניאורסון). ראה נשה ב בהערה, פצע ב

~דל (ג)

#א.הסר, כמו (ר"ה ז): דל רגליים [סוכה נו:].

*ראה דלל

#ב.דל כרעך – מהר ללכת [קדושין פא:].

*ראה סמא ב

~דלאי

פועל המשקה את השדות [יבמות צז:], משקה שדות

[ב"ק נ:].

*ראה אריתא

~דלג

רב אמר דולג – הראשון קורא שלשה פסוקים, והשני מתחיל בפסוק שסיים בו הראשון [תענית כז:]. מדלגי דלוגי – שאומרים היום מה שאמרו אתמול, כדאמרינן גבי ראש חודש: רב אמר דולג, שאמר השני אחד מן הפסוקים שאמר ראשון [סוכה נה:]. הדולג על המפתן – ת"י דמהלכין בנימוסי פלשתאי, שלא היו דורכים על מפתן דגון, שנאמר (ש"א ה ה) על כן לא ידרכו כהני דגון... [צפניה א ט].

*עיין בספר א"ב קדמיתא דשמואל זעירא עמ' 184. +מ"מ: ישע' ל יח, ברכות לד ע"א ד"ה מתחלת, ד"ה אין להם, גיטין פב ע"א ד"ה דקא מדלג. ראה ארבה, פסח ג, פסע, קפץ ב, שוור, שמט

~דלדל

#א.עקר [שבת קז: סוטה ט:].

#ב.דלדל בו עצם – השמיטו ממקומו ומחובר בבשר

[קדושין כד:].

#ג.אבר מדולדל – תלוש רובו ומעורה במקצת [ב"ב כ. כריתות טו. – שם בסוף ד"ה אבר: והמדולדלת – שבדוק קצת], אבר שנחתך ומעורה ותלוי במקצת [חולין עג:], מדולדל – נתלש... ועדיין מעורה בה במקצת [חולין קכז:]. נימא מדולדלת – מן הבגד. מגוררת ותחובה בו קצת אלא שניתקה מעיקרה [זבחים יט:], נימין המדולדלין – עדיין לא נעקרו לגמרי [נזיר מב:].

#ד.נידלדל – נעקר מאליו [ע"ז מו:], נידלדלה – מקביעותה ומתנענעת לכאן ולכאן, נעקרה – לגמרי [זבחים כד:], נידלדלו – נתלשו בכמה מקומות ומחוברין כאן מעט וכאן מעט [חולין מב:], נעקרו במקומות הרבה [חולין מו. נג:], נידלדלו אנשי מעשה – אין חש להם [סוטה מט:]. דילדלה – עקרה, כמו (ע"ז מז.) אבני הר שנדלדלו [סוטה ט:].

*ראה דלל

~דלה, דל, דלא, דלו

~דכה (ג)

#א.דכו – טיהרו [נדה כה:]. דכן – טהור [פסחים טז:]. מדכן – מטהרין [חגיגה כה:]. אידכי – אטהר [ב"ק טו:].

בערוך ערך דך ב תרגום טהור - דכי. +מ"מ: ע"ז לו ע"א ד"ה דכן. #ב.אידכי – נתפנה מן העולם [ברכות ב:].

#ג.אידכָה (הקרי, והכתיב ודכה) ישוח – כך דרך האורב, שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר [תהלים י י].

*ראה דכא

~דכון

*מובא בכלים פ"ז מ"ג והכוונה לבליטה היוצאת מכותל הכירה ומשמשת להניח עליה את הקדרה.

~דכי

*דכים - ראה דכא

~דכייתא

חיטי דכייתא – חטים נאות ונקיות, כדמתרג' (ברא' כז טו) את בגדי עשו (בנה הגדול) החמדת דכייתא [דניאל י ג, יומא עו:].

*ראה חטה, לחם

~דכי

כזאת [דניאל ז כ:].

~דכר, דכרא, דוכרניתא

#א.דכרי – אילים [ערובין מז: קב. סנה' עב. מנחות ג:]. דכרא – (תרגומן) זכר [ביצה ז:].

*בגמרא ר"ה כו ע"א נאמר: אמר ר"ע, כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. ראה אילונית

#ב.ענבי דכרין – ענבים שהתליעו [נזיר לד:].

~דל (א)

#א.אכחוש [ברא' מא יט, ש"ב יג ד]. דל – חולה, כענין שנאמר (ש"ב יג ד) מדוע אתה ככה דל דאמנן [תהלים מא ב]. דלת העם (הם) העניים [נחמיה ה א].

*ראה דלה, דלל

#ב.מקבל עולבן [צפניה ג יב].

~דל (ב)

דל שפתי – שפה העליונה [תהלים קמא ג].

המים ורוקבין העץ, לימוניד"א (משקע של בוק) בלעז
[ישע' מ טו].
@ראה דולא, דלה, שחיל

~דליה

*1. אבי משפח בני דליה שעלתה מבבל (עזרא ב ס, נחמיה ז סב).
2. בן מהיטבל ואבי שמעיה, בן דורו של נחמיה (נחמיה ו י).
3. מבני אליועני ממבני בניו של יהויכין (דה"א ג כד).

~דליהו

*1. אבי המחלקה העשרים ושלוש של כהנים בימי דוד (דה"א
כד יח). 2. בן שמעיהו, שר בימי יהויקים (ירמ' לו יב).

~דליל

כל דבר הנקשר ברגל התרגול קרי דליל, ואית דגרסי
דלי [ב"ק יז].
+מ"מ : ב"ק יט ע"ב ד"ה איש בור ואילך.

~דלילה

*אשה מנחל שורק בקרבת צרעה, שהסגירה את שמשון לסרני
פלשתים. בסוטה ט ע"ב נאמר שנקראת דלילה ע"ש שדלדלה
את לבו, רוחו וכחו. +מ"מ : שופטים טז ד, טז יב, יז ג

~דלית, דליה, דליות

כרם המודלה (בגמרא המודל והוא לשון הדלייה ולא
לשון דלול) על גבי כלונסאות (כתובות קיא); גפן
מודלית, טרייל"א [ב"מ קטז]; דליותיו – ענפיו [ירמ'
יא טז], זמורותיו [יחז' יז ו], לשון ענפים הנטויים
לאורך לכל צד כמין דלית הכרם, שי"ש טרייל"ש
(הדליות שלו) בלעז [שם לא ז]. טרייל"א של גפן היא
[כריתות טו. כתובות קיא]. קורין טרייל"ש [מנחות
פז]; דליותיו – שלוחיה [יחז' יז ז]. טרייל"ש [פסחים
נג. מנחות נג].

*דלית זו גפן המודלית כצמח מטפס ונתמכת ע"י סמוכות או
חוטים. מופיע במקרא רק בלשון רבים. +מ"מ : פאה פ"ד מ"א.
ראה גפן, דלה ב

~דלל

*א.דל בדל – הסר חוק זה מכאן, בשביל שיסירוהו
אצלך... דל – הסר, כמו (ר"ה ז): דל רגלים, וכדגרסינן
בריש מסכתא (ב). דל עשירות קרנים... דל דפנות...
[סוכה נו]. דילדל בו עצם – השמיטו ממקומו
[קדושין כד].

*ראה דל ג, דלדל,

*ב.דלל בגפנים – תולש בגפנים, שישנן ביחד יותר
מדאי [מו"ק ד].

*ראה מדל

*ג.דלל – מרים קולו בבכי ומספד [כתובות עב.
מו"ק כח].

*א.הגביה [תהלים ל ב, תענית כג: מגילה כו]. גבה
[סוכה נא]. מדלי – מגביה [שבת קח. סוטה לד].
דדלאי – שהגבהתי [מכות כא]. ידלינהו – יגביהנו
[שבת קנח]. דליו שקים – גבהו, כמו (ישע' לח יד)
דלו עיני... השוקיים של כל אדם נראין לפיסח גבוהים
ממנו... [משלי כו ז].

*ב.מְדָלָה יבצעני – ת"י מיקר מלכותי... מכל כבודי.
דלה לשון גובה, וכן (שה"ש ז ו) ודלת ראשך [ישע'
לח יב]. וְדָלַת ראשך – קליעת שערות נזיריך... על
שם שהקליעה מודלית על גובה הראש [שה"ש ז ו].

*בקונקורדנציה מבאר ש"דלה" הם חוטי השתי של האורג.

*ג.הדלה עליה – הרים ופשט עליה כעין דלית
שקורין טרייל"א [סוכה ט], טרייל"ר בלעז [פסחים
נג. – טרייל"ש, סוכה יא].

*ד.דלי – נשא [ביצה כז].

*ה.דל אנא מהכא – הרימני מכאן, כאלו שתקתי ולא
אמרתי דבר זה [ערובין ג]. דלויי – להרים קול בלשון
נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים [ברכות ו]. דידל –
הרים קולו בבכי ובמספד [כתו' עב].

@ראה דלית, מדל. דלי זעפא – ראה זעף. דלה מלשון דלות –
ראה דל א

~דלוסקמא, דלוסקמי

*א.שום שטר [ב"מ כ].

*ב.דלוסקמי – כמו אמתחת ושק לשים בו ספר,
טשק"א (שק) בלעז [מגילה כו], ארון, טשק"א (שק).
רק בכ"י ועיין בא"ה שכנראה זה הפירוש המקורי
ותוקן בדפוסים כיון שמדובר בלהוציא ילד מת,
ולהוציאו בשק נחשב לבזיון [מו"ק כד], טליקא דסבי
שקורין טשק"א (שק, בדפוס טסק"א) בלעז [מעילה
כא]. טשק"א (בדפוס : טסקא בלי גרשיים) [קדושין
נ].

*בגמרא גטין כח ע"א נאמר מאי דלוסקמא? טליקא דסבי.
במשנה בערך (ערך גלסקס) וברמב"ם גורסים גלוסקמא. ראה
אמתחת, גלוסקמא, זבילא א, טליקא, טסקא

~דלופקין

*ראה גלופקרא

~דלח, דלוח

ותדלח – לשון עכירה [יחז' לב ב, עיי"ש פסוק יג].
*עיין בתשובות רש"י עמ' 7.

~דלי

*א.כסוי הבור [ב"ק נא].

*ב.מְדָלָיו – מבראותיו [במד' כד ז], כמר מדלי –
כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת

#ד.דלל – במחברת (ויקרא יד כא) אם דל הוא [ישע' יט ו].

~דלם

דופי [פסחים נז].

*גירסת הערוך דלוס, ומפרש דופי כמו רש"י.

~דלמא

*ראה אולי, אם א, שמא

~דלמטיקין

*נוכר בכלאים פ"ט מ"ז והוא מין בגד צמר הבא מדלמטיא.

~דלן

*עיר במחוז לכיש (יהושע טו לח).

~דלעת, דלועין

סתמן לאו למאכל בהמה קיימי אלא לאדם [שבת קנו].
*עין בבבבכות נג ע"ב : אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו. ורש"י מפרש : הוא לשון (ישע' לח יד) דלו עיני למרום. עין בפירוש רב נסים על הדף : כבר שאלני עליה תלמיד מבני ספרד, היש לה טעם? ואני לא קבלתי בה כלום, וגם לא נשאלתי עליה קודם לכן מעולם. ונמתי לו כי זאת קבלה היא ביד החכמים, ולא נודע לי שהזכירו בה טעם. אבל נראין הדברים בעיני שאפשר שיהו דומים יראי שמים לדלועין, שכשם שהדלועין אין בכל פירות הארץ גדולים מהם ואעפ"כ אינן מתנשאים על הארץ, אלא כל זמן שהם גדילין ופרין הם מוסיפין נמיכות בארץ. כך הן יראי שמים, אין כל הבריות שמעלתו גבוהה ממעלתם ולא עדיף מהם... ואעפ"כ כל זמן שמוסיף להן הקב"ה גדולה וכבוד ונשיאות הן מוסיפין ענוה ונמיכות... עיי"ש.
מה שנקרא היום דלעת מוצאו מיבשת אמריקה, ואילו הדלעת הנוכרת במקורות היא "קרא" או "קרי" שהוא צמח ממשפחת הדלועים ודומה לקשואים, ולכן מבלבלים ביניהם. הדלעת בתחילת גידולה נאכלת כירק, אך לאחר זמן היא מתקשה ובלתי ניתנת לאכילה ועושים ממנה כלים. בנדרים נא ע"א נאמר : מאי דלעת הרמוצה? אמר שמואל קרא קרקוזא. בכלאים פ"א מ"ב מובא דלעת המצרית שהיא דלעת מתוקה (ודלעת) הרמוצה שהיא מרה וממתקים אותה ברמץ. +מ"מ : נדרים מט ע"ב ד"ה כל מידעם. ראה בוצין, גרש א, הטריות, חדוק, פקועה, קיקיון, קרא ד, קשאים, רמץ, רמוצה

~דלף (א)

גשם היורד בבית וטורד ליושבי הבית [משלי יט יג], דלף טורד – גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית [שם כז טו], גשמים הנוטפים מן הגג [ביצה לה]. ידלף הבית – יטפטף דלף גשמים [קהלת י יח]. קשה דלף היורד על האדם, משאם נכנס כל גופו למים [יומא כח].

~דלף (ב)

דלפה נפשי – נטפה, כלומר נחסרת והולכת [תהלים

קיט כח]. דלפה עיני – דומעת וזולפת דמעה [איוב טז כ]. דומעות – מעט, דולפות – יותר מדומעות, טורדות – יותר מדולפות [בכורות מד]. מדלפת – טיף אחר טיף [נדה י].

~דלפון

*אחד מבני המן (אסתר ט ז, עיי"ש פסוק י). ראה דולפנא

~דלפק, דלפקי, דולפקי

כסא המתקפל ומכוסה עור, פלדישטו"ל (חסר בדפוס) [חגיגה כו]. מישטיי"ר (מזנון לשמירת האוכל) [ע"ז סט]. פלדישטו"ל (כסא מתקפל) של עור ואוכלין עליו [שבת קלח: מנחות צו].
*יש גורסים דלבקי. עין בערוך ערך דלפק. ראה ארנא, טרסקל, עוצבא

~דלק

#א.רדף, כמו (איכה ד יט) על ההרים דלקונו, וכמו (ש"א יז נג) מדליק אחרי פלשתים [ברא' לא לו], רדף, כמו (ברא' לא לו) דלקת אחרי [ש"א יז נג, י ב, משלי כו כג]. רדף, כמו (ברא' לא לו) דלקת אחרי... כל דליקה לשון רדיפה היא [תהלים ז יד].
#ב.מדליק – מתיך (לשון התכה) [סנה' נב]. יין ידליקם – בוער... ד"א ירדפם, כמו (ברא' לא לו) כי דלקת אחרי... כלומר... היין דולק אחריהם [ישע' ה יא], נור דלק – אש בוערה [דניאל ז ט].

~דלקת

חמה יותר מקדחת, ומין חולי הוא [דברים כח כב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה איפתוח, חנכי, סרוני

~דלריא

*ראה דרדרא

~דלת, דלתים, דלתות

#א.דלתים – הם שפותחים ונועלים בהם את השער [ישע' מה א]. היא הסובבת לנעול ולפתוח [ברא' יט ט]. הסובבת על צירה ובהקיש עליה היא נפתחת [שה"ש ח ט]. דלת אלמנה – דלת שהיא אלמנה מתיקוניה (עשויה מקרש אחד, וי"א שאין לה בריחים) [ערובין קא].

*ראה גליגשמא, דף, מקצה, פתח א, שיפא

#ב.דלתי פנים – הן השפתים [איוב מא ו].

#ג.שלש דלתות וארבעה (ירמ' לו כג) – כלומר ארבעה פסוקים [מו"ק כו].

*הנוסח בעין יעקב : משום הכי קרי דלתות שכל פסוק ופסוק של ספר קינות פרשה לעצמה. לפי הרד"ק דלת יכול להיות לשון

זכר ונקבה. עיין בערוך ערך דלת. ראה אגף א, גלי, רהיט

~דָּם, דָּמִים

#א. דָּם הנפש – דם קלוח שהנפש יוצאה בו [יומא מח.]. דם שהנפש יוצאה בו קרוי משקה [נדה יט.]. דם קלוח [פסחים סה.]. כשהוא לח הוא סמך, עב וקרוב להיות קרוש, וכשיבש אינו נצמק לשיעור קטן אלא מעט [שבת עז.].

*+מ"מ: דברים יב כג, כד, סנה' נט ע"א ד"ה ורבנן, שם ע"ב ד"ה אמר רב הונא, שם עד ע"ב ד"ה מאי. ראה נפש א, נצח א

#ב. דָּמוּ בראשו – עוון הריגתו על ראשו תהא, כי יגרום מיתתו [יהושע ב יט], עוון מיתתו ידרש מיד עצמו שפשע בנפשו [יחז' לג ד], היוצא יחידי לדרך דמו בראשו – מפני המזיקין. עוון מותו על ראשו מוטל שהוא המית עצמו [יומא כא.], נענש על עצמו וחובת דמו נדרשת ממנו, וראיה לדבר [יהושע ב יט] ודמו [בפסוק: דמו] בראשו דמרגלים, חובת דמו יהא מוטל בראשו [נדה יז.]. דָּמָךְ (זה הקרי, והכתיב דמך) על ראשך – (ת"י) חובת קטולך תהי ברישך, אין עונש במיתתך אלא לעצמך [ש"ב א טז].

#ג. וּכְסִינוּ את דמו – נעלים את מיתתו [ברא' לו כו]. דם תהא אחריתו – הריני מת על ידך... דם תהא אחריתו נוטריקון של דמהריא [ר"ה כא.].

*דמהריא הוא שם מקומו של המדובר שם בגמרא. ראה אנפריא

#ד. דָּמִים – רציחה [ישע' א טו]. אין לו דמים – אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעקרו [שמות כב א], הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם [במדבר לה כז], הרי הוא לך כמי שאין לו דם ונשמה ומותר להרגו [סנה' עב.]. דמים לו – כחי הוא חשוב, ורציחה היא אם יהרגנו [שמות כב ב], כל מקום שנאמר דמיו בו, בסקילה [שם כא יז]. יש לו דמים – אינו ראוי ליהרג [סנה' עב.]. דמיו בו (זו סקילה) – פשוטו של מקרא כמו דמו בראשו, אין נענש על מיתתו אלא הוא, שהוא גרם לעצמו שיהרג [ויקרא כ ט].

*דמו בראשו מובא במהדורת ברלינר, אך בדפוסים אחרים הגירסא כמו דמו בנפשו.

#ה. דָּם תבוסה – הרוג שיצא ממנו רביעית, דם בחייו ובמותו, ספק כולה בחייו ספק כולה במותו [ב"ק קא.], הרוג שיצא ממנו רביעית דם בחייו ובמותו, ספק יצא רובו מחיים ספק יצא רובו לאחר מיתה [נדה סב: עא.]. רביעית דם – חיי אדם תלויין בה [שבת לא: עיי"ש לב. ד"ה הריני].

*ראה תבוסה

#ו. דָּמָא דרישא – חולי כאב הראש הבא מחמת דם [גיטין סח: ראה צלחתא]. דם בתולים – כל זמן שתהא רואה דם מחמת תשמיש [נדה יא.]. דם ביצים – ביצי איל ושוור, ל"א דם ביצים המוזרות שנתאדמו מחמת

חמימות, שישבה עליהן תרנגולת [כריתות כ.]. דם הקזה – בתחילה שחור ואח"כ יוצא אדום ושתייהן בשתייה בלא קילוח... [כריתות כב.]. דם ענב – יין [דברים לב יד]. דמים – דם נדה ושפיכות דמים [מגילה יד.]. דם הירוק הוא דם הנדה [סנה' פז.].

#ז. בֵּין דָּם לָדָם – בין דם טמא לדם טהור [דבר' יז ח]. אין דם (נדה) מטמא אלא הבא מן המקור [ויקרא טו יט]. בין דם רציחת שוגג למזיד [דה"ב יט י.].

@דָּם במובן דמים – ממון, עיין בערוך ערך דם ב ובערך רס. +מ"מ: שבת עז ע"א ד"ה הואיל, ב"ב נח ע"ב ד"ה בריש כל מותא, שם ד"ה בריש כל מרעין, חולין לה ע"ב ד"ה דם המת, תוס' חולין קיג ע"א ד"ה דם, מעילה יז ע"א ד"ה והא. ראה דמה א, נצח א, נקז, קלח ב, רבע

~דָּמָא

שנקטירו"ד (רווי דם) בלעז [ביצה כב. ע"ז כח.]. *עיין בא"ה לע"ז כח שהלעז אינו ברש"י, אלא הרי"ף מצטט את הפסקה הזאת בשבת פ"ד ושם יש פירוש רש"י על דמא עם הלעז. ראה סמך

~דָּמָא

חטין הלקוחין מעם הארץ ספק עשרין ספק לא עשרין [ברכות מז.], ספק מעושר ספק אינו מעושר [ערובין יז.], תבואה הנלקחת מעם הארץ והיא נקראת דמאי, ספק עישרה ספק לא עישרה [פסחים לה.]. הקלין שבדמאי ודאן חייב – ודאן, אם ידוע שלא הופרש מהן מעושר [ברכות מז.].

*עיין בערוך ערך דמאי. +מ"מ: ב"מ צ ע"א ד"ה וגזר. ראה דד, קל א

~דָּמָדָם, דָּמָדוּם, דָּמָדוּמִים

דמדומי חמה – כשהיא (החמה) אדומה, שחרית אחרי הנצה מיד היא אדומה, וערבית סמוך לשקיעתה [שבת קיח.].

*ראה מבוא

~דָּמָה (א)

אמך כגפן בדמך – לשון דמיון ומשל, כלומר דומה אתה למי שהיתה אמו כגפן [יחז' יט י.].

*לפי רוב המפרשים המשמעות היא לשון דם ולחות. בדמך מתרגם יונתן בלשון דמיון.

~דָּמָה (ב)

#א. דָּמִיתִי – (ת"י) החרבתי, לשון (לקמן כה לו) ונדמו נאות השלום, וכן (כאן מז ה) נדמתה אשקלון [ירמ' ו ב]. נדמתה אשקלון – נחרבה [ירמ' מז ה]. תדמי – תחרבי [ירמ' מח ב]. נדמו – לשון חורבה, לשון הדמינו, (וכן לעיל ח יד) ונדמה שם [ירמ' כה

לח.

#ב. אנדמה – דומה להם במראיתו [חולין סה]. דמו להרג – כווננו, אדישמירינ"ט (חישבו, התכוונו) בלעז [שופטים כ ה], דמינו אלהים חסדך – דמינו וקוינו... ומנחם פתר אותו לשון מחשבה, כמו (אסתר ד) אל תדמי [תהלים מח י], סבור היה, חשב [תהלים נ כא, אסתר ד יג], חישב [יומא כח], חשב [ש"ב כא ה], מפני שאנו מדמין – אומדין וסבורין ואומדין מאומד לבנו להחמיר [גיטין יט], נראה בעינינו וכמדומין אנו כן ולא שמענו מרבותינו [שם לז]. בדדמי – מאומד לבה [יבמות קיד]: נדמה ת"י ואינון דמימין [ישע' טו א].

נדמה – נהיה אני והוא דומין זה לזה [ישע' מו ה].

#ג. דמה לי – דין הוא כן [פסחים סט].

#ד. ידמה – קויד"ר (להאמין) בלעז [ישע' י ז].

@ראה דימה, דמיון, דמם, נדמה

~דמה, דומה (ג)

דומה – היא אדום, וכן הוא אומר (יחז' כז לב) מי כצור כדמה בתוך הים [ישע' כא יא]. כדומה (בפסוק: כדמה, יש מ"ג בהם מנוקד המ"ם בדגש) – כך (דומה הוא) שם ראשי אדום, כעניין שנאמר [ישע' כא יא] משא דומה, וי"ת לית דדמי לה. כדומה – כדוגמתה [יחז' כז לב, עיי"ש ברד"ק].

*בישע' כא יא-יב מובאת נבואה קשה להבנה בשם משא דומה. לפי רלב"ל הכוונה שישראל או הנביא מתלונן לה' על עולו של עשו, וה' מבטיח שסוף הגאולה לבוא ואם יחזרו בתשובה, היא תבוא במהרה. כלומר לפי רש"י מדובר באדום (הוא עשו), אך שאר המפרשים סוברים שזה אחד מבני ישמעאל, כמו שנאמר (ברא' כה יד, דה"א א ל) ומשמע ודומה ומשא. רוב המפרשים סוברים שדומה ביחזקאל זה לשון דממה. יש ספרים בהם המ"ם דגושה. ראה דימה, דמה, דמם

~דמהריא, דמהריא

דמהריא – נוטריקון דם תהא אחריתו [ר"ה כא].

*ראה דימהריא

~דמות

צורה [דה"ב ד ג].

*ראה דגון א

~דמי

*ראה דמם

~דמיון, דמיון

*דמיון משמעו דמות, מראה. מובא בתהלים יז יב "דמיון", ואין לו דמיון במקרא. ראה דמה א, משל ג

~דמך

בטול תאניתא ידמוך – מיצל בצל התאנה מחמת החום

[סנה' יח:].

~דמם, דממה

דום – דומם (משמע) עומד ואינו מהלך... ופשוטו של מקרא לשון המתנה, כמו (ש"א יד ט) אם כה יאמרו אלינו דמו, וכן (תהלים לו ז) דום לה' [יהושע י יב, עיי"ש], דמו – המתינו, כמו (יהושע י יב) שמש בגבעון דום, וכן דום לה' [ש"א יד ט], וידום – לשון המתנה, כמו... דיהונתן [איכה ג כח], המתן. ומנחם חברו לשון דממה, כמו (ויקרא י ג) וידם אהרן... ודונש מודה לו [תהלים לו ז]. ונדמה שם – ונדום שם, נשב שם דוממים ואבלים [ירמ' ח יד]. ידמו – ישתתקו ויאלמו [תהלים לא יח, ידמו כאבן (ברא' טו טז) לא מפרש]. ולא דמו – אין יכולין לידום ולהחריש [איוב ל כז]. וידום (בפסוק: וידם) השמש – ביהושע (י ג) כתיב... וידום – שתק [ע"ז כה]. איך נדמיתה – למה נרדמת דומם [עובדיה א ה]. דמים – לשון שתיקה [מכות כד]. דומה – דומיה [תהלים צד יז].

דמה : נדמיתי – הריני מת... כמו (צפניה א יא) כי נדמה כל עם כנען [ישע' ו ה], מואב נדמה – דומה כאלו ישן [שם טו א], נדמה שומרון – נשתתק [הושע י ז], ודמיתי – כמו (פסוק ו) נדמו עמי, כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו [שם ד ה], בשחר נדמה נדמה – נדרם כאלו בלילה... [שם י טו], דמיתך – שתתקין מצעקתך... ד"א שם הראיתי לכל... אדישמי"י (השוויתי) בלעז כמו (שופטים כ ה) אותי דמו להרוג... [שה"ש א ט].

דממה : דממה וקול אשמע – קול דבר חשאי... ד"א... קול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי. דממה אלו המלאכים שאומרים שבח בחשאי, כדמרגם (מ"א יט יב) ואחר הרעש קול דממה דקה – קל דמשבחין בחשאי... [איוב ד טז, עיי"ש ובמ"ג המאור במוסף רש"י], קול דממה דקה – (ת"י) קל דמשבחין בחשאי... ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה, ריטינטישמינ"ט בלעז (הדהוד) ואין שומעין הקול ממש [מ"א יט יב]. נדמו – לשון דממה [תהלים מט יג].

דומיה : דומיה נפשי – מצפה נפשי כמו (תהל' לו ז) דום לה' והתחולל לו [תהלים סב ב]. לך דומיה (בפסוק : דמיה) – שתיקה. ד"א (לשון) דוממת והחרשת [תהלים סה ב, ערובין יט]. יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית [ברכות ה].

דמי : שתיקה [תהלים פג ב]. אל דמי לכם – אל תחרישו [ישע' סב ו]. בדמי ימי – בשממון וחרשה (שתיקה מלשון וחרשה) כמו (צפניה א יא) נדמה כל עם כנען... [ישע' לח י].

*המפרשים מתקשים בתיבת "בדמי" ועיין בספר לפשוטו של מקרא לישע' לח י.

נדמו – לשון חורבה. לשון הדימנו, (לעיל ח יד) ונדמה שם [ירמ' כה לז], תדמי – תחריב [שם מח ב], ידמו – יחרבו, ואינו זו מלשון דממה, שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה [ירמ' מט כו].

דמיית בת ציון – החרבתי תרגמו יונתן, לשון (לקמן כה לז) ונדמו נאות השלום, וכן (מז ה) נדמתה אשקלון [ירמ' ו ב]. נדמתה אשקלון – נחרבה [ירמ' מז ה]. תדומי – תחריבי [ירמ' מח ב].

*במילונים משמעות חורבן מובא ג"כ בערך דמה ולכן הוכפלו כאן כיון שקשה להכריע. עיין בספר חקרי לשון עמ' 16. ראה דדה, דומה, דמה, חשה, שמם, שתיקה, שתק

~דָּמָן

זבל (ת"י) [מ"ב ט לז, ירמ' ח ב], זבל מפוזר [תהלים פג יא].

*ראה אשפה, מדמנה

~דָּמָה

*עיר לויים בנחלת זבולון (יהושע כא לה).

~דָּמַע (א)

#א. תרומה, ואיני יודע מהו לשון דמע [שמות כב כח].

#ב. נדמעו – חולין שנפלה בהן תרומה. ל"א שנפל לתוכן טבל [ערובין לו].

#ג. מערב בהיתר דבר האוסרו [גיטין נג], מערב תרומה עם חולין [ב"ק ה], מערב חולין בתרומה [שם קיז]. תרומה וחולין מעורבין [חגיגה כה]. דימוע – חולין ותרומה שנתערבו ואינו נאכל אלא לכהן [יבמות קטו].

*אין לו דמיון במקרא. בתמורה ד ע"א : דמעך זו תרומה, ורש"י מפרש : לפי שהיא מדמעת ועולה באחד ומאה, מפיק לה קרא בלשון דימוע. בתוספות ד"ה מלאתך זו ביכורים משיגים על רש"י שהרי זה אינו אלא מדרבנן. לפי רוב המפרשים נקראת תרומה "דמע" מפני שהיא שייכת גם בטוילים, כגון תירוש ויצהר "שהם צלולים וכעין דמעה" (לפי הרשב"ם, הרמב"ן ועוד). בת"י : ובכורי חמר נעוך, כלומר בכורי יינך. לפי התורה תמימה לשמות כב אות רי"ח פירוש זה הוא ראה שהפירוש לתמורה אינו לרש"י, אך בניגוד לדבריו, הפירוש לתמורה אינו מוטל בספק, וכפי שכבר הובא כמה פעמים בענין הסתירות ברש"י ממקום למקום.

~דַּמָּע, דָּמָה (ב)

דמעות – משקה איקרו [נדה נה]. הדמעות מלוחין ומכאיבין את המכה בתחילתן [שבת לג].

+מ"מ : תהלים מב ד. ראה בכי, שלישי

~דַּמָּשָׁה, דַּמָּשָׁה, דַּמָּשָׁק

#א. היא ראש ארם (סוריה) כמה שנאמר (ישע' ז ח) כי ראש ארם דמשק [ירמ' מט כג].

#ב. דמשק אליעזר – בתלמוד (יומא כח : עיי"ש במהרש"א) דרשו (לגבי אליעזר עבד אברהם) נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים [ברא' טו ב].

@+מ"מ : ישע' יז ב, עמוס ג יב. ראה דרמסקין

~דָּן

#א. אינו חוק האמורי אלא ע"ז ממש [שבת סז].

#ב. שם מקום [בכורות נה]. (שם) מדינה [יחז' כז יט]. *עיין ברא' יד יד בתרגום ירושלמי "עד דן דקיסריון". עיי"ש יד טו, דברים לג כב. בש"ב כד ו נזכרת עיר בשם "דן" (בפסוק : דנה) יען". בברא' לה כה נזכר דן בן יעקב מבלהה, שפחת רחל. לדן יש רק בן אחד "חשים" (ברא' מו כג. בבמד' כו מב - שוחם ובד"ה לא נזכרת משפחת בני דן). בסדר הדורות מובא שאשתו היא אפללה בת חמודן, מצאצאי לוט. ראה בדן, דון, חובה, ירדן, פמיאס

~דָּנָא (א)

חבית [ברכות ה : שבת סו : סז : קי : קלט : ב"מ מ. סנה' כח].

~דָּנָא, דָּנָא (ב)

שם מקום או משפחה [קדושין ע].

~דָּנְאָל

*ראה דניאל

~דַּנְבָּא, דַּנְבִּי

זנב [סנה' לז].

*זי"ן ודל"ת מתחלפים

~דַּנְדָּנָא, דַּנְדָּנָה

*נזכר בשביעית פ"ז מ"ח והוא מין צמח הגדל בא"י, במוסף הערוך מפרש מינתא והרמב"ם נענ"ע.

~דָּנָה (א)

זאת [דניאל ב יב, ב מה, ג כב, עזרא ד יא]. זה [שם כ כד, לו, ב מז ה ז, ה כב, כד, ו ד, עזרא ה ד, ו טו, ז יז], זו [שם ג ז], זהו [עזרא ד יא]. על דנה – על כך [עזרא ד יד].

~דָּנָה (ב)

*עיר ביהודה (יהושע טו מט).

~דְּנִיָּהּ

*שם עירו של בלע מלך סדום (דה"א א מג).

~דִּסְתָנָא

ראה דיסתנא

~דִּעָ, דְּעָה

*+מ"מ: איוב לב ו, לו ד, לו טז. ראה דעת, חרש ג

~דְּעֻיָּאֵל

*אבי אליסף נשיא מטה דן מן המרגלים (במד' א יד, בפרק ב יד - רעואל).

~דַּעַן

נר רשעים יִדְעֶךָ - לשון קפיצה, שהשלהבת קופצת ונכרתת [משלי יג ט], קפץ ממקומו [איוב ו יז, יח ה]. דעכו - כל לשון דעיכה נופל על לשון קפיצה ונתור, ממחר להיות נתר ונתק ממקומו, על כן הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים, כמו (איוב ו יז) נדעכו ממקומם, וכן (שם יז א) ימי נזעכו (זי"ן ודל"ת מתחלפין), וכן (שם יח ו) נרו עליו ידעך, כדרך שלהבת הניתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה [תהלים קיח יב].

*ראה זעך, סכסך

~דַּעַת, דְּעַת

ישוב [חגיגה יב]. רצון [ב"מ לו]. הבנת דבר מתוך דבר - היינו דעת [שבת לא]. דעת עדיף מחכמה [שבת לא]. דעת גדול מבינה, לפי שאם שואלין לו לאדם דבר והוא אומר כן ומראה ונותן טעם לדבריו הוא דעת... בינה שיוודע להבין אבל אינו מראה טעם [אבות ג יז]. תורה [משלי יט ב, סוטה יב]. אין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה [דברים כט ג].

*עין פ"א פ"ג מ"ז. ראה דעת, חכמה, נבון, סברא, רוח א, תבונה רוח הקודש [שמות לא ג].

*במכילתא שמות טו כ: אין דעה אלא רוח הקודש.

דעתו יפה - אינו קץ ומואס [ע"ז כט], שסובל הכל, דאינו מזיק לו שום לכלוך ושום דבר מיאוס [ב"ב קמה:]. דעתו קצרה - משים ללבו כל דאגות חבריו ודואג על כל מה שעתיד לבוא עליו. (ל"א רגז). דעתו רחבה - אינו משים ללבו דאגה כל כך [סנה' קא. בשינוי], כמו עצרן וקפדן, עינו רעה בשלו ובשל אחרים [ב"ב קמה:]. חכמתך ודעתך - חכמתך ורוע לבבך [ישע' מז ו]. דעתם קצרה - אינם יודעים לפרש צרכיהם [ברכות כט:]. בבלי דעת - על שם שלא היה להם דעת להיות מלמדין זה את זה ולמדין זה מזה [סוטה מט].

דעת נוטה - לשון ספק, אבל נראה במקצת, שושפצי"ר (לחשוד, לשער. מפרש את התיבה נוטה)

~דְּנִיָּאֵל, דְּנִיָּאֵל

#א. (הבן ה)שני (של דוד) דניאל לאביגיל (הכרמלית) - ובש"ב (ג ג) כתוב ומשנהו פלאב לאביגיל? ובמדרש ויכולו (באוצר המדרשים ח"א עמ' ש') מפרש, לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל, והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל, לכך קראו דוד שמות שנים, כלאב ודניאל. דניאל - דני אל, כלאב - שהיה דומה כולו לאב [דה"א ג א].

*ראה אביגיל, כלאב, עילם

#ב. דניאל מזרעו (של דוד) היה, כמו שנאמר לחזקיה (ישע' לט ז) ומבניך אשר תוליד... אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה [תהלים סד ב, עיין דניאל א ו]. צדיק [תהלים סד יא בהיפוך]. בימי דניאל כבר חרב הבית [חגיגה יג:]. דנאל (הכתיב, והקרי דניאל) - מדורו של יכניה... [יחז' יד יד, עיי"ש פסוק כ]. דניאל בא נבוכדנצר לעשותו אלוה (דניאל ב מו) ולא קביל עליה... [שם יח ג]. הלך כשהושלכו חבריו לכבשן האש לחפור ולהוציא נהר בטבריא. ל"א... [סנה' צג. עיי"ש]. ספר דניאל נקרא על שמו... הוה חשיב טפי מחגי זכריה ומלאכי... גדול הוה מנחמיה בן חכליה... היה מבאי הגולה עם החרש והמסגר [סנה' צג:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיי"ש מחלוקת אם הוא מהנביאים].

*בנחמיה יז נזכר דניאל שהיה לוי בימי עזרא וצ"ע אם הוא אותו אחד. ראה בלשצאצר, חנניה, מישאל, ממוכן, משיח, עזריה

~דִּנְכָא, דִּנְכו

*נזכר בב"ב צט ע"ב והוא שם איש.

~דִּנְקָא

שתות, חצי השליש [שבת לה. ב"מ לט: קט:], מעה כסף, שתות של דינר [ב"מ ס: שבועות לו. זבחים מח. בכורות יא. נ.].

*ראה דינר

~דִּסְנָא

*ראה דיסנא

~דִּסְקָא

*ראה דיסקא

~דִּסְתוֹדֵר

סודר של ראש [שבת מח.].

בלעז [חולין צ:]

לדעתם נבראו – שאלם אם חפצים להבראות ואמרו הן [ר"ה יא], הודיעם שיבראם והם ניאותו [חולין ס].

לאו אדעתאי – לא הייתי זכור. ורבותינו פירשו לא סבירא לי [שבת צה].

על דעת בעלה – על מנת אם ירצה הבעל [שבת מו: גיטין פג:]. בלא דעת – בעל כרחיה... ד"א המהלך ע"ג עשבים בשבת [משלי יט ב].

עני בדעת – אין בדעתו ליתן לה נדוניית עשיר אלא נדוניית עני [כתובות סח].

שלח לך, מדעתך – אני איני מצוה אותך, אבל... איני מעכב על ירך [סוטה לד:].

*בע"י: לדעתך. בבמדבר יג ב: שלח לך - לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה שלח.

נקי הדעת – אסתניס [חגיגה כב:]. שלשונך קצרה [גיטין פז:]. כשם שיש דעות במאכל כך יש דעות בנשים – דעות בני אדם חלוקות באסתניסות של מאכל ומשתה, יש שהוא אסתניס וקץ במאכל מחמת מיאוס מועט, ויש שאינו אסתניס כל כך, ויש שאינו אסתניס כלל. כך דעות בני אדם חלוקות בפריצות, יש מקפיד על פריצות מועט, ויש שאינו מקפיד כל כך ויש שאינו מקפיד כלל [גיטין צ:].

*ראה אסתניס

ונדענו – משכב זכור [שופטים יט כב].

@עין ברחון המעיין כרך מו ג' עמ' 48 להוראותיו של דעת בלשון חכמים. עין בערוך ערך רשות א' ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, גוי ורוח רעה ודקדוקי עניות". ובערך סח ה מצין לסנה' צו ע"א "שלשה באים בהיסח הדעת ואלן הן, משיח מציאה ועקרב". +מ"מ: משלי יא ט, ערובין יג ע"ב ד"ה על סוף. ראה חכמה, תבונה. גניבת דעת - ראה גנב ב

~דף, דפי

#א. לקרש [שבת עז:], דפי דפי – כמין קרשים קרשים כעין גלגל של רחיים של מים [סוכה לו:]. קרש מונח על גבי יתדות בכותל [נדה ד.]. דפין – עשוין כמין דלת ונותנן על התפוח [ע"ז עה.], הדלת שנותנן על הענבים [נדה סה.]. יש דף לפני השובך בולט ויוצא ממנו ושם באין ויושבין יונים דמעלמא [ביצה י.]. דף של נחתומין – נסר רחב לערוך עליו וללוש את הפת. ולי נראה הוא דף שקבוע בכותל ליתן עליו את הפת למכור כעין שעושין פלטרין שלנו בכותל בתיהן מבחוץ... [ב"ב סו.]. דפי עץ – ארוכים וקצרים שקורין לטי"ש [נדרים] [יומא טז.]. קולומי"ל (עמודה, טור בדברים כתובים על קלף. הכוונה למרובע כתוב ברוחב המגילה) בלעז [גיטין פז:]. פלנק"א (קרש. עין בא"ה) [קדושין פא.]. עמוד [מנחות לא:].

#ב. אנעץ [סנה' צה. ע"ז עו:].

@ראה דפי, מדף, סורג, קנה

~דפוס

פורמ"א (צורה, תכנית) בלעז. כל דבר העשוי לעשות למדתו דברים אחרים על גביו כמו מנעלין, או בתוכו כעין שהיו עושין קדירות ללחם הפנים שיכניסו העיסה לתוך הקדירה והלחם נעשה בצורתה, כגון אלו קרי דפוס [סוכה לו.], פורמ"א בלעז, עשוי כמין תיבה פרוצה (מובא בתוס' ד"ה ובדפוס בשם רש"י) [מנחות צד.]. [נעשה] ע"י יציקה, כמו שיוצקין כלי כסף וכלי נחושת [פסחים נד.]. דפוס של דדין – (שהדדין) מונחות בו [שבת סד.].

*בדמאי פ"ה מ"ג גורסת המשנה "טפוסין" (עין בפירוש הרמב"ם). +מ"מ: שמות כה כט, שבת כח ע"ב ד"ה לעורן, שם לא ע"א ד"ה שדרים, מו"ק יד ע"א ד"ה יאמרו, גיטין כ ע"א ד"ה הא דחק, שם נח ע"א ד"ה דדרעא, ב"מ לג ע"א ד"ה כיון, שם נו ע"א ד"ה מעשר, מנחות לד ע"ב ד"ה בד' בתים, חולין קח ע"א ד"ה כל הסריקין. ראה איזמל, אמום, אתרוג, חריט, טפס א, כומז, כון ב, מלבן, סדן, עצב ד, צלם, קב ו, שפיר

~דפי, דפי

#א. לתת דופי (בפסוק: דפי) – דבר גנאי לדחותו, לשון (במד' לה כ) יהדפנו [תהלים נ כ.]. יותם לא נמצא בו שום דופי – [דה"ב כז ב.]. שום דופי – גמגום בתלמודו (של ירבעם) [סנה' קב.].

*אין לו דמיון במקרא. בסנה' זה הנוסח בע"י ובדפוס, אך בדפוסים שלנו החליפו תלמוד בגמרא, ויוצא שכאלו למד ירבעם גמרא. +מ"מ: יחז' ח יז ד"ה והנם, משלי כה ט, תמורה טו ע"ב ד"ה דופי. ראה אגדה, גלה א, דלם, דפה, פלסתר, קולסא א, קופה

~דפן (א)

דפנוהו – הלקוהו [יבמות פח: ב"מ קז:]. דפנוי – בני אדם המכין וחובטין [גיטין לד.]. *בערוך ערך דפן ב מביא במסוף בלי"י מי שהוכה עד עד יציאת דם מגופו.

~דפן, דופן (ב)

יוצא דופן – שנקרעת אמו [שבת קלה:], ע"י סם נפתחו מעיה והוציאו את העובר לחוץ [נדה מ.]. כל שקרעוה והוציאו את ולדה בין מתה ובין חיה הוי יוצא דופן [חולין לח:]. בכור שיצא דרך דופן, הבא אחריו בכור (לזכרים ולא) לרחמים ולא ללידה [בכורות יט.]. +מ"מ: מנחות ו ע"א ד"ה יוצא. ראה חמש א

~דפנא, דפנה

ענפי עץ שקורין לוריי"ר (דפנה), וגדל בו פרי שקורין ביי"ש (גרגירים, בעיקר של פירות הדפנה) בלעז [סוכה כג. פסחים נו. ד"ה ושיכרא]. ענפי עץ ערמונים שקורין לו"ר, ופרי שלו קורין ביי"ש [ב"ב ד.]. ביי"ש

לחזור באותו לשון שהיו שומעין מרבין וע"י שהיו שומעין ע"פ שמועה אחר שמועה היו נותנין בהן סימן זו אחר זו ומתוך כך שהיו מדקדקים בלשון יודעין להניח סימנין נאין ואינן משתכחין מהן [ערובין נג. עיי"ש]. דיוקא – דקדוק [מעילה טז:] לא דק – לא דקדק כל כך [ב"ב כז:] דק ליה – מדקדק בקדושים ונזהר מליגע ידיה בדבר טינוף ולא מסח דעתיה [זבחים כ:] לא דק – לא בדק לשאול [ברכות מז:] ואודיק – השגיח בי וראה שיש בדעתי להשיב על דבריו [ב"מ סז:] מדוקיא – מדדייקינן [מנחות יג:] *תרגום ירושלמי לברא' יט כח וישקף - ואודיק (הערוך). תוס' נזיר ז ע"ב ד"ה ואי תנא. נזיר כא ע"א ד"ה אבל אמצעי. #גדקדקתם אחרי – כלומר נצחתוני וקפחתוני, חשבתם לנצחני [כריתות יט:].

הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (יבמות כא:) [תהלים צט ט בקיצור, סוטה יג: ע"ז יח.]. דרכו של מקום לדקדק עם החסידים [יבמות קכא:]. @בשקלים פ"ה (ח ע"א) נאמר: מה תלמוד לומר סופרים? אלא שעשו את התורה ספורות ספורות: חמשה לא יתרמו תרומה. חמשה דברים חייבין בחלה וכו'. עפ"י זה מפרש רש"י "דקדוקי סופרים" בתמורה טז ע"א, ומסיים: שציפרו הדברים ומנאום יחד שלא ישתכחו, ומאותן דקדוקין שעדיין לא צירפום נשתכחו בימי אבלו של משה. +מ"מ: ברא' ד כה, כה כז, מב ט, מג ג, שמות טו יג, במד' כג כא, מ"א כב נב, תהלים צט ט, שם קיב ה, איוב כא כב, לג יב, מב' קהלת ד' עזרא ג ז, נחמיה ג ב, שם ז ז, שם יב יב, ברכות לג ע"ב ד"ה נקוט וד"ה כרחבא, כתובות פו ע"א ד"ה כי כשורא, סוטה יג ע"ה ד"ה ברב בשר, ב"מ לג ע"א ד"ה כל המקיים, ב"ב כז ע"א ד"ה לא דק, שם צה ע"ב ד"ה מאי, שם קט ע"א ד"ה והא קראי, שם קל ע"ב ד"ה ומר סבר, סנה' לב ע"ב ד"ה בצדק. לח ע"ב ד"ה כל שכן, מנחות לב ע"ב ד"ה כתבה, שם מב ע"ב ד"ה תפילין, חולין יח ע"ב ד"ה מכולי. ראה אדריכל, און, גמגם, גמרא, דוק, דוקן, דיוקא, דיק ב, דק א, הואי, זוחו, מצא, מרא א, סלסלה, ספרא ב, עבר ג, פלא

~דקדק

*ראה דיק, דקדקתא - ראה דק א, דקתא

~דקה

פתח נמוך בראש של מבוי [ערובין נט:], פתח קטן [שם ס:], מחיצה [שם סא:], דלת קטנה [שם עה:], פתח קטן פתוח לצד הגגין [שם פט:].

~דקורא, דקוריא

דקורי דהרפניא – כדין של הרפניא [שבת קכז:]. דקורי דהרפניא – סלים שעושין בהרפניא [ב"מ פד:]. דקוריא – מחרוזות של צפורים שחוטין, ריש"ט (חבל, חוט) בלעז [חולין ד:]. *בחולין תוס' ד"ה דקוריא: סל, כמו דקוריא (ב"מ פד ע"א) ודמפנין [שבת קכז ע"א]. ראה דקולא, דקולאה, חרוז

~דקל, דקלא

תמר [פסחים נג. כתובות עט:]. גדלים בו תמרים [בכורות ח.]. דקלא סומקא – תמרים בקטנות [כתובות עז:]. צורי דקל – נצרים קלופים לעשות סלים, תורי דקל – דקים מצורי, והן מן הסיב הגדל סביבותיו [שבת צ:]. דקל יש לו לב מתוכו ויש לו מוח לאורכו כמו שיש לעץ שקורין שיאור"ר (סמב"ק, מין צמח) בלעז, והמשקה הזה מועיל לדקל להתקיים [פסחים נו.]. דקלים – יש מהן בבבל הרבה, כדאמרינן (לעיל ט:). עולא איקלע לבבל חזא מלא צנא דתמרי [תענית כט:]. דרך דקל רע ליגדל בצד אילן סרק [ב"ק צב:]. דקל אין לו גזע... מאחר שייבש אין לו תקנה... אין דרך דקל להוציא מן הגזע כלום, אלא מלמעלה בראשו גדילים כל ענפיו... [ב"ב פב.]. דקל טב ודקל ביש – שני מיני דקלים הם [ע"ז יד:]. דקל אם תטול ממנו רצועה סביב הוא מתיבש... [חולין קכה.]. דקלא לא נטעי אינשי אדעתא לאכול את הקורא שהאוכלו ממעט ענפי האילן [ברכות לו.]. דרך דקלים להיות בעיקרן קוצים סביב והיינו שיצים ומן הדקל עצמן הן ולמעלה עלין שלו עשוין כסדרן כמין כפות תמרים וכשהרוח מנשב התמרים נופלין ונשארין באותן כיפין ולמטה בשיצין [פסחים נב:]. דקל טעון כפניות [שם]. דיקלי – (דקלים) שגדלו כל צרכן... דקל טבא – מן הבינונים שטוענין פירות קצת. דיקלא בישא – קרו ליה אינשי כגון דלא טעין קבא... [ב"ב סט:]. דקלא פרסאה – חשוב הוא מאד ונישום בפני עצמו [ב"ק נט.].

*דקל ותמר בגמרא הם זהים ולכן יש חפיפה ביניהם. ראה אצוותא, גמא, הוצא, חצב ג, חרות א, חרותא, חרחבינא, כפיפה, כפניות, מי דקלים, מכבדות, מצרי, ניסחנא, נצר א, סיב, ציץ א, ציניתא, צנא ב, קור א, קשבא, שבכה, שיחה, תאלא, תור א, תמר ב

~דקלא

*אחד מבני יקטן מבני עבר, וצאצא משם בן נח (ברא' י כז, דה"א א כא).

~דקנא

דיקנני – אנשים גדולים שנתמלא זקנם [ב"מ לט. ע.].

~דקק

ומדקה – מדיקה ושוחקת הדק [דניאל ז ז], נדוקינהו – יכתשם [גיטין ע.]. דייקא – כוססת יפה ומדקה אוכלין בפיה [שבת קנה.]. מיידיק – לטחון [ב"מ עד.]. דוק בבכי – כמו [דניאל ז ז] אכלה ומדקה, לשון כוסס [שבת קנב.]. *ראה דק א, דיק. טיט הנדוק - ראה ריק.

לשון בזיון, וי"ת כמין שתי תבות : די ראייה... [ישע' סו כד].

*בר"ה טו ע"ב הרא"ש כותב : דראון, כמו די שראו אותו העולם, עיי"ש בתוס' ד"ה כי לית. הרד"ק (וכן בשרשים ערך דרא) מפרש לשון מאוס מרוב התולעים, כמו בסנה' ק ע"ב : הדרא והכנה שבתבואה. +מ"מ : תהלים פז ו, איוב כז כ, דניאל יב ב.

~דַּרְבָּן, דַּרְבֵּן~

מלמד הבקר [- איכה א יד]. כדרבנות - מה דרבן זה מכון את הפרה לתלמיה... [קהלת יב יא]. לכיון הפרה לתלמיה [ב"מ פ.]. בלשון ארמי קורין לדרבן מסקדא, מלמד הבקר [איכה א יד].

*תרגום דרבן הוא זקתא - ראה ערך זיק א. ראה ברך, חרחור, יתד, מחרישה, מלמד, מרדע, מתג, קנקן, קפוד, שקד ג

~דַּרְבְּנָא~

אורבים [בכורות ח:].

~דַּרְגָּא~

סולם שעולין בו לסוכת נוצרים... [שבת קנה.]. סולם של עליית בית המדרש [גיטין נט.]. מעלה מן הכבש שהיה יורד מן העליה [ערוכין נב.]. סולם [ערוכין עח.].

נחית דרגא ונסיב איתתא - לא תקח אשה חשובה ממך שמא לא תתקבל עליה [יבמות סג.].

*בגמרא שבת עז ע"ב נאמר : דרגא - (נוטריקון) דרך גג. עיין בערוך ערך אמדלא. +מ"מ : סנה' נא ע"א ד"ה כל שהיא. ראה מדרגה, סלם

~דַּרְגָּשׁ~

דרגש (הוא) ערסא דגדא - נוהגין היו לערוך מטה ושולחן בבית ולא היו נוהגין להשתמש בהן כלל, אלא למזל הבית מונחות משום ניהוש [סנה' כ.].

*בגמרא מו"ק כז ע"א נאמר מאי דרגש? ערסא דצלא. עיין בערוך ערך דרגש. +מ"מ : נדרים נו ע"א ד"ה מותר ואילך, ב"ב ה ע"א ד"ה ארבעה. ראה ערסא דגדא, ערסא דצלא

~דַּרְדְּגָא~

דרדוגי משחא - הנשים נותנים (אצ"ל נותנות) שמן בראש התלמידים ושפות... שף שמן בראש התלמידים [כתובות יז:].

~דַּרְדּוּר~

לגין קטן [ע"ז לב.], גיגית קטנה [ע"ז נט:].
*בבבלי פט"ו מ"א מובא דרדור עגלה, והערוך ערך דרדור מפרש חבית של עץ עגולה עשויה לוחות לוחות, ואע"פ שהיא גדולה... נ"א דודור. ראה לכתא, משכלא

~דַּקָּר (א)~

#א. איתד הנעוץ בקרקע [ערוכין יא:].

#ב. מרא, פשוט"ר (מכוש) [ע"ז טו:]. דקר - פיל"א, את חפירה [סוכה יג. ביצה ב.].

*עיין תוס' ע"ז טו ע"ב ד"ה והדקר שמקשים על רש"י מביצה ז ע"ב - והוא שיש לו דקר נעוץ... לכך נראה לר"י שהוא כלי המחרשה שקורין קולטר"א. עיין בערוך ערך דקר א. ראה דוקרנין, מדקרה, מזרה, מרא, נקב, רבדא

~דַּקָּר (ב)~

מדוקרים - מבוקעים. בין נפחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה [איכה ג ט.]. מדוקר בלשון ערבי מוטען [ישע' יד יח].

*ראה טען

~דַּקְתָּא~

נעורת שברי גבעולין הננערין מן הפשתים כשמנפצין אותו [חולין נא:].
*ראה דקדקתא

~דִּר~

ודר וסוחרת - מיני אבנים טובות [אסתר א ו.].
*אין לו דמיון במקרא. בגמרא מגילה יב ע"א נאמר : אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה...

~דַּרְא, דַּרִּי (א)~

#א. שורה [יומא פד. תענית כב: כתובות ס. קדושין פא. ב"ק קיז. סנה' קט: ע"ז כח. חולין קלט:]. בחד דרא - בצד אחד [גיטין סח:], דרי דרי - שורות שורות סביב [מגילה יב.], שורות בתים [סוטה לט:].
*ראה דור ב, דירא

~דַּרְא (ב)~

#א. אנשא [תענית כג:]. דרי בריך - שאי בנך [כתובות ס.]. דדרית במאתך - שאתה נושא כלי כזה בעריך [מגילה כח.]. דרי ואמטי - שא והולך עמנו [ב"ק קיז.]. דורא - משוי [ב"ק צב.]. משא [ביצה ל. ב"ק צב.]. דרי מידי - טוען כלום [שבת סו.]. אידרי - קפץ, לשון נושא הוא, כמו (ברכות ח). דרי טונא, כלומר הגביה ונשא עצמו לעמוד ממקומו [ע"ז נט:]. דרינא טונא - נושא משוי [ר"ה כו.]. לידריה - ישאנו [שבת סו.].
#ב. מידרא - לזרוק [ב"מ עד.]. אידרי - אזרה המוץ ברחת או בנפה [ב"מ קה.].
#ג. אסא דרא - הדס לח [פסחים נו.].

~דַּרְאָן~

~דְּרָדַע

בן זרח בן יהודה, שנאמר... ומ"א בפסיקתא... דרדע זה דור המדבר [מ"א ה יא], דרע – בימי דוד ושלמה וחכם ביותר... להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה "דרדע", אע"פ שנקרא דור דיעה בשביל חכמתו, נתחכם שלמה מכולם... ובפסיקתא דורש דרדע זה דור המדבר [דה"א ב ו].

*דרדע הוא אחד מחמשת בני מחול שנודעו בחכמתם. ראה איתן, הימן, זמרי, כלכל ב, מחול

~דַּרְדֵּק, דַּרְדֵּקִי

בחורים שלא הגיעו לסברא [שבת קמה:]. השתא דקשישנא לדרדקי – עכשו שהזקקנו הננו שפלים כתינוקות [ב"ק צב:]. אכרזתא לדרדקי – הכרזה לדורות [ערובין סד:]. תינוקות [ב"ב כא. כא:]. מקרי דרדקי – פסידא דלא הדר הוא, דשבשתא כיון דעל על [ב"מ קט:].

*שחקו עלי צעירים (איוב ל א) תרגום מגחכין עלי דרדקי. +מ"מ : יבמות כא ע"ב ד"ה ואמינא, ב"מ סו ע"א ד"ה דרדקא קרעיה, שם קא ע"א ד"ה מקרי, ב"ב כא ע"ב ד"ה ומודה.

~דַּרְדַּר

(מין קוץ שהארץ) תצמיח – כשתזרענה מיני זרעים והן נאכלים ע"י תיקון [ברא' ג יח, עיין הושע י ח]. *שם כולל לצמחים קוצניים כגון קונדס ועכביות. ראה קוץ א

~דַּרְדְּרָא

סם רפואתה של דלריא, דרדרא שמה [גיטין ע.]. *בגמרא נאמר : מאי דרדרה? אמר אביי מוריקא דחוחי.

~דְּרֹם

נגב [הושע יא ב בהיפוך]. בדרום (הוי) חטיף מרובין... דרום מא"י [סנה' יא:]. *+מ"מ : במד' לד טו, ערובין נו ע"א ד"ה זהו פני צפון, ר"ה כד ע"א ד"ה כאן בימות. ראה דרם

~דְּרֻפְתָּקָא

דרופתקי – טרחנין... ל"א כיס ארוך שמשמין בו מעות [סנה' צט:]. *יש מפרשים שמילה זו מורכבת מן דרו פתקי, ויש מפרשים שזו מלה יונית.

~דְּרוֹקֶרֶת

דרוקרת, נ"א דיוקרא. עיר ששמה יו"ד והיא קטנה על שם שיו"ד קטנה באותיות [תענית כא:].

*הב"ח מגיה : דרוקרת, נ"א יו"ד קרת. עיר קטנה על שם... ותיבות כפר עכו נמחק. כלומר עכו עיר גדולה שיצאו ממנה אלף וחמש מאות רגלי, ודרוקרת עיר קטנה המוציאה חמש מאות רגלי. ראה יוד, כפר עכו

~דְּרֹר

#א. הוא עוף הנקרא ארונדיל"א (סנונית) בלעז, ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה [-] משלי כו ב, צפור דרור – ארונדיל"א [גיטין נו:], קטנה היא, והאם והבת שוות [ביצה כה:]. דרה בבית כבשדה שיודעת להשטט בזויות הבית לכל צד ולכך נקראת דרור על שם דירה שדרה בכל מקום [ביצה כד. שבת קו: בקיצור]. פיה קצר [ע"ז לח:]. שיערו חכמים שאין במינה גדולה שמדחה את המים ולא קטנה שנדחת מפני המים שהן רביעית [סוטה טז:].

*ראה סנונית

#ב. שנת הדרור – שנת היובל [יחז' מו יז]. לקרא לשבויים דרור – כלומר לבשר להם בשורת הגאולה [ישע' סא א]. קרא דרור – (אחשוורוש) עשה נחת רוח לבני מלכותו להעביר מהן מכס של סוחרין [מגילה יב:].

#ג. א"ר יהודה, מהו לשון דרור? כמדייר בי דיירא ומסחר בכל מדינה שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים [ויקרא כה י, ראה דיירא]. @עיין בערוך ערך דרי ג. ל כג

~דְּרִי

*ראה דרא

~דְּרִיָּשׁ

שנינו במסכת ר"ה (ג:) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא... ובסדר עולם (פ"ל) מצאתי דריוש הוא ארתחששתא... [עזרא ד ו]. דריוש המדי הרג את בלשאצר [ישע' יג יז]. הרג את בלשאצר ומלך שנה... [שם יג יט, עיי"ש. דניאל ו כט]. דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השנייה כורש הפרסי [ירמ' נא מו]. דרעיוש – הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשוורוש, ומצינו במ"ר ויקרא שבנה של אסתר היה... [חגי א א, עיי"ש]. דריוש בן אחשוורוש – זה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשצר [דניאל ט א, עיי"ש פסוק ב]. אחר אחשוורוש מלך דריוש בנו של אחשוורוש שהוא בן אסתר... [עזרא ד כד]. דריוש זה מלך פרס [עזרא ו יד]. אף דריוש שאחר אחשוורוש נקרא כורש [ר"ה ג:]. כורש הפרסי (הוא) חתנו של דריוש המדי [יומא י. בהיפוך]. דריוש השני מלך אחר אחשוורוש ונקרא שלשה שמות, דריוש, כורש, ארתחששתא [מגילה יא: עיי"ש יב. ד"ה עוד שנה, ב"ב יד:].

*היו כמה מלכים בשם זה : הראשון, מלך פרס (חגי א א, עזרא ד ה). השני, מלך פרס בנו של ארתחששתא הראשון (נחמיה יב כב). המדי, בן אחשוורוש (דניאל ו א, ט א). +מ"מ : דניאל א כא,

ה א, ו א, עזרא א א, תוס' ר"ה ג ע"ב ד"ה שנת, ד"ה הוא כורש, שם ד ע"א ד"ה ונדבך, מגילה טו ע"א ד"ה שחתכוהו, תוס' קדושין לט ע"ב ד"ה מחשבה. ראה אלכסנדרוס, ארתחששתא, אחשורוש, זכריה (בן ברכיה), כורש, מלכות, פרס

~דריסה

נראה לי שכל עוף הנותן רגלו על האוכל כשהוא אוכלו ומחזיקו ברגלו שלא ינוד ולא ינטל כולו אצל פיו הוא דריסה, וכן דרך העורבים שגדלין בבתים שקורין קוקיא"ה (קוא"ה. קאק) [חולין סב.].
*עין בערוך דרס ג. ראה דרס

~דרישה

דרישה וחקירה – דרישה בדיקות לכזין את דבריו. חקירה – באיזה יום ובאיזה שעה [יבמות ככב.].

~דָּרַךְ, דָּרָךְ (א)

#א.מהלך [במדבר י לג], להלך בדרכים [גיטין ע.]. דרכו – דרך הליכתו [שופטים יז ח.]. דרכך – דרכים ושבילים שאת הולכת בהם [הושע ב ח.]. יצא ובה לו דרך כניסתו – כשם שנכנס... כך כשיצא לא היסב פניו לצאת אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לאררן [יומא נב.], כדרך שנכנס כך מחזר ויוצא דרך אחוריו [חולין י.].
#ב.חנך לנער על פי דרכו (משלי כב ו) – דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנוך לו בנערותו... [קדושין ל.]. שימו לבבכם על דרכיכם – על עסקיכם [חגי א ה.]. דרכי – מדותי שנהגתי בהם [איוב יג טו], להודיעו דרכיו – מנהג מדת משפטיו... [ברכות ז. עיי"ש.]. בדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכין אותו [במד' כב לה]. אין דרך שאין בה עקמימות [דברים א כב.]. היועצך לפי דרכו – להנאתו [סנה' עו.]. לפי דרכו למדנו – כלומר אעפ"י שלא אמר לנו לשם לימוד, אלא לשיחת חולין בעלמא... למדנו עפ"י דרך בדיחותו... [סוכה כ.].

#ג.אידריכם – וינהגם [תהלים קז ז.]. מנוחה הדריכוהו – אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו, השיגוהו. ויש דוגמתו בלשון גמרא (כתובות ס:) ולא אדריכיה [שופטים כ מג.]. לא השיגו [ע"ז טו.]. הדריכני – אדריצ"א מו"י (הפנה אותי) בלעז [תהלים כה ה.]. דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה... [ישע' לה ט.]. דרך אברים – מיעוץ דדים ודש מבחון בשאר איברים [יבמות נה.]. דרך אברים פריצותא בעלמא הוא – שוכב עמה בקירוב בשר [סוטה כו: עיי"ש ד"ה פריצותא]. ותפזרי את דרכיך – לשון זנות, פיסוק רגלים למשכבי אשה [ירמ' ג יג.]. כדרכה – כהוגן [חולין יב.]. העביר

עלי את הדרך – איבד ממני דרך בני אדם, שסירסו. כך שמעתי. וי"א לא נהג עמי כשורה [סנה' לא.]. שלא כדרכה אינו מקום זרע [יבמות לד.], שלא כדרכה – מאחריה [יבמות נט: בהיפוך], אין כאן דבק, שמתוך שאינה נהנית בדבר אינה נדבקת עמו [סנה' נח.]. (לא יבעול כיון) דאין הגון לאדם לשנות את דרכו [סנה' ק.]. אין דרכך – צרכיך [תהלים לז ה.].

*עין בירחון המעיין כרך מ"ה ג"ג עמ' 61 שדרך במובן תשמיש משמעו ביאה כדרכה ומרצונה ואילו "מסלול" מלשון כבישה הוא כינוי לשלא כדרכה ובכפייה אפילו כדרכה. ראה דרך ארץ אם הדרך – קרפון"ר (צומת) בלעז [יחז' כא כו].

דרכי האמורי – נישחש הוא [שבת סז.]. שמספרים מלפניהם ומשיירין מאחריהן. ל"א דרך רומיים לגלח שער שלמעלה מן האוזן [ב"ק פג.].

*עין בספר עיונים בדברי חז"ל (ארנטריו) עמ' כ"ב. ישע' מ כא ברד"ק ד"ה ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים. ראה אמורי דרך גבר בעלמא – (לשון) תשמיש [נדה טז: – משלי ל יט].

דרכי הגויים – %מ"מ : במד' טו ו דרך הדרום – לצד דרום [יחז' מ מד.]. דרך ה' – דרך ירושלם [ישע' מ ג.]. דרכי ה' – דברי תורה [ב"ב פט.].

דרך חיצונים – בני אדם ההולכים אחר דעתם חוץ מדעת חכמים [מגילה כד.].

דרך טובים – לפנים משורת הדין [ב"מ פג.].

דרך היחיד – (רחבה) ארבע אמות [ב"ק סא. ב"ב נה.]. כל שדרכו לימנות – כל דבר שיש בני אדם המקפידים עליו מפני חשיבותו למכרו במנין [ביצה ג.], מיוחד למנין הוא [חולין ק.]. כל מקום שישנו חכמים "דרך" (לשון) מנין – וסידרו דבר אחר דבר [סנה' מט.].

דרך ים – ענן עולה מן הים [מ"א יח מג.]. דרך אניה בלב ים – זו יון שהיא קלה בגזירותיה [משלי ל יט, ל לא].

דרך ישר – עובר עבירה ואומר אין בה עבירה... ד"א דרך עצל ישרה היא... [משלי יד יב]. ישר דרך – אדם שהוא ישר בדרכיו [משלי כט כז].

דרך מינות – %מ"מ : ראה מין ב

דרך נשים – %מ"מ : ברא' כד כח, שבת צד ע"ב ד"ה שמלת. ראה דשתנא

דרך עצל – דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו [משלי טו יט].

+מ"מ : משלי יד יב

דרך עקלתון – %מ"מ : ב"ב ק ע"א ד"ה רב אשי אמר. ראה עקלתון

דרך הרבים – ט"ז אמה רוחב... מקום הילוך העגלות והסוסים [ב"ב נה.]. כגון עיר שיש בה מעבר שבאין דרך שם מארץ רחוקה... סתם דרך שבתורה ט"ז אמה כדילפינן מעגלות דמשכן [ב"ב ק.].

*ראה שביל

דרך רומיים - %ראה דרך אמורי

דרך השכל - תורה [משלי כא טז].

@+מ"מ : ברא' יב ב, יב יא, כד נה, דברים א כב ד"ה את הדרך - אין דרך שאין בה עקמימות, ש"א יז מד - אין דרך לבהמות לאכול אדם, ירמ' י כג, איכה ה ו, שבת קכט ע"ב ד"ה דקיימא - בלילה אין דרך להקטין, כתובות עב ע"א ד"ה דאורייתא - אין דרך בנות ישראל לצאת פרועות ראש, גיטין מ ע"א ד"ה שהניח, קדושין סט ע"א ד"ה ואת הנקבות, ב"ק כז ע"ב ד"ה לפי שאין - אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים, ב"מ לו ע"ב ד"ה מה לי, ב"ב כד ע"א ד"ה אי גניב, שם לח ע"א ד"ה א"ר יהודה, שם צט ע"ב ד"ה מי שהיתה ואילך, ע"ז יד ע"ב ד"ה סד"א, חולין לד ע"א ד"ה בשר, שם קכו ע"א ד"ה פיו. ראה משעול, נתיב, עקלתון, שעל

~דרך (ב)

דרך קשתו - כך דרך (דורכי) קשת, שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם, לכך נכתב בלשון דריכה [איכה ב ד], לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות, וברגלים דורכין אותה, לכך קורא אותה דריכה [ירמ' ט ב], לשון דריכה נופל בקשת, שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו [תהל' יא ב], גת דרך - לשון הריגה, כמו (ישע' סג ג) פורה דרכתי לבדי, כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הנשים להוציא דמם [איכה א טו]. דרך כוכב - כתרגומו. לשון (איכה ב ד) דרך קשתו, שהכוכב עובר כחץ ובלעז דישטינ'ט (מזנק), כלומר יקום מזל [במד' כד יז]. כגורן עת הדריכה - מלאה כגורן בעת שדשו תבואתה [ירמ' נא לג].

*ראה גת א, מדרך

~דרך ארץ

#א.אם אומן הוא לאומנותו, אם סוחר הוא לסחורתו, אם איש מלחמה הוא למלחמתו [ברכות לב: עיי"ש ד"ה צריכין חיוזק]. דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ את הכעור [דברים יא י].

#ב.אשמיש [גיטין ע.]. אינו בקי בדרך ארץ - אין לו כח לשמש [שם].

*ראה דרך א (ג)

#ג.הלכות ד"א - כגון דרכן של ת"ח שהיא ברייתא (ד"א זוטא פ"א) ופרק בן עזאי הנותן ארבעה דברים אל לבו (ד"א רבה פ"ג) [ברכות כב.]. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק [אסתר ד ב].

@עין בספר בית מרדכי (פוגלמן) ס' טז בחלק מחקרים בהלכה על גדר דרך ארץ. +מ"מ : ברא' א כו, יג ג, כד סז, כו כב ד"ה ואחזת, לב ו, שמות טז ח, יט ח, כו יג, ויקרא ו ד, כה כה, במד' יב ב, יב יג, כט לו, דברים יב כ, ישע' יט א, משלי יח כג, איוב א ז, אסתר ד ב, ברכות לה ע"ב ד"ה מנהג, מה ע"ב ד"ה אחד, שבת לא ע"א ד"ה קבעת, ערובין יח ע"ב ד"ה עם הארץ, יח ע"ב ד"ה אומרים, פסחים ב ע"א ד"ה הבקר, ביצה כה ע"ב ד"ה כדתניא, תענית כא ע"א ד"ה נותנין, כתובות סב ע"א ד"ה אורחא, גיטין

ע"א ע"ב ד"ה דאמר, מנחות ט ע"א ד"ה דעבודה, חולין יז ע"א ד"ה בשר. ראה פור

~דרכאות, דירכאות

בני אדם עומדים ומניפים בסודרין, בכדי שיראה זה סימנו של זה, וזה הסמוך לו רואה ומניף גם הוא, ריידריגרדי"ש (מאספים. עיין בא"ה) [יומא סח:].

*יש גרסאות שונות למילה זו : דידכאות, דורכיות, דרכיות. יש מפרשים שזו מילה יונית. לפי הערוך פירושה מצבות גדולות ועליהן עומדים אנשים המניפים בסודרים, וכן פירש הרע"ב במשנה. התויו"ט מפרש שזו מילה ארמית דרבנאי.

~דרכמון, דרכמונים

קויניונ"שד (פרוטות, מטבעות קטנות) [ב"ב קסה:]. שם מטבע של זהב [עזרא ב סט].

*מופיע רק בלשון רבים. הראב"ע מפרש דינר זהב. ראה אדרכון

~דרם

מחזיר פניו לדרום, פונה לדרום [ב"ב כה:]. המודרמות - שברום [מנחות פה:].

~דרמסקין, דורמסקין

שלקות מעשב שקורין אדרילצי"ש (מלוח, שיח בר) בלעז, כך ראיתי בפירוש ב"ק (קטז:) של רבינו יצחק ברכי יהודה, אבל כאן פירש פרוני"ש (שזיפים), וכן שמעתי אני כאן ובב"ק פרוני"ש, ואי אפשר להעמידה [ברכות לט.]. פרוני"ש, לשון מורי. ל"א אדרילצי"ש (פירות של צמח הבר מלוח) ועשב הוא הנאכל בשלקות קדירה [ב"ק קטז:].

*בגמרא נדפס בטעות פרושים (או פירושים) במקום פרוני"ש, וזו טעות מצויה שהחליפו המדפיסים את הלעז לעברית כשהם דומים. יש מפרשים שדרמסקין הם ירקות הבאים מדמשק, שכן בארמית נקראת דרמשק (דה"ב כח כג ועוד). בתוס' ד"ה דורמסקין מפרשים נראה שהוא מין כרוב. בערוך מפרש שבלשון ישמעאל הוא אגאץ - אגס. ראה אדריכל, קרסטומלין, שזפין

~דַרְמָשֶׁק

ובמ"ב (טז ט) כתיב דמשק, ובפסוק אחר (שם י) דומשק וכולן (שם) אחד הוא [דה"ב טז ב].

~דרנא, דרני

תולעת [שבת נד: עה. קב:]. דרנים - תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטין הבהמה ובלעז גרביליי"ש (זחלי זבוב - הסוסים) [חולין סז:].

*ראה ביניא

~דרניקוס

וירואו"ש (מכוסה יבלות) בלעז (איש נגוע ביבלות).
לשון אחר : פיו עקום [ברכות נח:].
*ל"ג הדריקנט, ובערוך ברדניקוס. ובפירוש הגאונים אדם גבוה ביותר.

~דרס

#א.דרוסת הזאב – מכה בצפרניו ומטיל בבהמה ארס ושורפה [חולין מב.]. דרס ואכל – שלא הרגה אלא מחיים אכלה, טרף – שהרגה ואכלה [ב"ק טז.]. ארי דורס ואוכל – מיד, ואינו מתיירא [תענית ח.], אינו טורפה אלא דורסה במקומה ואוכלה [ב"מ מא.], ארי דרכו לדרוס הבהמה במקום שמוצאה [שם צג.], דרכו לדרוס ולרמוס בהמה ברגלו ואוכלה כשהיא דרוסה [סנה צ.]. זאב טורף ואוכל – שמוליך לחוריו ואוכל שם, שמפחד מן הבריות [תענית ח.], זאב – נושא הטרף לחוריו [ב"מ מא.], דרך זאב לטורפה חיה ולהוליכה במקום שהוא בטוח ושם הורגה [שם צג.]. חיה דורסתו – ארי דורס בציפורניו ומפילו לארץ [סוטה ח.].

עוף הדורס האוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל. ואני אומר שדורס על מאכלו ברגליו לאחוז שלא יבוא כולו לפיו, ואין עוף טהור עושה כן [נדה ג.].

#ב.דורסין – שדורס לה בתוך גרונה את השעורין, ולא הוי כל כך כמו אובסין [שבת קנה.].

@דריסת ארי - לפי רבינו חננאל המית בארסו, טרף - המית בשיניו (ב"ק טז ע"ב). גם הערוך מפרש שדריסה זה הריגת בהמה ע"י הטלת ארס, כפי שרש"י מפרש בחולין. עיין ברצ"ה חיות בהגהות לב"מ מא ע"א על השינויים בפירושים השונים. ראה דורסן, דריסה, מדרך, מדרס, עבס

~דרסה

שחט והתזו את הראש בבת אחת שלא הולך והביא [חולין ט.], לשון התזת ראש בבת אחת... דורס זה החותך כמו שחותכין מקל דק או דלעת או קפלוט שחותך בכח ומתז להלן [שם כז. ל: - בשינוי].
*עיין בערוך ערך גרס ג. ראה גרמה, חלד ב, עקר

~דָרַע

*מובא בדה"א ב ו - ראה דרדע

~דרצונא

קנמון [שבת סה.].

*בערוך ערך זנגביל מפרש עצי סממנין הן הבאין מארץ סין וחדין בטעמם ויבישים ודומין לקנמון ועיי"ש ערך דרצין. ראה אורנסי, זנגבילא, קלופה

~דַרְקוֹן

נחש [ברכות סב: ב"ב טז.], צורת דרקון – סתמא לעבודת כוכבים [ע"ז מב.], דומה לנחש [ע"ז מב.].

*עיין בספר חסידים סימן תס"ט מענין מויק שקורין אותו דרגו"ן. בערוך ערך דרקון מפרש עכס, דרקון נחש. בעזרא ב נו ונחמיה ז נח נזכר דרקון, אבי משפחת נתניים ששבה מן הגולה. +מ"מ : איוב לט א ד"ה חולל, גיטין נו ע"ב ד"ה אין. ראה איל א, ירוד, סלמנדרא, עליטא, תן, תנין

~דררא

דררא דטומאה – חשש [חגיגה כא.]. דררא דממונא – חסרון ממון [ב"מ ב.].
*זאת פרשת הכסף (אסתר ד ז) תרג' וית דררא דממונא.

~דרש, דרשה

מאי דרש – מהיכן הבין [חגיגה טז.]. פקודיך דרשתי – בקש [תהלים קיט מה]. לדרש אלהים – כתרגומו למתבע אולפן, לשאול תלמוד מפי הגבורה [שמות יח טו.]. מדריש – (לשון) נדרש [סנה' ע.]. בזמן בית המדרש – (כלומר) קודם אכילה, היו דורשים... לאחר אכילה לא דרשו משום שכרות [שבת קטז.].

דרוש וקבל שכר – שצריכין אנו לעמוד על האמת, ואף על פי שכבר עבר [חולין יז.].

*המאמר דרוש וקבל שכר מופיע הרבה בגמרא ורש"י לא מפרש, בחולין יז ע"א אינו בגמרא אך בד"ה שהכניסו ישראל מביאו אגב פירושו ומבארו.

דורשי חמורות – מקראות סתומים [פסחים נד. חולין קלד.]. מקראות [ב"ק פב.]. דרשו – קראו... [ישע' לד טז.].

*דרוש חמורות הוא דרוש בשיטת ההקבלה וההשוואה ומקשטים את הפסוק בדרוש מתאים ונחשב כמו תכשיט. דרוש רשומות אינו משנה את פשט הכתוב אלא קושר אותו לפשט. בגמרא קדושין כב ע"ב נאמר : ריב"ז היה דורש את המקרא הזה כמין חומר... ורשי מפרש (כמו) צרור המרגליות וצרור הבושם תלוי בצואר לתכשיט. עיי"ש בתוס' ד"ה כמין חומר. +מ"מ : תוס' סוטה טו ע"א ד"ה כמין, תוס' חולין קלד ע"ב ד"ה דורשי. ראה פרקא

דורשי רשומות – קשרים וסתומים (בערוך גורס ורשומים) הכלולים בתורה. דורשי חמורות גרסינן והיא היא [ברכות כד. ראה דברים יח ג], דורשי פסוקים, כדכתיב (דניאל י כא) את הרשום בכתב אמת היו אומרים... [סנה' קד.].

דרוש אל המתים – דרש אל המתים – המעלה בזכורו והנשאל בגלגולת [דברים יח יא].
*עיין בספר זכות יצחק ח"ב מר' י"ח סופר סימן נ. ראה אוב

~דרשיש

(מקום) שם היה (רב) רגיל לילך [יומא יח: עיי"ש ד"ה מאן וד"ה יחודין].

~דרשן

בקי בטעמי המקראות [סוטה מט.].

*ה"ח בערובין לו ע"ב מפרש שזה הבא לשמוע דברי תורה. בב"ב קי"ט ע"ב נאמר שבנות צלפחד היו דרשניות. שמעתי מר' שלמה ברעודה שדרשן משמעו שדורש מעצמו, כמו (ב"מ קז ע"ב, ב"ב ס ע"ב) קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים. +מ"מ : ערכין ל ע"ב ד"ה הריני.

~דרתא

חצר [יומא עב.]. חצר מתרג' דרתא [ב"ב סז.].

*מופיע גם בשבת לא ע"א אך לא מפרש.

~דש

*ראה דוש

~דשא (א)

לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא... שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני, ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני, שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים. לבוש עשבים, בלשון לעז נקרא דשא אירבידי"ץ (מעשב, מכלול העשבים) כולן בערבוביא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב [ברא' א יא], עטיפת הארץ מכוסה בירק. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב, אירבידי"ץ בלעז [דברים לב ב]. דשא הוא דבר שפרה ורבה מאד וממהר לגדל ולצמוח, והעשבים יוצאין בערבוביה ויונקין זה מזה [שבת קנו.].

*הרמב"ן בבראשית א יא משיג על רש"י : אין דברו זה נכון, שאם כן לשון דשא לא יתרחב, וחכמים אומרים הרכיב שני מיני דשאים, והרב עצמו מזכיר דשאים, אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע, עכ"ל. הראיה שמביא מריבוי הדשאים אינה ראיה, כיון שבמקרא יש דשא רק ביחיד, ורק בגמרא יש דשאים. כ"כ צמח ועשן במקרא לשון יחיד ובגמרא יש לשון רבים צמחים, עשנים. בתלמוד יש להבחין בין "מין דשאים" ל"מין זרעים", דשאים כולל כל מיני סוגי עשבים בין נאכלים בין לא, ואילו מין זרעים הם ירקות שבד"כ נאכלים. היום נחשב דשא תחילת צמיחת הלבוש הירוק המכסה את האדמה, עיין יואל ב כב : כי דשא נאות מדבר. בגמרא שבת עז ע"ב נאמר : דשא (נוטריקון דרך שם. עיין ערוגות הבושם ח"ב עמ' 203. ראה משנה ברכות פ"ו מ"א. ראה אדר ב, עשב, קיסוס

~דשא (ב)

תדשא הארץ – תתמלא ותתכסה לבוש עשבים [ברא' א יא]. תדשא הארץ – הוא דבר שפרה ורבה מאד וממהר לגדל ולצמוח, דהוא ענין פריצות, אשווי"א בלעז... ועוד שיוצאין בערבוביה ויונקין זה מזה [שבת קנו.]. תתכסה ותתלבש בדשאים [ר"ה יא.].

~דשא (ג)

דלת [ע"ז מז. חולין צה: כתובות י. י: סז.], פתח [שבת קיב. קיט.]. קורה שעל הפתח [מו"ק יא.]. בזעא דדשא – סדק שבדלת [חולין צה:]. דשא ברייתא – דלת חיצון שבבית [ברכות נו.]. עיבורא דדשא – בריח הדלת [סוכה נב. חגיגה טו.]. צנורא דדשא – חור מפתן הבית שהדלת סובבת בו [ברכות יח: שבת קיט. פסחים צד:], חור שבמפתן וציר הדלת סובב בו [כתובות סז.].

*ראה צנור

~דשון, דישון

*ראה דישן ב

~דשוש

דשושות – שדשין וכותשין חטין לדייסא [מו"ק יג.]. דשושי – דשי תבואה. איכא דאמרי דשושי – המשברים תבואה חדא לשנים ושורין במים [שם].

~דשן (א)

א.א.לשון שומן [שופטים ט ט], לשון שומן, כמו (ירמ' נ יא) כי תפושו כעגלה דשה [מלאכי ג כ]. שומן [תהלים סה יב]. דשני ארץ – טוב חלב הארץ [תהלים כב ל]. ועולתך ידשנה – לשון שומן, (כמו) (דברים לא כ) ואכל ושבע ודשן, כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים [תהלים כ ד].

ב.ב.דשן – שמן [ירמ' לא יג, תהלים צב טו].

@ראה דישן, מח, פש. הודשנא מחלב (ישע' לד ו) - ראה דהן.

~דשן (ב)

א.א.לדשנו – להסיר דשנו לתוכם, והוא ת"א למספי קיטמיה – לספות הדשן לתוכם, כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה, כמו (איוב לא יב) ותשרש שרשיה... אף כאן לדשנו, להסיר דשנו ובלעז אישצינדריר (לפנות את האפר) [שמות כז ג, עיין מעייני אגם עמ' י"א], לטול את הדשן [במד' ד יג].

תרומת הדשן – מלא מחתה ונותנה אצל המזבח והיא נבלעת במקומה [פסחים כו.].

*הרמזם (של הגחלים הדקות) מעל המזבח לאחר שהכהן חותה אותם מלוא מחתה.

ב.ב.דשנת בשמן ראשי – נמשחת... למלך [תהלים כג ה].

ג.ג.מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלים [ירמיה לא לט].

@+מ"מ : יומא כ ע"א ד"ה תורמין, כא ע"א ד"ה ודישון.

~דשנא

*ראה פרדשנא, רישנא

~דַתְאָא

עשב השדה [דניאל ד יב].

~דתבריא

שם עכור* [דניאל ג ב].

*ראה אדרגוריא

~דַתִּין, דתינה

*עיר בצפון הר אפרים. יש הסוברים שזו דתן (ברא' לו יז).

~דַתִּין, דותן (א)

דתינה – כפר הסמוך לשכם, ונקראת על שם שכם. אי נמי כמדרשו שהיו דנין עליו להורגו (סנה' קב.). שם מקום [ברא' לו טו]. נלכה דתינה – לבקש לך נכלי דתות... ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו [ברא' לו יז]. דותן – אינה מקום... (אלא לשון) דתות ודינין [סוטה יג:].

*בברא' לו הרשב"ם מפרש: לפי הפשט שם העיר, וגם בשופטים היא נזכרת. צ"ע כיון שהפעם היחידה שהיא נזכרת זה במ"ב ו יג - הנה בדתן. עיין ב"ב ח ע"ב ד"ה להסיע על קיצתם - להסיעם מדת דין תורה. עיין במבחר כתבים לר"מ ששון עמ' פ"ב הערה ס"ו. עיין בספר שו"ת בית מרדכי (פוגלמן) סימן ס"ז. ראה דתין

~דַתִּין ואבירים (ב)

(בן אליאב, בבמד' כו ז-ח – בן פלוא בן ראובן), שני אנשים עברים... שהותירו מן המן [שמות ב יג בהיפוך]. אנשים... שירדו מנכסיהם [שמות ד יט, עיי"ש]. אנשים... ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירים היו... [שמות ה כ, ע"ז ה. עיי"ש תוס' ד"ה אלא]. אנשים [שם טז כ בהיפוך]. בני ראובן [במדבר טז א בהיפוך, עיי"ש].

+מ"מ: דברים יא ו, תהלים קו יז, קהלת ז ז.

~דשתנא

דישתנא אנא – דרך נשים לי, ולחש בעלמא הוא [שבת קי. ע"ז יח.]. נוטריקון ד' דרך נ' (נ"א ש') נשים [ע"ז כד:]. דיסתנא היא – דרך נשים לה ומאוסה היא, והוא לשון פרסי [תענית כב:].

*בגמרא ע"ז כד ע"ב מובא: כמאן קרו פרסאי לנידה דשתנא? מהכא כי דרך נשים לי, ומפרש רש"י בלשון נוטריקון ד - דרך, ש נשים לפי חז"ל. עיין ברא' לא לה, רחל אומרת ללבן "אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי". בספר תעודה ח"ד עמ' 9 מסביר זאת אהרן דותן במאמר בשם "דרך נשים", ומקשה כמה קושיות: לפי סדר הזמנים רחל באותו זמן היתה בהריון מתקדם עם בנימין (עיין בספר אמרות טהורות מאמר ה'), וא"כ איך יתכן שהיתה נדה? ועוד, הרמב"ן מקשה (ברא' שם) "לא הבינוי מה התנצלות זה, וכי הנשים אשר להן האורח לא יקומו ולא יעמדו? (עיין ברמב"ן לבראשית א לז). ועוד היכן צניעותה של רחל? בענין הביטוי "ארח כנשים" המובא בבראשית יח יא, הרד"ק בספר השרשים ערך ארח כותב: ופירוש ארח כנשים - מנהג כנשים, והוא הנדות, וכן אמרה "כי דרך נשים לי" וקשה מדוע באותו ספר (בראשית) משתמש בביטוי שונה לאותו דבר? אלא מכאן שארח נשים ודרך נשים הם שני דברים שונים, אורח משמעו וסת ודרך משמעו הריון, עיי"ש. ראה אורח, דוח ב, הריון

~דַתִּין

#א.ספר חוק ומנהג המלכות [אסתר א יט], השתיה כדת – לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי נדול שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי, אבל כאן אין אונס [אסתר א ח]. חוק, גזירת המלך [שם ג יד]. חוק מאת המלך [שם ט יד]. ידותון – מדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרות על ישראל [תהלים לט]. דתא – דת המלך וגזירתו [דניאל ב יג]. דתי המלך – אונגריות ומסים וגולגליות וארנונות [מגילה יג:], מס לעבודת המלך [אסתר ג ח].

כדת – אין אונס [אסתר א ח].

*במדרש אסתר רבא (פ"ז אות יב) נאמר: אין משמרין לא קלנדס ולא סטרנלא (עיין ע"ז ח ע"א). ראה כרגא

#ב.תורה [עזרא ז יב], מצוה [שם ט א]. דת של תורה – אכילת מזבח מרובה משתיה, פר ושלשה עשרונים סולת לאכילה, ונסך חצי ההין [מגילה יב:].

#ג.מנהג [ביצה כה:].

#ד.עוברת על דת – יהודית, שאינה צנועה, יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם [סוטה כה א]. (מנהג) שנהגו בנות ישראל ואע"ג דלא כתיבא [כתובות עב.]. מי שבעלה בעיר ואינה יראה ממנו ועוברת על דת, פריצותא יתירתא אית בה [סוטה כה. ד"ה דלית לה].

*ראה אש, דתן

עיר לעצמה [יהושע יח כח].

*בפסוק כתוב "וצלע האלף" ולפי המדרש בש"ר מ ד הכוונה לשתי ערים נפרדות : צלע והאלף.

~האמנה

למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו ה', וכל שכן האמנה (לשון קיום ואישור) לטובה... [שמות ו ט].

*בתוס' סוטה יח ע"א ד"ה על מה, נאמר "אמן יש בו קבלה, יש בו שביעה ויש בו האמנת דברים". ראה אמן

~הב, הבא, הבה, הבו

לעלוקה שתי בנות הב הב – הפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד, וכן במדרש תהלים (לא ט) למדנו כן, שפותר שתי בנות, גן עדן וגיהנם... [משלי ל טו].
*ענין בגמרא ע"ז יז ע"א : מאי הב הב? אמר מר עוקבא, קול שתי בנות שצועקות מגיהנם ואומרות בעוה"ז הבא הבא... עיי"ש. הב הוא לשון צווי מן יחב. ראה הבהב, יחב ב, עני א

~הבאי, הואי

דברה תורה לשון הואי (בערוך ובע"י הבאי) – לשון הדיוט, שאינו מדקדק בדבריו ומוציא מפיו דבר שאינו, ולא שיתכון לשקר, אלא לא דק [חולין צ:].
דברו הנביאים בלשון הבאי, כלשון בני אדם [מ"א א מ]. דברה תורה לשון הבאי כאדם שרוצה לחזק דבריו [תמיד כט]. דברו הכתובים לשון הבאי [דברים א כח].
ספר בן סירא – יש בו דברי הבאי (ומביא) לידי ביטול תורה [סנה' ק:].

*לפי הר"ן הוא לשון הובאי. ענין בערוך ערך גוזמא. +מ"מ : דברים א כח, ירמ' כג כח, נדרים כד ע"ב ד"ה ועוד, סנה' ק ע"ב ד"ה רב יוסף, שבועות כח ע"ב ד"ה נדרי. ראה גוזמא, לשון הבאי, נדר א, ספר א, פלג ב (ז, ח), שיחה

~הבדלה

תקנו לומר הבדלה ביציאת קודש ובכניסת חול... ואם חל יו"ט במוצאי שבת מבדילין בתפלה ועל הכוס... [שבת קיד:].
*ראה רדה

~הבהב, הבהבים

זבחי הבהבי – זבחי עולות שהם מהבהבים באש [הושע ח יג].
ולא הבהבה – על השלהבת, כדי שתהא מחורכת ותדלוק יפה [שבת כח:], מהבהבת – אוזנות ודולקת... ובלעז פלמי"ר (להבהב, להתחיל לדלוק) [סנה' לז].
מהו שיהבהב באור – את המלילות והאור ממתק טעמו וכן הענבים [ב"מ פט. ענין בתוס' ד"ה פועל].
*אין לו דמיון במקרא. ראה הב, יחב ב

~ה, ה"א

לשון תימה : השומר אחי – לשון תימה [ברא' ד ט, כז לח], השופט – לשון תמיהה [ברא' יח כה, מא לח].
האמת – לשון תמה [ברא' מב טז]. הַזאת – ה"א נקודה חט"ף מפני שהיא בתמיהה... [רות א יט].
*+מ"מ : איוב כז י
ה"א הנקודה בחטף קמ"ץ עומדת במקום נו"ן [יואל א ט].

*ה' זעירא - בהבראם (ברא' ב ד) ה' רבתי - הלה' (דברים לב ו).
ה' יתירה - ע"ז ג. ד"ה אס. ה' מתחלף עם ח'. בענין ה' הידיעה ענין בספר תורת יעקב (רי"ח סופר) סימן קצ"ט. +מ"מ : תוס' סוטה ב ע"א ד"ה המקנא. ראה ירך, כל ב, רפה י, תיבה

~הָא (א)

כמו הנה [ברא' מז כג, יחז' טז מג]. הא כְּדי – הלא הוא כמו... [דניאל ב מג].
*ענין ירחון המעין כרך יג ג"ג עמ' 71 "עזר אור" מר"י עמדין.

~הָא (ב)

הא כמו הרי, כלומר הרי יש לך להבין על כרחך... [פסחים טז:], הא לשון מעתה הוא [יומא ז:], האי כמו הרי, כלומר מעתה... [שם מד:], הא משמע לשון טעם, כלומר הרי [מנחות יח:].
כל דוכתא דאיכא "הא לא קשיא" – יש קושיא גדולה מזו [שבועות כד:].
*הָא במקרא מופיע רק בדניאל ג כח.

~הָאָח

לשון שמחה [יחז' כה ג, ו, לו ב, תהלים לה כא], לשון קול שמחה [שם כו ב]. לשון חדוה [תהלים ע ד]. האח – לשון שאומרים (העוברים) כשהן שמחין, כמו שאומרים אהה מחמת צער [איוב לט כה].
*אח ב, הידך

~האי

כולי האי ואולי – כל היסורין הללו יקבל ועודנו בספק אם תהיה לו תקוה [חגיגה ד:].

~האלף

~הַבּוֹ

*ראה יחב

~הַבּוֹק

*ראה בקק

~הַבֵּט, הַבֵּטָה

*ראה נבט

~הַבִּטְחָה

*ראה בטח

~הַבִּיעַ

*ראה נבע

~הֶבֶל, הַבְּלָא (א)

#א. דבר המהביל את הבריות [קהלת ח יד], יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות, כמו (לעיל ו ד) כי בהבל בא ובחשך ילך [קהלת יא ח], לא כלום [ב"ב טו]. הבל נקוד חט"ף פת"ח, לפי שהוא דבוק... [קהלת א ב, עיי"ש פסוק א]. יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות, כמו (לעיל ו ד) כי בהבל בא ובחשך ילך [קהלת יא ח]. #ב. חמימות כעין עשן [יבמות פ:], זיעה וזוהם [ב"מ קז:]. שיהבילו – שיתחממו [שבת יז:]. חום [ב"ב עג:].
*ראה חביל

#ג. הַבְּלִי שוא (כינוי ל)אומות העולם העובדים ע"ז [יונה ב ט]. (השמרים) הַבְּלִי שוא – מצפים לתשועת ע"ז [תהלים לא ז].

*מ"מ: ב"ב עג ע"א ד"ה בין גלא

#ד. הַבְּלָא – סרחון [שבת קמו:].

@כלינו שנינו כמו הגה (תהלים צ ט) תרג' שיצינא יומי חיינא היך הבל פומא. ובגל אל תהבלו (תהלים סב יא) הוא מלשון עושה מעשה שטות. *מ"מ: איוב כז יב. ראה אשתא, בורכא, חמה ג, צמר ב, שוא

~הֶבֶל (ב)

את אחיו את הבל (בנם השני של אדם וחוה ואחיו של קין שהרגו, וכן שת) – מלמד שעם הבל נלדו שתי (תאומות) [ברא' ד א, עיי"ש וכן פסוקים ב, כד]. לא העמיד תולדות [דה"א א א]. היה איש בקומה וילד בשנים [ברא' ד כג].

*בסדר הדורות נאמר ששם אשתו בלבורא. ראה קין

~הֶבְנָה, הֶבְנִים

וְהוֹבְנִים (הכתיב והקרי והבנים) – טווסים (עפ"י ת"י), עופות ששמן פאון (טווס) [יחז' כז טו].

*אין לו דמיון במקרא. טווס הוא עפ"י ת"י, אך הפירוש המקובל שזה מין עץ שחור וכבד הנקרא "אפונ"י". ראה טווס, תכי

~הֶבֶר

הוֹבְרִי (בפסוק: הכתיב הֶבֶר והקרי הֶבֶרִי) שמים – י"ת כמו צופי שמים, דמסכן למזלת שמיא, דימהו לברה כחמה (שה"ש ו י), ול"ברור מללו" (איוב לג ג), וכן חברו מנחם, מבררי הליכת המזלות... [ישע' מז יג].

*אין לו דמיון במקרא. הברו - ראה ברר

~הַבְּרָה

ריצידי"ר (צלילים קצרים. עיין בא"ה) בלעז [ר"ה כז:]. רוב סומין מבינים לקול הברה מהיכן היא יוצאה [נדרים פז:]. כלי ריקם נשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו [ב"מ נט:].

*מ"מ: מ"ב כ ד, תוס' יומא כא ע"א ד"ה והיה, תוס' שם לט ע"ב ד"ה וציר, נדרים לו ע"ב ד"ה מקרא, מכות ז ע"ב ד"ה יש אם.

~הַגָּא, הַיָּגִי

סנה [ב"ק קיט:]. היזמי והיגי – מיני סנה [סוכה יג:]. היזמי והיגי – קוצים וברקנים [ע"ז מז:]. מין קוצים [ערובין לד:]. היגי – איגלינטי"ר (עץ ורד הבר) [שבת ז:]. היגי רומייתא – סנאים או אטדים גדולים כחצובא... [ב"ב פג:].

היגתא רומייתא – מין הגא הוא שנקראת רומית [שבת קי:].

*באסתר ב ג מופיע הגא מסריסי אחשוורוש. ראה אטד, הוצא, היגתא, היומא, סנה, עוזרד

~הַגְּדָה

הגדות – מדרשי פסוק, כגון תנחומא וב"ר ויקרא רבה [ב"ב קלד:].

*מ"מ: ירמ' כ י, סוטה ז ע"ב ד"ה בכתובים, סנה' לא ע"ב ד"ה לדיו ליה. ראה חוה, מדרש, נגד א. הגד - ראה נגד

~הַגָּה, הַגִּיוֹן (א)

#א. והגית בו – והתכוננת בו. כל הגיון שבתורה בלב הוא, כד"א (תהל' יט טו) והגיון לבי לפניך, (ישע' לג יח) לבך יהגה אימה [יהושע א ח]. יהגה – כל לשון הגה בלב הוא, כמה דאת אמר (תהלים יט טו) והגיון לבי, (ישע' לג יח) לבך יהגה אימה, (משלי כד ב) כי שד יהגה לבם [תהלים א ב]. הגה – דבור [ישע' כז ח, תהל' ד ט], הגה – דבור הממהר לכלות [תהל' צ ט]. יהגו – יחשבו [תהל' לח יג, סג ז], יהגה לענות – יחשוב ויבין מה [ברכות סג:], יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא, להקשות ולתרץ... [ע"ז יט:]. (דבור) בלב [תהל' לו ל].

*עיין בספר מדרש לפירושים, שצ"ע מתהלים לה כח, איוב כז ד ועוד, שם כתוב במפורש שהגיון הוא דיבור בפה.

לתוך ביתך [סנה' מט:]. כלך אצל שכומתך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך [יבמות קו:].
*ראה ראוי

~הָגוּת

הגות – מחשבות [תהלים מט ד].
*ראה הגה א

~הַגְזִין

*ראה גזין

~הִגִּי

*אחד מסריסי אחשוורוש (אסתר ב ח, טו).

~הִגִּיג

הגייג – הגיון לבי [תהלים ה ב, עיי"ש לט ד].
*ראה הגה א

~הִגְיוֹן

*ראה הגה א

~הִגְיוֹן, הַגִּינָה

הַגִּינָה הִגְיוֹן – ת"י דוכן ליואי, ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו נוגנים ושרים עליו [יחז' מב יב].

*הגינה זו מילה בפני עצמה ואין לה דמיון במקרא. יש המפרשים לשון נכון וישר. ראה גדרת

~הַגְמוּן, הַגְמוּנִיָּא

מהגמוניא להגמוניא – בגמרא מפרש עיר אחת שהיו בה שני הגמונים... [גיטין ב]. מין שררה [ע"ז יא].
*ראה אגמון, אפיפיון, לגיון

~הַגְפָּה

*ראה נגף

~הִגֵּר

קטורה זו הגר [ברא' כה א]. היא הגר היא קטורה [שם כה ו]. אברהם היו לו בנים מהגר [שם ל ג].

*שפחת שרה ואם ישמעאל מאברהם (ברא' טז א, טו). +מ"מ : ברא' טז ד, ה, כד סב, יבמות סד ע"א ד"ה מקץ. ראה הגרי, מדינה, פלגש, קטורה

~הַגְרָאִים, הַגְרִים

ההגראים – הם הישמעאלים, וע"ש אמם קוראם הגראים, (שכן) בני הגר היו [דה"א ה י, עיין תהלים פג ז]. ייזו ההגרי – ההגרים יושבי אהל בשדה [דה"א כז לא].

מנעו בניכם מן ההגיון – לא תרגילום במקרא יותר מדי. לשון אחר, משיחת ילדים [ברכות כח:]. הגיון – נהגה זאת [תהלים ט יז].

*הגיון הוא משרש הגה. ראה אסיף - מפרי העט והעת, מאמרים לכבוד מרדכי ברויאר, ירושלים תשנ"ט עמ' 237. בערוך ערך הג מפרש פתרון פסוק כצורתו. ראה הגות, הגיג

#ב. נהגה – לשון יללה [ישע' נט יא]. יהגה – המיית קול, כמו (לקמן נט) כיונים הגו נהגה [ישע' לא ד], גונח כיונים [ירמ' מח לא]. מנהגות – ש"י דימינטנ"ט (מקוננות) בלעז [נחום ב ח]. הוגה... וְיִגָּה – לשון תוגה הם [איוב ג לב]. מהגים כיונים, מוציאין קול בגרונם ואין יודעין מה אומרים [סוטה יב:].

וְהָגָה – מתן שכרן (של צדיקים) שירננו עליו לעתיד לבא [יחז' ב י].

*בסוטה יב ע"ב מובא "מהגים כיונים". ראה הגה ב, הגיון, יגה, צפצף, קינה

#ג. קורא להגיה – קרייה אין כאן, אלא מגמגם [ר"ה כח:]. קורא להגיה – את הספר אם יש בו טעות [ברכות יג]. הוגה את השם באותיותיו – דורשו בארבעים ושתים אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ [– ע"ז יז:].

*בקדושין עא ע"א ד"ה כתיב זה שמי : שם בן י"ב ובן מ"ב אותיות לא פירשו לנו. +מ"מ : סוכה מה ע"א ד"ה אני והו, שם תוס' ד"ה אני והו, חגיגה יז ע"ב ד"ה אמרה, תוס' נזיר נג ע"א ד"ה בתר, כתובות קו ע"א ד"ה מגיה. ראה יוסי, לשון עגה, שם (ט)

#ד. הגו סיגים – משוך, כמו (ש"ב כ יג) הגה מן המסילה... [משלי כה ד, עיי"ש], הרו והגו – הוציא [ישע' נט יג]. כאשר הוגה (מן המסלה) – כאשר הומשך, כמו (משלי כה) הגו סיגים מכסף, וכמו (משלי כה ה) הגו רשע לפני מלך [ש"ב כ יג]. נוגי ממועד אספתי – המוצאים ממועדי... לשון הוצאה, כמו (משלי כה ד) הָגוּ סִיגִים, (וכן ש"ב כ יג) כאשר הגה, ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה [צפניה ג יח].

*לפי שאר המפרשים "נוגי" בצפניה הוא משורש יגה, והוא לשון יגון. הערכים בספר סודרו לפי השרש, אך בצפניה רש"י מפרש משרש "הגה", לכן סווגה המילה לפי המשמעות ברש"י. ראה גחה, הגות, הגיג, יגה, מוג, סוג

~הַגְהָה (ב)

#א. לשון שמחה [ערובין כא].

*ראה הגה א (ב)

#ב. הגיה – השיג [גיטין לב].

~הַגּוֹן

עצה ההוגנת לו (לפי הגמרא בנדה ע: ישא אדם אשה ההוגנת לו) – שאם הוא זקן והיא ילדה, הוא ילד והיא זקינה, אומרין לו כלך אצל שכמותך ולא תכניס קטטה

*ראה הגרי

~הָדָה

ידו הדה – ת"י ידוהי יושיט, כמו (יחז' ז ז) הד הרים, וכמו (לקמן טז ט) הידד שהוא לשון הרמת קול, אף זה לשון הרמה, וה"א אחרונה באה בתוכה יסוד נופל כמו עשה, בנה, קנה [ישע' יא ח].
*אין לו דמיון במקרא. ראה הד, צבט

~הָדוּ

מהורו ועד כוש – (מקומות ש)עומדים זה אצל זה [אסתר א א, עיי"ש ח ט]. מדינות המלך אחשוורוש [מגילה ב:].
*ראה ברבור, הינדואה

~הָדוּם

*ראה הדם א

~הָדוּרִים, הָדוּרָא

#א. ^הדורים אישר – ת"י ושורייא אכבש, על שם שסוכבת החומה את העיר, ויש לפרש הדורים אורחות עקלקלות [ישע' מה ב].
*אין לו דמיון במקרא. יתכן שהוא מלשון הדר בארמית שמשמעו חזר וסבב. עיין באות הבאה.
#ב. ^הדורא דכנתא – דקין הסוכבין אותו סביב כעגולה [חולין מח:]. דקין שסביב הכנתא, אינטריי"ל (שומן המעיים) [שם קיג].
#ג. ^בהדורי – ארץ קשה ויש בה מעלות ומורדות [ב"ב יב].
*ראה הידור

~הָדוּרִם

הדורם (בן תעזו מלך חמת) – הוא אדונירם שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו, על כן נקרא הדורם [דה"ב י יח דה"א יח י. בש"ב ח י – יורם].
*בברא' י כז נזכר הדורם מבני יקטן (ברא' י כז). ראה אדרם, הדרם

~הָדִי (א)

*מנחלי געש, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג ל, בדה"א יא לב - חור).

~הָדִי, הָדִיא (ב)

בהדי מאן נשדר – ביד מי נשלח [סנה' קט]. להדי יומא – נגד השמש [חולין ס].
בצע להדיא – כלומר מיד, ולא המתין למלח [ברכות מ.].
*ראה הדדי, מבוא

~הַגְרוּנִיא

אקרא דהגרוניא – גדול היה כאותו כרך... (של שיתין בתי) [ב"ב עג:].
*+מ"מ: יומא עח ע"א ד"ה איקלע.

~הַגְרִי

*בדה"א יא לח נזכר הגרי, אביו של אחד מגבורי דוד (עיין ש"ב גג לו). ראה הגראים

~הַגְרְמָה

*ראה גרם, גרמה

~הָד

הד הרים – (ת"י) ולית לאשתיזבא במצדי טוריא, והד לשון צעקת הכרזה לקום לברוח אל ראשי ההרים, כמו (ישע' טז י) הידר, (ירמ' נא יד) הידר... [יחז' ז ז].
*אין לו דמיון במקרא. ראה הדח, הידר

~הָדָא

*ראה עדא

~הָדִד

שבט אנשים – זה הדד ורזון בן אלידע [ש"ב ז יד].
*הדד האדמי, בנו (וי"א נכדו) של מלך אדום השמיני, קם שטן לשלמה וברח למצרים שם נשא את אחות תחפניס הגבירה (אשת פרעה) לאשה וילדה לו את גִּבְתָּת (עיין מ"א יא יד, יט, בפסוק יז - אדד, מ"ב א ב, יואל ד יט, עמוס ג יב). בברא' לו לה נזכר הדד בן בדד המלך הרביעי של אדום. ראה אלידע, הדד, הידר, בן הדד, חזאל

~הָדִדִי

בהדי הדדי – זה אצל זה [שבת עד:]. ביחד [קדושין מו:]. אקרו אהדדי – למדו זה את זה [ב"מ פה:]. זה את זה [שבת צו:].
*ראה הדי

~הַדְרַעְזֹר, הַדְרַעְזֹר

(בן רחוב, מלך ארם צובה) על שם שהיה גבור ועריץ מאוד, הזכירו בשמו [ש"ב י טז - הדרעזר, עיין שם ח ג, י יט, דה"א יח י - הדרעזר, דה"ב ה א].

~הַדְרַמּוֹן, הַדְרַמּוֹן

לא מצינו בכל המקרא הספד להדריםון בבקעת מגידו... [מגילה ג].
*יש סוברים שם מקום ויש סוברים שם של אליל כנעני (זכריה יב יא).

~הדייב

*ראה חדייב

~הדיוט

שאינו אומן [מו"ק י.], שאינו מומחה [גיטין פח.]. שאין צריך אומן [שבת נח.]. דייך הדיוט – שאינו מסנהדרין [יבמות קא.]. אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו [ויקרא א ח.]. אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך [מ"א א לג.]. שאינו אומן בכך [פסחים נה: מו"ק י.].

ד' הדיוטות – בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי [חגיגה טו.].

מנהג הדיוט – %מ"מ : שמות יט.

משל הדיוט – %מ"מ : ברא טו יח, שמות טז כח, יט יט, לג ט, דברים א ז, כו, ברכות כח ע"א, שבת לב ע"א ד"ה שבקיה, סוכה כו ע"א ד"ה פרצה, נו ע"ב ד"ה שותא, מגילה יב ע"ב ד"ה מכאן, כתובות עה ע"א ד"ה טן דו, סנה' כט ע"א.

*ענין בפסקי תוספות למנחות סימן קי"ח : פירש ר"ת המאחרין בשבת אחר סעודה שלישית או מאחרין עד חשיכה וקורין ומתפללין ואוכלין לא יפה עושין, ומנהג אבותינו תורה היא ותחילת שעה י"א זמן ערבית וגאולה וק"ש קודם, והיו קורין ק"ש מבעוד יום כנגד י"ב שעות. ורב צלי של שבת בע"ש וכ"ש בחול דאז קורין, ועל דא אנא סמין, והמשנה נקרא הדיוט, ומעניות דעת עושין תורה כשתי תורות ומחמירין בקל ומקילין בחמור. הרשב"א בשו"ת ח"ה סימן נ' כותב : כל הירוד מחברו בדבר נקרא הדיוט כנגדו באותו דבר... ואנכי איש רש ונקלה (ש"א יח כג) תגר' ואנא גבר מסכן והדיוט. +מ"מ : ויקרא א. א. ראה אורים ותומים, הבאי, משל הדיוט, קולבא בהערה, רך

~הדוך

והדוך – לשון (במד' יא ח) דכו במדוכה [איוב מ יב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה דוך, דכא, מדוכה

~הדום (א)

הדום (בפסוק : הדום) רגליו – שרפרף מרגלותיו, וזה בית המקדש [איכה ב א].

+מ"מ : ברכות נט ע"א ד"ה והארץ, חגיגה טז א"א ד"ה כאלו, קדושין לא ע"א ד"ה והארץ הדום רגלי. ראה שרשיפא

~הדום, הדמיה (ב)

הדמין תתעבדון – לאברים תתחתכו, והרבה יש בתלמוד, הדומי הדמיה (נ"א הדמו לי הדמו דחיותא) במסכת גיטין (סז:) [דניאל ב ה], הדמין יתעבד – אברים, כלומר ינתחוהו לאברים [שם ג כט]. משלטי הדמיה – איבריו מתוקנים ומיושרים... ל"א איבריו גדולים ומלובן ומזורז... הדמיה – איבריו, כמו הדומי ניהדמיה בערובין (ל.), והדמין תתעבדון דדניאל [קדושין עג.].

הדומי ניהדמיה – ינתחוהו לאברים [ערובין ל.].

אהדמו לי הדמי – סדרו לפני נתחי הבהמה לנתחיה. אהדמו – הנתיחו, כלומר ערכו הנתחים [גיטין סז.]. אדומי אדמיה – נתחוה לאיברים [ע"ז לח.]. *לפי הערוך וכל"מ - בה"א : הדומי הדמיה. הדמנו - ראה דמס

~הדס (א)

#א.מהדסין – מרקדין [ב"ק יז. יז.], הידס והתיז – גלגל הכלי ברקידתו [שם יז.].

#ב.הידוס – רקידת התרנגולים [ב"ק יז.].

~הדס, הדסים (ב)

#א.עץ עבות ע"ש שהעלין מורכבין זה על זה כמין עבותות ושרשרות [סוכה יב.]. הדס שוטה – שאינו כשר ללולב לפי שאין עבותו עשויה של שלש שלש עלין [שם שם], רוב (ההדסים) הארוכין הדס שוטה הם [שם לב.]. אינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה [נחמיה ח טו], אינו כשר [ב"ב ככו.]. ממיני ארז [יחז' כז כד, עיי"ש]. עליו משולשים זה על זה כמין קליעה [ברכות נז.]. פרי שבו דומה לענב [סוכה לב.]. הדס מצרי גדל על המיצר של שדה ומתוך שיש לו מקום פנוי הוא משבח ומצליח. לישנא אחרינא, הדס מצרי [שם לג. ד"ה אסא מצראה]. הדסים אשר במצולה – אילני דהדסיא דבבל [זכריה א ח.]. גן הדס – גן עדן [שבת קד.]. היו רגילים להביא הדס וענפי דקלים לשמוח לפני החתן והכלה... [שבת קי.]. הדס היו מניחין על מטת מת לכבודו [ביצה ו.]. שיעור הדס וערבה שלשה טפחים [חולין פט.]. ענף עץ עבות, שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים, זהו הדס העשוי כמין קליעה [ויקרא כג מ].

#ב.הדסים – (כינאי ל) צדיקים [מגילה יג.].

@+מ"מ : יחז' כז כד ד"ה וארוזים, תוס' ברכות כו ע"ב ד"ה ואין, ב"ב עח ע"ב ד"ה שנקראו. ראה אסא, ארוז, ארז ב, הינומא, הרדוף, ורד, מדנא, מצראה, סלמנדרא, עבות ב, שוט א, שוטה, שוטיא

~הדסה

*שמה העברי של אסתר (אסתר ב ז). ראה אמון א (א)

~הדף

לדחות, לשון (במד' לה כ) יהדפנו [תהלים נ כ]. יהדוף – ידחוף [משלי י ג].

~הדק

קשר יפה [שבת קכה.], מחבר יפה [חולין מט.]. אחוז יפה [מכות ז.]. נכנס בדוחק [ע"ז לא.].

מהדק – סוגרן... [ב"ק צא.]. דהדקיה – סיגרו במסגר [ב"ק פה.].

*ראה הרזק ויתכן שד' וז' מתחלפין. ראה דקק

בינתים ונראה כזכוכית ורך מתוכו, דק – בשרו דק וכחוש [שבת לג.]. מכות חדרי בטן – זה הדרוקן [משלי כ ל.]. פניהן של עוברי עבירה מוריקין [יבמות ס.].

*הב"ח מעיר שהפירוש בערובין סותר את שאר הפירושים, ועיין בערוך ערך הדרקון. עיין בספר שערי תורת בבל לשבת לג ע"א על מהות מחלה זו. עיין תוס' בכורות מד ע"ב ד"ה לידי שמפרשים הדרוקן וירקון הם ענין אחד, וביבמות ס ע"ב ד"ה סימן שהם שני ענינים. +מ"מ : ב"מ קז ע"א ד"ה סמוך לשולחנו. ראה בטן א, חדר א, ירקון, עמוד החזור, צפדינא

~הדרימון

מלך ארם [פסחים קיט.].

*עיין יבמות כג ע"א ד"ה שפחה, ב"ק טו ע"א ד"ה אין, תוס' שם יז ע"א ד"ה והלא

~הדריינא

מטבע של ירושלים... ע"ש מלך רומי... אדריינוס [ע"ז נב.]. דינרא הדריינא – דינר זהב שטבוע במטבע אדריינוס קיסר [בכורות נ.].

*+מ"מ : ע"ז נב ע"ב תוס' ד"ה דינרי הדריינא, ובכורות נ ע"א תוס' ד"ה דינרא. ראה טריינא, שיפא

~הדריס

הדריסין – הנציץ שמניץ... מעה ג' הדריסים הרי י"ח הדריסים לדינר והם שלשים ושש הנציץ והם שבעים ושנים שמיניץ והם קמ"ד פרוטות... [קדושין יב.]. *יש גורסין הרדס.

~הדרם

*נוסח אחר של אדרם (דה"ב י יח). ראה אדנירם, הדורם

~הדרניקוס

וירואו"ש (שעורו מכוסה יבלות). ל"א פיו עקום [ברכות נח.].

*בגליון הש"ס מציין לערוך ערך ברדנקוס שמביא בשם גאון איש שקומתו ארוכה יותר משאר בני אדם ובמערך מפרש בריטניקוס, איש אי בריטניא הגדולה נגד צרפת, ואנשיה בעלי קומה.

~הדרעזר

*ראה הדדעזר

~הה

הילילו הה – כמו אהה [יחז' ל ב.]. *אין לו דמיון במקרא. ראה הא #ב. הה דרימוני – תולעת [שבת צ.].

~הה

~הדר (א)

#א. (דל) לא תהדר (בריבו) – לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין... [שמות כג ג.].

#ב. חזר [דניאל ד לג, שבת קמה: כתובות צב: נדרים עב: גיטין סח. קדושין כב. ב"מ יד. ב"ב יט. חולין ז.]. הדרא בעינא – חזר בעצמו בעין [ב"מ סט.]. לאהדורי – להחזיר [שבת מח.]. הדרו בי – חזרו ממה שהבטיחוני [סנה' כו.].

#ג. הדר הודרניה – לשון סחור סחור [פסחים עו.]. ונהדר ליה כלילא – יסובבנהו שפה לפיו סביב של ודר אדום [ב"מ פד.], הדרה למערה – הקיפה את המערה כעין גלגל [שם פד.]. הדרי בי – לא אוסיף עוד [ערובין סד.]. אהדורו – סיבכוהו [יומא כג.]. הדרי הודרי – משופין ומתוקנן רהיטי הגג, קיבורנ"ש (קורות הגג) [ב"ב ג.].

#ד. הדרך – חידודך, כלומר מחודד אתה... [מנחות פח.].

~הדר, הדרה, הדרת (ב)

הדרי – הדר הון (נ"א הוד) ועושר [מיכה ב ט], הדר – תפארת [דניאל ד כז.]. בהדרי קודש – הדרת קדושה... [תהלים קי ג.].

הדרת פנים – זקן [ב"מ פד. עפ"י הגמרא בשבת קנב ע"א.]. הדרת זקנים שיבה [משלי כ כט].

*+מ"מ : סוכה לא ע"א ד"ה אבל אתרוג. ראה הדרה, מהדרין

~הדר (ג)

אלופי עשו – לאחר שמת הדר (המלך השמיני של אדום, שם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב) פסקה מהם מלכות [ברא' לו מ, עיין ברא' לו לה, לט, דה"א א מו, נ.].

*ראה הדד

~הדראה

*ראה פת הדראה, קיבר

~הדרוקן

חולי המצבה את הכרס [ברכות כה.], הדרניקוס – וירואו"ש (שערו מכוסה יבלות). ל"א פיו עקום [שם נח.]. כרסו צבה [שם סב.], חולי הוא שעל שהיית נקבים הוא בא [שבת לג.], חולי הפה, מושג"א (פטרת, עיין בא"ה) [ערובין מא.], חולי מעיים [בכורות מד.]. שלושה מיני הדרוקן הן : של עבירה עבה, ושל רעב תפוח, ושל כשפים דק – של עבירה בשרו מתקשה ועב ונפוח בעובי, תפוח – נופח עורו על בשרו ומים

הוּ הוּ – לשון צעקה [עמוס ה טז].

*אין לו דמיון במקרא. אני והו – עיין סוכה מה ע"א ד"ה אני והו.

~הובר

*ראה ברר, צופה

~הוגה

*ראה יגה

~הוגן (א)

#א. אשה שאינה הוגנת לו – פסולה לו [קדושין ע.].
#ב. כתב לשם מלכות שאינה הוגנת – סופר שהיה צריך למנות למלכי ישראל, או לשם מלך נכרי של אותה מלכות, וכתב לשם מלכות אחרת, כגון לשם מלכי כוש, ותנא קרי לה שאינה הוגנת, משום דאין להם לא כתב ולא לשון (עפ"י גיטין פ ע"א) [יבמות צא:].

~הוגן, הוגני (ב)

הוגני – בכרי מדין ועיפה (ישע' ס ו) מתרגמינן הוגני [סנה' נב:].

*+מ"מ : זבחים מו ע"ב ד"ה לאפוקי. ראה בכר ב, גמל ב

~הוד

#א. תפארת [ירמ' כב יח], חן [דה"א כט כה]. שבח [משלי ה ט]. מהודך – זה קירון עור פנים [ת"א, במדבר כז כ]. הוד יפיה – דדיה (בערוך ערך הדפה מפרש בין דדיה) [ברכות י:]. ישא הוד – הוד נשיאות [זכריה ו יג].

*+מ"מ : משלי כז כז, סוכה מה ע"ב ד"ה ולך אנו. ראה נוי
#ב. הודו (של תרגול) – כרבלתו [ויקרא יא יט], כרבלת (בעוף) [חולין סג.].

@בדה"א ז לו מובא הוד מבני צופה. הודה – ראה ידה

~הודו

*ראה הדו

~הודָה

*אבי משפחת לויים ששבה מן הגולה (נחמיה ז מג).

~הודָה

1. אחד מראשי האבות בחצי שבט המנשה שבמזרח עבר הירדן (דה"א ה כד). 2. אבי משפחת לויים ששבה מן הגולה (עזרא ב מ, שם ג ט - יהודה, נחמיה ז מג - הקרי הודיה והכתיב הודוה). 3. בן הסנואה, אחד משבט בנימין מאבות אבותיו של שלוא (דה"א ט ז, בנחמיה יא ז - יועד, שם יא ט בן הסנואה מתייחס ליהודה).

~הודָה

*אחד מבני אליעזיני מצאצאי זרובבל (דה"א ג כד - הכתיב הודיהו).

~הודָה

1. אחד מצאצאי כלב בן יפונה, אבי בני גרם אשתמע ומעכה

~הוא (א)

הוא – (כלומר הכוונה להקב"ה... [ברא' ל טז, עיין ש"א יט י].

כהוא – %+מ"מ : בכורות ס ע"ב ד"ה עד.

מה להוא – %+מ"מ : קדושין עז ע"א ד"ה מה להוא.

מה להיא – %+מ"מ : סנה' עה ע"ב ד"ה מה להיא, סנה' עז ע"א ד"ה מה להיא

*עיין בספר התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב לנפתלי וידר (ירושלים תשנ"ח) ח"א עמ' 259 על המקור לאמירת "ברוך הוא וברוך שמו" ובעמ' 395 על המנהג לצעקת "הוא" בימים הנוראים (הוספות בעמ' 431). הביטוי "ההוא" בצירוף לשם תואר כגון ההוא ינוקא, ההוא כובס, ההוא מרבנן, ההוא סבא, ההוא סמיה, ההיא סבתא ההוא גלילאה, ההוא מרבנן בר יומיה, ההוא חסידא מורה על אלמוניות, אך בד"כ היו ידועים בצבור ושמש היה ידוע לחכמים, אך מסיבות שונות העלימו את שמם. ראה היא, הם

~הוא, הֵוא (ב)

הוית – היית [דניאל ב לא, ד א, י, סמה' קב: זבחים ב:], תהיה [יבמות כא:]. הות – היתה [דניאל ז יט]. לא להוא – לא יהא [דניאל ו ג], לא יהיה [עזרא ז כו]. להוא – יהיה [עזרא ד יב, ה ח, ז כג]. תהוה – תהיה [עזרא ו ח]. הוו – היו [ש"ב ח יח בהיפוך, דניאל ו ה, עזרא ד כב, ו ו]. הווא – תעשה [יומא נד:]. הוות – היית [חולין צה:].

*ראה הוה

~הואי

*ראה הבאי

~הואל, הואיל

*ראה יאל

~הובד

להובד – להאביד [דניאל ב יב עיין ערך בנס].

~הובלילא

הובלילא בי כסי – המסס (בטן) [חולין נח:]. מתחילה היו קורין להמסס הובלילא ולבית הכסות בי כסי, ועכשיו נשתנו [שבת לו.]. צינפיי"ל (המסס) [סוכה לד. עיי"ש ד"ה בית הכסות].

~הובנים

*ראה הבנה

(דה"א ד יט). 2. שלשה לויים בימי עזרא (נחמיה ח ז, ט ה, י יא).
3. שני לויים החתומים על האמנה (נחמיה י יד, יט).

~הודרי

*ראה הורדא

~הוה (א)

דבר הכתוב בהווה – בדבר הרגיל להיות [ב"ק נד].
דברו חכמים בהווה – מעשה שהיה כך היה, והוא
הדין לכל מקומות [יבמות קטז]. לא אהיה – איני
רגיל... אהיה – הורגלתי כמו [איוב יב ד] שחוק
לרעהו אהיה, אני הווה [שבת קכ].

*ראה הוא, הויה, היה

~הוה, הווה (ב)

הווה על הווה – מאורע על מאורע, הויה אחר הויה,
ומנחם חברו לשון שבר [יחז' ז כו, עיין ישע' מז יא].
מאי דהוה הוה – כבר עברו ואבדה קנאתם, שאין
מתקנא בהם [גיטין פ]. הוה – היו [סנה' צ].

*ראה היה

~הוה, הוות (ג)

#א.מרמה [תהלים ה י], רשע [שם נב ט], הוות – רעה
[תהלים נז ב]. הוות – שברים [תהלים נה יב], והויתי
(הכתיב, והקרי והיתי) – שברי [איוב ו ב]. ובהוות –
בהוותת [משלי יא ו].

#ב.להויתי (הכתיב, והקרי להיתי) – להקניטני [איוב
ל יג].

#ג.במהוה עצמה – במי שיש בידה להקנות עצמה
לאישות [כתובות מ:].

#ד.הוות נפשו – דבר ההוה לנפשו ולרצונו, כמו
(ירמ' טו א) אין נפשי לעם (במ"ג הכתר : אל העם)
הזה, וכן ת"י תחמודי נפשיה [מיכה ז ג].

#ה.הוה בה – דייקי בה [שבת קלד:].

@בירמ' הנוסח בפסוק "אין נפשי אל העם הזה", ואילו לפי
הציטוט של רש"י במיכה "נפשי לעם הזה". +מ"מ : תהלים צד כ,
משלי יז ד, איוב ו ל. ראה הוות

~הוה, הוה (ד)

מה הוה לאדם (קהלת ב כב) – לשון היה [– ברא' ג כ].
הוה – יבוא [איוב לז ו].

*הוה היא צורה נדירה של היה. +מ"מ : ישע' טז ד, קהלת יא ג.
ראה היה

~הוהם

*מלך חברון מבעלי בריתו של אדוני צדק מלך ירושלים בימי
יהושע [יהושע י ג].

~הוה (א)

כל הוה שבמקרא לשון קובל וקינה, כאדם הגונח מלבו
וצועק אהה, אלא שיש מהם מועטין שהם לשון צעקת
קריאת קול, כמו (זכריה ב י) הוה הוה ונסו מארץ צפון,
ותרגומו אכלו לשון הכרזה. הוה יש לצועק על גוי
קדוש שנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם
קדוש אתה, נהפך להיות עם כבוד עון [ישע' א ד],
עשרים ושנים הוה אמר ישע' על הרשעים, הוה לשון
צעקת אנחה על פורענות העתידה לבוא [שם ה ח],
לשון גניחה וצעקה [ברכות טז:].

הוה כל צמא – הוה זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ ויש
הרבה במקרא, (זכריה ב י) הוה הוה... [ישע' נה א], הוה
הוה – אין זה אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ, וכן
ת"י אכלו למבדריא – הכריזו, כמו (ש"ב כב יד) ירעם
מן שמים – אכלי מן שמיא [זכריה ב י, יא]. לשון
הזמנה והכרזה, ודומה לו (זכריה ב י) הוה ונסו מארץ
צפון [ישע' א כד].

*ראה בייא, הידד

~הוה, הויה (ב)

#א.הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא – כלומר טעם
המשניות הללו קשה עלי, בכל הקושיות שהיו שני
רבותי מתקשין בהן בכל התלמוד [ברכות כ.], עומק
גדול הוא, ולא הוה נהירא ליה [תענית כד:], דלא הוה
ידע מאי טעמא הן טהורים [סנה' קו:].

*בערוך ערך הויה מפרש שהם הקושיות שהיו נושאים ונותנים
בהן. ראה הויה

#ב.כי הוה – כי מדקדקי [יומא מג:]. הוה בה – לשון
מקשה [כתובות עב:]. הוה בה – דייקי בה [שבת קכד:].
הוה לא הוצרכו – כלומר אמור מעתה... [גיטין ה.].

#ג.הויה – לידה [ב"ב ככו:].

~הויה

אדון הוא והכל שלו [ש"א ג יח]. ה' הוא שמו, ה'
אלהים – ה' שהוא אלהים (שופט) [ברא' ב ה]. תמונת
ה' – מראה אחרים [במד' יב ח]. לה' – לשמו של
מקום [ש"ב כא ו].

וה' אלהים אמת – למה? כי הוא אלהים חיים ומלך
עולם, לכך יכול לאמת דבריו... [ירמ' י י].

שם ה' – גבורתו [ישע' ל כז]. ה' הוא שמי – הוא
מפורש בלשון אדנות וכח להראות שאדון אני [ישע'
מב ח]. שמי ה' – כמשמעו, מושל ושליט לקיים גזרתי
[ירמ' טז כא]. דבר ה' – אזהרת ע"ז מפי הגבורה
[במד' טו לא]. ה' – (כלומר) שכינת שמי... [במד' יב
ו].

ה' אלהים – רחום בדין [דברים ג כד]. ה' ה' – מדת

הרחמים היא... [שמות לד ו, ר"ה יז].

לפני ה' – לפני אוהל מועד [ש"א כט ח]. לפני ה' – היא מערב, שהוא לצד אוהל מועד [ויקרא ו ז]. לפני ה' – לפני הארון [מ"ב ז יח]. מלפני ה' – מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי [ויקרא טז יב]. לפני ה' – בשער נקנור, הוא שער העזרה המזרחי [במד' ה יח]. לפני ה' – לפני מן החומה [דברים יב יח]. תנוח יד ה' – גבורתו של מקום [ישע' כה י]. אני ה' – נאמן לשלם שכר [ויקרא יח ו, כו ב, במד' טו מא].

כבוד ה' – הענן [במד' יד י]. כבוד ה' – עמוד ענן [במד' טו יט].

*עיין בספר נתן חכמה לשלמה עמ' ר"ד ועמ' ר"נ. בברא' כב יד נזכר ה' יראה שהוא השם שקרא אברהם למקום עקדת יצחק. בשמות יז טו נזכר ה' נסי שהוא שם שקרא משה למזבח. בירמ' כג ו, לג טז מובא ה' צדקנו שהוא כינוי למשיח ולציון. ביחז' מח לה מובא ה' שמה שהוא כינוי לירושלים. בספר עיונים ומחקרים (ש"ח קוק, ירושלים תשכ"ג) מביא את ה"ט"ז באו"ח תרכ"א ס"ק ד שאמירת "אדושם" כתחליף לשם ה' אין זה דרך כבוד של מעלה, ומציין שבשו"ת יפה נוף (יצחק מזיא, ירושלים תשמ"ו) או"ח סימן ל"ו שנהגו מקצת החזנים כשמלמד עם הנערים מכנין השם של הוי' בכינוי אחר, חצי אדנות וחצי שם, דהיינו אד"ו-שם. +מ"מ : שמות כ כא, כט מב. ראה אדון, אלהים, הויה, י"ה, יוסי, יחד ב, כביכול

~הוכה
*ראה נכה

~הוכיח, הוכחה
*ראה יכח

~הוכן
*ראה כון

~הולדת
*ראה ילד

~הולל, הוללות
*ראה הילולא, הלל ב, מהול

~הום, הים

ותהום כל העיר – נעשית הומיה [רות א יט]. הומה – להשמיע קול [סנה' ע: עיי"ש ד"ה אחריפון]. והם – נקוד קמץ כולו, לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד, והרי הוא כמו והם אותם, אבל (ישע' כח כח) והם גלגל עגלתו כלו יסוד, לפיכך חציו קמץ וחציו פתח, כשאר פעל של שלש אותיות [דברים ז כג]. *+מ"מ : ישע' ט ד, איכה א ז. ראה המה, מהומה, מנה א, שקק

~הוּמָם

*אחד משני בני לוטן בן שעיר החורי (דה"א א לט, בברא' לו כב - הימם).

~הומניא

עיר ששמה כך [קדושין עב. עייש ע"ב ד"ה צוה]. הומניא לפום נהרא – בהומניא יונים (במהדורת עוז והדר : גויים) הם ומצירין לבני פום נהרא שהם ישראל עניים [יבמות טז:].

~הון, הונים (א)

#א.הון – הרבה [משלי ל טו].

#ב.הונה של תורה – כבודה [ערובין סד].

#ג.שם טוב שהוא יקר מכל הון [סוטה לו: ד"ה יאבד].

#ד.ממון [משלי יב כז, כתובות נ]. הונך – כל מה שחננך, אפילו מקול ערב... [משלי ג ט].

#ה.שם חכם [יבמות לד:]. כך שמו [שם קיב].

@במשלי כד ד מתרגם הון - מזלא. עיין משלי יג יא - הון מהבל ימעט. +מ"מ : קהלת ח טו ד"ה את השמחה. ראה חרוץ ב, מזל בהערה, ממון

~הון (ב)

ותְהִינּוּ – לשון הננו ועלינו, זה הלשון שאמרתם, לשון הן, כלומר נזדמנתם [דברים א מא]. *הון במשמעות הננו אין לו דמיון במקרא.

~הונאה
*ראה ינה

~הועיל
*ראה יעל

~הופיע
*ראה יפע

~הוץ, הוצא

#א.עלה של לולב [שבת קט: סוכה לז: ב"ק צו]. כף תמר [יומא עח:]. הוצא ירקא – ירוק ככף תמר [יבמות סד:], לולבי דקלים [סוכה כג. ב"ב ד:], של לולבי דקל [שבת עח:], ענפי דקל דתמרים (הב"ח מוחק את הדל"ת) [מו"ק ז]. של סכך [סוכה ד]. הוצי דקל [מו"ק יא]. הוציין – מין דקל... [ב"ב סט:].

#ב.קטיל קני באגמא, לשון (סוכה כג). הוצא ודפנא [קדושין נח:].

#ג.גדר [גדרים צא:], הוצא – גדר קוצים או לולבים [שבת עז:], גדר של קוצים [ביצה כז:], גדר עצים [תענית כד:], מחיצת נצרים [ב"ב ד:]. בהדי הוצא לקי

כרבא (בשל עלה הדקל סובל הכרוב) – קוץ הגדל
אצל הכרוב, כשבא לעקרו פעמים שנעקר הכרוב עמו
ונמצא לוקה בשבילו, כלומר שכיני רשע לוקין עמו
[ב"ק צב.], על ידי הרשעים מתגנין הכשרים – שמות
טז כת].

@בגמרא שבת עז ע"ב נאמר : הוצא - (נוטריקון) חציצה. יש
שואלים מה הקשר בין ההוץ שגדל בראש הדקל לכרוב שגדל
בתחתיתו (בגינה)? ומתוצים שהקוץ של ההוץ הוא שם נרדף
לכל הקוצים וכשרוצים לדלל את הקוצים מהגינה תולשים יחד
אתם גם את הכרוב. בערוך ערך הץ מפרש שהוצני פשתן הוא
העקור מן השדה ואינו שרוי במים. +מ"מ : ירמ' ב כט. ראה
דפנא, הוצאה, הצן, הרת, יצא, לולב, מוריקא

~הוצל~

אנשי הוצל – היו נושאים כדי מים על ראשיהן ואין
אוחזין אותם בידים [שבת ב:]. רבי יאשיה – מן הוצל
הוא [גיטין סא.].

*הוצל היא עיר בבבל הקרובה לנהרדעא, ויש הוצל דבנימין
שהיא עיר בא"י. במגילה כט ע"א נאמר : בבבל היכא (השכינה
שורה)? אמר אביי בבי כנישתא דהוצל ובבי כנישתא דשף ויתב...
+מ"מ : גיטין סא ע"א ד"ה מאתריה

~הוקעה~

*ראה יקע

~הוקש~

*ראה יקש

~הוראה~

*ראה ירה ב

~הורדא~

הרדי הורדי – משופין ומתוקנין רהיטי הגג,
קיברונ"ש (קורות הגג) [ב"ב ג:], אחזיק להורדי –
להניח ראשי רהיטים דקים על כותל חבירו [שם ו].
*הנוסח בגמרא ג ע"א הדרי הודרי, אך בר"ח ובכ"י ועוד הנוסח
הרדי הורדי כמו בדף ו, וכן גורס הרש"ש.

~הורדוס~

סתר בנין דעזרא ובנה בנין יפה ממנו, בב"ב (ד).
[תענית כג.]. הורדוס היה עבד לבית חשמונאי וגברה
ידו ומלך [כתובות יד. עיי"ש ז: תוס' ד"ה הורוד].
הורדוס הרג (את כל בית חשמונאי) ומלך תחתיהן
וקרא בניו על שם בית חשמונאי [קדושין ע:]. אמרינן
בסדר עולם... מלכות הורדוס מאה ושלש... ומלכות
שניה של הורדוס חמשים ושתים שנה... [סנה' צז:
עיי"ש]. ממלכות הורדוס ואילך חרב הבית [ע"ז ט.].

+מ"מ : יומא כג ע"א ד"ה על. ראה הרדיסאות, עבד א (יא). ראה
אגריפס, בר כוזיבא, מעשה הורדוס

~הורה, הורים~

הורים – יולדים [קדושין פב:]. הורי – לשון הריון,
שהורוני במעי אמי, כמו (איוב ג ג) הורה גבר [ברא'
מט כו].

+מ"מ : הושע ב ז. ראה הריון, ירה ב

~הורמיז, הורמין~

שד [תענית כד: סנה' לט. עיי"ש ד"ה והיכי]. איפרא
הורמיז – נכרית היתה וכן שמה... ולשון יוני איפרא
– חן, כמו (ב"מ קיט.) אפריון נמטייה לרבי שמעון.
הורמיז – כמו (ב"ב עג.) הורמיז בר ליליתא, כלומר
יופי שדים היה לה [נדה כ:].

הורמיז – שם דיין עכו"ם [גיטין יא.].

*עיין בערוך ערך הרמיז. הורמיז הוא האל הטוב באמונת
הפרסיים בניגוד לאהורמיז. בב"ב עג ע"א מפרש הרשב"ם :
הורמין, בנ"ן גרסינן. כך שמעתי מאבא מרי, ואני שמעתי הורמיז
בזי"ן, ושד הוא כדאמרין בסנה' מפלגא דתתא דהורמיז. עיין
גיטין יא ע"א תוס' ד"ה הורמין שגורס ר"ת הורמין בנ"ן... הוא
שם שטן ושד, אבל הורמיז בזי"ן הוא לשבת, עיי"ש. בב"ב נב
ע"א נזכרת עיר בשם הורמיז ארדשיר. +מ"מ : גיטין יא ע"א ד"ה
הורמיז, ב"ב עג ע"א ד"ה דלא סיימוה, סנה' לט ע"א ד"ה
דאהורמיז ובתוס' ד"ה דהורמיז. ראה אהורמיז, אפרא, לילית,
מטרוניא

~הורקנוס~

אחי אריסטובלוס... צר על ירושלים והביא עמו חייל
רומיים [סוטה מט: ראה חשמונאי]. הורקנוס
ואריסטובלוס – אחים היו ומריבין על דבר המלוכה
[ב"ק פב:].

~הורש~

*ראה ירש

~הושפע~

*אחד מבני יכניה - יהויכין המלך (דה"א ג יח).

~הושע~

#א. הושע בן אלה רשע היה, דכתיב (מ"ב יז ב) ויעש
הרע בעיני ה'... [תענית לא.]. בימי הושע בן אלה גלו
עשרת השבטים ומההיא שעתא קרי ליה חורבן [גיטין
פח.].

#ב. (בן בארי, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיין
הושע א א, משלי ל י].

1. שמו הראשון של יהושע בן נון, אחד מן המרגלים (במד' יג, ח
טז, דברים לב מד). 2. בן עזיהו, שר דוד הממונה על שבט
אפרים (דה"א כז כ). 3. בן אלה, המלך האחרון לישראל (מ"ב טו
ל, יז א). 4. אחד מהחתומים על האמנה (נחמיה י כד).

~הושעיה

*1. אביו של יזניה (נ"א עזריה בפרק מג ב) (ירמ' מב א). 2. ראש חצי שרי יהודה בשעת חנוכת החומה (נחמיה יב לב, עיין גמרא שבעות טו ע"ב).

~הושענא

לולב [סוכה לז]. הושענא קרו לה – על שם שרגילין לאוגדן להושענא בחג... כולהו שלשה המינים יחד [שם לא]. לולב היינו הושענא, (שכך נקראים) כולהו שלשה המינים יחד [סוכה לא]. מגדלי הושענא – אוגדי הלולבים [סוכה לז]. לולב [שם]. הושענא רבה – חמישי שח חול המועד (סוכות) [סוכה נה].

*הושענא ענינו לולב אגוד עם הדסים וערבות, כמו סוכה לו ע"ב "לא לידוך אינש לולבא בהושענא", ורש"י מפרש : לאחר שאגד הערבה וההדס יחד לא יתחוב הלולב מלמעלה בתוך האגד. הערבה נקראת הושענא ע"ש התפילה "הושע נא" הנאמרת בשביעי של סוכות בשעת חיבוט הערבה. +מ"מ : סוכה נה ע"א ד"ה אתקין.

~הות

תהותתו – מנחם פירש מגזרת (ירמ' יב ט) תהיתו לאכלה, (דבר' לג כא) ויתא ראשי עם, (כלומר) עד אנה תאספו על איש. ולי נראה שיש לפותרו לשון הוות, ויהא ה"א ותי"ו שורש, כאשר יאמר מן מת מות, כך נאמר מן יסוד הת הות, ולשון רבים הוות, והוא לשון מחשבת שבר ותרמית. וי"מ... [תהלים סב ד], תבקשו תרמיות ותואנות [סנה' קט].
*אין לו דמיון במקרא. השרש של התיו הוא אתא שמשמעו בא. ראה הוה

~הותיר

*בן הימן, אבי המחלקה האחת ועשרים שך המשוררים בימי דוד (דה"א כה ד, כח).

~הותל

*ראה תלל

~הזאה

*ראה נה

~הזה

הוזים (בפסוק : הָזִים) שוכבים – פירש דונש נרדמים... וי"ת ניימין שכבין, ואין לו דמיון [ישע' נו י].
*אין לו דמיון במקרא.

~הזם, הזמה

*ראה זמם

~הזמנה

*+מ"מ : סנה' ח ע"א ד"ה אָזְמוּנִי. ראה הבה, הוי, זמן, כון, מן א, מנה א, קרא א, קראב, שים

~הזכרה

*ראה זכר א

~החל

*ראה חלל ב

~החקק

*ראה חקק

~הטבה

*ראה טוב ג

~הטה

*ראה נטה

~הטפה

*ראה נטף

~הטולים

*ראה עטולין

~הטריות

דלועין [נדרים מט].

*מין אבטיחים כבושים. ראה קרא ד

~הי (א)

וְהִי – נהי של רשעים לעוה"ב [יחז' ב י].
*אין לו דמיון במקרא. ראה נה, נהה

~הי, הייא (ב)

מאיזה [שבת לא: חולין יד]. הי תורה – היכן התורה [ברכות לא]. אהייה – בהיכא ובאיזו [ברכות לד].

*הי (hi) הוא ביטוי הנפוץ בכל העולם כאשר נפגשים אנשים, וצ"ע אם המקור לכך הוא כפי שידוע להלכה שכאשר נפגשים שני אנשים מברכים אחד את השני בשם ה', כפי שאמר בועז לקוצרים (רות ב ד) "ה' עמכם" וענו לו "יברכך ה'" ובקיצור ה"י שהוא ר"ת "ה' יתברך". ידוע שר"ח קניבסקי עונה למבקשים ממנו ברכה "בו"ה" ר"ת "ברכה והצלחה". ראה על כך בערך בייא בהערה. ראה הייא, היינו

~היא

היא שיבה היא ביאה – כלומר זו כזו [ערובין נא].
*עיין תוס' זבחים י ע"ב ד"ה חטאת שהיכן שכתוב "היא" בפסוק משמע לעיכובא.

~היאך

*עין בספר מעייני אגם עמ' קע"א.

~היגי

*ראה הגא

~היגתא

*ראה הגא

~הידד

קול שוודדים ובוזזים [ישע' טז ט], לשון הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גתות רגילין בה [ירמ' כה ל], השמעת קול נושאי משא ענבים אל הגת וטועני הקורה [– יחז' ז ז]. קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים [ישע' טז י].

*+מ"מ: ירמיה מח לג הידד לא הידד, ירמ' נא יד. ראה האת, הד, עור ג

~הידור

אין לשון הידור אלא נשיאת פנים, או בממון או בכבוד דברים [קדושין לג]. הידור – לנוע מעט כאילו רוצה לעמוד מפניו [שם לב].

~הידות

מין כלי שיר לזמר שירה [נחמ' יב ח].
*אין לו דמיון במקרא. דה"ב טז ז.

~היה, יהי

ויהי השמש באה – כמו (להלן מב לה) ויהי הם מריקים שקיהם, (מ"ב יג כא) ויהי הם קוברים איש, כלומר ויהי דבר ה' [ברא' טו יז].

*ראה מבוא

ויהי דבר שמואל לכל ישראל – נהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל [ש"א ד א]. ויהי ריב ומדון ישא – הנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח [חבוקק א ג]. זה העם לא היה – אשר לא כדאי הוא להיות עם [ישע' כג יג], אינו כדאי והלואי לא היה [סוכה נב]. לא תהא כזאת בישראל – כלומר שלא אומר כדבר הזה לעולם [כתו' קג]. תאווה נהיה – הווה [משלי יג יט]. ושנתו נהיתה עליו – לשון שברון, כמו הווה על הווה [דניאל ב א], נהייתי ונחליתי – לשון הווה ושבר, כלומר נצטערתי ונדכיתי [דניאל ח כז]. הויה – לשון הווה [שמות ט ג].

לא אהיה (ישע' ג ז) – איני רגיל... הורגלתי, כמו [איוב יב ד] שחוק לרעהו אהיה [שבת קכ], איני רגיל

להיות [חגיגה יד].

יהי רקיע – יתחזק... [ברא' א ו]. לו יהי – הלואי שתחפוץ [ברא' ל לד]. ויהי מה – מה בכך [ש"ב יח כג]. אל תהיה – אל תהי [ירמ' יז יז]. יהיה – כמו הווה [במד' ט טו]. ויהי – הווה ומתקיים ומצליח [חבוקק א ג]. נהיה – הווה... [משלי יג יח].

*+מ"מ: שמות יז ט ד"ה בחר. ראה אולי, הוה ד, לו

~היזמא, היזמי

היזמי – רונצ"א (קוץ) [שבת ז]. היזמי והיגי – מיני סנה [סוכה יג]. היזמי והיגני – קוצים וברקנים [ע"ז מז].

(שכר) של היזמי – מטילין בו כשות שגדל בהיזמי [כתובות עז].

*ראה איוביון, הגא, הוה ב, חוה, חלפא, מוריקא

~היטב

*ראה טוב

~היטני

מין שעם [יומא עח].

*+מ"מ: יומא עח ע"ב ד"ה מנעל

~היאי

היאי – מהר, כמו (שבת קיט). אשור היאי [ב"ק פד]. מהר [שבת קיט. גיטין לד]. מהרה [זבחים לה]. *ראה אשור, הי ב

~היינו

היינו מטופל ואין לו היינו ביתו ריקם – היינו כמו זהו [תעניות טז]. היינו צדיק היינו עובד אלהים – מי הוא צדיק ומי הוא עובד אלהים? הלא אחד הוא [חגיגה ט], היינו פני כרוב היינו פני אדם – מה הן פני כרוב מה הן פני אדם? וכי לא אחד הן? [חגיגה יג]. כמו הי ניהו [שבת עג].

היינו הן – דהיינו אחד, היינו למקום אחד [ערובין יד].

*היינו מורכב מ"הי" ו"ניהו", כלומר זה הוא.

~היין

*מובא בדניאל יז ודה"א יב ומובנו "איך" ואינו מפרש. ראה איך

~היכל

בית קדשי הקדשים [– ש"א ג ד]. היכל ה' – עזרת הלויים השומרים בית המקדש, וכן ת"י ושמואל שכיב בעזרת לואי, בהיכל ה' – אשר שם ארון האלהים קיים

[ש"א ג ג].

*בויקרא ד ה : אל אהל מועד מפרש למשכן, ובבית עולמים להיכל. כלומר ההיכל במקדש כאהל מועד במשכן. +מ"מ : סנה' ק ע"א ד"ה כנגד. ראה אריאל, דביר

~היכלא

שבועה בהיכלו של מקום [קדושין עא.].
*ראה הימנותא

~היכן

עד היכן כיבוד אב ואם – כמה אדם מצווה להזהר בכיבוד אב ואם [ע"ז כג.].

~הילולא

היו רגילים להביא הדס וענפי דקלים לשמוח לפני החתן והכלה, וכשמביאים אותן לפנייהם מקשקשים לפנייהם בשוק בבואם בתופים וזוגין [שבת קי.]. חופה [ערובין נד.].
*+מ"מ : מו"ק ט ע"ב ד"ה לקל. ראה הלל, טבלא

~הילל בן שחר

הילל בן שחר – כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבוקר [ישע' יד יב].
*לפי שאר המפרשים הוא משרש ילל. +מ"מ : זכריה יא ב. ראה הלל ב

~הילמיו

שלמור"א (מי מלח, של שימורים) בלעז [שבת קח. ערובין יד.].
*ראה זמית

~הילני

הילני המלכה עשתה נברשת על פתחו של היכל... [שבת קיד.].

*אמו של מונבז. +מ"מ : ערובין צו ע"א ד"ה מיכל, צו ע"ב ד"ה דילמא ובתוס' ד"ה מיכל, ד"ה דילמא, כתובות ז ע"ב ד"ה הוריה ובתוס' ד"ה הוריה. ראה מונבז, נברשת

~הימלטא, הימלטי

הימלטי הם נסרים עבים שנותנים בצדי החורים להגין על ראשי הקורות [ב"ב ו. ד"ה בי כוי].
*ראה אפריזא, מלטט

~הימלתא

ליטוארי"א (דייסה לתרופה) שמפטמים בשמים כתושים בדבש [ברכות לו: יומא פא.].
*בערוך מפרש שהמלתא זה זנגבילא. ראה חביץ

~הימן

*אחד משני בני לוטן בן שעיר החורי (ברא' לו כב, דה"א א לט - הומס).

~הימן

מ"א הימן זה משה [מ"א ה יא, דה"א ב ו]. תרי הימן הו – משכיל להימן האזרחי הימן אחרינא הוה [ב"ב טו.].

הימן האזרחי – אחד מן המשוררים בכלי שיר... מבני זרח בן יהודה היה, שהוא מיוחס בד"ה (א ב ו) ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע כולם חמשה היו חכמים גדולים, כמו שנאמר בשלמה (מ"א ה יא) ויחכם... מאיתן והימן... [תהלים פח א, עיי"ש]. בימי שלמה היה ויחכם ביותר... ובפסיקתא דורש הימן זה משה [דה"א ב ו].

*הימן בן מחול היה מן המשוררים במקדש יחד עם אסף ואיתן, בניו בוקיהו, מתניהו, עוזיאל, שבואל, מלות, ירימות, הותיר, חנניה, מחזיאות, חנני, גדלת, אליאתה, רוממתי עזר וישבקשה [דה"א טו יט]. ראה איתן האזרחי, אמן ב

~הימנו

#א. נוחה הימנו – על ידו [ב"מ מח.]. משך הימנו – איש מחבירו [קדושין נד.].
#ב. לא כל הימנו – אין הכל כדבריו להאמינו [גיטין פ.].

@לפי רש"י הימנו הוא כלשון הימנותא - אמונה. אך יש גם במובן של לא הכל תלוי בו, לא הכל ממנו, כגון : לא כל הימנו שיבור לו את העליונים (ברא' יא א). זה ההיפך מדה"א כט יד : כי ממך הכל, ורש"י מביאו בברא' ג טז : הכל ממנו ולא ממך [ברא' ג טז].

~הימנותא

לשון שבועה, כלומר באמונה [ברכות נה.].
*ראה היכלא

~הין

י"ב לוגין [שמות כט מ, ל כד, שבת טו. סוכה מח: ב"מ מט. ב"ב פו: ד"ה תא שמע, צ. מנחות פט. – חצי הין ששה לוגין, כריתות ה.]. מדת הלח [ויקרא יט לו].
הין אינו לשון משנה אלא לשון תורה [שבת טו.].

*הין בלח הוא תרקב ביבש ושיעורו שתים עשרה לוג שהם ששית האיפה. במנחות פט ע"א נאמר : הין תריסר לוגי הויין, דכתיב (שמות ל כד) שמן זית הין, וכתיב (שמות ל לא) שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם, זה בגימטריא תריסר הויין. בשבת טו ע"א ובעדיות פ"א מ"ג נאמר : הלל אומר מלא הין מים שאובים פוסלים את המקוה שחייב אדם לומר בלשון רבו. אומרים בשם הגר"א שמקשה מדוע צריך את תוספת המלים של "חייב אדם לומר בשם רבו?" הלא מספיק היה לומר "הין מים שאובים", שכן הין זו מידה בפני עצמה ולא שייך בה מלא או חסר. ומתוך שכידוע, רבותיו של הלל היו שמעיה ואבטלון

שהיו גרים, והיו מבטאים "הין" כמו "אין" והיה נשמע "אין מים שאובים פוסלים את המקוה" וזה עלול לגרום לטעות, לכן כשהלל חזר על דבריהם אמר אין באל"ף, והוסיף את המילה "מלא" כדי שייבנו שמדובר בהין ולא יבואו לכלל טעות. יש לזכור שבימיהם מסירת התורה היתה בע"פ ולכן היה שכיח טעויות מהסוג הזה. עיין בספר בית מרדכי (שטיין) עמ' ק' בענין חייב אדם לומר בלשון רבו. +מ"מ : יחזקאל מה כד ד"ה ובמתכנתו, שבת טו ע"א ד"ה פוסלין. ראה איפה, ביצה בהערה, שנת, לג, תרקב

~הינא

מצה הינא – אינה אפוייה כל צרכה, לשון (שמות יב ט)
אל תאכלו ממנו נא [פסחים לז].
*הינא בלשון אחת - ראה הן א, טריגון, נא

~הינגי

*ראה הגא

~הינדא

ויצ"א (בקה, מין צמח ממשפחת הקטניות) [בכורות לז].
*ראה כרשינין

~הינדבי

עשב שקורין קרישפל"א (עולש) [פסחים לט].
*בגמרא נאמר : עולשין - הינדבי. ראה עלש

~הינדואה, הינדוין

הודו [ע"ז טז]. פרזלא הנדואה – של ארץ הודו [ע"ז טז].

*ראה ברזל עשות

הינדוין – (בגדים שלובש כהן גדול) היו מפתתן של ארץ הינדוין והיא ארץ כוש, כדמתרגם יב"ע (ירמ' יג כג) היהפוך כושי עורו – הינדוואה [יומא לד]. מארץ כוש. כושי מתרגמינן הינדואה [קדושין כב].
הנדואי – כושים [ברכות לו]. מבי הנדואי – מארץ כוש [יומא פא].

*הפירושים סותרים זא"ז וקשה להחליט אם זה מקום אחד או שני מקומות נפרדים. התרגום להודו באסתר א א הוא הנדיא. בבראשית ב יא חוילה מתרגם יונתן הינדקי וכן בברא' כה יח (ובערך ערך הנדוי גורס הנדוין). +מ"מ : אסתר א ד"ה מהודו ועד כוש, סוכה לו ע"א ד"ה הא לך. ראה כוש, זנגבילא, תרגול

~הינדזא

*ראה הנדזא

~הינומא

נערה המאורסה – היו רגילין לעשות לה חופה של הדס בכניסתה לחופה וקורין לה הינומא, כדאמרינן

בכתובות (טו:) שיצאתה בהינומא וראשה פרוע – ברכות נו:]. יצאת בהינומא – הוא סימן שניסת בתולה... [כתובות כח]. קלתא דמנמנא ביה כלתא, או ראשה פרוע בשוק בשעת כניסה לחופה, שכן דרך הנישאות בתולות [ב"ב צב].

*בכתובות טו ע"ב על תיבת בהינומא רש"י אומר : בגמרא מפרש, ובדף יז ע"ב נחלקו האמוראים : מאי הינומא? סורחב... תנורא דאסא... קריתא... ועל זה רש"י מפרש :

תנורא דאסא – כמין חופה של הדס עגולה, קריתא – צעיף על ראשה משורבב על עיניה כמו שעושיין במקומנו, ופעמים שמנמנת בתוכו מתוך שאין עיניה מגולין, לכך נקרא הינומא על שם תנומה [כתובות יז].
*עיין בערך ערך הנמא. ביונית הינומא הוא "הימן" שמשמעו יריעה, מכסה דק והוא כינוי לקרום הבתולים בלעז. ראה עסק חנם, קריתא

~היני

מקום [יבמות קטז. ב"ב קעב]. מקום קרוב לשילי [ביצה כה:].

~הינץ, הינצין

*מובא בגמרא קדושין יב ע"ב והוא מין מטבע.

~היתלו

שם מקום [יבמות נט: נדה ט:].

~הך

*הך הוא לשון "אותה", כגון הך דרשה - אותה הדרשה. ראה הלך, נכה

~הכא

כאן [ברכות מט. ד"ה חוץ].
*ראה התם

~הכח

*ראה יכח

~הכי

*הכי בארמית משמעו כן, כך, באופן זה. ראה כי א

~הכין, הכון

*ראה כון ב

~הכנסה

*ראה כנס

~הכר

תְּהִכְרֹו – תתנכרו [איוב יט ג].

*אין לו דמיון במקרא. המפרשים מתקשים מהו שורש ומוכן מילה זו. רש"י מפרש בעקבות התרגום "תשתמודעון" שמובנה נכר. יש מפרשים מלשון דכא, תמה, הכר. עיין בספר לפשוטו של מקרא.

~הִכְרָה

הכרת פניהם – עון שהם מכירים פנים בדין... ל"א ניכרים הם בעזות פניהם [ישע' ג ט].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: שה"ש ז ה.

~הכשר

*ראה כשר

~הלא

הלא תכלם (במד' יב יד) – לשון תימה הוא ולשון קל וחומר (כלומר: האם לא תכלם) [זבחים טז:].
*+מ"מ: מיכה ד ז. ראה כלם, לא, לוא

~הִלָּאָה

גש הלאה – קרב להלאה, כלומר התקרב לצדדין ותתרחק ממנו. וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק, כמו (במד' יז ב) זרה הלאה, (ש"א כ כב) הנה החצי ממך והלאה. גש הלאה המשך להלן, בלשון לעז טרי"י ט"י ד"ד נר"ש (משוך את עצמך ממנו), ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך, ודומה לו (ישע' סה ה) קרב אליך אל תגש בי, וכן (שם מט כ) איך מלאך לבך... [ברא' יט ט].

*עיין בברא' יד כד שמבחיך בין מהיום ההוא והלאה לבין מהיום ההוא ומעלה. ראה נגש

~הִלָּדַת, הולדת

יום הולדת – יום לידתו (של פרעה), וקורין לו יום גינוסאי. ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא ע"י אחרים, שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת, וכן (יחז' טז ד) ומולדותיך ביום הולדת אתך, וכן (ויקרא יג נה) הכבס את הנגע, שכבוסו ע"י אחרים [ברא' מ כ]. יום הולדת – פו"ש ניא"ה (נולדת) בלעז [יחז' טז ד, עיי"ש פסוק ט].

*הולדת משרש ילד. עיין בספר תולדות אדם מר' אלי' כ"ץ (נמצא באוצר החכמה) עמ' 50 בענין מנהג כיבוי הנרות ביום ההולדת, וביחוד ביום הבר - בת מצוה, שבניגוד למנהגי הגויים המאמינים שבשעת הכיבוי הוא זמן המסוגל למילוי משאלות האדם המכבה, שהוא דבר טיפשי הגובל בניחוש שאסור מן התורה, אצלנו בשעת הדלקת הנרות, כגון נרות שבת וכדומה, מתפללים ומבקשים בקשות ורק בשעת צער כגון אבילות ותשעה באב מכבים את הנרות. את מנהג כיבוי הנרות מצאנו אצל לבן בשעת חתונת יעקב ללאה. בכל אופן ביום ההולדת נכון וראוי לעשות חשבון נפש. ראה גנוסאי, ילד, לידה

~הלוואה

כל לשון הלוואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל, כגון (דברים כח יב) והלוית... [– דברים טו ו].
*ראה חוב, לוח, משא ג, משאה, שאלה, תשומת יד

~הלוואי

*ראה לו

~הלוחש

*אבי שלום שר חצי פלך ירושלים, אחד מראשי העם שחתמו על האמנה (נחמיה ג יב, י כה).

~הלולא, הללויה

*ראה הלולא, הלל

~הִלּוּלִים

#א. (ת"י) חנגין [שופטים ט כז].
#ב. לקדש הלולים – (לשון) שבח והלל לשמים (ויקרא יט כד). משמע שני הלולים... [ברכות לה.]. הלולים – לשון חלולים... דבר שמהללין בו [ברכות לה.].
*ראה הלל

~הִלָּז, הִלָּזָה, הִלָּזוּ

#א. הלזו – כמו (יחז' לו לה) הארץ הלזו הנשמה [יבמות נא:]. במקום הלז – בבקעה זו [פסחים י. ב"ב נה: ע"ז ע.]. כל הלז (שופטים ו כ, ש"א יד א, יז כו, מ"ב ד כה, כג יז, זכריה ב ח) והלזה (ברא' כד סה, לו יט) שבמקרא אינו לשון הזה, אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע, ובלעז אינו לשון צי"ל (ההוא. בדפוס הוחלף צי"ל עם ציש"ט) אלא ציש"ט (הזה) בלעז [ש"א יד א].

#ב. לשון חשיבות, כמו שקראו (להלן י"א) חמודות. כל מקום שנאמר הלז בעל צורה הוא, ומכאן למדו באגדה (אגדת בראשית פ"מ) יצחק נדמה לאביו בצלם ובדמות, שנקרא (ברא' כז א) האיש הלז בפרשת ויהי כי זקן יצחק... [דניאל ח טז].

*אלה הם דברי רש"י, עם המראי מקום בדיוק כפי שהם מופיעים במ"ג המאור, ויש כאן לכאורה ט"ס חמורה והיא, שהפסוק אליו מתכוין רש"י נמצא בבראשית כד סה פרשת חיי שרה ושם נאמר "מי האיש הזה (בדניאל כתוב הלז) אך רש"י אומר בפירוש שזה נמצא בפרשת "ויהי כי זקן יצחק" הנמצאת בפרשת תולדות! קשה להניח שטעות כזו יצאה מתחת ידו של רש"י שהיה בקי בכל התנ"ך וצ"ע. בבראשית לו יט ד"ה הלא מפרש הרשב"ם: כל הלא כשרואים אותו מרחוק, וכן מי האיש הזה, צי"ל בלעז. אבל הזה, ציש"ט בלעז, כמו (אסתר ז ו) המן הרע הזה, (משמע) כשהוא קרוב. עיין בראשית רבה ס' טו וכן בפירוש העמק דבר על שני הפסוקים בבראשית. הלז זה קיצור של הלא. ראה אבן האזל, אנוש, מרי דיכי (ערך מר)

~הַלִּיכִי, הַלִּיכִים
הַלִּיכִי – רגלי [איוב כט ו].

~הַלִּיסְטִין
*ראה אליוסטון (לפי נוסח הערוך)

~הֶלֶךְ (א)
#א.עובר דרך [סוכה נב]. ויבוא הלך – דימה את יצר הרע תחילה להילך שעובר לדרכו, ואח"כ לאורח שנעשה אכסנאי, ואח"כ לאיש שהוא בעל הבית (סוכה נב): [ש"ב יב ד].
#ב.הלך דבש – שהיה נוטף מן הקנים [ש"א יד כו].
#ג.יצר הרע [סוכה שם].
@בגמרא סוכה נאמר: בתחילה קראו (ליצר הרע) הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש. ראה אורח

~הֶלֶךְ (ב)
*ראה מנדה

~הֶלֶךְ, הַלִּיכָה (ג)
#א.הלך ונסוע – לפרקים יושב כאן חדש או יותר, ונסוע משם ונוטה אהלו במקום אחר [ברא' יב ט]. פוליטי"ר (לקפוץ ממקום למקום) [דה"א טז כ]. אלנ"ט (בלכתו) [במד' טו לה]. ויתהלכו מגוי אל גוי – וילכו לא נאמר, אלא ויתהלכו פולאיט"ר (לנדוד) [דה"א טז כ]. ונעורותיה הולכות – רבותינו דרשו (סוטה יב: עיי"ש) הולכות לשון מיתה, כמו (ברא' כה לב) הנה אנכי הולך למות... [שמות ב ה].
וּלְכָה – אין זה לשון הליכה, אלא כמו ילך, וכן הוא במסורת עם (ברא' כז לז, ש"ב יח כב) ולכה, (ישע' ג ו) לכה [תהלים פ ג].
#ב.מהלכי שתים – אדם [כריתות כא].
#ג.התהלך לפני – כתרגומו פלח קדמי, הדבק בעבודתי [ברא' יז א, יח].
*מ"מ: ברא' כב, דברים יא ג,
#ד.היפקף היום (של השמש) קרוי הילוך [ב"ב כה:].
*ראה הקף, סבב
#ה.היליכי – הרי לך שלך [סוטה יב:].
@מ"מ: תהלים קה יג. ראה אוד, הליך

~הלכה, הלכתא

הלכה למעשה [שבת נד. ערובין מו: ביצה כז. כט. עיי"ש, כתובות נו. ב"ב קל: קמה: קעד. ע"ז סא: זבחים מה. כריתות יג:], הלכה לעשות מעשה [ברכות כד:], להורות על המעשה [ע"ז עד:]. ללמוד הלכה למעשה – ללמוד תורה מכס היאך תעשו [סנה' יא:]. הלכה – אבל אין מורין לרבים כן שלא יזלזלו... [שבת

יב: ביצה כח:]. ואין מורין כן [ערובין ז. ביצה כט. ב"ב ל: מנחות לו:]. אם הלכה נקבל – אם שמעת מרבותיך נקבל ממך [יבמות עו:]. שקבלת מרבך [כריתות טו:].

הלכתא – משניות [מגילה כח: חגיגה ג. ברכות מז: בע"ף]. הלכתא גבירתא – הלכות גדולות [סוכה לח:]. הלכתא למשיחא – הלכה זו כשיבואו ימות המשיח אצטריך לנו... [סנה' נא: עיי"ש תוס' ד"ה הלכתא], הלכה הצריכה לנו לימות המשיח, כשיבנה בית המקדש, ועכשו לא הוצרכנו לה [זבחים מה. עיי"ש תוס' ד"ה הלכתא]. למאי הלכתא? – מה אתא קרא לאזהורי [יבמות צג:]. הלכתא רבתי (לשבת) – דבר גדול יש כאן להפרישו מאיסור שבת [שבת יב:].

לא תפיק נפשך בר מהלכתא – לפקפק בשיעור חכמים [ר"ה יג:], כל דברי חכמים שנקבעו, אל תהרהר אחריהן [סוטה טז:].

אליבא דהלכתא [תהלים קיט צח, סוטה כא. ב"ב צב. צב. ב"ב סז. סנה' לד: הוריות יד:], להורות כדת וכהלכה [יומא כו:].

הלכתא גמירי לה – מסיני [פסחים יז: סוכה ה: תענית יז: כתובות מא: ב"ב טו: יז: ע"ז לז: זבחים ה. מנחות פח. נדה ב:].

הלכה כבית הלל – קיימא לן הלכה כבית הלל [ביצה ב:]. יצאה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל (ערובין יג: [ערובין ו:]). רבא אמר הלכה כבית הלל – ואנן כרבא עבדינן, דהוה ליה בתראה [ב"מ מג: חולין מד:]. האוחז בזו קולי בית שמאי וקולי בית הלל רשע, שהרי דבריו סותרין זה את זה כדי להקל, והאוחז בחומרי שניהם כסיל בחשך הולך הוא, שאינו יודע להבחין על מי לסמוך, אבל בשתי מחלוקות שהקילו אלו בזה ואלו בזה אין כאן לא משום רשע ולא משום סכלות, דסבירא ליה בהא כבית שמאי ובהא כבית הלל [ר"ה יד:].

*עיי' תוס' ערכין ב ע"ב ד"ה מי שחציו.

הלכה ברורה – בטעמים שלא יהא בה מחלוקת [שבת קלט. עיי' כתובות ז. ד"ה ומי איכא].

הלכות יצירה – ע"י שהיו מצרפים אותיות השם שבהם נברא העולם, ואין כאן משום מכשפות דמעשה הקב"ה הן ע"י שם קדושה

הלכה למשה מסיני – (היא) דאורייתא [ערובין צה. בהיפוך, פסחים יז: קדושין טז. הלכה – דברי חפץ [קהלת יב י בהיפוך]. דבר תורה [ברכות יט: בהיפוך, ערובין ד: בהיפוך, סוכה ו: בהיפוך, נדה סז:]. גזרה – לאו הלכה למשה מסיני הוא [סוכה ו:]. אין אדם דן גזירה שוה מעצמו אלא אם כן קיבל מרבו הלכה למשה מסיני [סנה' טז. מנחות פב:]. גמרא גמירי לה –

ד"א... יתפאר, פורונטי"ר (להשתבח) בלעז [ירמ' ד ב], משתבח [ירמ' מט ד – וונטי"ר בלעז, משלי כה יד, כז א, עיי"ש פסוק כא]. מהולל – משובח [שבת ל:]. מתהללים – מתפארים לע"ז [תהלים צז ז]. ויתהללו – פורונטרוני"ט (ישתבחו) בלעז [ישע' מה כה]. תהלתי – וונטנצ"א (שבח) בלעז [ירמ' יז יד]. תתהלל – ש"י פורונטרוני"ט (תשתבח) בלעז [תהלים לד ג]. התהללו – פורונטי"ץ וו"ש (התפארו) בלעז [תהלים קה ג]. תהלה [איוב ד יח בהיפוך].

@ראה הילולא, הילל, הוללים, ילל, מהול

~הלל (ג)

יהולל – ישוטה, לשון הוללות וסכלות... לערבב ולבלע חכמתם [איוב יב יז], ויתהולל – נשתטה [ש"א כא יד], יתהוללו – ישתכרו וישתטו [ירמ' נא ז], לשון הוללות, ישתטו [שם כה טז], הוללו – לשון הולוא בארמית... [תהלים עח סג], והתהוללו – לשון סכלות [שם מו ט], יתהוללו – ישתטו. ל"א פורונטרוני"ט (ישתבחו) בלעז, וכן ת"י ישתבחון [שם נ לח], ינהגו עצמן בשגעון [נחום ב ה]. הוללים – משתטים (ככ"י – שוטים), ובלשון המשנה (צ"ל אגדה, שוחר טוב ח, מדרש תהלים ח) מעורבבין [תהלים ה ו], הוללים – מערבבי דרכיהם... כמו [ישע' א כב] סבאך מהול במים [תהלים עג ג], רשעים המערבבים את הצדיקים (נ"א ישראל) [תהלים עה ה].

#וההוללות – שעמום וטירוף הדעת, לשון ערבוב, כמו [ישע' א] מהול במים [קהלת א יז], לשחוק אמרתי מהולל – מעורבת בבכי ואנחה [קהלת ב ב], יהולל – מערבב דעתו [שם ז ז], מעורבב ומשועמם [קהלת ז כה], שעמום וערבוב [שם י יג]. כל לשון הוללות שבתורה לשון ערבוב [ב"ב טו:], והתהללו – לשון הוללות, ישתטו [ירמ' כה טז]. מהוללי – המתלוצצים בי, לשון [קהלת א יז] הוללות [תהלים קב ט].

*בחומש אין לשון הוללות. ראה הילולא

~הָלֵל (ד)

הלל נשיא וענוותן [שבת יז]. היה גדול בתורה [ב"מ פה].

*בשופטים יב יג, טו נזכר הלל אבי השופט עבדון מפרעתון.

~הָלֵם, הָלוּם (א)

הלוּם – כמו (שופטים יח ג, עיי"ש) מי הביאך הלוּם. הלוּם – פה [תהלים עג י, עיי"ש פסוק יב]. הגם הלוּם – לשון תימה... [ברא' טז יג]. הנה [קדושין ע:]. מי הביאך הלוּם – יש כאן תמיהות הרבה... [שופטים יח ג, עיי"ש].

*+מ"מ : שמות ג יח, ש"א יד טז, ישע' לו ז, שם מא א, שבת סז

סנה' מז. בהיפוך, שבועות יט:]. הלכות – הלכה למשה מסיני [סוכה כח. מגילה יח, סוטה כג: קדושין מט. ב"ק יט. ב"ב קלד. כריתות יג: נדה עג:], משנה וברייטא (הרי הם) הלכה למשה מסיני [נדה עג:]. הלכה כסתם משנה – קיימא לן דהלכה כסתם משנה [ביצה ב. עיין ב"ב קלג: חולין מג. חולין מג:].

הלכה עוקבת מקרא – %+מ"מ : סוטה טז ע"א ד"ה והלכה הלכה פסוקה – שאינה צריכה עיון... [ברכות לא. עיי"ש ד"ה כברייתא, עיין ב"ק נט ע"ב ד"ה פסק].

*עיין בספר הליכות והלכות לר' מרדכי הכהן עמ' 40 וכן בספר כתבי ר' יוסף זליגר עמ' מ"ד. +מ"מ : עירובין צז ע"א ד"ה הלכה למשה מסיני, ב"מ צג ע"א ד"ה שומרי. ראה גזרה, דבר תורה, שיעור

~הלך

*בכללי הגמרא לרדב"ז אות ו' כותב שכל מקום שרש"י כותב "הלכך" משמעו "הא לך", כלומר מכאן אתה למד.

~הלל (א)

#א. כל שיר שאומרים בו הלל [דה"ב ז ו].

*ראה תולד

#ב. הלל הגדול – הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו [תהלים קלו ב], ומפני שנאמר בו (פסוק כה) נותן [בפסוק נתן] לחם לכל בשר, כדאמרינן בשילהי פסחים (קיה). [תענית כה:].

*בפסחים נאמר : למה נקרא שמו הלל הגדול? א"א יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה.

#ג. הלל המצרי – הלל שאנו קורין בפסח, לפי שיש אחר הקרוי הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי [ברכות נו.].

@+מ"מ : שופטים ו יג, תהלים כו ז, סוכה לח ע"ב ד"ה ממנהגא ואילך. ראה זמרה, שיר א

~הלל (ב)

#א. בהללו נרו – לשון אור ושמחה [איוב כט ג]. יהלו – יאירו, וכן (איוב כט ג) בהלו נרו, וכן (שם לא כו) אור כי יהל [ישע' יג י]. תהל אור – תזרח אור, כמו בהלו נרו [איוב מא י]. אור כי יהל – חמה בתקופת גבורתה והילה [איוב לא כו]. לא יאהיל – כמו [ישע' יג י] לא יהלו אורם, ואלף זו באה כמו [ש"א ב לג] ולאדיב את נפשך, אלף יתירה. ל"א לא יהיה לו צל, כשאני מאיר אין לו צל, והראשון נראה ושניהם שמעתי [איוב כה ה].

*יש הסוברים שהוא משרש הל, ויש משרש יהל.

#ב. לא הולו – לא נכללו לאפריון וחופה... לשון הולוא בארמית... [תהלים עח סג]. הולוא – חופה [עירובין נד]. הלוליה – ימי חופה [כתובות סב:].

#ג. משתבח [מ"א כ יא], יתהללו – יגידו שבחכם.

ע"א ד"ה אל תקרב, זבחים קב ע"א ד"ה שאני.

~הַמִּדְתָּא

*אבי המן (אסתר ג א, י).

~הֶמָּה, הֶמָּה (א)

ולא מֶהֱמָהּם – ולא מבניהם (לפי ת"י) [יחז' ז יא], ולא ממשאם [סנה' קח.].

*אין לו דמיון במקרא. באוצר הלעזים מבאר: בסנה' יש לעז אישטרא שמובנו הווי, מהות, ישות (השייך לערך "המס"), המילה שהריב"ן (נכד רש"י) מפרש שייכת ליחז' ז יא שם רש"י מפרש א) כמו "מהם" בכפילות אותיות. ב) מלשון "המה" (לשאוף, לכמוה), והכוונה בשני הפירושים "מבניהם" (עפ"י התרגום). עיי"ש. ראה המס

~הֶמָּה (ב)

שאון קול גדול [ירמ' ה כב]. המו גוים – לשון הומה [תהלים מו ז]. ותהם – נעשית הומיה [רות א יח].
*ראה הום, המונה, המלה, המס, המן, מהומה, מהמה, שגש, שקק

~הֶמוֹן

*א.ממון [קהלת ה ט]. המון ים – עותר מערבא [ישע' ס ה].

*ב.כקול המון – כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק [דניאל י ז]. ללמוד בהמון – עם חברים רבים, ללמד בהמון – לדרוש ברבים [מכות י]. המונה – (ת"י) אתרגושתהון [יחז' ז יג]. המון עמים רבים – מדה מהלכת... שוט שישראל לוקים בו... [ישע' יז יב]. בעל המון – ירושלים שהיא רבת עם והמון רב [שה"ש ח יא]. המון (לשון) רבות [קהלת ה ט].
*ג.אברהם – (נוטריקון) אב המון גוים [ברא' יח יז]. אב לכל העולם – אב המון גוים [ברכות יג].
*ד.מ"מ: יחז' כג מב. ראה אמון ג, גוף ב, המלה רגש ב, שאון

~הֶמוֹנָה

עיר המונה – עיר הומיה מרוב אדם... המונה לא מפיק ה"א, לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר, המונה כמו [ישע' כב ב] הומיה [יחז' כז יז, עיי"ש פסוק יא].
*יש מפרשים ששם העיר המונה. ראה המה ב, עיר המונה

~המטליא

*בע"ז לח ע"ב נאמר: היא המטליא היא פשליא היא שיעתא, וזה מין צמח.

~הֶמֶיָּה

המית נבליך – נבלים וכנורות שהיו מזמרים... ויש לפתור... המית בני נבל, עושי נבלה... [ישע' יד יא].
*אין לו דמיון במקרא.

~הֶלֶם (ב)

*אחד מראשי בית אב לשבט אשר. בדה"א ז לה נאמר: ובן הלם אחיו צופח וימנע ושלש ועמל" וקשה להבינו ללא שינוי נוסח המסורה שצ"ל "ובני..." וכן קשה מפסוק לב שם נאמר שחותם הוא אחיו הצעיר של שמר, ולא של הלם. ראה תונבא

~הֶלֶם (ג)

*א.הולם פעם – הוא המתחיל במלאכה ומכה בעשת בכל כחו... הולם זה אברהם, שהלם כל המלכים (ב)פעם אחת [ישע' מא ז]. הלמו – נשתלפו [שופטים ה כב, עיי"ש]. הלומי יין – כתושי חמר... כך קוראן (לעשרת השבטים) ע"ש שכרות... [ישע' כח א]. יהלמני צדיק חסד – כל מהלומיו ותוכחתו חסד [תהלים קמא ה, עיי"ש יח ל].

*מ"מ: תהלים עד ו.

*ב.הולמתו – יושבת בראשו יפה ומכוונת למדת ראשו [ע"ז מד]. בקש להולמו ולא הולמתו – שהושיב בראשו כתר מלכות ואינה מתיישבת בראשו [סנה' כא:].

*מ"מ: שופטים ה כו. ראה להם, מהלומה, נר א

~הלסטון, הלסטיון

*א.הלסטיון (צ"ל אלסטיון) – שנתבשלו הענבים בחמה יותר מדי [מנחות פו:].

*ברש"י כ"י: הלסטיון – יין מתוק מחמת השמש. עיין מנחות פז ע"א ד"ה רב אשי.

*ב.הלסטון – יין מתוק וחלש מאוד [ב"ב צז:].
@בערוך הנוסח אליסטון (צ"ל אליסטון) באל"ף וכן במנחות פ"ח מ"ו, שכן שמש ביוונית נקראת אליוס.

~הלקט

*ראה לקט

~הלקטי

שביל בין שני בתים [שבת קנז]. הלקטי קיץ – שבילים שעושים קייצי תאנים בין הקציעות, כדי שיהיו מהלכים בינתיים ולא יהיו נדרכים ברגל [נזיר ח:].

~הֶם, הֶמָּה, הֶנָּה

המה – הם [במד' כ יג, ישע' מד יא, סג ח, סו ג]. הלא המה – נתן בהם [דברים יא ל]. המה – הן [ש"ב כא ב], היו [מ"ב ז י]. כהם – כמותם [קהלת ט ב]. כהם וכהם – כהם כפלים וכהם שני כפלים... [ש"ב כג ד].

*כיניו השם בלשון נסתת, לדוגמא (רות א כב) והמה באו, שה"ש ו ה) ששים המה מלכות. ראה הוא

*אין לו דמיון במקרא.

~הָמָן (ב)

מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק [סנה' צו.].
*בן המדתא האגגי, ראש השרים של אחשוורוש. בב"ב צא ע"א
נאמר שאמו היא אמתלאי בת עורבתי וסימנך טמא טמא, טהור
טהור. הרשב"ם מפרש בד"ה כרנבו - עורב טמא הוא והמן נמי
טמא היה. שם אשתו זרש והיו לו עשרה בנים (אסתר ג א, ט
כד). ראה אגגי, אחשוורוש, אסתר, חמן ב, כרנבו, לחמן, ממיון,
ריסתק

~המנונא

*ראה קרנונא

~המניכא

רביד, ענק [דניאל ה ז].
*ראה רבד ב

~המנק, הימנק, המניק

ברזל של סופרים שיש לו שני ראשים וראשו אחד
מפוצל (כעין מזלג), פוינטור (מסרט) בלעז [סוכה
לב.]. המניק - כלי קטן... [ב"מ כה.], עיי"ש בר"ח].
*יש גורסים "בהמנק". בערוך מפרש כלי של מתכת שאוכלין בו
פרסיות, שלא יהיו מכניסים ידם לפיהם והיו אוכלין בו בשר
וחתיכות... עיי"ש. +מ"מ: ע"ז ג ע"א ד"ה שלא.

~הָמָס, הָמָסִים

אש המסים - דבר הנימס... אבל י"ת... על אליהו...
[ישע' סד א]. כמו שהאש שורף דבר הנימס [ב"ק ד:].
*אין לו דמיון במקרא. ראה מסס

~המסס

הוא הסמוך לבית הכוסות. עשוי סגלגל כמין כדור
ובתוכו קליפות הרבה כגלגל של ריחים, וקורין
צינפיי"ל (עין בא"ה), ודופנו דק מאד [שבת לו.].
צינפיי"ל (המסס, החלק השלישי בקיבת מעלי הגירה)
[שם קנב:]. צינפיי"ל [חולין מב. בכורות נז:].
*המסס הוא קיבה השלישית של מעלי הגרה. ראה בית המסס,
הובלילא, קרקבן

~המר, המראה

*בשבת ל ע"ב מובא "מעשה בשני בני אדם שהמרו זה את זה...".
וזה משרש מרה, אך יש שהשתבשו והבינו מלשון הימור, כמו
משחק בקוביה. ראה מהמורה, מור, מרה א, מרר. המראה (לשון
פטוס) - ראה מרא ו (ב), המיר - ראה ימר.

~הָ

#א. לשון קבלת דברים [ברא' ל לד]. ותהינו - לשון
הננו ועלינו אל המקום [במד' יד מ]. זה הלשון

~המין, המיניהם

(אבנט, בגד) של כלאים, דכתיב (שמות לט כט) ואת
האבנט שש משזר ותכלת וארגמן... [שבת כא.
עירובין צד. קד: סוכה נא. זבחים יט. מנחות כו.].
*ראה אבנט, משזר

~המולה, המולה

קול המולה - לשון שאון עם רב [ירמ' יא טז], (ת"י)
קול מלוליה... [יחז' א כד].
*יש הסוברים משרש המל. +מ"מ: מנחות סה ע"א ד"ה וכל. ראה
המה ב, המון

~המלטה

*ראה מלט, מלטט

~המלתא

*ראה הימלתא

~המם

ויהם - לשון מהומה, אישטרודישו"ן (מבוכה, הלם.
רש"י אינו מתרגם את "ויהם" אלא את "לשון
מהומה") בלעז. ערבבם, נטל סגנויות שלהם. ושנינו
בפדר"א כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת (נ"א
הרעשת) קול הוא, וזה אב לכולן (ש"א ז י) וירעם ה'
בקול גדול... ויהמם [שמות יד כד]. והמותי - לשון
מהומה וערבוב הגוף ומה שבתוכו [סוטה לו.].
והמותי (בפסוק: והמתי) - כמו והממתי, ותרגומו
ואשגיש. וכן כל תיבה שפעל שלה בכפל אות
אחרונה... כמו והמותי מגזרת (ישע' כח כח) והמם,
(ש"א כב כב) סבותי מגזרת (ש"א ז טז) וסבב, (תהלים
קטז ו) מגזרת דללו, (ישע' מט טז) חקותיך מגזרת
(שופטים ה טו) חקקי לב, (ש"א יב ג) רצותי מגזרת
(ישע' מב ג) רצון. והמתרגם והמתי - ואקטיל, טועה
הוא, שאילו מגזרת מיתה היה... והמתי, כמו (במד' יד
טו) והמתה... שאין מיתה בלא תי"ו... [שמות כג כז,
עיי"ש]. אישטרא (הווייה, מהות, ישות) [סנה' קח.].
*לשורש "המם" יש הרבה נטיות הפעל וכיון שקשה לסווגם
הבאנו אותם בנפרד. בשמות כג מפרש כי והמותי לשון המם
ולא לשון מות. +מ"מ: ישע' כח כח. ראה אשם ב, הוס, המה א,
ב, המלה, המן, יהם, לוע ב, מהומה, רדם, שגישתא, שגש

~הָמָן (א)

יען הָמָנְכָם (מן הגויים) - יען הזמינכם את עצמכם
להפקר מן הגויים. המנכם - לשון (דניאל א ה) וימן
להם המלך, ומנחם פתרו לשון הומה, כמו (תהלים מז
ז) המו גוים [יחז' ה ז].

*בסוכה מפרש בדרך אגב, אך בערובין ור"ה שם מובאת המימרא, לא מפרש. בפירוש אברהם מן ההר לנדרים מז-מח ובהקדמת הספר אגלי טל (על מלאכות שבת) נאמר שמצוות כן ליהנות ניתנו, וצ"ע. סעודה שהנאתך, מה שהנאתך - ראה נאה. ראה הון ב, הן, יאה

~הנהו

*ראה הני

~הנחה (א)

והנחה למדינות עשה - הניח להם מן המס שעליהם [אסתר ב יח].

*אין לו דמיון במקרא. ראה נוח א, ב

~הנחה (ב)

משעת הנחתו (של לולב) - מיום שמברכין בו באחרונה, דהיינו בשביעי [תענית ב:].

~הני והנהו

כגון דאמר הנהו רבנן - כאדם שאומר אותו תלמיד חכם, דלשון בזוי הוא זה, שהיה לו לומר רבותינו שבמקום פלוני. ל"א הני רבנן לשון גנאי הוא, אבל הנהו רבנן אינו גנאי [סנה' ק.]. הני - אלו [גיטין סג:]. *ההבדל בין הני והנהו הוא כמו אלא לאלו.

~הניא

*ראה נוא

~הנם

*ראה בן הנם, גי, גיהנם, הינומא

~הנע

הנע ועוה - הניעו ועיוהו... והחריבם וטילטלם ממקומם [ישע' לז יג]. החריבם והגלם [מ"ב יח לד]. *אין לו דמיון במקרא. לפי הפשט הנע זה שם מקום או מדינה. ראה נוע, עוה א

~הנפה

הנפה - להניף, וני"ר (לזרות) בלעז [ישע' ל כח].

~הנץ (א)

*ראה נץ (ג)

~הנץ, הנצין (ב)

האיסר אחד מכ"ד דינר... הדינר שש מעה... י"ח הדריסים לדינר והם שלשים ושש הנצין, והם שבעים ושנים שמינין והם קמ"ד פרוטות... [קדושין יב.]. *ראה הדריס, שמיין

שאמרתם לשון הן - כלומר נזדמנתם [דברים א מא].

#ב.הן היתה כזאת - כמו אם [ירמ' ב י]. תמיהא היא :

וכי דברים כוונים הם? [שבת סד.], בתמיה, כלומר :

וכי כן הוא? [ערכין יח.]. והן - ואם [דניאל ב ו]. הן

והן - אלו ואלו [חגיגה יא:].

#ג.הן - יחידאה [שבת לא:].

*הן הוא משורש הנה. הן בלשון יוני אחד - עיין נזיר ח ע"ב ד"ה סומכוס אומר וב"ב קסד ע"ב ד"ה ת"ר הריני נזיר. ראה הון ב, הנה

~הנאה

*ראה הנה (ב), נאה

~הנדואי

*ראה הינדואה

~הנדזא, הינדזא

אשקי בהנדזא - אוינטור"א (הזדמנות, מקרה), כפי מה שיעלה לך לדלות מן משיכת הנהר, כמו דמהנדזי להדדי בשחיטת חולין [גיטין ס:]. מיהנדזין - מיתרמן דמיכווני אהדדי (לשון מקרה ומזל) [חולין מג.]. מיהנדזין - מהנדסי. הולכין ובאין ממונים של מלך לבדוק את המדות [רשב"ם ב"ב פט:].

*לפי הערוך הוא השוואה מדויקת של המדות, וזה יתכן המקור למהנדס.

~הנדקא

נהמא דהנדקא - בצק שאופין בשפוד ומושחין אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושמן [ברכות לז:].

*ראה נחמא

~הנדקולקי

גודגדניות [ערובין כח.].

~הנה (א)

#א.הנה באתי (תהלים מ ח) - עכשו באתי [גיטין ס:].

#ב.הנני - כך היא ענייתם של חסידים. לשון ענוה הוא ולשון זימון [ברא' כב א]. לשון ענוה וזריזות [שם לז יג]. הנה נתתי לך - בשמחה, לשון שמחה הוא זה, כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו [במדבר יח ת].

~הנה (ב)

הנאך - ישר הדבר בעיניך [ע"ז יז]. יהנה - יראה [ב"ב קמט.]. מצוות לאו ליהנות ניתנו - אין קיום מצוות הנאת הגוף, אלא עבודת עבד לרבו [- סוכה לא:].

~הַסָּה, הֶסָה

ויהס (שורש הסה) – השתיק... לשון שתיקה, וכן (זכר' ב יז) הס כל בשר, (וכן עמוס ו י) הס כי לא להזכיר. כן דרך בני אדם, הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר שי"ט (בגרשיים אך אינו בא"ה) [במדבר יג ל], יהס – שיתקן [סוטה לה], הס – שתקו... וי"ת הס – סליק, הוציאו... ואע"פ כן הס לשון שתוק, כמו ויהס כלב [שופטים ג יט]. ואמר הס – השלך וסלק הכל (עפ"י ת"י) [עמוס ו י, עיי"ש ח ג], לשון שיתוק ודמימת חורבן [חבקוק ב כ], הסו (שרש הסה) – לשון שתיקה [נחמ' ח יא], שתוק, כמו ויהס כלב, השתיקם [ברכות סג: סנה' סד]. הסכת – עשו כתות כתות. דריש הס כמו עשו [ברכות סג:].

*ראה סכת

~הסב, הסבה

כדרך המסובים בחשיבות על צדו השמאלית ובמטה [ברכות יז:], רגילין היו לאכול בהסבה על צדו השמאלית מוטה ורגליו לארץ איש איש על מטה אחת [ברכות מו:]. לא נסוב – לא נשב לאכול. כל מושב סעודה קרויה הסבה [ש"א טז יא]. הסבו – מוטינ על צדיהן שמאלית על המטה ואוכלין ושותין בהסבה... אין קבע סעודה בלא הסבה [ברכות מב:]. *הסבה יכול להיות ג"כ משורש סבב, עיי"ש. עיין ערובין ד ע"א: בהסיבה שוהה באכילתו יותר (מבעמידה).

~הסה

*ראה הס

~הסח

*ראה נסח, מסח

~הסט

*ראה סוטה, סות ב, סט

~הסך

*ראה נסך, סוך, סכה

~הסס

*ראה חסס

~הסת

*ראה סות

~הפאה

*ראה פאה ב

~הפוגות

*ראה פוג

~הֶפֶחַ

*ר"ר: פחח

~הפך, הפכה

#א. לא הפך את עינו – לא כהה ממראיתו [ויקרא יג נה].
#ב. הפוך בה והפוך בה – סלסלה ותרוממך, שבכל שעה תמצא בה (בתורה) חדושים וטעמים [אבות ה כב].
#ג. הפכיה ככיתונא – כהפיכת חלוק, לעשות פנימי חיצון [ר"ה כז:].
#ד. הפכת – נחרבת [יונה ג ד, עיי"ש]. הפוך רשעים – כמו להפוך, כמהפכת רגע נהפכים [משלי יב ז]. *מ"מ: ברא' יט כט.
#ה. הפכו צירי עלי – נהפך להשמט ממקומו, מרוב רתת וחרדה [דניאל י טז]. ההפך – נהפך [איוב ל טו].
#ו. מהפך בארעא – מחזור עליה לקנותה [קדושין נט]. מהפך בחררה – מחזור אחריה לזכות בה [שם].
#ז. הפכו – נשתנו מכדרכן [ש"א ד יט].
#ח. הפכו תהפוכות – מהפכין רצוני לכעס [דברים לב כ].
#ט. הפככם – תהפוכות שלכם [ישע' כט טז, עיי"ש טו ז].
@מ"מ: ברא' יט כה ד"ה ויהפך – הפכן מלמעלה למטה, עיי"ש יט כט. ראה מהפכה, מהפכת

~הפכפך

(אחשוורוש) מלך הפכפך – חוזר בדבורו [מגילה טו:]. הפכפך דרך איש זר – איש והוא זר סר מן המצוה דרכו הפכפך [משלי כא ח].

~הפלאה

*ראה פלא

~הפסד

*ראה פסד, קלקל

~הפקר

חפצי הפקר – כלים שאין להם בעלים [ערובין מה:]. מתיר – לשון הפקר [כתובות קיא.]. יאוש – הוי הפקר

בהערה, זרע ב, חול ג, חיל ב, צלח, שכל ג

~הַצִּלְפוֹנִי

*אשה משבט יהודה ואחותם של כמה אישים הנזכרים בפסוק וזהותם אינה ברורה (דה"א ד ג). ראה מנחם

~הַצִּלְפוֹנִי

מקום [מו"ק כב].

~הַצֵּן

ובאו עליך הצן – פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא. ואני אומר לשון הקפת מחנות, כמו (במד' לג נה) ולצנינים בצדיכם – (ת"א) ולמשרייך מקנפנכון. הצן, מנחם פירשו כמו (תהל' צא ד) צנה וסחרה אמתו, ואין דונש מודה לו, והתרגום שמתרגם וייתון עלך במאנני זינא מסייע לדונש, הוצן כמו בהוצן. ויש משמע הוצן כמו חוצן, מן (ישע' מט כב) והביאו בניך בחצן, שפירושו זרוע, וכן ובאו עליך הוצן, ועניינו חיל, כמו (דניאל יא טו) וזרועות הנגב שפירושו וחילות הנגב [יחז' כג כד], גדודים ולסטים – [משלי כב ה].
*אין לו דמיון במקרא. ראה הוצא, חצן, פח, צנינים

~הַקְהָל

בשנה ראשונה של שמטה במוצאי יום טוב האחרון של חג, כדכתיב (דברים לא י) מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה, כדאמרינן במסכת סוטה (מא). היה המלך קורא בתורה ספר משנה תורה וכל העם חייבין לבוא ולהביא את טפם כדכתיב הקהל את העם, האנשים והנשים והטף, ובשבת אי אפשר ומעבירין אותו למחר... [מגילה ה. בחגיגה ג – בקיצור], במועד שנת השמיטה בחג הסוכות המלך עומד על בימה וקורא לפניו מצות משנה תורה [עירובין כז].
*ראה עדה א, קהל ב.

~הַקּוּץ

*בעזרא ב סא, נחמיה ג ד ודה"א כד י נזכר "הקוץ", אחד מן הכהנים מבני אלעזר בימי דוד (ראה בן הקוץ).

~הַקּוֹף, הַקֶּפֶה

אמרו בערובין (יג): כל שיש בהיקפו שלושה טפחים יש בו רוחב טפח... [מ"א ז טו, מ"א ז כג, דה"ב ד ב, סוכה ז: ח].

הקף הראש – +מ"מ : מכות כ ע"ב ד"ה המשוה, ד"ה דאמר לך

*הקף הוא משורש נקף. ראה מוקף, נקף, סבב, עגול, תקופה

~הַקֶּשׁ, הַקֶּשׁ

[גיטין לח]. כל דבר הפקר כגון מציאה נקנית בהגבהה [ע"ז מב]. (אשה) ואפילו פנויה מאחר שהפקירה עצמה לכל קרויה זונה... [יבמות סא].

מנהג הפקר – האשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר [ישע' ד א]. נישואי קטנה מדרבנן נינהו, משום שלא ינהגו בה מנהג הפקר [יבמות פט: קז]. קדושין מד: פקחת שנשתטית לא תצא מבעלה אע"פ שהאשה יוצאת לרצון ושלא לרצון, רבנן תקון שלא תצא כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר לפי שאינה יודעת לשמור עצמה [שם קי: עיי"ש קיב: ד"ה נשתטית ואילך]. רבנן הוא דתקון נשואין ליתומים שלא ינהגו בה מנהג הפקר וישמרנה בעלה [ב"מ סז].

*+מ"מ : יבמות סו ע"א ד"ה מנהג, גיטין מג ע"ב ד"ה מנהג, נדה מז ע"א ד"ה לערבי. ראה זנה (א), פקר

~הַפִּצֵץ

*בדה"א כד טו נזכר "הפיצץ" מצאצאי איתמר בן אהרן, ראש משמר כהונה.

~הַפֶּר

*ראה פרר

~הַפֶּרְכִּיא

*ראה אפרכיא, פלך א

~הַפְתָּק

מערכה גדולה, שעורכין ומושיבין להקצותה לסחורה שקורין ט"ש (ערימה, צבור), בין של בגדים בין של צמר בין של חגבים ובשר מליח [שבת נ]. מקום כינוסן של חגבים מלוחים [ע"ז לט:], מקום כינוסן (של חגבים וירקות), שהם עצורין שם זה על זה, ובלעז פיל"א (ערימה, צבור) [שם מ:].
*ראה אפותיקי

~הַצִּבְּבָה

*הצבבה (כך בפסוק) בן קוץ ממשפחת יהודה (יש הסוברים שזו אשה) (דה"א ד ח).

~הַצָּה

*ראה נצה

~הַצִּלָּה

*+מ"מ : שמות ד כג, אסתר ד יד (והוא המקום היחיד שנוזכר במקרא). ראה נצל, פלט, פצה, רן, שותא, שלח ב (ח)

~הַצִּלְחָה

*במקורות אין "הצלחה", וכמדומה שמילה זו מופיעה לראשונה אצל רש"י. +מ"מ : כתובות ח ע"א ד"ה משמת. ראה אמת

לא מקשינן – לא הוקשו ללמוד זה מזה ולא ניתן לדרוש מעצמן [סוכה לא]. בהיקשא – ללמוד זה מזה... כלומר מעצמו [ר"ה לד]. מקיש – מדמה [זבחים כב]. אין משיבין על ההיקש [נדה לז].

*הקש הוא משרש נקש ומשמעו השוואה. +מ"מ : ב"ק סג ע"ב ד"ה הקישא, סנה' עג ע"א ד"ה הקישא, כריתות כב ע"ב ד"ה לימא, ד"ה לא דכול, ד"ה ורבי

~הר (א)

כל הר של אבנים הוא [סוטה מו: ד"ה מוסדי עיי"ש]. סתם הרים משופעים הם ויש ששיפועו רחב כמהלך יום או יומים [גיטין ח. ד"ה איזוהי ארץ]. בההרם – בהר שלהם [ברא' יד ו]. הרה – להר [שם י]. ראש ההרים – הר שהוא ראש לכל ההרים [ישע' ב ב]. הרים – (ת"י) טוריא [ישע' מב יא, יחז' יח ו].

*ראה הררי

הררי טרף – ענקים טורפים הגבוהים כהרים [תהלים עו ה].

הרים – מלכים ושרים [ישע' מא טו, נחום א ה]. אבות [מיכה ו א]. הרים וגבעות – מלכים ושלטונים [ישע' מב טו]. הררי עד – שרי האומות [חבקוק ג ו]. ההרים הרי נחושת – סימן על חוזק מלכויות... [זכריה ו א].

עוקר הרים – מחודד יותר בפלפול (כגון רבה בר נחמני) [ברכות סד. כתובות מב: – חרף]. בן עזאי שהיה דורש בשוקי טבריא ולא היה בימיו עוקר הרים כמותו... [ערובין כט]. חרף ומפולפל בתורה אע"פ שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך [הוריות יד].

הררי – גדולתי [תהלים ל ח]. הררי בשדה – ירושלים היושבת בהר המישור... ולשון הררי מונטניינר"ש בלעז, יושב (במ"ג יושבים) ההר... [ירמ' יז ג].

הררים התלויים בשערה – %במשנה חגיגה פ"א מ"ח נאמר הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהרים התלויין בשערה שהן מקרא מועט והלכות מרובות. +מ"מ : תוס' זבחים צב ע"א ד"ה אבל לא.

הררי אלף - %+מ"מ : תהל' נ י

הר – הר המוריה [דברים לג יט].

הר איבל – %ראה הר גריזים

הר האלהים – (הר סיני, ונקרא כך) על שם העתיד [שמות ג א]. (נמצא ב)חורב [פסחים נד]. הר אלהים הר בשן – הר סיני שהוא הר אלהים סמוך לבשן בעבר הירדן [תהלים סח טז]. הר חורב [פסחים נד].

*+מ"מ : שמות כד יג. ראה הר גבונים, הר ה'

הר האמורי – %+מ"מ : דברים א ז, ב"ק פא ע"ב ד"ה וכן אתה. הר אפרים – היה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי... [שופטים ג כז].

*+מ"מ : דברים לד ב, שופטים ד ה, יז א, הושע ה ג, עובדיה א יט, דה"ב ד יג. ראה אפרתי, בית אל, רמה א הר הבית – רחבה פנויה חוץ לעזרה ויש שם מעלות

כדאמרינן בפ"ק דיומא (טז). [פסחים נז]. בכניסתו מצד המזרח כל מה שיש שם פנוי קרוי הר הבית, שאין לה שם אחר [מגילה כו]. הר הבית נקרא החצר החיצונה [יחז' ח טז]. האולם – בהר הבית, אולמות הרבה בנה שם הורדוס, כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון... [יומא כג].

*ראה מרום

הר בעלה – %הר בגבול הצפוני של נחלת יהודה (יהושע טו יא). ראה בעלה

הרי בשמים – הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו [שה"ש ח יד].

הר בשן – %ראה הר האלהים

הר גבונים – הר המיוחד שבהרים. גבונים – לשון הרים על שם גובהם, כמו [יחז' טז כד] ותבני לך גב. כל דבר גבוה קרוי גב [תהלים סח טז].

הר הגדול – שרי עבר הנהר... [זכריה ד ז, עיי"ש].

הר הגלבוש – %+מ"מ : ש"א כח טו, דה"א יב.

הר הגלעד – %+מ"מ : שה"ש ד א. ראה גלעד, מצפה

הר געש – %+מ"מ : יהושע כד ל, יחז' לב ז.

הר גריזים – %ראה גריזים

הר ה' – %ראה הר המוריה

הר ההר – הר על גבי הר... [במד' כ כב]. במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים, ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו [במד' לד ז]. הר על גבי הר... לקבורת אהרן [במד' כ כב]. מקצוע צפונית מערבית של א"י הר ההר. ובתרגום ירושלמי מתרגם הר ההר טורי אמנון, וכתוב [במד' לד ו] זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. ש"מ הר ההר תקוע בים וההר גבול צפוני לא"י הוא... [גיטין ח. עיי"ש].

*עיי' בירחון המעין כרך כ"ב גליון א עמ' 39. נראה שיש שני הרים הנקראים הר ההר, הראשון על גבול ארץ אדום, והשני הוא הר גבוה בגבול הצפוני של ארץ כנען כמובא ביחז' מז טו. +מ"מ : במד' יג כא, שם כא ד, שם כו יג, יהושע יח ה, יחז' מז יז, כ, שה"ש ד ח. ראה אמנה א, קפלוריא

הר הזיתים – הר אשר על פני ירושלים [מ"א יא ז בהיפוך]. הר המשחית... הוא הר המשחיה [מ"ב כג יג בהיפוך]. ההר אשר מקדם לעיר – הוא הר הזיתים שהוא במזרחו של העיר [יחז' יא כג]. מעלה הזיתים [ש"ב טו ל בהיפוך].

*+מ"מ : דברים ב ה, זכריה יד ה, ח. ראה הר המשחיה, הר המשחית, הר ציון, יד אבשלום, טף א

הר חורב – %ראה הר האלהים, חורב

הרי חושך – %בגמרא תמיד לב ע"ב נאמר שגיהנם למעלה מן הרקיע, וי"א לאחריו הרי חשך. ראה הרי נשף, הרמון, טורי חרמני

הר החלק – טורא שעיע, מחליק, ההר החלק עד בעל גד... [יהושע יא יז]. מדבר צין הוא ההר החלק העולה

שעירה עד נילוס – יהושע יג ג].

הר חרס – %עיר בנחלת דן (שופטים א לה).

ההר הטוב – זו ירושלים [דברים ג כה].

הר יערים – בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט [יהושע טו י].

הר כרמל – %ראה תבור

הר מועד – הר שהכל מתועדים שם, הוא הר ציון [ישע' יד יג].

הר המוריה – אברהם קרא למקום העקידה הר יראה, וכתוב (ברא' כב ב) אל ארץ המריה... הר שיצא הוראה – תורה לישראל... (לשון) מורא לעובדי כוכבים... שמעתי לישנא אחרינא, הר המוריה (הוא) הר סיני... [תענית טז].

*צ"ע אם ארץ המוריה, הר ה' והר המוריה הם אותו מקום הנקרא ג"כ ה' יראה (ברא' כב יד). הר המוריה נקרא ג"כ הר הבית, הר בית ה', הר ה' צבאות, הר הקדש, הר נחלתן. עיין ברמב"ן לברא' כב ב. +מ"מ : ברא' יב ט, יג א, כב א, כב כ, כד נח, כה כ, כה כו, כה יא, כה יז, במד' כג ד, דברים לג יט, שה"ש ד ו, ח יד, דה"ב ג א, פסחים פח ע"א ד"ה הר, תוס' תענית טז ע"א ד"ה הר ובתוס' ד"ה מאי הר, חולין צא ע"ב ד"ה שהתפללו. ראה ארץ המוריה, הרי בשמים

הרי מכמר – שם המחזו [יומא לט].

הר המלך – מדינה (טור מלכא) [גיטין נז. בהיפוך].

הר מצער – הר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים [תהלים מב ז].

+מ"מ : תהלים קלב ב

הר המשחה – לשון שמן דמתרג' משחא, והוא הר הזיתים [שבת נו:]. הוא הר הזיתים [פסחים יד. שבועות טז]. הוא הר הזיתים שלפני ירושלים [ר"ה כב : יומא טז. עיי"ש ע"ב ד"ה רובא]. הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם [יומא טז].

*ראה הר הזיתים, הר המשחית, משחית

הר המשחית – הר הזיתים, הוא הר המשחה. וכיון שהזכיר את שמו ע"י ע"ז שינה שמו לגנאי [מ"ב כג יג].

*ל"ת לטור זיתא. ראה הר הזיתים, הר המשחה משחית

הר נבו – מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי [במד' כא יא, עיי"ש]. לקבורת משה [במד' כ כב].

הרי נשף – הרי חשך [ירמ' יג טז].

*ראה הרי חושך, טורי חרמיני

הר נשפה – הר שקט ובוטח... [ישע' יג ב].

*ראה שפה ב (ב)

הר סיני – משום שכינה היה הר סיני מכובד ומקודש [תענית כא : עיי"ש ד"ה אל מול]. כל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות [מלאכי א א]. הר המוריה (הוא) הר סיני, מורא לעובדי כוכבים, דכתיב (תהלים עז ט) ארץ יראה ושקטה [תענית טז]. הר סיני הוא הר אלהים, סמוך לבשן בעבר הירדן [תהלים סח טז].

*בגמרא שבת פט ע"א נאמר מאי הר סיני? הר שירדה שנאה לאומות העולם עליו. עיין בחזקוני לשמות יט כ. +מ"מ : ויקרא כה א, במד' כ כב, תהלים סח לו, סוטה לו ע"ב ד"ה ונשתלחו. ראה הר המוריה, הר נשפה

הר סרטבא – %+מ"מ : ר"ה כב ע"ב ד"ה ומאין

הר העברים – %+מ"מ : במד' כו יב, דברים לב מט, ירמ' כב כ. ראה עי

הר עיבל – %ראה עיבל

הר העמק – (ת"י) טורא דמישראל [יהושע יג יט].

הר פארן – שהלך שם (ה') ופתח לפני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו... [דברים לג ב].

הר פריצים – ת"י ארי כמא דזעו טוריא... [ישע' כח כא].

הר ציון – נקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים [תהלים מח ג].

*ראה הר מועד

הר הקדם – %+מ"מ : ברא' יא ב.

הר שומרון – %+מ"מ : עובדיה א יט.

הר שיאן – הוא חרמון... [דברים ג ט].

הר שלג – שניר [סנה' קו].

הר שעיר – יושב הארץ [ישע' כו כא בהיפוך].

+מ"מ : דברים א ב, שם א מ, שם ב א

הר תבור – %ראה תבור

@+מ"מ : ברא' יד י ד"ה הרה. ראה הד, הררי, חרמון, טור, מעלה א

~הר (ב)

(כינוי ל)מלך [סנה' קז].

~הָרָא

*מקום אליו הגלה תגלת פלאסר את בני"י (דה"א ה כו).

~הָרָאֵל

גובה גג המזבח מן הסוכב ולמעלה... וי"ת ומדבחא [יחז' מג טו], מזבח [זבחים נג].

*אין לו דמיון במקרא. בספר ערוגת הבושם ח"ב עמ' 133 כותב : והתום והיושר כי אריאל שני דברים, היכל, וגם מקום המערכה, כאשר מוכיח במדות, וגם בפסוקים מוכיח כי אריאל מקום המערכה... נמצא אריאל שני ענינים וההרואל ענין שלישי, הוא גובה גג המזבח. ראה אריאל

~הרבה

*ראה רבה

~הָרָג, הָרָג, הרגה

הורגים – רוצחים [ב"ק קיג. ב"מ נב]. הרגין – שהוא הורג על עסקי ממון [גדרים כז:]. סיף [סוטה ח:].

הרוגי מלכות – הרוגי חרב [ב"מ קז:]. שנתחייבו מיתה למלכי ישראל, כגון שמרדו בו, דכתיב (יהושע

א יח) כל איש אשר ימרה את פיך... [סנה' מח:].
 *ענין מ"א כא טו, שבת טו ע"א ד"ה ושמעון, סנה' יא ע"א ד"ה שמעון ואילך, סנה' מח ע"ב ד"ה הרוגג, שם מט ע"א ד"ה היה לו, שם סג ע"א ד"ה על הדם, תוס' מנחות סד ע"ב ד"ה ארור.
 יום הרג רב – שיהא טבח גדול... י"ת ביום קטול רב,
 במיפל רברבין [ישע' ל כה].
 *ראה גערה, חרב א, קטל, מות, רצח

~הרגל~

*ראה רגל ב (ט)

~הרדוליס, הרדוליס~

זוג [ערכין י:].

*בגמרא נאמר : הרדוליס לא היה במקדש. מאי הרדוליס? אמר אבוי טבלא גורגדנא מפני שקולו ערב ומערבב את הנעימה. ברש"י הנוסח הרדוליס. הערוך בערך טבלא מפרש שהוא אורגנו, ובערך הרדוליס שהוא עוגב. ענין בתוס' ד"ה הרדוליס. בספר שלטי הגבורים לר' אברהם משער אריה מבאר שקולו דומה לקול מים רבים הנשמעים במפל מים בנעימות. ראה טבלא

~הירדוף, הירדוף~

הירדוף – עץ (מר) שהמתיק בו משה את מי מרה ואמרנין (מכילתא בשלח) נס בתוך נס שהוא היה מר והוא הירדוף [פסחים לט]. סם המות לבהמה [חולין נח:]. הירדופנין – יש מפרשין אלוישנ"א (לענה) [פסחים לט]. כמין קליעה עשוין עליו [סוכה לב:]. ראשי עליו עשוין כמחט [שם]. עשוי לסם המוות [שם].

*הירדוף הוא עץ עבות העשוי כמין קליעה וענפיו חופין את עצו ודומה להדס אך פסול לארבעת המינים כיון שהוא משמש כסם המוות (אין בו נועם אמת ושלום). ענין בסידרא י"ח על זיהוי ההירדוף. יש מנקדים הירדוף, ויש הירדוף. זו דוגמא טובה מדוע לא הושם דגש על ניקוד הערכים, כיון שיש בהרבה מקרים חילוקי דעות ושיטות. ראה אהלא, הריפא, לענה, ראש

~הרה, הרה~

א.הורה גבר – שעובר אבי את אמי. בנקבה נוהג לומר הרתה, ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה [איוב ג ג]. הריון [שם טו לה]. ורחמה הרת עולם – הריון של עולמית [ירמ' כ יז].

ב.המעוברת, כמו (שמות כא כב) אשה הרה, וכמו (שה"ש ו י) ברה כחמה [ברא' לח כד, עיי"ש פסוק כה], מתעברת [שבת ל: עיי"ש]. הרותיהם – מעוברות שלהם [מ"ב ח יב]. ההרותיה – נשים ההרות [מ"ב טו טז]. הרה לזנונים – שם דבר, מעוברת... [ברא' לח כד].

@בסידור רש"י סימן קפ"א מובא "ורחמה הרת עולם – הרחם יהיה הריון לעולם". בספר הפרדס לרש"י (מהדורת עהרענרייך עמ' רכ"ג) מובא : למה אנו אומרים בר"ה היום הרת עולם? וכי

בר"ה נברא והלא בכ"ח באלול נברא העולם (ענין בר"ה כז ע"א ובמהרש"א שם). פירש רבינו הרת לשון דין, ומצינו ראייה מן משלי, כי במשלי בכל מקום שכתב ריב או מדון או מצה מפרש המתרגם הרת (צ"ע כי בתרגום שלנו אינו, התרגום שלנו על משלי מיוסד בעיקרו על הפשיטא שהוא תרגום הסורי, ובסורית "הרת" או "הרתא" משמש בהוראת ריב ומדון). עיי"ש. ענין בספר גדולה תשובה (יעקב חיים סופר) סימן כ'. +מ"מ : ברא' טז ה ד"ה אנכי, מט כו, ישע' ז יד ד"ה הרה, שם כו יז, ברכות מג ע"ב ד"ה היא מוצאת, ב"ק מט ע"א ד"ה קשיא דר"ש, ב"ב טז ע"ב ד"ה מעין. ראה הריון, הרת, ילד א, לילה, עולם

~הרהר, הרהור~

(אין מראין לו לאדם אלא) מהרהורי לבו – מה שהוא מהרהר ביום [ברכות נה:]. הרהורי עבירה – תאות נשים [יומא כט. עיי"ש]. נושא אשה – ניצול מהרהור עבירה [יומא עב:].

מהרהר (אחרי רבו) – מחפה עליו דברים [סנה' קי:].
 *בדניאל ד ב נאמר : חלם חזית וידחלנני והרהרין על משכבי... לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. בספר ארחות חיים המכונה כתר ראש, דברים ששמע ר"ח מוואלאזין מהגר"א (מובא בסדור אשי ישראל בסופו) סימן קל"ה : הסתכלות עריות ושיחתן, אמר (הגר"א) זה הכלל, כל מה שיגדור א"ע ויפרוש מראיה, אח"כ אם יראה ויביט יעבר בו היצר כאש, אלא כשדעתו לילך בשוק יתפלל ויבקש רחמים לבל ישל ח"ו בשום נדנד חטא והרהור עבירה ר"ל. ענין בערוך ערך הרהר. +מ"מ : ישע' מט ו, ב"מ קז ע"ב ד"ה נקק, ב"ב טז ע"א ד"ה ברא לו. ראה אביונה, ענין, חטא ב, רעיון, רחש א

~הרם~

*אחד משבט יהודה (דה"א ד ח). ראה הרם ב

~הרון~

*לשון הריון - ראה

~הרזבנית~

מין חגב [חולין סה:].

*בה"ר מביא זאת בערך "רזבנית" וכנראה סבר שהה"א היא ה"א החיבור. ראה ארבה

~הרזיפא, הרזיפו~

מין זרע וסם המות לבהמה הוא. אינו ניקח בכסף מעשר דאינו פרי מאכל [פסחים לט:].

~הרזק~

מהרזק בביתא – שהיה סגור עם אשה בבית [נדרים צא:].

*בב"ק פה ע"ב מפרש דהדקיה - סגרו במסגר. נוסח הערוך ור"ח דהרזקיה. בר"ן מפרש שהיה נחבא ובתוס' שנהגו ביחוד. ראה הדק

~הרי

*הרי הוא לשון הנה. ראה עדי ב

~הריה

*לשון אשה הרה.

~הרנוגא

*מין עוף, נזכר בחולין סב ע"ב ד"ה חובא. ראה תושלמי

~הרס

פן יהרסו – כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין. אף הנפרדים ממצב אנשים הורסים את המצב [שמות יט כא]. עיר ההרס – ת"י... דעתידא למיחרב... ההרס ת"י לשני פנים, לשון (איוב ט ז) האומר לחרס ולא יזרח, ולשון הריסה וחורבן... [ישע' יט יח].

*בעמוס ט יא מופיע הרסות מלשון חורבה ובישע' מט יט מופיע הרסות במשמעות הרס, חורבן. ר' שמואל מורל ציין לרשב"ם בשמות כג כד "הרס תהרס" - מדעתי הגהתי, תהרסם משקל דגש, מנעורי. ושבשתי ספרי צרפת, שנקוד בהם "תהרסם" והוא משקל רפי... ושוב מצאתי בכל ספרי אספמא ואשכנו כמו שהגהתי משקל דגש. עיי"ש במהדורת לוקשין. ראה ידע א (ו), פגרא

~הרסנא

הרסנא – שומן הדגים [ביצה טז:]. כסא דהרסנא (הוא דג) מטוגן בשומן קרבי דגים ובקמח [ביצה טז:], דגים המבושלים בשומן בקמח [שבת לז:], דגים קטנים מטוגנים בשומן קרביהן ובקמח [שם קיח:], סעודה מועטת. דגים קטנים מטוגנים בקמח בשומן שלהם [סוכה מד:], דגים מטוגנים עם הקמח בשומן שלהם [יומא פד. ב"ב קמד:], דגים מטוגנים בקמח וציר ושומן שלהם [כתובות ס:], דג שטיגנוהו בשומן היוצא ממנו עם הקמח [ע"ז כח:], טיגן במוריים שומן דגים עם קמח [שם לח:]. קערה של מאכל דגים מטוגנים בשומן בסולת [ב"ב ס:]. דגים קטנים [ב"ב צא:].

~הרף

הרף עין – שיעור קריצת עין ברפיון ולא בחזקה [שבת לד:].

*ראה עצה ג, רפה

~הרפה

היינו ערפה [סנה' צה:].

~הרפניא

(הרפניא) קרובה (למישן)... [יבמות יז:]. (בני) הרפניא – אינם מיוחסים... כל פסולין שאין מוצאין אשה פונין והולכין שם [שם, עיי"ש ד"ה והיא].

*הרפניא היא עיר על נהר פניא. +מ"מ : שבת קכו ע"א ד"ה כי דקורי, סנה' מח ע"ב ד"ה שכבי. ראה דקורא, מישן

~הרפתקא

~הריון, הריוות, הרן

הריון בגימטריא רע"א... [בכורות כ:]. הריון רוח שמיה הריון [נדה ח:]. לילה ניתן להריון ולא יום [נדה טז:]. הרנך – זה צער העבור [ברא' ג טז:]. הרנך – צער העבור [ברא' ג טז:].

הריותיו – נשים מעוברות [הושע יד א].

*עין בספר אמרות טהורות חיצוניות ופנימיות לר' יהודה החסיד, מאמר ו ומאמר ח בסוף הספר, מהמהדיר ר' יעקב ישראל סטל. +מ"מ : ברא' ג טז, ירמ' כ יד, הושע ט יא-יד, יד א, איוב כא י. ראה אם ב, דשתנא, הורה, הרה, הרת, חבל ב, לילה, עבור, שלפוחית

~הרם, הורם (א)

*מלך גזר (יהושע י לג). ראה הרמון

~הרם (ב)

*אביו של אחרחל משבט יהודה (דה"א ד ח). ראה הרום

~הרמון, הרמונה

והשלכתנה ההרמונה – והשלכתן מעליכן הגאווה והשררה שנטלתם, ולשון ארמי הוא בגמרא (ב"מ פג:): הרמנא דמלכא הוא ציווי המלך. וי"ת ויגלון יתכון להלאה מן טורי חרמיני (נ"א חרמוני, הורמני), והם הרי חושך, לשון חרם וחרבה (במ"ג הכתר נוסף כאן : הר שניר – הר חרמון) [עמוס ד ג].

*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים משרש הרם. טורי חרמיני יש סוברים שהם בארמניא הנזכרת בירושלמי גיטין ו, מח, א, ומובאת בת"י לברא' ח ד : ושום טוורא חד ארמניא, ויש סוברים שהכוונה להרי החושך הנזכרים במסכת תמיד לב ע"א, עיי"ש. ראה הרמנא

~הרמנא

המושל, דהיינו ריש גלותא [ערוכין נט:]. מצות המלך [ב"מ פג:], שולטנות המלך [גיטין נז:].

הרמנא דמלכא – צווי המלך [– עמוס ד ג].

*יוצא השטן מאת פני ה' (איוב ב ז) תרג' ונפק שטנא בהרמנא מן קדם ה'. +מ"מ : חולין נו ע"ב ד"ה הרמנא. ראה אגמון, הרמון

~הרן

מלכה (היא) בת הרן, אבי מלכה ואבי יסכה, אלמא יסכה בת הרן [סנה' סט:].

*הרן הוא בן תרח אחי אברהם ואביהם של לוט, מלכה ויסכה (ברא' יא כ, כז). בדה"א עג ט הזכר הרן, איש לוי מבני גרשון.

הרפתקי – מקרות (בע"י מקרים) [ר"ה טז.]. מקראות וצרות... נסים הרבה ומופתים [קדושין לג.].
*תשימון קנצי למילין (איוב יח ב) תרג' תשון הרפתקי. ראה קנצי בהערה

~הרצאה

הרצאת דמים – זריקת דמים על המזבח [כריתות ט.].
*ראה רצה

~הררי

(שמה בן אגא) הררי – מן ההר [ש"ב כג יא, עיי"ש כג].
*שמות כמה מגיבורי דוד, ראה הר

~הרת

רחמה של בהמה [ע"ז כט.], וידילור"א (רחם) שהולד נוצר בו [ברכות מד.], וידילור"א שהשליל בתוכה [שם נז.].

*בברכות מד ע"ב, נו ע"ב וע"ז כט ע"א נאמר בגמרא: תניא, ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין דבש וקיבה והרת ויותרת הכבד. ראה הרה, צתרי, שלפוחית

~השבון

*ראה שוב

~השג

*ראה נשג

~השה

*ראה נשה

~השח

*ראה שחח

~השם

*הגיוני, אבי אחד מגבורי דוד (דה"א יא לד, בש"ב כג לב - ישן).

~השמה

אמניוימינ"ט (הכשרה, נפשית. רק ברש"י שבע"י) [סוטה יא.].
*ראה מס, שמם

~השמעה

*ראה שמעה

~השמעות

*להשמעות אזניים משמע לבשר בשורה (יחז' כד כו). ראה שמע

~השע

*ראה שעה

~השפות

*ראה שער האשפות, שער השפות

~השקפה

*ראה שקף

~השתא

עכשיו [ב"מ סט.].

~השתומם

*ראה שמם

~השתחואה

*ראה שחה ב

~השתר

*ראה שרר

~התבון

*ראה בין

~התנן

לא נתן – לא הגיע... ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחז' כב כב) כהתוך הכסף, לשון יציקת מתכת, ורואה אני דבריו כתרגומו ויצק – ואתיך. לצקת – לאתכא...
הוצק לארץ [שמות ט לג].
*יש הסוברים שהתוך משרש נתן. ראה יצק, נתן

~התוכח

*ראה יכח

~התז

*ראה תוז

~התחברות

שותפות [דניאל יא כג].

~התחלה

*ראה תחל

~התיו

*ראה אתה

~התן

לדברי האומר התן זה דניאל, ולמה נקרא שמו התן?

שחתכוהו מגדולתו... [דניאל א כא].

*אחד מסריסי אסתר המלכה. במגילה טו ע"א וכן ב"ב ד ע"א
נאמר שהתן זה דניאל (אסתר ד ה).

~התל, התלים, התולים

התולים עמדי – בני אדם התולים נועדו עמי... להתל
בי [איוב יז ב, עיי"ש פסוק יב].

*רש"י מפרש התולים כמו מהתלים, כלומר ליצנים, וכן תרגם
יהושע. לפי רוב שאר המפרשים מובנו כמו מהתלות. +מ"מ :
מ"א יח כז. התל - ראה תלל

~התם, התמך

*משמע שם. ראה הכא, תמם

~התמהמה

*ראה מהמה

~התר

*ראה עדין

~התראה

אין לוקין אלא בהתראה [סנה' עא].

~התרשתא

הוא נחמיה בן חכליא, ואמרו רבותינו שנקרא שמו
התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של
עכו"ם על אשר היה משקה למלך [עזרא ב סג]. והיא
מילה מורכבת : התר שתא [נחמיה ז סה, י ב]. נחמיה
בן חכליה קרוי כן בספר עזרא (נחמיה ח ט), ובגמרא
ירושלמי נמצא שעל שם שהיה משקה למלך היה צריך
לשתות קודם שלא יחשדוהו שמא הטיל סם המות
במשקה המלך, התירו לו יין של עכו"ם לשתות, לכך
נקרא התרשתא [קדושין סט:]. הוא נחמיה בן חכליה
[כתובות כד:].

*ראה ארתחששתא, תרשתא

~התת

*ראה הות

~ו', ו"א

וה' – הוי"ו לשון תוספת הוא, כמו (שביעית י ד)
פלוני ופלוני [שמות יב כט]. והוא – והוי"ו של והוא
נופל, ויש הרבה ווי"ן דומין לו... [הושע ח ו]. ואת
(כך הד"ה, אך בחומש "את") – הרי וי"ו זו יתירה
וטפלה, וכמוהו הרבה במקרא... [שמות כה כב, עיין
במנחת שי]. ויחיל – וי"ו של ויחיל יתירה, כמו וי"ו
של (ברא' לו כד) ואיה וענה [איכה ג כו]. וחליו – כמו
וחולי, והוי"ו יתירה, כמו וי"ו של (תהלים ג י) חיתו
יער [קהלת ה טז, עיי"ש י י]. והרמחים – וי"ו יתירה,
כמו וי"ו של ואיה וענה [נחמיה ד י]. וי"ו לרבות הוה
[סנה' כח. עיי"ש].

וי"ו יתרה : ואיה וענה – וי"ו יתירה והוא כמו איה
וענה... [ברא' לו כד, שמות כה יב, ויקרא ז טז, תהלים
עו ז, איכה ג כו, דניאל ח יג, נחמיה ד י].
*בכל המקומות האלה מביא את "ואיה וענה" כדוגמא לוי"ו
יתירה.

ודברתי אתך... ואת (בד"ה ברש"י יש וי"ו, אך בחומש
"את" בלי וי"ו) כל... – הרי וי"ו יתירה וטפלה, וכמוהו
הרבה במקרא... [שמות כה כב]. וי"ו טפילה [תהלים
עו ז].

*ישנם כמה הבדלים בין נוסח המקרא כפי שהוא לפנינו, לבין
הנוסח שמביא לעתים רש"י בד"ה, עיין רש"י דמותו ויצירתו ח"א
(ירושלים תשס"ט) עמ' 99. עיין שבת נה ע"ב ד"ה והא כתיב
ובגליון הש"ס בד"ה ובכל הספרים. +מ"מ : דניאל ב יב, יבמות
סח ע"ב תוס' ד"ה כמאן. ראה מסורה

לשון ואם : ואכלתי – ואם אכלתי [ויקרא י יט].

*עיין ברש"י לפסחים צג ע"א ד"ה א"נ קרבן ה'. +מ"מ : ויקרא ד
כג, שם כו מא, במד' ה ל.

ו"ו החיבור : כסוס עגור – כסוס ועגור [ישע' לח יד].

*י' זעירא - בתהלים כד ה, ו' רבתי - בויקרא יא מב, אסתר ט ט.
עיין בערך ערך וי', בירחון המעיין כרך יב ג"א עמ' 23 על וי'
במקום "של" ובספר עתים למשנה (ר' אביגדור אונא, ירושלים
תשמ"ג עמ' 114) בענין חילופי ו' החיבור ושי"ן הזיקה, בירחון
בדד גליון 21 עמ' 35 בענין האות וי"ו וחילופיה בראשי פסוקים
בתנ"ך. עיין בספר אמרות טהורות ערך "או", שמשמש בלשון
וא"ו כמו (ברא' יט יב) ובניך ובנותיך - אם יש לך חתן או בנים
ובנות, וכן (שמות יב ה) מן הכבשים ומן העזים - או מזה או
מזה, וכן (חולין צו ע"ב) בצל וקפלוט - או קפלוט. +מ"מ : נדרים
פב ע"ב ד"ה ומאי, קדושין נג ע"א ד"ה וסמיד, סנה' יד ע"א ד"ה
ור"ש, מנחות מ ע"ב ד"ה תכלת, תוס' נדה לב ע"ב ד"ה למעוטי,
נדה נו ע"א ד"ה וזאת ראה כל ב

~ודאי

ודאי דאמרינו – לשון שאלה הוא זה : אמת הוא

ששמעתי שאתם אומרים...? [כתובות פו.]. אמת הדבר
ששמעתי עליכם שאתם אומרים [פסחים נג.].
*בברכות לג ע"ב נאמר : האל הגדול הגבור והנורא והאדיר
והעוז והיראוי החזק והאמץ והודאי והנכבד... ומשמע ש"ודאי"
הוא כינוי לה' ועיין על כך בירחון המעין כרך מט ג"א עמ' 19. יש
סוברים שהוא מפורש "ודה".

~וידו

(שם של) מדינה [יחז' כז יט].
*הר"ו הוא חלק מהשם.

~והב

#א.אהבה [קדושין ל.].

#ב.את והב – כמו את יהב, כמו שיאמר מן יעד ועד,
כן יאמר מן יהב והב, והוי"ו יסוד הוא, כלומר את
אשר יהב להם... [במד' כא יד].
*אין לו דמיון במקרא. הרמב"ן בבמדבר כא יג מפרש : שם עיר
אחת מן הערים שהיו למואב. ראה יהב

~ווי, ווי, ווי

אונקלי [שמות כו לב, כז י]. ווי העמודים – יתדות
כסף העשויות כמין אונקלות וקבעום בעמודים שבהם
תוחבין לולאות קלעי החצר והמסך, וכל אונקלאות
דומין לוויין [סנה' כב].
*מפיע בלשון רבים בלבד. ראה אופתא, יתד, נגר

~וולשפט

אפרוותא דזולשפט – שם מקום שהיין ניקח ונמכר
לשם לרוב הלוקחין יין בימות הבציר [ב"מ עג.].
אפרוותא דוול שפט – שבאותו מקום היו מוכרים יין
ביוקר [ב"ב צח.].

*עיי' בב"מ עג בתוס' ד"ה אפרוותא דזולשפט. בספר ישובי
היהודים בבבל בתקופת התלמוד מציין שמקור השם הוא
"וולש" שהוא שם אדם, ו"אפט" שמשמעה עיר בפרסית, כלומר
עירו של ולש. לפי זה נראה שגירסת הרשב"ם היא הנכונה.
בערוך גורס לול שפט.

~וולס

*בגיטין נט ע"א בגמרא נזכר רבי הלל בריה דרבי וולס... וברש"י
הז"ה "וולס" בלא כל ביאור והדבר צ"ע. במהדורת עוז והדר
מביאים מסדר הדורות שכונת רש"י שלא נטעה ונחליף עם
"ולס" שהוא שם של נכרי. עיין ב"ב פג ע"ב : בעיא מיניה הלל
מרבי... ור"ג מפרש : לא הלל הזקן הוא זה, לפי שלא היה בימי
רבי, שרבי היה אחר חורבן הבית והלל הזקן קודם החורבן היה.
בספר אורי חיים (לפשיץ) ח"א עמ' ר"ט מסביר שזה היה הלל
בריה דר' וולס כי בסנה' לו ע"א כתוב תנן אמר רבה בריה דרבה
ואיתימא רבי הלל בריה דר' וולס... עיי"ש. ראה וולשפט בהערה.

~וולס

#א.דניתווס – שיהא צבוע [שבת עה.], דמיתווסן –

ישורו במים [שם קיג.].

#ב.איתווסאי – נתלכלך [שבת קכד.], מיתווסאי –
מתלכלכין בדם [פסחים סה.].
@ווס זה גרסת הערוך, אך בהיכל רש"י מביא בערך "וסס". ראה
מאס, מסמס א

~ווסתניא

מקום [תענית ט.].

~וורדניא

*ראה ורדני

~ווסת

מיוחד שבסימנים הוא, שחיות הבהמה תלוי בו...
[חולין כח.].
*+מ"מ : ב"ק עח ע"ב ד"ה המעכב, חולין מד ע"ב ד"ה רוב.

~ויר

איש זור – איש והוא זר, סר מן המצוה... [משלי כא
ח.].
*אין לו דמיון במקרא. יש סוברים שהמשמעות איש עקש.

~ווי, ווי

וי לה – חבל עליה... [שבת קנב.]. אוי [סנה' צא.].
לשון רעה [סנה' קב: עיי"ש ד"ה דכתיב ואח]. וינפש
דורש בנוטריקון ווי נפש [תענית כז.].
*עיי' בערוך ערך ווי. +מ"מ : ישע' ז א, יחז' כב יג, חולין קה ע"ב
ד"ה דקאמר ווי. ראה אבוי, אוי, אח ב חבר א,

~וידוי

וידוי מעשר – בשנה השלישית (אומר) "בערתי
הקודש מן הבית", שהוא מוציא כל מעשרותיו
ומבערן מביתו ואין יכול עוד להשהותם ונותן מעשר
ראשון שלו ומעשר עני לעניים ומעשר שני של שתי
שנים שעברו מעליהו לירושלים עכשיו אם לא העלהו
ומתוודה... ואומרו בכל לשון [סוטה לב.], בערתי
הקודש מן הבית (דברים כו יג) [ברכות מ: יבמות עג.
שבועות לט.]. כפרת דברים [מגילה כ: בהיפוך].

וידוי ביכורים – %מתוודים בבית המקדש על הביכורים
שמביאים לכהן מ"הגדתי היום" (דברים כו ג) עד "אשר נתתה לי
ה".

~וידוי יום הכיפורים – %שאומר הכ"ג בשעת סמיכה על
ראש הקרבן, פעמיים על פר החטאת ופעם על שעיר המשתלח.
*וידוי הוא מפורש ודה. +מ"מ : שבת לב ע"א ד"ה שכן דרך, ב"מ
צ ע"א ד"ה ביטל. ראה כפר ב, תודה (ג)

~ויתא

*אחד מעשרת בני המן (אסתר ט ט, עיי"ש פסוק י). ראה לברות

~וידאן

נץ [שבת צד].
*ג'ג זידן. ראה בי וידאן, בוא

~וסס

*ראה ווס

~וסת, ווסת

שבדקה עצמה כשיעור וסת – מיד, סמוך לנגיעה בדיקה. ולשון וסת היינו מיד [נדה ו].
שינוי וסת – (חוק. הב"ח מוחק תיבה זו), כמו עני שכל ימות החול אוכל פת חריבה ובשבת אוכל בשר... [ב"ב קמו.], כל ימי עני רעים – ואפילו שבתות וי"ט, דאמר שמואל שנוי וסת (בכתובות קי: אפילו לטובה) תחילת חולי מעיים [משלי טו טו]. משנה וסת ואוכל יותר (מהרגלו), שאינו רגיל לאכול, היינו תחילת חולי מעיים, לפיכך אפילו שבתות וי"ט רעים לו [סנה' קא.].

*בספר יד אליהו מציין: תיבת וסת נמצא עוד במס' נדרים סו ע"א: כך היא ווסתו של פלוני מגרש את נשיו, היינו שאין זה פעם ראשונה אלא כך מנהגו. וכעין זה נמצא בירושלמי יומא פ"א ה"א: וכל ווסת טובה היתה בהן. היינו ג"כ שנהגו במנהג הטוב הזה כמה פעמים. +מ"מ: נדה ט ע"א ד"ה וסתות, שם טו ע"א ד"ה וסתות, שם טז ע"א ד"ה וסתות. ראה סמא א (ה), עדנה

~ועד (א)

בית הועד – מקום שתלמידי חכמים מתוועדין שם ללמוד תורה [סנה' צז.], בית וועדא – בית המדרש [ברכות כד:]. בית הוועד – של חכמים יהיה (באחרית הימים) לבית זנות... [סוטה מט:]. מקום רשעים ומרביעי כלאים. אנשי ועד – מזווגי כלאים [חולין קכז.].

~ועד (ב)

לעולם ועד – לשון עולמית הוא, והוי"ו בו יסוד, לפיכך היא פתוחה, אבל (ירמ' כט כג) ואנכי היודע ועד, שהוי"ו בו שמוש, קמוצה היא [שמות טו יח].
*ראה עד

~ועוד

אחד מעשרים בביצה [שבת טו. עפ"י הגמרא בערובין פג.].

~ופסי

(נקרא כך ע"ש) שפיסע על מדותיו של הקב"ה [סוטה לד:].

*אביו של נחבי מהמרגלים, יש סוברים שבשינוי אותיות זה "יוסף" (במד' יג יד).

~וקנז

(בן אלה) כך היה שמו "וקנז" [דה"א ד טו].

~ולון

#א. מסך שכנגד הפתח [שמות כו לו, שבת קלח. זבחים נה: מנחות כד:], ראוי לפרסו כנגד הפתח [ביצה יד:], כנגד הפתח לצניעות [ערובין קב.]. לאו אוהל הוא דלא קביע התם, אלא כן דרכו לינתן ולהסתלק כדלת בעלמא [שם]. ווילאות – מסך כנגד הפתח, ולי נראה בגד שמסתפגין בו, דהיינו אלונטית [ב"ב סז:]. פרוש כנגד הפתח... אינו חשוב אלא כפתח פתוח דלצניעותא בעלמא עביד [זבחים נה:].
#ב. שבעה רקיעים הם – וילון... וילון אינו משמש כלום [תהלים יט ז].

@עיין בערוך ערך ויל. ראה אסקריא, זבול, זיק, מכותא, מסך א, נס, סדין, פרגוד, פרוכת, רקיע

~וילנאי

*ראה כזבי

~וישוע

*בן אזניה – ראה ישוע ב

~ויתקן

(בא מן הדרך ושימש מטתו הווין לו בנים) ויתקין – חלשים [כתובות עז: גיטין ע. נדה יז.].
*ראה ראתן

~ולד

אין יצירת הוולד מכל הטיפה, אלא מן הבריור שבה [יומא מז.].

*צורת משנה של ילד ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ: ברא' ב כד ועיי"ש ברמב"ן, יבמות סד ע"ב ד"ה אין לה. ראה ילד, שפיר

~ומקלות

*ראה מקלות

~וניה

*יש גורסים זניה. מבני בְּנֵי שנשאו נשים נוכריות (עזרא י לו).

~וסטיני

שם חכם, תלמידו של ריש לקיש [ב"מ קיז.].
*עיין בסדר הדורות ערך וסטיני המציין לערוך ערך קר, ובמוסף הערוך שם מציין שצ"ל "וסנאין", שכן לא מצינו שם כזה בש"ס, וכן לא יתכן שהשם הוא "סטיני" מלשון שטן. אך מציין בסדר הדורות שכן נמצא כזה חכם בירושלמי בשם "וסטא", ובכתובות "וסטיני" וכן צריך לגרוס ג"כ בב"מ.

ורשכי – קשורי משי שקורין בינדל"ש (אגדים חגורות, סרטים לנוי) [ב"מ נא]. בינדיל"ש (קדושין יג.).

*לפי ר"ח משמעו מרגליות, ולפי ר"ג מצנפת שנותנין על הפדחת. ורשכי היא מלה נדירה ואצל יהודי תימן בפזמון אין אדיר לשמחת תורה יש : אין ורשכי כתורה. ראה משי, צלצול

~ושט, וושט

כפיטורי בפי ושט – ים אוקינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל, ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבין בנקביו ותוקעין אותן בדוחק לפי שהן גסין כמדת הנקב. פיטורי – חבלים. בפי ושט – הוא הנקב שהוא עגול כפי ושט [ברכות ח.]. כציפורי בפי הוושט – כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן [מו"ק כט.], כפיטורי – שקושרין שתי ספינות יחד [שם]. מאכל ומשתה הולך דרך הושט [תענית ה.].

*עיין ירחון המעין כרך יג ג' עמ' 71 "עור אור" מר"י עמדין. +מ"מ : פסחים קח ע"א ד"ה שמא יקדים (קנה לושט). ראה אבן שואבת, פטור, צפור

~ושן

ובני שמואל הבכור ושני ואביה – ושני זה יואל, או פתרון (לפי ש"א ח ב שם נאמר "משנהו") והשני אביה, כלומר שני לראשון הוא היה אביה, ושני לאביה הוא היה יואל... [דה"א ו יג, עיי"ש וברד"ק].

~ושתי

(מלכת פרס, אשתו של אחשוורוש) ר"א פרחזה בה צרעת... לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת... [אסתר א יב, עיי"ש פסוק ט, ב א, ט כו].

~ותור

*ראה ות

~ותיק

ותיקין – אנשים ענוים ומחבבים מצוה [ברכות ט.], המקדימין למצוות ומחזרין לעשות דבר בזמנו ומצוותו [שם כו.].

*החיד"א בספר מדבר קדמות ערך ותיקין, מביא בשם רבינו שמשון פ"ו דמסכת דמאי : אנשים כשרים מחמירים על עצמם. בשבת קה ע"א מובא שהקב"ה קרא לאברהם ותיק - נוטריקון ותיק נתתיך באומות. +מ"מ : דה"א כח יב, ב"מ פד ע"א ד"ה מצטער, חולין ע ע"ב ד"ה חבל.

~ותיקא

מאכל קמח, פפ"א (דייסה). הלעז נמצא רק ברש"י שבריי"ף דפוס בומברג וצ"ע אם זה מרש"י [פסחים

~ורד, וורד, וורדא

מין בושם הוא [נדה ח.]. (עושים בירושלים) גינת ורדין – כך שמה, והיא (ירושלים) היתה צריכה לקטורת, והיינו (כריתות ו.) כיפת הירדן, על שם שדרך הורד לגדל על שפת הירדן [ב"ק פב.]. וורד והדס דרך לשטחן לפני עבודת כוכבים ואסורין משום תקרובת עבודת כוכבים [ע"ז יב.]. עלה של וורד – דק ואדום [חולין נז.].

שמן ורד – דמיו יקרין ואינו מצוי... ולרפואה עביד [שבת קיא. קיא.]. בתולת הוורד – עלה של וורד בחור אחת (בכ"י : בייחור אחד) [שבת צ.].

וורדא – מרחץ של ורדים [ע"ז סה.]. וורדא – ערוגת בושם [ב"ב סט.]. רוש"א (ורד) [גיטין סח.]. כלילא דוורדא – נזר של וורד [שבת קנב.].

כיתונא דוורדא – מלבוש אדום שהריאה מונחת בו. ורדא על שם שקרום תחתון אדום הוא... [חולין מו.].

*נוכר בשביעית פ"ז מ"ו. הרא"ש בברכות מג ע"ב מביא את דברי רב האי גאון שאנו קורין לוורדים רו"א. הריב"ג סובר שורד הוא הנרד. בערוך מפרש שושנת העמקים (שה"ש ב א) מתרג' כוורדא... פ"ל הגאון צמר אדום הצבוע בלכא... כי הגוון האדום קורין אותו וורד, ובלשון ארמי צמר אדום קורין אותו ורדא... עיין בשערי ת"ב לב"ק פג ע"א. +מ"מ : כתובות עב ע"ב ד"ה בטווה ורד. ראה בתולה, הדס, היג, ורדינאה, כליל, כפה ב, קטר ב

~ורדינא, וורדני (א)

סנה [שבת סז.], וורדני – סנה [ב"ק פ.].

~ורדינא, ורדינאה, ורדני, וורדניא (ב)

אמי ורדינאה – (איש) נאה היה ועל שם ורדים היה נקרא. ולי נראה מאותו מקום ששמו ורדינה כדאמרין בערובין (מט.) שנקרא מאנשי ורדינה ואנשים זקנים וצרי עין בממונן היו [ביצה כז.], נאה כורד, ובגיטין (מא.) קרי ליה אמי שפיר נאה. ל"א מקום הוא ששמו ורדינא בערובין (מט.) [נדה יט.].

ורדני – עיירה היושבת בשיפוע ההר [סוטה י.]. וורדאן – מאנשי וורדניא, מקום [גיטין סד.]. אנשי וורדינא – ציקנין היו [ערובין מט.].

*בערוך ערך ורדינא מביא שאנשיה היו ציקנים וצרי עין ומקפידין זה על זה. ראה אמי, בי באר, נרש

~וריד

ורדין – חוטי הצואר שמקלחין את הדם [חולין כז.]. +מ"מ : סוטה טז ע"ב ד"ה ולינקטינהו, סנה' צו ע"א ד"ה הזהרו. ראה מורקא

~ורשכא, ורשכי

ראה אדני השדה, דוב, דרס, חיה א (חית השדה), טרף א, לוקוס, סניא

~זאזא

מולש"א (טחב, מין חזזית) בלעז [שבת כ:].
*בערוך מפרש ענף של אילנות כגון אילני תמרים... עיי"ש.

~זאטוט

זאטוטי - לשון חשיבות, אבל נערי לשון קטנות...
גרועים [מגילה ט. עיי"ש ד"ה ואל].

*בגמרא מובא שתלמי המלך כינס שבעים ושנים זקנים... ואמר להם לתרגם את התורה ליונית... ונתן להם הקב"ה לב אחד ועצה אחת ושינו כמה פסוקים, ובין השאר בשמות כד ה שינו את המילה "נערי" ל"זאטוטי", וכן בפסוק יא "אצילי" שינו ל"זאטוטי" שמשמעו לשון חשיבות. בש"ב מציין לתוס' ד"ה ואל (כד הד"ה אך צ"ל "ישלח את") שזאטוט הוא בד"כ לשון גדולה, והפכו לשון השפלה, וכן בתרגום ירושלמי מתרגם אצילי "זאטוטי" לשון גדולה, ואילו בתרגום ש"ש ו ה "ושאר זעטוטך" משמע שזה לשון השפלה. יש הסוברים שזאטוט בא מלשון זוטא. בירושלמי תענית (ד ב) מובא ששלשה ספרים מצאו בעזרה, ספר מעוני, ספר זעטוטי וספר היא... באחד מצאו כתוב וישלח את זעטוטי, ובשניים כתוב (שמות כד) וישלח את נערי וקיימו שנים וביטלו אחד. +מ"מ : דה"א ח כט, ב"מ כא ע"ב ד"ה זוט. ראה אנוש, אציל, זוט, ספר ב (ד)

~זאת

*ראה זה, עזא

~זב, זבה

זאת תורת הזב - (הוא) בעל ראייה אחת (של זוב), ומהו תורתו? ואשר תצא ממנו שכבת זרע, הרי הוא כבעל קרי (ו)טמא עד הערב [ויקרא טו לב]. זב עושה משכבו ומושביו אב הטומאה לטמא אדם הנודע בו טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו, אע"פ שלא נגעו הבגדים במשכב [פסחים סז: עיי"ש בכל העמוד]. הזב מטמא כלי חרס בהסט... [ביצה לב].

זבה - שראתה שלשה רצופים בתוך אחד עשר יום, וצריכה לספור שבעה נקיים ולהביא קרבן [פסחים צ].
*+מ"מ : יומא יח ע"א ד"ה זב, מגילה ח ע"א ד"ה לכשיפסוק, שם כ ע"א ד"ה שומרת ואילך, סנה' סג ע"ב ד"ה ראה. ראה זוב ב, שכבה

~זבד (א)

זבדני אלהים אתי זבד טוב - כתרגומו (חלק טב) [ברא' ל כ].

*שרש זה מופיע במקרא פעמיים, ורק בפסוק זה, והרמב"ן מציין שאין למלה זו מוצא בלשון הקודש.

~זבד (ב)

*1. מבני אפרים שנהרגו ע"י בני גת (דה"א ז כא). 2. בן נתן מבני

לט: עיינן תוס' מנחות נד ע"א ד"ה אין].

*בספר הקצרת הרמב"ם פ"ג (מהדורת ירושלים ת"ש) מעיר המו"ל ש"ותיקא" הוא קוויק"ר בלעז, דהיינו פתיתי שבולת שועל.

~זתר, ויתר, וותר

#א. וותר - דבר שהיה מותר לכל אדם ואינו מקפיד עליו [מגילה ח]. כגון שלקח מדה של תפוחים בפרוטה ולאחר שמדד לו המדה הוסיף לו ב' או ג' וזהו דרך של חנוונין להוסיף על המדות משלהן [גדרים לב].

#ב. וותר נפשיה - מפקיר עצמו לעבירות [סנה' פא:]. המותר על דברי נביא - המפקירם, שלא חשש למה שאמר לו הנביא [שם פט:]. (כל האומר הקב"ה) ותרן - לעבור על כל פשע. יותרו חייו (בכ"י מינכן בערוך ובירושלמי שקלים פ"ה : יתוותרו בני מעווי) - יופקרו חייו וגופו, שמורה אל הבריות לחטוא [ב"ק ג.].

#ג. ויתרה - מחלה [כתובות סח:]. ויתר - מחל [ב"ב קכו.]. אבד [ב"ק ט.].

*הגרי"פ בהפלאה שבערכין מציין : לפנינו איתא יוותרו חייו. אך בדפוסים יש רק ביו"ד אחת יותרו. ונראה שהוא מבנין נתר, ע"ד דמו מותר, התיר את דמן. ראה וותר

~זי, זיין

*ז' זעירא - אסתר ט ט, ז' רבתי - בראשית לד כא ומלאכי ג כב. דל"ת זיין מתחלפים. ראה כזב - כדב

~זאב

#א. זאב טורף ואוכל, שמוליך (את טרפו) לחוריו ואוכל שם שמפחד מן הבריות [תענית ח. עיי"ש]. חיה רעה ומכה מהלכת היא [תענית יט.], טורף (את קורבנו) ונושא הטרף לחוריו [ב"מ מא.], דרך זאב לטורפה (לבהמה) חיה ולהוליכה במקום שהוא בטוח ושם הורגה [ב"מ צג:], זאב אורחיה למידרס [חולין נב:]. דיבא תרגום של זאב, שאף זאב נקראת מלכות פרס... [דניאל ז ה]. זאב ערבות - לשון ערבה ושוחה, זאב המדבר [ירמ' ה ו]. זאבי ערב - ממהרים לאכול טרפם כלילה [צפניה ג ג]. דרך זאבים לאחוז בהמה בלבה [שבת נג:].

#ב. (כינוי ל)מלכות מדי [ירמ' ה ו].

@בשופטים ז כה וכן ח ג (עיינן תהלים פג יב) נזכר זאב בן עורב, אחד משרי מדין בימי גדעון שהיה ידוע כרשע. בספר מקור נאמן, שו"ת מר' מאיר מאזוז, הלכות פורים כותב שמותר להתחפש לחיות שנמשלו בהן בני ישראל, כגון אריה, זאב וכו' אפילו הן חיות טמאות. בשם הגדולים לחיד"א (מערכת גדולים ו ג) מובא שנתנית שם של חיות לילד זו סגולה להינצל מחולאים. בערוך ערך ארב ב מפרש שזאב ערבות הוא בעל מריבות. עיין בספר עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 15. +מ"מ : ברא' מט כת, שמות א יט, שם יד כ, כב יב, חולין מט ע"א ד"ה דהא.

ירחע מזרע ששן למשפחת ירחמאל (דה"א ב לו-לו). 3. בן אחלי מגבורי דוד (דה"א יא מא). 4. בן שמעת העמונית, עבד יואש (דה"ב כד כה-כו, במ"ב יב כב - יוזכר). 5. כמה אנשים בשם זה שנשאו נשים נכריות (עזרא י כז, לג, מג).

~זבדי~

1. בן זרח בן יהודה, אבי כרמי וסבו של עכן (יהושע ז א, בדה"א ב ו - זמרי). 2. אחד מבניו של שמעי שהוא אחד מראשי האבות ליושבי אילון (דה"א ח יט). 3. השפמי, מפקידי דוד (דה"א כז כז). 4. בכור אסף המשורר (נחמיה יא יז, בנחמיה יב לה - זפור, בדה"א ט טו - זכרי).

~זבדיאל~

1. אביו של ישבעם הממונה על המחלקה הראשונה בימי דוד (דה"א כז ב). 2. בן הגדולים, כהן בימי נחמיה (נחמיה יא יד).

~זבדיה~

עשהאל נהרג בתחלת מלכותו, שהרגו אבנר (אחיו של זבדיה) ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו הרביעית [דה"א כז ז]

1. מבניו של בריעה לשבט בנימין, מראשי האבות ליושבי אילון (דה"א ח טו, יז). 2. מבניו של אלפעל משבט בנימין (דה"א ח יז). 3. בן ירוחם, אחד מגבורי שבט בנימין שנספח לדוד בצקלג (דה"א יב ז, ח). 4. בן מיכאל מבני שפטיה (עזרא ח ח). 5. כהן מבני אימור שנשא אשה נכריה (עזרא י כ).

~זבדיהו~

1. אחד מבני משלמיהו, מבני אסף לבית קורח, מן הלויים השוערים הקרחים (דה"א כו ב). 2. לוי בימי יהושפט (דה"ב יז ח-ט). 3. בן ישמעאל, נגיד לבית יהודה (דה"ב יט יא).

~זבוב (א)~

(זבובים) הן שחורות [שבת עו:]. טיפין של זבוב - עיני זבוב [נדה כה]. בימי החורף אין בזבובין כח והם קרובים למות... [קהלת י א]. דרך הארבה והזבוב והחסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הם נודדים משם והולכים להם [- נחום ג יז].

*+מ"מ: ברא' מ א, שם ג יז, מ"ב ד ט, ישע' ז יח, שבת עז ע"ב ד"ה זבוב, כתובות עז ע"ב ד"ה הזהירו. ראה ארבה א, בעל זבוב, בקא א, דבבא, דודבא, חסיל, יתוש, פרוח, שרץ א

~זבוגא, זבוגי~

זבוגי דמחוזא - פרוי"ט (קרפדה) הנמצאים יבשים במחוזא והוא צב, ויש שקורין אותו בלעז ברו"ט (קרפדה) [נדה נו].

*יש סוברים שרש"י מתכוין לשני סוגים של קרפדה, ויש מפרשים שהכוונה ללטאה. ראה צב

~זבד~

1. בן נתן, כהן, רעה שלמה (מ"א א כב-כו, ד ה. במ"א ד ד חסר "כהן"). 2. מבני בגוי שעלו עם עזרא (עזרא ח יד).

~זבדיה~

*אם יהיוקים (מ"ב כג לו, הקרי זבדה והכתיב זבדיה).

~זבול~

#א. (אחד מ) שבעה רקיעים [תהלים יט ז], רקיע ששמו זבול [סנה' קי].

#ב. מדור... [תהלים מט טו].

@+מ"מ: חבקוק ג יא, סנה' קי ע"א ד"ה שמש ירח. ראה בית המקדש, בית זבול, וילון, זבל, פשט

~זבולן, זבולון~

זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר... [ברא' מט יג, עיין שמות כח י], זבולן לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר [דברים לג יח, עיי"ש וספסוק יט].

*בן יעקב ולאח (ברא' ל כ - זבולן, בברא' מט יג - זבולן, שופטים א ל). בסדר הדורות מובא שאשתו מרושה בת מולד וילדה את סרד, אילון ויהלאל.

~זבורא~

*ראה זיבורא

~זבזגא~

אזבזגי - קיניה (לשון קן ציפור) [מ"ק כח:].

~זבחה, זבחים (א)~

דבר הזבוח בסכין, דהיינו בהמה, דעוף מלוק הוא [חולין מא]. ויזבח יעקב זבח - שחט בהמות למשתה [ברא' לא נד]. זבחים - שלמים [שמות יח יב, ירמ' ז כא], שלמים של חובה [דברים יב ו]. חטאת ואשם ועולה ושלמים כולם זבח הם [סוכה מט]. לא תזבח - לא תשחט [שמות כג יח]. זבח תודה - זבחי הודיה [תהלים קטז יז].

זבח העם - חזה ושוק של שלמים [יחז' מו כד].

זבחי שלמים - כלומר סעודה גדולה [משלי ז יד].

זבחי שלמי צבור - כבשי עצרת שנקראו שלמים, כדכתיב (ויקרא כג יט) ושני כבשים בני שנה, וקדשי קדשים הן כדכתיב (ויקרא כג כ) קדש יהיו לה' לכהן, ונאכלים לפניו מן הקלעים [ב"ק קיז].

*+מ"מ: ישע' סה ג, עמוס ה כה, יומא נ ע"ב ד"ה מה שאין, ד"ה אי הכי. ראה אבחה, דבת, זבחה, טבת, מנחה, עולה א, שחט ב

~זבחה (ב)~

*אחד משני מלכי מדין בימי גדעון (שופטים ח ה, ז, תהלים פג יב).

~זבחה~

מזבחותם – מן המקומות שהיו זובחים שם [הושע ד יט].

*בה"ר מצוין שלפי רש"י יחיד של מזבחותם אינו זבח אלא זבחה, וכן דעת הרד"ק בניגוד לשאר המפרשים. +מ"מ: סנה' סג ע"ב ד"ה כזכור, שם קב ע"ב ד"ה גם מזבחותם. ראה זבח א

~זָבִי

*1. הכתיב זָבִי, אביו של אחד מבני החומה (נחמ' ג כ). 2. זָבִי - מבני בני שנשא נכרית (עזרא י כח).

~זָבִידָא

(איש ו)פטם היה [ע"ז טז].

~זָבִילָא (א)

זבילי – כמין דלוסקמי [מגילה כו].
*בערוך מפרש מסגרת של עור סביב הספר לשומר.

~זָבִילָא, זָבִילִי (ב)

זבילי – פיל"א (את חפירה) [תענית כא: ב"מ קג].
*עין בערוך ערך זבל. ראה זיבולא

~זָבִין, זָבִינָא

*זבינא - אחד מבני נבו שנשא נכרית (עזרא י מג). ראה זבן

~זָבֵל (א)

יזבלני – לשון (מ"א ח יג, במ"ג המאור המ"מ הוא למדרש אגדה) בית זבול (בפסוק: זָבֵל), הירבריר"א (אירוח, לינה) בלעז, בית מדור, מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי... [ברא' ל כ].
*אין לו דמיון במקרא. ראה זבלון

~זָבֵל (ב)

*א.מזבלין – מסדרין צרכי ע"ז להתנדב לה. לשון (ברא' ל כ) יזבלני אישי, ענין חנייה של חבור ואסיפה, אמשי"ר (להקהיל) בלעז [ע"ז יח].
*לפי ר"ת (תוס' ד"ה שמזבלין שם) זה כינוי לגנאי במקום מזבח.
*ב.מזבלין – מניחין זבל בעיקרי האילן [מו"ק ג].
@עין בספר חקרים (ברוך ישר) עמ' מ"ח בירור המלה זבל שמשמעה מסגרת. ראה אשפה, גלל ב, דמן, זבולא, זהם, טוב ג, רקב א

~זָבֵל, זָבֹול (ג)

פקיד העיר ששמו זבול, פקידו של אבימלך הוא [שופטים ט כח, עיי"ש פסוק ל-לא].

~זָבִלָן

(אדם ש)עיניו זולפות דמעה [מגילה כד:], עיניו זבות וזולגות מים [בכורות מג:].

~זָבִן, זָבִין, זָבִינָא

*א.קנה [יבמות סג. קידושין כ: ב"מ מ: ס: קז].
זבינתי – קניתי [סוכה ל. ב"מ פג]. לוקח [ערוכין כט: פסחים לב]. זיל זבין – לך קנה [ב"ב ל:].
*ב.מכור [פסחים קיג]. מכר [כתובות כ. פה: צא: צח: סוטה יג. ע"ז כד. לג]. מוכר [פסחים ל: ב"מ מ: ע"ז כד:]. זבין ולא תיזול – מכור כלי תשימשך והשתמש בדמיהם בפרקמטיא קודם שתבוא לידי עניות [יבמות סג]. זבון וזבין תגרא איקרי? – משל הוא לאמר לשוטה לקח בדמים וחזור ומכור בלא שכר ותיקרי תגר [ב"מ מ:].

*ג.מזבנין – מסורים [דניאל ב ח].

*אין לו דמיון במקרא.

*ד.מזבנין – אל תעלו דמיהם יותר משווים [פסחים ל. סוכה לד: בשינוי].

*ה.מזבנין [נדרים לא:].

*ו.מזבנין [ב"ב קסז:].

*ראה אגרא, תגר

~זָג

קליפה (של ענב) שמבחוץ, שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג [במדבר ו ד]. זגין – פסולת של יקב יין (אצ"ל יין יקב) [שבת מז:], פסולת של ענבים [ע"ז כט:].

*אין לו דמיון במקרא. בניז פ"ו מ"ב יש מחלוקת תנאים: אלו הן חרצנים ואלו הן זגים? החרצנים אלו החיצונים, הזגים אלו הפנימים, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה, החיצון זוג והפנימי עינבל. ראה גפת, זוג, חרצן, עצורא

~זָגָא (א)

חבילה [חולין נב:].

~זָגָא (ב)

סמך [סנה' פה:]. למיזגא – להישען [שבת מג:]. מזיגנא – מניח [שבת קיט:]. זגין – נשענין [פסחים קח:]. מזגא – נסמכין... [ביצה י:].

~זָגָא, זָגָאי (ג)

שם מקום או משפחה [קדושין ע:].

~זָגָג

עושה כלי זכוכית [פסחים נה:], מוכר כלי זכוכית [ב"ק לא:]. זגגין – מוכרי כלי זכוכית [ב"ב פט:].
ראה זוגיתא

~זָגָדָם

*מובא בבכורות מד ע"א, כלומר בעל מום שעיניו או גבותיו אינן שוות.

יתכן שזה המקור שמצביעים באצבע בשעת הגבהת התורה כשאומרים "וזאת התורה..." ראה גה

~זגדור

(עיר של) כותים [ע"ז לא].

~זגיד

שם עוף [חולין סב].

~זגתא

תרנגולת (דוגרת) [ב"מ פו: בכורות ח:].
*ועיש על בניה תנחם (איוב לח לב) תרג' וזגתא על אפרוחא.

~זד, זדון

א.מזדים חשך עבדך – מן הזדונות [תהלים יט יד, עפ"י מ"ר ויקרא פ"ה], זדים – מזיד של פרהסיא [סנה' קז]. מזיד רשע הוא לעבור על דברי חכמים [ביצה יז]. זדים קמו עלי – דואג ואחיתופל [תהלים פו יד].

פרח הזדון – נבוכדנצר הרשע [יחז' ז י].

*זד משמעו רשע, זדון משמעו רשע. +מ"מ: דברים כה יז, ישע' נח א, יחז' כח יח, משלי יא ב. ראה אולת, זוד, חטאת, מזיד, סתר א, פשע ב, רוח א

~זד"ד יה"ז

*זד"ד - סימן לגדלו של שתי הלחם: אורך ז טפחים, רוחב ד' קרנות ד' אצבעות. יה"ז - סימן לגדול לחם הפנים: י' אורך, ה' רוחב והקרנות ז' אצבעות. (מנחות צו ע"א).

~זדנז

מזדנזין בדבר – מגמגמין [חולין מח].

~זז, זו

א.הר ציון זה שכנת בו – תקון לשון הוא כמו (ישע' מב כד) זו חטאנו לו, והוא כמו אשר שכנת בו [תהלים עד ב], זו חטאנו לו – זו היא שגרמה... [ישע' מב כד].

ב.כזא... כזה – כלומר דבר מועט וקל כמו זהו (אצ"ל זה) מהו חשוב למלאותו לי מיינך במתנה [שבת עז:]. מזה ומזה (יהושע ח לג) – מכאן ומכאן [סוטה לב. עפ"י הפירוש בע"י].

ג.זו שאלה – בניחותא, שאלה גדולה שאלת [זבחים ל:], בניחותא, יפה שאלת ואשיבך עליה [צב:]. זה – תיקון לשון הוא, כמו (ישע' מב כד) זו... והוא כמו אשר... [תהלים עד ב].

@בספר אמרות טהורות מציין לבראשית נ יא שם נאמר "אבל כבד זה למצרים", ומיתור התיבה "זה" דורשים בירושלמי סוטה פ"א ה"י "מלמד שהראו באצבע ארונו של יוסף", וכן זה מעשה המנורה (במד' ח ד), מפרש רש"י (עפ"י מנחות כט ע"ב) שהראהו הקב"ה באצבע... לכך נאמר זה, וכן (ישע' כה ט) זה קיינו לו ויושיענו זה ה'... דורשים בתענית לא ע"א א"ר אלעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים... וכל אחד ואחד מראה באצבעו.

~זזהב (א)

מראית פנים המצהיב כזהב [איכה ד א]. זהבין – גחלים לוחשות אדומות כזהב [ערוכין נג: ראה רקע]. סירקון של זהב – מרוקם בחוטי זהב [קדושין לא]. זהב אופיר - %ראה כתם

ירקרק חרוץ – פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב... וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש, זהב טוב מאוד מאוד, לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק... [תהלים סח יד].

זהב טוב – %ראה זהב סגור

זהב מופז – מבהיק כמרגלית [מ"א י יח]. שדומה לפז – מצהיב כמרגלית [יומא מה].

+מ"מ: ברא' מט כד, מ"א ו טו. ראה פיז, פוז

זהב סגור – פירשו בו רבותינו בשעה שנפתח לימכר כל חנויות אחרות נסגרות, וי"ת דהב טב, ר"ל כל מי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו [מ"א ו כ עפ"י הגמרא ביומא מה]. בשעה שמוכרין אותו נסגרות כל החנויות שמוכרין שם זהב [מנחות כט. עפ"י נוסח השיטה מקובצת]. סגור – זהב סגור, זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות [איוב כח טו].

+מ"מ: תהלים סח יד, דה"ה ג ד, ח

זהב פרווים - %+מ"מ: יומא מה ע"א ד"ה תניא נמי הכי, דה"ב ג ו

זהב שחוט – הוא רך ונוח להרקע [מ"א י יז]. זהב רך ונוח להקצע מרוב חשיבותו שנטוה כחוט [דה"ב ט טו]. משוך, שהוא רך ומושכין אותו כעין שעושים צורפי נחושת חוטין שעושים מהן מחטין [חולין ל:]. זהב שחוט שנטוה כחוט – מפני שהוא רך [יומא מה].

@עיין בשלטי הגבורים על המדכא במסכת שבת סימן שמ"ט אות ג': הטבעת שנהגו הנשים לצאת בהן בשבת וגם מקצת אנשים, תמה אני מאין יצא זה? ואמר לי מהר"ר רבי דוד כי מוצאין טענה ואומרים כי הוא כמו קמיע מומחה, שהזהב טוב לרפואה שהוא משמח. בשם הר"ר אליעזר. זהב נוטריקון "זה הב" שהרואה אותו אומר "זה תן לי". ביומא מד ע"ב נאמר בגמרא "א"ר חסדא שבעה זהבים הם". עיין בספר הנחמדים מזהב מאת ר' ישראל דנדרוביץ (ערד תש"ע). +מ"מ: ירמ' ט ז, יחז' כח טז, הושע ה ב, איוב לו כב, ב"ב כה ע"א ד"ה שמולת. ראה אופיר, דהב, זהוב, זהורית, חרוץ א, ירקרק, מי זהב, ממלא, סגר, פיז, פוז, צהב ב, צנורא, שחוט

~זהב, זהוב (ב)

דינר זהב זהוב – היינו טבוע [שבועות מ:], דינרי זהב – שהן טבועין [כתובות סז:]. הדינר הוא משקל זהוב קושטנטיני"ה (שם מקום) [ע"ז יא:]. זהב – זהוב [מ"ב ה ה, דה"ב ט טו]. דינר של זהב

דמיו קצובים כ"ה דינרים [ב"מ מד:]. הזהב הוא הדינר
[מ"א י טז].
*שבועות מ ע"א ד"ה ה"ג בתוספתא, נדה מד ע"ב ד"ה לומר.
ראה צהב ב

~זהבי

זהבין – צורפי זהב [סוכה נא:].

~זהורית

זהורית מזהבת – טלית צבועה שני, ובה (בדפוס
"ובו") קבועין טסי זהב עד שמעמידין אותה כמין
כיפה [סוטה מט:]. לשון של זהורית – צמר סרוק
ומשוך כמין לשון וצבוע אדום וקושרין אותו בראש
שעיר המשתלח... [יומא לט:].
*+מ"מ: יומא מא ע"ב ד"ה שתי, מנחות מב ע"ב ד"ה ושני. ראה
תולענא

~זהם, זהמא (א)

#א.מזוהם – מסריח [בכורות מא:], מזוהם – מוציא
זיעה ומסריח [תמורה כח:]. זוהמתו – ממאסתו [איוב
לג כ]. ריחן מסריח ונראות מאוסות [חולין קה:].
ריח זוהמא – גופו מזוהם בזיעה תמיד [שבת מא:].
רוח זוהמא – כל גופו מסריח בזיעה מסרחת שהריח
נבלע בבשרו ובאבריו והוה בו לזיעה מזוהמת [שבת
פב:]. ריחן מסריח ונראות מאוסות [חולין קה:].
ערבוביתא דגופא – זוהמא הבאה על בשרו של אדם
מחמת זיעה שאינו רחוק [נדרים פא:].
*אין לו דמיון במקרא.

#ב.זוהמא דשמשא – חום של יום המעונן, טיפור"ר
(פשרות, חום מתון. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [יומא
כח: עיי"ש ל ע"א ד"ה במקומה].
*בערוך - זיהא דשימשא, בכ"י אוכספורד - זוהרא דשימשא.
ראה בלול

#ג.זוהמא ליסטרוך – כף גדולה שמסלקין בה זוהמא
של קדירה [שבת קכג:], בסדר טהרות (כלים פ"ב מ"ב
ופכ"ה מ"ג) היא שנויה ולא הייתי יודע מה כלי הוא,
ולמדני שהוא כף גדולה שמסלקין בה (בגמ' הנוסח
ברש"י בו, אך נראה שצ"ל בה) זוהם הקדירה והקלחת
לצדדין [ב"מ לג:], אותו כף שבוחרין את הקדירה...
על שם שמעבירין הזוהמא לצדדין. על שני צדיו
תרגום על תרין סטרוהי [הוריות יג:].

*ליסטרוך זו מילה יונית, במשנה הנוסח זומליסטרוך. מכאן ניתן
אולי להסיק שרש"י כתב את הפירוש לב"מ לפני שבת והוריות.
#ד.כשיש מכה באילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין
שם זבל וקושרין שלא ימות, ולא דמי לאין מזבלין
דמו"ק (ג.), דהתם זיבול דקרקע [ע"ז נ:].

@חלאתה בה (יחז' כד ו) תרג' דיהמותא ביה. +מ"מ: בגמרא
שבת קמו ע"א, יומא יא ע"א ד"ה ושהנשים, יומא ל ע"א ד"ה

במקומה יבמות קג ע"ב, נזיר כג ע"ב ד"ה אלא לאו, ע"ז כב ע"ב:
בשעה שבא נחש על חוה הטיל (שדלי) בה זוהמא... +מ"מ: נדה נב
ע"ב ד"ה אגב. ראה חלא ג, ערבוביתא, שמן א

~זהם (ב)

*בנו של רחבעם ממחלת (או אביהיל, עיי"ש פסוק יח שהדבר לא
ברור) אשתו, אחי יעוש ושמריה (דה"ב יא יט, עיי"ש בפסוק).

~זהר, זהיר (א)

זריז עדיף מזהיר – זהיר שיודע להזהר בשעת מעשה
שלא יעבור על המצוה, זריז הרואה את הנולד ומתקן
עצמו שלא יבוא לידי כך, והיינו דאמרינן בע"ז (כ:)
זהירות מביאה לידי זריזות [חולין קז:]. זהירות –
כשהעבירה באה לידו זהיר להשמר שלא יכשל [ע"ז
כ:].
וזהירין הוו שלו – וזהירין תהיו לעשות... [עזרא ד
כב:].

*+מ"מ: ברא' יז ט, דברים ו יג, שבת סג ע"א ד"ה בדברי, שם
קנב ע"ב ד"ה הוי, פסחים מט ע"ב ד"ה נשותיהן, סוטה מט ע"ב
ד"ה עצה, קדושין יב ע"ב ד"ה ועל חתנא, קדושין ל ע"א ד"ה
אדידך, ב"מ לג ע"ב ד"ה הוי זהיר, ב"ב צח ע"ב ד"ה בי חמוה.
ראה חרד א, קורנס

~זהר (ב)

מראה זוהר (הוא) כעין החשמל [יחז' א ד, עיי"ש א ג,
ח ב].
*+מ"מ: דניאל יב ג, פסחים ח ע"א ד"ה קרנים, פסחים סח ע"א
ד"ה בעולם. ראה זהורית, נגה, קרן ג

~זהרור, זהרורי

בעלי נחלות העשירים... על שם נחלה שקרוי זיהרא...
[ב"ב נה:].
*זהרורי הוא מוכס מס הקרקע. +מ"מ: סוכה כב ע"ב ד"ה כוכבי.
ראה זיהרא

~זו

*ראה זה, זיו

~זוב, זב (א)

זבת חלב ודבש – חלב זב מן העזים והדבש זב מן
התמרים ומן התאנים [שמות יג ה], העזים אוכלים
תאנים והדבש נוטף מהן והחלב זב מן העזים ונעשים
כמין נחל [מגילה ד].
*עיין בספר המקרא והמסורה לר' ראובן מרגליות עמ' ס"ב.

~זוב (ב)

זבה גדולה – ראתה שלשה רצופין בתוך י"א יום
טהורה מספירת נקיים ומקרבן, אבל לא ראתה אלא יום
אחד צריכה לשמור יום כנגד יום [נדה לח:]. כל נשים

בזמן הזה זכות ניהול [נדרים מ:]

*ראה שמר א

זוב – דומה למי בצק של שעורין ודחוי (יש בכ"י גירסא ודהוי, ונראה שכצ"ל), ודומה ללובן ביצה המוזרת. שכבת זרע, קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת [ויקרא טו ב, עיי"ש פסוק כה], זוב דומה למי בצק של שעורים ובא מבשר המת, ושכבת זרע בא מבשר החי וקשורה כלובן ביצה שאינה מוזרת [נדה יג], אין קרי וזוב באים ממקום אחד ואין מראיהם שוה, שהזוב דומה למי בצק של שעורין ואינו קשור אלא כלובן ביצה המוזרת, ושכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת [יומא יח. עפ"י נדה לה].

*מגילה ח ע"ב ד"ה שמטמאה, תוס' חולין כד ע"א ד"ה זאת, בכורות נה ע"ב ד"ה מקוה, ערכין ח ע"ב ד"ה כל הטועות, נדה סז ע"ב ד"ה ספק. ראה דוח, זב, זבלגן

~זובן

נרתק שהגיד של בהמה חבוי בו [בכורות לט: לפי הצאן קדשים].

~זוג, זוגא (א)

מספריים [שבת ט: צד: מכות כ:]. זוג של ספרים – מספריים של ספרים והן של פרקים, וכל חד כלי באפי נפשיה, ועושין המלאכה בין שניהם כריחים ורכב [ב"מ קטז], יש להן שני סכינים להכי מקרו זוג, ויש להן חוליות ופורקין אותן זה מזה [ביצה לה:]. לזוגא – לחתוך [ע"ז כט].

זוגא דסרבלא – מספריים שגוזזין בהן צמר [ב"מ קטז], מספריים של סורקי בגדים שגוזזים בהם הסרבליים [ב"ב נב. שבוועות מו:], זוגא דסרבלא – מספריים שגוזזים בהן בגדי צמר [ע"ז עה:]. זוגא – זוג של ספרים כעין מספריים [מגילה טז].

*לפי הערוך צ"ל זוגא, אך בכת"י מובא זוגא דסרבלי (כמו בע"ז עה ע"ב), וכן יש זוגא דסרבלי. במכות כא ע"א מובא שמספריים מגלחין ואין משחיתים. גימ"ל וז"ן מתחלפים ולכן יש הרבה גרסאות בערכים זוג וזו. ראה גנוסטר, זוגא, זז ב, פה

~זוג, זוגא (ב)

א.תפילין של ראש ושל זרוע קרי זוג [ביצה טו].
ב.שני תלמידי חכמים [סנה' יב]. אזוזי זוזי דרבנן – זוגות זוגות [שבת קיט:]. זוגא (במסורת הש"ס מגיה זוגא) דמן חדייב – שני תלמידי חכמים מאותו מקום [נדה כא:].

*בתוס' ד"ה זוגא – פירש בערוך שם חכם, אך בערוך ערך זוגא מפרש "שם אדם". זוי – זוגות מפרש גם בשבת קכט ע"ב, ערובין צז ע"א. עיין ברש"י ובמסכת אבות פ"א. ראה זוגא, זז א ג.כרכי (לפי כ"י אוכספורד כריכי) דזוזי (כך ברש"י ובפסקי הרי"ד אך יש גורסים דזוגי) – זוג של

מחצלות שמכסים בהן פרגמטיא של ספינה, וזוזי לשון זוג (ז' וג' מתחלפות) לפי שהן שתיים ועשויות כאהל. ובתשובות הגאונים מצאתי כרכי דזיווי ומפרש שהוא לשון ספינה בלשון ארמי (הגהת הב"ח : ולי נראה דלגירסת כרכי דזיווי יותר מתישב לפרשו מלשון זוג, כמו בשבת קכט ע"ב דקאי מאדים בזוי, שהוא לשון זוג) [שבת יט:], מחצלות העשויות לספינות לכסות פרקמטיא שבתוכן. זוזי ספינות בלשון ארמי, כך מצאתי בתשובות הגאונים [שם קנו:].

@הערוך גורס בכמה מקומות במקום זוגא – זוגא כגון חד מהאי זוגא (ברכות כב ע"ב), כל כי האי זוגא (שבת נד ע"ב). אזוזי זוזי דרבנן (שבת קיט ע"ב), וכן בערובין לו ע"א וכתובות קה ע"ב. ראה זוג א, זוג, זז ב

~זוג, זוגא (ג)

זגין – אישקליטי"ש (פעמונים) של זהב לנוי [שבת סו:]. אישקליטי"א (זוג) [שבת נג. שם נד: קי. ב"ק יז: סנה' סז:]. אישקליטי"ש [זבחים פח:]. פעמונים [נדה יז:]. בטנ"ט (ענבל) [נדה מז:].

*התוס' בנדה יז ע"א ד"ה מקרקש מביאים שגרסת הערוך ערך גז ח, וכן ר"ח שצ"ל זגי – זבובים, עיי"ש. ראה הרדואליס, זוג, זז ב, זוגא ב, זיג, טבלא, טרף א, כפלים, ענבל, עריסה, פעמון, צמד, קרקשתא, קשקש, ריש א

~זוגיתא

זכוכית [גיטין סח:]. מזגא – כלי זכוכית [יומא לה: סוכה נג:].

*זהב וזכוכית (איוב כח יז) תרג' דהבא וזוגיתא. ראה זג, זיג, מזג

~זוד

זדו – הרשיעו, ורבותינו דרשו (סוטה יא.) לשון (ברא' כה כט) ויזד יעקב נזיד... [שמות יח יא, עיין סוטה יא ע"א ד"ה שבשלן]. הזידו – הרשיעו... כמו (שמות יח יא) כי בדבר אשר זדו [נחמיה ט י]. לְהַזִּידָה – להרשיע [דניאל ה כ].

ויזד – לשון בישול כתרגומו (לשון אונקלוס : ובשיל) [ברא' כה כט].

*+מ"מ : שמות כא יד. ראה זד, זודא

~זוהמא

*ראה זהם

~זווא, זווי

*ראה זוג א, ב (ב)

~זווג

(מ)זווג – מצמיד [ב"מ נח: עיי"ש]. ניסן זמן זיווג

בהמה הוא [ר"ה יא].

*בערך מפרש מזווג בכלאים (ב"מ צ ע"ב, עיי"ש ברש"י ד"ה וכן המזווג) נותן עול על צואר שור וחמור. שש עגלות צב (במד' ז ט) תרג' עגלן מזווג.

זווג ראשון – אשת נעורים [גיטין צ:]. אדם יחיד ואשה יחידה והוא (הקב"ה) מזווגם יחד ומיישב מהם בית [סוטה ב. עיי"ש ד"ה איני ואילך]. מזווגין אשה לפי מעשיו – צנועה לצדיק ופרוצה לרשע [סוטה ב. עיי"ש ד"ה מושיב, ד"ה איני ואילך].
*עיי"ן בספר פלא יועץ ערך זווג. ראה זווג ב

~זווגא

#א. אגודה [קדושין יב].

#ב. צידה [תענית כא: כתובות סז:]. זוודתא – תכריכין. צידה לדרך (ברא' מב כה) מתרג' זוודין לאורחא, ותכריכין הן צידה לדרך מתים [ע"ז יז:]. תכריכין [ערוכין מא: נדה לז:]. צדה לדרך – מה היא צידת המתים? תכריכין [ר"ה יז:].

#ג. מזונות [מו"ק כח:].

@צידה לדרך (ברא' מב כה) תרג' זוודין לאורחא. בערך ערך זווד מפרש שק שמשמין בו כל דבר קורין בלשון ישמעאל מזווד. ראה מזוה

~זווגא (א)

השקל ארבעה זוזים, והזווג מתחילתו חמש מעות, אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש [שמות ל יג], דינר [בכורות נא. כתובות ח:], זוז הוא שש מעות כסף [ב"מ מב:]. זווגא – מעות [ב"מ עב. ב"ב מח:]. הסלע ד' זוזין, והזווג במשקל זהב של משקל שני פשיטים ומחצה למשקל הברזל [בכורות מט:].

*עיי"ן בתוס' בכורות מט ע"ב ד"ה אמר רב אסי: ונראה שקבלה היתה בידו (של רש"י) מרבתי, ומשמע שרוצה לומר דזוז הוא דינר של כסף ומשקלו כשל זהב. וכמו כן פירש בפ' חומש בפרשת ואלה המשפטים... משמע נמי שרוצה לומר דדינר כסף וזהב משקלו שוה, דסלע הוא ד' דינרים. אבל לא נראה לרבינו תם, דקאמר דדינר של זהב משקלו כשנים של כסף... לפי ר"ת כאן ובב"מ מד ע"ב, בכורות נ ע"א ועוד, דינר זהב משקלו כפול משל כסף, ולכן מחירו פי עשרים וחמש, כי הזהב יקר לדעתו מן הכסף פי שתים עשרה בערך. מקור השם זוז הוא על שם צורת אליל יווני בשם זה שהיה מוטבע בו.

זווגא חירותא (נ"א חירותא) – דינר של כסף צרוף [גיטין סח:]. צרוף וחדש [שבת סו:], צרוף... [פסחים עד: עיי"ש].

זווגא חריפא – ממהר לבא לפי שהכל צריכין לכך ומביאין מעות ואין מקיפין להן באשראי [כתובות ק:]. זוזי פשיטי – זוזי מדינה, שמונה מהן זוז צורי [כתובות סז:], זוזי מדינה שיש ח' מהן בזוזי צורי [יומא נה:].

זווגא מאכא – שנפחתה צורתו [בכורות נא:]. זווגא מכא

– זוז רע ופחות שאינו יוצא בהוצאה [שבת קכט:].
*בתוס' נדה נט ע"ב ד"ה זווגא – פירש בערוך שם חכם. ראה איסתרא, גרה, דינר, זוג ב (ב) זווגא, לומא, מך, רובע, שקל

~זווגא (ב)

לשון זוג [שבת יט:]. זווגא – זוג [כתובות קה:]. זוזי – זוגות [שבת קיט:], זוגי [ערוכין לז:].
זווגא – זוג של ספרים כעין מספרים [מגילה טז:].
*מ"מ: חולין לח ע"א ד"ה לאווי. ראה זוג, זווגא, זוז א, ב, כרך ד

~זווגא (ג)

#א. ומשנה לא זזה ממקומה – ומשנה ראשונה אעפ"י שחזר בו מסתימתה, מאחר שפשטה ברוב התלמידים לא היה יכולת בדורות שאחר רבי לשכחה מפיהם ולבטלה מבית המדרש והניחו את שתייהן, והמשכיל יבין שאחרונה עיקר שחזר בו מן הראשונה [שבועות ד. עיי"ן קדושין כה:], לא עקרוה לגמרי דהואיל ונשנית נשנית, אבל אין הלכה כמותה [ע"ז לה:], לא שכחיה התנאים ולא עקרוה ממשנתם אעפ"י שחזר בו [חולין לב:].

#ב. לאזוזי – לפרסם... אזוזי לשון (אבות פ"ג מ"ז) מזיזין אותו ממקומו [חולין לח:].

~זווגים

הם זמזומים (עם בעבר הירדן שהיה בימי אברהם) [ברא' יד ה:].

~זווג

*ראה זווח

~זווגת

*בן ישעי, נכדו של כלב (דה"א ד כ).

~זווג, זווג

זוטו של ים – מקומות בשפת הים, שדרך הים לחזור לאחוריו י' פרסאות או ט"ו פרסאות פעמיים ביום, ושוטף מה שמוצא שם והולך. זוטו לשון גודל ושירוע בלשון יווני, כמו שכתבו הזקנים לתלמי המלך (מגילה ט.) ואל אצילי – ואל זאטוטי [ב"מ כא: ע"ז מג. בשינוי], לשון ים החוזר לאחוריו עשר וחמש עשרה פרסאות ושוטף כל מה שמוצא בדרך חזרתו, וכן עושה בכל יום [ע"ז מג:].

בבל היא זוטו של עולם [קהלת יב ו ד"ה ונרוץ, וכן מובא בירושלמי ברכות ז ב:].

*זוט משמעו תחתית, קרקעית. בכלים פכ"ג מ"ה נאמר: החרם טמא מפני הזוטו, והרע"ב מפרש תחתית הרשת... וקרוי זוטו. זוטו של ים הוא מה שנקרא "שפל וגאות", שכידוע נגרם ע"י כח

המשיכה (מגנט) של הירח על כדור הארץ. מהפירוש בב"מ "אציל" משמע ההיפך ממה שקוראים היום לנערים קטנים "אטוטים". ראה אציל, בור, זאטוט, שלולית

~זוטא, זוטא

קטן [תענית כא: חגיגה יג: ב"ב עג:], בחור [שם ה:]. אדזוטא – בעודו בחור [חגיגה ה:]. זוטרתא – קטנה [מגילה כו:]. כד הוינן זוטרי לגברי – כשהיינו קטנים היינו חשובים כגברים [ב"ק צב:]. זוטרתא – אצבע קטנה [עירובין י:]. זוטרי – ר' אלעזר שהיה תלמידו של ר"י... [ב"ב נא:]. *ראה זאטוט בהערה, רברבי

~זויק

זויק – שיפוד [חולין קט:]. *בערוך ערך זויק מפרש עזבו וראה בתוס' ד"ה זויק.

~זוית, זויות

שפה מזוית לזוית – מסוף הפה לסוף האחר [מו"ק יח:]. חוד [סוטה יד: בהיפוך, ד"ה כנגד חודה]. בכל הש"ס לא מצאתי קרנות אלא זויות... [שבת פה: ד"ה בנוטה, עיי"ש]. זויות מזבח – שמנסכין שם יין והיין צף עליו... [זכריה ט טו].

*מ"מ : ברא' כה כא, תהלים קמד יב, חולין קכח ע"ב ד"ה שבזוית. ראה אתיק, בית דיגון, בית עגול, בן שמן, גזיתא, חוד, חוה ב, מעגל, מקצוע א, סימטא, עקצא, פונטיגון, פנים ב, פעם א, צלע, קרן א

~זול (א)

#א. זולתה – זולת [שבת נה:]. זולל – לשון זול, ואסמכתא למילתיה היא [סנה' ע]. אאוגרייהו זילי – השוכרים... מבזים... וקלים [סנה' כט. עיי"ש]. #ב. זולל – לא דקדק [ב"מ קז:], לא הקפיד למחות [סוטה מח:]. המזלזל בנטילת ידיים – שאוכל תמיד בלא נטילת ידיים [סוטה ד:].

@תנייל - עיין יבמות סג ע"א תוס' ד"ה זבין. ראה זיל, זלות, זלל, פקפק, קל, קלה, שוי

~זול (ב)

הזלים – לשון (תהלים קמז יח) יזלו מים [ישע' מו ו]. *אין לו דמיון במקרא. ראה זלל, זל

~זולטא

זולטא דטינא – כלי מלא טיט [יבמות מו:].

~זולשפט

*ראה וולשפט

~זולת

להן [דניאל ו ח בהיפוך].

*מ"מ : מ"ב כד יד. ראה אפס, זלות

~זומליסטרון

*מובא בכלים פ"ג מ"ב ועיין בערוך ערך זמלסטור והוא כלי מתכת שראשו אחד מזלג וראשו אחד כף.

~זומן

*בפסחים פ"ג מ"א מובא "זומן של צבעים" והם מים המעורבין בסובין שהצבעים משתמשים בו.

~זון

שזנו עיניהם – לשון מזון, שנהנו במראית העין [שבת סד:]. יזונו עיניהם – לשון הנאה כמזונות, שמשיב עצמו ממראית נוי המלאכה (בבית המקדש) ונהנה [פסחים כו:]. יושב וזן – קוצב להם מהיכן תזדמן להם פרנסתן [ע"ז ג: מופיע גם בשבת קז: אך לא מפרש]. לזון – ליהנות [ברכות כ:]. יתזין – לשון מזון [דניאל ד ט].

נזונין בצדקה – כל העולם כולו נזונין בצדקתו של הקב"ה ולא בזכות שבידן, והם נזונין בזרוע – בזכות שבידם... [ברכות יז: עיי"ש בגמרא].

בזונה – בשביל מזונות [גיטין ו: תוס' ד"ה ויתנו]. חנות מיוזנת – יינה מוכן בה תמיד, שאין החנווני צריך לומר ללוקחיו המתינו ואביא לכם. כן נצרך אדם ללמוד מפיו, מזומן לו ותלמודו ערוך בפיו [גיטין סז:]. *בתוס' ד"ה חנות מיוזנת מפרשים לשון מזון, ואית דגרסי מזוינת לשון זיון. בה"ר סובר משרש יזן, לשון (תהלים קמד יג) זן אל זן. עיין בערוך ערך זן א מלשון אבנט. ראה בהמה, זינא, זין, זון, זנה, טרף ד, מזוה, מזון, מיזן, משאת

~זונה

*ראה זנה

~זונין

שם חכם [ב"ב קסד:]. ישראל היה [ע"ז נה:]. *בכלאים פ"א מ"א מובא "החטים והזונין אינן כלאים זה בזה". והם מין גרעינים שחורים הגדילים בין החטים ואינן ראויין למאכל אדם. עיין בערוך ערך זנין

~זוע

יזועו – ירתיתו [קהלת יב ג]. זועות – הארץ מזדעזעת [חולין פו:].

*בגמרא ברכות נט ע"א נאמר מאי זועות? א"ר קטינא גוהא, ורש"י מפרש : בלשונם קורין רעידת הארץ גוהא. +מ"מ : ויקרא כ יח, ש"א כ ל, ירמ' טו ד, משלי יב ח. ראה גוהא, זוז, זוח, זיז, זיעה, זעה, זעזע, נוע, רגז, ספק ג, רטט

~זועה

והיה רק זועה הבין שמועה – זועה לכל השומעים...
כל השומעים יזועו [ישע' כח יט].
*אין לו דמיון במקרא ומשמעו פחד. ראה זעה

~זוק

*ראה זויק

~זוקאנא

זוקאני – נפוחים (בעלי בשר) [ע"ז לא:].

~זוקתא

*ראה זיק א (א)

~זור, זורה

#א.זור – נעשו זרים, נתרחקו [תהלים עח ל]. זורו
(בפסוק : זור) רשעים – נעשים זרים... נזורו, כמו
(ירמ' ב יב) שמו שמים, וכן (ברא' מט כג) וימררוהו
ורבו, וכן (איוב כד כד) רומו מעט, כולך לשון נפעלו
[תהלים נח ד], נעשו זרים ונתנכרו [יומא פג]. אך זור
– לשון אכזר [איוב יט יג].

*באיוב יט יז נאמר "רוחי זרה לאשת". השורש הוא זור
והמשמעות סתומה. רש"י אינו מפרש וניתנו פירושים שונים כגון
לשון זר, שנוא, סרחון ועוד.

מים זרים קרים נוזלים – מים חיים נובעים, שהם זרים
עד הנה מכל אדם והם קרים נוזלים. זרים – הם
נובעים, וזה יוכיח (מ"ב יט כד) אני קרתי ושתיתי מים
זרים. ומנחם חברו זרים עם לא זורו ולא חובשו (ישע'
א ו) לשון מימי תרופה, ונתן טעם לדבריו ואמר, כי
אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה
מוסיף יו"ד מ"ם, והיה אומר זרומים, לרבות המים
ולהיותם זרמים... ועוד יש לפתור אם ינתשו להיות
מים זרים, נמאסים... (בהערה בתוך רש"י כתוב : זרים –
ללשון ראשון הוא לשון זרם, ללשון שני הוא לשון זרות, כלומר
מים מאוסים) [ירמ' יח יד]. מים נובעים קורא זרים, לפי
שעדר הנה לא הכירו בהם [מ"ב יט כד].

*בקונקורדנציה משייך את שני הפירושים האחרונים לערך זר.
מובא ג"כ בערך מים זרים.

#ב.לא זורו – הנגעים... לא זורו ע"י רופאים אבקת
סממני תחבושת, לשון (איוב יח טו) יזורה על נוהו
גפרית. ומנחם פירש לשון רפואה, כמו (ירמ' ל יג) אין
דן דינך למזור [ישע' א ו].

#ג.זורה תבקע אפעה – ת"י משחנן, לשון חימום,
שקורין בלעז קובי"ר (לדגור)... (ועיקר לשון והזורה)
לשון עיצור הוא, להוציא הבלוע בתוכו, כמו
(שופטים ו לח) ויזר את הגזה, ועיצורו של זה הוא

חימומו [ישע' נט ה]. תזורה – תבקענה [איוב לט טו].
ויזר את הגזה – לשון מכבש, וכן (ישע' א ו) לא זורו
ולא חובשו, לא נכבשו להוציא הליחה [שופטים ו לח].
*לא זורו ולא חובשו (שופטים ו לח) יש מפרשים משרש זרה, וכן
משמע מרש"י בישעיהו א ו, ולפי זה נראה לכאורה שיש סתירה
בין שני הפירושים. ראה דגר, זיר ב, זרה, מזור, נזיר, נזר ב

~זורין

משרת הפשתן [פסחים קז].

~זזא

*בן יונתן בן ידע בן אונם בן ירחמאל לשבט יהודה (דה"א ב לג,
בן זזא - ר"ה כה ע"א בגמרא).

~זחח, זחוח

ולא יזח – לשון ניתוק, ולשון ערבי הוא כדברי דונש
[שמות כח כח, עיי"ש פסוק לב], ולא יהא נד ונבדל,
הולך וחוזר – [שם כח ו].

זחוחי הלב – שאין מטין את אזנם לשמוע יפה מפי
רבים וסומכים על בינתם לדקדק שמועתם (בע"י
מלדקדק על שמועתם) [סוטה מז:], אין מזחוחין אותו
– לומר גאותך גרמה לך שלא הטית אוזן לשמוע דבר
כהלכתו מפי רבך. ל"א (אין) מגביהין ומסלקין אותו
מדבריו. זחוחי – לשון גבוהי הלב, שלא דקדקו מפי
רבן כל צרכן וסמכו על לבם [חולין ז].

שתזוח דעתו עליו – יגבה לבו... [כתובות סז:], זחה
דעתיה – מתגאה על שהיה מצליח [סנה' צו:].
מר זח – מי שנפשו מרה ודעתו זחה ומעותקה מעליו
[כתובות סט:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה זוח, זוע, זנח, קל

~זחל (א)

#א.זחל – מין חגב (ו) בלשון ארמי איסקרא ואין לו
קיצולים בקטנותו, וגדלים לאחר זמן [חולין סה:].

*בגמרא נאמר : מאי זחל? אמר אביי איסקרא.

#ב.זוחלי ארץ – הם נחשים הזוחלים על גחונם בעפר
הארץ [מיכה ז יז], זוחלי עפר – נחשים המהלכים על
גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון
מרוצת המים על העפר, וכן כל מרוצת דבר המשפף
על העפר והולך [דברים לב כד].

@+מ"מ : ויקרא כו כב. ראה אבן הזוחלת

~זחל (ב)

#א.זחלתי – יראתי [איוב לב ו].

#ב.זחלתי (מים) זוחלתי – נובעתי [בכורות נה:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אבן הזוחלת

~זיבולא

זיבולא בתרייתא – השלכת עפר האחרונה שבכסוי הקבר. פיליד"א (העפר הנמלא בכלי שחופרין בו, כלומר עד שפיכת העפר האחרון על הקבר) בלעז [ברכות ח.].
*ראה זבולא, חוליא

~זיבורא

זיבורא – צרעה [ע"ז יב: שבת קט: ע"ז כח:]. זיבורא (צרעה ממין) זכר [ע"ז יז:].
*עיין בשערי תורת בבל שמציין למגילה יד ע"ב דזיבורא היא דבורה וצרעה היא מין אחר ואינה דבורה כדמוכח בבכורות ז ע"ב. במדרש שוח"ט על תהלים א' מובא פתגם מפורסם: א"ר תנחומא "אמרין לזיבורא לא מדובשך ולא מעוקצך" ורש"י מביאו בבמדבר כב יב. עיין תוס' ע"ז ע"ב ד"ה אתיא שאין ניכר כ"כ במין קטן כזה בין זכר לנקבה, וי"מ שהן שני מינין... מ"מ: חגיגה ה ע"א ד"ה זיבורא

~זיבורתא

זיבורתא – דבורה [מגילה יד:]. (צרעה ממין) נקבה [ע"ז יז:].
*עיין בספר ילקוט כל חי ערך זיבורתא, על ההבדל בין זיבורא וזיבורתא.

~זיג

לשון זכוכית, לבן וצלול [פסחים עד:], צלול כזכוכית [שבת קלד.], צלול, קלי"ר בלעז, כעין מראה [חולין טז:], קלי"ר [תענית ז:]. צלול [נדה כה.]. זיגי – צלולים, קלי"ר, לבנים קצת [חולין עו:]. עד דזג – נפחו פניה וכריסה ונעשו כזכוכית [כתובות סא:].
*עיין בערוך ערך זג ג. ראה זג, זוגיתא

~זיגא

מלבוש שקורין קוט"א (שמלה, כותונת) [ערובין ק:].
*בערך גלופקרא וסרבל לעז רש"י קוט"א (לשון זכר).

~זיד, זידונים

*בתהלים קכד ה מובא "המים הזידונים" במשמעות גועשים ולא מפרש. ראה זיד, זוד

~זיהרא

*א.א.א.א. [ע"ז ל: גיטין מה:], ארס של סם המות [נדה נה:], ארס של נחש [– סנה' לז:].
*ב.א.קמה בזיהרא – עמדה בכעס [ברכות נא:].
*ג.א.כל הקרקעות קרויין כן [ב"ב סא:].
*מ"מ: ב"ב נה ע"א ד"ה זהרורי. ראה זהרורי, חרגא

~זיו

*א.א.חודש זיו – הוא אייר... החודש השני [ר"ה ב:], אייר הוא [שם יא. עיי"ש ד"ה שנולדו בו זיוטני עולם]. הוא אייר דאית ביה זיוא לאילנא, וכן ת"י זיו – ניצניא. הוא החודש השני – למנין החדשים... [מ"א ו א]. חודש השני [דה"ב ג ב].

*זיוותן משמע בעל זיו, מעולה.

*ב.א.זיו החכמה – זה לא ידענא מאי היא [סוטה מט:].

*במשנה בסוטה פ"ט מט"ו: משמת ר' יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה.

*ג.א.זיו הכהונה – שהיה חכם ועשיר וכהנים רבים אוכלים על שולחנו [סוטה מט:].

*במשנה סוטה פ"ט מט"ו: משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטלה זיו הכהונה.

*ד.א.תואר פנים [דניאל ד לג], תואר [שם ה ו], מראית יופי ותואר [שם ז כח].

זיו איקונין – %+מ"מ: ברא' כא ב, לו ב, ג

@+מ"מ: סנה' לא ע"ב ד"ה לדיו ליה. ראה זיוותן, מראה ב, קלסתר, קרן א

~זיון

צריכות ראשי הזיינין לזיינן בתגיין שלהן, שהזיינין צריכות ג' זיונין ימין ושמאל ולמעלה כדאמרין במנחות [שבת קה.]. שלשה זיונין – ג' תגים בראש האות... אחד נוטה לימין ואחד נוטה לשמאל ואחד למעלה [מנחות כט:].

*ראה זין

~זיונא

*א.א.משמע מידי דבר אכילה. מזונא – דבר הסועד [ברכות מד.]. לא טעים לי זיונא – לא אכלתי לשובע [ערובין ל.].

*ראה זון, זון, זנה, זין, מזון

*ב.א.עיסקא זוטא דזוטר זיונא – יציאה ואחריות [כתובות סו:].

~זיוותן

זיוותן – כשמש המאיר [שבת קנו.]. נהיר [שם בהיפוך].
*מ"מ: ר"ה יא ע"א ד"ה שנולדו. ראה זין, נהר ב

~זיז

*א.א.זיז שדי – רמש השדה. (ולשון) זיז על שם שהם זזים ממקום למקום, אישמוכימי"ט (התנועות) בלעז [תהלים נ יא], כל רמש השדה, ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך [שם פי ד].

זיזין – כמין יתושין הן, אלא שבעדשים זיזין שמן קוצוני"ש (זיפיות) בלעז [חולין סז:].

*בב"ר פי"ט ס"ד נאמר: זיז עוף טהור, ובשעה שהוא פורח מכסה לגלגל חמה. עיין ב"ב ע"ב בגמרא: ואמר רבב"ח זימנא

(ומני זינא). ורבותינו אמרו (סנה' לט): אחאב מצונן היה, ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו [מ"א כב לת].

*לפי רש"י פשט הפסוק כפי ת"י "ומני זינא", אך צ"ע כיון שלא נמצא במקרא שורש זון במובן כלי זין. לפי שאר המפרשים (וכן לפי הדרש ברש"י) הוא מלשון זנה, ובערוך ערך אכפא מביא את ר"ח שהכוונה לעצי אוכף. ראה זיון, זיונא, נשק, ריק ג

~זינקא~

בור זינקא – בור שיבשו מימיו [שבת עז].
*בגמרא נאמר: בור זינקא? – (נטריקון) בור זה נקי.

~זיע~

*אבי בית אב לבני גד (דה"א ה יג).

~זיף, זיפא, זיפה, זיפין (א)~

#א. מזיפין דבריהם – שקרנים והולכי רכיל [סוטה מח]. זיפתם – כזב אתם אומרים [סנה' צ].

#ב. מזויף מתוכו – שחתם עליו קרוב או פסול או שלא לשמה [גיטין ד].

#ג. ויצר בחרט – ת"א וצר יתיה בזיפא, לשון זיוף, הוא בלי אומנות שחורטין (נ"א שחורצין) בו בזהב אותיות ושיקודים שקורין ניא"ל (תצריב שחור), ומזיפין על ידו חותמות [שמות לב ד].

#ד. דבש זיפים (נ"א זיפין) – דבש עבה מאוד ויכולין לזייפו (כלומר) לערב בו משקין אחרים, וזיפים משמע לשון זיוף, כדמפרש בסוטה (מח: בגמרא: מאי זיפים? אמר ר' יוחנן בני אדם המזיפין דבריהם, ור' אליעזר אמר על שם מקומן, כדכתיב ביהושע טו כד – זיף... [נזיר נ], דבש זיפין – עב מאוד [סוטה מח: ד"ה חוץ].
@זיפין הוא מין שרץ העוף הדומה לדבורה, ויש במינו ד' מינים, דבורים, זיפים, גזין, צרעין. +מ"מ: תהלים ד ג, כג ד. ראה דבש א, כזב, פלסטר, צור ב, שקד ב

~זיף, זיפה (ב)~

זיף (יהושע טו כד) – עיירה [דה"א ב מב, עיין יהושע טו נה, דה"ב יא ח, תוס' נזיר נ. ד"ה חוץ].
1. זיף וזיפה בני יהללאל (דה"א ד טז). 2. זיף בן מישע נכד כלב. יש הסוברים "אבי זיף" כלומר שר של זיף (דה"א ב מב). +מ"מ: דה"א ב מב. ראה אבי זיף, זיף א, טלם

~זיפין~

*ראה זיף א

~זיק, זיקא, זיקה, זיקות (א)~

#א. מאזרי זיקות... (ובזיקות) – מחזיקי זיקות, הן גצין וגחלי אש הנזרקין בקלע. ויש לו דוגמא בלשון ארמי (ב"מ פה: חולין קלז): זיקוקין דנור, (וכן ב"מ

חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן ההוא ציפורא... אמר רב אשי ההוא זיז שדי הוא... +מ"מ: ויקרא יא מא. ראה כנימה

#ב. מזיז כבודה – מכבוד גדול הזז וממשמש לבוא לה, אישמובימינ"ט (התנועות) בלעז [ישע' סו יא].

#ג. כל עץ היוצא מן הכותל קרוי זיז [שבת ד], קורה היוצאת מהכותל [ב"ק פב], זיזא – קורה היוצא מן הכותל ובולטת לרשות הרבים [ב"מ פג], כעין נסר או ראש קורה הבולט מן העלייה לחוץ וראוי לתלות בו חפציו [ב"ב נט]. קורה של עלייה הבולטת בתוך הבית [שבועות מג]. זיז שלפני החלון – בולט מן הכותל גבוה י' ורחב ד' (טפחים) [ערובין צח]. בולט חוץ לכותל, שוליב"א (קרש, שבין קורה לקורה. חסר בדפוס, שייך בתחילת ד"ה זיז) [שם פד]. זיזין – קורות קטנות [ב"ב ס].

*ראה גוזטרא, יציע

~זיזא, זיזה~

1. בן שפעי, נשיא משפחה ממשפחות שמעון בימי חזקיה (דה"א ד לו). 2. בן רחבעם מאשתו מעכה בת אבשלום (דה"ב יא כ). 3. בנו השני של שמעי בן גרשון (דה"א כג יא, בפסוק י - זינא).

~זייד~

*ראה בי ויידאן, ויידאן

~זיירא~

*ראה זיר ב

~זיל~

זילא – (לשון) זוללה... לזלזל בה לכל תאוותו [גטין יג]. זילותא דאיתתא קשה מדגברא [יבמות סב].
*זיל משמעו ג"כ לך, כמו זיל בתר רוב - לך אחר הרוב. ראה זול א

~זימה~

*ראה זמה, זמם, זנה

~זימיות~

*ראה פיס

~זינא~

*בנו השני של שמעי בן גרשון (דה"א כג י). ראה זיזא

~זיין, זיין~

כלי מלחמה [ב"ב ד]. זיין – סייף ורומח. כלי זיין – בית יד לרומח ונדן לסייף [ע"ז טז]. זינייהו – כלי זיין [שם טז]. כלים [סנה' קג]. זינייה – כלי זיין [ב"מ פד].

והזונות רחצו – וכלי הזין רחצו שם מן הדם, כך ת"י

זיקי דחמרא – נודות יין [גיטין סח]. זיקין – נודות
[שבת קנד: סנה' קח. ב"ב כג:].
*ינד ונאד מתחלפים. ראה צרי

~זיר (א)

זירין – טודיל"ש (צינורות במוכן גבעולים) בלעז
[ב"ק פא.], טודיל"ש בלעז [ע"ז ז:]. זירים – ענפים
לחים של ארז שמזרדין אותם ובעודם לחין ראויין
לבהמה, ורוב בני אדם מניחין אותם לעצים [שבת
קנה:].

*הב"ח גורס במשנה זרדים ולא זירים. +מ"מ: מעשרות פ"ד מ"ג,
יומא עב ע"ב ד"ה זיר ואילך. ראה זירא, זרד ב, שבת ב

~זיר, זייר, זיירא (ב)

#א. מעצרא זיירא – גת, דאין דורכין אלא כובשין
בקורה. זיירא – מכבש, כמו (שופ' ו לח) ויזר את
הגזה... [ע"ז ס.]. זייר – לשון עוצר, כמו (ע"ז ס.)
מעצרתא זיירא, ובלשון המקרא (שופטים ו לח) ויזר
את הגזה [ב"מ טז:].

#ב. זיירי – כלי צבעים הן. ורבינו הלוי פירש קנים
שבשתי... וראשון נראה לי דזיירי לשון עוצרים הן...
כמו (ע"ז ס.) מעצרתא זיירא [שבת כג:].

@ראה זור

~זירא

זירא דקני – חבילה של קנים ארוכים [שבת ח: יבמות
קא:].

*ראה זיר א

~זירפא

*ראה זרף

~זית

יצהר [ר"ה יב:]. ענפיו מרובים [ברכות טז:]. זית אין לו
הרכבה [תהלים קכח ג]. זית שמן – זיתים העושים
שמן [דברים ח ח], זית אגורי ששמנו אגור בתוכו
(עפ"י ברכות לט.) [דברים כו ב].

*עיין בה"ר שלפי הרא"ם רש"י מפרש כך כיון שיש זית שאינו
מוציא שמן, אך צ"ע כיון שהפסוק עצמו קורא לו זית שמן,
משמע, אין זית שאינו של שמן. אך יתכן שרש"י מפרש עפ"י ת"א
ולכן כותב בלשון רבים (זיתים העושים), ומדגיש שהשמן
מצטבר בית ואגור בתוכו ואינו יוצא דוקא ע"י כתישה. בדברים
כו לא מוזכר זית שמן (ודבש) בפסוק, אלא רש"י מביאם כיון
שמפרש בפסוק ששבעת המינים נקראים פרי, ולכן מציין שגם
אלה הכוונה לפרי ולא למשקה שבתוכו. על שיעור "כזית" נכתב
רבות, ולמעשה אין לו גודל מסויים אלא משערים עפ"י גודל זית
ממוצע. בברכות מא ע"ב נאמר: ארץ זית שמן... שכל שיעוריה
כזיתים... בכלים פ"ז מ"ח נאמר: כזית שאמרו לא גדול ולא קטן
אלא בינוני (וזה) (זית) אגורי. עיין בברכות מא ע"א בגמרא: ארץ
חטה... דא"ר חנן כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר, וכן בסוכה ו

צד.) כך וכך זיקתא (שם בגמרא כתוב "זוקתא")
פסיקא לן [ישע' נ יא].

*במ"ג המאור והכתר המ"מ לזיקוקין דנור הוא לברכות נח ע"ב,
אך שם כתוב "מאי זיקין" (ולא זיקוקין)? כוכבא דשביט... ורק
הלאה בגמרא מובא צמד המילים "בנהר דינור" (עם יו"ד)
שמשמעו נהר של אש ומדובר בענין אחר לגמרי. לכן נראה שחל
איזה שיבוש במ"מ לפסוקים, וצ"ע. ראה נהר דינור, נור
זקים (הם כמו חצים) של אש, כמו (ישע' נ יא) ובזיקות
בערתם, מלשון (ב"מ פה:): זקוקים דינור (בגמרא שם:
זקוקין דנורא). ד"א זיקין – פונדיל"ש (קלעים, עיין
פסוק ח), מלשון (זכריה ט טו) אבני קלע, וכן בגמרא
(ב"מ צד.) זיקתא (בגמרא זוקתא בו"ו, בכ"י מינכן וברש"י -
זיקתא) פסיק לן, ויורה חיצים ומות [משלי כו יח].

*יש סוברים שזקים במשלי הוא משרש זק. ראה זקק, להלה
זוקתא (כך הנוסח בגמרא, אך בערוך ובשאר כ"י וכן
בפירוש לישע' נ יא ולמשלי כו "זיקתא") – קלעים
המקלעים באבן [ב"מ צד:].

*צ"ע על הפירוש שכן זוקתא לפי התרגומים הוא לשון דרבן
(תרגום דרבנות בקהלת יב יא הוא זקתין וכן בת"י, במדבר יט
ב), אך כאן לפי הסוגיא נראה שמדובר ברועה שנמצא בילקוט
הרועים שלו אבני קלע (ספר מדרס לפירושים). ראה זקיתא,
להלה, סלמנדרא, עליה

מאי זיקין? וילון הוא דמקרקע ומתחזי רקיע דרך
הקריעה כרומח [ברכות נח:].

*זה לפי מאן דאמר אחד בגמרא, שם נאמר מאי זיקין? כוכבא
דשביט ועי"ש עוד בגמרא. בערוך ערך זק א מפרש זיקוקין דנור,
עי"ש ובערך ככב א. ראה ברק, זיקתא, לאה, מרגמה, ניצוץ,
שביב

#ב. זיקא – רוח [פסחים קי: סוכה נא: כתובות עז:
נדרים כח: ב"מ ק: סנה' פה: קא. ע"ז כח:]. זיקא דבתר
מיטרא – שהרוח מעלה אבק אחר הגשמים, ונדבק
בתבואה [תענית ג:].

אינדרון שיש בו חלונות והרוח נכנסת בהם נכרכת
ומתגלגלת באינדרון (אכסדרה) [שבת קכט:].

*בגמרא "אינדרון" מופיעה עם מרכאות ("") כאילו זה לעז, אך
במסורת הש"ס מציין שזה לשון התלמוד במנחות לג ע"ב:
אכסדרא דבי רב כאינדרנא מעליתא. +מ"מ: דברים כח כד ד"ה
מטר. ראה אינדרונא, חמת, כרך ג

#ג. שחפת צוננת [ע"ז כח:].

*בגמרא כתוב צינא

#ד. קולר [ישע' מה יד]. אזיקים (האל"ף נחה) –
בויאי"ש (כבלים) בלעז [ירמ' מ א]. זקים – שלשלאות
[נחום ג י], שרשראות [תהלים קמט ח].

*ראה שלשלת

#ה. כל שיש בו זיקת תרומה – כל דבר שנותנין ממנו
תרומה [בכורות כט:].

~זיקא, זיקי (ב)

#ה. זיקא – נוד [ערוכין מד: גיטין סט:], נוד קשור
[ע"ז ס.]. זיקי – נודות של עור [ב"ב כד. ע"ז סה:].

ע"א בשינוי. ראה אגור, אחרית, אנפיקנון, ביצה, גלוסקא, גפת, זך, יצהר, לשד, מסיק ב, נקף, שמן

~זיתום

זיתום המצרי – הוא מי דקרים ע"ש שדוקרים את החולי [שבת קי].

*בפסחים מב ע"ב בגמרא נאמר : מאי זיתום המצרי? תנא רב יוסף תלתא שער, תלתא קורטמי ותלתא מלחא... עיי"ש.

~זיתן

*בן בלהן בן ידיעאל בן בנימין (דה"א ז י).

~זך, זכר

#א. שמן זית זך – בלי שמרים [שמות כז כ].

#ב. זכו – יצהרו. כל לשון זך הוא צוהר [איוב טו טו].
@מ"מ : מנחות פו ע"א ד"ה ת"ש, שם ע"ב ד"ה אין זך. ראה זית, זכ, זכת

~זכאי

#א. אין לשון זכאי אלא נקי ופטור [סנה' לג].

#ב. רשאי [ביצה יב].

@זכאי הוא מלשון זכה. +מ"מ : איוב טו יד

~זכה

#א. זכינו – זכות וטובה וריוח ותקנה היא לנו [פסחים יט]. זכה – משמע נשתכר. זכה לשמים – צדקה עשה [סנה' טו]. זכות הוא לעבד – טובה היא אצלו... [ב"מ יט]. בבבל יש זכות תורה [כתובות קיא].

הוי דן לכף זכות – על כל שתשמע עליו אמור שנתכווין לטובה, עד שתדע בבירור שאינו כן [אבות א ו]. דן את חברו לכף זכות בכלל הבאת שלום... [שבת קכז]. רואה חברו עושה דבר שאתה יכול להכריעו לצד עבירה ולצד זכות, הכריעו לזכות ואל תחשדהו בעבירה [שבועות ל].

במה הארכת ימים? – באיזה זכות [מגילה כז], איזה זכות בידך [סוטה לט].

*במו"ק כח ע"א בגמרא נאמר : אמר רבא חיי בני ומוזני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, וזה סותר את השאלה במה הארכת? הר"ן מפרש שלא בזכותא בלחוד תליא אלא אף מזל גורם. עיין בספר דברי נתן (זובער) עמ' 90 על מאמרי חז"ל המדברים על אריכות ימים, ולמסקנא נראה שמדת הענוה היא הסגולה היותר טובה. +מ"מ : ברא"ח א, טו ו, כח ט, שמות ג יט, יד טו, כג ז, לג יט, ויקרא יט טו, דברים כ ג, כב ח, תהלים פ יד, שבועות ל ע"א ד"ה הוי דן. ראה ארך ג, זכאי, סגלה בהערה

#ב. דזכי למלכא – נוצחו ומשתיקו בדבריו ומביישו [סנה' לט]. נוצח את המלך בדברים. כושת הוא למלך [ע"ז י]. בהא זכנהו ר' אליעזר לרבנן – תשובה ניצחת יכול להשיבן [נדה לח]. זכנהו – תשובה ניצחת השיב [נדה נב]. יש לו פתחון פה ונצחון במחלוקת זה

[קדושין יח]. שזיכה – שהוציא דבריו וטעמו לאור [סנה' מג].

*בברכות יב ע"ב : אמר רב אלעזר בן עזריה, הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. רש"י לא מפרש אך בפירוש כתי" מיוחס לרש"י על הגדה של פסח מובא : לא זכיתי - לא ניצחתי חכמים, וכדומה מובא בסידור רש"י "לשון ניצוח הוא".

#ג. אסור לאדם לזכות בביצים – לפשוט ידו תחת האם ולהחזיק בהם. כל קנייה דהפקר זכייה קרי ליה [חולין קמא].

~זכוכית

(כלי זכוכית) – יוצא מן החול [– דברים לג יט, שבת טז : – ברייתא, מגילה י], סכוכית – זכוכית, ועל שם שסוכין (בה) קרי סכוכית ועל שם שהיא זכה קרי זכוכית [שבת פא]. כלי זכוכית עמלן ברוח של האדם, שכשהוא עושה אותו יש לו שפופרת ונופח לתוכה, וכן נשמע מפי האומנין [סנה' צא. עיי"ש ד"ה יש]. מצאתי בתשובת הגאונים שמעשנין כלי זכוכית בעשן שמן זית עד שמשחיר, וגורר השחוררית, ונותן בו שמן קימעה ומגבל בו, ומייבשו בחמה וממחה אותו לתוך הדיו [שבת כג]. עיין ביצה לג. ד"ה מן המים].

*מופיע רק באיוב כח יז ולא מפרש. +מ"מ : ירמ' כה לד, ר"ה יט ע"ב ד"ה וחכמים. ראה גלל, זגג, זוגיתא, זיג, חולסית, חלזון, כולסא, מוקרא, מקר, מראה, סכוכית, צרף, שבר א

~זכור, זכרות (א)

#א. לא מקרי זכור אלא נקב המשכב [סנה' נד].

מעלה בזכור – מעלה ומושיב את המת על זכרותו [סנה' סה].

*בתוס' ד"ה מעלה בזכור מפרשים שלא יתכן שמדובר בבעל אוב של שאול, אלא נראה דשם מכשפות כך הוא תרגומו דאוב וידעוני מתרגמינן בידן וזכורין. עיי"ש. +מ"מ : ש"א כח יב, יד. ראה זכר ב, רבע א, תועבה

#ב. (המעביר) שבעה מיני זכור (על העין) – שכבת זרע משבע בריות מעביר על עיניו ועושה כשפים [סנה' סה].

*פירוש זה הוא משמעות מעונן לפי דעה אחת בגמרא. ראה קסם

#ג. גיד [בכורות ח. לט: מב].

*את הפסוק בישע' נז ח : ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרון... מבאר הרס"ג שהכוונה לאבר הזכר, וצ"ע למה הכוונה? בספר לפשוטו של מקרא מבאר שבימי קדם היו שמים בבית הבשת ליד דלת הכניסה פסלון זכר מעורטל כסימן לנעשה בפנים. לפי זאת ניתן להבין את תוכחת הנביא המוכיח את העם שאף בדלת עם מזוזה עושים כן... +מ"מ : ברכות קטז ע"א ד"ה ואחר. ראה אבר א, אמה ב, גיד ב

#ד. זכרותא – עיקר [בכורות נה].

#ה. ראש הקצר (של קרדום) שמבקעין בו עצים [ביצה לא].

10. #עצם בולט מן הראש ונכנס לתוך (הקֶרֶן של איל) – ר"ה כז: [עצם התחוב בתוך הקרנים] [בכורות מד:]. זכרות הטלפיים – היינו עצם שבתוך הטלפיים [שם]. @זכור מלשון זכירה עיין דברים כ יג.

~זכור (ב)

1. *אבי שמוע, אחד המרגלים (במד' יג ד). 2. בן חמואל (צ"ע אם בנו של משמע ואחי חמואל ושמעי, או בנו של חמואל ואביו של שמעי) משבט שמעוני (דה"א ד כו). 3. לוי מבני מררי (דה"א כד כו, ראה יעזיהו). 4. בכור אסף המשורר (דה"א כה ב, י. בדה"א ט טו - זכרי, בנחמיה יא יז - זבדל). 5. אבי אחד הממונים על האוצרות (נחמיה יג יג). 6. בן אמרי, מבוני החומה (נחמיה ג ב). 7. לוי החתום על האמנה (נחמיה י יג). 7. מן העולים עם עזרא (עזרא ח יד).

~זכות

*ראה זכאי, זכה

~זכי

זכי זיכיא – שמכבד את הקרקע מעצים קטנים שעליה [מו"ק י:], מכבד ומטהר [ב"ב נד:].

*בעזרא ב ט ונחמיה ז יד נזכר זָכִי, אבי משפחה שבניה שבו מן הגולה, ושם פסוק כ אביו של אחד מבוני חומת ירושלים בימי נחמיה.

~זכר

*ראה זך

~זָכָר, זָכָרוֹן (א)

10. #מזכיר לבונה – מקטיר לבונה, כמו (ויקרא ה יב) אזכרתה, (וכן שם כד ז) והיתה ללחם לאזכרה [ישע' סו ג], נזכיר – לשון הקטרה ותפלה, כמו (ישע' סו ג) מזכיר, (ויקרא ב ג) את אזכרתה [תהלים כ ח], להזכיר – לשון תפילה הוא, כמו (לעיל כ ח) נזכיר, וכן בדה"א (טז ד) ולהזכיר... [שם ע א, עיי"ש].

11. #אזכיר את שמי – אתן לך רשות להזכיר... [שמות כ כא], אתן דעת בלבך להזכיר... [– אבות ג ו], יזכר שמי על מצוותי ודברי [ברכות ו]. מזכירין גבורות גשמים – אומרים משיב הרוח ומוריד הגשם [תענית ב]. אין זכירה אלא בדבר המשתכח [ביצה טו:]. זכר לדבר – ראייה ממש ליתא, אלא אסמכתא בעלמא דדברי תורה מדברי קבלה נינהו [פסחים ז:]. זכר עשה – קבע לישראל שבתות ומועדים ומצוות שנאמרו בהם (דברים ה טו, טז טו) וזכרת... [תהלים קיא ד]. זכרון – (ר"ה) דרחמנא קרייה זכרון ובראש חודש נמי כתיב [ערובין מ:].

12. #תזכרו – מתיזין בזי"ן שבתזכרו, כי תז'ר'ו' שבתזכרו עולים תרי"ג כמנין מצוות שבתורה, והכ"ף

הנשר מתוכה שמונה עשרה כנגד שמונה עשרה אזכרות שבקריאת שמע, פשו לך שתיים כנגד שתי פעמים אני ה' אלהיכם [תשובות רש"י ס"ד].

*עיין ברמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ז הלכה א-ה. ברכות כא ע"א ד"ה אמת.

13. #זכור את היום הזה – לימד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום [שמות יג ג].

השומע הזכרת השם מפי חבירו – שמוציא שם שמים לבטלה [נדרים ז:].

@עיין בירושתינו (ספר חמישי, ב"ב תשע"א עמ' של"ז בענין סגולות לזכרון ופתיחת הלב מר' אליעזר יהודה בראדט. בדה"א ח לא נזכר זכר מבני יעאל אבי גדעון, בדה"א ט לו - זכריה. +מ"מ: שמות כח יב, איכה ג כ. ראה זכור, מזכיר, פקד

~זָכָר (ב)

14. #כל זכורך – כל הזכרים שבך [שמות כג יז, לד כג]. והביא זכר עליו – ולא גרסינן זכור, דלא מקרי זכור אלא נקב המשכב [סנה' נד:].

*בדברים כ יד: כל זכורה - בגדולים, בגמ' סנה' עג ע"ב: נער - להביא את הזכור.

15. #איל [שבת נב: ר"ה כו: חולין נא. בכורות יד:]. זכר של רחלים – איל (של יצחק) [ב"ק נ:].

@+מ"מ: ברא' יט ה, דברים כג יח, לב טז, שופטים יט כב, ישע' יד יב, יחז' כח ז, ברכות מג ע"ב ד"ה שחשודים, מה ע"ב ד"ה אם רצו, שבת קמט ע"ב ד"ה שבעת, פסחים נא ע"א ד"ה רוחצין, צא ע"ב ד"ה עבדים, סוטה יג ע"ב ד"ה לעצמו, גיטין נו ע"ב ד"ה לקלון, קדושין פב ע"א ד"ה ולא, סנה' נג ע"ב ד"ה אלא, נד ע"א ד"ה ונמצא, נד ע"ב ד"ה וגם קדש, ע"ז טו ע"ב ד"ה ואין, לו ע"א ד"ה הואיל, הוריות יג ע"א ד"ה עומדים, חולין צב ע"ב ד"ה שאין, כריתות ג ע"א ד"ה דאמר, נדה יג ע"ב ד"ה דרך, לד ע"א ד"ה בית שמאי. ראה זכור, חלי ב, רבע א, תועבה. משכב זכר (זכור) - ראה דעת.

~זכרון

*ראה אות א, זכור, זכר א

~זכרות

*ראה זכור

~זָכָרִי

1. *בן יצחק בן קהת (שמות ו כא). 2. בנו של שמעי מראשי האבות ליושבי אילון (דה"א ח יט). 3. בנו של ששק (דה"א ח כב-כה). 4. בנו של ירחם (דה"א ח כו-כז). 5. בכור אסף המשורר (דה"א ט טו, דה"א כה ב - זכור). 6. לוי מצאצאי אליעזר בן משה (דה"א כו כה). 7. אביו של אליעזר הנגיד לראובן (דה"א כו טז). 8. אביר ושמעו עמסיה של אחד משרי האלפים (דה"ב יז טז). 9. אביר ושמעו אלישפט של אחד משרי המאות (דה"ב כג א). 10. גיבור אפרים (דה"ב כח ז). 11. אביו של יואל הפקיד על בני בנימין (נחמיה יא ט). 12. ראש לבית אב הכהנים אביה (נחמיה יב יז).

~זכריה

נבואת זכריה (בן ברכיה בן עדו. בעזרא ה א מובא שזכריה הוא בנו של עדוא וצ"ע ועיין בנחמיה יב טז), סתומה היא מאוד... ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתות פתרונו עד יבוא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות... [זכריה א א]. כהן ונביא – זכריה בן יהוידע [יומא לח:]. הרגוהו שרי יהודה במצות יואש... [גיטין נז:]. היה בתחילת בית שני [סנה' סד:]. היה (בזמן) מלכות דריוש [סנה' צט. ד"ה ואלו, עיי"ש]. היה נביא [סנה' צג:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד:]. זכריה מנביאים אחרונים היה – שהיה במקדש שני [מכות כד. ראה אוריה ג].

*1. מבני יעואל אבי גבעון (דה"א ט לה-לו). 2. בן השלני, מאבות אבותיו של מעשיה (נחמיה יא ה). 3. משורר, אחד מאחיו המשנים של אסף (דה"א טו כ, טז ה, בפסוק יח - זכריהו בן). 4. בכור משלמיהו (או שלמיהו) השוער (דה"א ט כא, בדה"א כו ב, די - זכריהו). 5. שר בימי יהושפט (דה"ב יז ז). 6. בן יהוידע הכהן (דה"ב כד כ, עיין איכה ב כ). 7. אבי אמו (עיין אבי ב) של חזקיה (מ"ב יח ב, בדה"ב כט א - זכריהו). 8. מלך ישראל, בנו של ירבעם השני (מ"ב יד כט, בפרק טו ח - זכריהו). 9. לוי מבני קהת (דה"ב לד יב). 10. בן פשחור בן מלכיה כהן, מאבות אבותיו של עדיה מן המתישבים (נחמיה יא יב, עיין ירמ' כא א). 11. בן אמריה, מבני פרץ, זקנו של עתיה (נחמיה יא ד). 12. שני ראשי אבות שעלו עם עזרא (עזרא ח ג, יא). 13. אחד מראשי העם ששלח עזרא אל אדו בכספיה (עזרא ח טז). 14. מן הנצבים ע"י עזרא בשעת קריאת התורה (נחמיה ח ד, עיין עזרא ח ג, יא). 15. אחד מבני עילם שנשא נכרית (עזרא י כו). 16. כהן, ראש לבית אב עדוא (נחמיה יב טז). 17. משורר מבני אסף (נחמיה יב לה). 18. כהן בימי נחמיה (נחמיה יב מא).

~זכריהו

בימי זכריהו (הנביא) – זה עוזיהו (אבי יותם), וג' שמות נקראו לו, עוזיהו, זכריהו, עזריהו, ודוגמא יהואחז אחזיהו [דה"ב כו ה, עיי"ש פסוקים ג-ד, ט]. הוא בנו של יהוידע שהיה בימי יואש [סוטה מח:]. זכריהו בן (אחד מאחיו המשנים של אסף) – כך שמו [דה"א טו יח].

*בדברי הימים אחזיה המלך נקרא יהואחז. ברלב"ל מציין שדברי רש"י הם פליאה, כיון שהמקרא מספר על עוזיהו המלך שעשה הישר בעיני ה' ודרש באלהים בימי אחד בשם זכריה, ואין זה זכריה הנביא שהיה בימי יואש. אולם לרבה בר שמואל אפשר שהיה כהן או כהן גדול ולכן מקשה "מאי לא באורים ותומים". אך קשה להניח שהאמורא זיהה אותו עם הנביא שהיה בימי יואש וצ"ע. ישנם עוד כמה אישים בשם זכריהו 1. כהן בימי דוד (דה"א טו כד). 2. בכור משלמיה (דה"א כו יד). 3. מבני חוסה השוערים (דה"א כו יא). 4. לוי ראש בני ישיה (דה"א כד כה). 5. אביו של דוד, הנגיד על חצי שבט מנשה (דה"א כו כא). 6. לוי מבני אסף, אביו של יחזיהל הנביא (דה"ב כ יד). 7. מבניו של יהושפט (דה"ב כא ב). 8. אבי אמו של חזקיה המלך (דה"ב כט א). 9. אחד משבט ראובן (דה"א ה ז). 10. מלך ישראל (מ"ב טו ח). 11. בן יברכיהו (ישע' ח ב). 12. לוי ממשפחת אסף (דה"ב כט ג). 13. כהן נגיד (דה"ב לה ח). 14. אחד מבניו של משלמיהו

(דה"א כו ב).

~זלדקו

מי שזקנו דקה וחלושה [סנה' ק:].
*נטריקון זל - דל, דקן - זקן. ראה עבדקן

~זלוחאה

*ראה זלח

~זלות

כְּרוֹם זָלוֹת לְבָנֵי אָדָם – כשמתרומם איש הזולל בעיני בני אדם... ומ"א פותרו בישראל לעתיד לבא כשיתרוממו. ומנחם (במחברת ערך זל) פתר כראם הזולל לאכול בני אדם... ויהיה כרום כמו (איוב לט ט) רים, וכמו (במד' כג כב) ראם, וזלות כמו (דברים כא כ) זולל וסובא... [תהלים יב ט].

*אין לו דמיון במקרא. במ"ג המאור מנוקד זָלוֹת. +מ"מ : ב"ב לא ע"ב ד"ה זלולתא. ראה זול, זלולנא, זלל, רום ב

~זלזל, זלזלים

זלזלים – זמורות ושריגים [ישע' יח ה].
*אין לו דמיון במקרא.. זלזול - ראה פקפק

~זלזלנא

זלזלני – רעבתנים [כתובות ס:]. מזלזל – אוכל תמיד בלא נטילת ידיים [סוטה ד:].
ראה זול א, זלות

~זלח, זלחא

#א. לרבי ה' הבית [שבת צה:]. זלוחאי – מרביצי הבית במים מפני אבק העולה [חולין ס:].
#ב. זלחא דמיטרא – זרם מים שבאים בכח, אוננדיד"א (גשם שוטף. אינו בדפוס) [מגילה כח:].
@זילו מים (תהלים קמו יח) תרג' זלחין מים. ראה זלף

~זלל

#א. מה תזלי – לשון זלזול [ירמ' ב לו].
#ב. זלזול – אדם רשע [ירמ' טו יט]. זוללים – לשון רעים [משלי כח ז].
*+מ"מ : מלאכי ב ג, כתובות מ ע"א ד"ה הכל לפי. ראה זול א, זיל, זלות, נול

~זלעף, זלעפה, זלעפות

לשון שריפה, ומנחם (במחברת ערך זלעפה) פתר אותו לשון (ישע' כח ב) שער קטב, וכן (איכה ה י) מפני זלעפות רעב, (וכן תהלים קיט נג) זלעפה אחזתני, כלומר (יחז' כז לה) שער שער [תהלים יא ו,

עיי"ש קיט נג], כמו (תהלים יא ו) ורוח זלעפות, לשון שריפה [איכה ה י].
*מ"מ : ברא' מג ל ד"ה נכמרו, יחז' ה ב

~זלף

#א. להריבין העפר, שלא יעלה אבק [ערובין פח], כל מידי דשפוך קרוי זילוף [מו"ק יא]. לזלף – יין שמזלפין בבית לריח טוב [סוכה מ].
#ב. זליפה – פליטה שפולטין ומזיעין שמנונית [ע"ז לה].
#ג. זולף – מריק [מו"ק יב]. זולף – שואף (בגליון כתוב ס"א שופך ונראה שזה נוסח עדיף) עד המיצוי, אגוטי"ר (לנקז, לרוקן עד הטיפה האחרונה) בלעז [יומא נח].
@תרג' יקו מטר (אויב לו כז) זולפון מטר. ראה זלוחאה, זלח, תרבי

~זלפה

בלהה זלפה (שפחת לאה ופלגש יעקב, אם גד ואשר) בנותיו (של לבן) היו מפלגש [ברא' לא נ, עיין ברא' כט כד, לה כו].

~זמה (א)

(זמה נוטריקון) זו מה היא – לשון ספק [יבמות לו].
*זמה מלשון מזימה - ראה זמס ב

~זמה (ב)

1. בן יחז' בן לבני בן גרשום בן לוי (דה"א ו ה, שם בפסוק כז משמע שהוא בנו של שמעל). 2. אבי יואח, לוי ממשפחת גרשום שבנו טיהר את בית המקדש בימי חזקיה (דה"ב כט יב).

~זמור

*מין חיה - ראה זמר

~זמורה

#א. זשוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה [במד' יג כג]. זמורה אשר בעצי היער – זמורות גפן הגדילה ביערים [יחז' טו ב, עיי"ש פסוק ד]. של גפן [שבת קכה].
#ב. שולחים את הזמורה אל אפס – שולחים אל חוטמם ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת... ומנחם פירש ענין דופי וקלון [יחז' ח יז].

@בעלי זמורה בערוך ערך בעל מפרש שוטרים, וי"א ליצנים כגון זמר. סוכה מט ע"א ד"ה ויטעהו, ב"ב יח ע"א ד"ה גדר, חולין צב ע"א ד"ה זמורות, כריתות טו ע"א ד"ה המודלית. ראה ברך, זלול א, זמר ב, פיאה, צמוקים, שבשא, שלוחה, שרוק, שריג, שרק ג, שרכא, שרקה, תחרא

~זמזם

זמזומי – צינבי"ש (צלצלים) בלעז [ערובין קד].
*ראה טבלא, מצלה

~זמזמים

זוזים [ברא' יד ה בהיפוך]. (ארץ בני עמון) ארץ רפאים תחשב... (והעמנים יקראו להם זמזמים... עם גדול ורב ורם כענקים) – ארץ רפאים נחשבת אף היא [דברים ב כ–כא].

*הזמזומים (שהם חלק מארץ הרפאים), הם תושביה הקדומים של ארץ בני עמון, שהעמונים השמידום וישבו תחתם. ראה אמס, זוזים, עוים, רפאים

~זמיר

#א. עת שהעופות נותנים זמר וקול ערב להולכי דרכים [שה"ש ב יב]. ועת הזמיר הגיע – זמירות החג [תענית כה].
#ב. זמיר עריצים – לשון (ויקרא כה ד) לא תזמר [ישע' כה ד].
@ראה זמר א

~זמירה

*בן בכר בן בנימין (דה"א ז ח). ראה זמר א

~זמית, זומית

שלמזיר"א (מי מלח) [ברכות לו. נדרים נה].
*בערוך מפרש מרק, שכן בלשון ישמעאל קורין למרק זומין. עיין בטור או"ח סימן ר"ד : רב האי גאון פירש זומית שהוא הקצף העולה על רתיחת הקדרה. ראה הילמי

~זמם (א)

#א. רבותינו פירשו (ש"ר פכ"א) לשון רסן הזומם את פי הגמל... [תהלים קמ ט, ראה זמס ב].
#ב. זמות – סתימת טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים ונותנים אותו בשפתיה לתופרן יחד ולוסתמן [– ברכות סג]. זממא דפרזלא – מודי"ל (זמם, מחסום לבע"ח) בלעז, נוקב את חוטמו ומכניסו בתוכו והוא כמין טבעת [שבת נא]. מנקבין לנאקה בחוטמה ונותנין בו טבעת של רצועה וקושרין אותה ועומדת שם לעולם, וכשרוצה לקושרה לבהמה קושר רצועה ארוכה באותה טבעת וקושרין בה, ופעמים שמתירה [שבת קיא], כמין טבעת ברזל שנותנין בחוטמה של אנקה ונמשכת בו ומתוך חוזקה אינה משתמרת כי אם בו [מגילה ו].

#ג. זוממות והולכות – כמו בזממא דפרזלא, חבושות בבית הסהר [שבת קנב].

*לפי הרש"ל היתה לרש"י גירסה אחרת, שכן לפי הגמרא משמע

שזה לשון קליעה והשלכה. ב"ר ע"ה ט נאמר : אמר לפניו, רבונו של עולם עשה לו זמם לעשו הרשע כדי שלא תהיה לו נחת רוח שלמה. ראה איסטרידא, נאקה, מתג

ע"ב ד"ה דמיטללא, סנה' נא ע"א ד"ה אתיא. ראה יום, זמה, זנה, חשב א, כנען, עצה, ערם, רע א (א)

~זמן, זימון (א)

חייבין לזמן – להזדמן יחד לצרוף ברכה בלשון רבים, כגון נברך [ברכות מה]. מזמן – לברך ברכת המזון [שם יז], לברך על המזון אחריו [יומא עט]. אין מזמנין עליו – אינו מצטרף עם שלשה לזימון [ברכות יח]. מזמנין בשם – נברך לאלהינו [מגילה כג].

~זמן (ב)

מזומן – מוכן לכך [יומא סו]. הזדמנות – תכינו עצמכם [דניאל ב ט].

*בערך ערך זמן א מציינ לשמות יט טו היו נכונים - ת"א הו זמינין, וכן (ש"א ט כב) בראש הקראים - בריש זמיניא. ראה חלד

~זמן, זמנא (ג)

#א. פסח בזמנו – כל זמן שהוא ראוי לפסח. שלא בזמנו – עבר זמנו [קדושין נה]. מועד [דניאל ז כה].

#ב. זמנין – פעם אחרת [שבת צה: קל: כתובות כה: גיטין יז. מכות: חולין קכד. נדה נג].

#ג. לאחר זמן – למחר [ע"ז ב].

*עיין ירחון המעיין כרך יג ג"ג עמ' 71 "עזר אור" מר"י עמדין. ששת הסדרים במשנה בר"ת הם זמ"ן נק"ט. ראה מועד, צבא

~זמר, זמרא, זמרה (א)

#א. שיר [יחז' לג לב, סנה' קא. עיי"ש]. מיני זמר – כלי שיר [שבת נו]. זמריא – משוררים [עזרא ז כד]. זמרה – זמר [תהלים קמז א].

עשרה לשונות של זמר : נצוח, נגון, מזמור, שיר, הלל, תפלה, ברכה, הודאה, אשרי, הללויה... [תהלים א, א, ראה ידותן].

זמרא – לשורר בבית המשתאות [גיטין ז].

פסוקי דזמרא – שני מזמורים של הלולים : הללו את ה' מן השמים, הללו אל בקדשו [שבת קיח].

*ברש"י שבאלפס כתוב : פסוקי דזמרא, ומאי ניהו? מן תהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל ית. כך נהוג בסדר התפילה וצ"ע מדוע נקט רש"י שני מזמורים אלו בלבד (כידוע שהפירוש על האלפס אינו מרש"י). +מ"מ : דניאל ג ה ד"ה זני, סוטה מח ע"א ד"ה בטל.

#ב. זמר בכל יום – הוה מסדר למודך אעפ"י שסדור בפ"ך כזמר, והוא יגרום לך שתהא לעולם הבא בשמחה ובשירים [סנה' צט: עיי"ש ד"ה כי אכך].

מזמרת הארץ – מתורגם מדמשבח בארעא, שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם [ברא' מא יג]. עזי וזמרת – עז ושבח [ישע' יב ב].

זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי (תהלים קיט נד) –

~זמם, זמה, מזימה (ב)

#א. זממו – לשון מחשבה [תהל' לא יד]. ואם זמות יד לפה – אם בלבך להתקוטט שים יד על פה ושתוק [משלי ל לב], שסתמת פיך מלשאול... סופך שתתן יד לפה כשישאלוך ולא תדע להשיב [ברכות סג]. זמותי – אם תעלה עוד במחשבתי [תהלים יז ג]. שהוא (הנאשם) מזומם – שהעדים שקרים ובמחשבתם הרעה הרגוהו [סנה' מג]. זממו אל תפק – מחשבתו אל תצליח... ורבותינו פירשו זממו – לשון רסן הזומם את פי הגמל, ולשון משנה הוא (שבת פ"ה מ"א) אל תפק – אל תוציא מלחייו [תהלים קמ ט]. זמותי – לשון מחשבה [ירמ' ד כח, תהלים כו י]. מזמה תשמור עליך – התורה... (ע"ז יא). [משלי ב יא].

#ב. מזימה – מחשבת עצה [משלי א ד]. איש מזימות – בעל עלילות ורשע [משלי יב ב]. איש מזימות – (כלומר חושב) מחשבות עצה רעה [משלי יד יז]. המזמתה – מזמת עצת חטאים [ירמ' יא טו]. בעל מזימות – עצת רשעים [משלי כד ח]. מזמות – לשון מחשבה [ירמ' כג כ], מזמה – מחשבה [איוב מב ב], ימרוך למזימה – מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם [תהלים קלט כ]. אין אלהים כל מזימותיו – במחשבותיו אין שכינה חשובה כנגדו [נדרים כב: – תהלים י].

זמה – עצה, כתרגומו עצת חטאין, שיצרך יועצך לחטוא [ויקרא יח יז], עצות של רשעה [יחז' כב ט], עצה [הושע ו ט, משלי כד ט], עצת חטאים [תהל' קיט קנ, משלי י כג]. עצה רעה [משלי כא כז]. זימה [ויקרא יח יז] מתרגמין עצת חטאין – עצת הוא תרגום של זימה היא, וחטאין הוא תוספת התרגום. מפרש שעצה זו רעה היא של חטא... אלמא דזימה היינו לשון עצה (עיין ההמשך בערך עצה)... מזימה – (לשון) זנות (ע"ז יז: עיי"ש ד"ה תשמור). כל זמה שבמקרא לשון עצה הוא, יש לטובה ויש לרעה [יחז' טז מג].

#ג. זימה – (נוטריקון) זו מה היא... [נדרים נא. עיי"ש]. הזמה – משחית נפשו הוא יעשנה [משלי ו לב בהיפוך]. מילין דעזיבה – דברים שיפין להניחן, כלומר דברי זימה [נדרים כב]. נחזה כך – לשון זימה הוא זה להסתכל בנשים [ב"ב טו].

@זמה מפרש לשון עצה, זמם לשון לשון מחשבה, מזמה מפרש לעתים עצה ולעתים מחשבה וכולם משרש זמם. בתוס' יבמות סא ע"א ד"ה אין "העובדי כוכבים שטופים בזימה", בתוס' כתובות לו ע"ב ד"ה וכי "ערבים שטופים בזימה". +מ"מ : במד' כד יד, דברים יט יט, חגיגה יא ע"ב ד"ה אמר רבא, כתובות סא

כשהייתי בורח מפני אויבי ואגור מפניהם הייתי משתעשע בחוקיך והיו לי לזמירות לשעשעני [סוטה לה].

#ג.זמרו – ספרו [תהלים סו ב].

@מ"מ: שמות טוב ד"ה עזי וזמרת יה באריכות, עמוס ו ד"ה הפורטים, תהלים א ד"ה אשרי, משלי לא ד"ה משא, ערובין קג ע"א ד"ה משלשל, חגיגה טו ע"ב ד"ה זמר יונו, סוטה מח ע"א ד"ה כאש, סנה' צט ע"ב ד"ה זמר בכל יום, ד"ה כי אכף, שם קא ע"א ד"ה ה"ג הקורא, ערכין יא ע"א ד"ה עשרה. ראה אבוב, ברוש, גתית, זמיר, זמרא, טבלא, ידותון, כנור, מזמר, נבל, נחילות, סבבא, סומפניה, סף, עלמות, פסנתר, צלצל ב, קרן א, קתרוס, שר ב, תולל, תף

~זמר (ב)

לא תזמר – שקוצצין זמורותיה, ותרגומו לא תכסח, ודומה לו (ישע' לג יב) קוצים כסוחים, (תהלים פ יז) שרופה באש כסוחה [ויקרא כה ד], זימור – מחתך ענפים יבשים של גפן [מ"ק ג]. כסוח וכריתה [שמות טו ב].

נותן זמירות בלילה – כמו [ויקרא כה ד] כרמך לא תזמור, שמכרית את הרשעים [איוב לה י].

*עין במעייני אגם עמ' רל"ג. ראה זמיר, זמירה, זרד, כסח, מזמרה, נתק, פשח, קרסס, תלש

~זמר (ג)

(מין) בהמה [חולין פ].

*נוכר בדברים יד ה כאחת משבע החיות הטהורות המותרות באכילה (בנוסף לשלש הבהמות), ובתבואות הארץ מפרש שזו הגירפה. ראוי לציין שנוכרים בפסוק זה ובעוד כמה מקומות שמות של חיות שמוצאם מאפריקה ורש"י אינו מפרש, ונראה שכן דרכו כאשר אינו מכיר את הדבר מקרוב כגון אבני החושן ושפן.

~זמיר

#א. (בן סלוא, נשיא בית אב לשמעוני שהרגו פנחס במעשה כזבי בת צור) הוא עכן [סנה' מד: עיי"ש בגמרא, עיין במד' כה יד]. הוא שלומיאל [סנה' פב].

*בסנה' פב ע"ב מובא בשם רבי יוחנן שחמשה שמות יש לו: זמיר, ובן סלוא, ושואל, ובן הכנענית, ושלומיאל בן צורי שדי. זמיר - על שנעשה כביצה המוזרת, בן סלוא - על שהסליא עונות של משפחתו, שואל - על שהשאל עצמו לדבר עבירה, בן הכנענית - על שעשה מעשה כנען, ומה שמו? שלומיאל בן צורי שדי שמו.

#ב. (זמיר בן זרח) – בימי דוד ושלמה וחכם ביותר [דה"א ב ו, ביהושע ז א – זבדי בן זרח, אבי אביו של עכן].

*1. שם עם העתיד לשתות את כוס הפרענות (ירמ' כה כה). 2. מלך ישראל (מ"א טו ט, טו). 3. צאצא של יונתן בן שאול, אח עלמות ועזמות ואבי מוצא (דה"א ח לו, ט מב).

~זמר

*בן אברהם מקטורה, אבי אבידע, אביהון, מוליד, ומרים (ברא' כה ב, דה"א א לב, עיין ירמ' כה כה וצ"ע אם הכוונה לאותו אדם).

~זן, זנים

מין [דניאל ג ה, דה"ב טז יד, ב"ק טז:].

מזן אל זן – משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת. זן – גובירני"ל (פרנסה. עפ"י מ"ג הכתר – מזון) [תהלים קמד יג].

*בדניאל ובב"ק מפרש את הארמית זנא לפי אונקלוס שמתרגם (ברא' א יא) למינו - לזנה. ראה זון א, מזוה, מזון

~זנאי

נואף [שבת קנו].

~זנב (א)

זנב הלשון – סרוקה במסרק ונעשית קצרה (מלשון צר) לראש האחד כמין זנב [יומא מא:].

זנב שועל – תולין (לסוס) בין עיניו שלא ישלוט בו עין (הרע) [שבת נג].

זנב – היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנו וברא את חוה [ערובין יח. עיין כתובות ח ע"א ד"ה שתי].

*בערוך ערך זנב מפרש כל דבר שהוא יתר, שאינו כמדת חברו משתנה כמות שהוא ממה שהעולם נוהג קרוי זנב, ובערך גנב ב מציין לאיוב מ יז יחפץ זנבו - תרגום כאף גנובתה. +מ"מ: ויקרא יא כא ד"ה ממעל, חולין כא ע"א ד"ה זנב, שם סה ע"ב ד"ה והבא ואין לו זנב ואילך, ערכין ז ע"א ד"ה זנב. ראה אגמן, אליה, אליתא, גנובתא, דנבא, כימה, עגלה, עקף א, ערצוביא, קיפוף, קפוד, קצר, קש, ראש ג, שער

~זנב (ב)

ויזנב בך – מכת זנב, חותך מילות... [דברים כה יח], נטל את זנבך [– חולין קלא:].

*ראה כפה, ראש

~זנגבילא

ייניבר"א [שבת סה. פסחים מב:].

*עיין בערוך ערך חמם, ובערך זנגביל מפרש דומה לחתיכות של עצים והוא זינוברי, ובלשון כשדי קיונמא והוא צינמומו. תרגום (שה"ש ג ט) אפריון - אילני זנגביל... וראה בהלכות גדולות פ"ו - זנגבלא רטיבא... מברכין עליה בורא פרי האדמה, דא"ר נחמן, האי המלתא שאתיא מבי הינדואי שריא והיינו זנגבילא רטיבא. +מ"מ: ברכות לו ע"ב ד"ה ברטיבא, תוס' יומא פא ע"ב ד"ה הא, תוס' כריתות טז ע"א ד"ה בה' מיני. ראה גנברא, דרצונא, המלתא

~זנדוקא

שומר בית האסורים [תענית כב:].

~זנה, זונה, זנונים, זנות

רמך, שם, תזנות

~זעזע

נזעזעו אבריו – נעקרה שכבת זרע מגופו [נדה מ].
נזעזע – חרד חרדה [ב"ב עד].
*בערך ערך זע א מפרש נענע והרעידו. +מ"מ : ויקרא כו יב,
במדבר כו טו ד"ה ואשד, חבקוק ב ז. ראה זע, זועה, זנו, רגז ב,
רגש ב, רטט

~זעיר

#א. מעט 'ישע' כח י, ג, איוב לו ב].
#ב. קטן [חולין קג].

~זעירא

#א. זעירא דמן חבריא – צעיר שבישיבה, והאי דקרי
ליה הכי משום דאושעיא אחרינא הוה התם [תענית
כד]. זעירא דמן חבריא – צעיר הישיבה. ולי נראה
דאושעיא זעירא היה נקרא דמן חבריא (כלומר)
שמבני הישיבה [חולין לא]. היה מאנשי ירושלים
[סוטה כה].
*בחולין יב ע"ב מפרש דמן חבריא - בני הישיבה, וע"ש בתוס'
ד"ה דמן.
#ב. פסחא זעירא – פסח שני שבאייר [חולין קכט].
@+מ"מ : עמוס ו יא, ב"ב צא ע"א ד"ה עיברא. ראה מר זעירי

~זער

נזעכו – נקפצו, כמו (איוב ו יז) נדעכו [איוב יז א].
*אין לו דמיון במקרא. זעך הוא צורת משנה של - דעך.

~זעם

#א. אף [דניאל יא לו]. זעם לשונם – לשון קשה
[הושע ז טז]. כעס [קדושין סו]. זעום ה' – מי
שהקב"ה שונאו, נזוף מלפניו [משלי כב יד]. יום זעם
– יום לוט [יחז' כב כד]. זעם (של הקב"ה) רגע –
מקרא (תהלים לו) כי רגע באפיו... [סנה' קה: עיי"ש
ד"ה בתלת].
#ב. ואיפת רזון זעומה – מדה קטנה שעשיריכם
מרמים בה העניים ומביאים אותם לידי רזון, והיא
זעומה באפו של הקב"ה [מיכה ו יא].
@ראה זעף א, כעס, נוף, סיסיא, פנים א, רגז

~זעף (א)

זועפים – עצבים, כמו (מ"א כ מג) סר וזעף, (וכן מיכה
ז ט) זעף ה' אשא [ברא' מ ו]. ועל ה' יזעף לבו (משלי
יט ג) – שכוועס ואומר מפני מה אירע לי פגע זה
[תענית ט]. סר וזעף – ת"י נסים ודוי, רוחו סרה ממנו
[מ"א כ מג].
*האבן עזרא בברא' מ ו מפרש זועפים - מתרעשים, ואבן ג'נאח
בערך זעף מפרש ענין הכל הכעס והקצף. ראה זעם, נוף, סיסיא

~זנוח

עיר [דה"א ד יח, עיין יהושע טו נו, דה"א ד יח].
*בנחמיה יא ל נזכרת זנוח, עיר בשפלת יהודה. ראה יקותיאל

~זנז

מזדנזין בדבר – מגמגמין [חולין מח].
*צ"ע שרש המילה. י"א שמזדנזין הוא כמו מזדנזעין, או
מזדעזעין.

~זנח

מזניחין – משקצים את דבריו [חולין ז].
והזניחו – כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם
ונעשין רפש ונזנחין [ישע' יט ו].
*ראה זחח

~זנוק, זינוק

מזנקת – מקלחת [נדה נט]. זינוק – צינור המקלח מים
מהר זקוף, והקילוח מקלח למרחוק... [זבחים כה:].
קילוח [חולין לז].
*נזכר בדברים לג כב, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ :
זבחים כה ע"ב ד"ה אי אתה מודה. ראה זרנוק

~זעה, זיעה

בזעת אפיך – לאחר שתטרח הרבה [נדה נט]. היאך
היא זיעה – עומד או יושב בבית המרחץ ואינו נותן
מים עליו והוא מתחמם ומזיע [שבת מ]. (מלשון)
זיעה – (מום ש)זועה תמיד [כתובות עה].
*בחובת הלבבות פ"ג כותב : אילו לא הוצרך האדם לטרוח
ולחזור ולסבב להבאת טרפו, היה בועט ורודף אחר העבירות...
ולכן כאשר חטא אדם ונעשה עלול לחטא (שוב), גורש מגן עדן
ונאמר לו (ברא' ג) בזעת אפך תאכל לחם. +מ"מ : ברא' ג יט,
שמות כח ז, ירמ' יג א, יחז' מד יח, כתובות עה ע"א ד"ה הזקן,
שם ד"ה גבי מומין, גיטין סז ע"ב ד"ה דמתהפכי. ראה הבל, זחם,
זוחמא, יזע, ערבוביתא, ציר א

~זעוה

והיית לזעוה – לאימה ולזיע, שיזועו כל שומעי
מכותיך ממך ויאמרו : אוי לנו, שלא יבואו עלינו
כדרך שבא על אלו [דברים כח כה]. מגזרת (אסתר ה
ט) ולא קם ולא זע... [ירמ' טו ד]. לזעוה – יזועו [שם
כד ט].
*ראה זע, זעזע, גאווה

~זעון

*בן עזר מבני שעיר החורי, אחיאצר, בלהן ועקן [ברא' לו כז,
דה"א א מב].

#א.זקנים – סנהדרין [שבת נה.], כגון עתניאל ואבצן ובוועז [סנה' לו.]. זקני ישראל – מיוחדים לשיבה [שמות ג טז בגמ' יומא כח ע"ב זקן ויושב בשיבה]. אין זקן אלא זה שקנה חכמה, ולשון נוסריקון דיבר הכתוב [קדושין לב.]. אין זקן אלא שקנה חכמה [ויקרא יט לב.]. זקניך – אלו החכמים [דבר' לב ז.]. זקני דרום – חכמים מאוד [ערובין נג.]. נאה לדרשן להיות זקן [ברכות כח.].

זקן ממש – בא בימים [סנה' יד.]. זקן – ששכח כבר צער גידול בנים ואינו רחמני [סנה' לו.]. זקן מוליד [שבת קיא.]. (אדם ש)פסק מלידה [שבת קיא. עיי"ש ד"ה הן הן]. המבקש פני זקן כמקבל פני שכינה [שמות לג ו.]. זקני אשמאי, סבי דבהתא (סנה' קב:) [מ"א כא ח.]. והזקינו – קפצה עליהן זקנה בלא זמנן [ב"מ קי.]. זקנה – מינא דבת הריון היא קודם לכן [סוטה כה: ד"ה איילונית]. זקנה קשה לה משאוי ואינה יכולה לסבול בגדים רחבים [כתובות מח.]. זקן ממרא – שהמרה על ב"ד של לשכת הגזית ומיתתו בחנק [סוטה כה.].

זקן אשמאי – חסר מתורה [ערובין יא.]. אשם רשע ועם הארץ [קדושין לב.]. זקני ישראל – זקני אשמאי (שבהם) [ש"ב יז ד.]. זקנים – זקני אשמאי, סבי דבהתא [מ"א כא ח.].

חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו [ברא' מו יא.].

#ב.נזדקן הדין – זקן דין זה ועמוק וקשה וצריך להמתין בו... יפה העמדנהו על בוריו ואין אחד ממנו צריך להפך ולדקדק בו [סנה' מב.].

#ג.זקן וזקנה – אברהם ושרה [ב"ק צז.]. @בלשון המקרא והתלמוד סבא נקרא זקן. עיין תוס' זבחים כג ע"א ד"ה זקני שזקני דרום היו תנאים. בגמ' יש מחלוקת: "לא כי נזדקן הדין משמעו קש דינא, ו"א חכם דינא. +מ"מ: ישע' מו ד, תהלים עא ט, קהלת ד יג. ראה דבא, חויר, חלד א, יצר א, ישיש, כלח, נמושות, סב, ערב א, צורבא, קשיש, רבי יוסי, שב, שיבה, שמאה, תשחורת

~זקן (ב)

קטן אשה וסריס – לית להו זקן [שבת נ.]. הדרת פנים – זקן [ב"מ פד.]. שתיים מכאן – חמש פאות יש לו לזקן, אחד למטה מן האוזן מקום שלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, ושם נקרא פאה בחודו של לחי, שבוולט לחוץ ששם מתחלת הזקן. וכל מה שלמעלה עד הצידעא בכלל פאת הראש היא, ושתי השיבולות כל אחד מהן לסוף הלחי ונקרא פאה, ואחת מלמטה שיער שבין השיבולת באמצע הסנטר שלועזין מנט"ן [מכות כ. עיי"ש ד"ה חייב].

+מ"מ: סנה' סח ע"ב ד"ה התחתון, שבועות ג ע"א ד"ה ועל. ראה בי פירקא, דיקנא ב, ולדקן, סנטר, עבדקן, פאה, צדע,

~זעף, זעפא (ב)

דלי זעפא – גבה רוח סערה [ב"מ פו.]. סופה. טורביי"ל (סופת נחשול) [ברכות נט.]. *בדפוסים השתבש ושתי המילים נצטרפו למילה אחת סופטורביי"ל, ולפי המרפא לשון הלעז לסופה יוכית. ראה אלונקי, סופה, סעה, סער ב, רוח א

~זעק, זעקה

ויזעק – צוה להכריז [יונה ג ז.]. צעקה [תענית יז. בהיפוך]. צ' מתחלפת בז', כמו צעקה – זעקה [איוב ו יז.].

*ראה אסף, בייא, הוי, כרי, צעק, שוע א, שמע א (ו)

~זפק

כרס שהאוכל נקבץ שם, יב"א בלעז [חולין נו.]. *מוראה הוא זפק בלשון המקרא וזפק בלשון הגמרא. הגר"פ מגיה כרס - כיס. +מ"מ: חולין נו ע"ב ד"ה וכנגדן, סב ע"א ד"ה מפני. ראה מראה ב

~זפרן

*שם מקום (במד' לד ט).

~זפת, זפת, זיפתא

זפת – רישינ"א (שרף עץ) וריחו דומה לריח לבונה, ובלשון ערבי קורין אותו מוסתק"י ומדבקין בו קערות חרס הנשברים. כך אמר לי רבי שמואל המכונה חסיד מן ברבשט"א (ברבסטרו, עיר בספרד) [ביצה לג.]. פיי"ץ (עיין בא"ה) בלעז [ב"מ מ.]. זיפתא – לאחר שיוצא הזפת מן העץ, זב ממנו ע"י האור פסולת צלול כשמן והוא עיטרן שקורין דוהיט בלשון כנען [שבת כ: בתוספת הגהת הב"ח].

*זפת הוא אחד מן החומרים שאין מדליקין בהם נר בשבת. +מ"מ: ברא' ו יד, שמות ב ג. ראה אפרסמא, גמא א, גרוד, חמר א, כפר א, מוסתקי, מלבן, נפט, עטרן, קלבא, שאגא

~זק, זקה, זקים

*ראה זיק

~זקיף, זקיפה

*ראה זקף

~זקית, זקיתא

שם בריה [סנה' קח.]. *ראה סלמנדרא, עליהה

~זקן, זקנה (א)

[ב"ק כב.].

*ראה פרקדן

~זר (א)

כמין כתר [שמות כה יא], זר – של ארון או של מזבח או של מסגרת. זר אינו כלי, אלא תקון כלי לקשטן [סוכה ה.]. זר זהב – סימן לכתר כהונה [שמות ל ג.]. יזרו דעת – יכתירו דעת, כמו (שמות כה יא) זר זהב [משלי טו ז. רוב המפרשים מבארים לשון הפצה].

*ראה זור, זרה, ממזר

~זר (ב)

זרים – נביאי הבעל הגובין ממון בשקריהם ובפחזותם [משלי ה י.]. פי זרות – פי עכו"ם [משלי כב יד.]. זרות – זונות [משלי כג לג.]. *ראה זור, מים זרים

~זרא

לזרא – שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם. ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש מקום שקורין לחרב זרא [במד' יא כ.]. *אין לו דמיון במקרא.

~זרב

#א. יזורבו – לשון (יחז' כא ג) ונצרכו בה כל פנים, וכמו (משלי טז כז) אש צרבת [איוב ו יז.]. *אין לו דמיון במקרא. ראה צרבת
#ב. מזדריב – מחליק ונשמת מידו [יומא עח.].

~זרובל, זרובל

בן שאלתיאל נולד בבבל [ירמ' כב כד בשינוי]. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהיה פחת יהודה למשול [יחז' יז כד, עיין חגי ב כג.]. בימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלים ברשיון כורש... [חגי א א, עיין דה"א א א.]. פחת יהודה... נחמיה בן חכליה והוא זרובבל [זכריה ג ת.]. צמח – הוא זרובבל [זכריה ו יב.]. פחת יהודה [שה"ש ו י.]. איש כנסת הגדולה [ב"ב טו. בהיפוך]. *יש מחלוקת בדבר זיהויו, לפי חגי עזרא ונחמיה הוא בן שאלתיאל בנו הבכור של יהויכין, אך לפי דה"א ג יט, הוא פדיה בנו השלישי של יהויכין. בסנה' לח ע"א נאמר זרובבל – (נטריקון) שנורע בבבל. יש המזהים אותו עם ששבצר (חגי א א, מגילה טז ע"ב). ראה נחמיה, צמח, ג

~זרובית

*מה שנקרא היום קש לשתייה - ראה שלאכא

~זקף (א)

זקפים – בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים : שובו אל המלחמה ולא תנוסו, שתחילת נפילה ניסה [– דברים כ ט], בני אדם גבורים ממונים לכך שאם יפול אחד מן הנלחמים יעמידוהו ויזקפוהו ויגבירו את אנשי הצבא בדבריהם [סוטה מד.]. *זקפים בסוטה - זקיפין, בירושלמי - זקופים, ברש"י לסוטה - זוקפין.

~זקף, זקיף, זקיפה (ב)

תלה [פג.]. זקיף – עץ לתליה [עזרא ו יא.]. אסקוה לזקיפה – לתלייה. זקיפה – פורקי"ש (קלשונים) שצולבין בה [ע"ז יח.]. פורק"א (קלשון) בלעז [מגילה טז.]. עץ [ב"מ פג.]. מאן דאית ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא לחבריה זקוף ביניתא – מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לחברו או לבן ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תליה גנאי הוא לו [ב"מ נט.].

*בילקוט שמעוני הנוסח : לא תימא ליה חבריה... כלומר אתה אל תאמר לו. לפי זה הנוסח בגמרא צ"ל : לא נימא ליה חבריה. מצוי במקרא וכל שכן בגמרא למ"ד יתירה, כמו חולין קלז ע"ב : אשכחיה לרבי יוחנן, והב"ח מגיה להשמיט את הדל"ת. ראה פשט, קפץ ב

~זקפא

גודל [ברכות נה.]. אגודל [פסחים קי.]. *ראה זרת

~זקק

#א. יזוקו – כמו יצוקו, (מ"ב ד מא) צק לעם ויאכלו [תענית טז : – איוב לו.]. *מ"מ : חגיגה יג ע"ב ד"ה מבין
#ב. זוקקין (את הנכסים) – גוררין [שבועות מב.]. *בערוך ערך זק ב מפרש ענין קשירה... ומלכיהם נהוגים (ישע' ס א) מתרג' ומלכיהון זוקקין.
#ג. מזוקק – לבן הרבה... ואין אדם יכול לטוח שום דבר, לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק [דה"א כט ד.].
#ד. זיקוקין – נושאים ונותנים בהלכה [חולין קלז.]. @ראה זיק

~זקר

נוקרים בבת ראש לאחוריהם – נרתעים [יומא לח.]. אזדקרה – נזקפה לצד אחוריה, כגון פרקדנית... [נדה יז.], זקפה עצמה לאחוריה [שם נז.]. זקירא – קפיצה

~זרד (א)

#א. כל הנשים זרדו – נשים מעוברות תקנו להן זרד וערסן, שהם מיני מאכל חיטין, כדי להברות אותן והעוברים [יומא מז].

*ראה ערסן

#ב. מזרד – (קוצץ) זרדים לחים חדשים של שנה זו, ופעמים שהן מרובין ומכחישין האילן ומתייבש וקוצצין אותם ממנו [שבת קג], מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדי [מו"ק ג], זרד – (נוטל) זרדים לחים שבה [ע"ז מט].

*הפירוש במו"ק נראה כסותר קמעה את הפירוש בשבת, ונראה שהפירוש בשבת הוא העיקר, שכן אחרת אין הבדל בין מזרד למקרס. עיין בערוך ערך זרד א. ראה זמר ב, קרס

~זרד (ב)

זרדים – מין קנים הם ובעודן רכים זורדין אותם למאכל אדם, נתקשו מעט ראויין למאכל בהמה, יבשו עומדין להסקה [שבת קג], מין קנים הם שמזרדים כשהן רכים ואוכלים אותם [שם קכו], מין קנים הם שעושין זרדין ואוגדים אותם ובעודם לחים בהמה אוכלתן ולכי יבשי עומדים להיסק, טודילי"ש (צינורות, גבעולים) בלעז [סוכה יב]. זרד – לשון חבילי זרדים, טודיל" (צינור) [יומא מז].

*זרד הוא צמח שאת ענפיו הרכים היו ממתקים וכובשים במלח או בחומץ. יש ספק אם הכוונה לעץ מסוים או לקבוצה של עצים הקרויה זרדים. יש אומרים שלולבי הזרדים הם ענפי העוזר, וי"א הרימין. עיין משנה שבת פ"ח מ"ב, סוכה פ"א מ"ה, עוקצין פ"ג מ"ד. ראה זר, זמר ב, זרדא, קנה

~זרדא

ברוני"א (שריון), מין כותנת מכוסה בחתיכות מתכת) בלעז [שבת סב].

*בגמרא נאמר: שריון - זרדא. ראה שריון, תחרא

~זרדא

אילנות של עוזרדים, ולא היה פריים חשוב להם, וקוצצין אותם לעצים [כתובות עט], אילנות של עוזרדים, קורמי"ר (עץ העוזר) [ב"מ קט]. שורבי"ר (חוזר, מין אילן) בלעז [פסחים קיא: קדושין עג].

*ראה זרד ב

~זרה

#א. ויזר – לשון נפוץ, וכן (איוב יח טו) יזרה על נוהו גפרית, וכן (משלי א יז) כי חנם מזרה הרשת, שזורין בה דגן וקטניות [שמות לב כ]. מזורה (משלי א יז) – לשון (איוב יח טו) יזורה על נוהו גפרית, כך דרכם של ציידים לזרות חטים ושעורים ברשתם כדי שיכואו

העופות לאכול [סוטה לח]: אזרה – אישפנדר"י (אפזר) בלעז [יחז' יב יד]. זריתנו – אפנדי"ש נר"ש (פיזרת אותנו) בלעז [תהלים מד יב]. זורה – ונפצוה [ירמ' נא ב].

#ב. אזורה – מגביה התבואה ברכת שקורין פיל"א (את חפירה) [ב"ק ס], הזורה – ברכת לרוח [שבת עג]. לזרות – מוץ מגורן, אהבני"ר בלעז, כמו (להלן טו ז) ואזרם במזרה [ירמ' ד יא]. ותזרני – לשון (רות ג ב) זורה את גורן השעורים, (כלומר) מברר את הטיפה [יומא מז]. זורה – וני"ר (לזרות) בלעז [רות ג ב, חולין צא]. ותזרני (ש"ב כב מ) – חסר אל"ף, לשון מזרה [נדה לא. עיין שמות י כא]. ארחי ורבעי זרית – דרכי ורבעי ושכני סבבת מחיצה... זרית לשון (שמות כה יא, כד) זר זהב סביב, וכן חברו מנחם (ערך רבע ב). ורבותינו דרשו (נדה לא). על טפת תשמיש... ופירוש זרית לשון זורה התבואה לברור את הפסולת שבה [תהלים קלט ג]. בירת בנפה שקורין ו"ן (רחת) כמו (ישע' ל כד) ברכת ובמזרה [נדה לא]. תזרם – תזרה אותם כבמזרה לרוח [ישע' מא טז].

*עיין בערוך ערך ערס ג. +מ"מ: ישע' ל כד. ראה זר, זר, זר ב, זרד, זר, מזרה

~זרוע

#א. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד (עפ"י המשנה בחולין קלד ע"ב) [דברים יח ג]. מן הפרק של ארכובה עד גף (צ"ל כף) של יד, אישפלדו"ן (עצם השכם) [חולין צח: קלד: – רק הלעז]. (גף הכתף) אישפלדו"ן (עצם השכם) [דברים יח ג, פסחים פד].

*עיין בספר עלה יונה (מרצבד) עמ' קע"ח מהו הזרוע בבהמה. ראה אברה, גבור, שוק ב

#ב. אזרועו – כמו עזרו, וכן ת"י רוחצניה [ירמ' יז ה], וזרועו ישובו – עוזרים [יחז' לא יז], חוזק [ש"א ב לא], כח ועזרה [תהלים פג ט].

*ראה זרז

#ג. אזרועות הנגב – חיילות הנגב [יחז' כג כד – דניאל יא]. זרועות השטף – גבורי מלכות יון שהיו שוטפים וחזקים [דניאל יא כב]. ישלח זרועים – שריו וגבוריו [שם יא לא].

#ד. אזרועי תורה – עומק סברא ולסמוך טעמי תורה שבעל פה על מדרש מקראות ואותיות היתרים ולשונות המשתנים במקרא [סוטה מט].

*עיי"ש ע"א ד"ה בטל כבוד תורה.

#ה. אזרוע נטויה – זו החרב של מכת בכורות [דברים ז יט].

@+מ"מ: ירמ' כב כד. ראה אזרוע

~זרז (א)

~זרח (א)

זרח בחשך אור – כמו הזריח. ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור, כמו (תהל' כז א) ה' אורי וישעי [תהלים קיב ד].

~זרח, זרח (ב)

זרח (בן שמעון) – הוא צחר (ברא' מו י, שמות ו טו), לשון (ברא' ו טו) צוהר [במד' כו יג, דה"א ד כד].

1. * בן יהודה ותמר שנולד עם תאומו פרץ (ברא' לח ל, עין דה"א ב ו). בניו הם דרע, הימן, איתן, כלכול, זבדי. ראה פרץ 2. בן רעואל בן עשו מבשמת אשתו (ברא' לו יג, דה"א א לז). 3. אבי יובב, מלכה השני של אדם (ברא' לו יג, לג). 4. לוי בן עידו (דה"א ו, בפסוק כו - עדיה). 5. הכושי, יצא למלחמה על אסא בחיל גדול. זהותו אינה ידועה (דה"ב יד ח-יד, עין חבקוק ג ז).

~זרחיה

1. * בן עזי מצאצאי אלעזר בן אהרן (עזרא ז ד, דה"א ה לב, עין תוס' יומא ט ע"א ד"ה ולא). 2. אביו של אליהו עניי ראש בני פחת מואב (עזרא ח ד).

~זריד

מין מאכל חטין, כדאמרינן בברכות (לז). ... (שחולק) לארבע ארבע... כל הנשים מעוברות תקנו להם זריד וערסן להברות אותן והעוברים [יומא מז. עיי"ש].
*ראה זרד א, ערסן

~זריז

#א. בעל מלאכה [פסחים נ:].

#ב. זריז – חטי דמתברי באסיתא חדא לארבע [ברכות לז].

*ראה זרז א, זריד, חילקא, טרגיס, ערסן

~זרם, זרמה

#א. קלוח מטר סוחף [ישע' ל ל]. קלוח, שטף [חבקוק ג י]. זרמתם שנה – חטפתם... לשון שטיפה, כמו (חבקוק ג י) זרם מים [תהלים צ ה].

*בתרגום זרמתם במובן מות, ושנה במובן של תרדמה.
#ב. אש המקלחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם, שנאמר... [ישע' ד ו].

#ג. זרמת סוסים – לשון רבוי תשמיש... קלוח הזרע, כמו (חבקוק ג י) זרם מים עבר [יחז' כג כ], לשון שכבת זרע הזורם מזרם מים [כתובות מד:]. זרע שהוא יורה כחץ, מזרם מים המקלח בכח [יבמות צח].

*ראה זרע א

~זרנוק, זרנוקא

#א. נאד [ב"ק קג:]. נוד של עור [ב"ב נח:].

מזורז – חזק ובריא [נדה לא]. זירזתני – אישטודילי"ר (לבחור בצינור הטוב מכולם. חסר בדפוס) [יומא מז].

כהנים זריזים הם – בקיאים הם בכל ואין צריכים סימן [שבת קיד:], זריזין – כהנים שבקיאין... [פסחים לז:]. זריזים – בקיאים [שבת קיד:].

זריזות – זריז ונשמר קודם לכן שלא תבוא עבירה לידו [ע"ז כ:]. זריז עדיף מזהיר – הרואה את הנולד ומתקן עצמו שלא יבוא לידי כך והיינו דאמרינן בע"ז (כ:): זהירות מביאה לידי זריזות [חולין קז:]. זריז ונשכר – מהיר לזכות בשלו בטרם יפסיד, ונשכר בזריזותו [ב"מ לח:]. זריז הוא – ונשמר מן הטומאה [יומא יג:]. קיימא לך זריזין מקדימין למצוות [מגילה כ:]. מזריזין את האיש קודם מעשה וחוזרין ומזריזין אותו בשעת מעשה [שמות יט כד]. ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כס [ויקרא ו ב].

*למהר לשלחם (שמות יב לג) תרג' למזרזא. +מ"מ: ש"א כה ג, דה"א יא כב ד"ה בן, דה"ב יט ט, ב"ב צא ע"א ד"ה ואוליד. ראה אור, בהל, זהיר, זריז, חגר א, חלץ, מהיר, צוה, צוואה, קל, ריק ג

~זרז (ב)

זרזי תאנה – (ברא' ג ז) חגורות (בפסוק: חגרת) מתרג' זרזין [ערובין יח:].
*עין בערוך ערך זרז ב

~זרזא

*ראה זירזא

~זרזיף

לשון טיפים הוא בלשון ארמי, במסכת יומא (פז). הוּו מטו זרזיפי דמיא [תהלים עב ו], זרזיפי דמיא – התזת טיפי שופכין שהיתה השפחה שופכת. וזרזיפי – טיפין, ודומה לו (תהלים עב) כרביבים זרזיף ארץ [יומא פז].

*אין לו דמיון במקרא. זרזיף משמעו גשמים רכים ונוחים להשקיית הקרקע.

~זרזיר

זרזיר מתנים – לא ידעתי מהו, ולפי המשמע היא חיה תשושת מתנים... ומ"א (ויק"ר יג ה)... זו מדי ופרס שזרזו מתניהם... [משלי ל לא]. רבי אליעזר סבר זרזיר עוף טמא הוא... אישטורוני"ל [ב"ק צב:]. הוא אישטורוני"ל [חולין סב:].

*אין לו דמיון במקרא. בערוך ערך זרזיר מפרש מין עורב קטן, ובתרגום למשלי "ואכא דמזרזי בינת תרגול". +מ"מ: סנה' פב ע"ב ד"ה ד' מאות, חולין סב ע"א ד"ה מפני. ראה עורב

#ב. ציגוני"א (חסידה, בהשאלה : מתקן שאיבה) שבו דולין מים מן הבור [ב"ב קסז].
@עין בערוך ערך זרנק. ראה זנק

~זרניך

אורפימינ"ט (צבע צהוב) [חולין פח].
*זרניך זו מלה פרסית. +מ"מ : סוטה טז ע"א ד"ה והלכה, בכורות
ט ע"א ד"ה פטר רחם. ראה גיר, כפור, סמא א

~זרע

#א. מזריע זרע – שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר... גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותן [ברא' א יא]. זרע הארץ – דגן [ויקרא כז ל]. זרעים – כגון קטניות [ברכות לה]. עיקרי העשבים [מור"ק ב]. זרעים – מין קטניות [דניאל א יב]. זרעונים – אין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל [– דניאל א ה].

הזרעונים טובים לצדיקים להבדילן ממאכל טמא [מגילה יג].

זרע זרוע – זריעה של מיני זרעונים. זרוע שם דבר הוא, כמו (דניאל א יב) ויתנו לנו מן הזרעים [ויקרא יא לז]. זריעה פחותה מנטיעה [ישע' מ כד]. זרעו – כלומר ששתלו [מנחות ע].

*רש"י מפרש במנחות ששתלו, כלומר את הבצל עצמו, שלא נטעה לקרוא וזרעו כמו וזרעו במים רבים, כלומר את הזרע שלו. ראה בורא, גד, זוב, מזרע

#ב. חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו [ברא' ח כב].

*ראה חם, חרף, קיץ, קציר, קר

#ג. זרעם – אמו [קדושין ע]. זרע אנשים – צדיקים [ש"א א יא]. זרע פסול – כגון ממזר [קדושין ד].

*בקדושין ע ע"א דורשים את הפסוק בנחמיה (ו סא) ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישאל הם - זה אסופי שנאסף מן השוק (ובע"י מוסיף : שאינו מכיר לא את אביו ולא את אמו). רש"י מפרש : בית אבותם - אביו. וזרעם - אמו, עיי"ש במהרש"א. עין איוב יד ד.

#ד. שכבת זרע – קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת [ויקרא טו ב, פסחים סז]. פולטת שכבת זרע – הרי היא כבעל קרי [ברכות כא כו]. שכבת זרע דחזיא לאונסיה – נעשה שידין ורוחין ולילין, מיני מזיקין [ערובין יח]. כל שכבת זרע שאינו יורה כחץ אינה מזרעת [יבמות סה. עו. – עפ"י חגיגה טו., חולין מח. – אינו מוליד]. תניא בבכורות (מד:) שני נקבים באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע וביניהן כקליפת שום [יבמות עה]. שכבת זרע מטמא בגדים [ב"ב טז], שכבת זרע ממאס ובדילי אינשי ממגעו [ע"ז סח], מי שיש לו אשה ואינו משמש מטתו מרבה צרעת [בכורות מד]. זרע מלבן את הולד מגיעוליו [נדה לא]. אשה דרכה להיות בריאה וממהרת להזריע

[סנה' סט]. משעה שנקלט הזרע במעי אשה אפילו הפילה אמו ונמחה, יש לו חלק לעתיד, דכתיב (תהלים כב לא) זרע יעבדנו, והכי אמר בכתובות (קיא.) נבלתי יקומון – לרבות נפלים [סנה' קי].

*ראה חלב ב (ד), קרי

#ה. וזרעו במים רבים – לשון הצלחה הוא, כזרע הזרוע על פני המים [במד' כד ז].

#ו. זרעו – ספר שנקוד בו זרעו בחיר"ק (תחת) הזי"ן שיבוש הוא [ירמ' יב יג].

@בגמרא ברכות לא ע"ב נאמר מאי זרע אנשים? אמר רב, גברא בגוברין. ושמאל אמר זרע שמושח שני אנשים... רבי יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים. +מ"מ : שבת מא ע"א ד"ה כאילו, שם פו ע"א ד"ה שהיא טמאה, שם קטו ע"ב ד"ה דאסתנא, חגיגה טו ע"א ד"ה באמבטי, תוס' יבמות כב ע"ב ד"ה בן, יבמות לד ע"ב ד"ה מש"ז נפקא, גיטין נז ע"א ד"ה שכבת, ב"ב קטו ע"א ד"ה בן. ראה זכור, זעזע, זרמה, חלב א, חמום, קרי, רבד א

~זרעית

זרעייתא – משפחות [קדושין ע].

~זרף, זרפא

מזרף זרף – מנפח, אינפליי"ר (לנפח) בלעז [שבת קלד]. עושה חבורה [ע"ז כח:], עושה חבורה, אישגרייניי"ר (לסרוט) בלעז. ל"א מעלה נפח, אינפל"א (מנפח) בלעז [יבמות עו.], עושה חריצים בבשר ומכאיב המכה [חולין עז]. זרפא – נפח מכה [שבת סז].

*עין בערוך ערך זרף א. ראה גדד

~זרק

#א. ענין הזאה [שמות כד ח]. כל זריקה למעלה מעשרה טפחים, וכל שילשול עמוק מעשרה טפחים [ערובין פג]. לא זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה בכלל זריקה – כל זריקה מרחוק משמע, שזורק מן הכלי למזבח למרחוק. שפיכה – עומד אצל היסוד ושופך [זבחים לז]. מזרקין בו כלים – זורקין בגדיהם עליו יותר מן הצורך [סנה' מח].

#ב. אהל זרוק – אהל המיטלטל [ערובין ל:], אהל המיטלטל ונזרק [חגיגה כה].

#ג. נזרקה מפי חבורה – כולם הודו בדבר זה [פסחים סד.], תשובה זו שאני משיב מפי חבורה [חולין ל]. לא יזרוק ברכה מפיו – במהירות שדומה עליו כמשא [ברכות מז].

@ראה ידה

~זרר, זורר

ויזורר – נתעטש [מ"ב ד לה].

*אין לו דמיון במקרא. ראה זור, זרה

~זָרָשׁ

*אשת המן (אסתר ה יד, ו יג, עיין תוס' מגילה ז ע"ב ד"ה דלא).

~זָרַת

(אצבע) קטנה, (וממנה) מודדין זרת של חושן [כתובות ה: זבחים סד: מנחות יא:].

*זרת הוא שיעור אורך מקצה האגודל עד קצה הזרת ושיעורו חצי אמה. בערוך ערך אצבע כותב: אצבע קטנה שמה זרת למדוד ממנה עד גודל למדידת החשן, ובספר האורה לרש"י סי' מו: שמפזר כל אצבעותיו זו מזו כפי יכולתו - ומודד מגודל דרך כל ראשי האצבעות עד הזרת. וכעין זה בפרדס לרש"י ריש סימן לו. הרד"ק בספר השרשים מבאר שצ"ל "זרת", אך העיין נבלע. ראה אמה, אצבע, גודל, קמיצה

~זָתוּא

זתוא בן יהודה ממשפחת דוד המלך [תענית כו:].
*אב משפחה שבניה חזרו מן הגולה והיה חתום על האמנה (עזרא ב ח, נחמיה י טו). ראה סנאה

~זָתָם

יואל אחיו (של זתם) - ואחיו של יחיאל, כדכתיב למעלה (כג ח) יחיאל וזתם ויואל (אחים) [דה"א כו כב]. יחיאל הגרשוני - כתיב לעיל (דה"א כו כב) בני יחיאל זתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה' [דה"א כט ח].

*לוי ממשפחת הגרשוני, פעם (דה"א כו כא-כב) נזכר כבנו של יחיאל, ופעם (דה"א כג ז-ח) כאחיו.

~זָתָר

*אחד משבעת סריסי אחשורוש (אסתר א י).

~חָב

בחובי (בפסוק: בְּחָבִי) - במחבואי [איוב לא לג].
*בְּקוֹנְקוֹרְדְּנָצִיָּה מפרש במשמעות חיק, פנים. ראה אב ב, חבא (ב), חבה א

~חָבָא, מַחְבָּא

#א. חבא - טמונה [מנחות סג:], נחבאת - נטמנת [ב"מ קה:].

#ב. חבא - מחבוא, אוצר לימות החורף [ב"ק קא:].
מחבא רוח - מחסה סלע שנחבאים בו מפני רוח, ונסתרים שם מפני חורב [ישע' לב ב].

#ג. מחבואי הפה - נבוחי הפה, כגון שהרכיל [מנחות סג. עיי"ש ד"ה אי נימא].

#ד. חבא (שאלו היה) נחבא אל הכלים - שהיה בורח מן הגדולה [ש"א י כב]. מחבא - מחבא עצמו מרוב ענוה... [תענית כג:]. החביא דבריו - לא אמרם כמות שהם [סוטה לד:].

@בעירובין יג ע"ב: כל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו, ובתנחומא ויקרא ד: כל הבורח מן השררה... אך המאמר הידוע כל הבורח אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו אין לו מקור בחז"ל. השב ידך אל חיקך (שמות ד ו) ת"י עאל כען ידך בחיבך, ותחבק חק נכריה (משלי ה כ) תרג' ולא תחבק חובא דאחריתא, היחתה איש אש בחיקו (משלי ו כז) תרג' אין סיס בר נשא נורא בעוביה (נ"א בחוביה). ראה אבא א, חב, חבה א, חביון, מחבא

~חָבֵב, חוֹבֵב (א)

חובב (כך נקרא אחד משמותיו של יתרו) ... שחיבב את התורה, וחובב הוא יתרו, שנאמר (שופטים ד יא) מבני חובב חותן משה [שמות יח א]. הוא חובב הוא יתרו... [שם יח יג, עיי"ש]. חובב (בן רעואל המדייני) - הוא יתרו, שנאמר (שופטים ד יא) מבני חובב חותן משה, ומה תלמוד לומר (שמות ב יח) ותבאנה אל רעואל אביהן? מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא [במד' י כט].

*בילקוט שמעוני נאמר שהיו ליתרו שבעה שמות: יתרו, יתרו, רעואל, חובב, חבר, קיני ופוטאל. בבמד' י כט נאמר שהוא חבב בן רעואל המדייני, ובשופטים ד יא נאמר "וחבר הקיני נפרד מקיני, מבני חבב חותן משה"? כ"כ בשמות ב יח נאמר שרעואל המדייני הוא אביה של צפורה (אשת משה) ולא חובב, שם ג א נאמר שמשה רועה את צאן יתרו חותנו כהן מדין. לא ברור במי מדובר, ובפשיטות יתרו הוא רעואל, וחובב הוא בנו של רעואל, ומחובב בקש משה שיצטרף לבניו ולא מיתרו מחותנו. +מ"מ: שופטים ד יא. ראה יתרו, רעואל

~חָבֵב (ב)

חֵבֵב עמים - חיבה יתרה חבב את השבטים... ד"א בשעת חבתן של האומות... [דברים לג ג].
יוסף חבב את הארץ [במד' כז א]. על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ...

~חֵי, חֵי"ת

*ח' זעירא - איוב לג ט, ח' רבתי - אסתר א ו. בגלל הדמיון הרב ביניהם ח' וה' מתחלפין לעיתים קרובות ובעיקר בטעויות דפוס. מגילה כד ע"ב ד"ה לא

[במד' כו סד].

*אין לו דמיון במקרא. בספר חומש מבואר (רש"י המפורש, ש"ד שטיינברג, ירושלים תשמ"ט) שמות א במבוא מציין דבר נפלא. רש"י כידוע משבץ בפירושו הרבה ענייני מוסר וד"א, וכן בד"כ כשיש כמה מדרשים באותו ענין, הוא בוחר מקור המדבר בענין חיבת הקב"ה לישראל, לדוגמא ברא' יח ח, שמות טז כא, שמות ג ב. וכן מביא בשם ספר לפשוטו של רש"י (שמות ציון א') שאם נדקדק, נמצא שבתחילת כל ספר מהחומש, בפסוק הראשון מביא מדרש המדבר בשבחם וחביבותן של ישראל וא"י.

~חֲבֵרָה, חֻבָּה (א)

חֻבָּה – לשון מחבא [סוכה מ]. חבי – התחבאי [ישע' כו כ]. ונחבה – ויבקש להחבא [ירמ' מט י].

חובה – לשון מחבא [סוכה מ].

*חבה זו צורת משנה של חבא. +מ"מ : שמות לג ה, דה"א כא כ. ראה חבא, חביון. לשון חיבה - ראה חבב ב

~חֲבֵרָה (ב)

*מבני שמר משבט אשר (דה"א ז לד. הכתיב "חבה" והקרי "חבה").

~חֲבֹל, חֲבֹלָה

*ראה חבל ד, ה

~חֲבֹלָה

חבולה – דבר כיעור ושקר [דניאל ו כג].

~חֲבֹלִיָּא

ומרעין חיבולייא – הייסורין הן רבית [מו"ק כח: עיין בע"י].

*כך מגיה רצ"ה חיות בשם רא"ז מרגליות לפי הערוך ערך מת. בגמרא נדפס "האיסורין הן בבית", ואין לזה מובן. חיבוליא הוא תרגום של נשך (שמות כב כד), והמשמעות היא שייסורין ממושכים של מחלה הם כרבית נוספת למות וכן ר"ח מפרש : אריכות חוליו תוספת כמו הרבית על המלוח. ראה חבל ד, ה, נשך בהערה

~חֲבֹר

*נהר שבין הפרת לחידקל. נזכר תמיד יחד עם העיר חלח (מ"ב יח יא). בגמרא יבמות יז ע"א וקדושין עב ע"א נאמר חבור זו חדייב (בקדושין הדייב). ראה חדייב

~חֲבֹרָה (א)

בני חבורה – הולכין בדרך או יושבין בבית אחד איש לסעודת עצמו [ב"מ עה]. בחבורה – נראה לי יום אסיפה או יום ועד היה להם שקורין חבורה [מכות כא: מהריב"ן]. חבורת מצוה – סעודת מצוה... שהיו נקבצין לעבר החודש... היו עושים סעודה [סנה' ע].

*+מ"מ : תוס' שבת ג ע"א ד"ה איתמר. ראה אח א, חבר א, להקה, קהל

~חֲבֹרָה, חֲבֵרָה (ב)

מכה שהדם נצרך בה ואינו יוצא, אלא שמאדים הבשר כנגדו. לשון חבורה טאק"א (טי"א, כתם) בלעז, כמו (ירמ' יג כג) ונמר חברבורתיו, ותרגומו משקופי, לשון חבטה, בטדור"א (מכה), וכן (ברא' מא ו) ושדפות קדים, שקיפן קידום חבוטות ברוח, וכן (שמות יב כג) על המשקוף, על שם שהדלת נוקש עליו [שמות כא כה], לשון חבלה [ישע' א ו].

*ראה חברבורת, מכה, פצע א

~חֲבוּשׁ, חבוּשָׁא

חבושין – קודוין"ן (חבושים, מין פרי) בלעז [ברכות מג: שבת מה. ביצה כו: כתובות ס: סנה' לט:].

*ראה פריש

~חֲבֹט

#א. חבטיה – הפלתיו [שבת סז:], מושלך [שם קלח:], חבוט – השפל [ערובין ט:], חבוט רמי – השפל והולך [סוכה כב:], השפיל ענפים למטה... כל לשון חבטה שבתלמוד לשון השפלה, והמפרש חבטה תלישה או שליפה טועה... [סוכה ט:]. תקרות הבית חובטות – כלומר נראות כיורדות וסותמות [ערובין מב:]. חבטו לאלתר – לא הספיק לפרק המשא מעל כתיפו עד שרביץ תחת משאו [ב"מ פ:].

#ב. חבוט – בטו"ד (מוכה, פשתן נפוט) [חולין נא:]. חבוט – הכאה [ב"ב נח:]. חבוטות – לשון משקוף החבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו [ברא' מא ו]. חביטא – חבוטות [כתובות י. עיי"ש].

#ג. חביט חביט – לשון ניענוע [סוכה מד:]. #ד. חבוט (סיד) חבוט – סיד הנימוח במים הרבה [שבת פ:]. יחבט – ת"י יתרמון קטילין, ואני אומר ב' לשונות הללו חבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ... [ישע' כז יב].

#ה. חבטין (לנפות, לזרות) בלעז [חולין ז:]. *חביטה היא פעולת הורדת פרי הזית מן העץ ע"י חביטה במקל. עיין בערוך ערך אנדיפי. ראה חבט, חכה אמחבט, משקוף, נדף, נפץ, עלה ד, פוץ, שדף, שקף

~חֲבִיב, חֲבִיבִי

חביבה עליה – חדשה היא לו [ר"ה כז:]. חביב למהר מצוה בשעתה [פסחים סח:]. אחרון אחרון חביב [ברא' לג ב]. בית עולמים חביב משילה [דברים לג יב]. עשו היה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני [תהלים פ טז]. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא

קמחא ודובשא ומשחא, וקרו ליה אברושד"י [ברכות לו:].

*בא"ה מציין שאברושד"י אינה מלה צרפתית אלא פרסית שאולי יש לה קשר עם הייונית אמברוסיה שמשמעו מטעם האלים. בערוך ערך חבץ ב מביא נוסח בגמרא שחבץ קדרה הוא אברושד, אך בערך אברושד כותב במוסד הערוך שלא מצא מלה זו בגמרא אלא כך מפרש רש"י. ראה דייסא, המלתא, רהטא

#ב. חביצא – כעין שלנייקו"ק (שלקי"ק). תבשיל המתבשל בתוך סיר ובו פירורי לחם ועוד) שמפריין בתוך האלפס לחם [ברכות לז:]. תבשיל שקורין שלנייקו"ק (שלקי"ק) שמפריין בה פת [מנחות עה:].

*התוספות בברכות לו ע"ב ד"ה חביצא מפרשים פרוין הנדבקים יחד על ידי מרק או ע"י חלב, וכן מפרש רב האי גאון באוצר הגאונים לברכות ומוסיף בלי בישול. בתוס' מנחות עה ע"ב ד"ה חביצא מפרש ר"ת שהן פתיתין דקין שמדביקין אותן ע"י דבש או ע"י חלב ושומן כעין טיגון של מנחה, עיי"ש. במנחות יש שני גרסאות של רש"י, והפירוש כאן נלקח מפירוש רש"י כתי' בתחתית העמוד. בפירוש האחר נכתב חביצא - של רקיקין, ונראה שחל איזה שיבוש שהיה כתוב "של רקיק" במקום שלקי"ק ואחד המעתיקים תיקן ל"של רקיקין". ראה חבץ, חביתה, צנס, רהטא

#ג. חביצא דתמרי – לאחר שעשו בהן שכר ונשאר הפסולת. אי נמי נידוכין הרבה כדי לעשות מהן שכר [כתובות פ.]. חביצא דתמרי – תמרים המדובקים יחד קרי חביצא, ואית בהן חמישין תמרין [ב"מ צט:].

~חבית, חביתא

#א. חבית של שייטין – כלי של גומא שאורגין אותו ועושין כמין חבית ארוכה ולמדין בו לשוט [ביצה לו:].

#ב. כל חביות שבתלמוד כדים של חרס הן [ע"ז ס.]. חביתא – חביות שמסדרים באוצר ומושיבין אחת על גבי שתיים [ביצה לג.], כשמסדר חביות במרתף שורה על שורה. חביות של חרס הן כעין כדין גדולים [ערובין קא:].

@בכלים פ"ג מ"ב מפרש הרע"ב שחביות שבתלמוד צרות למעלה לצד פיהן, ולמטה לצד השוליים ורחבות באמצען וכמין בטן רחב בולט מהן באמצען מבחוץ. שם פ"ב מ"ב מובא חביונות והן חביות קטנות. עיין בספר אורי חיים (ליפשיץ) ח"ב עמ' תט"ז. +מ"מ : ביצה לג ע"ב ד"ה והתנן שובר אדם חבית. ראה דודור, דנא, כד, נזייתא, קנקן, נזייתא

~חביתה

חביתים – חצי עשרונו של כהן גדול שקרב עם התמידין בכל יום, שנאמר (ויקרא ו יג) מחציתה בבקר ומחציתה בערב, וסמך ליה על מחבת בשמן תעשה, לכך קרוי חביתין [יומא כה.]. חביתי כהן גדול – זמנן קבוע בכל יום כתמיד [שם נ.].

*ראה חביתים, חביץ

חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח [שה"ש ב ג]. חביבי – ר' חייא שהוא אחי אביו ואמו של רב [ערובין יב:]. רבי חייא שהוא דודו אחי אביו [כתובות נב.]. דודי, ר' חייא [ב"מ עו:]. ר' חייא דודו של רב, כדאמרין בסנה' (ה). דרב בר אחוה דר"ח ובר אחתיה דר"ח [ב"ב מא:]. תרגום של דודי, רבי חייא אחי אביו היה [מכות ג:]. דודי אחי אבא והוא רבי חייא [שם יא.]. דודי [ב"מ עו: חולין לב.].

*דוד אהרן (ויקרא י ד) ת"י חביבא דאהרן. +מ"מ : ברא' יח יט, שמות טו יז ד"ה מקדש, שם יז ט ד"ה בחר, במד' י לא ד"ה והיית, שם טז ד"ה זאת, דברים א יז ד"ה כקטן, שם ו ה ד"ה ובכל, שם לא כט, הושע ז ז ד"ה משך, פסחים כה ע"א ד"ה למה נאמר, יומא פב ע"ב ד"ה מאי חזית, סוטה מט ע"א ד"ה אקדושה, סנה' עד ע"א ד"ה מאי חזית. ראה אבא, דוד א, חובב, סגלה, עדיף

~חבִיָה

*אבי משפחת כהנים בלי כתב יחוס וגואלו מן הכהונה בימי זורבבל (עזרא ב סא, נחמיה ז סג - חבִיָה).

~חבִיּוֹן

שם חביון עזו – שם נגלה עזו שהיה חבוי... [חבקוק ג ד].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : עזרא ג ז. ראה חבא, חבה

~חביל (א)

חם [שבת פו: נדה לד:]. נתחמם, אינפונדר"א (שלשול. חסר בדפוס) [ב"ק מח. – בלי הלעז, ב"מ צז.]. ראה אחז א, הבל, חם, שחמא, תרו

~חביל ימא (ב)

חביל ימא תכילתא דבבל – שם מקום... מכיליא ותפארתה של בבל ליוחסין [קדושין עב.]. *בגמרא נאמר : מאי חביל ימא? אמר רב פפא זו פרת דבורסי.

~חבילה

נתפרדה חבילה – אהבתנו, שנקשרה נפש בנפש [ע"ז יא.]. חבל – לשון חבילה [פסחים כ:]. אין עושין מצות חבילות חבילות – נראה כמי שהיו עליו למשאוי וממחר לפרק משאו [סוטה ח.].

*חבילה הוא משרש חבל. ראה אנברקא, אסור א, זרוא, חבל ד, טונא, כישא

~חבין

*ראה חכה א (ג)

~חביץ, חביצא, חובצא

#א. חביץ קדרה – מין מאכל קפוי כמו חלב שחבצוהו בקיבה כך עושין מאכל קפוי בקדרה, ולקמן מפרש

~חבל (א)

#א. חבל מדה – ת"י חוטא דמשחתא (חוט המדה למדוד) [זכריה ב ת]. חבלי בוץ – פתילי בוץ [אסתר א ו]. חבל כנגד חבל – קו כנגד קו [תהלים לא כד]. חבל המצרי – עשוי מצורי דקל מסיב הגדל סביב הדקל וכרוך עליו [סוטה ז:]. חבלי דצורי – חבלים של צורי הדקל [ע"ז עה]. חבלי עוני – קורדי"ש (חבלים לקשירה) בלעז [איוב לו ת]. חבלי השוא – חבלים שאינם חזקים אלא נוחין להנתק [ברכות כד:]. חבלי השוא – חוט של קורי עכביש [ישע' ה יח].

*ראה יתר א

#ב. חבל ארגוב – מתרג' בית פלך תרכונא... הפרכיא של היכל מלך... [דברים ג ד]. מחבל אכזיבה – (ת"י) מעדב אכזיב, מגורל אכזיב [יהושע יט כט]. #ג. חבל זה לשון גורל הוא, וכן ת"י... [צפניה ב ז, יהושע יט כט, תהלים טז ו, איוב כא יז].

#ד. חבל נביאים – ת"י סיעת ספריא, חבל סיעה, וכן (ש"ב כב ו) חבלי שאול ספני – משרית רשיעין אקפוני [ש"א י ה]. חבלי רשעים – סיעות של רשעים [תהלים קיט סא]. תחבל וחבל (לשון השחתה) נמרץ – חבורת חבלי רשעים. תחבל לשון אגודות, כמו (ש"א י ה) חבל נביאים, (וכן תהלים קיט סא) חבלי רשעים, וכן ת"י מסתייעין עלה, לשון סיעה... [מיכה ב י, עיי"ש]. חבלי מות – מחנות אויבים, כמו (ש"א י ה) חבל נביאים. וי"ת כאתא דיתבא על מתברא, לשון חבלי יולדה [תהלים יח ה], חבורות אויבינו המבקשים להמיתנו. חבלי מות – חבלי שאול, כולם לשון חבורות הם כמו (ש"א י ה) חבל נביאים [תהלים קטז ג]. חבלי שאול – כתרגומו משרית (מחנות), כמו חבל נביאים [ש"ב כב ו], כמו חבלי מות – משריין רשיעין [תהלים יח ו]. חבלים – (ת"י) משריין, כמו... [ש"ב יז ג].

חובלים – (כינוי ל) מקלות [זכריה יא ז], (כינוי ל) רשעי הדור [זכריה יא יד].

*ראה חבל ה

#ה. חבל הכסף – חוט השדרה שהוא לבן ככסף... ונעשה כשלשלת [קהלת יב ו].

*ראה חוט, רתק

#ו. חבל הים – (ת"י) ספר ימא, ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודיין בחבל, כלומר הסמוכים לים [צפניה ב ה].

@ביהושע יט כט נזכרת העיר חבל בנחלת אשר. +מ"מ: שמות י יט ד"ה ימה סוף, במד' לד ג ד"ה ממדבר, יחז' כה טז. ראה אשלא, חביל, כפיפה, מצרי, שוא, שישורא, שלשלת

~חבל (ב)

#א. צירים וחבלים – לשון יסורי אשה הכורעת לילד, שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח [ישע' יג ת]. חבליהם – חבלי לידה [איוב לט ג]. חבלי אשה – צערה [נדה לא]. חבלי אוני – כלשון גורל ומיתרים נקרא חבלי, ובלשון דאגה נקרא (הושע יג יג) חבלי יולדה, קורדי"ש (חבלים) בלעז [איוב לו ת]. יחבל און – לשון הריון ולידה, כמו (שה"ש ח ה) שמה חבלתך אמך [תהלים ז טו], חבלתך אמך – לשון (הושע יג יג) חבלי יולדה. חבלתך – באו לה חבלים ממך, כמו (ירמ' י כ) בני יצאוני, יצאו ממני [שה"ש ח ה, סוטה יא:].

#ב. חבלו של משיח – כדאמרינן בכתובות (ק"ב:) דור שבן דוד בא בו קטיגוריא בתלמידי חכמים, שנאמר (ישע' ו יג) ועוד בה עשיריה וגו', חבלי לשון (הושע יג יג) חבלי יולדה [שבת קיח]. חבלו של משיח – גורלו. ל"א חבלו, פחדים וחבלים שיהיו בימיו מחיל הנכרים (נ"א העכור) [סנה' צח:]. חבלים – רשעי הדור [זכריה יא יד].

*הפירוש הראשון הוא ע"פ (דברים לב ט) יעקב חבל נחלתו, והשני ע"פ (ישע' סו ז) בטרם יבוא חבל לה. +מ"מ: זכריה יג ט ד"ה והבאתי. ראה ילד א, משבר

~חבל (ג)

תורן הספינה, מש"ט (תורן. חסר בדפוסים) בלעז [משלי כג לד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חובל, תורן

~חבל (ד)

#א. הפסד ועגמת נפש הוא [יבמות קכב]. הפסד, לשון אהה. כל חבל לשון צער וקבל הוא... [סנה' נט:]. כל חבלה שבתלמוד לשון חבלה והפסד הוא... [חולין ע:]. חבל על דאבדין ולא משתכחין – הפסד גדול יש על גדולים שאבדו ואיני יכול למצוא חסידים אחרים כמותם [סנה' קיא]. מנא דלא שוי חבליה – כלי שאינו שווה ההפסד שהוא מפסיד [בכורות ח:].

*בסנהדרין נט ע"ב הגר"פ מגיה הספד במקום הפסד, אך הפרוש בסנהדרין ק"א מוכיח שאכן צ"ל הפסד. ראה אהה, מרוד, שוא

#ב. תשפך חבל – לשון חבילה, כלומר תשפך יחד [פסחים כ:].

*בב"ק קטז ע"א בד"ה תשפך הכל רש"י מפרש: כולם ביחד, ואולי גם שם צ"ל חבל וזה לשון הפסד. הערוך גורס חבל ומפרש שענינו לאלתר. ראה חבוליא, חבילה, חבל א

#ג. מחבלים – בלשון עז וחמה, מקשיין זה לזה [סנה' כד].

#ד. לשון השחתה, כמו (דניאל ו כג) חבולה לא עבדת, וכן חברו מנחם [נחמיה א ז]. חבלה – חבורה [שבועות לג:]. חבול (בפסוק: חבל) – שם דבר, לשון

אחד ע"י לחשים. חבר גדול – מאסף חיות ובהמות גדולות. חבר קטן – מחבר שקצים ורמשים... [סנה' סה.]. חבריך – לשון כשפים כמו (דברים יח) וחובר חבר [ישע' מז ט]. חברים – לוחשי נחש [ע"ז יח]. אין יתרון – לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו, בלא לחש [קהלת י יא].

*מ"מ: תוס' שבת יא ע"א ד"ה ולא. ראה חובר, לחש, לט, מגוש, עונן, רטין

#ב. חברים (נ"א חברין) – אומה הסמוכה לפרסיים ומשחיתים הם וטרפנים הם יותר מפרסיים [קדושין עב.], אומה מבני פרסיים [שבת יא.], שם אומה שהיתה עם פרסיים, ביום חגם אין מניחין לדלוק אור אלא בבית ע"ז [שם מה.], אומה רשעה שהיו בימי פרסיים וכו' את ישראל לעשות מלאכתן [ביצה ו. עיי"ש].

*עיי' בשערי תורת בבל ליבמות סג ע"ב. +מ"מ: שבת כא ע"ב ד"ה הסכנה, תוס' שבת מה ע"ב ד"ה לטלטל שרגא, יבמות סג ע"ב אתו חברי לבבל. ראה אנה, רשעה

חברייא – פרסיים רשעים ומבזין ואינם מכירין כבודם של ישראל [יבמות סג.], פרסאי [גיטין יז.]. מן חבריא – הנבראים ע"י החברים [סנה' סה.].

@עיי' גיטין יז ע"א ושם בתוספות הראש אומר ר"ת דהן אומה רשעה דאתו לבבל בימי ר' יוחנן, והרשיעו את הפרסיים שהיו בבבל ואיקלקלו טפי מרומא. עיי"ש. עיי' בערוך ערך חבר ב. +מ"מ: תוס' שבת יא ע"א ד"ה ולא תחת. ראה חובר

~חבר (ה)

היחברך – היוכל להדמות לך [תהלים צד כ]. חבור עצבים – נצמד לע"ז [הושע ד יז]. כעיר שחבורה לה – להיות כמותה [תהלים קכב ג], שהיא כיוצא בה, חברתה ודוגמתה [תענית ה.].

~חבר (ו)

אחבירה עליכם במלים – (לשון) מחבר... (כלומר משתעשע בדיבור) [איוב טז ד].

~חָבֵר (ז)

#א. (בנה של אשתו היהדיה אשת כלב, ואחיהם של ירד, אבי גדור ויקותיאל, אחד מ)שרי העיירות... [דה"א ד יח].

*במגילה יג ע"א נקרא חבר אבי שוכו... והוא אחד משמותיו של משה שנעשה להם לישראל כסוכה ונחשב אב בחכמה. ראה, אבי גדור, ירד, מרד

#ב. חבר ומלכיאל היו בני בנים של אשר [במד' כו כד].

*[הכתיב חָבֵר] בן בריעה בן אשר, בניו שומר, חותם ויפלט ובתו שועא [ברא' מו יז, במד' כו מה, דה"א ז לא-לט].

#ג. (אחד מ)שמותיו של משה [סנה' יט: עיי"ש ד"ה מרד].

1. הקיני מבני חובב חותן משה, נטה את אהלו באלון בצעננים

חברייא – בני הישיבה [חולין יב: יד. לא. פב.], בני מחלוקתו [שבת קטז.]. זעירא דמן חברייא – צעיר שבישיבה, והאי דקרי ליה הכי משום דאושעיא אחרינא הוה התם [תענית כד.], צעיר הישיבה. ולי נראה דאושעיא זעירא היה נקרא דמן חברייא שמבני הישיבה [חולין לא.]. חברייא – תלמידין [זבחים ע.]. חברותא – חברים [חולין נז.]. חבריא – חברים [נדה ו.]. חברים – מלאכי השרת [שה"ש ח יג]. כל זמן שישראל נאספים למקום אחד קרי להו חברים [נדה לד.]. חברים – שוים בעצה אחת [שופטים כ יא]. התחברות – שותפות [דניאל יא כג]. בחוברין – בחברין [מנחות צד.].

*במנחות פ"ט מ"ט לפי כ"י מייכן : אחד מנין לכל החוברים. בנוסח הגמרא : לכל החברים. משמעות חובר היא חבר הנוטל חלק, משתתף.

חברינו – רב חסדא [גיטין פו.]. חברין – רב חסדא [ביצה כה. עיי"ש ד"ה מדברין]. בר חברין – רב הונא... מתלמידיו של רב ורבה בריה קרי ליה בר חברין [שם, עיי' חולין נו ע"א ד"ה מר אמר]. איקפד רב הונא על דקרייה הונא חברין [כתובות סט.]. רבי יונתן [חולין מה.]. רבי טרפון וזקנים [שבת כט.].

*בחולין יב ע"א תוס' ד"ה דמן חבריא מפרשים שם מקום. עיי"ש. +מ"מ: מלאכי ב יד, איוב לד ח, שבת יא ע"א ד"ה חברים, תוס' סוכה לט ע"א ד"ה הלוקח, חגיגה כו ע"א ד"ה לא יגמור, אבות פ"א מ"ו. ראה זעירא, עמית, רע ב

~חבר (ב)

חבר עיר – צבור, חבורת עיר [ברכות ל. חולין צד. – שיש שם רבים], חבורת צבור [ר"ה לד.], תלמיד חכם המתעסק בצרכי צבור [מגילה כז.]. עיי' בערוך ערך חבר א

~חָבֵר (ג)

האפוד עם שתי כתפות האפוד, יחבר אותם במחט למטה בחשב [שמות כח ז]. חָבֵר – נצמד [הושע ד יז].

*ראה חוברת, מחברת, רכס. חבר גוולקי - ראה גוולקי

~חָבֵר, חָבֵרִים (ד)

#א. חברים – חברים ומכשפים... לשון חובר חבר [בבבא מציעה מפרש סוחר] [איוב מ ל, עיי"ש], מחבר חיות גדולות ומצמדן יחד... לחיות קטנות לוחש ומחברן בכשפים... מקטר לשר השדים [כריתות ג: עיי"ש].

חובר חבר – מצרף נחשים או עקרבנים או שאר חיות למקום אחד [דברים יח יא], חובר חברים – יודע ללחוש את הנחשים [תהלים נח ו, יבמות קכא.], חובר חבר – המחבר חיות ובהמות נחשים ועקרבנים למקום

@+מ"מ : שבת קכ ע"א ד"ה לא אהיה וד"ה אמרי ליה. ראה אסר, ארוכה, רפא

ואשתו יעל היא זו שהרגה את סיסרא (שופטים ד יא, יז, ה כד, ראה חבב). 2. אבי העיר שוכו (דה"א ד יח, עיי"ש בפסוק). 3. בן אלפעל מבני בנימין (דה"א ח יז).

~חֲבֵרִים~

חביתים – חצי עשרון למנחתו של כהן גדול שקרב עם התמידין בכל יום... (ויקרא ו יד) על מחבת בשמן תעשה לכך קרוי חביתין [יומא כה.], מנחת מחבת, על שם מחבת קרי להו חביתין [מנחות נ.].
*מופיע במקרא רק בדה"א ט לא. ראה מחבת

~חֶג, חָג~

אסרו חג בעבותים – הזבחים והחגיגות שהיו נקיים ובדוקין ממום קושרים בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח [תהלים קיח כז.]. (קרבן) חגיגה [סוכה ט. ביצה ל.]. ר"ח נקרא חג [תענית ל.].
חג הקציר – הוא חג השבועות [שמות כג טז].
חג האסיף – הוא חג הסוכות [שמות כג טז עיין ר"ה יג ע"א ד"ה וחג וד"ה אלא, סנה' יג ע"א ד"ה חג האסיף].
*+מ"מ : סנה' יא ע"ב ד"ה הוי אומר. ראה איד, חגג, חגתא

~חָגָא~

חגא – לשון שבר ואימה ופחד, לשון (תהלים קז כז) יחוגו וינועו כשכור, וכן (שה"ש ב יד) בחגוי הסלע [ישע' יט יז].
*אין לו דמיון במקרא. ראה חגג, חגו

~חֲגַב (א)~

ויסתבל החגב – אלו העגבות... [קהלת יב ה, עיי"ש].
*הריא"ג (אבן ג'אנח) בערך חגב מפרש "ויסתבל החגב" נאמר כי רוצה לומר תאות המשגל, ושהח"ת מומרת מעי"ן (כמו יחז' כג טז) ותעגבנה עליהם. ואני אומר כי הוא כמו החגב ונאמר על דרך הדמיון והמשל... עיי"ש ערך סבל. ראה סבל ב

~חֲגָב, חֲגָבִים (ב)~

ארכה, כתר גומו [תענית יד.]. נמלה [במד' יג לג.]. מצניעין אותו לקטן לשחק בו [שבת צ.]. חגב כל שהוא מצוי הוא ואינו מכלה כל כך כארכה [תענית יט.]. חגב אינו טעון שחיטה [ע"ז לח.]. אין שחיטת חגבים נוהגת... חגב צוארו דומה לבהמה – דיש לה צואר כבהמה [ע"ז נא.]. דרך חגב לאכול מלמעלה [מנחות עא.]. סמוך לצוארו יש לו כמין שתי רגלים, לבד ארבע רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ, מתחזק באותן שתי כרעים ופורח, ויש מהן הרבה במקומנו כאותן שקורין לנגושט"א (ארכה), אבל אין אנו בקיאים בהן, שארבע סימני טהרה נאמרו בהם, ארבע רגלים וארבע כנפים וקסולין... וכנפיו חופין את רובו, וכל סימנין הללו מצויין באותן שבינותינו,

~חֲבִרְבוּרָה, חֲבִרְבוּרָת~

ונמר חברבורותיו (בפסוק : חברברתיו) – הנמר מנומר הוא, והם החברבורות, טיי"ש (כתמים, עיין בא"ה) בלעז [ירמ' יג כג], מנומר [שבת קי.].
*אין לו דמיון במקרא. בגמרא שבת קז ע"ב נאמר בעא מיניה לוי מרבי מנן לחבורה שאינה חוזרת? דכתיב (ירמ' יג כג) היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו. מאי חברברתיו? אילמא דקאי ריקמי ריקמי, האי ונמר חברברתיו, נמר גווינו מבעי ליה! אלא ככושי... עיין בערוך ערך חבר ד. ראה אנקורא, בהרת, ברד ב, חבורה, בנמר א, ב, נקד א, נקדה

~חֲבִרְבֵר~

*עיין בערוך ערך חברבר שהוא מין נחש (או לטאה) ובבבלי נקרא ערוד.

~חֲבִרּוֹן (א)~

לפנים קרית ארבע [איוב א ג.]. עיר [דה"א ב מב.]. חברון וקדש רחוקות מגבולי הארץ שני רביעי הארץ... [מכות י.]. ארץ מרעה היתה [סוטה לד: עיי"ש ד"ה מינה ואילך]. בחברון לא היה מזבח [סוטה לד:].
עיריה [דה"א ב מב].
*+מ"מ : ברא' לו יד, במדבר יג כב, דברים יא י, דה"א טז יט

~חֲבִרּוֹן (ב)~

1. *בן קהת בן לוי (שמות ו יח, במד' ג כז, יט, דה"א טו ט, כג יט).
2. בן כלב, אבי ארבעה בתי אב ביהודה : קרח, תפ"ת, רקס ושמע - שמעי (דה"א ב מב-מג, עיי"ש בפסוקים שניתן להבין מהם שכלב אבי חברון הוא אבי בתי האבות ולא חברון בנו).

~חֲבִרָת~

(לשון) חיבור. קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת [שמות כו ד, עיי"ש פסוק ה, לב.]. תופר (את היריעות) במחט זו בצד זו [שם ג].

~חֲבֵש~

א. #לשון קשירה [ויקרא ח יג], לקשור שברי עצם זה עם זה, כמשפט הרופאים [יחז' לד ד]. לא אהיה חובש – מחובשי בית המדרש... ד"א לא אהיה שופט, שהוא חובש את הנידונים בבית הסוהר [ישע' ג ז, עיי"ש]. לא חובשה – לשון קשירה, שקושרין עצם הנשבר [יחז' ל כא], חבש – כמו (ברא' כב ג) ויחבוש את חמורו. ס"א תיקן... ויחבוש להם (ויקרא ח יג) מתרגם ואתקין [איוב כח יא]. ואחבשך – א"י פוציילי"ש טי"י (ועטפתי אותך) בלעז [יחז' טז י].
ב. #לשון רפואה [ישע' א ו].

אבל יש שראשן ארוך, ויש שאין להם זנב, וצריך שיהא שמו חגב, ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן [ויקרא יא כא]. חגבים בשעת הטל – עיניהם מתעוורות והרי הן ניצודין ועומדין [שבת קו:]. נפש השורצת על הארץ אלו חגבים [חולין סו].

*עיין חולין נט ע"א ד"ה ובחגבים: זהו סימן טהרתם כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים ויש לו קרצולים הם שני רגלים ארוכין לבד הארבעה והם סמוך לצוארו ממעל לרגליו לנתר בהם כשהוא רוצה לקפץ וכנפיו חופין את רובו והן ד' סימנים. יש הרבה מיני חגבים בשמות שונים: ארבה, גובאי, גזין, גוס, ילק, חסיל. עיין יואל א ד. עיין במנחות ע"ב ד"ה אכלה חגב – דרך חגב לאכול מלמעלה, דרך נמלה לקרסם קנה השבולת מלמטה, משמע שחגב ונמלה הם שני מינים שונים. עיי"ש ד"ה אי אמרת ד"ה הכא. וד"ה בספר שיח השדה מר' חיים קנייבסקי קונטרס קרני חגבים. +מ"מ: ברא' ז יד, ב"מ ק"ג ע"ב ד"ה נימא ליה, ע"ז לו ע"א ד"ה שושיבא וד"ה וקמיפלג, בכורות מז ע"ב ד"ה וחגבים. ראה איל א (איל קמצא), ארבה, גובאי, גזין, דודאי, הפתק, הרזבנית, זחל, חרגול, יוחטא, כרזא, מוניני, סוסביל, ערצובאי, צרצור, קמצא, קרסל, שאור, שושיבא

~חַגְב, חַגְבָּה (ג)

*1. חגב - אבי משפחת נתינים (עזרא ב מו). 2. חגבה - אבי משפחת נתינים (עזרא ב מה, נחמיה ז מח - חגבא).

~חַגְב"ש

(נוטריקון) חלב גבינה בצלים שחלים [ע"ז כט].

~חַגַּג, חַגָּא, חַגִּיגָה

#א. תחוגו - קרבן שלמים לחגיגה [ויקרא כג לט]. שלא חג - שלא הביא חגיגתו [חגיגה ט]. חגיגה [סוכה ט. ביצה ל:]. הביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח [פסחים קיט]. חגיגה - שלמי חגיגה [מגילה ה. חגיגה ב:].

#ב. חוגו חגא - להרבות בשמחה [חגיגה י:]. וחגותם אותו - יום שהוא לו לזכרון אתה חוגגו [שמות יב יד]. ר"ח נקרא חג [תענית ל:]. סוכות [אבות ה ט].

*הגמרא דנה במשמעות הפסוק [ויקרא כג מא] וחגותם אותו חג לה' - אם הוא לשון זביחה, כמו (שמות ה א) ויחוגו לי במדבר, או שמא חוגו חגא קאמר רחמנא. ורש"י מפרש שמשמעות חוגו חגא הוא להרבות בשמחה. בתוס' ד"ה חוגו חגא: יש מפרשים לשון מחולות, כמו יחוגו וינועו כשכור. +מ"מ: תוס' חגיגה י ע"ב ד"ה חוגו. ראה אסור, אסף, סכה

#ג. המון חוגג - שהיו הולכים לחוג... ומדרש אגדה (תהלים ד) לשון יווני, שקורין לבריכת מים חוגגין [תהלים מב ה].

#ד. יחוגו - לשון שבר הוא, וכן (שה"ש ב יד) בחגוי הסלע, וכן (ישע' יט יז) לחגא [תהלים קז כז]. @ראה חג, חגיגה, חגתא, חנגא

~חָגוּ, חָגוּם

בחגוי - בנזיק, והוא לשון שבר, ודומה לו (תהל' קז כז) יחוגו וינועו, (ישע' יט יז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא, וכשהן רבים קורא להן חגוי... [שה"ש ב יד], חגוי - כמו (ישע' יט יז) והיתה... פרייטייני"א (שבר, חור) בלעז. ואל תתמה על וי"ו של חגוי, שהיא כו"ו של קצוי (שם כו טו) וכו"ו של (ברא' כא טז) כמטוחי, שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת [עובדיה פסוק ג].

*שורש "חגו" יכול לשמש דוגמא טובה לקשיים בהם נתקלים במיון המלים לפי הערכים. שרש חגו מופיעה במקרא ג' פעמים (צ"ע מדוע בירמ' רש"י לא מפרש) והוא לשון נזיק במשמעות שבר. אך בתהלים קז כז מובא "יחוגו" שהוא משרש "חגג", וגם זאת מפרש לשון שבר כמו "חגו", וכן מפרש "חגא" בישע' יט יז. הבעיה בהכנת מילון היא האם לצרף את כולם תחת ערך חגו, לפי המשמעות ברש"י או לשבץ כל אחד בערכו לפי השרש בלי להתחשב בפירושו של רש"י? +מ"מ: ברא' טו י, כא טז, טו ב, ירמ' מט כז. ראה און, גרס, הוה, חגא, חגג, ידע, כיד, כידון, פרש, רגע, רעע, תברא

~חָגוּר, חָגוּרָה, חָגוּרִים

חגור נתנה לכנעני - לפי שהוא חגור בסחורתה, נותנה אזור למתניהם [משלי לא כד].

חָגוּרִי אזור - כן דרך לבושי כשדים [יחז' כג טו].

חגורה - היקף של חבלים [ערובין כב:]. חגורות של משי - פיישי"ש (פסים, רצועות. הלעז בא כחלק מהפירוש למעשה חושב של יריעות המשכן) - [שמות כו א]. והוא חגור חדשה (ש"ב כא טז) - (ת"י) והוא אסיר איספניקי חדתא [סנה' צה:].

וחגורה - כמו לחגור... וכן ת"י שלחו ואיתערטילו ואסרו על חרצין... [ישע' לב יא].

*יש הנוהגים לחגור חגורה (הנקראת גארטיל) בשעת התפילה ובארות משה (או"ח ח"ב סימן ע"ו כותב שאפילו מדת חסידות אין בלבישתו. +מ"מ: ש"ב כא טז, ישע' ג כד, תהלים עו יא. ראה אבנט, אפוד, חגר א, חשוק, מוץ, מסגרת

~חָגִי (א)

*מבני גד (ברא' מו טז, במד' כו טו, דה"א ו טו).

~חָגִי (ב)

והאנשים - ארז"ל הם חגי זכריה ומלאכי [דניאל י ז]. חגי זכריה ומלאכי נקראו אחרונים [סוטה מח:]. חגי זכריה ומלאכי סופן של נביאים - שהן היו בבית שני בשנת שתים לדריוש האחרון [ב"ב יד:]. אנשי כנסת הגדולה - חגי זכריה ומלאכי זרובבל מרדכי וחבריהם [ב"ב טו. עיי"ש ד"ה כתבון]. היה נביא [סנה' צג:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד:].

*אחד מתרי עשר הנביאים. בסנה' יא ע"א נאמר: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל +מ"מ: חגי א א, עזרא ה א, סוכה מד ע"א ד"ה יסוד, מגילה יד ע"א ד"ה חוץ, ד"ה נבואה, ב"ב יד-טו בגמרא וברש"י.

~חגיגה

(קרבן) חגיגה אין זמנה קבוע לדחות שבת שהרי יש לה תשלומין [יומא נ.]. שלמי חגיגה שם שמים חל עליהם עד לאחר הקטרת אימורין [סוכה ט.]. (סתם הכוונה ל) שלמי חגיגה (שמקריבים עולי הרגל ביום הראשון של החג) [ביצה ל.].
 *מ"מ : מגילה ה ע"א ד"ה וחגיגה, ד"ה אפילו. ראה חג, חגג, חגגא

~חגיגה

*לוי מצאצאי מחלי בן מררי (דה"א ו טו).

~חגירא

תרגום של פיסח [סנה' קו.].

~חגיית

אדניה – היה בן חגיית (אשת דוד) [ב"ב קט.].
 *עיי' ש"ב ג, ד, מ"א א יא, ועיי' שם א ו שאפשר לטעות שילדה גם את אבשלום בן מעכה.

~חגלה

*אחת מחמשת בנות צלפחד (יחד עם מחלה, תרצה, מלכה, נועה) שהיו לנשים לבני דודיהן ממשפחות מנשה (במד' כו לג, ב"ב קיט ע"ב ד"ה שלא, שם קב ע"א ד"ה להלן, שם ד"ה וכאן). יש ג"כ חגלה שהוא מין עוף דמוי תרנגולת קטנה ומצוי בא"י.
 *מ"מ : ב"ב קיט ע"ב ד"ה שלא נישאו ואילך. ראה בית חגלה, קרא ד

~חגר (א)

#א. חגר מתניך – כל חגירת מתנים לשון זירוז וגבורה הוא... [מ"ב ט א], חגורת מתנים היא זירוז כח, כמו (במ"ג המאור מציינים לאיוב לח ג, ובמ"ג הכתר לאיוב מ ז) אזור נא כגבר חלציק, וכן (ירמ' א יז) ואתה תאזור מתניך [ישע' מה א]. מתנים חגורים – מזומנים לדרך [שמות יב יא]. חוגר – (לשון) קושר [גדרים מט.]. חגור שבמתניו – על חלוקו מבפנים [שבת כב.].

*בירמיה א יז מפרש תאזר מתניך – לשון זירוז כאיש חיל.

#ב. חוגרו (זה הד"ה אך בגמרא : חגרהו על מתניך) – הדבק בו (בת"ח)... [שבת סג.].

#ג. שארית חמת תחגור – (לשון) תעכב ותחדול... תחגור לשון עכבה בלשון משנה (חולין יח). פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן. ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון ברבי יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה. ויש עוד לפתור חגירה זו כמשמעה לשון חגורה... [תהלים עו יא]. שתחגור בה צפורן – שתעכב בה [בכורות לז.]. תחגור –

ארישטי"ר (להתעכב) בלעז [חולין יח.].

@ראה אבנט, אזור, זרז ב, חגור, חגורה, חשב ב, חשוק, מזח, מסגרת, פונדא, פסיקא, רצועה, שנס

~חגר (ב)

חגר – צולע על ירכיו [ע"ז יא.]. ויחגרו ממסגרותם – לשון פסחים [ש"ב כב מו]. חגירא – תרגום של פיסח [סנה' קו.].

*מ"מ : ע"ז יא ע"ב ד"ה אדם חגר. ראה חגירא, חרג, טלע

~חגר (ג)

*שם מקום (גיטין ד ע"א). ראה רקם

~חגרה, חגורה

*ראה חגור, חגר

~חגתא

חגתא דטייעי – יום לשנה מתקבצין כל סוחרי העיר לאכול ולשתות ולחוג לשם עכורם פלונית, וכאן קורין קונפרינדריא"ה (חגיגת החברה, אגודת אחים של בעלי מקצוע) [ע"ז יא.].
 *ראה חג, חגג

~חד, חדר, חדה, חוד

מחדדין זה לזה בהלכה – שואלין ומשיבין ולא לקפח אלא להתחדד [שבת סג.], יהיו מחודדין בפך – חזור עליהם ודוק (זו הגירסא בע"ז, וברש"י : ובדוק) בעומקם [קדושין ל.]. לחדד תלמידיו – שיקשו לו תשובה עליו, אי נמי שיתנו לבם להיות חריפין לדרוש קלים וחמורים מאיליהן כבן עזאי [זבחים יג. ערובין יג. בשינוין]. קטנים מחודדין (את רבם) – (כיון) ששואלין כל שעה [תענית ז.]. ת"ח מחודדין זה לזה בהלכה [משלי כז יז]. מחודד – חריף [ערובין נג.]. חדוד – יודע להעמיק ולהקשות [ב"מ קט.]. חד – חריף מחמת פלפלין וסממנים הנתונים בו [ע"ז ל.].

הוחדה (שרש חדד) חרב – חרב חדה ומרוטה [יחז' כא טז, עיי' חבקוק א ח].

יחד (שרש חדה, עיי' בפסוק) – יחדד [משלי כז יז].
 *מ"מ : ברכות לג ע"ב ד"ה ורבה נמי לחדודי. יבמות עה ע"ב ד"ה לשבושי למרימר. כאן הכוונה בחידוד הוא להעלים את הפירוש הנכון או לשבשו, בניגוד לפירוש המקובל שהוא שינון וחריצות לאמיתה של תורה. עיי' ערובין יג ע"א ד"ה לא אמרה ר"ע - להאי הלכה כאותו תלמיד, אלא לחדד את התלמידים ששימו לבם לתורה ויאמרו פלפול מלבם, לפיכך שיבחו בפניהם (ויש לשים לב לדיוקו של רש"י "לפיכך שיבחו בפניהם", שזו הדרך הנכונה להקנות אהבת התורה לתלמידים). וכן בתוס' ד"ה לחדד. וכן זבחים יג ע"א ד"ה לחדד תלמידיו : שיקשו לו תשובה עליו, א"נ שיתנו לבם להיות חריפין לדרוש קלים וחמורים מאיליהן כבן עזאי. כל זה מספר עטרת משולם (בן

ציון יאקאבאוויטש, ב"ב תש"ע) ערך חידוד התלמידים, עיי"ש.
#ב.א(חדקל) מימיו חדין וקלין – חריפין מיא וקלין...
[ברכות נט:].

#ג.א.חוד – פוינט"א [חולין מח:]. בחודא דכובעא –
כמין כובע יש למעלה מן הקנה ככובע על הראש...
כמין כובע ממש הוא עשוי ומאמצעיתו ולמעלה הולך
וכלה ונעשה חוד כמין קולמוס ואותו שיפוי נקרא
(בכ"י נוסף כאן : כובע) שיפוי, (בכ"י : אגוישו"ן –
חדות – בלעז, שאנו אומרים בכתובות ה: ראשיהן
משופים כיתדות חודים, אגו"ד – חד – בלעז. עיין
בא"ה) כובע. בחודא – בעליונו של כובע בגגו [חולין
יח: עיי"ש].

#ד.א.חודו (של ארז) – צדו, כלומר רוחבו של אילן
[בכורות נז:].

@עיין בספר שבט מיהודה (יהודה לביא בן דוד, ירושלים
תשס"ב) ח"א עמ' של"ו שמביא את כל לשונות לחדודי שבש"ס
על משמעותיהן השונות. עיין ברמב"ם הלכות ת"ת פ"ד ה"ו.
+מ"מ : משלי כו יז, נזיר נט ע"ב ד"ה אמר רב יהודה אמר שמואל
וד"ה אמר רב נחמן בר יצחק, מנחות פח ע"ב ד"ה א"כ, חולין קי
ע"א ד"ה ומתוך, בכורות לט ע"א ד"ה קרי. ראה דבר ב, הדר א,
זוית, חדה, חדוד א, ב, חידה, חריף, לטש, עקר ד, ער, קולמוס,
קטפרס, קלש

~חֻדָּ

*בן ישמעאל (ברא' כה טו, דה"א א ל, י"ג ששמו הדד).

~חֻדָּה, חֻדוּה, חֻדִּי

#א.א.ויחד יתרו – וישמח... זהו פשוטו. ומ"א נעשה
בשרו חרודין חרודין... [שמות יח ט], אל יחד – אל
ישמח, כמו ויחד יתרו [איוב ג ו], וחדִי – וישמח
[ביצה לה: ב"ב קעא:]. תחדו – לשון חדוה [תהלים
כא ז]. למיחדִי – לשמוח [סוכה כה:]. יחד – יחדד
[משלי כו יז].

#ב.א.חדות ה' (נחמיה ח י) – שמחה שאתם עושים
בשביל הקב"ה... [ביצה טו: עיי"ש].

#ג.א.חדותא – הכנסת כלה [גיטין סח:].

*בספר אמרות טהורות מפרש שחדוה היא לא שמחה גמורה
אלא מהולה ביראה. עיין בדה"א טז כז "עוז וחדוה" מתרגם
תקפא ודיצותא. +מ"מ : ברא' מה כח, שמות כד י, תהלים צח ח,
דה"א טז כז ולא מפרש, כתובות ח ע"א ד"ה משמח. ראה האח,
חדִי, שוש, שחק א

~חֻדִּיד (א)

#א.א.חדודין חרודין – קמטין קמטין [סנה' צד:].

#ב.א.מעשה חרודין – מחדד ומקשה אברו בבשרה
מבחון דהוא נהנה והיא אינה נהנית... [סנה' סו: עיין
דברים כב כב].

@עיין בערוך ערך הרדוס. חולין לא ע"א ד"ה מחטא. ראה אבר
א, חדד, מחט א

~חֻדִּיד, חֻדִּידים (ב)

חדודי חרש – זהרורי שמש... מאירות ומזריחות
כשמש. חדודי – כמו חרב חדה שהיא שנונה צחה
ומלובנה, וע"ש כך קורא לזהרורי חדודי [איוב מא
כב, חולין סז: ד"ה אלו].

~חֻדוּה

*ראה חדה

~חֻדוּק

*ראה חדק

~חֻדוּר

עגול [חולין נט:].

~חֻדִּיד

(עיר) ביהודה [ערכין לב:].

+מ"מ : בעזרא ב לג, נחמיה ז לו, יא לד.

~חֻדִּי, חֻדִּיא, חֻדִּי

חדוהי – חזה שלו [דניאל ב לב]. חדיי – דדים, חדיי
תרגום של חזה [ב"ב ט:]. חדיהו – חזה (שלו) [ע"ז
יז:].

*בשבת יג ע"א מובא מנשק להו לאחוותיה אבי חדיהו, ומפרש
בערוך ערך חד א על חזה שלהן. וחזה התנופה (שמות כט כז)
תרגם וחדיא דארמיתא.

~חֻדִּיב

מקום [נדה כא:]. חדייב נהר גוזן וכו' (חלת, חבור, מדי)
מושכי חידקי ודומקיא – רובן ממזרים, שנטמעו
עשרת השבטים בעובדות כוכבים ובניהן הרי הן
כישראלים ונוהג בהן איסור ממזרות והן לא נזהרו
ונשאו זה אחותו או בתו והרי הן ממזרים [יבמות יז:].

*י"ג חדייב, עיין ב"ב כו ע"א ד"ה חדייבא - דמן חדייב. עיין
בערוך ערך חדייב

~חֻדִּל (א)

פסק [ברא' יח יא], מנע [תהלים לו ד], חדלו – נמנעו
[איוב ג יז].

*ידוע שבלשון הקודש כאשר יש מלים נרדפות (כלומר בעלות
משמעות דומה) יש שינוי ביניהם. לדוגמא "לחדל" יש כמה מלים
נרדפות "חדל" משמעו הוא לשון מניעה מצד הדבר עצמו. "מנע"
ו"חשך" הוא כאשר המניעה באה מסיבה חיצונית כלשהיא
כאשר חשך הוא בגדר של שב ואל תעשה, ומנע זה בקום עשה.
+מ"מ : דברים טו ד, ישע' א טז, יחז' ג כז, זכריה יא יב, תהלים
מט ח, יא, משלי י יט, יט כז, קהלת ה ב, שבת סג ע"א ד"ה לא
יחדל, מכות כד ע"א ד"ה חדל נא. ראה חשך א, כלה ג

עליו אמר דוד (תהלים כז ה) כי יצפנני בסכה יסתירני בסתר אהליו, וקורא אותה חדר המטות על שם (שה"ש א יג) בין שדי ילין, וזהו שישד ר' אליעזר הקליר (זכרונות ליום א' ר"ה) נפץ חדר המטות חורבן בית יכפר עליהם [מ"ב יא ב]. תרגום (מ"ב יא) באדרון בית ערסתא, כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים. ורבינו שלמה זצ"ל פירש (שה"ש א טז) בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במ"ב (יא ג) ויהי אתה בבית ה' מתחבא, ועליו אמר דוד (תהלים כז ה) כי יצפנני בסוכה, וקורוהו חדר המטות (מ"ב יא ב) על שם (שה"ש א יג) בין שדי ילין, והוא שישד הקליר אם פץ למהטות, נפץ חדר המטות, לכפור יזכר [דה"ב כב יא].
 #ד. חדר – (מקום ש) עשוי לשמירת ממונו [ב"ב סא].
 חדרי חדרים – מקום שאין אדם רואה [ע"ז יב].
 *ראה אדרונא, אפתא, בית, בית הטמאות, גוף, היקמים, יציע, פרוזדור, קיטון, קלעא, שושן, תא

~חֶדֶר (ב)

חרב... החודרת להם – בכל אשר תצא תרדוף אתכם בחדרי חדרים [יחז' כא יט].
 *אין לו דמיון במקרא. שרש זה קרוב לשורש חזר, חדר.

~חֶדְרָךְ

ארץ חדרך – דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל. אמר לו... יש מקום ששמו חדרך... [זכריה ט א, עיי"ש].

~חֶדֶשׁ, חֹדֶשׁ (א)

#א. ראש חדש [במדבר כט ו]. מועד [תענית טו].
 #ב. שהחדש מתכסה בו – לבנה [ביצה טז]. מברכין על החודש – על הלבנה בהתחדשה [סנה' מא].
 #ג. שלשים יום [נדרים ס], כ"ט ימים [ר"ה יט: סנה' יא]. לעולם כל החדשים אחד מלא ואחד חסר כסדר... [ר"ה כ].
 #ד. בחודש השמיני – הוא חודש האסיף ובו ראוי החג (סוכות) להיות [מ"א יב ג].
 *בסנה' יא תוס' ד"ה רשב"ג אומר, מבארים שחודש יתכן גם בן שלשים יום, אך כאן שנאמר "רצו חודש רצו שלשים" – ברור שהכונה לכ"ט יום. +מ"מ : תוס' סנה' יא ע"א ד"ה רשב"ג, כתובות עא ע"א ד"ה רבי יהודה. +מ"מ : שמות יב ב

~חֶדֶשׁ (ב)

#א. ממזרת חדשה – כלומר ידועה וניכרת לממזרת [קדושין עה]. אשה חדשה – בתולה [סוטה מד].
 #ב. שיר חדש – בכל מקום שיר חדש על העתיד [תהלים צו א].
 #ג. חדשים – דברי סופרים [ערוכין כא: עיי"ש ד"ה

~חֶדֶל (ב)

מה חדל אני – מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה (מן הצרה) [תהלים לט ה, עיין ישע' נג ג], מה חדל אני – באיזה יום אני חדל ובטל מן העולם [שבת ל].

~חֶדֶל (ג)

יושבי חדל – מתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים [ישע' לח יא].
 *המתים בד"כ שוכבים (שוכבי קבר) וצ"ע מדוע הכתוב מכנה אותם יושבים. חדל הוא חלד בחילוף אותיות. ראה חלד א

~חֶדְלִי

*אביו של עמשא מראשי בני אפרים (דה"ב כח יב).

~חֶדֶק, חֶדְקָא (א)

חדק (חדקא בארמית) – קוצים [מיכה ז ד, משלי טו יט, ערובין קא].
 *במחברת מנחם כותב: ממני סירים וקמשונים וחוחים וחורלים ואטדים וקוצים ודרדרים וסלונים ובאושים וברקנים המה. ראה חרול

~חֶדֶק (ב)

חדקינהו – קשרם יפה [יומא עב].

~חֶדְקָל, חֶדְקֵל

(נוטריקון) שמימיו חדין וקלין [ברא' ב יד]. פרת נופל בחדקל, ובבל מושכת למטה ממנו עד אפמיא תתאה [קדושין עב. עיי"ש עא ע"ב ד"ה עד נהר ואילך]. (מאי חדקל? אמר רב אשי שמימיו) חדין (וקלים) – חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות, שאין מכבידין את הגוף [ברכות נט].

*בברכות וביבמות קכא ע"א נאמר על אחד מפלגיו בשם שביתנא שהרואה את הגשר שעליו אומר "ברוך עושה בראשית". היונים והרומיים מכנים אותו טיגריס – נמר. +מ"מ : מיכה א יב, דניאל י ד, קדושין ע"א ע"ב ד"ה עד נה, בכורות נה ע"א ד"ה כל הנהרות. ראה בבל, דגלת, חדד, פרת

~חֶדֶר (א)

#א. חדר מבפנים ופרוזדור מבחוץ – שניהם זה אצל זה בעובי גופה (של אשה), חדר לצד אחוריה ופרוזדור לפניה, וכותלי רחם למטה באמצע פרוזדור ודרך שם דמים יוצאים [נדה יז: כ"ב כד. בשינוי].
 חדרי בטנה – מקור דמה [שבת לא:]. מקור [נדה יז:].

*ראה עליה

#ב. חדר בטן – היא מיתת הדרוקן [משלי כו כב].

#ג. חדר המטות – עליית בית קדשי הקדשים, כמה שהוא אומר (מ"ב יא ג) ויהי אתה בית ה' מתחבא,

דברי סופרים].

*ראה ישיבה, ישן

#ד. חֲדוּשׁ הוּא – תִּימָה הוּא וּדְבַר חֲדוּשׁ שְׁאִינוּ מְצוּי

[פסחים מד:].

@ראה חביב, חדת

~חֲדָשׁ (ג)

*אחת מנשי שחרים משבט בנימין שילדה לו שבעה בנים. לפי המלבי"ם היא אשת אחוד (דה"א ח-ט).

~חֲדָשָׁה

(עיר ו) כַּךְ שְׁמָה [עֲרוּבִין נט.]. אִמְרִינֵן בְּעֲרוּבִין (נט).

עיר חדשה שביהודה, דהיינו עיר ששמה חדשה,

כדכתיב (יהושע טו) צִנֵּן וְחֲדָשָׁה [קְדוּשִׁין עו.].

*העיר חדשה מוזכרת ביהושע טו לו ובמשנה ערובין פ"ה מ"ו כעיר שיש בה ג' דוירים, והרע"ב מפרש: והיא העיר היותר קטנה שבכל ארץ יהודה, והיא היתה שוור לעיר גדולה הסמוכה לה. ראה ישנה

~חֲדָת, חֲדָתָא

חֲדָשׁ [ב"ק נד.].

*+מ"מ: במד' ו, ג, שופטים יג ד, ישע' יב ג, עזרא ו ד

~חֹב, חֹבָה (א)

#א. חֹב לְאַחֲרִים – מַפְסִיד אֶת הָאַחֲרִים, כְּמוֹ (כתו' יא).

אֵין חֹבִין לְאָדָם [ב"מ י.]. חֲבָתִי – נִתְחַיֵּבְתִּי [ב"ק ט:].

חבלתו חוב ישיב – אם חבל שלמת רעהו בחובו [יחז' יח ז].

*אין לו דמיון במקרא. אין אדם רואה חובה לעצמו - כתובות קה ע"ב ד"ה אין.

אין חבין לאדם אלא בפניו – כלומר אין אדם נעשה שליח לאדם להיות נפסד על ידו אלא אם כן עשאו הוא שליח, דהיינו כפפניו [גיטין ט:].

*המאמר הזה מובא כמה פעמים בגמ' ולא מפרש, ואילו כאן לא נמצא בגמרא אלא רש"י מביאו דרך אגב פירוש אחר וכן מפרש. ראה הלואה, חבול, משא ג

#ב. חֹב מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ – כְּלוּמַר הוּא גּוֹרֵם לְעַצְמוֹ [נדה יז.], מִסְתַּכֵּן בְּנַפְשׁוֹ [אבות ג ז].

*בגמ' כתוב "מתחייב בנפשו ודמו בראשו", וזה נראה ככפל לשון. בה"ר מבאר שמתחייב בנפשו לשון עתיד, עלול לבוא לידי סכנה, ואילו דמו בראשו לשון עבר, אשם באסון שכבר אירע.

#ג. חֲדָשׁ דְּבָרֵי תוֹרָה לֹא יְהוּ עֲלֵיךְ חֹבָה – כְּאִדָּם שִׁישׁ לוֹ חֹב וְאוֹמֵר מִתִּי אִפְרַעְנִי וְאִפְטָר, כֵּךְ לֹא יֹאמֵר אָדָם אֲשֶׁנָּה פֶּרֶק אֶחָד וְאִפְטָר, שְׁאִי אֶתָּה רִשְׁאִי לִפְטוֹר עַצְמְךָ מֵהֶם [מנחות צט:]. דבר שהוא לרעתו קרוי חובה [כתובות י:].

@+מ"מ: תוס' שבת כה ע"ב ד"ה חובה. ראה חב, חבה א

~חֹב (ב)

וְחִיבָתָם – תִּגְרְמוּ לִי לְהִתְחַיֵּב (כְּלוּמַר לְהִטִּיל אֲשֶׁמָּה) [דניאל א י].

~חֹב (ג)

חֹבִין – פּוֹיֵנ"ץ (תְּכִים, תְּפִירִים) בִּלְעִז, תְּפִירִים בְּמַחַט

[ב"ק קיט: עיי"ש ובגליון הש"ס].

*ראה חכה א (ג) שצ"ל חוכין וכנראה נתחלף הכ"ף עם הבי"ת.

~חֹבָא

*מין עוף, נזכר בחולין סב ע"ב ד"ה חובא. ראה תושלמי

~חֹבֵב

*ראה חבב א

~חֹבָה

#א. עֵד חֹבָה אֲשֶׁר מִשְׁמָאֵל לְדַמְשֵׁק – אֵין מְקוֹם

שְׁשֵׁמוֹ חֹבָה, אֲלֹא דֵן קוֹרָא (אוֹתָהּ) חֹבָה ע"ש עֲבוּדָת

אֲלִילִים שְׁעִתִּידָה לְהִיּוֹת שֵׁם [ברא' יד טו].

*יש המזהים את חובה עם העיר חשבון אשר לפי שד"ל היא חלב שבצפון סוריה מצפון לדמשק, וא"כ שמאל כאן משמעו צפון.

#ב. חֹבָה אֲשֶׁתּוֹ (שֶׁל רַב הוּנָא [ב"ק פ.].

~חֹבֵל

קָרַשׁ רַחֵב יֵשׁ בְּרֹאשׁ הַסְּפִינָה אֶל מוֹל הַתּוֹרֵן, וְבוֹ מִהִפְכִּין אֶת הַסְּפִינָה לְכָל צַדִּידָה וּמְכוּוֹנִין אוֹתָהּ אֶל הַדֶּרֶךְ, וְרַב הַחֹבֵל אוֹחֵז בּוֹ, וּבִלְשׁוֹן מִשְׁנָה (ב"ב צא ע"ב) קִבְּרָנִיט, וּבִלְשׁוֹן לֵעֵז גּוֹבִירָנִיט (הִגָּה שֶׁל סְפִינָה. הִלְעֵז הוּא הַמִּשְׁמַעוֹת שֶׁל קָרַשׁ) [יחז' כז ו]. חֹבֵלִיךְ – אוֹחֵזִי הַקִּבְּרָנִיט לְכוּיֵן וּלְיִשָּׁר הָאֲנִיָּה [שם כז ח].

רַב הַחֹבֵל – שֶׁר הַמִּלְחִים, שְׁאֵף הֵם נִקְרָאִים חֹבֵלִי הֵם, וּבִלְעִז גּוֹבִירָנִיט (עֵיין בִּא"ה) [יונה א ו]. חֹבֵלִיךְ – הַמוֹשְׁכִין אֶת הַסְּפִינָה [ישע' לג כג]. רַב הַחֹבֵל נֹתֵן עֵינָיו בְּצַפּוֹן וְהַכּוֹכָב מִתְּהַלֵּךְ לְדֶרוֹם וְרוֹאֵה בְּכוֹכָב אֶחָד הַעוֹמֵד לִימִינוֹ אוֹ לְשִׁמְאֵלוֹ, וְכָל זֶמֶן שֶׁרוֹאֵה אוֹתוֹ כּוֹכָב לְצִידוֹ אַחֵר יוֹדֵעַ שֶׁנִּהְפְּכָה הַסְּפִינָה וּמִיִּישָׁרָה לְדֶרֶכָּהּ [הוריות י. עיי"ש].

*ביחז' כז ו קשה להכריע אם קברניט הוא הקרש עצמו או האדם האוחז בקרש, אך מהפירוש לפסוק ח' ניתן להבין שהקברניט הוא הקרש (או ההגה) ולא האוחז בו. זה בניגוד לפרוש המקובל שהקברניט הוא זה המנווט את הספינה. ראה מורדיא, ספונא, קברניט

~חֹבָצָא

חֹבָצָא דְּתַמְרֵי – (תְּמָרִים) לְאַחַר שֶׁעָשׂוּ בִּהֵן שֶׁכֶּר וְנִשְׁאָר הַפְּסוּלָת, אִי נִמְי נִידוּכִין הִרְבָּה כְּדִי לַעֲשׂוֹת מֵהֶן שֶׁכֶּר [כתובות פ.].

~חובר

*ראה חבר ב, מגוש, רטין

~חוברת

*ראה חברת

~חִוּהָ, חוּת (ב)

חותיהם (לשון מחנות) – (ת"א) כפרניהון [במד' לב מא, עיי"ש ד"ה ויקרא].

~חִוּהָ (ג)

חיה (אשתו של אדם הראשון ואם קין והבל) – נופל על לשון חיה, שמחיה את ולדותיה... [ברא' ג כ, עיי"ש פסוק כז, ב כב, ד א]. אי לא איבראי חיה לא הוה נקבה אחריתי (בעולם) [יבמות סב.].
*ראה חיה, צלע

~חווק

חווקין – כמין שתי שליכות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן, כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם – [שמות כו כה, עיי"ש]. חווקין – אישקילונ"ש (מדרגות של סולם)... (סולם) ששליבותיו פורחות – שליבות (הם) חווקין, אישקילונ"ש בלעז, מדרגות שלנו שקורין דיגרי"ץ (דרגות, מדרגות) קרי לה נמי סולם, וסולם שאינו עשוי כעין מדרגה אלא כעין שליבות (נ"א סולמות) שלנו שיש אויר בין חווקין, והיינו פורחות, שפורחות זו על זו וזוקפו אצל הכותל [ערובין עז.]. שליבות, אישקילונ"ש [ב"ב נט.].
*ראה סולם, שליבות

~חור, חיוור

#א. חורור אפיה – פניו זועפים [כתובות סא.].
#ב. מחורור – מחלל [חולין צה.].
#ג. מחוורת – ברורה [פסחים פא: נזיר סג.].
*נוכר במקרא רק בישע' כט כב. ראה חור ב (ד)

~חוזאה, חוזאי

מגיד [פסחים קה.].

~חוזאי

#א. שם מקום [כתובות פ.]. בי חוזאי – אנשי אותה מדינה [כתובות פה.].
#ב. רב ברוקא חוזאה – מבי חוזאי [תענית כב.].

~חוזיה

*ראה חזה ב

~חוזי

*האיש שרשם את חטאות מנשה ואת תשובתו (דה"ב לג יט).

~חוח

~חוג

לשון (ישע' מד יג) מחוגה, עוגל, קומפ"ש (מחוגה) בלעז [ישע' מ כב], עוגל מחוגת השמים, כמו ובמחוגה יתארהו. קומפ"ש בלעז [איוב כב יד]. לשון היקף, כמו (ישע' מד יג) ובמחוגה יתארהו, קונפ"ש בלעז (בא"ה מביא לעז נוסף החסר בדפוסים : אפיק"ל שמשמעו סגר) [משלי ח כז].

מחוגה – לשון (יהושע טו ט) ותאר הגבול, אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותן במחוגה, קומפ"ש בלעז [ישע' מד יג].
חוק (בפסוק : חק) חג (לשון עשה עגול) – סיבב, קונפ"ש (צירני"ר. להקיף בעיגול, עיין בא"ה) [איוב כו י].

*ראה חג, מחוג, עגול

~חוגא

*מין עוף, נזכר בחולין סב ע"ב ד"ה חובא. ראה תושלמי

~חוד

*ראה חוד, חידה

~חִוּהָ, חוּי (א)

#א. לשון הגדה [תהלים יט ג], הגיד [איוב לו ב]. נהחיה – נגיד [דניאל ב ז], יגיד [שם יא].
#ב. מחוי ליה – מראה באצבעותיו כלפי מעלה [ב"מ ז.]. אחווי גיוני ארישיה – מראה ניענוע בראשו, להראות מיני שחוק כדרך הליצנים [ב"ק פו.]. אחוי לי שינך – לשון שחוק, שהשחק שיניו נגלים [כתובות קיא.]. אחוה להדדי – מראין ומביטין זה לזה (בגמ' : מרמזי אהדדי) [תענית ט.]. אחוי ליה – ע"י סימן רמז לו, החזיר פניו [חגיגה ה.].

*עין בספר גדולה תשובה (יעקב חיים סופר, סימן ח), על המובא ביומא פו ע"ב : היכי דמי בעל תשובה?... כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה. מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום. ומבאר שם שהכוונה באומרו "אחוי" שרמזו באצבעו על בעל תשובה מפורסם שהיה בזמנם, והתלמידים הבינו שמתכוין למר עוקבא, כפי שמביא רש"י את הסיפור בסנה' לא ע"ב ד"ה לדזיו ליה. ומציין שזה אחד משני פעמים בתלמוד (השני בשבת נו ע"ב) שזכר המושג בעל תשובה לאדם מסויים ובשניהם כאמור הכוונה למר עוקבא. (מרש"י מבואר ששמו האמיתי היה רבי נתן צוציאתא). ראה מחוג, מחוי, עקב ד בהערה

#א. קימוש וחוח – דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא"ש (סרפדים) וכיוצא בהם [ישע' לד יג], קוץ [משלי כו ט]. חוחי – גדר של היזמי [גיטין ע].
*ראה מוריקא, סיר, סלוא, סנה, קימוש, קמשון
#ב. חוח באהליהם – (ת"י) מיני חיות [הושע ט ו].
*ראה עטלף, קימוש

#ג. חוח – כלי של צידי דגים [איוב מ כו, עיין דה"ב לג יא].
*ראה חכה

#ד. החוח אשר בלבנון – (כינאי ל) שכס בן חמור (ברא' לד יא) [מ"ב יד ט].
@+מ"מ : איוב לא מ ד"ה באשה, תהלים סט א, שה"ש ב ב ד"ה כשוננה, תענית יח ע"ב ד"ה אבל צמחים ששנו, דה"ב כה יח ד"ה ותעבר. ראה חח, יקש

~חוט~

#א. חוטא – ציצית [תענית כב:]. חוטים – אוריל"ש (מללים, שפות אריגים) [ערובין צו:].
#ב. חוט המאזניים – הוא החבל שתלויות בו בגג [ב"ב פט:].

#ג. חוט הסרבל – שקושרין בו את בית הצוואר [שבת קא:].

#ד. חוט – שדרה [זבחים סה: בהיפוך].
*חוט השדרה הוא חוט העובר בחוליות הגב ומקשרן זו לזו (עיין חולין פ"ג מ"א). ראה שדרה ב
#ה. חוט שער – שקולצת בו שיערה [שבת סד:].

#ו. חוט מתוח כחוט השיערה – סדק קטן ונראה כאילו חוט השיערה מתוח שם [נדה כה:].

*+מ"מ : ברא' ב ב, שמות כו ה, קהלת ז טו, תענית ח ע"א ד"ה מצדיקין, סוטה יג ע"ב ד"ה ברב, ע"ז יח ע"א ד"ה להתלמד, חולין יח ע"א ד"ה רבי יוסי, שם קכה ע"א ד"ה נקובים, קכו ע"ב ד"ה כחוט. ראה שער ג

#ז. חוט המשולש – %+מ"מ : קהלת ד יב, תוס' כתובות סב ע"ב ד"ה החוט, תוס' ב"ב נט ע"א ד"ה והחוט.

#ח. חוט המשקולת – %+מ"מ : זכריה ד י, תוס' עירובין נח ע"ב ד"ה לא שנו ואילך וכן תוס' ד"ה וכי וד"ה אבל מתלקט. ראה אדריכל, גדיל, חית, סיקרא, פתיל, רתק, שדרה ב

#ט. חוט של חסד – (כלומר הקב"ה) נותן חינו בעיני הבריות [ע"ז ג:]. (אסתר) חוט של חסד משוך עליה – מאת הקב"ה, לכך נראית יפה לאומות ולאחשוורוש [מגילה יג:]. חסודה – חוט של חסד משוך עליה [כתובות יז:].

~חוטרא~

*ראה חטר

~חוטרגא~

*ראה דבר א

~חוטרת, חטרות~

חלדרוב"א (דבשת, גבנון) שיש לכל הגמלים על גביהם [שבת נד:]. חלדרוב"א שיש לו לגמל [חולין קכב:]. חלדרובי"ש (חטורת) [בכורות מג:].
*בישע' לו "דבשת גמלים" ת"י חטורת גמליא. ראה דבשת

~חוי~

חוי הוא מעבר הירדן והלאה [שמות כג כח]. (אחד מ)שבעה אומות (שישבו בארץ כנען) [סוטה ג:]. (שכס היא) ארץ החוי, דהא שכס חוי הוי, דכתיב (ברא' לג יח) ויבא יעקב שלם, וכתיב (שם לד ב) שכס בן חמור החוי נשיא הארץ... סמוך לשפת הירדן דרך ארץ החוי, שהיא הרים וגבעות [סוטה לג:].

*בן כנען בן נח (ברא' ו יז, שמות כג כג, דברים ז א, כ יז, יהושע ט ד, ג י, שופטים ג ג, דה"א א טו). בשבת פה ע"א נאמר בשם רב פפא שהחוי היו טועמים את הארץ כחויא ועי"ש בתוס' ד"ה חוי, שבני שעיר נקראו חוי. ראה גבעון, חמור ב, כנען, שכס (בן חמור) ג

~חויא~

נחש [ברכות יב: שבת פה:].

*בערוך ערך עוים מביא מדרש (ב"ר פ' כו, ז) שאנשי הגליל היו קורין לחויא איזא. +מ"מ : ע"ז כו ע"ב ד"ה איהו נמי, ד"ה חויא, ראה חוי

~חוייל~

1. * ארץ שנהר הפישון סובב אותה (ברא' ב יא). ראה אופיר, אופר. 2. מקום נדודי ישמעאל ועמלק (ברא' כה יח, ש"א טו ז). 3. בן כוש (ברא' י ז, דה"א א ט). 4. בן יקטן ממשפחת שם בן נח (ברא' י כט, דה"א א כג). +מ"מ : תהלים סח יד. ראה זהב חרוץ

~חור, חוכא~

אחוכי – מצחקים [סנה' קט:]. אחוכי אחיך – שחק [יבמות סד:]. למחך – לצחק [גיטין פה:]. חוכא – שחק [ערובין סח:].

*+מ"מ : כתובות קיא ע"ב ד"ה רמוז. ראה אטלולא, גחוך, גחכן

~חול (א)~

עוף ושמו חול, ולא נקנסה עליו מיתה, שלא טעם מעץ הדעת, ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוזר לנערותו [איוב כט יח].

*בספר רבי שלמה יצחקי מאת א. מ. ליפשיץ עמ' 41 מעיר שכמדומה אין הדברים במדרש ולא ידוע המקור לזה. אך בספר ילקוט רש"י מביא מקור מב"ר פ"ט ס"ה וכן נמצא בבראשית רבתי כד לד. עיין בספר מדבר קדמות לחיד"א ערך חול. בספר ערך השולחן כתב שהוא עוף הנקרא פניקס (phoenix). ראה אורשינא, חולה, חולסית

~חול (ב)~

שרים כחוללים – לשון (שופטים כא כג) מחוללות
[תהלים פז ז].

מתחולל – משתכן, מחזור לשכון, (כמו כאן, וכן לקמן
ל כג, עיי"ש) ועל ראש רשעים (יחול) – ישכון [ירמ'
כג יט].

מחול – סביב, לשון (כלאים פ"ד מ"א) מחול הכרם
[תענית לא], סביב, כעין מחולות [ערובין צג]. מחול
הכרם – דהיינו סביב כמו מחולות [ערובין ג].

*עיי' ירמ' לא ג : ויצאת במחול משחקים, והמצודות מפרש כלי
נגון נקראת מחול, כמו שנאמר (תהלים קנ ד) הללוהו בתף
ובמחול, לפי שהיא מעוררת רקוד ושמחה. בערוך ערך חנג ב
מביא את התרגום ל"בתופים ובמחולות" (שמות טז כ) - בתופין
ובחניגין. תהלים פח א ד"ה להימן. +מ"מ : ערכין יד ע"א ד"ה
מתני'. ראה בני מחול, חולה ב, חלילה, חנגא, מחוז, פקע, שוק

~חול, חיל, חל (ג)

#א. חולי ארץ – המחולל ארץ. יו"ד יתרה בו, כמו
(לעיל קיג ה, ו) מגביה, משפילי, (וכן להלן פסוק ח)
ההופכי [תהלים קיד ז].

*עיי' בה"ר שלפי פירושו של רש"י בתהלים קי"ד, חולי הוא שם
עצם, כמו צורי, אך עפ"י ת"י ומפרשים אחרים זה כציווי לנקבה.
#ב. עבודה שאתה עובד בשכירות קרויה חול [זבחים
יז].

#ג. וחלה חרב – ותנוח [הושע יא ו]. יחילו דרכיו –
יצליחו, ויש מפרשים כמו (ש"ב ג כט) יחולו על ראש
יואב [תהל' י ה, איוב כ כא, ברכות ז: מגילה ו:]. סער
מתחולל – משתכן, מחזור לשכון... [ירמ' כג יט]. יחילו
– יצליחו, וחבירו (איוב כ כא) על כן לא יחיל טובו
[ברכות ז: מגילה ו:]. יחילו – יצליחו [תהלים י ה].
יחיל – יצליח, כמו (תהלים י ה) יחילו דרכיו, ויש
מפרשים יחילו כמו (ש"ב ג כט) יחולו [איוב כ כא].
שהחלה עליהם מדת רחמים – כמו יחולו על ראש
יואב, לשון הניח [ברכות לב]. הוחלה – כמו נתחלה
[ברכות לא]. יחולו – ינוחו [ש"ב ג כט]. וחלה –
ותנוח [הושע יא ו].

התחולל לו – לשון תוחלת [תהלים לז ז]. תוחל –
תמתין [ש"א י ח]. ויחול – לשון תוחלת... ל"א לשון
המתנה [יחז' יג ו]. חלה לטוב – קוותה לטובה [מיכה
א יב]. ותחולל לו – וקוה לתנחומין [איוב לה יד].

*עיי' סנה' צב ע"א בגמרא - כל שאינו מהנה... וצ"ע אם משורש
חיל או יחל. ראה גרר

#ד. לשון פחד [ירמ' ה כב]. חיל וחלחלה לשון רתת
הם [ישע' יג ח]. יחילו – יבהלו [ישע' כג ה]. אוחילה –
לשון חיל ורתת [ירמ' ד יט]. חיל – מחלל [ע"ז כח].
חולי – לשון חלחלה, כמו (כאן פסוק ט) כי החזיקך
חיל, והלשון נופל על יולדת [מיכה ד י]. ויחל – כמו
(אסתר ג ב) ותתחלחל המלכה [דה"א ג]. לבי יחיל –
דואג [תהלים נה ה]. כל ימי רשע הוא מתחולל (שרש

חל) – מתאונן... לשון אנינות, ולא שמעתי [איוב טו
כ].

חוללה ידו – לשון חיל וצרה, וכן במקום אחר [ישע'
נא ט] מחוללת תנין. ל"א יסדה ידו... (כמו) משלי ח (כה)
חוללתי [איוב כו יג], מחוללת תנין – לשון הרג חלל
[ישע' נא ט].

#ה. חלה – לשון לידה הוא, שהיולדת ע"י חיל
וחבלים יולדת [ישע' נד א], היוחל – היבוא חיל
ליולדת לילד... [שם סו ח]. מחולל כל – ברא את הכל
[משלי כו י], תחולל – תוליד ותברא [שם כה כג].
יחולל אילות – יפחיד ויחיל. ל"א קריא"ה (בורא)
בלעז, כמו (משלי ח כה) לפני גבעות חוללתי (רש"י
מפרש עפ"י ת"י לשון יצירה ולידה, עיי"ש) [תהל' כט
ט]. מחוללך – מוציאך מרחם, לשון (תהלים כט ט)
יחולל אילות (בפירוש שי למורא מציין שבכ"י מובא
הפסוק באיוב לט א : חלל אילות תשמר), (וכן תהלים
מח ז) חיל כיולדה (בפירוש שי למורא שבהרבה כ"י
ודפוסים ראשונים לא גורסים פסוק זה כאן) [דברים
לב יח]. תחוללכם – אשר תלד אתכם [ישע' נא ב].
חולל אילות – לשון חיל כיולדה [איוב לט א]. מחללך
– מוציאך מרחם, לשון (תהל' כט ט) יחולל אילות,
וכן (שם מח ז) חיל כיולדה [דברים לב יח]. ותחל
הארץ – לשון (תהל' מח ז) חיל כיולדה [תהל' צז ד].

#ו. חול המועד – %הימים שבין ימי ה'י"ט של סוכות ופסח
שמותר לעשות בהם מלאכת דבר האבד.
@הערכים חול-חיל-חלל חופפים. ראה חיה, חיל, חלה,
חלילה, יחל, יחיל

~חול, חל (ד)

#א. חל יזרעאל – בקעת יזרעאל. בחל תרגומו של גיא
[מ"א כא כג]. גלות החל – לשון חיל, אלא שזה חסר
יו"ד. ויש עוד לפרש הגיא [עובדיה פסוק כ].

#ב. חומה נמוכה שלפני החומה הגבוהה [ישע' כו א,
איכה ב ח – חיל], חומה המקפת כל ההר [יחז' מב כ].
לחילה – לחומותיה [תהלים מח יד], לפני מהסורג
הוא, בין הסורג לחומת עזרת נשים בתחלת עליית
ההר [פסחים סד:]. ותעמוד בחל – ואקיפו משריין,
ויש פותרים לשון חיל וחומה [איכה ב ח]. ותעמוד
בחל – יש פותרין לשון חיל וחומה... [ש"ב כ טו].
לשון מחנה וחיל, ויש פותרים לשון חל וחומה [ש"ב
כ טו].

#ג. חל – חול [שבת לג: ר"ה כג. תענית כד:].

@ראה חומץ, חלי, קיוהא, שמגז

~חול

*מבני ארס (ברא' י כג. בדה"א יז לא נאמר "ובני ארס", ולפי זה
יוצא שחול הוא בנו של שם ואחיו של ארס ויתכן שמדובר

באדם אחר).

@ראה חלי א, חלל ב, חמר ב, פרק א

~חולד, חולדה

*ראה חלד א

~חולל

*לשון לידה - ראה חיל, חול ג. לשון מחול - ראה חול ב

~חולסית

מקום אבנים דקות [מגילה ו: בע"י], מקום שאינו ראוי לזריעה ונוטלין משם אבנים [ערכין לב.]. פר"ח קרקע שעפרו חול שמוציאין ממנו זכוכית, ובפ"ק דשבת (טו:) אמרינן בזכוכית שתחלת ברייתו מן החול [ב"ב סז.].

*+מ"מ: ב"ב סז ע"א ד"ה לא קנה. ראה חול, מצולה

~חום, שחום

שחום דומה לאדום, רו"ש בלעז (אדום), לשון משנה (ב"ב פג:.) שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה [ברא' ל לב, עיי"ש פסוק לג].
שחמי - שחורין כעין ישנים [ב"ק צו:], שחורות... ובלשון מורי שחמי של נחושת חיורי של חרס [חולין נה:].

*אונקלוס מתרגם חום - שחום. הקודרים מני קרח (איוב ו טז) תרג' דשחמין מן צנתא עליהון אתחיל תלגא, וכל חום (ברא' ל לה) תרג' וכל דשחום. בב"ב מפרש הרשב"ם שחמתית אדומה, על שם חמה שמאדימתן. ראה גיחור, שחוף, שחמתי. חום מלשון חימום - ראה ערך חם, חמם, יחם

~חומא

זה שמה (של אשת אביי) [כתובות סה:].

~חומה

עיר חומה - עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון [ויקרא כה כט], ובחומה היא יושבת (יהושע ב טו) - כלומר בעיר חומה [ערכין לב.]. חומותים - חומות כפולות [ישע' כב יא]. חומה סובבת את העיר - [ישע' מה ב, בשינוי]. מורטייר (מדוכה. חסר בדפוס) בלעז [נחמיה ד ד].

על חומותיך ירושלים - רבותינו דרשוהו (שה"ש רבא יח ח) כמשמעו, מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה (של ירושלים) לבנותה... וי"ת חומותיך, אבות הראשונים המגינים עלינו כחומה [ישע' סב ו].
שלא יעלו בחומה (כך בגמרא, אך ריעב"ץ מגיה "כחומה") - יחד, ביד חזקה [כתובות קיא.]. אני חומה - חזקה [שה"ש ח י].

על החמה - חסר ו"ו, שהיה עובד לחמה [מ"ב ג כז].
*+מ"מ: שבעות טז ע"א ד"ה אלא. ראה איגר, אנך, אשיה, אשיתא, בי פאג, גדר, דימוס, חוליא, חיל ג, חל, חצר, מגדל, מלוא, משקולת, נד, פרזון, פרוזת, פרוי, קדר, קיר א, רתקא, שור ב, שורא, שמד א (ג), שמש ב, תחום

~חולָה

חולת המחוז - סביבות עיר שאינה חשובה כ"כ מפני מדרס הרגלים, חולת - סביבות, כמו (כלאים פ"ד מ"א) מחול הכרם. (ל"א) מחוז עיר. ל"א מחוז שם מקום שלא היו שדותיו חשובין [ערכין יד.].
מקום שנוטלין חול לבניין [כתובות עט:]. חולות - גרביל"א [ב"מ כו:].

*ראה חול, רקק. חולה מלשון מחלה - ראה חלה ב

~חוליא, חוליה

#א. אין הבור מתמלא מחולייתו - העוקר חוליא (צ"ל חוליה, לשון חלל) מבור כרוי וחוזר ומשליכו לתוכו אינו מתמלא בכך. אף כאן, אם אין אתה מכין לעניים שבנו (שבינינו) מזונות ממקום אחר, אין אנו יכולים לפרנסם משל עצמנו [ברכות ג:], עוקר חולייא מבור עמוק וחוזר ומשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך, כלומר אין סיפק בדינו לפרנס עניים שבתוכנו [סנה' טז.].
חולית הבור - קרקע חפירת הבור נותנין סביבותיו להקיף חומה, כמו שאנו נותנין היקף עצים או אבן סביב פי הבור [שבת צט.]. קרקע שניטלה מחפירת הבור והקיפו בו פי הבור סביב [ערובין עח. פג:].
חלאים - לשון חפירה, כמו (שבת יא:) חוליית הבור [שה"ש ז ב, ראה חלי א]. עוקר חוליא - כדי להשפיל שפת הבור... [יומא פד:].

*חולית הבור היא אבן החלולה באמצעה הבנויה עפ"י הבור. בתוס' ברכות ד"ה אין הבור, משיגים על רש"י ומפרשים שאין הבור מתמלא מהמים הנובעים בו אלא אם כן ממשיכין לו מים ממקור אחר, ובתוס' הרא"ש מבאר מחולייתו - ממקורו (כלומר) אין הבור מתמלא ממקום נביעתו, אך מלשון הגמרא בב"ק נא ע"א "שעקרו שניהן חוליא" יש לכאורה ראייה לדברי רש"י. הערוך מפרש בערך חלי א: עפר שעל פי הבור. איכא דאמרי עפר שחופרין מן הבור. בגלויות וסתומות בלשון משער שמקורו של רש"י הוא בברכות נט ע"א ד"ה "בשעה שהקב"ה ביקש להביא מבול לעולם..." עיי"ש. +מ"מ: סנה' טז ע"א ד"ה ואין הבור. ראה בוכרא

#ב. חוליה אחת - הקפה ג' פעמים (בציצית) [מנחות לט.], שלש טבעות [חולין נ.]. שלשה חוטין גדיל קרי חוליא במסכת מנחות [ב"ב עד.]. טבעת, שמעתי. ובעיני נראה שהן שלש טבעות, כדאמרינן במנחות (לט.) כדי שיכרוך וישנה וישלש הויא חוליא לגבי ציצית... בר חוליא - הוא קלישות הקנה מן הצדדין... [חולין מה.]. חוליות - פרקים (של מנורה) [שבת מו.].
*+מ"מ: שבת סו ע"ב ד"ה ליחנק, ב"מ נט ע"א ד"ה תחכו. כלים פ"א מ"ח.

~חומט, חומטין

*ראה חמט א, ב

~חומטריה

*בגמרא שבת דף קט ע"ב נאמר מאי אבוברואה? חומטריה. מאי חומטריה? חוטרא יחידאה. ראה אבוב

~חומס

מין של פשתן דק וטוב [גיטין נט.].

*ראה מלמלא, סיבני, סלסלה

~חומץ

*ראה חמץ

~חומר, חומרתא

#א. חומרתא – קשר [שבת קלח. יבמות קב. ע"ז ט.], ואדרשנה כמין חומר – בוטון (כפתור, עיין בא"ה) בלעז, והוא של זהב וחומטים בו שני צוארי חלוק לנזי [סוטה טו.], צרור המרגליות וצרור הבושם התלוי בצואר לתכשיט [קדושין כב.]. חומרי – קשרים שעושין לרפואה ותולין לתינוק [קדושין עג.].

חומרתא דמדושא – טבעת שחותמה ממין אחר, ואמרינן במסכת שבת (נט:) היא של אלמוג וחותמה של מתכת אסור לצאת בה. חומרתא חותם מדושא לא אתפרש, ובדקתי במס' שבת ולא נשנית שם לענין שבת אלא לענין טומאה. ואומר אני חומרתא דמדושא קשר של בושם, אחד ממניי הבשמים... [ערובין סט.]. טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג [מו"ק יב.]. חומרי פתכיתא – חומרי, בוטייני"ש (כפתורים לנזי) שעושין של בדיל וחורזין הרבה מהן בחוט אחד, ועושין אותו כמין ענק ונושאים בצואריהן למכור. ויש גורסין פתכיתא והן של זכוכית, כמין טבעות דקין וקורין אותו פוריל"ש (צ"ל פיוריל"ש – סגרים, מכבנות לנזי. נ"א פיוריל"ש – צלוחיות קטנות שהנשים מתקשטות בהם ויש בתוכן בושם), ובלשון רבתי מושטניצי"ש (ענקים, שרשרות) [קדושין ט.].

(מאי טוטפות?) חומרתא דקטיפתא – קשר שעושין לרפואות, קיטוף עין רע שלא תשלוט [שבת נז.]. חומרתא דפילון – בוטון (כפתור) שהנשים תולות בצואריהן של זהב או של כסף ונותן בו שמן שמעורב בו מין בושם ששמו פילון ודומה לעלי גפנים, כדתניא בת"כ שלא יערב קימוס במר, מי גלובקיא בשמן, עלי גפנים בפילון [גיטין סט.]. חומרתא דפילון – קשר שקשור בו סם ששמו פילון וריחו ערב, ובלעז בלשמ"ו (שמן אפרסמון), ואשה שריחה רע טוענתו עליה [שבת סב.], פלייטון יש בההוא חומרתא

העשויה כקמיע, דכיון דיש בה בושם, תכשיט היא לזו שריחה רע... חומרתא לחודא לאו תכשיט הוא [שבת סב.].

*התוס' בסוטה טו ע"א ד"ה כמין חומר מביאים את דברי רבינו סעדיה גאון, המפרש חומר – כמין המעשה, דבלשון ארמית אומר אדם לחבירו מה חמרך, כלומר מה מעשך וכן מביאים את רבי הילל המפרש מרגלית. ענין אחר בושם כמו (שבת סב ע"א) חומרתא דפילון, בשמים מעורבין, תרגום בלולה דפילא. התוס' בקדושין כב ע"ב ד"ה כמין חומר מציינים לערוך, שכן בלשון ערבי כאשר אומר לחבירו מה מעשך? עונה לו מה חמרך, וכן מציינים לחולין קלד ע"ב ד"ה דורשי חמורות : פירש בערוך בשם רב סעדיה... הערוך גורס חומר. עיין בערוך ערך אב א. ראה חמר א-ה, טוטפות, פלייטון, קטלא, קטף ב, פלייטון #ב. חומרתא – וי"ץ (בורג, של הגת) בלעז, שמגלגלין בה את הקורה להעלותה ולהורידה [ב"ב סז.]. חומרתיה – גלגלא [זבחים כא.].

#ג. חומרתא – אבן, כדאמרינן בגיטין (סט:) ונזדהר בחומרתא דנפק מיניה, אבן הנמצאת באמה מחמת חולי [כתובות י.], אבן [גיטין סט.].

*ראה ענק א

#ד. חומרי מתנייתא – כללות של ברייתות, חומר קשר, כלומר כללות שמצא בברייתות... ושנאן כולן הפטורין אבל אסורין בחומר אחד והמותרים לכתחילה בחומר אחד [שבת קלח.].

~חומש (א)

חומשין – ספר תורה שאין בו אלא חומש אחד [מגילה כז.]. יש ספרים שהן עשויין כל חומש לבדו, וכולן בגליון [שם כז.]. שני חומשים – ב' חמישיות של ספר (תהלים) [קדושין לג.]. החומש הוא יסוד לנביאים וכתובים וכולן יש למצוא סמך מן התורה [תענית ט.]. חומש הפקודים – ספר וידבר, שמתחיל במנינן של ישראל... [יומא סח: סוטה לו.]. חומש שני – ואלה שמות [סוטה לו: עיין תוס' ד"ה שני חומשין]. יש שכותבין להן חמשה חומשין, כל חומש אחד שלם לעצמו, וכל ספריהם היו במגילה כספר תורה שלנו [גיטין ס.].

*ראה מגילה, מקרא, תורה

~חומש

שני עישורין הוו להו חומש [כתובות נ.].

*ראה חמש א

~חומתי

עלי של חומם, פיליטרא (בן חרצית, מין צמח. הלעז מובא פעמיים, בד"ה חומתי, ובד"ה ועיקרא. עיי"ש) [גיטין סט.].

*ראה ממור

~חוני

חוני (המעגל) בזמן הבית היה... ואדם גדול (היה)...
צדיק – חוני המעגל [תענית כג.]. אבא אבא – כך
רגילים לקרותו [תענית כג.].

~חוס

למדה התורה ד"א שיהא אדם חס על היפה [שמות כו
יג.]. חס המקום על כבודן של בריות [שמות כא לו,
במד' כב לג.]. חס הקב"ה על ממונם של ישראל [במד'
כ ח, זבחים ו.].
*חוס מלשון רחמנות לא מפרש. +מ"מ : תהלים צא א, מגילה כה
ע"א ד"ה על קן. ראה חמל, חסה, רחס

~חוסכא

פחת [ב"מ ע.].

~חוסן

*חוסן הוא אחד מהחומרים שאין מדליקין בהם פתילות בשבת
ומזוהה עם צמח הפשטה הנקראת כיתנא בארמית. +מ"מ : שבת
כ ע"ב ד"ה והיה וד"ה כיתנא. ראה חסן

~חוף

כתרגומו ספר, מרק"א (גבול, ספר) בלעז, מקום הנמל
שאניות מביאות שם פרקמטיא [ברא' מט יג.]. מרק"א
בלעז [יחז' כה טז].
*ראה גבול, גלילה. חוף מלשון שפשוף - ראה חפף

~חופה

*ראה חפה, חפף

~חופיא

#א. אישקוב"א (מטאטא) שבו מכבדין את הבית [ב"ק
צו.]. אישקוב"א שבו מכבדין את הבית, ועושין אותה
מעלין של לולב התלושין מהשדרה ואוגדין מהן
הרבה ביחד [סוכה לב.]. אגודה... שקורין אישקוב"א
[סוכה כט.].

#ב. חופיא – (המזיקים) מתחככים... לשון (שבת נ:)
חופף ומפספס, פריי"ר (חיכוך) [ברכות ו.].
@ראה חפף, לולב, מכבדות שוף ב

~חופים, חפיים

חפיים (בן בנימין) – (לשון נוטריקון) שלא ראה חופתי
ולא ראיתי אני את חופתו [ברא' מג ל.].
*+מ"מ : במד' כו לט - חופם, ברא' מו כא - חפיים. ראה חפיים

~חוץ

#א. מחוץ האופים – מן השוק, כמו (מ"א כ לד)

וחצות תשים לך בדמשק [ירמ' ו יא, ט כ, לו כא].
#ב. אנשים בחוץ – בבית החיצון [קדושין פא.].
#ג. עדיין רוב תקופת טבת מבחוץ – עדיין רוב
התקופה לבוא [ר"ה יד.].
#ד. חוצה לארץ – שאר ארצות לבד מבבל (וא"י)
[ערוכין כא.], חוצות – שאר ארצות [משלי ח כו, איוב
ה י.].
*+מ"מ : תוס' גיטין ב ע"א ד"ה ממדינת.
#ה. חוץ לבית דין – רחוק מבית דין קצת [סנה' מב.].
#ו. חוץ ממני – מבלעדי [קהלת ב כה.].
#ז. חוץ משל חמיה – תוספת שהוסיף לה החתן
[כתובות סו.].
*חוץ בדרך כלל בא למעט, וכאן רש"י מפרש שבא לרבות.
#ח. הכן בחוץ מלאכתך – זה מקרא [משלי כד כז].
@ראה חיצון, חיץ

~חוצל, חוצלת

חוצלות – לקמן (ד"ה אימא) מפרש מאי היא... כלי הן
ועשוין לשכיבה [סוכה כ.].
*בגמרא נאמר : מאי חוצלות? אמר רב אבדימי בר המדורי
מרוזבלי. מאי מרוזבלי? אמר ר' אבא מוזבלי. ר' שמעון בן לקיש
אומר מחצלות ממש. עיין בערוך ערך מוזבלי. ראה גדנפא, כנתא,
מוזבילא, מחצלת

~חוצפא

*ראה חצף

~חוק

*לשון שליבה בסולם - ראה חווק, לשון חוקה - ראה חקה, לשון
חקיקה - ראה חקק

~חוקק

*1. עיר בגבול נפתלי (יהושע יט לד). 2. עיר לויים בנחלת אשר
(דה"א ו ס - עיין יהושע כא לא "חלקת").

~חור (א)

חור – בנה של מרים היה, ואביו כלב בן יפנה, שנאמר
(דה"א ב יט)... [שמות יז י, כד יד, לה ל.]. חור בר כלב
הוא [סנה' סט.]. כלב בן חור בכור אפרתה – בנו
הבכור לאפרתה אשתו ולא בכור לכלב... ענין אחר,
חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב [דה"א ב
נ.].

*בדה"א ב יח נמנה עם בני כלב בן חצרון, ושם בפסוק נ נאמר
שכלב הוא בנו של חור. בבמד' לא ח וכן ביהושע יג כא נזכר חור,
אחד מחמשת מלכי מדין, במ"א ד ח נזכר חור (או בן חור),
בנחמיה ג ט נזכר חור, אביו של רפיה שר חצי פלך ירושלים.
אביו של אחד מנציבי שלמה. ראה בצלאל, חורי ב, כלב ג, עזובה

~חור, חורי (ב)

#א. חורי חלון – כלומר זוית החלון והרחבתו [ערוכין צח:].

#ב. חורא – חור הכותל שהעכבר נכנס לתוכו וניצול מפני רודפיו [גיטין מה:]. חור פתן – חור עפר... קרו"ט בלעז [ישע' יא ח]. כל חור ובקע עמוק קרוי אור [- ברא' יא כח]. חוריו – (ת"א) אוצרותיהן [נחום ב יג].

#ג. חור שחרורו מים – כגון בשפה גבוהה על הנהר והמים חוטטין מתחתיה ונכנסין ועושין נקב ארוך [סוכה כ:]. חר חורתא – קדח חור [שם קג].

#ד. חור כרפס ותכלת – מיני בגדים צבעונים [אסתר א ח]. (מאי חור הנאמר באסתר א ו? רב אמר) חורי חורי – מעשה מחט, מלאכת המצעות היתה עשויה נקבים נקבים. (ושמואל אמר כמו) מילת לבנה (צמר לבן) – חור לשון חיוור [מגילה יב:]. סלי חרי – סלים של נצרים קלופים חורין חורין, ובמקומנו יש הרבה, ודרך מוכרי פת כסנין לתתם באותם סלים [ברא' מ טז].

*הרד"ק מפרש סלי חרי לפי הירושלמי מלשון חררה ועפ"י ת"י הם מיני מאפה לבנים ומשובחים. יש סוברים משרש חרי. ראה בני חורין, חור, חורי א, חרא ב, חרר א. חור מלשון אציל, שר - ראה חרים

~חורב

(בנ"י) חנו בהר חורב בראש חודש סיון, כדכתיב (שמות יט א) ביום הזה באו מדבר סיני [סוכה כה:].

*אחד משמותיו של הר סיני, נזכר בשמות לג ו ותהלים קו יט בשבת פט ע"ב נאמר: מדבר סיני - שירדה שנה לאומות העולם עליו, ומה שמו? חורב שמו. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו הר סיני שמו, ולמה נקרא הר חורב? שירדה חורבה לאומות העולם עליו. +מ"מ: פסחים נד ע"א ד"ה ומערה. ראה הר האלהים. חורב מלשון יובש - ראה גריד, חרב ב

~חורבן

*ראה חרבן. חורבה - ראה חרב ג

~חורג

חורגו – בן אשתו [יבמות כא. סוטה יא: סנה' כז:]. חורגתא – בת אשתו [סוטה מג:].

*ראה חרג

~חורור, חורור

חולי הוא שיש טיפין לבנות בעין [בכורות לח:]. בבכורות קאי, חורור והמים הקבועים הרי זה מום, ואיזה הוא חורור הקבוע? כל ששהה שמונים יום... [יבמות פ:].

ראה חליון, ירוד א, תבלול

~חורי (א)

ואורגים חורי (יש סוברים משרש חור) – מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין. חורי – כמו (תהלים ח ח) בהמות שדי, (ירמ' כב יד) וקרע לו חלוני [ישע' יט ט].

*המשמעות היא מין אריג לבן כמו באסתר א ו - חור, וכן ח טו - בלבוש מלכות תכלת וחור. בביצה פ"ב מ"ו מובא "חורי" והכוונה לחררות גדולות. ראה חור ב

~חורי (ב)

*1. חורי - אביו של שפט משבט שמעון (במד' יג ה). 2. חורי - מגבורי דוד (דה"א יא לב). 3. חורי - מראשי האבות של שבט גד (דה"א ה יד). 3. בברא' לו נאמר "אלה בני שעיר החרי" והוא אביו של שעיר, בנו של חוי ונכדו של כנען. 4. חורי בדה"א יא לג - ראה חרי

~חורים

*ראה חרים

~חורם (א)

ר' יוסי החורם – חוטמו משוקע, כדאמרינן בבכורות (מג:). חרם זה שחוטמו משוקע [מנחות לז:].

*בתוס, ד"ה רבי יוסי: תימה הוא לומר שכינהו בלשון גנאי, אלא על שם מקומו נקרא כן. ראה בעל החוטם, חרר א

~חורם (ב)

ויעש חורם את הסירות – סירות נחושת... [דה"ב ד יא].

*איש חרש נחושת מהעיר צור, בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צורי חרש נחושת אף הוא. בדה"ב ב יג נאמר שאמו משבט דן (מ"א ז יג - חירם, מ - חירום, בדה"ב ב יב - חירם אבי, שם ד טז - חורם אביו).

@1. איש משבט בנימין (דה"א ח ה, יש הסוברים שהוא חופם). 2. חורם מלך צור (דה"ב ב ב) - עיין חירם

~חורן

גבול חורן – גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע [יחז' מז טז, עיי"ש פסוק יח].

~חורנים

*עיר בדרום מואב (ירמ' מח ה).

~חורף

*ראה חרף, סיתואי, סתו

~חורתן

מקום [מו"ק ג:].

~חוש, חיש, חש

וכשאוכלים אותן נשאר מן האוכל על הגרעין שאינו נפרד ממנה יפה מפני שאינה מבושלת... [גטין פט.].
*מובא בכלים פט"ז מ"ה. עיין בערוך ערך חתל. ראה חתול, ציפא, תוחלנא, תחלא

~חֹתֶם (א)

חותמך ופתילך – (ת"א) עזקתך ושושיפך, טבעת שאתה חותם בה [ברא' לח יח, עיי"ש פסוק כה], צורה לחתום בה אגרת או כל דבר סגור [שבת נז.], אותו ברזל שהצורה חקוקה בו [סנה' לז.], צורה [ע"ז מג.]. חותמות שבקרקע – כגון דלתות פתחי בורות ומערה הסגורים בקשרי חבלים [ביצה לא.]. חותם האיגרות – שחותמין אותם שלא יקרא איש בהן אלא מי שנשתלחו לו [שבת פ.]. פירמידורי"ש (סגירות) בלעז [ביצה לא.]. חותם שבצוארו (של עבד) – הוא כבלא דעבדא, והיו עושים אותו משל טיט [שבת נח.]. חקוק וחתום [ירמ' כב כד.]. מטבע צורת האדם [איוב לח יד.]. חתימה בולטת חותמה בולט, המתכת חרות סביב סביב והצורה עומדת כמו שהיא, חותמת שוקעת שהצורה חקוקה וחרוטה במתכת [ר"ה כד.]. פלט"א (מטיל) [ב"מ מז.]. חותם לאשה לאו תכשיט הוא [שבת נט.].

*+מ"מ : ב"מ כז ע"ב ד"ה דמויף. ראה גושפנקא, חתם

~חֹתֶם

1*. בן חבר בן בריעה בן אשר (דה"א ז לב). 2. הערער, אביהם של שניים מגבורי דוד שאינם נזכרים ברשימה שבש"ב כג. (דה"א יא מד).

~חֹתֶן

*כינוי לאבי אשתו של איש. מופיע כמה פעמים במקרא ובעיקר בקשר ליתרו חותן משה. שמות יח א, יג, במד' י לב, סנה' קד ע"א ד"ה המה.

~חֹתָל, חֹתָל

חזאל ובן הדד – מלכי ארם. וראש ארם דמשק [עמוס א ד, עיין מ"א יט טו, מ"ב יב יח].

~חֹזֶה, חֹזֶן, חֹזֶת, חֹזֶן (א)

#א. ראה [ישע' מח ו, מיכה ד יא, איוב כג ט, דניאל ב ח, כה, לא, דני' ז ט, יומא לח: פג: יבמות סא. ע"ז סה. חולין קז.], ידע לראות ולהבין [איוב לד לב]. נחזה – נציב, ד"א נתבונן [שה"ש ז א]. נחזה – לשון זימה הוא זה להסתכל בנשים [ב"ב טו.]. חזאי – נראה [בכורות נו.]. חזות – מראה [דניאל ח ח, ב"מ כא: מנחות מג. חולין קז.]. חזות – גוון [חולין מז.]. להראות חזותו (של ס"ת) – ניו... [יומא ע. עיי"ש]. #ב. חזו – לשון נבואה [יחז' יג ו]. חזו – הנבאו [ישע'

(בא) מהר, כמו [ישע' ה יט] ימהר יחשיה [דברים לב לה], מהר [איוב לא ד]. נחלץ חושים – מהירים, כמו [ישע' ח ג] מהר שלל חש בז, וכן [שם ה יט] ימהר יחשיה [במד' לב יז]. לא יחיש – לא ימהרנה [ישע' כח טז].

אל תחושו – אל יהי לכם שום חשש וגמגום [חגיגה ג.].

*ראה חשים, חיש, עוש. חוש מלשון שתיקה – ראה חשה, חוש מלשון עשב – ראה חשש א

~חֹשֶׁב

*ראה חשב ב

~חֹשֶׁה

*מקום ליד בית לחם (דה"א ד ד).

~חֹשִׁי

חושי הארכי – קרית ספר (יהושע טו טו) תרגום קריתא דארכי... רע המלך – שושבינו (של המלך דוד ויועצו)... [דה"א כז לג, עיין ש"ב טו לב, טז טז].
*אבי בענא, נציב המלך שלמה באשר ובעלות. יש המזהים אותו עם חושי הארכי (מ"א ד טז, סנה' קז ע"א ד"ה אמר).

~חֹשִׁים

חושים ואת בערא – כך היה שמותיהם של נשיו (של שחרים מבני בנימין) [דה"א ח ח, עיי"ש יא].
*ראה בערא, חדש, חשים

~חֹשֶׁם

*ראה חשם ב

~חֹשֶׁכָּא

חושכא – פחם המחשיך אורה (של נר) [ביצה לב.].
*ראה חשך ב

~חֹשְׁלָא

בחיטי מנית ופנג – ת"י דחושלא וקילויא, שערי דחושלא שבגמרא (יומא עט). – שעורים קלופים [יחז' כז יז, עיי"ש במ"ג הכתר], חושלא – שעורים קלופים [נדרים מא: ב"ק ל: ב"מ קטז. ב"ק לו. סנה' כז. חולין נא.].
*ראה מנית, רכס

~חֹתֶל, חֹתֶל

כלים שעושין מלולבים [שבת כ.], כלי של כפות תמרים ועושין כמין סלים ונותנים לתוכן תמרים להתבשל [שם קמו.], כלי כפות תמרים [– ביצה מ.]. כלים העשויים מכפות תמרים ומתבשלים קצת,

~חזון, חזות

*ראה חזה א

~חזית

כמין אבעבועות דקות (באתרוג) [סוכה לד:], חזיתא – ילפת [גיטין ע.]. חזית המצרית – שחין שהובא על המצרים [בכורות מא.]. מין שחין [שם].
*חזית זו מין פטרית עובש. או גרב או ילפת (ויקרא כא כ) תרג' או גרבן או חזין. ראה גרב, חרס, יבלת, ילפת

~חזי

*משמעו ראוי, כמו למאי חזי.

~חזיאל

חזיאל הלוי מבני מתניה (אחד ממ"ח נביאים) [מגילה יד.].

*לוי מבני גרשם (דה"א כג ט. צ"ע מהפסוק אם מבני לעדן או מבני שמעי אחי לעדן).

~חזיה

*ממשפחת השלני, מבני יהודה, זקנו של מעשיה בן ברוך (נחמיה יא ה).

~חזיון (א)

גיא חזיון – היא ירושלים, גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות [ישע' כב א].

שנחבאת בחזיונה – שנטמנת באחזיתה, שהאוחז בה טומנה בכף ידו [ב"מ קה:].

*בבבתי יד יש גרסאות אחרות : בחזינא, באחזותא ועוד. בערוך ערך חז : בחזונוא. הב"ח גורס : באחזיונה. ראה חזה א

~חזיון (ב)

*אבי טבריו, זקנו של בן הדד הראשון מלך דמשק. יש הסוברים שהוא רזון בן אלידע הנזכר במ"א יא כג-כד (מ"א טו יח).

~חזיז, חזיזים

#א.שחת [תענית ה. עיי"ש ט: ד"ה עושה לו, ב"ק נח:], שחת של תבואה כשהוא ירק, וגוזזין ואוכלין אותו [ערובין כח:], עשבים של זרע תבואה [כתובות ס:], שחת של תבואה, חטין ושעורין בעודן ירק [ב"ק קיט:].

#ב.חזיזים – עננים מביאים מטר [זכריה י א].

@+מ"מ : איוב לח כה ד"ה ודרך.

~חזיזא

(גדיא) חזיזא – אזניו ארוכות מאד עד שתכופות למטה [בכורות מד.].

*ראה צמח ב

ל י. חזות קשה – נבואה קשה [ישע' כא ב.]. נביאי כל חזזה – נביאי כל חזון. יש חזזה שהוא שם דבר, כמו (ישע' כח טז) ועם שאול עשינו חזזה [מ"ב יז יג.]. חזון – נבואה קשה, תוכחות קושי. חזון הוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה, כמו שאמור בבראשית רבה (מד ז : י"א דבור קשה, וי"א משא קשה), וראיה לדבר (ישע' כא ב) חזות קשה הגד לי [ישע' א א.]. (ת"י ארי נביא מתנבן [יחז' ז יג], נבואה [משלי כט יח.]. (ת"י) לית נבואה גליא [ש"א ג א.]. חזון נחום – חזון נקוד קמ"ץ (צ"ע כיון שאצלינו מנוקד חטף פתח), לפי שאינו דבוק, ואינו דומה לחזון ישע' (א א) שהוא נקוד חטף פת"ח... [נחום א א.]. מן חזה [יאמר חזיון] [עזרא ג ז].

#ג.חזזה – חזון. יש חזזה שהוא שם דבר, כמו (ישע' כח טו) ועם שאול עשינו חזזה [מ"ב יז יג.]. מתנבא עתידות [עמוס ז יב, עיי"ש במ"ג הכתר].
ואחזי (ית חזונוא) – תרגום (שמות ג ג) של ואראה (את המראה), ותדע שהטעם תחת האל"ף, ואם לשון אחיזה הוא היה טעמו מלרע תחת החי"ת [איוב כג ט].
#ד.קרון חזות – קרן גדול למראה העין [דניאל ח ה.]. להראות חזותו – להראות נוי של ספר תורה ותפארת בעליה שטרם להתנאות במצוה [יומא ע.].

#ה.החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים [במד' כג כח.]. חזות הכל – חוזים במזלות... [ישע' כט יא].

@ראה אצטגנינים, חזיון, חזן, מראה, נבא

~חזה, חזזה (ב)

עשינו חזזה – גבול שלא יעברנהו, וכן (תהלים קז ל) מחוז חפצם, וכן (מ"א ז ד) מחזה אל מחזה, כולם לשון גבול הם וקיצונו של דבר, אשומי"ל (גבול). ראה תארה) בלעז [ישע' כח טו, עיי"ש פסוק יח.]. בית אבנים יחזה – מקום איתן רואה ובונה לו למצודה. ומנחם פירש יחזה לשון גבול, יגבול אותו, יבנו עד גבולו, וכן (תהלים קז ל) מחוז חפצם, וכן (מ"א ז ד) מחזה אל מחזה [איוב ח ז].

*+מ"מ : ישע' כט ט ד"ה כי נסך, שם יא. ראה גבול, חזית, מחוז, מחזה, תארה, זזית

~חזה, חזות (ג)

#ב.החזה – הוא השומן, (הב"ח מוסיף "החזה" של בהמה) הרואה את הקרקע (בהמה) [יומא כה.].
*ראה חדיי

~חזו

*בן נחור אחי אברהם מאשתו מלכה (ברא' כב כב).

~חזינא

*מובא בכלים פ"ד מ"ב ועיין בערוך ערך חזינא.

~חזיר (א)

אוכל שקצים ורמשים ומתז דם [נדה נח:]. פי חזיר אינו בלא צואה [ברכות כה:]. צואת כלבים וחזירים... דרכן לתתן בעבוד העורות [שם]. רך הגדל בדקל תלה אותו לחזיר והוא יגלגלנו באשפה שזו היא אומנותו [ברכות מג:]. צרעת חזירים מנוגעים הם בה, כדאמרינן (קדושין מט:): 'קבים נגעים ירדו לעולם, תשעה נטלו חזירים [שבת קכט:]. כל מאכל ראוי לו ומוצא לאכול ואף מאכילין לו הרבה [שבת קנה:]. חזיר מיער – הוא (נמשל ל)עשו... ויש לו (לחזיר) מקצת סימני טהרה... [תהלים פ יד], זה אדום, שכתוב בה (דניאל ז ז) אכלה מדקה ושאר ברגלה רפסה וזה דרכו של חזיר [פסחים קיח:]. אין לו כרס הפנימי כשאר בהמה וסימן רע הוא [תענית כא:]. עשו היה נמשל לחזיר, שנאמר יכרסמנה חזיר, החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר: ראו שאני טהור, כך אלו גוזלים וחומסים ומראים עצמם כשרים [ברא' כו לד]. כל מאכל ראוי לו... [שבת קנה:]. דרך חזיר כשגוררין אותו (נועץ צפרניו בקרקע [ב"ק פב: בהיפוך]. חזירי מצרים גדולים הם [סנה' צג. עיי"ש].

חזיר הבר – אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר [ישע' לה ט].

כתלי דחזירי – חזירים יבשים שקורין בקינ"ש [חולין יז:].

*עיין בספר אלפא ביתא תניינא דשמואל (אשכנזי) זעירא עמ' 499 ובערוך ערך קתל. עיין בספר עיונים ומחקרים (חיים לשם, ת"א תשל"ו) עמ' 160 וירחון שנה בשנה תשל"ב עמ' 243. ראה דבר א, יער א, כרסם, כתל, מוח, פריץ, שבוטא

~חזיר (ב)

1*. אבי משמרת הכהונה השבע עשרה (דה"א כד טו). 2. אחד מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כא).

~חזירין

*ראה חזרת

~חזית

חזית – כל חזית לשון קצה הוא, וכן שנינו בתמיד (פ"ב מ"ו) גבי מערכה וחזיתה, וכן מחזה מול מחזה (צע"ג כיון שבפסוק וכן בשאר המקומות שמביא את הפסוק כתוב "אל") דמלכים (א ז ד), ראשי הנסרים מוסבין זה מול זה... [ב"ב ד:].

*ראה חזה ב, מחזה

~חזם

*מובא בדמאי פ"ג מ"ב ובערוך מפרש לחזם – לשלוח העשבים הרעים, ויש אומרים לעשותן אגודות (שכן) בל"י קורין לאגודה – חזמה.

~חזן

#א. חזן הכנסת המקריא את השבעה הקוראים בתורה, ופעמים שאינו יודע היכן צריכין לקרות למחר ורואה היכן קורין תינוקות של בית רבן... ל"א חזן מלמד תינוקות ורואה היכן יתחילו למחר והיכא יסיימו פרשיותיהן [שבת יא:], ראשי הפרשיות – מריצן (החזן) בפיו, שמתוך שראש הפרשה שגורה בפיו, הוא נזכר בכולה למחר ומסייע את שבעה הקורין בנקודה וטעמיה בלחש [שבת יב:]. מושיבי בית המדרש – (הם) חזנים מאספי תלמידים בכל יום לבא [שבת קיח:].

#ב. שמש [שבת קלט. יומא כד: סח:], שמש הצבור [שבת לה: סוכה מב: נא:], שמש שאוכל בבית הכנסת [ברכות נג:]. כל חזן שטועה סימן רע לשולחיו [תענית טו:]. שמש להתעסק במתים ובשאר צרכי צבור [כתובות ח:], שמש הכנסת שטורח עסקי הכנסת עליו, להכניס ולהוציא ולהפשיט את התיבה ולהכין הכל [סוטה מ:]. חזן הכנסת הוא השמש ולא שליח צבור [תענית טו:].

*לפי הפירוש בתענית משמע שהיה נהוג כבר בימי רש"י לקרוא לשליח צבור בשם חזן, וכן מובא בדף טו ע"א "כל חזן שטועה סימן רע לשולחיו" (הב"ח מגיה כל שליח צבור). וכן כותב בתענית טו ע"ב: זה המעמיד חזן שאינו הגון (בגמ': שליח צבור), וכן בברכות לד ע"א: אם אין שם כהן אלא הוא (כלומר) החזן. ראה מושב

#ג. שמש בית דין להלקות החייב ולהזמין בעלי דינים לדין [סנה' יז:], שמש ששוכרין אותו לילך ולהזמין את הנקראים לדין [שבת נו:].

#ד. חזני דמתא – שומרי העיר בלילה, שכל סמך אנשי העיר עליהם לשמור גופם וממונם [ב"מ צג:].

*ראה כנסת

#ה. שמש הקהל, ולא שמעתי בו שום משמעות [מכות כב: מהריב"ן].

*בהערה בצד הגמרא כתוב: רש"ל אומר שהוא לשון חוזה, רואה צרכי העיר.

~חזק, חזקה

#א. חזקתני – הכבדת עלי ידך החזקה [ירמ' כ ז]. חזק – תקיף [סוטה יב:]. חזקו – לשון משקל כבד, ופתרונו חזקו את אחריכם, ואם היה בה לומר חזקו אתם... [ישע' לה ג:]. חזקו – זה נקוד חזקו לשון קל, חזקו אתם... [שם לה ד:].

#ב. וחזקתי – לשון חזוק. והחזקתי – לשון אחיזה

*בן אלפעל מראשי האבות לשבט בנימין (דה"א ח יז).

~חזקיהו, חזקיהו

חזקיהו (מלך יהודה, בנו של אחז ואביו של מנשה ושם אמו אביה בת זכריהו לפי דה"ב כט א ולפי מ"ב יח ב נקראת אבי בת זכריהו. נקרא גם חזקיהו, יחזקיה ובן אחז) היה משיח ועליו נאמרו כל הנבואות... [סנה' צח: עיין מ"ב יח א, ישע' א א, לז כא]. גדול בתורה היה [גיטין נט.]. חזקיה סכתו אמו סלמנדרא, לאו למולך היה אלא לאלהי ספרים [סנה' סד:]. עמו של חזקיה הכבידו עליהם עול תורה [סנה' צד:]. אותו היום שנתרפא חזקיה היה של כ"ב שעות [סנה' צו:]. קיימ לן (ב"ב טו.) חזקיה וסיעתו כתבו משלי... [סנה' קא:]. חזקיהו – אבי מנשה [סנה' קד:].

*1. מאבות אבותיו של צפניה (צפניה א א). 2. בן נעריה, מצאצאי זרובבל (דה"א ג כג). 3. בני אטר ליחזקיה (נחמיה י יח). 4. אחד מן העולים עם זרובבל לירושלים (נחמיה ז כא).

~חזר

#א. לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי – לראות מי יעמוד אחורי, שאף בפני הבעלים אני אומר... ל"א שאם באו הבעלים ואמרו למה אמרת כן, לא חזרתי בי לאמור לא אמרתי, אלא בפניהם הודיתי [ערכין טו:]. תורה חוזרת על לומדיה – מחזרת אולי תמצא לומדים [סוטה מז:].

#ב. חוזרני בי – מתחרט אני [סנה' קי:].

#ג. בחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן – שאדם יכול לגלגל בתוך חללה שתי אצבעות לכל צד [חגיגה כב:].

#ד. מחזירין (את הדין) – סותרין את הדין, לאחר שגמרוהו וידעו שטעו מחזירין את הדבר בין לזכות בין לחובה [סנה' לב:].

#ה. אישנו בחזרה – חוזר על תלמודו. ל"א מצוי כל שעה לפני רבו, ואם חזר בו מדבר שאמר תחילה שומע (התלמיד) וחוזר גם הוא בו [יבמות סד:].

#ו. חזרן – מחזר אחר מצוות [שבת קנו:].

@עיין בהערה בסוף ערך חכמה א. ראה חזרה, חזרן. חזרה בתשובה - ראה תשובה

~חזרא

#א. ענף עץ שהוא חד כקוץ וראוי לתוקעו בצלי כמין שפוד ולצלות בו [ביצה לג:]. קוץ [ב"מ קג:]. קני דחזרא – קנים שנועצים בארץ לארוג קוצים או נסרים סביבות השדה [ב"מ קג:]. כחזרא בגבבא בעמרא (במסכת גיהנם הנוסח: כגירת קוצים מן הצמר) – כענפי הסירים הנסבכים בגיזת הצמר [ברכות ח:]. כי חזרא לדקלא – כמו העתד שמקיף הדקל ומגין

שאוהז בידו לסומכה שלא תפול... [יחז' ל כד-כה]. מחזיק – נשען [ש"ב ג כט]. חזק – לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא, (ברא' יט טז) ויחזיקו האנשים בידו, (דבר' כה יא) והחזיקה במבושיו, (ש"א יז לה) והחזקתי בזקנו, כל לשון הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא [שמות ד ד]. מחזיק – אוהז [שמות ט ב, ישע' ד א, נו ד, ירמ' ח ה, כא, יחז' ל כה, נחום ג יד, משלי ג יח, ד יג, איוב ב ג, ט, דניאל יא לב]. קשת וכידון יחזיקו – יקחו, וכן צרה החזיקתני אחזתני [ירמ' ו כג]. ויחזק (ש"ב א יא) – ויאחז [מו"ק כב: מהדורת קופפר וזה המקום היחיד בו רש"י מביא כראיה את הפסוק הזה בש"ב. רלב"ל ויש המפקפקים אם הפירוש הזה הוא מרש"י]. החזקתיך – לקחתך... כמו [שמות ד ד] וישלח ידו ויחזק בו [ישע' מא ט].

+מ"מ: ויקרא כה לה.

#ג. והחזיק – ויכבוש [דניאל יא ז].

#ד. מחזיקי בדקך – מתקן בדק שלא יכנסו בו המים, אפייטונ"ש [יחז' כז ט].

#ה. אין עורו מחזיק את בשרו – משהופשט הוא כוון ואין יכול לחזור ולכסותו בו [גיטין נז:].

#ו. טבל לחולין הוחזק לחולין – כלומר נתכוון להעמיד גופו בחזקת טהור לחולין [חגיגה יח:], טבל ולא הוחזק – לא נתכוון לשם טבילת טהרה, אלא לרחיצה בעלמא [שם], טבל לחולין והוחזק לחולין – נתכוין בשעת טבילה לכך [חולין לא:].

#ז. לשון חזקה לא שייך אלא בדבר ספק [חולין ט:]. חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו [סנה' עב. עיי"ש].

*חזקה בקנינים משמע אחיזה, תפיסה, זכות או קנין וזו אחת מהדרכים שבהם קונים קרקע - בכסף בשטר ובחזקה (קדושין כו ע"א). כ"כ יש חזקה בקנין עבד לדוגמא כשמתיר לאדונו את מנעלו - קנה אותו.

#ח. ויחזק את ידו – חידש ברית [ש"א כג טז].

לשון חזק – +מ"מ: במד' יג כח, יד מד, דברים ז יג, ש"ב כב ב, ישע' כג ט, יחז' ל כד, תהלים צא א, משלי יח יח, כתובות כא ע"ב, פה ע"א, ב"ק קג ע"א.

@יש להבחין היכן שרש"י מפרש לשון אחיזה והיכן לשון חיזוק. ראה אבר ג, אדיר, אוור, אפל ב, אשרתא, אשש, בצר ב, חסן א, מצודה, סלע, עצום, עשתרות, פנחיא, פרץ א, שדי

~חזקה

#א. לחץ את בני ישראל בחזקה – דרש ר' תנחומא (תנחומא צו ב) בגידופים, וכן הוא אומר (מלאכי ג יג הפסוק הזה אינו מופיע בתנחומא) חזקו עלי דבריכם [שופטים ד ג].

#ב. בחזקת היד – בהתגבר הנבואה [ישע' ח יא].

~חזקיה

לפירות שאין יכולים למשמש בו [נדרים מא:]. שבט ביד אדם וחובטו כלפי מטה בבת אחת [ברכות יב:]. שקילא טיבותך ושדיא אחיזרי – נטולה טובתך ומוטלת על הקוצים [שבת סג: ב"ק פג. – מה שאתה מנחמני הבל], אין אנו מחזיקין לך טובה בכך, נטולה היא טובתך ומוטלת על הקוצים [ביצה כט:], חיזוק טובתך, שאתה סבור שנחזיק לך טובה בזו, נטולה היא ממך ומוטלת על החרולים [כתובות נג:].
#ב.מא דחזירא – מי סובין [פסח מב: ב"מ ס:].
@עיין בערוך ערך חזר ב

~חזר

*נוכר בכלאים פ"א מ"ד והוא תפוח הבר.

~חזרת, חזרין

לייטוג"א (חסה) בלעז [ע"ז יא. מח: – חזרין]. חסא [ברכות נו. וכך מובא בגמרא פסחים לט:]. השרף שבחזרת יש בו ארס כדרך הבצלים [פסחים קטו:].
חזרין – חזרת... חזרת גלים – שם לוואי הוא (לחזרת)... [פסחים לט. עיי"ש ד"ה ותנא].
חזירין – לשון חזרת ירק שלועזין לטוג"א. (ברשי" כ"י: כמו חזרת מהפך מאכל) [בכורות נז:].
*נוכר בכלאים פ"א מ"ב. בפסחים נאמר: חזרת – חסא, ונראה לפי רש"י שחזרת וחסא הם היינו הך. מה שנהוג היום לקרוא למור חזרת – כרי"ן בלעז, זו טעות כיון שמור הוא מר והכרי"ן הוא צמח חריף שמקורו במזרח אירופה ונהגו לטבל בו דגים. ראה חסא, חרחבינא, מרור, מררינא, עולשין, תמכא

~חח (א)

תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע, והוא הצמיד [שמות לה כב]. כעין שיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים, כמו ששנינו (שבת נא:): כל בעלי השיר יוצאין בשיר [מ"ב יט כת], כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו [ישע' לז כט], כמין טבעת ברזל, נוקבין חוטמו ומושכין אותו בה [יחז' יט ד], כמין טבעת ברזל, אינ"ש (קרסים) בלעז [שם כט ד], דרך חיה להוציאה בחחים שבלחיה לפי שאינה רוצה לצאת [שם לח ד].
*החח עשוי כעין סיכה חדה. ראה חות, חטם, נוס מתג (א) בהערה.

~חח, חוחים (ב)

#ה.חוחים – מקום קבוצת חוחים, שפנ"י (אישפניני"ד. שדה חוחים) בלעז [ש"א יג ו, עיין יחו' לט יד, דה"ב לג יא].

~חט

*ראה חטא ב

~חטא, חטאה, חטאת (א)

#א.חוטאין – משחקין אנשים ונשים יחד ובאין לעבירה [יומא יט: עיי"ש שמדובר בעיו"כ]. החטא הוא הממית [במד' יז יג]. החטא קרוי אדם [במד' יט כב]. המחטא את האדם קשה לו מן ההורגו... [דברים כג ט, הושע יב טו]. (נשותינו מצילות אותנו) מן החטא – הרהור עבירה [יבמות סג:].

חטאים – חוטאים [ישע' יג ט, תהלים קד לה, משלי א י, רשעים [משלי יג כא]. חטאים – חסרים [ברא' לא לט – מ"א א], (אני ובני שלמה) חטאים – חסרים ומנועים מן הגדולה, כמו (שופטים כ יז) אל השערה ולא יחטיא (בת"י מתרכין, כלומר מגורשים) [מ"א א כא]. אלו משומדים לשאר איסורין (בדפוסים ישנים: אלו עבריינים העוברים על שאר האיסורין) [ישע' א כת]. חוטא נפשך – חוטא לאבד נפשו, פורשפיי"ט שארמ"א (מחטא את נפשו) בלעז [חבקוק ב י]. חטאה – חטא [ישע' ה יח]. אשר יחטא איש לרעהו – (זהו ה) בועל אשת איש [מ"א ח לא].

ורשעה תסלף חטאת – חוטא, ועל שהוא רשע גמור קורוהו חטאת [משלי יג ו]. חטאת רובץ – חטאך שמור [ברא' ד ז], פורענות מוכנת לבוא [קדושין סא:]. אין אדם חוטא ולא לו – (אלא) בשביל יורשין [שבועות מב:]. להרויח בשביל אחר לא יחטא [ערכין כג:].

*+מ"מ: דברים כג ט, ישע' א ג, ברכות כד ע"א ד"ה תכשיטין, סוכה נב ע"א ד"ה אי מאן. ראה פשע, רחש א

#ב.לא יחטיא – לא ישגה [שופטים כ טז]. אנכי אַחַטְנָה – לשון (שופטים כ טז) קולע באבן אל השערה ולא יחטא, (וכן מ"א א כא) אני ובני שלמה חטאים, חסרים, אנכי אחסרנה, אם חסרה לי, שמירי תבקשנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא, שהיתה נפקדת ומחסרת, כמו (במד' לא מט) ולא נפקד ממנו איש, תרגומו ולא שגא [ברא' לא לט].

*השרש של אחטנה הוא "חטה" וצ"ע. ראה פקד, שגא ב #ג.המחטא אותה – העובד עבודתה, שהיא נעשית חטאת על ידו [ויקרא ו יט], ויחטאהו – עשהו חטאת [שם ט טו]. ויחטא את המזבח – טהרו מזרות ליכנס לקדושה [ויקרא ח טו]. וחטאת – ותדכי. לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי [שמות כט לו], וטהרת [יחז' מג כג, מה יח]. מחטא – מזה מלמעלה למטה... מחטא לשון ירידה היא [יומא נח:], זריקת חטאת קרויה חטוי, כמו (ויקרא ו יט) הכהן המחטא אותה [זבחים נג:], זורק את הדם [שם צח:]. חטהו – הכשירהו לאכילה וטהרהו. ל"א נקוה [חולין כז:].

חטאת – לשון חטוי, כפשוטו [במדבר יט ט], מי אפר פרה [חגיגה כה:]. מי חטאת – מים המקודשים באפר

פרה, להזות מהן על טמאי מתים [שם יח:]. שפופרת שחתכה לחטאת – לתת בתוכה אפר פרה [שם כג:].

*בנדה לא ע"ב: חטא לישנא דדכויי הוא, דכתיב (ויקרא יד נב) וחטא את הבית, ומתרגמין וידכי ית ביתא.

#ד. ובחטא – לשון טבילה וטהרה, כדמפרש. וה"ק ע"י דם נדות שהוא מביא לידי עון חוללתי שהוא גרם לי שנבראתי וכשנתחטאת אמי ממנו יחמתני [נדה לא:]. יטהר [במד' לא כג:]. חטא – טהר [יחז' מג כג:]. כבן שמתחטא לפני אביו – לשון חוטא, נקל בלבו לחטא לאביו ולהטריחו על תאותו [ברכות יט:], מתחטא – פורפיי"ש (אתה מרע, מתנהג שלא כהוגן. עיין בא"ה) בלעז [תענית יט:]. לשון חטא, כלומר הולך וחוטא [תענית כג:]. ונשמח ונתחטא באהבים – נטייל, כמו [תענית יט:]. בן מתחטא לפני אביו [מנחות סו:]. נושא עולה ונתחטא – האי חטוי לשון הורדה כדתנן במסכת יומא (נח:). התחיל מחטא ויורד [מנחות סו:], לשון ירידה, וחברו במסכת תענית (יט.). בן המתחטא לפני אביו [בכורות נז:]. לשון חסרון, כמו (מ"א א כא) והייתי אני ובני שלמה חטאים [איוב מא יז].

*רש"י מפרש כבן שמתחטא לשון חטא, טהרה, טיול וירידה. הגר"פ בברכות יט מעיר על כך ומוסיף בשם הערוך ערך חטא שזה לשון ארמית, כדמתרג' הילדים רכים – מטלייא חטיין. התוס' בשבועות ח ע"א ד"ה ולרבי מפרשים שחטא הוא לשון חסרון. +מ"מ: הושע ד ח. ראה אדום, חטאה, חטאת, עברה ג, עון, פשע ב

~חטא (ב)

#א. חטי – גלנ"ץ (בלוטות, עיין בא"ה), דומין לחטין ומונחין על הקנה אצל הכובע [חולין יח:]. *מה שנקרא שקדים בגרון. ראה חטה #ב. חטין – ככי דשיני שקורין יינציבי"ש (חניכיים) [בכורות לה. לז:].

*ראה חטט, ככא, מתאימות

#ג. ביני חטי – בין השיטין [כתובות סט:].

~חטא (ג)

כפא דחטא – כף בוך שחקק האומן [פסחים נח:].

~חטאת

עגל בן בקר [ויקרא ט ז]. חטאת הכפורים – הם פר ושעיר של יוה"כ המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו [שמות ל י]. כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין, לפי שכולן דבוקין, חוץ מאחת (מיכה א יג) ראשית חטאת היא לבת ציון [הושע ד ח]. אין זבח חטאת בא על המזיד [תהלים נא יח]. הוקשו כל חטאות שבתורה לחטאת ע"ז... [שבת קלז:]. חמש חטאות מתות: ולד חטאת, ותמורת חטאת, וחטאת שמתו בעליה, ושכפרו

בעליה, ושעברה שנתה [יומא נ:].

חטאת חלב – כל חטאת סתם קרי חטאת חלב [סוטה טו:].

*חטאת בהמה הוא קרבן (כבשה או שעירה) הבא על השגגה במצוות לא תעשה שיש בה מעשה וזדונה כרת. חטאת העוף בא מתורים או בני יונה. חטאת בהמה נחשבת לחטאת קבועה ואילו חטאת העוף והסולת נקראת עולה ויורדת שבאה אם החייב אותה (והם מצורע, יולדת, טמא שאכל קודש בשגגה, הנכנס למקדש בשגגה כשהוא טמא וכו') הפריש בהמה ונעשה עני. חטאת חיצונה היא זו שדמה נזרק על מזבח העולה ובשרה נאכל לכהנים, חטאת פנימית היא זו שדמה טעון הזאה על קרנות מזבח הקטורת שבהיכל ובשרה נשרף על שפך הדשן. בויקרא ח יז וכן ט יא מובא על שתי חטאות חיצוניות שבשרן כן נשרף.

~חטב, חטבות

מחוטבות – מהוללות כפי רואיהן [תהלים קמד יב]. חטובות – מהוללות [משלי ז טז:].

*יש מפרשים חטב בתהלים במשמעות מגולף, ובמשלי חטובה במשמעות אריג משובח.

חטיבה אחת – שבח אחד, שבח מיוחד, לומר אין כמוך... [חגיגה ג:].

*בגמ' : את ה' האמרת היום (דברים כו כז)... אתם עשיתוני חטיבה אחת. "האמרת" מפרש רש"י לשון שבח ולכן מפרש כן גם לשון חטיבה. אונקלוס מתרגם האמרת – חטבת. ראה אמר ב, בקע, לקט

~חטה, חטים

מין דגן (מחמשת המינים) [ברכות מד:]. חיטי ארזנייתא – חטין גסים [גיטין ע:]. חיטי קורדנייתא – צומחים בהרי אררט, קשין הם מאוד [פסחים ז:]. חיטי דכייטא – חטים נאות ונקיות... [יומא עו:]. חטין מכחישות את הקרקע יותר מן השעורים [ב"מ קו:]. חטה וכוסמת שנזרעין במרחשון אין ממהרין להתבשל [ר"ה טז:].

מרי חטיא – מי שקיבץ תבואה למכור, כלומר מי שקבץ שמועות [ברכות סד:].

אני שמעתי... דאמר בסנהדרין (ע:) עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה [ר"ה טז:].

*+מ"מ: תענית יח ע"ב ד"ה אבל. ראה דכייא, חטא ב, חיטי, כוסמת, כליה, לחם, מנית, סלת, ריפות, שבולת, שיפון, שעורה

~חטוש

1. *מצאצאי זרובבל, מבני שמעיה (עזרא ח ב, דה"א ג כב - עיי"ש). 2. אחד מראשי הכהנים ששב עם זרובבל (נחמיה י ה, יב ב - חתום על האמנה וצ"ע אם זה אביו או מצאצאיו). 3. בן חשבניה, אחד מבני חומת ירושלים (נחמיה ג י).

~חטט, חטוט

#א. חוטטין בורות – נפלו צרורות בקרקעית הבור מעלה אותן במועד [מו"ק ה:]. חטטה (לעין) – הוציאה

בעיני... [- שמות טו ח, עיי"ש], אסתום חטמי מצאת
עשן נחירי ומקצוף עליך, שהכועס יוצא עשן
מנחיריו... [ישע' מח ט]. אם אין חיות בחוטמו (של
אדם) שאינו מוציא רוח, ודאי (הוא) מת [יומא פה].
*אין לו דמיון במקרא. חטם הוא מין טבעת, זמם של ברזל
בחוטם הנאקה שכן היא צריכה שמירה יתירה. ראה אף, חורם,
נחיר

~חטם (ב)

#א. חוטמו של אתרוג - עובי גבהו, שמשפע משם
ויוורד לצד ראשו [סוכה לה]. חטם - בולט להלך
משאר הגוף [שבועות יז].

*הרא"ש כותב: משמע מתוך פרש"י שאין כל השיפוע עד
הפיטמא נקרא חוטם, אלא עובי גובהו שממנו משפע ויוורד, אבל
מדהזכיר הרב אלפסי ז"ל ור"ח ז"ל החוטם אצל הפיטמא משמע
שהשיפוע קרוי חוטם.

#ב. בעל החוטם - בעל קומה וצורה. ל"א גדול הדור
[תענית כט]. החוטם הוא תואר פני אדם [שבת קנא].
אור - זה החוטם, שהוא תואר קלסתר הפנים [קהלת
יב ב, עיי"ש]. חוטם - זב ליחה תמיד [חולין כז].
חוטם - הוא ראשון לאיברים ליכנס לבית לפי שהוא
בולט לפניו... [יומא יט].

*עיין בשה"ש א ה: אפך כמגדל הלבנון - איני יכול לפרשו לשון
חוטם לא לענין הפשט ולא לענין הדוגמא, כי מה קילוס נוי יש
בחוטם גדול וזקוף כמגדל. בשו"ת תשב"ץ סימן כ"ה כותב שר'
יצחק מקורב"ל בעל הסמ"ק מכונה רבי יצחק בעל החוטם.
עיי"ש. עיין באנציקלופדיה לתוארי כבוד בישראל ערך בעל
החוטם. עיין ברא' כט יז ברשב"ס. ראה אוסיא, אור ב (ה), מראה
א, קלסתר. חוטם נוטף - ראה נוטף, חוטם סולד - ראה בלום,
בעל החוטם - ראה בעל.

~חטם (ג)

*חטם משמש בעיקר להכניע בהמה בלתי מאולפת. +מ"מ:
שמות טו ח ד"ה וברוח. ראה זמם, חח

~חטף

חוטפין מצות - מגביהין את הקערה בשביל תינוקות
שישאלו. ויש אומרים (בגמ' ואית דמפרש) אוכלין
מהר, וזה הלשון עיקר [פסחים קט].

*במקרא מופיע רק בשופטים כא כא ובתהלים י ט ולא מפרש.
רש"י קורא לשוא נע - חט"ף, ולקמץ קטן - חט"ף קמ"ץ. +מ"מ:
ברא' מט כז, במד' כג כד, לא יג, ש"א כ ל, איוב כד ה, מגילה יז
ע"ב ד"ה שבור, קדושין נג ע"א ד"ה הצנועין ב"ב לד ע"א ד"ה
היכי, שבועות מז ע"א ד"ה לישלם. ראה בצע, טרף

~חטר

#א. שבט מלכות (בגמ' מלוכה) [ישע' יא א], מקל
[משלי יד ג, שבת קנא]. חטרתיה - הלכותיו [שבת
סז]. מחטרא - חבטה, בטידור"א (הכאה) בלעז,
כלומר אשה עומדת ליסורי לידה על עונשה של חוה

לחוף [קדושין כד]. חוטטין - מנקרין, כעין שעושין
לבור, קוריי"ר (לנקות) בלעז, שמוציאין מתוכן
צורות וקסמים ועפרות שנפלו לתוכן [מו"ק ב. עפ"י
דפוס פאס המובא בא"ה, עיי"ש].

(מאי רצפת בהט הנאמר באסתר א ו? אמר רב אסי,
אבנים ש) מתחוטטות על בעליהן - רצפה (עשויה
מ)אבנים חטוטות, כלומר שלא באו לידי אדם אלא
בטורה, שמחטטים ומחזרים בעליהן אחריהן עד
שמוציאין אותן בדמים יקרים [מגילה יב. עיי"ש ד"ה
וכן הוא אומר].

*בילקוט שמעוני גורס "אבנים מחוטטות". בערוך מפרש לשון
עונג וקירוב, כמו בן שמתחטא על אביו, וכן מפרש לשון חטא
וסכנה. ראה שחפא

#ב. נקר בחרטום [ב"ק יז].

#ג. מחטטי שכבי - מוציאין המתים מקבריהם [יבמות
סג]. חטוטי שכבי - מכת בזיון על המתים [- ש"א יב
טן]. חטיט שכבי - חופר המתים להפשיטם בגדיהם
[ב"ב נח].

#ד. מחטטין - מפילין ראש הפתילה כשהוא שרוף,
ובלעז מוקיי"ר (למחוט) [מנחות קז].

#ה. חטטין - מלנ"ץ (פצעים) בלעז [שבת קט].
*ראה אסכרא, חט

~חטטרת

*בערוך ערך חטר ג מפרש שהוא גבנון של גמל. ראה גבן, דבשת,
חוטרת, חטר

~חטיבה

*ראה חטב

~חטיטא

*אבי משפחת שוערים (עזרא ב מב, נחמיה ז מה).

~חטיטום

מגן [ב"מ נח].

*כך גם הנוסח בערוך במ"ס סופית ומפרש תריס, אך בתוספתא
ובכ"י "חטיטוב" בב"ת. ראה חטם א

~חטיל

*אבי משפחת נתינים מעבדי שלמה (עזרא ב נז, נחמיה ז נט).

~חטיפא

*אבי משפחת נתינים (עזרא ב נד, נחמיה ז נו).

~חטם (א)

ותהלתי אחטם לך (ישע' מח ט) - ולמען תהלתי,
אשים חטם באפי, לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא
יצאו... אחטם - כמו (שבת נא:) נאקה בחטם, כך נראה

סעודה [ביצה טו:], עולם הזה, זה סחורה [תענית כא:].
מחיה חיים – הוא הקב"ה [יומא עא:].
תחית המתים - %+מ"מ : דברים יא כא, תהלים עח לו.
@התוס' בחולין צו ע"ב ד"ה ורבי מביאים שיש לשון חי שפירושו
שלם בניגוד למרוסק. חי חי - עיין ישע' לח יט. ראה חיה א, ב,
חייא

~חִיָּאל

חיאל בית האלי – חיאל אשר מבית אל... ויש פותרין
בית האלי... אמרו רבותינו חיאל משל בנימין... [מ"א
טז לד]. הלכו אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו
[מ"א יז א]. ראיתי בירושלמי, חיאל בית האלי
שושבינו (של אחאב) היה... [מ"א כא כה]. בימיו (של
אחאב) בנה חיאל בית האלי את יריחו... כשמת אבירם
הרשע לא היה לו לחיאל ללמוד שלא לבנות את
יריחו... אוהבו (שושבינו) של חיאל היה אחאב [סנה'
ק"ג. עיי"ש].

*בית האלי, אבירם של אבירם ושגיב (הקרי בפסוק שגוב), בונה
יריחו בימי אחאב. +מ"מ : ברא' לה כז.

~חִיָּב, חִיָּב

#א. רומי חייבת – רומי הרשעה. תרגום של רשעה
חייבת [ע"ז ב:], תרגום של רשעה, שנאמר (מלאכי א
ד) וקראו להם גבול רשעה [שבועות ו:].
*פירושים אלו חסרים בהרבה מהדורות מחמת הצנזורה.
#ב. ווי לכוץ חייביא – אוי לכם לרשעים [סנה' צא:].

~חִידוֹת, חִידוֹת

דברי חכמים וחידות – דורשי רשומות, מקרא מלא
וחסר, רמז, דמיון ומקרא [משלי א ו]. בחידות – כמו
(שופטים יד יב) אחודה נא לכם חידה [דה"ב ט א].
*+מ"מ : במד' יב ח, יחז' א ג, שם יז ב, דה"ב ט א, יבמות צו ע"ב
ד"ה דלאי וד"ה ליפול. ראה חד

~חִידוֹק

#א. חידוקי – חיתוכים סביב למנורה, קרנ"ש (חריצים)
בלעז [שבת מו:].
#ב. חידוקי [יומא עב:].
#ג. חידוק של קרויה – חתיכה של דלעת יבשה [חולין
נז:].

~חִידָקָה

חידקאה – משול כקוף [ערובין קא:].

~חִידְקִי

*אחת מחברותיה של ניהר (יבמות יז ע"א ד"ה זו חדייב). ראה
חריקא

ומצרפין לה עונשין הרבה לאותו מלקות [שבת לב:].
#ב. חוטרא – גדרת צאן... מתרג' (במד' לב טז)
חוטרין דען [שבת לב: עיי"ש].
#ג. חוטרא יחידאה – עץ הגדל יחידי בלא ענף [שבת
קט:].

*ראה יחידא

חוטרא לידה – עץ שתשען עליו לעת זקנתה [יבמות
סה:], רוצה אני שיהא לי בן שיחזיק בידי בזקנותי
ואשען עליו וביום מותי יקברני [כתובות סד:].
חוטרא דסמיותא – מקל של סומין שמגשש הסומא בו
[ב"ק לא:].

*בתנחומא פרשת בלק ק"ג נאמר "זרוק חוטרא לאוירא ועל
עיקריה קאים", כלומר זרוק מקל לאויר והוא יעמוד על עיקרו.
החוטרא הוא מין אלה, מקל חובלים ועשוי מענף הצומח מן
השורש או מן הגזע ויוצר סביבו בליטה (כמין בלוטה), וכשנופל
הבליטה מכריעה במשקלה ומעמידה את החוטרא על ראשו.
הרועים היו משתמשים עם מקל זה להרתיע את הבהמות שרצו
לברוח מהעדר כשלא היה להם כלבים לכך. עיין מנחות כט ע"ב
תוס' ד"ה דחטריה שר"ת מפרש חטריה לשון חטוטרת דגמל.
עיין ברא"ש להלכות ספר תורה סימן י"ב. ויאמר מטה (שמות ד
ב) תרג' ואמר חוטרא. ראה גרופית, חוטרת, רכב א

~חִי, חִי, חִיָּה, חִיָּים

#א. חִי אני – לשון שבועה, כשם שאני חי כך אקיים
[במד' יד כא], לשון שבועה... [שם יד כח], חי אל –
שבועה היא [איוב כז ב], כה לחי – כה יהיה לשנה
הבאה... לחי – טוב וקיים [ש"א כה ו]. חי אנכי –
לשון שבועה הוא [דברים לב מ].

#ב. חִי איש חי – זריז וחשוב, כמו (ש"ב כג כ) בן איש
חי רב פעלים, חי ומזורז בעל מעשים [ש"א כה ו –
ש"ב כג]. כה לחי – כה יהיה... מזל חי וקים... ל"א כן
ראוי לאיש חי [שם]. מנהג בני האדם כשרואים אדם
זריז אומרים : זה כולו חי [דה"א יא כב – ש"ב כג].
כמו חי – בגבורה ובחוזק, חי לשון גבורה [תהלים נח
י]. כדי חיו – מטה כר וכסת וכלי אמנות... [ויקרא כז
ח]. חי חי – לשון בני אדם חיים... [ישע' לח יט].

#ג. חִי (יין) חי – (שאינו מזוג) שמוזגו במים לאחר
שנתנו בכוס חי... אי נמי חי בלעז פריש"ק (טרי, שרק
עכשיו נמזג) [ברכות נא.], שלא מזגו במים [פסחים
קח:]. חי – לגמרי, (בשר) שלא נצלה כלל [פסחים
מא.], שאינו מבושל [נדרים סה:].

*ראה חייא, נא

#ד. חִיחי – שפיר [גיטין ו:]. חיי – ימים [ערובין נד:].

#ה. חִיחי – אפילו שדים [ברא' ו יט].
#ו. חִיחי – שנים של חיים הם של פרנסה
ועושר [משלי ט יא]. חיי עולם – תורה [שבת י.
תענית כא.], חיי שעה – תפלה צורך חיי שעה היא,
לרפואה, לשלום, למזונות [שבת י.]. חיי שעה –

~חיה (א)

#א. חיה עניין – נפש [תהלים עד יט].
 #ב. וחיתם לדבר הסגיר – גוף [שם עז ג].
 #ג. לכל חיתם – לכל צרכיהם [במד' לה ג]. חית ידך – צורכי ידך... חית לשון ערבי הוא, צורך [ישע' נו י].
 #ד. ויאספו פלשתים לחיה – גודד כחית השדה [ש"ב כג יא, תהלים עד יט]. חיתך ישבו בה – עדתך, כמו (ש"ב כג יא) ויאספו פלשתים (ת"י) לחיה. ד"א כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב"ה [תהלים סח יא]. חית הארץ – הם ליסטים [איוב ה כא], הם המתהלכים עם הבריות [ברא' ט י].
 #ה. זאת החיה – לשון חיים... מלמד שהבהמה בכלל חיה [ויקרא יא ב, עיין שבועות ז. ד"ה אקרא].
 #ו. נפש חיה – שיש בה חיות [ברא' א כ, כא, כד].
 *צ"ע מדוע חזר על אותו פירוש ג' פעמים בפרק אחד.
 #ז. כעת חיה – כעת הזאת לשנה הבאה... כעת הזאת שתהא חיה לכם, שתהיו כלכם שלמים וקיימים [ברא' יח כ], למועד הזה כעת חיה – כמו שאת קיימת היום ולשלוש כך תהי קיימת למועד הזה [מ"ב ד טז].
 #ח. חיה דקה – צביים ושועלים [ב"ק פ]. חיותא – בהמות [ב"מ צג. צג].
 חיותא אש ממללות – אש יוצא מדיבורן [חגיגה יג].
 חית קנה – זה עמלק [נ"א עשו] שנמשל כחית יער הדר בין הקנים [תהלים סח לא].
 חית השדה – הוא שנקרא גרוב"א (זאב הערבות. עיין בא"ה) בלעז וזו היא חית השדה ממש [איוב ה כג, עיי"ש]. חיתו שדה – חית השדה אין כחה רב כחית היער, חית השדה חלשה ותשושת כח מחית היער [ישע' נו ט].
 *ראה אדני השדה
 חיה רעה – משכלת בני אדם [תענית יט].
 @בתורה מנויים עשרה בהמות וחיות טהורות המותרות באכילה, שלושה בהמות : שור עז ושה, ושבעה חיות : אייל, צבי יחמור, אקו, דישון, תאו וזמר. יש סימן נוסף בחיות, שאם קרניהן מפוצלות (או בגלדי הקרן) הרי זו חיה טהורה. בבהמות החלב אסור ודם השחיטה אינו טעון כיסוי, ואילו אצל החיות החלב מותר ודמן טעון כיסוי. ברש"י דברים יד ד : חיה בכלל בהמה, ויקרא יא ב : בהמה בכלל חיה, רש"י מצטט את הגמרא ויש כאן סתירה, אך לפי פירושו שחיותא זה בהמות, נראה שסובר שבהמה בכלל חיה. +מ"מ : ערובין נד ע"א ד"ה שדורסת, ב"ב לו ע"א ד"ה האי מאן. ראה בהמה, חי, חיים

~חיה (ב)

#א. חיה חיה [ע"ז י].
 #ב. וחיתם את הילדים – מספקות להם מים ומזון [שמות א יז]. מסייעות להחיותם, שהיו מטמינות אותם בבתיהן ומגדלות אותם [סוטה יא]. חיות הנה – בקיאות כמילדות, תרגום מילדות חיותא [שמות א

יט], חיה – מילדת [ברא' מ כ, ב"ק נט]. יולדת [שבת קכח: יומא עג]. אשה שילדה [ברכות נד]. מחיה את ולדותיה [ברא' ג כ].
 *ראה הולדת, חיה, חול ג, חיל א, חכמה ב
 #ג. חיה – עוררהו והשיבהו [חבקות ג ב], רפאהו והרווח להם ותן להם חיותם [סוטה מט].
 #ד. החיה – כלומר הכשירנה ושמרה [מנחות נג].
 #ה. חיה – יחזקנו [הושע ו ב].
 @ראה מחיה

~חיואי

שם איש... גיבור חיל וישראל היה [יבמות קכא].

~חיוור, חיוור

#א. חיוור חיוור – בר מאה גוויין. חיוור (צ"ל חור, אך גם בערוך ערך חיוור גורס חיוור) מאה בלשון פרסי [סנה' צח].
 *עיין בספר בשערי תורת בבל.
 #ב. חיוורי לבנים [גיטין מה]. מתלבן ומכסיף [סנה' קה]. לבן [גיטין סט: ע"ז כח. חולין נה]. תלג חור – שלג לבן [דניאל ז ט]. נורא חיוורתא – אש לבנה [ב"ב עג]. חיוורתא – שערות לבנות של זקנה [ברכות כח].
 *כל אשר לבן בו (ברא' ל לה) ת"א די חור בית. ראה קאקי
 #ג. חיוורא – מצורע [סנה' צח], צרעת [גיטין סט]. בשר (בהמה) בעלת שחין [שם סח. עיי"ש ד"ה חיוורא לא עביד וד"ה דאמר רב חסדא].
 #ד. חיוורא – צרוף [פסחים עד]. צרוף וחדש [שבת סו]. ליבון, צוהר [שבת קמ].
 *ראה זו א
 #ה. חיוורא – (שור) מועד להזיק אדם [ב"ק פ].
 @ראה חור, פת, קמח

~חיס

יחיסו – לשון פתיל, כמו (ברא' יד כג) אם מחוט, שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה [עזרא ד יב].
 *ראה חייט

~חיס

*ראה בלוט, חטא ב, פול

~חייא

#א. חמרא חייא – (יין חי) בלא מזיגת מים [גיטין סז].
 חמרא וחייא – כשמוזגין ונותנין כוס אומר כן לברכה בעלמא [שבת סז].
 *עיין ר' ראובן מרגליות, מחקרים בדרכי התלמוד עמ' ח'.
 #ב. חייא מבבל הוה [שבת ס]. עלה מבבל לא"י ובא דרך סוריא מפומבדיתא [שם].

~חיים

*ראה חי

~חייט

חייט – תפר [בכורות ח:].

*ראה אומן, חיט, מחט א

~חייך, חייך

חייך – לחכך [שבת נד:].

*ראה חטא ב, חד, חכך, חניכים, לחי, לע

~חייק

*ראה חקק

~חיל, חלחל (א)

#א. חילון – חילון – חיל וחלחלה לשון רתת הם [ישע' יג ח]. יחילו – יבהלו [ישע' כג ח]. אוחילה – לשון חיל ורתת [ירמ' ד יט]. חיל – מחלל [ע"ז כח:]. חולי – לשון חלחלה, כמו [כאן פסוק ט] כי החזיקך חיל, והלשון נופל על יולדת [מיכה ד י]. ויחל – כמו [אסתר ג ב] ותתחלחל המלכה [דה"א י ג]. לבי יחיל – דואג [תהלים נה ח]. חילה – רעדה... דאגה [שבת מ:]. חילָה – דאגה (יש מפרשים לשון כאב) [איוב ו י].

ותתחלחל – נתמסמס חלל גופה [מגילה טו]. חלחלה – לשון רעד... יחרדו לנפשם [יחז' ל ד]. חיל וחלחלה לשון רתת הם [ישע' יג ח]. ותחול – לשון חלחלה [ירמ' נא כט].

*בבבלי פ"י מ"ג נאמר מגופת החבית המחולחלת... ובערוך ערך חל יד מבאר כסוי שאינו קבוע בפי הכלי בהידוק שמו מחולחל כדכתיב ותתחלחל המלכה. +מ"מ: ישע' כא ג ד"ה מלאו פסחים עד ע"א ד"ה מחלחל, חולין קיט ע"ב ד"ה חלחולי וד"ה אי חלחולי. ראה חול ג, חלל, מדיית

#ב. חולל אילות – לשון חיל כיולדה [איוב לט א]. מחללך – מוציאך מרחם, לשון (תהל' כט ט) יחולל אילות, וכן (שם מח ז) חיל כיולדה [דברים לב יח]. ותחל – לשון (תהל' צז ד) חיל כיולדה [תהלים נט יב]. ותחל הארץ – לשון (תהל' מח ז) חיל כיולדה [תהל' צז ד]. יחיל – לשון חיל כיולדה [תהלים כט ח, עיי"ש]. #ג. מתחולל – מתאונן... (ל"א) לשון אנינות, ולא שמעתי [איוב טו כ].

@ראה אימה, חול ג, חלכה, חלל א, יחל, יחיל

~חיל (ב)

#א. ממון [בראשית לד כט, ישע' לו, ירמ' טו יג, יז ג, זכריה ט ד, תהלים מט יא, סב יא, איוב ה ה, כ טו], נכסים [ישע' ס ה, יחז' כח ד, עובדיה פסוק יג, מיכה ד

[יג]. עושר [איוב לא כה], נכסים גדולים [איוב כ יח]. חיל גויים – נכסי עממיא [ישע' סא ח]. אנשי חיל – עשירים, שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים [שמות יח כא].

#ב. חיל – ת"י עמא הדין, החל לשון חיל, כמו [ישע' לו ב] בחיל כבד, אלא שזה חסר יו"ד. ויש עוד לפרש החל הזה – הגיא הזה [עובדיה א פסוק כ]. כח [משלי לא ג, גיטין לו:], בחיל – בכח גדול [דניאל ג ד, ד יא], בכח [דני' ה ז, נזיר לא:]. שלשים חיל – ראשי גייסות וחבורות חלוקות [ברכות לב:]. איש חיל – דוגמא בן בליעל. ובשמואל (ב כג כ) כתיב בן איש חי (הקרי חיל), כי כן מנהג בני האדם, כשרואים אדם זריז אומרים: זה כולו חי, לשון (יחז' כט יח) העביר את חילו עבודה גדולה [דה"א יא כב].

חיל שמיא – צבא השמים [דניאל ד לב]. אנשי חיל – בקיאים באומנותן לראות צאן [ברא' מז ו].

#ג. חילך לאורייתא – כמה כוחך יפה לסבול עול תורה [ב"מ פד]. מחיל אל חיל – מבית המדרש לבית הכנסת, (כמו ברכות סד.) ויראה צבאם וחילם... [תהל' פד ח], מבית המדרש לבית הכנסת [מו"ק כט]. אשת חיל – היא התורה [משלי לא י].

@יש חפיפה בין חול וחיל. ראה אוכלוסא, איש, אכסניה, אנגריא, אספרווא, בולשת, בני חיל, גונדא, גיס ב, חלכה, חרב א, טפסר, יחל, כרס א, מצב, נשר א, עבידתא, עיט, עשה, פולמוס, צופה, קוה, קלגס, קלירוס, ראש א, רועה, שדה

~חיל (ג)

חיל (חומה נמוכה המקיפה את העזרה ובה ישב בית דין של כ"ג) – לפני הסורג, הוא בין הסורג לחומת עזרת נשים בתחילת עליית ההר (הבית – בית המקדש) [פסחים סד:]. לפניו מאותו סורג היה מקום פנוי י' אמות והוא נקרא חיל [יומא טז]. חומה [תהל' מח יד].

חיל וחומה – שורא ובר שורא, חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה [איכה ב ח].

*בפסחים פו ע"א בגמרא נאמר: חיל וחומה (איכה ב ח) ואמר רב אחא ואיתימא רבי חנינא שורא ובר שורא. ראה חל, שור, שורא

~חילה

*ראה חיל א

~חילָה

*שם מקום [דה"א ו מג].

~חילם

*מקום בעבר הירדן המזרחי (ש"ב י טז, יז).

*ראה תמרה

~חילת, חילית

לישק"א (כריך, מין צמח) בלעז [סוכה כ.]. כמין גומא הגדל במים, לישק"א (כריך) בלעז [סוטה מט:].
*ראה חילת, סימונא, צבתא, שיפא

~חילק (א)

דג קטן וטהור והיא סולתנית, ואין לה סנפיר וקשקשת (בקטנותו) ועתיד לגדל לאחר זמן... [ע"ז לד: לה:].
*ראה צחנא

~חילק ובילק (ב)

אלא חילק ובילק אכלי להו – כך היו רגילין לומר, כאדם שאומר וכי שדים ושדות (בגמ' ושדות) יאכלוהו. ובמסכת חולין (יט.) לא חילק ידענא ולא בילק ידענא. ולי נראה דמשמעות לשון חילק ובילק לשון חורבה, כמו (נחום ב יא) בוקה ומבוקה ומבולקה. ואמרינן בחולין (שם) לא חילק דרבנן דמצריכין לחלק הסימן, שמצריכין לחלק כל הטבעת ולשייר על פני כולו, ולא בילק לרבי יוסי שמחריב הסימן שחותך קצת בתוך הטבעת והשאר חוץ לטבעת. ונראה למורי דאין לו משמעות לא הכא ולא התם. ל"א חילק ובילק, ב' דייני סדום שהיו שמותיהן כך [סנה' צח:], לא חילק ידענא ולא בילק ידענא – לא כרבנן שמעתי דמיירי במחלק טבעת לשנים, ולא כר' יוסי שמעתי דמיירי במבלק הסימנין, דיקרוני"ר (לקרוע לגזרים) בלעז, לשון מבולקה, כך שמעתי, אבל ראיתי בחלק (סנה' צח:) עתידים ישראל דאכלי שני משיח, ופרכינן פשיטא אלא מאן אכיל להו אטו חילק ובילק אכלי ליה, ולפי הדברים לישנא בעלמא הוא [חולין יט:].
*ראה בלק

~חילקא

חילקא – חיטי דמתברי באסיתא חדא לתרתי [ברכות לז:].
*ראה טרגיס, כונתא

~חימום, חימוס

פיריטר"א (בן חרצית, מין צמח) [נדה נא:].
בגמרא חימוס, אך בא"ה גורס חימוס.

~חין

חין (לשון חן) ערכו – תחינת סדורו של צדיק... [איוב מא ד:].
*אין לו דמיון במקרא.

~חינוניתא

~חיס

יחס [ב"ק פח:]. יש להם חיים – מתייחסין אחרי אביהם [יבמות סב.]. יש לו חיים למטה – בנו נקרא על שמו [ב"ק פח:].

*חיס זה צורה ארמית של יחש. ראה יחש. ראה יחוס

~חיפה, חיפני

חיפני – מן חיפה [כתובות קג.], חיפני ובישני – כהן שהוא מאנשי חיפה ומאנשי בית שאן, מגמגמין בלשונן הם [מגילה כד:]. יוסף חפני – דמן חיפא [כתובות קג.].
*ראה חפה

~חיץ, חיצה

מחיצה [יחז' יג י], סתים [ערובין עח:].
חיצת הקנים – קנים מחוברים, נטועים כסדר מחיצה [ערובין טו.]. טרוק"א (ענף, אגודה) בלעז, קנים הרבה גדילים בקלח אחד [ב"ב סח: עיי"ש ד"ה לא את], דבר חשוב ומחזיק בית רובע בקרקע [שם סט:].
*אין לו דמיון במקרא. ראה חוץ, חץ, כף, מחיצה

~חיצון

#א. בית החיצון – היכל [יומא נב:].
#ב. מלאכה חיצונה – מלאכה שעושים חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש [דה"א כו כט].
#ג. חיצונים – בני אדם ההולכים אחרי דעתם חוץ מדעת חכמים [מגילה כד:].
*ראה חוץ

~חיק

#א. בחיקו – בשפולי בגדיו [משלי ו כז], לתוך חיקו – בשולי בגדיו [ביצה יג:]. בחיק יוטל את הגורל – בינו לבין עצמו [משלי טז לג], אשת חיקך – השוכבת בחיקך ומחוקה בך [דברים יג ז]. בחקו – בחיקתו, מלשון חקו (נ"א חקוי), כמו (ישע' מט טז) על כפים חקתיך, וכן (יחז' מג יד) ומחיק הארץ [משלי ח כט].
*המהרש"א בקדושין עב ע"ב מציין ש"חיק" בכל מקום נאמר על מקום הערוה. ראה חבא
#ב. חיק הארץ – יסוד התקוע בארץ [– דברים יג ז], חיק האמה זה היסוד... לשון חיקוי קביעות [יחז' מג יג]. יסוד [יחז' מג יד, – איוב יג כז]. כניסת היסוד [יחז' מג יז].
*בעירובין ד ע"א : חיק האמה זה יסוד, ורש"י מפרש על שם שהוא חיקוי ותיקונו של מזבח מלמטה.

#ג.היום יושב בחיקו של אברהם אבינו – י"א מת היום... ונראה לומר שנכנס לברית המילה [קדושין עב:].
*ראה מחי קבלו

~חירגא

חירגא "לא" שמיה – פסולת הנסורות (מלשון גלגל חמה המנסר ברקיע), והוא נראה בעמוד של חמה דיומא ממש (כלומר ממש כיום). לא שמיה – כן (כלומר כך) שמו, לשון אין [יומא כ:], אבק הנראה בחמה כשהיא נכנסת דרך חלון, וי"א זיהרא דשמשא [נדרים ח: בעין יעקב].
*רוב הפירוש בע"י לנדרים הוא מהר"ן, ובכמה מקומות משולבים דברי רש"י והר"ן.

~חירה

*איש עדולמי שבמקומו הכיר יהודה רעהו את בת שוע הכנעני (ברא' לח א-ב, יא-יב, דה"א יד א). ראה חירם

~חירום, חורם

*ראה חירם

~חירונית

*ראה עירונית

~חירם

חירם מלך צור (במדרשים מסופר עליו שלא טעם טעם מיתה ושנכנס חי לגן עדן, וכן שהיה בעל אמו של נבוכדנאצר) – מפורש בב"ר (פפ"ה ד) למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה, כן עשה חירה העדולמי ליהודה [דה"א יד א, עיין ש"ב ה יא, מ"א ה כד, ט יא, ישע' ה ז, יואל ד ד, פסחים עה: ד"ה ארזים, תוס' יבמות כג. ד"ה ההוא, ב"ב עה. ד"ה בעדן, ע"ז כ. ד"ה דאמר].
*בדה"ב ב ב - חורם. ראה חורם

~חיש

חיש – מהר [תהלים צ י].
*ראה חוש

~חישתא

שם נהר [פסחים מ:].

~חית

*ראה חיה

~חיתא, חייטא

#א.שק [חולין מה:], שק קטן [גיטין מה:]. חיתא – שק קטן. דקיטרי – מלא קשרים [כתובות צג:], חייטא דקיטרי – שק קשור מלא רוח [ב"ק ט:], שק מלא קשרים [ב"מ יד:].
*עיין בגרי"פ.

חייטא וגלגלתא – שק קשור ופקיע ועגול של אבן או של עופרת בתוכו [גיטין מז:].
#ב.חייטא ופלגא – כלומר מכה וחצי מכה [גיטין מז:].

~חך

חכו ממתקים – דבריו ערבים [שה"ש ה טז]. חכה – לשון חך [משלי ה ג]. וחכך – תשובותיך [שם ז י].
*חך הוא כיפת חלל הפה מעל הלשון. +מ"מ : הושע ח א. ראה חכך, חניכים, לחי, לע, מלקוח

~חָכָה (א)

#א.מטילין לו חכה לתוך פיו – עץ שפותח פיו שלא יוכל לדבר [ערובין יט:]. מחכין – מטיל חכה לצוד דגים [ב"ק פא:].

#ב.מצודה רעה – גרועה וחלושה, ופירשו רבותינו היא חכה, שאינה אלא כמין מחט, ודג גדול נלכד בה [קהלת ט יב], מאי מצודה רעה? חכה – אי"ם בלעז, שהוא רע וחלש וקטן ואוחז בו דגים גדולים פתאום [סנה' פא:]. אי"ם בלעז [ישע' יט ח]. חכה הדג בולעו ומדהקן והכלי אינו זו ממקומו [שבת יח:].

*+מ"מ : במד' כג טז. ראה אגמון, חרם, יקש, לחי, מצודה, פח, קוקרי, קלע ב (א)

#ג.חכפּי איש גדודים – וכאסיפות איש צייד דגים, האוספם יחד בחכה, כן חכי גדודיהם – חבורות כהניהם המתחברים ללכת... וכחכי – אימזור"ש (במ"ג הכתר : אימזור"ש. דייגים בחכה. בא"ה כותב : כך מסתבר, אך בפסוק נראה יותר ש"חכים" הם כלי הדייג, ואולי אפשר לראות במלה מונח מקצועי המציין את מערכת החכות של הדייג) בלעז, ואף בלשון משנה (ב"ק קיט ע"ב) חכּי איש – לשון חבור הוא, ולא יטיל בו יותר משלשה חכין, הם תפירות שהסורק מחבר בהם שני ראשים מן הבגד יחד כשחובטן במקלות, ולשון זה משלי, והגון בעיני. וכן פירושו : וכשיש בהם חיבורי אדם הנאספים יחד, חבר כהנים – הוא לרצח יחד. והראשון מדברי רבי מאיר שליח צבור זצ"ל [הושע ו ט].

#ג.חובין (הגירסא בגמרא וברש"י חובין, אך בגליון הש"ס מביא שמהושע ו ט נראה שהגירסא בגמרא כאן צ"ל חוכים וברש"י חכין) – דרך הסורקים לתת לולאות של טווי במחט לאורכו של בגד שמותחו בהן כשהוא נסרק, וחובטו במקלות וכשנגמר וכולטין אותו מקום

: שמלמד את הבריות לדרך ישרה) [קהלת ד יג].
ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה [מו"ק כב:],
החכם יודע להבדיל בין קודש לחול, בין טמא לטהור
[ברכות לג.]. בעל השמועה [משלי א ה]. תלמיד הגון
[שם ט ט]. חכם לב – שלמד חכמה מרבו [משלי טז
כא]. (רבי יהודה) חכם לכשירצה – כשהיה רוצה
להיות מתון ומתיישב בדבריו היה חכם [גיטין סז.
עיי"ש במהרי"ץ חיות]. חכם הרזים – היודע מה שבלב
[ברכות נח.]. חכם חרשים – כשפותח בדברי תורה
נעשו הכל כחרשים (עפ"י גיטין פה.). [ישע' ג ג]. חכם
– בטי"ר... לשון ערבי [דה"ב ט ד, עיי"ש]. דרך
חכמים להקפיד על אכילתן דרך גדולה וכבוד, ועל
מלבושיהן [ערובין נד.]. חכם לב – משה רבינו...
[משלי י ח, כא כב]. משיב טעם [משלי כו טז בהיפוך].
אורא דא"י מחכים – משעליתי לא"י נתתי את לבי
לצאת משיטתי הראשונה ולעמוד על אמיתת דברים
[ב"ב קנח.].

מזל מחכים – לפי המזל היא החכמה... [שבת קנו.].
פעמים שהבן מחכים את אביו [יבמות סג.].
*עיין באבות פ"ו מ"ו : המחכים את רבו ובפירוש המדרש
שמואל. +מ"מ : ישע' כט יד, משלי כא ל, דה"ב ט ד ד"ה ולא היה
עוד, שבת ג ע"ב ד"ה מבע"י, יבמות ק"ז ע"א ד"ה בדברי, ב"ב יב
ע"א ד"ה אטו וד"ה הכי קאמר. ראה גבור, דין, חכמה, חרף,
ישב, מחוקק, מידע, מלך א, מלפנא, נבון, נגר ב, קרטמן, קשה א,
שימי, שכל, שפוי, תבונה

~חכם (ב)

התחכם [משלי ה ו, ו, כא יא, כג יט, כז יא]. לכשיחיו
נחכם (בע"י נחכים) להם – נתישב בדבר [נדה ע:]. נתן
חכמה [תהלים יט ח]. נתחכמה לו – נתחכם מה לעשות
לו [שמות א י], נבקש לנו חכמה כנגדו [סוטה יא].

~חֲכָמָה (א)

*א.מה שאדם שומע מאחרים ולמד [שמות לא ג],
יודע מה שלמד [חגיגה יב]. חכמת כל אחד ואחד –
כמה זה חכם מזה וכמה למד יותר ממנו [ערובין נג].
עיי"ש סג ע"א ד"ה אין]. אמור לחכמה אחותי את (משלי ז
ד) – שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך. אי נמי
מסיפא דקרא... [קדושין ל:]. החכמה אין יכולים
לקנותה כאשר (קונים) פרקמטיא, לתת מעושרם
בדמיה [איוב כח יד]. החכמה גורמת לעושר שיבא
[קהלת ז יב].

*בזוהר שלח לך (ק"ס ע"ב) נאמר : אורייתא לא בעיא עותרא ולא
מאני דכספא ודהבא. בב"ב כה ע"ב נאמר : הרוצה שיחכים -
ידרים, ושיעשיר - יצפין וסימנין שלחן בצפון ומנורה בדרום.
*ב.תורה [איוב כח יב, משלי א כ, ב ב, ב ו, ג יט, ח
א, יז טז, כד ז, קהלת א יג, ז כג, ברכות יז. סוטה כא:].

הלולאות שנמתח שם, משה אותן ונוטל אותן
הקצועים לעצמו, כדאמר לקמן. ואשמועין תנא שלא
יתפרם לאותם לולאות בחזקה כדי שלא יוכל למתחו
יותר מדאי, אלא ג' חבין (עפ"י הנ"ל צ"ל חבין),
פוינ"ץ (תכים, תפרים. כך מובא בא"ה, אך עפ"י ג"ה
הנ"ל צ"ל "חכים") בלעז, ג' תפירות במחט [ב"ק
קיט:].

*פירוש זה הובא ג"כ בערך חוב ב בקצרה. ראה חוח, חד

~חכה (ב)

*א.המתין [ישע' ל יח, איוב לב ד].
*ב.וחכיתי לה' – קוה [ישע' ח יז]. לא חכו לעצתו –
לא קו לו [תהלים קו יג].

~חכינה

כנוי שמכנים לו בני אדם לגנאי כגון שם לווי [תענית
כ:], כנוי שם לגנאי [מגילה כח].
*ראה חניכה, כנוי. חכין - ראה חכה א (ג)

~חכיר

*ראה אריס, חכר

~חכך (א)

ר' עקיבא היה חוכך בזה להחמיר – כאדם שמתחכך
אילך ואילך כך איהו לא בריר ליה שיהא ודאי אסור
[גדרים ז], הוה מחכך להחמיר... [גדרים ב].
*ראה חד

~חכך, חכוך (ב)

חיכוך – שחין שמתחכך האדם עליה, פרוטי"ר (לחכך,
לשפשף) בלעז [ב"ק פ:]. חיכוך – אישקלפיישו"ן
(התחממות, כגון חום או קדחת) בלעז [תענית יד].
*ראה חפף

~חֲכִלְיָה

*אביו של נחמיה (נחמיה א י, י ב. עיין זכריה ג ח). ראה התרשתא

~חכלל, חֲכָלִיל, חכלילות

חכלילות (בפסוק : חֲכָלִילֹת) עינים – (לשון אדמימות,
ש)מרוב יין מאדימים עיניו [משלי כג כט].
חכלילי עינים – לשון אודם, וכן (משלי כג כט) למי
חכלילות עינים, שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין
[ברא' מט יב].

~חֲכָם (א)

(עם) לא חכם – להבין את הנולדות [דברים לב ו,
עיי"ש], משכיל את האדם לדרך טובה (במדרש הנוסח

חכם ששמעה מאביה [שבת צה].

~חֲכָמוֹנִי

בן חכמוני – בש"ב (כג ח) כתוב תחכמוני, הוא אביו... [דה"א יא יא].

*אבי ישבעם מגבורי דוד. בפסוק נאמר: ישבעם בן חכמוני ראש השלושים (הקרי השלישים)... ובש"ב כג ח – ישב בשבת תחכמוני ראש השלשי הוא עדינו העצנו (הקרי העצני)... (דה"א יא יא). בדה"א כז לב נזכר אבי יחיאל אשר "עם בני המלך" דוד.

~חֹכֵר, חוֹכֵר

#א. חֹכֵר קָרַע מוֹחֲכֵר – שנותנה לחברו בכך וכך כורין לשנה [שבת קכז]. חוֹכֵר מִקְבֵּל (שדה) בכך וכך כורין לשנה, בין עושה ובין אינה עושה [ב"מ קא]. בכך וכך כורין לשנה [שם קג: ב"ב קסז].

#ב. חֹכֵר – שִׁקְבֵּל (שדה) לשמירה ולעובדה, לסכום כך וכך כורין אני נותן לך ממנה [מ"ק יא]; חֹכֵר – המקבל שדה מחבירו בעשרה כורין לשנה, בין תעשה הרבה בין תעשה מעט [ב"מ סח]. שִׁקְבֵּל מִן הַנִּכְרִי בכך וכך חֲטִין לשנה [גיטין מג].
*ראה קבלן

~חֵל

*ראה חיל, יחל, יחיל. לשון גיא, חומה – ראה חול ד.

~חֵלָא, חֵלָאִים (א)

הַחֵלִי – (לשון) החלה אותו [ישע' נג י, עיין דה"ב טז יב].

*ראה חלה ב, חלי א. לשון מחלה – ראה חלה ב

~חֵלָא (ב)

חֵלָא – חוֹמֵץ [פסחים עד: קדושין עא: ב"ב עד: ע"ז ל: שם סט. חולין קה. שם קיא]. חֵלָא שְׂמֻזָּג – חוֹמֵץ חֹזֵק, אִיגְרָא (חוֹמֵץ) בִּלְעֻז [גיטין ע. ע"ז יב]. חֵלָא – החמץ [ב"מ מב].

*+מ"מ: ב"ב צו ע"א ד"ה חמרא ואילך. ראה חלי ב, חמרא, קיחא

~חֵלָא, חֵלָאָה (ג)

#א. חֵלָאָה – זוהמתה, שמוציאין מעל פיה (של קדרה) ע"י הרתחתה שקורין אישקומ"א בלעז (קצף) [יחז' כד ו], זוהמה [שם כד יא], זוהם [– נחום ב יד].

*ראה זהם

#ב. חֵלָא [ר"ה כג. תענית כד: ב"ב עג].

#ג. חֵלָא (לשון) חולי [סוטה יב].

@בדה"א ד ה, ז נזכרת "חלאה" שהיא אחת משתי נשיו של אשחור מבני כלב בן יהודה.

דברי חכמים – דברי תורה שנמסרו למשה על פה, שנחלקו בהן חכמי ישראל לאחר שנתמעט הלב ושכחו... לכך לא נכתבו שאין קץ לעשות ספרים הרבה בכל אלה [ערובין כא]. טובה חכמה עם נחלה (קהלת ז יא) – טוב טעם חכמת חריפות האמורה עם נחלת הבריות... [בכורות נב]. לדעת חכמה ומוסר – שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה [משלי א ב]. ראשית חכמה קנה חכמה – תחילת חכמתך למוד מאחרים... [משלי ד ז].

#ג. חֵלָאָה ודרך ארץ [קדושין מט].

#ד. דבר חכמה – הלכה [נדה סט]; מילתא דתליא בסברא [קדושין מט]. סברת טעמי המשנה ולהבין שלא יהו סותרות זו את זו [ב"מ לג].

#ה. חֵלָאָה יוֹנִית – לשון חכמה שמדברים בו בני פלטיין, ואין שאר העם מכירין בו [סוטה מט]. בני פלטיין הקרובים למלכות מספרין בה [ב"ק פג].

#ו. חֵלָאָה בני קדם – יודעים במזלות וגו' כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה (יד), וכל הפרשה הזאת נדרשת שם... [מ"א ה י]. חֵלָאָה נשים – חֵלָאָה נקוד פת"ח שאינו שם דבר אלא החֵלָאָה שבנשים... [משלי יד א].

@ז. חֵלָאָה תבונה דעת – שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן, שנאמר... [מ"א ז יד, עיי"ש].

@בברכות כא ל כותב: אין חכמה – חשובה נגד ה'. בויקרא יח ד כותב: אל תאמר למדתי חכמת ישראל, אלך ואלמד חכמת האומות, ואילו בפרקי אבות פ"ב מ"ה כותב: האדם הרוצה להתחכם צריך שיעסוק בכל ענינים של ישוב העולם, בין בסחורה בין בשאר חכמות דרכי העולם להיות מבין בכל. לכאורה זו סתירה, אך ראשית הפירוש בפ"א רק מיוחס לרש"י. שנית יש שרש"י חוזר בו בפירושו: עיין תוס' שבת צא ע"א ד"ה אי לענין – ורש"י חוזר בו, שם קיב ע"ב ד"ה סנדל – ורש"י בעצמו חוזר בו והגיה, תוס' ערובין כד ע"א ד"ה אבל – ורש"י חוזר בו, שם ע"ב ד"ה לא אמרן, תוס' פסחים לג ע"ב ד"ה לאימת – ורש"י חוזר בו, תוס' יומא ו ע"ב ד"ה שמטמא – כאן חוזר בו רש"י, תוס' גיטין ט ע"ב ד"ה לא יתנו, תוס' קדושין מג ע"ב ד"ה תנן התם, תוס' ב"ק כג ע"ב ד"ה ולא ישמרנו, תוס' ב"ב כח ע"א ד"ה אי מה, תוס' ע"ז סד ע"ב ד"ה אין מפקידן. המהרש"א בקדושין מד ע"א כותב "כן דרכו של רש"י לפרש במקום זה כך ובמקום אחר שינה פירושו". וכן ידוע שרש"י כתב מהדורות לפירושו שנקראו קונטרסים ואין אפשרות לדעת מאיזה קונטרס הפירוש שבידנו, המוקדם או המאוחר ויתכן שבמקום אחד הפירוש הוא מהמוקדם ובמקום השני מהמאוחר. ראה מדבר קדמות לחיד"א ערך חכמת התורה. +מ"מ: משלי כא ל ד"ה אין, קהלת ג יא, קדושין לא ע"ב ד"ה חכם, ב"ב י ע"א ד"ה ימצא. ראה גמרא, דעת, מרמה, סורסי, עקב ד, עקיף, ערום, קשב, שכל ב, תבונה, תקוע

~חֲכָמָה (ב)

#א. חֲכָמָה מילדת [שבת קכח].

*ראה חיה ב

#ב. חֲכָמָה – אשת תלמיד חכם או בת תלמיד

~חלב (א)

#א. המוכחר [ויקרא ג ט, ד ח], טוב [תהלים קמז יד].
חלב הארץ – כל חלב לשון מיטב הוא [ברא' מה יח].
#ב. חלב המכסה את הקרב – הוא הקרום שעל הכרס, טייל"א [שמות כט יג]. חלב – זה חלב הדקים או הקיבה [שמות כט כב]. חלב דקריש – לחה היוצאה מן הבשר שקורין גלייר"א (ליחה) [חולין קכ]. כל חלב נקרא חלב, בין טמא בין טהור, ושומן אינו אלא לשון חכמים, כגון גבי שתי חתיכות אחת ואחת של שומן, דעל כרחק קרי ליה שומן משום דגבי חלב תניא [חולין מה:], שומן [שופטים ג כב, תהלים עג ז, בכורות י. לח:]. חטאת חלב – כל חלב חטאת סתם קרי חטאת חלב [סוטה טו]. חלבי התמיד – הוא הדין לכל אבריו, דכל אברי עולה קרי חלבי [סוכה נד:]. יצא מחלב עינמו – עיניהם בולטות מרוב שומן, כל אדם כחוש עיניו משוקעות [תהלים עג ז], שומן העין בלבן הוא [בכורות לח:]. חלב אינו בכלל בשר [פסחים כג:]. אין דרך הנאתו אלא בהבערה ולמשוח עורות ולא לרפואה [פסחים כד:].

*חלב הוא שומן בעלי חיים, וישנה מחלוקת בגמרא שבת כ ע"ב אם מותר להדליק בו נר שבת. יש שני מיני חלב, האחד אסור באכילה והוא שומן הנפרד מן הבשר ואינו חלק ממנו ונקרא חלב, והשני הוא שומן המעורב בבשר ואינו נפרד ממנו, נקרא שומן ומותר באכילה. החלב האסור באכילה מתחלק לשלושה חלקים: חלב הקרב, חלב שעל הכליות והחלב שעל הכסלים. החלב שמפרידים מהבהמה ונקרב על גבי המזבח נקרא אימורים והוא החלק המובחר שבבהמה. מכאן הכינוי חלב לדבר טוב. החלב נאסר באכילה ואיסורו להדלקת נר שבת הוא מפני שאינו נמשך אחר הפתילה. בבכורות י ע"א תוס' ד"ה והחלב בשווקים כתבים: משמע (מרש"י) דכל שומן קרוי חלב, ולא מיירי דווקא מחלב האסור. עיין בספר המקרא והמסורה מאת ר' ראובן מרגליות עמ' ס"ב מאמר ארץ זבת חלב ודבש. בש"ב כג כט נזכר חלב בן בענה הנטופתי מגבורי דוד. +מ"מ: דברים לב יד, חולין קכח ע"א ד"ה חלב. ראה אליה, חלבון, לח א, תרבא. חלב בש"ב כג כט - ראה חלד ד

~חלב (ב)

#א. חולב – (הוא) מושך החלב מן הבהמה [פסחים סה:].
#ב. חלב זב מן העזים [שמות יג ה]. החלב מכביד את הגוף להיות נרדם [שופטים ד יט]. חלב הבהמה אינו מטמא אלא אם כן יצא לרצון, ואי לא, לא חשיב משקה ואם נגע בו שרץ אינו מקבל טומאה [שבת קמג:]. חלב נקרא משקה, דכתיב (שופטים ד יט) ותפתח את נאד החלב ותשקהו [חולין קיד:]. החלב אין דרכו להפוך את מראית (המים שנשפך לתוכן) [מכות ד.].

#ג. מי חלב – מילג"א (מישג"א) בלעז [חולין קיד:].
#ד. חלב – זהו שכבת זרע שהוא ניתן וקלוש מתחלה

בשעת יציאתו כחלב ואח"כ נעשה קפוי [נדה כה.].
#ה. התורה נקראת חלב [ישע' כח ט].
*ראה חבץ, חלבצין, נסיובי

~חלבָה

*עיר כנענית בנחלת אשר (שופטים א לא).

~חלבון

יין חלבון – יין לבן מבושל. ומנחם חברו עם (תהלים קמז יד) חלב חטים, לשון טוב [יחז' כז יח]. היא הביצה [שבת קח:]. אלבוס"ל (אלבו"ם) [ע"ז מ.]. אלבו"ן (אלבו"ם) [חולין סד.]. על חלבון – על קשר [חולין סד:].
*יש מפרשים שחלבון הוא שם מקום. ראה חלמון

~חלבָנה

#א. בושם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א (עיין בא"ה לכריתות ו). [שמות ל לד, עיי"ש]. גלבינ"א (שרף של סוג כלך, עיין בא"ה) [כריתות ו].
#ב. חלבניתא דובשניתא – חלבנה מתוקה שקורין גלמ"א [גיטין סט:].
*אין לו דמיון במקרא. החלבנה היא אחת מסממני הקטרת ומזוזה עם צמח הכלך. ראה לבונה, קטר ב

~חלביץ, חלביצין

לייטרון (נץ החלב) בלעז [שבת צ.].
*נזכר בשביעית פ"ז מ"ב והרע"ב מפרש: השרשים של נץ חלב.

~חלגלוגה, חלוגלוגות

מין ירק הוא, ושנוי בכמה מקומות במשנה (שביעית פ"ט מ"א, יומא יח:) ובברייתא [מגילה יח.]. פולפיי"ר (רגלה, עשב בר) [ערובין כה. סוכה לט: יומא יח:]. מאי חלוגלוגות? – ששנינו בפ"ק דיומא (יח.). פרפחיני – ירק שקורין פולפיי"ר (רגלה, חלגלוגה) [ר"ה כו: עיי"ש בגמרא].

*נזכר בשביעית פ"ט מ"א. ראה פרפחיני, רגלה

~חֶלֶד, חלודה, חולדה (א)

#א. זקנה... לשון חלודה, רידויל"א בלעז [תהלים לט ו], זקנה [שם פט מח.]. ממתים מחלד – מאותם שמתים בזקנה, משהעלו חלודה, רידויל"א בלעז [שם יז יד]. רידויל"א [שבת נב: תענית ח. קב: סנה' יד: – החלודו, נדה ד.].

*+מ"מ: כתובות צג ע"ב ד"ה איסתרי. ראה גוש, חד, רקבובית, שוכתא, שוף, שופיטא, שתך

#ב. יושבי חלד – היא הארץ, על שם שהיא נושנת וחלודה, רידויל"א בלעז. ורבותינו פירשו (חולין קכז.) על שם החולדה שהיא ביבשה ואינה בים, דתנו

רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה [תהלים מט ב], יושבי חלד – יושבי הארץ שהוא מקום מיושב לחולדות [חולין קכז]. יקום חלד – מזל וזמן, כמו (תהלים לט ו) וחלדי כאין נגדך, ד"א כמו יקום אור חלודה שלך, כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרים. זו שמעתי אבל הראשון לא (במ"ג לי) נראה [איוב יא יז].

*צ"ע באיוב יא שם מציין לפסוק בתהלים לט ו, אבל שם מפרש זקנה ולשון חלודה. עיין בירחון קול התורה חוברת ע"ט עמ' ת"ז על הפסוק "יושבי חלד". +מ"מ: ב"ב יט ע"א ד"ה הנך. ראה חדל, רקבובית

~חלד (ב)

מחלידין את הקרקע – לשון חלדה דהלכות שחיטה, שמהלכין מתחת לקרקעית הבור [ב"ב כה:]. כשחותכין הסכין תחת העצם הויא לה חלדה [חולין כ:]. מעלין עפר תיחוח ומתמוטט קרקע יסוד הכותל [שם יט:].

*ראה דרסה

~חלד, חלדה (ג)

חולדה שיניה עקומות ועקושות [דברים לב ה]. סתם חור חולדה וברדלס פותח טפח הוא [פסחים ט:]. חיה כגון חולדה ונמיה וחתול דרכן להצניע (את האוכל) [פסחים כא:]. חולדה מין הגדל על הארץ – שהרי אין חולדה בים [חולין קכו:]. שרץ... שממית את התרנגולין [שבת קנז:]. תנן (פרה פ"ט מ"ג) כל השרצים אינן פוסלין במי חטאת חוץ מן החולדה מפני שהיא מקיאה [חולין ט:]. חולדה שיניה דקות [חולין נו:]. חולדה – עורה חלוק מבשרה [חולין קכב:]. חולדות סנאין – גדילות בסנה [ב"ק פ:].

חלד – מושטיל"א (סמור, טורף לילי קטן מן היונקים) [ויקרא יא כט].

*במקרא מובא חולד רק פעם אחת, וחולדה רק בתור שמה של חולדה הנביאה. עיין בספר שמות חיים עמ' 95 שחולד וחולדה זה היינו הך כמו ארנב וארנבת ולא שני מינים כפי שסוברים הרבה. בספר תבואות הארץ כותב שחולד הוא (שרץ) הנקרא "ויעזעל". בגמרא ב"ק פ ע"א נאמר: ר' ישמעאל אומר, מגדלין כלבים כופרין וחתולים וקופין וחולדות. סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית (מן העכברים). מאי חולדות? סנאים (ע"ש שגדילות בסנה). אמר ר"ש שרצא חרצא, ואיכא דאמרי חרזא, דקטיני (דקים) שקיה ורעיא ביני וורדיני. ומאי שרצא? דמתתאי שקיה (שוקיה גוצין), עיי"ש ברש"י. בגמרא חולין קכו ע"א (ומובא ברש"י ב"ב עד ע"א ד"ה עיזא): כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה. בערוך ערך כרכשתא מציין לפסוק החולד והעכבר [ויקרא יא כט] תרג' כרכושא ועכברא. עיין תוס' סנה' טו ע"ב ד"ה והברדלס. עיין במהר"ץ חיות לסוטה כב ע"א שלרש"י היו הרבה אגדות אשר נאבדו וביניהם כנראה גם המעשה בחולדה ובור המובא בתענית ח ע"א ד"ה מחולדה ובור (וע"ש בתוס' ד"ה בחולדה). מעשה זה מובא באריכות ובנוסח

שונה בערוך ערך חלד ויש הסוברים שמשם לקח רש"י את המעשה, אך בספר רש"י מר' א. מ. ליפשיץ פ"י כותב שאין ספק שרש"י לא ראה את הערוך, ולמרות שמוזכר בשבת יג ע"ב ד"ה האוכל אוכל, אין זה לשון רש"י אלא הגה"ה שהיתה בצד הגליון ונשתרבה לגוף הפירוש ואינו נמצא בכ"ל. בב"ב נב ע"א ד"ה אבא הרשב"ם כותב: וכן מצאתי בספר ערוך המובא מרומא. עיין בישרון כרך כ"ט עמ' תשע"ט מאמר מר' י"ח סופר בענין רש"י לא ראה את הערוך. יש סוברים שמעשים מעין אלו שמביא רש"י ואין להם מקור מקורם מסיפורי עם שהיו נפוצים בזמנם. +מ"מ: ברא' א כ ד"ה שרץ, שבת קז ע"ב ד"ה ואמר אביי, מעילה יז ע"א ד"ה כלל, פסחים ט ע"ב ד"ה וסתם חור, חולין ט ע"ב ד"ה אם יכולה (פעמיים בעמוד), שם נו ע"א ד"ה מכניס ידו, שם קכו ע"ב ד"ה מה חולדה, דה"ב לד כב ד"ה יושבת. ראה אשת, בואת, ברדלס, חלד א, חלדה, חפרפרת, יבשה, ים (ז), כרכושא, נמיה, עכבר, עקש ב, שרץ א

~חלד (ד)

*בן בענה הנטופתי מגבורי דוד (דה"א יא ל, בש"ב כג כט - חלב והוא חלדי הנטופתי מבני עתניאל בדה"א כז טו).

~חלדה, חולדה

#ב.שער יש בעזרה ששמו שער חולדה (ע"ש חלדה הנביאה) במסכת מדות (לד). ויש שפותרים במשנה חוץ לחומה, בין שתי החומות שהיא משנה לעיר... [מ"ב כב יד, עיין דה"ב לד כב].

*חולדה הנביאה (במגילה יד ע"א נאמר שהיא מבני בניו של יהושע מרחב אשתו), אשת שלם שומר הבגדים. ראה חלד ג, חסרה, חרס

~חלדי

*1. הנטופתי, מבני עתניאל (דה"א כז טו, ראה חלד ד. 2. איש בתקופת זכריה, יחד עם טוביה וידעיה עשו עטרות לכהן הגדול (זכריה ו, ג בפסוק יד - חלם).

~חלה (א)

#א. חלות דבש – כמין חלות של שעוה והדבש בתוכן [שבת יט:]. שתי חלות – של צפיחית מניחין בכוורת כשרודין אותה, ומהן פרנסה לדבורים כל ימות הגשמים [ביצה לו:]. כל הכוורת עושין אותה הדבורים חלות חלות של צפיחית דבש ושעוה, וכשרודין אותן מניחין בה שתים שיתפרנסו מהן הדבורים כל ימות הגשמים כדתנן בב"ב (פ.) [שבת מג:]. חלת נחתום – קטנה היא [ערובין פא:]. חלה – לחם קרינא ביה [ביתא כא:].

#ב. טורטי"ל (עוגה) בלעז [במדבר טו כ], טורטי"ל – שמרימין מן העיסה [ביצה ט:].

#ג. חלה (עריסה) קודם שתאכלו ממנה ראשית תלקח חלה אחת תרומה לשם ה'... לא נאמר בה שיעור... אבל חכמים נתנו בה שיעור, לבעל הבית אחד מכ"ד ולנחתום אחד ממ"ד [במד' טו כ], שיעור חלה אחד

גנדרפס, דל, דמא, הדריקן, חול, חורוור, חיל, חלא, חלזון, חלשא, טחלא, ירקון, כודא, ככא, נכפה, סגלה, סוסכינתא, סרונכי, ערש, פואה, פודגרא, צמר, צנה, צפידנא, צפירנא, קצירא, רפא, שבר א, שגרונא, שיחיא, שמשא, תותרנית, תלגא, תרו

~חלודה

*ראה חלד א

~חלזא

כלי שנותנין בו תמרים [פסחים קיג].

~חלזל (א)

*ראה חלל א

~חלזל (ב)

*ראה חלל ב, כרכשא

~חלום

חלום – דומה שרואה ולא ראה [ישע' כט ז], חלום מהקיץ – שינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם [תהל' עג כ]. דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום [קהלת ה ב, עיי"ש ה ו].

*עיי' בשו"ת התשב"ץ ח"ב סימן קכ"ח ובספר משנת החלומות, בועז שלום (ב"ב תשס"ז). +מ"מ : ברא' לו י ד"ה הבא, יחז' א א ד"ה מראות, זכריה י ב. ראה חלם, מראה א

~חלון

כגון גג שמוקף מחיצה וחלון בכותל [ביצה לה:]. חלון המצרית – קטנה היא... [ב"ב נח:].

*חלון הוא משרש חלל. בירמ' מח כא נזכרת חלון שהיא עיר במואב. +מ"מ : ב"ב נט ע"א ד"ה למעלה מד' אמות וד"ה אמר שמואל. ראה אשנב, חרך א, כו, מאור, מלבן, מצר, צהר א, שקף

~חלון

בני חלון – יתומים שחלפה עזרתם והלכה לה [משלי לא ח].

*ראה חלף

~חלוצ

*ראה חלץ

~חלוק

#א.קמיש"א (גופייה, כותונת) שעל בשרו [שבת קכ:]. מפתח חלוק – כמו שיש לגלחים כעין לשונות לכאן ולכאן וקושרים של ימין בכתף שמאל ושל שמאל בכתף ימין [שם קיא:].

*ראה אונקלי, כתנת, לבושא, מעפרת, מקטורן, קלבוס

מכ"ד, נטמאה עיסתה שוגגת או אנוסה אחד ממ"ח נטמאת במזיד אחד מכ"ד שלא יהא חוטא נשכר [סוטה ל:]. שיעור חלה אחד מכ"ד לכהן... [ביצה כט:].

פחות מכביצה אינו מטמא את החלה [שם ע"ב].

*בחלה פ"א מ"ד (עיי"ש פ"א מ"א), ש"ב יג ט, פסחים לו ע"א מובא חלת המשרת ובערוך ערך חלט מפרש עפ"י הגמרא בפסחים חלוט של בעלי בתים. כלומר חולטין ברותחין ואח"כ אופין בתנור. עיי"ש וזה כנראה מה שנקרא היום "בייגל". ראה עמילן, עריכה

~חלה, חולה, חלי (ב)

#א.ובל יאמר שכן חליתי – בשביל האומה הזאת באתי הרעה [ישע' לג כד]. כלומר אל יתרעם לומר צר לי [כתובות קיא:].

*עיי' בחידושי אגדות מהרש"א על ההבדל בין הפירושים. הפירוש בישע' משמעו כנראה לשון חיל ורעה.

#ב.הנחלות – הכחושות מאין כח, דולורושי"ש (כואבות) בלעז, שצריכות חזק לתמוך בהן ביד [יחז' לד ד]. מחלה לב – הביא חולי [משלי יג יב]. החליתי מכותך – האנשתי מכותיך [מיכה ו יג]. החלו שרים – נעשו חולים [הושע ז ה]. והתחל – עשה עצמך כחולה [סנה' כא – ש"ב יג ב]. להתחלות – עד שנחלה [ש"ב יג ב]. חלי – חולי [סוטה יב]. חולין רבנן – שעוסקין בתורה ואינם נהנים מן העולם ובאים לידי חולי [נדרים מט. עיין סוטה מט. ד"ה משמת].

חולה – כחוש ותשוש כח [יומא פב:], מסוכן למות [ב"ק קיב:]. דרך חולים לשתות הרבה [ברא' כא טו]. יום שביעי של חולה הוא דוה מאוד [תהלים מא ד]. חולה – אינו יכול לכבש אצבעותיו... [יומא כג:].

#ג.חולי – הוא חולי ארוך המנוונה והולך ומתיש כח, כגון אשתא וחולי הראש. כאב – הוא ההולך ובא, כגון כאב שן, כאב מכה. מיחוש – חששא בעלמא לפי שעה וקל [שבת יא:]. דבר שכל החליין תלויין בו וזו העין – העין רעה [ב"מ ק"ז : עיי"ש ד"ה הכל ברות].

#ד.נחלו – לשון חולי... [ירמ' י ט]. ויחל – לשון חולי [מ"ב א ב]. חלותי – לשון חולי וחיל [תהל' עז יא]. נוחלה – לשון חולי [יחז' יט ה]. נחלה – לשון חולי [תהלים קכד ד].

*נחלה בתהלים קכד לפי פשט הפסוק משמעו "נחל". +מ"מ : יחז' מז יט.

#ה.חליתי – בלשון (איכה ג כד) אוחיל [תהלים קיט נח].

@עיי' תוס' חולין טו ע"ב ד"ה כגון (הראשון) שרגילות הוא שהחולה חוזר לחוליו. +מ"מ : ויקרא טז א, מ"ב כ יב, שבת יב ע"ב ד"ה בתוך, שם סא ע"א ד"ה מפני, יומא כב ע"ב ד"ה כמה לא, כט ע"א ד"ה וסימנך, נזיר סו ע"א ד"ה אל רבא, ב"ב נח ע"ב ד"ה בריש, סנה' עה ע"א ד"ה העלה, סנה' קא ע"א ד"ה ואפילו, ע"ז כח ע"ב ד"ה רטיבא, תמורה טז ע"א ד"ה הוליד. ראה אנוש, אסכרה, אשתא, באישא, בולמוס, ברוקתי, ברסס, גירא,

#ב. כעין כיס דחוק היו עושין ומלבישים את ראש הגיד עד העטרה וקושרים שם כדי שלא יחזור העור לכסות את הגיד [שבת קלג].

~חלזון, חילזון

#א. צובעין התכלת בדמו והוא כמין דג קטן ועולה אחת לשבעים שנה [שבת עד:], עולה מן הים להרים וצובעין בדמו תכלת ונמכר בדמים יקרים... שהוא דבר חשוב [מגילה ו. עיי"ש ד"ה שפוני], כל המוצא חלזון ונוטלו בלא דמים אינו מצליח [שם], החלזון מן הים הוא עולה אחת לשבעים שנה ומראית דמו דומה לים... [חולין פט.], תולעת (אחד) שיוצא מן הים אחד לשבעים שנה, וצובעין בדמו תכלת... ונראה למורי שביצי חלזון (ראשון) משריצין כולן [סנה' צא. עפ"י מנחות מד. – החלזון גופו דומה לים וברייתו דומה לדג]. משקדי חלזוני – נימ"ץ (לימ"ץ. חילזון ערום, עיין בא"ה) בלעז, מין חלזון [ע"ז כח:]. אינו עולה מן הים אלא אחת לשבעים שנה [ב"מ סא:]. חלזון... יוצא מן הים... ובחלקו של יששכר וזבולן היה... [דברים לג יט].

*עיי' ברמ"ע מפאנו בספר מאמר צבאות ה' ח"ב טו, ספר מדרש תלפיות ענף חוקים. +מ"מ: סוטה יז ע"א ד"ה שהתכלת, מנחות לא ע"א ד"ה ששה. ראה זכוכית, חמט, יוגב, יניבא, שבלול, שפון, תכלת

#ב. תרגום תבלול חלזי, שהוא דומה לתולעת אותו החוט (המבלבל את העין), וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור: חלזון, נחש, עינב [ויקרא כא כ], חולי הוא שקורין לימו"ץ (לימ"ץ) [בכורות לח.].

*במשנה בכורות לח ע"א נאמר: דק, תבלול, חלזון, נחש. משמע שתבלול וחלזון הם מומים שונים, וצ"ע מדוע מפרש שהם אותו דבר? ויתכן שתבלול הוא שם כללי למומי העין. עיין בערוך ערך חלזון א. ראה זבלגן, חורור, צחא, תבלל

#ג. נהר [קדושין עב.].

*בגמרא נאמר: חלזון ניהונד הרי היא כגולה ליוחסין... חלח זו חלזון... ואמרי לה זו נהונד וחברותיה, אך ביבמות טז ע"ב נאמר חלח זה חלזון, ושם יז ע"א נאמר זו ניהר וחברותיה. בערוך גורס קלון. ראה חבור, חלח

~חלח

חלח וחבור מקום שגלו (בנ"י) בימי סנחריב [זכריה י ו]. וינחם בחלח וחבור – בעשרת השבטים שהגלה סנחריב משתעי [קדושין עב. עיין סנה' צד. ד"ה להיכא, תוס' בכורות מז ע"א ד"ה ולא].

*בגמרא יבמות יז ע"א וקדושין עב ע"א נאמר חלח זו חלזון. +מ"מ: במד' כד כב, ישע' יא א, שם יז ג, שם מח א, דה"א ז יג. ראה חבור

~חלחול

עיר (ביהודה) [דה"א ד יח, עיין יהושע טו נח].

~חלחל, חלחלה

*ראה חיל א

~חלחלת

חלחולית – כרכשא, טבחיא"ה (פי הטבעת) [חולין נ. צה:].

*ראה כרכשא, שין, תחרא

~חלט, חליטה

#א. חולטין – אישקלדי"ר (לחלוט, לשטוף במים רותחים) בלעז, כמו (פסחים לו:) לחלוט ולאשישה [ע"ז עה.]. אישקלדי"ד (סופגנייה) בלעז [פסחים לו:].

*ראה מעיסה, רבך

#ב. צמת... אשרוינ"ט (אישטריינ"ט. מצומק), ושוב אינו פולט עולמית [חולין קיא.].

#ג. תשובת המוחלטין – רשעים גמורים [יומא פו:].

#ד. מצורע מוחלט – לאחר שכלו ימי ההסגר ונראה בו סימני טומאה האמורין בו [מגילה ח:].

*צרעת ממארת (ויקרא יג נא) ת"י צרעא מחלטא.

#ה. ויחלטוה ממנו (בפסוק: ויחלטו הממנו) – לשון (ויקרא כה כג) צמיתות, כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו, וה"י של ויחלטוה נוטה במסורת לשתי התיבות, כאילו נכתב "ויחלטו הממנו" – אם ממנו יצא הדבר... (כך מובא במ"ג הכתר ובמ"ג המאור מובא: והה"א של הממנו נוטה... כאלו נכתב ויחלטוה ממנו...) [מ"א כ לג].

*השרש חלט מופיע במקרא רק פעם אחת בפסוק זה, ואילו רש"י מביאו בדברים א יד: ותענו אתי - חלטתם את הדבר... עיין בספר ישראל כרך ו' - מחקרים בלשון לזכרו של ישראל ייבין (ירושלים תשע"א) עמ' 297 מאמר מאת לאה הימלפרב לברור הביטוי ויחלטו הממנו, והמסקנה שהנוסח כאן ברש"י הוא לפי מ"ג ונציה רפ"ה, וההבדל בין הנוסחאות הוא ש"ויחלטוה ממנו" הכוונה מיהרו... כרתו הדבר... ותפסו אותו בדבריו אפילו שלא מתכוין, מלשון צמיתות במשמעות כרת. לעומת זאת "ויחלטו הממנו" (לפי המסורה) ה"ה"א היא ה' השאלה, כלומר האם ממנו יצא הדבר? כלומר האם הוא כנה בדבריו? לפי פירוש זה קשה להבין את משמעות "ויחלטו" במובן כרת. +מ"מ: ויקרא כה לב-לג. ראה צמת

~חלי, חליה, חלאים (א)

(נזם זהב) וחלי כתם – עדי קבוצת זהב, כמו (הושע ב טו) ותעד נזמה וחליתה, וכמו (שה"ש ז ב) חלאים [משלי כה יב], קבוצת עדיי זהב קרויה (משלי כה יב) חלי כתם, אלחל"י (נ"א אל חולי) בלשון ערבי... [שה"ש ז ב, עיי"ש וראה חליה], וחליתה (בת"י ומרגליתהא, עיין ברד"ק) – לשון עדי... (ב)לשון ערבי הוא קישוט [הושע ב טו].

חלאים (שה"ש ז ב) – לוחות שהיו מאבנים טובות,

#ב. חוזר חלילה – לשון מחול סביב סביב [פסחים
מח:].

*ראה חול, חלל

~חלילתא

*תיכי חלילתא - ראה תך ב

~חלים

*ראה חלם

~חליף, חליפה

*ראה בית החליפות, חלף

~חליצה

*ראה חלץ

~חליתא

*ראה חלי א

~חלכה, חלכה, חלכאים

עיניו לחלכה יצפוננו – (כינוי ל)עיניו של עשו (נ"א
עמלק), לישראל, שהם חילך, יארובו. לחלכה – (להלך
יד) עליך יעזב חלכה, שניהם במסורת מן מילין
המשמשים כה במקום ד, כגון (שמות ז כט) ובכה
ובעמד, (וכן משלי ב יא) תבונה תנצרכה, (וכן שמות
כט לה) ככל אשר צויתי אתכה, (וכן ש"א א כו)
הנצבת עמכה. למדנו ממסורת ש"חלכה" כמו "חילך",
חיל שלך. ומנחם (במחברת ערך חלך) פתר אותם :
לחלכה יצפוננו, וכן "יעזוב חלכה" כמו (לקמן פסוק י)
ונפל בעצומיו חלכאים, ענין נמוכים ומרודים, ו"כה"
יסוד במילה [תהלים י ח], חלכאים (הכתיב, והקרי חל
כאים) – ראיתי במסורה הגדולה "חלכאים" אחד
מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות
שתי תיבות, כגון (ברא' ל יא) ותאמר לאה בגד, (וכן
דברים לג ב) אשדת למו, (וכן ישע' ג טו) מלכם (הקרי
: מה לכם) תדכאו עמי, אף זה חלכאים – חיל של
נשברים, "כאים" לשון (תהל' קט טז) נכאה לבב
למותת... חיל של עניים... ומנחם פתר חלכאים כמו
דל וחלך, והכ"ף יסוד בתיבה [שם י ט], חילך (כך ד"ה
ברש"י אך בפסוק : חלכה) – ישראל עמך שהם
חילך... ומנחם פתר (במחברת ערך חלך) חלכה –
לשון דל וחלך, ו"ך" יסוד בתיבה [שם י יד].

*בספר אמרי מדרך מסכם ש"חל" הוא משרש חיל, ו"כאים"
הוא משרש כאה. ראה תיבה

~חלל (א)

#א. חלל – יחולל שמי [ישע' מח יא], ואחל –

כמו (משלי כה יב) נזם זהב וחלי כתם [סוכה מט:].

*יהודה אבן קוריש באגרת לאנשי פס כותב : חלי... פירושו פנינה
נקובה, כי במשנה (שבת פ"א מ"ב) נאמר חליה של בור, והיא
האבן העגולה והנקובה הנתונה על פי הבור וממנו כמו חלאים
מעשה ידי אמן, כמו פנינים עגולות, כלומר המנוקבים... ויש
מהאנשים שבארו חליתה כמו חלי בלשון ערבי, ואפשר היה
לבאר כך אילולא היה חלי בערבית קיבוץ למינים רבים, ובאמרו
כמו חלאים מראה על איזה דבר ידוע בעצמיותו. ביהושע יט כה
מובא מקום בנחלת אשר בשם חלי. ראה חלאה, חלה ב, כתם,
לוייה ב

~חלי, חוליא (ב)

#א. מתוק [ברכות נו. ע"ז לה: ערכין י:]. אתרוגא
חליתא – מתוק [שבת קט:]. מחלייא ליה – ממתקו
[ע"ז לט:]. חוליא – מתיקא [מגילה ז:]. חוליא – מתוק
מחמת השמש... [ע"ז ל:]. חוליא דשמשא... מתוק
מחמת הפירי [מנחות פז:].

*יש מפרשים חילוי במובן תפילה ובקשה (ראה חלה ג) כגון
ויחל משה, חלו נא פני אל, לשון המתקה - המתקת הדין. עיין
בערוך ערך חל ד. חלי במשמעות חומץ - ראה ערך חלא,
במשמעות מחלה - ראה ערך אליסטון, חלה ב, יחמור

~חליה

*ראה חוליה

~חלייה

מוהל [פסחים עד:].

*ראה מהל

~חליל

אבוב של קנה, קלימיל"ל בלעז [ישע' ה יב]. ילימיל"ש
בלעז [ע"ז מז:]. קלימיל"ש בלעז [מ"א א מ, כתובות
מו: ערכין י:].

*חליל הוא משרש חלל. עיין בשרשים לרד"ק. +מ"מ : ישע' ל כט,
סוכה מב ע"ב ד"ה החליל, שם נ ע"א ד"ה והו חליל ואילך. ראה
אבוב, חמת חלילין, נבוב, נכה ב, קרן א, רקע

~חלילא

בדק (נ"א בדקא) חלילא – כמין אפתא סמוך לבית,
אלא שעשוי חלונות חלונות לנוי, לוי"ש (סוכות)
בלעז והיינו לשון חלילה על שם שכתליו חלול כל
סביביה ועשוי חלונות. כן נראה בעיני [ב"ב סא:].

*ראה בדקא, חלל ב

~חלילה

#א. חלילה לך – חולין הוא לך [ברא' יח כה, עיי"ש].
חלילה לעבדיך – חולין הוא לנו, לשון גנאי. ותרגומו
חס לעבדיך... והרבה חס ושלום יש בתלמוד בלשון
הזה [שם מד ז:].

נתחללתי [יחז' כב כו], ונחלת בך – תתחלחלי בעצמך [שם כב טז]. מחללה (של השבת) – הנוהג בה חול בקדושתה [שמות לא יד], ויחללו את שם קדשי – השפילו את כבודי [יחז' לו כ]. ויחל נח – עשה עצמו חולין [ברא' ט כ], עפ"י דרשת חז"ל, ולפי הפשט עניינו התחיל. לא יחל דברו – כמו לא יחלל דברו, לא יעשה דברו חולין [במדבר ל ג]. לבלתי החל – שלא יתחלל [יחז' כ ט]. מיחל – מחלל [ערובין לו]. סוכה כג: גיטין כה: – עיין תוס' ד"ה ומיחל, מעילה כב.

*לפי התוס' בערובין לו ע"א ד"ה מיחל ענינו מתחיל ולא מחלל וכך גרסת הערוך.

#ב. ויחל – לשון חלל [ברכות לב]. הוחלה שבועתו – בטלה, לשון (במד' ל ג) לא יחל דברו [סוטה י]. תחולל – תבטל, כמו (במד' ל) לא יחל דברו [תענית ז]. יחלו – כמו לא יחל דברו [ב"ב ח].

#ג. חלול השם – אדם גדול שבני אדם למדים הימנו ואינו נזהר במעשיו, נמצאו הקטנים מזלזלים בתורה על ידו ואומרים: זה מבין שאין ממש בתורה ובמצוות ונמצא השם מתחלל, נעשו דבריו חולין [שבת לג]. חוטא ומחטיא אחרים... כשאדם חשוב עובר עבירה ופורענות באה עליו והכל אומרים מה הועילו לו... ובמה חללוהו? באמור עליהם האומות שגלו ביניהן ראו עם ה' אלה ולא יכול להצילם שלא יגלו, נמצא שם שמים מתחלל וכבודו מתמעט [יומא פו. עיי"ש]. לא אחל את שם קדשי – שפלותם של ישראל חילול שמו הוא [יחז' לט ז].

*מ"מ: שמות כא א, ויקרא כה מת, כה נ, משלי כא ל, ערובין סג ע"א ד"ה אין חכמה, מו"ק יז ע"א ד"ה מה שלבו, קדושין מ ע"א ד"ה אין עושין ואילך, סנה' עד ע"א ד"ה לא תחלל, קז ע"א ד"ה יאמרו ואילך, ע"ה ע"א ד"ה דמפרסם, אבות פ"ד מ"ד. ראה דבר (א), נקפ"ד, פרי (ג)

#ד. נטע כרם ולא חללו – לא פדאו בשנה הרביעית [דברים כ ו]. חללו על אחר – אמר זה תחת זה [ר"ה ה:]. מוציא מעשר שני לחולין על מעות שיש לו בבית [ב"ק סט:]. חלול הכרם – בשנה הרביעית לנטיעתו שחלל את הפירות במעות כדרך מעשר שני, ומעלה את המעות לירושלים ואוכלן [סוטה מג].

@ראה הלל ב, חול, חיל, חלה ג, חלילה, יחל

~חלל (ב)

#א. כל חללי עלמא – פירוש דברים הנעשים בכל חלל העולם [שבת עז:]. חללה של רשות – עומק לבם, שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצוב ולכמה משפטים, והכל ביום אחד [שבת יא].

#ב. חלל הצואר – פורציל"א (קעורת הצוואר). קלשון בעל שני חודים, והכוונה למקום שבו העצמות מתפלגות מבית החזה (לכתפיים) [פסחים עד:]. חלל דבי צוארו – תחת גרונו כנגד מפתחי חלוקו [שבת

סו:].

#ג. קיבדור"א (חפיפה, חלל) בלעז [חולין כא].

#ד. נקבים נקבים חלולים חלולים: נקבים – כגון הפה או החוטם או פי הטבעת. חלולים – כגון הלב או הכרס או המעים [ברכות ס:].

#ה. במחוללין – שנעשו חלולין רחבים, שיש חלול בדביקתן, שנתן טבעת בתוך טבעת כמות שהוא רחב [שבת נב:].

#ו. מחולל – נגוע [סנה' צח]. אבר הנחלל מן החי – הנקצץ מן החי [נזיר גג:].

@ראה חלוו, חלוף, חליה, חליל, חלילה, נקב, רצץ

~חלל (ג)

החל וכלה – קומינצנ"ט א"י אישפלייאנ"ט (מתחיל וגומר) [ש"א ג יב]. מחל – מתחיל [ירמ' כה כט].

~חלל (ד)

ולבי חלל בקרבי (תהלים קט כב) – יצרי הרע מת בקרבי [ב"ב יז]. ביד מחללך – כמו הורגך [יחז' כח ט]. מחוללי חרב – כמו הרוגי [יחז' לב כו]. מחוללת – לשון הרג חלל [ישע' נא ט]. חלל – איתקטלתא [ש"ב א כה]. חלל – לא מיקרי אלא (שנהרג) בכלי ברזל כעין חרב [סוטה מה:]. החליתי הכותך – האנשתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות [מיכה ו יג]. החלל (שעורפים עליו עגלה) נהרג ע"י מריבה [סנה' פז:].

~חלל, חללה (ה)

חלל – כהן שנשא גרושה או זונה וילדה לו בן נקרא חלל מן הכהונה [סנה' נא]. כהן גדול שנשא אנוסה או מפותה שהיא עליו בעשה... [יבמות עז:]. כהן שנולד מפסולי כהונה [קדושין סט]. פסול לכהונה [יבמות סח]. להחלו – להתחלל הוא מכהונתו [ויקרא כא ד].

חללה – שנולדה מן הפסולים שבכהונה, כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט, וכן שנתחללה מן הכהונה ע"י ביאת אחד מן הפסולים לכהונה [ויקרא כא ז], שנולדה מפסולי כהונה [שם כא יד]. כי תחל לזנות – כשתתחלל על ידי זנות... [ויקרא כא ט]. בת חלל יצירת אביה בעבירה [יבמות עז]. איזו היא חללה – המוזכרת בתורה שעיקרה ממשמעות המקרא שכתב (ויקרא כא ז) וחללה לא יקחו, ואין צריכין לפרש מידי סופרים דמקרא נפקא בהדיא. כל שנולדה מאיסור כהונה – דסתם חלל היינו ולד פסול לכהונה מדכתיב ולא יחלל זרעו, אבל חללה הנעשית חללה ע"י ביאה הוצרכו לדרוש בה מקראות כגון זו שהיתה כשרה ונתחללה [קדושין עז:]. אסורה לכהן הדיוט [קדושין עז:]. בא

תהלים קיד ח, ובאיוב כח ט. צ"ע מדוע לא מפרש בפעם הראשונה שמופיעה המילה בדברים ח, וכן צ"ע מדוע מלים פשוטות ושגורות רש"י חוזר ומפרשם, ואילו מלים נדירות אינו מפרש כלל או רק פעם אחת.

~חלמית

*נוזר בכלאים פ"א מ"ח, מין צמח בר הנאכל, והמכיל בגבעול נוזלים השומרים על הזרע עד שנשרש בארץ. יש סוברים שחלמית היא החלמות (איוב ו ו) כן חלמתא.

~חלן (א)

*אביו של אליאב, נשיא למטה זבולון (במד' א ט, זז).

~חלן (ב)

*עיר כהנים בנחלת יהודה (יהושע כא טו, נא).

~חלף (א)

#א. וחלפה רקתו – יוצא מצד אחר [שופטים ה כו].
תחלפהו קשת – חצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר לעבר. ל"א תקדמהו [איוב כ כד].
#ב. ודאשתמש בתגא חלף – עבר מן העולם [מגילה כח:]; נכרת בחצי ימיו [אבות א יג]. חליף – עובר [שבת כג:]; עבר [דניאל ד יג, קידושין פא:]; אחלפוהו – העבירו [כתובות סב:].

#ג. כלבוש תחליפם – כאדם ההופך לבושו לפרשטו [תהלים קב כז]. מחליף בדבורו – משנה בדבורו שלא יהא ניכר [סנה' צב]. להחליף – לשנות [שבועות כא].
#ד. אין גזעו מחליף – אין לו זכר, אינו בתחית המתים [תענית כה:]; כליל יחלוף – כולם יאבדו [ישע' ב יח]. אין חליפות למו – הרשעים... אין נותנים לבם אל יום חליפתם, אין חרדים מיום המיתה [תהלים נה כ].

יחליפו כח – יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם [ישע' מא א].

#ה. מוחלפת השיטה – החליף שיטתו ויצא הימנה [ערובין צט], התנא שסידרן טעה באחת מהן והחליף שיטתו [פסחים נה:]; כאן הוחלפה שיטתם וצריך להפוך דבריהם [ביצה ט:]; חליף ותני – עובר ושונה ומשלש פעמים רבות [יומא פז].

#ו. חליפין – קנין סודר [קדושין ג. ב"מ מה:];
*מ"מ: קדושין ח ע"א ד"ה ולרב נחמן, ב"מ מו ע"ב ד"ה כחליפין, שם מו ע"א ד"ה סבר לה,
#ז. איחלופי – לשנות [ע"ז ל].

#ח. מחלפים – סכינים, לשון בית החליפות, שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החליפות [עזרא א ט].

@כתובות סה ע"ב ד"ה האי תנא. ראה בית החליפות, מחלפה, מחלצה, פוג, שלחני

עליה אחד מן הפסולין – כגון כותי, חלל, נתין וממזר עשאה חללה... [סנה' טט].
*מ"מ: מכות ב ע"א ד"ה שהוא

~חלם, חלים, חלמה (א)

יחלמו בניהם – יחזקו [איוב לט ד]. תחלימני – תבריאני ותחזקני, כמו [איוב לט] יחלמו בניהם [ישע' לח טז].

חלים (י"ג חלום) – בריא [פסחים עח: כתובות כ:]; חזק... מחובר ועומד הוא לבשר [חולין קכג:];

סוגר פיו בחזקה עד ששפתיו נדבקות מאד... חלים – דבר שהוא מדביק יפה, שולדי"ר (ללחוף בחזקה) בלעז, כדאמרין (חולין קכג:); שאני עור דחלים [קדושין כה:]; חלים – לשון חיבור, שמחבר הקמט למקומו [מנחות לה:]; שולדר"א בלעז [חולין מה:];

מקום חלמה – מקום התפירה, שולידור"א (תפר, במשמעות של ריתוך), כמו [חולין קכג:]; שאני עור דחלים [שבת צא:];

מתמלא הנקב מלמטה כלמעלה, שולדי"ר (לרתך, לסתום חור) [ע"ז טט:];

*ענין בערוך ערך חלם א. יבמות קיג ע"א ד"ה קלישתא. ראה דבק ב, חלום, חלמות, לוי' ג, רתך

~חלם (ב)

*איש בימי זכריה, הוא חלדי הנזכר בפסוק י (זכריה ו יד).

~חלמא

*מובא בכלים פ"א מ"ד והוא מין טיט עבה.

~חלמון

מוי"ל [ע"ז מ. חולין סד:];

*נוזר בתרומות פ"י מ"ב ומשמע החלק הפנימי הצהוב של הביצה. ראה חלבון

~חלמות

חלמות – דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום... כמו [להלן לט ד] יחלמו בניהם, לשון חוזק. ויש פותרים לשון חלום, ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ"ד. [איוב ו ו]. דונש פירש ריר חלמות חלמון של ביצה היאכל בלי מלח [הגהות רש"י מכ"י, מובא במוסף רש"י].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חלם, חלמית, ריר

~חלמיש

שמן מחלמיש צור – זיתים של גוש חלב... חלמיש צור – תקפו וחזקו של סלע... [דברים לב יג].

*חלמיש היא מין אבן קשה ומובא ג"כ בדברים ח טז, ישע' נ ז,

~חֶלֶף (ב)

*עיר בנחלת נפתלי (יהושע יט לג).

~חלפא, חילפא, חילפי

#א.ערבה [שבת עז:], חילפי דימא – צפצפה, עץ ששמו פופליי"ר (גירופל"א. קרפול, מין פרח. עיין בא"ה) [גיטין סח:]; חלפא גילא – מין ערבה כשרה היא ופיה דומה למגל. חלפא ערבטא – היינו חלפא גילא אלא צפצפה, ועכשיו נשתנת משמה וקורין לה ערבה [סוכה לד:].

*עיין בערוך ערך חלף ב שמפרש עשב שעושין ממנו חבל ומחצלת.

#ב.אוט"א"ש (אורט"א"ש. סרפדים) [שבת קנב. סנה' מד. חולין סב. חולין קי:].

*ראה בי חלפי, שברא

#ג.חלפי תרדין וקלחי כרוב – לשון קלח בירק שלו [זבחים עב:].

#ד.חלפי דימא – בושם שקורין אישפי"ג (אזוביון) והוא שבולת נרד, ועשוי כעין גבעולי פשתן, דאשכחן גבעולין דאיקרו עץ [ברכות מג:].

@עיין בערוך ערך חלף ב וחלף ה שיש סוברים שהוא רוזמרין. +מ"מ : ב"מ כג ע"ב ד"ה דקדחו ביה חלפי. ראה נרד, שבולת

~חלפי

*ראה בי חלפי

~חלץ, חלוץ (א)

#א.וחלצו את האבנים – כתרגומו וישלפון, יטלו משם, כמו (דבר' כה ט) וחלצה נעלו – ושלפה, לשון הסרה [ויקרא יד מ], חלצתו חמה – שלפתו, ניטלה מגופו החמה הוא החולי הקודחו. חלצתו לשון (הושע ה ו) חלץ מהם [ברכות לד:], נשלף ממנו החולי ויצא מגופו [שבת קלז:], שהיה חולה ונתרפא ונשתלפה ממנו חמה [יבמות עא:]. ואחלצה צוררי – שיחתי את חליצתו בכרתי כנף מעילו... לשון הפשטה (הפשטת בגדים) [תהלים ז ה]. חליצותם – מלבושין שחלץ מעליהם [שופטים יד טו]. חלץ – נשמט, כמו (ש"ב ב כא) קח לך את חליצתם (בפסוק : וקח לך את חלצתו), בגדים שתשמיט מעליהם [הושע ה ו].

*בהרבה מקרים הציטוט מהפסוקים, וכן הד"ה אינם כפי שמופיע במקור. ההסבר הפשוט הוא שהמעתיקים (את כתבי היד), או המדפיסים לא דקדקו ושינו מדעתם בלי לבדוק במקור. אך עיין ערך פלגש שכוב במפורש מה הנוסח שלו. עיין במבוא לספר משנה תורה לרמב"ם, מהדורה מקוצרת מר' פלטיאל בירנבוים (ניו יורק תש"ח) שהרמב"ם סומך על זכרוננו הגאוני ומביא פסוקים מן המקרא שאינם מתאימים עם המקור, לדוגמא בהלכות דעות ו ו מביא את הפסוק מש"ב יג כב וכן הלכות תשובה ג ג את הפסוק מיחזקאל יג יב ועוד, ולפי זה יתכן שגם רש"י כתב חלק מפירושו מזכרוננו, וברוב המקרים כותב

את הד"ה בכתוב מלא.

חלוצי כתף – כמו (דברים כה ט) וחלצה נעלו, שקרעו בגדיהם עד שנראו כתפיהם [ב"ק יז:], חלוקו קרוע עד שכתפו חלוצה – ערומה [שבת קה:]. עצמות חלוצין

– כלומר שבורין, ונחלץ מוח מהן [פסחים פג:]. *בנדרים מא ע"א מפרש הר"ן חלצתו חמה – שלבשתו חמה כאדם המזדיין, שעל ידי כלי זין שעליו נקרא חלוץ.

#ב.חלצון ידידיך – ינצלו מרעה [תהלים ס ז].

#ג.ועצמותיך יחליץ – יזיין, כמו (במד' לא ה) חלוצי

צבא [ישע' נח יא]. החליצנו – זרזנו, כמו (במד' לב יז)

נחלץ חושים (בפסוק : חושים) [ערובין לט:]. נחלץ

חושים – נזדיין (נ"א נזדרז) מהירים [במד' לב יז].

החלצו – כתרגומו (זריזו), לשון חלוצי צבא מזויינים

[במד' לא ג]. חלוצי צבא – המוציאים מן העם, ודוגמתו (במד' לא ה) חלוצי צבא, ויש אומרים

חלוצים כמו זריזים, כמו (עיין פסחים קה ע"א ד"ה הזכרה)

רצה והחליצנו [דה"א יב כה], מזוייני [ישע' טו ד].

יחליץ – יזיין, כמו חלוצי צבא [ישע' נח יא].

*רש"י משתמש לחילופין בלשון מזיין ומזיין ונראה שכוונתם

אחת, שכן החייל המזויין הוא הנכון וזריז לצאת למלחמה.

(רלב"ג). +מ"מ : דברים לג כא. ראה חליצה, מחלץ

~חלץ, חלצים (ב)

חלצים – מתנים [ישע' לב יא, ירמ' ל ו].

+מ"מ : איוב טו כז ד"ה פימה. ראה מתן ג

~חֶלֶץ (ג)

1. הפלטי מגבורי דוד (ש"ב כג כו, בדה"א יא כז - הפלוני, בדה"א כז י - מבני אפרים). 2. בן עזריה מצאצאי ירחע (דה"א ב לט).

~חלק, חלקים, חלקלקות (א)

#א.חלקו מחמאות – לשון (לעיל לה ו) וחלקלקות

[תהלים נה כב]. גבר מחליק – מדבר חלקות [משלי כט

ה]. לשונם יחליקון – דברי חלקלקות [תהלים ה י].

בשרו מחליק – חלק [יבמות פז:]. חלק שפתיה – דבור

חלקלק [משלי ז כא]. לחלק יגיד – לחלקלקות [איוב יז

ה]. ומקסם חלק – קסם של חלקלקות [יחז' יב כד]. פה

חלק – פה של חלקלקות [משלי כו כח]. חלקות –

חנפיות [ישע' ל י]. החליק בדברים – מניחן לטעות

[ע"ז נה:]. חלקת לשון – טחות עינים של לשון נכריה

[משלי ו כד].

#ב.בחלקלקות (בפסוק : כחלקלקות וכן במ"ג

המאור) – ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל.

חלקלקות באפלה – כשלון על כשלון : חלקלקות

באור – יש כשלון, אפלה בלא חלקלקות – (ג"כ יש)

כשלון [ירמ' כג יב]. ההר החלק – טורא שיע, מחליק

[ישע' יא יז].

[עמוס ד ז]. חלקת הצורים – אחסנת קטיליא [ש"ב ב טז]. חלקה טובה – שדה זרועה, שימנצייא"ה (זרועה) בלעז [מ"ב ג יט]. חלקתי – קנפני"א (שדה) בלעז [ירמ' יב י].

~חלק (ד)

*אבי משפחת החלקי. לפי המובא בבמד' כו כט הוא אחד מבניו של גלעד בן מכיר בן מנשה, ולפי יהושע יז א-ב הוא אחד האחים הצעירים של מכיר. בדה"א ז יט נקרא לקחי.

~חלקא

חטה שנחלקה לשנים [נדרים נה:]. נתח בשר בנרש (שם מקום) [ביצה כט. עיי"ש].
*מ"מ: ביצה יד ע"א ד"ה תרתי. ראה טיסני, טרגיס, קדרה

~חלקי

*ראש בית אב של כהנים ושמו מריות (נחמיה יב טו).

~חלקיה

*1. אביו של אליקים (מ"ב יח לו, שם בפסוק יח וכן בישע' לו ג - חלקיהו). 2. כהן גדול בימי יאשיהו (מ"ב כב ח, בדה"ב לה ח - נגיד בית אלהים, בדה"א ה כה-מא, ט יא נזכר שם אביו שלום או משולם. עיין דה"א ז א). 3. כהן גדול בימי יאשיהו, אביו של גמריה (ירמ' כט ג). 4. אבי משפחת כהנים שעלו מבבל (נחמיה יב ז, עיי"ש פסוק כא). 5. כהן או לוי בימי עזרא שעמד לימין עזרא בשעת קריאת התורה (נחמיה ח ד). 6. לוי מצאצאי מררי בן לוי (דה"א ו ל).

~חלקיהו

*1. אביו של אליקים (ישע' לו כב, עזרא ד ח). 2. אביו של ירמיהו הנביא מצאצאי אביתר הכהן (מ"א ב כו-כו, ירמ' א א, כ יד). 3. כהן גדול בימי יאשיהו (דה"א ה לו, דה"ב לד יד). 4. לוי מצאצאי מררי בן לוי (דה"א כו יא).

~חלקלקות

*ראה חלק א

~חלקת

*1. עיר בנחלת אשר (יהושע יט כה, כא לא). 2. חלקת הצרים - חלקת אדמה בגבעון (ש"ב ב טז).

~חלש (א)

חלשים – גורלות [שבת קמח:]. חולש על גויים – מטיל גורל על המלכים... [ישע' יד יב]. חולש מעותיו ללשכה – זורק, כמו חולש על גויים, מטיל גורל [גיטין עד:], כמו חולש על גויים, וכדגרסינן (שבת קמח:) מטילין חלשין על הקדשים, שיהא מטיל מעותיו ללשכות שבעזרה [ערכין לא:].

#ג. חלקי נחל – חלוקי אבנים אשר בנחל [ישע' נז ו]. חלוקי אבנים – אבנים דקות וחלקות [ש"א יז מ].
#ד. חלקוף [ערכין י:]. מקלות דקים חלקים – מחולקין, מפורצות קליפתן [פסחים סד]. קנים המוחלקין – שניטלה קליפתן, מחשוף הלבן שעליהן [ב"מ קג:]. מפורצלין, שמעמידים תחת הגפנים כדי שיהו הגפנים זקופין והאשכולות תולין באויר ולא יתקלקלו בקרקע וקורין להו פיישיל"ש [סמוכים, לתמוך בשיח צעיר] [ב"ב סט]. חלקין – פליינ"ש (חלקים). מהדורת קופפר ויש המפקפקים אם לרש"י [מו"ק יג:].
@ראה אפל, חספס, חשיף, חשף, טוח, יד, פה, קסם, שעע

~חלק, מחלקת (ב)

#א. חבדיל [ר"ה לא]. לחלק – לפלגא [ירמ' לו יב]. אחלקם – אפרידם [ברא' מט ז]. חלק – א"ה ל"א פרטיא"ה (לחלק. עיין בא"ה) בלעז [תהלים לו יב]. חולקת – גריד"א (פסוקת, שביל בשערות) בלעז [שבת ס:].

יצא... חלוק – כלומר לבו חלוק ותוהה (נ"א ותמיה) [הושע ב א – ספרי, פ' בלק]. חלוקי כפרה – שחלוקין בכפרתן, זה כך וזה כך [יומא פו:].

*מ"מ: במד' טז יב, שם טז כז, סנה' קי ע"א ד"ה מכאן. ראה פלגא

#ב. חולא היה מחליק – מסיים, אלא באבוב יחידי, כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר, שזהו חילוק יפה יותר משיסיימו שניהם כאחד. חילוק היינו סיום שמחלק בין נעימה לנעימה (תזמורת) [ערכין י:].

#ג. חלק – כלומר אכין ורקין מיעוטי... חלק מיעט [ערובין קח. פסחים ה. עא. שבועות יג. בכורות ה:]. הבערה לחלק יצאת – ללמד על הכלל כולו יצא... [סנה' לה:].

*מ"מ: בכורות טו ע"א ד"ה אילו

#ד. חלק אור – תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן כקרני איל [איוב לח כד].

#ה. חלוקה (בירושה) [ב"ק ט:].

*מ"מ: במד' טז ד, טז יב, טז כז, דברים כה א, לג ה, שבת עב ע"א ד"ה בעל ואילך. ראה חלקא, חסידה ב, מצה, פלג ב, פלוגתא, פקס, צלק

~חלק, חלקה (ג)

החלק – חלקת שדה [עמוס ז ד]. תפל (לשון נפל) – ע"י שנחלקה (הארץ) בגורל, נקראת חילוקה (ב) לשון נפילה [במד' לד ב].

*ראה גורל, חלקה

חלקת מחוקק – שדה קבורה [דברים לג כא], חלקה – בקעת שדה, קנפני"א (מישור, אזור של שדות) בלעז

~חֶלֶשׁ (ב)

#א. ^וִיחְלוּשׁ – חתך ראשי גבורים ולא השאיר אלא חלשים שבהם [שמות יז יג].

#ב. ^חִלִּישׁ לבו – מצטערין שלא עסקו... בתורה... ולי נראה דאין זה משמעות לבייהו אלא לשון חלש דעתייהו, ולשון חלש לבייהו – לשון תענית הוא, שלא סעדו כל היום [שבת י], חליש ליביה – נתעלפה [תענית כה]. מאן דחליש – מי שחלה [ברכות נה]. חליש ליה עלמא – פג לבו [גיטין סז].

#ג. ^חִלִּישׁ – טינב"א (דק, חריף. חסר בדפוס) [חולין מח].

*ראה גוליייר, חשל, כשל, מד, תשש

~חֶלְשָׁא, חוֹלְשָׁא

חולי [גיטין לה].

*ראה חלה ב

~חֶלְתָּא

#א. ^כוֹוֶרֶת [שבת לה. סנה' קז], כוורת של קנים [שבת עד]; כוורת של שבטים שמסננים בהן יין [ע"ז עה].

*עיין בערוך ערך חלתא.

#ב. ^חוֹל ב"מ כו: ב"ב עג:.

*ראה חלה

~חֶלְתִּית

חלטי"ש בלשון ישמעאל, ובלעז לזר"א, ושורין אותו בפורשין ושותין אותן המים לרפואה [שבת קמ]. מין פרי הוא (צמח) שקורין לזר"א בלעז, ומחתכין את קרטיו בסכין (ע"ז לה:). קורט של חלתית – חד הוא ונוקב את בני המעיים. חלתית – לזר"א [חולין נח].

*חלתית היא שרף המופק משורשו של צמח הנקרא גם הוא חלתית, שריו חריף והיו משתמשים בו לתבלין ורפואה. (א"ה) במשנה שבת פ"כ מ"ג מפרש הרע"ב: כך שמה בערבי והיא חמה ונוהגין לאכלה במקומות הקרים... נזכר ג"כ בעוקצין פ"ג מ"ה. ראה אגדנט, כחל א

~חֶם, חָם, חֶמָּה (א)

#א. ^חֶמָּה – הוא החולי הקודחו [ברכות לד:]. חמימי – חולי חם [נדה לו:].

#ב. ^חֶמֶי טבריא – מעינות רותחין [פסחים מא]. חמי חמה – מים שהוחמו בחמה [פסחים מב], חמין שהוחמו בשמש [נדה סו].

#ג. ^חֶמָּה – לשון חמימות [שמות טו ח]. יחמתי – לשון חמימות, כמו (ברא' ל לח) ויחמנה הצאן בבואן לשנות (כך במ"ג הכתר והמאור ומן הסתם חל כאן שיבוש כיון שבפסוק לח כתוב: ויחמנה בבאן לשנות, ולא כתוב "הצאן", ואילו בפסוק לט כתוב:

ויחמו הצאן, ואכן במהדורת מאהרשען מובא הפסוק (כתקנו) [תהלים נא ז]. זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים [קהלת ד יא].

@+מ"מ: ברא' ח ב, ל לח, פסחים עה ע"א ד"ה חמי, חולין קו ע"א ד"ה חמי. חמי האור – עיין שבת לה ע"א ד"ה פנים, לט ע"ב ד"ה אבל. ראה אשתא, חביל, חלץ, חמה, חמום, חמין, חמם, מיחם, סרת, פח, פוח, צמר ב, שחמא, שחן, שלהי, תמנת

~חָם, חֻמוֹת (ב)

חמותה – אשת אחי בעלה [סוטה לא].

*חם משמעו הוא אבי בעלה של אשה, חותן. מופיע בברא' לח יג, ש"א ד יט, ד כא, מיכה ז ו, רות א יד. ראה גיס א, חנן

~חָם (ג)

וחם הוא אבי כנען (כוש מצרים ופוט) – למה הוצרך לומר כאן, לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם, ועל ידו נתקלל כנען, ועדיין לא כתב תולדות חם, ולא ידענו שכנען בנו, לפיכך הוצרך לומר כאן וחס הוא אבי כנען [ברא' ט יח].

*בן נח ואחי שם ויפת (ברא' ה לב, ו יט, ט כב, י כ-כא, טו יג, יג כב, כה, י א, ו, כ, תהלים עח נא, קה כ, כג, כז, דה"א ד, ח, ד מ-מא).

~חֶמָּא (א)

התמלי חמא – נתמלא חמה [דניאל ג יט].

*ראה חמאה, חמה

~חֶמָּא (ב)

צנון [פסחים קטז].

~חֶמָּא בר אדא

כך שמו [ביצה כה:].

~חֶמְאָה

שומן החלב שקולטין מעל פניו [ברא' יח ח], חמאת בקר – שומן הנקלט מעל גב החלב [דברים לב יד, עיי"ש], שומן החלב [ישע' ז כא]. בחימה (בפסוק: בחמה) – כמו בחמאה [איוב כט ו]. מחמאות – לשון חמאה, והמ"ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה, כמ"ם של מעשה וכמ"ם של מאמר [תהלים נה כב].

מיץ חלב יוציא חמאה – המוציא את החלב שמצץ משדי אמו על דברי התורה, חמאה היא לו [ברכות סג:].

נהרי נחלי – גן עדן מתוקין כדבש וחמאה [איוב כ יז]. *+מ"מ: ברא' יח ח ד"ה ויקח, ישע' ז טו, שם טו ד, משלי ל לג ד"ה כי מיץ, ר"ה יא ע"א ד"ה כי מדלי. ראה חמה א, חבץ, מיץ א

~חֶמֶד, חֶמְדָּה, חֶמוֹד

#א. ^חֶמֶד עיניך – זה ספר תורה שנאמר בו (תהלים

*חמה במובן כעס הוא משרש יחס. ראה אף, חמא, חמאה, כעס, חרה, עברה ב, רוח, שכך. חמה במובן אשת הבעל - ראה חס ב

~חמה (ב)

#א. לעתיד לבוא (ישע' ל כו) אור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת ימים (כלומר פי) ארבעים ותשע על אור של יום בראשית [זכריה ד ג]. חמה - שמש [איוב ל כח, שבת לט. ב"ק נה]. ימות החמה - מניסן עד החג (סוכות) [תענית ג]. חמה באור לא מיחלפא [שבת לט]. תולדות חמה - שהוחם בחמה [שם]. סתם חמה רותחת, כדכתיב (אסתר א יב) וחמתו בערה בו [ר"ה יב]. החמה לעולם מהלכת רוח צפונית בלילה ומן המערב היא פונה לצפון, שכך הילוכה מן המזרח לדרום מן הדרום למערב וממערב לצפון [ב"ב כה: עיי"ש ד"ה הולך ואילך]. כשהחמה לוקה אינה מאירה כ"כ [סוכה כט]. חמה שוקעת במערב כדי ליתן שלום לקונה [סנה' צא: עיי"ש]. לערב זהרורי חמה מאדימין את המזרח [שבת לה]. שיתא אלפי פרסי הוה עלמא - היקף הילוך החמה בתוך החלל ממזרח למערב [פסחים צד. עיי"ש ע"ב ד"ה אי נמי ואילך]. יום המעונן, מתוך שהחמה מכוסה וחום שלה כבוש, נוקבת בכך דרך נקב העבים [יומא כח]. החמה חצים היא יורה להלחם בכופרין בה [ר"ה כד]. שחרית ובין הערבים - אין כח אור החמה קיים [סנה' לד]. בכל יום מלכי מזרח ומערב בשעה שמניחין כתריהן בראשם משתחווים לחמה [סנה' קי].

#ב. סוף ימות החמה, חצי אב ואלול וחצי תשרי. שהעולם חם ביותר, כמו ששנינו במסכת יומא (כט). שלהי קייטא קשי מקייטא [ברא' ח כב], סופו של שמש (ימות החמה) [ב"מ קו]. חם השמש - חצי היום [נחמ' ז ג].

@מ"מ: קהלת ג יד, ערובין נו ע"א ד"ה זהו פני, ד"ה ליתנהו, פסחים עה ע"א ד"ה חמה, ר"ה כד ע"א ד"ה כאן, סנה' צא ע"ב ד"ה מפני ואילך, שם קד ע"ב ד"ה קולו, סנה' קח ע"ב ד"ה אישתא, ד"ה לא בציר. ראה אשתא, גלגל א, חס א, חמת ג, יחס, מאדים, מבוא, קדח, קדחת, רקיע, שחן, שמים, שמש א

~חמה (ג)

חמתם - ארס שלהם, אינטוישיי"ר (להרעיל. חסר בדפוס), כמו (דברים לב לג) חמת תנינים. דרך פרסיים לתת ארס של נחש בחיצייהם [איוב ו ד]. חמת עכשוב - לשון ארס כמו (דברים לב לג) חמת תנינים יינם, שאם תפרשהו לשון אף, וכי לשון אף נופל אצל יין? אלא לשון ארס, וינו"ש (עיי' בא"ה) בלעז, וכן נופל כאן לשון ארס תחת השפה [תהלים קמ ד]. ארס [תהלים נח ה]. חמת תנינים - כתרגומו: הא כמרת תנינא כס פורענותהון, כמרירות נחשים [דברים לב

יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב [מ"א כ ו]. כלי חמדה - הוא הארון [יומא נג].

#ב. וותמס כעש חמודו - הרקבת בשרינו... חמודו - בשרו שהוא חמדתו [תהלים לט יב], בשר יופי חמדתו [איוב כ כ]. חמדת נשים - כנסת ישראל היא היפה בנשים [דניאל יא לז].

#ג. החמודות - הנקיות, כתרגומו דכיתא [ברא' כז טו]. חמודות - דברי חמד [דניאל ט כג]. איש חמודות - איש טהור [דניאל י יא]. לחם חמודות - פת נקיה, כמו שתרגם אונקלוס (ברא' כז טו) בגדי עשו (בנה הגדול) החמודות - דכיתא [דניאל י ג]. נהמא דחיטי - דכיתא [יומא עו].

#ד. דם חמוד - שנתאית לבעלה וראתה הדם מחמת תאוה [נדה כ:]. (כלה) צריכה לישב שבעה נקיים - מיום שנתרצית שמא מחמת חימוד ראתה דם [יומא יח: נדה סו. יבמות לז: בשינוי]. תאוה [שבת קנב].

@המקור ל"חמדת ימים אותו קראת" בתפילת ליל שבת הוא בספר האורה (המיוחס לרש"י) ח"ב סימן ס"ג ובמחזור ויטרי (לתלמיד רש"י) סימן ק"ג וכן בסדור רש"י סימן תקט"ו (ומובא גם באבודרהם), שם נשאל היכן נקראת "שבת" חמדה? ומובא שזה בתרגום ירושלמי (לפי ר' חיים העליר בקונטרס על הת"י נמצא בת"י כ"י פריז) לברא' ב ב "וחמדי ה' ביומא שביעה, אין ויכל אלא לשון חימוד..." עיי"ש. (שמעתי מר' משה ברמן כשהיינו מתפללים יחדיו בבית המדרש תורה ותפלה בבורו פארק. רב ביהכנ"ס היה הרב שמחה איסל ליוואוויץ, בנו של משגיח ישיבת מיר רב ירוחם. כ"כ היו באותו מנין הרב אברהם רויזנברג, מתרגם ומפרש תנ"ך הוצאת יודאיקה, ופירוש יד אברהם על המשנה בהוצאת ארטסקורל, שהוא הראשון שהייתי שואל אותו בענייני לשון ודקדוק הנוגעים לספר וכן הרב ישראל ספינר, אביו של ר' יוסף ספינר המוציא לאור של ספרי הרמח"ל, שהוא היה בעל עצה טובה ואמר שבכל בוקר כשאומר בתפילה "ותן לי עצה טובה מלפניך" מכיון שה' יתן לו עצות טובות לשואלים אותו). עיין בערך ערך חמד א. +מ"מ: מ"א כו ד"ה כל, דה"ב כא כ ד"ה בלא חמדה. ראה אוה, דכיתא, חטה, חמדן - ראה חמרן, כבד א, כסף, מחמד

~חמדן

*בן דישן נכד שעיר החורי ואחי אשכן יתרון וכו' (ברא' לו כו, בדה"א א מא - חמרן). במ"ב יז וזכרת עיר בשם חמדן והיא אחמתא שבמקרא והיא בין הערים אליהן הגלו את שבטי ישראל. ראה דישן ב, חמרן, חמתן, ניהר

~חמה (א)

כעס... [תהלים עו יא, עיי"ש]. חרון [יחז' ו יב]. אדם שיש לו חמה ומתאנח ומתנחם דעתו, עושה לו האנחה נחת רוח [ברכות נט]. חמה לשון חמימות, על כן הוא אומר (אסתר א יב) וחמתו בערה בו, ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו (נדרים לב). - שמות טו ח ד"ה וברוח. אדם בעל חימה, רקבון עצמות הוא לכל [משלי יד ל].

לג]. חמת זוחלי עפר – ארס נחשים... [דברים לב כד].
*ראה חמת

~חמה (ד)

(חולי שאינו) יכול לילך ברגליו [ברא' כא יד].
*+מ"מ : דה"ב טז יב. ראה כושל

~חמואל

*מבני משמע משבט שמעון (דה"א ד כו).

~חמוטל

*בת ירמיהו מלבנה, אשת יאשיהו ואם יהואחז וצדקיהו (מ"ב כג לא, במלכים ב כד, יח, ירמיה נב א - הכתיב חמיטל).

~חמול

חצרון וחמול (בני פרץ) היו בני בנים ליהודה [במד' כו כד, עיין ברא' מו יב].

~חמום

*ראה חמם, חמה ג

~חמון

*1. מקום נחלת אשר (דה"א ו סא). 2. עיר לויים נחלת נפתלי (יהושע יט כח).

~חמוץ (א)

חמוץ בגדים – כל דבר שהוא מתנאץ בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ [ישע' סג א].

~חמוצתא

חמוצתא רומיתא – חלוק שבא מרומי, שרו"ק (מעפורת, חלוק) בלעז [מו"ק כג].

~חמור (א)

#א. ריחים של חמור [ב"ב כ:].

*בתוס' ד"ה ושל חמור, מובא דברי ר"ח שחמור הוא בנין העצים הנושאים את הריחים, כי עצים שמוטל עליהם משא נקראים חמור, וכך מפרש הערוך. ראה אכפא, אפסר, מוסרה
#ב. חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו [ישע' א ג, עיי"ש]. יאכילנו שעורים תמיד ונמצא חמורו טוב ומשובח [שבת נא:]. פסיעותיו של חמור לפי שעורים שהוא אוכל [שם]. אינו מטיל רירין ואין מה שלפניו נמאס [שבת קמ:]. דרך החמור בתחילה חמור ולבסוף נעשה מכוער [דה"א א מא]. טחינה מועטת יכול לטחון בחמור ולא מרעי ליה גידול צפרניו [מו"ק י:]. אין לך מקוללת בבהמה גסה יותר מחמור [בכורות ח:].

חמור לובי – מעולה [בכורות ה:], חמרא לובא – חמור

הבא ממדינת לוב, כמו (דה"ב טז ח) הכושים והלובים דאסא [שבת נא:].

חמור גרם – חמור בעל עצמות [ברא' מט יד].
מתרגמא עתיר בניכסין [ב"ק יז:].

רוכב על חמור – מדת ענוה היא [זכריה ט ט].

*בשבת נג ע"א נאמר "חמרא אפילו בתקופת תמוז קריא ליה" (מובא ברש"י נב ע"ב ד"ה מרדעת). הסיבה שהחמור (הנושא משא) רגיש לקור היא כיון שמרדעת חוצצת בין הגב למטען וסותמת את צינורות הנשימה של עור החמור וגורמת לו להזיע, לכן אם מורידים את המרדעת עלול החמור להצטנן ואפילו בתמוז. בכלים פ"ח מ"ג מובא נקליטי המטה וחמור, ובערוך ערך חמור א מפרש שזה העץ שהמטה מוטלת עליו. עיין בגמרא גיטין מה ע"א ד"ה אביי אבד לו חמור. +מ"מ : שמות ד כ ד"ה על החמור, שם יג יג ד"ה פטר, ויקרא כו כב ד"ה שכלה, דה"ב לו ו ד"ה להוליכו, מגילה ט ע"ב ד"ה לא חמד, ב"ב עח ע"א ד"ה וכומני, ד"ה דת"ק. ראה אכפא, אנגריא, גרם, חמר ה, חמרא, חמרון, חמרת, ים ב, לובדקים, לוקטמין, לכתא, מוש, מרדעת, סוס, ערוז, פטר, פרד, קבר, רמך, תרתק

#ג. חמרא – חמור [ב"מ עז: ב"ב מה:]. אתון [שם קי:].

חמרא – שוטה כחמור [ב"ב עד:].

*עיין מהר"ם מדוע רש"י מפרש כאן חמרא חמור ולא יין. בהיכל רש"י מסביר שקשה לדעת אם הכוונה למכירת יין או חמור, לכן מפרש חמור, שכן בכל שאר המקומות שמפרש חמרא - יין, מובן מתוך הענין שמדובר ביין, ורק אגב פירוש הענין בכללו מפרש חמרא יין. עיין בספר מחקרים בדרכי התלמוד מר' ראובן מרגליות עמ' ח'. ראה חלא, חמר ג, יחמור, יתרו בהערה, מחיקתא, קיוהא. חמרא דאכפא - ראה לוקטמין

~חמור (ב)

חמור אבי שכם היה חוי [יהושע ט ד, עיין ברא' לג יט, יהושע כד לב, שופטים ט כח. ראה גבעון].

~חמוש

*ראה חמש ב

~חמות

*זכר בדמאי פ"ג מ"ו והיא אם אשתו של הבעל, עיי"ש. +מ"מ : יבמות קיז ע"א ד"ה אלא, ד"ה ורבנן

~חמט, חומט (א)

#א. דלא ליחמטו (לשון חמט – נפילה) – שלא ילקו בסלעים וטרשים, בליצי"ר (לחבוט) בלעז [שבת נד:].

*אבובראה

#ב. ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע [שבת לא:]. מלחה ומתבקעת [שם נד:].

*ראה פצע, קבא

~חמט, חומט (ב)

לימצ"א (שבלול, חילזון) [ויקרא יא ל, תיב"ע והחמט – קיצוצא], אומר אני שהוא מין שרץ שקורין לימצ"א, הגדל בקליפה ההולכת ומעגלת תמיד כל כמה שגדל

~חֲמִיץ

קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם [ישע' ל כד].

*אין לו דמיון במקרא. חמיץ היא מדושה שדרכה ומיועדת לזריה. ראה חמץ א, ב

~חמירא

חמירא ארכסא – שאור קשה [מנחות מג].

~חמית

חמית – ראיתי [סוכה מד].

~חמל, חמלה, חמלה

לחמלה – לחוס [יחז' טז ה]. לא תחמל – לא תהפך בזכותו [דברים יג ט]. בקש רחמים [ש"כ כא ז].

~חמם

נחמים באלים – מתחממים בעצי אילנות במדורות גדולים, כלומר בעלי הנאות [נדה יג]. מתחממין בשכבת זרע תחת האלה... [ישע' נז ה]. שכבת זרע... מחמת אונס חימום בא [נדה לה]. בשעת חימום – בשעת התחלת הצער, בשעת מיתה [מו"ק כד].

*למילה נחמים אין דמיון במקרא והמפרשים מחולקים מהו השורש, חמם כפי שמפרש רש"י, או יחם. עיין בספר ערוגת הבושם לר' אברהם ברבי עזריאל ח"א עמ' 55. ר' אלעזר מבלגנצי מפרש משורש נחם. +מ"מ: יומא יח ע"א ד"ה לידי חימום, סנה' סד ע"א ד"ה חבשוה. ראה אלה ב, אשתא, הבל, זור, חם, יחם, כמר, צמר ב, קדח, שחין, שיחמא

~חמן, חמנים

חמנים – מין עבודה זרה שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים [ויקרא כו ל, עיי"ש פסוק לא], מין צלמי ע"ז העשוין על הגגות לחמה [יחז' ו ד], צורות חמה [דה"ב לד ד].

~חמס, חמסים (א)

#א. גזל [ברא' ו יא, יג, תהלים עב יד, ב"ק קיט]. חמס ושור – ממון של גזל [עמוס ג י], אזעק חמס – אזכיר חמס העשוי לי [חבקוק א ט], שנאת חמס – שלא כדין [תהלים כה יט]. חמסי עליך – חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש [ברא' טז ה]. מחמס – בעוון חמס [יחז' יב יט]. חמסן יהיב דמי, אלא שלוקח בכח ויש קול לדבר, והיום או מחר מזמינו (הנחמס) לבית דין [ביצה טו: סנה' כה: בשינוי]. ומזמות עלי תחמסו – תריעו לחשוב חמס [איוב כא טז].

*ראה און ב, אנס ב, חמץ ב

#ב. חמסנין (לשון חמס), שמונעין מלומר טעמי תורה

ותחילת הניצר (אצ"ל הנוצר) כקליפה של עדשה היא [חגיגה יא], לימצ"א שתחילת ברייתו בכעדשה, צא ובדוק בתיק שלה שגדל והולך עמה, כעדשה ממש הוא בשוליו [חולין קכב]. חומט תחילת ברייתו בכעדשה [זבחים קו].

*אין לו דמיון במקרא. נזכר בחומש בין השרצים האסורים באכילה והמטמאים כל חפץ הנוגע בהם במותם. עיין בספר אסיא כ"ד עמ' 347 על רפואת הסנקנור שהוא החומט הרפואי. בספר תבואות הארץ סובר שהוא מין חליון והוא הנקרא היום זיקית שהיא מין לטאה המחליפה צבעים. +מ"מ: דברים ח ד ד"ה שמלתך, נזיר נב ע"א ד"ה שכן החומט. ראה אנקה ב, כח, צב, קפוד, שבלול, תמס, תנשמות

~חמטה

*מקום בקרבת חברון (יהושע טו כד).

~חמי, חמית

רואה [ע"ז יא]: חמאת – ראתה [נדרים כב]. חמיתא – ראית [שבת סז]. לא חמיתי – לא ראיתי [סוכה מד]. *עיין בקובץ עץ חיים (באבוב) חוברת י"ז עמ' שנ"א מאמר בענין שמות אביו ואמו של רשב"י מאת ר' ישראל דנדרוביץ, ומסקנת הדברים ששם אמו היה "שרה" או "חמי".

~חמי טבריא

*ראה חם

~חמיטה

*נזכר במעשרות פ"א מ"ז, טבול יום פ"א מ"א, מ"ב, פ"ב מ"ד ומשמע עוגה דקה שמחליקים את פניה בשמן לאחר האפיה.

~חמילה

כעין יריעה [נדרים נה].

~חמימתא

יונים, ולשון מורי תרנגולין [גיטין סט: ראה שייפא].

~חמין

מים חמין למזוג בהן יין לשתות [שבת לה]. קיימא לן (שבת מא.) הרוחץ בחמין שותה מהם והם רפואה לו [גיטין סט:]. *ראה מחם

~חמיס, חמיסין

חמיסין – אומרים חמישית (לשון חמשה) הטעם [כתו' יז].

*עיין הגהות הגר"פ ובערוך ערך חמס ב. ראה חמס א, סרמיטין, סרמיסין

מחליקין הן ואינן נכבשין [חולין נב].
*ראה כלס

~חמק, חמוק

תתחמקין – תסתרי ממני, שאת בושה... [ירמ' לא כא],
חמק עבר – נסתר ונכסה ממני, כמו (שה"ש ז ב)
חמוקי ירכיך – סתרי ירכיך ע"ש שהירך בסתר, וכן
(ירמ' לא כא) עד מתי תתחמקין – תסתרי ותתכסי
מחמת בושה... [שה"ש ה ו], חמוקי (שה"ש ז ב) –
סתרי, לשון (שה"ש ה ו) חמק עבר, נסתר ונכסה ממני,
וכן (ירמ' לא כא) עד מתי תתחמקין – תסתרי ממני
שאת בושה ליקרב אלי על שמעלת בי. חמוקי ירכיך
לשון (ויקרא א יא) ירך המזבח [סוכה מט]. חמוקי
ירכיך – הנסתרים כירך [סוכה מט; עיי"ש ד"ה
חמוקי]. חמוקי – כמו (שה"ש ה ו) חמק עבר [מו"ק
טז].

*מ"מ: שה"ש ז ב ד"ה חמוקי. ראה שוק ב

~חמר (א)

אדמה לטיט של בנין [ברא' יד י, עיי"ש], לטוח הקיר
[ברא' יא ג], טיט [שמות ב ג].
*בברא' יד ת"א חימרא, ואילו בברא' יא מתרגם לשיע - משורש
שעע, והוא ה"מלט" של ימינו המשמש לבנין. ראה זפת, טוח,
טיט, עפר א, שעע

~חמר (ב)

א. חמר, בית כור, שלשים סאין של תבואה [ישע' ה
י, יחז' מה יא, הושע ג ב, כתובות קיא: מנחות עז.
חולין צב. קלז].
*כור וחומר הם אותה מידה שהיא שיעור עשר איפה. ראה
איפה, בת, כור ב, לתך
ב. חמרים חמרים (בפסוק: חמרם חמרם) – צבורים
צבורים כתרגומו דגורין גלין [שמות ח י]. חומר – ת"י
בדגור לשון (שמות ח י) חמרים חמרים [חבקוק ג טו].
ג. חמר, חמר שדרה – חוליות של שדרה [שבת קמז].
ד. חמר, חמר שדרה – גלגלא [זבחים כא].
*ראה חומר

~חמר, חמרא (ג)

ודם ענב תשתה חמר – היה שותה יין טוב, וטעם יין
חשוב, חמר – יין בלשון ארמי (עזרא ו ט) חמר, אין
זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם, וינו"ש (ייני)
בלעז (במ"ג הכתר יש כאן תוספת: חמר כמו חמר,
שם דבר...) [דברים לב יד], יין טוב, וינו"ש בלעז
[ישע' כז ב], יין [דניאל ה א, חולין קיב]. ויין חמר –
חזק, וינו"ש בלעז [תהלים עה ט].
חמרא – יין [דניאל ה א, עזרא ז כב, שבת קי: קמז:

[סנה' יד]. חמסו תורה – לא הורו אותה לשואליהם
(כלומר הנביאים והכהנים שהם הדיינים. עפ"י ספר
ישמח חיים מר"ח פאלאג'י) [צפניה ג ד].
*עיין בספר אגרא דפרקא מבעל הבני יששכר אות קכ"ו. ראה
חמיס, יפח

~חמס (ב)

א. חמס, חמס כגן שכו – לשון כריתה, וכן (איוב טו לג)
יחמס כגפן, (ירמ' יג כב) נחמסו עקביך [איכה ב ו].
ב. חמס, חמס עקביך – נגזרו דרכיך. נחמסו, כמו (איכה
ב ו) ויחמס כגן שכו... פסקו עוברי דרכים [ירמ' יג
כב].
ג. חמס – רעה... ל"א לשון מוקש [תהלים כז יב].
זעף [משלי כו ו].
*בספר ישמח חיים (מר"ח פאלאג'י) ערך חמס מביא כמה
כינויים לחמס: המוליד ממור, זנות, ע"ז, שפיכות דמים, גול
השוה פרוטה. עיי"ש. ראה יקש, צמת

~חמץ, חומץ, חמץ, חמץ (א)

א. חמץ, חמץ – כמו (משלי ח לו) חומס, וכן (ישע' א יז)
אשרו חמץ (כלומר) נגזל [תהלים עא ד]. נעשה רשע
[ר"ה ג:], חמץ – גזול, ודומה לו (תהלים עא ד) מכף
מעול וחומץ [ישע' א יז], אשרו חמץ – החזיקו הנגזל
[יומא לט:], מאי קרא – דחמץ לשון חמס? אשרו
חמץ (ישע' א יז) – החזיקו יד הנגזל להצילו מיד
עושיקו. ולא אשרו חומץ... [קדושין נג:], החזיקו את
הנגזל ולא את הגזול [סנה' לה].
ב. חמץ, חמץ – משהה אותו ומלינו כדי
להוציאו לאמיתו [סנה' לה].
ג. חמץ, חמץ – רשע בן יין – רשע בן צדיק [ב"מ פג:]. החמץ –
נעשה רשע [ר"ה ג:].
*מ"מ: שמות יב יז, יט, הושע ז ד, עמוס ד ה ד"ה וקטר, מכות
יב ע"א ד"ה חמוץ. ראה אשר א, חמץ, חמס א

~חמץ, חומץ, חמץ (ב)

א. חמץ, חמץ – מסריחין כששוהין בכלי [יבמות פ:].
החמיצו – הסריחו [נדה סג].
דרכן היה לטבול בחומץ בכל יום [שבת קיא].
ב. חמץ, חמץ – סופי ענבים שאין מתבשלים
עולמית, ועושים מהן חומץ [ברכות לח:]. החומץ יפה
לשרב [רות ב יד].

@עיין מבחר כתבים (שטרשון) עמ' מ"ה. בירושלמי נזכרת עיר
בשם חמץ, יושביה עסקו בעיקר בטויית צמר ולכן חשבו ששמה
העברי צמרי. ראה דבש ב, חלא, חמוץ, חמץ, חרוסת, יין, מחבץ,
מחמצן, נתר א, עברה ב, קיוהא, קסס, קרס, שמגז

~חמצא

חימצי – מין קטנית [יבמות סג], פישיל"ש (אפונות),

קלד]: חומרי מתנייתא – כללות של ברייתות [שבת קלח].

חומרא בעלמא – %מ"מ : שבת כג ע"א ד"ה רבא, שבת לד ע"א ד"ה בעירובי, יבמות לא ע"א ד"ה כיון, ד"ה מידע, ב"ב פז ע"א ד"ה ומשני, שם צד ע"א ד"ה כרובע, סנה' מט ע"ב ד"ה ואידך, זבחים עט ע"א ד"ה ורבנן, כריתות י ע"א ד"ה אלא.
*ראה דרש, חומרתא

~חמרא, חמרתא

*לשון יין - ראה חמר ג. לשון חמור - ראה חמור. חמרתא - ראה חומר

~חמרמר

חומרת את בני מעיו – לשון (איכה ב יא) חמרמרו מעי, כווצת [סנה' נב], לשון (חולין נו.) נחמרו בני מעיה, ריטרייר"א (לכווץ. עיין א"ה) בלעז [זבחים נג.]. מעי חמרמרו – כווצו, ויש בלשון משנה (חולין פ"ג מ"ב) נפלה לאור ונחמרו (הרד"ק ערך חמד גורס נחמדו) בני מעיה [איכה א כ], רגריזילירינ"ט (התכווצו) בלעז, דרך בני מעיים כשמשיכים אותם לאור הם כווצים ומתחמרמים (חולין פ"ג מ"ג) [שם ב יא]. נחמרו – כווצו מחמת האור ונהפכה מראיתן, לשון (איכה א כ) מעי חמרמרו [חולין נו.]. פני חמרמרו (הקרי, והכתיב חמרמרה) – נקמטו, כמו (חולין נו.) נחמרו בני מעיה בלשון משנה, וכן (איכה א כ) מעי חמרמרו, ריטריירינ"ט (התכווצו. חסר בדפוס) בלעז [איוב טז טז].

*ראה חמר ה, סחרחר

~חמר

חמרן (הוא אחד מבני ענה) ואשבן – ובחומש (ברא' לו כו) כתיב חמדן? בתחילה היו חמודים ונחמדים כצדיקים, ולבסוף מכוערין כחמור... [דה"א א מא].
*ראה חמד, חמדן, חמור

~חמרת

*ראה חמר ד

~חמש (א)

חומש – כמו דופן חמישית, מקום שמרה וכבד תלויין שם (סנה' מט.), וי"ת אל החומש – בסטר ירכיה [ש"ב ב כג].

*ראה חומש, חמיס

~חמש, חמוש (ב)

חמש – כתר גומו ויזרו, וכן (שמות יג יח) וחמושים [ברא' מא לד]. חמושים – אין חמושים אלא מזויינים... וכן תרגמו אנקלוס מזרזין, כמו (ברא' יד יד) וירק את

פסחים לו: יומא לה: סוכה יג: נג. תענית כב. כתובות קה. סוטה י. גיטין סח. ב"ב נח: עג: ע"ז כט. לד:]. חמרא נקידא – יין צלול יפה שאינו אדום [גיטין סט.]. יין נקי [שם סט.]. קמי דשתי חמרא – לפני כל אדם מביאים מה שרגיל בו : לפני שותה יין מביאים יין [סוטה י.]. חמרא מרקא – יין מזוג [ערובין כט.]. חמרא וחיי – כשמוזגין ונותנין כוס אומר כן לברכה בעלמא [שבת סז.]. קיוהא דחמרא – יין קהה, איגר"א (חומץ) בלעז [כתובות עה.].

*בכריתות ו ע"ב נאמר שאם אין יין קפריסין (הנצרך לקטרת) מביא במקומו חמר חור עתיק. עיין בספר מחקרים בדרכי התלמוד מר' ראובן מרגליות עמ' ח'. ראה חלא, חמרא, קטר ב, קיוהא

~חמר (ד)

יוצא לכפר להביא תבואה למכור בשוק [כתובות סא.]. מוכר תבואה [– תענית ו.].

החמרים – מוכרי תבואה, והולכין ממקום הזול לכרכים [כתובות כד.]. חמר המביא תבואה למכור היה נושא בידו כלי היכר של מכירה [שם ע"ב]. נושא (את האבן) מן ההר שסיתתה הסתת שם [ב"מ קיח.]. החמרים רובן רשעים – מפני לסטיות [קדושין פב.]. מנהיג חמור טעונה קרוי מחמר [שבת קנג.], בהמה הנושאת משאוי והוא מנהיגה קרי ליה מחמר [פסחים סו.].

חמרת וגמלת – שיירא של חמרים ושל גמלים [ב"ב ח. סנה' קיא.]. חמר גמל – כלומר מושכו לכאן ולכאן [עירובין מט.].

*עיין עירובין לה ע"א ד"ה הרי זה חמר גמל. ובקיצור, ר' מאיר ור' יהודה דנים בסוגיית עירוב וספק עירוב, ר' יהודה רוצה להעיר לר' מאיר על סתירה בדבריו ואומר לו "הרי זה חמר גמל", כלומר בד"כ חמור הולך לפני המחמר המזרזו בשוט ומקל, והיפוכו בגמל ההולך אחר המושכו ונוהגו באפסוס. מכאן חמר-גמל נתקבל כביטוי לשני דברים הסותרים זה את זה. ראה אומן, גמל ב, חמרן, חמרת

~חמר, חומר (ה)

יהמו יחמרו מימיו (של הים) – יגרשו רפש וחומר וטיט כמשפטים. ומנחם חברו כמו (איכה א כ) מעי חמרמרו, ריגריזילירונ"ט (יתכווצו) בלעז [תהלים מז ד].

*זה בניגוד לפירוש המקובל היום שהוא לשון רתיחה והעלאת קצף, שכן הים מראהו כמראה החומר בשעת המיה חזקה. עיין בערוך ערך חמד א. +מ"מ : קדושין כב ע"ב תוס' ד"ה כמין. חולין נו ע"ב ד"ה איגלאי, שם סג ע"א ד"ה ירוקין. ראה חמרמר, ענק

~חמר, חמור (ו)

דורשי חמורות – קשרים וסתומים הכלולים בתורה [ברכות כד.]. מקראות סתומים [פסחים נד. חולין

חניכיו [ברא' יד יד] וזריז. ד"א חמושים, אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו... [שמות יג יח].
*עיי' ויקרא כז יג בפירוש שי למורא על משמעות חמש.

~חמת (א)

נאכל מחמת מלחו – כלומר נאכל במלחו [חולין קיב].

~חמת (ב)

א.ש.ל עור שנותנין בו יין [ב"מ כ:], נוד [מנחות לז:], מין נוד של עור [חולין קז:]. בולזול"א (שק של רועים) בלעז [גיטין כח:]. תרגומה של חמת רוקבא, והיא של עור [ע"ז לב:]. אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקדה של חרס לשותות בה [– ירמ' מז יט ד"ה כלי גולד].
*החמת עשויה עור גדי רך. +מ"מ: ברא' כא יד, טו, יט, תהלים עו יד, כלים פ"ח מ"ב. ראה אחמתא, כביר א, כפישה, נאד, נבל, צפחת, רוקבא, תרמיל
#ב.כזורק אבן לחמת – קשה לגוף. ולי נראה לא קשה ולא יפה [שבת י:].

חמת חלילין – %מובא בכלים פ"כ מ"ב ובערוך ערך חמת. ראה אבוב
@חמת במובן ארס - ראה חמה ג

~חמת (ג)

לבא חמת – (מקום) אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית [במד' יג כא], במקצוע צפונית מערבית [יהושע יג ה], חמת – במקצוע צפונית מערבית של א"י [עמוס ו יד], אצל הר ההר במצר צפוני [יהושע יח ה], בצפונה של א"י [מ"א ח סה, דה"ב ז ח]. היא אנטוכיא [במד' לד ח, יחז' יא י]. עיר (ב)ארם [ירמ' מט כג]. עיירה במצר צפון [יחז' מז טו, יז, כ]. חמת – אנטוכיא [עמוס ו ב].

*חמת (במד' יג כא) ת"י אנטוכיא וכן [ברא' י יח] ואת החמתי. בתלמוד ישנן שתי מקומות בשם חמת (על מרחצאות חמים), אחת עיר מבצר בנחלת נפתלי בגליל התחתון ע"י טבריא (יהושע יט לה וראה ירושלמי ערובין כב ד) ונקראת ג"כ חמת דאר (שם כא לב וכן חמון [דה"א ו סא], ובגמרא מגילה ב ע"ב "חמתא" או "חמתן", וכן במגילה ו ע"א: חמת זו טבריא, ולמה נקרא שמה חמת? ע"ש חמי טבריא. חמת השניה היא עיר בממלכת חמת רבה (כיום צפון סוריה) ונקראת בדה"ב ח ג "ארם צובה" (עיי' ש"ב ח ט-י, י טז, יט, עמוס ו ב, זכריה ט א-ב. ביהושע יט לה ובדה"א ב נה נזכר חמת אבי הקינים. ראה אמאוס, ארפד, אשימא, בושה, ברחא, חמה ב, חמתן, רבלה

~חמת (ד)

חמות – אשתו של עובד אדום (בכמה מקומות בגמרא נזכר שהיא ושמונה כלותיה ילדו ששה בכרס אחד) [ברכות סג:].

1. חמת דאר - עיר מקלט בנחלת נפתלי (יהושע כא לב). 2. חמת צובה - עיי' דה"ב ח ג. 3. חמת רבה - בירת הממלכה ארמית (עמוס ו ב). 4. אבי בית רכב (דה"א ב נה, עיי' ירמ' פרק

לה ב, ג, ה). ראה בית הרכבים

~חמת (ה)

זיקא דחמת – רוח של אותו שד ששמו חמת [סנה' קא:].

~חמתא, חמתן

גדר וחמתן יושבין בהר בשיפוע, גדר למעלה וחמתן למטה... וחמתן עיר קטנה... [ערובין סא. עיי"ש].
*חמתא נמצאת בעבר הירדן המזרחי ונזכרת בירושלמי שביעית לו ג, ואילו חמתן שנוכרת במו"ק יח ע"א היא כנראה חמת הסמוכה לטבריא. חמתא בד"כ הוא שם תואר למקום בו נמצאים מעיינות חמים. חמתא דגדר מוזכרת בירושלמי שבת פ"ג א' ועוד, ובשבת קט ע"א נאמר רוחצין במי גדר (שם היה ישוב בני ישראל) וחמתא (או חמתן) היתה סמוכה לגדר בשיפוע ההר מתחתיה, שם ישבו הכותים שהם שומרונים, ועל זה נסוב הגמרא בערובין "התיר ר' שיהו בני גדר יורדין לחמתן ואין בני חמתן עולין לגדר"... ראה אמאוס, גדר ג, חמתן, חמת ג, טטרוגי

~חן

חן מקום על יושביו – ואפילו הוא רע נראה להם טוב. חן האשה – תמיד על בעלה, ואפילו היא מכוערת נושאת חן בעיניו [סוטה מז. עיי"ש בגמרא. עיי' מ"ב ב יט]. משום חניא – שמצאו האנשים חן בעיני הנשים ויהיו נשאות להן [כתובות פד. גיטין לה. מט: ערכין כב:]. מה יִחַנֵּף – מה מצאת חן... ומנחם פתר לשון חניה, אבל דונש פתר אותו לשון חן [ירמ' כב כג]. ולא תחנם – לא תתן להם (לגויים) חן, שלא יאמר כמה עכור"ם זה נאה [דברים ז ב – ד"א לא תתן להם חניה בארץ, ע"ז כ. עיי"ש, ערכין יד.]. יתן חן – יסייעוהו מן השמים [שבת קד.]. תשואות חן חן – נאה... כמו תשואות נוי... [זכריה ד ז].

*עיי' בערוך ערך חן ג. בזכריה ו יד נזכר חן בן צפניה (ובפסוק י מובא כיאשיה בן צפניה וצ"ע). +מ"מ: שמות לג טז, משלי א ט ד"ה לוית, שם ג לד, שם כב יא, קהלת ט יא ד"ה ולא, שם י יב, ערובין נד ע"ב ד"ה שמעלת, יומא לח ע"ב ד"ה אם לענוים, יבמות לח ע"ב ד"ה ואביי, כתובות צו ע"ב ד"ה גרושה, ב"מ לג ע"ב ד"ה בימי, סנה' עג ע"ב ד"ה ולא נפיש. ראה אבן חן, אפרא, אפריון, הוד, חין, חנס, חנמל, חנן, חננא, יפה אערנית, פרכוס, פרת, רעה ב, תשואה

~חננא, חנינא

א.ש.ל... על שם שסובבין את השוק מחולות מחולות עגולות של בני אדם [שבת נד:].

ב.ש.ל מחול, ועל שם שבני אדם סובבים והולכים בשוק כעין סובבות במחולות קרו ליה חננא [ביצה לג.].

@חננא הוא מלשון חגיגה. +מ"מ: שבת סד ע"ב ד"ה כל שאסרו חכמים, וכן ד"ה ולא בזוג.

~חננד

*אבי משפחת לויים בני חננד (עזרא ג ט, נחמיה ג יח, כד, י י, תוס' ערכין יג ע"ב ד"ה אין קטן).

~חנה (א)

חנות היום – עת שכל הולכי דרכים נוטים לחנות בבית [שופטים יט ט]. עצמות חונך – החונים, כך פתרו מנחם. ודונש פתר אותו כמו (משלי כב ו) חנך לנער [תהלים נג ו].

*עצמות חנך מפרש בשתי משמעויות שונות ולכן מובא ג"כ בשרש חנך. ראה חנך, חנן, לחנה, מחנה, נוח, נפל, תחנות

~חנה (ב)

חנה – (הוא) אבנה דרבה [סנה' ה.].

*אשת אלקנה, אם שמואל הנביא. במגילה יד ע"א נזכרת בין שבע הנביאות (ש"א א ב).

~חנאותא

חנאות למכור בו פת ויין [ב"ב סח.].

~חנוני

חנוני – היינו תגר [ב"מ ס.]. מוכר יין ופירות בחנות [כתובות פו.]. מלומד באונאה להטיל מים ביין (וכן) צרורות בחטין [קדושין פב.].

*+מ"מ: כתובות סד ע"ב ד"ה באתרא, נדרים ע"ט ע"ב ד"ה ואם לא היתה פרנסתו, קדושין מ ע"א ד"ה אין עושין לו חנוני, ב"מ סח ע"א ד"ה אין, קא ע"ב ד"ה ובחנוניות, ערובין פ"א ע"א ד"ה נותן אדם מעה לחנוני. ראה חרך א, סטומתא, סיטון, פנקס, קרן א

~חנן

#א. ויהי – קין בונה עיר, ויקרא שם העיר לזכר בנו חנן [ברא' ד יז].

*חנן זו העיר הראשונה המוזכרת במקרא. תהלים מט יב.
#ב. ויהי חנן (בן ירד אביו של מתושלח ונעמה) – צדיק היה וקל בדעתו לשוב ולהרשיע, לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו... [ברא' ה כד].
#ג. חמשת בתי אבות היו למדין, עיפה ועפר וחנן (אבי רקס, רעואל, נוי, אליושב וחלד) ואבידע ואלדע [במד' כה טו, עיי"ש פסוק ד, דה"א א לג].
@בברא' מו ט נזכר חנן, בכור ראובן (עיי' במד' כו ה). ראה חנך, מטטון

~חנוכה

(נוטריקון) חנו כ"ה, (כלומר) בכ"ה בכסליו. חן, בכ"ה בכסליו מצאו חנוכה, מצאו חנינה [מחזור ויטרי עמ' 203]. (בימי) חנוכה כבר פסקו הנביאים [מגילה יד.].
*בגמרא שבת כא ע"ב נאמר מאי חנוכה?... עיי"ש. שבע חנוכות הן - עיין סודר רש"י סי' ש"ב. ב"ק ל ע"א ד"ה בנר. ראה חנכה, נר

~חנן

חנן בן צלף השישי – בנים הרבה היו לו לצלף וחנן הוא השישי (נחמיה ג ל, בפסוק יג נזכר חנן אחר שבנה את החומה).

*בש"ב י א ודה"א יט ב נזכר בן נחש מלך עמון בימי דוד. ראה חנן

~חנות, חניות

חניות – כמו תיבות הן ועומדות בשוק ואינן מחוברות לקרקע [ביצה יא.]. מקום היה בירושלים וכך שמו [סנה' מא.]. מקום בהר הבית [ע"ז ח.]. רשות היחיד [שבת ה.]. חנות של נחתומין – מוכרי ככרות [ב"מ קא.]. מוכרי לחם שמסיקין שם אור תמיד [ב"ב יח.]. חנות מיוזנת – יינה מוכן בה תמיד, שאין החנוני צריך לומר ללוקחין המתינו ואביא לכם... [גיטין סז. עיי"ש ובתוס' ד"ה חנות].

אל בית הבור ואל החניות – ת"י לגיו מן חנואתא. חניות היו לפני אותו בית הכלא [ירמ' לו טז]. חניות עשו להם (הסנהדרין) בהר הבית וישבו שם [ר"ה לא.]. *אין לו דמיון במקרא. יש סוברים שחניות בירמיה ובסנה' היה מין מחסן. ביחז' כז יט ת"י במערבך - בחנותיך. עיין בערוך ערך חנות. +מ"מ: שבת כא ע"א, פסחים קי ע"ב ד"ה חנות, גיטין סז ע"א ד"ה חנות. ראה חנואתא, חנוני, חנן, חרך א, מסחאתא, תריס

~חנט, חנט

ענין מרקחת בשמים הוא [ברא' נ ב, עיי"ש פסוק ג, כו].

*חנטה בצומח משמעו שבא לכלל בשול ומופיע במקרא רק בש"ש ב יג: התאנה חנטה פגיה.

~חניאל

*1. בן אפוד, נשיא למטה מנשה (במד' לד כג). 2. בן עֶלָא ואחי ארז ורצא, אבי משפחה בשבט אשר (דה"א ז לט-מ).

~חניה

*ראה חנה, תחנות

~חניכה

אותו כנוי שמסודר ובא לו ממשפחתו, שם דופי [מגילה כח.], שם לווי של משפחה כולה [גיטין פז.]. כינוי שם לחבירו לגנאי [מגילה כח.].

*חניכה הוא משרש חנך. בתענית כ ע"ב בע"י: שם משפחתו, דיש משפחה שכל בני המשפחה נקראים בחניכות שם לווי. לפי זה חניכה הוא כנוי לגנאי, וחניכה הוא שם לווי העובר מדור לדור, ובדרך כלל אין בו משום גנאי. הערוך גורס רק חניכה: בחניכתי - שלא כניתי לו שם, בחניכתי - שם שכינו לו אחרים. גיטין פח ע"א ד"ה עד ל' ראה חניכה

~חניכיים, חניכי

#א. בין החניכיים – המדבק בחכו... [חולין קג:].

#ב. שניניים [ב"ק לה:], חנכין שקורין יינציבי"ש (חניכיים, בשר השניים) – [חולין נט:]. כנהמא אקווא בחינכי – כלחם קשה שגורר את החיך [כתובות לט:]. אבעבועות הגדילים בגרון, כמין גלנ"ץ (בלוט) ובלשון רומי (צ"ל מורי, א"ה) אישטרנגילון (דלקת השקדים. מופיע גם בד"ה לפתוחי) [גיטין סט:].

*חניכיים מלשון חד הם רקמה סמיכה שהשיניים קבועות בה. בב"ק לה מפרש ר"ח: בית הלעיסה, קרוב לשיניים. שבת קיא ע"א ד"ה ליכא מכה. ראה איתתוחי, דלקת, חד, חנד, מלקות, סרונכי, עור א, פחק, רפה (א)

*ראה חנוך, רגל, תחל

~חֲנֻכָּה

חנכה – תחלת העבודה [דניאל ג ב]. ובחנכת חומת ירושלם – בתשלום חומת העיר לקדש את העיר [נחמיה יב כז].

*ראה חנה, חנוכה

~חֲנֻכִּי, חֲנֻכִּי

*ראה חד, חניכים

~חָנָם

בחנם – כלומר שאין לו הנאה [נדרים מא:]. שנאת חנם – שלא ראה בו דבר עבירה, שיהא מותר לשנאותו, ושונאו [שבת לב:]. חנם נמכרתם – על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר [ישע' נב ג]. עסקי חנם (עפ"י הגהת גליון הש"ס כדאיתא ביומא עה. נאכל במצרים חנם זה עריות) – עריות [ערובין יט. עיין במד' יא ה]. לא תחנם – לא תתן להם חן, אסור לו לאדם לומר כמה נאה כותי זה. דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ [דברים ז ב, עפ"י ע"ז כ.].

*חנם הוא משרש חן. מלאכי א י. ראה חן, חנן, כדי, ריק א

~חֲנִין, חֲנִינָה

*ראה חן

~חֲנִינָא

ר' חנינא ראש ישיבה היה... [יומא פז:].

+מ"מ: שבת נט ע"ב ד"ה נח, וקאתי

~חֲנִית

כלי מלחמה... חנית מסע – שהוא גדול ואינו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק [איוב מא יח].

+מ"מ: ויקרא כו יא ד"ה ולא, נחום ג ג ד"ה וברק. ראה ברק, כידון, לונכיא

~חֲנֻמָּאֵל

לעיני חנמאל דודי (בן שלם מענתות) – ועד עכשיו (פסוק ז, ט) קראו בן דודי (ו) שמא שנים היו, ואם אין זאת לא ידעתי מהו. ויש נוטים לומר דודו ובן דודו היה חנמאל לירמיה, כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו וילדה לו נמואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לנמואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של נמואל. ואינה היא המדה שלא מצינו בכל המקרא אח האם קרוי דוד [ירמ' לב יב, עיין יומא סט ע"ב ד"ה לא אמר, מגילה טו ע"א ד"ה בשלמא, קדושין ט ע"א ד"ה התם, ב"ב כח ע"ב ד"ה שהרי].

~חֲנָמֶל

שם ארבה, ומדרשו (תהלים יג, נוטריקון) בא חן ומל [תהל' עח מז].

*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים לשון ברד.

~חֲנָן, חֲנוּן, חֲנָנָא (א)

#א. ויחונך – יתן לך חן [במד' ו כה]. נחנת – מצאת חן... ומנחם פתר לשון חנייה, אבל דונש פתר אותו לשון חן [ירמ' כב כג]. חנני – בעלי חן [כתובות סא:].

#ב. ואתחנן – אין חנוך בכל מקום אלא לשון מתנת חנם... ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנראת תפלה,

~חֲנוּך, חֲנוּכִּים

וירק את חניכיו – חניכו כתיב (כך בחומש שי למורא, ובמ"ג המאור: חנכו כתיב, ס"א קרי. ובמ"ג הכתר נשמט כל זה), זה אליעזר שחנכו למצוות, והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן (משלי כב ו) חנוך לנער, (במד' ז י) חנכת המזבח, (תהל' ל א) חנכת הבית, ובלעז קורין לו אינצי"ר (לחנוך. עיין בא"ה) [ברא' יד יד], מלמד [משלי כב ו]. ולא חנכו – לא דר בו, חנוך לשון התחלה [דבר' כ ה]. התחלת עבודתן מחנכתן לקדושה, וחינוך לשון התחלה [שבועות טו.]. קטן שלא הגיע לחינוך – חינוך מצוות כגון בן תשע וכן עשר, כדאמרינן ביומא (פב). [מגילה יט:]. חנוכת – תחלת [דני' ג ב]. לחנכו – ללמדו [יומא ד.]. אין חנוך קטן אלא כדי להנהיגו שיהא סרוך אחר מנהגו לכשיגדל [חגיגה ו.]. בשעה שעוד ידך תקיפה על בנך, הוי זהיר ללמדו תוכחה [קדושין ל.]. אין חובת בנו על האב אלא במקרא, מכאן ואילך ילמד הוא לעצמו [שם שם]. למד לבני ביתך דרכי חיים להסתפק במזונות קלים [חולין פד. ד"ה תן חיים בשינוי].

עצמות חונך – החונים, כך פתרו מנחם. ודונש פתר אותו כמו (משלי כב ו) חנוך לנער, וכ"ף של חונך היא יסוד במילה, ככ"ף של חנוך [תהלים נג ו].

כדאיתא בספרי [דברים ג כג].

ג.ג. שתתחונן דעתו – שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחינה. שתתחולל – לשון חילוי, והיא היא, אלא בלישנא בעלמא פליגי [ברכות ל:].

ד.ג. חנונו – רחמנו [שופ' כא כב]. חנות – להיות חונן. חנות כמו עשות, ראות. ל"א חנות – חנינות [תהל' עז י]. חין – תחינת [איוב מא ד].

ה.ג. חנינו – אביו המחננו [מ"ק כה:].

*לפי ה"ר הכוונה לחותן של אביו של התינוק, שהוא סבו, שבעוד הוא שמח על לידת הנכד, הוא מצטער על מות חתנו, אבי הילד. משלי כח ח – חונן דלים. ראה חן, חנה, חנם

~חֲנָן (ב)

1. * בן מעכה, אחד מגבורי דוד (דה"א יא מג). 2. אחד מבניו של ששק מבני בנימין (דה"א ח כג). 3. צעיר בניו של אצל ממשפחת יהונתן בן שאול (דה"א ח לח, ט מד). 4. בן יגדליהו, אבי בני חנן (ירמ' לה ד). 5. אבי משפחת נתניים (עזרא ב מו, נחמיה ז מט). 6. משבט לוי, חתום על האמנה ועמד לימין עזרא בשעת קריאת התורה (נחמיה ח ז, י יא). 7. שני ראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כג, כז). 8. בן זכור בן מתניה, מהממונים על אוצרות המעשרות (נחמיה יג יג).

~חֲנָנִי

1. * מבני הימן, ראש המשמרת השמונה עשרה (דה"א כה ד). 2. אביו של יהוא הנביא החוזה (או הרואה) בימי אסא יהושפט ובעשא (מ"א טז א, ז, דה"ב יט כ). 3. כהן מבני אֶמֶר שנשא נכרית (עזרא י כ). 4. כהן, ראש המשוררים שהשתתף בחנוכת החומה (נחמיה יב לו). 5. אחיו של נחמיה (נחמיה א ב, ז ב). +מ"מ: ר"ה ג ע"ב ד"ה ויבא

~חֲנַנְיָה

א.ג. אַחִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ [סוכה כ:].

ב.ג. חנניה (נביא השקר, זקנו של ירמיה) – הוא חנניה בן עזור... [ירמ' לז יג, עיי"ש כח א]. אמר נבואת שקר על גלות יכניה [סוטה מא:]. תחילתן (היה) נביא אמת [סנה' צ. בהיפוך].

1. * מבני הימן (דה"א כה ד). 2. ראש משפחה מבניו של ששק משבט בנימין (דה"א ח כד). 3. בן זרובבל (דה"א ג יט). 4. ראש בית אב של כהנים ושמו ירמיהו (נחמיה יב יב). 7. כהן מבני בְּכִי שנשא נכרית (עזרא י כח). 6. בן שלמיה (נחמיה ג לו). 7. בן הרקחים (נחמיה ג ח). 8. שר הבירה על ירושלים (נחמיה ז ב). 9. מן הכהנים בחנוכת החומה (נחמיה יב מא). 10. אחד מרעי דניאל (מישאל ועזריה), נבוכדנצר שינה את שמו לשדרך (דניאל א ו, יא, ג יג-כז). +מ"מ: סנה' צב ע"ב ואילך

~חֲנַנְיָהוּ

1. * מבני הימן (דה"א כה כג). 2. משרי עזריהו (ירמ' לו יב, דה"ב כו יא). 3. אבי צדקיהו, שר בימי יהויקים (ירמ' לו יב).

~חֲנָס

היא תחפנחס [ישע' ל ד].

~חֲנַף, חֲנֻפָּה

מסית חברו בדרך רע [משלי יא ט]. חנפי לב – רשעים [איוב לו יג]. חנפים – רשעים ומראים עצמם כצדיקים [יומא פו: עיי"ש ד"ה מפרסמין]. ולא תחניפו – לא תרשיעו, כתרגומו ולא תחיבון [במד' לה לג]. והארץ חנפה – כמין חניפות... [ישע' כד ה]. לעשות חונף – חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה. חונף, שם דבר, לכך טעמו למעלה ונקוד פת"ח [ישע' לב ו]. רבותינו (סוטה מא:) למדו מכאן כל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו... [ירמ' כח ו, לו יג].

תחנף – תתחייב... בחטאותיה [מיכה ד יא].

*הפסוק במיכה מדבר בבקשת הגויים שציון תתחייב בחטאותיה ויפקד עליה עוונה, כלומר לפי רש"י חנף כאן מובנו אשם, התחייב, וכך מפרש ג"כ הרד"ק. בספר לפשוטו של מקרא מציין שקשה להבין שאובי ישראל יבקשו בקשה בצורה זו ומסביר שבארמית חנפא מובנו חטא, רשע, אך במקרא המובן משתנה מענין לענין. בישע' (כד ה) והארץ חנפה מובנו שממה וכליון. וכן בערבית חנב (בחילוף ב"ת) מובנו כלה, אבד, השחת. לפי זה והארץ חנפה מובנו אבדה, כמו (ירמ' ט יא) על מה אבדה הארץ. בספר ישמח חיים מ"ר חיים פאלאג'י מביא מספר קרבן מנחה סימן רפ"ג שחנפה נקרא הפוסק צדקה ברבים ואינו משלם. +מ"מ: תענית ח ע"ב ד"ה נשיאים, סנה' נב ע"א ד"ה בחנפי. ראה חלק א

~חֲנֹק

אינו חותך אלא קורע מחמת הפגימות [חולין טו:]. ליחנק – מי שנפרקה חוליא של מפרקת צוארו או נפלה לו ערלת הגרון ונופל בגרונו, תולין אותו בראשו שיהא צוארו נפשט ודומה לחניקה [שבת סו:]. (מיתת) חנק – אינן דומה יוצא לחוץ [סנה' נז:]. אם בקשת ליחנק התלה באילן גדול – לומר דבר שיהיה נשמע לבריות ויקבלו ממך, אמור בשם אדם גדול [פסחים קיב:].

*בערך ובר"ח: אם רצית לשאול בדבר איסור, שאל חכם גדול ועשה כהוראתו. ראה רטפש, שנק, תשנוק

~חֲנֹתָן

*עיר בנחלת זבולון (יהושע יט יד).

~חֶסֶא, חֶסֶה

חזרת [ברכות נו. פסחים קטז]. לייטוג"א בלעז, כלומר חוס עלה [ע"ז י:], (בגמרא: חזרת היא) חסא – לייטוג"א (חסה)... מאי חסא? – מאי טעמא קרינן ליה חסא? משום דזכר הוא דחס רחמנא עלן [פסחים לט:]. יישנה ספרות עניפה בענין זיהוי החסא, כיון שיש הסוברים שהוא המרור הנאכל בליל הסדר. ראה חזרת, מרור

*חסודה הוא העורק המשמש להקזת דם. ראה כוסילתא, ריבדא

~חסום

*ראה חסם

~חסון

*ראה חסן

~חסחוס

תנוך האוזן שקורין טינרום [בכורות לז. מ:].

חסחוסים – טינרום"ש בלעז [פסחים פד.].

*בא"ה מציין שחכמי הלשון האחרונים הוכיחו שבכל מקום שכתוב במשנה "הסחוסים" צ"ל "חסחוסים". ראה בדל, תנוך

~חֲסִיד, חסוד

צדיק – במשפט אמת. חסיד – נכנס לפנים מן השורה [ר"ה יז:], כל חסיד הוי חסיד מעיקרו [סוכה נג:]. חסיד עושה לפנים משורת הדין [אבות ו א.]. עם חסיד תתחסד – לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה [תהלים יח כו:]. חסיד לא מיקרי אא"כ מוותר משלו... חסידים יש להם לוותר משלהם בכל דבר שיש בו נדנוד עבירה [שבת קכ. עיי"ש, קכא: ד"ה אין ואילך]. זריז במצוות [מנחות מ:, בגמרא מא: נאמר "חסידים מחמרי אנפשיהו"]. שורפן (את הצפרניים) – חסיד, קוברן – צדיק, חסיד עדיף מצדיק (כיון) כשקוברן איכא למיחש דהדרי ומגלו [נדה יז:]. בעל נפש [פסחים מ. נדה טז: בהיפוך]. איש חסיד – שקובר את הרוגיו... [מ"א יא טו]. איש חסד – איש שהוא חסיד [משלי יא יז:]. מדת חסידות – אם חסיד הוא ישלם [חולין קל: עיי"ש בגמרא להבנת הענין]. גוי לא חסיד – הוא אדום שגר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם [תהלים מג א.]. חסיד אני – שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק, כך הוא באגדת תהלים (פ"א). ד"א... [תהלים פו ב.]. אפילו חסיד שבחסידים א"א שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוין... [דה"א כא ח.]. חסיד – איש חסד, מפריש עצמו ממאכל ומשתה [תענית יא:].

שמעיה ואחיה – חסידים היו [תענית יח:]. בני בבל היו חסידים [חולין פו:]. מעשה בחסיד אחד – או רבי יהודה בן בבא, או רבי יהודה ברבי אלעאי [שבת קכז:]. חסידך – נתן הנביא וגד החוזה [תהלים פט כ.]. כלה נאה וחסודה – חוט של חסד משוך עליה [כתובות יז. עיי' תוס' סוטה כב. ד"ה כל שאינן].

*עיי' סוטה כא ע"ב הגדרות של חסיד שוטה. עיי' בערוך ערך אסיתא : בגמרא שבת נז ע"ב נאמר : אסיתא (מכתשת) - חסידתא (בגמרא הנוסח חסירתא) פירוש כלי שסובל המכות כחסיד הנעלב... בספר קהלת יעקב (אלגאזי) מערכת ח"ת אות רנ"ז מגדיר חסיד מי שכל מעשיו לשם שמים, או המוותר עם

~חסד, חסדאה

#א.ויט אליו חסד – שהיה מקובל לכל רואיו, לשון (כתובות יז). כלה נאה וחסודה שבמשנה [ברא' לט כא]. מונע חסד מתוך ביתו – שאינו מניח העניינים לבוא לפתחו [שבת סג.]. את החסד קרא חסיד... הטורח הוא החסד [סוכה מט: ע"ש]. חסדכם – טובתכם וצדקתכם [הושע ו ד.]. חוט של חסד – נותן חינו בעיני הבריות [ע"ז ג:]. חסדאין – חסודים ונאים [גיטין ז.].

גמילות חסדים – (דהיינו) לתת מתנה לעניים ולעשות צדקה וחסד [פסחים קיג.].

#ב.חסד בלשון ארמי חרפה [ויקרא כ יז]. פן יחסך שומע – חרפת מצרים (יהושע ה ט) מתרגמין חסודא דמצראי... [משלי כה י.].

@עיי' בערוך ערך מלח א. עיי' בספר פרקי לשון (חנוך ליון, ירושלים תשל"א) עמ' 336 שהעושה חסד הוא המקיים ברית, הבטחה וכדומה, וחסיד הוא ההולך בדרכי ה' ומקיים מצוותיו. +מ"מ : תהלים נב ג, משלי יט כב, איוב ו יד, ברכות ח ע"א ד"ה פדה, שבת קכו ע"ב ד"ה ה"ג הני נמי. ראה בן חסד, חסיד, חסידה, ירקרק, צדקה

~חֲסִידָה

וחסדיה (בן זרובבל) יושב חסד חמש – חמש (אחים) היו לבד משלומית אחותם [דה"א ג כ.].

~חסה, חסות (א)

לשון כסוי [ש"ב כב ג:], ולחסות – להתכסות, אבריא"ר בלעז [ישע' ל ב.]. אחסה, אבריא"ר בלעז. אתכסה בצלו, כענין שנאמר (איוב כד ח) ומבלי מחסה... [תהלים יח ג.]. תחסה – תתכסה [תהלים צא ד.]. צור חסיו בו – הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה, כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה [דברים לב לז.]. טוב לחסות בה' – חסיון זה אינו אלא לשון חביון (נ"א חסיון) צל, ודבר מועט הוא, מבטח – דבר בריא וסמך חזק, ואעפ"י כן לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם [תהלים קיח ח.].

*ראה בטח א, חסא, כסה ב, מחסה, מחסן

~חֶסֶה (ב)

*מבני מררי, ממונה על שער שלכת [דה"א כו י, טז, יש סוברים שהוא חסה בדה"א טז לח-לט].

~חסוד

*ראה חסיד

~חסודה

ריבדא דכוסילתא, פלימיא"ה (איזמל) בלעז [שבת קח:].

חבירו לפניו משורת הדין במשא ומתן, ובאות רנ"ח חסיד נקרא מאן דהוי חסיד מעיקרא דוקא. בסוכה נא ע"א נאמר אלו חסידים ואנשי מעשה, ורש"י מפרש כל חסיד הוי חסיד מעיקרו, כלומר שלא חטא מימיו. בילקוט ראובני לדברים ח ג כותב שחסיד הוא הגומל חסד, הא לאו הכי אינו נקרא חסיד אע"פ שמתנהג בחסידות. הרמב"ם באבות פ"ה מ"י חסיד הוא שירבה בפעולות הטוב, ורבינו יונה שם בפ"ב מ"ח שעושה לפניו משורת הדין. בערוך ערך בעל נפש מפרש שחסיד הוא המתרחק מריח עבירה ומדקדק הרבה על עצמו. עיין באגרת הטויל חלק הסוד ערך מעשה, שאנשי מעשה נקראים בסוכה נא ע"א "החסידים..." עיי"ש. +מ"מ: ברא' כב א ד"ה הנני, תהלים עט ב ד"ה בשר, ברכות ד ע"א ד"ה שמא, שבת סג ע"א ד"ה אל, קכא ע"ב ד"ה אין רוח ואילך, קנ"ג ע"א ד"ה הא דמחממי, פסחים ט ע"א ד"ה ואי בעית, סוכה מו ע"ב ד"ה מיד, תענית יא ע"ב ד"ה נקרא, סוטה כא ע"ב ד"ה המכריע, גיטין סז ע"ב ד"ה הוי, ב"מ נב ע"ב ד"ה וה"ק וד"ה ואחר, ב"ב נז ע"ב ד"ה למינס, שם קט ע"ב ד"ה ומתמהינן, סנה' פ ע"א ד"ה אלא, שם קז ע"א ד"ה יאמר, שם קא ע"א ד"ה אל, ערכין טז ע"ב ד"ה דאמר. ראה איש חסד, בעל, גוי א, טרקסין, יחיד, ירקרק, ישר, נפש, ספן א, עון בהערה, צנוע

~חֲסִידָה~

זו דיה לבנה, ציגוינ"א, ולמה נקרא שמה חסידה? שעושה חסידות עם חברותיה במזונות [ויקרא יא יט, קדושין מט: חולין סג. בקיצור], ציגוינ"א בלעז [ירמ' ח ז], וולטויר (עזנייה) [זכריה ה ט]. עוף ששמו חסידה [איוב לט יג].

*במחברת הערוך לשלמה פרחון ערך חסד מובא: חסידה - עוף שאינו אוכל לבדו לעולם, ואמרו רבותינו למה נקריה כן? מפני שעושה חסידות עם חברותיה (חולין סג ע"א). ורבותינו אמרו על הכלה כשתכנס לחופה כך משבחין אותה: כלה נאה וחסודה (כתובות יז ע"א). וחששו שמא יאמרו חסידה (ביו"ד) שלא יבוא לידי ליעוג מלשון זה העוף, לפיכך שינוהו ואמרו חסודה, כי היו"ד תתחלף עם הו"ו. ראה איל ב, איפה א (ב), אנפה, דאה, ורונקא, חסד, חסיד, ראה

~חֲסִיל~

יחסלנו - יכלנו, ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל [- דברים כח לח]. מין גובאי [יואל א ד]. עוף טהור ודומה ליונה [חולין קמ]. אוסף לו תבואה בקיץ כל אחד לעצמו [ישע' לג ד]. דרך הארבה והזבוב והחסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הם נודדים משם והולכים להם [נחום ג יז].

*+מ"מ: שמות י יד. ראה ארבה א, חגב, חסל, ילק

~חֲסִין~

מתאפק [גיטין נו:].

*+מ"מ: תהלים פט ט. ראה חסן ב

~חֲסִינָא~

*מובא בכלים פט"ז מ"ה ובערוך ערך חסן ב מבאר קופה גדולה שנותנים בה דגן.

~חֲסִיסי~

קמחא דאבשונא [פסחים מ:], מפרש לה בפסחים קמחא דאבשונא, קמח של קליות שעורים שלא הביאו שליש ומייבשין אותן בתנור וקלופין הן [נדרים מט:]. *בתוס' פסחים מ ע"ב ד"ה רבא מחו ליה: נראה לר"י כדפירש בערוך בחסיסי, קמח של עדשים דאין דרכם לבא לידי חימוץ כל כך. והתוס' בנדרים מט ע"ב ד"ה בחסיסי: קמח של קליות... ור"ח פירש קמח של עדשים... ראה אבשונא, קמח

~חֲסִית~

לוף [נדרים נח: עיי"ש ד"ה אם ישראל]. *חֲסִית הוא שם כולל לבצלים ופקעיות שהם חוסים מתחת לאדמה. עיין משנה תרומות פ"ט מ"ז, פ"י מ"י

~חֲסֵל~

יחסלנו - יכלנו [דברים כח לח].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חסיל

~חֲסָר~

חסוכי בנים - חסרי בנים (בע"י חסרי בנים) [תענית יא.]. חִיטִי חֲסִיכְתָּא - חטין רעות [פסחים מח.]. *דקות ורעות (ברא' מא כ, כז) ת"א חֲסִיכְתָּא ובישתא. ראה חשך שחִסְךְ הכתוב - חסך מעוונותיהם ולא דקדק אחריהם לפי שחס על ממונם, וחבירו במסכת מנחות (עו:) מפני החִיסְחוּן... [זבחים ו:].

*הגירסא בגמ' מנחות עו ע"ב "חִיסְחוּן" בחי"ת, אך נראה שזה ט"ס שכן שם פו ע"ב הגירסא חִיסְכוֹן כמו בזבחים. ראה עקר ב

~חֲסִם~

א) וחוסמת היא את העוברים - וסוגרת... כמו (דברים כה ד) לא תחסום, שרוב פגרים שיפלו שם יחדלו את העוברים מעבור. ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלהריח ריח הפגרים [יחז' לט יא]. אין חוסמין אותה - אין סותמין טענותיה [יבמות ד.], אין מגעריין בה [מכות כג.]. חסמה בקול - כשהיתה שוחה לאכול היה גוער בה [ב"מ צ:].

#ב.שצריך לחסמן - להקשותם (את הרעפים), בהיסק ראשון הם מתחזקים ומתקשים [ביצה לד.].

*ראה אסטמא, חסום

#ג.קא חסמין להו - סותמים אנו את פיהם [סנה' לב:], וחסמין לי - משתקין אותי [סוטה לה.], הוה קמחסם - לשון לא תחסום [שבת קמז.], מגמגם, תמה [כתובות כ:], לשון לא תחסום, מגמגם בדבר ולבו נוקפו [ב"מ כג:], לשון לא תחסום, מגמגם [חולין נ.]. מחסום - כמו (דברים כה ד) לא תחסום שור, אמושלמינ"ט (חסימה, בזמם לפי הבהמה) בלעז [תהלים לט ב].

*בערוך גורס קא מהסס. בפירושו ר"ג לחולין נ"א : קא מהסס - לא היה עושה ברצון. ראה גמגם, מחסוס

#ד. מקדח וחיסומו – לאחר שנעשה החור מצדדין את המקדח ונוטל מצדי הנקב ומרחיב את הנקב כדי שיכנס מקדח ויצא בריח, והיינו חיסום שנוטל מה שחוסם וסותם את הנקב ואינו מניח ליכנס המקדח [בכורות לח].

*הערוך מפרש : בפי הסכין ובפי הקרדום ובחודו של מקדח נותנין ברזל טוב ששמו צר בלשון קודש וחוסמין פיהו בו שיהא חד לחתוך יפה, ובלעז נקרא אצ"ו (פלדה). מילת צר במובן ברזל טוב אין בעברית של היום, ואולי הערוך מתכוין לפסוק בישע'ה כח : פרסות סוסיו כצר נחשבו. עיין כלים פ"ג מ"ד : המעצד והאזמל והמפסלית והמקדח שנפגמו טמאים, ניטל חיסומן טהורין. ראה אסטמא

~חֶסֶן, חוסן (א)

#א. ממון [ירמ' כ ה, יחז' כב כה]. הון עתק [איוב כב כה, עיי"ש].

#ב. פריה ורביה [שבת לא. בהיפוך].

#ג. לשון יורשין... [שבת לא]. לא יחסן – לא ינחילו לבניהם [ישע' כג יח].

*אחסנתא בארמית פירושו נחלה וירושה. לפי מפרשים אחרים ענינו אצירה וגניזה. בת"י ולא יתגנו. ראה מחסן

~חֶסֶן (ב)

#א. חסנא – חזק וכבד [דניאל ב יז].

*מ"מ : חבוק ב ט

#ב. החסון (בפסוק החסון) – התוקף, שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון... [ישע' א לא, עיין שבת כ ע"ב ד"ה כיתנא].

*כאן הוא שם עצם, ובעמוד ב ט "וחסון הוא כאלונים" הוא שם תאר. מ"מ : ישע' א לא ד"ה החסון, משלי כז כז ד"ה לחמך, משלי טו ו. ראה חסין, נערות

~חספא

שברי חרסים [גיטין סט]. חספא דאומנא – כלי חרס מנוול שמקיזין לתוכו דם [גיטין סט]. חרס [דניאל ב מא, סוכה נג].

*עיין עיונים בדברי חז"ל עמ' קמ"ט. ראה חספניתא, סרנא, פחר

~חספניתא

סדקין שבפני אדם [ע"ז כט]. פניו מתבקעות. ואני אומר שהוא מין שחין שקורין אובידור"א (מין צרעת שבה הפנים מתבקעות) והוא "ובגרר ובחרס" שכתוב בתורה (דברים כז), וחספניתא תרגום של חרס [שבת קלד].

*הגרי"פ מעיר שאינו נמצא בתרגום שלנו. אולי צ"ל ברש"י שחספא הוא תרגום של חרס. ראה חרס

~חספס

מחוספס (בפסוק : מחספס) – מגולה, ואין דומה לו במקרא. ויש לומר מחוספס לשון חפיסא (נ"א חפיסה) ודלוסקמא שבלשון משנה (גיטין פ"ג מ"ג, ב"מ פ"א מ"ח, ובגמרא כ.). כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף, לשון (ברא' ל לז) מחשף הלבן [שמות טז יד]. מחוספס – נוטריקון נימח על פיסת היד [יומא עה : בהיפוך].

*ראה חשיף, חשף, שעיר

~חסר, חסרון

מחוסר בגדים – כהן גדול ששימש בפחות משמונה כהן הדיוט בפחות מארבעה [זבחים טו]. מחוסר זמן – ולד שלא עברו עליו שמונה ימים [ר"ה ו]. מחוסרי כפרה – טמאים שהוצרכו לקרבן [שבת קלב], זב ומצורע שטבלו והעריב שמשן ולא הביאו כפרתן [זבחים טו : מכות ח : ד"ה מחוסר כפורים].

מחוסר צידה – שקשה לתופסו [שבת קו], שצריך לצודו [ביצה כד].

מחוסר קריבה – שנתרחקו זה מזה מעט [חולין קג]. חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקייט – כשהגנב חסר שאינו מוצא מקום לגנוב, מחזיק עצמו בענוה כאיש שלום, כלומר מפני שזקנת ותשש כחך אתה אומר שאני אסורה לך [סנה' כב].

ולא החסיר – לא מצא חסר (מן המדה) [שמות טז יז]. חסר השער – נתייקר התבואה [גיטין נז]. אל יחסר – לא יכלה [שה"ש ז ג].

חסרון – הפסד [ב"ב י]. בורא נפשות רבות וחסרונן – צרכי ספוקן [ברכות מד]. וחסרון – זה שחסר... [קהלת א טו].

חֶסֶר יבואנו – חסרון יבוא לו [משלי כב כב].

*מ"מ : ויקרא ו ע"ב ד"ה צ, דברים כב ז ד"ה למען, שם כד יח ד"ה וזכרת, תהלים יט יד ד"ה גם, משלי טז כ ד"ה ובוטח, קהלת ו ח. ראה חטא א, ג, כזב, מארה, מחסורייתא, פסס, פקד

~חֶסֶרָה

*זקנו של בעל חולדה הנביאה (דה"ב לד כב). ראה חרחס

~חף, חפי (א)

חפי פותחת – שינים הקבועין בה, ולא היא עצמה, ועושים אותה מעצם, שרידור"א (חף, מנעול) [שבת פא. עיי"ש תוס' ד"ה חפי].

*ראה חפף, מפתח

~חף (ב)

חף – טהור ומשופשף, כמו (נזיר מב). נזיר לא יחוף

ראשו, וכמו (שבת נ.) בכל חפין את הכלים [איוב לג ט].
*אין לו דמיון במקרא. ראה חפה, חפף א

~חפא~

ויחפאו דברים – בדאו. פתורנו לפי ענינו [מ"ב יז ט].
*אין לו דמיון במקרא (בצורה זו). חפא זו צורת משנה של חפה.

~חפה, חופה (א)

#א. חופה (ראשם) – לשון כסוי [ירמ' יד ג]. חפוי – מכורך כדרך האבלים. חפו – ת"י כריכו [ש"ב טו ל]. חפייה בדיקולא – כיסהו בסל [ע"ז לט]. מחפה – מכסה את הזרעים בעפר [מו"ק ב:], מכסה [שם יג:]. חפף עליו – מכסה אותו ומגין עליו [דברים לג יב]. לחפיפה – לכסות בו מאכל [מו"ק יב:]. #ב. חופה – שאחופף שכינתי... ושבע חופות יש כאן : ענן, עשן, נוגה, אש, להבה, חופת, שכינה [ישע' ד ח].

*בגמרא שבת לג ע"א נאמר " אמר רבי חנן בר רבא הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה, אלא כל המנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה, הופכין עליו לרעה. +מ"מ : ברא' ו ב, מג ל, במד' ז א, ירמ' ב ב, לא יד, יואל ב טז, תהלים יט ו #ב. ויחפיהו – ציפה... ויחף – כמו ויצף... ויחפהו – חפה [דה"ב ג ה – ח]. חפו בקירא – טחו בשערה [ב"מ מ.], חפייה כופרא – זיפתו [נדרים נא].

@יש חפיפה בין חפה וחפף. במגילת אסתר ו יב לא מפרש ורק כותב : רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה (טז). בערוך ערך חף ב מצוין שתרגום מכסה (שמות כו יד) הוא חופאה. בדה"א כד יג מובא "חפה" והוא כהן ראש המחלקה השלש עשרה בימי דוד. +מ"מ : שמות כד יח, דברים לג ב, תהלים סח יד, יבמות נח ע"א ד"ה חופה, כתובות ח ע"א ד"ה מאימתי וד"ה מכי, שם ד"ה נותנין, סוטה מט ע"א ד"ה חפו, ב"ב עה ע"א ד"ה ענן, סנה' צב ע"ב ד"ה שחיפו. ראה אבוורנקא, גנא, הינומא, חף, חפא, חפף, מחק, מכסה ב, מסב, סכה ב, עשר, שושבין, תנורא דאסא

~חפה (ב)

עור מתוקן קצת, וראוי לחפות בו קמיעין [גיטין כב].

~חפה (ג)

*ראש משמר כהנים (דה"א כד יג).

~חפוי

*ראה חפף

~חפורה, חפורית

שחת... ירק מן התבואה עד שלא הביאה שליש [יבמות סג.], שחת [בכורות נב].

~חפושא

דג טמא [ע"ז לט].

~חפושית, חפושא

אישקרבו"ט בלעז – ויקרא יא מב, חולין סז:, חיפושיתא – אישקרבו"ט, (ובלשון כנען קרוקי"ס. לפי א"ה זו הוספה מאוחרת ואינה לרש"י), גמלניתא – גסה, והוא הניטון (שחרורית, מין חפושית) [ע"ז כח:].

*חיפושית הוא שם כולל למיני חרקים בעלי כנפיים חופות קשות מעל לכנפיהן הקרומיות. בשי"ה רבה פ"א נאמר : זחל החיפושית גרוע ממנה עצמה. ראה פרה ט ב

~חפז, חפזון

#א. בחפזם – במהרה לנוס [מ"ב ז טו]. #ב. התקשה, כמו (פסוק יז) יחפזו זנבו [איוב מ כג]. #ג. נחפזו – פורנו"ט אטורדי"ץ (נדהמו) בלעז, כמו (ירמ' כג לב) ובפחזותם [תהלים מח ו]. #ד. חפזון – לשון בהלה ומהירות, כמו (ש"א כג כו) ויהי דוד נחפז ללכת, (וכן מ"ב ז טו) אשר השליכו ארם בחפזם [שמות יב יא], מהירות [פסחים צו]. @+מ"מ : דברים טז ג ד"ה כי, ישע' נב יב ד"ה כי, תהלים קטז יא ד"ה כל האדם, ברכות ט ע"א ד"ה שעת ואילך, פסחים קכ ע"ב ד"ה עד שעת, זבחים נז ע"ב ד"ה עד שעת. ראה חפץ, שבש (ב)

~חפי

*ראה חף א

~חפין

(בן עיר בן בלע בן בנימין, אחי שפים) עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימין אם לאו, לפיכך כתבם לבדם, וגם משום דכתיב (פסוק טו) ומכיר לקח אשה לחפים מספקא ליה [דה"א ז יב]. *ראה חופם, שפם

~חפיסה

כלי [גיטין כז].

*בגיטין כח ע"א וכן בב"מ כ ע"ב נאמר : מאי חפיסה? אמר רבב"ח חמת קטנה. בתוס' יבמות קכ ע"ב ד"ה איבעית מפרשים ש חפיסה היא חמת קטנה. ראה חספס, קפסא

~חפיפה

*ראה חפף ב

~חפן, חפנים

מלא חפן – מזרת ועד אגודל [סנה' ק.]. חפנים – יילוני"ש (גלוניס, מידות היובש) [שמות ט ח, עיי"ש]. *+מ"מ : יחז' י ב, קהלת ד ו. ראה עמס

~חֶפְנִי

אשר ישכבון את הנשים (ש"א ב כב) אינו אלא חפני לבדו [שבת נה:].

*בנו הבכור של עלי שנקרא עם פנחס אחיו "בני בליעל" (ש"א א ג, כז לו).

~חפס

*ראה חפס

~חפף, חפופי

#א.נזיר חופף – מחליק שערו בנזיר וחול [שבת נ: פא:], חופף, כמו (דברים לג יב) חופף עליו כל היום, לשון מגרד, ובלעז פריי"ר (לשפושף) [נזיר מב.], אדם המצטער חופף ומתחכך בבגדיו, לשון שפשוף, כמו (נזיר מב.) נזיר חופף ומפספס [מגילה כו.]. מתחכך [יומא פד.]. חופף – כאדם המתחכך מחמת שאינו משיג תאותו, לשון (נזיר מב.) נזיר לא יחוף ראשו [יומא יב.]. חופף עליו כל היום – כמו (שבת נ:.) נזיר חופף, דיפרוטי"ר דיגרטי"ר (לשפושף לחטט. עיין בא"ה) בלעז, כאדם המחשב ודואג [זבחים נד.]. חפיפה – (היא) במסרק [ב"ק פב.]. נתחכך [גיטין סח.]. חפין – משפשפין את הכלים בשבת לצחצחן [שבת פא.].

#ב.חפופי – נועצים יתדות קטנות לפני הכותל שיחופו שם עגלות וקרונות ולא יחופו בכותל ויפילוהו [שבת ו.], סתם רה"ר איכא חפופי סמוך לכתלים [ערובין פה.]. חיפופי רשות הרבים – סתם צידי רה"ר איכא חיפופי, נועצים יתדות ואבנים גדולות סמוך לכותל שלא יזיקוהו קרונות [ערובין צד.]. חיפופי רשות הרבים – שנותנים בני אדם אבנים גדולות או יתדות לצידי רשות הרבים להרחיק את העגלות מלהזיק את הכתלים... והעוברים שם מתחככין בהן [כתובות כד: עיי"ש לא. ד"ה צידין].

#ג.חופף (בפסוק : חפף) עליו – מכסה אותו ומגין עליו [דברים לג יב].

@אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : סנה' קיא ע"א ד"ה דקא חיף. ראה אגף, חופיא, חף, חפפית, שוף. חפף מלשון כסוי - ראה חפה

~חפפית

מין שחין [שבת ע"ז:].

*עיין בערוך ערך חף ה. ראה סימטא

~חֶפֶץ (א)

דבר. כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה (לא מציין למ"מ כיון ששגור) [קהלת ג א]. כל חפצין – כל חמדותין [משלי ג טו]. ארץ חפץ – ארץ שחפצי בה [מלאכי ג יב]. אבני חפץ – (ת"י) אבני צֶרוֹךְ [ישע' נד יב]. דברי חפץ – הלכה למשה מסיני [קהלת יב ט].

~חֶפֶץ (ב)

#א.יעשה מה שלבו חפץ – עבירה... ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ, רוצה לומר דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה [מור"ק יז. עיי"ש].

*בע"י מובא מאמר זה בשינוי סגנון. גם ר"ח מפרש כך, אך התוספות בחגיגה טז ע"א ד"ה יעשה מה שלבו חפץ מפרשים אחרת. בקידושין מ ע"א ד"ה ויעשה מביאים את ר"ח ולא משיגים עליו. את ראשית המאמר "מקום שאין מכירין אותו" מפרש רש"י כך : אין שעתו גסה עליו ושמה יקל כח יצרו, וגם אם יחטא אין אדם נותן לב לפי שאינו חשוב בעיניהם (חגיגה טז ע"א), ילבש שחורים - שלא יראה עצמו בכבודו אולי ירד לבבו בכך, וגם אם יחטא אין אדם נותן לב שפי שאינו חשוב בעיניהם (קדושין מ ע"א). ראה צבא ב, צבי ג, רתה, תאב ב

#ב.מה חפצו – מה הוא חושש [איוב כא כא]. החפץ לשדי – ההנאה וחשש לו? [שם ג].

~חֶפֶץ (ג)

#א.יחפץ זנבו (כינאי לאבר תשמיש) – כמו יחפוז, מתקשה. וכן בלשון חכמים (חולין מז:.) דחפיזא כי אופתא, קשה כעץ [איוב מ יז].

~חפצי

צידרי"ש (חמצות) [חולין נב.].

*ראה חמת ג, חמצא, כלים

~חֶפְצִי בָּה

*1. אשת חזקיהו ואם מנשה (מ"ב כא א). 2. כינוי חיבה לכנסת ישראל (ישע' סב ד). ראה ארץ חפץ

~חפר (א)

#א.לחפר – לרגל, כמו (איוב לט כט) משם חפר אכל [יהושע ב ב], ויחפרוהו (בפסוק : ויחפרוהו) – מרגלים אחריו [איוב ג כא].

#ב.חפרה הלבנה – ת"י ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא [ישע' כד כג]. וְחִפְּרָה – לשון בושת [ירמיה טו ט], יחפרו – יתביישו, כמו (ישע' כד כג) וחפרה הלבנה [תהלים לד ו].

@לפעל חפר יש גם מובן של "כרה" כמו (ברא' כא ל) חפרתי את הבור. באיוב יא יח נאמר : ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב. המפרשים מתלבטים לאיזה מן המובנים האלה שייך "וחפרת" כאן ובספר לפשוטו של מקרא מבאר ש"חפר" בחילוף אותיות הוא "פרח" שבערבית מובנו חי בשלוה ובלי מורא. +מ"מ : יהושע יט יג. ראה חפרפרות, חצב, עדר, ערער ב ריפקא

~חֶפֶר (ב)

*1. בירת ארץ חפר (יהושע יב יז, מ"א ד י). 2. בן גלעד בן מכיר בן מנשה ואבי צלפחד (במד' כו לב, כז א, ביהושע יז ב נמנה עם אחד האחים של מכיר בן מנשה וצ"ע). 2. המכרת, אחד מגבורי

דוד (דה"א יא לו). 3. בן אשחור מאשתו נערה משבט יהודה (דה"א ד ו).

~חִפְּרִים~

*מקום בנחלת יששכר (יהושע יט יט). היתה ידועה בסלתה המובחרת, אך במנחות ח"ע"א נאמר "שניה להם חפרים בבקעה" וברע"ב מפרש שיש שתי חפרים, אחת בהר ואחת בבקעה, ואותה שבבקעה היה הסולת שלה משובח.

~חִפְּרָע~

פרעה חפרע (מלך מצרים בימי ירמיהו) – פרעה תבירא, וח"י"ת זו משמשת במקום ה"א [ירמ' מד ל].

~חִפְּרָרוֹת~

להשתחות לחפרפרות (בפסוק : לְחַפְּרִי פְּרוֹת) – צלמי ע"ז בדמות חפרפרות (קטע זה חסר במ"ג הכתר), מיני שרצים שחופרין הארץ, שקורין טלפ"ש (חפרפרות) בלעז [ישע' ב כ].

*בפסוק כב : דמות חפרפרות שאין בו ממש (כך במ"ג המאור, ובמ"ג הכתר חסר הקטע, ע"ש). חפרפרת זה אישות בלשון הגמרא ולפי הירושלמי זו החולדה. ראה אשת, באות, חלדה, כרושתינא, עטלי, קורפדא, קיפוף, תמס

~חִפְּשׁ, חִפְּשׁ (א)~

יִחְפֹּשׂ – יתחפש [משלי כח יב]. ויתחפש שאול – שינה בגדיו (שלא יכירוהו), וכן (מ"א כב ל) התחפש ובא במלחמה, וכן (איוב ל יח) ברב כח יתחפש לבושי, וכן ת"י ואשתני שאול [ש"א כח ח, מ"א כב ל], ויתחפש באפר – שינה את מעפורתו שלא יכירוהו. כל שינוי בגדים הוא לשון חיפוש [מ"א כ לח], יתחפש לבושי – משתנה לבושי גלד אחר גלד. כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים משונים מראשונים, קורא אותם בגדי חופש, כמו (מ"א כב ל) התחפש ובא במלחמה ומתורגם אשתני [איוב ל יח]. בבגדי חופש – (ת"י) בלבוש דיקר [יחז' כז כ].

אחפש... בנרות – אדקדק בעוונותיהם [צפניה א יב]. יחפשו עולות – מבקשים עלילות... [תהלים סד ז].
*ראה בדק, סלסלה

~חִפְּשׁ, חִפְּשָׁה, חִפְּשִׁי (ב)~

א. לחפשי – לחירות [שמות יז כה]. יעשה חפשי – מדברים האמורים במשפטי המלוכה [ש"א יז כה]. חפשי – שאין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות [איוב לט ה].
ב. חִפְּשָׁה – היינו שטר (שחרור) [ויקרא יט כ, עיי"ש, גיטין מא:].

*בגמרא שבת ל ע"א נאמר מאי דכתיב (תהלים פח ו) במתים חפשי? כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצוות.

שמעתי מהרב אהרן פלדמן שלשון חופשה במשמעות של מנוחה ומרגוע (vacation) אין בלשון הקודש. ראה בית החפשי, מנוחה, מרגוע, משאת, נפש

~חִפְּת~

חפת חלוקן – שפת חלוקן, שולי חלוקן [יומא עז:].
בחפת – בשפת היריעה, כמו חפת חלוקן [שבת צו:].
פרגוד חפות – חלוק שיש בו אימרא [יבמות קב:].

~חִץ, חִצִּי, חִצִּים, חִצִּים~

א. חִץ יעוף יומם – (שם) שד המעופף כחץ [תהלים צא ה].

ב. חִץ מכה, נגע [איוב לד ו], חִצִּי (דברים לב כג) – מכתי [סוטה ט].

ג. חִצִּים זכרים – כעין שלנו שתוחבים אותם בבית קבול של חץ. חִצִּים נקבות – שיש נקב בראשו והעץ עשוי כמרצע ונכנס לתוך הנקב [סוכה יב:]. חִצִּים – פליק"ש (עצי חִצִּים. עיין בא"ה) בלעז [סוכה יב:]. חץ שחוט – מה חץ הולכת במשיכה... [חולין ל:]. משוך... [ירמ' ט ז].
*ראה אשפה, שחוט

ד. חִץ הרע [תהלים סד ד].

ה. חִץ חִצִּי [סוטה מב:].

*חצי הוא צורת משנה של חץ. +מ"מ : ברא' יט ט, ש"א כ לו
א. התלמידים נקראים ע"ש חִצִּים ושלטים (קדושין ל:), כענין שנאמר (תהלים קכז ד, ה) כחִצִּים ביד גבור... [שה"ש ד ד]. חִצִּין שנונים – מצינו שהתלמידים קרויים חִצִּים, שנאמר (להלן קכז ד) כחִצִּים ביד גבור כן בני הנעורים... [תהלים מה ו, עיי"ש].

@+מ"מ : שמות יט ד ד"ה על כנפי, ויקרא כו יא ד"ה ולא, דברים לב מא ד"ה אשיב, ש"א כ כא ד"ה והנה, פסחים ה ע"א ד"ה אכין, תענית ו ע"א ד"ה שורד, שם ו ע"א ה"ג או אינו, חולין ל ע"א חץ, חולין ל ע"ב ד"ה חץ שחוט. ראה גירא, דרך ב, חצץ א, ב, טוח, כשיל, פצע א, קשת ב, שחוט, שחט

~חִצָּב, מִחְצָב (א)~

א. חִצָּב [ירמ' ב יג]. בורות חצובים – לפי שהיו מקום טרשים וסלעים נופל בו לשון חציבה [דברים ו יא]. חוצב – טיילנ"ט (חותך) בלעז [תהלים כט ז].
ב. חִצָּב אבן מן ההר לעקרה מחיבורה. סתת – הוא המרבעה ומחליקה [ב"מ קיח:].
@עיינ בערוך ערך חצב ד. +מ"מ : שמות לד א, איוב יט כד - בצור יחצבון. ראה יקב, פסל ג

~חִצָּב, חִצָּבָה, חִצָּבָה (ב)~

עשב שמשתרש בעומק כנגדו אין שרשיו מתפשטין, ובו תיחם יהושע את הארץ לישראל [שבת קכח:].

~חצובה, חצובא

שלש רגלי קנקן, כל אחד כנגד אור של שני (הרש"ש גורס שניים), כזה (כאן בא ציור בצורת סגול) [ב"מ כה.], שלש רגלי קנקן [ערובין פה.]. קנקן שיש לו שלש רגלים אחד כנגד אור השתים כזה [ב"ב פג.].

כלי ברזל שקורין טירפיי"ד (חצובה) [ביצה לב.].

*עין בשערי תורת בבל לביצה כה ע"ב מהי החצובה. עין ביצה כה ע"ב וכן לג ע"א ד"ה וכן בעתא : כלי חלול כעין טרפ"ד (טרפ"י"ד. חצובה בעלת שלש רגלים). הלעז לא בא לתרגם מלה אלא לתת דוגמא לכלי של ברזל. ראה חצב, חצבא, שפה

~חצוצרה, חצצר

*ראה חצצרה

~חצור, חצר

(עיר בנחלת נפתלי) במסורת שרפה (יהושע, שכן) משה צוה לו [יהושע יא יג, ראה יבין].

*1. מקום בנגב (יהושע טו כה). 2. אחת מערי בנימין (נחמיה יא לג). 3. שם כמה ממלכות שהכה נבוכדנאצר (ירמ' מט כח). 4. חצור חדתא - מקום ביהודה (יהושע טו כה).

~חצות, חצת

כחצות הלילה - כהחלק הלילה. זהו פשוטו לישבו על אפניו שאין חצות שם דבר של חצי... [שמות יא ד, עיי"ש]. חצי היום [פסחים נ.]. שש שעות [ברכות ג.]. חצות היום הוא בירורו של יום - [משלי ד יח]. חצות זמן אכילה היא [תענית כה.].

*מופיע רק בצירוף "חצות לילה". עין יומא כ ע"א ד"ה קודם חצות, ומפרש רש"י לילה. מכאן מסתבר שלדעת רש"י שחצות הוא לאו דוקא חצות הלילה. +מ"מ : שמות לב א, ויקרא ז טו, תהלים נז ט, שם קח ג, שם קיט קמח, איוב לד כ, קהלת יב יא. ראה חצה, טיהרא, צהרים, קרית חצות

~חצי

מחציו - מאמצעיתו [זכריה יד ד].

*+מ"מ : סוטה לו ע"א ד"ה מאי. ראה חץ

~חצינא, חציני

#א.מגל [יוםא לז.].

#ב.פסל. דולידור"א (מעצד, מעין גרזן) [שבת קכג: ביצה לג.]. ברד"א (גרזן של טפסן. נמצא רק ברש"י שבריי"ף. בכ"י נוסף הלעז דולידור"א) [מו"ק יא.], דולידור"א (איזמל) [ערובין עז: ע"ז טז.]. חצינא (כצ"ל, אך בגמ' הד"ה חצינא) - גרזן או מעצד [ב"ב עג.].

~חציצא

*ראה חצינא

אילן או עשב שבו תיחם יהושע את א"י לפי שיוורד ויונק כנגדו ואינו יונק לא מכאן ולא מכאן, כדאמר (ביצה כה:) חצובא מקטע רגליהון דרשעים שמשגיגין גבול רעיהן וזה אינו משיג גבול אחר [ב"ב נה.].

חצבא - חצוב, שתיחם יהושע בו לישראל את הארץ [פסחים קיא.]. חצובא - עשב ששרשיו נקובין ויורדין בעומק ואין מתפשט לצדדין כלל, ונוטעין אותו בין גבולות שדות, ובו תיחם יהושע לישראל את הארץ [ביצה כה.]. חצובה בו תיחם יהושע את הארץ ועשב נאה הוא [ע"ז יד.].

*החצב הוא ממשפחת התמרים. עין ספר שערי תורת בבל על משמעות החצובה, עיונים בדברי חז"ל עמ' ע"א. בערוך ערך יבל מפרש שיבלא הוא החצוב, עיי"ש ערך חצב ג. יש סוברים שהוא מה שנקרא היום צמח הסאברס. +מ"מ : תוס' ע"ז יד ע"ב ד"ה חצב. ראה גבול, חץ, יבלא, קשבא

~חצבא

#א.כד [ברכות נח. ב"ב כו. סנהדרין קט.], חצבא דאבישונא - כד שמייבשין בתוכו קליות בתנור [פסחים מ.], כד של חרס ששואבין בו מים [סוכה כט.]. חצבי - חרסים [פסחים ה.].

#ב.קנקן שיש לו שלש רגלים, אחד כנגד אור השתים, כזה (כאן בא ציור שתי נקודות מלמעלה ואחת מלמטה כעין משולש הפוך) [ב"ב פג.]. *בגמרא שבת עז ע"ב נאמר : חצבא - (נוטריקון) שחוצב מים מן הנהר. ראה חצב ג, חצובה, נכתמא

~חצד

קוצר [תענית י. מו"ק יב: ב"ב סט.].

~חצדד

אמברא דחצדד (מקום בבבל) - מקום מעבר הנהר מול חצדד [יוםא עז.].

~חצה, חצי

#א.איחצוהו - יחלקוהו [איוב מ ל.]. לחצות בו שיניו - ליטול הבשר שבין השיניים ולחצות כיניהן [שבת פא.], לחצוץ בו שיניו - ליטול בשר החוצץ בין שיניו, בורגי"ר בלעז [ביצה לג.].

*ראה חצץ ב

#ג.מחציו - מאמצעיתו [זכריה יד ד]. חץ - לשון חצי [סוטה מב.]. החציו - חציו המיוחד [סוטה לו.], המיומן שבחצאין [שם ע"ב בע"י], ממועט שבחציו [שם ד"ה מרובה.].

מדברין מחצייהן - קולן עבה ונראה הדבור יוצא מטיבורן [גיטין יד.].

@ראה חצות, חצצתא, מחיצה, פלג ג

המבעיר גחלת [קדושין סו.].
@ראה חצה, חצצתא, פקפק

~חֲצִיר (א)

כרישין, פוריל"ש, ותרגומו ית בוציניא (בת"א : כרתי בהחלפת שי"ן בת"ו) [במדבר יא ה].
חציר גגות – ממחר לביש [מ"א יט כו].

*חציר (מובא בכלאים פ"א מ"ב) הוא מה שנשאר מהעשב לאחר גמר ביטולו והפצת זרעיו ובד"כ מיועד למאכל בהמה (מצמיח חציר לבהמה, תהלים קד יד). עיין בספר חמודי יצחק (פוס) עמ' ל"ג שמקשה הלא חציר זה מאכל בהמה, ואיך התאו לו בני"ז ומתרץ שהר"ש בשביעית פ"ז מ"א מפרש את המשנה דכרישין הם מאכל אדם, שהם מאכל אדם ע"י הדחק. אך עדיין קשה מדוע נתאו תאוה למאכל בהמה. ומביא את דברי הנצי"ב בהעמק דבר שמבאר שקישואים ואבטיחים הם פריאות הנאכלות לפני המזון ולאחריו (בפני עצמן), וחציר ובצלים ושומים הם דברים חריפים הנאכלים עם הפת. ע"ש כיצד לומד זאת מהתרגום. +מ"מ : ישע' טו ו ד"ה כי יבש, שם מ ו. ראה כרישא, כרתי, מספוא, נוה תנים, שחת, תבן

~חציר (ב)

חציר – עשו... בן חציר – הוא עשו, שנאמר על אדום (ישע' לד יג) והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה [ישע' מד ד, עיי"ש].
+מ"מ : ישע' טו ו

~חֲצִץ

יש מפרשים (הכוונה לרד"ק. נ"א משמע) הוצץ כמו חוצץ, מן (ישע' מט כב) והביאו בניך בחוצץ, שפירושו זרוע, וכן ובאו עליך הוצץ, ועניינו חיל, כמו (דניאל יא טו) וזרועות הנגב, שפירושו וחילות הנגב – יחז' כג כד, ראה בערך הוצץ. אישיל"א (חיק) בלעז, ודומה לו בעזרא (נחמיה ה יג) גם אני חצני נעיתי [ישע' מט כב]. חצני – בגדי [נחמיה ה יג]. וחצנו – כמו (ישע' מט כב) והביאו בניך בחצץ, אישיל"א (חיק) בלעז, וכן (נחמיה ה יג) גם חצני נעיתי [תהלים קכט ז].
*ראה אציל, הצן

~חצף, חוצפא

מהחצפה – חצופה [דניאל ב יד, עיי"ש ג כב]. לשון חוצפא שנוטלים ממון שלא כדין בחזקה [גיטין לו:].
+מ"מ : סנה' קה ע"א ד"ה חוצפא. ראה אפקירותא, עלב, פקר

~חצץ (א)

#א. לחצוץ (בירושלמי הנוסח לחצות בו) שיניו – ליטול בשר החוצץ בין שיניו, פוריי"ר (לקדוח) [ביצה לג.].

#ב. לחצוץ – כמו חצץ. (ד"א) לשון חצץ, כמו (שופטים ה יא) מחצצים [תהלים עז יח].

#ג. חדשיו חוצצו – נקצצו ויכלו [איוב כא כא].

#ד. חוצץ – לשון (במד' יז כג) ויצץ ציץ. ל"א בערה, לשון (יחז' א ז) נוצצים (בפסוק : ונצצים) כניצוץ

~חצץ (ב)

אבנים דקות, וכן (איכה ג טז) ויגרס בחצץ [משלי כ יז], אבנים דקות שבתוך העפר [איכה ג טז].
מחצצים – (אורבים) לסטים ומוכסין היושבים בגדודים (במערכות) לארוב במשאבי (בעברי) המים... מחצצים – פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב, וחיברו עם (משלי ל כז) מלך אין לארבה ויצא חוצץ כלו, לשון גדודים. דבר אחר... מקול מחצצים – מקול אבנים, חלוקי הנחל, קילור"ש (אבני צור, עיין בא"ה) בלעז, שהעובר עליהם נשמע קולם... מחצצים – לשון אבני חלוקי הנחל, כמו (איכה ג טז) ויגרס בחצץ [שופטים ה יא].

*המובא בסוגריים הוא המובא במ"ג המאור. הרד"ק מפרש לשון חץ, ויש מפרשים לשון חצצה. ראה רשושין

~חֲצִצָן תָּמָר

עין גדי, מקרא מלא בדה"ב (כ ב) חצצן תמר היא עין גדי [ברא' יד ז].

~חצצר, חֲצִצְרָה

במשמעות כלי : פשוטה ואינה ראויה אלא לתקוע [שבת לה:]. פשוטה (ישרה) ואינה של איל [סוכה לד.].
לאו כלי שיר נינהו, שהן לתקיעות התמידין והמוספין [סוכה נא.]. אין פוחתין משתי חצוצרות... ומוסיפין עד עולם [סוכה נה.]. חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא [דה"א טז ו]. כלי שיר של כהנים [דה"א טז ו].
*ביומא ג ע"ב ד"ה ועשה לך נאמר שהחצוצרות היו עשויות מכסף. +מ"מ : במדבר י ב, זבחים סח ע"א ד"ה א"ר יהושע, תוס' סח ע"א ד"ה כשהוא.

במשמעות תקיעה : היו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר [הושע יד ח]. שופר דתנא רישא הוא חצוצרות, וחצוצרות דתנא בסיפא הוא שופר דאישתנו שמייהו... אין תוקעין (בר"ה) אלא באותו שעם הארץ קורין חצוצרות והוא שופר, או אם בא עם הארץ לשאול במה יתקע אומרים לו בחצוצרות [שבת לו.]. חצוצרות – לכנופיא בעלמא נינהו, וכל כנופיא בחצוצרות, דכתיב (במד' י ב) והיו לך למקרא העדה [ר"ה כו:]. מחצצרים – כתוב בשני צד"י, הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת... [דה"א טו כד].

+מ"מ : במד' ב ט ד"ה ראשונה, דברים לא כח ד"ה הקהילו, דה"ב ז ו ד"ה והכהנים, סוכה ג ע"ב ד"ה תשע, שם נד ע"א ד"ה שאין, תענית יד ע"א ד"ה בשופרות, ערכין יא ע"א ד"ה שירה וד"ה עולותיכם. ראה עוז, שופר

[מז], עזרה [דה"ב ד ט, יחז' י ג, ערובין קה].
חצר בית ה' – מקום מעמד הלויים [דה"ב כט טז].
עזרה [ערובין קה].

החצר החדשה (דה"ב כ ה) – הר הבית, וקרי לה
חדשה מפני חדוש שחדשו והוסיפו על קדושתו
[פסחים צב].

החצר החיצונה – הר הבית [יחז' י ה], שער העזרה
[שם מ ו]. החצר הפנימית – היא העזרה [שם י ג],
עזרת ישראל [שם מ כג], ההיכל [שם מד כא], היא
עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם,
וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפני מעזרת ישראל
[מ"א ו לו].

חצר מות – בית הקברות [ברכות יח].
*בספר כעת חיה סימן ו' מקשה הלא מדובר בגמ' על שמואל
שהיה כהן (מגילה כב ע"א), ואם כן הדבר, איך נכנס לבית
הקברות? במדרש תהלים פ"א ס"ו מובא למה נקרא שמו חצר
מות? חצר של רוחות של בני אדם מתים ומקום הוא כמין בנין
וחצר מוקף גדר ולפני חצר נחל ולפני הנחל שדה... עיי"ש, וכן
בספר יראים סוף סימן של"ו, ובהגהות מיימוניות הלכות עכו"ם
פ"א ה"ג ובבית יוסף י"ד סקע"ט. משמע שזה לא מה שנקרא
אצלו בית הקברות שם קבורים גופות המתים אלא מקום
שרק רוחות נמצאות שם. עיין בספר הליקוטס לאר"י סל"ח דף
פ"א ע"א : בשערי שאול פוקדתי יתר שנותי (ישע' לח ל), ורמז
שערי שאול ולא אמר שאול ממש, על כי ידוע שיש מקום הנקרא
חצר מות בין שערי גיהנם לגן עדן, ומי שלא עסק בפריה ורביה
יושב שם ואפילו שיהיה צדיק גמור... עיי"ש. +מ"מ : ברא' יכו,
דה"א א כ

חצר המטרה – לשון בית המשמר [ירמ' לה ב].
חצר עינן – הוא סוף המיצר הצפוני ונמצאת חצר עינן
במקצוע צפונית מזרחית [במד' לד ט, עיין יחז' מז יז,
יה, מח א, גיטין ד ע"א ד"ה ואמר].

חצר הקבר – שלפני המערה כדאמר... בב"ב (ק):
שעושין מערות גדולות של שש על שש וחופר
בכותליה סביב כוכין ארוכות כמדת המת ותוחבו
לתוכן, והמערה מקורה בתקרה וכיסוי, ועושה גומא
רחבה בצד המערה ופותח פי המערה לתוך הגומא
בכותל המערה כמין פתח ואותה גומא היא חצר הקבר
[סוטה מד].

#ד. חצריהם – כפרים [דה"א ד לב].

~ חצר (ב)

חצר הכבד – טרפשא דכבדא, איברי"ש (סרעפת, עיין
בא"ה) בלעז [חולין לח:].
*ראה טרפשא, יותרת

~ חצר (ג)

#א. חצר עינן (נ"א עינן) – הוא היה סוף המצר
הצפוני (בגבול הארץ) ונמצאת חצר עינן במקצוע
צפונית מזרחית [במד' לד ט, עיין יחז' מז יז, מח א].

~ חצצתא

דייני חצצתא – דייני פשרה שאין בקיאים בדין
וחוצצין... ור"ח פירש בית הקברות [ב"ב קלג:].

~ חצר (א)

#א. כל חצר האמור בתלמוד אינו אלא לפני הבית,
אבל שאחורי הבית מוקצה או רחבה קרי ליה [ערובין
ה]. חצר – מרובע או רחבו יותר מארכו [ערובין יב].
כן היו דירותיהן, לפני כל בית היה חצר [שם ע"ב],
שלפני הבתים [שם יח], כל בתי החצר קרוי חצר
[פסחים ט], כל חצרות שבתלמוד לפני הבתים,
ויוצאים דרך חצר לרשות הרבים או למבוי [ביצה
כא], כל חצר שבתלמוד לפני הבתים, והבתים פתוחין
לו [סוכה יז], כל חצירות ששנו חכמים לפני הבתים
הן ורוב תשמישן בחצר [ב"ב ב], כל היקף שאחורי
הבתים קרוי רחבה, ושלפני הבתים קרוי חצר [שם ו].
כל כניסה ויציאה דבתים שבתלמוד דרך החצר הוא,
וחצר לפני הבתים [ערובין ז]. כל מקום שאינו נזרע
הוי חצר [ערובין כג]. החצר עשוי ליציאה וביאה,
שדרך החצר נכנסין ויוצאין מן הבתים לרה"ר
ומכניסין משאותיהן ופורקין לפני פתחיהם [סוכה ג].

חצר של רבים – שפותחין בתים הרבה לחצר ואין
יכולים להוציא מן הבתים לחצר בלא ערוב, מפני
שהבית רשות מיוחדת לו, וחצר רשות חברו מושל
בה ונמצא מוציא מרשות לרשות [ערובין יב].
שפתוחין לחצר בתים רבים וחצר פתוחה לרה"ר ובני
הבתים יוצאים דרך החצר לרה"ר [שבת ו].

חצר התיכון – ת"י ברכת עגבאי [יחז' מז טז].

חצר שאינה מעורבת – שהרבה בתים פתוחים לה ולא
עירבו, דכלים ששבתו בבתים אסור להוציאן לחצר,
וששבתו בחצר מותר לטלטלן בחצר, שהחצר כולו
רשות לעצמו הוא והבתים מיוחדים לכל איש ביתו
[שבת קכד].

*ראה מבוי, קרפף

#ב. חצרים – כרכים שאין להם חומה, ותרגומו
בפצחיהון, שהם מפוצחים, לשון פתיחה, כמו (תהלים
צח ד) פצחו ורגנו [ברא' כה יג], כתרגומו פצחין,
עיירות פתוחות מאין חומה [ויקרא כה לא], ערי
הפרזים בלא חומה [יהושע יג כח]. בתי החצרים –
עיירות שאין מוקפות חומה מימות יהושע [קדושין
כא], שאין להם חומה [ערכין לג].

*עיין בה"ר שבויקרא כה לא יש מקרא מפורש "ובתי החצרים
אשר אין להם חומה", וצ"ע לשם מה צריך רש"י לפרש כך? ויתכן
כיון שניתן לטעות ולסבור שיש חצרים שיש להם חומה. ראה
פצח, פרוון

#ג. חלל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל [יחז' מ

#ב. חצר שועל – עיר בנחלת שמעון [יהושע טו לב, עיין נחמיה יא כז].

#ג. חצר התיכון – ת"י בריכת עגבאי (מקום בגבול הצפוני של כנען). אשר אל גבול חורן – גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע (יחז' מז טז).

*1. חצר אָדָר - מקום בגבול הדרומי של א"י (במד' לד ד). 2. חצר גָדָה - מקום ביהודה (יהושע טו כז). 3. חצר סוסה (נ"א סוסים) - מקום בנחלת שמעון (יהושע יט ה, דה"א ד לא).

~חָצֵר

*הכרמלי, אחד מגיבורי דוד (דה"א יא לו). ראה חצרי

~חֲצֵרוֹן, חָצֵרֹן

חצרון בא אל בת מכיר ולקחה לפילגש שלא לשום אישות... והוא היה בן שישים... [דה"א ב כא]. חצרון וחמול (בני פרץ) היו בני בנים ליהודה [במד' כו כד, עיין ברא' מו יב].

*בן פרץ בן יהודה, אבי ירחמאל, רם וכלובי (כלב) מאשתו הראשונה. דוד נתייחס אל רם (ברא' מו יב - חצרון, במד' כו כא - חצרון, רות ד יח-כב - חצרון, דה"א ב ט-יז - חצרון, דה"א ב יח). @1. מקום ביהודה (יהושע טו ג). 2. מקום בנגב יהודה (יהושע טו כה). 3. בן ראובן (ברא' מו יט - חצרון, שמות ו יד, דה"א ה ג).

~חֲצֵרוֹת

*התחנה השניה של בני"י במדבר לאחר מתן תורה (במד' יא לה).

~חֲצִירִי

*הכרמלי מגבורי דוד (ש"ב כג לה, דה"א יא לו - חצרו).

~חֲצִירְמוֹת

(בנו השלישי של יקטן בן שם נקרא כך) ע"ש מקומו. ד"א [ברא' י כו, עיין דה"א א כ].

~חֶקֶה, חֹקֶה, חֻקָה, חֻקָה (א)

#א. חֶקֶה - דברים שיצר הרע משיב עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שאין טעם בדבר, אלא גזירת המלך וחוקותיו על עבדיו [ברא' כו ה], דברים שאינם אלא גזירת המלך בלא שום טעם, ויצה"ר מקנטר עליהם: מה איסור באלו, למה נאסרו, כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה [שמות טו כו], דברים שהם גזירת המלך, שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן, ואומות העולם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת [ויקרא יח ד], גזרת מלך שאין טעם לדבר, כמו (ש"א ל כה) וישמה לחוק, וישם אותה יוסף לחוק [שם יט יט, יומא סז:]. גזירת העכו"ם [מיכה ז יב]. גזירה [במדבר יט ב, שופטים יא לט, איוב כג יד, צפניה א ב], גזירה קצובה [איוב כו כו], גבול בל יעבור [משלי

ח כז].

*ביומא סז ע"ב נאמר: את חוקותי (בפסוק חקתי) תשמרו [ויקרא יח ד], דברים שהשטן משיב עליהן ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח. עיין ויקרא כ כו ד"ה ואבדל אתכם: רבי אלעזר בן עזריה אומר, מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי, ומה אעשה שאבי שבשמים גזר עלי, תלמוד לומר, ואבדל אתכם מן העמים להיות לי, שתהא הבדלתכם מהם לשמי, פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים (תנ"כ כ קכח). בספר ישמח חיים ל' חיים פאלאג'י ערך חק, מביא מספר שפתי כהן לויקרא יח ב שהברית נקראת חק וכן בגימטריא חק - גהנס, כי ע"י זה יורד לגיהנם אם ח"ו עשה בו זנות ואם לא עשה בו עבירה זוכה לעולם הבא. בעל הטורים בדברים כו טו מפרש "ולשמור חקיו - זה סדר נשים". עיין בספר נתן חכמה לשלמה עמ' קנ"ג בהוראת הביטוי חק ומשפט. ראה חקה

#ב. חֶקֶה לכהנים - כך וכך ליום [ברא' מז כב], מזונות [יחז' טז כז, איוב כג יב], מזון הקצוב [משלי לא טו], מזון [ערובין נד].

אספרה אל חק - חק קצוב הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע [תהלים ב ז], אספר דבר זה להיות לחק ולזכרון [סוכה נב]. חקתיו - מצות שבגופו, שה תמים זכר בן שנה [במד' ט ג]. לבלי חק - באין סוף... [ישע' ה יד].

חקת עולם - כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזרה מיד ולדורות לעכב בו [שמות כח מג]. *+מ"מ: שמות כט כח.

בחוק מוסדי הארץ - בחוקתו, מלשון חקו, כמו (ישע' מט טז) על כפים חֲקִיתִי, וכן (יחז' מג יד) ומחיק הארץ [משלי ח כט].

יחקה את הצדוקים - יחזיק ידיהם בחקותיהם, יחקה לשון חוק [חולין מא:]. חקתיהם - נמוסות שלהם, דברים החקוקים להם, כגון טרטיאות ואצטדיאות [ויקרא יח ג].

*במנחות יט ע"א נאמר: כל מקום שנאמר תורה וחוקה אינו אלא לעכב. בויקרא ג יז כותב: חקת עולם - יפה מפורש בתורת כהנים (ג קפט) כל הפסוק הזה. חק הוא משרש חקק. ראה חקק ב

~חֻקָה (ב)

מחוקה - חקוק [יחז' ח י, עיי"ש כג יד], מחוקה - חקוק הצורות... [מ"א ו לה]. על שרשי רגלי תתחקה - אפיקי"ש (אתה קובע. אינו בדפוס) בלעז. אתה עצמך מתחקה על פסיעותי, כן פסע זה וכה פעל, וכמו (יחז' מג יד) ומחיק הארץ, וכן (שם פסוק יג) וחיק האמה זה היסוד (מנחות צז:), אפקיר"ל (אפיק"ל. קביעה, סגר) בלעז, וכן (ישע' מט טז) הן על כפים חקתיך [איוב יג כז].

*מלשון חקיקה - חוקקין להשלים, הכוונה שכפות הרגלים מקוערות ולא שטוחות, פלאטפוט"ס בלעז. ראה חקק

ראה חק, חקוקאה, חק

~חקר, חקירה

חקירות – איזה יום ואיזו שעה וכיוצא בהם, שהעדים באים על ידיהם לידי הזמה. בדיקות – זה אומר כליו שחורים, וזה אומר לבנים [סנה' ט:].
*+מ"מ: משלי כה ג, כז.

~חר

*חר במשמעות שר - ראה חור ב. ראה גדגדה, חרר, חור

~חר הגדגד

*אחת מתחנות בני' במדבר (במד' לג לב-לג).

~חרא (א)

וליומא חרא – שתי תיבות הן: וליום אחריו, ותיקון סופרים הוא [ב"מ יז].
*+מ"מ: זבחים פד ע"א ד"ה ונשמעני

~חרא, חריהם (ב)

חוריהם (בפסוק הכתיב חריהם והקרי צואתם) – רעי היוצר דרך חור פי הטבעת, ורבותינו פירשו (מגילה כה:): לכנותם לשון נאה צואתם [מ"ב יח כז], חוריהם (בפסוק הכתיב חריהם והקרי צואתם) – צאתם, רעי היוצא דרך הנקב, ולשון נאה תקנו סופרים לקרותו צאתם. כך שנו רבותינו (מגילה כה:): מקראות הכתובים לגנאי קורין אותם לשבח, כמו (דברים כח כז) בעפלים – בטחורים, (וכן שם כה ל) ישגלנה – ישכבנה [ישע' לו יב].

חריא (בגמרא חרי) – צואה [פסחים קי:], חריא דעיזי – רעי של עזים בתחילה יוצא גסה ולבסוף דקה ופוסק [תענית ט:], זבל הצאן [גיטין ע:]. חרי לשון ריעי... חור לשון מוצא ריעי הוא [מגילה כה:].
*ראה דביונים, חור ג, חרינים, חרר א, טחורים, מחראות, פה, צואה, שין, תחרא

~חרב (א)

#א. איש חרבו – כלי זינו, הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורה שלא תשכח [שה"ש ג ח].

#ב. גייסות [דברים כח כב, ירמ' ה יז, יחז' יד יז, לג ג]. חרב – גייסות [ירמ' יח כא, עיי"ש]. יגירוהו ע"י חרב – יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע"י חרב שימיתו אותו... [תהלים סג יא].

#ג. תגרה של מלחמה [ירמ' כה כז]. חיילות ההולכין להרוג ולהשחית בכל מקום [תענית יט]. כשביות חרב – כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב [ברא' לא כו].

~חקוקא

*אבי משפחת נתינים (עזרא ב נא, נחמיה ז נג).

~חקוקאה

כינוי השם (של יוחנן חקוקאה) [פסחים ג: עיי"ש].
*ראה מחוקק

~חקלאה

בן כפר [ברכות לז: מגילה ז:]. אינו בקי בדינין [כתובות עט:].
*ראה רהטא

~חקק (א)

חייק – חותך לזכרותיה ועושה כעין נקבות וכי משייליה מה חתוך זה שבמקום נקבות, ואומר עכברים אכלוה [בכורות כט:]. וליחייקיה לגוויה – יחקוק בתוכו חקק [שבת קט:]. חייקי ליה דוכתא – מנמיכין (כלומר חוקקין) לו מקום [מו"ק טז:]. חייק – בסכין בתוך העץ בטבלא שאין נוחה למחוק [שבת קמט:]. חקק – בטבלא בסכין [גיטין כ:]. האגוז שחקקו תינוקות – נקבו נקב קטן בצדו והוציאו האוכל מתוך הנקב [חולין יב:].

חקוקי כפות הרגלים – אין בשר בפרסותיהם ורצים על הקוצים ועל הברקנים ואינם נזוקין [סנה' כא:], נטל הבשר מן העצם ולא היו מרגישים בקוצים ובברקנים [ע"ז מד:].

*+מ"מ: יחז' ט ה, עירובין ה ע"א ד"ה משכו, יומא לא ע"ב ד"ה מחמין, ב"ב טז ע"ב ד"ה שאין. ראה גלף, גפרית, חוקק, חקה ב, מחק, מקלעת, פתוח, רשם

~חקק (ב)

חקקי און – שטרי און, שטרות מזוייפין [ישע' י א]. חקקי לב – נכלי ליבא, ערמומית [שופטים ה טו]. מחוקק – תלמידים, אלו נשיאי א"י [ברא' מט י]. חכם [הוריות יא:]. שבט – לשון שררה. מחוקק – שררה מועטת [סנה' ה:]. חוקקי ישראל חכמי ישראל [שופטים ה ט]. מחוקקים – שרים גדולים [שופטים ה יד]. מחקקי – שרים שלי. מחוקק לשון שררה, שמחוקק ושולח ספרים ומצוה, כמו, (ברא' מט י) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו [תהלים ס ט]. משה נקרא מחוקק, שנאמר (דברים לג כא) כי שם חלקת מחוקק ספון... [במד' כא ח]. מחוקק הוא משה [דברים לג כא].

*בתוס' פסחים ג ע"ב ד"ה חקוקאה מפרש ר"ח את הכינוי חקוקאה המצורף לאמורא יוחנן - סופר, והר"י מפרש מעיר חקוקה ביהושע יט. +מ"מ: משלי לא ה, ב"ב טז ע"ב ד"ה כלילי.

~חַרְבּוֹנָא, חרבוֹנָה

*אחד משבעת סריסי אחשוורוש (אסתר א' י, ט).

~חרג

וַיִּחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם – לשון אימה, (כמו דברים לב כה) מחדרים אימה מתרגמין חרגת מותא... מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה... ודונש פתר ויחרגו... ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם, ופתרון ויחרגו – ויפסחו, כדמתרגמין חגירא [תהלים יח מ].
*אין לו דמיון במקרא. בשמואל ב כב מו מפרש ויחרגו - לשון פסחים. ראה אימה, חגר ב, חורג

~חַרְגָל, חרגול

(חגב) שיש לו זנב... להביא הכרספת והשחלנית וה"ה לערצוביא [חולין סה: עיי"ש ד"ה דמאי].
*נזכר בויקרא יא כב, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש. עיין בערוך ערך חרגול. +מ"מ: ע"ז לו ע"א ד"ה וקמפלגי. ראה ארבה, חגב, סלעם, ערצוביא

~חרד, חרדה (א)

#א. החרדה הזאת – כמו (ישע' סו ב) וחרד על דברי – זהיר (נ"א זריז) על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל ליבו [מ"ב ד יג], החרדים אל דברו – הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו [ישע' סו ה]. ירא שמים [עזרא י ג]. ויחרדו – מהרו [ש"א יג ז, טז ד].
חרד – לשון רטט [במד' כב לב]. אז יבדיל – נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילים [דברים ד מא]. לב רגז – חרד [דברים כט סה, בהיפוך]. חרדה גדולה נפלה עליהם – ארז"ל, אע"פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת [דניאל י ז]. חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא, וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו [עמוס ג ו]. המזידין והפושעים אינם חרדים לדברי חכמים [ביצה טז:].

#ב. ויחרדו – (ת"י) ויתכנשון (לשון אסיפה) [הושע יא י].

*בספר לפשוטו של מקרא מבאר שחרד בחילוף אותיות הוא חדר בערבית ולו יש שני מובנים, הראשון נדהם, נרעש, קפא, התאבן והשני מהר. ולפי זה המשמעות בהושע (וכן שם בפסוק יא) צ"ל ימהרו.

#ג. ויחרד – כתרגומו ותוה, לשון תימה... [ברא' כז לג, עיי"ש פסוק לו].

+מ"מ: בראשית לא מב ד"ה ופחד יצחק, דברים ה כד, משלי כט כה, שבת פו ע"ב ד"ה דדייג, סוכה מב ע"א ד"ה מלשכה, ב"מ מב ע"א ד"ה אין להם. עיין עיונים בדברי חז"ל עמ' קנ"א. ראה זעזע, חליפה, חרצבות, יראה, ירט, רגז, שמים

~חַרְדָּה (ב)

והבאתי עליכם חרב – כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים [ויקרא כו כה]. יתן בחרבותיו – באומניות חורבן [יחז' כו ט]. אחריב – אהרוג [ישע' מב טו]. כלי זינן של אמות העולם בחרב [במד' כב כג].

#ד. רומח [ישע' יד י]. שם כלי מלחמה [משלי כה יח].
#ה. חרבות צרים – כתרגומו אומלון חריפין, וכן (תהלים פט מד) אף תשיב צור חרבו... [יהושע ה ב].
#ו. חרב היונה – (ת"י) חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא... [ירמ' מו טז].

+מ"מ: ויקרא כו לג. ראה אמלל, זרא, יונה א, מפץ, נגר ד, נדן, סיף, ספסירא, פיפיה, שבט א

~חַרְב, חַרְבָּה, חַרְבּוֹן (ב)

#א. יבש [ישע' כה ה, תהלים לב ד, תענית כה:]. חורב – להט היום [ישע' ד ו]. התיבש [ישע' מד כז]. חרבו (פני האדמה) – נעשה כמין טיט, שקרמו פניה של מעלה [ברא' ח יג], חרבי – לשון (ברא' ח יג) חרבו המים [סנה' צג]. מדברות [תהלים קב ז, עיי"ש].

*ראה גריד

#ב. חורב תאכלו – משמע אכילתכם הוא חרב, אינמני"ד (שבעים). חסר בדפוס ובכמה כ". הכוונה בגמרא לחרב לשון יובש) [קדושין סב].

@ראה חורב, חרה, חרר ב, מצולה

~חַרְב, חַרְבָּה, חורבה, חורבן (ג)

חרבות – ערים בצורות שסופן להיות חריבות [יחז' לג כז], ערים נחרבות [איוב ג יג]. חרבות מחים – בתי הרשעים שהם שמנים [ישע' ה יז]. חרבות – לשון חורבן [תהל' ט ז, עיי"ש], חורב – חורבן [צפניה ב יד]. חרבה – מעובר ושב [ויקרא כו לא]. עיר חריבה – מדיוריה ולא מחומה, מחיצותיה קיימות סביב לה [עירובין סא:]. דרך חורבות לצמוח בהן קוצים וסנאים [ישע' לד יג]. החרבתי (ירמ' ו כה) ת"י לשון ונדמו... [– ירמ' א ב]. חורבה – סתמא (משמשת) לבעילה, שהוא מקום לזנות [כתובות יג:].

חורבתא סגירתא – חורבת מצורע [סנה' עא].

הפלשתים החריבו שילה, נבוכדנאצר החריב בית ראשון, טיטוס החריב בית שני [תהלים עד ח]. משחרב ביהמ"ק הולכים ודלים ומתנוולים [סוטה מט:].

*עיין בספר זכרון אהל שרה לאה עמ' רמ"א שלפי הרמב"ם יש שלש משמעויות לחורבה: בית עזוב ושם, שדה שאינו זרוע ושדה הזקוק להשקאה. +מ"מ: תהלים קו קז. ראה אבל ב, חרב ב, משואות ב, נגב א, עוה, עי, עני א, ערה ב, ערוער, ערער א, פשט, פתיחה, שאה

*אחת מתחנות בני" במדבר (במד' לג כד-כה).

~חרדי

*שמה החרדי ואלקא החרדי, מגבורי דוד (ש"ב כג כה, דה"א יא כז - שמות החרור, אלקא אינו נזכר שוב).

~חרדל

*+מ"מ : פאה פ"ג מ"ב.

~חרדלי

*ראה גורדלי

~חרדלית

שוטפת ויורדת ממקום גבוה ויש בה ארבעים סאה...
[חגיגה יט. עיי"ש], זרם גשמים המקלח מן ההר בכח ואין טובלין בו... חרדלית היינו קטפרס - מדרון [חולין לא:].

*בשני המקומות מביא שרב האי גאון גורס הרדלית, ובחולין מוסיף : שבאין מדליו של הר (לשון נוטריקון). ראה קטפרס

~חרה (א)

#א. חרון אף - כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו... כל אף וחרון שבמקרא... כמו (איוב ל ל) ועצמי חרה מני חרב, לשון שרפה ומוקד, שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף, וחרון מגזרת חרה, כמו רצון מגזרת רצה [- שמות טו ח, עיי"ש], דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו, וזהו כל לשון חרון אף, שהאף ניחר ומעלה הבל [ש"ב כב ט]. הכועס יוצא עשן מנחיריו, כמה דאת אמר (תהלים יח ט) עלה עשן באפו, וכן כל חרון אף הוא לשון חמום החוטם, (איוב מב ז) חרה אפי, וכן (שם ל ל) ועצמי חרה מני חורב, נחר חוטמי מרוב חמום [- ישע' מח ט], חרון אף ניכר בחוטם, שמתחמם ומוציא הבל, על כן הוא קרוי חרון אף [ברכות נו:].

בחרן - הנו"ן הפוכה, לומר לך עד אברם היה חרון אף של מקום בעולם [ברא' יא לב].

*הבית יוסף בפירושו על הטור יו"ד ס"ס ער"ה ד"ה כתב הרשב"א מביא את תשובת הרשב"א (הנדפס מחדש ע"י מ"י בכרך תשובות חדשות מכ"י סימן קמ"ה) : על מה שכתב רש"י בפירוש התורה שהנו"ן של וימת תרח בחרן היא הפוכה, נראה ודאי שאם לא נכתבה כן לא יפסל הספר בכך... וכתב עוד (הרשב"א) בתשובה שאלת שנמצא בספרים (במד' ז א) כלות משה שלם ורבותינו אמרו (מ"ר נשא פי"ב ס"י) דכלת כתיבו: תשובה, דע כי כמו שנחלקו בן אשר ובן נפתלי בכמה מקומות מצאתי שנחלקו במלות חלוקות... שכן אמרו בגמרא "פילגשם" ובספרינו כתוב מלא וכן בהרבה מקומות. עוד תדע שבכל מקום שאנו מוצאים מחלוקת בספרים אמרו במסכת סופרים שהולכין אחר הרוב. עכ"ל. ראה חמה א, פלגש, רוח #ב. ויחר אף ה' בישראל - שלח בהם מגפה [שם כה

ג]. חרון... פעמים הכאה פעמים נזיפה פעמים קללה וגידוף... [זבחים קב. עיי"ש].

#ג. חרה לו - נצטער [במדבר טז טו].

#ד. יחרו - יבשלו ויעשנו [יחז' כד י].

#ה. אל תתחר במרעים - אל תתחר במרעים - (לשון) יתחרו (תחרות)... כמו (ירמ' יב ה) ואיך תתחרה את הסוסים, לרוץ במרוצתם. האטי"ר (אאטי"ר. להתגרות) בלעז [תהל' לו א, עיי"ש פסוק ז], אינו לשון גרוי אלא שלא תאחז במעשיו, כמו (ירמ' יב ה) ואיך תתחרה את הסוסים, כלומר שאינו רץ כמותו. על כרחך אין קנאה זו לשון גרוי מלחמה אלא אחיזה מעשיו [מגילה ו:]. בחרות - בעשות [תהלים קכד ג]. תתחרה - אאטי"ר (להתחרות) בלעז [ירמ' יב ה]. אל תתחר - להיות כמותם, כמו איך תתחרה, (וכן ירמ' כב טו) כי אתה מתחרה בארז [משלי כד יט]. מפרש אל תתקוטט, והוא אינו כן אלא אל תתחר במרעים להתגרות (נ"א להתאוות) במעשיהם לומר אעשה כן גם אני [ברכות ז:]. הַנְּחָרִים - מכחישי התורה... המתגרים [ישע' מה כד, עיי"ש].

#ו. לחרות - לא ידעתי מהו (בת"י : למתקף) [ש"ב כד א].

@עין ירחון המעיין כרך יד ג"ג עמ' 37 על לשון חרון אף. +מ"מ : שמות טו ח, איוב כ כג ד"ה יהי למלא. ראה חמה א, חרב ג, חרחר א, חרד א, חרב ב, כעס, נחיר, נחר, צרד

~חרה (ב)

*חריהם - לשון צואה, ראה חרא, צואה

~חַרְהִיָּה

*אבי של עוזיאל מבוני החומה (נחמיה ג ח).

~חרו

*ראה חרר

~חרוב

יש לו שרשין יתירין וארוכין משאר אילנות [ב"מ קיז]. דרך חרוב ושקמה לקוצצו לשבע שנים והן חוזרין וגדילין ומיתוספין [פסחים נה:]. חרוב ושקמה - ענפיהם רבים [ב"ב כד: כה:].

*חרוב הוא מין אילן ואינו מופיע במקרא. יש סוברים שחרוב מלשון חרב לפי צורתו. גרעיני החרוב שימשו כיחידות משקל. +מ"מ : מעשרות פ"א מ"ג, תענית כד ע"ב ד"ה קב, ב"ב סח ע"ב ד"ה ואת החרוב, סט ע"ב ד"ה מנהני ואילך, מנחות עא ע"ב ד"ה מתירין, תמיד כט ע"ב ד"ה הכי גרסינן, ד"ה בשלמא. ראה שקמה

~חרוז

*ראה חרוז

~חרול, חרלים

אורטיא"ש (סרפדים) בלעז [איוב ל ז, סנה' קג. עיי"ש ד"ה כסנ].

חרלים גדולים מקמשונים והרי הם חדים כקוצים, פרישגו"ן (אדרון, מין צמח קוצני. חסר בדפוסים) בלעז [משלי כד לא].

*מ"מ: עיין ישע' לד ד ד"ה כמשק, יואל ב ט, צפניה ב ט ד"ה ממשק חרול. ראה חות, קימוש

~חרום

חרום (בפסוק: חרם) – שחוטמו שקוע בין שתי העינים, שכוחל שתי עיניו כאחת [ויקרא כא יח, עיין בפירש"י מהדורת שעוול הערה 30]. כוחל שתי עיניו כאחת – שאין לו כלל חוטם בין שתי עיניו, וכשהוא כוחל עיניו במכחול יכול למשוך המכחול מעין לעין ואין החוטם מעכבו [בכורות מג.]. חוטמו משוקע כדאמרינן [בכורות מג ע"א] חרום זה שחוטמו משוקע [מנחות לז].

*ראה חרם, כחל ב, מכחול

~חרומף

*אביו של ידיה מבוני החומה (נחמיה ג י).

~חרון

*ראה חרה

~חרוף

*ראה חרחר ב, חרף

~חרוץ

#א.מין זהב [משלי ג יד, ח י, איוב מא כב – עיי"ש], מין מראית זהב [זכריה ט ג]. ירקרק חרוץ – פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב... אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד, לא הוא ירוק ולא הוא אדום [תהלים סח יד].

*ראה ירקרק

#ב.ריס של עין שנסדק או שנפגם, וכן שפתו שנסדקה או נפגמה [ויקרא כב כב].

@במ"ב כא יט נזכר חרוץ אבי משולמת, אמו של אמון מלך יהודה. *מ"מ: דה"א כא כג, שבת פא ע"א ד"ה מוריג, ערובין קג ע"א ד"ה יבלת, נדרים לב ע"א ד"ה שהוריקן. ראה חריץ ב, ג, חרץ, טורביל, להט, מורג, עזבון, עמק החרוץ, פימה, פצירה, שופינא

~חרורי

משוחררי [קדושין סט].

~חרושת הגוים

שם עיר, על שם שהיתה חזקה ושולטת [שופטים ד ב].

~חרות (א)

חריות – ענפים קשים כעץ. משהוקשו שדראות של לולבין ונפלו עליהם שלהן קרי להן חריות [שבת נ.], ענפים [סוכה מה.]. חרותא – קשה, שנעשה חריות, שכן דרך הלולב, עליו נושרים בימות הגשמים והשדרה מתקשה ונעשה עץ... חרותא – ענף הדקל משנתקשה שתי שנים ושלש ויוצאין בו לולבים הרבה, שנשרו עליהם ונתקשו גם הם ונעשו עץ [סוכה לב.]. חריות של דקל וענפים [ב"ב קסא.]. ענף של דקל [גיטין לו. פז.].

*מ"מ: פסחים פב ע"א ד"ה קני וחריות. ראה כופרא. חרות מלשון שחרור – ראה חרר ג

~חרות (ב)

#א.לשון חרת וחרט אחד הוא, שניהם לשון חיקוק, אנטייליי"ר (לחתוך, לפסול) [שמות לב טז]. חרות משמע חקוק ואינו נמחק לעולם [ערובין נד.]. *אין לו דמיון במקרא. ראה חרט, חרת

~חרות, חרותה (ג)

חרותה (בגמ' חרותא) – כל שצמקה ריאה שלה ונתקשה כחריות של דקל מחמת שהבעיתה אדם בקולו ופעמים שצומקת מקולות וברד [חולין מב: נד.].

*בגמרא נאמר: איזוהי חרותה? כל שצמקה ריאה שלה. ראה חק

~חרותא

שם זונה ניכרת בעיר [קדושין פא.].

~חרז, חרוז

חרזא סילוא – נקבו קוץ... לשון (ב"מ כא.) מחרוזות של דגים [יבמות עה.], נתחב קוץ בבשרו [ע"ז כח.]. חרוזים – ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב [שה"ש א י.]. ריש"ט (חבל, חוט) [חולין צה.].

*אין לו דמיון במקרא. ישנה מימרא "שוטה בחרוזים" כלומר כפול שמונה ומקורה מהגמרא בחולין שם נאמר: שאל רב הונא את רבי, בחרוזין מהו (כלומר אם בשר שנעלם מן העין היה חרוז על חוט האם הוא נחשב כבשר שיש בו סימן וכשר)? אמר לו, אל תהא תהי שוטה, בחרוזין הרי זה סימן (ומותר). נראה שהשמיטו את הפסיק בין שוטה לחרוזין ונשאר שוטה בחרוזין. *מ"מ: מ"א ז מב. ראה ברז, דקורא, חרז

~חרזייתא

*ראה אצותא

יש לתרגמו בשני פנים... האחד לשון סודר, כמו (ישע' ח א) המטפחות והחריטים, וכן (מ"ב ה כג) בשני חרטים, והשני... בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין, כמו (ישע' ח א) וכתוב עליו בחרט אנוש, וזהו שתרגם אונקלוס וצר יתיה בזיפא, לשון זיוף הוא, כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים שקורין בלעז ניי"ל, ומזייפין על ידו חותמות [שמות לב ד], ברידי"ש (כיסים ארוכים, ארנקים הנסגרים בקשרי חוטים) [מ"ב ה כג].
חרט אנוש – מכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש קורא בו, אפילו אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם, וכן ת"י כתב מפרש [ישע' ח א].

*ראה חריט, חרות, חרת, מכתב, צר

~חֲרָטָם, חרטים

#א. חרטים – (נוטריקון) הנחרים בטימי מתים, ששואלים בעצמות. טימי הן עצמות בלשון ארמי. ובמשנה (אהלות יז ג) בית שהוא מלא טמיא, מלא עצמות [ברא' מא ח, במדבר ה ב, דניאל א כ].
*ראה אצטגנינים, זנב ב, כפה א
#ב. חרטום – ביי"ק בלעז [ב"ק יז: חולין קכא].
*בערוך מפרש פיו של עוף ושל בהמה ושל סנדל. ראה קועה

~חרי (א)

מחריא תנורא – מכבדת את התנור [חגיגה ה].
*ראה חור, חריונים

~חרי (ב)

*חרי במשמעות כעס עיין שמות יא ח, ישע' יז יא, יחז' כ ה, וכן בערך שצף. סלי חרי במשמעות חור - ראה חור ב

~חרי (ג)

לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני תמנע... [ברא' לו כט].
*1. עם היושב בהר שעיר (ברא' יד ו). 2. בנו הבכור של אחד מאלופי החורי (דה"א א לט).

~חריא

*ראה חראים

~חריהם

*ראה דביונים, צאה

~חריונים, חרי יונים

*ראה דביונים

~חריות

~חרחבינא

(מאי חרחבינא?) אצוותא דדיקלא – סיב הגדל ונכרך סביב לדקל שקורין ווידיל"א (קנוקנת) [פסח' לט]. עיי"ש תוס' ד"ה אצוותא, (בר שתא דטריק ליה זיבורא ביומא דמישלם שתא, לא חיי. מאי אסותיה?) אצוותא דדיקלא (במיא) – סיב שגדל סביב דקל תומר כעין ווידיל"א שכורך את עץ הגפן [כתו' נ].
סיב גדול ועב, ומין לעצמו הוא [פסח' לט].

*מובא במשנה פסחים פ"ב מ"ו ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת ובעלשין ובתמכא ובחרחבינא ובמרור. ראוי לציין שלא מפרש בשום מקום "חרחבינא" אלא רק את התיאור שלה. חרחבינא בתחילת גידולה היא עלים ירוקים בטעם כרפס ונהפכת לקוצים כחולים הנכרכים בעצים. החרחבינא משמשת ג"כ כמחסום בפני נחשים ועקרבים וכן יש הסוברים שפיזור אבק על מקום הנשיכה מהשורש שלה, מועיל לרפא את עקיצתם. יש הסוברים שהנאמר בתהלים לב ד "נהפך לשדי בחרבני קיץ סלע" מרמז לחרחבינא. +מ"מ : תוס' סוכה יג ע"א ד"ה אפקותא, לו ע"ב ד"ה דסיב, ראה אצוותא, נברא, סיב, ערקבלין, קנוקנת

~חרחי

*ראה חרהיה

~חרחס

*זקנו של שלום, בעלה של חולדה (מ"ב כב יד, בדה"ב לד כב - חסרה, ויש גורסים חרחס או חסדה, עיין מגילה יד ע"ב ד"ה בן חרחס).

~חֲרָחַר, חֲרָחַר (א)

חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים, אישרדימנ"ט (התחממות, התייבשות) בלעז, לשון (איוב ל ל) חרה מני חורב, (וכן ירמ' ו כט) נחר מפוח מאש [דברים כח כב].

*בבבליים פ"ג מ"ג מובא חרחור שנפגם ובערוך ערך חרחור א מבאר שזה מעדר. בעזרא ב נא ונחמיה ז נג נזכר חרחור אבי משפחת נתינים. ראה חרה, חרר ב, מפוח, מרדע, נחר

~חֲרָחַר, חֲרָחַר (ב)

חרחורי לשון – מריבת לשון, כמו (תהלים לז א) אל תתחר [גיטין נז].
*+מ"מ : משלי כו כא. ראה חרה, חרר

~חרחלין

לא איתפרש שמו [פסחים לט. חולין לט].
*בגמרא פסחים נאמר : אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח... בחרחלין...

~חֲרָט, חֲרָטִים

*ראה חרית

ומחודד יותר מדי... [אבות ב ח].

@עין מבחר כתבים (שטרשון) עמ' מ"ח. חרבות צורים (יהושע ה ב) תרג' איזמילון חריפין, אף תשיב צור חרבו (תהלים פט מד) תרג' ברם תתיב לאחורא חריפא סייפה. בנחמיה ז כד נזכר חריף, אבי משפחה ששבה עם זרובבל מהגולה (עיי"ש י כ). +מ"מ : תענית ט ע"א ד"ה דלי, כתובות ס ע"א ד"ה כל חד, נזיר לו ע"ב ד"ה בטלה, הוריות יד ע"א ד"ה חריף, חולין פא ע"א ד"ה התראת. ראה בכור שטן, חד א, חדד א, חרוץ ב, חרף א, ב, לפת, נהר, נחל א, עיפה ב, ער א, ער א, פלפולא, צורבא, שנו, תם א

~חרץ (א)

#א. אורח הוא ומפסיק על פני החצר כולה [עירובין עח:]. אינקריני"ר (לחרוץ חריץ, הלעז רק בדפוס בומברג) [פסחים עה:]. קרינ"ש (חריצים) בלעז [זבחים קטז:]. בן חריץ – חריץ קטן שבין הגדר לחריץ הגדול, פושי"ד (חפיר) [ב"ב קז:].

חריצים (הם) שעושין סביב החומה לחזק העיר שקורין פושי"ד (חפירה) בלעז [דניאל ט כה]. חורץ – עושה חריצין בקרקע [שבת עג:].

+מ"מ : ערובין עז ע"א ד"ה חריץ. ראה אוכמתא, בור, ביב, בקע א, ברכה ב, גומה, חרוץ, חרט, חרץ, חתך, יאור, מחתנא, מלחתא, משרפות מים, צלקת, צריף א

~חריץ, חריצים (ב)

חריצי החלב – (ת"י) גובנין דחלבא [ש"א יז יח]. יונקירי"ש (אינו בדפוס, כלי של קנים לייצור גבינה) [ב"מ פט:]. חריצי (החלב) – גבינים (לשון גבינה) [בכורות ו:].

~חריץ, חרוץ, חריצים (ג)

חריץ ברזל – מין ייסור... הוא מורג חרוץ (ישע' מא טו) מלא חריצים, כמין פצירה פים (ש"א יג כא), שקורין לימ"א (פצירה) [ש"ב יב לא במ"ג יש ערוב בפירש"י, ויש לעין במ"ג הכתר]. חרוצות הברזל – ת"י במוריגא דפרזלא, והוא כעין שופינא (בגמרא יש גרשיים וזו טעות שאינו לעז) שקורין לימ"א (פצירה), שעשוי חרוצים חרוצים, ורודים בהם בני אדם ביסורין, ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן [עמוס א ג], הוא עץ עשוי חריצים חריצים ושמור מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן [ישע' כז, עיי"ש פסוק כח]. מורג חרוץ – שנון [שמות יא ז – ישע' מא], כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ"א בלעז וגוררין על הקשין של שכולין ומחתכן עד שנעשו תבן דק... [ישע' מא טו], טרוף בפגימות, והן פיפיות [ע"ז כד: – ישע' מא]. מורג חרוץ – שאינו חלק [ברכות נה:]. חרוץ – יפה ומצמיד [מנחות כב:].

*חריץ וחרוץ במשמעות מורג הם משרש חרץ. ראה יתד, מגרה,

~חריט

חריטים – מיני בגדים וסודרין, כמו (ישע' ג כב) המטפחות והחריטים, כך חברו מנחם, אבל יונתן תרגם זה פלדסין ואת שבספר ישע' תרגם מחכיא, והפותרים אומרים כיסים ארוכים [מ"ב ה כג], תרגומו מחכיא, דפוס של בית הרחם, כדמתרגמין (שמות לה כב) וכומז – מחוך [ישע' ג כב].

*ראה חרות, חרט, כומז

~חריט, חורים

#א. חוריה (בפסוק : חריה) – שרים שלה... [ישע' לד יב]. חורי יהודה – אלו סנהדרין... [ירמ' לט ל, נחמיה ו יז]. חורי – כמו שרי [ירמ' כז כ].

#ב. (ובשעיר ישבו) החורים – (עם), ונתתם לבני עשו [דברים ב יב, עיי"ש פסוק כב].

*החורים (הם חלק מארץ רפאים), והם יושבי שעיר (בדרום ים המלח) שבני עשו השמידום וישבו תחתם. ראה אמים, זמזמים, חשוב א, עים, רפאים

~חריע

קרו"ג והוא כרכום [נדה נא:].

*נזכר בכלאים פ"ב מ"ח. בערוך מביא ירושלמי מהו חריע? מוריקא. ראה קוצה ב

~חריף

#א. כספא דחריף – יוצא בהוצאה ועובר לסוחר [ב"מ מד:]. זוזא חריפא – ממחר לבוא לפי שהכל צריכין לכך ומביאין מעות ואין מקיפין להן באשראי [כתובות ק:]. חריפים – סוחרים שנונים [שמות יא ז].

*ראה קרטמן

#ב. חריפא דנהרא – אמצעית הנהר מקום שהספינות עוברות תמיד [קדושין עג:]. חריפותא דנהרא – אמצע הנהר שכל הספינות הולכות שם [כתובות פה:]. חריפותא דנהרא – אמצעית הנהר במקום חזקו [ב"ב כד:].

*ראה גודא, רקתא

#ג. חריפא דנהרא – שער בכיר [ב"מ סג:].

#ד. חריף סכיניה – לב פתוח לו בסברא [חולין עז:]. מתוך פלפול יתירא [הוריות יד:].

#ה. חריף טובא... [ערובין יג:]. רבי יוסי בריבי – החכם, חריף שבדורו והוא ר' יוסי בן חלפתא [סוכה כו:]. רב כהנא היה מתלמידי רב והיה חריף מאד... [סוכה מד:]. רבה (היה) חריף ולכך קרוהו עוקר הרים [כתובות מב:]. בן עזאי היה חריף... [סוטה מה:]. היה חריף ודרשן... [קדושין כ:]. ריש לקיש חריף וחכים טובא... [סנה' כד:]. רבי אלעזר בן ערך – חריף

מורג, עורפילא, פילא, פצירה

~חריקא, חריקאי

בחריקאי – במקומי. ולי נראה לשון חירקי (בגמרא חידקי וזו כנראה ט"ס) (כלומר) קרן, כלומר לשון פקידת מקום, בפקד מקומי ובפגמי [כתובות סא. קה. בשינוי]. במקומי. אומר אני שהוא לשון פגום כמו (חולין נט): קרנים חרוקות, כלומר שאני מסתלק ונפגם מקומי [שם קה.], בחריקיה – במקומו [יומא עז. בע"י], בחריקין – במקומנו [ערכין כז.]: תחתינו [ב"מ נד.].
*בשבת מו ע"א מנורה של חוליות הערוך גורס דאית ביה חרקי, ובמוסף הערוך מגיה חידקי. הערוך גורס חריקא. ראה חרק

~חריש, חרישה

+מ"מ : ברא' מו יט, שמות לד כא, ש"א ח יב. ראה חרש, כרב, ניר, רדיא

~חרישי, חרישית

*ראה חרש א

~חרך, חרְכִים (א)

הַחֲרָכִים – החלונות [שה"ש ב ט]. תגרי חרך – חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרים, כמו מציין מן החרכים [פסחים קטז.]: לא יחרוך – נוטריקון דריש ליה : לא יחיה ולא יאריך [ע"ז יט.].
*במשמעות זו אין לו דמיון במקרא. ראה אשנב, חנות

~חרך (ב)

מחרך – ריטריי"ט (מתכוון) בלעז [שבת קכ.]. חרוכא – שרוף [פסחים מא.]. לא התחרך – לא נחרך [דניאל ג כז.].
לא יחרוך (בפסוק : יחרך) (רמיה) – לא יצליח בתרמיתו, ולפי שדבר בלשון ציד נופל בו לשון חריכה, שהציד המצליח צד את העופות וחורכן באש [משלי יב כז.].
*ראה נחר, חרה (א), חרר ב

~חרלי, חרלים

*ראה חרול

~חַרְמִים (א)

#א. לשון מצודה, והרבה יש במקרא (חבקוק א טו) יגורוהו בחרמו, (קהלת ז כו) מצודים וחרמים [יחז' לב ג], מצודה [מיכה ז ב], מכמורת [יחז' כו ה, מז י], לשון מכמורת, כמו (חבקוק א) יגורוהו בחרמו ויאספהו במכמורתו [קהלת ז כו], מלא חבל חרם – מלא חבל של מצודה... למשוף (את) הרשת. חרם, כמו (קהלת ז כו)

מצודים וחרמים [ב"ק פא.], מצודת דגים, ומפסיק במים בין ב' תחומין של ב' עיירות, וחברו (קהלת ז כו) מצודים וחרמים, וכתוב (חבקוק א טז) על כן יזבח לחרמו, וגדר של קנים הוא [עירובין מז.]. (משמש) לכבוש ולצוד ציד [חבקוק א יז]. חרמים – לשון מכמורת, כמו (חבקוק א טו) יגורוהו בחרמו ויאספהו במכמורתו [קהלת ז כו].

*ראה חכה א, מצודה

#ב. יזבח לחרמו – לע"ז שלו... [חבקוק א טז].

@חרם במשמעות מוס - ראה חרם

~חָרָם (ב)

בעל תגרה ומריבה וגזול ממון [ב"ק קיג.], לסטים בעלמא שאינו הורג [גדרים כז.]: אדם אנס [ב"מ נב.], משוגע ובעל מריבות וממחר לעשות שלא בכוונה [ע"ז נח.]. דין המקלקל את הדין קרוי... חרם... והתועבה קרויה חרם ושקץ שנאמר... [ויקרא יט טו, עיי"ש].

איש חרמי – איש מלחמה. לשון חירום נופל במלחמה, וכן (ישע' לד ה) על אדום תרד ועל עם חרמי [מ"א כ מב]. עם חרמי – עם מלחמתי. לשון משנה (כתובות יז): בשעת חרם שנו, וכן (מ"א כ מב) את איש חרמו דאחאב [ישע' לד ה].
ויחרם – בהריגה [במד' כא ג]. יחרם – יומת [שמות כב יט, סנה' ס.].

~חרם (ג)

הקדיש השלל לגבוה [במד' כא ב]. (לשון) הקדש [יהושע ו יז, מיכה ד יג, עירובין סד.], מחרימין – איכא שויר, מחרימין – ליכא שויר [שבת קיט.]. חרם – לשון קדש, וכן כל לשון (ויקרא כז כח) חרמה שהוא על הקדש [יחז' מד כט].

~חָרָם, חָרָם (ד)

1. *אבי משפחה ששבה מן הגולה (עזרא ב לב, נחמיה ג יא, י כח). 2. משמרת הכהונה השלישית החתומה על האמנה (עזרא י כא, דה"א כד ח, בנחמיה יב ג - יחס).

~חָרָמָה

שם המקום נקרא על שם המאורע [במד' יד מה].

~חַרְמוֹן

צידנים יקראו לחרמון שְׂרִיף והאמרי יקראו לו שְׁנִיר – ובמקום אחר הוא אומר (להלן ד מח) ועד הר שיאון הוא חרמון, הרי לו ארבעה שמות... [דברים ג ט, עיי"ש].

*בספר תבואות הארץ ערך חרמון מביא את הפסוק בתהלים

חרס, ולהב יוצא למעלה דרך נקבי הכלי והוא עשוי גוונים גוונים ותמיד יוצא ונכנס [חגיגה יג:]. חרס הדרייני – שוריהו במים ויוצא יין הנבלע בו [ע"ז כט].

*עין ביצה לב ע"ב ד"ה ואין עושין פחמין - דאינהו כלי נינהו לצורפי זהב. בספר כלי חרס בספרות התלמוד מאת י. בראנד מובאים שמות כל החרסים למיניהם. ראה אנדיפי, חסף, חספניתא, חרסית, חרש ב, חרשת ב, פחר

#ב.שחין יבש כחרס [דברים כח כז], שחין שקשה כחרס [בכורות מא].

*ראה גרב א, חספניתא, שחן

#ג.שמש [איוב ט ז], חרס (איוב מא כב שם כתוב חרש) – שמש [חולין סז:], חרש – שמש (זה המקום היחיד בו רש"י מפרש חרש במשמעות שמש) [איוב מא כב]. מלמעלה החרס – עד שלא שקעה השמש, בעוד החמה נראית גבוהה. י"א שם מקום [שופטים ח יג]. בטרם יבוא החרסה – לפני שקיעת החמה [שופטים יד יח].

@ראה חרת, יער חרת

~חרסין

כגון עביט של מי רגלים של זב ושל זבה [נדה סב:]. *מ"מ: נדה סב ע"ב ד"ה כיון.

~חרסית

#א.ט"ט [- מ"ב ג כה], לבינה כתושה [שבת עח:], כיתותי רעפים, טיולי"ש [ב"ק סט:], שחיקת חרסים [חולין פח:].

*בערוך ערך חרס א מפרש שזה מין סיד שחופרין אותו מן הקרקע, וי"מ חרסית שמכתשין אותו ועושין אותו טיט שמו חרסית.

#ב.שער החרסית (הכתיב : החרסות) – שער האשפות ששם זורקין חרסים הנשברים [ירמ' יט ב]. *ראה בוכיא, חרשת ב, טפקא, כוביא, רעף

~חרסת

איגרו"ם (חמיצות, במאכל) בלעז, ויש בו חומץ ועשוי לטבל בו בשר, ורגילין לתת בו קמח וכל דבר שמקשה את טעמו [פסחים מ:]. לשון חרוסת קיהוי, אייגור"ש (איגרו"ם. חמיצות) בלעז [פסחים ל:]. כל מאכלם ע"י טיבול חומץ או חרוסת [חולין מו:].

*עין עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 134. עין שבת ומועדי ישראל ח"ב עמ' 366. ראה בית החרסת, קהה

~חורף, חורף, חרפי (א)

עת זרע שעורים וקטניות החריפין להתבשל מהר, הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן [ברא' ח כב], חורף – חוזקו וחורפו של סתיו וימי צינה, לשון (איוב כט ד) כאשר

קלג ג "כטל חרמון שיויר על הררי ציון" ומפרש ציון מלשון שיון-שאון שהוא אחד מארבע שמותיו של החרמון (וכן שריון ושניר). *מ"מ: דברים ד מח, יהושע יב א, ה, יחז' כז ה, תהלים קלג ג, שה"ש ד ח, דה"א ה כג, חולין ס ע"ב ד"ה תנא שניר. ראה הרמון, שניר, שריון ב

~חרמך

שם עיר [גיטין ס:]. בי חרמך – שם מקום [זבחים ב:].

~חֶרְמָן, חורמן

(ת"א) חיוי חורמן, מין נחש שאין רפואה לנשיכתו, והוא צפעוני, וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם [- ברא' מט יז].

*בויקרא רבה פ"ב נאמר: צפעון מפריש בין מיתה לחיים. ראה צפעוני, רפא, שפיפן

~חֶרְמֶשׁ

מהחל חרמש בקמה – משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר [דברים טז ט, עיי"ש כג כו]. הוא (קציר ה)עומר הקרב בפסח שהוא בא מן השעורים [ב"מ פז:]. *חרמש הוא מגל יד שבו קוצרים את התבואה. ישנו מגל קציר שצורתו חצי עיגול בעל שיניים עם ידית בקצה אחד ויש מגל יד שהוא מגל קטן בצורת חרמש הירח בתחילתו והוא מחוסר שיניים. מה שנקרא היום חרמש הוא מין משור מכופף רק במקצת עם ידית ארוכה. בשביעית פ"ה מ"ו נאמר מגל יד ומפרש הרמב"ם הוא חרמש קטן שיקטוף כמלוא היד. ראה מגל, עמר, קציר

~חֶרֶן

שם מלכות (ביחז' כז כג) [ישע' לז יב]. חרן (היא) חו"ל [סנה' צה:].

*בדה"א ב מו נזכר חרן בן כלב מעיפה פילגשו. ראה כנה א, עדן. חרן מלשון כעס - ראה חרה

~חרנוגא

מין עשב הוא שגדל אצל ההיגים [שבת קי:].

~חרניות

*ראה אלפס

~חֶרְפָּר

*אחד מבני צופח בן אשר, נזכר בדה"א ז לו, ועין בספר חקרי לשון עמ' 39 שזה היה שם של חיה ממניי הסוסים ואח"כ נקרא גם בני אדם בשם זה, כדרכם אז להקרא בשם בע"ח.

~חֶרֶס (א)

#א.מכיתת חרסים [נדה ח:]. דרך מזקקי זהב לנקוב כלי חרס נקבים נקבים וכופין אותו ע"ג גחלים שהזהב נתון בהן בתוך כתישת החרסים של לבנים על גבי

(משלי כא ה) מחשבות חרוץ, אדם חריף ושנון, וכן (משלי י ד) ויד חרוצים תעשיר, חריפים, סוחרים שנונים [שמות יא ז]. לא חרץ – לשון דבור הלשון, וכן לא יחרץ כלל לשונו, וכן (ש"ב ה כד) אז תחרץ דדוד, תקרא תצעק, קול תשואות המלחמה [יהושע י כא]. אז תחרץ – תרים קול מלחמה ואבחת חרב, גלפ"ר (לצרוח) [ש"ב ה כד]. חרץ (הוא קול צעקת ה) כלב [חולין נג].

*ראה נבח, געה

#ב. אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ [משלי כא ה], עמק החרוץ – ששם חרוץ שהמשפט אמת, וכן ת"י משר פילוג דינא [יואל ד יד]. ישרים, שחורצים דבר באמתו ומשפטו בלא עולה [משלי י ד], חרוצים – ישרים [שם יב כד], ישרים האוכלים יגיע כפיהם, ולפי משלו – ת"ח [שם יג ד, עיי"ש].

והון אדם יקר חרוץ – מקרא מסורס הוא, והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא, ממון אדם כשר יקר הוא. חרוץ – עושה אמת, כמו (לעיל י ד) יד חרוצים תעשיר [משלי יב כז].

*פעמים מפרש לשון חריפות, כלומר ערמוניות ולעיתים לשון יושר וצ"ע.

חרוצים ימיו – חרוצים (כלומר) וקצובים [איוב יד ה, עיי"ש יז יג]. חרוץ – יפה ומצמיד [מנחות כב].

@+מ"מ : שמות כו כד ד"ה ויהיו. ראה חקק, חרוץ, חריץ, מורג, פתוח

~חרצא

חרציה – מתניו [גיטין עח. ב"מ קיג].

*בבראשית לו כד "וישם שק במתניו" מתרגם ואסר שקא בחרציה. ר"ש ולמ"ד מתחלפין וחרצא בארמית כחלצא בעברית.

~חרצב, חרצפה, חרצבות

חרצבות (בפסוק : חרצבות) – לשון אסירה, כמו (ישע' נח ו) פתח חרצבות רשע (כלומר) מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים... ורבותינו פירשו (אצ"ל דרשו) (שבת לא:) נוטריקון שאין (הרשעים) חרדין ועצבין מיום המיתה. ד"א, שאין הקב"ה מאחר צביונם [תהלים עג ד]. חרצבות רשע – לשון קישור ואיסור [ישע' נח ו]. חרדין ועצבין – נוטריקון דחרצבות [שבת לא:].

~חרצן, חרצנים

חרצנים – הם הגרעינים, זג – קליפות שמבחוץ, שהחצנים בתוכם כענבל בזוג [במד' ו ד]. חרצנים וזגים – פסולת של ענבים וגרעינים שבתוכם [ע"ז כט:].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : תוס' ע"ז לד ע"א ד"ה החרצנים.

הייתי בימי חרפי, חוזקי ועיקרי... חרפי – חיטין ושיפון הנזרעין בתחלת החורף [ב"מ קו:]. מחורף עצל לא יחרוש – מפני הצנה [משלי כ ד]. חרפי – בפרוס הפסח [בכורות נז:]. תחרף – (לשון) כל ימות החורף [ישע' יח ו].

בימי חרפי – בימי קדמותי, לשון ארמי הוא חרפי ואבלי (מוקדם ומאוחר) [איוב כט א], אחריפו – הקדימו, כמו (ע"ז עה). חרפי ואפלי... אל תאחרו [סנה' ע:]. מחרפי – מקדימין [שבת קטו:]. זרעא חרפא – ממחרת להתבשל [ר"ה טז:]. תרעא חרפא – שער המוקדם, דהיינו בשעת הגורן [ב"ב צ:].

חרפי – עבים בכירות הבאים לפני המטר [תענית ג:]. *בספר משיבת נפש על התורה מר' יוחנן לוריא (ירושלים תשנ"ג) מציין שיש סתירה ברש"י מבראשית ש"קור קשה מחורף", לב"מ ש"חורף קשה מקור". ראה זרע, חס, חריף, סתו, קיץ, קציר, קר

~חרף, חרפה (ב)

#א. בחרפם בפלשתים – תקעו כף להלחם בהם ולנצחם [ש"ב כג ט].

#ב. נחרפת לאיש – מיועדת ומיוחדת לאיש, ואיני יודע לו דמיון במקרא [ויקרא יט כ, עיי"ש ברשב"ם]. שפחה חרופה – שפחה כנענית המאורסת לעבד עברי [יבמות נה:]. שפחה כנענית המיועדת לעבד עברי [זבחים נד:].

*לשון גנאי וחרפה. ביהודה קורין לארוסה חרופה. ראה חרפה #ג. מבזה את המקום ומשנה את דבריו [קדושין מט. עיין תהלים נה יג ובערך גוף]. זבולון עם חרף נפשו – ביזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה [שופ' ה יח]. חרפה – שמץ פסול... חרפה בכל מקום גדוף [ברא' לד יד], גדוף, גדופים [ש"א יא ב, יואל ב יז, יט, תהלים לא יב, עד כב, דניאל ט טז, יא יח]. גידוף, דישטורב"ר (לקלקל) בלעז [ישע' ל ה], לחרפה – שיחרפו אותם, דישטורב"ר (להרוס) בלעז, וכן כל לשון חרפה שבמקרא [ירמ' כט יח]. חרפת נעורי – שיכולים אויבי לחרפני על חטאות נעורי [שם לא יט]. חרפה – התלוצצות [תהל' סט יא]. דישטורב"ר (לקלקל) בלעז [יחז' ה יד]. אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך [סנה' ז].

@בדה"א ב נא נזכר חרף בן כלב ואבי בית גדר. ראה חסד, חריף, נאץ

~חרץ

#א. לא יחרץ כלב לשונו – אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן, וכן (יהושע י כא) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו, לא שנו, וכן (ש"ב ה כד) אז תחרץ, תשתנן, וכן (ישע' מא טו) למורג חרוץ, שנון, וכן

ראה זג א, ענב, עקל, פורצנא, ציפא, קיוהא

~חרק~

קרנים חרוקות – מלאות פגימות וחריצים, קרינידי"ש (משוננות) בלעז [חולין נט: עיי"ש ד"ה בעינן]. ליחרוק – אינקיני"ר (לחרוך או לעשות סדק), כמו (חולין נט:) דמיבלע חירקיהו דאלו טרפות [שבת סז.]. חרקיית [נדרים י: בהיפוך]. וחרק – כמו (איכה ב טז) ויחרקו שן, א"י רישקיניאנ"ט (וחרק. עיין בא"ה) בלעז [תהלים לז יב].

*מ"מ: סנה' נב ע"א ד"ה בחנפי. ראה חריקא

~חרר (א)

#א. חור [שבת כג.].

#ב. מחורר – בן חורין [ב"ק צה.].

@מ"מ: פסחים פט ע"ב ד"ה קנסא, קדושין נו ע"א ד"ה בין שוגג, ערכין ל ע"א ד"ה עכברא. ראה חור, חורי, חורס, חרא ב, עכבר

~חרר, חֲרִירִים (ב)

#א. נחר גרוני – יבש, כמו (איוב ל ל) חרה מני חורב [תהי' סט ד], כמוקד נחרו – הנור"ן משמשת, כמו (תהלים לג ו) נעשו, (וכן במד' א יז) נקבו, והוא לשון יובש, כמו (איוב ל ל) ועצמי חרה מני חורב, (וכן ירמ' ו כט) נחר מפוח [תהלים קב ד], ותוכו נחר – נשחר מן האש, ברואי"ר (לחרוך) בלעז. נחר לשון (איוב ל ל) ועצמי חרה. ויש לועזין אישאר"ט (מובער לחלוטין). חסר בכ"י בלעז, וכן (איוב יט יא) ויחר עלי אפו, חברו מנחם עם עצמי חרה [יחז' טו ד]. נחר – פסק לחה שלה ויבש, כמו (תהלים סט ד) נחר גרוני, וכן (איוב ל ל) חרה מני חורב [שבת כ.].

חררים (משל למדבר) – יובש, כמו (איוב ל) חרה מני חורב [ירמ' יז ו]. ועצמי חרה – לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש, כמו (ירמ' ו כט) נחר מפוח, וכן (יחז' טו ד) ותוכו נחר, אישאר"ש (שרוף לגמרי). חסר בדפוס [איוב ל ל]. חרו – לשון יבש וצמא בחום חורב, כמו (ירמ' ו כט) נחר מפוח [ישע' כד ו].

נחר מפוח – משל הוא, כשצורפים כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף, אבל אתם באתי לצרוף אתכם המפוח המפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו. נחר לשון (הושע ח ה) חרה אפי, וכן (איוב ל ל) ועצמי חרה מני חרב, אישארשי"ט (הובער עד תום) בלעז [ירמ' ו כט].

#ב. חררים – כמו ערירים, דמרגמינן בלא ולד [אבות ג יז – ירמ' יז].

@רש"י מרבה לפרש "נחר" "חרה" ו"חרר" כיון שהם קרובים. את הפסוק בישע' כד ו: על כן חרו יושבי ארץ ונשאר אנוש מוער,

רוב המפרשים גוזרים את "חרר" משורש "חרר" שמשמעו שרוף, יובש, חורב וכדומה, אך לפי זה קשה משמעות סוף הפסוק ובספר לפשוטו של מקרא מפרש שהוא משורש חרה שמשמעו לשון התמעט. ראה חרב ג, חרה, חרחור א, יבש, נחר, נחר ב, ציון א, צמת א

~חררה, חררא

#א. עוגה – ת"י חררה... שאופין על גחלים [הושע ז ח], עוגה שאופין ע"ג (נ"א על פני) הגחלים [סוטה לה. ביצה כא. – חררין], עוגת רצפים (עפ"י מ"א יט) פוגאר"ה (טורטי"ל – עוגה עגולה) בלעז [שבת יט.]. גחלת [ב"ק יח.]. בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן [יהושע ה יא].

*במ"א יט ו ת"י עוגת רצפים – חררא מעפפא. בהושע ז ח מתרגם עוגה בלי הפוכה – כחררה דעד דלא איתהפכת איתאכלת. בכלים פ"א מ"ג מובא חררה במשמעות חתיכת עץ ברזל העשויה כמין עוגה. בערוך ערך חר ב מפרש גלגל, וי"א הנשדף (נ"א הנשרף) מן הזרע. ראה חרי א בהערה, חרר א, כלי, מעוג, עוגה, פת, צליל, רצפה, רקיק

#ב. עני המהפך בחררה – מחזר אחריה לזכות בה מן ההפקר, או שיתננה לו בעל הבית [קדושין נט.].

*ראה הפך

#ג. חררה – מיחוי של בכור [נדה כז.].

~חרש, חרישית (א)

#א. חשב, ואינו זו ממשמעות חרישה, מה החורש מכין מקום לזמן הזריעה, אף החושב רעה מכין מקום תחבולות בלבו איך יעמוד ויעשנה [תהלים ג כט, משלי ג כט].

חרשא – לשון מחרישה [קדושין ע.]. לשון חורש [שם].

#ב. ויחרישו – שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב [נחמיה ה ח]. יחריש באהבתו – יכסה על פשעין באהבתו, וכן ת"י... [צפניה ג יז]. ויתחרשו – נהגו עצמן בשתיקה [שופטים טז ב].

#ג. רוח קדים חרישית – אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד, וכן ת"י שתיקא [יונה ד ח, איוב לז יז]. (רוח קדים חרישית) בשעה שמנשבת עושה תלמים בים – כתלם של מענית המחרישה, דהיינו חרישית, לשון חרישה לפי שחזקה היא... כשהיא מנשבת בשעת החום היא חמה מאוד ומבטלת צינת כל הרוחות, ולכך שינה הכתוב לקרותה חרישית [גיטין לא:].

@מ"מ: ב"ב כה ע"א ד"ה אלא. ראה חרש ה

~חֲרָשׁ (ב)

חֲרָשׁ, כך ת"י. אמר להם עשו עצמכם כחרשים, כדי שלא יסתירו דבריהם מפניכם. ד"א חרס, הטעינו

עצמכם קדרות [יהושע ב א]. כלי חרש, מקדה... של חרס [במד' ה יז]. חרש – שמש, כמו (איוב ט ז) האמר לחרס ולא יזרח, וכן (שפטים יד יח) בטרם יבא החרסה [איוב מא כב]. כלי חרש משנשתבר אין לו תקנה [יחז' כג לד].
*ראה בלאט, חרס

~חַרֶשׁ (ג)

#א. חרש שוטה וקטן – לאו בני דעה ניהו [חגיגה ב. גיטין ה.]. אין בו דעת [שם ט.]. חרשא – חרש, שומע ואינו מדבר [מנחות סד.]. שאינו שומע ואינו מדבר [חגיגה ב: עיי"ש], שאינו שומע [סנה' מה:]. חרש דומיא דשוטה [ב"ב כח.]. חרש דעתא קלישתא אית ליה, כדאמרין ביבמות (קיג). [שבת קנג.].
*הפירוש במנחות סותר את האחרים, אך כך מובא בתוס' מגילה יט ע"ב ד"ה חוץ: חרש שדברו בו חכמים בכל מקום הוא שאינו לא שומע ולא מדבר, וכן מובא ברש"י יבמות קיד ע"ב ושבעות מב ע"א. +מ"מ: יבמות קיג ע"ד ד"ה קלישתא, סנה' עא ע"א ד"ה חרשין. ראה אלס
#ב. בצק החרש – שאין ניכר אם החמיץ אם לאו, שמשונה הוא כחרש הזה שיש לו אזנים ואינו ניכר אם שומע אם לאו. ל"א בצק החרש קשה כחרס ואינו ניכר שהחמיץ [פסחים מו.].

~חֶרֶשׁ, חורש, חורשה (ד)

#א. חורש – הוא יער, כדמרגם (דברים יט ח) ביער – חורשא [ישע' יז ט, יחז' לא ג, ערובין יז. ב"ק עט: פעמיים ועיי"ש פ ע"א ד"ה ואע"פ, ב"ב סח: שבועות ו.].
*ראה אמיר

#ב. לכן דרך החורש, כיון שחורש משה פני האדמה ואח"כ זורע [ישע' כח כה]. דרכו של חורש שדהו שאינו משגיח באיזה מקום שירד המחרשה בקרקע, אפילו במקום נמוך חורש [מו"ק י.].

~חֶרֶשׁ, חרשת (ה)

חרש אבן – מעשה אומן של אבנים... וכן (ישע' מד יג) חרש עצים נטה קו, חרש של עצים, וכן (ישע' מד יב) חרש ברזל מעצד... [שמות כח יא], אומן [מ"א ז יד, ירמ' י ג, דה"א יד א, כט ה, סוכה נב:], ארבעה חרשים – נגרים היודעים לנסר את הקרנות... [זכריה ב ג, חולין פח:]. חרש צירים – אומן ציורים של צלמים עובדי ע"ז [ישע' מה טז]. חרש אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר [שמות לא ה]. חרשים – יוצרים ונוסכים [ישע' מד יא]. חרש ברזל – חרש של ברזל [שם שם יב]. מתקן כלים [ישע' נד טז]. חרושה – חקוקה... [ירמ' יז א]. חרשי משחית – (ת"י) דאומנין

לחבלא [יחז' כא לו, עיי"ש].

חרש – נוסך את הפסל... ומ"א זה שם (בן נח), שהיה נפח לעשות מסמרים (נ"א מסמרות) ובריחים לתיבה [ישע' מא ז]. חרש – ת"י אומניא, ור"א: חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתוב (ישע' מא א) החרישו אלי איים [מ"ב כד יד]. החרש והמסגר – ל"י מייטר"א א"י ל"י פורטיי"ר (האומן והשוער) בלעז. ל"א החרש לשון חרש והמסגר לשון סוגר, כלומר (הכוונה ל) חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים. מסגר, שהיו סוגרים (את פיהם) ואין פותח [ירמ' כד א, עפ"י סנה' לח.].

חרשת – לשון אומנות, כמו (ישע' מ כ) חרש חכם, ואונקלוס פירש ושינה בפירושן, שאומן אבנים קרוי אומן, וחרש עץ קרוי נגר [שמות לא ה].

*בגמרא סוכה נב ע"ב מובא שיש ד' חרשים: משיח בן דוד, משיח בן יוסף, אליהו, כהן צדק. +מ"מ: ש"א יג יט, כ. ראה צורף

~חַרֶשׁ, חרשא (ו)

מכשף [שבת עה.]. נשי חרישתא – נשים כשפניות [פסחים קי.]. לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא – ולא מכשפות מכשף זכר, ולא מכשפות מכשפה נקבה... [ברכות סב.].

כסא דחרשין – כוס של מכשפות [ב"מ כט: חולין פד:].

*מכשפה (שמות כב יז) תרג' חרשא. סוכה נב ע"ב בגמרא. ראה מסגר, נגר ב, נפח ב, רדיא

~חֶרֶשׁ (ז)

*לוי שהתישב בירושלים (דה"א ט טו, בנחמיה יא לא נזכר).

~חֶרֶשׁא

לשון מחרישה [קדושין ע.].

*בעזרא ב נב נזכר חרשא, אבי משפחת נתינים ששבה מן הגולה.

~חַרְשֵׁת (א)

חרסית, הוא הטיט [מ"ב ג כה].
*ראה חרס, חרסית

~חֶרֶשֶׁת הַגִּוִּים (ב)

#ב. חרשת הגוים – שם עיר על שם שהיתה חזקה ושולטת [שופטים ד ב, עיי"ש פסוק טז].
*ראה חרש ה

~חַרְתָּ, חרתא

#א. חרתא דאושכפי – קנקנתום, אדרימינ"ט (צבע שחור) בלעז [שבת קד: מגילה יט. גיטין יט. – רק

הלעז]. חרת – אדרימינ"ט (צבע שחור) [נדה יט]. אינו שחור כל כך [שם כ. עיי"ש ד"ה חרת].

*עיינ בערך ערך חרת. ראה אושכף, חרות, חרט, מחט א, פירור, קנקנטום, שיחור ב

#א. דשומשמנא גברא כורסא בי חרתא רמו לה – מי שבעלה גוי כנמלה מחזקת עצמה כנשואה ונותנת כסאה אצל חשבות. חורות הארץ [יבמות קיח:], משל הדיוט הוא : מי שבעלה קטן כנמלה כסאה בין השרות בנות חורין מושיבה, כלומר גם לי בעל כמוכן [כתובות עה]. חור [נדרים נ:].

@יער חרת - עיין ש"א כב ד, תהלים כג ב ד"ה בנאות דשא, מפרש יער חרת - שהיה מנוגב כחרס וצ"ל חרת.

~חרתא דארגיז

#א. חרתא (דארגיז) – שם מקום. דארגיז – אדם אחד היה אמגושי שבנה לאותה העיר ורב המנונא דר בה, ועדיין מערת קבורתו קיימת שם, כך מצאתי בתשובה [שבת יט:]. שם העיר [ערובין סג.]. רב המנונא אורי בחרתא דארגיז – אף על פי שהיתה בכבל [ערובין סג.].

*ראה ארגז, ארגיז, ארגיזא

~חש

*ראה חוש, חשש ב

~חשאי

*באיוב ד טז "דממה" ת"י חשאי. ראה דמם, חשה, צנעא

~חשב, מחשבה, חשבון (א)

#א. החושב לשלוח יד בפקדון – אמר בפני עדים : אטול פקדונו של פלוני לעצמי [ב"מ מג.]. מצינו מחשבה שהוציאה הכתוב בלשון אמירה, כגון (תהלים טו) ודובר אמת בלבבו, וכן (ברא' כז מא) ויאמר עשו בלבבו [נזיר י.].

*עיינ בתוס' ב"מ מג ד"ה החושב : מחשבה הוי דיבור. הב"ח מציין לקדושין מב ע"ב, שם מפרש רש"י לא דווקא אמר אלא חשב ושם בקדושין מחלוקת ב"ש וב"ה אם מחשבה כמעשה.

#ב. מחשב להרע – חורש תחבולות רשע [משלי כד ח]. בקשו חשבונות – מזימות ומחשבות של חטא [קהלת ז כט]. חשבון – לשון מחשבה [קהלת ט י.]. חשב – סבר [ישע' נג ד.].

מחשבה רעה – דאגה [כתובות י.]. דאגת הלב על מחשבתא – דאגה [ערובין כט.]. דאגת הלב על מזונותיו של אדם. מפר מחשבות ערומים – נותן להם מזונות ומבטל מחשבות מלבם... ל"א מחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה, כך וכך תעלה בידי מועלת להשביט הדבר שאין מחשבתו מתקיימת, אפילו לדבר תורה... [סנה' כו.].

*חשבון במשמעות חישוב מופיעה רק בקהלת.

#ג. חשבה להשבר – נדמה כאלו היא נשכרת [יונה א ד.].

#ד. מחשב – עושה חשבון [ע"ז סג.]. אין מחשבין עם גבאי צדקה – לומר היכן נתתם מעות שגביתם [ב"ב ט.]. מחשב – מאומד [ביצה יג.]. לא דקדק המקרא בחשבונות (השנים) כ"כ [נחמיה ז.].

#ה. ובגויים לא יתחשב – כתרגומו, לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות... אינן נמנין עם השאר [במד' כג ט.]. יחשב לי – לחשוב... פייני"ט שוי"ט (יהא נחשב) בלעז [תהלים מ יח.].

#ו. מחשב עתים ושעות – לשון מעונן, כמו בעל עונות שמבחיין את העונה ואומר היום יפה לצאת לדרך ויצליח למחר יפה לוקח מקח וישתכר בו הלוקחו [סנה' סה.].

*ראה זכור

#ז. לחשב מחשבות – אריגת מעשה חשב [שמות לא ד.].

@בספר מעט דבש על הנ"ך מאת ר' יעקב נחמני (ירושלים תשס"ג) מובאת פרפרת נאה על הנאמר במשלי יט כא : "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום". בברכות ה ע"א נאמר לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע... אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה. אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע, אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה... וזה הפשט בפסוק : רבות מחשבות - לעשות עבירות בלב איש, ועצת ה' היא (כלומר העצה שה' נותן לנו להתגבר על כך הם שלשת דברים אלו שהם בראשי תיבות) תקו"ם - ר"ת תורה, קריאת שמע ומיתה. +מ"מ : שמות ה ח, ויקרא יט יד, ויקרא כה כז ד"ה וחשב, שם נ, שם כז יז ד"ה וחשב, ישע' כב י, יחז' ד ד"ה שלש, שם מח לה ד"ה סביב, נחמיה ז ז ד"ה ישוע, תהלים קלט יז, קהלת ז כז ד"ה ראה, דניאל ח יד, דה"א טז יא ד"ה דרשו, תוס' ערובין יד ע"א ד"ה והאיכא, חגיגה י ע"ב ד"ה מלאכת, ב"ב עח ע"ב ד"ה אבד. ראה אמר ב, דמה ב, זמה, זמם, חשוב, יעל, ישא א, כסל, מונה, מזימה, מני, מסה א, מעל ב, מרמה, מתכנת, נחם, נכל, נרדשיר (בהערה), נשא א, סעף ב, סך א, סכום, ספר א, עטה, ענין, עשת ב, פלל, פרי, קצה ב, ראה ב (ב), רכיל, רעיון, שטר הדיוטות, שעף, תך א, תכן א, תקופה

~חֶשֶׁב, חושב (ב)

חשב – חגור שלמעלה הימנו (של האפוד) [שמות כח ד.]. חגורה הצמודה לאפוד מלמעלה דוגמת סינר הנשים [שם כח ז], חגורה [שם כט ח]. מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו [שם ו], חגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו [שם ח].

כרובים מעשה חושב – כרובים הין מצויירים בהן באריגתן, ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כתלים, פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן, ארי מצד זה ונשר מצד זה, כמו שאורגין חגורות של משי [שמות כו א, יומא עב: – בשינוי.

עת לחשות – פעמים שאדם שותק ומקבל שחר, שנאמר (ויקרא י ג) וידם אהרן... [קהלת ג ז]. חושי – שתיקות, כמו [קהלת ג ז] עת לחשות [איוב כ ב].
*רש"י מפרש באיוב מלשון חשה, אך לפי שאר המפרשים ענינו הרגשה משרש חוש. ראה חוש, חשש
#ב. מחשים – אקליי"ר (להתירש). בדפוס יש לעז באיטלקית [מ"א כב ג]. מחשים – מתעצלים [שופטים יח ט].

~חשו

שם האיש [כתטבות פד:].

~חשוב (א)

חשיבות דרכים הוי חשיבות [שבת קמד:]. חשובות – חורות הארץ [יבמות קיח:].
*לשון חשיבות. קהלת ה ט, ברכות ח ע"ב ד"ה על גב, שבת קלג ע"ב ד"ה ושנים, מגילה ו ע"ב ד"ה חלונות, יבמות נז ע"ב ד"ה אף אנן. ראה אבגיטוס, אמר ב, אנוש, אפרת, אפרתי, ארונקי, הלז, זאטוט, חשב א, יוהרא, ספן ב, שבח א, שש

~חשוב

1. *בן עזריקס, אביו של שמעיה (נחמיה יא טו, דה"א ט יד). 2.
מבוי החומה (נחמיה ג כג). 3. בן פחת מואב (נחמיה ג יא). 4.
מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כד).

~חשון

*ראה מרחשון

~חשופא, חשפא

*אבי משפחת נתינים (עזרא ב מג, נחמיה ז מו).

~חשוק, חשוק, חשוקים

וחשוקיהם – מוקפות היו העמודים בחוטי כסף סביב, ואיני יודע אם על פני כולן, אם בראשם ואם באמצעם, אך יודע אני שחשוק לשון חגורה, שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטים יט י) ועמו צמד חמורים חבושים, תרגומו חשוקים [שמות כז י, עיי"ש].
וחשוקיהם – הם עגולים סביב שהוא קישורן (של האופנים) [מ"א ז לג], הם העיגולים החיצונים... והוא מלשון (שמות כז י) וחשוקיהם כסף... [שם שם לז].
*ראה אופן, חשב ב, חשור, חשק

~חשור

וחשוריהם – זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין ריי"ש בלעז [מ"א ז לג, עיי"ש ש"ב כב יב]. חשרת – יש לפתור לשון קשר... כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה (מ"א ז לג) שהם זרועות העץ המהדיקין וקושרין עגולי (האופנים) יחד

אבל רוקם כצורתו מכאן כך צורתו מכאן, כבר פרשתי שזו היא אריגה של שני קירות, והציוורים שמשני עבריה אינם דומים זה לזה [שמות כו לא], כבר פרשתי שהיא אריגת שני קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו [שם כח ו].

רוקמים במקום שחושבים – בתחלה מתקן הצורה על הבגד ע"י צבע, ואח"כ רוקמה במחט [יומא עב:].
*בגמרא: רוקם מעשה מחט, לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג, לפיכך שני פרצופות. ראה אפוד, חגר, חשוק רקם

~חשבדנה

*איש בימי עזרא שעמד לשמאלו של עזרא בשעת קריאת התורה (נחמיה ח ד).

~חשבה

*בנו או נכדו של זרובבל (דה"א ג כ).

~חשבון

שם מקום (עיר סיחון מלך האמורי) [ירמ' מח ב]. (עיר) גבוהה ויש לה צל [שם מח מה].
*במדבר כא כו-כח נקראת עיר סיחון. +מ"מ: במד' לב לו, יהושע יג יז, ישע' טו טז, שה"ש ז ה. ראה חובה (ב), חשב א

~חשביה

1. *בן אמציה, מאבות אבותיו של איתן המשורר (דה"א ו ל). 2.
מאבות אבותיו של שמעיה (נחמיה יא טו). 3. נגיד בשבט לוי (דה"א כז יז). 4. בן ידותון המשורר (דה"א כה יט). 5. מצאצאי אסף וזקנו של עוזי (נחמיה יא כב). 6. ראש בית אב לויים ששב מן הגולה (עזרא ח ג, יט). 7. לוי החתום על האמנה (נחמיה י יב). 8. מראשי הלויים בימי יויקים (נחמיה יב כד). 9. לוי מבוי החומה (נחמיה ג יז). 10. ראש בית הכהנים חלקיה (נחמיה יב כא).

~חשביהו

1. *בן ידותון המשורר (דה"א כה ג, עיי"ן שם ג כב). 2. אבי בית אב לויים ממשפחת החברוני (דה"א כו ל).

~חשבנה

*מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כו).

~חשבניה

1. *אביו של חטוש מבוי החומה (נחמיה ג י). 2. לוי בימי עזרא (נחמיה ט ה).

~חשד

*ראה דימה, שמץ

~חשה, חשי

#א. תחשה – תחריש [ישע' סד יא]. מחשים – מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד [נחמ' ח יא].

[– ש"ב כב יב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אופן, חשוק, חשק, חשר

~חֲשַׁח, חֲשָׁחוּ, חֲשָׁחוּ

#א. חֲשָׁחוּשִׁין [עזרא ו ט]. חֲשָׁחוּשִׁין – חוֹשְׁשִׁין [דניאל ג טז].

#ב. חֲשָׁחוּת (שרש חֲשָׁחוּ) – צְרִיכוֹת שֶׁתִּצְטָרֵךְ [עזרא ז כ].

#ג. חֲשָׁחוּת – חֲפָצִים [ר"ה ד].

@+מ"מ: עֲרִכִּין ו ע"א ד"ה מִיתְבִּי. חֲשָׁח הוּא מַעֲנִין צוֹרֵךְ, נִדְרָשׁ

~חֲשִׁי

שְׁדִירָא"ה (צְתָרָה, מִין צִמָּח) בִּלְעָז [שַׁבַּת קַכָּח].

~חֲשִׁיכָא

חֲשִׁיכִיָּא – עֲנִיִּים [סוּכָה מִד:].

~חֲשִׁיל, חֲשִׁילָא

דְּבַר מַעוֹךְ [– בְּרִכוֹת לַח]. כְּמוֹ בִיעֵי חֲשִׁילָא דְשַׁחֲטָא חוֹלִין [שם צג]. בִיעֵי דְחֲשִׁילָא – בִיעֵי זָכַר הַמַּעֲוִרִים בְּגוֹפּוֹ [חוֹלִין צג].
*רָאָה חֲשִׁל

~חֲשִׁשִׁים, חוֹשִׁים

1. בְּנוֹ הַיָּחִיד שֶׁל דָּן (בְּרִאשִׁית מו כג, בְּמִדָּה' כו מִג – שׁוֹחִם). עֵינִין בְּסִפְרֵי דִּיקוּקִים וּדְקוּקִים בְּתוֹרָה עֲמ' 382. 2. שֵׁם אָדָם אוֹ מָקוֹם (דְּה"א ז יב). רָאָה חוֹשׁ, חוֹשִׁים, חוֹשֵׁם, שׁוֹחֵם

~חֲשִׁיף

*רָאָה חֲשָׁף ב

~חֲשָׁךְ (א)

חֲשָׁךְ הַיּוֹם – יִמְנַע הָאוֹר [יחז' ל יח, עֲזָרָא ט יד]. הַצְנִיעַ [אִיּוֹב כָא ל, לַח כג]. חוֹשֶׁךְ אִמְרִיו – אִינוּ מְרַבֵּה בְּדִבְרִים [מִשְׁלֵי יז כז]. לֹא אֲחֻשׁ פִּי – הוֹאִיל וְאִינֶךָ חָדַל מִמֶּנִּי, גַּם אֲנִי לֹא אִמְנַע דִּיבּוֹר [אִיּוֹב ז יא].
חוֹשֶׁךְ עֲצָמוֹ מִן הַדִּין – שְׁאִינוּ רוֹצֵה לִישֵׁב בְּדִין. נ"א שֶׁמֶתִּפְשֵׁר עִם בְּעַל דִּינוֹ קוֹדֵם שִׁיבּוֹא לְבֵית דִּין [אָבוֹת ד ז]. חוֹשֶׁךְ שִׁבְטוֹ – סוֹפּוֹ שֶׁשׁוֹנֵא אֶת בְּנוֹ... [מִשְׁלֵי יג כד].

*עֵינִין בְּעֶרְךָ עֶרֶךְ חֲשָׁךְ. רָאָה חָדַל א

~חֲשָׁךְ, חֲשִׁכָה (ב)

סִפְקָא חֲשׁוּכָא – כְּגוֹן בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. עִם חֲשִׁיכָה מִבְּעוֹד יוֹם הוּא [שַׁבַּת לִד]. חֲשׁוּכָא – הֶעֱרַב... מִשְׁתַּחֲשָׁךְ [פְּסָחִים ח:]. בְּאִשׁוּן חוֹשֶׁךְ – בְּבֹא הָרַעָה [מִשְׁלֵי כ כ]. (אֶחָד) מִשְׁלֵשׁ מַחֲצִיאוֹת, חֲשָׁךְ עָנָן וְעֶרְפֶּל [שְׁמוֹת כ ית].

חֲשַׁכְתָּ מִים – בְּעֵבֵי שְׁחָקִים הֵם חֲשָׁךְ... [תְּהִלִּים יח יב].
יוֹשְׁבֵי חֲשָׁךְ וְצִלְמוֹת – (כִּינוֹי) לְבֵית הַסּוֹדֵר [תְּהִלִּים קז י].

הַלֵּךְ חֲשָׁכִים – לְמָקוֹם חֲשָׁךְ [בְּרִכוֹת ו:]. צָרָה בָּאָה עֲלֵיו [יִשְׁע' נ י].

מִרְאִיו חֲשׁוּכִים – שְׁחוֹר כְּכוֹשִׁי [בְּכּוֹרוֹת מִד:].

*+מ"מ: תְּהִלִּים קֶלֶט יא ד"ה וְאוֹמֵר, פְּסָחִים ב ע"ב ד"ה וְאוֹמֵר, תְּעִנִּית י ע"א ד"ה ה"ג שְׁקוֹל, ד"ה נְהוֹר. רָאָה אוֹר, חוֹשְׁכָא, כְּהָה ב, לִילָה, מִאֲפִלְיָה, מִחֲשָׁךְ, מִשְׁאוֹן, מִשְׁוָה, מִשֵּׁשׁ, נֶשֶׁף א, עִיפָה, עֶלְטָה, עֵמֶם, צֶלֶם, צִלְמוֹן, צִלְמוֹת, קִפְאוֹן

~חֲשָׁל (א)

הַנְּחֲשָׁלִים – חֲסִרֵי כַח [דְּבָרִים כה יח].
*אִין לוֹ דְּמִיּוֹן בְּמִקְרָא. חֲשָׁל וְחִלְשׁ מִתְחַלְפִּים.

~חֲשָׁל, חֲשָׁלָא (ב)

מִרְדָּד כָּל מִינֵי מִתְכּוֹת שְׁמִרְדִּין אוֹתָם בְּקוֹרְנָס, אֲטִינְבִישׁ"ט (מִדָּק, מִרְדָּד. חֲסִר בְּדָפוֹס) בִּלְעָז וְהִרְבָּה יֵשׁ בְּגִמְרָא, (כְּתוּבוֹת עז). חֲשָׁלִי דוּדִי, (חוֹלִין צג).
בִיעֵי חֲשִׁילָא [דְּנִיָּאל ב מ]. דְּחֲשָׁלִי כָּלִי זִיין – מַחֲלִישִׁין אוֹתָן בְּקוֹרְנוֹס עַד שֶׁנַּעֲשׂוּ דְקוֹת, וְעוֹשִׁין מִהֵן כָּלִי זִיין [ע"ז טז]. אֲטִינְבִישׁ"ט (מִדָּק. הִרְ"ה מַחֲלִישׁ, אֶךְ לִפִּי הַדּוֹגְמָאוֹת נִרְאָה שְׁגוֹרָס מַחֲשִׁיל, עֵינִין בִּא"ה) בִּלְעָז, כְּמוֹ (כְּתוּבוֹת עז). חֲשָׁלִי דוּדִי, וְכְמוֹ (ע"ז טז).
דְּחֲשָׁלִי מִינִיָּהוּ... [חוֹלִין יז].חֲשָׁלִי דוּדִי – מַחֲשָׁלִין וּמִרְדִּין נַחוּשֶׁת וְעוֹשִׁין מִמֶּנָּה יוֹרוֹת [כְּתוּבוֹת עז].
*רָאָה חוֹשְׁלָא, חֲשִׁיל

~חֲשָׁשׁ (א)

1. אֲבִי מִשְׁפַּחָה שֶׁשֶּׁבָה מִהַגּוֹלָה (עֲזָרָא ב יט, י לג, נַחֲמִיָּה ז כב, י יח). 2. אִישׁ בִּימֵי עֲזָרָא שֶׁעֲמַד לִימִינוֹ בְּשַׁעַת קְרִיאַת הַתּוֹרָה (נַחֲמִיָּה ח ד). רָאָה חוֹשִׁים, חֲשִׁים

~חֲשָׁשׁ, חוֹשָׁשׁ (ב)

*מִלְכָּה הַשְּׁלִישִׁי שֶׁל אָדָם (בְּרָא' לוֹ לִד-לֵה - חֲשָׁשׁ, דְּה"א א מה-מו). בִּישַׁע' לִד ו בְּמ"ג הַמֶּאֱוִר יֵשׁ ט"ס כֹּאֲשֶׁר מִצְטָטִים אֶת הַפְּסוּק בְּבִרָא' לוֹ לֵג "וַיִּמָּת בִּלְע" וּבְמִקּוֹמוֹ כְּתוּב "וַיִּמָּת חוֹשָׁשׁ" וּבְפִרְוִיקָט הַשּׁוֹ"ת לֹא שְׁמוֹ לֵב לְטַעוֹת. רָאָה חֲשָׁשׁ

~חֲשָׁמוֹן

*מָקוֹם בְּנֵגֶב יִהּוּדָה (יְהוֹשֻׁעַ טו כז).

~חֲשָׁמוֹנָי, חֲשָׁמוֹנָיִם

הִלְכוּ פְּרָחִי כְּהוֹנָה בְּנֵי בֵית חֲשָׁמוֹנָי לְהִלָּחֵם עִם יוֹוֹנִים לְפָנֵי יוֹם הַכְּפוּרִים וּנְלַחֲמוּ בְיוֹם הַכְּפוּרִים [סוּטָה לֵג].
מִלְכֵי בֵית חֲשָׁמוֹנָי – שְׁנֵי אֲחִים שֶׁהָיוּ מִתְקוּטָטִין עַל הַמְּלוּכָה הַיְּהוּדִית וְאִרְסִטוֹבִלוֹס [סוּטָה מִט:]. כָּל דֹּאֲמֵר מִבֵּית חֲשָׁמוֹנָי אֲנָא עֲבַד הוּא – שְׁכָל זָרְעוֹ הָרִגֵם

הורדוס ועבד היה ומלך תחתיהן וקרא בניו על שם בית חשמונאי... [קדושין ע:].
*מ"מ: דברים לג יא, זכריה ט יג, טז. ראה ינאי, עבד א (יא)

~חשמל

מלאך ששמו כך, וכעין גוון שלו ראה מתוך האש... ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל, א"ר יהודה (נוטריקון) חיות אש ממללות, במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות... ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש... [יחז' א ד, עיי"ש]. וארא כעין חשמל – לא ניתן רשות להתבונן במקרא זה [יחז' א כז].

*בגמרא חגיגה יג ע"א נאמר: מאי חשמל? אמר רב יהודה חיות אש ממללות... עיין באגרת הטיוול חלק הרמז ערך חשמל שהוא נוטריקון חנפים שקרים מלשינים ליצנים, ארבע כיתות שאינן מקבלים פני השכינה והחשמל הוא הממונה למנוע זאת מהם, עיי"ש. יש המתנגדים לשימוש במילה "חשמל" לציין העברת זרם ומשתמשים במקומה במילה "אלקטרי".

~חֶשְׁמֶן, חשמנים

חשמנים – דורונות... ומנחם פתר שם מדינה, יושבי חשמונה, והפותרים פותרין אותו לשון דורון [תהלים סח לב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה אשמן

~חֶשְׁמוֹנָה, חשמונה

*אחת מתחנות בנ"י במדבר. ראה חשמן

~חֶשֶׁן, חושן

מין תכשיט לחשן [שמות כה ז, בהיפוך]. תכשיט כנגד הלב [שמות כח ד]. תלוי במשבצות האפוד על ליבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החושן בתחתיתו [שם ו]. חשן משפט – שמכפר על קלקול הדין. דבר אחר משפט שמכפר דבריו והבטחתו אמת... וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר את דבריו [שמות כח טו], דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות. ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין, נקרא משפט על שם סליחת המשפט [שם כח ל]. מקום שהשבטים כתובים [יהושע ז טז].

*ראוי לציין שבשמות כח יז-כ בתיאור החושן רש"י אינו מפרש את אף אחת מהאבנים והם: אדם, פטדה, ברקת, נפך, ספיר יהלם, לשם שבו, אחלמה, תרשיש, שהם, ישפה. ישנו סיפור ידוע לילדים על המהר"ל מפראג שיצא לחפש את אבני החושן בלונדון בירת אנגליה. ר' שניאור ליימן חקר מהו מקור המעשה ומצא כתוב מעבר לדף השער של המהדורה הראשונה שיצאה בידידו שהוא סיפור בדוי. *מ"מ: תוס' ע"ז כד ע"א ד"ה ואבני. ראה אמת בהערה, אפוד, מלואה, משפט

~חֶשֶׁף (א)

#א. גלילה [ישע' נב י, ירמ' יג כו, מט י – כמו מחשף הלבן], חשופה – כמו גלויה [יחז' ד ז]. מחשוף הלבן – גלוי לבן... [ברא' ל לז], יחשף – כמו [ברא' ל לז] מחשף הלבן, יקלף... כלומר יפשוט [תהלים כט ט]. חשפי שובל – גלי... [ישע' מז ב]. וחשופי – כמו חשוף והיו"ד יתירה... [ישע' כ ד].

#ב. ולחשף מים מגבא – לדלות, וכן (חגי ב טז) לחשוף חמשים פורה, וכן (לקמן מז ב) חשפי שובל, דלי מים מן שבילך, אשפוש' בלעז [ישע' ל יד], לדלות, וחבירו [ישע' מז ב] חשפי שובל חשפי מים שעל הנתיבה שתצטרכי לעבור הגשמים ושריעת הנהרות [שבת פב]. לחשוף חמשים פורה – לשאוב... למלאות, כמו ולחשוף... וכן [ישע' מז ב] חשפי שובל [חגי ב טז].

#ג. קלף [יואל א ז, תהלים כט ט].

@ראה חלף, חלק, חספס, חשיף, מחשוף, פורה, שוק בהערה

~חשף, חֶשְׁפִּים (ב)

חשיפי (בפסוק: חֶשְׁפִּי) עזים – קיבוצי עזים, ואין לו דמיון. ומנחם חברו לשון גילוי, כמו [ברא' ל לז] מחשוף הלבן, (וכן ישע' מז ב) חשפי שובל, ולשון גילוי נופל על עדרי עזים, כמו [שה"ש ד א] שגלשו מהר גלעד, כשיורדין מן ההר נתגלה ההר [מ"א כ כז].

*למרות שחשיף הוא מלשון חשף, המילה מופיעה בקונקדנציה כשרש בפני עצמו. חשיפי עזים הם עדרי עזים חשופים הבולטים בצבעם השחור. זה שנאמר בגמ' ב"ק עט ע"ב אין מגדלין בהמה דקה בא"י מדובר בעזים אלו. ב"ק פ ע"א מעשה בחסיד אחד. ראה חלק

~חשק, חשוק

#א. חפץ [ברא' לד ח].

#ב. חשוק שפתותיך – כדמתרגמינן (שמות לח י) וחשוקיהם – וכיבושיהון [ע"ז לה].

#ג. המחושקת ברקמי זהב – קשורה, כמו (שמות כז י) וחישוקיהם כסף, מצופה זהב טהור מבית ומחוץ [ע"ז כד:].

*בגמרא עז והדר במסורת הש"ס לע"ז כד ע"ב המ"מ לפסוק ברש"י הוא שמות כז, ואילו בדף לה ע"א המ"מ הוא לשמות לח, וצ"ע כיון שאין שינוי ביניהם. בשו"ע או"ח סימן שז סעיף טז נאמר בין השאר: דברי חשק כגון ספר עמנואל... אסור לקרות בהם בשבת ואף בחול אסור משום מושב לצים... ובדברי חשק איכא משום מגרה יצר הרע... עיי"ש. *מ"מ: אסתר ה ד, סנה' קג ע"א ד"ה כי בי חשק, חולין פט ע"א ד"ה לא מרבכס. ראה געגועים, חשוק, חשור

~חֶשְׁרָה, חֶשְׁרָה

חשרת מים – העבים מחשרין, כלומר משירין המים

חותה [שם כה כב]. ממלא כלי מצבור הגחלים
[כריתות כ.].

*ראה מחתה

#ב.יחתך – לשון שבירה [תהלים נב ז].

*פירוש זה מופיע במ"ג המאור, אך לא במ"ג הכתר. יתכן שהסיבה לכך היא כיון שמשמעות "יחתך" היא לשון גרף ולא לשון שבירה, ולכן יש ספק אם הפירוש הוא מרש"י או מתלמיד טועה. ראה חתית

~חתול (א)

חתול – לא בעי נטירותא אפילו כחיה קטנה שאינו תאב לברוח כל כך [שבת נא:]. לא מזיק ליה ארס דנחש שאף הנחשים היא אוכלת [שבת קכח:]. אינו מטיל רעי בפני אדם ומכסה צואתו [ערובין ק:].
*מ"מ: שמות כב יב, ויקרא יא כו. ראה איים, נמיה, ציים, שונרא

~חתול (ב)

מעשה בגדים ורטייה, כמו (לעיל טז ד) והחתל לא חתלת [יחז' ל כא].
*ראה חתל, חתלה

~חתחת, חתחתים

וחתחתים בדרך – אימות וחתות הרבה... חתחתים – לשון כפול הוא בתיבה, כמו... [קהלת יב ה].
*אין לו דמיון במקרא. ראה חת, חתה א, חתת

~חתי, חתים

(אחד מ)שבעה אומות (בני כנען שישבו בארץ כנען)
[סוטה ג:].

~חתימה

*ראה חתם

~חתית

שבר [יחז' לב כג, עיי"ש פסוק כז], חתיתי (הקרי, והכתיב חתיתו) – מורא [שם לב לב]. חתיתם – לו"ר דיפריינימינ"ט (שבירתם) בלעז [יחז' כו יז, עיי"ש טז מה].

*ראה חתה א, ב, חת, חתחת, חתת

~חתך

#א.גוף שאינו חתוך – כולו שלם כעין דף ואין בו חיתוך איברים וצורה, אלא חלק כעין עיגול [נדה כד:]. יד חתוכה – מחותכת כצורתה בחתוך אצבעות [שם יח.].

*שרש חתך מופיעה במקרא רק פעם אחת בדניאל ט כד ואינו מפרש. ראה נתק, קנב

לארץ [תענית ט:]. חשרת מים – לשון כברה הוא (תענית ט:), דבר הנופל על הארץ דק דק, וכן הוא אומר באגדות הרבה (ב"ר יג י, קה"ר א ז) חושרין אותו בכברה. ויש לפתור חשרת לשון קשר, שמתקשרין השמים בעבים ע"י המים, כמו (מ"א ז לג) וחשוריהם, האמור באופני המכונה, שהם זרועות העץ, חמשה המהדקין וקושרין עיגוליה יחד [ש"ב כב יב, עיי"ש]. חשור מימין – ברקיע [תענית כה:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אופן, חשור

~חשש (א)

ת"י עמירא, קשין של שבולין [ישע' ה כד], מין מוץ, דבר שנזח לידלק [שם לג יא].
חושים של קנה – גדלים הרבה ביחד, טרוקי"ש (ענפים, אגודות). אי נמי עלי קנים או קשרי הקנים קרוין כן [ב"ב קמג:].

*ראה עמיר

~חשש (ב)

חש בראשו – חששא בעלמא, מיחוש קל [שבת לב:]. חוששני לו מחטאת – חוששני לומר חייב חטאת הוא [שבת קכא:]. חושש – ש"י קלי"ר (לדאוג, להיות איכפת) [איוב כא כא]. חושש [סוכה נד:].
*עיי' בתוס' גיטין מ ע"ב ד"ה חיישין שמוכנו כאן לשון ודאי. ראה דררא, חשה, מנין, נואש, שוה

~חת (א)

וחתכם – ואימתכם, כמו (איוב ו כא) תראו חתת. ומ"א (ב"ר לד יב) לשון חיות... [ברא' ט ב, עיי"ש]. לבלי חת – בלי פחד ומחיתה [איוב מא כה].

*ראה חתית, חתחת, חתת

~חת (ב)

*בנו השני של כנען, אחי צידן, יבוס, אמרי, גרגשי, חוי, ערק, הסיני. הוא אבי החתים (ברא' י טו).

~חתה (א)

חתת – פחד [ברא' לה ה].
*ראה אימה, חת, חתחת, חתית, חתת

~חתה (ב)

#א.לשון שאיבת אש ממקומה... כמו (ישע' ל יד) לחתות, וכן (משלי ו כז) היחתה [שמות כז ג]. כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה [ישע' ל יד], היחתה – הישאב. כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא (אצ"ל: היא) כמשמעה, כשממלא הכלי בתוך המדורה [משלי ו כז], שאב. כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי

ד"ה והא. +מ"מ : שמות יח א.

~חֲתָנָה, חתונה

יום חתונתו (של הקב"ה לבנ"י) – יום מתן תורה
שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו [שה"ש ג יא].
*+מ"מ : כתובות ח ע"א ד"ה משמח. ראה הילולא

~חֲתָף (א)

חתף – פתאום [משלי כג כח].

~חֲתָף (ב)

יחתוף – יכה פתאום, כמו (משלי כג כח) היא כחתף
תארוכ, לשון פתאום הוא [– איוב ט יב, עיי"ש פסוק
כג].

~חתר (א)

לחתוך שן – לנקרה ולגרר סביב מושבה [קדושין
כד:]. הרחב [יחז' ח ח]. ויחתרו – יגעו ועסקו כחותר
במחתרת [יונה א יג].
*ראה מחתרת

~חתר (ב)

מקום [סנה' ה:].

~חֲתַת (א)

וחתו – והשברו [ישע' ח ט]. יחיתן – ישברם [חבקוק
ב יז]. החיתות (בפסוק : החֲתַת) – שברת [ישע' ט ג].
וחתו גבוריך – יפחדו [עובדיה ט]. לא יחת – לא יירא
[איוב לט כב]. נחת הוא – לשון חתת, נתירא [מלאכי
ב ד]. יחיתני – מייראני [איוב לא לד]. תירא חֲתַת –
פחד המכה [איוב ו כא].
יחת – יתרוצץ [ישע' ז ח]. נחת – לשון הכנעה
[ברכות יב]. יחתו – ירדו, ובתרגום נחיתו [איוב כא
יג]. מחתת – חסרון [משלי יד כח]. אחתיה – תקע
[מו"ק יז:]. חתהו – שברהו, כלומר חתכהו [חולין כז:].
תַּחַת – תחת זו טעמו למעלה בתי"ו, מה שאין כן בכל
המקרא, לכך אני אומר שהיא שם דבר, כמו (ברא' לה
ה) חתת... [משלי יז י].

*עיי' חולין כז ע"א : ממקום שזב חתהו, מאי משמע דהאי חתהו
לישנא דמתבר הוא, דכתיב אל תירא ואל תחת. מכאן משמע
שלפי הגמרא חתני הא שורש חתה ולא חתת. ראה חת, חתה א,
ב, חתחת, חתית, נחת א

~חֲתַת (ב)

*בן עתניאל בן קט לשבט יהודה (דה"א ד יג).

##ב.מקצע ומחתך (את העור) לרצועות וסנדלים
[שבת עג:], מקצץ העור במדה [שם עד:]. רידוני"ר
(לעגל, כלומר לחדד את הקנה עד שיהיה מעוגל כדי
שיכנס בדיוק בתוך נקב החבית) [שבת קמו:].
אינקריני"ר (לחרוץ, רק בדפוס בומברג) בלעז [פסחים
עה. ראה צרם].

*ראה גמס, קטל, קצע, שחט

##ג.בשר שאינו מחותך – שאינו מנוקך מן החלב ומן
הגידים האסורים [חגיגה ה:].

*ראה טבחקי

##ד.צוק חתוך בזקיפה ולא משופע כל כך [יומא סז:].
*ראה עזאזל

~חֲתַל

והחתל – לשון כריכה בבגדים, וכן (איוב לח ט)
וערפל חֲתַלְתּוֹ, הוא שמלפפין את הולד [יחז' טז ד].
*ראה חתול ב, חתלה

~חֲתַלָּה

חתולתו – תכריכו, כמו (יחז' טז ד) והחתל לא חתלת
[איוב לח ט].
*ראה חותל, חתול ב, חתל

~חתלון

*חתלון הוא מקום בגבול הצפוני של א"י. (במד' לד ז, יחז' מז טו,
יז, מח א).

~חתם

סגר מחיצה [איוב ט ז]. תורה חתומה – גמורה
ומסויימת ושלמה [גיטין ס]. סגר [איוב כד טז], סתם
וסגר [סנה' קט]. החתים בשרו – נסתם [ויקרא טו ג].
סרבלי חתימי – היו עושים חותמות לטליתות שלהן
כעין עבדים להראות שהן כפופין לריש גלותא [שבת
נח:]. חתימת פי האמה – סתימה [פסחים סז:].
*ראה אדרזא, גושפנקא, חותם, מוהרקא, עזק א, פתוח, פתיל

~חתן

משיצא חתן לקראת כלה – שירדו (הגשמים) כל כך
שכשהטפה נפלה יוצאת אחרת ובולטת כנגדה, מפי
מורי. לשון אחר שהשוקים מקלחים מים, שוק מקלח
וזה מקלח כנגדו [תענ' ו:]. אין אדם נמנע מלקרוא
לחתנו בנו ולכלתו בתו [ברא' לז לה].

כך הוא דרך החתנים לאחר סעודת אירוסין חוזר
ומשגר סבלונות לארוסתו וסועד שם [פסחים מט:].

*חתן לשון התפעל (כגון ויתחתן שלמה, שמ"א ג א) הוא איש
שנשא לאישה את בתו של מאן דהו. חֲתָן נקרא מי שהוא בעל
בתו של אדם וחֲתָן הוא הכיני של אבי אשתו של החתן. עיין
בספר ליד המעיין (מרדכי הכהן) עמ' 27. +מ"מ : תוס' נדה ח ע"ב

~ט, טי"ת

טוב (ברא' א ד) – טי"ת שכתובה ראשון בתורה נאמרה לטובה [ב"ק נה].

*ט' זעירא - איכה ב ט, ט' רבתי - קהלת ז א, איוב ט לד. עיין ב"ב קי ע"א ד"ה נשוט, שאותיות טי"ת ושי"ן מתחלפות לעתים.

~טָאָב

הוטב [דניאל ו כד].

~טאט, טאטא

טיאט – שמכבד את הבית [– מ"ב יז א]. טאטאטיה – לשון כיבוד, אישקובי"ר (לטאטא) בלעז, כמו שאמרו רבותינו (מגילה יח). [ישע' יד כג]. טאטיתא – אישקוב"א (מטאטא) בלעז [מגילה יח].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : גמרא ר"ה כו ע"ב. ראה חופיא, יעה, כבד א (א), כנושאה, לולב, מטאטא, מכבדות, עי, צח

~טב, טבא

#א.טב רמו ליה – הרבה הכוהו, לשון מורי. ל"א יפה ראויות המכות הללו [גיטין יד]. טוב [דניאל ב לב].
#ב.יומא טבא לרבנן – סעודה לתלמידים [קדושין לא].

@+מ"מ : ברא' מט יא, ש"א יח ג, מ"א ו כ, ישע' א כג, יחז' לד יח, דה"ב ד טז. ראה טאב

~טָבָאָל

בן טבאל – (נוטריקון) בן הטוב אלינו, כן ת"י. ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום, ובגימטריא של אותיות אל"ב"ם, טבאל הוא רמלא, ט"ר, ב"ם, א"ל.
בן טבאל – בן רמלא [ישע' ז ו].

*לפי רש"י והרד"ק הוא כינוי לאיש שרצה למלוך על יהודה בתמיכתם של פקח מלך ישראל ושל רצין מלך ארם ולא דווקא שמו של אדם. ראה מתרדת טבאל

~טבהקי

חתיכות [ערובין כט].

*הערוך ערך טבהק מפרש בשר צלי. בגמרא נאמר שהפרסים אוכלים טבהקי.

~טבול, טבולים

סרוחי טבולים בראשיהם – יתירי כובעים גדולים, ומנחם פירש כמו ויטבלו הכתונת בדם, סרח העודף מן המצנפת צבועה. טבולים אין לו דמיון ופתורונו לפי הענין. וכן ת"י מחתין קולסין [יחז' כג טו].
*אין לו דמיון במקרא. ראה טבל ב

~טבור, טיבור

טבור הארץ – גובה וחוזק הארץ, כטבור זה שהוא

אמצעו של אדם ומשופע מכל צדדיו [יחז' לח יב], (ת"י) תוקפא דארעא, מהר הגבוה שבכולם [שופטים ט לז]. בטבורה – באמצעיתה [מגילה ו]. אמצע [סנה' לז]. שררץ – טיבורך (כ)אגן של מים צלולין שרוחצין בהם... וע"ש שהטבור כמין נקב עגול מושלו באגן עגול... והדוגמא ע"ש לשכת הגזית יושבת בטבור הארץ [שה"ש ז ג].

*+מ"מ : תוס' ר"ה כג ע"ב ד"ה כמה, תוס' יבמות עא ע"ב ד"ה ואיבעית, ב"ב עד ע"א ד"ה היכא, סנה' פח ע"א ד"ה מטבורו ואילך, נדה ל ע"ב ד"ה ונסתם. ראה גב א, כסא, כרס, סהר, פה, רקת, שרר ב

~טבות

שם אדם [תענית י].

*+מ"מ : מיכה ז כ ד"ה תתן אמת. ראה בי טבות

~טבח

#א.שחט בהמות המלך [ברא' לז לו], מקבץ את הבהמות ליום השוק [ב"ק פ]. שוחט [חולין ט. לב].
טבח אינו מקפיד בדם שעל בגדו [זבחים צח]. טבחי – בקיאים בטרפפות [סנה' ז:].

#ב.הורג המחוייבים הריגה [דניאל ב יד]. טוב (במשנה : כשר) שבטבחים שותפו של עמלק – (כיון ש)ספיקי טריפות באות לידו וחס על ממונו ומאכילן [לקונים] [קדושין פב].

#ג.טבח אומן – שיודע לכוין משקל כנגד משקל בידיו [ביצה כח].

#ד.טבח חכם – שוחט ת"ח ואין מופלא בעיר ממנו [חולין ט].

@בברא' כב כד נזכר טבח בן נחור מראומה פילגשו. +מ"מ : ש"א ח ג, קידושין פב ע"א. ראה אבחה, טפח ב, נדב, רב א

~טבחה

צאן טבחה – צאן של טבח [תהלים מד כג].

*+מ"מ : משלי ט ב

~טבחיא

*ראה כרכשת, רב א

~טִבְחָת

בכל ההקדשות שדוד הקדיש לא נאמר בהן עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר (דברי הימים א י"ח ח) ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דוד נחשת [דה"ב ה א].
*עיר בארם צובא. ראה אבחה

~טבי (א)

#א.גברא אלמא הוי [ב"ב מח:] שם האיש [שבת יז:]
שם העבד [ב"ק עד:]
+מ"מ: תוס' סוכה כ ע"ב ד"ה ראיתם.
#ב. (לשון מטבע) טוב [ב"מ סט:].

~טבי, טביא (ב)

בר טביא – צבי [ערובין לט: כתובות קג: ב"ק יט:
ב"מ פה:].

*כצבי וכאיל (דברים יב טו) תרג' כבשר טביא ואילא. בספר
רחמי אל מציין לסנה' צה ע"א שהשטן נדמה ל"טביא" ומביא
את פירושו של הנודע ביהודה בשו"ת מה"ת יו"ד י, עיי"ש. +מ"מ:
ביצה כד ע"ב ד"ה ולערב.

~טביעות עין

*ראה טבע א

~טבל (א)

(טבל נקראת תבואה או פירות שנגמרה מלאכתן כל
זמן) שלא הפריש (תרומות ומעשרות או) תרומת
מעשר [חולין קל:]. טבל במיתה לאוכלה [שבת כו:].
(משעה) דנקרא דגן נעשה טבל לתרומה [ערובין לא:
פסחים לה:]. טבל במיתה בידי שמים [יומא פג:].
אתרוג של טבל אסור באכילה ומותר בהנאה [סוכה
לה:]. כל זמן שלא הופרשה (תרומה) חייבין מיתה על
אכילתו של טבל [יבמות פו:]. טבל טמא אסור
להדליק... אסור אף לכהן [יבמות פט:]. אין טבל
מוקבע למעשר עד שיכניסוהו דרך השער... [מנחות
סז:]. אין טבל מתחייב במעשר אלא בראיית פני הבית
כשרואה את הפתח... [נדה טו ע"ב עיי"ש].

*בערוך ערך טבלא ב מפרש תבואה שלא נתקנה בודא. +מ"מ:
ערובין לו ע"א ד"ה של מעשר, שם לט ע"א ד"ה מתנה אדם,
פסחים ט ע"א ודאי טבילי ואילך, שם לד ע"א ד"ה הטבל, יומא
ט ע"א ד"ה המוציא, סוכה לה ע"ב ד"ה וחזי ליה, ביצה ג ע"א
ד"ה מתנה אדם, שם יג ע"א ד"ה ואין מפרש ואילך, סוטה מח
ע"א ד"ה טבל, ב"מ צ ע"א ד"ה גידולי, מכות טז ע"ב ד"ה טבל,
מנחות לא ע"א ד"ה נתערב ואילך. ראה אב א

~טבל, טבילה (ב)

טבול יום – (טמא שטבל אבל) שלא העריב שמשו
[סוטה כט:]. פוסל בקודש ואינו מטמא לפסול את מי
שיחזור ויגע בו [שם ע"ב ד"ה אוכל הבא]. מעלה עשו
בקודש להיות טבול יום אצלו כראשון לטומאה
ויטמא שני בקדש זה מזה, שאוכל שנוגע בטבול יום
נעשה שני ועושה את חבירו שלישי ושניהם קרוין
טמאין שמקלקלין את אחרים [סוטה כט: ד"ה טבול
יום]. טבול יום דשרץ – אדם שנגע בשרץ ראשון
לטומאה הוא ולא אב הטומאה, וכי טבל הותר לחולין
ואסור לתרומה ואפילו לנגיעה (להשתמש בו תרומה)

[סוטה כט:]. חייבי טבילות – נדה ויולדת [תענית יג:].
טבולת יום – שטבלה לסוף שבועיים ואין לה הערב
שמש עד יום שמונים שהוא תכף להבאת כפרתה...
[נדה עא. ד"ה מערה].

נדה ויולדת טבילתן בלילה, וזבה טבילתה ביום,
וטבילה בזמנה מצוה [נדה סט:].

+מ"מ: שבת קכא ע"א ד"ה טבילה ואילך, יומא פח ע"א ד"ה
תנאי היא ואילך. ראה טבול, טמש, מקוה, שטר ב

~טבלא, טבלה

#א. עור של בתים (של תפילין) [מנחות לה:].
#ב. זוג וענבל תלוי לו בצוארו ומשמיע קול [ברכות
נז:]. אישקיליט"א (פעמון) [שבת קי:]. זוג [סנה' סז:].
קל טבלא – קשקוש הזוג, רצה לומר מיני זמר
בהילולא, צינבי"ש (צלצלים, פעמונים. חסר בדפוס)
[מו"ק ט:]. טבלא דחד פומא – זוג של ענבל אחד
שמקשקשין בו לשיר בבית המשתאות [סוטה מט:
ד"ה טבלא דחד פומא, וכן בד"ה מיחלף בטבלא דחד
פומא]. זוג המקשקש [גיטין ז. נדה סא:]. אישקיליט"א
(זוג) בלעז, שהיו משמיעין קול לבא לשמוח עם החתן
[ב"ב קמה:]. הרדוולים (נ"א הרדוולים, ראה הרדולים)
טבלא גורגדנא – זוג וענבל שקורים אישקיליט"א
(פעמון) [ערכין י:].

#ג. דף [גיטין כ:]. טבלא המתהפכת – שיכולים
להשתמש בצד זה כמו בצד זה... אין טבלא כשאר
פשוטי כלי עץ דרחבה היא בית קיבולה [מנחות צו:].
@בא"ה מציין שבערכין י ע"ב, בניגוד לכל שאר המקומות בהם
מופיע הלעז רש"י מציין את כל מבנה הפעמון ולא רק את הזוג,
אלא אם כן מעיזים לתקן ברש"י: הרדוולים טבלא גורגדנא -
עינבל זוג שקורין... עיין בערוך ערך טבלא א שבלעז קורין לנסר
טבולא, וכן התרגום (קהלת ז ה) מאיש שומע שיר כסילים -
מגבר דאול למשמע קל טבלא דשטיין. +מ"מ: תענית יב ע"א
ד"ה שלא, כלים פ"ב מ"ג - טבלה שאין לה לזבו. ראה הרדוולים,
זוג, זמזם, חקק

~טבליהו

*אחד מבניו של חסה מבני מררי (דה"א כו יא).

~טבע (א)

טבעה (יצא בכל העולם) – (כלומר) שמעה [ע"ז ב:].
מכירו אני בכתב ידי הסופר והעדים, מדת ארכו
ורחבו, כאדם המכיר את חבירו בטביעת עין שטבע
בו, ואין בו סימן [ב"מ יט:].

~טבע (ב)

#ב. טבעו – אין טביעה אלא במקום טיט, כמו
(תהלים סט ג) טבעתי ביון מצולה, וכן (ירמ' לח ו)
ויטבע ירמיהו בטיט... [שמות טו ד:].

טובעני – מקום מצולה ורקק [תענית י. עיי"ש תוס' ד"ה טובעני].

~טבעא
*ראה שקל

~טבעות
*אבי משפחת נתינים (עזרא ב מג, נחמיה ז מו).

~טבעין
שם עיר [נדה כב:].
*עין מכשירין פ"א מ"ג.

~טבעת

#א. טבעת אדם – שנותן באצבע לנוי. טבעת בהמה – כגון שיר. טבעת כלים – כגון שעושיין בראש ידות הכלים [שבת נג:]. טבעת – תכשיטין (שלוכשים) בחוץ [שבת סד: בהיפוך]. אצבע היא מקום טבעת [שם סד:]. נתינת טבעת המלך הוא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה [ברא' מא מב]. טבעת – (לובש) בבית המשתה כדי שינהגו בו כבוד [נדרים לג:]. טבעת – קבעה בראש רצועה ועשאה כמין בוקל"א (אבזם) שעושיין לסרגין של סוסים [שבת נב: עיי"ש תוס' ד"ה טבעת].

*טבעת של עקלים – עין שבת נד ע"ב ד"ה לגיזרא. טבעת ברצפת העזרה – עין סוטה טו ע"ב ד"ה טבעת. +מ"מ: אסתרגי, שבת קיא ע"ב ד"ה זממא. ראה אטבע, אסטרידא, גרמה, זמס, א, חותם, חת, חמרתא, לכתא, נאשתק, עזק, א, עזקתא, קטלא, שיר, תריטא

#ב. פ"י (ה)טבעת – נקב הרעי שעגול כטבעת [שבת קח:]. נקב הגדולים לפנות [ב"ק צב:].

*+מ"מ: יחז' ח' יז ד"ה והנס, שבת צח ע"א ד"ה אמר רב, קט ע"א ד"ה מעלה פוליפוס, חולין יח ע"א ד"ה רבי יוסי בר' יהודה אומר לגבי טבעת בצואר בהמה. ראה איסטרידא, זמס, חליה ב, חראים, פקעא, תחרא

~טבריא, טבריה

מכתש – זו טבריא שעמוקה מכל א"י [צפניה א יא]. אנשי טבריא – בעלי מלאכה היו [ערוכין פח:]. רקת זו טבריא [מגילה ה:]. היא (מ)ארץ נפתלי, שנאמר (דברים לג כג) ים ודרום ירשה [ישע' לג כג]. עמוקה ומחשכת מבעוד יום [שבת קיח:]. ממגדל נוניא לטבריא – מרחק מיל [פסחים מו:]. טבריא ימה חומתה – שהים שלה היא חומתה מצד האחד [מגילה ה:]. ישיבת טבריא גדולה משל ציפורי [סנה' לא:]. *עין בערוך ערך טבריה. +מ"מ: ברא' ח ב, ר"ה לא ע"ב ד"ה בית שערים. ראה חמה ב, ים (ה), מכתש, ערבה ד, רקת

~טברמן

*מלך ארם, בנו של חזיון ואביו של בן הדד הראשון (מ"א טו יח).

~טבת (א)

לילי טבת (הם) ארוכין [שמות כז כא]. לילי תקופת טבת גדולים [שבת כב:]. לסוף שלשים של תקופת טבת נכנס שבט של חמה [ר"ה טו:]. תקופת טבת מושכת עד שיתסר בניסן ולא עד בכלל [ר"ה כא. סנה' יא:]. תקופה שלפני הפסח (היא) תקופת טבת [סנה' יג:].

*נזכר באסתר ב טז ואין לו דמיון במקרא. החודש העשירי. +מ"מ: ויקרא כד ג, זכריה ח יט, ערובין נו ע"א ד"ה זהו ואילך, ר"ה כד ע"א ד"ה כאן. ראה צום

~טבת (ב)

*מקום בעבר הירדן המזרחי (שופטים ז כב).

~טגן, טגון

כל מידי דאית ביה שמן קרי טיגון [מנחות קד:]. חמשה מיני טיגון – סלת מחבת ומרחשת וחלות ורקיין דמנחת מאפה [מנחות קד:]. המחבת נתונה על האור לתת בתוכו (דג) בשמן לטגנו. טגני – פריזר"א (פרי"ט.ט. מטוגן) בלעז [ערוכין כח: קדושין מד:].

*ראה בריה

~טהר, טהרה (א)

מטהר את השבטים – מיחסם [קדושין עא:]. הבא לטהר, מסייעין לו [משלי טז ט]. הבא ליטהר בעי סיוע מפני יצר הרע [מנחות כט:].

טהרה – טוהר [ויקרא יב ד]. רוח טהרה – נבואת שכינה [סנה' סה:]. בוצרים בטהרה – בכלים טהורים [פסחים ג:]. עובדי ע"ז בטהרה – כלומר בלא כוונה ואין שמים אל לב [ע"ז ח:]. פרישה מן המת [יחז' מד כו]. הטהרו – מע"ז [ברא' לה ב].

~טהור, טהור (ב)

אמרות טהורות – ברורות ומתקיימות, כל מה שמבטיח עושה [תהלים יב ז]. טהור צח מלובן ועדיף מנקי [ע"ז כ:].

*בירושלמי שקלים ג ג, שה"ש רבה א א ט נאמר "נקיות מביאה לידי טהרה". ביומא טו ע"ב כותב ר"ח: השמים הנקיים שאין בהם עבים נקראים טהורים. עין אהלות פ"ג מ"ד בר"ש שיש פירוש טהור שהכוונה כשר. ראה נקה

שיש טהור – מבהיק כמים צלולין [חגיגה יד:]. טהור מלקדש בו מי חטאת – טהור לאו דוקא, אלא כמו טהר יומא, כלומר בטל מתורת כלי לענין מי חטאת [שבת צה:].

לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב – היוצא לדרך יכנס ערבית לבית מלון בעוד החמה זורחת, ולמחר ימתין עד הנץ החמה ויצא, ואז טוב לו, שנאמר באור (ברא' א ד) כי טוב. ומה היא טובתו? מפני החיות ומפני הלסטים [פסח' ב. ב"ק ס:], ימתין עד שיאור ויכנס בערב בעוד שהחמה זורחת שאין ליסטיין מצויין. אי נמי שלא יפול בבורות ובקעים שבעיר, ושלא יעלילו עליו עלילות מרגל אתה או גנב [תענית י:].

הטיבו – (לשון) הרבו [הושע י א]. (לשון) צדקה [משלי ג כז]. לא טוב – רע [נחמיה ה ט]. טוב – תם [חולין ב.]. וידבר אתו טובות – דברי נחומים [מ"ב כה כח]. נחת רוח [משלי יב ב, קהלת ד ו]. טובותיו – שי"ש פרואיצי"ש (גבורותיו) בלעז [נחמיה ו יט]. טוב לב – שמחה [ערכין יא. בהיפוך]. מי שליבו שמח בעשרו [משלי טו ט]. טוב עין [משלי כב ט] – שונא בצע וגומלי חסד בממונן [סוטה לח:]. שמן טוב – שיש בו בשמים [ברכות נג:].

שבעה טובי העיר – %בקדמוניות היהודים (ד' ח', י"ד) מובא שבימי מלכות רומי הונהג בערים הקטנות שיהיו בהן שבעה מנהיגים הממונים ע"י אנשי העיר שהליכותיהם הליכות של חסידות והתלהבות לצדק (עיין מגילה כז ע"א).

*על הנאמר במ"א ח סו "שמחים וטובי לב" אומרת הגמרא בשבת ל ע"א שכך נקרא מי שאשתו יולדת זכר. על המימרה "טוב שבגויים הרוג" עיין בספר נתיבי מאיר (רפ"ד) עמ' 377. עיין בערוך ערך טב א. +מ"מ: יומא עו ע"א ד"ה מרובה. ראה אריך, חזרא, טאב, טב, טובא, יא, יטב, תם

~טוב (ב)

השאינני בטובו – כל זמן שהוא טוב [ב"מ קג.]. בטוב העולם נדון – במדת רחמים [אבות ג טו]. כל טובי – כל מדת טובי [שמות לג יט]. טובו – זה בית המקדש [הושע ג ה].

*ראה טאב, טב

~טוב (ג)

נטייבה – נזדבלה, שהולך לה זבל בעגלות ומשאות [מו"ק יג. גיטין מד.], נזדבלה ע"י עגלות ומשאות של זבל [בכורות לד:].

*בבכורות לד תוס' ד"ה נטייבה, ענינו חורש שתי פעמים, ובמו"ק יג תוס' ד"ה נטייבה מפרש ר"ת חורש חרישה יתירה.

בהיטיבו – לשון ניקוי הבזיכין של המנורה מדשן התתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר [שמות לו ו].

~טוב (ד)

1*. שמו של הגואל במגילת רות ג יב, יג. 2. לוי ששלח יהושפט ללמד תורת ה' (דה"ב יז ח). ראה טוביחה, שלמון

*טהור כאן הוא מלשון גמר וסלוק, כלומר פקע כחו מלקדש. בברכות ב ע"א מאי וטהר טהר יומא, כדאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא, ורש"י מפרש ואדכי – לשון עבר נתפנה מן העולם. בה"ר מקשה מה הקשר בין טהרה לבטול וחלוף כפי שמפרש רש"י? ומתרץ שהטהור מעביר ומבטל את הטומאה או את החטא. במקרא לשון מריקה בא רק לענין טהרה, ובגמרא גם לענין גמר וסלוק, כגון: קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו (יומא לב ע"ב ועוד), מירק את ההפשט (תמיד לא ע"א), המתחיל במצוה אומרים לו מרוק (עיין תוס' חולין כט ע"א ד"ה ומירק), ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמך הרבים (ברכות יז ע"א וכן בתפילת יו"כ, אך ברוב המחזורים הנוסח מחוק ברחמך).

הַשְׁבֵּת מְטָהֶרָו – זריחתו, כמו (תהל' צא ו) צהרים דמתרג' טיהרא, וכמו (שמות כד י) וכעצם השמים לטהור [תהלים פט מה].

*יש מחלוקת אם המ"ם היא מ"ם השימוש או מן השורש.

לטהור – לשון ברור וצלול [שמות כד י]. טהורו של מזבח – גגו, על שם שמטהר ומפנה הקטורת שנשרף עליו בבקר... כדכתיב וכעצם השמים לטהור כמו לטהר [יומא טו:]. גגו של מזבח, שהיה מטהרו תחילה מדשן שעליו ומגלה את גגו, ועל שמטהרו ומייפהו קרי ליה טהור, כדכתיב וטהרו [זבחים לח:].

*פירוש זה הוא לדעת מאן דאמר שטהרו הוא גופיה דמזבח, אך יש דעה בגמרא שהוא אמצע המזבח, פלגיה דמזבח, גלייה דמזבח. ראה טיהרא, מרק, צחח

~טוב, טובה, טיב (א)

ויהי ה' עם הטוב – עם (אדם) העושה הטוב והישר [דה"ב יט א, עיין ישע' ב ו]. הטוב – בעיני השמים, והישר – בעיני אדם [דברים יב כח]. (למען תלך) בדרך טובים (משלי ב כ) – לפני משורת הדין [ב"מ פג.]. ייטב לב – יהפוך לב האדם להטיב דרכיו [קהלת ז ג]. משכיל על דבר ימצא טוב – הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב [משלי טז כ]. בעת הטובה יפה הוא לבוא (לאדם) תשלום שכר מעשה הטוב [קהלת ג יא].

טובת הנאה – דבר מועט [פסחים מו: כתובות צא: ב"ק פט. חולין קלא: בכורות כז.], דבר מועט, שאינו אלא כחזיון טובה שקורין גרי"ד, מפיק רצון [כתובות פה:]. טובותין – טובת הנאת נחמתך, כמו מחזיק טוב גרי"ד בלעז [שבת סג.]. אל תחזיק טובה לעצמך – לומר ראוי אני שייכבדוני הבריות [אבות ב ח]. מחזיק טובה לעצמו – נושא חן בלבו על עצמו [שם ו ו]. בוי"ן גרי"ד (הכרת טובה) בלעז [ב"מ צט.]. טיבותין – טובה, גרי"ד (טובה) בלעז [ביצה כט:].

חמרא למריה וטיבותא לשקייא – היין של מלך הוא, והשותין אותו מחזיקין טובה לשר המשקה ולא למלך [ב"ק צב:].

מטיבותא דמר אמרינן בה טובא – מחמת שאתה טוב ועניו ומודה לנו אנו אומרים בה הרבה [סנה' מא:].

*ראה סבלת

~טוב אֶדוֹנִיָּה

*אחד הלוויים ששלח יהושפט ללמד תורת ה' (דה"ב יז ח). ראה אדוניהו

~טובא, טובאי, טובינא

טובא לדזכי – אשריו למי שזכה [סנה' צט:]. נינוח
טובא – נישן הרבה [ערובין סה:].
טובא – הרבה יותר [ע"ז ע:]. הרבה [סנה' מא: זבחים
עט:]. יותר [ערובין מה. ב"ק ז:]. יותר מדאי – [ברכות
ל: תענית ו:].

טובינא דחכימי – מאושר שבחכמים, אשרי מתרגמנין
טובאי [כתובות מ:], מאושר שבחכמים [גיטין כו:].
*עיין בגמרא כריתות יג ע"ב. ראה טובינא

~טוֹבִיָּה, טוביה

טוביה – ישראל רשע היה (לא ברור אם זה טוביה
הנזכר בנחמיה ב י ובקדושין ע ע"א ד"ה ותו,
שמשמע שהיה נכרי, עבד עמוני משרי מלך פרס)
[נחמיה ו יז]. טוביה (היה חתן) לשכניה [נחמיה ו יח,
ראה יהונתן]. אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה, חברו
של סנבלט [נחמיה יג ד].

טוביה חטא וזיגוד מנגיד – %+מ"מ : גמרא פסחים קיג
ע"ב, מכות יא ע"א ד"ה טוביה, תוס' הוריות ז ע"ב ד"ה דת"ר.
*1. אחד מהעולים העשירים (זכריה ו י, יד). 2. אבי משפחת בני
טוביה שלא יכלו לחוכיח את יחוסם (עזרא ב ס).

~טוֹבִיָּהוּ

*לוי ביממי יהושפט (דה"ב יז ח). ראה טוב ד, טוב אדוניהו

~טובינא

מקום [פסחים נג:].
*ראה טובא

~טובעני

*ראה טבע ב

~טוה, טוה

מתקנת שיערה בין אצבעותיה ופושטתו כשהוא נכרך,
ולשון השני עושה מאותו בצק כמין חוט [שבת צד:].
טווי – אורדי"ר (להשתות, לערוך את חוטי השתי
לקראת האריגה. עיין א"ה) [נדה נח:].
*ראה מטוה, שור. לשון צליה - ראה טוי

~טוּזִיג, טוּזִיג

משתה של מריעות שעושין הנערים זה עם זה,
קומפרי"א (סעודת מרעים) בלעז [ע"ז יד:].

~טווס, טווסא

פאו"ן (טווס) – [יחז' כז טו, חולין קטז. – טווסא].
עוף ששמו פאו"ן בלעז [ב"ק נה:]. פגוני"י (טווס
באיטלקית, אינו לרש"י כיון שידוע שאינו מביא מלים
באיטלקית וספרדית) [שבת קל:].

*בספר אחוזת ישראל מציין להגהות מהר"ל לנדא לחולין סג א
(ועוד) שיש שני מיני טווס, טווס העיר הוא מין כשר וטווס היער
שהוא מין טמא והוא הנקרא דוכיפת, ולהלכה אוסרים את
שניהם שמא יבואו להחליף את זה בשל זה. עיין בב"ר פ"ז ד.
בערוך מציין למ"א י כב וקופים ותוכיים תרגום וקופין וטווסין,
וכן (יחז' כז טו) קרנות שן והבנים תרג' ושן דפיל וטווסין. +מ"מ:
תוס' סוכה לא ע"ב ד"ה הירוק, תוס' ב"ק נה ע"א ד"ה ר"ל, חולין
מז ע"ב ד"ה אלא. ראה דוכיפת, הבנים, תכי

~טוח

#א. וטחן (זה הנוסח ברש"י אך בגמרא וטחנן) – טח
והכה ושפשף [פסחים נד:]. טחו בכותל – כובשו
בידיו לכותל [חולין קט:]. ניטחיה – יטיח [גיטין סט:
ד"ה ביני].

#ב. וטוח – מכוסה בכסוי וטוח בטיט סביב [שבת
יח:]. פניה טוחות – דבוקות ומכוסות בקרקע. טוחות
משמע לשון שעיעות, טיח חלק, שאינה בולטת,
אפלשטרידי"ש (מכוסות טיח) בלעז [ברכות כד:], אין
צורה בהן ניכרת לגמרי [נדה כד:]. טוחות – לשון
חלקות [ר"ה כו:].

@טוח קרוב לשרש טחח. ראה חלק, חמר א, טחה, טחן, טיח,
שעע

~טוחן, טוחנות

שם האומן בלשון המשנה [גיטין סא:].
*ראה טחן

~טוט

טוט אסר טוט שרי – אותו שופר שנידהו יכול להתיר
לו [מור"ק טז:].

~טוטפות

*ע"ע טטפת

~טוטפרא

טוטפראות – קטנים מבירניות [ב"ב עה:].

~טוי

צלה [ביצה לב: גיטין סט:]. טויה – צלי [חולין קלג:].
שריקא טויה – לשרוק ולטוח שמן וביצים מגולגלין
על הצלי כשהוא חם [שבת קיט:]. לא טווינהו –

לצלחותן [ביצה ד.]. צלי אש [ב"ק יט:].

*צלי אש (שמות יב ח) תרג' טוי נורא. ראה בשל נא ב, טוה, צבי

~טול (א)

#א. כי יפול לא יוטל – לא יושלך להיות נעזב [תהלים לז כד], אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע [– ברא' כד סד]. והטלתי – לשון השלכה [ירמ' כב כו]. הוטלו – הושלכו, לשון השלכה שאין לה תקומה, כמו (תהלים לז כד) כי יפול לא יוטל [ירמ' כב כח].

#ב. מי שהוטל עליו – מי שהאונאה עליו, מי שנתאנה [ב"מ מט:], מי שנתאנה [שם נא:].

@+מ"מ : בכורות ז ע"ב ד"ה מניק. ראה חכה א, טלא, נטה, נטל ב, רמות

~טול, טולא (ב)

צל [פסחים קיא: עיי"ש, כתובות קיב: גיטין יז. סט. סנה' צח: ע"ז כח:].

*ראה טונא

~טולשי

קורמיי"ש (פירות העוזרד) בלעז [ברכות מ:].

*בגמרא נאמר : (מאי) עוזרדין? טולשי

~טום

טמינהו – מילא... עפר... סתמן, כדמתרג' סתמום פלשתים (ברא' כו טו) טמנון פלשתאי [גיטין סח:], טאים – יסתום וימלא עפר [ב"ק נ.]. טם – מילא עפר... סתם בלשון ארמי, סתמום (ברא' כו טו) – טמונין פלשתאי [ב"ק נא:], טום ולא תשפיץ – תרגום של סתום, כמו (ברא' כו טו) סתמום פלשתים – טומינון פלישתאי... אם יש לך חור קטן בכותל רעוע סתום אותו מיד, ולא תרחיב בנקב לשפץ בו טיט ולבנים הרבה ליפותו [יבמות סג:]. נהרא טמימא – מעיין שנסתם [מו"ק ד:].

*טום משמעו סתימה בארמית. ראה אטם, טמה, טמן, סתם

~טומוס

קבוצת קונטריסים [שבת קטו:].

~טומוטום

*ראה טמטם

~טונא

#א. משיי [ר"ה כו:], מטונך – ממשאך שבאת עלינו להשיבנו אני משיבך תשובה [ר"ה ד.], ממשאך שבאת עלי להכביד אכביד עליך [זבחים לב:]. דרי טונא – כלומר הגביה ונשא עצמו... [ע"ז נט: ראה דרא].

#ב. חבילה [בכורות ח:]. טוני – חבילות [חולין נא:].

#ג. מטונך – הגעתיך [חולין קלב:].

*כנראה מלשון מטי - הגיע, וסותר לשאר הפירושים. +מ"מ : תוס' זבחים לב ע"ב ד"ה א"ל מטונך.

#ד. טונא (אצ"ל טולא) דאסא – טולא (צל) [ברכות נו:].

~טונה, טונס

דג הוא ושפין בעורו כלי עץ להחליק [חולין כה:].
*ראה טרית

~טוף

על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון – על שהצפת גולגלות של אחרים במים אטפוך – הציפוך אחרים עכשיו... עוד יבוא יום ויציפו גולגולותם של אלו שהרגוך [סוכה נג:], על שהיית מלסטם את הבריות ומציפן בנהר הציפוך בנהר.. אותם שהמיתוך יהיו ג"כ מתים באותה מיתה [אבות ב ה.]. ועינוהי מטיפין – צופין למרחוק, וחבירו בכתובות (ס.) נטוף עיניך [מגילה יד:], עיניו צופות למעלה למרחוק למזונותיו, וחבירו בכתובות (ס.) נטוף עיניך [ב"ק צב:]. טפופות – לשון דבר צף בגובה מעט, כמו (אבות פ"ב מ"ו) על דאטפת אטפוך [יומא מח:].

*טוף זה שרש טפף בארמית. ראה טיף, טפף, נטף, צוף

~טופח

*מובא בפאה פ"ו מ"ז, בערוך ערך טפח ה מפרש שהוא מין ממניי קיטנית. ראה טפח ב

~טופינא

יותר [ב"מ סג:].

*ראה גוזמא

~טופרא

*ראה טפר

~טור (א)

נדבך של קירות בחומה [מ"א ו לו], שורת נדבך חומת אבנים... ובו נקבים מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדרות מלמעלה [יחז' מו כג].

~טור, טורא (ב)

הר [ברכות נד: שבת צח: קנב. ערובין נג: תענית ג: סנה' צו: קט.]. טור פלך – הר פלוני [גיטין סח:]. טור מלכא – מדינה ששמה הר המלך [גיטין נז:]. טורי חרמיני – הרי חשך, לשון חרם וחרבה [עמוס ד

ג].

*בגמרא שבת צח ע"ב נאמר : דשפי להו כי טורין, ובמסורת הש"ס מביא את גירסת הערוך ערך טרז א "טריז" שהוא לשון פרסי ומשמעו דבר שרחב ומתקצר והולך למעלה. הפירוש שטור מלכא היא מדינה צ"ע אך כנראה הכוונה למדינה קטנה בגודל עיר, כמו מונאקו (monaco) בימינו. עיין ברש"ש ליומא יא ע"א ד"ה שערי חצרות ומדינות ועיירות : וקשה דהוה ליה למיתני עיירות קודם למדינות כמובן. ולעד"נ לפרש מדינות דהכא עיירות המוקפות חומה, ועיירות היינו בלי חומה... ואף שברוב מקומות שם מדינה הונח על מחוז כולל עיירות רבות (פראווינץ - province), לפעמים שמשו בה לשם כך פרטי. עכ"ל. ראה אשניא, הרי חשך, הרי נשף, הרמון, פלך. טורי אמנון - ראה הר ההר

~טורא

טורא – מיני ירק [פסחים לט].
*ראה מר ירואר, עסווס

~טוראטא

שם מקום [מנחות מח].

~טורבל, טורביל

דף גדול ועב מאד ורחב וטרופ בפגימות הרבה לרוחבו, עמוקות תכופות זו אצל זו ודשין בו תבואה שמעבירין עליו הבהמות, והפגימות נכנסות בדייש והתבואה נחבטת [ע"ז כד:], כמין עז של עץ ויש בו יתירות חדין וגם עשוי חריצים חריצים, קריני"ש (בלעז) ומוליכו ומביאו על הקשים של דישה לאחר שנידושה ומחתכין ונעשין תבן. מאי קרא? דהוא עשוי חריצים ומוכן לדון ולדוק [זבח' קטז: ד"ה עיזא דקורקוסא], נסר גדול מלא יתירות שנותנין אותו על התבואה וקושרין בו שוורים ומושכין אותו ונידושת התבואה... [מנחות כב:].

*בזבחים קטז ע"ב לשון הגמרא : מאי מוריגים? מטה של טורביל. מאי מטה של טורביל? עזיא דקורקוסא. עיין פרה פ"ב מ"ט. ראה מורג

~טורזינא

שומר האוצר של המלך [ברכות נו:], נכרי היה ממונה על כלי זיין העשויים לשמירת העיר להלחם על הצרים [ערוכין פ:], שומר כלי זין של בני העיר [ב"ב ח:].
*בערוך ערך טריזא מפרש שומר המעילים. ראה טירה

~טורטני

#א.מאזנים [שבת פא. מנחות פז: – פעמיים], מאזנים גדולים [ב"ק קיט:]. מאזנים של כסף וזהב וקטנות הן, טורטני הצורף קרוי כן... [ב"ב פט:].

*ראה טרטן

#ב.משאוי [סוטה לד. עיי"ש].

~טוריינוס

(מלך) רשע (לפי הגהת מסורת הש"ס שמחליף עם טורנוספרוס) [ב"ב י:]. קיסר (רומי) [בכורות נ:].
*+מ"מ : תענית יח ע"ב ד"ה בחדיסר, תוס' ע"ז נב ע"ב ד"ה דינרי, תוס' בכורות נ ע"א ד"ה דינרא. ראה טריינא, לוליינוס

~טורייסקי

שם יום איד קבוע שיש לעכו"ם בכל שנה [ע"ז יא:].

~טורמיטא

(ביצה) טורמיטא – שווה אלפא זוזי [נדרים נ:].
*+מ"מ : נדרים נ ע"ב תוס' ד"ה טורמיטא כותבים שאין בו משמעות, ובד"ה בקולחא מפרשים שהיינו ביצת טורמיטא. עיין בערוך ערך גלגל א.

~טורמיסין

לא איתפרש [כתובות יז. סנה' יד:].
*בכתובות יז ע"א יש הוספה בסוגריים : טורמיסין כי ההיא דאמר בב"ר (פ' מ"א) על טורמיסין למיקרב למסאנא דמטרוניא - אנשים ריקנים. במסורת הש"ס מציין למגילה ג ע"ב, כט ע"א

~טורנוסרופוס

אדון אחד ששמו רופוס, והיה מפטפט בדברי תורה כנגד ר"ע והיה ר"ע מנצחו בכל פעם [נדרים נ: עיי"ש] ובתוס' ד"ה אשתו, תוס' סוטה לא. ד"ה גדול].
*בב"ב י ע"ב ד"ה הרוגי נזכר טורנוספרוס הרשע, ובמסורת הש"ס מגיה שזה טוריינוס. +מ"מ : סנה' סה ע"ב ד"ה קברו.

~טורסי, טרסיס

טורסי – שם מקום [מגילה יג:].
*טרסוס מוזהה עם תרשיש. בתהלים מח ה מתרגם יהונתן "אניות תרשיש" - אלפאי דטרסיס, ושם עב י "מלכי תרשיש" - מלכיא דטרסיס. הערוך הערך טרסי כותב : עיר ואם במחוז קיליקיא, והנולד בה נקרא טרסאי. וכן יאמר התרגום באסתר (ב כא) בגתן ותרש טרסאי. +מ"מ : אסתר ב כב, תוס' ע"ז יז ע"ב ד"ה רבן, חולין נז ע"ב ד"ה מטלית. ראה טרסי, תרשיש

~טושי

#א.יטוש – יפרח (כלומר יעוף) [איוב ט כו:].
*איין לו דמיון במקרא. יכול להיות ג"כ משרש טש.
#ב.טשין – שף [ביצה לד. ב"מ צא:]. לשון טח [פסחים ל:].
@עיין בערוך ערך טש ב. ראה טש, טשא, נטש

~טוֹת, טוֹת

בת טוות – לן (ב)תענית [דניאל ו יט], לשון תענית, כמו ובת טוות האמור בדריש [ברכות נה]. בת טוות

– לך מעונה שלא אכל [פסחים קז. ברשב"ם].
*אין לו דמיון במקרא. הרס"ג מפרש בת טות - אשה בתולה.
ראה בת

~טח, טחח

*שרש טח במשמעות טוח מופיע בישע' מד יח אך לא מפרש.
ראה טוח, טחח, טחות

~טחאי, טחיא, טחיי

#א.שומן [פסחים ל.], טיחאי – שומן שטוחין בו את
פי התנור ונבלע בתוכו [מ"ק יז].
#ב.טחיי – ריקקים, טחין פניהם בשומן אליה או
בשמן [שבת קיט.], מין טגון הוא שעושין מלחם
וטשין התנור באליה ואופין את הלחם אחר שטחוהו
[זבחים צה.], טחאי – פת נקיה, פניה טוחין בשמן
ודבש [חולין קיא].
@ראה בוכיא, כוביא

~טחה, טחָה

#א.כמטחוי קשת – כשתי טיחות, והוא לשון יריית
חץ, בלשון משנה (סנה' מו.) שהטיח באשתו, על שם
שהזרע יורה כחץ... [ברא' כא טז]. הטיח – לשון
זריקה, כמו (ברא' כא טז) כמטחוי קשת [ברכות לב.
סוכה נג.]. יטיח – יזרוק, לשון כמטחוי קשת [סוכה
נג.]. הטיח עלי – כמו (תענית כה.) הטיח דברים כלפי
מעלה, כלומר השיבני דרך בזיון... [ב"ב קלד].
#ב.הטיח באשתו – בעל [יבמות צ.], בא עליה [סנה'
מו].
@אין לו דמיון במקרא.

~טחול

*ראה טחלא

~טָחון

ריחיים [איכה ה יג, עיי"ש].
*ראה טחן

~טחורים

ויך אותם בטחורים (הכתיב עפלים) – חלחולת
כרכשתא (נ"א כרכשא), מכת הנקב, עכברים נכנסים
בנקביהם ושומטים את בני מעיהם ויוצאין [ש"א ה ו],
מכת בית הסתרים [שם ה ט]. ויך... בעפולים
ובטחורים – מכות אחורים [תהלים עח טו].
*בש"א ה ט במדרש שמואל מובא: וישתרו להם טחורים - ר"ל
אמר בני מיעיהם החיצונה נסתרה, רבי שמואל בר נחמני אמר
בני מיעיהם הפנימי נסתרה. +מ"מ: ש"א ה יב, ישע' לו יב, משלי
יד ט, ע"ז כד ע"ב ד"ה ירגוז. ראה חראים, עפלים, פקעא,
רושחא, תחתוניות

~טחות

כליות [איוב לח לו], אלו כליות שהן חלקות. ומנחם
חברו (ברא' כא טז) עם כמטחוי קשת, וכן (איוב לח
לו) מי שת בטחות חכמה, ופתרונו לשון משך...
[תהי' נא ח.]. לשון חלקות [ר"ה כו.].
*טוחה הוא כינוי לכליה. בגמרא ר"ה הנוסח לשון חלוקות, בע"י
חלקות, ובסוגרים חלוקות, אך הנוסח הנכון נראה שצ"ל חלקות.
ראה כליה

~טחח

*ראה טוח, טח, טחה, טחות

~טחיא, טחיי

*ראה טחאי

~טחינין

מאכל של גריסין ותבלין מעורבין בו, וכן רסיסים
מעדשים [חולין ו].
*עיין תוספתא תרומה פ"ב. ראה גריסין

~טחלא, טחלי, טחול

טחלא – שטחול שלו נפוח וגדול מחמת חולי [גיטין
סט.]. טחלא אין בו דם [חולין קיא.]. טחול [שבת קכט.
חולין צג.]. טחול קשה לבני מעיים [שבת קי.]. הטחול
מכבירו לאדם [סנה' כא: ע"ז מד].
*+מ"מ: ש"ב טו א, מ"א א ה, חולין סח ע"א ד"ה אסור. ראה
טחלא, סומק

~טחן, טוחן, טחון

#א.ופני עניים תטחנו – תכתתו ותמעיטו לבזותם
בדינם [ישע' ג טו].
טחון – לשון הווה, כמו הלוח וכלות, מולנ"ט
(בטחנו) [דברים ט כא], ואכות אותו טחון – מכה אחר
מכה [– במד' יד מה], מתרג' ושפית יתיה [– איוב ט
יז].
טוחנות – אלו השיניים [קהלת יב ג]. טחנהי –
שיניים [שבת קנב.].
טוחן – זה שם האומן בלשון המשנה (דמאי פ"ג מ"ד)
[גיטין סא.]. טוחן בריחים – מלאכה כבדה, ור"ד
(סוטה י.) פירשו מה שפירשו [שופטים טז כא]. טוחן
– אדם הממונה על כך (על הרחיים) [ב"ק צט.].
מטחנת – מכינה צורכי טחינה, נותנת (הקמח)
באפרכסת וקולטת הקמח [כתובות נט.].
#ב.טוחן הרבה – שנה הרבה (תורה) [גיטין סז.].
בטלו הטוחנות – אלו המשניות הגדולות... [קהלת יב
ו].
#ג.טחון לאחר אשתי – רבותינו פירשוהו לשון

תשמיש, כמו (שופטים טז כא) ויהי טוחן בבית האסורין (הקרי, והכתיב האסירים) [איוב לא י].
 @עין בספר עיונים בדברי חז"ל עמ' ק"ס. בגמרא סוטה י ע"א נאמר "אין טחינה אלא לשון עבירה", עיי"ש. +מ"מ : במד' יא ח, שם כה ו, ישע' מז ב. ראה טחון, כתת, מסס

~טחנה

קול הטחנה – קול ריחים הטוחנים מאכל שבמעיו, והוא הקורקבן והמסס [קהלת יב ד].

~טט

שתים [מנחות לד:]. כתפי – שם מקום, (שבו) כשרוצים לומר שתים אומר טט [סנה' ד:].
 *ראה טטפות, טן דו, טצהר, פת א (ב)

~טטפת, טטפות, טוטפת

תפילין, ועל שהם שהם ארבעה בתים קרוין טוטפות, טט בכתפי שתים, פת באפריקי שתים (סנה' ד:), ומנחם חברו עם (יחז' כא ב) והטף אל דרום, (מיכה ב ו) אל תטיפו, לשון דבור, כמו (לעיל ט) ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה, שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו [שמות יג טז]. אלו תפילין שבראש, וע"ש מנין פרשיותיה נקראו טוטפות, טט בכתפי – שתים, פת באפריקי – שתים [דברים ו ח].

*בשבת נו ע"ב בגמרא נאמר מאי טוטפת? אמר רב יוסף חומרתא דקטיפתא (לשון קשר כפי שרש"י מפרש)... אמר רב יהודה משמיה דאבבי - אפוזיני (שהוא כעין ציץ, כפי שמפרשים התוס' במנחות לד ע"ב ד"ה לטוטפת : על שם שהם בראש בין העינים, לשון הבטה. כמו מגילה יד ע"ב - ועינוהי מטייפין, וכן ציץ לשון הבטה על שם שהוא למעלה מבין שתי ריסי עיניו, כמו שנאמר בכתובות ס ע"ב - "מציצני עינא" ורש"י מפרש עיניו פורחות ונעות תמיד (בערוך גורס "מטייפי עינא"). איזו טוטפת? א"ר אבהו המוקפת לה מאוזן לאוזן... בספר מילי דהספידא ודברי הערכה לרב גדליהו נדל, ב"ב תשס"ה עמ' קל"א מובא שבדור הפלגה חל שיבוש לשונות מלשון הקודש שכולם דיברו בה, ונשארו בשאר הלשונות שירים וזכר מלשון הקודש ונשתכח, וזה שנאמר "לא ידעי רבנן", וכמו כן פירוש המילה טוטפות, והבינו במדעם וברוח קדשם שמוכן המילה זוג, עיי"ש וכן מובא בדרשות ר"י אבן שועיב בסוף פרשת נח. עין בשל"ה (דרוש לשבת הגדול ג') שהמלים הזרות בחומש אינן מלשון העמים, אלא מלות של לה"ק, ובכל שפה מהשבעים שפות בלול מלים מלשון הקודש. וכן מובא בנחל קדומים לחיד"א בפרשת ואתחנן שהמלים האלו הן לשון הקודש שנלקחו לאותן לשונות. עין בערוך ערך חמר ט, אב א, טטפת. +מ"מ : סנה' פח ע"ב ד"ה חמש. ראה חמר ב, טט, תפילין

~טטרג, טטרוגי

מטטרגי בני גדר לחמתן – מכין והורגין (בד"ר וחובטין)... [ערובין ס"א. עיי"ש ד"ה כי הוה].
 *טטרג לשון מציץ. ראה גדר ג, חמתא

~טטרגון

שיש לו ארבע זוויות בלשון יון [נזיר ח: עיי"ש].
 מרובע [ב"ב קסד:].
 *ראה דיגון, טריגון, פונטיגון

~טיב, טיבו, טיבותא

*ראה טוב א, ב

~טיגנא

טיגנא בדובשא – עשב הנקרא רוד"א (פיגם, מין צמח) בלעז, ושוחקים אותו עם הדבש [ע"ז כח:].

~טיהרא

צהרים [שבת סג. יומא טו. סנה' יח: זבחים לח: חולין ס:], חום הצהריים [יבמות פ.]. טיהרא תרגום של צהרים, שהוא בחצי היום [יומא נט.]. טהרו – זריחתו, כמו צהרים דמתרג' טיהרא [תהלים פט מה].
 *היית ממשש בצהרים (דברים כח כט) תרג' בטיהרא. ראה חצות

~טיוטא

*טיוטא משמע כשרושמים נקודות או קווים במקום החלק שבשטרות כדי שלא יוכלו להוסיף מלים אחרי כתיבתו ולזייפו (עין ב"ב קסג ע"ב).

~טיול

+מ"מ : תוס' ביצה יב ע"א ד"ה רש"י, תוס' מנחות סו ע"ב ד"ה כנף. ראה טיל, שוט, שיט

~טיח

איה הטיח – איה השלום (בת"א : אן שיעא) [יחז' יג יב].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : תוס' מכות ז ע"א ד"ה אלו. ראה גיר, טוח, טחה, טיט, מעזיבה, סיד, שעע

~טיחיא

*ראה טחיא

~טיט

עפר ומים [שבת קטו.]. טיט היון (תהלים מ ג) – הוא רפש לטבוע בו ובלעז פנ"ק (בוץ), וסתם טיט היינו שראוי לבנין [ערובין יט.], מן הים. היון, לשון רפש, פייני"ש (ביצה טובענית) בלעז [תהלים מ ג]. טיט הנדוק – דק שראוי להריקו מכלי אל כלי [זבחים כב.]. טיט הנרוק – שראוי להריקו מכלי אל כלי, כגון שהוא רך [סוכה יט:]. (משמש) ללבון ממנו לבנים כדי לחזק בו בדקי החומות [נחום ג יד]. טיט וחרסית – מצננין

את השמן [שבת סז:]. לחלוח הטיט הוי עונג קרוב
לרחיצה [יומא עה:].

טינא בר טינא – טיט שגובלים אותו מטיט חומר כותל
ישן, קשה לגבלו יותר מטיט של עפר חדש [יומא
כט:].

*+מ"מ : ברא' יא ז, שמות טו ד, דברים כח כד, ירמ' יב י, זכריה י
ה, איוב לט כה, שם מא כב, שבת טו ע"ב ד"ה בכלי, נו ע"א ד"ה
הא נמי, שבת פ ע"ב תוס' ד"ה המוציא, ערובין נד ע"א ד"ה
שמסרחת. ראה בוך, גג, חמר א, חרסית, טבע, טיח, טינא, יון א,
כבול, כבלא, מדמנה, מלבן, מעיבה, מצולה, עבטיט, עפר א, ריק
ג, רפשי, שירקא, שרטון

~טיטוס

טיטוס הרשע גדר את הפרוכת [דברים לב מג, תהלים
נג ב]. חרף וגידף ונכנס להיכל בעזות פנים [דניאל ז ח,
עיי"ש ז כד, ח ט, יד, כג, ט כד, כו, כז]. לא בטלה
קדושת הארץ בגלות טיטוס [יבמות פב:]. פולמוס של
טיטוס – שהביא אאריסתובלוס אחיו... פולמוס
האחרון – הוא של חורבן הבית ושל טיטוס נמי הוה
[סוטה מט:]. מלחמת טיטוס היתה בירושלים וביהודה
[גיטין נה: עיי"ש ד"ה דאמר רבי ואילך].

*+מ"מ : זכריה יא טו, תהלים יד א, כא יב, תוס' שבת נט ע"א
ד"ה ולא, תוס' ב"ק פב ע"ב ד"ה ואסור, סנה' צו ע"ב ד"ה עוד
אחת, תוס' ע"ז כג ע"ב ד"ה בקשו, שם כט ע"ב ד"ה ישותו, תוס'
מנחות סד ע"ב ד"ה ארור. ראה פולמוס, פרס ד

~טיטרוס

*מובא בכלים פ"ב מ"ו והוא כלי מתכת המנוקב מלמטה בהרבה
נקבים ולמעלה בראשו יש נקב אחד, וכאשר מניחים עליו את
האצבע אין המשקה יוצא מהנקבים שלמטה ועיין בערוך ערך
טטרס. ראה דיופי

~טייזן

ענין [ע"ז כו. עיי"ש בתוס' ד"ה גירדנא].

*בירושלמי ברכות פ"ג ר' ע"א מובא : משום דהוה טייסן - כלומר
גאוותן.

~טיל, טיול, טייל

מהלך לפי דרכו [שבת מ]. מטיילין – אישבני"ר
(להתבדר. חסר בדפוס, מקומו בדה"מ ואין נאותין)
בלעז [לטיילו התם – ישחקו שם [יבמות קיד:].

*עיין בערוך ערך טייל ב. +מ"מ : תהלים קיט קכו. ראה פוג, שוח
א בהערה, שוט ב

~טילא, טיליא

יין רע [גיטין ע]. יין חזק מאוד [ע"ז כח:]. טיליא
חריפא – מין יין חזק, ואין טעמו טוב ומתוק, אלא
כחומץ [ע"ז ל:].

*עיין תוס' ע"ז כח ע"א ד"ה בטיילא שיש גם יין חלש הנקרא

טיליא.

~טינא

#א.העלה לבו טינא – לימו"ן (טיט, בוך. בדפוס
בטעות "נימוק" עיין במהרש"ל) מרוב אהבה ניטמטם
לבו והעלה חולי [סנה' עה:].

*+מ"מ : ערובין צט ע"ב ד"ה שירטון, פסחים סח ע"א ד"ה
שירקא.

#ב.טיט [דניאל ב מא, שבת קכד: עירובין יד. יומא
כט. עה. יבמות מו. נדרים צ. ב"מ קטז:], טיט לח
ובלול [פסחים מז:], טיט ללבוך לבנים [ביצה ל:].
קרקעית הנהר [ע"ז לט:]. בר טיט – בר טינא [שבת
סז:].

@+מ"מ : סנה' לא ע"ב ד"ה לדזיו ליה. ראה אכלה טינא

~טינר, טינרא, טנרא

#א.אבן [גיטין סח:].

#ב.אצמחים גדולים מכנדי... ואלו הן אותן המצויין
בבהמות שלנו בריאה... דומין כמראה מוגלא [חולין
מח: עיי"ש נה: ד"ה מוגלא].

*ראה כנדא, סלע, צור א, צמח א, שמיר

~טיסני

אין עושין טיסני – ביו"ט, שטורח גדול הוא, שכותש
החטים עד שנחלקין אחד לארבעה, כדאמרין במו"ק
(יג: [ביצה יד.]) (חטה שנחלקת) לארבעה [נדרים נה:].

*טיסני זה מין גריסין. ראה חילקא, טרגיס, עלי א

~טיעא, טיעות

ערבי [ב"ק נה:], סוחר ערבי [ברכות ו: סנה' ו: סז: חולין
ז:], סוחר ישמעאל [שבת קיב. תענית כב: מו"ק כה:
ב"ב עג: סנה' קי:], הולך דרכים [ע"ז לד:]. טיעתא –
ישמעאלית [גיטין מה:].

טייעי – ישמעאלים [יומא כג:], ישמעאלים גנבים
[ב"ב לו:], סוחר העיר [ע"ז יא:].

טיעות – דרך סוחרים ישמעאלים הוא זה [פסחים סה:].
*עיין ספר רש"י (מוה"ק תשט"ז) עמ' רח"צ. עיין בספר מגדים
חדשים עמ' כ"ב.

~טיפ

טיפה [פסחים לט: נדה מט: בהיפוך]. כלי שתחת חבית
שמקבל יין הנוטף [ע"ז ל:]. דעביד טיף להדי טיף טיף
– שמטפטף תדיר והטיפין רודפות זו את זו ותכופות
[שם].

*הר"ח והאלפס בע"ז גורסים בגמרא מטפטף דעביד טיף טיף.
+מ"מ : איוב לח כה, שבת צה ע"ב ד"ה גיסטרא, עקובין קד ע"ב
ד"ה ומטיפין. ראה דלף ב, טוף, טפה, נטף ג, ערף ב

חתיכת בגד התפוררה על הקרע, עיי"ש. ראה דבר א, טלוא, ערדילין

~טלא, טלאי (ב)

שם מקום או משפחה [קדושין ע:].
*ראה טלה א, טלוא

~טלה

בן רחל מניקה [ע"ז כד:]. אין דרך טלה לשאת משוי [פסחים סו:]. פי טלה נפיש מפי גדי [שבת עו:].
*כבש קטן זכר נקרא טלה והנקבה טליה. עיין משנה בכו"ה ג. ראה איל, טליא, רחל. טלה מלשון טלאי - ראה טלא. טלה מלשון נטלה - ראה טול

~טלוא

*ראה טלא

~טלופחא, טלופחי

#א. עריבה שקורין מיי"ט (ערבה, חלק של הגת שבו מניחים את הענבים), עגולה כעדשה, ועדשה קרי לה בברייתא (ע"ז עה.), עדשים מתרג' טלופחין [ב"ב סז:].

*ראה גת, ממל

#ב. עדשים [יומא פג: יבמות סג. קיח: כתובות עה. נדרים סו: גיטין סט. ע. ב"ב סז: ע"ז לח:].
*עיין תוס' נדה סה ע"א ד"ה הדפין: מאי ים טלפחא, ולפי שהוא עגול קרוי עדשים וטלפחא...

~טלטל

טלטול (הוא העברה) ממקום למקום [- במד' כד כב]. טלטלה גבר - כהדין תרגולא דמטלטל מאתר לאתר, ור"א טלטולא דגברא קשה מדאיתתא [ישע' כב יז].
*ראה טול

~טלי (א)

טלי כסף - מפות של פשתן לבנות. טלי זהב - של משי צבועות [כתובות סח:], טלי כסף - כלי פשתן. טלי זהב - כלי צמר צבועין אדום [ב"מ עח:].
*עיין בערוך ערך טלי. ראה טלית

~טלי, טליא (ב)

כד (זה הנוסח ברש"י ובע"י ובגמרא הגירסא "כ"י") הוינא טליא - כשהייתי נער (בע"י תינוק) [מגילה ה:]. טליא - תינוק גדול [רשב"ם ב"ב קמב:]. טלי וטליא - תינוקות, זכרים ונקבות [יבמות קיד:].
*תרגום שני לאסתר ב' ז "נערה" - טלוא, תרגום יב"ע לויקרא טו ב "איש איש" - גבר טלי או גבר סיב.

~טירה, טירות

טיירותם - מקום פלטרין (נ"א נוטירין) שלהם, שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם, כמו שמתרגם סרני פלשתים (יהושע יג ג) טורני פלשתאי [במדבר לא י]. נבנה עליה טירת כסף - נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי [שה"ש ח ט]. טירין קטנים - אין מזונות מצויין שם [מכות י].
*במהדורות ברלינר הנוסח מקום נוטירין, ובספרי הפירוש מקום שהיו נוטרים שלהם. ראה בסילקי, טוריא, סרן ב, עיר

~טיריא

אישטוני"ר (להרעיד) בלעז, כמו [חולין מה:]. דטרייא לרישיה [ב"ב יח:]. מרעיד [שם כ:].

~טכסיס

טכסיסי מלכות - תקוני צרכי המלך לפי הכבוד [שבת לא:]. מטכסיסי מלכות שמים הוא ליישב סדר השנים על מכוון [סנה' י:].
*בערוך ערך טכס מפרש אנשים בקיאים בעבודת המלך. +מ"מ: שמות ח, יז ש"א יז ד"ה עשה לך, ש"א יז נה, תהלים ג א, מה ה ד"ה ותורך, ברכות ג ע"ב ד"ה טכסיסי.

~טל, טל

טל הוא לשון נחת [שה"ש ה ב]. דרך טל לירד בלילה [חולין ט:]. כתיב (שמות טז יד) ותעל שכבת הטל - והנה על פני המדבר... כשהיה הטל עולה מן הארץ לקראת החמה כדרכו היה נראה על פני המדבר דק מחספס, למדנו שהיה הטל מכסה את המן עד שעה שהטל עולה לקראת החמה וכתיב (במד' יא ט) ירד המן עליו, אלמא טל מלמטה [יומא עה:]. ברית כרותה לטל שאינו נעצר [שופטים ו לד]. אלמלא טל ורוחות אין העולם מתקיים [תענית ג:].
*+מ"מ: שמות טז יג, יד, ישע' כו יט ד"ה כי טל, מיכה ה ו, תהלים קי ג ד"ה לך טל, שם קלג ב, איוב לח כח, שה"ש ה ב, תענית ד ע"א ד"ה וכתיב וד"ה דבר. ראה מיץ, נטף ג, ערף ב, רביב, רסס

~טלא, טלה, טלוא (א)

טלה עליהן עור - לשון טלאי, כלומר עשה חיפוי כיס שלהן בעור בהמה טמאה [גיטין מה:]. לשון טלאי, כלומר חיפה בעור [סנה' מה:], כך [חולין נז:]. ראוי לטלות (בגמרא: לטלו) - לעשותו טלאי [סוכה יז:]. לשון טלאי, פלשטר"א בלעז [מנחות לג:]. טלאה - לשון טלאי [חולין קכב:].
טלוא - לשון טלאים, חברבורות רחבות [ברא' ל לב]. במות טלואות - מכוסות בבגדים מנומרים של מיני צבעונין, פלשטרידי"ש בלעז [יחז' טז טז].
*עיין בתוס' מ"ק כח ע"א ד"ה מאן רקיע שבלשון ישמעאל הוא

~טליקא

(מאי דלוסקמא?) טליקא דסבי – טשק"א (כך מגיה בא"ה, אך בגמרא "טסקא") שהזקנים מצניעים בה כלי תשמישן שלא יצטרכו לחפש אחריהן [ב"מ כ:]. טשק"א (שק) בלעז [גיטין כח:].
*ראה גואלקא, דלוסקמא, טסקא

~טלית

לבוש [מלאכי ב טז]. כסותו – זו טלית [שמות כב כו]. טלית – מקטורן שמתכסה בו על כל בגדים שהוא לובש [ב"ב נז: וכן בר"ג]. טלית כפולה – לשטוח טליתו על גבי ארבע יתידות לישן תחתיה וראשיו מתכפלין לכאן ולכאן לצד הארץ [שבת קלח. עיי"ש ד"ה חוט או משיכה]. טליות – טליתות [שבת צג:]. רוב טליתות של פשתים הן ולבנות [מנחות לח:].
*טליות זו נטית שרש נדירה של טלית, ויתכן שזו הסיבה שרש"י מפרש, כיון שנראה לכאורה כמילה פשוטה. יתכן שטלית הוא משרש טלל. עיין בערוך ערך טלת. +מ"מ: שבת נח ע"א ד"ה כולחו. ראה אדרת, אצטלא, גלימא, טלי, כסות, מטלית, מילתא א, סרביל, פרוזמא, רדיד

~טלל, טללא

#א. ויטללנו – מסכך, לשון (ת"י ליונה ד ה) מטללתא [נחמיה ג טו]. מטללתא – סוכה [סוכה כח:].
*אין לו דמיון במקרא. יצפנני בסכה (תהלים כז ה) תרג' יטשני בטלליה, חג הסכות (ויקרא כג לד) תרג' חגא דמטליא. ראה כיד #ב. עושה צל בכנפים [ב"מ פו:]. לשון צל [דניאל ד ט].
*אין לו דמיון במקרא.
#ג. טללא – גג [ברכות יט. מח:], גג... ונותן עליו תקרת נסרים ועלייה [ב"ק סו:].

~טללא

משחק [כתובות סא:]. איטלל – משחק [קדושין כא:].

~טלם

טלם (יהושע טו כד) – עיירה [דה"א ב מב, עיין תוס' נזיר נ. ד"ה חורן].
*בעזרא י כד נזכר טלם, אחד משוערי המקדש שנשא נכרית.

~טלמא, טולמי

טולמי (דנהמא) – נהמא, בככרות לחם עשירים לחם שעורים (מ"ב ד מב) מתרג' עשרין טולמחן דלחמא [מגילה טו:].

~טלמון

*אבי משפחת שוערים (עזרא ב מג, נחמיה יא יט, יב כה, דה"א ט ז).

~טלע

איטלע – נעשה חגר [סוכה נג:]. אטלע – צדד [יבמות לט:].

~טלף

טלפים – צפרני הפרסות [חולין נט:], פרסות סדוקות [נדה נא:]. טלפי – רגלי בהמה [נדרים סו: ב"ב עה:].
*ראה פרסה, צפורן

~טלפא

*ראה עטלף

~טלפחא

*ראה טלופחא, שתית

~טמא, טמאה, טומאה

לשון מאוס [יחז' ד יג],
*בספר מנחת מנחם ח"א: אותיות "אטום" כלומר סתום, שלא יודעים מה יש שם ולכן אסור. ראה טמיא
טמא שפתים – (ת"י) דמגעל בחובין [ישע' ו ה].
*+מ"מ: יחז' כב ה, יבמות מט ע"ב ד"ה נסרוה. ראה שפה, שפתים
בהמה טמאה – סוסים וגמלים [זבחים לד:].
*+מ"מ: דברים יד ה.
דבר טמא – כלב או חזיר [תענית ד:].
*+מ"מ: סוטה יב ע"ב ד"ה דבר טמא, ד"ה את מי, ע"ז לח ע"א ד"ה מדרבנן.
טמא נפש – מת עצמו... שהמת אבי אבות הטומאה וחמישי לטומאת שרץ, רביעי הוא לטומאת מת [חגי ב יג].
טמא מת – מטמא אדם וכלים להעשות אב הטומאה [סוטה כט: ד"ה שכן יש].

*ראה סאב

דבר המטמאה – הנותן לה טומאה לטמא אחרים [חגיגה כ:]. מטמא – מכשיר [שבת קמג:]. האדם אם יבא ליטמא פותחין לו [יחז' יד ח].
טומאה – נדה [ש"ב יא ד]. קרי [חולין לז:].
רוח הטומאה – יצר הרע [זכריה יג ב], רוח שדים שיסייעוהו להיות מכשף [חגיגה ג:]. שטן הבא להחטיאו להקניט את אשתו [סוטה ג:]. שד של בית הקברות [סנה' סה:]. כמדת הלצים שקורין גרמנטי"ר (לדרוש אל המתים) האוחזים את העיניים [נדה יז:].
*+מ"מ: ישע' סה ד.

(שיעור) כדי טומאה – ומהו כדי טומאה כדי ביאה, ומהו כדי ביאה כדי העראה דהיינו נשיקת אבר באותו מקום, וכמה שיעורה? כדי הקפת דקל שיוכל האדם לילך סביבות הדקל [סוטה ד. עיי"ש ד"ה קמ"ל].

שם טומאה – כשוף ומעשה שדים [סנה' צא].

*טומאה זה מצב של חוסר טהרה. דיני טומאה וטהרה מרובים וניתן למצוא אותם בהקדמת התפארת ישראל למשניות טהרות. +מ"מ: ברא' כה ו ד"ה נתן, סנה' פג ע"ב ד"ה גוף. ראה אב א (ט), טמיון בהערה

~טמודריא

*עיר הנזכרת בע"ז לט ע"א. בכ"י מינכן הגירסא "טמו ביריא".

~טמה

נְטָמִינוּ בעיניכם – נחשבנו בעיניכם טמומים (כך במהדורת אופק, במ"ג המאור : כטמונים ובמ"ג טמונין. כלומר) טמומים, ואין יסוד בתיבה זו זולת טי"ת מ"ם, כמו (ברא' כו טו) טמונון פלשתאי, תרגום של סתמום פלשתים. ויש מפרשים לשון טמינה, וטעות הוא בידם שאם כן צריכה התיבה שתי נוני"ן, אחד ביסוד ואחד בשמוש של רבים [איוב יח ג].

*אין לו דמיון במקרא. לפי רש"י המשמעות היא לשון סתימה ולא לשון טמינה (הטמנה) כפי שניתן היה לסבור, אך בקונקורדנציה מפרש לשון נטמטם. ראה טום, טמטם, טמיון, טמן, נהר טמימא, תמם בהערה

~טמטם, טומטום

טמטם – לשון סתימה [פסחים מב.]. עבירה מטמטמת לבו של אדם – אוטמת וסותמת מכל חכמה [יומא לט.].

טומטום – אטום, אינו ניכר בו לא זכרות ולא נקבות וספק זכר ספק נקבה הוא, ואיכא למ"ד נמי ספק בריה הוא... ואין לו לא זכר ולא נקבה [ב"ב כזו.]. בריה בפני עצמה חשיב ליה, לא זכר ולא נקבה [שם קמ: זבחים פה: בכורות נו.].

*טומטום הוא מי שסימני הזכרות והנקבות אטומים ולכן אי אפשר לדעת אם הוא זכר או נקבה, ונוהגים בו חומרא לשני הצדדים. בגמרא בפסחים מב ע"א נאמר שלשה דברים נאמרים בכותח הבבלי, מטמטם את הלב, ומסמא את העיניים ומכחיש את הגוף. מטמטם את הלב משום נסיוני דחלבא... עיי"ש. בחלה פ"ג מ"א מובא גלגלה וטמטמה - לשון לישא וגיבול. +מ"מ: ברא' כו טו, שמות כא טז, הוריות יב ע"א ד"ה מכותחא, כריתות ו ע"א ד"ה מכותחא. ראה אנדרוניס, גלם, טום, טינא (ג), טמה, טמיון, כיו, סתם ב

~טמיא

עצמות בלשון ארמי. אובא טמיא – בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת, ודומה לו במסכת כלים (צ"ל אהלות פי"ז מ"ג) בית טמיא, ופירש רב האי בית שהוא מלא עצמות, והביא ראיה מבראשית רבה (פע"ח) דקתני אדרינוס שחיק טמיא, דהיינו שחיק עצמות, ואין לפרש אוב טמא שאין זה הלשון [ברכות נט. שבת קנב: בשינוי].

*יש גורסים מלטימיא או מלטומיאה והיא מילה לועזית. עיין בערוך ערך אובא. ראה בי טמיא, חרטם, עצם א

~טמיון

(על ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין) לטמיון – שנטממין וכלים מאליהם [סוכה כט: עיי"ש בגמרא]. בע"י הגירסא יורדים לטמיון ורש"י בא להוציא מלשון טמינה. יש מפרשים שזו מילה לועזית ובערוך מפרש (ל)אוצר המלך. יש מפרשים מלשון טמטום או טומאה כמו (ויקרא יא מג) ונטמטם. באבן עזרא (שם) כותב: ונטמטם במ - חסר אל"ף, כמו (דברים יא יב) מרשית השנה. ויש אומרים שהם שני שרשים, והעד (איוב יח ג) נטמינו בעיניכם, וטעמו כאדם שאין לו דעת. ראה טום, טמא, טמה, טמטם, טמן, כלה ג, רבית

~טמם

*ראה טמה, תמם בהערה

~טמן

טומנין את החמין – נותנין בקופה של מוכין להיות חומם משתמר בהם [שבת לד.]. הטמין בחורשין – נטמן ביער [ב"ק עט: בתוס' ד"ה שהטמין מפרשים שהטמין עצמו]. טמינהו – מילא [גיטין סח.]. סתמן [שם]. טימן – סתומות. טיימן – כמו (ברא' כו טו) טמונין פלשתאי [ערוכין ו.]. וירחק לא יאסף (ישע' ס כ) – לא יטמן [– ברא' ל כג]. טמון – צפון [סנה' צב.]. *עיין בערוך ערך טמן. ראה טמה בהערה, טמיון, טמר, תמם בהערה

~טמע

נתערב [כתובות יד.]. נטמעו בכהונה – נדמעו, נשאו בנות כהנים [קדושין ע.].

~טמרא

דמטרא מטמרא – הנסתרות נסתרות... [סוטה כב.]. איטמורו – הסתירו עצמכם [גיטין לג.]. טמן [ב"ב מ.].

~טמש

טבל [ע"ז יח: כח:], שרה [גיטין סט. סנה קי.]. איטישא – נישרוה במים [סוכה י: ביצה ל.]. *וטבלת פתך בחומץ (רות ב יד) תרג' וטמישי סעדיך בתבשילא דאיתבשל בחלא.

~טנדו, טן דו

גופים שנים, בעל ואשתו [קדושין ז.], גופים שנים [יבמות קיח.]. טב למיתב טן דו – משל הדיוט הוא שהנשים אומרות על בעל כל דהו שהוא טוב לשבת עם שני גופים משבת אלמנה. טן – גוף, דו – שנים [כתובות עה. קדושין מא. ב"ק קיא. ב"ב קלב.].

*בערוך מפרש טוב לאשה לישב באישות ואפילו בעלה כעור ופעוט... בדי שאול תרדנה (איוב יז טז) תרג' טנדו לבי קבורתא תחתן. ראה טט

~טנא

טנאך – פירותיך. ד"א טנא – דבר לח שאתה מטנן (בגמ' ובמ"ג הכתר : מסנן) בסלים [דברים כח ד].
*נראה שמטנן הוא ט"ס כיון שבמכשירין ג ד יש המטנן בחול, לשון לחות. בדפו"ר הנוסח מצנן. ראה טנן

~טנבורא

כך קורין אותו בלשון לעז טנבור"ר (תוף), והוא עשוי דפנותיו עגולות כעין נפה וקושרין בדפנותיו חוטיין של ברזל ושוטחין על פיו עור כשהוא לח ומותח והוא מתייבש שם מאליו, וכשמכין עליו במקל דק הוא מוציא קול צלול, ויש אומנין שיודעין להכות עליו מכה אחר מכה כסדר עד שנשמע כמין שיר [סוטה מט:].

*עיין בערוך ערך ארוס ב שארוס המוזכר בכלים טו מ"ה הוא טנבורא ועיי"ש ערך אליה. ראה תף

~טנן

שדה מטוננת – לחה, פנייד"א (ברצית, מלאה בון. נמצא רק ברש"י שבריי"ף) [מו"ק ו:].
*ראה טנא

~טנף

עז שטינפה – שמבצצת ומוציאה דם דרך רחם, וזהו הולד שנימוח ויוצא [נדה נז. – בכורות כ.]. לאחר שקיבלה מן הזכר ונוצר הולד נימוח וזב הימנו ויוצא והולך [נדה כה.]. פירות המיטנפים – פירות מבושלים ורכים מאד, כגון תאנים ותותים וענבים, שאם ישליכם לארץ יטנפו [שבת קמב.].

*מופיע בשה"ש ה ג, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא.

~טנרי

*ראה טינר

~טס, טסא

כעין כסוי הוא שמכסה את הנר מקום שפתילה דולקת [מנחות פח:]. למ"א (טס, להב – לוח דק של מתכת) [שבת נט:].

*בשבת סג ע"ב נאמר : הציץ כמין טס של זהב... בערוך ערך טס א מפרש טסין הן רדידים ופחים כדכתיב (שמות לט ג) וירקעו את פחי הזהב - תרג' ורדידו טסי דדהבא. +מ"מ : שמות כו טו ד"ה ועשית, לט ג, שבת סה ע"א ד"ה ליעבד טסא, גיטין כ ע"א ד"ה ואילו, מנחות פח ע"ב ד"ה של פרקים היה וד"ה טס של זהב. ראה כליל, מכבנתא, סיכה, פח, ציץ א, קמרא, רדד

~טסקא

#א.מס קרקע [כתובות מד. נדרים מז: ב"מ עג: קח.].
#ב.טסקא (דקשבא) – שק מלא תמרים [מגילה ז:].
טסקא – טשק"א (שק. עיין בא"ה) [גיטין עח:].
*ראה גואלקא, גלוסקמא, דלוסקמא, טליקא, קשבא

~טעה

טועים – המירו דתם... ואע"פ שחטאו שהמירו ישראלים הם [יבמות טז.]. אין אדם טועה (במנין) מאות (שנים) אלא טועה בשנה או בשנים [ע"ז ט. ד"ה ולא ידע, ד"ה אי טעין].

*טעה הוא שרש משנה של תעה (המצוי יותר בגמרא) ומופיע במקרא רק פעם אחת ביחז' יג י "הטעו את עמיו". עיין בספר ארים נסי על גיטין מר' מאיר מאזוז (ב"ב תש"ע) עמ' 71 : רגילים העולם לחשוב שאין טעויות אצל הראשונים, שהרי אמרו חז"ל (שבת קיב ע"ב) ראשונים כמלאכים, ולא היא... אין אדם שאין לו שגגות, כי רק הקב"ה יתעלה אינו טועה וכל בני תמונתה עלולים לטעויות. +מ"מ : שמות לב ד, זכריה יב. ראה שבש, שגה ב, תעה

~טעון

טעונא – משא [סוטה לד.]. טעונך – מה שאתה נושא [שבת סו.].
*ראה כבודה, משאה

~טעם, טעימה (א)

לא טעים לי זיונא – לא אכלתי לשובע ועדיין אני רעב [ערובין ל.]. כדלא טעים תבשילא – שרעב לאכול, כלומר מתאוה לתשמיש [חגיגה ה:]. יודעת טעם ביאה – כלומר מה היא ביאה, שתדע לספר דברים בשוק [קדושין פא:]. דבר הנטעם – שאדם טועם קודם שלקחו ויכול להבחין [ב"מ ס.].
*ראה מטעמת

~טעם, טעמא (ב)

#א.בשנותו את טעמו – את דבריו [תהלים לד א, ש"א כא יד]. משיב טעם – חכם [משלי כו טז]. מטעם המלך – מעצת המלך [יונה ג ז]. דבור [משלי לא יח], שמת טעם – גזרת דבר [דניאל ג יב]. חק [דניאל ג כט]. עצה [דניאל ו יד]. דבר [עזרא ו א]. ציווי [עזרא ו יב]. דבור [משלי לא יח]. טעימה – נסיון [מנחות מ. מב:].

#ב.טעמים – נגינות [מגילה ג. חגיגה ו:]. על ידי הטעמים יש חילוק באיסור והיתר ובדיני ממונות לזכות ולחייב, ובטהרות לטמא ולטהר [סוטה כב.]. טעמי תורה – נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים, בין בנקוד של ספר בין בהגהת קול ובצלול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא ושופר

מהפך, מוליך ידו לפי טעם הנגינה, ראיתי בקוראים
הבאים מארץ ישראל [ברכות סב].

*+מ"מ : שה"ש ה יב ד"ה ישבות, שבת קיט ע"ב ד"ה מתכסין,
שם קכ ע"א ד"ה אלא אם, פסחים סב ע"ב ד"ה תשש, יומא פו
ע"א ד"ה ומשמש, חגיגה ו ע"ב ד"ה לפסוקי, סוטה מט ע"ב ד"ה
זרועי, ב"מ לג ע"א ד"ה שלמדו, סנה' כא ע"ב ד"ה לא נתגלו, שם
צט ע"ב ד"ה תורה, חולין קג ע"ב ד"ה בשל בין. ראה נמוק,
נעימה, סרמיסין

#ג.מאי טעמא לא בטלו – כלומר באיזה ענין לא
בטלו [מו"ק יט].

*ראה מאי

~טען, טענה, טעון

#א.טוען קורה ראשונה – כלומר נותנן [לזיתים] על
גבי בית הבד וסוחט עליהן הקורה פעם אחת [מו"ק
יא]. לטעינא – לישא משאות [סנה' קה].

*ראה נטען

#ב.מטועני חרב – מדוקרי רמחים. מדוקר בלשון
ערבי מוטען [ישע' יד יט].

*ראה דקר ב

#ג.טענה – שאדם טוען לחבירו כך וכך מסרתי לך
[בכורות נ].

#ד.שאנינו טעון לפנינו (ברכה) – כלומר שלא מצינו
לו מקרא מפורש לברך לפנינו [ברכות כא].

~טף טף

טפכם – בנים קטנים [ברא' מז כד]. טפלי – בנים
קטנים, תרגום של טף [חולין יח].

*לחם לפי הטף (ברא' מז יב) תרג' לחמא לפום טפלא. +מ"מ :
יבמות ס ע"ב ד"ה הוי, קדושין לד ע"ב ד"ה ואנא אמינא. ראה
טפלא, נטף ג, שליה

~טפה, טיפה

#א.טיפין של זכוב – עיני זכוב [נדה כה].

#ב.טיפת צונן – שתיה מועטת [נדרים כא]. מן טפה
כשרה – מישראל טהור [יבמות עח].

#ג.^(הבא) מן טפה כשרה – (כלומר) מישראל טהור
[יבמות עח].

@+מ"מ : ברכות נט ע"ב ד"ה משיצא, ויקרא יט לו ד"ה אשר,
במדבר טו מא ד"ה אני ה', שם כד ג ד"ה שתם, קהלת יא יג ד"ה
וזכור. ראה און א, זרזיף, טיף, מרזב, נטופייתא, נטף ג, נפת

~טפוח

*ראה טפח

~טפוחאי

טפוחאי – מטפחים בכותל לידע אם יש שם חלל [ב"מ
מב].

~טפין

טפויין – שיירונ"ש (חרקים זעירים ביותר. לפי א"ה
לעז זה נהפך למילה העברית "שירוף") [שבת קז].

~טפוחים

*ראה טפח ב (ו)

~טפול

*ראה טפל

~טפוף

*ראה טפף, נהילא

~טפח (א)

ארבע אצבעות [פסחים קט]; ארבע אצבעות בגודל,
חמש באצבע ושש בקטנה [ב"ב יד. בכורות לט; נדה
כו. עיין גמרא מנחות מא]. יש טפח ששיעורו כפול
[חולין קכג]. טפח שוחק – ארבע אצבעות שאינן
נוגעות זו בזו, דהוי טפח ומשהו [סוכה ז]. מקום
חשוב הוא [מנחות לא].

*הטפח הוא שיעור פיסת היד ברוחב ארבע אצבעות, ולדעת רב
פפא ארבע אגודלים. הטפח הוא ששית האמה הבינונית. ועבין
טפח (שמות כה יז) תרגום וסומכיה - פושכא. טפח מכונה ג"כ
גרופית. ראה מטפחת, פושכא

~טפח (ב)

#א.טפח ליה בסנדליה – הכהו בסנדלו, כאדם שנוגע
על רגל חבירו בחשאי, כדי שלא ישמעו העומדים
סביב [מו"ק כה]. הכהו על סנדלו. ל"א בעט בסנדלו
[ב"ק לב]; הכהו על סנדלו במקל דרך שחוק, כשם
שמכין למי שאינו חשוב [ב"ב כב].

#ב.איטפח – ידיו על לבו. יספוק – כף אל כף. ירקד –
ברגל [עירובין קד]. מטפחין – ידיו זו לזו. מספקין –
כף על ירך. מרקדין – ברגל [ביצה ל. – לו]. מטפחות
– על לבן [מגילה ג].

*בביצה לו כותב : וכולן לשמחה ולשיר. בדף ל כותב משום שיר
או משום אבל. בגמרא מו"ק כז : הספד על לב, טפוח ביד,
ומפרש קופץ יד זו לזו. בביצה מפרש ר"ח שסיפוק הוא שבא
בחמתו כדכתיב ויספוק את כפיו, טפוח לרצונו. כך מובא
בירושלמי ברא"ש ובערוך. ראה ספק

#ג.ממסד ועד הטפחות – מן היסוד עד שמי הקורה,
כמו (ישע' מח יג) וימיני טפחה שמים [מ"א ז ט]. הנה
טפחות (נתת ימי) – מדודים הם ימי האדם, כדבר
הנמדד בטפחות כן ימי האדם קצובים [תהלים לט ו].

#ד.טופח לה טפיח – שיש משקה הרבה שאם טפחים
יכול להטפיח במקום אחר [גיטין טז]. מטפחת –
מקיאה מים [יומא עח]. יטפח בשמן – מכניס בו כפור
והשמן נדבק בה [שבת קמג].

#ה.טפח – נתקלקל [ב"מ נט:].

#ו.עוללי טפוחים (בפסוק : טפחים) – ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם. ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מורדתו בטפחים... [איכה ב כ].

#ז.טפח – ת"י פשך [יחז' מ מג].

@בכלאים פ"א מ"א נזכר הטפח שהוא מין קטנית. ראה טפוחא, תפח

~טפי

*בכלים פ"ב מ"ג, פ"ג מ"ב מובא "טפי" והוא כלי שמן שפיו צר מאוד ונקרא טפי כיון שיוצא השמן טפין טפין. ראה טפיח (א) בהערה, פד

~טפיח

#א.פך ששואבין בו מן הבור או מן המעין [שבת קכה:], פך של חרס [שם קנז:], פך שיוצקין ממנו מים על הידים [יומא ל:], כמין פכין נותנין בחומות הבירות והמגדלים לקנן שם עופות הבר [ביצה כד:]. קדרות קטנות שנותנין בחומה, בוילי"ש (מעין כוכים קטנים בקירות בהם היונים מקננות. עיין בא"ה) [חולין קלט:]. כלי קטן לשותות בו בני אדם [ב"ב סג:].

*בכלים פ"ב מ"ג מובא טפי שהתקינו לענבים והרמב"ם כותב שזה טפיח והוא דלי, כלי גדול שפיו צר והשוליים חד ומשמש לכסות בו סל של ענבים ומשמש ג"כ לשאיבת מים. ראה צפח #ב.שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח – שחור (מאוד) כקדירה, וחבירו בשבת (קנז). ופקקו את המאור בטפיח [בכורות מה:].

*ראה פרור - פארור

~טפיט, טפית

*בכלים פכ"ג מ"ב : טפיטן של סוס והערוד מפרש יושבין עליו בני אדם ועושין אותן לסוס ברדילא, ובמוסף הערוך מפרש שהוא מכסה מרוקם ויש לו גוונים שונים עשוי לכסות הכתלים או למכסה סוסים. עיין בערוך ערך תפית.

~טפיפות, טפיפיות

קמטים ברחם [בכורות כב. ד"ה עד שיראן].

*בגמרא נאמר : טפיפיות - פיקה מתוך פיקה. רש"י בד"ה פיקה מפרש : היינו טפיפיות. תרי זימני פיפי היינו פיקה. ראה טפף, פיקה

~טפל, טפלה

#א.טפלו עלי שקר – חברו (מלשון חיבור) עלי שקר [תהלים קיט סט:], טופלי שקר – מחברי דברי שקר... [איוב יג ד, חולין קכא. חגיגה ח. ע"ז כה: חולין צא:]. ותטפל על עוני – נתחברת... [איוב יד יז:]. נטפל לו – נתקרב אצלו [עירובין סד:]. טפל לבשרו – דבוק [סוכה ו:]. טפלה – חברו [פסחים צא:], דבר שאינו

חשוב בעצמו, אלא נטפל באחרים [שבת קכה. סוטה ה:].

#ב.טפלות אותן בסיד – משח [שבת פ:]. טפולן של בנות עשירים – לשון מטפל, מדביק סיד או סולת על הבשר להשיר השער [פסחים מב:].

#ג.טפול ואין לו – יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס [תענית טז:].

#ד.ליטפל בבכור – לטרוח בו לגדלו [תמורה ח:]. מתעסק [קדושין עו:]. איטפל ביה – גידלו בביתו [סוטה מט:]. מטפל – אינטרימיטר"א (להתעסק) בלעז [ב"מ כח:]. טורח [בכורות כו:].

#ה.שרצים וצפרדעים מיטפלין שם – עושים נפולין נפולין, חתיכות חתיכות [קדושין פ:].

#ו.טפליה – בעיסה שקורין פשטיד"א, לחם [פסחים עד:].

@פשטיד"א זו מילה צרפתית וכנראה בהשפעת רש"י חדרה לעברית המדוברת היום. בתוס' פסחים עד ע"ב ד"ה טפלו, מפרשים ר"ת והריב"א שטפלו בה מלשון טפל במשמעות טיחה, כמו (פסחים מג ע"א) בנות עשירים טופלות אותן בסולת, ומפרשים שזה מה שרגילים לטוח בעיסה שבלייתה רכה, ורגילים לעשות סביב קורקנים ובני מעיים שמימין אותם בשפוד וטחין סביבותן בעיסה רכה כעין פרפיי"ש. ראה טפול

~טפלא

*ראה טף

~טפלה

*ראה טפל, תנור

~טפס, טופס (א)

לשון טפוס, מודל"א (דוגמא) בלעז [זבחים ג:]. *בערוך ערך טפס א מבאר פורמה בלעז... דפוס וטפוס אחד הן.

~טפס (ב)

מטפס ועולה – אווז בידיו ורגליו בכתלים ונכנס ויוצא, רנפי"ר (לטפס) בלעז [עירובין כא. ק:]. *טפס הוא צורת משנה של תפש

~טפסא

ארגז [יבמות מו. – אישקרי"ן (קופסא) בלעז, ב"מ עג:]. *ראה קפסא

~טפסר

לשון חיל [ירמ' נא כז:], טפסריך – הממונים שלך [נחום ג יז:].

*בפרוש לירמ' יש הוספה בסוגרים "או לשון אדון", אך יש ספק אם זה מרש"י. עיין בספר עיונים ומחקרים לרש"י ח"א עמ'

~טצדקא, טצדקי

תחבולות [ב"ק נו. מנחות מא.].

*בערוך מפרש ערמה.

~טצהר

בלשון פרסי שתי שנים [גיטין פו. ד"ה ומן, ד"ה עד טצהר].

*עיין בערוך ערך טצהר.

~טרבל

*ראה טורבל

~טרגיס

חטי דמתברי באסיתא חדא לתלת [ברכות לז.]. (חיטה שנחלקת) לשלשה [נדרים נה.]. מעשה קדירה [ברכות מב. בהיפוך].

*+מ"מ: יומא מז ע"א ד"ה איכא דאמרי. ראה חילקא, טיסני, עלי

~טרוד, טרודא

#א. דלף טורד – מטריח [משלי יט יג, ראה דלף]. לא תטרוד עלמא – לא תטריח בקושיות (מה שנקרא נודניק) [מו"ק כה. ראה טרודא]. טרדי – מפצירין [ב"ב קסח.].

טרודא – קנתרן... ומטריח בדבריו [סנה' כו.].
#ב. טורד חבית של יין – מערבב [שבת קלט.], מים טורדין – ממחין [נדה כה.]. דומעות – מעט. דולפות – יותר מדומעות. טורדות – יותר מדולפות, כמו (משלי יט יג) דלף טורד [בכורות מד.].
#ג. לא טרדי – אינו מהרהר ומסיח דעתיה [יומא סו.].

*ראה טרודא

#ד. נטרד מן העולם – אין לו עוד תשובה, לפי שעשה דבר שאין לו רפואה [חגיגה ט.].
#ה. טרדי – נגרש [דניאל ה כא.].
#ו. לאיטרודי – לטעות [ברכות כט.]. להתקוטט [ערכין טז.].

~טרוזא

אין אדם אוכל אלא לרפואה [שבת קט.].

*טרוזא הוא מין קשוא.

~טרוט

עינים טרוטות – רכות... ובמקום אחר (בכורות מד.) מפרש טרוטות לשון עגולות בית מושב שלהן, ואף כאן אני אומר כן, ומפני שדרים בין החולות שינה אותם המקום שלא יהא סדק של עיניהם ארוך כשלנו ויכנס בו החול [שבת לא.], רכות [נדרים סו.], עגולות [בכורות מד. סוטה מז. סנה' קז: בדפו"י].

~טפף, טפוף

#א. הלוך וטפוף תלכנה – לשון דבר צף על גבי חבירו, כמו (דבר' יא ד) אשר הציף, ומתרגמין דאטיף. כך היתה (בחורה) ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית כצפה למעלה מהן, וי"ת: ובפתהן מקפן – היו קושרות פאות נכריות. קליעת שערות תלושין כורכות ע"פ קליעותין שיראו גסות וטפופות [ישע' ג טז], שתראה צפה על ראש חברתה והוא נוי לה... וטפוף – כמו (אבות פ"ב מ"ו) על דאטפת אטפוך [שבת סב.], עיי"ש ד"ה ותלכנה. עיין יומא ט:.

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: תוס' ב"ב עה ע"ב ד"ה טפף.

#ב. טפוף – לא מחוק ולא גדוש [ב"מ פ.], פישל"א (כלי מלא חומרים אבל לא גדוש) שאינה גדושה [מנחות ז.]. פישל"ש (ערוך באופן רפה, ללא צפיפות) [חולין נא:].

@אין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך טפף. ראה טוף, מחיקותא, נהילא, נטף, עכס

~טפקא

רעפים שקורין טיולי"ש שמסיקין אותם ואופין בהם [שבת קכה.].
*ראה רעף

~טפּר, טופרא

צפורן [דניאל ד ל, שבת סג: קמ. גיטין סט. סנה' כה. כריתות ו.]. צפורן ת"א טופרא [שמות ל לד].
*ראה אליון, צפורן, שחלת

~טפּש

מיטפּשין – מוסיפין טפשות, אשר נואלנו מתורגם דאיטפּשנא [תענית ז.]. טפּשאי אינשי – שוטים [מכות כב: מהריב"ן]. תנוק טפּש (הוא) שאינו יודע להעמיק שאלתו, וסותם ושואל מה זאת... [– שמות יג יד]. טפּש אינו יודע לקרות אלא אות שלימה [מנחות כט:].
*עיין בתהלים קיט ע - טפּש כחלב לבס - לשון התכסה בשומן, לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. ראה אולת, אויל, נאלת, שוטה

~טפּת

*בת שלמה, אשתו של בן אבינדב מנציבי שלמה (מ"א ד יא).

~טפתא

טפתא (הוא) לשון ריבוי, דמטפי לה [ב"מ קג:].
*מדובר במיצר, סוללה סביב השדה וטפתא היא השכבה השניה מעל הבוכרא ומתחת הארכבתא. ראה ארכבתא, בוכרא, קנה

רוכב כאשה, מטרטין – לשון מאזנים, כדאמרין במנחות (פז). וכי טורטני יכניס [נדה יד].
*מדובר בצורת הרכיבה על חמור כדי שלא יבוא לידי קישוי. עיין בערוך ערך טרטן שהוא כמין כובע, בגד שמשליכות הנשים על ראשיהן בעת יציאתן לחוץ. ראה טורטני

~טרי, טריה (א)

לחי חמור טריה – לחה, וראיתי בספר רפואות (של אסף הרופא) שקורא לליחה היוצאת מן המכה טריה [שופטים טו ט]. מכה טריה – ת"י מרססא, כתובה ומרוססת. דמצייד"א (הלומה, כתושה) בלעז, ובלשון גמרא (חולין מה:) טרייה לרישיה, מנחם פירש לשון לחות, כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת, מוישט"א (רטובה) בלעז [ישע' א ו].
טרייה – קוליד"א מצייד"א (מכה מונחת. בא"ה מציין שכוונת רש"י לא ברורה, עיי"ש) בלעז [חולין מה:].
*ראה חי, טריה. לח א

~טרי (ב)

שקיל וטרי – נושא ונותן בהלכה [חגיגה יא:], דלא שקיל וטרי ליה – לא נשא ונותן עמו מעולם [ב"מ סד:].

~טריא

מי טריא – י"א מין (אצ"ל מי) פרי וי"א מי גשמים [שבת קד:], מי גשמים, לשון מורי מי טריא מים ששורה בו פרי שהוא כעין עפצים, גל"ש (עפצים) בלעז [גיטין יט:].
*ראה עפץ, עפצא

~טריגון

שאינ לו אלא שלשה (זוויות) בלשון יון [נזיר ח:]. הינא דיגון טריגון כולן לשון לעז שלנו הם... טריגון דעביד כחוצבא ויש בה שלש פינות [ב"ב קסד:].
*ראה דיגון, הינא, טטריגון, פונטיגון

~טרייה

*ראה טרי

~טריינא

מטבע של ירושלים [בכורות ז:]. מטבע של ירושלים, ועל שם מלך רומי נעשה הצורה ושמה טוריניוס [ע"ז נב:].
*מ"מ: תוס' תענית יח ע"א ד"ה דאילו, תוס' ע"ז נב ע"ב ד"ה דינרי הדריינא, תוס' בכורות נ ע"א ד"ה דינרא. ראה הדריינא, שיפא

~טרימא

*יש סתירה בין שני הפירושים, ובערוך מפרש מאי טריות: דמרמץ עיניה (בכורות מד ע"א, חסר בנוסח שלנו) שעפעפיו סגורות ואינן פתוחות אלא מעט. במוסף הערוך (ערך טריות) מפרש שברומית פירושו עגולים הנוטים קצת לאורך. לפי פירושו טריות זה סגולגל כלומר מוארך. הפירוש בשבת הוא מה שנקרא השתנות הטבעים. ראה טרד, צירניות

~טרוניא

עלילה [ע"ז ג:]. אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו [שם ד. עיי"ש תוס' ד"ה והיינו].

~טרופאה

טרופאי – מורי הוראות (מומחים) על הטרפות [חולין נה:].

*יש הסוברים שטרופאי היא מילה יונית ופירושה מדריכים ומורים בכל שטחי ההלכה ולא דוקא בטרפיות. +מ"מ: חולין ל ע"ב ד"ה תיקו, שם מח ע"ב ד"ה רבנן.

~טרוקנין

*בגמרא ברכות לו ע"ב נאמר מאי טרוקנין? אמר אביי כובע דארעא. ראה כובא

~טריינא

שומר כלי זיין של בני העיר, ויושב בבית אצל השער [ב"ב ח:].

~טרח

ליטרח – פרימבר"א (ללחוצן, להתאמץ) בלעז [שבת פב:]. למטרח – לחזור ולשאול... [ב"מ עט:].
טרח טריח – הטריח... לישנא אחרייתא טרייה כמו דטרייה לרישיה... בחנם טרחתי לבא [חולין נא:].
טרחכם – מלמד שהיו ישראל טרחנין... [דברים א יב, עיי"ש].

למשקל ולמטרח בשמעתא – לישא וליתן [סוטה ז:].
*לפי השאלות פרשת מקץ הנוסח ולמטרא והוא לשון שקלא וטריא. מופיע באיוב לו יא - אף ברי יטריח ולא מפרש. ראה בריחא, טרד

~טריטאות

פלטי מלכים ושלטונים [כתובות ה:]. פלטין וכל דבריהן כשהן נאספין לשחוק וללצון [ע"ז יח:].
תיאטראות וקרקסאות ובסילקאות – מיני פלטין הן, ששם יאספו לבית הועד [שבת קנ:].

*בכתובות ובע"ז הכתיב טריטאות. עיין בערוך ערך תאטר. +מ"מ: ויקרא יח ג, זכריה ט ו, תוס' מגילה ו ע"א ד"ה טראטירות. ראה אצטדין, בסילקי, נימוס, קרקס

~טרטן

דמטרטין – ירך מכאן וירך מכאן... דלא מטרטין –

כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק [ברכות לח.].
*במוסף הערוך ערך טרימא מפרש ב"ל נקרא בשם זה מין ריקק.

~טרינא

סל [פסחים פח.].

~טריסית

מעה קטנה [ב"מ מו. שבועות מ. ע"ז מ.].

~טריט

דג חתוך ששמו טונינ"א [ברכות מד. מגילה ו.], דג ששמו טריט ומוכרין אותו בחתיכות [נדרים נא.].
טריט טרופה – מין דגים קטנים מלוחים שנטרפו ונשתברו... אין שקץ דומה לה [ע"ז לה.]. דג ששמו טריט ומוכרין אותו בחתיכות [נדרים נא.].
*ראה אברומא, טונה, טרף, קולייס

~טריטא

גביל מרתח – נותנים קמח ומים בכלי ובוהשין בכף ושופכים על הכירה כשהיא ניסקת [ברכות לז.].
*בגמרא נאמר : מאי טריטא? איכא דאמרי גביל מרתח ואיכא דאמרי נהמא דהנדקא ואיכא דאמרי לחם העשוי לכותח. רש"י מפרש שאין אופין אותו בתנור אלא בחמה. עיין בערוך ערך טרת. ראה גביל, נהמא

~טרכונא, טרכונין

חבל ארגוב – מתרגמין בית פלך טרכונא. וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר (תרגום שני אסתר א) קורא פלטין טרכונין... וכן את ארגוב דמלכים... [דברים ג ד.], טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות... [מ"ב טו כה.].
*ראה ארגוב, טרקלין

~טרכסיד, טרכס

סיד חזק ומתקשה יותר משאם לא עירב בו (תבן או חול) [שבת פנ.], חול וסיד מעורבים – [שם קטו.]. בנין חזק וטוב [ב"ב ס.].
*+מ"מ : ב"ב ג ע"ב ד"ה אגב. ראה טיט

~טֶרֶם

כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם, ואינו נפעל לומר הטרם כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח, ועוד אחר (שמות ט ל) כי טרם תיראון – עדיין לא תיראון, ואף זה תפרש עדיין לא... [ברא' ב ה.], טרם תיראון – עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם, כמו...

[שמות ט ל.], הטרם תדע – העוד לא ידעת [שם י ז.], טרם יכרת – כתרגומו עד דלא פסק [במד' יא ג.]. טרם – עדיין לא [חולין ס.], עדיין לא... וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא, כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני, וזה יוכיח, ועוד (שמות ט ל) כי טרם תיראון מפורש ממנו, וכן (ברא' ב ה) כל שיח השדה טרם יהיה בארץ [ש"א ג ז.].

בטרם – לפני [שופטים יד יח, צפניה ב ב.]. בטרם – עד שלא [תהלים נח י.]. לפני [ישע' לז כז בהיפוך].
טרם אכלה – טרם שאני מכלה, וכן כל לשון הווה, פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לומר טרם כיליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד... [ברא' כד מה.].
*רש"י מרבה להביא את הכלל הזה לשלול מדעת המפרשים (כגון רס"ג) המפרשים טרם – לפני. ראה עוד א

~טרסי, טורסי, טרסיס

טרסיס – חרשי נחושת [סוכה נא.], צורפי נחושת [מגילה כו. חולין נז.], גרדיים [ע"ז יז.], צורפי נחושת או גרדיים והולכין מעיר לעיר למלאכתן ונושאים עמהן מטות של פרקים [שבת מז.], צורפי נחושת. אמרי לה של אותה אומה, ואמרי לה אורגים [נזיר נב.].
*יש סתירה בין הפירושים. בסוכה נא ע"ב נאמר : טרסיים בפני עצמן, גרדיים בפני עצמן. עיין בע"ז יז ע"ב תוס' ד"ה רבן של טרסיים אני שמקשין על כך, ומתריצים שיש שלשה מיני טרסיים, גרדיים, צורפי נחושת ואומה אחת שכולם נקראים טרסיים. +מ"מ : אסתר ב כב, תוס' חולין נו ע"ב ד"ה מטלית. ראה גללניתא, גרדי, טורסי

~טרסקל

סל [שבת ה.], סל רחב [ערובין לג.], סל מלא שעורים, תולין לבהמה בצוארה ופיה נתון לתוכו ואוכלת, ותענוג בעלמא הוא שלא תטרח לשוח צוארה לארץ [שבת נג. עיין ב"מ צ ע"א ד"ה בטרסקלין]. כסא טרסקל – כך שמו ובלעז פלדישטו"ל (כסא מתקפל), ועליונו של עור ומקפלין אותו, וכשמסלקין אותו סומכין אותו לכותל, וכשרוצה לישב עליו נוטהו ויושב על ד' רגלים [שבת קלח.].

*בבבלי פ"כ מ"א מובא "קלסטר" ובערוך ערך קלסטר א מביא נוסח "קרטל" ומציין לשבת נג. שבת ק"א ע"א ד"ה טרסקל, ב"מ צ ע"א ד"ה בטרסקלין. ראה אסלא, גלודקא, דלפק, טרינא

~טרעפיק

סלע מדינה שהוא חצי דינר [יומא לה.], שלש מעות [כתובות סד.].

*בגמרא נאמר שהטרעפיק הוא איסתרא או חצי זוז. +מ"מ : גיטין מה ע"ב ד"ה ת"ר מעלין. ראה איסתרא, רובע, שקל

~טרף (א)

#א.הרג ואכל [ב"ק טז: ראה דרס.]. עשה טרפה [חולין

ותתן טרף – שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב להם
[משלי לא טו].
*+מ"מ: סנה' קח ע"ב: היתה שואלת מזון, טרף של אית.

~טרף, טרפא (ה)

#א.עלה [שבת קכט. סוכה יג. תענית כד: כתובות
עז: גיטין סט. קיד: ב"מ קיד: ב"ב יט. סנה' קו: ע"ז
כח:]. טרפא דאסא – עלה של הדס [שבת קמו: חולין
מז:]. טרפי – עלי, פואיילי"א (עלה של עץ) [יחז' יז ט].
#ב.אטרפא דטריף – דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו,
שעשאוהו כנוס ומתחזי כמכה בקורנס. טרפא דטריף
– מוכה בהכאות. ל"א נדבק יחד ועשאו סניפין כמין
חבור [ברכ' נט]. טרפא דנחיריה – דופן החותם
[ברכות נט].

בר תלתא טרפי – בן ג' שנים, שטעמה אמו משנקלט
ג' עלין חדשין [שבת קכט.], בן ג' שנים [שבת קמה:].
@ראה אטרפא, טרף ה, טרפא א

~טרפא

שטר מבית דין לטרוף מקרקעות (של החייב) מה
שנתן [גיטין נח:].

~טרפה, טריפה

אדם טריפה – כגון ניקב הוושט או קרום המוח [סנה'
עח:]. ניקב קרום של מוח או נחתכו רגליה [חולין לז:].
טריפתא – בהמה שנולד בה ספק טריפות וצריכה
להוראת חכם [שבת קנו:]. עיקור שיש בה טריפה –
שהבהמה נטרפת בו אסור לעשותו... אסור לגרום
לבהמה טריפות בידיים [ע"ז יא:].

*טרפה הכוונה לבעל חי (הכשר לאכילה) שטרפה אותו חיית
טרף ונוטה למות ועדיין לא מת ואין לו אפשרות להמשיך לחיות
מחמת המכה, כנאמר בחולין מב ע"א שטרפה אינה חיה.

~טרפחת

*ראה אם ב, שלפוחית

~טרפליא

שם אומה שהושיב סנחריב בערי שומרון [עזרא ד ט].

~טרפש, טרפשא

טרפשא דליבא – שומן הלב, עשוי ככובע והלב נחבא
בו [חולין מט:].

*טרפשא זו סרעפת. עיין במגילה כד ע"ב במסורת הש"ס
שלדעת רש"י הן טרפשי הלב. ראה אצטומכא דליבא, חצר כבד,
יותרת הכבד

~טרק

פה:]. זאב טורף – נושא הטרף לחורו, ארי אינו
טורפה, אלא דורסה במקומה ואוכלה [ב"מ מא:], דרך
זאב לטורפה חיה ולהוליכה למקום שהוא בטוח, ושם
הורגה [שם צג:]. טרף היא כשנושא (הארי) את הטרף
למעונותיו בשביל גורותיו ולביאותיו [מיכה ה ז].
נטרף – נהרג [ב"ק יא:].

*ראה רמס

#ב.אעירב [שבת קלג. חגיגה יב. ב"ב קכב]. טורפין
ביצים בקערה בכף, דרך טרפה שמכה בכח [שבת
קמ:]. טרפה בכותל – זרקה וחבטה בכותל [ביצה לד:],
טרף ליה בטבלא – קשקש לו בזוג [סנה' סז:]. ספינה
המיטרפת בים – כמו ביצים טרופות, שהולכת ונדה
ועתידה להיטבע במים [תענית יד:], מלשון טרף אבבא
ומלשון ביצה טרופה [שם יט:]. שטרפוהו – כמו
ביצים טרופות בקערה שמחקהו ובלבלוהו [נדה כז:].
טרופות – בטודי"ש (ביצים מוכות וטרופות. חסר
בדפוס) [חולין סד:]. ונטרפו – יקשקשו [גיטין סט:].

טרית טרופה – שנטרפו ונשתברו הדגים ואין ניכרין
[ע"ז לה:].

*בערוך ערך טרף א מפרש ערבב, תרגום ותפעם רוחו (ברא' מא
ח) - ומטרפא רוחיה. +מ"מ: קדושין עא ע"א ד"ה מבליעים
אותו. ראה טרוף ג, טרית, ליכא, ערב ב

#ג.אטורף נפשו – מחבל [איוב יח ד]. ועמד עליה גייס
לטרפה – לבזזה [ב"ק קטז:]. לטרוף – לבזוז [ב"ק
קטז:]. טרפי טרף – גזלנים ומאמצי הלב מן העניים
לרחם (עליהם) [סוטה מז:]. נטרפה דעתו – (אין) דעתו
מיושבת [סנה' מח:].

@עיין תוס' מנחות לז ע"א ד"ה שומע אני שר"ת מפרש שנטרף
היינו נעשה טריפה אע"פ שחיה יותר מל' יום. +מ"מ: שמות כב
ל, סוטה לח ע"ב ד"ה ותנן, גיטין נו ע"ב ד"ה וניקר, ע"ז ו ע"א ד"ה
לצוותא, תוס' יבחים קטז ע"א ד"ה דילמא. ראה טרופאה, טרפה

~טרף (ב)

#א.אנחש טרוף – מנומר, טרוף חדקים חדקים [נדרים
כה:], מנומר, שיש בו חריצים [נדרים כה. שבועות
כט:].

~טרף, טרוף (ג)

הקיש באגרופו [עירובין קד:], הקיש ביד [חולין
קמא:].

~טרף (ד)

מזון [מלאכי ג י, תהלים קיא ה, לא טו, ערובין יח:].
הטריפני לחם חוקי – לשון מזון, וכן (תהלים קיא ה)
טרף נתן ליראיו [משלי ל ח]. טרף בפיה – חטף.
ומדרש אגדה (ערובין יח:) לשון מזון... [ברא' ח יא,
עיי"ש].

לא היו חורשים וזורעים אותה תבואת מאכל אדם [שם
ד"ה דקלישא ארעא]. דרך הצאן להשביח בארץ יבשה
וטרשים יותר מארץ לחה [שם ד"ה ושמך].

~טרש (ב)

עשה כאבן חלקה, לשון טרשים [ב"ק צח]. דמטרשי
– לשון טרשים, שמקשין אותה [חולין מז].

~טרשא

למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה... מוכר לו בזמן
הזול בתשרי בשער של ניסן, וממתין לו עד ניסן [ב"מ
סה].

*עיי"ש ד"ה אמר רב חמא טרשא

~טש, טשטש

מטשטשות את הארץ – עושות את הארץ כטיט [ב"ב
טז].

*מטיט היין (תהלים מ ג) תרג' מכסן טשטושא, יהמו יחמרו
מימיו (שם מו ד) תרג' משתגשין ומטשטשין מוהי, פני חמרמרו
(איוב טז טז) תרגום אפי מטשטשין. ראה טוש

~טשא, טשי

נחבא, כמו (שבת לג:) טשו במערתא [תענית כט.
קדושין פא: ע"ז ע]. נטמן [ברכות נד: קדושין לט:].
טשו מפניו – היו מתחבאים [תענית כד].

*נצפנה לנקי חנם" (משלי א יא) תרג' נטשי לזכאי במגן. ראה
טוש

~טשטקא, טשטקי

פלדישטו"ל (כסא מתקפל) לישב עליהן [נדה סח].
*עין תוס' נדה סו ע"ב ד"ה אם שמפרשים כסא לישב עליו בבית
המרחץ. רס"ג מפרש טשטקי – מסרקות. ראה דלפק, טרסקל

~טשטש

*ראה טש

~טשצר

שם לשון חכמה הוא באומות [– דניאל ד ה].
*ראה בלטשצר

~י, יו"ד

י' קטנה שבאותיות [ברא' ב ד]. אוהבתי – יו"ד יתירה,

#א.נעל [ערובין קב.], טרקיה לבבא – סגר הדלת
[ב"מ פו.], טרקיה לגליה – סתם שער שלו [סנה' קיג].
טרק גלי – דלת פתוחה... סגר [ב"ק קיב.]. סגור הדלת
[ע"ז נח].

*ראה גל א

#ב.נשך [שבת קט: מו"ק יז].

*אם ישוך הנחש (קהלת י יא) מתרגם כך מתגורר חייון קלן
לטרקא ולנזקא. ראה אמתא
#ג.עירב [ב"ק קטו].

~טרקלין

מין פלטין [ב"ב יא]. למושב שרים עשוי ולא
לתשמיש [ב"ב צח].

*עין בערוך ערך טרקלין. +מ"מ : יומא טו ע"ב ד"ה במקצוע.
ראה אנפילון, אספלידא, אפדן, בירה, בית שער, טרכונין, מורן,
פלטיא, קילעא

~טרקסין

אמה טרקסין – כך נקראת כותל מחיצה שהפסיק
במקדש ראשון, אבל במקדש שני שהיה גבוה (מאה)
אמה לא עשאוהו... [יומא נא.], לשון פנים וחוף הוא,
כך ראיתי בתלמוד ירושלמי (ה"א), וראיה לדבר
(ברכות לה:) חסידים הראשונים היו מכניסין פירותיהן
דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר, למדנו שהטרק
לשון כניסת פנים הוא [יומא נב.]. אמה טרקסין –
פרוכת [שם, בהיפוך]. הפתח באמצע אמה טרקסין היה
במקדש ראשון [שם נד.]. אמה טרקסין קרויה דביר...
[ב"ב צח.]. אמה טרקסין הואי במקדש ראשון [מנחות
צח.]. אמה טרקסין חוצצת במקום הפרוכת... [סוטה
לג:].

*בב"ב ג ע"א תוס' ד"ה טרקסין מפרש ר"ת שטרקסין הוא כמו
(ברכות כח ע"א) וסין הוי סיני, כלומר שהיה מפסיק וסוגר
הלוחות שנתנו בסיני שהיו מונחות בארון שהיה בבית קדשי
הקדשים. פירוש שני בתוס' – י"מ טרקסין פנים וחוף, שאותה
אמה היתה ספק אם מקודשת פנים או חוף, ולכך היו שם שתי
פרוכות. טרוקי גלי. +מ"מ : בב"ב ג ע"א ד"ה והא אמה. ראה דביר,
טרקסמון, פרכת

~טרקסמון

דרך טרקסמון – דרך שערי החצר והבית [ברכות לה:].
דרך הכבושה מחוץ ליכנס לפנים, ודומה לי שהוא
לשון יוני כמו [יומא נא:] טרקסין [גיטין פא.], הטרק
לשון כניסת פנים הוא [– יומא נב.].

*עין בערוך ערך טרכסימון. +מ"מ : פסחים ט ע"א ד"ה ואי
בעית, יומא נב ע"א ד"ה טרקסין

~טרש (א)

טרשים – סלעים שאין עושין פירות כארץ לחה [סוטה
לד:]. עפר של טרשים דק וקלוש ומועט הוא ומתוך כך

כמו (ברא' לא לט) גנובתי יום [הושע י יא].
 *י זעירא - במד' כה יא, דברים לב יח, י רבתי - במד' יז יז. +מ"מ
 : תהלים קי ד. ראה יוד

~יאב

*בתהלים קיט קלא מובא "כי למצותיך יאבתי" לשון משתוקק,
 אין לו דמיון במקרא ולא מפרש. ראה אבה ב, אוה, יאל, רצה,
 תאב ב, תאוה

~יאה, יאי

לך יאתה - לך נאה [ירמ' י ז]. יפה [כתובות קיב].
 יאי - טוב [פסחים נז]. חשוב... נאה [ב"ב קיא]. אי
 בר אוריין הוא יאי - אם בן תורה הוא הרי הגון
 [מנחות נג].
 *אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים משרש יאת. בגמרא חגיגה
 ט ע"ב נאמר "יאה עניותא ליהודאי כברזא (כרצועה) סומקא
 לסוסיא חוירא", ובמגילה יד ע"ב נאמר "לא יאה יהירותא לנשי".
 ראה את ג, תאה, תאוה, שפיר ב

~יאו

*ראה יאר

~יאוש

*ראה יאש

~יאזניה

*1. בן ירמיהו בן חבצניה, ראש בית הרכבים (ירמ' לה ג). 2. בן
 עזר, אחד משרי העם (יחז' יא א).

~יאזניהו

יאזניהו בן שפן - חשוב היה ולמדיון דורו הימנו [יחז'
 ח יא].
 *במ"ב כה כג נזכר יאזניהו בן המעכת. אחד משרי החיילים
 שבאו אל גדליה למצפה. בירמ' מ ח - יזניהו.

~יאי

#א. שם העיר, ועמי הארץ היו... [חולין ו].
 #ב. גדיא יאי - גדי טוב למאכל יותר מן הכבש
 [פסחים נז]. טוב [תמיד לב].
 ראה יאה

~יאי

(הגלעדי, אחד השופטים) לא ידעתי שם שבטו [סוכה
 כז: עיין שופטים י ג, ד].

*1. בן מנשה בן יוסף. בדה"א ב כב מובא שגוב הוליד את יאיר
 בימי יעקב וחי שנים רבות עד שבנ"י נכנסו לא". בסנה' מד ע"א
 נאמר שיאיר בן מנשה שקול כנגד רובה של סנהדרין אך בדה"א
 ב כא מובא "יאיר בן שגוב", המלבי"ם מפרש שנקרא "בן מנשה"
 כיון ששגוב אביו מתייחס אל מנשה שהוא שבט אמו ולא יהודה

שבט אביו (במד' לב מא, דברים ג יד). 2. אבי מרדכי משבט
 בנימין (אסתר ב ה). ראה יארי, עירא

~יאל

#א. נואלנו - כתרגומו, לשון אויל [במדבר יב יא].
 נואלו - לשון אוילים [ישע' יט יג], לשון אויל,
 כתרגומו איטפשו [ירמ' ה ד]. אשר נואלנו מתרגם
 דאיטפשנא [תענית ז]. נאלא - שוטה [סנה' נט].
 נאלת - רוח שטות על ידי שד, זהו בן נפילים,
 נויטו"ם [שדון] [בכורות מד].

*בגמרא בכורות כתוב : רוח קצירת באה עליו, מאי ניהו? תנא
 רוח בן נפלים באה עליו. המילה נאלת מופיעה רק ברש"י
 בסוגריים בתוך ד"ה שכב, וכך גם גורסים הערוך והשיטה
 מקובצת (נאלא), שכן אין דרך הגמרא להסמיך "מאי ניהו"
 ל"תנא". יתכן שנאלת בא משרש אויל או יאל. ראה אוילת, בן
 תמליון, ירוד ב, רוח שד

#ב. הוואיל - התחיל, כמו (ברא' יח כז) הנה נא
 הוואילי [דברים א ה].

*עיין תוס' פסחים מו ע"ב ד"ה רבה, ד"ה הוואיל (הראשון), שם
 סב ע"א ד"ה כי

#ג. הוואילתי - רציתי, כמו (שמות ב כא) ויואל משה
 [ברא' יח לא], ויואל - כתרגומו, ודומה לו (שופטים
 יט ו) הוואל נא ולין, (ברא' יח כז) הוואילתי לדבר.
 ומדרשו (שו"ט כד ז) לשון אלה, נשבע לו... [שמות ב
 כא], ויואל ללכת - (ת"י) ולא אבה למיזל, יש תיבות
 משמשות לשון וחילופו... ל"א רצה ללכת... [ש"א יז
 לט], הוואל - רצה [ש"ב ז כט], הוואיל - רצה [הושע ה
 יא], ויואל (בפסוק : ויאל) - וירצה [איוב ו ט], ויואל -
 ויאבה [יהושע יז יב], הוואל נא - התרצה [מ"ב ו ג],
 הוואילו - התרצו [איוב ו כח]. ולו הוואלנו - הלווא
 נמלכנו [יהושע ז ז].

*הפירוש בדברים א ה ל"הוואילתי" בבראשית יח שהוא לשון
 התחלה, סותר את הפירוש המובא בברא' לשון רצון. בפרוש
 המזרחי מסביר שיתכן ומתכוין להוואילתי בברא' יח כז, אך
 בהמשך מפקפק בכך ומסביר שאפשר לפרש גם במובן התחלה
 וג"כ במובן רצון. ראה אבה ב, רצה, תאב ב, תאוה

#ד. הוואיל - נשבע, כמו (ש"א יד כד) ויואל שאול את
 העם [ש"א יב כב], הוואל - השבע [מ"ב ה כג, סנה' קז:
 ערכין טז], ויואל שאול - לשון אלה [ש"א יד כד].
 *יאל במשמעות שבועה סותר את המובן הרגיל, והוא עפ"י
 דרשת הגמרא בסנה' ובערכין. ראה אלה, תאלה

~יאל

עלוקה שקורין שנשווא"ש [שבת נד].
 *+מ"מ : תוס' ד"ה דלא. ראה ילא

~יאניבא

*ראה יניבא

~יֹאֹר, יֹאֹר, יֹאֹרִים

כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים, חוץ מנילוס, מפני שכל הארץ עשויה יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם [ברא' מא א]. יאורים – בריכות, נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות, ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות [שמות ז ט].

*נגרים הוא מקביל לבריכות, כלומר בריכות או נגרים. בדפו"ר הנוסח נגרים ובריכות וכך מובא במהדורת ברלינר, והו"ו היא במקום "או" כלומר בריכות או נגרים.

כל ארץ מצרים עשויה יאורים, שאין הגשמים יורדים שם, אלא נילוס עולה ומשקה [ישע' ז יח]. כל שבח ארץ מצרים ע"י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורים העשויים בידי אדם [שם יט ה]. חריצין משפת הנהר עד סוף השדה... שכשדולין המים מן הנהר שופכין בחריצין, והחריצין מוליכין עד סוף השדה [ב"מ קג:]. אין ארץ מצרים שותה ממי גשמים אלא שכולה עשויה יאורים וחריצים... ונילוס עולה ומשקה ומתברך וממלא אותן יאורים ומשקין מהן השדות... [סוטה יג:]. מצרים [ישע' כג ג, זכריה י יא]. ארץ היאורים היא מצרים [יחז' ל יב]. ונגרשה ונשקעה פִּיאֹר – (הוא נהר ה)נילוס עולה אחת לארבעים שנה ומשקה את הארץ, וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו, וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מצטלל... [עמוס ח ח, עיי"ש ובערך אר].

*עיי' ב"ב יב ע"ב ד"ה האי מדויל : דרך היאורים לייבש כשנהר (שהם) נמשכין ממנו מתמעט, לפעמים שזה יבש וזה אינו יבש. לפי רש"י השם יאור משותף לנילוס וגם לתעלות המים היוצאים ממנו. +מ"מ : ברא' יד ג ד"ה הוא ים, יחז' כט ג, תהלים קי ז ד"ה מנחל, איוב כח י, מו"ק יח ע"א ד"ה אמגוש, ב"ב יב ע"ב ד"ה תרי. ראה אר, אור ב (ב), אמה ב, אנגרא, אריתא, בדקא, מצור, נגר א, נהר מלכא, נילוס, ערה א

~יֹאֲרֹד

*ראה ירוד ב

~יֹאֲרִי

(כיננו לעירא היאירי) ויאירי נקרא על שם ששנינו במנחות (פה:) תקוע אלפא לשמן, ששמן זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות [ש"ב כ כו].

~יֹאֹש, יֹאֹש

יֹאֹש שלא מדעת – דבר שסתמו יֹאֹש לכשידע שנפל ממנו, וכשמצאו עדיין לא ידעו הבעלים שנפל מהן [ב"מ כא:]. יֹאֹש – הוי הפקר [גיטין לח:]. יֹאֹש כדי – יֹאֹש לבדו בלא שינוי רשות אחר היֹאֹש [שם נה:]. נֹאֹש – אין מיחוש, נֹאֹשתי מדבריהם, נונקליי"ר (לא

איכפתיות) בלעז [ירמ' ב כה], אין חוששין [שם יח יב]. אמרי נֹאֹש – שאין בהם ממש, כמו [ירמ' ב כה] ותאמרי נֹאֹש, איני חושש [איוב ו כו]. לֹא אמרת נֹאֹש – אתִּיאֹש... [ישע' נז י]. אינו חש לדבריו [שבת קח: כתובות קח:].

*בגמרא ב"ק סח ע"ב נאמר "סתם גניבה יֹאֹש בעלים הוא". +מ"מ : שה"ש ב ח, ב"מ כג ע"ב ד"ה מחסם. ראה חשש א, יע"ל קג"ס, מסח

~יֹאֲשִׁיָּה

*בן צפניה (זכריה ו י, בפסוק יד - חן בן צפניה).

~יֹאֲשִׁיָּהוּ

משיח ה' – הוא יֹאֲשִׁיָּהוּ (מלך יהודה, בנו של אמון מאשתו ידידה בת עדיה מבצקת ונכדו של מנשה), כמו שנאמר (דה"ב לה כה) ויקונן ירמיהו על יֹאֲשִׁיָּהוּ [איכה ד כ, עיי' מ"א יג ב, דה"ב לד ג, לה כ]. מן יֹאֲשִׁיָּהוּ עד יֹאֲשִׁיָּהוּ ח' דורות... שראה דוד שיֹאֲשִׁיָּהוּ ובניו כולם הולכין לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו והתפלל עוד על השמינית (תהלים ו א) על דור שמיני ה' אל באפך תוכיחני. ובשביל תפילתו נשתיירו בני יהויקים. [דה"א ג יא]. בן אמון [סנה' קד:].

~יֹאֲתָ

*ראה את ג, יאה

~יֹאֲתָרִי

*בן זרח מבני גרשון בן לוי (דה"א ו ו).

~יִבְבָּ, יִבְבָּא, יִבְבָּה

ותיבב – לשון דבור, כמו [ישע' נז יט] ניב שפתים, ורבותינו פירשוהו (ר"ה לג:) לשון גניחה כתרועה דמתרגמינן (ויקרא כג כד) יבבא, ואני אומר לשון ראייה כמו (זכר' ב יב) בבת עיני (בס"א בבבת עינו), וכן חברו מנחם [שופטים ה כח]. תרועה... כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיה [ר"ה לג: עיי"ש ד"ה ילולין]. יבבה – קול בעלמא כל שהוא [ר"ה לג:].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : במד' י ט תרגום והרעות – ותיבבון. תרגום תהלים קח י אתרווע – אתיבב. תרגום במדבר כט א יום תרועה – יום יבבא. במשנה ר"ה פ"ד מ"ט נאמר : שיעור תקיעות כשלש תרועות, שיעור תרועה כשלש יבבות. ראה בכי, גנח, ילל, ניב, שבר א, תרועה

~יִבּוֹל

לשון תבואה [איוב יד יח]. ויבל – ויתן יבול, אפודרי"ר (להביא מספוא) בלעז [שופטים יט כא].

~יבולת

*ראה אקושי

[תהלים מה טו].

~יבל, יבלא, יבלית (ג)

מין עשב [גיטין סח:], עשב ששמו יבלא, כי ההוא דסוטה (י). קמי רפוקא גרידי דיבלי [ע"ז כח:], יבלי – עשבים [יומא עח:], עשבים שבאפר [חולין קה:].
*בבלי פ"ג מ"ו נזכרת היבלית והערך בערך יבל מביא שזה יבלא בארמית ובלשון הקודש חצובה וכן מפרש ש"מיבלין" (שביעית פ"ב מ"ב) פירושו מסירין עשבים הרעים. ראה בלא ב, חצב ג

~יבל, יבלא (ד)

(יבל בן למך מעדה אשתו ואחי יובל. תובל קין ונעמה בני צלה הם אח ואחות מצד אביו) אבי ישב אהל ומקנה – הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאו וחדש כאן... ומ"א בונה בתים לע"ז... [ברא ד כ].

~יבלעם

*עיר כנענית בנחלת מנשה (יהושע יז יא, שופטים א כז)

~יבלת

ויורא"ה בלעז [ויקרא כב כב, ערובין קג. פסחים סה: זבחים מ: בכורות מ: נדה מו. – ודרכה ליגדל שער בה], יבלת דקרא קרינן יבלת, שאינה (בד"א : שאין) שם דבר אלא כמו חגרת, דומיא דשבור ולא כתיב שבר, ועורת נמי לא כתיב עיורון, אבל יבלת דמתניתין הוא שם דבר של המום [ערובין קג.].
*אין לו דמיון במקרא. ראה עורת, שומא

~יבם, יבמה

יבמתה – אשת אחי בעלה [גיטין כג:]. שתי יבמות – נשי שני אחים [קדושין פא:]. ביאה משמע [קדושין יד.]. שומרת יבם – מצפה ליבמה, ומצוה בגדול ליבם... [מגילה יח: עיי"ש].

*יבם הוא אחי הבעל של האשה (מה שנקרא היום גיס) שמת בלא בנים ומחוייב לשאת את האלמנה לאשה. יבמה היא אלמנת האח שמת בלא בנים. אם לא חפצים ביבום עושים חליצה.

~יבנאל

*1. עיר פלשתים (היא יבנה, יהושע טו יא). 2. עיר בגבול נפתלי (יהושע יט לג).

~יבנה

(עיר ש)היתה שם סנהדרי גדולה [ר"ה כט: סנה' פט.]. (הסנהדרין היתה ב)יבנה בימי רבן יוחנן [שם לא:].
*יבנה נקראת ג"כ יבנאל. עיין גיטין נו ע"ב בגמרא : אמר ליה תן

~יבוס, יבוסי

שם עיר ששמה יבוסי [דברים יב יז]. ויבוסי זה לא על שם האומה היה, אלא מגדל דוד שהיה בירושלים ושמו יבוסי... [יהושע טו סג], מצודת ציון נקראת יבוסי ומזרעו של אבימלך היו... [ש"ב ה ו, עיי"ש ובפסוק ח]. מחוז היה בירושלים ששמו יבוסי, ומבני אבימלך היו... [שופטים א כא]. יבוסי – שר מצודת ציון היה, ששמה יבוסי [ש"ב כד טז]. והיבוסי היא ירושלים – עיר לעצמה [יהושע יח כח]. (אחד מ)שבעה אומות (בני כנען שישבו בארץ כנען) [סוטה ג:].

יבוסי – ירושלים [זכריה ט ז, מגילה ו.].

*יבוסי הוא אחד מבני כנען נכד נח ויבוסי הוא שמה הקדום של ירושלים. +מ"מ : ברא' ד טו, שופטים יא ז, תהלים יח ל, דה"א יא ה. ראה ארונה, בוס

~יבחוש

יבחוש אדום – כמין יתוש בלא כנפיים כדרך שגדל בשולי חביות של יין שלנו מבחוץ. יבחושים דקין אף הן נבראים מן המים [זבחים כב.], כמין יתושין דקין הנמצאין (בדפוס : הנמצאות) במרתפות של יין [חולין סז.], יתוש [נדה כא.]. מושקירונ"ש בלעז [ויקרא יא יא].

*מכאן יש הסוברים שרש"י עסק בייצור יינות.

~יבחר

*אחד מבני דוד (ש"ב ה טו, דה"א ג ו, יד ה).

~יבין

*1. מלך חצור בימי יהושע (יהושע יא א). 2. מלך חצור בימי דבורה (שופטים ד ז).

~יביע

*ראה נבע

~יבל, יבלא (א)

יבלי מים – נהרי מים, כמו (ירמ' יז ח) ועל יובל ישלח שרשיו [ישע' ל כה].

*תרגום (איכה ג מח) פלגי מים – יבלין דמא. ראה יובל, מבול, פלג א, בלל

~יבל (ב)

הולין [סוכה נג. גיטין סז.]. תמן מובלין יתיה – לשם מוליכות אותו [סוכה נג.]. יובל – יובא [ירמ' יא יט].
אובל – (לשון) מובל [איוב י יט]. תובל – יביאום

לי יבנה וחכמיה... ורש"י מפרש שלא תחריבנה ולא תהרוג חכמיה.

~יבניה

*1. יבְנִיָּה - בן ירחם, מראשי אבות בנימין (דה"א ט ח). 2. יבְנִיָּה - מאבות אבותיו של משולם, ראש בית אב לבנימין (דה"א ט ח).

~יבִּק

שם נהר [ברא' לב כג]. יבק הנחל – שם גבול ארץ בני עמון, סוף מצר ארץ בני עמון, ומשם והלאה היו בני עמון מושלים [יהושע יב ב].
*+מ"מ : דברים ב לו, חולין צא ע"א ד"ה שנשתייר.

~יבר

*ראה ברה

~יברוח, יברוחי

כדמרג' (ברא' ל יד דודאים – יברוחין) ולא איתפרש מאי היא [סנה' צט].
*ראה דודאים

~יבְרָכָהוּ

*אביו של זכריהו (ישע' ח ב).

~יבש

#א. יבשה הארץ – נעשתה גריד כהלכתה [ברא' ח יד]. אוביש – לשון יובש הוא לענין דבר לח, כגון עשב ונהרות [ישע' מב טו]. שאין בו לחלוח... שאינו מוציא עלין [ערובין ק:]. הוביש – כמו יבש [יואל א יב]. יובשני – יבש [תענית י].
#ב. ייין יבש – קרוש [שבת עז].
#ג. הוביש פריה – שחט... [יחז' יט יב, עיין מ"ב כה ז].

*+מ"מ : זכריה ט ה. ראה גרוגרת, גריד, חרב ב, חרה, חרר ב, מת, צחה, צחצחות, ציה, ציון ב, צמק, צמות, צנס, קמל, שאת א

~יבש גלעד

בימי פלגש בגבעה נהרגו כל אנשי יבש גלעד... [יבמות ס: עיין שופטים כא ט, ש"א יא א, ש"ב ב ה].
*במ"ב טו י נזכר שמו של יבש, אביו של מלך ישראל שלום.

~יבִּשָּׁה

#א. ימים סוף [תהלים סו ו].

#ב. כל (מה) שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה [תהלים מט ב, ב"ב עד. חולין קכו:]. כל שיש בים יש ביבשה חוץ מן החולדה (הרש"ש מגיה שצ"ל כל שיש ביבשה יש בים) [ע"ז לט].

@עיין תוס' גיטין ח ע"א ד"ה רבי יהודה. ראה נעל ג

~יבִּשָּׁם

*מבני תולע בן יששכר, ראש בית אב של גבורי החיל (דה"א ז ב).

~יבשתא

איי הים [ב"ב עג:].

*+מ"מ : דניאל ב י. ראה אי א

~יגָל

*1. בן יוסף לשבט יששכר, אחד המרגלים ששלח משה (במד' יג ז). 2. בן נתן מצובה, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג לו, בדה"א יא לח - יואל אחי נתן). 3. בן שמעיה, מצאצאי זרובבל (דה"א ג כב).

~יגב, יגבים (א)

יגבים – שדות לעבדם. כל יגיבה לשון חפירה, א"י פוש"ץ [וחפירות. עיין בא"ה] בלעז [ירמ' לט י].
*אין לו דמיון במקרא. ראה יוגב

~יגב, יגבים (ב)

וליוגבים (הקרי, והכתיב : ולגבים) – חופרי הארץ, לשון יקבים, שהם חפירות בקרקע [מ"ב כה יב], (בפסוק : וליוגבים) – חופרים בארץ (ו)רבותינו אמרו (שבת כו). צדי חלזון [ירמ' נב טז], לשון יקבים, שעוצרין ופוצעין את החלזון להוציא דמו, כמו דאמרן לקמן (עה). [שבת כו].

*עיין בספר חדוש וחקר לשבת כו ע"א. ראה יגב

~יגְבָהָה

*עיר בנחלת גד (במד' לב לה, שופטים ח יא).

~יגד

*ראה יגה, נגד

~יגְדָלְיָהוּ

*אבי משפחת בני חנן (ירמ' לה ד).

~יגה, יגון

#א. יגוּגות – לשון (תהלים יג ג) יגון, ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לכדה [איכה א ד]. הוגה – הדאיב, לשון יגון [איכה א ה, א יב], הוגה – מביא עליו יגון... הוגה ויגה לשון תוגה הם [שם ג לב, לג].
#ב. יגוּגין – מניעין ומטלטליך, כמו (ש"א יד טז) והנה ההמון נמוג, קרושלי"ר (למוטט) בלעז [ישע' נא כג].

@+מ"מ : ברכות כח ע"א ד"ה ממועד. ראה אח א, דוה ב, הגה א (ב, ד) בהערה, מגנה, מוג, נגה, סחרחר, תוגה

~יגור

*ישוב בנחלת יהודה (יהושע טו כא).

~יגז

*ראה גוז

~יגל

*ראה גיל, גלה ג, גלל

~יגלי

*אביו של נשיא דן בקי, נשיא לשבט דן (במד' לד כב).

~יגיע, יגיע

#א.יגיע – הגזל שגזל [איוב כ יח]. יגיעי – ממוני...
ת"י עותריכון... ולא יתכן לפרש כל יגיעי – כל
היגיעים... שאם כן היו ראוי לכתוב כל יגיעי בלא יו"ד,
ולינקד בצירי, אבל עתה אינו לשון (דברים כה יח)
יגע, אלא לשון (תהלים קכח כ) יגיע... [הושע יב ט,
עיי"ש ד"ה לא ימצא]. (נכסי הגר) לפי שבאו (לאדם)
בלא יגיעה לפיכך אין מתקיימין אם לא ע"י מצוה
[ערובין סד].

#ב.יגיעת – נליתיה [ישע' מג כב]. יש לו יגיעה –
מתכוין יותר [תענית טז].

@+מ"מ: קהלת יב יב ד"ה ולהג הרבה, איוב ג כה, שם ט כח,
תוס' ברכות יב ע"א ד"ה להגיד. ראה לבט, מאס, נגע, עמל ג,
עצב ד

~יגר (א)

אשר יגרת – מפני המכות... היו יראים... אין מיראין
את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו [דבר' כח ס].

*+מ"מ: איוב ד ג, ב"ב נ ע"א ד"ה אלא ודאי. ראה גור ב, גרר, חול
ג, חרד, ירא, יראה, מגור א, מגר

~יגר שהדותא (ב)

יגר שהדותא – תרגומו של (מצפה) גלעד (שופטים יא
כט, עיין ברמב"ן) [ברא' לא מז, עיי"ש פסוקים כג,
נב].

~יד

#א.ידיך ממש – כף [מנחות לז:], כתף (בעוף) [חולין
נז:]. (לשון) ידיים (בבהמה) [חולין מב:]. מידכה בה' –
מדכתיב בה"י כהה משמע, לשון נקיבה, שמע מינה
(ביד) שמאל קאמר דאין בה כח כנקיבה. ל"א ידכה –
יד כהה, עמיא בלא כח [מנחות לז:]. יד לא הוי אלא עד
הפרק... לשון בני אדם – קרוי יד עד האציל [ערכין
יט:]. תפיסת יד – כשלש אצבעות וארבע לשון מורי.
ואני שמעתי אחיזת חודי צפרנים... [חולין מד:]. על
ידך – יד שמאל, לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה

(שמות יג טז) לדרוש בה יד שהיא כהה [שמות יג ט].
תפילין בשמאל – כדילפינן במנחות מעל ידכה מלא,
יד כהה, דהיינו שמאל שהיא כהה לענין תשמיש
[שבת סא. ידיהו – זרועותיהן] [ע"ז יז].

*לפי הגמרא במנחות לו ע"א ובערכין יט ע"ב יד ענינה זרוע.
+מ"מ: מגילה כד ע"ב ד"ה הרי זו. ראה גדם, דכה ב, פרק א (ב)
#ב.יידו בכל – לסטים... ויד כל בו – הכל שונאין
אותו ומתגרין בו [ברא' טז יב]. מתחת יד מצרים –
כתרגומו, לשון רדוי ומרות היד שהיו מכבידים
עליהם [שמות יח י, ראה פרד]. יד ה' – כל לשון יד
האמורה בספר זה ובכל נבואה אינה אלא לשון תוקף,
שהנבואה תוקפת על כרחו כאדם משתגע,
דישטריצ"א (כפייה) בלעז [יחז' א ג], יד ה' – חוזק
תוקפו [יחז' מ א], אכפו וכפו [שם ג יד], כל יד ה'
שבנבואה לשון כפייה הוא, שהיה הרוח כופה אותו
לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ [שם לו א]. ביד
רמה – במזיד [במד' טו ל].

נתנה ידה – כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי
שרואה לבקש רחמים ועזרה [ירמ' נ טו].

*בת"י נאמר בודנא, אך אונקלוס מתרגם בריש גלי. +מ"מ:
שמות טו יב.

#ג.הבא בידו – ברשותו, וכן ויקח... ומ"א אבנים
טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. ד"א
מן החולין... [ברא' לב יד], רשות [שמות כב ג,
במדבר כא כו, דברים ג ח], בידו ברשותו, וכן ויקח...
[במדבר לא ו]. תחת יד פרעה – ברשותו ובאוצרותיו
[ברא' מא לה]. אל ידי – סמוך לרשותי [ש"ב יד ל].
עורך בידך – עודך ברשותך, קודם שתמות [שבת
קנא:]. אין בידו אלא ברשותו, וכן הוא אומר ויקח...
[סנה' פה:]. ונתן בידה – ידה רשותה משמע, כדכתיב
(במדבר כא כו) ויקח את כל ארצו מידו [ב"מ י:].

*ירש"י מביא פסוק זה ויקח את כל ארצו כמה פעמים כראה,
והמקור מהירושלמי גיטין ח א: ויקח את כל ארצו מידו - וכי
מידו לקח? אלא מהו מידו - מרשותו. וכן בב"מ נו ע"ב.

#ד.מקום [ישע' מה ט, יחז' כא כד, תהלים קד כה,
נחמיה ז ד, דה"ב כג טו, ב"מ קט.]. מקום, איש"א
(רווחה, מקום נוח) בלעז, וכן (ש"ב יד ל) אל ידי
[ישע' נז ח]. את ידו – מקומו, סביביו [ירמ' ו ג]. ויד
תהיה לך – כתרגומו ואתר, כמו איש על ידו [דברים
כג יג], ידי – מקום שכינתי (בשמים) כמו איש... [שם
לב מ בפירוש השני לדעת ר' נחמיה]. מציב לו יד –
בונה לו מזבח... ויונתן תרגם מתקן ליה תמן אתר
[ש"א טו יב]. על ידו – על מקומו, ואין לשון יד זו
ממשמעו, רוח של צדו קרוי על ידו, הסמוכה לו לכל
הושטת ידו, אי"ן שו"ן איש"א (ברווחתו). עיין בא"ה
ובמעייניי אגם עמ' כ' בלעז [במדבר ב יז]. ידיים –
אישנציי"ש (מקום ראוי) [מ"ב יא טז]. על ידיהם – כמו

(במד' ב יז) איש על ידו, ואינו לשון מקום, אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו... [איוב א יד]. ביד – על ידי [איוב ח ד, גיטין נו.], ביד – על ידו [ירמ' מא ט].
#ה.כח [יהושע ח כ, דניאל ח כה, דה"א יח ג, גיטין ז]. להציב ידו – להציב כחו, להשיב גבולו [דה"א יח ג], ויעל על ידיו ועל רגליו – כלומר בכל כח ומרוצה [ש"א יד יג]. על יד – בכח [נדה ב.]. ממעט על יד – בכח [שבת טו.].

*מ"מ: ירמ' נ טו ד"ה נתנה ידה. ראה אילם

#א.חמש ידות – חלק [בראשית מג לד, נחמיה יא א].
#ז.גבורה. היד הגדולה – הגבורה הגדולה, והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש, והמפרשו יתקן הלשון אחר ענין הדבור [שמות יד לא]. יד ה' – רוח גבורה מן קדם ה' [מ"א יח מו]. יד ה' – גבורתו של מקום [ישע' כה י, שם סו יד – גבורת ידו]. ביד רמה – בגבורה גבוהה ומפורסמת [שמות יד ת]. בחזקת היד – בהתגבר הנבואה... ויד ה' עלי חזקה [יחז' ג יד] לשון חזקה [ישע' ח יא].
ידיו רב לו – יריבו וינקמו נקמתו [דברים לג ז], יהיה לו נצחון לריב ריבו. ידיו לשון מלחמה הוא [סוטה ז].
#ח.מכה [תהל' עז ג, פ יח, פא טו], מכת נגע [איוב כג ב], משטר אימה ונגוש [איוב ט לג]. יד חזקה – זו הדבר [דברים ז יט]. יד ה' – אמר ר' לוי, כל מקום שנאמר יד ה', מכת דבר היא, ובנין אב לכולם (שמות ט ג) הנה יד ה' הוֹיָה [רות א יג]. בין ידיך – בין כתפך, שם מלקין עוברי עבירה (מכות כב). ... ידי – מכתי [זכר' יג ו, ז].

#ט.ט.ויתנו ידם – עצתם, כמו (ש"ב יד יט) וירם יד במלך – הוכיחו ברבים [מ"א יא כו]. ידם – עצתם, כמו (ש"ב יד טו) היד יואב אתך בכל זאת [עזרא י יט].
#י.אידים שאין מוכיחות – (לשון) בית יד, אחיזה לדבר לאחוז בו ולומר הוכיח... [גיטין פה.], בית יד, אחיזה הדבר אעפ"י שאינו מוכיח. אחיזה לשון גמור כי הכא דקאמר הרי את... [קדושין ה.]. ידות – כמין מקלות זהב מפאה לפאה, פשוטין לימין ולשמאל לסמוך זרועותיו עליהם [מ"א י יט, דה"ב ט יח בשינוי], עץ התחוב באופנים וקורין איש"ל (ציר) [מ"א ז לב, בפסוק לג מופיע הלעז שוב לד"ה ידותם], ידיהם – של אופנים, הם החור שהמרכבה מתגלגלת בתוכן, בווי"ל (מעז) בלעז. וי"ת ואשדתהון ושופכיהם [יחז' י יב]. ידות לקרש – חורץ את הקרש מלמטה ומניח רביע מכאן ורביע מכאן והן הן הידות... ותרגום של ידות צירין, לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן [שמות כו יז]. ידי הכלי – בית יד. כלי שיש לו בית יד, כגון מחבת [ברכות נב: חגיגה כב.], כגון כלי חרס, שעושין לו זנב

לאחוריו [בכורות לח.].

יראה אופן

#יא.ומלאת את ידם – כל מלוי ידים לשון חנוך, כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה הוא מלוי, ובלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר, נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גואנ"ט (גנ"ט. כפפה) ועל ידו הוא מחזיקו בדבר, וקורין לאותה מסירה ריוישטי"ר (להלביש, להסמך) והוא מלוי ידים [שמות כח מא, עיין בא"ה]. ובידו מילא – קיים את דברו בידו הטובה [מ"א ח טו].

#ב.יד עניים (כינוי לגבאי) – הואיל וגבאי של עניים היה, הרי הוא כידו [קדושין כז.]. אמן יד עניים אמן [ב"ק לו.].

#ג.ג.ביד – אצל [שמות ב ה, במד' יג כט, דברים ב לז, ש"ב טו יח, נחמיה ג ב, דה"ב יז טז]. יד דרך – אצל יד הדרך [ש"א ד יג]. אשר ביד – כלומר אצל [זכר' ד יב]. ליד – אצל [תהלים קמ ו].

על ידי – בשביל, אחרי [ירמ' ה לא, ערובין פב: יומא לא: מגילה כד. יבמות קכ: גיטין סז: שם עז: חולין כט.].

ליד – סמוך, אי"ן שי"ש אישי"ש (בהישג ידו) [ש"א יט ג]. על ידי – סמוך [דה"א ז כט].

#יד.כלאחר יד – ע"י שינוי (כגון) ברגלו [כתובות ס.].

#טו.ידי יפות – לישנא מעליא, ממהר לאכול הרבה [פסחים פא.].

#טז.תשומת יד – הלוואה [ב"ק קג: ב"מ מח. שבועות לג.].

#יז.מיד ליד – היינו משיכה [קדושין כו.]. על יד על יד – מעט מעט [ביצה יב: ע"ז יט. ערכין כא.].

#יח.וישא ידו – בשבועה [תהלים קו כה]. נתנו יד – באמונה, תקעו כף [דה"א כט כד].

@עיין בערוך ערך על א, והקטע שמביא מהגמרא אינו בגמרא שלנו. בברכת המזון, כשמכוונים באמירת "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון" זה נחשב כסגולה לפרנסה, עיין במבחר כתבים לרמ"ש עמ' רמ"ה. +מ"מ: שמות טו יח, ישע' לא ג, נחמיה ג ב ד"ה ועל, תענית כד ע"ב ד"ה שכוּבַשֶׁת. ראה אופן, עמל א, קברת, קצר (ה), רחב א, רצון בהערה, שלח

~יד אַבְשָׁלָם

יד אבשלום – כח, גבול אבשלום... דבר אחר, בתוך המצבה צר אבשלום צורת אורך ידו... [דה"א יח ג – ש"ב יח יח], יד אבשלום – מצבה (שהקים אבשלום בהר הזיתים ליד נחל קדרון) כך היא נקראת (על שמו) [סוטה יא.].

~יד שח"ט ט"ד

*ר"ת יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים והם שבעה משקין המכשירים את האוכלים לקבל טומאה.

~יִדְא~

*ראה דאה

~יִדְאָלָה~

*מקום בנחלת זבולון (יהושע יט טו).

~יִדְבָשׁ~

*אחד מבני יהודה (דה"א ד ג).

~יִדד~

*ראה ידה, ידיד

~יִדָה (א)~

ידו – זרקו... כמו (איכה ג נג) וידו [ירמ' נ יד]. לידות – להשליך [זכר' ב ד], לשון זריקה [במד' יט ט – איכה ג נג]. ידו גורל – ישליכו, כמו וידו [יואל ד ג]. דאדייה אדויי – כמו (איכה ג נג) וידו אבן בי [ביצה לט], הכהו תחת ידו ונתיזה (המטבע) מידו [ב"ק צח]. *מ"מ : במד' יט ט ד"ה למי נדה. ידה מלשון הודאה - ראה תודה.

~יִדָה, תודה (ב)~

#א. ליה אנו מודים – לא לשון הוד אלא לשון תודה, שאנו מודים בו ולא כופרים [סוכה מה:]. הפעם אודה – מעתה יש לי להודות [ברא' כט לה]. #ב. מודה ועוזב – מודה פשעיו [משלי כח יג]. אודה ה' כצדקו – כשיצדיק הדין.. [תהלים ז יח]. @ראה תודה

~יִדן~

*בן זכריהו פקיד דוד (דה"א כז כא).

~יִדון~

*המרנתי מבוני החומה (נחמיה ג ז).

~יִדוע~ (א)

1. מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כב). 2. בן יונתן, כהן גדול בימי בית שני מצאצאי יהושע (נחמיה יב יא, כב - יוחנן). ראה ידעני

~יִדוע, ידעוני (ב)~

ידוע (בגמרא : ידעוני) – שם חיה (מוסב על הנאמר בגמרא : ידעוני זה המניח עצם ידוע בפיו והוא מדבר מאליו) [סנה' סה:]. ידעוני (זה) המדבר בפיו – חיה אחת יש ששמה ידוע ומכניס ממנה עצם לתוך פיו והעצם מדבר מאליו ע"י כשפים... ידעוני אפילו

עקימת שפתיים ליכא [סנה' סה. עיי"ש ד"ה באזהרה ואילך]. מכניס עצם חיה, ששמה ידוע (מין בעל חי דומה לעכבר) לתוך פיו, והעצם מדבר ע"י מכשפות [ויקרא יט לא, דברים יח יא, כריתות ג:].

*הרמב"ם סובר שידוע הוא מין עוף. +מ"מ : כריתות ב ע"א ד"ה ופסח, שם ג ע"ב ד"ה אוב. ראה אוב

~יִדְתוֹן, יְדֻתָּו~

(חכמים) חלוקין על ידותון. י"א אדם היה כמש"כ בד"ה (א טז לח), וי"א אין ידותון שבספר זה (תהלים) אלא ע"ש הדתות והדינים של גזרות שעברו עליו ועל ישראל [תהלים א א, ראה זמר], שם אדם אחד מן המשוורים, וגם כלי שיר היה שם ששמו ידותון ומ"א... [תהלים לט א], שם כלי שיר, ומדרש אגדה (קה"ר ז לט) על הדתות ועל הדינים הנגזרים על ישראל מאויביהם [שם סב א]. ידות – מין כלי שיר לומר שירה [נחמיה יב ח]. על ידותון – על הדתות ועל הדינים... [תהלים עז א עפ"י קה"ר ז לט]. מנחם פתור... שם כלי זמר [תהלים ה א].

*אבי משפחת משוררים, גדליהו, יצרי, ישעיהו, חשביהו, מתתיהו ושמעי. +מ"מ : דה"א ג כב ד"ה ובני, שם ט טז, שם טז מב, כה א, ג, ט, יא. ראה דת, נבל, פסנתרין

~יִדח~

*ראה ידח

~יִדִי~

*אחד מבני נבו שנשא נכרית (עזרא י מג).

~יִדִיד, יִדִידוֹת~

#א. לידיד – לעם סגולתי [ירמ' יא טו], ידידות נפשי – עם סגולתי [שם יב ז]. אשר קדש ידיד מבטן – יצחק קרוי ידיד, על שם (ברא' כב ב) אשר אהבת [שבת קלז:].

#ב. לשיר ידידות – שיר אהובים, שיר של שבה... [תהלים מה א]. ידידות משכנותיך – אהובות וחיבתות [תהלים פד ב].

*עיין בספרי דברים דברים לג יב - ששה נקראו ידידים. עיין בערוך ערך ידיד. +מ"מ : ישע' ה א, ב, תהלים קכז ב לידידו שנה, שבת קלז ע"ב ד"ה צוה, ב"ב יז ע"א ד"ה ישכון. ראה דדה, נדד

~יִדִידָה~

*בת עדיה מבצקת, אשת המלך אמון ואם יאשיהו המלך (מ"ב כב א).

~יִדִידָה~

*שם לוואי נוסף שקרא נתן לשלמה המלך (ש"ב יב כה).

~ידיה

*1. מאבות אבותיו של יזא מנשיאי שמעון (דה"א ד לו). 2. מבני החומה (נחמיה ג י).

~ידיעאל

(אחד מבני בנימין), זה שקורא בספר הישר (ברא' מז כא) אשבל [דה"א ז ו, עיין בירושלמי סוטה פ"א ה"י וברד"ק].

*1. אחד מבני משלמיהו השוער (דה"א כו ב). 2. מראשי האלפים למנשה (דה"א יב כא, כז). 3. בן שמרי מגיבורי דוד (דה"א יא מה).

~ידית

*ראה יד יו

~ידיתן

*אבי משפחת משוררים (דה"א טז לח). ראה ידותן

~ידלף

*אחד מבני נחור שילדה לו מלכה אשתו, לפי סדר הדורות בניו הם מישן, כושן, ומוציא (ברא' כב כב).

~ידע (א)

#א. כי ידעתיו – לשון חיבה, כמו (רות ב א) מודע לאישה, וכן (שם ג ב) הלא בועז מדעתנו, וכן (שמות לג יז) ואדעך בשם, ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה, שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו [ברא' יח יט]. למיודעי (בפסוק : למידעי) – אמ"ש קונפיינ"ץ (לחבריי) בלעז [תהלים לא יב]. רע לא אדע – לא אהב, לא אכיר בדבר רע [תהלים קא ד]. יודעיו – אוהביו [איוב כד א]. רק אתכם ידעתי – אהבתי [עמוס ג ב], אהבתי, כמו (תהלים א ו, עיי"ש) יודע ה' דרך צדיקים, וכמו (שמות לג יז) ואדעך בשם [ע"ז ד].

#ב. ידעתך בשם – הכרתך משאר בני אדם בשם חשיבות [שמות לג יב]. לא ידעו – לא היו מכירין [איוב כד טז]. ביודעה – היינו נמי מכירה [תענית ה: בגמרא – ביודעה ובמכירה]. טרם ידע – עדיין לא היה מכיר [ש"א ג ז].

ואין צור בל ידעתי – ת"י ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיבה ליה תקוף. בל ידעתי – לשון (שמות לג יז) ואדעך בשם, וכן (הושע יג ה) אני ידעתך במדבר [ישע' מד ח]. יודע – מכיר [תהלים לו יח]. ידוע – ניכר [דברים א יג].

#ג. לא ידע אתו מאומה – לא היה נותן לבו לכלום [ברא' לט ו], וידע אלהים – נתן עליהם לב ולא העלים עיניו מהם [שמות ב כה], כי ידעתי את מכאוביו – שמתי לב להתבונן ולדעת את מכאוביו ולא העלמתי

עיני ולא אאטום אזני מצעקתם [שם ג ז]. בכל דרכיך דעהו (משלי ג ו) – תן לב [בכרות סג. עיין סנה' לג ע"ב ד"ה עד]. לא ידעה – לא שמה אל לבה [הושע ב י]. לא ידע – לא שם אל לבו [הושע ו ט]. ידעתך – נתתי לב [הושע יג ה], קונאו"ש טו"י (ידעתי אותך) [ירמ' א ה]. הודעי – התבוננתי... אפירצו"י ג"א (הבחנתי) בלעז [ירמ' לא יח]. ידעי – נותני לב [ר"ה כ]. אם לא תדעי – אם לא תתני לב [כתובות סז]. ואדעה – א"י אפרינ"י (ושמעתי, חסר בדפוס) [נחמיה יג י]. הודע – פיי"ש שבו"ר (תן לדעת) בלעז [יחז' טז ב]. ידעת – נתת לי כל צרכי, כמו (משלי יב י) יודע צדיק נפש בהמתו [ש"ב ז כ].

#ד. יודיע – אינשיני"ר (ללמד) בלעז [ישע' לח יט]. יודע בינה – אומן חכם [דה"ב ב יב]. וידע – ויבין [איוב כא יט], אינם יודעים לעשות רע – אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו [קהלת ד יז]. יודע לשחוט – לאמן ידיו לשחיטה, אעפ"י שאינו בקי בהלכות שחיטה [סוכה מב]. המקום יודע בהכרעות – המקום יודע לשלם שכר המרבה בהכרעות. (ענין אחר) שלא היה שוקל ההכרעות לבד, אלא מניחן כמות שהן, והמקום יודע מה משקלן [כריתות ה].

*הפירוש הראשון מובא בעין יעקב ונשמט מהגמרא. התיבות "ענין אחר" בגמרא הן בסוגריים.

#ה. איני יודע מי שנאן – כלומר זו אינה משנה [יבמות כז]. איני יודע מהו – כלומר לא סבירא לי [נדה נב].

#ו. ומעקש דרכיו יודע – ישבר ויתסר, כמו (שופטים ח טז) ויודע בהם את אנשי סכות [משלי י ט], (ת"י) ותבר [שופטים ח יג]. את הנערים יודעתי – לשון טורח, הנערים אשר יצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני... כמו (שופטים ח טז) וידע בהם (בפסוק : את) אנשי סכות [ש"א כא ג]. וידע אלמנותיו – מענה את הנשים והורג את בעליהן (עיין בפסוק ו) ... ויש פותרין... לשון פגור והרס כמו (תהלים קלח ו) וגבוה ממרחק יידע [יחז' יט ז]. וגבוה ממרחק יידע – רישיה דקרא כי רם ה' ושפל יראה וגבוה (תהלים קלח ו), והגבוה ממרחק מקודם שתבא עליו פורענות ימים רבים. יידע שכינה מתאוננת ומשתברת עליו כמו (יחז' יט ז) וידע אלמנותיו, וכן (שופטים ח טז) ויודע בהם (בפסוק : את) אנשי סכות, וכן (תהלים עד ה) יודע כמביא למעלה, לשון שבר (כלומר ידע כאן הוא לשון מתאונן ומשתבר) [סוטה ה]. יידע – ייסר, כמו (שופטים ח טז) ויודע בהם את... [תהלים קלח ו]. ויודע – ותבר (שבר) [שופטים ח טז].

#ז. הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו – לעשות לו אות וסימן שאם יאכלנו קודם שיבוא לאמו תראה

את האות ותשאלנו : מי עשה לך כך? והוא יאמר : פלוני, וגם נתן לי פת. ומתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם ותרבה חבה ורעות בישראל [ביצה טז]. הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו – מתן פלוני אתן לך, וזהו דרך כבוד, דשמה יתבייש לקבלה ומתוך כך מתרצין בדברים ואינו בוש בדבר... שמתוך כך אוהבו [שבת י:].

@רש"י מביא כמה פעמים כראיה את הפסוק משופטים (ח טו) "ולדע בהם את אנשי סכות" ובכמה מהם מחסיר את המילה "את". עיין בספר רש"י חיי ופירושו ח"ד עמ' 857 שם מונה את כל המקומות בהם רש"י כותב "לא ידעתי" וכן בספר רש"י (מה"ק) עמ' י', בירחון המעיין ל"א א' עמ' 57, ל"א ב' עמ' 67, בספר מעייני אגם עמ' קמ"ט. ראה מודע, מודע, מידע

~ידע (ב)

*בן אונם בן ירחמאל ואבי יתר ויונתן (דה"א ב כו, כח, לב).

~ידעיה

*1. אבי בית אב של כהנים מבית יהושע (עזרא ב לו). 2. אבי בית אב כהנים (זכריה ו יד). 3. אחד מראשי הכהנים בימי ישוע כ"ג (דה"א ט י). 4. ראש בית של כהנים (דה"א כד ז). 5. ראש בית אב כהנים (נחמיה יב ז). 6. בן יורירב (נחמיה יא י, בדה"א ט י - בן יהורירב).

~ידעני, ידעוני

מכשף [סנה' סז].

*ראה אוב, ידוע, ביתם

~ידק

*ראה דקק

~יה

בי"ה שמו – בשם י"ה שהוא לשון יראה, כדמתרג' דחילא עזי וזמרת י"ה (שמות טו ב), וכן (שם יז טז) כי יד על כס י"ה בתרגום, וכן (ישע' כו ד) כי בי"ה ה' – ארי בכך תתפרקן במימרא דחילא ה' ותקיף עלמא... [תהלים סח ה, עיי"ש].

*ראה אלהים, ידה, יהודי בהערה, י-ה-ו-ה - עיין ערך הוי"ה

~יהב (א)

יהבך – משאך [תהלים נה כג].

~יהב, הב, הבו (ב)

#א.הבה נרדה – (ה' אומר למלאכים) הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכנינים עצמן ומתחברין למלאכה או לעצה או למשא, אפריילי"ר (להיכון) בלעז [ברא' יא ג, עיי"ש פסוק ז], הבה נא – הכיני עצמך ודעתך לך. כל לשון הבה הזמנה הוא, חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה, ואף אותם של

הזמנה קרובים ללשון נתינה הם [שם לח טז], הבה נתחכמה – כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא, כלומר הזמינו עצמכם לך [שמות א י]. הבו – הכינו... ומנחם חיבר הבו לשון נתינה [תהלים כט א], הבו דלא לוסיף עלה – הזמינו עצמכם שלא ללמוד ממנה במקום אחר [שבועות מח:].

הבו לכם – הזמינו עצמכם [דברים א יג]. אהבו הבו קלון – הזמינו להם קלון. הבו לשון הזמנה, כמו (ברא' יא ז) הבה נרדה, (שם ד) הבה נבנה, (שמות א י) הבה נתחכמה [הושע ד יח].

*בקונקורדנציה מסווג בערך "הבו" במשמעות אהבה. מהבהב – מזמין עצמו, כמו (ר"ה ל). ננער לעמוד [ברכות לד:].

*יש סוברים שהוא מלשון הבהוב אש. בערוך מפרש נענע בראשו.

#ב.הב – תן [משלי ל טו, דניאל ה יז, סוכה מד:]. יהב לה – נתנה לה [דניאל ז ו]. לתת [גיטין לד:]. תתנו [תהלים צו ז]. הבה תמים – תן גורל אמת [ש"א יד מא]. יהב – נתן [סנה' קי:].

#ג.הבו איגרתא – הראו שטר מכירה [סוטה יג].

#ד.הבו לי כסא – מזגו לי כוס [קדושין פא:].

#ה.הבו שכרי – החזירו לי את הצדיקים [חולין צב:], קיימו... [זכריה יא יב].

#ו.הבו לה' – הזכירו לפניו... [ר"ה לב. מגילה יז:].

#ז.עניים מרודים – זו ממשלת רומי שצועקת תמיד הבו הבו [ב"ב ט:].

@ראה הבהב, והב, נתן, עני א

~יהד, יהדות

מתייהדים – מתגיירים [אסתר ח יז].

*אין לו דמיון במקרא. ביהושע יט מה נזכרת יְהָד, עיר בנחלת דן. ראה יהודי, יהודית

~יהדי

אחד מבניה של עיפה היה, ומה שלא הזכיר מי היה אביו (הוא כלב)? לפי שאינו צריך להזכיר שום מבנים של עיפה כי אם זה יהדי [דה"א ב מז].

*יש הסוברים שהוא שם אחת מפילגשי כלב. בניו הם רגם, יותם, גישן, פלט, שעף ועיפה.

~יהדיה, יהודית

אשתו היהדיה (במגילה יג. נאמר שהיא אם ירד אבי גדור, חבר אבי שוכו, ויקותיאל אבי זנוח, ושם נאמר שנקראת כך ע"ש שכפרה בע"ז והיא בתיה בת פרעה) – אשת כלב נולדה מיהודית [דה"א ד יח]. אשתו היהודיה (כצ"ל, אך בגמרא נדפס יהודית) – בכלב בן יפונה משתעי קרא. יהודית ע"ש שכפרה בע"ז

ונתגירה, שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי, דכתיב...
[סנה' יט:].

*במדרש ויקרא רבה א נאמר שזו יוכבד אמם של אהרן משה ומרים. בפסוק בד"ה נאמר שילדה את ירד אבי גדור אך בסנהדרין כתוב "ירד אביגדור..." ורש"י מפרש שכולן שמותיו של משה. בברא' כו לד נזכרת יהודית בת בארי החתי מנשות עשו.
+מ"מ : מ"ב יח כו, נחמיה יג כד. ראה יהד, יהודי, מרד

~יהוא~

[בן חנני היה בימי בעשא ויהושפט, אחד ממ"ח] נביאים [מגילה יד. עיין מ"א טז א, דה"ב יט א-ג, כ לד, בדה"ב יט ב נקרא החזוה].

1. * בן עובד אחד מצאצאי ירחע לשבט יהודה (דה"א ב לח). 2. הענתותי, גבור מבני בנימין (דה"א יב ג). 3. בן יהושפט בן נמשי מלך ישראל (מ"א יט טז-יז, מ"ב ט ב, ט כה). 4. בן יושביה, אחד מנשיאי שמעון (דה"א ד לה).

~הואָחז~

1. * בן יהוא, מלך ישראל (מ"ב י לה, יד ח, בפסוק א - יואחז). 2. בן יהורם, מלך יהודה (דה"ב כא יז, במ"ב ח כה-כו, ודה"ב כב א הוא אחזיהו). 3. בן יאשיהו מאשתו חמוטל בת ירמיהו מלבנה, מלך יהודה (מ"ב כג ל, דה"ב לו א. בירמ' כב יא, דה"א ג טו - שלם). 4. בן יותם מלך יהודה - ראה אחז.

~הואָש~

1. * בן אחזיה מלך יהודה, נקרא גם יואש (מ"ב יב א, ח). 2. מלך ישראל, נקרא גם יואש (מ"ב יג י).

~יהודה~

א.א. ארץ יהודה על פני כל אורך א"י היא מן המזרח למערב כרצועה ארוכה [ברכות סא:]. יהודה וגליל אינן כנגד ירושלים ממש [שם].

*יהודה הירדן - מקום בשבט נפתלי (יהושע יט לד).

ב.א. יהודה היה מלך [מכות כג: בריב"ז].

*בנו הרביעי של יעקב מלאה, אשתו היא בתו של שוע (ונקראת בפסוק בת שוע, ובסה"י מובא ששמה עליה). בניו ער, אונו ושלח, והוליד מתמר כלתו את התאומים פרץ וזרח (ברא' לו כו, דה"א ג ב). +מ"מ : סוטה ז ע"ב ד"ה עצמותיו ואילך. ראה בת שבע, שוע ג, שם א (ט)

ג.א. יהודה הוא עתניאל הוא יעבץ, שאנו אומרים (תמורה טז). מה שמו? יהודה אחי שמעון שמו [שופטים א ג].

@1. אבי משפחת לויים שעלו מהגולה (עזרא ג ט, נחמיה יב ח - בני יהודה. צ"ע אם הם אותו אדם). 2. בן הסנאה, פקיד משנה על בני בנימין (נחמ' יא ט, עזרא ב לה - בני סנאה. עיין בדה"א ט ז). 3. אחד משרי יהודה שהשתתף בחנוכת החומה (נחמיה יב לד). 4. איש משבט לוי שהשתתף בחנוכת החומה (נחמיה יב לו). 5. לוי בעל אשה נכריה (עזרא י כג).

~יהודי~

ארור יהודי שיגדל חזירים [שבת קנה:]. סופר יהודי -

מלמד תינוקות [ב"ב כא.]. בני חוזאי - יהודים היו [נדרים כב.]. קמצא ובר קמצא - כך שם שני יהודים [גיטין נה:]. יהודיא - היהודים [עזרא ד יב].

(מרדכי) על שגלה עם גלות יהודה. כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגויים ואפילו משבט אחר הם [אסתר ב ה]. יהודית - ע"ש שכפרה בע"ז ונתגירה, שכל הכופר בעבודת אלילים נקרא יהודי, דכתיב (דניאל ג יב) איתי גוברין יהודין [סנה' יט:]. כל הכופר בע"ז נקרא יהודי [מגילה יג.].

*בויקרא רבה א ג : והלא משבט לוי היתה ולמה נקרא שמה יהודיה? על שם שהעמידה יהודים בעולם. בספר ישמח חיים מר' חיים פאלאג'י ערך יהודי מביא מתרגום אסתר ב ה "זה המתפלל על הציבור" ובתרגום שני גברא דחיל חטאה וכן שם ו ב מי שאינו עובד ע"ז. עיין באגרת הטיוול, חלק הסוד ערך ט"ו, שהן במילוי יו"ד ה"י אותיות יהודי. בירמ' לו יד נזכר יהודי בן נתניהו בן שלמיהו בן כושי שנשלח לקרוא לברוך בן נריה לקרוא את מגילת ירמיהו לפני השרים. +מ"מ : דברים לב יז, אסתר ג ד, דניאל יא יז, דה"א ד יח, שבת לב ע"ב ד"ה בכנף, שם קנה ע"ב ד"ה חזיר, ערובין יט ע"א ד"ה ולא, נדרים פא ע"ב ד"ה האומרת, סוטה יב ע"א ד"ה אף על עמו, קדושין עח ע"א ד"ה מי שנזרעו, חולין קו ע"א ד"ה האכילו. ראה איש יהודי, יהד, יהדיה, סופר, סבתא, קומי

~יהודית~

א.א. לשון יהודית [ישע' לו יא].

ב.א. עוברת על דת (יהודית) - שאינה צנועה... [סוטה כה.].

ראה יהד, יהדיה

~הוֹזָבֵד~

1. * בנו השני של עובד אדום, שוער בימי דוד (דה"א כו ד). 2. בן שומר, מעבדי יהואש שיחד עם יזכר בן שמעת קשרו על המלך והרגוהו, הומתו ע"י אמציה בן יהואש (מ"ב יב כב. בדה"ב כד כו - זכר בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית). 3. גבור חיל משבט בנימין (דה"ב יז יח).

~הוֹחָן~

יהוחנן - בנו של טוביה (העמוני, נשא את בת משולם בן ברכיה) [נחמיה ו יח].

1. * משוערי המקדש מבני קרח למשפחת משלמיהו (דה"א כו ג). 2. שר גבורי החיל של יהושפט (דה"ב יז טו). 3. אביו של ישמעאל משרי המאות (דה"ב כג א). 4. אביו של עזריהו, מראשי בני אפרים בימי אחז ופקח בן רמליהו (דה"ב כח יב). 5. ראש בית אבות כהנים ממשפחת אמריה בימי יויקים (נחמיה יב יג). 6. מבני בני שנסא נכרית (עזרא י כח). 7. כהן מן המשוררים בשעת חנוכת החומה (נחמיה יב מב). 8. בן אלישיב, כהן גדול בימי בית שני (עזרא י ג, ו, ראה יוחנן בן אלישיב).

~הוֹיָדָע~

א.א. יהודיע (מגבורי דוד, ובדה"א כז ה נאמר שהוא הכהן ראש, כלומר הכהן הגדול, בעל יהושבעת בת

המלך יהורם ודודתו של יואש בן אחזיה הנגיד לאהרן – הוא אביו של בניהו [דה"א יב כח, עיין ש"ב ח יח, כג כ, מ"ב יא ב, יא, יב ג, ח, כב ג-ז, דה"ב כד ב, ג, ו, טז].
#ב. איהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו, (הוא) בנו של יהוידע [דה"א יב כח, עיין ש"ב כז לד].

~הוֹיָכִין~

*בן יהויקים מלך יהודה, מלך שלשה חדשים (ולפי דה"ב לו ט שלשה חדשים ועשרה ימים) והוגלה לבבל למשך שלשים ושבע שנים ונכלא ע"י אויל מרודך, ונקראת גלות יהויכין, דודו צדקיהו (המכונה מתניה) הומלך תחתיו (מ"ב כד ו, כה כז-ל, יחז' א ב. ירמיהו כד א - יכניהו, ירמ' כב כד - כניהו, יחז' א ב - יויכין, אסתר ב ו - יכניה).

~הוֹיָקִים, יהוֹיָקִים~

(מלך יהודה, בן יאשיהו ואחיו של יהואחז או צדקיהו, דודו של יהויכין) נפל בחרב [מ"א ב לא, עיין מ"ב כג לה-לו, כד ד, ירמ' כב יג-יז, יט, כו כג, לו כג, ל, דה"ב לו ג-ד, ו, מגילה יא ע"ב ד"ה שניה]. מיכניה (ס"א ומהוויקים) עד ענני שבעה (דורות, להלן פסוק כד) [דה"א ג יא]. דורו – של יהויקים היו צדיקים [סנה' קג]. כסה פניו מאורו של הקב"ה [שם]. היה רשע [סנה' קג].
*היה נקרא אליקים ופרעה נכה הסב את שמו ליהויקים.

~הוֹיָרִיב~

משמרת יהויריב – ראשונה לכל המשמרות [ב"ק קי].
*אבי בית אב של כהנים (נחמיה יב ו, יט, דה"א ט י, כד ז).

~הוֹכֵל~

*בן שלמיה (ירמ' לו ג, לח א - יוכל. יש הסוברים שהוא אחיו של בעל הפקידות יראיה בן שלמיה - ירמ' לו יג-יד).

~הוֹנָדָב, יוֹנָדָב~

(יונדב) איש (חכם מאוד) – חכם לרשעה (שיעץ לאמנון בפרשת תמר) [ש"ב יג ג, עיין בסנה' כא ע"א].
*בן שמעה (או שמח) אחי דוד ורעו של אמנון (ש"ב יג ה, ש"ב יג ג - יונדב). במ"ב י טו וירמ' לה ו נזכר יהונדב בן רכב בימי יהוא. עיין מ"ב י כב-כז, דה"א ב נה.

~הוֹנָתָן~

(יהונתן בן גרשם, איש לוי מבית לחם יהודה) בן מנשה – מפני כבודו של משה כתוב נר"ן לשנות את השם ונכתב תלויה, לומר שלא היה מנשה אלא משה [שופטים יח ל].
בן מנשה – הנו"ן תלויה לפי שהיא יתירה דבן משה הוא ויהונתן בן גרשם כו' בההיא פרשתא כתיב שגזלו שבט הדני פסלו של מיכה והלוי הלך עמם להיות להם לכהן ומשני וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא

דלכך הנו"ן תלויה וגם מדקרי ליה לוי שהיה משבט לוי וכדכתיב בדברי הימים (א כג טו) ובני (בפסוק : בני) משה גרשום ואליעזר. אלא מתוך שעשה מעשה מנשה, בן חזקיה מלך יהודה שעבד ע"ז תלאו הכתוב במנשה הכא נמי לעולם משבט לוי הוא כדקאמרת והאי דקרי ליה ממשפחת יהודה לאו משום דאתי מיהודה לא אביו ולא אמו אלא מתוך שעשה מעשה מנשה בן חזקיה כו' [ב"ב קכא: עיין שופטים יז ה, יח ל].

1*. בנו הבכור של שאול מאשתו אחינעם (ש"א יג ב - יונתן, יד ו, טז יח, יח א, יט א, כ, כג טו-יח, ש"ב כא יב-יד, דה"א ח ט).
2. דודו של דוד, איש מבין וסופר (דה"ב כז לב). 3. בן שמעה (או שמעי) אחי דוד (ש"ב כא כא). 4. מבני ישן, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג לב-לג. בדה"א יא לד - בני השם הגזוני יונתן בן שגה ההררי, עיין בש"ב כג יא). 5. בן עוזיהו, פקיד דוד ממונה על האוצרות (דה"א כז כה). 6. בן אביתר הכהן (ש"ב טו כז, לו, מ"א א מב-מג - יונתן). 7. לוי בימי יהושפט (דה"ב יז ח). 8. סופר המלך צדקיהו (ירמ' לו טו, כ). 9. ראש בית אב כהנים ששמו שמעיה בימי יויקים (נחמיה יב יח).

~הוֹסֵף~

*בן יעקב ורחל (תהלים פא ו). ראה יוסף

~הוֹעֲדָה~

*בן אחז בן מיכה בן מריב בעל (הוא מפיבשת) בן יהונתן בן שאול (דה"א ח לו).

~הוֹעֲדִין, יהוֹעֲדִין~

* (חקרי, והכתיב יהועדין), אשת יואש ואמו של אמציה בנו (דה"ב כה א).

~הוֹצֵדֶק~

*בנו של שריה, כהן הראש האחרון בבית הראשון ואביו של יהושע (ישוע) הכהן הגדול הראשון בבית שני (מ"ב כה יח-כא, חגי א א, זכריה ו יא. בעזרא ג ב - יוצדק).

~הוֹרֵם~

והנושה – הוא יהורם בן אחאב (ואיזבל, אחד ממלכי ישראל) ... [מ"ב ד א, עיין מ"ב א יז, ג א-ב, ח יח - יורם].

1*. בן יהושפט מלך יהודה, בעל עתליה בת אחאב ואיזבל והרג את כל ששת אחיו (מ"א כב נא, מ"ב ח טז, יט-כ, כא - יורם, כד, דה"ב כא ג-ד, יב-יז). 2. כהן בימי יהושפט (דה"ב יז ח).

~הוֹשֶׁבַע~

*בת יורם (יהורם) מלך יהודה ואשת יהוידע הכהן (מ"ב יא ב, בדה"ב כב יא - יהושבעת ויש סברות שונות על יחוסה).

~הוֹשֶׁע~

#א. ויקרא משה להושע בן נון יהושע – התפלל עליו (נוטריקון) יה יושיעך מעצת מרגלים [במד' יג טז].

~יְהוֹלֵם, יְהוֹלֵם~

*מוֹבָא בשמות כח יח, לט יא, יחז' כח יג כאחד מאבני החושן.

~יְהוֹם~

*ראה בלל, המה ב, המם, לוע ב, מהומה, עוית, צרדה, שמם, שממה, תונבא, תמהון

~יְהוֹס~

*ראה הס, הסה

~יְהוֹץ, יְהוֹץ~

*עיר לויים בנחלת ראובן (ישע' טו ד, דברים ב לב).

~יְהוֹר~

*ראה יחיר

~יְהוֹאָב, יְהוֹאָב~

#א. יואב בן צרויה (שם אביו אינו ידוע, נכדו של קנז ובנו של שריה, שר צבא דוד, אחיהם של אבישי ועשהאל) – בא מרות המואביה, כי צרויה אם יואב אחות דוד היתה, שנאמר (דה"א ב טז) ואחיותיהם (הכתיב ואחיותיהם) צרויה ואביגיל [תענית כח. עיי"ש ד"ה הן הן. עיין ש"א כו ו, ש"ב ב יח, סנה' מט ע"א בגמרא]. בנה והחזיק לבנות בדקי החומה [דה"א יא ח]. #ב. יואב (בן שריה בן קנז, אבי גיא חרשים) היה שר על עמק שיש בה חרשים [דה"א ד יד].

*בעזרא ב ו וכן ח ט נזכר יואב, מיסד אחד מבתי האבות של בני פחת מואב.

~יְהוֹאָח~

1. * בן זימה ואבי עדן, לוי מבני גרשום (דה"ב כט יב). 2. לוי מבני עובד אדום, משוערי המקדש (דה"א כו ד). 3. בן אסף, מזכיר המלך חזקיהו (מ"ב יח יח, כו). 4. בן יואחז, מזכיר המלך יאשיהו (דה"ב לד ח). 5. בן זמה, לוי מבני גרשם (דה"א ו).

~יְהוֹאָחָז~

1. * מלך ישראל (מ"ב יד א, דה"ב לו ב. ראה יהואחז). 2. אבי יואח, המזכיר של יאשיהו המלך (דה"ב לד ח).

~יְהוֹאֵל~

יואל בן פתואל – בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו... [יואל א א]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

1. * אבי שמעיה, נשיא לראובני (דה"א ה ד-ו). 2. יואל אבי שמע (דה"א ה ח), 3. ראש בני גד (דה"א ה יב). 4. מנשיאי בני שמעון בימי חזקיהו (דה"א ד לה). 5. מראשי בני יששכר (דה"א ז ג). 6. בן עזריה, מצאצאי קורח בן קהת (דה"א ו כא). 7. בנו הבכור של שמואל ואחי אביה (ש"א ח ב, בדה"א ו נזכר כאביו של הימן). 8. אחי נתן מגבורי דוד (דה"א יא לח, בש"ב כג לו - יגאל בן נתן). 9. בן פדיהו, שרו של דוד הממונה על חצי שבט המנשה (דה"א כו

יהושע אוהב ישראל היה [ערובין כב:]. עלה עם משה עד תחומי ההר... [יומא עו. עיי"ש]. העיד עליו המקרא שכל מה שעשה מפי משה עשה... [יבמות צו:]. יהושע (משבט) אפרים [סוכה כז:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד]. לא נשתיירו מס' רבוא שיצאו ממצרים אלא ב' אנשים, יהושע וכלב... [סנה' קיא:]. *+מ"מ : מגילה יד ע"ב ד"ה נון, סוטה לה ע"א ד"ה דחזייה. ראה נון #ב. יהושע בן גמלא – נתמנה בכהונה גדולה [יומא לז:].

@בש"א ו יד נזכר יהושע בית השמש, במ"ב כג ח נזכר שר העיר ירושלים, בחגי א יב נזכר בן יהוצדק (חגי א יב, עיין דה"א ה מא).

~יְהוֹשֻׁפֶּט~

בן אחילוד מזכיר (המלך שלמה) [ש"ב ח טז, עיין מ"א ד ג, עזרא ד ח].

*במ"א ד יז נזכר יהושפט בן פרוח, במ"א כב מב נזכר יהושפט מלך יהודה (לפי הרד"ק נשא את בתו של עמר) בן אסא מאשתו עזובה בת שלחן, אבי שפטיהו, מיכאל, עזריה, זכריהו יהורם ויחזאל (עיין ברא' לו לא, דה"ב יז יב, כא לב), במ"ב ט ב נזכר בן נמשי, אביו של יהוא.

~יְהוֹיָה, יְהוֹיָה~

*יהי הוא עתיד מקוצר של שרש היה.

~יְהוֹיָר~

יהיר – גס רוח סופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר [משלי כא כד]. יהירי – גסי רוח מישראל [סנה' צח:]. יהירי – ישראל, (ה)מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות כפרשים [שבת קלט:]. לא נאה יהורא (בגמרא יהירותא) לנשי – (לשון) חשיבות [מגילה יד:].

*יהיר זו צורה ארמית של יחר. עיין בספר מילי דמרדכי (זק"ש) עמ' שצ"א שמציין לערוך ערך יחיד בסוכה לו ע"א : מעשה ביהירי ירושלים (עיי"ש ערך יחר ב שכן צ"ל הגירסא ולא כפי הגירסא שבבריתא מעשה ביקירי), פירוש אנשים בעלי גאות אינו טוב להן לעשות כמעשה שעושין אחרים שגנאי הוא להן. בגמרא פסחים סו ע"ב נאמר "כל המתיהר, אם חכם הוא - חכמתו מסתלקת ממנו". *+מ"מ : חבוקק ב ה, שבת קלט ע"א ד"ה אי בטלי, ב"ב עח ע"ב ד"ה בעלי, ב"ב צח ע"א ד"ה שנאמר. ראה גאווה, יקיר

~יְהוֹיָה, יְהוֹיָה~

*ראה אהל ב, הלל, ערבי

~יְהוֹלָלָא~

1. * אבי זוף, זיפא תירא ואשראל מצאצאי כלב. לפי המלבי"ם היא אשת כלב (דה"א ד טז). 2. אבי עזריהו, לוי מבני מררי (דה"ב כט יב).

כ. 10. לוי מבני גרשום (דה"א טו ז, יא. בדה"א כג ח - בנו הצעיר של לעדן בן גרשון לאחר יחיאל וזתם אחיו, בדה"א כו כב - בנו של יחיאל). 11. בן עזריהו מבני קהת (דה"ב כט יב). 12. מבני נבו שנשא נכרית (עזרא י מג-מד). 13. בן זכרי, פקיד על בני בנימין (נחמיה יא ט).

~יואני

נהר [קדושין עא: עיי"ש].

~יואש

א.א. (יואש) אבי העזרי (אבי גדעון השופט) - מבני אביעזר בן גלעד בן מנשה [שופטים ו יא, עיי"ש ח לב. ראה אביעזר].

ב.א. (יואש) (בן שלה בן יהודה), ר"א אומר (ב"ב צא:): זה מחלון (בן אלימלך) [דה"א ד כב].

ג.א. (יואש) (מלך יהודה) בנו יואש (מלך יהודה) - משלמה עד יואש ח' דורות, ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש ע"י עתליהו, כדכתיב בספר זה (דה"ב כ"ב י) ותקם ותדבר (מלשון דבר ע"י סם המות, עיי"ש ובמ"ב יא א), עמד בתפילה ואמר זה המזמור (תהלים יב א) למנצח על השמינית, (כאמור בערכין יג): שמונה נימין (ס"א במנין) על דור שמיני, (וכן תהלים יב ב) הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו', ונמלט יואש. ומן יואש עד יאשיהו ח' דורות... [דה"א ג יא].

@ 1. בן ימיני, מגבורי דוד (דה"א יב ג). 2. בן המלך אחאב (מ"א כב כו). 3. בן יהואחז ומלך ישראל (מ"ב יד א). ראה יהואש, יעש

~יוב

* בנו השלישי של יששכר, אבי משפחת הישוב (ברא' מו יג). ראה ישוב

~יובב

* 1. האחרון מבני יקטן (ברא' י כט). 2. בן זרח מבצרה, מלך אדום (ברא' לו לג). 3. מלך מדון מבעלי הברית של יבין מלך חצור שנלחמו ביהושע (יהושע יא א). 4. בן שחרים מחדש אשתו, משבט בנימין (דה"א ח ט). 5. בן אלפעל, איש משבט בנימין (דה"א ח יח).

~יובל (א)

א.א. שופר של איל, שכן בערביא קורין לדכרא יובלא [שמות יט יג], (שנת) יובל - שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה, ומה שמה? יובל שמה, על שם תקיעת שופר [ויקרא כה י]. יובלים - אילים (עיי' ר"ה כו). [יהושע ו ד]. במשוך היובל - כשימשוך היובל קול ארוך, הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול [שמות יט יג], בסיום השופר, כשתסתלק השכינה דרך הוא להאריך ולמשוך

התקיעה בשעת סיום [תענית כא:].

*במשנה ר"ה כו ע"א נאמר: כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן. א"ר יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר (יהושע ו ה) במשוך בקרן היובל. בגמרא נאמר: ורבנן? כל השופרות אקרו שופר ואקרו קרן, דפרה קרן איקרי שופר לא איקרי. רש"י מפרש: אקרו קרן כדאמרן, ואקרו שופר דכתיב במתן תורה במשוך היובל וכתוב ויהי קול השופר. מהפירוש בשמות יט יג למדים ששופר בא מן האיל עפ"י הגמרא בר"ה, אך עדיין לא יודעים שיובל נקרא שופר, ואת זה לומדים מצירוף שני הפסוקים "במשוך היובל" וכן "יהי קול שופר". +מ"מ: יחז' א ב, ד ו, יחז' מ א, חבקוק ב ג, ר"ה ח ע"ב ד"ה וקדשתם וד"ה לא, שם ט ע"ב ד"ה יובל היא, מגילה יד ע"ב ד"ה אפשר, ד"ה אלא, סנה' צו ע"ב ד"ה שמנים ואילך, ע"ז ט ע"ב ד"ה האי ואילך. ראה דכרא, דרור, יובל, משך א, שופר, שמט, שעה א

ב.א. יובל לא חייל אלא ע"י תקיעת שופר דב"ד ואינה אלא ביום... [ר"ה ז:]. בשנת היובל - שביעית ויובל חדא היא [סוכה מ:].

*שנת היובל היא שנת החמישים לאחר שבע שמיטות ואינה עולה למנין השמיטות. בר"ה ט ע"א סובר ר' יהודה ששנת החמישים עולה לכאן ולכאן. שנת היובל שווה לשנת השמיטה בכל דבר ומן התורה נוהגים רק בזמן שהיובל נוהג. היובל נוהג רק בזמן שכל ישראל יושבים על אדמתם והתחילו למנותם אחרי י"ד שנות הכיבוש של יהושע.

~יובל (ב)

נהר מים [אבות ג יז - ירמ' יז]. יובל שמו - של פרת... [בכורות נה: עיי"ש].
*ראה שפי

~יובל (ג)

תופש כנור ועוגב לזמר לע"ז [ברא' ד כ].
*יובל בן למך ועדה ואחי יבל. ראה נעמה, תובל קין

~יובשני

*ראה יבש

~יובג

*ראה יגב א, ב

~יוד, יודקרת

א.א. דרוקרת (שם עיר). נ"א יו"ד קרת - עיר ששמה יוד, והיא קטנה, על שם שיו"ד קטנה באותיות [תענית כא: עיי' בב"ח], יו"ד קרת - יוד, שהיא קטנה, עשאה עיר גדולה, כלומר האריך משנתו חנם [קדושין טז:].
*כך גם מפרש בערוך. י"מ שיודקרת הוא שם מקום, כבתענית כג ע"ב "רב יוסי דמן יוקרת". בערוך ערך ידקרת גורס דמן יודקרת ורש"י דמן יודקרת. ראה דרוקרת, עכו

ב.א. רמי בר רב יוד - חכם ששמו יוד [תענית כב:].

~יודן

*ראה ברבי

~יודפת

יודפאה – (מקום ששמו) יודפת [זבחים קי:].

~יהרה, יהרא

*ראה יחר

~יוֹבֵד

1. * הגדרתי (במקרא אין מקום בשם גדרה ויתכן שהכוונה לילידי יהודה מגדרה או גדרות ביהושע טו לו, מא), מגבורי דוד לשבט בנימין (דה"א יב ה). 2. שניים מגבורי דוד משבט מנשה (דה"א יב כא). 3. בן שמעת העמונית, עבד יואש (מ"ב יב כב, ראה זבד). 4. לוי מן הממונים על התרומה והמעשר בימי חזקיהו (דה"ב לא יג). 5. משרי הלויים בימי יאשיהו (דה"ב לה ט). 6. בן ישוע, לוי בירושלים בימי עזרא (עזרא ח לג). 7. לוי שלקח אשה נכריה (עזרא י כג). 8. כהן מבני פשחור שלקח אשה נכרית (עזרא י כב). 9. לוי בימי עזרא שהיה מסביר את התורה (נחמיה ח ז). 10. מראשי הלויים הממונה על המלאכה החיצונה במקדש (נחמיה יא טז, כב).

~יוֹזָר

*בין המכים את יואש (מ"ב יב כב).

~יוֹחָא, יחא

1. * בן בריעה משבט בנימין (דה"א ח טז). 2. התיצי בן שמרי מגבורי דוד (דה"א יא מה, עיי"ש מא-מז).

~יוחנא

מין סלעם (סוג חגב) שיש לו גבחת [חולין סה:].

~יוחני

יוחני בת רטיבי – אלמנה מכשפה היתה... [סוטה כב. עיי"ש].

*עיי' בערוך ערך יוחני וממרא. ראה יוכני

~יוֹחָנָן

1. * מן הגבורים של שבט בנימין (דה"א יב ה). 2. שניים מן הגבורים, אחד משבט בנימין והשני משבט גד משבט גד (דה"א יב ה, יג). 3. נכדו של אחימעץ בן צדוק מצאצאי אהרן (דה"א ה לה). 4. בן קרח, משרי החיילים של צדקיהו שבאו אל גדליה בן אחיקם למצפה (מ"ב כג, ירמ' מ ז-י, מא טו). 5. בנו הבכור של יאשיהו (דה"א ג טו, בהוריות יא ע"ב נאמר: הוא שלום, הוא צדקיהו, הוא יוחנן, הוא יהואחז). 6. בן הקטן מבני עזגד (עזרא ח יב). 7. בן (או נכד) של אלישיב (עזרא י ו, נחמיה יב כב, בפסוק יא -יונתן וצ"ע). 8. מבני אליועני מצאצאי זרובבל (דה"א ג כד). ראה יהוחנן

~יוֹדָע

(בן אלישיב, כהן גדול) חתן לסנבלט (החורוני) [נחמיה יג כח, עיי"ש].

1. * בן פסח מבני החומה (נחמיה ג ו). ראה יהודיע

~יוֹיָכִין

*מלך יהודה (יחז' א ב). ראה יהויכין

~יוֹיָקִים

היה כהן גדול [נחמיה יב יב].

*ראה יהויקים

~יוֹכָבֵד

1. * ראש בית אב של כהנים (נחמיה יא י). 2. מהמבינים ששלח עזרא לאדו (עזרא ח טז). 3. בן זכריה, מאבות אבותיו של מעשיה (נחמיה יא ה). ראה יהויריב

~יוֹכָבֵד

יוכבד (בת לוי אשת עמרם) דדתו – אחת אבוהי, בת לוי אחות קהת [שמות ו כ], דודתו – אחות קהת אביו [סנה' נח: עיי"ש ד"ה מאי לאו ואילך]. בת מאה ושלשים (כשיצאו ממצרים) – שנולדה בירידתן למצרים... יוכבד השלימה מנינן (לשבעים) בכניסתן לעיר [סוטה יב. עיי"ש ד"ה סימני ואילך]. אהרן ומשה – ילדה יוכבד לעמרם [שמות ו כו].

*בספר מדבר קדמות מובא ששם אמה של יוכבד אשת עמרם "אותה" (וכותב כי אינו מפיח ה"א, אך בחומשים שלנו כן מפיח ה"א).

~יוֹכָל

*בן שלמיהו (ירמ' לח א). ראה יהוכל

~יוכני

בר יוכני – עוף גדול הוא מאד, כדאמרינן בבכורות (נז:): שטבעה ביצתו ששים כרכים ושיכרה ש' ארזים [סוכה ה: יומא פ.]. עוף הוא... שיש לה כח כל כך שנושאה ביצה גדולה כזאת ומגביה למעלה ומורידה בנחת בקינה (ובמנחות סו ע"ב מוסיף: שאינה מטילה ביצתה אלא בקן המיוחד לה) [בכורות נז:].

*ראה בר יוכני, יוחני, רננים

~יולד, יולדה, יולדת

*ראה ילד א

~יוֹם, יומים

#א. ביום – ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח), ולשון ביום משמע באור עצום (צ"ל עצם) היום ולא בבקר [יומא לד.]. לבו ביום – לצורך יום אחד [כתובות סו:]. בו ביום – ביום שמינו את ר' אלעזר בן עזריה לנשיאות [פסחים יח. סוטה כז: בשינוי, עיי' חולין כז: תוס' ד"ה ועוד]. ביום השביעי – שבת [יהושע ו טו]. יום ביום – בכל יום ויום [נחמ' ח יח]. חנות היום – עת

שכל הולכי דרכים נוטים לחנות בבית [שופטים יט ט].
יחינו מיוממים – משתי עתים שעברו עלינו. ביום
השלישי – בעת השלישי [הושע ו ב]. יומי אריכי ביום
תקופת תמוז... מנהגו של עולם הוא [ע"ז ח].
בעוד (בפסוק: בעד) יומם – בלא זמנם [ירמ' טו ט].
יומם – יום שלהם [יחז' כא לד].

*יומם כאן משמעו היום שלהם. ראה יומם

#ב. כל היום – לעולם [דברים לג יב]. כל ימי הגלות
שהוא יום לרשעים ולילה לצדיקים [תהלים פו ג]. אשר
יאמר היום – שיאמרו לימי הדורות... הימים העתידין,
כמו עד היום הזה שבכל המקרא, שכל הדורות הבאים
הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה, על
היום שעומדים בו [ברא' כב יד]. יום יום – אלפים שנה
[משלי ח ל]. היום לעשותם – בעולם הזה... [דברים ז
יא, נמצא בד"ר אך במ"ג הכתר השמיטון]. יום – עולם
הזה [תהלים כה ה, צה ז]. למימי קדם – משנברא
העולם... [מ"ב יט כה]. יומו של הקב"ה אלף שנה,
שנאמר (תהלים צ ד) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול
כי יעבור (בפסוק "יעבר" סנה' צז).

*ראה יומם, עולם

#ג. מכרה כיום – כתרגומו, כיום דילהן, כיום שהוא
ברור כך מכור לי מכירה ברורה [ברא' כה לא, עיי"ש
ברמב"ן]. כהיום – כאשר היום קיים [ש"א ט יג].
#ד. ימים – ימי שנה שלימה קרויים ימים [ויקרא כה
כט]. שנה [ברא' כד נה, במד' ט כב], י"ב חודש [ברא'
מ ד]. לימים – לסוף שנה [שופטים יז י]. מימים ימימה
– משנה לשנה [שמות יג י], משנה לשנה – דמתרג'
מזמן לזמן [ערוכין צו]. מזמן מועד למועד [ש"א א ג].
מקץ ימים לימים – משנה לשנה [סוטה י: – ש"ב יד].
אחת לימים – פעם אחת לימים, לזמן קבוע [בכורות
מד:]. מיעוט ימים שנים [ש"א כז ז]. ימים מספר –
ימים מועטים [במד' ט כ]. ימים רבים – זמן מרובה
[יחז' יב כז].

*יש מחלוקת אם ימים זה רבים של יום או מילה נפרדת במובן
שנה. ראה ימים

#ה. יומא טבא לחבריה – מיום טוב למחר [ביצה
ד]. שני ימים טובים של גליות – כגון שני ימים של
פסח ועצרת וסוכות, שהתורה אמרה יום אחד שבתון,
ובגולה עושין שני ימים, מפני שרחוקין מבית דין ואין
יודעין אם הוקבע תשרי וניסן ביום ל' או ביום ל"א
[ערוכין לט:]. ויהי היום – (י"ת) יום מועדא [ש"א א
ד]. ימים – (ת"י) מועדיא [שם כא].

*עיין בנושא זה בביצה ד ע"ב, ה ע"א.

#ו. מלא ימים – קרוב למות, והוא יתר על זקן [ירמ' ו
יא].

#ז. ימיו – דרכיו ומדותיו, דרך שנהג בימיו [איוב כד
א], מימי – מכל דרך ומדה שנהגתי בימי [שם כז ו].

ימיה – ימי טובתה [ישע' יג כב].

#ח. לרוח היום – לאותו רוח שהשמש באה לשם
[ברא' ג ח], שיפוח היום – שתתפשט החמה. היום הוא
השמש, וכן [ברא' ג ח] לרוח היום, וכן [מלאכי ג יט]
כי הנה היום בא בוער כתנור [שה"ש ד ו], כי הנה
היום בא – יום זה לשון שמש הוא, שכך אמרו
חכמים... [מלאכי ג יט], חשך היום – (כלומר) ימנע
האור [יחז' ל יח]. רפה היום – השמש מגבורתו ונטה
לערוב [שופטים יט ט]. היום הבא – שמש של אותו
יום [נדרים ח: – מלאכי ג], יום הבא – השמש הבא,
דבכמה דוכתין קרינן לשמשא יומא [ע"ז ד]. כנגד
היום – כנגד זריחת השמש [יומא סב:]. שמוש החמה
חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם [ברא' א
יד].

*יש במקרא משמעות יום במובן אור השמש, כגון [ירמיה ו ד],
יש גם יום במקום שמש כגון [ב"ר ו יב] היום והגשמים והנפש.

+מ"מ: ברא' א ה. ראה בקר, יומא, ערב א

יום אחרון – יום הדין [משלי לא כה]. יום המות [משלי
לא כה, עיי"ש].

יום אידם – היינו עבודת כוכבים [ע"ז ב].

יום אנוש – %ראה אנוש ב

יומא דאריכי – ימים שהוא בקבר, אריכי לישן...
[ערוכין סה].

יומא דאסתנא – %ראה אסתנא

יומא בדיחא – %מ"מ: ערוכין כט ע"א ד"ה הריני.

יום הבכורים – חג השבועות קרוי (שמות לד כב)
בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים
למנחת חטים הבאים מן החדש [במד' כח כו].

היום בא – יום זה לשון שמש הוא... [מלאכי ג יט].

יום גינוסיא – %בגמרא ע"ז י ע"א: יום שמעמידן בו עובדי
כוכבים את מלכם.

יום הדומיה – הוא יום המות שהוא דומיה עולמית
[ברכות ה].

יום הדין – (לעתיד לבוא) כשיחיו המתים [ר"ה טז:].
יומא דדינא – שני וחמישי שמתקבצין בני אדם לדון
עם חבריהן... [תענית ח:]. שני וחמישי, תקנת עזרא
היא בב"ק (פב:) [סנה' ח].

יומא דעיבא – יום המעונן [יבמות עב].

יומא דשותא – רוח דררומית מנשבת, והיא הקשה
מכל הרוחות [יבמות עב].

ביום ההוא – הוא יום הדין [ישע' ב יז]. לעתיד לבא...
[שם ג יח]. יום ההוא – (יום) המוכן לגאולה ובו אקים
סוכת דוד הנופלת [עמוס ט י].

יום הזה – כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד, יום
צחוק, יום איד... [ברא' לט יא, עיי"ש]. היום הזה –
בכל יום יהיו בעיניך חדשים, כאילו בו ביום נצטוית
עליהם [דברים כו טז, עיין שמות יג יא]. מצוה אתכם

יום עיבור – (החודש) הוא יום שלשים [סנה' ע:].
 יום קדוש – ראש השנה [נחמיה ח ט].
 ימי קדם – ששת ימי בראשית [ישע' לו כו].
 יום קרב – מלחמת גוג ומגוג [איוב לח כג].
 ביום רעה – זה גיהנם [תהלים מא ב].
 יום שוק – דרך העובדי כוכבים להיות להם יום שוק
 ויריד ביום אידם [ע"ז יב].
 יום שמחת לבו – שמיני למלואים... [שה"ש א יא].
 יום השמיני – של סוכות היינו בכ"ב בתשרי [מו"ק ט].
 מהדורת קופפער].
 יום תגלחת – הזקן אין זמן קבוע לרבים, אלא כל אחד
 ואחד כשמגלח עושה יום איד. הבלורית – כשמספר
 פעמים הרבה מניח בלורית מאחוריו ומגלח משנה
 לשנה ויום שמגלח עושה יום איד [ע"ז ח].
 יום תמים – עשרים וארבע שעות ביום אינו תמים
 ושלם אלא עם לילו [ע"ז כה].
 יומי תשרי – (הוא זמן) דריכת הגתות והבדים [ברכות
 לה:].

@עין בספר טל חיים מר' י"ח סופר סימן לו בענין ביאור שם
 יום. בבראשית א ה נאמר "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד".
 הרשב"ם מפרש את משמעות הפסוק שהלילה הולך אחר היום,
 בניגוד למקובל שהיום מתחיל עם צאת הכוכבים. במ"ג הישנים
 לא נדפס פירוש הרשב"ם עד פרשת וירא ונדפס לראשונה עפ"י
 כת"י ע"י דוד ראזין בתרמ"ב וקמו עליו עוררין שזה זיוף. נכתב
 על כך רבות ואין כאן המקום לפרט את פרטי הפולמוס שקם
 עקב כך והנמשך עד ימינו. במהדורה הראשונה של מ"ג המאור
 (ירושלים תש"מ) הדפיסו את הפירוש במלואו לפי המהדורה
 הנ"ל ובמהדורות האחרונות השמיטו את הפירוש המעורר
 מחלוקת (וזאת רק במהדורה הבינונית ולמרבית הפלא בקטנה
 נשאר כמות שהוא). כ"כ במ"ג עז והדר וארטסקרול השמיטו
 פסוק זה לבראשית (וארטסקרול מציינים מעבר לשער
 שמהדורתם היא עפ"י מהדורת רוזין, ושניו מספר שמות ואילך
 עפ"י מהדורת וילנא ובסיוע...). בספר הלכה ואגדה מר' חיים
 אריה ליב זק"ש (ת"א תשכ"ו) עמ' 11 דן בכך ומביא את דברי
 רש"י בתענית יא ע"ב ד"ה לן בתעניתו, וכן בנזיר ז ע"א ד"ה התם
 שמפורש שם כדברי הרשב"ם (אך כידוע יש מערערים אם
 הפירוש למסכתות אלו הוא מרש"י). ומיישב שמלת יום במובן
 המצומצם הוא מה שאנו קוראים יום, כלומר שעת האור ברקיע,
 אך במובן הרחב משמעו יום ולילה, כלומר מעת לעת, אולם
 איזה לילה צריך לצרף ליום אינו שווה תמיד, אלא תלוי במצב
 הענין שדנים בו. בדרך הטבע הלילה שייך ליום שלאחריו, אך
 מבחינה תורנית הלילה מכשיר את הגוף והנפש ליום המחר ולכן
 גם בדיני התורה היום הולך אחר הלילה. אך כל זה בענינים שיש
 מציאות להתחלתם בלילה, כגון מועדים וכו', אך בענינים
 אחרים כגון קרבנות, הלילה הולך אחר היום כיון שאין
 מקריבים קרבנות בלילה. אי לכך, גם במעשה בראשית שלפי
 הפשט התחילה הבראה מהיום (והחשך שלפני כן היה תהו
 ובהו ולא לילה), הלילה הולך אחר היום כפירוש הרשב"ם, ורק
 משבת בראשית התחיל היום ללכת אחר הלילה. בספר אמת
 ליעקב מרב יעקב קמנצקי (ניו יורק - קליבלנד תשנ"ח, עמ' ט"ו),
 דן בסוגיא זו ומרחיק לכת עוד יותר דעד מתן תורה היו מונים
 את סדר הימים מהיום ועד הלילה, כלומר שהיום היה קודם
 ללילה... עיי"ש. עין בפירוש התורה לרשב"ם הוצאת יצחק

היום – שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום
 [דברים יא יג, עיין שם ו ה]. כיום הזה – כאשר אתה
 רואה היום [דניאל ט ז]. היום – כיום הזה שהוא קיים
 והוא מאפיל ומאיר... [דברים כט יב].
 ימי החמה – האילנות מוציאים פרחים והולכי דרכים
 מתענגים לראותם [שה"ש ב יב].
 יום חרא – %ראה יומחרא
 יום חתונתו (של הקב"ה עם ישראל) – יום מתן תורה
 [שה"ש א יא].
 *ראה יום כיפור
 יום טהרתו – יום הזאתו [במד' ה ט].
 יום טוב – קרוי שבת [ביצה ב:].
 יום יזרעאל – %ראה יזרעאל
 יום שעלה מן הים – מקריב זבחים לעבודת כוכבים
 על דבר שניצל [ע"ז ח].
 יום כיפור – (מתן תורה היה ב)י"ז שניתנו בו לוחות
 האחרונות [תענית כו:]. יש בו מוסף [תענית כו:].
 ביו"כ נתחנך בית המקדש [שם]. יום הכפורים מצות
 מלך היא, וכן עינוי המן [יומא עד:]. (יום) גזר דין
 דאדם [ר"ה טז].
 *בגמרא ר"ה כא ע"א נקרא יומא רבה, ובירושלמי ר"ה א ד נקרא
 צומא רבה. +מ"מ : מ"א ח סה, יומא יט ע"ב ד"ה אלא (ובגמרא
 מובא שזה היה ביו"כ), +מ"מ : ר"ה כא ע"א ד"ה בסיס, מו"ק ט
 ע"א ד"ה לא עשו. ראה יום חתונתו
 יום הלידה – של מלך עושין כל בני מלכותו יום איד
 משנה לשנה ומקריבין זבחים [ע"ז ח].
 *ראה גנוסיא, הלדת
 יום מלכנו – ביום שאנו ממליכין את מלכנו [הושע ז
 ח].
 יום המעונן – שאין חמה זורחת [פסחים יב:].
 יום המעשה – יום מעשה מלאכה, וכן ת"י ביומא
 דחולא... [ש"א כ יט, מגילה כב:].
 יום מצפין – יום שאתה מצפה בו לטובה [מיכה ז ד].
 ימות המשיח – יהיה אור הלבנה כאור החמה [פסחים
 סח. עיי"ש ד"ה ולשמואל].
 יום נחמה – של כל אדם מתי נחם מדאגתו [פסחים
 נד:].
 יומי ניסן – ימי הקצירה [ברכות לה:]. דרך העופות
 להיות משוררים ומצפצפים [שה"ש ב יב].
 יום ניקנור – אסור בהספד ותענית [תענית יח:].
 יום סגיר – יום הגשם שהכל נסגרים בבתיהם [משלי
 כז טו].
 סוף היום – תחילת בין השמשות שהוא סוף היום של
 ערב שבת [ערובין לו:].
 יום עברה – יום הדין [ב"ב י: ע"ז יח: – שנידונין
 נכרים לגיהנום].
 *+מ"מ : ב"ב ע"ח ע"ב ד"ה בעלי.

דייטיק, דיקא, חכמהא, טטרוגן, טריגון, טרקסמון, כי, כשורא, מטרופולין, נימוס, סד, סיטון, סיף, סרבן, פולמוסטוס, פונטיגון, קברניט, קפא ב, תימוליוס

#ב. ארץ לא שבעה מים – זו יון שלא שבעה מלגזור גזרות רעות על ישראל [משלי ל טז]. דרך אניה בלב ים – זו יון שהיא קלה בגזירותיה [שם ל יט]. תיש – זה יון שנקרא תיש, שנאמר (דניאל ח כא) והצפיר השעיר (הוא) מלך יון [שם ל לא], והצפיר השעיר (הם) כינוי (ל)מלך יון [ברא' טו י]. יונים (בדפוי : ועכו"ם) נמשלו לעתודים (כמו דניאל ח כא) והצפיר השעיר מלך יון (בדפוי' מלך אנטיוכס) [זכריה י ג]. חסינא כנחשת היא מלכות יון, מלכות אלכסנדרוס מוקדון [דניאל ב לט]. (שם) מדינה [יחז' כז יט].

@הפסוק מדינאל ח מובא כמה פעמים, ובדפוסים הישנים אין גירסא אחת שמתאימה עם הפסוק, והגדילו לעשות בזכריה. כנראה שהסיבה לכך היא מאימת הצנזור, אך למרבה הצער הרבה מהנוסחאות המוטעות נעתקו לדפוסים החדשים. ראוי לעורר שאין לסמוך על מובאות וציטוטים הבאים בספר כלשהוא, אלא תמיד יש לבדוק את המובאה במקור. בגמרא שבת סג ע"ב נאמר : בלשון יוני קורין לכלב למס. +מ"מ : זכריה ו א ואילך, חגי ב ו, תהלים פ ה ואילך, שה"ש ח יא, דניאל י כ, שם יא יז ואילך, דה"א א ז, שבת קטו ע"א ד"ה טעונין וד"ה לא ניתנו, סוכה נה ע"א ד"ה מי יקום, סוטה מט ע"ב ד"ה או לשון, גיטין פז ע"א ד"ה שנים עברים, ב"ב פ ע"א ד"ה נוטל, ע"ז ט ע"א ד"ה מלכות ואילך. ראה אוזב, אי א, איטליא, בהמה בהערה, גסקלגס, חכמה א, יפת, כרך, לשון, מקדוניה, סורסי, שמן, תיש

~יונא, יונאה

פאפי יונאה – כך שמו על שם מקומו [ב"ב כה:]

~יוֹנָדָב

1*. בן שמעה אחי דוד (ש"ב יג לב). 2. בן רכב (במד' י לב, ירמ' לה ו, סנה' קד ע"א ד"ה המה). ראה בית הרכבים, יהונדב, שמעתיים

~יונה (א)

#א. אחרון היונה – משתכרת בייך, כן ת"י. דבר אחר לשון אונאה [ירמ' כה לח]. חרב היונה – (ת"י) חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא. היונה לשון יין. ל"א לשון אונאה [ירמ' מז טז, עיי"ש נ טז]. העיר היונה – פותה כיונה אין לב [צפניה ג א].

*ראה ינה

#ב. אפתורא דיונה – (יונה) מין ארז הוא ורבינו הלוי אמר בוי"ש (אשכרוע, מין ברוש) [שבת קכט]. *ראה אשכרוע, ברתי, פתורא.

~יוֹנָה (ב)

#א. כל יונה שבמקרא לשון נקבה, כמו... [ברא' ח יא]. בן יונה – גוזל [ברא' טו ט בהיפוך]. קטן ולא גדול

לוקשין (ירושלים תשס"ט) וכן בסוף חומש ברא' (הוצאת אוצר הספרים שלזינגר) ביאור מר' מנחם מ. כשר המציין לספר המקנה, קידושין לו ע"ב שבמצרים וקודם מתן תורה הלילה הולך אחר היום וכן הצ"ח בפסחים קטז ע"ב. +מ"מ : שמות כא כא, תהלים צ יב, ערובין צו ע"א ד"ה מי, תוס' זבחים נו ע"א ד"ה מנין. ראה אתמול, בקר, יומא, יומם, יומחרא, יממא, סגיר

~יומא

היום הבא – השמש הבאה, דבכמה דוכתי קרינן לשמשא יומא [ע"ז ד]. חמה [פסחים יב: חולין ס:], שמש [יומא כ: ב"ב טז: חולין ס:]. כסי ליה ליומא – מאפיל את החמה (כתובות קו.).

*ראה יום. יומא דשומא – ראה שומא. יומא דאסתנא – ראה אסתנא.

~יומחרא

שתי תיבות הן (כלומר) ליום אחריו, וקיצור סופרים הוא [ב"מ יז].

*בגמרא נדפס יומא חרא, אך בתרגומים יומחרא כברש"י.

~יוֹמָם

יומם – (דבר הנוהג) יום יום [יחז' יב ז, ל טז], בכל יום ויום [נחמיה ט יב]. גלה יומם – מיום אל יום... כל יומם שבמקרא לשון יום יום הוא, דבר הנוהג ימים רבים, כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו [יחז' יב ג]. מיום אל יום [תהלים כב ג].

*יומם הוא ריבוי של יום (כגון יומיים) ובא בד"כ בצירוף עם "לילה". ראה יום

~יוֹן (א)

לשון רפש, פניי"ש בלעז [תהלים מ ג], יון מצולה – בוך טיט של מצולה [שם סט ג], רפש לטבוע בו [ערובין יט – תהלים מ].

*ראה טיט

~יוֹן (ב)

#א. אפייתו של יפת – הוא לשון יון, לשונו יפה משל כל בני יפת [מגילה ט:]. לשון יוני – הוא לשון צה... חכמת יונית – בני פלטיין הקרובים למלכות מספרין בה [ב"ק פג.], לשון חכמה שמדברים בו בני פלטיין ואין שאר העם מכירין בו [סוטה מט:], רמיזות [מנחות סד:].

*יון הוא בנו הרביעי של יפת בן נח, אבי תרשיש, כיתים, דודנים ואלישה. החיד"א בספר לחם מן השמים כותב, שלשון יוני הוא באמת לשון הקודש, (ולמעשה) כל לשון לקח (לעצמו) איזה מלים מלשון הקודש ללשונו הוא וכעת קוראים להן לשון יוני. עיי' בספר טל חיים לר' י"ח סופר סימן מד ס"ג על תיבות יוניות במקרא. בברא' י ב נזכר יון בנו הרביעי של יפת. ראה אותמים, אחת, אלון, אסכלה, אספקלטור, גאם, דיגון, דיפלסטון,

יונה בן אמת (מגת חפר) – אחד מבני הנביאים [מ"ב ט ט בהיפוך]. הוא שמשה את יהוא... [מ"ב יד כה]. יונה – בן אמת [ערובין צו]. נביא [יומא עג: בהיפוך]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].
*מ"מ : נחום א א

~יונק, יונקת

*ראה ינק

~יונתן

יונתן שידא – שד היה [יבמות קכב].
*1. בנו הבכור של שאול (ש"א יד מט). 2. אחד מגבורי דוד (דה"א יא לד). 3. בן אבייתר הכהן (מ"א א מב). 4. בן קרח, משרי החיילים שלולו אל גדליהו במצפה ואחיו של יוחנן בן קרח (ירמ' מ ח). 5. מצאצאי ירחמאל נין יהודה (דה"א ב לב-לג). 6. אביו של עבד [עזרא ח ו]. 7. בן עשהאל (עזרא י טו). 8. בן שמעיה, אביו של זכריה (נחמ' יב לה). 9. ראש בית אב של כהנים בימי יויקים (נחמיה יב יד). 10. בן יודע, כהן גדול בבית השני (נחמ' יב יא, יש הסוברים ששמו יונתן). ראה יהונתן

~יוסי

יכה יוסי את יוסי – כאדם זה שמדבר ומקלל ותולה באחר... יוסי ארבע אותיות איכא, כשם בן ארבע אותיות, ומשום דחשבונו של יוסי כחשבונו של אלהים [סנה' נו].
רבי יוסי תודוס איש רומי – ישראל חשוב שהיה ברומי... תודוס – אדם חשוב [פסחים נג].
*ראה הגה א (ג), לשון עגה, שם (ט)

~יוסף

כל ישראל נקראים על שם יוסף (בן יעקב ורחל, אביהם של מנשה ואפרים) [תהלים פ ב].
*בויקרא רבה ר"ג נאמר ששלושה פלטו מן העבירה ושייתק הקב"ה שמו בשמם, יעל, יוסף ופלט. בבמד' יג ז נזכר יוסף אבי יגאל מהמרגלים, בדה"א כה ב נזכר יוסף מבני אסף, בעזרא י מב נזכר יוסף שנשא נוכרית, בנחמיה יב יד נזכר יוסף ראש בית אב של כהנים. +מ"מ : עמוס ה טו. ראה חיפה, כלכל (ג)

~יוסףיה

*ראש משפחת בני שלומית בן יוספיה משבי הגולה (עזרא ח י).

~יוסתיניא

מקום [זבחים קיב].

~יועאלה

*מבני בנימין, אחד מגבורי דוד (דה"א יב ח).

~יועזר

*זקנו של סלוא משבט בנימין (נחמיה יא ז).

[ויקרא א יד עיי"ש]. יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה – או בורחת או נלחמת בראשי אגפיה [ברכות נג]. (יונה) כנפיה מגינות עליה – מן הצנה ומכל עוף ואדם הבא עליה היא נלחמת ומכה בראש גפה מה שאין כן בשאר העופות [שבת מט]. יונה אינה נלחמת בחרטומיה אלא בכנפיה [שבת קל]. יונה ניזונת בתוך הבית [שבת קנה]. יונה מרחפת על הקן [ברא' א ב]. יש דף לפני השוכך בולט ויוצא ממנו ושם באין ויושבין יונים דמעלמא תדיר שיראים ליכנס לקן מפני שאותן שבקן מגרשים את כל הבא אליהן [ביצה י]. גוזלות (יונים) רגילים להיות מדדין אחד אחד ויוצאין ונכנסין [שם]. דרך כל שובכין להיות מעט מן דף העליה בולט חוץ למחיצה של כל קן וקן ושם היונים יוצאים לאויר ונוחים שם כרצונם וחוזרים לקן [ביצה יא]. יונה זו כשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר [שה"ש א טו]. אינו נזקק אלא לבת זוגו [ערובין ק: עיי"ש]. יונים הוגים [ירמ' מח לא]. יונים נאים בהליכתן [שה"ש ה טז]. במדבר – לא שכיחי יונים דיישוב [סנה' כה].

#ב. יוני הגאיות – דרך היונים להקבץ בגאיות והומות שם... יוני הגאיות כולם הומות [יחז' ז טז].

#ג. יוני הרדיסיות – (נקראות כך) על שם מקומן וניזונין בתוך הבית [שבת קנה], על שם מקומן, ויש אומרים על שם הורדוס, והן הגדלין בבתים [ביצה כד]. שדרכן ליגדל עם בני אדם [חולין קלח].

#ד. יוני שובך ויוני עליה – יוני הבר הן ושטין ואוכלין בחוץ... יוני שובך עשויין להשמט ולברוח מפני בני אדם... פורחין עד קינן וצריך לעלות אחריהן וגם שם נשמטין [ביצה כד]. יוני שובך – שמבקשים מזונותיהן בשדה וקניהן בשובך, ואין אלו יוני הרדיסיות הגדילים בבתים [ב"מ קב]. יוני שובך ויוני עלייה יש בהן גזל מפני דרכי שלום ולא גזל גמור... [סנה' כה].

#ה. אשתו של אדם קרויה יונה, דכתיב (שה"ש ה ב) יונתי תמתי [ברכות נו].

#ו. ישראל נמשלו לבני יונה, שנאמר... [ברא' טו י, סוטה יא].

מפריחי יונים - %ראה פרח ב

@בגמרא חולין קלט : רבי חייא ורבי שמעון, חד תני הדרסיות, וחד תני הדרסיות, מאן דתני הדרסיות על שם הורדוס, ומאן דתני הדרסיות על שם מקומן. עיין בספר בית מרדכי (שטיין) עמ' רכ"ח תיאור היונה. +מ"מ : ירמ' מח כח, שה"ש ב יד, ד א ד"ה עיניך יונים, ברכות נג ע"ב ד"ה אנשאי, שבת מט ע"א ד"ה כנפי, יבמות קט ע"א ד"ה רבי מאיר, ע"ז כו ע"ב ד"ה ואל. ראה בריכה, ברכה ב, גי, כנף, נקשא, פגמין, שובך, תור, תסיל

~יונה (ג)

~יועזר (א)

הרבה אוכלין אותו כשהן בריאין [שבת קט:].
 *בגמרא שבת קט ע"ב נאמר מאי יועזר? פותנק. למאי אכלי ליה?
 לארקתא... עיי"ש. בא"ה מביא את הלעו פוליו"ל (סוג של נענה)
 אותו מביא רש"י כמה פעמים למינים שונים - עיין בערך סיסין,
 ראה איזוביון, צתרי

~יועזר

*קרחי מגבורי בנימין (דה"א יב ז).

~יועץ

*ראה יעץ

~יועש

*1. אחד מבני בכר בן בנימין (דה"א ז ח). 2. ממונה על אוצרות
 השמן בימי דוד (דה"א כז כח).

~יוצדק

*בנו של שמריה כהן הראש האחרון בבית הראשון (עזרא ג ב).

~יוצר

השליכהו אל היוצר - כמו אל האוצר, שומר האוצר...
 ומדו היוצר? הוא אדר היקר - בית מקדשי [זכר' יא
 יג].

*יוצר כאן משמעו מתיך כסף, בשונה מיוצר שהוא קדר העושה
 כלי חרס.

~יוקים

היה יוצר חומר למלאכת המלך וגם קדרות [דה"א ד
 כג, עיי"ש פסוק כב].
 *מבני שלה משבט יהודה. ראה יהויקים, יויקים,

~יוקש

*ראה יקש

~יור

*ראה ירה

~יורה, מורה (א)

רביעה הנופלת לאחר הזריעה, שמרוה את הארץ ואת
 הזרעים [דברים יא יד], מורה ומלקוש - כמו (דברים
 יא יד) יורה ומלקוש... יורה היא רביעה ראשונה
 היורדת על הזרע, והיא במרחשון [- יואל ב כג],
 רביעה ראשונה היורדת במרחשון... [תענית ו.]. יורה
 ומלקוש - כתרגום בכיר ולקיש [ירמ' ה כד]. רביעה
 ראשונה [ברכות יח: בהיפוך].

*יורה הוא משרש ירה. ראה מורה א, מלקוש, רביעה, רוח

~יורה (ב)

*בע"ז עו"א נאמר בגמרא יורה גדולה מאי? דודא. בעזרא ב יח
 נזכר יורה, אבי משפחה ששבה מן הגולה. ראה בי דודי, בי כירי,
 דוד א, סיר, קדרה, קומקום, קלחת

~יורי

*ראש בית אב בשבט גד (דה"א ה יג).

~יורם

בימי יורם בנו (של יהושפט) כתוב (מ"ב ח כ) בימיו
 פשע אדום... [ברא' לו לא].
 *1. בן תועי מלך חמת (ש"ב ח י). ראה הדורס 2. בן אחאב מלך
 ישראל (מ"ב ט יד). ראה יהורם

~יורקי

*ראה ירוקי

~יושב חסד

יושב חסד (מצאצאי זרובבל, בנו החמישי של משולם
 ואחיו של חסדיה) חמש - חמש (אחים) היו לבד
 משלומית אחותם [דה"א ג כ ראה ישב].

~יושביה

*בן שריה ואבי יהוא, משפחה מיוחסת בשבט שמעון (דה"א ד
 לה).

~יושה

*בן אמציה, משפחה מיוחסת בשבט שמעון (דה"א ד לד).

~יושיה

*בן אלנעם, אחד מגבורי דוד (דה"א יא מו).

~יושפט

*1. המתני, מגבורי דוד בעבר בעבר הירדן במזרח (דה"א יא
 מג-מד). 2. מן הכהנים המחצרים בחצוצרות (דה"א טו כד). ראה
 יהושפט

~יותא

*בגמרא ברכות נח ע"ב נאמר מאי עש? יותא. מאי יותא? אמרי
 לה זנב טלה. ואמרי לה רישא דעגלא.

~יותם

יותם בן עזיהו (מלך יהודה מאשתו ירושה בת צדוק
 ואבי אחז) - צדיק היה ועניו יותר משאר מלכים...
 [סוכה מה: עיי"ש, עיין מו"ק ז ע"ב ד"ה יותם]. יותם
 לא נמצא בו שום דופי [דה"ב כז ב, עיי"ש באריכות].
 *בשופטים ט ה נזכר יותם בן גדעון אחי אבימלך, בדה"א ב מז
 נזכר יותם בנו השני של יהדי מבני כלב. דה"ב כז ב

~יותר, יותרת

יותרת הכבד – טרפשא דכבדא, איברי"ש (סרעפת)
[שמות כט יג, ברכות מד: ע"ז כט. – איברי"ש, חולין
מו. – איברי"ש], דופן המסך שקורין איברי"ש
(סרעפת), ובלשון ארמי חצרא דכבדא [ויקרא ג ד].
איברי"ש (סרעפת) של בהמה [ברכות נז:].
*ראה חצר הכבד, טרפשא, יתר ב, יתרא

~יז, יזה
*ראה נזה

~יזד
*ראה זוד

~יזח
*ראה זחח

~יזיא
*בן עזמות מגבורי בנימין (דה"א יב ג, הכתיב יזואל).

~יזיה
*מבני פרעוש, ישראלי שנשא נכרית (עזרא י כה).

~יזיז
יזיז ההגרי – (משרי הרכוש של דוד) כי ההגרים
יושבי אהל בשדה, לכן מינהו על צאנו [דה"א כז לא].

~יזליא
*מבני אלפעל משבט בנימין (דה"א ח יח).

~יזם
*נוכר בברא' יא ו, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. ראה זמם

~יזן
*ראה בהמה, זון, זנה, פטם

~יזניה, יזניהו
*בן הושעיה (ירמ' מב א). ראה יאזניה, יאזניהו

~יזניהו
*בן המעכתי (ירמ' מ ח). ראה יאזניהו

~יזע
יחגרו ביזע – שנינו בברייתא (זבחים יח ב) אין
חוגרין במקום שמזיעין... שהוא מקום זיעה, אי"ן ל"א
שויר"א (בזיעה). ל"א אסרה התורה לכהנים מלבושי
צמר, כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר [יחז' מד
ית], נאמר (יחז' מד) לא יחגרו ביזע – אין חוגרין
במקום זיעה... [– שמות כח ז].
*ראה זעה

~יזף

אוזיף – הלוח [ב"מ נז: ס:]. יזיף – פורע [ערובין סה:].

~יזר
*ראה זור, זרה

~יזרח
*היזרח בדה"א כז ח - ראה אזרחי

~יזרחיה
1. בן עזי בן תולע בן יששכר (דה"א ז ג). 2. פקיד בבית המקדש
(נחמיה יב מב).

~יזרעאל
ארבאל... אל"ף למ"ד יתירים בו, כמו (הושע י יד)
יענו את יזרעאל שהוא לשון זריעה ולא לשון עיר
[ב"מ לט:]. אינו שם עיר... (אלא) כגון (הושע ב כד)
יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם... (הושע י יד). בני
הגולה שנזרעו ונקבצו [הושע ב כד]. (ת"י) מבדריא...
[הושע א ד]. יום יזרעאל – יום כניסיהון מתרג' וקרי
ליה יום כיצירת בראשית [פסחים פח. עיי"ש בגמרא],
יום קבוץ זריעתם [הושע ב ב].

*זריעה לפי רש"י כאן אינה לשון זריעה באדמה אלא זריעה של
ישוב בגולה. בש"א כה מג נזכר יזרעאל, בשופטים ו לג נזכרת
עיר בעמק יזראל על שמה נקרא העמק, בדה"א ד ג נזכר יזרעאל
מצאצאיו של חור בכור אפרתה, משבט יהודה, בהושע א ד נזכר
יזרעאל, השם שנתן הושע לבנו מאשתו גומר בת דבליים. ראה
בית ארבאל

~יזחבה
*ראה חבה

~יחד, יחדו, יחדיו (א)

א.א. יחד נכנה – לבדנו נכנה [עזרא ד ג].
ב.א. לבב ליחד – לבבכם ולבבי יהיו כלב אחד [דה"א
יב יז]. בלב שוה [ברא' כב ת], כולם שוים [שבת צח:].
מיוחדת – לשון (ברא' ב כד) והיו לבשר אחד
[קדושין ו].
ג.א. לא תחד אתם – לא תשוה להם [ישע' יד כ].
ד.א. אל תחד – אל תתיחד [ברא' מט ו].
@ראה חדה, חדוה, יחד, יחידא

~יחד, מיוחד (ב)

א.א. מיוחד – חשוב (מדובר במלך המשיח) [סנה'
צט:]. שם המיוחד – ה', היינו שם המיוחד [סנה' נו.
עיי"ש]. שם המפורש – שם המיוחד [סנה' ס:]. מיוחדת
– לשון (ברא' ב כד, עיי"ש וברמב"ן) והיו לבשר אחד

~יחזיה

*בן תקוה, נזכר בתיאור גירוש הנשים (עזרא י טו).

~יחזקאל

יש בספר (יחזקאל בן בוזי, כהן שהוגלה עם יהויכין על נהר כבר בתל אביב) הרבה נבואות כתובות מוקדם ומאוחר [יחז' כט יז, עיי"ש א ג]. בקשו לגנוז ספר יחז' שהיו דבריו סותרין דברי תורה... [יחז' מה כב]. איני יודע למה לא כתב יחז' בעצמו את ספרו... [ב"ב טו]. היה יחזקאל מתנבא בבבל [סנה' צב: עיי"ש]. היה חברן של חנניה מישאל ועזריה [סנה' צב:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].
*בדה"א כד טז נזכר יחזקאל ראש בית אב של כהנים.

~יחזקיהו

*1. בן אחז (הושע א א, מיכה א א, עיין יחזקיהו). 2. בן אטר (עזרא ב טז). ראה חזקיה

~יחזקיהו

(בן אחז) מלך יהודה [ישע' ז כה, עיין שם א א, דה"ב לב יב].
*בדה"ב כח יב נזכר יחזקיהו בן שלום מראשי בני אפרים (דה"ב כח יב). ראה חזקיה, יחזקיה

~יחזרה

*בן משולם, כהן ממשפחת אמר, מאבות אבותיו של מעשי הכהן (דה"א ט יב, בנחמיה יא יג - אחזי).

~יחיאל

יואל אחיו – של יחיאל (הגרשני, לוי ראש שלשת בתי האב של לעדן בן גרשון)... [דה"א כו כב]. יחיאל הגרשוני – נגיד על האוצרות, כדלעיל (דה"א כו כב) בני יחיאל זתם ויואל אחיו [דה"א כט ח, עיין דה"א כג ח ויש סתירה שפעם הוא אחיהם של יואל וזתם ופעם אביהם].

*1. משבט לוי, שוער מנגן בנבל (דה"א טו יח, כ, טז ה). 2. בן חכמוני עם בני המלך (דה"א כז לב). 3. בן יהושפט ואחי יהורם (דה"ב כא ב). 4. לוי ממשפחת הימן (דה"ב לא יג, בדה"ב כט יד - הכתיב יחואל). 5. מנגידי בית המקדש בימי יאשיהו (דה"ב לה ח). 6. אביו של עובדיה ראש משפחת בני יואב (עזרא ח ט). 7. מבני עילם, אבי שכניה (עזרא י ב). 8. מבני עילם (עזרא י כו). 9. כהן מבני חרים (עזרא י כא).

~יחיד

כאבל יחיד – כאב שמתאבל על בן יחיד [עמוס ח י]. כמספד על היחיד – כאשר יספוד איש על בן יחידו [זכריה יב י], כאדם המספיד על בן יחיד שהיה לו ומת [סוכה נב].

חולים שאינם יושבים עם שאר בני אדם אלא שוכבים

[קדושין ו]. יום מיוחד – יום צחוק, יום איד שלהם... [ברא' לט י]. פר אחד – מיוחד שבעדרו [במד' ז טו]. אחד מהנערים – מיוחד שבהם, דואג האדומי [ש"א טז יח]. שה אחת מן הצאן – מיוחד שבצאנו [יחז' מה טו]. זה אברהם [שה"ש ד ט, עיי"ש]. שם המיוחד – ככתבו [סוטה לח].

*לפי הגמרא בסוטה משמע ששם המיוחד ושם המפורש הם דבר אחד. ראה עמד, שפי א

#ב. עדות מיוחדת – שנים מעידין עליו ועדותן אמת, אלא שאין מיתתו מסורה לבית דין... [סנה' פא:].

*בגמ' מכות ו ע"ב רש"י מבאר עפ"י דברי הגמרא שהכוונה אחד רואה אותו מחלון זה, ואחד רואה מחלון זה ואינן רואין זה את זה.

#ג. וידעו ביחוד – בברור [יומא נד], ביחוד אמרו – באמת ובברור אמרו [בכורות כו]. שאלתי את רבי ביחוד – בינו לביני... ל"א בברור [פסחים לו]. ביצה כב:]. אמור מה שאמרת ביחוד – כלומר אין איש עכשיו עמנו, ויכול אתה לומר מה שאמרת לי [סנה' סז].

*ראה יחיד, יחידא

~יחדו

*איש משבט גד ומאבותיו של אביחיל (דה"א ה יד). ראה יחידאל

~יחדיאל

*מראשי בתי האב של חצי שבט המנשה בבשן (דה"א ה כד).

~יחדיהו

*1. לוי, ראש בית אב לבני שובאל ממשפחת גרשום (דה"א כד כ). 2. המרנתי, פקיד דוד ממונה על האתונות (דה"א כז לו).

~יחואל

*ראה יחיאל

~יחוס

*ראה יחס

~יחור

נוף [יבמות קכב: ע"ז מה: חולין קכח:].

*יחור הוא ענף או חלק של ענף המשמש לשתילה בקרקע או להרכבה. בערוך מפרש נצר. ראה גד, ידא, נצר

~יחזיאל

(מבני מתניה, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*1. גבור משבט בנימין (דה"א יב ה). 2. כהן תוקע בחצוצרות (דה"א טז ו). 3. בנו השלישי של חברון ממשפחת קהת, משבט לוי (דה"א כג יט). 4. לוי מבני אסף (דה"ב כ יד). 5. אביו של שכניה (עזרא ח ה).

או יושבים לבדם [יומא כג].

מעשה יחידי – מעשה חשוב בפני עצמו [מנחות נה].
יחידים – חסידים [תענית ו], ישראל... [תהלים סח ז].
יחלד מומחה – בקי בגמרא, כלומר רב מובהק [ב"ב קכ].

יחידתי – נשמתי [תהלים לה יז].

*לפי ר"ח והערות יחידים היינו רבנן, שנקראו יחידים וחולים.
הב"ח משיג על רש"י וכותב שיחידים הם רבנן ולא מציין לר"ח
ולערך שכבר קדמוהו. במ"ר יט א יחיד הוא כינוי להקב"ה
"יחידו של עולם". בתענית י ע"ב בגמרא יחיד "כל שראוי למנותו
פרנס על הציבור", שם ע"ב יחידים - רבנן. הרמב"ם בהקדמה
למשנה כותב על רבי יהודה הנשיא יחיד בדורו ומתאר את
מעלותיו, עיי"ש. בירושלמי תענית פ"א ה"ד מוגדר יחיד כפרנס
על הציבור. עיין תוס' ברכות יד ע"א ד"ה ימים, שגם צבור
נקראים לפעמים יחיד. ראה יחיד א, ב, יחידא, שפי א

~יחידא

#א. תומא יחידא – ראש שום שלא היה בו אלא צלע
אחד [גיטין סט].

*ראה תומא

#ב. חוטרא יחידא – עץ הגדל יחידי בלא ענף [שבת
קט].

#ג. (תספורת) יחידאה – נאה ואין דוגמתה [סנה' כב:],
תספורת יחידתא – שאין כמותה [נדרים נא].

*הר"ן מפרש תספורת נאה. ראה בן אלעשה, יחיד א, יחיד, קומי

~יחיה

*שווער לארון יחיד עם עובד אדום (דה"א טו כד, שם יח, כא -
יעיאל).

~יחיל

טוב ויחיל ודומם – וי"ו של ויחיל יתירה, כמו וי"ו
של (ברא' לו כד) ואיה וענה, טוב שיחול אדם וידום
ויצפה לתשועות ה' [איכה ג כו].

*+מ"מ: תהלים כט ט, לו ז. ראה חול, חיל, יחל

~יחית

*ראה חתת ב

~יחל

#א. יחל – לשון המתנה, וכן (איוב כט כא) לי שמעו
ויחלו [ברא' ח י]. וייחל – הוא לשון (פסוק י) ויחל,
אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל. ויחל –
וימתן, וייחל – ויתמתן [ברא' ח יב לפי המדקדקים
השורש הוא חול]. תוחל – תמתין [ש"א י ח]. ויוחל –
המתין [שם יג ח], הוחילי – המתניני וצפי לגאולה
[תהלים מב ו]. איחל – אמתין [איוב ו יא]. יחלתי –
קויתי [תהל' קיט מג]. ויחלו – לשון תוחלת, ויש
אומרים א"י קוידירונ"ט (ויחשבו) בלעז. ל"א לשון

המתנה [יחז' יג ו]. והתחולל – לשון תוחלת [תהלים
לו ז]. מחל – מתחיל [ירמ' כה כט]. חלה לטוב – קוטה
לטובה [מיכה א יב].

#ב. לא כן אוחילה – לא אבקש עוד בקשה (ש"ב יח
יד). שהחלהו – הפציר בו, אנוי"ר (להטריד) בלעז
[ברכות לב].

#ג. ויחל לשון תפילה [תהל' עז יא].

#ד. נוחלה – לשון חולי [יחז' יט ה]. ויחל – לשון
חולי [מ"ב א ב].

*הפירוש במ"ב "לשון חולי" אינו מובן, כיון שלפי משמעות הענין
הכוונה כאן היא לשון תוחלת כפי שמפרש הרד"ק, אך בש"א לא
ג יש "ויחל" מלשון חולי, ובתהלים קיט נח מפרש "חליתי" מלשון
אוהיל. בין חלה-חיל-יחל יש חפיפה. ראה אחלי, חול, חיל א, ב,
חלה, חלל א, ג, יחיל, תוחלת, תחל

~יחלאל

*בן זבולון (ברא' מו יד, במד' כו כו).

~יחם

ויחמנה – הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת
לאחוריה... כיוצא בו (ב"ר עג י) רבי אושעיא אומר...
וזהו ויחמנה [ברא' ל לח]. יחמנני – לשון חמימות,
כמו (ברא' ל לח) ויחמנה פִּבְאָן לשתות (כך בפסוק וכן
במהדורת מאהרשען, ואילו במ"ג המאור והכתר יש
עירוב בין פסוק לח "ויחמנה בבאן" לפסוק לט "ויחמו
הצאן" וכתוב: כמו ויחמנה הצאן בבואן לשתות)
[תהלים נא ז].

*יחם מלשון כעס - ראה חמה. מלשון חום - ראה חמם.

~יחמור

(מין) בהמה (כשרה) [דברים יד ה, עיי"ש, ב"ק יז:
זבחים קטו: חולין ע: פ].

חלי דיחמורתא – כעין ביצי זכר שהיחמורות מוציאות
מרחמן [בכורות ז].

*יחמור הוא מין איל, ויש הסוברים מין חמור, ולדעת בעל
תבואות הארץ הוא מין עז הררי (ומציין לספר מכלל יופי
המביא זאת בשם ר' יונה). במ"א ה ג נזכר בין המעדנים שעלו על
שולחנו של שלמה המלך. עיין בערוך ערך חלי ג ובחזקוני
לדברים יד ה. +מ"מ: איוב לו כג, חולין ע ע"ב ד"ה חיה. ראה
איל, חלי ג, צבי

~יחמי

*בן תולע בן יששכר (דה"א ז ב).

~יחן

*ראה חנן

~יחם, יחוס

*ראה יחש

~יחף

דרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות [דברים ד ד]. ויחף – כמו ויצף... [דה"ב ג ז]. ערום ויחף (ישע' כ ב) מתרגם ערטילאי ופוח [מגילה כד. עיי"ש בתוס' ד"ה פוחח]. ויהלך אט – יחף [מ"א כא כז]. אין לך ביזוי מן המהלך יחף בשוק [שבת קכט.]. גנאי הדבר לת"ח שילך יחף, כדאמרין (שבת קכא). ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו [פסחים קיב.].
*מ"מ : ברא' ט כג, ירמ' ב כה, תוס' שבת י ע"א ד"ה רמי, יומא עז ע"א ד"ה ויעש כן. ראה אט, בצק, חפה א, פוחח

~יחץ

*ראה חצה

~יחצאל, יחצאל

*בן נפתלי (ברא' מו כד, במד' כו מח, בדה"א ז יג - יחצאל).

~יחש, יחס

לייחס בהן שנותיו – לידע בן כמה שנים היה [יבמות סד.]. כתבם המתייחסים – כתב יחוסם [עזרא ב סב, קדושין טז.]. מעלה עשו ביוחסין – בכהונה [כתובות יג.]. מיוחס – שאנו יודעים מי אביו [כתובות יג.]. אין השכינה שורה אלא על הוודאים שזרעו מיוחס אחריו [יבמות מב.]. מיוחסים – חשובים [נחמיה ה ה בהיפוך].

ספר היחש – לחקור יחוסן [נחמיה ז ה]. ספר יוחסין – מתנייתין דדברי הימים [פסחים סב.].

*מ"מ : דה"א ב ט, מב, ד לג, יומא פד ע"ב ד"ה אבל, כתובות כד ע"ב ד"ה בקשו, קדושין עז ע"א ד"ה בערכי, ב"ק פח ע"א ד"ה לא יומתו, תמורה כט ע"ב ד"ה עובדת כוכבים. ראה חיס, טהר א, ילד א, כהן א, כתב ב, לשכת הגזית, מזבח, עזרא, ערך א, ב

~יחר

*ראה אחר, חרה

~יחת

1. *בן ראייה בן שובל מבני פרץ בן יהודה למשפחת הצרעתי, אבי אחומי ולהד ממשפחת הצרעתי (דה"א ד ב, עיי' דה"א ב כ-נג על יחוסם של שובל וצרעתי). 2. *בן לבני בן גרשום ואבי זמה (דה"א ו ה, שם בפסוקים כד-כח הוא בן גרשם אבי שמעי ואבי אביו של זמה ומאבות אבותיו של אסף המשורר, בדה"א כג י יא הוא בנו בכורו של שמעי בן גרשם, ראש בית אב יחת ושמעי). 3. ראש לבני שלמות, בית אב של לויים ממשפחת היצחרי (דה"א כד כב). 4. *לוי מבני מררי מן המנצחים על מלאכת בדק הבית בימי יאשיהו (דה"ב לד יב). ראה חתת, נחת

~יט

*ראה נטה

~יטב

#א. בהיטיבו את הנרות – לשון נקוי הבזיכין של המנורה, מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בוקר ובוקר [שמות ל ז]. כשמדשן את המנורה מן האפר שיש שם מן הנרות [מנחות נ.]. מיטיב את הנרות – מדשנן מן אפר הפתילות שכבו [יומא יד.].
#ב. תיטיבי – תקשטי... כמו (מ"ב ט ל) ותיטיב את (במ"ג חסר תיבת "את" בפירוש) ראשה [ירמ' ב לג].
*יטב זו צורת משנה של טוב. +מ"מ : ברא' יב יג, כה יג, שמות ל לב, דברים יב כה, כב ז, עזרא ז יח.

~יטבה

*עיר מולדתה של משולמת בת חרוץ, אשת מנשה ואמו של אמון (מ"ב כא יט).

~יטבתה

*אחת מתחנות בני' במדבר (במד' לג לד).

~יטה, יוטה

*אחת מערי הכהנים ביהודה (יהושע טו נח).

~יטור

(אחד מ"ב) בניו של ישמעאל [ברא' כה טו, דה"א א לא, ה יח-יט].
*לפי סדר הדורות בניו הם מרוק, יעוש, עלוי ופחות.

~יטל

*ראה טול

~יין, יין

#א. (ת"י) חמרא [ש"א כה לז]. לשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין, כענין שנאמר (אסתר ז ח) אל בית משתה היין, וכן (ישע' כד ט) בשיר לא ישתו יין, וכן (שם ה יב) והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתייהם [שה"ש א ב, אסתר ה ד, קהלת ב ג]. חמרא (יין) זיין – להכי חשיב לקבוע לו ברכה לעצמו [ברכות לה.]. יין סועד ומשמח [שם]. יין ישן דעת זקנים נוחה הימנו [ברא' מה כג]. כל סעודה נקראת ע"ש היין שהוא עיקר [אסתר ה ד]. אין אדם שותה יין לכל צמאיו כי אם לסעודתו [שבת עח.]. אין לך דבר שמביא יללה על אדם אלא יין – הלכך מסתברא דעל ידו נקנסה מיתה ובכיה לעולם [סנה' עז: עיי"ש עא: ד"ה יין].

ביין אין שכרות אלא בשתייתו... ע"י היין רב הניאוף ופורענות באה לעולם. יין לשון (איכה ב ה) תאניה ויללה [יומא עז.]. היין מביא לידי ניאוף [במד' ו ב]. היין מביא לידי קלות ראש [סוטה ב.]. אם זכה וידע

אנומלין, גבל ג בהערה, גורדלי, דם, חלבון, חמר ג, טילא, יונה א, מזרק, טוב, נקי, סבא ב, עסיס, קיוהא, קרש ג, רוגלית, רושם, שייכא, שכר א, ב, שפוכא, תירוש, תסס

~ינומלין

*ראה אנומלין

~יוף

*ראה יפה

~יכח

#א. הוכיח - בירר והודיע, וכן כל לשון הוכחה שבמקרא בירור דבר [ברא' כד מד], ונוכחת - יהא לך פתחון פה להתווכח... ולשון הוכחה בכל מקום ברור דברים, ובלעז אשפרובי"ר [שם כ טז], כל הוכחה (כך הנוסח בבבלי, אך בדפוס הנוסח תוכחה) שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידם על האמת [איוב ו כה]. הוכחת - ביררת, אפרובי"ר (להראות בבירור) בלעז [ברא' כד יד, איוב ו כו]. ויוכחו - ויבררו עם מי הדין, אפרובי"ר (לברר) [ברא' לא לז]. מוכיח - דיריישניי"ר בלעז, מראה לכל אחד חובתו וזכותו [איוב ט לג], ולמוכיח בשער - (ת"י) ולדמוכח להון... [ישע' כט כא].

אפרובי"ר (הראה) בלעז, הראה פנים לדבריו שהצליח בכל אשר ילך [מ"ב יט ד]. והוכיח בדברים - הגיד כחו והראה גבורתו אישפרובי"ר (לבחון, להפגין, להתרברב) בלעז [ישע' לו ד]. תוכחה - אישפרובימיני"ט (מבחן) בלעז, האויבים מוכיחים... [ישע' לו ג]. דיריישנימיני"ט (הוכחה. עיין בא"ה) [שמות כח טו, איוב יג טו - אינו בדפוס]. תוכחתי - מו"ן אפרובימיני"ט (הוכחתי) בלעז [חבקוק ב א]. תוכחה - אפרובימיני"ט (הוכחה. חסר בדפוס) [חגיגה ד:].

אין תוכחה - אין לך אדם שיוכל להוכיח שכולם נכשלים בחטאות וכשמוכיחין אומר לו אתה כמוני [סוטה מט:].

#ב. והוכיח - נתווכח... [ברא' כא כה], הוכח - להתווכח [איוב יג ג, טו ג, טז כא, מ ב]. תוכחה - לשון [ישע' א יח, עיי"ש] לכו נא ונוכחה, להתווכח ולהודיע מי הוא שסרח על שכנגדו [שבת קטט:]. ותוכחה - שהרשעים מתווכחין... [מ"ב יט ג]. תוכחה - ויכוח [הושע ה ט].

תוכיחו - לשון מוסר [ירמ' ב יט], יוכיח - ייסר [תהלים צד י]. ויכוח - לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה [ברא' לא מב]. המונע תוכחה מבנו מביאו ליד מיתה [מ"א א ו].

@לפי רש"י לשורש "יכח" יש שני משמעויות עקרויות : ויכוח

להזהר בעצמו מלשותות (יין) יותר מדי, משמחו, שמפקח את הלב [סנה' ע:].

מרוב יין מאדימין העינים [משלי כג כט]. הדיבור רע ליין [כריתות ו: עיי"ש]. היין משכר כשהוא ישן [במד' ו ג]. היין האיטלקי טוב ומעולה וממשיך בתריה [סנה' ע:], משכר טפי [ערובין סד:]. יין שגדל מן הדליות אין יינו יפה, ויין שגדל בגפנים נמוכים יינו יפה [מנחות פו:]. לא הוה חשיב יין אלא אדום [מנחות פז:]. יין מגתו - (הוא) חדש ומתוק, ואינו טוב כיין ישן, ומשלשל ומזיק [תענית ל:].

יין - כשהוא לח רב נפחו, וכשמתייבש נצמק לשיעור קטן [שבת עז:]. יין שהוא אדום הופך את המים ממראהו [מכות ד:].

יין חי - מזיג ולא מזיג [סנה' ע:].

יין מדינה - יין הרגיל בו ולא ישכרהו [מגילה יב:].

#ב. יין תוסס - יין חדש מגיתו עד שהוא מחמיץ להיות יין קרי ליה תוסס [ע"ז ל:]. יין קוסס - הוא יין הנמכר בחנות ופסול הוא [ב"ב צז:]. הגת עשויה במדרון ומשעה (שהנוזל מן הענבים) נמשך מצד העליון לצד התחתון קרוי יין [ע"ז נה:]. יין מזוג - רובע רביעית, יין חי - שלא מזוגו במים [פסחים קח:]. יין השירוני - שגדל בשרון [שבת עז:]. יין חרדלי - שחור [שבת סג:]. יין תרעלה - אוטם את הלב ועוטפו... [תהלים ס ה].

#ג. יין קפריסין - שבא ממקום ששמו קפרס. ע"א בגליון, יין קפריסין שעושים מקפרא של אילן הוא ששמו קפרס כגון הצלף והקפרס. מ"ר [כריתות ו:].

*אחד מסממני הקטרת. +מ"מ: שמות ל לד. ראה חמר ג בהערה, קטריב

#ד. לחלוח בפרי (מיץ בעודו בפרי) [כתובות קיא:].

#ה. נסכים [שה"ש ה א]. יין הרקח - נסכים [שם ח ב].

#ו. אחומץ בן יין - רשע בן צדיק [ב"מ פג:].

*עיין חולין קה ע"א בגמרא וברש"י ד"ה אנה להא. ראה חמץ

#ז. סוד [ערובין סה. סוטה כא. סנה' לח:].

@בספר עיונים ומחקרים לרש"י קוק ח"ב עמ' 55 מביא בשם רב האי גאון בתשובות הגאונים אסף (תרפ"ז) סימן ס"א שעיקר דת (האיסלם) שלהם אסור יין ותעובו וקללת השותים אותו. בספר שו"ת הרמ"א (הוצאת אשר זיו, ירושלים תשל"א) במבוא עמ' 65 אות כ"ה דן בתשובה קכ"ד העוסקת במנהג שנתפשט להקל בשתיית סתם יינות הכותים ואין מוחה בהם ואם יש להם על מה שישמכו (התשובה נשמטה מהמהדורות הבאות). עיין בשו"ע י"ד סימן קכ"ד סעיף כד בהג"ה : ולכן אם נגע (גוי) ביון ע"י דבר אחר, אע"פ שידע שהוא יין וכוון ליגע בו, מותר אפילו בשתייה, ומיקרי מגע ע"י ד"א שלא בכונה. והוא הדין אם נגע אפילו בידו בלא כוונת מגע או שלא ידע שהוא יין שרק ואין לפרסם הדבר בפני עם הארץ... עיין בשו"ת אגרות משה י"ד ח"ד נ"ח, בספר היין בימי הביניים (ירושלים תשס"ח), ספר שערי ת"ב לסנה' ע ע"א במהות יין האיטלקי, בערוך ערך יין. +מ"מ: חגי ב טז, שה"ש ז, בתענית יא ע"ב ד"ה לאחר, ב"ב נח ע"ב ש"ה בריש כל חייך ואילך, סנה' ע ע"א ד"ה מרישיה. ראה אופיא, אלוניתית,

והוכחה, וכן לשון הוכחה כלומר בירור דברים. את פרשת הקללות בויקרא כו ובדברים כז מכנים פרשת הקללות ולפי רש"י הכוונה לויכוח של הקב"ה עם ישראל. +מ"מ : עמוס ה י. ראה תוכחה

~יְכִילָיָה

*ראה יכיליהו

~יָכִין, יָכִינִי

1. * בן שמעון, אבי משפחת היכני (ברא' מו י, במד' כו יב. נזכר בדה"א ד כד בשם יריב). 2. ראש מחלקת כהנים בימי דוד (דה"א כד יז). 3. כהן שהתיישב בירושלים (נחמיה יא י, דה"א ט י). 4. כינוי לעמוד הימני בבית המקדש (דה"ב ג יז).

~יָכֹל

לא תוכל לאכל – יכול אתה, אבל אינך רשאי (באונקלוס : לית לך רשו), כיוצא בו (יהושע טו סג) לא יכלו – יכולים היו אלא שאין רשאים... [דברים יב יז, – ש"ב ה ו], לא יכול לבנות בית – לא היה רשאי [מ"א ה יז, עיין בת"י], לא אוכל – איני רשאי, שנטלה ממני הרשות... (באונקלוס : לית אנא יכיל) [דברים לא ב], לא יוכל – אין לו רשות [יומא יט: – קהלת א]. יכול להפר – כלומר הרשות בידו [נדרים פט:]. יכלת – שם דבר הוא [במד' יד טז].

חזקתני ותוכל – ונצחת [ירמ' כ יז], ביכול – שאפשר לו (לשון יכולת) [תענית ל:]. כביכול – כאילו יכולין... [סנה' צז:]. *ראה כהל. יכל - ראה כלה ד

~יְכִלְיָהוּ

והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה זו משום שבחה כמו עתליה ועתליהו מולכ' על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גברתנית כי אמציהו בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה [דה"ב יג ב].

*אשתו של אמציהו ואם עזריה - עזיהו (מ"ב טו ב, בדה"ב כו ג - הכתיב יכליה והקרי יכליה).

~יָכִין

*ראה כון

~יְכִנְיָה, יְכִנְיָהוּ

וצדיק באמונתו יחיה – (זה) יכניה המלך [חבקוק ב ד]. גלות יכניה – הוא יהויכין, קדמה לגלות צדקיהו אחת עשרה שנה... רוב חכמי התורה גלו עם יכניה [גטין

פח.].

*בן יהויקים (אסתר ב ו). ראה חבקוק, יהויכין

~יָכֵת

*ראה כתת

~יָלָא

אנקה (ויקרא יא ל) מתרגמין ילא, והוא שרץ שקורין הירצון (קפוד) ושערו קשה כמחטין... [ב"ב ד.]. *בשבת נד ע"ב תוס' ד"ה דלא למיצויה יאלי משיגים על רש"י, ומפרשים כמו בב"ב שהוא קפוד - הרצון, ואילו הערוך ערך ילי מפרש בשני המקומות בל"י עלוקה. והאנקה והכח (ויקרא יא ל) תרג' ויילא וכוחא. +מ"מ : שבת קז ע"ב ד"ה ר' יהודה. ב"ב ד ע"א בר"ג. ראה אנקה, ביטא, יאלי, ינשוף, נימא, עלוקה, קופד

יָלַד, יָלֹד, יָלִיד (א)

א.יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד, ויש מקום שהוא אומר ילד, שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה, נישטר"א (להיוולד) בלעז, וזריעת תולדות האיש, אינזירא"ר (להוליד) בלעז. כשהוא אומר הוליד כלשון הפעיל מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת, וכשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אניירי"ר (להוליד, מופיע פעמיים בפסוק) [ברא' ד יח]. למילדות – לשון מולידות, אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד... [שמות א טז]. בילדכן – כמו בהולידכן [שם א טז]. כל המוליד – שיוולד עובר ממש (ולא ביצים) [בכורות ז:]. יולדים – מתעברים [חולין קכז:]. לידה – פתיחת הרחם להוציא עובר [ישע' סו ט]. ילד – הוליד תולדות [כתובות מט:]. וילדו – כתרגומו ואתרוחו, נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם [ברא' כ יז]. ילדתי – פוא"י אניינ"ט (הולדתי) בלעז, שעת הריון... [ירמ' כ יד, עיי"ש]. עת יולדה – היינו ט' חודשים [סנה' צח:].

יולדת חוטאת – שכשכורעת לילד נשבעת שלא תזקק לבעלה [שבועות ח.].

לידה יבישתא – דליכא לא נדה ולא זיבה [נדה מב:].

*עיין תוס' כתובות פג ע"ב ד"ה מיתה שרוב פעמים מסתכנת האשה בלידה. +מ"מ : שבת פ"ב מ"ו. ראה גנוסיא, הלדת

ב.ב.אני היום ילדיתך – להיות קרוי בני וחביב עלי כבן [תהל' ב ז], היום אגלה לבריות שבני אתה [סוכה נב.]. ויתילדו על משפחותם – הביאו ספרי יחוסיהם ועידי חזקת לידתם, כל אחד ואחד, להתייחס על השבט [במד' א יח]. הולדת אותך – פור'ש ניא"ה (נולדת) [יחז' טז ד]. יולד – אב [דניאל יא ו].

+מ"מ : ברא' מו טו ד"ה אלה, במד' ה כח.

ג.ג.ואותו ילדה – כלומר גדלתו [מ"א א ו]. יולדו – גדלו [ברא' נ כג].

#ד.הרה ללת – על כרחו ללדת פירוש, ואין לו דמיון. ומנחם (ערך ל) חיברו בחלק יללה, לפי שחבלי לידתה ביללה באו לה, ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד לבדה [ש"א ד יט].

*רש"י דוחה את דברי מנחם, אך הרד"ק מביא את אותה סברה בשם אחיו ר' משה, ומנסה לישבה (יתכן משום כבוד אחיו, כיון שלכאורה נראה פירושו של רש"י).

#ה.גם במלכותו נולד רש – נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים... וכן (איוב יא יב) ועיר פרא אדם יולד, שיהפך וישתנה ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם... נולד – נעשה, ולשון הוה הוא [קהלת ד יד]. אדם יולד – ילמד עצמו להיות אדם [איוב יא יב].

*בשני המקומות מפרש במובן נעשה או נהפך, וקשה לישבו וצ"ע. הרבה פירושים נאמרו כאן אך נראה שהפירוש העיקרי הוא זה של הראב"ע והרלב"ג ועוד מפרשים: אם נבוב יקנה לו לב, אם כי בהוולדו הריחו כעיר פרא.

#ו.השנוולד – שאירע [פסח' טו]. נולד – דבר שלא היה בעולם (בשעת נדרו) [נדרים סד]. הרים יולדו – נבראו [תהל' צ ב].

*ר"ח בביצה ב ע"א מפרש כל דבר שלא היה מאתמול ונעשה היום נקרא נולד. ראה ילד

#ז.הילודים – משמע שכבר באו לעולם, כדכתיב (יהושע ה ה) הילודים (בפסוק: הילדים) במדבר [נדרים ל], הילודים – אותן שכבר נולדו [אבות ד כב], הנולד – העתיד להולד [גיטין פה. נדרים ל]. הילוד – העתיד להולד [שופטים יג ח].

*יש סתירה גלויה בין הפירושים, וניתן לפרש לכאן ולכאן לפי הענין. מהגמרא בנדרים מוכח מן המקרא ש"נולד" ענינו גם שכבר בא לעולם. הרואה את הנולד (אבות ב ט) לפי הרמב"ם, ר"י, הרע"ב ועוד ענינו מה שעתיד להולד. הר"ן מפרש שילוד יתכן שכבר נולד וכן שעתיד להולד. עיין ביאור הגר"א לנדרים (וכן בהלכות נדרים ביו"ד) שהילודים צריך לקרוא בשו"א ושור"ק (כמו בדה"א יד ד) ולא בחיר"ק ובחול"ם. ראה ילד א

#ח.יליד בית – שילדתו השפחה בבית [ברא' יז יב].
@ראה אילוני, גר ב, הלדת, הוי ב, הרה, ולד, זנה, חבל ב, כודא, מולדת, משבר, תולדה

~ילד, ילדה (ב)

#א.בחור [ב"ק פג. סנה' מט. סוכה כו. נא. סוטה כו. קדושין עו: אבות ג י]. ארבע מאות ילדים היו לו לדוד – בחורים היו לדוד בחיילותיו ולא היו בניו [קדושין עו:].

*בד"כ ילד אין משמעו בחור, לכן במקומות בהם מפרש רש"י בחור בא להוציא ממוכנו הרגיל. ראה רובא

#ב.ילדים – תלמידים [ישע' ח יח].

*ראה בני הנעורים

#ג.ילדות – בחורות [שבת לב. עיי"ש, מו"ק ט:]. ילדה צריכה בגדים רחבים להתנאות בהם [כתובות מח.].

~ילון

*בן עזרא מבני כלב בן יפנה (דה"א ד יז).

~ילט

*ראה לוט

~ילך

*ראה הלך

~ילל, יללה

מקונן [סוטה ה.]. ילולי יליל – כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכים זה לזה [ר"ה לג:]. מיליל – ריציד"ר (צללים קצרים) בלעז [ר"ה לד.]. ללת – אין לו דמיון, ומנחם חבירו בחלק יללה... ויסוד יללה אין בו אות ביסודה אלא למ"ד לבדה [ש"א ד יט, ראה ילד א]. ילילו – תבא להם יללה. כך ת"י [הושע ז יד]. יהלילו – מתפארים לאמור ידנו רמה [ישע' נב ה].

הילילו – לשון יללה [ירמ' כה לד, עיי"ש מח לט]. והילל – לשון יללה [יחז' כא יז]. הילל – הילילו [זכריה יא ב].

ילל ישימון – מקום יללת תנינים ובנות יענה [דברים לב יד].

*התרועה בתקיעת השופר בר"ה היא כמו יללה שהם קולות מקוטעים וקצרים כדרך שהנשים מייללות בשעה שמייבבות. +מ"מ: דברים לב י ד"ה ובתהו, יומא עו ע"ב ד"ה שמביא יללה, סנה' ע ע"ב ד"ה שאין לך. ראה אבוי, אהה, הברה, הגה א, הילל, הלל א, ב, יבב, יין, ילד א, ירד, נה, נהה, צעק, קרקר, שבר א, תאנה א, תקע, תרועה

~ילן

*ראה לון, לין

~ילע

*ראה לע, לעע, סטר

~ילף

מלמד [אבות א יג]. לא ילפינן – לא למדוה [סוכה יא:].

~ילפת

מין שחין, חזזית המצרית, ולמה נקראת ילפת? שמלפפת עד יום המיתה, והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים... כשסמוך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב, וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב. כך מפורש בבכורות (מא). [ויקרא כא כ], מין חזזית, ולשון ילפת כמו [שופטים טז כט] וילפת שמשון, שאחזה בו עד יום המיתה, שאין לה רפואה [שם כב כב].

*בגמרא בכורות מא ע"א: למה נקרא שמה ילפת? שמלפפת וחולכת עד יום המיתה. ראה גרב א, חזזית, חרס, לפף

על הימים השונים, בערוך ערך ים ג, בספר הליכות והלכות (מרדכי הכהן) עמ' 129. +מ"מ : במד' כא ד, שם כא יד, לד יא, דברים א מ, שם ב א, יחז' מז ח, יונה ב ו, משלי ח כט, דה"א יב, שבת קט ע"א ד"ה כל הימים, זבחים נד ע"ב ד"ה אייתו. ראה אגס, אוקינוס, אלמוג, יערה, כנרת, מדינה, סוף ב, קנה

ים אוקינוס - שהוא בסוף העולם למערב [גיטין ח].
הים - ים אוקינוס שהוא בסוף עולם... [יחז' מח א],
הימה המוצאים (תרגום הפשיטתא גורס החמוצים כמו
"בליל חמיץ" בישע' ל כד שפירושו עשב מר מלוח) -
זו ימה של אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את
העולם [יחז' מז ח].

*עפ"י גיטין ח ע"א הוא תחום מערבי של א"י. על הפסוק ביחז' מז ח נאמר בשקלים פ"ו מ"ב : ולמה נקרא שמו מוצאים? כנגד שתי פעמים שיצא (מגבולותיו), אחד בדור אנוש ואחד בדור הפלגה. רבי לעזר בשם רבי חנינה : בראשונה יצא עד קלבריא (הנמצאת בצרפת או באיטליה), ובשניה יצא עד כיפי ברבריא. ראה אוקיאנוס, בי בלועי, חלוון

ים הגדול - מערב של א"י אין צריך גבול, שהים הגדול גבולה, כדכתיב (במד' לד ד ואילך, עיי"ש) וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגו' [גיטין ב. עיי"ש ח]. ימה - ים הגדול שהוא מיצר מערבי [יהושע טו יא]. במערב [יהושע יג ג]. גבול למערב [יחז' מז טו]. ים הגדול היה גבולה [תהלים פ יב]. הים הגדול וגבול - הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין אינזול"ס (אישלי"ש (איים) [במד' לד ו, יהושע טו מז]. מיצר מערבי לכל א"י... [יהושע טו ד].

*במשנה ברכות נד ע"א נאמר (לדברי ר"י) : הרואה את הים הגדול אומר "ברוך שעשה את הים הגדול" ובתשובות הרא"ש (כלל ד, ד) דן אם הכוונה לים אוקינוס או ים התיכון, ומסיק שהכוונה לים אוקינוס למרות שבלשון המקרא (במד' לד ו-ז) הכוונה לים התיכון. +מ"מ : יחז' עא ד, יחז' מח א, שה"ש ד ח, קהלת א א, דניאל ז ב, שבת קט ע"א ד"ה הא, גטין ח ע"א ד"ה ר' יהודה. ראה א

ימה של טבריא - בחלק נפתלי היתה כולה [ב"ק פא.],
דרך הים - ימה של טבריה, היא ארץ נפתלי [ישע' ח כג]. ערבה [יחז' מז ח, בהיפוך].

*+מ"מ : במד' כא כ, לד יא, דברים לג כג. ראה כנרת
חוף הים - (ארץ) פלשתים שיושבים במקצוע דרומית מערבית של גבול א"י על הים האחרון [יחז' כה טז, עיי"ש]. פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של א"י... [צפניה ב ה].

*+מ"מ : תהלים עב ח
ים המלח - לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומ"א אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו [ברא' יד ג], במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י [דברים לג כב], מקצוע דרומית מזרחית של א"י [יהושע טו ב, ה, שם יח יט]. הנקרא מי"ר ביטיא"ה (ים קפוא. עיין בא"ה) אין ספינה עוברת בו [פסחים כח].

*בספר זכרון אהל שרה לאה עמ' רל"ט מובא שלפי הרמב"ם ים

~יִלְקָה, יִלְקָה

מין גובאי [יואל א ד, עיי"ש ג טו]. דרך הארבה והזבוב והחסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הם נודדים משם והולכים להם [נחום ג יז]. ויקנא ה' לארצו - התרה בילק וחסיל וגזם שלא ישחיתו עוד את ארצו [סוטה ג].
*ראה ארבה א, חסיל, פרחא. ילק - ראה לקק

~יִלְקוּט

(ת"י) תרמיליה [ש"א יז מ].
*אין לו דמיון במקרא והוא משרש לקט. ראה צקלן, תרמיל

~יִלְתָּא

אשתו של רב נחמן [שבת נד: ביצה כה:]. אשת רב נחמן, והיא בת הנשיא ואשת אב בית דין וחשובה... [גיטין סז:]. שם אשתו (של רב נחמן) [קדושין ע.].

~יָם (א)

נאמר ימים (לשון רבים) - אלא מפני שמעורבין בו מיני ימים הרבה, שכל הנחלים הולכים אל הים [שבת קא.]. גלי הים נעים ונדים והעין מתעששת בראיתן [ב"ב ד.].

ים - מערב [במדבר לד ה, ו, יהושע ה א, יא ב, יחז' מה ז, מז יט, מז כ, מח כ]. דרך ים - רוח מערבית [יחז' מא יב, הושע יא י, זכריה ט י, יד ד]. רוח ים - רוח מערבי [שמות י יט]. ים סוף [תהלים סו ו].

ים האחרון - הוא במערב [מיכה ז יב]. מערב קרוי אחר, כמו דתרגם אונקלוס (דברים יא כד) הים האחרון - ימא מערבא [שמות כז יג]. ים האחרון - ארץ המערב. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון... [דברים לד ב].

שבעה ימים מקיפין א"י (ואלו הן : ימה של טבריא, סדום, חילת, חילתא, סיבכי, אספמיא וים הגדול) וארבע נהרות... [תהלים כד ב]. כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה שהיא ביבשה ואינה בים [תהלים מט:].

*בגמרא ב"ב עד ע"ב מונה את הימים : ימא של טבריה - כנרת, של סדום - ים המלח, של חילת (צ"ל אילת) - ים סוף, של חילתא - חלק של מי מרום, של סבכי - מי מרום, של אספמיא - סוריה, ים הגדול. בירושלמי כלאים (פ"ט ה"ד) מונה ימא דסמכו, ימא דחולתא, ימא דשליית. בירוש' כתובות (פ"ה ה"ג) יש ימא דכוכבו. במדרש תהלים (כו ו) יש ימא דשחרית. בשמות כג לא נאמר : ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים... הראשון בפתח והשני בקמץ, בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 139 מסביר שהמילה ים מצויה במקרא שבעים ושלש פעמים בקמץ, ושתיים עשרה פעמים בפתח בצרוף "ים סוף", כלומר מחוברת במקף ובאה לפני מלה מוטעמת. עיין בשערי ת"ב לב"ב עד ע"ב

המלח הכוונה למה שאנו קוראים הים התיכון והוא מחולק בכך עם רש"י הביטוי יולד הנאה לים המלך וכדומה מוזכר במקורות פעמים רבות ומשמעו דבר שהולך לאבדון.

ימא דסדום – לא טבע בו גברא, מפני שהמים מלווין וכח מליחתן מעכבו מלטבוע [שבת קח:]. ימא של סדום מליח טובא ואין רוחצין בה אלא לרפואה [שבת קט:].

ים סוף – אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרח של א"י [שמות י יט]. בדרומה של א"י [שופטים יא טז]. כשנבקע ים סוף (ביציאת מצרים) נבקעו כל מימות שבעולם [ש"ב כב טז]. ים [תהלים סו ו בהיפוך]. ים סוף היה במדבר... [תהלים קו ט]. מעברות הים – מקום שעברו ישראל בים סוף [ברכות נד].

*+מ"מ: יונה ב.ו. ראה סוף ב

ים פלשתים – במערב היה, שנאמר בפלשתים (צפניה ב ה) יושבי חבל הים גוי כרתים [שמות י יט].

*+מ"מ: תהלים עב ח, דה"א א יב

ים הקדמוני – (כינוי לים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית... ואף בתורה (במד' לד יב) כך מפורש בגבול קדמה... [יחז' מז יח]. המזרחי... [יואל ב כ, עיי"ש]. למזרחו של עולם קדמה [זכריה יד ח]. ימה – זו ימה של סדום [יחז' מז ז]. ימה של סדום מליח טובא ואין רוחצין בה אלא לרפואה [שבת קט:].

*בכמה מקומות נקרא ים המלח ים הערבה (דברים יג י, ד מט, יהושע ג טז, יב ג, מ"ב יד כה). יש מחלוקת אם אומרים ברכת עושה מעשה בראשית על ראית ים המלח, וזה תלוי במחלוקת אם הוא נברא במעשה בראשית או לאחר מכן. +מ"מ: תוס' פסחים כח ע"א ד"ה חמץ. ב"ב עד ע"ב, זבחים נד ע"ב ד"ה איתנו. ראה גהנם

~ ים (ב)

#א. ים – הבד עצמו (חלק מבית הבד) [ב"ב סז:].

*ראה גת

#ב. ים הנחשת – עשאו (שלמה) לרחיצת הכהנים לטבול בתוכו [מ"א ז כג]. ים שעשה שלמה עגול היה – כדכתיב עגול סביב... [ערובין יד:].

*בשם "ים" היו נקראים אגנים שהותקנו לאגור בהם מים. במ"ב כה יג נאמר: ים הנחשת אשר בבית ה', והוא מקוה מים לרחיצת הכהנים בכיור הנחשת הגדול שעשה שלמה המלך לפני היכל ה' כפי שנאמר במ"א ז כג: ויעש את הים מוצק עשר באמה (זה מספר עגול כיון שבחישוב מדויק היה הקוטר רק תשע אמות ומשהוא) משפתו עד שפתו, עגל סביב וחמש באמה קומתו, וקו שלשים באמה יסב אותו סביב. את ה"ים" הזה שברו הכשדים ונשאו את הנחשת לבבל. +מ"מ: דה"ב ד ו

~ ים (ג)

#א. עלה על בבל הים – חיל גדול כמו הים [ירמ' נא מב].

#ב. ים כל – גיהנום קרוי ים כל, לפי שהרוב הולכים

שם [שבת קד. עיי"ש].

#ג. ים הקדמוני – מקדש הראשון שהוא כים שהיו הכל נקבצים שם כים שכל הנחלים הולכים אליו [סוכה נב:].

~ ים, ימים (ד)

הימים – פרדים... ולמה נקרא שמם ימים? שאימתן מוטלת על הבריות... [ברא' לו כד].

*ימים הם הרכבה בין סוסים זכרים וחמורות נקבות. בירושלמי ברכות ח ו נאמר: וחכמים אומרים, הימים חציו סוס וחציו חמור. ראה פרד. מים מלשון יום - ראה בסוף ערך יום

~ ימד

*ראה מדד

~ ימואל

*בן שמעון (ברא' מו י, שמות ו טו, במד' כו יב, דה"א ד כד - נמואל, נמואל).

~ ימח

*ראה מחה

~ ימימה

(אחת מבנותיו של איוב שהיתה) צחה ומלובנה כיום [איוב מב יב, עיי"ש פסוק יד].
*בנותיו האחרות הן קציעה וקרן הפוך.

~ ימין (א)

ימין – אימין את עצמי... ואם תאמר היה לו לינקד וימין, כך מצינו במקום אחר (ש"ב יד יט) אם איש ליהמין ואין נקוד ליהמין [ברא' יג ט].

(רוח) דרום (היא) לימין [במד' לד טו, איוב כג ט], נגב [ברא' לה יח, עיי"ש].

למימין – שמשפשפין טעמיהן בדקדוק ובוררין (בע"י: בדיוקין ובירורין), כימין המיומנת למלאכה [שבת סג], עוסקים בכל כחם וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר [שם פח:]. מימינו ומשמאלו – אילו מימינים... מלמדים זכות... [מ"א כב יט]. שב לימיני – התעכב לתשועתי [תהלים קי א].

כי עקר אינש כרעיה, דימינא עקר ברישא (יומא יא: [שבת כב].

*+מ"מ: ברא' כד מט, שמות טו ו. +מ"מ: דברים יז יא, מ"א כב יט, ישע' ט יט, איוב ל יב, דניאל יב יג ד"ה לקץ הימין, קדושין כא ע"ב ד"ה הירך. ראה אזור, מנה א, שמאל

~ ימין (ב)

*1. בן שמעון (ברא' מו י, במד' כו יב). 2. מבני רם בכור ירחמאל,

מצאצאי חצרון ממשפחת יהודה (דה"א ב כז). 3. לוי מן המבינים (כלומר המסבירים) את העם לתורה (נחמיה ח ז).

~יְמִינִי

איש ימיני – (מרדכי) מבנימין היה [אסתר ב ה].
*ראה כושי

~יָמֶךָ

*ראה מכך, תמך

~יָמֶלְךָ

*ראה מלך

~יְמִלְאָה, יְמִלָּה

*אבי מיכיהו בימי אחאב (מ"א כב ח - ימלה, ט, דה"ב יח ז).

~יְמִלְךָ

*מראשי בתי האבות ומנשיאי שמעון (דה"א ד לד).

~יָמֶם

*ראה ים ב

~יָמָם

מעלות השחר ועד צאת הכוכבים (נחמיה ד טו)
[פסחים ב].

~יָמִין

*ראה המן, ימין, מנה א

~יְמִנָּה

1. בן אשר (ברא' מו יז, במד' כו מד). 2. לוי, אבי קורא השוער (דה"ב לא יד).

~יְמִנֶּעַ

*ראש בית אב ונשיא מבני הלם לשבט אשר (דה"א ז לה).

~יָמָס

*ראה מסס

~יָמֶר

ובכבודם תתימרו – אתם תכנסו תחתיהם בכבוד
שנטלו עד הנה [ישע' סא ו].
*מפרש כלשון תמורה משורש מור. +מ"מ: ירמ' ב יא.

~יְמִרָה

*ראש בית אב ונשיא, בן צופח משבט אשר (דה"א ז לו).

~יָמֶשׁ

*ראה מוש, משה, משש

~יָנְאִי

א. ינאי המלך – מן הכהנים של חשמונאים הוה [קדושין סו]. ינאי מלכא – כהן גדול הוה וקטל כולוהו רבנן [סוטה מז. סנה' קז]. הפרושין היו שונאין אותו לפי שהרג מן החכמים הרבה ונהפך להיות צדוקי כדאמר בקידושין (דף סו) וכשמת היתה אשתו יראה מהן שלא יעבירו המלוכה מבניה והיתה אומרת לו לבקש מלפניהם עליה ואמר לה אל תתיראי מן הפרושין... אלא מן הצבועים... [סוטה כב].

*ביומא יח ע"א תוס' ד"ה עיילא נזכר ינאי מלכא, ומציינים שאין זה ינאי המלך שהרג חכמי ישראל. ראה פרוש, צבוע, שמעון בן שטח

ב. ינאי – ולא גרסינן ר' ינאי, דלאו איניש מעליא הוא, שעשה כשפים [סנה' סז: עיי"ש ד"ה חזייה ואילך].

~יָנְאָץ

*ראה נצץ

~יָנָה, אֹנָאָה

לא תונה – אונאת דברים, קונטרליי"ר (לקנטר) בלעז, כמו [ישע' מט כו] והאכלתי את מוניך את בשרם [שמות כב כ, ויקרא יט לג]. לא יונו – לשון אונאת ממון שגוזלים את נחלתם [יחז' מה ח]. יונה – לשון אונאה [יחז' יח ז]. מוניך – לשון [ויקרא כה יד] אל תונו, אונאת דברים המקנתרים אותך בגידופיהם [ישע' מט כו]. אונאת דברים... אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך [יומא עא:]. מאנה את הגר – (לשון אונאת דברים [ב"מ נט:]). אונאת אשתו – אונאת דברים לצערה. אונאתה קרובה – פורענות אונאתה ממהרת לבוא [ב"מ נט. עיי"ש ד"ה כל ואילך]. אונאה – צער הלב הוא [ב"מ נט:]. מפליגה בדברים – שאין בלבו לשום תנאי אלא להקניטה בעלמא מרחקה ודוחה אותם בדברים [ב"מ צד. מובא ג"כ בערך פלג ב].

*אונאה היא משרש ינה. בבמדבר יט ב מובא ברש"י "לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל..." וקשה להבין את המשמעות מלשון מנין. בספר נפלאות מתורתך (ר' יצחק רצאבי, ב"ב תשס"ט) מפרש שזה מלשון אונאה, כמו (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו וכאילו כתוב "מאנים" בהשמטת האלף. +מ"מ: ויקרא יט לג-לד, כה יז, ב"ב צ ע"א ד"ה כל דבר. ראה און ב, יונה א, לחץ, נהה, רמה ג, תאנים, תרמה

~יָנוּחַ

*עיר בגליל (מ"ב טו כט).

~יְנוּחָה

*עיר באפרים ובגבול מנשה (יהושע טז ו, ז).

ח ב, שם מה י, שם פא טז, שם קט יד, קלא ב, קהלת ב ג. ראה
ינוקא, עטלף, עלל א, מינקת, עלות, שד ב, תינוק

~יָנוּחַ

*עיר בסביבות חברון (יהושע טו נג).

~יָנוּחַ

מה שמו – של משיח? ינוח שמו – כמו ינאי... עד שלא
נברא היה שמו ינוח... [סנה' צח:].
*הרמב"ם באגרת לר' יצחק כותב "וישמחנו בביאת ינוח..." ראה
מנוח, נוח, נין

~יְנוּקָא

תינוק [ב"ק פד. ב"ב נז: מכות טז:], תינוקות [מגילה
כח: גיטין סט. בכורות מד:], ילד [כתו' ח:], בחור
[מעילה ז:].

מר קשישא ומר ינוקא – שני בנים היו לרב חסדא ושם
שניהם שוין, אלא שהגדול קורין לו מר קשישא
ולצעיר קורין לו מר ינוקא [כתובות פט:].
ינוקא דריש לקיש – בן אחותו של ר' יוחנן [תענית
ט.].

*עפ"י התוס' בב"ב ז ע"א ד"ה מר ינוקא, מר ינוקא הוא הגדול
כיון שנוולד בינקותו של רב חסדא, ומר קשישא הוא הצעיר
שנוולד בקשישותו של רב חסדא. עיין עיונים בדברי חז"ל עמ' נ"ג.
+מ"מ: ב"ב כא ע"א ד"ה מתקנת, שם נז ע"ב ד"ה היכא, מעילה ז
ע"ב ד"ה אמר ר"י. ראה ינק, לפף

~יְנִיבָא, יְנִיכָא

תולעת הגדלה בבגדי צמר שקורין טייני"א (עש.
בגמרא וברש"י גורסים יניכא אך ברוב המקומות
הנוסח יניבה) [חולין כח:]. תולעת האוכלת פשתן,
טייני"א (עש) בלעז [שם פה:].
*עיין בשערי ת"ב לנייר לט ע"א. עיין בערוך ערך יניכא. ראה
איניבא, ביצה, כנה, סס, עש, תולעת

~יֵנֶע

*ראה נוע

~יֵנֶק, יֵנוּקָא, יֵנִיקָא

#א. יינוקתו – שורש היונק, או ענף הילדה הגדל
בשנה זו, כמו (יחז' יז ד) מראש (בפסוק: את ראש)
יניקותיו קטף [איוב ח טז]. יניקותיו – כמו ענפיו [יחז'
יז ד].

*ינוק הוא ענף דק ורך היוצא מן השרש ובד"כ בגפנים. +מ"מ:
ישע' יד יט, שם נג ב. ראה ארן, נצר א
#ב. מניקה – אשה מניקה בן [ע"ז מג.]. אינק –
(לשון) לינק [איוב ג יב]. מניק – שיש לו דדים, וכל
המטיל ביצים אין לו דדים [בכורות ז:].

#ג. שפע ימים יינוקו – זבולון ויששכר, הים נותן להם
ממון בשפע [דברים לג יט, עיי"ש].

+מ"מ: ברא' יז טז, שם כא ז, שם לב טז, דברים כה יט, תהלים

~יְנִשּׁוּף, יְנִשּׁוּף

כוס וינשוף הם צואיטי"ש (כוס, עוף לילי. צ"ע מדוע
לשון רבים) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם,
ועוד אחד דומה לו שקורין ייב"ו (יב"ן. לילית) [ויקרא
יא יז].

*בישע' לד יא לועז קפוד צואיטי"ש, אך זה לא מה שנקרא היום
קפוד, אלא מין עוף. יב"ן הוא מה שנקרא היום ינשוף. רש"י
לעתים לועז מינים שונים של חי צומח ודומם באותו לעז, דבר
הצ"ע והמקשה על זהו הדבר. בברכות נח ע"ב נאמר: תנו רבנן,
הרואה פיל קוף וקיפוף אומר ברוך משנה הבריות, וכך מובא
ברמב"ם הלכות ברכות פ"י הל"ב אך בשו"ע או"ח רכ"ה ס"ח,
ובטור השמיטו את הקיפוף וצ"ע מדוע. ובקונטרס אשל ברמה
מר' אברהם לויפער מתרץ מכיון שאין אנו בקיאין באיזה קיפוף
מדובר, ספק ברכות להקל. ובפרוש מלאכת שלמה על המשנה
בכלאים פ"ח מ"ו כותב שהסיבה שמברך על שלשה מינים אלו
בלבד, כיון שבזמן דור המבול נפרע הקב"ה מן האנשים
(החוטאים) שהפכו לקופים ופילים. (וזה ההיפך מתורת
האבולוציה שגורסת שהקופים הם אלו שהפכו לבני אדם). וזה
שכותב המ"ש פילים, מובא בסדר הדורות מספר הישר שכאשר
אמרו נעלה השמים נהפכו לקופים ושנהבים, ושנהבים הם פיל
כמו שמובא בפירש"י לד"ה ב ט כא. בכל אופן לפי כל התאורים
על זהות הקיפוף מסתבר שהינשוף הוא זה שמברכין עליו. עיין
בשערי תורת בבל לנדה כג ע"א. בתוס' חולין סא ע"א ד"ה כל,
סב ע"ב ד"ה מאי ספקיהו, חולין סג ע"א ד"ה באות, בכורות ח
ע"א ד"ה הקוף, נדה כג ע"א ד"ה קריא וקיפופא. +מ"מ: דברים
יד טז, תהלים כב ז. ראה אות, אשת, ילא בהערה, כוס א, לילית,
עטלף, קיפופא, קפוד, קפוף, קריא, קרפדא, תנשמת

~יִסָּג

*ראה סוג

~יִסָּד, יִסֹּד, יִסּוּד (א)

יסד – הוחל [מ"א ו לז]. יסוד המעלה – תחלת העליה
[עזרא ז ט].

יסוד נביאים – תקנת נביאים אחרונים, חגי זכריה
ומלאכי, שהיו ממתקני תקנות ישראל באנשי כנסת
הגדולה [סוכה מד.]. יסד המלך – תקן וצוה [אסתר א
ח]. ביטולה של תורה זהו יסודה (הנוסח השגור הוא
"ביטולה של תורה זהו קיומה") – כגון שמבטל תורה
להוצאת המת ולהכנסת כלה זהו יסודה, כלומר מקבל
שכר כאלו יושב ומייסדה ועוסק בה [מנחות צט:].

*רש"י משתמש לעיתים במילה "יסוד" לציין ספר שראה, כגון
סוכה מה ע"ב: כך מצאתי ביסודו של רבינו יצחק. +מ"מ:
תהלים פז א. ראה אית, אשיה, אשש, חבס, חיק, מוצק, עקר ג,
צדד, שית ב, שת ג, תתא

~יִסָּד, יִסּוּד (ב)

#א. יסוד המזבח – כמין בליטת בית קבול עשוי לו

כמו (ברא' לח כו) ולא יסף עוד לדעתה, ובלעז
ריקרייטשט"ש (תוסף) ... [איוב מ לב].
+מ"מ : ישע' כו טו. ראה אסף

~יִסְר, יִסְר

הוסרי – קבלי מוסר [ירמ' ו ח]. ויסרו אותו – מתרין
בו בפני שלשה ומלקין אותו [דברים כא יח], מלקות
[שם כב יח]. יסרתו – הוכיחו [משלי לא א],
הוכחתו... ייסור לשון מלקות [סנה' ע: מכות ד:
בשינוי]. ויסרני – הזהרני [ישע' ח יא]. מוסרכים –
יסורין [ישע' כח כב]. איסירם – אביא עליהם יסורים...
לשון יסורין. ומנחם פירש (ערך סר) לשון קשר, כמו
(ירמ' ל ח) ומוסרותיך אנתק, אבל דונש פתר לשון
יסורין, כמו (ויקרא כו יח) ליסרה אתכם, ונוסף היו"ד
השני באיסירם כאשר נוסף ב"ישירו" (משלי ד כה)
"ועפעפך ישירו" (בפסוק: יישרו) נגדך" [הושע ז יב].
יִסְר – מייסר ומוכיח [דה"א טו כב].
*ראה אסר, יסור, מוסר ב, סור

~יַעֲבֹץ

הוא עתניאל בן קנז [שופטים א ג, טז, יומא פ]. יושבי
יעבץ – תלמידי יעבץ, אדם גדול בתורה היה, כדכתיב
(דה"א ד י) ויקרא יעבץ... [סוטה יא].
משפחות סופרים – יושבי יעבץ. סיעת יעבץ שהיה
מושל עליהם... ע"א יעבץ שם של עיר ושל יששכר
היתה, כדכתיב (יהושע יט כ) וְהַרְבֵּית וְקָשִׁיּוֹן וְאַבְּץ
[דה"א ב נה].

*בתמורה טז ע"א נאמר : תנא הוא עתניאל הוא יעבץ... יעבץ
שיעץ וריבץ תורה בישראל, במסכת ד"א זוטא פ"א מובא שיעבץ
הוא מאלה שנכנסו לגן עדן בחייהו. ספרי בהעלתך פסקה ע"ח.
+מ"מ : ש"א טו ו, דה"א ד ט, קדושין ל ע"א ד"ה נקראו. ראה
יהודה א, כלב ג, עתניאל

~יַעַד

קבע מועד לדבר [שמות כה כב, כט מב, ל לו].
ונועדתי שמה לבני ישראל – אתוועד עמם בדבור
כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם [שמות
כט מג]. נועדו – קבעו מועד [עמוס ג ג].
מועדים – מוכנים [ירמ' כד א, ערובין כא]. פניך
מועדות – מזומנות [יחז' כא כא]. מיועדת – לשון
(שמות כא ח) אשר לא (הכתיב, והקרי לו) יעדה שהוא
לשון קידושין באמה העבריה [קדושין ו].
+מ"מ : מיכה ו ט. ראה מועד, עוד ב

~יַעֲדוּ

*חווה שניבא על ירבעם בן נבט (דה"ב ט כט - הכתיב הוא יעדו).

סביב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ [שמות כט
יב]. זקיפה דיסוד – עליית אמה שמן הארץ עד הכניסה
שהיא כנוס אמה, דכולה ההוא אמה בין בגובהה בין
בכניסה יסוד מיקרייא [זבח' נב]. כל תחילת דבר נקרא
יסוד, כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין, ודומה לו
(עזרא ז ט) הוא יסוד המעלה [ד"ה ב לא ז].
*ראה אשיה, מזבח, מסד, שתין, תימוליוס
#ב. בעפר יסודם – קברם [איוב ד יט].
#ג. יסודתו – יסודת... [תהלים פז א].

~יִסוֹר

יסור (במ"ג המאור הד"ה וסור) – ישתרר [איוב מ ב].
יש מפרשים לשון מוכיח. ראה יסר, סור

~יִסַח

*ראה נסח

~יִסֵּף

לא ייסף – בשני יודיין, לשון לא יפעל, כמו (דברים ו
יח) למען ייטב לך [שמות ל לב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה סוף. יִסֵּף - ראה סכך. יִסֵּף - ראה
נסך ב

~יִסְכָּה

יסכה – זו שרה, על שסוכה ברוח הקודש ושהכל
סוכין ביפיה. ועוד יסכה לשון נסיכות כמו שרה לשון
שררה [ברא' יא כט]. יסכה (היא) בת הרן, יסכה זו
שרה [סנה' סט:].

*בת הרן אחי אברהם ואחות לוט (ברא' יא כט). במגילה יד ע"א
ובסנה' סט ע"ב נאמר יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה?
שסכתה ברוח הקודש... ד"א שהכל סוכין ביפיה. ראה סכה א,
נסך ב, שרה

~יִסְמִין

שומשומין [שבת נ:].
*ראה דודאים, כספא, מושק, סמלק, שומשמנא

~יִסְמְכִיהוּ

*אחד מפקדי כונניהו הממונה על לשכות בית המקדש (דה"ב
לא יג).

~יִסְף

ויתנבאו ולא יספו – לא נתנבאו אלא אותו היום, כך
מפורש בספרי, ואונקלוס תרגם ולא פסקין, שלא פסקה
נבואה מהם [במד' יא כה]. ולא יסף – מתרגמינן ולא
פסק... ד"א לא הוסיף להראות באותו פומבי [דברים ה
יט עפ"י סוטה י: וסנהדרין יז]. ויספו – משמע שדבר
זה הם מוסיפים משלהם [סוטה מג:]. תוסף – מין יסף,

המהדיר מציין בהערה שהדעה בסוגריים היא לא מהמחבר, ולפי דעתו עוץ היא בא"י בגולן. ראה יעזר

~יעט

יועץ [עזרא ז יד]. אתיעטו – נועצו [דניאל ו ח].
*ראה יעץ, עטא. יעט – ראה עטה, עיט

~יעיאל, יעואל

1. *משבט לוי מאחיו של אסף, מן המנגנים בכינור (דה"א טו יח, כא, טז ה). 2. הוא יעזיאל ועזיאל, לוי מן המנגנים בנבל (דה"א טז ה, יח, כ). 3. לוי מבני אסף, אבי זקנו של יחזיאל (דה"ב כ יד). 4. אחד מראשי משפחות ראובן (דה"א ה ז). 5. אחד משרי הלויים בימי יאשיהו (דה"ב לה ט). 6. אחד מבני אדוניקם שעלו מן הגולה (עזרא ח יג). 7. מבני נבו שנשא נכרית (עזרא י מג). 8. אבי בית אב משבט בנימין מאבותיו של שאול, בני זכריה, נדב, גדור, קיש, בעל, צור, אחי, עבדון ומקלות (דה"א ט לה – הכתיב יעואל, דה"א ח כט-מ, ט לט). 9. בן חותם הערערי מגבורי דוד (דה"א יא מד – הכתיב יעואל). 10. סופר מן הממונים על צבאו של עוזיהו (דה"ב כו יא – הכתיב יעואל). 11. לוי מבני אליצפן שטיהרו את המקדש (דה"ב כט יג – הכתיב יעואל).

~יעיר

פתרון יעיר כמו יער הלבנון [דה"א כ ה, עיי"ש].
*אבי אלחנן, אחד מגבורי דוד שהכה את גלית הגת. בדה"א נאמר: ויך אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית, ואילו בש"ב כא יט נאמר: ויך אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי את גלית. יש הסוברים שאלחנן הוא דוד שהרג את גלית והיה שמו הראשון (דה"ב כ ה – הכתיב יעור, בש"ב כא יט – יערי ברי"ש זעירה). ראה אלחנן, דוד

~יעיש

*ראה יעוש

~יעפן

*אבי משפחה ומראשי בתי האבות של שבט גד (דה"א ה יג). ראה עפן

~יעל (א)

להותי יועילו – להקניטני מוסיפין [איוב ל יג].
מחשבה מועלת – דאגת הלב על מזונותיו של אדם מהניא לשכח למודו. ל"א מחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה כך וכך תעלה בידי מועלת להשביח הדבר, שאין מחשבתו מתקיימת אפילו לדבר תורה, כגון האומר עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא [סנה' כו:] מועיל – לשון תועלת [ירמ' טז יט]. מה נועיל – מה הנאה [איוב כא טו].
*יע"ל קג"ם – עין קידושין נב ע"א.

~יעל, יעלה, יעלת (ב)

יעלי סלע – אישטיינבו"ק (אקו), שונאה את ולדה

~יעה, יעים (א)

ויעיו – כתרגומו, מגרפות שנוטל בהן הדשן והן כמין כסוי קדרה של מתכת דק ויש לו בית יד, ובלעז וודי"ל (מגרפה) [שמות כז ג]. יעים – הם מגרפות, ובלעז וודי"ל, והן של נחושת, ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח [במד' ד יד], מגרפות של נחושת שקורין ווידו"ל באשכנז לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות [מ"א ז מ].

*+מ"מ : דה"ב ד טז. ראה מגרפה ב, מזלג, עי

~יעה (ב)

ויעה – לשון טיאוט כמו (מ"א ז מ, אך בדפוסים אחדים מובא הפסוק בשמות לח ג) ואת (במ"ג : את) היעים, (מגרפות) שגורפין בהן אפר הכירות [ישע' כח יז, עיי"ש].
*ראה טאטא

~יעיאל, יעיאל

*בן זרח בן יהודה, ראש בית אב (דה"א ט ו, בנחמיה יא אינו נזכר).

~יעוץ

*בן שחרים מחדש אשתו, ראש בית אב לבני בנימין (דה"א ח י).

~יעוש, יעיש

1. *בן עשו ואהליבמה, בניו עלוה, תמנה ויתת (ברא' לו יד, יח, בפרק לו פסוקים ה, יד – הכתיב יעיש). 2. בנו השני של עשק, אחי אצל מצאצאי שאול משבט בנימין (דה"א ח לט). 3. בנו השלישי של שמעי בן גרשון, ראש בית אב במחלקת שמעי, אחיו של בריעה והתאחדו לבית אב אחד (דה"א כג י-יא). 4. בנו הבכור של רחבעם ממחלת אשתו (דה"ב יא יט). 5. בן בלהן בן ידיעאל בן בנימין (דה"א ז י – הכתיב יעיש).

~יעז

*ראה לעז, נועז, עז

~יעזיאל

*לוי, שוער מן המנגנים במצליים (דה"א טו יח, שם טו כ – עזיאל, שם טז ה – יעיאל).

~יעזיהו

*מבני מררי, לוי בימי דוד. מהפסוק לא ברור יחוסו (דה"א כד כז-כז).

~יעזר

(עיר) סמוכה למואב [ירמ' מח לב, עיי"ש].

*בספר כפתור ופרח לאישתורי הפרחי פ"א מובא שיעזר קורין לו זרעה, ובסוגריים מובא שמסתבר שארץ יעזר הוא ארץ עוץ ששם מקום מיוחד לאיוב וקורין לו דאר איוב. אברהם לונץ

ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול
לארץ וימות והקב"ה מזמן לו נשר ומקבלו בכנפיו
[איוב לט א]. שופר של ר"ה של יעל פשוט...
אישטיינבורק [ר"ה כו:]. הרים גבוהים – ברא ליעלים
[תהלים קד יח בהיפוך].

יעלת חן – %+מ"מ : משלי ה יט, ל יז, סנה' עג ע"ב ד"ה ולא.
*בגמרא ב"ב טז ע"א נאמר : יעלה זו אכזרית על בניה, בשעה
שכורעת ללדת עולה לראש ההר כדי שיפול ממנה וימות ואני
מכין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה... ראה איל, אקו,
קרן ד

~יעל (ג)

יעל (אשת חבר הקיני) שפטה את ישראל בימיה
(והרגה את סיסרא) [שופטים ה ו, עיי"ש ד יז-כב,
כד-כז, עיין ביבמות קג].

~יע"ל קג"ם

סימני הלכות הן שנחלקו בהם אביי ורבא ובכל מקום
הלכה כרבא חוץ מאלו... [קדושין נב. עיי"ש]. סימני
שמועות הן [ב"ק עג. ב"מ כב: סנה' כז. עיי"ש].

~יעלה, יעלא

*אבי משפחת עבדי שלמה שעלו מן הגולה (עזרא ב נ, נחמיה ז
נח).

~יעלם

*בן עשו מאהליבמה אשתו, בניו אלה, פינן וקנו (ברא' לו ה,
דה"א א לה).

~יען (א)

יען וביען – גמול ובגמול [ויקרא כו מג]. יען – י"ת
חלף... [ישע, כט יג].
*ראה ענה

~יען (ב)

שם מקום [ש"ב כד ו].

~יען, יענה (ג)

יענה שמה ולא בת היענה [חולין סד: עיי"ש תוס' ד"ה
שאם]. בת יענה – עסוקה בבכי כל ימיה [איוב ל כט].
*מובא באיכה ג ד, הכתיב "כי ענים" והקרי "כיענים" ולא מפרש.
עיין בספר שמות חיים עמ' 2. ראה נעמית

~יעני

*מבני גד שישבו בבשן (דה"א ה יב).

~יעער

*ראה עור ג

~יעף (א)

מועף (בפסוק : מעף) פיעף – מועף בפריחה ובטיסה
[דניאל ט כא].
*ראה דאה, עוף א, ב, עיף

~יעף, יעף (ב)

עף – נתייגע [חולין לב]. מעוף – עייפות [ישע' ח
כב]. לא מועף – אינו עיף ואינו עצל [ישע' ח כג].
ויעפו – (לשון) תיעף [ישע' מ ל].
*+מ"מ : שמות לא יז, ישע' מ כט, ירמ' ב כד. ראה עיף.

~יעץ, יועץ

התיעץ [משלי יג י]. נתייעץ בו – נטל רשות ממנו
[ערובין גג].

יועץ – יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים [ישע' ג ג].
(זה) אחיתופל [ברכות ג]. יועץ – (הוא זה) שנחלק
בעיבור השנה הקרוי סוד ועצה [סנה' פז].
איעצה עליך עיני – ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה,
איעצה לשון קריצת עין, כמו (משלי טז ל) עצה עיניו
[תהלים לב ח].

*+מ"מ : ויקרא כה יז ד"ה ולא, ישע' לב ז ד"ה ובדבר, יבמות קכא
ע"א ד"ה תשועה. ראה יעט, כליה, כסל, מועצה, מלך א, עוף,
עצה ב, ג, ד

~יעקב, יעקוב

יעקב – לשון אדם הבא במארב ועקבה [ברא' לה י].
יעקב יעקב – לשון חיבה [ברא' מו ב]. (יעקב בן יצחק
מרבקה אשתו ואחיו התאום של עשו) נולד (בר"ה)
[ר"ה יא]. יעקב למד תורה ארבע עשרה שנה בבית עבר
– כשפירש מאביו ללכת לחרן, ולא נענש עליהן על
כיבוד אביו, ובשאר כל השנים שנשתהה בבית לבן
ובדרך נענש [מגילה טז: עיי"ש יז. ד"ה להתייחס].
(אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*בברא' מט ז, ישע' ט ז ועוד נקרא ישראל. +מ"מ : ברא' כה כו,
לה כב, ישע' נח יד, ברכות יג ע"א ד"ה לא שיעקר. ראה אברהם,
עקב ב

~יעקבה

*נשיא בשבט שמעון (דה"א ד לו, מ-מא).

~יעקו

*בן עצר מבני שעיר החורי (דה"א א מב). ראה עקן

~יער, יער, יערים

#א. אילנות גדולים ואין סמוכין זה לזה [ברכות נז.
עיי"ש]. ת"י קירויין סגיאין, (מקום) מלא עצים [ישע'
לב טו]. ת"י חורשא [מיכה ז יד, עיי"ש]. דבי עילאי –

הדבש, את שאינו ראוי עם הראוי [שה"ש ה א].
*מ"מ: פסחים סה ע"א ד"ה ביערת, ב"ב סו ע"א ד"ה ה"ג התם.

~יערה

*מצאצאי מריב בעל בן יהונתן בן שאול (דה"א ט מב, בדה"א ח לו - יהועדה).

~יערי ארגים

*אביו של אחד מגבורי דוד (ש"ב כא יט). ראה יעיר

~יערים

*הר יערים בנחלת יהודה (יהושע טו י).

~יערשיה

*מבני ירוחם לשבט בנימין (דה"א ח כז, י"ג וכן בתרגום השבעים - יערשיה, עיין תוס' ב"מ קיד ע"ב ד"ה מהו).

~יעשי

*מבני בני שנשא נכרית (עזרא י לו - הכתיב יעשו).

~יעשיאל

1. *בן אבנר, שר מחלקה הממונה על בנימין (דה"א ח כז כא). 2.
מגבורי דוד (דה"א יא מז, עיין בש"ב ג כח).

~יפדיה

*מבני ששק בן בריעה לשבט בנימין (דה"א ח כה).

~יפה, יפה, יפה-פיה

#א. אין זווגן עולה יפה - במזל טוב [פסחים מט].
יפה יפה - בלב שלם [ר"ה ז].

*ראה מזל

#ב. כך יפה השדה - כך וכך היא עושה תבואה
[ערכין כא].

#ג. יפה דינר - שוה דינר. דינר יפה - של כסף טוב
וטבוע [ב"מ מז].

#ד. יפת תואר - נשים שלקחו אנשי ישראל במלחמה
[קדושין עז]. נשי עובדי כוכבים שהיו לוקחים
בשביה [סנה' מט]. וְיָפִי - לשון יופי [יחז' טז יג].
יָיִף - לשון יופי [יחז' לא ז]. יפה נוף - עיר שהוא נוף
יפה... ד"א כלת של יופי, שכן קורין בכרכי הים לכלה
ננפיה... [תהלים מח ב, עיי"ש]. מה יפו - יפה הוא
בעיני... [שה"ש ד י, עיי"ש ז ב]. כושית - בגימטריא
יפת מראה [במד' יב א בהיפוך].

*מ"מ: קדושין כא ע"ב ד"ה יפת ואילך.

#ה. נפש היפה - שאינו אסטניס ואין דעתו קצה בהם
[חולין סד]. שאין דעתו קצה בה מחמת מאוס [חולין
ע"ז]. מיתה יפה - שימות מהר [ב"ק נא. סנה' מה].
למדה תורה ד"א שיהא אדם חס על היפה [שמות כו
יג].

שם יער [חולין נט]. יערים - (ת"י) בחורשא (נ"א
ברחושא) [יחז' לד כה]. יער - החיות מהלכות שם
ואוכלות פירותיהם [הושע ב יד].

#ב. יער - (כינאי לבית ה) מקדש [ש"ב כא יט, ראה בן
יערי אורגים]. יער השדה - בית המקדש שעתיד
להיות כיער וכשדה, להחרש להלך בו שועלים [יחז'
כא ב, ז]. יער הלבנון - בית גדול בנה שלמה
בירושלים... [דה"ב ט טז].

*מ"מ: שה"ש ז ה, דה"א כ ה

#ג. יער הבציר (זה הקרי, והכתיב: הבצור) - יער
המבצר (ישע' כה יב ת"י "ומבצר") תקוף כרכיא (שם
בת"י: תקוף כרכי) [זכריה יא ב].

#ד. יער החרת - מזמור זה אמר דוד ביער חרת
(עיין ש"א כב ה). למה נקרא שמו יער חרת? שהיה
מנוגב כחרת, והרטיבו הקב"ה מטוב של העולם הבא
(מ"ת ו) [תהלים כג ב].

*בדפוסים מובא "מנוגב כחרס", אך במ"ג הכתר הנוסח "כחרת"
עפ"י מדרש שוחר טוב על תהלים (כג ו): שהיה מנוגב אותו
מקום כחרת הזו... והרד"ק מפרש חרת - כמו [חולין נה ע"ב]
חרותא בידי שמים, שפירושו יבישה. *מ"מ: ש"א כב ד. ראה
חרת א

#ה. יעצי יער - כל שלטוני האומות [תהלים צו יב].
יער צומח עצים [קהלת ב ו] - עמי הארץ למלאכת
שדות וכרמים [קהלת ב י].

*מ"מ: תהלים קד כ, שם קיד ח

#ו. יורב היער - ת"י חיות רעות שביער [ש"ב יח ח].
יער - (משל ל) בנימין (ה) נמשל לחית היער, שנאמר
(ברא' מט כז) בנימין זאב יִטְרֹף [תהלים קלב ו].
יכרסמנה חזיר מיער - העי"ן תלויה (וכאילו נכתב
יאר באל"ף)... וחזיר מיער הוא עמלק (נ"א עשו), כמו
דכתיב בדניאל (ז ז) אכלה ומדקה ושאר ברגלה
רפסה... [תהלים פ יד, עיי"ש].

יער אפרים - *מ"מ: ש"ב יח ח

@עיין ירחון המעיין כרך ז ג"ד עמ' 23 על היער בתקופת
המקרא. *מ"מ: יהושע יז יח, יחז' כא כד, ב"מ קז ע"ב ד"ה מל.
ראה אבא ב, אגמא, באלא, בית יער הלבנון, בית יער, חרש ד,
יערה, כרמל, לבנון, עמלק, עץ, ערבה, ערה, ערער, שיערה, תאו

~יער, יערה

יערת הדבש - קנה הדבש. כמו (שמות ב ג) ותשם
בסוף (ת"א) ושויתיה ביערא, וסוף הם קנים של אגם,
וכן (שה"ש ה א) אכלתי יערי עם דבשי. ובלשון
ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר"א (עיין באוצר
הלעזים ש"א יד טו בהערה). מפ"ר נתן הישמעאלי
[ש"א יד כז]. אכלתי יערי עם דבשי - (יש) דבש
שהוא גדל בקנים כענין שנאמר (ש"א יד) ביערת
הדבש, ויערת הוא לשון קנה, כמו... ומוצאין הדבש
ומשליכין העץ. ואני מרוב חבה אכלתי הקנה עם

#ו.עגלה יפיה (בפסוק : יפה פיה) מצרים – (ת"י)
מלכותא יאיה (בתרגום : מלכו יאיה) [ירמ' מו כ].
@במגילה ט ע"ב מובא שיפיה הוא כינוי ליונית. +מ"מ : ברא'
יב יא, לג ז, מא ב, ויקרא כז לג, דברים יא ק, ל יט, שופטים ה ל,
ישע' מד יג, תהלים מה ג, משלי טו יז, איוב מב טו, שה"ש א ח, א
טו, א טז, ז, אסתר ב ג, דניאל יא יז, יא לו, דה"א יא יא. ראה
דעת, חן, יאה, יא, יפי, יפעה, יפת, נאה, נוי, נוף

~יפן

(עיר ש)חומתה על הים [קדושין נז:] ההולכים מעכו
ליפו אין ביניהם אלא מהלך יום אחד [נדרים ל]. ים יפו
– פירוש על חוף הים, כמו (יונה א ג) וירד יפו דיונה
[דה"ב ב טו].

~יפח

#א.תתיפח – תייליל ותצעק גניחות, קונפליינ"ט
(קינה) בלעז, כמו (תהל' כז יב) ויפח חמס, לשון דבור
[ירמ' ד לא].
*אין לו דמיון במקרא במשמעות זו.
#ב.ויפח חמס – דוברי רעה. ל"א לשון מוקש
[תהלים כז יב].
*ראה נפח א, פוח

~יפי, יפי

אני כלילת יופי (בפסוק : יפי) – עד עכשיו הכל
אומרים על ירושלים (איכה ב טו) כלילת יופי משובש
כל (בפסוק : לכל) הארץ, עכשיו את מתגאה לומר אני
היא כלילת היופי – סוף גמר היופי, כל היופי כלול בי
[יחז' כז ג]. כלילת יופי – כל היופי היה שלה [איכה ב
טו]. יפעתך – הופעתך, לשון תואר פנים. והמדרש
דורשו יופי עתך [יחז' כח ז]. יפיך – נוי מעשיך
[תהלים מה יב]. מלך ביפיו – בהדר גאונו... זיו
שכינתו... [ישע' לג יז, עיי"ש].
*+מ"מ : ברא' יב יא, מט כב, לח ז, אסתר ב א. ראה יפה, יפעה

~יפיע

1. עיר נחלת זבולון (יהושע יט יב). 2. מלך לכיש, אחד מחמשת
המלכים בני בריתו של אדוני צדק שנלחמו בגבעון ונתלו על עץ
(יהושע יג, כו). 3. מבני דוד (ש"ב ה טו, דה"א ג ז).

~יפלט, יפלט

*בן חבר בן ברעה בן אשר, אבי במהל ופסד (יהושע טז ג, דה"א
ז לב-לג).

~יפנה

1. אבי כלב (במד' יג ו, לב יב, בדה"א ב יח - כלב בן חצרון). 2.
בן יתר (בפסוק לו - יתר) מצאצאי אשר (דה"א ז לח).

~יפע, הופיע

#א.הופיעה – הראה גבורתך [תהל' פ ב], הראה וגלה
[שם צד א]. הופיע רוח הקודש – נגלה והוכיח בשעת
הצורך, כך שמעתי. ל"א נשמע בקול גדול [מכות כג:].
הופעת – להראות [איוב י ג].
#ב.הופיע – גלה והפקיר... [ברכות לג]. גילה [דבר'
לג ב, ב"ק לח]. נגלה... בלעז פרובי"ר (לאמת), כך
שמעתי, ל"א נשמעה בקול גדול [מכות כג:]. הראה
וגלה [תהלים צד א].
@תופע - מלשון הופעה - עיין איוב ג ד, י כב.

~יפעה

יפעתך – הופעתך, לשון תואר פנים. והמדרש (מדרש
בלתי ידוע) דורשו יופי עתך [יחז' כח ז, עיי"ש פסוק
יז].
*יפעה הוא מלשון יופי. +מ"מ : ברא' מט ג.

~יפץ

*ראה פוץ

~יפק

*ראה פוק

~יפר

*ראה פרב, פרר

~יפת, יפת

יפיתו של יפת (אחיהם של שם וחס בני נח) – הוא
לשון יון, לשונו יפה משל כל בני יפת [מגילה ט:]. יפת
– מתורגם יפתי, ירחיב [ברא' ט כז]. פרס הוא הצעיר
בבני יפת [ירמ' מט כ, נ נה]. גוג – מזרעו של יפת...
[יחז' לט יא].
*אבי יון, מגוג, משך, תובל, תירס, גומר ומדי. +מ"מ : ברא' ה לב,
שם ט יב, י כא. ראה יפה. יפת - ראה פתה ב

~יפתח

יפתח (הגלעדי, שופט גבור חיל בן גלעד מאשה זונה
או "אשה אחרת")... לא ידעתי שם שבטו [סוכה כז:
עיי' שופטים יא בכל הפרק].
*עיי' בתורת יעקב מר"ח סופר סימן ר"ג. ביהושע טו מג נזכרת
עיר בשם יפתח.

~יפתח אל

*גי'א בין נחלת זבולון לנחלת אשר (יהושע יט כז).

~יצא, יציאה

#א.יצאו רוב גשמי שנה – כבר עבר רוב ימות
הגשמים [ר"ה יד]. יצא שכרכם בהפסדכם – מה

שנשתכרתם בממון יצא ואבד בשביל הפסד עונש שתענשו [ביצה כא].

#ב. מוצאי – קומ"א אישוא"ש (כמו יציאות) בלעז [יחז' יב ד]. מוצאי שבת – יום ראשון. מוצאי שביעית – שמינית [תענית כט]. יציאות השבת – הוצאות שמרשות לרשות האמורות בשבת [שבת ב].

*בתוס' ד"ה יציאות (ב) : הוצאות הוה ליה למיתני, אלא נקט יציאות לישנא דקרא (שמות טז כט) אל יצא איש ממקומו. במדרש יש יציאה במונח הוצאה כספית.

#ג. כיוצא בהן – שאינן ממש כמותן, אלא דומין להם [סנה' נז].

#ד. אזריחה (בע"י : של החמה) [סוכה כט]. צאת הכוכבים – גמר ביאת השמש [ברכות ב].

#ה. היא מיתוצאת – הוי לשון הוצאה בעל כרחא... [סוטה י].

@בפסחים פו ע"ב נאמר : וכל מה שיאמר לך בעל הבית עשה (חוץ מצא) - ראה בעל הבית. ראה הגה א (ד), יצאי, מלט, מציאה, משה א, צפיע, שמש, תוצאות

~יצאנית

(דינה) בת לאה יצאנית היתה... [ברא' לד א, עיי"ש א כח].

*ראה מרדות, סוטה, פרוצה, שבב

~יצב

נצבה – לעמוד על עומדה בזקיפה [ברא' לו ז]. הנצבה – שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט לאט. ומנחם (מחברת צב) פתר והנצבה (בפסוק הנצבה) – כמו והנפוחה, לשון (במד' ה כב) לצבות בטן [זכריה יא טז]. נצב לריב – עמידה זו לשון עכבה [ישע' ג יג]. ויציבני – העמידני [איוב ג יב]. הנצבת עמכה – עמה בעמידה [ברכות לא]. להתיצב – לעמוד נגד [דה"ב כ ו].

והוצב – המלכה הנצבת לימין המלך, כמה דאת אמר (תהלים מה י) נצבה שגל לימינך (עפ"י ת"י) [נחום ב ח].

*ראה שגל ב

להתיצב על ה' – לריב עמו, שאין להתיצב אלא לדין, שנאמר (ישע' ג יג) נָצַב לריב [איוב א ו]. יצאו נצבים – בקומה זקופה לחרף ולגדף, כמו (ש"א יז טז) ויתיצב ארבעים יום דגלית [במד' טז כז]. להציב הדרכן – לחדרו בראש לנועצו ולהציבו בתוך המרדע [ש"א יג כא].

*ראה יציב, מצבה, נצב, צבא, צבה ב

~יצג

ויצג – תרגומו ודעיץ, לשון תחיבה ונעיצה היא

בלשון ארמית, והרבה יש בגמרא : (שבת נ:) דצה שלפה, (חולין צג:) דץ ביה מידי. דצה – דעצה, אלא שמקצר את לשונו [ברא' ל לח]. יצג – יהא מוצג במקומו [שמות י כד].

*+מ"מ : ברא' מג ט, שופטים ז ה. ראה דץ, יצק

~יצהר (א)

יצהירו – יעשו שמן [איוב כד יא].

שני בני היצהר – קרן כהונה ומלכות הנמשחים בשמן המשחה... יצר טוב, ויצר הרע מתהפך לטוב בזכות התורה [זכריה ד יד].

*יצהר הוא שמן זך. +מ"מ : איוב כד יא, ר"ה יב ע"ב ד"ה והזיתים, סוטה מט ע"א ד"ה מעשר, תמורה ה ע"א ד"ה חלב לזה. ראה צהרא, שם

~יצהר, יצהרי (ב)

מבני לוי... מבניו משפחת הקרחי [במד' כו יג].

*בן קהת בן לוי, אביו של קרח, נפג וזכרי, אחי עמרם דודו של משה (שמות ו יח, כא, במד' ג כז, דה"א כו כג).

~יצוע, יצועים

לשון משכב, על שם שמציעים אותו ע"י לבדים וסדינין [ברא' מט ד], משכב [תהל' סג ז].

~יצוק, יצוקה

יצקים ביצקתו – הכל מוצק (נ"א : הוצק) יחד, לא שחיבר לו את הפקעים אחר יציקתן על ידי מסמרות, או ע"י דבק שקורין שולדידור"א (ריתוך) בלעז [מ"א ז כד].

*ראה יצק

~יצור, יצורים

*ראה יצר ב

~יצחק

יצחק (בן אברהם משרה אשתו ואחי ישמעאל מהאב) קרי ידיד, ע"ש (ברא' כב ב) אשר אהבת [שבת קלז:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד]. תפלת המנחה תקן (ברכות כו:) [ע"ז ז:].

*נקרא יצחק בעמוס ז ט, טז, תהלים קה ט. +מ"מ : ברא' יז יז, יט, כא ג, כו ב-ה, יהושע כד ג-ד, דה"א א לד, יבמות סד ע"א ד"ה עקור ואילך. ראה רב יצחק, רחם א

~יציא, יציאה

ומיציא (כלומר מיוצאי) מעיו – כדכתיב (ישע' לו לח) ובניו [דה"ב לב כא].

*ראה יצא

~יצוב

אמת [דניאל ב ח, מה, ג כד – יציבא, ו יג – יציבא, ז טז].

~יצובא

אזרח [ערובין ט.].

יציבא בארעא – %מ"מ : יומא מז ע"א, ב"ק מב ע"א אך לא מפרש.

~יציע

אפינדי"ץ (יצייע) בלעז, ושלשה שמות יש לה : יציע, צלע, תא [מ"א ו ה – אפינטי"ץ, יחז' מא ה, ב"ב ס.]. אפינדי"ץ [פסחים ח.]. דרך האב לעשות לבנו יציע קטן סמוך לביתו... [ב"ב צח: עיי"ש]. אינו בכלל בית אע"פ שפתוח היציע לתוכו של בית [ב"ב סא.].
*יציע (מ"א ו ה) תרג' זיזא. ראה אורזילא, אפתא, ברקא, זיז, לופתא, שושן, תא

~יצל

*ראה נצל

~יצע

*ראה מצע א

~יצק

#א. כמו שפך [יחז' כד ג]. לשון התכה, כתרגומו [שמות כה יב, לח כז]. הוצק חן – כמו נשפך, כמו (זכר' ד ב) מוצקות, וכן (ויקרא ב א) ויצק עליה שמן [תהי' מה ג]. צקון לחש – שפך שיח ותפלה [ישע' כו טז]. מצק – טרישייטי"ד (מותך) [מ"א ז טז, איוב לו יח]. מצקה – שולדידור"א בלעז [דה"ב ד ג]. יצקם – התיכם והציקם כתבניתם [מ"א ז מו].
#ב. יצוק – לשון מוצק והוא לשון עשוי... [איוב מא טו], חזק ומיוסד... מיוסד וקבוע [איוב מא טז, עיי"ש].
#ג. ויציקן – כמו ויציגו, (ת"י) ואקומו, העמידו [ש"ב טו כד].

@ראה התוך, יצוקה, לוי' ג, מחה, נצוק, נתך, צוק

~יצר

תאוה [סנה' קז: עיי"ש]. יצרו מבחון – קשויו ניכר ומתגנה [כתו' סד:]. דן את יצרו – כופיהו לשוב בתשובה. מתגבר על יצרו – אינו הולך אחריו לעבור עבירה [מגילה טו:].

יצר הרע – הוא רוח הולך כשימותו, ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו [תהלים עח לת]. יצר הרע קרוי אורח כדכתיב (ש"ב יב ד) ויבא הלך לאיש העשיר [ע"ז ה]. משעה שנולד הולד יצר הרע נתון

בו, שנאמר (ברא ד ז) לפתח חטאת רובך... (נקרא) מלך זקן וכסיל – יצר הרע שהוא שולט על כל האיברים [קהלת ד יג, כשינוי, עיי"ש]. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע [דברים כא יא, קדושין כא: עיי"ש]. לפתח חטאת רובך – יצה"ר מחטאו (לאדם) בעל כרחו [יומא כ.].

(יצרא) דעבירה – של עריות... לא איגרי בקריבתה, באמו ובאחותו, אבל מתגרה הוא באשת איש ובנדה [סנה' סד. עיי"ש].

יצר טוב – אינו בא באדם עד י"ג שנה [קהלת ד יג].

*עין באגרת הטיוט חלק הדרוש ערך יצר הרע שניתנו לו ז' שמות : רע, ערל לב, טמא, שונא, מכשול, אבן, צפוני. עין בפסקי התוספות לנדרים אות ס"ב : יצר טוב ניתן במעי אמו, שידוע כל התורה, ובשעת לידה נכנס בו יצר הרע ואז מגרש את יצר הטוב עד שמתפקח ונכנס בו יצר טוב. בברא' מו כד נזכר יצר בנו השלישי של נפתלי, בבמד' כו מט - היצרי. +מ"מ : ברא' ב כה, שם ד ז, שם ח כא, שם יח ה, ויקרא יט כה, דברים כא י, ש"ב יב ד, ישע' ה יח, שם כו ג, ירמ' י כג, הושע י יב, יואל ב כ, זכריה ד יד, ה יא, שם ח ו, תהלים עח לח, משלי כה כא, שם כו כ, קהלת י א, ברכות טז ע"ב ד"ה ונשכים, שם לב ע"א ד"ה דכתיב ואילך, שם לג ע"א ד"ה ביומי, סוכה נב ע"א ד"ה אם רעב ואילך, נב ע"ב ד"ה ואשר, סוטה מז ע"א ד"ה יצר, ע"ז יז ע"ב ד"ה דנכיס, הוריות יג ע"א ד"ה אמר להם, ע"ז ד ע"ב ד"ה לא עשו, מנחות כט ע"ב ד"ה לא, תמורה טז ע"א ד"ה ועשית. ראה אורח, איפה ב, הלך א, חלל א, חנם, יוצר, יצהר, לב, לך, מלך א, מנוח, עבד א, עוון, פשע, צור ב, צורר, צפון, צרר, רוח הטומאה, רעה ב, רשעה, שאור, שטן

~יצר, יצירה, יצורים (ב)

#א. וייצר – לשון רידוי וכיבוש, כמו (דברים כ יט) כי תצור אל עיר [ברא' ב יט]. ואצרך – כשיצרתך [ישע' מב ו], ואשמרך [שם מט ח].

#ב. כלי יוצר – כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו... יוצר לשון (יהושע ה ב) חרבות צרים, (תהלים פט מד) אף תשיב צור חרבו [ישע' נד יז].

#ג. יצורי – איברים שאני נוצר בהם [איוב יז ז]. אצרך – לשון צורה [ירמ' א ה]. יצרהו – לשון ציור [ישע' מד יב].

@+מ"מ : ברא' ב ז, שם ב יט, שם ב כד, שם כה כו, ישע' כב יא, תהלים קלט ג, טז, כתובות ח ע"א ד"ה שמת, ד"ה חדא, סנה' צב ע"ב ד"ה משעת יצירה ואילך, חולין עא ע"א ד"ה בחמה, נדה כב ע"ב ד"ה יצירה. ראה ברא, הלכה, יוצר, נצר, ספר יצירה, עשה, צור ב, צורה, צרר, רקס

~יצרי

*בני השני של ידותון מן המשוררים (דה"א כה יא, שם בפסוק ג - צרי).

~יצת

נצת – לשון ציה [ירמ' ט ט – נצתו, מז יט – נצתה], שרופים [נחמ' א ג].

*בספר פרקי לשון מאת חנוך ילון פ"ב סובר שהשורש צ"ל צתת על משקל שתת. ראה נשת, צור, ציה, צרר, צתת

~יקב

בור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו, וכל לשון יקב (מצד שורש המילה) חפירת קרקע הוא, וכן (זכריה יד י) יקבי המלך, הוא ים אוקינוס, חפירה שחפר מלכו של עולם [במד' יח כז], בור שלפני הגת לקבל היין, וכן כל יקב שבמקרא לשון (מצד שם העצם) בור הוא, וכן (זכר' יד י) עד יקבי המלך ת"י עד שיחיא דמלכא הוא עומק אוקינוס ולכן נופל כאן לשון חציבה, כמו (דברים ו יא) ובורות חצובים [ישע' ה ב], בור שלפני הגת [– יואל ב כד, ד יג], בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו [חגי ב טז], ת"י שיחי מלכא, פושי"ץ (חפירות, תעלות) בלעז, וכמו (תענית יט:) שיחין ומערות, וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם, בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו. ומדרש אגדה (ילקוט ישע' תעב) יקבי המלך ים אוקינוס... [זכריה יד י]. כל יקב שבמקרא הוא הבור שלפני הגת, ושם אין הענבים נתונים אלא היין [יומא עו: – משלי ג], בור חפור, וכן עד יקבי המלך – בית שיחיא דמלכא, לשון שיח ומערה, פושי"ץ (חפירה) בלעז [סוכה מט:]. יקבים – חפירות בקרקע [מ"ב כה יב]. ים החקוקה ועשויה כעיין יקב... [ב"ב סז:].

*יקב הוא מקום כינוס לכל עבודת היין. בשופטים ז כה נזכר יקב זאב, מקום הריגתו של זאב. +מ"מ: שופטים ז כה, חגי ב טז. ראה בור א, גת, יגב, פורה. לשון יקב – ראה נקב

~יקבצאל

*עיר בנחלת יהודה (נחמיה יא כה).

~יקד, יקד, יקוד

יקד יקוד (בפסוק: יקד) פיקוד אש – ישרף שריפה כשריפת אש [ישע' י טז]. ליקדת אשא – ללבת אש... [דניאל ז יא].

*+מ"מ: שמות כה לח, כז ג, ויקרא ו ה, דברים לב כב, ישע' ט ד, ל יד, איוב טו כד, משלי כה כב, שבת קיג ע"ב ד"ה ותחת. ראה מוקד, שרף ג

~יקדעם

עיר [דה"א ד יח].

*מקום ליד חברון (יהושע טו נו).

~יקה

*אבי אגור (משלי ל א). ראה אגור

~יקהה, יקהת

יקהת עמים – אסיפת עמים, שהיו"ד עיקר הוא ביסוד,

כמו (יחז' כח יז) יפעתך, ופעמים שנופלת ממנו, וכמה אותיות משמשות בלשון הזה והן נקראין עיקר נופל... אף זה יקהת עמים – אסיפת העמים, שנאמר (ישע' יא י) אליו גוים ידרשו, ודומה לו (משלי ל יז) עין תלעג לאב ותבז לקהת (כך הנוסח שמביא רש"י אך במקרא: ליקהת) אם – לקבוץ קמטים שבפנים מפני זקנתה, ובגמרא (יבמות קי:) דיתבי ומקוהו אקהתא בשוקי דנהרדעא, ויכול היה לומר קהיית עמים [ברא' מט י], ליקהת אם – לקמטים הנקבצים ונקהין בפני אמו, לשון (ברא' מט י) יקהת עמים, קבוצת עמים, והיו"ד יסוד כמו (לעיל ה יט) יפעת ויעלת חן [משלי ל יז].

*לפי מפרשים אחרים משמעו לשון משמעת. +מ"מ: דה"ב י טו. ראה קהה

~יקו

*ראה קוה

~יקוט

יקוט – יקצור ויכרות... לשון קציר, כמו (יחז' טז מז) כמעט קט [איוב ח יד].

*אין לו דמיון במקרא, יש סוברים משרש קטט. ראה כסל א, קוט

~יקום

ממון [לשון דרוש] [דברים יא ו].

*יקום הוא משרש קום.

~יקותיאל

(אבי זנוח, בנה של אשתו היהדיה אשת כלב, ואחיהם של אבי גדור, ירד וחבר) – (אחד מ)שרי העיירות... [דה"א ד יח]. (אחד מ)שמותיו של משה [סנה' יט: עיי"ש בגמרא].

*במגילה יג ע"א נקרא יקותיאל אבי זנוח בן בתיה בת פרעה והוא אחד משמותיו של משה ע"ש שהוא אב בנביאות. ראה אבי גדור, חבר, ירד, מרד

~יקוש

*ראה יקש

~יקטן

(בנו הצעיר של עבר מבני שם) שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד משפחות (שלשה עשר עמים) [ברא' י כה, עיין שבת: ד"ה ששיבתה]. שהיה מקטין עסקיו. נביא גדול היה עבר... [דה"א א כג].

*צ"ע אם הוא יקשן בברא' כה ב. בניו הם יובב, אבימאל, אלמודד, שלף, חצרמות, ירח, הדורס, אוזל, דקלה, עובל, חוילה, שבא ואופיר.

~יקים

*1. בן שמעי (דה"א ח יג - שמעי, יט, כד יב). 2. אבי המחלקה
ה"ב של כהנים בימי דוד (דה"א כד יב).

~יקיר, יקירה

*ראה יקר ג

~יקם

סודר שמעטפין בו (את) הראש מפני חום המרחץ
[ב"ב סז:].

*ראה בית היקמים, קום. יקם, יקם - ראה נקם.

~יקמיה

*1. בן שלום ואבי אלישמע, מבני ששן, נתייחס אל ירחמאל
(דה"א ב מא). ראה יהויקים 2. בנו של יכניה (או יהויכין) מלך
יהודה (דה"א ג יח).

~יקמם

1. עיר לויים מבני קהת (דה"א ו ג). 2. עיר בימי שלמה (מ"א ד
יב). 3. לוי מבני חברון בן קהת (דה"א כג יט, שם כד כג - בן
יִרְחֹו וצ"ע).

~יקנעם

*אחת מערי הלויים בנחלת זבולון (יהושע יב כב, יט א, כא לד).

~יקע

#א. וְתַקַּע - נתקעקעה ממקום מחברתה (נ"א
מחברתה), ודומה לו (ירמ' ו ח) פן תקע נפשי ממך,
לשון הסרה. ובמשנה (לפי ברלינר אין משנה כזו,
ועיין במ"ג שי למורא שם מציין כמה מקורות וביניהם
ויקרא רבה פ"א ז) לקעקע ביצתן (כלומר) לשרש
שרשיהן [ברא' לב כו]. תקע נפשי - תנתק [ירמ' ו ח].
#ב. וְהוֹקַע - היא תלייה, כמו שמצינו בבני שאול
(ש"ב כא ו) והוקענום לה', ושם תליה מפורשת בע"ז
(שהיא) בסקילה וכל הנסקלים נתלין [במד' כה ד,
יבמות עט]. והוקענום - תלייה [ש"ב כא ו, יבמות
עט]. תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם, ונמצאו
מחוקין ותחובין בקרקע [- ויקרא יט כח], תקע נפשי
- הוקעה לשון חבור, כמו (במד' כה ד) והוקע אותם,
ויש לשון הסרת החבור, והרבה תיבות משמשות כן
[ירמ' ו ח], ותקע - אישלוקיי"ר (לנקוע) בלעז. ותקע
כמו (ברא' לב כה), ותקע כף ירך יעקב, וכן (במד' כה
ד) הוקעה, לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא, וכן
בהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון קעייה, כאשר
תאמר (תהלים פ י) ותשרש שרשיה, לשון קליטה,
(וכן איוב לא יב) ובכל תבואתי תשרש, לשון עיקור...
[יחז' כג יז].

@מהפירוש בירמ' ו יחז' כג נראה ששרש יקע יכול להיות דבר
והיפוכו - חיבור וניתוק. בגמרא סנה' לד"ב נאמר: מנין להוקעה

שהיא תלייה... ראה עקר ד, קעקע ב, תקע

~יקף

*ראה נקף

~יקץ

*ראה קוץ, קיץ

~יקר (א)

ודבר ה' היה יקר - היה מנוע, וכן (משלי יז כז) יקר
רוח איש תבונה, מנוע דברים (כלומר) אדם מבין
(מדרש שמואל ח ז) [ש"א ג א], יקר (הקרי, והכתיב:
וקר) רוח - מנוע דברים, איש תבונה [משלי יז כז],
הוקר רגליך - מנע מלבוא [משלי כה יז]. ויקר - יחיה
לנצח... ומנחם חיברו לשון מניעה, כמו (ישע' יג יב)
אוקיר אנוש מפז, (וכן ויקרא כו כא) והלכתי עמכם
בחמת קרי, כלומר וימנע... [תהלים מט ט].

*בסוכה מט ע"ב ד"ה שמא כל הבא לקפץ מפרש בדרך דרוש:
מה יקר (חסדך)... אינה מצויה תמיד... ראה בצר, כלא, נוא, נקר,
עשק ד, קרה, קרי

~יקר, יקר (ב)

#א. תפארת [תהלים מט יג], כבוד [דניאל ד כז, נדרים
לז: סנה' צז. עיי"ש], רבא ויקרא - מלך גדול ומכובד
[עזרא ד י]. ביקרותיך - לכבוד לך [ע"ז סה. עיי' בתוס'
ד"ה ביקרותיך]. מה יקרו - מה נכבדו [תהלים קלט יז].
אוקיר - אכבד [ישע' יג יב]. יקרא דשכבי - כבוד
המת [ב"ב ק:]. מוקיר שבת - מכבד שבתות [שבת
קיט]. אוקירו נשייכו - כבדו נשותיכם [ב"מ נט].
אתייקורי מתייקרי - נכבדין הם [חולין מה]. יקרתי
מעליהם - הפשטתי מעליהם, מהיות להם ליקר. לשון
הסרת כבוד, והמם של מעליהם יוכיח... [זכריה יא יג].
ביקרוּתִיךָ - (לשון) מבקרות... קו"ף דגוש לפי שהוא
לשון ביקור, ואע"פ שכתוב יו"ד לפניו, ראיתי בניקוד
רב סעדיה תיבה זו סדורה עם (ישע' מב כד) מי נתן
למשסה, שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת. ומנחם
חברו לשון יוקר כמו (איוב כח יז) יקר מכלי פז
[תהלים מה י], מיקרות אותך [ר"ה ד].

#ב. פִּיקֵר כרים - כאור ענן בקר הנראה שחרית
מלבין על מרחבי בקעה, שאינו מתקיים... כיקר -
לשון (זכריה יד ו) אור יקרות, ויש פותרים... ככבוד
כבשים שמפטמין אותם לטבח [תהלים לז כ]. אור
יקרות - י"ת... יקרות לשון כיקר כרים, כמין אור
הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך [זכריה יד ו],
כשחמה מאירה בגבורתה ואורה גדול [פסחים נ].

*יש סתירה בין הפירושים במקרא והפרוש בפסחים. ראה אור ב
ג. מיקירי ירושלים - חשוב [יומא יט: סו:], נכבד,

ליפול הרעה עליהם פתאום במצודה רעה, מלוייש"א
(רעה) בלעז [קהלת ט יב].

מוקש – כלי אומנות של ציידים ששולים בו דגים
[איוב מ כד]. דבר טמון [תהלים סד ו].

*יקוש אין בגמרא, אך רש"י בשבת מפרש בדרך אגב למצודות
חיה ועוף. דברים ז כה - "פן תוקש" לא מפרש אך הוא ג"כ
מלשון מוקש. +מ"מ : תהלים צא ג, שם קכד ז, משלי ו ב, ג כו.
ראה חות, חכה א, חמס ב, מצודה, נקש, נשך, פוח, פח, ציד,
רשת, תקלה

~יקוש

*מבני אברהם וקטורה, אביהם של דדן ושבא שנמנים בברא' י ז
כבני רעמה בן כוש, אך שם בפסוק כח נמנים כבני יקטן וצ"ע
(ברא' כה ב).

~יקתאל

ויקרא שמה יקתאל (בארץ אדום) – שהיתה לו לקיהוי
שיניים... [מ"ב יד ז].

*ביהושע טו לח נזכרת יקתאל, עיר בנחלת יהודה.

~ירא, יראה

#א. התיירא [נחמיה ב ב, ו יג]. מיראים אותנו –
מתיראים ממנו [שם ו ט]. נורא – יראוי [שמות טו יא
בהיפוך]. לִרְאָה – ליראה [ש"א יח יט]. ויראה להם –
מאויימים הם לרואה אותם. ויש פותרין במורא
עומדים [יחז' א יח]. מגור [ירמ' כ ג בהיפוך]. ראה
פשחור. וכיראתך – כשם שאתה יראוי ומפוחד
[תהלים צ יא, תענית ח].

#ב. לערום ביראה – מערים בכל מיני ערמה ליראת
בוראו [ברכות יז]. עבד את המקום מיראה – מדאגת
פורענות שלא תבוא עליו [סוטה כז]. הירא (דברים כ
ח) זהו הירא מעבירות [סוטה מד ע"א ד"ה לפיכך].

#ג. ירא אלהים – הם הגרים שנתגייירו [תהלים סו טז].
יראי ה' – אלו הגרים [תהלים קטו יא, קלה כ]. אלו בני
לוי... [תהלים קיח ד]. יראת ה' – שתירא מלפניו היא
אוצר טוב... [ישע' לג ו]. יראת ה' – שתירא מלפניו,
היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה [ישע' לג ו].
יראי שמי – שומרי שבת [תענית ח]. הולך בישרו ירא
– מי שהוא ירא ה'... [משלי יד ב].

*יש סתירה ברש"י שבתהלים סו וכן קטו מפרש אלו הגרים,
ואילו בתהלים קיח מפרש בני לוי. +מ"מ : ישע' יא ג, יונה ב ט,
משלי א ז, שם ח יג, שם ט י, שם טו ו, שם כב ד, שם כד כא, שם
ל ד, שם לא ל

#ד. ירא שמים – חרד לשמור ולעשות ואם לאו אינו
חש לתורתו (שיאבדה) [שבת לא: עיי"ש ד"ה יראת
שמים]. [איוב] היה ירא שמים [איוב ד ו]. יראת ה' היא
חכמה – זו צריכה לזו, ואין חכמה יפה בלי יראה
[איוב כח כח]. הרואה דלועין בחלום ירא שמים הוא,

עשיר [סוכה לז]. נשים יקרות – עשירות [כתובות קו.
עין סנה' מג ע"א בגמרא]. עשיר וחשוב [פסחים נ]. יקר –
אדם הגון [ירמ' טו יט]. היוקר יעות – שלא יכבדו זה
את זה. יקר כבוד. ל"א היוקר (נ"א היקר) יעות מכובד
שבהן יהא עוותן ורמאי, מ"ר [סנה' צז].

#ד. מעות ביוקר – אין מעות מצויות [תענית יט:].
ויקר פדיון נפשם – יתיקר מכל הון. ומנחם חברו
לשון מניעה [שם מט ט].

@בשערי תורת בבל למגילה ט ע"א מציין ש"יקר" בלשון הקודש
הוא דבר שאינו מצוי ובארמית הוא כמו כבוד, עיי"ש. בספר מילי
דמדרכי (זק"ש) עמ' ש"צ שואל מה היתה יקרותם של אנשי
ירושלים; ומביא שלל מקורות : ביומא סט ע"א מובא מעשה עם
שמעון הצדיק שיצא לקראת אלכסנדר מוקדון ולקח עמו
מיקרי ישראל (ולפי כת"י מינכן "מיקרי ירושלים"). עין איכה ד
ב : בני ציון היקרים, ובמדרש איכה רבתי פ"ד ס"א מובא מה
היתה יקרותן, עיי"ש. לפי זה מסיק שהיו מחמירים בדברים שבין
אדם לחברו ומהדרים ונהירים בדברים שאחרים לא היו נוהגים
בהם... ואע"פ שעל חומרות יתירות החורגות מן המסגרת
ויוצאות מן הגדר הרגיל חששו חכמים ליוהרא (ברכות יז ע"ב
ועוד), אין זאת אלא בעניינים שבין אדם למקום, אולם בעניינים
שבין אדם לחברו כל הנכנס יותר לפנים משורת הדין וכל
המהדר יותר הרי זה משובח, ונאמר (משלי ב כ) למען תלך
בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור, ובגמרא ב"מ פג ע"א ד"ה
בדרך טובים כתב רש"י : לפנים משורת הדין. +מ"מ : ירמ' לא
יט, יומא סח ע"ב ד"ה הולכין. ראה אדר א, אור, יחר, יקיק

~יקר, יקיר, יוקרא (ג)

יקירה – כבדה ומשאה כבד [דניאל ב יא], יקיר – כבד
[שבת נט. חולין כו:]. אבנים יקרות – כבדות [מ"א ה
לא, ז ט]. לשון כובד [קהלת י א]. יקירי – כובד משא
[ב"מ כא:]. כבד [ב"מ כג]. יקירן אודניה – כבדו אזניו
משמוע [סוטה יג]. יקר בעיני ה' – דבר קשה וכבד
הוא בעיניו [תהלים קטז טו]. אייקר – אשתכח, הוכבד
עליהם מחמת שכחה [ברכות יח:]. יוקרא – כובד
המשוי [סוכה נב:]. יקירי – כבדות [שם], כבדין [חולין
כו:]. יוקרא דליבא – ליבו כבד עליו [שבת קמ. גיטין
סט:]. כובד [מנחות צד:].

*+מ"מ : במד' כא ד ד"ה ותקצר, ירמ' לא יט. ראה כבד

~יקש, יקוש, יוקש, מוקש

יקוש עושין ללכוד צביים ביער, כשרגלו בא לתוכו
והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פייד"א
(מלכודת) בלעז [ירמ' ה כו]. יקשתי לך – לשון מוקש
[ירמ' נ כד]. יקשון – (ת"י) תקלא, לשון מוקש [ישע'
כט כא]. (פח) שפושטין לחיות ללכודן ברגלים,
כשנוגעין בו קופץ ומתחבר מאליו ולוכד [שבת יח:].
פח יקוש – פח ללכוד [הושע ט ח]. יוקשים בני האדם
– במכשול קטן וחלש כמו המצודה הרעה והפח
נכשלים בני אדם בעת פקודת רעתם, כשבא עתם

לשון (ישע' לח יד) דלו עיני למרום [ברכות נו:].
התורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים, לכך
צריך שתקדים לו יראת שמים [יומא עב:]. דניאל מתוך
שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרין [קהלת
ח א]. הכל בידי שמים – כל מדותיו וקורותיו של אדם
באין לו בגזרת מלך חוץ מזו [נדה טז: עיין מגילה כה.
ד"ה חוץ]. כיון דיראת שמים עומדת בעיניו כל שעה,
אינו נכשל במעשיו והוא נזכר ביראת חטאו [אבות
פ"ג מ"ט, עיי"ש].

*+מ"מ: ב"ק פא ע"ב ד"ה גדולתו.

#ה. ליראת חטא מונעת (אדם) מלדרוף אחר יצרו
[סוטה כא:].

*+מ"מ: מגילה כח ע"ב ד"ה תקיפי, ב"מ קז ע"א ד"ה רבי יוחנן,
ע"ז כ ע"ב תוס' ד"ה עונה.

#ו. שיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים
וקבול עול מלכותו [שה"ש א א]. שה"ש כולו יראת
שמים וחבת המקום בלב כל ישראל [ברכות נז:].

@על כן זחלתי ואירא (איוב לב ו) תרג' מטול היכנא אסתפיתי
ודחילתי. עיין בברכות לג ע"ב הגדרת יראת שמים. בשבת ק"כ
ע"א מבאר רש"י שחסידי יותר נכבד מירא שמים כיוון שחסידי
מוותר משלו בעוד ירא שמים לא קשור לענין ויתור. בספר א"ש
פנחס מר' פנחס הירשפרונג ח"א עמ' כ"ג מציין לנדרים ח ע"ב:
א"ר חנינא א"ר מיאשה משמיה דרבי יהודה בר אילעאי, מאי
דכתיב (מלאכי ג ב) וזרחו לכם יראי שמי שמש צדקה... אלו בני
אדם שהן יראין להוציא שם שמים לבטלה. אך כיצד נוכל
להכיר מיהו הירא שמים? בנדרים כ ע"ב מובא: תניא, (שמות ב
יז) בעבור תהיה יראתו על פניכם, זו בושה, לבלתי תחטאו,
מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. מכאן אמרו סימן יפה
באדם שהוא ביישן, ובפירוש הרא"ש מבאר כל הירא מתבייש,
כלומר אפשר להכיר את הירא שמים אם הוא ביישן. +מ"מ:
שמות טו טו, ויקרא יט יד, יט לב, במד' כא ח, דברים ו יג, ז ט,
דה"ב א יא, ברכות לג ע"ב ד"ה הכל, שבת קכ ע"א ד"ה הכא,
יומא יט ע"א ד"ה אלמה, קדושין לב ע"ב ד"ה דבר המסור, ב"ק
פא ע"ב ד"ה גדולתו, ב"מ נח ע"ב ד"ה שהרי, ב"ב קסד ע"ב ד"ה
הרי כאן, סנה' קא ע"א ד"ה מאי אמן, דה"ב כא יא. ראה אמן ב,
דאג, זחל, חרד א, מורא, מורה, נורא, עמית בהערה, שמים,
תועבה

~יראון

עיר מבצר בנחלת נפתלי (יהושע יט לח).

~יראיה

(בן שלמיה בן חנניה, בעל פקידות בימי צדקיהו,
היו"ד) הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת [דה"א
טו כד, עיין ירמ' לו יג, יד]. בעל פקידות – ממונה
לשמור שלא יצא איש מן העיר [ירמיה לו יג].

~ירב

מלך ירב – זה אחז... [הושע ה יג]. זה סנחריב [שם י
ו].

*צ"ע על הסתירה. ראה ארב, רב, ריב

~ירבז

ירבזין (השוטים) – הנפיר"ש (חמציץ) בלשון
אשכנז, וקורין לו אוישילי"ש, והן עשבים וטעמם
קרוב ללולבי גפנים [סוכה לט:].
*נזכר בשביעית פ"ט מ"א. ראה פעפועין

~ירבעל, ירובעל

גדעון נקרא ירובעל... ונקרא ירובשת... ונקרא
ירובשת וירובעל, כי בעל ובשת אחד הוא [דה"א ט
לט].

* (כינוי ל) גדעון השופט בן יואש (שופטים ו ל, לב, ז א, ח כט, ט
א. בש"ב יא כא - ירובשת). ראה אבימלך, ירבת

~ירבעם

#א. (ירבעם בן נבט משבט אפרים, אבי נדב ואביה,
מלך ישראל הראשון לאחר שפילג את העם, נקרא כך
ע"ש) שריבע עם – שריבין את ישראל והשפילם
(בגמרא נוסף: ע"ש שעשה מריבה... עיי"ש) [סנה'
קא:]. (ירבעם היה) תחילה לקלקלה – שהיה מלך
ראשון שהקדיח את תבשילו [סנה' קב:].

*+מ"מ: מ"א יא כו, כח, מ, משלי י א, דה"ב יג ג-יט. ראה נבט ג

#ב. (ירבעם בן יואש מבני יהוא הוא...) [הושע א א].

*+מ"מ: מ"ב יד טז, כג-כט. ראה שכס ג

~ירבשת, ירובשת

גדעון... נקרא ירובשת... [דה"א ט לט, עיי"ש]. בן
ירובשת – הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת, הוא
הבעל (ר"ה כה). [ש"ב יא כא].

* (כינוי ל) גדעון השופט בן יואש (ש"ב יא כא). ראה גדעון,
ירבעל, מפיבשת

~ירד (א)

#א. כאשר תרד – לשון צער, כמו (תהלים נה ג)
אריד בשיחי... [ברא' כז מ]. וירדתי על ההרים – לשון
יללה הוא, ודוגמתו (ישע' טו ג) כלה יליל ירד בבכי,
המתעצב (נ"א המתעצם) בבכי עד שגופו משתבר
[שופטים יא לז]. יורד בבכי – גונח ונוהם בבכי, כמו
(שופ' יא לז) וירדתי על ההרים, וכן (איכה ג יט) זכר
עניי ומרודי [ישע' טו ג], עניים מרודים – נאנחים
ונאנקים על צרתם, כגון (איכה ג יט) עניי ומרודי,
אריד בשיחי [ישע' נח ז], אריד בשיחי – אתאונן
בצערי, כמו (איכה ג יט) זכר עניי ומרודי, (וכן
שופטים יא) וירדתי על ההרים. ומנחם פתר לשון
ממשלה, כמו (ברא' א כח) ורדו בדגת הים [תהלים נה
ג]. וירדנה (איכה א יג) – לשון שבירה, כמו (במד'
כד) וירד מיעקב, כאדם המושל בחבירו להלקותו

*ראה הרדוף, ירדן בהערה

~ירדן

(מישור) של ירדן ככר שמו [ברא' יד ו]. שבעה ימים מקיפין א"י וארבע נהרות, ירדן... [תהלים כד ב]. ירדן הוא נהר איתן [תהלים עד טו]. פמיים – משם ירדן יוצא, כדאמר מר (בכורות נה. עיי"ש ד"ה כתנאי ואילך) ירדן יוצא ממערת פמיים, והוא במזרחה של א"י, ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה [דברים לג כב, מגילה ו.]. נהר [ב"מ כב. ד"ה ירדן]. כל מה דמשיך למעלה מיריחו לא ירדן הוא דבטל חשיבותו שמתערב בימים גדולים [בכורות נה.]. נהר קטן [שבת פג.]. ירדן במיצר מזרח של ארץ כנען [יהושע טו ה]. קצה הירדן – מקום שהירדן נופל בים המלח [יהושע יח יט]. גאון הירדן – הוא מקום אריות כתי' [ירמ' מט יט]. הירדן הוא מצר מזרחי [יחז' מז יח].

עבר הירדן – היא (מקום) גלות שנייה של ראובן וגד [ישע' ח כג].

*בגמרא בכורות נה ע"א נאמר : למה נקרא שמו ירדן? שירד מדן, עיי"ש מחלוקת מהיכן מתחיל להיקרא ירדן. ביהושע טז א ובמד' כב א נזכר המקום ירדן יריחו. עבר הירדן נזכר במקרא 44 פעמים, מתוכם רק כעשרה מצינים את הצד המערבי, לכן בד"כ כשאומרים "עבר הירדן" הכוונה לצד המזרחי. בתחילה היה נחשב כארץ העמים, אך עם הזמן נהייה שווה לעבר המערבי, כגון שנאמר בתוספתא גיטין : המביא גט מעבר הירדן כמביא מא"י... +מ"מ : יחו' מז יח, סוטה לג ע"ב ד"ה הלא המה, ב"ב עד ע"ב ד"ה אימתי. ראה גאון (ד), ורד, מזרח, קרמיון

~ירה (א)

ירה בים – שדי בימא, שדי לשון ירייה, וכן הוא אומר או ירה יירה או אישתדאה אישתי, והתי"ו משמשת באלו במקום יתפעל [שמות טו ד], יירה – יושלך למטה לארץ, כמו ירה בים [שם יט יג], ויריתי – והשלכתי, כמו ירה בים [יהושע יח ו], לשון השלכה, כמו ירה בים [סנה' מה.]. הורו לירות – לשון ירה בים [ישע' נט יג]. לירות – א"ה גיטי"ר (לזרוק) בלעז [תהלים יא ב]. ירה ויור – (ת"י) שדי ושדא [מ"ב יג יז].

ויוורם – ירה אותם... [תהלים סד ח].

*ראה יורה

~ירה (ב)

הורני (בפסוק : הרני) לחומר – הורני ולמדני... ל"א השליכני, לשון (שמות טו ד) ירה בים [איוב ל יט], ותורך (תהלים מה ה) – ותלמדך [שבת סג.], התורה ודבר האמת שתעסוק בה היא תורה אותך... [תהלים מה ה]. יורה – איסור והיתר [סנה' ה.]. שהורה בה חכם

ולשכרו [סנה' קד.]. וירדנה – וירדה אותה וישכר אותה ע"י רידי ויסורין [איכה א יג]. מרודי – קונפליינ"ט (צעקה, תלונה) [איכה ג יט]. מרודיה – הוא לשון צער, כמו (שופטים יא לז) וירדתי אל ההרים, (תהלים נה ג) אריד בשיחי ואהימה [איכה א ז]. מרודים – קונפליינ"ט בלעז, כמו אריד בשיחי [ב"ב ט.]. ירד – נשכר, ודומה לו (ישע' לב יט) וברד ברדת היער [זכריה יא ב].

*כל המפרשים חלוקים עם רש"י בפירושו לישע' נח ג. ראה מרוד, ריד וכמה מהפירושים הוכפלו שם וכאן.

#ב.יורדי הים – (מלחים) הפורשים בספינות [ישע' מב י]. אין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת היציאה [יונה א ג].

*מלוא ב (ב)

#ג.כבהמה בבקעה תרד – תתפשט, כמו (לעיל מה א) לרד לפניו גויים [שם סג יד].

#ד.יורד עמו לחייו – בכל דבר שהוא יכול להקניטו ולהפסידו הוא יורד [יומא עה.], לרדותו ברצועה ובחוסר לחם [כתובות נ.], מותר לשנאותו ואף למעט פרנסתו ולירד לאומנותו [קדושין כח.], רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו וכאילו בא להורגו, ואני שמעתי רשאי לירד לתוך אומנותו של חבירו ולמעט מזונותיו של חבירו, וקשה בעיני שיתירו חכמים לישראל להנקם ולגמול רעה... [ב"מ עא. עיי"ש]. עד רדתה – לשון רדוי, שתהא כפופה לך [עפ"י ת"א] [דברים כ כ.], עד רדת חומותיך – לשון רדוי וכבוש [דברים כח נב]. ירד יער הבציר – נשכר [זכריה יא ב]. וירדו – יש בלשון הזה לשון רדוי ולשון ירידה [ברא' א כו.]. רדו – לשון כבישה ורדוי, כמו (ברא' א כח) ורדו בדגת הים [יואל ד יג].

#ה.ירד לפני התיבה – לפי שמצוה להתפלל במקום נמוך קתני ירד [ר"ה לב.].

#ו.יורידו אותו – כתרגומו יפרקין, מפרקין אותו מהקמתו [במד' א נא].

@ראה ברד ג, ירד, לגימה, נחותא, רדד, רדה, רדיוני, שלשל

~ירד (ב)

(בנה של אשתו היהדיה אשת כלב, ואחיהם של אבי גדור, חבר ויקותיאל, אחד משרי העיירות... [דה"א ד יח]. (אחד) משמותיו של משה [סנה' יט: ראה אבי גדור, יהדיה].

*במגילה יג ע"א נקרא ירד אבי גדור (ויש גורסים אביגדור) אחד משמותיו של ע"ש שירד להם לישראל מן בימיו והוא אב בחכמה. יש חוסר בהירות בשמות הללו.

1. @ בן מהלאל מצאצאי שת ואבי חנוך [ברא' ה טו-טז, בפרק ד יח - עירד]. 2. אבי העיר גדור [דה"א ד יח].

~ירדוף

– שנולד בה ספק. והוצרך לשאול לחכם להתיר [חולין לז:]. יורה חטאים בדרך – (של ה)תשובה. ד"א... [תהלים כה ת].

(רב אשי ורבינא) סוף הוראה – סוף כל האמוראין. עד ימיהן לא היתה גמרא על הסדר, אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או איסור והיתר, כל אחד ואחד אומר טעמו. ורב אשי ורבינא סדרו שמועות אמוראין שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה השנויה לה, והקשו קושיות שיש להשיב ופירושים שראויים לתרץ, הם והאמוראים שעמהם וקבעו הכל בגמרא... [ב"מ פו. עיי"ש]. מורה – לשון הוראה וראיה, כמו (משלי ו יג) מרה באצבעותיו [שופטים ז א]. המתיר סומך על שמועתו או על סברת חכמתו והיא הוראה [כתובות ז]. יורה – לימד [סוטה יב: עיי"ש]. ומורה גם הוא יורה – מי שמרווה את תלמידו בדבר הלכה גם הוא יורה לעולם הבא. ל"א ומורה לשון מורה [סנה' צב].

*+מ"מ: ערובין סב ע"א ד"ה בצר אל יורה, יבמות עז ע"א ד"ה אם, כתובות י ע"ב ד"ה אל יורה, נזיר לח ע"א ד"ה שהור, ב"ב קל ע"ב ד"ה עד שיאמרו, סנה' ה ע"א ד"ה יורה, שם מג ע"א ד"ה מבעי ליה. ראה בעל הוראה, מורה ב, קרץ ב, ראה, תורה

~ירואל

*שם מדבר ממזרח לירושלים (דה"ב כ טז).

~ירואר

*ראה טורא, מר ירואר, עסווס

~ירובעל

זה גדעון [ש"א יב יא]. גדעון נקרא ירובעל על שסירב לו בעל (שופטים ו) [דה"א ט לט עיי"ש. ר"ה כה. ד"ה ואומר ה', ד"ה ואומר בספר].

~ירוד (א)

תבלול, ובתוספתא ראיתי חורור, והן טפות דקות של לובן, הנולדות בעין, כדתנן (בבכורות לח: [שבת עח.]. שוקע בתוך העין [שם ד"ה גוא].

*+מ"מ: תוס' ד"ה שכן כחולין לארוד. ראה דולפן, חורור, כרושיתא בהערה, תאנה ב

~ירוד, יארוד (ב)

יארוד – תנין, מעון תנים (ירמ' ט י) מתרג' מדור יארודין, והוא אכזרי על בניו. יארוד ילדה – התנין הוליד תולדותיו [כתובות מט:]; ירוד נאלה (כך מכנה רבי אבהו את רבי זירא) – תנין שוטה, (מדמה אותו ל)עוף ששמו תנין והוא שוטה ובוכה ומספיד תמיד,

וכל תנין שבמקרא מתרג' ירודין [סנה' נט: גליון הש"ס מציין לשו"ת חוות יאיר סימן קנ"ב ד"ה רצ"ע מה דקרי ליה].

*יש לעיין בהערה לערך תן ולצרף לכאן. ירוד זה מין עוף, והוא התרגום של תן-תנים (פרט לשני מקומות ביח' שם מתורגם תנים – תנינא), בניגוד לזיהוי המקובל שזה הזאקא"ל (שהוא מה שנקרא איים – ראה אי). בערך זה הבאנו את כל המקומות בהם התרגום ירודא, ולכן (לפי ת"י) נראה שבכל מקום לעיל שזכר תנין, צריך להגיה תנים. אך הפירוש בישע' לד יג נשאר בצ"ע, שם מובא שתנים זה מין חיה רעה למרות שבתרגום מובא שזה ירוד, וכן באיכה ד ג מובא "גם תנין (הכתיב, והקרי תנים) חלצו שד היניקו גוריהן", וצ"ע על הקרי, שכן לציפור אין חלב להניק, ואילו התנין אכן יונק. לכן נראה שלפי רש"י צ"ל שם תנין כמו הכתיב (עין מדרש תנחומא בחקותי ג: התנין הזה כשהוא בא לינק...). בדברים לב י ד"ה "ובתהו ילל ישמן" כותב מקום יללת תנינים, ובד"ר הנוסח יללת תנים. בירושלמי כלאים פ"ח ה"ד עם פירוש מר"ח קנייבסקי מפרש שירוד הוא מין תנין (נראה שצ"ל תנים) שיש בו כח לעוף, הלכך הרי הוא כעוף. לסיכום, נראה שירוד זה עוף ונקרא ג"כ תנים, ואילו תנין זה מין דג יונק החי גם במים וגם ביבשה. +מ"מ: ירמ' ב כד, ב"ב קמא ע"א ד"ה ה"ג דתניא. ראה אי ד, דולפן, ישימון, נבוכדנאצר, ערוד, שועל, תן, שדי ב, תנין

~ירוח

*אחד מראשי האבות משבט גד (דה"א ה יד).

~ירוק

לא כעשבים אלא כמראה כשותא, הומל"ן (כשות), או כמראה מוריקא, כרכום, או כמראה ביצה, וכל אלה מין ירוק הן, אלא שזה משונה מזה וכל מראה קרו"ג (כרכום) נקרא ירוק [חולין מז:]. ירוקא – עשב [ב"ק מח:]. עלה ירוק – וירדור"א בלעז – [שמות י טז]. מי שפניו ירוקים חולה הוא [ברכות נז:].

*ירוק מובא במקרא פעם אחת באיוב לט ח ואינו מפרש. קרו"ג הוא כרכום – זעפרן, ונראה שיש שבוש בלועזי רש"י כיון שלועז במשמעויות שונות שכן הירוק יש לו גוונים שונים. עיין סוכה לא מפרשים ששתם ירוק בתלמוד הוא כצבע האתרוג. עיין באוצר הלעזים לחולין מז ע"ב. +מ"מ: שבת קלד ע"א ד"ה לכרכי, סנה' פז ע"ב ד"ה הירוק, נדה לא ע"ב ד"ה והן, שם לג ע"א ד"ה תקנה, שם לג ע"ב ד"ה והוריקו. ראה הוצא, ירק א, ירקון, ירקרק, כוחלא, כרכם, שיש ב, תכלת, תמרה

~ירוקה

א. חולין של ירקון [שבת קט:].

ב. ירוקה שעל פני המים – ספינה המתעכבת במקום אחד במים גדל ירקקות סביב שוליה מבחוץ [שבת כ: ד"ה אוכמתא]. כמין עשבים [חולין מז:].

@ירוקה היא מן הפתילות שאין משתמשים בהן לנר שבת, מה שנקרא היום אצה. ראה אוכמתא, איצא, ירוק, ירקון, ירקרק, כשותא

~ירוקי

עשוין מקרקע שחופרים ממנה צריף, אלו"ם (צריף) והוא עז וכולע לעולם [פסחים ל:].
 *+מ"מ : כתובות קז ע"ב ד"ה ירוק, וד"ה חיורי. ראה מגביא, צריף ב

~ירושא, ירושה

*בת צדוק אשת עוזיה ואמו של המלך יותם (מ"ב טו לג, בדה"ב כו א - ירושה). ראה ירש

~ירושלים, ירושלם

#א. ירושלים – יושבת בהר המישור [ירמ' יז ג].
 ירושלים בארץ יהודה היא בצפונה של ארץ יהודה בגבול שבין יהודה לבנימין, ויש מארץ יהודה הימנה למזרח עד סוף א"י והימנה למערב עד סוף א"י... בדרומה של ארץ יהודה [ברכות סא:]. ירושלים... אינה בגבול יהודה, אלא בגבול בנימין שהוא בצפונה של יהודה [יהושע טו ח]. ירושלים רשות הרבים שלה מכוון משער לשער ומפולש ויש בה דריסת ששים רבוא ורחב שש עשרה אמה... וכל זמן שלא עירבו היא כרמלית... והכי נמי אמרין בפרק בתרא (קא.) דירושלים כרמלית היא [ערובין ו:]. ירושלים כולה כרמלית היא שהיא כולה כחצר של רבים שלא עירבו, דהואיל ודלתותיה ננעלות בלילה מערבין את כולה... עיר של רבים היא שאוכלוסין הרבה באין לה [ערובין קא:]. בירושלים אין עושין כבשונות מפני העשן [חגיגה כה:]. ירושלים גבוהה מכל הארצות [תהלים קלב ו]. גבוהה מכל א"י [יהושע טו ג]. אין לך עיר בא"י שאין ירושלים גבוהה ממנה [סנה' פז:]. מיוסדת על ההרים, שנאמר (תהלים קכה ב) ירושלים הרים סביב לה [דברים לב כב]. משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר [דברים לג יב]. ירושלים היא כמדבר [ישע' לב טז]. עיר החכמה [קהלת א א].
 ירושלים קרויה ציה [ישע' לה א].

#ב. ירושלים דדהבא – ירושלים של זהב – בתי נפש שמצוירת בכל עניני ירושלים [נדרים נ:].
 #ג. בנות ירושלים – אלו ישראל, (נוטריקון) יראים ושלמים להקב"ה [שה"ש ג יא].

@במגילה כו ע"א ישנה מחלוקת אם נתחלקה ירושלים לשבטים אם לא. בספר הכוזרי מאמר כ"ג סכ"ז נאמר : ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בנ"י לה תכלית הכוסף, עד שיחוננו אבניה ועפרה. עיין בירחון סיני שנה נח כרך קטז סיון-תמוז מאמר שבעים שמות לירושלים. *+מ"מ : תהלים קכב ג, קכג ה, קכה ב, יומא כג ע"ב ד"ה אינה, ב"ב עה ע"ב ד"ה אמר ריש לקיש. ראה בית עולמים, בעל המון, בצרון, גי, גיא חזיון, יבוס, ישב (יב), מדינה, מטרופולין, מנוחה, נחלה, עיר א, עמק ג, עקר ב, ציה, ציון ב, צלצח, קיר א, קריה

~ירח (א)

#א. (כינאי ל)נשמה [קהלת יב ב].
 #ב. ירחי קדם – ימים קדמונים [איוב כט ב].
 #ג. סנהדרין, דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה [קהלת יב ו, עיי"ש].
 #ד. ירח לא ידע מבואו, פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה [תהלים קד יט].
 @עיין תוס' חולין ס ע"ב ד"ה אמרה שירח בלשון תורה הוא לשון זכר ובלשון חכמים לפעמים משמש לשון נקבה. ראה בול, לבנה

~ירח (ב)

חודש [סוטה יב: כא. ב"ב ד:]. ירח האיתנים – ת"י בירחא דעתיקא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה, משניתנה תורה... נקרא תשרי שביעי [מ"א ח ב]. ירח בול – הוא מרחשון... [מ"א ו לח].
 *בברא' י כו ודה"א א כ נזכר ירח מבני יקטן. ראה איתן

~ירחינאה

שמואל ירחינאה – הוא שמואל בר אבא, חבירו של רב, ועל שהיה בקי בסוד העיבור... קרי ליה ירחינאה [ב"מ פה:].
 *+מ"מ : ברכות נח ע"ב בגמרא. ראה אריזן

~ירחם, ירוחם

*1. אבי אלקנה, בן אליהוא וזקנו של שמואל (ש"א א א). 2. אביהם של שמשרי, שחריה, יערשיה, אליה, זכרי ועתליה, מראשי אבות בנימין (דה"א ח כו-כז). 3. מבני בנימין מן הגדור, אביהם של יועאלה וזבדיה (דה"א יב ח). 4. אביו של הנגיד עוראל הממונה על שבט דן (דה"א כו כב). 5. אבי עזריה משרי המאות שבאו בברית עם יהוידע (דה"ב כג א). 6. אביו של יבניה משבט בנימין (דה"א ט ח). 7. כהן ממשפחת מלכיה, אביו של עדיה (נחמיה יא יב, בדה"א ט יב נאמר שהוא בנו של פשחור בן מלכיה בדורו של ירמיה וצ"ע).

~ירחמאל, ירחמאלי

כלב (הוא) אחי ירחמאל [דה"א ב מב, עיי"ש]. ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה – לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח נכרית להתעטר בה יפה ושרית היתה [דה"א ב כו].
 *בנו הבכור של חצרון בן פרץ בן יהודה, ונשותיו עטרה ואביה (דה"א ב ט, כה, עיין בש"א כו-לא). ראה רס בן חצרון @1. בן קיש לבני מררי, ראש לבני קיש (דה"א כד כט). 2. בן המלך בימי יהויקים שנשלח לאסור את ירמיהו (ירמ' לו כו).

~ירחע

*עבד מצרי שאדוניו ששן ממשפחת הירחמאלי משבט יהודה שלא היה לו זרע, נתן לו את בתו לאשה (דה"א ב לד-לה). ראה אונס

~ירט

ירט הדרך – רבותינו חכמי המשנה דרשוהו (שבת קה.) נוסריקון יראה ראתה נטתה... ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי, לשון רטט... ל"א ירט לשון רצון, וכן (איוב טז יא) על ידי רשעים ירטני – מפייס ומנחם אותי ע"י רשעים שאינם אלא מקניטים [במד' כב לב].
*אין לו דמיון במקרא. ירט משמעו סטה, נטה הצדה. ראה חרד א, רטה

~יריאל

*בנו השלישי של תולע בן יששכר (דה"א ז ב, בתרגום השבעים - ירואל, עיין דה"ב כ טז).

~יריב

1. *בן שמעון (דה"א ד כד, ראה יכין). 2. מראשי העם בימי עזרא (עזרא ח טז, עיי"ש). 3. אחד מהכהנים שנשא נכרית (עזרא י יח). ראה ריב ב

~יריבי

*בן אלנעם מגבורי דוד (דה"א יא מו).

~יריד

שוק הנקבע ליום חג של נכרים (נ"א גויים)... [עירובין מז.], יומא דשוקא [מו"ק יא.], שוק של א"ע [ע"ז לג.].
*ראה ירד, שוק ב

~יריה, יריהו

*בנו הבכור של חברון בן קהת הלוי, מבתי האבות של יריה (דה"א כג יט, כד כג, כו לא).

~יריחו, ירחו

ראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו, ועל שם הריח נקראת יריחו [מ"ב כ יג, ישע' לט ב, יחז' כז יז, ברכות מג.]. עיר התמרים [דברים כ ג, שופטים א טז, עיי"ש, שם ג יג, יחז' מז יט, ב"ב קמו.].
יושבת על הספר והיתה נגרה ומנעולה של א"י... [יהושע ב א, עיי"ש], יריחו עומדת על הספר, והיתה נגרה ומנעולה של א"י... [יהושע כד יא.]. יריחו לפני מן החוט בחלק בנימין [יהושע יח יב].
*מ"מ: במד' י לב, פסחים נה ע"ב ד"ה ששה, סנה' קיג ע"א ד"ה לא יריחו. ראה בעל תמר, עיר התמרים, פנג

~ירימות

1. *בן בלע בן בנימין, גבור חיל (דה"א ז ז). 2. אחד מגבורי בנימין (דה"א יב ו). 3. בן מושי בן מררי משבט לוי (דה"א כד ל). 4. בן דוד, אבי מחלת אשת רחבעם (דה"ב יא יח, אינו נזכר ברשימות האחרות של בני דוד). 5. בן הימן משבט לוי, ראש המשמרת החמש עשרה של המשוררים (דה"א כה ד, שם כג כג - ירמות). 6. בן עזריאל, נגיד על שבט נפתלי (דה"א כז יט). 7. פקיד

הממונה על התרומה, הקדשים והמעשר בימי חזקיהו (דה"ב לא יג). ראה ירמות

~יריעה

יש ליריעה (בבימה"ק) שתי קירות ושתי צורות על שתי קירותיה... [יומא עב.].
*יריעה היא אריג מבגד או עור המשמש בד"כ לאהל. ראה דוק, חמילה, כלה א, פריסא

~יריעות

*בתו של כלב בן חצרון אחות עזובה, ויש הסוברים שעזובה היא אשתו וצ"ע זהות יריעות (דה"א ב יח-יט, עיי"ש).

~ירך, ירכתי

#א. *עצם הקולית התקוע במתנים [חגיגה יג.]. ירכים רגל מיקרו. בין רגליה – בין ירכותיה [יבמות קג.].
*מ"מ: פסחים פג ע"ב ד"ה שני ואילך. ראה אטמא, חמק, חמש א, מטחתא, פחדים, צדא, שוק א
#ב. *יריכו של ה"א – רגלו הימנית [מנחות כט.]. ירך של כירה – פטפוט כעין רגל [שבת קלח.]. ירך המנורה – רגל של מטה העשויה כמין תיבה ושלש הרגלים יוצאין הימנה ולמטה [שמות כה לא], השידה (ברלינר מגיה "השדרה") שעל הרגלים, חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים [במד' ח ד].
#ג. *יריכות – (שהיה הציץ דק כעין טס) וצר האותיות מעבר האחד ודוחק ירכותיהן והן בולטות מעבר השני כמו שמציירים כסף וזהב העשוי ליקבע בכלי עץ ששותים בהם יין [גיטין כ.].
*ראה תוכות

#ד. *ירך המשכן – ירך כתרוממו צדא, כירך הזה שהוא בצדו של אדם [שמות מ כב], ירך המזבח – צד [ויקרא א יא.]. בירכתים – בסוף הלשכות למערב [יחז' מו יז].
#ה. *ירכתו – סופו, סוף גבולו, כמו (שמות כו כב) ולירכתי המשכן [ברא' מט יג], בירכתים – בסוף [יחז' מו יט]. מירכתי – כתרוממו מסייפי [ירמ' כה לב]. ולירכתי המשכן ימה – לשון סוף כתרוממו, ולסייפי. ולפי שהפתח במזרח קרוי המזרח פנים והמערב אחורים, וזהו סוף שהפנים הוא הראש [שמות כו כב].
#ו. *בירכתי בור – במעמקי בור, בתוך עמקי [שם לב כג].

#ז. *ירכתי צפון – אנגלי"ש (פינות) בלעז, ירך המזבח צפונה, ששם שוחטין חטאות ואשמות [תהלים מח ג].
#ח. *ירכתי לבנון – בית המקדש שמלכין עונות [מ"ב יט יג]. בית המקדש [ישע' לז כד].
#ח. *בדרך תשמיש הירך נהנה תחילה בקירוב בשר, לפיכך תלקה ירך תחילה... [סוטה ח.].

~יָרֵם

*לוי מצאצאי אליעזר בן משה (דה"א כו כה). ראה יורם

~יִרְמוֹן

שבעה ימים מקיפין א"י וארבע נהרות... ירמוֹן...
[תהלים כד ב, עיין תוס' ב"ב עד: תוס' סנה' ה ע"ב
ד"ה פסולין].
*ראה קרמיון

~יִרְמוּת (א)

עיר [דה"א ד יח, עיין יהו' טו לה].
1. * עיר בנחלת יששכר (יהושע כא כט).

~יִרְמוּת (ב)

1. * מבני בכר בן בנימין, גבור חיל (דה"א ז ח). 2. * מאחיהם של
בריעה ושמע משבט בנימין (דה"א ח יד, עיי"ש פסוק יג, כה, כז
וצ"ע אם הוא ירחם). 3. * בן מושי בן מררי משבט לוי (דה"א כג
כג). 4. * לוי בן הימן (דה"א כה כב). 5. * מבני עילם שנשא נכרית
(עזרא י כו). 6. * מבני זתוא שנשא נכרית (עזרא י כז). ראה ירמיות

~יִרְמוּת (ג)

*מבני בני שנשא נכרית (עזרא י כט - הכתיב ורמות). ראה
ירמיות.

~יִרְמִי

*מבני חשום, מהעולים שנשאו נכרית (עזרא י לג).

~יִרְמְיָה (א)

ירמיה ביראה - כך שמו [גיטין לד].

1. * החמישי מגבורי בני גד (דה"א יב יא). 2. * מגבורי בני בנימין
(דה"א יב ה). 3. * ראש בית אב בחצי שבט המנשה בעבר הירדן
המזרחי (דה"א ה כד). 4. * כהן שעלה עם זרובבל (נחמיה יב א). 5.
בית אב כהנים בימי יויקים (נחמיה יב יב). 6. * כהן החתום על
האמנה (נחמיה י ג). 7. * משרי יהודה בחנוכת החומה (נחמיה יב
לד). ראה ירמיהו

~יִרְמְיָה (ב)

ירמיהו כתב ספר קינות (ב"ב טו). [איכה א א]. ירמיהו
מִן הַכְּהֻנִּים - (הנביא, בן חלקיהו, כהן מענות בארץ בנימין,
עיין ספר תורת יעקב לר"ח סופר, סימן רכ"א) בא מרחב
הזונה [ירמ' א א, עיי"ש לח לט, כט א וכן מ"א ב כז].
ירמיה עמד משנת י"ג ליאשיהו [מגילה יד: עיי"ש טו.
ד"ה בשלמא]. (היה) מתנבא בא"י [סנה' צב:]. (אחד
ממ"ח נביאים [מגילה יד].

1. * העשירי מבני גד שהצטרפו אל דוד (דה"א יב יד). 2. * בן
חבצניה, אביו של יאזניה מבני רכב [ירמ' לה ג]. 4. * אביה של
חמוטל, אם יהואחז וצדקיהו (מ"ב כג לא, כד יח, ירמ' נב א).
ראה ירמיה

~יִרְע

*ראה רוע, רעע

~יִרְפָּה

*ראה רפא, רפה

~יִרְפָּאֵל

*עיר בנחלת בנימין (יהושע יח כז).

~יִרְקָה, יִרְקָה (א)

עלה ירוק, וירדור"א בלעז [שמות י טו].
*ירש"י בא לבאר שזו מילה בפני עצמה ולא לשון יחיד של ירקות.
לא ליכול ירקא בלילה - ירק חי, צירפוי"ל (תמכא?
בא"ה מציין שהוא צמח הדומה לפטרוזיליה עם עלים
יותר רחבים. הלעז לא מתרגם את ירקא אלא מביא
דוגמא של ירק הגורר את התאבון)... מפני ריח הפה
[שבת קמ:]. ירקיא - ירקות הנאכלות כשהן חיות [ר"ה
כ. עיי"ש ד"ה לדידן, סנה' י ע"ב ד"ה חישוב]. ירקא -
ירק [מנחות פה:].

אין ירק מצליח אלא בקרקע נרצצת בארץ לחה [ב"מ
קו:]. הירק טוב למאכל ונלקח בזול [ערובין נה:]. ירק
גזוז צריך לגשמים לאחר שגזזוהו, כענין שנאמר
(עמוס ז א) והנה לקש אחר גזי המלך [תהלים עב ו].
*+מ"מ : סנה' נט ע"ב ד"ה לא הותר, ד"ה כירק.

~יִרְקָה (ב)

ירק בפניה - הראה לה פנים זועפות (עפ"י ת"א)
[במדבר יב יד]. כל ירק חי מוריק - נוטל תאר הפנים
[ברכות מד:], הוריקו פניו - חרה לו [נדה לג:].
*ראה נשיקה, ריק

~יִרְקָא

ירוק [יבמות סד:].

~יִרְקוֹן (א)

#א.מכת תבואה שבשדות, יובש ופני התבואה
מכסיפין ונהפכין לירקון, קר"ו (כרכום) בלעז [דברים
כח כב], שהתבואה אינה עולה בקנה לעשות שבולת
[מ"א ח לז].

#ב.חולי ששמו גלניצ"ה (ילונציא"ה. צהבת, עיין
בא"ה) [ברכות כה:], חולי שפניו מוריקות, ילונציא"ה
(צהבת. חסר בדפוס) [יומא פד]. שדפון - בתבואות.
ירקון - חולי (חילוק זה צ"ע ועיין במפרשי המשנה)
[תענית יט:].

*לפי רש"י ירקון הוא מכת תבואה וחולי אדם, מה שנקרא היום
צהבת. עיין בערוך ערך ירק א. +מ"מ : שבת קי ע"ב ד"ה לירקונא.
ראה הדרקון, ירוקה, ירק ב, שדפון

[שופטים יח ז]. ירושת פליטה – הפליטה הנשארת
[שם כא ז]. ירשה – לשון ציווי, כמו (דברים א כא)
עלה רש... ובמסרת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון
צווי דטעמיהון מלעיל [דבר' לג כג]. יורשין – יורשי
הון רב שלא טרחו בו ואין עסוקים ודואגים לשוט
אחרי מזונות ולעסוק במלאכה [שבת י]. יורש – אדם
שהפריש אביו קרבן ולא הספיק להקריבו עד שמת
[ערכין ב].

@+מ"מ : סנה' ז ע"ב ד"ה בין איש. ראה חסן ב, ריש

~יש, יש

#א. ויש אשר – כלומר ופעמים [במד' ט כ].
#ב. ויש בילה – יש לסמוך על הבילה [ר"ה יג]. יש
דין גזל – דין השבת גזלה נוהג [ערובין פח]. יש דחוי
אצל מצוות [סוכה לג]. שיש להם אחורים ותוך –
שראויין להשתמש בהן בתוכן ובאחוריהן [פסח יז].
דבר שיש בו מניין – שדרכו לימנות [זבחים עג]. דבר
שיש בו פגם – כלומר שדרכו ליפגם [מעילה יח].
שיש מפירין – שיכולין להפך [נדרים פז]. ישנו
בעולם – מתקיים [סוטה ה].

*+מ"מ : תוס' ב"ב צג ע"ב ד"ה מאן. ראה אין, אש ב, ישיש,
תושיה

~ישא

ראה נשא ב

~ישב

#א. אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה, כמו (דברים א
מו) ותשבו בקדש, (וכן ברא' יג יח) וישב באלוני
ממרא [ויקרא יב ד, דברים ט ט, תהלים קי א]. לשון
עכבה [במד' כח ב]. ישב בה – יאריך בה, כמו (דברים
א מו) ותשבו בקדש [איוב כב ח], נושבות –
אשייאידי"ש (מיושבות, מכוננות) בלעז [יחז' יב כ].
והושבותים – כמו והושבתים, לשון ישיבה [זכריה י
ו].

#ב. וישבה נא – לשון מיסב אל השולחן [ברא' כז יט].

#ג. וישב לו קוץ – נתחב לו קוץ [ע"ז יב].

#ד. וישב ולבסוף הוקף – נתיישב תחילה בבתים
ולבסוף הוקף חומה [מגילה ג].

#ה. וישבי קרנות – חנוונים או עמי הארץ שעוסקים
בדבר שיחה [ברכות כח:]. יושבי חנויות כל ימות
החול עוסקין בסחורה ואין קורין [בתורה] [ב"ק פב].
עיין בחידושי הגאונים שבע"ז.

*בגנזי קדם ח"א דף ק"ה מובאת סברא שזו טעות וצ"ל קרית -
ר"ת קרקסאות ותיאטריות. יש גורסים יושבי קרנות, כלומר
אנשים העוסקים במרוצי הדרכים (עיין קדושין ע"ב "כולם
יושבים בקרנות של זהב"). עיין ברמ"ה ריש סנה' : בטלנים

~ירקון (ב)

*נחל בגבול דן (יהושע יט מו).

~ירקעם

אבי ירקעם – כל אבי שנאמר כאן, שר על אותה העיר
הכתובה בסמוך [דה"א ב מד].
*שם מקום או שם בנו של רחם מבני כלב [דה"א ב מד].

~ירקרק, ירקרקת

ירקרק – ירוק שבירוקין (עפ"י הספרא) [ויקרא יג מט].
ירקרק חרוץ – פתח דונש בן לברט החרוץ הוא זהב...
וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה
ומארץ כוש... לא הוא ירוק ולא הוא אדום, ולכך קראו
ירקרק, כמו (ויקרא יג מט) לבן אדמדם, שאינו לא לבן
ולא אדום, לכך נכפל ירקרק אדמדם [תהלים סח יד].
שהוריקן – לשון ציהוב, שנאמר (תהלים סח יד)
ואברותיה בירקרק חרוץ... [נדרים לב]. כצבע ירק
הארץ [ערובין ג].

*בסוטה יב ע"א בד"ה ליריעות... דמחמת חוליה היתה ירקרקת,
וברש"י שבע"י יש לעז פלד"א שפירושו חיוורת. במגילה יג ע"א
נאמר שאסתר ירקרקת היתה ורש"י מפרש חוט של חסד משוך
עליה מאת הקב"ה, לכך נראית יפה לאומות ולאחשורוש. +מ"מ :
דברים לב ה ד"ה ופתלתל, תהלים לח יא, איוב מ לא ד"ה צלצל,
ערובין קד ע"א ד"ה בוזקין. ראה אדמדם, אוכמתא, בוק, חרוץ,
ירוק, סחרחר, ריק ג

~ירש, ירשה, ירושה

#א. פן תורש – דלמא תתמסכן, לשון (ש"א ב ז)
מוריש ומעשיר [ברא' מה יא], ירש – יתמסכן [משלי
כג כא], תורש – תעשה רש [משלי כ יג, סנה' עא].
ירש – יעני, יעשנו רש מן הפרי [דברים כח מב].
תורישמו ידי – לשון רישות ודלות, כמו (ש"א ב ז)
מוריש ומעשיר [שמות טו ט, לפי רוב המפרשים הוא
לשון גירוש], יורישנה – לשון מוריש ומעשיר [זכריה ט
ג]. הלירשנו – ת"י הלמסכנותא [שופטים יד טו].

#ב. ואוריש גויים – כתרגומו אתרוך, וכן (דברים ב לא)
החל רש, וכן (במד' כא לב) ויורש את האמורי, לשון
גירושין [שמות לד כד], ואורישנו – לשון תרוכין
[במדבר יד יב, יד כד], והורשתם – וגרשתם [שם לג
נב]. יירשו ארץ – היינו גאולה [סנה' צח]. ויורש –
כתרגומו ותרין (לשון גרש), שתיבת "ריש" משמשת
שתי חלקות : לשון ירושה ולשון הורשה שהיא טירוד
ותירוד [סנה' לב לט].

*בספר גנוזות רש"י מעיר שלמילה "ריש" אין מובן ולכן יש
גורסים כאן "ירש".

#ג. וירש עצר – יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו
אין עוד עוררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה

*אחד מילידי הרפה (ערפה) ואחיו של גלית (ש"ב כא טז, הכתיב ישבו). ראה נב.

~יִשְׁבִּי לַחַם

*איש מבני שלה (דה"א ד כב).

~יִשְׁבָּעַם

(ישבעם בן זבדיאל, מגבורי דוד) ראש השלישים – ראש הגבורים. בן חכמוני – (בש"ב כג ח) כתוב תחכמני, הוא אביו [דה"א יא יא]. מבני פרץ היה והיה ראש לכל י"ב שרי צבאות, ולפי שהיה מן בני פרץ מינהו דוד ראש [דה"א כז ג, עיי"ש פסוק ב ופסוק ה]. *קרחי שבא אל דוד לציקלג (דה"א יב ז, עיין שם ב מב-מג).

~יִשְׁבֶּק

*בן אברהם מקטורה, אבי תתור, בידוע ומכירי (דה"א א לב).

~יִשְׁבָּקְשָׁה

*לוי בן הימן המשורר וראש המשמר השבעה עשר ממשמרות הקודש, יש הסוברים שהשם משושב (דה"א כה ד, כד).

~יִשָּׁה

*ראה נשה

~יִשׁוּ

*שמו של הנוצרי (וכן מכונה "אותו האיש"), והוא קיצור מן "ישוע" ובתלמוד צונזר כגון סנה' מג. קג. קז. סוטה מז. ועוד. עיין בספר סדר דברים ליעקב המובא בסוף ח"ב של הספר סדר יעקב על ע"ז ערך יש"ו באריכות כל ענינו. עיין בספר חסרונות הש"ס ובספר משיחי השקר ומתנגדיהם מר' בנימין שלמה המבורגר (ב"ב תשס"ט) עמ' 107. ראה בן סטדא, נוצרי

~יִשׁוּב, יִשׁוּבִי

(מבני יששכר) הוא יוב האמור ביורדי מצרים... [במד' כו כד], בחומש (ברא' מז יג) כתיב ויוב? יוב היה שמו, ומפני שנתיישובו ללמוד תורה... לכך זכה ונקרא ישוב [דה"א ז א].

*בספר עיטורי תורה לפרשת ויגש מביא את החיד"א שמפרש את טעם השינוי בין ישוב ליוב : בספר דבק טוב כותב שהיה אליל בשם יוב, ויוב בן יששכר התרעם לאביו על שכניה את שמו בשם ע"ז, ולכן נתן לו אות "ש" אחת משמו ונקרא ישוב, ומאז קוראים ליששכר כאילו נכתב בש"ן אחת בלבד. בעזרא י כט נזכר ישוב מבני בני שנשא נכרית. ראה גז, ישיבי לחם

~יִשְׁוָה

*בנו השני של אשר (ברא' מז יז). דה"א ז ל).

~יִשְׁוִי

*1. אחד מבני אשר (ברא' מז יז). 2. בן שאול (ש"א יד מט). ראה ישוע

שאינם עוסקין במלאכה, אלא יושבין בקרנות העיר, ופעמים שבני אדם באין מאליהן ונידונין בפניהם. עיין בערוך ערך קרן ג. ראה קרן א (ט), קרונא

#ו.ש"ב ואל תעשה שאני – דברים רבים התירו לעקור דבר תורה מפני סייג ומפני כבוד הבריות היכא דאינו עוקר דבר במעשה ידים אלא יושב במקומו ודבר תורה נעקר מאליו, כגון תקיעת שופר ולולב בשבת וסדין בציצית. ודכותייהו טובא ביבמות. והלובש כלאים עוקרו במעשה ממש שהוא לובשו [ברכות כ.], לאו עקירה היא, כגון אכילת בשר עשה הוא ואמרו רבנן ש"ב ואל תאכל לאו עקירה בידים היא, אבל תרומה דמפקת לה לחולין עקירה ממש היא [יבמות צ.].

#ז.המתיישוב ביינו – שותה יין ואין דעתו מטורפת [ערובין סה.]. נתיישוב בדבר – נעייין בו [ב"ק כ.]. נעייין בה עד שיתיישוב דעתו להשיב כהלכה [גיטין סג.].

#ח.ישוב – לשון נשיבה והפרחה, כמו (תהלים קמז יח) ישב רוחו [ברא' טו יא]. תשב – שיר"א אשיאייד"א (תהיה מיושבת) [יחז' כט יא].

#ט.אשרי יושבי ביתך – כלומר השהיין בביתך. כמו ותשב בקדש [שבלי הלקט מ"ד בשם רש"י]. אלו יושבי ישיבת תורה [סוטה מט. ד"ה כי עם בציון].

#י.ישוב אהלים – אהלו של שם ואהלו של עבר [ברא' כה כז, עיין בת"א]. יעקב איש תם יושב אהלים [הושע יב י].

+מ"מ : ירמ' ב י. ראה ערבי

#יא.ישובי מרום – צור ורומי ואיטליא (ד"א : צור ושאר ארצות) [ישע' כו ה].

#יב.ישובת העמק – ירושלים היא בתוך עמק. ד"א... [ירמ' כא יג].

@+מ"מ : ביצה י ע"א ד"ה למזגא. ראה ישיבה, מושב, נשב, שבה, שוב, תושב. יושבי יעבץ - ראה יעבץ.

~יִשְׁבַּת בְּשִׁבְתָּ

*אחד מגבורי דוד (ש"ב כג ח).

~יִשְׁבָּב

*ראש המשמר הי"ד (דה"א כד יג).

~יִשְׁבַּב

שם חכם... [חולין לב.].

~יִשְׁבָּח

*אבי אשתמע, אחד מבני כלב בן יפונה (דה"א ד יז, עיי"ש).

~יִשְׁבִּי

(בנה של) ערפה [סנה' צה. בהיפוך].

~ישוּחָה

*ראש בית אב ונשיא בשבט שמעון (דה"א ד לו, לח-מא).

~ישט

*מופיע רק באסתר ד יא, ה ב, ח ד. ראה הדה, צבט. יִשָּׁק - ראה שטה

~ישי

אבי דוד. רבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש [ש"ב יז כה]. דוד הוא בנו של ישי שהוא בן עובד [ב"ב צא:].

*בית הלחמי, איש אפרתי מגזע בעז ורות, אבי דוד, רדי, אליהוא, אוצם, אבינדב, נאליאב ושמה. בב"ב צא ע"א מובא ששם אשתו נצבת בת עדאל (ש"א טז א, תהלים ד ג, דה"א ב יג - אישי, יט יא, כט כג) ראה אישי, אש ב, בת נחש. ישיא, לשון הסת - ראה נשא

~ישי מות, ישיא

*ראה ישימות, נשא

~ישיבה

בית הוועד ששם ב"ד קבוע [סנה' לב:]. רב אשי היה ראש ישיבה במתא מחסיא [ברכות ל.].

עיר ששיבתה קרובה - שנתיישרה מקרוב, כלומר עיר חדשה [שבת י:]. (מקום) לעסוק בתורה [כתובות קג:]. (מקום ל)תלמידים לעסוק שם בתורה [ב"ק טז:].

*+מ"מ : ערובין כו ע"א ד"ה להושיב, יומא לג ע"א ד"ה משמיה, סוכה כ ע"א ד"ה כשנשתכחה, שם לד ע"ב ד"ה לגיטי, יבמות קכב ע"א ד"ה תלתא, כתובות כה ע"א ד"ה נשיאות, סוטה מט ע"א ד"ה משמת, גיטין ו ע"א ד"ה מכי אתא, ב"ב קכ ע"א ד"ה בישיבה. עיין בתוס' מגילה כא ע"א (בעין יעקב) ד"ה שלא ישב. ראה ישב, כלה ב, מלכא א, ראש ישיבה, תרביץ

~ישיה

1. *בן עוזי בן תולע משבט יששכר (דה"א ז ג). 2. ראש בני רחביה מצאצאי אליעזר בן משה (דה"א כד כא, עיין שם כו כה - ישעיהו בן רחביהו ויש סוברים שהוא אותו אדם). 3. בן עוזיאל בן קהת, ראש בית אב של לויים (דה"א כג כ, כד כה). 4. מבני חרים שנשא נכרית (עזרא י לא).

~ישיהו

*מגבורי בני בנימין (דה"א יב ז).

~ישימאל

*ראש בית אב בשבט שמעון (דה"א ד לו).

~ישימון

ובתהו ילל ישימון (בפסוק ישמון) - ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנינים ובנות יענה [דברים לב י]. מקום שהוא חרב ומרבץ לחיות השדה לתנים ולבנות יענה [ישע' מג כ]. לשון מדבר שהוא שמם... [במד' כא כ]. *בדברים לב י ד"ה "ובתהו ילל ישמון" כותב מקום יללת תנינים, אך בד"ר הנוסח יללת תנים (ומסתבר עפ"י הפירוש בישע'), שכן

~ישוע (א)

ישוע הבן - משתה שעושים לפדיון בן בכור. ישועה מתרג' פורקן כמו פדיון [ב"ק פ.]. להם שוע - אני נותן להם פדיון, כמו (שמות יד ל) ויושע - ופרק, וכמו (ב"ק פ.) ישוע הבן - פדיון [ע"ז ד.].

*כך פירש גם בערוך, ובב"ק פ ע"א תוס' ד"ה לבי ישוע הבן מקשים על רש"י והערוך דאע"ג דמתרג' פדיון - פורקן, מ"מ אין שייך לשון ישועה. ור"ת מפרש שעושים משתה לכבוד הלידה על שם שהולד נושע ונמלט ממעי אמו, כדכתיב (ישע' סו ז) והמליטה זכר, נקט לשון ישועה, והיו רגילין לעשות סעודה. ראה שבוע, שוע

~ישוע (ב)

ישוע - הוא יהושע בן יהוצדק (בן כהן הראש שריה) הכהן הגדול [נחמיה ז ז. בחגי א א - יהושע, עיין עזרא ב ב]. הוא יהושע כהן גדול [נחמיה יב ז].

1. *כהן, ראש המשמרת התשיעית (דה"א כד יא). 2. מן הממונים על חלוקת תרומות ומעשרות בימי חזקיהו (דה"ב לא טו). 3. אבי בית כהנים שחלק מהם בני ידעיה (נחמיה ז לט). 4. אבי יואב, משפחה ששבה מן הגולה מבני פחת מואב (עזרא ב ו). 5. אבי משפחת לויים ששבו מן הגולה (נחמיה ז מג). 67 בן קדמיאל (נחמיה יב כד). 7. בן אזניה, לוי שחתום על האמנה (נחמיה ט ה, י. צ"ע אם זה הנוצר שם ח ז, יש הסוברים ששמו "ישוע"). 8. ראש משפחת לויים, מן המנצחים על מלאכת בית ה' (עזרא ב מ, נחמיה יב ח). 10. אבי עזר שר המצפה מבוני החומה (נחמיה ג ט). 10. עיר בגב (נחמיה יא כ).

~ישועה

צפית לישועה - לדברי הנביאים [שבת לא.]. יום ישועה - שתהא צריך לישועה [ישע' מט ח]. ישועתה כמו לישועה... [יונה ב י].

*הפתגם השגור "ישועת ה' כהרף עין" אין לו מקור בחז"ל, וראה על כך בספר זכרון שביבי אש (נניחויז) עמ' תתס"ג, וכן בירחון ידע עם כרך כז עמ' 131. *+מ"מ : ישע' יב ג, כו א, יז-יח, לה ג, ו, אסתר ב יא, תענית ז ע"ב ד"ה שטאמר וד"ה ישועה. ראה ישע, עמס, שוע

~ישח

וישחך בקרבך - יגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחוח [מיכה ו יד]. *אין לו דמיון במקרא. ראה שחה ב, שחח

~ישחק

1. *יצחק בן אברהם (ירמ' לג כו, תהלים קה ט). 2. שם כולל לממלכת ישראל (עמוס ז ט, טז).

תנינים אינם שוכנים במדברות, וכך גם מובא בישע' ודברים.
ראה ירוד ב, מדבר, שמש, תן, תנין

~ישימות

*ראה נשא ב

~ישיש

גזע ישישים זה רבה בר רב הונא דהוא בן גדולים,
והוא ראש גולה ועדיף מנשיא בא"י [מו"ק כה:
עיי"ש].

*יש משלשון זקן, עיין תוס' ע"ז י ע"ב ד"ה כל. +מ"מ : איוב יב
יב, כט ח, דה"ב לו יז. ראה קשיש, שיש

~ישישי

*ראש משפחה בשבט גד (דה"א ה יד).

~ישך

*ראה שכך

~ישל

*ישל - ראה שלה. ישל - ראה נשל. ישלוד - ראה שלל. ישלי -
ראה שלה

~ישם

*ראה ישימון

~ישמא

*מבני חור בכור אפרתה משבט יהודה (דה"א ד ג, עיי"ש).

~ישמעאל

#א. בני ישמעאל (בן אברהם מאשתו הגר ואחי יצחק)
כתים ורודנים - ולהלן הוא אומר דודנים? כשישראל
חוטאים הם באים ורודים בהם, וכשיד ישראל תקיפה
הם אומרים בני דודנו אתם... [דה"א א ז].

*בסוכה נב ע"ב נאמר : אמר רב חנא בר אחא אמרי בי רב
ארבעה מתחרט עליהן הקב"ה שבראם ואלו הן... ישמעאלים...
רבינו בחי בכד הקמח ערך גאולה א מביא שבני ישמעאל
נקראים שונאים. בסדר הדורות מובא שנושתינו היו מריבה
שהיתה רשעה ולאחר שגירשה לקח את פטימה. בניו הם יטור,
משמע, דומה, משא, חדד (ויש ספרים הגורסים החדד), תימא,
נפיש, קדמה, נביות, קדר, אדבאל ומבשם. +מ"מ : איכה א יט,
ר"ה טז ע"ב ד"ה שנאמר. ראה לשון ישמעאל

#ב. ישמעעלי - יודע בטוב (אצ"ל בטיב) עסקן של
גמלים [דה"א כז ל, ראה אוביל].

#ג. ישמעאל בן פיאכי (תלמידו של פנחס) - כשר
היה, אבל אנשי ביתו היו בעלי זרוע [פסחים נז].

#ד. ישמעאל בן נתניה (בן אלישמע) - הוא שהרג את
גדליהו בן אחיקם הצדיק (ונקרא רשע בן רשע) [דה"א
כו, מגילה טו.]. (מי) שיחסו הכתוב לגנאי, כגון (מ"ב
כה כה) ישמעאל... בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים

היו [במד' כז א].

#ה. ישמעאל - כהן גדול (בן אלישע) מהרוגי מלכות
היה... [ע"ז יא:].

@1. מבניו של אצל מצאצאי שאול (דה"א ח לח, עיין זכריה יד
ד-ה). 2. אבי זבדיהו, נגיד לבית יהודה בימי יהושפט (דה"ב יט
יא). 3. בן יהוחנן משרי המאות (דה"ב כג א). 4. כהן מבני פשחור
שנשא נכרית (עזרא י כב).

~ישמעיה

*הגבעוני, גבור מבני בנימין (דה"א יב ד, לא נזכר בש"ב כג וכן
בדה"א יא).

~ישמעיהו

*בן עובדיהו משרי הצבא ממונה על שבט זבולון (דה"א כז יט).

~ישמרי

*מבני אלפעל, מראשי האבות בירושלים (דה"א ח יח).

~ישן (א)

#א. מליח ישן - דג מליח של שנה שעברה [שבת
קמה:].
#ב. ישנים - דברי תורה [ערוכין כא:].
*ראה חדש

~ישן (ב)

#א. ישני אדמת עפר - (הם) המתים [דניאל יב ב].
שינה - מיתה קרויה שינה [תהלים יג ד].
#ב. ישנו - ירדמו [ירמ' נא לט].
*ראה בית ב, לין, נדד, נוס, רדם. שם אדם בש"ב כג לב - ראה
יהונתן

~ישנה

ישנה של ציפורי - עיר סמוכה לציפורי ששמה
ישנה... [קדושין עו.].
*ראה חדשה

~ישסו

*ראה שסס

~ישע

תושיעון (במ"ג הכתר דה"ה תושיעו) אותו - תנקמו
נקמתו, וכן (ש"א כה כו) הושיעה ידי לך... (וכן שם
לג) הושיע ידי לי [שופטים ו לא].
אל למושעות - אל מושיע [תהלים סח כא].
*ראה ישוע, ישועה, שוע, שעה א

~ישעי

*1. בן אפים ממשפחת הירחמאלי משבט יהודה (דה"א ב לא).
איש משבט יהודה (דה"א ד כ). 3. אב ארבעה בנים משבט

שמעון (דה"א ד מב). 4. מראשי האבות לחצי שבט מנשה שבעבר הירדן המזרחי (דה"א ה כד, כה כו).

~ישעיה~

*1. משבט בנימין, דור שביעי לבני סלע (נחמיה יא ז). 2. בן עתליה, ראש בני עילם (עזרא ח ז). 3. לוי מבני מררי (עזרא ח יט). 4. מבני חנניה, מצאצאי זרובבל (דה"א ג כא).

~ישעיה~

(בן אמוץ הנביא – מ"ב יט ב, כ, דה"ב לב לב ועיין בישיע' ח ג, יח) לא היה רגיל במרכבת סוסים [יומא עז]. (ישעיה) נסרוה לפומיה ונח נפשיה – ומשום הכי איענש לנסורי פומיה משום דקרניהו לישראל (ישע' ו ה) עם טמא שפתים מדעתו, שלא צוה לו הקב"ה ולא מחמת תוכחה דכתיב (שם) ואומר אוי לי כי נדמיתי [יבמות מט:]. קדם ליחזקאל, שנתנבא בימי חזקיה [סנה' צ:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*1. בן רחביה בן אליעזר בן משה (דה"א כו כה). 2. ראש המשמר השמיני, לוי מבני ידותון (דה"א כה ג). +מ"מ: יבמות סג ע"א ד"ה רות. ראה נעמה

~ישפיה (א)~

*בשמות כח כ וכן לט יג ומנה בין אבני החושן בטור הרביעי.

~ישפיה (ב)~

*מבני בריעה ראש בית משבט בנימין (דה"א ח טז).

~ישפן~

*מבני ששק, ראש בית אב (דה"א ח כב).

~ישק~

*ראה נשק. יִשְׁקָ - ראה שקה. יִשְׁקוּ - ראה שקה

~ישר (א)~

רגל ישראל – (ת"י רגלין כיונין, מכוונין זה כנגד זה. ד"א... [יחז' א ז], ישרות – מכוונות [שם כג].

~ישר, ישרה (ב)~

ועפעפין יישירו – יבחרו הדרך הישרה (נ"א יסתכלו על הישרה) [משלי ד כה], לשון יושר [ברכות יז]. ויישרם (זה הכתיב, והקרי וישרם) – הנהיגם דרך ישר [דה"ב לב ל].

ישרתי – ישרו בעיני [תהלים קיט קכח]. ישרים – דור המדבר [משלי יב ז]. ישרי לב – דוד וכהני נוב [תהלים יא ב]. ישרים – עדיפים מצדיקים [תענית טו]. ישר דרך – אדם שהוא ישר בדרכיו [משלי כט כז]. ישר – זה משה [משלי טו ח].

*ראה שור ג, שורר

הישר והטוב – זו פשרה לפנים משורת הדין [דברים ו יח]. ישר – עושה יושר ועדיף מצדיק [אבות ו א]. ועשית הטוב – בעיני השמים, והישר – בעיני אדם [דברים יב כח].

יש דרך ישר לפני איש – כשרואין הרשעים שלותן, נראית דרכם בעיניהם ישרה ואחריתה של אותה שלוה הזמנת דרכי מוות היא [קדושין מ:]. אדם ישר בבני אדם אין [מיכה ז ב].

*לשון הגמרא בתענית טו ע"א: לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה, צדיקים לאורה וישרים לשמחה. צדיקים לאורה דכתיב אור זרוע לצדיק, ולישרים שמחה דכתיב ולישרי לב שמחה. לפי המהרש"א והרשב"א ישרים היא מדרגה למטה מצדיקים. בה"ר מביא בשם בנו עדו בן ה"ג שהמשך הכתוב שמחו צדיקים בה', מכאן שאף הצדיקים לשמחה, ונמצא שהם גם לאורה וגם לשמחה ולכן נראה שעדיפים מישרים. כאשר רש"י כותב "ישר" הכוונה – נכון לדעתי. עיי"ש תוס' ד"ה אור זרוע. +מ"מ: ישע' כו ז, תהלים נח יא, סד יא: ישמח צדיק, משלי יד יא, יב, כא טו: שמחה לצדיק, תהלים קיב ד: זרח בחושך אור לישרים, איוב א א, קהלת א טו, סוכה מד ע"ב ד"ה א"ר אלעזר ואילך, ב"מ קח ע"ב ד"ה שכיני, ב"ב ה ע"א ד"ה ארבעה, שם צט ע"ב ד"ה גזירה. ראה יתר ב, מישור, מישרים, משפט, נכוח

ספר הישר – ספר בראשית, שהוא ספר ישרים, אברהם יצחק ויעקב [ש"ב א יח עפ"י ע"ז כה].

*לאדם אדוק בדת קוראים בלעז אורתודוקס שהיא מילה יוונית הגזורה מ"אורתוס" – ישר, ו"דוקסה" – דעה. בספר העמק דבר על התורה מאת ר' נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב) בפתיחה לספר בראשית מובא: זה הספר הנקרא ספר בראשית, נקרא בפי הנביאים ספר הישר... ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד... והענין דנתבאר... דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידיים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמם, על כן מפני שנתחנן שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו עי"ז לשפיכות דמים... ועי"ז היה צדוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם... עיי"ש. ראה נגיד בהערה

~יִשְׂרָאֵל (ג)~

בן עזובה (משבט יהודה, אחי ארדון ושובב). (ונקרא כך ע"ש) שיישר את עצמו – מלטעות את טעות המרגלים [סוטה יב. עיין דה"ב יח].

~יִשְׂרָאֵל, יִשְׂרָאֵלִי~

(כינוי ל)עשרת השבטים [ירמ' יג ו]. לשון שר ונגיד [ברא' לה י]. נמשלו לתמר [סנה' צג]. כל ישראל ערבין זה לזה [ויקרא כו לז]. טרחנין הם, סרבנים הם [במד' כז יט]. נקראו (ירמ' נ יז) שה פזורה... [במד' כט יח]. אין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל [תענית ג:].

*עיין בספר ממשנה עד עזרא ח"ב עמ' 203 על משמעות הביטוי

חברים כל ישראל. ישראל הוא כינוי שניתן ליעקב אחרי המאבק עם איש במעבר יבוק (ברא' לב כט, הושע יב ד-ה). ביהושע יא טז נזכר הר ישראל. +מ"מ: ויקרא יא ב, ישע' מח א, יב, קהלת יב ו. ראה אדמה, אזור, אחד א, ארץ ישראל, בחר, ישרון

~יִשְׂרָאֵלָה

*לוי מבני אסף, ראש המשמר השביעי (דה"א כה יד, שם בפסוק ב - אשראלה).

~יִשְׂרָאֵן

*ישרון הוא כנוי לעם ישראל (דברים לב טו, לג כו, ישע' מד ב).

~יִשֵּׁשׁ

*ראה ישיש

~יִשְׁשָׁכָר

ומבני יששכר יודעי בינה לעתים - שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה [דה"א יב לג]. הש"ן הראשונה נקראת והשנייה אינה נקראת [דה"א טו כד].
1. *הבן החמישי של יעקב מלאה (ברא' ל יח - הקרי ישכר). בסדר הדורות מובא שאשתו אריזה בת יובב. עיין בספר אסיפת גרשון (אייזנברגר, שיקו תשנ"ז) ערך יששכר. 2. הבן השביעי של עובד אדום הלוי (דה"א כו ה, הקרי ישכר). בענין קריאת השם יששכר, עיין בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 387. ראה ישוב

~יִתָּא

*ראה אותה

~יִתָּד

א.כמין נגרי נחשת עשויים ליריעות האהל ולקלעי החצר, קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן, ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלוין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח, ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ, לכך נקראו יתדות, ומקרא זה מסייעני (ישע' לג כ) אהל כל יצען כל יסע יתדתי לנצח (לפי ברלינר זו תוספת תלמיד רש"י) [תרומה כז יט]. לתקוע ולקשור בהן סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח [שמות לה יח]. שקושרין בו מיתרי האהל [ישע' לג כ], נגר [שבת קנה]. יתד האהל - קיביל"א בלעז, שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו [שופטים ד כא]. כל יסע יתדותיו - היתדות שקושרין בו מיתרי האהל, כל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם, כמו (מ"א ה לא) ויסעו אבנים גדולות, וכן [שופטים טז ג] ויסעם עם הבריה, לשון תלישה [ישע' לג כ]. יתדות - קוין"ץ (טריזים) בלעז [שבת מז:]. קיביל"א (יתד, וו, זיז) בלעז [שבת קנה. ערובין ח: - קיבילי"ש, ערובין עח. פו. כתובות ה. ב"מ קיז:].

*ראה מגוד, מחי קבלו, מיתר, סבטא, סיכי

ב.י.יתדות הדרכים - בימות החמה יבש הטיט ונעשה כיתדות מקום דריסת האדם ובהמה שדרסו שם בימות החורף ונעשו כשחיתות [ב"ק פא:].

*עיין בערוך ערך גץ ב.

ג.יתד של מחרישה - הוא כלי גדול העשוי כסכין שבו עושין חריץ של תלם המענה, קולטר"א (קנקן של מחרישה) בלעז [שבת קכג:], החופר את הקרקע, קולטר"א בלעז [שם קנז:], שקורין קולטר"א בלעז [ב"מ פ:].

*ראה ברך, וו, מגוד, מוט, מחרישה, מענה, נגר, סכא, קנקן, קרסל, שופתא, שך א, תלם

ד.יתד היא - לשון אחרון זה אמת [גיטין יז:].

*יתד נאמן - עיין ישע' כב כג. ראה נאמן, קרונא (בהערה)

~יָתוֹ

*ראה תוה

~יָתוֹן

*יתוכין מובא בכלים פ"ב מ"ג והן מלקחיים שנוטלים בהם הכלי שהותך בו הכסף כדי להריקו לכלי אחר. ראה פרך

~יָתוֹם

שמתה אמו בשעת לידה (כלומר אין לו אם) [בכורות מב:]. היינו אין (לו) אב [תהלים סח ו]. המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו, ונקרא על שמו [- ש"ב כא ח:].

*בחגיגה ג ע"ב נאמר: אין דור יתום (כלומר דור בלי מנהיג) שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו. עיין בספר כתב לשון וספר לר"מ הברמן עמ' 200. ראה אלמנה, אמן, גוזל, יתמא

~יָתוֹמָה

קרי לה בקטנותה כל זמן שראויה למיאון [נדה מז:].

~יָתוֹר

יתור הרים - תר לו מקום מרעה [איוב לט ח:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה יתר ג (ד), תור ב

~יָתוּשׁ

חלש שבבריות [דניאל ח כה]. נכנס (לאדם) בפניו ובחוטמו [תענית יד:]. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו ע"י יתושין [קהלת ה ז]. נכנס לפיל בחוטמו [שבת עז:].

*+מ"מ: ויקרא יא מא, במד' כא כג, ערובין כב ע"א ד"ה עורב, גיטין נו ע"ב ד"ה אישתיק ואילך, הוריות יא ע"א ד"ה אכל. ראה בקא א, זבוב, זיז (ב), פרוחי, פרעוש

~יָתִיךְ

*עיין בערוך ערך יתיכים

~יתיר

קול יתיר – קול כינורות [מו"ק כו].
*ראה יתר א, נתר ב

~יתלה

*עיר בנחלת דן (יהושע יט מב).

~יתמא

#א. יתום ממנהג הנהג [כתובות יז]: מזמורא יתמא – שלא הזכר שם אומרו [ע"ז כד].
*עין תוס' ד"ה מזמורא יתמא שהוא מזמור שלא הזכר בראשו על מה נאמר.
#ב. יתמא עבד רבך הכי – בלא דעת [ע"ז יג: חולין קיא:].

~יתמה

*המואבי, אחד מגבורי דוד (דה"א יא מו).

~יתן

*ראה נתן

~יתניאל

*בנו הרביעי של משלמיהו השוער מבני אסף (דה"א כו ב).

~יתנן

*עיר בנחלת יהודה (יהושע טו כג).

~יתץ

*ראה נתץ

~יתר (א)

#א. יתר הבז – העודף על הבז [במד' לא לב]. יתרם – נכסיהם אשר ישאירו במותם [תהלים יז יד]. אל תותר – אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך [ברא' מט ד].
#ב. יתרם – גאותם וחכמתם [איוב ד כא], גאותם [שם כב כ]. שפת יתר – דברי גאווה [משלי יז ז].
*ראה יתרה
#ג. יתרים – חבלים דקים [שופטים טז ז]. יתרי פתח – יתר קשתי פתח, כלומר כחי התיש [איוב ל יא]. ומשלם על יתר – מדה במדה מכוונת כחץ על יתר הקשת. או יש לפתור על יתר – חבל כנגד חבל, קו כנגד קו. ד"א יתר הוא לשון גאווה, כמו (ישע' טו ז) יתרה עשה, פירוש... משלם בגאווה לעושי גאווה [תהלים לא כד].
@ראה חבל א, יתיר, יתרה, מותר מיתר, נותר, נתר
#ד. אקופה יתרה – יתר מן הראוי [שבת נו]. נותרה –

אירי"ט רימנש"א (הייתה נשאת) [יחז' יד כב]. יתירי – רבים [ר"ה ו]. ותגדל יתר – מאד [דניאל ח ט]. ביתרות – יותר מדאי [מו"ק כז:].

*פירוש זה נמצא בע"י בלבד והמילה יתירות אינה בגמרא אלא "ביתירתא", ובכ"י מינכן - בתדירתא.

יתר ידו – יגדל ידו במכתו, כמו (שמות ט ג) הנה יד ה' הויה [איוב ו ט].

*לפי רוב המפרשים השורש הוא נתר וענינו ישלחנה.

#ה. אצבע יתרה – זו אצבע הגבוהה שאחורי האצבעות (כעוף) [חולין נט]. יתרת – אצבע יתרה [כתובות עו. קדושין כה. בכורות מה].

*ראה יתרת

#ו. שיחה יתרה – דברי שחוק [חגיגה ה:].

@ראה ישר, תור. נשמה יתירה - ראה נשמה. יתרת הכבד - ראה הרת, יתרת.

#ז. הנותרות – הרעועות שבהן, החולות והעקרות שאינן אלא שיריים [ברא' ל לו].

#ח. הותר בני תמותה – פתח אסירים ממסגר שלהם, כמו (תהל' קמו ז) מתיר אסורים, (וכן שם קה כ) שלח מלך ויתירו [תהל' עט יא]. התר משכונך – כלומר פדה [ב"ק קטו].

#ט. מתיר את בשרכם – לשון הפקר [כתובות קיא:].

@ראה יתרת, נתר

~יתר, יתיר (ב)

*עיר מקלט ללויים בהרי יהודה (יהושע טו מח, דה"א ו מב).

~יתר (ג)

יתר הישמעאלי (בעל אביגיל אחות דוד, ואביו של עמשא) – ובשמואל (ב יז כה) כתיב הישראלי? בארץ ישמעאל היה דר... [דה"א ב יז, עיין מ"א ב לב].

1. חותן משה וכהן מדין (שמות ד יח, ראה יתרו). 2. בנו הבכור של גדעון (שופטים ח כ). 3. בן ידע נכד ירחמאל מצאצאי פרץ בן יהודה (דה"א ב לב). 4. בן עזר (עזרה), הוא עזר אבי חושה בן חור בכור אפרתה (דה"א ד ד, יז). 5. בן צופח, מראשי האבות לשבט אשר (דה"א ז לו - יתרון, לח).

~יתרא

אכל דאייתרא – חלב שבכפית קיבה... [פסחים נא].
*עיין בערוך ערך יתר וערך המצא. בש"ב יז כה נזכר יתרא בעל אביגיל אחות דוד ואבי עמשא. ראה יתר ג

~יתרה

יתרה (בפסוק : יתרת) עשה – גאווה עשה [ירמ' מח לו], יתר הוא לשון גאווה, כמו (ישע' טו ז) יתרה עשה. פירוש : ומשלם על יתר – ומשלם בגאווה לעושה גאווה [תהל' לא כד].

*ראה יתר א, יתרון

~יְתֵרוֹ

(חותן משה וכהן מדין) שבע שמות נקראו לו : רעואל, יתר, יתרו, חובב, חבר, קני, פוטיאל... יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה (שמות יח כא) "ואתה תחזה", יתרו – לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו [שמות ד יח, שם ו כה, שם יח א, במד' ט כט].

*בשמות ב טז נקרא כהן מדין, ות"י "ולאוניס". בערוך מפרש שהוא חמור ביונית. +מ"מ : שמות ג א, קהלת יא א. ראה חדה, חבר, חובב, יתר, פוטיאל, קני, רעואל

~יְתְרוֹן

שכר ומותר [קהלת א ג].

~יְתֵרוֹת

*ראה יתר א (א)

~יְתֵרִי

*אחת ממשפחות קרית יערים (דה"א ב ג).

~יְתֵרָן

*1. אחד מבני דישן, אחי חמדן אשבן וכן ונכד שעיר, אבי משפחת החורי בהר שעיר (ברא' לו כו). ראה דישן ב. 2. אחד מראשי האבות בשבט אשר (דה"א ז לו, ח - יתר).

~יְתֵרָעַם

*בנו הששי של דוד מעגלה (כינוי של מיכל בת שאול) אשתו (ש"ב ג ה, דה"א ג ג).

~יְתֵרֶת

*ראה יותרת, יתר ב (ב)

~יְתֵת

*אחד מאלופי אדום (ברא' לו מ, דה"א א נא).

~כ, כ"ף

*כ' זעירא - ברא' כג ב, כ' רבתי - יהושע יד יא, תהלים פ טז. עיין בספר עתים למשנה(ר' אביגדור אונא, ירושלים תשמ"ג עמ' 135) על כ"ף האימות בתנ"ך, ובעמ' 141 במשנה בתוספתא ובגמרא.

~כָּאֵב

כאב לב (הוא) כשאדם מצפה ואין תאותו באה [ברכות לב:]. כאב – הוא ההולך ובא, כגון כאב שן, כאב מכה [שבת יא.].

*ראה גנח, דמא, חלי, עטף, צרדא, צלחתא, צרחא, רעות (ז)

~כָּאָה

נשבר קצת [דניאל יא ל].
*ראה חלכה, כחה, מכה, נכא ב

~כָּאוּר

כמו כעור [ב"ק ק:].
*ראה כעור, לכאורה

~כאילו

*בספר שדה צופים למסכת ע"ז מציין לשו"ת הריב"ש סימן קע"א, זה שאמרו חז"ל כל המספר לשון הרע כאילו שופך דמים, וכן כל הקורע בגדים בחמתו כאילו עובד ע"ז וכו', כל זה נאמר בדרך הפלגה ואינו שווה ממש.

~כאן

מכאן אמרו – מפני דבר כזה אמרו [פסחים צט].
עד כאן העזת פניך ברבך? – כלומר כל זה העזת פניך בפני רבך, שהסתכלת בכל אלו? [ברכות סב].

~כבא

כבוי דרעייתא – צפיעי בקר [ערובין כט]. רמא כבא – הטיל גלל [זבחים קיג].
*ראה צואה

~כבאסא

*ראה כובסא

~כבב, כבבא

צלה בשר בגחלים [ערובין כט].
כבבא – חתיכות (בשר) צלויות בגחלים, קרבונידי"ש בלעז, ודוגמתו בעירובין כט: [זבחים מז]. בשר כיבא – כוויה בגחלים... ובזבחים לאפוקי כבבא [סנה' ע].
*לפיכך, מה שנקרא היום קבב צ"ל כבב. ראה צלי

~כבד, כבוד (א)

א.א.ידי כבדה – מכת נגעי תקיפה [איוב כג ב]. כבד עון – כבדות עון... פישנ"ט (כבד) בלעז, כבד שם דבר של כבדות, פישנ"טמו"א (כבדות) בלעז... [ישעי' א ד].

ב.א.כבוד ראש – הכנעה [ברכות ל]. הכבד ושב בביתך – עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך. בלשון כבוד אומר לו. לישנא אחרינא : הכבד – התכבד כבודך שתשב בביתך [מו"ק יז].

*הכבד ושב בביתך הוא פסוק במ"ב יד, אך שם לא מפרש. הב"ח מציין שהפרוש השני ברש"י הוא העיקרי.

ג.א.אין מכבדין בדרכים – לומר היה אתה קודם... לומר לגדול הימנו לך לפני [ברכות מז]. הכביד – טיאת את הכל כמכבד את הבית, ויש לפרשו אף לשון כובד [ישעי' ח כג].

פֶּבֶד מכל – לשון הכבדה, כמו (נחום ג טו) התכבד כילק, לשון (ברכות נא:) מכבד הבית, אישקובנ"ט (בטאטאו) בלעז, לכבד אותם מכל כלי חמדתם, וכן ת"י ספו כל מני חמדתא. כבוד, כמו זכור ושמור [נחום ב י].

התכבדי כארבה – במטאטא השמד. ויש פותרים

תתכבדי בכבוד גייסות, לשון עם כבד [נחום ג טו].

ד.א.אָפּפֶּבֶד – חסר ה"א... [חגי א ח]. כבוד : כבוד נופל על העושר, כדכתיב (נחום ב י) כזו כסף כזו זהב וכו', וכמו (ברא' לא א) ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה [ד"ה א כט יב].

*הפרוש לד"ה בספק אם הוא לרש"י, והמובאה מנחום היא הוכחה לכך, שכן בנחום פירש במשמעות שונה.

כבד תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר, כמו (שמות ט ז) כי כבד ממך הדבר [שמות ז יד].

*עיין שמות ח יא ד"ה והכבד ובספר מעייני אגם עמ' נ' ועמ' ס"ג ואילך. +מ"מ : מיכה ב י כבוד מכל כלי חמדה.

כבוד – בגדים [ישעי' י טז, שבת קיג]. גוף [שם]. לשון זכר הוא [ברא' מט ו]. כל פְּבֻדָּה בת מלך פנימה ממשיבצות זהב לבושה – אותם (לבושים) שכל כבוד תלוי בהם, והם כנסיות של מלך (כינאי לבני ישראל, עיין פסוק יא) אשר נהגו עצמם בצניעות... בגדיהם חשובים... [תהלים מה יד], כל ישראל בני מלכים [גיטין יב. עיי"ש ד"ה פנימה], ראיתי בתלמוד ירושלמי... אשה צנועה... יומא מז].

+מ"מ : נדרים לו ע"ב ד"ה בנות, ע"ז יח ע"א ד"ה דקדקה.

שואל מפני הכבוד – (כלומר הכוונה ל)אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום [ברכות יג].

לכבודו – לשבחו [סוף פרקי אבות]. ולפני כבוד ענוה – הענוה גורמת שהכבוד בא [משלי טו לג].

לא מקומו של אדם מכבדו – ואם אלך ואשב שם, אין המקום מכבדני [תענית כא].

ענני כבוד – ענני רקיע, וענני עשן ושאר עננים אינן של כבוד [תענית ט].

כבוד התורה – נותן לבו לדרוש כל קוץ וקוץ של כל אות וכ"ש תיבות יתירות ואותיות יתירות... וזהו כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה [סוטה מט. ד"ה בטל. עיי"ש ד"ה משמת], שעד שמת הוא (ר"ג) היה בריאות בעולם ולא היו למידין תורה אלא מעומד [שם ד"ה משמת ר"ג].

@המאמר השגור בפי הבריות "כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו" לכאורה נראה כלקוח מפרקי אבות, אך למעשה אינו נמצא בתלמודים ורק בערובין יג ע"ב ישנו מאמר דומה "כל המחזיר אחר הגדולה הגדולה בורחת ממנו". +מ"מ : ברא' מח ב, שמות יז ח, דברים יא יג, ישעי' מג כ, זכריה ב יב, משלי כה ב, יומא מז ע"א ד"ה לא ראו, תענית כג ע"א ד"ה או חברותא, מו"ק יז ע"א ד"ה הכבד, ב"ב עה ע"א ד"ה אוי לה. ראה חמד, יותרת, כבד א, כבוד, מכבד, ערל, פה, קלל, שפתים

~כָּבֵד (ב)

כובד עליון ותחתון – אינשובלי"ש (כבדים, הגלילים שכורכים עליהם את חוטי השתי בנול האורגים) [שבת קיג]. (שם) העץ (שהגרדי מסיך בו את השתי)... אינשובל"א... [שופטים טז יג, עיי"ש].

*ראה בערך מסכת, ובהערה שם שמשמעות "עץ" בשופטים אינו

ברור. ראה אביסנא, מנור

~כָּבֵד, כְּבֹדָה, כְּבוֹדָה (ג)

#א. כְּבֹד מֵאֵד בְּמִקְנָה – טַעֲוֹן מִשְׁאוֹת [בְּרֹא' יג ב].
כְּבֹד פֶּה – בְּכַבְדוֹת מִדְּבַר [שְׁמוֹת ד יא].
#ב. כְּבִידוֹ שֶׁל כָּלִי – הַפְּנִימִי מִכְּבִיד עַל הַחִיצוֹן שֶׁהוּא מוֹנֵחַ בְּתוֹכּוֹ [חֲגִיגָה כא].
#ג. כְּבִידוֹ – כּוֹבֵד מִשְׁאוֹ שֶׁל רִיעִי... וְדוּמָה לוֹ... [מְגִלָּה כה: עִי"ש]. מִשְׁאֵ עֲגֻבוֹתָיו וְרִיעִי שֶׁבָּהֶן *רֹאה מִלֵּט א, מִשְׁאֵ ב
#ד. כְּבוֹדָה – מִשְׁאוֹת, כָּל דְּבַר שֶׁהוּא כְּבֹד בְּהִלְכָּתוֹ, שְׂאִינוֹ יִכּוֹל לְרוֹץ אִם יִרְדְּפוּ אַחֲרָיו, פִּישְׁנִטוּמ"א (מִשְׁאוֹת כְּבִידִים) בִּלְעָז [שׁוּפְטִים יח כא].
#ה. כְּבוֹדָה – מְכוֹלֶלֶת בְּמִצְעוֹת נְאוֹת, פְּרִיד"א (מְקוֹשְׁטֵת) בִּלְעָז [יִחְזו' כג מא].
@רֹאה כְּבֹדָה, מִשְׁאֵה ב, טַעֲוֹן א

~כְּבֹד (ד)

*עֵיין בְּסֵפֶר אַחוּזוֹת יִשְׂרָאֵל עַמ' קנ"א בִּיאֹר בְּדַבְרֵי רִש"י גִּטִּין סט ע"א ד"ה אִימֹר, הַמִּפְרֵשׁ שֶׁהַכְּבֹד מִחוּבֵר לִקְנָה שֶׁל רִיאוֹה וְזֶה נוֹגֵד אֶת הַמִּצְיָאוֹת.

~כְּבָה

וְאִין מְכַבֵּה – תִּי וְלֹא יִהְיֶה עֲלֵיהוֹן חִיִּים [יִשַׁע' א לא].

~כְּבוֹד

*רֹאה כְּבֹד א

~כְּבוֹי

*רֹאה כְּבֹא

~כְּבוֹל (א)

#א. אֶרֶץ כְּבוֹל – אֶרֶץ כְּבִלִּים, אֶרֶץ טִיט שֶׁהִרְגֵּל מִשְׁתַּקֵּעַ וְנִכְבַּלֶּת בָּה [מ"א ט יג].
#ב. מְקוֹם (עִיר בְּגִלְלִיל בְּנַחֲלַת אֲשֶׁר) [פִּסְחִים נא].
@בִּשְׁבַּת נֹד ע"א נֹאמֵר: יוֹצְאוֹת כְּבוֹלוֹת - מֵאִי כְּבוֹלוֹת? שֶׁמְכַבֵּלִין אֵלֶיהָ שֶׁלֶחֶן... עֵיין בְּסֵפֶר עֵינִים וּמַחְקִים ח"א לְרִש"ח קוֹק עמ' 101. רֹאה כְּבֹל, כְּבֹלָה

~כְּבוֹל (ב)

כִּיפָה שֶׁל צֶמֶר – כּוֹבֵעַ שֶׁתַּחַת הַשִּׁבְכָה דְּמִקְרֵי נִמִּי כְּבוֹל וּמִתְקַשֶּׁטֶת בּוֹ [שְׁבַת נז: בְּהִיפּוֹךְ, עֵיין בְּמִשְׁנָה פ"ו מ"ה]. לְכוֹלִי עֲלֵמָא (כְּבוֹל הִיא) כִּיפָה שֶׁל צֶמֶר [שְׁבַת סד:].
*בְּגִמְרָא שְׁבַת נז ע"ב נֹאמֵר: כְּבוֹל זֶה אִינִי יוֹדַע מִהוּ, אִי כְּבֹלָה דְּעִבְדָּא... אוֹ דִּלְמָא כִּיפָה שֶׁל צֶמֶר, עֵיין בְּרִש"י ד"ה לְרַח"ר. רֹאה אִיסְטִמָּא, כְּפָה.

~כָּבוֹן

*עִיר בְּנַחֲלַת יְהוּדָה (יְהוֹשֻׁעַ טו מ).

~כְּבוֹשׁ

*רֹאה כְּבֹשׁ א

~כְּבִיכּוֹל

כְּבִיכּוֹל: אֲנִי שִׁמְעָתִי. אִם הִיָּה הַצְּבוּר יִכּוֹל... וְאֲנִי אוֹמֵר לְפִי שֶׁדְּבַר קֶשֶׁה הוּא לֹאמֹר שֶׁהַקְּב"ה קָץ בִּישְׂרָאֵל, אוֹמֵר כְּבִיכּוֹל, כְּלוּמֹר עַל כְּרַחֲמֵינוּ יֹאמֵר כֵּן, כֵּאלֹו אִי אֲפֻשֶׁר לֹאמֹר כֵּן, וְכֵן כָּל כְּבִיכּוֹל שֶׁבְּתִלְמוּד [יוֹמָא ג:], נֹאמֵר בְּהַקְּב"ה כְּבֹאדֵם שִׁיכּוֹל לְהֹאמֵר בּוֹ כֵּן [מְגִלָּה כא], כֵּאלֹו יִכּוֹלִין לֹאמֹר דְּבַר זֶה כְּלָפִי מַעֲלָה [סְנָה' צז]. כְּבִיכּוֹל – אֶף כְּלָפִי צָבֵא שְׂכִינָה הוֹזַקְנָנוּ לֹאמֹר כֵּן... [חֲגִיגָה יג:].
*כְּבִיכּוֹל מוֹרֵכֵב מ"כ", "ב", "יכּוֹל", כְּלוּמֹר - כֵּאלֹו אֲפֻשֶׁר לֹאמֹר. בְּרִכּוֹת נט ע"א ד"ה אֲנַחֲהּ, זְבָחִים מֵא ע"ב ד"ה פְּמִלְיָא, מִנְחוֹת כח ע"ב ד"ה אֵלֵא. רֹאה יכּל

~כְּבִיר (א)

כְּבִיר עֲזִים – עוֹר מוֹפֶשֶׁט שֶׁלֶם כַּחֲמַת, פְּלוּצִי"ל (אֲדַרְתָּ שַׁעַר) בִּלְעָז [ש"א יט יג, עִי"ש פִּסּוֹק טז].

~כְּבִיר, כְּבִירִים (ב)

לְשׁוֹן רוֹב [יִשַׁע' טז יד, אִיּוֹב ח ב], לְשׁוֹן מֵאוֹד [אִיּוֹב לד יז], מְרוּבָה [אִיּוֹב טו י], רְבִים [בְּרִכּוֹת ח. – אִיּוֹב לו טז, לֹא, סוּטָה לג], פְּלוּשׁוֹר"ש (רְבִים) בִּלְעָז [יִשַׁע' י יג].
יְכַבִּיר – לְשׁוֹן מֵאוֹד [אִיּוֹב לה טז]. יִתֵּן אֲכָל לְמַכְבִּיר – לְמִי שֶׁטְּפִלּוֹ מְרוּבִים וְכַבִּירִים וְצָרִיךְ לְמַזּוֹנוֹת [אִיּוֹב לו לא].
*לְפִי רִש"י "מַכְבִּיר" עֲנִינוֹ אִדָּם הִבֵּא בְּדִרְשׁוֹת מוֹפְרָזוֹת אוֹ הַתּוֹפֵס תְּפִיסָה מְרוּבָה, אֶךְ לְפִי רוֹב הַמִּפְרָשִׁים עֲנִינוֹ שִׁפַּע. רֹאה אֲבִיר, כְּבִיר, כְּבִירָה, פֶּשׁ, תַּכְכֵּר

~כְּכַבֵּב

*בְּכִלִּים פ"ב מ"ג מוֹבֵא כָּלִי חֵרֶס בְּשֵׁם כְּכַבֵּב שֶׁבּוֹ מַכְסִּים סִלִּים שֶׁל לַחֲס.

~כְּבֹל

כּוֹבֵלִין – לְשׁוֹן (תַּהֲלִים קִמַּט ח) כְּבִלִּי (בְּפִסּוֹק: כְּבִלִּי) בְּרִזֵּל (כְּלוּמֹר) קְשׁוּרָה... מְכוֹבֵלִין – מַעוּטְפִין וּמִקְשׁוּרִין [שְׁבַת נד. עִי"ש בְּגִמְרָא]. כְּבִלִּים – בּוֹיָא"ש בִּלְעָז [ע"ז טו:]. כְּבִלִּי – שְׂרָשְׁרוֹת זֶהב [ב"ק קיט].
כּוֹבֵלָם – לְשׁוֹן אֲסִירָה, (כְּמוֹ תַּהֲלִים קִמַּט ח) כְּבִלִּי בְּרִזֵּל [שְׁבוּעוֹת לה].
*בְּפִירוּשׁ בְּשִׁבְעוֹת הַמֵּרָאָה מְקוֹם לְתַהֲלִים בֹּא בְּסוּפּוֹ וְנִיתֵן

להבין שהפסוק הוא "אסירה בכבלי ברזל", אך אין כזה פסוק. ראה כבן, שחז, שלשלת, שרשרת. ארץ כבול - ראה כבול

~כבלא

#א.כבלא דעבדא - חותם שעושיין לעבד בכסותו, לסימן הוכחה שהוא עבד [שבת נז:]. חותם שבצוארו (של עבד) - והיו עושיין אותו משל טיט [שם נח:].

*ראה כבל, שלשלת

#ב.פרק תחתון (של הרגל) שקורין קיביל"א (קרוסול) [שבת נד:].

*בתוס' ד"ה עד כבלא : מפרש ר"י עד השוק... שמניחין הכבלים בשוק. ראה אסתורא, קרסל

~כבן, כבון, כבינה

מכבנין - קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי, ומשמר צמרו שלא יטנף... מכבנין - על שעושיין כמין קרסי מתכת לחבר הבגד, כמו (גיטין טו.) תנתן כבינתי לבתי, נושק"א (סיכה) בלעז [שבת נד: עיי"ש בגמרא], מכבנין - לשון (שבת נב:) הרחלים יוצאות כבונות, וכמו (גיטין יד:) תנתן כבנתי לבתי, פירמ"ל (סגר, עיין בא"ה), והוא בית נפש שקורין נושק"א (סיכה, מכבנה), שמחברין בה פתיחות פי החלוק. כך כשנולד הכבש והאם לוחכתו, אין צמרו נקי באותו יום והרוצה להצניעו למילת עושה לכבש מעטה עור ומכבנו עליו שלא יפרד, ונמצא הצמר מכוסה כל הימים [שבועות ו:]. מלבישיין לבוש שלא יתלכלך צמרו [סנה' מד:]. רחלים כבונות - הוא שמירת צמרן שלא יטנף והיו להו תכשיט [שבת נב:]. וצמר צחר - (ת"י) ועמר מילת כבינא, ביום שנולד הטלה וטהרתו אמו בלחיכתה, עושיין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים כדי שיהא צמרו נקי [- יחז' כז יח].

כבינתי - נושק"א (סיכה, מכבנה) בלעז... [גיטין טו:], בית נפש, נושק"א בלעז והוא לשון כבינות דרחלות בשבת (נד.) שמכבנין אותן למילת [ב"ב קנא:].

*כבן זה פעולת העטוף וקשירת הבגד, וכבנה זה שם הבגד וג"כ כשם למטפחת לכיסוי הראש לנשים. בישע' ג כ מפרש בתי נפש - שכנגד הלב. נושק"א בלעז. +מ"מ : תוס' ב"ב קנו ע"ב ד"ה כבינתי לבתי. ראה בית נפש, כבל, כוליא, מכבנה, עיר א, קרס, רדיד, שחז, שר

~כבס

וכבס - לשון טבילה. תרגום של כבוסיין שבפרשה זו, לשון ליבון ויתחוויר (נ"א ואיתחוויר), חוץ מזה שאינו לליבון (נ"א של ליבון) אלא לטבול (נ"א לטבילה), לכך תרגומו ויצטבע (נ"א ויצבע), וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע (נ"א ויצבע) [ויקרא יג נח]. פרכוס בשיער, כבוס בבגדים, רחיצה בגוף [תענית יג:]. באשכנז ראיתי ששורין את הבגדים

לפני כיבוסין יום או יומים [כתובות עז:].

תכבוסת - העברת סממנין [נדה סב:].

*+מ"מ : כתובות י ע"ב ד"ה ככבוס. ראה כובס, נברכת, קצרא, רוגל, שדה

~כָּבֵר (א)

כבר היה - שעבר [קהלת א י]. כבר הוא - (כבר) עשוי [שם ג טו]. כבר - היה ועבר... חלף [שם ו י]. שכבר - עד שלא [שם ד ב]. כשכבר - שהיו כבר [שם ב טז]. *לשון רבי - ראה כביר ב

~כבר (ב)

נהר כבר - שם הנהר [יחז' א א, עיי"ש י כ, מא כא, תוס' חגיגה יג ע"ב ד"ה לבן].

~כְּבִירָה (א)

כברת ארץ - מנחם פירש (ערך כבר) לשון (ישע' טז יד) כביר, רבוי, מהלך רב. ומ"א (ב"ר פ"ב ה"ז) בזמן שהארץ חלולה (ומנוקבת) ככברה... ואין זה פשוטו של מקרא, שהרי בנעמן מצינו (מ"ב ה יט) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר, כמו שאתה אומר (ישע' ה י) צמד כרם, (ברא' לג יט) חלקת שדה, כך במהלך אדם נותן (נ"א נתון) שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ (במ"ג הכתר נוסף : רבנו שמעיה פירש בשם רבי שלמה בר יונה כברת - לשון ערבי, עיר גדולה. מדינא כבירא - כך גדול) [ברא' לה טז], כברת הארץ - מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת, כדברי ר' משה הדרשן. ואונקלוס תרגם כרוב (באונקלוס ובת"י כרובא ושרש כרב בהפוך אותיות הוא כבר) ארעא, כדי שיעור חרישת יום. ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת, קרואיד"א (מלוא מחרשה) בלעז, כדאמרינן (ב"מ קז.) כרוב ותני, (וכן יומא מג:) כמה דמסיק תעלא מבי כרבא [ברא' מח ז], שם מדה של קרקע, כמו צמד כרם, ארפינ"ט (מדת שטח) [מ"ב ה יט].

*כברה מופיע במקרא ג' פעמים ותמיד בצירוף "כברת ארץ". עיין בספר רפאל (לזכרו של ד"ר יצחק רפאל, ירושלים תש"ס עמ' צ"ד הערה 4) מאמרו של ר' נריה גוטל ריאליה תנכ"ת, שזה ביטוי מקראי קשה ומציין לרמב"ן החולק עם רש"י (שזו מידת קרקע או ארץ) וסובר שזו מידת אורך זמן (מן הבקר עד לעת האוכל). לאחר שהרמב"ן עלה לא"י נוכח לדעת שהצדק עם רש"י (עיין בערך שקל דבר דומה). עיין בערוך ערך כבר א. +מ"מ : חבקוק א ט, ב"ק צג ע"ב ד"ה דכבריה. ראה חשרה, כביר ב, כרכב, מכבר א

~כְּבִירָה (ב)

#א.כאשר ינוע בכברה - לאחר שנפלו ממנה סובין

[ב"ב לג.]. (ממני יצאו) כבושים – דברים עלומים... דברי סתר, גזירות מלך, כמו (ברכות י). בהדי כבשי דרחמנא... [סוטה י: מכות כג.]. הכובש נבואתו – שלא אמרה... אשר לא ישמיע (בפסוק: האיש אשר לא ישמע, דברים יח יט) – היינו כובש [סנה' פט.]. כבשונו של עולם – סתרו של עולם, כמו (חולין צג.) רישא בכבשא, וכן (ברכות י). בהדי כבשי דרחמנא למה לך, וכן (מכות כג.) ממני יצאו כבושים [חגיגה יג.].

*המהרש"א מציין שיש סתירה בין הפירוש בר"ה וערכין (במהרש"א יש ט"ס וכתוב ערובין במקום ערכין). ראה אחידה, קפ"ש
#ד. כובש שכר שכיר – מדחהו בלך ושוב [סוכה כט.].
#ה. כובש – את כף המאזנים של זכות ומכריעין את העוונות [ר"ה יז.].
#ו. כובשת ירק – בחומץ או בציר... [סנה' קו.].
*ראה עשק

~כבש (ב)

#א. עושיין בספינה גדולה לירד בו מספינה ליבשה [שבת קכב.].
#ב. כמין מעלה עשו לו (לשעיר המשתלח) שהוא גבוה [יומא סו.]. כבש – הוא שלשים ושתים אורך [יומא כב.]. הכבש היה משפיע בשיפוע אורך קרוב ארבע אמות שיפוע לכל לכל אמה גובה, דשתים ושלשים אמה אורך לתשע גובה [סוכה נב.].
*+מ"מ: סוכה מט ע"א ד"ה בין כבש. ראה מזבח

~כבש, כבשא, כבשים, כבשין (ג)

כבשין – ירק שכובש להתקיים [שבת קח.], ירק חי כבוש ביין וחומץ [שם קמה.]. כבוש – דגים ושאר דברים שכובשין בחומץ ובחרדל ומיני ירקות [ביצה טז: סוכה לו. בקיצור.]. לכבוש דגים וירק וראש ורגלים של בהמה בחומץ [ע"ז לה.]. כובשת (ירק) – שול"ץ (כיבוש) בלעז, עוצרת שיצא המשקה שלהם [תענית כד: ע"י"ש.]. קונפושט"א (תערובת, מאכלים כבושים. מה שנקרה היום קומפוט – מרק פירות) [מו"ק יא.]. שולציי"ר (לכבוש, בחומץ ובתבלינים) [חולין צז.]. רישא בכבשא – הראש כשרוצין להסיר שערו נותנין עליו מים ומטמינים אותו ברמץ [חולין צג.].

~כבש, כבשה (ד)

כבשה אחת – זו בת שבע [מגילה יג.]. כבשים – (כינוי ל) צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים [ישע' ה יז].
*בענין חילוף האותיות כבש - כשב, ראה בספר דיוקים

הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת, ואז המנענע מנענע בכל כחו [עמוס ט ט]. עיקר ברירה בנפה וכברה [שבת עד.]. חכמים גזרו טומאה על הכברה משום ארוג [ביצה כג.].

*+מ"מ: דה"א א, מעשרות פ"א מ"ו, שבת קה ע"א ד"ה בנפה, שם קמ ע"א ד"ה אבל נותן, ד"ה אבל נוטל. ארבאל, כרב, מסנת, נפה, נפוחתא, קנון, קרן, תמחוי
#ב. כמין כברה (בים) – סלע עגול ועשוי ככברה [שבת לה.].
*ראה באר א - בארה של מרים

~כבריתא

גפרית [שבת צ. גיטין פו. נדה סב.]. כבריה – (לגפר) בגפרית [ב"ק צג.]. כברויי סלי – לעשן אותן בגפרית (כדי ללבנן) [ברכות כז.].
*עיין בתוס' נדה סא ע"א ד"ה כבריתא בשם הערוך (כבר ב) אש וגפרית (תהלים יא ו) מתרגם אשתא וכבריתא. בתוספתא שביעית פ"ד נזכר מקום בשם כבריתא. ראה אהל, בורית ב

~כבש, כבוש, כבשא (א)

#א. לכבוש – לאנוס בחזקה, כמו (במד' לב כב) ונכבשה הארץ [אסתר ז ח.]. כבושי כבשי – צאו וכפו, פליישיי"ר (לכופף. חסר בדפוס) בלעז [ערובין לד.]. כבש (עליו לתוך המים) – פרימבר"א (ללחוף, לכבוש) בלעז אוזוז ראשו של חבירו ותוקפו במים כדי שלא יוכל להרים ראשו... [סנה' עו.].

*ראה אסכלה, כבשן

#ב. דברי כבושין – לשון עצירה כמו מכבש, בלעז פריש"א. שכובשין את הלכבות להחזירם למוטב [תענית טו.]. פריש"א (מכבש לגיהוץ) בלעז [שבת קמא. מו"ק יא. כג.]. נכבש על השפחה – נדחק ונדבק עליה, לשון מכבש, פריש"א בלעז, ולשון גנאי הוא [יבמות טט.]. מכבשין – משכיבין את האפר והעפר שיהא חלק, משפילו ומשווהו שלא יגע בפת שמדובקים בדפנותיו וישרפו, מכבשין פרימבר"א [ביצה לב.]. כבשינהו – כפאם ביסורין. (ד"א) לחצן, לשון (שבת קמא). מכבש של בגדים, כפאם ביסורין [גיטין סח.]. עגלה כובשת – דורסת הקרקע ונדוש תחתיה ונעשה מקומה נמוך [ביצה כג.]. כיבשי – נסרים שנותנין על הזיתים בבית הבד כשמורידין הקורה עליהן לכבשן [ב"ב סז.].

*ראה מכבש

#ג. טמן [סוכה מג.]. כביש – טומן [ב"ב לה.]. כבישי – טמונין, כמו (חולין צג.) רישא בכבשא [ביצה כד.]. כבישנא – אטמין [ב"ב עב.]. יכבוש עוונותינו – יכסה [– סוכה מג: – מיכה ז, כובש ומסתיר] [ערכין ח.]. בהדי כבשי דרחמנא – סתרים דהקב"ה, כמו רישא בכבשא, בהטמנת האפר [ברכות י.]. אכבשא – אעלים

~כבשון

*ראה כבש א (ג)

~כָּבֶשֶׁן

כבשן – חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד, וכן כל כבשן שבתורה [ברא' יט כח], גומא שעושים לשרוף בה אבנים לסיד, והוא כבשן שבכל המקרא – דניאל ג ו, ד"ה אתון נורא, שורפים בו אבנים לסיד [חגיגה יג:], שורפים בו אבנים לסיד [ברכות נג:]. כבשונות – משרפות סיד לקדירות [ב"ק פב:]. של יוצר שמצרפים בו את הקדרות של חרס חדשות [סוטה טו:].

חפירה שהוסק בה כבשנם של חנניה מישאל ועזריה [ברכות נז: עיין סנה' צב: ד"ה צף, ד"ה נפרץ].
*מ"מ: ברא' לח כה, סנה' צב ע"ב ד"ה צף הכבשן ואילך. ראה אור א, אתון, בזק, כבש א

~כִּנְיָא, כגני

כגני לייא – כדים שבורים להיכן הולכים? [ברכות נח. פסחים ה: סוטה מד:].
*ראה כלפי

~כָּנוֹן

*גון היא מילת יחס במשמעות "כמו", "למשל", "לדוגמא", הבאה תמיד במקורות בצירוף כ"ף ולפני שם עצם, פרט למקואות פ"ב מ"ב שם היא באה לפני הפעל.

~כָּד

#א. רחב, פלט"א (שטוחה) בלעז כלומר עשוי ככד שרחב מתחתיו בית מושבו [ע"ז מ.]. פלט"א (שטוח) בלעז, שאינו חד אלא ככדור (אצ"ל ככד) [חולין סד. ד"ה כד].

#ב. חבית [ערובין נג:]. כדא – כלי חשוב [יבמות ע.].
#ג. אָם (לשון כאשר) [ברכות נט.].
*מ"מ: ב"מ נט ע"א ד"ה נקיש, מנחות פז ע"א ד"ה כדיות. ראה חבית, כדור, כדר, נזייתא, קנקן

~כְּדָאי

כדאי – ראוי [שבת לא. פסח' נא: תענית יג. סוטה ז.]. איני כדאי – איני ראוי, ומי יתן ואזכה לכך [יבמות מז.]. העולם כדאי הוא לו – כלומר שנברא בשבילו [אבות ו א.].

*כדאי מורכב מ"כ" ו"די". עיין בספר שערי לשון, מחקרים מוגשים למשה בר אשר, כרך ב' עמ' 31 לגלגוליה של "כדאי". בערוך ערך כדיי (במוסף הערוך) כתב שבלשון יוונית פירושו ראוי. ראה כדי

~כָּדָב (א)

משמע עכשיו [ערובין נג:]. כבר [סוכה מד:].

~כָּדָב, כְּדִי (ב)

כדבה – כזב [דניאל ב ט.]. מילי דכדי – דברים של חנם, דברי רוח [סנה' כט:], דברי רוח. ל"א מילי דכזיב – דברי כזב [בכורות ח:].

*בבכורות יש נוסח מילי דבדיאי. בע"י מילי דכדיבי - דברי כזב.
*אלה וכחש (הושע ד ב) ת"י ימן לשקר וכדיבין, ולא תכחשו (ויקרא יט יב) ת"א ולא תכדבון, ונכזבת (משלי לו ו) תרגום ותתכדב, איש כזב (משלי יט כב) תרגום גברא כדבא. ראה כדי, כזב, כחש

~כְּדַבְעִי

כדבעי לה – כמה שצריך [ב"מ נו:].
*מורכב מן "כ", "ד", "בעי".

~כְּדוּם

ענבי דכדום – ענבים שהתליעו [ב"מ קו: נזיר לד:].
*הנוסח בגמ' נזיר הוא דכרין ונראה שזו ט"ס. בכ"י יש נוסח דכרום, ובאלפס הנוסח דקרום. בכלים פ"ג מ"ז מובא הכדומים האשקלונים ובערוך ערך כדום ג מפרש זיר של נחשת או של ברזל כאותו שתולין בו הנרות לפני הארון ובו קובעין אונקליות ותולין בהן בימי הקיץ כלי חרש מלאין מים כדי להתקרר, עיי"ש ערך אנקול. ראה אונקלי

~כְּדוּר

#א. פילוט"א (שטוחה) [שבת עח: ע"ז מ:], פילוט"א רודונט"א (כדור עגול, בדפוס רק פילוט"א) [חולין סד. ד"ה שכודרת], פילוט"א מחופה עור ומלא מתוכו צמר של איל בדוחק [סנה' סח.]. (י"ת) כשור מקף (כלומר הכ"ף היא לא שורשית אלא כ"ף הדמיון בניגוד לדעת הרד"ק), ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלעז, שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד [ישע' כב יח]. אתרוג ככדור – עשוי כעין כדור עגול, פלוט"א [סוכה לו.]. רגילין תינוקות להכות הכדור בכותל בכח כדי שתחזור לאחריה הרבה, ולאחר שזורק הוא רץ, וחבירו אחוז את הכדור ומכה אותו בה אם יכול לכוין [סנה' עז: עיי"ש ד"ה סתם].

#ב. כדור – לשון חניית שורה של גייסות מקיפות [ישע' כט ג.]. שורות היקף גייסות [יחז' כד ה.]. כשורה [סנה' כו.]. דייר מסדר, לשון דרי דרי, שורות שורות [קדושין פא.].

@בחולין סד ע"א ד"ה כודרת משיג ר"ת שאין הכ"ף מן השורש, שאם כן היה לומר ככדור, ומפרש שהכ"ף היא שמושית. ע"ש. אך בסנה' כו ע"א תוס' ד"ה כדור אל ארץ סותרים את עצמם ומביאים כדוגמא דרוש: כדרבנות - ככדור של בנות, אע"ג שלא נאמר ככדרבנות. עיי"ש. וזה מצוי להשמיט את כף הדמיון, כגון

עיניך ברכות - כברכות (שה"ש ז ה) ועוד. ראה אמוס, דור, חדור, כד, כדר, כוביתא, כוליא, כידור, עגול, צנף

~כדי, בכדי

#א. וכי בכדי ספדו ספדניא - בחנם [תענית ה: נדרים כב.], בלא כלום [סנה' ד.], בולא כלום [גיטין פה.], בלא מתן דמים [זבחים לז.]. כדי נסבה - שלא לצורך [סוטה יט.]. כדי טומאה - כדי העראה [סוטה ב.]. כל מילי דכדי לא דכירי אינשי - דברים של חנם, כלומר הואיל ואותה הודאה דברי רוח היו שהשטה בו, לא דכירי אינשי ושכח אותה הודאה [סנה' כט.].

*בגיטין פה ד"ה ואמרי לה כדי : שם חכם. וכן ביזמא מד ע"א וע"ב וכן בב"מ ב ע"א ובעוד מקומות אך לא מפרש. הרש"ל בב"מ מציין שרש"י גייל לפרש כדי - חנם, אך כשם חכם מופיע רק בגיטין. עיין באריכות למשמעות מלה זו בקובץ מנחת הקיץ גליון ה עמ' רמ"ה מאת ר' מרדכי הכהן פריעדמאן, ובקובץ מאמרים מאת הנ"ל, ומגיע למסקנה שהנוסח הנכון ברש"י צ"ל "חנם" והנו"ן נהפכה לכ"ף ע"י טעות סופרים. עיין בירחון המעיין כרך נ ג"ב עמ' 35 מאמר אימא לי איזי ואמרי לה כדי. עיין בספר עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 65.

#ב. יאוש כדי - יאוש לבדו, בלא שנוי רשות אחר היאוש [גיטין נה.].
#ג. לכדי - ראוי [פסחים נא.].
@ראה די א, ב, כדאי, כדב, מכדי

~כדכד

מין אבן טובה וכך שמה [ישע' נד יב, סנה' ק. עיין יחז' כז טז].

~כדמה

*ראה דמה ג

~כדור

כודרת (במסורת הש"ס גורס "כודדת" עפ"י התוס' בחולין) - משוכה, שרחבה בראשה אחד והולכת ומקצרת ונמשכת [ע"ז מ.], עבה ככדור [חולין סד.]. כודרת ועגולגולת - חדא היא, דאי תנא עגולגולת לחודה הוי משמע עגולה כעדשה וכגבינה (כלומר שטוחה) להכי תנא כודרת ועגולגולת כעגולגולת של כדור שאינה קלושה אלא עגולה העובי [שם].

*בחולין סד ע"א תוס' ד"ה כודרת מציינים לרש"י שגורס כודדת בדל"ת, ונראה שגירסא זו היא העיקר לפי התוס'. ראה כד, כדד, כדור, כידוד, כידור

~כדורלעמר

*מלך עולם (ברא' יד א).

~כה

נלכה עד כה - כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו

[ברא' כב ה], עד כה - עד הנה [שמות ז טז], אקרה כה (במד' כג טו) - אהא נקרה מאתו הלום - [שמות ג יח]. כה לחי - כה יהיה לשנה הבאה (מזל חי וקים) [ש"א כה ו].
כה - כן [ש"ב טז י].

~כָּהָה (א)

אין כהה לשברך - אין מיצר על שברך, כי הכל שמחים. כהה לשון דבר העמום [נחום ג יט].
*יש מפרשים במשמעות הקלה ורפיון מהחולי. בברא' ז כג ד"ה אך נח, מפרש "היה גונח וכוהה מטורח הבהמות והחיות" וזה משרש כהה כאן, אך בספר זבד טוב (זאב בעריש פאפרש) כותב שכוהה אין לו מובן ומגיה עפ"י הברטנורא והריב"א "כוהה" מלשון כיחה וניעה וזו הגהה שאינה צריכה, המלמדת עד כמה צריך להזהר כשמגיהים בדברי רש"י. +מ"מ : מנחות לו ע"א ד"ה מידכה בה.

~כָּהָה (ב)

#א. עינו כהה - לא נסמית לגמרי, שרואה במקצת [קדושין כד.].
*+מ"מ : תהלים קט יד.
#ב. כהה מתרג' (ויקרא יג ו) עמא [פסחים כז. חולין לח.]. כהה הנגע - הוכהה ממראיתו [ויקרא יג ו].
*עיין בפסוק נ"ה ולפי רש"י "כהה הנגע" ענינו הפך את עינו.
#ג. פשתה כהה - פתילת פשתה לחה [ישע' מב ג].
#ד. לכהיהו לעיניה - ינקרו את עיניו... וי"א יטלו ממנו ויתנו ליורשים, וי"א שמתא, וראשון עיקר [סנה' כז.]. כהיותא - אינו רואה [בכורות מד.].
#ה. לכהלונות - דרש רבי תנחומא ה"א זו יתירה, לשון כהה, חלונות כהות... [יחז' מ כה].
@ראה עמס, עשש

~כהון

כהונה [זבחים קיג.]. כהונו - (כלומר) בבגדי כהונה - [יומא כד: מנחות י.].
*ראה כהן

~כָּהָל

האיתך כהל - הישך יכול [דניאל ב כו]. ואנת כהל - ואתה יכול [דניאל ד טו].

~כָּהָן, כְּהֵנָה

#א. הכהנים - כומרים. כל לשון כהן משרת לאלהות הוא, חוץ מאותן שהם לשון גדולה, כמו (צ"ע אם הכוונה לשמות ב טז או לשמות ג א) כהן מדין, וכן (ברא' מא מה) כהן אן [ברא' מז כב]. כהן בית אל - כומר לעבודת אלילים (נ"א לע"ז) [עמוס ז י, פסחים

פז:] כומר [ב"ב קט:]. כהן מדין (יתרו) – רב שבהן, ופירש לו מע"ז [שמות ב טז].

#ב.הכהן תחתיו מבניו – אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה... מכאן ראינו כל לשון כהן לשון פועל, עובד ממש [שמות כט לד]. כהן נאמן – הוא צדוק [ש"א ב לה]. על הכהנים להורות תורה, שנאמר (דברים לג י) יורו משפט ליעקב [ירמ' יח יח]. כהן – רגיל בהוראה, כמו שנאמר (מלאכי ב ז) ותורה יבקשו מפיהו [יחז' ז כו]. ועמך כמריבי כהן – (ת"י) נצן עם מלפיהו, שהכהנים היו בני הוראה, כמו שנאמר (דברים לג י) יורו משפט ליעקב [הושע ד ד]. כהנים זריזין הם, שכולם בני תורה וחרדים... [שבת כ.]. כהנים הם בני מריבה [שבת קמט:].

*+מ"מ: מ"ב כג ה, הושע י ה, צפניה א ד.

#ג.יש במשמע כהן כהונה ושררה, כמו (ש"ב ח יח) ובני דוד כהנים היו [תהלים קי ד], כהנים – שרים [שמות יט ו, ש"ב ח יח, איוב יב יט], כהני ה' – נשיאי הקב"ה [ישע' סא ו]. כהנים – (ת"י) רבבים [ש"ב ח יח].

#ד.כהן מרובה בגדים – כהנים ששימשו בבית שני ואף בבית ראשון מימות יאשיהו ואילך [מגילה ט:]. מרובה בגדים – כהנים גדולים ששימשו מיום שנגנז שמן המשחה שלא היה להם לכהונה גדולה אלא בריבוי בגדים [יומא עג:]. כהן משוח בשמן המשחה – הם כהנים גדולים שהיו עד יאשיהו. המרובה בגדים – הם ששימשו מיאשיהו ואילך... ושוב לא נמשחו... שעבר ממשחתו – שאירע פסול בכ"ג ושימש אחר תחתיו... משוח מלחמה – כהן המשוח לומר במלחמה צרכי המלחמה... [מכות יא:].

#ה.כהן משמש – שאירע בו פסול ומינו אחר תחתיו ועבר פסולו וחזר לעבודתו, והראשון קרוי משמש והשני עבר [מגילה ט:]. כהן המשנה – סגן הכהנים הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול [ירמ' נב כד]. כהן משנה – סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים [מ"ב כג ד].

#ו.כהן משוח מלחמה – כהן שמשחוהו למלחמה לדבר דברי מערכי המלחמה, שנאמר (דברים כ ב) ונגש הכהן ודבר אל העם [יומא עב: עיי"ש ד"ה יכול].

#ז.הכהנים הלויים – הכהנים שיצאו משבט לוי [דברים יז ט, יחז' מג יט]. מבני לוי [יחז' מד טז]. לפי שיצאו כולם מלוי אבי עמרם נקראו לויים כמו שפירשו בבראשית רבה (לא נמצא בב"ר). במ"ח מקומות נקראו הכהנים לויים וזה טעמו של דבר [יהושע ג ג].

*ענין מקור חכמה לר' יעקב שור בספר רש"י (מה"ק ירושלים תשט"ז). +מ"מ: חולין כד ע"א ד"ה וזה אחד.

#ד.כהן גדול – כהן שהגיע לכלל מצוות [בכורות

כז:]. לא פורע ולא פורס ואינו מטמא לקרובים ומצווה על הבתולה ומוזהר על האלמנה, אבל לא מקריב אונן [יומא עג: עיי"ש]. אינו רוצה שתתעבר שנה מפני הצינה... ואם תתעבר שנה הרי תשרי במרחשון... [סנה' יח:].

*+מ"מ: תוס' יומא ט ע"א ד"ה ולא, חגיגה יז ע"א ד"ה אין.

#ה.כהנת – בת כהן, אפילו אשת ישראל [יבמות לה. חולין קלא:]. בת כהן [סוטה כג:].

#ו.כהן הוא – כלומר מיוחס [כתובות יב ב, קדושין עד:].

#ז.לכהנו לי – להכניסו בכהונה ע"י הבגדים, שיהא כהן לי. ולשון כהונה שירות הוא, שיריינטריא"ה (שרות) בלעז. [שמות כח ג]. בכהונתם – עבודות המסורות לכהנים [במד' ג י]. משרתי הבית, כמדומה הם הלויים המשוררים [יחז' מ מה].

#ח.אחת הכהונות – באחת מן המשמרות [סוטה ה: – ש"א ב לו].

#ט.כהן צדק – הוא שם בן נח... [סוכה נב:].

@והיתה להם כהונה (שמות כט ט) ת"א כהונתא. +מ"מ: יומא עח ע"א ד"ה למעלה. ראה כהון, מזה ב

~כהנא

רב כהנא גלה מבבל לא"י [פסחים מט:].

~כו'

*כו' זה קיצור מן "כוליה". ראה איכו, כוה

~כוא, כווא, כוה, כווי

חלון [ברכות סב. שבת לה. ערובין לד. ביצה לו. ב"ק ס: ב"ב עה:].

כווי – חלונות (שיש להן ד' על ד') [ערובין ס:].

*+מ"מ: דברים יא יג, דניאל ו יא. ראה כוה, כוי בהערה

~כוב

*עם העתיד ליפול (עפ"י נבואת יחזקאל) יחד עם מצרים אתו כרת ברית בימי נבדנצר (יחז' ל ה). יש הגורסים "נוב" שהיא לוב (ענין נחום ג ט).

~כובא

#א.קנקן [שבת מח:]. גיגית [ב"מ כה:]. בלעז קוב"א (גיגית) [ע"ז ל:].

*+מ"מ: יומא יא ע"א ד"ה לאקרא דכובי

#ב.מקום חלל בכירה ונותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באלפס [ברכות לז:].

*בגמרא נאמר: טרוקנין חייבין בחלה... מאי טרוקנין? אמר אביי כובא דערעא. בערוך ערך טרוקנין מפרש הוא גובלא שאופין על הארץ ולא בתנור, ועיי"ש ערך ככא ויש סתירה בין שני הפירושים. ענין ברשב"א לברכות ובפירוש המשנה לרמב"ם

מנחות פ"ה מ"ט ד"ה ויורת הערביים - גומה בארץ טוחה בטיט
 כעין קדרה, מסיקים את האש בתוכה עד שתתחמם ונותנים בה
 את הבצק... ראה תנור
#ג.כובא (נ"א כוכא) - צריף קטן [גיטין סח.].
 @ראה כוביא, כוך

~כובד

*במלאכת האריגה - ראה כבד, מסכת

~כוביא

כוביא - רעפים חלולין כמין שפיתת קדרה, ופעמים
 שטחין אותם ואופין בו לחם הקרוי טיחיא [זבחים
 צה:].

*בסנה' צט ע"ב "חוט של כוביא" ומשמעו קורי עכביש. ראה
 כובא, בוכיא ערך זה נמצא גם בערך עיי"ש. ראה בוכיא, טחיא,
 כובא

~כוביתא

כוביתא דעיבא - עיגול (מין כדור) של עב לבן [ר"ה
 כד.].

~כובל

*עיין תוספתא ע"ז ב ד : ולא כובלן ולא קולרין... ראה פילון

~כובס

כמו כובש [סנה' קד. עיי"ש ד"ה מאי וד"ה אוכלא].
 המתקן בגדים חדשים [ע"ז כ:]. (נותנין כלי לבן)
 לכובס - ללבנן [שבת קנב:].

*עיין באנצקלופדיה לתוארי כבוד בישראל ערך "ההוא כובס"
 שהוא כינוי לממונה מטעם השלטון להיות שומר ראש של
 הנשיא, וכן לפקח ולבלוש על הנעשה בעם. נקרא כובס כיון
 שמתחפש ומסווה את עצמו שלא יכירוהו. +מ"מ : ב"ב מו ע"א
 ד"ה תיובתא, מנחות מא ע"ב ד"ה עביד. ראה אשפורא, כבס,
 כסא של כובס, כרס, עין רוגל, קצרא, רוגל

~כובסא

**#א.כל דבר התלוי במחובר קרי ליה כובסא [שבועות
 מא.].**

**#ב.אשכול תמרים המקובצים יחד [שבת סז. מכות ח.
 בגמרא : כבאסא, חולין עה.].**

@בב"מ קא ע"ב ד"ה נקטיה בכובסיה מפרש : הרי הוא כאוחזו
 בביצים שלו... כובסיה - על שם שתלויין, כדאמרין (שבת סז.)
 כמאן תליין כובסי בדקלא (כלומר) תלאי של תמרים. ובשבועות
 מא ע"א מפרש : אוחזו בביצין התלויות בו. לפי הערוך משמעו
 מלבוש. ראה קטופא

~כוכב

חודא דכובע - כמין כובע יש למעלה מן הקנה ככובע
 על הראש, ואין זה אותו בשר קטן שנופל על פי הקנה

לעכב את הקול, אלא כמין כובע ממש הוא עשוי
 ומאמצעיתו ולמעלה הולך וכלה ונעשה חדור כמין
 קולמוס [חולין יח: ראה חוד]. כובע נחושת בגלית
 (ש"א יז) תרגומו קולסא דנחושא [פסחים נג.].
 *ראה כומתא, כפה ב, סינא, סנורתא, פאר א, צריף א, קובע,
 קלס ב

~כודא

חולי אשה יולדת ומצטננת על המשבר [ע"ז כט.].

~כודנא, כודניתא

פרדה [שבת קי: ב"מ צז. ב"ב צא. סנה' צו: חולין ז.
 בכורות ח:].
 *בש"ב יג כט "איש על פרדו" ת"י כודנתיא. תוס' ב"מ עח ע"ב ד"ה
 במילתא. ראה גורדנא, פרד

~כוה, כויה

נכוין בפורשין - מבינים דבר ברמז מועט [ברכות
 טז:].

כויה תחת כויה - מכות אש (ע"פ ויקרא יג כד)
 [שמות כא כה].

*בכתובות ה ע"ב נאמר : אל ישמע אדם לאזניו דברים בטלים,
 מפני שהן נכוות תחילה לאיברים. ראה כוא, כוותא, צרב

~כוורא, כוורי

**#א.דאקפי אגמא בכוורי - שצף הנהר חוץ לגדותיו
 וצפו הדגים שם, וכשיבשו המים היוצאים נמצאו שם
 דגים הרבה [ב"מ יב:].**

*+מ"מ : ב"ב קסא ע"ב ד"ה רב צייר. ראה אדימא
#ב.פירא דכוורי - מחילות של דגים [תענית כד.].
 חפירה של דגים שקורין ויביי"ר (ברכת דגים)
 [כתובות עט.]. עושין המים שיוצאין מן הגומא של
 ביבר לחוץ... שיצאו המים וישתיירו הדגים [מו"ק י:].
 הכי עשו דרך לנהר שיצאו מימיו ונשתיירו שם דגים
 הרבה [מו"ק יא.]. דג [ב"ב עג:].

*עיין בערוך ערך כוור. ראה ביבר

~כוורת

אין כוורת אלא לדבורים [בכורות ז:]. (של דבורים)
 עגולה היא [שבת ח.]. מחוברת היא בקרקע בטיט
 [ב"ב סה: עיי"ש ד"ה הרי היא ואילך]. פירות כוורת -
 דבורים הנולדים מן הכוורת [ב"ב פ. עיי"ש ד"ה נוטל
 וד"ה חלות]. כל הכוורת עושין אותן הדבורים חלות
 חלות של צפיחית דבש ושעוה, וכשרודין אותן
 מניחין בה שתים שיתפרנסו מהן הדבורים כל ימות
 הגשמים [שבת מג:].

*עיין בשערי תורת בבל לכלים פט"ו מ"א. עיין בספר מעליות

כ"ה (מעלה אדומים תשס"ה) עמ' 167 ביאור שיטת הרמב"ם בענין כוורת. עיין ירחון המעיין כרך לה ג"ג עמ' 57. +מ"מ : תוס' יומא סז ע"א ד"ה וכולן שסתם כוורת עגולה היא. ב"ב סו ע"א ד"ה מקבלת, שם פ ע"א ד"ה פירות, מנחות לא ע"א ד"ה נמדדת. ראה דבש א, חלה א, חלתא, נחיל, צריף א, רדה

~כוותא

#א. חלון [ברכות סב. שבת לה. ערובין לד. חולין י:].

*ראה כו ב

#ב. חלון [סנה' פד:].

*ראה כוה

@כוותא בארמית משמעו "כמו", דכוותא משמעו "שכמותה".

~כזא, כוזא

כלי קטן [שבת קלז: מו"ק יב. יבמות ע. ע"ז כט:], כלי חרס קטן חדש [שבת סו:], כלי חרס קטן. (נוטריקון) כזה – כלומר דבר מועט וקל כמו זהו [שבת עז:]. (כלי של חרס [חולין קז:]. חבית [ב"מ מ:].

*הגר"א שוליאנגר בספר יד אליהו שבת עז ע"ב מציין שהיה די לרש"י לומר כלי קטן (כלי "חרס"), אלא שבא להבדיל בין כוזא לנטלא ששניהם בני רביעית, אלא שהנטלא היא של זכוכית וכוזא של חרס. בערוך ערך כוז מפרש שכוזא דומה לקיתון גדול של זהב. (על הפירוש בשבת סו, העיר בני יעקב נ"י שהמילה "חדש" אינה חלק מתיאור הכלי, אלא רש"י רק בא לתרגם "חדתא" שבגמרא). כוזא מופיע ג"כ בגמרא כתובות קד ע"א וב"ב צו ע"ב. +מ"מ : תענית כ ע"ב ד"ה מילתא. ראה כוזתא, נטלא

~כזבי

מעות כוזביות – מטבע של בן כוזיבא... ל"א כוזביות של כזיב [ב"ק צז:].

~כזנתא, כוזתא

כלי חרס קטן [שבת קלט:], כך, קטנה מחבית... [ע"ז עא:].

*יש גורסין כוזתא, והנו"ן נופלת. ראה כוזא

~כחילנא

*מין עוף, נזכר בחולין סב ע"ב ד"ה חובא. ראה תושלמי

~כחולא

כחול [גיטין סט:]. לשון סיקרא [שבת סב:]. צבע כחול שהוא כמראה לזו"ר (תכלת), לא ירוק ולא שחור [חולין מז:], שיש צבוע כעין כחול [ב"ב ד:]. שישא צבוע ככחול [סוכה נא:]. אבני דכחולא – שיש שחור דומה לכחול [קדושין יב:]. מלי כחולא – סביבות עיניו ליפתו [קדושין עג:].

*בסוכה יג ע"א מובא בגמרא "אזוב כחלי" וברש"י ד"ה כל שנשתנה, מובא "אזוב כחלית". עיין במשנה נגעים פי"ד מ"ו "אזוב כחלי", ויתכן שבנוסף לכך שהוא כחול (ופסול להזאה), שזה אזוב הבא מכחלית. ראה כחל, מכחול

~כוחלית

שם מדינה שבמדבר [קדושין סו:].

*ראה כוחלא בהערה.

~כוי

ספק חיה ספק בהמה [ביצה ח. נזיר לד. קדושין ג. בכורות יב. כריתות יז:], (בא) מן התיש ומן הצביה [חולין עט: בכורות ז:], ספק ואין בו כרת [יומא עד:]. (בא) מבהמה וחיה [ב"ק עח:], (בא) מתיש וצבי (נראה שצ"ל צביה) [יומא מט:].

*נזכר בבכורים פ"ב ח-א. בחולין פ ע"א נאמר : כוי זה איל הבר, וי"א זה הבא מן התיש ומן הצביה... ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה אם מין בהמה. בערוך מפרש זרע תיש ונולד מצביה. כוי במשמעות חלון - ראה כוא

~כויא

*ראה כוה

~כוך, כוכא

#א. לקבר שחופרין בקירות מערה, ארכו ארבע (אמות) ורחבו ששה (בגמ' ז') טפחים [ברכות יד:]. דרכן לחפור כוכין וקברות לזמן לצורך מתים שימותו... [מו"ק ח:].

#ב. כוכא (נ"א : כוכי) דצידי – כוך קטן של ציידים שיחפרו למארב העופות [תענית כב:].

@בגמרא מו"ק ח ע"ב כוכין בחפירה, קברות בבנין. +מ"מ : נזיר סד ע"ב ד"ה ה"ז, סוטה מד ע"א ד"ה חצר, ב"ב ק ע"ב ד"ה ושנים ואילך, נדה נו ע"א רש"י ד"ה שדה שאבד וצ"ע אם הכוונה לשדה כוכין. ראה כובא, צריף א

~כוכב

#א. מזל [במד' כד יז, מו"ק טז:]. דרך כוכב – (כלומר) יקום מזל [במד' כד טז:]. כוכבא דשביט – כוכב היורד כחץ ברקיע ממקום למקום וארוך כשבט שהוא יורה ונראה כמו שפותח הרקיע [ברכות נח:]. שם ע"ז [עמוס ה כו:]. כוכבי אור – כוכבי לילה [תהלים קמח ג:]. כל הישוב כולו – של בני אדם. תחת כוכב אחד עומד – וכמה כוכבים יש ברקיע? לאין מספר... [פסחים צד. עיי"ש].

*ראה מאדים, נשף, עבודה, שביט

#ב. חמה – זהרורי חמה [סוכה כב:].

#ג. כוכבים – (דומים ל)לסתות, רומני דאפי שקורין פומיל"ש (בליטות הלחיים) של לחיים... (ד"א) אלו הרבנים [קהלת יב ב, ו].

~כוכי

*ראה אקרא

~כול

#א.ממדד [ישע' מ יב, נדרים נא. חולין קה:]. לכי תיכול עלה כורא דמילחא – בבדיחותא אהדר ליה, כשתמדוד לי כור של מלח אומר לך טעמו של דבר. ד"א לכשתאכל עליה כליה כור של מלח לא תוכל להשוותם זו לזו [שבת ד.], לכשתמדוד כור של מלח על דבר זה ותתנהו לי אומר לך טעמו [ערובין לו.], כשתמדוד לי עליה כור של מלח בשכרי אומר לך טעמו של דבר [חולין קיב.], כשתמדוד לי כור של מלח בשכר שאומר לך, ובדיחותא בעלמא היא [חולין יב.].

#ב.כולי עלמא כיילי ליה בקבא זוטא – לתלמידים נמדדה חכמה בקב קטן, שיראים לסמוך על חכמתם... והאי מדרבנן כיילי ליה בקבא רבא – שפכו לו חכמה יתירה וסומך על בינתו להתיר... [קדושין עט:]. #ג.איכיל – יחזיק [דה"ב ד ה.]. להכיל – לסבול [יחז' כג לב.]. ואט אליי אוכיל – הטיתי לו כח להכיל עול היסורין [הושע יא ד.], הטיתי להם כח להכיל את עבודת הפרך [שבת פט:]. יכילו – טינדרונ"ש [יחזיקו] בלעז [ירמ' ב יג.]. הכיל – כמו להכיל, אשפורי"ר [לסבול] בלעז [ירמ' ו יא].

*ראה כל, כלל

~כולבא

*בכ"י ובסנהדרין קג ע"א הגירסא קולבא - עיי"ש.

~כוליארא

עגול שקורין נושק"א (סיכה, מכבנה) [יומא כה.]. בגמרא שבת סב ע"א נאמר: מאי כוליארא? א"ר מכבנתא. עיין בערוך ערך ככליארא. עיין תוס' ב"ב קנו ע"ב ד"ה כבינתי: נראה לר"י כפירוש הערוך שפירש בכוליארא הוא כעין עטרה. +מ"מ: תמיד כו ע"א ד"ה זכה. ראה כבן, מכבנה, עירא

~כולסא

חתיכות רחבות של זכוכית שאינם כלים ועושין מהן חלונות ליכא פסידא בשבירתן וסופן להחתך בחתיכות קטנות [שבת קנד:].

*עיין בספר עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 107. י"ג בלוסא, ובערוך גורס בלוסא.

~כומז

כלי זהב הוא, נתון כנגד אותו מקום (ערוה) לאשה, ורבותינו פירשו (בלשון נוסריקון) שם כומז – כאן מקום זמה [שמות לה כב, שבת סד.], דפוס של בית הרחם, לכפר על הרהור הלב של בנות מדין [במד' לא

נ – ישע' ג כב, עפ"י שבת ד.]. דפוס של בית הרחם שהיו עושין לבנותיהם ונוקבין כותלי בית הרחם כדרך שנוקבין את האזנים ותוחבין אותו כדי שלא יזדקקו להן זכרים – [ברכות כד.]. תכשיט שבפנים (הערוה) [שבת סד: בהיפוך. עיי"ש ד"ה לומר לך]. *בירושלמי שבת פ"ו ה"ד (לו ע"ב) נאמר: וכמו יש אומרים זה טפוס של רחם וי"א זה דפוס של דדים. ראה אצעדה, בית הרחם, חריט, טבעת, עגיל, ערוה, צמיד, תרף ג

~כומני

מרכבתא דנשי (מרכבת נשים) וגם הוא ממין משאוי שהאשה יושבת (בו) כמשאוי [ב"ב עח.].

~כומר

כומר של זיתים – כלי שמניחין בו זיתים יחד כדי שיתחממו [פסח' נח.]. כומר של ענבים – כלי שמניחין בו ענבים עד שמתחממין ויינו נוח לצאת, כמו מכמר... [יבמות צז.], כלי שאוספין בו ענבים שבעה ימים או שמונה ימים שידחקו ויתבשלם [בכורות לא:]. מעטן תנא ליה... בלשון כומר, לומר שכבר נתחממו [ב"מ עד.].

*עיין בספר סדר דברים ליעקב ערך כומר. ראה כמר, מעטן. כומר (לע"ז) - ראה כהן א, כמר, מין ב.

~כומתא

כובע [שבת קמז. ערובין פד: גיטין לט:].

*עיין בערוך ערך כמתא, ומפרש מגבעת רכה שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש. +מ"מ: שבת ק ע"ב ד"ה הילוך. ראה סודר

~כוון, כוון, כיון (א)

#א.נכון – מזומן [ברא' מא לב, שמות לד ב, איוב יב ה – שאנן, ביצה לב.], נכון בידו – מזומן לבוא בידו [איוב טו כג.]. הכון – הזדמן [יחז' לח ז.]. לאין נכון – שאין מזומן [נחמיה ח י.]. ויכינו את המנחה – הזמינו, עטרה בכלים נאים [ברא' מג כד.], הכין – הזמין [איוב טו לה, ביצה ב: – שמות טז], זימן [איוב כז, לשון הזמנה [מ"א ה לב.]. והכינו – במזומן, שמזמן כל צרכו היום ויאמר דבר זה לצורך היום... [פסחים מז: – שמות טז כב.]. הכינותי – זימנתי לתת לכם [שמות כג ב.], הבירה אשר הכינותי (דה"א כט יט) – אשר זימנתי לה מקום [יומא ב.]. ויכוננו – מזומנים [תהלים נט ה.]. כונן להשחית – נזדמן [ישע' נא יג.]. הכינותי – זימנתי, אפרישטי"י בלעז [דה"א כט יט].

#ב.נכון – מוכן [משלי כו ג.]. נכוננו – פוריני"ט אפייטיידי"ש (היו נכונות) בלעז [יחז' טז ז.]. כונן אשורי – הכין [תהלים מג ג.]. וכונן לחקר אבותם – הכן

והזדמן לעמוד על חקרי אבותם [איוב ח ח]. כוננו – פורניט אפייטייץ (סודרו, הוכנו) בלעז [תהלים לז כג].

#ג. שיכוין משקלותיו – שיאמר משקלו ויכוין האמת [ב"מ כג:] מכון – מצומצם [שבת כט]. מצומצם, שאין זו קרובה לו מזו אפילו כמלא חוט [סוטה מה:] לא פחות ולא יותר [גיטין טז]. מצמצם [כתובות כ]. נכון הדבר – מכון [דברים יז ד]. אין זה נכון – אין עדות זו מכונת, ולישנא דקרא נקט והנה אמת נכון הדבר [סנה' ל:]. הכן – מכונים ונצבים זה כנגד זה [יהושע ג יז]. מכון – (לשון) מכון [שמות טו יז]. אל נכון – אל דבר מכון ואמת [ש"א כג כג]. עד נכון היום – עד חצות היום שהוא בירורו של יום [משלי ד יח].

#ד. הפון לקראת אלהיך (עמוס ד יב) – התנאה לפניו [שבת י. עיי"ש תוס' ד"ה טריחותא]. הכון לקראת – (התנאה) בדברים נאים ולא בדברי פורענות [ברכות נא:]. והיו נכונים (בפסוק: נכנים) – מובדלים מאשה [שמות יט יא].

*יכון כאן היא לא המשמעות אלא ההוראה.

#ה. כיון – כלומר מהר, בדחיפה אחת [פסחים לז:]. כולה כאחת, מהר [שם נד:], מהר, בלא טורח [ב"מ לג:].

#ו. לא יכון – לא יתבסס [משלי יב ג]. יכונו – יתבססו ויתקיימו [שם יב יט, טז ג]. כוננה – לשון תחינה הוא, כמו (לעיל כה ב) שמרה, (לעיל פב ח) שפטה. כוננהו – (לשון) כונן אותו... [תהלים צ יז, עיי"ש].

*ראה כנה ד

#ז. נכון לבי – נאמן [תהלים נז ח, קח ב, קיב ז]. #ח. נכון – מתוקן [ישע' ב ב], והכן – (לשון) ואתקין [ירמ' מז יד].

@בדברים יז ד כותב המזרחי: לא מצאתי מלת נכון בשום מקום שיהיה פירושה מכון, אבל הרד"ק כתב בשורש כון כלומר נכון בפי העדים כאשר חקרת. עיין בערוך ערך כון א. +מ"מ: הושע ג ג, תהלים צ יז - מעשה ידיו כוננה עליו, יומא כח ע"ב ד"ה דלא מכוני. ראה כן ב, תכן

~כָּן, כוֹנִים (ב)

כוונים (בפסוק: כונים) – דפוס הכוכב [ירמ' ז יח], עשינו לה כוונים (בפסוק: כונים) להעציבה – דפוסים בדמות עצבים, (בכמה דפוסים נוסף: עצבים – דמות עלמה) [שם מד יט].

*במוסף רש"י מביא את תשובת רש"י ס' ג: עשינו להם (בפסוק "לה") - שהיו עושים דמות בצק כדמות הכוכב, כמו (הושע יג ב) כתבונם עצבים, צלמים כתבניתם, ויהא להעציבה, כלומר להצלימה, לשון דמות צלם, אאמינבל"י בלעז. ראה עצב ד

~כָּן (ג)

*אחת מערי הדרעור (דה"א יח ח).

~כּוֹנִי

מלא אגרוף [גיטין סט:].

*ראה בול א (ד) בהערה שמבואר שחל כנראה שיבוש בין ב"ת לכ"ף.

~כּוֹנֵן, כּוֹנְנִיּוֹת

לשון (שמות לח ח) ואת כנו, בסיס [חולין נו:].

~כּוֹנֵנָא

כונתא (דגן מעליא הוא) – כוסמת שלותתין אותן, היינו חילקא [מ"ק יג:].

~כּוֹס (א)

שם עוף, כמו (ויקרא יא יז) את הכוס ואת השלך ואת הינשוף [תהלים קב ז]. כוס וינשוף – הם צואיטי"ש (כוס) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם, ועוד אחד דומה לו שקורין יב"ץ (לילית) [ויקרא יא יז].

*אונקלוס מותרגם כוס - קריא. הרד"ק כותב שרבינו שלמה מפרש פלקין בלעז, אך אינו ברש"י שלנו. מלשון צואיטי"ש (ולא צואי"ט) הצועקים בלילה בלשון רבים נראה שרש"י סובר שגם כוס וגם ינשוף הם צואיטי"ש, כלומר בלעז יש להם שם אחד, ובלשון הקודש לכל אחד שם בנפרד. הערוך בערך קדיא מבאר: כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מקדיא (נ"א קריא) וקיפופא, והרי עוף שאין עינו הולכות לפניו כשל אדם, קדיא וקיפופא דעיניהן הולכות לפניהם כשל אדם, הכוס והינשוף תרגום קדיא וקיפופא, פירוש עיניהם לפניו כשל אדם, אבל שאר עופות עיניהם בצידי הראש. ראה ינשוף, עורב, עטלף, קורפדאי, קיפוף, תנשמת

~כּוֹס (ב)

ה' מנת חלקי וכוסי – כל טובתי הימנו. ל"א וכוסי – וחשבוני, כמו (שמות יב ד) תכוסו על השה, וכן חברו מנחם (וכן הראב"ע) [תהלים טז ה]. נותן עינו בכוסו – אוהב שכרות [יומא עה:].

אדם ניכר בכוסו – אם דעתו מיושבת עליו ביינו... בכיסו – כשנושא ונותן עם בני אדם, אם באמונה הוא עושה... בכעסו – שאינו קפדן יותר מדי [ערובין סה:]. כוס של בשורה – המבשר סימני בתולות ולקמן מפרש [כתובות טז: עיי"ש בגמרא]. בכוס – בכיס כתיב, כלומר השותה נותן עינו בכוס והחנווני בכיסו של זה [משלי כג לא].

כוס של בית המרחץ – (שתייתה) הנאה מועטת היא [גדרים לח:].

כוס ישועות – נסכים [תהלים קטז יג].

כוס של ברכה – %מ"מ: גמרא ערובין כט ע"ב ד"ה מאי

כוס יפה: כוס של ברכה.

*+מ"מ : ב"ב קמה ע"ב ד"ה עד זוזא. ראה אנבגא, אנטל, אנפק, אספרגוס, ברוינא, גביע, כסא ב, כסי, כסא, מוקרא, נבגא, סחופה, עששית, פילי, קבעת, קוסים

~כוס (ג)

*כוס במשמעות שחיטה - ראה כסס, נכס א

~כוסברתא

*ראה כסבר

~כוסיא

*ראה בוסיא

~כוסילתא

פלימיא"ה (איזמל להקזת דם) [שבת קח: קכט. מו"ק כח.], פלימיא"ה... כלי אומן מקיז, ואית דגרסי כי תרפתא דסיכורי, והיא היא [כתובות לט:], שם כלי המקיז, פלימיא"ה [סנה' צג:], כלי אומן המקיז בכתפיים... [ע"ז כז.]. רבדא - מכה, כוסילתא - כלי שמכה בו, בלעז פלימיא"ה [מכות כא.]. פלימיאה (איזמל - להקזת דם), ודרכן של מכות של הקזת דם להעלות גלד [נדה סז.].

*ראה חסודה, ריבדא

~כוסמת, כוסמין

(מין דגן מחמשת המינים)... מין חטה [ברכות מד. ובגמרא פסחים לה.]. כסמים - אישפילט"א בלעז [יחז' ד ט].

*מה שנקרא היום כוסמת הוא צמח הגדל במזרח אירופה ונקרא גרצק"ח, אינו גדל בארץ ואינו מין דגן. +מ"מ : שמות ט לב, ישע' כח כה, פאה פ"ח מ"ה, שבועות כה ע"ב ד"ה רבא אמר, מנחות ע ע"א ד"ה כוסמין. ראה בונתא, גולבא, דחן, כונתא

~כוספא

כוספא דיסמין - פסולת שומשומין, סנבק"ו (שמך ריחני המופק מפסולת של יסמין. עיין בא"ה שזו מילה איטלקית ואינה לרש"י) [שבת נ:], כספן - פסולת של תמרים שעשו מהן שכר וחולטין אותן [ע"ז לח:]. כוספא דתמרי - כלי מלא תמרים או פסולת של תמרים [תענית כד:].

*בע"ת בתענית מובא רק הפירוש פסולת והוא העיקר.

~כוסתא, כוסאתא

(חד) כוסאתא דשיכרא - (מדת הלח של) כוס (קטנה לשיכר) [שבת כט:].

~כופח

עשוי חלל ככירה אבל ארכו כרחבו ואין בו אלא שיעור שפיתת קדרה אחת [שבת לח:], מין תנור קטן, מקום שפיתת קדרה אחת [מנחות סג:].

*בשבת לח ע"ב נאמר : כופח מקום שפיתת קדרה אחת, כירה מקום שפיתת שתי קדרות. ראה כירה

~כופיא

דג ששמו כן [פסחים לט:].

*ראה מוריתא, קולייס

~כופיתא

*ראה כופתא

~כופרא, כופרי

כופרי - תמרים קטנים קודם בשולם [ברכות לו:], תמרים בקטנותן [כתובות ס:]. כופרא בתמרים כבוסר בענבים [ב"ק נט:]. כופרא הוא כפניות [פסחים נב:]. *ראה כפנית, כפר ד. כופרא מלשון זפת - ראה כפר א.

~כופרי (א)

בצל של אותו מקום (קפריסין) [נדרים כו:]. *עיין תרומות פ"ב מ"ה : תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים אבל לא מן הכופרים על בני המדינה מפני שהוא מאכל פוליטיקן. ראה כפר, כפרי

~כופרי (ב)

כלבים כופריים (בכ"י כפריים) - קטנים וננסים הם. ל"א כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין [ב"ק פ.]. כלבים גדולים שצדין בהן חיות [יבמות נט:]. *ראה כלב א

~כופשנא

כופשני - תורין בלשון ארמי [חולין סב:]. לשון של תורים [שם].

~כופת

כופת שאור - מוטי"ל (רכס. עיין בא"ה) [חולין קכט:]. *עיין כלים פ"כ מ"ה : כופת שקבעו בנדבך.

~כופתא, כופיתא

#א.רעי, כמו (ב"ב עג:) רמא כופתא וסכר ירדנא [סנה' צח:]. רעי, גלל [שבת קי: סנה' קי:].

*ראה גלל ב

#ב.כופתא - מכתשת. ל"א מדה לחטין. ולי נראה כמין גולם עץ עשוי לשיבה, כמו כופת שאור שיחדה לשיבה דתניא בפסחים (מה:). (נוטריקון) כוף תיב - כפוף אותו ושב עליו [שבת עז:].

*בשבת עז ע"ב דורשים כופתא - כוף תיב, ורש"י מפרש : כפוף אותו ושב עליו. ראה כופיתא, מכתש

~כוץ, כוץ

כווצא - מתמעט, ריטרייט [סוכה כג:]. ריטרייט (מתכווץ) [חולין מג. מג: בכורות לט: נדה ג:]. ריגרישילייר (להתכווץ. עיין בא"ה) [מנחות לה:]. *ראה גמד ב, חמר ה, חמרמר, צמק, צרבת

~כור (א)

כלי שמזקקים בו את הזהב [דברים ד כ], כלי שמתכיין בו כסף וזהב [ישע' מח י]. כור הברזל - (כלי) חרסים שמזקקין בו זהב קרוי כור [מ"א ח נא], צורפין בו זהב [יחז' כב יח], כלי שצורפין בו את הזהב, כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדרה שבורה [משלי יז ג], חרס שצורפין בו [חגיגה ט:].

פי כור - נקב שנותנין בו המפוח [שבת ע"ח:]. כורא - לשון (שבת עח). כור צורפין. ל"א בור, לשון בור שוחה [שבת קמ:]. כורא דמיא - נודות של מים [סנה' צה:].

*ראה בזק א, גרב, כוזא, מצרף, עכיר, פה, צרף

~כור (ב)

מדה [קדושין עו:], שלשים סאין [ערובין יד: ב"ק נח: עיי"ש ד"ה ולא כור]. כור זרע - שיכולין לזרוע בו כור [ערכין כה:].

כור תבואה - קרקע שקוצרין הימנו כור תבואה דהוי בציר מכור זרע [שם].

כוריים - ששים סאה ביבש (משנה כלים טו א) [שבת לה:].

*כור וחומר הם אותה מידה שהם עשר איפה. ראה בית כור, בת ב, חמר ב

~כורכיא

*ראה כרוכיא

~כורכמא

*ראה כרכם

~כורמשא

ביי"ש (גריגרים, בפרט של פירות התאנה. עיין בא"ה) בלעז [פסחים קיא:]. *ראה דפנא, ערא, שיש ב

~כורסא, כורסא

*א.כסא [דניאל ז ט, יבמות קי. קיח: כתובות עה. גיטין לה:].

#ב.כורסא - בימה של עץ, אלמינבר"א בלעז [מגילה כו:], בימה [שם]. אפיריון [יבמות קי:]. @בע"ז יא ע"ב נאמר "בית נבו בכורסי", וצ"ל "בבורסי" שהיא בורסיף.

~כורש

כורש (מלך פרס ובבל) מלך כשר היה - כלומר ע"ש שהיה כשר קראוהו כורש ושמו מעיד עליו... [ר"ה ג: עיי"ש ד"ה הוא]. אף דריוש שאחר אחשורוש נקרא כורש [ר"ה ג:]. ארתחששתא - הוא כורש מלך פרס. מנין אותיות של כורש עולות למנין אותיות דריוש, וכן שנינו (ר"ה ג:) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא, כורש ע"ש שמלך כשר היה, ארתחששתא ע"ש המלכות. ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות נקראת ארתחששתא [עזרא ד ז]. בנה כורש שהיה מבני יפת בית שני [ברא' ט כז, ע"ז ב:]. כורש מלך פרס יטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי [ישע' יג כב]. בימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלים ברשיון כורש... [חגי א א]. בית המקדש התחילו לבנותו בימי כורש [שם ה ג, ט י]. נקרא שלשה שמות דריוש, כורש, ארתחששתא [מגילה יא: עיי"ש ובע"ב].

*+מ"מ: ישע' מה א, דניאל א כא, ו כט, יא ב, עזרא א א-ד, דה"א א, דה"ב לו כג. ראה אחשורוש, ארתחששתא, דריוש, מלכות, פרס, שמשי

~כוש (א)

פלך, פושי"ל בלעז [שבת קכב:], פלך [יומא פב:], פלך שהנשים טוות בו, פושי"ל בלעז [סוכה לז:].

~כוש (ב)

כוש מתרג' הינדואה [קדושין כב:]. כוש ואשור - עדיין לא היו, וכתב המקרא על שם העתיד [ברא' ב יד]. כוש (בן נח) - לקה בעורו [סנה' קח: בהיפוך]. *עיין בספר שערי תורת בבל למגילה יא. בברא' י ו נזכר כוש בן חם בן נח שנולד לאחר המבול והוליד את נמרוד, חוילה, סבא, סבתא, רעמה, וסבתכא. בתה' ז א נזכר כוש בן ימני (יש סוברים שהוא שאול בן קיש). +מ"מ: קהלת ב ה, אסתר א א, פסחים צד ע"א ד"ה וכוש, סוכה לו ע"א ד"ה הא לך. ראה בי הנדואה, הינדואה, ירוק, כושי, נהרים, סבא ב, עין כוש, פטדה, תרחקה

~כושי, כושית, כושאה

#א.שם אדם שחור, וקורין מו"ר (שחור עור) בלעז [ירמ' יג כג], שחור הרבה [ברכות נח:], כושי - לקה בעורו [סנה' קח: בהיפוך]. עיין תהלים ז ב. אתרוג הכושי - שבא מארץ כוש, ושחור הוא [סוכה לד:]. שחור [שם לו. ב"ב צז:].

#ב. בת כושי – בת שאול, כדכתיב (תהלים ז א) על דברי כוש בן ימיני, דהיינו שאול כדאמרין (מו"ק טז): [ערובין צו:], מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו (במו"ק טז: מפרש משונה במעשיו – צדיק גמור) [תהלים ז א]. כושי – צדיק. מה כושי משונה בעורו אף צדיקו משונה בצדקו מכל דורו, ויש מדרש דורש הכושי על ברוך (בן נריה) [ירמ' לח ז]. האשה הכשית (אשתו של משה רבינו) – הכל מודים ביפיה, כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי... כושית בגימטריא יפת מראה... יש לך אשה נאה ביפיה ואינה נאה במעשיה, במעשיה ולא ביפיה, אבל זאת נאה בכל... על שם נזיה נקראת כושית, כאדם הקורא את בנו נאה כושי, כדי שלא תשלוט בו עין רעה [במד' יב א].

*בכמה כ"י ובדפ"ר חסרה הגימטריא, אך היא מופיעה בתנחומא צו יג - ע"ש, ודברי התנחומא לקוחים מרש"י, וגם המאמר חשבנו של זה חשבנו של זה נמצא ברש"י כ"י. יש סוברים שאשתו הכושית של משה לא היתה ציפורה בת יתרו, אלא אשה אחרת שנשאה לאחר שילוחה של ציפורה חזרה למדין (עין שמות יח ב). עין בס' יסוד יוסף על תקון קרי: לפי מה שפירשנו שפגם אות ברית קדש במה שבעל בת אל נכר אודות אשה כושית מלכת שבא... בשו"ע או"ח סימן רכ"ה ס"ח נאמר: הרואה "כושי" ואת הגיחור ואת הלבקן ואת הקיפח ואת הננס ואת ההידרונקוס "אמר ברוך משנה הבריות (ר"ת אובמה)". במדרש שוחר טוב תהלים ז' נאמר: כשישראל חוטאים לפני הקב"ה קורא אותם כושיים, בירמ' לו יד נזכר כושי אבי זקנו של יהודי בן נתניהו, בצפניה א א נזכר כושי אבי צפניה. +מ"מ: ברא' יב יא, עמוס ט ז ד"ה הלא. ראה בת כושי, הינדואה, כוש, נדמה (שם מדובר באתרוג הכושי), עין כושי #ג. כושאי – על שם שהיו יפים קרי להו הכי [סוכה ג.].

~כושל~

לכל כושל (דה"ב כח טו) – כל הכושלים... שאינן יכולין לילך ברגליהם [סוטה מב.].
*ראה חמה ד, כשל

~כושן רשעים~

כושן רשעים (שופטים ג ח, י) (מלך) ארמי היה [תהלים ס א]. הוא בעור – אביו של בלעם, הוא כושן רשעים (בגמרא: ע"ש שעבד שתי רשעיות בישראל, אחת בימי יעקב ואחת בימי שפוט השופטים) הוא לבן הארמי [סנה' קה.].
*בחבוק ג ז נזכר כושן, עם שגר בנגב. +מ"מ: יחז' ד ה, חבוק ג ז. ראה עתניאל בן קנז

~כושרות~

מוציא אסירים בכושרות – בחודש (ניסן) שהוא כשר להולכי דרכים, לא חמה ולא צנה [תהלים סח ז, סוטה

ב. בשינוי].

~כות, כותא, כותה, כותי, כותים~

#א. מקום [ב"ב צא.].

#ב. (בני כות) גירי אריות הן (בגמרא מובא שזה מחלוקת) [יבמות כד: סח. גיטין מה:]. אותם שהושיב סנחריב בערי שומרון... ונתגייירו מאימת האריות [קדושין עד.]. גירי אריות הן, ואינם גרים גמורים [ערובין סא: ד"ה מעשה בצדוק]. היינו עובד כוכבים [יבמות סח:]. סתם כותים לא מפרשי תרומה [ערובין לו:]. ספרי כותיים – שיש להם תורה שבכתב ואינן מאמינים בתורה שבע"פ [סוטה לג: עיי"ש ד"ה שיושבים]. גירי אריות הן – בספר מ"ב (יז כה) מפורש וישלח ה' בהם את האריות, וכותים כתיבי התם (יז כד) ויבא מלך אשור (אנשים) מכותה (בפסוק: ומכותה) [ב"ק לח:]. אין כותי מקפיד על מגע עכו"ם [גדה נז.].

סתם כותית מופקרת, ואינה מיוחדת לבעלה [סנה' פב.].

*הכותים אינם נוהרים לקיים את שבע מצוות בני נח. עין תוס' ערובין סט ע"א ד"ה כאן שסתם כותים אינם מאמינים בדברי חכמים. +מ"מ: תהלים יט יד, תוס' ישנים יומא נו ע"א ד"ה עשרה, סוכה כג ע"ב ד"ה לוגין, ר"ה כב ע"א ד"ה ואם, שם ע"ב ד"ה משקלקל, סוטה כב ע"א ד"ה כותי, סנה' נח ע"ב ד"ה כותי, שם קד ע"ב ד"ה טועם, ע"ז כא ע"ב ד"ה כותי, שם כו ע"ב ד"ה ואל, סנה' נו ע"א ד"ה נהרג. ראה בן נח, בייטוס, ברקתא, גר תושב, הר גריזים, זגדור, כתיים, נרגל, עין א, צדוקי

~כותבת~

היא תמרה והיא דבש האמור בשבעת המינים, שהדבש זב מן התמרים [ברכות לז.], דבש האמור בתורה הוא דבש תמרים, וכותבת היא תמרה [שם מא:], תמרה [סוכה ו. ביצה ב.].

כותבת (שיעורה) סתמא כביצה [יומא עט: זה הד"ה, עיי"ש ד"ה מכדי וראה ביצה ז: ד"ה שיעורן]. כותבת אית בה ב' זיתים – דכך בית הבליעה מחזיק [כריתות יד.].

*עין בערוך ערך כתבת. +מ"מ: יומא פ ע"ב ד"ה ככותבת, חולין לה ע"א ד"ה דליכא.

~כותח~

כותח הבבלי – נותנין בו חמץ כדאמרין באלו עוברין (פסחים מב.). ואינו עשוי לאכול יחד אלא לטבול בו ואינו כלה עד זמן מרובה [שבת יט.], חזק הוא כחומץ כדא' באלו עוברין, שנותנין בו עיפוי פת ונסיובי דחלבא, מישג"א בלעז [ע"ז ל.]. נותנין בו פירורי לחם ואסור משום חמץ [פסחים כא:]. כותח ושכר וחומץ

וזיתום כולם חמץ גמור מעורב בהן. כותח איכא פת... וכולהו בני אכילה ושתייה נינהו [פסחים מג.]. כותח אינו עשוי לאכול אלא לטבל [שם מד.].
*מ"מ: פסחים מב ע"ב ד"ה והא, הוריות יב ע"א ד"ה מכותחא דרמי כיפ, כריתות ו ע"א ד"ה מכותחא. ראה טמטס, כמד, מתכוליתא

~כותי

*ראה כות

~כותל

גדר [ערוכין צג.]. בכתליא – בכתלים [עזרא ה ח.].
*כְּתֵל במשמעות קיר בעברית מופיעה רק בש"ש ב ט. +מ"מ: מיכה ד כ, תהלים עח מח. ראה אוש, אושרנא, אשיה, אשיתא, אשש, כתל, קיר א

~כותרת

*ראה כותרת

~כִּזְבִּי

תכזבי – פסקת וכזבת... כמו (להלן נח יא) לא יכזבו מימיו, (תהלים קטז יא) כל האדם כזב, פליינ"ץ (חסר, לקוי, מזניח) בלעז, וכן כל לשון כזב, מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד [ישע' נז יא], כל לשון כזב אינו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו, פיילנצ"א (מחסור) בלעז, כמו (ישע' נח טו) אשר לא יכזבו מימיו... [תהלים קטז יא, עיי"ש]. אל תכזב – אל תראני דבר שיפסוק... כמו (ישע' נח יא) לא יכזבו מימיו [מ"ב ד טז]. לשון (ישע' נח יא) לא יכזבו מימיו, פיילנצ"א (מחסור). מתרגם את המושג ולא את הפועל) בלעז [תהלים פט לו]. עבודה זרה [ישע' כח טו]. יפיח כזבים – מדבר כזב, (הוא) עד שקר [משלי יד ה].
*מ"מ: משלי יט כב. ראה איש כזב, בדא, בדים, כדב ב, כדי, כוזבי, כזב, כחש, פלסתר, שקר

~כִּזְבָּא

אנשי כזבא (עיר בנחלת יהודה) היו יוצרי חומר למלאכת המלך [דה"א ד כג].

~כִּזְבִּי

היתה רחבה ביותר... (נקראת כזבי) שכזבה באביה... (ד"א שאמרה לאביה) כוס בי עם זה – שחוט אותם על ידי [סנה' פב: עיי"ש]. מדינית – כזבי בת צור (נשיא מדין) [במד' כה ו בהיפוך].
*בסנה' פב ע"ב נאמר ששמה שוילנאי בת צור ובת"י לבמדבר כה טו גורס שילנאי. +מ"מ: במד' כה טו, כה יח, לא ו

~כזיב

והיה בכזיב – שם המקום. ואומר אני ע"ש שפסקה מלדת נקרא כזיב, לשון (ירמ' טו יח) היו תהיה לי אכזב, (ישע' נח יא) אשר לא יכזבו מימיו... [ברא' לח ה, עיי"ש]. כזיב במקצוע מזרחית צפונית, ודרך המהלכת מעכו לכזיב היה גבול מזרח לא"י... מעכו ועד כזיב (הוא) ארץ העמים [גיטין ז:].
*ראה אכזיב

~כֶּחַ, כוח (א)

#א.ממון [איוב ו כב, עזרא ב טט].

*ראה גבורה

#ב.העונה אמן בכל כחו – בכל כוונתו [שבת קיט:].
#ג.יחליפו כח – יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם [ישע' מא א].

#ד.אשר כח בהם – פירשו רז"ל (סנה' צג:) שיהיו אונסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות, ושמעמידים עצמן כשנצרכים לנקביהם [דניאל א ד].

#ה.ובידך כח – בעל כח וגבורה, הרדי"ן (נועז) בלעז [דה"ב כ ו].

@ראה און, איל א (ד), איל ב, אילות, גבורה, יד, נחשל, אל א, אלם, אלם א, כחש, עז א, ב

~כֶּחַ, כוח (ב)

*אחד משמונת השרצים הטמאים שנוכרים בויקרא יא כט-ל, ומענין לציין שלכולם מביא רש"י לעז חוץ מהכח. הרד"ק בספר השרשים מביא בשם רבינו שלמה ז"ל שהוא זה שקורין לו בלעז לזיז"ט (ליז"ד), אך אינו ברש"י הנדפס. בחומש שי לתורה מהדורת כתר תורה מביא מכ"י - רקנ'ו בלעז. בספר תבואות הארץ מפרש שהוא צב ולא יודע להכריע. יש הסוברים שנקרא כח ע"ש שהוא החזק מכל השרצים ודומה ביותר לתנין. ראה אנקה ב, חמט ב, לטאה, צב, קפוד, תנשמת

~כחד

נכחדות – אובדות [זכר' יא טז], נכחדו – נעלמו ונאבדו, כמו (שמות ט) ותכחד מן הארץ [איוב ד ז]. לא כחדתי – לא חיסרתי [איוב ו י].

~כחוש

*ראה כחש

~כחל, כחול

#א.צבע שהוא כמראה לזו"ר (תכלת, בצרפתית של היום נקרא אזו"ר), לא ירוק ולא שחור [- חולין מז:].
כחלת (עיניך) – מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהן, קוליר"א (משחה לעיניים) בלעז [יחז' כג מ].
כחל – תכשיט נשים [פסחים מב: בהיפוך]. תכשיטי כלה [יבמות לד: בהיפוך]. כחל – (איפור) לעינים,

שרק – לפנים, פרכוס – לשיער [סנה' יד].

*ראה אבנא דכחלא, חלתית, כחלא, תכלת

#ב. כוחלת – מוליכה מכחול סביב העין כאדם המוליך קולמוס סביב האות [שבת כד:]; נותנת כחול בין עיניה כדי שדומות נאות (בגמ' נאים. במהדורת קופפר : כחל וסרק נותנת בין עיניה, כענין שנאמר (ירמ' ד ל) כי תקרעי בפוך עיניך) [מו"ק ט:].

#ג. כחלינהו לעיניה – נקרו את עיניו [ברכות נח:].

סמו (אצ"ל סימו או סמאו) עיניו בכחול [סנה' סד].

@אין לו דמיון במקרא. עיין במשנה חולין פ"ח מ"ג : הכחל (עטין הבהמה) קורעו ומוציא את חלבו. לא קרעו אינו עובר עליו. +מ"מ : סנה' סח ע"א ד"ה שפופרת. ראה חרום, מכחול, פוך, קרן

א, שרק

~כחש

יתכחשו לי – מחמת יראה יאמרו לי כזבים [ש"ב כב מה]. כפר [ויקרא ה כב, עיי"ש יט יא]. מכחיש את המזיק – מפסידו [ב"ק מז:]. אלה וכחש – נשבעין לשקר [הושע ד ב].

כל אדם כחוש עיניו משוקעות [תהלים עג ז]. כח כחוש הוא – אינו כח (אצ"ל אין כחו) חזק, אלא קצת כחו יש כאן [סנה' עח:].

+מ"מ : ישע' ל ט. ראה כדב ב, כזב, נונה

~כ"י (א)

כבר עברו עשרים שנה שאיני מפרשם כתרגומו של אונקלוס, שהוקשיתי בה למה לא מנה ארי, כד, ברם. רובם מתרגמין ארי, ואני אומר : כולן מתורגמין לשון ארי, וכאשר יהפוך כי בלשון עברית, כן יהפוך ארי בלשון ארמית ארבעתן. ור' שמעון בן לקיש בא ללמד על שמוש משמען לפשטן ולומר לך : יש כי הבא ליתן טעם, ויש כי משמע לשון תלוי, אם, ויש כי שהוא תמיה וסוף שמוש משמע להיות פן... [תשובות רש"י מהדורת אלפנביין סי' רנא, עיי"ש באריכות].

*תשובה זאת מובאת ג"כ בתוך ספר רש"י (מה"ק, ירושלים תש"א עמ' תפ"ט). עיין בספרו של חנוך גמליאל, רש"י כפרשן וכבלשן (ירושלים תש"ע) ושם מציין בעמ' 158 שבתלמוד יש כמאה אלף "דיבור המתחיל" ברש"י, ומלבד בשבעה מקומות, לא מביא יותר מארבעה פסוקים בתור דוגמאות בד"ה אחד. בסוכה ג ע"ב ד"ה כלחו יש חמשה פסוקים, בקידושין עב ע"ב ד"ה חמשה יש ששה פסוקים, בכריתות ד ע"ב ד"ה ה' לאים יש שמונה פסוקים, בב"ק ה ע"ב ד"ה תחת יש עשרים פסוקים ובכריתות ב ע"א ישנם ארבעים וארבעה פסוקים. וכן בענין "כי" בר"ה ג ע"א ד"ה כדריש יש עשרים פסוקים ובגיטין צ ע"א ד"ה כי מביא עשרים ושלוש פסוקים. +מ"מ : תוס' ר"ה ג ע"א ד"ה אלא.

כי משמש בארבעה לשונות, אי, דילמא, אלא, דהא [שמות כג לג, ר"ה ג. – עיי"ש באריכות, תענית ט.

גיטין צ. – עיי"ש באריכות].

*בשבועות מט ע"ב מובא בגמרא אך לא מפרש. ראה הכי

אלא [ברא' יח טו, שם יט ב, שם לא טז, דברים ז ח, שם ט ה, שם טו ח, ישע' כח כח, ירמ' ב כ, מיכה א יב, קהלת ה ו, עזרא ד ג, נחמיה ו ח].

אם [ברא' מג ז, שמות כג לג, שם לד ט, במד' ה כ, שופטים יג יז, ש"ב יט ח, מיכה ה ד, תהלים לו כד, משלי ל ד, פסחים צא: שם צג:].

דהא [ברא' מא מט, במד' כ כט, דבר' ז ז, ש"א כ כו, עזרא ח כב, איוב מב ח, ר"ה ג:].

+מ"מ : במד' כ כט על הפסוק ויראו כל העדה כי גוע אהרן, תענית ט.

דילמא, שמא, פן [ברא' נ יט, שמות כ כב, שם כג ה, דברים ז יז, שם כ יט, משלי כד יב, איוב יט כח, גיטין צ:].

לשון הכי (מורכב מה"א ו"כי") : הכי קרא שמו יעקב – לשון תימה הוא, שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו, שהוא עתיד לעקבני [ברא' כז לון]. הכי אחי אתה ועבדני חנם – לשון תימה, וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם [שם כט כו].

אשר [ברא' כג לג, כד יט, כד לג, לא נב, מא מט, מג ז, מה כו, שמות כג לג, במד' יד יג, מ"א ח לה, ישע' ל יז].

כאשר, בשעה ש... [שמות טו יט, ויקרא א ב, דבר' לב ג, שם לב לו, ש"ב כב ח, ישע' נד ו, שם נז טז, זכריה י ח, איוב כ יט, קהלת ח ו, תהלים יח ח, שם כב יח, לג ג, שם מד כ, שם נב יא, שם קטז י, שם קלח ד, דניאל יא לו, ר"ה ג:].

*ראה אשר

כי אם – לשון באמת [ירמ' נא יד].

*במ"א ג כב יש "לא כי" וית' "לא כן".

~כ"י (ב)

כי תחת יפי – כי (לשון כויה) זאת הוגנת להיות תחת... [ישע' ג כד].

~כ"י (ג)

כי – (אות) יווני, שבלשונינו (בלעז) קורין לכ"ף שלהן (ביוונית) כי (וברש"י מכ"י מוסיף) ועשויה כמין טי"ת כהפרשת גודל מאצבע [מנחות עד:], אות יוונית ועשויה כזה (עיין בהערה) [כריתות ה:].

*בכריתות הובאה כדוגמא אות ח"ת ובמקצת דפוסים כמין צורת אות x. בתוס' מנחות עה ע"א ד"ה כמין כי כותבים : צייר בקונטרס כמין טי"ת, ובפירושי חומש פי' גימ"ל (הכוונה לשמות כט ב ושם מפרש מושחן כמין כ"ף יונית שהיא עשויה כנו"ן שלנו), ויש מפרשים כמין נו"ן או כמין כ' עיי"ש. עיין בספר ברכת אשר לשמות כט ב על דברי רש"י "אחר אפייתן מושחן כמין כ"ף יונית שהיא עשויה כנו"ן שלנו" מה היא צורת ה"כ"ל היוונית.

+מ"מ : ויקרא ב ד. ראה גאם

~כיבא, כיב

קוֹיטור"א (כוויה, פצע מזוהם), ליחא, כמו (קדושין פא.) שיחנא וכיבי דקדושין דפלימו [שבת סב:], דם לקוי שהלכין (שקורין קייטור"א הגהת הב"ח) וזב משחין [ב"מ פד:]. כיבי – מלנ"ץ (פצע), המוציאין ליחא ומאוסין [קדושין פא.]. כווייה בגחלים [סנה' ע.]. קוֹיטור"א (כוויה, פצע מזוהם. חסר בדפוס) [ב"מ פד:]. *ראה אסכרה, ליחא, מורסא

~כיד (א)

כיד – עשה ציורין בכתלים בטיח הסיד שטח בו [ב"ק נא. ע"ז מז:].

*בערוך ערך כיור הנוסח כיור ומפרש שצייר ציור אחד בכותל... כמו שעושין בפלטין. ואנכי יושב בבית ארום (ש"ב ז ב) תרג' כיורי ארום, ספון בארז (ירמ' כב יד) תרג' ומטליל בכיורי ארום, בבתיכם ספונים (חגי א ד) תרג' בבתיא דמטללן בכיורי ארזא. ראה כיור ב

~כיד (ב)

יראו עינו כידו – שברו, ואיני יכול למצוא לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין הפסוק נראה שבר [איוב כא כ.]. *משמעות כידו היא צער, אסון. במ"ג יש תוספת : "וכן הרב לא מצא לו דמיון" שאינה מרש"י, וכן בסוגריים מובא : כידו לשון אידו, אל"ף מתחלף בכ"ף, וכן מפרש הראב"ע. ראה גרן (ו)

~כידוד

כידודי – כמו לפיד (במשמעות ניצוץ אש) [איוב מא יא.].

*אין לו דמיון במקרא. ראה כדור, כדר, כידון, כידור

~כידון

כידון נחשת – ת"י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא... כמין חנית נחושת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתפיו, להגין על צוארו מן החרב [ש"א יז ו.]. אישפיי"ד (רומח) [יהושע ח יח].

+מ"מ : כלים פ"א מ"ח. ראה גרן נכון, כיד ב, מצחה, עוקצא

~כידור

כמלך עתיד לכידור – לא מצאתי דמיונו, ויש לפותרו באותיות המתחלפות רי"ש בדל"ת, כמו (ברא' י ג) אשכנז וריפת, (ובד"ה א א ו) אשכנז ודיפת, וכן (דה"א ז, ברא' י ד) כתים ודודנים, אף כאן לכידור כמו לכידוד, כאותו מלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנום... ודומה לו (איוב מא יא) כידודי אש יתמלטו, אם לפידים אם להבות. ל"א (במהדורת אופק) כמו (ישע' כב יח) כדור הנלעזים פלוט"א, וכל דבר עגול

דומה לכדור, והמחולות דומות לכדור לפי שהן עגולות. וכן הפתרון, כמלך שהוא עומד עתיד לראות המחולות העשויות כעגול, כן יקיפו צר ומצוקה לרשע כמוך [איוב טו כד].

*ראה כדור, כדר, כידוד

~כיון (א)

כלומר מהר, בדחיפה אחת [פסחים לז.], כולה כאחת, מהר [שם נד.], מהר, בלא טורח [ב"מ לג.].

~כיון (ב)

שם ע"ז (אליל בצורת כוכב) [עמוס ה כו.].

~כיוור (א)

#א.כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים [שמות ל יח].

*ראה כן

#ב.ככיוור אש – כמדורת אש גדולה, וכיוור לשון (ויקרא יא לה) כירה. כך חברו מנחם [זכריה יב ו.].

~כיוור (ב)

ציורים של פרחים וציצים וקלעים סביב למזבח, כמו (ע"ז מז:) סידו וכיירו [זבחים סב.]. ציורין מחוקין על הקיר [ב"ב נג.]. צורות שצר בסיד וי"מ דהיינו נמי סיד [שם ס.].

*ראה כיד, כרכב, סובב

~כיוזא

+מ"מ : מנחות סט ע"ב ד"ה רום כיוזא.

~כיח

ליחא שנתלשה מן הגרון ע"י חולי שקורין טו"ש (שיעול, הגורם להפרשת כיח, להבדיל מסתם רוק. רש"י נצרך ללעז כיון שלשון שיעול במובן של היום לא היה נודע בזמנו) בלעז [ערובין צט. בד"ה לא תחליף], ליחא היוצאה מן הריאה [קדושין פא.], כיחו וניעו – מין (אצ"ל מיני) רוק הן [נדה נה.]. כיחו וניעו – כיחו רוק הפה, ניעו ליחת החוטם (רוק היוצא מתוך גופו אגב כח) [ב"ק ג.].

*הפירוש השני בב"ק הוא בסוגרים, ובמסורת הש"ס מובא "ס"א אין זה", אך לפי שאר הפירושים נראה שהוא העיקר. בתוס' ד"ה כיחו וניעו מובא שפירש הקונטרס "מי האף..." אך לא נמצא ברש"י שם, ומפרשים שהוא היוצא מן הגרון בכח, וניעו הוא היוצא מן הפה ע"י נענוע ובהגהות הגר"ב מציין שבערוך מסכים לדעת ר"ת בתוס'. ראה ניע, סחי, ערער א

~כיל, כילא

מנא דכילא – של מדה [ביצה כט]. כיילא – מדה [ב"מ מ. ב"ב צ: ד"ה אנא כיילא]. כילא חסריה – חסר מדתו [ביצה לח:].
 כייל – מדר [ערובין יז:]. כל (אצ"ל כיל) מילחא – מדר מילחא [חולין קה:].
 ראה דון ב, כלה ה

~כילבית, כילכית

שרץ קטן ונכנס לדג גדול באזנו [שבת ע"ז:]. דרך כלבית ליגדל מאליה בציר דגים טהורים... [ע"ז לה:]. גדילה מאליה בציר דגים טהורים... [ע"ז לט:].
 *יש מחלוקת אם הוא דג קטן וכשר או לא. לפי הרמב"ן, רש"י סובר שהוא טמא, כמו בא בחולין צו ע"א "כלבית באלפס הואי ושיעורה בששים", ולפי ר"ח בע"ז לט ע"ב הוא דג קטן טהור. בערוך (ערך כלכית) כותב: אימת כלכית על לוייתן - דג קטן טמא נכנס בפיו של לוייתן. +מ"מ: ב"ב עג ע"ב ד"ה באוסייה, משנה ע"ז ב ו.

~כילון

(אדם כילון דמי רישא) לאכלא – שראשו חד מלמעלה ורחב מלמטה [בכורות מג:].

~כילי

(אדם) רמאי, נוכל, חורש רע [ישע' לב ה], לשון (תהלים פד ג) כלתה נפשי, שמתאוה לשנות יין תדיר [סוטה מא: – ישעיה לב ה].

*בפסוק ז מובא 'וְכָלִי כְּלִי רַעִים' והוא לשון כילי. במדבר קדמות לחיד"א ערך כילי מביא מספר מעיל צדקה סי' תתשצ"ח: מי שהוא כילי בחכמתו או במעותיו בא בגלגול אשה (צ"ע) אם זה המקור לאימרה "ענינה של אשה צרה באורחים". עיי"ש ערך כלה אות י"ג). ראה כלה ד, נכל, סלת רמאי

~כילפת

וכלפות (בפסוק: וכילפות) – כלי משחית של נגרים הם. ובקדרומות באו לה (ירמ' מו כב) ת"י בכשילין. כלפות – לשון ערבי הוא, כך פירש דונש והוא מכלי הנגרים [תהלים עד ו].

*אין לו דמיון במקרא. כילף הוא מין גרזן קטן בעל להב חד וארוך. ראה גרזן, כשיל, קרדם

~כילתא

*ראה כלה א

~כימה

כסיל וכימה – מזלות הם [איוב ט ט]. זנב טלה [ב"מ קו: עיי"ש ד"ה עד זמן], (מזל) שולט בימות הגשמים [ברכות נח: בגמרא נאמר מאי כימה? כמאה ככבי...].
 *עיינן בערוך ערך כמה. +מ"מ: תוס' ר"ה יא ע"ב ד"ה יום, ב"מ קו ע"ב ד"ה וקיימא, מנחות פה ע"א ד"ה וזוועה, בכורות נה ע"ב

ד"ה אין המים. ראה מעדן, עיש, עקרב

~כינר, כינרא

אילן ששמו כינרא [ב"ב מח: ד"ה תלי לפפי].
 *ראה כנור, כנדא

~כיס, כיסא

#א. שְׁעוּשִׁין לזב, וקושרו לפי האמה לקבל בו את הזוב [שבת יא:].

#ב. כיסא – כיס מלא מעות [כתובות מז:].

*ראה ארנק

#ג. כיסי בבלייתא – מסלקין בגדיהן מן הארץ כשהן ארוכין וכופלין אותן כלפי מעלה, פרונצי"ש (קפלים), ומחזיקין אותן ע"י חוטיין, והיינו כמין כיס וכמו מרזב [שבת קמז:].

~כיסא, כיסי

כיס – קוצים [ב"מ מב:].
 *בערוך ערך בס ב גורס ביסי ומפרש שהן מאכל גמלים.

~כיסנא (א)

רצועות [שבת קלח:].

~כיסנא, כיסנין, כיסאני (ב)

פת הבאה בכיסנין – לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין והן קליות לפי שיפין ללב... ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין כעין אובלידי"ש (אפיפיות) שלנו, ויש שעושים אותן כמין (דמות) צפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט... [ברכות מא:], אובלידי"ש [שם מב:].
 כיסני (בגמרא: כיסאני, אמר אביי אמרה לי אם הני כיסאני מעלו לליבא ומבטלי מחשבתי) – קליות [ערובין כט:]. כיסני – קליות [כתובות יז:]. פת כסנין – אובלידי"ש (רקיקים) בלעז [ברא' מ טז].

*בברכות מב ע"א ר"ח מבאר כעין כיסים מלאים סוכר ושקדים ואגוזים, כמין כעכין, ולועסין אותם בבתי משתאות. כנראה מה שנקרא היום קרעפלי"ך. בשיטה מקובצת כתובות יז ד"ה בשיטה ישנה מבאר ר"ת קליות שלא נתייבשו - סימן לבתולה... כסנין - קליות שנתייבשו בתנור... נראה דקליות וכיסנין (הם) שני סוגים ממין אחד. עיינן בערוך ערך כסן א ודבר א. ראה אבשונא, לחמנית, נקדים, תרגימא

~כיסתא

מספוא [כתובות צח. ב"מ פה:].

*ראה אלמוג, כוסתא, כסיתא

~כיף, כיפא, כיפה

#א.כיפא דארבא – אולמות שעושין בספינה, שנועצין כעין מעגלין שקורין צירקלי"ש, ראשו אחד בדופן זה של ספינה וראשו שני בדופן זה, והוא כפוף כמו אולם ועומד כמו כיפה, ומרחיק כחצי אמה ונועץ אחר, וכן על פני כולה, ופורסין בגדים ומחצלות של גמי להגן מפני הצינה והגשמים [ערובין קב.]. כמין בנינים ואולמות [יבמות קכא.]. אולמים, אר"ק וולו"ד (קמרון) [זבחים נח. סוטה לד. – אולמות]. כיפאות של גשרים, ארקי"ש (קשתות, של גשר. רק ברש"י שבע"י) [מו"ק כה.]. ארקוול"ט (קמרון) [ב"מ קיז.]. חדר [סנה' פ. בכורות טו.].

*ראה כפה א, מחי קבלו

#ב.כיפין – ראש הגל הנחלש מן הים. כיפי הגל – באמצעיתו, שהוא עשוי ככיפה [חולין לא.]. מטיל מים ואינו עושה כיפה – קלוח ארוך למרחוק [יבמות פ. פ.]. כיפין – אמצעיתו של גל שעומד באויר כמין כיפה [חגיגה יט.]. כיפי הגל היינו אמצעית שהוא עשוי ככיפה [חולין לא.]. מלכו בכיפה – תחת כל כיפת הרקיע [מגילה יא.].

*ראה כפה

~כיפה

#א.כיפת הירדן – עשב הגדל על שפת הירדן [כריתות ו.].

#ב.כל ענפי אילן דומין לכיפה [איוב טו לב.]. כמות תמרים [פסחים נב.], נופות (העץ) התחתונים [שם נו.]. כף – טרוק"א (ענף, אגודה) בלעז [סוכה לב.].

@ראה ורד, חיץ, כפה, קטר ב

~כיפי

#א.כיפי – נזמים [כתובות פא: ב"מ לה. פעמים, נא.], מרגליות. ל"א נזמים, וכן עיקר [ערובין צו.].

*בב"ב נב ע"א מפרש ר"ג כיפי – עגילים, והרשב"ם מביא לעז אניל"ש (עיין בא"ה), כדאמרין (ערובין צו ע"ב) כיפי תלא ליה – עגילים תלה באזניהם. יקרה היא מפנינים (משלי ג טו, כך הקרי אך הכתיב: מפנינים) תרג' יקירא היא מן כיפי טבתא.

#ב.כיפי דכיתנא – אניצי פשתן, רישטי"ש בלעז [נדרים מח.].

*ראה אונן

#ג.כיפי – עומרים [שבת קמב: פסחים מ.]. כיפין – קשין של שבלין [שבת קנה.].

~כיצד

כיצד הרגל מועדת – כלומר במה [ב"ק יז.]. (חליצה) כיצד – כמו מנין [סוטה לב.].

*כיצד מורכב מן "כ" "אי" "צד".

~כיר

*ראה כיר ב

~כירה, כִּירִים

עשויה כעין קדירה ונותנין קדירה לתוכה [שבת לו.]. כלי חרס ששופתים קדירה על חללה ואין עושין בתוכה היסק גדול כמו שעושין בתנור [ב"ב כ.]. פחותה מתנור ואין מבעירין בתוכה אש גדול (אצ"ל גדולה) [ב"ק סא.], תנור מקום שפיתת שתי קדירות, כירה מקום שפיתת קדירה אחת [מו"ק י. נדה כו.], תנור אין בו אלא שיעור שפיתת קדירה אחת, וכירה יש בה שפיתת שתי קדירות [שבת לח.], כירה יש לה בית קיבול לקבל שתי קדירות [ביצה כ.]. כירות הן הן סירות... כירות – של נחושת לדשן את המזבח [מ"א ז מ.]. כירות המתאימות – מחוברות יחד וקיר של חרס מפסקת ביניהם... כירה מטלטלת היא ומושיבים אותה על גבי קרקע... גב כירה – עובי שפיתה או כסוי שעל חללה [שבת לד.]. כירה דופנה עב והאור תדיר בתוכה כל ימות החול ודופנה חם מאוד ומוסיף הבל במים אע"פ שגרופה מן הגחלים [שבת מא.].

תנור וכירים – כלים המטלטלין הם, והן של חרס ויש להן תוך, ושופת על נקב החלל את הקדרה, ושניהם פיהם למעלה [ויקרא יא לה.].

*אין לו דמיון במקרא. הכירה עשויה מחרס ונקראת כיריים כשיש בה מקום שפיתת שתי קדרות. הכירה עשויה כמלבן, סגורה משלש רוחות ופתוחה ברוח רביעית ושם מכניסים את העצים לאש. על גב הכירה (בראשה) ישנם ארבע בליטות הנקראים פטפוטים שעליהן מניחין את הקדרה. ההבדל העיקרי בין תנור וכירה הוא שתנור בד"כ מחובר לקרקע ואילו כירה אפשר לטלטל, וכדי שלא ישרף מה שתחתיה עושים לה בסיס של חרס. כמו כן תנור מיועד לחימום ולבישול לכן חומו רב, ואילו כירה משמשת רק לבישול. הכופח הוא כמו כירה רק עם מקום לשפיתת קדירה אחת ולפעמים אופים בו פת כמו בתנור כיון שחומו רב משל כירה. בגמרא ר"ה כו ע"א נאמר: אמר רבי, כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה... עיין מו"ק י ע"א בב"ח ובתוס' נדה כו ע"א ד"ה מן התנור טפת. ראה בי דודי, בי כירי, כובא, כופת, כיר א, כרה, תנור,

~כיר

עבד [ערובין נג.].

*ראה קירי

~כירצא, כירכא

תולעים שבמעעים [גיטין סט.].

~כישא

אגודה [שבת קב: קדושין מה: ב"ב קמו:], אגודה,

שדרך הירק להיות מתחלק באגודות, וכל האגודות הן שוות [קדושין נב:].
*ראה ככר (ד)

~כישור

וויטי"ל (אורטור"א. מנור אורגים, עיין בא"ה) המכשיר את הפלך לטוות [משלי לא יט].
*אין לו דמיון במקרא.

~כיתונתא

חלוק כתנות של פשתן... [שבת קמ].
*בגמרא ע"ב נאמר מאי כיתונתא? (נטריקון) כיתא נאה. מה שנקרא היום לבוש תחתון. ראה כתנת

~ככא, ככי

#א. ככא דאקלידא – שן של מפתח [שבת פט:].
#ב. ככי – שיניים הפנימיות שקורין משילאר"י (משיליר"ש. שיניים טוחנות) [ברכות נו. גיטין סט. – חולי השיניים הפנימיות, מתאימות – שיניים גדולות שקורין מיינשיליר"ש (משיליר"ש) [בכורות לה. לז. לט:]. שיניים [יומא פד: חולין קכז]. לא תעקר ככא – שן ממש [פסחים קיג.], יינציבי"ש (חניכיים) [ע"ז כח.], לחיים, יינציבי"ש בלעז [מו"ק כה: כח: – בלי הלעז]. דוק בככי – אכול הרבה [שבת קנב].
*עיין בערוך ערך ככא א. התוספות בגיטין, ע"ז וחולין משיגים על רש"י שמפרש מקום מושב השיניים ומפרשים שהן הטוחנות, וסתם שיניים הן הקדמיות. בספר מרפא לשון מפרש שלדעת רש"י היכן שכתוב שיניים וככי ביחד הפרוש ככי – חניכים, אך הפירוש במו"ק סותר זאת. בבכורות לה ע"א מפרש חוטין החיצונות ככי דשיני שקורין יינציבי"ש. מכל זאת נראה שיש כמה הוראות למילה ככי, וצריך לדעת לאיזה משמעות רש"י מתכוון בכל מקום שמפרש. ראה חט, כובא, לחי, סנטר, פאה ב, פומא

~כָּכָה

דמשמע כלשון הזה [סוטה לב. ד"ה וענתה], משמע עיכובא [שם לג. ד"ה לדבר].

~כָּכָר, ככרים

#א. מישור, כתר גומו [ברא' יג יא].
*ראה איל פארן
#ב. אחד משלש לקב, חצי ככר הוא ד' ביצים [כריתות יב: עפ"י ערובין פב:].
*ככר לחם – עיין סוטה מח ע"ב ד"ה שתי
#ג. ככר זהב – ככר של חול ששים מנה, ושל קודש – כפול היה : מאה ועשרים מנה. והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוניא, והם מאה זהובים, עשרים וחמשה סלעים והסלע ארבעה זהובים [שמות

כה לט], ששים מנה, ומנה של קודש כפול היה... והמנה כ"ה סלעים, הרי ככר של קודש שלשת אלפים שקלים [שמות לח כד, בכורות ה:]. ככר – כסף היינו כ"ה מנה [ב"ב קמה:].
*הככר הוא מטבע השווה ששת אלפים דינרים. עיין בערוך ערך ככר.
#ד. אגודה [ב"מ פו:].
*ראה כישא

~כל (א)

כל טוב – נישו"ן ביי"ן (לא שום טוב, עיין בא"ה), כמו (שמות יב טז) כל מלאכה [תהלים לד יא].
כל משמע כלשהוא, כמו (מ"ב ד ב) אין לשפחתך כל בבית [מנחות יא: בכורות ג.]. לא יצלח לכל – אינו ראוי לכלום [ירמ' יג ז]. כל כלי – שום כלי [יחז' טו ג].
*בנחמיה ג טו, יא ה נזכר כל חֲזָה, אבי שלון. כל מלשון מדידה – ראה כל

~כל (ב)

כל דאלים גבר – איש לזרעו [יחז' כב ו, בהיפוך. עיין זכריה יד יג].
*מ"מ : ברכות לג ע"ב ד"ה הכל, שבת לו ע"ב ד"ה מצטמק, חגיגה ה ע"א ד"ה על כל, תוס' מנחות נ ע"א ד"ה לרבות, נדה עג ע"א ד"ה תלמוד. ראה ברכה א (ב), דבר, דבש, יקב, כול, כלל, מקום, תיבה

~כָּל חֲזָה

*אביהם של שלון שר פלך המצפה, וברוך אבי מעשיה מן השרים שישבו בירושלים (נחמיה ג טו, יא ה, עיין מ"ב יז מג).

~כָּלָא, כָּלָא

#א. כללאו שמים – מנעו [חגי א י], שפתי לא אכלא – לא אמנע, לשון (ברא' ח ב) ויכלא הגשם, (להלן פסוק יב) לא תמנע [תהלים מ י], כלאתי – מנעתי, כמו (ש"א כה לג) אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים [שם קיט קא]. לא יכלה – לא ימנע, כמו (תהל' מ יב) לא תכלא רחמין, וכמו (ברא' ח ב) ויכלא הגשם [ברא' כג ו הפועל בפסוקים שמביא רש"י כראה הוא אל"ף למרות שבפסוק הוא ה"ה – עיין באבן עזרא כאן]. כליתני – מנעת אותי [ש"א כה לג, מגילה יד:]. ויכלא – וימנע, כמו (תהלים מ יב) לא תכלא רחמין, (להלן כג ו) לא יכלה ממך [ברא' ח ב], ויכלא – לשון מניעה [שמות לו ו].
#ב. כללו בבית – לשון כלא [ש"א ו י], לשון (מ"א כב כז) בית הכלא. ל"א לשון מניעה, כמו (ברא' כג ו) לא יכלה ממך, מנעום מלילך אחריהם [ע"ז כד:]. כלא – נחבש בכלא ואינו יכול לצאת [תהלים פח ט]. כלאם – תנם אל בית הכלא [במד' יא כח].
*ראה בית הכלא, כלה ד, כליא, נבון, יקרא

~כָּלָאב

ומשנהו כלאב לאביגיל – (הוא בנו השני של דוד מאביגיל) במקום אחר (דה"א ג א) הוא קורא אותו שני דניאל, ולמה נקרא שמו כלאב? אמר רבי יצחק, שהיו ליצני הדור אומרים מנבל היתה אביגיל מעוברת, נהפך קלסתר ונדמה לאביו, ורבותינו אמרו (לשון נוטריקון) שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה [ש"ב ג ג].

*בב"ב יז ע"א נאמר שהוא אחד מאלו שמותו בעצתו של נחש.

~כָּלָאִים

א. חטא ושעורה וחרצן במפולת יד [דברים כב ט].
ב. מן התיש והרחל בא [בכורות נז]. מן העז ומן הכבש [נדה מא], תייש הבא על הרחל [בכורות יב], מכבשה ותיש בא [ב"ק עז], רחל שילדה מן התיש [חולין עח]. פסולים לקרבן [נדה מ].
ג. כלאים דחבלים – שיש בהן חבלי צמר וחבלי פשתן [שבת נד].

@כלאי בגדים - (נקרא שעטנו), טויית (ולא אריגת) צמר ופשתים יחד, וזה אסור בלבישה. כלאי בהמה - הרכבת שני מינים בבהמה בחיה ובעופות וכן בבעלי חיים הגדלים בים. כלאי הכרם - מין ממיני התבואה או הירק שצמח או נורע בכרם מאליו, וכן גפן שנטעו בשדה תבואה או ירק הרי זה אסור באכילה ובהנאה. כלאי זרעים - זריעת שני מיני זרעים כאחד בא"י. רש"י אינו מפרש את משמעות כלאים אלא את הפעולה המביאה לידי כך. אבן עזרא ויקרא יט יט כותב: כלאים - הוא ערבוב שני מינים ועוד אפרש (לא ידוע היכן פירש) מלת כלאים מה מקורה וטעם האיסור גם בהשדה והבגד שלכאורה הם דוממים ונטולי רגש, ומה שייך לעשות להם עוול וחמס... +מ"מ : ב"מ צא ע"א ד"ה בכלאים, סנה' ס ע"א ד"ה שדך, תמורה לד ע"א ד"ה ליבטיל ברובא. ראה שעטנו

~כָּלָב (א)

כלב כופרי – כלבים גדולים שצדין בהם חיות [יבמות נט]; כלב קטן וננס. ל"א כלב גדול של ציידים ואינו מזיק [ב"ק פ]. כלב שוטה – רוח רעה שורה עליו וכשנושך אדם שורה עליו והורגתו [חולין נח]. אין אדם חס עליו לתת לו מזונות הרבה [שבת קנה]. כלב שאכל בשר מת ומת הכלב בבית תוך ג' ימים, מטמא באהל אבל בחייו אינו מטמא, דטומאה בלועה בבע"ח לא מיטמא כדאמר בבהמה המקשה [שם]. שיני הכלב רחוקות זו מזו... שן אחד גבוה מחבירו [מו"ק י]. כלב דרכו להשתין בקיר [ש"א כה כב]. כלב נובח [מ"א ג טו]. כלבא חיוורא – כלב לבן [גיטין סט]. כעטרה לכלב – כלב חילוף מלך [ע"ז מא. בד"י והושמט ע"י הצנזור].

*בגמרא שבת סג ע"ב נאמר: כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו שנאמר (איוב ו יד) למס מרעהו חסד, שכן בלשון יוני קורין לכלב למס. במשנה כלים פ"ז מ"ג מוזכר כלב

המים (או בנוסח אחר כלב הים או הנהר הדומה ללוטרה) ועיין על כך בספר שמות חיים מאת דוד טלשיר עמוד 17. עיין בספר עיוני מקרא ופרשנות ח"ט עמ' 329 משמעות נתינת השם כלב בשמות פרטיים. +מ"מ : שמות כב ל, ש"ב ג ח, ישע' נו י, יא, משלי כו יז. ראה אדני השדה, גור א, דולפן, כופרי, למס, נבחז, ערג, קולבא בהערה, קמץ ב, שוטה, תרתק

~כָּלָב (ב)

האומן – החייט מכליב. מפסיע – שאינו תופר ביושר (בכ"י : כדרכו, עיין ברש"ש) אלא מפזר התפירה, ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב, רחוקות (בכ"י : שמפוזרות) זו מזו כשיני הכלב... כלבתא – שאינו תופר כדרכו תוחב (בכ"ח : לתחוב) המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה ולהכי קרי ליה כלבתא, דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו [מו"ק י].

*בגמרא נאמר מאי מכליב? ר' יוחנן אמר מפסיע, רבה בר שמואל אמר שיני כלבתא. רש"י מפרש את שניהם בנפרד למרות שזה היינו הך. ראה כלביה, פסע

~כָּלָב (ג)

א. עתניאל בן קנז (הוא) אחי כלב, אלמא כלב בן קנז היה, "דכתיב בדוכתא אחריתי (יהושע יד ו) כלב בן יפונה הקניזי ולא כתיב בן קנז" (הב"ח והגר"א מוחקים מה שבגרשיים)... נשא את מרים... [תמורה טז]. אביו (של חור הוא) כלב בן יפנה, שנאמר (דה"א ב יט, עיי"ש פסוק נ) ויקח לו כלב את אפרת (היא מרים) ותלד לו את חור [שמות כד יד]. בעלה (של מרים) [תמורה יז]. אמרו רבותינו (תמורה טז). כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון, ולמה נקרא בן יפונה? שפנה מעצת מרגלים [דה"א ד טו]. וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה – לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה, לכך כינה את שם בתו עזובה אשה... [דה"א ב יח]. כלב הוא מרד, שמרד בעצת מרגלים [דה"א ד יח]. כלב (הוא) אחי ירחמאל [דה"א ב מב]. בן אשתו של קנז היה כלב ונמצא עתניאל אחיו מאמו [סוטה יא: עיי"ש ע"ב ד"ה דיקא]. בקרא אחרינא (יהושע יד ו) כי משתעי בכלב לא קריה בן קנז כדכתיב בעתניאל, אלא הקניזי, (כלומר) מאנשי ביתו ומגידוליו של קנז [סוטה יב]. כלב בן יפנה הקניזי – חורגו של קנז היה, וילדה לו אמו של כלב את עתניאל [במד' לב יב].

פְּלָפִי (שם היחס של כלב) – מבית כלב [ש"א כה ג, ראה קולבא בהערה]. כלובי – זהו כלב... [דה"א ב ט].

*חז"ל דורשים בסוטה יא ע"ב את שמותיו השונים של כלב, אך מהפסוקים בדה"א בהם נזכר, יש עמימות לגבי זהותו, ולכן יש הסוברים שהיו שנים בשם זה, האחד בן יפונה מן המרגלים (במד' יג ו), והשני בן חצרון, אך לפי הגמרא "יפונה" הוא כינוי והוא אכן בן חצרון. בניו הם מרים, ישע, יקותיאל, בן עזרה, נעם, שימון, עירי, ארדון, אלה, חרן, ישר, שובב, מוצא, יהדי, גזי,

ירד, תרחנה, מישע, שמך, ישבת, יהלאל, שבר, חבר ובתו עכסה. בגמרא סוטה יב ע"א נאמר : אשחור זה כלב. ולמה נקרא שמו אשחור? שהושחרו פניו בתענית. בשמ"א ל יד נזכר מקום בשם נגב כלב. +מ"מ : במד' יג כב, שופטים א יג, שם ד יד ואילך, סנה' סט ע"ב ד"ה ותמת. ראה אפרת, בתיה, חור א, יהודיה, כלב א בהערה, כלוב ב, מרד א, עזובה, עתניאל, קנו #ב. חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב... (ובניו שובל חרף ושלמא) [דה"א ב נ].

~כלב אפרתה

על שם אשתו (של כלב) קראו את העיר כלב אפרתה [דה"א ב כד].

~כלבא שבוע

שם אחד מעשירי ירושלים שכל הנכנס לביתו רעב ככלב היה יוצא שבע [כתובות סב:].

*בכתובות סב ע"ב מובא שר"ע היה רועה את צאנו ובתו התקדשה לו בצניעה וגירשה מביתו. בנדרים נ ע"א מובא שעקב כך הדיר אותה מכל נכסיו. בגיטין נו ע"א מובא שהוא היה אחד משלשת העשירים יחד עם נקדימון בן גוריון ובן ציצית הכסת ושמו נוטריקון - כל הנכנס לביתו כשהוא רעב ככלב יוצא כשהוא שבע. +מ"מ : תוס' שבת קנ ע"א ד"ה ורבי, תוס' ב"ב קיג ע"א ד"ה ומטו, תוס' בכורות נח ע"א ד"ה חוץ.

~כלבוס

מסמר, בלעז טינפילון (קרס עם שני חודין), ששני ראשיו חדין וכפופין ונועץ שני ראשיו בעץ, כדאמרינן בסוטה (יט): כלבוס של ברזל מטילין לה לתוך פיה [שבת ס: עיי"ש נט: ד"ה מנקטא], שני (צ"ל שתי) שינים יש לו ונותן לתוך פיה זקוף [סוטה יט:]. גלואון (חתכת עץ כפופה בקצה, עיין בא"ה), שם כלי עשוי כעין מחבת שלנו והדופן באמצעות כלפי פנים כזה (מובא כאן ציור הדומה לאות חי"ת), ומצויר תוכו גומות גומות [מנחות סג:].

*בגמרא ב"ק ע"א נאמר : מאי כלבוס? כפרא דודי. ראה אטבא, קטלא

~כלדי, כלדאי

כלדיים - חוזים בכוכבים [שבת קיט. קנו: יבמות כא: - כלדאי]. בעלי אוב [פסחים קיג:].

*עיין שבת קנו ע"ב תוס' ד"ה כלדאי שסוברים שגם בפסחים פירוש חוזים בכוכבים, וכן בכל מקום בש"ס. עיין בפירוש רש"י לע"י בהערה.

~כָּלָה (א)

פרוסה סביבות המיטה ואע"פ שיש לה גג, שאין גגה משופע כשל נקליטין אלא שזה כשל קינופות [סוכה י: עיי"ש ד"ה דקביע], יריעה הפרוסה סביבות המטה [ברכות כד:]. הוא כסדין [שם קלט:].

כילת חתנים - לאו אהל הוא מפני שאין לה גג למעלה רוחב טפח מפני שהיא נתונה בשפוע והיא יריעה שפורסין סביב למטה לישן [עירובין קב. עיין ע"ב ד"ה בשיפועה]. אינה כשאר כילה ואין עושין לה גג, והיא סביבות המטה וגגה משופע כשל נקליטין [סוכה יא:], לא דמיא לשאר כילות, ששאר כילות פרוסות ע"ג קינוף שהיא לד' רגלים ויש לה גג דהוי אהל ושל חתנים ע"ג נקליטין שאינם אלא שנים באמצעות וקנה נתון עליהם והבגד נתון עליו ונופל לו לכאן ולכאן ואין לה גג טפח, הלכך לאו אהל הוא... ואינה עשויה לישן תחתיה [שבת קלח:]. סתם כילת חתנים אין לה גג טפח, שנקליטין יוצאין לשני ראשי המטה אחד לכאן לכאן ונותן כלונס מזה לזה... [שבת מו:].

+*מ"מ : שמות כו ט. ראה כלולות, כסכסים

~כָּלָה (ב)

#א. בבבוקר כשהולכין לבית המדרש [סוכה כו:]. שבת שלפני הרגל, שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל [ברכות ו:]. יומא דכלה - כשדורשין לפני הרגל בהלכות הרגל [ב"מ צז:]. יומי דכלה - דרשה שהכל מצויין שם [מו"ק טז:]. ריש כלה - דורש ברכים בשבתות [ב"ב כב:]. ריש כלי - דרשנין המשמיעין לעם את דבריו כשהיה דורש [חולין מט:]. בני כלה - באין לשמוע הדרשה בכל שבת [ב"ק קיג:].

*ראה ישיבה, כנסיח, כנסת, סדרא, פרקא, ריגלא #ב. מסכת כלה - לא רגילי בה אינשי... (כיוון ש) ברייתא היא [שבת קיד:].

*עיין תוס' ד"ה ואפילו

#ג. כלה - צריכה נוי עד שתחבב על בעלה, וכל שלשים יום לחופתה היא קרויה כלה [יומא ע"ג: עיי"ש עח: ד"ה אין מונעין]. כלה שענינה כעורים כל גופה צריך בדיקה, ושענינה נאים אין גופה צריך בדיקה (תענית כד.) [שה"ש א טו:]. (כלה) בזמן שענינה יפות אין כל גופה וכו' - דודאי כל גופה יפה [תענית כד:]. כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה [שבת קיד:]. כלה - דרכה להתקשט בבשמים [יומא לט:]. דרך כלתא הולכת אצל הבעל [מו"ק ט:].

*ביומא לח ע"ב בגמרא נאמר : לא היתה כלה צריכה להתבשם בירושלים מפני ריח הקטורת. בגמרא ר"ה כו ע"א נאמר : אמר ר"ש בן לקיש, כשהלכתי לתחום קן נשרייא היו קורין לכהל ננפי. מאי קרא? יפה נוף משוש כל הארץ (תהל' מח נ). במדרש ש"ר פל"ו הגירסא "נימפי" וזה תואם יותר את הנאמר בפסוק. עיין בערוך ערך נמפה. +מ"מ : יומא עח ע"ב ד"ה אין. ראה דולפנט. כלה כמות שהיא - ראה כמו. ראש לבני כלה - ראה ראש א.

~כָּלָה, כליון (ג)

גמירא, כליל, כולכם [שמות יא א]. כלה ונחרצה -

האוכל הוא, ומתורגם כד שציאו [ברא' מג ב]. השלים [דבר' לב כג, יחז' ו יב, עזרא א א]. כלך מדברותיך – חדל מדבריך... [חגיגה יד].

*בסנה' סז ע"ב מובא בגמרא "כלה מדברותיך"... ורש"י מפרש מדברותיך - מנע מדבריך.

#המקרב חיקך כלה – השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך. כלה לשון גרש, כמו (שמות יא א) כלה גרש יגרש [תהל' עד יא]. כלו – נפלו [ב"ב צט].

#ומכלי לב – כמו מבלי לב [יבמות סא].
@ראה אסף ב, יכל, כיל, כליון,

~כָּלָה (ה)

*עיין בספר סנסן ליאיר (ר' מאיר מאזוז) עמ' שכ"ט שכלה הוא שם מידה הנזכרת ביוצר לפרשת שקלים לקלירי בפיוט המתחיל "אז ראית". ומובא בירושלמי ביצה סוף פ"ג: אומר אדם לחבירו תן לי "כלה" של תבלין... והיינו שם מדה קטנה... ובגמרא ערובין כט ע"א מובא "עוכלא תבלין"... עיי"ש. בביצה כט ע"א ד"ה במנא דכילא כותב רש"י "של מדה" וזה שם פעל מלשון מדידה ולא שם עצם של מדה. ראה כיל, עוכלא

~כָּלָה (ו)

*ראה כלי ב בהערה

~כָּלוּ, כָּלוּא

*ראה בית הכלוא, כלא

~כָּלוּב (א)

#אמקום שמפסמין בו עופות וכן ת"י כבית פיטמא, ובלעז פרנ"ק (לול) [ירמ' ה כז], סל שמקננין בו (עופות), כמו (ירמ' ה כז) ככלוב מלא עוף. אווזין ותרגולין באין לערב לכלוב ונוח לתופשן שם [ביצה כד.], קן עופות [יבמות סג], דירה של עופות [סנה' ק:].

#בכלוב קיץ – סל מלא סופי תאנים שאינן טובות [עמוס ח א].

~כָּלוּב (ב)

*1. כלוב (וי"ג כלב) אחי שוחה. אבותיו לא ידועים ובנו הוא מחיר אבי אשתון (דה"א ד יא). 2. אבי עזרי, משרי דוד מפקח על עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה (דה"א כז כו).

~כָּלוּבִי

זהו כלב, כמו שמוכיח למטה (פסוק יח) וכלב בן חצרון. ובספר ש"א (כה ג) כתיב והוא כָּלוּבִי, ותרגום מדבית כלב... [דה"א ב ט, עיי"ש].

~כָּלוּהוּ

*כלוהו הקרי, והכתיב כלה, מבני בני שנשא נכרית (עזרא י לה).

כליון חרוץ [דניאל ט כז]. כלתה – סוף דבר [ש"א כ ז]. אַכְלָךְ (ניקוד זה מהווה בעיה כיון שאין משמעו "כלה") – לשון כליון (ת"א אשיצינך) [שמות לג ג, עיי"ש ברשב"ם]. תכלה – סוף [ערובין כא]. לכל תכלה – לכל סיום דבר יש קץ וגבול [תהלים קיט צ]. ותכל – כמו ותכלה... [במד' יז כה]. כלו – ר"ד (פסחים קיז). כלו (לשון) כל אלו... ויש לפתור כלו כמו נסתיימו... [תהל' עב כ, עיי"ש]. ואכל – כמו ואכלה, וכיליתי [יחז' מג ח]. כמעט פְּלוּנִי – כלא הייתי... [תהלים קיט פז, עיי"ש]. כלתה הרעה – נגמרה [אסתר ז ז].

כלו זווי – ירדו לטמיון... שהמליון בריבית נכסיהן מתמוטטין [ב"מ סט; עיי"ש].

*ראה חסל, טמיון, כליון, כנלתך, מטמט, מנלה, נוף, נלה

~כָּלָה (ד)

#אוכלות אליהם – מצפות אליהם שישוּבוּ ואינם שבים. כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים [דברים כח לב]. המתאווה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח [תהלים קמג ז], כלו עיני – כל תוחלת ממושכה קרויה כליון עינים, כמו (דברים כח לב) וכלות, (ויקרא כו טז) מכלות, (איוב יא כ) תכלינה [תהל' סט ד], מכלות עינים – כלות... כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים [ויקרא כו טז]. יכל בשרו – יחשך, כמו (איכה ב יא) כלו בדמעות עיני, (ויקרא כו טז) מכלות [איוב לג כא]. כלו עיני – צופים תמיד עד כי כלו [תהל' קיט פב].

#בכלה – נתאוה... כלה – לשון תאוה, כמו (להלן קיט פא) כלתה... [תהל' עג כו], כלתה נפשי – נתאוה, כמו (ש"ב יג לט) ותכל... [תהלים פד ג], כלתה – אוותה [שם קיט פא]. ותכל – ת"י וחמידת, כמו (תהל' פד ג) נכספה וגם כלתה, לשון תאוה [ש"ב יג לט].

#גכליתיני – מנעת אותי [מגילה יד]. כלאתי – מנעתי, כמו (ש"א כה לג) אשר פִּלְתֵּנִי [תהל' קיט קא]. לא יכלה – לא ימנע, כמו (תהל' מ יב) לא תכלא רחמך, וכמו (ברא' ח ב) ויכלא הגשם [ברא' כג ו]. כליתיני (בפסוק: פִּלְתֵּנִי) – מנעת אותי, כמו (תהל' מ יב) לא תכלא רחמך, וכן (ברא' כג ו) לא יכלה ממך [ש"א כה לג]. לא אכלא – לא אמנע, לשון (ברא' ח ב) ויכלא, (להלן יב) לא תכלא – לא תמנע [תהלים מ י].

#דכלו לשותות – שתו די ספוקם [ברא' כד יט, מז ב], כאשר כלו לאכל – (ת"א) כד שציאו (והמתרגם כד ספיקן טועה, כאשר כלו הגמלים לשתות) (ברא' כד כב) מתורגם כד ספיקן, כששתו די ספוקם, הוא גמר שתייתם, אבל זה "כאשר כלו לאכול" כאשר תם

~כלי, כלים (א)

כלים – בגדים [ערובין פו. ביצה יד: כג: יבמות קכ: סנה' מח.], בגדים, כלי תשמיש [ב"מ כז: חולין לב.], מלבושים [הוריות יג.], אורים ותומים [ש"א י כב.], (כגון) מפתח, סכין וטבעת [תוס' קא.].
כלי – יליצ"א (גביע, של כנסייה. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [ע"ז נ.].

כלי אבנים – %כלים העשויים מאבן ואינם מקבלים טומאה לעולם, בין פשוטים בין בעלי בית קיבול כגון כף למרק.
כלי אדמה – %כלים עשויים מאדמה (כלומר טיט שלא נצרף בכבשן) ואינם מקבלים טומאה ככלי אבנים.
כלי גולה – אדם יוצא לגולה מתקן לו חמת ומקידה של חרס לשתות בה [ירמ' מז יט], כלי לשתות, ומקידה קטנה ללוש בה חררה [יחז' יב ג].
כלי גללים – צפיעי בקר שעשה מהן כלי (טהורים לעולם ואינם מקבלים טומאה) [שבת נח. יומא ב.].

*ראה פקוסטא

כלי זכוכית – %כלים עשויים מזכוכית, מן התורה אינם מקבלים טומאה, אך חז"ל גזרו על טומאתם הואיל ותחילת ברייתם מן החול ככלי חרס והשוו ביניהם לטומאתם.
כלי חרס (נ"א חרס) – הוא (כלי) ראשון שנטמא מן השרץ, והאוכל שבתוכו (נעשה) שני שנטמא בכלי [סוטה כז:]. אין במינו אב הטומאה ומטמא את התרומה כשהוא ראשון, וכ"ש שפוסל [סוטה כט: עיין בד"ה הצד השווה]. מטמא מאויר [שם ד"ה צד חמור].
*כלים העשויים מחמר שהעבירו באש לחזקו. פשוטי כלי חרס אין מקבלים טומאה. כלי חרס בעלי קיבול מקבלים טומאה רק מאוירים, כלומר ממה שנמצא בתוכם (ולא מגביהם) ואין להם טהרה עולמית אלא שבירה.

כלי (יוצר) – תכשיטים [ישע' סא י].
כלי כפר שיחין – חרס העשוי מאותו עפר חזק ואין משתבר [שבת קכ:].
כלי לבן – קשה לכבס [שבת יח.].
כלי הלח – קערות ומזרקות לדם וליין ולשמן [זבחים פח.].

כלי מיקר – שמביאים קרירות, כגון זכוכית [שבת קנא:].

כלי מלא – אדם חכם [ברכות מ.].
כלי עור – נחלקו ר"א וחכמים אם מקבלים טומאה... ועוד נחלקו בכדור ובאימום (כצ"ל, ראה אמום)... [סנה' סח.].

כלי שטף – כל שאר כלים שאינם כלי חרס (וכלי זכוכית) מיקרו כלי שטף, ע"ש שיש להם טהרה במקוה [חולין כה.]. כלי עץ, דכתיב (ויקרא טו יב) וכל כלי עץ ישטף במים... ואיכא דאמרי כלי שטף היינו כלי מתכת וטעות היא בידם [בכורות לח. עיי"ש בתוס' ד"ה כנגדן].

*מ"מ: סוטה כט ע"ב ד"ה מה לכלי, זבחים ג ע"א ד"ה ואפילו

~כלולת

כלולותיך – כלילת חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא. כלולותיך, נוצי"ש (חתונה) בלעז [ירמ' ב ב]. איכלל – כשנכנס לחופה [מגילה כז:].
*מ"מ: שמות יב לט. ראה כלה א

~כלום

טהורה מכלום – אינה מקבלת שום טומאה [שבת פד.]. טהור מכלום – משום כלי [שם צה:].
*בשמות יט ה בסוף הדיבור כתוב: כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גוונים אותם... הם בעיני ולפני לכולם. ובספר ברכת אשר מעיר ש"כלום" זה דבר מועט (כמו בברא' ל לג, לא יד) ומצא שבדפוס רומי כתוב "ולא כלום" ובברלינר "אין כלום".
*מ"מ: ערכין לג ע"ב ד"ה שדה מגרש.

~כלומר

*עיין בספר מלאת ב (ת"א תשמ"ד) עמ' 185 על הוראתו הקדומה של המונח כלומר. בספר אמרות טהורות בסופו מביא בשם ר' בן ציון אבא שאול שכאשר רש"י כותב "כלומר" הוא מתכוין לומר שדברי הגמרא לא מסתדרים עם הפשט. עיין בספר אבני שיש מר' שלום יעקב שמחה ראטמאן (ירושלים תש"ל) - ביאורים על כל הכלומר ברש"י בש"ס.

~כלונס

כלונסות – נוצצין בראש הגת מכאן ומכאן... ומעמידין הקורה על הבריח, ובלעז קורין להן יומילי"ש (תאומות, מוטות המחזיקים את הגת) תאומים, ויש מקומות שקורין שירור"ש (אחיות, מוטות המחזיקים את הגת) אחיות [ב"ב סז:]. פירקיי"ש (מוטות) [ר"ה כב:].
*עיין בערוך ערך כלנס. ראה נס

~כלופסין

*ראה בלופסין

~כלח (א)

א. אתבא בכלח אלי קבר – בכלח אין סמך במקרא להבין מליצתו, ולפי ענין המליצה יפתר וילמד מענינו שהוא לשון גמר בישול התבואה. ורז"ל (מו"ק כח.) פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה [איוב כו.].
ב. עלימו אבד כלח – זקנה [שם ל ב].
*זה כנראה המקור לפתגם "אבד עליו הכלח".

~כלח (ב)

*בבראשית י יב נאמר: כלח היא העיר הגדולה (שבנה נמרוד). בגמרא יומא י ע"א נאמר כלח (ברא' י יא) זו פרת דבורסיף.
*מ"מ: תוס' יומא י ע"א ד"ה איני.

ואילך

כלי שרת – הכלים שמשרתים בהם בקודש, כלומר במשכן ובבית המקדש. הכלים שעשה משה במשכן משיחתם בשמן המשחה קידשה אותם, וכל שאר כלי המקדש מאז ניתחנו ע"י עבודתם (שבועות טו ע"א). עיין תוס' זבחים כד ע"א ד"ה הואיל, שבגדי כהונה קרי להו כלי שרת.

@עיין בערוך ערך גלל ג, נתר. +מ"מ: סנה' סז ע"ב ד"ה דטפיד, כלים פ"ב מ"א. ראה אדמה, אנדיפא, אשפה, גולפי, גיסטרא, גרף, חביתא, חספא, כווא, כחלי, כילי, כירה, מיכל, מן ד, מקידה, נבל ב, עביט, עציץ, פרפיסא, פתיא, צור, קוניא

~ כלי (ב)

*לשון רעם, שאגה - ראה אכלי

~ כליא, כליה

#א. כליא עורב – טבלאות של אמה (על אמה) היו עושים, והן חדין כסכין סביבותיהם ומסמרים חדין בכולן ומחפין בהן גגו של היכל למנוע את העורבים מלישב [שבת צ.], מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל, לכלות העורבים שלא ישבו עליו [מנחות קז.], הגג כלה ומקצר למעלה עד כאמה ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו [מו"ק ט. במהדורת קופפר: שמונעין את העורבים...]. טבלאות של ברזל אמה על אמה ובהן מסמרות גבוהין אמה קבועין ומחפין בהן ראש הגג של היכל לגרש את העורבים שלא ישכנו שם. כליא לשון מגרש, כמו (נדה יז). היו מביאין טבלאות של ברזל אמה על אמה ובהן מסמרות גבוהין אמה קבועין, ומחפין בהן ראש הגג של היכל לגרש את העורבים, כמו כייל דידיבי כייל פרוחי דאמר במסכת נדה (יז). שהיה מגרש זבובים ממטות בשעת תשיש משום צניעות... ל"א מונע העורבים כמו (תהלים מ יב) לא תכלא רחמין [ערכין ו. ד"ה אמה כליא].

*במו"ק בע"י יש את הפרוש הבא: שיפודין של ברזל אורך באמה שעל גג הבית לכלות העורבים שלא ינחו שם ויטנפו את גג הבית. כליא כמו לא תכלא רחמין, שמונע את העורבים. +מ"מ: תוס' מנחות קז ע"א ד"ה כליה.

#ב. כליא פרוחי – מצנפת קטנה. לאחר קשוריה שקלעה ראשה וכסתה, יש שערוות קטנות שיוצאין חוץ לקשוריה והן נקראין פרוחי, על שמפריחין ויוצאין לחוץ ואוגדתן לתחת קשוריה ע"י מצנפת קצרה. כליא – מונעת אותן שערוות מלצאת [שבת נז.]. *בגמרא נאמר: יוצאה אשה בכבול ובאיסטמא לחצר... מאי איסטמא? א"ר אבהו ביזוני. מאי ביזוני? אמר אביי אמר רב כליא פרוחי. עיין בערוך ערך כל ב, פרח ב, אסטמא ב. ראה כלה ה, פרוחי

כליא של תנור - %ראה תנור.

~ כליבה, כליכה

כליבה (כצ"ל) – מטה של מתיס, בייר"א (ארון מתיס.

רק ברש"י שבריי"ף [מו"ק כז:].

*בגמ' הנוסח כליכה, בתוספתא כלים ב"מ פ"ט מ"א מובא "כליבה של חייטין", וראה בתוס' ד"ה בכליכא ובערוך ערך כלב ב.

~ כליה

(חלב) כליות חטה – חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא [דברים לב יד].

כליות – החושבים כל מחשבותי [תהלים קלט יג].

*+מ"מ: שמות כט כב, ויקרא ג ט, דברים לב יד, ישע' מ יד, איוב לא כד, ברכות סא ע"א ד"ה כליות וד"ה וחלב, חולין יא ע"א ד"ה מקום. ראה טחה, טחות, כסל

~ כליין (א)

כליין עינים – כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליין עינים [ויקרא כו טז], כל תוחלת שאינה באה קרויה כליין עינים [דברים כח לב], כל תוחלת ממושכה קרויה כליין עינים, כמו (דברים כח לב) וכלות אליהם כל היום, (ויקרא כו טז) מכלות עינים, (איוב יא כ) ועיני רשעים תכלינה [תהלים סט ד], המתאוה ואינו משיג קרוי כליין עינים וכליין רוח [תהלים קמג ז, איוב לא טז], כל כליין עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו משיג... [איוב יא כ], מצפה לישועה ולא תבוא [דבר' כח סה].

*כליין נגזר משרש כלה. נדרים כב ע"א ד"ה לב רגז. ראה אסף ב, ברוקתי, גמר א, כלה ג, כנלתך, סחף, ספה, שלומה

~ כליין (ב)

משבט יהודה, בן אלימלך בן נחשון [כ"ב צא.]. שרף – ר"א זה כליין [דה"א ד כד].

*בן אלימלך ונעמי ואחי מחלון, בעלה של ערפה המואביה (רות א ב). תוס' כתובות ז ע"ב ד"ה והא.

~ כליל (א)

#א. וכליל על מזבחך – עולה [דברים לג י], כולה שוה לגבוה [ויקרא ו טז].

#ב. וזהאלילים כליל יחלף – כולו יחלף, כולם יאבדו [ישע' ב יח]. כליל תכלת – כולו תכלת, שאין מין אחר מעורב בו [שמות כח לא].

#ג. אני כלילת יופי – (כינוי ל)ירושלים... (שהיא) מתגאה לומר אני כלילת היופי, (כלומר) סוף גמר היופי כלול בי [יחז' כז ג].

~ כליל כלילא, כלילי (ב)

#א. כליל הוא בהדרי – לשון [יחז' כז כד] מכלול.

ד"א שלם... ד"א קורונ"א (כתר) בלעז, כמו נזר (שמות כט ו) דמתרג' כלילא [יחז' טז יד]. כלילא – היו עושים עטרוות לחתנים, יש של זהב וכסף צבועות ומצויירות

בשבת. בארמית נקרא כולכא ולפי רוב המפרשים הוא זהה לפסולת של משי, ובגמרא לדעת רב יצחק בר זעירא הוא גושקרא שהוא מין אריג. יש הסוברים שכלך הוא בפרסית כולק, שמובנו צמר רך הנמצא בבסיס שערות העזים עפ"י הירושלמי שבת פ"ב ה"א, ד' ע"ג. הרמב"ם בפירוש המשנה לשבת פ"ב מ"א מפרש שכלך הוא מין משי, אך בהלכות כלאים פ"י ה"א מפרש שתבניתו כתבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו ואסור עם הפשתן... ויש בכרכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח. עיין בערוך ערך כלך. ראה גושקרא, חלבנה, מטכסא, משי, סיריקון, שירא

~כלכול

עד שתכלכל – לא שמעתי מהו, ונראה בעיני שחברו במס' שבת (עח:) כדי לסוך כלכול. ואמרינן שם (פ:) מאי כלכול? צדעה וכת צדעה. ה"נ עד שיהו שם שערות הרבה, שיהא רצוף ומלוכש בשער. ואני מצאתי עד שתכלכל בבי"ת שער גדול ומבולבל ולא ישר בעיני [נדה נב:].

*בה"ר מציין לתוס' נדה נב ע"ב ד"ה עד שתכלכל – לשון גידול שער הוא... אך בגמרא (שם) נאמר: כשבאתי אצל ר' עקיבא אמר לי כלכול זה איני יודע מהו, וכן בנוי ג ע"א: ממאי דהדין כלכול שער הוא, מכאן משמע שלא היה כ"כ ברור מהו כלכול. עיין שבת פ ע"ב ד"ה כלכול צידעא – טינפל"א (רקח) וסדין אותה להשכיב השיער, עיי"ש ד"ה בחבוט. ראה אנדיפ, צדע

~כלכית

שרץ קטן ונכנס לדג גדול באזנו [שבת עז:], שקץ, דגים קטנים [חולין צז:].
*בירושלמי נדרים לט ג מובא "כלכידים" והם דגים קטנים. ראה סולתנית, צחנא

~כָּלְכָל (א)

סבל [ירמ' כ ט], הכיל [מלאכי ג ב], יכלכלך – יסבול משאך, כמו (מ"א ח כז) ושמי השמים לא יכלכלוך, לשון כלכול (מ"א ד ז, שם: לכלכל) מתרג' מסובר בת"י [תהלים נה כג]. יכלכל דבריו במשפט – מנהיג במדה חפציו (במ"ג מנהיג חפציו) הצריכין לו [תהלים קיב ה], לפי היכולת הוא עומד על צרכיו ולא בכל תאות לבו [חולין פד:]. לא יכלכלוך – לא יכילוך [מ"א ח כז]. וכלכלו – פרנסת צידת המלחמה הצטיידו, הם כלי זיין וכל צרכי המלחמה. וכלכלו – נתכלכלו [מ"א ח כז]. יכלכל – ת"י יסובר... [זכריה יא טו].
*ראה כלכול

~כָּלְכָל (ב)

א. כלכל זה יוסף [מ"א ה יא, דה"א ב ו, עיין מ"א ט יא].
ב. איתן והימן וכלכל ודרדע (בני מחול) – אחיז היו,

בגפרית ומלח שקורין ניא"ל (תצריב שחור), ויש של ורד והדס [גיטין ז. עיין תוס' ד"ה עטרות חתנים], עטרה [ב"ב ד. ח. קלג: ע"ז מא.], כלילא – כתר [ב"ב טז:], כתר מלכות [ב"ב קמג.]. כלילא דוורדא – נזר של וורד [שבת קנב.], כלילי – וורדין (אצ"ל דוורדין) [שבת קט:]. נהדר ליה כלילא – יסובבנהו שפה לפיו סביב של ורד אדום [ב"מ פד.], כלילא דמלכא – חבצלת [כתובות עז:]. על פדחתה היא קושרתו מאזן לאזן, יש שכולו טס זהב שקורין למ"א, ויש שעושיין ממשי טווי עם הזהב שקורין פריי"ש [שבת נט:]. כלילא דניסכא – טס העשוי כולו מניסכא, דהיינו זהב או כסף, דבר הניתך [שם]. כלילא דארוקתא – רצועה שמצויירת בזהב ובאבנים טובות [שם]. עטרה למלך קיסר [ב"ב ח.].

ב. כליליה לבריה – השיא את בנו וצריך לו לבית חתנות [ב"מ קא.]. אהבת כלולותיך – אהבת כלילות חופתך שהכללתיך לחופה, ולשון הכנסה הוא. כלולותיך – נוצי"ש (חתונה) בלעז [ירמ' ב ב].
ג. כליל – גדיל, ואין גדיל פחות משנים [יומא עב.].
@+מ"מ: כתובות קג ע"ב ד"ה כלילא. ראה וורדא, כתר ב, נזר א, עדי, עטר. כלילא דיילי – ראה ילא.

~כלים

*ראה כלי א, מנחרותא, מניה

~כלים

כליסים – מין קטנית, צידר"א (חמצה) בלעז [חולין סז:].
*כליס הוא מין תאנה גרועה. ראה משנה תרומות פ"א מ"ד, עוקצין פ"א מ"ו, שם פ"ג מ"ב. ראה חמצא, חפצי

~כָּלֶךְ (א)

לכה (אצ"ל לך) לך, אלא שקיצר הלשון (כלה ולך) [שבת קמה:]. כלך אצל יפות – היה לך לילך אצל יפות [ב"מ כב.].
כלך מדברותיך – חדל מדברייך... [חגיגה יד. עיין בשערי תורת בבל].
*ראה עיונים בדברי התלמוד (ארנטריו) עמ' כ"ט.

~כָּלֶךְ (ב)

מעיל שעושיין מבית התולעת שמצויין במשי, פולצי"ל (פסולת של משי גולמי. עיין בא"ה) [מנחות לט:].

*זה נוסח השיטה מקובצת, אך בדפוס הנוסח משובש: מעיל שעושיין מאותן דגים (לפי מרפא לשון צ"ל תיקים שכן אין למילה דגים מובן) (הוא בית התולעת) שמצויים במיני (נ"א במינין) שקורין פלוצ"ל. במשנה שבת פ"ב מ"א (כ ע"ב) נאמר אין מדליקין... ולא בכלך... והוא מן פתיל שאסור להדליק בו

בני זרח בן יהודה, שנאמר (דה"א ב ו) ובני זרח זמרי ואיתן... ומ"א וכלכל זה יוסף... [מ"א ה יא]. וכלכל (בן זרח) – בימי דוד ובימי שלמה וחכם ביותר... ובפסיקתא דורש... וכלכל זה יוסף (דה"א ב ו).
*בשמואל נאמר שהם בני מחול, ובדה"א שהם בני זרח וצ"ע.

~כלכלה

*מובא בפאה פ"ז מ"ג ומפרש בערוך ערך כלכל ב כמין קרטליתא (סל) שהיא כקופה שמכילה הרבה.

~כלל

א. כלל ופרט – פרט הבא אחר כלל פירושו של כלל, הלכך כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ואפילו הדומים לפרט אין נדונים עמו, לפי שהוא פירושו : מהו כלל הכלול למעלה? זה שאני אומר לך עכשיו ולא יותר. כלל ופרט וכלל – וכי אתי כלל שני אחר הפרט בא להוסיף עליו, ודייך אם תוסיף עליו את הדומים לו, הלכך אי אתה דן ע"י כלל אחרון אלא דברים הדומים לפרט, שלא נתרבו מתחילה [סוכה נ]. בכל התורה מקום שכולל ופורט דורש שהפרט פירוש של כלל ואין בכלל אלא מה שבפרט, וכי חזר וכלל לא הוסיף לך בכלל האחרון אלא הדומה לפרט [קדושין כא: סנה' מה: בשינוי]. (רבי ישמעאל) דריש – כל התורה כולה בכלל ופרט כדאמרין בשבועות (כו)... וכבר פירשתי כל משמעות כלל ופרט וריבוי ומיעוט וחילוקן בסוכה (נ): [סוטה טז]. הכל מודים דכל היוצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא, אי לא נפקא לך מדוכתא אחריתי [סנה' סב].

ב. כללות נאמרו בסיני – הרבה דברים נאמרו סתומים בסיני שלא נתפרשו כל צרכן... [חגיגה ו].
ד. אין למדין מן הכללות – כל היכא דתנן כלל לא אמרין דוקא הוא, דאיכא כלל, דלא דק במילתיה, ואיכא מילי דליתנהו בההוא כלל... [ערובין כז].
*מ"מ: קדושין לד ע"א ד"ה אין.

ג. כלל אבידה – סתם אבידה – סתם אבידה שמוכחת שהיא שם שלא מדעת בעלים [ב"מ ל].
@עיין בערך "כל" כללים שונים שמביא רש"י בפירושו. יש לציין שבכל מקום שכותב רש"י זה הכלל – זה לאו דווקא אלא יש יוצאים מן הכלל. בעזרא י ל נזכר כלל מבני פחת מואב. +מ"מ: ערובין כח ע"א ד"ה מאי וד"ה ומאן, פסחים ו ע"ב ד"ה דאי לא, מ"ק ג ע"א ד"ה אין דנין, סוטה טז ע"א ד"ה דדרש, ב"ק סג ע"א ד"ה ואי, סד ע"ב ד"ה אי הכי, שבועות ד ע"ב ד"ה דדרש, שם ז ע"א ד"ה אחת, חולין סה ע"ב ד"ה וכת, שם סז ע"א ד"ה במים, בכורות יט ע"א ד"ה כל בכור. ראה כול, כליל, מדה, רבי ישמעאל, רבי עקיבא

~כלם, כלמה, כלמות

לא הכלמנו – לא נכלמנו [ש"א כה טו]. לא הכלמנום –

לא השיבונם ריקם [ש"א כה ז]. עד מתי כבודי לכלימה – מבזים אותי [תהלים ד ג]. כלימה – בושה [יחז' לט כו]. נכלמו – יתבישו [יחז' מג יא].
אין מכלים דבר – אין אחד מהם צריך לחבירו שיזירנו ריקם ויכלימנו [שופטים יח ז]. מיכלמו ליה ומכלם – כשמזכירין לו בושת ומכלימין אותו בה מצטער [ב"ק פו:].

*בירמ' כג מ מובא "וכלמות עולם" ולא מפרש. +מ"מ: מיכה ב ו, ד ז. ראה הלא

~כלמד

אשור כלמד – י"ת מדינן אתור ומדי [יחז' כז כג].

~כלמי

כנים מתרגמין כלמתא [ברכות נא: נדה כ:].
*ראה כנה א, סמרטוט

~כלנה

(כינוי ל) בבל [עמוס ו ב].
*בגמרא יומא י ע"א נאמר כלנה (ברא' י י) זה נופר נינפי. נינפי אינו מופיע בכ"י והערוך ערך נפר א גורס ניפר.

~כלנו

*עיר בצפון סוריה (ישע' י ט).

~כלניתא

מ"ק (פרג) בלעז [פסחים לה].
*ראה פרג

~כלף

*ראה כילפות

~כלפי

כלפי שאמרה תורה – מתוך שאמרה [פסחים ח:]. כמו אחרי שאמרה תורה [סוטה ג]. כלפי שנתנה – כלומר הואיל [זבחים צא:].
כלפי לייא – כלפי היכן נהפך דבר זה? [שבת צג:], כנגד היכן פונה הדבר הזה האמור להיפוך? [שם קכז:], שתי מלות : כלפי היכן נוטה דבר זה? הא איפכא מסתברא... היכן, וחבירו בברכות [פסחים ה:], כנגד איפוא הפכת את דברך. לייא איפוא, כדאמר (ברכות נח.) כגני לייא – כדים שבורים להיכן הולכים? איפכא מסתברא [סוטה מד:], לשון כנגד [שם ג:], כנגד איפוא הדבר הזה סובב [כתובות טו:], כלפי היכן הדבר נוטה [ב"מ נח:], כנגד מה שונה במשנתנו כאן ולאן הדבר נוטה... [ב"ב קד:]. כלפי היכן אתה פונה? זו היפוך היא [שבועות כ:].

*בכתובות וסוטה ברש"י נדפס איפוא (בו"ו) שמשמעו "אם כן", ונראה שצ"ל "איפה" שמשמעו "איפה". עיין בערוך ערך כלפי. ראה אפוא, כגנא

שערו.

~כמך

כמכא – כותח ואית ביה נסיובי דחלבא [פסחים עו.].
כותח [פסחים קיא: כתובות ס: גיטין סט: חולין קיב.],
כותשין אותו ונותנין אותו בכותח ועיקרו שבת ובו
מטבילין כל אוכל [נדה נא:]. מאכל [ע"ז לה:].
*בגמרא הנוסח כמכא בארמית, כמך בעברית מופיע רק בנדה.

~כמן

ארב [– ברא' מט יז]. החביא, כמו (דבר' יט יא) וארב
לו – ויכמן ליה [סנה' כט.], מעמיד לו מארבים אחורי
הגדר לשמוע דבריו [שם סז.].
*ראה ארב, ארבא ב, ארבה ב, עקב ד, צדה ב. כמן מין צמח -
ראה כמון

~כמס

גנוז ושמור [דברים לב לד.]. עתיר כמס – כמו (דברים
לב לד) כמס עמדי חתום באוצרותי, דבר שמכניסין
לאוצר [ב"ב קמח:].
*אין לו דמיון במקרא.

~כמסא, כומסא

*כמסאות מובא בפאה פ"ה מ"ח והם ציבור עומרים כעין כיפות.

~כמעט

*ראה מעט

~כמר, כמרא, נכמר (א)

מחמם, מטמין בעפר חם [ב"מ פט:]. נכמרו רחמיו –
נתחממו, ארגונומינט"א בלעז, ובלשון משנה (ב"מ
עד.) על הכומר של זיתים, ובלשון ארמי (פסחים נח.)
משום מכמר בשרא, ובמקרא (איכה ה י) כתנור
נכמרו, נתחממו ונקמטו קמטים קמטים... דרך כל עור
כשמחממין אותו נקמט ונתכווץ [ברא' מג ל.], נכמרו –
נתחממו, לשון ארמי, וכן (איכה ה י) עורנו כתנור
נכמרו [הושע יא ח], עורנו כתנור נכמרו – נתחממו,
וכן (ברא' מג ל) כי נכמרו רחמיו, ובלשון גמרא יש
הרבה, (ב"מ עד.) על הכומר של ענבים, (פסחים נח.)
מכמר בשרא [איכה ה י]. מכמר בשרא – חמום
הבשר... [פסחים נח.]. מכמר – הוחמם (הרש"ש מגיה
שאצ"ל חמום) [ב"מ עד.]. אכמר – טושי"ר (להשתעל)
[קדושין פא:]. בושלי כמרא – כמו שרופי חמה,
שבשלם ושרפה החום ויבשו, ותמרים הם כמרא חום,
כמו (פסחים נח.) מכמר בשרא [ברכות מ:].

*+מ"מ: ישע' נא כ. ראה כומר

~כמה (א)

כמה לך בשרי – לשון תאוה, ואין לו דמיון [תהלים
סג ב.].
*אין לו דמיון במקרא. ראה תאוה

~כמה (ב)

כמה יין חי שתתה אמו? – לשון גוזמא [נדה כד:].

~כמהין

כמהין ופטירות בוליי"ץ (פטירות. חסר בדפוס) בלעז
מיני אוכלין הם, וקים להו לרבנן דלא זייני (שאינם
מזינים) [– קדושין לד.]. כמהין ופטירות – יוצאין
כמות שהן בלילה אחד ורחבין ועגולין כגלוסקאות
[שבת ל:]. אין גידולן מן הארץ... לאו גידולי קרקע
נינהו [נדרים נה:].
*+מ"מ: ברכות מז ע"א ד"ה אילו, ב"ק נד ע"ב ד"ה פרי. ראה
ארדי, ארדילא, עססית, פטריות, פקועה

~כמהם

כמהם (הקרי, והכתיב כמוהם, בפסוק מא נקרא כמהן)
– (ת"י) בר ברזילי גלעדאה... [ירמ' מא יז, עיין ש"ב
יט לח, לט].

~כמו

אספרה כמו – לספר את הכל כמו שהוא [תהלים עג
טו]. ומצניעין כמוהו – כמות זה, כלומר שיש בו
שיעור הראוי להצניעו [שבת עה:]. כלה כמות שהיא –
לפי יופיה וחשיבותה מקלסין אותה [כתובות יז.].
*ראה קלס א

~כמון, כמן

א.א.כמונא כרוי"א – כעין כף אגרוף [ע"ז כט.].
ב.כמוני – גרעיני כמון [שבת סז.]. אם כמון בא
לזרוע, זורעו בזריקה [ישע' כח כה, עיי"ש פסוק כז,
כט].
*עיין דמאי פ"ב מ"א, תרומות פ"י מ"ד.

~כמוס

*ראה כמס

~כמוש

שם אליל מואב שעל שמו נקראים המואבים "עם
כמוש" [במד' כא כט, עיין מ"ב ג כז, יא ז, כג יג].
*הרמב"ם בספר המצוות ל"ת מצוה ו' כותב שעבודתו להעביר

~כְּמֹר, כְּמֹרִים (ב)

הכמרים עם הכהנים – (ת"י) פלחיהון עם כומריהון
[צפניה א ד, עיין מ"ב כג ה, הושע י ה].

~כְּמֹרִי, כְּמֹרִים

*ראה מר א, מריר, קטב

~כְּמֹש

פליישטרייך (לכמוש, לנבול) [ויקרא יט יט].
פלצידיי"ש (נובלים) בלעז [פסחים לט: סוכה לא. לג:].
כמשי – פלצידי"א (נובלת. עיין בא"ה) [ב"ב טז:].
*ראה נבל ג, נוז

~כֵּן (א)

בסיס ומושב [ברא' מ יג], בסיס מושב מתוקן לכיור
[שמות ל יח], בסיס להושיב הכיור עליו [מ"א ז כט,
לא], בסיס [דניאל יא כ, יומא לז:], בסיס לישב עליו
[חולין כה], בכנייהו – על כנס במקומם, במחובר
(דהיינו מקום) [ברכות נז:]. מכונתא – קביעותה
ובסיסה [זכר' ה יא]. כנה מתרגמינן (שמות ל כח) ואת
כנו – וית בסיסה [סוכה יד:]. כונניות – לשון (שמות
לח ח) ואת כנו, שברא להם בסיס [חולין נו:].
גיורת מכנה – ממכונה, כלומר שאביה ואמה מעם
אחד ונולדה בקדושה [יבמות עז:].

*יש מחלוקת עם כן צ"ל מנוקד בצירה או בפתח, אך עפ"י מ"א ז
צ"ל בצירה. בכלים פ"ב מ"ח נזכר "כן" והכוונה לסרגל. ראה
בסיס, כון, כונניות, כנה ד

~כֵּן (ב)

#א.יפה, אמת [שמות י כט]. לא כן – לא בדין [ירמי'
כג י]. אמת [משלי יא כ]. וכן למר – אף אתה תהא
מבורך בכך [מגילה כז:]. כתרגומו יאות... יפה [במד'
כז ז].

#ב.כֵּן – כמו אז. כי אז (שמות טו א) מתרג' ובכן
[תהלים סג ד].

@ראה כון. כן מלשון כנה - ראה כנה ובהערה שם.

~כְּנֹדָא, כְּנֹדִי (א)

#א.שם אילן [פסחים קיא:].

*בברכות מ ע"ב נאמר: (מאי) רימין? כנדי.

#ב.כְּנֹדִי כְּנֹדִי – צמחין גדולים כבדים בריאה [חולין
מח: עיי"ש ד"ה טינרין].

@ראה טנרי, כנדוקא

~כְּנֹדָא, כְּנֹדֹקָא (ב)

כנדי – קדרות [פסחים ל:].

כנדוקא – מוכר כדים, שמעתי [חולין מט:].

~כְּנָה, כְּנָם, כְּנָם, כְּנָם (א)

כנה שבבני מעים – תולעים [ב"מ קז:]. כנס – רחישא,
פידוליייר"א (קבוצת כינים, עיין בא"ה) בלעז [שמות
ח ב, ח יג]. הריגת כינה שבות... כינה אינה פרה ורבה
אלא מבשר אדם היא שורצת [שבת יב:]. כינא – כינה
[שבת פב:].

מכת כנים לא ע"י מכשפות באה אלא ע"י הקב"ה,
דאין לחרטומים יכולת בה [סנה' סז:].

ביצי כנים – מינא הוא דמתקרי ביצי כנים ודקין הן,
והוא אינבא בלשון ארמית, ובלעז לינטריי"ש [ע"ז ג:].

*במשנה פרה פ"ט מ"ב מוזכרת כנה שבתבואה שאין בה ליחה
וגדלה בתוך גרגרי חטה ושעורה, בניגוד לכיני הראש או הבגדים
המצויים. עיין תוס' שבת יב ע"א ד"ה שמא. עיין בערוך ערך דרא.
שבת יב ע"א ד"ה שמא יהרוג. עיין בירחון המעיין כרך נא ג"א
עמ' 69 מאמר של ר' יעקב י. סטל על מסרק מקרני ראמים
לטיפול בו ביצי כינים. בספר דיוקים ודקדוקים בתורה מר' חיים
שרעבי עמ' 259 מבאר שכידוע כינים היא אחת מעשר המכות
בהן הוכיח המצריים, בשמות ח יב, יג יד מובא שלש פעמים כנים
ופעמיים כנס (וכן פעם אחת בתהלים קה לא כנים). כשמדובר
באדם ובהמה בא חסר יו"ד, וכאשר מדובר בעפר הארץ עם יו"ד,
עיי"ש. במדרש הגדול הנקרא מנחת יהודה מבאר שהיו שני מיני
כנים, אחד המתהווה מעפר הארץ והשני המתהווה מבשר אדם
ובהמה. עיי"ש. כמו כן יש דעה שצורת היחיד של כנה הוא "כן"
ולפי זה אפשר לפרש את הפסוק בבמדבר יג לג "ונהי בעינינו
כחגבים וכן היינו בעיניהם", כלומר בעיניהם היינו עוד יותר
קטנים מחגבים, כלומר "וכן" מלשון "כנים". עיין במדבר יג לג
ד"ה וכן היינו - שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים
כאנשים. +מ"מ: פסחים קיב ע"ב ד"ה מאן דמחוויר. ראה
איניבא, ביצה א, יניבא, כלמי, כנימה, מאכלת ב, פרעוש, שום ג,
שפת, תולעת

~כְּנָה, כְּנֹי (ב)

לא אכנה – לא אשנה דברי להחליפו לכבודו... (איוב
לב ג, עיי"ש) וירשיעו זהו כינוי שמשנה את הדיבור
בשביל כבודו (נ"א המקום)... [איוב לב כא]. דנין אותן
(את העדים) בכנוי, כלומר היו דנין עמהן ובודקין
אותן בכינוי... האי כינוי לאו כינוי השם קאמר, אלא
בי"ד מכנין בדבריהם הקללה כלפי אחרים. כל מי
שמהפך דבריו ומדבר כאדם זה שמדבר ומקלל ותולה
באחר קרי ליה כנוי בלשון חכמים, ויש לו חבר
בשבועות (לה), וגם בלשון המקרא (איוב לב כא) ואל
אדם לא אכנה, (וכן שם פסוק כב) כי לא ידעתי
אכנה... [סנה' נו. עיי"ש], המכנה בעריות – בגמרא
מפרש (המכנה בעריות – קלון אביו וקלון אמו)
שדורש פרשת עריות בכנוי ואומר לא ערוה ממש
דבר הכתוב אלא כינה הכתוב בלשונו וקרא אותה
ערוה, המגלה קלון אביו וקלון אמו ברבים. כינוי הוא
לשון היפך, שמהפך דיבורו לשבח או לגנאי. והרבה
יש בלשון חכמים בספרי (בהעלותך)... [מגילה כה].

כנור, שם ע"ב ד"ה מאי קרא. ראה מאנא, מן ד, נבל, נימא,
עבודה, עשור, שמינית

~כָּנוֹת~

*ראה כנת

~כְּנוּשָׁאָה, כְּנוּשָׁאִי~

כְּנוּשָׁאִי – מכבדי (לשון מטאטא) הבית [חולין ס.].

~כְּנִיָּהּ~

*אחד משמותיו של יהויכין בן יהויקים מלך יהודה (ירמ' כב כד).

~כְּנִימָה~

קְצוֹנָ'שׁ (זיפיות) שבפולים ועדשים, כמו (שמות ח
יג) ותהי הכינים [חולין יג].

*חרק קטן הגורם לפירות להרקב. בירושלמי ב"ק פ"ט ו' ע"ד
מבדילים בין כנימה לתולעת, שזו דומה לחרקים קטנים כעין
כנים. +מ"מ: תענית כט ע"ב ד"ה חולו. ראה כנה א, מאכלת

~כְּנִישְׁתָּא, כְּנִישָׁא~

ריש כְּנִישְׁתָּא – מפטיר כנסיות, המכנים ומוציא
ומיישב תלמידים ותינוקות [שבת כט:]. בי כְּנִישְׁתָּא –
בית הכנסת [ברכות יז. מגילה כו: ב"ב ח:]. בי כְּנִישְׁתָּא
דדניאל – מקום היה בבבל ששם היה מתפלל דניאל...
[ערובין כא.]. בי כְּנִישְׁתָּא דבי אגובר – בית הכנסת
גדול היה... [ערובין סא:]. בי כְּנִישְׁתָּא דרומאי – אנשי
ישראל באו מרומי למחוזא ונתיישובו שם ועשו להם
בית הכנסת [מגילה כו: עיי"ש ד"ה בעו]. בי כְּנִישְׁתָּא
דמעון – משם היו רואין את שילה [זבחים קיח:]. בתי
כנסיות שלהם חוץ לעיר הוו... [קדושין עג:].

*קראו עצרה (יואל א יד) ת"י ערעו כנישא. +מ"מ: תענית ט ע"א
ד"ה כי משמש, ב"ב ג ע"ב ד"ה כי בנו. ראה כנש, מכנשתא

~כְּנִלְתָּךְ~

כְּנִלְתָּךְ (בפסוק: כְּנִלְתָּךְ) לבגוד – מנחם חיבר
כְּנִלְתָּךְ עם (איוב טו כט) "ולא יטה לארץ מנלם"
בחלק אחד, ו"מנלם" המ"ם הראשונה בו יסוד נופל,
כמו מ"ם של מאמר ושל מדע, ויתכן להיות "נל" לשון
כליון לפי הענין. כְּנִלְתָּךְ – לשון כְּנִלְתָּךְ, ולא יטה
לארץ מנלם – כליון הנגזר עליהם... [ישע' לג א].

*כְּנִלְתָּךְ היא מילה יחודית במקרא ומובנה סתום, ויש הסוברים
בחילוף אותיות "כְּנִלְתָּךְ". יש הסוברים משרש נלה. ראה כלה ג,
כליון, כנה ד, מנלה

~כְּנָם, כְּנִים, כְּנָם~

*ראה כנה א

~כְּנָמָא~

עיי"ש. בשם ישראל יכנה – אלו הגרים, כך שנויה
באבות דרבי נתן (נוסחא א' פרק ל"ו) [ישע' מד ה].

כְּנוֹי – כגון שדי, צבאות, חנוך, רחום [סנה' סו.].

*עיי' בפרוש הרמב"ם למשנה מגילה פ"ד מ"ט וצ"ע בדבריו. ראה
כְּנוֹי, כְּנִלְתָּךְ. כנה המובא בתהלים פ טז, ראה כן א בסוף הערך.

~כִּנְיָהּ (ג)~

שם מלכות, כמה דאת אמר (יחז' כז כג) חרן וכנה
ועדן [– ישע' לו יב].

*צ"ע שביחזקאל לא מפרש ובישע' מפרש בדרך אגב. ראה חרן,
נציבין, עדן ג

~כִּנְיָהּ (ד)~

כִּנְיָהּ (כ' רבתי) אשר נטעה ימין – המבוססת
והמיושבת אשר נטה ימין, לשון (ברא' מ יג)
והשיבך על כנך [תהלים פ טז].

*כנה בתהלים היא מילה יחודית במקרא והמפרשים מתקשים
בביאורה. רש"י מפרש "כנה" משורש כן או כנ, אך זה אינו
מתיישב בהבנת הפסוק "וכנה אשר נטעה ימין". בספר לפשוטו
של מקרא מציין לר' יונה אבן ג'נאח שהכוונה לגינה בחילוף
גימ"ל וכ"ף, וכן את ה"ד"ק המפרש נטיעה. "אביב" (שמות ט לא)
ו"אמיר" (ישע' יז ו) בתרגום הפשיטא – כנא. בכלים פ"ב מ"ח
מובא "כנה" והוא הבסיס עליו מניחים את הנייר בשעת
השרטוט. עיי' בערוך ערך כן ב. ראה כְּנִלְתָּךְ

~כְּנוֹי~

*ראה כנה ב

~כְּנוֹן~

*ראה כנת

~כְּנוֹנָא~

כלי נחושת שמביאין בו האור לפני שרים להתחמם
[שבת מז.], כלי (כעין מחתה) שמשמים בו הגחלים
[ביצה כא:].

~כְּנוּפִיָּא, כְּנוּפִיָּה~

מאספין בני אדם ובודקין ומזהירין אם יש בהם עבירה
ויחדלו כדי שיתקבל התענית [מגילה ל:]. הקהלות
[ב"ק קיג.]. כְּנוּפִיָּא – (ביום) שאין עושין מלאכה
ונקבצין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות [שבת ס.].

+מ"מ: דברים טז ח, ר"ה כו ע"ב ד"ה ושת. ראה כְּנִסְיָה, כְּנִסְתָּא

~כְּנוֹר, כְּנוֹר~

ר' חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כְּנוֹר... [תהלים
פא ג]. כְּנוֹר היינו נבל [ערכין יג: עיי"ש].

+מ"מ: ברא' ד כ, ישע' ה יב, תהלים קח ג, שה"ש א ב ד"ה כי
טובים, ברכות ג ע"ב ד"ה כְּנוֹר, סוכה ג ע"ב ד"ה עיקר, שם נה
ע"א ד"ה שמרבה, יבמות עב ע"א ד"ה עת רצון, סנה' טז ע"א ד"ה

כנימא – כאשר נאמר, והוא דוגמת לשון תלמוד כדבעינן למימר קמן [עזרא ה ד, ה ט, ו יג].

~כנמטא

*ראה נמטא (א)

~כנ

*ראה כנה ד

~כנני

*לוי בימי עזרא (נחמיה ט ד, מב).

~כנניה, כנניהו

1. אחד משרי הלויים בימי דוד (דה"א טו כז, עיי"ש פסוק כב שם נקרא כנניהו). 2. כנניהו, לוי ממשפחת היצחקי, נגיד הלויים בימי יחזקיהו (דה"א כו כט). 3. נגיד הממונה על התרומות והמעשרות בימי חזקיהו (דה"ב לא יב).

~כנס

כונס כנד (תהלים לג ז) – לשון אוסף וצובר [שמות טו ח ד"ה נד]. ניקב ככונס משקה – שאם מושיבו על המים נכנס בתוכו, דהיינו נקב רחב קצת [שבת צו:]. ימים הנכנסים – העתידים לבוא [שבת כא:]. מכונס – נאסף במקום אחד [חולין קיז:], נאסף יחד יפה [שם קכא]. במכונס – אוצרות יין ושמן [שבת לב:]. כונס – פלדון (להב האת לחפירה) בלעז, הרחת שמכניסין אותה לקבל התבואה עליה לזרות [ב"מ קה:].

מבטלין תלמוד תורה להכנסת כלה – ללוותה מבית אביה לבית חופתה [מגילה כט:].

הכנסתן בשדה – צבירתן ואסיפתן לכרי, לשון כינוס. הכנסתן לבית – לשון כניסה הוא [ב"מ פח:].

*רש"י מבדיל בין הכנסה - כינוס, להכנסה - כניסה. חולין קז ע"א ד"ה ואי בזיע. ראה אגור, אסף, אגר, לקט, נד, צבר

~כנסיה

קבוץ [אבות ד יא].

*ראה כלה, כנופיא, כנסת, עצרת

~כנסת

בתי כנסיות – אסיפות, מקום (ולא אסיפות מקום) שמתכנסים שם להתייעץ ולהתוועד [ב"מ כד:]. ראש הכנסת – על פיו נחתכין צרכי הכנסת, מי מפטיר מי פורס על שמע מי עובר לפני התיבה [יומא סח:], על פיו נחתכין דברי הכנסת, מי יפטיר בנביא מי יפרס על שמע מי ירד לפני התיבה [סוטה מ:]. חזן הכנסת – שמש [יומא סח: סוטה מ:]. מפטיר כנסיות – מכניס ומוציא תלמידים ומאספם ומעמידם לילך מבית

המדרש [חולין נא].

אנשי כנסת הגדולה – חגי זכריה ומלאכי, זרובבל ומרדכי וחבריהם [ב"ב טו:].

*ראה בית הכנסת, חזן, כנופיא, כנישתא

~כנע

ותכנע – (לשון) והכנעת (נחמיה ט כד).

*לשון כניעה והכנעה. +מ"מ : ברא' ו ג, ט ה, דה"ב ז יב, לו יב, ברכות ז ע"א ד"ה תחת, פסחים נו ע"א ד"ה וגו. ראה כשל, ענה ב (א)

~כנעה

כנעתך – (ת"י) סחורתך, כמו (הושע יב ח) כנען בידו מאזני מרמה. ומנחם פירש לשון הכנעה ושפלות... הכנעתך [ירמ' י יז, ראה אסף ב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה ענה ב

~כנען, כנעני

א.תגר [ברא' לח ב, ישע' כג ח, משלי לא כד, איוב מ ל, עיין דה"א ב ג בת שוע הכנענית], סוחר [הושע יב ח]. ולא יהיה כנעני – לא יצטרכו לסחור, כמו (ישע' ח) פנעניה נכבדי ארץ. ד"א (נוטריקון) אין כאן עני [זכריה יד כא, פסחים נ. עיי"ש בגמרא]. ארץ כנען – ארץ תגרים, היא בבל [יחז' יז ד]. ארץ כנען כשדימה – כשדים לא מארץ כנען הם... וי"ת... ולי נראה כנען כמו סוחר, כמו (הושע יב ח) כנען בידו מאזני מרמה, שכן קורא ארץ כשדים ארץ סוחרים, כמו שנאמר (לקמן יז ד) ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו [יחז' טז כט, עיי"ש].

ב.תארץ כנען – בערבות מואב ששם מת משה, שהיא ארץ האמורי ועל שפת הירדן שהוא קצה כניסת ארץ כנען [קדושין לח:]. ארץ הכנעני... אע"פ שלא מנה אלא חמישה עממין, כל שבעה גוים במשמע, שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני [שמות יג ה]. כנעני – שש אומות הן, והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו [שמות לג ב]. הכנעני אז בארץ – היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם... [ברא' יב ו]. החתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג... [שמות כג ח]. כל ז' אומות נקראו על שם כנען [סוטה ג:]. עם חזק... ואל תתמה אם קראו לפרזי ורפאים כנעני, כי כולם בני כנען היו [יהושע יז טז].

*שבעת עמי כנען החתי, הגרגשי, האמורי, הכנעני, הפרזי, החוי, והיבוסים מנויים במקרא באופן מלא בדברים ז א, יהושע ג י, וכן כד יא. +מ"מ : דברים טז כב, כט י, יהושע יג ד, ירמ' לא א, תהלים סח יא, דה"ב כח יח, סוטה ג ע"ב ד"ה לא תחיה, קדושין סא ע"א ד"ה ר"ח אומר ואילך. ראה כשדים

#ג. מעשה כנען – זמה, כדאמרינן בפסחים (ק"ג: ה') דברים צוה כנען את בניו... ואהבו את הזימה [סנה' פב:]. מעשיהם של מצרים ושל כנענים מקולקלים מכל האומות [ויקרא יח ג].

#ד. שפת כנען – שפת ישראל היושבים בארץ כנען [מנחות קט: – ישע' יט יח].

*כנעני – נוטריקון כאן עני. בסנה' מד ע"ב ד"ה אביך האמורי כותב רש"י: תרח ואבותיו מכנען באו. +מ"מ: שבת סג ע"א ד"ה לא יחדל. ראה חיפושיתא, משכילתא, עברית

#ה. כנען (בן חם בן נח) קטן הבנים של חם היה (כוש, מצרים, פוט) [סוטה לד:]. כל עבדים נקראין ע"ש כנען... [קדושין כב:]. הכנעני – עמלק [במד' כא א, עיי"ש וכן לג מ]. ערד הוא עמלק, הכנעני מלך ערד עמלק היה, שנאמר (במד' כא א) יושב הנגב, (במד' יג כט) ועמלק יושב בארץ הנגב [ש"א טו ו].

*אבי צידון, יבוס, אמורי, גרגשי, חוי, חת, ערקי, סיני, ארודי, חמתי, וצמרי. ראה מצרים, ערד

~כנענה

1. בן בלהן בן ידיעאל בן בנימין (דה"א ז י). 2. אבי צדקיה, נביא שקר בימי אחאב (מ"א כב יא, עיי' סנה' צ ע"ב ד"ה דברי). יש הסוברים שזה שם של אשה.

~כנף (א)

#א. כנף שקוצים – כנף של גנאי עכו"ם הוא... מושב גובה לשון גובה כנף עוף הפורח.... כנף – לשון גובה כנף עוף הפורח [דניאל ט כז].

#ב. כנף אחד – עוף אחד של אותו מין, כעין (ברא' ז יד) צפור כל כנף [תענית כב]. כנף רננים – כן שם עוף גדול רננים, ובלשון משנה קרוי בר יוכני [איוב לט יג], בר יוכני [מנחות סו:].

#ג. כנפים – נוצה תלושה [חולין קמ:]. כנפי יונה – פלומי"ש (כנפים) בלעז. ואברותיה – כנפיה שמעופפת בהן [תהלים סח יד]. נוצה גדולה שעל כל גופה (של הצפור) פלומי"ש בלעז [חולין נו:]. כנפי יונה – נוצה [שבת מט:]. לשון נוצה, כמו (ויקרא א יז) ישסע אותו בכנפיו, שאפילו נוצה עולה, אף כאן צפור כל מין מראית נוצה [ברא' ז יד]. כנפי הגוף – פלומי"ש (נוצות) [שבת קח:]. איל"א (כנף) בלעז [יחז' יז ג].

#ד. כנפי ריאה – אוני (ראה אונא) ריאה [חולין מה:].

#ה. כנף אביו – שומרת יבם של אביו [דברים כג א].
#ו. כנף הארץ – ת"י מבית מקדשא שהוא בסוף א"י במזרחה... נמצא מירושלים לירדן מהלך יום... [ישע' כד טז].

#ז. זרוע [ב"ב נח:]. מקבלין לכנפים – שיטול ידין קודם אכילה [בכורות ל:].

*ראה אבר א (א), אברה, אגף א, גדפא, גף, זרוע, נוצה, נצה, צץ

א, רננים

~כנף (ב)

#א. כנף – צבר [שבת עג:].

#ב. לא יכנף – לא יתכסה... בכנף בגדיו... כלומר לא יסתיר... [ישע' ל כ], לא יתכסה בכנף בגדו ומחיצתו [סוטה מט:]. כנפיו – כנפי כסותו [שבת קז:].

#ג. לכנופי – שיהא מתוקן תמיד להעמיד קיפולו לעולם [שבת קמז:].

*ראה כנפיא

~כנרת, כנרת

נגב כנרות – דרום גינוסר [יהושע יא ב]. שם מדינה בא"י [פסחים ח:].

*במגילה ו ע"א נאמר שכנרת זו גינוסר, ולמה נקרא שמה כנרת? דמיתקי פירא כקלא דכינרי. +מ"מ: במד' לד יא, דברים ג יז, שם לג כג. ראה גיא, גינוסר, ים כנרת

~כנש

כנשא ביתא – מכבדת הבית [ב"מ פה:]. כנושאי – מכבדי הבית [חולין ס:]. טאטא [שם]. מכבדין [חולין קה:].

*ראה כנישא, מכנשתא

~כנת

כְּנוֹתָיו (בפסוק: כנותיו) – חברותיו וסיעותיו (חברה וסיעה) [עזרא ד ז], סיעה [שם ד ט, ה ג].

~כנתא

#א. סל [כתובות קה:]. כנתא דפירי – (סל של) פירות גסין שאין יוצאין דרך נקב קטן [סוכה כ:].

*בערוך ערך כנתא מפרש שחוצלות שעם וגמי ראויות לתפרן ולעשות מהן כנתא שהיא כלכלה דפירי. תוס' בכורות ל ע"א ד"ה תרבא. ראה חוצל

#ב. אינטריי"ל בלעז, חלב טהור [חולין מח: צג]. בכורות ל. הדורא דכנתא – דקין הסובבין אותו סביב [שם]. דקין שסביב הכנתא, אינטריי"ל (שומן המעיין) [חולין קיג:]. כנתא פטירתא – אינטריי"ל של בהמה שהיתה פטר רחם לאמה [גיטין סט:].

~כס, כסא (א)

#א. לשון שם המלוכה, כמו (מ"א א לו) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך [ברא' מא מ], מלכות [ישע' מז א]. מקום כבוד קבוע כמו (ברא' מא מ) רק הכסא [ע"ז יט]. כסא כבודך – בית המקדש. ומ"א... [ירמ' יד כא].

*ראה גף

#ב. כסא של כובס – מאספים עליו את הבגדים, והוא

דף ארוכה ומנוקבת נקבים הרבה ומניח המוגמר תחתיה והכלים מתגמרים דרך הנקבים [שבת פח:].

*ראה כבס, כובס, כרס ג

#ג.כסא של קיטע – יש קיטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו, ואפילו על ארכובותיו אינו יכול לילך, ועושים כמין כסא נמוך ויושב עליו, וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו, וחוזר ונח על אחוריו, והכסא קשור לו מאחוריו [שבת סו:]. אין יוצאין בכסא – שטוענין אותם בני אדם והם יושבים בקתדרא [ביצה כה:].

#ד.כסא של אסלא) עשוי כעין כסא טרסקל, אבל עור הפרוש עליו נקוב לבית הכסא [שבת קלח:].

*בגמרא ערובין י ע"ב - מאי עור האסלא (בגמ' הנוסח העסלא)? עור כסוי של בית הכסא. מובא בכלים פ"ז מט"ז.

#ה.כסא גלין – כמו (שבת מז:): מטה גלגליתא, והוא שם מקום ומפרקין מטותיהן וכסאותן וטוענין אותן עמהן וחוזרין ומחזירין אותן [שבת קלח:].

#ו.כס – (קיצור של) כסא [שמות יז טז].

*יש מפרשים שהכוונה לכסא הכבוד.

#ז.כסא הכבוד – עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו... [ברא' א ב].

*+מ"מ: שמות יט כ, תהלים קכא א, איוב כו ט, ברכות נט ע"א ד"ה והארץ, שבת קנג ע"א תוס' ד"ה ונשמות, ערכין ח ע"ב ד"ה במאי. ראה ספיר, רקיע

#ח.כסאי – מצור שלי [ירמ' מט לח].

@ראה גלודקא, דלפקי, טרסקל, כורסא, כסה א, כרסא, מטה, סמך, שרפרף

~כסא, כסי (ב)

כוס [קדושין פא:]. סחופי כסא – כוס שיש בו הבל, כגון שעירו ממנו מים חמין, וכופהו על הטיבור למי שחש במעיו, ואוחז הכוס את הבשר ומושך אליו את המעיים ומושיבן במקומן [שבת סו:]. דף או כלי [שבת קלד:].

כסא דחרשין – נוח לשתות כוס של מכשפות מכוס של מים פושרין [ב"מ כט:].

כסי – כוס של חרס [ע"ז לג:].

*ראה כוס, כסי. כסא דמוקרא - ראה מוקרא, כסא דהרסנא - ראה הרסנא.

~כסא, כסה (ג)

יום מועד קבוע [תהלים פא ד], ליום הכסא (כך כתוב בפסוק באל"ף) – זמן המועד הקבוע, וכן (תהלי' פא) בכסא ליום חגנו [משלי ז כ].

*עיין תוס' ר"ה ח ע"ב ד"ה שהחדש מתכסה מפרש ר"ת מתכסה - מזומן.

~כסבר, כוסברתא

אליינדר"א, והוא גדל בהרים, אבל כוסבר של גנה

חשוב הוא [סוכה לט:]. אליינדר"א, כוסברתא [שבת קט. כתובות סא. ע"ז י: ד"ה שדר ליה, עיי"ש].

*כוסבר הוא קוריאנדר. כורע גד לבן (שמות טז לא וכן והמן כורע גד (במד' יא ז) ת"י כסבר חיור. נזכר בדמאי פ"א מ"ב, מעשרות פ"ג מ"ט. ראה גד, גדגדניות

~כסה, כסוי

#א.כסוי חטאה – שלא נתגלה עונו [יומא פו: – תהלים לב]. כסי – מאפיל [כתובות קו:]. מעלים [ברא' יח יז]. וכסינו את דמו – ונעלים את מיתתו [ברא' לז כו]. ולא תכסה עליו – אינך רשאי לשתוק [דברים יג ט]. כסו – (לשון) נכסה [משלי כד לא].

#ב.יכסימו – כמו יכסום, והיו"ד האמצעית יתירה בו, ודרך מקראות בכך, כמו... יכסימו – אין דומה לו במקרא בנקודתו, ודרכו להיות ננקד יכסימו במלא"פום (חולם) [שמות טו ה].

#ג.לכסות כלי – לסתום פי צלוחית [שבת מג:].

*כסוי עור תחש מובא בבמדבר ד ו, יד ולא מפרש. +מ"מ: ישע' ו ב, שם כט יד, יחו' ל יח, משלי כו כו איוב יג כ, סוטה ט ע"א ד"ה תכסה. ראה חסה, חפה, יעה, כוס א, כסא, כסות, כסם, כפרת, כשה, לוט, מחסה, מכסה, משכית, עטה, שפון

~כסול

*ראה כסל ב

~כסולת

*שם מקום (יהושע יט יח).

~כסות

טלית [שמות כב כו]. כסוי [איוב כד ז].

*ראה כסה ב

~כסח, כסוח

#א.כסוחים – קצוצים, כמו (ויקרא כד ד) לא תזמר תרגם אונקלוס לא תכסח [ישע' לג יב], כסוחה – לשון לא תזמר ת"א לא תכסח [תהלים פ יז]. זומר כרם [סנה' כו:].

#ב.חותך העשבים הרעים מן הטובים, ולאז היינו ניכוש, שמעקר העיקרים מן הקרקע, דלזה אין עוקרין, אלא חותכין למעלה [מו"ק ג:].

@ראה זמר, נכש, סוחה

~כסי

*ראה כסא ב

~כסיל

#א.וכסיל אדם יבלענו – (לשון) כסילות [משלי כא כ]. מאן דעבד בהנך תרי דוכתין (דסתרי אהודי)

לחומרא מיקרי כסיל [ערובין ז]. כסיל – מעט חכמה שבלבו מכריזה, (שנאמר ב"מ פה:) איסתרא בלגינא קיש קיש קריא [משלי יד לג]. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו [קהלת ד יז, עיי"ש ה ב].
*מ"מ: משלי יד ח ד"ה ואולת כסילים, קהלת ז ו. ראה אול, אולת, גלם א, טבלא בהערה, טפש, כסל ב, סכל, שוטה
#ב. כסיליהם – מזלותיהם [ישע' יג י]. שולט בימות החמה [ברכות נח:].

*ראה כימה

#ג. הכסיל חובק את ידיו – רשע [קהלת ד ה, משלי כו ג, עיי"ש פסוקים ד–ז]. כסיל – זה אחשוורוש... [משלי יג יז]. כסילים – רשעים הנודרים ואינם משלמין [קהלת ה ג]. כסילים – מלכי האומות [קהלת ט יז]. הבא להסית לעבודת כוכבים [משלי כו ה].
@ביהושע טו ל נוכרת העיר כסיל.

~כסיפיא

שם מקום [ישע' כב יח].

~כסיתא

מין עץ העולה בקרקע הים ושמו קור"ל (אלמוג) [ר"ה כג. בגמרא: אלמוגין – כסיתא]. כיסתא – מספוא. ל"א כסיתא גרסינן, עצי אלמוגים שקורין קור"ל [כתובות צח]. אילן שגדל בים ויקר הרבה וקורין קור"ל [ב"ב פא].

*ראה אלמוג, כיסתא, מרגלית, פנינה

~כסכס (א)

#א. שפשף [שבת קמ. זבחים צה:], משפשף צדו זה על צדו זה כדרך המכבסין בגדים, אוחוז הבגד בשתי ידיו ומשפשף [זבחים צד:], לשפשף בין שתי ידיו כדרך כבוס בגדים, שכופף צדו עם צדו ומשפשף ומוליך ומביא [נדה סב]. כסכוס דמי למכבס [שבת קמא].

#ב. לכסכוס – גיהוץ שקורין קוביל"ר (לכבס. בכ"י וברש"י שברי"ף ובתוס' ד"ה כסכוס יס במקומו את הלעז אינפיש"ר שמשמעו לעמלן) [מו"ק י:]. לכסכוס – אינפיש"ר (לעמלן) בלעז במי סובין [ב"מ ס:], בכ"י יס לעז נוסף שטרק"א שמשמעו עמילן].

@ראה סכסך, שוף ב

~כסכס, כְּסָכְסִים (ב)

רצועות התלויות (בכילה) [שבת קלט:].

*בערוך גורס בכסכיו, בכסכיה. עיין שבת קלח ע"ב ד"ה גוד בכיסנא - גוד ברצועותיו ומונח על מקום קבוע שלו... באדם אחד ממתח ליה שפיר שמונתו על יתד זו וקושרו בה. כך פירשו רבותי וכן מצאתי בתשובת הגאונים, ואיני יודע מהו. הערוך גורס גוד בכסכיו.

~כסל (א)

כסלים – חלב שתחת המתנים. החלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים והם מלמטה, וזהו החלב שתחת המתנים – לוכן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו, פלנק"ש (השרירים הפנימיים של הירך סמוך לכליה) [ויקרא ג ד]. מום בבכור, פלנק"ש... כך דרך הבהמה שהירך מחוברת באליה סמוך לכסלים ולא למעלה מן הכסלים (וזו הירך על גבי הכסל – הגהת הב"ח, כלומר אחת מירכותיו גבוהה מן השניה) [בכורות מ]. בוקא דאטמא [ביצה לה:]. חלצים [איוב טו כז]. פלנק"ש (כסלים, השרירים הפנימיים של הירך סמוך לכליה) בלעז [שבת קנב. חולין ח: צג. עיין בא"ה]. כסלת תבר – אומר אני שהוא לשון כסלים, פלנק"ש בלעז, לא בגוהו ולא בשיפולו אלא בשיפועו... כדרך שהכסלים עומדות בבהמה... [יהושע יט יב].

@כסל הם שרירי הירך הסמוכים לכליות. מ"מ: תהלים מט יד, שבת לא ע"ב ד"ה זה דרכם. ראה דפקא, יקוט, כליה, כסיל, צד (ז)

~כְּסֵל, כְּסֵלָה (ב)

ויכסלו – לשון שטות [ירמ' י ח]. לכסלה – לשטות, לחטוא [תהלים פה ט]. שטות [תהלים מט יד]. כסילות [איוב ד ו]. ויכסלו מוסר הבלים – אטומים כעץ לקבל מוסר [תענית ה:].

באלהים כסלם – תוחלתם, וכן (איוב לא כד) אם שמתי זהב כסלי [תהלים עח ז], מחשבת מבטח [איוב ח יד]. ה' יהיה בכסלך – במבטחך. ד"א בדברים שאתה כסיל בהם. כך מצאתי בירושלמי (פאה פ"א ה"א) [משלי ג כו]. שמתי זהב כסלי – תקוותי ומחשבותי. ע"י שכליות על הכסלים הן והכליות יועצות נקראת המחשבה כסל [איוב לא כד]. כסלי מלאו נקלה – במחשבותי אני קל בעיני עצמי [תהלים לח ח].

*מבחינה לשונית שייך הפירוש בתהלים לח "כסלי" לכסל א. ראה בער, כסיל

~כסלא

כי כסלא לאוגיא – כשורת חפירה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים, כמו ששנינו (מו"ק ב). אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן. כסלא הוא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא והגפן נטוע בתל... [ברכות ו:], כתלמים לבקעה [נדרים ו:].

*בברכות תוס' ד"ה כי מפרשים כעין תלמים המקיפין את הערוגה. ראה אוגיא

~כְּסָלוֹ

*הוא החדש התשיעי. +מ"מ : ברא' ז יב, זכריה ז א, נחמיה א א

~כְּסָלוֹן (א)

*אבי אלידד, נשיא בימי משה (במד' לד כא).

~כְּסָלוֹן (ב)

*עיר בנחלת יהודה (יהושע טו י).

~כְּסָלָחִים

כסלוחים – כסלוחי ים... כתוב בשני יודי"ן לדרוש [דה"א א יב]. פתרוסים וכסלוחים היו מחליפין משכב נשותיהם [ברא' י יד, דה"א א יב].
*הכסלחים הם צאצאי כסלוחים בן מצרים הנזכר בברא' י יד. ראה פלשת, פתרסים

~כְּסָלֶת תָּבַר

*שם מקום (יהושע יט יב).

~כֶּסֶם

כסום יכסמו – ככוסמת הזו, שסדורין בשבולת ראשו של זה לצד עיקרו של זה (עפ"י נדרים נא:), כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל. ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה, לא גזיזת ראש ולא גידול שער, אלא במדה שוה, אמולי"ר (לספר את השער לפי מידה שווה) בלעז [יחז' מד כ].

*בתוס' סנה' כב ע"ב ד"ה כסום - פירוש כעין כוסמת הגדל, כך שבלין ראשו של זה בצד עיקרו של זה. +מ"מ : שבת ט ע"ב ד"ה בן אלעשה. ראה קומ, תספרת

~כֶּסֶן

*ראה כיסנא

~כֶּסֶס

#א.תכוסו (בפסוק : תכסו) – (ת"א) תתמנון (נ"א תתמנו) [שמות יב ד].

*תכוסו משרש כסס אין לו דמיון במקרא. ראה נכס א
#ב.כל אכילה שלא כדרכה נקרא כוסס [מגילה ז: חולין טו.], כל דבר שאדם אוכל שלא כדרכו מקרי כסיסה [ברכות לו.], כל דבר שהוא אוכלו שלא כדרך אכילתו קרי ליה כוסס [יומא פא. כתובות עז.]. כל דבר הנאכל חי קרי אכילתו כוסס [ביצה כו.]. אכסוהו שערי – האכילוהו שעורים כבהמה [כתובות עז.].

*ראה בצע ג

~כֶּסֶף (א)

דינר כסף או כל מטבע של כסף [ב"מ מד.]. שתי כסף – שתי מעות [כתובות קה.], שתי מעות כסף, דהא

שתי לשון נקבה הוא (צ"ע, שכן בב"מ מט.], המובא לקמן נאמר וארבעה כסף, שהוא לשון זכר) והן שליש הדינר [שבועות לח: חגיגה ב. בקיצור]. וארבעה כסף – מעות כסף שהם שש בדינר [ב"מ מט.]. כל כסף האמור בתורה כסף צורי – אם פירש שקלים הוי שקל צורי, ואם סתם הוי מטבע הפחותה שבצורי. ושל דבריהם כסף מדינה – כסף מדינה (הוא) שמינית שבכסף צורי, אם סלע הוא שמינית שבסלע צורי, ואם דינר הוא שמינית שבדינר צורי, הילכך פרוטה לא מצית למימר לפי שהיא של נחושת, ובצורי מטבע של נחושת ליכא ובקדושין כסף כתיב... [קדושין יא. עיי"ש ע"ב ד"ה ה"ג ומה הכסף]. כסף צורי – היכא דכתיב שקל הוי סלע צורי דהוא ארבעה דינרי... והיכא דלא כתיב שקל אלא כסף הוי דינר צורי. כסף מדינה – שמינית של כסף צורי והוא איסתירא סווסריאתא [בכורות נ.]. כל מקום ששנינו שום כסף מדינה, בין סלע בין שקל, הוי שמינית לצורי. כסף צורי – הסלע ד' דינר, והדינר משקלו זהב, וכן קורין בקושטנטינ"א לזהב דינר, והוא שנים ומחצה למשקל הברזל [ב"ק לו.]. מעשר שני, דכתיב (דברים יד כה) וצרת הכסף בידך [איוב לא לט]. דמים [קדושין ח.]. מעות [תהלים סח לא]. כסף עובר איש כסף נפשות ערכו – שני כספים יש כאן, כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה, הנאמר בו (שמות ו יג-יד) כל העובר על הפקודים. ואיש שיתנדב ערכת נפשו, האומר ערכי עלי [מ"ב יב ה].

כסף נמאס – שאינו נצרף בשום יגיעה [ירמ' ו ל.].

כסף חי (כספית) – %ראה אספרכא

*ענין שופטים יז ג ד"ה הקדש הקדשתי : יש אומרים... אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע (אולי על משקל לשון הרע) ששוה כאן וכאן, וכסף של פורענות הוי שניהם. +מ"מ : ישע' א כב, כה, קהלת י יט. ראה כספתא, עסקא

~כֶּסֶף (ב)

#א.כספין – צורפי כסף [סוכה נא.].

#ב.השחיר [שבת לד.], כסף הוא שחור מן הסיד [סוכה מח.]. מכסף – אינו ירוק מאוד ככרתי אלא פלדי"ש (חיוורים) [פסחים לט.].

*ראה גרתקון

#ג.תכסיף קרקע – תבור ותפחות מדמיה [ב"ק קיב.].

#ד.נתקלקל [קדושין כ. ערכין ל.].

~כֶּסֶף (ג)

#א.חמד [בראשית לא ל, צפניה ב א, תהלים יז יב, איוב יד טו]. נכספה – נחמדה [תהלים פד ג]. שלשים כסף – לא ידעתי לכוין כאן, אלא "כסף" לשון חמדה, ואף רבותינו פירשוהו כן בחולין (צב). והביאו ראייה (משלי ז כ) צרור הכסף לקח בידו... [זכריה יא יב,

עיי"ש].

#ב.מכסיף – מזלזל [כתובות יז].

#ג.כיסופא – חפיית פנים [ב"ק פו].

~כספא

*ראה כוספא

~כספא

שם מקום בבבל [עזרא ח יז].

*ראה אדו, אחיו

~כספתא

ארגז שמניחין בו כספים [ב"ק סב], ארגז שנותן בו המעות כשמקבלם תמיד מן הלוקחים [חולין קלג].

~כספתיא

(מין דג) בלשון פרסי [חולין סו].

~כסת, כסתות

מתפרות כסתות – קושנ"ץ (תופרות) בלעז, כמין כסתות קטנות היו תופרות ותולות לנשאלים אליהן על אצילי ידיהם, וקוסמות להם באותן כסתות קסם שקרים ולמי שהן חפצות אומרות קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע [יחז' יג יח, עיי"ש פסוק כ].
*+מ"מ : ע"ז סה ע"א תוס' ד"ה ה"ג ר"ת. ראה כר א, מספחת, נחש א, נחש ג, קסת

~כעוס

נחש כעוסה (בע"י כעוס) [שבת סב].

*נחש הוא מין זכר, אך יש במפרשים משמעות של מין נקבה.

~כעור

כעורה זו? – בתמיהה, וכי אינה מקובלת עליך, שאתה מחזר ללמדה ממקום אחר [קדושין ט:]. כעורה זו? – וכי מכוערת היא בעיניך משנה זו ששנה רבי [חולין קטו:].

*בערוך ערך כאור מפרש משונה. בתוספתא חולין ב כד נאמר : לעולם יהא אדם בורח מן הכעור ומן הדומה לכעור, ובחולין מד ע"א נאמר : הרחק מן הכעור ומן הדומה לו. בשה"ש רבה ד נאמר : כל כלה שענינה כעורות כל גופה צריך בדיקה. +מ"מ : דה"א א מא, תענית ז ע"א ד"ה כי היכי, יבמות כד ע"ב ד"ה ריכל, שם כו ע"א ד"ה ברננה, נדרים סו ע"א ד"ה ועודי יפה, סוטה לא ע"א ד"ה רבי יהושע, קדושין ע ע"א ד"ה מי שני, ע"ז טז ע"ב ד"ה פתיא. ראה חבל ד (ב), כאור, כושי, לכאורה בהערה

~כער

#א.כעכין – קילי"ש (יתדות, של משחק. עיין בא"ה)

בלעז, ארוכין וקצריין (אצ"ל וצריין) [פסחים מח:].
#ב.כ.א. (עשאן ללחמים) כעבין – ערוכה ומקוטפת כגלוסקאות נאות... [ברכות לח:].

*בברכות הד"ה הוא כעבין אך צ"ל כעכין וכן גורס בערוך ערך כעך שהיא פת הבאה בכיסנין וכן בערך טרת מפרש שהם כמין חלות שכן קורין בלשון ערבי לחלה גדולה כעך, ולפי המעריך הכוונה לפת עגולה כמו הפיתה של היום. ראה לחמניות, למודין, ריפתא

~כען

עתה [עזרא ד יג, יד, כא, ה יז],

~כענת

שם מקום [עזרא ד י], מקום. כעת כמו כענת, פעמים קורוהו כך ופעמים כך [עזרא ד יז]. וכענת – כל עכו"ם המניות כאן... כולן לצד א"י שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל [עזרא ד יא].

~כעס, כעש

כעס לב – (לב) רגז וחרד [יחז' לב ט]. הסר כעס מלבך – דברים המכעיסים את המקום [קהלת יא י]. כל הכועס נחיריו מוציאים עשן [תהלים עד א]. דרך הכועס יוצא עשן מניחיריו [ש"ב כב ט]. (אדם) כשאין לבו טוב עליו הוא נוח לכעוס [ב"מ קז:]. כשאדם כועס פניו צהובין [סנה' קה:].
לכשתכעוס – וימלא בטנך כעס תעמוד על מילואך אבל אם תמלא מעיך אכילה ושתיה לכשתכעוס תבקע [גיטין ע:].

*+מ"מ : שמות טו ח, במד' כג ח ד"ה לא זעם, שם לד כא, דברים כט יט ד"ה יעשן, קהלת א יז ד"ה ידעתי, שם ז ג ד"ה טוב, ברכות סג ע"ב ד"ה ומיץ אף, מגילה כד ע"ב ד"ה מפני, נדרים ט ע"ב ד"ה כשהן תוהין, ב"ב קס ע"ב ד"ה ומגרש, מנחות צט ע"ב ד"ה שביטולה, חולין קז ע"ב ד"ה לא יתן. ראה אנף, אף א, זעם, חמה א, חרה, כעוס, כעש, מלתא, מרה א, מרמר, נאץ, עכס בהערה, פנים א, צהב א, קנא א, עברה ב, קנאה, קפדן, רגז, רשם, רתח, רתחא, תקפא

~כער

*ראה כעור

~כעש

*לשון כעש מובא באיוב ה ב, ו ב, יז, יז. ראה כעס

~כעת

*ראה כענת

~כף (א)

#א.כל בשר גבוה וחלול ועגול קרוי כף [ברא' לב לג]. כף הירך – קולית הירך התקוע בקלבוט קרוי

*כף כאן במשמעות שלטון, רשות. יש סוברים משרש כפף.
+מ"מ : יחז' כט ז. ראה אכף
#זכף הסנדל – שול"א (סוליא) בלעז, שתחת פרסת
הרגל [שבת קיב].
*ראה גלדא, עקב
#זכף רמיה – מאזניים של רמיה [משלי י ד].
כף יוני – %+מ"מ : הוריות יב ע"א ד"ה כמין כף יוני.
כף סיד – %ראה סיד
כף תמרים – %+מ"מ : סוכה לב ע"א ד"ה תרתי כפי.
@ראה אוכף א, כפא, כפה ב, ג, פס, תרוד. כף הקלע - ראה קלע.

~כָּפָה, כִּיפָא, כִּיפִי (ב)

ובכפים – סלע (במד' כ ח) מתרגם כיפא [ירמ' ד כט],
סלע [הוריות יב. כריתות ו]. וכפים – תרגום של
סלעים [איוב ל ו].
כיפי דנורא – אבנים של אור [מור"ק כה].
כיפי – סלעים ארוכים, הבאים אל תוך הנהר והמים
מכסין עליהן [ב"ב כד]. אלמוגים. ל"א סלעים
[כתובות קיב]. מכיפיה מתברך – משפתו וממקורו
ומסלעו, סלע מתרגמין כיפא, ולא ממי גשמים [שבת
סה], שנובע מגדותיו ולא ממי גשמים [נדרים מ]. על
כף ימא – על שפת הים [פסחים ד. נדרים נ].
*סלע עיטם (שופטים טו ח) תרג' כיף עיטם. עיין בערוך ערך כף
ב. ראה כיפא, עקולים

~כפא

#א.כפא – תרוד [שבת קמב].
#ב.כפא דידא – אישפלדו"ן (עצם השכם) [חולין נד].

~כָּפָה, כִּיפָה (א)

כפה ואגמון – כתרגומו ריש והגמון – שלטון
ואיטרון [ישע' יט טו], לשון מלכים ושלטונים. כפה –
אר"ק וולו"ד (קמרון) בלעז, כלומר אותם החופפים
עליהם ככיפה זו [ישע' ט יג]. כיפה – אר"ק וולו"ד
(קמרון) [ע"ז טז].
*ראה אגמון, זנב, כיף, ראש ג

~כפה (ב)

כָּפָה : מתן בסתר יכפה אף – יכפה חימה עזה [משלי
כא יד]. כמי שכפאו שד – שבא עליה (על אשתו) בכח
ודומה כמי ששד כפאו. וי"א שמתכסה כולו כאדם
שמפחד מן השד [נדרים כ:].
כָּפָה : לכיפה – אונפלי"ש (בועות, נפיחה תחת העור),
אבעבועות, כך לשון ר' יצחק בר' מנחם נ"ע. ולשון
רבתי לכיפה – למי שכופהו שד [שבת סז].
כפויי טובה – אינן מכירין להחזיק טובה לבעלים [ע"ז
ה. עיי"ש ע"ב ד"ה אשר]. כפות – לשון אסירה [סוכה

כף, על שם שהבשר שעליה כמין כף של קדירה [ברא'
לב כו], פולפ"א (הבשר שעל עצם הירך) הנכרכת
סביבות עצם הקולית העליונה סביב סביב בעגול
[חולין פט:], בשר עגול הסובב את הקולית [חולין
צא:], בשר הסובב את הקולית ודבוק לעצם והגיד
הארוך שוכב מקצתו על גבי אותו בשר [חולין צו:].
כל בשר גבוה ועגול קרוי כף, כדאמרינן בנדה (מז):
עד שתתמעך הכף [חולין צב:]. משתתמעך הכף –
מלמטה הוא על בית הרחם, כמין תפוח גבוה [נדה
מז:], גובה שעל האבר (בזכר) למטה מן הכרס [נדה
נב:]. פולפ"א [כריתות כא].

*+מ"מ : מ"ב יח כא. ראה זרוע א, יד (א)

#ב.כפותיו – בזיכים שנותנין בהן לבונה ושמים
היו... [שמות כה כט]. כפא – כף, בזך [פסחים כח].
כפות – (משמשות) לבזיכי לבונה [דה"ב ד כב
בהיפוך].

*ראה פרור

#ג.כָּפִים : על כפים חקתיך – על כפי... ד"א מעל ענני
כבוד, כמו (איוב לו לב) על כפים כסה אור [ישע' מט
טז]. על כפים כסה אור – על העננים, וכן (איכה ג מא)
נשא לבבנו אל כפים (אל אל בשמים), על שם (מ"א יח
מד) עב קטנה ככף איש. ורבותינו אמרו (תענית ז): על
עון כפים כסה אור, המטר (כלומר הפרנסה) נעצר
(סיום הפירוש לא שייך להבנת המילה, אלא הובא כאן בשל
המסר חשוב שבו, שכל אדם אחראי למעשיו) [איוב לו לב].
נשא לבבנו אל כפים – כשאנו נושאים את כפינו אל
השמים, נשא אף לבבנו עמהם לשוב... ד"א אל כפים,
אל העננים, אל השמים, כמה דאת אמר (מ"א יח מד)
הנה עב קטנה ככף איש עלה, וכן (איוב לו לב) על
כפים כסה אור, ומ"א... [איכה ג מא], עם הכפים צריך
לישא הלב לשמים, כלומר שיחזור מקלקולו [תענית
טז].

*בישעיהו ובאיכה מפרש שזה לשון כפים וענן, באיוב מפרש רק
במשמעות ענן, ובתענית מפרש רק במשמעות כפים. המהרש"א
בח"א תענית טז כותב : נראה שמפרש מלשון עננים... ויותר נכון
פירושו בספר איכה מלשון כף ויד ממש. צ"ע על דברי
המהרש"א, שכן בפרוש לאיכה מפרש גם מלשון עננים, ואלו
בפרוש לתענית הוא רק מלשון כף יד. הרש"ש מעיר כי דברי
רש"י "צריך לישא הלב לשמים", מוסב על סוף הפסוק "אל אל
בשמים".

#ד.ימחאו כף – לשון שמחה וחדוה [תהלים צח ת].
מלא כף – ת"י מלי פיסת ידא [מ"א יז יב].

#ה.ותשת עלי כפכה – אכפך ורדויך, דישטריינ"ט
(כפייה) בלעז [תהלים קלט ד]. כפך מעלי הרחק –
כפייתך, כמו... (להלן לג ז) ואכפי עליך לא יכבד. ויש
פותרים כפך, כלומר ירך, וקשה לי לאומרו כי לא
מצינו כף לרעה כי אם להגן, כמו (שמות לג כב)
ושכותי כפי [איוב יג כא].

לא. כפה – הכריח [קדושין מה:].

*אין לו דמיון במקרא. בתוס' ע"ז ד"ה כפוי טובה נאמר : לכך קראם (לבני ישראל) כפוי טובה שלא רצו לומר אתה תן לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך. עיין תורה תמימה לדברים ה כו. +מ"מ : דברים כו ג, מ"ב יב כב, ישע' טו ז, טו ו, דה"ב כד כו, מגילה טו ע"ב ד"ה נדדו. ראה אכף, אנס, כף, כפש, נכפה, נכר

~כפה, כיפה (ג)

צעיף [מגילה כז: כתובות סד: סוטה ח: ב"ק קיט. סנה' מח.].

כפה של צמר – כובע שתחת השבכה, דמקרי נמי כבול, ומתקשטת בו [שבת נז:], כעין כובע של צמר, ונותנות הנשים (אותו) תחת צעיף קשוריהן [גיטין כ.], כובע של צמר לבן, שקורין פילטריין (כובע של לבד) [סוטה מט:], כובע קטן, פילטריין [חולין קלח.].
*ראה כיפה, לבד

~כפור, כפרה (א)

*ראה כפר ה

~כפור (ב)

דק ככפור – ייליד"א (שכבה קפואה) בלעז, (ת"א) דעדק כגיר, כאבני גיר (ישע' כז ט), והוא מין צבע שחור כדאמרין גבי כסוי הדם (חולין פח:) "הגיר והזוניך" – דעדק כגיר כגלידא על ארעא, דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ. וכן פירושו : דק ככפור – שטוח, קלוש ומחובר כגליד [שמות טז יד]. גרישל"א (ברד) [ב"ב כ.]. גלצ"א (כפור) בלעז [תהלים קמז טז]. גרישל"א (ברד) בלעז [איוב לח כט].
*במובן של היום ברד הוא קרח וכפור הוא ברד. ראה ברד, גיר, כפר ב, קרח.

~כפּיס

#א.כפּיס – ת"י ושיפא מגו מרישא, שיפא לשון קיסם, שפאין בלשון חכמים (ע"ז מט:), דולדור"ש (קיסמים, היוצאים מהמעצד) ... [חבקות ב יא]. חתיכת עץ, כמו (ב"ב ב.) כפיסין [חגיגה טז.].
#ב.חצי לבינה, ורגילים לתתה בין שני נדבכי עצים [תענית יא]. אריח, חצי לבינה ורחבו טפח ומחצה [ב"מ קיז:].

@אין לו דמיון במקרא. בגמרא ב"ב ג ע"א נאמר "כפיסין - ארח" ונמנין יחד עם אבני בנין כגון גויל וגוית, אך בתוס' שם ב ע"א ד"ה כפיסין קשה לר"י שהרי בחבקות כתוב מפורש שכפיס הינו עץ: ומתרץ דשמה היו מניחין עצים מלמעלה ומלמטה (והואבן באמצע). ראה מריש, שיפא

~כפיפה

סל [שבת קלט: כתובות פו: עב.]. כפיפה מצרית – סל נצרים של ערבה [ב"ב כב.]. סל של נצרי דקל, זרדים שגדילין סביב הדקל [סוטה יד.], סל העשוי מצורי דקל [שבת עח: קלט:], קופה מצרית מצורי דקל [מנחות סט.]. קופה [יבמות קיב:].

*בערוך ערך כפפה מפרש קופות שעושין מן הגמי ומכל הנצרים... +מ"מ : ברכות סב ע"א ד"ה התם. ראה חבל א, מצרי, קלת

~כפּיר, כּפר

#א.הארי גדול, והשחל בינוני והכפיר קטן [איוב ד י], כל כפיר שבמקרא ארי בחור וגבור [יחז' יט ה]. כפיר שליט ביבשה [יחז' לב ב]. כפיר בוטח בגבורתו [משלי כח א].

*ראה כרוב

#ב.כפירים – סוחרים חריפין הרגילים לצאת ולשוט ככפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר [יחז' לח יג], שרים [זכר' יא ג]. מלכים [ירמ' ב טו].
*ראה רוש

~כפּירה

*אחת מערי החיווי שעשו ברית עם יהושע (עזרא ב כה).

~כפּירים

שם מקום הוא (בבקעת אוננו) [נחמיה ו ב].
*ראה כפיר

~כפישה

#א.כלי של בלאי חמתות ואין רגילין ליתן בו עיסה, וטומאה אין מקבלין [חולין קז.].
#ב.כלי שאין לו בית קיבול, כגון נסרים [נדה ז.].
*@ענין בערוך ערך כפש. ראה אנוחא, חמת, כפש

~כפל

#א.איכפל תנא לאשמעינן – טרח התנא בכל זאת [שבת ה.], הוצרך תנא לטרוח ולהשמיע... [קדושין כו:], טרחו ועמלו ונתקבצו לכך [ב"ק צד.], נתעסק התנא וטרח להורות לנו הלכה בדבר שאינו מצוי [ב"מ מו.], טרח [מנחות יב.]. איכפלי ואתאי – טרחתי ובאתי [שבועות מח:].

#ב.כפל הן השפתים שהן כפולות אחת למעלה ואחת למטה [איוב מא ה].

#ג.כפל – יכפילו, לשון מניחין זה על זה [נדר' סא:].
@ראה כפלים, מכפלא, כיס, קמט א, קפל

~כפּלא, כפלי

כפלי – הכסלים, שחלב הכליות דבוק שם [חולין ח:].

פלנק"ש (כסלים, השרירים הפנימיים של הירך סמוך לכליה) [חולין צג].
*ראה דפקא

~כפלים

כפלים – זוגות [ברכות נא].
*מ"מ: שמות טז כב, שם כו א, דברים טו יח, ש"ב כד ג, מ"ב ב יד, ישע"כ ט יד, שם מ ב, איוב יא ו. ראה כפל

~כָּפָן, כפנא (א)

רעב [שבת לג. תענית יט: – כפנא, סנה' כט].
*באיוב לג מופיע כפן אך לא מפרש (ובתרגום: אולצנא). בפרק ה כא מפרש בדרך אגב שזה אחד משבע צרות. עיין בערוך ערך כפן. נפש רעבה (תהלים קז ט) תרג' נפשא כפינא.

~כָּפָן (ב)

הגפן הזאת כפנה שרשיה – לשון רעבון, כמו (איוב ה כב) לשוד ולכפן. רעבו ונתאוו שרשי הגפן... אמש"א (קייבן) בלעז [יחז' יז ז].

*אין לו דמיון במקרא. יש כאן עוד פירוש: ויש משמע כפנה כמו אספה, והוא הפוך... וכפנא הוא כמו כנפה, אמאש"א בלעז. אך פירוש זה לקוח מהרד"ק ומובא בסוגריים. יש מפרשים כפנה במשמעות כפוף עפ"י התרגום באיוב מ יז: יחפץ זנבו – כפין דזנביה. ראה בצרת, רעב

~כפנית, כפניות

תמרים רעות שלא בישלו כל צרכן [ערובין כח], מין תמרים רעים [ברכות נז], תמרים קטנים שלא בישלו [פסחים נב]. כפניות קרויין פירי [פסחים נב]. תמרים [ב"ב קז].

*בעוקצין פ"ג מ"ז נאמר כפניות – אכלין, ובתוספתא (שם יג) כפניות הרי הן כפרי לכל דבר. ראה אחינא, גדגדניות, כופרי, ניסחנא

~ככס

*ראה כפיס

~ככף

כופפין את הקומה – כלומר מתישין כחו [פסחים מב].
כפוף – עניו [שבת קד]. לולב כפוף – ראשו כפוף כאגמון, דומה לאיש גבן וכזקן שראשיהן שחין וכפופין למטה [סוכה לא]. ככף – קלינ"א (הטה, הרכין) בלעז [תהלים נז ז]. פליישיי"ר (לכופף) [ב"מ קח]. אָכָף – אהיה כפוף [מכה ו ז].

*ראה אגמון, אוכף, אכף, סחוף, קלח – אש נכפפת, שגא ב, שחה ב, שחח, שפורה, שפל א, ב. ככפה – ראה בית יד

~ככר, כופרא (א)

#א.זפת [שבת עד: נדרים נא. ב"מ כג: מ. ערכין יט].

זפת בלשון ארמי, ומצינו בגמרא (שבת סז). כופרא. אבל תיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים, דייה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ... [ברא' ו יד]. כופרי – זפת שזופתין הספינות [שבת סז]. בני כופרא – בעלי הספינה קרי בני כופרא, לפי שזופתין אותה בזפת [ב"מ ע]. משחא דכופרא – פסולת של זפת והוא עטרן [גיטין סט].

*בספר קושיות לאחד מן הראשונים (י"י סטאל מהדיר, ירושלים תשס"ו, אות קלז) מבאר שה' צוה לנח למושוח את התיבה עם כופר מפני שגדל על אילן גופר שהוא אשכול הכופר וממנו נבנתה התיבה, והוא מין עץ שמבטל תאוה. עיי"ש. +מ"מ: שמות ב ג ד"ה בחמר. ראה גמא א

#ב.מין בושם [שה"ש ד יג, נדה ח]. אשכול הכפר – בושם ששמו כופר, כמו (שה"ש ד יג) כפרים עם נרדים, ועשוי כעין אשכולות [שה"ש א יד].

*נוזר בשביעית פ"ז מ"ו. ראה גיר, ורד, כופרא, כטף. כפר מלשון קרח – ראה כפור ב

~כָּפָר, כופר (ב)

#א.כופר – פדיון [איוב לג כד]. לא תקחו כפר – לא יפטור בממון [במד' לה לא]. ממון [כתובות מא].

#ב.כפרן – שקרן [שבוועות מא]. כפרו בתורה – האומרים אין תורה מן השמים [ר"ה יז]. אל תכפירני – אל תכפור במה שלימדתני [פסחים סט]. אל תכפירני – אל תכחד דבריך ראשונים וזכור מה שלימדתני [ע"ז מו]. כופר – פורק עול [יומא פה ע"ב בהיפוך].

*יר"ח מבאר אל תחשדני בכופר על מה שלימדתני. יש מפרשים אל תאמר כי מיתתי תהא כפרה על עוונותי. ראה אפיקורוס, כופר, כפרן, מומר, מין ב, עשיר, שקרא

~כָּפָר, כָּפָר (ג)

כפרים – עצם (יושביהן) מועטין [חולין קכט]. כָּפָר הפרזי – כפר שאין לו חומה [ש"א ו יח]. נלינה בכפרים – בכופרים... [שה"ש ז יב]. בכפרים אין מקפידין לעשותן נקיה כל כך [פסחים מ].

כפר עכו – כך שמה [סוטה מג: עיין תענית כא].

כפר פרשאי – (מקום) עובדי כוכבים [ע"ז לא].

*עיין בערוך ערך כפר א. ביהושע יח כד נזכר כפר העמנה בנחלת בנימין. בפ"א פ"ד מ"כ נזכר כפר הבבל, שם פ"ג מ"ו נזכר כפר חנניה, בגיטין פ"א מ"א נזכר כפר לודים, שם פ"ז מ"ז נזכר כפר עותנאי, במגילה טז ע"א נזכר כפר קרצום, ביבמות קכב ע"ב נזכר כפר שיחיא, בגיטין נז ע"א נזכר כפר שיחלים, בחולין סב ע"א נזכר כפר תמרתא, בסוטה כ ע"ב נזכר כפר דרום. +מ"מ: שבת פ ע"א ד"ה בעירניות, פסחים מ ע"א ד"ה של כפרים, מגילה ב ע"א ד"ה אלא ואילך. ראה באגא, דורא, חקלאה, כפרי א, כר א, כרך א, עיר, עירניות, פרוור, פריז, צופה א, קריה, שיחין

~כָּפָר, כָּפָרָא, כופרא (ד)

עץ כעין חרותא, אלא עדיין בן שנה או שתי שנים ולא נתעבה עצו, ואתה יכול לכפות ענפיו על ידי אגוד ולזקפן למעלה לאוגדן עם אביהן [סוכה לב]. כפרא הוא כפניות, וכשגדילין הוא יבש ונופל [פסחים נב]. כופרא דוכרא – גמזיות רכה בת שנתה שניתוספה באילן בשנה שעברה, וקרי ליה כופרא דיכרא ע"ש שמכניסין אותו בענף האילן... ל"א ענף רך של דקל זכר ומרכיבו בסדק של דקל נקיבה... [פסחים נו]. עיי"ש מלאכת ההרכבה. חריות של דקל, שיש בהן עוקצים כעין קוצים [כתובות י. עיי"ש ד"ה בחור]. יראה חרותא, כופרא, כפנית, רכב א, חרותא, כופרא. כפרא במשמעות זפת – ראה כפר א

~כפר, כפור, כפרה (ה)

#א. בכפרי – בסלחי [יחז' טז סג]. פייס [משלי טז יד]. וכפר – לשון רצון ופיוס [דבר' לב מג]. וכפר בעדו – מתודה עליו עוונותיו [ויקרא טז ו]. אין כפרה (לחוטא) אלא בדם [יומא כו. עיי"ש בגמרא וברש"י]. #ב. קנח [יחז' מג כ – איוב א, שבת קכד: גיטין נו]. אכפרה פניו – ונראה בעיני שכל כפרה שהוא אצל עוון וחטא ואצל פנים כולן לשון קינוח והעברה הן ולשון ארמי הוא, והרבה בתלמוד (עיי' בהערה) וכפר ידיה, (וכן גיטין נו). בעי לכפורי ידיה... וגם בלשון המקרא (עזרא א י) נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק [ברא' לב כא]. אכפרה בעד חטאתכם – אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא [שמות לב ל]. כפרא – קנח... לשון קינוח כמו (חולין ח:) בליאת דפרסא למכפריה [ב"ק קא]. מיכפר כפר – מקנח וגורר [יבמות קטו]. קנוח, וחבירו בגיטין (נו). ובעי ליה לכפורי ידיה בההוא גברא, ובעזרא (א) קרי למזרקים כפורי זהב על שם שמקנח בם באצבעו מן הדם [חולין ח:]. יכפרנה – יקנחנה [ב"ב קטז]. וכפר ברייתכם – יתבטל הברית... כל כפרה לשון קנוח וסלוק דבר, וכן [ברא' לב כא] אכפרה פניו [ישע' כח יח], כפרה – לקנח ולהעביר, וזהו כל לשון כפרה הוא לשון קינוח וסילוק [מזיא], #ג. הריהו כפרתכם – מיתתו תכפר עליכם [יומא כג]. הריני כפרת משכבו – עלי יבוא כל הרע הראוי לבוא על נפשו [קדושין לא]. הריני כפרת רבי חיא ובניו – יסורין הבאין עלי לכפרתו של רבי חיא ובניו יהיו. ולשון כבוד הוא זה, כשהוא מזכיר אביו או רבו לאחר מיתתו צריך לומר כן [סוכה כ]. אנו כפרתך – בנו תתכפר אתה ואנחנו תחתך לכל הראוי לבוא עליך [סנה' יח].

#ד. כפורי זהב – גבי כלי שרת כתיב בספר עזרא (א י), והן מזרקין, ועל שם שמקנח בו אצבעו קרי להו

כפורי, לשון (גיטין נו). וכפר ידיה דנירון קיסר [זבחים צג:]. מזרק, ונקרא כפור מלשון קנוח, כמו (ב"מ כד ע"א עיין שם ברא"ש) דכפר ידיה בגלימא דחבריה, על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח ניצוצות הדם שנתזו על ידו בשפת המזרק [עזרא א י], מזרק [עזרא ח כז, יומא נה: תמורה כג:]. כלי שרת לקנח בכלים הדם מהם, ודוגמא (בבא מציעא כד). ההוא גברא דכפר ידיה בגלימא דחבריה, וכל כפרה לשון קנוח וחטוי הוא [דה"א כח יז]. כפורי זהב קרי למזרקים בספר עזרא על שם קינוח, כדאמר (בחולין ח:) אי איכא בליאת דפריסא למכפריה, א"נ (בגיטין נו). ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא גבי נירון קיסר [זבחים כה.], מזרקין ועל שם שמקנח בו אצבעו קרי להן כפורי [מנחות ז: חולין ח:].

@בגמרא (זבחים כה ע"א, צג ע"ב, מנחות ז ע"ב) נאמר: במאי מקנח? בשפת מזרק, כדכתיב (עזרא א י) כפורי זהב. הלשון "וכפר ידיה" לא מופיע בגמרא, וברלינר מעיר שכנראה הכוונה ל"משי ידיה" (ברכות יד ע"ב, סוכה מז ע"א, גיטין ע ע"א, ב"מ כד ע"א, חולין קז ע"ב), אך יתכן שזו היתה גרסתו של רש"י בגמרא. רש"י מביא בשלשה מקומות את הפסוק בעזרא כהוכחה לענין קינוח ובשלשה מקומות בענין כפרה. ואילו הרמב"ן בבראשית לב כא חולק על רש"י ומפרש שכפרה הוא לשון כופר ופדיון. האבן עזרא בשמות כה כט סבור שכפורי הזהב בדה"א הם שבוש במקום כפות זהב. +מ"מ: דברים לב מג, ישע' כח יח, מזיא. ראה משא א, פרה, פרפיסא, תשובה

~כפרי

שם מקום, ולא היה מקומו של רב הונא ומקומו בפומבדיתא ושתייהן בבבל [ערובין סב:], מר עוקבא ובית דינו בכפרי – שם מקום [קדושין מד:]. שם מקום [ב"מ ו: ב"מ עג.]. מקום [סנה' ה.]. יראה כופרי א

~כפרת

כסוי על הארון (הקודש), שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף [שמות כה יז, עיי"ש פסוק כא]. יראה כפור, כרוב, מזרק

~כפש

במדה כפושה מדד – מדה כפויה מדד, לשון אונאה, כמווד בשולי המדה וחברו מצאתי בתוספתא דאהלות (פ"ו ה"ג) קדירה שהיא נתונה וכו' היתה כפושה לשון (איכה ג טז) הכפישני באפר [יבמות קז:]. הכפישני באפר – כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו, אדינטי"ר (להפיל אפים ארצה) בלעז. ויש דומה לו בברייתא (יבמות קז:) פישון הגמל במדה הכפושה מדד [איכה ג טז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה בוס, כפישה, סחוף, רמס

ומוכיחים כי כר הוא הגדול וכסת הוא הקטן "והעולם טועה שאומרים לקטן כר ולגדול כסת". ראה ערך כסת, ושם אין ספק שהכוונה לכר קטן וכן מפרש בערוך ערך כר א. ראה באבן עזרא לישע' טז א. ראה עביט

#ב.כר נרחב – כרים שמינים ורחבים. כר – כבש. ל"א מישור נרחב, כמו (ברא' יג י) ככר הירדן, וכמו (להלן לב טו) כרמל – כר שהוא מלא תבואה [ישע' ל כג], כיקר כרים – כאור... על מרחבי בקעה... כרים – מישור, כמו (ישע' ל כג) כר נרחב... ויש פותרין כיקר כרים – ככבוד כבשים שמפטמין אותן לטבח [תהלים לז כ].

בכרים – כבשים. וי"ת בתורין, וכן תרגם (מ"ב ג ד) מאה אלף כרים דמישע מלך מואב [יחז' כז כא]. ובכרכרות – מנחם פירשו לשון כבש, כמו (לעיל טז א) שלחו כר [ישע' סו כ]. כבש [דברים לב יד, ירמ' נא מ – וי"ת כתורין, עמוס ו ד, מנחות פז]. לבשו כרים הצאן – יתלבשו השרון והערבה... [תהלים סה יד].

*כר משמעו מקום מיועד למרעה בהמות. ראה בי סדיא, כסת, כרפס, עתוד, ראם א

#ג.כר (ישע' טז א, עיי"ש) – מנחה [נדה לא]. *צ"ע אם הכוונה לכבשים (אות ב') או למנחה. עיין ברלב"ל.

~כר, כָּרִי, כָּרִים (ב)

ושים עליה כרים – ת"י אַפְרוֹרְןָן, והם כפרים שמושיב חיילותיו, ויושבים באהלים לרוחות העיר שלא יהא אדם יוצא ובא, ופירוש כרים שרים ממונים על הצבא, זה שומר לרוח זה וזה לרוח זה [יחז' ד ב], כרים – שרים [ישע' לד ו]. דוכסים [יחז' לט יח]. שלחו כר מושל הארץ [ישע' טז א] – שלחו שליח... [סנה' צו:]. כרים (מופיע פעמיים בפסוק) – שלטונים ממונים, ראשי גייסות... גייס [יחז' כא כז].

שרי המאות לגבורים, ושרי המאות לרצים. ולשון כרי, שלא אמר לכרים, שם דבר של קבוצת הגבורים, ברני"ד (גדוד אנשי צבא שבפקודת הברון, עיין בא"ה) [מ"ב יא ד, עיי"ש פסוק יט].

*לפי הרד"ק כרי זה כרים בלי המ"ם. +מ"מ : ברא' נ ד"ה אשר כרית, חגי ב טז. ראה אביר כרי א

~כָּר (ג)

שלשים סאה [שבת לה. קכז. ערובין יד: פג: ב"ק נח: ב"מ קה:]. כור זרע – מקום שיכולין לזרוע בו כור [ערכין כה:], כור תבואה – קרקע שקוצרין הימנו כור תבואה [שם]. מעשר הבת מן הכר – העישור שהבת מעשרת מן הכור יהיה, כיצד מעשר הבת מן הכור עשירית של בת על הכור היא, די"ן מישורי"ש (עשר מידות) בלעז (כלומר הכר ביבש הוא כחמר בלח) [יחז' מה יד עיי"ש].

~כֶּפֶת (א)

קשר [קדושין ע. חולין טז]. כפתיה – קשר ידי ורגליו [סנה' עז:]. כפות – לשון אסירה [סוכה לא]. הודו כפות – כרבלתו עבה, ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם [חולין סג]. כפות – שאינו ראוי להלך [גיטין עח]. אסר [דניאל ג כ], קשר [שם ג כג]. א"ר עקיבא, אני ראיתי נכרי שכפתו לאביו לפני כלבו (מובא בספרי) [דברים יב לא]. *+מ"מ : במד' יז כג ד"ה ויגמל.

~כפת (ב)

#א.מטו"ן (גוש), שם דבר הוא ובסדר טהרות (כלים פ"כ מ"ה) טובא איכא, כופת של עץ וכופת של אבן [פסחים מה:].

#ב.כופת שאור – מוטי"ל (רכס. עיין בא"ה) [חולין קכט:].

*עיין בערוך ערך כפת ד. בכריתות ו ע"א מובא "כפת הירדן" והוא אחד הנלווים לסממני הקטרת. ראה כפתא

~כֶּפֶתָר, כפתור (א)

כפתוריה – כמין תפוחים עגולים סביב, בולטים סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל"ש בלעז [שמות כה לא, עיי"ש]. פומיל"ל (בגמרא נאמר : כפתורין למה הם דומים? כמין תפוחי כרתים) [מנחות כח:]. פומיל"ש (כפתורים, גולות, כותרות) שבראש הגג [צפניה ב יד]. *ראה אי א, חמר ב, כפתרים

~כפתר, כֶּפֶתָרִים (ב)

כפתורים – כפתורי ים, לפיכך כתוב בשני יודי"ן לדרוש את כולם [דה"א א יב].

*כפתרים הם מהאי כפתור המזוהה היום עם האי כרתים שבין. נקראים ע"ש כפתורים בן מצרים ואחי לודים. +מ"מ : ברא' י יד, דברים ב כג, ירמ' מז ד, עמוס ט ז, ב"ק לח ע"א ד"ה והגלה. ראה אי א, פלשתים

~כָּר (א)

#א.כר הגמל – לשון (כלים פ"כ מ"א) כרים וכסתות, כתרגומו בעביטא דגמלא, והיא מרדעת העשויה כמין כר, ובערובין (טז). שנינו הקיפוח בעביטין, והן עביטי גמלים, בשטי"ל (אוכף) בלעז [ברא' לא לד], כר שתחת אוכף הגמל [ערובין טז].

*כר הוא כלי רכיבה עשוי כעין מסגרת עץ לנשיאת משאות על הגמל שלא תפגע דבשתו. בתוס' ב"מ עט ע"ב ד"ה כסותו ובע"ז סה ע"א ד"ה ה"ג ר"ח (ושם מובא : הא דכתיב בברא' לא לד ותשימם בכר הגמל - אותו כר עברי של עבוט, כדמרתג' בעביטא דגמלא) מביאים את גירסת ר"ח כסתו (ולא כסתו),

ריש כורי – ממונה על המדות, לשון לתך וכור
[קדושין עו:].

~כרב, כרבא

חרש [שבת לג: עג: ב"מ קג: קה. קז. סנה' כו.]. חרישה
[ב"ק צו: סנה' כו. חולין סג.], זרע כרוב. ל"א חרישה,
כמו (ב"ב יב). כרוב ותני, (נדה סה:). כמה דמסיק
תעלא מבי כרבא [יבמות סג.]. בי כרבא – שדה ניר
[יומא מג:]. כרבי – חורשים [שבת לג:]. מחרישה [ב"ב
לו: עיין ברא' מח ז].

כמה דמסיק תעלא מבי כרבא – כמה שמעלה השועל
ברגליו כשדורס על שדה ניר [יומא מג ע"ב]. מן
המחרישה שאינו מוציא משם אלא אבק ברגליו (הערוך
ור"ת מפרשים גם זאת מלשון חרישה) [נדה סה:].

*כרב הוא שדה שחורשים אותו לזריעה דו שנתית. +מ"מ : ב"ב
יב ע"א. ראה כבר ב, כברה, ניר א

~כרבל, כרבִּל

מְכַרְבֵּל – מעוטף, כמו (דניאל ג כא) כרבלתהון,
דוגמא (ע"ז ד:). כרבלא דתרנגולתא [דה"א טו כז].
כרבלתהון – מיני מלבוש מלכות... יש לו דוגמא
(דה"א טו כז) ודויד מְכַרְבֵּל [דניאל ג כא, עיי"ש], שם
לבוש חשוב, כמו (דניאל ג כא) פטשיהון וכרבלתהון
[ברכות כ.]. קרישט"א (כרבולת) בלעז [סנה' קה:].
פטשיהון וכרבלתהון – עניני מלבושין [סנה' צב:].

*אין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך כרבל א. עיין במהרי"ק
שורש פ"ח ענף ג' ובשו"ע י"ד קע"ח סעיף א'. ראה סרבל א, פטש

~כַּרְגָא

מס של מלך [סוכה מה.]. מכס גולגולת [יומא עז.
בדפו"י, מגילה יג. יבמות מז. ב"מ לט. – כסף
גולגולת למלך, ב"ק קיג:], כסף גולגולת שהיו כל
היהודים כל אחד נותן כסף גולגולתו למלך [ב"מ עג:],
לפרוע כסף גולגולת למלך [כתובות פז. ק: ב"מ קח:],
מס גולגולת [ב"ב כא:], מנת המלך [סנה' כז:]. מס
[ערובין נא. נדרים סב:]. כסף גולגולתא שלא פרעו...
[ב"ב נה:].

*היתה למס (איכה א א) תרג' הות לכרגא. ראה בורלא, גבאי, דת

~כרדוט

*ראה אפוד, מעיל

~כַּרְהָ (א)

#א. חפר [שמות כא לג, גיטין סח.]. יכרו – לשון
(ירמ' יח כב) כורה שוחה [איוב מ ל]. אשר כריתי לי –
כפשוטו, כמו (שמות כא לג) כי יכרה איש, ומדרשו
עוד מתישב על הלשון, כמו אשר קניתי, (ובגמ' ר"ה

כז.). אמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה
כירה, ועוד מדרשו לשון כרי... [ברא' נ ה].

אַתְּכַרִּית רוחי – לשון (שמות כא לג) כי יכרה, פו"ד
אישקבי"ד (התעמק, התבלבל. חסר בדפוס) בלעז,
ולשון ארמי ועברי שוין בו, כלומר נשחת (נ"א נסחה)
מתוך עומק כרייתה [דניאל ז טו].

*יש מפרשים מלשון קצר רוח. ראה קרקר

#ב. ואכרה – קניתי [חולין צב. עיי"ש צו ע"ב ד"ה ואכרה],
תכרו – לשון מקח, וכן (ברא' נ ה) אשר כריתי לי,
שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה [דברים ב ו],
וְאֶכְרֶה – לשון סחורה, ברגייני"א (קנין מיקוח) בלעז,
כמו (ברא' נ ה) אשר כריתי לי, ובכרכי הים קורין
למכירה כירה (סוטה יג). [הושע ג ב]. אין כירה אלא
לשון כמו (הושע ג ב) ואכרה... [סוטה יג].

*עיין בה"ר שברוב הפירושים מביא רש"י את דברי חז"ל בכרכי
הים... כפשט, ואילו בבראשית כדרוש. יש הסוברים שהפעל כרה
במובן של קניה אין מקורו בלשון הקודש. ראה מקח, סחורה

#ג. כורה רעה – בלבו חורש הרע [משלי טז כז].
אזנים כרית – עשיתם חלולות [תהל' מ ז].

~כַּרְהָ (ב)

ויכרה להם כרה גדולה – לשון תקון סעודה [מ"ב ו
כג]. נֹת כַּרְת – כרות לשון (מ"ב ו כג) ויכרה להם
[צפניה ב ו].

*בקונקורדנציה משייך את הפסוק בצפניה לערך כרה א.

~כַּרְבִּי

#א. כרובים – מלאכי חבלה [ברא' ג כד]. כרובים
דמות פרצוף תינוק להם [שמות כה יח, עיי"ש כ כ,
סוכה ה: עיי"ש ד"ה היינו ואילך], כריא – פני תינוק
[חגיגה יג:], ציורים של בריות [שם כו לא], חיות
הקודש [קדושין ע.]. חיות המרכבה [יחז' י א]. כרוב –
על הכפורת, שהשכינה היתה שורה שם... [יחז' ט ג].
הכרובים – (היו) מדובקין זה בזה, ואחוזין ומחבקין זה
את זה, כזכר החובק את הנקבה [יומא נד.]. כרובים
דצורתא – מצויירין בכותל במיני סממנים, או חקוקין
בקירות העץ מלפנים מכותלי האבנים [שם].

*+מ"מ : יומא כא ע"א ד"ה כרובין.

#ב. שתילי כרוב הולכים ומרחיבין העלין הראשונים
ובדים החדשים העולין בקלח הוו גידולי גדולים
[פסחים לד.]. קלחי כרובין גודלים עם עלין שלהן
וכרוב של א"י היה גדול כאילן [ביצה ג:].

@בסוכה ה ע"ב : כריא, שכן בבבל קורין לינוקא רביא. עיין
עיונים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א עמ' 271. בעזרא ב נט ונחמיה
ז סא ניכר מקום בבבל בשם כרוב. +מ"מ : יחז' י א, מא יח. ראה
אספרגוס, הוצא, הרת, לפתן, מעוז, רובא, תרבתר

~כרוז, כרוזא

כרוז [דניאל ג ד].

*+מ"מ : שקלים פ"ה מ"א. ראה כרוז, קול

~כרוכיא

תרגום של עגור, גרוא"ה (עגור) בלעז [קדושין מד].

*עפ"י התרגום בירמיה ח ז כרוכיא זה סיס וסנוניתא זה עגור, ועי"ש ברד"ק ובישע' לח יד שנראה מדבריו שלפי רש"י כרוכיא זה גרוא"ה שהוא הסיס ולא עגור. לפי לעזי רש"י השלם יתכן שהיה צ"ל ברש"י : תרגום של סיס ועגור, והכוונה שכרוכיא הוא סיס ועגור בא להודיע לאיזה פסוק הוא מתכוון. הערוך גורס כורכיא, ובירמיה ח ז עגור מתרגם יונתן כורכיא. ראה סיס, סנונית, עגור

~כרום

*בגמרא ברכות ו ע"ב נאמר מאי כרום? ... עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו, וכיוון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין. +מ"מ : ברכות ו ע"ב ד"ה דברים ובערוך ערך כרס ד. כרם גלת - ראה רום

~כרוספדין

*ראה ציצת

~כרופייתא

מוכרי בשמים [מור"ק יג].

~כרושיתא, כרושיתא

עטלף שקורין טלפ"א (חפרפרת) ... מצוי בתוך היישוב... [שבת עח].

*בערוך ערך כרשתינא מביא פ"א (המובא בר"ח) : תרגומא דביטא שמצוי ביישוב וכוחלין ממנו ליארוד שהוא חולי שבעין שאינו בולט. ראה דוכיפת, חפרפרת, עטלף, קורפדאי

~כרות

*ראה כרת ב

~כרותה

כרותות (בפסוק : כְּרֹתָת) ארזים – נדבך של קורות (במ"ג המאור נוסף : מחוטבות) [מ"א ו לו], קורות גדולות הנקראים מרישים (עדיות ז ט), וי"ת קרנתהון [שם ז ב, עיי"ש פסוק יב].

*בה"ר מציין למאמרו של יצחק אפשטיין "רש"י העברי", שהחידוש כאן הוא שהקורה מכונה כרותה לא בשביל שנכרתה מהעץ, אלא מפני שכרתו מעליה, כלומר הקציעה וחטבה כדי להתקינה לבנין. עיין במ"א ז ב ואילך פירוש ארוך מבעל צורת הבית המשולב בדפוסים עם פירש"י אך אינו במ"ג הכתר. ראה צלע

~כרוז, כרוז

הכרזה – להעביר קול [סוטה ג]. גביני כרוז – גביני המכריז [יומא כ: זבחים כא:]. כרוז – להכריז...

[יבמות קיט:]. הכרזה – מי שהיה מכריז [זבחים כא:].

*שרש כרו מופיע במקרא פעם אחת בדניאל ה כט "והכריזו". +מ"מ : ברא' מא נה ד"ה ותרעב, עמוס ג ט, ערובין מז ע"א ד"ה היבמה, ב"ב קכא ע"א ד"ה שכלו, מכות ה ע"א ד"ה להכרזה, חולין פג ע"ב ד"ה רבי אומר, בכורות כא ע"ב ד"ה התם. ראה אסף, הוי, זעק, כרוז, פוץ, צעק, קדש ג (ב), קול, קרא, רחק, רעם

~כרזא, כרזי

כרזי – חגבים [חולין סב:].

*לפי התוס' ד"ה כרזי דבי חלפי, כרזי הם עופות קטנים מאד. יש הסוברים שזה מין בעל חי היכול לחיות בין בים ובין ביבשה, כגון פינגווין וכדומה. כרזייתא - ראה ברזייתא

~כרזבא

*חגב (ויקרא יא כב) מתרגם יב"ע כרזבא, ובתהלים עה מז תרגום של חנמל.

~כרזילא

*ראה ברזילא

~כרי, כריא

#א. כרי כריא – מתקן החרין סביבות הגבולים [ב"מ קי].

כריא דנהרא – כשמעלה שירטון ונופלים בו אבנים ומעכבין מרוצת המים וכורין ומנקין אותו להעביר מכשוליו [שם קח].

*ראה ריפקא, רקתא

#ב. כריא של פרי – כרי של פירות... ל"א... שוחה עמוקה שמצניעין שם פירות [ערובין כד:], כריא – כרי [ערובין כד: סוכה כו. ב"מ מב:]. אשר כריתי – לשון כרי, דגור... [ברא' נ ד].

*כרי היא ערימת תבואה לאחר נקוי רקידה וניפוי. +מ"מ : ברא' מז ו, תמורה ד ע"ב ד"ה ורבי יעקב. ראה גומץ, גורן, גליא, דגון ב, כרה

~כריא

כריא (הנוסחא בגמ' היא במיא, ובהגהות הב"ח מגיה כריא) – ראש ע"ז היא לאדום [מגילה ו].

~כריכא

קרנים כרוכות – עגולות... קליפה על קליפה [חולין נט:]. כריכין – בלשון ארמית כריך עגול [במד' יג כח].

כריכא – עגול [ב"ק נ: בכורות מ:].

כריכא דשיראי – חתיכות של מעילים [סנה' סז:].

~כריכה

כריכות – עומרים קטנים, כמו (ברא' לו ז) מאלמים אלומים, ומתרג' בירושלמי מכרכין – כריכין (כך בגמרא עפ"י רש"י שברי"ף, אך בתרג' ירוש' כתוב

מפרכין פירוכין] ב"מ כא, כריכא דקני – חבילה של קנים [בכורות ח:]. כריכות – אלומים קשורים. צבותים – בלא קשור שקורין ייבילי"ש (אלומות) [מנחות עא:].

*בערובין צה ע"א רש"י מפרש צבתים צבתים – קשרים קשרים, הרבה תפילין בכל קשר, ובגמרא מפרש מאי צבתים ומאי כריכות. עכ"ל. אך עפ"י הגמרא בדף צו ע"ב צבתים זווי זווי, כריכות דכריכן טובא, ורש"י מפרש זווי זווי – של ראש ושל יד קשורים יחד, וכן הרבה קשרי זוג בצבת אחת. דכריכן טובא – כי הדדי ואין שנים שנים קשורים, נראה שהפירוש במשנה (בדף צ"ה) אמור בכריכות ולא בצבתים. והעיקר הוא צבת – קשרי זוג, כריכה – כולם ביחד. ראה אלמה א, כר ב, כרך ג, עמר ב, צבת א

~כריכתא

נאתא כריכתא – בשר מת [ב"ק פה:].

*בגמרא נאמר : מאי גרגונתי? אמר אביי נאתא כריכתא, כלומר ארוכה שעל המכה.

~כָּרִים

*ראה כר ב

~כריש, כרישא, כרשינה

קפלוט [שבת עט. פ: כריתות טו:].

*בשבת פ ע"ב מוסיף: ושיעוריה זוטר משל כרוב.

כרישין – כרתי [בברכות מד: יומא פג: ב"ב יח:], כרתי, כרשינן של גנה [פסחים לט:]. ירק חי [פסחים מב. בהיפוך]. קטנית (ר"י עמדין מגיה שזה שבוש והב"ח מגיה "קטנים" להבדיל מקפלוטות שהם גדולים) [גדרים נג:]. כרישין תניא בברכות (מד:) דיפין לבני מעים [ערובין נו:].

*הכריש הוא מין ירק לאכילה ודומה קצת לבצל. כרישא זה קלח אחד של כריש. יש להבדיל בין הכרישין שהם מאכל אדם לבין כרשינן שהם בעיקרם מאכל בהמה ועופות. הכרשינה משמשת כשיעור נקב באוון לגבי מומי הבכור והכהנים. +מ"מ : כלאים פ"א מ"ב, כריתות טז ע"א ד"ה ה' מיני. ראה גריס, חציר, כרשינן, כרתי, קפלוט, שחלים. כריש במשמעות דג טורף - ראה כרשא.

~כָּרִית

*הנחל בו הסתתר אליהו מאחאב (מ"א יז ג).

~כריתתה, כריתות

*ראה כרת ב בהערה.

~כָּרֶךְ, כרכא (א)

כל כרך אינו אלא מקום שווקים שנכנסים שם מכל צד וגדול הוא יותר מעיר גדולה [מגילה ג:], כרך גדול מעיר והוא מקום שווקים ומכל סביביו באים שם לסחורה וכל דבר מצוי בו [כתובות קי:]. ישיבת כרכין קשה, שהכל מתיישבין שם ודוחקין ומקריבים הבתים זו לזו ואין שם אויר, אבל בעיר יש גנות ופרדסים

סמוכים לבתים ואוירן טוב [שם ע"ב], מקום השווקים שהכל נמשכים שם לגור שם, והבתים אין מצויין לשכור (כלומר יש יותר ביקוש מהיצע) [ב"מ קא:]. כרכים מקום שווקים הן לישוב גדול ורגל רוכלין וסוחרין מצויה שם, לפיכך גזל ועריות נוהג בהן [ערובין כא:]. מקום שווקים ומתקבצים שם ממקומות הרבה [יומא יב:]. עיר [תענית כב:]. דרך סוחרים לבוא לשם [ערכין כד:]. כרכים גדולים (מעיריות) [כתובות קג:]. ישיבת כרכים קשה, שהכרך הוא מקום שווקים והיוקר מצוי בו ודוחק עוברים ושבים [קדושין מט:]. כרכא – כרך [ע"ז סא:]. כרכים יש בהם גזל ועריות [שה"ש ז יב]. בכרך – שכיחי אינשי טובא... [כתובות ד. סנה' מז. בשינוי]. כרכים גדולים – הכל נקבצים שם תמיד [מכות י:]. דרך יושבי כרכים להתנהג בגדולה [ע"ז יב:].

כרך גדול של רומי – (איטליא) של יון (מגילה ו: [שבת נו:]).

*ערים גדולות ובצורות (יהושע' יד יב) תרג' קירון רברבן וכריכן. ראה איטליא, כפר, כרכא, מטרופולין, עיר, שמן הארץ

~כָּרֶךְ (ב)

#א. חוט של כרך – חוט שכירך סביב ועושה ממנו הגדיל [מנחות לט:].

*ראה אצוותא, סיב

#ב. כרכי דזווי – זוג של מחצלות שמכסין בהן את פרקמטיא (אצ"ל פרקמטיא) של ספינה, וזווי לשון זוג לפי שהן שתיים ועשויות כאהל. ובתשובות הגאונים מצאתי כרכי דזיווי, ומפרש שהוא לשון ספינה בלשון ארמי [שבת יט:]. מחצלות העשויות לספינות לכסות פרקמטיא שבתוכן [שבת קנו:].

~כָּרֶךְ (ג)

#א. קשר [ר"ה כב:], חבק [יומא לח:]. חייב [ע"ז יח:]. כרוכין – דבוקין זה בזה, ולא דבוקין ממש [נדה כו:]. כרוך אחריו – דבוק תמיד לילך אחריו [חולין עח:]. כרוך אחריה – נדבק אצלה [קדושין עט:], דבוק אחריה [בכורות כד:]. כרוך עליה – דבוק ולהוט אחריה [גיטין נו:]. דבוק [כתובות עז:]. נמשך ושוכן אצלו תמיד [חולין קכז:]. כורכין את שמע – שהיו מדבקין כל הקריאה כמות שהיא [פסחים נו:]. שני הדברים בכרך אחד, בתורה אחת [שבת לד:].

#ב. אקפל [ב"ק כ:]. הוסיף [ב"ק נט:]. כרוך ותני – כפול ותני, כפול את דבריו ושנה בה שתי מחלוקות [ר"ה יד:].

#ג. דכריך זיקא – אינדרון (בגמ' מובא "אינדרון"א", אך צ"ל "אדרונא" בלי גרשיים ובגליון הש"ס מציין למנחות לג: והכוונה לחדר) שיש בו חלונות והרוח

נכנסת בהם, נכרכת ומתגלגלת באינדרו"ן [שבת קכט].
@ראה אגר, כריכה, כרכתא, תכריך

~כָּרַכְבּ~

כרכב המזבח – סובב, כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב, כמו ששנינו בהכל שוחטין (חולין כה א) אלו הן גולמי כלי עץ, כל שעתידי לשוף ולכרכב, והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ, אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (נ"א שש) אמות של גבהו, כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו, הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו, משפת סובב ולמעלה. אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו, וכן שנינו בזבחים (סב). איזהו כרכוב, בין קרן לקרן והיה רוחב אמה, ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים, ושתי אמות הללו קרויים כרכוב. ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה, למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותיריך המתריך תרי הוו, חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו. זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח. נמצא שהמכבר רחב אמה, והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. וכנגדו עשו למזבח בית עולמים חגורת חוט הסקרא באמצעו. וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פירשו בענין זה, כבר שמענו (לעיל כ כ) מזבח אדמה תעשה לי, וכן (לעיל כ כב) ולא תעלה במעלות, לא תעשה לי מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש, כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן. והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה, ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום, כדברי האומר עשר אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות, כך מצאתי במשנת מ"ט מדות, וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט, במסכת זבחים (סב ב) למדוה מן המקרא [שמות כז ה, עיי"ש לח ד]. כרכב המזבח זהו הסובב... ורבנן סבירא להו זהו הכיור, והכי אמרינן בזבחים [סוכה מט]. מקום הילוך לכהנים סביב למזבח כשבאים להקטיר ולמתן דמים [סוכה מה]. כרכוב לשון היקף חריץ עגולה, כדאמרינן בהכל שוחטין (חולין כה). כל שעתידי... לכרכב... שני סובבין היו לו למזבח שעשה משה... חד סביב הקיר... בליטה קטנה חוגרתו סביב לנוי וזהו סובב וכיור... וחד למעלה בראש המזבח העמיקו

סובב, כמין חריץ עמוק דבר מועט להיות להם שפתו היקף מעקה קטן סביב שלא יחליקו [זבחים סב. עיי"ש], לכרכב – שחוקק בהן חקיקות עגולות ככרכוב כדרך שעושים בכסויי תיבות ובספסלים [חולין כה. לפי השיטמ"ק].

*כרכב משמעו הפשוט הוא לשון שולים. חז"ל מחולקים אם כרכוב זה סובב או כיור. ראה כבר ב, כיור, כרכר א (ב), מכבר א, מסבה, קלע

~כָּרַכְד~

*ראה כרכר

~כָּרַכּוּז~

*ראה עז ג

~כָּרַכּוּשְׁתָּא~

חולדה [מגילה יד: ב"מ פה. סנה' קה.].
*ראה חלד, נמיה

~כָּרַכִּי~

*ראה כרך ב

~כָּרַכָּם, כָּרַכּוּם, כָּרַכּוּם~

כורכמא רישקא רבאי – כרכום שדמיו יקריין... דבר הנקצר בכל שנה [ב"מ קט]. קרוא"ה (כרכום) [חולין מז:]. קרו"ג [שם]. כורכמא רישקא – כרכום של גן, קרו"ג אוריניט"ל הגדל בגנים [שבת קי. ב"מ קז: – והוא משובח שבכורמין, ב"ב לח. – ורגילים למכרו בקרקע ומניחו עד שיגמור פריו ועוקרו].

*הלעז קר"ג בצורות שונות מופיע הרבה פעמים ברש"י וראוי לעיין באוצר הלעזים לחולין מז ע"ב מס' 2112, 2114. כרכום הוא אחד מסממני הקטרת. יש הסוברים שכרכם המתורגם "רישקא" הוא נרד המתורגם "רשקין" בשה"ש א יב. בשה"ש ד יד מתורגם מוריקא, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. עיין כתבי ר' יוסף זלינגר עמ' תפ"ו. +מ"מ: שמות ל לד, ב"ב לח ע"א ד"ה עקור, כריתות ו ע"ב ד"ה י"א סמנים. ראה חריע, ירוק, ירקון, כרכר א (ב) בהערה, כשות, כשותא, מוריקא, סטיס, קטר ב, קרטמא, קרן א. כרכום במובן מבצר - ראה כרקום

~כָּרַכְמִישׁ~

על נהר פרת, ככתוב בירמ' (מו ב) [מ"ב כד ז, יחז' ל כא, דה"ב לו ו].
*+מ"מ: ישע' י ט, ירמ' מו ב, דה"ב לה כ.

~כָּרַכָּס~

*אחד משבעת סריסי אחשורוש (אסתר א י).

~כָּרַכְרָה, כָּרַכְרָת (א)~

~כָּרֶם (א)

#א.כֶּרֶם ביבנה – בית המדרש, על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרם זה הנטוע שורות שורות [ברכות סג: שבת לג:], ת"ח שהיו יושבים שורות שורות כעין הכרם [שבת קלח: יבמות מב: עה. כתובות מט. זבחים נז.]. כרמים – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות [שה"ש ז יג עפ"י ערובין כא:].

*ראה חיל ב, מגדל

#ב.כֶּרְמִיָּה – ת"י לשון פרנסים ומנהיגים, וכן (איוב כד יח) לא יפנה דרך כרמים, וכן [שה"ש א ו] כרמי שלי לא נטרתי... [הושע ב יז]. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים, שנאמר [הושע ב יז] ונתתי לה את כרמיה משם, ומתרגמין ואמני לה ית פרנסהא, וכן (איוב כד יח) לא יפנה דרך כרמים [שה"ש א ו]. כרמים – הם הצדיקים ופרנסי הדור... [איוב כד יח]. #ג.כֶּרֶם – זו כנסת ישראל, שנאמר [ישע' ה ז] כי כרם... [שה"ש ח יא].

~כֶּרֶם (ב)

עבודת הכרם – שהיו חורשים הכרם במחרישה... וצריך להן מקום פנוי ארבע אמות שלא תיכנס עגלת מחרישתו בקרקע חבירתו [ב"ב יח]. כרמי עין גדי – ראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה [שה"ש א יד].

כרם חמר – הוציאה יין טוב [ישע' כז ב]. כרם רבעי – שאמרה תורה [ויקרא יט כד] קדש הלולים וגמרין קדש קדש ממעשר שני, דכתיב ביה [ויקרא כז ל] קדש, וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ וגו', שצריך להעלות הפירות לירושלים או לפדותן ולהעלות הדמים לירושלים, ותקנו חכמים במהלך יום אחד לכל צד שלא יפדוהו, אלא הפירות עצמן יעלם ויאכלם שם, כדמפרש לקמן כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות [ביצה ה.].

*כרם רבעי הוא הכרם בשנה הרביעית לאחר נטיעתו. +מ"מ : תוס' מגילה י ע"א ד"ה דכולי.

קרחת הכרם – %הוא כרם שחרב באמצעו.

*כרם הוא מטע גפנים. כרם דל (כלאים ה א) משמעו נטוע בערבוביא. מחול הכרם הוא שטח פנוי בקצה הכרם. סוכה מט ע"א ד"ה אשירה ואילך. ראה כרם, מחול. ראה אשכול, צפור, כרם זלות - ראה רום צפורת כרמים - צפרת.

~כֶּרֶם, כְּרָמִים (ג)

לכורמים (ירמ' נב טז, בפסוק : לכרמים) – לשון מאספים (את הענבים), כמו (שבת פח:) כורמים עליו את הכלים [שבת כו.]. שכרמתי – שאספתי... שכורמים – שמאספין [שבת פח:].

*ראה כסא של כובס

#א.רָקַד [ש"ב ו יד, עיי"ש פסוק טז]. ובכרכרות – ובשיר משחקים ומכרכרים, כמו [ש"ב ו יד] ודוד מכרכר, טריפי"ר (לרקוד. עיין בא"ה). ומנחם פירש לשון כבש, כמו (לעיל טז א) שלחו כר מושל הארץ [ישע' סו כ].

*ל"כרכרה" אין דמיון במקרא. לפי הראב"ע והרד"ק כרכרות הם מיני גמלים מכרכרים, וכן ברמב"ן לבראשית יד יג. עיין בספר שמוות חיים עמ' 145 על משמעות כרכרה.

#ב.לִכְרֹכֶר – בציורים שקורין ניי"ל (תצריב שחור) בלעז [חולין כה:].

*בערוך (וכן בכ"י ובתוספתא) הנוסח ולכרכב (וי"ג ולכרכם לפי האמור שם בערך כרכום).

~כֶּרֶכֶר (ב)

רייו"ל (אחד מחלקי נול האורגים) [שבת עה: קכב: ע"ז מט: – כרכור]. עץ יש לאורגים וראשו חד, רייו"ל בלעז [שבת פא:].

*יש הרבה חלופי נוסחאות בין כרכד לכרכר, וצריך להכריע בכל ענין לגופו. ראה שבת ב

~כֶּרֶכֶשׁ

#א.כֶּרֶכֶשׁ ברישיה – הודה לדברי ונענע בראשו [נדה מב.]. כרכיש רישיה – הודה לדבריו [ערובין סה:].

#ב.לִכְרֹכוּשִׁי בקי – להבריא היתושין [שבת עז:]. @ראה משכוכית, קרקש, קרקשתא

~כֶּרֶכֶשָׁא

היא החלחולת שקורין טבחי"א בלעז [ישע' לו יב]. חלחולת שהרעי יוצא בה שקורין טבחי"א (טבחיא"ה, פי הטבעת. עיין בא"ה שאין זו מילה צרפתית אלא ערבית) [ברכות סב:]. חטי דכרכשא – חלב שעל חלחולת המוציאה ריעי שקורין טבחי"א, עשוי קרטין קרטין כעין חטים [חולין מט:]. טבחי"א [חולין צה: קיג:].

*בערוך ערך כרכש ב מפרש המעי הדבוק בפי הטבעת. +מ"מ : חולין טז ע"ב ד"ה הכל בשחיטה. ראה חלול ב, חלחלת, פקעא, צואה, שין, שן, שת ב

~כֶּרֶכֶשְׁתָּא

גרדין שבשני ראשין (של הטלית) שקורין פריני"ש [ב"מ ז.].

*מה שנקרא בחומש גדילים. ראה גרד, שין

~כְּרָכְתָּא

דקלים הכרוכין ומוקפין בגדר של אבנים סביב, שאין שקצים ורמשים נכנסין שם [ב"מ כב:].

*ראה כרך

אלמנה. ע"ש בפרוש המשנה לשבת פ"א. +מ"מ : תוס' שבת ו ע"א ד"ה כרמלית.

#ב. כגון בקעה [שבת יא: קיב. ערובין ט. ב"ב נו.].
בור דקאי בכרמלית – כגון בקעה, דהיינו שדות, דהוי
בור רשות היחיד ושפתו כרמלית [ערובין לד.]. יותר
מבית סאתיים כרמלית הוא, כגון שלא הוקף לדירה
[ערובין סז.].

~כָּרְמִי

*הבן הרביעי של דישן מבני שעיר החורק, אחי חמדן אשכנז ויתרן
(ברא' לו כו). ראה דישן ב

~כַּרְנוֹ

*עיי' ב"ב צא ע"א ד"ה כרנו - אמיה דאברהם אמתלאי בת
כרנו, והוא סבו של אברהם ואביה של אמתלאי. ראה המן

~כֶּרֶס

בטן [נדרים נ.]. כריסי כרי – בטני ושומן שבמעי הוא
לי כר וכסת [גיטין מז.]. הממלא כריסו מכל דבר –
שהוא טוב לו ומתוק לחיכו ואוכל ממנו כל תאותו
[שם ע.]. פי כרסה – נגד טבורה [נדה סג.]. פנצ"א
(בטן). במובן של החלק הראשון בקיבת מעלי הגירה)
בלעז [חולין מב: נ.]. מאכל [ב"מ נב.]. אותו מקום
(ערוה באשה) [ב"ב נו.].

*בגמרא שבת קמ ע"ב נאמר : אמר רב קטינא העומד באמצע
המטה (שאינו ואשתו רגילין בה לישן) כאילו עומד בכריסה של
אשה, ולא מילתא היא. בספר מצור דבש מציין שבחשק לישראל
פרשת תצוה יום ב' אין את התיבות "ולאו מילתא היא". בירמ'
נא לד מובא "מלא כרשו מעדני" והוא לשון כרס. +מ"מ : קהלת
יב ו. ראה בטן, בטנים, בטניתא, בית הכסות, כרסתן, כרש, מעי
א, רחם א, שוי

~כָּרְסָא, כֶּרְסִיָּה

כרסיה – משמע כסא אחד. כרסון – שני כסאות
[חגיגה יד.]. כרסון – כסאות, משמע שנים [דניאל ז
ט, סנה' לח.].
*ראה רמא

~כָּרְסִים (א)

יכרסמנה חזיר מיער – כמו (פאה פ"ב מ"ז) שדה
שקרסמיה נמלים בלשון משנה, והוא לשון נתיקה
[תהלים פ יד].
*אין לו דמיון במקרא.

~כֶּרֶס (ב)

חולי... והוא בא מן הראש דרך החוטם [גיטין סט.].
ירידן הבאים מן החוטם [חולין קה.].
*בערוך גורס ברסס, וכן בשינויי גרסאות בגיטין. נראה שזה מה
שנקרא היום נזלת.

~כָּרְמִי

שם עיר [יבמות קכא.].

*בברא' מו ט נזכר כרמ, בנו הרביעי של ראובן, ביהושע ז א נזכר
כרמי בן יבדי בן זרח בן יהודה, אביו של עכן.

~כָּרְמִיל, כֶּרְמֶל

תולעת שני [דה"ב ב ו, עיי"ש].
*ראה ארגמן, שני א

~כָּרְמֶל

#א. בעוד הכר מלא, שהתבואה לחה ומלאה בקשין
שלה, ועל כן נקראין המלילות כרמל, וכן (מ"ב ד מב)
וכרמל בצקלנו (כרמל נוטריקון כר מלא) [ויקרא ב יד].
כר מלא תבואה [– ישע' ל כג], כשהיא לחה, בעוד
שהזרע נפוח והכר של קש מלא הימנו [שבת קה.].
קליות שקורין גרנייל"ש (גרני"ש. גרעניס, עיין
בא"ה) [ויקרא כג יד], תבואה רכה ונמללת ביד
[מנחות סד.], רך לימלל [שם פד.], שנתמולל ביד ולא
הובהב באור, ולשון כרמל רך ומלל, רך שנמלל
[כריתות ד.]. כרמל תקריבו [ויקרא כג יד] – שיהא
הזרע לח... [סוטה מט.].

*ראה אביב, אבשונא, גרש, צקלן, קלי, קמח

#ב. יער גבוה [ישע' י יח], מקום יער ושדות תבואה
[שם טז י], ישוב לשדות וכרמים [שם כט יז], מקום
מיושב [מכה ז יד], מושב הטוב [נחום א ד], ראש
ההרים [שה"ש ז ו], ארץ הנטועה כל טוב ככרמל...
מ"א... כרמל – אליהו [ירמ' ד כו]. יער כרמלו –
מליאת ארצו ויופי הדרה [מ"ב יט כג], טוב שבחו
וכובד חזקו [ישע' לו כד]. ראש הכרמל – ריש מגדלי
כרכיא [עמוס ט ג]. ארץ הכרמל – (ת"י) ארעא
דישראל דהוה מנצבא ככרמלא, נטועה כיער [ירמ' ב
ז]. היא א"י... [ישע' לב טז]. הר שעל שפת הים וחמה
סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים [שבת לה.].
הכרמל (נמצא) על הים [ירמ' מו יח]. וככרמל בים יבוא
(ירמ' מו יח) – למדנו שעבר כרמל את הים, ואימתי
היה? בשעת מתן תורה [מגילה כט.].

*+מ"מ : שופטים ה ג. ראה תבור

#ג. אלו תפילין שבראש [שה"ש ז ו].

~כֶּרְמֶלֶת

#א. כרמלית – לשון (ישע' י) יערו וכרמלו, שאינו לא
הלוך תמיד לרבים ולא תשמיש רשות היחיד [שבת
ג.].

*בירושלמי (שבת פ"א) : כרמלית, תני רב חייא כרמל רך מלא,
אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני, והכא אינה לא רשות הרבים
ולא רשות היחיד אלא כרמלית. הרמב"ם מפרש לשון ארמלתא,

~כרסתן

בעל כרס רחבה [חולין ס].

~כרספת

*ראה חרגול

~כרע (א)

#א.לא מכריעו – אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראים דברי פלוני [קידושין לא:]. המכריע אחרים באורחותיו – ראו ועשו כמוני ולכו בדרכי [סוטה כא:]. מכריע – מכביד, מטה כף מאזנים ומכריע את שכנגדו, מכביד את כף המשקולת [שבת מ.]. אין להם הכרע – לדעת היכן הן נוטים [יומא נב.].

#ב.כרע נפל – כריעה דאית ביה נפילה (משמע) בעילה... [סנה' קה:].

~כרע, כרעא (ב)

כרעים – כמין שתי רגלים סמוך לצוארו (של החגב), לבד ארבע רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שתי כרעים ופורח [ויקרא יא כא], קרסולים [שם, חולין נט. סה.].

כרע – אקרופי"ד ש"י (כרע על ברכיו) [ישע' מו א, עיי"ש]. הכריעהו – קפח את רגליו ויכרע ויפול [תהלים יז יב].

כרעא – רגל (שבת נד. קמ. פסחים קיא. קיא: חגיגה ה. כתובות מט: עז: גיטין סח: סט. קדושין מט. ב"ב ק. חולין נא.). כרעיה דהא – רגל הפנימי של ה"א (או קו"ף) תלוי באויר ואינו דבוק לגגו [מנחות כט:]. דלי כרעין – מהרי ללכת [קדושין פא.].

*כריעה האמורה בכל מקום היא נפילה על הברכיים. ראה ליחוא, קדד, שחא ב

~כרף

איכרפו דדיך – (שדיים) כשהתחילו לגדל ולעקוץ... ל"א נפחו ממיעוץ מצרים... [נדה מח:].

*בערוך ערך כרף ב מובא: רפו ונטו ונתקששו. ראה אישתדו

~כרפס

#א.כרפס של נהרות – שקורין בלעז קרישו"ן (שחליים), אבל של גינה חשוב הוא. וי"א אפי"א, וכן שמעתי, אבל נראה שאינה גדילה בנהרות [סוכה לט:]. ביזרא דכרפסא – זרע של כרפס [ע"ז לח:]. כרפסא – אפי"א (כרפס) [כתובות סא. ע"ז כח:].

#ב.מין בגד צבעוני (במגילה יב. נאמר כרפס –

נוטריקון כרים של פסים) [אסתר א ו].

@אין לו דמיון במקרא. בענין אכילת כרפס בליל פסח עיין במשנה תורה לרמב"ם, זמנים הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ב ברבינו מנוח, ולפי דבריו שבגלל כתנת הפסים גלו בנ"י למצרים עיין רש"י ברא' לו ג ד"ה פסים: לשון כלי מלת, כמו כרפס ותכלת. ראה פס, תכלת

~כרץ, כרצא

תולעים שבמעיים [גיטין סט:].

~כרקום

מצור [יבמות קכב. גיטין כח: ע"ז עא.], מצור מתרג' (דברים כ) כרכומא [כתובות כז.], מצור ועושין שם צחוק וליצנות [ע"ז יח:].

*בכל המקומות מציין רש"י כי מצור מתרגמין כרקומין, וכן מובא בת"י לדברים כ. כ. במקומות אחרים מתורגם מצור - ציירא. בגמרא לא הבחינו בין כרקום שהוא מצור, לבין כרכום שהוא מין צמח תבלין (נרד וכרכום), ונדפס בכל המקומות כרכום. +מ"מ: ב"ב קנ"ג ע"ב ד"ה השתא, נדה א ע"א ד"ה אם היתה, שם לט ע"א ד"ה במחבא, שם עא ע"א ד"ה פחדא. ראה אצטדין, דיק א, מבצר, מצור, נצור, סוללה

~כרש

*לשון כרס, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. ראה כרס

~כרשא

כך שמו [ב"ב עד:].

*הכוונה לדג הכריש, עיין ספר שמות חיים עמ' 24. ראה כרתי

~כרשינא, כרשינין

#א.מקום. ל"א עשב הנקרא אירב"א שבונייר"א (עשב סבוני עיין בא"ה) שעושין ממנו בורית שקורין ספוני [כריתות ו.].

*בורית כרשינא הוא אחד מהסמנים הנלווים לקטרת. ראה בורית כריש, כרתי

#ב.מאכל בהמה, בינ"א (ויצ"ש. בקיה) בלעז [שבת יז:]. מאכל פרה, וכן חזיר וכלב... [ב"ק יט:]. כרשי שדה – שלווי"ש (בר) [פסחים לט.]. כרשיני בבלייתא – הכי מיקרו משום שבבל ארץ לחה היא והמחרישה מעלה רגבים [שבת פא.].

*כרשינין הם צמח ממשפחת הקטניות מסוג "בקה" ומשמש בעיקרו לפיטום בהמות ולעיתים גם למאכל עופות, ובשעת רעב משמש כמאכל אדם. במעשה פיטום הקטורת נאמר: כרשינה, ששפין בה את הצפרן כדי שתהא נאה. +מ"מ: שבת נג ע"ב ד"ה שאכלה, פא ע"ב ד"ה כרשיני בבלייתא, שם קי ע"א ד"ה כרשינין, תענית ו ע"ב ד"ה איכא דאמרי. ראה הינדא, כרישא, כרתי

~כרשנא

*אחד משבעה סריסי אחשוורוש [אסתר א יד].

~כרת (א)

הבדלה [קדושין ה.]. הבדלה שיהו מובדלים זה מזה [ב"מ ז.]. כריתה – הבדלה, לשון (דברים כד) ספר כריתות [גיטין י.]. הבדלה [ערוכין טו.].
*מ"מ: ויקרא ז כ. ראה ברא, חמס, מול ב, ממזר, קטב, קפד

~כרת (ב)

#א. שכורות את דבריהם – שאומרים דברים קצובים וגמורים, שלא יפחתו ולא יוסיפו [ברכות ד.], חותכין עד דלא פסק. ד"א אינו מספיק לפסק... [במד' יב לג.]. הפסק [נדרים ה.]. חתך [סוטה יא: סנה' טז.].
הכרת – כמו נכרת... [יואל א ט.]. נכרתה – פסק פריה [יואל א יב.].

#ב. כרות – כרותין (הביצים) בכלי ועודן בכיס [ויקרא כב כד.], כרותין בסכין ועדיין תלויין בכיס ומעורין קצת, דכרות הוי בציר מנתוק... [בכורות לט: עיי"ש לג: ד"ה מסרס]. כרותין החוטין שהביצים תלויין בהן בכיסן ומעורין במקצת ואינן נתוקין לגמרי [קדושין כה.].

*עין בתוס' שבת קיא ע"א ד"ה להביא, תוס' בכורות לג ע"ב ד"ה להביא. ברלב"ל מסכם את הפירושים השונים וההבדל בין כרות לנתוק. כרות נראה בכל מקום הכוונה לכריתה בכלי, וצ"ע האם החוטין נחתכו לגמרי או עדיין מעורין במקצת. בפירוש נתוק יש סתירה בדברי רש"י (עפ"י התוס' הנ"ל) אלא יתכן שהיכן שמפרש נתוק מן הכיס החוצה (בכורות לג, שבת ומנחות) שם מפרש כרות – שנחתכו (על ידי כלי) לגמרי, ובמקומות שמפרש נתוקין – הכוונה לגמרי ביד אבל עדיין הם בתוך הכיס (קדושין, בכורות לט ובחומש) מפרש כרות שמעורין קצת. צ"ע לפי זה מדוע משנה את דעתו במסכת בכורות מדף ל"ג לדף ל"ט. ראה כתת, מעד, נתק

כרות שפכה – מי שנכרת לו מן הגיד ומן העטרה ולמעלה לצד הגוף ושוב אינו מוליד [ע"ז כו.]. כורת שאינו נותקן לגמרי אלא חותכן ותלויין בכיס [שבת קיא.]. כורת – שמניחן תלויים בכיס [מנחות נו.]. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קלוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד [דברים כג ב.]. כרות שפכא – סריס [נדה יג.]. כרות שפכה אינו מוליד [יומא ל.].

*ביבמות ח ע"ב נאמר: כרות שפכה – כל שנכרת הגיד. עיי"ש עה ע"ב

#ג. כרותות ארזים – קורות ארזים... [מ"א ז ב, עיי"ש ו יב, ז יב.].

#ד. ונכרתה הנפש – הולך עירי ומת בלא זמנו [ברא' יז יד.]. אל תכריתו – אל תגרמו להם שימותו [במד' ד ית.]. ימיו נכרתים והולך עירי [שבת כה.]. הולך עירי בלא בנים, ואם יש לו מתים [כריתות ז.]. לא יכרת – כריתת עולם, אלא אם יפסוק סופו לחזור [ירמ' לג יז.]. שזרעו נכרת [יבמות נה.]. זרעו נכרת וימיו נכרתין [ויקרא יז ט.]. יוה"כ מיתתו בידי שמים שנכרתים חייו

ובניו [פסחים כט.]. כשהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא, כשהוא אומר והאבדתי, למד על הכרת שאינו אלא אבדן [ויקרא כג ל.]. כרתו זורע – שיצו מלכא [ירמ' נ טז.]. להכרית – להרוג [יחז' יז יז.]. כרת – הוא זורעו נענשין, דכתיב [ויקרא כ כא] ערירים יהיו [כתו' ל.]. בלא התראה [שמות לא יד.]. מיתה בידי שמים – ימיו נקצרים, אבל אינו הולך עירי [שבת כה.]. נטילת נשמה [זבחים לד.]. כרתי – יכרת זרעי [ע"ז יז י.].

@עין ברמב"ן ויקרא יח כט בענין סוגי הכרת ועונשיהם. ספר כריתות מופיעה בדברים כד א ג, ישע' נ א, ירמ' ג ח ולא מפרש. +מ"מ: ירמ' ו ד"ה כרתו, תהלים קט יג, תוס' שבת כה ע"א ד"ה כרת, סנה' סד ע"ב ד"ה שלש. ראה גדיה, גרז, כרות, כרותה, מול, מולאי, עירי, צמת ב, קטב, קפד א (א), קצץ, תזו

~כרתי (א)

כרישים, פוריל"ש [סוכה לד.], כרישין [גיטין סט: שבת סז. ערוכין נו.]. פוריל"ש (כרשים) בלעז [ברכות ט: ביצה יז: ע"ז י.].

*בסוכה מביאים את הכרתי שהוא בצבע ירוק כהה כדוגמא לצבע האתרוג. עין תוס' חולין מז ע"ב ד"ה אלא שתרגום חציר (במד' יא ה) הוא כרתי. עין בערוך ערך כרת א ומציין לבמדבר יא ה שחציר מתורגם כרתי. +מ"מ: פסחים קטו ע"א ד"ה קפא, הוריות יב ע"א ד"ה קרא. ראה ירוק, כרותה, כריש, כרשא, קפלוטות, תכלת

~כרתי ופלתי (ב)

הכרתי והפלתי – ת"י וקשתיא וקלעיא, ורבותינו אמרו (ברכות ד.) אורים ותומים [ש"ב ח יח, מ"א א לח.]. שכורתין – חותכין דברים באמונתן [סנה' טז.].

*בתהלים ג א מביא רש"י דרש שהם הסנהדרין, עיי"ש. +מ"מ: סנה' טז ע"ב ד"ה שהיה. ראה אורים ותומים, בניהו

~כרתי, כרתים (ג)

נגב הכרתי – לדרום של פלשתים. מצינו במקום (צפניה ב ה, עיי"ש) פלשתים נקראים גוי כרתים, יושבי חבל הים גוי כרתים [ש"א ל יד], כרתים – (ת"י) עמא דחייבין לאַשְׁתַּצָּא. ואומר אני לפי שראיתי במקום אחר קורא אל פלשתים כרתים, (כמו צפניה ב ה) הוי יושבי חבל הים גוי כרתים, ואינו קורא כן לאומה אחרת, נראה בעיני שיש גבול בפלשתים ששמו כרתי, וכן אני מוצא בספר (ש"א ל יד) בגדוד ששרף את צגלג אנחנו פשטנו על נגב הכרתי [יחז' כה טז.]. אומות היו... [דה"א יח יז], כרתים ת"י... ומי הן יושבי חבל הים, כנען ארץ פלשתים. כי פלשתים יושבים על שפת ים האחרון במערבה של א"י בתוך מצרי תחומיה... גוי כרתים – מדינה היא בפלשתים ושמה כרתי, וכן הוא אומר בצקלג (ש"א ל יד) אנחנו פשטנו נגב הכרתי... ות"י על דרומא כרית... [צפניה ב

[ה].

*כרתים הם הפלשתים. +מ"מ : שמות י יט, במד' לד ג. ראה כפתור

~כרתית

*מובא בכלים פ"כ מ"א ובערוך מפרש שק של עור.

~כשב, כשבה

*ראה כבש

~כָּשָׁד

*בן נחור אחי אברהם מאשתו מלכה, לפי סדר הדורות הוא אבי ענמלך, מישור, בנו ויפיע (ברא' כב כב).

~כְּשָׁדִים

אין כשדים אכזרים כשאר אומות (נ"א עובדי אלילים) [פסחים פז:]. שש"ך בבל בא"ת ב"ש כשדים [סוכה כח:]. ימי מלכות כשדים – בימי נבוכנצר [ב"ב טו:]. משונית בלבושיהון [יחז' כג יד, עיי"ש פסוק טו, יז]. כשדים וארם לצד מזרח (של א"י) הם [שם כה ד]. (הם) אומה שפלה... [דה"ב לו יז]. כשדים לא מארץ כנען הם [יחז' טז כט, עיי"ש]. העם אשר לא היה כדאי להבראות, כמו שנאמר (ישע' כג יג) זה העם לא היה. הם אחד משלשה דברים שהקב"ה מתחרט על בריאתם (ירושלמי תענית ג ד) [חבקוק א ה].

*כשדים היא בבל ע"ש בני כשד שהתיישבו בה. +מ"מ : דברים לב כא ד"ה בלא אל, ישע' יג יט ד"ה והיתה בבל, שם כג יג ד"ה הן, ירמ' נא א, שם נא נא, יחז' א ד"ה באה, שם טז כט, מיכה א טו ד"ה עד, צפניה ב ח ד"ה אשר, קהלת י ז, דניאל ט א. ראה אור א, בני קדם, גימטריא, כנען, לב (ו), מערה א, פת ב

~כְּשָׂה

כְּשִׁית – כמו כסית, לשון (איוב טו כז) כי כסה פניו בחלבו, כאדם ששמן מבפנים, וכסליו נכפלים מבחוץ, וכן הוא אומר (שם) ויעש פימה עלי כסל. כשית – יש לשון קל בלשון כסוי, כמו (משלי יב טז) וכסה קלון ערום, ואם כתב כשית דגוש, היה נשמע כסית את אחרים, כמו (איוב טו כז) כי כסה פניו [דברים לב טו].

*אין לו דמיון במקרא.

~כְּשִׁי

*ראה כושי

~כְּשׁוּרָא

#א. לקורה [שבת סז. פסחים קי. תענית כה. מגילה כו: כתובות יז. גיטין סז: ב"ק יא. ב"ב ו. סנה' ז: קורת העליה [ב"ב ז]. בלשון פרס ויון קורין לכשורא קפא [ברכות נו:].

#ב. כי כשורא לצלמי – כלומר גיבוי גמור. דקדק בו

כאשר ידקדק הלוקח קורה לצור בה צורות, שלוקח ישרה וחלקה [כתובות פו:], פירעון גמור מן העידית, כקורה זו הנבחרת משאר קורות לתקן בה צורה ודיוקנאות [ב"ק צח:].

@עין בערוך ערך כשר א, ב. ראה קפא ב, שיבא

~כשות, כשותא

הומלו"ן (כשות), וגדל מתוך ההיזמי מריח הקרקע שההיזמי יונק ממנו [שבת קז:], הומלו"ן שגדל על ההגא [שבת קלט:], הומלו"ן [ערובין כח. מו"ק יב: כתובות ס: גיטין סט. חולין מז: – עיי"ש ד"ה ככשותא]. גדל בהיזמי ואין לו שורש בקרקע אלא מהיזמי צמח [ערובין כח:]. הומלו"ן שמטילין לתוך השכר [ב"מ מב:].

*עין בסידרא י"ח עמ' 183 על זיהוי הכשות. עין בערוך ערך כשות. במקואות פ"ט מ"ד מובא "כשות של קטן", והכוונה לשערות דקות ורכות. ראה ירוק, כרכם

~כְּשִׁיל

#א. כלי משחית של נגרים, קרדום [תהלים עד ו], קרדום ומפיל שפאין גסין [ב"ק קיט:].

#ב. כעין חץ שקורין וירי"ש (חצים מסתובבים. עין בא"ה) [סוטה מד:].

@אין לו דמיון במקרא. ראה חצינא, כילפת, קרדם

~כשל, כְּשָׁלוֹן

כשלו – כשל כחם, ולשון כשלון (משלי טז יח) נופל בתשות כח, כמו שנאמר בעזרא (נחמיה ד ד) כשל כח הסבל, וכן (איכה א יד) הכשיל כחי [איכה ה יג]. כשל – נפול [ישע' ג ח]. כושל שבראיה – מי ששטרו מאוחר... אשה קרויה כושל שאין דרכה לחזר אחר נכסי המת... [כתובות פד]. נכשל בהן – אומרן שתים ושלש פעמים בשבוס [שבת קכ:]. איתקל – נכשל [שבועות כ:]. מכשול [הושע יד ב].

נכשלים – חלשים [ש"א ב ד, זכריה יב ח].

*כשלון מובא במקרא פעם אחת במשלי טז יח ולא מפרש. בספר לקוטי מהרי"ח (ישראל חיים פרידמאן) על סדר התפילה ח"א סדר ברכת המזון, על הברכה השלישית "רחם" כותב: והנה יש אומרין "שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל" וכפי הנראה שהוא (ולא נכשל) סירכא דלישנא מברכת אהבה רבה ואין לו מקום כאן. ישנו סיפור מפורסם בשם "ולא נכשל" המובא בנוסחאות שונות, כגון בספר שאל אביך ויגדך ח"ג (ירושלים תשנ"ז), וכבר הוכח שהסיפור לא היה ולא נברא ונלקח מסיפור של ש"י עגנון (ספר אלו ואלו עמ' רפ"ט). כשל בעוני כחי (תהלים לא יא) תרגום תקל בחובי חילי. +מ"מ : ויקרא כו לז, ש"ב ג טז, ירמ' כג יב, משלי טז יח, איוב יב כ, קהלת ז ז, ברכות לד ע"ב ד"ה אם שגורה, שבת קכ ע"א ד"ה דברים, יומא כב ע"ב ד"ה כמה לא, חגיגה יד ע"א ד"ה א"כ, סנה' לח ע"א ד"ה אנו. ראה חלק א (ב), יקש, מכשול א, ב, מכשלה, נגף, נקש, נתק, פוקה, פיק

~כשף, כְּשָׁפִים

(אין מושיבין בסנהדרי אלא) בעלי כשפים – להמית מכשפים הבורחים בכשפיהם כגון הנוצרי, להנצל מידי בית דין... [סנה' יז.], שאם יהיה הנדון מכשף והאור לא ישלוט בו, יעשו הן מכשפות וימיתוהו בכל מיתה שיוכלו [מנחות סה.]. אוב וידעוני מכשפים הם [סנה' סז.]. כל מילי מכשפות נבדקין ע"י מים חיים ונמוחין [סנה' סז.]. אי אתה יכול להרגו בסיף [סנה' עב.].

*כגון הנוצרי הוא הנוסח בדפ"ר, אך בדפוסים שלנו צונזר "כגון המצרים". לפי הפשט בעל כשפים הוא מכשף (עיין נחום ג ד), אבל כאן לפי ענינו מדובר בחברי הסנהדרין. ראה גזרין כשפים – נוטריקון כחש פמליא של מעלה [סנה' סז: עיי"ש ד"ה אפילו ואילך עניני מכשפות, חולין ז.].
*עיין בגמרא שבת פא ע"ב ד"ה מאיכשפים. +מ"מ: שמות ז כב, כב יז, דברים יח יא, לב טז, מ"א יח לו, ירמ' כז ט, איוב מ ד, מו"ק יח ע"א ד"ה אמגוש, ב"מ כט ע"ב ד"ה כסא, סנה' יז ע"א ד"ה ובעלי, שם מד ע"ב ד"ה דבעיא, סז ע"ב ד"ה חזייה, שם קו ע"ב ד"ה במגדל, מנחות סה ע"א ד"ה בעלי, שם פה ע"א ד"ה תבן. ראה אוב, אלהים, גלטורי, הלכה, חבר, חרש ה, חרשא, טומאה, ידעוני, לט, מגוש, מילתא, מכשף, נגידא, סלמנדרא, עונן, פרווה, קרנא, רוח, רטן א, תרף

~כשר

הכשרתי את נזקו – הכשרתי וזימנתי אותו הזק שלא שמרתיו יפה, כך מצאתי. לישנא אחרינא עלי להכשיר ולתקן את נזקו, כלומר אני חייב לשלם, מפי מורי [ב"ק ט.]. הוכשרו ליפסל – כל לשון הכשר לשון תקון, שמתקינו ומזמינו לכך [שבועות יא.]. הכשר – דבר שמכשירו לטומאה, כגון שרץ ימים [נדה נ.]. כל הכשר שבש"ס לשון תיקון [שבת יד.]. הכשירו – תיקנו [ערובין יב.]. אכשורי – להכין [ב"ק פט.]. אי זה יכשר – יתקיימו... [קהלת יא ו, עיי"ש], איזה זרע יהא הגון וירא שמים ומתקיים [יבמות סב.]. הכל כשרים – כל טהורים כשרין לקדש מי חטאת... [יבמות עב.]. תנן (סנה' לב.) הכל כשרים לדון דיני ממונות... לאתויי גר [יבמות קב.]. גיטי נשים כשרים בחותמין עובדי כוכבים [גיטין ט.]. הכשר – כשרון [קהלת י.]. כשרי בתולים – עדים שיכשירו את בתך לכתולה גמורה [כתובות מו.].

החושד בכשרים לוקה בגופו – %+מ"מ: שבת צז ע"א ד"ה והנה, יומא יט ע"ב ד"ה החושד.

*בד"כ כאשר רש"י כותב "כשר" משמע הדבר נכון. עיין פסחים פד ע"ב ד"ה אבר שכשר משמע שראוי לאכילה. קורות בתניו ארזים (שה"ש א יז) תגר' דכשרוהי יהוין מן ארזין דעדן. +מ"מ: ברא' כו לד, במד' יא א, יג יד ט, לא יא, ישע' ח כ, ירמ' ב כא, שה"ש ב יג, תענית כג ע"ב ד"ה דלא, ב"ב קיז ע"א ד"ה דלא. ראה בעל נפש, בשר, טבח, טהור בהערה, כושרות, צנוע, תקון

~כְּשָׁרוֹן

*מופיע רק בספר קהלת (ב כא, ד ד, ה י) ולא מפרש. +מ"מ: משלי לא לא, שה"ש ב יד

~כשרי

תילין גבוהים, עיגול על עיגול [שבת קח.].

~כשרתא

כשרתא – קושט. משחא כבישה – שמן שבו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתוכו... משחא טחינה – שטחנו בו כשרתא [ברכות מג.].

*בערוך ערך כשר א מפרש ש"כשרתא" עיקרו שמן ומערבין בו כמה מינין מעצי בשמים שמכשירין אותו (לברך עליו) בורא עצי בשמים. משחא כבישא שכושבין שומשומין ועצי בשמים... משחא טחינא שנותן עליהן עצי בושם קרוב לטחינתן. אחד מ"א סממני הקטורת. ראה קושט א

~כת

+מ"מ: שמות כג כא. ראה גונדא, כותי, כתים

~כתב (א)

#א.קריאת שם האותיות, כך שמעתי, ולי נראה זו היא חקיקת צורתן [פסחים נד.]. קריאת שמע ככתבה – בלשון הקודש ולא בלשון אחר [מגילה יז.], ככתבה – באותיות שלה, כלשונו – הוא הדבור [אסתר ח ט], ככתבה – בלשון הקודש [ברכות יג.]. אפילו כתב אחד – אות אחת [מנחות כח. ערובין צז.]. כל מקום שכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב... [ברא' יח ט, עיי"ש ועיין בירושלמי פסחים פ"ט ה"ב ד"ה ורבנן אמרין]. רמז לנו משה רבינו שכתב שכימיו עתיד להשתנות מן עברי לאשורית... [סנה' כב.].

#ב.דברים ככתבם – כמשמעם [סוטה מח.]. #ג.כתבי הקדש – כגון תורה נביאים וכתובים... נביאים מפטירין בהן בשבת בבית הכנסת... כתובים אין קורין בהן... משום ביטול בית המדרש דמשכי ליבא [שבת קטו. עיי"ש ד"ה טעונין], ספר תורה שהוא בכרך אחד, וכן נביאים וכתובים הכתובים בגליון כספר תורה [ב"ב ג.], כ"ד ספרים, והיו רגילין לכותבן בגליון כספר תורה שלנו [שם יא.]. כתוב יושר דברי אמת – זה תורה שבכתב והנביאים [קהלת יב י.].

כתובים הראשונים – דברים הכתובים בתורה שנעשו בימים הראשונים... ומי הם? ראובן במעשה בלהה ויהודה במעשה תמר [סוטה ז.].

כתב אמת – שהקב"ה מאמתו ומקיימו ואינו חוזר ומבטלו [יבמות קה.]. כתב אמת – שטר הגזרה ואמת

היא [דניאל י כא].

כתב עברי - כתב של עבר הנהר, ובמסכת סנהדרין (כא:) קרי ליה כתבא ליבונאה. אשורית - כתב אשורית הוא כתב שלנו [מגילה ח:].

תורה רובה בכתב - רוב התורה תלויה במדרש הכתוב, ללמדה בכלל ופרט וגזרה שוה ושאר מדות שהתורה נדרשת בהם [גיטין ס:].

כתב ולשון - של רומיים מאומה אחרת באה להם (בא"ה מביא את הנוסח הבלתי מצונזר של הד"ה הלקוח ממהדורה ישנה של הע"י) [ע"ז י.].

*ראה גימטריא, לשון

#ד. כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות - כגון בני אדם המציירים בכותל חיות משונות או דיוקנאות של בני אדם, של מעשים, כגון מלחמת דוד וגלית וכותבין תחתיה: זו צורת חיה פלונית וזו דיוקנית פלונית ופלונית [שבת קמט:].

#ה. כותבת - מוליכה מכחול סביב העין כאדם המוליך קולמוס סביב האות [שבת צד:].

כתיב וקרי - %מ"מ: ברא"ה, א, כו, ו, ב, ח, ב, ח, י, ט, כא, כג, יב, ח, יד, טו, ה, יח, ב, ה, יט, יב, כג, כד, לט, כה, כג, שמות ו, ג, טו, ט, לה, כו, במד' ז, א, כב, ה, דברים ב, לג, ג, כח, ט, י, יא, כא, כה, ט, יהושע ד, טז, ז, שופטים ז, יג, ש"א א, ט, ב, ט, ז, ט, יח, כב, יח, טו, כט, ז, הושע א, ד, חבקוק ב, ב, תהלים קכג, ד, קמ"ב, משלי ח, י, כג, לא, לא יח, שה"ש ב, יג, איכה א, ו, ב, ו, רות ג, ג, יב, עזרא ד, ה, ד, כג, דה"א ו, א, מא, ב, ח, ז, א, יא, כב, יח, ה, יט, יא, טו, כ, ד, מנחות ב, ע"ב ד"ה קדש, חולין קכד ע"ב ד"ה כתיב נשא.

@כרך כט של תורה שלמה מר' מנחם מ. כשר מוקדש כולו לכתב התורה ואותיותיה. בענין מי כתב את שמונת הפסוקים האחרונים בתורה, עיין בספר הדר יעקב (י"ח סופר) ח"ב סימן נ. ראה אגטין, אגרת, אשורית, גופן, לשון א, מכתב, מקרא, נשתן, עברי, פלסטר, קעקע

~כתב (ב)

והמה בכתובים - במבוררים שבהם לסנהדרין [במד' יא כו]. דכתיב - האי דקתני דכתיב משום שמגילת תענית היתה נכתבת לבד לזכרון נסים [תענית יב.], מגילת תענית נכתבה בימי חכמים, אעפ"י שלא היו כותבין הלכות, והיינו דקתני כל הכתוב במגילת תענית, כאלו היה מקרא [שם טו:].

מוכתב למלכות - חטא למלכות עד שצוה לגזור עליו שיהרגנו כל מוצאו [כתובות נח.], שנתחייב מיתה למלך [קדושין יא.].

כתבה - מכתב, אישקריטור"א (כתיבה. חסר בדפוס) בלעז [דניאל ה ז].

כתבם המתייחסים - כהנים כשרים... הוצרכו... להתייחס כשעלו מן הגולה לשרת בבנין שני [כתובות כד:], כתב ייחוסם [קדושין סט:], כהנים המתייחסים שהיה להם להתייחס באותו כתב... [עזרא ב סב].

~כתבת

*ראה קעקע

~כתובה

*כתובה זה שטר נישואים הניתן לאשה שבו מתחייב הבעל לשלם סכום קבוע (וכן כסות ועונה), כדי שלא תהא קלה עליו להוציאה. כתובה דאירכסא היא כתובה הניתנת במקום הכתובה המקורית שאבדה. +מ"מ: ברא"ה ו, יבמות לח ע"ב ד"ה ואביי, ב"ק פט ע"ב ד"ה כתובת. ראה מהר"א. כתובין - ראה מקרא

~כתונא

כיתונא דצלא - מלבוש של עור [נדר' נה:].

*ראה ורדא, כתנא, כתנת

~כְּתִיּוֹת, כְּתִיּוֹת

רומיים (מבניו של יון בן יפת, אחי תרשיש, דודנים ואלישע) [במד' כד כד - עיי"ש, ישע' כג א, דניאל יא ל, סנה' קו. עיי"ש]. איי הים - הן איי כתיים בני עשו [ישע' יא יא, עיין ברא' י ד]. כתיים וקדרים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממרעה למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם... ורבותינו אמרו (תענית ה:) כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פ שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם [ירמ' ב יא].

כתיים קרויים איי הים והן הרומיים [ישע' כז א].

*בישע' כז א נשמט "והן הרומיים" ע"י הצנזורה. צ"ע על הפירוש כיון שאיי הים זה שם מקום (אולי קפריסין) ולפי זה צ"ל "כתיים". ברוב המקומות הצנזור תיקן במקום רומיים ארמיים, ובסנה' הושמט ברוב הדפוסים. האבן עזרא בברא' י ד מפרש כתיים מבני יון. ראה אי א, ישמעאל, צי

~כְּתִית

#א. שמן כתית - הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים [שמות כז כ], שמן נקי, שאין זיתים נטחנים בריחים, אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמו הטחון [מ"א ה כה].

#ב. דבש ליתן על פי כתית - מכה שבגבי הסוסים והגמלים מחמת המשאות, רידושידור"א (קיהיון, פגימות) בלעז, והכי אמר בהמפקיד בב"מ (לה). דבש והדביש למאי חזי לכתותא דגמלי. אבל רבותי פירשו כתית מכה שעל גב היד ושעל גב הרגל [שבת עו:].

רידושידור"א (קיהיון, פגימות) בלעז [שבת קנד:].

*בב"מ מפרש בד"ה בכתישא: שגבו כתוש ומסוקב מחמת משאו. כתוש וכתות הם מלים נרדפות, ובמנחות פו ע"ב נאמר: אין כתיית אלא כתוש.

#ג.כתייתן (נ"א כתותין) – חתיכות דקות של מוכין ועור רך [יבמות קב:], חתיכות בגדים קטנות שהם נוחות לסמוך שוקן עליהם [יומא עח:], בגדים רכים ומוכין [שבת סו:], חתיכות בגדים דקות [שם קלד:].

~כְּתָל, כוּתֵל

כתלי דחזירי – חזירים יבשים שקורין בקונ"ש [חולין יז:], בקונ"ש (עיין בא"ה) שמינים [מגילה יג:].
*כתל במשמעות קיר מופיעה בשה"ש ב ט, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. ראה כותל

~כְּתָלִישׁ

*עיר ביהודה (יהושע טו מ).

~כֶּתֶם

כתם אופיר – קבוצת זהב אופיר [ישע' יג יב], קבוצת עדי זהב הבא מאופיר [תהל' מה י]. חלי כתם – עדי קבוצת זהב... כתם – לשון תכשיט זהב, וכן [שה"ש ה יא] כתם פז [משלי כה יב], קבוצת עדי לתכשיטי נשים, ונקראת הקבוצה כתם בלשון עברי, ובלשון ערבי אלחל"ו, והוא (משלי כה) נזם זהב וחלי כתם, וכן (הושע ב טו) ותעד נזמה וחליתה. ויש פותרים כתם – כתר, ולא נכון, כי לא מצינו פעולה בלשון זה, כאשר מצינו בלשון (חבקוק א ד) כתר מכתיר, (מ"א ז יז) לכותרות [איוב כח יט], קבוצת זהב ואוצרות [שם לא כד]. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם, וכן (איכה ד א) ישנא הכתם הטוב, וכן (איוב לא כד) אמרתי לכתם מבטחי, וכן (משלי כה יב) וחלי כתם [שה"ש ה יא], קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם [שם ז ב, עיי"ש]. קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם [איכה ד א], כתם אופז – חגורה של קבוצת מרגליות. כל כתם לשון קבוצת זהב אבן יקרה [דניאל י ה]. טק"ע בלעז [ירמ' כב ב].

*+מ"מ: סוכה מט ע"ב ד"ה מאי. ראה אדום, אופז, בהרת, חברבורת, חלי א, מכתם, נס, שורייקי

~כֶּתְנָא, כוּתְנָה

פשתן [ערובין קד: ר"ה כג. מגילה ה: נדרים מט. ב"מ כה. פה: קז:]. שחקים של פשתן [ע"ז כח: חולין נא:].
*עיין בערוך ערך כתן. ראה מילא, עמר ד, פקולי, צמר גפן, קאזא

~כְּתָנֶת, כְּתָנֶת, כוּתְנֶת

חלוק [ברא' לז כג]. כְּתָנֶת – זה שמה... [ברא' לז לב].
*עיין בערוך ערך כתן. ראה כיתניתא, כתונא, מד, מעיל, פס, תשבץ

~כְּתֵף (א)

#א.לשאת [ב"מ פח:], מכתפי – נושאים [סנה' ז:].
#ב.עומד לכתף – לתקן הקורה על כתיפו כדרך נושאי משאוי [ב"ק לא:]. עומד לכתף – לתקן משאו על כתיפו [שבת ה:]. ניטלת בכתף – באדם אחד. באגפיים – בשני בני אדם [מו"ק כד:].

~כֶּתֶף (ב)

פרק השכם [בכורות ט:].
*כך הנוסח בע"י ובשיטה מקובצת. ברש"י שבגמ' הנוסח "שכם" בלבד. +מ"מ: יחז' מ טז.

~כֶּתֶף (ג)

#א.סוף גבול הארץ... (כמו שמות לח יד-טו, עיי"ש) אל הכתף – מתרגם לעיברא [יחז' כה ט].
#ב.צידו של פתח [ערובין ב:].
#ג.ראיתי בגמרא ירושלמית (פאה פ"ז ה"ג) אי זו היא כתף? פסיגין זה על זה... [דברים כד כא].
*מדובר בעוללות הכרם. ראה נטף ב, עולל

~כֶּתֶף, כְּתָפוֹת (ד)

(כתפות הן) כמין שתי רצועות רחבות, אחת כנגד כל כתף וכתף, וזוקפן על שתי כתפותיו אצל צוארו מכאן ומכאן עד שנקפלות לפניו כנגד החזה... [שמות כח ד – ז בשילוב, עיי"ש באריכות].
*יש מחלוקת אם יחיד של כתפות הוא כתף או כתפה. ראה אפוד, בטנים, מפרחייתא, סינר

~כֶּתְפִי

שם מקום... [סנה' ד: זבחים לז:].
*ראה טט

~כֶּתֶר (א)

כתרים לאותיות – כגון התגים של ספר תורה [מנחות כט:].
יכתירו דעת – יעשוהו כתר לראשם [משלי יד יח].
כותרת לשון כתר (מ"א ז) [דה"ב ג טו].
*+מ"מ: שבת פט ע"א ד"ה קושר. ראה זר א, כתרת

~כֶּתֶר (ב)

#א.כתרו את בנימין – הקיפו... ככתר המקיף את הראש, וכן (תהלים כב יג) אבירי בשן כתרונני, וכן (חבקוק א ד) כי רשע מכתיר את הצדיק, וכן גם בלשון עטרה נקראת הקפה, כמו (ש"א כג כו) ושאלו ואנשיו עוטרם... [שופטים כ מג, תהלים כב יג].
מכתיר – סובב, כמו (תהלים כב יג) אבירי בשן כתרונני [חבקוק א ד].

*+מ"מ: שמות לט לא, דה"א כ ב, סוכה מה ע"ב ד"ה לפטור, סנה' כא ע"ב ד"ה שבקש. ראה אפריון, וורדא, זר, כותרת, כליל,

כתם, נור א, עטר, תגא

#ב. כתר לי זעיר ואחור – כולו לשון ארמי הוא, הוחל לי מעט ואגידך. כתר לשון הוחל, כאשר ת"י (ישע' מב) ולתורתו איים ייחלו – יכתרון [איוב לו ב].

~כְּתָרַת, כותרת

גג המכונה עשויה כמין כובע משופע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול, וסביב אותו נקב כמין היקף מחיצה חצי אמה גובה סביב [מ"א ז לא]. שבכה ורמונים על הכותרת – עשויה כב' אגנות, אחת כדרכה והעליונה כפויה עפ"י התחתונה, והעליונה קרויה שבכה, שתי פיות האגנות המדובקים יחד [ירמ' נב כב]. כותרת – פומיל"ש (גולות כפתורים) [מ"א ז טז].

*מ"מ: ש"ה טז ד"ה מיסדים. ראה כתר א, תמר

~כתש

#א. כתש חטין במכתשת להסיר קליפתן [שבת עד].

זהו דרך דישתן (של תלתן) [ביצה יג].

*עיין בערוך ערך כתש א.

#ב. כתישא – רידושידור"א (קיהיון, פגימות) בלעז

[ב"מ לח:].

*מופיע במשלי כז כב, אין לו דמיון במקרא ולא מפרש. ראה

מכתש, מעך

~כתת, כתות

כתות – בביצים או בגיד... כתושים יותר ממעוך...

וכתות – תרגומו ודרסיס, כמו (עמוס ו יא) הבית

הגדול רסיסים, בקיעות דקות, וכן (שבת פ:) קנה

המרוסס [ויקרא כב כד].

כתות – שכתתו באבנים עד שנימוח [בכורות לט:].

יוכת (בפסוק: יכת) שער – יוכתו השערים... [ישע' כד יב].

ויכתום – כמו (דברים ט כא) ואכות אותו טחון, מכה

אחר מכה [במד' יד מה].

*ראה בית קבול כתיתין, טחון, כרת, מעך, נתץ, נתק, נתש,

רסיסים

~ל, למ"ד

לשון את: הרגו לאבנר – כמו את אבנר... [ש"ב ג ל,

עיי"ש].

לשון ב': ילחם לכם – בשבילכם [שמות יד יד].

ללשונו – בלשונו [תהלים יב ה]. לבעל – בשביל

הבעל [שופטים ו לא]. לשם – בשביל [יחז' לט כה].

לגיד – כמו להגיד [מ"ב ט טו].

חסר ל': עיר שכם – כמו לעיר... [ברא' לג יח]. ים סוף

– כמו לים סוף [שמות יג יח]. המול – כמו להמול,

כמו שאתה אומר (ויקרא יח ל) עשות – כמו לעשות

[ברא' יז י].

יתר ל': לכל – כך דרך המקראות לכתוב למ"ד

יתרה... ואינה אלא תקון לשון [שמות יד כח]. לעדות

– לצורך לוחות העדות [שמות לא ז]. לשבט – לכל

שבט [יהושע יח ד].

לשון מן: לערלים – מן הערלים [ע"ז כז].

לשון על: לאשה – על האשה [שופטים יד ז]. לבני –

על... וכן (שמות יד יד) ה' ילחם לכם – עליכם, (וכן

ברא' כ יג) על: אמרי לי – אמרי עלי [שמות יד ג].

לאשתו – על אשתו [ברא' כו ז]. לימים – על ימים

[דברים ד לב]. לדר – על דור [איוב ח ח]. למ"ד

משמשת בלשון על [שמות ד כו]. לנפשי – על נפשי

[תהלים ג ג].

לשון עם: לרגלי – עם רגלי [ברא' ל ל].

לשון של: למי אתה – של מי אתה... למ"ד משמשת

בראש התיבה במקום של... [ברא' לב יח]. לבני ישראל

– של... [מ"א ח א].

לשון אצל: וחניתי לביתי – אחנה אצל... [זכריה ט ח].

*ל' זעירא - איכה א יב, ל' רבתי - דברים כט כז. עיין בתוס'

פסחים קיט ע"א ד"ה כמצודה שאות למ"ד מתחלפת בדל"ת.

+מ"מ: ש"א ד ב, שה"ש א ט. ראה אל, ה"א, כל ב, לבן ג, לי, לו,

קנה א בהערה

~לא

#א. לא אל – דבר שאינו אלוה. לא עם – אומה שאין

לה שם [דברים לב כא]. לשון אין [יומא כ:]. לא דבר –

שאינו כלום, שלא יתקיים [עמוס ו יג, עיי"ש].

*ראה לאם

#ב. ולא אם – לשון בקשה הוא, כמו (מ"ב ה יז) ולא

יתן נא... [ש"א כ יד]. ולא – לשון בקשה, לשון הלואי

[מ"ב ה יז]. ולא – והלואי... וכן (מ"ב ה יז) ולא יתן,

וכן (ש"א כ יד) ולא אם, א"י פליאו"ט (ומי יתן) בלעז

[יחז' טז מז]. וקם הבית אשר בעיר אשר לא (הקרי לו)

חומה – לו קרינן, א"ר ז"ל (ערכין לב.), אע"פ שאין

לו עכשיו, הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקבה היא

והוצרך לכתוב לה, אלא מתוך שצריך לכתוב לא

בפנים, תקנו לו במסורת זה נופל על זה [ויקרא כה ל.

ד"ה זה אינו בכ"י ובד"ר].

ולא (הכתיב, והקרי ולו) אחד בהם – ולא היה עדיין

אחד מהם... לפי המסורת שכתוב ולא זהו פירושו.

ולפי המקרא שהוא נקרא ולו, כך פירושו... [תהלים

קלט טז].

לא יכול – לא היה רשאי [מ"א ה יז]. לא אוכל – אינו

רשאי [דברים ל ב, עיי"ש].

לא כן – אינו אמת [משלי טו ז]. לא בדין [ירמ' ח ו, כג

י]. לא אתחייב בדין [איוב ט לה].

*בחומש מופיע "לוא" פעמיים מלא, בבראשית לא לה, וכן ויקרא ה א ובד"כ דורשים שהכוונה לומר "לא לו" או "לו לא". בהושע א ט נזכר לא עמי הבן השני של הושע מאשתו גומר בת דבלים, בהושע א ו נזכרת לא רחמה, הבת הראשונה של הושע. ראה אולי, אנא, חירגא, נא א, פגע א

~לאב

*ראה תלאובות

~לאָה (א)

נלאו – יגעו וטרחו [ירמ' ט ד, עיין שמות ז יח].
הלאות... תלאו – הוגעתם [ישע' ז יג, עיין מיכה ו ג – ומה הלאותיך]. התלאה – למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה, והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים... [שמות יח ח]. תלאה – נלאה [איוב ד ב].
מתלאה – בהמה כחושה (במצודת ציון מפרש ענין עיפות ויגיעה)... [מלאכי א יג].

*בספר לפשוטו של מקרא מבאר שהשורש לאה מובנו עיף, ולפי זה קשה להבין את הפירוש בישע' ז, כיון שבפסוקים הקודמים מדובר בישעיהו המבקש מאחו שישאל לו אות על אמיתת דבריו והבטחותיו בשם ה', ואחו דוחה את ההצעה, ולפי זאת אין מובן כאן ענין יגיעה. באשורית המובן של לאה הוא עלבון, כלימה, ביזיון וכו' ולפי משמעות זו הכוונה בפסוק היא : המעט מכס הלאות (מלשון לבזות) אנשים (ולפי ת"י "הנביאים") כי תלאו (תבזו) גם את אלהי? +מ"מ : ירמ' טו ו, סנה' פט ע"ב ד"ה הנסה, ד"ה הנה. ראה יגע, לבט, להח בהערה, להלה, נבל ג, סבל ב, עיף, קשה ב, תלאה, תלה

~לאָה (ב)

תבעה את יעקב לדבר מצוה [ערוכין ק:]. (בר"ה) נפקדה (לאה) – ונגזר עליה הריון [ר"ה יא].
*לאה היא בתו הגדולה של לבן, אחות רחל ואשת יעקב ואמם של ראובן, שמעון, לוי, יהודה, יששכר, זבולון ודינה. לפי ספר הישר לאה ורחל היו תאומות. +מ"מ : ברא' כט טז, יז, מגילה יג ע"ב ד"ה מסרתן. ראה רחל

~לאו

לאו בפירוש איתמר – לא שמעה... בהדיא [כתובות פ:].
לאו שבכללות – שנכלל כל הפסולין יחד [פסחים כד:].
דעל כמה איסורי לית בהו אלא לאו חד [נזיר לח:].
דכולהו משתמע בחד קרא [סנה' סג:].
+מ"מ : סנה' סב ע"א ד"ה השתחואה.

~לאָט

לאט את פניו – (ת"י) כריך (כרך) ית אפודי כמשפט האבלים, כמו (מ"א יט יג) וילט פניו באדרתו, (ש"א כא י) הנה היא לוטה בשמלה [ש"ב יט ה].
ודבר לָאט עִמָּךְ – דברו הטוב אשר לאט עמך בלאט ונחת דשנו. לאט – הנעים, ולשון פעל הוא ולא שם

דבר... [איוב טו יא].

*לאט בש"ב היא צורת משנה של לוט. לאט באיוב מובא בערך זה לפי סיווג הקונקורדנציה. ראה לט א, מלט ב. לָאט - ראה אט, בלאט, בלט, לט

~לאי, לאי

באמת [שבת סד. קלא. פסחים נד. חגיגה ט. נדה לז:].
*בערוך ערך לאי מפרש לא בני, יי בלשון יון בן. ראה להן

~לאָל

*אבי אליסף נשיא בית אב לגרשוני (במד' ג כד).

~לאָם, לאום

לאום – מלכות כשהיא לבדה. ולאום מלאום (ברא' כה כג, בפסוק : ולאם מלאם) – מתרגמינא ומלכו ממלכו. ועוד, יאמץ לא שייך אלא במלכות [ע"ז ב:]. אין לאום אלא מלכות [ברא' כה כג, עיי"ש ד"ה מלאם]. מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כולם קרובי ענין [תהלים ב א]. לאומים – שבעה אומות גדולות [תהלים מד ג].
*לשון יאמץ (ע"ז ב ע"ב) במשמעות מלכות מופיע רק פעם אחת בפירוש רש"י. לפי רלב"ל, כיון שהפסוק מדבר על המאבק התמידי בין ישראל לעשו, ראה רש"י לנכון להכניס כאן דברי פולמוס נגד הנצרות, והוא שנצחונו של ישראל אינו רק לענינים רוחניים (כלומר עניני דת) אלא ג"כ למלכות ממש, ובסופו של דבר עתידה מלכות ישראל לחזור. בברא' כה ג מובא "לאומים" והוא שבט מצאצאי אברהם וקטורה. +מ"מ : ברא' כה ג, ישע' נה ד, משלי יד כח ד"ה ובאפס, שם יד לד, פסחים מב ע"ב ד"ה ולאם. ראה אָמה ג, גוי, לא

~לב

#א.לב לב ים – בחזק ים, ודרך המקראות לדבר כן. (כמו דברים ד יא) עד לב השמים, וכן (ש"ב יח יד) לב האלה, לשון עיקרו ותקפו של דבר [שמות טו ח].
#ב.לב בשר – לב רך ונוח ליכנע [יחז' יא יט], לב שקוציהם – לב שקוץ ותועבה [שם יא כא]. לב חדש – יצר שנתחדש לטובה [שם לו כו]. לבי – יצר הרע [ברכות סא: ע"ז ד:]. למדתי לב כל אחד ואחד – כמה היה מחודד, כלומר בכולן הכרתי מה חריפות יש בין זה לזה [ערוכין נג:]. לכתך – כמו לב [יחז' טז ל, ראה אמלה]. לב מרפא – לב בשר שהוא רופא את הרעה... [משלי יד ל].

+מ"מ : במד' טו לט, דברים לב מו.

#ג.לב לב שלם התנדבו – לב אחד נתנו, ברצון נפשם, ולא בשני לבבות, שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפצה, או שמתבייש מאחרים, והוא נקרא שני לבבות [דה"א כט ט]. לב ולב ידברו – בשני לבבות, לי מראים שלום, ויש שנאה טמונה בלבבם [תהלים יב ג]. דבר המסור ללב – ואין שאר הבריות מכירות בו [ויקרא יט יד], שאין מכיר בו אלא הוא [שם יט לב],

ט], קירבתני אצלך מחמת נוי מעשיך [שבת נג: – שה"ש ד], קירבתני [שבת פח:].

@האב"ע מפרש לבבתיני "לקחת לבי ולא נשאר לי לב". +מ"מ: ברא' יח ה, ישע' ב יא, שם י יב, תהלים צ יב, שם צה י, דה"ב כט לד, ברכות לה ע"ב ד"ה והכתיב, שבת קיב ע"א ד"ה בדבני, שבת קיט ע"ב ד"ה ובנבאי, ב"ב יב ע"א ד"ה הכי קאמר, סנה' ע ע"א ד"ה כתיב יין, ע"ז ד ע"ב ד"ה מי יתן, ערכין יא ע"א ד"ה אין אדם. ראה בורית, בר ו, מרדך א, תמהון

~לבב, לְבַבַּת (ב)

ותלכב (לשון לביבות) – ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה, ואחר כך בשמן [ש"ב יג ח, עיי"ש פסוקים ו, י].

~לְבָד

פילטר"א (בד עשוי מחומרים כבושים ביחד ולא ארוגים) [שבת נז: ב"מ קיג: זבחים צה:]. לבדין – פילטר"ש [שבת מח. קיח. קכד: קמו: יבמות קב:].

*עיין בערוך ערך עב ב. +מ"מ: ויקרא יט יט. ראה בד, בי סדיא, כפה ב, מוך ב, מצע א, נמטא, סינא

~לבדקס

*עיין בערוך ערך לבדקס. ראה חמור, לובדקס

~לְבָה (א)

מה אֲמַלָּה לְבַתְּךָ – כמו לבך [יחז' טז ל].
*אין לו דמיון במקרא, צורת משנה של לב.

~לְבָה (ב)

לבת אש – שלהבת אש, לבו של אש, כמו (דברים ד יא) לב השמים, וכן (ש"ב יח יד) בלב האלה. ואל תתמה על התי"ו, שהרי יש לנו כיוצא בו (יחז' טו ל) מה אמולה לבתך [שמות ג ב].
*אין לו דמיון במקרא.

~לְבָה (ג)

נתלבתה – חזרה והובערה [שבת לז:].

~לְבֹא חֶמֶת

*מקום בגבול צפון א"י. ראה חמת ב

~לבוּב

עור לבוב – שקורעין כנגד הלב. דרכן לעשות כן לעבודת אלילים ומוציאין את הלב דרך הנקב [ע"ז כט:]; שנוקבין כנגד הלב עגול, ודרך אותו נקב מוציא אימורים ומקטירים לעכו"ם [תמורה כט:].

*בע"ז לב ע"א נאמר: איזהו עור לבוב? כל שקרוע כנגד הלב וקדור כמין ארובה. בשבת נג ע"ב נאמר: מאי לבובין? אמר רב הונא תותרי. מאי משמע דהאי לבובין לישנא דקרובי הוא?

ללבו של עושה הדבר, הוא יודע... לפי שיכול להשמט מעיני הבריות שלא יחזיקוהו כרשע ושידונוהו לכף זכות [קדושין לב:]. לב רע – מדבר אחד בפה ואחד בלב, נראין כאוהבין והם אויבים [משלי כו כג].

*עיין בתהלים מהדורת פרדס (ת"א תשנ"ח פ"ד הערה 4 על ענין אחד בפה ואחד בלב בפירושי רש"י. +מ"מ: במד' כב כב: עם שרי מואב – לבו כלבם שוה, יהושע יד ז, תהלים טו ג, דה"א יב יח, שם כח כח ט, שם כט יח, יבמות קיז ע"א ד"ה ורבנן, ב"מ מט ע"א ד"ה אחד. ראה שפתים

#ד.לבם... עליך – שונאין הם, ואין שמחים בהצלחתך [קדושין סו:].

#ה.תמר זה אין לו אלא לב אחד – כעין מוח יש בו, כגון בעץ האגוז והגפן, ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה ולא בחירותיו ומכבודותיו [סוכה מה:]; שרף יש לו כמו אילן, אבל אין לו בענפיו אלא בגזעו על פני כל גובהו [מגילה יד:].

*ראה לולב

#ו.לב קמי – כשדים בא"ת ב"ש [ירמ' נא א].

#ז.לבבתיני – משכת את לבי אליך [שה"ש ד ט].
לְבַבְּךָ – לבן [נחום ב ח].

#ח.לב רגז – לב חרד [דברים כח סה, עיי"ש ד מא].

*ראה חרד א

#ט.פירחא דליבא – לבו פורח, פשמי"ר (להתעלף) בלעז... יוקרא דליבא – לבו כבד... צרחא דלבא – כאב הלב [גיטין סט:].

*ראה גנח, עלף

#י.לב אחר – רוח גבורת מלכות [ש"א י ט].

@+מ"מ: ויקרא יט לב ד"ה והדר, שם כה יז, מג, ברכות מא ע"ב ד"ה פת, פסחים מב ע"ב ד"ה כל, מו"ק יז ע"א ד"ה מה שלבו, קדושין לב ע"ב ד"ה דבר, ב"מ נח ע"ב ד"ה שהרי וד"ה וכל. ראה לבב א, לבא א, לבוב, נבוב, נעוה א, סעד, סתם ב, פת

~לבא (א)

אליבא ריקנא – קודם אכילה [ב"מ קיג:].

*ראה אליבא, לבא במשמעות עור אדום – ראה לכא.

~לבא, לבאי (ב)

שם מקום [מו"ק יא:].

~לְבִאוֹת

*עיר בנחלת יהודה (יהושע טו לב, יט ו – בית לבאות).

~לבב (א)

#א.ילבב – יקנה לו לב, לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו... [איוב יא יב].

#ב.לבב אנוש – לשון חלשות [דניאל ז ד].

#ג.לבבתיני (אחתי) – משכת את לבי אליך [שה"ש ד

דכתיב (שה"ש ד ט) לבבתני אחתי כלה. ראה קטלא

*+מ"מ : במד' יא ד"ה רע באזני. ראה לאה

~לבוד

לשון לבוד כמו סניף, דבר קצר שהוסיפו עליו והאריכוהו [ערובין ד:], לשון סניף, להאריך, אפוש"ט בלעז [שם ט.], אפושטי"ץ (מסונף), דבר שמאריכין אותו ע"י סניפין כדי לסנוף חקק על חקק [סוכה ד:]. כל ריוח פחות מג' אמרינן לבוד [ערובין טו:]. *לבוד הוא משרש לבד. +מ"מ : תוס' שבת ח ע"א ד"ה שבעה וד"ה כפאה. ראה סניף

~לבוט

*ראה לבט

~לבון

ימי ליבוניים – כגון זבה שסופרת שבעה נקיים משפסקה וצריכה להיות לובשת לבנים לבדיקה שמא תראה ותסתור ספירתה [שבת יג:]. *לבון הוא משרש לבן. שבת קמ ע"א ד"ה לכסכוס. ראה לבן א

~לבונה

*ראה לבנה ד

~לבוש, לבושא

#א. טלית [מלאכי ב טז, עיי"ש], בגד [דניאל י ה, ערובין נג: סוכה ו.]. לבושא – חלוק עליון שקורין שרו"ק (מעפורת, חלוק). מאי לבושא? (נוטריקון) לא בושא – למנוע הבושה, שמכסה כל החלוקים התחתונים הקרועים ורעים [שבת עז:]. אישירד"א (קשקשים. עיין א"ה) [נדה נא:]. (בני בבל) מצויינין – מצויינין עצמן בלבושים נאים. שאינן בני תורה – כ"כ לכבדם כבני א"י מחמת תורתם, מכבדים אותם מחמת לבושיהן שנראים חשובים [שבת קמה: עיי"ש ד"ה תותבאי].

*מהפירוש במלאכי ב' נראה שרש"י סובר שלבוש זה ג"כ כינוי לאשה. בערוך ערך לבש מפרש מאחר שלבוש, אין לו בושא. ראה מעפורת.

#ב. מלבוש נכרי – תכשיטי ע"ז [צפניה א ח].

~לבזבז

*לבזבז הוא נוסח משנה של לזבז.

~לבט, לבוט

ילבט – לשון יגיעה, ויש בספרי בפרשה (במד' יא א) ויהי העם כמתאוננים, אמרו כמה נתלבטנו בדרך [משלי י ח, עיי"ש פסוק י]. עם לא יבין ילבט – תתלבטו... ליבוט – לשון טורח דרך וליאות משא, דילשי"ר (להתעייף) בלעז [הושע ד יד].

~לביא, לביא, לבאם

#א. אריה [דברים לג כ, נחום ב יב].
#ב. לבאותיו – כלומר לנשותיו (של האריה) [נחום ב יג].
#ג. כנסת ישראל כולה נקראת לביאה [סוטה יא:].
@+מ"מ : שמות א יט, דברים לג כ, יחז' יט ב ד"ה מה אמך, איוב ד יא ד"ה ובני, תהלים נז ה, משלי א ח.

~לביבה

*לביבה במשמעות עוגת קמח מבושלת או מטוגנת, מובא בש"ב יג ו, ח, י. ראה לבב ב

~לבלב, לבלב

שם מקום [גיטין ז:].
*בתוספתא אהלות יח יד מובא "לכלאבי" ויש סוברים שזה שיבוש של לבלאבי.

~לבלר

סופר [סוטה כ. נדרים סד. בהיפוך, גיטין סז. בהיפוך, ב"ב כא.], לכתוב ספרים [סנה' יז:].
*סופרי המלך (אסתר ג יב) מתורגם לבלרין דמלכא. בערובין יג ע"א ומגילה יח ע"ב נאמר שר' מאיר היה לבלר. בנוזר נו ע"ב מובא נחום הלבלר. +מ"מ : שבת פ"א מ"ג, יומא ע ע"א ד"ה לרבים, סנה' יז ע"ב ד"ה בית דין.

~לבן (א)

#א. המלבנו – מכבסו בנהר [שבת עג:].
#ב. לובן – דומה לקרי [נדה כח:].
#ג. מלבונין – באור [ביצה לג:]. ליבן – באור. בלשון חכמים נקרא ליבון, ובלשון הלועזים קורין באדמותי [חולין ח:].

*בחולין דפוס ראשון הנוסח "קורין כהוגן באדמומית", ובדקדוקי סופרים מבאר שבלשון לעז קורין אותו שהוא מאודם ע"ש שהוא נעשה אדום כאש מהליבון, ובלשון חז"ל זה נקרא ליבון. במרפא לשון מעיר שאין זה לעז (מה שרש"י מתרגם לצרפתית) אלא שבלשון הקודש נקרא ליבון על שם החימום והלהיטה באור, ובלשון לעז משתמשים בלשון אדמימות, שנקרא בצרפתית פא"ר רוזש"ר. ר"ג מפרש ששרפו באור עד שנהיה אדום. במעייני אגם מבאר כי ברזל מלוהט נקרא בלשון צרפת ברזל אדום והפעולה היא להאדים ברזל. ראה ללבון, בנה ב

~לבן (ב)

ילבינו – כלומר יחרפו ויביישו [סנה' צז. עיי"ש ד"ה בת].
*ראה לבון, לבונה, לזוקן, סוס, צח, צחור. שדה לבן

~לבן (ג)

מפרש מתקיים לדורות הרבה.
#ג.לְבָנִים – (כינוי ל)מלכים [ישע' ט ט].

~לְבָנָה (ג)

יש פירות שהלבנה מבשלתן, ואלו הן קשואין ודלועין [דברים לג יד]. לבנה אינה מאירה (מעצמה) [שבת קנו. עיי"ש]. אין לשון חידוש נופל אלא בלבנה שהיא מתחדשת בתולדותיה [ר"ה כא].

*ישנו ביטוי ידוע "אותיות של קידוש לבנה" והכוונה לברכת הלבנה הנאמרת תחת כיפת השמים בלילה בתחילת החודש כשאור הירח מועט, ולכן קשה לראות בסידור רגיל, ולכן מדפיסים את הברכה על דף עם אותיות גדולות שיהא נוח יותר לקריאה בחושך. בעזרא ב מה ונחמיה ז מח נזכר לבנה, אבי משפחת נתינים. +מ"מ: ברא' יט כד ד"ה המטיר, שמות יב ב, ברכות נט ע"ב ד"ה שבתאי, שבת פז ע"ב ד"ה ד' ימים, שבת קכט ע"ב ד"ה דקיימא, שבת קנו ע"א ד"ה מזל, ערובין לט ע"א ד"ה ר' יוסי, שם נו ע"א ד"ה ואין, ר"ה כ ע"ב ד"ה כ"ד ואילך, כג ע"ב ד"ה פגימתה, ד"ה כיצד ואילך, כד ע"א ד"ה כאן, כה ע"א ד"ה עדי שקר, סוכה נד ע"ב ד"ה אלא, מגילה ה ע"א ד"ה שעות, נזיר ו ע"ב ד"ה אלו, סנה' י ע"ב ד"ה בזמנו, סנה' יג ע"ב ד"ה שמור, שבעות ט ע"א ד"ה הביאו, מנחות כט ע"א ד"ה ראש חדש, מנחות סד ע"א ד"ה אבל, ערכין ח ע"ב ד"ה דאם כן, שם לא ע"א ד"ה שנה. ראה מאדים. לבנה במשמעות ירח - ראה מזר א, מזר, סהר

~לְבָנָה, לבונה (ד)

#א.לבונה זכה – מין לבונה היא [ע"ז יד]. משבא באה [ירמ' ו כ].

#ב.האמהות נקראות לבונה [במד' ה טו, עיי"ש].

@הלבונה הוא הסממן הכי מובהק בקטורת והמונח קטורת סתם מתייחס אליו. +מ"מ: שמות כה כט, ויקרא ב א, כד ז, ישע' סו ב, תהלים כ ח. בשופטים כא יט נזכרת עיר בשם לבונה. ראה בוך, חלבנה, כף, מוגמר, מוסתקי

~לְבָנָה (ה)

איני יודע מאיזה אומה היו, שהרי לבנה מא"י היא, ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך [מ"ב ח כב, עיי"ן יהושע י כט, מ"ב יט ח].

*לבנה היא עיר בשפלת יהודה. בבמד' לג כ-כא נזכרת לבנה, אחת מתחנות בני' במדבר. בעזרא ב מה נזכר לבנה מן הנתינים.

~לְבָנוֹן

#א.בית המקדש [דברים ג כה, מ"ב יט כג, ישע' לה ב, לז כד, ירמ' כב כ, נחום א ד, חבקוק ב יז, זכריה י י, יומא כא: גיטין נו:]. בית מקדשא [הושע יד ז, ח].

*ראה מגן א, קריה

#ב.שם יער שהארזים מצויין בו [יחז' כז ח]. והלבנון – עובי יער וקרמילו הן מרבית חיילותיו [ישע' י לד].

יער עצים [ישע' כט יז].

#ג.שם הר [תהלים כט ו].

#ד.מקום נקיות באין עכירת טיט [שה"ש ד טו].

על מות לבן – יש פותרין על מות לבן... ולא יתכן פתרונו מפני אומרו לבן ולא אמר הבן... ויש פותרין על מות לבן נבל, ואף זה לא יתכן... וראיתי במסורת הגדולה שהיא תיבה אחת, שהרי חיבר לה (תהל' מח טז) והוא ינהגנו על מות, פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני. וראיתי בפסיקתא (דרב כהנא זכור אות עו) שהענין מדבר בעמלק ועשו... ואומר אני... שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותם ושחרותם של ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועתם שימחה עשו (ס"א עמלק) וזרעו... לבן כמו ללבן. ומנחם פתר על מות לבן, נגינות ללמד... ויהיה לבן כמו להבין ולבונן... ודונש פתר לבן, שם אדם שהיה שמו לבן, שהיה נלחם בדוד בימים ההם... [תהלים ט א].

*יש פירושים רבים לתיבת "לבן" - נבל בהפוך האותיות, לבן - הבן, כלומר על מות הבן, ויש במקרא כיוצא בו ביהושע ח יא "מצפון לעי", וצ"ל העי, לבן - שם אדם והלמ"ד נוספת. עיין בספר אמרי מדרוך לתהלים. ראה עלמות ב

~לָבֶן (ד)

אמר ר"י (מ"א), חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן... [דברים א א].

*בברא' כד כט, מו יח, כה ועוד, נזכר לבן הארמי בן בתואל, נכדו של נחור אח אברהם, אחי רבקה ואבי לאה ורחל אותם נשא יעקב לאשה. לבן חיל - עיין דה"ב יז ז. ראה לבן ג בהערה

~לְבָנָה (א)

מקל לבנה – עץ הוא ושמו לבנה. כמה דתימא (הושע ד יג) תחת אלון ולבנה, ואומר אני הוא שקורין טרינבל"א (צפצפה רעדנית), שהוא לבן [ברא' ל לז], עץ שקליפתו לבנה [הושע ד יג].

~לְבָנָה (ב)

#א.לבנים – טיוול"ש (רעפים) בלעז, שעושים מטיט ומיבשין אותן בחמה, ויש ששורפין אותן ככבשן [שמות ה ז], לבנים שקורין טיוול"ש (רעפים) בלעז, שורפין אותן ככבשן [ברא' יא ג], סתם לבינה ארכה ורחבה ג' טפחים ואין לעוביה שיעור. ויש מהן עבות ויש מהן דקות [שבת ז]. טיוול"א (רעף) בלעז, ויש מהם שהם גדולות [יחז' ד א].

לובנים לבינים – שוטח הטיט בקרקע חלקה בעובי הלבינים וחורץ בו חריצות שתי וערב כמדת הלבינים ומניחן שם עד שיכשו [כ"מ קיח:].

הלבינה שלשה טפחים [כתובות עז:]. אוירא דליבני – סדור של אבנים בלא טיט [ביצה לא:].

*ראה גויל, לבן א, מלבן

#ב.לביני – לבינים של בית הכנסת [מגילה כו:].

*בגמרא שבת עז ע"ב נאמר: לבני - (נוטריקון) לבני בני, ורש"י

@ראה באלא, ירכה, עז ג, שריון, תאו

~לגלוג

פרח חרדליי (של חרדל) [ב"ב כה:]:
*+מ"מ: תוס' ב"ב יח ע"ב ד"ה לגלוגי. ראה ציץ א

~לגם

*ראה לגימה

~לגנה

*בתרומות ט ה מובא: מאה לגנה של תרומה, עיי"ש במפרשים.
ראה אוגיא, מענית

~לדה

*ראה ילד

~לה

*עיי' תוס' קדושין מט ע"א ד"ה לבנות שכל לה שבמקרא מפק
ה"א חוץ משלשה. ראה לו

~להב (א)

נצב – הוא הברזל שהשנון תחוב לתוכו שקורין הל"ט
(ידיה) בלעז, הוא המעמיד החרב על פי תערה. להב –
הוא השנון, שקורין ברנ"ט בלעז, ובלעז למ"א
[שופטים ג כב]. אלימיל"א בלעז, סכין וחרב קרוי להב
[נחום ג ג], כלי של ברזל קרוי להב [איוב לט כג].
*עיי' ש"א יז ז - ולהבת חניתו ות"י "ושנא דמורניתיה" והוא
החלק החד של החנית. ראה להבים, להט, נצב, שלהבת, שנה

~להב, להבה (ב)

אש בלא להבה אינו שולט למרחוק [ברא' ל כה].
*+מ"מ: ברא' לו א, ישע' ד ה, שם סה כה, ב"ב עה ע"א ד"ה ענן.
ראה להב ב, שלהבת

~להבים

להבים – שפניהם דומים ללהב [ברא' י יג]. פני להבים
פניהם – אומר אני שפניהם צהובים ומאויימין מאוד,
או י"ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל דימה
להם [ישע' יג ח]. להבים – להבי ים [דה"א א יא].
*עם מצאצאי להבים בן מצרים בן חם, +מ"מ: ברא' י יג.

~להג

להג הרבה יגיעת בשר – לתת לב לגירסא... [קהלת יב
יב, עיי"ש], ולהג – (לשון) מלעיג (כלומר מוציא
עליהן לעז) [ערובין כא: עיי"ש ד"ה כל ההוגה].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: גיטין נו ע"א ד"ה דאמר מר.

~להד

*בן יחת ממשפחת הצרעתי לשבט יהודה (דה"א ד ב).

~לבני

*1. בכור גרשון (גרשם) בן לוי (שמות ו יז). 2. שם יחס למשפחת
לויים מצאצאי לבני (במד' ג כא). 3. בן מחלי בן מררי בן לוי
(דה"א ו יד).

~לבס

*לבסים נזכר במעשרות פ"ב מ"ח והן מין תאנים גרועות. ראה
בנות שבע

~לברות

שם נהר [ב"מ פז].
*במגילה טז ע"ב נאמר: אמר ר"י, וי"ו דויזתא צריך למיתתה
בוקיפא כמורדיא דלברות. ראה מורדיא (ובערוך ערך מרדיא).

~לבש

*ראה בגד, לבוש

~לג

*ראה לוג

~לגז

מאסף השבלין [שבת צב].

~לגיטין

*ראה אגיטין

~לגיון

גדוד העוברים להלחם על בית מלחמתם [חולין ככג].
לגיון וקרטון וגסטרא – שמות של שררה, כגון
שלטון והגמון ודוכוס ופחה [ברכות לב].
*בערוך מפרש מחנה. +מ"מ: במד' א מט. ראה גיסטרא, צי

~לגימה

אכילה שמאכילין אורחים [סנה' קג: בגמ' נאמר: גדולה
לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל, עיי"ש]. צעקת
לגימה – שגוזל ממנו ויורד לחייו לשערי מזונותיו
[גיטין ז].
*+מ"מ: מ"א יג כ, ר"ה יח ע"א ד"ה כנגד עשרה, סוכה מט ע"ב
ד"ה מגרוניה, סנה' נב ע"א ד"ה בחנפי. ראה לעג

~לגיון, לגינא

גדול מכוס וקטן מחבית [שבת קלט:]. לגי – לגינין של
דבש [יומא פג].

*בגמרא ב"מ פה ע"ב נאמר: איסתירא בלגינא קיש קיש קריא,
כלומר סלע אחד בלגינא מתקשקש ומשמיע קול ואם היה מלא
סלעים לא היה משמיע קול. והכוונה לאדם ריק ובער המרבה
לפטפט ולהתפאר במעשיו. +מ"מ: גמרא חולין צד ע"א ד"ה ת"ר
לא ילך. ראה אסתרא, גיגית, דרדור, צעי

~להה

וּתְלָהּ – כמו וּתְלָאָה, לשון עייפות כתרגומו (ואשתלהי). ודומה לו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זקים [ברא' מז יג].

*אין לו דמיון במקרא. בדרך כלל כשרש"י כותב "כמו" הוא מראה מקום לדוגמא, ואילו כשורצה להראות את שורש המילה וכדומה כותב "לשון". באיכה ג ה אכן יש תיבה באותיות "ותלאה" במונח עייפות, אך כאן רש"י לא מתכוין לפסוק זה כיון ששם השורש הוא "לאה" ואילו כאן הה"א היא מפיק ה"א ולכן השורש להה. ומצאתי בחומש רש"י השלם (מכון האר"י פישל) בראשית כרך ג' בנחמה פירוש רש"י (בסוף הספר) שבדפוס אלקבץ הנוסח הוא "לשון תלאה, לשון עייפות..." ולפי דפוס זה, אכן מסתבר שרש"י מתכוין לציין לפסוק הנ"ל באיכה (ועיין ברש"י על התורה מהדורת ברלינר). ראה לאה, להלה עיף, רהה

~לֶהֱט (א)

תרגום להט שנון, והוא כמו (סנה' פב). שלף שננא, ובלשון לעז למ"א (להב), ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו [ברא' ג כד]. להט החרב המתהפכת – מתהפכת מאליה ודומה לכשפים, טלא ע"י שדים היתה מתהפכת אלא מאליה וקרי ליה להט [סנה' סז:]. *ראה בלאט, להב א, להטים, לט, נצב, שננה

~לֶהֱט (ב)

לוהטים – אי"ן פנבלוינ"ץ (בין הלוהטים) בלעז... [תהלים נז ה].

~לֶהֱטִים

בלהטיהם – בלחשיהון, ואין לו דמיון במקרא. ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת, דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש [שמות ז יא]. *ראה להט, לט

~להלה

פְּמַתְּלֶהֱלָהּ (הירה זקים) – כמתייגע לירות זיקים של אש, כמו (ישע' נ יא) ובזיקות בערתם, מלשון זקוקים דינור (ב"מ פה:...) [משלי כו יח]. *אין לו דמיון במקרא. ראה זיק א, לאה, להה

~להם

דברי נרגן כמתלהמים – (לשון) מהלומות [משלי יח ת], לשון מתלחמים, ורז"ל (ספרי דברים כד) פירשו כמתלהמים – כמת להם... (לשון) מיתה [שם כו כב]. *להם דומה ל"הלם" בהיפוך אותיות. +מ"מ : ש"א ג יג. ראה רגן

~לֶהֱן

#א. באמת [דניאל ד כד], אמנם [סוטה כ:]. #ב. דניאל ב ו, ב ט, ב יא, ו ו – אבל. זולת

[דניאל ג כח, ו ח].

#ג. הלהן – שמא להם [רות א יג]. @ראה לאי

~להק, לֶהֱקָה, להקת

סיעה [ש"א יט כ].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חבורה א, קהל

~לֹא, לוא (א)

לו ישטמנו – שמא... לו מתחלק לענינים הרבה. יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי... ויש לו משמש בלשון אם ואולי... ויש לו משמש בלשון שמא, לו ישטמנו, ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי... ויש אולי לשון בקשה... ויש אולי לשון אם [ברא' נ טו]. לו – בשבילו... וכל לו הכתובים כאן "בשביל" הם [שופטים ו לא, לב]. אם [יחז' יד טו, תהלים פא יד]. הלואי [ברא' יז יח, כג יג, ל לד, שמות טז ג, במד' יד ב, כ ג, יהושע ז ז]. לו עמי – היינו תחינה (לשון בקשה), כמו (ברא' ל לד) לו יהי כדברך [ע"ז ה]. *עיין בערוך ערך לוי ב. +מ"מ : יחז' טז טו. ראה ל, לא, לולא

~לו (ב)

כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור, מפורשים בלשון על ותרגום שלהם עלי, עלוהי, עליהון. שאין נופל אצל דיבור לשון לי ולהם אלא אלי, אליו אליהם ותרגום שלהם עמי, עמיה, עמהון. אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם [ברא' כד ז, במד' יז ד]. ידברו לו – ידברו עליו... כל לו ולי ולהם ולך הסמוכים לדיבור אינם אלא לשון על [יחז' לב כא]. לדבר לו – לדבר בשבילו [מ"א ב יט]. שלה הוא – על ידה [כתובות סג. נדרים נ]. *ראה ל, לך

~לֹא דָּבַר, לא דבר

*עיר בצפון עבר הירדן בגבול נחלת גד (ש"ב ט ד, ה, יז כז).

~לוא

*ראה לו א

~לואי

*ראה לו

~לובדקים, לובדקים

(בגמרא נאמר : לובדקים) חמרא לובא – חמור הבא ממדינת לוב, כמו (דה"ב טז ח) הכושים והלובים

דאסא [שבת נא:].

*ראה חמור, לובים

~לובים

*נוכר בדה"ב טז ח ואין לו דמיון במקרא. עם השוכן ממערב למצרים ומשמשים כחיל צבא למצרים. יש סוברים שהם להבים. +מ"מ : נחום ג ט. ראה לובדקים

~לוג

רביעית הקב, שש ביצים [שבת טו. ב"ב צ.], ליטרא [ערובין כט.]. חצי לוג – שתי רביעיות (של לוג) [נזיר מט:]. רביעית הקב [שבת עז.]. חצי לוג דהיינו שתי רביעיות [ערובין כט.]. לוג (הוא) רבע קב [ערובין כט: מנחות פח.]. חמשת רבעים קמה – (הם) חמשה לוגין צפורים חייבין בחלה שהן ו' ירושלמיות שהן שבע מדבריות וביצה וחומש ביצה דהיינו עריסותיכם כדי עיסת מדבר עומר לגולגולת והעומר עשירית האיפה והאיפה שלשה סאין והסאה ששה קבין והקב ארבע לוגין נמצא איפה ע"ב לוגין עשירית של ע' לוגין שבעה לוגין פשו להו שתי לוגין שהן שנים עשר ביצים עשירית שלהן ביצה וחומש ביצה הרי עומר שבעה לוגין וביצה וחומש ביצה הוסיפו בירושלים על המדות שתות והגדילו קבין ולוגין שתות מלבר דהוה חומשא מלגאו נתנו שש הראשונות בחמש פשו להו לוג מדברי וביצה וחומש והן לוג ירושלמי כיצד לוג מדברי ששה ביצים תנהו בחמש ביצים גדולים הרי לוג ירושלמי חסר ביצה גדולה עשה מביצה וחומש ביצה מדברית שבידך ביצה ירושלמית שחומש ביצה הוא שתות מלבר להוסיף על ביצת מדברית להשלים ביצה ירושלמית הרי שש לוגין ירושלמיות והם חמש ציפוריים שהציפוריים עודפות על ירושלמיות שתות [קדושין מו:].

*הלוג הוא מידת לח קטנה והוא רובע ביבש וכמידת שש ביצים. אחד מארבעה (רבע) בקב, ואחד משנים עשר בהין. ראה איפה, הין, מצורע

~לוד, לודי, לודים (א)

לודים – אומה שקורין קיניליב"ש (כנענים) ואוכלי אדם הן והם רעבתנים [שבת י.]. לודים ולסטים – רעבתנים הן, אלא שהליסטים נעורין כל הלילה וישנים... [פסחים יב:]. לודאי – אומה שאוכלין בני אדם [גיטין מו:]. מזלזלי במידי דרבנן [ע"ז לו.]. לודים (הקרי) – לודיים כתיב בשני יודי"ן, לומר לך לודיים – לודיים [דה"א א יא].

*לודים הוא בנו של מצרים ואחי כפתורים, ענמים, להבים, נפתוחים, כסלוחים ופתרוסים. יש מפרשים שלודים הם גלדיאטורים – לוחמי שוורים. בברא' י כב נזכר לוד בן שם בן נח.

~לוד, לוד (ב)

מערי בנימין... ושמר הוא בנה את לוד ואת אוננו... מוקפות חומה מימות יהושע בן נון... [מגילה ד.]. כפר לודים – היא מחוצה לארץ, לוד – היא סמוכה לה והיא מא"י [גיטין ב.]. בא"י [גיטין מד:]. ירושלים למזרחתה של לוד [ר"ה לא:]. מזרח לוד היינו בין לוד לירושלים בתוך מהלך יום, דהא אמרינן לוד בתוך מהלך יום מן המערב [ביצה ה.].

*+מ"מ : עזרא יג כו. ראה לוד, לודי, משנה א

~לודא, לודאה

שם חכם [שבת קלז. יבמות עא: – לודאה].

~לודית

מאכל חטים [ביצה יד:].

~לודנא

אלושינ"א (לענה) [כתובות עז:].

*עין בערוך ערך לדנא.

~לודקיא

*ראה רמתא

~לוה

#א. לילנו בעמלו – יתחבר עמו [קהלת ח טו]. נתחבר

[במד' יח ב, זכריה ב טו].

*ראה ספח

#ב. הלויני – משמע לזמן מרובה [שבת קמח.]. לוה

נופל בכסף [ישע' כד ב].

*+מ"מ : פסחים קיב ע"ב ד"ה אוכל. ראה הלואה, יזף, נשה, שאל

~לווחין

*ראה לוח, שבו ב

~לווקן

לבן יותר מדאי [ברכות נח:].

~לזז (א)

#א. עץ שגדלין בו אגוזים דקים, קולדר"א (עץ אלסר) בלעז [ברא' ל לז, שופטים א כו]. קולדר"א שגדלים בו אגוזים קטנים ומשעת פרחיו עד שעת גמר פריו שנים (נ"א אחד) ועשרים יום [בכורות ח:].

*הריב"א משיג על רש"י שלוח זה שקד, שכן הירושלמי מתרגם בטנים ושקדים לזין. לפי הרד"ק והראב"ע זו גם דעת הרס"ג, אך הרד"ק עצמו נוטה לדעת רש"י. אונקלוס לא מתרגם שגדן ומשאיר את המילה העברית לז. עין בערוך ערך לז ב. +מ"מ : ברא' כח יז ד"ה כי אם, יהושע יח יג, סוכה ג ע"א ד"ה דקא בעו,

יהיה תירוץ לא ראינו). בספר סדר דברים ליעקב מביא בקצרה שהלוחות היו מרובעות והנוצרים הם שציירו את הלוחות כשהם מעגולות בצד העליון. שבת פד ע"ב תוס' ד"ה מניין, תענית כח ע"ב ד"ה בשבעה, ל ע"ב ד"ה שניתנו, חגיגה טו ע"א ד"ה כשמסדרין. ראה אנהותא, גוזטרא, גמלא, לחי, ליחתא, למד, למוד, נסר, סקיבס, פנקס, שבב ב, שדרה א, שיבא

~לוחית

מעלה הלוחית – שם מקום הוא, מעלת הר [ירמ' מח ד].

~לוחש

*ראה הלוחש, לחש א

~לוט

הלוט (לשון עוטה) – הכיסוי. הלוט – המכסה. הלוט – כמו (מ"א יט יג), (ש"א כא י) הנה היא לוטה בשמלה [ישע' כה ז].

לוטה (לשון עטוף) – כרוכה, כמו (מ"א יט יג) וילט פניו באדרתו [ש"א כא י].

וילט (לשון עטף) פניו – (ת"י) וכריך אפופה, וכן (ש"א כא ו) לוטה בשמלה [מ"א יט יג].

*בברא' יא לא (ע"ש פסוק כח וכן ברשב"ם לדברים ב יט) נזכר לוט בן הרן אחי אברהם ואבי פלטית מאשתו עירית ועיין בתורת יעקב מרי"ח סופר, סימן קנ"ח. ראה בלאט, כסה ב, לט, עטה, לאט

~לוטם

*ראה לט ב

~לוטן

נאמר (ברא' לו כב) ואחות לוטן תמנע, ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה, מן החורים שישבו בה לפנים...

היתה אחותו מן האם ולא מן האב [ברא' לו יב].

*בן שעיר החורי מאלופי אדום ואחיה של תמנע אשת עשו, בניו הם הימם (או הומם) וחורי (ברא' לו כ, כב). ראה תמנע

~לוי

#א. הכהנים הלויים – הכהנים שיצאו משבט לוי [דברים יז ט], על שם שמשבט לוי הם. ואני שמעתי לשון לויים – שמשים, כמו (במד' יח ב) וילוו עליך וישרתוך [חולין כד:]. לוי – בת לוי [בכורות מז:]. הכהנים הלויים – לפי שיצאו כולם מלוי אבי עמרם נקראו לויים, כמו שפירשו רבותינו בב"ר בארבעים ושמונה מקומות [צ"ל בעשרים וארבעה, יבמות פו: בכורות ד. חולין כד: תמיד כז]. נקראו הכהנים לויים [יהושע ג ג]. כל לוי קרוי בן לוי [ב"מ מט:]. אין הלוי אומר שירה אלא ע"י היין (ערכין יא). [תהלים קטז יג].

סוטה מו ע"ב ד"ה ויקרא. ראה בטנים, שקד א

#ב. לזו – (שם עיר וכך) שמה עד היום הזה... לא נתבלבלה ולא חרבה [סוטה מו:]. תכלת בלוז עושין אותה, כדאמרין בסוטה (מו:). היא לזו שצובעין בה תכלת [סנה' יב. ראה תכלת]. מחוזה דלזו – עיר שאין מלאך המות שולט בתוכה, כדאמרין בסוטה (מו:). [סוכה גג. עיי"ש ד"ה דקא]. לזו – הוא שמה עד היום, לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכדנצר [שופטים א כו].

*כנראה שהיו שתי ערים בשם זה, האחת בעלת השם הקודם של בית אל וקרובה לירושלים (ברא' כח יט), והשנית בצפון ארץ כנען. לזו הוא ג"כ כינוי לחוליה העליונה שבעמוד השדרה, ולפי המדרש (ב"ר כח) ממנה תתחיל תחית המתים. +מ"מ : ברא' י יז, יהושע יח יג. ראה בית אל א, ב

~לוז (ב)

אל ילזו – אל יתעקמו [משלי ג כא]. לזות שפתים – עקמימות שפתים... [משלי ד כד]. נלזים – כל לשון נלזו לשון עקמימות הוא, שבכל מקום הוא סמוך לעקש... עקומים בדרכיהם המקולקלים [משלי ב טו]. נלזו דרכים – כלומר עוקם דרכיו, בזהו להקב"ה [משלי יד ב]. מעוות בדרכיו [שם ג לב]. כל לשון נלזו לשון עקמימות הוא, שבכל מקום הוא סמוך לעקש, ועקש הוא לשון עקום, כמו שנאמר (ישע' מב טז) ומעקשים למישור [שם ב טו]. ונלזו – מגונה וליצן [ישע' ל יב].

*לשון רש"י שבכל מקום הוא סמוך לעקש הוא לאו דווקא, והפסוק בישע' מב מוכיח. +מ"מ : יבמות כה ע"א ד"ה ורבה, שם כה ע"א ד"ה מת, כתובות כג ע"א ד"ה דמגרשי. ראה עקש ב, עקשות, צנוע

~לוח

לוח ארז – נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררת ואוכלת [שה"ש ח ט]. לוחין – פלנקי"ש (קרשים) בלעז מנסרים של ארז [ב"מ קיז:], פלנקי"ש בלעז [סוכה נא:], לוחים – פלנק"א [יבמות קג:].

לוחות – לא ידעתי מה הן, ויש מפרשין הן העשויין לספרים שלנו שאינן עשויין בגליון [מגילה לב:]. לחתים – הלוחים שנעשית האניה מהם [יחז' כז ה].

*עיי' בספר הזכרון לרבי משה ליפשיץ (ניו יורק תשנ"ו) עמ' רכט על ארון הברית ולוחות העדות, צורתם ותבניתם מר' מנחם זילבר, וכן בירחון קול התורה חוברת ע"ט עמ' תל"ז. כיצד היו הלוחות כתובין. עיי' בספר אגן הסהר (עובדות מר' אברהם גנחובסקי, ב"ב תשע"ה) עמ' 78 המביא את המב"ט בספר בית אלוקים (שער היסודות פ"ב) שבידוע שני לוחות הברית היו שווים בגדלם ובחלק הימני במצוות בין אדם למקום היו הרבה מלים ובצד השמאלי בין אדם לחבירו רק מלים ספורות והשאלה האם האותיות בכל צד היו בגודל שווה? ועונה המב"ט שבצד השמאלי היו האותיות גדולות ביותר כיון שבין אדם לחבירו צריך יותר חיזוק ולכן צריך לבלוט יותר (ואולי כדי שלא

#ב. כל היכא דאיתמר למידין לפני חכמים, היינו לוי, שהיה למד לפני רבי [סנה' יז].

*בברא' לה כג נזכר לוי בנו השלישי של יעקב ובן לאה ובסדר הדורות כותב שאשתו היא עדינה בת יובב. ראה בן, ירא, כהן

~לוי'ה (א)

דברי לוי'ה – לשורר ולשרת ולהיות שוער [בכורות ל:]. מחנה לוי'ה – כל הר הבית חוץ לחומת העזרה [פסחים סז:].

~לוי'ה (ב)

חבורה שילך עמהם [סוטה לח:]. בני לוי'ה – בני חבורה [חולין ז:]. וילוו – ויתחברו [במד' יח ב].

*בספר שערי שלום (פרידמן, ת"א תשכ"ה) עמ' רס"א מביא משם הגדולים לחיד"א בשם האור החיים הקדוש שכאשר רש"י כותב בפירושו "לווי'ה" הכוונה לרבו רבינו הלוי, ויש אומרים לוי'ה - ר"ת למורינו ורבינו יצחק הלוי.

~לוי'ה, לוי'ת (ג)

לוי'ת חן – חיבור של חן... [משלי א ט], חברת חן, כמו לוי'ת חן [שם ד ט].
*ראה חלי א

~לוי'ה, לוי'ת (ד)

לוי'ת (בפסוק : לוי'ת) – כמין זכר ונקבה מחוברים זה בזה... וי"ת לוי'ת מעשה מורד, מדבק עובד כבוש, שולד"ר א בלעז [מ"א ז כט], כזכר ונקבה החבוקין בזרועותיהן, כן פירשו רבותינו (יומא כד)... ולפי משמעותו, לוי'ת לשון דיבוק, שולד"ר א (ריתוך). בא"ה משייך לעז זה למילה לוי'ת ומציין שהפענוח הוא בעייתי, כי המונח המקובל לריתוך הוא (שולד"ר א) בלעז, כמו לוי'ת היו שם עשויות כמערות איש [מ"א ז לו]. איש המעורה בלוי'ה שלו – הנדבק וחבוק באשתו בין זרועותיו (יומא נד:).
*ראה חלים, יצק, לוח, מער, רדד

~לוי'תן

לוי'תן נחש בריח (בפסוק : בריח), לוי'תן נחש עקלתון – ת"י על מלכא דאתרברכ כפרעה מלכא קדמאה, ועל מלכא דאתגנאי כסנחריב מלכא תניניא. לוי'תן נחש בריח – מצרים. בריח – לשון פשוט... לוי'תן נחש עקלתון – לשון כפול, לפי שהוא שני... הוא אשור... [ישע' כז א, עיי"ש]. ראשי לוי'תן – פרעה נקרא כן, שנאמר (ישע' כז א) יפקד ה' בחרבו הקשה על לוי'תן [תהלים עד יד]. נחש בריח – הוא לוי'תן זכר וזקוף הוא כבריח. עקלתון – לוי'תן נקבה שמקיף את כל העולם [ב"ב עד: ראמים שבים – ר"ח מפרש לוי'תן]. שלשה

אימות הן... אימת כילבית על לוי'תן [ב"ב עג: עפ"י שבת עז:].

*ביונה ב א כתוב : וימן ה' דג גדול לבלע את יונה, ורש"י מפרש זכר היה. יש מפרשים (בלינ"א - ר"א מבלגנצי), שהכוונה ללוי'תן שהוא הדג הגדול ביותר, אך למעשה הלוי'תן הוא יונק טמא ולא דג (בע"ז מ ע"א נאמר כל שמשרץ ולדות חיים - טמא), ואילו בגמרא חולין סז ע"ב נאמר : ר' יוסי בן דורמסקית אומר לוי'תן דג טהור הוא, שנאמר (איוב מא ז) נאווה אפיקי מגנים (ושם כב) תחתיו חדודי חרש, אפיקי מגנים אלו קשקשים שבו, תחתיו חדודי חרש אלו סנפירין שפורח בהן. רש"י מפרש דג טהור - יש לו סנפיר וקשקשת (עיי"ש ד"ה אלו סנפירים). בערוך ערך גא א מביא את הגמרא בחולין ומקשה מדוע הוצרך לומר שהוא טהור ע"י דרש? ומתיר מפני שהוקש לנחש, דכתיב (ישע' כז א) לוי'תן נחש בריח. היה עולה על הדעת הואיל והוקש לדבר טמא - הוא טמא, קמ"ל לא. בירושלמי (שבת פ"ט ה"ז) נאמר במפורש שלוי'תן הוא טמא. בכל אופן מה שנקרא היום לוי'תן הוא טמא לכל השיטות והדעות וצ"ע אם ליצור זה הכוונה בלוי'תן המובא במקרא. ואכן בגמרא ארסטקרוול ב"ב עד ע"ב הערה 17 מסכמים את הבעיה על מהותו וכשרותו של הלוי'תן בשיטה שזה היה מין מיוחד שנברא רק זכר ונקבה אחד מכל מין בששת ימי בראשית והקב"ה מלחם (לשון מליחה) לעתיד לבוא. עיין תוס' ע"ז י ע"ב ד"ה ווי לה. עיין אוצר ישראל ערך לוי'תן (ובערוך יונה מביא בשם שלשלת הקבלה שהוא ציט"ו שבספרדית לוי'תן). עיין בספר נחלת דבש מר' שבתי ליפשיץ (לאנדאן תשס"ח) ערך לוי'תן. עיין בספר מעט צרי (קובץ מאמרים השגורים... מאת יוסף צבי היילפרין, ירושלים תשל"ט) ערך חויר (בסופו) אם הוא דג טמא או לא. עיין בירחון המעיין כרך וג"א עמ' 3 על סוכתו של לוי'תן. +מ"מ : ברא' א כא, תהלים קד כו, איוב ג ח, מ כה, מא ה ד"ה מי גלה, שם טו ד"ה מפלי בשרו, שם יח ד"ה חנית מסע. ראה אורזילא, בהמות, כילבית, נחש, עקלתון, ערער, בתנין

~לכוסן

*מובא בדמאי פ"ז מ"ח. ראה אלכסון, קרנול

~לול, לולים

#א. בנין העשוי לתרגולין [שבת קכב: עיי"ש קב ע"ב ד"ה לול של תרגולין], מקום דירת תרגולין [פסחים ח:]. מקום גידול התרגולין [יומא יא:]. בית קטן שמגדלין בו תרגולים [ב"ב יא:].

*ראה שובך

#ב. ארובה שבעליה היורדת לבית [פסחים כו:]. ארובה שהיא מלמעלה למטה [סוכה מט:], ארובה בקרקעית העליה [ערובין עז:]. לול קטן – כמין גומא חלולה עשויה בבנין הרצפה [פסחים לד:], כמין חלון פתוח מן התא שאחורי בית הכפורת לאויר העזרה [זבחים נה:].

#ג. לולים – ת"י מסיבתא, והוא שקורין בלשוננו וי"ץ (מדרגות לולייניות) בלעז, ובלשון אשכנז ווינדלשטיי"ן, והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות, וההולך (נ"א והעולה) בהן דומה כמקיף

וידילי"ש (קנוקנות) [שבת פא]. האשכול נראה בחניטת הגפנים וניכר ועדיין לא פרח להיות הענבים גמורים והוא לולב [ב"ק נט]. וידילי"ש (קנוקנות) [ברכות נה].

@ההושענא שמזכיר רש"י היא לא הערבה שלנו, אלא לולב אגוד. הלולב הוא העלה של עץ התמר הגדל בראשו במרכז. ציר העלה הארוך קרוי שדרו של לולב והעלעלים המחוברים קרויים חוץ של דקל ובארמית הוצא. ישנם לולבים הנקראים ציני הר הברזל הגדלים בסביבות נחל ארטון שעלעליהם מרוחקים זה מזה בצורה כזו שראשו של זה לא מגיע לעיקרו של זה (סוכה לב ע"א). לאחר שגדל נהפך הלולב ל"חרות", כלומר העלעלים נפרשים לצדדים, מה שנקרא חריות של דקל. בסוכה לא ע"א יש הושענא במובן הדס: לאסא הושענא קרו ליה, ומפרש רש"י: על שם שרגילים לאוגדו להושענא בחג, וכן ל ע"א ד"ה כי זבניתו: כשתקנו הדס... לאגוד בהן להושענא, משמע שעיקר משמעות הושענא הוא לולב אגוד. ראה אצוותא, הוצא, הושענא, המנק, ירבוז, לוליבא, צלף, צנא ב

~לולי

*ראה לולא

~לוליבא

#א.תוך [נדרים מט].

#ב.לולב [סוכה לז].

~לולין

מין ליצן [ע"ז יח].

*בערך מפרש: לולין בלשון יוני - לועג ולץ, מדבר דברי מהתלות וצחוק. ראה בוקיון, מוקיון, ליץ, סלגריון

~לוליינוס ופפוס

לוליינוס ופפוס אחיו - צדיקים גמורים היו... [תענית יח: עיי"ש ד"ה בלודק']. הרוגי לוד - לוליינוס ופפוס אחים, שהרגם טורנוספרוס (במסורת הש"ס מגיה טוריינוס) הרשע בלודקיא... [ב"ב י: עיי"ש].

~לולניאות

*ראה לונכיא

~לומא

זוז [ע"ז לד].

+מ"מ: תוס' ע"ז יב ע"א ד"ה ושדי.

~לון

וילונו - לשון נפעל הוא, וכן התרגום... ואתרעמו. וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם (כגון) מתלונן, מתרועע. ולא אמר לונן, רועע. וכן יאמר הלוועז דיקומפליינש"ט שי"י (התלונן, קונן על עצמו), מוסב הדבור אליו באמרו שי"י (עצמי) [שמות טו כד,

סביבות עמוד, ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה (כלומר לגובה), ואינו צריך לשפע כשאר סולם כי הקיפו הוא שיפועו [מ"א ו ח]. מוסב הבית - מסיבה שקורין וי"ץ בלעז, של בנין אבנים הוא כמין עמוד ומעלות עולות בו והעולה בהן דומה לו כהולך ומקיף סביבות עמוד אבנים, ובלשון אשכנז קרוי וינדילשטיי". הוא שאמור בבנין שלמה (מ"א ו ח) ובלולים יעלו [יחז' מא ז]. אויר יש בין כבש למזבח, לא היה ראש הכבש מחובר למזבח שיש אוויר מעט בינתים [פסחים עז].

@אין לו דמיון במקרא. ראה בלל, דיר, כלוב, מסבה, רפת, שבכה, שבלול, תוך. לול במובן מבנה בית הרוח - ראה פרוודור, חדר, שבכה, אפומא.

~לולא, לולי

כמו לו... [ש"ב ב כז]. לשון אם לא, כמו (ברא' לא מב) לולי אלהי אבי וגו' היה לי [ברכות ד]. לולא האמנתי - אם לא... לולא, נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו... [תהלים כז יג]. לולא דברת - אם דברת כן. לולא כמו לו. ועוד יש לפתורו כמשמעו, לולא דברת מה שאמרת... [ש"ב ב כז].

לולי - אם לא [דברים לב כז].

*ראה אולי

~לולאה, לולאות

לשון עניבה, לצול"ש (שרוכים) [שמות כו ד].

*ראה קרביטין

~לולב

#א.כף של תמרים [סוכה כט]. (לולב) אין לו אלא לב אחד - כעין מוח יש בו כגון בעץ האגוז והגפן, ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה ולא בחריותיו ומכבודותיו [סוכה מה]. דרך הלולב עליו נושרים בימות הגשמים והשדרה מתקשה ונעשה כעץ [סוכה לב]. הלולב גדל כמין שתי שדראות, מחצית עלין לכאן ומחצית לכאן [שם]. עלי הלולב ארוכין ומחוברין מתחת השדרה ונמשכין ועולין כנגד גובהו של לולב [סוכה לז]. לולב של ע"ז - ששימשו בו לע"ז לכבד לפניה קרקע... [סוכה לא].

#ב.הושענא [סוכה לט], האי לולב היינו הושענא, כל ג' המינים יחד [שם לא].

#ג.טאטיתא, אשקוב"א (מטאטא), שמכבד בה הענבים המתפזרין לאוספן [ע"ז עה], חופיא, אישקוב"א שמנקים בה את הגת [נדה סה].

*את הלעז אשקופ"א מביא רש"י גם בפרוש למכבדות (שבת קכד ע"ב) וכן לחופיא (סוכה לב ע"א). ראה חופיא, מכבדות

#ד.לולבי גפנים - אותן פיצולים הגדלין בגפן, וקורין

עין מעיניי אגם עמ' ה'. תלינו עלינו – תרעימו עלינו...
ועל כרחי אני צריך לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני
דגשותו וקרייתו... תלינו את אחרים, כמו במרגלים
(במד' יד לו) וילינו עליו את כל העדה [שמות טז ז].
*ראה לין, קובלנא, תלונה

~לונכיא

חנית [סוטה ט: סנה' יד. ע"ז ח: – ד"ה לולניאות].
ראה אלונכא

~לוס

הוא שם מובהק [גיטין יא:].

~לוע

*ראה לע, לעע

~לועז

*ראה לעז

~לוף (א)

מין קטנית שאינו ראוי חי אפילו לבהמה [שבת קכו:].
מין קטנית, ואינו ראוי למאכל כשהוא חי, ואפילו
לעופות [ב"מ קיג:], מין קטנית [מנחות טו:]. לוף
שוטה – שם לוואי הוא, ועשבים הם [נדה נא:].
לופינ"א (תורמוס. עיין בא"ה) [נדרים נח:].
*עיין בערוך ערך לוף. עיין בסידרא י"ח עמ' 190. ראה חסית,
תורמוס

~לוף, לופתא (ב)

לייף – מחובר [ב"מ ק: חולין יא. קז:]. מחבר [ב"ב ד:].
לופתא – חבור. אפינטי"ן (יציע) [ב"ב ו:].
*הלעו מצוי רק בכ"י אחד וספק אם הוא לרש"י (א"ה).

~לוץ

*לשון ליצנות – ראה לץ

~לוקוס

הוא זאב בלשון יווני [סוכה נו:]. הוא שם מובהק
[גיטין יא:].

~לוקטמין

(מאי) לוקטמין? – טלימשי"א (מסכה) נעשין לשחוק
להבעית תינוקות [שבת סו:], חמרא דאכפא – חמור
הנישא בכתפים, הליצנים עושים אותו ונראה כמי
שרוכב עליו ובמקומינו נקרא ארדיפיצי"א (חיקוי,
תחפושת, מרכוף) [שבת סו:], קישורי – אישקצי"ש
(קביים. עיין בא"ה ובתוס' ד"ה קישורי) שמהלכים
בהם במקום טיט [שם], טלימשי"א (מסכה) הנקשרת

על הפרצוף להבעית בנים קטנים [שם סו:].

*במשנה הנוסח אנקטמין. בגמרא שבת סו ע"ב נאמר : מאי
לוקטמין? אמר ר' אבהו חמרא דאכפא. רבא בר פפא אמר
קשירי. רבא בר רב הונא אמר פרמי. עיין בערוך ערך אנקטמון,
חמר א, וערך פדאמי וכן מובא בכלים פט"ו מ"ו ניקטמון. ראה
פרמי

~לוש, לש

מלוש בצק עד חומצתו – כמו שהאופה שובת מלוש
בצק עד שהחמיצה שהוא יכול לאפות... [הושע ז ד,
עיי"ש]. אין לשיין את העיסה – של מצות ביין ושמך
ודבש... אין לשיין עיסה בחלב – כל ימות השנה שלא
יאכל בשר עמה... לישא – כגון מנחת מחבת ומרחשת
ומנחת מאפה תנור שאופין אותה תחילה... ואח"כ
פותתין אותן עד שמחזירין לסלתן... ואח"כ נותן שצן
ובוללה ויוצק וקומץ, וכשאפאה תחילה נילושה
בפורשין [פסחים לו. עיי"ש מה ע"ב אלא הא ואילך].
*עיין חלה פ"ב מ"ב. ראה לשלשת

~לזב

מסגרת ושפה סביב [פסחים מח:], שפה סביב לשולחן,
והיא מסגרת [מנחות צז:], שפה לשולחן סביב [חגיגה
כו:], מסגרת סביב [מנחות לא:].
*עיין מקואות פ"ד מ"ב, כלים פ"ב מ"ג. ראה ארוכה, מסגרת

~לזה, לזות

*ראה לזו ב

~לח (א)

רטוב [ברא' ל לז], כל מי שאינו מנוגב קרוי לח [איוב
כד ח]. אין בו גודש [שבת לה:]. לחה – גלייר"א
[חולין קכ:].
*ראה חלב א, טרי א, לחה, לחלוחית, מפלס, מתונתא, רטב א,
שירקא

~לח (ב)

לא נס לחה – לחלוחית שבו. לא שלט בו רקבון ולא
נהפך תאר פניו [דברים לד ז]. לא ברח לחלוחית כחו
[סוטה יג:].
*ראה מפלס

~לחה, ליחה

ליחה סרוחה – קויטור"א (כווייה) [כריתות יג. נדה
נה:]. גלייר"א (ליחה) [חולין קכ. נדה כט. ד"ה
מטנפות].
*ראה חטם א, טרי א, כיבא, כיח, לח א, ב, מוגלא, מוך ב,
מורסא, נצל א, רטב ב, רקב ב, שירקא

~לחום

#א. וְלֶחֱמָם – בשרם, ולשון ערבי (ל)בשר קורין אל לחם [צפנ' א יז].
#ב. בלחמו – בזעף מלחמתו [איוב כ כג].

~לחי, לחי

#א. קנה או לוח נעוץ אצל כותל בראשו [ערובין ב].
פילי"ר (אומנה, עמוד תומך. חסר בדפוס, שיך לד"ה לחי הבולט אחר התמונה ולפניה כתוב : וכאן קורין לו...) [ערובין ה]. לחיהם – לשון לחי של מבוי [הושע יא ד].
#ב. חכה שקורין אי"ם, שהדג בולעו ומהדקו והכלי אינו זו ממקומו [שבת יח]. חכה, אי"ם בלעז (הקרב שבקצה החכה) [גיטין סא].
#ג. מכת לחי – מכת בזיון היא כמה דאיתמר (איכה ג ל) יתן למכהו לחי, וכן (מיכה ד יד) בשבט יכו על הלחי, ומדרש אגדה (מ"ת ז) מכת הפה, כד"א (ש"ב יז כג) ויצו אל ביתו ויחנק [תהלים ג ח].
#ד. לחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות [ויקרא יט כז, עיי"ש]. הלחיים – עם הלשון. דורשי רשומות היו אומרים... לחיים תחת תפילה, שנאמר (תהלים קו ל) ויעמוד פנחס ויפלל [דברים יח ג]. לחיים – פה שיעץ עליך רעה [ברכות נו].
לחיה – לשון לחות ונערות, כגון לח ויבש [סנה' קד].
*ראה ככא, לסת, לע א, סנטר, פאה
#ה. באר לחי רואי – כתרג' בירא דמלאך קימא איתחזי עלה [ברא' טז יד, עיי"ש כד סב].
#ו. לחי – שם מקום (ביהודה) [שופטים טו ט].

~לחך

לחך השור – כל מה שהשור מלחך אין בו סימן ברכה [במד' כב ד].
*לחיכה היא כמו לקיחה והיא הדרך בה הבחמה שותה ואוכלת ע"י הלשון. ראה גוס, נשך

~לחלוחית

גבורה : עדיין לחלוחית, גבורתו של דוד קיימת [מ"א ב כח, סנה' מט].
*המאמר נמצא בגמרא בלי "גבורתו" שרש"י מוסיף לפירושו. ראה לח א, ב, מפלם

~לחם (א)

#א. מאכל [ברא' מט כ, תהלים קמז ט], עבד לחם רב – עשה סעודה גדולה [דניאל ה א, עיי"ש]. כל דבר מאכל קרוי לחם, כמו [דניאל ה א] עבד לֶחֶם רב, [וכן ירמ' יא יט] נשחיתה עץ בלחמו [ברא' לא נד, ויקרא כא כא, איוב ו ז], סתם סעודה גדולה קרויה לחם, כמו... [קהלת י יט, עיי"ש], לשון מאכל, [וכן... ויקרא

ג יא], לחם – כל מאכל במשמע, כמו... [ש"א יד כד, יבמות פז], ברכת הלחם של מצה – של אכילת מצה שמברכין לפניה המוציא [ר"ה כט]. משמע אפוי [יומא עה]. לחם העשוי לכותח – אין אופין אותו בתנור אלא בחמה [ברכות לז]. פייצ"א בלעז [יחז' ד ט]. נשחיתה עץ בלחמו – נרמי סמא דמותא במיכליה (נשים סם המוות במאכלו) [ירמ' יא יט, עפ"י כ"י שוקן]. אי אפשר לו לאדם בלא לחם, אבל אפשר בלא בשר [שמות טז ח, יומא עה]. לחם יפה לבחורים [יומא עה]. רוח רעה שורה על הלחם הנלקח בידים שלא נטלן שחרית [יומא עז]. לחמא – פת [סנה' ק]. לחם אונים – לחם גזילה הבא ע"י כח ואונים... ד"א לחם אבלים... [הושע ט ד]. לחם אלהיו – מאכל אלהיו, כל סעודה קרויה לחם, כמו... [ויקרא כא יז, כא]. לחם ביכורים – לחם אביב... שעכשיו היה מבכר [סנה' יב].

לחם חמודות – פת נקיה [דניאל י ג].
*בגמרא יומא דף עו ע"ב נאמר מאי לחם חמודות לא אכלתי? אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת אפילו נחמא דחיטי דכיתא לא אכל. +מ"מ : תוס' יומא עו ע"א ד"ה ומנלך.
לחם עוני – לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים [דברים טז ג].
לחם תנופה – לחם תרומה המורם לשם גבוה... [ויקרא כג יז, עיין מנחות עז ע"ב ד"ה לחמין].
*ראה חלה א, מטה א, פת
#ב. לחמי – אלו אמורין, וכן הוא אומר [ויקרא ג טז] והקטירים הכהן המזבח לחם אשה [במד' כח ב].

*ראה לחום
#ג. לחם – אשתו (של פוטיפר) אלא שדבר בלשון נקיה [ברא' לט ו]. ויאכל לחם – שמא ישא אחת מכם, כמה דאת אמר (ברא' לט ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל [שמות ב כ]. לחם שקר – ניאוף אשת איש [משלי כ יז].

*+מ"מ : סנה' עה ע"א ד"ה ולחם סתרים ינעם. ראה אכל, אשת איש

#ד. אכלו לחם – עשו משתה, (כמו דניאל ה א) עבד לחם רב [תהל' יד ד].

#ה. לחם הפנים – היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים, ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה [שמות כה כט, ל], שיש לו פנים [שמות כה ל], כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן, שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה [שמות לה יג], היה עשוי דפנות כמין תיבה פרוצה משני רוחותיה [פסחים סד: עיין שם מז. בכל העמוד]. הוא (עשוי) מצה... ועביו טפח כשמו

לחם הפנים, יש לו פנים ואין פנים פחותין מטפח
[ביצה כב:].

*+מ"מ: שקלים פ"ה מ"א, סנה' פג ע"א ד"ה לא, ע"ז י ע"ב ד"ה
לאחר. ראה תנור

#. ובל אלהם במנעמיהם – ולא אהיה מיסב בסעודתם
[תהלים קמא ד]. ללחום – לאכול [משלי כג א]. אל
תלחם (משלי כג ו) אל תסעוד. לחם לשון סעודה,
כדכתיב (ש"א כ כז) לא בא אל הלחם, וכתיב (דניאל ה
א) עבד לחם רב [חולין ז].

#. שתי הלחם – באין בעצרת [פסחים מז]. דעצרת
חובת היום הן ואינן ראויין לבא קודם לכן... [ביצה כ:
עיי"ש ד"ה כבשי]. שתי הלחם – ירצו על פירות האילן,
שהן מתירין להביא בכורים, שאין מביאין בכורים
קודם לעצרת, דכתיב (שמות לד כב) בכורי קציר
חטים [ר"ה טז].

#. לחם אלו בעלי התלמוד – שיש לסמוך על הוראתן
כסמיכת לחם [חגיגה יד]. אוכל לחמי – לומד תורת
[סנה' קז].

#. יושבי לחם – היו יוצרי חומר למלאכת המלך
[ד"ה א ד כג].

@לפי רלב"ל הסיבה שרש"י מפרש כ"כ הרבה פעמים מילה
פשוטה כלחם היא להוציא מדעת מנחם (מחברת ערך לחם)
הסובר שמשמעות לחם היא מאכל או בשר, ואילו רש"י סובר
שבנוסף למשמעות מאכל או סעודה, לחם הוא מלשון מלחמה
חוץ מהפירוש בצפניה אותו מפרש בשר. וכן חולק רש"י עם
מנחם במשמעות הפירוש למשלי כג ו (אל תלחם - אל תסעוד).
עיי"ש על ההבדלים בין רש"י לרס"ג. עיין השרשים לר יונה אבן
ג'נאח ערך לחם. עיין תוס' מנחות צד ע"א ד"ה שתי, שלחם
במשנה ובמקרא קרוי הן בלשון זכר והן בלשון נקבה. +מ"מ:
סוטה ד ע"ב ד"ה במילתיה, סנה' קב ע"ב ד"ה מהיכא. ראה
אביב, אנתא, דובשן, דכייטא, חמוד א, טלמא, לחום, לחמנית, מן
א, מנקיות, נהמא, עוגה, עצב ב, ערך א, פנים א, פת, קערה,
ריפתא

~לחם (ב)

#. לחם את לוחמי – לשון מלחמה וכן לוחמי –
הלחם עם הנלחמים עמי [תהלים לה א]. לחם – לשון
מלחמה [שם נה ב].

#. לחומו – זעף מלחמתו [איוב כ כג].

#. אוכל לחמי – לומד תורת [סנה' קז]. לחם צר –
מי שמזונותיו קשיין עליו ואעפ"כ יושב ועוסק בתורה
[סוטה מט]. לחם ושמלה משנה ואגדה [ישע' ג ז].

@ראה מלחמה

~לחמי

חבית הלחמית – חבית שעושין בבית לחם [בכורות
כב].

*אחי גלית הגתי נקרא לחמי בדה"א כ ה. +מ"מ: ש"ב כא יט.

~לחמן

לחמן בר ריסתק – כך שמו [ערובין סג:].
*בתוס' ד"ה לחמן ר"ח גריס "המן" ועיי"ש ד"ה ורבי. ראה ריסתק

~לחמנית

אובליא"ש (אפיפות) בלעז [ברכות מב].
*בתוס' ד"ה לחמניות מפרשים ניל"ש. ראה כיסנין, כעך, ריפתא

~לחמס

*עיר במחוז לכיש (יהושע טו מ).

~לחנה

*משמע פילגש בארמית, מובא בדניאל ה ב, ג, כג.

~לחץ (א)

דחק [ב"מ נט:]. ולא תלחצנו – בגזלת ממון [שמות כב
כ].

~לחץ (ב)

(לחציהם ודחקיהם) – אויביהם [שופטים ב יח].
*ראה דחסי, ינה, עקה

~לחש (א)

#. גחלים לוחשות – גחלים בוערות נראות
כמתנענעות ולוחשות זו לזו [פסחים כז:], בוערות
[שם עה:].

#. לוחשי לחישות – עורכי הדיינין ומתלחשים עם
הדיינין לפתוח להם פתח בזכותו של זה ובחובתו של
זה [סוטה מז:], מתפללים תפלה בלחש [תענית ח.].
דרך מלחשים לרקק קודם הלחש... [סנה' קא. עיי"ש
ד"ה וברוקק ואילך].

#. לחישה – עצה רעה [פסחים נז:].

@ראה חבר ב, חובר, לט א, מגוש, מלחש, סוד, ערך ב, רטן א

~לחש (ב)

לחשים – נזמי האוון, מקום שלוחשין לה שם [ישע' ג
כ]. צקון לחש – שיח ותפלה [ישע' כו טז].

*ראה חבר ב

~לט (א)

#. בלטיהם – לחש שאומרים אותו בלט ובחשאי,
ורבותינו אמרו (סנה' סז:) בלטיהם – מעשה שדים,
בלהטיהם – מעשה כשפים [שמות ז כב], כמו (רות ג
ז) ותבוא בלט (בגמרא המ"מ הוא לשופטים ד' ולכן
מגיה בגליון שצ"ל "בלאט", אך ברש"ש מציין שזו
ט"ס) בסתר (ושם מפרש בנחת). זה (לט) מעשה שדים
– שנסתרים ואינם נראין. כל מקום שנאמר בלטיהם

היו החרטומין עושין בלחשיהם ע"י שדים [סנה' סז].

*ראה לוט, לחש א, מלט ב

#ב.תהא לוטא ולא לטה – נוח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים, לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל [סנה' מט]. ליט – מקולל [שבת סז].

לייט – קללה [סוטה ט].

*אביו ואמו קלל (ויקרא כ ט) ת"א אבובי ואמיה לט.

#ג.ותבא בלָט – בנחת [רות ג ז].

*+מ"מ : ש"א כד ד. ראה בלאט, לאט א, לוט, תרמה

~לֹט (ב)

לוטיתא שמו בלשון משנה (שביעית פ"ז מ"ו, נ"א : לוטס, לטום), ורבותינו פירשוהו (נדה ז: ח.) שרש עשב ושמו אשטורזי"א (עפ"י ברלינר ושעוועל אינו לעז, שכן בכ"י מופיע ללא גרשיים. עיין בא"ה) [ברא' לז כה, עיי"ש מג יא].

*נוכר בשביעית פ"ז מ"ו. בערוך ערך לטס מפרש שהוא בלשון ישמעאל בלוט.

~לֹטָא

ליישירד"א [ויקרא יא ל], ליישירד"א... עורה חלוק מבשרה [חולין קכב]. לטאה עורה עב [שבת קז]. מפרסת לאחר שנחתכה ואע"פ שאין בה חיות [חגיגה יא. – שיש בה חיות, ב"ב קמב: חולין כא. ערכין ז]. הלטאה – אחד מן שמנה שרצים המטמאין במגען [פסחים פח]. הלטאה דומה לצפרדע [שבועות יד].

*אין לו דמיון במקרא, אחד מהשרצים האסורים באכילה והמטמאים כל חפץ הנוגע בהם במוותם. הרד"ק בשרשים כותב הוא מין ממני השרצים, ופירש רש"י לניגרמוש"א בלעז. ראה אנקה, ביצה, חלד, חמט, כח ב, צב, שממית, תנין, תנשמת

~לֹטין

*ראה גלטורי

~לֹטש

מחדד אומנות נחושת וברזל... מחדד ומצחצח כל כלי אומניות [ברא' ד כב], חדד [איוב טז ט]. מלוטש – מחודד [תהלים נב ד]. ילטוש – פורבי"ר (לצחצח) בלעז [תהלים ז יג].

~לֹטְשִׁים

לטשים – שם ראש אומה... הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה, ונוסעים איש ב"אהלי אפדנו" (דניאל יא מה), וכן הוא אומר (ש"א ל טז) והנם נטשים... שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו [ברא' כה ג].

*הלטשים הם מצאצאי אברהם וקטורה. +מ"מ : ש"א יג כ-כא. ראה אשורס, לאוס, שחז

~לִי

עלי, וכן (ברא' כז ז) וישאלו... לאשתו – על אשתו, וכן (שמות יד ג) ואמר פרעה לבני ישראל – כמו על... (וכן שופטים ט נד) פן יאמרו לי... [ברא' כ יג]. דבר לי – לצרכי, כמו (מ"א ב ד) אשר דבר עלי, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על ותרגום שלהם עלי, עלוהי, עליהון. שאין נופל אצל דיבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי, אליו, אליהם, ותרגום שלהם עמי, עמיה, עמהון. אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם [ברא' כד ז]. פן יאמרו לי – עלי [שופטים ט נד]. לי דבר – עלי דיבר... [ש"ב כג ג]. יצחק לי – ישמח עלי [ברא' כא ו]. לי כמו בשבילי [במד' יא כט].

*ראה ל, לו ב, לך, על

~לִיבון

*ראה לבן א

~לִיבונאה

כתב ליבונאה – אותיות גדולות, כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות [סנה' כא: עיי"ש תוס' ד"ה כתב], במסכת סנה' קרי לכתב עברי כתב ליבונאה [מגילה ח:]. מתחילה ניתנה להם (התורה) בכתב עברי (הוא) כתב ליבונאה [זבחים סב].

*בסנה' לשון הגמרא : מאי כתב עברית? אמר רב חסדא כתב ליבונאה, עיי"ש תוס' ד"ה כתב. עיין בערוך ערך אשר, כתב ובירחון המעיין כרך מח ג"ב עמ' 85 בענין כתב ליבונאה. ראה אשורית, כתב א, לשון, עברי

~לִיגטין

*ראה אגיטין

~לִיד

אצל... כמו (ש"ב יד ל) ראו חלקת יואב אל ידי [תהלים קמ ו].

~לִידה

*ראה ילד א

~לִיזות

*ראה לזיה

~לִיחה

*ראה לחה

~לִיחתא

ליחתא דכרעיה – שרגלו הפוך ודורס בעליונו של

רגל. ליחתא לשון לווחים [שבת מז]. לשון (שבת מז).
לווחים, פלנק"א (קרש), כלומר שאינו דורס במקום
מדרס רגלו [יבמות קג].
*ראה לוח

~ליט

*ראה לט א

~ליטרא

#א.לוג [ערובין כט].

*בשערי תורת בבל מצוין שהגר"א מגיה חצי לוג וצ"ע. ראה רבע
ב, תרטימר

#ב.מנה, כ"ה סלעים [בכורות נ].

@+מ"מ : זבחים עג ע"א ד"ה כל דבר שיש בו מנין. עיין בערוך
ערך לטר. ביצה ג ע"ב ד"ה ליטרא קציעות. ראה עוכלא

~לייא

היכן [ברכות נח. שבת צג: קכז. פסחים ה: ב"מ נח.
שבועות כ:]. איפוא [כתובות טו. סוטה מד].
*ראה כגנא, כלפי

~לייף

*ראה לפף

~ליכא (א)

לא בעו ליכא – לטרפו ולערבו יפה יפה. ולא לילך –
לא יערבנו כ"כ [שבת קלד].
*ראה טרף א, ערב ב

~ליכא (ב)

*משמע לית כא, כלומר אין, לא נמצא כאן, והוא ההיפוך של
איכא.

~ליל, לילה

#א.חושך צרה [תהלים מב ט], עת צרה ואפילה [שם]
קייט נה], עת חושך וצרה [איוב לד כה], ייסורים [שם]
לו כ], חושך לרשעים [ב"ק ג: עפ"י ישע' כא יב].
חשיכה ואין אדם רואה [מו"ק יז]. לילה רשות
למחבלים הוא... [שמות יב כב]. אפילה [שה"ש ג א].
עת של צרה [זכריה יד ז].
#ב.מלאך הממונה על ההריון [איוב ג ב]. מלאך
שנזדמן לאברהם לילה שמו [סנה' צו].
#ג.כל הלילה קרוי זמן שכיבה [ברכות ב].
@+מ"מ : שבת סז ע"ב ד"ב אשכ. ראה עלטה, ערב, שמורים

~לילית

שידה (בעלת שער ארוך) [ערובין ק:], שידה, שד יש
לו פרצוף אדם ויש לו כנפים [נדה כד:]. שם שידה

[ישע' לד יד]. מין מזיק [ערובין יח:]. לילין – (יש
להם) צורת אדם, אלא שיש להם כנפים במסכת נדה
(נד: [סנה' קט:]). הורמין בר לילית – בנו"ן גרסינן, כך
שמעתי מאבא מרי, ואני שמעתי הורמיז בזי"ן ושד
הוא [רשב"ם ב"ב עג:]. גירא דליליתא – חץ של
לילית, אבן שעשויה כחץ ונופלת עם הברד [גיטין
סט:].

*אין לו דמיון במקרא. עיין שבת קנא ע"ב : כל הישן בבית יחידי
אחוזתו לילית, ב"ב עג ע"א : אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר
לילית. עיין בשרשים לרד"ק ערך ליל שם חיה מדברית, ולפי
שצווקת בלילה נקראת כן. ויש אומרים עוף גדל מן הרוח כמו
סלמנדרא מן האש וקורין לו קמליאון. בתיקוני הזוהר תיקון ה'
לילית הוא כינוי לדם הנדה. +מ"מ : תוס' נדה כד ע"ב ד"ה
המפלת. ראה גירא, הורמיז, ינשוף, כוס, קריא, רוח א, שד ב

~לימא

*כמו נימא, לשון "יאמר".

~לין, לינה

כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד [ברא' כד נד, ב"ק
קי:]. אין לינה אלא בעמוד השחר [שמות כג יח, לד
כה]. אין לינה קרויה אלא עד הבוקר [ב"מ קי:]. אין
מלינים את המת בירושלים [ויקרא כו כה].
*ראה בית ב, ישן, לין, מלון

~ליסטאה

שר צבא [סנה' קו:]. לישטאה – לסטים. ליסטיותיה –
כלי אומנות ליסטיות [ב"מ פד:].
*ראה לסטים, ריש לקיש

~ליסטרון

*ראה זהם

~ליץ, ליצן, ליצנות

דארי עבדיה – כך שמו... ליצן היה... [ב"מ סד:].
ליצנות – שיחה [ברכות לא. בהיפוך], גיחוך [שבת
סד. בהיפוך], טלולא [ערובין סח ע"ב בהיפוך]. דרך
הליצנים שמשחקין ומרקדין בחנויות להשקותן
בשכרן [פסחים מט. עיין ב"מ סד ע"ב ד"ה דמרקיד].
אם ללצים הוא יליץ – יהיה לץ עמהם [משלי ג לד],
מעצמו, לא יסייעהו ולא ימנעהו [שבת קד:]. פותח לו
להיות לץ [מנחות כט:].

*הפירוש במנחות הוא עפ"י חז"ל ולכן סותר את הפירוש במשלי.
+מ"מ : ברא' כה יט, במד' טז יט ד"ה ויקהל, תהלים לה טז,
משלי כד ט, ב"ק פו ע"א ד"ה דבעי, סנה' סג ע"ב ד"ה קרס, ע"ז
יח ע"ב ד"ה נשא ונתן, שם מד ע"א ד"ה מקומות, מנחות פה ע"א
ד"ה מכניס. ראה בוקיון, גוון, גחוד, לוליון, לוקטמין, לץ, מוקיון,
מפלצת, נגש ב, סלגריין

~ליש

#א.אריה [סנה' צב:] ליש גבור בבהמה – זה נבוכדנצר שנאמר (ירמ' ד ז) עלה אריה מסבכר [משלי ל לא].

*מ"מ : איוב ד יא. ראה מהם

#ב.שם העיר, ובספר יהושע (יט מז) קורא שמה לשם... [שופטים יח כז].

*בש"א כה מד נזכר ליש אבי פלטי (פלטיאל). +מ"מ : דה"א ד מ. ראה לשם

~לישה

לישה – מקום [ישע' י כח].

~לית, ליתא

*לשון "אין".

~לך

לך – בשבילך... וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדיבר שכולם לשון על הם [שמות ד טז]. לם – בשבילכם [דברים א ל]. לך – בשבילך [–] שמות טו ח ד"ה וברוח]. כמו (איוב לג ו) הן אני כפיך לאל – במקומו, (וכן שם יג ח) לאל תריבון – במקומו, אף כאן לך אמר לבי – במקומך בא אלי לבי לומר כן [תהלים כז ח].

*מ"מ : שמות לב לד. ראה לו ב, לי

~לכא

לכא (בגמרא : לבא) – פרק"א (עור אדום) [פסחים מב:] צבע עור אדום שקורין פרק"א [חולין כח].
*עין בראשית כט יח "ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה", ומפרש הרשב"ם לבן ואדמדם, והספורנו מפרש בצבע העור שהיה צח ואדום.

~לכאורה

לכאורה כשמואל רהיטא – פתאום מרוצת משמעות המשנה כשמואל, אבל... [כתובות נד].

*מילה ארמית המופיעה רק פעם אחת בתלמוד, וכן לא מופיעה ברש"י כלל. עין בשיטה מקובצת שם מובא לשון מהדורה קמא שהוא פירוש הריב"ן תלמיד רש"י, שלכאורה הוא כמו לכעורה - כלומר לאדם כעור שאינו מעיין ומדקדק נראה לו... וכן בתוס' ר"ד. עין בערוך ערך כאור ובירחון נועם י"ז עמ' קע"ה. +מ"מ : תוס' ברכות מא ע"ב ד"ה ויין.

~לכד, לָכֹד

לכדו פיו – אמר פיו את כשלונו (בע"י פיו הכשילו) [סוטה מב:] יתלכדו – יתאחזו כאחד, אישטרל"ש (עין בא"ה) בלעז [איוב לח ח].

*אין לו דמיון במקרא.

~לכה

*שם עיר (דה"א ד כא). ראה הלך

~לָכִישׁ

עיר מבצר (ביהודה) אשר נלחם עליה סנחריב... [דה"ב כה כז, עין יהושע י ג].

~לכלך, לכלוך

*במקואות פ"ט מ"ד מובא "לכלוכי צואה". +מ"מ : ישע' יד יט, תהלים קו כ, ברכות סב ע"א ד"ה משמש, יומא יב ע"ב ד"ה את השחקין, שם כו ע"א ד"ה דרך, נדרים פ ע"ב ד"ה דכוותיה, ב"ב קמא ע"ב ד"ה סנה' סז ע"ב ד"ה לבתר, חולין כה ע"א ד"ה ממסמס, כריתות יג ע"א ד"ה הא איתכשר. ראה אסטניס, גאל, וסס, מאס, מסמס א, נצה, עקב ג

~לכן

#א.בשבועה [במד' כ יב]. אין לכן אלא שבועה [יחז' טז ט]. לשון שבועה [ירמ' טז יד, ל טז, מט כו, נ ל], לשון שבועה, לכן, באמת [ישע' י כד], לשון שבועת אמת [שם ב לג].

#ב.בשביל כך [במד' טז יא].

#ג.פירוש לכן כמו על אשר, כמו [ישע' יז י] על כן תטעי נטעי נעמנים – על אשר... [מיכה א יד].
#ד.אמת [זכריה יא ז].

~לכש

שוכא דארזא – יבש הוא ודק ויש כמין צמר בין קליפה לעץ [שבת כ:].

*לכש הוא חומר ממנו מכינים פתילות לנר ואסור להדלקת נר של שבת. יש המזהים אותו עם הארז ויש עם האורן הירושלמי. שוכא דארזא הוא לכש בלשון חז"ל. עין בערוך ערך לגש. ראה עמרניא

~לכתא

עץ קטן שכפול ראשו וצריך לחמורים נושאים דרדרים של יין, שתוחבין אותו בשני עקלים שהדרדרים תלויים בהו משני צדי החמור ומחברים בו הדרדרים שיחזיק זה את זה [שבת קב], כעין שעושיין לדרדר יין, שיש בהן טבעות של חבל לכל אחד ואחד, ומכניס טבעת בטבעת ונוטל עץ כפוף קטן ומכניסו בפנימי ושוב אינו יוצא מחברו, וכשבא לסלקו מושך העץ אליו והן מנתקין זה מזה ונופלין [שם קנד:]

~לָלֶאֱת

*ראה לולאה

~ללת

*ראה ילד א, ילל

~למד

#א.למדוד – רגיל [סנה' סה: נדה לט.], למדו – רפי נקוד והוא מגזרת למוד... [ישע' א יז, עיי"ש]. ומבקש למודו – מה שהורגל בבשר ויין [סנה' עב.]. עגלה מלומדה – עשויה חבורות חבורות במלמד הבקר [הושע י יא]. מלומד במכות – רגיל ללקות יותר מכולם [סוכה כט.]. מלומד בנסים – שנעשו לו נסים [מעילה יז.]. מלמדין – אומדין לו דרך עצה הוגנת [ב"מ צב.]. ולמד אותם – לשון פעול, אפריננ"ט (בלמדי) בלעז [ירמ' לב ג.].

#ב.למדת (הכתיב, והקרי למדתי) – הנהיג [ירמ' ב לג.]. ילמדון – ילפון לעצמם, ילמדון – יאלפון לאחרים [דברים ד י].

#ג.שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה למוד – צריך לשומעה, שיתנו לה לב... צריך להטות אוזן אף לשיחתו, שאף היא סופה להבין בה דבר תורה [סוכה כא.], להתלמד לדבר בלשונם שהוא בלשון נקיה ועושר ומרפא [ע"ז יט.].

*עיי' במהרש"א ובגר"פ על ההבדל בין שני הפירושים. הנוסח בגמ' ע"ז הוא "צריכה לתלמוד". +מ"מ: דברים יח ט. ראה אלף ג, לקח א, מלמד, קשב

~למה

למה אמרו – למאי הלכתא [חולין קלא.].

~למו

למו – בשביל [משלי לא א.].

למו ארב – (לשון) לארוב [איוב לח מ.].

*כל למו באיוב הוא צורת משנה של "ל". ראה למואל

~למואל, למואל

למואל מלך – שלמה המלך. למואל, מעשיו וחכמתו להקב"ה. למואל שכינה הוא, כמו ידי שמתי למו פי (כינוי של שבח) [סנה' ע.], שלמה המלך שאמר למו הקב"ה, כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה. לאל, כמו (איוב מ ד) למו פי, דברים לשמו של הקב"ה שאמר המלך (כינוי של תוכחה) [משלי לא א.]. כמו למו פי [שם פסוק ד.].

~למוד, למודים

למודין – נסרים... ודוגמתו שנינו במו"ק עושה לו למודין, לוחין לבור של יין לכסותו [ברכות לח.].

נסרים, צאו ולמדום – סדרו אותם... כדאמרינן במו"ק (ב.) עושה לו למודים – לסדר נסרים על פי הבור [שבת קכה.]. נסרים – היינו לימודין, פלנקי"ש (קרשים, רק בכ"י) בלעז [מו"ק יב. בהיפוך].

*בערוך ערך למד ב מפרש עמודים ארוכים כדגרסינן בכלים פ"ה מ"ט. ראה לוח, למד, נסר. לשון שיט - ראה מוד

~למך, למך

עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין [ברא' ד יט]. הרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא... [שם פסוק כג, עיי"ש ובפסוק כד.].

1. בן מתושאל (מתושלח) מצאצאי קין, נשותיו עדה וצלה, מעדה נולדו יבל ויובל ומצלה תובל קין ונעמה (ברא' ד יח, כג).
2. בן מתושלח מצאצאי שת ואבי נח (ברא' ה ל).

~למס

כלב [שבת סג.].

*בשבת לג ע"ב נאמר: בלשון יונית קורין לכלב למס. ראה לוקוס, מס

~למען

כי ידעתי למען אשר יצוה – ידעתי, לשון חבה... לפי שהוא מצוה... [ברא' יח יט]. למענכם – בשבילכם [דברים ג כו.]. בדיל [דברים כט יח, יחז' יד ה.]. למענכם – י"ת בדיל... [ישע' מג יד.].

למען לא ישלחו הצדיקים – כי הצדיקים... [תהלים קכה ג.].

*ראה בדיל ב, מענה א, עבור

~לן

לנו [סנה' ז. ק.].

~לסטים, ליסטים

גנבא – לסטים, הורג נפשות [שבת קנו.], מוכס – גזלן, לסטים גנב [ב"ק קיד.]. לסטים מזוין – גנב [ב"ק נז.], רועה בשדות אחרים וגוזל את הרבים [שם פ.], דקטילי ליה משום ממנו [ערובין צז.], סתם לסטין פרוצין מגנבים [ע"ז כו.]. לסטים – ידו בכל [ברא' טז יב בהיפוך]. בהמה דקה אין יכולין לשומרה, והולכת ורועה בשדות אחרים [תמורה טו.]. לסטים מזוין – הורג נפשות וסופו ליהרג [ב"ב צב.]. אמר מר (ד"א רבה פ"ה) כל אדם יהי בעיניך כלסטים [תענית כג.]. בערב בעוד שהחמה זורחת אין ליסטין מצוין [תענית י.]. ליסטין – דרכן להרוג בסייף [סנה' לז.].

בן דרוסאי – לסטים היה ומבשל בישולו שליש [שבת כ.], לסטים היה ואוכל כל דבר המבושל קצת [ע"ז לח.]. בן נצר – לסטים היה ולכד עיירות ומלך עליהם

ונעשה ראש לסטים [כתובות נא: עיי"ש ד"ה לגב].
ריש לקיש – היה לסטים [ב"מ פד]. שבו – שם הגנב,
לסטים מזויין היה [ב"מ צג].

*בגמ' ב"ק נו ע"א יש מחלוקת האם לסטים מזויין גנב הוא או
גזלן. ושאר צמים (איוב ה ה) תרג' ויבזון ליסטיין. +מ"מ : שמות
יד כ, ע"ז טו ע"ב ד"ה ה"ג לעולם, קדושין כט ע"א ד"ה כאילו
מלמדו ליסטות. ראה לודי, ליסטאה, מוכס, משמוטא. ראה יד
(א), פרא, ריש לקיש, רצח

~לסטרו~

*ראה זוהמא

~לסת~

לחי [שבת קנא:], לסתות – לחיים זקופין, כאדם, מה
שאינן כן בבהמה ובחיה [נדה כג:]. (כוכבים – דומים
ל)לסתות, רומני דאפי (ע"ז ל:) שקורין פומיל"ש
(בליטות הלחיים) של לחיים, שהם מצהיבים [קהלת יב
ב].

*בספר זכרון ובערוך מביאים ראייה ממ"א כב כד "ויכה את
מיכיהו על הלחי", מותגם על לסתיה. ראה רומני

~לע, לוע~

לחי [משלי כג ב, שבת סז. חולין ו. צג].
*בשופטים טו י ת"י לחי החמור - לועא דחמרא. ראה חד, לעע

~לעב~

מלעיבים במלאכי האלהים – בזים דבריו של
הקב"ה... [דה"ב לו טז].

*אין לו דמיון במקרא. לעב הוא "עלב" בהיפוך אותיות. צ"ע אם
לעב הוא מן החריגים ונתחלף מן לעג. +מ"מ : במד' כ טז, מיכה
ד יד. ראה אשה פרושה, לעג

~לעג~

#א.בלעגי שפה – וכן לשון לעגים, וכן (ישע' לב ד)
עלגים, שניהם לשון דבור הפוך, שאינו מיושר
להשמע [ישע' כח יא]. נלעג לשון – (לשון) עלגים
(לעיל לב ד) ועימקי שפה כל זה לשון נכרית, שאין
מכירין בלשון הקדש [שם לג יט].

#ב.לעגם – (לשון) ילעיגו [הושע ז טז]. ויליגו – היו
מלעיגים עלינו [נחמיה ב יט]. הלעג השאננים – לעג
הגויים... [תהלים קכג ד]. בחנפי לעגי מעוג – חניפות
של ליצנות... [תהלים לה טז], לגימות... [סנה' נב].
*לעג הוא "עלג" בהיפוך אותיות. +מ"מ : ברא' מט י, תהלים לה
טז, נט ט, איוב ט כב. ראה בזה, לעב, לגימה, עגה, עלג

~לעידן~

*בן שלה בן יהודה (דה"א ד כא).

~לעידן~

1. בן תחן משבט אפרים (דה"א ז כו). 2. ראש בית אב למשפחת
לויים מבני גרשון (דה"א כג ט).

~לעה, לעו, לעות~

*לעה היא צורת משנה של לעע. לעות - ראה עות

~לעוזה~

*ראה לעז

~לעומת~

*ראה לעמת

~לעז, לעוז, לעוזה~

כל שאינו לשון הקודש נקרא לעז [מגילה יז]. מעם
לועז – שפת לשון (ברש"י מהדורת מאהרשען : שפת אחר
בלי התיבה לשון) אחר שאינו לשון הקודש, וחבירו
(ישע' לג יט) את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה,
ונו"ן ולמ"ד נחלפות זו בזו [תהלים קיד א].
לעוזה – מי שאינו מדבר בלשון עברי [גיטין לז].
לעוזי – בעל לשון אחרת, שאין הדיינים מכירין בה
[מכות ו:].

*אין לו דמיון במקרא. בתשבי ערך לעז מציין לתרגום בתהלים
"מעמא ברברא" וכן הנוצרים קורין לכל לשון שאינו לשון רומי
ברברו... וכן המפרשים הצרפתים והספרדים כשרוצים לבאר
איזה מלה בלשון צרפתי או ספרדי אומרים בלעז. עיי"ש.
בפירוש כת"י המיוחס לרש"י על הגש"פ מובא : מעם לועז - עם
לשון שפה אחרת שאינו לשון הקודש, וחבירו (ישע' לג יט) את
עם נועז לא תראה עם עמקי שפה, ונו"ן ולמ"ד מתחלפות זו בזו
כמו (נחמיה יג ז) נשכה - לשכה. לע"ז - ר"ת לשון עם זר. ראה
אשורית, להג, לשון, נועז, עברי, עגה. לשון גנאי - ראה דבה

~לעט~

הלעיטני – אפתח פי ושפוך הרבה לתוכו, כמו ששנינו
(שבת קנה:) אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו
[ברא' כה ל]. גבי בהמות קרי ליה הלעטה וגבי עופות
קרי ליה הילקוט [שבת קנה:].
*אין לו דמיון במקרא.

~לעילא~

#א.לעילא מרבי יצחק – לפניו [שבת כט:], לעילא
מרבי תנחום – לפניו, וכן לשון הש"ס והמקרא, (ישע'
ו ב) שרפים עומדים ממעל לו, על שם שיראים
להתקרב לפניו עומדים מרחוק [שם ל].
#ב.לעילא מעלה [סנה' צה].

#ג.לעילא לעילא – מבבל לא"י [ב"ק כג: ב"ב מה:].

*הב"ח מציין לדף פח ע"א שם מפרש רש"י באופן אחר, וזה לשון
הגמרא שם "לא לעילא אלא עליה דרב חסדא", ומפרש רש"י
לפני רב חסדא - לפי שרב חסדא יושב והדרשן עומד קאמר

עליה, שדומה כמי שהעומד למעלה מן הוישב.

~לעיר

*שם עיר (מ"ב יט יג).

~לעמט, לעומת

לעומת אורך השערים – כנגד [יחז' מ יח]. לעומת קלעי החצר – כמדת [שמות לח יח]. לעומת העצה – למעלה מן הכליות היועצות [ויקרא ג ט]. לעומת – אצל [יחז' מח יג].

~לענה

שרש פרה ראש ולענה – שרש מגדל עשב מר כגידין, שהם מרים [דברים כט יז]. עשב מר [ירמ' ט יד]. לענוני – לענה [שבת צ]. לענה מתרגמינן (עמוס ה ז) גידין [ע"ז כט].
*הלענה היא מין סלק. ראה אגנא, אפסיתין, הרדוף, לודנא, פרא א, ראש ב, שווצרי, תרד

~לעס

כוסס [פסחים לט:]. נלעסיה – כוססו [ברכות מד:].
*ראה אלס

~לעע

ולעו – כתרגומו ויסתלעמו, לשון מהומה ושממון וטורף דעת, אישטורדישו"ן (עילפון, הלם) בלעו [עובדיה פסוק טז].
ילע קדש – מקלקל את קדושתו, כמו (עובדיה פסוק טז) ושתו ולעו [משלי כ כה], ילע קודש – כאלו לועה את הקודש, כלומר כסוטר על לועו [סנה' נח:].
(דברי) לעו (לשון בלבול) – מגומגמין, כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו, וכן (עובדיה טז) ושתו ולעו, שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו [איוב ו ג].

*יש הסוברים שהשרש הוא לעה, לעו או ילע. ולעו בעובדיה משמעו הרגיל לשון בליעה. שרש "לעע" הוא דוגמא טובה על הקושי בזהוי השרש הנכון וכאן הלכנו בדרכה של הקונקורדנציה (אבן שושן). ראה לע, מהומה, תמה

~לפד, לפדא, לפדי

מאכל שעושין מתאנים [שבת לז: ב"מ פד:]. לפדי – מיני מאכל [נדרים נ:].
*לפד הוא מזון המוגש בסיום הסעודה לקינוח - מנה אחרונה. ראה בלוספין, לפתן, פרפרת

~לפיד, לפידים

אש [ברא' טו י, שופטים ה ה, איוב יב ה]. לפידים –

(אבוקות) להאיר [שופטים ז טז]. לפידים – אש להבות [איוב טו כד, עיי"ש]. לפידות – פתילות [שופטים ד ד].

*מובא בכלים פ"ב מ"ח והערך ערך לפד מבאר אבוקה, עיי"ש. +מ"מ: דברים ד י, שופטים ז טז. ראה אקדת, בעור, דבורה ב, כידוד, פלדות

~לפידות

*בעלה של דבורה הנביאה (שופטים ד ד).

~לפלוף

קציד"א (ליחת העיניים) [נדה סז].
*במקואות פ"ט מ"ד מובא "לפלוף שבעין". ראה לפף, רירא

~לפנות

לפנות בקר – לעת שהבוקר פונה לבא [שמות יד כז].
לפנות ערב – סמוך להערב שמשו [דברים כג יב].
*ראה לפני, פנה, פניא

~לפני

ולפני ירח – בעוד שהירח קיים... והרבה יש בלשון משנה (חולין פ"ה מ"א) בפני הבית [תהלים עב ה].
*במאמר לשון חכמים בפרשנותו של רש"י למקרא (מאת ניסן נצר בתוך ספר רש"י - עיונים ביצירתו) מציין שלמרות שהמלה "לפני" מופיעה למעלה מאלף פעם במקרא ורש"י רואה לנכון להביא ראה רק מהמשנה, מלמד שמבין את "לפני" זו כיחודית במשמעה. ראה פנים

~לפס

קדרה, לשון אילפס [חולין פד:].
*בכלים פ"ג מ"ב מפרש הרע"ב שזה כמו אלפסין והן מחבות גדולות של ברזל שמבשלין בהן. עיי"ש פ"י מ"ח, פ"ד מ"א ובערוך ערך לבס.

~לפסן

*מובא בכלאים פ"א מ"ה והוא חרדל הבר. עיין בערוך ערך לפסן שהוא מין עשב וסובר שזה הבלופסין המובא בעוקצים (פ"ג מ"ב, ושם הנוסח כלוסין והתני"ט גורס בבי"ת) ובמוסף הערוך מפרש שהוא מין כרוב. ראה בלוספין

~לפף

א.מלפפין את הולד... לפופי ינוקא – כורכו בבגדים וקושרו בחגורה רחבה ומתיישבין פרקי אבריו שהן רכין ונשמטין בחבלי הלידה, וקורין מיילול"ר (לחתל) [שבת סו:], אינמיילול"ר, כמו שעושים לקטן שיתישבו אבריו ולא יתעקם [שם קמז:]. מלפפתו – כורכתו [סוטה ג:], מעטפתו, לשון מלבוש, כמו (שבת קכט:) מלפפין את התינוק [ע"ז ה:], לפופי – אינמיילול"ר בלעז, לשון מלפפין הוולד, שמגלגלו

שבת קטז ע"ב ד"ה וכו' ש. +מ"מ : ישע' כח יד. ראה אטלולא, גחוד, התל, יהיר, ליץ, ליצן, מוקיון, נגש ב, קל, קלס ב, שיחה

~לקה

#א. (סריס שערו) לקוי - רך, מו"ל (רך. בכ"י רש"י שברי"ף) [יבמות פ: בגמרא מובא ג"כ קולו לקוי].
#ב. לקתה מדת הדין - כלומר לא שלם לו כל צרכו [ב"ק פה:]. הלוקה בב"ד כופתין שתי ידיו על העמוד (מכות כב:). [קדושין ע.].
#ג. מביא לידי חולי [שבת קיג:].
#ד. מלקי - מזיק [ע"ז לא:]. ילקה - בליצי"ר (לחבוט, לטפח. רש"י בשיטה מקובצת) [מנחות פו:].
@+מ"מ : שמות ד ח, שם יד כה, ישע' יז יב, יחז' יח ב, תהלים לט ט. ראה לקותא

~לקוח

לקוחות - סוחרים בקיאיין בשומא [סנה' יד:].
*בתוס' ד"ה בשלשה לקוחות : יש מפרשים שרוצין לקנותו ויחזק מי שיתן יותר, ופירוש הקונטרס עיקר. +מ"מ : ביצה כט ע"א ד"ה הכא לא. ראה לקח ב

~לקום

שם עיר בגבול נפתלי (יהושע יט לג).

~לקותא

#א. לקותא - מכין וחובטים אותו בעץ או בגלגל [זבחים יח:]. לקותיה - שמקישין עליו [יומא עא:].
*לקותא משמעו הכאה וניפוץ וכן לקוי וחסרון. ראה לקה

~לקח (א)

למוד [משלי א ה, ז כא]. קח לך - קח האמור כאן לשון למוד הוא [הושע א ב]. מוסר - דהיינו תורה. לא לקחו - לא למדו, לשון לקח [שבת לב: - ירמיה ב ל]. קח טוב - למדנו דרך טוב... ד"א קבל הודיה [הושע יד ג]. ויקח קרח - ת"א ואתפליג, נחלק... וכן (איוב טו יב) מה יקחך לבך [במד' טז א]. יקחך - ילמדך, כמו (דברים לב ב) יערף כמטר לקחי [איוב טו יב]. אשר לקח לך - אשר נגנב ממך [שופטים יז ב]. הלוקחים לשונם וינאמו נאום - המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון נאום ה', כנביאי האמת, למען יאמינו בס' [ירמ' כג לא]. לקח - לשון קבלה [זבחים ח:].
*+מ"מ : ישע' סא א ד"ה פקח קוח. ראה דבה, למד א

~לקח (ב)

#א. תקח לה - יהיה שלה מה שבידה [ברא' לח כג, עיי"ש יד כא בפרוש אור החיים]. אל תקחך - אל תטול [משלי ו כה]. תקח - תטול [כתובות ט:]. אשר לוקח

לפי מדתו, אם גדולות אם קטנות, ועושה להן בית קבול [ב"מ עד:]. אינמיילולי"ר (לחתל) בלעז ולא היינו אסובי ינוקא... אלא לפופי בעלמא, כמו שעושיין בחגורות ופסיקאות [שבת קכט:].
#ב. איילפי - מחובר [ב"מ ק:]. לייף - מחבר [ב"ב ד:]. מלפת - דבוקה בו, כדמתרג' (שמות לו י) ויחבר - ולפיף [בכורות מא:]. לייף - מחובר, תרגום (שמות כו ו) ויחבר - ותלפף [חולין יא:].
@על שני קצותיו חבר (שמות לט ד) תרג' מלפף. +מ"מ : רות ג ח, חולין קז ע"א ד"ה מילף. ראה חתל, ילפת, ליף, לפלף, לפת, שפר

~לפת (א)

וילפת - ויאחז, אינברצי"ר (לחבוק) בלעז, וכן (רות ג ח) ויחרד האיש וילפת - נאחז בזרועות האשה [שופטים טז כט]. וילפת - ואחז, כמו (שופטים טז) וילפת... [רות ג ח]. ילפתו - יאחזו... וכן (רות ג) ויחרד - שחבקתו האשה [איוב ו יח].
*ראה חבוק, לפף

~לפת, ליפתא, לפתם (ב)

אינו חריף אלא מתוק ואין טעם שומן ניכר בו [חולין קיב:]. דרכו להשתמר בקרקע [שבת נ:]. עלי הלפת מכניסין אותן לקיום ע"י האמהות [פסחים נו:]. ליפתא - לפת [ערובין כה:].
לפתם (במשנה ובערוך הגירסא לפתן) - שראשו דומה ללפת, רחב מלמעלה והולך וכלה למטה [בכורות מג:].
*ראה גדגילדא דליפתא, גרגלד, לפד, ראש א

~לפת

כרוב ותרדין אינן לפתן... [ברכות מא:]. אדם רגיל ללפת בו את הפת [ערובין כט. עיי"ש]. שיעורו כדי לאכול בו ללפת את הפת מזון ב' סעודות [ערובין כט: עיי"ש ד"ה בשר חי, בשר צלי]. נאכל מהר [ערובין ד:].
*+מ"מ : ברכות מ ע"א ד"ה בשש, שם מא ע"ב ד"ה שלא, נזיר לו ע"ב ד"ה ואי משטר, סנה' ק ע"ב ד"ה לא תיפשוט. ראה בשש, לפד, לפת, מתוכילתא, מתק, פרפרת, פת, תרגימא

~ליץ, ליצון

יצר הרע [משלי כב י]. ליצים - אבור"ש בלעז [תהלים א א]. מושב ליצים מביא לידי בטול תורה [תהלים א ב].
ליץ - אינו מקבל תוכחות [משלי יג ב].
*באוצר הלעזים מציין שבספר תהלים נוספו הרבה לעזים שאינם בכתבי היד העתיקים. +מ"מ : במד' טז יט, משלי ג לד, שם יד ו, יט כט, שם כא יא, שם כא כד, כד ט, יומא לח ע"ב ד"ה אם ללצים, קדושין מא ע"א ד"ה שנאמר, ב"ב עח ע"ב ד"ה בעלי, סנה' קג ע"א ד"ה מקום, מנחות כט ע"ב ד"ה הוא יליץ. עיין תוס'

(בפסוק : לקח) לך – אשר נגנב ממך, ויש לו דומה...
[שופטים יז ב]. לקחה לו – ביאתה הן ליקוחיה
[קדושין יד]. לקח – כמו קח, ושתי גזרות הן אחת של
קייחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד [שמות כט
א].

*עיין באבן עזרא ובקובץ בית אהרן גליון קי"ח עמ' קע"ו.

#ב. לקחה סתם – קנאה סתם [ביצה ד].

#ג. אל הלקח – איטוייר"ש לישטריפרי"ש (בהתאם
להילקח) [ש"א ד כא].

#ד. לקח על מים רבים – נשרש על מים רבים [יחז' יז
ה, סוכה יז ה – נשרש ואחוז על...].

*מנחם במחברת ערך קח מפרש "ענין צמח הוא". ראה לקוח,
מלקוח, מלקחיים, צפצפה

~לקחי

*בנו השלישי של שמידע בן מנשה (דה"א ז יט).

~לקט

שבילים הנושרים בשעת קצירה, אחת או שתיים, אבל
שלש אינן לקט [ויקרא יט ט]. הכי היא מתניתין (פאה
פ"ו מ"ה) שני שבילים לקט, ג' אינו לקט [שבת קיג:].
הנושר בשעת קצירה [חולין קלא:]. לקט שכחה
(ו) פאה פטורין מן המעשר [סנה' פח:].

*עיין בגמרא שבת קנה ע"ב ההבדל בין מלקיטין ומהלקיטין.
ללקט מובנו לאסוף את קני השבילים מאחרי הקוצר. חוטבי
עצים (ויהושע ט כז) ת"י לקטי אעין. +מ"מ : ויקרא כג כב ד"ה
ובקצרכם, ישע' יז ה, פאה פ"ד מ"י. ראה בצר, גדר, חבט, ילקוט,
מלקט, מסק, נקוטא, נקף, עדר, עוללה, פאה, פרט א, קמה,
קציר, קשש, שכחה

~לקיט

שכיר – לעבודת כל השנה, ולקיט – לימות הקציר
והאסיף [ערובין סד]. שכיר שגר בבית בעל הבית
[כתובות נד]. ששוכרו ללקוט תבואתו [שם נז:].
שלקטו אצלו לדור עמו בביתו לצוותא בעלמא. ל"א
לוקט תבואתו [ב"ק קד]. לקוט – לשון מכר הוא [ע"ז
סב]. לשון שכירות [שם].

*בתוס' הרי"ד לכתובות נד ע"א מפרש : שכיר שדר בבית בע"ה
ועשה לו בגדים לכשמשלים זמנו ורוצה לצאת ותובע שכר
פעולתו.

~לקיש

אפיל [סנה' יח:].
*ראה לקש

~לקנא

ספל של נחושת [ברכות סב], ספל [שבת יב. קמג:].
לקנא דדהבא – מזרק של זהב [ב"ק קיג:].
*לקנא הוא ספל בצורת בקבוק. הספל (שופטים ו לח) ת"י לקנא

דמיא.

~לקנה

*ראה קנה א בהערה

~לקק

*לקק ענינו גמא בלשון. +מ"מ : שופטים ז ה, ו, ז, מ"א כב לח, כא
כז, כב לח

~לקראת

*משמעו בכיוון למשהוא או משהוא ולא מפרש.

~לקש (א)

#א. לשון מלקוש, שהתבואה עולה בקנה שלה [עמוס
ז א], לשון צמח פרי [איוב כד ו – עמוס ז].
*לקש הוא עשב הגדל לאחר הקציר. ראה גז, לקיש, שחת א

~לקש (ב)

#ב. ילקשו – נוטלים פרי, ילקשו אישפרויירונ"ט
(יקטפו), נוטלים לקש שלהם. לקש לשון צמח פרי,
כמו (עמוס ז א) בתחילת עלות הלקש, ת"י צימוח, וכן
יסד רבי אלעזר (בהושענא אדמה מארר) לקש מארבה.
ד"א וזכרם רשע ילקשו, ילקשו אותה מהשחיתה כי את
של העניים ויתומים הם אוכלים. ילקשו כמו (להלן כט
כג) ופיהם פערו למלקוש, זמן ארוך, וכמו (עיין
תרגום בראשית ל מב) לקישיא ללבן [איוב כד ו].

~לרא

*ראה ירא

~לרב

*ראה רבב

~לרד

*ראה רדד

~לרס

*ראה רסס

~לשד

לשד השמן – לחלוח של שמן, כך פירשו דונש,
ודומה לו (תהלים לב ד) נהפך לשדי בחרבני קיץ...
ורבותינו פירשוהו (ספרי יא ח) לשון שדים, אך אין
ענין שדים אצל שמן, ואי אפשר לומר לשד השמן
לשון (דבר' לב טו) וישמן ישורון... ד"א לשד לשון
נוטקריקון ליש שמן דבש, כעיסה הנלושה בשמן
וקטופה בדבש. ותרגום של אונקלוס דמת' דליש
במשחא נוטה לפתורנו של דונש שהעיסה הנלושה

בשמן לחלוחית שמן יש בה [במד' יא ח]. נהפך לשדי
– לחלוח שלי, וכן (במד' יא ח) לשד השמן – לחלוח
שמן, כך פירשו דונש. ומנחם חברו לשון שדידה, כמו
(לעיל יב ו) משד עניים, וכן (לעיל יז ט) רשעים זו
שדוני [תהלים לב ד].

*עיי' במעייני אגס עמ' ר"נ. +מ"מ: יומא עה ע"ב ד"ה לחם יפה.
ראה דשן, פש, שד ב

~לשון (א)

לשון – הוא הדיבור [אסתר ח ט]. לשון הוא
גראמטיקא, הוא הלטין שמדברים בו הגלחים. הם שנו
ועקמו הלשון ועשו להם הבל לחשבם בפני עצמם
ולסלקם מעל ישראל. ולא שכפרו כי לטובתן של
ישראל נתכוונו, אלא מפני שראו ישראל בצער
ובדוחק מתרמיתי ישו, עשו עצמם כאילו הם עמו
בקדישות וצוו עליהם הכל כמפורש בספר צליית ישו
[ע"ז י. לקוח מדפוס ישן של הע"י ומובא במהדורות
החדשות של הש"ס ובאוצר הלעזים, עיי"ש].

(בני יהודה) הקפידו על לשונם – לדבר בלשון צח ולא
בלשון מגונה [ערוכין נג. עיי"ש בכל הדף עניני
לשון].

לשון אלם – לשונם של ישראל שהם בין הכשדים
(ס"א אויביהם) [ישע' לה ו].

לשון בני אדם – אין אדם נודר אלא על לשון שהוא
רגיל לדבר... [ר"ה יב]. בנדרים הולכין אחר לשון בני
אדם [תענית ו: נדרים ל: לה. חולין קד]. מצוה ודרך
נקיי הדעת לספר בלשון נקיה... לשון חכמים לחזר
אחר לשון צח ונקי... תורה הקפידה בלשונה שיצאתה
מפי הגבורה, אבל חכמים במשנה וברייתא אין
להקפיד על לשונם [פסחים ג. ד"ה מאי טעמא ואילן].

*+מ"מ: ברא' לב לב, יחז' ח יא יומא עו ע"ב ד"ה הלך, יבמות עא
ע"א ד"ה בערלי, נדרים מט ע"א ד"ה הלך, שם נא ע"ב ד"ה הלך,
גיטין סה ע"ב ד"ה כתבו, ב"ב מ ע"א ד"ה תנא, ב"ב סח ע"א ד"ה
ש"מ, שם קנ ע"א ד"ה איבעיא, שבועות כא ע"ב ד"ה סתם נמי,
ערכין יט ע"ב ד"ה לשון.

לשון גסות – +מ"מ: במד' כב יג, סנה' כד ע"א ד"ה ורוח,
כריתות כח ע"ב ד"ה אחוי

לשון הבאי – +מ"מ: דברים א כח, מ"א א מ, ירמ' כג כח,
גיטין פד ע"א ד"ה מפליגה, סנה' ק ע"ב ד"ה רב יוסף אמר. ראה
גוזמא, הבאי

לשון זכר – +מ"מ: ברא' לב ט, קהלת ז כז
לשון חכמה – שלא יבינו האחרים [ערוכין נג].

*+מ"מ: סנה' יז ע"ב ד"ה שלשית. ראה בל א, ברבך, חכמה א
לשון חכמים – יש ללמוד ממנה ברכה ועושר ורפואה
[כתובות קג].

לשון יהודית – כל העם מכירים בלשון יהודית [ישע'
לו יא].

לשון יוני – %ראה יון ב

לשון ישמעאל – %ראה ערב, קדר א, שודד
לשון למודים – לשון הראוי ללמד, כדי לדעת לעות
את העיפים וצמאים לשמוע את דברי הקב"ה [ישע' נ
ד].

לשון משנה – %+מ"מ: ברא' כא טז, כד כ, ל לב, לו ז, לו כה,
מ יא, מא מב, מה כז, שמות ב ב, ט טז, לא, כח כב, ישע' א יז, ג
יח, ירמ' מז טו, יחז' כז ז, לט ט, עמוס ד ב, ח יג, מיכה ד י, זכריה
יב ב, תהלים יט יב, לב ט, עב ה, עו יא, פ יג, יד, שה"ש א יז, ה א,
רות ב יד, טז, איכה א יד, א כ, ג מה, קהלת ג א, שבת טו ע"א
ד"ה שחיב, ר"ה טז ע"א ד"ה להבא, ב"ב פז ע"ב ד"ה או אסיפא,
שבועות ו ע"א ד"ה שבוה, חולין כב ע"א ד"ה מתנ' בתורין.

לשון נופל על לשון – %+מ"מ: ברא' ב כג, במד' כא ט

לשון נקבה – %ראה לשון זכר

לשון נקיה – %+מ"מ: ברא' יט לו, לט ו

לשון סורסי – %ראה סורסי

לשון עגה – %ראה עגה ב

לשון פרסי – לשון נאה מארמי [ב"ק ח:].

*ראה פרסי

לשון הקודש – ראוי לכתוב בו מקרא [מגילה ח:
עיי"ש ד. ד"ה סבור].

*לשון הקדש הוא כינוי ללשון העברית, על שם שבה נכתבו
כתבי הקודש וזו לשון התורה להבדיל מלשון חכמים שהיא
לשון המשנה והכתבים הבאים אחריה. בחולין קלו ע"ב נאמר
"לשון תורה לעצמה, לשון חכמים לעצמן". עיין באגרת הטיוט
חלק הפשט ערך לשון הקודש שנקראת כן שלא תמצא בלשון
זה שם מיוחד לערות האיש והאשה לשתן ולצוואה. עיי"ש. עיין
בשערי תורת בכל לסנה' לח ע"ב: אדה"ר בלשון ארמי סיפר...
ונראה פירושו "שגם" בלשון ארמי סיפר, שכן אין במקרא רק
מלה ארמית אחת "יקרר" שמשמעה "נכבד" עיי"ש. +מ"מ: ברא'
נ, שמות ב, דברים יא יט, כ כ, כה ח. ראה אשורית, לועז

לשון רכה – בתפלה ותחנונים [משלי כה טו]. לשון
רכה תשכר גרם – ע"י לשון רכה שחננה מענה רך,
נשברה עצמי [גיטין סח:]. משה – כשהיה צריך לבקש
רחמים על ישראל היה מדבר בלשון רכה [סנה' מד].

*+מ"מ: קדושין לא ע"ב ד"ה ומביאו

לשון רמיה – לשון הרע [ויקרא יט טז, במד' לג יח].
לשון הרע – הלב מבין לספר לשון הרע ובודה
הדברים מלבו... עונשה מיתה, דכתיב (תהלים קא ה)
מלשני (הקרי, והכתיב מלושני) בסתר רעהו אותו
אצמית [שבת לג:]. סתם לשון הרע בחשאי הוא [יומא
מד]. אבק לשון הרע אינו לשון הרע גמור אלא צד
לשון הרע... [סוכה מ:]. עונשו של לשון הרע, נגעים
[יבמות קה:]. אסכרה באה על לשון הרע [סוטה לה:].
ע"י לש"ה חרב הבית ונהרגו כמה רבבות [גיטין נז:].
לשון הרע לית לה בה משום לישנא בישא היכא
דמתאמרא קמי תרי [ב"ב לט:]. נגעים ע"י ריב של
לש"ה הם באים [סנה' פז:]. הנגעים באים על לשון
הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים [ויקרא יד ג].

*עיי' בספר מנוחת שלום מר' י"ח סופר ח"ט סימן כח בענין
המדבר ל"ה על חבירו נותן לו מצותיו ונוטל עונותיו. +מ"מ:

ברא' מה כד, שמות ד ג ואילך, שמות כג א, במד' לג יח ד"ה ויחטו, דברים א א, שם כב יג, שם כד ט, שם כז כד, הושע א א, משלי יז ד, שם כז כח, קהלת ז כא, תענית ח ע"א ד"ה ולך מה, ב"ב קסה ע"א ד"ה אבק, סנה' לא ע"א ד"ה בתר, סנה' צה ע"א ד"ה נטרד, זבחים פח ע"ב ד"ה ויכפר, ערכין טו ע"א ד"ה ממאי ואילך, שם טז ע"א ד"ה דמיתאמרא ואיך. ראה אבק א, רז, רכיל, שקרא

שבועים לשון – סנה' שיש בה שלשה מדברים בשבועים לשון חכמה היא וכשירה [סנה' יז; עיי"ש ד"ה שנים].

*+מ"מ : ברא' נ ו, דברים א ה, כז ח, תהלים פא ו, סוטה לה ע"ב ד"ה היאך

לישנא תליתאי – לשון הרכיל שהיא שלישית בין אדם לחבירו לגלות לו סוד [ערכין טו; עיי"ש ת"י לברא' א טז].

@בגמרא סנה' כא ע"ב נאמר : אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא, בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, והניחו להדיטוטות כתב עברית ולשון ארמי... מאי כתב עברית? אמר רב חסדא כתב ליבונאה. כאשר רש"י כותב "בלשונינו" בפירושו הכוונה לצרפתית העתיקה. ראו לציון שהמקור היחיד היום לצרפתית עתיקה הוא מכתבי רש"י ובני חוגו. עיי' בספר זכרון שירת מרים (פטרפרוינד) בעניני תפלה (ירושלים תשע"ד) עמ' נ"א בענין דברים הנאמרים בלשון הקודש מר' משה מרדכי פרבשטיין המציין למשנה ברורה בסימן ס"ב סק"ב בביאור הלכה ד"ה יכול "לשון הקודש הוא לשון מצד העצם, משא"כ שאר לשון אינו כי אם מצד הסכם המדינה..." ועיי"ש את משמעות הדברים. +מ"מ : תוס' ברכות ב ע"ב ד"ה אם כן, תוס' שבת מא ע"ב ד"ה מדי ב"ב נו ע"א ד"ה אלו דברים, תוס' ע"ז כז ע"א ד"ה אלמא, תוס' בכורות מו ע"ב ד"ה דאדם. ראה אבק א, ארמית, אשורית, יון, כסא א, כתב א, ליבונאה, לעג, לעז, לשן, מלשין, סורסי, עברי, עגה, עלג, עם ב, קטן א, שני א, שן, שפה א

~לשון (ב)

א.לשון של ארגמן – צמר סרוק ומשוך כמין לשון וצבוע ארגמן [ב"מ כא]. צמר צבוע, ואח"כ חזרו והחליקוהו במסרק ועשויו לשונות לשונות [ב"ב יט]. לאחר שצבען סורקין אותן כעין לשונות ארוכין לטוותן [שבת מח].

לשון של זהורית – צמר סרוק ומשוך כמין לשון וצבוע אדום... [יומא לט. עיי"ש].

*+מ"מ : ר"ה לא ע"ב ד"ה מי הוה

ב.לשון בחרדל – מעדן מלכים ושרים [ב"מ פו].

*+מ"מ : ברא' יח ז

~לשכה

לשכות – קנבריי"ש (חדרים) בלעז [יחז' מ יז, עיי"ש]. קנבריידי"ן (אזור הלשכות) [יחז' מב א, עיי"ש בכל הפרק].

*רש"י מביא כמה פעמים שלמ"ד מתחלפת בנ"ן ומביא כדוגמא את צמד המילים לשכה – נשכה, +מ"מ : ש"א ו יח, שם כז י, ישע' כא טו, יחז' מה ה, תהלים קיד א, איוב לח כח. דה"ב לד, יומא טו ע"ב ד"ה במקצוע, מכות כג ע"ב ד"ה והבאת, ע"ז נב ע"ב ד"ה

מזרחית. ראה בית המוקד, בסילקי, נשכה

לשכת אבטינס – (משמשת) ללמוד חפינה [יומא יט].

לשכת בית הטלאים – שהקרבות שם [דה"א כג לא].

לשכת בית המוקד – לשכה קטנה שקרויה בית המוקד ופתוחה לבית המוקד הגדול [יומא טו].

*נראה מרש"י שלשכת בית המוקד הגדול נקראת סתם בית המוקד, ואילו הקטן נקרא לשכת בית המוקד. ראה בית המוקד לשכת בלווטי – כך היתה נקראת לשכת שרים [יומא ח].

לשכת הגולה – ע"ש בור שכו שם עולי גולה [יומא יט].

לשכת הגזית – בהר הבית [ר"ה לא. סנה' יד]. שם היו מפיסין [יומא כה]. סנהדרין [תענית כג]. בית המקדש (שם נמצאת) לשכת הגזית [יבמות קט]. מקום מיוחד [סוטה ז]. בנויה בתוך העזרה היתה, חציה בקודש וחציה בחול כדאמר ביומא (כה). [סוטה ח. סנה' פו]. מקום – המיוחד למשפט [סוטה מה]. אמר מר (קדושין עו): שם היו יושבים מייחסי כהונה ולויה [קדושין טז]. בלשכת הגזית היו יושבים סנהדרין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים, ומייחסים את הכהנים והלוויים להבדיל פסולים מן העבודה ומן הדוכן [שם עו]. אין דיני נפשות בכל מקום אלא בעוד שסנהדרין נוהגת בלשכת הגזית... [סנה' מא]. אין ב"ד ממיתין אלא בזמן לשכת הגזית, בעוד סנהדרין נוהגת בלשכת הגזית נוהגת אף בחו"ל [סנה' נב]. לשכת הגזית כמין בסילקי גדולה היתה ושם דנין בני אדם [ע"ז טז]. לשכת הגזית היתה חזקן ומבצרן של ישראל... משם הוראה יוצאה [שה"ש ד ד], יושבת בטבור הארץ [שם ז ג], בירושלים... שמה ישפטו רשע... [קהלת ג טז]. מרדכי מכיר בשבועים לשונות, שהיה מיושבי לשכת הגזית [אסתר כ ב].

*+מ"מ : קהלת יא א, ע"ז ח ע"ב ד"ה כי היכי, ברכות יא ע"ב ד"ה ברכו, סנה' קג ע"א ד"ה בשער התוך, שם קד ע"א ד"ה וישבו, שם קו ע"א ד"ה ומי, ע"ז ח ע"ב ד"ה דיני, זבחים נד ע"ב ד"ה ואיכא.

לשכת חולדה – סמוכה ללשכת הגזית... היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי סנהדרין... מפני צניעות [דה"ב לד כב].

לשכת החותמות – שמניחין שם חותמות של לוקח סלתות ונסכים מן ההקדש בדמים... [יומא טו].

לשכת חשאים – %+מ"מ : שקלים פ"ה מ"ו.

לשכת הכלים – %+מ"מ : שקלים פ"ה מ"ו

לשכת המצורעין – ששם המצורעין טובלין בשמיני לטהרתן... [יומא טז. ל].

לשכת העצים – מעצי לשכת העצים היו אופין ומבשלים כל צרכי מקדש [ביצה כב].

לשכת פרהדרין – לא היתה קדושה [יומא ו]. לישן שם (הכהן הגדול ערב יו"כ) [יומא יט, עיי"ש ד"ה

ומסתברא]. (כ"ג) פירש מביתו ללשכת פרהדרין ושם
היו מתקנים לו כל צרכיו [ע"ז יז].

*ראה פרהדרין

(לשכת הפרווה) – על גגה היה בית הטבילה, מי
מעיין היו באים לשם ברומה [יומא יט].

*+מ"מ : יומא י ע"ב ד"ה כי פליגי, שם יז ע"א ד"ה אלא לאו
ואילך. ראה אל ב (ב), בית החלפות

~לשלת

שום דבר מיאוס, כגון רוק או צואה [שבת קמב].

גייעול של רוק או של צואה [זבחים צד].

*לשלת היא משרש לוש. ראה צואה, צפיע

~לָשֶׁם

#א. אבן טובה, והיא היתה על החשן לשבט דן
[שופטים יח כז].

*בשמות כח יט וכן לט יב נמנה בין אבני החושן ואינו מפרש.

#ב. היא ליש האמורה בספר שופטים (יח ז, יד)

[יהושע יט מז]. לשם היא פמייאס... [דברים לג כב,

עיי"ש]. עיר שכיבשו בני דן [מגילה ו]. ליש – שם

העיר, וביהושע (יט מז) קורא שמה לשם ע"ש שמצאו

שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן

לשבט דן, שמו כתוב על לשם וידעו שבאמת הוא

נחלתם [שופטים יח כז].

*עיין בתרגום לשה"ש ה ד. ראה ליש

~לשן

אל תלשן – אל תמסור דין על אדם... [משלי ל י].

*+מ"מ : ויקרא יט טז. ראה לשון, מלשין

~לָשֶׁע

*מקום בקצה גבול הכנעני (ברא' י יט).

~לשון

*עיר של אחד ממלכי כנען בימי יהושע (יהושע יב יח).

~לת, ללת

*ראה ילד א

~לתא

משום לתא דידה – משום מזל דידה. האי לתא יתור

לשון הוא [יבמות כט], משום לתאי דידי – בשביל

מזלי [ב"מ כ]. לתך – מזלך [ב"מ קו].

*+מ"מ : ב"ב צו ע"ב ד"ה ושמואל. ראה מזל

~לתיתה

*ראה לתת

~לתך

לתך שעורים – בפסיקתא (דרב כהנא פיסקא דבחודש

השלישי) הוא נדרש בחמשה עשר כסף בט"ו בניסן,

וחמר ולתך הרי ארבעים וחמשה, שהחומר ל' סאה

והלתך חצי חומר חצי חומר, ט"ו סאה [הושע ג ב,

עיי"ש ובפסוק ג], חמשה עשר סאין [חולין צב.], חצי

כור, לפי חשבון סאתיים כחצר המשכן חמישים על

חמישים הוי בית סאה, ט"ו סאין [קדושין סא. שבת

קכז. ערובין קב. ב"מ פ. קד. שבועות מב. ערכין כה.].

בית חצי כור [כתובות צח:].

*לתך מוזכר במקרא רק פעם אחת בהושע, ולמרות שידוע

שהוא חצי כור שהוא חמש איפה, אין זה מפורש בשום מקום,

ורק בחולין נרמז "חומר שעורים ולתך שעורים אלו מ"ה צדיקים

שהעולם מתקיים בהם" וידוע שחומר הוא שלשים סאה, יוצא

שהלתך הוא חמש עשרה סאה, או חצי חומר. (רלב"ל) ראה

אדרב

~לתת

#א. לשורות במים מעט ולכותשן במכתשת להסיר

מורסנן, כדי שתהא סולתן נקייה [פסחים לו.], לשורות

מעט במים ולכותשן במכתשת [סנה' ה:].

#ב. ליתתיה – ישפילנו [שבת סז.].

~מ, מ"ם

ממין סמכין – מ"ם סתומה שדומה לסמ"ך [שבת קג:

עיי"ש ע"ב ד"ה עלויי]. מְדַעְתִּי – (כמו) ידעתי... מ"ם

זו משמשת נתינת טעם, כמו לפי שידעתי, ודוגמתו

(דברים ז ח) כי מאהבת... [ישע' מח ד]. כל תיבה

שראשה מ"ם משמשת נטילה היא [שבת סג:].

*מ' זעירא - ויקרא ו ב, דברים ט כד, מ' רבתי - ברא' ג כג, משלי

א א. כל תיבה שראשה מ"ם משמשת נטילה היא, כמו (שמות לב

ד) ויקח מידם, (וכן תהלים י טז) אבדו גויים מארצו [שבת סג

ע"ב]. *מ"מ : מגילה ג ע"א ד"ה בנס, סנה' צד ע"א ד"ה לימא.

ראה כל ב

~מַאְבּוּס, מאבסין

פתחו מאבוסיה – ת"י אבולהא – שעריה ואין לו

דמיון. ומנחם חברו לשון אבוס [ירמ' נ כו].

*אין לו דמיון במקרא. מאבוס הוא אוצר תבואה. ראה, אבוס,

בוס

~מָאָד

בכל מאדך – מן החביב עליך [ברכות סא: – דברים ו

– בכל ממונך].

~מאדים

מזל מאדים ממונה על החרב ועל הדבר ועל הפורעניות... [שבת קכט: עיי"ש מהלך המזלות].
*ראה חמה, כוכב, לבנה, נוגה, צדק, שבתאי

~מָאָהָב

למאהבי – לאותם שמראים עצמם כאוהבים [איכה א יט].

~מָאָוִיִּים

אל תתן ה' מאוי (בפסוק: מאויי) רשע – עמלק (ס"א עשו) הרשע [תהלים קמ ט].
*אין לו דמיון במקרא ומובנו חפץ, רצון.

~מָאוּזֵל

*ראה אוול

~מָאוּם, מָאוּמָה

משאת מאומה – חוב של כלום [דברים כד י]. ולא ידע אתו מאומה – לא היה נותן לכו לכלום [ברא' לט ו].
מאומה (כך הד"ה במ"ג המאור, ובמ"ג הכתר: מומה) – חסר אל"ף... (לשון) מום [מ"ב ה כ]. מאומה – מום [ברא' כב יב]. מאום – הוא מום, דבר שמץ, ואל"ף זו כתובה ולא קריא במסורת הגדולה והוא מגזירת (שמות ה ז) לא תאסיפון... כמו לא תוסיפון... [איוב לא ז].

~מָאוּס

סחי ומאוס – הוא נייע, בלשון משנה (נדה פ"ז מ"א) כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון [איכה ג מה].

~מָאוּר

חלון [שבת קנז. בכורות לז: – שלא נעשה בידי אדם].
מאור עינים – לפי פשוטו דבר שהוא תאורה למראית העיניים [משלי טו ל].
מאורי אור בשמים – שרים של מעלה, מליצים [יחז' לב ח].
מאורות – שלהבת אדומה לבנה וירקרקת [ברכות נב:]. ירח וכוכבים [סוכה כט].

~מָאוּרָה

י"ת... ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר, וכן (ברא' יא כח) אור כשדים, וכן (לקמן כד טו) באורים כבדו ה' [ישע' יא ח], מאורת צפעוני – נקע, חור מעונתו – שם כד טו].
*ראה אור א, פדחת

~מָאָזְנִים

א.מָאָזְנִי מִים – יש לו שנתות וסימנים בכלי ונותנין בו מים, והסימנים מודיעין אותו כמה המים עולים למעלה בשביל ליטרא בשר, שכבר שיערו לכך [ביצה כח]. נפש של מאזנים – הוא ברזל החלול שהלשון קבוע בו [ב"ב פט]. מאזניא – מאזנים [דניאל ה כז].
*עיין בספר מסורות ונוסחאות בתלמוד עמ' 190. מ"מ: ר"ה יא ע"ב ד"ה ואזדו. ראה טורטני, טרטון, כף (ו), מתנא, מתקולתא, נפש ג, ערסא, פלס, קנה, תרטא
ב.מָאָזְנִי (חודש) תשרי (מזל) מאזנים [ר"ה לה].

~מָאִי, בְּמָאִי

מאי סודנא – למה נקרא שם השכר סודנא [פסחים קיג]. מאי דקמאי – מאי דבר זה שאירע לפני עתה, שלא הייתי רגיל בכך [כתובות סז:]. מאי דלקמן – מה הדבר הזה שבא לפנינו [פסחים ג:], כלומר מה זאת הבאה לפנינו עכשיו, דבר חדש כזה [מגילה טו:]. מאי תשלומין – כיצד הן תשלומין [חגיגה ט]. במאי קמיפלגי – מה ראייה מביאים לדבריהם [יומא ד:], איזה טעם נותנין לדבריהם [סוטה כה. ב"מ מז:]. במאי פליגי – כלומר מאי איכא בינייהו [נזיר נז:]. מאי האי – מה אתה מעיין כאן [תענית כד]. מאי קראה – היכא רמיזא [ב"מ קי:]. מאי ספק חלה – כלומר מאי קאמר [נדה ז]. מאי לא נטה – כלומר מה לנו להזכיר כאן שלא נטה [סנה' מט]. מאי אין עליו תשובה – מה יש לו לתנא להשיב דאצטריך לאשמועינן דאינה תשובה [ב"מ צה]. מאי עמא דבר – היאך נוהגים [ברכות מה:]. מאי תניא – היכא תניא [שבת קטו:]. במאי – באיזה [סנה' ק:].

*בה"ר מציין להכותב בע"י השואל מה בא רש"י לחדש בפרשו את "במאי קמיפלגי" ביומא ד? עיין בהרצ"ה חיות ובש"ה מאמר תורה שבעל פה אות אלף... וכיון דאין חולקים בסברא הסביר רש"י דהכוונה איזו ראייה מביא כל אחד לדבריו. ולמעשה בהרבה מקומות מפרש רש"י דברים פשוטים ואף חוזר על פירושו. עיין בתוס' נזיר נז ע"ב ד"ה במאי פליגי - מאי טעמייהו, ואם כן, אפשר להקשות גם על התוספות. ראה בין א, מה

~מָאָכֵל

מאכל – ממון [תהלים עד יד]. כל מאכל קרוי לחם, כמו (דניאל ה א) עבד לחם רב, וכמו (ירמ' יא יט) נשחיתה עץ בלחמו... [איוב ו ז].
מאכל יורשים – יורשי הון רב, שלא טרחו בו ואין עסוקים ודואגין לשוט אחרי מזונות ולעסוק במלאכה [שבת י].

*מ"מ: קהלת ז כא, ברכות מד ע"ב ד"ה כל שהוא. ראה אנגרון, דוה, ותיקא, חביץ, לחם, לפדא, מספוא, פת בג, צעי, רסס, שתיתא, תמחוי

~מֵאֲכָלֶת (א)

סכין, על שם שאוכלת את הבשר, כמה דתימא (דבר' לב מב) וחרבי תאכל בשר, ושמכשרת בשר לאכילת אדם (ב"ר נו ג), ד"א זאת נקראת מאכלת שישראל אוכלים מתן שכרה [ברא' כב ו, שני הפירושים האחרונים הם בדרך דרוש]. סכין [משלי ל יד].

~מֵאֲכָלֶת (ב)

כינה [שבת יב. נדה יד].
*מאכלת מלשון אש - עיין ישע' ט ד, יח. ראה כנה, כנימה

~מֵאֲמָצִים

*מאמצי כח מלשון התגברות - עיין איוב לו יט ואין לו דמיון במקרא. ראה אמץ, המהם

~מֵאֲמָר

#א.מאמר פתוח ומאמר סתום - יש דברים שניתן רשות לדורשן ויש שאתה מצווה לסותמן כגון מעשה מרכבה [שבת קד.].
#ב.מאמר - קידושי יבמה [יבמות יב. נדה מה.], קידושי יבם ביבמתו [קדושין מג:].

~מֵאֵן, מֵאֵן

#א.מֵאֵן אתה - סרבן, כמו ממאן, מסרב [שמות ז כז].
#ב.ממאנין את הקטנות - מבקשים מהן שימאנו [נדה ח.].
*+מ"מ: ב"מ סז ע"א ד"ה הממאנת, סנה' ב ע"א ד"ה מיאונין.
#ג.מֵאֵן דהו - אדם אחד, מאן דהוה [מו"ק כב.], אחד מן התלמידים, ולא היו זכורין אלו שסדרו הגמרא מי היה [חולין נ.]. אחד מן התלמידים, מי שהוא ולא נודע שמו [ביצה כז.]. מאן - כמו מנאי, לשון קצר הוא [חגיגה טו.], למי [סנה' כט:].
*+מ"מ: ירמ' ג י, תענית טו ע"א ד"ה ובקבלה: והקשה תוספות מאן דהו...

~מֵאֵנָא, מֵאֵנִי

#א.כלי [עזרא ה טו, ז יט, תענית כה. כתובות סג. קז: סנה' סז.]. מאני - כלים [ביצה לב.], בגדים [ברכות ו. שבת קי. קמז: יומא נב. עח: פד. מגילה כז: נדרים פא.]. מאני גזיזי - כלים סדוקים [יומא עח.]. מאני מיכלא - קערות [סוכה כט.].
#ב.כנור [גיטין ז.].

~מֵאֵס

#א.ביזה [ישע' לג ח], מאוס - מלוכלך [ב"ק פב.]. לשון לכלוך [שם יח.]. נמאס בה - קצה דעת חבירו

בדבר [חגיגה ה.]. ימאסו - נמאסים בעיניהם [תהלים נח ח].

*ראה ווס, מסמס

#ב.כסף נמאס - שאינו נצרך בשום יגיעה [ירמ' ו ל.].
@+מ"מ: במד' כד ד, קדושין כא ע"ב ד"ה יפת תואר. ראה מוס, סוחה, סחי, פגול, קו, קץ, שחה

~מֵאֲסָף

שבט דן הנוסע אחרון, והוא מאסף את כל המתעכבים האחרונים [יהושע ג יג], ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף, לפי שהוא ממתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע [ישע' נב יב]. מאסף לכל המחנות - תלמוד ירושלמי (ערובין פ"ה ה"א) לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסים, היה נוסע באחרונה, וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו... [במד' י כה].
*ראה אסף ב, חבר ב

~מֵאֲפָה

*מאפה תנור - עיין ויקרא ב ד, ו

~מֵאֲפֵל, מֵאֲפִלְיָה

לשון חושך [ירמ' ב לא].
*מאפליה זה חושך רב, כבד. מאפל - עיין יהושע כד ז. ראה אפל, חשך ב, עיפה, ערף, ערף ב

~מֵאֵר, מֵאֵרָה, מֵאֵרֹת

מארה - חסרון, כמו [ויקרא יג נא] צרעת ממארת [דברים כח כ]. המאירים - המחסרים אותה מן העולם, לשון סלון ממאיר [במד' ה יח]. קללה [מלאכי ג ט].
יהי מארת - חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות... [ברא' א יד].
*ראה ארר, ממאיר, סלון

~מֵאֲרָב

*+מ"מ: יהושע ח יח, הושע י יד, תהלים סג י, איוב א יז, דה"ב כ כב, ברכות ג ע"ב ד"ה יועצים, ב"מ לט ע"א ד"ה רטושים. ראה ארב, ארבא ב, ארבאל, ארבה ב, בית ארבאל, יעקב, מצודה, סבך א, עקב ד, צדה ב, צדיה, צפן, רצד

~מֵאֲרֹפֶה

*שבועית פ"ה מ"ד מובא: עוקרין אותה במארופות של עץ ומפרש בערוך ערך מאפורות כעין מרא של עץ.

~מֵאֲשַׁכֵּן

מאשכן (בגמרא הנוסח מאושבן) - ביציו גדולים [בכורות מד:].

~מבגאי

מבגאי שמני – כך שמי [ערובין סד:]. מבגאי שם איש מבני העיר (שכם) [מכות יא:].

~מבדלות

והערים המבדלות – ערים היו להם מובדלות... [יהושע טז ט].

~מבוא

מבוא המלך – שהיה בא בו מביתו לבית ה' דרך החוץ... [מ"ב טז יח]. מבוא השלישי – לא ידעתי היכן הוא, ושמא עזרת ישראל היא... [ירמ' לח יד].
@ראה בוא ב, מבוי, מעלי, פרוותא

~מבוג

שם חכם [זבחים ט:].

~מבוי

מבואות שאינן מפולשין – שראשו אחד סתום וחצרות פתוחין לו ובני החצרות יוצאין דרך מבוי לרה"ר [שבת ו]. מבוי קצר הוא ואינו רחב י"ו אמה, אי נמי רחב הוא ואינו מפולש אלא ראשו אחד פתוח לרה"ר וראשו אחד סתום [ערובין ב.]. מבוי עקום – שני פתחיו מפולשין לרשות הרבים אחת [ערובין ו.]. ארכו יותר על רחבו [שם יב.]. מבוי מפולש – ששתי הדפנות זו כנגד זו [סוכה ז.].
*+מ"מ: סוכה ב ע"א ד"ה מבוי. ראה מבוא, מפלש, פלש

~מבוכה

מבוכתם – ערבולהון (בת"י: ערבו להון) כמו (שמות יד ג) נבוכים הם, מהומתם [מיכה ז ד, עיין ישע' כב ח].

*במ"ג המאור הציטוט משמות היא: כמו "נבוכין הם". וקשה לקבל שרש"י מצטט פסוק כה ידוע בחומש בצורה שגויה וזו ט"ס ובמ"ג הכתר אכן מובא "נבוכים". ראה בוך, נבך

~מבול

שבלה את הכל, שבלבל את הכל, שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך, וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא, שהציף הכל... [ברא' ו יז]. המבול היה בשנת שש מאות שנה לנח [ברא' י כא]. דור המבול היו שמונה... [ברא' יח לב]. האומות גדרו עצמן מן העריות ע"י המבול [ברא' לד ז].

*צ"ע אם השורש של מבול הוא יבל, נבל, או בלל. +מ"מ: ברא' ז יב, שמות א י, דברים יא יז, לב ז, איוב כב טז, כד יח, כ, קהלת ב א, ג יד, ג יז, יומא עו ע"א ד"ה תיבה ואילך, ר"ה י ע"ב ד"ה ויהי, שם יא ע"ב ד"ה ואזדו ואילך, יב ע"א ד"ה חכמי ואילך,

ר"ה לה ע"א ד"ה הכי גרסינן ואילך, ב"ב קכא ע"ב ד"ה קפלו ואילך

~מבונה

*ראה בנה

~מבוסה

*ראה בוס

~מבוע

כרס שהיא עבה ונבקעת [קהלת יב ו, עיי"ש ועיין ישע' לב ז, מט י].

~מבוקה

*ראה בקק, מגור

~מבורא

*ראה מברויא, מברא

~מבוש, מבושים

*במובן אשכי האיש ויש סוברים אמתו (יתכן מלשון בושה). +מ"מ: שמות ד ד, ט ב, דברים כה יא.

~מבחר, מבחור

שם דבר, כמו (ויקרא טו ד-ט) מרכב, משכב, (וכן שמות יב טז) מקרא קדש [שמות טו ד]. מבחר – מובחר [דברים יב יא].
מבחר כל הסממנין היא השתיקה, שלא להרבות בדברים [מגילה יח].

*בדה"א יא לח נזכר מבחר בן הגרי, אחד מגבורי דוד (לא נזכר ברשימה בש"ב כג לא). +מ"מ: ברא' כג ו, מ"ב ג יט, יט כג, ישע' לו כד

~מבט, מבט

(לשון) משענת [זכריה ט ה].

*ראה זכר

~מבטא

מבטא שפתיים [– תהלים כא ג].

*משמע מבטא הפה, מובא בבמדבר ל ז ט ולא מפרש. ראה ארשת, ערל

~מבטח

מנוס [איוב יא כ בהיפוך].

*ראה בטח א, חסה

~מבין

שומע [ברא' מב כג בהיפוך]. מסתכל [דניאל ח ה]. כי

מבין הוא – לשון מבין נופל על למוד השיר... [דה"א טו כב, עיין דה"ב כט כה]. לענין שירה נופל לומר מבין [דה"א כה ז]. בכל מקום אמור לענין שירה הבנה... [דה"ב לד יב, עיין"ש]. מבין – אדם מבין [ברכות ז].

בב"ר שנינו, קודם שנוצר יציר, מבין הקב"ה מה שאדם עתיד לחשוב [דה"א כח ט]. הלב מבין – מה יש לעשות אם ישמע לעצת הכליות אם לא... ומנין שהלב מבין? שנאמר (ישע' ו י ולבבו יבין [ברכות סא].

*ראה בין, תבונה

~מבכירה

*ראה בכר

~מבלבליא

לבן הפוסק בסירה ונכנס בשחור ואינו מקצר המראית כלל [בכורות מד].
*ראה סירה ב

~מבליגה

(מין) עץ [סנה' קח:].

*בגמרא דנים מאיזה עץ היתה עשויה תיבת נח, מבליגה או גולמיש.

~מבליגית

*ראה בלג

~מבלעתא

מקום בית הבליעה קרוי תורבין (ראה תרבין), סמוך לראש הנקב מאוד [חולין מג:].

~מבלקה

*ראה בלק

~מבנה

בנין [יחז' מ ב].

*אין לו דמיון במקרא.

~מבני

*החושתי, אחד מגבורי דוד. בש"ב כא יח ודה"א יא כט נקרא סבכי (ש"ב כג כז).

~מבצר, מבצרים

מבצר צר – קרוין כריכן קרוי תוקפא [יהושע יט כט]. בצרות – מנחם חברו לשון מבצר, כמו (ישע' כה יב) ומבצר משגב חומותיך [ירמ' יד א]. בצורת – לשון

מבצר, וכן חברו מנחם [שם יז ח]. תבצר – לשון מבצר, חוזק [שם נא ג]. מצודתי – לשון מבצר [תהלים יח ג]. לכיש – עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב [דה"ב כה כז]. עיר מבצר – מוקפת חומה [מגילה ה: עיין"ש]. כרך גדול [מכות י]. סליקום – עיר מבצר... [שם].

*בברא' לו מב ודה"א א ג נזכר מבצר, אחד מאלופי אדום. ראה בחון, בצר א, ג, בצרון, בצרת, מגדל, מצודה, סוללה, עזב, עפל א, פרוצות

~מברא

#א.ספינה רחבה שעוברין בה את הנהר [שבת לב. ב"ק קיז: חולין צד]. ספינה המעברת [שם פא]. ספינה רחבה העשויה לעבור המים [שבת קלט:]. מבורא – בעל המעבורת [חולין צד].

*ראה מעבר, עברה א

#ב.גשר [ביצה ז: כתובות קה:]. מעבר המים [גיטין ל. מה:], מעברה [סנה' קט:], מקום מעבר [חולין צה:], מעבורת הנהר [כתובות ב. צה:], מברא דחצדד – מקום מעבר הנהר מול חצדד [יומא עז:]. גשר. אי נמי ספינה לעבור הנהר [קדושין ע:].

~מברוא

ספן [ע"ז סה:].

~מברח, מברחים

ואת כל מברחיו – כתרגומו, וית כל גיבוריה. ומנחם חברו עם (שה"ש ח יד) ברח דודי, ופתרונו ואת כל הבורחים [יחז' יז כא]. מברחת – אשה אלמנה שיש לה נכסים ודעתה לינשא ורוצה להברית נכסיה מבעלה שלא יהא זכאי בנכסיה... [ב"ב קנ:].
*אין לו דמיון במקרא.

~מברין

*ראה בריך

~מברכתא

שם מקום [ערובין מז: עיין"ש בר"ח]. עיר [כתובות י. עיין"ש ד"ה מברכתא ובתוס' ד"ה מברכתא].
*+מ"מ : ערובין סא ע"ב ד"ה בבי כנישתא. ראה בי כנישתא, מחוזה

~מבשים

*ראה מבוש

~מבשלות

החלל מתחת שפיתת הקדירות [יחז' מו כג].
*אין לו דמיון במקרא. ראה בשל, תבשיל

~מִבְשָׁם

1. * אחד משנים עשר הנשיאים מבני ישמעאל, בניו עובדיה, עבד, מלך ויעוש (ברא' כה יג, דה"א א כט). 2. מבני שמעון (דה"א ד כה). ראה ערך משמע, שג"כ נקרא כשם אחד מנשיאי ישמעאל.

~מָג

*רב מג הוא כהן קוסם בפרס ומדי. מובא ביר' לט ג ולא מפרש. +מ"מ : קהלת ג טז.

~מגבה

מעוֹת שגובין הגבאין מבני העיר לחלק לעניים [ב"מ עח:].

~מגביא

אלו"ם (צריף) בלעז [שבת קי.]. צריף שקורין בייצ"א, ובלשון צרפת אלו"ם [מנחות מב:].
*בנוסחאות אחרות "גביא" בלי מ"ם. ראה גרתקון, יורקי

~מִגְבִּישׁ

*אבי משפחה מעולי הגולה (עזרא ב ל).

~מִגְבֵּלַת, מִגְבֵּלַת

מגבלות (בדפוס : מגבלת) – לסוף גבול (החושן) [שמות כח יד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה גבלות

~מִגְבַּעַת, מִגְבַּעַת

מגבעות – היא מצנפת (לכהן הדיוט) [שמות כח מ].
פארי המגבעות – תפארת המגבעות, המגבעות המפוארין [שמות לט כח].
*+מ"מ : ישע' ב ב, ירמ' ג כג, יחז' מ ב. ראה מצנפת, פאר

~מג

יונ"ק (סוף) בלעז [ערוכין נח.].
*ראה גמא, גמי, יגה, מוג

~מָגַד (א)

לשון עדנים ומתק [דברים לג יג]. ומגד תבואת שמש חמה ממתקת הפירות [דברים לג יד]. מגדים – דיינטייר"ש (מטעמים) בלעז, כל מיני פירות מתוקים [סנה' ק.], לשון מעדנים [יומא פג.]. מיני מגדים שטעונים ברכה [מנחות מג.].
*+מ"מ : נחום א ד. ראה מגדנות, סבלונות

~מָגַד (ב)

משך [כתובות נב:].

*עיין בערוך ערך גד ב. מיגר הוא הנוסח במשנה שבגמרא, אך במשניות הנוסח מיגד והוא הנכון, שכן במשך היוכל (שמות יט יג) תרגומו - במיגד שופרא, וכן וימשכו מתרגם ונגידו, עיין ברש"ש.

~מָגֵדוֹ, מָגֵדוֹן

*עיר מבצר בנחלת מנשה (ירמ' מו יד, זכריה יב יא).

~מָגְדוֹל

*עיר במצרים (ירמ' מו יד). ראה מגדל

~מָגְדִּיָּאל

היא רומי (ע"ש שהוא אחד מאלופי אדום) [ברא' לו מג.].

~מָגְדֵּל, מָגְדוֹל

א# בית גבוה [מ"ב יז ט]. ממגדל נוניא לטבריא – (המרחק) מיל [פסחים מו.].
ב# גת לעצור ענבים [ישע' ה ב].
ג# משיטייר (מזנון לשמירת אוכל) [שבת קו. ערובין יד: ל: לד. – חסר בדפוס, שייך אחר ד"ה נתכוון לשבות]. מגדל של עץ, משטייר (מזנון לשמירת אוכל) ועושים אותו תיבות קטנות להצניע בהן כלין ומשקין [חולין קכה.], משטייר של עץ שנותנים לתוכו כלים ואוכלים [פסחים ח.]. יפרייט"א (ארוץ. חסר בדפוס) וקבועה בקרקע [ערכין לב.]. שעשאן כמגדלין – שלשתן רחבים זה מזה, ומניח מלמטה את הרחב ועליו את הבינוני, ועליון הוא הקצר שבכולן, כמגדל זה העשוי היסוד רחב ומקצר ועולה [ב"מ כה.]. קומה זקופה [שה"ש ד ד.]. המגדלים שבתרגום, כמו שאנו שונין (שבת פט"ז מ"ה) תיבה ומגדל, יפרייטי"ש (ארונות. עיין ב"ה שמביא לעז נוסף מכ"י באותה משמעות : ארמייש"א) בלעז – יחז' כז כד, עיי"ש]. מגדל העומד באין יישוב נראה כחורבה... [ירמ' מח ו].
מגדל דוד – הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק לתלפיות... [שה"ש ד ד.].
מגדל נוצרים – שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור [מ"ב יז ט, עיי"ש].

מגדל פורח באויר... י"א מגדל דור הפלגה, ולי נראה מגדל הפתוח לאויר גרסינן והן מהלכות אהליות. מגדל של עץ שקורין משטייר ועומד בפתח ופתחו פתוח לבקעה או לחצר שהוא אויר [ביצה כד.]. מגדל הפורה באויר – יש מפרשים שדורשין גובהו של למ"ד ודורשין בו כל זאת, ויש אומרים מגדל דור הפלגה. ולי נראה מגדל הפתוח לאויר גרסינן, והן מהלכות

בגמרא. ראה גוג, גרממא, יפת, יום קרב

~מגוד

קיביל"א (יתד, וו, זיז) בלעז [שבת כט: פסחים כו: ב"מ ל.].

*עיי"ש תוס' ד"ה מגוד - מפרש ר"ת כמו (ערובין צד ע"א) נגוד ליה גלימא. ראה יתד, נגר, קרסל

~מגולגלת

*ראה גלגל ב

~מגופה

כסוי החבית [– יואל א יז], (כסוי) שעל פי חבית [חולין פח.]. מגופת חבית – כסוי שעושים לחביות של חרס, רחב מלמטה לכסות החבית והולך ומקצר למעלה, כדי שיאחוז בידים [בכורות כב.]. מגופה אינה מן החבית עצמו ואע"פ שדבוקה בו אינו חשוב חיבור שהרי לינטל עומדת [שבת מח.]. מגופות – סגורות ופתוחות במקצת, כמו (ערכין יא:) הגפת דלתות [ערובין וז.]. כל חביותיהם מגופות היו, וכשבא אדם חשוב אצלו פותח לו חבית להשקותו יין חזק... [חולין צד. עיי"ש].

*מגופה זה מה שנקרא היום פקק. בכלים פ"ב מ"ד מובא מגופת היוצרים והיא כעין אבנים של חרס שהיוצרים עושים הכלים עליהן. +מ"מ: סוכה יד ע"א ד"ה משום, סוטה כב ע"א ד"ה כגון יוחני, ע"ז לא ע"א ד"ה דיקולא. ראה אגף ב, גוף ב, גפא ב, מבוקה, מגרפה א, סרטא, פקק א, ב, שיעא

~מגור, מגורים, מגורית

במגורם – במלונם [תהל' נה טז]. שני מגורי – ימי גרותי [ברא' מז ט]. ארץ מגוריהם – ארץ גלותם [יחז' כ לח]. גרו – לשון מגור, תשימישי דירה [סנה' ז]. מגורי – שכיני הרעים [איכה ב כב].

מגור – אינש"א (דאגה) בלעז. לשון אחר לשון יראה [ירמ' מט כט].

מגור – פחד [ישע' לא ט]. מגור – יראה. ל"א לשון אסיפה, כמו [יחז' כא יז] מגורי אל חרב וכן ת"י [ירמ' ו כה], לשון אסיפה. וכן ת"י [ירמ' כ י, עיי"ש]. מגור – יראה [ירמ' כ ג]. מגורתם – מה שהם יראים [ישע' סו ד]. מגור – שמייראין ומפחידין [תהלים לא יד].

*+מ"מ: ברא' טו יג, שם כח ט, תהלים קמח ח. ראה אגור, אגר, גור א, ב, גרר, מדור, מסוס

~מגורה

#א. מגורה מלאה פירות – גורן... כל מגורה בבית היא [פסחים ט.], אוצר שאוגרין (נ"א שאוצרין) בו תבואה. גורן – הוא שדשין וזורין בו את התבואה, גריניי"ר (אסם. חסר בדפוס), ודרך התגר לקנות

אהלות, מגדל של עץ, שקורין משטי"ר (ארון) של עץ, ועומד בפתח ופתחו לבקעה או לחצר שהוא אויר, במסכת אהלות (פ"ד מ"א) ישנה משנה: מגדל העומד באויר [חגיגה טו. עיין סנה' קו ע"ב ד"ה במגדל].

#ד. שדי כמגדלות – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה [שה"ש ח י].

@עיין תוס' ערובין לד ע"ב ד"ה ואמאי ושבת קב ע"ב ד"ה האי שסתם מגדל בתלמוד הוא של עץ. עיין בערוך ערך מגדל א וערך אויר. סנה' קט ע"א ד"ה אויר מגדל. ביהושע יט לח נזכר מגדל אל, ביהושע טו לו נזכר מגדל גד, בשה"ש ד נזכר מגדל חננאל, בשה"ש ז ה נזכר מגדל הלבנון, בנחמיה יב לט נזכר מגדל המאה, בברא' לה עא נזכר מגדל עדר, בשופטים ח יז נזכר מגדל פנואל, בשופטים ט מט נזכר מגדל שכם, בנחמ' ג יא נזכר מגדל התנורים. ראה אברור, ארנא, אשיה, בירה, בירניות, בית נמורד, חומה, חיל ב, מבצר, מצודה, מרבץ, עפל א, ערוער, פגום, צנור

~מגדל עדר

מגדל עדר עפל – ת"י... פירוש מגדל לשון מעוז ותרגום עדר כנסת ישראל... ויש לפרש מגדל עדר – בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז... [מיכה ד ח].

~מגדנות

מגדנות – לשון מגדים... פירות [ברא' כד נג].

*משמעות מגדנות הוא מתנות של מיני מתיקה. במדרש הגדול נאמר מאי מגדנות? אמר רב, דברים שמושכין את הלב. עיין בתוס' כתובות נו ע"ב ד"ה השתא: דברים שדרך האכסנאי להשקות לבני הבית למצוא חן בעיניהם. +מ"מ: ברא' כט יא, מ"א י יג. ראה מגד א, סבלנות

~מגדף

*ראה גדף

~מגוב

*בכלים פ"ג מ"ז נאמר "המעבר והמזרה והמגוב", והם כלים בעלי שיניים העשויות לנקות את התבואה מן התבן ולהעבירו ממקום למקום. המגוב (נ"א מגוג) שיניו מרובות משיני המזרה ובו בוררים את התבואה אחר שזרו אותה במזרה. גבבא הוא מה שאוספים במגוב. ראה מגרפה, מזרה

~מגוג

המגוג – שם האומה, כד"א (ברא' י ב) גומר ומגוג [יחז' לח ב, עיי"ש פסוק יז].

*בבראשית י ב נזכר מגוג שנוולד לאחר המבול (מבני יפת בן נח, אחיין שם וחם ולפי סדר הדורות אבי אל, חלף ולובב) כשם של עס, וביחז' לח ח כשמה של ארץ "גוג ארץ המגוג". בספר הקדמוניות (א ו א) כותב "המגוגיים נקראים בפי ההלניסטים (יונים) בשם סקיתים", שהם עם היושב בסביבות הים השחור באזורי הרים גבוהים ולכן נקראים גוג ומגוג, לשון גג - רום וגובה. בגמרא יומא י ע"א נאמר: מגוג זו קנד יא. בבראשית רבה פל"ז נאמר זו אפריקי וגרמניא. עיין דה"א א ז, סנה' צו ע"ב

מבעלי בתים בשעת הגורן ולהכניס למגורה שלו [ב"מ ס.], גורן הוא וחלוק בחדרים [ערובין ע.]. מגורות – כמו (יואל א יז) נהרסו ממגורות. כיוצא בו (פסחים ט.) מגורה שהיא מליאה פירות [ב"ב סז.].

*מגורה היא מקום אחסון לפירות ותבואה נקיה. בערובין ע מפרש ר"ח : דירה אחת, מלשון לגור בארץ, וי"א מלשון נהרסו ממגורות. +מ"מ : פסחים ד ע"ב ד"ה דתניא. ראה אגור, אגור א, אמבר, אסס, גור ב, גרן, מאבוס, מגור, ממגורה, מחסן, מכורה, מסכנות, מתבן, תגר
#ב. מגורות מים, כמין ברכת מים [קדושין סו.].
מגורות של מים – בריכות מים ששופכות מים למרחץ [ב"ב סז.].

~מגוש, אמוגוש

מכשף... מין האדוק בעבודה זרה ומגדף תמיד את השם ומסית אנשים לע"ז... מין הממשיך לע"ז [שבת עה.], מכשף האוחז את העינים וגונב את הלבבות... רטין (ראה רטן) – תרגום (דברים יח יא, עיין תהלים נח ו) חובר חבר, הוא מגוש. לוחש המכשף את לחשיו ואינו מבין מה הם ומה פירושם, אלא כך מעשיהם שהמכשפות בא ע"י אותם הלחשים [סוטה כב.].
אמוגושי – גלחים מסיתים ומדיחים [שבת קלט.]. מחלוקת בשבת (עה.) חד אמר חרשי... ואידך אמר גידופי [מור"ק יח.]. מכשף [יומא לה. ב"ב נח. סנה' לט. חולין סב.], פרסיים מכשפין שמצערין ישראל, ובמסכת שבת (עה.) פלוגתא איכא למאן דאמר חרשי, ואיכא מאן דאמר גדופי – עובדי כוכבים... הבדלים מיראת המקום [סנה' צח.].

*בדפוסים המצויים החליף הצנור מין בצדוק, וכך בדפוסים הראשונים. בערוך מפרש גוי מכשף שהיה מפשיט מתים, וראה בערוך ערך מגוש, אמוגוש, גדף. +מ"מ : שבת יט ע"ב ע"ב ד"ה ארגי, עירובין סג ע"א ד"ה דארגו. ראה חבר ב, חובר, כשף, פרעה, רטן א

~מגזרה, מגזרת

ובמגזרות – כמין פצירה [ש"ב יב לא.].
*אין לו דמיון במקרא. במ"ג יש ערבוב בפירש"י, ויש לעיין במ"ג הוצאת הכתר. ראה חריץ, מגרה

~מגיד

#א. תרנגול [ערובין נג.].
#ב. מגיד משנה – בשורה שניה [זכריה ט יב].

~מגזתא, מגיסתא

מגיסתא – בני כפר שאין יודעין לדון במשפט... לשון אחר דמגזתא – אנסין בחזקה, כמו (מגילה כח.) אתו גוזאי וקא מחו ליה, סריסים... העומדין לרדות בחזקה [ב"ק קיד.], דיני דמגזתא – גוזאי, הדנין ביסורים

ובחזקה, וחבירו בב"ק דדייני בגזתא [ב"מ ל.].
*עיין בערוך ערך מגסתא. ראה גוזאי

~מגילה, מגלה

פרשה לבדה של תורה או שתיים [גיטין ס.]. קלף [כתובות קג: גיטין ו. ב"מ פה.]. גויל [מור"ק כו.]. כל ספרים שלהם עשויים כמגילה [שבת ה.].
*ראה קן א

תורה מגילה מגילה ניתנה – כשנאמרה פרשה למשה היה כותבה, ובסוף מ' שנה, כשנגמרו כל הפרשיות, חיברן בגידין ותפרן [גיטין ס. עיי"ש ד"ה א"נ].
מגילת סמנין (סממנין) – שכתובין בה שמות סמני הקטורת [יומא לח.].

*עיין בקובץ עץ חיים שנה ה' חוברת א (כא) עמ' רפ"ט קונטרס מגילת סממנין מר' יוסף צלא, ספר הקטרת מאת זחר עמר (ת"א תשס"ב). ראה קטרת

כל מגילת איכה סדורה באלפא ביתא [סנה' קד.].
מגילת סתרים – שהסתירה מפני שלא ניתנה ליכתב, וכששומעין דברי יחיד חדשים שאינן נשנין בבית המדרש וכותבין אותן שלא ישתכחו מסתירין את המגילה [שבת ו.]. שהסתירה לפי שאין כותבין הלכות [שם צו.]. מגילה טמונה, לפי שאסור לכתוב הלכות וכשהיה שומע דבר חידוש וירא לשוכחו היה כותבו ומסתיר מן העין [ב"מ צב.].

*עיין אישים ותקופות לר"מ כהן עמ' 123 על מגילת סתרים של איסי בן יהודה. עיין בערוך ערך מגל ג.

מגילה עפה – רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה, ולמדו מכאן שהעולם אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה כדאיתא בערובין (כא.). וי"ת מגילתא פרחא – פורחת באויר, ולפי פשוטו של פרשה מגילת פורענות... ספר משמע קלף... והדר קרי ליה מגילה [ערובין טו.].

מגילת תענית – לפי ששאר כל משנה וברייתא לא היו כתובין שאסור לכותבן, וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים האסורים בתענית. לכך נקראת מגילה שכתוב במגילת ספר [שבת יג.], כתיבא ומנחא אלו ימים אסורין להתענות... שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהם אפילו אות אחת חוץ ממגילת תענית, ולהכי קרי לה מגילה [ערובין סב.]. בטלה מגילת תענית – ימים טובים שקבעו חכמים ע"י נסים שאירעו בהם ואסרום בתענית, ויש מהם אף בהספד, וכתבום במגילה אחת... עכשיו שחבר הבית בטלו ומותרין בהספד ובתענית [ר"ה יח: עיי"ש יט. ד"ה לא וד"ה ודאורייתא]. מגילת תענית נכתבה בימי חכמים, אע"פ שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגילת תענית כאילו היה מקרא [תענית טו.]. במגילת תענית חשיב להו כל אותן ימים שנעשה בהן נסים

לישראל וקבעום יו"ט [סנה' צ.].

*+מ"מ: תענית יב ע"א ד"ה כדכתיב, שם יח ע"א ד"ה ה"ג כ, שם יח ע"ב ד"ה ואמר רבא, מגילה ה ע"ב ד"ה כדתניא, ב"ב קטו ע"ב ד"ה כדתניא, חולין קכט ע"ב ד"ה א"ל. ראה גליון, מוגלא

~מגל, מגלא

#א. מגל יד – שרפ"א בלעז, ויש לה שתי פיות, האחת חלקה כסכין והאחת יש בה פגימות [חולין טו:], יום תבר מגל – שבירת הגרון, שפסק החוטב מלחטוב עצים [תענית לא:], שנשברו הקרדומות שאין צורך עוד בהן לחטוב עצים [ב"ב קכא:]. מסר הגדול [מו"ק יא:]. דולידור"א (מעצד) או שרפ"א [ביצה לא:]. כלי גודרי תמרים, לגדור... [ב"ב לג:]. שרפ"א בלעז [ר"ה לג. ב"מ פד:].

מגל קציר – פלציל"א (חרמש) בלעז [ב"מ פד:]. מגל קציר – שקוצרין בה התבואה, פלציל"א (חרמש) בלעז, ופגימותיה נוטות כולן לצד אחד בשיפוע [חולין טו:]. במגל קציר עוקצי הפגימות כפופים מאד מאד. ואין קורעים דרך הליכתה כלל... אבל עוקץ שאינו כפוף קורע אפילו בירידתו [שם יז:]. מגל קציר פגימותיה כולן נוטות לצד אחד עקומות כלפי בית יד שלה [סוכה לד:].

#ב. שלחו מגל – שלפו חרבות... [יואל ד יג, עיי"ש].
@+מ"מ: סנה' צה ע"ב ד"ה מגלך. ראה חרמש, מזמרה, מסר, מעצד, משור, תובילא

~מגפה

מגמת פניהם קדימה – לשון (ברא' כד יז) הגמיאני נא, (איוב לט כד) יגמא ארץ, רץ במרוצה... כברת ארץ כאילו גמע ושתה הארץ שלפניו, אף כאן מגמת פניהם – גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים... וכן ת"י [חבקוק א ט].

*ראה גמא ב

~מגמר, מוגמר

היו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אבקת רוכלין על האש במחתות לריח טוב, ומברכים עליו בורא עצי בשמים [ברכות מב:], לבונה ומיני בשמים נותנים על האש ומעשנים הבגדים שיהא ריחם נודף [שבת יח.], לבונה על גבי גחלים [ביצה כב: עיי"ש]. בשמים על האש לגמר את הכלים ואת הבגדים... מוגמר אינו אלא למפונקים [כתובות ז].

*מוגמר הוא קטורת של חומרי בושם צמחיים הנשרפים באש ומעלים ריח ניחוח לצרכים שונים. בארמית גומרא משמעו גחלת בוערת. עיין בערוך ערך גמר א וערך מגמר. +מ"מ: שבת קכג ע"ב ד"ה אוכלא. ראה קטורת

~מגן, מגנים (א)

#א. משחו מגן – (כלומר מדובר ב)מגיני עור שלוק (בשמן), ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין, וכך נאמר בשאול (ש"ב א כא) כי שם נגעל מגן גבורים... [ישע' כא ה], של עור הוא והוא שלוק, וכשיוצא למלחמה מושחו בשמן [ירמ' מו ג]. מגן גבורים – מגיני עור היו להם, וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זין המכה עליו מחליק [ש"ב א כא]. אלף המגן תלוי – כך מנהג השרים, לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים [שה"ש ד ד].

*ראה גן

#ב. מגניה – שריה ומלכיה [הושע ד יח].

*ראה געל, צנה

#ג. מגננו – הוא בית המקדש המגן עלינו [תהלים פד י].

*ראה לבנון

#ד. מגניא – לשמור [יבמות סג. ע"ז טז].

#ה. בעבי גבי מגיניו – בחזקת כחו [איוב טו כו].

#ו. ת"י תריס [ישע' כב ו].

@ראה ערך סגלה בהערה בענין סימן המגן דוד.

~מגן (ב)

הסגיר [ברא' יד כ], מסר [הושע יא ח].

~מגנא

פוישי"ל (מצית) של איסתמא, אצי"ר (פלדה) בלעז שמוציאין בו אש מן האבנים [זבחים קטז:].
*לפי אוצר הלעזים מדובר בחתיכת פלדה שחובטים בה את הצור כדי להוציא ניצוץ. עיי"ש

~מגנה

מגנת לב – שבר לב, כמה דאת אמר (הושע יא ח) אמגנך ישראל, וכן (ברא' יד כ) אשר מגן צריך בידך. ד"א אוטם הלב, צרה ואנחה אשר הוא כמגן כנגד לבם, והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה... [איכה ג סה, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא. עיין בה"ר ששני הפרושים שונים ומקורם באיכה רבתי, שם יש מחלוקת בין האמוראים, חד אמר תבירות ליבא, שנאמר אשר מגן צריך בידך, וחד אמר עזיוות ליבא, שנאמר מגן עזרך.

~מגנט

*ראה אבן שואבת

~מגס

קערה [פסחים סד:]. קערה של כלי שרת [יומא סז:].

*ראה גונדא (ג), גוס

~מגע

נגיעה [נדה ו.].

~מָגֶרֶן

מקום [ישע' י כח, עיין ש"א יד ב].

~מגרעות

#א. מגרעות היינו כניסת החומה [ב"ב סא.].

*מגרעות הם שקעים הנוצרים בכותל. +מ"מ : מ"א ו, יחז' מא ו.

#ב. מצאתי בתשובת הגאונים בבליים, ששבעה דינרים האמורים בכל הש"ס, שהדינר שש מעה כסף, עושים עשרה מאותן של ערביא, ובלשון ערבי קורין אותה מגרעות [בכורות מט:].

~מְגִרְפָּה (א)

מגרפותיהם – ת"י מגופתהון, כסוי החבית [יואל א יז].

*לפי שאר המפרשים ענינו גוש עפר, עיין שמות כא יח : באבן או באגרון, ואונקלוס מתרגם בכורמזיא. מובא בכלים פ"ג מ"ד ועיין בערוך ערך מגרף. ראה מגופה

~מִגְפָּה

*ראה נגף

~מְגִפִּיעַשׁ

*אחד מראשי העם שחתמו על האמנה (נחמיה י כא).

~מגר

מגרת (כך בד"ה במ"ג הכתר, בפסוק : מגרתה) – השפלת וְהַשְׁחָתָה. כל לשון שחייה בת"י (יחז' לט ג) מגר [תהלים פט מה].

מגורי אל חרב – קבוצות עמים באים לחרב... כן ת"י. מגורי לשון (משלי י ה) אוגר בקיץ בן משכיל, וכן (שם ו ח) אגרה בקציר, וכן (יואל א יז) נהרסו ממגורות, וכן (חגי ב יט) העוד הזרע במגורה. ומנחם (ערך גר) חיברו לשון יראה, כמו (במד' כב ג) ויגר מואב [יחז' כא יז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה גור, גרר

~מְגִרָה, מגירה

מין ייסור... סכין פגום פגימות הרבה, תכופות זו לזו [ש"ב יב לא במ"ג יש ערבוב בפרש"י, ויש לעיין במ"ג הכתר], כעין סכין ויש בו פגימות הרבה [שבת קכב:], שיר"ה (משור), כעין סכין מלאה פגימות וממהר לקוץ בו עצים, וכלי אומן הוא [ביצה לא.], סכין שיש בו פגימות הרבה וקוצצת מהר, שיר"א (משור) בלעז [ב"ק קיט:], סכין מלא פגימות ואין משופעות כשל מגל קציר אלא מכוונות, שיש לפגימה מורשא מכאן ומכאן... בלעז שיר"א [חולין טו:]. המגירה פגימותיה מכוונות לעומקן ויש לפגם שני עוקצים, כשאתה מוליך צפורנך מסוף הסכין לראשה צפורנך חוגרת בעוקץ של צד הראש, וכשאתה בודק מראשה לסופה צפורנך חוגרת בעוקץ של סופה [חולין יז.], שיר"א, סכין שיש בו פגימות וחותר מהר כעין שיש לעובי מסרקות [ערכין כג:]. שיר"א [בכורות י:].

*ראה חריץ, מגורה, מסר ב, נסורת, פצירה

~מְגִרְפָּה, מגריפה (ב)

ודי"ל [שבת כ. קכב:]. כלי ברזל הוא שקורין ודי"ל (יעה, מגרפה) שגורפין בו אפר הכירה וגם מבדילין בו תאנים המודבקות זו בזו [חגיגה כ. ב"מ ל. – ודיל"ש בלעז], כלי ברזל הוא וראשו רחב ומבדילין בו גרוגרות הנדבקות זו בזו [זבחים צט:].

בה גורפין את דשן המזבח, ודי"ל, והוא כעין כף. (ד"ה) עשרה נקבים היו בה – ובכל נקב היה קנה אחד ובכל קנה וקנה היו בו י' נקבים ובכל נקב של קנה הוציא מין זמר, נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר [ערכין י: יא.].

מגרפותיהם – ת"י מגופתהון, מגופת כיסוי החביות [יואל א יז].

*אין לו דמיון במקרא. מגרפה שבגמרא דומה לאת חפירה, ומשמש לגיבול טיט, בחישת סיד וכדומה ואינה דומה למה שנקרא מגרפה היום כיון שאין לה שיניים. בערכין י ע"ב תוס' ד"ה מגרפה היתה במקדש משיגים על רש"י : קשה, דהא היתה כלי זמר? אלא נראה לפרש דשני מיני מגריפות היו : אחת לדשן ואחת של שיר. בתמיד ל ע"ב נאמר : מיריחו היו שומעים קולו של מגריפה. עיין עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 11. ראה יעה, מגוב, מזרה, רחת

~מגרת

אישטרייל"א (קרצפת, מגרדת) בלעז [שבת קמז. קמז:].

*ראה גרד, גרר

~מְגֶרֶשׁ

ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רשאים לבנות שם ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה

שנאה לאומות עליו), מדבר צין, מדבר קדש (שנתקדשו ישראל עליו), מדבר קדמות (שנתנה קדומה עליו), מדבר פארן (שפרו ורבו עליה ישראל). מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו [תהלים כט ח]. מדבר צין שע"י אדום... [יהושע א ד]. קדש – היא מדבר צין [יחז' מז יט].

*+מ"מ : סוכה כה ע"ב ד"ה ה"ג בברייתא. ב"ק לח ע"א ד"ה מפארן. ראה מדברה, נאה ב, נוה, סין, ציה, ציון, תהו #ב. מקום שלא היתה חכמת התורה [ישע' מג כ]. #ג. גולה [הושע ב טז].

@בישע' מ ג נאמר "קול קורא במדבר" ומשמעו היום כמשל לאדם המשמיע את דבריו על אזניים אטומות, אך במקרא המובן הפוך - קול קורא : במדבר פנו דרך... עיי"ש. +מ"מ : שמות יג יח, תהלים קז ד. ראה דברא, ישימון, מדבר, ערבה ב, ציה, ציון ג, קדר א

~מְדַבֵּר (ב)

(חלק הלשון) ממקום פרישת דיבוקו ולמעלה [קדושין כה.], קצה (נ"א קצת) הלשון שאינו דבוק במלקוחיו [בכורות מ.]. *ראה דבור, דבר ב

~מְדַבֵּר, מדברה (ג)

ומדברך נאווה – דבור [שה"ש ד ג]. ישא מדברותיך – תורתך... המ"ם בו קרוב ליסוד, כמו (במד' ז פט) וישמע את הקול מדבר אליו, וכן (יחז' ב ב) ואשמע את מדבר אלי, כמו מתדבר אלי. אף זה מדברותיך, מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם, טי"ש פורפרידורי"ש (דיבוריך, עם עצמך) בלעז. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך, והמ"ם בו שמוש, משמשת לשון מן... (ד"א) מדברותיך – גזרותיך ודתותיך [דברים לג ג]. כלה מדברותיך – מנע מדבריך... [סנה' סז:]. *ראה דבר ב, מדברנא

~מדברי

#א. מדבריות – (בהמות) רועות באפר תמיד ולנות בתוך התחום [שבת קנז:]. *ראה דברא #ב. הברייתות (לשון בר, חוץ) [שם מה:].

~מדברנא

רבי אבהו קרוב למלכות הוה... [יבמות סה: סוטה מ.], מנהיג [כתובות יז.], על שם שהיה פרנס וקרוב למלכות [סנה' יד.].

~מְדַד (א)

ויתמודד – לשון מדה, נשתטח [מ"א יז כא].

[במד' לה ב]. כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי ולא שדה [יחז' מח יז], רחבה פנויה מזריעה ומבתים ומאילנות לנוי העיר להיות לה לאויר [סוטה כז:], מגרש הוי אלף אמה סביב לעיר... וחוף לאותו אלף היה להם ללויים אלף אמה לשדות וכרמים... מגרש פנוי מכלום ואין בו בית ואין זורעין אותו, אלא נוי הוא לעיר [ערכין לג:]. ערי מגרש – ערי לויים, שהטעינן הכתוב מגרשות [סוטה מח:]. אלף אמה [ב"ב כד:]. נתנו ללויים אלפים אמה סביב העיר... שאין בו לא בית ולא שדה [מכות יב.]. הר הבית מגרש ריוח לבה"מ [ירמ' כב כ].

~מדו

מדו – היא הכתונת, שתהא כמדתו [ויקרא ו ג]. מדיו – מלבושיו [שופטים ג טז]. מדא – מעיל [ברכות כח.]. *ראה בד

~מדאני

מדאני אסא – חבילות של הדס להריח בשבת. מדאני כמו (איוב לח לא) מעדנות כִּימָה [שבת לג:]. *הערך גורס מדני אסא, הגר"פ גורס מעדני אסא. ראה מעדן

~מדבך

אבנים גדולות, הערוכות זו על זו, ופעמים שהאחת סדורה על גבי השתים (בגמ' השנים) ... [סוכה כ:]. *מדבח ונדבח מתחלפים. ראה נדבך

~מְדַבֵּר (א)

#א. ארץ ציה שאינה מצמחת [חולין פח:]. ארץ חריבה [ישע' מג כ]. למדבר – לחרבן [תהלים קז לג]. יישוב חרוב [שם לה.]. ארץ ציה וצלמות [שה"ש א ד]. מקום תהו [שמות יח ה]. המדבר הגדול והנורא – שהיו בו נחשים כקורות ועקרים כקשתות [דברים א יט]. מדבר העמים – הוא המדבר שהלכו בו (בנ"י) ארבעים שנה [יחז' כ לה]. מדבר פארן – קברות התאוה במדבר פארן היה [במד' י יב].

מדבר צין – אצל אדום... [במד' לד ג]. ע"י אדום [יהושע א ד, שם מט ז, יחז' מז יט]. ההר החלק העולה שעירה [יהושע יג ג]. צנה – צין, כמו מצרימה [במד' לד ד].

*+מ"מ : במד' יג כא, תענית ט ע"א ד"ה מתה. עיין תוס' שבת פט ע"א ד"ה מדבר צין. מדבר קדמות – %+מ"מ : במד' כא כא, דברים ב כו. בשבת פט ע"ב : שנתנה קדומה עליו.

מדבר קדש – הוא מדבר סיני, כמו שאמרו רבותינו (שבת פט). ה' שמות נקראו לו מדבר סיני (שירדה

שלי [ערוכין מט.]. זה נהנה וזה לא חסר, לא היו עושים טובה (איש לרעהו) [כתובות קג.]. זה נהנה וזה לא חסר [ב"ב יב.], אין מהנה לחבירו אע"פ שאין חסר בכך כלום [שם נט.]. כדתנן (אבות פ"ה מ"י) האומר שלי שלי שלך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום... [שם קסח.]. כופין על מדת סדום [ערוכין נט: ב"ב צט: קד.].

*+מ"מ : ברא' יג, יט ד

#א.מקום ארון אינו מן המדה – אינו תופס למעט ממידת החלל של בית כלום... אין מקום הארון ממעט כלום [יומא כא.], אינו אווז למעט מדת קרקע לכל צדדיו כלום [מגילה י.].

איש מדה – %ראה איש מדה, מדון

קנה המדה – %ראה כבש, מדד, קנה

מדות שהתורה נדרשת בהן – זו מדה בתורה, דבר שאינו ענין לו, תנהו ענין לחבירו [פסחים כד. יומא לג.]. דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא [שמות יב טו, ברכות כא: שבת ע. יבמות ד. סנה' סז.]. זו מידה בתורה, דבר שאינו ענין לגופו, תנהו ענין לדבר אחר [חולין סה.]. שני הכללות סמוכין כשתטיל פרט שאריהם ביניהם, מדה בתורה היא שלא תדונם בכלל ופרט אלא בריבוי ומיעוט [חולין סז.]. שיהא הדבר מעניינו למד [סנה' פו.].

*מיסודו של הלל יש ז' מידות : קל וחומר, גזירה שווה, בנן אב, כלל ופרט, פרט וכלל, כיוצא בו במקום אחר, דבר הלמד מענינו (מדות אלו לא מוסכמות על הכל ויש המחליפים אותן עם מדות אחרות). רבי ישמעאל מוסיף : כל ופרט וכלל, כלל שהוא צריך לפרט, פרט שהוא צריך לכלל, וכן יש את הכללים הבאים : דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם.

מדה טובה – %+מ"מ : שמות ד ז, כ ו, שם לד ז ד"ה ועל, ויקרא ה ז ד"ה ולא, שם כו לב, דברים ו ה ד"ה ובכל, דה"ב כד כו. ר"ה יז ע"א ד"ה המעביר, יומא עו ע"א ד"ה מרובה, סוטה יא ע"א ד"ה דבאותה, ב"מ כד ע"א ד"ה באושפיזא, סנה' ט ע"א ד"ה קל וחומר, שם סה ע"ב ד"ה עאכ"ו, שם ק ע"ב ד"ה הוי, מכות ה ע"ב ד"ה על אחת.

@ענין בזה פח ע"א תוס' ד"ה מדות היבש - פירש ר"ת דלהכי קרי ליה ליבש מדה ולא כלי, לפי שיבש יכולין למדוד מחוק או גדוש בכל ענין... ענין בספר שערי לשון, מחקרים מוגשים למשה בר אשר כרך ב' עמ' 19 על משמעות מידה בלשון חז"ל. עניני מדות ומשקולות מסובכים ביותר וראוי לענין בספר מדות ומשקלות של תורה מאת יעקב גרשון וייס (ירושלים תשמ"ה). בספר רש"י (מה"ק תשט"ז) עמ' ל"ז מלקט מכל פירושי רש"י פירוש על י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. ענין בספר שבת ומועדי ישראל ח"א עמ' 94 על מידותיו של הקב"ה. ראה כיל, כלה ה, מדד, מדה, ממד, סאה, סאסאה, שעל

~מִדָּהּבָה~

לשון מרבית גאווה ומשא כבד, ורבותינו דרשו (שבת

במדה שאדם מודד – אם מדד ונתן צדקה לעני מלא חפניו, הקב"ה מודד בחפניו ונותן לו [סנה' ק.]. למדידת קרקע אין יפה מחבל פשתים [יחז' מ ג].

~מִדָּד (ב)

ומדד ערב – עת מידוד הנשף, לשון (ברא' לא מ) ותדד שנתי [איוב ז ד].

~מִדָּה, מִידָה

#א.מדת המלך – מס [עזרא ו ח, נחמיה ה ד].

*ראה מדה

#ב.מצוה [ברכות לג.].

#ג.ומדת ימי (תהלים לט ה) – כמה ימי חיי [שבת ל.].

#ד.מדה דתשרי – שער הדמים של תשרי [ב"מ מ.].

#ה.מדה יתירה – לטובה. ל"א פורענות גדולה [סנה' קד.]. מדה טובה יתירה על מדת פורענות [סנה' סה.].

מצינו מדה הטובה מרובה ממדת פורענות. במדה טובה הוא אומר (שמות לד ז) נוצר חסד לאלפים, במדת פורענות הוא אומר (שם) על שלשים ועל רבעים [מכות ה.].

*+מ"מ : שמות כו

#ו.תיבה הבאה במדה – תיבה גדולה שאינה מיטלטלת, ויש לה חלון מלמעלה להשתמש בתוכה [שבת פד.].

#ז.עד כאן מדת רשעים – כן הוא נדרש אצל רשעים [שבת קד. עין ברא' ח א]. אינה היא המדה – אי אתה יכול ללמוד את זו מדבריהם [פסחים יד.]. למצות מדותי – לידע מיצוי תלמודי ולשאול ספקותי [מנחות יח.]. למצות מדותיו – ללמוד ולמצות מה שהוא חכם ממני [שם]. שנו מדותי – למדו תורתי [גיטין סז.]. התורה מדה טובה היא [ברכות מח.].

#ח.המעביר על מדותיו – שאינו מדקדק למדוד מדה למצעים אותו ומניח מדותיו והולך לו, כמו (יומא לג.) אין מעבירין על המצות, (עירובין סד.) אין מעבירין על האוכלין, מניחן והולך לו. מעבירין לו על כל פשעיו – אין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחתן והולכת [ר"ה יז.].

(מתרעם) על מדותיו – על מזלו שנמדד לו מן השמים, מדה שאינו חפץ בה [מגילה ו.], על קורותיו, הקורות אותו... הבאות עליו [קדושין פ.].

#ט.מדה – זו מדת הארץ [ויקרא יט לה.].

#י.מדה מדברית – עומר לגולגולת עשירית האיפה שחייב בחלה [שבת טו.]. מדת צפורי – עודפת שתות על הירושלמית [שבת טו.].

#יא.מדת סדום – דאפילו מידי דלא חסר ביה לא מהני לחבריה... (שנאמר בפרקי אבות פ"ה מ"י) שלי

קמט: קנ.) האומרים "מְדוּדָּהּ וְהַבֵּא" [ישע' יד ד].

*אין לו דמיון במקרא ויש הסוברים משרש דהב. יש גורסים מרהבה. מדוד והבא הכוונה מדוד מסים והבא לאוצר המלך.

~מְדוּדָּהּ, מְדוּדָּהּ

מדויהם – חלוקיהם [ש"ב י ד], וכן ויכרת את מדויהם מיסוד מד [נ"א כמו מדה וכשהם רבים קורא להם מדויהם] [שה"ש ב יד]. כְּדוּי לַחֲמִי – מפות שולחני שלחמי נתון עליהם. כדוי – לשון בגד, כמו (ש"ב י ד) ויכרות את מדויהם, כך שמעתי מפי רבי משלם רופא. ד"א כמפות שמסננין בהם את התבשיל... (ראה דוה ב) [איוב ו ז]. מדו בד [דה"א יט ד].

*לשון חולי - ויקרא יב ב, דברים טו, כח ס. ראה דוה ב, מד, מדה

~מְדוּחִים

ומדוחים – הדיחוך מעלי [איכה ב יד].

*אין לו דמיון במקרא. במ"ג הכתר בפסוק הנוסח "ומדוחים" בכתוב מלא, ואילו במ"ג המאור כתוב "ומדוחם" חסר יו"ד.

~מדויל

שם מקום [נדה כו:].

~מדוך, מדוכה, מדוכיא, מדכה

בוכנא, שדוכין בו תבלין במדוכה [ביצה יא.], הוא בוכנא שמכין בו [שם יד.]. מדוכיא (בע"י גורס מדוכה) – בוכנא שהוא עשוי כמקבת וראשו כפוף [סוטה כב:]. מדוכות – שנידוכין לתוכן תבלין [נזיר לו:], שדוכין בה שום [שבת קכג.], שהתבלין נידוכין בתוכן פלפלין וזנגביל [פסחים מד.].

*מדוכה מופיעה פעם אחת במקרא בבמדבר יא ח ואינו מפרש. ראה אסיתא, דוד ב, הדרך, מכתשת, נבח, תכשיט

~מדוכרא

מדוכרי דנורא – אבוקות [מו"ק יב:].

~מְדוּן

#א. מריבה [משלי יז יד, יח יט – הכתיב מדונים והקרי מדינים]. איש מדון – איש מריבה, כמו (ברא' ו ג) לא ידון רוחי [ירמ' טו י].

*+מ"מ: משלי טו יח. ראה איש מדה

#ב. מדת הדין [משלי כח כה, כט כב, נזיר כג:]. (נוטריקון) מאה דיני מאה רעות [סנה' ז.].

#ג. מדון נוטריקון מאה דיני. ל"א מדון בגימטריא מאה [סנה' ז.].

@ביהושע יא א, יב יט נזכרת עיר בשם מדון. ראה מדה

~מדון (ב)

איש מדון (הכתיב מדין) – כתרגומו גבר דמשחן, שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודלי"ת, כמו (תהלים סה ח) משאון – שי"ן ואל"ף, וכן (ברא' יז ד) ומהמון – ה"א ומ"ם. ובדברי הימים (א כ ו) כתיב איש מדה, כלומר גבוה מאוד, שאומדין כמה מדתו [ש"ב כא כ, עיי"ש ד"ה שש].

*מדון הוא ענק פלשתי, בנה של ערפה ואחי גלית. +מ"מ: במד' יג לב, דה"א כו. ראה איש מדה

~מְדוּעַ

למה לא [איוב כד א], למה [עזרא ד כב בהיפוך]. מה [נחמיה ג לד בהיפוך].

*עיין ברא' ל כ ברמב"ן ובשרשים לרד"ק ערך מדע.

~מְדוּר

מדרהון – מגור [דניאל ב יא].

*+מ"מ: נחום ב יב, שבת קנב ע"א ד"ה מדור, כתובות נד ע"א ד"ה בביתי. ראה בית זבול, בקתא, דור ב, מעון, נוה א

~מְדוּרָהּ, מדורתה

מדורתה – לשון אש ניסקת. מערכת עצים על האש קרויה מדורה [ישע' ל לג], אש [שבת כא:], היסק גדול [יחז' כד ט – פואיד"ה (אח) בלעז, שבת כ: כא. קכט. ביצה כא: ערובין עט: קא. ר"ה כב:]. היסק גדול שעושין לפני שרים כדרך בנין, עושין לו כתלים מארבע רוחות וסודרין עצים למעלה ודומה לאהל [ביצה לב:]. היסק גדול של אור להתחמם... [ברכות סב:].

*ראה מוקד, נור

~מדושא

*ראה חומרתא

~מְדוּשָׁה

*ראה מדשה

~מְדוּחָהּ, מדחפה

*ראה דחה

~מְדִי

מדיות – נשים ישראליות שבמדי [שבת סה:]. במדי – אין תמרים מצוין [קדושין יב:].

*מדי הוא אחד מבני יפת אחי יון, וכן שם העם והארץ המתייחסים אליו. לפי סדר הדורות הוא אבי אתון, ווילא, חוני, ולוט (עיין ברא' י ב, ישע' יג יז-יח, כא ב, אסתר א ג, י ב, דה"א א ה). בגמרא יומא י ע"א נאמר מדי זו מקדוניה, אך ה"ח מגיה שצ"ל יון זו מקדוניה ובשערי תורת בבל כותב שזו עיר במחוז

נציבין. בגמרא יבמות יז ע"א נאמר זו חמדן וחברותיה, ואמרי לה זו ניהר וחברותיה. חברותיה מאן? אמר שמואל כרך מושכי, חידקי ודומקיא. בקדושין עב ע"א נאמר ערי מדי זו חמדן וחברותיה, ואמרי לה זו נהונד וחברותיה. מאי חברותיה? אמר שמואל כרך מושכי, חוסקי ורומקי. ראה אבוס, זאב, חדייב, כלמד

~מדין (א)

יושבי על מדין – לשון דיינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא [שופטים ה י].

~מדין (ב)

המדינית – כזבי בת צור [במד' כה ו]. ובני מדין וכו' – ה' ראשי עכומ"ז, על כן העמידו חמשה מלכים, לכל אומה מלכה, דכתיב (במד' לא ח, עיין יהושע יג כא) את אֵוִי ואת רקם ואת צור ואת חור וגו' חמשת מלכי מדין [דה"א א לב].

*בברא' כה ב נזכר מדין בן אברהם וקטורה, בניהם עיפה, עפר, חנוך ואלדעה. ביהושע טו סא נזכרת העיר מדין בנחלת יהודה. +מ"מ: במד' כה טו, לא ב, לא ח. ראה מדין

~מדינה

מדינת הים – כל חוצה לארץ קרי ליה מדינת הים, בר מבבל [גיטין ב. ובע"ב: אין בני מדינת הים בני תורה], קונטרס"א (חבל ארץ. נמצא רק בדפוס מהמהדורה השניה של סונצינו) בלעז [גיטין ב.]. לא במדינה – לא בירושלים ולא בגבולין [ר"ה כט:]. במדינה – בירושלים שאף הוא כגבולים [סוכה מא.]. יש מדינה מוקפת הרים ויערים בכמה פרסאות ואין יוצאין ממנה אלא דרך שערים, כגון ארץ הגר [יומא יא.]. בני המדינה – בני ישראל אשר ממדינת א"י [עזרא ב א].

*מגילה ב ע"ב ד"ה מדינה, תוס' גיטין ב ע"א ד"ה ממדינת, גיטין עו ע"ב ד"ה כי הו. ראה אוונא, ארץ, גר, טורא, מדינתא, עגל א, פחוה, פלך א, רקם

~מדינתא

מדינה קטנה [מגילה יג:].

~מדל

תולש בגפנים שישנן ביחד יותר מדי [מו"ק ד:].
*עיין בערוך ערך מדל א. ראה דלה, דלל

~מדלעת

*ראה מקשה

~מדמן

מקום (מבוצר במואב) [ירמ' מח ב].

~מדמנה (א)

טיט, וכן (ירמ' ח ב) לדומן על פני האדמה [ישע' כה י].

*אין לו דמיון במקרא. בישע' י לא נזכר שם מקום מדמנה.

~מדמנה (ב)

מקום (בנחלת בנימין) [ישע' י לא, עי"ש בפסוק כח].
*בדה"א ב מט נזכר מדמנה איש משבט יהודה בשם מדמנה. +מ"מ: יהושעטו לא

~מדן

שם מקום [בכורות נה.].
*בברא' כה ב ודה"א א לב נזכר מדן בן אברהם מפלגשו קטורה, אבי אמידע, אלישע, גוחי, יוב וכותח. ראה מדן ב

~מדנא

*ראה מדאני

~מדנים

*לשון ריב - ויקרא יט טז, יחז' כ ה, משלי ו יט, יב, ר"ה לא ע"א
ד"ה טוב, סנה' ע ע"א ד"ה ומאן. ראה רכיל

~מדע (א)

במדעך – במחשבותיך, בלא דבור [קהלת י כ].
*מה שנקרא היום "מדע" היה ידוע כ"טבע". ישנה מחלוקת עתיקה האם כל מה שמובא בתלמוד בתור "טבע" הוא פשוטו כמשמעו, ואילו ידעו חז"ל את המדע של ימינו היו משנים את דעתם (לדוגמא עניני רפואה), וכן האם מדעי הטבע בחז"ל קשורים לאמונה או הם ידיעות בעלמא מהוויות העולם.. עיין ירחון בדד מס' 2 עמ' 21, ובהערה 9 מציין לדברי רב שרירא גאון (אוצר הגאונים גיטין סח ע"ב חלק התשובות): צריכין אנן למימר לכוין דרבנן לאו אסותא אינון ומילין בעלמא דחזינן בזמניהון וכחד חד קצירא אמרונין ולא דברי מצוה אינון (תרגום: חז"ל אינם רופאים, והם מסרו סתם דברים שראו בימיהם... ואינם דברי מצוה). +מ"מ: ש"א כה כב, מ"א יד י, ישע' לג א, דניאל א ד, יז, דה"ב א י, יא, יב, סנה' צג ע"ב ד"ה אשר אין בהם. ראה שמש בהערה, שתן.

~מדע (ב)

ומדע – קרוב הידוע [משלי ז ד], מדעֶתְנוּ – קרובינו [רות ב א], מדעֶתְנוּ – קרובינו [שם ג ב, חסר במ"ג הכתר]. אישתמודענא – הכרנו [כתו' קד:].
*ראה ידע, מידע

~מדעם

שום דבר [נדרים נ.]. כלום [נדרים לג:].
*+מ"מ: נדרים מט ע"ב ד"ה כל מידעם, בכורות נא ע"ב ד"ה מידעם.

~מדף

עליונו של זב [נדרים נ], בת"כ קרי מדף לעליונו של זב, ומדף לשון טומאה קלה הוא... [נדה ד], אית דאמרי מדף עליונו של זב, ושבוס הוא... [שם ד: עיי"ש בתוס' ד"ה ואיבעית].
*בכלים פט"ז מ"ז מובא מדף של דבורים ועיין בערוך ערך מדף.
ראה דף

~מדק

מידק – מועט, קלי"ר (בהיר, דליל) [ערכין כה].
*בבכורות מד ע"א בגמרא: מחסורייתא – מדק.

~מְדַקְרָה, מדקרות

יש בוטה כמדקרות חרב – מסכסך את הבריות וגורם להם להרוג (בדקירה כחרב) [משלי יב יח].
*אין לו דמיון במקרא. מובא בערובין סב ע"ב וכן בנדרים כב ע"א.

~מדר

ממדיר את כותלו – עושה ראש כותלו מדרון ומשפכו לצד החלונות עד שאינו ראוי לא לעמוד עליו ולא להשען עליו [ב"ב כב].
*ממדיר זה הנוסח המובא בערוך. הנוסח בגמרא מדיר והוא שבוש שכן אינו לשון נדר, הרש"ל גורס מרדד. ראה מדור

~מדרא

*בגמרא יומא כג ע"א נאמר: מאי פקיע? אמר רב מדרא. מאי מדרא? אמר רב פפא מטרקא דטייעי דפסיק רישיה. ראה מטרקא

~מְדַרְגָּה

ונפלו המדרגות – אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כנופלים, ואני אומר הם תלי המגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל, ועשוי מדרגות מדרגות, אישקילונ"ש בלעז כדי שיעמוד העפר, ולאחר שנכבש יפה נוטלין המלבנים מעמודי המדרגה [יחז' לח כ]. בסתר המדרגה – אישקילונ"ש בלעז, כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכין העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו [שה"ש ב יד]. סתר המדרגה – פעמים שיש בהן חורין ונכנסים שם שרצים ועופות [שם]. אישילייר"א כדרך שעושין מדרגות לחריצין שסביבות המגדלים כשמגביהין קרקעיתן [קדושין מ:]. דיגרי"ץ (דרגות, מדרגות) בלעז [ערובין עז:].
*ראה דרגא, סלם

~מדרון

משופע [חגיגה יט. ב"ב כב: שם נג. זבחים טו].
*+מ"מ: דברים יא ו. ראה מדר, מורד, קטפרס, שפך ב, תל

~מְדַרְךָ

מדרך כף רגל – דריסת הרגל [דברים ב ה].

~מדרס

מנעל של זב [חגיגה כ:]. תחתון של נדה [יבמות נז:].

~מְדַרְשׁ

קרוב למקרא, כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות [ברכות יא:], ספרא וספרי, שהן הלכות של מדרשי מקראות [קדושין מט:]. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא... ודבריו כתובין במדרש. הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש [דה"ב יב טו]. כופר במדרשים אין לו חלק לעולם הבא [סנה' צץ בהיפוך, עיי"ש].

מדרש - %+מ"מ: ברא' ג ז, שמות יב ד, י, במד' ה ט, ו כד, כ כט, כג כא, ישע' י לא, ירמ' לח ז, מיכה ו יד, תהלים ה ב, ז ז, נא ז, שה"ש ז ה, קהלת ד יב, ד יג, ד יד, ד טו, ה ה, ה יט, ו יב, ז כט, ט י, דה"א ג יז א

מדרש אגדה - %+מ"מ: ברא' א כז, ח ז, יב יא, יד יח, טו ב, יח יח, כ טז, כט לה, לו ג, שמות יד כז, דברים א ה, שופטים ה ג, מ"א ה יא, יז יג, מ"ב ד ד, יב יז, ישע' ג יג, כא ג, כו יא, סג א, ירמ' ג כ, ד כו, לא יד, לב כ, יחז' כח טז, הושע י ב, חבקוק ג ה, זכריה יא יב, תהלים יב ח, טז ה, קג ה, קיח טז, משלי ה ו, איכה ב ב, ב ט

מדרש איכה - %+מ"מ: ישע' מג כד, יחז' לו כ (ראה מדרש קינות)

מדרש ברייתא - %+מ"מ: שמות לד כ, לט ל

מדרש ויקרא רבה - %+מ"מ: חגי א א

מדרש חכמים - %+מ"מ: ויקרא כו יד, משלי כד י, איוב לו כב

מדרש מקרא - %+מ"מ: מיכה א יד

מדרש קהלת - %+מ"מ: ש"ב כ כא, קהלת ד ג, ז ח, ז כא, דה"א כט טו

מדרש קינות - %+מ"מ: יחז' יב ג, איכה ב ו, ד יז (ראה מדרש איכה)

מדרש רבותינו - %+מ"מ: ש"א א כו, ישע' כח כ

מדרש רות - %+מ"מ: רות ב ג, דניאל ח יד, יב יב

מדרש שיר השירים - %+מ"מ: מ"א יד כה, שה"ש ד א, ח יא

מדרש שמואל - %+מ"מ: ש"א ב ל

מדרש תהלים - %+מ"מ: ישע' ה יב, ל כט, זכריה ה יא, תהלים יח ל, לד א, משלי ו ג, כא טו, ל טו

מדרש תנחומא - %+מ"מ: ברא' יא ה, שמות ח יז, כד יא, ויקרא יא ב, במד' טז א, יהושע ג ד, יא יח, ש"א כב ד, מ"ב ג כ, ד א, ישע' יז יא, כח כד, ירמ' ב לא, יחז' טז כ, כ ג, הושע ד יט, יא ג, משלי כז יד, איוב ד יב, כ כו, לו כא, קהלת ב ה

*הרמב"ן בספר הויכוח (מלחמות ה'), כתבי הרמב"ן מהדורת

זכות בידך [סוטה לט.]. במה אתה סועד – מה אתה רגיל לאכול בסעודתך [כתובות סז.]. למה סגן ממונה – לאיזה דבר הוא ממונה ומוכן [סוטה מב.].
 *רש"י בא לפרש שלא נקרא את "למה" בשני קמצים. ראה מאי, סגלה

~מהדורא

מחזר בעיירות [ברכות נא.]. ממהדורי מילי – ממחזרי בעיירות ירכו תמיד דברים [שם]. מהדורא בתרא – כשחזר לימודו פעם שניה... [ב"ב קנז: עיי"ש].

~מהדרין

המהדרין (בחנוכה) – אחר המצוות עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית [שבת כא: עיין כג: ד"ה שתי].
 *בעין יעקב הגירסא: מהדרין - המצוה. +מ"מ: סנה' יב ע"ב ד"ה דחויא

~מהה, קהה

בלוי ונרקב [נדה נו.]. מהוהא – בלויה [נדה ד.].
 *ראה מהמה

~מהול

*ראה מהל

~מהולתא

נפה [ביצה כט: מו"ק יא.]. שבתחילה יוצא קמח דק ולבסוף סובין גסין [תענית ט.].
 *ראה נהילא, נפה א, סלת

~מהומה, מהומות

כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת קול הוא, וזה אב לכולן וירעם... ויהמם [שמות יד כד], כל מהומות ע"י רעם, וזה אביהן, (לקמן ז י) וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהומם, כך מפורש באגדה ל"ב מדות... [ש"א ה יא]. ערוב [זכריה יד יג]. שגוש, קול בהלות [דברים כח כ]. רעב של מהומה – אוכלים ואינם שבעים [אבות ה ח]. מהומה לביתה – ממהרת לשמש [נדה ה.].

*ואת המהומה (דברים כח כ) תר"י וית שעמומיתא, ובתמהון לבב (שם כח) ובשעמומות ליבא. +מ"מ: נדה סח ע"א ד"ה ותמה. ראה בלל, הוס, המה ב, המם, יהם, לעע, מהמה, צרדה, רעם, שגישתא, שגש, תמהון

~מהומן

*אחד משבעת סריסי אחשוורוש (אסתר א י, ח ב).

~מהיטבאל

שעוועל, ח"א עמ' ש"ח סימן ל"ט) כותב: אנחנו יש לנו שלשה מינין של ספרים, האחד הוא הבבלי"ה... והשני הוא הנקרא תלמוד... עוד לנו ספר שלישי הנקרא מדרש... וזה הספר מי שיאמין בו טוב, ומי שלא יאמין בו לא יזיק... ועוד אנו קורין אותו ספר הגדה... עיי"ש בהערות שמביא את דברי ספר שביל הזהב שברור הדבר שאלו הדברים שאמרו הרמב"ן בפיו בטלן בלב... ושעוועל מביא את דברי ר' אברהם בן הרמב"ם במאמר על דרשות חז"ל (ח"ד): ולא יעלה על דעתך... אך דע כי פירוש לפסוקים שאינם תלויים בעיקר מעיקרי הדת ולא בדין מדיני התורה שאינם קבלה בידם, אבל יש מהם לפי הכרעת הדעת ויש מהם דברים הנאמרים ומתקבלים... וכן מביא את השלטי גבורים שסביב לר"ף לע"ז פ"א בשם הרי"א שנאמר בירושלמי נזיר ז ב "וכי המדרשות אמנה הם דרוש וקבל שכר" ומעיר: הא לך הדבר מבואר שלא אמרו חכמים המדרשים על דרך אמונה ועיקר אלא להרבות טעמא למקרא ולדרשו בכל פנים אולי יש בהם רמז. עיי"ש שהמובאה מהירושלמי אינה מדויקת ומה שמביא מהשדי חמד בשם השואל ומשיב בהסכמתו לספר סדרי טהרות. ומסיים: הנה יוצא לנו מכל הנ"ל שאין לייחס ח"ו שום עקרה אף במקצת לדברי רבינו, הס מלהזכיר, אלא הם דברים שיסודם בהררי קודש. +מ"מ: משלי לא יג, תוס' ברכות מח ע"א ד"ה ולית. להלן רשימת המדרשים שרש"י מזכירם במפורש.

~מדושה

מדושת (בפסוק: מדשת) – תבואת קדש שלי, ערימת חטיי (המיועדת לדישה)... [ישע' כא י].
 *אין לו דמיון במקרא. מדושה היא התבואה שהפרישה מהגדיש לדיש. +מ"מ: ישע' כח כט ד"ה מדושת. ראה בן גרני, דוש, חמיץ, קש, תבן

~מדת

*ראה מנדא

~מה, מה, מה

#א.מה הוא לה – איך הוא קרוב לה [אסתר ח א]. ונחנו מה – מה אנחנו חשובין [שמות טז ז].
 #ב.עד מה – עד מתי [תהלים עט ה]. לא נדע מה נעבד – כמה תכבד העבודה [שמות י כו].
 #ג.מה יום מיומים – למה תחשב יום שבת יותר משאר ימים? ומה גבר מגוברין – מה לאיש כמוך להיות שר וגדול מכל האנשים? [סנה' סה.].
 #ד.מה זו טובה יש – כלומר כמה טוב לו [ערובין ג.].

*בע"י יש פרוש נוסף: עומד הוא בטוב.

#ה.מה זו שתיקה – היה לך לשותק ואינך שותק [ביצה כ.].

#ו.מה לשון אומרת – באיזו לשון היא קובלת ומתנודדת [סנה' מו.]. מה רבי אומר בדבר זה – אין רבי בעולם היודע דבר זה [מו"ק טז.].

*בגמרא מדובר ברבי יהודה הנשיא, ולפי רש"י רבי הוא במובן רב ומורה הוראה, ולא שם תאר כבשאר התלמוד.

#ז.במה הארכת ימים – באיזו זכות [מגילה כז.], איזו

אם טוב אם רע [משלי כז כא].
*ראה הלל

~מַהֲלָאֵל

*1. בנו הבכור של קינן בן אנוש ואביו של ירד (ברא' ה יב). 2.
אבי שפטיה מבני פרץ בן יהודה (נחמיה יא ד). 3. בנדה לו ע"ב
מובא כאחד משמות אבותיו של איסי בן יהודה.

~מַהֲלָמוֹת

*ראה מהלומה

~מַהֵם

*ביחז' ח ו מובא "מהם" הכתיב, וצ"ל מה הם. ראה נהם

~מַהֵמָה

התמהמה – עכוב [ערוכין נד]. התמהמהו – הוו
מתונים להתבונן לחשוב [ישע' כט ט].
*+מ"מ : ברא' מג י, תהלים קיט ס. ראה מהומה, תמה

~מַהֲמֹרָה, מַהֲמֹרֹת

במהמורות (בפסוק : במהמורות) – במלחמות ותגר,
לשון (דברים ט כד) ממרים הייתם [תהלים קמ יא].
*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים משרש המר.

~מַהֲנַדֵּס

מהנדסי – הולכין ובאין ממונים של מלך לבדוק את
המדות, כמו (חולין מג). זימנין דמהנדסי בהדי הדדי
[ב"ב פט:]
*ראה אדריכל, מומחה

~מַהֲפָכָה

*+מ"מ : ישע' יג ט, כא ט, ירמ' נא מו. ראה הפך

~מַהֲפָכָת

*א.שם מקום בית האסורים, וי"ת לכיפתא, ארוולו"ד
בלעז [ירמ' כ ב, עיי"ש פסוק ג], בית המהפכת – בית
הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת, גוועלב"ט (מקושת)
בלשון אשכנז [דה"ב טז י, עיי"ש כז ב].
*מהפכת הוא סד ענני לאסירים
*ב.כיפה [שם כט כז].

~מַהֵר, מַהֵרָה (א)

מהר (בפסוק : מהר) – כתובה [ברא' לד יב].
מַהֵר יְמַהֲרָנָה – יפסק לה מהר כמשפט איש לאשתו,
שכותב לה כתובה וישאנה. כמוהר הבתולות – שהוא
קצוב חמשים כסף... (כתובות י). [שמות כב טו–טז].
מַהֵרוּ – לשון מהר, דואירינ"ט (העניקו) בלעז

*1. אביו של דליה וסבו של שמעיה נביא השקר (נחמיה ו י). 2.
בת מטרד בת מי זהב, אשתו של הדר מלך אדום. יש הסוברים
שהוא הדד מלך אדום. האבן עזרא מפרש שמטרד הוא שם
אביה ומי זהב שם אמה. בפירוש המיוחס לרש"י בב"ר פ"ג מובא
שנקראת ע"ש שהיו מטיבין אותה לבעלה ואח"כ טורדין אותה
מבעלה (ברא' לו לט, דה"א א ג). ראה מטרד

~מַהִימָן

נאמן [ר"ה כב:]

~מַהֵר, מַהֵרָה

*ג.סופר מהיר – ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן
מהיר בלשון ערבי בקי [תהלים מה ב]. ומהיר צדק –
ת"י ועביד קשוט [ישע' טז ה].
*+מ"מ : מ"א יא כח. ראה מהר ב

~מַהֵל, מוהֵל

*א.מהול במים – מעורב, ואין לו דמיון במקרא.
ומדרש אגדה (קה"ר ב ב) פותר (קהלת ב ב) לשחוק
אמרתי מהולל (כלומר) מעורבב [ישע' א כב], מעורב,
וכן כל לשון הוללות שבתורה לשון ערבוב [ב"ב טו:]
*לשון "שבתורה" הכוונה למקרא כי אין לשון הוללות בתורה
(כלומר בחומש) רק בנ"ך.
*ב.כמין מים זוב מן הזיתים, ושלשה מינים יש בו :
כשטוענן מתחילה במעטן להתחמם ולהתבשל
מאליהן מוחל זב מהן והוא צלול כמים, ולאחר שעמדו
ימים ודחקו זה את זה חוזר מוחל לזוב מהן והוא קרוב
להיות כשמן, ולאחר שעצרן להוציא שמנן בבית הבד
ומשתהה התפוח של גפת בעקלים שהוא אגוד בהן
בבית הבד, חוזר מוחל זוב מהן [שבת קמד:], משקה
הזב מן הזיתים [חולין קיד:]. שיצא מבשר המת כמין
מים [נזיר ג].

@מוהל בה"א הוא בירושלמי, אך במשנה ובבבלי הנוסח מוחל
בחי"ת. ראה הלל ב, חלייא, מהולתא, מוהל, עקל, ערבב

~מַהֲלוּמָה, מהלומות

ופיו למהלומות יקרא – קורא ליסורין להביאם עליו
[משלי יח ו]. עד התמהמהם – בעוד שנתעכבו
[שופטים ג כו].
*+מ"מ : משלי יט כט. ראה הלם, המה, להם

~מַהֲלָן, מהלכים

מהלך הוה – הולך היה [דניאל ד כו].
*+מ"מ : ברא' לה טו, יחז' מב ד.. ראה דמס, דרך

~מַהֲלָל

(איש לפי מהללו) – איש נצרף לפי מהללו, ע"י
שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים

[תהלים טז ד].

*ראה מחיר, נדה א

~מהר (ב)

#א.הגוי המר והנמהר – עם שוטה [ישע' כג יג – חבקוק א ו].

#ב.נמהרי לב – שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה [ישע' לה ד]. ועצת נפתלים נמהרה – כל עצה העשויה במהירות היא סכלות [איוב ה יג]. קל מהרה – לשון זריזות [יואל ד ד].

@+מ"מ : תהלים טז ד. ראה אותים, בהלה, בהר, חוש, חיש, חפז, חרד (ג), מהיר, סרהב

~מהר שלל חש בז

ישעיה אביו קרא שמו (של בנו) מהר שלל... [ישע' ח ג].

*ולאחיו קרא שאר ישוב. הרד"ק מפרש שקראו לו לעתים "מהר שלל" ולעתים "חש בז".

~מְהִירִי

*הנטיפתי, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג כח, דה"א כז יג).

~מְהִירֵה, מהתלות

*משמע דבר צחוק או כזב, מובא בישע' ל ג, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא.

~מוֹאֵב, מואביה

(בן לוט מבתו הבכורה) לשון פריצות, (גילתה) שהוא (בנה הנוול) מאביה [ב"ק לח: עיין ברא' יט לז]. שבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שלה [ישע' טו ו].

*בני מואב הם קניול, תרסין, מעיון, חמודן וער. +מ"מ : במד' כא יג, שם כב לו, שם לד ג, דברים א ה, כג ה, לד ה, שופטים יא יז ואילך, מ"ב ג ד, ישע' טז ז, רות ד כב. ראה עמון

~מוֹבָא

*צורת משנה של מבוא, נזכר בש"ב ג כה ויחז' מג יא.

~מובהק

*ראה בהקב

~מוג

#א.ותמוגנו – ותניענו [ישע' סד ו]. מוג – לשון הנעה. ד"א לשון דבר נמש [יחז' כא כ]. נמוג – נרעד ונע... הנקרא בומ"א (פיצוץ) בלעז [נחום ב ז]. נמוג – כמו נד ונע (כך במ"ג המאור, ובכתר : כמו נע) [ש"א יד טז]. ותמוג – (ת"י) וזיעא, לשון נוע... [עמוס ט ה]. #ב.תמוג ארץ – תמס. כן פתר מנחם, וכן (שמות טו

טו) נמוגו כל יושבי כנען, וכן (יחז' כא א) למוג לב, אבל דונש פתר אותם לשון הנעה, וכן (ש"א יד טז) ההמון נמוג וילך והלום [תהלים מז ז]. נמוג – נמסו, כמו (תהלים סה יד) ברביבים תתמוגגנה (בפסוק : תמגגנה) צמחה תברך... [שמות טו ט], נתמוגגנה – לשון המסה [תהל' סה יא]. תתמוגגנה – ת"י יתפלחן, קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים [עמוס ט יג]. תמוגגנה – דישטינפרי"ר (לערבב בנוזל, להרטיב) בלעז [כתובות י:].

@יש חפיפה בין שתי המשמעויות בערך זה, וכן בין "מוג" ל"גה". +מ"מ : תהלים עה ד.

~מוגלא

חוט דמוגלא – כמין ליחה [יבמות עה:]. קיטור"א (כוויה) [חולין מז:].

*ראה צמח א

~מוד

וְלִימוד – ישוט, כמו (ב"ב עד:) נחית בר אמוראי (צ"ל אמודאי) [גיטין סז:].

*בערוך מביא זאת בערך מד ב ועיי"ש ערך בר אמודאי.

~מודיא, מודיה

מודיא קונדסא – שם הסאה [ערובין פג:].

*הכוונה למידת הסאה שמדדו בנאוסא. בגמרא הנוסח מודיא דקונדיס שהוא מין ירק. בגיטין נו ע"א נאמר : מעשה ועמדו ארבעים מודיות בדניר.

~מודיעים, מודיעין

שם עיר [פסחים צג:]. שם כרך רחוק מירושלים ט"ו מיל... הכרך עצמו [חגיגה כה:]. כרך של בית חשמונאי היה [קדושין סו:].

*ראה מיל

~מודע, מודעת

מודע (הקרי, והכתיב מידע) – קרוב, בן אחיו של אלימלך היה... [רות ב א].

*ראה מדע ב

~מודעה

מודעה רבה לאורייתא – שאם יזמינם לדין, למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס [שבת פח:].

~מוהל

חותך את הערלה [שבת קלג:].

*ראה גוזר, מהולתא, רופא

~מוהרנקי, מוהרין

יום איד קבוע שיש (לעכו"ם) בכל שנה [ע"ז יא].
*ראה מוטרדי

~מוהרקא, מוהרקי

חותם [יבמות מו.], חותם עבדות [ב"מ עג].

~מוהרקי

ספסלין [ערובין סב].

*עיין בערוך ערך מהרק ובתוס' ד"ה מוהרקי מפרשים כתיבה וחזרתיות, כמו (יבמות מו ע"ב) מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מונח. ראה אבורגני

~מוזא

מוזא דשמכי – מלא יד של בצלים [קדושין נב].
*ראה בול א (ד), שמכא

~מוזר

#א.נשים המוזרות בלבנה – נשים טוות בלבנה [סוטה ו]. נשים הטוות בשוק לאור הלבנה ודרך לשוח שיחות בטלות ולדבר בחשודות שבעיר (לדבר עבירה) שבעיר [גיטין פט.], (נשים) טוות [סוטה ו].
*בסוטה כז ע"א תוס' ד"ה דומה בשם הירושלמי: מוזרות, נשים שטוות פשתן משור.
#ב.ביצים מוזרות – שאינן קולטות אפרוח [ב"מ סח.], שאינן של זכר ואין אפרוח קלוט בהן לעולם [חולין סד.], שאין אפרוח בא מהן [שם קמ.]. ביצה מוזרת – שאין אפרוח גדל בה, טורניד"א (מקולקלת) [בכורות נז. בע"י ובכ"י], שאינה ראויה לאפרוח [שם], שאינה משרצת אפרוח תחת תרנגולת [נדה לה.].
@יש מחלוקת מהו השורש של מוזר – זר, מזר א, זור. +מ"מ: סנה' פב ע"ב ד"ה שנעשה. ראה זור, זורה, מזר, רקס

~מוח

קודקוד [מגילה יט.]. כפא דמוחא – כף הגולגולת [חולין נד.]. קרום התחתון של מוח דק מאד ואין ניכר לגמרי ונראה כמוח עצמו [חולין מה.]. צלעות גדולים שיש בהן מוח יש לה לבהמה... [שם נב.]. מוח – של דג ששמו שיבוטא טעמו כטעם חזיר [חולין קט.]. ראש [סנה' צה.].
מוח הראש (של בהמה) יכול להוציא ולגוררו בקיסם דרך האף [פסחים פד.].
*+מ"מ: איוב כא כד, מנחות לו ע"א ד"ה מקום. ראה דקל, טרפה, לולב, מוקר, מוח, משחא, עץ, עצם א, קולית

~מוחל

*ראה מוחל א

~מוט, מוטה (א)

מוטות עלכם – כמין יתד התחובה בשני ראשי העול המעכבים המוסרה, שלא תצא מראש השור ויתר הקשר, כמו (ירמ' כז ב) עשה לך מוסרות ומטות, קבילי"א (קוניונגל"א. חיבור, כבל. בכ"י: יודי"ש. חגורות, חבלים. עיין בא"ה) בלעז [ויקרא כו יג]. עץ העול [ירמ' כז ב]. אמוט רבה – מוטות גדולות [תהלים סב ג].

מוטות כנפיו – פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוטה... [ישע' ח ח].

*+מ"מ: יומא סז ע"ב ד"ה קלען, סוטה לד ע"א ד"ה אמר רבי יצחק. ראה אגרא ב, אמוט, אסלא, ארוכות, בד, גשמה, מוסרה, מטה א-ה, ערסא, רבה

~מוט (ב)

#א.לשון שפלות [תהלים ס ד].
#ב.מעידת רגל [תהלים נה כג].

~מוטרדי

יום איד קבוע שיש (לעכו"ם) בכל שנה [ע"ז יא].
*ראה מוהרנקי

~מוך (א)

מוך שקיך וגני – קפל את שקך ליכנס לישן [תענית ו.]. ומך להו בסתרקי – קיפל תחתיהן תכשיטי צמר לישן בהם [תענית כא.]. כפול שקך תחתיהן ותישן עליו [ברכות נט.]. מך רבע – מקפל לבושו ורובץ וישן... מך – כמו (תענית ו:) בר חמרא מוך שקיך וגני [פסחים מט.].
*מוך מלשון שפל - ראה מך, מכך

~מוך (ב)

מוכין – כל דבר רך קרוי מוכין, כגון צמר גפן ותלישי צמר רך של בהמה וגרירת בגדים בלויים [שבת מז.], של שחקי בגדים שהסורק מוציא מבגדי הצמר בקוצים [ב"ב יט.]. אינן אלא לעשות מהן לבדין שקורין פילטרי"ש (לבדים) ומוקצין הן למלאכה ואסור לטלטלן [שבת מח.]. מוך שבאזן – שנותנת לבלוע ליחה של צואת האוזן. שבסנדל – לתענוג. לנדה – באותו מקום שיבלע את הדם ולא יטנף בגדיה [שבת סד.]. מוכין – גרטויש"א (פסולת הצמר, הנופלת בשעת דריכת הכובסים על הבגדים. חסר ברוב הדפוסים) [ב"ק קיט.].

משמשת במוך – ממלאה אותו מקום מוכין לשאוב את הזרע שלא תתעבר [יבמות יב: בשינוי, נדה ג.].
*עיין בערוך ערך מך ד. ראה אודרא, בי סדיא, לבד, נמטא,

[תהלים קיח י]. ימלו – שירונ"ט טרנקיי"ץ (ייכרתו) בלעז, לשון כריתה [תהלים לז ב].

~מוכיח

*ראה יכח, תוכחה

~מוכני

אופן [שבת מד:], (מאי) מוכני? (אמר אביי גילגלא דהוה משקעא ליה) – גלגל לשקעו בבור, שיהו מימיו מחוברין למימי הכיור [יומא לז:], גלגל שקורין טור"ן (ציר) [חולין טו:]. גלגלים שמעלין אותו בגלגלין מן הבור... שלא היו מימיו נפסלים בלינה [זבחים כ:]. רוד"א (אופן, גלגל) בלעז [שבת מד:].

*עיי' בערוך ערך מכנה. תוס' שבת מד ע"ב ד"ה מוכני שלה, זבחים כא ע"ב ד"ה מ', חולין טז ע"א ד"ה בסרנא. ראה שדה

~מוכס

מוכס קטן – פעמים שיש מוכס גדול, שטורח לו לעמוד על הגשר כל היום, וממנה מוכס קטן [שבת עח:]. מוכסין – נוטל מכס המלך ורוצה ליטול פירותיו בע"כ [נדרים כז:]. מוכס – גזלן [ב"ק קיד:], סתמא גזלן [ע"ז לט:].

*בבלי פט"ו מ"ד מובא "מקל הבלשין", ובערוך ערך בלש מבאר שהכוונה לבעלי המכס שיש להם שמשים שעומדים לעיין את הנכנסים והבאים, ובידן מקל של עץ או של מתכת לראות ולידע מה בתוך השק והוא כעין שפוד. +מ"מ : ויקרא כ ה ד"ה ובמשפחתו, ב"ב קמד ע"ב ד"ה מתני' הכי גרסינן, סנה' מד ע"ב ד"ה דבעיא. ראה בובינא, מכס, נהר, פרהגבנא, קשר, רהיט

~מוכסין

מין בנות שוח (מין תאנים), ולא בנות שוח ממש [בכורות ח:].

~מול (א)

#א.מול האלהים – שליח ומליץ בינותם למקום [שמות יח יט].

#ב.נגד [נחמיה יב לח], ממול – כנגד, בעבור [מיכה ב ח]. ממול נגב – צד צפוני, משוך ומרוחק מן הדרום. ואין מול וממול שוין בפתרון [מ"א ז לט]. מול הגלגל – רחוק מן הגלגל [דברים יא ל, סוטה לג:].

*בגמ' סוטה יש מחלוקת בין ר' יהודה הסובר שהיא סמוך לגלגל, ור' אלעזר שסובר שלא ראו את הגלגל. משמע שרש"י סובר כר"א.

~מול (ב)

דבר שמל קשיותן של ישראל – שכשאינן המלקוש יורד חוזרין ישראל בתשובה ומתעניין ועושין צדקות [תענית ו].

אָמִילִם – אכריתם, לשון (לעיל צ ו) ימולל ויבש

~מולא

מולאות – פרדות [שבת נב:].

~מולאי

#א.דאָתו ממולאי – מקוטעים מבית עלי, דאביי אבוה דרב ביבי מבית עלי אתא, כדאמרין (ר"ה יח). מולייאת – קטועות בלא רגליים [ערוכין כה:], ממולאי – ממשפחה אומללה, מבית עלי [יבמות עו:]. ממולאי – בית עלי שהן כרותי ימים. ולי נראה ממולאי גבנונים, בעלי מומין שאינן חיינן כשאר בני אדם, לשון (ב"ב נד.) שקל מולאי ושדי בנצא [כתובות פה:], מבית עלי שהיה ממשפחה רעועה [ב"מ קט:]. כדאמר בר"ה (יח.) רבא ואביי מדבית עלי קאתו ועל שם מקומן נקראו בני עלי ממולאי כדאמר בב"ר (פרק נ"ט) ואברהם זקן עטרת תפארת שיבה וגו'. ר"מ אזל לממלא ראה אותם שחורי ראש אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם... [ב"ב קלז:] עיי"ש קנא. ד"ה ממולאי].

#ב.מילי מולייאת – דברים גבנונים, לשון (מו"ק י:). מוליא במוליא – גבשושית [ב"מ קט:], מילי מוליאאת – דברים כרותים שאין בהם ממש, לשון (איוב יח טז) יִמַל קצירו. א"נ כגון מוליא במוליא (ב"ב נד.) – גבשושיות, כלומר דברים בעלי מומין... [ב"ב קלז:] עיי"ש], בעלי מומין שאין בהם ממש, כמו (ב"ב נד.) שקל מוליא ושדא בנצא, גבשושית [שם קנא].

@עיי' בה"ר שכנראה יש סתירה בין הפירושים השונים. לפי הפרוש ל"כרות" ו"מקוטע" נראה שרש"י מכוון לשרש מול, ולפי הפרוש ל"גבנון" מכוון לשרש מלא. ביבמות ע"ו ע"א תוס' ד"ה ממולאי סבורים שממולאי הם אנשי המקום ממלא, עיי"ש. זו גם דעת הערוך בערך ממלא, אך בערך מל ז' מביא שני פירושים אחרים, האחד כדעת רש"י, והשני לשון גדולה "אדם גדול מפני שהוא גדול מדבר גדולות", לפי פרוש זה צ"ל מעלייתא. דבר מצוי שיש שני פירושים הפוכים לאותה מילה כגון קלס, מזור וכו'.

~מולד

*בסדר הדורות נזכר מולד אביה של מרובה אשת זבולון, בנו של אבידע בן מדין בנו של אברהם מאשתו קטורה. סוכה נד ע"ב ד"ה אלא

~מולדת

ולמולדתנו – למשפחותינו [ברא' מג ז]. *מולדת היא משרש ילד. +מ"מ : ויקרא יח ט. ראה ילד א

~מולות

חתן דמים למולות (בפסוק : למולת) – נרצח על דבר המילה... שם דבר הוא, והלמ"ד משמשת בלשון על... וא"ת דמים על דם המילה [שמות ד כו].

~מוליא

שקל מוליא – נוטל הקרקע מקום גבוה [מו"ק י: פעמיים בעמוד], מעלות ומורדות [ערובין נו]. תל [ב"ב נד. ד' פעמיים בעמוד]. גבשושיות... [ב"מ קט. ב"ב קלז: קנא].
*ראה גבשושית, מולאי, נצא

~מוליאר

בגמ' מפרש מוליאר – מים מבפנים וגחלים מבחוץ. כלי שיש בו בית קבול קטן אצל דופןו מבחוץ מחובר לו ונותן שם גחלים והמים בקיבולו הגדול. ורבותינו מפרשים מוליאר שני שולים, ואנטיכי בי דודי מחיצה בינתים, ולי נראה להיפך... [שבת מא.], דוד גדול של נחושת ותלוי על האור כל שעה, ונחושתו עבה, ואפילו כשאין שם אור מים שבשוליו חמין או פושרין [פסחים מב.].

*מוליאר הוא מה שנקרא מיחם וברוסית סאמווא"ר. עיין בספר שערי תורת בבל שמביא בשם ר' שבת דונולו בהקדמת פירושו לספר יצירה שכתב : קומקום של נחושת של השרים שנקרא בלשון יון מוליאר והוא הכלי שמרתחין בו משרתי השרים את המים החמים להשקות לאדוניהם עם היין המסוך ומוזג ומהול ברומים. עיין בערוך ערך מלייר. ראה אנטיכי, גרף ב, מחם

~מוליד

*אחד מבני אבישור, ממשפחת ירחמאל מבני חצרון לשבט יהודה (דה"א ב כט).

~מולייתא

אינפלדור"א (מילוי בשר בבצק או כדומה) בלעז, כמו שאנו ממלאין הטלאים והתרנגולים בין בשר לעצמות [פסחים עד.].
*ראה מולאי, פשטידה

~מום

פגם משפחה [סנה' לו:]. מום שבך אל תאמר לחברך [שמות כב כ, ויקרא יט לד, דברים יט, ב"מ נט:].
*ראה מאוס, מאס

~מומחה

*ראה ממוחה

~מומר

מבעט [חולין ד:]. מומר לתיאבון – כשאין לו בשר, אבל אינו מופקר להיות איסור והיתר לפניו להניח

היתר ולאכול איסור, ואם עושיין כן זה (נחשב) להכעיס [ע"ז כו:]. (פורש) מדרכי ציבור [סנה' מז. בהיפוך]. אין מקבלין קרבן מן המומרים [שם]. (אדם) שפרק מעליו עול (מלכות שמים) [גיטין מה:].

*בספר סדר דברים ליעקב מציין ש"מומר" זה תיקון הצענוז ובדפוס ונצא הגירסא "משומד" שכן אי אפשר להמיר את דת האמת. +מ"מ : תוס' חולין יד ע"א ד"ה השוחט. ראה אפיקורוס, בן נכר, כפר ב, מין ב, מסור, מסר, צדוקי

~מונבז

מונבז המלך – בנה של הילני המלכה מזרע החשמונאים [ב"ב יא. עיי"ש בהגהות הרש"ש ור' גדליה ליפשיץ].
*בערוך ערך חדייב מובא שמלך במדינת חדייב. ראה נברשת

~מונה, מונים

עשרת מונים – לשון סכום כלל החשבון [ברא' לא ז, עיי"ש פסוק מא].
*ראה מנה א, מנין

~מוניני

#א. דגים קטנים [כתובות ס: ע"ז כט.], דברים דקים וענוגים... מין דגים קטנים [סנה' מט.].
*מה שנקרא סרדינים. +מ"מ : בתוס' נדרים נא ע"ב ד"ה הנודר. ראה צחנתא
#ב. ציר של דגים קטנים [שבת קה: גיטין סט:]. מוניני דקמצי – ציר חגבים [שבת קי:].

~מוֹסָב

*ראה לול, מסב

~מוֹסָד

מוֹסָד מוֹסָד – הראשון פתח לפי שהוא דבוק, מוסד של מוסד, כלומר מוסד שהוא מוסד גמור [ישע' כח טז, עיי"ש]. יום מוסד – יום הוסדו [דה"ב ח יז].
*מוֹסָד - ראה יסוד

~מוֹסָדָה

מטה מוסדה – תוקף יסודות... [ישע' ל לב, עיי"ש]. מוסדות – יסוד [יחז' מא ח].

~מוסטפה

*ראה בנות שקמה

~מוֹסָפָן

מוֹסָפָן (הקרי, והכתיב : מיסָפָן) – גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת [מ"ב טז יח].

*אין לו דמיון במקרא. ראה סכך א

~מוסתקא, מוסתקי

שרף של עץ שקורין ש"ף (אשוח), שעושין הימנו זפת וקורין אותו רישני"א (שרף עץ) וריחו דומה לריח לבונה, ובלשון ערבי קורין אותו מוסתקי, ומדבקין בו קערות חרס הנשברים. כך אמר לי רבי שמואל המכונה חסיד מן ברבשט"א [ביצה לג:].
*ראה זפת, קלבא, רישניא

~מועד, מועדה, מועדים

#א.זמן [יהושע ח יד, דניאל ח יט], זמן קבוע [הושע ט ה], קרא עלי מועד – יעידת (כמו זמן יעוד) גייסות... [איכה א טו, עיי"ש]. מועדיה – עת עברם... ועת שובם (של צפורים אל איי הים מפני הצנה) [ירמ' ח ז]. עשו מועדים לתורה – קבעו עתים לתורה לתלמידים שידעו עת לבוא ולשנות [ערוכין נד:].
#ב.מועדים – מוכנים [ירמ' כד א, ערוכין כא.]. מועדות – מזומנות [יחז' כא כא]. (ערי) המועדה – ההזמנה, היעודות לכך [יהושע כ ט].
*לפי הרד"ק השורש הוא יעד.

#ג.במועד – בחולו של מועד [שבת קלט: סוכה מב. מו"ק ב.]. מועדות – חולו של מועד [סנה' צט.]. ראש חודש [תענית טו:]. יום עיבור החודש [פסחים ע"ז.]. יום טוב [תהלים עה ג, עיי"ש].
*+מ"מ: ויקרא כג ג, ירמ' מו יז.

#ד.אהל מועד – הוא בית ועד למבקשי תורה [שמות לז ג]. בקרב מועדיך – הוא בית המקדש אשר נאמר בו (שמות כה כב) ונועדתי לך שם [תהלים עד ד], בבית שאתה מתוועד בו [גיטין נו: – תהלים עד]. הר מועד – הר שהכל מתוועדים שם, הוא הר ציון [ישע' יד יג]. שחת מועדו – בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו, שנאמר (שמות כה כב) ונועדתי לך שם [איכה ב ו].

@ראה יעד, מעד, פרק א

~מויעף

לא מועף – אינו עיף ואינו עצל [ישע' ח כג].
*ראה עוף, עיף ב

~מועצה, מעצות

ממועצותיהם – נקוד שני טעמים, בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא דבר בפני עצמו... [הושע יא ו].
*ראה יעץ, עצה

~מויעקה

מועקה – לשון מסגר, וכל המעיק והמציק כמוהו [תהלים סו יא].
*ראה לחץ, עוק, עקה

~מוסף

תפלת עננו [מגילה כב]. תפלת מוספין הואיל וזמנה כל היום... יש שמתפללין אותה בבקר ויש מאחרין... מוספי כל השנה הן שבח וסיפורי מעשה, אבל מוסף ר"ה מתוך שהוא מתפלל מלכויות זכרונות שופרות, מיפקד דינא טפי ו(לכן) אל יפרוש אדם מן הציבור [ע"ז ד:].

*+מ"מ: תענית כו ע"א ד"ה קרבן מוסף

~מוסר (א)

מוסריכם – יסורין [ישע' כח כב, ע"ז יח:]. מוסרי – קונינגליי"ש (חיבורים, כבלים. עיין בא"ה) [ישע' נב ב]. פתחת למוסרי – התרת מעל צוארי מוסרות ומוטות [תהלים קטז טז, עיי"ש קיט צו].
*לפי ספר השורשים לרד"ק הפירוש בתהלים קטז ענינו מוסרה.

~מוסר (ב)

#א.יסורים [ירמ' ל יד, יחז' ה טו, משלי טו י, טז כב], ובמסרם (שרש מוסר) – יסורין [איוב לג טז].
#ב.מוסר אביך – מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ובע"פ. תורת אמך – דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה [משלי א ח].
@ראה יסר, מסר

~מוסרה (א)

אפסר [שבת נב.], קיבישטר"א (אפסר, חלק מהרתמה, שבו מושכים את הבהמה בצווארה) [ב"מ ח:]. בראש החמור, והוא תכשיט החמור [ב"מ ט.].
מוסרות – רצועות שקורין בהן העול נופל בהן לשון נתיקה [יבמות עז.], מוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה... והם הרצועות שקורין בהם העול [ירמ' ב כ]. רצועות העול שקורין קונינגליי"ש (חיבורים, כבלים) בלעז [ירמ' כז ב]. עול – איוב לט ה]. ננתקה את מוסרותימו – דישרונפומ"ש לו"ר קונינגליי"ש (נקרעה את כבליהם) בלעז, אלו רצועות שקורין העול בהם [תהלים ב ג].
*ראה אפסר, בית פגים, יסר, מוט, עול ג

~מוסרה, מוסרות (ב)

שם מת אהרן, וכי במוסרה מת? והלא בהר ההר מת, אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם... [במד' כא ד].
*מוסרה ומוסרות זה אותו מקום. +מ"מ: במד' כו יג, שם לג ל-לא, דברים יו, לג לא

~מופז

זהב מופז – מבהיק כמרגלית [מ"א י יח].

*אינן לו דמיון במקרא. בתוס' יומא מד ע"ב ד"ה זהב טוב מובא מהירושלמי כשצורפים אותו אינו נחסר כלום, זהב מופז ע"ש מקומו. +מ"מ : ברא' מט כד, גמרא יומא מד ע"ב. ראה זהב, פז

~מופלג

חכם מופלג – חכם הוא מאוד [ב"ב קכ]. רב אחא בר יעקב מפליג – הרבה מאד היה זקן וחכם [ערובין סג]. *ראה גדול א בהערה, פלג ב

~מופת

#א.אות [שמות ז ט], דוגמה, אות [תהלים עא ז, עיי"ש]. מופתים – נפלאות, מכות מופלאות [דברים ד לד, ז ט]. אות – בשמים, מופת – בארץ [דברים יג ב]. *עיי' בה"ר שבספרי פ' נשא נאמר : אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדיברה תורה שתי לשונות. עיי"ש. בדברים כח מו נאמר : והיו בך לאות ולמופת... יש מבאים שההבדל ביניהם הוא שאות הוא סימן להזכיר או להוכיח, ואילו מופת הוא דבר הנפלא, אך ביח' כד נאמר "והיה יחזקאל לכם למופת", ובזכריה ג ח נאמר "אנשי מופת" והכוונה שהם דוגמא לאחרים. #ב.מופת הדור – גדול הדור, כמו [זכריה ג ח] כי אנשי מופת המה [חולין קג].

@מופת משמעו לפי הגמרא בחולין אות ודוגמא לרבים ובערוך מפרש אדם חשוב. בזכריה לא מפרש רק מביא את ת"י : גברין כשרין למעבד להון ניסין. +מ"מ : תהלים עא ז ד"ה כמופת, סנה' צג ע"א. ראה אנשי מופת

~מוץ

לשון קש, קו"ם בל"א בלעז [תהלים א ד]. מזקן השבולת העליון ואינו ראוי למאכל, וכוברין אותו בכברה שיפול המוץ [שבת קמ]. מוץ הרים יבש משל עמקים [ישע' יז יג, עיי"ש]. (ת"י) מוצא [הושע יג ג]. *מוץ במובנו היום הוא אבק התבן הדק ואינו ראוי למאכל בהמה. ראה מץ, עור ג, ד, קש, תבן

~מוצא, מוצאות (א)

מוצא המים – שהיו נובעין משם (בתחילה) [מ"ב ב כא]. מוצא דבר – דבר שיצא בתחילה [דניאל ט כה]. *ראה אפיק, יצא, מחראות, מוצא, שת.

~מוצא

1. בן כלב בן חצרון מפילגשו עיפה (דה"א ב מו). 2. בן זמרי מצאצאי יהונתן בן שאול (דה"א ח לו-לז). מוצא בשם עיר - ראה קלניא.

~מוצק, מוצקה

#א.והיית מצק – חזק, כמו (ש"א ב ח) מצקי ארץ

[איוב יא טו].

#ב.ראי מוצק – ראי שהנשים רואות בו והוא חזק ביותר [איוב לו יח].

#ג.יציקה [איוב לו י], יסוד [שם לח לח].

#ד.מוצקות – צנורות קטנים [זכריה ד ב, עיי"ש].

@+מ"מ : איוב לו טז. ראה יצק

~מוק (א)

הומק סורר – נשפלה גאותו [סנה' צב]. *יש סוברים שהוא משורר מקק. תהלים עג ח ואין לו דמיון במקרא. ראה לעג, נמק, סור א, סרה, ענה א, שבר א

~מוק (ב)

קלצו"ן (נעל בד. הלעז בעמוד קד. חסר בדפוסים וכנראה הועתק מקב:) של לבד קשה ומגין [יבמות קב: קד]. מוקי – קלצו"ן ש קשים הם, וכן בלשון ערבי קורין למנעלים אלמוק [יבמות קב:], אנפילאות, קלצו"ן ש בלעז [גיטין סח:].

*מוק בערבית משמעו בית שוק שהוא כסוי לשוק הרגל מעל לנעל. ראה אנפיליא, ערדילין, פוזמקי

~מוקד, מוקדה

מדורת אש [שבת יט:], לשון מדורת עצים [יומא לג:]. כל מוקדה שבענין לשון מערכת מדורה היא [יומא כב:]. עד דמוקדך יקיד – בעוד האש דולקת [סנה' לג:]. *עיי' בערוך ערך קד ב. +מ"מ : שמות כג יח, ויקרא ו ה. ראה יקד, מדורה

~מוקיון

מין ליצן [ע"ז יח:]. *במוסף הערוך ערך מוקיון כותב : פירוש בלשון יוני לץ הצוחק בפני ההמון. ראה אכתא, בוקיון, לוליון, מעוג, סלגריון

~מוקר

*ראה נקר

~מוקצה

רחבה שאחורי הבתים קרויה מוקצה ע"ש שהיא מוקצה לאחר ואין נכנסים ויוצאים בה תדיר ושם נותנין עצים וכל דבר שאין דעתו ליטול עד זמן מרובה [ביצה ל:]. *ראה קצה א, ב

~מוקר

מוח [ברכות נו:].

~מוקרא

*ראה מקר

~מוקש

*ראה יקש

~מור

#א. וריחו לא נמר – לא נחלף [ירמ' מח יא]. חלק עמי ימיר – נחלף [מיכה ב ד]. ותמר את משפטי – ותחליף (עפ"י ת"י) [יחז' ה ו]. ולא ימר – ולא יחליף [שם מח יד].

*לדעת רוב המפרשים "ותמר" הוא לשון ממרה. ראה ימר, מרה #ב. בושם [ברא' כב ב]. ריח [שה"ש ד ה]. ריח טוב [שם א יג, ה ד, ה]. מור עובר – ריח עובר ומתפשט לכל צד [שם]. שמן המור הוא אנפיקנין, והוא שמן זית שלא הביא שלישי [מנחות פו].

*המור הוא אחד מסממני הקטרת. +מ"מ : שמות ל לד ד"ה ולבונה, תהלים מו ג. ראה אנפיקנון, ארץ המוריה, מושק, נרד, קטר ב, שמן המור

~מורא

#א. דאגה מימים רבים [דברים יא כה].

*ראה בעתותא, דאג, חתת, פחד א

#ב. המורא הגדול – נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא [דברים לד יב].

*בפירוש כת"י המיוחס לרש"י על הגש"פ מובא : ובמורא גדול - במראה גדול. וכן תרגומו - בחזונה רבה... מוראים לשון ראייה. ראה ירא, מורה

~מורג, מורגים

#א. כלי עץ מלא חריצין וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות [ש"ב כד כב]. מורג חרוץ – עץ עשוי חריצים חריצים ושמורג ומחתך בו הקשין להיות תבן [ישע' כח כז]. מורג חרוץ – כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כמין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ"א (פצירה). רש"י אינו מתרגם מורג אלא אומר שמורג הוא כלי עץ הדומה ללימ"א של ברזל, בלעז, וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק... כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה, אבל משנתיישן הוחלקו פיות חריציו... מורג – טרוי"ל (מסחטה. חסר בדפוס, עיין בא"ה) בלעז [ישע' מא טו], (מגרה) וחריצים (ומגזרות) – הוא מורג חרוץ, כמין (ש"א יג כא) פצירה פים שקורין לימ"א (פצירה), מיני יסורים הם [ש"ב יב לא במ"ג יש ערבוב בפירש"י, ויש לעיין במ"ג הכתר]. נסר שדשין בו התבואה [דה"א כא כג], מוריגין – קרשים נקובים ובהן יתידות, ודשין בהן את התבואה [ב"ק סא:]. נסר גדול מנוקב ויתדות קבועות בו ונותנין אותן על התבואה ומרהיטין עליו

את הבהמות [תמורה יח]. מוריגים – (בגמ' מטה של טורביל, עיזא דקורקסא) – דף גדול ועב מאד ורחב וטרופ בפגימות הרבה לרוחבו עמוקות תכופות זו אצל זו ודשין בו תבואה שמעבירין עליו הבהמות והפגימות נכנסות בדייש והתבואה נחבטת [ע"ז כד: פירוש זה מובא גם בערך טורביל]. למורג חרוץ – טרופ בפגימות והן פיפיות [ע"ז כד:].

#ב. מוריגי בהמה – כל בשר שיש בבהמה העשוי כמורג שהוא פגום, וחרוקה כמורג חרוץ חדש, כלומר כל מקום שאין הבשר חלק, כגון קליפת הלשון וכגון החיך, שיש בו כמין קוצין, וכפגימות בבית הכסות [שבת פא:], כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ שאינו חלק, כמו החיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכסות [ברכות נה:].

@מורג הוא קרש עבה ורחב, או כמה קרשים מחוברים יחד הנועדים לשבר למעך ולרכך את קנה הקש בגורן ולהפכו לתבן, וכן למלל את השבלים ולהפיק מהם את הגרעינים. את המורג מחברים לריתמת הבהמה הגוררת אותו על פני המדושה הלון ושוב בסיבוב. בד"כ נועצים במורג אבני בזלת או משוריות חרוצות שיניים. ברש"י למקרא בפירושו לתלמוד על ישע' מא טו מבאר : בכל המ"מ במקרא ובזבחים כותב רש"י שהמורג הוא כלי להפיכת קש לתבן, ואילו בע"ז, מנחות, ב"ק ובתמורה כותב שהוא כלי שבו דשין את התבואה? ההסבר פשוט, שבתלמוד מפרש לפי לשון הגמרא "עניי דקורקסא דדייש", אלא שבזבחים לא מפרש כך. ונראה שרש"י מסתמך על הפסוק בישע' מא המתאר את המורג בשני לשונות : תדוש הרים ותדוק. הלשון הראשון מתאים לכלי דיש והשני לכלי ההופך תבן לקש. עי"ש. ראה חריץ ג, חרץ, טורביל, מחבט, שופינא

~מורד

#א. מורד חרונים (ירמ' מח ה) – מקום [– ישע' טו ה]. #ב. מורגים במורד – ת"י דאשידין במודרון... [מיכה א ד].

*ראה מחתנא, רדד

~מורדיא

עץ שרב החובל מנהיג בו הספינה לרחקה מן האבנים ומן המכשולים, ובלעז גובירניי"ל (הגה, המוט המשמש לניווט הספינה) [ב"מ פז:].

*ראה חובל, משוט

~מורה (א)

#א. סרבן, לשון יוני שוטים, מורים את מוריהם [במד' כ י, עיין בת"א], סורר ומורה – מסרב בדברי אביו, לשון ממרים [דברים כא יח, עי"ש ד"ה ויסרו אותו].

*ראה מרא, מרה א

#ב. מורה ומלקוש – (לשון מטר), כמו (יואל ב כג) יורה ומלקוש [יואל ב כג].

*ראה יורה א

אין עושיין אותו אלא משומן של דגים [נדרים נא:].
מורייסא של דגים [שבת קח:]. נותן מים ושמן
ואפרסמון [חולין ו:].
*+מ"מ : ע"ז לד ע"ב ד"ה מורייסא אומן. ראה ציר

~מוריקא

כרכום [שבת קי: ביצה יד. גיטין מז. חולין מז:], תבלין
של מוריקא – קדרה שמתבלין אותה בכרכום [ביצה
יד:]. מוריקא דחוחי – קרו"ג (כרכום) הגדל בגדר של
היזמי... [גיטין סט. ע.]. מוריקאי – זורעי גנות כרכום
[ע"ז כב:].

*בירושלמי כלאים פ"ב נאמר : מהו חריע? מוריקא. ראה חריע
ירוק, כרכם, כרקום, כשות, מרוקא, סטיס, קורטמא

~מורמזא

שם עוף... שוקיו ארוכין וגופו אדום [חולין סג:].
*ראה שקיטנא

~מורן

מין פלטיין [ב"ב יא:].
*בערוך ערך מרן א מפרש מגדל קטן שבנין בגנות. ראה
טרקלין

~מורנא

תולעת שיש לגוי בערלתו [ע"ז כו:]. תולעת היוצאת
מן הריאה [חולין מט:].
*וירם תולעים (שמות טז כ) ת"י וארחס מורנין.

~מורסא, מורסא

קלו"ג [גיטין סט:], מפס מורסא – פותח פה נפח
שקורין קלו"ג [כתובות ו:], קויטור"א (כוויה) [שבת ג.
קז:].
*ראה אסכרה, כיבא, ליחה, מורסא, סימטא, פוס

~מורסן

סובין היוצאין באחרונה [כתובות קיב:], קליפה
היוצאת כשכותשים במכתשת [חולין פח:]. קליפה
העליונה שמציאין מחטין הכתושין במכתשת [ב"ב
צג:].
*ראה סב

~מורש, מורשה

א.מורשה – לשון ירושה משמע, כמו (ישע' יד כג)
למורש קפד... לשון מוריש לאחרים... [ב"ב קיט:
עיי"ש ע"א ד"ה מוחזקת].
*מופיע בשמות ו ח, דברים לג ד ועוד כמה פעמים ביחזקאל אך
לא מפרש. +מ"מ : דברים לג ד, סנה' נט ע"א ד"ה מורשה
ב.מנתקן מורשי לבבי – מחשבות שלבי מורשני,

ג.מורה הוראה אני – נטלתי רשות מריש גלותא,
כדאמרי' בפ"ק דסנה' (ה.) דמהני רשותא ולא יהבי
רשותא אלא לבקי בדבר [כתובות עט:], תלמיד בעל
הוראה [נדרים מט:]. מורי – מורה הוראות בישראל
[יומא כו:]. מוריא – מורה הוראת היתר לעצמה [גיטין
סב:]. מורה – המורה אותנו ללכת בדרך הטוב [תהלים
פד ז]. המורה – לשון הוראה וראיה, כמו (משלי ו יג)
מרה באצבעתיו [שופטים ז א], נביא המורה אתכם
לשוב אלי כדי לצדק אתכם [יואל ב כג].
מורין – הקב"ה, המלמדך להועיל [ישע' ל כ].
מוריין – אדם גדול ובעל הוראה [כתובות כג:].
מוריינא דבי נשיאה – מורה הוראות בבית הנשיא
שעל פיו היו עושים כל דבריהם [מנחות קד:].

עני מורי – ענני אדוני [ב"ק מט:].

*+מ"מ : כתובות כג ע"א ד"ה בן. ראה הוראה

ד.מורה באצבעותיו – קרץ מולל ומורה כולם מן
לשון רמזים הם, זה נופל על העין וזה נופל על הרגל
וזה נופל על האצבע [משלי ו יג, עיי"ש ובערך קרץ
ב]. ירמוז יקרוץ יורה – כולן לשון אחד הן, אלא שזה
נופל על העינים וזה נופל על האצבעות, שנאמר
(משלי ו יג) קרץ בְּעֵינָיו, מולל ברגליו מורה
באצבעותיו [יומא יט: עיי' קרץ ב בהערה].
@ראה ירא, מורא, קרץ ב בהערה, רמז

~מוֹרָה (ב)

תער, על שם שמורה (נ"א שיורה) ומשליך את השער
[שופטים יג ה].
*ראה מורה ב

~מורמזא

שם עוף שהיה מוחזק להם בטהור ושוקיו ארוכין
וגופו אדום [חולין סג:].

~מוריה

ירושלים, וכן בד"ה (ב ג א) לבנות את בית ה'
בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם
שמם הוראה יצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו ע"ש
עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים [ברא'
כב ב]. הר המוריה – הר הבית [פסחים פח:].
*+מ"מ : ברא' יט ט, שם כח יא, טז, דברים לג יט, נחמיה יב יב,
שה"ש ח יד, דה"ב ג א, תענית טז ע"א ד"ה מאי הר, חולין צא ע"ב
ד"ה שהתפללו. ראה ארץ המוריה, הר המוריה, מרום

~מוֹרִיָּס

שמן (הב"ח מגיה שומן כפי שמובא בנדרים להלן) של
דגים [ע"ז כט:], מורייס מערבין בו קרבי דגים [שם
לא:]. מי מלח [מנחות כא. מי מלח – מורייס]. מורייס

שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכי [איוב יז יא].

~מורשא

בליטה [ברכות כד]. מורשא דקרנתא – ראשי האבנים בולטות לחוץ [ב"ב ג]. מורשא קמא – עליון של מכה [שבת עז].

*+מ"מ: שבת ק ע"ב ד"ה והא מורשא אית לה.

~מוש

#א. וּמִשְׁתִּי – והסירותי [זכריה ג ט]. איך ימיש לי – יסור... קומ"א ש"י דיטולדר"א אמ"י (כיצד יפנה אלי), כמו (שופטים ד יח) סורה אלי... ויסר אליה [מיכה ב ד], ימוש – כמו לא ימיש [שמות יג כב]. אוכפא לגביך מוש – כלומר טול אוכף של חמור והסירהו אליך ושים אותו על גביך, כלומר הודה לדבריו ואל תענהו. מוש לשון (שמות יג כב) לא ימיש, כלומר הסירהו אליך, כמו (ברא' יט ב) סורו נא [ב"ק צב].

*לכאורה נראה שיש כאן יתור לשון, שכן רש"י חוזר שלש פעמים על המילה "כלומר", ועל המילים "הסירהו אליך" פעמיים.

#ב. וְהִמְשִׁנִּי (הקרי, והכתיב והימשני) – טשטי"ר (למשש) בלעז, כמו (ברא' כז יב) אולי ימושני [שופטים טז כו]. ימושון – לשון (ברא' כז יב) ימושני אבי [תהלים קטו ז]. ימשני – כמו (דברים כח כט) ממשש בצהרים [ברא' כז יב].

@+מ"מ: ברא' כז כא. ראה משה, משי, משמש, משש, נמושות

~מוֹשָׁב

#א. מִקּוֹם מוֹשָׁב [סנה' פב]. מושב (של זב) – פלדיטטו"ל (כסא מתקפל. כיוון שהזב מטמא את כל מה שיושב עליו, הוא נושא עמו כסא מתקפל) [חולין קכד].

*ראה מרכב

#ב. מַעֲמַד וּמוֹשָׁב לַמֵּת – כשנושאים את המת לקוברו היו יושבין ז' פעמים לבכות את המת [מגילה כג].

#ג. מוֹשָׁב בֵּית צִיבָא – בניו ועבדיו [ש"ב ט יב].

#ד. מוֹשִׁיבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ – חזנים מאספים תלמידים בכל יום לבא [שבת קיח].

#ה. כְּשֵׁנוֹתֵינִי בִיצִים תַּחַת תִּרְנַגּוֹלַת הַתַּחֲמָם לַגְּדֹל אֶפְרוּחִים קְרִי מוֹשִׁיבִין שׁוֹבְכִין [פסחים נה].

#ו. מוֹשָׁב לְצִים – *+מ"מ: סנה' קג ע"א ד"ה מקום

@+מ"מ: יח' כח ב. ראה ישב

~מוֹשִׁי

*בנו השני של מררי בן לוי (שמות ו יט, במד' ד לא, דה"א ו לב, כג כג, כד ל).

~מוֹשְׁעִי, מוֹשְׁעוֹת

*ראה ישע

~מוֹשְׁכָה

*באיוב לח לא מובא "מוֹשְׁכוֹת כסיל" ומשמעו דבר המושך, כגון מושכות הסוס.

~מוֹשְׁכִי

*אחת מחברותיה של ניהר (יבמות יז ע"א).

~מוֹשֵׁל

*ראה אגמון, הרמנא, משל

~מוֹשֶׁק

מושג"א (מושק, יסמין בלשון ישמעאל) בלעז [ברכות מג].

*בגמרא נאמר: כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ מן המושק שמין חיה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים. הרס"ג והרמב"ם מזהים את המושק עם המור והרד"ק עם הנרד. עיין בערוך ערך משק. ראה הדרוקן, מור, צפדינא

~מוֹת, מִיתָה

בניו קטנים מתים – אהבתו ניטלת ממנו [שבת לב]. מות יומת – בחנק [שמות כא טו]. בחנק, כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא [שם שם טז, ויקרא כ י]. וימות – נכרת [הושע יג א]. תמותת – תהלים לד כב, סנה' פא: – תמיתתו. כל מיתה האמורה לבני נח אינו אלא סיף [סנה' סז]. המיתה נקראת שינה... [תהלים יג ד]. רשעים אף בחייהם קרויין מתים [תהלים פח יא]. כל המתים משתכחים [תהלים נט יב]. המתים חפשים מן העולם [תהלים פח ו]. מסתמא אדם מצדיק מעשיו לזכות בשעת מיתה [כתובות עז]. נגזרה מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש [ב"ב יז]. כמות – כמלאך המות שאינו שבע מלהמית [חבקות ב ד].

בחכמים נאמר מיתה, שאינם מתים בעולם הזה אלא הגוף בלבד, ובכסיל ובער נאמר אבידה [תהלים מט יא]. אין למות התמהמה – עיכוב, כי פתאום האדם מת [ערובין נד].

מיתה בידי שמים – ימיו נקצרים אבל אינו הולך ערירי [שבת כד]. כגון מי שהרג שורו את הנפש... [כתובות לז].

מיתה חמורה – כגון העושה חבורה באביו או גונב נפש מישראל, שאין כפרה כתובה בשגגתו, שאין כרת כרת בזדונו דליחייב חטאת בשגגתו [כתובות לז].

מות ישרים – מיתה של גויצה [ע"ז כה].

מיתת בית דין (ארבע מיתות) – סקילה שריפה הרג

וחנק... [סנה' מט: עיי"ש].

מיתת כישוף וסם המות – שלא מתים לאלתר (אלא) הולכים ומדוכים בתחלואים [דה"ב כב י].

מיתת מלכות – מתיזין את ראשו בסייף [סוטה ח].

מיתה משונה – מת בחרב וברעב, וכל מיתה שאינה בידי מלאך המוות כדרך כל אדם על מטתו [תענית יא].

מיתת נשיקה – %מיתה ע"י מגע עם ה' ולא בידי מלאך המוות.

מיתת עצמו – %מיתה טבעית.

מיתה קלה – כל מיתות האמורות בהן כרת על זדונו בלא התראה, יש כפרה בשגגתה בחטאת, כגון עבודת כוכבים ושבת ועריות. א"נ רוצח שיש כפרה לשגגתו בגלות [כתובות לז].

מיתה משונה – %כל מיתה בלתי טבעית כגון חרב וכו'.

*בספר ילקוט רש"י מביא שיש מפקקים אם אלו דברי רש"י וסוברים שהם תוספת מהמשכילים השוללים השארות הנפש, אך נמצא בכל כתבי היד ומתרגמים שחכם הכוונה לצדיק, וכסיל הכוונה לרשע. על ההבדל בין הלשונות מות, גוע, אסף, עיין בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 431. +מ"מ : דברים א ג, איוב לח יד, קהלת ג יא, ז א, ז ב, ברכות ח ע"א ד"ה על זאת, שבת ל ע"א ד"ה ושבח אני את המתים, סנה' לח. ראה אבדון, אסף, גוע, הרג, מת, מתוס, נגף, עלמות ב, עלף, שאול, תמותה, תשנוק. תחית המתים - ראה לוז ב בהערה.

~מותיב

משיב דבר מורה הלכה [ערוכין סג].

~מותן

*ראה בהלה, מתן ד

~מותר

ריוח [משלי יד כג], הצלחה וריוח [שם כא ה], שכר [ברכות ל: – משלי יד]. יתרון והצלחה [קהלת ג יט]. עודף [כתובות סה].

*ראה יתר

~מזא, מזיה

*ראה אזה, מזיא

~מזבח, מזבחות

מזבח – של בנין. מצבה – אבן אחת [דברים ז ה], מזבח – של אבנים הרבה. מצבה – של אבן אחת והיא בימוס ששנויה במשנה [דברים יב ג]. המזבח עץ – ת"י לקבל מדבחא פתורא. יש לומר השולחן קורא מזבח, שמכפר בזמן הזה כמזבח. כך שמעתי (ברכות נד: [יחז' מא כב]. מזבח – (עשוי מ)משקוף ומזוזות [מנחות פב]. כל הרוצה (היה) בונה מזבח בראש גגו

או בחצרו [מ"א ג ב]. אין בודקין מן המזבח ולמעלה – אם שימש במזבח אין צורך לבדוק למעלה הימנו, שאם לא היה ראוי לכהונה לא היו מניחין אותו לשמש [פסחים ג]. התחיל לבדוק באמהות ומצא שאבי אביה שימש על המזבח בידוע שמיוחס הוא [קדושין עו].

*מזבח החיצון (מזבח העולה) עליו היו מקריבים את התמיד ואת שאר הקרבנות. בנוי מאבנים ובאמצעו חוט הסיקרא.

מזבח הנחשת (מזבח החיצון) – הוא מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה במדבר [יחז' ט ב]. מזבח הנחשת – אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז... (אלא) לכלי שיר של נחשת קראו מזבח [מ"ב טז יד – ע"ש באריכות מדוע מפרש כך]. מזבח אדמה – הוא מזבח הנחושת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן [שמות כז ה]. מי היה מזבח הנחשת – בימי יחזקאל? והלא שלמה נגנז ועשה מזבח אבנים... [שבת נה].

מזבח ארז – מזבח הקטורת, ותמיה אני, ושל משה למה נגנז? [מ"א ו כ], במת יחיד [שם יט י].

*מזבח הקטורת נמצא בקודש ולכן נקרא מזבח הפנימי (וכן מזבח הזהב), עליו היו מקטירים את הקטורת בכל ערב ובוקר.

מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה [שמות ל ג].

*ברלב"ל לדה"ב ד א מבאר ממה נעשה המזבח שעשה שלמה, המובא בזבחים ס ע"א ובעקיפין במ"ב ט כה. בכל מקום הוא מכונה מזבח הנחשת (מ"ב טז יד-טו, יחז' ט ב, דה"ב ז ז), אך לפי רש"י נראה שמזבח הנחשת של שלמה הוא מזבח עשוי אבנים במקום מזבח הנחשת של משה. (עיין שבת נה ע"א ד"ה מי הוה). הרד"ק במ"א ח סד כותב על דברי רש"י : דברים של תימה הם. עיין בערוך ערך מזבח שמביא ממדרש ילמדנו (תנחומא תרומה ס"ו) שמזבח נוטריקון מ' - מחילה, ז' - זכות, ב' - ברכה, ח' - חיים. סוכה מה ע"א ד"ה עלה אמה, מט ע"א ד"ה שכל. ראה אראל, אריאל, בימוס, גב א, הראל, זבחה, יסוד, כבש ב, מצבה, מתים - לשון אנשים

~מזבלא, מזבלי

בולר"ס (בולזול"א. שק של רועים), ועשוי לרועה להניחו תחת ראשו ולשכב [סוכה כ].

*ראה חוצל

~מִזְג (א)

משקה [שה"ש ז ג].

*אין לו דמיון במקרא. משקה (ברא' מ א) תרגום ירושלמי מזוגיא.

~מזג (ב)

נתן בו (ביין) מים [יומא פא: – להתיש כוחו, ב"מ ס. – שכן דרכו], יין מזוג – שני חלקי מים ואחד יין [ע"ז ל].

*בשמות ל לה "ממולח" מתרגם הירושלמי ממזג. ראה מזיגה, מסך ב, נסך א

בשנה זו... [ביצה טז. עיי"ש ובד"ה חוץ], שכר שיתפרנס ממנו [ב"ב י.]. מזונות – כדי חייו [גיטין יב: ד"ה ניזון]. איגרות מזון – פלוני קבל לזון בת אשתו [מ"ק יח: ב"מ כ.].

*יש הסוברים ש"מזון" בבראשית מה כג הוא משרש "זון". ראוי לציין שמזון (לצורותיו השונים כגון זון וכו') מופיע רק ארבעה פעמים במקרא. במשמעות אוכל. עיי' תוס' ב"ב קלט ע"ב ד"ה מי שמזונות היינו אכילה ושתיה ופרנסה היינו מלבושים וצרכי נישואין. +מ"מ: ברא' יח כא ד"ה הבאה, ברא' מט יג ד"ה זבלון, שמות טז לב ד"ה בימי, דברים כא ז, איוב לו לא ד"ה יתן, ערובין ל ע"א ד"ה באומר, פסחים צט ע"ב ד"ה ואפילו, יומא סז ע"א ד"ה הרי, סוכה לט ע"א ד"ה יותר, חגיגה ה ע"א ד"ה לתליתא, יבמות עח ע"ב ד"ה כהנים, גיטין נ ע"ב ד"ה מעיקרא. ראה אפיקטוזין, זון, זיונא, זן, זנה, חק, טרף א, ד, מזוה, מן א, משאת, פונדק, פרנסה, פרס, ציד, שאר א

~מְזוֹר

#א. רפואה [ירמ' ל יג].
#ב. מזורו – לשון חולי (סנה' צב.). ... מזור – מכאוב [הושע ה יג], חולי [עובדיה פסוק ז].
+מ"מ: סנה' צב ע"א ד"ה בשביל. ראה גחה, זור, זרה, רפא

~מזורה

כובד עליון ותחתון (בכלי לסחיטת זיתים) [שבת ככג.].

~מִזְח, מזיח

חזק ואזור לשנס מתנים. מזח – לשון אזור, כמו (תהלים קט יט) ולמזח תמיד יחגרה, וכל אזור לשון חזק [ישע' כג י].
*יש מפרשים מלשון גשר או נמל.
חגורה, וכן (איוב יב כא) ומזיח אפיקים רפה – אזור החזקים יפתח [תהלים קט יט]. ומזיח אפיקים רפה – חגור החזקים מרפה ומפתח להתיש כחם [איוב יב כא], אזור החזקים פתח [תהלים קט יט – איוב יב].
*ראה אזור, חגור

~מזחילה

גגים שלהם חלקין היו וטחים בטיט, ומרזבים קטנים הרבה היו לגג להוציא המים, ונותנין למטה מהם דף כנגד אורך הכותל בשיפוע, וכל המרזבים שופכין עליו והוא מביא כל המים למקום אחד, שלא יזיקו את הכותל [ערובין צט.], צינור גדול כעין קיליניט"א (תעלה, מרזב) שלנו, ומונחת לאורך הכותל על הכותל, ומי הגג זבין לתוכה והיא מקלחתם לארץ [ב"ב כב. עיי"ש ד"ה מזחילה משופעת]. צינור הגדול, מחזיק כל אורך הגג [שם נח: נט.].

~מזגא

למיזגא – להישען [שבת מג.].
*ראה בת מזגא חמרא, זוגיתא

~מְזָה, מזים (א)

מְזִי רעב – אונקלוס תרגם נפחזי כפן, ואין לי עד מוכיח עליו. ומשמו של ר' משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב. אדם כחוש מגדל שער על בשרו. מזי לשון ארמי, שער מזיא, (מגילה יח.). דהוה מהפך במזיא [דברים לב כד].
*אין לו דמיון במקרא. הרשב"ם מפרש לשון נתמזמוז, כלומר נתמסמס. ראה מזיא

~מְזָה (ב)

#א. מזזה בן מזה – כהן בן כהן [ברכות כח.].
#ב. מזזה – (נוטריקון) מה זה [שמות ד ב].

~מְזָה (ג)

*בן רעואל בן עשו מאלופי אדום (ברא' לו יג, דה"א לו).

~מְזוּה, מזוים

מזוינו – זויות אוצרותינו [תהלים קמד יג].
*אין לו דמיון במקרא. בא"ה משיך לכאן את הלעז בפסוק, אך עפ"י מ"ג הכתר הוא שייך לערך זין.

~מזוודה

*ראה זוודא

~מְזוּזָה

#א. מזוזות הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן [שמות יב ז]. מזוזת רבועה – אני שמעתי בבנין שלמה (מ"א ו לא, לג, ז ה) מזוזת רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין ומפתן מתחת ומשקוף ממעל. ואני אומר שהמזוזות היו מרובעות [יחז' מא כא]. מקום מזוזה – העץ שהדלת שוקף עליו, ואף הוא קרוי מזוזה [ב"מ קא.].
#ב. שמע והיה עם שמוע [שבת עט.], האגרות שהן בתוך הבתים [שם].

@עיי' בעיונים ומחקרים (רש"ח קוק, ח"ב עמ' 66 בענין מה שמניחים יד על המזוזה. +מ"מ: דברים יא ית, מ"א ו לא, לג. ראה איל ב, משקוף, סף, ספא, פצים

~מְזוֹן

לפתן [ברא' מה כג], דבר הסועד [ברכות מד.]. מזונותיו של אדם קצובים לו – מה שעתידי להשתכר השנה, שיהא נזון משם, קצוב לו כך וכך ישתכר

~מזיא, מזייה

שיער [מגילה טז. נדרים נ. ב"מ פד: – מזיה, סנה' קי. ע"ז עה. נדה סו:]. רבי מזייה וטופריה – הגדיל שער וציפורניו לנוול עצמו לעשות תשובה [סנה' כה:].
*ראה מזה א

~מזיגה

כדי מזיגת כוס – כמו שנותנין יין חי בכוס, כדי למוזגו במים [ערובין כט:].
*+מ"מ: תוס' ע"ז נח ע"ב ד"ה כדכתיב. ראה מזג א, ב

~מזיד

הטה במזיד – במתכוין ובכח [כתובות י.].
*ראה זד

~מזיח

*ראה מוח

~מזים

*ראה מזה א

~מזיק

מזיקין – (דברים) ההורגין (כגון חיות) [שבת קכא:].

~מזכיר

מזכיר איזה דין בא לפני המלך ראשון לפוסקו ראשון [ש"ב ח טז, דה"א יח טו בשינוי], איזה משפט בא אליו ראשון שיפסקנו ראשון, כך שמעתי [מ"א ד ג, מ"ב יח יח – בלי "כך שמעתי"], כותב הזכרונות בספר דברי הימים (ד"א המזכיר איזה דין בא לפני ראשון שיפסקנו ראשון) [ישע' לו ג], דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד, לפי שהם זקוקים זה לזה : האחד מסדר ומזכירו והסופר כותב [עזרא ד ח]. בכל מקום שכתוב סופר כתוב בסמוך מזכיר, שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות, בין טוב בין רע, והיה לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר, והסופר כותב על פיו [דה"ב לד ח].

*ראה זכר א, סופר

~מזל, מזלא, מזלות

א.מזלות – כוכבים המכונים כן ועשויים דוגמת ראש זנב [– ישע' יט טז]. עגלה – מזל שור [פסחים צד:]. צורת חמה – מזל חמה [ע"ז מב:]. מזל שעה – ז' מזלות הן המשמשין את השעות, חנכ"ל שצ"ם, חמה היינו חמה והוא אחד מן המזלות, וכן לבנה והאר

הוויין כוכבים [שבת קנו. עיי"ש ד"ה דתלי].

*ראה חמה, כוכב, לבנה, נוגה, צדק, שבתאי
ב.מזל (אית ליה) מזליה – מלאך שלו ומליץ עליו [שבת נג:], מזליה – מלאכו [שבת סא:]. אדם דאית ליה מזלא – יש לו דעת לשמור את גופו [ב"ק ב: עיי"ש ד"ה אדם]. מזליהו – שר של כל אדם למעלה [מגילה ג]. אמרו רז"ל (מגילה ג.) אע"פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו, מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת [– דניאל י ז]. קיימא לי שעתא – מזל [ב"ב יב:]. חולה – שהורע מזלו... השד מתגרה בו, וכן חיה אשה שילדה וכן אבל [ברכות נד:]. מזל מחכים – לפי המזל היא החכמה... ויש מזל לישראל שאין תפלה וצדקה משנה את המזל. (ד"ה) אין מזל לישראל – דע"י תפלה וזכות משתנה מזלו לטובה [שבת קנו. עיי"ש ע"ב ד"ה אזיל]. אין זוגן עולה יפה – במזל טוב [פסחים מט:].

*שרש מזל מובא רק פעם אחת במקרא במ"ב כג ה "המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות..." ואינו מפרש. הפירושים בשבת נג ע"ב וסא ע"ב סותרים את הפירוש בב"ב ע"ב. עיין בתוס' זבחים קטז ע"א ד"ה דילמא נח, תוס' שבת קנו ע"א ד"ה אין מזל, תוס' מו"ק כח ע"א ד"ה אלא במזלא, תוס' יבמות נ ע"א ד"ה מוסיפין. גמרא סנה' צד ע"א מזליה חזי ורש"י אינו מפרש. עיין בברא' לג י בתוס' השלם, שו"ת הרב"ז ח"ג סימן ל"א. בענין הילוך המזלות עיין בב"מ קו ע"ב. עיין בספר מעט צרי ערך מזל, שו"ת רב"ז חו"מ סימן ל"א, קונטרס גורל הצדיקים מר' שמואל כהן (ירושלים תשע"ג), בקונטרס חמדה גנוזה מר' חיים דב משה הלפרין (לייקוואד תשס"א) עמ' צ"ז בענין אין מזל לישראל, ספר אורי חיים (ליפשיץ) ח"ב עמ' רל"ב. בפירוש התפארת ישראל לקדושין פ"ד מ"ד מפרש הכל לפי הזכות - לפי מזלו וממשיך באריכות לבאר את ענייני המזל. עיין בספר תורת ציון עמ' 329 שמפרש מלת מזל - מלשון אול - מהלך, וכן שנה בשנה תש"ם עמ' 152 שזו הכוונה באמירת מזל טוב, כלומר מאחלים שהדבר יהיה בגדר "מהלך טוב". עיין בספר אלפא ביתא תניתא ד"ז עמ' 220. בבראשית יב ב מפרש רש"י ואברכך - בממון, שמשמעו "הון" בהיפוך. בספר בחר יראה מר' אליעזר ברגמן (ירושלים תשל"ה) עמ' 3 מציין שבמשליל כד ד "כל הון" מתורגם "כל מזלא", ומסביר שכאשר רצו אנשים לברך אחד את השני בברכת עשירות (ממון), הסתירו את הדבר (כדי שלא ישלטו בו עין הרע) והשתמשו בלשון התרגום "מזל" ובירכו איש לרעהו "מזל טוב". +מ"מ: ברא' טו ה ד"ה ויוצא, ישע' ט יג, איוב לח לב, משלי כו י ד"ה ושוכר, דה"א יא ד, שבת סא ע"ב ד"ה ואתמחי, ד"ה מזליה, שם עה ע"א ד"ה לעיני, שם קמו ע"א ד"ה מזליהו, ערובין מז ע"א ד"ה עקרה, שם נד ע"א ד"ה זכה, פסחים ח ע"ב ד"ה כלפי שאמרה תורה, שם קיב ע"א ד"ה לא למיזבן, ר"ה יא ע"ב ד"ה ואודו, ב"ק קג ע"א ד"ה אודא ליה. ב"מ כז ע"ב ד"ה דמסמני, קג ע"א ד"ה אודא, שם קה ע"ב ד"ה מהו, שם קו ע"ב ד"ה עד זמן, שם קטז ע"ב ד"ה אודא, ב"ב צו ע"ב ד"ה ושמואל, נדה כה ע"ב ד"ה זכה בה. תוס' שבת סא ע"ב ד"ה איתמחי, תוס' ב"ב קמד ע"ב ד"ה ברכת, תוס' נדה טו ע"ב ד"ה הכל. ראה איצטגנינות, אוד, אשף, ביש, בן גילו, גד, גדא, גלגלא, זנב, חכם א, חכמה א, חלד א, כוכב, כסיל, לתא, מדה (ט), מזר א, סנק, עין הרע, עלה א, עקר ב, עקרב, ערסא, שעה א, שעתא

*אין לו דמיון במקרא. ראה מוזר

~מְזַרְה

#א.נפה שקורין ו"ן (רחת) בלעז, כזה שהוא זורה שעורין שלא יהיו כולן גולין למקום אחד [ירמ' טו ז], זרית – בירת בנפה שקורין ו"ן, כמו (ישע' ל כד) ברכת ובמזרה [נדה לא], ו"ן בלעז [ישע' ל כד, עיי"ש ד"ה אשר זורה]. פיל"א (את חפירה) שבו זורה את הגורן לרוח להעביר הקש, וכשאין גורן עודר בה את הקרקע [ע"ז טו]. ותזרני (ש"ב כב מ) – חסר אל"ף, לשון מזרה [נדה לא].

#ב.ספריינ"ש (מפזר) בלעז [ירמ' לא יט].

@מזרה הוא כלי עץ בעל שיניים (כעין מלגז) המשמש לזריית תבואה לאחר שנידושה בגורן. התוס' בע"ז ד"ה והמזרה מקשים על רש"י שמפרש שמזרה זה רחת (ברש"י הנדפס אין תיבת רחת) שהופכין בה את התבואה, שכן בישע' ל כד כתוב ברכת ובמזרה, משמע שהם שני מינים שונים, לכן מפרש הר"י שהוא כלי של מחרישה. בערוך ערך מזר ג מפרש שמזרה הוא כיס שנותנין בו צידה לדרך, עיי"ש. +מ"מ : ויקרא כו לג. ראה אור, דקר, זרה, מגוב, מזרים, מזרע, נפה ב, רחת

~מְזַרַח

מזרחה שמש – לפי שהוא דבוק נקודה רי"ש בחטף, מזרח של שמש, מקום זריחת השמש [דברים ד מא]. מזרח השמש – עבר מזרחי של הירדן [יהושע א טו]. *ראה אוריה, אחור, מערב, קדים, קדם א, קדמון, רוח מזרחית

~מְזַרִים

ומְזַרִים – אוצר יש ושמו מזרים [איוב לו ט].

~מְזַרֵן

*מובא בכלים פ"ט מ"ג ובערוך מפרש בגד צמר שנותנין בני אדם הגדולים החשובין על מטותיהן תחת כל המצעות.

~מְזַרֵע

(דברים) הנזרעים [ישע' יט ז].

*ראה ערה (ד)

~מְזַרְק, מזרקים

#א.לקבל בו דם הזבח [שמות כז ג], לקבל דם [מ"א ז נ, זבחים כה: צז. מנחות פב:], לזרוק בו דם על המזבח [דה"ב ד כב], מזרק – כלי הדם [מנחות ח: יט:]. קרי למזרקין כפורי זהב בספר עזרא... [מנחות ז:]. מזרקות קרוין כפורי זהב בעזרא (א י) וד"ה (א כח יז) [יומא נה: ד"ה כולן]. כפורי זהב – קרוי למזרקין (כאן מדובר בעבודת הקרבנות במקדש) בספר עזרא על שם קינוח, כדאמר בחולין (ח: אי איכא... [זבחים כה. בהיפוך]. כפורי זהב – גבי כלי שרת כתיב (כאן

~מְזַלְג, מזלגות

מזלגות – כמין אונקליות כפופים ומכה בהם כבשר ונתחבים בו, ומהפכו בהם על גחלי המערכה שיהא ממחר שריפתן, ובלעז קרציני"ש (וויס, אנקוליס), ובלשון חכמים (יומא יב. חגיגה יט). צנוריות [שמות כז ג], צנוריות של נחושת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר [במד' ט יד].

*עיין בקובץ עץ חיים שנה ה' חוברת א (כא) עמ' רל"ח מאמר מר' ישראל דנדרוביץ "על קצה המזלג" שהיוונים הם שהמציאו את המזלג לאכילה. +מ"מ : שבת קכה ע"ב ד"ה שאינה, שבועות יז ע"ב ד"ה משכחת. ראה המנק, יעה, מגרפה, מלגז, צנורא, קלשון

~מְזַמֶה, מזימה

*ראה זמם ב

~מזמוט, מזמוטים

מזמוטי חתן (וכלה) – מיני שחוק שמשחקין לפנייהן [חגיגה יד:].

*בתוס' ד"ה במזמוטי : ובירושלמי גרס בשמחת חתן. ושניהם בנעימים (איוב לו יא) תרג' ושניהן במזמוטי. ראה חוה

~מְזַמּוֹר

*ראה זמר א, זמרא, פרק א

~מזמז

נתמזמו – נתרוקן מהמוח מקצתו מאליו... אוי לו לזה שנתמזמו מחו [חולין מה:].

~מְזַמְרֶה, מְזַמְרוֹת (א)

כלי שיר [מ"ב יב יד], כלי זמר [ירמ' נב יח, יט, דה"ב ד כב]. כלי של מיני זמר [מ"א ז נ].

*בירמ' נב מפרש את אותו הפירוש בדיוק בשני פסוקים רצופים, וזה דבר נדיר וצ"ע מה הכריח את רש"י. מזמרה יש מפרשים אחד מכלי הניקוי של המנורה במקדש. ראה פסנתרין

~מְזַמְרֶה (ב)

שזמרין בה הכרמים, שרפי"ש [ישע' ב ד]. שרפי"ש (מגל) [שם יח ה, יואל ד י].

*ראה מגל

~מְזַעֵר

*לשון מעט - ישע' י כה, טז יד, כד ו, כט יז.

~מזקפתא

אישטריילי"ר (לקרצף בהמה) בלעז [ב"מ ס:].

~מְזַר, מזרות

מזרות – כל שאר מזלות [איוב לח לב].

מדובר בפרה אדומה) בספר עזרא והן מזרקין, ועל שם שמקנח בו אצבעו קרי להן כפורי, לשון (גיטין נו.) וכפר ידיה דנירון קיסר [זבחים צג: מנחות ז]. בעזרא קרי למזרקים כפורי זהב... [חולין ח:]. כפורת היינו מזרק, ובספר עזרא כתיב כפורי זהב [תמורה כג:]. בלשון הקודש נקראים המזרקים של קודש כפורי זהב... [ברא' לב כא]. מזרקים נקראו כפורי, מלשון קינוח, כמו (ב"מ כד.) דכפר ידיה בגלימא דחבריה, על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח ניצוצות הדם שניתזו על ידו בשפת המזרק [עזרא א י].

*עין בערוך ערך כפר ח. ראה כפור א, מחתה
#ב. מזרק היין – יש מרבתינו שאומרים במסכת שבת (סב:) שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה, וי"מ ע"ש כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן, הוא נזרק מפיו אל פיו [עמוס ו ו].
*מה שנקרא היום קש לשתייה. +מ"מ: ירמ' ג יד. ראה קנה
#ג. מזרק – חוטיץ גסין שהן ורידין שבבית הבליעה [פסחים עד:]. חוטי הצואר, ורידין [חולין צג:].

~מַחִים, מַחִים~

חרבות מחים – בתי הרשעים שהן שמנים. מחים – שמנים, כמו (תהלים סו טו) עולות מחים אעלה [ישע' ה יז], (עלות) מיחים (בפסוק: מחים) – שמנים, לשון מוח [תהלים סו טו]. שמנים מַמְחִים – נוחים ושמנים כמו עצמות [ישע' כה ו].

*ראה דשן א, ב, ג, מוח, מחוי, שמן א. לשון לשד העצמות, מוח – ראה מוח, עצם א

~מַחָא, מַחָא~

מחין ליה – מלמדין אותו שיכוין, ומכין אותו אם ירגיל בכך [ברכות לד:]. מחי – הכה [מגילה יט: גיטין נו. סנה' לט:]. מחונהו – הכום [ב"ב קכו:]. מחו לה אמוחא – לאחר שאמר שמועה זו הכה על קדקדה, כלומר סתר מקצתה [מגילה יט:].

*ראה מחי

~מַחְבֵּא, מחבוא~

*ראה חבא

~מחבט~

*מקל שחובטים בו בגידולים שונים. בדברים כד כ נאמר: כי תחבט איתך, בשופטים ו יא נאמר: וגדעון חבט חטים בגת, ברות ב יז נאמר: ותחבט את אשר לקטה. ראה חבט, מחבת

~מַחְבֶּרֶת (א)~

מחברתו – מקום חבור [שמות כח כז].

*ראה חבר, שעטני

~מַחְבֶּרֶת, מחברות (ב)~

שמחברים ומחזיקים הדלתות והשערים בהם [דה"א כב ג]. שפנגי"ן (מוטות) בלשון אשכנז [דה"ב לד יא].

~מַחְבֵּת~

כלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן, והכלי אינו עמוק אלא צף, ומעשי המנחה שבתוכו קשין, שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן [ויקרא ב ה], מחבת צפה ומעשיה קשים, מתוך שהכלי צף מעשיה מתפשטין והאור שורף את השמן [זבחים טז:], מחבת עבה (צ"ל צפה) ומעשיה קשין [מנחות מט:], מחבת אינה עמוקה אלא שוליה צפין אצל אוגניה ומתפזר השמן באוגני הכלי [מנחות סג:], כלי היה במקדש וכל המנחות הנקמצות טעונות לוג שמן, ומחבת צפה ואינה עמוקה ומתוך שהיא רחבה וצפה הסולת מתפשט בכולו, והאור שורף את שמנה [קידושין נג:]. הוא מיני טיגון שהן אפויות תחלה וחוזר ופותתן [יומא מז:].

*ראה חבתיים, מחבט, מחתה א, מרחשת, משרת, פארור, פרוור

~מַחְגֶּרֶת~

*לשון חגורה – עין ישע' ג כד.

~מחה, מחי~

#א. ימחה את הצלחת – יקנח את הקערה [מ"ב כא יג, יומא עה:]. ומחתה פיה – כופה פיה למטה, כדכתיב (מ"ב כא יג) כאשר ימחה, מחה והפך על פניה [משלי ל כ], מקנחת פיה של מטה, כמו (מ"ב כא יג) כאשר ימחה הצלחת, כמי שמקנח את הקערה [יומא עה. עין כתובות יג ע"א ד"ה אכלה]. ממחה – מקנח, כמו [ישע' כה ח] ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים [ב"ב פח:]. מחוי – שנמחה ונעשה כעין זרע [– ויקרא יב ב].

*ראה אכלה

#ב. יצאו וראו אם נמחית אבן הטועין – נתכסית מים [תענית כג. בע"י]. אם נכסית בגשמים... שיש גשמים יותר מדאי ואתפלל עליהם שילכו [ב"מ כח:].

*בתוס' ד"ה אבן הטוען מביאים ירושלמי (תענית פ"ג ה"ט): כשם שהאבן אינה יכולה לימחות, כך אין יכולים להתפלל על רוב טובה. ראה אבן הטועין

#ג. התיך [ביצה ז. נזיר נ:], התיך, פונדר"א (להתיך, להמיס אוכל כדי לשתותו) [חולין קכ:].

*ראה יצק, פשר ב

#ד. שופך (סיד וזפת) בתוך המלבן של אבנים ונדבקים יחד, דישינפרי"ר (לערבב בנוזל) [זבחים נד:]. ממחו – דישינפרי"ר (לערבב, בנוזל) בלעז [שבת קמ. פסחים לה:].

#ד. אימח שמם – שארטרימיד"א (השמדה) בלעז
[תהלים קט יג].

#ה. המחזהו אצל חנוני – נתקן מאצלו והעמידו אצל
חנוני, שהיה הפועל צריך לקנות פירות מחנוני ואמר
לו בעל הבית לחנוני: תן לו בדינר פירות ועלי לשלם
[ב"מ קיא].

@ראה מומחה, מחא, מחוי

~מחוג, מחוגה

רמיזה בידים ובאצבעות [ברכות מו:], רמז [חגיגה ה:].
ובמחוגה יתארהו – אם בא לעשות בו ציורים עגולים,
מסבב אותו במחוגה, קומפ"ש (מחוגה) בלעז [ישע'
מד יג].

*ראה חוג, חוה

~מחוא

*ראה חוה

~מחוז, מחוזא, מחוזנאי

#א. מחוז – לשון גבול, ומנחם חיברו עם (ישע' כח
יח) וחזותכם את שאול, גבולינו (ס"א גבולכם) שלא
יכנס בגבולינו (ס"א בתחומינו), וכך (מ"א ז ה) מחזה
אל מחזה שלש פעמים [תהלים קז ל].

*אין לו דמיון במקרא.

#ב. מחוז – עיר. ל"א שם מקום שלא היו שדותיו
חשובים [ערכין יד. עיי"ש]. היתה עיר קטנה שאין
נכנסין בה ששים ריבוא... והעיר אין לה חומה...
[ערובין כו. עיי"ש ד"ה ערסייתא]. עיר הסמוכה
למברכתא בתוך ד' אלפים [ערובין מז:]. עירו של רבא
[ערובין סג. פסחים ה: כתובות קה:]. עיר שהיה רבא
דר בתוכה, כך שמה [ב"מ נט:]. אין מחוזא בתוך גבול
(אצ"ל גבולי) בבל האמורים לענין יוחסין [קדושין
עב:]. כרך [ברכות לו: נז:]. מפרוורי בבל [כתובות
נד:]. מחוזנאי – בני מחוזא [ב"מ סח:]. צואר מחוזא –
בקעת מחוזא... עשירים הם... [ב"ב לו:]. אבולי
דמחוזא – שערי עיר ששמה מחוזא והיו רובן ישראל
[יומא יא:]. בני מחוזא – מפנקי ולא עבדי מלאכה
ובגדיהם רחבים כשל אשה וצריכים עיון [שבת יב:].
רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהן להיות
מכוונין... [שבת קיב:]. מעונגים ושמינים היו [ר"ה
יז:], עשירים הם [ב"ק קיט:], בני מחוזא היו מעונגים
ושמינים [חולין נח:]. בני מחוזא – ע"ש מקומן נקראו
[ב"ק קטו:].

@מחוזא היתה עיר גדולה על שפת החדקל בגדה המערבית
וחיבר אותה גשר לאקטספון בגדה המזרחית. נקראת גם בי
מחוזא ובתשובות הגאונים מכונה "מדינת המלכות" ומזוהה עם
רסן (ברא' י יב). בגמרא ברכות נט ע"ב נאמר האי דחריפי בני

מחוזא. משום דשתו מיא דדגלת, האי דגחורין, משום דמשמשי
ביממא, והאי דניידי עינייהו, משום דדיירו בבית אפל. עיין בספר
כנסת יעקב מר' י"ח סופר עמ' רכ"ו. +מ"מ: ב"ב כד ע"א ד"ה
מהאי. ראה אבול, אוונה, איה, אסורייתא, ארנק, בי כנישתא,
בר מחוזא, בתרון, גבול, הר מכמר, זבוגי, חולה, ב, חזה, ב, טור, ב,
טורסי, לוז, מדק, מחול, מכמר, סבתה, ספר, ג, סקיסתן, עין,
פרוור, צואר, קרתיגניא, רהטא, שרון, תאוח, תאנה

~מחוי

(מאי) מחוי קרביו? (שמנקבין בסכין) – לשון מיחוי
שמוציא פרש רכה דנמחית בתוכה, דישטינפרי"ר
(לערבב בנוזל, להמס. עיין בא"ה) בלעז, כמו (מע"ש
פ"ה מ"א) וממחה ושופך, וכמו (לעיל לה). המחזהו
וגמעו. ל"א לשון נקיבה וחיבול, כמו (דברים כה יט)
תמחה את זכר עמלק... לשון דבר בזוי, כדמפרש
טעמא (ישע' ה יז) וחרבות מחים [פסחים סח:].

*ראה חוה, מח, מחא

~מחויאל, מחיאל

אנשי השם – עירד, מחויאל, מתושאל שנקראו ע"ש
אבדן, שנמחו והותשו... [ברא' ו ד]. ועירד (בן חנוך)
ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל (שילד את
למך, ברא' ד יח) – (היו"ד) הראשונה נקראת והשניה
אינה נקראת [דה"א טו כד].

~מחויים

*עיר במואב (דה"א יא מו).

~מחור

*ראה צחק

~מחול

בני מחול – היו יודעים ליסד מזמורים האמורים
במחולות שיר שהיו הלויים אומרים על דוכנם... [מ"א
ה יא, עיי"ש].

*אביהם של איתן, הימן, כלכל ודרדע. +מ"מ: תהלים פח א ד"ה
להימן האזרחי (השני), דה"א ב ו ד"ה ואיתן. ראה חול, ב, מחול

~מחולה

מחלת המחנים – מחולת מחנות המדבר [שה"ש ז ב].

~מחולל

*ראה חלל

~מחוקק

*ראה חקק ב

~מחורתא

דבר ברור [מעילה טו]. מחזור – ברור [נזיר סג].

~מחוש

*ראה בית מיוחש, חלי

~מחזה

ומחזה אל מחזה – ראשי נסרים של שקוף זה למול ראשי הנסרים של זה. מחזה – לשון קצה, ומנחם (ערך חז) כן פותרו וחברו אצל (תהלים קז ל) מחזו חפצם. וכל חזית שבלשון משנה כך הוא, בסדר מערכת התמיד (תמיד כט. פ"ב מ"ד), וכן עושה לו חזית מבחוץ בפרק השותפין בב"ב (ב), ויונתן אף הוא תרגמו וזוי לקבל זוי [מ"א ז ד, עיי"ש פסוק ה].
*ראה חזית. מחזה - ראה חזה ב

~מחזיאות

*בן הימן המשורר (דה"א כה ד, ל).

~מחט, מחטא (א)

#א. עושה מעשה מחט – תופר [קדושין יז]. חייט תופר [כתובות מ:].
#ב. מחט של יד – היא מחט קטנה שתופרין בה בגדים [שבת קכב: סנה' פד:]. מחט שתופרין בה בגדים, ומשום דקתני בהדה (לקמן קכב:) ושל שק לפתוח בה את הדלת, קרי להאי מחט של יד [שבת קז:]. מחט – אישפינגלי"א (סיכה שאינה נקובה) בלעז... תכשיט ניהו [שבת נב: נז:]. אגויל"א (מחט. אינו בדפוס, עיין בא"ה) [שבועות ד:].

*ראה חוב ב, מכבנתא, סיכה, עקף א

#ג. מחט סדקית – מחט שתופרין בה סדקי בגדים, והוא דק ביותר [ערובין נג:], מחט שלנו שהיא דקה ותופרין בה סדקי בגדים [מגילה יט:].

*ראה סדקית

#ד. מחט של סקאין – מחט גדולה שתופרים בה שקים [שבת קכב:], מחט גסה [מגילה יט:].

#ה. מחטא דאושכפי – מרצע הרצענין שפיותיו חדודין וחותכין חוטי התפר [חולין לא:].

#ו. מחטא דתלמיותא – ברושדי"ר של גנביי"ש (רקמה של מקטורן מרופד, עיין בא"ה וראה קלבוס), שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי מענה [ברכות סג:], מחט תלמיית, ברושדי"ר (רקמה) בלעז, שהתפירות עשויות תלמים תלמים, שורות שורות, כתלמים של מחרישה [קדושין פב:].

@ראה אומן א, אנדכתרי

~מחט (ב)

מוחטין (נ"א מחטטין) בו פתילות – מקנחין ראשיהן

לעדויי חושכן, מוקי"ר (למחות) בלעז [שבת צ:], מפילין ראש הפתילה כשהוא שרוף [מנחות קז:]. כשהפתילה נעשית בראשה פחם מעבירה [ביצה לב:].
*בגמרא ביצה לב: מאי מוחטין?... לעדויי חושכא, ורש"י מפרש: להסיר פחם המחשיך אורה. ראה קנב

~מחטרא

*ראה חטר

~מחי קבלו

ומחי קבלו – הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו, א"י ל"א קוליד"א, ד"י ש"א פירייר"א (והמכה של בליסטרותו, חסר בכ"י) בלעז. ויש לועזים קבלו – ד"י שארבלישט"א (של בליסטרותו, חסר בכ"י), ויש לועזין ד"י ש"א פירייר"א [יחז' כו ט].

*אין לו דמיון במקרא. בדפוסים חוזר הלעז "לקבלו" פעמיים. מתקטלין בחיק קבל – הרוגים הן בחצים. חיק קבל – אר"ק בלישט"א (בליסטרותו, רק ברש"י ובע"י ולא ברשב"ם), כמו (יחז' כו ט) ומחי קבלו יתן בחומותיך. מפי המורה הגמ' ומקרא אשר שמע מפי רבו [פסחים קיא. עיי"ש ברשב"ם].

*עיין בהגהות מהר"ב רנשבורג על הדף: כל מקום שמוכר רש"י המורה, הוא רבו של רש"י, ר' יעקב ברבי יקר. כן מוכח בלשון רש"י ובלשון הרשב"ם בד"ה מתקטלין, ומשם נלמוד נמי דרבו דרבו של רש"י היה רבינו גרשום. עיין בערוך ערך בלסטר וערך לח ב. ראה בליסטרי, יתד, כפה א, מחא, מכה, מלחמה, מרגמה, קבל ד, קשת ב

~מחידא

*ראש משפחת נתינים (עזרא ב נב, נחמיה ז נה).

~מחיה

#א. מחזונות [שופטים יז י]. מחיה מעט – חיים מועטים [עזרא ט ח].

#ב. שם אחד מן הנגעים שהיא במקום המשופע ויורד לכל צד [קדושין כה:]. מחית המכוה – שיינימנ"ט (החלמה, רפוי) בלעז, כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת... [ויקרא יג כד]. שיינימנ"ט (החלמה, רפוי. עיין בא"ה) [שם יג י, עיי"ש].

*בספר מעייני אגם עמ' י' מבאר שהלעז כאן הוא כמו שייני"ש בערך בריא.

~מחייאל

*ראה מחויאל

~מחיצה

לאו אהל הוא [שבת קכה:]. גדר [ב"ק ק:]. מחצלת

עשרה... [ערובין טז:] לחוץ – לעשות מחיצה [ערובין כז:].

*בגמרא ב"ב ע"א נאמר: מאי מחיצה? גודא. עיין בערוך ערך חץ. עיין בספר עיונים בדברי חז"ל עמ' ק"ס. ראה חוץ, חץ, חצה, חצץ ב, מסיפס, פרגוד

~מחיקתא~

אני שמעתי שעורין שהתליעו, וכן בפירוש תשובת הגאונים. אבל לדידי קשיא לי, מה לי התליעו ומה לי לא התליעו, והרי יש כאן נפח של לתך ושלשת קבין וקתני פטור, ולאביי נפח כמשאוי דהא לאו התליעו נמי שעורין קלים הם ומחייב להו אביי משום ניפחא. ונראה לי שמשא החמור לתך, ומדידתן טפופות חמש עשרה סאין ולא מחוקות, ומוקי לה אביי בשש עשרה מחוקות שהמחק פחות שלשה קבין, ואין כאן אלא תוספת נפח שלש קבין של לתך טפופות, טפופות – לא מחוק ולא גדוש [ב"מ פ:].

*ראה מחק

~מחיר~

במחיר – בדמים קלים [דניאל יא לט:]. מחיר זונה – שהחליף זונה בטלה [יבמות נט:]. שהחליף טלה בזונה [תמורה ל.]. היתה לו שפחה זונה והחליפה בטלה [סוטה כו:]. מחיר כלב – החליף כלב בטלה [סוטה כו:]. החליף שה בכלב [דברים כג יט]. אתנן [תמורה ל.]. *בדה"א ד יא נזכר מחיר בן כלוב. ראה מהר א

~מחית~

מחית – כמו מונח, כדמתרג' (ברא' לט טז) ותנח בגדו אצלה – ואחיתתיה [מגילה כו:]. *+מ"מ: קדושין סד ע"ב ד"ה כולן. לשון אריג - ראה מחתא

~מחל~

מחל על עלבוננו – מעביר על מדותיו מרוב ענוה [אבות ו ב.]. *+מ"מ: במד' כא ז. ראה חלל, מהל, תחל

~מחלה, מחלות (א)~

#א. מחלות – הם מערות [ישע' ב יט]. תחת הקרקע [מכות יב.]. #ב. מחלה של דגים – שחוטטים סמוך לשפת הנהר, בין למטה מן המים בין למעלה מן המים בגובה שפתו, ואין מתמלאת כולה, ואדם הנכנס בה מגביה צוארו בתוך המערה למעלה מן המים [יבמות קכא.].

~מחלה (ב)~

*ראה חלה ג, חלי ג

~מחלה (ג)~

1. *בתו הבכורה של צלפחד (יחד עם תרצה, חגלה, מלכה, נועה) שהיו לנשים לבני דודיהן ממשפחות מנשה (במד' כו לג, כז א, לו יא, יהושע יז ג, ב"ב קט ע"ב ד"ה שלא, שם קכ ע"א ד"ה להלן, שם ד"ה וכן). 2. מזרע מנשה נכדו של מכיר, אמו "אחיתו המלכת" ואחיו אביעזר ואיש הוד (דה"א ז יח).

~מחלון~

משבט יהודה, בן אלימלך בן נחשון [ב"ב צא.]. השיא עגלון מלך מואב את בתו (רות) למחלון [רות א ב, עיי"ש פסוק יב, ג ט, יב, ד י]. יואש [דה"א ד כב]. *בנם של אלימלך ונעמי ואחי כליון, בעלה הראשון של רות המואביה (רות א ב). ראה כליון

~מחלוקת~

כל מחלוקת שנחלקו תנאים ואח"כ סתם לנו במשנתנו כאחד מהן, הלכה כמותו דכיון דסתמיה אחר המחלוקת ש"מ דקמו רבנן בטעמייהו ומסתברא טעמא דהאיך [ע"ז ז. עיי"ש ד"ה כל].

~מחלי~

1. *בן מררי בן לוי, אבי לבני וקיש (שמות ו יט, במד' ג כ). 2. בן מושי בן מררי (עזרא ח יח, דה"א ו לב).

~מחלף, מחלפים~

מחלפים – הם סכינים, והוא לשון בית החליפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החליפות [עזרא א ט].

~מחלפה, מחלפות~

מחלפות – קווצות, פלוציי"ש (תלתלים) בלעז [שופטים טז יג, עיי"ש פסוק יט].

~מחלץ~

מעגילה, שפעמים שטחין במחלצים שהוא כלי אומנות של בונים ובלעז טרואיל"ה (כף סיידים) [מכות ט:]. בה מטחין טיט הכותל [מו"ק כה:]. מחלצים – עץ כעין רגל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה, טרואיל"א (רק ברש"י שברי"ף ושם גרסת המשנה מחלצים בניגוד למשנה שבתלמוד הגורסת מחלצים. ע"ה) [מו"ק יא.]. *יש דפוסים שנתחלף בין מחלץ ומחצל. ראה חלץ, מעגילה

~מחלצה, מחלצות~

המחלצות – (ת"י) כתוניא, כמו (ש"ב ב כא) וקח לך את חלצתו, שהגוף מלובש בהם, וכשפושטין אותם

כלבים עד שמחמיצין ומסריחין [ב"ב יז. יט.].
*ראה נברכת, נדיין. מחמצת - ראה חמץ

~מִחְמָצָת

שזור (לשון בצק שהחמיץ) [שמות יב יט, כ.].

~מִחְנָה

ענן [דברים כג יג]. במדבר היו ג' מחנות לפני מן
הקלעים... [סוטה כ:]. מחנה ישראל – י"ב מיל על י"ב
מיל [סוטה לד].
*בשופטים יג כה, יח ב נזכר מחנה דן בין צרעה לאשתאול. ראה
חנה, מחולה

~מִחְנִים

תרגומו הבפצחין, כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה
[במד' יג יח]. מחנים – שתי מחנות [ברא' לב ג].
*ביהושע כא לו נזכרת העיר מחנים בעבר הירדן המזרחי. +מ"מ :
ברא' כז לח, ירמ' יד כב. ראה מחולה

~מחנק

ומחנק ללבאותיו (נחום ב יג) – (לשון) להרוג בשביל
לבאותיו [ב"ק טז:].
*לשון מיתת חנק - עיין איוב ז טו. ראה חנק

~מִחְסָה, מִחְסָה

לשון כסוי, ובלעז אבריאי"ר (לתת מחסה) [ישע' ד ו,
יואל ד טז], כסוי אהל [ישע' כה ד]. כל לשון מחסה
לשון צל ומחבוא, שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן
המטר, אבריאימיני"ט בלעז [תהלים קד יח].
*ראה אבן משכית, חסה, מחסן, שפון

~מִחְסוֹם

כמו (דברים כה ד) לא תחסום שור, אמושלמיני"ט
(חסימה) בלעז [תהלים לט ב, עיי"ש מב ד].
*ראה זמם, חסם

~מחסורייתא

שחסרה מראיתו אבל רואה במקצת [בכורות מד.].
*ראה חסר

~מחסיא

מקום [שבת קכה.]. מבבל [ערובין סג.]. מקומו של
רבינא [יומא פו.]. מקום בהמות הוא [ב"ק קיט:]. רב
אשי היה ראש ישיבה במתא מחסיא [ברכות ל. נז.
שבת יא.].

במתא מחסיא – הוו ת"ח ראויים להוראה ותרבות יפה
היה בהם... מוטב לדור באשפה במתא מחסיא מלדור

חולצין אותם מן הגוף [ישע' ג כב], חליפות בגדים
נאים, כלומר זכויות. אבל לפי שדימה העון לבגדים
צואים, דימה הזכויות למחצלות (כלומר) בגדים נאים
ולבנים [זכריה ג ד].

*בדפוסים הישנים למיניהם, בנוסף לכך שהם לוקים בחסר
ויתר, הציטוט של הפסוקים אותם מביא רש"י מסורס עד
לבלתי הכיר. לדוגמא, בישע' מובא הפסוק משמואל בנוסח זה :
וקח את חליצתם... ראה פרומא א

~מִחְלָקָה, מחלקות

*ראה חלק ב, סלע המחלקות

~מחלת

#א.שם כלי שיר... [תהלים נג א]. חולת אהבה [שם
פח א].

#ב.בשמת בת ישמעאל (אשת עשו ואחות נביות)...
נקראת מחלת שנמחלו עונותיה (בברא' כח לו נזכרת
בשם בשמת בת אילון החתי, ושם לו ג "בשמת בת
ישמעאל אחות נביות") [ברא' כח ט].

*+מ"מ : תענית כג ע"א ד"ה דכתיב. בדה"ב יא יח נזכרת מחלת
בת (הכתיב בן) ירימות בן דוד, אשתו של רחבעם.

~מחם, מיחם

קומקמוס שמחם בו חמין [שבת לח:], קומקמוס של
נחושת [שם], קומקמוס של חמין [שם מא.]. מחם –
של נחושת. קדרה – של חרס [שם נא.]. מחממין בו
חמין שמוזגין בו היין [פסחים פו.].
*ראה חם, חמין, מוליא, קומקום

~מחמאה

*ראה חמאה

~מִחְמָד, מחמדים

#א.מחמד – (כינוי לדברי תורה) מהו מחמד עיניך?
חמדה מתוך חמדה, זה ספר תורה... [מ"א כ ו].
מחמדיה – ספרי תורות, שנאמר בהם (תהלים יט יא)
הנחמדים מזהב... [איכה א י, עיי"ש פסוק ז]. מחמד
לכספם – בתי חמדת אוצרות כספם [הושע ט ו]. ספר
תורה [סנה' קב: עיי"ש ד"ה ודילמא].

*ראה עדות

#ב.מחמד עיניך – (כינוי לאשתך) של יחזקאל, כמו
שהענין מוכיח בסופו [יחז' כד טז].

~מִחְמָל

*דבר המעורר חמלה - עיין יחז' כד כא.

~מחמצן

נברכת ששורין בה את הבגדים יום או יומים בצואת

באפדנא בפומבדיטא [הוריות יב].
*הערך בערך מת סבור שזו סורא דפרת.

~מחסי

(אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].
*סבו של ברוך בן נריה סופר ירמיה ואבי אביו של שריה (ירמ' לב יב, נא נט).

~מחסן

*שם נרדף למקום אחסון חפצים, בד"כ דוממים. אינו מופיעה במקורות בצורה זאת. ראה חסה, חסן א, מחסה

~מחפ"ז

(ר"ת) מיתה בידי שמים... חומש... פדיון... זרים [שבת כה. כה: עיין יבמות עג: ד"ה מחפ"ז].

~מחפרת

קרקע שחופרין משם [ע"ז לג:].

~מחץ (א)

(שם) כלי ששואבין בו מן הבור מחץ שמו במסכת ע"ז (עד: [תהלים סח כד, ראה מחץ ב], כלי שדולין בו מן הבור לחבית [ע"ז עד: עיין כלים פ"ב מ"ג].

~מחץ, מחץ (ב)

וחציו ימחץ – יטבול ויצטבע בדמם. ואינו זו מלשון מכה, שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע [במד' כד ח]. תמחץ רגלך בדם – כשימחץ את ראש האויב תהא רגלינו בוקעת בדמם. תמחץ לשון בוקע בתוך הדם, כמו [שופטים ה כו] ומחצה (במ"ג ברש"י מובא מחצה בלי וי"ו) וחלפה רקתו, כמו בקעה (רקתו), ולשון משנה הוא (שקלים פ"ח מ"א, פסחים פ"ג מ"ב) : והיו עולי רגלים (במשנה : כהנים) בוקעים עד ארכובותיהם בדם. ד"א... (ראה מחץ א) [תהלים סח כד]. מחצה – לשון מחץ [שופטים ה כו].
*רש"י כאן מפרש מחץ במשמעות של פריצת דרך. +מ"מ : דברים לג יא

~מחצב

+מ"מ : שמות לד א, ב"ב ט ע"א שאין. ראה חצב ב, פסל ג

~מחצל

*ראה מחלץ

~מחצלת

מחצלות של בדדין – שמכסין בהן את הזיתים [שבת יט:]. של קנים שקורין קלייד"א (רשת נצרים) [ערוכין

קא.]. מחצלת קנים – קשה ואין נוחה למשכב [סוכה יט:]. מחצלות של קנים – קלייד"ש (רשתות נצרים, מחצלות בלעז) [בכורות נה:].

+מ"מ : שבת מג ע"ב ד"ה ופורסין, פסחים קי ע"ב ד"ה כל, כתובות סה ע"א תוס' ד"ה מפץ ומחצלת. ראה בדר, ב, בודיא, זוגא, חוצל, כרך ב, מחיצה, מפץ ב, ציפה, ציפתא, שטיח

~מחק

#א.מחק את הכרישה – כותש [כריתות טו:].
*משנה במכשירין פ"א מ"ה "הממחק את הכרישה", והרע"ב מפרש מחק - דחק.

#ב.שמוחקין בה המדה [כתובות כד:]. מגרר שער (של העור) [שבת עג:]. רשטור"א (מחק, סרגל) המשמש להוריד את עודף המידה, שמוחקין בו את המדה [ב"ב פט:]. ממחק – מחליק [בכורות כה:]. מחוקות – ריש"ש (חלקות, בלתי גדולות) [ב"מ פ:].
#ג.לשון חיקוי [שופטים ה כט].

*אין לו דמיון במקרא.

#ד.מחקה – אפיקייד"א (דבוקה) [דברים יג ז].

#ה.מחוקה – חקוקין על קיר [יחז' ח י].

@ראה גהט, חקק, מחיקתא

~מחקא

מין (צ"ל מן) עשבים עשוי ע"י דבק [מגילה יט:].
*ראה ניר ב

~מחקק, מחקרים

*לשון מעמק, מסתר - עיין תהלים צה ד.

~מחר, מחרת

כי ישאלך בנך מחר – יש מחר שהוא עכשיו, ויש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה וכגון מחר יאמרו בניכם לבנינו [שמות יג יד]. יש מחר שהוא אחר זמן [דברים ו כ].

~מחראות

מחראות (הכתיב והקרי מוצאות) – לשון בית הכסא, וכן (ישע' לו יב) לאכול את חרניהם [מ"ב י כז]. גבי ע"ז כתיב בספר מלכים כי חזר לשון מוצא ריעי הוא [מגילה כה:].

*ראה דביונים, חראים, נולי, תחרא

~מחרוזת

*ראה אצותא, דקורא, חרוז, קפל

~מחרשה, מחרשה, מחרשת

מחרשתו – שו"ק (כנף המחרשה) בלעז... פשוט"ר

(מכוש) בלעז [ש"א יג כ, עיי"ש].

*המחרישה היא הכלי העיקרי בעבודת האדמה ומורכבת מכמה חלקים כגון יתד, קנקן וטבעות - עין של מתכת או בירות. המחרישה מחוברת לעול הבהמה ע"י יצול. בש"א יג כ ת"י עושפיה, עיין בערוך ערך עשף, עב ג חרב ב, ברך ג, יצול, ער ה, לחי. +מ"מ: ברא' ה כט, ישע' כח כה, תענית כה ע"ב ד"ה כמלא וד"ה ברך, ב"מ קיג ע"א תוס' ד"ה מחזיר. ראה אכר, את, ברך, חרשא, יתד, כבר ב, כרב, מעדר, מענה א, מענית, מרא ב, פתח א, קנקן, שדד, תלם

~מחשבה

*ראה הרהור, זמם, חשב א, ב

~מחשן

#א. במחשכים הושיבני כמתי עולם - כשאדם נתון במחשן ואינו רואה חשוב כמת [נדרים סד: - איכה ג ו]. חשכם - יום מחשן [- ישע' מז יג].

#ב. מיודעי מחשן - נחשכתי ונחדלתי מהם [תהלים פח יט].

@בה"ר מבאר שמחשן הוא מקום חושך ואפילה בשונה מן חשך שהוא העדר אור. תיבת מחשן בתהלים לפי משמעות פרש"י יש לקרוא בש"ן שמאלית כמו מחסך. המנחת שי מעתיק את דברי הבחור אשכנזי בנימוקיו לספר השורשים לרד"ק ערך חשך: תימה גדולה על רש"י שפירש מחשן - נחשכתי ונחדלתי מהם, משמע שהיה גורס מחשן בש"ן שמאלית, לשון (ברא' לט ט) ולא חשך ממני, הגהת שרשים. ומהמסורת יש להוכיח שהוא בש"ן ימנית, שכן אומרת מחשן ב', וסימן מיודעי מחשן. אשים מחשן לפנייהם (ישע' מב טז). עכ"ל. אפשר לישב התמיהה בחלופי נוסח, שכן בתרגום הפשיטא מתורגם כדעת רש"י. מקרה דומה בהיפוך יש ביחז' ל יח "חשך היום", שברוב הנוסאות השין שמאלית, ובמקצתם ובת"י הש"ן ימנית לשון חושך. אכן ג'נאח מפרש לשון חושך אם כי קרא בש"ן שמאלית. הרד"ק בשרשים משיג עליו, אך את ת"י מציין ביחזקאל בלא השגה. ראה חשך ב

~מחשף

מחשוף הלבן - גלוי לובן של מקל, כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקלוף [ברא' ל כז]. *ראה חלק, חספס, חשיף, חשף

~מחת

1. לוי, בן עמשי מצאצי שמואל והימן (דה"א ו כ). 2. לוי בימי חזקיהו (דה"ב כט יב, לא יג).

~מחתא, מחיתא

#א. בחדא מחתא מחתינהו - באריגה אחת ארגתם [ברכות כד. שבת קמח]. וכי באריגה אחת ארגתם לכולם, לשון (שמות לט כב בתרגום) עובד מחי, דתקון דבור קרו ליה אינשי אריגה, שמסדר את דבריו [חולין נח:]. מעשה ארג (שמות כח לב) מתרג' עובד מחי [פסחים מב:]. מיחא - ארג [שבת נח:].

*בחולין ובפסחים מביא אותו הלשון מפסוקים שונים כראיה. מחתא במשמעות מכה - ראה מחא

~מחתה (א)

מחתותיה - כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר, כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו, פוישידויר"א (דלי, כלי שאיבה) [שמות כה לח], אינצינשייר"ש (מחתות, מיכלים לקטורת. עיין בא"ה) [שמות כח יד]. בית קבול יש להן ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת, ועל שם חתייתן קרויים מחתות, כמו (ישע' ל יד) לחתות אש מיקוד, לשון שאיבת אש ממקומה, וכן (משלי ו כז) היחתה איש את אש בחיקו [שם כז ג], כמין כף קטנה ושוליה פשוטים ולא סגלגלים, ואין לה מחיצה לפנייה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן [במד' ד ט], בה חותה גחלים לתרומת הדשן, שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות, ומלפניה שואבת את הגחלים [שם ד יד], כלי שחותים בו גחלים ויש לו בית יד [שם טז ו], לחתות בה תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת [מ"א ז נ, דה"ב ד כב], שחותין בה גחלים מעל המזבח [ירמ' נב יט]. כל מחתות מכוסות הן, ויש בהן נקבים להוציא הריח [שבת מז]. צינשייר"ר (מחתת קטורת. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [ע"ז נ].

*בכלים פ"ב מ"א יש מחתה פרוצה, והרע"ב מפרש שאין לה דפנות. ראה גחלת, חתה, מחתה, רזון א

~מחתה (ב)

חסרון [משלי יד כח].

~מחתנא

מורד, חריץ עמוק י' טפחים ורחב ד' סביב א"י [ערובין כב:].

~מחתרת

במחתרת - כשהיה חותר את הבית [שמות כב א, כתובות לד:]. הבא במחתרת - חתר את הבית ממש [סנה' עב:]. חתר בכותל [סנה' עב:].

*+מ"מ: ירמ' ב לד, יחז' יב ה, יונה א יג, סנה' קג ע"א ד"ה מדת הדין.

~מחטא, מטה

הגיע [דניאל ד ח, ז יג סוטה כא. סנה' קט:], בא [ב"ב ד]. קמא קמא דמטיא - ראשון ראשון שמגיע לאכול, שנגמר בישולו [ב"מ פו:]. מטו - נתבשל [חגיגה ה.]. לא מטא - לא מגעת [ירמ' ז כ בהיפוך], בא [ש"ב כג

יט בהיפוך]. מטונך (עפ"י דקדוקי סופרים צ"ל מטינך ועיין בש"ס עוז והדר) – הגעתך [חולין קלב].

אמטאי – הבאתי [ב"מ עג].

*במוסף הערוך ערך מט ד מפרש במטותא - תרג' ירושלמי "בי אדוני" (ברא' מג כ) במטו מנך רבוני... כלומר מבקש בקשה. +מ"מ : ברא' כח יז ד"ה כי אם, ערובין קב ע"ב ד"ה בשיפועה. ראה טוטא, נטה

~מִטָּאטָא

*נוכר בישע' יד כג, אין לו דמיון ואינו מפרש. ראה חופיא, טאט, עי א, צח

~מִטְבַּח

*לשון טבח והריגה - עיין ישע' יד כא.

~מטבע

דבר שיש עליו צורה [סוכה מא]. פונדיונין, איסרין, מסמסים, קונטרונקין – מיני מטבעות הם קטנות זו מזו וכן הדריסין, הנצין, שמנין [קדושין יב]. טריינא, הדריינא, שיפא – מטבעות של ירושלים... [ע"ז נב]. כל המטבעות שאדם טובע ע"י ברזל אחת כולן דומין [סנה' לז]. דרך מטבע לעשותו דמים לכל דברים [שבועות לט]. וצרת הכסף, דבר שיש בו צורה, היינו מטבע [קדושין כז].

*+מ"מ : ב"מ מד ע"א ד"ה קונה את הכסף, +מ"מ : גיטין סז ע"א ד"ה אוצר. ראה אדרכון, אדרכמון, איסר, אסימון, דינר, דרכמון, חותם, ככר, כסף א, מנה ב, מסמס, מעה, נחשת, סלע, עתיר, פונדיון, פרוטה, קנטר א, קסרינאה, רושמא, שלחני, שקל א

~מִטָּה (א)

#א.שבט [חבוקק ג ט]. ראשי המטות – הנשיאים [במד' ל ב]. מטות – שלטונין [יחז' יט יא].

#ב.מטה לחם – לשון משען, כמו (ירמ' מח יז) מטה עז... מסעד אוכל [ויקרא כו כו]. משען לחם, פייצ"א ד"י פ"ן (חתיכה של לחם) [יחז' ד טז, ה טז, יד יג], מטה עז – לשון משען, כמו (לעיל קה טז) כל מטה לחם[תהלים קי ב]. מטה מוסדה – תוקף יסודות אוכלוסיו [ישע' ל לב].

@+מ"מ : ישע' י כד, כה, משלי כד יא. ראה מוט, משענת, נטה, שבט

~מִטָּה (ב)

דין מעוקל [יחז' ט ט]. מוֹטָה – הטיית משפט... ת"י דין מסטי [ישע' נח ו].
*ראה מוט, נטה, צלה

~מִטָּה (ג)

מוטות כנפיו – פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוטות.

וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות התרנגול? אחד מן ששים באוכלסי סנחריב [ישע' ח ח].

~מִטָּה (ד)

משש שעות ולמטה – כלפי השחר [תענית ל]. למטה – דורות תחתונים ואחרונים. למעלה – האבות, שהם קדמו [סנה' עה]. למטה באיסור – איסור הקל קרי למטה, והחמור קרי למעלה [שם].
מָטָה – לשון שפלות [תהלים ס ד].

~מִטָּה (ה)

#א.מטתו שלשלמה – שכנו של מקום [סנה' ז: עיי"ש יא ע"ב בגמרא : לשכנו...], בית המקדש ששם לשכת הגזית [יבמות קט]. אהל מועד והארון שהיו נושאים במדבר [שה"ש ג ז]. המשכן קרוי מטה, שנאמר (להלן ג ז) הנה מטתו שלשלמה, וכן המקדש קרוי מטה, שנאמר ביוראש (מ"ב יא ב) בחדר המטות אשר בבית ה'... [שה"ש א טז].

*השם שלמה הנזכר כאן הוא תואר של הקב"ה, כפי שנאמר בשבועות לה ע"ב "כל שלמה האמור בשה"ש קודש למי שהשלום שלו".

#ב.מטה גללניתא – טורנידי"ן (מטה מסתובבת, מתקפלת) והוא כעין של טרסיים [שבת מז].

(מטה) דקרמנאי – היינו גללניתא, שפורקה ומחזירה והוא שם מקום... [שבת קלח. עיי"ש].

@+מ"מ : יבמות קט ע"ב ד"ה ששים. ראה אבקתא, גללניתא, כליבה, כסא א, נקליטין, פאה א, קינוף, קרמנאי

~מִטָּהָר

*ראה טהר

~מִטָּה

*לשון חוטים שנטוו - עיין שמות לה כה, יחז' כז יט.

~מטוטלת

חתיכה קטנה של בגד... [תמיד לג. עיין בערוך].
*נוכר בכלאים פ"ו מ"ט וכלים פ"ב מ"ח והיא אנך, כלומר משקולת של בדיל וכדומה הקשורה בראש החוט שבו רואים הבנאים אם הקיר ישר ומאונך. ראה מטוטלת, מטלית

~מטולטלת, מִטְלָטֶלֶת

מטולטלת (במשנה שבמשניות : מטוטלת) – י"מ פושל"א (רתמת זנב) שתחת זנבו, ויש מפרשים מרדעת, והאחרון נראה בעיני, דאי רצועה שתחת הזנב קשורה ומחוברת לסרגא ואיך תפול... ולי נראה מטולטלת כר קטן מלא מוכין נותנין לגמל תחת הזנב כדי שלא תשחית הרצועה הבשר, לפי שהמשוי שעל גבה כשהגמל יורד מכביד ויורד כלפי צוארה, אלא

שהרצועה מעכבתו [שבת נד].

ערוגות מטעה – עוגיות מים [יחז' לא ד].
*לשון שטח אדמה נטוע - עיין יחז' ז, לא טו

~מטותא~

*לשון בקשה. במטותא - בבקשה. +מ"מ : שבת קיט ע"ב ד"ה מהדר, ב"ב כח ע"א ד"ה כנס.

~מטחתא~

יך [גיטין סט].

~מטטרון~

כי שמי בקרבו – רבותינו אמרו (סנה' לח): זה מטטרון ששמו כשם רבו. מטטרון בגמטריא שדי [שמות כג כא].

*בשער המצות למהרח"ו פרשת שמות מובא שהאר"י כשהיה מזדמן לו אחד מהשמות כגון מטטרון, לא היה מוציא מפיו, אלא היה קורא מטט וכדומה. בברא' ה כד בת"י מטטרון הוא חנוך. +מ"מ : תוס' יבמות טז ע"ב ד"ה פסוק, חולין ס ע"א ד"ה פסוק ובתוס' ד"ה פסוק.

~מטיל~

כמטיל – כמשאוי [איוב מ יח].
*אין לו דמיון במקרא.

~מטכסא~

לבוש העשוי מכלך [שבת כ:], תכשיט משי [ב"ק קיז:], לבוש משי, צינדי"ר (מין משי) בלעז [כתובות פה:].
*ראה גושקרא, כלך ב, משי, סיריקון, שירא

~מטלית~

טלית [חולין נז:]. בגד המנוגע [יבמות קג:]. טלית של זב [נדה ד:].
*בחולין קד ע"ב מפרש הערוך אפיקורין - מטלית. ראה מטוטלת

~מטללתא~

*ראה טלל, נטל

~מטמון~

מילי דמיטמרן [גיטין נו: בהיפוך], (לשון) מטמון, ממונם של ישראל [גיטין נו:]. מטמונים – מטמוני אוצרות [איוב ג כא].
*+מ"מ : ברא' מג כג. ראה סימא

~מטמט~

כלה לגמרי [ערובין פ:].

~מטע~

מטע לשם – קיום שיהא לשם עולם [יחז' לד כט].

~מטעמים, מטעמת~

טעימת תבשיל [ברכות יד:], טעימה [פסחים קז:].
*+מ"מ : ברא' כז ט, במד' כא ו, משלי כג ו. ראה לחמניה, צוורוניתא, תורמוס

~מטען~

*ראה טעון, כבודה

~מטפחת~

מפה [ישע' ג כב], סודר כמין כלים נגובים... [יומא עח:]. מטפחות ידים – שמנגבין בהן ידים. מטפחות הספוג – שמנגבין בהן עצמן כשיוצאין מבית המרחץ [מז"ק יח:]. (מין בד) סביב ספר תורה [מגילה לב. עיין שבת יד ע"א ד"ה ספר]. כורכין בה תפילין בלילה [ב"מ קה:]. מטפחות ספרים – של ספר תורה [מגילה כו:].
*ראה טפח

~מטיר~

לא תמטיר עליה – לא תראה נמטרת את עצמה [עמוס ד ז], מוסב הדבר על העב, שהעב בלשון נקבה (עב בדרך כלל הוא לשון זכר) דכתיב (מ"א יח מד) הנה עב קטנה... [תענית כ:]. תמטר – תהא מקום מטר [עמוס ד ז]. וממטר – מטר היורד על הרשעים, כענין שנאמר (תהלים יא ו) ימטר על רשעים פחים [ישע' ד ו]. מטר הוא חיים לעולם... יש עצבים בו, כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין [דברים לב ב, בשינוי]. קשי יומי דמיטרא – שאין בני אדם יכולין לעשות צרכיהן [תענית ח:].

*עיין ברש"י איוב לו לא : כי במ ידן עמים יתן אוכל למכביר - כי במ, בעבים, ידן עמים לייסרם בעצירת גשמים, ברעב, וכל מכה, ומשם באים מזונות (שנאמר שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, משל לנחתום העומד לפני הכבשן, נכנס שונאו חותה גחלים וזורק בו, נכנס אוהבו מוציא פת חמה ונותן לו. ישנו ביטוי "אותיות של טל ומטר" והכוונה להוספה "ותן טל ומטר לברכה" שמוסיפים בברכת השנים שבתפלת שמונה עשרה וכתובה בד"כ באותיות קטנות. +מ"מ : יומא נד ע"ב ד"ה כי לשלג, תענית ז ע"ב ד"ה לשון שקר, שם ט ע"א ד"ה מטר, שם ע"ב ד"ה ת"ל עשב, שם ד"ה בא מטר, ב"ב קמז ע"א ד"ה כולך, סנה' קיג ע"א ד"ה כיוון. ראה אד, אור ב, גשם א, זרם א, חזיז, טל, יורה, לבנה, מים, מלקוש, סחף, רביב, רביעה, רחם ג, רסס, שלג, שפיכותא

~מטראתא~

*ראה מטרתא

~מטירד~

*בת מי זהב, אם אשתו של הדד מלך אדום (ברא' לו לט, דה"א א נ).

~מְטָרָה, מטרָא

#א. חצור המטרה – לשון בית המשמר [ירמ' לב ב].
#ב. ויציבני כמטרה (בפסוק : כמטרא) – העמידני לנגד חמיו לירות בי. כמטרה – אשיניי"ל (סימן, שלט) בלעז [איכה ג יב].
@עיין ברמב"ן לשמות טז ד - ותקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים. ליד המלך (דה"א יח יז) תרגום למטרא דמלכא. +מ"מ : ש"א כ כ, דה"א י ג, ב"ב כח ע"ב ד"ה ה"ג שהרי. ראה מטר

~מטרוניתא

שרית נכרית [ב"מ פד], נכרית [שבת פא: קכז: יומא פד. חולין קה:], רומית [ע"ז י:], עובדת כוכבים היתה [ע"ז כח:].
*נראה שרש"י מפרש בכל המקומות כהמשך לד"ה שכאן מדובר בנכרית, ולא שפירוש מטרוניתא הוא נכרית, כיון שיש מטרוניתא שאינה נכרית. עיין ירחון שנה בשנה כרך מ"ג תשס"ג עמ' 131 על כל משמעויות מטרוניתא. +מ"מ : נדרים נ ע"א ד"ה ומן.

~מטרופולין

לשון יון, אימא של מלכות, מטר"א – אם, פולין – לשון שררה... [מגילה ו. עיי"ש בגמרא "עקרון תעקר"]. מטרופולין של מלכים – לשון שרים [תענית יח:].
עיר מואב – מטרופולין, עיר החשובה [במדבר כב לו]. סדום היתה מטרופולין וחשובה (מכל הערים) [ברא' יח כו]. ירושלים עתידה להעשות מטרופולין לכל האומות [שה"ש א ה].
+מ"מ : ברא' מד יג. ראה דיפלוסטון, דיפל, כרך א, עיר, פרוודהא

~מְטָרִי

שם משפחה בשבט בנימין, ממנה יצא שאול [ש"א י כא].

~מטרפסא, מיטרפסא

מטרפסיה – גמולו [פסחים נז: יבמות קה:], פרעון החטא [סנה' כא], גמולו. ל"א מלקותו [כריתות כח:].

~מטרקא

מטרקא דטייעי – רצועות ישמעלים העשויה שוט לסוסים [יומא כג. עיי"ש ד"ה דפסיק רישיה], מטרקא (בגמ' הד"ה מרטקא והב"ח מגיה מטרקא) – שוט הסוס [שם עז:].
*בגמרא יומא כג ע"א נאמר : מאי פקיע? אמר רב מדרא. מאי

מדרא? אמר רב פפא מטרקא דטייעי דפסיק רישיה. עיין במבוא הספר מדוע אין לסמוך על חיפוש במחשב. ראה ברזא בהערה, נגדא, פקיע, קרבט.

~מטרתא, מטרטא

מטרתא – דיאסקאות של עור, כמין שקים גדולים [ע"ז י:]. הפוכי מטרתא למה לי – הנושא שני מרצופין של עור ומשאן שוה, מה יתרון לו להפוך של ימין לשמאל ושל שמאל לימין [כתובות קי:].

~מִי (א)

#א. מי אנכי – מה אני חשוב [שמות ג יא]. מי דוד – מה הוא חשוב [ש"א כה י:].
#ב. מי כאן הלל – כלום [שבת לא]. מי יקום יעקב – מאן יקום [עמוס ז ב].
#ג. ראה מי קורא לך בחוץ – כלומר צא מכאן [מו"ק טז:].

~מִי (ב)

מי גבאים – %מובא במקוואות פ"א מ"א ומ"ד ומשמע מים המכונסים בחפירות בקרקע ובזקת טהורים.
מי דימון – שם הנהר [ישע' טו ט].
מי דקלים – %עיין בגמרא שבת קי ע"א.
מי זהב (אבי מטרד וזקנה של מהיטבאל) – (כך נקראת שהיה אומר) מהו זהב? (שכן) עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום [ברא' לו לט].
מי חטאת – %הם מי אפר הפרה אדומה שמוזים על הטמאים. +מ"מ : שבת ס ע"ב ד"ה ואפילו.
מי טריא – מי גשמים, לשון מורי מי טריא מים ששורים בו פרי שהוא כעין עפצים [גיטין יט].
מי מילין – מים ששרה בהן עפצים שחוקים [גיטין יט. ראה מילה].
מי מלא – מים של פלג המלא, הם (משל ל) דברי תורה... [תהלים עג י].
מי מערה – %ממערות הפסולים לקדש בהם מי חטאת.
מי מרה – אשה סוטה נבדקת בהן [מו"ק כה:].
מי משרה – ששורים שם הפשתן והקנבוס והם מסריחים [ברכות כה:].
מי נדה – מי הזייה (המעורבים באפר פרה אדומה), כמו (איכה ג נג) וידו אבן בי, וכן (זכריה ב ד) לידות את קרנות הגוים, לשון זריקה [במדבר יט ט].
מי נח – %+מ"מ : סנה' צט ע"א ד"ה כי מי
מי נמרים – נהר של אותו מקום [ישע' טו ו].
מי רגלים – אין מי רגלים כלים מן הגוף אלא בישיבה... [ברכות מ]. קטנים [יבמות עה: בהיפוך, עיי"ש ד"ה גובתא].
*מי רגלים הם אחד הדברים הפוסלים את הקטרת. +מ"מ :

שבת קט ע"ב ד"ה ברינא, יומא ל ע"א ד"ה מצוה, ב"ב יז ע"א
ד"ה מי, זבחים עט ע"ב ד"ה חרסן. ראה עביט, קטן א
מי שחור – %בגמרא יומא עז ע"ב נאמר מאי מי שחור? שויטא,
שכן קורין לשייטא סייחא. +מ"מ: ראה שחה א
מי שליא – שורין את השליא במים [שבת קכח:].
מי שערי – כגון שכר שלנו ועושין אותו במדי
[פסחים מב:].
מי תמצית שלא פסקו – %מים המבצבצים ומתמצים מן
ההרים מחמת הגשמים עד לרגע בו הם פוסקים מזחילתם ואז
נהפכים למי גבאים.
*ביהושע יא ה, ז נזכרת עיר בגליל בשם מי מרום. ראה ביב,
מטרד, מים

~מיא

מיא – מים [ביצה ל. סנה' קט:].
מיא דבי נפחא – אותם שמכנה בהן את הברזל [גיטין
סט:].
מיא דחיזרא (כך בב"מ וכצ"ל לפי הדקדוקי סופרים,
אך בפסחים דחיורא) – מי סובין [פסחים מב: ב"מ ס:].
מיא דחרציני – נקיים יחד וגדל עליהם ירקרוקית עבה
ונוחה כשמך [שבת קמ:].
מיא דמיטרא – כגון בעיר שהמים קשים להרבות טיט
ולקלקל את הדרכים, ועושין להם חריץ במורד להוריד
המים חוץ לעיר [ב"מ קח:].
*+מ"מ: ב"מ קח ע"א ד"ה חילופא במיא
מיא דנרא – פוי"ל (צבע, המשחזר כתב שנמחק)
[גיטין יט:].

*לפי הערוך מיא דנרא זה קליפה של לימון.
מיא דסיפוקא – סובין גסין וקמח מעורב בהן [גיטין
נז:].
מיא דסילקא – מים ששלקו בהן תרדין [ברכות לה:].
תבשיל של תרדין [ברכות לט. שבועות כג:]. מיא
דסילקא – מרק תרדין [שבת קלד:].
מיא דפארי – מים שנישורו בהם סובין [גיטין נו:].
מיא דצערי – רוק שגדל בתוך הפה מחמת קיוהא
[כתובות סא:].

מיא דקיימי – אגם [חולין נא:].
מיא דכולהו שלקי – שלקות של ירק [שבועות כג:].
ראה מים, נדא

~מיארק

*ראה ארק

~מיגו

*נוטריקון מי גו, כלומר מתוך.

~מיד

מהר [משלי ו ה].

*ראה אותיום

~מידבא

מידבא דריש ליה מאי דבעי ובלשון קצר (בגמרא
מובא נוטריקון: עד מידבא – עד שתדאיב) [ב"ב
עט:].
*עיר בארץ מואב בנחלת ראובן (במד' כא ל, יהושע יג ט, טז,
ישע' טו ב, דה"א יט ז).

~מידד

*איש שהיה מתנבא בימי משה (במד' יא כו-כז). ראה אלדד

~מיד

כלום [שבת סו:]. דבר [יבמות סג:].
*מדי משמעו ג"כ משהו

~מידית

פולטין, טרישטריש"ט (מחלחל) [פסחים ל:].
*ראה פעפע, קריר

~מידע, מידעים

ומידע (בפסוק: ומידע) – כמו אלופי, לשון (שמות
לג יז) ואדעך בשם דמתרג' ורביתך [תהלים נה יד,
עיי"ש], חכם שלי, כמו (דברים א יג) אנשים חכמים
וידועים [אבות ו ג], קרובי [סנה' קה:].
*ראה ידע, מודע

~מיהא, מיהו

*מיהא משמעו לפחות, על כל פנים. מיהו משמעו אבל, אלא.

~מיוזן, מיוזנים

סוסים מיוזנים (הקרי, והכתיב מוזנים) – סוסים
המזוינין (לשון מפותמים) בקושי אבר תשמיש [ירמ'
ה ח].
*אין לו דמיון במקרא.

~מיוחד

*ראה יחד ב

~מיומן

*ראה ימן

~מיחא

קמח [שבת לז:].

~מיטב

מיטב שדהו – מעדית שיש לו [שמות כב ד]. כל מילי

דמטלטלין שיכול להוליכן ממקום זה למקום אחר הוי מיטב [ב"ק ז: ד"ה כל מילין].
*ראה טוב, מחיתא

~מִיכָא

1. בנו של מפיבושת בן יהונתן בן שאול (ש"ב ט יב, בדה"א ח לד-לה, ט מ - מיכה). ראה ירבעל. 2. לוי החתום על האמנה (נחמיה י יב). 3. בן זבדי בן אסף ואבי מתניה, מצאצאי אסף (נחמיה יא יז, כד, דה"א ט טו, טז ז).

~מִיכָאל (א)

מיכאל ושלשול קטן – כלומר גדול שבכל הבריות או קטן שבכולן [חולין מ].

~מִיכָאֵל (ב)

א.מיכאל (הוא מלאך) שר הפנים [ישע' סג ט]. מלאך [איוב ט ח, עיי"ש כה ב, דניאל י יג, יב א]. מלאך האמצעי [שבעות לה: עיי"ש, עיין תוס' ב"מ פו: ד"ה ההוא].

ב.מיכאל ומשלם (אבות בית אב לבני גד) – היו ראשי אבותיהם של אותו יחס, כי כולם התייחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל [דה"א ה יג].

1. אבי סתור מהמרגלים (במד' יג יג). 2. מבני אביחיל משבט גד (דה"א ה יד). 3. מבני גרשון בן לוי, סבו של אסף (דה"א ו כד-כה). 4. בן ירחיה בן עוזי בן תולע (דה"א ז ג-ה). 5. בן בריעה הבנימיני (דה"א ח טז). 6. מראשי האלופים למנשה (דה"א יב כא). 7. אביו של עמרי הנגיד (דה"א כז יח). 8. הבן הששי של יהושפט (דה"ב כא ב). 9. אבי זבדיה, ראש משפחת בני שפטיה (עזרא ח ח).

~מִיכָה

(המורשתי, נביא בימי יותם אחז וחזקיה) איש אחד מבני הנביאים [סנה' פט: עיי"ש וכן ירמ' כו יח, מיכה א א]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

1. איש מהר אפרים שהיה בביתו פסל ומסכה (שופטים יז ה, נקרא ג"כ מיכיהו בשופטים יז א, ד, סנה' קג ע"ב ד"ה פתו ואילך). 2. בן עוזיאל (דה"א כג כ). ראה גרב. 3. משבט ראובן, צאצא של יואל (דה"א ה ח). 4. ראה מיכא, מיכיה, שבע ג

~מִיכָיָה

1. אביו של עכבור משרי יאשיהו, בדה"ב לד כ נקרא מיכה (מ"ב כב יב). 2. בן זכור ואבי מתניה, כהן בימי נחמיה (נחמיה יב לה, מא).

~מִיכָיָהוּ

א.מיכיהו בת אוריאל (אשת רחבעם ואמו של אביה) – ולמעלה (דה"ב יא כ) קורא לה שם אחר, מעכה בת אבשלום ובמ"א (טו ב) כתיב כמו כן מעכה בת

אבישלום, (אלא ש)מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה, ובמלכים (א, טו ב) שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב (לקמן ב טו כז) וגם מעכה אם אסא (המלך) הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קראה לחמותה על שם כלתה, כך מפורש בירושלמי. והמסורת הזו תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה, זו משום שבחה [דה"ב יג ב, עיי"ש].

ב.מיכיהו בן ימלא – רעהו של מיכה (הנביא) נתנבא על אחאב ליפול ביד ארם... [סנה' פט: עיין מ"א כב ח-כח, דה"ב יח ז, יג, כג-כז. בדה"ב יח יד – מיכה]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

@בדה"ב יז ז נזכר מיכיהו, שר בימי יהושפט, בירמ' לו יג נזכר מיכיהו (בפסוק יא נקרא מיכיהו) בנו של גמריהו בן שפן הסופר. ראה אבישלום, מיכה

~מִיכָל (א)

מיכל המים – איני יודע לו פתרון במחברת כל, ופתרונו לפי ענינו כמו שבולת הנהר [ש"ב יז כ].
*איין לו דמיון במקרא. עפ"י ת"י מיכל ירדנא. לרוב המפרשים השורש הוא יכל. ראה גיגית, כלי

~מִיכָל (ב)

(מיכל) בת כושי – בת שאול, כדכתיב... [ערובין צו. עיי"ש תוס' ד"ה מיכל]. בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל – וכי מיכל ילדה? והלא מירב ילדה לו, אלא מירב ילדה ומיכל גידלה לפיכך נקרא על שמה [ש"ב כא ח].

*מיכל היא בתו הצעירה של שאול ואחות מירב. בש"ב ג ה ודה"א ג א נקראת עגלה ונחשבה כאחת מארבע הנשים היפות בעולם (מגילה טו ע"א). בקשר לתולדותיה יש סתירות בפסוקים למי היתה נשואה וכן אם היו לה בנים ועיין בסנה' יט ע"ב. היא היתה אשתו היהודיה היחידה של דוד (ש"א יח כז, עיי"ש יד מט, ש"ב ו כג, כא ח, דה"א טז כט). ראה יתרעם, מירב, עגלה ב, פלטי

~מִיל

ד' מילין – שלשים ריס [ב"ק עט: ב"ב כג]. כל אלפיים אמה מיל [במד' ב ב, יחז' מח א, עיי"ש]. י"ב מיל – שלש פרסאות, מחנה ישראל מבית הישימות עד אבל השטים תלתא פרסי [ברכות סג:]. ששה עשר מיל – ד' פרסאות [מגילה ו]. לתשעים ריס י"ב מיל... שהמיל הוא תחום שבת... לכל אלפים אמה מיל [יומא סז. עיי"ש ד"ה שבעה]. מרעמסס (ל)סכתה – ק"ך מיל היו

*מ"מ : יהושע ה ב, שבת קל ע"א ד"ה שש, קלד ע"א ד"ה
כיסתא, מגילה טז ע"ב ד"ה אמרתך. ראה ברית

~מילוסא

אוריא (כלומר שטח) [ב"ב סז].
*בדה"ב לה יג מתרגם ובצלחות - מילוסיא

~מילי, מילתא

*לשון מלה או דבר. מילי זה לשון רבים של מילתא.

~מילת

#א. צמר שגוררין ברותחין מן הכרס [חולין נ].

*ראה תמילא, מילה, מילתא

#ב. אליה של און, בשר ולא תנוך [קדושין כא]; אליה
[בכורות לז].

*עין בערוך ערך מל יד.

~מילתא

#א. איצטלא דמילתא – טלית של צמר נקי בן יומו
[סנה' מד]. מילתא אלבישיה יקירא – מעיל דמיו
יקרים למי שרגיל ללבושו [שבת י]. מילתא דמלכא –
שיראים של אוצר המלך [ב"מ עח].

*בה"ר מציין לספר יד אליהו להגר"א שולזינגר, שהרש"ש תמה
על רש"י שמפרש מילתא - שיראים, שכן בכל מקום מילת
משמעה צמר, כמו בשבת נד ע"א שמכבנין אותו למלת, ורש"י
מפרש לעשות מצמרו כלי מילת... וראה שרש"י סובר כמובא
בברכות נו ע"א דנפל תכלא בכולהו שיראי (דמלכא) - ומפרש
תולע (שמשמעו משי), משום שאין דרך מלבושי המלך להיות
מצמר... דא"כ מה בינו להדיט... ומלבוש המלך ודאי שהיה
ממשי, ויש משי הדומה לצמר ויש הדומה לפשתן... ובזמן הש"ס
לא היה המשי מצוי והיה יקר המציאות (ולכן לבשו אותו
המלכים). ראה מילא, מילת, מלה, מלתא, פשתן, קאזא

#ב. מילתא דשיבתא – מנהג שדים שמזיקין למי
שיאכל ואינו נוטל ידיו [תענית כ]. לחש של מכשפות
[חולין קה].

@בערוך ערך מילתא מפרש שהוא יום הקזה (בחולין קיא ע"א).
ראה אבזקא

~מִיָּם

כן דרך המים, כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימין
(נ"א מאדימות) [מ"ב ג כב]. תורה [ישע' נה א, סוכה
נב. נב.]: פוטר מים – תורה נמשלת למים, דכתיב
(ישע' נה א) הוי כל צמא לכו למים [סנה' ז]. (כינוי
לאומות [תהלים סט ב]. אי אפשר למים לעלות להר
שהוא גבוה ממקום שנובעין שם [יומא לא].

*עין ב"ק יז ע"א: אין מים אלא תורה. דה"א יא טו. ראה זר ב
מים אדירים – %מ"מ : ב"ק צא ע"א ד"ה צללת. ראה
אמודאי

מים אחרונים – של אחר הסעודה שחייבו חכמים, מפני
שמלח סדומית יש שמסמא את העינים [סוטה ד].

[שמות יב לז]. י"ב מיל אורך מחנה (בנ"י במדבר)
[שמות כ טו, במד' לג מט, שבת פח: סוטה לד]. חצי
מיל – זהו שיעור אורך בין השמשות ולאחר חצי מיל
הוי לילה [שבת לד]. ממגדל נוניא לטבריא – מיל
[פסחים מו]. מעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מיל
– כך שהיית החמה לצאת בעוביו של רקיע וכנגדה
שוהה בשקיעתה ליכנס, דהיינו משקיעתה ועד צאת
הכוכבים [פסחים צג: עיי"ש צד. ד"ה עובין]. מודיעים
כרך רחוק מירושלים ט"ו מיל... [חגיגה כה]. הר
גריזים והר עיבל רחוקים ששים מיל מן הירדן [סנה'
מד]. שיעור עבודה מפרש בברכות (טו). ובפסחים
(מו). כדי מיל [נדה נה].

*שיעור המיל הוא אלף פסיעות כפולות. המיל הוא שבעה
ומחצה של הריס הפרסי. ארבעה מילין הם פרסה. לפעמים היו
משתמשים בבטוי מיל לציין את אבני הדרך בצידי הדרכים
המסמנים את המרחקים. לשון המשנה ביומא פ"ו מ"ד "שבעה
(ריס) ומחצה לכל מיל". עין בספר כרם חמד (יהודה לייב
רבינוביץ, ירושלים תשס"ח) עמ' רכ"ב גילוי נפלא בפיוט הקליר
בשיעור מיל ובירושתינו ספר ראשון (ב"ב תשס"ז, עמ' נ"ט מהו
שיעור המיל לדעת הקליר. +מ"מ : יחז' מח א, יומא סז ע"א ד"ה
שבעה ומחצה. גיטין נז ע"א ד"ה בליונא. ראה כברה, שמש א,
מודיעים, פרסה

~מילא (א)

מילא פרהבא – קוטוין (כותנה)... לישנא אחרינא צמר
רך ונקי [נדה יז].

*ראה מילת, מילתא א, משחא, עמר ד, פקולי, פשתן, קאזא

~מילא (ב)

ממילא – בחנם, בלא טורח [קדושין נג].

~מילדת

*ראה חיה ב, ילד, חכמה

~מילה (א)

עץ שגדילים בו מילין והם עפצים ובלעז גלי"ש
(תרגום של עפצים) [ערובין ג]. מילין – עפצים,
גלי"ש בלעז [פסחים נג]. מי מילין – מים ששרה בהם
עפצים שחוקים, גלי"ש בלעז [גיטין יט].

*מה שנקרא היום מילה הוא עץ הגדל באירופה, ובא"י יש עץ
דומה בשם מילה סורית, אך אינו דומה למילת שבמשנה
ולמילין שבתלמוד. ראה מלה, ניר ב, עפץ, עפצא

~מילה (ב)

(ברית) המילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר
לנקבה [ברא' יז יד]. מילה – ברית בשר [יומא פה:
בהיפוך]. מילה אנו משמרים מאימתו של הקב"ה [סנה'
קי:].

*מ"מ: יומא פג ע"ב ד"ה מים אחרונים

(מים) גנובים (ימתקן, משלי ט יז) – כלומר, דבר האסור לו (לאדם) יצרו רודף אחריו [סוטה ז]. אין טעם ביאת פנויה כטעם אשת איש... [משלי ט יז].

*עין בתוס' נדרים צא ע"ב ד"ה מים.

מים זרים – מים חיים נובעים, שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים. זרים הם נובעים, וזה יוכיח (מ"ב יט כד) אני קרתי ושתיתי מים זרים. ומנחם חבר זרים עם (ישע' א ו) לא זרו ולא חבשו, לשון מימי תרופה ונתן טעם לדבריו ואמר כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם ואם היה מוסיף יו"ד מ"ם והיה אומר זרומים לרבות המ"ם ולהיותם זרמים (כאן מובאת הערה שאינה לרש"י) [ירמ' יח יד, ראה זור].

מים המאריים – מ"מ: תוס' סוטה כז ע"ב ד"ה כשם.

מים סרוחין – מי מטר [ב"מ קח].

מים ראשונים – שלפני המזון [סוטה ד].

מים רבים – (ת"י) בריכת מים סגיאין [ירמ' מא יב]. האומות עובדי כוכבים [שה"ש ח ז, עין יחז' יז ה].

מים רעים – מים סרוחים [ברכות כב: כה]. מים מגולים [חולין נח].

מים שאין להם סוף – כל שעומד ואין רואה מארבע רוחותיו [יבמות קטו].

מים שלנו – %עין פסחים מב ע"א והם מים שנשאבו מאתמול ולנו כל הלילה ונצטנו ומשמים לאפית המצות. *עין בערוך ערך מי. עין תוס' שבת קמג ע"ב ד"ה שמשך, שבכל מקום מים הוא לשון רבים. +מ"מ: משלי כז יט ד"ה כמים, איכה ג נד, סוכה נג ע"ב ד"ה סולמך, חגיגה יא ע"א ד"ה במים, יבמות קיז ע"א ד"ה ורבנן כמים, סוטה מב ע"א ד"ה דבר רך. ראה אדיר, גריסין, מי, מיא, משך ב

~מ"מ

1. כהן מעולי בבל (נחמיה יב ה). 2. בן פרעוש (עזרא י כה). 3. כהן שהשתתף בחנוכת החומה. (נחמיה יב ה. שם יח נקרא מימן, שם יב, יז מא נקרא מנימן). 4. כהן מראשי אבות משמר כהונה (דה"א כד ט). ראה מנימן

~מימרא

*מאמר של אמורא. +מ"מ: תוס' כתובות מד ע"א ד"ה והלכתא.

~מ"ן, מינה (א)

כל עוף שנאמר בו למינה, למינו, למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראהם ולא בשמותם, וכולן מין אחד [ויקרא יא יג]. חמשת המינים – חטה ושעורה וכוסמין ושיפון ושבולת שועל [נדרים נה].

למינו (ברא' א יב) ת"א לזנוהי [דניאל ג ה]. למינה תהיה דגתם – לא מפיק ה"א, ופירושו (ירושלמי שקלים יב) למינים הרבה תהיה דגתם. למינה לשון רוב מינים, כמו (שמות ז כא) והדגה אשר ביאור, וכן (ישע' כא ב) כל אנחתה השבתי [יחז' מז י].

שבעת המינים – %מיני גידולים שנשתבחה בהם א"י: חטה, שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית, תמר ומהם מביאים את הביכורים (עין דברים ח ח). *ראה זן

~מ"ן, מינות (ב)

המינין – תלמידי ישו (בגמ' עכו"ם) [ברכות יב. ד"ה מינות], תלמידי הנוצרי (בגמ' אותם) ההופכים טעמי התורה למדרש טעות ואליל [שם יב], משומדים (בגמ' משרתים) לעבודה זרה [שבת קטז], צדוקים (צ"ל מינין) – תלמידי ישו הנוצרי (בגמ' תלמידים) החולקים על התורה [יומא מ], התלמידים (בגמרא: האנשים) אשר הפכו דברי אלהים חיים לרעה, כגון צדוקים ובייתוסים [ר"ה יז], הנמשכים אחר טעותו של ישו ותלמידיו [סוטה מט: חסר בדפוסים המצויים], גלחים (בגמ' כופרים באל חי) [סנה' ק], כומרים לעבודה זרה, בין גויים בין ישראלים [ע"ז כו]. מין – האדוק בעבודה זרה, כגון כומר (בגמ' בדפוסים אחדים: יהודי שאינו מאמין לדברי חז"ל) [גיטין מה], זה האדוק בעבודת אלילים, ומין ישראל חמור ממומר לע"א, שהמין אדוק בה וכל מחשבותיו לה [חולין יג]. ברכת המינים ביבנה תקנוה – לאחר זמן מרובה, קרוב לתרבותו של הנוצרי שלמד להפוך דברי אלהים חיים [ברכות כח: בגמ' יש רק את שלש המילים הראשונות בלבד].

*על ברכת המינים – עין בספר אומה במאבקה עמ' 145. עין ברכות יב ע"ב ד"ה וכן הוא אומר: ואין לך נבל מן ההופך דברי אלהים חיים.

מינאי – תלמידי ישו שאינן מודים לדברי חכמים [חגיגה ה], תלמידי ישו (בגמ' תלמידי עובדי ע"א) [ב"ב כה].

דרך מינות – שמבזין מדרש חכמים והולכין אחר המשמע (נ"א משמעות המקרא) [מגילה כד].

*יש גירסא במקום דרך מינות, דרך קראים, אך הרצ"ה חיות מעיר שזו טעות סופרים כיון שעדיין לא היו קראים בימי המשנה והתלמוד. במשנה שבירושלמי נאמר: הרי זה דרך חיצונים, והרמב"ם גורס: הרי זה דרך צדוקים. הרמב"ם בפירוש המשניות לאבות פ"א כותב: ומאז יצאו אלו הכתות הרעות ויקראו באלו הארצות ר"ל מצרים קראים, ושמותיהן אצל החכמים צדוקים ובייתוסים.

דרך מינות – שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום... [מגילה כה]. מינות – אותם ההופכים טעמי התורה למדרש טעות ואליל [ברכות יב]. מינות – פריקת עול של כל המצוות – [משלי ב טז].

*בע"ז כו ע"ב יש מחלוקת בגמרא אם מין הוא מומר להכעיס או העובד ע"א. ישנם הרבה שינויים בדפוסים בכל הנוגע למינים וע"א, אך הדפוס הנחשב להכי מדויק הוא דפוס ויניציאה. עין בספר חסרונות הש"ס, בספר העקוב למישור מר' דוד קאהן, ובש"ס מהדורת עוז והדר החזירו למקומן את כל חסרונות הש"ס. לפי ר"ב מוספא בערוך ערך מן ו', מקור השם מין הוא

~מירבל, מירבל~

*ראה ארבלא

~מישא~

*בן שחרים מבני בנימין מאשתו חודש. יש הסוברים שאביו הוא אחדו שהלך לגור בשדה מואב (דה"א ח ט).

~מישאל~

1. בן גזיאל, דוד אהרן מבני קהת ואחי אלצפן (שמות ו כב). 2. אחד משלשת רעי דניאל (חנניה ועזריה), שר הסריסים שינה את שמו למישך (דניאל א ו). +מ"מ : סנה' צב ע"א ואילך. 3. אחד משלושה עשר אנשים שעמדו לימין ולשמאל עזרא כשקרא את התורה [נחמיה ח ד].

~מישור~

ארץ חלקה שנוחה לידרס [חולין פט]. במישור – לשון נוח ורך [ישע' יא ד], בדרך ישרה [תהלים כו יב]. כל העולם דומה עליו כמישור – ממון אחרים דומה לו היתר [יומא עה]. מישור הוא דרך כבושה להביא בו סחורה לעיר היושבת ביבשה [– יחז' כז כה]. מישורא [ברא' לה ח בהיפוך].

*ראה אבל, איל א, אלו, באגא, בלימה, בעל, בקעה, ישר, ככר, כר א, מישרים, ממרא, ערבה א, פקתא, צדק, שור, שפלה

~מישחא~

*ראה משחא

~מישן~

*שמו הנכרי של מישאל שניתן לו ע"י אחד הסריסים (דניאל א ז).

~מישן, מישון~

א.א. ביצייתא דמישן – נהר קטן ואין מהלכין בו אלא בספינות קטנות... [ב"ב עג].

ב.ב. (עשרה קבין עזות ירדו לעולם), תשעה נטלה מישן – רובן ממזרים, כדאמר לקמן (עא:) גבי יוחסין, מישן מיתה. וביבמות (יז. עיי"ש בגמרא) אמרי' נמי פסולי דהרפניא משום פסולי דמישן [קדושין מט:]. (מישן) מתה – ממזרים גמורים כולם [קדושין עא:].

*מישן היא עיר בדרום בבל שהיתה פרוצה בעריות. בשערי תורת בבל לשבת לו ע"ב כותב שמישן לא היתה קרובה לא"י, שהרי היא יושבת על נהר חידקל, וא"כ היא רחוקה מא"י עוד יותר מבבל, אלא שמישן רחוקה הרבה גם מסורא ונהרדעא, מקום מושבם של רב ושמואל. +מ"מ : יבמות יז ע"א ד"ה והיא עמוקה וד"ה משום. ראה הרפניא, תרמוד

~מישע~

מישע מלך מואב (שהיה בימי אחאב יהורם ויהושפט) הקריב בנו לעז' [סנה' לט: עיין מ"ב ג ד].

קיצור של מאמין שקראו לעצמם אלו שסטו מן הדת, ובספר תולדות עם עולם כותב שהוא ר"ת מאמיני ישו הנוצרי. עיין בערוך ערך בדל, שמינין הם המבדילין בין ישראל לאביהן שבשמים. יש הסוברים שזה בא מהמילה מיאן (בדת). כמו כן יש הסוברים שמיין הוא ר"ת של מאמיני ישו נוצרי. עיין בפירושים השונים על ברכת המינים בתפילת שמונה עשרה ובספר אגמה שנה א' עמ' 154 מחקר ארוך על מקור השם מיין. ראה אמגוש, אפיקורוס, בי אבידן, בי נצרפי, גדופי, כותי, כפר ב, מומר, מינות, פילוסופא, צדוקי, קראי

~מינה~

*ראה מין א

~מינים, מינות~

*ראה מין ב

~מינקת~

קנה חלול המוציא ומעלה היין עד פיו [ע"ז נח]. *מה שנקרא היום קש לשתיה. ראה ארק, דיופלי, גשתא, ולפי הערוך כולם מין אחד הם, אלא שעשויים מחומרים שונים כגון זכוכית, קנה וחרס. ראה ינק, מייץ, מרבניתא

~מינשתא~

דלא מינשתא – אין נשימה ניכרת בו, שאין דופק כנגד לבו [שבת קלד].

~מיפחזנא, מיתחזנא, מיתעזנא~

*עיין בנדרים י ע"ב ד"ה מיפחזנא... שהם כינויי נזירות.

~מיפעת~

*עיר לויים בנחלת ראובן (יהושע יג יח, ירמ' מח כא, דה"א ו סד).

~מיץ~

כי מיץ חלב יוציא חלב – כי כאשר תצא חמאה על ידי מיץ חלב ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי, כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס. מיץ – סחיטה פרימיודור"א (לחיצה) בלע"ז כמו (שופטים ו לח) וימץ טל וגו' ורבותינו פירשו (ברכות סג:) אם נבלת עצמן על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך ואפי' נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנושא. ואם זמות, אם שמת זמם על פיך וחסמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום בו. כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס כך שלא הבינות מהר ואתה מתנבל עליה סוף יוציא מפך אחר זמן הלכות רבות והוראות [משלי ל לג]. מיעוך [שבת פח].

*ראה חבץ, מץ, מצה ב, מצץ

*בדה"א ב מב נזכר בכור כלב בן חצרון, אבי זיף.

~מישרא

*ראה משארא

~מישרים, משרים

זכיות [תהלים צו י], פשרה ושימת שלום [שם צט ד], פשרת שלום [דניאל יא ו], פשרה, דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה [משלי א ג], מישור [שה"ש א ד, ז י].
*ראה ישר, מישור

~מיתה

*ראה מות

~מיתיבי

*משמע משיבים, כלומר הקשו בני הישיבה.

~מיתר, מיתרים

מיתרים – חבלים לקשור [שמות לה יח]. חבלים דקים התלויים בשולי אוהלים וקשורים ביתדות שקורין קיבילי"ש (יתדות) בלעז ותוקעין בארץ [ישע' נד ב].
*ראה יתר א

~מך, מוך

#א.עניו (הכוונה לדוד, ראה תם) [סוטה י:]. חלש [שם לד:]. שלא יכול להושיע [מגילה יא].
#ב.ואם מך הוא – שאין ידו משגת [ויקרא כז ת], כי ימוך – דוחק עוני [שם כה כה].
@מוך הוא צורת משנה של שרש מך. בספרי פ"ד נאמר: דברי תורה אין מתקמים אלא במי שהוא ממיד את עצמו. +מ"מ: שמות כא ב, ויקרא כה מז, קהלת י יח, ב"מ קיג ע"ב ד"ה ומפץ, ערכין יז ע"א ד"ה השג יד. ראה מוך, מכה, מכך, מכמד, מכתם, נמד

~מכא

זוזא מכא – זוז רע ופחות שאינו יוצא בהוצאה [שבת קכט:]. פחותה צורתו [ב"ק לז:].
*ראה מוך א, מכך

~מכבד, מכבדות

#א.אישקובי"ש (מטאטאים) שמכבדין בהן את השולחן [שבת קכד:].
#ב.כפות תמרים הן בראש הדקל וכפופות זו אצל זו כעין כלי וכשהתמרים נושרים מקבלות אותן [פסחים נו:]. ענפי דקל [סוכה יג:].
*מכבד הוא אשכול פרי התמר. ראה חופיא, כפה א, לולב, סנסן, פאר ב

~מכביר

*ראה כבר

~מכבנא

עיירה [דה"א ב מט].

~מכבנא, מכבנתא

#א.מאי כוליארי? מכבנתא – נושק"א (סיכה, מכבנה), על שם שמכבנת וקושרת מפתחי החלוק [שבת סב:]. נושק"א (אישפינגל"א. סיכה) של זהב שיש כמו טס בראשה [שם קנו:].
*מכבנתא היא מה שנקרא היום סיכת ראש. באור זרוע ח"ב סימן פד סעיף ד מביא את דברי ר"ת (שבת קנו ד"ה כבינתא) שמפרש מכבנתא צעיף משונה, כמו (ישע' ג כג) והצעיפים והרדידים מתורגם וכבינתא. עיין בערוך ערך מכבנתא. ראה בית נפש, כבן, כוליאר, עיר א, שר ג
#ב.מכבנה – (שם) עיירה (בנחלת יהודה) [דה"א ב מט].

~מכבני

*גבור משבט גד, שפרש משאול והצטרף לדוד (דה"א יב יד).

~מכבך (א)

לשון כברה שקורין קריבל"א (כברה), כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת [שמות כז ד], כעין ציור מצויר בקליעה ושל נחושת היה בתחתיו של מזבח, עשוי כנפה וגבוה עד חציו של מזבח [זבחים נג:]. לבוש כמין היקף של כברה והוא עשוי נקבים נקבים ככברה ורשת של דגים ומגיע למעלה עד מתחת לכרכוב המזבח... והוא היה סימן להבדיל בין הדמים העליונים לדמים התחתונים [שם סב:]. מכבר (שמות כז ד) מתורגם סרדא [שמות כז ט].
*ראה כבר ב, כרכב א

~מכבך (ב)

ת"י גונבא, וכן (שופטים ד יח) ותכסהו בשמיכה תרגום בגונבא, והוא בגד [מ"ב ח טו].
*אין לו דמיון במקרא. ראה שמיכה

~מכבש

פריש"א, שני לווחים ארוכים וכבדים, וסודרין בגדים על התחתון ומורידין העליון עליו וכובשים את הבגדים על יתדות, שיש עמודים קבועים מנוקבין בארבע הפאות של התחתונות, והעליונה מנוקבת בארבע זויותיה ועולה ויורדת בעמודים, וכפי מה שהוא רוצה לכבוש מורידה, ותוחב יתד בנקב העמוד ואינה יכולה לעלות [שבת קמא:]. פריש"א בלעז

[תענית טו].

*ראה גחץ, זייר, כבש

~מְכָדִי

מכדי – למדנו כאן [יומא כז].

*מכדי מופיע מאות פעמים ומובנו הנה, מעתה, וצ"ע אם זו ג"כ משמעות.

~מְכָה

מכה באה מחמת האור [חולין ח]. סימני מכה וסימני

שחין שוים... [ויקרא יג כד].

*ראה שחין

~מְכוּן, מְכוּנִים

#א. לשון אוצר של פורעניות, כדכתיב (משלי יט כט)

נכנוו ללצים שפטים [חגיגה יב]. שבעה רקיעים הם...

מכון [תהלים יט ז, דניאל עיי"ש].

#ב. מכון לשבתך – מקדש של מטה מכון כנגד כסא

של מעלה [שמות טו יז, דניאל ח יג, כתובות סב].

*ראה תכונה

~מְכוּנָה

ת"י בסיסא (בסיס), כמו (שמות לה טז) את הכיור

ואת כנו [ירמיה כז יט].

מְכוּנָתָה – קביעותה ובסיסה... [זכריה ה יא, עיי"ש].

~מְכוּרָה

*ראה מכרה ב

~מְכוּשׁ

מכת קורנס [ע"ז יט].

*ראה דקר א, מעדר, מר א

~מְכוּת

נתתי חטים מכות – בל"א פו"ל אוי"ף (בשפע), וי"א

מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת [דה"ב ב ט].

*יש סוברים ש"חטים מכות" משמעו לשון מאכל ושייך לערך

מכלת. עשרת מכות מצרים בר"ת הם דצ"ך עד"ש באח"ב.

~מְכוּתָא

וילון ספינה [גיטין לו], נס שפורשין עליו וילון של

ספינה [שם פז]. אסקריא דמכותא – כלונסות ארזים

שתולין בה וילון הספינה. מכותא – וילון [כתובות

סט:]. תורן של ספינה, מש"ט (תורן) בלעז [ב"ב

קסא:].

*ראה מפרש, נס

~מְכוּחַל

~מְכָה, מְכוּת, מְלָקוֹת

דיני מכות – מלקות ארבעים [סנה' ב]. כל מכה קרויה

פה [שבת עז]. הכתה חולדה – נשכה [חולין נו]. מכה

הבאה על האדם לא לחינם היא באה [איו"ב ה ו]. אמר

מר (קדושין פא). מלקין על לא טובה השמועה...

[סנה' כו:].

מכת אחוריים – עפולים וטחורים [תהלים עח סו].

מכת בזיון – %מ"מ : ש"א יב טו

מכת בעילה – כל זמן שתהא רואה דם מחמת תשמיש

דם בתולים הוא [נדה יא:].

מכה בפטיש – גמר מלאכה [שבת עה:]. הוא גמר כל

מלאכה, שכן אומן מכה בקורנס על הסדן להחליקו

בגמר מלאכה [שם עג:].

מכת זנב – חותך מילות וזורק [דברים כה יח].

מכת חץ – %מ"מ : ויקרא כו יא.

מכת חרב – %ראה עלף

מכה טריה – ת"י מרססא, כתותה ומרוססת [ישע' א

ו].

נכהו בלשון – (ת"י) נסהדיניה סהדותא דשקר [ירמ'

יח יח].

מכת מדינה – %מ"מ : ב"ק קטז ע"ב ד"ה מכת, ב"מ קג ע"ב

ד"ה נהרא, שם קה ע"ב ד"ה מכת מדינה.

מכת מות – %מ"מ : משלי יט יח, סנה' עז ע"ב ד"ה מהו, שם

עט ע"א ד"ה והיה בה.

מכת מרדות – מכת רידוי מדרבנן [יבמות נב. כתובות

מה: נזיר כג]. רידוי בתוכחה שלא ירגיל בזה ואין לה

קצבה אלא עד שיקבל עליו [חולין קמא:]. מלקין על

היחוד [כתובות יג. בהיפוך].

מכת מתנים – %מ"מ : דברים לג יא

מכת נפש – מיתה [ברא' לז כא].

מכת הנקב – %ראה טחורים

מכת סכנה – %מ"מ : ע"ז כז ע"ב ד"ה כל מכה.

מכת עכברים – %מ"מ : דה"א טז יב.

מכת פרושין – שמכה את עצמו בכתלים להראות

שהוא עניו וצנוע [סוטה כ:].

מכת צרור – %מ"מ : ב"ק קטז ע"ב ד"ה לא ישפכם.

מכת רוב גשמים – %מ"מ : ירמ' מט ד.

מכת רקבון – %מ"מ : חגי א ט.

עשרת מכות מצרים – %מ"מ : ישע' כג ה.

מכלות זהב – מזוקק וצרוף, פי"ן (עדין, טהור) בלעז
[דה"ב ד כא].
*אין לו דמיון במקרא.

~מְכָלֵל, מְכָלֵל, מְכָלֵלִים

מכלולים – דברים שהם למכלול, פרימיני"ט (קישוט)
בלעז, ומה הם המכלולים, גלומי תכלת ורקמה,
טליתות של תכלת מרוקמות... [יחז' כז כד, עיי"ש כג
יב, לח ד].
מְכָלֵל יופי – שם דבר, פרימיני"ט (עיטור) בלעז
[תהלים נ ב].
*ראה גלומים, כליל, עדי

~מְכָלֵת

לשון מאכל [מ"א ה כה].
*+מ"מ : דה"ב ב ט. ראה מאכלת, מכות

~מַכְמֵךְ

*ראה מכך

~מְכַמֵּן, מַכְמֵנִים

*לשון אוצר - עיין דניאל יא מג

~מַכְמֵס

*ראה מכמש

~מְכַמֵּר (א)

הרי מכמר – שם המחזז [יומא לט:].
*לשון מכמורת, רשת - עיין ישע' נא כ, חבקוק א טו, טז, תהלים
קמא י. ראה כמר

~מְכַמֵּר, מְכַמֵּרֶת (ב)

*+מ"מ : ישע' נא כ, ישע' יט ח, קהלת ז כו. ראה חרם א, מצודה,
נשב ב, שותא

~מְכַמֵּשׁ, מַכְמֵס

מקום [ישע' י כח]. הפלשתים היו חונים במכמש,
ומכמש בהר... [ש"א יג כג, עיי"ש פסוק יא].
*בעזרא ב כז ונחמיה ז לא נכתב מכמס. ראה גבע

~מְכַמֵּת

*עיר בגבול מנשה ואשר (יהושע טז ז, יז ז).

~מְכַנְדֵּבִי

*כהן שנשא נכרית (עזרא י מ).

~מְכַנֶּה

*מקום בנחלת יהודה (נחמיה יא כח).

מכחולא – עץ שהוא מכניס בשפופרת, ונותן בעיניו
וקורין לו מכחול [שבת קנא:]. כנף עוף או כף רחב דק
של עץ שנוטל בו הכחול ונותן בעין [גיטין סט:].
קיסם או כנף שמכניסין בשפופרת חלולה שהכחול
לתוכה ומוציאין מן הכחול במכחול ומעביר על העין
[ב"מ צא:]. קיסם שמכניסין בשפופרת, קנה שהמכחול
בתוכה, והקיסם קרוי מכחול על שם שכוחלין בו [ע"ז
כ:], שפופרת הוא קנה חלול שנותנין בו כחול לכחול
עינים, מכחול הוא קיסם דק שבו נוטלין הצבע מתוך
הקנה [מכות ז:]. קיסם של עץ או של כסף שתוחבין
מכחול בתוכו ומטבלו בכחול ומוציאו [סנה' סח:].
קיסם ארוך ומוך על ראשו של מכחול [נדה סו:].
*עיין בערוך ערך מכחל. ראה חרום, כוחלא, כחל ב, כתב א,
שפופרת

~מְכִי

*אביו של גאואל ממטה דן, אחד מן המרגלים (במד' יג טו).

~מַכִּילֵתָא

עיין במכילתך – במשנה הסדורה לך [גיטין מד:].
*בערוך ערך מכל א מפרש ברייתא שהיו בה טעמי התנאים.

~מְכִיר

אומר אני בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות, אחת
נקראת על שמו ואחת על שם גלעד בנו [במד' כו כד].
*בנו הבכור של מנשה בן יוסף מפילגשו הארמית ואבי גלעד,
אביה ופרש מאמו מעכה בת בנימין (במד' כו כט, יהושע יז א, י,
שופטים ה יד, דה"א ז יד). בש"ב ט ד, יז כז מכיר בן עמיאל
מ"לו (נ"א לא) דבר" שבגלעד. בביתו נחבא מביבושת בן יהונתן.
ראה סיק

~מְכִךְ

וימכו – נעשו שפלים [תהלים קו מג]. הומכו – נדכאו
ונתמסכנו [איוב כד כד]. ימך המקרה – ישפל הבנין
המקרה את הבית [קהלת י יח], ישפל [– תהלים טז ה].
נתמכמך בבנין – נתנוהו בבנין במקום לבינה. ל"א
עסק בבנין עד שנעשה מך, כדאמרינן (סוטה יא). כל
העוסק בבנין מתמסכן [סנה' קא: עיי"ש].
מכא – נתרככה... ל"א מכא – נשפלת... [סנה' צה:].
*+מ"מ : ישע' ה טו. ראה מוך, מך, נמד, תמד

~מְכָלֶה, מְכָלֶאת

דיר הצאן [חבקוק ג יז], מכלאותיך – הוא דיר הצאן,
כמו... פר"ק בלעז [תהלים נ ט], מכלאות צאן – דירי
צאן, כמו (חבקוק ג יז) גזר ממכלה צאן [תהלים עח ע].
*ראה דיר, נוה, רפת

~מְכָלוֹת

~מְכַנְס, מְכַנְסִים

מכנסי בד – בגד לכהן [שמות כח מב].

+*מ"מ : שמות כ כג

~מכנשתא

מכנשתא דבי דרי – בשעת אסיפת גרנות [ב"מ כא].

~מָכַס

+*מ"מ : יומא כד ע"א ד"ה או מתרומת, מגילה יב ע"א ד"ה בעלי, ע"ז יב ע"ב ד"ה וסימן. ראה כרגא, מוכס, מס

~מְכָסָה (א)

מכסת (בפסוק : במכסת) – חשבון, וכן (ויקרא כז כג) מכסת הערכך [שמות יב ד], במכסת (שמות יב ד) לשון מנויין, כמו (ויקרא כז כג) את מכסת הערכך [פסחים סא.], לשון מנויין כמו (ויקרא כז כג) מכסת הערכך [זבחים כג. בשמות יב ד מתרגם אונקלוס תכוסו – תתמנון]. מכסת – מנין דמיו דהיינו שויין [ערכין יד].

*בשמות יב ד מובא מכסת משורש כסס פעמיים, כאן במשמעות מנה קצובה, ובהמשך הפסוק "תכסו" משרש כסס במשמעות נמנה, בא במנין. ראה חשב א, נכס א, תכן א

~מְכָסָה (ב)

א.מכסה עתיק – מלבושי נוי [ישע' כג יח]. מכסהו – עורות אילים והתחשים [במדבר ג כה], עורות אילים [שם ד כה], עורות אילים מאדמים [שם ב כה]. מכסה עורות אילים והתחשים [שמות לה יא]. מכסה עור תחש – כמין מרצוף (כלים פ"כ מ"א) [במד' ד י]. כסיתי – מכסה [תהלים קמג ט].

ב.מכסה – וייל"א (מפרש. עיין בא"ה) בלעז [תענית כא].

@מ"מ : שמות כו יד, משלי יב כג. ראה חסה, חפה א, כסה, כסוי

~מְכָסָה (ג)

והמכסה – חלב המכסה את הקרב [ויקרא ט יט].

+*מ"מ : יחז' כז ד"ה מכסך

~מְכַפֶּלָה

(מאי מכפלה? שכפולה בזוגות) – בית ועליה על גביו. דבר אחר שכפולה בזוגות (עפ"י ערובין נג.). [ברא' כג ט].

+*מ"מ : ברא' מו ו, דברים יב יז ד"ה לא תוכל, ערובין נג ע"א ד"ה מערת, ב"ב נח ע"א ד"ה כמדת.

~מכר, ממכר

א.מכר ומכרתם – אתם מבקשים להיות נמכרים... בלעז א"י פורוינדריי"ץ וו"ש (ותמכרו את עצמכם). ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם ע"י מוכרים אחרים, מפני שנאמר אחריו ואין קונה [דברים כח סח]. התמכר לעשות הרע – מכר עצמו לכך [מ"ב יז יז], התמכר – מכרת עצמך... [מ"א כא כ], התמכר – נמכר לע"ז [שם כא כה]. מכרם בכסף צדיק – מוכרים את מי שהיה זכאי בדין... [עמוס ב ו, עיי"ש], מוכרים [נחמיה יג ט]. עשה לו (הלווה) שדהו מכר – אם אין אני נותן לך מכאן עד יום פלוני הרי השדה שלך [ב"מ סג].

לבד ממכריו (לשון מכירה) – חוץ ממה שמכרו [דברים יח ח, סוכה נו].

ממכרת עבד – בהכרזה, כאן יש עבד למכור [ויקרא כה מב].

+*מ"מ : ברא' כה לא, עמוס ב ו, ב"ב פה ע"ב ד"ה אין לו רשות. ראה שבר ב

ב.מכרתי – כתרגומו ואימסר (לשון מסירה) [יחז' ל יב].

~מִכָּר (ב)

מכרו – מכירו הרגיל אצלו [מ"ב יב ו]. מכרי כהונה – מכיריו ואוהביו, כמו (מ"ב יב ו) איש מאת מכרו, דאינו רגיל לתת תרומות ומעשרות אלא לכהן זה [גיטין ל]. כהן שהיה ניכר בעיר ורוב בני אדם אוהבין אותו... לשון איש מאת מכרו [חולין קלג].

+*מ"מ : דה"ב כד ה

~מְכָרָה (א)

א.מכרתי – לפנות [מ"ק ד].

ב.מכרה מלח – מקום כריית מלח [צפניה ב ט]. לחפור [סנה' צג].

*אין לו דמיון במקרא. ראה כרה

~מְכָרָה, מכורות, מְכָרוֹת (ב)

א.מכרותיהם – לשון כלי זין. הסיף בלשון יוני מכ"ר. ד"א, מכרתיהם בארץ מגורתם נהגו עצמם בכלי חמס, כמו (יחז' טז ג) מכרתך ומלדתך [ברא' מט ה].

ב.מכורותיך (בפסוק : מכרתך) – כמו מגורותיך, ומנחם חברו לשון הולדה, וכן פירש (ברא' מט ה) כלי חרס מכורותיהם, וכן (דברים יח ח) לבד ממכריו, וכן (מ"ב יב ו) איש מאת מכרו, כולם לשון תולדות [יחז' טז ג]. מכורתם – מגורתם. ל"א כמו תולדותם, וכן חברו מנחם (ערך כר) [שם כט יד].

~מְכָרִי

*אבי עוזי וסבו של אלה (דה"א ט ח).

~מְכָשׁוּל (א)

לפני עור לא תתן מכשול – לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו... [ויקרא יט יד], כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות [מ"ק ה]. לפני עור לא תתן מכשול כמשמעו שלא יתן אבן בדרך עור להפילו [חולין ג. עיי"ש].

*מ"מ: יחז' ג כ ד"ה ונתתי וכן ברד"ק, משלי ד יט, שם כו כז ד"ה וגולל, יומא פו ע"ב ד"ה ובשוב, ב"מ עה ע"ב ד"ה מלוה, ב"מ צ ע"ב ד"ה משום, מכות י ע"ב ד"ה והאלהים, ע"ז ו ע"א ד"ה ולפני, שם טו ע"א ור"א ואילך, שם לט ע"ב ד"ה אין, מנחות סד ע"א ד"ה אבל, נדה נו ע"א ד"ה והא לית. ראה כשל, מכשלה, מתקלא, נגף, תיקלא, תקלה

~מכשול (ב)

סתימה במי הנהר ומנע את מהלך המים [קדושין ע:]. סלע מכשלה [סנה' לח]. הרימו מכשול – סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם [ישע' נז יד]. *ראה אבן נגף, בקעה, כשל, נגף, סקל, עמק ג, צור מכשול

~מְכַשְׁלָה

והמכשלות את הרשעים – דברים שהרשעים נכשלים בהם [ע"ז נה], הם עבודות זרות [צפניה א ג]. פיילנצ"א (מחסור, משגה) בלעז [ישע' ג ו]. *ראה כשל, מכשול א, ב

~מכשף, מכשפה

מכשפה – דבר הכתוב בהוה, שהנשים מצויות מכשפות [שמות כב יז]. *מ"מ: שמות ז כב, לב ד, דברים יח יא, יחז' כא כו, איוב מ ל, סנה' מד ע"ב ד"ה דבעיא. ראה חרש, כשף, פרווה

~מְכָתֵב (א)

הכתב – קריאת שם האותיות. המכתב – חקיקתן וצורתן. כך שמעתי, ולי נראה כתב זו היא חקיקת צורתן והמכתב הוא עט וחרט שנכתבה בו חקיקת הלוחות, כי ההיא דקדושין (כא:) מניין לרבות הסול והסירה והמכתב, ונראין דברי, דקרייה לא קרי לה כתב [פסחים נד]. ת"י כתב אודאה על ניסא... [ישע' לח ט]. מכתב – לשון ערבי הוא, כמו מכתבין בלשון עברי [ישע' י א]. כתב [דניאל ה ז בהיפוך]. כתב של נבואה [דה"ב כא יב].

*מ"מ: ביצה כד ע"ב ד"ה ולערב. ראה כתב ב, פלסתר

~מְכָתֵב (ב)

גרפי"א (מכתב, חרט) שחוקקין בפנקסיהן [קדושין כא:]; חרט שקורין גרפי"א [שבועות ד:]; עט ברזל [בכורות לז:]; עט [שם נא]; עט סופר, גרפי"א בלעז [אבות ה ו]. מכתבא – מכתב שקורין גרפי"א ושל ברזל הוא [ע"ז כב:]. *ראה כתב ב, רכב א

~מְכָתָה

שבר חרס גדול [ישע' ל יד, עיי"ש]. *אין לו דמיון במקרא.

~מכתיר

נשיא, ע"ש שנותן רשות לסמוך ולקרותו רבי ומאז והלאה הוא כשר להיות מוכתר ליקרא רבי מומחה לרבים... [ערובין נג:]. נתיעץ במכתיר – נטל רשות מנשיא... [שם]. *ר"ח מפרש נשא עצה מראש ישיבה.

~מְכָתֵם

מכתם לדוד – א"ר (סוטה י:): לדוד שהיה מך ותם, שהיתה מכתו תמה, שנולד מהול, ואין שיטת המקרא נופל על המדרש כאן. יש מזמור (להלן נז, נח, נט) שנאמר בו לדוד מכתם, שם יש לפרש... שהיה מך ותם, אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן. ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר, וחלוק בנעימות השיר. ד"א מכתם לדוד לשון עטרה, כמו (שה"ש ה יא) כתם פז, שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד... [תהלים טז א]. שם נעימות שיר [שם נח א]. מכתם – לשון (שה"ש ה יא) כתם פז (כלומר) דבר חמוד. ור"ד... [שם נט ס, עיי"ש], לשון מכתם שהיתה תמה מכתו מתחלתו ועד סופו לא נחסר ענוותנותו ולא נשתנית [סוטה י:]. *במדרש תהלים טז נאמר: מכתם לדוד – אמר דוד מכתם אני. ראה כתם, מך

~מְכָתֵשׁ, מכתשת

#א. מקום קביעות השן [סוטה ט:]; גומא שהשן יושבת בה עשויה כעין מכתשת [שופטים טו יט]. *לפי רוב המפרשים פירוש מכתש בשופטים הוא משקע בסלע, וכך מפרש הרד"ק עפ"י ת"י - כיפא דבלועא. הרד"ק מבא גם נוסח אחר של ת"י - ככא די בלועא ויתכן שזו היתה הגרסא של רש"י. #ב. יושבי המכתש – בנחלא דקדרון שעמוק כמכתשת, זה ת"י... ומ"א זו טבריא שעמוקה מכל א"י [צפניה א יא]. #ג. אסיתא, מורטי"ר (מדוכה) בלעז [משלי כז כב]. סתם מכתשת היינו גדולה [ביצה יד].

@+מ"מ : תהלים יב ז. ראה אבק, אודיני, אודני, אסיתא, בוכנה, בוקא, דייסא, הריפות, כפתא, כתית, כתש, לתת, מדוד, מורסן, ממל, סב, סלת, עלה ב, עלי, עלת

פיך" והוא צורת משנה של מלא. ראה מילא, מלאה, מלוא א, ב, מלאת

~מלא (ב)

#א.שם תואר : בכסף מלא – שלם, כל שוויה [ברא' כג ט]. כלי מלא – אדם חכם [ברכות מ]. כלל שאינו מלא – לא גמר הכלל את דבריו ולא נשלם... לא נתמלאו דבריו להשלים [זבחים ד:]. מלאה – מעוברת [יבמות קט]. בכורות כ:]. מי מלא – מים של פלג המלא הם ד'ת [תהלים ע"ג י]. אשובי"ד (מושלם) בלעז, וכן (שמות כב כח) מלאתך, (וכן דברים כב ט) המלאה הזרע [נחום א י]. את מספר ימיך אמלא – לאו לשון תוספות, אלא משלים ולא יותר [יבמות מט: – שמות כג]. ממלא מקום אבותיו – גדול כאביו [שבת נא.], חשוב כאביו [סנה' כד.]. פראשובי"ץ (מושלם) לגמרי [זבחים ד:]. מלאה – בעושר ובנים. ד"א... מעוברת [רות א כא].

#ב.שם עצם : קבוצת אנשים [ירמ' יב ו], מלאו – לשון אסיפה, והרבה יש במקרא... [ירמ' ד ה]. מלא רועים – אסיפת רועים, וכן [ירמ' יב ו] קראו אחריך מלא, וכן [איוב טז] יחד עלי יתמלאון, כולם לשון קיבוץ [ישע' לא ד]. יתמלאון – יתאספון. והרבה לו דומין [נ"א דמיון] במקרא, [ירמ' יב ו] קראו אחריך מלא, וכן [ישע' לא ד] אשר יקרא עליו מלא רועים, ואינו משתנה מלשוננו כי כל מילוי נאסף הוא [איוב טז י]. מתמלא גידים – הגידים שבלחיים נופחין ונראים כמלאה גידים, וגם בשרה נעשית שיטה שיטה של נפחים, והכי תניא בספרי כמין שרביטין מזורקין בה [סוטה כ]. מלא – לשון אסיפה, כמו [ירמ' יב ו] קראו אחריך מלא, וכן [ישע' לא ד] אשר יקרא עליו מלא רועים [תהלים קי ו].

~מלא, מלאי (ג)

שם מקום [מ"ב יב כא].

~מלאה (א)

מלוי ותוספת שהזרע מוסיף [דברים כב ט, חולין קטז]. גדולים [פסחים כה.]. כמלאה מן היקב – תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים. מלאה לשון בשול, תבואה שנתמלאת [במד' יח כז]. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים [שמות כב כח], להכי קרי לביכורים מלאה משום דלאלתר שנתמלאה התבואה ונגמרה מלאכתה הוקבעה לביכורים [תמורה ד.].

*ראה מלא א, ב

~מלא (א)

#א.שם תואר : השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום [ברא' נ ג]. לא מלאו הימים – לא המתין עד מלאות הימים [ש"א יח כו]. בלא יומו – תעמוד תמורתו על מליאתה מליגדל ומלהצליח עוד, כמו [ברא' נ ג] וימלאו [ת"א] ואשלימו [איוב טו לב]. במלואותם – שיהיו שלמות שלא יחסרו מהם כלום [סוטה מח:]. מלא ימים – (אדם ה) קרוב למות, והוא יתר על זקן [ירמ' ו יא]. היום מלאו – ביום זה נולדתי [סוטה יג:].

#ב.להמנות, להמלאות מיבעי ליה – אצל חסרון נופל לשון מילוי, לא יתמלא עוד חסרון זה משחסר [חגיגה ט:].

#ג.שם תואר : התחנכו [שמות לב כט]. ומלאת את ידם – כל מלוי ידיים לשון חנוך, כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה, ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גנ"ט (כפפה) בלעז ועל ידו הוא מחזיקו בדבר, וקורין לאותה מסירה ריושיט"ר (להלביש, להסמך. עיין בא"ה) [שמות כח מא, עיין ברמב"ן]. וימלאו – חנכו... כל חנוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרוי מלוי ידיים, מיינושיט"ר (להסמך, למנות) בלעז, וכשותנין פקידות לאדם קורין למתן ריושיט"ר (להלביש, למנות. עיין בא"ה) [שופטים יז ה, ראה מתן], ולמלא במ את ידם – ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה [שמות כט כט]. כל מילוי ידיים לבישת בגדים הוא [יומא ה]. ממלא מקום אבותיו – (כלומר) גדול כאביו [שבת נא.].

#ד.ובידי מלא – קיים [דה"ב ו ד]. וב'דו מלא – קיים את דברו [מ"א ח טו].

#ה.ולמלי עיניה – ישים מעט בעינו. כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי, לפי שבדבר מועט הוא מלא [ברכות ו.], ומלי ליה כוחלא – נותן כחול סביב עינו, וכן לשונו בתלמוד [שבת י:]. נותן כחול סביבות עיניו [ביצה טז.].

#ו.תמלאמו – תמלא מהם... ואל תתמה על תיבה המדברת בשתיים... יש הרבה כלשון הזה... [שמות טו ט].

#ז.וימלאום – פרישיט"ר (להמציא) [ש"א יח כז].

כמלא לוגמיו – %שיעור שתיה המחייב כרת ביום כיפור. ערובין מח ע"א ד"ה גבי יש.

@יש חפיפה בין המשמעויות השונות של מלא, מלאה, מלוא, מלאת, מלואה, מלואים. באיוב ח כא נכתב "עד ימלה שחוק

~מלאָה, מלאים (ב)

בחרשת אבן למלאה – להושיבה במשבצת שלה במלואה, לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה [שמות לא ה].

מלואת אבן – על שם שהאבנים (של חושן המשפט) ממלאות גומות המשבצות המתקנות להן קורא אותן בלשון מלואים [שמות כח יז]. במלואותם – בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן, זהו לשון במלואותם, כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות, לא פחות ולא יותר [שם כח כ]. שיהו שלמות, שלא יחסרו מהן כלום [סוטה מח].

אבני מלואים – על שם שעושין בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא, ומקום המושב קרוי משבצת [שמות כה ז], לשון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשויה לו למושב, כמו (שמות כה ז) אבני מלואים, וכן (שם כח יז) ומלאת בו מלואת אבן [שה"ש ה יב, ראה מלאת].

איל מלואים – שלמים, לשון שלמות שהושלם בכל. מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמימים שלום... [שמות כט כב], איל השלמים, שמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים ככהונתם [ויקרא ח כב].

למלואים – ליום חנוך הכהונה [ויקרא ז לז].

*ראה איל א, מלא, מלאת, משבצת

~מלאי

#א.סחורה [פסחים נג:], פרגמטיא [שבת נו. סוטה מז: עיי"ש ד"ה מלאי]. מטילי מלאי – דיינים המטילים פרקמטיא שלהם על בעלי בתים, היודעים בטיב סחורה, שישתכרו הדיינים על ידם [סוטה מז:].

#ב.שם מקום או משפחה [קדושין ע:].

@ראה מלעין

~מלאָך

עושה מלאכיו רוחות – עושה את הרוחות שלוחיו [תהלים קד ד]. שלוחו של הקב"ה, כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפניו במחיצתו [מלאכי ב ז]. שליח הבא לתובע צדקה שפסקת ברבים [קהלת ה ה]. קול מלאככה – קול מלאכך... [נחום ב יד].

מלאך הברית – נוקם נקם הברית [שם ג א].

מלאך – זה משה, מכאן שהנביאים קרואים מלאכים [במד' כ טז]. מלאך – גזבר של הקדש [שבת לב:]. מלאכים – גדודי גייסות [יחז' ל ט], משה ושמואל [ש"א כח יג]. שליח הבא לתובע צדקה שפסקת ברבים [קהלת ה ה].

מלאך ה' – שנינו בסדר עולם זה היה פנחס [שופטים

ב א.

מלאכי השרת – אין להם שם (בשמים) ישיבה [סוטה מ: ד"ה אין ישיבה בעזרה].

*+מ"מ: קדושין ע"ב ע"א ד"ה דומים.

מלאך המות אינו שבע מלהמית [חבקוק ב ה, עיי"ש ג ה]. הוא מן השרים העליונים [ירמ' כא ד].

מלאך רשע – כגון בלעם... [משלי יג יז].

שיחת מלאכי השרת – לא ידענא מאי היא [סוכה כח. עיין ב"ב קלד ע"א ד"ה ושיחת].

אין המלאכים בשר ודם... [מכות יב].

*עיין בספר מלאכי עליון מאת ר' ראובן מרגליות המפרט את כל שמות המלאכים עפ"י סדר א"ב. (במהדורה הראשונה תש"ה נדפס בסופו ספר דרישות בעניני המלאכים מהרמ"ק ונשמט משאר המהדורות). עיין תוס' שבת יב ע"ב ד"ה שאין, שמלאכי השרת אפילו מחשבה שבלב אדם אינם יודעים, ובתוס' חגיגה יג ע"ב ששמואל בר נחמני סובר שמלאכים נבראים בדבור המקום ולא מנהר דינור. עיין מדרש תהלים א אות ב. +מ"מ: ברא' יח ט, כא יז, כז א, לב ל, שמות יב מא, לג ז, במד' כ כט, ישע' ז א, טו, ו, תהלים קלו ד, משלי כד י, שה"ש ה ז, ח יג, שבת יב ע"ב ד"ה דשכינה, ר"ה טו ע"ב ד"ה שנאמר, מגילה יב ע"ב ד"ה וטעמא, נדרים לב ע"א ד"ה שנאמר, סוטה לג ע"א ד"ה יחיד, שם מ ע"ב ד"ה אין, סנה' מד ע"ב ד"ה לעולם. ראה אדיר, אלוף, אסתלגנית, אראל, אשמורת, בעל כנפיים, ברי ג, גבריאל, דומה א, דממה, חבר א, מות, מזל, מיכאל, מלאכות, נגן, עיר ב, פרקליט, צוציתא, קאמיא, קדוש, רדיא, רוח א, רשף, שד, שטן

~מלאכה

#א.מלאכת מחשבת – שחשב לעשות זאת [סנה' סב:], שנתכוון לעשות מלאכה, אלא כסבור שהיום חול או סבור שמלאכה זו מותרת בשבת [ב"ק כו:], שהעושה אותה מתכוון למלאכה גמורה, אלא ששגג בשבת או סבור שמלאכה זו מותרת [זבחים מז:], שהמחשבה חשבה בדעתו ונתכוון לה... [חגיגה י:]. חשב ונתכוון למלאכה זו [כריתות יט:].

*אבות מלאכה (בשבת) – עיין בערוך ערך אב ב. +מ"מ: ביצה יג ע"ב ד"ה אלא מאי. ראה דש ג, זמר ב, זר ב, מחק א, נפס ב, סך ז, רקד ב

#ב.מלאכת עבודה – מלאכה החשובה לכם עבודה וצורך, שיש חסרון כיס בבטלה שלה, כגון דבר האבד. כך הבנתי מתורת כהנים [ויקרא כג ח, וכן לו], מלאכה הצריכה לכם, כגון דבר האבד [במד' כח יח], של טורח [שבת קלא:].

#ג.לא תעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו כסף מה להוציא [קהלת י יט, עיי"ש יב יב-יג].

#ד.מלאכתך – אומנותיך [יונה א ח].

@יש הסוברים שרש"י עסק לפרנסתו בייצור יינות, לקיים את שנאמר בפ"א (פ"ב מ"ב) "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון". הרמב"ן בויקרא כג ז מבאר באריכות ענין מלאכת עבודה וחולק על רש"י שהיא כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש. עיין אבות פ"א מ"ט ובערוך ערך מלאכה. +מ"מ: משלי יב ט, דה"א כו כט, יומא כ ע"ב ד"ה אי. ראה מנוחה

~מְלִאכֹת

שליחות [חגי א יג, תהלים עג כח, עיי"ש].

~מְלָאכִי

רבותינו אמרו (מגילה טו.) מלאכי זה עזרא [מלאכי ב יא]. היה נביא [סנה' צג:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*במגילה טו ע"א דנה הגמרא מי היה הנביא מלאכי? עזרא או מרדכי, והמסקנה שזה עזרא הסופר, וכך מובא בת"י למלאכי א "מלאכי דיתקרי שמיה עזרא הסופר". עיין בספר תורת יעקב לר"ח סופר סימן רכ"ד.

~מְלֶאפֹם

*כך קורא רש"י לחולם. +מ"מ: שמות כג כז, ישע' א לא.

~מְלֶאת

ישובות על מלאת – לשון נוי, לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות, אלא יושבות על מלאת, גומא שלהן... כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת... [שה"ש ה יב – יד, עיי"ש].

*ראה מלאה ב

~מְלִבוֹשׁ

*ראה לבוש

~מְלָבָן

#א. עשוי לדפוס הלבנים ללבון בתוכה [נחום ג יד], כמין דפוס שבו עושין הלבנים, שממלאים אותו טיט ומחליקים אותו והיא הלבנה [סוטה יא]. דפוס מרובע עשוי מארבעה קרשים וכל אחת ארוכה ל"ב כעין אישטרא (מוקד, כיריים) שעושין לכירים, ורוחב הקרש אמה והוא גובהו של מלבן, ממלאו אבנים וסיד וזפת וקוניא עד שמשוהו לגובה המלבן [זבחים נד]. אישטרא [סוכה מה. עיי"ש].

#ב. והעביר אותם במלבן (הקרי, והכתיב במלכן) – בטיט חוצות, וכן ת"י... [ש"ב יב לא].

#ג. לבניה [ב"מ קטז: מנחות לג:]. מלבין – לשון לבנים [ערובין יד].

#ד. מלבנות – שורות שבין ירק לירק (המיועד לזריעה)... הירק שבין מלבן למלבן הפסק לפאה [חולין קלז]. שורות [נדה נ].

#ה. מלבנות המטה – כעין רגלים קטנים ויש להן בית קבול ומכניס לתוכן ראשי כרעי המטה שלא ירקבו בארץ [שבת מז]. מלבנות של כרעי המטה – חתיכות עץ היו נותנים תחת כרעי המטה כדי שלא ירקבו בקרקע [ב"ב סט].

#ו. מלבן של קנים – (כ) שלא מצא (לפתח) מזוזות עץ ועשה צורת פתח של קנים. מלבן הוא סף המזווה [מנחות לג:]. הוא משקוף החלון מלמעלה ומלמטה מימין ומשמאל כעין פתח [ב"ב נח:].

#ז. מכבס בנהר [שבת עג:].

@עיין בערוך ערך מלבן. +מ"מ: יחז' מג יד. ראה טיט

~מֶלֶג, מְלֹג

*זבחים ק"ג ע"ב בד"ה ברוותחין נידונו – ונמצא נמלג ברוותחין (זבחים ק"ג ע"ב). מלוג משמע חלוט ברוותחין, לשון כויה. שרש זה אינו נמצא במקרא ונראה שהוא אחד מחידושי הלשוניים של רש"י שקיימים הרבה מהם.

~מֶלֶג

פורק"א (קלשון) בת שלש שינים, ומהפכים בה תבואה בגורן והוא מעמר דהוא אב מלאכה [שבת צב:]. כמין עתר שקורין פורק"א של ברזל, ולו שלש שינים ומהפכין בו קש בגורן [שם קכב:].

*עיין בערוך ערך מלגז שהוא מזלג בחילוף אותיות. ראה מזלג, מסא, עתר ב, קלשון, רגלא ב

~מְלָה

מילין – דברי כזב... דברי לחש של כשפים [ע"ז לח:]. דברי רוח [חולין קלט:].

דבר מילך – דבר דבריך [יומא לט:].

פטומי מילי בעלמא – דברי תנחומין בעלמא לפטם את לבו [ב"מ סו:].

מילתא – לחש של מכשפות [חולין קה:]. לאו מילתא היא – אין נכון לומר כן [סוכה לח:]. עבד מילתא – הקיז דם [כה:].

מלת מלכא – דבר המלך [דניאל ב י]. מלה כדנה – דבר כזה [שם].

מילין דעזיבה – דברים שיפין להניחן, כלומר דבר זימה [נדרים כב:].

+מ"מ: תוס' שבת עה ע"א ד"ה אמגושא.

~מְלֹא (א)

#א. מלוא רועים – אספה, קבוץ [ישע' לא ד]. מלו גברי – אנשים הרבה [ערובין מג:].

#ב. ממולאה – עושר [יחז' יב יט].

#ג. מלוא המחט – מלוא אורך המחט [ב"ק קיט:]. הניח קרקע מלוא מחט – כלומר הניח קרקע מועט.

מלוא קרדום – כלומר קרקע הרבה [גיטין ל:].

*מלוא מופיעה הרבה פעמים חסר ו' כגון מלא מחט, אך הכתיב הנכון הוא מלוא. ראה מלא א

#ד. כמלוא רגל בהמה רועה – כפי שיעור שהבהמה מתרחקת והולכת כשהיא רועה. ל"א כפי מה שהבהמות רחוקות זו מזו ויכולות להשתמר ברועה

אחד [בכורות נד:].

*שני השיעורים שוים - ט"ז מיל.

[ב"ק קב:].

*ראה רטיה, רפא

~מלוא, מילוא (ב)

#א. היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר, וגבוהה התל באמצעו ומשפע והולך לכל רוח, הוא קרוי מלוא [ש"ב ה ט], מקום היה בירושלים בעיר דוד, ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה נמוכה ומלאו לתוכה עפר [מ"א ט טו]. תל גבוה ונלחמים בה (בחומה), שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע לצדדין, וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול [-] חבוק א י. שלמה בנה את המלוא - אחת מן הפרצות גדר, מלאו לכותל החומה ובנה שם מגדל... [סנה' קא:]. שלמה בנה את המלוא - ובבנין זה סגר את פרץ העיר, שהיה הפרץ אחורי המלוא... [מ"א יא כז, עיי"ש ט כד].

*עיין ברלב"ל וברד"ק למ"א יא כז. ראה מחי קבלו, סוללה, צבר #ב. יורדי הים ומלאו (בפסוק : ומלאו) - פורשי בספינות, הקבועים בים ולא באיים, אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחד ואחד כדי בית, והולכים מבית לבית בספינות, כגון עיר ווניציא"א (ויניז"א, עיין בא"ה) [ישע' מב י].

~מלואָה, מלואים

*ראה מלאה ב

~מלוג

נכסי מלוג - שהכניסה (אשה) לבעלה ולא שמאום בכתובה, והקרן לאשה ופירות לבעל [כתובות קא:]. שתוכל למוכרן, ואין הבעל מוציא מיד הלקוחות [ב"ק פט:]. שאין שמין אותם עליו ואינו רשאי להוציאן, אלא משנכנסה לרשותו נכנסין עמה וכשהיא יוצאה, יוצאין עמה [כתובות פ:]. שמכנסת ממון הרבה ואינה כותבת כולו בכתובה ומשירת לעצמה הן נכסי מלוג והבעל אוכל פירות והקרן שלה קיים, ואם מתו מתו לה ואם פחתו פחתו לה [יבמות סו:].

*ראה צאן

~מלוגא

#א. מלוגא דשטרי - תיק מלא שטרות [כתובות פה:]. כרך של שטרות, אי נמי נרתק מלא שטרות [ב"ב קנא:]. #ב. קבא מלוגנאה - קב של אותו מקום [פסחים מח:].

~מלוגמא

רפואה [שבת קיט: סוכה מ:]. אינפלשטר"א (תחבושת)

~מלווה

*מלווה מן התורה זו חובת תשלומין כלשהיא המוטלת על האדם מן התורה, כגון פדיון הבן חמשה שקלים. ישנו גם מלווה בשטר שצריך לפרוע בעדים ומלווה על פה שאינו צריך לפרוע בעדים.

~מלוזמא

משקל [ברכות נג:].

*בערוך ערך מלזמא מפרש מטבע.

~מלוּח

#א. שם עשב הוא ובלשון ארמי נקרא קקולין (בדפוסים כתוב קקולי" כאילו הוא לעז, עיין בא"ה), ובלשון משנה מלוחים, מלונ"ש (מוש"א. טחב) בלעז, כאותה ששנינו (קדושין סו.) העלו מלוחין... [איוב ל ד]. ירקות הם, ושמך קקולי בלשון ארמי, כמו (איוב ל ד) הקוטפים מלוח עלי שיח [קדושין סו:].

*עפ"י הרמב"ן באיוב מלוח אינו שם צמח אלא תואר לארץ מלחה. עיין ספר פרנס לדורות עמ' 382. ראה אקקולי, פעפועין, קטף א, קקולי

#ב. דברי לחלוחית ועיקר. ל"א הנכתב בלוחות [ע"ז ג:].

~מלוּך

1. לוי מבני מררי, אביו סבו של איתן המשורר (דה"א ו כט). 2. אחד מבני בני (עזרא י כט). 3. אחד מבני חרים (עזרא י לב). 4. ראש משפחת כהנים החתומים על האמנה (נחמיה י ה, נזכר ג"כ בפרק יב יד בשם מלוכי לפי הכתיב ומליכו לפי הכתיב ולא ברור אם זה הנזכר כאן או בנחמיה י כח). 5. מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כח). 6. כהן שעלה עם זרובבל (נחמיה יב ב).

~מלוּכָה

שררה [מ"א ב כב, ישע' לד יב]. ממשלה [תהלים כב כט].

*ראה חוטר, כסא, מלכות, משהיג

~מלוּן

מקום שלנים בלילה [ברא' מב כז]. לנו - לשון מלון [פסחים יג:].

*+מ"מ : יהושע ד כ. ראה אוונה, אושפיזא, אכסניא, מרום, פונדק

~מלוּנָה

(עושה) הנוצר בראש המקשה לשמור קשואין שלה, ומשתלקט מניחה והולך... הקשואים קשים הם ואין לירא מן העופות ואין צורך לשמרה ביום, לפיכך

נקראת מלוונה על שהיא לינת הלילות. כערסל
מבתותא (ת"י) – כמשכב המלוונה [ישע' א ח], סוכת
נוצרים שבראש האילן [שם כד כ].

*ראה סכה

~מלותי

*לוי, בנו הי"ג של הימן המשורר (דה"א ה ד). ראה מחול,
מחזאות

~מלח (א)

#א.מלח^א שמים כעשן נמלחו – שרי צבאות האומות
שבשמים נמלחו, (כלומר) נתבלבלו, לשון (יונה א ה)
מלחי הים שמבלבלין המים במנהיגי הספינה, וכן
(שמות ל לה) ממולח טהור קדש. ל"א נמלחו –
נתבלו, כמו (ירמ' לח יב) בלויי הסחבות והמלחים,
בגד הנשחת [ישע' נא ו].

*רש"י המובא כאן הוא כפי שמובא במ"ג הכתר, שם שני
הפירושים התחלפו ביניהם. כ"כ המ"מ לירמיהו הוא לפסוק י"ב
שם נכתב "בלויי הסחבות והמלחים" ואילו בפסוק י"א נכתב
"בלויי הסחבות ובלויי מלחים". בקונקורדנציה מסווג את
"מלחים" שבירמיהו בערך "מלחים" ואת "נמלחו שבישע" בערך
"נמלח". המפרשים מתקשים בהבנת התיבה "נמלחו" בישעיהו
ויתכן שהיא מלשון הפסד (כמו בערבית מחל שמשמעו הפסד),
וכן הרס"ג מתרגם לערבית תחל שהוא לשון יכלו, כלומר
השמים כעשן נפסדו או כלו. עיין רות א ב : מחלון וכליון
שמשמעות שמוותם כליון (וראה בב"ב צא ע"ב בגמרא
ששמותיהם העיקריים היו יואש ושרף). ראה מלחים

#ב.ממולח (בפסוק : ממלח) – כתרגומו מַעְרַב,
שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה, ואומר אני שדומה
לו (יונה א ה) ויראו (בפסוק : ויראו) המלחים, וכן
(יחז' כז כז) מלחך וחבליך, על שם שמהפכין את
המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כשהן
יושבים, כאדם המהפך בכף ביצים טרופות (נ"א
נקופות) לערבן עם המים, וכל דבר שאדם רוצה לערב
יפה יפה מהפכו באצבע או בכז [שמות ל לה].

*עיין בה"ר שהרד"ק בספר השרשים מביא פירוש זה בשם רבינו
שלמה. הרמב"ן מפרש שמלחים הוא מלשון מליחה שכן הם
מרגישים במליחותו ובמתקנתו של הים, כלומר יודעים מתי
יהיה מתוק ונאות לחולכי הים או מתי הוא רע ומר להם. ואין
תופסי המשוטות נקראים מלחים... כי הספינים הזקנים יודעי
הים הם מלחים... עיי"ש ברמב"ן ובפרוש בית היין. לפי רוב
המפרשים מלחי הים ו"ממולח" זה לשון מליחות, ויש שני
מובנים למלת, לשון בליה ורקבון כמו מלח א לעיל, ולשון
מליחות. נראה שרש"י סובר ששניהם דבר אחד שכן שחיקה
וערבוב הם תולדה של תנועה חזקה, דבר שמלחי הים עושים ע"י
הנהגת הספינה במשוטים. עיין בב"ב עג ע"א שמנהיגי הספינה
הם המשוטים. ראה משוט, ספן, עוגן

#ג.מלח ליה לחמרא – דחפו לחמור והשליכו למים.
ל"א מלח ליה כמו המלחים דיונה, התחיל המלח
להציל הספינה ודחפו והשליכו [ב"ק קיז:].

#ד.ספן [יחז' כז ט, גיטין עג], בן אדם המנהיג את

הספינה [יונה א ה], ממלח מלוחי – מנהיגה בעוגין
שלה שקורין ריימ"ש (משוטים) בלעז, ממלח שקורין
וירני"ר (להשיט, לנווט. עיין בא"ה) בלעז, לשון (יונה
א ה) ויראו המלחים [כתובות פה]. מלח היכלא
מלחנא – חורבן ההיכל, אנו רוצים להחריב. מלח
לשון חורבן ושממון, כמו (ירמ' יז ו) ארץ מלחה ולא
תשב. מלחנא – אנו רוצים לסתור ולהחריב [עזרא ד
יד].

*רוב הראשונים מפרשים כרש"י, אך האחרונים מפרשים לשון
מלח, כלומר לאחר שאנו נהנים ממלח היכלו, כלומר לברית
אמונים, היא ברית מלח. ראה מלוח

~מלח (ב)

#א.מלח (מלח) אסתרוקנית – (מלח גסה) מן הקרקע
נעשית ובידי אדם [מנחות כא.], שהיא גסה וניכרת
[ביצה לו.]. שלמויר"א (מי מלח, של שימורים. חסר
בדפוס ושייך בדה"מ אוכלין אותה. א"ה) [ע"ז לט:].
היו מולחין את הוולד כדי שיתקשה בשרו [יחז' טז ד].
מלח דקה אין צריך לנפץ שהיא נתכת מעצמה [חולין
קיג].

#ב.מלח סדומית – (מלח דקה ש)הים משליכה
לאגפה [מנחות כא.], מלח דקה מאד ונדבכת ביד
ואינה נכרת [ביצה לט.], עבה וקשה כאבן [ב"ב כ.].
בכור מלח יש מעט מאותו מלח סדומית, כמין קורט
קטן [ערובין יז.]. מלח סדומית יש שמסמא את העינים
כשנוגע במלח וחוזר ונוגע בעין [פסחים מב.].

*בגמרא כריתות ו ע"א נאמר : מלח סדומית רובע, והוא אחד
מהנלוים לקטרת. רבינו גרשם בב"ב מפרש כרש"י שמלח
סדומית הוא עב, אך זה סותר את הפרוש בשאר המקומות
שהוא דק, וצ"ע. ראה קטר ב, רבע ב

#ג.מלח^א מלח – מוריס [מנחות כא.].

*ראה הילמי הילמי

#ד.מלח ממון חסר – הרוצה למלוח ממון, כלומר
לגרום לו שיתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרוננו זהו
קיומו [כתובות סו.]. המלח צולל את השמן [שבת סז.].
המלח נברא מן המים כדגים [מו"ק יא.]. המלח בריא
ומבריא [במד' יח יט].

#ה.מלח^א אבן של מלח הוא צלול כאבן הבדולח וקורין
ש"ל יימ"א (מלח הסלע, כגון מלח סדומית) [סוטה
מט:].

@ראה ים, מלות, מלחתא, מלית. מלחא גללניתא - ראה
גללניתא.

~מלחה

ארץ מלחה מעשות פרי [תהלים קז לד]. די מלח –
לשון חורבן ושממון, כמו ארץ מלחה ולא תשב...
[עזרא ד יד].

*ראה חומטון

לן שהוא סימן הגירסא שלא נטעה בסוגיה אחרת והוא ר"ת מתקין לה חסדא שני כלים, ונכתב שלא במקומו וצ"ל אצל מלת מתקין ולא אצל ר"י. ראה לחש א

~מלחמא

מקום שריפת המים, שעושים נגרים על שפת הים להמשיך מים לבריכות רחבות העשויות לכך, וכשנמלאו סותם את החריצין והשמש שורף את המים שמלוחין הן ונעשה מלח [שבת סו:], משרפות מים, דמתרגמין חריצי ימא, שממשיך לתוכן מים מן הים והחמה שורפתן והן נעשין מלח, ואותו חריץ קרוי מילחמא [שם עג:]. מלחמא – ארץ מליחה ומתבקעת מאיליה [סוכה כ:].

*ראה משרפות מים

~מלט (א)

המלט – ברח... לשון השמטה, וכן כל המלטה שבמקרא, אישמוצי"ר (להיחבא, להינצל) בלעז, וכן (ישע' סו ז) והמליטה זכר, שנשמט העובר מן הרחם, וכן (תהלים קכד ז) כצפור נמלטה, וכן (ישע' מו ב) לא יכלו מלט משא, להשמיט משא הרעי שבנקביהם [ברא' יט יז]. נמלט – ברח, אישמוצי"ר (להיחבא, להינצל) בלעז [שופטים ג כו]. אין מליטה אלא לשון השמטה, שנשמט מן הצרה, אישקמוצי"ר (להיחבא, חסר בדפוס) בלעז [איוב א טו]. יתמלטו – שונ"ט אישקמוצי"ר (הם מוחבאים) בלעז [איוב מא יא]. ותמלט – ותלד ביציה [ישע' לד טו]. מלט משא – להפליט הצואה שבמעיהם... מלט – לשון הוצאה ממקום בלוע, וכן לעיל (לד טו) שמה קננה קפוז ותמלט (פירוש) הוציאה ביצתה, וכן (לקמן סו ז) והמליטה זכר, ויונתן לא תרגם כן המקראות הללו [ישע' מו ב]. והמליט – יוציא... מן הצרה, לשון המלטה, אישמוצי"ר בלעז [ישע' לא ה]. כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה, אישמוצי"ר בלעז [ישע' סו ז, עיי"ש מו ד]. אמלטה – אישמוצי"ר (להינצל) [ש"א כ כט]. מלט משא – הוא משא של ריעי [מגילה כה:], הרעי שבנקביהם לא יוכלו לסבול ונתרז [סנה' סג:].

*+מ"מ: מגילה כה ע"ב ד"ה אלא כבידן, סנה' סג ע"ב ד"ה קרס. ראה משא ב, קרס

~מלט (ב)

מלט – מ"ם זו יסוד נופל הוא בתיבה, כמו מקום, מעמד, מעשה, ויסודו לט, כמו (מ"א יט יג) וילט פניו – לאט אותה בתוך הטיט במלכן. במלט – אינוולופימינ"ט (החבאה, הלטה) בלעז [ירמ' מג ט].

*לפי שאר המפרשים המ"ם היא שורש בתיבה. ראה בלאט, לאט, לט א, מלט

~מלחים

מלחים – הנמלחים, לשון רקבון, כמו (ישע' נא ו) כעשן נמלחו [ירמ' לח יא, עיי"ש פסוק יב].

*ראה מלח א (א) בהערה

~מלחמה

א.מלחמתה של תורה – הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה, לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה... [סנה' מב:]. מלמדי מלחמה – מלחמתה של תורה (של הכהנים לשם עבודתם במקדש) [שה"ש ג ח]. ידיו לשון מלחמה הוא, מלחמתה של תורה [סוטה ז:]. מלחמה – מלחמתה של תורה (של הדיינים) [סנה' ז:]. התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימין נוראות. לפי שהזכיר תלמוד תורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת להלחם [תהלים מה ה]. בתחבולות עשה מלחמה – אם באת להלחם כנגד השטן, בא בתחבולות, תשובה ותפלה ותענית [משלי כ יח]. אם רעב שנאך – רבותינו פירשוהו על יצר הרע, אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירות משוך את עצמך לבית המדרש והאכילו מלחמה של תורה... [משלי כה כא].

ב.מלחמת מצוה – כגון כבוש ארץ ישראל בימי יהושע [סוטה מד:].

ג.כלי מלחמה – שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל [ש"ב א כז]. חשבנות מחשב חושב – דוגמא (שמות כח ו) מעשה חושב, כלי מלחמות עשה באומנות כגון דיק ואילים המנגחים בחומה, כדכתיב (משלי כד ו) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה [דה"ב כו טו]. קרני מלחמה – ראשי גייסות תוקעי קרן ומתאספים עליהם בני צבאם [גיטין נז:].

*+מ"מ: ש"א ט יז. ראה מחי קבלו

ד.מלחמת רשות – סתם מלחמת רשות ממלחמת יהושע ואילך שהיא היתה מלחמת מצוה [ערוכין יז:].

ה.מלחמת בית דוד – שנלחם בארם צובה להוסיפה על א"י ובשאר סביבותיה להעלות לו מנחה ומס עובד [סוטה מד:].

@+מ"מ: דברים כ ג, ח, כא יג, כד ה, שופטים ג ב ד"ה רק למען דעת, ש"ב א יח, ש"ב יא טו. ראה חצץ, לחם ב, מושל, משוח, צבא, קרב ב, רדף בהערה, רשות א

~מלחשך

*בתוס' ערוכין צא ע"א מפרשים שנולד מלחש. בתולדות תנאים ואמוראים בסימני הש"ס מביא בשם הריטב"א שהביטוי הוא סימן לר"ת של הלכה מסוימת אך לא מציין לאיזה הלכה מתכוון, ומביא בשם העיטור הלכות מילה ריש ת"א שמסתברא

~מלטט, מלטס

אמרו רבותינו (ב"ק סז.) צלעות הבית – אלו המלטוסיין (בגמרא המלטוסיין) ... ומה הן המלטוסיין? ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהם ראשי הקורות – יחז' מא כו, המלטטים – (לשון) המלטי, כדאמרינן (ב"ב ו.) שנותנים נסרים סביב פתחי חלונות ופתחין ובמקום חורי קיבוע הקורות [ב"ק סז].

*יש נוסחאות שונות של מלטסין ומלטטין - הימלטטי, המלטה, המלטות ועוד. ראה אפריזא, המלטא, טלל, כלונס, מריש, עב, צלע, קורה

~מְלִטָּה

*הגבעוני, מבוני החומה (נחמ' ג ז).

~מליח

כל דבר מלוח [ברכות מד.], דג או בשר מליח... [תענית ל. עיי"ש ד"ה עד כמה], דג [ביצה לב.]: זית מליח – שהיה מלוח זה כמה ימים [ברכות לח.].

~מְלִיכוֹ

*בית אב של כהנים (נחמיה יב יד).

~מְלִילָה, מלילת

ראשי שבולות שאדם מולל בידו, כדכתיב (דברים כג כו) וקטפת מלילות בידך [תענית ו.], מלילות – של חטין, שמולל ביד כשהן רכים [ביצה יב.]: שבולין שלא בשלו כל צרכן מרסקן וטוענן באבנים ומשקה זב מהן ומטבל בו [שבת יט.].

*מלילה היא השבולת בזמן האביב לפני הבשלתה המלאה וניתן למללה בידים. מובא בדברים כג כו, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש. +מ"מ: ר"ה יג ע"ב ד"ה פרכין, גיטין נט ע"א ד"ה דבר הנמלל. ראה מלל

~מְלִיץ

שליח, על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח [דה"ב לב לא]. המליץ בינותם – (ת"א מתרגמן) היודע לשון עברי ולשון מצרי... [ברא' מב כג].

*באיוב טז כ "מליצי רעי" תרגום פרקליטי חבריי. +מ"מ: ברא' יט ט, יב, שבת לב ע"א ד"ה באותו, מכות ו ע"ב ד"ה שלא. ראה סניגור, פה, פרקליט, תרגמן

~מְלִיצָה

להביץ משל ומליצה – שיתנו לב להביץ במקראות שני הדרכים, המשל והמליצה, שיבינו את מה המשיל למליצה... המליצה שהוציא משלו... [משלי א ו].

*+מ"מ: משלי יט יז. ראה מלץ, מרץ

~מלך (א)

#א. וימלך (משרש מלך – נְמַלֵךְ) – ויועץ [נחמיה ה ז], לאימלוכי – ליטול עצה ורשות [ב"ב יב.], נמלכין – נוטלין רשות [ברכות ג: סנה' לא.], המלך – טול רשות [ברכות, כט.]: מתמלכין – נוטלין רשות [ב"ב ד.]. אימלכי – נועצתי [ב"ב ל.]. מלכי ישפר – עצתי תיטב בעיניך להאמין לעצתי [סוטה כ.], מלכי ישפר – עצתי תיטב בעיניך [ב"ב ד.], מְלָכִי (משרש מְלַךְ) ישפר עלך – עצתי, כמו (שמות יח יט) איעצך ת"א אֲמַלְכֶנָּךְ [דניאל ד כד, עיי"ש ד"ה ישפר].

*יש עוררין אם פירוש רש"י לדניאל הוא מרש"י וכאן לכאורה יש הוכחה משוין הפרושים, אך יתכן שמי שכתב את הפרוש לדניאל היה בקי בלשונות רש"י. במ"ג המאור הציון לפסוק המובא בדניאל הוא לבמדבר כד יד, אך בדפוסים אחרים הציון הוא לשמות יח יט. ראה יעץ, מלכא ב, עצה ב

#ב. חשבונות של מְלַךְ (בכ"י מינכן ד"ה הוא "חשבונות של מה לך") – של עצה שאינו שלו ואין צורך בכך, כגון הרוצה לבנות בית כך וכך צריך להוציא בו. ולי נראה כמו מה לך, מה לך ולחשבונות הללו, הרי אין צורך בהן לא לך ולא לאחר [שבת קנ.]. *הפירוש הראשון הוא מלשון נמלך. הערוך בערך חשב מפרש מלשון הלך ואורח וגם מלשון מלכים, וצ"ע. #ג. נמלך – חזר בו [ערוכין יג: גיטין כד.].

~מלך, מלכא (ב)

#א. השליט [נדרים לב.]: שהמליכוהו עליהם – שקראו שמו מלך [סנה' סד.]. מלך נתתיך – נשיא אלהים אתה (ברא' כג ו, הכוונה לאברהם) [שבת קה.]. מלך רבי יוחנן – מינוהו ראש ישיבה עליהן [תענית כא. עיי"ש]. אין מושחין את המלכים אלא על המעין, סימן שתימשך מלכותו [מ"א א לג.]. אין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך [סנה' קא.]. אין משפט מלך למלוך, כי אם לעשות משפט צדק [ישע' לב א]. דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם... [יחז' לח ז]. מלך – דרכו ושבחו להיות נאה, שנאמר (ישע' לג יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך [יומא עג.]. מלך פורץ – גדר שדה אחרים לעשות לו דרך ולאוכלוסין שלו, דאמרי' בב"ב (ק:): דרך המלך אין לה שיעור [ב"ק ס.]. כל מלך כותב שמו וצורתו על מטבע שלו [ב"מ כה.]. דרכו של מלך לישן ג' שעות ביום [סנה' קא.]. אין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך [שם].

#ב. בפירוני רב סעדיה בדניאל (פי"א) ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון [זכריה ו ו].

#ג. מלכא – ראש ישיבה הדורש דרשות... [ברכות נו.].

*כך גם מובא בספר היוחסין מאמר א' 48.

#ד. דיין [משלי כט ד, קהלת י טז, שבת י.]. חכם היושב בדין [משלי טז י].

#ה.מלך גדול – יצר הרע, שכל איבריו (של האדם) מרגישים בו [קהלת טז].

*+מ"מ: הושע יג א, איוב כא לא, עזרא ד י, תענית ז ע"א ד"ה למימניהו.

#ו.הקב"ה [משלי יט יב, כ כו, כד יא]. מלך יושב על כסא דין – יש לפרשו כנגד הקב"ה, ויש לפרשו כנגד שופטי אמת [משלי כ ח].

#ז.תלמיד חכם [מנחות ק]. מלכים – אלו תלמידי חכמים, כמו שנאמר (משלי ח טו) בי מלכים ימלוכו [תהלים סח טו, עיין תוס' מנחות ק. ד"ה למלך].

#ח.אחסיד – סנה' קז].

@לשון מלך הוא לאו דווקא מה שאנו קוראים מלך אלא הכוונה לכל בעלי שררה כגון נשיא וכו'. עיין בספר מעט צרי לר' יוסף צבי היילפרין - האלפערט שהוא קובץ מאמרים השגורים בפי כל ולא נודע מקורם בחז"ל שישנו ביטוי נפוץ "מאן מלכי רבנן" אך לא נמצא הלשון הזה בגמרא רק בגיטין סב ע"א יש "מנא לן דרבנן איקרו מלכים, אמר להו דכתיב (משלי ח טו) בי מלכים ימלוכו..." וכן בנדרים כ ע"ב "מאן מלאכי השרת - רבנן..." וכן בברכות ד ע"א על הפסוק בתהלים קיט מו "ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש", המהרש"א בחידושי אגדות (ברכות ד ע"א) ד"ה נגד מלכים כותב: מאן מלכי רבנן, עיי"ש. בדה"א ח לה נזכר מלך בן מיכה, נכדו של יהונתן בן שאול. +מ"מ: במד' כו יז, ש"ב ט ט, שה"ש ו ח, קהלת ה ט, סנה' סד ע"ב ד"ה שלש. ראה אחשוורוש, בזוי, דרוש, כורש, מלוכה, מלכות, מלכא א, ממלכה, ערב, ארששתרא, קטן א, ריכא, שבט א

~מִלְךָ, מוֹלֵךְ (ג)

ע"ז היא ששמה מולך, וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכמרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש [ויקרא יח כא, עיי"ש כ ה ברמב"ן]. מעביר בנו ובתו באש – היא עבודת המולך, עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתייהם [דברים יח י]. עבודת חוק לאמוריים להעביר בניהן לאש [מגילה כה. עיי"ש ד"ה האומר]. המולך של נחושת היה ומסיקין אותו מתחתיו וידיה פשוטות וניסקות, ונותנין את הילד על ידיה והוא נכוה ונוהם, והכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו [ירמ' ז לא]. משרתי ע"ז [סנה' סד. עיי"ש ד"ה אחד ואילך]. דרך עבודתו בקפיצה [סנה' סד:].

*בסנהדרין סד ע"ב נחלקו חז"ל בדבר עבודת המולך, והמסקנה היא שהעובר לא היה נשרף. אך בערוך ערך גיא מביא בשם הילמדנו שכן היו מסיקין אותו באש. בירמ' מט א, ג, צפניה א ה ועוד נזכר בשם מלְכָם, במ"א יא ה, מ"ב כג יג נזכר בשם מְלָכָם. +מ"מ: מ"א יז א, מ"ב כג י יחז' כ כו, לא. עיי"ש. ראה חזקיה, מלכא א, עבר ג (יז), ספרים, שוור, שרגא, תמוז, תפת

~מלכא

נהר משוך מא"י לבבל [שבת קח].

*מְלָכָא - מלשון עצה - ראה מלך א (א)

~מִלְכָּדָת

ומלכודתו – שטומנין חבל מלכודת לעופות [איוב יח י].

~מִלְכָּה (א)

#א.מתניתא מלכתא – לגבי שמעתא הויא מתניתא מלכתא דהא מינה מותבין תיובתא לשמעטא, וסימניך מלכיא לשון... [כתובות סא:]. משניות וברייתות עיקר הן... [מכות כא].

#ב.דרכה של מלכה – (ש)נערוותיה ומשרתיה מסובים עמה [סוכה ג].

*ראה מלכת, שגל ב

~מִלְכָּה (ב)

שם אשת נחור מלכה בת הרן, אבי מלכה ואבי יסכה [סנה' טז:].

1. בת הרן אחי אברהם (ואחות יסכה), אשת נחור דודה. בנם בתואל הוא אביה של רבקה אשת יצחק (ברא' יא כט). 2. אחת מבנות צלפחד (יחד עם מחלה, חגלה, תרצה, נועה) שהיו לנשים לבני דודיהן ממשפחות מנשה (במד' כו לג, כו א, לו יא, יהושע יז ג, ב"ב קיט ע"ב ד"ה שלא, שם קכ ע"א ד"ה להלן, שם ד"ה וכאן).

~מִלְכוּת

ותלבש אסתר מלכות – בגדי מלכות [אסתר ה א]. הרוגי מלכות – הרוגי חרב [ב"מ קז:], שנתחייבו מיתה למלכי ישראל, כגון שמרדו בו... [סנה' מח:]. מלכותא – שררה [סנה' קה]. שר גדול [שם צט:]. עד חצי המלכות – דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות, הוא בית המקדש... [אסתר ה ג, עיי"ש].

*+מ"מ: יומא לח ע"ב ד"ה ואין. ראה ארתחששתא, לאס, מות, מלוכה, מלכת, משהיג, פרס

~מִלְכִּי צֶדֶק

(מלך שלם) מדרש אגדה הוא שם בן נח [ברא' יד יח, עיי"ש יב ו]. היה כהן לאל עליון [תהלים קי ד, עיי"ש פסוק ב].

*+מ"מ: תהלים א א.

~מִלְכִּיאֵל

חבר ומלכיאֵל (בני בריעה) היו בני בנים של אשר [במד' כו כד, עיין שם כו מה].

~מִלְכִּיָּה

1. בן אתני ממשפחת גרשם, לוי מאבותיו של אסף המשורר (דה"א ו כד-כה). 2. אביו של פשחור (ירמ' כא א, דה"א ט יב). 3. מבני פרעוש (עזרא י כה). 4. מבני חרים (עזרא י לא). 5. בן רכב, שר פלך בית הכרם שתיקן את שער האשפות (נחמיה ג יד). 6. בן הצורפי, תיקן את החומה משער המפקד עד עלית הפינה (נחמיה ג לא). 7. אחד מראשי העם בימי עזרא שעמדו משמאל

לעזרא בשעת קריאת התורה (נחמיה ח ד, בפרק יב ב נזכר בשם מלך). 8. ראש משפחת כהונה החתום על האמנה (נחמיה י ד). 9. כהן בימי נחמיה, השתתף בחנוכת החומה (נחמ' יב מב). 10. כהן, שר קודש בימי דוד (דה"א כד ט).

~מִלְכָּיָהוּ~

*בן המלך שזרק את ירמיהו אל "הבור מלכיהו בן המלך בחצר המטרה" המלך כאן הוא צדקיהו, ויש סוברים שהכוונה לתואר של תפקיד, כמו (מ"א כב כו) יואש בן המלך, (דה"ב כח ז) מעשיהו בן המלך (ירמ' לו כו) ירחמאל בן המלך הנזכרים בהקשר של אסירים ומשמר (ירמ' לח ו).

~מִלְכִּירָם~

*אחד מבני יכניה (דה"א ג יח).

~מִלְכִּישִׁיעַ~

*אחד מבני שאול מאשתו אחינועם, אח של יהונתן ואבינדב (ש"א יד מט)

~מִלְכָם (א)~

ע"ז של עמון מלכם שמה שנאמר (מ"ב כג יג) וּלְמִלְכָם תועבת בני עמון [ירמ' מט א]. עטרת מלכם – בבני עמון קאי, וע"ז שלהם מלכם שמה על שם מלוכה, כדכתיב (מ"א יא ז) ולמולך שקוץ בני עמון, והאי עטרת מלכם בעבודת כוכבים קאמר [ע"ז מד.], תועבת בני עמון מלכם שמו, לשון (מ"א יא) מולך [ש"ב יב ל].

*לפי כל המפרשים מלכם משמע הוא המלך שלהם, בת"י מ"א יא ה מתרגם ובתר מלכום שקוץ עמונאי, שם בפסוק ז' "מולך" מתרגם ולמולך שקוץ בני עמון, במ"א יב ל מתרגם ונסיב ית כלילא דמלכיהו. ראה מלך ב

~מִלְכָם (ב)~

*אחד מבני שחריים מאשתו חודש, מראשי אבות שבט בנימין (דה"א ח ט).

~מלכם (ג)~

מלכם (הכתיב והקרי מה לכם) – כמו מה לכם [ישע' ג טו].

~מִלְכָת (א)~

מלכת השמים – הכוכב הגדול, לשון מלוכה וכן ת"י [ירמ' ז יח].

~מִלְכָת (ב)~

*בת מכיר בן מנשה ואחות גלעד. בפסוק מובא "המלכת" וצ"ע אם זה שם עצם (דה"א ז יח).

~מִלָּל~

#א. מולל ברגליו – כלומר משפשף זה על זה, פרייאי"ר (לחקך. חסר בדפוסים) בלעז. (וכן) קרץ ומורה כולם מן לשון רמזים הם, זה נופל על העין וזה (מולל) נופל על הרגל וזה נופל על האצבע... [משלי ו יג]. מוללו – בין אצבעותיו, להוציא ריחו [ביצה לג:].

#ב. מהו מולל? כגון אם בא לאכול הזרע, מולל השריטין שהזרע בתוכם [שבת קכח:].

#ג. מוללין את הקדרה – בקמח קרי מלילה כשנותנין קמח לתבשיל [פסחים מ:].

#ד. קפל בגד בתפירה [מו"ק כו:], דרך תופרי בגדים למלול את הבגדים, לכופלן מעט סביב התפירה, ואחר כך תופר [שבת כט:].

*בערוך ערך מל ד מפרש מה שמשיר האורג בראש הבגד ובסוף הבגד שיעור שתי אצבעות והוא ענף של בגד.

#ה. ימלו – לשון כריתה [תהלים לו ב]. אמילם – אכריתם, לשון ימולל ויבש [תהלים קיח י]. צורת משנה של "מול".

#ו. ממללות – משבחות ומהללות [יחז' א ד, חגיגה יג:]. ממלל רברבן – דברי גאווה... [דניאל ז ח].

#ז. יתמללו – שיינ"ט פוריאיי"ץ (שיהיו נרדפים) בלעז [תהלים נח ח].

@אויב יח טו. ראה חשמל, מלילה, ממל, קרץ ב

~מללא~

מללא דנורא – גחלים לוחשות [שבת קט: ע"ז כח:].

*ראה ממלא בהערה

~מִלְלִי~

*כהן מבני אסף המשוררים (נחמיה יב לו).

~מִלְמַד~

#א. דרבן, מרדע, אגילון בלעז [שופטים ג לא]. עגלה מלומדה – פורפונט"א (דקורה בהרבה דקירות) בלעז, עשויה חבורות חבורות במלמד הבקר שקורין אגילון (מלמד) בלעז [הושע י יא]. לומד – פו"ד אגילוני"ץ (דורבן) בלעז, לשון [שופטים ג לא] במלמד הבקר [ירמ' לא יז].

*מלמד הוא כלי לדירבון הבהמה והכוונתה לתלם. ועשוי משלשה חלקים: יד, חרחור ודרבן. ראה דרבן, מרדע, פרשא

#ב. מלמד תינוקות – מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה [ב"ב ח:].

~מלמלא~

פשתן דק ביותר, כדאמרינן בגיטין (נט). דבר הנמלל ונמתח דהוי כי אמגוזא, שכל כך דק שכשכורכין אותו כולו ביחד אין הכרך גדול יותר מאגוז [מעילה יח:]. מין של בגד פשתן דק וטוב [גיטין נט:].

*ראה חומס, סיבני, סלסלה

~מלעין

זקן העליון של שבולת [חולין קיט:].

*בחולין הגרסא בגמרא "מלאי" אך במשנה עוקצין פ"א מ"ג נאמר מלעין של שבולין וכן גורס בערוך ערך מלען ומצין ס"א מלאין וכן גורס הרמב"ם בהלכות טומאת אוכלים פ"ה ה"כ. ראה סאסא

~מלפנא, מלפנו

#א.חכם [יבמות כא:].

#ב.מלפנו – מלמדנו... [ערובין ק: עיי"ש], מלמדנו חכמה יותר מבהמות, כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף [איוב לה יא]. פן תאלף – פן תלמד [משלי כב כה]. הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות, לכן (איוב לה יא) מלפנו מבהמות ארץ, כמו מאלפנו [ישע' יג כ].

*ראה אלף ג

~מלפפון

אבטיח, מלר"ן [בודיק"א. עיין בא"ה] בלעז [ע"ז ל:]. *נוזר בכלאים פ"א מ"ב. יש קושי בזיהוי האבטיח - מלפפון. יש סוברים שזה הקשוא שלנו, אך נראה שהוא אבטיח צהוב, מה שנקרא היום מלון. בילקוט שמעוני שמות רמז רסט מובא : אפילו מרור בתמוז ומלפפון בניסן לא חסר שולחנו של שלמה. עיין בערוך ערך מלפפון. ראה אבטיח

~מלץ

נמלצו – נמתקו [תהלים קיט קג].

*אין לו דמיון במקרא. ראה מליצה

~מלצר

הסודר את המנות ואת הקערות שקורין שינישק"ל (ממונה על משק הבית. עיין בא"ה) [דניאל א יא].

~מלק, מליקה

אין מליקה בכלי... קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותר מפרקת... [ויקרא א טו, עיי"ש וכן שם ה ת].

*מליקה היא קציצת ראש קרבן העוף ממול ערפו ע"י ציפורן יד הכהן וזו נחשבת לעבודה הקשה במקדש.

~מלקוח

מלקוח – אדם ובהמה, ובמקום שכתוב שבי (להלן יב) אצל מלקוח – שבי באדם ומלקוח בבהמה [במד' לא יא].

*+מ"מ : במד' לא כז, לב, ישע' מט כד. ראה לקח ב

~מלקוחים

מלקוחי – הם החניכיים שקורין פליי"ש (חך) בלעז,

כשאדם מיצר אין רוק מצוי בפיו, ומנחם פתר מלקוחי טינליי"ש (צבת) בלעז, כמו (ישע' ו ו) במלקוחים לקח, והמלקוח הן השיניים אשר דומות למלקוחי חרשים [תהלים כב טז].

*אין לו דמיון במקרא. מלקוחים (כך מובא בקונקורדנציה אבן שושן בלשון רבים) הוא כנוי לבית הבליעה. ראה חך, חניכים, חנכי, לקח ב, מלקוחים, פהק, צבת ב

~מלקוט

*בבבליים פט"ז מ"ז והערוך ערך מלקט ב מבאר עור שמשמין בעיני הפרה לסבב בדישה.

~מלקוש

רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה. ולשון מלקוש דבר המאחר, כדמתרג' (ברא' ל מב) והיה העטופים ללבן, לקישיא. ד"א מלקוש, שיורד על המלילות ועל הקשין [דברים יא יד], מטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין. ומלקוש – טרדיו"א (מאחרות) בלעז [ירמ' ג ג, תענית ו. – בלי הלעז]. בתחלת עלות הלקש – לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה [עמוס ז א]. כעב מלקוש – עב המביא את המטר [משלי טז טו].

*בתענית ו ע"א יש דרשות שונות על המלקוש, עיי"ש. ראה יורה, לקש א, עטף

~מלקוחים

צבתיים העשוין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן לישבן ולמשכן בפי הנרות. ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקוחים, וצבתהא שתרגם אונקלוס, לשון צבת, טנייל"ש בלעז [שמות כה לח], כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה [במד' ד ט], מרימין בהן את הפתילה מתוך השמן [מ"א ז מט], מגביהים הפתילה מן הנר שיש בו השמן [דה"ב ד כא]. צבת [ישע' ו ו].

*ראה מלקוח, מלקוחים, מלקט, צבת ב

~מלקוט

#א.מלקוחים שקורין מולי"ש (צבת) [יבמות מג.]. #ב.פליינ"א (מקצועה) של מצחצחי חרבות, שמחליקין בהם את תיק הסייף [קדושין לה:]. @ראה מלקוט, מלקוחים, מספרים, צבת ב, רהיטיני, תער

~מלקי

מזיק [ע"ז לא:].

~מלתא, מילתא

#א.תיבה [מגילה כה.]. #ב.דבר [דניאל ו טו, שבת עה:].

#ג.אבלות [שבת קלו. מו"ק יא: יח.].

#ד.כעס [ערובין נד.].

#ה.לחש של מכשפות [חולין קה:].

#ו.עבד מילתא – הקיז דם [תענית כה.].

*התיבה מלתא מופיעה פעמים עם יו"ד ופעמים בלי.

~מלשין

*ראה לשון, לשון, מוסר ב, רכיל

~מִלְתָּחָה

ת"י לדממנא על קומטריא, ארגזים וקופסאות שכורכין וגונזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל [מ"ב י כב].

*אין לו דמיון במקרא. בגמרא גיטין נט ע"א נאמר : מאי מלתחא? דבר הנמלל ונמתח. רש"י מפרש - בגדי פשתן שחוטן נמתח ע"י מלילה שמולל באצבעותיו כשהוא טווה. עיין בערוך ערך מלתחא. ראה קמטרא

~מִלְתָּעָה, מִלְתָּעוֹת

מלתעות – שינים הפנימיות שקורין מישיליר"ש (לסתות) בלעז [תהלים נח ז].

*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים שמלתעות הן השיניים החותכות. ראה מתלעה וזה אותה מילה בחילוף אותיות כגון כבש - כשב. ראה נב

~מִמָּאִיר

סלון ממאיר – ענין הכאבה, כמו [ויקרא יג נא] צרעת ממארת, פוינינ"ט (נוקב, עוקץ) בלעז [יחז' כח כד]. צרעת ממארת – לשון (יחז' כח כד) סלון ממאיר, פוינינ"ט (דוקר) בלעז. ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה ממנו [ויקרא יג נא].

*+מ"מ : ויקרא יג נא, יד מד. ראה מאר

~מִמָּגוּרָה, מִמָּגוּרוֹת

ממגורות – מגורות של חטין [יואל א יז]. *אין לו דמיון במקרא. ראה מגורה

~מִמָּד, מִמָּדִים

(לשון) מידה [איוב לח ה].

*אין לו דמיון במקרא.

~מִמוּכָן

*אחד משבעת שרי אחשוורוש. ממנו נלמד הביטוי "הדיוט קופץ בראש" (מגילה יב ע"ב) שכן קפץ לענות ראשונה לשאלת אחשוורוש מה לעשות בושתי המלכה, למרות שנמנה אחרון. שם בגמרא מובא שהוא המן, ולמה נקרא ממוכן? שהיה מוכן לפורענות. בתוס' (שם) ד"ה ממוכן מובא שיש מדרש שהיה דניאל. עיין תורת יעקב מרי"ח סופר סימן רל"ו. (אסתר א יד, טז, כא).

~ממולאי

*ראה מולאי

~ממון

אויי"ר (הון. עיין בא"ה) [ב"ב קנ:]. איזה דבר המביא את האדם למצוא חן בעיני האנשים? הוי אומר זה ממון [פ"א פ"ז מ"ז]. ממון של אדם הוא חוזקו המעמידו על רגליו [יחז' כז יב]. כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון, בא לידי (שלש) עבירות, גזל והונאה ורבית [קהלת ח טו]. אדם אינו מעמיד עצמו על ממון [שבת קנג:]. זה שחומד ממון לעבור עבירה על הממון (נקרא) רשע [ערובין פב]. מעיד שקר בממון רע לשמים ורע לבריות [סנה' כז]. מלח ממון חסר – הרוצה למלוח ממון, כלומר לגרום לו שיתקיים יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו. ואמרי לה חסד – יעשה ממנו חסד [כתובות סו:].

ממונא לא בטיל – %+מ"מ : ביצה לח ע"ב ד"ה אמר ליה.

ממון המוטל בספק חולקין – %+מ"מ : ב"ב סג ע"א ד"ה סומכוס.

*בגמרא סנה' קי ע"א נאמר "ממונו של אדם מעמידו על רגליו". +מ"מ : ערובין נד ע"א ד"ה חטוף וד"ה כהלולא. ראה אוצר, בצע א, הון א, חיל ב, חמס א, חסן א, חרוץ ב, יקום, מזל בהערה, מצוה, נכסים, עזבון, עין א, צדקה

~ממונה

*ראה ממנה

~מְמוֹתֵים

*לשון מות. +מ"מ : ירמ' טז ד, יחז' כח ח, דה"ב כב י.

~מִמָּזָר

#א.עם נכרי... הם ישראל שהיו בה נכרים [זכריה ט ו].

#ב.שנולד מחייבי כריתות [קדושין עה: עיי"ש סח. ד"ה הכל ואילך]. כל שיש בו מום זרות [יבמות עו:]. אין כרת בביאתו... מ"מ יש כרת ביצירתו שנולד מאשה שהיא כרת לאביו בכרת [יבמות עז:]. ממזר דידע – לכל בברור (שהוא ממזר), חיי הוא ודורותיו דלא מיטמעי ביה [יבמות עה:]. עז פנים [סוטה מט:]. אין ממזר אלא מחייבי כריתות... [דברים כג א]. אפילו ממזר ת"ח קודם לכהן עם הארץ לפתוח ראשון... [סוטה ד:]. (בא) מזרע פסול [קדושין ד. בהיפוך]. כסף משהר ממזרים – המטומעים בישראל מחמת ממנם והוא גורם להם שיטהרו, שלעתיד לבא אין הקב"ה מבדילם מאחר שנדבקו בהם משפחות ישראל הרבה קדושין עא. עיי"ש ד"ה שנאמר]. ממזר כשר לדיני ממונות ופסול לדיני נפשות [נדה מט:].

@ממזר הוא מי שנולד מביאה שחייבים עליה כרת בידי שמים ואסור לבא בקהל. עיין בספר מעט צרי ערך חציף ובערוך ערך תלמוד. +מ"מ: קהלת א טו, כתובות יד ע"ב ד"ה אמר ר' יוחנן. ראה גר, דומה, זונה, זרע א, חדש ב, נכרי, מישן, עז א, פנים א

~מְמַחֶה, מומחה

מומחים – סמוכין ונטלו רשות מנשיא לדון... אלהים משמע לשון שררה ורבנות [סנה' ב:]. בקי במדידה [ערובין נח:]. בקי במומין, להבחין בין מום קבוע למום עובר [ביצה כה:]. בקי בגמרא, כלומר רב מובהק [ב"ב קכ:]. מומחה – שריפא כבר ג' פעמים [שבת נג. סג.]. הוחזק בשלש הוה מומחה [ערובין צז:].

*עיין בערובין נח ע"ב תוס' ד"ה אין מודדין, שר"ח מפרש מומחה - דרך ישרה ומכוונת כנגד העיר, לשון (במד' לד יא) ומוחה על כתף ים. עיי"ש. בערוך ערך מומחה ב מפרש בקי ומדקדק. +מ"מ: ערובין נג ע"ב ד"ה נתעץ, ע"ז כז ע"א ד"ה רופא, במד' ל ב ד"ה ראשי, דברים יח כב ד"ה אשר. ראה אל ב, מהנדס, מופלא, מוחה

~מְמַכֵּר, ממכרת

*ראה מכר ב

~ממילא

*משמע מעצמו.

~ממל

אבן נקובה שמכניסין בה עץ ומפרכין בה הזיתים בבית הבד, דהיינו דומיא דמכתשת. וי"מ דהיינו עץ עצמו שמפרכין בו את הזיתים... ולשון ראשון מפירושי ר"ח ועיקר [ב"ב סז:].

*ממל נזכר במעשרות פ"א מ"ז והיא האבן הכותשת את הזיתים בבית הבד. יש סוברים שממל ומלל מתחלפות. ראה מפרכתא, עקל

~ממלא

דק דק של זהב שקורין פיילול"א (רסיסי זהב) בלעז [כתובות סז:].

*בתוס' ד"ה ממלא מפרשים: זהב הניטל מן הארץ ממוצאו, וכך מפרש הערוך ערך מל י הגורס מללא. ר"י עמדין מציין לפסוק באיוב יד ב - יצא וימל, ובגמרא כתובות פה ע"א "מולאי".

~ממלכה, ממלכות

ממלכת כהנים – שרים [שמות יט ו]. ישראל שהיו קרויים (שמות יט ו) ממלכת כהנים [איכה ב ב]. ויקטור"א (ניצחון) בלעז [דה"א כט יא].

~מְמַנֶּה, ממונה

ממונה אגיטי (על הגיטין) – דקי"ל (קדושין ו:). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן והווי ממנו גברא רבה לאורויי היכי נעביד [גיטין

ה:]. היינו סגן היינו ממונה [ברכות יא:].

סגן הכהנים [ברכות יא: סנה' יח:]. הממונה הוא הסגן [יומא טו: כח:].

*עיין ביומא טו ע"ב תוס' ד"ה אמר להם הממונה, שהממונה אינו סגן, אך בסוטה מב ע"א ד"ה סגן לאו ממונה הוא, מביאים את הגמרא בסנה' יט ע"א "היינו סגן היינו ממונה", ומיישבים שודאי ממונה הוא לדברים שמינוהו... אבל מן התורה אין לו שום מנוי ושררה יותר על אחיו הכהנים... +מ"מ: שמות ב יא, ה ו, סנה' קיג ע"א ד"ה שלש. ראה אגדמים, אגריפס, אדם (ז), אחוריר, אפוסטרופוס, בעל פקידות, בר קשא, גבאי, גבראל, דיילא, דיל ב, חכם א, טורזינא, טפסר, מנה א, משמרת, נגיד, נצב, נשיא, סגן, פולמוסטוס, פקד, פקיד, פרחגבנא, קלסטור, קסדור, שבנא

~מְמַסֵּךְ

*ראה מסך ב

~מְמַר

*לשון מרי, רוגז - ראה משלי יז כה

~ממרא

#א.זקן ממרא – שהמרה על בית דין של לשכת הגזית [סוטה כה:], ממרא על פי בית דין – כמו (דברים ט ז) ממרים הייתם עם ה', שמסרב על פי בית דין הגדול שבלשכת הגזית [סנה' פד:]. ממרים – מורדים [ערכין טו:].

*בחומש מופיע ממרא ג' פעמים, דברים ט ז, ט כד, לא כז ולא מפרש.

#ב.ממרא – שם המישור [ברא' לה כז]. מישור של ממרא אלוני שמו [ברא' יד ו].

*+מ"מ: ברא' כג יט, כה ט, מט ל, נ יג.

#ג.שם אדם [ברא' יג יח].

*ממרא האמורי, אחי אשכול וענר בעלי ברית אברהם שישבו באלוני ממרא, לפי סדר הדורות הם בני ארפכשד.

~ממרו, מְמַרְרִים

מין עשב, בלדימוני"א (שומר האלפים) [גיטין סט:].

*באיוב ט יח נזכר עשב בשם ממרורים, וצ"ע אם זה אותו מין. ראה חומתי

~ממש

גדולה ממש – גדולה שבגדולות [חולין נ:].

*ראה משש

~מְמַשֵּׁחַ

כרוב ממשח – עוף מדה, כלומר העוף הגדול... מושל ממשל רב. ממשח לשון גודל כמו (במדבר יג לב) אנשי מדות דמתרג' גברי דמשחן [יחז' כח יד], כרוב שהיה גדול בממשח... [שם שם טז]. ממשח הסוכך – לשון מושל [נחום ב ו].

*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים מלשון משיחה בשמן לאות גדולה. ראה ממשק, משח, שכך

~מִמְשָׁל, ממשלה

הממשלים לבית אביהם – מושלים ע"י אביהם [דה"א כו ו].

*ראה ירד, משל ב, ניר א, רדה, רוד, שבט א, שלטן

~ממשלות

(כינוי ל)ספר משלי [גיטין לה].

~מִמְשָׁק

ממשק חרול – השמעת קול, כמו (ישע' לג ד) משק גבים, ואף מ"ם הראשונה יסוד היא בתיבה, כמו (יחז' כח יד) ממשח הסוכך. ממשק חרול – השמעת קול חרולים הגדלים שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול [צפניה ב ט].

*אין לו דמיון במקרא. בצפניה מפרש פעמיים את אותו פירוש "השמעת קול". ראה משק ב, שוק ג, שקק, שוקק

~מִמְתָּקִים

חכו ממתקים – דבריו ערבים... (פעמיים בפסוק) [שה"ש ה טז, עיין נחמיה ח י].

~מִן (א)

לשון מזונות [ערובין פו]. מן – מזון... וימן להם המלך – בצרכי סעודה משתעי קרא בדניאל (א ה) וימן המלך – ויפרנס המלך [סוכה לט:]. מן הוא – הכנת מזון הוא, כמו (דניאל א ה) וימן להם המלך... [שמות טז טו]. המן היה משתנה לכל הטעמים... [יחז' טז יג, עיי"ש ובפסוק יט וכן במדבר יא ה–ט]. אכילת המן טועם טעם כל המינים ואינו רואה אלא מן [יומא עד:]. (מן) נבלע באיברים – אינו יוצא מן המעינים [יומא עה:]. קל הוא המן שהיה נבלע בכל איבריהם... [ע"ז ה:].

מן – (לשון) הזמנה, כמו (יונה ד ו) וימן ה' [תהלים סא ח].

*בשמות טז מפרש עפ"י אונקלוס ומנחם, אך בפסוק נאמר "כי לא ידעו מה הוא" לשון "מה". דונש אכן סובר שזה לשון "מה" וכן הרשב"ם. הראב"ע מצטט בשם רבינו שלמה את הפירוש ברשב"ם וכנראה שזו טעות סופרים וצ"ל רבינו שמואל. תיאור המן שאכלו בני' במדבר - עיין ברש"י לשמות טז יד–לא, וכן ביומא עד–עה. פסוקים אלו נקראים "פרשת המן" ואמירתן כל יום נחשבת כסגולה לפרנסה. שמעתי מר' שמעון שוואב ששמע בצעירותו כשהיה בראדן אצל החפץ חיים בשעת סעודה שלישית ושאל את הציבור: הלא ידוע שהמן היה לו טעם כל אחד לפי מחשבתו, ואם אכן כך, מה היה טעמו כאשר לא חושבים? וענה (באידיש ובתרגום לעברית) כאשר לא חושבים אין לדבר טעם, ודי לחכימא ברמיזא. ראה דבש א, חספס,

חררה, מנה א, מנלה, סלת, קשוא, שמן א

~מִן (ב)

ומינה – כלומר מתשובתך אתה מסייעני [סוטה לד:]. מהא גופא מייתי פירכא [מנחות נה].

מניה וביה – ממנו עצמו [ב"מ קא:]. מניה וביה אבא – מעצמו של יער [סנה' לט:]. כל כמיניה – בתמיהה, וכי יכול הוא לחזור בו? [מכות ג]. בתמיהה, וכי כל הימנו? [שם טז:], וכי נאמן הוא? [סנה' מד:].

*מפרש לשון מן וגם לשון אמונה.

מִנָּהם – מהם [איוב יא כ במהדורת אופק, ר"ה לא].

*ראה מנוס

~מִן (ג)

מנו – מי הוא [שבת קמ:]. מני – מי היא [שם], של מי היא [שם קלג:]. מנו רב ומנו רב – מי הוא זה רב שאומרים לפנינו כל שעה [חולין נד:].

~מִן, מנא, מנים (ד)

כנור [גיטין ז]. כלי [תענית כה. סנה' סז: חולין קז:]. קנקן [ב"מ פ:]. במינים (בפסוק: במנים) ועוגב – מיני כלי שיר [נ"א זמר. במ"ג הכתר: כלי שיר] [תהלים קנ ד]. מנא – קנקן [ב"מ פ:].

*יש מחלוקת עם "מנים" הוא שם כלי, או צורת רבים של כלי בשם "מן", וכן האם הכוונה לכלי מסויים או לרביעי של כלים שונים? הרד"ק מפרש שם כלי ניגון לא נודע אצלנו. +מ"מ: תהלים מה ט "מן היכלי שן מני שמחוך". ראה עוגב

~מנגדנא

*ראה נגדא, צלף ב

~מִנְיָנָה

*לשון ניגון, נזכר פעם אחת באיכה ג סג ולא מפרש. ראה נגן

~מִנְדָּה

מנדה, בלו והלך – מיני מסים הם וכסף גולגולת [עזרא ד יג]. מדת מס [עזרא ו ח].

*אין לו דמיון במקרא. עיין בב"ב ח ע"א פירוש מסים אלו. ראה מדה

~מנה (א)

#א. נמנו ורבו – באו למנין ונמצאו מרובין [שבת יג:]. נמנית עצמו – הסכמת לדעתנו להיות מן המנין [שבת לד:].

#ב. וימן – לשון הזמנה [יונה ד ו, דניאל א ה], הזמין וסיפק [דניאל א י]. מן יצרוהו – לשון הזמנה, כמו [יונה ד] וימן ה' קיקיון [תהלים סא ח], הִמְנִיכָם –

המנהרות – ת"י מטמוריתא, ובלשון לעז ווידי"ש (ריקות), ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקום שאין ניכר קוראן מנהרות, לוישיט"ש (חדרים תת קרקעיים. עיין בא"ה) בלעז [שופטים ו ב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה מערה א, צריח

~מנו, מני

מנו – מי הוא, לשון זכר. מני – מי היא [שבת קמ:].
אין הפרש קרייה בין ממנו הנאמר על יחיד שנדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמן [סוטה לה].

~מנוד

*נוכר בתהלים מד טו במשמעות נענוע הראש לאות בזו ואינו מפרש.

~מנוח

(מנוח מצרעה, ממשפחת הדני אביו של שמשון) עם הארץ היה – דלא גמר ד"א... [ערוכין יח: עיין בגמרא ברכות סא].
*יש הסוברים ששם אשתו הצללפונית (דה"א ד ג). +מ"מ : שופטים יג ב ואילך.

~מנוחה

א. #זו שילה [דברים יב ט]. מנוחתי – א"י וירושלים אשר קראתים מנוחה, שנאמר [להלן קלב יד] זאת מנוחתי [תהלים צה יא]. ירושלים [שה"ש ד י].
ב. #כלתה ונגמרה המלאכה [ברא' ב ב].
ג. #שר מנוחה – רב תקרובתא, ע"י היו רואים את פני המלך (אלו) המביאים לו תשורה [ירמ' נא נט].
ד. #בלב נבון תנוח חכמה – תשכון ותשקוט בנחת, לשון מנוחה ומרגוע [משלי יד לג]. (שבת) מנוחת מרגוע היא... מנוחה הוא לשון זכר [יומא פא:].
@+מ"מ : שמות כ יא, ירמ' מד ג, ברכות סד ע"א ד"ה תשבתו, מגילה ט ע"א ד"ה ויכל, ב"ב קמו ע"א ד"ה כתיב. ראה דוב, חפס ב, מנחת, מרגוע, נח, רגע ג

~מנוול, מנוול

(פגע בך) מנוול זה – (כלומר) יצר הרע [סוכה נב: קדושין ל:]. בין תנור לכיריים – מקום מנוול שבבית [תענית ל:].
*ראה חספא

~מנון

מנון – שליט, וכן (תהלים עב יז) לפני שמש ינון שמו, וכן כל ניין שבמקרא, שהנין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו [משלי כט כא].
*אין לו דמיון במקרא. בבראשית רבה כ"ב נאמר "כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מנון עליו בזקנתו". ראה אטבת,

הזמינכם... לשון (דניאל א ה) וימן להם המלך. ומנחם (ערך הם) פתרו לשון הומה, כמו (תהל' מז ז) המו גוים [יחז' ה ז].

שמנוהו (ברש"י שמינוהו) חבריו לדבר מצוה – שאמרו לו בוא עמנו [חגיגה ט:].

ג. #מיומן שבאחיו – גבור שבהם, כמו שיד הימין חשובה מן השמאל [סוטה לד:]. (אצבע) המיומנת שבימין – אצבע הרגילה למלאכה... היינו שאצל גודל מיומנת, אמנויד"א (מוכנה, מוכשרת) בלעז [זבח' נג:].

@+מ"מ : ש"א טו ד. ראה מונה, ממנה, מן א, מנין, מנלה, מנת, פקד

~מנה (ב)

מאה דינר [מ"א י טז, דה"ב ט טו, ע"ז יא. בכורות ה:]. מנה צורי – כ"ה סלעים. מאה זוז [ב"ק צ: ב"מ סב: ב"ב קמא. ע"ז יא. חולין קלז: בכורות מט:]. מנה היוצא במדינת צור [בכורות מט:]. מנה של מדינה – שמינית של צור [ב"ק צ:]. מנה שחור – סלע ישנה [סנה' ל:]. ל"ו צינ"ט (משקל מאה שקלים) בלעז, ומנחם חברו לשון מני [יחז' מה יב, עיי"ש]. כ"ה שקלים [ב"ב קמה:].

*בחולין קלח ע"א נזכר מנה בן ארבעים סלעים ועיין ביחז' מה יב ובפרוש רש"י שם. במשך הדורות השתנו והתחלפו השיעורים המידות והשמות וראוי לעיין בספר מדות ושיעורי תורה מר' חיים פ. בייניש. +מ"מ : ב"ב צ ע"א ד"ה עשרים. ראה ככר

~מנה (ג)

חלק [ש"א א ה, ירמ' יג כה, חולין קלז:]. מתנה [נחמיה יג ה, ו]. מנות – מיני מעדנים [מגילה ז]. דבר המוכן ואינו עשוי להניחו למחר, כגון חתיכות בשר חתוכות לפני האורחים, וכן דגים [ביצה יד:].
מנה אחת אפים – (ת"י) חולק חד בחיר... [ש"א א ה].
*ראה מן א, מנת

~מנהג

*מנהג הוא לשון צורת הנעת הרכב, נזכר במ"ב ט כ ולא מפרש. +מ"מ : במד' כב ד, הושע ד יג, תהלים לח ג, שה"ש א ב, דה"א יג ז, דה"ב כ יג. ראה דבר, נהג, ענין, קבלה

~מנהו

*נוכר בתהלים סח כד ויש מפרשים לשון מן הוא, כלומר ממנו. אויב ד יב

~מנהם

*ראה מן ב

~מנהרה, מנהרות

~מָנוּס, מְנוּסָה

מְנוּסִי – שהייתי נס אליו לעזרה [ש"ב כב ג], מו"ן ונטימינ"ט (גאוותי, עיין בא"ה) בלעז. ומנחם חברו לשון פלא, כמו (תהלים ס ו) נתתה ליראיך נס להתנוסס, וכן (שמות יז טו) ה' נסי. ודונש פתר אותו לשון מְנוּס ממש [ירמ' טז יט], מְנוּס הוא מבטח [איוב יא כ]. מְנוּס אבד מנהם (איוב יא כ) – מעוזם נסתלק מהם [ר"ה לא].

*+מ"מ : ישע' נב יב, דה"ב יח טז, ערכין לג ע"ב ד"ה אין עושין. ראה נוס

~מָנוּר

עץ שכורכים עליו הבגד [דה"א יא כג]. עץ עגול שכורכים בו הבגד בשעת האריגה [שם כ ה]. מְנוּר אורגים – ת"י כאכסן דגרדאין, אינשובל"א (כובד הנול) בלעז [ש"א יז ז]. אכסן דגרדאין הקרוי אינשובל"א (כובד הנול) בלעז [ש"ב כא יט]. אורטוריר"ש (מנורי אורגים) בלעז [ישע' נט ה, ראה עכביש].

*ראה כבד ב, כישור, מסכת

~מְנוּרָה

גופה של מנורה [שמות כה לד, לז]. עיי"ש מעשה המנורה פסוקים לא–לו ומנחות כח:]. אל מול פני המנורה – אל מול נר האמצעי שאינו בקנים, אלא בגוף של מנורה [במד' ח ב], למול פני נר שבגוף המנורה שהוא אמצעי [מגילה כא:].

*הוא המקובל המקובל למאן דאמר במנחות צח ע"ב שהמנורה היתה עומדת מצפון לדרום, אך לפי הפשט משמע שמול פני המנורה פירושו לצד שכנגדה, כלומר לצד השולחן, וזה למאן דאמר ממערב למזרח היתה עומדת. עיין ברשב"ם ובדעת זקנים מבעלי התוספות לשמות כה לז. +מ"מ : חגיגה כו ע"ב ד"ה מנורה. ראה אש א, נברשת, נר, עששית. פמוט, פנס, שרגא א

~מְנוֹרָךְ

מְנוֹרִיךְ – שריך, והמ"ם יסוד ושורש בתיבה... ופעמים שהיא נופלת ממנה... (כמו איכה ד ז) נזיריה – שריה [נחום ד ז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה נזיר, נזר ב

~מְנוּחָה

#א.עד המנחה – עד הקרבת תמיד של בין הערבים [ביצה ה.]. מן המנחה ולמעלה – תשע שעות ומחצה, סמוך למנחה – קודם לכן [פסחים נ.]. מנחה גדולה – מכי ינטו צללי ערב, משהחמה נוטה למערב, דהיינו

משש שעות ומחצה ולמעלה [ברכות כו:], התחלת זמן תמיד של בין הערבים, מכי מתחיל להעריב, דהיינו מחצי שבע ולמעלה [שבת ט:], משבע (הרשב"ם גורס משש) שעות ומחצה ולמעלה זמן הקרבת תמיד כשאתה בא להקדימו [פסחים קז. ע"ש בתוס' ד"ה סמוך למנחה]. מנחה קטנה – מתשע שעות ומחצה ולמעלה [ברכות כו: שבת ט:]. בתשע שעות [פסחים קז.]. משש שעות ולמעלה מכי ינטו צללי ערב ובשבע כבר נטו הצללים שהחמה במערב [נדה סג:].

*תוס' ברכות ב ע"א ד"ה מאימתי - זמן תפלת מנחה עד פלג המנחה, דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית...

#ב.מִצָּאתִי בתשובת הגאונים שהיו רגילים לקרות בנביא בשבתות במנחה עשרה פסוקים, ובימי פרסיים גזרו גזרה שלא לעשות [שבת כד.].

#ג.מִנְחָה חדשה – היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש... [ויקרא כג טז].

*ראה עמר א

#ד.מִנְחַת קְנָאוֹת – עשירית האיפה קמח שעורים [סוטה ו.]. מנחת נכסים של תמיד [שמות מ כט]. אין מנחה פחותה מעשרון [ויקרא כ א]. קטורת [במד' טז טו].

כל המנחות קדשי הקדשים הן, כדכתיב (דברים טז ג) לא תאכל עליו חמץ (במסורת הש"ס מגיה שצ"ל הפסוק בויקרא ו י : לא תאפה חמץ חלקם) וגו'. ושיירי מנחות – כל מנחות הנקמצות, מנחת נדבה ומנחת חוטא ומנחת סוטה [ב"ק קי:].

~מִנְחָם

1*. בן גדי מלך ישראל (מ"ב טו יז). ראה נחם

~מִנְחָת, מְנוּחָה

מדינה אחת בארץ ומנוחות שמה, דכתיב (לקמן ח) ויגלם אל מנחת... [דה"א ב נב, עיי"ש פסוק נד]. מנחת (בתרגום : מנחת אשר בארץ בית עשו) – שם מדינה... [דה"א ח ו].

*בברא' לו כג ודה"א א מ נזכר מנחת בן שובל מבני שעיר החורר.

~מִנְחָרוֹתָא

כלים [ביצה לב:].

~מְנִי (א)

הממלאים למני ממסך – למניין חשבון... ויש פותרין למני – לע"ז שמניתם עליכם, אבל ומניתי אתכם (פסוק י"ב) שלא נקוד ומניתי דגש, יורה שהוא לשון מניין [ישע' סה יא], ע"ז ששמה מני [סנה' צב.].

*אין לו דמיון במקרא. שני הפרושים סותרים. +מ"מ : במד' א נ

ד"ה ואתה הפקד. ראה מנים, מנין

~מְנִי (ב)

*חבל ארץ (ירמ' נא כז).

~מְנִי (ג)

מני – של מי [שבת קלג:].

~מְנִי

*ראה מנא

~מְנִים, מוֹנִים (א)

לשון סכום כלל החשבון [ברא' לא ז, עיי"ש פסוק מא].

*מְנִים כשם כלי שיר - ראה מן ד

~מְנִים

מִין כלי שיר [תהלים קג ד].
*אין לו דמיון במקרא

~מְנִיָּם

1. אחד מהממונים בימי חזקיהו (דה"ב לא טו). 2. בית אב של כהנים (נחמיה יב יז). 3. כהן בימי נחמיה (נחמ' יב מא). +מ"מ : סוטה ט ע"א ד"ה אשיא. ראה מימין

~מְנִין

#א.אל תחושו למנינכם – אל יהיה לכם שום חשש וגמגום במה שמיניתם ותיקנתם [חגיגה ג:]. כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו – דבר שנאסר בקבוץ חכמים שנמנו וגמרו... צריך מנין אחר שימנו לך ויתירוהו [ביצה ה:]. כל דבר הנאסר במנין בית דין, אעפ"י שקבעו זמן לדבר, צריך למנות פעם אחרת להתירו כשעבר הזמן [סנה' נט:]. המנין שולט בו עין הרע... [שמות ל יב].

#ב.מְנִיָּם – לחישות, ומפני שכופלין אותן יש ג' פעמים ויש יותר קרי להו מנייני [שבת סו:].
@ראה אונאה, מונה, מנה אמני, מנים, ספרה

~מְנִיפָא, מְנִיפָה

מְנִיפָה (עשויה) להציל מן השרב [חולין צא:].
*מובא בב"מ פו ע"א "הניפי עלי במניפא" אך לא מפרש, וכן מובא בכלים פט"ז מ"ז, ובערוך ערך מנפא מבאר כלי המביא את הרוח, מלשון (ישע' י לב) ינופף ידו, ובלשנא דרבנן מרווחתא.

~מְנִית

חיטי מנית – (מנית) שם מקום שחטיה יפות, כמו (שופטים יא לג) ועד באך מְנִית. ומ"א (ילמדנו עקב) חטין יפין וגסין הנמכרים במניין, וי"ת בחיטי ריחוש,

לשון קבוצת מניינים הרבה טרוק"א (ענף, אגודה. חיטה הצומחת בקבוצות שיבלים ענפות)... ולא ידעתי מהו. מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי בחטי מנית ופנג – דחושלא וקילויא, שערי דחושלא שבתלמוד (יומא עט). אנו שונים שעורים קלופים. ואומר אני מנית, לשון מנות, מאכל מזומן, ואף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה... [יחז' כז יז, עיי"ש במ"ג הכתר].

+מ"מ : שופטים יא לג, מ"ב כ יג ד"ה ואת, ישע' לט ב ד"ה ואת, ברכות מג ע"א ד"ה שמן. ראה חושלא, רחוש

~מְנִלָּה, מְנָלָם

לא ינטה מן השמים לארץ מנלם – תאותם וזימון מחשבתם, והוא כשתי תיבות : מן להם. מנלם – הכנתם, כמו וימן, ודומה לו (ש"א יג כא) הפצירה פים בשתי תיבות, וכן (ישע' לג ז) אראלם ת"י אתגלי להון. זה נראה בעיני ומנחם מסייעני. ד"א מנלם – לשון (ישע' לג א) כנלותך לבגד, והנו"ן שבו יסוד נופל, לשון תכלית לא יטה לארץ להיות בטילה גזירת חרוץ [איוב טו כט].

*מנלה בצומח הוא ענף המתמר בראש האילן. מנלם באיוב זו מלה סתומה ומופיעה רק פעם אחת במקרא. רש"י מביא שני פירושים, הראשון נוטריקון של מן להם ועל זה כותב רש"י זה נראה בעיני ומנחם מסייעני, אך צ"ע כיון שהפירוש השני, לשון תכלית, הוא זה המובא בישע' בשם מנחם. +מ"מ : ויקרא ו כ. ראה כנלנד, מנה א, מן

~מְנִלָּה

*במהר"ץ חיות למגילה ב ע"א כותב שלשון מנלן נופל על ענין הנלמד מדברי תורה או קבלה, ובינין שהוא דרבנן שייך לשון "מאי טעמא".

~מְנַע

מנע ממך – ממך מנע [ברא' ל ב].
+מ"מ : משלי כה יז, שבת טו ע"א ד"ה שני. ראה חדל, חשך ג, כלא, כלה, מדבר ג

~מְנַעַל, מְנַעֵל

מנעוליו – מסגריו, שי"ש וירול"ץ (בריהיו) בלעז [נחמיה ג ג]. קלבידור"א (סגירה במפתח, מנעול) [מז"ק יא]. קבוע בדלת (לסוגרה) [ב"ב סה:]. מנעולין – שירידור"א (מנעול) של עץ שעושים עניים בפתחיהן וראשיהן רחבים [ערובין קא:].
מנעלך – מנעולים ובריהים [דברים לג כה], האי דכתיב באורייתא (דבר' לג כה) ברזל ונחושת מנעלך, לשון מנעול ובריה הוא [יבמות קב:].

*בכלאים פ"ט מ"ז מובא מנעלות הפיטון והם נעלים העשויות מפסולת הצמר. +מ"מ : ב"ב ג ע"א ד"ה והשתא, סנה' סח ע"א

ד"ה אמרו, ד"ה מנעל. ראה חף, מנעל, מפתח, נגר א, נעל, פותה, קלפא א

~מְנַעֵם, מנעמים

מנעמיהם – סעודתם [תהלים קמא ד].
*אין לו דמיון במקרא.

~מְנַעֵנִים

*מין כלי נגינה, נזכר בש"ב ו ה, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש.
ראה נוע, נער ג

~מנפול

*בדמאי פ"ה מ"ג מפרש הערוך שקונה הפת מן הפלטר ומוכרו לאחרים.

~מנצפ"ך

כפל אותיות (סופיות ס,ן,ץ,ף,ך). צופים אמרום – נביאי הדורות [מגילה ב: עיי"ש תוס' ד"ה ועוד].
*עין אגרת הטיוט חלק הדרוש ערך מנצפ"ך צופים אמרום שהם רמז לכל הגאולות. +מ"מ: שבת קד ע"א ד"ה עלוי קא מעלי ליה ובתוס' ד"ה עלוי.

~מנקטא פארי

*ראה קטלא ב

~מְנִקִּיּוֹת, מנקיות

תרגומו ומכילתיה, הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת לחם הפנים ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פיצולים זו למעלה מזה, וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פיצולים, כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו. ולשון מכילתיה, סובלותיו, כמו (ירמ' ו יא) נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין, ויש מחכמי ישראל אומרים... מנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש [שמות כה כט], סניפי הזהב שבהם מעמידים לחם הפנים (כדי שלא יתעפש) כמו ששינונו במנחות (צו). [ירמ' נב יט]. מנקיות אלו הקנים – שמנקין הלחם מעיפוש [מנחות צז].

*במנחות צז ע"א נאמר: קשותיו אלו סניפין, ומנקיותיו אלו קנים. רש"י מפרש קנים – שמנקין הלחם מעפוש, עיי"ש בתוס' צו ע"ב ד"ה לא היה שם סניפין. ראה לחם א, סבל ב, קשוח

~מנקרותא

נקיון [ע"ז ל.], לנקר הבית, נקיון [חולין קה:].
*בתוס' ע"ז לה ע"א ד"ה משום ניקור גורסים אמנקיותא (ביו"ד). בערוך ערך נקד ב גורס מנקדותא.

~מְנִשָּׁה

#א. בני מנשה (בנו הבכור של יוסף מאשתו אסנת בת פוטיפרע) אשריאל – (מ)אשתו... אבל פילגשו הארמיה ילדה לו את מכיר [דה"א ז יד, עיין ברא' מא נ-נא, במד' ב כ].

#ב. מנשה (מלך יהודה) בן חזקיה (מאשתו חפצי בה האריך ימים והרשיע מכל מלכי יהודה) – היה דורש באגדות של דופי [סנה' צט: עיין מ"ב כ כא, כא א, יח, ירמ' טו ד, דה"ב לג יא-יג, יבמות נ ע"א ד"ה שהרי]. בא בעלילה שלא להתפלל למקום [סנה' קא: עיי"ש ד"ה גם אלה]. (נוטריקון) שנשה יה – ששכח הקב"ה [סנה' קב:]. כשיעור השנים שחטא אחאב במלכו חטא מנשה, והיינו כ"ב שנה... [סנה' קג. עיי"ש]. קדר אזכרות והרס את המזבח [שם].
@בעזרא י ל, לג נזכרים שני מנשה, אנשים שנשאו נשים נכריות.

~מְנָת

#א. חלק [חולין קל: – דה"ב לא].
#ב. מנת המלך – ארנונא שהיו נותנין מתבואותיהם ומבמותיהם עישור למלך [ע"ז עא.]. מנת המלך – מגבת מסים שמטילין תמיד על בני המדינה [ב"ב ח.].
@ראה מנה ג

~מנתחא

ממתנת [שבת נב.].

~מָס (א)

לְמָס מרעהו חסד – למי שמונע חסד מחבירו... מכלה אותו, כמו (שמות טז כא) וחם השמש ונמס [איוב ו יד], ממס עצמו מרעהו, ממס ממנו חסדים [כתובות צו.].
*אין לו דמיון במקרא ומשמעו יאוש.

~מָס, מסים (ב)

שרי מסים – דבר שמשם רידוי של שומה שמרגילין ומשימין לעבודה אותו מלבן שתלו לו, היה לישראל רידוי של השמה [סוטה יא. בדרך דרוש].
*+מ"מ: ברא' מט טו ד"ה למס עובד, מ"א ד יג, עזרא ד כ. ראה אנדיסקי, ארנונא, בורלא, בלו, גבאי, הנחה א, טסקא, כלב, כרגא, מדה, מודה, מכס, פרהגבנא

~מסא

עתר שמוציאין בו הלחם, פיל"א (את חפירה) בלעז, ומרדה ומסא חזא מילתא היא [תענית כה.]. פורגון (שפור חתייה) [בכורות כז.].
*מסא זה בארמית ומרדה בעברית. ראה אוד, מרדה, עתר א, רגלא ב

~מסאנא, מסאני

מנעל [שבת קכד: פסחים קיא. כתובות סה: סוטה ח: ב"ב כא.]. מסאני אוכמי – מנעלים שחורים, שלא כמנהג היהודים [תענית כב. עיין ב"ק נט ע"ב ד"ה מסאני]. ערקתא דמסאנא – שרוך הנעל [סנה' עד:]. מסאנא דרב מכרעאי – מנעל גדול ממדת רגלי... [קדושין מט.]. ארקתא דמסאנא – כופלין רצועות על אזניו והוו ליה כשני נעלים זה על גב זה... [יבמות קב.]. *על השיבוש שחל ביבמות, ראה בערך ערקתא. ראה גמד ב

~מסב, מסבים, מסבות

#א. במסיבו – במסיבת חופתו [שה"ש א יב], במסבו – בחופתו [שבת פח: גיטין לו.]. מסיבה – מלכים שהיו מסובין ויושביין לפניו [שבת קמט.]. #ב. מסיב רחב – מטה שמיסב עליה בשעת אכילה, ולענין ניאוף אשה שמנה. מסיב קצר – (אשה) כחושה [שבת סג.]. #ג. מסב קלע – מוקפות ציורים [מ"א ו כט], צורות רשתות וקליעות [יומא נד.]. מסבת – מוקפות [שמות כח יא].

*ראה סבב

#ד. ראש מסבי – חבורת חשבון גדודי [תהלים קמ י]. @ראה הסב, משבצת, סבב

~מסבה, מסיבה

בנין אבנים מעלות מגלגלות וסובכות במקיף עמוד כמין עץ גלגל של גת, וי"ץ (מדרגות לוליניות). חסר בדפוס) בלעז [יומא יט.]. שקורין וי"ץ (מדרגות לוליניות) בלעז, של בנין אבנים הוא, כמין עמוד ומעלות עולות בו, והעולה בהם דומה לו כהולך ומקיף סביבות עמוד אבנים, ובלשון אשכנז קרוי שווינד"ל שטיי"ץ (בגרמנית). הוא שאמור בבנין שלמה (מ"א ו ח) ובלולים יעלו על התיכונה, אף הוא מתורגם ובמסכתא כמו ונסבה למעלה למעלה, וכן מסיבה עולה למעלה למעלה עד גג התא העליון, כמו שהוא מפרש והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון [יחז' מא ז]. *מ"מ: איוב לו יב. ראה כרכב, מסגרת, נטה, נסב, סבב, תקופה

~מסגר

#א. ת"י תרעיא ור"א: הכל יושביין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר (ישע' כב כב) ופתח ואין סוגר וסוגר ואין פותח [מ"ב כד יד]. #ב. שבעה מדורי גיהנם [ישע' כד כב]. @מ"מ: ש"ב כב מו. ראה אשמך, בלם, חרש ה, מועקה, נעל

~מסגריא

עיר [קדושין עב.].

~מסגרת

#א. כתר גומו גדנפא... כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים [שמות כה כה], שפה כעין לבזבזין סביב השולחן [סוכה ה.]. קישוט שולחן הוא [סוכה ה.].

*ראה זר א, לזבו

#ב. ויחגרו ממסגרותם – קושי יסורי מסגר שאני מייסרן בהם [ש"ב כב מו]. ויחגרו ממסגרותיהם – מחמת יסורי מסגרות, כלא שאני מסגרים שם ומייסרן בהן... ודונש פתר ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם [תהלים יח מו].

*בש"ב כתוב "ויחגרו" ובתהלים "ויחגרו".

#ג. המסגרות המכונות – איצטבלאות שהמכונות עשויות עליהם, כמו שנאמר (מ"א ז כח) וזה מעשה המכונה מסגרות להם [מ"ב טז יז]. המסגרות המכונות – כמו מסגרות המכונות [ברכות יב.]. ראיתי במשנת מ"ט מדות (פכ"ב) המסגרות כמין טבלאות [מ"א ז כח].

~מסד

יסוד [מ"א ז ט]. מוסד – מוסדי ארץ הם הרים [סוטה מו.]. *אין לו דמיון במקרא.

~מסדרון, מסדרונה

ויצא אהוד המסדרונה – המסדרונה ת"י אכסדרא [שופטים ג כג]. *אין לו דמיון במקרא.

~מספה (א)

נסיון [דברים ד לד, ז יט].

~מספה (ב)

מסת נדבת ידך – די נדבת ידך [דברים טז י]. *אין לו דמיון במקרא. ת"א בדברים טו ח: די מחסורו - כמסת חסרוניה, וכך סובר דונש. מנחם מפרש מלשון למס עובד. הראב"ע מפרש מגזרת נס, כטעם הרמת היד. הרשב"ם מפרש כדונש ורש"י ומוסיף: והמדמה מסת אל מס הוא חמס. +מ"מ: חגיגה ח ע"א ובתוס' ד"ה וישם.

~מסה, המסה (ג)

תמס – הרקבת [תהלים לט יב]. *ראה המס, תמס

~מסוביתא

*ראה סבוא

*המסורה היא חלק בלתי נפרד של המקרא, עיין בספר אשרנו, על מסורת כתר תורה של בן אשר מאת ר' דוד יצחקי (ב"ב תשס"ג) המסכם שאין מנהג ומסורת דור דור בכתבת התנ"ך. לדוגמא, מלים נקראות ולא נכתבות (קרי וכתוב), תיקוני סופרים, אותיות מנוקדות, אותיות גדולות וקטנות, מקרא סופרים, עיטור סופרים, קריין ולא כתיבן ועוד. ידוע שישנם אחד עשר שינויים (כגון חסר ויתר) בין ספרי התורה המצויים לבין ספרי התורה של התימנים ואלו הם: ברא' ד יג : מנשא - מנשוא. ברא' ז יא : מעינת - מעינות. ברא' ט כט : ויהיו - ויהי. ברא' מא מה : פוטיפר - פוטי פרע. שמות כה לא : תעשה - תיעשה. שמות כח כו : האפד - האפוד. במד' א יז : בשמת - בשמות. במד' י י : חדשיכם - חדשכם. במד' כה ה : פער - פעור. במד' כה יח : שלום (ו' שלימה) - שלום (ו' קטועה). דברים כג ב : דכא - דכה. ביומא נב ע"א מובא בשם איסי בן יהודה : חמש מקראות בתורה אין להם הכרע... עיי"ש. עיין תוס' נדה לג ע"א ד"ה והנשא, שפעמים המסורת חולקת על הש"ס, תוס' שבת נה ע"ב ד"ה מעבירים ועיי"ש בגליון הש"ס המציין להרבה מקומות בהם יש שינויים במסורה. עיין בספר מנחת שי בהקדמה. עיין בספר קובץ מאמרים ומחקרים לזכרו של ר' משה חיים קצנלנבוגן (ירושלים תשס"ג) עמ' י"ז על רישומי המסורה בסופי פרשות התורה וספרי התנ"ך, ובעמ' קכ"ח בענין יש ששים רבוא אותיות לתורה. עיין בספר משנה תורה לרמב"ם עם פירושו יד פשוטה מר' נ"א רבינוביץ ספר אהבה ח"ב הלכות תפילין... פ"ח הלכה ד, ה. בספרי הרמב"ם המדויקים מובא בפרק זה דוגמא מצורת הפרשיות בתפילין לגבי פרשיות פתוחות וסתומות, אך כיון שהט"ז חולק עם הרמב"ם בגודל הריחוק (וכך נוהגים על פיו באשכנז), כדי לא להוציא לעז שינוי וצינון בקו בלבד, וכך ג"כ מופיע במהדורת שבתי פרנקל, למרות שכתוב בהקדמה שהם המדויקים ביותר. עיין בספר יסוד משנה לר' יהודה אלבוטני ספר אהבה, הלכות ספר תורה פ"ח הלכה א-ב. במ"א י יד כותב רש"י "ויש לתקן המקראות". עיין במ"ג המאור להושיע כא לה-לו שביניהם מובאים שני פסוקים בלא ציון ועיין על כך שם ברד"ק לפסוק ז. עיין בתוס' ב"מ נט ע"א ד"ה דכתיב היא מוצת (ברא' לח כה) - בלא אל"ף... אך בחומשים שלנו עם אל"ף. +מ"מ : ויקרא כה ל, במד' כב ה ד"ה והוא יושב ממלך, דברים לא ב, לג, כג, יהושע יא יג, ש"א ה ט, מ"א כ לג, ישע' א א, ג כד ד"ה ותחת, הושע ח ד, יחז' יז ט, כט ז ד"ה והעמדת, מז יט, הושע ט יב, תהלים ט א, י ט, י מב ט, שם פ ג, קלט טז, קמד ב, משלי יג כג, איוב יט כט, לא ז, לב ג, שה"ש ג ח, איכה א ו ד"ה לפני, דניאל יב יג, דה"א יט יא, דה"ב יג ב, שבת נה ע"ב ד"ה והא, ערובין כא ע"ב ד"ה אגמריה, פסחים טו ע"א ד"ה ינחנה, שם פן ע"א ד"ה יכול, שם פו ע"ב ד"ה ת"ל בבית, סוכה ו ע"ב ד"ה יש אם, נה ע"א ד"ה שני ראשים, מגילה ל ע"ב ד"ה ואי זו היא, כתובות סט ע"ב ד"ה ינחם, נזיר ל ע"א ד"ה הלכה, סוטה ז ע"ב ד"ה יהודה, קדושין יח ע"ב ד"ה כיון ואילך, נז ע"ב ד"ה אמר קרא, סב ע"א ד"ה הנק, סנה' ד ע"א ד"ה שתי נפשות, שם ד ע"ב ד"ה דשני ואילך, שם עג ע"א ד"ה נער כתיב, מכות ז ע"ב ד"ה יש אם למסורת, ע"ז ט ע"א ד"ה וסימנך, זבחים לו ע"ב ד"ה וב"ה, חולין כט ע"א ד"ה הוא עצמו, סב ע"ב ד"ה חזירה, שם, סג ע"ב ד"ה במסורת, בכורות לד ע"א ד"ה כיון ואילך, נדה יד ע"ב ד"ה בענין. ראה גמרא א, ו, חרב א (א), מאומה, גירסא, מסרת, נקט, על, שור ד, פלגש, קבלה

~מסוה

כתרגומו בית אפי, לשון ארמי הוא, בגמרא (כתובות סב:) סוי לבא, ועוד בכתובות (ס.) הוה קא מסוה לאפה, לשון הבטה, היה מסתכל בה, אף כאן מסוה, בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים [שמות לד לג עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אפר ב, דוא, מסכה, סוי, סכה א, שקף א

~מסוכה

חופה, לשון אחר לבוש כסוי [יחז' כח יג]. מסוכה – מסוכת קוצים, כמו [ישע' ה ה] הסר משוכתו [מיכה ז ד], הוא סייג קוצים [ישע' ה ה].

*ראה משוכה

~מסוכן

שכיב מרע [גיטין יג:] שאחזו בולמוס... [מנחות צו:]. אסתכני – הייתי מסוכן לאחזני בולמוס מחמת תאות רעבוני [כתובות סא:]. מסוכן – חולה [גיטין סה:], רגיל לאחזו בולמוס וצריך לאכול מאכל מתוק וטוב [שבת לז:].

*+מ"מ : דה"א יא כב ד"ה והוא, שבת לו ע"ב ד"ה מסוכן, קדושין כו ע"ב ד"ה שחלה. ראה בולמוס, מסכן, סכן, סכנה, עקרב

~מסוכריא

*ראה סכר

~מסוליים

*ראה סנדל

~מסוס

כמסוס נוסס – כמגור המגורר... כמסוס של נוסס שהוא נטחן דק דק שהתולעת טוחן... מסוס – הנטחן ונופל ע"י התולעת (הנקראת נוסס) [ישע' י יח].

*אין לו דמיון במקרא. ראה מגור, נוסס, סס, סס

~מסור

*ראה מומר, מסר א, ב

~מסורה

כל האלפא ביתא במקרא זה, ותמיה אני כי אינו נמנה במסורת [יחז' יז ט]. ויתנו – וי"ו של ויתנו יתירה, כמו אותה של (שמות טו ב), וכמו אותה של (שם ט כא) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב [יחז' כג מב]. ספרא בציר"א – מדקדק בתיבות וכותבן במסורה בחסרון אותיות [ע"ז ט].

~מסורס

*ראה סרס

~מסותא, מסחותא

#א.מרחץ [ב"מ ו: גיטין סז:], מסחותא – מרחץ, כדמרג' (ברא' מג לא) וירחץ – ואסחי [קדושין לג:]. מסותא – מרחץ, כמו מסחותא. וירחץ (ברא' מג לא) מתרג' ואסחי [סנה' סב:].

#ב.מסותא מטלטלין – כגון גיגית [ב"מ ז. עיין שבת פו ע"א ד"ה ומאן].
@ראה אמבטי, מרחץ

~מִסָּח

ושמרתם... מסח – שמרוהו מאד, שלא תסיחו דעתכם, לשון (ש"א כז א) נואש, שלא יהא יאוש בדבר, ומ"ם של מסח מן היסוד [מ"ב יא ו].
*איין לו דמיון במקרא. ראה יאש

~מִסְחָר

*מסחר הוא פעולת מכירת הסחורה. ראה דרור, סחר

~מסחתא

מקום שמקצבין הבשר ומוכרין [שבועות מב.]. מקום מעמד הקצבים, אישטול"ש (שולחן מכירה. ספק אם לרש"י, א"ה) בלעז [ב"ק כג:], חנות, מיישי"ל (אטליז. עיין בא"ה) [חולין קלב:].
*מסחותא - ראה מסותא

~מסי

*ראה אסיא

~מסיבה

*ראה מסב, מסבה, סבב

~מסיג גבול

*ראה סוג, סיג ב

~מסיפס

מחיצה נמוכה של חתיכות עצים, פלפי"ש (גדר עשוי מכלוסאות) בלעז [ערובין עב.]. מחיצה נמוכה [ע"ז ע:]. יתדות עצים נמוכים תקועים בארץ [ב"ב ב:].
*בערוך ערך מסיפס מפרש כותל חלול שיש בו חלונות חלונות.

~מִסִּיק, מסיקין (א)

*ראה מסק

~מסית

*סות ב

~מִסְכָּן (א)

וילון שהוא מסך כנגד הפתח, כמו (איוב א י) שכת בעדו, לשון מגין [שמות כו לו], פרכת המסך – פרוכת המחיצה. כל דבר המגין בין מלמעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך, וכן (איוב א י) שכת בעדו, (וכן הושע ב ח) הנני שך את דרכך [שם לה יב], וילון [שמות לה טו, יז, במדבר ג כה, ד כה, ש"ב יז יט, שבת צח: ערובין כג:]. והמסך – היא הפרוכת שאף היא קרויה פרכת המסך [במד' ג לא]. ויסך – עשה מחיצה, כמו (הושע ב ח) הנני שך [איוב ג כג]. הנני סך (בפסוק : שך) – לשון סגירה, כמו (ישע' ה ה) הסר מסוכתו (בפסוק : משוכתו), (משלי טו יט) כמשוכתו חדק [הושע ב ח]. מסך יהודה – הוא בית המקדש שהיה מגין ומסכך [ישע' כב ח].

*ראה בליתא, וילון, מוסך, סכך, פרגוד, פרוכת, שך ג, שכך

~מִסְכָּן (ב)

למסך שכר – למזוג שכר. תקון המשקה קרוי מסך [ישע' ה כב], מזג... לשון (משלי ט ב) מסכה יינה. עירוב משקה בחבירו עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך [שם יט יד], מזג [ישע' יט יד, תהלים עה ט, קב י, משלי ט ב, ה], עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון [– קהלת ב א]. יין שמסכו נכרי – שמזגו, שנתן בו מים לתקנו לשתיה, שכן דרך יינם חזק, כשהיו נותנים אותו בכוס נותנים בו מים לפי שהוא חזק [ע"ז נח:].

ממסך – יין מזוג במים כמשפטו [ישע' סה יא], ממזג, והוא שם דבר, כמו ממכר... יין טוב [משלי כג לו], היין הטוב הממוסך בבשמים, כמו (משלי ט ב) מסכה יינה [סנה' ע:].

*עיין תוס' ע"ז נח ע"ב ד"ה כדכתיב שמה שנקרא בלשון חכמים מציגה - מציגת מים ביין - נקרא מסיכה בלשון תורה, ובלשון תורה מציגה היינו מציגת היין לכוס. ראה מזג, נסך א

~מִסְכָּה, מסיכה

#א.עגל מסכה – לשון מתכת [שמות לב ד]. מסכתם – כתרגומו מתכתהון [במד' לג נב].
*ראה אפר ב, לוקטמין, מחוקק, מסוח, פרמי
#ב.והמסכה – לשון נסיכות ושררה [ישע' כה ז], (לשון) הנסיך... ורבותינו דרשוהו (יומא ט:): על ע"ז שהכניס מנשה להיכל... ואני פרשתיו לפי פשוטו, ובדרך זו ת"י... [ישע' כח כ].

+מ"מ : ברא' יא כט. ראה מסוה, נסך ב, סכה א

~מסכיא

תרגום של מצפה [כתובות סב:].

~מִסְכָּן (א)

*מסלול הוא לשון דרך. נזכר בישע' לה ח וע"ז יא ע"ב. +מ"מ :
ע"ז יא ע"ב ד"ה ואם.

~מסמא

אבן מסמא – אבן ששמוה ע"ג יתידות וכלים תחתיה,
כדכתיב (דניאל ו) וְשִׁמְתָּ עַל פֹּה גֹבֶא (בפסוק : פֶּם
גִּבָּא) [שבת פב: עיין בתוס' ד"ה באבן], אבן שמוטלת ע"ג
המת ברה"ר... אבן שומא ולישנא דקרא נקט... [נזיר
נג. עיי"ש], אבן גדולה המושמה על הכלים ונדה
נשאת עליה... [נדה נה.], אבן כבדה העשויה להינוח
ואינה מיטלטלת... [שם סט:].

*שורש "מסמא" יש סוברים שהוא "סמא" והיא אבן גדולה
וכבדה שמשמשת לכיבוש בגדים וכן למושב, עיין בכלים פ"א
מ"ג. ביחז' מג יד מתרגם יונתן עזרה - מסמתא, ורש"י מפרש
לשון רצפה, שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים... כמין רצפה.
עיין ירחון המעיין שנה מ"ד ב עמ' 19 פרוש על אבן מסמא. ראה
עזרה

~מסמס (א)

*א.ממעך ומכתש [חולין ד.]. פניו מוסמסים –
מעוכים קצת [נדה כד.], ממסמס – מלוכלך [חולין כח.
נג.]. נתמסמס – נרקב [חולין עז.].
*ב.ממסמסא – מאכילתו [יבמות מב.].
@ראה ווס, מאס, מסה גך מסס

~מסמס, מוסמיס (ב)

מין מטבע (נחשת) [קדושין יב.]. ב' קונטרך [כריתות
ז.].

~מסמר

*א.מקלוי"ש בלעז [ירמ' י ד.]. נעג"ל בלעז (גרמנית)
[דה"א כב ג.]. וכמשמרות נטועים – מה מסמר זה
קבוע... כתוב בש"י... [קהלת יב יא.]. מה מסמר זה –
כשנועצין אותו בכותל הוא מחסר... [חגיגה ג.].
מסמר הצלוב – %עין בערוך ערך מסמר
*ב.מקבע בה מסמרות – הזהר לדון כן ולא תזוז ממנה
[ב"ב ז.].

@בכלים פי"ב מ"ד מובא מסמר הגרע והוא איזמל של המקיז
דס, מסמר של אבן השעות והוא מסמר התקוע במרכז האבן
של שעון שמש, מסמר הגרדי - של האורג שמיישר בו את חוטי
השת, ועיי"ש מ"ה. +מ"מ : שבת ס ע"ב ד"ה עשא, שם קנד ע"ב
ד"ה אגלווקי, יומא עב ע"א ד"ה שמעמידין, חגיגה ג ע"ב ד"ה מה
מסמר. ראה כלבוס

~מסנא

*ראה מסאנא

~מסנת

קולידרור"א בלעז שמסננין בה קונדיטון כמו

*א.ממלדל [סוטה יא. עיי"ש ד"ה שממסכנות].

*ב.מטוב ילד מסכן וחכם – זה יצר טוב... שאין
האיברים שומעים לו כמו ליצה"ר [קהלת ד יג, יד].
איש מסכן – יצר טוב [שם ט טז]. טור מסכן – הר דל
חרדל (בד"ר : בחרדל) [ערובין נג.].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : דברים ח ט. ראה מסכנות, סכן

~מסכן (ב)

המסוכן תרומה – המלומד להבחין בין עץ המתקיים
לשאר עצים... המסוכן – המלומד, כמו (במד' כב ל)
ההסכן הסכנתי [ישע' מ כ.].
*אין לו דמיון במקרא.

~מסכנות

ערי מסכנות – ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן
[דה"ב יז יב]. על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות
בכל מקום כמו (שמות א יא) ערי מסכנות לפרעה, וכן
(דה"ב ח ד) ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות
אשר בנה בחמת, ועל כרחך לצורך תבואה... [שם לב
כח]. ערי המסכנות – קרוי בית אוצריא [מ"א ט יט].
ערי מסכנות – כתרגומו [קרוי בית אוצריא]. וכן (ישע'
כב טו) לך בא אל הסוכן הזה, גזבר הממונה על
האוצרות [שמות א יא].

*מסכנות במובן מבנה לאגירת מזון מופיע במקרא רק בצורת
רבים. בדברים ח ט נזכר מסכנת במובן עוני ואינו מפרש. סוטה
יא ע"א ד"ה שממסכנות. ראה אמבר, אסס, מגורה, מחסן, מתבן,
סכן

~מסכת

*א.מעץ שהגרדי מיסך בו את חוט השתי, ושם העץ
אינשובל"א (כובד הנולד), ולשון מסכת – אורטור"א
(מנור אורגים) [שופטים טז יג עפ"י מ"ג הכתר].
*בא"ה מציין שהיחס בין שני הלעזים בפסוק אינו ברור, אך יש
לשער שרש"י רואה ב"כובד" חלק של המנור שהוא מתקן
האריגה בכללו. בב"מ כג ע"ב ד"ה במסכת, ועיין על זה בקובץ...
לזכרו של ר' קצנלנבוגן (מה"ק) עמ' קצ"א שהנוסח ברש"י
משובש. משלי יז כד. ראה כבד ב, משתיתא, מנור
*ב.מסכת כלה ברייתא היא [שבת קיד.]. אין עומק
בה וברייתא היא [קדושין מט.].

+מ"מ : ב"מ כג ע"ב ד"ה במסכת. ראה אבל ד, פוריא בהערה

~מסלה, מסלות

מסלות – מדרגות. ובמלכים א (י יב) כתיב מסעד,
כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומורדות. וי"א
מסעד ומסלה אחד הם [דה"ב ט יא].
*השורש של מסלה מלשון כבישה - עשיית דרך הוא סלל,
עיי"ש. ראה דרך א, מסעד, סוללה, סלל, סרטיא, רצועה

~מסלול

*ראה זוג, מספרים, פה

~מספח

*ראה משפח, שפח

~מספחה, מספחות

עושות המספחות (לשון מטפחות) – על ראשי האנשים... לקסום בהם, ולא ידעתי מה הם, ומתוך שנאמר (להלן פסוק כא) וקרעתי את מספחתיכם (כצ"ל, אך במ"ג הכתר מצינים לפסוק כ "וקרעתי אותם" המדבר בכסות), אומר אני שהן של בגד. וי"ת פת כומרים, וכן תרגם (להלן טז טז) במות טלאות – מחפיין פת כומריין. המספחות – כמו (ש"א ב לו) ספחני נא, ל"י איושטימינ"ץ (התוספות) בלעז. ויש לועזים פלטריו"ש (מיני שטיחים) בלעז [יחז' יג יח, עיי"ש פסוק כא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה כסת

~מספחת

שם נגע טהור [ויקרא יג ו].
*ראה טלוא, ספח

~מספר, מספרים, מספרת

מנין [שמות טז טז, דברים לג ו]. ימים מספר – ימים מועטים [במד' ט כ].
לא ידעתי ספורות – (מספר) של צדקות [תהלים עח טו].

*בעזרא ב ב נזכר מספר ששב מן הגולה בימי זרובבל ובנחמיה ז ז נקרא מספרת. ראה ספר א

~מספרים, מספריים

מספרים (מגלחים ו) אינן משחיתים שאין חותכין שיער בצד עיקר כתר... מגלחין ואין משחיתים [מכות כא].
*ראה גנוסטר, זוג א, זוזא, מלקט, מספורת, סכין, פה, רהיטני, שחור ד, תער

~מסק, מסיק

א.מסקי – מסיימין [מגילה כט:].

ב.מסקי ביה – נושים בו [כתובות פה. צא:]. מסיקין – אנסין [ב"ק קטז:], אנסים עכו"ם... [ב"מ טו. מאן מסיק בי – למי אני חייב כלום? [סנה' כט:].

*עיין בספר מחקרים בתלמוד ובמדרש (ירושלים תשס"ה) עמ' 526 : יש גורסים מציקין ויש גורסים משליכים מלשון (הושע ב ח) הנני שך את דרכך בסירים... (גירסת רש"י בד"ה : הנני סך). לפי זה המסיקים הם חילים רומאים משוחררים, ה"מציקים" ו"משליכים" כלומר חוסמים את דרכים בפני עולי הרגל לירושלים. גיטין נ ע"א ד"ה מאי עידיית. ראה מציק, נסק
ג.מסקי לשון לקיטה [ב"מ פט:]. מסיק – לקיטה של זיתים

שעושיין בעלי חנויות שתלוי כמין כברה ובה אבקת רוכל ויין, ותחתיה כלי והקונדיטון מסתנן לתוכו [סוכה נ.]. כלי על גבי כלי ונותנין השמרים בתוך העליין והוא ככברה, והיין מסתנן מאליו [ב"ק קטו:].
*ראה ארבלא, כברה ב, צרצור בהערה

~מסס

ונמס – נמוח... ותרגומו פשר, לשון פושרים. ע"י השמש מתחמם ומפשיר, דישטימפרי"ר (למתן, להפשיר), ודוגמתו בסנה' (סז): [שמות טז כא]. מסים – דבר הנימס [ב"ק ד:]. אמסה – אלחלח וארטיב [תהלים ו ז].

*מ"מ : ש"ב יז י. ראה בית המסס, המסס, מחה, מסה, מסמס א, פשר ב, קדח, תמס

~מסע (א)

מקום חנייתם אף הוא קרוי מסע, וכן (ברא' יג ג) וילך למסעיו, וכן (במד' לג א) אלה מסעי, לפי שממקום חנייה חזרו ונסעו, לכך נקראו כולם מסעות [שמות מ לח], אבן שלמה מסע – כמו שהסיעוה מן ההר ולא סתתוה בכלי ברזל [מ"א ו ז, סוטה מח:].

~מסע (ב)

אחד מכלי מלחמה, כמו חרב וחנית ושריה. ויש לומר מסע דוגמת (מ"א ו ז) אבן שלמה מסע, וזהו פתרונו : חנית מסע שהוא גדול ואינו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאוד... [איוב מא ית].
*לפי הפסוק "אבן שלמה מסע" אין ראיה שמסע שבאיוב הוא כלי מלחמה גדול ביותר. יש מפרשים כידון קצר.

~מסעד

המסעד הזה – לשון רצפה [מ"א י יב].
*ראה מסלה, סעד

~מספד

מספד תמרורים – לפי שהוא דבוק, נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד בצירי [ירמ' ו כו].
*ראה ספד

~מספוא

כל מאכל הגמלים קרוי מספוא, כגון תבן ושעורים [ברא' כד כה].
*ראה כיסתא, עמיר, תבן

~מספורת

מספורת של פרקים – ששני סכינים שלה מתפרדין [שבת נח:].

[נדרים סא:] מוסקי בזיתים [שבת עג:] בזיתים קא קרי
מסיקה [פסחים ג:] בזיתים [ב"ב לו:]
*מסיקה היא פעולת הורדת הזיתים מן העץ. ראה בציר, בצר,
גדר, עדר

~מסקדא

בלשון ארמי קורין לדרבן מסקדא [איכה א יד].
*ראה דרבן, שקד ג

~מסקנא

סוף הדרשה ועיקרה [ב"ק פד:].

~מסר, מוסר (א)

#א.מסר לו – למדו [שבת פט].
#ב.מוסר שנתו לאחר – אומר לחברו אם ארדם
העיני [סוכה כו:], אומר לו הניחני לישן מעט
וכשיגיע זמן תפילה הקיצני [ערובין סה].
#ג.אין מוסרין לו עדות – אין מזמנין אותו לשמוע
דבר להעיד עליו [פסחים מט:].
#ג.מוסר דין על חברו לשמים – בוטח הוא בזכותיו
שחברו יהיה נענש על ידו [ברכות נה:], כמו (ברא' טז
ה) ישפט ה' ביני ובינך [ר"ה טז:].
#ד.מסורות – מלשינים, שמוסרים ממון ישראל ביד
הנכרים [ר"ה יז:], מלשינים לשקר, המוסרין ממון
חבירהם ביד עובדי כוכבים (בדפוס וילנא נוסף :
אנסין) [ע"ז כו:]. מלשין [גיטין מה: סנה' צז. כריתות
ב:], מסור – מלשין המוסר ממון חבירו לאנסים (נ"א
לגויים) [ב"ק קיט:], בידי למסרם למלכות – כח בידי
להלשין עליהם [גיטין ז:]. מוסר – מלשין שמוסר
ממון חבירו לעכו"ם [ב"ק ה:]. מסור – (אדם) שפרק
מעליו עול (מלכות שמים) [גיטין מה:].
*מ"מ : פסחים יב ע"ב ד"ה עדות, מגילה כה ע"א ד"ה חוץ. ראה
מומר, מסור, מסרת

~מסר (ב)

היא מגירה שקורין שיר"א (משור) ופגימותיה הולכות
נוכחו ולהם שני עוקצין, אחד מכאן ואחד מכאן,
כפגימות סכין [סוכה לד:]. מסר הגדול – מגירה גדולה
שעשויה לקצות קורות [שבת קכג:], מגירה של אומנין
לקוץ בה עצים... ועשוי כסכין מלא פגימות [שם קנז:].
דולידור"א (מעצד) בלעז [ישע' מד יג].
*ראה מגרה, קו ב

~מסרן

פיטר"ל (סמלון)... שלא תרד (האוכף) על זנבה
כשהיא עולה (הבהמה – החמור) על ההרים [שבת
נג:].

*ראה קלקלן

~מסרף

ראה סרף

~מסרק

צירי"ש (מסרק לפשתן) בלעז [סוכה יב: בכורות כט:].
מסרקאי – מסרק שלי [ברכות יח:].
מסריקות – פיפיות של ברזל... [סוטה מח:].
*במשנה כלים פ"ב מ"ח מובא מסרק של צרצור, בפ"ג מ"ח
מובא מסרק של פשתן... ראה גרד, סריקותא, סרק א

~מסרת, מסורת

#א.מסרת הברית – ברית שמסרתי לכם [יחז' כ לז].
#ב.מנהג [ערובין ה:].
#ג.תרגום של מחבת [פסחים לז:].
@אין לו דמיון במקרא. ראה מסורה

~מסתור, מסתוריתא

דישכולטיר"ש (מסתורית, מתקן להתרת פקעות)
בלעז [חולין ס:].
*ראה סתר ב

~מסתיין

*עיין ברכות יא ע"א ד"ה טריד טרדא דמצוה - וכיון דאנן מיעוט
בעלמא דרשינן פרט לחתן, מסתיין אם ממעטת מיניה טרדא
דמצוה. מילה זו מובאת ג"כ בתענית כב ע"א : אמרו ליה
מסתיין... ובערוך ערך מסת מביא את הפסוק בדברים טו ח : די
מחסורי תרגום כמיסת חוסרניה, מסת נדבת ירך (שם טז י) תרג'
מיסת.

~מעבד

*לשון עבודה - עיין איוב לד כה, דניאל ד לד

~מעבה

במעבה האדמה – ת"י בעובי גרגשתא [מ"א ז מו].

~מעבר, מעברא, מעברה, מעבורת

#א.מעברות ושאר מחיצות [תענית כא:].
#ב.מעבר ים בספינה [יבמות קו:]. מעבורת – מקום
מעבר המים [יהושע ב ז]. מעברות הים – מקום
שעברו ישראל ים סוף [ברכות נד:].
#ג.מעברות – ספינה רחבה שעוברים בה רוחב הנהר
[ב"ק קטז:].
*ראה מברא, עברה א
#ד.בין המעברות – הגיא [ש"א יד ד].

~מעברתא

*כחן שעלה מן הגולה (נחמיה יב ה, בפסוק יז נקרא מועדיה).

~מַעֲדָנוֹת

מעדנות כימה – קישורי כימה... [איוב לח לא], קשרים של כימה [ברכות נח: עיין בגמרא], ראשי מעדנים – קשר העליון. מעדנים, כמו (איוב לח לא) מעדנות כימה [סוכה יג:]. כופף ידי ורגליו ויושב לארץ, כמו התקשר מעדנות [מו"ק טז: מהד' קופפר]. אגג מעדנות – (ת"י) אגג מפנקא [ש"א טו לב].
*עיין בערוך ערך מדן וערך מעדן. +מ"מ: ש"א טו לב, כלים פ"ב מ"א. ראה כימה, מדאני, עדינו, עדן ב.

~מַעֲדָנִים

*מעדן מלשון מאכל, עיין ברא' ד יט, מט כ, ישע' כח ז, משלי כט יז, איכה ד ה. ראה מעדנות, פרפראות.

~מַעֲדָר

כמין מריש שקורין פשוט'ר (מכוש) בלעז [ישע' ז כה].

*אין לו דמיון במקרא. מעדר הוא כלי לעידור הקרקע ותיחוחה ושונה מהמעדר של היום, עשוי שני מקלות מחוברים בזווית חדה ע"י חבלים ועל חודו יש כמין יתד ממתכת. ראה חרחור א בהערה, מחרישה, מרא ב

~מעה

א.שני פונדיונים, אחד משה בדינר [ערוכין פב: ב"מ נא: שבועות לו. כריתות יז:]. ג' הדריסים [קידושין יב:].

*מעה היא ששית הדינר. ראה גרה, דינר

ב.מעות – פרוטות של נחושת [שבועות מה:]. מעות סתם היינו פרוטות של נחשת [ב"ב קה:]. מעות קפוטקיא – גדולות ושוקלות יותר משל א"י [כתובות קי:]. הרבה מעות יש לי, ואין לי שולחני להרצותן – כלומר הרבה שאלות יש לי לשאול ואין לי למי לשאול [סנה' סח:].

*בר"ה כו ע"א נאמר אמר ר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה... עיין בהקדמה דוגמאות להתפתחות הלשון וחדירת שפות זרות לתוכה. +מ"מ: ישע' א כב, תוס' בכורות נ ע"ב ד"ה כל. ראה אגורה, אספר, מעת, פרוטה

~מַעֲוָה

א.כמו עוגה [מ"א יז יב].

ב.בחנפי לעגי מעוג – בשביל חניפות של ליצנות אכילה ושתיה, שמחניפים... בשביל שיאכילם וישקם... מעוג לשון אכילה, כמו (מ"א יז יב) אם יש לי מעוג דאליהו. ומנחם (במנחם הנוסח שונה) פתר אותו לשון עוגה קטנה (נ"א עוגת לחם), וכך (שם) אם יש לי מעוג [תהלים לה טז], בשביל חנופה של

א.מעברתא דתפילין – כשנותן הרצועה של תפילין סביב התיטורא יכפיל הקלף סביב הרצועה כעין שעושין לפי המכנסים שלא תהא הרצועה קבועה אלא כשהוא רוצה מושכה אילך ואילך ומאריך ראש זה ומקצר ראש זה ולשון מעברתא שמעבירה ומושכה לכל צד שירצה [מנחות לה:].

ב.דאית ליה מעברתא בדיקניה – שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שני שבילות כמין מעבר... מתוך שחשב כל ימיו בערמות (מלשון ערמה) הוא משים ידו לזקנו ומושך כאדם שמחשב... [סנה' ק: עיי"ש גירסא שונה ופרוש אחר].

+מ"מ: תוס' מנחות לה ע"א ד"ה מעברתא. ראה ערם, תיתורא

~מעגילה

א.מעגילין – שגוללין על קרקעות התנור עץ גדול עגול לסתום הסדקים [מו"ק יא:].

ב.אחתיכת עץ עבה וחלקה ובה בית יד [מכות ז. @ראה טיט, מחלץ, עגל

~מַעְגָּל, מעגלה

א.מעגלי צדק – דרכי מישור [תהלים כג ג]. מעגליך – הם השמים שהם אבק רגליך [תהלים סה יב]. ליד מעגל – אצל נתיבותי ופעמי [תהלים קמ ו]. מעגלותם – דרכיהם המקולקלים [משלי ב טו].

ב.מעגל מעגל – (אין לו) זווית [זבחים סב:].

ג.מעגלין – צירקלי"ש [ערוכין קב:]. חצי מעגל – צירקל"א [מנחות צד:].

ד.מעגלה – סביבות המחנה עושים מעגל, והיוצא חוץ לפנים או לאחור מתחייב. לפנים, שמא ירוצו עליו בני מערכות האויבים. לאחור, (שמא) מבקש הוא לנוס [ש"א יז כ].

@ישנם מספר דעות למקור שמו של חוני המעגל: רש"י במנחות צד ע"ב מבאר ע"ש מנהגו שהיה עג עוגה - עושה עיגול מסביבו ומתפלל... יש הסבורים ע"ש עיר מושבו "מגל", יש מפרשים שמעגל זה יונית לגדול, כלומר חוני הגדול, יש סוברים ע"ש מלאכתו שהיה עובד במעגילה. ראה כפא, מעגילה, מעוג, עגול

~מעד

מעדו – אישקולורגייירינ"ט (החליקו) בלעז [תהלים יח לז], החליק [תהלים לז לא].

~מעדה

*ראה עדה ב

~מַעֲדִי

*מבני בני שנשאו נשים נכריות, קיצור של מעדיה (עזרא י לד).

~מַעֲדָה, מועֲדָה

לגימות... מעוג לשון דבר הנאכל כדכתיב... [סנה' נב].

*הרד"ק מפרש מעוג דברים בטלים והתרגום "ממקניא" כלומר ליצנות. ראה עוגה, מעגל

~מעוה

*ראה עוה ב

~מעוּז, מעוֹז

#א. ראש המעוז – ראש הסלע [שופטים ו כו], עיר מבצר [דניאל יא ז, י, יט].

*ראה אילת השחר, מרום, תועפות

#ב. מעוזים – כרובים [דניאל יא לח].

@מ"מ : ישע' כג יא, דניאל יא לא. ראה עוז, עז

~מעוי

אליני"ר (לנשום) בלעז [שבת קלד].

~מעוֹף

*אביו של אכיש מלך גת בימי דוד. במ"א ב לט נקרא מעכה (ש"א כז ב).

~מעולה

משובח [נדרים נו]. מעולה בדמים – דמיו יקרים [ב"ק צא].

*מ"מ : ברא' מד לג, במד' יג כב ד"ה שבע. ראה עלה א, עלוי

~מעוּן, מעוֹנָה

#א. מדור [צפניה ג ז], מדור ומנוס [תהלים צ א]. לשון מדור, מקום שמלאכים דרין בו [חגיגה יב]. וענתה – לשון דירה, כמו (נחום ב יב) מעון אריות [הושע ב יז]. ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה... [קהלת א יג].

#ב. מבטח [תהלים צא ט].

#ג. מעון אריות – נינוה שהיתה מדור מלכים גבורים וחזקים כאריות [נחום ב יב].

#ד. בית המקדש [דניאל יא לא]. המעון הזה – שבועה היא (בבית המקדש) [כתובות כז: ב"ב קסו. כריתות ח]. מענה אלהי קדם – למעון הם השחקים לאלהי קדם... וברר לו שחקים לשבתו ומעונתו [דברים לג כז].

#ה. מדבר מעון – ערבה [דה"ב יב ט].

#ו. שם אומה [שופטים י יב].

#ז. שם עיר [ש"א כה ב, עיי"ש כג כד].

@בדה"א ב מה נזכר מעון (הוא מעונתי) בן שמי ואבי בית צור. ראה בעל מעון, דירה, יארוז, מעוז, ענה (ד), רקיע, שך ב, תנות

~מעוֹנִים

*מן הנתינים שעלו מן הגולה (עזרא ב נ).

~מעוֹן

*ראה ענן ב

~מעוֹנָתִי

* (הוא מעון) אבי עפרה משבט יהודה מבני קנז (דה"א ד יד).

~מְעוֹף

*מלשון עייפות - ראה עוף ב. מלשון חושך - ראה עיפה

~מְעוֹר, מעוֹרִים

מעוריהם – גלויים, ערותם... קלונם, ניוולם [חבקוק ב טו, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא.

~מעורת

שם אשה [גטין ע].

~מְעוֹת

מעות (לא יוכל לתקון, קהלת ט טו) – מקולקל [חגיגה ט].

*מ"מ : חגיגה ט ע"ב ד"ה אין אומר. ראה מעת, נלוז

~מעזיבה

גגין שלהן לא היו משופין אלא חלקין כעין עליות שלנו וטחין אותן בטיח מעזיבה... [ערובין פח]. מעזיבה – של טיט וחול מגובל יחד להיות המים נוחין (אצ"ל נחין) שם [יומא לא], רצפת טיט, ודומה לו בספר עזרא (נחמיה ג ח) ויעזבו את ירושלים עד החומה, מילאה מתוכה עפר להחזיק החומה [סוכה טו]. טיח, טיט שעל התקרה [יבמות טו], טיח של סיד על התקרה, אשטר"א (אח) בלעז, ודומה לו בספר עזרא ויעזבו את ירושלים עד החומה [ב"ק סא]. טיח של טיט שנותנין על התקרה שקורין אישטרי"ך (שכבת טין המחזקת את הרצפה)... [ב"מ קטז]. אישטרי"ך בלעז, טיח קרקע... [ב"ב כ].

*מעזיבה היא שכבת עפר כבוש או טיט מעל תקרת הבית, ומשמשת לחזק את התקרה או לגרום למי גשמים להחליק מהגג. אם המעזיבה עביה טפח אפשר להעמיד עליה כירה ואם שלשה טפחים אפשר להניח עליה תנור (ב"מ קיח ע"ב). +מ"מ : סוכה כב ע"א ד"ה שאין, ב"ב ג ע"ב ד"ה אגב. ראה מלבן, עזב, תקרה

~מְעִיָּה

*כהן בימי עזרא שחתם על האמנה (נחמיה י ט).

~מְעִיָּהוּ

*כהן בימי דוד (דה"א כד יח).

*אין לו דמיון במקרא.

~מַעְזִימִים

*צורת משנה של מעוז. מופיעה רק בישע' כג יא ולא מפרש.

~מַעֲיָ, מַעֲיָם (א)

מעיא - קיבה וכרס ושאר הדקין [חולין קיג]. קיבה [חולין מט: ד"ה חלב שעל הדקין, שם צג. ד"ה ריש מעיא]. שפולי מעיה - בית הרחם [נדה סג]. מעי נמצא באמצע הגוף [שה"ש ה טז]. ממשמשיין במעיים - של חוה בשבת ואין בכך משום רפואה [סנה' קא]. מעינא - מעיים [גיטין סט: חולין נו:]. משום מעינא - שלא יתחלחלו מעיו של אדם ברוב אכילתו מפני טורח הדרך. יש אומרים יהיו מעיו של אדם שופכים זה לזה כעין מעין [תענית י:]. מעיני - קרבי [תהלים פז י]. מעיינו - בני מעיו [סנה' פא:].

*+מ"מ: ישע' מו א, ב, נא יד, מיכה ו יד, איכה ד יז, דניאל ב לב, שבת מ ע"ב ד"ה על גבי מעיים, שקלים פ"ה מ"א, סוטה ט ע"ב ד"ה מיהו. ראה גוע, גחון, כריש, מעינא, נשא א (יב), צוץ, קרס, שום ג, שפל ב (ב), תרז

~מַעֲיָ (ב)

לשון שפלות ועומק, כמו (ישע' מח יט) מעות ימים [ישע' יז א].
*יש מפרשים לשון תל

~מַעֲיָ (ג)

*כהן בימי עזרא מבני אסף (נחמ' יב לו).

~מַעֲלָ

ויעטו כמעיל - עוטה ועוטף כל הגוף לכל לבוש [תהלים קט כט]. בגד נאה [איוב כט יד]. מעיל האפור - שאפור ניתן עליו לחגורה [שמות כח לא]. ת"י מעילים דתמר ... (ש"ב יג יח) כרדוטין [ש"ב ו יד].

כמין חלוק, וכן הכתונת, אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק עליון [שמות כח ד].
*בשמות כח לא הרמב"ן כותב: אין הדבר כן, כי המעיל בגד יתעטף בו. +מ"מ: ש"א כח יד, שבת י ע"ב ד"ה מילתא. ראה אדרת, אפוד, כלך, מד, מקטורן, סריקין, רמון, רסוקי, שירא

~מַעֲלָה

*מעילה היא כאשר הדייט נהנה מקדשי ה' בשווה פרוטה.

~מַעֲלָ, מַעֲלָ (א)

#א. מעיין פתוח - שהראיות הראשונות של וסת הוו בתוך ימי נדה [נדה יא. עיי"ש ד"ה ממעין סתום].
#ב. מעיין - כשר לטבילת זב והזאת צפור מצורע, דמים חיים הן ולקדש מי חטאת... זה דרכו של מעיין כל (מימיו) זוחלין הן [שבת קיט]. עין רוגל - ת"י

~מַעֲטָ (א)

כמעט - בשעה מועטת [תהלים פא טו].
*ראה מדק

~מַעֲטָ (ב)

#א. מעט - ישפיל [ערובין ב. סוכה ב.].

#ב. מעט - קיצר [זבחים מא:].

#ג. מעט - מועט - אין אדם חס עליו לתת לו מזונות הרבה [שבת קנה:]. מעוטן יפה - כשיש לאדם מעט מהם יפה לגופו לרפואה, וטוב שיהא לו קצת משלא יהא לו כלום [גיטין ע.].

#ד. מעט - מעט - מדה היא בתורה [סנה' מו.].
אין מעוט אחר מעוט אלא לרבות [יומא מג. מגילה כג:].

@ראה אד, חלק, רק, תפס

~מַעֲטָ, מַעֲטָ (ג)

מַעֲטָ לטבח - (לשון) עטויה... ויש פותרין מעטה על לשון מעוט... וטעות היא בידם, כי חסרון הוי"ו ודגשות הטי"ת יורה עליה, כי אין המ"ם שורש בתיבה, כמ"ם של מעונה... ומנחם חיבר לשון מחשבה, כמו (דניאל ב יד) התיב עטא וטעם. אבל דונש פתר אותו כמו (תהלים קד ב) עֲטָה אור כשלמה [יחז' כא כ].

~מַעֲטָ

עטינו מלאו חלב - לשון משנה הוא (מנחות פו). עוטנו בבית הבד - צוברים הזיתים יחד ושומנן מתעגל ומתאסף לתוכן כדי שיהא מוכן כשעוצרו בבית הבד. ואותו כלי שצוברין אותו כדי להאסף שמנו לתוכו נקרא מעט... [איוב כא כד], מעטן - כלי גדול שצוברין בו את הזיתים כדי שיתחממו ויתבשל שמנן בתוכן ויהא נוח להוציאו בבית הבד [ביצה לה.]. עביט (הוא) של ענבים... ושל זיתים קרוי מעטן [ב"מ עב:]. מקום קבוץ הזיתים להתחמם זה על זה [סנה' יא:]. מעטן - שאוסף בו את הזיתים [מנחות פו.].

*+מ"מ: מעשרות פ"ד מ"ג, ב"מ עד ע"א ד"ה על הכומר. ראה גליל, כומר, עביט, עטין, עטן

~מַעֲטָ, מַעֲטָ (א)

מעטפות - מצעות המטה, כתרגומו שושיפיא [ישע' ג כב].

מעין הכובסים [יהושע טו ז]. עין הקורא – מעין שבא
ע"י זעקת הקורא אל ה' [שופטים טו יט]. שלוח מעין
הוא ושמו גיחון... [ישע' ח ו]. עין עיטם – נראה בעיני
שהוא מעין מי נפתוח... זכחים נד: [שלשה נשתיירו –
מאותן מעיינות של דור המבול שהיו חמין [סנה' קח].
אין לך מים נובעין שטינו צונן ביום יותר מבלילה...
ובלילה מעינות רותחין – שהחמה מחממת... [פסחים
קד ע"ב עיי"ש].

*בפ"א פ"ב מ"ח מובא שרבי אלעזר בן ערך היה מעין המתגבר,
ורבינו יונה מבאר שהיה מפולפל הרבה, בעל סברא ומחדש
דברים מדעתו. בב"ב קעה ע"ב נאמר: אמר רבי ישמעאל, הרצה
שיחכים יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר (נ"א
גדול) מהן, שהן כמעין המתגבר. +מ"מ: ויקרא יא לו, מ"ב ד ד,
יחז' מז א ד"ה אל פתח, שה"ש ד טו, ברכות י ע"ב ד"ה סתם,
ערובין יט ע"א ד"ה מעין, חגיגה יט ע"א ד"ה חרדלית. ראה גל,
גלה ב, מעין א (ג), נבע, פתיא, שלוח

~מעניא

*ראה מעי א

~מעיסה

מעיסה – חליטה [פסחים לז:].

*מעיסה היא דייסת קמח הנעשית ע"י יציקת מים רותחים לתוך
הקמח, ואילו חליטה זה נתינת הקמח לתוך המים הרותחים.
עין חלה פ"א מ"ו. ראה חלט, עסה

~מעיק

*ראה עוק

~מַעֲוָה, מעור

*א. מעור – ביציו מעוכין ביד... תרגומו ודמרים, זהו
לשונו בארמית, לשון כתישה [ויקרא כב כד, חלקו
השני של הפירוש אינו במ"ג הכתר]. מעוכה – נעוצה
[ש"א כו ז]. ממעך – ממשמש [בכורות מ.].

*ב. כל מועכות של בית רבי – משירות בתוליהן
באצבעותיהן, תמר שמן (כלומר השם שלהם תמר)
[יבמות לד:].

*ג. מהם מעכו בבנין – היו בונים אותם במקום לבנים
[סנה' קיא.].

@ראה כרות, כתת, מכמד, נתוק, עסס, פסח ב, רדה, רצם, רצף,
רצץ

~מעכה

*א. ארם מעכה – ארם היושבים במעכה [דה"א יט ו,
עיי' ש"ב יו].

*ב. (בת אבשלום) אם אסא (המלך ואביה, אשת
רחבעם בן שלמה) – [דה"ב יג ב].

*עיי"ש באריכות, שכן במ"א טו ב נקראת בת אבשלום, אך כידוע

לאבשלום היתה רק בת יחידה בשם תמר, ואילו בדה"ב יג ב
נקראת מיכיהו בת אוראל מגבעה, לכן יש סוברים שאוראל
נשא את תמר, וזו ילדה את מעכה ויוצא שהיתה בתו של
אבשלום. במ"א טו יג מובא שאסא הסיר אותה מהיות גבירה
כיון שעשתה מפלצת לאשרה. ראה מיכיהו

*ג. אמו של אבשלום מעכה בת תלמי מלך גשור
(ש"ב ג ג, עיי' ש"א כז ח), ותפסה דוד במלחמה...
[סנה' סט:].

@1. בן נחור אחי אברהם שנולד מפילגשו ראומה (ברא' כב כד
ראה מעור). 2. אביו של אכיש מלך גת (מ"א ב לט). 3. אביו של
חנן הגיבור (דה"א יא מג). 4. אביו של שפטיהו הנגיד (דה"א כו
טז). 5. אחת מפילגשי כלב. בפסוק נאמר "פילגש כלב מעכה ילד
שבר ואת תרחנה" והוא קשה להבנה (דה"א ב מח). ראה עיפה 6.
אשתו של יעאל אבי גבעון (דה"א ט לה). 7. בת בנימין, אשתו
של מכיר ואחות מופים וחופים (דה"א ז טו-טז).

~מעכת

*קבוצת אנשים הקוראים לעצמם מעכתים (יהושע יג יג).

~מעל (א)

*א. במעל ידיהם – בנשיאת ידיהם, שנשאו כפיהם
למעלה [נחמיה ח ו].

*ב. אין מעילה בכל מקום אלא שינוי... [ויקרא ה טו].
מועלין בהם – יש בהם איסור ליהנות בלא דמים
[פסחים כב.], אסור ליהנות מהם אלא בדמים [ע"ז
מד.]. מעלתם – מריתם [דברים לב נא]. שם דבר הוא
[איוב כא לד].

*ג. מחשבה מועלת – דאגת הלב על מזונותיו של
אדם מהניא לשכח למודו [סנה' כו:].
@ראה עלה א (ה)

~מעל (ב)

ממעל – (לשון עליון) [עמוס ב ט].

~מעלה (א)

*א. הר' ש"ב טו ל, הר או סלע [ע"ז כה:].
מעלה הלוחית – מקום מעלות הר ששמו מעלה
הלוחית [ישע' טו ה]. שם מקום הוא, מעלה הר [ירמ'
מח ה].

*ב. מיטב [דה"ב לב לג].

*ג. מעלה עשן – עשב שהוא מעלה עשן [יומא לח.],
שם עשב שגורם לעשן לעלות זקוף כמקל [יומא נג.].
שם עשב [כריתות ו.].

*מעלה עשן הוא אחד מהסמנים הנלווים לקטרת. ראה קטר ב
#ד. (מעלה) בזכורו – מעלה ומושיב את המת על
זכרותו [סנה' סה: עיי"ש ד"ה בגולגולת ואילך].

@ביהושע טו ז, יח זי נזכר מקום בנחלת בנימין בשם מעלה
אדומים, במ"ב ט כז נזכר מקום בשם מעלה גור. +מ"מ: יומא נג
ע"א ד"ה יכול, סנה' סה ע"ב ד"ה קברו. ראה בית חורון, עקרבים,
קלח ב, תמרה

~מַעֲלָה (ב)

#א.מַעֲלָה – אישקילונ"ש (מדרגות) בלעז [שמות כ כג]. מדרגה [מ"א י יט, דה"ב ט יח, ב"מ כה].

*ראה גרם

#ב.מַעֲלָה ולמטה – בתחלה ובסוף [שבת קטו]. למעלה – לפני [יומא עח]. לשמים [ע"ז נג].

*מ"מ : ברא' יד כד וש"א ל כה על התיבה "ומעלה" שמפרש לפני כן. ראה מדרגה, סלם, סלסול

~מעלה, מעלות (ג)

עשויים לשעות היום, כמו אורילוי"א (שעון) בלעז שעושים האנשים לבחון שעות היום [מ"ב כ ט].

*מ"מ : תהלים קכא א. ראה גרם א, צל המעלות

~מַעֲלִי

ועד מעלי שמשא – ועד בא השמש (כלומר מבוא השמש) [דניאל ו טז].

~מעללים

*ראה עלל

~מעלנא

פה להכניס מאכל [גיטין נו].

~מַעֲמָד

#א.שמוש במקדש [ישע' כב יט]. אנשי מעמד – ישראל העומדים בשליחות הצבור על הקרבן... [יומא לז]. אחד כהנים ולויים וישראלים הקבועים ועומדים ומתפללים על קרבן אחיהם שיקובל לרצון [תענית טו]. ישראל במעמד – העומדים בעזרה, במקום כל ישראל, על קרבן התמיד [יומא נג]. עומדין על תמיד צבור בשעת הקרבן [מגילה ג]. על כל משמר ומשמר היה מעמד של ישראל בירושלם שבאין ועומדין בעזרה בשעת התמיד, והן שלוחי כל ישראל לעמוד על קרבנן... [זבחים יט]. אי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין על גבי קרבנם ומינו מעמדות להיות במקומם [תענית כו. עיי"ש ד"ה על כל]. עסקי קרבנות שישראל עושין [תענית כז].

#ב.מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית [מגילה כו. עיי"ש באריכות]. מעמדות – ארבעה ימים בכל שבת שאנשי משמר ישראל מתכנסין בעריהם ומתעניין וקורין במעשה בראשית, כדאמר' בתענית [יומא פז]. כלומר ימים של מעמדות שהיו מתעניין ארבעה תעניות בשבת, שני ושלישי ורביעי וחמישי [שבת כד]. המתעניין מתפללין בעריהם שיתקבל

ברצון קרבן אחיהם [תענית כו].

#ג.מַעֲמָדִי בית המדרש – ממונים לעת האוכל לומר הגיע עת לעמוד ולאכול [שבת קיח].

#ד.רַאשׁ הַמַּעֲמָד – הממונה על כך מעמיד את הטמאים של בית אב בכל בוקר בשער מזרחי [פסחים פב].

#ה.מַעֲמָד ומושב – כשנושאים את המת לקברו היו יושבין ז' פעמים לבכות את המת [מגילה כג]. בחזירתן מן הקבר הולכין מעט ויושבין לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת, ולהרבות בבכי ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה. כי חיי האדם הבל ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט. כך עושין ז' פעמים כדי לתת אל לבם שחיי האדם הבל... וראיתי כתוב מפני שהשדים מתלויים עם החוזרים מבית הקברות, לכך תקנו מעמדות ומושבות כדי שבתוך כך יסתלקו השדים מעליהן ולא נהירא... [ב"ב ק].

@ראה משמר, עמד, עמוד

~מַעֲמָסָה

אבן מעמסה – אבן משאוי המוטלת על בני אדם מפי המושל לשאתה ולעמסה על כתפיהם, והיא כבדה מאד [זכריה יב ג].

*ראה עמס

~מעמקים

*ראה עמק ב

~מַעַן

למענהו – בשביל קלוסו, כמו (תהלים קמז ז) ענו לה' בתודה. ד"א להעיד עליו, כלומר פעלו מעיד עליו... [משלי טו ד]. לכבודו [שבת נ: קטז].

*מופיע תמיד רק בצירוף "ל".

~מַעֲנָה (א)

עדות קבועה [קהלת ה יט].

*מענות - ראה ענה א (ט)

~מַעֲנָה (ב)

חצי מענה צמד שדה – שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשת בשדה. מענה – תלם המחרישה שקורין ריי"א (פס, חריץ, תלם) בלעז [ש"א יד יד], למעניתם – הוא תלם המחרישה, כמו (ש"א יד יד) כבחצי מענה צמד שדה [תהלים קכט ג]. תלם המענה – קולטר"א בלעז [שבת קכג].

*מענה הוא החרץ הנעשה באדמה ע"י החרישה, והוא גם השטח המיועד לזריעה (בניגוד לאדמת טרשים). עיין אהלות יז ב, וכן פרקי דר"א תחילת פ"א. ראה יתד, מענית, צמד א, תלם

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : דברים כב ח, ב"ב ב ע"ב ד"ה מעקה, זבחים סב ע"ב ד"ה וחד לכהנים. ראה גונדריתא, מרפסת

~מעני

*ראה ענה א (ט)

~מער

מערך – גלויך, כמו (מיכה א יא) עריה בשת [נחום ג ה]. כמער – לשון אחיזה ודיבוק... [מ"א ז לה].
*לשון מחשוף, מערום - ראה לוֹיָהּ, ערה, ערוה

~מערב, מערבא (א)

מערב – הוא מקום מצונן ואין ראוי להוליד, כך מצאתי בהש"ס רבינו הלוי [שבת קנו:]. המערב קרוי אחר, שנאמר (איוב כג ח) ואחר... [ב"ב כה. עיי"ש בכל העמוד בתוס']. המערב אחוריו של עולם [איוב כג ח]. מערב קרוי אחר, כד"א (דברים יא כד) הים האחרון – ימא מערבא [שמות כז יג]. רוח מערבית קרויה אחר [במד' לד טו]. המערב קרוי אחר [שם ב ג].

מערבא – ארץ ישראל [שבת סה: ב"ק לג: ב"מ ז.].
*ראה אוריה, אחר, ערב א, ו, ערבה ג, ערבית, ערף, קדם א

~מערב (ב)

לערב מערבך – לשון ערובה, גרנטיא"ה (ערבות) בלעז, (מערבך) הן כל צורכי האדם שהוא חי בהם, וממונו הוא ערובתו והצלתו לחייו [יחז' כז ט, עיי"ש פסוק יג, יז, יט, כה, כז, לג, לד].
*מערב כאן הוא לשון סחורה. ראה ערב ו

~מערָה (א)

מי מערה – מקוה מקורה שהוא חם ואין חומו יוצא [שבת קמז:], (מי) מערה – מים שיש להם סוף הם [יבמות קכא:], סרוחים הם [קדושין נח:], מי מערה (מכונסים) – כשרין לטבילה [זבחים כ:].
קרוט"ש (חורים, מערות) בלעז, על שם שעושים ביצורים על ידי הפלת האילנות סביב סביב [שופטים ו ב]. מתכנסים בה מים [ביצה כט:]. סתם מערה ב' פתחים יש לה בב' קצותיה... [ערובין מד:]. בור שיח ומערה כולן בית כניסיות מי גשמים לשתייה [תענית יח:].

מערה מרובעת ומכוסה בקרוי... [ב"ק נ:]. מערה – מקורה בקירוי [ב"ב יז:]. נקרת צור [מ"א יט ט].
מערת צדקיהו – גדולה היתה והיא שיצא בה צדקיהו לילה מירושלים לברוך מפני הכשדים... אין שם דיורין דרין, דהא של מלך היתה [ערובין סא: עיין ירמ' לט ד, יחז' יב יג].

מערת המכפלה – +מ"מ : ברא' כג ט, יט, מט ל, נ יג, ערובין נג ע"א
*+מ"מ : מ"ב כה ד, מגילה יט ע"ב ד"ה מערה, ב"מ פה ע"א ד"ה

~מענית

למעניתם (הקרי, והכתיב למענותם) – הוא תלם המחרישה, כבחצי מענה צמד שדה (ש"א יד יד) [תהלים קכט ג].

*מענית היא חלק המענה (בצורת מרובע או מלבן) שהזרע מסמן לשם זריעה. +מ"מ : תענית כה ע"ב ד"ה כמלא, כתובות קט ע"ב ד"ה תלם, גיטין לא ע"ב ד"ה בשעה. ראה אוגיא, מענה ב, תלם

~מָעָף

*ראה עוף ב

~מעפרת, מעפורת

סודר [מ"א כ לח, חגיגה כ:], סודר ונותנו על ברכיו שלא יפול השער על בגדיו [שבת ט:]. לעטף ראשו [שבת קכ:]. סודר, ויתחפש באפר דכתיב גבי מיכה (מ"א כ לח) מתרג' ואישתני במעפורתא [חולין קכג:].
בנות עניים אין להן מעפורת [נדה מח:].

*עיין בערוך ערך מעפרת. +מ"מ : ש"א א ו. ראה אפליין, אפקרסות, אפר ב, חפש א, טלית, לבוש, סודר, פוליס

~מַעַץ

*בן רם בן ירחמאל משבט יהודה (דה"א ב כז).

~מַעְצָד

אחד מכלי הנפחים [ישע' מד יב], כמו קורנס גדול של ברזל לבנין של ברזל [שבת קב:], דולידור"א בלעז, קטנה ומחליק בה את הנסרים, ושפאין שהוא משהו דקין הן [ב"ק קיט:]. דולדויר"א בלעז [ירמ' י ג ערכין כג:].

*בביצה לא ע"ד ולא בקרדום נאמר : אוכפות וסרגות שקורין איש"א, ולפי אוצר הלעזים הכוונה למעצד של רצענים. בכלים פ"ג מ"ד נאמר "המפסלת" ובערוך ערך פסל א מבאר כלי ברזל כמין מעצד רחב שהוא פוסל בו את העץ מלשון (שמות לד ד) ויפסל שני לוחות. ראה איזמל, גרזן, חצינא, מגל, פסל, קורנס, קרדום

~מַעְצָר, מעצור

*+מ"מ : ש"א ט יז, ו, משלי טו יח, כה כח. ראה עצר

~מַעְקָה

גדר סביב לגג, ואונקלוס תרגם תיקא, כעין תיק שמשמר מה שבתוכו [דברים כב ח], כותל קטנה שעושים על האיצטבאות שלפני עליות גדולות, כעין שיש על שפת נהר רייניס [מו"ק יא:].

צער, חולין טז ע"א ד"ה צור. ראה בור, כוך, נקרתא, שיח

~מַעֲרָת

*מקום בנחלת יהודה (יהושע טו נט).

~מַעֲשָׂה

מעשהו – מקנהו וקנינו [ש"א כה ב]. הלכה למעשה – הלכה לעשות מעשה [ברכות כד.], להורות על המעשה [ע"ז עד.]. מזווגין לאדם אשה לפי מעשיו – צנועה לצדיק ופרוצה לרשע (בע"י : צנועה לצנוע וצדיק ופרוצה לפרוץ) [סוטה ב.].

*בה"ר לומד מכאן ג' דברים. א) היפוכו של צנוע הוא פרוץ. ב) המקביל לצדיק בלשון נקבה זה צנועה, ולרשע זה פרוצה. ג) אין להקפיד על צורת הלשון צדקת - צדקנית, או רשעה - מרשעת.

מעשה אלהים – %ראה אל ב

מעשה בהמה – שהפקירה עצמה (הנואפת) לתשמיש למי שאינה בן זוגה [סוטה טו.]. היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה [במד' ה טו.].

*+מ"מ : סוטה לו ע"ב ד"ה אלא זה, מנחות עב ע"ב תוס' ד"ה חטיף.

מעשה בראשית – ויהי ערב ויהי בקר, ברישא ערב והדר בקר [חולין פג.]. סתרי תורה [ישע' ג ג בהיפוך, פסחים קיט. בהיפוך]. מעשה ברא' מתחדש מיום אל יום, לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח... [תהלים יט ג]. ברייתא היא [חגיגה יג. עיי"ש בכל העמוד].

*+מ"מ : ברא' א לא, תהלים קיא ו, משלי כה ב, איוב ט ח, ר"ה כו ע"א ד"ה שור, מגילה כה ע"א ד"ה מעשה, חגיגה יא ע"ב ד"ה מנא ואילך, סנה' קג ע"א ד"ה וכי עד, ע"ז ג ע"א ד"ה ה' דהששי, שם ח ע"א ד"ה שקרנותיו, חולין ס ע"א ד"ה מקרין, ערכין יז ע"א ד"ה מאי שנה. עיין תוס' חגיגה יא ע"ב ד"ה אין דורשים. ראה מעשה מרכבה, נבון, סתר

מעשה הורדוס (ב"ב ג:) – שהטמינה שבע שנים בדבש [סנה' סו.].

מעשה זמרי – ניאוף [סנה' מד.].

*בסנה' פב ע"א ברש"י מובא שזמרי הוא שלומיאל. +מ"מ : ברא' מט ו ד"ה בסדם.

מעשה חושב – %ראה חושב

מעשה ידיך – מצות שהיו בידך שעשית כבר [קהלת ה ד.].

*עיין בגמרא שבת לב ע"ב : איזה הן מעשה ידיו של אדם? הוי אומר בניו ובנותיו של אדם. בכתובות עב ע"א ד"ה בניס מתים - בפ' במה מדליקין (לב ע"ב) יליף מ'וחבל את מעשה ידיך" (קהלת ה ה).

מעשה לסתור – וכי דרך המדברים לומר דבר ומביאין מעשה אחריו להכחיש דבור הראשון? [ביצה כד. סוכה כו: ב"מ פו.]. אדם שמביא ראיות לסתור את דבריו [ע"ז סה.].

מעשה מורד – מרודדין כמין רידוד טס דק [מ"א ז כט.].

מעשה מרכבה – יש דברים שנתן רשות לדורשן ויש

~מַעֲרָה (ב)

מקום צר, ערותה וגלויה, מקום תורפה שלה שהיא נוחה ליכבש משם, כמו (ברא' מב ט) לראות את ערות הארץ באתם [שופטים כ לג].
*ראה ערוה

~מַעֲרוֹךְ

*מובא בכלים פט"ו מ"ב ובערוך ערך מערוך מפרש עץ ארכו כאמה ומרדדין בו הרקיקין.

~מַעֲרוֹפִיָּה

*מילה נפוצה המופיעה לראשונה בתשובות רש"י סימן קי"א ומשמעה צבור הלכות או רשיון לקבל לקוחות.

~מַעֲרָךְ, מַעֲרָכָה

לאדם מערכי לב – הוא סודר עצתו ודבריו בלבו [משלי טז א.].

אערך – לשון מערכה, כך חברו מנחם [תהלים ה ד.].

*+מ"מ : ש"א יז כ, דה"א יט ט, זבחים נח ע"א ד"ה מערכה. ראה אריאל, הפתק, ערך ב

~מַעֲרָכָה

מערכה – עצים [יומא כד.]. מערכה – סדר עבודות של כל יום ויום (במקדש) [יומא לג.]. מערכה גדולה – עליה יקטירו כל הקטורות [יומא לג.]. מקום מערכה – אמה שבין הקרנות [זבחים סב.]. שש המערכת – שש חלות המערכה... [ויקרא כד ד.]. שלחנות המערכת – לערוך עליו לחם הפנים... [דה"א כח טז.]. וערכת את ערכו – שתי מערכות של לחם הפנים [שמות מ ד.].

*+מ"מ : שמות כה כט

~מַעֲרָמִים

מערמיהם – לשון (יחז' טז כב) ערום ועריה [דה"ב כח טו.].

*מערומים הוא מקום ערום בגוף. +מ"מ : דברים כ ג. ראה ערטילאי

~מַעֲרָץ

מעריצכם – מחזיקכם [ישע' ח יג.].

*ראה ערץ

~מַעֲרָצָה

משור המקצץ הענפים... כלי משחית העורץ ושובר אותם [ישע' י לג.].

*מין גרזן גדול. אין לו דמיון במקרא.

*בן עדיאל, כהן שעלה מן הגולה לירושלים (דה"א ט יב).

~מַעֲשֵׂה~

1* אביו של צדקיה נביא השקר (ירמ' כט כא). 2. אביו של צפניה שלח צדקיהו (ירמ' כא א). 3. אביו של צפניה הכהן שלח שמעיה (ירמ' כט כה). 4. מן הכהנים מבני ישוע בן יהוצדק ואחיו שנשאו נכריות (עזרא י יח). 5. כהן מבני חרים שנשא נכרית (עזרא י כא). 6. כהן מבני פשחור שנשא נכרית (עזרא י כב). 7. מבני פחת מואב שנשא נכרית (עזרא י ל). 8. בן ענניה ואביו של עזריה מבני החומה (נחמיה ג כג). 9. אחד העומדים לימין עזרא בזמן קריאת התורה (נחמיה ח ד). 10. בן ברוך משבט יהודה (נחמיה יא ה). 11. בן איתאל מבני בנימין (נחמיה יא ד).

~מַעֲשֵׂהוּ~

מעשיהו בן המלך – אחז, הרג זכרי גבור אפרים [דה"ב כח ז].

1* לוי משורר ושוער בימי דוד (דה"א טו יח, כ). 2. בן עדיה משרי המאות שבאו בבית עם יהוידע הכהן להוריד את עתליה מהמלוכה (דה"ב כג א). 3. בן שלום שומר הסף (ירמ' לה ד). 4. שוטר בימי עזריהו (דה"ב כו יא). 5. שר העיר בימי יאשיהו (דה"ב לד ח).

~מַעֲשֵׂקוֹת~

*ראה עשק ב

~מַעֲשֵׂר~

מעשרות – מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפניו מן החומה [דברים יב ו].

מעשר ראשון (מן התבואה או מן הפירות) – ללוי (לאחר שהופרשה תרומה גדולה) [דברים יד כט, כו יג].

מעשר שני (מופרש לאחר הפרשת תרומה גדולה ומעשר ראשון), אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים אלא בפדיון [ויקרא יט כד]. מה שנלקט בשנה שניה (רביעית וחמישית) של שמיטה מעשר ראשון ללוי ומעשר שני בירושלים, ומה שנלקט בשנה שלישית (וששית) מעשר ראשון ומעשר עני [ר"ה יב].

מעשר בהמה – %אחד מעשרה מן הבהמות שחייב כל אחד להפריש להקרבנה. +מ"מ : ערובין נ ע"א ד"ה והרי, ר"ה ב ע"א ד"ה למעשר

מעשר עני (נוהג בשנה השלישית והששית לשמיטה) – אין מתחלק בגורן אלא בתוך הבית, כדכתיב (דברים כו יב) לגר ליתום ולאלמנה [יבמות ק.]. מעשר עני – לגר ליתום ולאלמנה [דברים כו יב – יג]. מעשר עני אין בו קדושה שהרי לזרים נאכל ובכל מקום [מכות טז].

*בפסוק כתוב ובא הלוי ורש"י מפרש ויטול מעשר ראשון, וכך גם במעשר שני, כלומר זה למד מזה. +מ"מ : ר"ה יד ע"א ד"ה איכא, סוטה מח ע"א ד"ה טבל ואילך, ב"מ כו ע"א ד"ה מעשר, סנה"א יא ע"ב ד"ה דומן, מכות טז ע"ב ד"ה אין. ראה עשר ב

שאתה מצווה לסותמן, כגון מעשה מרכבה [שבת קד.]. סתרי תורה [פסחים קיט. בהיפוך]. ביחזקאל (פרק א') [ב"ב קלד.]. ברייתא היא [חגיגה יג. עיי"ש בכל העמוד].

+מ"מ : ישע' ו ג, משלי כה ב. ראה מעשה בראשית מעשה עמך – דכתיב (צפניה ג יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב... [ב"מ מח.]. זה שעובר עבירה שחייב מיתה לאו עושה מעשה עמך הוא [סנה' פה.].

מעשה רב – למילף מיניה דכיון דסמך למיעבד עובדא לקולא ש"מ הלכתא היא [שבת קכו.], הואיל ומעיד שכך היו של בית אביו עושים, הלכה היא [שבת כא.]. כשמורין לעשות מעשה אז יש לסמוך ולעשותו, אבל כשאומר הלכה כפלוגי אין סומכין לעשות כן עד שיאמרו הלכה למעשה... [ב"ב קל: עיי"ש].

מעשה סדום – מגלי עריות [קדושין ע.].

+מ"מ : דברים לב לב תוס' ע"ז ס ע"א ד"ה הוה. מעשה ראובן – וישכב את בלהה פילגש אביו (ברא' לה כב) [מגילה כה.].

מעשה רוקם – %ראה רוקם

מעשה שדים – %ראה שד א

@בגמרא מובאים כמה סיפורים בדרך אגב, בכותרת "מעשה..." בלי לומר מהו המעשה, כאילו היו ידועים (והם היו כנראה סיפורי עם נפוצים). רש"י מביא את המעשים האלו והמהרש"א בסנה' לט ע"א ד"ה אבות אכלו כותב : המשלים בפירוש רש"י לכאורה דברי הבאי הם אך הנמשל בהם הוא עיקר. פסחים קיב ע"ב (סיפור זה מובא בגמרא ברכות ח ע"ב בשינוי) - מעשה דרב פפא (עיין בסדר הדורות דף קמ"ב ע"ב). סוכה מו ע"ב - מעשה בחסיד אחד (מובא בויקרא רבה פל"ז בשינוי). תענית ח ע"א - מעשה חולדה ובור (ראה חלד). תענית יח ע"ב, ב"ב י ע"ב - מעשה הרוגי לוד. נדרים נ ע"א - מעשה במטרוניתא. נדרים נ ע"ב - מעשה מאשתו של טורנוס רופוס. סנה' לא ע"ב, שבת נו ע"ב - מעשה דר' נתן צוציתא. סנה' לט ע"א - משלי שועלים. סנה' מד ע"ב - מעשה דבעיא מוכסא (מובא בירושלמי חגיגה פ"ב בשינוי). ע"ז יח ע"ב - מעשה דברוריה. ע"ז יא ע"ב - מעשה בקרקפלו (עור הגולגולת) של רבי ישמעאל (מובא בסליחה אלה אזכרה במוסף לוי"כ ובקינה ארזי הלבנון לתשעה באב וראה ישמעאל). קידושין לא ע"א - מעשה באחד, ספר האורה ח"ב סימן קנ"ח - מעשה באדם אחד. עיין תוס' ב"ב קנט ע"ב ד"ה ההוא. עיין בספר רש"י, חיו ופירושו ח"א עמ' 248 מקורות נוספים, וכן בספר אשל באר שבע ג' (באר שבע תשמ"ו) עמ' 2101. בספר "רש"י" מאברהם גרוסמן (ירושלים תשס"ו) עמ' 21 כתוב : קיימות אגדות עממיות רבות על לידתו של רש"י, ביחוד על נסים שאירעו לאמו בעת הריונה, וכן על אביו, על נסיעותיו אל מחוץ לצרפת ופגישותיו עם חכמים שונים, ובהם הרמב"ם. ואולם לכל האגדות הללו אין כל ראיה במקורות מהימנים, ואין ללמוד מהן דבר על קורות חייו של רש"י. עיין בערוך על הש"ס ברכות ח ע"ב ערך ארם בהערה. ראה ערך עובדה וכן בהערה לערכים הבאים : אמת, אפוד, גבירה, גימטריא, נון, סיפור, סלת, חשן

~מַעֲשֵׂי~

~מָעוּת

מָעוּתָיו – של ים, (כלומר) כדגי הים לרוב (לשון הרבה) [ישע' מח יט].
*אין לו דמיון במקרא.

~מֶחֱ

מֶחֱ – (עיר גדולה) מארץ מצרים היא (ממפיס) [הושע ט ו].
*נקראת גם נָחַ (ישע' יט יג, ירמ' ב טז, מד א, מו יט, יחז' ל יג, טז).
ראה בני נח

~מִפְּבֹשֶׁת

*בש"ב ד ד וכן כא ז נזכר מפבשת בן יהונתן בן שאול (אבי מיכה או מיכא, ש"ב ט יב, דה"א ט מ). ראה איש בוש, אשבעל, מפבשת

~מִפָּג

שם עיר [ע"ז יא:].

~מִפְּגִיעַ

חיה קטנה וקולה גדול ושומע (הארי) וירא שתהא בריה גדולה ובורח [שבת עז:].

~מִפְּגַעַ

למפגע – (מכשול) (ה)פוגע... [איוב ז כ].

~מִפָּה

*בערוך ערך מפה מפרש המטפחת שפורסים על השולחן וגם המטפחות אשר בהם מקנחים הידים. עיין בספר ראשונים ואחרונים, מחקרים... מוגשים לאברהם גרוסמן (ירושלים תש"ע) על מפת ארץ כנען שצייר רש"י וכן בספר צורת הארץ מאת ריכב (בוגי) רובין (ירושלים תשע"ד על א"י במפה העברית מרש"י ועד ראשית המאה העשרים. +מ"מ : במד' ב ב. ראה גבול, טלי, מטפחת

~מִפָּחַ, מִפּוּחַ (א)

מפוחא – מפוח שנופחין בו הנפחין את האור המתמלא ברוח [תענית יב:]. מפוח (בפסוק : מִפָּח) – כשצורפים כסף נופחים במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף... [ירמ' ו כט, עיי"ש].
*אין לו דמיון במקרא. מפוח הוא כלי להקטין בו את האשראה חרה, חרחר א, נפח ב

~מִפָּחַ (ב)

*מובא באיוב יא כ ואינו מפרש. מלאכי א יג. ראה יפח, נפח א, פוח, קצפה

~מִפְטִיר

המפטיר – מי שרגיל להפטיר בנביא תקנו חכמים שיהא פורס את שמע [מגילה כד:]. מפטיר כנסיות – מכנים ומוציא תלמידים ומאספם ומעמידם לילך מבית המדרש [חולין נא:]. מפטירין – לשון הנפטר מחבירו, כשנפטרין מן הסעודה מביאין מיני המתקה [פסחים קיט:]. מצאתי בתשובת הגאונים שהיו רגילים לקרות בנביא בשבתות במנחה עשרה פסוקים, ובימי פריים גזרו גזרה שלא לעשות וכיון שנסתלקו נסתלקו [שבת כד:].

הפטרה – %+מ"מ : תוס' מגילה כג ע"א ד"ה כיון, מגילה ל ע"ב ד"ה הא כדאיתא. תענית כט ע"ב ד"ה ומפטיר.
*+מ"מ : פסחים פו ע"א ד"ה אין, סוכה נה ע"א ד"ה אתקין, תענית כט ע"ב ד"ה ומפטיר, מגילה ל ע"ב ד"ה קורין, סוטה לט ע"ב ד"ה מפי המפטיר. ראה ראש הכנסת (ראש א), ריש ב

~מִפְּיבֶשֶׁת

ע"ש שהיה מפבשת אדם גדול, קרי להו הכי [ערובין נג: עיי"ש בגמרא ושבת נו:]. מפבשות – (נוטריקון) מפי בוש, בדברי הלכה היוצאין מפיו היו בוש לדוד... [ברכות ד. עיי"ש בגמרא]. (כן שאול מפילגשו רצפה בת איה) היה אדם גדול [ערובין נג: עיין ש"ב כא ח].

*יש להבחין בין "מפבשת" בן שאול ל"מפבשת" בן יהונתן נכד שאול. בדה"א ח לד נקרא מריב בעל, ושם ט מ נקרא ג"כ מרי בעל. נעשה בגיל חמש לנכה רגלים, ודוד החזיר לו את נחלתו ומסר לו את ציבא עבד שאול לעבד. ציבא הלשין עליו לדוד כשברח מאבשלום, באומרו שרוצה לקחת חזרה את המלוכה של בית שאול, ובשל הלשנה זו נחלקה מלכות דוד (שבועות נו ע"ב). עיין בתוס' יבמות עט ע"א ד"ה ארמוני. ראה מפבשת, מריב בעל

~מִפָּיִם, מוּפִיִּים

מפיים (אחד מבני בנימין) – (לשון נוטריקון) מפי אבי למד [ברא' מג ל, עיי"ש מו כא]. מפורש במדרש רבי תנחומא שהיה פיו כפי יעקב אבינו בהלכות שקיבל משם ועבר [סוטה לו:].

*בדה"א ז, יב, ח א-ז מופיע בשמות שופים, חופים, שפופן (או שפופם).

~מִפְּיָן

מפיין וחרב – שם כלי מלחמה [משלי כה יח].
*מפיין הוא מין דקר ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ : מיכה ב ב. ראה מחי קבלו, מפץ א, נפץ, פוץ

~מִפָּל, מִפְּלָה, מִפְּלָה, מִפְּלֶת

עיר שיש בה מפולת – שחומותיה והבתים נופלין ברוח [תענית יט:].

מפולת יד – שזרעו בלא חרישה, חופר במרא ואינו

מעמיק בעומק המחרישה [ב"ב יט].

למפולת יד או למפולת שוורים – יש מקום שזורעין את התבואה ביד, ויש מקום שנותנין הזרע בעגלה מנוקבת ומוליכין השוורים את העגלה על המחרישה, והזרע הוא נופל והולך, והרבה זרע צריך למפולת שוורים יותר ממפולת יד [ב"מ קה:], מפלת יד – שזורעין ביד [ערכין כה:]. מפולת שוורים – שהיו רגילין לתת שקין מלאין זרע על השוורים ומנוקבין השקין מתחתיהן נקבין רחבים ומוליכין אותן ע"פ כל המחרישה והזרע נופל, וגדולה קרקע המקבלת כור זרע במפולת יד שאינו עבה מקרקע המקבלת כור זרע במפולת שוורים שהיא עבה [שם].

מפל בר – (ת"י) מהממת עיבורא... פסולת שנפל מן החטים בנפה [עמוס ח ו].
*ראה נפילה, נפל, פלה

~מפלא, מופלא

#א. מופלא הסמוך לאיש – קטן שיודע להפלות ולומר בזמן שהוא סמוך לאיש, דהיינו בן י"ג, לשם מי נדר, לשם מי קידש [נזיר כט: עיין בדף סב.], קטן היודע להפלות לשם מי מקדישין... [חולין ב.], כגון בן י"ב שנה דכיון שיודע להפלות לשם מי נדר ולשם מי הקדיש נדרו נדר והקדשו הקדש... [תמורה ב:], מופלא – יודע לפרש לשם מי נדר, סמוך לאיש – שהוא סמוך לבוא לכלל גדול, דהיינו שנה אחת קודם זמן שהוא ראוי להביא שערות, והיינו בתינוקת כל י"ב ובתינוק כל י"ג [נדה מו.], בן י"ב שנה ויום אחד שהוא סמוך לאיש, ואינו איש עד שיביא שתי שערות, ומופלא קרי ליה על שם שבודקין אותו אם יודע להפלות ולפרש לשם מי נדר ולשם מי הקדיש [ערכין ב.].

#ג. בניהו בן יהוידע [סנה' טז: בהיפוך].

*בתוס' ד"ה במופלא שבב"ד מוסיפים : ואין זה כשאר מופלא דבכל דוכתין.

#ב. מופלא שבבית דין – מומחה לבית דין, למעוטי תלמיד [סנה' פז.].

@+מ"מ : ברא' יח יד, שמות כג ב, נדרים נ ע"ב ד"ה אבותינו, סנה' יח ע"ב ד"ה לא תענה, סנה' לו ע"א ד"ה לא תענה, שם צב ע"א ד"ה שתי. ראה טבח, מפלצת, פלא

~מפלאה

*לשון פלא – עיין אויב לו טז. ראה פלא א, ב

~מפלגה, מפלגות

*לשון מחלקה – עיין דה"ב לה יב

~מפלה

*ראה מפל

~מפלט

אחישה מפלט – ממהר להציל [תהלים נה ח].
*לשון הצלה. ראה פלט

~מפלם

דגים המפולמין – לחין, אמ"י (מושטיד"א. לח, טרי. עיין בא"ה) בלעז [ביצה כד:], אבנים מפולמות – לחות [זבחים נד.], לשון ליחלוח [חגיגה יב.]. מפולמות – מושטידי"ש (לחות, אבנים ספוגות מים. חסר בדפוס) [חגיגה יב.].
*ראה לח א, ב

~מפלצת

אמרו רבותינו (ע"ז מד.) מפליא ליצנותא, כמין זכרות עשתה לה, והיא היתה נבעלת לו בכל יום [מ"א טו יג]. מפליא ליצנותא, זכרות עשתה לו לצלם והיתה נבעלת לו [דה"ב טו טז]. מפליא ליצנותא – ליצנות מופלא [ע"ז מד.].
*אבן (אויב כח ג) תרג' מפלמין. ראה מעכה (ב), פלצות, תפלצת

~מפלוש, מפולש, מפלשים

מפלשי עב – גילוי עב, לשון (ערובין פ"ט מ"ד) מבוי מפולש... [אויב לו טז].
*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים לשון מפרש (בספינה). +מ"מ : סוכה לד ע"א ד"ה בית הכסות. ראה מבוי, פלש

~מפלת

*מפלת לשון הרס – ראה מפלה, נפילה, נפל. לשון מולידה נפל – עיין פסחים ג ע"א ד"ה המפלת ואילך

~מפסע

*ראה פסע

~מפגל

*לשון פעולה – תהלים מו ט, סו ה, קלט טז, משלי ח כב.

~מפץ, מפץ (א)

מפץ (כלי נפץ) למשחית ולמפץ... [ירמ' נא כ.]. מפצו – (כלי) שהוא משבר את הכל, כמו (תהל' קלז ט) ונפץ [יחז' ט ב.].
*ראה מחי קבלו, נפץ

~מפץ (ב)

מחצלת של קנים [בכורות נה:], (מחצלת) של קנים [שבת פד. עיי"ש בתוס' ד"ה מפץ], מפץ – רך ממחצלת [כתובות סד:]. מחצלות [נדה סז.]. עור שטוח על מטה טוב מן המפץ [כתובות סה.].

*תוס' כתובות סה ע"א ד"ה מפץ. ראה מחצלת, שטיח

~מִפְקָד

במפקד הבית – (ת"י) באתר דחזי לביתא, כלומר במקום קדוש. ולשון במפקד הבית, מקום שהבית כלה, כמו (במד' לא מט) לא נפקד ממנו איש... [יחז' מג כא].

*ראה פקד

~מפקתא

מפקתא – מוצא דרך בית הרעי [גיטין נו:]. מפקתיה – נקב בית הרעי, ששם הוצאת זבלו [שבת קלד:].

*ראה עפלים, תחרא

~מפרחיתא

רצועות קצרות תלויות בה (בחתיכת מעיל רחבה) לקושרה בהן ולהדקה סביבותיו, פינדנ"ץ (סרטים, כתפיות) בלעז [שבת נט:].

*ראה רסוקי

~מפרכתא

המפרכות – היינו ממל דמתניתין דפרישנא לעיל מפרכתא [ב"ב סז:].

*ראה ממל

~מפרע

למפרע – מסוף הספר לתחלתו [יומא ע. מגילה כד. סוטה מא:].

*מסוף הספר לתחלתו הוא דיבור המתחיל ולמפרע הוא הפרוש. למפרע – ירך ולנפיל בטן לצבות במעיד וכו' כסדר הזה או אחד מהן היפך והשאר כתב כהילכתך [סוטה יז:]. כגון ובשעריך, ביתך, מזוזות [ברכות יג:].

ברכה למפרע – ברכה שלאחריהן [פסחים קא:]. עד זומם למפרע הוא נפסל – העיד בניסן על עדות זו באייר, כל העדויות שהעיד בינתיים פסולות, דמשעה שהעיד עדות זו נפסל [ב"ק עב: סנה' פז:]. מנאן למפרע – שהראשון שיצא קרא עשרה, והשני תשעה והשלישי שמנה וכן כולם [בכורות ס.]. ונהי דכל ימות הרגל אשתראי שלא לביישם, מיהו לאחר הרגל חלה למפרע... [ביצה יא:].

אין זמן למפרע – משיברך, וידי זמון לא יצא [ברכות נ.]. למפרע הוא גובה – גבייתו שגבה עכשיו איגלאי מילתא דמשעה שהלווהו עמדו נכסיו הללו בחזקתו [פסחים ל:].

מפקידה לפקידה – למפרע... חוששין למגעה מבדיקה ראשונה ואילך [שבת טו:].

*+מ"מ : ברא' יד י ד"ה בארות, ויקרא ז יח, במדבר כו יג ד"ה

לזרח, יהושע ב א ד"ה וישלח, ש"ב יא טו ד"ה ונכה ומת, חבקוק ג ד ד"ה ושם חביון, דה"א ח א ד"ה ובנימין הוליד, סוכה כז ע"א ד"ה ביטל מצותה, שם מה ע"א ד"ה אני, נזיר כא ע"ב ד"ה אלא, ב"ב קלד ע"ב ד"ה למפרע, ד"ה או לא, שם קמא ע"א ד"ה במסרס, נדה ו ע"א ד"ה לתקן, שם ס ע"ב ד"ה כאן. ראה סרוג, סרס, פרע ב

~מפרעתה

צד הכרס (של הבהמה) הרואה את הקרקע, הנראה מיד כשפותחין הבהמה להוציא את המעיין [חולין נ:].

~מִפְרָץ, מפרצים

מפרציו – (חלק ים הנכנס ליבשה) לשמור פרצות הארץ [שופטים ה יז, בשינוי].

*אין לו דמיון במקרא.

~מִפְרָקָת

(ת"י) אפרקותיה, עצם הצואר [ש"א ד יח, זבחים סה: חולין י:].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ויקרא א טו, שבת סו ע"ב ד"ה ליחנק. ראה אפקותא, חנק, פרק א (ג), קועה

~מִפְרָשׁ

הוא שקורין בלשון אשכנז סיג"ל (שיג"ל), ובלשוננו וייל"א [יחז' כז ה, ז].

*+מ"מ : איוב לו כט. ראה אדרא, מכותא, מפלש בהערה, משט, נס, פרש, קרש, תרן

~מפשאה

שם חכם [נדרים י:].

~מִפְשָׁעָה

עד המפשעה – עד ערוותן פנים ואחור... [דה"א יט ד, עיי"ש].

*מקום חבור הבטן לירך. אין לו דמיון במקרא. ראה מצד

~מִפְתָּח

#א. מפתח חלוק – כמו שיש לגלחים כעין לשונות לכאן ולכאן וקושרים של ימין בכתף שמאל ושל שמאל בכתף ימין [שבת קיא:].

#ב. מסירת מפתח – הוא קנין השכירות [פסחים ד.].

*+מ"מ : איוב יב כא, משלי ח ו, ב"מ לג ע"א ד"ה אחד יורד, ב"ב סה ע"ב ד"ה והא מפתח, סנה' קיג ע"א ד"ה שלש, כלים כט ה - מפתחי אבן. ראה אקלידא, חף, מנעול, פותה, פותחת, פתח א

~מִפְתָּן

אסקופה [ש"א ה ד]. לא מצינו מפתן ומשקוף קרוין אילים [מ"א ו לא, עיי"ש ובפסוק לד].

*מ"מ: שמות כו יז, יחז' מז א, דניאל י טז, צפניה א ט. ראה
דשא ג, משקוף, ספא, צנורא

~מץ

אפס המץ – (המוץ) שלך, עושרך וכבודך, שהיה לך
על ידי צאנך ובקרך, שאת מוצצת משם חלב וחמאה
[ישע' טז ד].

*אין לו דמיון במקרא. מץ משמעו גזל, עושר שבא בלא יושר.
רש"י מפרש מץ כמו מוץ בדרך דרוש, אך בסוף הפרוש מפרש
מלשון מוצץ כשאר המפרשים. ראה מוץ, מיץ, מצה ב, מציצא

~מָצָא, מציאה

#א. וּמָצָא לָהֶם – הספיק [במד' יא כב, הושע יב ט].
לא מצאו – לא ספקו [שופטים כא יד]. א"ת ימצאהו –
יספיקהו, כמו [במד' יא כב] ומצא להם, וכן [יהושע יז
טז] לא ימצא לנו ההר [דברים לב י].

#ב. אִם תִּמְצָא לֹמֶר – כלומר אם באת לומר [ב"מ נ:],
כשתמצא לומר – כשתדקדק בדבריהם תמצא כן
[ערובין פט:], כשתעמוד על סוף דעתן זהו גמר
דבריהן [שם צ:]. כשתדקדק בדבריהם ותעמוד על
מכונו תמצא... [פסחים יא:]. לא מצא ידיו ורגליו בבית
המדרש – לא היה יכול לעמוד בדבריו [יבמות עז:].
כשתמצי לומר – כשתעמוד על סוף דבריו [כתובות
כ:], כשתדקדק ותדע מיצוי הדברים [ב"מ מ:], אם
תמצי לומר – כלומר אם תשיבני בשאלתי ממה
שאמרנו... [ברכות כו:].

*ענין במהר"ץ חיות בב"מ מ ע"ב בשם ה"ד מלאכי "כי תמצא
לומר" הוא לשון מציאה, ו"תמצא לומר" הוא לשון מיצוי, אך יש
ורש"י מפרש אותם באותה דרך... עיי"ש.

#ג. הַנְּמַצְאוֹת – המזמנות [ברא' יט טו]. וימצאו –
לשון הושטה והזמנה [ויקרא ט יב].

#ד. מוֹצָא – לשון מציאה [תהלים קלה ז]. למוצאיהם
– לשון מציאה [משלי ד כב]. אין מציאה בכל מקום
אלא בעדים [סנה' פה:]. המגביה מציאה לחבירו, קנה
חבירו [ב"מ ב:].

@בלשון הגמרא אין הבדל משמעותי בין מצאו ומצינו, וכן רש"י
מפרש פעם לשון מציאה, ופעם לשון מיצוי. +מ"מ: ב"מ ב ע"א
ד"ה תנא, שם ט ע"ב ד"ה דהא, שבועות לח ע"ב ד"ה שהוא.

~מָצָב (א)

מצב פלשתים – דרך אנשי צבא לעשות מהם מצב
ומשחית, הם הפושטים ורצים אחר השלל אל העיר
שקורין צינב"ל (גדוד בעל משימה מיוחדת, מה
שקוראים היום סיירת) בלעז... הם נציבים לשמור
שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם [ש"א יג כג]. חיל
[ש"ב כג יד]. הציבו – כמו מצב פלישתים [ירמ' ה כו].
מצב... שקורין צינב"ל בלעז, כמו שנאמר בשאול...
(רש"י מפרש את המילה מצב שאינה מופיעה בפסוק

כדי להסביר את הביטוי "וכל צִבְיָה" – [ישע' כט ז].
*מ"מ: שמות יט כא, יהושע ד ג, ש"א יד יב, ישע' יג יט, כב יט.
ראה איסטרטיגי, מצבה ב, משחית, נצב ב, צבא ב, צבי א

~מָצָב (ב)

#א. מָצָב – לשון כרקום המוצב על העיירות [ישע'
כט ג].

*מ"מ: ברא' כח יב

#ב. אֱלוֹן מִצָּב – (ת"י) מִיִּשְׁרָאֵל מִקְּמָתָא, מִיִּשְׁרָאֵל שֶׁהָיוּ בוֹ
מִצְבוֹת [שופטים ט ו].

~מִצְבָּה (א)

אבן שמציבין להשתחוות לה [שמות כג כד], (היא)
של אבן אחת, והיא בימוס ששנויה במשנה (ע"ז מז:),
אבן שחצבה מתחילתה לבימוס [דברים יב ג], מצבת
אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים [דברים טז כב].
מציב לו יד – בונה לו מזבח [ש"א טו יב]. מצבת אבן
– בנין חשוב [ש"ב יח יח]. מזבח [ירמ' מג יג]. מצבה
היו מציבין על הקבר כעין שאנו מגביהין וצוברין בו
עפר ומשפע לכאן ולכאן [ערובין מג:].

*מ"מ: ברא' כח כב, שמות יט יא, דברים כט יב ד"ה היום, ש"ב
יח יח, ישע' יט יח ד"ה עיר, זכריה ט ח. ראה גולל, יצב, מזבח,
מצב ב, מצבת, קבר

~מִצְבָּה

וחנתי לביתי מִצְבָּה – (לשון) להגין מן המעמידים
מבצר ומשחית שלא יציבו עליה, ודוגמתו [ישע' כט
ז] וכל צִבְיָה ומצודתה. ויש עוד לפתור מצבה, כמו
מצבא באל"ף [זכריה ט ח, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא.

~מַצְבִּיא

*ראה צבא

~מִצְבִּיָּה

*מקום בצפון א"י (דה"א יא מז).

~מִצְבֶּת

*מלשון מצבה (ויש מפרשים משרש יצב), מובא בישע' ו יג.
בהמשך הפסוק מובא "מצבתה" ומפרש נטיעה. ראה מצבה

~מָצָד, מְצוּדָה, מְצוּדָה

מְצוּדָה [דה"א יב ט, יז]. מְצוּדָה – שעושים ביערים
ע"י הפלת האילנות סביב סביב [שופטים ו ב], מחבא
להטמן [יחז' לג כז].

מְצוּדָה – לשון מבצר [תהלים יח ג], מְצוּדָה –
פליישי"ץ (יישובים המוקפים גדר) [שופטים ו ב],
תהלים לא ג – אינו בכ"י. מקום צר כמו (מקום) מאסר

(בגמרא : מאי בקירוס?) מצוביתא – ביריעת גרדין האורגין ברגל הוא וקורין ליאיי"ש (דושה, עיין בא"ה) והיא הקנה העולה ויורד ביריעת אריגת נשים שקורין פריש"א (דושה) [שבת קה. עיי"ש ע"ב ד"ה שליף].

*עיין בערוך ערך קרס א

~מְצוֹד, מְצוֹדָה

חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה... מכשול קטן וחלש... [קהלת ט יב]. כלי מצודות – שצדין דגים קטנים שעושין בגומא שקורין יונק"ש בלעז [סוכה יג:], בהם הורגין חיות [מכות י]. פורסים לעופות לצוד [פסחים קיט.]. שהפח נקשר ותופס העוף... [שבת יח.]. דרך צייד עופות לזרוק דגן תחת מצודות כדי שיכאו עופות ונלכדין, וכשאיין בה דגן איין עוף פונה אליה [ברכות טז.]. מאי מצודה רעה? חכה – אי"ם (חכה, הקרס שבקצה החכה) בלעז, ואוחז בו דגים ואינו דומה לנאחז ברשתות ע"י מארב ותחבולות [סנה' פא: בשינוי].

*+מ"מ : איוב מ כה. ראה אוהרי, חכה א, חרס א, יבוס, יקש, מכמורת, מצד, נשב ב, פח, פרסתקא, ציד, קוקרי, קלע א, רשבא, רשת, שותא, שחת א, שפסף

~מְצוֹה

מצוות – דברים שאילו לא נכתבו ראויין הם להצטוות (ברמב"ן – דין הוא שיכתבו) כגון גזל ושפיכות דמים [ברא' כו ה.]. מי שהתחיל במצוה יגמור [במד' לא ו.]. אם התחלת במצוה, גמור אותה... אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה [דברים ח א.]. תהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה [דברים יב כח.]. בכל יום יהיו בעיניך (המצוות) כחדשים, כאילו בו ביום נצטוית עליהם [שמות יט א, דברים כו טז.]. אוהב מצוות לא ישבע מהן [קהלת ה ט.]. כל המצוות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים, נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול [קהלת ז כז, עיי"ש ט ח.]. גדול העושה המצוות יותר מן הלומד ואינו עושה [אבות פ"א י"ז.]. כשישמע השטן שישראל מחבבין את המצוות, מיד מסתמין דבריו [ר"ה טז.]. הפוגע במצוה לא יעבור ממנה... [יומא לג.]. אין עושין מצוות חבילות חבילות [הפרדס, י"ג ע"ב]. רשאי אדם להתחיל במצוה באיזו מהן שירצה [שם י"ד ע"ד]. שירי מצוה מעכבין את הפורענות [סדור רש"י סי' תקל"ד]. יש מצוות קלות שהרבית במתן שכן כגון שלוח הקן [תהלים קיט קכט.]. כך עשה הקב"ה שלא גילה שכן המצוות שלא יראה אדם מצוה ששכרה מרובה יותר מחברתה

[שם סו יא], לשון חזק... מצודה היא מצודת יערים שקורין פלייש"ץ (גדר בנויה מעצים מסורגים) בלעז [ש"ב כב ב.]. מצודת ציון נקראת יבוס... [ש"ב ה ו.]. מצודת ציון נקראת יבוס – [ש"ב ה ו, עיי"ש כד טז.]. מצודת ציון היא עיר דוד וביתו, כדכתיב בש"ב (ה ט) ... [סוטה ט.].

*בביצה לג ע"א נעל התיבות הוה מפשח מובא הלעז פלייש"ץ שמובנו כלעיל, אך כנראה שהתחלף עם פלייש"ר שמובנו לכופף. בישע' כט ז מובא "וכל צביה ומצדתה" ומשמעו חיל הבונה את המצודה. דה"ב כז ג. ראה בחון, מבצר, מגדל, מצור, נשך א, סלע, עפל א, פשח, קסטרא, קצרה

~מְצָה (א)

בצק שלא החמיץ קרוי מצה [שמות יב לט]. שלא נתקנה בחימוץ כדת הלחם [גיטין כב. ד"ה כמשמעו], אין לה שום תיקון [שם עט.]. מצות – מנחות [מ"ב כג ט.].

*צ"ע האם השורש של מצה הוא מצה, מצץ או נצה. מצה בארמית היא פטירה שמשמעו התחלה, נביטה (כמו פטר רחס). לעור מצה (שבת עט). קוראים בארמית פטיר. בפסחים לו ע"א נרמז מאי מצה הינה?... כל שפורסה ואין חוטין נמשכין הימנה. +מ"מ : ערובין כז ע"א ד"ה מצה.

~מְצָה (ב)

ונמצה דמו – לשון (משלי ל לג) ומיץ אפים, וכן (ישע' טז ד) כי אפס המץ, כובש (כלומר סוחט) בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד [ויקרא א טו.]. ימצו – (לשון) תמצית [תהלים עג י.]. ומצית – לשון מוצץ עד התמצית, אי" שוציר"ש (ותמצצי) בלעז [יחז' כג לד.]. אגוטי"ר (לנקז) בלעז [ישע' נא יז, עיי"ש]. ינק [ב"ב ט.]. לימוץ – יהא מוצץ... וימץ שמנו בפיו [שבת קט.].

*+מ"מ : ע"ז ס ע"א ד"ה מעצרא. ראה זיר ב, מיץ, מץ, מצוי, מצץ

~מְצָה (ג)

מחלוקת [משלי יג י], קטטה וריב [שם יז יט]. *בישע' מא יב מובא "אנשי מְצַדָּד" ולא מפרש. ראה הינא, מחלקת, נצה, סריקים

~מְצָה (ד)

*מקום בנחלת בנימין (יהושע יח כו).

~מְצָהב

*ראה צהב ב

~מְצָהֶלָה, מצהלות

*ראה צהל

~מצוביתא

ומודד לאיש ואיש במדה לעצמן, ומתמצות והולכות לתוך כליהן כל הלילה [ביצה כט].
*ראה ברור, מצה ב

~מצוין

(ת"ח) דומים למלאכי השרת – לבושים לבנים ועטופים... והכי נמי אמרין (שבת כה:) על רבי יהודה שהיה מתעטף ויושב בסדינים המצויינין... ובנדרים (כ:)... דמצויינין כמלאכי השרת במלבושים נאים [קדושין עב]. תלמידי חכמים שבבל מצויינים – מקושטים, מצויינים עצמן בלבושים נאים [שבת קמה:] מצויין נפשיה – מקשט עצמו בבגדיו [ברכות ל:] מצוייני (המהר"ץ חיות מגיה מצייני, וכן בכ"י) – שעטופים בציצית [נדרים כ:].

*בפירוש כת"י המיוחס לרש"י על הגש"פ מובא: מצויינין - לשון ציון. ראה צין

~מצולה

#א. תהום [ברכות ט: עיי"ש]. גדולה ועמוקה [איוב מא כג].

#ב. שדות ליטול מהן חול [ערכין לב].

#ג. (כינאי ל) בבל [ישע' מד כז, זכריה א ח, יומא נז. תענית י. כב: מגילה יג. ב"מ קז. ב"ב קמז. סנה' לח: צג. – בגמ' נאמר: ואין מצולה אלא בבל], בבל. למה נקרא שמה מצולה? דכתיב [ישע' מד כז] האומר לצולה חרבי [זבחים קיג:]. בבל עמוקה היא, דכתיב האומר לצולה... [מנחות נב. ד"ה אתרא].

#ד. מצולות יאור – היא מצרים [זכריה י יא].

#ה. קרקעית הנהר שמוציאין בו כסף וזהב, כן פירש ר' חננאל, ויש מפרשים לדגים [ב"ב סז. ברשב"ם].

*מ"מ: ברא' מה יח. ראה יון, חולסית, טבע, טובעני, טיט, סיר, צלל

~מצוק, מצוקה (א)

*ראה צוק

~מצוק (ב)

והיית מוצק – חזק, כמו (ש"א ב ח) מצקי ארץ [איוב יא טו]. מצוק מצפון – משופע ועולה מצד צפון [ש"א יד ה]. מצוקים – צדיקים מצוקי ארץ [כתובות קד].

*הקליר בפיט לר"ה כתב: אם כן במצוקי ארץ, מה יעשו רשעי ארץ. ראה אראל, מצק, צוק

~מצור, מצורה

יאורי מצור – יאורי עיר הבאה במצור ע"י יאורות [ישע' לו כה]. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות [ישע' יט ו]. פורענות [ויקרא כו כו]. מצור מתרגמין [דברים כ כ] כרקומין [גיטין כח ב]. מצורות – לשון

ויחזור אחריה [אבות פ"ב מ"א]. חביב למהר מצוה בשעתה [פסחים סח:]. הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו... [שמות לד כג].

רמ"ח מצות עשה – כל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה. שס"ה מצוות לא תעשה – שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור [מכות כג: בריב"ן. עיי"ש כד. ד"ה והעמידן].

שלוחי מצוה – הולכי בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבויים [סוכה כה:]. דבר מצוה – תשמיש [ערובין ק:]. צדקה לעניים קרי ליה מצוה בכל לשון אגדה [שבת קנו:]. מצוה לגבי רשות מעלה היא [סוטה מד:]. מצוה דרבים – להוציא רבים ידי חובתם בקדושה [ברכות מז:]. למצוה – לכתחלה [סוכה יג:].

כשם שאנו מצווים שלא להתיר את האסור, כך אנו מצווים שלא לאסור את המותר, כדי שלא להפסיד ממונם של ישראל, שהתורה חסה על ממונם [הפרדס ל"ח].

מצוות לאו ליהנות ניתנו [ערובין ל, עה: ר"ה כח. – לישראל להיות להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו, סוכה לא: יבמות קג: חולין פט:]. כל מצות לא תעשה נשים מזהירות כאנשים, בפ"ק דקדושין (כט.) [ערובין כז:]. חייב אדם לבזבז במצות לולב או ציצית או ספר תורה שליש מה שיש לו... מכאן ואילך – מה שיוסיף בהידור יותר על שליש יפרע לו הקב"ה בחייו [ב"ק ט: עיי"ש ד"ה בהידור].

*בפירוש רבינו אברהם מן ההר לנדרים מח ע"ב ד"ה ואיכא כותב: במצות לימוד (התורה) שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו... עיי"ש. בויקרא רבה ג' כותב בעל המתנות כהונה: בר מצוותא - פירוש בן עושה מצוות, וסתם מצוה בספר זה הוא צדקה. עכ"ל. עיין בספר בית מרדכי (שטיין) עמ' קכ"ג בענין הלשון מצוה. מ"מ: שמות יב יז, לד כג, ויקרא ה יז, כה לח, במד' טו מא, דברים ח א, יב כה, יט יא, כב ז, תהלים קיט צ, משל ד כו, ה, ערובין יג ע"ב ד"ה ימשמש, כא ע"א ד"ה לכל, סוטה כא ע"א ד"ה ואין עבירה ואילך, אבות פ"א מ"ג, פ"ב מ"א. ראה אומנות, הנה, חק, משמרת, צוה, תורה

~מצוי

הזאה – אוחו בגוף העוף ומעלה ומוריד בכח והדם ניתז מעצמו [מנחות ב: כריתות כו:].

מצוי – סוחט בין אצבעותיו ונצוק הדם הולך למרחוק [מנחות ב:], מקריב ומקיף בית מליקתו לקיר המזבח וסוחט [כריתות כו:]. אוחו בית השחיטה וסוחט הוורדין והדם מקלח למרחוק [מנחות צז:].

מצוי המדות – שמן יש בו מצוי, מפני שמודבק בשולי המדה ובדפנותיה [ביצה כט:]. כשהיה מוכר שמן היה לו מדות הרבה ומביאין הלקוחות כליהן

מצור [ישע' כט ג].

*+מ"מ : מיכה ז יב, נחום ב א, ג יד, דה"ב ח ה, יא ה. ראה כסא א, כרקום, מחי קבלו, מצוק, מצד, מצר, נוצר, צור, צר

~מציק

איניש אלמא וישראל הוה [פסחים ט].
*ראה צוק

~מצורע

המצורע (אדם שלקה בצרעת טמא ו)חשוב כמת [במד' יב יב, סנה' עא. – הוקש]. דם צפור – של מצורע שוחטו אל כלי חרס על מים חיים... [סוטה טז:]
לוג שמן של מצורע – מה שנשאר בלוג מיציקה לכף כהן של השמאלית נאכל לכהנים, דתניא במנחות (דף עג.) ובזבחים (דף מד:) לכל קרבנם, לרבות לוג שמן של מצורע דהוא נמי קרוי קרבן דכתיב ו(ויקרא יד יב) הקריב אותו לאשם ואת לוג השמן, וסמך ליה לקרא קמא בקדש הקדשים תאכלנו בויקח קרח (במד' יח י) [ב"ק קי:].

*+מ"מ : מגילה ח ע"ב ד"ה וטהרו, ד"ה הכא ואילך, מו"ק יז ע"ב ד"ה שלא. ראה אסף ב (ב), צרעת

~מצות

*לשון ריב מובא בישע' מא יב.

~מצח

המצח חלק ומצהיר יותר מכל הפרצוף [שבת קנא:].
*+מ"מ : ברא' ג טז, שמות כז ב, כח לז, שה"ש ז ה. ראה אפואת, פדחת

~מצחה

מצחת נחשת – כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם (ד"א החוטים) שקורין נש"ל (חלק של כובע המגן על האף) בלעז [ש"א יז ו].
*אין לו דמיון במקרא

~מצטרו, מיצטרו

מצטרו זיקי – נבקעים הנודות [שבת קנד:].

~מציאה

היא מוצאת (ברא' לח כה) משמע לשון מציאה [סוטה י:].
*ראה יצא, מצא

~מציא

לבוש מציא – לבוש שלובש בינתיים בין מלבוש העליון ובין התחתון [מעילה יח:].

~מציא, מציצה

מציצי עינא – עיניו פורחות ונעות תמיד [כתובות ס:].
*הערוך בערך מץ מפרש קטני עינים. שבת קלג ע"ב ד"ה קא משמע לן.

~מצלה, מצלות

מצלות הסוס – נקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו, טינטינונ"ץ (פעמונים) בלעז [זכריה יד כ], בפ"ר מכיר זצ"ל מצאתי כל מצילות – כלומר שתולין לסוס ולקשקש, לשון (דה"א יג ח) מצלתיים [פסחים נ.].
*מצלה זה פעמון ואין לו דמיון במקרא. ראה מצלתים. מצלה - ראה צלל ב

~מצלי

*ראה צלה

~מצלתים

מצלתים – כמו (תהלים קנ ה) צלצלי שמע, כלי שיר הם [עזרא ג י], כלי שיר, ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול, ודוגמתו כלי שיר שקורין פויקי"ץ (תוף) בל"א שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול, וכן מוכיח לקמן (טו) ובמצלתים משמיעים, וכתיב (שם) והמשוררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע, ועוד למטה כתיב (לקמן כה) בשיר בית ה' במצלתים וגומר, ועל שם כך נקרא מצלתים, וכן (דברים כח מב) יִירָשׁ הַצֶּלְצֵל, מין ארבה המשמיע קול... [דה"א יג ח], שתי חתיכות רחבות של מתכת ומכין זו על זו וקורין צינבי"ש (צלצלים, פעמונים), ואין אחד מועיל בלא חברו [ערכין יג:].
*מצלתיים הם כלי הקשה או נגינה. ראה זמזם, טנבורא, מצלה, עבודה, צלל ב, צלצלים, תף

~מצנפת

כמין כיפת כובע שקורין קיפ"א (שביס עשוי רשת), שהרי במקום אחר (יומא כה.) קורא להן מגבעות ומתרג' כובעין [שמות כח ד]. מצנפת מבגדי כהונה הוא [גיטין ז. ד"ה מה ענין]. מקפת את הראש [ישע' כב יח].

*בספר בחיר חיים מר' חיים וולפרט (ירושלים תשל"א) עמ' רי"ח על שו"ע או"ח ס"ב מבאר שבשעת הגורלות בבית המקדש לקח הכהן את המצנפת מעל ראשו וממנו היה מתחיל למנות, ואם כן, משמע שנותר ללא כיסוי ראש? אך באמת היה לכהנים עוד מגבעת קטנה שאנו קוראים "ירמקיל" (כיפה). עיין בשערי תורת בבל למו"ק טו ע"א. +מ"מ : יומא כב ע"א ד"ה הצביעו. ראה טבול, מגבעת, פאר, צנף

~מצע (א)

(הוא אריג) של לבד שקורין פולטור"א [ב"מ קיג:].
*מובא בישע' כח כ, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ :

שמות כב כו. ראה משכב, רפד

*עיין בספר רפאל (ירושלים תש"ס) עמ' קס"א מאמרו של ר' מרדכי הלפרין המוכיח את נחיצות המציצה בפה להבראתו של הנימול. +מ"מ : נדה מה ע"א ד"ה מצצה. ראה יניקה, מינקות, מיץ, מץ, מציצא

~מצק

*ראה מוצק, מצוק, צוק

~מצר, מצראה (א)

גבול [תהלים קטז ג, סוטה יא:]. בלא מצרים – כלומר קרקעות רחבים ורחבים [ברכות נו.]. נחלה בלא מצרים – כלומר אין לה קץ [שבת קיח.]. בין המצרים – שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס. מצרים – גבולים של שדה וכרם. ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב [איכה א ג].

מצרנאה – הגדל על המיצר [יומא יח:]. אסא מצרנאה – גדל על המצר של שדה. ל"א הדס מצרי [סוכה לג.]. *ר"ח מפרש הדס שעליו צרים. +מ"מ : במד' לד ב, נחמיה יא כד וצ"ע מה משמעות "מצרן". ראה גבול, מצרי, תחום

~מצר, מצרא (ב)

חבל קשור בראשי שתי יתדות, אחת תקועה בשפת הנהר מזה ואחת תקועה בשפת הנהר מזה, ועץ קצר מוטל לרוחב הנהר ועוברין בו בדוחק ע"י שאוחזין בחבל ועוברין [ביצה ז:]. עדיין קטן מגמלא, אין יכול להלך עליו אלא כשקושרים חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתדות, ואוחזין בו והולכין על אותו גשר צר [מו"ק ו:]. יש מקום שאין גשר ומשליכים עץ על רוחב הנהר משפה לשפה ואינו רחב לילך עליו כי אם אוחו בידיו בחבל המתוח למעלה הימנו, קשור שני ראשיו בשתי יתדות, אחת מכאן ואחת מכאן בשני עברי הנהר [כתובות קיב.], חבל מתוח משפת הנהר אל שפתו ואוחזין בו לעבור על דף קצר המוטל ברוחב הנהר [קדושין פא.]. מצרא – חבל הנטוי משפת הנהר אל שפתו שניה והעוברים גשר צר נשענים בו ועוברים והוא נע ונד כל שעה [ב"ב קסז.]. *עיין בב"ב כא ע"א ברבינו גרשם שמפרש מלת גמלא דומה מאוד לפירש"י במו"ק ובכתובות. ראה גשרא

~מצר (ג)

קא מצרנא (בגמרא קמצרנא) – אני מכוין למידת בנין שאני רוצה למדוד [ע"ז ע:]. *רש"י מביא עוד פירוש אחר מתשובת הגאונים : מתמוגג אני, אישטינדיילי"ר (להתמתח, עיין בא"ה) בלעז, וגרסי' אימצודי קא ממצדנא. כנראה שזו טעות הדפוס כיון שאין פעל "מצד", וכן אין שייכות להתמוגגות בסוגיא.

~מצראה, מצרנאה

*ראה מצר א

~מצע (ב)

שלשה אין ממצעין ואין מתמצעין – לא יעברו בין שני אנשים ולא יעבור איש אחד בין שניהם... [פסחים קיא.].

*ראה אמצע

~מצע (ג)

בית המקדש [סנה' קג:].

~מצעד

*ראה צעד

~מצער

#א.מועט... קטן [ברא' יט כ, עיי"ש יט כ, כג]. למצער – זמן מועט [ישע' סג יח]. #ב.הר מצער – הר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים [תהלים מב ז].

~מצפה (א)

עיר (בחלק) בנימין [מגילה ד. עיין יהושע יח כו]. *1. בקעה ליד החרמון (יהושע יא ח). 2. עיר בגלעד (יהושע יג כו, שופטים יא כט). 3. עיר בשפלת יהודה (יהושע טו לח). 4. מקום במובא (ש"א כב ג). בישע' כא ח ודה"ב כ כד מובא "מצפה" והוא מקום בלתי מוגדר לצפיה למרחוק (תצפית).

~מצפה (ב)

בהר הגלעד... ולמה נקרא שמה מצפה? לפי שאמר כל אחד מהם לחברו : יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית [ברא' לא מט]. מקום שנאספו כולם [שופטים יא יא עיי"ש פסוק לד].

*עיין בספר ממשע עד עזרא ח"ב מאת שמואל הכהן (ירושלים תשס"ג) עמ' 55 על משמעות המקום. +מ"מ : יהושע יח כו, ש"א ז ה-יב, ירמ' מ ו-יג, מא א, ברכות לב ע"ב ד"ה ומעין, יומא יב ע"ב ד"ה מהו, תענית פ"ב מ"ד, סנה' לה, מכות ג ע"א ד"ה כיצד. ראה מסכיא, עין ב, צפה א, שומר

~מצפון, מצפנים

נבעו מצפוניו (עובדיה פסוק ו) – (ת"י) אתגליין מטמרוה... [– ישע' ל יג].

*אין לו דמיון במקרא. מובא בעובדיה ו ולא מפרש וזכר בפסוק ה. +מ"מ : סנה' לח ע"א ד"ה ובדעת.

~מצץ

מייץ – ינק [שבת קלד.]. לכבוש במשוי ומוציא ליחה [מו"ק י:]. תמוצו – שוצי"ר (למצוץ) בלעז [ישע' סו יא].

ארזפתא, מרטי"ל בלעז [שופטים ד כא]. מרטי"ל בלעז
[ישע' מד יב].

*בבכורות מג בגמרא נאמר : מקבן, דדמי רישיה למקבן. נראה
שצ"ל למקבת. +מ"מ : ישע' נא א ד"ה ואל מקבת, ערובין קב ע"א
ד"ה עשה לו בית יד. ראה ארזפתא, מרזפתא, קורנס

~מקדה

קודתיה – מקדתו, כמו (סוטה ט). מקדה של חרס
[סנה' קג. ד"ה קולתיה. עיין במד' ה יז, ירמ' מז יט].
*ביוהשע י נזכרת מקדה, עיר בשפלת יהודה.

~מקדוניה

*ביומא י ע"א דורשים חז"ל : מדי זו מקדוניה, יון כמשמעו.
בירושלמי מגילה (פ"א ה"ט) נאמר : מדי כשמועה, כלומר
כמשמעה בלא שם לוואי, ונראה שזה הנוסח הנכון ומקדוניה זו
יון והנוסח בבבלי צ"ל : מדי - כמשמעו, יון זו מקדוניה וכן מגיה
הב"ח.

~מקדח

אבני אקדח – יש פותרין לשון מקדח, אבנים גדולות
שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתח והסף
כולן מתוך האבן הם [ישע' נד יב]. טריידר"א (מקדח)
[קדושין כא:] טריידר"א, והיוצא משם דק כעפר [ב"ק
קט:] טריידר"א [בכורות לז:] ברינ"א (מקדח,
בספרדית. אינו בדפוס, עיין בא"ה [שבועות ד:]
*+מ"מ : חולין מה ע"א ד"ה ובגולגולת ואילך, בכורות לח ע"א
כמלא ואילך. ראה חסוס, אקדת, קדח, רמצא

~מקדם, מוקדם

*ראה קדם ב

~מקדש

*א. בית קדושה [שמות כה ת]. מקדש מעט – בתי
כנישתא [יחז' יא טז]. הוא יער השדה [יחז' כא ז]. הוא
הר הבית... [יחז' מח י]. מקדש ישראל – הוא בית אל,
שנאמר כי מקדש מלך הוא [עמוס ז ט]. היכל קדשו
(של ה') שהוא שוכן שם [תהלים כ ג]. ד' מאות ועשר
ימי מקדש ראשון [דניאל ז כה].
*+מ"מ : תהלים עח סט.

*ב. נושאי המקדש – דברים המקדשים [במד' י כא],
דברים המקודשים, הוא האהל והארון והשלחן וכלי
הקדש [שם יח א], חללת מקדשך – קדושה [יחז' כח
יח]. מקדשי – כנסת ישראל שהיא מקודשת לי, כלשון
(ויקרא כא כג) ולא יחלל את מקדשי [ויקרא כ ג].

*ג. מקדשו (של מואב) – מקום אשר מתקדשים שם
ומזדמנים שם להתפלל [ישע' טז יב], מקדשיהם – בתי
היכל הבמות שהיו נועדים שם, לשון בית זמונם [יחז'
ז כד]. מקדש למקדש – מקודשים לצורך המקדש, א"י

~מצרי, מצראה

*א. חבל המצרי – עשוי מצורי דקל, מסיב הגדל
סביב הדקל וכרוך עליו [סוטה ז:].

*עיין בה"ר שכפיפה מצרית מפרש מלשון נצרי הדקל, צורי דקל.
קופה מצרית וכן חבלי דצור (ע"ז עה ע"א) מפרש צורי דקל. צ"ע
אם מפרש מלשון המדינה צור או מצרים, או מלשון נצרים.
הערוך מפרש חבל המצרי מלשון נצרים. אפשר להביא ראיה
שמדובר במדינה מהירושמי בסוטה פ"א : ולמה חבל המצרי?
אמר רבי יצחק לפי שעשתה כמעשה מצרים. ראה חבל א,
כפיפה, סלם, צור

*ב. הלל מצראה – הלל שאנו קורין אותו בפסח...
[ברכות נו].

@ראה מצר א, מצרי זיקי - ראה צרי

~מצרים

*א. ארץ מצרים – אין לך מעולה בכל הארצות
כמצרים שהרי נמשלה לגן ה' ואין במצרים מדינה
מעולה כצוען [כתובות קיב]. כל מלכי מצרים
(נקראים) פרעה [תהלים לד א]. יושבת על נהר שיחור.
מצריים היה (מקור) התבואה של צור [ישע' כג ג,
עיי"ש]. ארץ מצרים בדומה של א"י [ישע' ל ו].
*ב. מצרים (בן חם בן נח) שני לבנים [סוטה לד: עיין
ברא' י ו].

@ראה אבימלך, אדיר, אומה, אמון, יאור, גדרים, גת ב, ים סוף,
כנען, מצולה, נא אמון, נחה, נחל מצרים, נילוס, עזה, עקרון, ערל,
פישון, צוען, קשה ב, רהב, רעמסס, שיחור, שקה, תבן

~מצרע

*ראה מצורע, צרעת

~מצרף

כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על
גבי חרס קרוי מצרף... המצרף עשוי לצרוף כסף
למלאכתו [משלי יז ג], כלי עשוי לצרוף כסף, והכור
עשוי לבחון זהב [שם כז כא].
*ראה כור, צורף, צרף

~מק

*ראה מקא, ב

~מקבילות

*ראה קבל

~מקבת

שנוקבין וחוצבין בה את הבורות [ישע' נא א], קורנס,
מרטי"ל (פטיש) בלעז [ירמ' י ד], קרדום שעורפו עגול
וקצר ברוחב [בכורות מג:] דלוט"א (מפסלת, עיין
בא"ה) בלשון רוסיא [מ"א ו ז, במ"ג הכתר אינו]. ת"י

שיינטיפיא"ה א"ל שיינטואיר"ה (מוקדש למקדש) בלעז [יחז' מה ד].

*ממשמעות הפסוקים בישעיהו וביחזקאל מדובר בבתיים שאין בהם קדושה לכן מפרש לשון זימון. +מ"מ : תהלים סח לו. ראה ארמון, בית (המקדש), יער, מכון, מסד א, מקום, עז ב, קדש

~מִקְהֶלָה, מִקְהֶלוֹת

במקהלות – כשנקהלו [סוטה לא].

+מ"מ : תהלים כו יב, סח כז, כתובות ז ע"ב ד"ה במקהלות.

~מִקְהֶלֶת

*אחת מתחתנות בנ"י במדבר (במד' לג כה-כו).

~מִקְוָא

מקוא סחרי המלך – מקוא אסיפת הסוסים במצרים, וקורין לה בל"א שטוט"א (סוסה בגרמנית) [דה"ב א טז, עיי"ש].

*מקוא באל"ף זה לשון חריג. ראה מקוה (ג)

~מִקְוֵי

שם מקום [קדושין ח].

~מִקְוָה (א)

#א. וּמִקְוָה עֲשִׂיתָם – אגם מים להיות חוזק לעיר [ישע' כב יא], מים חיים נובעים בבית [בכורות נה:], מים מכוונסים [שבת קט. נדה סז]. מקוה טהרה – ארבעים סאה (אמה על אמה ברום שלש אמות) [ערובין יד].

*+מ"מ : ויקרא יא לא, מ"א ז כו, דה"ב ד ג ואילך, סה ע"ב ד"ה וסבר, שם קט ע"א ד"ה כל הימים, שם קמד ע"ב ד"ה רב פפא ואילך, תוס' שבת יג ע"ב ד"ה בימי, ערובין נה ע"ב ד"ה בטבילה. פסחים יז ע"ב ד"ה בקרקע, חגיגה יט ע"א ד"ה חרדלית, נדרים מ ע"ב ד"ה ועבד, נזיר לח ע"א ד"ה והאיכא, קדושין סד ע"א ד"ה כר' דוסתאי, ב"ב סו ע"א ד"ה לעולם ואילך, נדה סז ע"א ד"ה מקוואות. ראה אגם, ברכה, הין, חרדלית, טבל ב, מקוא, מערה א, קוה

#ב. אֲסִיפָה [מ"א י כח, דה"ב א טז – מקוא].

*עפ"י ת"י, השבעים והרומי הוא שם מקום - קוה.

#ג. בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל מִקְוֵה טְהָרָה לַחֲלָלִין [קדושין סד. סז. עד: עז]. בני ישראל מקוה טהרה לחללות – להכשיר את בתה ממנו לכהונה [קדושין עז].

~מִקְוָה (ב)

תוחלת [ירמ' יד ח], תקוה [עזרא י ב, דה"א כט טו].

*ראה קוה ב

~מִקְוֵלִין

מקום הקצבים [מנחות כט:], איטליז [חולין צב:]. מיישילי"ש (אטליזים) [חולין צה:].

~מִקְוִים

#א. מִמְּקוֹמוֹ – מדעתו וממדתו [איוב יח ד עפ"י דרוש].

#ב. עוֹשֶׂה מִקְוִים – חריץ קטן [חולין מא:]. מה מקום לתפילה זו – כלומר מה טיבה [ברכות כח:]. במקום תפילין – הראוי להניח בו תפילין [ערובין צה:]. מקום תפילין – חריץ שבראשו למעלה מן הפדחת מקום שמוחו של תינוק רופס [ע"ז מד].

*ראה תחת

#ג. בֵּית הַמִּקְדָּשׁ [דברים כו ט]. ירושלים, דכתיב (דברים יב ה, כו) אל המקום אשר יבחר [קדושין נו].

א"י [במד' יד מ]. מקום מקדש [תהלים קלב ה].

*אל המקום אשר יבחר" מופיע פעמים רבות בחומש.

#ד. מִמְּקוֹם פְּטוּר – אינו חשוב רשות לעצמו לפי שאינו רחב ד'... ובטל אצל רה"י ורה"ר [שבת ו].

#ה. אֲתֵר [עמוס ח ג].

#ו. כֹּל מִקְוִים שֶׁאַתָּה מוֹצֵא זֵנוֹת וְע"ז, אַנְדֶּרְלִמוֹסִיא בֵּאָה לְעוֹלָם [ברא' ו יג]. כל מקום שנאמר אחר, סמוך.

אחרי, מופלג [ברא' טו א, לט ו דברים יא ל, משלי כח כג, סוטה לג:]. כל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו [ברא' יט כד, שמות יב כט]. כל מקום שנאמר בו

מהומה, הרעמת קול הוא [שמות יד כד]. כל מקום שנאמר אלה, פסל את הראשונים, ואלה, מוסיף על הראשונים [שמות כא א]. כל מקום שנאמר חקת עולם,

הוא גזירה מיד ולדורות [שמות כח מג]. כל מקום שנאמר עגל, בן שנה הוא [ויקרא יא כה]. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים, אינו אלא למדרש

[אסתר ז ה]. כל מקום שנאמר הל', בעל צורה הוא [דניאל ח טז]. כל מקום שנאמר אצבע וכהונה, אינו

אלא ימין [שבת צג:]. כל מקום שנאמר עד, הרי כאן שנים [חגיגה טז:]. כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה – בדבר התלוי בדיבור, אינו אלא לשון

הקודש [סוטה לג:]. כל מקום שנאמר עד היום הזה, לעולם ולעולמי עולמים הוא [סוטה מו:]. כל מקום שנאמר צו אינו אלא לשון זירוז [סנה' ז:]. כל מקום שנאמר נצים, נצבים אינן אלא דתן ואבירים [שבועות

לה:]. כל מקום ששנה רבן שמעון במשנתנו, הלכה כמותו [ע"ז עא:]. כל מקום שמביא חטאת ועולה,

חטאת קודם [זבחים ז:]. כל מקום שנאמר אצבע, אינו אלא ימין [זבחים כד:]. כל מקום שנאמר יד אינה אלא

ימין [שם]. כל מקום שנאמר נער בלא ה"א, אפילו קטנה במשמע [חולין כו:]. כל מקום שנאמר אצבע

וכהן אינו אלא ימין [בכורות מה:]. כל מקום שנאמר עד, בשנים הכתוב מדבר [דברים יט יח, חגיגה טז:

כתובות ט. ב"ק נו. ב"ב קס: מכות ה: שבועות לב:].

*+מ"מ : ויקרא יא כה, כג ח, במד' לד ד, לד ח, יחז' י ב, תהלים

לב: בביאורי טהרות דרב האי (כלים פרק ט"ז) ראיתי קודו, מקידה של חרס (סוטה כב:) לשתות מים [גיטין סח:]. בסדר טהרות (כלים פט"ז) פירש רב האיי מקידה הוא מקידה של חרש, ודומה לו (ויקרא רבה פרשת אחרי) חד אמר קודו וחד אמר מקלו, והוא מקידה ששותה בה מים [סנה' כ:]. קידו – מקידה של חרס ששותין בה [קהלת ב י].
*ראה גונדא, קודו

~מקל

מקל של בהמה – שרודין בו את הגמל או את הנאקה. אי נמי כעין שעושין להנהיג את הדוב [שבת נב:]. מקל – (הוא) של עצים בעלמא [שבת מח:]. (משמש) למכת מרדות [סנה' ז:]. פלי"ל (מחבט) [מנחות סו:].
*+מ"מ: דברים לא ז, מ"א ז כח ד"ה בין, שם לו, שבת קלט ע"א ד"ה שנעשו, יבמות קכב ע"ב ד"ה ונתלה, מכות כב ע"ב ד"ה ידה. ראה אלה ג, אלותא, אמה ב, גולפא, גלל, חטר, יתד, לבנה א, מתג, עץ, פזרא, פלך ב, פלסא, קלפא א, שבט א, שקד א

~מקלה

אפר מקלה – אפר הקלוי בתנור ובכירות, כלומר אפר סתם [ברכות כח:], אמר רב מלכיא (מכות כא.) לא יתן אדם אפר מקלה על גבי מכתו מפני שנראה ככתובת קעקע [ביצה כח:]. אפר ממש ולא עפר, אפר שריפה [תענית טו:], סתם אפר שבא מן הקלוי באש [קדושין נח:], אפר הכירה השרופה באש קרוי כן [ב"ב ס:]. אפר הכירה שקלוי ושרוף מאד ושחור ונראה ככתובת קעקע [ע"ז כט:], אפר דעלמא [בכורות כג:]. כל אפר קרוי אפר מקלה [בכורות כט:]. קשה היא ומקעקעת מקום המכה והרושם נראה שם אחר זמן [מכות כא:].
*ראה אפר א, מצרף, עפר, קלה, קעקע א

~מקלות

1. *בן יעאל איש מבנימין ובנו שמאה או שמאם (דה"א ח לב, ט לז-לח). 2. נגיד בימי דוד (דה"א כז ד). לא ברור אם מקלות מדובר באותו אדם או שנים בשם זה. המצודות והמלבי"ם בדה"א כז מפרשים ששמו "ומקלות".

~מקלט

סתם ערי מקלט רה"ר הם כדי שיוכלו מכל עיירות לנוס שמה [ב"ב ק:]. כל ארבעים ושמונה עיירות של לויים ערי מקלט היו [זבחים קיז:]. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים [דברים יט ג, עיי"ש בכל הפרק פרשת ערי מקלט].
*ראה פרשה

~מקלעת

מקלעת פקעים – קורות ארזים קלוע היה (אצ"ל

כג א, משלי כא ל, רות א יג, דה"א יג ג, ר"ה יט ע"א ד"ה ורבי מאיר, חגיגה יז ע"א ד"ה תפשת, שם כג ע"א ד"ה רבי חנניה, יבמות פח ע"ב ד"ה וכדר', קיז ע"ב ד"ה כל מקום, נזיר כג ע"ב ד"ה ויצאו, נזיר לד ע"ב ד"ה אלא, קדושין עב ע"א ד"ה וכולן, סנה' מה ע"ב ד"ה דרש, מט ע"ב ד"ה דרש, ע"ז יב ע"א ד"ה כל, בכורות נא ע"א ד"ה הכא

אותו מקום - +מ"מ: שמות ד כד, סוטה טז ע"א ד"ה שיער, גיטין ו ע"ב ד"ה נימא, סנה' קג ע"ב ד"ה ממקום, חולין נ ע"ב ד"ה א"ר אחא, נדה מא ע"ב ד"ה אותו מקום, שם נח ע"א ד"ה תיזיל. ראה שפל ב (ב)

@עין בירחון המעיין כרך מה ג"ג עמ' 61 על משמעות מכבש את הגנות, אותו מקום ומקום אחר. ראה אתר, בית התורפה, גב א, דוד, יד, כומז, מוך ב, מרגניתא, נשיקה, סגלה (בהערה), ערה ב, פה, פתח ב, פתיגיל, קישוט, רק ג, שמש ג, שער ב, שפול, תורפה

~מקור

מקורה של אשה – עובר שבמעיה [גיטין לא:].

*+מ"מ: ויקרא טו יט, ישע' לו כה, ירמ' ב יג, משלי י יא, שם יג יד, שם טז כב, ערובין קד ע"ב ד"ה אלא אמר, נדה נט ע"ב ד"ה במזנות. ראה אכזב, חדר א, נקור א, קדקד, קור ג, קרתי

~מקח, מקח

*לשון לקיחה מובא בדה"ב יט ז.

~מקחה, מקחות

מקחות – סחורות [נחמיה י לב]. סכום מקח – דמים [ביצה כט:].
*אין לו דמיון במקרא. ראה כרה, מקנה א

~מקטור

מנטי"ל (גלימה) [שבת קכ:]. אדמקטורך עלך – בעוד שבגדיך עליך [ע"ז נח:].
*ראה אדרת, אונקלי, גולתא, חלוק, טלית, מעיל, קלבוס

~מקטר

מקטר קטרת – (מקום) להעלות עליו קיטור עשן סמים [שמות ל א].
*+מ"מ: ברא' לו ב, שה"ש ג ו

~מקטרות

מקום שהיו בו כהנים ולוים [דה"ב ל יד].

~מקטרת

*מקטרת היא מחתה להקטיר עליה את הקטורת. +מ"מ: יחז' ח יא, דה"ב כו יט.

~מקידה

כלי חרס [שבת קנז. מנחות כו:]. מקידה של חרס – פחותה ומגונה שבכוסות [סוטה ט]. כלי מאוס [שם

*עיר בימי שלמה (מ"א ד ט).

~מקצה

רחבה שאחורי בתים, שהקצה אחורי ביתו להכניס שם דבר לאוצר [שבת קנז], רחבה שאחורי הבתים קרויה מוקצה, על שם שהיא מוקצה לאחור ואין נכנסים ויוצאים בה תדיר, ושם נותנים עצים וכל דבר שאין דעתו ליטול עד זמן מרובה [ביצה ל], רחבה שאחורי הבתים [ערובין יח. קא. – אין משתמשין בה תדיר ואין בעה"ב חושש לה לעשות לה דלת תלויה כראוי...]. חצר שאחורי הבית מוקצה או רחבה קרי ליה [ערובין ה].

*+מ"מ : איוב לא לב. ראה רחבה

~מקצוע (א)

#א. אנגלי"ש (זוית) בלעז [יחז' מו כא], קרן זוית [נחמיה ג יט]. זוית [שבת קד: בהיפוך]. מקצועותיו – שהיה (השולחן שבהיכל) מרובע [מנחות צז]. #ב. ומקצועותיו – רגליו (של המזבח)... והוא גוף השולחן [יחז' מא כב].

@הרד"ק בשרשים ערך קצע ג' מפרש ענין זויות המה. +מ"מ : ברכות סג ע"ב ד"ה דתנן. ראה זוית, מקצה

~מקצוע (ב)

#א. כלי שנותנין בו הגרורות ועל שם כלי קרי להו קציעות [מנחות נד: ד"ה מקצוע]. #ב. איזמל שמחתכין בו דבילה. יעשהו במקצועות (ישע' מד יג) מתרג' באיזמליו [שבת קכג:], איזמל, כלי ששמו מקצוע [– זבחים עג. ד"ה ליטרא]. מקצועות – סכינים שקצצו בהם התאנים [נדרים סא:]. במקצועות – ברהיטני ואיזמל ת"י איזמליא [ישע' מד יג]. קציעות – תאנים שנתייבשו בשדה וקצצן במקצוע והוא שם כלי העשוי לכך וחותרין בו עוקצי התאנים... [ביצה ג:].

*כלי להחלקת עץ ואין לו דמיון במקרא. ראה איזמל, תער

~מקצה

למקצועות – מקצוע (כלומר זוית) [שמות כו כג].

~מקצת

מקצתו – אפילו משהו [ערובין עו].
*ראה מעט

~מקק (א)

ימקו – לשון המסה, כמו ימסו, וכמוהו (זכריה יד יב) תמקנה בחריהן, (וכן תהלים לח ו) נמקו חבורתי [ויקרא כו לט]. נמוק והולך לו – מתנוונה והולך לו

קלועים היו) בציורי קליעות וצורות פקעים... ת"י גלף חיזו ביעין (כלומר חקוק כדמות ביצים עגולים) [מ"א ו יח, עיי"ש]. צורת פרחים [מ"א ז לא]. קלען במקלעות – כמין קליעה, ארבעה בני אדם נושאים שני מוטות שנים לפנים שנים לאחור ומהלכים מוט אצל מוט... [יומא סז:]. פתוחי מקלעות – חקוקי צורת כרובים... [מ"א ו כט, עיי"ש].

*ראה פקע, קלע ב

~מקמץ

*ראה קמץ ב

~מקנה (א)

קנין [איוב לו לג עיי"ש], בקר, גמלים וצאן, שכל מין הבהמה קרוי מקנה [דה"א כח א]. מקנה קנינו (זה המקום היחיד במקרא שיש מקנה וקנין בסמיכות) – מה שקנה מצאנו : עבדים ושפחות וגמלים וחמורים [ברא' לא יח]. רכוש ומקנה – כל מין הבהמה קרוי מקנה, כדכתיב (קהלת ב ז) גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי [דה"א כח א].

*מקנה הוא משמעות הרכוש בבהמה, כלומר הקנין שבה. הרד"ק מפרש שבאופן כללי מקנה מדבר על בהמות וקנין על שאר נכסים. ראה קנה, קנין

~מקנה (ב)

מקנת כסף – שקנאו משנולד [ברא' יז יב]. תרבה מקנתו – תמכרנו ביוקר. תמעט מקנתו – תמעט בדמים [ויקרא כה טז]. ספר המקנה – שטר המכירה [ירמ' לב יא].

~מקניהו

*לוי שוער המנצח על הכינור בימי דוד (דה"א טו כא).

~מקסם

*ראה קסם

~מקפה

כל תבשיל קפוי, לא רך ולא עב, קרוי מקפה [סוכה כח:], תבשיל קפוי ועב, כגון דייסא והשום והשמך הנתונין בו לתבלין [פסחים מד], רוטב [נזיר לו]. תבשיל עב, דהיינו מעין עיסה [חולין יד:]. (תבשיל) דומה לעיסה מעורבת במים [שבת קכד:]. מקפה של גריסין – ממהרת לקלקל בגשמים [סוכה כט], פולין שנכתשו במכתש ונחלקו לשנים [נזיר נ:].

*ראה קפא ב, קפה א

~מקץ

ונמשך למיתה [ברכות סא:]. ריאה שנמוקה – נתרונה מאליה מקצתה, שאינה נשפכת כקיתון אך במקצתה לא נשאר כלום [חולין מז:]. נמקים – כמו (זכריה יד יב) המק בשרו [שבת סב:]. נמקו – מחמת מכה והוקטנו [יבמות עה:]. נמקו – יפחדו [ישע' לד ד]. ונמקתם – א"י שירי"ץ דימוני"ץ (ותתמוטטו) [יחז' כד כג]. הומק סורו – נשפל... ל"א נשתלשל... (ל"א) נמס מרוב חמימות [סנה' צב: ראה סור]. נמק – כמו (זכר' יד י) שממקתו – לשון המק בשרו [כתובות עז:]. המק בשרו – זה ניפול איברים [זכריה יד יב]. כמק – כדבר הנימק [ישע' ה כד].

*מ"מ: ישע' כג ה ד"ה כשמע, קהלת י יח, בכורות כא ע"ב ד"ה לא, נדה יח ע"א ד"ה נימוק, שם כו ע"א ד"ה נימוק, שם מ ע"א ד"ה אלא כעין. ראה אנק, טינא, מוק א

~מקק (ב)

אכילת תולעת, אוכלת הספרים ומרקבן, ושמו מקק [שבת צ:]. רקבון, רקבובית של אכילת התולעים [שם קטו:].

*לפי רש"י מקק הוא התולעת וגם אכילתה נקראת מקק. ראה אילא, הה, נמק, פה ב, תכך

~מקרא, מוקרא

כלי מקר – שמביאים קרירות, כגון זכוכית [שבת קנא:].

כסא דמוקרא – כוס זכוכית יקרה שקורין לה בלשון ישמעאל ערקי"א [ברכות כח:], כוס של זכוכית לבנה [שם לא:].

*ראה כסא ב, קור ג, קר

~מקרא (א)

#א. מקרא קדש – קדשהו במאכל ובמשנה ובכסות נקיה ובתפלה [ויקרא כג לה]. לא קראו מקרא קודש – לא קבלו בברכותיו לומר מקדש ישראל ויום הכפורים [שבועות יג:].

*בתוס' ד"ה לא קראו משיג ר"ת שמשמעו אינו שובת מחמת קדושת היום אלא מעצלות.

#ב. למקרא העדה – לאסוף את העם [במדבר י ב]. #ג. זמן המקרא – קריאת שמע [ברכות יג. שבת י. ר"ה כח:]. מקרי שמע – מלמדי תינוקות להתפלל [ערובין לו:].

#ד. מקרא בכורים – שהיה קורא מארמי אובד אבי עד סוף כל הפרשה [סוטה לב:].

~מקרא (ב)

#א. חומש, שמצוה לקרות בתורה [ברכות ה:], תורה, ולא נביאים וכתובים [קדושין ל:]. תורה נביאים

וכתובים [ב"מ לג:]. אין הוראה מדבר מקרא [חגיגה י:]. לשון עברי של חומש [מגילה ג:]. תנ"ך – כ"ד ספרים [תענית ח:].

מקרא שכתבו תרגום – ספר שכתוב בלשון הקודש הראוי לכתוב בו מקרא, כתבו לשון ארמי. ותרגום – שהיה ראוי לכתוב בו תרגום, כגון (בראשית לא מז) יגר שהדותא. כתבו מקרא – גלעד, וכגון תרגום כתב של דניאל ועזרא [מגילה ח:].

(שנאמר) בצר אל יורה – בדקתי אחר המקרא זה ואינו בכל הכתובים, ושמה בספר בן סירא הוא [ערובין סה:].

*עיין בתוס' ד"ה בצר שמצינו בכמה מקומות שמביא הש"ס מקראות הכתובים בספר בן סירא... ובכמה מקומות רגיל הש"ס לקצר המקרא...

כן דרך הכתובין, למד סתום מן המפורש ברמז בדיבור דומה לחבירו, וגזירה שוה אחת מן שלש עשרה מדות שניתנו לו למשה מסיני [תענית כ:].

#ב. מקרא קצר, מקרא חסר – דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר [ברא' מא יג:]. מותתני – הרי זה מן המקראות קצרי הדיבור [ירמ' כ יז].

*מ"מ: ברא' א א, ד טו, טו ט, כט ב, לט ד, מא יג, מא מט, מח א, ב, שמות י ה, יא, כב כב, לב לב, במד' יד כד, כב ג, כד יד, לג נד, לה כה, יהושע ז טו, יא, שופטים ה ה, ש"א י ח, יג ח, ש"ב ה ח, ו ד, יג לט, יז ג, כו, כג ה, מ"א ז טו, ז, כב כד, מ"ב ד כו, כ ט, ירמ' כה לד, כט יב, נא ג, הושע י ט, צפניה ב ב, ט יג, תהלים צא ט, משלי יג א, יט כז, איוב ד כ, טו ל, קהלת ח יב, אסתר א יח, דניאל יב א

#ג. קריאת שמע – מאתים וארבעים ושמונה תיבות יש בקריאת שמע, והוסיפו עליהן "אל מלך נאמן" שהן שלש תיבות, כדי שיעלו למנין רמ"ח אברים שבאדם [שבלי הלקט סימן ט"ו].

*ראה זכר א (ד)

#ד. מקרא מסורס: קראה סירוסין – למפרע, כמו (ב"ב קיט:). סרס את המקרא ודרשהו, וכן (נדה כח). יצא מחותך או מסורס [מגילה יח:].

*עיין בספר נתיבי מאיר (רפ"ל) עמ' 30. +מ"מ: ברא' ב יט, שמות ב ה, כז ד, ויקרא א טו, כב ב, במד' יד כא, יט ז, כב לג, כז ב, דברים ד לח, ש"א ב כ, ג כז, כט, ש"ב טו כד, יח כט, כב מב, מ"א ז יח, ישע' נז יז, ירמ' ה יז, כד ה, יחז' כב ג, מה כ, הושע ח ב, זכריה ו יד, תהלים יז ז, כב ל, לו ב, מה ה, פז ו, משלי יב כז, קהלת ח טו, ט, יא ה, ב"ב פ ע"א ד"ה ור' יוחנן.

פשוטו של מקרא – +מ"מ: ברא' יט יב, לג כ, לח טז, לו ב, מה כד, שמות ט לב, לא י, לד כ, ויקרא כא ד, במד' כב ה, ש"ב כג ג, נחמיה ג יט, קדושין פ ע"ב ד"ה פשטיה.

מקרא חסר – +מ"מ: ברא' טו, ש"א יג ח, ש"א יד יח, איוב ד כ, טו ל

מקראות שלא כסדרן – +מ"מ: ש"א כד ז, ב"ב קח ע"ב ד"ה מלמד, קט ע"א ד"ה קראי ואילך.
מקרא תמוה – +מ"מ: מ"א כב נב

שיהו חדודות ו)ראויות לקנוח [שם פא], ראויות לקנוח [סוכה לו:]. ביקודי"ש בלעז [סוכה לו:]. אגודי"ש (חדות) [ביצה לו:]. קרישפי"ש (מקורזלים). אינו בדפוס, עיין בא"ה [נדרים סו:].

*לשון הגמרא בשבת מג ע"א וביצה לו ע"א: מקורזלות דחזין לבית הכסא. בסוכה לו ע"ב תוס' ד"ה מקורזלות, ובפסחים מז ע"ב תוס' ד"ה באבנים מקורזלות חולק ר"ת על רש"י ומפרש שמקורזלות ענינו רכות שהן ראויות לחרישה ולזריעה. בפסחים אין פרש"י למקורזלות ובתוס' כתוב ורש"י מחקו כאן מן הספרים, כלומר חזר בו מפרשו. ראה פאייס

~מקשאה

*כיניו לאפרים מקשאה. בב"ר פ"ה י"א מפרש המתנות כהונה בשם רש"י: מקשה הלכות, מקשה קושיות. יש סוברים ע"ש שהיה מקיש על הדלות לעורר לבית הכנסת ויש הסוברים ע"ש מלאכתו שהיה שומר קשואן. +מ"מ: ברא' לח כד.

~מקשה (א)

א.שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם, כמעשה צורפים שקורין שולדי"ץ בלעז, אלא הטל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשיו בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו. מקשה – בטדי"ץ (עשוי בהכאה) בלעז, כמו (דניאל ה ו) דא לדא נקשן [שמות כה יח], שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת [שם כה יט], שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם כדרך הצורפים שקורין שולדי"ר (להלחים) בלעז, אלא כולה באה מחתיכה אחת, ומקיש בקורנס וחותר בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך. מקשה – תרגומו נגיד, לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס. ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ץ בלעז, כמו דא לדא נקשן [שם כה לא], בטדי"ץ (מיועד להקשה) בלעז, לשון דא לדא נקשן. עשת של כזר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותר בכשיל לפשט איבריה כתקונן, ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור [במד' ח ד], מהעשת תעשה בהקשת הקורנס [שם י ב], מקשה משמע חתיכה אחת. כדמרג' נגיד משוך שנמשך הכל מחתיכה אחת. מקשה משמע דבר המוכה ונהלם כדכתיב (דניאל ה ו) דא לדא נקשן... מכה בקורנס עד שיצאו ממנה כל כליה [מנחות כח]. תמר מקשה – מקיש בקורנס עד שזוקף לו קומה כתומר [ירמ' י ה]. דא לדא נקשן – מקישות ודופקות [דניאל ה ה]. פן תנקש – אונקלוס תרגם לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון... אבל בלשון טרוף וקשקוש מצינו נו"ן, וארכבותיה דא לדא נקשן, ואף לה אני אומר פן תנקש אחריהם, פן תיטרף... [דברים יב ל].

מקרא סופרים ארץ ארץ (ירמ' כב כט) – כלומר מה שקורין ארץ ארץ דלא כתבין ההברה, דלא כתבין יו"ד בין אל"ף לרי"ש ובין רי"ש לצד"י וכן נמי ארץ דלא כתבין ב' אלפי"ן או ה"א סמוך לאל"ף ויו"ד בין רי"ש לצד"י וכן שמם דלא כתבין שאמים (כלומר) אל"ף בין שי"ן למ"ם ובין מ"ם ליו"ד וכן מצרים [נדרים לז:].

*דרך הקריאה במקרא שמסרו סופרי ישראל הראשונים.

אין מוקדם ומאוחר בתורה – %מ"מ: ברא' ו ג, לה כט, שמות ד כ, יט יא, לא יח, ויקרא יח ב, במדבר ט א, יהושע ח ל, ישע' א א, ו א, יחז' א ג, כט יז, תהלים עב כ, קכא א, פסחים ו ע"ב ד"ה אין, חגיגה ו ע"א ד"ה ישנה, סוטה לה ע"א ד"ה שבו, סנה' מט ע"ב ד"ה אין, מנחות לד ע"ב ד"ה והקורא. @עיין בה"ר בדבר המחלוקת הידועה האם מקרא משמע רק תורה או גם כולל נביאים וכתובים. בקדושין ל ע"א נאמר: למדו מקרא אין מלמדו משנה. ואמר רבא מקרא זו תורה. עיי"ש. רש"י מפרש: תורה – ולא נביאים וכתובים. הב"ח בטור יו"ד רמ"ה ס"ה משיג על רש"י שחייב גם ללמדו נביאים וכתובים. (עיין בש"ך ביו"ד סימן רע"ה ס"ה). לכאורה נראה שיש סתירה בין פירוש רש"י בקדושין לבין פירושו בב"מ, אך למעשה בקדושין מפרש את דעתו של רבא, כי בהרבה מקומות (ברכות סב ע"א, שבת יג ע"ב, פח ע"א, קטו ע"א, ע"ב, כתובות יט ע"ב, חולין יג ע"א) משמע מדבריו שכולל במקרא את כל כתבי הקודש. עיין בברכות ה ע"א: תורה זו מקרא, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, ורש"י מפרש מקרא – חומש. וכן המהרש"א בחידושי אגדות מפרש שגוף התורה נקראת מקרא בכל מקום, עיי"ש. משמע מכל זה נראה שלפי חז"ל מקרא הכוונה לתורה, אלא שיש מקומות בהם הכוונה היא לכל התנ"ך, לדוגמא: אמר ר"י חזרנו על כל המקרא (מדרש אגדה) והכוונה לכל התנ"ך, וכן במשך הדורות התפתח המושג מקרא לכלול גם נביאים וכתובים. לפעמים בלשון בני אדם בא מקרא לציין גם פסוק אחד: מקרא אחד אני דורש, אין מקרא יוצא מדי פשוטו. ראה אם ב (ד), כתב, לשון, מסורה, משנה, קצר, קרא ב, תורה

~מקרה (א)

בנין המקרה את הבית והמסכך עליו [קהלת י יח]. מקורה – שיש לה גג [שבת ה]. *לשון מקרה – קהלת ג יט, שם ט ב. ראה יקר, פגע א, פתאם, קרה א, תקרה

~מקרה (ב)

מקרה הוא – (לשון) קרי ראה [ש"א כ כו].

~מקרה

עלית המקרה – (ת"י) בעלית בית קיטא, שהיתה לאויר וצוננת [שופטים ג כ], עיי"ש פסוק כד].

~מקורזל

אבנים מקורזלות – ראשן חד וראויות לקנוח [שבת מג.], ביקועות (באוצר הלעזים מציין שצ"ל ביקודי"ש והשתבש לביקועות והרש"ל מגיה – בקור"ש בלעז,

*ראה מקשה ב, נקשא, צורף, צרף, קשה

ב.א קשואין ודלועין שם הפרי, מקשאות ומדלעות קרי כל האילנות [פסחים ו:]. מקשאות – שגדילין בהן קשואים [ב"מ צג.]. מקשואיו ומדלועיו – נטיעה שהקשואין והדלועין גדלין בה [ב"ב כד:]. מלונה במקשה – מלונה שעשה הנוצר בראש המקשה לשמור קשואין שלה... הקישואין קשין הם ואין לירא מן העופות... במקשה – (ת"י) במקשיא בתר דאבעיה, לאחר שלקטוהו... [ישע' א ח].

*עיי' בה"ר ש"מקשואיו ומדלועיו" הם צורת הרבים של מקשה ומדלעת, אך יותר נכון מקשאות ומדלעות. בר"ח ובכ"י הגרסא ממקשאו ומדלעיו (בלי ו'). אין לתמוה על החילוף בין מקשה למקשא שכן יש כיוצא בזה, עיי' דה"ב א טו מקוה – מקוא, וכן מכלה ומכלאות צאן. ראה בעה

ג.א מקשה של חזיר – נימין קשין שבשדרה של חזיר [שבת צ:].

~מקשה (ב)

תחת מעשה מקשה קרחה – מקום שהיו עושות בו המעשה האמור... שם תהיה מקשה, קרחה, מכה המקרחת את הראש. מקשה לשון דא לדא נקשן. ואני הייתי מפרשו תחת המעשה מקשה, מקום שהיו שם חגורות נותנות טסי הזהב העשויות מקשה, בטידי"ץ (עשוי בהכאה) בלעז, אלא שהוא נקוד פתח... [ישע' ג כד עיי"ש].

*עיי' בה"ר שלגבי הפרוש השני יש טשטוש תחומים בין מקשה בקמץ למקשה בסגול, שכן אם מנוקד בסגול יש בעיה להסמיך לו את התיבה מעשה בסגול (מה שרש"י קורא פתח). אך לגבי הפירוש הראשון יש בעיה יותר קשה, שכן יוצא שמקשה היא מכה וזה לא מסתבר. הרד"ק מפרש שחסרה ו'ו החיבור בין מעשה למקשה, כלומר צ"ל תחת מעשה ומקשה – קרחה. ועוד קשה איך אפשר לפרש "מעשה" בנפרד, כמו: המעשה האמור למעלה, הלוח וטפוף תלכנה? אכן לפי שאר המפרשים מעשה מקשה הוא נסמך למרות הסגול (שכן יש הרבה חילופי סגול וצירה במקרא), וראיה לכך הטעם של תבת "מעשה" הוא מהפך שהוא תמיד טעם מחבר. היוצא מכל זה שמעשה מקשה זה "נסמך" ומשמעו – סלסול השערות, עפ"י הגמרא בשבת סב ע"ב "שהיו מתקשטות בו", ורש"י מפרש: שער ששורקות ומפרכסות, ובד"ה מתקשטות: דומה למקשה, כעין נוטריקון.

~מ"ר (א)

בלש"מ"א [מנחות פו].

*עיי' בה"ר שהפירוש הוא על ד"ה סטכתא, אך לשון הגמרא: מאי שמן המור? סטכתא. בחולין קלט ע"ב נקרא מרדכי מר דרור ומפרש רש"י קרי ליה ראש לבשמים לצדיקים ואנשי כנסת הגדולה. ראה פליטון

~מ"ר (ב)

מר נפש – כעסן [שופטים יח כד]. ואלך מר – שהיה קשה בעיני [יחז' ג יד]. שפתותיו נוטפות מר –

מרירות מחמת אימה [שבת ל:]. ויתמרמר – הוא לשון כעס מר [דניאל ח ז].

מר מדלי – טפה מרה המטפטפת משולי הכלי ומשקע (נ"א מרה ממשקע) טנופת המים ורוקבין (נ"א ורקבון) העץ, לימוניד"א (משקע בוך) בלעז [ישע' מ טו].

*הנטייות השונות של מר – מרה דומים זה לזה וקשה לסווג אותם לפי המשמעות. +מ"מ: יחז' כא יא. ראה מורה א, מרא, מרה א, מרור, מרירתא, מרר

~מר (ג)

במר – בחילוף, בחזקת, ולי נראה דלשון תמורה הוא [חולין צד].

~מר, מֶרָא, מרי, מריה, מרנא (ד)

מר – אדון [דניאל ב מז, ד טז, נדרים כב. קדושין ע:]. מרי – אדוני [ב"ק מט: סנה' כו: סה: עד. מנחות יז:]. מריה – אדוניו [סנה' קז:]. מרנא – אדון [ע"ז יא:]. אבא מרי – אבי ואדוני [קדושין לא:]. מושל [פסחים כה:].

*ראה מרון, מרן

שרא ליה מריה – ימחול לו אדונו על דבר זה [ערוכין כט:], ימחול לו יוצרו על מעשיו [יומא פו:], ימחול לו רבונו, כלומר צריך הוא לבקש מחילה על דבריו [סוכה לב:], ימחול לו רבונו [ברכות כה:], ימחול לו הקב"ה שאמר דברים אשר לא כן [סנה' צט:]. מריה – רבו [כתובות יב:].

מר – רב אשי [ביצה לב:]. שם חכם [מנחות מג:]. רבה בר נחמני [סוכה כו:]. היינו רבה [ב"ק ז:]. רבה [ב"מ ו:].

*עיי' תוס' ערכין ה ע"א ד"ה והא מר שאין דרך לקרוא לחבירו בשם מר. +מ"מ: ברכות טז ע"ב ד"ה אבא פלוני. מר אחא – זה שמו [ב"ק קיב:].

מרי דיכי – בעליו של רוח זה [ב"מ פו:], מרי דיכי – בעל שמועה [חולין צ:]. בעל שמועה זו. הלזה מתרג' דיכי [ב"ק מט:], בעל השמועה הזאת [זבחים מג:].

מרא דעובדא – מדקדק במעשיו [שבת לז: ביצה כט:], זהיר במעשים טובים [חולין קי:].

מרי חטיא – מי שקיבץ תבואה למכור, כלומר מי שקיבץ שמועות [ברכות סד:], מי שמשנה וברייתא סדורין לו מפי השמועה כנתינתן מהר סיני [הוריות יד:].

מרא דארעא דישראל – ר' אלעזר בן פדת, ובקי היה במראות דם מכל חכמי ארץ ישראל [נדה כ: גיטין יט: בשינוי].

מריה דאברהם – לשון תמיהה הוא [שבת כב:], מריה דאברהם – תמה על דברי רבו, מה היה לו לומר כן? [כתובות ב:].

מרי דוראי – שלטון של כפר שאני דר שם [יומא פב:].

מרי דוראי – מושל עירי [פסחים כה:].

*ראה ינוקא, כן ג, שרא

מר זעירי – זעירי סתם היה מן הראשונים... [תענית ז:].

*ראה דיהבת

מר ירואה (בגמרא : ירואר) – מין ירק [פסחים לט:].

*בגמרא פסחים לט ע"א נאמר עסוס וטורא ומר ירואר... עסוס וטורא אחד הוא, ומר זה הוא ירואר. ראה טורא, עסוס

מר עוקבא – חשיבותו של מר עוקבא שהיה עשיר ואב בית דין [שבת נד:]. היה אב ב"ד [שבת קח: –

בימי מר שמואל, גיטין לא: קדושין מד: – בימי שמואל, סנה' לא:]. בני מר עוקבא – יתומים היו [ב"מ

ע:]. אב ב"ד הוה (שבת נה:). לדזיו ליה כבר בתיה – (היה דומה) כמשה שהוא בן בתיה, למי (אצ"ל לפי)

שמקרינ עור פניו כמשה רבינו שגידלתו בתיה בת פרעה... ומצאתי בספר הגדה, שהיה מר עוקבא בעל

תשובה... וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים, וע"ש כך קרי ליה ר' נתן צוציתא (שבת נו:),

הכי נמי להכי כתבו ליה הכי, ע"ש האור שהיה זורח עליו [סנה' לא: עיי"ש]. כתלמיד לשמואל, דשמואל

גדול בתורה יותר ממר עוקבא... היה נשיא... שמואל רבייה בתורה... [מו"ק טז:].

*+מ"מ : סנה' לא ע"ב ד"ה מר עוקבא. ראה חוה א, כפרי, צוציתא

~מר, מרא (ה)

#א.פשוטו"ר (מכוש) בלעז [ברכות נז: שבת קב: קכד: ערובין עז: יומא פד. תענית כא: מגילה כה. גיטין לב.

ע. ב"ק כז: ב"מ לו. פב: קג: ע"ז טז. בכורות ח:], מרא – פשוטו"ר בלעז [ב"מ סט:].

*בכל המקומות רש"י מפרש רק בלעז, אך בגיטין מפרש : ברזל של פושט"ר חדש.

#ב.מרא חדתא – נראה לי שהוא פושט"ל (מצית, עיין בא"ה) של איסתמא, אציי"ר (פלדה) בלעז,

שמוציאין בו אש מן האבנים [זבחים קטז:]. @ראה דקר א, מחרישה, מכוש, מעדר, פנדא, קופינא, שופתא

~מרא (א)

#א.במרום תמריא – כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממדתו ומגידולו ומארצו לשוטט לו

בארצות ולנסות לו מדות אחרות, וכן (דברים כא יח) בן סורר ומורה. ובלשון גמ' (כתובות סג: שם הנוסח :

אימרדה) אימראי, כלתיה דרב זביד אימראי ונפקא. אישויר"ש (תסטה מהדרך, תחרוג מהקו, תפרוץ גדר.

חסר בדפוס) בלעז [איוב לט יח]. ואימרו – לשון הפרש ונזור אחור ומתרחק מן הדבר, ובלשון המקרא

דומה לו (איוב לט יח) כעת במרום תמריא, אישויר"ר (לסטות מהדרך, לחרוג מהקו, לפרוץ גדר. חסר

בדפוס, עיין בא"ה) [ב"מ עז:]. [ב"מ עז:]. אימרא – לשון כעת במרום תמריא, נתנכרה לו ומרדה עליו,

אינשליב"ר (להתפרע, להתנהג בפראות, להיות ברוגז) בלעז [חולין נח:].

*אין לו דמיון במקרא. צ"ע אם השורש "אמר" (עפ"י הערוך ערך אמר ב), או "מרה". ראה מורה, סוטה

#ב.המראה – (לשון פטום) שתוחב לה (לבהמה מזון) לפניו מבית הבליעה [שבת קנה:].

*ראה מראה ב, ג, מריא, ראי א, רעי

~מרא (ב)

מרא דעובדא – מדקדק במעשיו [ביצה כט:].

*שמה השני של נעמי (רות א כ).

~מראדן בלאדן

*ראה בל, מרדך

~מראָה (א)

#א.מראה – זיו קלסתר [ברא' כט יז]. תבנית [במד' ח ד]. מראהו – יופי תוארו (של שאול) [ש"א טז ז].

*ראה אור ב (ה), חטם ב

#ב.חזון [דניאל ח טז כז]. חלום וחזיון [במד' יב ו, עיי"ש]. ומראה – זה מראה דבור, שאני מפרש לו

דבורי במראית פנים שבו, ואיני סותמו לו בחידות... [במד' יב ח, עיי"ש]. מראה אלהים – כמין חלום ולא

ממש [יחז' א א]. המראה כמראה – ת"י חזויה כחזיו יקרה, כמראה... שראית... ראיתי [יחז' מא כ].

*ראה גליון

#ג.מראית עין – כל שאסרו חכמים משום מראית העין – שלא יחשדוהו באיסור [שבת סד:]. כל מקום

שאסרו חכמים – דבר המותר ואסרוהו מפני מראית העין, שהרואהו חושדו בדבר עבירה [ע"ז יב:].

*+מ"מ : שבת סא ע"ב ד"ה מפני, שם קלז ע"א ד"ה מפני, ערובין צו ע"א ד"ה לבר, שם ק ע"ב ד"ה בימות, פסחים ח ע"א ד"ה

דנפל, ביצה ט ע"א ד"ה אבל לא, שם כד ע"ב ד"ה ופירי, יבמות קז ע"ב ד"ה דתני רמי, ב"מ צ ע"א ד"ה מפני, חולין צב ע"ב ד"ה

גוממו, בכורות מג ע"ב ד"ה משום ואילך. ראה סירא @+מ"מ : יחז' מג ג, מ ג, משלי יג ז, שם כז יט, קהלת ו ט. ראה

גליון, זכוכית, חזה, חזות, כושית, עצם א, עששית, ראה, ראיא א

~מראָה (ב)

מירידו"ר (ראי), לראות (את עצמו) אם מסתפר יפה [ע"ז כט:]. ראי מוצק – ראי שהנשים רואות בו (והוא

חזק ביותר), מירידו"ר [איוב לז יח]. מירידו"ר [חולין טז:]. מירידו"ר (ראי) בלעז [שבת קמט:]. מראות

הצובאות – בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות... והיה מואס משה בהן מפני

שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקב"ה קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל... ונעשה הכיור מהם... ותדע לך

שהן המראות ממש... וכן ת"א במחזית נשיא, והוא תרגום של מראות, מירידור"ש בלעז. וכן מצינו בישעיה (ג כג) והגלינים (כך במ"ג הכתר וכ"י לנינגרד, אך במ"ג המאור ובקונקורדנציה : הגלינים) מתרגמין ומחזיתא [שמות לח ח, עיי"ש ובהערה לערך גליון ב].

*בספר ברכת אשר כותב בענין מראות הצובאות, שהקב"ה לימד כאן את משה, שלא תמיד האפשרות להשתמש בכלי מכשיר לרעה היא הפוסלת אותו והופכת אותו למתועב, אבל עצם השימוש הוא הקובע. ראה גליון ב, ראי ב

~מְרָאָה, מוראה (א)

מראתו – מקום הרעי, זה הזפק [ויקרא א טז], מוראה – זפק [זבחים סד:].
*ראה מרא ו (ב), מראה ג, ראי א

~מְרָאָה (ב)

הוי מראה – שתהא לבז ולסחי כרואי... מראה – כמו (ויקרא א טז) מראתו, (נחום ג ו) ושמתין כרואי [צפניה ב ג].
*יש מפרשים לשון מורדת. ראה מרא ו (ב), מראה ב

~מְרָאָשׁוֹת

ירד מראשותיכם – ווטר"א קיבי"ץ (העומד בראשכם), עלייתכם [ירמ' יג יח].
על ראש המטה – צד שכינה. מכאן אמרו (שבת יב: נדרים מ.) שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה... [ברא' מז לא, עיי"ש].
*בא"ה מבאר שמראשות משמש בעיקר לציין את ראש המיטה, אך כאן אולי באופן מושאל מדובר בראשי העם. +מ"מ : ש"א יט ג, שם כו יב, שה"ש ו ט. ראה ראש א, ראשית

~מִרְב, מירב

*בת שאול הבכירה, אחות מיכל. אביה הבטיח לתת אותה לדוד לאשה, אך לא קיים את הבטחתו ונתן אותה לעדריאל המחולתי (ש"א יד מט, עיי"ש יח יט). בסנה' יט ע"ב נאמר שילדה חמישה ילדים ואחותה מיכל גידלה אותם.

~מִרְבָּד

מרבדים – בגדי חופש ונוי, ודוגמתו בסוף הספר (להלן לא כב) שנאמר מרבדים עשתה לה. רבדתי – קשטתי [משלי ז טז], מצעות נאות למיטה, כמו (לעיל ז) מרבדים רבדתי [שם לא כב].
*ראה חפא, רבד ב

~מְרָבָה (א)

מרבזה להכיל – יתירה מלהכיל, כמו מלסכול [יחז' כג לב].

~מְרָבָה (ב)

מרבזה רגלים – זה נדל, שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינפיי"ש (מרבזה רגליים) [ויקרא יא מב].
*ראה נדל

~מַרְבִּי

מגדלים [מגילה ו].

~מְרָבִית

#א.רבי [דה"ב ט ו].
#ב.מרבית של עגלים – תרבות, מנהג של עגלים [בכורות מ:].

~מְרַבִּיּוֹת

נטיעות [סוכה מג:]. ענפים ארוכים ויפים (של ערבה) [שם מד:].
*המורביות ששימשו כקישוט למזבח הובאו מכפר מוצא הסמוך לירושלים.

~מְרָבֶן

*ראה רבן

~מַרְבִּינִיתָא

אומנת [קדושין לא:].
*מינקת רבקה (ברא' לה ח) ת"י מרבנייתא דרבקה.

~מַרְבָּן

*ראה נדבן

~מַרְבַּעַתָא

מרבץ [זבחים קיג:]. כי מרבעתא דרישיה – מקום הנחת ראשו... [ב"ב עג:].

~מְרַבֵּץ

*מקום משכב הבהמה והחיה. +מ"מ : ישע' לה ז, יחז' כה ה, צפניה ב טו. ראה רבץ ב

~מְרַבֵּק

מקום כנוס העגלים, ובלעז קופל"א (צמד) [עמוס ו ד].
עגלי מרבק – הנכנסים לרבקה לפטם, קופל"א בלעז [מלאכי ג כ], קופל"א בלעז [ירמ' מז כא]. עגל מרבק – (ת"י) פטים [ש"א כח כד].
*ראה רבקה, תותרי

~מַרְגּוּאן

(מקום של) ישראל שהיו חשודין, ולא היו מקפדים על יינם של נכרים [ע"ז לא:].

~מַרְגֻעַ, מַרְגָּעָה

מנוחה [ירמ' ו טז].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: דברים כח סה, ישע' כח יב, נא ד, ירמ' נ נד, שבת קמה ע"ב ד"ה מפני. ראה חפש ב, רגע ג, שובה, שבת ג

~מרגל

*משמעות מרגל לא מפרש, ועיין בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 379 וכן 455. +מ"מ: ברא' מב יד, במד' יג ב, שם טו לט, שם לג יח, ירמ' כג ל, תהלים קו כד, איוב כח ז, דה"א ד טו, דה"ב יח ט, קהלת ט ב, תענית י ע"ב ד"ה ויכנס, סוטה לה ע"א ד"ה אינו, ב"ב קיז ע"ב ד"ה מרגלים, שם קיט ע"א ד"ה דלא הו, סנה' קד ע"ב ד"ה מפני. ראה רגל א

~מרגלא

מרגלא בפומיה – דבר זה רגיל בפיו [ברכות יז], סדור היה הדבר הזה בפיו, ולא ששנאה במשנה וברייתא אלא כך קיבלה שמועה מרבו [סנה' נ].

*המהרש"א בקידושין מד ע"א ד"ה כלל אינו, כותב שדרכו של רש"י לפרש במקום זה כך ובמקום אחר שינה פירושו. עיין בערוך ערך מרגל ב. הוריות יב ע"א ד"ה גרסו

~מַרְגְּלוֹת

*מרגלות הוא מקום במטה להשענת הרגלים. +מ"מ: ישע' ו א, חבקוק א י, איכה ב א, רות ד ז, ח, יד, דניאל י ו.

~מרגלית, מרגליות

אינה חשובה כאבן טוב [ע"ז ח:]. צרור המרגלית – תופרין הצרגלית בעור, ותולין אותו בצואר לנוי [סנה' סח].

*+מ"מ: ברא' כט יג ד"ה וינשק, שם לו א, ב"מ נח ע"ב ד"ה לזווג, ב"ב קכג ע"ב ד"ה מרגלית. ראה אופז, אלמוג, כסיתא, כפא, מרגניתא, נטיפות, פנינה, ראמות

~מַרְגָּמָה

פונדיל"א (קלע) בלעז, שאבן שצוררין בה, לא להתקיים היא שם, שעומדת להזרק [משלי כו ח]. *אין לו דמיון במקרא. ראה זק, מחי קבלו, רגם

~מרגניתא

#א. נקיט מרגניתא בחדא ידיה וכורא בחדא ידיה – מתאוה לתשמיש ואוחז הדדים בידו אחת והאחרת על אותו מקום... דדין [שבת קמ: עיי"ש].

#ב. מרגלית [כתובות פה:].

#ג. מין צמח) דרך השרים שותין אותו לרפואה [ב"ב קמו:].

~מַרְגָּעָה

*ראה מרגוע

~מרד, מרדות

עין שמרדה – שרוצה לצאת, כאדם המורד ויוצא [ע"ז כח:]. תרנגולת שמרדה – שברחה ונעשית מדברית לאדוניה [נדה נ:].

המריר – השיא עצה להלחם [פסחים צד:].

כלב הוא מרד, שמרד בעצת מרגלים [דה"א ד יח, סנה' יט:].

*במגילה יג ע"א נאמר ואלה בני בתיה אשר לקח מרד, וכי מרד שמו: והלא כלב שמו. אמר הקב"ה יבא כלב שמרד בעצת מרגלים וישא את בת פרעה שמרדה בגלולי בית אביה.

סרבנות [עזרא ד יט]. המרדים – (המורד) עושה להכעיס [יומא לו:]. עומד במרדו – לא עשה תשובה [שבועות יג:].

מרדות – לשון רדוי והכנעה שאדם שם על ליבו מאליו [ברכות ז:], רידוי [שבת מ:], רידוי בתוכחה... ואין לה קצבה... [חולין קמא:]. בן נעות המרדות – אשה נעה ונדה, יצאנית... ראווה לרדות ולייסר [ש"א כ ל:]. מכת מרדות – מכת רידוי מדרבנן שנהג קלות ראש בעצמו [יבמות נב:].

*על מרד גאלוס המוזכר בצפניה א י-יא עיין בספר אומה במאבקה מר' אלתר ולגר עמ' 3. עיין בערוך ערך מרד. בדה"א ד יז-יח נזכר מרד בן עזריה שנשא את בתיה בת פרעה. +מ"מ: במד' כא א, דברים יא טז. ראה דצה, מקל, מרה א, נמרוד, סרב א, פשע ב, קלקול, שובב

~מרדא

אדמה וצפיעי בקר מעורבין ועושין מהן כלי [ע"ז עה:].

*בחולין סב ע"ב נזכר מין עוף בשם מרדא. ראה תושלמי

~מרדה

#א. כלי שרודין בו הפת ומפרידין אותו מכותל התנור שנדבק בה [שבת קיז:], פיל"א (את חפירה. בע"י יש לעז נוסף: פושוי"ר שמובנו מכוש. עיין בא"ה) בלעז, ומרדה ומסא חדא מילתא היא... על שם שרודין בה פת מן התנור [תענית כה. עיי"ש].

*ראה מסא, מרד, עתר

#ב. מרדה – אישפוינטי"ש (כאבים נוקבים. אינו בדפוס) [ע"ז כח:].

~מרדו זגיד ואכיל

שם עוף [חולין סב:].

*בגמרא מובא עוד עוף בשם "סגיד ואכיל".

~מְרָדוֹת

*ראה מרד, עוה

~מִרְדִּין

פרסאי הורגין על שפיכות דמים כדאמרינן בב"ק (ק"ז). מרדין היא רציחה בלשון פרסי, וכן מפורש בשערים דרב האי גאון (שער מ') [ב"מ לט.]. רציחת נפשות... לשון רציחה בלשון פרסי, כדאמרינן (ב"ק ק"ז). השתא פרסאי דקפדי אשפיכות דמים ואמרי מרדין מרדין [ב"ב לח:].

*+מ"מ: פסחים מט ע"א ד"ה לא גלא, סוכה מד ע"א ד"ה והא"ר יוחנן. ראה מרד, פשע ב

~מְרָדָן

*ראה מרודן

~מְרָדְכִי

בימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי [מגילה יד.]. בלשן, (אחד מ"ח) נביאים [מגילה יד.]. *בן יאיר בן שמעי בן קיש משבט בנימין, בן דוד אסתר המלכה. +מ"מ: אסתר ב, ה, שקלים פ"ה מ"א, תוס' ב"ק פב ע"ב ד"ה ועל, מנחות סד ע"ב ד"ה אמר. ראה אסתר, מר א, שאל ב. בעזרא ב ב נזכר מרדכי בלשן, אחד משבי הגולה.

~מִרְדַּע

מלמד הבקר [ב"ב כז: שבועות מח.]. מלמד, הוא דרבן, אגוילין (דרבן) בלעז – שופטים ג לא בהיפוך].

*המרדע הוא מקל ארוך ובראשו האחד ברזל (הנקרא חרחור) לחתוך בו שרשים, ובראשו השני ברזל ושמו דרבן שבו מכוונים את הבהמה. בשבועות הד"ה ברש"י הוא מרדעת, ויתכן שזה נגזר מהד"ה הקודם אחד אומר גבוה שתי מרדעות, שכן מרדעת הוא ענין אחר. בשבת יב ע"ב וקמט ע"א מובא בגמרא "שתי מרדעות". ראה אמה ב, דרבן, מלמד, פרשא

~מִרְדַּעַת

בשטי"ל (אוכף), ומניחין אותו כל היום על החמור לחממו, דאמרי אינשי חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה [שבת נב.]. בשטי"ל (אינו בדפוס. עיין בא"ה) [שבת נד.].

*מרדעת היא מין שמיכה, מרבד, שטיח או שק מלא קש החוצץ בין גב הבהמה לבין המשא שעליה. כשחמור מויע לא מורידים את המרדעת מעליו ועל כך נאמר בגמרא (שבת נג ע"א): חמרא אפילו בתקופת תמוז קרירא ליה, וכן ההלכה (שבת ה ע"ב) החמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו. ראה אוכף, כר א, מטולטלת, מרדע, שטיח

~מְרָה, מוֹרָה (א)

#א.מרו – הקניטו, כמו (דברים ט ז) ממרים הייתם

[ישע' סג י, ירמ' ד יז]. אל תמר בו – לשון המראה, כמו (יהושע א יח) אשר ימרה את פוך [שמות כג כא]. ותמרו את פי ה' – לשון התרסה, התרסתם כנגד מאמרו [דברים א כו], ימרה את פוך – יקניט את דבריך [יהושע א יח], למרות – להקניט, כמו (דברים ט ז) ממרים הייתם [ישע' ג ח, תהלים עח יז, איוב יז ב], ממרים – מורדים [ערכין טו.]. מאן אמריך דאימריית – מי הכעיסך כשכעסת [סוטה לה.]. מרורות (בפסוק: מרורות) – סרבנות אשר מריתי פוך... [איוב יג כו].

שיתה ה' מורה להם – מרות ועול. ד"א לשון השלכה, לשון (שמות טו א) ירה בים, וי"א מורה לשון תער (סא"א) [תהלים ט כא], מורה (בפסוק: מרה) מאוד – מיצר מאוד, קונטרסיו"ש (גרוע) בלעז, כמו (יהושע א יח) אשר ימרה את פוך, וכן (דברים ט כד) ממרים הייתם, וכן (ברא' כו לח) ותהיין מרת רוח, ויש פותרים ירוד מאוד, לשון (שמות טו ד) לשון ירה בים [מ"ב יד כו]. תן להם מרות לאותם עניים, עושר, שיהו נוהגים בהם כבוד [סוטה מט.].

מרת רוח – לשון המראת רוח, כמו (דברים ט כד) ממרים הייתם, מעשים להכעיס ולעצבון [ברא' כו לה]. *לפי רש"י זה לשון ממרה וכן מפרשים רוב הראשונים. הראב"ע סובר שזה לשון מרירות. +מ"מ: הושע יב יד ד"ה תמוררים, ירמ' לא יד.

#ב.שהמרו זה את זה – נתערבו, כמו ממרין את היונים דסנהדרין (כה:). [שבת לא.], ממרים את היונים – מרגיזים אותן זה על זה להלחם [סנה' כה:]. מהמורות – מלחמות ותגר, לשון (דברים ט ז, כד) ממרים הייתם [תהלים קמ יא].

#ג.לא מרו – לא שינו [תהלים קה כח].

@במד' לג ח נזכרת מרה, אחת מתחנות בני' במדבר. ראה מורא, מורה א, ממרא, מרא

~מְרָה (ב)

#א.אימה [כתובות קג.]. זרוק מרה בתלמידים – שתהא אימתך עליהם [שם]. מורה – ת"י ומרות אנש לא תהי עלוהי (ש"א א יא).

*עיין בסנה' יא ע"ב ד"ה תקיפי קמאי - רבן גמליאל שהיה נוהג שררה וזרוק מורא בתלמידים.

#ב.לב יודע מרת נפשו – טרחו ויגיעו שעמל בתורה... [משלי יד י].

#ב.מרה – המרירה שבה גדולה ונובעת ומתפשטת בגידין ובעצמות [ב"מ קז.]. מרה היא ליחלוחית מרה היוצאת מן המרירה שבכבוד ומתגברת באדם הכל לפי החדשים ושנוי העתים ולפי המאכל שאוכל, ועל ידה באים חליים ונגעים ומכאובות. יש שקורין בדברי הרופאים מרירה שחורה, ויש שקורין מרירה אדומה

[סוטה ה.].

@ראה מורה, מר ב, מרא, מרור, מר, מררה מרריתא

~מְרֹא

*ראה אוזב

~מְרֹבַע

יתר על העיגול רביעית (ערוכין יד): [מ"א ז כו].

*+מ"מ: ב"ב כז ע"א ד"ה וכמה מרובע.

~מְרֹדֵד

עניים מרודים – נאנחים ונאנקים על צרתם, כגון (איכה ג יט) עניי ומרודי, (תהלים נה, ג) אריד בשיחי [ישע' נח ז]. מרודי – קונפליינט (צעקה, תלונה) בלעז [איכה ג יט].

*+מ"מ: ישע' טו ג, ראה חבל ד, ירד, מרדד, רדה, ריד

~מְרֹדֵךְ, מְרֹאדֵךְ

מרודך – שם עכו"ם של בבל [ירמ' נ ב].

*מרודך בלאדן בן בלאדן מלך בבל נזכר בישע' לו א, סנה' צו ע"א ד"ה הוה. ראה בל

~מְרֹז

אמרי לה (מו"ק טז). כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבא הוה [שופטים ה כג].
*יש סוברים שזה שם עיר בצפון כנען.

~מְרֹחַ

#א.גמר מלאכה של תבואה כשמשוה את הכר ומחליקו ברחת [כריתות יא].
*ביצה יג ע"א ד"ה דגנך. ראה מרח
#ב.מְרֹחַ אשך – לפי התרגום מריס פחדין, שפחדיו מרוססים, שביצים שלו כתותין... [ויקרא כא כ].
*אין לו דמיון במקרא ומשמעו מעוך. ראה פחדים

~מְרוֹם

#א.הקב"ה שהוא יושב מרום [תהלים נו ג, עין בת"י].
#ב.מסולקין הם ממנו [מגילה ו:]. מרום משפטיך מנגדו – מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורעניות שלך מנגדו, שאינם באים עליו [תהלים י ה]. ריפוש"א (מקום להימלט) בלעז [תהלים ז ח].
#ג.הר הבית [מ"ב יט כג]. מרום הרים – הר הבית [ישע' לו כד]. כתיב (שם) מרום קצו. וכתיב (מ"ב יט כג) מלון קיצו – מרום משמע דירה של מטה... מלון משמע דירה של מעלה, בית מלוננו [סנה' צד:].
#ד.מרום עם הארץ – גאון עם הארץ [ישע' כד ד].
@ראה רום

~מְרוֹן

כבני מרון – ככבשים שמונין אותם לעשרן ויוצאין זה אחר זה בפתח קטן שאין יכולין לצאת כאחד כבני חיילות של מלך, מרון לשון מרות ואדנות [ר"ה יח].
*עיין בספר התגבשות נוסח התפילה במזרח ובמערב לנפתלי וידר (ירושלים תשנ"ח) ח"א עמ' 440 על הביטוי "בני מרון". ישנה עיר גלילית בשם מרון הנזכרת בירושלמי שבעינת לח ד. +מ"מ: ערוכין כב ע"ב ד"ה מעלות. ראה אמרא

~מְרוֹץ, מְרוּצָה

*+מ"מ: תהלים קמז י, איוב מא כד, קהלת ט יא. ראה זחל, רץ א, רצה, רצץ

~מְרוֹק

שמזריע [יבמות נה:].

*+מ"מ: אסתר ב יב, דה"ב ד טז ד"ה מרוק. מרוקים – ראה מרק, תמרוק

~מְרוֹקָא

כלי העשוי מגללי בקר [ב"מ מז:].

*בכ"י ובערוך הנוסח מרוקא, וי"ג מוריקא. בתוס' ד"ה מרוקא מפרשים גרעיני תמרה שבהן מחליקין את הקלף, ובדומה מפרש הערוך.

~מְרוֹר, מְרוּרָה

#א.כל עשב מר נקרא מרור [שמות יב ח]. ירק מר – יש לו שרף ופניו מכסיפין והן הן סימני מרור... מדברי כולן – כל המפרשין שמות הירקות (הראויים למרור)...למדנו שהמרור יש לו שרף ופניו מכסיפין, שבכל הירקות הללו רואין אנו בהן הסימנים האלו... מרור סופו קשה – הקלח שלו מתקשה כעץ [פסחים לט:]. מרור (כליל הסדר) אין צריך הסבה שהוא זכר לעבדות [פסחים קח:]. מרור קלח (שלו) מתוך שהוא עב אינו מתייבש שיפסיד טעמו [פסחים לט:].
#ב.אשכלת מררת – משקה מר... וכן ת"א...
רמררותהון [דברים לב לב].

@מרור הוא מין עשב מר, מרורה הוא ארס (רעל) מר ומוזיק. עיין בקונטרס מרורים מאת ר' זהר עמר (ת"א תשס"ח). +מ"מ: סוכה יג ע"א ד"ה מרריתא. ראה חזרת, חסא, חרחבינא, מר א, מרה, מררה, מרריתא, עולשין, ערקבלין, ראש ב, תמכא

~מְרוֹת

*עיר בנחלת יהודה (מיכה א יב).

~מְרֹזֵב

כסילון ויש לו דפנות מב' צדדים והחזק באמצע כמין צנור [יבמות עה:]. מרזיבא – צנור המקלח מים מן הגג [חולין קה:]. כל גגותיהן טחין בטיט ומשופעין מן ד'

צידיהן וסומכין נסרים לכותל אצל הגג להרחיק המים מן הכותל [ב"מ קא:]. צינור קטן ורגילין לתלותו לסוף צינור גדול ההולך על פני כל הגג ורגילין להפכו לכל ראש שירצו ומרחיק קילוח מים מן הכותל, ולשון מרזב טפה של מים זב דרך שם, כדכתיב (ישע' מ טו) כמר מדלי, לשון טפה [ב"ב נח:].

*בגמרא שבת קמז ע"א נאמר מאי מרזב? אמר רבי זירא כיסי בבלייתא. עיין בערוך ערך מרזב וערך כש ז. +מ"מ : זבחים כה ע"ב ד"ה נתן ידו או רגלו. ראה דיומד, כיסי, מזחילה, מרזפתא, סילון, צנור, קטון, שפופרת, שפכא

~מרזבנא, מרזבני

דוכסים [מגילה ו:].

~מרזובלי

*לשון מחצלת - ראה חוצל, מזבל

~מְרִזָּח

בית מרזח - (בית) משתה, בספרי (בלק קל"א) בפרשת בית פעור ראיתי : חזרו לעשות להם מרזיחין. אבל רבותינו פירשו (כתובות סט:) מרזח - (בית) אבל [ירמ' טז ה], וסר מְרִזָּח - ויבטלו משתאות... מרזחות לשון משתאות. בספרי (במדבר קל"א) בפרשת וישב ישראל בשיטים מצאתי : וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים [עמוס ו ז]. בית מרזיחא - בית אבל [כתובות סט:].

~מרזפתא

קורנס. ותשם את המקבת בידה (שופטים ד כא) מתרג' מרזפתא [ברכות לד.], מרטי"ל (פטיש) בלעז, ותשם את המקבת (שופטים ד) מתרג' מרזפתא [מגילה כה.]. *בערוך ערך מרזב גורס מרזבתא בב"ת ואומר שהוא לשון ישמעאל. ראה ארזפתא, מקבת, קורנס

~מְרַח

וימרחו - ויחלקוה [ישע' לח כא]. ממרח רטייה - מחליק גומות שברטייה [ערובין קב:], מחליק תחבושת על המכה [שבת עה:]. שכולת שמירחה בכרי - השוו אותה ברחת [מנחות ע.]. מירוח גמר מלאכה של תבואה, כשמשוה את הכרי ומחליקו ברחת [ב"ק צד. בכורות יא:]. *ראה מרוח

~מְרַחֵב

*+מ"מ : הושע ד טז, חבקוק א ו, תהלים קיח ה, איוב א יז

~מרחץ

מרחצאות - בקרקע הן עשוין, עמוקין מאד, והמים נופלין מתחת ואנשים רוחצים מלמעלה על גבי הנסרים [ע"ז טז.]. דרך מרחצאות לישב ע"ג איצטבאות של אדמה [נדה סז.]. מרחצאות שלהן ג' חדרים היו לו, פנימי להזיע ולהשתטף, אמצעי שיורד לתוכו מן המרחץ ולובש חלוקין ויוצא לחיצון וגומר לבישתו ונח שם שעה מיגיעת המרחץ [שבת י.]. בית שעשוי לרחוץ בו, וג' בתים הן זה לפנים מזה כדאמרין (שבת י.) פנימי לרחיצה, חיצון שעומדין שם מלובשין, בינוני שפושטין שם בגדיהם [ב"ב סז.]. *+מ"מ : תהלים קיט קסב, שבת קל ע"א ד"ה שש, ערובין נה ע"ב ד"ה שאין, פסחים ד ע"א ד"ה והולך, יומא יא ע"א ד"ה ושהנשים. מגילה טז ע"ב ד"ה אמרתך, מו"ק כ ע"ב ד"ה והולך, ב"ב סח ע"א ד"ה וכל, ע"ז מד ע"ב ד"ה היא ואילך. עיין שבת כט ע"א ואילך עניני בית המרחץ. ראה אוליר, אלונטית, אמבטי, אפרודיטי, בלן, כוס ב, מגורה, מטפחת, מסותא, ספוג ב

~מְרַחֵק

*ראה רחק

~מרחשון, חשון

בחדש השני - רבי אליעזר אומר זה מרחשון... [ברא' ז יא]. במרחשון עולה (מזל) עקרב בתחלת היום ואחריו קשת, נמצא טלה עולה בסוף היום [ר"ה יב.]. צינה הראויה במרחשון היא בתשרי כשמתעברת [סנה' יח:]. *+מ"מ : ר"ה יא ע"ב ד"ה ואזדו. ראה בול א

~מְרַחֶשֶׁת

כלי הוא שהיה במקדש, עמוק, ומתוך שהיא עמוקה שמנה (השמן שבה) צבור ואין האור שורפו, לפיכך מעשי מנחה העשוין לתוכה רוחשין [ויקרא ב ז], מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין ורכין, שאין האור שורף את השמן וכשמניח אדם אצבעו עליה נראה כמו רוחשת [זבחים ט: עיי"ש ד"ה טעמא], כלי עמוק והיה כל השמן במקום אחד וכשמניח אדם אצבעו על המנחה נד השמן בתוכה [מנחות סג.]. מיני טיגון שהן אפויות תחילה וחוזר ופותתן [יומא מז.]. עמוקה ואין האור שורף את השמן לפי שנבלע בעובי החלות [קדושין נג.]. לשון רמש דמתרג' רחשין [מנחות סג. עיי"ש ד"ה אי נימא].

*במשנה מנחות פ"ה מ"ח נאמר "מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין". ראה מחבת

~מְרַט

א#^פורביא"ה (מצוחצחות) בלעז, ומנחם חברו לשון שליפה, וכן (להלן פסוק טז) ויתן אתה למרטה, וכן כולם... למרטה - לצחצחה, שתהא נוחה והגונה

פטם

~מריב בעל, מרי בעל

זה מפיכוש (בן יהונתן, שבת נו:). א"ר יצחק בר שמואל מנרבונא, משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בוש, דכתיב... כי הבעל הוא בוש... [דה"א ט מ, עיי"ש וכן ח לד, ט לד].
*ראה גדעון, מפיכוש

~מריבה

*אחת מתחנות בנ"י במדבר שם התלוננו על מחסור במים (שמות יז, דברים לג ח). ראה ריב

~מרד

דעתו מטרפת [ברכות מד].

~מריה

*כהן מבית שריה מראשי האבות בימי יהויקים (נחמיה יב יב).
ראה מר ה. מריה - ראה מוריה

~מריות

1. *בן זרחיה משבט לוי שעליו נתייחס עזרא (עזרא ז ג, דה"א ה לב). 2. *בן אחיטוב, נגיד בית האלהים (נחמיה יא יא, דה"א ט יא). 3. *בן אוריה הכהן בימי זרובבל (נחמיה יב טובפסוק ג ובעזרא ח לג נקרא מרמות).

~מרים

*א. מפרש בסוטה (יב). שנשא (כלב) את מרים, שהיתה עזובה מחמת חולי... [תמורה טז. עיי"ש שנשאה לשם שמים]. לקתה מרים (בצרעת) על לשון הרע [שמות ד ה]. מרים הנביאה (בת עמרם ויוכבד, אחות אהרן ומשה) - היכן נתנבאה?... [שמות טו כ, במגילה יד ע"א נזכרת בין שבע הנביאות]. כל מ' שנה היה להם (לבנ"י) הבאר בזכות מרים [במד' כ א]. מתה בניסן - שנאמר (במדבר כ א) ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם [תענית ט].

*+מ"מ: במד' יב א, יב, שם יג ב, כ א, תהלים סח כו, שה"ש ב יג, קהלת ז. ראה אפרת, חור א, עזובה, פועה

*ב. מרים מגדלאה נשייא - מרים המקלעת שיער הנשים [חגיגה ד:].

*בגיטין צ ע"א בד"ה פפוס בן יהודה מפרש רש"י שהוא בעלה של מרים מגדלא נשייא, וכשיצא מביתו לשוק נעל דלת בפניה שלא תדבר לכל אדם, ומדה שאינה הוגנת היא שמתוך כך איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו.

*ג. מרים בת בילגא - ממשמר בילגה היתה, וכן שמה [סוכה נו:].

@בדה"א ד יז נזכר בן כלב מאשתו עזרה בשם "מרים" והרד"ק מפרש שהרבה נמצאים בשם אחד זכר ונקבה.

לתפשה בכף [יחז' כא יד-טז]. מרוטה - פיליד"א (מקולפת) בלעז [יחז' כט יח]. המורטו - לצד זנבו שהוא קשה מורט שער מכה ומכאן ומשליך הקנה ונותן השיער בכר וכסת [שבת עד:]. מורט את הכנף - מחליקה מן הצדדין ומורט מן הקנה את השיער [בכורות כה]. מירטו - עקרו לגמרי ממקום גדולו [נזיר לט:]. נזיר ממורט - שאין לו שיער [נזיר מו:]. ממרטט - משרש [חולין צב:].

מְרִיטו - נמרטו [דניאל ז ד, עיי' יחז' כט, כא].

*ב. נחשת ממורט - דק שיכולין לקפלו [ערכין י: - מ"א ז].

*בדה"ב ד טז נאמר נחשת מורק, ורש"י מפרש: במ"א ז מה כתוב ממורט, כמו (ויקרא יג מ) כי ימרט ראשו, ותרגומו נחשת טב. ראה ברור א, גבחת, מרק ב, סמרטוט, קרחת

~מרטא

צמר הנמרט מבין ירכותיה של בהמה שהוא מלא זיעה והוא לח מעצמו, להכי קרי ליה מרטא דלאו בר גיזה הוא [שבת מט. עיי"ש ד"ה באלל].

~מרטקא

מרטקא - גיד השדרה והצואר, והוא רחב ולבן וקשה מאד, יינו"ל (ברך, במשמעות של גיד הצוואר) בלעז [חולין קכא. עיי"ש בד"ה באלל]. מרטקא (צ"ל מטרקא, ראה במבוא בענין שיבוש זה) - שוט הסוס [יומא עז].

*בגמרא נאמר: והאלל. מאי אלל? ר"י אמר מרטקא, ור"ל אמר בשר שפלטתו סכין. מיתבי: ואולם אתם דוברי שקר רופאי אליל (בפסוק: אלל) כולכם (איוב יג ד)... עיי"ש בתוס' ד"ה מרטקא מפרש ר"ת בשר מת. ראה מטרקא ובמבוא הספר באריכות.

~מרי

בית המרי - אנשי קנטורין [יחז' ב ה]. מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע תמיד [משלי יז כא].

*ראה מר, מרא, רב מרי

~מרי בעל

*ראה מריב בעל

~מריא

שור של פטם (כלומר שור פטום) [מ"א א ט], שור פטם (כמו שור של פטם) [ישע' יא ו], שור של פטם קרוי אלמר"י בלשון ערבי [יחז' לט יח], בהמות צאן פטומות [ישע' א יא], ושלם מְרִיאָכָם - (ת"י) ושלמי פטימיכון, בהמות מפוטמות [עמוס ה כב].

*מריא זו בהמה גסה ושמינה. יש הסוברים שמריא הוא בעל חי בפני עצמו, מה שנקרא היום תוא (או תאו). ראה מרא ו (ב),

~מריעי

תלמידי חכמים שהם תשושי כח [ר"ה טז]. רבנן
[ברכות כב]. פליטת סופריהן [נדרים מט].
*ראה קצירא

~מריצה

*מין כלי ברזל שראשו חד ועשוי לנפץ אבנים לקברים, ויש
מפרשים מין עגלה המריצה את האבנים. +מ"מ : שקלים פ"ח
מ"ב.

~מרירי

קטב מרירי – שד ששמו מרירי [דברים לב כד].
כמרירי יום – שדים המושלים בצהרים כמו קטב
מרירי... [איוב ג ה].
*אין לו דמיון במקרא. בקונקורדנציה מובא בערך כמריר. ראה
קטב

~מרירתא

#א. מרירתא דכופיא – מרה של דג ששמו כן [פסחים
לט].
#ב. מרירתא (אקוניטון, חונק הדוב. מין צמח ארסי)
בלעז [חולין נט].
@ראה מורה, מרירתא

~מריש

קורה – יחז' מא כו, חבקוק ב יא, ב"ק סו: צה. תענית
טז. גיטין נה].
*וכפיש מעץ יעננה (חבקוק ב יא) תרג' ושיפא מגו מרישא עני
לה. ראה כפיש, מלטס, נס, עב

~מרישה

(מיכה) המורשת – מעיר מרישה [מיכה א א].

~מרפ (א)

פחד ורך לבב. מ"ם של מרד יסוד נופל הוא, כמו מ"ם
של מועד ושל מוקש [ויקרא כו לו].
*אין לו דמיון במקרא. הרשב"ם משיג על רש"י ומפרש : אינו
לשון (דברים כ ח) רך הלבב, ואל הרך לבי (איוב כג טז), כי
המ"ם של מרד עיקר, שהרי הניגון במ"ם, כמו אוהל, אוכל בכסף
(דברים ב כח). עיי"ש. רוב המדקדקים, אבן ג'נאת, הראב"ע,
הרד"ק ועוד סוברים שהיסוד של מרד הוא רך (או רכך), כגון
מועל ידיהם - עלה, ממר - מרר וכו'.

~מרך (ב)

לשון מורך, נתרכך ונעשה כמים [חולין מה:].

~מרכב

*בכלים כג מ"ג נאמר : מה בין מרכב למושב?... בערוך ערך רכב

מבאר מרכב חלק מגעו ממשאו, פירוש שמשאו מטמא בגדים
ומגעו אין מטמא בגדים, ומושב לא חלק... אלא אפילו מגעו
מטמא בגדים. +מ"מ : פסחים ג ע"א ד"ה כי אמר מקרה. ראה
תפוס, אוכף

~מרכבה, מרכבות

מעשה מרכבה – +מ"מ : ישע' ו ג, שם מג כד ד"ה העבדתני,
מגילה פ"ד מ"י.
*+מ"מ : שמות יד כה, מ"א ז לג, יחזקאל פרק א, זכריה ו א,
משלי כה ב, שם כה כז, שה"ש ג י, ו יב, קהלת א ט, ברכות נא
ע"א ד"ה אימתני, שבת קד ע"א ד"ה מאמר, חגיגה יג ע"א ד"ה עד.
ראה גוהרקא, גלגל, יד, כומני, כרכרה, נבון, סתר א, עגלה,
ריספק, רכב ב, רכבה, שדה א, שקא

~מרכוף

*מובא בכלים פט"ז מ"ו (וכן פט"ז מ"ז) והוא מין כלי זמר ועיין
בערוך ערך מרכוף.

~מרכלת

סחורה [יחז' כז כד].
*ראה רכיל, רכל

~מרכמה

*בן שחריים מאשתו חודש, ראש בית אב לבנימין (דה"א ח י).
לשון הונאה - ראה רמה ד

~מרמהין

גוזא דמרמהין – קיסם שם עץ ששמו מרמהין [גיטין
סט:].
*ראה גוזא

~מרמות

*1. בן אוריה, כהן בימי עזרא (עזרא ח לג, עיין מריות). 2. מבני
בני שנאו נכריות (עזרא י לו). 3. משפחת כהנים (נחמיה יב ג).

~מרמס

*ראה רמס

~מרמר

ויתמרמר – נלחם, לשון כעס מר [דניאל ח ז], נלחם
[שם יא יא].
*+מ"מ : הושע יב ח. ראה מרה, תרמית

~מרמרא

שיש לבן [סוכה נא: ב"ב ד.].
*עיין בערוך ערך מרמטא. ראה שיש ב, גלל ב

~מרן

מרנא – אדונינו [נדרים נ].
*מרן הוא כינוי להקב"ה כפי שאומרים בתפלת יקום פורקן -

מרון די בשמיא שמובנו אדונינו שבשמים. הנוסח הנכון צ"ל מרנא לפי הארמית הבבלית, אך קוצר לפי הארמית הסורית. ראה מר ד

~מָרַס

#א.ממרס – מגיס [יומא מג:], ממרס בדמו – שלא יקרוש [פסחים סא:].
#ב.מרס (אחד משרי אחשוורוש, עיין אסתר א יד) – לשון שמירסו את הדם שלא יקרש... ממרס לשון מגיס [מגילה יב:].
*באסתר א יד נזכר מרס משרי אחשוורוש.

~מָרְסָא

(אחד משבעת שרי אחשוורוש, עיין אסתר א יד) – (לשון) מירסו במנחות לבוללן. ממרס לשון מגיס [מגילה יב:].

~מָרַע (א)

רשע, כמו (ישע' א ד, יד כ) זרע מרעים [ישע' ט טז, משלי יז ד].
*ראה רע א

~מָרַע, מרעות (ב)

*ראה רע ב, שם

~מרעא

*מרעין חבוליא - ראה חבוליא

~מָרַעָה

מרעהו – מקום מרעה [איוב לט ח]. וצאני... תרעינה – (ת"י) אכלין [יחז' לד יט].
*מרעה הוא מקום מכוסה בעשב למאכל בהמות. ראה חברון, רעה, רעיא, שרון

~מָרַעִית

מרעיתם – צאן מרעיתם [ירמ' י כא].
*מרעית זה עדר הרועה בשדה.

~מרפא

*ראה רפא

~מרפסת

עלייה ארוכה על פני החצר על פני רשות הרבים, ובה פתחים הרבה לפי מחיצותיה, ודירין בכל אחת ואחת ועושין מרפסת ארוכה לפני הפתחים כאורך עלייה וכולן עולים בסולם אחד למרפסת ודרך המרפסת נכנסין ויוצאין. מרפסת אלידוי"ר (מעבר, טיילת מרפסת) [סוכה ג:], ארוכה היא והרבה פתחי עליות

פתוחים לה וכולם יוצאים בסולם אחד לחצר, וממנה לרשות הרבים [ערובין פג:], אלידוי"ר בלעז והוא ארוך לפני פתחי עליות הרבה וכולן עולין דרך שם [יומא יא:]. אלידוי"ר [ב"ב יא: מנחות לג:]. אלידוי"ר בלעז, דירוי עליות סמוכות זו לזו ופתוחות לחצר ועושין מרפסת על פני אורך עליות ופותחין לה פתחי כולן ועולין ויורדין דרך סולם של מרפסת לחצר [ערובין נט:]. אנשי מרפסת – דירוי עליות הרבה פתוחין לה [ערובין צא:]. לשון מרפס ומדרס, אלידוי"ר (עיין ברש"י שבר"י ד' ע"א) [מו"ק יא. מהדורת קופפר. עיי"ש ד"ה מעקה למרפסת].

*בגמרא ערובין פג ע"ב נאמר מאי מרפסת? בני עליה. ומאי קרו לה מרפסת? דקסלקי במרפסת. +מ"מ: ערובין פד ע"ב ד"ה לאו משום. ראה אכסדרה, גוזטרא, מעקה, רפס

~מרפק

אצילי ידיו (עפ"י ת"י) [שבת קד:], אציל שקורין אישיל"א (כתף) [ערכין יט:]. אישיל"א [שבת צב:]. קוד"א בלעז [זבחים יח:].

*התוס' בשבת ד"ה במרפקו משיגים על רש"י ואומרים שמרפק אינו כתף הנמצא למעלה מן הזרוע אלא קוד"א, שהיא למטה מהזרוע, כלומר הפרק האמצעי של הזרוע (כפי המקובל היום). בירמ' לח יב מפרש תחת אצילות ידיך אישילא"ש שהוא בית השחי, לכן מפרש גם מרפק - אציל. היוצא מזה שיש לאציל שתי פירושים: בית השחי, והפרק האמצעי של הזרוע שהוא מרפק. ראה אציל א, פיתום, קברת, רפק, שחי

~מָרַפֶּשׁ, מרפס

(ת"י) ומותר [יחז' לד יט, עיי"ש].
*לשון מרמס ואין לו דמיון במקרא. ראה רקע

~מרץ

#א.נמרצו – כמו (מ"א ב ח) קללה נמרצת, לשון (משלי כה יא) דבר דבר על אפניו, וכן (תהלים קיט קיג) נמלצו לחכי, כולן לשון מליצה הם ולמ"ד מתחלפת ברי"ש [איוב ו כה]. קללה נמרצת – מפורשת, כמו (איוב טז ג) מה ימריצך, (וכמו שם ו כה) ומה נמרצו, כמו (תהלים קיט קג) מה נמלצו [מ"א ב ח], נמרץ – דבר מפורש באר היטב, כמו (איוב ו כה) מה נמרצו אמרי, (וכן שם טז ג) מה ימריצך, (וכן מ"א ב ח) קללה נמרצת [מיכה ב י]. מה ימריצך – ישערך פיך לחשוב דברים נמרצים על אופניהם [איוב טז ג].

*+מ"מ: סנה' סה ע"ב ד"ה ביויתו. ראה באר ב, רצה

~מָרַצַע

*+מ"מ: שמות כא ו, דברים טו יז, ראה חץ, מחט, מחטא, רצע, רצען

~מרצף, מרצוף

מרצופין – שקין העשויין מקליפת עץ גדול שנושאים בהן פרקמטיא בספינות וחותמין אותם [– שבת פ:], של עור, מלי"ש (ילקוטים, מזוודות של עור. אינו בדפוס וספק אם לרש"י) [פסחים יז:]. לשאת בו זיתים בבית הבד (עשוי) מעור [ב"ב סז:]. לתת בתוכו האנתיקי, דהיינו פרקמטיא של ספינה [ב"ב עג:]. שקין גדולים שבהן משימין בפרקמטיא אשר בספינה [ב"ב עז:].

*ראה גלדא, דסקיא, סקאין, שק

~מרצפת

*מרצפת הוא שטח קרקע מרצף. +מ"מ : מ"ב טז יז. ראה רצף

~מַרְקָא (א)

רוטב [שופטים ו יט, ישע' סה ד, נדרים נב. בהיפוך].
*ראה שריף

~מַרְקָא (ב)

#א.מרוק – דוגמת (ירמ' מו ד) מרקו הרמחים, (ויקרא ו כא) ומורק ושוטף במים, ובמלכים (א ז מה) כתיב ממורט, כמו (ויקרא יג מ) כי ימרט ראשו, ותרגומו נחשת טב [דה"ב ד טז]. מרקו – כמו (ויקרא ו כא) ומורק ושוטף, פורבי"ר (לצחצח) בלעז [ירמ' מו ד]. ומורק ושוטף – לשון (אסתר ב יב) תמרוקי הנשים, אישקורימינ"ט (ניקוי מתוך סילוק) בלעז [ויקרא ו כא].

#ב.ללטוש ולהאיר [סנה' לט:], נחשת ממורק (במקרא : מרוק) – קלל, לוישנ"ט (מבהיק) [ערכין י: – מ"א ז מה].

#ג.ומרק אחר שחיטה – גמר [יומא לא:], מרק ברחמין הרבים – כלה והתם [ברכות יז:], ממרק עצמו (לעבירה) – מפנה לבו לכך, ממרק עצמו משאר עסקים להתעסק בעבירות [שבת לג:]. מירוק – שמזריע [יבמות נה:].

@+מ"מ : תוס' חולין כט ע"א ד"ה ומירק. ראה טהר, מרוק, מרט, תמרוק

~מרקא

חמרא מרקא – מזוג במים הרבה [ערובין כט: גיטין סז: טז:].

שיכרא מרקא – שיכר מזוג, ואיכא דאמרי חזק [יבמות פ.].

*ביבמות מביא רש"י שני פירושים, וכן פעמים מביא שני פירושים במקומות שונים על אותה מילה, כך שאין לראות זאת כסתירה ברש"י, אלא פעם מפרש כך ופעם כך. הערה זו יכולה למנוע הרבה פלפולים דחוקים הבאים ליישב סתירות מדומות.

~מרקוליס

מצדדין שלש אבנים, אחת מכאן ואחת מכאן ואחת מלמעלה על גביהן, וקורין אותה מרקוליס ועובדין אותה בזריקת האבנים [סנה' ס:]. יש עכו"ם שעובדין לגל של אבנים וקורין לה מרקוליס, וכל הבא זורק לה אבן והיא עבודתה [ע"ז מב. עיי"ש מט: נ.], עבודתו דרך בזיון לסלקו באבנים [זבחים קו.]. עבודתה בזיון [סנה' סא.].

*עיי' בערוך ערך מרקוליס ובשלשלת הקבלה עמ' קכ"ט. ב"מ כה ע"ב תוס' ד"ה כאבני בשם ר"ת ששם העבודה זרה הוא קוליס. סנה' סד ע"א ד"ה מרקוליס, תוס' ע"ז נ ע"א ד"ה אבני. ראה בית קוליס

~מַרְקָח, מרקחים

מגדלות מרקחים – בשמים, שמפטים אותם מעשה רוקח [שה"ש ה יג, ב"ב עה.].
*משמע תערוכת מיני בשמים. ראה בית נכתה, זן, חנט, מרקחת, פטם, רקח

~מַרְקָחָה

מרקחה – מרקחת, ריקוח בשמים שהיא מעורה ומעורבת [איוב מא כג]. כשהבשר תם מעל העצמות והוא מצטמק ומעורב ברוטב ומגיס בכף דומה למרקחת פטום סממנין שמערבין אותה יפה יפה... אדורשי"ר (לתת לתבשילים להישרף ולדבוק בסיר) בלעז [יחז' כד י.].

*משמע רתיחה חזקה. +מ"מ : סנה' צב ע"א ד"ה והא. ראה רקח

~מַרְקָחַת

רקח מרקחת – כל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת. רקח מרקחת – רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות. מעשה רוקח – שם האומן בדבר [שמות ל כה.].
*ראה מרקח, רקח

~מַרְרָא, מררא

#א.מַרְרָא שְׁכַר – (לשון) יהא מר [גיטין ז.].
#ב.מַרְרָא מַרְרִיָּהוּ – מתוך צערן [סנה' מח:].
מררייכו – צערכם [זבחים קא.].
@ראה מרה א, ב, מרור, מררה

~מַרְרָה

מררתי – (כיס ה) מרה שלי [איוב טז יג].
*ראה מרה, מרירתא

~מַרְרָי

*בן לוי בן יעקב מאשתו לאה (ברא' מו יא).

*ראה נגן

#ב.נבואה [משלי ל א]. משא ה' – לשון נבואה [ירמ']
כג לו, יחז' יב י]. מטל נבואתא [חבקוק א א].
#ג.שאוני – סבלוני [איוב כא ג].
#ד.ונשו – ישאו... ומנחם פירש כמו (תהלים לב א)
אשרי נשוי פשע, לשון כפרה [יחז' לט כו].
#ה.פרשת תוכחה [סנה' ע:]. משא אשר יסרתו אמו –
משא של משל [משלי לא א].

@יש חפיפה בין השרשים משא - נשא - שאת ודומיהם ולא
תמיד מפרש רש"י לפי המשמעות המקובלת. בברא' כה יד
ודה"א א ל נזכר משא, אחד מנשיאי ישמעאל. ראה משאה,
משאת, נשא, שאת

~משא (ב)

נשואותיכם עמוסות משא – רעי שבמעיהם כבודות הם
לעמוס כמשא... [ישע' מו א]. צועה שבמעיים [ישע'
מו ב]. רעי שבנקביהם [סנה' סג:]. משא הרעי [ברא' יט
יז]. משא של ריעי [מגילה כה:].
*ראה כבד ג, מלט א, נשאת, קרס

~משא, משאת (ג)

משאת מאומה – חוב של כלום [דברים כד י]. משאות
– הלואות [משלי כב כו]. משא איש באחיו – מלוים...
[נחמיה ה ז, עיי"ש]. משא כל יד – השמטת מלוה
בשביעית [נחמיה י לב].
משא – רוחץ [שבת סב:].
*משא הוא משורש נשה ונמצא רק בנחמיה. ראה משאת, נשה.

~משא, מְשָׁאָה, משאוי (ד)

משאה – ה"א יתירה, ואינו אלא כמו משא, לפיכך
נקודה רפי [ישע' ל כז], משאת בר – לשון משא
שמכביד... למכור תבואה ברבית [עמוס ה יא], משאת
כפי – מה שאני נושא כפי אליך [תהלים קמא ב]. כובד
[איוב לא כג].

פורפור"ט (דבר מה, שמעבירים למקומות הרבה)
בלעז, דבר הנמסר... לשאת אותו... [מלאכי א א].
*+מ"מ : ב"מ פ ע"ב ד"ה קב. ראה חבילה, טונא, טורטני, טעון א,
יהב, כבודה, משא א, משאת, נשה, פתכא, שיחנא, שליף, שקולא

~מְשָׁאוֹן

מחשך, שואת חושך [משלי כו כו], מחשך [סוטה ט –
משלי כו].
*אין לו דמיון במקרא. יש סוברים משרש נשא, ויש משרש נשה.

~מְשָׁאָל

*עיר לויים בנחלת אשר (יהושע כה-כו, כא ל).

~משארא

~מרריתא

מרריתא דאגמא – חזרת (הגדילה ב)אגם [סוכה יג].
(מרור הוא) מררייתא – אמירפוי"ל (דקורית,
פעפועין, קקולי שהם שמות שונים של עשב ריחני.
עיי' תוס' חולין נט. ד"ה עקירה דמרריתא שהוא עלה
מר) והיא פורפירי"ץ (טלופח, טלף החמור שהוא מין
עשב. בגמרא אין גרשיים) [פסחים לט].
*להלן (פסחים לט) בד"ה אמררייתא שוב מביא את הלעז
פופר"ץ, וכן את הלעז אמירפוי"ל (רק בכ"י) וצ"ע מדוע לועז
פעמיים באותו עמוד את אותם המילים. ראה אקוקיא, חזרת,
מרור, מרירתא, פעפועין

~מְרָשָׁה

מרשה – עיירה [דה"א ב מב, עיי' מיכה א טו, דה"ב
יא ח, תוס' נזיר נ. ד"ה חוץ].
*אחד מבני סולם בן חצרון ועל שמו נקראת מרשה (דה"א ב מב,
ד כא).

~מְרָשָׁעַת

*כינוי לעתליהו (דה"ב כד ז).

~מרתא

#א.שם חכם, אחיו של ר' חייא... [ב"ב נב].
#ב.מרתא בת בייתוס – אלמנה עשירה היתה,
וקידשה יהושע בן גמלא, ונתנה ממון לינאי המלך
ומינהו להיות כהן גדול [יומא יח]. בנה של מרתא בת
בייתוס – כהן היה [סוכה נב:]. היתה עשירה וכתובתה
מרובה [כתובות קד].

~מְרָתִים

*כינוי לבבל (ירמ' נ כא).

~מרתכא

קוגילוי"ן (מרתך, תחמוצת העופרת), והוא פסולת
הכסף, מקום שחופרין כסף מן הקרקע ויוצקים אותו
ומעלה ריתחא והוא מרתכא [גיטין סט:], פסולת סיגי
כסף שיוצא ממנו במקום שמתכין אותו בשעת
חפירתו מן ההרים וקורין לו קוגילוי"ן [שם פו].
*ראה סקרתא

~מֶשׁ

*אחד מבני ארם מצאצאי שם בן נח (ברא' י כג). ראה מוש

~מְשָׂא (א)

#א.נשיאות השיר אם להרים קול אם להשפיל [דה"א
טו כב].

(מושב) [הושע יג ג]. עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר [ישע' לז ג].
האני אשכיר ולא אוליד – האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עובר... והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי [ישע' סו ט].

*עיין בערוך ערך קבר א. ראה אבנים, חבל ב, ילד א

~מְשַׁבֵּר, מְשַׁבְּרִים (ב)

משברִיךְ וגליך – (ת"י) נחשולוהי דימא, על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים [יונה ב ד], לשון גלי ים, על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים [תהלים מב ח], לשון גלי הים [שם פח ח, איוב מא יז].
*ראה שבר א

~מְשַׁבְּתִים

משבתִיה – שבתִית מְשֻׁשָׁה... ומ"א שהיו שובתִין... [איכה א ז, עיי"ש].
*ראה שבת

~מְשַׁגֵּב

א.א.מְשַׁגְּבִי – סומכני [ש"ב כב ג].
ב.שם מקום [ירמ' מח א].
@ראה שגב, שגיון

~מְשַׁגָּה

שוגג [ברא' מג יב].

~מְשָׁה (א)

א.א.מְשִׁיתָהוּ – כתרגומו שחלתִיה, והוא לשון הוצאה בלשון ארמי, כמשחל בניתא מחלבא, ובלשון עברי משיתָהוּ, לשון הסירותיו, כמו (יהושע א ח) לא ימוש לא משו, כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש, וימוש, אלא מגזרת משה, ולשון הוצאה הוא, וכן (ש"ב כב יז) ימשני ממים רבים, שאלו היה ממחברת מש, לא יתכן לומר משיתָהוּ אלא המישותִיהוּ, כאשר יאמר מן קם הקימותִי, ומן שב השיבותִי, ומן בא הביאותִי, או משתִיהוּ, כמו (זכריה ג ט) ומשתי את עון הארץ, אבל משיתִי, אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה, כגון משה, בנה, עשה, צוה, פנה, כשיבא לומר בהם פעלתִי, תבא היו"ד במקום ה"א, כמו עשיתִי, בניתִי, פניתִי, צויתִי [שמות ב י], לשון הוצאה [תהלים יח יז].
ב.א.אמשי – שרה במים, לשון (ברכות יד:) משי ידיה [סנה' קי].
@ראה מוש, משש

משארי – ערוגות [גיטין סט: קדושין לט. ב"ק פא].
מישרא – ערוגה [שבת סז. קי: תענית ט: חגיגה טו. ב"מ פה. בכורות ח:]. ערוגה דאספסתא [ב"ב לז:].
*ראה ערוגה בהערה

~מְשַׁאֲרַת

שירי מצה ומרור [שמות יב לד], דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב [דברים כח ה].
*עפ"י הרשב"ם והראב"ע משארת זו ערבה (כלומר קערה) ללישת בצק. ראה שאר ב

~מְשַׁאֲת

דורונות [אסתר ב יח]. משאת – מנות [ברא' מג לד]. נשאת – כמו [ברא' מג לד] משאת, פרס מבית המלך [ש"ב יט מג]. משאת משה – שקלים, ע"ש כי תשא [דה"ב כד ו]. נשאת – כמו משאת [ש"ב יט מג]. משאותִיכם – כמו משארותִיכם (אין תיבה כזו במקרא, ויתכן שהכוונה היא לשמות ז כח ובמשארותִיךְ, או יב לד משארתם) לשון מזון, כמו (שמות כא י) שארה כסותה ועונתה, וכן חברו מנחם [יחז' כ מ]. משאת המלך – (ת"י) סעודתא דמלכא [ש"ב יא ח]. (ת"י) נבזבזן [ירמ' מ ה]. משאות – כלי תשמיש ובגדי חופש ומגדים... [שבת קיט. עיי"ש].
משאת העשן – גובה העשן [שמות כ לח].
*ראה משא ג, משאה, נשאת, שאר א, שאת

~מְשַׁבָּה

*לשון בגידה - ראה שובבה

~מְשַׁבְּצַת

מקום המושב (של אבן הנתונה בזהב) [שמות כה ז], כמין גומה העשויה בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות [שם כח ד], מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן, נמצאת המשבצת סובב את האבן סביב ומחבר המשבצת בכתפות האפור [שם כח יא]. משבצים זהב – מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן [שם כ]. קטונ"ש [תהלים מה יד].
*+מ"מ: יומא מו ע"א ד"ה לא ראו. ראה מלואה, מלואים, קמרא, שבץ ב, תשבץ

~מְשַׁבֵּר (א)

משברי מות – כתרגומו: כאתא דיתבא על מתברא, כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם – [ש"ב כב ה, סוטה יא]. עד משבר – עד צרה, הדומה לאשה יושבת על משבר ואין לה כח לילד. משבר – שם מושב אשה הכורעת לילד [מ"ב יט ג]. שהיולדת יושבת עליו לילד, ובלעז קורין למשבר שיל"א

משיאין משואות – כמו (שופטים כ לח) להעלותם משאת מן העיר, סימן תבערה... [ביצה ד: עיי"ש].
משאת העשן – גובה העשן [שופטים כ לח]. משאת – נס להקבץ ולהלחם [ירמ' ו א].
*עיין בספר אומה במאבקה עמ' 380 על משואות ר"ח. +מ"מ : ר"ה כב ע"ב ד"ה בראשונה ואילך. ראה אבוקה, אספרווא, משאת, שאיה

~מְשׁוֹבָב

*ראש בית אב למטה שמעון בימי חזקיה (דה"א ד לד).

~מְשׁוּבָח

*ראה קאלוס, הלל

~מְשׁוּגָה

*לשון שגגה וטעות - עיין איוב יט א

~מְשׁוּחַ, מְשׁוּחָה

מורד התחומין לעיירות ועושיין סימן לתוך התחום [ערובין נב: קה]. – ומציבין סימן כשהן מודדין מדתן].
מציין תחומי העיר [שם נו:]; משוחאה – מודד קרקעות לקונים ולמוכרים ולאחין ולשותפין הבאין לחלוק [ב"מ קז:].
*לשון משיחה בשמן - ראה משח

~מְשׁוּט, מְשׁוּט

עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה [ישע' מג יד], מנהיג הספינה [שם נא ו]. משוטים – הם קרשים שרחבים בראשם שמנהיגים בהם האניה, ריימ"ש בלעז [יחז' כז ו, עיי"ש פסוק כט]. משוטות (בגמ' משוטיין) – ריימ"ש בלעז, שמשוטטין בהן את הספינה [ב"ב עג.].

*ראה בריח א, מורדיא, מלח א, מפרש, עוגן, קברניט, קרש, תורן א

~מְשׁוּן

מהול שנמשכה ערלתו וכסתה את העטרה [יבמות עב.].

*ראה ערלה, שחוט

~מְשׁוּכָה

הסר משוכתו – להסר גדר המסוכך ומגן עליו, מסוכה סייג קוצים. גדר – הוא גדר אבנים [ישע' ה ה], גדר [משלי טו יט]. הנני שך – לשון סגירה [הושע ב ח].
*משוכה משמע גדר. ראה מסוכה

~מְשׁוּלָשׁ

*ראה טריגון, סגלה, עגל, פטור, מרובע

~מֹשֶׁה (ב)

כלומר רבינו בדורו כמשה בדורו [שבת קא:]; גדול הדור [סוכה לט:], ביקרא דמשה קא משתבע [ביצה לח:]; תלמיד חכם [חולין צג:]. משה (בן עמרם) הוא ישראל וישראל הם משה... [במד' כא כא]. משה נשיא היה [קדושין לג:]. היה גדול על כל ישראל במלכות ובתורה [סנה' לו:]. לוי היה ושרוי במחנה לוי [סנה' מב:]. כשהיה צריך לבקש רחמים על ישראל, היה מדבר בלשון רכה [סנה' מד:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד:]. (משה) רב גבוריה – גדולת מעשיו וחכמתו רבה... [ע"ז ח.].

בשבעה באדר מת משה – שנאמר (יהושע ד יט) והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון... ובשבעה באדר נולד – דכתיב (דברים לא ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, היום מלאו ימי ושנותי [מגילה יג: סוטה יב: באריכות]. יצא מיוכבד [סוטה יא:].

*בסוכה ובביצה מעיר הגר"פ על ההבדל בין הפירושים, ועיין בשו"ת נודע ביהודה י"ד קנ"ג שדן בזה. בנדרים לא ע"ב מובא "רבי יהודה בן קרחא אומר גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה". זה המקום היחיד בתלמוד בו ניתן למשה תואר "צדיק". עיין בספר אלפא ביתא קדמיתא דשמואל זעירא עמ' 337, עמ' 559 ועמ' 673, בספר רפאל (ירושלים תש"ס עמ' תר" בענין מראהו של משה. האברבנל בשמות ב י מביא את דברי הראב"ע ששמו של משה היה "מוניס" ושהשכל נותן שבתיה קראה למשה בשם מצרי וכותב התורה תרגם ללשון הקודש "משה". עיין מ"א ג יג ברד"ק על חכמתו של משה. רש"י מביא בפירושו פעמים רבות דברים בשם ר' משה הדרשן ועיין על זאת בספר "מסודו של משה הדרשן" מאת חננאל מאק, וכן בכתבי ר' אברהם עפשטיין ח"א עמ' רי"ג. עיין בספר מאיר עיני ישראל (על הח"ח, ב"ב תשס"א, ח"ד עמ' 378). +מ"מ : תהלים עח עא, סנה' ח ע"א ד"ה נענש. ראה אבי גדור, אהרן, אחר ב, בן מנשה, הימן, חבר, יהדיה, יוכבד, יקותיאל, ירד, מלאך, מר עוקבא

~מֹשֶׁה

שמוט כל בעל משה ידו – שמוט את ידו של כל בעל משה [דברים טו ב].
*לשון חוב - עיין דברים טו ב

~מֹשֶׁהִיג

מלוכה (בלשון פרסי) [ר"ה כג.]. דמשהיג – דבר מלכות בלשון פרסי [יומא עז.].
*ראה פרוותא

~מְשׁוּאָה (א)

*מלשון חורבן - ראה שאה, תהו, תמהון

~מְשׁוּאָה (ב)

משואות – אבוקות בראשי ההרים [פסחים ב:].

~משונותא

#א.שן סלע, כהר זה שמשופע לצדדין [ערובין ק].
שן סלע [תענית כג. ב"מ קח:], שן הר [ב"מ רט].
#ב.שמשונות במעמדן [בכורות מד].
@עיין בערך ערך משניתא

~משור

שיר"א (רק בכמה דפוסים) בלעז [ישע' י טו].
*כלי לנסירת עץ. אין לו דמיון במקרא. ראה גרזן, מגרר

~משורה

מדת הלח [ויקרא יט לה], מדת הלח היא [ב"מ סא:].
מדה קטנה [אבות ו ד]. מדת כלי... כדכתיב (יחז' ד יא)
ומים במשורה תשתה... קטנה כל כך, שלשים וששה
יש בהן בלוג... [ב"ב פט:].
*משורה היא כלי למדידת נוזלים. בגמרא ב"מ נאמר שהמשורה
היא אחד משלושים ושלושה בלוג (וכך גורסים רוב הראשונים),
ואילו בב"ב נאמר אחד משלושים ושלושה וצ"ע. +מ"מ: מנחות נו
ע"ב ד"ה מדת הלח. ראה איפה א, קורטוב

~משורר

הלויים שהיו משוררים [עזרא ב מא]. דוד היה משורר
כמו לויים... [דה"א טו כז]. פטורים מכל דבר
המלאכה, כי אם לשורר שירה [דה"א ט לג].
*ראה גרף, מגדף

~משוש

*ראה גיל, שמחה

~משור

*ראה שור

~משח, משחה, משיחה (א)

#א.משחת שם מצבה – לשון רבוי וגדולה... להיות
משוחה למזבח [ברא' לא יג], למשחה – להתגדל בהם,
שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו [במד' יח ח] לך
נתתים למשחה, [דה"א טז כב, תהלים קה טו] אל
תגעו במשיחי [שמות כט כט]. כל המשיחות כמין כ"ף
יונית, חוץ משל מלכים שהן כמין נזר [שמות ל כו].
כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי,
לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה, כי כן יסד
המלך שזהו חנוך גדולתו, ושאר משיחות, כגון
רקיקים משוחים וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית
בהן כלשון עברית [שמות ל כט], משח ה' אותי – אין
משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה [ישע' סא א], כל
לשון גדולה נופל עליה לשון משיחת שמן כדת

המלכים [תהלים מה ח]. למשחה – לגדולה [במד' יח
ח, פסחים פו. מנחות נח. ועוד]. ומשח אותו – נותן לו
שמן בין ריסי עיניו כמין נזר [מ"א א לד]. במשיחי –
בגדולי. כל לשון משיחה לשון שררה וגדולה [תהלים
קה טו]. כל שם גדולה קרויה משיחה, כמו [במד' יח
ח] לך נתתים למשחה [ישע' מה א].

#ב.משוח מלחמה – כהן שמשחוהו למלחמה, לדבר
דברי מערכי המלחמה, שנאמר ונגש הכהן ודבר אל
העם [יומא עב:], הכהן המכריז במלחמה מי האיש
הירא ורך הלבב... [תענית לא:], כהן המשוח לומר
במלחמה צרכי המלחמה אל ירך לבבכם וכל הענין
[מכות יא:], כהן שנתרבה (בצד הגמרא יש נ"א
שנתברר, ועיין רש"י לשמות ל כט) ונמשח לכך
[סוטה מב:]. פנחס משוח מלחמה... והוא המדבר אל
העם... [זבחים קב. עיין במד' לא ו].

#ג.משוח בששר – ת"י ומצייר בסממנין... ל"א
אלינאנ"ט אי"ן שינופל"א (מתחת קווים בצבע אדום)
כמו (כלים יז יג) חוט המשחה [ירמ' כב יד].

@לפי רש"י השורש משח משמש גם לגדולה שאינה מלווה
מעשה של משיחה. "למשחה" (במדבר יח ח) ו"משחתם" (שמות
מ טו) יש מפרשים לשון חלק, מנה. +מ"מ: שמות כט ז. ראה הר
המשחה, ממשח, משוח א, ב, משחית, משיח, ששר

~משח, משחא, משחה (ב)

שמן [עזרא ז כב, שבת י: קטט. קלד. קמ: גיטין עב:
ב"ב קמד:], שמן עב [שבת קמו:], שומן [יומא פד:],
עצים דמשחן (נ"א דמשחא) – עץ שמן, שהעץ עצמו
מדליקין בו להאיר [סוכה מ]. משחא דגדפא דאווא –
שומן מוח עצם קטן שבראש כנף העוף שקורין
פיני"ל [יומא פד:], משחא דאווא – שמן אווא [ע"ז
כח:]. משחא כבישה – שמן שבו טמון הקושט והשמן
מריח מן הבושם שבתוכו [ברכות מג:]. משחא טחינא
– שטחנו בו כשרתא [שם]. הר המשחה – לשון שמן
דמתרג' משחא והוא הר הזיתים [שבת נו:]. משחא
דקאזא – שמן שעושין מגרעיני צמר גפן שקורין
קוטון [שבת כא:]. משחא דכופרא – פסולת של זפת,
והוא עיטרן [גיטין סט:]. מישחא דחפיותא – שמן
של בשמים שמתקוקן לחופות [כתובות יז:]. משח קירא
– שמן זית ושעוה טרופין יחד [ע"ז כח:].

*עיין בתוס' ברכות מג ע"א ד"ה משחא שר"ח מפרש משחא
כבישא שכובשין שומשומין, וורד ועצי בשמים זמן מרובה
וקולטין השומשומין ריח של בשמים וסוחטים וטוחנים אותם
ויש בו ריח של בשמים. משחא טחינא – קרוב לטחינתו נותנים
עליהם עצי בשמים ואינו קולט כל כך הריח. +מ"מ: ברכות לה
ע"ב ד"ה ואמר. ראה דרדג, משיח, פליטון, קאזא

~משחת

*ראה שחז

פסוק יד, מז י'.
*ראה שדה כובס, שטח

~מְשִׁטָּה

(לשון) שנאה [הושע ט ז, עיי"ש פסוק ח].

~מְשִׁטָּר

משטרו – שטירת (כלומר סדר הילוך) המזלות
הממונים להביא על הארץ קור וחום, קיץ וחורף [איוב
לח לג].

*אין לו דמיון במקרא. ראה שטר ב

~מְשִׁי

ואכסך משי – שיד"א בלעז... (ת"י) לבושי צבעונין.
ומדרש אגדה (תנחומא תצוה א) אלו שבעת ענני
כבוד, דכתיב (שמות יג כב) לא ימיש... [יחזקאל טז י,
עיי"ש פסוק יג].

*משי הוא אריג העשוי מקורי פרפרים מיוחדים. +מ"מ : כתובות
סו ע"א ד"ה שנים. ראה גולקרא, ורשכא, כלך ב, מוש, מטכסא,
סירקון, סכה ב, צלצול, שירא, שני א, תומי

~מְשִׁיבָאֵל

1. מאבותיו של משולם מבוני החומה, אבי פתחיה מבני זרח בן
יהודה (נחמיה ג ד). 2. אחד מראשי העם החתומים על האמנה
(נחמיה י כב). 3. אביו של פתחיה מבני זרח בן יהודה (נחמיה יא
כד). יש הסוברים מדובר באדם אחד

~מְשִׁיחַ

משיח אינו אלא לשון שר וגדול [דניאל ט כו, עיי"ש],
נמשח בשמן המשחה [מגילה יב]. משיח בן יוסף
(הגואל הראשון שיבוא, ואח"כ יהרג) ומשיח בן דוד
(שיבוא לאחריו ויגאל את ישראל מסבלם וגלותם) לא
יקנאו זה בזה [ישע' יא יג]. משיח ה' – הוא יאשיהו...
[איכה ד כ]. בעקבות המשיח – בסוף הגלות לפני
ביאת המשיח [סוטה מט:]. משיחך – שלמה [תהלים
קלב י]. ה' – עצמו מחכה ומתאוה שיבא משיח...
[סנה' צז: עיי"ש ד"ה בתשובה ואילך].

אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו
הקדוש, דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה, כדאמרינן
בב"מ (פה.), ואם היה מאותן שמתו כבר, היה דניאל
איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור
היה, והאי כגון לאו דווקא. ל"א, כגון רבינו הקדוש,
כלומר, אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש, ואם
דוגמא הוא למתים, היינו כגון דניאל איש חמודות
[סנה' צח:].

*עיי' בספר משיח השקר ומתנגדיהם מ' בנימין המבורגר. עיי'
בתוס' ע"ז ה ע"א ד"ה כי שמשיח נקרא רות, שנאמר (איכה ד כ)
רוח אפינו משיח ה'. +מ"מ : ישע' ט ו ד"ה תעשה, שם כד יח, נד

~מְשָׁחִית

#א.הר המשחית – הר הזיתים, הוא הר המשחה,
וכיון שהזכיר את שמו ע"י עכו"ם שינה שמו לגנאי
[מ"ב כג יג].

*ראה הר המשחה

#ב.בעל משחית – שטן [משלי יח ט]. ירבעם [משלי
כח כד].

#ג.נהפך עלי למשחית – להשחתה, ודרך המקראות
לדבר כן, כמו (ירמ' ה ח) סוסים (מוזנים כתיב) מיונים
(קרי) משכים היו, משכימים בהשכמת הבוקר [דניאל י
ח]. חרשי משחית – אומנין לקטלא [יחז' כא לו]. הם
הפושטים ורצים אחר השלל אל העיר [ש"א יג כג].
הציבו משחית – צינבי"ל (גדוד בעל משימה מיוחדת)
כך עושים אורבים על עיר או על דרך [ירמ' ה כו].

+מ"מ : ברא' לח ז, שמות יב כב, מ"א ח מג, יחז' ט ב, ברכות לה
ע"ב ד"ה אין פשע, מכות כא ע"א ד"ה גילוח. ראה זימה, כילף,
כשיל, מערצה, מצב, משמר, שחת ב

~מְשָׁחֶק

כמו שחוק [חבוקק א י']. משחק באגוזים ובתפוחים –
לגלגלן דרך דף ומכות זו את זו כדרך שמשחקות
הנשים [ערובין קד].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ירמ' ח טז, משלי יד יג, שם יט כו,
איוב מא כא, ב"ב קנ ע"ב ד"ה מברחת. ראה אסקונדרי, כעד,
פספס ב, קוביא, שחק א

~מְשָׁחָר

*אין לו דמיון במקרא. ומשמעו עלות השחר. +מ"מ : תהלים קי
ג

~מְשַׁחַת (א)

*משמעו כלי משחית. +מ"מ : יחז' ט א. ראה שחת ב

~מְשַׁחַת (ב)

*לשון מקולקל, פגום. +מ"מ : ישע' נב יד

~מְשַׁחַת (ג)

משחתם – (ת"א) חבולהון [ויקרא כב כה]. בעל מום,
כמו (ויקרא כב כה) משחתם במ [מלאכי א יד].
+מ"מ : משלי כה כו

~משחתא

מדה [שבת עד:].

~מְשִׁטוּחַ

משטח חרמים – (מקום) על הסלע (שבו) ישטחו
הדייגים את חרמי מכמרותם לנגבם [יחז' כו ה, עיי"ש

טו, זכריה ט א, שם יג ט, יד כא, תהלים ב א, דניאל יב יב, שבת סג ע"א ד"ה לא יחדל, קיח ע"א ד"ה חבלו, קדושין סט ע"ב ד"ה עד עמוד, ב"ב עג ע"ב ד"ה ליתן, סנה' צד ע"א ד"ה מ"ם, שם צו ע"א ד"ה אשר, שם צו ע"ב ד"ה אבל ואילך עד צט ע"א. ראה חבל ב, חזקיה, ינון, משח, נשיא, עקב א, צמח

~משיחה

חוט שהגט קשור בו, לינוי"ל (חוט, של פשתן) בלעז [גיטין עח: ב"מ ז.], לינוי"ל (חוט, של נוצת עזים) בלעז, שעושים למדוד, וקולעין מן הנוצה עמו שנתלשה ואינו טווי [שבת סד.]. הוא קושר הקוצים שקורין קרדונ"ש וגם את הבגד תופר ומחבר בו ב' ראשין כשמותחו על יתדות האומנות וחובטו במקלות לזקוף את שערו [שבת יא.]. לינוי"ל (חוט של פשתן) [ר"ה כב: סוכה לו.].

~משיכלא

*ראה משכלא

~מִשְׁךְ (א)

גובה [סוכה ה.], בדבר הבולט, כגון מעוט שייך לומר רוחב, ובדבר השוקע ומקיפות אותו מחיצות כגון חקק שייך לומר לשון משך [ערובין ה.]. משכא – אורך [חולין נט.].

*עין סוכה יז ע"א ד"ה הרחיק הסיכוך מן הדפנות : לאו בגבהה קאמר אלא במשכה. בבב"א י ב נזכרת שם ארצו של משך, ובבב"א א א ה נזכר כבנו הששי של יפת בן נח. ראה פלג

~מִשְׁךְ (ב)

#א.אל תמשכני – אל תרגילני, אטרייר"ש מו"י (תמשוך אותי) בלעז [תהלים כח ג.].

#ב.במשך היובל – כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול [שמות יט ג.], שימשוך... ויאריך התוקע את קולו כמנהג התוקע באחרונה. לשון אחר במשוך היובל, שימשוך התוקע מלתקוע, והכי מפרש לה במכילתא במשוך (במכילתא הגירסא כמשוך, אך במכילתא דרשב"י הגירסא כרש"י) היובל את קולו [ביצה ה.], בסיום השופר דרך הוא להאריך ולמשוך התקיעה בשעת סיום [תענית כא.]. במשך בקרן היובל – בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול [יהושע ו ג.].

#ג.מושכין מים מאילן לאילן – אם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחר [מו"ק ב.]. נהרות המושכין – היינו סתם נהרות, שיש להם משך להלאה ממקום מקור נביעתם [ביצה לט.]. תמשך – שיר"א אלונגייד"א (תהיה מוארכת) בלעז [יחז' יב כה.].

#ד. (זיתים) שמשך (מהם שמן) – (השמן) זב מאלהין,

כמו (שבת קכא:) נהרות המושכין [שבת קמג: עיי"ש בגמרא].

*עין בה"ר שלפי רש"י משך הוא פועל עומד, כלומר זב מעצמו. אך התוס' ד"ה שמשך מהן שמן חולקים על רש"י ואומרים שהוא פועל יוצא, כלומר האדם משך מהם את השמן, שכן במים צריך לומר שמשכו או שנמשכו, כיון שמים בכל מקום לשון רבים, עיי"ש. אך צ"ע שכן יש הרבה פעמים מים בלשון יחיד, כגון במדבר כד ז - יול מים, במד' כ ב, לג יד, מ"ב ג ט - ולא היה מים, ש"ב כא י - נתן מים, בבב"א ט טו - ולא יהיה עוד המים למבול, תהלים קכד ה - עבר על נפשנו המים הזדונים, ב"מ ד יא - מי שנתערב לו מים ביין, מכשירין ו ג - ציר טהור שנפל לתוכו מים, בב"ח פסחים יז ע"א נאמר והמים מתנסך, בסוטה טז ע"ב מפרש רש"י שאין מים ניכר מפני רוב הדם, בערובין כד ע"ב מפרש שאין בעומקו - שאין עומקו של מים נפשוט, בכל מקומות אלו מים משמע לשון יחיד.

#ה.מושכי הרוק – מאריכי הרוק, ומדת גאוה היא (נ"א הוא) [סוטה מז.].

#ו.משוך מן הכותל – רחוק [ערובין צג.], מרוחק [יומא לג.], קורה משוכה – רחוקה מן הכתלים [ערובין ט.].

#ז.ממשך לתוכן – נותן [שבת קמ.].

@בגמרא יומא י ע"א נאמר : משך זו מוסיא. נחמיה ט ל. ראה גוד ג, נגד, משוך, שחט

~משכא

עור [יומא יב. פסחים קיב. ב"ב ט. סנה' נב. חולין נט. קכז.]. ישלח משכיה – יפשוט עורו, כלומר יתחכך מחמת החום [סנה' יח.]. *ראה משך א

~מִשְׁכָּב

#א.מצעות [ש"ב יז כח], ונפל למשכב – כתגומו ויפול לבוטלך, לחולי שמבטלו ממלאכתו [שמות כא יח].

*יצוע, רפד

#ב.משכבי אשה – שתי משכבות יש באשה שוין זה לזה לחייב בכל עריות, כדרכה ושלא כדרכה [סנה' נד.]. משכבך – אשתך [שבת לב: – משלי כב.]. משכב אשה – מכנים כמכחול בשפופרת [ויקרא כ יג, זבחים כט.].

משכב זכור – פשיטא לן דכל משכב זכר שלא כדרכו הוא [סנה' נד.], משכב זכור תועבה היא [שם נד: עיי"ש בכל העמוד]. נשכב – זכר שנרבע לבהמה [שם]. (במשכב) זכר ליכא דיבוק, דמתוך שאין הנשכב נהנה, אינו נדבק עמו [סנה' נח.].

*+מ"מ : דברים לב טז, ישע' נז ו, יחז' כח ז, ע"ז טו ע"ב ד"ה ואין, נדה יג ע"ב ד"ה דרך אברים. ראה אבר א, בעל, דעת, הנאה, זכור, קדש, רבע א, תעב א

~משכוכית

ולפעמים מן סכה, אך רוב המפרשים (רשב"ם, ראב"ע, רד"ק) סוברים שמשכית בה מן שכה וענינה לשון ראייה, אבן מצוירת שמסתכלים וסוכים בה. עיין עיונים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א עמ' 345. +מ"מ : דה"ב כט יז.

~משכלא, משיכלתא

ספל [מו"ק יח: קדושין נב:], ספל גדול שהכל רוחצים ידיהם ורגליהם ממנו. משיכלתא – (נוטריקון) משיא כלתא – מיוחד לחשובים כמו כלה ואשה חשובה לרחוץ ממנו [שבת עז:], עריבה [גיטין סט:], כמין עריבה קטנה שמשתמשין בה מים ושופכין, ובלעז אוקרי"ן (גיגית) בלעז [ב"מ פד:]. משיכלתא – גביע, ואינה עשויה כמין כובע, אלא כלי ארוך, ובלשון כנען אוקרי"ן (גיגית בלשון אשכנז) ונותנין בו מים... [ע"ז נא:], ספל קטן ונאה [שבת עז:]. קוני"א (גיגית) בלעז [חולין מו:]. כלי חרס [חולין נה:].

*ישנן נוסחאות שונות למשכלא : משיכלא, משיכלתא, משיכלתא. ראה אגנא, גיגית

~משכן

#א. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן [שמות לה יא], יריעות התחתונות [במד' ג כה]. יריעות המשכן – עשר תחתונות [במד' ד כה], יריעות התחתונות קרויות משכן עצמן שהן לנוי [שבת צח:]. עיקר אהל דכתיב במשכן ביריעות עזים כתיב [שבת כח:]. משכן קרוי משכן – כגון עשר יריעות שש משזר. ומשכן איקרי אהל – דכתיב (שמות מ ב) את משכן אהל מועד... משכן היינו עשר יריעות המחבורות בקרסי זהב מלמעלה מהן אהל יריעות עזים ולמעלה מהן מכסה העורות [שבת כח. עיי"ש]. משכן ארכו שלשים ורחבו עשר... [שמות כז יח].

#ב. משכנותיך – חניותיך, כתרגומו [במד' כד ה].

#ג. משכני – זה בית המקדש [ויקרא כו יא].

@+מ"מ : דה"א יא ג, סוכה כב ע"ב ד"ה הכי גרסינן, סוטה לג ע"ב ד"ה וכשסיבבו.

~משכרת

*ראה משלם, שכר ב

~משל (א)

#א. לשון משל וחידה [יחז' יב כג, טז מד]. משלי העם – האומרים לצון בלשון משל [ישע' כח יד]. #ב. איד חרוצים תמשל – תעשיר [משלי יב כד]. מושל ברוחו – כובש את יצרו [משלי טז לב], כופה את רוחו [אבות ד א – משלי טז].

+מ"מ : במד' כא כז

#ג. ותמשילוני – כמו (איוב ל יט) ואתמשל כעפר

דבר המושך כל העדר אחריו... יש לבעל העדר עז חריף, ודרך העזים להלך בראש והעדר הולך אחריהן [ב"ק נב:].

*בגמרא נאמר : מאי משכוכית? הכא תרגמו קרקשתא... ראה כרכש

~משכון

משכוני (מלשון משכון) נפשך אדרב – לבוא במקומו לתרץ קושיות ולהעמיד דבריו [ב"ק קו:].

+מ"מ : במד' כד ה ד"ה משכנתך. ראה חבל ה, ערבון, רחן

~משכי

שם מקום [מנחות מג:].

~משכיל

כל מקום שנאמר משכיל ע"י תורגמן נאמר, שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו, וכשרוח הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה [תהלים מה א], שם לב א בקיצור], ע"י תורגמן [תהלים מה א]. המשכיל – מי שהוא חכם [עמוס ה יג, משלי טו כד]. נותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו [משלי טז כ]. נותן לב [משלי כא יב]. משכילים – שעסקו בתורה ובמצוות [דניאל יב ג]. משכילי עם – חכמים שבהם, כגון של בית רבי וחכמי הדורות [דניאל יא לג]. משכיל צדיק – צדיקו של עולם, הוא הקב"ה נותן לב... [משלי כא יב].

*לפי זה צ"ע מדוע קראו לאלה שפרשו מן הדת משכילים. +מ"מ : משלי יז ב, דניאל ח כה, מגילה י ע"ב ד"ה וחרבו.

~משכית

#א. אבן משכית – לשון כסוי, כמו (שמות לג כב) ושכתי כפי, שמכסין הקרקע ברצפת אבנים [ויקרא כו א], משכיותם – כתרגומו : בית סגדתהון, על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים, כדכתיב (ויקרא כו א) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה [במד' לג נב], שכיות החמדה – פלטרין רצופין במשכית, רצפת שיש, כמו (ויקרא כו א) ואבן משכית, על שם שסוככים בו את הקרקע [ישע' ב טז]. משכיות כסף – כלים המצופים בכסף, כמו (שמות לג כב) ושכותי כפי (ראה תפוח) [משלי כה יא]. חדרי משכיתו – משוכה ברצפת אבני שיש, לשון (שמות לג כב) וְשִׁכְתִּי כְּפִי [יחז' ח יב]. חדרי משכיתו – מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככים על הארץ קרוי אבן משכית [משלי יח יא].

#ב. משכיות לבב – תאות לב [תהלים עג ז].

*לפי מנחם (ובדרכו הולך רש"י) לפעמים משכית בה מן סכך

ואפר, לשון דמיון [ישע' מו ה].

*ראה דמה א

#ד. אנדמה [איוב ל יט].

#ה. דברי תורה שנקראת (ש"א כד יג) משל הקדמוני [תהלים מט ה]. משל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם... [שמות כא יג, מכות י:]. משל קדמונו של עולם התורה שהיא משלו של הקב"ה [ש"א כד יד]. משל פי – דברי תורה [תהלים עח ב]. דוגמה [משלי א א]. משל לאומר – כלומר מכאן אתה למד... [קדושין יט:]. משל למאן – מדברי מי אנו למדין [שם]. משל – רמז [סנה' צב:].

#ו. טעם [ערובין כא:].

#ז. והיית למשל – כשתבוא מכה רעה על אדם יאמרו :

זו דומה למכת פלוני [דברים כח לו, ראה קלס א].

#ח. מושלי משלות – לתת אות אמתלא וטעם לחכמה ליכנס בה בשערי בינה, כגון משלות שועלים... [סוטה מט:]. משלות כובסים ומשלות שועלים – (דבר חכמה) שיסדו קדמונים לתת אמתלא לתוכחתם, ותולין אותם בכובסים ובשועלים, כגון [סנה' לט:]. מאזני צדק, וכן [יחז' יח ב] אבות יאכלו בוסר [בע"י נוסף : צדיק מצרה נחליץ, ובימי האמוראים נשתכחו] [סוכה כח:]. משל – אישנפלנ"ץ (מספרים משלים) בלעז [יחז' יח ב]. משלות כובסין – צורך יש בה ללמוד דברי תורה... [ב"ב קלד:].

משל – %מ"מ : ויקרא טז א, כו ט, במד' כא טז, כב יב, לג א, דברים כה יח, יהושע ה יב, שופטים יד יח, מ"א ה יב, משלי כו ז, יומא עה ע"א ד"ה הללו, ב"ב טו ע"א ד"ה משל היה, קיז ע"א ד"ה אלא מה אני, סנה' צב ע"ב ד"ה משל היה. משל ומליצה – %מ"מ : משלי א ו.

משל הדיוט – %מ"מ : ברא' טו יח, שמות טז כח, דברים א ז, א כז, שבת לב ע"א ד"ה שבקיה, סוכה כו ע"א ד"ה פרצה, שם נו ע"ב ד"ה בוצינא, ד"ה שותא, כתובות עה ע"א ד"ה טן דו, ד"ה דשומשמנא, ב"מ צט ע"ב ד"ה להדיוט, סנה' כט ע"א ד"ה אמר רבא, זבחים מד ע"ב ד"ה אשא ישיבו.

משל שוטים – %מ"מ : ביצה כד ע"א ד"ה אמר ליה.

@ראה אמתלא, הדיוט, ממשלות

~משל (ב)

אין על עפר משלו – אין שום בריה מושלת עליו, והוא שם דבר, מושל ושלטון [איוב מא כה], ומשלו – וממשל שלו [זכריה ט יז]. גדול בתורה [חולין ו]. ימשל כן – (הגבר) מושל לומר בפה תאות לבו והאשה בלב ובושה להוציא בפה [ערובין ק:]. המושלים ביצרן – צדיקים, כדכתיב (משלי טז לב) ומושל ברוחו מלוכד עיר, (וכן ש"ב כג) צדיק מושל יראת אלהים [ב"ב עח: עיי"ש ד"ה כעיר זה]. שמי ה' – כמשמעו, מושל ושליט לקיים גזרתי [ירמ' טז כא]. מושל עמים הוא פרעה [תהלים קה כ, עיי"ש קי ו]. משלו

– מ"ם חטף קמץ ופתורו ממשלתו, שאין בריה מושלת עליו והוא שם דבר מושל ושלטון [איוב מא כה]. שבט מושלים – מקל אגרופין של מושלים, היינו דיינים רשעים שת"ח שבמשפחותם להם למקל ולאגרוף שעל ידיהם היו מעמידין אותן ומחפין עליהם ועושין סניגרון לדבריהם [שבת קלט:]. המושלים ביצרן – צדיקים, כדכתיב (משלי טז לב) ומושל ברוחו מלוכד עיר, (וכן ש"ב כג) צדיק מושל... [ב"ב עח: עיי"ש ד"ה כעיר]. אל ימשלו בי – לשון משל, שלא ידרשו בחטאתי... [סנה' קז:].

מושל ארץ – נבוכדנצר שהיה מושל ארץ [סנה' צו:]. שבטי מושלים – שלטונות תקיפין ומלכין גברין [יחז' יט י].

דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ויעצור בכל אחד מעשות רעה [ש"א ט יז].

*עיי' בספר נתן חכמה לשלמה עמ' קמ"ד למשמעות "מושל" ובערך ערך משכל. +מ"מ : ברא' לו ו ד"ה ויהי יוסף, במד' כו א, ש"ב כג ג, זכריה ט ט ד"ה הנה מלכך, איוב מא כה, קהלת ט יז ד"ה מושל בכסילים, דניאל ז ו, עזרא ד כ. ראה אגמון, אדיר, בר קשא, גיסטרא, הרמנא, הוי"ה, ישב, ממשות, מרי, נין, נסך ב, סכך, עצר ב, פקד, קטב, שבט א

~משלוח

*משמע מסירה, העברה. +מ"מ : ברא' טו יט, לח כד, ישע' יא יד, אסתר ט יט, כב. ראה שלש א

~משלח

*משמע משלוח, שליחה. +מ"מ : דברים יב ז, יח, טו י, כג כא, כח ח, כ, ישע' ז כה.

~משלחת

*משמע שליחות, משלוח. קהלת ח ח, תהלים עח מט.

~משלם (א)

נותן להם שכרם משלם – כפי הראוי להם [ב"מ עו:].

*עיי' שמות יב ט ד"ה ראשו על כרעיו : צולחו כולו כאחד... כל בשרו משלם. יש מחלוקת כיצד מנקדים את משלם, במשקל משפט או שלם. +מ"מ : תוס' בכורות כט ע"ב ד"ה כפועל. ראה שכר ב

~משלם, משולם (ב)

בת משולם – אותו משולם שר וגדול היה [נחמיה ו יט].

*1. אבי משפחה משבט גד (דה"א ה יג ראה מיכאל ב ב. 2. אבי אצליהו ואבי אביו של שפן (מ"ב כב ג). 3. מבני אלפעל משבט בנימין (דה"א ח יז). 4. לוי מבני קהת בזמן יאשיהו (דה"ב לד יב). 5. כהן, בנו של צדוק ואביו של חלקיה (נחמ' יא יא, דה"א ט יא). 6. בן זרובבל (דה"א ג יט). 7. שלושה ראשי לויים בימי יויקים (נחמיה יב יג, טז, כה). 8. איש שנשלח ע"י עזרא אל אידו לבקש

מרכאות ולא מובא בא"ה של יון [ברא' כז לט].
*משמן משמע מקום שמן. +מ"מ : ברא' כז כח, לב ה, תהלים פ יח

~מְשִׁמָּה

*מבני גד ואחד מגבורי דוד (דה"א יב יא).

~משמע (א)

משמע מוציא מיד משמע – משמע מקרא זה מוציא מכלל משמע מקרא שלפניו. מה שפסל זה הכשיר זה, או מה שהכשיר זה פסל זה. משמע ממילא – מקראות שמתקיימין ממילא, שהמשמע עומד במקומו ואינו מוצא מכלל חבריו [יומא מב].
*עיי' בירחון המעיין כרך לו גליון ב' עמ' 6 ובג"ד עמ' 83 על משמע בפירש"י, וכן במעייני אגם עמ' קצ"ג.

~מְשַׁמֵּעַ, משמעת (ב)

לשון מנוי [דה"א יא כה]. וסר אל משמעתך – וקרוב לשמושך ואל שמע דברך [ש"א כב יד, עיי"ש פסוק כג]. משמעתם – מקבלים מצותם עליהם [ישע' יא יד].
*בברא' כה יד נזכר משמע מנשיאי ישמעאל ולפי סדר הדורות בניו הם שמה, זכרון ועובד. בדה"א ד כה נזכר משמע בן מבשם ואבי חמואל משבט שמעון. +מ"מ : ש"ב כב מה, ישע' יא ג

~מְשַׁמֵּר, משמרת (א)

#א.בית האסורים [ברא' מב יז]. משמרת – כמין בית האסורים [תענית כג].
*+מ"מ : ויקרא ז יב ד"ה אם על, ויקרא כד יב, במד' טו לד, קהלת יד ד"ה כי גס. ראה בית סוהר
#ב.אגייט"א (תצפית מארב. חסר בדפוס) בלעז [נחמיה ד ג, ז ג].
#ג.למשמרת – לגניזה [שמות טז כג, לב].
#ה.לשון בקור, שטעון בקור ממום [שמות יב ו, פסחים צו].
#ד.משמרת – גזרות להרחקה על האזהרות שבתורה, כגון שניות לעריות ושבות לשבת [ברא' כז ה]. עשו משמרת למשמרתי – כלומר עשו גזרה לתורתי [– ביצה ב]. משמרת למשמרת – גזרה לגזרה [שם]. וכמשמרות – כתוב בש"י, שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה [קהלת יב יב].
@ראה חק, מצוה, תורה. מְשַׁמְרוֹת בקהלת יב יא – ראה מסמר

~משמר, מְשַׁמֵּר (ב)

#א.כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא, ובלשון משנה כמו שנאמר בבגתן ותרש (מגילה יג:) והלא אין משמרת ומשמרתך שוה, וכן משמרת (נ"א

לויים לבית המקדש ועזר לשלח את הנשים הנכריות וכן עמד אצל עזרא בשעת קריאת התורה. שם אביו ברכיה והיה חתום על האמנה ומקורב לטוביה ע"י חיתון. יתכן שכל אלו היו אישים שונים (עזרא ח טז, י טו, נחמיה ג ד, ל, ו יח, ח ד). 9. מבני בני (עזרא י כט). 10. בן בסודיה מבוני החומה (נחמיה ג ו). 11. כהן החתום על האמנה (נחמיה י ח). 12. מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כא). 13. משרי יהודה שהשתתפו בחנוכת החומה (נחמיה יב לג). 14. אביו של סלוא מבני בנימין (נחמיה יא ז, דה"א ט ז). 15. בן שפטיה מבני בנימין (דה"א ט ח). 16. בן משלמית למשפחת אמר, כהן מיושבי ירושלים (דה"א ט יב).

~מְשַׁלְמוֹת

*1. אביו של ברכיהו מבני אפרים בימי אחז (דה"ב כח יב). 2. בן אימר מראשי אבות הכהנים (נחמיה יא יג, בדה"א ט יב – משילמית).

~מְשַׁלְמִיָּה, משלמיהו

*בן קורח מבני אסף, אבי זכריהו, ידיעאל, זבדיהו, עילם, אליהועיני, יתניאל ויהוחנן. שוער בפתח אהל מועד. בדה"א כו א נקרא מְשַׁלְמִיָּהוּ, שם כו יד נקרא שלמיהו (דה"א ט כא).

~מְשַׁלְמִית

*בן אימר (דה"א ט יב). ראה משלמות

~מְשַׁלְמֹת, משולמות

*בת חרוץ מיטבת, אשת מנשה ואמו של המלך אמון. המלכה הראשונה בספר מלכים הנזכר בשם אביה ומקומה (מ"ב כא יט).

~מְשַׁלֵּשׁ

כמשלש חדשים – רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם, ולשון כמשלש חדשים – כהשתלש החדשים, כמו... [ברא' לח כד].
*+מ"מ : יבמות לו ע"א ד"ה לשליש. ראה שלש

~מְשַׁמָּה

(לשון) תמהון שיתמהו... [יחז' ה טו].
*אין לו דמיון במקרא. לשון שממה. +מ"מ : ישע' טו ו, ירמ' מח כד, יחז' ה טו, ו יד, לג כח, כט, לה ג. ראה שמם

~משמהיג

*ראה פרוותא

~משמוטא

לסטים השומט ממון מיד בעליו ונמלט והולך [ע"ז טו].

*מה שנקרא היום כייס, גונב כיס. ראה שמת

~מְשַׁמֵּן

ומשמין בשרו ירזה – (ת"י) ועותר יקריה יגלי [ישע' יז ד]. משמני הארץ – זו איטליא"ה (במ"ג הכתר בלי

במשמרות) כהונה ולויה [במד' ג ז].

לשמר משמרת – לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות [במד' ח כו]. אין משמרת ומשמרתך שוה – אתה ממונה על עבודה אחת ואני ממונה על עבודה אחרת (בעין יעקב הפרוש מתחיל "אני ממונה" ומסיים "ואתה ממונה". עיין בה"ר) [מגילה יג].

#ב. אנשי משמר – כהנים שהעבודה מוטלת עליהם [יומא לז], כהנים ולויים העובדים [תענית יב]. ארבע ועשרים משמרות של כהנים היו, ועל כל משמר היה מעמד בירושלם שקבועין ועומדין בעיר ועומדין על קרבן אחיהם. ולבד אלו הדרים בירושלים היו מעמדות בכל עיר, שישראל נחלקו לכ"ד משמרות, כדתניא בברייתא של מ"ט מדות [תענית כו].

*במשנה תענית פ"ד מ"ב נאמר: התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות, על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים, של כהנים, של לויים ושל ישראלים. ראה בית אב, מעמד

#ג. משמרות – מקום מעמד השומרים שהעמיד המלך, שלא יחבל אדם באנשי העיר [כתובות כז]. דרך המלך לתת לב על חיילותיהם היאך יצאו ולהעמיד משמרות שלא יבא משחית על חילו בלילה [יחז' לח ז].

@משמר כאן משמעו לשון תורנות. +מ"מ: סוכה נה ע"ב ד"ה אמרו. ראה בית אב

~משמרת

שמסננין בה שמרים [שבת קט], שמסננין בה שמרי יין ומונח פיה לכל צד בעגול, אישטינד"א (מסנת) בלעז [שם קלז].

*ראה רוקא

~משמש

#א. ימשמש במעשיו – כגון אם באה מצוה לידו יחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ולא יניח מלעשותה בשביל ההפסד שהרי שכרה עתיד לבוא, ואם באה לידו עבירה יחשב שכרו שמשכר בה עכשו כנגד הפסדה העתיד ליפרע ממנו [ערובין יג].

*צ"ע מדוע רש"י מאריך בפירושו, ובערך מפרש בקצור ימשמש מעיקרא שיהא זהיר מהחטא, או אם חטא יפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. +מ"מ: ברא' לא לד. ראה פשפש

#ב. למשמש את החתן ואת הכלה – כלומר לבקר אחריהם, שלא ינהגו בה רמאות בטענת בתולים [כתובות ו]. לפשפש ולמשמש במעשיהן באותו הלילה, שלא יקלקלו זה את זה במעשיהם בתרמית [שם יב].

#ג. משמש – בצרור או בקיסם לפתוח נקבים... לשון אחר משמש המושב שלא יהא מלוכלך, ולשון הראשון הגון [ברכות סב]. ממשמש – מניי"ר

(למשמש, לטפל בידים) בלעז [חולין ט].

@ראה מוש, משש

~משנה (א)

שני, אחר [עזרא א י], אחר [נחמיה יא ט]. משנה התורה – שני ספרי תורה, ואונקלוס תרגם פתשגן, פתר משנה לשון שנון ודבור [דברים יז יח]. כסף משנה – פי שנים כראשון [ברא' מג יב]. משנים – אין לו דמיון והם הבריאם. ואומר אני לשון משנים, כמו [ברא' מג יב] כסף (שם בפסוק: וכסף) משנה, ע"ש שהוא כפול בבשר ובשומן, וכן (שופטים ו כה) ופר השני שבע שנים [ש"א טו ט].

כהן משנה – סגן הכהנים הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול [ירמ' נב כד]. כהני משנה – סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים [מ"ב כג ד].

*ראה סגן

מגיד משנה – הגדה שניה, בשורה שניה [זכריה ט יב].

+מ"מ: דה"ב לד כב: יושבת בירושלים במשנה.

מרכבת המשנה – השניה למרכבתו, המהלכת אצל שלו [ברא' מא מג].

משנה – (ת"י) בית אולפנא... ויש שפותרים במשנה חוץ לחומה בין ב' החומות שהיא משנה לעיר [מ"ב כב יד עיי"ש]. שער העופות... ומ"א לוד שהיא משנה לירושלים [צפניה א י].

*ראה רופילא, שנה

~מתניתא (ב)

המשנה מפרשת סתימת (בע"י סתומות) התורה... אין הוראה נכונה מדבר משנה [חגיגה י. עיי"ש וכן יד ע"א ד"ה שש], דברי משנה וברייתא של ששה סדרים (בע"י ותורת כהנים וספרי) [סוכה כח]. משנה – (משניות) כמו שהן שנויות ואין טעמן מפורש בהן [ב"מ לג. עיי"ש ע"ב ד"ה בימי רבלי]. (רבי ור' נתן) סוף המשנה – סוף תנאים. עד ימיהם אמרו איש איש את דבריו בבית המדרש והיו תלמידים גורסים שמועה לבדה ולא היו מסכתות סדורות... והם כללו את האמור בדורות שלפניהם וסדרו את המסכתות ואחריהם לא יוסיפו אלא מעט [ב"מ פו]. ששנויה בה הלכה כפלוגי אין למדין ממנה... שהתנאים לא דקדקו איש בדברי חבירו, אלא כל אחד מה ששמע מרבו מלמדה לתלמידו שמועה כמו שהיא, והיא היתה נקראת משנה, ומשנה ששנויה בה פסק הלכה מסברת תלמוד שלהן נשנית ואין למדין הימנה [נדה ז]. מתני – לשנות משניות הערוכות ושגורות בפה [סוכה כח]. אינה משנה – לא נשנית מעולם בבית המדרש [ביצה

מטה [במד' כא יח]. על משענתו – על בוריו וכחו [שמות כא יט].

*מ"מ: מ"ב יח כא, ישע' ג א, יח' כט ו, עובדיה א ג, שבת קנב ע"א ד"ה תרתי וד"ה שתיים, חגיגה ד ע"א ד"ה דבר אחר, עיי"ש יד ע"א בגמרא. ראה מטה, פלך ב, שען, תמך

~מִשְׁפָּח

אסיפת חטא על חטא, כמו (ש"א כו יט) מהסתפח, וכן (שם ב) ספחני נא. ד"א לשון נגע, ולפי שהוא לשון נופל על הלשון בקריאתו דומה משפט למספח [ישע' ה ז].

*מילה זו יחודית במקרא ומובנה לא ברור. רש"י מביא שני פירושים: לשון אסיפה ולשון נגע ויש סוברים שזה מלשון אבדן וחרבן. ראה שפח

~מִשְׁפָּחָה

שבת [במד' א ב, יח]. יהודה וישראל [עמוס ג א, מובא במוסף רש"י מכ"י]. שתי המשפחות – המלכות והכהונה [ירמ' לג כד]. יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות [יהושע ז יד]. סיעה [דה"א נ נה]. ומשפחות קרית יערים – יושבי... [דה"א ב נג], אין משפחה קרויה אלא מצד האב [במד' כז יא]. פגם משפחה – שהעידו עליו שהוא עבד [כתובות כב]. כל משפחה שנטמעה נטמעה דאין להפרישה ולהרחיקה ולברר ספק מטמעייהם... [קדושין עא]. עסקי משפחות – שנאסר להם קרובות [שבת קל. עיי"ש בגמרא].

@על הפסוק במדבר יא י "וישמע משה את העם בכה למשפחתיו" רש"י מפרש משפחות משפחות נאספים ובוכים, עיי"ש. שמעתי מר' מתתיהו סלומון (כשהיה משגיח בשיבת גייטסהד), מדוע הכתוב מדגיש את ענין המשפחה שלכאורה אינו מעלה ואינו מוריד לגבי מהות התלונה? וההסבר שכאשר משפחה מאוחדת (לטוב או לרע), האחדות נותנת לה כח גדול ומכאן חשיבותה. עיין בירחון המעיין כרך י ג"ד עמ' 20 על מנין המשפחות בחומש. בבכורות מז ע"א נאמר "משפחת אב קרויה משפחה, משפחת אם אינה קרויה משפחה". +מ"מ: שמות כ כב ד"ה ותחללה, ויקרא כ ה ד"ה ובמשפחתו, במדבר כו כד, כז יא, אסתר ט כז, דה"א ב מב, יבמות נד ע"ב, סז ע"א ד"ה בשביל, נזיר מט ע"א, ב"ב קח ע"א, קט ע"ב, קי ע"ב, תוס' ב"ב קיד ע"ב ד"ה אף, סנה' קח ע"ב ד"ה למשפחותיהם. ראה בית, זרעית, חניכה, מולדת, מום, עלמות, קולסא, שושילתא

~מִשְׁפָּט

#א. משפט משמש שלשה לשונות: דברי טענות בעלי הדין וגמר הדין ועונש הדין, אם עונש מיתה, אם עונש מכות, אם עונש ממון, וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר את דבריו [שמות כח טו]. משפט זה לשון תחלת דברים במשפט... משפט משמש שלשה לשונות: תחלת טענות, דיריישימיני"ט (הוכחה, טענה) בלעז, וגמר הדין, דיריימיני"ט (גזר דין) בלעז, ומשטר ששוטרין אותו

יב: רבי סדר המשנה וכשראה דברי חכם וישרו בעיניו שנאם סתם ולא הזכיר שם אומרים עליהם כדי שלא יהיו שנויים מפי יחיד, ונראין כאילו נשנו מפי המרובים ויעשו כמותם [ביצה ב]. כל מחלוקת שנחלקו חכמים ואח"כ סתם לנו במשנתנו כאחד מהם, הלכה כמותו... [ע"ז ז]. אין סדר למשנה – סידרא דמתניתין לאו דווקא (הוא)... [שם]. משנה וברייטא הלכה למשה מסיני [נדה עג]. סתם משנה רבי מאיר [ערוכין לה]. משנתנו סתמה רבי שהיה גדול מהם (רבי חייא ורבי אושעיא), וכל הישיבה מצויה אצלו ע"י שהוא נשיא [סנה' לג]. מתניתא מלכתא – משניות וברייטות עיקר הן... [מכות כא].

בעל משנה – ששונה משניות כל היום ואין לו אלא צער שמתקשה בטעמיהן ואינו יודע לפרש [ב"ב קמה: עיי"ש ד"ה רבא אמר איפכא, זה בעל משנה].

*בירושלמי חגיגה פ"א ה"ז נקראים מלמדי משנה – משנים. עיין בערוך ערך משנה. +מ"מ: שמות לד לב, דברים יב כח, ברכות ב ע"א ד"ה והא, שבת סג ע"א ד"ה בדברי, ערוכין נד ע"ב ד"ה כיצד ואילך, סוכה יח ע"א ד"ה אין בארובה, מגילה י ע"א ד"ה ומאי, מגילה כ ע"ב ד"ה כל, מגילה לב ע"א ד"ה והשונה, חגיגה ב ע"א ד"ה משנה, שם י ע"א ד"ה מתלמוד, יבמות נ ע"א ד"ה שנה, נזיר לח ע"ב ד"ה ואינו, סוטה כ ע"א ד"ה והדר, ב"ב קד ע"ב ד"ה בימי, שם מא ע"ב ד"ה היכא, ב"מ קיד ע"ב ד"ה דתניא, סנה' מב ע"א ד"ה מלחמתה, תוס' תמורה ל ע"ב ד"ה מנא. ראה גמרא, בעל משנה, דחון, הוראה, מחלוקת, מתניתא, סתם, רבי אושעיא, שנה ד, שן

~מִשְׁפָּה

*ראה שסה

~מִשְׁעוֹל

במשעול – כתרגומו בשביל, וכן (מ"א כ י) אם ישפק עפר שמרון לשעלים – עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן, וכן (ישע' מ יב) מי מדד בשעלו מים – ברגליו ובהלוכו [במד' כב כד]. *אין לו דמיון במקרא. ראה דרך, שעל

~מִשְׁעִי

למשעי – לצחצוח צחיח הסלע, תרגומו שעיעות כיפא, אאפלינישימיני"ט (בהחלקה) בלעז. ומנחם חבר למשעי לשון שעשועים [יחז' טז ד]. *אין לו דמיון במקרא. ראה חלק א, צחיח, שעע

~מִשְׁעָם

מבני אלפעל [מגילה ד. עיין דה"א ח יב].

~מִשְׁעָן, מִשְׁעָן, מִשְׁעָנָה, מִשְׁעָנָה

לעשות משפט עבדו ומשפט עמו – לתבוע עלבונם מיד האויב [מ"א ח נט]. משפט דמים – חובי קטול [יחז' ז כג]. משפט – פורענות... יושטיצ"א (עונש) בלעז, כך פירש ר' תנחומא על דור המבול [משלי כח ה]. דמים ישפוט – הצדיקים והחשובים הוא מייסר ודן ונפרע מהם [איוב כא כב]. יושטיצ"א (עונש). חסר בדפוסים) בלעז [משלי יט כח]. יושטיצ"א בלעז [קהלת ח ה].

#ה. משפטי ודיני – תיבות כפולות במקרא ואין חילוק ביניהן. כמו (איוב טז יט) עדי וסהדי (צ"ל ושהדי) במרומים, וכן (שם מ יח) עצמיו... גרמיו [תהלים ט ה].

#ו. משפטיו – מצות שעל גופו ממקום אחר, כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ [במד' ט ג].

@+מ"מ: דברים יט א, ו, כ א, כד יז, קהלת ג טז, ה ז, חגיגה ע"א ד"ה כי את כל, גמרא סנה' ו ע"ב. ראה דין, חושן, חק, יכח, מצוה, פתגם, קו א, ריב, שפט

~משפך~

אינטונידו"ר בלעז [שבת עח:], אינטונידו"ר, מלמעלה פיו רחב ומלמטה נקב קצר ומושיבין אותו ע"פ צלוחית של לוקחין שפיה (ברוב הדפוסים כתוב שפיהן) צר ושופכין היין מן המדה לתוכו והוא יורד לתוך הצלוחית [ע"ז עב].
*עיין כלים פ"ב מ"ד. ראה אפרכסת, גרגותני, קלת

~משפל~

*בשביעית פ"ג מ"ב נזכר משפלות של לתך לתך, בכלים פ"ט מ"י וכן פכ"ד מ"ט מובא משפלת שנפחתה ובערוך מפרש קופות שמוציאין בהן זבליו. מה שנקרא היום פח אשפה.

~משפתיים~

בין המשפתיים – בין התחומין... [ברא' מט יד, עפ"י ת"א], בין משפתי המלחמה [שופטים ה טז].
*ראה שפה א, שפתיים

~משק (א)~

בן משק ביתי – כתרגומו (בר פרנסא), שכל ביתי נזון על פיו, כמו (ברא' מא מ) ועל פיך ישק, אפוטרופא שלי [ברא' טו ב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה נשק ב

~משק (ב)~

כמשק (שרש משק) גבים שוקק (שרש שקק) – כקול נהם מים הנאספים ונופלים בגבים... משק לשון נהם, כמו (משלי כח טו) ארי נוהם ודב שוקק, וכן (צפניה ב ט) מְשַׁק חרול, כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול, וכן (יואל ב ט) בעיר ישוקק

ביסורין. יושטיצ"א בלעז [ישע' לב ז], יושטיצ"א (עונשים) בלעז [ישע' ה טז, כח יז, נא ה, ירמ' י כד, יחז' לט כא, חבקוק א ז, תהלים ט יז, שם לו ז, משלי טז יא, שם יט כח]. משפט משמש ג' לשונות: תחלתו הוכחת דברים, אמצעיתו פסק דין וסופו משטר יסורין וגיבוי חוב. ופעמים שהמקרא כותבו על שם תחלתו ופעמים על שם אמצעיתו ופעמים על שם אחריתו [איוב ט לב]. ובדבר אביון משפט – משפט זה לשון תחלת דברים במשפט, כשמדבר האביון טענותיו [ישע' לב ז]. משפט היינו תחלת דין [ר"ה כה:]. עיקר משפט היינו גמר דין [סנה' לד:]. דין [ירמ' מו כח, תהלים מח יב, משלי כא טו, כד כג, יומא עב:]. משפט איש – אם יזכה או אם יתחייב [משלי כט כז]. משפט נופל לומר על דיני ממונות... ולרוב נופל על דיני נפשות [דה"ב יט ח]. דין תורה [ירמ' ל יא].

משפט בני ישראל – דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות... [שמות כח ל].
#ב. משפטו יתן לאור – דן דין אמת לאמתו [צפניה ג ה]. צדק – צדקה בממונו. משפט – לשפוט אמת [משלי א ג]. משפט שלום – היא הפשרה (בין בעלי הדין) [זכר' ח טו]. משפט – פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים [משלי טז יא]. כמשפט – כדת [ויקרא ה י]. משפטי – דברים האמורים בתורה במשפט, שאילו לא נאמרו היו כדאי לאמרם [ויקרא יח ד], ונשפטתי – אתווכח [יחז' יז כ]. משפטיך – חכמת דיניך שצוית בתורה [תהלים עב א]. משפט הבנות – שאר כסות ועונה [שמות כא ט]. משפטי – משמע דברים המיושרים והדין נותן לעשותם [יומא סז:]. במקום שדנים האדם, שם מזכירין פועל צדקותיו [יבמות עח:].

*בגמרא יומא סז נאמר: את משפטי תעשו - דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו.

#ג. דברי תוכחות [איוב ט לב], הוכחת דברים [שם יג יח – סדרתי טענותי בלבי מה להשיב, שם לד ה], לשון תוכחה [מיכה ד ג], לשון ויכוח [ישע' סו טז, ירמ' ד יב, יחז' כ ד, כג לו, איוב לד כג].

#ד. יסורין, יושטיצ"א (עונשים) בלעז, ת"י ברם בדין חשוק [ירמ' י כד, צפניה ג טו – בלי ת"י], יסורין [הושע ה א, יא, משלי יט יח, איוב לז כג], פורענות [ירמ' מח כא, נא ט, יחז' לט כא, תהלים קיט קכ, קהלת ח ה], יסורין ופורענות [הושע י ד], נקמה [תהלים צז ח, מ"א ח מה]. ותאחז במשפט ידי – המשפט הזה לשון פורענות הוא, בלעז יושטיצ"א (ענישה) [דברים לב מא]. ועשית משפטם – נקמתם באויביהם [מ"א ח מה], נקמתם באויביהם. ענין אחר צרכיהם, דוגמא לעשות משפט עבדו [דה"ב ו לה].

[ישע' לג ד], כמשק גבים שוקק בו – השקאה של צנורות שמקלחין (נוסח הע"י, אך ברש"י שבגמרא הגרסא שמזלחין ובדפוס וילנא – שמזלפין) בהן מים נובעים... משק – שו"ן (צליל, רעש. עיין בא"ה שהלעז אינו תואם ושייך כנראה להסבר שהושמט מהפירוש) – סנה' צד:].

*ראה ממשק, נשק, שקה, שקק

~מִשְׁקָה

#א.א.כִּי כָּלָה מִשְׁקָה – ארץ נחלי מים [ברא' יג י]. מִשְׁקָה מים בזרעים – זורק מים בעיקרי העשבים [מור"ק ב:].

#ב.א.מִשְׁקָה יִשְׂרָאֵל – מִשְׁקָה הִרְאִי יִשְׂרָאֵל. כל עיקר הסעודה קרויה על שם המִשְׁקָה, כלומר האכילה עם השתיה תהא מן המותר לישראל [יחז' מה טו]. מִשְׁקָה הִזָּב – הִיוּצָא מִמֶּנּוּ רוּקוֹ וְזוּבוֹ וּמִימֵי רִגְלָיו [שבת יד:]. דרך מִשְׁקָה לִצְאָת ע"י לִיבּוֹן [נדה סב:]. מִשְׁקִין קִלְיָן – אִינוּ אֵב הַטּוֹמָאָה, כְּגוֹן דְּמַעַת עֵינוֹ וְדַם מִגַּפְתּוֹ... [שם].

*+מ"מ: תענית ז ע"ב ד"ה בהיסח

#ג.א.יִשְׁקִנְצוּן (מלצר, שר המשקים. נמצא רק בדפוס סונצינו) [סנה' קד:].

#ד.א.מִשְׁקָה עֵב – גִּלְיִיר"א (ליחה) [חולין מו: עיין תענית ז: ד"ה בהיסח].

@ד"ם שח"ט י"ד - סימן לשבעה משקין המכשירים את האוכל (התלוש ממקום חיבורו ברצון הבעלים) לקבל טומאה: יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים. *+מ"מ: ערובין צט ע"א ד"ה היה, פסחים יד ע"ב ד"ה אפילו תוס' חולין קז ע"ב ד"ה ולא. ראה חלב, קלסתר, שקה, שקוי

~מִשְׁקוֹף, מִשְׁקוֹף

*ראה שקף א, ב

~מִשְׁקָל, מִשְׁקָל

שום דבר ששקלוהו כנגדה [שבת סו:]. תאכלנו במשקול – סימן לאנשי מצור (הנתונים במצור) היראים מן הרעב ואוכלים במשקל ושותין במשורה [יחז' ד י]. משקל של יהודה – כפלים כשל גליל [כתובות סד:]. משקלותיו – אבני משקל ששוקל בהן דבר לח ובשר [ב"ב פח:]. משקל קינו (ש"ב כא טז, בפסוק: ומשקל) – מתרג' מתקל סופיניה [סנה' צה:]. משקל קטן – אחד משדמונה בשמינית [סוטה ה. בהיפוך]. רבעא דרבעא [גיטין כב. בהיפוך].

משקל חזק (בלשון) – *+מ"מ: עזרא ג י, נחמיה ב ח, ג

משקל כבד (בלשון) – *+מ"מ: ויקרא יד מג, ישע' לה ג.

*כל שיעורי התורה כגון רביעית, ביצה, כזית וכו' אינם במשקל אלא בנפח. ערובין נח ע"א ד"ה לא שנו. ראה בקע, טבח, מלומא, נמוק, קו א, קנטר, שקל, שרף ב (ב)

~מִשְׁקָלָת, מִשְׁקוֹלָת

#א.א.הוא חוט שהבונים חומה קושרין בו עופרת לכוון בו את החומה [מ"ב כא יג], מיישרת בנין הבונים בחומות [ישע' כח יז, עיי"ש]. חוט האדרכלין (עפ"י הב"ח, אך בגמרא האמרכוליין) שבונים חומה ותולין בה משקולת של אבר [ב"ב כז:].

*ראה אדריכל, אנך, קיסם

#ב.א.מִשְׁקוֹלָת קִטְנָה – כַּעֲיֵן אֹנְקִיָּה שְׁעוֹשִׂין מְעוֹפֶרֶת וּמַחְפִּין אותה בעור כדי שלא תחסר, אבל משקולת גדולה אין דרכה לחפותה בעור [סנה' סח:]. של עופרת עשויה להיות פוחתת ומחפין אותה בעור שלא תהא נשופת ופוחתת [גיטין כב:]. דרך הסוחרים לצור משקולת של עופרת כדי שלא תפחת לפי שהמתכת נשחקת תמיד ונפחת מאליו [שבת עט:]. משקלותיו – אבני משקל ששוקל בהן דבר לח ובשר [ב"ב פח:].

@בקשר לדברי רש"י בשבת עט נודע כעת שבפרט בירת צרפת נמצא משקל ה"תקן" של ה"קילוגרם" שעל פיו נמדדים כל המשקולות, והוא נשמר בתיבת זכוכית ללא מגע אדם, ובכל אופן מצאו שהוא נשחק ומאבד ממשקלו למרות שלא בא במגע אדם אלא נמצא בארגז מזכוכית ואין ל"מדענים" הסבר לתופעה זו. ערובין נח ע"א ד"ה לא שנו. ראה טורטני, עוכלא

~מִשְׁקָע

משקע מים – מים צלולים, ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלים [יחז' לד יח]. *אין לו דמיון במקרא.

~מִשְׁרָא

*ראה מישרא

~מִשְׁרָה (א)

לשון צביעה במים וכל משקה, ובלשון משנה יש הרבה, (שבת יז:) אין שורין דיו וסממנים, (נזיר לד:) נזיר ששרה פתו ביין [במד' ו ג], מים ששורין שם הפשתן והקנבוס והם מסריחים [ברכות כה:], מים ששורין בו את הפשתן [ב"ב יח. שבת קט:], רויש"א (אגם שרייה), מים ששורין בהן קנבוס ופשתן כשהן בגבעולין [ב"מ עה:].

*ראה בביתא

~מִשְׁרָה (ב)

לשון שררה, זו לתשובת אחרים (נ"א החולקים) [ישע' ט ו, עיי"ש פסוק ה].

~מִשְׁרוּנִיא

שם עיר [ב"מ קז:].

*רוב המפרשים סוברים כדברי המדרש שהוא לשון משוש. בתורה תמימה לשמות י כא "וימש חשך" (אות כ') כותב שמבואר במדרשים שהחושך היה כעובי דינר, וכלל הענין מופלא מאד, דמה שייך להתפיס שיעור ממשות בחושך? וגם צ"ע דלפי פירש"י שהיה כל משך המעת לעת כולו לילה ולא היה יום כלל, א"כ נשתנו סדרי בראשית, וזה קשה מאד, שהרי הקב"ה הבטיח לנח ולבניו (ברא' ח כב) "ויום ולילה לא ישובו?" ולולא דמסתפינא להמציא דבר חדש מאד, הוי אמינא דענין החושך היה לא באויר, רק בעיני האנשים, והיינו שהיה מתוח תבלול על אישון העין, ואמרו חכמים שאותו התבלול היה נמוש ביד וגם היה כעובי דינר, וניחא הכל. ראוי לציין שהאדמו"ר מאו"רוב בהגותו לת"ת (הוצאת עם עולם ת"א תשכ"ט) כותב: במחילת כבוד תורתו זה אינו, שהוא כנגד דברי חז"ל המפורשים וכנגד משמעות הכתובים. אך ר' מנחם זילבר העיר שהת"ת העתיק את דבריו מפירוש הכתב והקבלה (יעקב צבי מעקלענבורג) שקדם לו, בלי לציין את שם אומרו (דבר שעושה לעתים קרובות). עיין בספר מתנת עני ח"ב (ב"ב תשע"ג) - הליכות והנהגות... של ר' שלמה וולבה עמ' 78 בענין האמה הארוכה של בת פרעה ובתוך דבריו: הסביר אדמו"ר מה שאמרו חז"ל שיצחק אבינו נהיה סומא בגלל שהמלאכים בכו בזמן העקידה, ודמעותיהם זלגו לתוך עיניו עד שלימים נהיה עוור. ושאל וכי דמעות להם למלאכים? אלא כך הוא ההסבר, יצחק הגיע בעת העקידה להשגות גבוהות כ"כ שגרמו לו שהוא לא יוכל לראות את העולם הזה... (ואמר) מה שאני אומר בשיעורים שלי הם דברים שקבלתי מרבותי או ראיתים בספרו של המהר"ל. בהערה מס' 4 מציין לספר דעת תורה (נרוחם הלוי ליוואוויץ, ברוקלין תש"מ) לשמות יח יא המסביר מה צריך להיות היחס לניסים או לדברים הנוגדים את הטבע. ראה גשש, חשך ב, מוש, ממש, משה, ממשש, נמושות

~מְשִׁתָּה~

כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר [אסתר ה ד]. משתיא - סעודה [מגילה יג. מובא בדניאל ה י]. משתה גדול - שהיו שם גדולי הדור... [ברא' כא ת]. מסיבה [ב"ב קכ. בהיפוך]. אור נר סימן משתה, כך שנינו בסנהדרין (לב ע"ב שם מפרש: אור הנר ביום או נרות נראים הרבה בלילה סימן הוא כמו שצווק משתה שם, משתה שם) [ירמ' כה י].

*+מ"מ: ויקרא כו ז, משלי טו טו, שה"ש א ב ד"ה כי, סוכה מט ע"ב ד"ה הוצאת, כתובות ה ע"א ד"ה למחר. ראה איש, טוויג, ישוע, לחם א, מחסור, מרוח, סבא ב, שמחה, שקה

~משתוקא~

שתיקה [מגילה יח]. סמא דכולא משתוקא - מבחר כל הסמנין היא השתיקה, שלא להרבות דברים. והיינו לך דומיה תהלה [מגילה יח], מלה בסלע משתוקא בתרין - אם תרצה לקנות הדבור בסלע תקנה השתיקה בשתיים [שם].
*ראה דמס, שתק

~משתיא~

עם המסכת דשמשון (שופטים טז יג) מתרג' עם

~משרוקיתא~

קרנא משרוקיתא - קול הקרן שורקת, שיבלי"ר (לשורק. חסר בדפוס), כמו (זכריה י ח) אשרקה להם ואקבצם [דניאל ג ה].
*ראה קרנא, שרק ב

~משרים~

*ראה משרים

~מְשַׁרְפָּת, משרפות~

א. משרפות אבותיך - כך היה דרכם לשרוף על המלכים מטתן וכלי תשמישן [ירמ' לד ה].
ב. משרפות מים - ת"י חרצי ימא, שעושיין חריצין ומי הים יוצאין לתוכן ונשרפין מחום השמש ונעשים מלח [יהושע יא ת], חריצין עשוין שמי הים נכנסים להן והחמה מייבשתן ועושיין מלח, והן משרפות מים האמורים במקרא, ומתרגמין חריצי ימא [- כתובות עט:]. משרפות מים מתרג' (יהושע יא) חריצי ימא, שממשיך לתוכו מים מן הים והחמה שורפתן והן נעשין מלח ואותו חריץ קרי מלחתא [- שבת עג:].
*משרפות הוא מקום ליד צידון. ראה כבשן, מלחתא

~מְשַׁרְקָה~

*עיר באדום (ברא' לו לו, דה"א א מז).

~מְשִׁרָת~

תרגום של מחבת (ויקרא ב ה) - מסריתא (נ"א משריתא) [ש"ב יג ט].
*אין לו דמיון במקרא. מְשִׁרָת - עיין ש"א ב יא. ראה כהן, משרה, שרת.

~מְשִׁשׁ~

וימש חשך - ויחשיח עליהם חשך יותר מחשכו של לילה. חשך של לילה יאמש ויחשיך עוד. וימש - כמו ויאמש. יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף, אלא לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה, כמו (ישע' יג כ) ולא יהל שם ערבי, כמו לא יאהל - לא יטה אהל, וכן (ש"ב כב מ) ותזוני חיל, כמו ותאזוני. ואנקלוס תרגם לשון הסרה, כמו (שמות יג כב) לא ימיש (זה הפסוק המובא במ"ג המאור, אך במ"ג הכתר מובא הפסוק מישע' נד י: לא ימוש), בתר דיעדי קבל ליליא, כשיגיע סמוך לאור היום, אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש, לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה (שמו"ר יד א-ג) פותרו לשון (דבר' כח כט) ממשש בצהרים, שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש [שמות י כא].

משתיתא, שהיתה מסכת טווי לאריג [נדה נח].

~משתרגא

*ראה משתקעא, שרג ב

~מת, מתיא

#א.משמש מת – באבר מת, בלא קשוי (בגמ' סנה' נדפס בלא קשוי והיא טעות מוכחת מיבמות) [יבמות נה: סנה' נה]. אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל – בשר הגדל באדם החי, מחמת מכה או מחמת כויה, אינו מרגיש כויה, אינו מרגיש באיזמל כשחותכין אותו [שבת יג].

#ב.דרש אל המתים – כגון המעלה בזכרותו והנשאל בגלגלת [דברים יח יא].

#ג.מת מצוה – שאין לו קוברין [מגילה כח:], קונה מקומו [ערובין יז. סנה' מז].

#ד.מתים – רשעים, שאף בחייהם קרויין מתים (ברכות יח.). [תהלים פח יא]. לא חָיָה – רבותינו דרשו... שהמתים לפני מיתתם בשעת נטילת נשמה רואין פני שכינה [תהלים כב ל]. כל המתים משתכחים... [תהלים נט יב].

#ה.^(עץ) מת – יבש [ב"ב פא].

תחיית המתים – %מ"מ : ברא' ב ז, שמות טו א, דברים יא כא, יח כ, מ"א יז יז, ישע' נב יא, תהלים קד ל, משלי ו כב, איוב ז, ברכות נד ע"א ד"ה התקינו, יומא נב ע"ב ד"ה וקם, תענית ז ע"א ד"ה למימרינהו, ד"ה ופליגא, כה ע"ב ד"ה אף צדיק, סוטה ה ע"א ד"ה ננער, קדושין לט ע"ב ד"ה שאין, ב"ב נח ע"א ד"ה בשני, סנה' לח ע"א ד"ה כחומר, שם צ ע"א ד"ה ה"ג האומר, שם ע"ב ד"ה הנך וד"ה לאו, שם צב ע"ב ד"ה העצמות.

מתי מדבר – %מ"מ : תענית ל ע"ב ד"ה שכלו

@מ"מ : תענית כא ע"א ד"ה הא מני, ב"ב קטז ע"א ד"ה דין גרמא. ראה חדל ב, מות, מתיא, מתים, מתם

~מתא

עיר [קמה: פסחים קיד. יבמות כה. קט: כתובות מט: ב"ק קיג: ב"מ צג: ב"ב ח. כא. נה. סנה' קיב. מנחות פה]. חזני דמתא – שומרי העיר [ב"מ צג:]. ישוב [ע"ז סח:].

במתא שמאי בלא מתא תותבאי – בעירי איני צריך להתכבד אלא בשמי שאני ניכר בו. במקום שאינה עירי כבודי תלוי בשמלתי... [שבת קמה:].

*ראה תותב

למתא ירקא שקול – לעיר שגדל שם ירק הרבה הבא ירק שלך למכור, לפי שמתקבצין שם הכל לקנות [מנחות פה].

מתא מחסיא – מקום בהמות הוא וצריכין למרעה טוב [ב"ק קיט:]. מקומו של רבינא [יומא פו].

*בסדר הדורות ערך רב אחא מובא שזה היה כפר בעיר סורא

ובתחילה היה נקרא כפר טרשא, ובעת שפרץ שם דבר, רב אחא ביטלו בתפילה ושינה את שם העיר.

מתוותא – עיירות חריבות ונשארו שם מחיצות מן הבתים [ערובין כא].

*בתוס' ד"ה אחוי ליה הנך מתוותא מעירים שהכוונה כאן היא לכפרים קטנים כיוון שאינם ידועים, ואילו בגיטין ז ע"א מתוותא דארעא דישראל הכוונה לעיירות גדולות כגון קינה ודימונה ועדעדה... ואילו לפי רש"י שהן עיירות חריבות אין ראייה שהם קטנות שמא גדולות היו ולפי שנחרבו לא היו ידועות. ראה חזן, מתים, מחסיא

~מתאימות

*ראה תאם

~מתארא

אוד של תנור שקורין פורגון'ן (שפוד חתייה) [חגיגה ד:].

*ראה אוד

~מתבן

תבן [ישע' כה י]. בית התבן [פסחים ח.], גדיש של תבן [ערובין עה: עט:].

*אין לו דמיון במקרא. מתבן הוא מקום לאחסון תבן המשמש למאכל בהמות.

~מתג

#א.שמתי אחי באפך ומתגי בשפתיך – מתגי ת"י זמם, והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה (במ"ג הכתר : האנקה) ונמשכת בו לפי שעסקיה רעים, והוא ששנינו (שבת נא:) ונאקה בחוטם [מ"ב יט כה, ישע' לז כט].

*מתג הוא כלי לזואי לרסן, עשוי מברזל ונתון בפי הבהמה ומצומד לרסן בוו ובטבעת משני צדי הפה ומטרתו להגביר את הלחץ ע"י גרימת כאב כדי לאלפה מתי להפסיק. במ"ג בישע' יש הערה: צ"ע כי מהפסוק נראה להדיא להיפך, כי חח בחטם ומתג בשפה. +מ"מ : סנה' קו ע"ב ד"ה במגדל. ראה אמה, אפסר, חח, נוס, פרומביה, רסן, שר

#ב.מתג האמה – (שם מקום) ובר"ה (א יא א) כתיב גת, והיא נקראת מתג האמה (בהיפוך אותיות) ע"ש שהיא מקל רודה... מטרופולין של מלכים, שלא מצינו... שם מלכות (מתג) אלא בגת מצינו (ש"א כא יג) אכיש מלך גת. מתג – אגילון'ן (מלמד, דרבן) בלעז [ש"ב ח א].

*מתג מלשון סימנים באותיות - עיין סנה' קו ע"ב ד"ה במגדל. +מ"מ : עמוס ו ב. ראה אמה

~מתווס

*ראה וסס

~מתון

*ראה מתן ב

~מְתִי

עד מתי – מאין לך [יומא עו. עיי"ש].
*עיינ בערוך ערך מתי. ראה אימת

~מתיא

מתיא – מת [ר"ה כ.].

~מתיבתא

ישיבות קבועות אחת בסורא ואחת בנהרדעא והולכין תלמידים מזו לזו ומשאר עיירות להן ללמוד תורה [גיטין ו.]. אתא רבי למתיבתא – למדרש [יבמות קה.]. בית המדרש [כתובות יז.]. (מקום) לישא וליתן עם שאר חכמים [סוטה ז.]. מתיבתא דרקיעא – ישיבה של מעלה [סוטה ז.]. לא שכיחי מתיבתא – להיות תלמידים הולכים מעיר לעיר ללמוד תורה [ערובין כא.].

תליסר מתיבתא – שלש עשרה פנים (כלומר כל ישיבה יש לה דרך למוד משלה) [ברכות כ.], שלש עשרה ישיבות [תענית כד: סנה' קו.].

*תרגום של יתב הוא ישב. +מ"מ : ערובין כא ע"א ד"ה דלא שכיחי מתיבתא, ב"ק קיז ע"א ד"ה מסיים

~מְתִים, מְתִם, מְתִם

א.מְתִים – בני אדם [איוב יא ג.], מתיה וטוביה (של עיר) [שם כד יב.]. מתי מספר – אנשים מעטים [ברא' לד ל.]. מתי ישראל – מספר ישראל [ישע' מא יד.]. עיר מתים (בפסוק : מְתִם) – אנשים [דברים ב לד.], עיר מתום (בפסוק : מְתִם) – התמו כל יושבי הערים... ש"מתום" (בפסוק : מְתִם) לשון כליה הוא [שופטים כ מת.].

*יש סתירה בין שני פירושים אלו וצ"ע האם רש"י מבדיל בין "מתים" ל"מתום". בקונקורדנציה מציין שזו אותה כוונה.

ב.מְתִיךְ – גבוריך, מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במנין [ישע' ג כה.].

@מתים הוא לשון אנשים או בני אדם. יש לשים לב לדרכי הניקוד השונים של מילה זו. +מ"מ : דברים לג ו

~מתיקה

*ראה מתק

~מתיר

*ראה נתר

~מתכילתא, מתכוליתא

דבר שמטבלין בו, כגון כותח או שאר לפתן. מתכוליתא – (נוטריקון) מתי תכלה דא [שבת עז.], שום לפתן ללפת בו את הפת [פסחים מג.].

~מתונתא

דבר לח [ב"ב יח.], לחלוח [שם יט.]. ארץ לחה ראויה לזריעה ואינה נעשית עפר אם בא לכותשה היא מדבקות ונגבלת [פסחים מז.].

~מְתוּקָה, מתוקה

מתוק האור – מתוק הוא אורה של תורה [קהלת יא ז.].
*+מ"מ : משלי כז ז. ראה דבש, מתק, נפת, עסיס, צוף, תירוש

~מתוקן

*ראה חלי ב, תקן

~מְתוּשָׁאֵל

אנשי השם – אותן שנקבו בשמות, עירד מחויאל מתושאל... [ברא' ו ד.].

*בן מחויאל ואביו של למך מצאצאי קין (ברא' ד יח). ראה מחויאל, עירד

~מְתוּשָׁלַח

מן הצדיקים שהיו קודם המבול שלא חטאו עד דור אנוש... צדיק גמור היה... [סוכה נב: עיי"ש]. צא וחשדוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת שש מאות שנה לחיי נח [ברא' ז ד.]. שימש שם את מתושלח צ"ח שנה, שימש מתושלח את אדם הראשון רמ"ג שנה... יש ללמוד מתושלח לא מת עד תיכף למבול... [ב"ב קכא: עיי"ש ד"ה קפלו].

*בן חנוך ואביו למך מצאצאי שת. בב"ב קכא ע"א נאמר שמתושלח ראה את אדם, ושם ראה את מתושלח, האדם שהאריך ימים יותר מכל (ברא' ה כא). +מ"מ : איוב כא כב, כד יח, סנה' קח ע"א ד"ה פרידה.

~מְתַח

כל שנמתח עמו – נמשך [חולין נו.].

למיתוח – לפרוש בגד כעין החייטים, שמותחין עורות במסמרים [יבמות מג.].

*עיינ בכלים פי"ג מ"ה : של מיתוח...

~מתחל, מתחלא, מתחלי

שומר הגדל סביבות התמרים בקטנן, כעין פקס הגדל סביבות אגוזי יער הדקות... לא הוו כעץ אלא שם פירי עליהם הואיל דנעשו שומר לפירי [פסחים נב.]. שומר שיש להם לתמרים בקטנותם, כעין שיש לאגוזים קטנים [כתובות עז.]. מתחלי – בתמרי כקפרס בצלף [ברכות לו.].

*ראה נץ, קפריס

*ראה מתק

~מִתְכַנֵּת~

מתכונתו – סכום חשבון... [יחז' מה יא, עיי"ש]. על מתכונתו – על מכונו [דה"ב כד יג]. מתכנת הלבנים – סכום חשבון הלבנים... (כמו) ותוכן לבנים (להלן פסוק יח), ולו נתכנו עלילות (ש"א ב ג), את הכסף המתוכן (מ"ב יב יב) כולן לשון חשבון הם [שמות ה ח]. ובמתכנתו – בסכום, במשקל... לשון חשבון, כמו מתכנת הלבנים, וכן (להלן לז) במתכנתה של קטרת [שמות ל לב], במתכנתה – במנין סממניה [שמות ל לז].

*ראה תכן א, ב

~מתלא~

מתלין מתלא – מושלין משל [כתובות סו:].

~מִתְלַאָּה, מתלהלה~

*ראה לאה בהערה

~מתלית~

טריצייר (לקלוע, את רצועות התפילין כדי שלא תיגררנה על הארץ) [מנחות לה:].

~מִתְלַעָּה, מתלעות~

מתלעות – הן השיניים הגסין שלועס בהן [יואל א ו], מתלעותיו – שיניו הפנימיות [משלי ל יד].
*מ"מ : איוב כט יז. ראה מלעות והתרגום לשניהם ניבי. ראה נב

~מִתֵּם~

מתם (בפסוק : מתם) – לשון תמימות, שלם מאין מכאוב [ישע' א ו], תמימות, אנטיריין (שלם, מושלם) בלעז [תהלים לח ד].
*ראה תם, תמם, מתים

~מִתֵּן (א)~

א. מתן בסתר – צדקה [משלי כא יד]. איש מתן – יש לפותרו בנותני צדקה, ויש לפותרו במרביצי תורה [משלי יט ו, עפ"י דרוש בברכות ה].
*מ"מ : שמות לא יח. ראה מתנה, מתת, תרומה
ב. כשנותנין פקודות לאדם קורין למתן ריושטי"ר (להלביש, למנות) בלעז [שופטים יז ה].

~מתן (ב)~

מתן בדין – רגיל בהמתנה, כדי לעיין בדין יפה קודם שתתחכרו [סנה' ז:], לשון ממתינ, שלא יהא גומר

הדין במהרה, אלא חוקר בו בעומק... ס"א לשון קשה, כלומר מתקשים ומתחממים בדין שמתוך כך יצא הדין לאמיתו [אבות א א]. לשון מאתן... ל"א מתון מתון לשון המתנה [ברכות כ]. המתן [יבמות סג. עיי"ש].
*מ"מ : מ"א ג ט, משלי כח ג, שם כט ד, דה"ב א י, חגיגה יב ע"ב ד"ה למי שאין, גיטין סז ע"א ד"ה חכם, הוריות יד ע"א ד"ה חריף. שימתינ – שלא יסריח מחמת חום [שבת קנא:].
*בערוך מפרש לשון לחלוח בחול. ראה מתונתא

~מִתֵּן, מִתְנִים (ג)~

א. מתני מלכים אפתח – לשון חלשות הוא זה ושבר כח, כי חגורת מתניים הוא זירוז כח... [ישע' מה א].
ב. מתניהם – חלציהם [איוב יב יח]. מתן – באמצע הגוף [כתובות סב]. מתנים – לונביל"ש (חלק הבטן שבאזור הכליות) [ויקרא ג ד]. מתנים – יירונ"ש (כנפי בגד. רק ברש"י שבריי"ף, עיין בא"ה) [מור"ק כו]. לונביל"ש (חלק הבטן שבאזור הכליות מימין ומשמאל) בלעז [חולין צג. פעמיים באותו עמוד]. אסור לעבור (את הנהר כאשר המים מגיעים) למעלה ממתנים [יומא עז:].

*מתנים הם הצדדים בגוף האדם בין צלעות החזה. +מ"מ : יחז' כט ז. ראה בחלה, חלץ, חרצא, קליבוסת, שגרונא

~מִתֵּן (ד)~

1. כהן הבעל בירושלים בימי עתליה (מ"ב יא יח, דה"ב כג יז). 2. אביו של שפטיה משרי צדקיהו (ירמ' לח א).

~מתנא, מיתנא~

חבל קטן [שבת נא:], חבל [שבת קב. ערובין לד. לה:]. מיתנא רטיבא דכיתנא אחרציה – חבל לח של פשתן על מתניו [ב"מ קיג:].
מיתנא – הן החבלים (במאזניים) שהכפות תלויות בהן [ב"ב פט:].

~מִתְנָה~

מתנות כהונה, זרוע לחיים וקיבה. לשון אחר מתנות לוויה כגון מעשר [שבת נו:]. הזרוע והלחיים והקיבה [ביצה יב: מגילה כח. קדושין נח. בכורות יב: נדה נא].
מתנות (בפסוק : מתנת) – פירשו רבותינו (סנה' צא). שם טומאה... ד"א... [ברא' כה ו].
*עיין בגמרא ב"ק קי ע"ב על עשרים וארבע מתנות כהונה. בבמד' כא יח-יט נזכרת מתנה, אחת מתנות בני' במדבר. ראה ארוחה, דורון, משאת, מתת, תרומה, תשורה

~מִתְנִי~

1. אחד מבני חשום (עזרא י לג). 2. מבני בני (עזרא י לז). 3. בן יריב, כהן בימי עזרא (נחמיה יב ט).

~מִתְנִיָּה

*1. שמו הקודם של צדקיהו, דודו של יהויכין שהמליך אותו מלך בבל במקומו והסב שמו לצדקיהו, האחרון במלכי יהודה לפני גלות בבל (מ"ב כד יז). 2. אחד מהלויים שעלו עם זרובבל (נחמיה יב ח). 3. לוי מבני אסף המשוררים (דה"א ט טו). 4. אנשים שונים בשם זה שנשאו נשים נכריות (עזרא י כו, כז, ל, לו). 5. לוי שוער (נחמיה יב כה). 6. לוי, אביו של חנן הממונה על האוצרות (נחמ' יג יג). 7. לוי מבני אסף (דה"ב כ יד).

~מִתְנִיָּה

*1. משורר מבני הימן (דה"א כה ד, טז). 2. לוי מבני אסף בימי חזקיהו (דה"ב כט יג).

~מתניתא, מתניתיה

מתניתיה – תוספתא [ב"מ מח.]. מסדר מתניתא – יודע משניות בגירסא ומחזר עליהן... שהיו סדורות בפיו כעיקרן [ביצה טז:].
*ראה משנה

~מתק, מתיקה

מתק – דבש דבורים [שופטים ט יא]. חכו ממתקים – דבריו ערבים [שה"ש ה טז]. מתק שפתים יוסיף לקח – כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח [משלי טז כא].
מתיקה – לפתן [ב"מ פג.]. הנודר מן התירוש אסור בכל מיני מתיקה – בפירות חדשים, בתפוחים, בענבים [יומא עו:].
מתק – מצץ [ע"ז יח.]. מים גנובים ימתקו – אין טעם ביאת פנויה כטעם א"א... [משלי ט יז].
*+מ"מ : תהלים נה יד, משליכו ט, איוב כ יב, כד כ, נדרים צא ע"ב ד"ה מים. ראה אפיקומן, חלי ג, מגד, מתוק, מתכילתא, נפת

~מִתְקָה

*אחת מתחנות בני" במדבר (במד' לג כח-כט).

~מתקולתא

נוטלת מאזנים בידה ומהלכת בשוק להשכירן לכל הצריכין [פסחים נ:].
*מתקולתא היא משקולת, ובערך ערך צף א מפרש משקל המטוה שטוה בכל יום... פ"א חנונית ששוקלת במשקל ופריצות הוא שמגבהת זרועותיה ומראה אציליה לבני אדם. מי נוטה עליה קו (איוב לח ה) תרגום מן מתח עליה מתקולתא.

~מתקל, מתקלא

מכשול [כתובות קיב.].

*צור מכשול (ישע' ח יד) ת"י כף מתקל. +מ"מ : ב"מ כג ע"ב ד"ה במתקלא. ראה תיקלא, תקלה

~מתורגמן

מי שעומד לפני החכם בשבתות ושומע מפיו ומשמיע לרבים [פסחים נ:], על ידי מתורגמן – הוא אומר ואחר מפרש [פסחים קיז.]. מליץ ביניהם [סנה' יז.]. עומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהם שומעין [יומא כ:].
*+מ"מ : ברכות כז ע"ב ד"ה התורגמן. ראה אמורא

~מִתְרַדַּת טְבָאֵל

*א. שם אדם הוא, מצרי יהודה ובנימין (שכתב שטנה על היהודים) [עזרא ד ז, עיי"ש פסוק ח].
*ב. מתרדת הגזבר – כך שמו של גזבר אשר לכורש (מלך פרס) [עזרא א ח].
@ראה טבאל

~מתרפס

*ראה רפס

~מִתָּת

מתהלל במתת שקר – מתפאר לומר כך וכך צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר [משלי כה יד], פוסק ואינו נותן [יבמות עח.]. בשביל מתהלל במתת שקר דהיינו מעידי שקר... [סנה' כט.].
*ראה מתנה

~מִתְתָּה

*אחד מבני חשום (עזרא י לג).

~מִתְתִּיָּה

*1. אחד מבני נבו (עזרא י מג, נחמיה ח ד). 2. בנו הבכור של שלום הקרחי, לוי הנאמן על מעשה החביתים (דה"א ט לא). 3. לוי מן המשוררים (דה"א טז ה).

~מִתְתִּיָּהוּ

*1. לוי מן המשוררים מבני ידותון (דה"א כה ג). 2. אחד מן המשוררים שהגרילו גורל למשמרות (דה"א כה כא). 3. לוי מן המשוררים בימי דוד (דה"א טו יח). עיין דניאל יא כ.

~נ, נו"ן

נו"ן יתירה : ונמלתם – כמו ומלתם, והנו"ן בו יתירה... [ברא' יז יא]. נו"ן חסירה : זרו – נזרו... [תהלים נח ד]. כ"ף יונית עשויה כנו"ן שלנו [שמות כט ב].

*נ' זעירא – עיין ישע' מד יד, ירמ' לט יג, משלי טז כח. נ' רבתי – במד' כז ה. נ' הפוכה – במד' י כה, כו, תהלים קז כג-כח, מ. נ' תלויה – שופטים יח ל. +מ"מ : במד' י לח, תהלים קמה יד. ראה

לעז, לשכה, סימן

לשימור שמן ויין וכן להעברת מים ממקום למקום. +מ"מ : שמות טו ח ד"ה כמו נד. ראה גוד א, זרנוקא, חמת, נבל, נד, נוד ג, פד, צרצור, תרמיל

~נא (א)

לשון בקשה [ברא' יט יח, סנה' מג:]. כל נא לשון בקשה [במד' יב א], אין נא אלא לשון בקשה [ברא' כב ב, לח כה, מ יד, שמות יא ב, במד' י לא, יב ו, דברים ג כה, יומא פז]. נא בגימטריא חמישים ואחת [ברא' יט כ].

+מ"מ : ברכות יא ע"ב ד"ה ברוך, שם לג ע"א ד"ה מזכירין, ב"מ נט ע"א ד"ה שמעה. ראה אולי, אם א, אנא, לא, לו, ענה (ג), פגע א

~נא (ב)

אל תאכלו ממנו נא (ת"י מהבהב) – שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי [שמות יב ט], צלי ואינו צלי [פסחים מא]. מבושלת קצת ואינה מבושלת כל צרכה, והיינו טיגון [מנחות נ:].

*נא במובן זה אין לו דמיון במקרא. יש מחלוקת אם נא משמעו בשר חי, או צלוי קצת. הרשב"ם בשמות מפרש נראה לשון צלי קדירה המבושלת בלא מים ובלא צלי אש. עיין במחברת מנחם ערך נא בתשובות דונש על מנחם, ובמעייני אגם עמ' קל"ח. +מ"מ : מנחות ע"ח ע"ב ד"ה מאי נא. ראה אברנים, בשל, הינא, טוי

~נא אמון (ג)

נא – אלכסנדריא רבתא, ל"ה שיניוריא"ה דלישנדר"א (ממלכת אלכסנדרוס. עיין בא"ה) בלעז [ירמ' מו כה]. נא אמון – היא אלכסנדריה של מצרים. אמון לשון פדגוג, מנזר הגדולה שהיתה אומנת מלכי מצרים... [נחום ג ה]. אלכסנדריא [יחז' ל יד]. נא אמון – אלכסנדריה של מצרים, אמון לשון פדגוג, נוא – הגדולה, שהיתה אומנת מלכי מצרים... [נחום ג ח].

*עיין בספר אומה במאבקה עמ' 286. +מ"מ : ברכות מז ע"א ד"ה יתומה, יומא לח ע"א ד"ה שהללו, סוכה נא ע"ב ד"ה סטיו, סנה' צג ע"ב ד"ה ה"ג והריחו, ע"ז ח ע"ב ד"ה בימא. ראה אמון ג, דיפלוסטון, מף

~נאגני

*ראה נגאנא

~נאד

כנאד בקיטור – כנאד של עור המתייבש בעשן [תהלים קיט פג]. נודות – של עור. קנקנים – של חרס [ע"ז לג]. נודות שלנו של שמן לאחר שקושרין אותן מכניסין פי הנוד כשהוא קשור בתוכו ועוד קושרין אותו פעם אחרת [שם לא]. הגוף חלול כמו נאד, והנאד הזה אם יש בו נקב אין הרוח עומד בתוכו... [ברכות ס: עיי"ש].

*הנאד הוא כלי קבול גדול עשוי בד"כ מעור תיש ומשמש

~נאה (א)

להתנאות – ליהנות [ברכות מג: ר"ה יא]. נאותין – נהנין [שבת מב:]. והנאך – ישר הדבר בעיניך [ע"ז יז]. סעודה שהנאתך – שערכה לך [גיטין ע]. אכול מה שהנאתך – מה שדעתך נוחה הימנו [קדושין ל:]. נאותות – לשון הנאה [יומא יא]. אפיקי מים נאות – אפיקי מים עריבים למראה... [שה"ש ה יב, עיי"ש].

להתקשט [ר"ה כו]. מתקשטין [מגילה כח:].

+מ"מ : דברים לג יז, כד, יחז' כג מא, מב, שה"ש ד ג, שם ו ה, דה"א ז לא. ראה הנה, יאה א, יפך, מרבד, נוי, שפיר ב

~נאָה, נאָה (ב)

נאות – לשון נוח, וכן (תהלים פג יג) נאות אלהים, וכן (שם צג ה) לביתך נאווה קודש [ירמ' ט ט]. נאות מדבר – לשון נוח [יואל א יט]. ואבלו נאות הרועים – (ת"י) ויצדון מדורי מלכיא ויחרוב תקיף כרכיהון [עמוס א ב]. נאות חמס – נוח חמס, לשון מדור [תהלים עד כ]. נאות אלהים – נוח בית אלהים [שם פג יג]. נאות יעקב – בתי יעקב, לשון נוח [איכה ב ב]. נאות ארצך – לשון נוח, כמו (תהלים כג ב) בנאות דשא [ברכות כט]. נאות דשא – נוח דשאין [תהלים כג ב].

*ראה נוח א. נאות - ראה אות

~נאָוה

נאווה קדש – כמו (תהלים פג יג) נאות אלהים, לשון נאווה (נ"א נוח). ותדע שכל נוח (נ"א נאווה) שבמקרא אינו מפיק (במ"ג אינן מפקין) אל"ף לפי שהם לשון נוי, וזה מפיק אל"ף [תהלים צג ה].

+מ"מ : ישע' נב ז, שה"ש א י

~נאוסה

שם מקום [ערוכין פג:].

~נאור

*ראה אור, נאר

~נאות

*ראה אות ב, נוח א

~נאלח

*ראה אלח

~נאלת

*ראה יאל

נאנאי בריה דרב יוסף. ראה פאפי

~נָאָף, נְאֻפִּים, נֶאֱפֹפִים

אין נאוף אלא באשת איש... [שמות כ יג, דברים ה יז].
היין מביא לידי נאוף [במד' ו ב]. ענין נאוף (הוא)
ששוכבין (האסורין זה לזו) בקירוב בשר ונוהגים
כדרך תשמיש [מכות ז]. זונה מתקשטת לקראת
נאפים [הושע ב טו, עיי"ש פסוק ד]. אשה מנאפת –
בהיותה תחת בעלה נותנת עיניה באחרים [יחז' טז
לב]. כל הפרשה – של הר גריזים לא נאמרה אלא
בנאף ונאפת [סוטה לז: עיי"ש ד"ה אלא].

+מ"מ: ישע' טז ו, ירמ' יג כז, יחז' כג מג, משלי יח א, ב, מגילה
יב ע"ב ד"ה בוציני, סוטה מז ע"א ד"ה לא אפקוד, סנה' קח ע"א
ד"ה בשביל, מכות ז ע"א ד"ה משיראן, נדה מח ע"א ד"ה למען.
ראה גיף, גפת, זנאי, לחם, מסב, עגב, קדש, רוכל, שאול, תבל א

~נֶאֱץ, נֶאֱצָה, נֶאֱצוּת

הרגיז [במד' יד יא, ישע' א ד], כי נאץ נאצת – כינוי
הוא זה, דרך כבוד למעלה. וי"ת ארי מפתח פתחתא...
[ש"א ב יד], הכעיס, וכן כל נאוצ' לשון כעס [דברים
לא כ], נֶאֱץ – כמו חרף, וכן כל לשון נאוצ', כך פתר
מנחם [תהלים י ג, עיי"ש]. נאץ נאצת – כנוי הוא זה...
וי"ת מפתח פתחתא פומא... [ש"ב יב יד].

*לפי רלב"ל יש סתירה בין הפירוש במדבר שם הבוצע הוא
המברך והוא המנאץ, ואילו בתהלים הבוצע הוא המושא של
המברך. +מ"מ: מ"ב יט ג, ישע' לו ג, חז' כב יב, ברכות מז ע"א
ד"ה עיקר.

~נֶאֱקָה, נֶאֱקָה (א)

צעקה [שמות ב כד]. צעקה... בפרא נוהג לשון נהק
[איוב ו ה].
*ראה נהה

~נֶאֱקָה (ב)

דרומי"ל (גמל חד דבשתי) [שבת נא:].
*נאקה - יש גורסים נקה. בערבית נאקה היא נקבת הגמל.
בתרגום שני לאסתר א ב מתרגם כסא מלכותו - ועל דרגא
תליתאי רביע נמרא די דהבא, ולקבלה אינקא די דהבא,
ובפירוש פתשגן הכתב אינקא הוא גמל זהב. יש לציין שלא
נמצא בשום מקום אחר שאחת החיות בכסא שלמה היתה גמל.
עיין בערוך ערך נקה. ראה אנקה, בכר ב, הוגנא, זמס, חטס א,
מקל, מוגא (א)

~נֶאֱרָה, נֶאֱרָה

נאור אתה אדיר – לשון (איכה ב ז) נאר (במ"ג הכתר :
ניאר) מקדשו, (לקמן פט מ) נארת (בפסוק : נארתה)
ברית עבדך, מנאר... נאור – על שם מעשיו נקרא כמו
חנון ורחום וקנא על שם שהוא חונן שהוא מרחם
שהוא מקנא [תהלים עו ה]. נארת (ברית עבדך) –

~נֶאֱמָם (א)

נומיתי לו – אמר [נומיתי לו, נומית להם – יבמות
קכב, נומינו – גיטין סז; נמתי לו – חולין ע:]. נומי
ר"ש – כמו אמר ר"ש [זבחים מה:].
*בדפוסים יש חילופי גרסאות בין נמתי לנומיתי וצ"ע בכל מקום
לגופו מה הגרסא הנכונה. +מ"מ: ירמ' כג לא

~נֶאֱמָם, נֶאֱמָם (ב)

משא [משלי ל א].
+מ"מ: שמות ו ט, ירמ' כג לא

~נֶאֱמָן

#א.נאמן כפוף – אדם כשר צריך להיות כפוף ועניו...
[שבת קד:]. ותקעתיו יתד במקום נאמן – (ת"י)
ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים. ת"י נאמן
– לשון קיום, מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא
ימוט. סרס את המקרא ותרגמו : ותקעתיו יתד נאמן
במקום (הכוונה לביהמ"ק) [ישע' כב כג]. נאמן –
לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכות...
[שם מט ז]. אליהוא הנביא שהוא אמיתי – נביא נאמן
[תהלים מג ג].

#ב.עד [תהלים פט לח].

#ג.ענין נאוף ששוכבין בקירוב בשר ונוהגים כדרך
תשמיש [מכות ז].

@הרשב"ם בבמדבר יב ז כתב שנאמן הוא דבר קבוע ומיוסד כל
שעה ביום, וכמוהו (ישע' כב כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן, יתד
התקוע במקום חזק אינו ממחר ליפול. בדברים כח נט נאמר
"מכות גדולת ונאמנות", ורש"י מפרש לייסוד (מלשון ייסורים),
לקיים שליחותם. בש"א ב לה נאמר "ובניתי לו בית נאמן"
ומפרש הרד"ק (ובעוד מפרשים) שהכוונה אינו פוסק לעולם,
כלומר מתקיים. בכמה פסוקים בחומש בהם כתוב "אני ה"
(שמות ו ב, ויקרא יח ה, יט טו, כב לג, כג כג, כו ב, במד' טו מא)
רש"י מפרש "נאמן לשלם שכר". מהי הנאמנות ומהו השכר?
בספר אורי וישעי מר' אורי אויערבאך מבאר שבספר במדבר יב
ז נאמר על משה רבינו "בכל ביתי נאמן הוא", וכידוע משה שהה
בהר סיני ארבעים יום וארבעים לילה ובירידתו שמר בסוד את
הדברים שראה ושמע (עיין בספר חסידים הוצאת מקיצי
נרדמים אות תתשס"ג ואם ידעו אנה נקבר יהיו מעלין אותו
באוב לפי שידע כל סתרי עליונים), וזו הנאמנות שלא גילה סוד
כהולך רכיל, כפי שנאמר במשלי יא יג "הולך רכיל מגלה סוד
ונאמן רוח מכסה דבר". יתכן שזה המקור לברכה הנפוצה לזוג
טרי "שיזכו להקים בית נאמן בישראל", שהבית יהא קבוע
בחזקה כיתד, וכן עצה טובה לשמור את סודותיהם בינם לבין
עצמם (כמובא בערך צנע, שצניעות זה ענין של הסתר וכיסוי).
+מ"מ: ש"א כה כח, ע"ז טז ע"ב ד"ה והוא לא. ראה אדיר, אחז,
אמן א, ב, אמנה, אמנם, אשת חיל, כון, מהימן, נבר, צנע

~נֶאֱנָאִי

אב בלשון פרסי [סוטה מב:].
*יש מפרשים במשמעות כלב, וביבמות סו ע"ב מובא אדם בשם

בטלת [תהלים פט מ]. נאר מקדשו – ביטל, וכן
[תהלים פט מ] נארת (בפסוק : נארתה) ברית עבדך
[איכה ב ז].

*רוב המפרשים סוברים שנאור בתהלים עו הוא נפעל מן אור.
נאור אותיות נורא. ראה בהור, בהרת

~נאשאר

(לשון) נשארתי אני [יחז' ט ח].

~נאתא

*ראה גרגותני, כריכתא

~נב, נבה

*עיר כהנים בנחלת בנימין, בימי שמואל שימשה כבית המקדש.
בש"ב כא טז נאמר "ישבי (הכתיב ישבו) בנב", ובפסוק יט "ותהי
עוד המלחמה בגוב עם פלשתים" ונראה לפי זאת שצ"ל גב
במקום נב, וכן בדה"א כ ד שם המקום הנזכר במלחמה
המדוברת כאן גזר ולא נב או גב, וצ"ע (ש"א כא ב, כב יט).

~נבא, נבואה, נביא

מתורגמן, כתרגומו. וכן כל לשון נבואה אדם המכריז
ומשמיע לעם דברי תוכחות, והוא מגזרת (ישע' נז יט)
ניב שפתים, (וכן משלי י לא) ינוב חכמה, (וכן ש"א י
יג) ויכל מהתנבות. ובלעז קורין לו פריידיור
(פרקליט, סגנור) [שמות ז א]. כל לשון נבואה נופל בו
לשון דבור, כמו (במד' יב ב) הרק אך במשה דבר,
הלא גם בנו דיבר, (וכן שם שם ו) אדבר בו, וטעמו
של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו
[ש"ב כג ב], בעל לשון, כמו (ישע' נז יט) בורא ניב
(הקרי, והכתיב נוב) שפתים [נחמיה ו ז]. דברו
הנביאים לשון הבאי כלשון בני אדם [מ"א א ט]. אין
שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ובלשון אחת [מ"א
כב ז, דה"ב יח ה]. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה
שהיה מתנבא [דה"ב יח ה]. הנבואה נמשלה למטר
שהעבים מקבלים אותו מן השמים, כך הנביאים
מקבלין הנבואה מפי הקדושה [ישע' ה ז]. דברי
נביאים תורה הם [ישע' נא ד]. לא היו הנביאים כותבים
ספריהם אלא לפני מותם [ב"ב טו:]. סגנון אחד עולה
לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד,
במקצת הדברים משתנים [סנה' פט]. [ירמ' מט ט]. אין
השכינה שורה על נביא בחו"ל אלא ע"י ששרתה עליו
תחילה בארץ [יחז' א ג]. הנביאים דברו בלשון שהאוזן
שומעת [תהלים צח ח]. רוח הקודש לא היתה בנביאים
משנת שטים לדרישו ואילך [יומא כא:]. היכא דהוחזק
(נביא) – שהוא צדיק ונביא אמת... לא בעי אות [סנה'
פט].

חבל נביאים – (ת"י) סיעת ספריא... [ש"א י ה].

*ראה חבל א (ד)

נבואה שהוצרכה לדורות – ללמוד תשובה או
הוראה... [מגילה יד. עיי"ש שמונה את כל מ"ח
הנביאים].

אין אלו אלא דברי נביאות – כמתנבא מפי הגבורה
שאינו נותן טעם לדבריו... [ערובין ס:], בלא טעם
[ב"ב יב]. עשו דבריהם כדברי נביאות – שאין צריכין
ליתן טעם לנבואתן, לפי שבלא טעם שומעים להם
[בכורות מה].

ויתנבא – ואשתטי, נביא ושוטה מדברים דברי רמזים
שאינם ניכרים [ש"א יב ה, יח י]. ויתנבאו – (ת"י)
ואשתטיאו [מ"א יח כט].

נביאים הראשונים – שמואל ודוד [יומא נג: תענית
כו:]. כל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה
מאירה ראו, חוץ ממשה רבינו [יחז' א א]. האמהות
נביאות היו [ברא' כט לד]. אלקנה נביא היה... [ערובין
יח:]. עשרה נביאים נקראו איש האלהים [שם]. רוח
הקודש לא שרתה בנביאים משנת ארבע לדרישו
ואילך [יומא כא:]. ארבעים ושמונה נביאים ושבע
נביאות נתנבאו להן לישראל... [מגילה יד. עיי"ש].
אהרן כהן ונביא היה [סנה' ז]. נביא גדול היה עבר...
[ע"ז יט]. נביא אחד – הוא מיכיהו בן ימלה [מ"א כ
יג]. למדנו שכל הנביאים עמדו בסיני [ישע' מח טז,
עיי"ש]. נביא אחד (זקן) – נביא השקר [מ"א יג ז].
נביא – חגי זכריה ומלאכי [שבועות טז].

ישראל בגולה אם אינם נביאים, בני נביאים הם [ספר
הפרדס סימן א]. נביאי אליילים גובין ממון בשקריהם
ובפחזותם [משלי ה י].

*בירמיהו כט כו מתרגם יונתן משגע ומתנבא – ומטפח, אך
בש"א פרק י מתרגם כמה פעמים לשון שבת. בשאר המקומות
במקרא מתרגם נבואה אתנבא. על הפתגם "אין נביא בעירו" עיין
בירושתנו ספר רביעי (ב"ב תש"ע) עמ' שי"ז מר' שמואל אשכנזי.
במגילה יד ע"א ד"ה נבואה, מונה רש"י את ארבעים ושמונה
הנביאים. עיין תוס' נזיר כג ע"ב ד"ה תמר. +מ"מ : במד' כה ב,
מ"א יב, מ"ב ב טז, ישע' ה ז, כא א, מח טז, שם סד ג, ירמ' א ה,
ה יג, כג כט, ל, שם מה ה, שם מט ט, יחז' כט יז, עמוס ג ד,
זכריה יא יג, מלאכי א א, תהלים ב י, שם צח ח, משלי ד ב,
קהלת יב ו, דה"ב יח ח, ע"א ד"ה נבואה, שבת סב ע"ב ד"ה ואי,
סג ע"א ד"ה לא יחדל, סנה' צ ע"א ד"ה מחלוקת ואילך, חולין
קלז ע"א ד"ה תורת משה. עיין תשובות רש"י סימן ל"א. ראה
גדול א (ו), חזה א, חנוכה, טיף טיף, מלאך, משא א, נבה, נביא,
נבל א, ניב, פסח ג, פתגם, ראה ב (ט), רוח, שכניה

~נבב

*ראה נבוב

~נבג

נבוג – בצבצה ויצאה [סנה' פב:].

~נבגא

#א.כוס, כמו (קדושין ע.) אנבגא [ברכות נא:].

*ראה אנבגא, אנטל, אנפק

#ב. אנבגא ברשתא – נטיעה בת שנתא [פסחים עד:].

~נבה

*ראה נבא, ניב

~נבו

קורס (בפסוק : קרס) נבו – אלוהותו של בבל...
קונקיא"ד שי"י (עשה את צרכיו) ... [ישע' מו א,
עיי"ש]. שם עבודת אלילים [במד' לב לח, עיי"ש,
דה"א ה ח, עיי"ש].

קלנבו – שם מקום שנקרא ע"ש ע"ז, כדכתיב (ישע'
מו א) קרס נבו [זבחים צו]. בימים קדמונים... נקראו
נבו ובעל מעון ע"ש תועבותם... אבל כשבאו לידי
ישראל הסבו שמותם... ובמגילה (כה:) מפרש כי נבו
ובעל מעון שם עבודת כוכבים הם [דה"א ה ח].

*נבו הוא אליל שעל שמו נקראים מקומות ואישים שונים כגון
נבוכנאצר.

@1. הר בערבות מואב שעליו קבור משה (דברים לב לז-לה, מט,
לד א). 2. נבו אחר - עיר ביהודה (נחמיה ז לג, בעזרא ב כט -
"נבו" בלבד). בעזרא י מג נזכרים בני נבו שנשארו נשים נכריות.
ראה בל, בעל מעון, עצב ד, קלנבו

~נבואה

*ראה חזא א, נבא

~נבוב

חלול [שמות כז ח, לח ז, ירמ' נב כא, ב"ב יב:]. נבוב
לוחות – כתרגומו חליל לוחין, לוחות עצי שטים מכל
צד והחלל באמצע, ולא יהא כלו עץ אחד כמין סדן
[שמות כז ח], הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל
באמצע [שם לח ז]. איש נבוב – חלול, בלא לב [איוב
יא יב], חלול, בלא כרס מלאה [ב"ב יב: עיי"ש ד"ה
ילבב וד"ה ינובב].

*ראה אבוב

~נבוכדנאצר

נבוכדנאצר (גר צדק היה) – (כלומר) איתגיייר [סנה' צו:
בהיפוך. עיי"ש ד"ה דמות ואילך, גיטין נז: בגמרא].
*הטבחנים של נבוכדנאצר מלך בבל ששרף והחריב את בית
המקדש הראשון וניתץ את החומה. את התושבים שנשארו
הגלה לבבל ועל דלת העם שנשארו הפקיד את גדליה בן
אחיקם וכן שחרר את ירמיהו מחצר המטרה. +מ"מ: ברא' מח ז,
מ"ב כה ח, ירמ' טו יא, לט יא-יד, מ ב-ו, קהלת ט ד, מגילה יא
ע"ב ד"ה גלו, סנה' צו ע"ב ד"ה. ראה מרודך בלאדן, נבוכדנצר

~נבון

~נבון

מבין דבר מתוך דבר... מה בין חכם לנבון? חכם דומה
לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה
וכשאין מביאין לו יושב ותוהה. נבון דומה לשולחני
תגר, כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין
לו הוא מחזר ומביא משלו [דברים א יג, ערובין ק:].
חכם – זה בעל השמועה. נבון מוסיף על ידיעת חכם,
שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו
[משלי א ה]. כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי,
כגון דוד... [שם י יג], מפולפל בחכמתו [שם טז כא,
עיי"ש]. נבון לחש – ראוי למסור לו סתרי תורה
שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה
[ישע' ג ג]. נבונותי – חכמתי [ישע' י יג].

*באגרת היוחסין של משפחת אמת, שאת פיוטיו אומרים
בתפלת נעילה של י"כ, מתואר "איש חכם בתורה, פייט וסבר,
בדת אל גבר ונבון בעמו, ר' אמתני שמו". +מ"מ: משלי יד לג,
סוטה ט ע"ב ד"ה דואג. ראה בין, דעת

~נבון

*רב סריס, משרי נבוכנצר [ירמ' לט יג].

~נבות

אחאב הרג את נבות [מ"ב ט כה].

*היזרעאלי, שהיה בעל כרם והומת ע"י איזבל כיון שלא רצה למכור את כרמו ונחלתו לאחאב בעלה (מ"א כא א, עיין שם פסוק יט, לח. עיין סנה' מח ע"ב ד"ה הרוגי ואילך, שם קב ע"ב ד"ה רוחו של ואילך, תוס' סנה' כ ע"ב ד"ה מלך).

~נְבִיָּה

דורונות [דניאל ב ו, ה יז].

*ראה משאת

~נבט (ג)

נעשה יועץ לאבשלום... [סנה' קא: עיי"ש ד"ה שניבט, ד"ה הוא].

*במ"א יא כו נזכר נבט ואשתו צרועה, אבי ירבעם המלך הראשון למלכות ישראל. בסנה' קא ע"ב נאמר "נבט - שניבט ולא ראה... ת"ר שלשה ניבטו ולא ראו... נבט... ראה אש שיוצאת מאמתו, הוא סבר איהו מליך ולא היא, ירבעם הוא דנפק מיניה. ראה שבע ג

~נביא

ראה נבא

~נביה, נבייה

העלין הנושרין מן האילן בימות הגשמים [ע"ז מב. ד"ה ר' יוסי אומר], עלין נושרין בימות הגשמים מן האילן [שם מח: בשינוי], עלים שנושרין בימות החורף, והויין לו (לאילן) לזבל [תמורה לא:], עלין שלהן [מעילה יד.]. עלים של העצים [מעילה יד.].

*נביה זה מה שנקרא היום "שלכת". במשנה ע"ז פ"ג מ"ח הגירסא "הנמיה" ובמעילה פ"ג מ"ח הגירסא נמיה. ע"ז מט ע"ב ד"ה אלא דרך.

~נְבִיּוֹת, נבית

1. בנו הבכור של ישמעאל, בתו מחלת נשאה לעשו בן יצחק ובניו מעוד, סועד ומעין (ברא' כה יג, דה"א א כט). 2. שבת נודד מעמי קדר מבני ישמעאל (ישע' ס ז).

~נביל

שרא דעניותא נביל שמייה ונביל קרי ליה, ואוהב מקום מיאוס [שבת סב:].

~נְבִיָּה, נבכים

נבכי ים - מסגרי ים, כמו (שמות יד ג) נבוכים הם בארץ [איוב לח טז].

*אין לו דמיון במקרא. נבך משמע עומק. ראה בוך, בכה, מבוכה

~נְבִל, נבלה, נְבִלַת (א)

הנביאים הנבלים - השוטים [יחז' יג ג]. אין לך נבל מן ההופך דברי אלהים חיים [ברכות יב:]. רשע [ש"ב ג לג], מתקרי רשיעא [ירמ' יז יא]. עם נבל - ששכחו את העשוי להם [דברים לב ו]. וינבל צור ישעתו -

~נבח (א)

קשקש בקול [ברכות נז.], תבלין נבוחי מנבח - כשמשברין הגרעינים נשמע קולן במדוכה כמנבחים, קרוישנ"ט (חורקים, משמיצים קול פיצוח) בלעז [ביצה יד.].

*מופיע בישע' נו ג, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ : במד' לב מב, מ"א ג ד"ה ויקץ שלמה. ראה אבחה חרץ, נבחו

~נִבַּח (ב)

ויקרא לָהּ נִבַּח - לה אינו מפיק ה"א. וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה... [במד' לט מב עיי"ש].

*1. עיר בסביבות הבשן והיא קנת שנכבשה ע"י נבח ונקראת על שמו (במד' לב מב). 2. איש משבט מנשה שלכד את קנת ואת בנותיה וקרא להן נבח בשמו (במד' לב מב).

~נִבְחָז

(והעוים עשו) נבחוז (ז' רבתי) - (אליל העווים ב)דמות כלב [מ"ב יז לא].

נבחן (כך מובא בגמרא וברש"י לשון הפסוק ממ"ב יז לא, אך שם כתוב "נבחז") - כלב נובח [סנה' סג:].

*אין לו דמיון במקרא. בגמרא סנה' מובא הפסוק ממ"ב יז לא "והעוים עשו (את) - תיבה זו אינה במקרא) נבחן (בנו"ן) ואת תרתק ומה הם? כלב וחמור", אך במקרא כתוב נבחז בא"ן. ר"י עמדין מגיה שצריך לתקן בגמרא לנבחז כפי הנוסח במקרא ומפרש נבחז לשון נוטריקון נובח כשחזיה אדם זר. במנחת שי מביא את הרד"ק שכותב יש ספרים בהם הנוסח נבחן וטעות הוא בספרים (ומפרש נבחז לשון נוטריקון נבח חז, כלומר נובח ומראה את שינוי).... ובעל דרך אמונה כתב היפך זה... עיי"ש. לכאורה נראה שיש פה חילוף של זי"ן בנו"ן כפי שישנם עוד מקרים כאלה במקרא, כגון תהלים עא ג "היה לי לצור מעון", שבכ"י ובדפוסים הנוסח לצור מעון כמו בתהלים לא ג.

~נבט (א)

#א.מתחיל לבצבץ ולעלות [תענית ד.], צמח [מו"ק יח:].

#ב.צורבא מרבנן... כיון דנבט נבט - תלמיד חכם כיון שיצא שמו הולך וגדל למעלה [תענית ד.].

~נִבְט (ב)

[יח], לאה, לשון (ירמ' ח יג) והעלה נבל, פליישטר"א (לנבול) בלעז [ש"ב כב מו], לשון והעלה נבל, ומנחם פירש כמו (ברא' יח יב) אחרי בלותי [תהלים יח מו]. נבל כמו (ירמ' ח יג) והעלה נבל, לשון כמש ותשות כח [ישע' לד ד, מ ח, סד ה – פליישטר"א], לשון כמוש, פליישטרייט (נבל) בלעז, כמו (ישע' לד ד) וכנובלת מתאנה, (וכן שם א) כאלה נובלת עליה [ירמ' ח יג], לשון כמוש, פליישטר"א (לנבול) בלעז [תהלים א ג]. והללו נובלין – מתים, לשון והעלה נבל [ערוכין נד].

נובלת עליה – העלה שלה נובל, כמוש פלטישנ"ט (מפיל) בלעז, בבא עליו שרב או קרח הוא כמוש וליחלוהו אבד וכלה. ואין נובל לשון רקבון כמו בלה שאין נ"ן נופלת באותו לשון, אלא נובל לשון דבר הנלאה וכלה כחו, מגזרת (שמות יח יח) נבל תבל, כמו תנבול ומתרגמין מילאה תילאה [ישע' א ל].
*ראה כמש, לאה, נובלת, נוז

~נבלה

בשר שנתלש מן החי – לאו נבלה היא [ביצה ז]. אוכל נבילות רע לשמים ואינו רע לבריות [סנה' כז]. נבלת בהמה טמאה סתמא לאו לאכילה קיימא, דמאיסה [בכורות י. נדה נ:]. נבלת עוף טהור – מטמאה בבית הבליעה [שבויעות ז:].

*נבלה (בד"כ) היא הגוף המת של בע"ח, ונחשבת אב הטומאה לטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס מאויר, ואת האדם בשעה שנושא כזית ממנה מטמא כלים שעליו. רק בהמה וחיה טהורים שנשחטו כדן אינן מטמאין (ואם נשחטו שלא כדן ע"י שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה ועיקר נעשים נבילה ג"ג). אין שחיטה מועלת לשאר בע"ח להצילם מטומאה. נבלת עוף טהור מטמאה רק כשנמצאת בבית הבליעה בשיעור כזית. ראה שלד

~נבלט

*עיר בנחלת בנימין (נחמיה יא לד).

~נבע

#א. דבר [תהלים קיט קעא].
#ב. לשון אבעבועות [קהלת י א, ברכות סא]. יביע – מעלה קצף שקורין אישקומ"א (קצף) בלעז ונראה בו כמין אבעבועות [קהלת י א], כל משקה סרוח מעלה רתיחה ואבעבועות [ברכות סא]. יביע אומר... מנחם פתר יביע לשון מעין נובע [תהלים יט ג].

*בע"י נוסף פירוש: כשהשמן מבאיש מסריח ונותן קול כשהוא מביע, כמו יביע אומר. ראה אבעבועות, בעה

~נבקה

*ראה בקק

גנהו ובזהו, כמו שנאמר (יחז' ח טז) אחוריהם אל היכל ה', אין לך נבול גדול מזה [דברים לב טו]. מי שאמר אין אלהים קרי נבל [יבמות סג:]. גוי נבל – אלו הכופרים, וכן הוא אומר (תהלים יד א) אמר נבל בלבו אין אלהים [דברים לב כא]. בני נבל – עושי נבלה [ישע' יד יא]. סנחריב שחירף אלהים חיים [דה"ב לב יט]. נבל – זה אחשורוש [משלי ל לא].
המנבל עצמו על דברי תורה – ששואל לרבו כל ספקותיו ואעפ"י שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו [ברא' סג:].

*בדברים לב ו כתב הרמב"ן שהמשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל. בש"א כה ב-ג, ל ה נזכר נבל (לבן בהיפוך אותיות) הכרמלי (ובפסוק ג נקרא הכלבי ממשפחת כלב) בעלה של אביגיל, ולאחר שמת בשכרותו לקח אותה דוד המלך לאשה. +מ"מ: ברא' יט יב, ישע' ג יח, שם יד יא, תהלים יד א, שם לט ט, שם נג א, ב, איוב ל יב, שבת לג ע"א ד"ה ואתם, פסחים קיא ע"ב ד"ה איסרא, כתובות מד ע"א ד"ה הרי זו. ראה און, בלה, גוי א, מין ב, נבל, קולבא בהערה

~נבל (ב)

#א. נבל יוצרים – נוד של חרס [ישע' ל יד], כלי חרס הוא ועשוי להכניס בו יין [ירמ' יג יב], חבית [שם מח יב], נבלי חרש – כדי חרש שנותנין בהם יין, כגון נבלי יין, (ירמ' מח יב) ונבליהם ינפצו [איכה ד ב]. עשוי כנוד והגשם כנוס בו שם כמו נבלי יין [איוב לח לז].

*ראה חמת, נאד

#ב. נבליים – ת"י נבליא... הנבליים שאומרים בני לוי בהן השיר [ישע' כב כד, ראה אגן]. נבל עשור – של עשר מיני נעימה [תהלים לג ב]. כנור של עשרה נימין [תהלים צב ד]. נימין יתרות יש בנבל מן הכנור, ולמה נקרא שמו נבל? שמנבל כל מיני זמר [ישע' ה יב]. רבי חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור, ור' שמעון אמר נימין יתירות שביין זה לזה. למה נקרא שמו נבל? שהוא מנבל כל מיני זמר [תהלים פא ג]. נבל עשור – של עשר מיני נעימה [תהלים לג ב]. נבל עשוי כמפוח של נפחים ומוציא קול ע"י רוח [ערכין יג:]. נבליך – נבליים וכנורות... ויש לפתור בני נבל עושי נבלה... [ישע' יד יא].

*ענין בערוך ערך נבל א. ערוכין קג ע"א ד"ה משלשל מלמטה, ושם לועז מיני כלי זמר, ארפ"א (הרפ"א, נבל). +מ"מ: עמוס ו ה ד"ה הפורטים על פי הנבל. ראה פסנתרין, פרט ב, כנור

~נבל, נבלת (ג)

נבל תבול – כתרגומו, ולשונו לשון כמישה, פליישטריי"ר (לכמוש, לנבול) בלעז, כמו (ירמ' ח יג) והעלה נבל, (ישע' לד ד) כנבול עלה מגפן, שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח וכחו תש ונלאה [שמות יח

~נָבֵר

#א.נאמן [תהלים יח כו].

*ראה בור

#ב.נובר – פוריי"ר (לנבור) [ב"ק יז].

*יכרסמנה חזיר מעיר (תהלים פ יד) תרג' יעבריה. ראה פקפק

~נברא

סיב כמין לבוש מצויר גדל סביבות הקור של דקל כשהוא רך [שבת ל:], סיב הגדל סביבות הדקל וכורכו [שם צ:], סיב שגדל ומתגלגל סביב הדקל כעין וידיל"א (קנוקנת) של גפנים [ערובין נח]. נברא – סיב הגדל סביב הדקלים ומייבשין אותו ונחלק לרצועות ומפשילין ממנו חבלים, וכל זמן שלא נעשה רצועות הוא קשה. תימחתא – לאחר שחלקוהו לרצועות להאי נברא, כמו שעושין לקליפת עץ הקרוי טי"ל (טיליה) [חולין נא].

*ראה אצותא, חרבינא, לולב, סיב, קור, קנוקנות

~נברכת

חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבס בגדיהם, והיו להם שתים, אחת ששורים את הבגדים יום או יומים בצואת כלבים והיא קרויה מחמצן בגמרא, ואחת שמשפשים בה והיא קרויה נדיין [ב"ב יז]. לא קביעא כאמת המים... זה הכובס, פעמים שמשתנה לאומנות אחרת [שם יט]. בריכה של כובסין [מ"ק ח].

*יתכן שהשורש הוא "ברכה". +מ"מ : ב"ב יט ע"א ד"ה נברכת. ראה גיהא, מחמצן, נדיין

~נברשת, נְבִרְשָׁתָא

נְבִרְשָׁתָא – מנורה אשר לפני השולחן ודוגמתו במסכת יומא (פ"ג מ"י) עשתה נברשת של זהב [דניאל ה ה], נברשתא – מנורה, ודומה לו בספר דניאל... [יומא לז].

נברשת שעשתה הילני המלכה על פתחו של היכל, בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאות הימנה... [שבת קיד:].

*אין לו דמיון במקרא, עיין בערך ערך נברש.. +מ"מ : יחז' א ז.

~נְבִשָּׁן

*עיר במדבר יהודה (יהושע טו סב).

~נגאנא, נגאני

נגאני (נ"א נגאני) דארעא – הנקעים קרויין אגנות הקרקע, שהמים מתמצין לתוכן, כמו (שמות כד ו) וישם באגנות [קדושין סא], נקעים פחותין מ'. נגאני דארעא – ספלים של קרקע שהמים מתכנסין שם, ועל

שם הקרקע הם נקראין ואינן חשובין בפני עצמן... [ערכין כה]. נגאני דארעא – ביקועי הקרקע ואין להם שם בפני עצמן [ב"ב קג].

*בערוך ערך נגאן מפרש מקום אשבורן מלשון (שה"ש ז ג) שרץ אגן הסהר, וכן (שמות כד ו) וישם באגנות. ראה אגן א, שדרי

~נָגַב (א)

דרום [ברא' יב ט, יג א, ישע' ל ו, יחז' כא ג, מ ב, דניאל ח ט], בדרומה של א"י [עובדיה פסוק יט]. נגב כנרות – דרום גינוסר [יהושע יא ב], ארץ הנגב – (ארץ) חרבה, כמו (ברא' ח יג) חרבו פני האדמה, ומתרגם נגיבו, שיק"א (יבשה, עיין בא"ה) בלעז, בית מנוגב מכל טוב [יהושע טו יט]. בנגב – בארץ יבשה [ישע' כא א, תהלים קכו ד], שכל שעה היא נגובה, שאין שם צל ואילנות, וחמה זורחת ומנגבתה [ב"ק פא:]. מאצל הנגב – מסטר אבן אתא דלקביל דרומא [ש"א כ מא]. נגב הכרתי – לדרום של פלשתים [ש"א ל יד]. פאת נגב – רוח דרומית [במד' לד ג, זכריה יד ד]. דרך גבול דרומית מזרחית עד הים [במד' יג כא]. הנגיב – הדרים, הלך לו לדרום [ערובין נג:]. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה, שנאמר (במד' יג כב) ויעלו בנגב ויבא עד חברון [דברים לד ג].

נגב ירושלים – שנינו בתוספתא דסוטה (פי"א ה"ז) נגב ירושלים מישור הוא... [זכריה יד, עיי"ש].

*בתוספתא אהלות פ"ח מט"ו נאמר "תחומי אשקלון מקבר גדול ועד יגודיו ועד נגב ועד תרעין". ראה ארץ הנגב, גבע, כנרת

~נגב (ב)

ויגוף ותיגוב – יבש [ע"ז סט]. מנוגב – חרב ויבש מכל טוב [תמורה טז]. בנגב – יבשה (הב"ח מתקן עפ"י הע"י לשון יובש) [תענית ח:]. יונה חרבו (ברא' ח יג) תרג' והא נגיבו.

~נגד (א)

#א.ונגידנו – ונעידנו. ומנחם פירש כמו (דברים יד א) לא תתגודדו (בפסוק : תתגודדו), וכן חבר (איוב יז ה) לחלק יגיד רעים, לשון השחתה, כמו (דניאל ד יא, כ) גדו אילנא. ודונש פתר אותו לשון הגדה ממש... [ירמ' כ י, עיי"ש וראה תיבה].

*וגם אל שפטיהם (שופטים ב יז) תרג' ואף מנגידהו. #ב.מי הגיד לך כי עירום אתה – מאין לך לדעת מה בושתי יש בעומד ערום [ברא' ג יא].

#ג.נגד – פרס [שבת קלח. ערובין צד. בכורות מד:]. #ד.נגדם – לפניהם [נחמיה יב לז]. כנגדו – משמע מכוון [ערובין נח]. כנגדי – שקול כמותי [כתובות פד:]. כל מקום שאתה מוצא נגד, פנים למזרח [שמות יט ב]. נגד השמש – לעין כל [במד' כה ד]. לנגדכם –

לעיניכם [ישע' א ז]. כנגדו – חלוקה עליו וסותרת דבריו [יבמות סג].

#ה. איתנגיד – גוע ופרחה רוחו [פסחים נ].
#ו. לנגדך – בשוה [ברא' לג יב, חגיגה ה]. מנגד – מרחוק [מ"ב ג כב].
#ז. כנגד – אצל [יומא טז]. (עזר) כנגדו – (אשתו) חלוקה (על בעלה) וסותרת את דבריו [יבמות סג].
@ראה אגדה, לעמת, מול, נגיד, קבל א

~נגד, נגדא, נגדי, נגיד (ב)

#א. משך [גיטין סח: ב"מ צב:]. נגיד שמא אבד שמייה – כל מי ששמו נמשך ועולה לגדולה מיתתו מתקרב. ואית דאמרי כל מי שאינו לומד אלא כדי שיגדל שמו לקרותו רבי [אבות א יג]. למידש ולמנגד – לדרוך בגת ולמשוך היין אל הכור שלפני הגת [ב"מ עד]. ונגדי מתותיה שיתין משיכלי דמא – ומושכין מתחתיו ששים עריכות מלאות דם [שם פד:].

נגיד מלשון נגידו, תרגום של משכו (שמות יב כא), ועל שם (במד' כז יז) אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם [דה"א כט כב]. מושך [ב"ב קסז]. מתרג' נגיד משוך [מנחות כח].

#ב. מושך ספינות בחבל [סוטה מח:]. מושך חבל הספינה [סנה' קו:]. כתפי נגדי – כתף מושכי חבל הספינה, והן מטין עצמן באלכסון והולכין כשהן משופעין לצד היבשה שלא תמשכם הספינה למים [ב"מ קז:].

*ראה נגרא

#ג. עביד לנגדא סמותא – עז המושכת מנקר עיניה ונכשלת ונופלת בבורות והעדר אחריה [ב"ק נב:].

@ראה גוד, מקשה א, משכוכית

~נגדא

מלקות [ברכות נה. תענית כד: מו"ק יז. יבמות סג]. רצועות מלקות [יומא כג]. ממנין אניגדא ולא ממנין אשמתא – תלמיד שסרח היו נמנין להלקותו ולא לנדונו, משום דשמתא חמורה וחוששין לכבוד התורה [פסחים נב]. כמנגדנא – כמכה ברצועה שמתחיל מן הכתפים ומכה והולך למטה [יומא נה]. שליח בית דין המכה ברצועה זו למטה מזו, שאינו מכה במקום אחד [יומא טו. עיי"ש ברש"י ובתוס' ד"ה כמצליף שזה כמנגדנא], כאדם המכה מלקות ארבעים ברצועה, זו למטה מזו בסמוך ולא שכיון אחת מחציו ולמעלה והשאר מחציו ולמטה [זבחים לח:].

טוביה חטא וזיגוד מינגיד – משל הוא על אדם שלוקה בשביל סרחון של אחרים, משום ההיא דאמרינן בערבי פסחים (פסחים קיג:) טוביה חטא וזיגוד אסהיד ביה ביחיד, שלא היה עד בדבר, ונגדיה רב פפא

לזיגוד [מכות יא].
*ראה פקיע, צלף ב

~נגה, נוגה

#א. איחר [שבת י], שהה יותר מזמנו [יבמות צג]. לא נגה – כלומר לא סגי לך [מו"ק טז:]. איחר היום [מגילה ז:].

#ב. נגהי – הערב שמש, ליל [ברכות ד. נט: פסחים ד. נדה נד:]. כשיאיר השחר [פסחים ב א]. נגהי – אורתא [פסחים ג]. אור הבוקר [דניאל ו כ]. אספו נגהם – הכניסו אורן [יואל ב י, ד טו]. אור נגה – הולך ומאיר מעמוד השחר [משלי ד יח].

#ג. נגה – (אור) של עתיד לצדיקים כאור של שבעת ימי בראשית יהיה [פסחים ח:]. אותו היום (לעתיד לבוא) כאור תהיה, כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית... [חבקוק ג ד].

@עיין בספר חקרי מקרא (משה זיידל, ירושלים תשל"ח) עמ' קכ"ב על פסוקים המשלימים זה את זה, לדוגמא "נגה" החסר בירמ' יג טז ונמצא בגזרת "לנגהות" בישע' נט ט. בדה"א ג ז נזכר נגה מבני דוד (דה"א ג ז, בש"ב ה טו חסר מרשימת הבנים). +מ"מ: ש"ב כב יג, סנה' צו ע"ב ד"ה באספקלריא ראה זהר, קרן. נווגת - ראה יגה

~נגוטא

*מובא בע"ז לח ע"ב ולא מפרש ומשמעו משקה מבושם.

~נגח

#א. (נגיחה היא) תולדות הקרן (שנוגחת) [ב"ק כד:].

*ראה נגף, שור תם

#ב. מנגחין – מסרסין [ב"מ צ:].

~נגיד

#א. נגידין – גויעים (אצ"ל גוועים), כדמתרגמין (ברא' מט לג) ויגוע – ואתנגיד, כלומר כחושין וקרובין למות [ב"ק סז:].

*ויגוע ויאסף (ברא' מט לג) תרג' ואיתנגיד ואיתכניש. בערוך ערך נגד ה מביא פירוש נוסף - שוורים כחושים שאין עליהם אלא עצמות וגידים.

#ב. נגיד – ממונה. נגיד בית האלהים – ממונה על בית אלהים [נחמיה יא יא], מוציא ומביא [דה"א יב כז], נגידים – שרים ונציבים לשמור הערים והכרכים [דה"ב יא יא]. נגידים אדבר – דברי נגידות וחשיבות [משלי ח ו]. נגיד – מלך ישראל [דניאל יא כב]. המלך נקרא נגיד שהוא המוציא והמביא [דה"ב ה ב]. נגיד עמו – משה בן עמרם [– תהלים סח יט].

*בספר חקרי לשון כותב שנגידים הוא לא יחיד מנגיד אלא משרש נגד ומובנה אנשים ישרים. ראה נגד א, ב, נהחה, פקיד

שבועות ב ע"א ד"ה מראות, תוס' שבועות ה ע"ב ד"ה שנים. ראה בהק, בהרת, גריס, לשון הרע, ספחת, צרעת, שאת ב, שחין

~נגידא

כן קורין למכשפות של אוב בלשון ארמי [שבת קנב:], אוב [גיטין נו:].

*בערוך ערך נגר ד מפרש מין כישוף.

~נגל

*ראה גלל

~נגן, נגינה

נוגנים – אלו המלאכים [תהלים סח כה].

בנגינותי – לשון נעימות קול להרים ולהשפיל, אורגנידור"ש (צלילי עוגב) בלעז [חבקוק ג יט].

*עיין בכוזרי מאמר שני סעיפים סד-סה בתרגום ר"י אבן תיבון. עיין בשו"ת הב"ח סימן קכ"ז ס"ה ומדבריו מבואר שסתם ניגון של נכרים שאינו מיוחד לע"ז מותר. +מ"מ: ש"א טז יח ד"ה יודע נגן, מ"ב ג טו, תהלים כג א, שם עז ז, שם קח ג, דה"א כה א, שבת ל ע"ב ד"ה קחו, פסחים סו ע"ב ד"ה קחו, סנה' צג ע"ב ד"ה יודע. ראה מכתם, מנגינה, מעלה, משא, פרט ב, שיר א

~נגע (א)

#א. אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא – משהגיע זמן המלכות ליפול ותעמוד אחרת לא יאחר זמן כמלא נימא, אלא מי שזמנה ליפול בלילה נופלת בלילה... ושזמנה ביום נופלת ביום [יומא לח:].

#ב. הגיע לארץ – השפיל לארץ [איכה ב ב], והגיע בשליח – והשיג [גיטין לב]. הגיעה חמה ... מתפשטת ומתקרבת אצל... [סוכה כז:]. הגיעוך – הם שלך [ב"מ קיח:]. הגיעו לסוף מדותיו של מזבח – להם נגלה מקום המקודש למזבח [זבחים סב:].

~נגע (ב)

נגעים באים על לשון הרע... נגעים באין על גסות הרוח... [ויקרא יד ד]. נגעים ראייתם ביום [יבמות קד:]. עונשו של לשון הרע נגעים [יבמות קה:]. על שבעה דברים נגעים באין – מפרש להו בערכין (טז). [סוטה טו:]. נגעים ע"י ריב של לשון הרע הם באים [סנה' פז:]. על לשון הרע באו נגעים עליו [ערכין טז:]. עיי"ש בכל הדף. אף התולדות (של נגעים) נגעים הן [שבועות ג:]. על ע"ז ועל גילוי עריות נגעים באים [משלי ו לג]. שיעור הנגע כגריס על גריס [סנה' פז:].

*נגעי אדם הם צרעת העור. נגעי בגדים הם נגעים שבבגדי צמר, פשתים, כלי עור, לבדים ואהלים (וניכרים ע"י צבען - ירקרק, אדמדם ופשיין, כלומר מתפשט והולך). נגעי בתים הם צרעת המתפשטת (פשיין) בקירות הבית. ביומא יא ע"ב נאמר: מי שמיחד ביתו לו - שכל תשמישו מיוחדין לו ואינו משאילן, כלומר שהנגעים באים על צרות עין, ובערוך ערך בית מוסיף שאינו מכניס אורחין בתוך ביתו אלא ביתו מיוחד לו ולא לזולתו. +מ"מ: ויקרא יג ב, במד' יט כב, תהלים לט ט, שבת קכט ע"ב ד"ה קשה, חגיגה יד ע"א ד"ה כלך, סנה' סז ע"ב ד"ה מדברותיך,

~נגף

#א. נוגף את כל גבולך – מכה, וכן כל לשון נגיפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה, וכן (שמות כא כב) ונגפו אשה הרה אינו לשון מיתה, וכן (ירמ' יג טז) ובטרם יתנגפו רגליכם, (וכן תהלים צא יב) פן תגוף, (וכן ישע' ח יד) ולאבן נגף [שמות ז כז]. ונגפו אשה הרה – אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה... [שם כא כב]. וכי יגוף – ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגלו בין שנשכו בשניו, כולן בכלל נגיפה הם, שאין נגיפה אלא לשון מכה [שם כא לה]. פן תגוף באבן רגלך – פן תכשל, וכן כל לשון נגיפה, אצופי"ר (להיכשל) בלעז [תהלים צא יב], לא תגוף – לשון כשולן, אצופי"ר (להיכשל, אינו בדפוסים) בלעז, וכן (תהלים צא יב) פן תגף באבן, וכן (ירמ' יג טז) ובטרם יתנגפו רגליכם, וכן (שמות כא כב) ונגפו אשה הרה [משלי ג כג]. נגף – דחף [ב"ק ב: טו:]. נגפה ידו – נכשלה ולקתה, לשון (תהלים צא יב) פן תגוף, (וכן מכשירין פו מח) דם מגפתה [שבת קט:], יתנגפו – יכשלו, אצופי"ר (להיכשל) בלעז [ירמ' יג טז]. אבן נגף – שהרגלים נגפים בו, לשון מכשול, כמו (ירמ' יג) בטרם יתנגפו רגליכם, (תהלים צא) פן תגוף באבן רגליך [ישע' ח יד]. דם מגפתו – לשון (תהלים צא יב) פן תגוף באבן רגלך, כלומר דם מכת בהמה [חולין לה:], דם מכתו [נדה נה:].

*לפי רלב"ל, רש"י חוזר על אותו הפירוש פעמים רבות כדי שלא נטעה, כפי שפירש בשמות ז כז שנגף הוא לשון מיתה. +מ"מ: שמות ל טז, במד' יד לו, יז יג ד"ה ויעמוד, ש"א כה לח ד"ה ויגוף. ראה חרה, מגפה

#ב. ויגוף ה' – מיתה בידי שמים [שמות לב לה]. ונגפתם – שיהא המות הורג אתכם [ויקרא כו יז]. יגפנו – יקרב מיתתו [ש"א כו י].

*כאן מדובר במגפה שגם הורגת.

~נגר (א)

יתד שתוקעין בחור שבמפתן ונועלין בו את הדלת [שבת קכו:], קיבילי"א (יתד) שתוחבין אותו בחור שבאיסקופה לנעול הדלת [ערובין קא:], שנועלין בו את הדלת ותוחבים אותו בקורת האיסקופא [ב"מ קא:]. מנעול [מו"ק יא:]. קיבילי"א [מנחות לג:]. נגר הנגרר – שקשור בדלת אבל אינו תלוי, שהחבל ארוך ומתוך שנגרר אינו נראה כקשור. נגר המונח – שאינו קשור כלל [ערובין קב:]. בריח וקבוע ככותל [ב"ב סה:]. מנעול של פתח זקוף שיוורד מלמעלה למטה [ב"ב קא:].

שהוא אוכל [שבת נא]. נקטו נגרי ברייתא – מלומדות
הן לצאת [ב"ק נז]. נגרי – פסיעות [שם].
*ראה אניגרא

~ניגרא (ב)

גברא נגר (בגמרא : גברי נגרי) – מושכי חבל ספינה.
ל"א חרשים [סנה' קו].
*ראה נגדא, נגר ב

~נגש (א)

גש הלאה – קרב להלאה, כלומר התקרב לצדדין
והתרחק ממנו, וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק
[ברא' יט ט]. גשה לי ואשבה – המשך לצדדין בעבורי
ואשב אצלך [שם – ישע' מט], התקרב לצד אחר
בשבילי ואשבה [ישע' מט כ], נגש – ת"י איתרברב,
כלומר נגשו... [ישע' כט יג, עיי"ש]. מצינו הגשה
למלחמה (ש"ב י יג), והגשה לפיוס (ברא' מד יח) ויגש
אליו יהודה, והגשה לתפלה (מ"א יח לו). ויגש אליהו
הנביא [ברא' יח כג]. ונגש העם – יהיו דחוקין ונוגשין
זה על זה בתיגור וחירום [ישע' ג ה]. אל תגש בי – אל
תגע [דבר' כב ט, ישע' סה ה, שבועות יח].
התנגשו – לשון הגשה, והנו"ן טפילה בו... [ישע' מה
כ].

*ראה הלאה

~נגש (ב)

א. אנגשים – מצריים היו והשוטרים היו ישראלים,
הנוגש ממנה על כמה שוטרים... [שמות ה ו].
ב. אנגשיו – ליצנים [ישע' ג יב].

~נד (א)

חומה, לשון צבור וכנוס [שמות טו ח, עיי"ש שמפרש
שאין נד כמו נאד], נד קציר – גדיש של קציר רע... לשון
גובה, וכן (שמות טו ח) נצבו כמו נד נוזלים, וכן
(תהלים לג ז) כונס כנד, ואין נד ונוד שוים [ישע' יז
יא], כנד – לשון גובה, וכן ת"א (שמות טו ח) נצבו
כמו נד – קמו כשור, וכן פירש מנחם. ואין נד ונאד
שוין [תהלים לג ז]. תל גבוה, כדמתרגמ' (שמות טו)
נצבו כמו נד – קמו כשור [יהושע עח יג]. ויעמדו נד
אחד – המים... אינם יורדים משם ולמטה, (אלא) הן
מתקבצים ונגדשים ועולים למעלה, כיפין על גבי
כיפין. נד – לשון גובה, וכן (תהלים לג ז) כונס כנד,
וכן (ישע' יז יא) נד קציר, כן חיברם מנחם [יהושע ג
יג].

*ראה נאד, נדה בנוד ג, נע

+מ"מ : עירובין קב ע"א ד"ה נקמו, וכן ד"ה עשה לו בית יד. ראה
אסקופה, אסתרווא, גלוסטרא, וו, יתד, מנעול, סכא, סכרא,
פתק א, קמו, קרסל

~נגר, ניגרא (ב)

ביבר, ועל שם שעושין שם ניגרי מים וחריצים
לשתות החיות שם קרי להו נגרים [ביצה כד].
יאור להשקות שדה [ב"ב יב], ניגרא – חריץ של מים
[שבת קי]. ניגרא – חריץ קצר העשוי להוליך המים
לשדות [ערובין ק], אמת המים שהמשיכוה מן הנהר
הגדול אל השדות על פני הבקעה כולה [ב"מ קז].
יאור להשקות ממנו [ב"ב יב].

+מ"מ : ב"ב יג ע"א ד"ה פלגי ליה. ראה בריכה, יאור, נגרא ב

~נגר (ג)

חרש עץ – [שמות לא ה], חרש עצים [שבת כג: מכות
ח:], חרש [סנה' קו]. נגר בן נגר – חכם בן חכם [ע"ז
נ:]. אומן [פסחים נח].

+מ"מ : ב"מ סח ע"ב ד"ה אמר אביי. ראה חרש, כילף, נגרא א,
סדנא, קו ב, שוליא

~נגר (ד)

נגרות – נתונות למשיסה ולכז, כמו (מיכה א ד) המים
המוגרים ארצה (יש המביאים את הפסוק בש"ב יד יד
וכמים הנגרים ארצה) [איוב כ כח]. והגרים (בפסוק :
והגרים) – לשון (איכה ג מט) עיני נגרה, (וכן מיכה א
ד) כמים מגרים, (כלומר והורידם) [ירמ' יח כא], ותגר
– ותשפל, כמו (מיכה א ו) והגתני לגי אבניה [יחז' לה
ה]. ויגר מזה – מזה הכוס יפיץ ויקלח את משתייהם,
לשון (מיכה א ד) כמים מגרים [תהלים עה ט]. חרב –
גייסות [ירמ' יח כא]. יגירוהו ע"י חרב – יבואו על
רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע"י חרב שימיתו
אותו... יגירוהו לשון גרירה, כמו (מיכה א ד) מוגרים
(בפסוק מגרים) במורד, (וכן איוב כח ד) פרץ נחל
מעם גר [תהלים סג יא]. (כמים) מוגרים במורד – (ת"י)
דאשידין במדרון. מוגרים לשון זיבת מים, וכן (איכה
ג מט) עיני נגרה, וכן (איוב כ כח) נגרות ביום אפו,
וכן (איוב כח ד) פרץ נחל מעם גר, וכן (תהל' עה ט)
ויגר מזה [מיכה א ד]. והגתני לגי אבניה – והסחפתי
(כצ"ל), כמו (פסוק ד) מוגרים במורד [מיכה א ו].

*נגר טורא – עיין חולין סג ע"א ד"ה וזהו שהביא. ראה גר א, גרה,
גרר

~נגרא (א)

פסיעה [שבת נא: סו: קנב], פסיעה גסה [פסחים קיג].
נגרי דפרזלא – רגלים של ברזל [ברכות מא:]. ניגרי
דחמרא שערי – פסיעותיו של חמור לפי שעורים

~נִדָּ (ב)

נודי ספרת – מנין המקומות שנודדתי לברוך [תהלים נו ט], לשון (איוב ב כא) לנוד לו [שבת קה:].

~נִדָּא

צבע שקורין פויליי"ד [ע"ז כח:].
*ראה מא דנרא

~נִדְבָּ, נִדְיָב (א)

ידבנו לבו – לשון נדבה, והוא לשון רצון טוב, פרישנ"ט (מתנה) בלעז [שמות כה ב]. נדיבי עמים – הגרים המתנדבין מבין העמים לקבל עליהן עול מצוות [חגיגה ג.], שהתנדבו עצמם לטבח ולהרג על קדושת שמו [תהלים מז י].

*ראה מדרש דברים רבה ואתחנן פ"ב אות כ"ד. ראה אברהם רוח נדיבתי – רוח נדיבה [איוב ל טו]. רוח נדיבה – לשון נדיבות, קצינות [תהלים נא יד, עיין משלי יז כו]. נדבות פי – דבר רצוי שפי מתנדב לך. כל נדבה לשון רצון הוא [תהלים קיט יח]. גשמי נדבות – רצון ועין יפה [תענית יט.], נדבה – האמר הרי זו ולא קבלה עליו [מגילה ח.]. הרי זו [ר"ה ה.]. ידבנו לבו – לשון נדבה, והוא לשון רצון טוב [שמות כה ב]. נדבה – לבדק הבית [ויקרא כב כג].

*ראה נדר

~נִדְבָּ (ב)

נדב ואביהוא – לא היו להם בנים... [דה"א כד ב].

*בנו הבכור של אהרן הכהן. ביום חנוכת המשכן, יחד עם אחיו אביהוא לקחו אש זרה במחתה להקטרת הקטרת ללא ציווי, שכן רק לכהן הגדול הותר, ונענשו ע"י ה' במיתה ונשרפו בתוך המשכן (שמות ו כג, כח א, ויקרא י א, במד' כו ס). ראה אביהוא @1. בנו של ירבעם המלך, מלך פחות משתי שנים ונהרג ע"י שר צבאו בעשא. אחיו נקרא אביהוא ויתכן שנקרא ע"ש שני בני אהרן (מ"א יד כ). 2. בן שמי ממשפחת ירחמאל לשבט יהודה (דה"א ב כח). 3. מבני יעאל אבי גבעון משבט בנימין (דה"א ח כט-ל).

~נִדְבָּה

(קרבן) נדבה – לקיץ המזבח, והיא קרויה – נדבת צבור, ובאה מן המותרות של כל הרועות האמורות בכל מקום [יומא נ.].

*נדבה זו כגון האומר "הרי בהמה זו עולה או שלמים" בניגוד לנדר שאומר "הרי עלי". ראה נדר, שבועה

~נִדְבָּה

*מבני יהויכין מלך יהודה (דה"א ג יז-יח).

~נִדְבָּה

לשון כתלים וקירות [עזרא ו ד], בנין של אבנים, כמו

(עזרא ו ד) נדבכין די אבן גלל [ברכות טז.], שורת אבני הבנין [שבת קטו. ר"ה ד.], אבנים סדורות ומוקצות לבנין [שבת קכה:].

*עיין אהלות פ"ג מ"ז "מרבך של אבנים" והרע"ב מפרש אבנים גדולות ערוכות וסדורות זו על זו. ביחז' מו כג מתרגם וטור - ונדבכין. עיין בערוך ערך רבג. +מ"מ: מ"א ז, מ"ב כב חב. ראה דימוס, טור, מדבח

~נִדָּד

#א. ידוד – יתרחק [נחום ג ז], וְנִדָּד – ואיטלטל [נחום ג יז]. כצפור נודדת – שהולכת ומטלטלת [משלי כז ח]. תתמודד – מניד בראש... וכת"י תטלטלון [ירמ' מח כז]. מונד (בפסוק: מנד) – נע ונד [ש"ב כג ו]. נודד – לשון נע ונד [ירמ' מט ה].

*יר"ת של נע ונד ביידיש הוא "נישט עסאן נישט דעווענען", כלומר מי שנודד ממקום למקום לא אוכל ולא מתפלל (כראוי).

ראה דדה, הנע, מדד ב, נדוד, נוד א, נוע, ניד, נדה ב, נעוה א #ב. לידידו – מי שמנדד לכבודו ולמצותו שינה [כתובות סב.], מי שנודד שינה בשבילו [יומא עז.], מי שמנדד שינה מעיניו בשביל לעסוק בתורה. (ד"א) למנדד מעיניו שינה [תהלים קכז ב].

~נִדָּה (א)

מוהר (לשון אתנן) [יחז' טז לג].

*ראה אתנן, תן, תנה

~נִדָּה, נִידָה (ב)

#א. כמו (איוב יח יח) ומתבל ינדהו, שהיא מנודה ממגע כל אדם [ויקרא טו יט], מנודה ומאוסה [שם כ כא], שקרין [יחז' ז יט], לנדה – לרחוק, לבזו [איכה א יז]. טמאה וגעולה [עזרא ט יא]. נדותה – היו דורשין הראשונים כמשמעו, כדבר המנודה ומרחיקה מבעלה. בנדתה – בטומאתה [שבת סד.]. נדה בעלה מצפה מתי תטהר, ותאב לוב אליה [יחז' לו יז]. דם כותית כדם בהמה [סנה' פב.].

לנידה – לגולה, לשון נע ונד, אישמובימינ"ט (הנעה) בלעז [איכה א ח].

*זה המקום היחיד במקרא בו מופיעה המילה "נידה" מלא ביו"ד ועיין ברלב"ל. ראה נדד

מנודה, לשון (איכה א ח) ע"כ לנידה היתה וכמו (ברא' ד יב) נע ונד, שהיה מנודה עליהם ומתרחקין ממנו בני אדם שלא היו יושבים בד' אמות שלו [מו"ק טו. ד"ה נזיפה, מהד' קופפר]. מנודה חייב בקריעה... אסור בנעילת הסנדל (מו"ק טו: [ב"מ נט:]).

*לפי רלב"ל אין זה לשון רש"י כיון שסותר את שכותב בברא' ד יב, עיי"ש. עיין ר"ה כו ע"א: אמר רבי עקיבא, כשהלכתי לגליא היו קורין לנדה גלמודה. מאי גלמודה? גמולה דא מבעלה. רש"י מפרש גמולה - מובדלת. +מ"מ: תוס' ב"ק יא ע"א ד"ה אין, ב"ב

קצו ע"א ד"ה אי הכי, סנה' סט ע"א ד"ה לטמא, שם קג ע"א ד"ה שלא. ראה ארח, גלמודא, דזה ב, דשתנא, טמאה, מוך, נדוי, נוד, נידה, נעוה

#ב.מי נדה – מי הזייה, כמו (איכה ג נג) וידו בי אבן, (וכן זכריה ב ד) לידות את קרנות הגוים, לשון זריקה [במד' יט ט]. מים הראויים לטבל בהם נדה, וכמה הם? ארבעים סאה [במד' לא כג]. מכאן רמז לנדה – רמז שצריכה לטבילת מים עמוקים שתשב בהן עד צוארה, ואף על גב דלא רמיז קרא עד צוארה, רמיז מיהא דניהו עמוקים עומק הראוי, וזה כראוי [יומא עח. עיי"ש]. נדה טובלת – בארבעים סאה [יבמות מז:]. נדה – מטמאה את משאה, ואע"פ שאין נוגעת [גיטין סא:].

#ג.פירסה נדה – חזר להיות לה אורח כנשים [ב"מ פז:]. ימי נדות – כל שבעה של ראייה ראשונה [שבת יג:], ימים הראויים לנדות [נדה לו:]. משראתה יום אחד טמאה שבעה [נדה יא:]. אשה שרואה דם מטמאה מעת לעת בראיית תחלת נדותה [שם לט:].

#ד.נדה דאורייתא – שאינה זקוקה לנקיים, שלא הצריכה תורה ספירת ז' נקיים אלא לזבה, אבל לנדה אפילו ראתה כל ז' ופסקה עם שקיעת החמה טובלת לערב (של שמיני), ומיהו עכשיו החמירו בנות ישראל על עצמם לישב ז' נקיים... [ברכות לא. פסחים קיב: ר"ה י. נדה סו. עיין סנה' פז. ד"ה הלכות ואילן].

*נדה דאורייתא זו אשה בימי וסתה ומדברנן אף בימי ליבונה, ואינה יוצאה מנידתה עד שתטהר במקוה. בענין בנות ישראל שהחמירו על עצמן לישב שבעה נקיים (חומרת רבי זירא), עיין בסוף ספר אמרי אברהם (א"ד אויערבאך), קונטרס הצעה לתקנת נשים בעניני נדה מאת רש"י אויערבאך, קונטרסי שעורים למסכת קדושין (ר' ישראל זאב גוסטמאן) שעור כ"ד סימן ט"ו, שו"ת נצר מטעי (ר' נתן צבי פרידמן) סימנים י"ח-י"ט, שו"ת שואלין ודורשין (ר' יצחק אונא) סימן מ', קובץ בנתיבות הלכה (גליון א', תשנ"ו) עמ' ע"א, שו"ת בית אבי (ו"א ליעבעס) ח"ג סי' קכ"ח. עיין יומא ו ע"א ד"ה אלא, מגילה כח ע"ב ד"ה שהחמירו.

#ה.לשון גילולים... ומאוס יותר מן המת... דוגמא כטומאת הנדה, כי דם הנדה מאוס ומוסרח [דה"ב כט ה.].

@+מ"מ: ישע' ל כב, שבת פב ע"ב.

~נדה, נדוי (ג)

#א.לשון נדוי לת"ח (מו"ק יז). לאמר לו דרך כבוד הסגר ושב בביתך [קדושין כה.].
#ב.המנדים – המבזים [עמוס ו ג].
#ג.נזוף [ערוכין יח:].

~נדהם

*ראה דהם

~נדוי

*ראה נדה ג

~נדוניא

תכשיטי הבנות [ב"מ עד:].

*בספר ליקוטי אש (אברהם שלמה ברום, ירושלים תשס"ט) לכתובות מז ע"ב מציין להגהות מהרי"ד לתורת כהנים פרשת בחוקותי (כו כ - ותם לריק כחכם) פ"ה ה"א: ונתגלה לי בחלום בשנת תרי"ד בחדש אייר שלכן נקרא רבי יעקב איש תם רבינו תם, עבור שהוא תיקן תיקון, חזר הנדוניא וביטל זו הקללה של ותם לריק. עיי"ש. +מ"מ: ברא' לא טו, כתובות נב ע"ב ד"ה אלא בתו, שם נד ע"א ד"ה נדוניא, שם סח ע"א ד"ה לפרנסה וד"ה פרנסת, שם סח ע"ב ד"ה אף, שם קא ע"א ד"ה נכסי, קדושין ו ע"א ד"ה מענין, ב"ק פט ע"א ד"ה יאמרו, ב"ב נ ע"א ד"ה ה"ג ואחות, שם קנח ע"א ד"ה נכסי. ראה נדה א, פרנסה, שלוח ב

~נדח

ונדחה ידו – ונשמטה [דברים יט ה.].

מנדוד – לשון נידוח נופל באפלה, כמו (ירמ' כג יב) באפלה ידחו [ישע' ח כב].
*ראה דחה, נשל

~נדיב, נדיבה

*ראה נדב

~נדיון

נברכת שכובס ומשפשף בה את הבגדים [ב"ב יז. יט:].
*ראה מחומצן, נברכת

~נדל

שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן, וקורין צינפיי"ש (מרבה רגלים) [– ויקרא יא מב], שרץ שיש לו רגלים הרבה, כדתניא בתורת כהנים (פרשת שמיני) מרבה רגלים זה נדל... [ערוכין ח:]. מאה רגלים קורין לו, צינפיי"ש (נדל מרבה רגליים. חסר בדפוס) [חולין סז:].

~נדם, נדמה

אינו דומה לאביו ולא לאמו שבא מאיל ורחל ודומה לעז [ב"ק עז:], עז שילדה מתייש כמותה ובנה דומה לרחל [חולין לח:], קונטרפי"ט (בעל גוף משונה. עיין בא"ה) בלעז, רחל שילדה מין העז או עז שילדה דומה לרחל [שם עז:], אמו רחל והוא דומה לעז [בכורות נז.], אביו ואמו מן העז והוא כבש [נדה מא.].
*ראה דמה, דמם, דממה, חרב ג

~נדן, נדנה

נדנה – תיק, נרתיק (לחרב) [דניאל ז טו].
*+מ"מ: דה"א כא כז - במשמע תער החרב, דה"ב א ג.

דברי גוזמא ואין בהם דבר. נדרי הקדש הם נדרים שמתחייב אדם להביא קרבן למקדש. נדרי זרוזין הם שכוונת הנדר היא לזרז אחרים ולא חלים. נדרי שגגות הם שנאמרו בשגגה, כגון ע"י שכחה. ראה נדבה, שבועה

~נדרשיר

*ראה נדרשיר

~נדנוד

נדנוד עבירה – רמז [פסחים נ:]. כל מקום שיש נדנוד חטא אין חולקין כבוד לרב, כך שמעתי [חולין נג:].

*ראה נדד, נוד

~נדף

עלה נדף – שהרוח דוחפו (נ"א : רודפו, הודפו) ומכהו על עליה אחר ומקשקש ומוציא קול, וכן תרגומו קל טרפא דשקיף, לשון חבטה... [ויקרא כו לו, עיי"ש]. יהדף – ידחוף [משלי י ג].

כהנדרף – כהתנדרף, כאשר יתנדרף העשן... [תהלים סז ג].

*ראה חבט, עלה ד, שדף, שקף

~נדר

#א. ארבעה נדרים התירו חכמים : נדרי זרוזין, נדרי הבאי, נדרי שגגות, נדרי אונסין [שבועות כח:]. האומר הרי עלי עולה ולאחר זמן הפרישה, חייב באחריותה [מגילה ח:]. נדר – הרי עלי, נדבה – הרי זו [ר"ה ה:]. בנדרים חולקין אחר לשון בני אדם [תענית ו:]. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני, יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות, קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה... [במד' ל ג].

*ברמב"ן משמיט את המילה "נשבע". ההבדלים בין נדר לשבועה הם דקים, במקרא הנדר משמעו התחייבות לעשות מעשה, ובגמרא הוא המנעות מעשה, ולעיתים התחייבות לעשות מעשה ומהבדל זה נובעים שני הנוסחאות. +מ"מ : חגיגה י ע"א ד"ה היתר, ד"ה נשבעתי, יבמות כה ע"א ד"ה משום.

#ב. דור לי – לשון שבועה [סנה' כד:]. נדרו... או הדירו – נדרו שניהם זה מזה, דזה אמר לחבירו קונם שאני נהנה לך, וזה אמר קונם שאני נהנה לך, דעכשיו נדרו זה מזה ממש. אבל הדירו זה את זה דכל אחד הדיר את חברו ואמר קונם שאתה נהנה לי, קונם נכסי עליך, דתרוייהו אנוסים, דכל אחד אסר לו חברו שלא מדעתו [נדרים מו:]. המודר – מי שהוטל עליו הנדר [ביצה לט:]. המודר הנאה מחברו – שחברו הדירו שלא יהנה ממנו בשום ענין [נדרים לב:]. נדרו – דבורו [ברכות לב:]. קונמות – הקדש שאינו הקדש לכל אלא על אדם אחד בלשון קונם [כתובות נט:].

*עפ"י הר"ן בנדרים מו ע"א מודר משמע בין מפי עצמו בין מפי אחרים.

@נדר זה קבלת דברים של אדם על עצמו שאוסר עליו דברים המותרים ומחייב את עצמו בעשיית דברים שאינם חובה (כגון הרי עלי עולה). בנדרים כז ע"א מובא כלל "נדר שהותר מקצתו הותר כולו". נדרי אונסין הם נדרים שלא נעשים בגלל אונס שאינו תלוי באדם. נדרי איסור הם נדרים שהאדם אוסר על עצמו דברים המותרים לו. נדרי אנסים הם שנודרים לאנס, גזלן או מוכס ומתכוון בלבו בשעת האונס לא לקיימו. נדרי הבאי הם

~ננה

ולא נה (כך בפסוק וברש"י בד"ה במ"ג הכתר, אך במ"ג המאור ברש"י : נונה) בהם – אין בהם נונה אחרי, מגעגע ונותן לב אלי, כמו (ש"א ז ב) וינהו כל בית ישראל אחרי ה', ולשון ארמי הוא (ת"י להושע ב יח, ג ג) תתנהון לפולחני, לשון תאווה וגעגועין. ומנחם חברו לשון יללה, וכן וינהו כל בית ישראל, פירש לשון יללה. ואין בתיבה רק ה"א יסוד [יחז' ז יא].

*אין לו בצורה זו דמיון במקרא. נה הוא לשון מספד. ראה חי, נהה

~ננהג, מנהג

#א. נהג בחכמה – מתגלגל [קהלת ב ג]. מנהיג ברגליו – בועט בבהמה ברגליו והולכת מחמתו, כדרך רוכבי סוסים [ב"מ ח:].

#ב. נהגו משמע הן נהגו מאליהן אבל אינו עיקר, ומנהג משמע תורת מנהג יש בדבר ומנהג כשר הוא [תענית כו:]. מנהג נביאים – הנהיגו את העם ולא תקנו להם [סוכה מד:]. מנהג השוטים שאין בושין [יבמות קיג:]. כל מנהגינו אחר בני כבל [תענית י:].

*עיין תוס' ברכות מח ע"ב ד"ה מתחיל, ע"ז נח ע"ב ד"ה בצר, שאם הלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, וב"ב ב ע"א ד"ה בגויל, שיש מנהגים שאין לסמוך עליהם... פסחים נה ע"א ד"ה אמר, מנחות כ ע"ב ד"ה נפסל. עיין בספר אלפא ביתא תנינא דש"ז עמ' 576 בענין מנהג אותיות גיהנם וכן שם עמ' 673 בענין משנה מקום משנה מזל. +מ"מ : ברא' יב יא, יח ח, שמות יט יט, שם כ כג, שם לח כב, ישע' ד א, משלי ו כד, איוב מא כו, שה"ש ד ד, דבר א, דה"ה ח, שם יא כב, שם טו כז, שם כ א, דה"ב יח לא, שם כג יג, שם לו יז, ברכות לד ע"א ד"ה חברותא, שם לה ע"ב ד"ה מנהג, ערובין סב ע"ב ד"ה הלכה, שם עב ע"א ד"ה הלכתא, פסחים נא ע"א ד"ה הני מילי, סוכה מד ע"א ד"ה מנהג, ביצה ד ע"ב ד"ה והא, תענית כא ע"א ד"ה מלך, שם כז ע"ב ד"ה אורוי, שם כח ע"ב ד"ה מנהג, מגילה ב ע"ב ד"ה מדינה, גיטין עד ע"ב ד"ה ושקלי, קדושין מט ע"א ד"ה ועבד, ב"ק יא ע"א ד"ה מנהג, שם כז ע"ב ד"ה הרי, ב"ק נה ע"א ד"ה הנהיג, ב"ב טו ע"ב ד"ה ה"ג מנהג, שם קלו ע"א ד"ה מוכיח, קלו ע"ב ד"ה ואם לאו, שם קמד ע"ב ד"ה הכי גרס' בסדר משנה, שם ד"ה ומקשה גמרא, שם קמו ע"א ד"ה השולח, שם קסד ע"ב ד"ה כך מנהגה, סנה' סנה' נט ע"ב ד"ה הנהיג בעיזא, שם עד ע"ב ד"ה ערקתא, מנחות ק ע"א ד"ה ומתוך, חולין נו ע"א ד"ה נהרא. ראה גבול, דרך א, יסוד, מילתא, מנהג, נהל, סרכא, עמא, ענין, קבלה, תורה

~נָהָה

נהה – בָּכָה וקונן [יחז' לב יח]. ונהה נהי נהיה. ונהה – לשון עתיד, כמו (מיכה ז ט) ועשה... ונהה – המקונן ואמר נהי נהיה... [מיכה ב ד]. וינהו... אחרי ה' – לשון המשכה, ולשון ארמי הוא (כמו ת"י להושע ג ג) תתנהון לפולחני, וכן (יחז' ז יא) ולא נה בהם, אין בהם תועלת למושכם אל הטוב. ומנחם חברו "וינהו" לשון יללה, כמו (מיכה ב ד) נהי נהיה, וכן (יחז' ז יא) ולא נה בהם. ופירוש וינהו אחרי ה', שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחר ה'. לשון אחר, וינהו כמו ויתאספו, ונקוו אליה כל הגויים (ירמ' ג יז, במ"ג הכתר נדפס : כל העמים) מתרגמינן ויתנהון למפלח בה כל עממיא, ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם, כענין שאמר (יחז' שם) לא מהם ולא מהמונם, ולא מ"נה" שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם [ש"א ז ב].

*בסוף הפירוש השלישי בש"א מובא בסוגריים ס"א אינן, וזה העתק מספר השורשים לרד"ק. הנוסח במובאה מירמ' ("העמים") במ"ג הכתר סותרת את הנוסח בספרים שלנו, וסביר להניח שבאחד הדפוסים הקודמים שונה הדבר בגלל הצנוורה או סיבה אחרת ועיין על כך בספר "אשרנו" מר' דוד יצחקי. נהה בש"א הוא לשון נכסף, ובשאר המקומות לשון קינה או אבלות. +מ"מ : הושע ב ד. ראה הי, ינה, נאקה, נה

~נהורא, נהוראי

*ראה נהר ב

~נהוריתא

ראה ברקית

~נהי

*נהי בגמרא משמעו לשון "נניח", כגון "נהי נמי". ראה הי, היה, נה, נהה

~נהילא

נהילא – כמו [חולין נא:] קיטמא נהילא שהיא דקה (כלומר) גשמים דקים כקמחא נהילא שהיא דקה... [תענית ט: עיי"ש תוס' ד"ה נהילא]. קטמא נהילא – מרוקד בנפה... לא נהילא – אינו נכבש. לא נהילא – אינו נכבש, וכל שעה הוא טפוף ואינו קשה [חולין נא:].

*בספר שפת הים מפרש שהוא מלשון (תהלים לא ד) תנחני ותנהלני, שכן שם נפה נגזר מלשון תנפה ע"ש ההולכה וההבאה. ראה טפוף, מהולתא

~נהיר

*ראה נהר ב

~נהל

נהג [ברא' מז יז]. נהלת – לשון [ישע' נא יח] מנהל, ואנקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית (נ"א העברי) [שמות טו יג]. ינהל – כמו מנהל [ישע' מ י].

~נהלא

*יְהִנְהֵלָא במובן נדח מובא במיכה ד ז, ח ואין לו דמיון במקרא.

~נהלל, נהלול

הנהלולים (בפסוק : הִנְהִלְלִים) – (ת"י) בתי תושבחתא [ישע' ז יט].

*יש מפרשים שנהלל זה צמח קוצני. ביהושע כא לא ושופטים א ל נזכרת העיר נהלל ונזכרת ג"כ בירושלמי מגילה ע ע"א בשם מהלול ובדה"א נתחלף בתבור.

~נהם (א)

נהמת ים – (לשון) יהמו גליו [ישע' ה ל].

+מ"מ : משלי יט יב, כ ב. ראה משק

~נהם, נהמה (ב)

ארי נהם – שמח ומשתגע ומזיק [ברכות לב.]. נהימה לארי לשון צעקה [משלי כח טו]. נהם (הוא השמעת קול) לשחלים [יואל א כ]. נהם לארי [תהלים מב ב, חולין נג.]. הקב"ה – נהם ככפיר [משלי יט יב בהיפוך].

גיא בן הנם – ע"ש נהמת הבן (ראה תפת) [ירמ' ז לא]. *בישע' לו נאמר "משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף..." את התיבה "מהם" ת"י אתר, אך בספר לפשוטו של מקרא מבאר שבערבית המהם היא שאגת הליש, ויתכן שהמ"ם באה במקום נו"ן בחילוף אותיות. +מ"מ : סנה' קב ע"א ד"ה מתוך. ראה געה, חרץ, מהם, משק ב, נחק, ערג, צהל, צפצף, שקק

~נהמא

לחם [ברכות לז: ב"מ סד: מנחות עה:], סעודה [חולין ס.]. לחם ומזון [כתובות נא:]. נהמא אקושא – לחם קשה [כתובות לט:].

תוריתא דנהמא – תואר מראית הלחם [ברכות לז:]. נהמא דהנדקא – בצק שאופין בשפוד ומושחים אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושמן [ברכות לז:]. נהמא דשערי – משלשל [שבת קח.]. נהמא דהנדקא – בצק שאופין בשפוד... [ברכות לז:].

עבדא דנהום כרסא לא שויא – עבד שאינו שוה לחם אכלו [גיטין יב.]. נהמא אקושא – לחם קשה [כתובות לט:].

*בגדה יז ע"א נאמר "פקולי בנהמא" והערוך ערך פקל ב מפרש היינו תשמיש בלשון נקה... +מ"מ : מגילה טו ע"ב ד"ה בטולמי. ראה הנדקא, טריתא, פת, רפתא, תוריתא

~נהק

הינהק פרא – צועק, בהמה שוטה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא... בפרא נוהג לשון נהק [איוב ו ה].
ראה געה, נאקה, נהם

~נהר, נהרא (א)

#א. יתקבצו, ימשכו כנהרות [ישע' ב ב, מיכה ד א בשינוי], יאספו כמו נהר [ירמ' לא יא]. ולא ינהרו – ולא יאספו, וכן [ישע' ב ב] ונהרו אליו כל הגוים, כמימי נהרות כולם ההולכים אל הים [ירמ' נא מד]. אין פשטי הנהר דומין, זה חריף וזה עומד [חולין נז]. דברים שדרכן לעשות ע"י נהר, דהיינו טחינת ריחים [סנה' צו].

#ב. נהרא טמיא – מעיין שנסתם [מו"ק ד: ראה טוס, טמה]. נהר מושך – היינו סתם נהר שיש לו משך להלאה ממקום מקור נביעתו [ביצה לט]. נהרא רבה – שהכל משקין ממנו. נהרא זוטא – אמת המים שהמשיכו מן הנהר הגדול אצל הבקעה להשקות ממנה [ב"מ קג]. הנהר אין לו תורת יבשה לכל תורת הארץ [גיטין ז: ד"ה ותניא]. נהרות שבא"י הרי הם כא"י [שם ד"ה חייבת]. נהרתם – נהרות המושכים כעין נהרות שלנו [שמות ז יט]. נהר – זה נילוס [ישע' יט ה]. (נהר) ראוי לטבילה ולא למרחץ [ערוכין נה:]. שבעה ימים מקיפין א"י וארבע נהרות, ירדן וירמוך, קרמיון ופוגה [תהלים כד ב].

*סנה' ה ע"ב ד"ה קרמיון ופוגה – נהרות של אגמים. בגמרא ב"ב עד ע"ב: ואלו הן ארבעה נהרות, ירדן וירמוך וקרמיון ופוגה. קרמיון הוא נהר אמנה (לפי הקרי) ופוגה הוא פרפר, נהרות הנזכרים במ"ב ה יב.

נהר אבא – מקום שפשתנו יפה [שבת קמ:].

נהר איתן – %עיינ בגמרא סוכה יח ע"א "והאידנא דשפכי נהר איתן". רש"י אינו מפרש וזה המקום היחיד בגמרא בו נזכר, ובתהלים עד טו מפרש: אתה הובשת - ירדן, שהוא נהר איתן.

נהר אשל – מקום בבקעת דורא [סנה' צב:].

*ראה רבת

נהר בירן – יש בו מכשולים... שעושין לדגים... ורגילים היו לסוכרו ולנקותו ולכרותו שישטפו מימיו [ב"מ כד ע"ב].

נהר ברוכי – %ראה נהרבלאי

נהר גוזן – %הרמב"ן בדברים לב כו כותב: והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן, הוא שהחכמים קורין סמבטיון... עיין ביבמות יז ע"א ובקידושין עב ע"א: חלח או חלזון, חבור או חדיב (בקידושין - חדיב), נהר גוזן או גינוק... +מ"מ: דה"א ז יג, סנה' צד ע"א ד"ה להיכא, שם קי ע"ב ד"ה עשרת. ראה חדיב, נהר, סמבטיון

נהר דינור – מתשת כחו של עקרב (העובר בו) [ברכות נח:]. אש מקלח מנהר דינור על הרשעים בגיהנם, שנאמר (ירמ' כג יט) על ראש רשעים יחול

במסכת חגיגה [ישע' ד ו]. על תתקע"ד דורות שהעביר מן העולם קודם מתן תורה ולא ברא... ונתנן בגיהנם ועליהם נופל (נהר דינור), שנאמר בהן (איוב כב טז) ונהר יוצק יסודם (בגמרא ובפסוק: ולא עת נהר יוצק יסודם), והיינו דינור שמוצק עליהם [חגיגה יג: עיי"ש ד"ה לנהר].

*בדניאל ז י מובא "נהר די נור" ובפסוק ט מפרש: די נור - של אש. ראה זיק (א), מלאך

נהר דנק – כך שמו [ברכות מב:].

*ג"ג נהר אנק.

נהר יואני (בירושלמי יבמות ג ד גורסים "ואני") – משפת חדקל ולחוץ עד היכן מתפשט רחבה של בבל? אמר רב עד נהר עזק, ושמאל אמר עד נהר יואני [קדושין עא:].

נהר כבר – שם הנהר [יחז' א א, עיי"ש מא כא].

נהר המיסב – אין מימיו קלין לרוץ מפני העקמומית [גיטין ס:; עיין ב"מ קו ע"ב בגמרא].

אסתכר נהר מלכא – ולא יכלו ספינות לעבור, שעשו בו סכר שקורין אישקלוש"א [גיטין עג:; עיין גמרא שבת קח. קדושין ע:].

*בבבא היו תעלות רבות שחיברו את הפרת עם החידקל, והגדולות שבהם נקראו "נהר", ראה נהר עזק, נהר פקוד.

עבר הנהר – א"י הוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל [עזרא ד יא]. כל הארץ של צד א"י, שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל [שם ד טז, שם ו ו, שם ח לו].

נהר עזק – %+מ"מ: קדושין עא ע"ב ד"ה עד נהר, לעיל בדיגלת, תוס' ד"ה עד היכן בירושלמי יבמות ג ב נקרא נהר זרוק, ובקדושין סה ד נקרא נהר יזק. אחת מן התעלות שנחפרו בין הפרת לחידקל.

נהר פלגיו (ראה פלג) – נהר גן עדן [תהלים מז ה, איוב כ יז].

נהר פפיתא – הוא מקום נהר פפא [ערוכין פב:].

נהר פקוד – נהר פקודא [חולין קכז. בהיפוך].

*נהר פקוד הוא שם עיר היושבת על שפת תעלה בשם נהר פקוד. +מ"מ: ביצה כט ע"א ד"ה בסורא, ב"ב נח ע"ב ד"ה רביעית

#ג. בני נהרא – שדות של שפת הנהר [גיטין ס:].

@כאשר נזכר "הנהר" סתם במקרא, בד"כ הכוונה לנהר פרת, פרט לשביעית פ"ו מ"א "מכזיב ועד הנהר ועד אמנה" שם הכוונה לנהר פרפר הקרוב לכזיב (אנצקלופדיה לגאוגרפיה תלמודית). +מ"מ: יהושע יג, פסחים צד ע"ב ד"ה מעינות, ב"ב כד ע"א ד"ה עקולי. ראה אבא ב, אגמא, אובל, אישתטית, בדקא, יאור, ירדן, ירמוך, כריא, נחל א, נילוס, פיגא, פרת, קרמיון, רקתא

~נהר, נהורא, נהוראי (ב)

#א. ונהרו – האירו פניהם [תהלים לד ו]. אנהרינהו – האיר [יבמות נו:].

נהורא – דבר המאיר [פסחים ב:], מאור עינים [מכות ה:]. אור [ברכות נג. בהיפוך].

נהרה – אורה, כמו (ברא' ו טז) צוהר ומתרג' ניהור

[איוב ג ד].

*בכמה מקומות בגמרא נאמר שרב ששת היה סגי נהור (או נהורא) והכוונה לעיוור בלשון נקיה. +מ"מ : ברכות ה ע"ב ד"ה ונפל. ראה אור א, ב, ברוקתי, ברקית
#ב. אריש נהרי – מוכסין [תענית כ.].

#ג. נהירנא – אני זוכר [תענית יט.]. נהירן שמעתא – מוגהת לנו שמועה זו [תענית כג.]. ולא נהירת ליה – אין אתה זכור מי הוא [חולין נד.]. נהרות – לב מביין לתורה ולנבואה [ישע' מא יח.]. ואנהר לן עיינין – הביא לנו ראייה לדבריו [סוטה ו.]. נהרא נהרא ופשטיה – כל מקום הולך אחר מנהגו [חולין יח.].

#ד. חכים ונהיר – זיתן [שבת קנו. עיי"ש ד"ה מזל וד"ה זיתן].

*בערוך מפרש זכרן

#ה. ארבי נהוראי – אדם גדול [ר"ה כב: עיי"ש].

~נהרביל

שם מקום [חולין קלו.].

~נהרבלאי

בסנה' (יז): מפרש דהוא רמי בר בריבי (ס"א ברוכי) [ביצה ח.].

בסנה' וכן בערוך ערך נהר ברוכי וכן ר"ח צ"ל רב ביבי בר ברוכי.

~נהרדעא

היתה סמוכה לנכרים מצד אחד ולעיירות שיושבין בהן בני גולה מצד שני [ערובין מה.]. כל מקום שמודדין תבואה במדת קב, נהרדעא [כתובות נד.]. עיר אחת (שבבבל) נקראת נהרדעא, ואותה העיר סמוכה לספר... [ב"ק פג. עיי"ש]. אתריה דשמואל [ערובין ח: כתובות ו. נדה כה.], ישיבה דשמואל הואי בנהרדעא [גיטין ו.]. שמואל – בנהרדעא שהוא ממדינת בבל [מגילה כב. ע"ש ד"ה שלא.]. רב נחמן ראש (ישיבה) בנהרדעא [קדושין ע.]. עיירה של חו"ל... אתריה דשמואל [תענית כא.].

*+מ"מ : שבת י ע"ב ד"ה רב חסדא, יומא יט ע"ב ד"ה אלא שהיו. ראה מתיבתא, סורא, שף ויתב

~נהרה

*ראה נהר ב

~נהרים

מושלי כוש ונוף (ס"א : מלכים) [ישע' יח ב.].

*ראה ארם

~נוא

מנע... הנאה זו הפרה, ופשוטו לשון מניעה והסרה,

וכן (במד' לב ז) ולמה תניאון, וכן (תהלים קמא ה) שמן ראש אל יני ראשי [במד' לו ו.]. תנואה – לשון הסרה, כמו (במד' לו ו) כי הניא אביה אותה [במד' יד לד.]. תנואות – עלילות, לשון תואנה [איוב לג י.]. וידעתם את תנואתי – שהניאותם את לבבכם מאחרי [במד' יד לד.], את אשר סרתם מעלי [שם לו ו.].

*ראה יקר א, כלא

~נואי

*ראה נינוה

~נואל

*ראה יאל

~נואש

*ראה חשש ב, יאש, מסח

~נוב (א)

#א. ינוב – יצמח, לשון (ישע' כז ו) תנובה [תהלים סב יא.], ינובון – יצמחון [תהלים צב טו.], יצמחו צמח [קדושין פב.].

#ב. ינוב חכמה – ידבר, לשון (ישע' נז יח) ניב שפתים [משלי י לא.].

#ג. ותירוש ינוב בתולות – בניב שיר ושמחה. ויש פותרין אשר ינוב ויצמח בקרקע בתולה [זכריה ט יז.], ינוב בתולות – לב אטום כבתולות עושה נבוב וחלול [ב"ב יב.].

*+מ"מ : יומא עו ע"ב ד"ה ותירוש, נזיר כח ע"א ד"ה דאי רבי אליעזר. ראה נבט, תנובה

~נוב (ב)

נוב וגבעון – שניהם במה [זבחים סא.]. נוב וגבעון היו כמות ציבור [שם קח.]. סמוכה לירושלים [מ"ב יט לה.].

*נוב היא עיר הכהנים אליה בא דוד בברחו מפני שאול לבקש מאחימלך לחם וחנית (או חרב), וגרם בזה לחורבן העיר והשמדת יושביה. לאחר חורבן שילה העבירו את אהל מועד לנוב למשך שלש עשרה שנה עד חורבנה ומשם לגבעון. בזבחים קיח ע"ב נאמר : בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל, בשילה ונוב וגבעון ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין. בירושלמי (דמאי כב ד) מוזכרת עוד נוב אחרת שהיא בעבר הירדן המזרחי והיא אחת מתשע העיירות המובלעות בא"י החייבות במעשרות. +מ"מ : דברים יב יא, ש"ב כא א, מ"א ג ד, משלי כו כח, פסחים לח ע"ב ד"ה זאת אומרת, ב"ק קיט ע"א ד"ה המית, סנה' צה ע"א ד"ה אותו היום ואילך, זבחים קיט ע"א ד"ה וכיון. ראה במה ב, גבעון, ישר

~נובל, נובלת

וכנובלת מתאנה – כמושה באילן קרויה נובלת. וזהו

שפירשו רבותינו (ברכות מ:) מאי נובלות? בושלי כומר, שנתבשלו בכומר (ו)לאחר לקיטתן צוברן ומתחממות ומתבשלות [ישע' לד ד]. נובל הם תאינים המקולקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלות בושלי כמרא [ישע' כח א]. (מאי נובלות?) בושלי כמרא – כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשו ותמרים הם. תמרי דזיקא – שהרוח משירן [ברכות מ:].

*בברכות מ"ב נאמר: (מאי) נובלות? תמרה. (ונחלקו) ר' אילעא ור' זירא, חד אמר בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא. כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשו ותמרים הם. (ד"א) תמרי דזיקא, שהרוח משירן. בדמאי פ"א מ"א נאמר: הקלין שבדמאי... נובלות התמרה (שנופלות מן האילן לפני גמר בשולן). ראה נבל ג

~נוגה

*ראה הגה א, יגה, מאדים, נגה

~נוד (א)

#א. ארץ נוד – ארץ שכל הגולים נדים שם [ברא' ד טז].

#ב. נודי – המקומות שנודדתי [תהלים נו ט], לשון (איוב ב יא) לנוד לו [שבת קה:]. נידא – נודד [קדושין עב.]. דנידי – אינן משתהין בבתייהן שטרודין בסחורה [גיטין ו. עיי"ש בע"ב ד"ה ויתנו]. +מ"מ: ברא' ד יב ד"ה נע ונד. ראה נדד, נדה ב, נדוי, נדנד

~נוד (ב)

#א. ינוד – יקונן [ירמ' טו ה], תנוד – תקונן [שם טז ה], מתנודד – קונפליינט"ט (מקונן) בלעז, לשון (לעיל טו ה) מי ינוד לך [ירמ' לא יז]. לשון קינה, כמו [ירמ' כב י] אל תנוד לו [שם מח יז]. מניד בראשו ומתלוצץ... ל"א מתנודד לצאת בגולה. וכן ת"י על דאסגיתון עליהון פתגמין ככן תטלטלון [ירמ' מח כז]. יתנודדו בראשם להניע ראש [תהלים סד ט]. לנוד – כמו [ישע' נא יט] מי ינוד לך, (וכן ירמ' כב י, במ"ג הציון לפרק ט"ו פסוק ה "לא תנודו לו", אך שם כתוב "ומי ינוד לך", ובמ"ג המאור תיקנו זאת) ואל תנודו לו, קונפליינדר"א (לקונן. חסר בדפוסים) בלעז [איוב ב יא]. וינודו – קונפליינט"א (קינה. חסר בדפוס) בלעז [איוב מב יא]. #ב. במנוד ראש – ברתת וענוה יתירה [שבת קד.]. @+מ"מ: סנה' קד ע"ב ד"ה לא עליכם. ראה גוד, נדד, נודד

~נוד (ג)

של עור מלא יין וקשור ומונח בתוך דיסקיא של עור [ע"ז לא. עיי"ש ד"ה ואי כייף]. קנקן של עור [ע"ז לג.]. *+מ"מ: ב"ב כד ע"ב ד"ה אימור. ראה גוד א, דיסקיא, זיקא, זרנקה, נאד, נבל ב, נד

~נודב

*שבט נודים (דה"א ה יט).

~נוה (א)

ולא ינוה – לא יתקיים מדורו ונוהו... לא יתקיים הוא ונוהו (מפרש פעמיים באותו פסוק) [חבקוק ב ה]. ואנוהו – אנקלוס תרגם לשון נוה, (כמו ישע' לג כ) נוה שאנו, (וכן שם סה י) לנוה צאן. ד"א ואנוהו, לשון נוי, אספר נוי ושבחו לבאי עולם, כגון [שה"ש ה ט – י] מה דודך מדוד, דודי צח ואדום וכל הענין [שמות טו ב]. התנאה לפניו [סוכה לג.]. אנוהו – (נוטריקון) אני והוא [שבת קלג:]. נאות יעקב – בתי יעקב, לשון [ישע' כז י] נוה [איכה ב ב].

*ואנוהו היא מילה יחודית משרש נוה (וכן ינוה מחבקוק ב מאותו השרש), בספר לקט מפאה לר' ראובן קמפניינו (ירושלים תשס"ט) עמ' 10 מביא כמה פירושים מהמכילתא (דר' ישמעאל בשלח, מסכתא דשירה ג) למילה אנוהו: מלשון נאה, נוי – אתן לו נוי, לשון אָדָמָה לו – אני והוא לשון אספר נוי ושבחו, אעשה לפניו בית מקדש נאה. ראה אנוהו, נאה ב, נוי

~נוה, נוה (ב)

נוה רועים – עדר (במ"ג מדור) רועים [ירמ' לג יב], דיר הרועים, כמו (צפניה ב ו) נות כרת רעים [ש"ב ז ח]. מדורי מלכיא [עמוס א ב]. נות – נוה עראי [צפניה ב ו]. הנוה – ת"י נאות [– ירמ' ו ב עיי"ש]. נוה – נוה הרועים וגדרות צאן [דה"א יז ז]. נוה תנים – מדבר [ישע' לד יג]. בְנוֹה תנים רבצה – נוה מרכץ תנין... מקום חציר הנעשה לקנה וגומא... [שם לה ז].

*+מ"מ: ישע' מד ד, ירמ' מט יט, נמד, הושע ט יג, תהלים סח יג, קהלת יד. ראה נאה ב, נה

~נוול

נעשה איברים [ב"ק נא.].

*ראה מנוול, נול, עולל

~נוולה (א)

את ונוולה אחי – אתה והיא קרובים אתם ותתרצו ביניכם, ונוולה לשון ארמי, בין בזכר בין בנקבה כשרוצה לומר אתה והוא או אתה והיא. כך ראיתי בתשובת הגאונים, ואני אומר שזה שמה [ב"מ סז.].

*ראה נול

~נוון

*ראה נונה

~נוז

שעטנז – דבר שהוא שוע טווי ונוז. ואומר אני לוז

א, נח, נחח, נחם, נחת ב, נחוח, עטש, קור ד, רוח א, רצון

~נוחה

*בנו הרביעי של בנימין. בבראשית מו כא לא מובא (דה"א ח א-ב).

~נוט

*ראה נוטה (ב)

~נוטירין

נוטירין – סופרים שלהם (של האומות), והם קורין אותם נוטירין [סוטה לה:].

*ברוב מהדורות הש"ס סוף הדיבור הוא נוטירין ויש גורסים נוטרי" או נוטיר" ואינו רשום באוצר הלעזים. ר' שלום דזשיקאב הפנה אותי לתשבי ערך נוטירין : ואני קבלתי מפי הקרדינאל שהוא לשון יון וגם בלשון רומי קורין לסופרים נוטארי, וכן בדברי רז"ל קראו להן נוטירין. עיין במדבר לא י ד"ה טירתם : מקום פלטירין, ובחומש שי למורא (המהדורה השלמה עם כתר תורה הכוללת ביאורים ופירושים ברש"י, וכן כמות אדירה של שינויי נוסחאות וגירסאות) מובא מכ"י : נוטירין שלהם, ובדפוס אלקבץ : ניטורין שלהם והם לשון מושב כומרים שלהן יודעין חקיהם. נוטר - ראה נטר (ב)

~נוטריקון

כתב אות אחת נוטריקון – שעשה סימן נקודה עליה, לומר שלהבין בה תיבה שלמה כתבה [שבת קד:]. דברי תורה נוטריקון הם נדרשים, מכלל הן לאו ומכלל לאו הן [שמות כ יב, דברים יא כא].

*בגמרא שבת נאמר : מנין ללשון נוטריקון שהוא מן התורה? שנאמר (ברא' יז ה) כי אב המון גויים נתתיד.

דמשק – דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים [ברא' טו ב]. דולה ומשקה – נוטריקון של דמשק [יומא כח:]. אברהם – כי אב המון גויים, לשון נוטריקון של שמו [ברא' יז ה]. נפתלתי – נתקבלה תפילתי, ומ"א יש רבים בלשון נוטריקון [ברא' ל ח]. אבן ישראל – לשון נוטריקון אב וכן [ברא' מט כד]. לשד – לשון נוטריקון, ליש שמן דבש [במד' יא ח]. ירט – רבותינו חכמי המשנה דרשוהו (שבת קה). נוטריקון יראה ראתה נטתה [במד' כב לב]. חרצובות – רבותינו פירשו נוטריקון שאין חרידין ועצבין [תהלים עג ד]. גיהק – נוטריקון גו הקים [ברכות כד]. תרביצא נאה וגילה – נוטריקון של תרנגול [שם נז:]. חרדין ועצבין – נוטריקון דחרצובות [שבת לא:]. שית זונה – נוטריקון דשחוזות [שם נד:]. פחז – נוטריקון הוא [שם נה: עיי"ש]. מתקשטות – דומה למקשה כעין נוטריקון. פתיגיל – נוטריקון פתח גילה [שבת סב:]. פירש שדי מזיו – נוטריקון של פרשו [שבת פח:]. שפירש שדי מזיו שכיתו – פרשו נוטריקון [סוכה ה:]. דכ"ץ – נוטריקון דכים כנים צדיקים [שבת קד:]. לא

לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו, מישטי"ר (לערבב) בלעז, כמו (מו"ק יב). חזיין לנאזי דאית בהון, שאנו מפרשין לשון כמוש פליישטרי"ר (לכמוש, לנכול). ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים [ויקרא יט יט], ארוג – הוריות יא. יבמות ה: נדה סא:].

*יש סתירה בולטת בין הפירושים השונים. בנדה סא ע"ב תוס' ד"ה שוע טווי ונוז וביבמות ה ע"ב תוס' ד"ה עד שיהא מפרש ר"ת נוז - שזור כפי שמפרש רש"י בויקרא. ראה נבל ג, נול, נזייתא, שעטנז

~נוח

א. ונחנו עליו – וננוח עליו, לשון חנייה, כמו (שמות י יד) וינח, (ישע' ז ב) נחה [ש"ב יז יב], שכך ושקט בנחת [משלי יד לג]. ואנחהו – לשון הנחה ומרגוע [ישע' נז יח]. מנוחה – שכינה, כמו (במד' יא כו) ותנח עליהם הרוח [ירמ' מה ג].

ב. אל תניחנו – אל תעזבנו [ירמ' יד ט].

ג. לא ינוח – לא יזדווג [סוטה ב:].

ד. ויניחו – י"ת ופסקו [ש"א כה ט].

ה. אין רוח חכמים נוחה הימנו – אין [אצ"ל שאין] רוח חכמה וחסידיה בקרבו [ב"ק צד: עיין במהרש"א], אין נחת רוח לחכמי ישראל במעשיו של זה, אין דעתם נוחה עליהם הימנו, על ידו [ב"מ מח:]. אין דעת חכמים נוחה עליהם במעשיו, כלומר אין מחזיקין לו טובה, שלא הצריכוהו לכך [קדושין יז:]. אין רוח חסידים נוחה הימנו – דעתן של חסידים אינה מעורבת עמו, שאינו הגון בעיניהם על מה שעשה. נוחה – עריבה, אין מתרצין במעשיו [שבת קכא: עיי"ש בד"ה ואותן חסידים].

ת"ח) נוחין זה לזה בהלכה – נושאין ונותנין בה בנחת רוח, מתעסקין כדי שילמדו זה מזה. לשון אחר מנהיגין זה את זה להבנתה של הלכה, כמו לך נחה [שם סג:]. רוח הבריות נוחה הימנו – אהוב לבריות [אבות ג י].

קורת רוח [משלי כט ט]. נחת רוח בעשרו – שמח בחלקו, אם מעט אם רב [שבת כה:]. נחת רוח ליצרו – שמשכך את חמתו [שם קה:]. נחת רוח – שלא יתערבב רוחם על ידי הבריות, כגון ע"י חיות ולסטים [ברכות כט:]. הנחת רוח – נחת רוח לפני הקב"ה שאמר ונעשה רצונו [תהלים מז, זבחים מז:]. גלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי אלילים... [שמות ז ג].

@מ"מ : ויקרא יט ה ד"ה לרצנכם, שם כו לב, איוב כט ה, מגילה יב ע"א ד"ה שקרא, שם כח ע"א ד"ה משניאי, כתובות צה ע"א ד"ה רב אשי, סוטה מז ע"ב ד"ה נתעוותו, גיטין נה ע"ב ד"ה מקחו, ב"ק נט ע"ב ד"ה אבדה, ב"ב מט ע"ב ד"ה מאי עד נ ע"א, שם קלב ע"א ד"ה ושמואל ראה אנת, אנחתא, הנחה, חנה, טוב

יחרוך – נוטריקון דריש ליה, לא יחיה ולא יאריך [ערובין נד:] רועה זונות – נוטריקון זו נאה וארענה [ערובין סד:] לא נאמר – נוטריקון לאמר [פסחים מב:] דם תהא אחריתו – נוטריקון של דמהריא [ר"ה כא:] מהשתרע – דריש בנוטריקון מהשתרר ריע אחד [יומא ט:] נימח על פיסת היד – מחוספס נוטריקון [יומא עה:] אפיקטויזין – בנוטריקון אפיק טפי זין [סוכה מ:] וינפש דורש בנוטריקון ווי נפש [תענית כז:] אלם כמשמעו נוטריקון אישתקיל מלוליה [חגיגה ב:] שלציון – נוטריקון שלוף דוך [יבמות קט:] אשל – נוטריקון הוא אכילה שתיה לווה [סוטה י.] בשן – בין שן נוטריקון [גיטין נז:] אישתקיל מלוליה – נוטריקון דאלם [גיטין עא:] אין זקן אלא שקנה חכמה – ולשון נוטריקון דבר הכתוב [קדושין לב:] ראה נח:] לשון אנפריא – נוטריקון אין פה ראייה [ב"מ כג:] מדון – נוטריקון מאה דני [סנה' ז.] כשפים – נוטריקון כחש פמליא של מעלה [סנה' סז:] אל מלך נאמן – בנוטריקון שמאמין עליו הקב"ה [סנה' קיא:] יחרוך – נוטריקון יחיה ויאריך [ע"ז יט:] דשתנא – נוטריקון ד' דרך, ש' נשים [ע"ז כד:] נוטריקון בצקלוננו – ב' בא, צ' ויצק, ל' לנו, ו' ואכלנו נ"ו ונווה... נעלסה – נוטריקון נושא ביצתו... [מנחות סו:] עיי"ש.] כשפים – מכחישים פמליא של מעלה [חולין ז:] צמל – נוטריקון יצתה מלאה [נדה מז:]

*נוטריקון - נוטר אות קונה תיבה. נוטריקון בלטינית מובנו כתיבה מהירה, כלומר בקיצור. עין בספר אלפא ביתא תניתא דשמואל (אשכנזי) זעירא עמ' 678. +מ"מ : מנחות צח ע"א ד"ה ועלה, בכורות נו ע"ב ד"ה והכתיב. ראה גימטריא, נמוק

~נוי (א)

נוי סוכה – פירות שתולין בה לנוי [שבת כב:], סדינין הפרוסין תחת סכך לנוי [סוכה י:]. קומה זקופה נוי באשה [שה"ש ד ד, עיי"ש ה י – יב, ז ב – ח]. כלה צריכה נוי שתחבב על בעלה... [יומא עג:] נוי הוא לאשה שיהיה דדיה מובדלים טפח [כתובות עה:].

*בגמרא תענית כו ע"ב נאמר : בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה. +מ"מ : ישע' ד ב, שה"ש ה ייב, שם ז ה, שבת סב ע"ב ד"ה הלוח, ערובין נו ע"ב ד"ה ואי מהא, גיטין צ ע"א ד"ה דהא, ב"ב כד ע"ב ד"ה מרחיקין, ע"ז מד ע"ב ד"ה היא באה, שם נא ע"ב ד"ה מצא ואילך, בכורות מג ע"ב ד"ה אבל יש לו, ערכין יד ע"א ד"ה מילתא, ערכין לג ע"ב ד"ה שדה. ראה אפדה, הוד, זון, חן, יפה, יפי, כלה ב, כתם, נאה א, ב, עתיק ב, פקע, צבי, שבכה, שד ב, שדה א, תלפיות

~נוי (ב)

מקום [שבת ל:].

~נויה

*ראה נביה

~נוית

*ראה בית אולפנא, ניות

~נוכח

*ראה יכח

~נוכל

*ראה נכל

~נול, נוול, נולה

נוולה – אורגת [גיטין לד. ב"ב יג:]. טווה [סנה' צה:]. עומד לנוולה – ראוי אותו בגד לאורגים, שהוא מחליק המטוה של אריג בסובין או בשום דבר כדי לחזקו. כורך בגד כל שהוא על אצבעו להגין עליו שלא יחתכנו החוט, והיינו עומד לנוולה לכרוך על אצבעו כשאורג ומטווה החוטיין, ונוולה היא אריגה כדאמרין במסכת גיטין (לד.) אשכחה דיתבא ונוולה [מעילה יח:].

*ראה כרכב, נוז, שבת ב

~נולד

*ראה ילד א

~נול, נולי

אשפה [דניאל ב ה, ג כט]. נולד – ענין טינוף ומחארות [עזרא ו יא:].

~נום, נומה, נמנם

#א.נמו שנתם – נרדמו בשינה, לשון תנומה [תהלים עו ו]. נמו – לשון תנומה [נחום ג יח]. נומה – עצלות ותנומה [משלי כג כא, עיי"ש]. נומה – תנומה [משלי כג כא]. נינום טובא – נישן הרבה [ערובין סה:]. מתנמנם – שומיילייר (לחטוף תנומה קלה, לנמנם) בלעז [תענית יב:]. לפעמים אדם אינו מתנמנם אלא מעט ודיו בכך [סוכה כו:].

#ב.נמנמם – גוסס [בע"י נוסף : ולשון מעליא נקט] [מו"ק כח:].

@בפסחים קכ ע"ב בגמרא : נים ולא נים, תיר ולא תיר. כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברה. +מ"מ : תענית יב ע"ב ד"ה נים, סנה' ז ע"א ד"ה היא, שם ע"א ע"א ד"ה וקרעים, תוס' נדה סג ע"א ד"ה נים. ראה הינומא, קריאתא, רדס, שינה, תנומה

~נומי

*ראה נימא, צמח א

~נון

נועדיה הנביאה – נביאת שקר (שנשכרה ע"י מתנגדיו של נחמיה (סנבלט וטוביה) להטיל עליו מורא בשעת בנין החומה) קבלה שכר מסנבלט (נחמיה ו יד).
*בעזרא ח לג נזכר נועדיה בן בניי הלוי בימי עזרא.

~נועז

עם נועז – כמו לועז, אלו אשור ובבל (ס"א אלו כל האומות) שאין לשונם לשון הקודש [ישע' לג יט].
*יש סוברים משרש יעז. ראה לעז, עז א, ב

~נוף (א)

יפה נוף – עיר שהוא (כך במ"ג ובמ"ג הכתר שהיא) נוף יפה, לשון (משנה מכות פ"ב מ"ז) נוף של אילן. ד"א כלה של (במ"ג הכתר כלת) יופי, שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי (ר"ה כו). ומנחם (ערך נף) חברו כמו (יהושע יז יא) שלשת הנפות, קונטרדי"א (חבל ארץ) בלעז, אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן. ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים [תהלים מח ג]. נופו של אילן – כלומר מעט ממנו [קדושין מ:].

*בספר שבילי אמונה מאת ר"מ אלדבו בנתיב השני כותב: הארץ מתחלקת לשבע ישובין, וכל ישוב נקרא בלשון ערב אקלים ובלשוננו נקרא נוף, ולכן נקרא א"י יפה נוף... ולכן הוא אוירה הממצוע והטוב והמובחר שבכולם. ע"כ ובספר ציוני הש"ס מציין שזו אולי הסיבה שאוירא דא"י מחכים (ב"ב קנח ע"ב). ראה יחור, מף, צמרת

~נוף (ב)

נפתי משכבי – הנפתי הריח, כמניף בסודר בבית הבושם להביא הריח מלמעלה למטה, וינטילי"ר (להניף, בכיוון הרוח. חסר בדפוסים) בלעז. ודונש פירש לשון קיטור ואמר שאין לו דמיון [משלי ז יז]. התנופפי – התרוממי [ע"ז כד:]. וינטילי"ר בלעז [סוכה לז:]. תניפנו – תנופפו... לשון (ב"מ פו). הניפו לי במניפה [יבמות סג:].

תנופה – הולכה והובאה, וינטילי"ר (להניף) בלעז [שמות כט כז], כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד לעצור טללים רעים [שמות כט כד, ויקרא כג יא]. הונף – היינו מוליך ומביא, וינטילי"ר (להניף) בלעז [ביצה לג:]. והניף – מוליך ומביא, מעלה ומוריד [במדבר ה כה], מוליך ומביא [סוכה לז:].

יום הנף – י"ו בניסן, יום הנפת העומר [סוכה מא. ר"ה ל.], י"ו בניסן, שבו מניפין את העומר [מנחות סח:].

לחם תנופה – לחם המורם לשם גבוה [ויקרא כג יז].
*עיי' בה"ר שענין תנופה צ"ע אם כולל בנוסף למוליך ומביא גם מעלה ומוריד. מעלה ומוריד לכאורה הכוונה לתרומה, שכן רש"י מפרש בשמות כט כז: הורם - לשון מעלה ומוריד (את

ינון שמו – יגדל... ינון לשון מלכות ושררה, כמו (משלי כט כא) ואחריתו יהיה מנון, (ברא' כא כג) ולניני (כלומר) השליט. אמרו בלבם נינם יחד (להלך עד ח) – מלכיהם יחד [תהלים עב יז]. נינם – מושליהם, וכן ינון שמו, (משלי כט כא) ואחריתו יהיה מנון, כל מושליהם... [שם עד ח]. ימשול ויגדל – מגילה י:.

*יש מפרשים ינון מלשון התמדה, קיום. בשמות לג יא נזכר נון (שם של דג) בן אלישמע, אביו של יהושע משבט אפרים. בספר רב פעלים לר' אברהם בן הגר"א בהקדמה (עמ' י"ב ומביאו גם אהרן הימאן באוצר דברי חכמים ערך "ריש קטיעה ימלל") מובא מעשה על מקור השם "נון", וכבר הוכח שזה מדרש מזויף (המבוסס על סיפור יווני מיתולוגי. עיי' בעלים לתרופה מאמרו של ר' יצחק ישע' ווייס מדרשי חז"ל או מדרסי עמי הארצות וכן במהדורה החדשה של הספר רב פעלים, הוצאת מישור). +מ"מ: פסחים קיט ע"ב ד"ה נון בנו, מעילה יט ע"א ד"ה דהבא. ראה יהושע, ינון, נונא, נין

~נונא

שם דגים שבים [ע"ז לט:].
*ראה נון, שער הדגים

~נונה

מתנוונה – מכחשת [סוטה ו:].

~נוס

הניס – הבריה [שמות ט כ]. נסה – ברח [ישע' י כט]. לא נס – לא ברח [סוטה יג:]. לנוס – למי שננס... כמו לנס, כמו (מיכה ב ח) שובי מלחמה, ששבו מן המלחמה... תאמר לנוס על מי שננס כבר, וקורוהו נוס, כלומר מוכרח. ואם תאמר לנוס לברוח... לא ידעתי האיך יאמר לשוב לשבת בארץ, הרי עדיין לא נס, ומהיכן ישוב [במדבר לה לב]. לא נס – לא ברח [סוטה יג:].

*הרד"ק בשרשים מביא את פירוש רש"י ומציין כי יפה פירש. ראה מנוס, מסוס, נס

~נוע

נע ונד תהיה – אין לך רשות לדור במקום אחד [ברא' ד יב]. נעו – נשמטו בדם [איכה ד טו]. וינועו – אין נוע אלא זיע [שמות כ טו, עפ"י המכילתא]. ויניעם – ויטלטלם, כמו נע ונד [במד' לב יג]. כשאדם מדבר, מנענע שפתיו ורוח יוצא [ב"ק ס:].

*+מ"מ: ש"ב כו, פסחים פא ע"ב ד"ה טעון, יומא עא ע"א ד"ה זה מקום, תוס' סוכה לו ע"ב ד"ה בהודו. ב"ב קסז ע"א ד"ה אמצרא וד"ה קס. ראה בחש, הנע, נדד, זועה, מנענעים, נוד א, נועה א, רחש א, רטט

~נועדיה

בנוצתה, דמתרגמינן באוכליה, כך חברו מנחם [איכה ד טו].

*בספר לפשוטו של מקרא מבאר ש"נצו" באיכה אינו משורש נצה, שאין משמעו מסתבר בפסוק, אלא משורש "נוץ" שהוא מקביל ל"נוע". ראה נוצה, והפירוש שם לירמ' מח ט סותר את הפירוש באיכה.

#ג. עוף ששמו נוצה [איוב לט יג].

נוצה של עזים – %+מ"מ : שבת סד ע"א ד"ה שק, ד"ה וקולע, ד"ה חבק.

@ראה כנף, נוץ, נצה

~נוצר

*ראה נצר ב, צור

~נוצרי

ההולך בטעות של אותו האיש שצוה להם לעשות יום איד באחד בשבת [ע"ז ז].

*הכוונה ב"אותו האיש" היא ליש"ו ובדפוס ויניציא נדפס א"א - ר"ת אותו האיש. בדפוסים הנפוצים (וילנא וכו') של הגמרא כתוב במקום יום איד - יום א', וצ"ל יום נוצרי, וברש"י הושמט פירוש זה ע"י הצנזור. הרמב"ן בברא' מא מה מזכיר את "הנוצרים המעתיקים". ראה בן סטרא, יש"ו

~נוקד

נוקד (בפסוק : נקד) – (ת"י) מרי גיתין (רועי צאן) [מ"ב ג ד, עמוס א א].

*ראה בוקר, רועה

~נור, נורא (ב)

#א. אש [דניאל ז ט, י, שבת קנר. – עיי"ש, ב"ב עג. זבחים קטז: ערכין טו:]. דליקה [קדושין פא:]. נורא – אבוקה [פסחים קג: ע"ז יא]. נורא – אור [ע"ז כח:]. #ב. גומא שעושיין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבכל המקרא [דניאל ג ו]. כיפי דנורא – אבנים של אור [מ"ק כה:]. כדמיקילין בנורא – כאלו נשרפו באור [ב"מ פה:]. מדוכרי דנורא – אבוקות [מ"ק יב:]. פולסא דנורא – מקלות של אור [יומא עז:].

@+מ"מ : קדושין פא ע"א ד"ה אמר נורא. ראה נהר דינור, זיק א, נר, מראה (ב), פלדה

~נור (ב)

#ב. שם עבודת כוכבים [נדרים סב:].

~נורא

יראוי [תהלים סח לו]. נורא תהלות – יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו [שמות טו יא]. נורא עלילה – יראוי על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלויים לך [תהלים סו ה]. מה נורא – מה דחילו. דחילו שם דבר הוא... [ברא' כח יז].

התרומה), וכן בויקרא ז לד : תנופה, תרומה - מוליך ומביא, מעלה ומוריד. וכן במשנה מנחות פ"ה מ"ו : מוליך ומביא מעלה ומוריד, שנאמר (שמות כט) אשר הונף ואשר הורם. אך למעשה נראה שאין תחום מסוים בין תנופה לתרומה כפי שנאמר בבריתא למשנה הנ"ל במנחות סב ע"א (הובא בפירש"י לעיל לויקרא כג יא). כך שמעלה ומוריד אמור גם בתנופה ולאו דווקא רק בתרומה. אונקלוס מתרגם תרומה - אפרושתא, תנופה ארמונתא, לשון הרמה. הרמב"ן לויקרא י טו מביא בשם רש"י פירוש שלא נמצא בדפוסים שלנו אלא רק בדפוסים קדמונים מועטים (וכן במזרחי) : שוק התרומה וחזה התנופה - לשון אשר הונף ואשר הורם. תנופה מוליך ומביא, תרומה מעלה ומוריד, ולמה חילקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה... לדעת הרמב"ן נאמר בשוק תרומה לפי שהוא מורם עם החלבים והלחם, ואילו החזה מונף בפני עצמו. ראה נפה ב, עוף ב

~נופך

*מובא בקידושין מח ע"ב וכן בב"ק צט ע"ב ומשמעו תוספת.

~נוץ

הנצו הרמונים – כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל. הנצו נופל נצו [שה"ש ז יג], גדלו כל צרכך וכבר הנץ גדל סביבותיו כעין שומר שיש לאגוזים קטנים [ערובין כא:]. משינצו – משיגדל הנץ סביב. נץ ברמון כקפרים באביונות [ברכות לו:], משיגדל הנץ עליהן [פסחים נג:]. וינאץ השקד – לשון [שה"ש ז יג] הנצו הרמונים... אמרו רבותינו (שבת קנב.) זו קליבוסת, הנק"א (מותן) בלעז, שעצם הירך תקוע בה, ובזקנותו בשרו כחוש, והעצם בולט, כמו נץ האילן שהוא בולט [קהלת יב ה].

*ראה נוצה, נץ, נצה

~נוצה

#א. כנפיו – כל כנפי הגוף. נוצה – היא הדקה שהיא בבשר כמין צמר, שאין לה שרשים קשים [שבת קח:]. כנפיה היינו נוצה גדולה שעל כל גופה, פלומי"ש (נוצות) בלעז. נוצה היא הדקה הסמוכה לבשר שאין לה קנים, ובלעז מולש"א (פלומה) [חולין נו:]. צמר של עזים קרי נוצה לפי שאין רך כשאר צמר [מנחות לט:]. #ב. בנוצתה – עם בני מעיה (זבחים סד:). ונוצה לשון דבר המאוס, כמו (איכה ד טו) כי נצו גם נעו, וזהו שתרגם אנקלוס באוכליה, וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה. ורבותינו ז"ל אמרו (שם סה.) קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה, ונוטלו עם הנוצה שעל העור [ויקרא א טז]. לשון פרש ודבר מאוס הוא, כמו כי נצו גם נעו [זבחים סה:]. נצא תצא – במעופה וחפזון תצא... ויהיה נצא מגזרת נוצה, כן חברו מנחם, וכן (איכה ד טו) כי נצו גם נעו. וי"ת אעזו כתר [ירמ' מח ט]. נצו – לשון סרחון ולכלוך, כמו (ויקרא א טז) מוראתו

*לפי רוב המפרשים משמעו נורא במעשיו. ראה ירא, נור

~נוש

*ראה אנש

~נותר

בשר פסח שנתעצלו באכילתו וניתותר [פסחים פג.],
בשר שניתותר חוץ לזמנו והקטירו [נדה מ:].
הנותרות – הרעועות, החולות והעקרות שאינן אלא
שיריים [ברא' ל לו].
*ראה יתר

~נזה

אשר יזה – יהא ניזה, כמו (איוב טו כט) ולא יטה
לארץ מנלם, יהא נטוי [ויקרא ו כ]. יזה – יתיו [יומא
י:]. הזאה – זריקת הדם [מגילה כ: חולין קלג].
*ראה מצוי, נטה, נצה

~נזהא

*ראה ניהא

~נזויא

שם מקום [קדושין כה].

~נזח

*ראה זחח

~נזיד

תבשיל [– שמות יח יא, מ"ב ד לח, חגי ב יב], תבשיל,
כמו (ברא' כה כט) ונזיד עדשים [פסחים טז:].
*מ"מ : סוטה יא ע"א ד"ה שבשלו. ראה זוד

~נזיהותא

*ראה ניהא

~נזייתא, נזייתא

נזייתא – כמו (ב"ק לה). נזייתא דשיכרא, נזיי – גרעינין
דאית בהו בשומשומין דחזו למיעבד בהו משחא
[מו"ק יב:].
נזייתא – סדר מטילי שכר שעורין, תחילה נותנין כלי
ואח"כ אוכל ואח"כ משקה [פסחים כ.]. נזייתא – גיגית
שעושין בה שיכר [סוכה כ: כתובות ו. ע"ז לא:], כלי
שהשיכר בתוכו [ב"ק לה.]. נזייתא – כסוי הכלי [ב"ק
לה.].

*בערוך מפרש פתח הקנקן, ומוסיף שנייתא, כד, חבית וקנקן
אחד הן. עיין אור זרוע ח"ב הלכות שבת סימן נט בשם ר"ת.
ראה נוז

~נזיפה

*ראה נוף

~נזייתא

*ראה נזייתא

~נזיר

שר [נחום ג יז – איכה ד], נזיריה – שריה, כמו נזר
וכתר. ואני אומר נזיריה ממש, שהיו מגודלי שער
ונאים ביותר [איכה ד ז].
סתם נזירות שלשים יום, כדכתיב (במד' ו ה) קדש
יהיה. יהיה בגמטריא שלשים הוו [שבועות כז:
בקיצור, בכורות יב:].

*נזיר הוא אדם שנדר על עצמו לא לשתות יין ושכר או כל דבר
אחר היוצא מן הגפן. נזיר מגדל את שעריו ואינו יכול להיטמא
למתים. סתם נזירות היא שלשים יום ויש נזיר עולם שקיבל על
עצמו נזירות לעולם שמותר לו לגלח אחת ל"ב חדשים
כאבשלום בן דוד (וצריך להביא קרבן בשעת הגילוח), להבדיל
מנזיר שמשון שאסור לגלח עולמית. בפירוש הריב"ן למכות כב
ע"א מפרש נזיר שמשון – ע"י מלאך קבל עליו נזירות. ואית
דמפרשי נזיר מן הבטן, וקשיא לי... +מ"מ : מגילה ג ע"ב ד"ה
ולאחותו, מו"ק יז ע"ב ד"ה שלא, חגיגה י ע"א ד"ה אין, סוטה ט
ע"ב ד"ה דברים, טז ע"א ד"ה והלכה. ראה זור, נזר א ב, קרבן
נזיר. נזירה – ראה סוט

~נזל

נזולים – קורנ"ץ (רצים, שוטפים)... מים שהם קרים
נזולים [ירמ' יח יד]. הרים נזלו – כמים נזולים נמוגו
[שופטים ה ה].
*ראה זול ב, זלל

~נזם

#א.^(ת"י) ארון [יחז' טז יב].

#ב.^נזמים – נזמי האוזן [שבת נט:].

*רש"י מדגיש שכאן הכוונה לנזמי האוזן בניגוד לנזמי האף, כפי
שמפרש הראב"ע בבראשית כד כב : יש נזם שהוא באף, גם
באוזן, ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצחו. מובא בכלים
פ"א מ"ט ועיין בערוך ערך צנר א. +מ"מ : ברא' כד מז, לה ד,
משלי יא כב, שם כה יב, סוכה מט ע"ב ד"ה מאי דכתיב. ראה
חח, חטם, חלי א, כפא (ב), כתם, נוף, עגיל, עדי, קטלא

~נזף

נזיפה – גערה [ביצה כ: מו"ק טז. חגיגה יב. בהיפוך,
אבות ו ב].
נזוף – מנודה [אבות ו ב]. נזוף – נוטריקון נזם זהב
באף חזיר... [אבות פ"ו מ"ב].
*מ"מ : ברא' יט ט, תענית כד ע"ב ד"ה בסכיני, זבחים קב ע"א
ד"ה נאמר, חולין קלג ע"א ד"ה נוף. ראה גער, זעם, זעף, חרה,
נדוי, ניהא

~נזק

הפסד [דניאל ו ג]. החובל בחבירו נותן לו מה שהוא שווה עכשיו פחות מבתחילה [ב"ק ד].

*נזק הוא הפסד הנגרם לרכושו של אדם ע"י גורם אחר, והוא אחד מחמשה שהחובל חייב לשלם לנחבל. נזק מופיע במקרא רק באסתר ז ד, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. ראה פגע ב

~נזר (א)

#א. שיער... ל"א כתר, לשון גדולה, וכן ת"י רברבך. וכן חברו מנחם [ירמ' ז כט], שער הראש [יומא פה. סוטה מה: – ירמ' ז], עטרה [דה"ב כג י, נזיר ה.].

*ראה גז א, ב, וורדא, כליל, כתר #ב. נזר הקדש – זה הציץ [שמות כט ו]. אבני נזר – טורי חושן ואפוד [זכריה ט טז].

#ג. כלילא (בסוגריים כתוב "כזה" ובש"ס עוז והדר מובא ציור בצורת עיגול) [הוריות יב:].

#ד. את הנזר ואת העדות – ספר התורה... ורבותינו אמרו הנזר הוא העדות... [מ"ב יא יב]. נזר הוא העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינו הולמתו [מ"א א ה].

@ראה נזיר, עדות

~נזר (ב)

וינזרו – אין נזירה אלא פרישה, וכן הוא אומר (יחז' יד ז) וינזר מאחרי, וכן (ישע' א ד) נזורו אחור, יפרשו מן הקדשים בימי טומאתם. ד"א וינזרו... ולא יחללו את שם קדשי... [ויקרא כב ב], נזירך – שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם [ויקרא כה ה]. והזרתם – אין נזירה אלא פרישה, וכן (ישע' א ד) נזרו אחור, וכן (ברא' מט כו) נזיר אחיו [ויקרא טו לא]. וינזרו – ויבדלו מלעבוד [סנה' פג:]. הנזר – לפרוש מן התענוג... אין נזירה בכל מקום אלא פרישות [זכריה ז ג]. וינזרו לבושת (הושע ט י) – סרו מדרכם והלכו אחר הבושת [סנה' קו]. להזיר לה' – להבדיל עצמו מן היין לשם שמים [במד' ו ב], והזרתם – והפרשתם [שבועות יח: – ויקרא טו לא]. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה [במד' ו ב, הושע ט י, זכריה ז ג], נזורו אחור – אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות, וכן הוא אומר [ויקרא כב ב] וינזרו... וכן (ברא' מט כו) נזיר אחיו, אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם... [ישע' א ד]. והזרתם – מתרג' ותפרשון [מו"ק ה.].

נזיר אחיו – פרישא דאחיה, שנבדל מאחיו... [ברא' מט כו], שהופרש מאחיו במכירתו [דברים לג טז]. נזורו – כמו נזיר אחיו, פורני"ט אשיברי"ץ (נהיו מנותקים) בלעז [יחז' יד ה]. לנזירים – ת"י למלפין, שהיו פרושים מדרכי עם הארץ ועוסקין בתורה. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה [עמוס ב יא].

ענבי נזירך – שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם [ויקרא כה ה]. נזריה – הענבים המשומרים [ויקרא כה יא].

*יש חפיפה בין זור לנזר. הרמב"ן מפרש [ויקרא כה] ענבי נזירך – ענבי גפנים שלא נעבדו ולא נזמרו. +מ"מ: במד' ו ב, תוס' נזיר מא ע"א ד"ה ותו, יב ע"א ד"ה מאי טעמא. ראה זור, מנזר, נזיר

~נח (א)

נח נפשיה – מת [ב"ק פו.]. ניח – שוכב [שבת כא.].

~נח (ב)

(נח, מלשון) זה ינחמנו – יניח ממנו את עצבון ידינו... וזהו ינחמנו – יניח ממנו. ואם לא תפרשהו כך, אין טעם הלשון נופל על השם, ואתה צריך לקרות שמו מנחם [ברא' ה כט, עיי"ש]. לאחר שהיה נח בן חמש מאות שנה הוליד את שלשת (בניו) [סנה' סט:]. (נח נקרא) איש האדמה – (ש)היה לו ללמוד מאיש האדמה... [סנה' ע.]. מנח נפרדו כל העולם וג' בנים היו לו [סנה' קיא.].

*נח הוא בן למך בן מתושלח. השם נזכר ביחזקאל יד אך קשה להניח שהכוונה שם לנח הנזכר בבראשית שכן יותר מאלף שנה מפרידים ביניהם. ישנו ביטוי ידוע "נח בשבעה שיבושים" (ביידיש: נח מיט זיבן גרייזן), או כפי שהילדים שואלים כיצד כתבים נח עם שבע שגיאות? בספר ביעור הקוצים מבאר שגרייזן ביידיש משמעו "שיבוש" וכן "זקן" (איש שיבה). הכוונה המקורית התייחסה לנח ושבעת הזקנים בספר בראשית שהגיעו ליקנה מופלגת וחיו למעלה מתשע מאות שנה, האחרון והשמיני שבהם היה נח ולכן קשרו את הביטוי בו שכן אחרון אחרון חביב, ואיך שהוא השתבשה הכוונה. ראוי לציין שאצל כל שבעת הזקנים הנ"ל כתוב "ויהיו כל" ואילו אצל נח יש ספרים הגורסים "ויהי כל" (ברא' ט כט). +מ"מ: ברא' ו ט, שם ז ז, יחז' יד יג, ר"ה יא ע"ב ד"ה ואודו. ראה בני נח, חם, יפת, מנוחה, נוח, נחם, שם

~נחב

*בן ופסי משבט נפתלי, אחד מהמרגלים (במד' יג יד).

~נחה

נחם – נהגם, כמו (לקמן לב לר) לך נחה את העם, (וכן משלי ו כב) בהתהלךך תנחה אותך [שמות יג יז]. נוחין – מנהיגין [שבת סג.]. נהל [מ"א י כו, משלי יא ג], נהגם [דברים לב יב, תהלים סז ה], וינחם – וינהגם [תהלים קז ל.]. כמו הנהיג [משלי ו כב]. להורות [שמות יג כא]. נתחבר... לשון נקבה... פוש"ד (נח, נשען) בלעז, לשון (שמות י יד) וינח בכל גבול מצרים [ישע' ז ב]. הוריד [דניאל ה כ]. והנחתו זו תנופה – קרי ביה "והנחתו" לשון (שמות יג יז) ולא נחם, שהוא מנחה אותו לארבע רוחות ומעלה ומוריד [מכות יח:]. להניח – אפוש"ר בלעז, כמו (שמות י יד) וינח... [יחז' מד ל.]. תנחני – מינר"ש מו"י (תוליד אותי) בלעז [תהלים

לא ד]. ינחוני – מינירונ"ט (יוליכו אותי) בלעז [תהלים
מג ג]. תנחני – נחיתני [תהלים עג כד].
*ראה הנחה, נוח, נחם, נח

~נְחוּם (א)

#א.ר"ע שימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את
כל התורה כולה בריבוי ומיעוטי... [סוטה טז].
#ב.(האלקושי, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיין
נחום א א].

~נְחוּם (ב)

*אחד משבי ציון (נחמיה ז ז).

~נְחוּץ

*ראה נחץ

~נְחוּר

שם אשת נחור מלכה בת הרן, אבי מלכה ואבי יסכה
[סנה' טז].

*נחור הוא בן תרח אחי אברהם והרן. אשתו מלכה בת הרן אחיו
וילדה לו שמונה בנים - כשד, קמואל, ידלף, חזו, בוז, פלדש, עוז
ובתואל. עוד ארבעה נולדו לו מפילגשו ראומה - מעכה, תחש,
גחם, טבח. בסנ' סט ע"ב נאמר שאברהם גדול מנחור שנה ונחור
גדול מהרן שנה (ברא' יא כו, כט, כב-כ, לא נג). בברא' יא כב
נוכר נחור בן שרוג, אבי תרח וסבו של אברהם.

~נְחוּש, נחושה

*נחוש - משמע קשה כנחשת. נחושה - משמע נחשת. +מ"מ :
שמות כז ב, ש"ב כב לה, תהלים יח לה, איוב כח ב

~נְחוּתָא

נחותא - סיעה שירדו מארץ ישראל לבבל ושעלו
מבבל לא"י וחזרו [סוכה מג].
*עיין בספר שבט מיהודה עמ' של"ח משמעות נחותי ימא. ראה
אנחותא, נחת ב

~נְחִיל

נחיל - של דבורים [ב"ק פא: ד"ה נחיל]. גיור"א (עיין
בא"ה) [שם קיד].
*בערוך מפרש קיבוץ דבורים המתקבצים בתוך כוורת לעשות
דבש. +מ"מ : ב"ב פ ע"א ד"ה נוטל. ראה כוורת, נחילות

~נְחִילוֹת

מנחם פתר שם כלי זמר... ומ"א (תהלים ח) יש
מפרשים נחילות לשון נחלה, ואין זה משמעות
התיבה... ויתכן לפתור נחילות לשון גייסות, כמו
(ב"ק פא:) נחיל של דבורים, וכמו (ש"ב כב ה) נחלי
בליעל ות"י סיעת חיבין, תפילה בשביל גייסות
אויבים הבאים על ישראל... [תהלים ה א].

*אין לו דמיון במקרא. הרד"ק מביא פירוש זה בשם רב האי
גאון. כבר הובא כמה פעמים (וגם בהקדמה) שאנו מיחסים
חשיבות לכל אות ברש"י. לפי זאת המ"מ לש"ב כפי שמובא
ברש"י במ"ג המאור הוא בעייתני, שכן שם מובא "ונחלי" עם וי",
אך בשמואל כתוב "נחלי" בלי וי"ו ואילו "ונחלי בליעל" מובא
בתהלים יח ה, ואכן כך מובא במהדורת מאהרשען, ירושלים
תרצ"ו, אך גם על זאת צ"ע כיון שכידוע אין ת"י לתהלים. ראה
פסנתרין

~נְחִיר, נְחִירִים

חוטם [ברכות נה:]. כל הכועס נחיריו מוציאין עשן
[תהלים עד ה]. נחיריו - אוסייה [ב"ב עד. בהיפוך].
*נחירים הם נקבי האף, מופיע רק באיוב מא יב "מנחיריו יצא
אש", ותרגומו מאפותיה. +מ"מ : שבת קט ע"ב ד"ה נסכרין.
ראה אוסיא, חרר ב, נחר ב

~נַחַל

עמק [פסחים כב.]. מקום נמוך [מגילה ג: עיין ר"ה ל ע"א
בר"ח]. מדרון משופע [חגיגה יט. עיי"ש].
ערוץ נחלים - חורי נקיקי הסלעים. ד"א הנקיק
שעושה הנחל סביבותיו, פרייטיניי"ש (חורים,
שברים) בלעז, וכן ולידיי"ש (גאיות. חסר בדפוס)
בלעז (מה שנקרא היום ואדי או קניון) [איוב ל ו]. שדה
מכאן ושדה מכאן ונחל עמוק באמצע [ב"ק סא].
*נְחָלִים נְטוּי (במד' כד ו) לפי רש"י מדובר בנחל שנאך ונמשך
לנטות למרחוק,
נחל - נילוס הנהר... (ד"א) הירדן... [תהלים קי ז].

נחל אורג - %ראה ארג

נחל איתן - קשה, שלא נאבד [דברים כא ד], לעגלה
ערופה צריך שיהיו קנים גדילים בו, ואי לא, לא מיקרי
נחל [פסחים נג.], קשה, שאינו עושה פירות. איתן הוא
סלע [סוטה מו. בהיפוך, שם ע"ב]. לא יעבד בו ולא
יזרע (ויש לו) קרקע קשה מלא צרורות ואבנים שאין
ראוי לזריעה [ב"ב נה].

*עיין במאמרו של ר' עמרם קהתי, לפשרו של המונח נחל איתן
לאור ההלכה, ומסיק שם שגם לפי דעת הרמב"ם נחל איתן הוא
נחל שאפיקו יבש ברוב חודשי השנה, ואילו נחל אכזב הוא כמין
וודיות שבנגב, שמימיו גואים ונעלמים בפתאומיות. ראה איתן,
נחל איתן

נחל ארנון - עמק (בגבול ישראל ומואב) עמוק בין ב'
הרים גבוהים... [ברכות נד:].

+מ"מ : במד' כא יד - טו, חבקוק ג י

נחל אשכול - מגיד שנקרא על שם סופו [דברים א
כד].

נחלי בליעל - לשון גייסות (שהם) שוטפים כנחל
[ש"ב כב ה, יח ה].

נחל הבשור - %נמצא בדרום א"י. +מ"מ : ש"א ל ט, שבת
קכט ע"ב ד"ה מפגרי

נחל בתה - %ראה בתה

נחל הגד - %כינוי לנחל ארנון. +מ"מ : ש"ב כד ה

#ג.נחלתו – אלו קדשי הגבול, תרומות ומעשרות
[דברים יח א].

#ד.נחלתו ירושלים [דברים יב ט, תהלים קכב ג].

#ה.נחלה... ואחזה שניהם שוין ודרך המקראות
ליכפול לשונם... [יחז' מד כח, מובא בתשובות רש"י
סימן ג'].

@+מ"מ: במד' כו נה, מזיט, תהלים טז ו, רות ד י. ראה חלה ב

~נחליאל

*אחת מתחנות בני" במסעיהם (במד' כא יט).

~נחלמי

שם מקום [ירמ' כט כד].

*יש הסוברים שהוא כינוי של שמעיהו הנחלמי מראשי הגולים.

~נחם

וינחם ה' – נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים
למדת הדין. עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם
שעשה בארץ. וכן כל לשון נחם נחם שבמקרא לשון
נמלך מה לעשות (לאו דווקא כי בכמה מקומות המשמעות
לשון תנחומים), (במד' כג יט) ובן אדם ויתנחם, (דבר'
לב לו) ועל עבדיו יתנחם, (שמות לב יד) וינחם ה' על
הרעה, (ש"א טו יא) נחמתי כי המלכתי, כולם לשון
מחשבה אחרת הם [ברא' ו ו]. נחמתי כי עשיתים –
חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים [שם ו ז]. פן
ינחם – יחשבו מחשבה על שיצאו [שמות יג יז],
נחמתי – מחשבה עלתה בלבי [ש"א טו יא], והנחם על
הרעה – התעשת להם מחשבה אחרת להיטיב להם
[שמות לב יב], חשב מחשבה אחרת [ירמ' יח ח], נהפך
למחשבה אחרת [יואל ב ג]. נחמתי – אני מתחרט
[ירמ' לא יח]. ולא אנחם – לשוב ממחשבתי הרעה
אשר דברתי לעשות [יחז' כד יד]. וינחם – נתעשת על
הרעה לשוב ממנה [יונה ג ט]. והנחם – חשוב מחשבה
טובה [תהלים צ ג]. וינחמו – שבו לחשוב עליהם
מחשבת פליטה [שופטים כא ו]. יתנחם – לשון הפך
מחשבה, להיטיב או להרע [דברים לב לו], יתעשת
[תהלים קלה יד]. מתנחם לך להרגך – נחם על האחזה
לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך... ולפי
פשוטו לשון תנחומים, מתנחם הוא על הברכות
בהריגתך [ברא' כז מב]. נחם – קבל תנחומים [ש"ב יג
לט]. נחם ה' – נתרצה בתפלתו ונתער לי [עמוס ז ג].
לא נחם – לא חשב מחשבה אחרת [ירמ' כ טז].
והנחמתי – ואתנחם [יחז' ה יג, ברכות נט. – אנחם].
הנחם – ד"י פורפנשי"ר (להרהר) בלעז [ירמ' טו ו].
נחם לשון נחום והמ"ם משורש התיבה, כמו מ"ם של
נעם (זכריה יא ז)... [הושע יג יד, עיי"ש].
*עין בספר הפרדס דף נ"ד עמוד ג-ד. בדה"א ד יט נזכר נחם

נחל גדודין – נחל המושך בין בין גדות גבוהין שאינו
מתפשט, ומתוך כך מימיו קלים לרוץ, ואומר אני
שהוא נחל חריף ששמו אורג, והוא שאמר (איוב ז ו)
ימי קלו מני אורג, (וכן שם ט כו) חלפו עם אניות אבה
[ישע' לח יב].

נחל גיחון – %ראה גיחון

נחל געש – %נחל בהר אפרים (ש"ב כג ל).

נחל גרר – (מקום) רחוק מן העיר [ברא' כו יז].

*ליד גרר בנגב [ברא' כו יז].

נחל זרד – %נמצא בדרום עבר הירדן על גבול מואב ואדום
(דברים ב ג). עין במד' כא יב

נחל יבֶּק – %נחל החוצה את הר גלעד (דברים ב לז, ג טז).

נחל כָּרִית – %ממזרח לשומרון לעבר נהר הירדן (מ"א יז ה).

נחל מצרים – הוא תחום א"י במקצוע מערבית דרומית
ומחובר לים הגדול... [גיטין ח. עיי"ש]. השיחור –
הוא נילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע
דרומית מערבית של א"י... [הושע יג ג]. נופל בים
הגדול במקצוע דרומית מערבית... [יחז' מז יט-כ, מח
כח, עמוס ו יד].

*+מ"מ: במד' לד ד, מ"א ח סה, ישע' כו יב. ראה נילוס, שיחור
נחל הערבה – נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית
מערבית [עמוס ו יד].

נחל הערבים – %בגבול אדום ומואב (ישע' טו ז).

נחל קדומים – שנעשה ערב לים על זה מימות מצרים
[שופטים ה כא].

*בגמרא פסחים קיח ע"ב נאמר מאי נחל קדומים? נחל שנעשה
ערב מקדם. ראה נחל קישון
נחל קדרון – כמו (דברים כא ד) נחל איתן, עמק
[פסחים כב].

נחל קישון – %נחל קישון מזוהה עם נחל קדומים שבשירת
דבורה (שופטים ד ז, יג, ה ח).

נחל קנה – %בין גבול מנשה לאפרים (הושע טז ח).

נחל השטים – %סמוך לירושלים (יואל ד יח).

נחל שֶׁרֶק – %יורד מהרי ירושלים לשפלה (שופטים טז ד).

@+מ"מ: יומא עז ע"ב ד"ה וימד. ראה ארץ בני עמון, אשד, ברכה
ב, גממיות, יובל ב, נהר, פלג א

~נחל, נחלה (ב)

#א.ונחלתנו – ותתננו לך לנחלה מיוחדת [שמות לד
ט]. ונחלו – ויתנחלו לאחרים [יחז' ז כד], נחל – ננחל
והיה מורשה לאחרים [שם כה ג].

*לפי רוב המפרשים זה לשון חלול ולא לשון נחלה.

והנחלתם אותם לבניכם – החזיקו בהם לנחלה לצורך
בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם,
שאם כן היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם [ויקרא
כה מן]. והנחלתם – יהיו נחלים מהם [ישע' יד ב].

#ב.נחלתי – זרעי, כמו (תהלים קכז ג) נחלת ה'
בנים... [רות ד ו].

אבי קעילה הגרמי משבט יהודה. ראה אנח, נחה, נחמה, נוח, נח

~נחמד

*ראה חמד

~נחמה

#א. תנחומי אבלים – כשחוזרין מן הקברות עומדין ומנחמין את האבל [מגילה כג.]. תנחומי אבלים – כל שבעה הולכין לנחמו בביתו [מו"ק כד.]. אין אדם מקבל תנחומין על החי... [ברא' לו לה].

#ב. בנין ירושלים קרוי נחמה כל היכא דמתחיל בין רחם בין נחמנו [ברכות מח.]. אראה בנחמה – לא אראה בנחמה, ותלמוד הפכו לברכה. פירוש אחר, אראה בנחמה נשבע : ימותו בני ואראה בנחמת [מכות ה.].

*בה"ר מציין לחגיגה טז ע"ב תוס' ד"ה אראה בנחמה שמשמע מפירושם כפירוש הראשון של רש"י, אך קשה לפירוש זה כיוון שהנשבעים בגמרא הם יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח שחיו כמאה וחמשים שנה לפני החורבן, לכן נראה יותר הפירוש השני ברש"י.

~נחמיה בן חכליה

הוא זרובבל כדאמרינן בסנה' (לח). [זכריה ג ח, עיין נחמיה א א]. היו לו שונאים הרבה מנכרים שמבקשין להרגו על שהיה בונה בית המקדש, כדכתיב בעזרא (נחמיה ד יא) ואחת מחזקת השלח. ל"א היו לו קנאים מישראל, דכתיב (שם ו יח) רבים ביהודה... לא היה נביא... היה מעולי הגולה זמן מרובה לאחר (דניאל) [סנה' קג.]. נחמיה התרשתא – שם אחד הוא, וזהו שפירשתי (עזרא ב) דהתרשתא הוא נחמיה, ולמה נקרא שמו התרשתא? שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך לפי שהיה משקה למלך [נחמיה י ב]. היה שר המשקים למלך בשושן הברירה [ר"ה ג.].

*עיין בירחון המעיין כך כט ג"א עמ' 71 על זיהוי נחמיה. בעזרא ב ב נזכר אחד משבי הגולה בשם נחמיה, בנחמיה ג טז נזכר נחמיה בן עזבוק, שר חצי פלך בית צור. ראה התרשתא, צמח ג

~נחמני

*ראה אביי

~נחנו

נחנו מה – מה אנחנו חשובין [שמות טז ז].

*נחנו הוא קיצור של "אנחנו"

~נחץ

נחץ – בבהילות (ת"י בבהילו) [ש"א כא ט].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : שבת צב ע"ב ד"ה שכן, גיטין נב ע"ב ד"ה דמזבנא.

~נחר (א)

#א. לשון נחירה, שקורעה (לבהמה) לאורכה מנחירה ועד החזה [חולין יז.], קורע מנחיריו עד לבו [ב"ק עח.], חונק [חולין פה.].

~נחר, נחרה (ב)

#א. נחר – כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה [איוב לט כ]. נחרת סוסיו – עטישות נחיריו [ירמ' ח טז]. עשה לו סימן, כמו [ירמ' ח טז] נחרת סוסיו [גיטין סח.].

*ראה חרה, חרר ב, נחיר, נשף, צהל, צנף

#ב. טושי"ר (להשתעל) בלעז [ברכות סב.].

*ראה כיח

#ג. גער [קדושין פא.].

~נחרי

*אחד מגבורי דוד שנשא את כלי יואב (ש"ב כג לו).

~נחש, נחשא (א)

נחש ינחש – יודע לנחש ולדעת, מדעת ומסברא ובינה [ברא' מד טו]. נחשתי – נסיתי בנחוש שלי [שם ל כז]. כל המנחש – כלומר שרודף אחרי המנחשים [גדרים לב.]. אסור לנחש ולסמוך על הנחש [חולין צה.]. לא תנחשו – כגון אלו המנחשין בחלדה ובעופות... [ויקרא יט כו]. נחשים – (לשון) לנחש [במד' כד א]. ינחשו – לשון מנחש [מ"א כ לג]. הנחשים – מנחשים ומכשפים [ע"ז יח.], מנחשים וקוסמים [במד' כג כג, עיי"ש].

נחשא קא רמי להו? – סימן הוא מטיל להם להרע, שיצטרכו לנחומים? בתמיהה [סנה' יט.].

*לפי הרמב"ן בדברים יח ט נחש הוא מלשון חיש : שכל מה שימחר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש, כלומר נחיש ונקדים לדעת. ראה אמורי, חבר א, קסס, קרן

~נחש (ב)

נחש שבבצל – ארס שרף הבצל [ערובין כט.].

*בתוס' ד"ה מפני נחש מובא בשם הקונטרס : ארס של שרף בצל. ובשם ר"ח : פירוש העמוד שבתוכו שמתעגל בתוכו כמין גבעול ומתקבצין בו זרע הבצל, אותו העמוד נקרא נחש של בצל. ע"כ. כלומר הכוונה לקנה האמצעי בבצל.

~נחש (ג)

#א. הוא (כינאי ל) ישי אבי דוד, רבותינו אמרו (שבת נה:) שמת בלא עון בעטיו של נחש [ש"ב יז כה].

*בפסוק נאמר : אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב. כלומר אביגיל וצרויה היו אחיות של דוד מצד האם (דה"א ב טז).

#ב. אזו מדי [משלי ל יט]. שם עיר [דה"א ד יב].

#ג. נחש הקדמוני – נתן עיניו בחוזה ובא עליה...

[סוטה ט:].

#ד.מלך בני עמון [דה"א יט ב].

*היה בימי שאול דוד ונלחם עם יושבי יבש גלעד וכאשר רצו לברות עמו ברית הסכים, בתנאי שינקר לכל אחד מהם את עין ימינו. בשל כך יצא שאול כנגדו והכה את עמון עד ש"לא נשארו במשך שנים יחד" (ש"א יא יא). בש"ב י ב מסופר על חנון בן נחש שדוד שלח שליחים לנחמו על מות אביו שעשה עמו חסד, וכן נזכר בש"ב יז כו שובי בן נחש מרבת בני עמון ששלח לדוד מטלטלים וצרכי אוכל בברחו מפני אבשלום.

~נחש (ד)

נחש בריח – הוא לויתן זכר וזקוף הוא כבריה [ב"ב עד:].

ויקרא לו (חזקיה לנחש הנחשת) נחשתן – לשון בזיון... [מ"ב יח ד].

נחש – (ת"י חו"א [עמוס ט ג]). נחשים צפעונים – (נחש) לסוף שבעים שנה נעשה צפע ואוטם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחשו, שנאמר (תהלים נח ה–ו) כמו פתן חרש יאטם אזנו, הוא שנאמר (בפסוק כאן) אשר אין להם לחש [ירמ' ח יז]. נחש כמו פתן חרש – נחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אוזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש שחבר משביעו שלא יזיק [תהלים נח ה]. נחש... אין לו עור [שבת קז:]. נחש ממית – אדם ובהמה... טהור כשהוא מת שאינו בכלל שמנה שרצים [סנה' יז:].

*בחולין י ע"א בד"ה רחש - נחש, רחש תרגום של שרץ. וזו כנראה ההגדרה של רש"י למין נחש. עיין בספר גלית י"ג עמ' 379 על משמעות ציורי הנחשים בתלמוד דפוס וילנא. עיין בבראשית ג יד "ימי עיבורו של נחש שבע שנים... רגלים היו לו ונקצצו" (עיין חולין קצו ע"א). ברא' ג טו : כשהנחש בא לנשך הוא נושף כמין שריקה. שמות ד ג : לשון הרע... אומנתו של נחש. ויקרא יא מב : הולך על גחון - זה נחש... שהולך שח ונופל על מעיו. במדבר כא ו : נחש כל המינין נטעמים לו טעם אחד. ובפסוק ח : נשיכת נחש ממחרת להמית. דברים לב כד : נחשים מהלכים על גחונם על העפר. ברכות נז ע"א : נחש עפר לחמו ומצוי לו בכל מקום. ישע' מ טו : עפר לחמו ומצוי לו תדיר (וכן שבת פה ע"א). שבת קכא ע"ב : דרך הנחש עושה כעין שריקה כשהוא רואה שונאו וכועס. ב"מ נט ע"א : נחש דרכו ליעשות כעגולה להכניס זנבו אצל פיו. ברכות יב ע"ב : הנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחילה וזוקף מעט מעט. ביצה ז ע"ב : שומין שחוקין הנחש שותה ממנו אם מוצאו מגולה ומטיל בו ארס. שבת קי ע"א בין החולות אין הנחש יכול לרוץ. סנה' טו ע"ב נחש מועד לעולם. שבעות כט ע"ב אין נחש עשוי בחברבורות אלא בגרונה, ע"ז ל ע"ב ד"ה טיף להדי, בברא' מט טז : הנושך עקבי סוס - כך דרכו של נחש, סוכה כה ע"א : נחש מנומר לא משתכח כקורת בית הבד (שבעות כט ע"ב ד"ה בטרוף). בקהלת י ח נאמר "ופורץ גדר ישכנו נחש" כלומר העובר על דברי חכמים לסוף פורענות באה עליו (עיין תוספתא חולין ב כג). נראה שמשמעות המימרא היא כיון שהגדרות בזמנם היו עשויות מאבנים בלי דבר המדבקן ולכן קינוו בין האבנים נחשים, עקרים ועוד כל מיני זוחלים. עיין בספר אביר יעקב - מורה דרך ח"א עמ' 34 מאמר על אלו שמותו בעטיו של נחש, ובספר על פי דרכו - מורה דרך ח"ב עמ' 17.

17 על אומנותו של נחש. עיין בערוך ערך מכבנתא, ארס. +מ"מ : ירמ' מו כב, ברכות יב ע"ב ד"ה חו"א, תוס' נדה כג ע"א ד"ה ליתני. ראה אפעה, גחון, דרקון, זחל א, זיהרא, חו"א, חורמן, חמה ג, טרף ב, כעוס, לויתן, נקור ב, נשך א, ב, נשך ב, עכנא, עכס, עקרב, ערוד, פתן, צבוע, צפעוני, ראש ב, רבית, שפיפון, שרף, תנין

~נחשול

סערה [יומא לח:], רוח סערה [גיטין נו:]. הנחשול משבר ומפרק את הים [יונה ב ד].

*יהי סער גדול בים [יונה א ד] מתרגם והוה נחשול גדול בימא. ראה זעף ב, משבר ב

~נחשון

אמרו רבותינו (ב"ב צא). אלימלך ושלמון אבי בועז ופלוגי אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם בצאתם מהארץ לחוצה לארץ [רות ב א]. ראשון לנשיאים [סנה' יב:].

*בן עמינדב ואחיה של אלישבע אשת אהרן, נשיא מטה יהודה (שמות ו כג, במד' ב ג).

~נחשל

*ראה חשל

~נחשת

#א.פרוטות של נחושת [ב"מ מד:]. נחושת מוצהב – מין מטבע של נחושת [עזרא ח כז].

#ב.הלויים אומרים שיר בכלי נחשת [שבת נה:].

#ג.השפך נחשתך – לשון שוליים שקורין פונ"ץ (קרקעית, במשמעות של תחת) בלעז, וכן הרבה בסדר טהרות (כלים פ"ח מ"ג, פ"ט מ"א מ"ג) נחושתו של תנור. השפך נחושתך – מרוב תאות זנות היה מקורך זב [יחז' טז לו], נחושתך – שולייך, והיינו מקור. נחושתך שוליים כדאמר במסכת שבת (מא). מפני שנחושתה מחמתה, ובטהרות נמי בכמה דוכתין נחושתו של תנור [נדה מא:]. נחושתה – נחושת שלה... ואני אומר לשון שוליים כדכתיב (יחז' טז לו) יען השפך נחושתך, ולשון של המשנה נחושתו של תנור במסכת כלים (פ"ח מ"ג) [שבת מא. עיי"ש ד"ה שותין]. נחשתך (נחש הנחשת) – לשון בזיון, כלומר מה צורך בזה [מ"ב יח ד]. נחשתה – סיר של נחשת היא [יחז' כד יא].

*על המשנה בטהרות פ"ח מ"ג "מנחושתו של תנור" מפרש בפירוש הגאונים : תחתיתו של תנור כדכתיב לענין ערות קלון לאשה "יען השפך נחושתך" ותרגם קלונך (בתרגום שלנו קלונך) והוא תחתון לאשה ע"כ וכן מובא בערוך ערך נחושת א' וברד"ק. עיין בריא"ג ערך נחש. יש סוברים שרש"י ראה את פירוש הגאונים לסדר טהרות.

#ד. ^נחשתי – פיריי"ש (שרשראות ברזל, אזיקים) בלעז [איכה ג ז].

#ה. ^נחשא – נחשת, והיא מלכות יון [דניאל ב לט].
 @מ"מ : ברא' ד כב, שמות כז י, שם כז יז, שם לח ח, ויקרא כו יט, שם כח כג, במד' כא ט, ישע' מ טו, יט, תהלים יח לה, משלי כה ד, שה"ש ח ט, חולין פט ע"א ד"ה מושב. ראה אבוב, גובתא, חשלא, טרסי, ים ג, יעה, כידון, כיוור, כנוטא, כסף א, לקנא, מזבח, מולג, מחס, מכבר א, מעה, מצחה, מרט, מרק ב, נחוש, סרן, עקר ג, פסכת, קוואקי, קוואות, קלל ב, קלס ב, רשת, תפת

~נחשתא, נחשתא

*בת אלנתן, אשת יהויקים ואמו של יהויכין מלך יהודה (מ"ב כד ח).

~נחשתים

+מ"מ : מ"ב כד ו ומשמעו כבלי נחושת.

~נחשתן

ויקרא לו נחשתן (לנחש הנחושת שעשה משה) – לשון בזיון, כלומר מה צורך בזה... [מ"ב יח ד].

~נחת (א)

#א. ^לשון הכנעה [ברכות יב]. הנחת ה' גבורין – ישבור ה' גבורתכם, כן ת"י. ואיני יודע אם הוא לשון ארמי לשון הורדה, או לשון (איוב ו כא) חתת, והנו"ן בו נופל... [יואל ד יא]. נחת – לשון (איוב ו כא) חתת, נתיירא [מלאכי ב ה].

*קצת קשה מדוע כותב ואיני יודע, והרי כותב במפורש בתהלים לח ג, ותנחת - לשון ותרד.

#ב. ^כלי עץ העשוי לנחת – שאינו מיטלטל [יומא כא: חגיגה כו:], (נמצא) במקום אחד [מגילה כו:]. מחיצה העשויה לנחת – שלא לדור שם, אלא להשתמר מה שיניחו שם [ערובין כו:].
 @ראה נוח

~נחת (ב)

#א. ^ותנחת – לשון ותרד [תהלים לח ג]. ירד [ב"מ מ.]. להניח [תהלים סה יא]. אחת – הוריד [מו"ק כה:].
 #ב. ^בהא נחתין ובהא סלקין – במחשבה זו אנו עסוקים תמיד [פסחים פז:].

#ג. ^ונחת זרועו – אין זה לשון נוח, אלא לשון נוחות, פושימיני"ט (שימה) בלעז, כמו (שמות י יד) וינח בכל גבול מצרים, הנחת גבורתו... [ישע' ל ל]. נחת – תלונן, לשון (במד' יא כו) ותנח עליהם הרוח [איוב יז טז].

#ד. ^נחית דרגא ונסיב איתתא – לא תקח אשה חשובה ממך, שמא לא תתקבל עליה [יבמות סג].
 #ה. ^מי יחת – מי יחנה, כמו (מ"ב ו ט) כי שם ארם

נחתים [ירמ' כא יג]. נחתים – חונים [מ"ב ו ט].

*ראה תחנות

#ו. ^ונחתה קשת – ונדרכה קשת... ודריכת קשת לשון חית היא, וכן (תהלים לח ג) חציך נחתו בי [ש"ב כב לה], ונחתה קשת – ונחתה לשון דריכת קשת, כמו (להלן לח ג) חציך נחתו בי, ופעל שלו נחת, וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן. ונחתה – מגזרת נחתה, כמו (להלן סט ד) נחר גרוני מגזרת נחר, כמו (ירמ' ו כט) נחר מפח, (ויקרא כו לו) נדף מגזרת ננדה, (איכה ג מט) עיני נגרה כמו נגרה, (ברא לח יד) נתנה כמו נתנה, (ש"ב י טו) נגף מגזרת ננגף. ואין לפותרו מגזרת (ירמ' יד ד) חתה, שהיה לו לומר נחתה, כמו (במד טו כד) מן עשה נעשתה, מן ענה נענתה. ד"א ונחתה קשת – חית היא, חית לשון דריכת קשת, כמו (תהלים לח ג) חציך נחתו, והנו"ן אינה יסוד בתיבה, אלא כמו (ירמ' יב יג) נחלו... [תהלים יח לה]. חציך נחתו בי... ותנחת – נזרקו. לשון נחת נופל בנטיית קשת, ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצים כתיב נחתו בי, וכן (שמות טו ט) אריק חרבי, היה לו לכתוב אריק תערי, אלא לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב, וכן (לעיל יח לה) ונחתה קשת נחושה, ואין הנו"ן שורש בתיבה... ותנחת – לשון ותרד... [תהלים לח ג, עיי"ש באריכות].

#ז. ^נחת – ניתן [חגיגה טו:].

#ח. ^נחית – הביץ [זבחים סז:].

#ט. ^אנחת – להתקיים [חולין קלז:].

#י. ^נחת רוח – שמח בחלקו אם מעט אם רב [שבת כה:]. הנחת רוח – (לשון) נחת רוח [זבחים מו:]. אין רוח חכמים נוחה הימנו – אין רוח חכמה וחסידות בקרבן [ב"ק צד:]. אין נחת רוח לחכמי ישראל במעשיו של זה, אין דעתם נוחה עליהם. הימנו – (לשון) על ידו... אינו הגון בעיני חכמים [ב"מ מח. עיי"ש מט. ד"ה אבל אמרו]. אין דעת חכמים נוחה עליהם במעשיו, כלומר אין מחזיקין לו טובה... [קדושין יז:]. אין לחכמים נחת רוח ממעשיו... [ב"ב קלג:].

@ראה נחותא

~נחת (ג)

1. * בן רעואל ונכד עשו (ברא' לו יג, יז). 2. בן צופי, לוי מבני קהת נכד אלקנה ומאבות אבותיו של שמואל (דה"א ו יא, בש"א א א נזכר בשם תחו). 3. לוי מהממונים על התרומות והמעשרות (דה"ב לא יג).

~נחתום

מוכר ככרות [ערובין פא. ב"מ קא:], מוכר לחם [ב"ב

יח.]. נחתומין – הלוקחין תבואה מעם הארץ למכור פת בשוק (בגמ' לשוק)... [יומא ח:]. מבשל קדרות נמי קרי נחתום [ביצה כט].

*בה"ר מסביר שבגמרא נאמר "הנחתום מודד תבלין ונותן לתוך קדרתו", ואפשר היה לסבור שנחתום הוא רק זה האופה, לכן בא רש"י לפרש שהוא גם המבשל. עיין פסחים לו ע"א ד"ה אלא של נחתומין - העושים למכור ומקפידין על נויין ושוהין על ציורן. תרגום אופה (ברא' מ יז) - נחתומא. +מ"מ: שבת קמה ע"א ד"ה המחליק, פסחים מ ע"ב ד"ה מי תשמישו, ב"מ כא ע"א ד"ה של נחתום. ראה אופה, אפה, בורדקא, סלקונדרי, פלטר, קפילא

~נטה

#א.ויט – נטה אל הדרך... ובלשון לעז דישטוליר (לטעות) [ברא' לח טז]. ויט שכמו – השפיל שכמו, כמו (ש"ב כב י) ויט שמים, (וכן תהלים עח א) הטו אזנכם. ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים... [ברא' מט טז]. לנטות בארץ – לפשוט בארץ [תהלים יז יא]. נטה – נטה ממקומו ונתקרב... [במד' כא טז].

ולא יטה לארץ – (ולא) יהא נטוי [ויקרא ו כ – איוב טז], לא ינטה, כמו (ש"א ח ג) ויטו אחרי הבצע, וינטו הם עצמם, מליצתו לא נטה מן השמים לארץ מנלם... [איוב טז כט]. תנט – לשון (תהלים עג ב, הכתיב "נטוי") נטיו רגלי (יש סוברים משרש נוט – נט וא"כ אין לו דמיון במקרא) [תהלים צט א]. איני אט – איני רגיל לנטות [איוב כג יא].

#ב.לא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות – אם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תעננו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו, אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים [שמות כג ב עיי"ש]. להטות ארחות משפט – להפוך הדין (של רשע) מרעה לטובה [משלי יז כג]. מוטה – הטיית משפט [ישע' נח ו], דין מעוקל [יחז' ט ט].

אל תט (באף) – אל תכריע, כמו (לעיל יח י) ויט שמים [תהלים כז ט]. ואט אליו אוכיל – הטיתי לו כח להכיל עול הייסורין [הושע יא ד, בשבת פט: – להכיל את עבודת הפרך]. אל תט לבי – אל יהיה נוטה לרע [תהלים קמא ד].

ומטו בה משום רבי חייא – יש שמטין בדבר להכריע שרבי חייא אמר... [שבת קא]. מטין ומכריעין בשמועה זו לאמרה משמיה (דרבי ינאי) [ר"ה י], יש מטים בדבר זה לומר שבשמו נאמר [קדושין סז:].

*ראה גרגר. דעת נוטה - ראה דעת.

#ג.אטו – לשון מסיבה, שכל מסיבת סעודה בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו [עמוס ב ח]. מטין עם חשיכה – לא נועלין ולא פותחין [תענית יד:].

#ד.אנטה – טינדי"ט (מתח) בלעז [ירמ' י יב]. נטיו – נארכו ונמשכו לנטות למרחוק [במד' כד ו]. (ויט)

אהלה – נטה (במ"ר פל"ט ובכמה דפוסים הנוסח "נטע", ראה נטע בהערה) את אהל אשתו [ברא' יב ח]. *בש"ב ו יז נאמר "האהל אשר נטה לו דוד".

#ה.אנטייתי ידי – לרמוז... כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור (משלי א כד).

@ראה טול, נוה, רכן

~נטופה

שם מקום [דה"א ב נד].

*בפאה פ"ז משנה א-ב נזכר "אית הנטופה". בירושלמי פאה כ א נאמר שהוא "שפכני", כלומר עושה שמן הרבה, אך הרמב"ם מפרש שם מקום (בגליל). יש ג"כ עיר נטופה ביהודה - עיין ש"ב כג כט, דה"א יא ל, כז יג, טו, עזרא ב כא-כב.

~נטופייתא

טיפות [גיטין סט:].

~נטיל, נטילים

נטילי כסף – עתירי נכסיה (ת"י), טעוני משא כסף וזהב, כמו (משלי כז ג) כבד אבן ונטל החול, לשון משא [צפניה א יא].

~נטיפה, נטיפות

הנטיפות – ענקיה (ת"י), לשון (משלי א ט. במ"ג הכתר מציינים לפסוק י, וצ"ע) וענקים לגרורותיך (בפסוק: לגרורתך), ולשון נטיפות ע"ש שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט, ובלעז מושטניצי"ש (שרשרות) [ישע' ג יט]. ת"י כלילא [שופטים ח כח].

*ראה גרגרת, נטף, נטפתי, ענק

~נטישה

*ראה נטש

~נטל, נטל

#א.אנשא [איכה ג כח, דניאל ד לא]. משא [צפניה א יא, משלי כז ג].

#ב.אכי נטל על הארון, ומתרגמינן ותטיל [אבות ג ב – איכה ג].

#ג.אנטולה אני מן היהודים – מורדת אני מהם מתשמיש, שלא יהנה שום יהודי ממני [יבמות פא:]. שלא אהנה מתשמישן [שם פד], נדרה שלא תבעל ליהודים [שם קיב].

@ראה טול, נטיל

~נטלא

כלי מחזיק רביעית [גיטין סט:], כוס [ברא' נא:], כוס,

כמו אנטל (כלי זכוכית) [נדרים נא.], כלי ששמו נטלא [ע"ז נח:]. כלי ששואבין בו יין מן הכובא [שבת מח.], של זכוכית קרוי נטלא, והיתה מוצנעת לשער בה כלי של כל איש ואיש שמתקנו ליטול ידיו [חולין קז.].

*בה"ר מציין לתשובות רש"י סימן רס"ו שנטילת ידים היא על שם כלי ששמו אנטל. כך גם מביא המרדכי בברכות סימן קצב, אך מבאר גם שנטילה היא ע"ש שמגביה ידיו כבסוטה ד ע"ב. עיין כתובות עז ע"ב ד"ה ונטיל ליה : שופך לו מאותן מים. +מ"מ : סוטה ד ע"ב ד"ה שמא, ב"ב נח ע"ב ד"ה רביעית. ראה אנבג, אנטל, אנפק, כוזא, רביעית

~נטע, נטע, נטיעים

#א. ויטע אהלי אפדנו – פסוק הוא בדניאל על אחד מהמלכים [סוטה י.]. מצינו לשון נטיעה באהלים, שנאמר (דניאל יא מה) ויטע אהלי אפדנו [ברא' כא לג, במד' כד ו, ברכות טז. סנה' קיא.].

*בברא' יב ח (וכן לה כא) נאמר "ויט אהלה" ומפרש "אהלה כתיב, בתחלה נטע (בעי"ן) את אהל אשתו...", כך מובא במ"ג המאור ובמקצת דפוסים, אך במ"ג הכתר וברוב שאר הדפוסים "נטה (בה"א) את אהל..." (כך נכתב בד"כ וכן בערוך ערך אהל ב ובמדרש בראשית מהדורת אלבק בה"א, עיין ש"ב ו יז "האהל אשר נטה לו דוד"), ולפי הפירוש כאן נראה שאכן אפשר לגרוס ברש"י "נטע" (הערת בתי חיה נחמה תחי'). ראה אהל ב, אפדן, נטה (ו)

#ב. נטעי נעמנים – נטעים נעמנים, שנים עשר בני יעקב... [ישע' יז י.].

*האבן עזרא מפרש שנעמנים הם מין צמח הגדל בהר וכך שמו אצל הערבים והיום מזוהה עם ה"כלנית".

#ג. נטיעים – שאין בהם מום [תהלים קמד יב], נטיעות יונקות שלא נתקלקלו עדיין ולא אירע בהן שבר [פסחים פז.].

@נטע רבעי זו נטיעה של אילן בשנה הרביעית שפירותיו אסורים באכילה עד שיביאום לירושלים לאכלם או לפדותם. +מ"מ : סנה' ק ע"א ד"ה אשר. נטיע - עיין תהלים קמד יב

~נטעים

יושבי נטעים (עיר בשפלת יהודה) – היו עוסקים בנטיעות של מלך [דה"א ד כג].

~נטען

חשוד, כלומר שטוענים עליו דברי לעז [יבמות כד.], נחשד ויצא עליו קול [שם צז.].

*ראה טען

~נטף (א)

צרי, ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף, ובלעז גומ"א (שרף של אילן), והצרי קורין לו טיריק"א (תריאקה. עיין בא"ה) [שמות ל לד, עיי"ש ברמב"ן], נטפא – צרי [גיטין סט.], צרי, שרף נטף הנוטף מעצי הקטף, ושרף היינו מידי דמנטף מן העץ

וקורין גומא [כריתות ו.].

*יש סוברים שנטף הוא שם כולל למיני שרף. ראה בושם, גמא א, צרי, קטף, שרף ב, תרייקא

~נטף (ב)

(פאה פ"ז מ"ד) : אי זו היא עוללות? כל שאין לה לא כתף ולא נטף... וראיתי בתלמוד ירושלמי (פאה פ"ז ה"ג) אי זו היא כתף? פסיגין זה על גב זה, נטף? אלו התלויות בשדרה ויורדות [– דברים כד כא].

*ראה עוללות

~נטף (ג)

#א. הנוטפין – גשמים, הזוחלין – מים נובעים [שבת סה.]. נטפו – הזילו טל תחיה [שופטים ה ד]. נטפי – מי גשמים [ב"ב ו.].

*נטפי מים" באיוב לו כז לא מפרש ומשמעו טפות מים.

#ב. וועלימו טוֹף מלתי – לשון נבואה, וכן (עמוס ז טז) לא תטיף, כלומר כנבואה היה דברי [איוב כט כב]. והטף – והנבא, וכן (מיכה ב ו) אל תטיפו, (וכן עמוס ז טז) ולא (בדפוסים ישנים כתוב "ואל" וכן בפרוייקט השו"ת) תטיף [יחז' כא ז], ולא תטיף – לשון נבואה, והרבה יש במקרא... [עמוס ז טז], אל תטיפו יטיפון – אל תנבאו להוכיחם... אשר תטיפו תמיד... כל טיף לשון נבואה, כמו (עמוס ז טז) ולא תטיף, (וכן יחז' כא ב) והטף אל דרום [מיכה ב ו].

תטפנה שפתותיך – טעמי תורה [שה"ש ד יא].

#ג. ציצית נוטפת על הקרן – תולה ומכה על הקרן [מנחות מב.], חוטמו נוטף – ארוך ותלוי למטה משפתו [בכורות מג.].

#ד. נטוף עיניך, כמו (ב"ק צב:) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפי [כתובות ס.]. מייטפי – צופין למרחוק, ודוגמתו במס' כתובות (ס.) נטוף עיניך [מגילה יד.].

@עיין בערוך ערך טף א. ראה דלף, טוף, טיף, טפה, טפף, נטיפה, נפת, ערף

~נטפה

שם מקום [דה"א ב נד, עיין נחמיה ז כו, עזרא ב כב].

~נטפיק

*מובא בגיטין פו ע"א, ומובנו משחה משמן העשוי מנפט.

~נטר (א)

#א. צופן את איבתו [נחום א ב]. צופן [דניאל ז כח], המתין [יבמות יח: סוטה כא. קדושין ע. ב"מ עג: זבחים צא.]. ממתין [ברכות יז.]. נטירה – שהדבר שמור בלבו ולא הסיחו מדעתו [יומא כג.].

איני כמותך שלא השאלתני – זו היא נטירה, שהדבר

שמור בלבו ולא הסיחו מדעתו [יומא כג].
*נטר קרוב לשרש נצר.

~נטר, נטרא (ב)

#א.נטר בי דרי – שומר הגרנות, שמנהגן היה לעשות כל בני הבקעה בגורן אחד, זה גדישו וזה גדישו, וממנין שומר [ב"ק נט]. ננטרן – שמרוני [ברכות כג].

*+מ"מ: ב"מ עג ע"ב ד"ה הפוכו בבי דרי.

#ב.נטרים – אדונים קשים, בכל מדי יון ואדום שהם המלכיות [שה"ש ח יא]. ראשיהם וחכמיהם... ת"ח [שם ח יב, עיי"ש].

*ראה נוטירין

~נטש

#א.עזב [ישע' ב ו, ירמ' ז כט, כג לג]. ונטשתיך – א"י איטינדריי טו"י (ואשטח אותך)... [יחז' כט ה, עיי"ש].

#ב.ויטש על המחנה – ויפשט, כמו (ש"א ל טז) והנה נטשים על פני כל הארץ, (וכן יחז' כט ה) ונטשתיך המדברה [במד' יא לא]. ותטש המלחמה – ותתפשט, כמו... [ש"א ד ב]. ויטשוהו אל ההרים – ויפילוהו לארץ, כמו (במד' יא לא) ויטש על המחנה [יחז' לא יב]. יטוש – יטיל [הושע יב טו]. חרב נטושה – פשוטה על פני הארץ, כמו (ש"א ל טז) והנם (כך) הנוסח בדפוסים הרגילים ובמ"ג הכתר, אך שם מציינים שבפסוק כתוב "והנה" וכך ג"כ הנוסח במ"ג המאור) נטושים, (וכן ש"ב ה יח) וינטשו בעמק רפאים. ד"א נטושה כמו לטושה, כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו, נו"ן בלמ"ד, כענין שנאמר (נחמיה יג ז) לעשות לו נשכה, כמו לשכה [ישע' כא טו]. מגלך נטושה – שחוזה להרוג [סנה' צה]. נטוש – הפשט [ב"ב קי]. ויתפשטו [ש"ב ה יח].

*+מ"מ: תוס' ב"ב קי ע"א ד"ה נטוט.

#ג.וינטשו – ויתפזרו [שופטים טו ט], נטשו – נפוצו, כמו (יחז' כט ה) ונטשתיך, (ש"א ל טז) נטשים, (ש"ב ה כב) וינטשו [ישע' טז ח]. נטשה על אדמתה – כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו נטישה [עמוס ה ב].

#ד.נטישות – שיי"ש ציפ"ש (גזעי הגפן, שריגים. בדפוס רק ציי"ש) הם שרשי כרם... וי"ת ונטישותיה – ברניתהא [ירמ' ה י], עקרי הגפנים שקורין ציפ"ש בלעז [ישע' יח ה], נטישותיו – ענפים קטנים... [סנה' צח].

@ראה אסדא, טוש, נטישה, נתש, סדן, רטש, שרה ב

~ני

נהי [יחז' כז לב].
*אין לו דמיון במקרא.

~ניאשתק

טבעת... שמקשקש ומשמיץ קול [יומא מד].
*בערוך ערך נשתק מפרש כסוי.

~ניב

#א.ניב שפתיים – שפה העליונה [גיטין נו]. בורא ניב שפתיים – כשהניב בריא באדם (בע"י: על האדם) אז מובטח על השלום [ברכות לד]. ינוב – ידבר, לשון (ישע' נז יט) ניב (הקרי, והכתיב נוב) שפתים [משלי י לא].

ניבה – כשאדם מדבר מנענע שפתיו ורוח יוצא [ב"ק ס].

*בגמרא: מאן דתני ניבה לא משתבש, דכתיב (ישע' נז יט) בורא ניב שפתים. +מ"מ: ישע' נז יט, יב ב, בכורות לג ע"ב ד"ה אין מקיזין. ראה נבא, נביא

#ב.ניבי – ארבע שינים ארוכות שבהן נושך (הכלב), יינציבי"ש (חניכיים) בלעז [שבת סג: – בלי הלעז, ב"ק פג]. שתי שינים שיש לגמל למעלה אחת מכאן ואחת מכאן, וגם בסוסים הן ניכרות אעפ"י שהרבה שינים יש לו. לשון מורי. ניבי, שאע"פ שאין לו שינים ממש, חנכין שקורין ינציב"ש יש לו ובולטין וניכר מקום בליטתן זו אצל זו כשינים [חולין נט].

*עיי' בחולין נט ע"א תוס' ד"ה ניבי שמעדיפים את הפרוש הראשון ברש"י. בתהלים נח ז תרגום מלתעות - ניב, וכן ביואל א ו "ומלתעות - וניבוהי". ראה חנכי, ככא, מלתעות, מתלעות

~ניבי

*ניבי (הקרי, והכתיב נובי) מן החותמים על האמנה (נחמיה י כ).

~ניבלא

*ראה אצטומכא

~ניגני

בניגני שלהן – בספר זכרון מעשיהן [ע"ז ד].
*בתוס' ד"ה בניגני מפרשים במעשה שלהם, מה נורא מעשיך (תהלים סו ג) מותרג' מה דחילין אינון מניגניא דילך. בזכריה יב ט מבאי רש"י את מאמר חז"ל זה.

~ניגרא

*ראה אנגרא, נגרא

~ניד

(לשון) נד [איוב טז ה, עיי"ש].
*ראה נדד, נוד

~נידה

*ראה נדה

~ניהונד

שם העיר [קדושין עב].

*יש הסוברים שזה צירוף של "ניהר" ו"ונד". ראה חלוזן (ג), חמדן, ניהר

~ניהר

*במ"ב יח יא נאמר "וערי מדי" וביבמות יז ע"א דורשת על כך הגמרא "זו חמדן וחברותיה, ואמרי לה זו ניהר וחברותיה". בברייתא קידושין עב ע"א נאמר "זו ניהונד וחברותיה". ראה דומקא, חידקי, מושכי

~ניול

שם חכם [חולין מה].

~ניות

ניות (הקרי, והכתיב נויט) – בית אולפנא [ש"א יט יט].

*ניות הוא מקום ליד רמה שבנחלת בנימין (ש"א יט יט). +מ"מ : ברכות קא ע"ב ד"ה ניות

~ניזהא

ניזהא דתורא – לחש על השור שלא ינגחנו [פסחים קיב].

נזיהותיה – נזיהות, לשון המדבר בקושי ובחזקה, לשון (פסחים קיב): נזהא דאריה (צ"ע מדוע בפסחים מפרש את ניהזהא דתורא וכאן מציין לאריה), אשגרוני"ר (להתריס, להתקיף) [סנה' מא].

*הרשב"ם מפרש לשון גערה וכן הערוך ערך נזה. אם יגעה (איוב ו ה) תרגום אם ינזה.

~ניחוח

נחת רוח [במד' טו ג]. נחת רוח לפני מי שאמר ונעשה רצונו [שמות כט יח, כה, ויקרא א ט, במד' כח ח, זבחים ב].

*+מ"מ : שמות כט מא, ויקרא א יז, ברכות ה ע"ב ד"ה לענין, זבחים קיג ע"א ד"ה ריח. ראה נחת א, ריח ב

~נילוס

נילוס עולה אחת למ' שנה ומשקה את הארץ, וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מצטללין... [עמוס ח ח]. השיחור – הוא נילוס הוא נחל מצרים... הוא תחום עזה [יהושע יג ג].

*+מ"מ : ברא' מז י ד"ה ויברך יעקב, שמות ז טו, יז, שמות לב ד ד"ה עגל, ישע' יט ח, יחז' כט ג, זכריה יד יח, סוטה יג ע"א ד"ה כדי שיתברכו, סנה' קג ע"ב ד"ה זה פסלו. ראה יאור, נגר א, נהר,

נחל מצרים, ערה א, פישון, שיחור

~נים

דבר ישר כקו המשקולת [ערובין נא].
*ראה נוס, נמנס

~נימא

#א.נימין – חוטין של מטוה, של נוצה של עזים, צבועין [שבת סד]. חוטין שיוצאין מן הבגד בתפירה [מנחות מב]. עשאה מן הנימין – כגון טלית שתפירה או שעשו בה אימרא במחט, וראשי חוטי התפירה תלויין בה ומהן גדלו הציצית [סוכה ט]. יש נימים גדולים וגסים, כגון של גלופקריין (נ"א : דלופקריין) שקורין קו"ט (כותונת) ומחממת במקומה... אי נמי נימא בעלמא... [ביצה יד].

+מ"מ : ש"ב יג טו

#ב.נימין – בין חליקת נימת השפה, נגד מחיצת החוטם [יומא לח].

#ג.מי שיש לו נימא (נ"א נומי) ברגלו – בשר מת ומצער [ע"ז י].

*בשערי תורת בבל מבאר שזו היא המחלה הנקראת "סרטן"... ובמוסף הערוך ערך נס ד כותב : נימא בלשון יונית מן נגע הפושה ואוכל הבשר (כלומר מחלה ממארת כנ"ל). עיין בבראשית רבה מ"ו : ערלתכם – כנומי היא תלויה בגוף.

#ד.נומי (נ"א נימא) – צמחים, בורפיליו"ש (בורבולי"ש, אבעבועות, כיבים) בלעז [קדושין ל].

#ה.נימא של מים – עלוקה [ע"ז יב].

*ראה בינא, ילא

#ו.גרעינין [שבת עט].

#ז.נימא – נימת כינור של שיר הלזים לקרבן [ערובין קב].

@נימא בגמרא זה כמו לימא - יאמר. ראה בינתא, נגע

~נימוס

מוכתר בנימוסו – בשמות נאים. נימוס שם בלשון יון [מגילה יב]. נימוסות – דברים החקוקין (נ"א הזקוקין) להם (לגויים), כגון טרטיאות ואצטדיאות. רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים [– ויקרא יח ג].

*בגמרא גיטין נג ע"ב נאמר : מאי נמוסו? אמר רב הונא בר יהודה נשקי... אמר רב ששת זמן. רש"י מפרש חותם, וסימן עבודת שתולין לעבדים בצואריהם. עיין בערוך ערך נמוס א ונשק א. +מ"מ : ברא' מא יב, במד' טז ו, יחז' טז כט, צפניה א ט, בכורות י ע"ב ד"ה אין חכי. ראה גב, נשקי

~נין

ונין ונכד – בן מושל (במ"ג הכתר : המולך) במלכות אביו... ניין זה בלשצר... [ישע' יד כב], לשון ממשלה, וכן (תהלים עב יז) ינון (הקרי, והכתיב ינין) שמו,

ימשול ויגדל [מגילה י:].

*עין בה"ר שנין מופיע בתנ"ך שלש פעמים, ובכל הפעמים נין ונכד באים יחד. כאן בישע', (ברא' כא כג) "אם תשקר לי ולנני ולנכדי", רש"י מפרש: עד כאן רחמי האב על הבן. (איוב יח יט) "לא נין לו, ולא נכד בעמו", רש"י מפרש רק את המילה נכד - בן הבן. וכן מובא במכילתא בשלח עמלק ב' - אם אניח נין ונכד של עמלק תחת כל השמים. אונקלוס ות"י מתרגמים נין - בר (בן), ונכד - בר ברא (בן הבן) המקור הראשון בו מופיע נכד במובנו היום הוא בשו"ת הר"ף סי' ע"ט (תשובות אלו נכתבו במקור בערבית ויתכן שהמתרגם טעה בהבנה ומשם נשתקעה הטעות). לגבי משמעות נכד אין מחלוקת, אך לגבי נין משמע מכל הנ"ל שהוא בן או צאצא סתם ולא בן הנכד כפי משמעו היום. עין ספר תשובות דונש עמ' 29 דברי ר"ת. עין בעיוני מקרא ופרשנות כרך ח' עמ' 165 על משמעות נין ונכד. +מ"מ: ברא' כא כג, תהלים עב יז. ראה ינון, מנון, נוך, נכד

~נינוה~

עיר הגדולה - היא נינוה... [ברא' י יב]. היא ראש המלכות... [ישע' לז לז]. היתה מדור מלכים גבורים וחזקים כאריות [נחום ב יב, עיי"ש פסוק ט וכן א א]. הוא ראש לאשור [מ"ב יט לו, צפניה ב יג]. סנחריב הוא ראשה של נינוה [תהלים קי ו בפירוש השני]. היתה ראש מלכות אשור שהיה מלך בנינוה [מגילה יא:]. נינוה אפילו בתקופת תמוז בעו מטרא [תענית יד:].

*בתוספתא שביעית פ"ד מ"ח נזכרת העיר נואי (ויש גורסים נכי) שמשמעה "נוה" ויש הסוברים שזו נינוה הנזכרת כאן. +מ"מ: יומא נד ע"א ד"ה גלה ושם בגמרא י ע"א, סנה' פט ע"ה ד"ה מעיקרא. ראה יונה, רסן

~ניניא~

מינט"ה (נענע) [שבת קכח. קמ. גיטין סט: ע"ז כט.]. *ראה אמיתא, ניניא, סיסין, פותנק, צתרי

~נינם~

*ראה ינה

~נינפי, נימפי~

*ראה כלה ב (ג)

~ניסחנא, ניסחני~

דקלים זכרים שעושים כפניות ואינם נעשים תמרים לעולם, וכפניות הוא גמר פירן ולוקטין אותן בניסן [ערובין כח:]. ניסחני קיץ - תמרים של דקל זכר, ואינן מתבשלין בו עולמית וגודרין אותן בניסן והן מתבשלות מאליהן בלי כפות תמרים ולעולם הן קטנות [פסחים נג:].

*נ"א ניסאני מלשון ניסן. עין בערוך ערך נסן. ראה כפניות

~ניסן~

יומי ניסן - ימי הקציר [יהושע' ג טו, ש"ב כא ט, ברכות לה: ר"ה ח:]. ע"י נסים (שנעשו בו) נקרא ניסן... [ברכות נו:]. ניסן מלא הוא לעולם [שבת פז:]. תקופת ניסן ותשרי הימים והלילות שוין [פסחים צג: ע"ז עה. נדה סה:]. בימי ניסן - הצמחין עולין [פסחים קיב:]. ניסן ר"ה למלכים [ר"ה ב:]. ר"ה לסדר מנין החדשים [מ"א ו א, ר"ה ב:]. ניסן זמן זיווג בהמה הוא [שם יא:]. דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן [שה"ש ב יב]. ניסן קרוי אביב... [ר"ה כא. עיי"ש ד"ה ולא תחוש]. בניסן כבר נפשרו השלגים [דה"א יב טז]. (בקב"ה) הוציא את ישראל ממצרים בחדש כשר, לא חמה ולא צינה [סוטה ב:]. גדל הנהר מהפשרת שלגים ומן הגשמים [ב"ק קטז:]. זמן קציר [סנה' כו:].

*יש מפרשים שניסן ע"ש נס יציאת מצרים שהיה בניסן. +מ"מ: ברא' ח ח, יג, כב, שמות יב ב, ויקרא ט א, במד' ז א, הושע ג ב, עזרא ז ח, נחמיה א א, ברכות לג ע"א ד"ה ביומי, ערובין נו ע"א ד"ה ליתנהו, פסחים מב ע"א ד"ה שלנו. ראה אביב, כושרות, קור

~ניע~

קר"ק (עיי' א"ה) [נדה נד:]. כיחו וניעו - מין רוק הן [שם נה:], אינו יוצא אלא ע"י הדחק [נזיר נא:]. ליחת החוטם (רוק היוצא מתוך גופיה אגב כח) [ב"ק ג:].

*עין בירחון המעיין כרך כט ג"א עמ' 80 שהמובא בב"ק בסוגריים הוא העיקר לפי כ"י ובמקום "גופיה" צ"ל "פיו". בתוס' ב"ק ד"ה כיחו וניעו נאמר: פירש הקונטרס מי האף, וקשה לר"ת דבפרק דם הנדה (נדה נה ע"ב) קתני כיחו וניעו ומי האף, ונראה דניעו הוא היוצא מן הפה ע"י נענוע, וכיחו הוא היוצא מן הגרון בכח. עכ"ל. ראה סחי, כיח, ערער א

~ניפיוורא~

מין שררה [ע"ז יא:].

*ראה אפיפור

~ניצוץ~

שביב [סנה' ק:], זהורית (של חמה) [יומא לז:]. שלהבת הנוטפת מן האור [שבת מב:]. אישטינציל"א בלעז [ישע' א לא]. ניצוצות - בריי"ש אגוטידור"ש (שעורי בירה מטפסות. עיין בא"ה) בלעז [שבת קלט:]. *אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: ברא' לו א. ראה גץ, זיק, נצץ, צוציתא, שביב

~ניצן~

*ראה זין, נצן

~ניקוד~

*ראה נקדה

~ניקון~

*מובא בכלים פ"א מ"ח והוא הברזל המחודד בראש החנית.

~ניקורי

*ראה אנקורי, נקור

~ניקנור

*ראה נקנור

~נִיר (א)

#א.לשון מלכות ועול וממשלת איש, כמו (מ"א יא לו) למען היות ניר לדוד עבדי [במד' כא ל], ממשלה [מ"ב ח יט], ממשלה, וניר לשון עול [מ"א יא לו], עול [דה"ב כא ז].

#ב.נִיר רשעים חטאת – חרישה ומחשבה [משלי כא ד]. רב אכל ניר ראשים – הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים... [משלי יג כג עיי"ש].

#ג.חרישה שחורשין בימי הקיץ ואין זורעין בו עד ימות החורף, כדי שימותו שרשי הקוצים והעשבים, כדכתיב (ירמ' ד ג) נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים [ב"ב כד:]. נירו לכם ניר – הווי למדין מעובדי אדמה שנרין אותה בימי הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בעת הזרע בחורף [ירמ' ד ג], כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע [הושע י יב, עיי"ש], חרישה ראשונה ועומד לזרוע [שבת פא:]. חרישה שלא נזרעה [ב"ק ס:], חרישה [שם ו:]. שדה ניר – חרוש ולא זרוע [ב"ק פא:], שדה חרושה [ע"ז טו: מו"ק יא:], שדה שנחרשה [אבות ג ז]. חרישה, כדכתיב נירו לכם ניר [ב"ב לו:].

*נִיר היא קרקע בתולה שחרשוה בפעם הראשונה, וכן קרקע שהכשירה לזריעה ע"י ביעור או עקירת הצומח עליה. +מ"מ: פסחים קז ע"ב ד"ה נירו, אבות ג ז, מנחות פה ע"א ד"ה והמנוחות. ראה בר נירא, כרב, רדיא

#ד.חרש [משלי כא ד], אניר – אחרוש [ב"מ קה:]. (שדות) המנוחות – חרושות הרבה [מנחות פה:]. @ראה ירה

~נִיר (ב)

לוח – של עץ, נייר – של עשבים שכותשין ומדבקין אותן בדבק שקורין גלו"ד ועושין כמו עור [סוטה יז:]. נייר מעשב עושין אותו [שבת עח:]. נייר – של עשבים [שבת עט:]. מין (נראה שצ"ל מן) עשבים עשוי ע"י דבק [מגילה יט:]. סתם נייר של עשבים הוא ולא קלף מעובד עפצים... [גיטין יט:]. מחקא, נייר עשוי מעשבים ע"י דבק שקורין גלו"ד [פסחים מב:].

*במשנה שבת פ"ח מ"ב בתפא"י אות ט"ז מפרש "מדעשוי מחוטי עשבים נקרא נייר, כי "נייראן" בלשון יוונית - חוטי דקים. ראה מילה, עפץ, עפצא

~נִיר, נִירָא (ג)

ליצ"א (חוט הנמתח באורך על כסא האורגים) [שבת סו: קה. ב"ק קיט: ע"ז כח: חולין צ:]. בתי נירין – ליציי"ש, שנתן שני חוטים בתוך הבית ניר [שבת עג:], שנתן ב' חוטיין של שתי בנירה, פייצ"א (גדד, קצה חוט השתי הנקשר לכובד עליון של הנול. עיין בא"ה) בלעז [שבת קה:].

*+מ"מ: מו"ק י ע"א ד"ה המטה. ראה ברקא, נפה, נשב ב

~נִירון

(מטבע) נִירונית – נִירון קיסר כתוב עליה [ב"מ כה:]. *+מ"מ: זבחים כה ע"א ד"ה כפורי

~נִירָם

ונירם אבד – מלכות שלהם (בב"ב עח: נוטריקון: אמר רשע אין רם) [במד' כא ל:]. *ראה ירה

~נִישדור

*מובא בגטין סט ע"א ומשמעו מין מלח.

~נִישובת

קש שניזרה בנישוב (כלומר מוין) [ב"ב צד:].

~נִיתאי

שם חכם [ב"ב קיא:].

~נִיר

*ראה נכה א

~נִכָא, נִכָאִים (א)

רוח נכאה – רוח של זעף [משלי טו יג]. נכאים – שברים [ישע' טז ז]. נכאה – נשבר קצת [דניאל יא ל:]. *ראה כאה, נכה א

~נִכָא (ב)

נִכָא – לשון נכה רוח, שהייתי משפילם [איוב ל ח]. *יש מפרשים לשון "נשמד" ואין לו דמיון במקרא.

~נִכָלת

כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת, וכן (מ"ב כ יג) ויראם את כל בית נכתה, מרקחת בשמיו, ואונקלוס תרגם לשון שעוה (ת"א שעף שמובנו שרף) [ברא' לז כה], שעוה [שם מג יא]. בית נכתה – בית גנזי בשמיו, כמו נכאת וצרי ולוט [מ"ב כ יג, ישע' לט ב]. *ר' יונה אבן ג'נאח מפרש כרס"ג - חרובים, והאבן עזרה דבר

נחמד. ראה בית נכתה

נכוהו – ביושרו [ישע' נז ב], נכוהה – ישרה [עמוס ג י].

ונכחת – אישפרובי"ר (לבחוז) [בראשית כ טז].

~נכח (ב)

נכח הגבעה – ממזרחת של גבעה [שופטים כ מג].

~נכל, נוכל, נכלים

נוכל – מתנכל במרמה בדברי שקר... [מלאכי א יד], ויתנכלו – נתמלאו נכלים וערמומיות [ברא' לז יח]. נוכל הוא לשון מחשבה, כמו [ברא' לז יח] ויתנכלו אותו להמיתו [– ירמ' ו כח].

+מ"מ : במד' כה יח. ראה כילי, רכיל, רמאי

~נכס (א)

נכס יצריה – נשחט יצרא [ע"ז יז. נדה סט]. נכסתא – שחיטה [ב"ק מו]. נכס – ישחוט [סנה' כה:]. פוס לי טלה זה – (לשון ציווי) שחוט, למימרא דבשעת שחיטה צריך להתכוין למנויו [פסחים סא:], שחוט [סנה' פב: ע"ז י:], כוס כוס – שחוט שחוט [חולין לז:].

*בגמ' פסחים סא נאמר : במכסת (שמות יב ד), מלמד שאין הפסח נשחט אלא למנויו. יכול שחטו שלא למנויו יהא כעובר על המצוה וכשר? ת"ל "במכסת" "תכוסו" שנה עליו (לשון מנין, באותו פסוק פעמיים - ראה מכסה א) לעכב. ר' אומר לשון סורסי הוא, כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה זה. תכוסו הוא משרש "כסס" - ראה

~נכס, נכסים (ב)

קרקעות [ברכות מו. נו. כתובות כ. גיטין לז. סה. חולין קה.], שדות [גיטין לח:], מקרקעי [קדושין מט:]. נכסים בלא מצרים, כלומר קרקעות רחבים ורבים [ברכות נו.]. ממון [עזרא ז כו].

*יש כמה סוגי נכסים. נכסי דנידי - כלומר שאפשר לטלטלם (והם נכסים שאין להם אחריות, בניגוד לנכסי דלא נידי כגון בתים. שהם ג"כ נכסים שיש להם אחריות כיון שהם קיימים ועומדים. נכסי מלוג הם נכסים שהאשה מכנסת לבעלה בשעת הנישואים, הבעל אינו מקבל עליו את אחריותם ויכול להשתמש בהם בלי להוציאם מרשותו, ואם מתגרשת או מתאלמנת חוזרים אליה כפי ערכם העכשווי. נכסי צאן ברזל הם נכסים שהמקבל מקבל עליו אחריות ואינם פוחתים בערכם. רש"י ביבמות סו ע"א סובר שאין נכסי מלוג נכתבים בכתובה ועיין שם ברשב"א שמביא את הרמב"ם הסובר שכן נכתבים בכתובה ונראין לו דברי הרמב"ם.

~נכסתא

*ראה נכס א

~נכפה

~נכד

בן הבן [ישע' יד כב, איוב יח יט].

*עיין במבחר כתבים לר' מתתיהו שטראשון עמ' רמ"ג בסימן א' שמביא את דברי הרשב"ם בב"ב קח ע"א ד"ה ולא מנחילין "נכדה - בן אחותה", והרש"ש כותב על זה : לא ידעתי אנה מצא שם זה עליהם, כי לא מצאתי רק על בן הבן או בן הבת. עיין עיוני מקרא ופרשנות ח"ח עמ' 165. +מ"מ : ברא' כא כג. ראה נין

~נכה, נכה (א)

נכה רגלים – שבור [ש"ב ד ד]. בעל מום, כמו (מ"ב כג כט) פרעה נכה [סנה' קז.]. נכים – אנשים פסחים, כדמתרגמין (מ"ב כג לד) נכה חגירא. ומנחם חיברו כמו [ישע' טז ז] נכאים, אמינוישיי"ץ (מונמכים, פחותי ערך) בלעז [תהלים לה טו], בעלי מומין, כמו פרעה נכה [סנה' קז.].

נוכתה – נשברה [שמות ב יא, ט לא].

*בתרגום תהלים מפרש : מתכנשין עלי רשיעיא דמככיין לי במיליהון. ראה גאה, נכא ב, רע

~נכה (ב)

מנכין – פוחתין [שבת לב.], ממעטין [תענית כ:]. נכי – חסר [כתובות כא.]. הכה – השפיל [ברכות יח.]. ויך – הטל [הושע יד ו]. הכה – הבליע [זכריה ט ג]. נתן מלקיות, הלקה [נחמיה יג כה]. הכיתי כפי – צעקתי ווי וקינה [יחז' כב יג]. לא נכנו נפש – מכת נפש זו היא מיתה [ברא' לז כא]. מכה רעהו בסתר – על לשון הרע הוא אומר [דברים כז כד וכן בת"י ובפדר"א פנ"ג]. החליל מכה – שהיו נקבים בחליל ומכה על הנקב להנעים את הקול [ערכין י.].

נכה בו – נכה בהם (לשון מכות). ד"א לשון משנה היא (ב"מ קה:) מנכה לו מן הדמים, לחסר מהם מעט [במד' כב ו].

*ראה מכה, נכת

~נכה (ג)

*פרעה נכה מלך מצרים (מ"ב כג כט).

~נכוה

*ראה נכח

~נכון

*ראה כון

~נכח (א)

לנוכח יביטו – יסתכלו אל האמת ואל הישר [משלי ד כה]. הולך נכוה – בדרך ישרה [כתובות קד.]. הולך

#ג.נכרי – שאינו ממנו ואינו נקרא על שם ישראל –
 ב"מ לג: אדומים שהיו רשעים יותר [שבת יא].
 #ד.נכרית – סתם נכרית מי רגליה מטמאין, דחכמים
 גזרו עליהן שיהיו כזבין לכל דבריהם [נדה מג].
 *ראה עס
 #ה.גפן נכריה – הצומחת ביערים [ירמ' ב כא].

~נכש

#א.תולש עשבים רעים מתוך הטובים [מו"ק ב: ב"מ
 קיג: ועיי"ש ד"ה דלא כריבנא, מכות כא: בשינוי].
 מעקר העיקרים מן הקרקע [מו"ק ג]. עוקר מביניהן
 שאינן יפות [ב"מ פט:]. מנכש זרעים – נוטל ירקות
 מביניהם [ב"ק קיט:]. שרקלי"ר (לנכש) בלעז [ב"מ
 עה:].
 *ראה כסח
 #ב.הכיש – נשך [ב"ב טז:].
 *ראה נכת

~נכשל

*ראה כשל

~נכת, נכית

נכית – נושך ומחסרו [ב"מ ס:]. דנכתיה חמרא –
 נשכו, כלומר ששתה ממנו והרגיש בו [גיטין סז:].
 נכתה – נשברה [שמות ט לא]. ומנכתין ליה – מניחין
 ראשו שם ונושך ונדבק ראשו בנקב [יבמות עו:].
 מנכית – נושך [ע"ז לה:].
 *וינשכו את העם (במד' כא ו) תרג' ונכיתו ית עמא. ראה נכה,
 נכש, רבית

~נכתמא

כסוי הכד [שבת קה: ב"ב כו:], כסוי [שבת קמח:], כסוי
 של עץ העשוי לכדין [ביצה ל:], כסוי החצבא [ע"ז
 יב:].

~נלה

*ראה כלה ג, כנלתך, מנלה

~נלוז

*ראה לוז ב

~ננס

*ראה ישן, ננס, שניה

~נמבזה

כמו נבזה, והמ"ם טפילה בו [ש"א טו ט].
 *אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: תהלים י י

חולי שאדם נופל מחמתו לארץ ומכהו בראשו במוחו
 ומפילו [שבת סא:], חולי שממנו נופל לארץ [כתובות
 עז:], נופל מחולי שמו פיישיו"ן (מחלת הנפילה)
 [כתובות ס: ב"מ פ:], נופל מחמת חולי [בכורות מד:].
 נופל מאותו חולי [גיטין ע:]. חולי [יבמות סד:].
 ראה כפה

~נכר (א)

#א.ביום נכרו – ביום הסגירו ביד אויב (עיין תהלים
 לא ט), וכן הוא אומר בשאול (ש"א כג ז), נכר אותו
 אלהים בידי – הסגיר אותו בידי [עובדיה פסוק יב].
 נכר – הסגיר, וכן [עובדיה פסוק יב] אל תרא ביום
 אחיך ביום נכרו, וממשקל החזקים הוא... [ש"א כג ז].
 וְנָכַר – דוגמת [עובדיה פסוק יב] ואל תרא... [אויב לא
 ג].

*תחילת הפסוק בעובדיה יב הוא "ואל תרא..." אך במ"ג הכתר
 הד"ה "אל תרא" וכן הציטוט בש"א, ולא מעירים על השינוי
 כדרכם "בנוסחתינו". במ"ג המאור בש"א "ו(ואל תרא" (הו"ו
 בסוגריים מרובעים). יתכן שהשינויים נגרמו כיון שבפסוק י"ג
 בעובדיה כתוב "אל תרא" והחליפו ביניהם.

#ב.ינכר שונא – יתנכר, שלא יכירו שהוא שונא,
 דישקוניישטר"א (להסתיר את מהותו) בלעז [משלי כו
 כד]. וינכרו את המקום – עשאוהו לנכרי [ירמ' יט ד].
 לא תכיר פנים – לא תהא רך לזה וקשה לזה [דברים
 טז יט]. איני מכירך מעולם – רמז לו שלא רצה
 לראותו [מו"ק טז:]. ויתנכר אליהם – נעשה להם
 כנכרי בדברים, לדבר קשות [ברא' מב ז, עיי"ש
 ברמב"ן]. והיא מתנכרה – כאילו אינה זאת [מ"א יד
 ה].

*תהכרו - ראה כרה (ה)

#ג.ניכרים דברי אמת – מתקבלים ומיושבים ודבורים
 על אופניהם [סוטה ט:].
 #ד.מכיר – מתבונן [יומא יח:].
 #ה.מכיר – יודע [ביצה כו:].
 #ו.רובא דמינכר – רוב הנראה לעינים [ע"ז לז:].

~נכר, נכרי (ב)

#א.נכר הארץ – גויי הארץ [דברים לא טז]. פן ינכרו
 – יתלו הגבורה בנכרי [דברים לב כז].
 #ב.בן נכר – שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ואחד
 הגוי ואחד ישראל משומד במשמע [שמות יב מג].
 שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, זהו מומר לעכו"ם,
 ערל לב [יחז' מד ז, שבת פז. פסחים צו. סנה' פג:], מי
 שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ולא לכל התורה
 [פסחים כח:]. נוכראין – תרגום (זכריה ט ו) של
 ממזר... מנוכר [קדושין עב:].
 *ראה בן נכר

~נמהר

*ראה מהר ב, מהיר

~נמואל

*1. בן שמעון בן יעקב (במד' כו יב, מו י - ימואל, דה"א ד כד).
בן אליאב, אחיהם של דתן ואבירם משבט ראובן (במד' כו ט).

~נמוג

*ראה מוג

~נמוך

*ראה מוך, נמד

~נמוס

*ראה נימוס

~נמוק, נימוק

טעם [ערובין נא. ב"ק כד. בכורות לז.]. נימוק עמו – טעמי ראיותיו מביא לו בכל מקום [ערובין יד.], טעמו. (נוטריקון) נים קו, דבר ישר כקו המשקולת [שם נא.], פירושו עמו לתת טעם לכל דבריו, שהיה מיישב את דבריו [גיטין סז.], טעמו וראיותיו עמו [ב"ק כד.], שהיה מביא טעם לדבריו כל שעה [בכורות לז.].

*כאשר רש"י כותב "נימוקי" הכוונה לפירוש, כגון חולין קטז ע"ב "כן מצאתי בנימוקי רבינו שלמה בן מאיר". ראה אנך, משקלת, נמק

~נמורי

*ראה נמור ג

~נמושות

לשון (דברים כח כט) ממשש [תענית ו.], (אמר ר"י) סבי דאזלי אתיגרא – זקנים עניים הולכים על משענתם בנחת ורואין כל שבולת ושבולת, ולשון נמושות כמו (ישע' נט כא) לא ימושו (הרש"ל מגיה שצ"ל הפסוק בתהלים קטו ו: ולא ימישו), שממששין והולכים, (ור"ל אמר) לקוטי בתר לקוטי – לשון נמושות, כמו (שמות יג כב) לא ימיש, שנוטלין ומשיין הכל מלפניהם [ב"מ כא.].

*במשנה פאה פ"ח מ"א ובתענית ו ע"ב נאמר: מאימתי כל אדם מותרין בלקט בשכחה ובפאה? משילכו הנמושות... אמר ר' יוחנן סבי דאזלי אתיגרא (רש"י - הולכין בנחת ומעייני טפיל), ר"ל אמר לקוטי בתר לקוטי (רש"י - עני מוליך בנו אחריו...), רב פפא אמר כדי להלך בשבילי הרשות (רש"י - שיש רשות מב"ד לעוברי דרכים לקצר שבילן לילך בשדות...) עיין בערוך ערך נמש. ראה גשש, מוש

~נמטא, נמטי

#א.קרשפ"ו (מקורזל. עיין בא"ה שלעז זה נמצא רק

בדפוס ספרד רמ"ה והיא מילה ספרדית וצ"ע) בלעז [ברכות נח.].

#ב.לכדין, פילטרי"ש בלעז ואין שם טווי [ב"ק קיט.], לבד פילטרי"א בלעז [יומא סט.], לבד שקורין פילטרי"א [שבת מח. שם קמו: ביצה טו. – ברש"י שבגמ' כתוב בגד, אך ברש"י שבאלפס ובכ"י "לבד", יבמות קב: ב"מ פד.]. פילטרי"ש [ב"ק צג: בכורות כט: תמיד כז: – אינו מיוחס לרש"י].
*ראה בי סדיא, לבד, מוך, ערדילין

~נמיה, נמייה

חיה קטנה [שבת נא: ב"ב כב.], חיה היא, ויש אומרים שהיא מרטרינ"א (סמור, דלק) בלעז [חולין נב.]. שרץ שממית את התרנגולין [שבת קמו.].

*עיין שבת קמו ע"ב ד"ה משום רישא - שלא יכנס בו שרץ, כגון נמייה וחולדה, שממיתין את התרנגולים. +מ"מ: שמות כב יב. ראה ברדלס, חתול, נביה בהערה, עקש ב, ציים

~נמך, נמוך

רוח נמוכה – עניו ושפל ברך [אבות ה יט.].
*נמך הוא שרש משני של מוך. +מ"מ: ויקרא א ד"ה מאהל, במד' ז פט ד"ה וישמע, דברים יא י ד"ה והשקית, יחז' א כד, שם י ה, איוב לה ה, דניאל ב לט, ברכות נ ע"א ד"ה הלכה כר"ע, תענית י ע"א ד"ה ובגולה. ראה אוזב, אפתא, חלכה, מוך, מכך, מך, נחל א, רגליות, שפל ברך, שרץ א

~נמל

פור"ט בלעז, ששם הספינות יוצאות מן הים לשפתו [ערובין מא.], פור"ט, מקום שהספינות נמשכות שם ליבשה [יומא לח.], פור"ט בלעז, מקום שהספינות עולות בו ביבשה [ע"ז לד.], פור"ט [חולין צה.]. פור"ט, מקום שהספינות נקבעות [נדה סז.]. פור"ט בלעז, שהאניות מביאות שם פרקמטיא [ברא' מט יג]. שהספינות באות (שם) עד החומה והשערים [יחז' כז ג.].

*ראה אקרא, חוף, מבוא ים, מחוז (א), פרוותא

~נמלה

הוא שרץ הארץ [ערובין כח. פסחים כד.]. דרך נמלה לכסס קנה השבולת מלמטה [מנחות עא.]. אין אחת גוזלת מאכל חברתה [משלי ו ח, ערובין ק.]. הנמלים אוהבים צל ושונאים חום [חולין נז.]. הנמלים – (כינוי לבבל [משלי ל לא.].

*+מ"מ: ויקרא יא מד ד"ה ולא, במד' יג לג, תהלים פ יד, משלי ו ו, ל כה, מעשרות פ"ה מ"ז, תענית כא ע"א ד"ה והיה, מגילה טו ע"ב ד"ה בשינך, מו"ק ו ע"ב ד"ה והוא, שם ו ע"ב ד"ה עד כמה, נזיר נב ע"א ד"ה אמר ר' שמעיה, מכות יג ע"א ד"ה באוכל, שם טז ע"ב ד"ה נמלה, שבועות כא ע"ב ד"ה והרי נמלה, חולין סג ע"א ד"ה צדקתך, חולין פג ע"א ד"ה דלית, שם צא ע"א ד"ה

אכלו, שם צו ע"א ד"ה אכלו, שם קב ע"ב ד"ה טמאה. ראה חגב, פוטיטא, צרעה, קמצא, שומשמנא, שרץ א

~נמנמ

*ראה נוס

~נמס

*ראה מסס, מקק א, תמס

~נמק

*ראה מקק א

~נמר (א)

#א.ליאפּר"ט (ברדלס) בלעז [ירמ' יג כג]. אנגרי"ש בלעז (נראה שצ"ל טיגרי"ש) [אבות ה כ]. חיה שאינה מקפדת בזוג חבירתה [קדושין ע.].
*ראה אפא, ב, ברדלס, חבורבת, צבוע
#ב.מלכות אנטיוכוס נקרא נמר ע"ש שהיתה גזורת גזרות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו [דניאל ז ו, עיי"ש ח כב, יא ד]. מלכות אשור [ירמ' ה ו].

~נמר (ב)

המנמר שדה – קוצר שורה ומניח שורה, דהוה שדה מנומר [מנחות עא:], מלקט כאן את המבושלין כל צרכן ומניח את הלחים שלא בשלו וחוזר ומלקט במקום אחר, דהוה ליה מנומר, טיי"ר (להכתים) בלעז [גדה נא.]. מנומר בגוונים. נמר לשון תמורה, (ירמ' יג כג) היהפוך כושי עורו ונמר חברבורותיו, כלומר וימיר חבורת עורו לחזור לקדמותו... [שבת קז:]. [שבת קז:]. מנומר – בצבעים הרבה [ב"ק קיט:], טיי"ץ (בעל כתמים) [סוכה לג: נדה יט. – טי"ץ]. לא נמר – לא נחלף [ירמ' מח יא]. ריחו לא נמר מתרגמין וריחא לא פג [ברא' מה כו, שבת מ: יומא לא: ביצה יד.].
*מ"מ : פאה פ"ג מ"ב, בכורות נה ע"א ד"ה נמר ונמורי. ראה אנקורא, ברד ב, דבר א, חבורבת, חבורה ב, נחש, נקד א

~נמר, נמורי (ג)

נמר ונמורי – שני אבטילאות... סמוכות זו לזו במיל אחד [בכורות נה.].

*בפאה פ"ד מ"ה נזכר מקום בשם בית נמר. ראה נמרה

~נמרד, נמרוד

(בן כוש בן חם בן נח) לכך נקרא שמו נמרוד, שהמריד את כל העולם במלכותו על הקב"ה [פסחים צד: חולין פט. – מלך בדור הפלגה היה]. השליך את אברהם אבינו באור כשדים על שלא קיבל עליו לעבוד עבודת כוכבים... וע"ש כך נקרא אמרפל (ערובין ג).

שאמר והפיל אברהם בכבשן האש [ע"ז ג.]. מלך בדור הפלגה היה, ולכך נקרא שמו נמרוד, שהמריד כל העולם במלכותו על הקב"ה [חולין פט.].

בית נמרוד – מגדל שבנו דור הפלגה לעבודת כוכבים ונמרוד היה מלך עליהם [ע"ז ג.].

ארץ נמרוד – היא בבל [מיכה ה ד].

*עפ"י הנאמר בפסחים נמנעים לקרוא לבניהם נמרד. +מ"מ : ברא' יא כח, כז טו. ראה אמרפל

~נמרה, נמרים, נמרין

נמרים – מקום [ישע' טו ו].

*נמרים היא עיר בארץ מואב (עיי' ירמ' מח לד). יש סוברים שנמרה היא נמרין שהיא עיר בעבר הירדן המזרחי שנחלת גד (עיי' במד' לב ג, לו, יהושע יג כז), ויש הסוברים שהיא "בית נמרה". אך יש סוברים שנמרה היא נמרים ועומדת על שפת נחל נמרה.

~נמרץ

*ראה מרץ

~נמש

*ראה נמוש, מוש

~נמש

*סבו של יהוא שאביו היה יהושפט, אך בד"כ נקרא "בן נמשי" ע"ש סבו (מ"ב ט ב).

~ננס

#א.ננסין – עמודים נמוכים התקועים בקרקע ואונקלאות של ברזל קבועין בהן שבהן תולין את הבהמה להפשיט [יומא טז:]. עמודין קטנים הרבה וקרויין ננסין, כדאמרין במס' תמיד (פ"ג מ"ה) בית המטבחים היה לצפוננו של מזבח ועליו שמונה עמודים וקרויין ננסין [פסחים סד.], אונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים... [יחז' מ מג.].
#ב.ננס באיבריו – שגופו בינוני ואמתו קצרה [ערובין מח.].

@או דק" (ויקרא כא א) ת"י או ננס. זבחים נט ע"ב ד"ה ננס, בכורות מה ע"א ד"ה הואיל ורוב. ראה גוץ, קטן (ט)

~נס

#א.כלונס שקורין פירק"א (מוט) בלעז, ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס [במד' כא ח], ונשא נס לגויים – כלונס ארוך, ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקבוץ בני אדם, וכן (לקמן מט) על עמים ארים נסי, וכן (במד' כא ח) ושים אתו על נס, כלונס, פירק"א בלעז, ועל שם שהוא לאות קרוי נס [ישע' ה כו], וכנס על

הגבעה – כלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה, וכשרואה הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו [שם ל יז]. פירק"א בלעז, כמו כנס על הגבעה, ונותנין בראשו בגד [שם מט כב], כלונס, פירק"א בלעז, אות הוא שיקבצו [שם סב י], פירק"א (מוט) בלעז, סימן אסיפה הוא [ירמ' נ ב], היה מפרשך להיות לך לנס – לפרשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן. נס בלשון משנה (ר"ה כב: כלים פ"כ מ"ג) כלונס, ובלעז פירק"א [יחז' כז ז]. פירק"ש (מוטות) בלעז [ר"ה כב:]. וילון המנהיג את הספינה [ישע' לג כג].

*ראה כלונס, מכותא, מריש, עב, קורה, תרן
#ב.לנס – לאות ולזכרון [במד' כו י]. נסה עלינו – הרם עלינו לנס... לשון [ישע' סב י] הרימו נס, וכן [שם מט כב] ארים נסי... [תהלים ד ז].

*ראה נסה (א)

#ג.נסין שבים – איי הים שבמערב [גיטין ת. ד"ה והנסין שבים]. יש נסין בים מתפשטין לאורך הים לצפון ולדרום עד שמגיעין ומושכין חוץ מכנגד א"י... [שם ד"ה והנסין שבצדין].

*+מ"מ : עירובין נה ע"ב ד"ה והבית, ב"ב עג ע"ב ד"ה וסברין. ראה אי א, ים, כתים, קרקע

#ד.אראיים היו ישראל ליעשות להם נס – לבוא ביד רמה [ברכות ד.], לעלות בזרוע [סוטה לו.]. במה דאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב ונכון [תענית כד:]. כבוד הנס הוא לבא בהצנע [– מ"ב ד, עיי"ש פסוק כט]. אסור לאדם להנות ממעשה נסים. כדאמר לעיל תענית (כ). ואם עושין לו נס – מנכין לו מזכיותיו [תענית כד.].

למעלה נעשרים אמה – לא חזו לה אינשי (נר חנוכה) ולא מפרסם ניסא [ב"ק סב:].

*+מ"מ : שבת נג ע"ב ד"ה ולא, תענית כה ע"א ד"ה עד, ד"ה סניפין

נס להתנוסס – נסיונות של צרות הרבה להיות מנוסים בהם [תהלים ס ו, עיי"ש].

#ה.אעסקי הנס – עריות [ערוכין יט.].

@עיין בספר רש"י ובית מדרשו (ר"ג תשע"ג) עמ' 51, הלכות והליכות (מרדכי הכהן) עמ' 59. ראה בנס, מנוס, משש בהערה, נוס, ניסן, נסה, נסס

~נסב

#א.לקח [סנה' ק:].

#ב.נסבין – סבורין [זבחים ע:].

@ראה הסב, סבב

~נסג

*ראה מסיג, סוג, סיג

~נסה

#א.נסה עלינו – ריפלינבי"ר (להתנוצץ) בלעז, כמו (זכריה ט טז) אבני נזר מתנוססות [תהלים ד ז].

*נסה הוא צורת משנה של נשא, כלומר לשון הרמה. ראה נס (ג)
#ב.לבעבור נסות אתכם – לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם... לשון הרמה וגדולה, כמו (ישע' סב י) הרימו נס [שמות כ יז], הנסה – הכי עשה נסים... [דברים ד לד].

*בב"ר נה א נאמר : נסה את אברהם - בשביל לנסותו בעולם, כנס הזה של ספינה. הפירוש בדברים הוא עפ"י ת"א. הרמב"ן בשמות כותב ואינו נכון וצ"ע. בפ"א פ"ה מ"ד מונה לפי פרקי דר"א פכ"ו את עשרת הנסיונות של אברהם וידוע שיש חילוקים בין המפרשים מה היו הנסיונות. ראה טעם א, מסה א, נוס, נס, נסה, נסס

~נסח

ויסחך – ויעקרך [תהלים נב ז]. ונסחתם – לשון עקירה, וכן (משלי טו כה) בית גאים יסח ה' [דברים כח סג]. יתנסח אע מן ביתיה – יחרב עץ מביתו, שיחרב ביתו. יתנסח, כמו (דברים כח סג) ונסחתם מעל האדמה [עזרא ו יא]. וסחיתי – ועקרתי, כמו (משלי טו כה) בית גאים יסח ה', וכן (דברים כח סג) ונסחתם מעל [יחז' כו ד].

*ראה מסח

~נסיון

*ראה נסה

~נסיוב

נסיובי דחלבא – מי החלב [שבת צה.], מי פסולת החלב, שקורין מישג"א (מי גבינה) [ב"מ סח:]. מישג"א [פסחים מב. ע"ז ל: לה. לה: חולין קיד. – מי חלב]. משג"א היינו נסיובי דחלבא [נדרים נא:].

*ראה הדורוקן, חבץ, כמך, צפדינא, קוס א

~נסיף

נסיכיהם – שריהם [דניאל יא ח].

נסכתי מראש – לשון (מיכה ה ד) נסיכי אדם [משלי ח כג].

לנסוך מסכה – להמשיל עליהם מושל [ישע' ל א].

*בסוכה נב ע"ב מובא שיש שמנה נסיכי אדם : ישי, שאול, שמואל, עמוס, צפניה, צדקיה (יש גורסים חזקיהו), משיח ואליהו.

~נסיס

עצבון כדמתרגמינן (ברא' לד ז) ויתעצבו – ואתנסיסו [תמורה טז.].

*ראה נסס, סרה

[כתובות קי: נזיר כו:], חתיכה אחת של זהב שקורין פלט"א (מטיל) [מנחות קז:], פלט"א של כסף [ב"ק צו: ב"מ כו:], חתיכת כסף או זהב [ב"ב קכח:].
 *עיי' בערוך ערך נסך א, ב. ראה אבנט, אסימון, כד, כליל
 #ב.נסכא בתרא – חוט אחרון של קנה, שהקנה נשמט מהחוט... זריקה אחרונה של חוט, לשון המיסך [שבת צו:].

~נסמן
 *ראה סימן

~נסס, נוסס

נוססה בו – נפלאה בו, לשון נס. ד"א אוכלת בו כתולעת בעץ, כמו (לעיל י) והיה כמסוס נוסס [ישע' נט יט]. נוססה – כמו (ישע' י יח) כמסוס נוסס, וכמו (שם נא ח) יאכלם סס, רוח המקום נוקבת ומחרבת... [סנה' צח:]. תולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס, כמו (ישע' נא ח) כצמר יאכלם סס [ישע' י יח].
 נס להתנוסס – נסיונות של צרות הרבה, להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך [תהלים ס ו]. הריני הולך בנסוסי – הריני מת בעצבוני, כדמתרגמין (ברא' לד ז) ויתעצבו – ואיתנסיסי [תמורה טז:]. מנוסי – מו"ץ ונטימינ"ט (גאוותי, עיין בא"ה) בלעז, ומנחם פתרו לשון פלא, כמו (תהלים ס ו) נתתה ליראך נס להתנוסס, וכן (שמות יז טו) ה' נסי. ודונש פתר אותו לשון מנוס ממש [ירמ' טז יט].
 *יש חפיפה בין נס, נסס, נסה, נסיון, נוס, מסוס, סס וכו'. כמו כן יש מחלוקת האם השורש הוא נסס או נוס מענין ניסה. ראה בנס

~נסע

#א.ויסעם – ויעקדם ממקומם [שופטים טז ג], ויסעו אבנים גדולות – לשון תלישה [ישע' לג כ – מ"א ה], לשון עקירה [מ"א ה לא]. ויסע – לשון עקירה [איוב יט י], גפן ממצרים תסיע – עקרת, כמו (איוב יט י) ויסע כעץ [תהלים פ ט].
 #ב.הסיע מלבו – הסיח מלבו [ערובין פו]. ניסח [איוב ד כא]. נסעו – כמו נסחו, כמו (לעיל לג כ) בל יסע יתדתיו [ישע' לח יב].
 #ג.נסעו – הסיעו עצמן... [ברא' לז יז, סוטה יג ע"ב ד"ה כדכתיב]. ויסעו – ביום ההוא נסעו [במד' י כח].
 @ראה סעה

~נסק

להנסקה – להעלות [דניאל ו כד], לאסוקי – להעלות [גיטין סט:]. כמה דמסיק תעלא מבי כרבא – כמה שמעלה השועל ברגליו כשדורס על שדה ניר [יומא

~נסך

#א.ניסוך המים) היין המתנסך על גבי המזבח אחר העולה והזבח... [ברכות יד:], עירוני הצלוחית לתוך ספל של כסף שעל המזבח שהוא נקוב כמין חוטם דק שהיין מקלח ויוצא בו והוא הניסוך... צדוקי אינו מודה בניסוך המים [יומא כו:]. נסכים – סולת למנחה ועשרון לכבש יין ושמן רביעית ההין, כמו שמקריבין לעולה ושלמים [סוטה טו:]. במסכת סוכה (מח.) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח, ומנקבים כמין שני חטמין דקים, נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח, ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים, ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ [שמות כט מ]. בחג – צריך שני נסכין, אחד של יין ואחד של מים [יומא כו:].

אסיך נסכיהם – (כלומר) לזרוק דם [תהלים טז ד].
 *ניסוך המים הלכה למשה מסיני (או מיסוד הנביאים שנשכחו וחזרו וחיידשו אותם) ונעשה בימי הסוכות על המזבח מפני שבו נידונים על המים, אך הצדוקים התנגדו לכך כיון שאינו נזכר במקרא.

#ב.נסך עליהם ה' רוח תרדמה – לשון מזג, כמו (משלי ט ב) מסכה יינה, או לשון נסיכות, השליט בהם רוח תרדמה [ישע' כט י]. נסך – לשון יציקה ומסכה והנו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כנו"ן של נשך ושל נגף [ישע' מד י]. אנסכה – לשון מסך יין לשותות, כמו (משלי ט ב) מסכה יינה, עירוב יין במים לתקנו או עירוב ביין לקונדיטון [קהלת ב א].

#ג.אייך נסך – שנתנסך לע"ז [ע"ז ל:].

#ד.נסך שכר – יין המשכר [במד' כח ז].

#ה.איוסך (בפסוק : יסך) – יכוסה. וזה וזה יוסך והנסך, לשון סכך וכסוי הם [שמות כה כט]. קשות הנסך – הכסוי, לשון מסך [במד' ד ז]. דמות מסכה [ישע' מא כט, ירמ' י יד, נא יז]. נסך – לשון (שמות לב ד) מסכה. נסך חרש – נפח (במ"ג המאור : חרש) של ברזל נוסכו מברזל או מנחושת, ואח"כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה [ישע' מ יט]. לנסוך (בפסוק : ולנסך) מסכה – להמשיל עליהם מושל... [ישע' ל א].

*עיי' בה"ר שלפי הרד"ק יוסך שייך גם לערך נסך וגם לערך סכך (וכן בש"א כד ד) ובשניהם מפרש לשון כסוי והסתר. הרשב"ם ג"כ מפרש לשון סכך, אך אונקלוס מתרגם יתנסך. ראה יין, יסך, מזג ב, מסך ב, נסיד, סוך ב, סכה א, סכך

~נסכא

#א.זהב או כסף, דבר הניתך [שבת נט:], חתיכת כסף מותך, לשון (ישע' מ יט) הפסל נסך חרש [שבועות לב:], חתיכה של כסף [קדושין ח:], חתיכת כסף

מג: לא מסקי – לא מעלין [שם], כשועל שאינו מוציא מן המחרישה אלא אבק ברגליו [נדה סה:].
*מובא בתהלים קלט ח, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא (בלשון עברית). ראה סלק

~נסר

קרש אחד משתי חתיכות [שבת צח:]. נסרים ארוכים וקצרים – לטי"ש (נסרים). בדפוס הלעז הזה בסוגריים ובלי גרשיים ובמקומו יש קנטיל"י שהם קרשים לפינות באיטלקית) [מ"ב א ב]. לטי"ש [יומא טז:]. נסרים נתונים סביב הזיתים בבית הבד כדי שלא יתפזרו אנה ואנה בהכביד הקורה עליהם... ובתוספתא גרס מכר את היצרים, ונראה דנצרים גרס והיינו עקל בית הבד שקושרין בהם הזיתים כדי שלא יתפזרו [ב"ב סז:].

*+מ"מ: סוכה יד ע"ב ד"ה שני נסרים ואילך, מו"ק ח ע"ב ד"ה ר' יהודה, ב"ק צג ע"ב ד"ה וכו' שנינו. ראה אנוחותא, בית נסרך, גב ב, גזוטרטא, דף, זיז, טבלא, טורביל, טלל, כבש א (ה), כפישא, לוח, ליחתא, למוד, מלטט, מרזב, סורג, סרן א, קיסס, קנה - קני דחירא, שיפא, תקרה

~נסרן

לשון נסר, שהשתחוה לנסר ועשאו אלולה [סנה' צו:].
*אחד מאלילי אשור, כשבא סנחריב להשתחוות בבית נסרן אלהיו הרגוהו שני בניו (מ"ב יט לז, ישע' לז לח).

~נסרת

שמנסרין הנגרים מן העצים [שבת מט:], דק דק היוצא מתחת המקדח [ב"ק קיט:], עצים דקים שנפלים מן החתיכה [מו"ק יב:], שמגגרין נגרים במגירה פגומה וקוצצים בה עצים והיא משרת נסורת דקה כעפר [חולין פח:].

~נע

*ראה נוע

~נעבד

שעשאוהו עבודת כוכבים [בכורות מא:]. שעבד את הבהמה עצמה, כגון שניסך לה בין קרניה [שם נז:].
*ראה עבד ב

~נעדר

*ראה עדר ג

~נעה (א)

הנעה – המוסב על נעה, כלומר משם תאר הגבול לנעה (שם מקום) [יהושע יט יג].

~נעה, נועה (ב)

*אחת מבנות צלפחד (יחד עם מחלה, חגלה, מלכה, תרצה) שהיו לנשים לבני דודיהן ממשפחות מנשה (במד' כו לג, כז א, לו יא, יהושע יז ג, ב"ב קיט ע"ב ד"ה שלא, שם קכ ע"א ד"ה להלן, שם ד"ה וכאן).

~נעה

גת, כמו (ת"א ברא' מט יב) יטופן נעוהי בחמר [ע"ז עד:]. נעות המרדות – לשון נע, אשה נעה ונדה, (כלומר) יוצאנית. כאשר תאמר (דברים כח כה) זעוה מן זע, כן תאמר נעוה מן נע, והתי"ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות. נעות – על שם הכרמים והיא גת, כמו (ע"ז עד:) נעוה אירתחו, (וכן ת"א ברא' מט יב חכלילי עינים) יטופן נעוהי בחמר [ש"א כ ל, עיי"ש]. נעוהי – יקבים שלו, ולשון ארמי הוא במסכת ע"ז (עד:) נעוה ארתחו [ברא' מט יב, ראה עין א].

*ראה עוה א

~נעורים

*ראה נער

~נעורן

מקום [סוטה מו: חולין ה:].

~נעיל

*עיר בגבול נחלת אשר (יהושע יט כז).

~נעילה

מפורש בברכות ירושלמי בפרק תפלת השחר (פ"ד ה"א) אימתי נעילה? יש אומרים נעילת שערי מקדש (בירוש' כתוב שערי היכל), ויש אומרים נעילת שערי שמים, שנועלים אותם לעת ערב בגמר תפלה. ונוהגין היו להתפלל תפלת נעילה בכל תעניתם כדרך שמתפללין ביום הכפורים [תענית כו:]. לשון נעילה פליגי בה אמוראי בברכות ירושלמי. חד אמר נעילת שערי שמים, וחד אמר נעילת שערי עזרה [יומא פז: עיי"ש פח:]. בתענית צבור היו מתפללין תפילת נעילה... [פסחים נד:].

*+מ"מ: שבת קכא ע"א ד"ה ר' יוסי, תענית כח ע"ב ד"ה ה"ג ר' יוסי.

~נעים, נעימה

ביסומי קלא, שמושך הלב [תענית טז:], ביסום קול שקורין טרופ"א (ניגון, עיין בא"ה) [קדושין עא:], הקורא בלא נעימה – כגון טעמי המקראות [מגילה לב:].

@+מ"מ: שבת קה ע"א ד"ה אמירה, ערכין י ע"א ד"ה ולא. ראה

נבל ב, נעם, פרק א

~נעיץ

*נעיץ הוא חפירה ארוכה וצרה, רחב למעלה וצר למטה. ראה בור

~נעל, נעול (א)

על אדום אשליך נעלי – מסגר שלי [תהלים ס י].

*ראה גל

~נעל (ב)

אין מנעל כתוב בכל התורה אלא נעלו, דמשמע בין סנדל בין מנעל, דמנעל לשון חכמים ונעל לשון תורה [יבמות קב. עיי"ש]. מנעל של עור רך הוא, כעין שלנו, אבל עיקר חליצה בסנדל, והוא של עור קשה ומבושל, ומשנפחת אין לו תקנה ואין דרך לנועלו [שם קא]. מנעל מרופט – שניטל גבו [שם]. לא קרי ליה נעל עד שיהא כולו של עור [יבמות קב:]. מדת מנעל – להראותו לאומן כמדה זו אני צריך [שבת עח:]. בעבור נעלים – (ת"י) בדיל דיחסנון [עמוס ח ו].

@עין בספר עיונים בדברי חז"ל עמ' ר"מ. +מ"מ: סנה' סח ע"א ד"ה אמרו, ד"ה מנעל, סנה' עד ע"ב ד"ה אפילו, מנחות לב ע"א ד"ה מנעל. ראה אושכף, אמוס, אנפיליא, מדרס, מוך, מסנא, נעילה, סנדל, ערקתא, פנק, פרימה

~נעל, נעלים (ג)

#ב.נעלים – ביבשה [ישע' יא טו].

~נעלם

*ראה עלם א

~נעם, נעים, נעמים (א)

ממי נעמת – סבור אתה להיות בנועם מן האחרים [שבת קמט: – יחז' לב יט, עיי"ש]. אמרי נעם – דברי תורה [משלי טז כד].

*ראה מנעם, נעימה, ערב ה

~נעם

*אחד מבני כלב בן יפונה (דה"א ד טו).

~נעמה

#א. (בת למך מאשתו צלה ואחות תובל קין) היא אשתו של נח [ברא' ד כב]. אחות תובל קין [יומא סז:].

*לפי המובא בסדר הדורות נעמה אחרת היתה והיא אחות מתושלח, שכן לפי רש"י המפרש שהיא מצאצאי קין יש סתירה לנאמר בפסוק כד שזרעו של קין כלה לאחר שבע דורות. בזהר חדש א', יט, ב) מובא שהיא אשת שמדון ואם אשמדאי שממנה נולדו השדים.

#ב.נעמה העמונית – (אשת שלמה) אמו של רחבעם,

יצא ממנה חזקיה ואסא ויהושפט דהוו צדיקים גמורים, וישעיהו הנביא, דאמר מר (מגילה י:): אמוץ ואמציה אחים הוו [יבמות סג:]. אמו של רחבעם וממנה יצאו מלכי בית דוד [שם עז:]. נעמה העמונית אמו של רחבעם [גיטין ס. עיי"ש].

*עין ברמב"ן ליבמות מה ע"ב שאם רחבעם היתה גיורת וכן בספר תורת יעקב מר"ח סופר סימן רי"ב. ביהושע טו מא נזכרת העיר נעמה בשפלת יהודה. ראה רות

~נעמי

אבי נעמי (הוא) בן נחשון בן עמינדב [רות ב א].

*אשת אלימלך ואם מחלון וכליון [רות א ב]. ראה מרה

~נעמית

בת היענה [שבת קי: קכח:].

*עין משנה כלים פ"ז מ"ד. ראה יענה

~נעמן

נעמן (אחד מבני בנימין בן יעקב) – (לשון נוטריקון) שהיה נעים ביותר [ברא' מג ל].

*בבבמ' כו מ נזכר נעמן מבני בלע בן בנימין, במ"ב ה א נזכר נאמן שר הצבא של מלך ארם הדד בימי יהורם בן אחאב, עיי"ש בפרק את המסופר עליו. ראה נטע

~נעץ

(חזיר) נעץ צפרניו (בערוך גורס רגליו) – תקע [ב"ק פב:].

*סולם מצב ארצה (ברא' כח יב) תרג' סולמא נעץ, וחניתו מעוכה בארץ (ש"א כו ז) תרג' נעיצא. ראה דץ, חזיר

~נעצוץ

מקום הסירים, ברוצי"ש (סבכי היער), וכן (לקמן נה יג) תחת הנעצוץ יעלה ברוש [ישע' ז יט], נעצוץ וסרפד – מיני קוצים הם [ישע' נה יג].

~נער, נערים (א)

#א.בן [איוב א יט]. נער, גדול משמע [סוטה יב: – שמות ב], בחור [נחמיה ד טז]. עושה מעשה נערו, מתקן בשערו, ממשמש בעיניו... [ברא' לז ב]. והנה נער בכה – קולו כנער [שמות ב ו]. והנער נער – (ת"י) ורביא הוה יניק [ש"א א כד].

*בד"כ אונקלוס מתרגם נער - עולימא. ראה רובא

#ב.משרת של רשע... ההולכים אתו לגזול [איוב כד ה, כט ב]. משרת, שומר הצאן [שם א טו – טז], עבד [ברא' יד כד].

#ג.שוטה ואין ראוי לגדולה [ברא' מא יב], נערי – לשון קטנות... גרועים [מגילה ט].

#ד.כי נער ישראל – מנוער מכל טוב [הושע י טו].

וינער ה' את מצרים [זבחים קטז]. נוער – אישקו"ט (מנער) בלעז [ישע' לג טו]. ננער – מתהלכת ומתמעטת, כמו (ב"מ כט:) מצא כסות מנערה... א"נ כמו (שמות יד) וינער ה' [סנה' צב].
#ב. אלנער את צאנם – לשמור [מו"ק יב].
@ראה עור ג, ערער, קשת

~נער (ד)

נער – לשון חמור נוער [ירמ' נא לח].

~נערה

נערה ולא בוגרת – נערה (נקראת) משתביא שתי שערות עד שירבה שחור על הלכך, ואין בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים בלבד [סנה' סו: ק; – בקיצור]. לא קטנה ולא בוגרת [במד' ל ד]. משהביאה שתי שערות עד שתבגר והם ששה חדשים שבין נערות לבגרות [כתובות כט]. ימי נעורים – שהביאה שתי שערות או בת י"ב שנה ויום אחד ואע"פ שלא הביאה שתי שערות [נדה ה]. שהביאה שערות ולא הביאה סימני בגרות [סנה' נ:]. נערה... משבגרה אין רחמה צר כבתחילה... [כתובות לו:].
נערה קטנה – ריבה קטנה מעיר נערון (חולין ה). [מ"ב ה ב].

*כך דורשים חז"ל בסוטה מו ע"ב ובחולין ה ע"א. בחולין תוס' ד"ה דמן נעורין מפרשים שם מקום, דכתיב בדה"א ז למזרח נערין ולמערב גור. ביהושע טז ז נזכרת נערה, עיר בנחלת אפרים, בדה"א ד ה נזכרת נערה אשת אשחור אבי תקוע משבט יהודה. +מ"מ: מגילה יב ע"ב ד"ה נערה, סוטה יב ע"א ד"ה ולבסוף. ראה אהרונים, בגר, נער א, נערות, עלם ב, קטן, רביתא, ריבה

~נערות

#א. לתן חיים (בפסוק: וחיים) לנערותיך (משלי כז כז) – לבני ביתך [חולין פד].

*בהמשך רש"י מפרש: למד דרכי חיים להסתפק במזונות קלים. בגמרא נאמר: מיכן לימדה תורה ד"א שלא ילמד אדם את בנו (לאכול) בשר ויין.

#ב. נולדו בה סימני נערות – חזרה לימי עלומיה באורח כנשים ובתואר פנים ונתפשטו הקמטים [סוטה יב].

#ג. החזירוני לנערותי – לתשמיש [שבת קיא].

*ראה שחרות. נעורים – ראה נער א, פרק א

~נערי

*בן אובי, אחד מגיבורי דוד (דה"א יא לו, בש"ב כג לה נזכר בשם פערי הארבי).

~נעריה

*1. בן שמעיה מצאצאי זרובבל (דה"א ג כב). 2. אחד מבני ישעי מראשי בני שמעון (דה"א ד מב).

נערים – בני אדם המנוערים מן המצוות [ישע' ג ד, עפ"י סוטה מו:]. נערים קטנים – המנוערים מן המצוות [מ"ב כ כג]. נערי שרי המדינות – הם בניה, תערובות (במ"ג הכתר: בני התערובות) שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו, ערבים שלא ימרדו בו [מ"א כ יד]. נערי (בני ישראל) – הבכורות (אצ"ל הבכורים) [שמות כד ה].

#ה. בני הנעורים – תלמידיו של אדם הקרויין בניו... [קדושין ל:]. התלמידים שאדם מעמיד בנעוריו [תהלים קכז ד, עיי"ש מה ו].

#ו. הנער הנביא – נערו של אלישע הנביא, כך ת"י ואזל עולימא תלמידא דנביא [מ"ב ט ד].

@עיין בילקוט שמעוני משלי רמז תתקכ"ט עד מתי נקרא נער. +מ"מ: ירמ' לב ל, תהלים לו כה, חולין ס ע"א ד"ה פסוק. ראה אלם ב, בחור, זאטוט, נערה, נערות, פרא, רובא

~נער (ב)

וגוע מנער – מת מתוך תשנוק (כלומר מיתה חטופה), כמו (שמות יד כז) וינער ה' – וינער פירש מנחם לשון חביטה, כמו (ישע' לג טו) נער כפיו מתמך בשחד, (שם נב ב) התנערי מעפר קומי שבי, (שם א לא) והיה החסן לנערת, (איוב לח יג) וינערו רשעים ממנה, (נחמיה ה יג) וככה יהיה נעור ורק [תהלים פח טז]. תמות בנער נפשם – בשינוק (בקצת דפוסים כתוב בפינוק ונראה שזו ט"ד) [איוב לו יד]. ונוער בשן – לשון תשנוק, כמו (שמות יד כז) וינער ה' [ישע' לג ט]. ננערתי כארבה – לשון תשנוק וטרוף ואוטם כארבה שהוא נודד ונע ומטורף [תהלים קט כג]. וינער ה' – כאדם שמנער את הקדרה והופך העליון למטה והתחתון למעלה... (תרגומו) ושניק, והוא לשון טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה [שמות יד כז], פירש מנחם לשון חביטה [– תהלים פח טז]. ניער – הגיס במגיס [חולין קח]. קשתו ננערת – גבורת ידו ננערת מתהלכת ומתמעטת, כמו (ב"מ כט:) מצא כסות מנערה אחת לשלשים יום. א"נ כמו וינער ה' [סנה' צב]. מנוער – נתעורר בשרו מן הנוער, שהוא מנוער ומשונק ביסורי חוליו, ואין לתיבה זו דמיון במקרא, ולפי העניינים הוצרכנו לפרשו כמשמעות הענין, והפותרו בלשון רפש... טועה [איוב לג כה]. התנערי – אישקודר"א (לנער) בלעז [ישע' נב ב].

*ראה חנק, שנער, שנק, תשנוק

~נער (ג)

#א. ננערו לעמוד – נעקרו ממושכם כדי לעמוד ולילך [ר"ה ל]. מנענעים ורוצים לעמוד [מו"ק כב]. נערת – אישקורלי"י (נענעתי) בלעז, כמו (ישע' נב ב) התנערי מעפר [נחמיה ה יג]. התנערי – לשון (שמות יד כז)

~נערץ

*ראה ערץ

~נערץ, נעורת

מה שמנערין מן הפשתן, שהוא קל ונוח לישורף [ישע' א לא], דק דק שנוערין מן הפשתן וקורין ארישטי"ש (פסולת של פשתן) [שבת מט]. ארישטי"ש [שם לז]. ארישטי"א שמנערין מן הפשתן [חולין פח]. חסון לאו נעורת הוא [שבת כז]. נעורת – הדק שבו [שם]. פשתן החזק יהפך לנעורת, כלומר הגבור יהפך לחלש [שם].
*מ"מ: ביצה לג ע"א ד"ה מן המים. ראה דקתא, דקדקתא, סכר

~נעתם

*ראה עתם

~נפאתא

כך שמה (של אשה אחת) [גיטין סג].

~נפג

*1. בן יצחק בן קהת בן לוי, אחיו של קרח (שמות ו כא). 2. אחד מבני דוד שנולד בירושלים (ש"ב ה טו).

~נפכה (א)

נפות דור – (ת"י) פלכי דור, קונטרידי"ש (חבלי ארץ) בלעז [יהושע יא ב, יב כג – בלי הלעז], שלשת הנפת – (ת"י) תלתא פלכין... [יהושע יז יא, עיי"ש]. נפת דאר – ת"י פלכי דאר [מ"א ד יא].

~נפכה (ב)

נפה וכברה – הנך לאו נירין ממש אלא משרשר ומרכיב חוט אחד של ערב בשתי מלמטה ואחד מלמעלה ומעמיד השתי בהן כתקנו [שבת קה]. שתי נפות היו במקדש, אחת דקה ואחת גסה שקורין קלי"ר (בהיר, צלול) [מנחות עו: ד"ה בדקה], י"ג נפות היו במקדש זו למעלה מזו כל אחת עבה מחברתה... [שם ד"ה רבי שמעון אומר].

*ענין בערוך ערך גדל ג. נפה מלשון כברה מופיע בישע' ל כח, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש. ראה גרש ג, זרה, טנבור, כברה ב, מחולתא, מזרה, נהילא, נוף, נפוחתא, עתר ב, צלול, רחת

~נפוחתא

ניפוחתא – נפה שקורין ו"ן (רחת, כלי שבו מרקידים את התבואה לנפותה בצורת מגש גדול של נצרים בעלי שתי ידיעות) [שבת קלד]. נפוחתא – בוריטי"ל (כברה) בלעז [סוכה כ: עיי"ש]. ו"ן [תענית ג: – נדה לא].

~נפוח

ראה זוקאנא, נפח א, צבה

~נפול, ניפול

#א. ניפול – גוזל [ב"ב כג:].

#ב. גמר נפילה [חולין עג:].

#ג. פת ניפולין – נשבר ונופל כשאוחזין אותו [ב"ק

צט:]. ניפולין ניפולין – חתיכות חתיכות [קדושין פ:].

שנופל פתיתין [ב"ב צג:].

@ראה נפל, מפל

~נפוסים

*(בעזרא ב הכתיב: נפוסים, בנחמיה ז נב הקרי נפישסים והכתיב נפושסים) שמות של נתינים בימי עזרא שעלו מן הגולה. ראה נפיש

~נפוצ

נוצר בכלאים פ"א מ"ג והוא מין צנון שעליו דומים לעלי לפת.

~נפח (א)

#א. נפחה נפשה – לשון דאבה נפשה, מתרג' ודאבון נפש (דברים כח סה) – ומפחן נפש [ירמ' טו ט]. והפחתם אותו – זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרים, הפחתם אותו, אותי נכתב, אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו. והפחתם – והדאבתם, לשון (איוב יא כ) מפח נפש [מלאכי א יג, עיי"ש]. בפחי נפש – בדאבון נפש [שבת קכז:].

*ענין בגמרא ר"ה כג ע"ב: ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים, לא שהיו צריכים להם אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש... +מ"מ: במד' כב יט, איוב לו כא, זבחים קב ע"ב ד"ה יצא טבול יום. ראה יפה, פוח

#ב. מנפח רב ששת בידיה – כלומר רוח הוא זה שאמרת [סנה' מג:].

#ג. סיר נפוח – רותח, בוילנ"ט בלעז [ירמ' א יג]. סיר נפוח על האש מעלה עשן [איוב מא יב, עיי"ש].

*בב"ב קלד ע"ב מפרש הרשב"ם: דרך שחוק, כאדם שמנפח קש מתחת ידיו ומשליכו לאיבוד, כלומר כזה הרוח שהלך כך אבד טעמו. ראה אגמון, זוקאנא, יפה, מורסא, נפחא, נשף, סימטא, פוח, פוש, פח ג, צבה, קצפה, תפח

~נפח (ב)

#א. חרש ברזל [סוכה נא:].

#ב. אש של נופח – אש של גיהנם [סנה' צב. חולין קלג:].

#ג. בר נפחא – רבי יוחנן... נראה למורי דאביו של ר"י הוה נפח, לפיכך נקרא בר נפחא. ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו [סנה' צו:].

*מ"מ : ב"מ סח ע"ב ד"ה אמר אביי, כריתות כ ע"א ד"ה כדי.
ראה חרש ה, מפוח, פחם

~נפח (ג)

*עיר במואב (במד' כא ל).

~נפט (א)

מפרק גרעינים מצמר גפן (לשון ניפון) [שבת עג:
עיי"ש].

~נפט, נפטא (ב)

מין שמן שריחו רע... [שבת כד:], [שמן] מסריח [שם
יב:]. כשמגלין אותו האור הולך ונמשך אליו ומבעיר
[שם סז:]. נפט ועטרן ריחן רע [ברא' לז כה, עיי"ש,
יומא לט:].

נפטוי – מוכרי נפט [נדרים צא:].

*נפט הוא אחד מהדברים שמותר להדליק בהם נר שבת. ראה
עטרן

~נפחא

נעשית לבנה כבקעת [חולין מז:].

~נפילה

זרע שמפזרים במפולת יד [ב"מ קה:].

*לפי כ"י וכן בירושלמי צ"ל "נפלה". ראה חלוק א

~נפילים

הנפילים – ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן
השמים בימי דור אנוש [במד' יג לג]. על שם שנפלו
והפילו את העולם, ובלשון עברית לשון ענקים הוא
[ברא' ו ד:].

הנפלים – זה עוג... [ברא' יד יג, בהיפוך].

*ראה אחיה, בן הנפילים, עזאל, פליט, תמליון

~נפיש

*א.הרבה [פסחים טז. סנה' נב:].

*ב.א. אחד מ) בניו של ישמעאל [ברא' כה טו, דה"א ה
יח-יט].

*בנחמיה ז נב נזכרים נפישים, נתינים מעולי הגולה. ראה
נפוסים

~נפך, נופך

אישקבונקל"א (אודם, מין אבן יקרה) בלעז [יחז' כז
טז].

*בשמות כח יח וכן לט יא נמנה בין אבני החושן ולא מפרש.
ראה אינד, נופך, פוך

~נפל

#א.ותפל – השמיטה עצמה לארץ, כתרוממו
ואתרכינת, הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע,
כמו (פסוק יד) הטי נא כדך, ארכיני, (וכן ש"ב כב י)
ויט שמים, וארכיך, לשון מטה לארץ, ודומה לו
(תהלים לז כד) כי יפול לא יוטל, כלומר אם יטה לארץ
לא יגיע עד הקרקע [ברא' כד סד]. ובל יפלו – ואין
נופליך... וי"ת לשון (שמות לג טז) ונפלינו אני ועמך,
אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא [ישע' כו יח].

#ב.על פני כל אחיו נפל – שכן, (כמו (שופטים ז יב)
ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק... [ברא' כה
יח], נופלים בעמק – שוכנים בעמק [שופטים ז יב,
ברא' כה יח – שופטים ז], יפול – ישכון [קהלת יא ג].
מיום נפלו – מיום חנייתו עלי [ש"א כט ג], ותפול –
נתנפלה וחנתה.. כמו (ברא' כה יח) על פני כל אחיו
נפל [איוב א טו], יפול מצדך אלף – לשון חנייה
[תהלים צא ז, יבמות כד:]. עליך יפול – ינוח, כמו
(ברא' כה יח) על פני כל אחיו נפל, (וכן תהלים צא ז)
יפול מצדך אלף [יבמות כד: – ישע' נד], יפול – כמו
על פני כל אחיו נפל [ישע' נד טו]. ויפול – ואתרכיך
[מ"ב ה כא]. נפל – שלא נתקשרו אבריו בגידין יפה
יפה [נזיר ג]. ניפולי נשבר ונופל [ב"ק צט:].

#ג.יפול – לביר"א (יחליק) בלעז [תהלים לז כד]. בל
יפלו – אין נופליך... וי"ת לשון (שמות לג טז) ונפלינו
אני ועמך, אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא [ישע'
כו יח]. נפולה – נפלה מן הגג [חולין מג:].

#ד.תפול בנחלה – על שם שנתחלקה בגורל נקראת
חלוקה לשון נפילה [במד' לד ב].

#ה.והימים הראשונים יפלו – אל יעלו מן המנין
[במד' ו יב].

#ו.נפלת ליד – נפלת לידי, כלומר עכשו אתה צריך
לי [ע"ז לט:].

#ז.ליפול על פניו – לבזות עצמו בפני הצבור [תענית
יד:]. ואפול על פני – ואישתטחית [יחז' א כח].

להתנפל עלינו – להיות העלילה נופלת עלינו [ברא'
מג יח].

#ח.נפל איש – נתקבצו איש אל רעהו [ירמ' מז טז].

#ט.נפל – כגון בן תשעה וראשו אטום, או שיש לו
שני גבין דלא חיי [סנה' פד:].

@ראה מפל, נטה, נטיפות, נפול, נפילה, נפלים, ענק, רוח ב,
רפאים

~נפלאות

*ראה פלא א, ב

~נפיל

*ראה נפל

~נפס

*עיין בערוך ערך נפס א

~נפסא

*ראה נפצא

~נפף

*ראה נוף

~נפץ

#א.נפצת - מנפצת [נדה סו.]. ממלאה ונופצת - לאחר שתשמש וימלא רחמה שכבת זרע תרוץ ברגליה ותנפצנו שלא יקלוט ותתעבר [כתובות עב.]. סמא דנפצא - סם שמפלת בו ומנפצא כל זרע שבמעיים [נדה ל.]. נפצי - יזרקן [ע"ז עב.]. והפיצוהו לרגליו - ינפצוהו, יחבטוהו על הארץ [איוב יח יא.]. הפיצם (ברא' יא ט) - פזרם [סנה' קט. עיי"ש בברא' פסוק ד ופסוק ח.]. פוץ - השלך [נדה לא.].

נפוץ - נשבר, כמו (תהלים ב ט) ככלי יוצר תנפצם [ירמ' כב כח.]. ונפצו (במ"ג המאור זה ד"ה, ובמ"ג הכתר בתוך ד"ה ונבליהם, ונראה שכן צ"ל שכן אין זה ד"ה) - ישברו... [- ירמ' מח יב.]. תנפצם - תשברם, והוא לשון נפוץ בכל המקרא... [תהלים ב ט.]. לשון שיבור יתר [ישע' ל ל.]. מפצו - שהוא משבר את הכל, כמו (תהלים קלז ט) ונפץ [יחז' ט ב.].

#ב.ונפצתים - אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות, כמו (תהלים ב ט) ככלי יוצר תנפצם, (וכן שם קלז ט) ונפץ את עוללך, וכן כל ניפון שבמקרא [ירמ' יג יד.]. מנופצות - מדוקרות, וכן (תהלים קלז ט) ונפץ את עוללך, וכן [ירמ' יג יד] ונפצתים איש אל אחיו [ישע' כז ט.]. נפציה - ירפי"ר (לפורר) בלעז [ב"ק צג.]. #ג.כשמתיר אגדן (של דוברות) ומוציאן אל היבשה, כל עץ ועץ לעצמו, היא קרויה ניפון. (כל דבר שלם שמחלקים אותו לפרקים קרוי ניפון), דיפיצי"ר (לפרק לחלקיו) בלעז [מ"א ה כג.].

#ד.קרפי"ר (לנער, לפורר סיב או אריג לחוטיו) [שבת כ: עג. חולין עו.]. נפיץ - אישקו"ש (מנוער) [חולין נא.]. אישקו"ש"ט (ניער) [ב"מ קיד.]. #ה.מנפץ - חוטמו בכח, מוקי"ר (לקנח את האף) בלעז [סנה' סז.].

@עיין בערוך ערך פץ א. +מ"מ : מגילה ב ע"ב ד"ה הפריזם. ראה זרה, חבט, מפץ, מפץ, נפצא ב, נפש ב, ערה ב, פוץ, פצם, פצפץ, שבר א

~נפצא

מנפץ צמר, ואומנות מאוסה היא [יבמות קיח: כתובות עה.]. מנפץ פשתן בגבעולין [שבת עג.].

~נפק, נפקא, נפקותא

#א.פוק תא - צא ממקומך ובוא [סנה' צו.]. פוק - הוציא [חולין קה.]. יצא [דניאל ב יג, סוכה נא: נדרים מט: ב"ק קיא.]. הוציא [עזרא ה יד.]. נפקתא - הוצאה [עזרא ו ד, ב"מ קה.]. נפיק - יצא [ב"ב נח.]. ניפקי - מוצאות [ערובין פז.]. נפקות יד - הוצאה [ב"מ קה.]. #ב.נפקת ברא - כל זונה תרגום נפקת ברא, כך שמעתי, וכן ת"י [- יחז' כג מג.]. סתם זונה היינו אשת איש שמזנה תחת בעלה לאחרים, והיינו נפקת ברא [- גיטין עט.].

*לא כל זונה שבמקרא תרגומה נפקת ברא, אלא כל מקום שמתורגם נפקת ברא - הוא תרגום של זונה או קדשה. #ג.נפקא - צואה. ניפקא - צואת כלבים [גיטין סט.].

~נפרזא

נפרזא - אפא [ב"ק טז.]. *ראה אפא ב, ברדלס, נמר, צבוע

~נפש (א)

#א.אין נפשה חוזרת עליה - דם [בכורות ו: נדה ט.]. בנפש - זו רביעית דם [במד' יט יג.].

*בדברים יב כג נאמר הדם הוא הנפש, ובויקרא יז יא נאמר כי נפש הבשר בדם הוא.

#ב.נפשים - אנשים [יחז' יג כ.]. נפש משמע אשה ומשמע נפשות הרבה, כענין שנאמר (במד' לא מ, לא מו) ונפש אדם (מן הנשים) ששה עשר אלף [ערכין ד.]. *עיין בה"ר שהתיבות "מן הנשים" אינם בשני הפסוקים, ורש"י מוסיף אותם בפירושו, שכן כתוב בפסוק לה "ונפש אדם מן הנשים", שלא נטעה שנפש הכוונה לגברים ואינה מתייחסת לנשים. עיין בנדה מד ע"א : נפש משמע נפשות הרבה, ואדם משמע כל שהוא מין אדם אפילו קטן, כדכתיב ונפש אדם מן הנשים, ובקטנות משתעי קרא. כלומר נפש משמש לשון יחיד ולשון רבים.

#ג.נפש משמע כל דבר המיישב דעתו של אדם... כמו (ברא' כג ח) אם יש את נפשכם, שהוא לשון תאוה וקורת רוח שהנפש נהנה ממנו [חולין קכ.]. בנפש צרי - בתאות שונאי... [תהלים כז יב.]. אם יש את נפשכם - רצונכם [ברא' כג ח.], בדעתכם [- ע"ז כז.]. אין נפשי אל העם הזה - אין רצוני [ירמ' טו א.]. כל נפש משיב את הנפש - דבר חי הנאכל שלם, כגון דגים קטנים שגדלו כל צרכן [ברכות מד.].

*בברא' ובירמיה מתורגם נפש כמו רצון. ראה חפש נפש לא טוב - לא טובים הבנים הנעשים בלא דעת האשה שהיה בעלה אף ברגלים [ערובין ק.].

נפש חיה - שיהא בה חיות [ברא' א כ.]. נפש החיה - נפש שיש בה חיות [שם כא.]. נפש חיה - שיש בה חיות [שם כד.]. לנפש חיה - אף בהמה וחיה נקראו

[משלי לא ו]. אבלים [סנה' ע]. מנשאים את נפשם – לשון תנחומים, שנפשם מתנשאה להתנחם [ירמ' כב כז].

#ז.נפשי אשא – אכוון לבי [תהלים כה א, פו ד].
#ח.משא נפש – שהנפש מתנשאה בו [יחז' כד כה].
#ט.בעל נפש – רעבתן ותאב לאכול טוב... [משלי כג ב, עיי"ש], אינו יגע לשמוע תורה [ביצה טו], אשר נשמה באפו – שמחזיק עצמו לבעל נפש, דהיינו גאווה, שחשובה נפשו בעיניו [סוטה ד]. חסיד... מחמיר על נפשיה (במסורת הש"ס ס"א : ירא שמים החרד על נפשו) [פסחים מ]. חסיד [נדה טז], אדם כשר, כדאמר בפסחים (מ). בעל נפש לא ילתות אדם כשר [חולין ו].

*עיין בערוך ערך בעל וערך בעל נפש. ראה חסיד
#י.נפש יפה – (אדם) שאינו אסטניס ואין דעתו קצה (באוכלין מחמת מיאוס) [חולין סד].

~נפש (ב)

#א.טורף נפשו באפו – ומה היא הנפש? זו תפלה, כמו שנאמר (ש"א א טו) ואשפוך את נפשי לפני ה' [ברכות ה:]. נפש היינו תפילה, דכתיב גבי חנה... [שבת קכז], רש"י המובא בפירוש הר"ש משאנץ לפאה פ"א מ"א].

*מ"מ : תהלים מב, איכה ה ט
#ב.נפש ברכה – ותרן בממונו, וכל לשון ברכה פישורין (שפע) בלעז [משלי יא כה]. נפש תחת נפש – רבותינו חולקין בדבר, יש אומרים נפש ממש, ויש אומרים ממון [שמות כא כג].

#ג.מציינו לשון שבועה נופל על נפש, שנאמר (ירמ' נא יד) נשבע ה' אלהים בנפשו [תהלים כד ד].

#ד.וינפש – כתרגומו : ונח, וכל לשון נפש הוא לשון נפש, שמשלב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה. ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע (ישע' מ כח) וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע [שמות לא יז]. וינפש דורש בנוטריקון ווי נפש [תענית כז].

#ה.לא ליפש – הלואי לא יפרה ולא ירבה [סוטה כו]. ניהא לי לאפושי אריסי – טוב לי שתרבה לך אריסין [ב"ב יב].

#ו.לאפושי – לרכוב בהרוחה ולא בצמצום. ל"א לאפושי גרסינן, כשרכב סוס אחד ומושך סוס אחד אצלו ביד ורכב פעם על זה ופעם על זה להרגיע את חבירו [סנה' כא].

#ז.נפשו (בפסוק : נפשו) – כמו נפוצו, וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו, זי"ן שי"ן סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ושולי השיניים

נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור [שם ב ז]. נפשי – רוחי [תהלים כג ג], לבי [תהלים פו ד], נפשי – הוא יצר תאות אדם בכמה מקומות [איוב ו יא], נפש – חפץ... כמו (ברא' כג ח) אם יש את נפשכם, (תהלים כז יב) אל תתנני בנפש צרי [משלי יג ב], אל תתנני בנפש צרי – בתאות שונאי, להיות תאותם מתקיימת עלי [תהלים כז יב]. נשבע בנפשו – מדעת וכוונה [עמוס ו ח]. כנפשו – כמה שתרצה [דברים כג כה], הנפש לא תמלא – לשון השגת תאווה [קהלת ו ז]. יודע צדיק נפש בהמתו – מה בהמתו ובני צריכים [משלי יב י].

*ברוב הפירושים מובא לדוגמא הפסוק בברא' כג "אם יש את נפשכם".

אכנפשו – אם רצונך... [מגילה לא]. מה נפשו – מאי דעתך [ערובין צז], ואם נפשו לומר – ואם יש בידך להשיב על זה... [יומא עד: סוטה מו]. ואם יש לך להשיב ולהקשות כלום על טעם זה [ב"ק פג], ואם תרצה להשיב תשובה על דרך זו [שבועות ל]. נפשי – רוחי ורצוני [שמות טו ט].

#ד.איש לנפשו – כל אחד על עצמו, שי"י מאישמי"ש (את עצמו) בלעז [יחז' לב י], כנפשו – כאלו הן שלך [ב"מ פז: – דברים כג]. אנא נפשי – אני בעצמי [שבת קה]. אשני נפשו – שנה עצמך [סנה' צו]. והיתה לו נפשו לשלל – כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו, כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה, מן ההורגים [ירמ' כא ט], והיו לו חיו הצלה, כאלו שלל נפשו, כאדם השולל שלל ומשתכר כך ישתכר זה נפשו [שם לח ב]. נפשו – מדעתו [ברכות ה]. בנפשו – אי"ן שי"י מאישמי"ש (בתוך עצמו) [ירמ' נא יד]. לנפשי – אמו"י מאישמ"א (לעצמי) בלעז, כמו (ירמ' יח כ) כרו שוחה לנפשי [תהלים לה ג], לנפשי – על נפשי [איכה ג נא].

*עיין בנדרים מא ע"ב וע"ז כז ע"א בענין נפש שהוא עצמו. ראה חטא ג

#ה.גמי נפש – לשון (שמות לא יז) שבת וינפש, שמי האגמים נינוחים ועומדים במקום אחד [ישע' יט י]. ריפוי נפשות – כלומר מעצמו ומדעתו הוא עושה, כמו אם יש את נפשכם, בדעתכם [ע"ז כז].

*הגמרא שואלת : ריפוי נפשות בחנם? ועל לשון זה מפרש רש"י, אבל פשוטו של הענין הוא כמסקנת הגמרא : ריפוי נפשות – גופו. ראה אגס, סכר

#ו.בנין על הקבר וסתמא לדירת שומר הקבר עביד [ערובין נה: סנה' מח]. נפשות – כעין שעושין על הקבר [ערובין נג]. נפש שבנאו לשם חי – בנין שעל הקבר שבנאו לשם חי, לכשימות יקבר בו [סנה' מח].

חוטא נפשו – חוטא לאבד נפשו [חבקות ב י]. מר נפש – מצטער על עניו (לשון עניות) ועל אבלו

[נחום ג יח].

כחוש והעצם בולט כמו נץ האלון שהוא בולט [קהלת יב ה], אילן של שקדים יציץ ויהיו בולטים נצים שלו... [שבת קנב].

*במשנה (שביעית פ"ז מ"א, פ"ח מ"ג, עוקצין פ"ג מ"ב) נקרא נץ החלב, צמח שעליו נאכלים, מה שהיום נקרא סחלב שפקעותיו הם החלביצין. כ"כ היום קוראים נץ החלב למיני בצלים שפרחיהם לבנים. ראה מתחלא, נוץ, סמדר, פטמה, ציץ א, שריג #ב. אושטוי"ר [ויקרא יא טז, חולין מב. סג.]. בן נץ – מלאך העשוי כנץ [גיטין לא:], מלאך העשוי בדמות נץ [ב"ב כה.], יאבר נץ – יגדל הנץ כנף, ומלאך הוא דומה לדמות נץ... [איוב לט כו].

*עיין בחולין סג ע"א תוס' ד"ה הנץ וד"ה נץ : פירש בקונטרס אשפרו"ר, ואי אפשר לומר... וכמו כן טועין גבי נשר שקורין אייגל"א... עיי"ש. +מ"מ : הושע ז יב, שבת צד ע"א ד"ה דבי ויידאן. ראה אבר א, באז, בוא, בי ויידאן, בן נץ, גונדא, גס (ה), נשר, עיט, שכר ד

#ג. בקר משמעו משעת הנץ החמה [שמות יב י]. נץ החמה – סימן מובהק הוא ואין לטעות בהנץ החמה בתוך שהיא זורחת [סנה' מב.]. מעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מיל... [פסחים צג:].
*ראה תוך ב (ד)

~נצא (א)

מקום נמוך [מו"ק י:]. גומא [ב"ב נד.].
*ראה גבשושית, מוליא, נצה

~נצא (ב)

נצא נצא – תצאו... ויהיה נצא מגזרת נצה, כן חברו מנחם, וכן (איכה ד טו) כי נצו גם נעו, וי"ת אעדו כתרא ממואב, תנו לאחרים ציץ הנזר... [ירמ' מח ט].

~נצב (א)

נצב – הוא הברזל שהשנון תחוב לתוכו, שקורין הל"ט (ידית) בלעז, הוא המעמיד החרב ע"פ תערה [שופטים ג כב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה להב

~נצב, נציב (ב)

נצב : נציב [מ"א כב מח], הנצבים – נוגשים ונציבים על עושי המלאכה [שם ה ל]. שרי הנצבים – ממונים על הממונים [מ"א ט כג].
אדם נצב – (כינוי ל) כל אדם חי, הבל הם חייו ומצבו [תהלים לט ו].
נציב : נציבי פלשתים – סרדיוטות שמינו על ישראל, שהיו רודין בה' ומושיבים נציבים בערי ישראל [ש"א י ה], נציב פלשתים – סרדיוט שהיה להם (פלשתים) על ישראל [ש"א יג ג]. נציבים – פקידים לגבות מס [ש"ב ח יד], מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב,

~נפש (ג)

נפש של מאזנים – ברזל החלול שהלשון קבוע בו [ב"ב פח:].

~נפת (א)

נפת צופים – מתק צופים, ברישק"ש (חלות דבש) בלעז. ומנחם פתר לשון טיפה, וכן (משלי ה ג) נפת תטפנה, (שם ז יז) נפתי משכבי [תהלים יט יא], מתוק [שה"ש ד יא], נפת תטופנה – לשון מתוק [משלי ה ג].
*ראה צוף ב

~נפת (ב)

שלשת הנפת – (ת"י) תלתא פלכין, ושלשת הנפת הנזכרים כאן של דאר ושל עין דור היו... [יהושע יז יא, עיי"ש].

~נפתוח

*מקום במערב ירושלים בין יהודה לבנימין (יהושע טו ט, יח טו).

~נפתחים

נפתוחי ים [דה"א א יא].

*בברא' י יג נזכר שבט הנפתחים מצאצאי נפתוחים בן מצרים בן חם בן נח.

~נפתל, נפתולים

*ראה פתל

~נפתלי

*בן יעקב מבבלה שפחת רחל (ברא' ל ח). בסדר הדורות מובא שאשתו היא מרימת בת אמורם, נכדו של נחור וילדה את יחצאל, יצר גוני ושילם.

~נץ

#א. עלתה נצה – נעשו סמדר, אישפני"ר (להנץ) בלעז... נץ גדול מפרח, כדכתיב (ישע' יח ה) ובסר גמל יהיה נצה, וכתיב (במד' יז כג) ויצא פרח והדר ויצץ ציץ [ברא' מ י]. נצה של גפן פגה [ישע' יח ה]. הנצו הרמונים – גדלו כל צרכן וכבר הנץ גדל סביבותיו כעין שומר שיש לאגוזים קטנים [ערובין כא: עיין כתובות עז ע"ב ד"ה מתחלא דדיקלא]. הנצו הרמונים – כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל. הנצו, נופל נצו [שה"ש ז יג]. משיניצו – משיגדל הנץ סביב. נץ ברמון כקפרס באביונות [ברכות לו:]. כעין מתחלי [פסחים נג.]. וינאץ השקד – לשון (שה"ש ז יג) הנצו, שהרי האל"ף לא נקראת בה... ובזקנתו בשרו

שאף הוא היה קרוי מלך, כמו שנאמר (מ"א כב מח) ומלך אין באדום, נצב מלך, הנציב היה להם במקום מלך [– מ"ב ח כ]. שופט [דה"א יא טז]. נציבים – שלטונים [דה"א יח יג]. נציבים – ממונים חדש בשנה... [סנה' יב. עיי"ש].

והוצב (נחום ב ח, בפסוק : והצב) – לשון מלכות [ברא' מג יח], היא המלכה הנצבת לימין המלך, כד"א (תהלים מה י) נצבה שגל לימין [נחום ב ח].
*מ"מ : מ"א ד יט, שה"ש ז א. ראה אסטרטיגי, יצב, ממונה, מצב, סרדיט, עמד א, פקיד

~נִצְבָּתָא

נצבתא די פרזלא – חוזק הברזל [דניאל ב מא].

~נצג

*ראה יצג

~נצה

#א. עריך תצינה – לשון ציה [ירמ' ד ז], נצתו – לשון ציה, וכן נצתה [שם ט ט]. ונצתה – לשון ציה [ירמ' מז יט].

#ב. נצים – מריבים [שמות ב יג], ינצו – בא לידי מכות [דברים כה יא].

#ג. גלים נצים – גלי אדמה שצומחין בהן ירקות [מ"ב יט כה], גלים צומחים ירק [ישע' לז כו].
*לפי רש"י הכוונה לנץ וניצן, אך רוב המפרשים סוברים שהוא לשון ציה וחורבן.

#ד. הצו – השיאו... לריב, לשון הפעיל [במד' כו ט], חלקו כלפי... [סנה' קי]. אתאי ונצאי – באתי וחלקתי [ערובין צ].

@ראה מצה א, נוץ, נוצה, נצא ב, ציה

~נצוח

#א. קילוח [גיטין טו], קילוח צינור הבא מלמעלה למטה בזקיפה, כמרזב של גגין [ע"ז עב], קילוח היורד מגרותני לבור [שם נו].

*ראה גרנותני, יצק

#ב. כל הנצוק – כל משקה שמריקין מכלי אל כלי [נזיר נ]. המערה מכלי טהור לכלי טמא, אין הקילוח מצרפן להיות חיבור לטמא את מה שבתוך הכלי שהוא מערה ממנו [סוטה מח]. חיבור מים, כגון נצוק או צנור, מחבר את של חוץ לכלי ומה שבתוך הכלי [מנחות כד].

~נצור, נצורים

נצורים – נתונים במצור [ישע' סה ד].

*ראה נצר ב, צור

~נצח (א)

#א. נצחון [דה"א כט יא].

*מ"מ : ש"ב כא טז ד"ה וחוא, סוטה ז ע"ב ד"ה ידיו. ראה בלג, סאון

#ב. ויז נצחם – דמם, שהוא תוקפו ונצחונו של אדם [ישע' סג ג], ואוריד לארץ נצחם – גבורת נצחונם [שם סג ו]. אבד נצחי – אבד עולמי [איכה ג יח].

#ג. למנצח בנגינות – המנצחין בנגינות בשיר... לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה, כענין שנאמר (עזרא ג ח) לנצח על מלאכת בית ה' [תהלים ד א]. התגבר [דניאל ו ד]. לנצח – פו"ר מיישטרי"ר (כדי לפקח) בלעז [דה"ב לד יב].

~נִצָּח (ב)

משובה נצחת – משובת עולם, כמו נצח [ירמ' ח ה]. לנצח לשון עולם הוא [ערובין נד]. לנצח – תמיד [משלי כא כח].

*ראה סלה

~נציב

*ביהושע טו מג נזכרת העיר נציבין בשפלת יהודה. ראה נצב ב

~נציבין

שם עיר (של ר' יהודה בן בתירה) [פסחים ג].
*ביחז' כז כג ת"י וכנה - ונציבין.

~נציה

*מנ התינים שעלו עם זרובבל (עזרא ב נד).

~נצל (א)

ליחה היוצאה מן המת שפורש ממנו, ואין נצל אלא לשון הפרשה, כדמתרגמינן (בגמרא : כמו שמתרג') (ברא' לא ט) ויצל אלהים, ואפרש ה', מפי רבי אליקים... [נזיר מג], לשון הפרש, כמו (ברא' לא ט) ויצל [נזיר נ]. בשר המת שנימוח ונעשה ליחה סרוחה [נדה כז].

*בגמרא נזיר נ ע"ב נאמר "איזהו נצל? בשר המת שקרש ומוהל שהרתיח". בנדה כז ע"א בד"ה מ"ט דר"ש מובא בסוגרים "בשר המת שנימוח ונעשה ליחה סרוחה", אך זה לא לשון רש"י אלא הערת הרש"ל על פירוש הרמב"ם, ונשתרבו לגוף הפירוש. ראה רקב

~נצל (ב)

#א. הנצל – מהר והשמט, המלט [משלי ו ה].
#ב. ונצלם – כתרגומו ותרוקנון, וכן (להלן יב לו) וינצלו את מצרים, (וכן להלן לג ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים, והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת

צד"י... לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא, ויסוד שם דבר נצול... [שמות ג כב], וינצלו – ורוקינו [שם יב לו, ברכות ט].

*עיי' בספר שבת ומועדי ישראל ח"ג עמ' 116 המביא את קושית המפרשים כיצד ניתן לחשוך באבותינו שגנבים היו, ומציין לרס"ג שמתרגם ונצלתם – ותתנצפון מהשורש נצף בערבית, שמשמעו נהג בצדק ויושר וכן תבע את עלבוננו. עיי"ש

#ג. כל הצלה שבמקרא לשון הפרשה, שמפרישו מן הרעה ומן האויב [ברא' לא טז], והצלתי צמרי – כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה היא, ומוכיח עליו (ברא' לא ט) ויצל אלהים את מקנה אביכם, (וכן שם פסוק טז) כי כל העושר אשר הציל [הושע ב יא], ינצל – יתפרש [גיטין מה].

#ד. ואל תצל – ואל תבדל... כמו (ברא' לא ט) ויצל [תהלים קיט מג].
@ראה הצלה, פלט

~נצץ, נצנים

הנצנים נראו בארץ – קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאים פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם [שה"ש ב יב]. הנצנים נראו בארץ – כלומר, כשמנסכין מים בחג שהניסוכין נראו בארץ, שאין באין אלא משנה לחבירתה כנץ זה שאינו יוצא אלא משנה לשנה... לשון אחר: כשמעו, הנצנים נראו והזמיר הגיע... [תענית כה:].

~נצפה

מיני נצפה – הוא צלף, לפי שגדלים בו כמה מיני אכילה קרי ליה מיני [ברכות לו].
*בדמאי פ"א מ"א נאמר הקלין שבדמאי... נצפה (פרי הצלף).
ראה פרחא ב

~נצץ

הללו נוצצין – כלומר כשהם גדילים גדילה פרנסתם ועושרם עמהם, ואינך צריך להדאג עליהם [ערובין נד]. נוצצים – מתוך זהירותם דומה כאילו יוצאות מהם ניצוצות כדאמרין במס' יומא (לז:) אף היא... בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאין הימנה. אישטינצילנ"ט (נוצץ. חסר בדפוסים) בלעז [יחז' א ז].
*ראה בוטיט, בזק, בער, ברק, ניצוף, פלסא

~נצר (א)

#א. ^יונק אילן [ישע' יא א, יד יט].
#ב. ^שבט [ב"ק צב. ע"ז עה].
#ג. ^נצרים – ערבה קלופה. ל"א צורי דקל והוא סיב [ערובין נח].

*נצר הוא ענף הצומח מן השורש. ראה דקל, יחור, ינק, כפיפה, נסר (חלק מבית הבד), צור א (ב)

~נצר (ב)

#א. ^ותורותיו ינצורו – יקיימו [קדושין מ: – תהלים קה].

#ב. ^ואצרנה – אשמרנה [תהלים קיט לג]. נצורות – שמורות באוצרותי [ישע' מח ו]. שמר [ישע' מט ח, תהלים כה כא, לב ז, מ יב]. שומר [תהלים לא כד, משלי יג ג]. ונצורות (בפסוק: וּבְצֻרֹת) – שמורות בלבי לעשותם [ירמ' לג ג].

#ג. ^נוצרים – צופים בראשי מגדלים גבוהים להכריז קול נשמע למרחוק. ל"א נוצרים כמו (שמות לד ז) נוצר חסד, לשון שמירה, כלומר יש יום שיקראו אותם ששמרו התורה... [ירמ' לא ה]. מגדל נוצרים – שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור [מ"ב יז ט]. נוצרים – נותני מצור עליהם [ירמ' ד טז].

#ד. ^נצורת לב – כמו [ישע' א ח] עיר נצורה – המוקפת כרכום, וכן לבה של זו מוקפת זימת אולת [משלי ז י]. נצורי ישראל – כמו (משלי ז י) ונצורת לב, שלכם מוקף יצר הרהורי עבירה [ישע' מט ו].

*+מ"מ: איוב כז יח נוצר הכרם, שבת קנה ע"א ד"ה האי, יומא עו ע"א ד"ה מרובה, מכות ה ע"ב ד"ה על אחת. ראה מלונה, מצור, עיר נצורה, צופה, שומירה

~נצרפי

*ראה בי נצרפי

~נקא

נקא – מנקה [דניאל ז ט].
*נקא זה נקי בארמית. +מ"מ: שה"ש ה י. ראה נקה

~נקאי

*מובא בסנה' מג ע"א בקונטרס השמטות הש"ס והוא אחד מתלמידי ישו הנוצרי.

~נקב, נקבים

#א. ^נקבה שכרך – כתרגומו פריש אגרך [ברא' ל כח], תנקוב ותפרש שכרך [נדה לא:].

#ב. ^נקובי ראשית הגויים – לכם היו קוראים גוי המשובח שבגויים [עמוס ו א].

*הנוסח הזה מובא במ"ג המאור, אך בדפוסים אחרים של מ"ג הסיום ברש"י הוא "המשובח שבעכו"ס", וזה תיקון של הצנזור כיון שלפי זה יוצא שגם בני"ה הם עובדי ע"ז.

#ג. ^ונקב שם ה' – שיפרש את השם, לשון קללה, כמו (במד' כג ח) מה אקב [ויקרא כד טז]. ויקב – כתרגומו ופריש, שנקב שם המיוחד וגדף [שם כד יא]. יקבנו – יפרשנו [ישע' סב ב].

נקבו בשמות – אנשים גדולים קרויים בשם [דה"א טז מא].

#ג.נִקְבָּה מְרַגְנִיתָא – אומנות יקרה [קדושין לג].
 #ד.מִנְקָר – לשון נקבים, קר"ט (חור. עיין א"ה)
 בלעז [חולין ט]. בהיפוך. נקבים נקבים חלולים חלולים
 : נקבים – כגון הפה או החוטם או פי הטבעת...
 [ברכות ס].

*ראה עיקרי בתים (ערך עקר ג)

#ה.מִקְרָא זה נוקב ויורד עד תהום – מה תהום אין לו
 קץ וסוף כך אדם יכול לעמוד על סוף פסוק זה [סנה'
 צז]. יקוב הדין את ההר – הולכין אחר עומק הדברים
 [יבמות צב].

@בהמה נקובה היא שניקב אחד מ"א איברים כגון קרום המוח
 המנויים ברמב"ם הלכות שחיטה פ"ו. ביהושע יט לג נזכרת העיר
 נקב בגבול נפתלי. +מ"מ : ב"ב עה ע"א ד"ה בך. ראה אנקורא,
 בוע, ברא, ברז, דקר, חלל ב, חרוז, עמוד, פרץ א, צרד, קבב, קופא,
 ריעותא

~נִקְבָּה

נקבה תסובב גבר – הנה חדשה נבראת בארץ
 שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה, לשון
 (שה"ש ג ב) ואסובבה... אבקשה... [ירמ' לא כא]. בנין
 עדי עד [כתובות ח. בהיפוך].

~נִקְבוֹת

הראש הרחב (של קרדום) [ביצה לא].

~נִקְבִי

מקום מושב הנוצה [שבת קח].

~נִקְדָּה, (א)

מנוקד בחברבורות דקות כמו נקודות, פוינטור"א
 (ניקוד) בלעז [ברא' ל לב].
 *ראה חברבורות, נמר א, נקדה, נקודה, נקודים

~נִקְדָּה (ב)

נקדה (נ"א נקדרה) לו חמה – זרחה, לשון מקדיר,
 שהיתה חמה קודרת ברקיע וזורחת [תענית כ.], נקבה,
 לשון מקדרים בהרים, זרחה בשבילו [גיטין נו].
 *ראה נוקד

~נִקְדָּה, נִקְדוּדָה, נִקְדוּת, נִקְדוּד

#א.נִקְדוּדוֹת הכסף – כלי כסף מנוקדים ומצויירים
 בחברבורות וגוונים [שה"ש א יא].
 #ב.כל נקודה עוקרת התיבה, שאינה אלא לדרשה...
 [ב"מ פז. עיי"ש ד"ה על איו, סנה' מג: עיי"ש ד"ה
 והנגלות ובתוס' ד"ה מלמד, שם מד ע"ב תוס' ד"ה
 אמר ליה, מנחות פז:]. או בדרך רחקה – נקוד עליו
 (על הה"א), לומר לא שרחוקה ודאי... [במד' ט י].

נקוד על ה' – שברחוקה (במד' ט י "בדרך רחקה")
 וכל ניקוד למעט הדבר בא, דמשמע סמיוה (הוציאו)
 להא תיבה מהכא [פסחים צג:]. פיסוק טעמים – ניקוד
 וטעמים... ופיסוק טעמים אינו אלא במקרא [נדרים
 לז].

*בירושתנו ספר שני (ב"ב תשס"ח, עמ' קנ"ה) יש מאמר "מבטא
 התנועות" מר' יעקב לויפר, המסכם את עיקרי הניקוד הספרדי
 (עדות המזרח), האשכנזי והחסידי (לתימני מתחסר רק בקצרה)
 ותמצית דבריו שכידוע יש י"א תנועות ניקוד, ואם כך לא יתכן
 ששתי תנועות תהינה דומות בהחלט ולכן רק הנוסח הספרדי
 והאשכנזי יתכנו שכן הם באים ממסורת הניקוד הטברני (בזמן
 הגאונים) שהיתה השיטה העיקרית ושרדה עד היום (למרות
 שהיו מסורות שונות והדבר ניכר בחילוקי הדעות בין המפרשים
 כגון רש"י רד"ק אבן עזרא ועוד). עיין ביטורן ל"ב עמ' תת"ד על
 הניקוד בתלמוד ירושלמי, בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ'
 497, בספר שפת אמת (בנציון הכהן, ירושלים תשמ"ז). +מ"מ :
 ברא' יח ט, שם יח ט, לג ד, לו יב, שמות ג כב, טו ב, כב יט, כג כז,
 במד' ג לט, ה כב, ט י, יא ח, דברים ד מא, יז ו, כט כח, ישע' ל כז,
 מה יא, נח ה, ירמ' ב לא, יחז' א יא, מיכה ו י, זכריה ז ה, תהלים
 כז יג, איוב טו ז, רות א יט, אסתר ט יט, שבת קד ע"ב ד"ה כתב.
 ראה נוטריקון, נקד א

~נִקְדִּים, נִקְדִּים

#א.מִין קליות מיובשין בתנור, ועושין אותן קמח
 לעשות ממנו מאכל שקורין שתיא בלשון גמרא
 (ברכות לח). [מ"א יד ג].

#ב.אֲרֻשִׁיץ (שרופים, צלויים. עיין בא"ה) בלעז,
 לשון מוקד, וכן ת"י כיסנין [יהושע ט ה]. תאכל
 נקודים – ביובש, כמו [יהושע ט ה] יבש היה נקודים
 [בכורות כב].

@+מ"מ : איכה א יד ד"ה נשקד. ראה אבשונא, כסנין

~נִקְדִּימוֹן בן גוריון

עשיר גדול היה [תענית יט:], עיין ע"ז כה. ד"ה
 נקדימון].

~נִקְדָּה

נקדנים – דווקנין [ברכות נ. עיי"ש]. נקדני – דייקנים
 במאכל... ואית דגרסי נקדני מלשון (שמות לד כט) כי
 קרן עור פניו, מלאים חכמה ומאירה פניהם, שנאמר
 (קהלת ח א) חכמת אדם תאיר פניו [נדרים מט:].

*בנדרים מט ע"ב תוס' ד"ה איכא נאמר "כל המדקדק בדברים
 נקרא נקדן". הערוך גורס בברכות נקדנים, ופירוש המדקדק
 בדבר ללא צורך, כגון תרגול המנקר באשפה. במסכת ד"א
 זוטא פ"ו נאמר : לא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן ולא גרגרן.

~נִקְהָה

ונקה לא אנקך – לשון טיאוט השמד [ירמ' ל יא, מז
 כח – וכן ת"י לשון כלייה].
 ונקתה לארץ תשב – ותתרוקן מכל, כמו (עמוס ד ו)

ניקורי - כמין מקום נשיכת הנחש, פיקידור"א (הכשה. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [ע"ז ל:].

~נקז

מקיו דם בכתלים - עושה עצמו כעוצם עיניו שלא יסתכל בנשים, ומתוך כך מכה ראשו בכותל והדם יוצא [סוטה כב:].

דם הקזה - בתחלה שחור ואח"כ יוצא אדום ושתייה בשתייה בלא קילוח ברחוק ואח"כ מקלח וסוף כשהדם מתמעט שותת ויורד בסמוך (למקום השחיטה) [כריתות כב:].

*+מ"מ : קדושין פב ע"א ד"ה ומוציא, סנה' נט ע"א ד"ה ורבנן ההוא, כריתות כב ע"א ד"ה דם הקזה, מעילה כ ע"ב ד"ה אמר רב פפא. ראה אומן א, גלד, זנוק, סכר, קלח ב, קרנא, רבדא

~נקט

#א.לקט [שבת קלח:]. מנקיט תיבנא - מלקט תבן [נדרים נ:].

*ראה נקוטאי

#ב.אחז [חגיגה ד: טו: זבחים צו:].

#ג.קבע [ע"ז כו:].

#ד.לקיט - נוטל [ע"ז יא:].

#ה.נקטינן - מסורת מאבותינו, מנהג מרביתנו [ערוכין ה:]. נקטינן - מסורת מאבותינו [גיטין נט:].

#ו.נקט פשיה כחד פרשא - התקין עניני לבושו כאחד מן הפרשים [ע"ז יח:]. הות נקיט שיפולי גלימך - היית מגביה (כך הנוסח בע"י, אך בגמרא מגביה) שפת חלוקך מבין רגליך כדי שתהא קל לרוץ [סנה' קב:].

*+מ"מ : תענית כג ע"ב ד"ה דלינהו

#ז.חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקיט - כשהגנב חסר, שאינו מוצא מקום לגנוב, מחזיק עצמו בענוה כאיש שלום [סנה' כב:].

*ראה לסטים

נקוט נפשך בקצירי - החזק עצמך כחולה, הוציא קול שאתה חולה [גיטין נו:]. לא תנקטו לי בדעתיכו - אל תחשדוני [תענית כד:].

#ח.נקיט ליה שוקא - הכרז שלא ימכור איש בעיר אלא הוא [ב"ב כב:]. נקטי להו שוקא - מכריזין שלא יהא אדם רשאי למכור עד שימכרו הם [ב"מ סה:].

#ט.לנקוטינהו לשמעתיה - נתקבצו לבית המדרש ואמרו כל ששמע שמועה חדשה... יאמרנה באזני חבירו כדי לצרפם שלא ישתכחו [קדושין יג:]. מנקיט חומרי - מלקט משניות החמורות לתרצן, ואומר בבית המדרש כדי שיתנו לבן לפרקן [ע"ז מב:]. מנקיט הלכתא - מלקט ממנו הלכות פסוקות, הלכה כפלוני ופלוני [יבמות מב:].

#!אינקוט - נדבקו בקרקע [תענית כג:].

וגם אני נתתי לכם נקיון שניים, ובלשון משנה (ב"ק מא.) יצא פלוני נקי מנכסיו [ישע' ג כו:].

נקיות - נקי באין חטא [ע"ז כ:]. נקי וצדיק - נקי אעפ"י שאינו צדיק, שלא נצטדק בבית דין, צדיק שנצטדק בבית דין [שמות כג ז], נקי משמע מן החטא, ואעפ"י שנתחייב בדין, צדיק משמע שנצטדק בדין ואעפ"י שאינו נקי [סנה' לג:].

נקיי הדעת - אלו שלשונן (שפתם) קצרה [גיטין פז:]. דרך נקיי הדעת לספר בלשון נקיה [פסחים ג:]. אסתניסים [חגיגה כב:].

*גיטין פז ע"ב, גמרא סנה' כג ע"א, שם ל ע"א.

נקבה נקיה באה - חסרה, כמו (ב"ק מא.) יצא פלוני נקי מנכסיו [נדה לא:]. בעל השור נקי - כאדם האומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו... [שמות כא כת:]. (בור) נקי - חסר מימיו [שבת עז:]. חמרא נקידא - יין נקי [גיטין טז:].

נקיון שינים - (ת"י) אקהיות שיניים. ד"א... חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השיניים כמו שנאמר (במד' יא לג) הברש עודנו בין שיניהם [עמוס ד ו]. ארחץ בנקיון כפי - שאין גזל במצוות שאני מקיים [תהלים כו ו], כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידי כל טנוף [- איכה ג מא]. נקיון כפי - נקי אני מן החטא, שלא נגעתי בה [ברא' כ ה, עיי"ש פסוק ו]. ארחץ בנקיון כפי (תהלים כו ו) - משמע ארחץ כל הגוף ולא כתיב ארחץ כפי לדרשא אתא, לומר שמעלה עליו שכר רחיצת כפיו כאלו טבל כל גופו [ברכות טו:].

*+מ"מ : ערוכין סב ע"ב ד"ה קיימא לו, פסחים ג ע"ב ד"ה וכל היכא, תענית טו ע"א ד"ה וביתו, גיטין סז ע"א ד"ה קב, בכורות כג ע"ב ד"ה קב ונקי, ערכין ז ע"א ד"ה אסורה בהנאה. ראה בורית, בר ב, ברה, ברור א, זכאי, טהור, כתיב, מילתא, מנקרותא, נקא

~נקודא

*ראש משפחת נתינים (עזרא ב מח). נקודה - ראה נקדה

~נקוטאי

שנתלקטו ממקומות הרבה [ב"מ פג:].

*ראה נקט

~נקור (א)

מנקר ריחים של יד שנשים טוחנות בהם [קדושין פב:]. ביקידורי"ש (ניקורים, דקירות. נגזר מלשון מקור) [קדושין פ:]. *ראה פיד

~נקור (ב)

@ראה קטט, נקטה - ראה קוט

~נקטמון

*ראה לוקטמין

~נָקִי, נְקִיא, נְקִיין

*ראה נקא, נקה

~נקים אונא

שם דיין עכ"ם [גיטין יא].

~נְקִיקָה, נְקִיקָה

נקיקי הסלעים – נקרת הצור [ישע' ז יט], ביקוע [סוכה כא].

*נקיק הוא משרש נקק. ראה חגו, נקע, נקרתא, ערוץ, שבר

~נקירי

מין עופות קטנים [שבת קי].

~נְקִלָּה

*ראה הדיוט בהערה, קלה, קלל

~נקליבס

*מין תמר משובח. עיין משנה ע"ז פ"א מ"ה

~נקליט

נקליטי המטה – שנים, יוצאין באמצע מטה, אחד למראשותיה ואחד לרגליה, ונותנין כלונסא מזה לזה ופורסין עליו סדין והוא משפע לכאן ולכאן, ומשום דאין לה גג טפח רחב למעלה לא מיקרי אהל [סוכה י.], כדפירשתי לעיל (ע"א) יוצאין באמצע המטה למראשותיה ולמרגלותיה [שם י.], עצים יוצאין מתוקנין למראשותיה ולמרגלותיה, ונותנין עץ ארוך עליהם ונותן הסדינין עליהם לשמור מהזבובים [מו"ק כז.], נקליטין – שני עצים ארוכים ומעמידין אותן באמצע דופני המטה, אחד מראשותיה ואחד מרגלותיה, ומפוצלין הן בראשותיהן (נראה שזו ט"ס וצ"ל "בראשיהן", שכן אין לשון ראשות בעץ) ומניחין קנה מזה לזה ועליו פורסין הכילה... [סנה' כ.].

*עיין בערוך ערך נקלט. ראה כלה א, קנוף

~נקם, נקמה

נקם ינקם – מיתת סייף (עפ"י סנה' נב.), וכן הוא אומר (ויקרא כו כה) חרב נוקמת נקם ברית [שמות כא כ.].

*עיין תוס' סנה' מה ע"א ד"ה ברור שנקמה הוא לשון נקימה, היינו מיתה. +מ"מ: ויקרא יט יח, דברים לב לה, מ"א יג ד, נקמה - עיין יחז' כה טו. ראה קנאה

~נקנור

נקנור נעשו נסים לדלתותיו – שם האיש נקנור, ונס שלו מפורש בגמרא [יומא ז.]. נקנור – אדם גדול היה... [סוטה ז.].
*ראה שער נקנור

~נקע (א)

גומא (באדמה) העשויה מששת ימי בראשית, וליד"א (בקעה, ואדי, עמק, כלומר שקע באדמה) [סוכה כה.], אחד מניקיקי הסלעים [ערובין טו.], כמין גומא [קדושין סא.]. נקעים – בקעים, חריצים ונעיצים [ב"ב קב.].
*+מ"מ: במד' כא טו. ראה אגן, אור א, בקעה, גבא, נגאני, נקיק, ערוץ, ערץ

~נקע (ב)

*+מ"מ: יחז' כג יח, כב, כח

~נקף, נְקָפָה (א)

נקפה – מקום... ניקף, נחתך בחבורות ורושמי מכות, כמו (איוב יט כו) ואחר עורי נקפו, וכן ונקף... [ישע' ג כד], נוקף זית – קוצץ זיתים ולוקטם (נ"א ללוקטן) מן האילן, וכן (לעיל י לד) ונקף סבכי היער [ישע' יז ו.], נקף זית – משאיר גרגרים בראש אמיר [ישע' כד יג]. ונקף – לשון קציצה, כמו (לקמן יז ו וכן כד יג) כנוקף זית ונקף לשון ונפעל [ישע' י לד], נוקפין – לשון חבטה ומכה, כמו ונקף סבכי היער [סוטה מח.]. נקפים – חבורות, לשון (סוטה כב:) המנקף רגלו, (וכן ישע' י לד) וניקף סבכי היער [שבת סב.]. נוקף – נוגף, אצופי"ר (להיתקל, לקבל מכה. עיין בא"ה) בלעז [חולין ז.]. ינקפו – יכרתו, לשון נוקף זית [ישע' כט א.]. מנקר, חותך [איוב יט כו, עיי"ש], מנקף – חותך, כמו ונקף... וכמו (ישע' יז ו) ונשאר בו עוללות כנוקף זית [גיטין נט.], מנקפי היגי – ניקוף שייך בהיגא, כמו וניקף סבכי היער בברזל [ב"ק קיט.]. המנקף את רגליו (בגמרא נדפס המנקף עם יו"ד וכן בד"ה ברש"י, אך בגוף הפירוש מנקף בלי יו"ד וכן גם בע"י) – מהלך בשפלות, עקב בצד גודל ואינו מרים רגליו מן הארץ, ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים [סוטה כב.].

*משמעות נקף כאן הם זיתים דלים שנשארו בראש העץ ונושרים כשמנענעים או מנקפים אותם, כלומר חובטים את העץ במקל. עיין בערוך ערך קף א ב ובערך נקף ב. ראה עוללה, פרט

~נקף (ב)

#אלא תקיפו פאת ראשכם – זה המשוה צדעיו לאחורי אָזְנוֹ ולפדחתו, ונמצא הקף ראשו עגול סביב, שעל אחורי אָזְנוֹ עקרי שער למעלה מצדעיו הרבה

לשון מקריב ומגיען זה לזה... [חולין ז]. מוקפות – סמוכות זו לזו [שבת ק]. מקיפין בבני מעיים – אם נמצאו נקובים ואין אנו יודעים אם קודם שחיטה ואם לאחר שחיטה נוקבין נקב אחר בצדו ורואין אם מראהין שוין [חולין נ]. מקיף זה לשון נקיבה וקריבה כאחת], ויקיף – יחתכנה יותר במקום אחר [שם נד]. אין מקיפין בחלול השם – האי מקיפין לשון עיוני, כמו [חולין מו]: אין מקיפין בבועי, שמקרב זאת אצל זאת ומעיין אם דומות [קדושין מ].

~נקף (ה)

לבו נוקפו – ירא מן עבירות שבידו [מגילה ו].

~נקץ

*ראה קנצי

~נקק

*ראה נקיק

~נקר, נקרה

#א. מנקה [סוטה יא: חולין מא]: נקרת פסולין – עפר שמנקרין מן הרחיים [חולין פח]. #ב. לשון נקבים, קרו"ט (חור, עיין בא"ה) בלעז [חולין ט]. מנקר ריחים – כשהיא ישנה וחלקה ואין החטין יכולים ליפרך מנקרין אותה (בכ"י: ו) חותכין אותה כדי שלא תהא שוה, כדי שיפרכו החטין תחתיה [מו"ק י]. נוקרתם – נעשה לה נקבות, כמו (ישע' לז כה) אני קרתי ושתיתי מים [יבמות סד]. לשון (שמות לג כב) נקרת הצור, (וכן משלי ל יז) יקרוה ערבי נחל [ישע' נא א]. ינקרו – לשון ניקור עינים [שבת מט]. יקרוה – לשון תנקר, (וכן שמות לג כב) נקרת הצור, פוריי"ר (לנקב) בלעז [משלי ל יז, עיי"ש]. יקרו – פוריי"ר (לקדוח) בלעז, לשון (משלי ל יז) יקרוה ערבי נחל, ולשון (במד' טז יד) תנקר לא נעלה [שבת קל]. ניקרא – מנקר [ע"ז כח]. ניקר – כמו (במד' טז יד) העיני האנשים ההם תנקר, פוריי"ר (לנקב) בלעז [איוב ל יז]. ינקרו – פוריי"ר (לנקב) בלעז [שבת מט]. נקרת הצור – כמו העיני... יקרוה... אני קרתי... גזרה אחת להם. נקרת הצור – כריית הצור [שמות לג כב].

*ראה נקיק, נקרתא

#ג. קרתי – כלומר התחלתי בכל מעשה וגמרתי והצלחתי... לשון מקור [ישע' לז כה, מ"ב יט כד בשינוי]. קרתי – לשון מקור [סנה' צה].

@צ"ע אם השורש הוא נקר או קרה. ראה אנקורי, חטט, נקדו, נקור א, ב, נקרתא, פקפק, קרקר

[ויקרא יט כז]. להקיף – לגלח כולו, לשון [ויקרא יט כז] לא תקיפו פאת ראשיכם [סוטה טז]. המשוה צדעיו לאחרי אוזנו ולפדחתו, שאחרי האזניים חלקים הם עד סמוך לגובה, והצדעים מקום שער הם והמשחית שער הצדעים שיהא ראשו מוקף בשוה לפדחתו וצדעיו ואחרי אזניו עגול סביב, היא הקפה [קדושין לה].

זה המשוה... עד לפדחתו – אחורי אזנו אין שיער כלום, וכן במצחו אין שיער כלום, אבל בצדעיו שבאמצע יש שיער, ואם הוא משוה ונוטל כל השיער שבצדעיו למדת אחורי אזנו ופדחתו זהו מקיף סוף הראש [מכות כ].

*ראה פאה

#ב. שהקיפיה – שסיבבו סביב לה [סוכה יז]. מקיף – מסבב דרך אחרת [קדושין לג]. אקיף – הרבה את הדרך וסבב דרך ארוכה... כל מהלך דרך ארוכה במקום שיש קצרה מקיף הוא [ב"מ מג]. הרבה את הדרך [ערובין פ]. ביצה כה].

#ג. הקיפו ימי המשתה – כלו [איוב א ה].

#ד. היקף היום (של השמש) קרוי הילוך שהוא בתוך החלל, ואת היקף הלילה קרוי סיבוב שהוא מקיף בחוץ... [ב"ב כה].

*+מ"מ: קהלת א, ערובין נו ע"א ד"ה זהו פני.

#ה. כל שיש בהיקפו שלשה טפחים – שצריך חוט ארוך שלשה טפחים להיקפו סביב [עירובין יג]. #ו. אקפן – הקיפני בשמועות של אמוראים ובמשניות לחלוק עלי [ע"ז נח]. @ראה הקף, תקופה

~נקף (ג)

לשון אמנה, כמו והחנוני מקיף [חולין מח], מכר באמנה ואשראי ולא קבל דמים [ב"ק עט. עיי"ש ד"ה גנב]. הקפה – אמנה [אבות ג טז]. *עיין בערוך ערך קף ה.

~נקף (ד)

מקיפין – מקריבין זו אצל זו [ערובין קא. ביצה לב]. לשון מקיפין, מקריבין זו לזו [חולין מו]. מקיף – סומך, כמו [חולין ז]. שלא מן המוקף – סמוך, וכמו (טבול יום פ"ד מ"ב) מקפת וקורא לה שם, לשון קירוב [סנה' מו]. מקפת – מקרבת [נדה ז. עא]. הקיף – חיבר זה אצל זה, כמו (ביצה לב:) אין מקיפין שתי חביות [גיטין פז]. מחבר [זבחים נד]. מוקף – סמוך [ערובין ל: גיטין ל: נדה ז]. קרוב [נדה עא]. לשון מחובר ומקורב, כמו אין מקיפין שתי חביות במסכת ביצה [סוטה ל. ד"ה ונותנת]. מן המוקף – מן המחובר וסמוך לו, כגון (ביצה לב:) אין מקיפין שתי חביות...

~נקרא

ניקרא מקילקלחא – תולעים שהתרנגולים מנקרין באשפה [ע"ז כח].
*ראה קרי

~נקרן, נקרני

*ראה נקדן

~נקרתא

מערה, לשון (שמות לג כב) בנקרת הצור [ע"ז י].
מערות [ברכות נד].
*ראה נקיק, נקר, נקרה

~נקש, נקשא

#א.דא לודא נקשן – מקישות ודופקות [דניאל ה ו].
נקשא – דפין של עץ מנקשין זו לזו, והיונה שומעת קולן ומכרת שבעלה מזרזה וממהרת לעוף. נקשא – הכאה זו על זו [סנה' כה].
*ראה מקשה

#ב.וינקשו – (לשון) מוקשים [תהלים לח יג]. פן תנקש אחריהם – אונקלוס תרגם לשון מוקש. ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון, שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש, ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן, (דניאל ה ו) וארכבתה דא לודא נקשן, ואף זה אני אומר, פן תנקש אחריהם – פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם. וכן (תהלים קט יא) ינקש נושה לכל אשר לו, מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשים אחר ממונו [דברים יב ל].

*ת"י והרד"ק מפרשים כאונקלוס, אך הרשב"ם מסכים עם רש"י. ינקש – אדם הטורח ומחזר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש, כלומר מוטרף ומתלבט, כמו (דניאל ה ו) וארכובתיה דא לודא נקשן, וכן (דברים יב ל) פן תנקש אחריהם. אף כאן יהיה הנושה מתנקש ומתלבט אחרי ממונו של זה... ל"א יהיה הנושה נוגע ונקרב לכל אשר לו ינקש, שיי"ט אצופי"ץ (יהא נתקל) בלעז... נוקש ונשען על כל ממונו [תהלים קט יא]. מתנקש – מבקש תקלה [ש"א כח ט].

@ראה גיורא, הקש, יקש, כשל, נשק, שוק

~נקשה

נקשה – מאורע קשה... נקשה ורעב – נלאה בצרות קשות ורעב [ישע' ח כא, עיי"ש].
*ראה קשה

~נר (א)

כמין בוך, לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה [שמות כה לא]. נרות – כמין בזיכין שנותנין בתוכם השמן והפתילות [שם כה לז], לוצי"ש (מנורות) בלעז, בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן [שמות לה יד], לוצי"ש בלעז, שנותנים בהן השמן והפתילות [במד' ד ט], בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה לתוכם [זכריה ד ב], לוצי"ש בלעז, וכן כל נרות האמורות במנורה, חוץ ממקום שנאמר שם העלאה, שהוא לשון הדלקה [שמות ל ז], לוצי"ש (אורות. עיין בא"ה) של זהב שנותנים לתוכן שמן ופתילה [שבת כב]. כל נר שבגמרא היינו הכלי קרוישי"ל (עיין בא"ה) [פסחים יא]. קרוישי"ל של כסף או של זהב [ערכין ו]. בראש כל קנה וקנה היה נר אחד כעין בוך ושם נותנין השמן והפתילות [מנחות כח], כלי חרס שמדליקין בו [מעילה כא]. קרוישי"ל (מנורה. עיין בא"ה) בלעז [שבת כא. כט: כז: ביצה ל: לב. מנחות פח: – חסר בדפוס, עיין בא"ה]. נרות – בזיכין, שנותנין בהן השמן והפתילה [מ"א ז מט]. סתם נר אינו אלא להדליק בו פתילה [שבת לא].

נר שיש לה ב' פיות – שהנרות שלהם של חרס הן ועושין לו נקב בצדי כסויו להכניס לו הפתילה והוא הפה, ולמעלה בכסויו יש נקב קטן וגם חלל יש למעלה מן הכסוי וממלאו שמן, והוא נכנס דרך הנקב מעט מעט [שבת כג].

נר חנוכה – מצוה להניחה ברה"ר לפרסומי ניסא [ב"ק כב].

*בספר מעייני אגם מבאר שהלעז לוצי"ש משמש במובן אור וכן במובן כלי קיבול השמן. +מ"מ: תוס' חגיגה כה ע"א ד"ה בגלילא. ראה אבוקה, מנורה, נור, עששית, שרגא א

~נר (ב)

אבינר בן נר – נר היה דוד שאול, אחיו של קיש, ושניהם בני אביאל, וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים (א ח לג), (ונקרא כך ע"ש) שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים [ש"א יד נ, עיין שם פסוק נא, דה"א ט לה-לו, לט].

*יש סתירה ביחס קיש לנר. בש"א יד נא נאמר שהוא בן אביאל אבי קיש, אביו של שאול ואבי אבנר שר צבאו, וכן נאמר בדה"א ט לט שר הוא אביו של קיש. לעומת זאת שם פסוקים לה-לו נאמר שר הוא אחיו של קיש ובנו יעאל או אביאל.

~נרא

מיא דנרא – צבע שקורין פויי"ל (עיין בא"ה) ומעבירים מי הצבע עליו ופולט אותיות שבלע ונראות [גיטין יט].

~נרגא

מניה וביה אבא ניזיל ביה נרגא – מעצמו של יער יכנס בתוך הגרזן להיות בית יד ויקצצו בו את היער [סנה' לט: עין איוב א א]. קרדום [יומא לז: ביצה לג:], נרגא דפרזלא – פטישי ברזל [סנה' צו: עיי"ש ד"ה בלעתינהו].

שדה ביה נרגא – קצצה בגרזן, כלומר השיב תשובה נצחת [סוכה יב].

*כקש נחשבו תותח (איוב מא כא) תרג' היך גילי אתחשבו ליה נרגיא. +מ"מ: ר"ה יג ע"א ד"ה ואתא, פסחים לב ע"ב ד"ה ומאי, ב"ב פה ע"ב ד"ה דמחו. ראה גרזן

~נרגל

#א.דמות תרנגול [מ"ב יז ל].

*אין לו דמיון במקרא. עין בסנה' סג ע"ב "ואנשי כות עשו את נרגל" (מין אליל), ומאי ניהו? תרנגול. ראה אשימא, סכות בנות #ב.שר הנרגל – (שר ה)רגיל (בבית משתאות) [נדה טז:].

*עיי"ש בגמרא "ואמרי לה שר הנרגן ואמרי לה שר הנרגז". בירמ' לט ג, יג נוכר נרגל שראצר רב מג, כלומר ראש המגים (שהם כהני בבל), משרי נבוכדנצר שכבשו את ירושלים.

~נרגילא

*בגמרא ערובין נח ע"א נאמר מאי נרגילא? אמר רבי יעקב דיקלא דחד נברא. ראה אפסקימא

~נרגן

*ראה רגן

~נרד

בושם [ברא' כב ב, גיטין לו: – שה"ש א יב], דומה לשיבולת [שמות ל לד]. כפרים עם נרדים – מיני בשמים הם [שה"ש ד יג, עיי"ש פסוק יד], ככרין דנרד – אגודות של נרד והוא עשוי כשיבולין [ב"מ פו:]. הקטורת יש בה מור, נרד ושאר בשמים [ברא' כב ב].

*יש הסוברים (רס"ג ועוד) שנרד המתורגם רשקין או רשק הוא כרכום המתורגם רשקא. לדעת הריב"ג הוא ורד ולדעת הרד"ק מושקו. הנרד היה יקר מאוד כיון שהביאו אותו מהודו. בשה"ש א יב כתוב "נרדי נתן ריחו" (עיי"ש ברש"י), ובמדרש שה"ש רבה א נה מובא "סיריי (כלומר סרחוני) נתן ריחו, כיון שיש שריח הנרד היה דוחה. +מ"מ: כריתות ו ע"ב ד"ה י"א. ראה ארץ המוריה, חלפא, מור, מושק, נתן, שובלת

~נרדשיר

נדרשיר (כך הנוסח בגמרא) – שחוק שקורין אישקקי"ש (אישקק"ש). משחק השחמט [כתובות סא: עיי"ש].

*זו מילה פרסית, ולא ברור מהוא שחוק האישקקי"ש. בצרפתית זה שמו של משחק השחמט. בהגהות הב"ח מציין: פירש בערוך נדרשיר - משחקת בקסמים, ובערוך ערך נדרשיר מובא שזה משחק הקרי בערבית אל-נרד. נרד בתרגום ללשון הקודש הוא

משחק קוביות הנקרא שש-בש. הפחד יצחק (למפרונוטי) גורס אשקאקי, בספר חסידים סימן ת' גורס צחקת השקקי, הכוזרי במאמר החמישי פ"כ גורס שחוק האשקאקש, ולפיו משחק הנרשדיר ומשחק האישיקש שונים זה מזה, שהאחד הוא משחק מזל והשני משחק מחשבה. עין מחקרים ועיונים (חיים לשם) עמ' 357.

~נריה, נריהו

(אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*אביו של ברוך, סופר ירמיהו ואביו של שריה שר המנוחה של צדקיהו (ירמ' לב יב, לו יד - נריהו, נא נט).

~נרקום, נרקיס

נרקום (כך בגמרא אך לפי הערוך צ"ל נרקיס) – חבצלת השרון (עפ"י התרגום לשה"ש ב א) [ברכות מג:].

~נרש

כל יושביה רשעים... כולן היו רשעים... אם נשקך אחד מיושבי נרש, מנה (לשון מנין) שניך אם תמצאם כולם כי מוחזק גנב הוא [חולין קכז:]. מקום [ביצה טו:]. עיירה היושבת בשיפוע ההר [סוטה י:]. נרשאה – ע"ש מקומן נקראו [ב"ק קטו:].

+מ"מ: ביצה כט ע"א ד"ה בסורא, ב"מ סח ע"א ד"ה חכירי, צג ע"ב ד"ה אגמלא. ראה ביבר, בירי ב, ורדני

~נרתיק

מוציא חמה מנרתיקה – מזריח חמה בכח [ב"מ פו:].

*ראה זובן, נדן, תיק

~נשא (א)

#א.כמו לקח [יחז' מה יא, מיכה ב ב], נטל [במד' טז טו, דניאל א טז], הגביה [תהלים קב יא]. קבל [שמות ל יב, דברים לג ג, מיכה ו טז, איוב מב ט], סבל [איוב ז יג, כא ג, עין מ"א ה כט, דה"ב ח ל], נשא – ענין עמס, כלכל את משאו [מ"א ט יא], סלק מן העולם, ויש פותרים ישאני כמו (נחום א) ותשא הארץ מפניו [איוב לב כב]. נושא עון – נושא ומגביה [ערכין ח: – שמות לד], בשוא גליו – בהנשא [תהלים פט י]. מגביה כף מאזנים של עון [ר"ה יז]. נושא שכר – שומר בשכר [שבועות מט]. וישא יעקב רגליו – נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת [ברא' כט א]. וחרפה לא נשא על קרובו (תהלים טו ג) – לא סבל חרפת קרובו [מכות כד. כידוע הפירוש למכות הוא מהריב"ן, חתנו של רש"י]. ונשאו את זנותיכם – כתרגומו ויקבלון ית חוביכון [במד' יד לג]. לא ישיא – לא יגבר [תהלים פט כג]. ואשאנו – ת"י ואסברניה, א"י שופריר"י לו"י (ואסבול אותו) בלעז [ירמ' י יט]. חרפה לא נשא –

ריפורט"א (העביר) בלעז [תהלים טו ג].

תיבת שיאה משמשת כמה לשונות : הגבהה, כגון (ויקרא ט כב) וישא אהרן את ידיו. נטילה, דהיינו רחיצה (כמו תהלים קלד ב) שאו ידיכם קדש. סליחה (כמו שמות לד ז) נושא עון. מנין, (כמו במד' א ב) שאו את ראש, (וכן שם ד ב) נשא את ראש. טעינה (כמו שם יא יב) כאשר ישא האומן את היונק. הסרה (כמו ברא' מ יט) ישא פרעה את ראשך. זכירה (כמו ברא' מ כ) וישא את ראש [ספר הפרדס דף ל"ט ע"ב].

#ב. אנשאתי את ידי – הרימותיה להשבע בכסאי [שמות ו ח], אשא אל שמים ידי – אשא ידי אל עצמי בשבועה [דברים לב מ], ישא ביום ההוא – אין ישא אלא לשון שבועה, הוא ישבע להם [ישע' ג ז], לא נשא לשוא נפשו – לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא. מצינו לשון שבועה נופל על נפש, שנאמר (עמוס ו ח) נשבע ה' אלהי צבאות בנפשו [תהלים כד ד].

#ג. אנשא אהרן את עון הקדשים – לשון סליחה, ואעפ"י כן אינו זו ממשמעו, אהרן נושא את המשא של עון, נמצא מסולק העון מן הקדשים [שמות כח לח]. ישא ה' פניו אליך – יכבוש כעסו [במד' ו כו], הפניו תשאון – וכי להחניף לו בשאת פנים באתם [איוב יג ח], וישא ה' את פני איוב – כמו (ברא' יט כא) נשאתי פניך גם לדבר הזה, שקיבל תפלתו והסביר לו פנים [שם מב טז]. ונשו – ישאו... ומנחם פירש ונשו כמו (תהלים לב א) אשרי נשוי פשע, לשון כפרה [יחז' לט כו]. נשוי – אינפרדוני"ץ (סלוח) בלעז [תהלים לב א]. לשון סליחה ואתמוהי מתמה... [פסחים פז].

#ד. ישא את ראשך – לשון חשבון, כשיפקוד שאר עבדיו ימנה אותך עמהם [ברא' מ יג, כ], כי תשא את ראש בני ישראל – לשון קבלה, כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם [שמות ל יב], נשא את ראש – מנה [במד' ד ב], קח את החשבון [שם לא כו]. נשא – נשאו וגדלו. לישנא אחרינא מנאו [ירמ' נב לא].

#ה. אנשא אשא להם – אחלק להם מנת כוסם ופעולתם, כמו (ברא' מג לד) וישא משאת [הושע א ו].

#ו. ולא תשא עליו חטא – לא תלבין את פניו ברבים [ויקרא יט יז].

#ז. שא נא כליך – לשון השחזה, כאותה ששינו (ביצה כח). אין משחזין את הסכין אבל משיאה על גבי חבירתה [ברא' כז ג].

#ח. והשיאו אותם עון אשמה – את עצמם יטענו עון [ויקרא כב טז]. והשיאוה – והעתיקוה, כלומר נטלוה משם ע"י העתקה [סוטה לה]. השיאוהו – הכריחוהו והזיקוהו לבוא כאן [סנה' לא:].

#ט. התפאר [מ"א א ה, תהלים ז ז].

#י. אנפשי אשא – לבי אכוין [תהלים פו ד].

#יא. אנשאו – לשון צעקה וקובלן הוא זה, אהה ה'... [תהלים צג ג]. לא ישא – לא יגביה קול [ישע' מב ב].

#יב. אנשאותיכם (בפסוק : נשאתיכם) – רעי שבמיעיכם [ישע' מו א].

נשיאות כפים – %+"מ"מ : סוטה לט ע"ב ד"ה לעקור.
@+"מ"מ : נזיר נא ע"ב ד"ה וסכייה נשא. ראה ישא, ישימות, משא, משאת, משואה א, נשאת, נשה, שאה, שיא

~נשא (ב)

#א. אנשאו – נתעו, כמו (ברא' ג יג) הנחש השיאני [ישע' יט יג]. ישיא (בפסוק : ישא) – יתעה [ישע' לו יד]. ישיא מות (כך הקרי במ"ג המאור ובמ"ג הכתר ישי מות, והכתיב ישימות) – ישיא הקב"ה עליהם את מלאך המות. ישיא – יסכסך ויסית, לשון (ברא' ג יג) השיאני. ומנחם פתר ישיא לשון יש, כמו (ברא' כד מט) אם ישכם עושים, (דברים כט יד) אשר ישנו פה [תהלים נה טז]. השא השאת – אטינטי"ר (לפתות בלעז), לשון (ברא' ג יג) הנחש השיאני [ירמ' ד י]. הטעני, כמו (דה"ב לב טו) אל ישיא [ברא' ג יג], ישיאו – לשון הסתה, כמו הנחש השיאני [ירמ' כט ח]. #ב. השיאני – לשון נישואין [שבת קמו. ד"ה כשבא], לשון תשמיש ונישואין [סוטה ט:].

~נשא (ג)

סם המשיר את השער ואינו חוזר [ב"ק פו. מכות כ: – הסך ממנו אינו צומח שיער בגופו].

~נשא (ד)

ונשא בו – לשון נושה [מ"א ח לא].

*לשון תביעת חוב - ראה נשה ב

~נשאת

משאת, פרס מבית המלך [ש"ב יט מג].

*ראה משא ב

~נשב, נישבא

נשבין – מכמורות, ודומה לו (ב"ב כג). אין פורסין נשבין ליונים [כתובות קג:], פחים [ב"ק עט:], רשתות ומכמורות [ב"מ פה:]. לצוד עופות, ובלעז ליצ"ש (לצ"ש. חבלים, לולאות) [שבת צ:].

*הנצל כצבי מיד (משלי ו ה) תרג' דתתפצא היך טביא מן נישבא. ראה ישב (ח), מצודה, ניר ג, נישובת, רשבא

~נשג

השג יד – היינו קרבן עולה ויורד [תמורה י]. על פי אשר תשיג – לפי מה שיש לו... [ויקרא כז ח]. ונגש –

והשיג [עמוס ט יג בהיפוך]. והגיע – והשיג [גיטין לב. בהיפוך]. לא אדרכיה – לא השיגו [ע"ז טו:].
*ראה גבל א, סוג

~נשג"א, נשג"ז

נדה, שפחה, גויה (עובדת כוכבים), זונה (או) אשת איש [ע"ז לו:].
*+מ"מ : שבת פא ע"ב ד"ה חייב משום, סנה' פב ע"א ד"ה נדה ואילך.

~נשדור

סם שקורין אמוניאק"ו (עיי' בא"ה) [גיטין סט.].
*+מ"מ : גיטין סט ע"א ד"ה וכו' בשיל. ראה פיסתקא

~נשה (א)

שכח [תענית כד. סנה' פב. קב:]. תשי – תשכח. ור"ד... (לשון) מתישים כחו [דברים לב יח]. לא תנשני – לא תהיה שכוח [ישע' מד כא]. שהנשי – שהשכיח [סנה' קב:].
*ראה שאל, שאת

~נשה (ב)

לא תהיה לו כנשה – לא תתבענו בחזקה, אם אתה יודע שאין לו, אל תהי דומה עליו כאלו הלוייתו אלא כאלו לא הלוייתו, כלומר לא תכלימהו [שמות כב כד]. נשה – מלוה ברבית [מ"ב ד א]. לא נשיתי – כמו (שמות כב כד) לא תהיה לו כנושה [ירמ' טו י]. נושים – כמו [מ"ב ד א] והנושה (הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית – רש"י שם) בא לקחת [נחמיה ה יא]. תשה ברעך – תחוב בחברך [דברים כד י], ישה לך מעוונך – הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עוונך [איוב יא ו]. כמלוה כלוה.. כנושה כאשר נושה (כך בד"ה אך בפסוק : כנשא עם אל"ף) בו – לזה נופל בכסף ונושה נופל בכל דברים, כגון : יין ושמץ ותבואה ודבש, כדכתיב (דברים כד י) כי תשה ברעך משאת מאומה [ישע' כד ב].

*יתכנו כמה הסברים לשינוי בין אל"ף לה"א בישעיה. "נשא" הוא מה שנקרא "חריג" או מה שהמילונאים מכנים "צורת משנה" וישנם מספר מילים כאלו במקרא. נשא עצמו מופיע בעוד כמה מקומות במקרא : ש"א כב ב, מ"א ח כג, דה"ב ו כב. אפשרות נוספת היא שהשרש הוא אכן "נשא" (ואכן לפי כללי הדקדוק והלשון יתכן שכך הוא), ובמרוצת הזמן נתחלף לנשה ונשארה הצורה המקורית בפסוקים הנ"ל מסיבה זו או אחרת. עיין ערך דכא - דכה, ויתכן שהסבר זה תקף גם שם. ראה גם ערכי משא ומשאת והם ג"כ משורש נשה. ישה (דברים טו ב) ת"א יתבע. עיין מ"ב ד ז "נשיך" לשון חוב. +מ"מ : תוס' חולין נד ע"ב ד"ה אין. ראה לזה, נשא ד, נשך, שאל, תבע

~נשה (ג)

ונשיתי אתכם – לשון (ברא' לב לג) גיד הנשה, ולשון (לקמן נא ל) ונשתה גבורתם, קופץ ומטלטל ממקום למקום [ירמ' כג לט], נשתה – קפצה, כמו גיד הנשה שנשה ממקומו... [ירמ' נא ל, חולין צא]. למה נקרא שמו גיד הנשה? לפי שנשה ממקומו ועלה, והוא לשון קפיצה, וכן (ירמ' נא ל) נשתה גבורתם, וכן (ברא' מא נא) כי נשני אלהים את כל עמלי [ברא' לב לג לשון חז"ל בחולין צא ע"א חוץ מהתיבות והוא לשון קפיצה].

~נשוורא

פירורין [פסחים קיא: חולין קה:].

~נשט

*+מ"מ : תוס' ב"ב קי ע"א ד"ה נשט. ראה נטש

~נשי

שלמי נשיך (הקרי, והכתיב נשיכי) – (לשון) נשייך (חוב) [מ"ב ד ז].
*ראה נשא א

~נשיא, נשיאים

#א.אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר, וכן כל הנשיא שבענין. ושמעתי משמו של ר' מנחם שבמלך מדבר [יחז' מה יז]. משיח [הוריות ז]. שאין על גביו שום אדון אלא ה', דהיינו מלך [הוריות ט]. מלך המשיח [ב"ב קכב]. נשיא הוא (אדם) חשוב, ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהנים בלשכות... נשיא – כהן גדול... [יחז' מד ג].

*בספר יערות דבש (ר' יהונתן אייבשיץ, ח"ב דרשה י"ח ד"ה אמנם בדרך) מובא דעונת הנשיא היא פעם אחת בחודש בלבד. בשר"ת ציון לנפש חיה (זאב וואלף לייטער, ירושלים תשכ"ד) סימן ל"ה (סימנים א-כט הם מאביו נתן נטע) כותב שלא מצא לזה מקור וכן לזה שמובא בשר"ת חת"ם סופר (אה"ע סי' קנ"א) שעונתו רק פעם בשנה. +מ"מ : במד' כא כא. ראה בר פחתי, מלך, עובד

#ב.נשיאים – עננים [ירמ' י יג, יומא עה:], עבים [משלי כה יד].

*+מ"מ : ירמ' נא טז, תהלים קלה ז, סנה' כט ע"א ד"ה נשיאים. ראה מכתיר

~נשיה

*לשון שכחה - עיין תהלים פח יג

~נשיקה, נשיקות

אבר נושק במקום תשמיש [יבמות נה: עיי"ש], משיק השמש באותו מקום [סוטה כו:]. מהכנסת עטרה

ולמטה אינו אלא נשיקה... דנשיקה קרי ליה העראה [יבמות נו].

דרך בן אדם כשיוצא מבית הכנסת נושק הוא לאביו ולאמו, או לגדול ממנו, בארכובה או בפס ידיו משום כבוד [ע"ז יז]. יש מקומות שנושקין ע"ג היד ועל הכתף... [שה"ש א ב, עיי"ש].

*בברכות ח ע"ב נאמר: תניא אמר ר"ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים... כשנושקין אין נושקין אלא ע"ג היד... ורש"י מפרש את ידי חברו הוא נושק ודרך חשיבות הוא זה מפני הרוק. במדרש זוטא על שה"ש מהדורת בובר עמ' 10 נאמר: ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א ב) - כי עיקר הנשיקה אינה אלא על הפה. ד"א לפי שמצינו מלכי מזרח ומערב נושקים על היד, אבל להודיע חבתן של ישראל שאין נשיקות אלא על הפה. עיין בחזקוני ויקרא יח ל שהגויים מגפפים ומנשקים ומתוך כך באים לידי זימה. +מ"מ: ברא' כה כה ד"ה ויעתר לו (פירוש א), במד' כ א, לג לח, יחז' ח יא, משלי כח כג, תענית כ ע"א ד"ה ונעתרות, סנה' קה ע"ב ד"ה נעתרות. ראה משק, נשק ב, ערה ב, עתה ג

נשים

נְשִׁים - שיי"ן דגושה, לשון שממה... (לשון) השימונום (בכ"ב עח: נוטריקון: נשים עד נפח - עד שתבא אש שאינה צריכה ניפוח) [במד' כא ל].

נשך, נשכה

#א. כשך יקושים - כאשר ישוך היקוש, שעושין ללכוד צביים ביער, כשרגלו באה לתוכו והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד [ירמ' ה כו].

*רוב המפרשים סוברים שהוא שורש שכך או שך. ראה יקש, נקש

#ב. השיך בו את הנחש - שאחז את הנחש בידו והוליכו והגיע שיני נחש בידו של חברו [סנה' עו:], שאחז הנחש והוליכו והשיך הנחש בבשרו [שם עח:], שנטל את הנחש בידו והניח פיו ליד חברו עד שנכנסה לתוכו ונשכו [ב"ב כג:].

#ג. רבית, שהוא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו, כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה [שמות כב כד], שהוא נושך, דשקיל מיניה מאי דלא יהיב ליה [ב"מ ס:]. לא תשיך - לא תתן רבית למלוה [דברים כג כ].

*בחומש ברכת אשר (שמות כב כד) מציין לת"א "חבוליא", ובמו"ק כח ע"ב מרעין חבוליא מפרש רש"י "האיסורין הן בבית", ובמהר"ץ חיות מגיה שיש כאן ט"ס וצ"ל "היסורים הם רבית", כלומר אריכות חוליו של זה היא תוספת, כמו רבית על המלוה... ויש מי שמשלם רבית ע"י תוספת ציר חולי. יתכן שמכאן יש ללמוד שלקחת רבית גורמת לתוספת צער ויסורים.

#ד. מדבריהם אתם נושכים - מוקשים (כלומר אפשר להקשות עליכם ולסתור את דבריהם) [נדה עב:].

@ראה חבוליא, נכש, נכת, נשה, נשך ב

נשכה

נשכה - כמו לשכה. נו"ן ולמ"ד נחלפות זו בזו [ש"א ו יח, ש"א כז י, ישע' כא טו, תהלים יד א איוב לח כח, נחמיה ג ל].
*ראה לשכה

נשל

של נעלך - שלוף והוצא, כמו (דברים יט ה) ונשל הברזל, (וכן שם כח מ) כי ישל זיתך [שמות ג ה], עסקי שלו - לשון (שמות ג ה) של נעליך [סנה' מט:]. בשלי - לשון (שמות ג ה) של נעליך [מ"א ב ה]. ונשל את הגויים - לשון השלכה והתזה, וכן ונשל הברזל [דברים ז א]. ישל - ישליך... לשון (שמות ג ה) של נעליך, (וכן דברים יט ה) ונשל הברזל [איוב כז ח], משליח [ב"ק קיט. עיין ד"ה כי ישל]. ונשל הברזל מן העץ - יש מרבתינו אומרים נשמת הברזל מקתו, ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע [דברים יט ה]. משילין - משליכין [ביצה לה:]. כי ישל (זיתך) - ישיר פירותיו, לשון (דברים יט ה) ונשל הברזל [דברים כח מ], אילן זית יפיל את פירותיו ולא יגיעו לבשול [ביצה לה:].

*נשל בפרי הוא כשנופל מן העץ בעודו בוסר. +מ"מ: מכות ז ע"ב ד"ה יש אם. ראה נצח, נשר, פרט, רמות. נשל מלשון שגה - ראה של א

נשמה, נשמי

נשיבה [ש"ב כב טז] - כח נשיבת רוח אפו, תהלים יח טז, איוב ד ט], נשמה יתירה - רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו [ביצה טז:], דעת רחבה ומתאב לאכול ולשתות [תענית כז: בע"ל].

*ברש"י שבגמרא נאמר: שמרחיבין דעתו לאכילה ושתיה, ונראה שזו ט"ס וצ"ל שמרחיבה דעתו.

נשמת ה' נפחת רוחו [ישע' ל לג]. נשמה - מעמדת את הגוף כשורש שמעמיד האילן [סנה' קי:]. נשמי - אלייני"ש (נשימות) בלעז [סוכה כו:]. נשמה (דימוי לירח) מאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים [קהלת יב ב]. הנשמה היא מלח לגוף לקיימו, כיון שהלכה אז מסריח הגוף [נדה לא:]. כל חיותו וכחו (של אדם) תלויים בנשמת אפו שהוא רוח פורח, שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו... [ישע' ב כב, עיי"ש].

רוח ונשמה חדא היא, ויש מפרשין רוח היא הנשמה העשויה בדמות הגוף, נשמה - נשימה, אלייני"א (נשימה) בלעז [חגיגה יב:], נשמת רוח חיים - נשמה של רוח חיים, אלמ"א דיבנ"ט דביט"א (איטלקית, מופיע רק בדפוס ראשון. עיין במעייני אגם עמ' י"ג)

הקב"ה נופח בו נשמה – מראה עין ושמיעת אוזן ודיבור [קדושין ל:].
 *מ"מ: ע"ז ה ע"א ד"ה עד, תוס' ד"ה אין. ראה אוצר, מינשתא, נפש, רוח

~נִשְׁפָּה (א)

#א. להרי נשף – הרי חושך [ירמ' יג טז]. כוכבי נשפו – חושך אישוננו [איוב ג ח, עיין משלי ז ט], כוכבי לילה [פסחים ב: ע"ש ד"ה ואומר]. קדמתי בנשף – קודם עמוד השחר [כתובות קיא:; מובא גם בתהלים קיט אך לא מפרש]. בהעריב היום [ברכות ג:].
 #ב. נשף – לשתות יין בלילות [ישע' ה יא]. נשף חשקי – לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה [ישע' כא ד]. ישופני – לשון נשף [תהלים קלט יא].
 *בגמרא ברכות ג ע"ב נאמר: נשף אורתא הוא, דכתיב (משלי ז ט) בנשף בערב יום, ורש"י מפרש: בהעריב יום קרוי נשף. בגמרא מסיק רבא: תרי נשפי הו, נשף לילא ואתי יממא, נשף יממא ואתי לילא. נשף יממא מפרש רש"י: קפץ ועלה, כמו (מגילה ג ע"א) לנשף מדוכתיה, וכמו (חולין מב ע"ב) האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טרפה. ה"ר. *מ"מ: איוב ז ד ד"ה ושבעתי, שם כד טו ד"ה ועין. ראה נשף ב

~נִשְׁפָּה (ב)

#א. לשון הפחה, וכן (ישע' מ כד) וגם נשף בהם [שמות טו י], נפח [סנה' צה:]. מושיף – נופח [שבת קיט:].
 #ג. אינשפא – נפוחה ברוח, כמו (שמות טו י) נשפת ברוחך [מנחות נ:].
 *מ"מ: מנחות כז ע"ב ד"ה למעוטי.
 #ד. דמינשפתא – מתגלגל ברגלי אדם ובהמה ואינו נמצא במקום שנפל שם תחילה [ב"מ כג:].
 #ה. לינשוף – ידלג [מגילה ג. סנה' צד:].
 @נשיפה בסוס היא הוצאת אוויר מהאף כשרוצה להרחיק מהאוכל את המוץ ושאר הפסולת. ראה שוף א

~נִשְׁפָּה

*ראה הר נשפה, שפה ב (ב)

~נִשְׁפָּק (א)

כלי זיין [מ"א יא כה, דה"ב ט כד]. בנשק – אי"ן ארמורי"ש (בכלי נשק) [יחז' לט ט]. נושקי קשת – מזויינים בקשת ובחצים [דה"א יב ב].

~נִשְׁקָה (ב)

#א. שפתים ישק – ראויים כל שפתיים לנשקן [משלי כד כו], ראוי הוא לינשקן [גיטין ט:].
 #ב. אישק כל עמי – (ת"א) יתזן, יתפרנס. כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך, כמו (לעיל טו ב) ובן משק ביתי,

וכמו (תהלים ב יב) נשקו בר, גרנישו"ן (ציוד, צידה) בלעז [ברא' מא מ]. נשקו בר – זרזו עצמכם בבר לב ומנחם פתר אותו לשון תאוה, כמו (ברא' ג טז) ואל אישך תשוקתך (יש דפוסים שבהם מופיע הלעז גרנישמנ"ט) [תהלים ב יב]. נשיקה – (כלומר) משיק השמש באותו מקום [סוטה כו: עיי"ש ד"ה אלא].
 *ע"ז יז ע"א ד"ה אבי חדיהו. *מ"מ: ע"ז יז ע"א ראה משק א, שוקק
 #ג. גמשיקות – (לשון) נשיקה, מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן [יחז' ג יג].
 *ראה משק, נקש, נשיקה, שוק, שוקק, שקק
 #ד. אש נשקה – כמו (יחז' לט ט, עיי"ש) ובערו והשיקו, שהוא לשון היסק ותבערה, כדכתיב (במד' יא ג) ותבער בם אש ה' [תהלים עח כא].

~נִשְׁקִי

חותם וסימן עבדות שתולין לעבדים בצואריהם [גיטין מג:].
 *ראה נימוס

~נִשְׁרָ (א)

#א. ותפסו נשר – חיל המלך (בגמ' : חיל פרסיים) [סנה' יב:].
 #ב. אידאון נשריא לקיניהון – ילכו תלמידים לבתיהם [ערוכין גג:].
 #ג. נשר אחד – מלך מצרים [יחז' יז ז].
 #ד. נשר – השכינה [איוב לט כז].
 #ה. נשר – זו בבל, הנשר הגדול ארץ האבר [משלי ל לא, עיי"ש, דניאל ז ז].

*בגמרא חגיגה יג ע"ב נאמר: מלך שבעופות - נשר. בישע' מ לא כותב הרד"ק שהנשר כל עשר שנים עולה ויורד לים ומתחדש כעוריו עד מאה שנה ואז עולה ומת לתוך הים. את סוג העוף נשר רש"י אינו מגדיר בשום מקום, אם כי מזכיר אותו בהקשרים שונים, וכן לגבי כשרותו. במיכה א טז מביא את ת"י "כנשרא דנתרו גדפוהי", ומפרש כי דרך הנשר למרט רוב כנפיו. בתהלים קג ה כותב שמחדש כנפים ונוצה משנה לשנה, ויש מדרש אגדה (ב"ר יט ה) על מין נשר שכשמוזקין חוזר לנערותו. במשלי ל יז מביא שנשר הוא רחמני על בניו. בשמות יט ד מביא שהנשר נושא גוזליו על כנפיו... אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם... לפי שאין עוף אחר פורח על גביו. בדברים כח מט מביא שהנשר ידאה פתאם, שם לב יא מביא שהנשר רחמני על בניו ואינו נכנס לקינו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו, בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה, כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו. ישנה מחלוקת בדבר זיהוי הנשר האם זה העוף הנקרא היום נשר, או האם זה הנץ או מין עוף דורס אחר. בתוס' חולין סג ע"א ד"ה נץ מביא ר"ת שטועין גבי נשר שקורין אייגל"א ואינו, דנשר יש לו ד' סימני טומאה, ואילו אייגל"א יש לו אצבע יתירה. הרמב"ן בפירושו לחולין מביא את התוס' ואומר שלא ידע שהנשר הקרח הוא הנשר שהזכירו חכמים, והוא שדברה בו תורה, כמו שכתוב (מיכה א טז) הרחיבי קרחתך כנשר, והוא אין לו אצבע יתירה. משמע שסתם נשר לא תמיד

הוא קרת. יש המזהים את הנשר עם ה"אדלר" (eagle) אך זיהוי זה צ"ע כיון שהנשר אינו עוף טורף וניזון מפגרים ונבילות. עיין מחקרים ועיונים (חיים לשם) עמ' 376. עיין בספר שמות חיים מאת דוד טלשיר עמ' 47 על גלגולי המשמעות של הנשר והעיט ועיין בספרו (באנגלית) של ירמיהו קגנוף "ממייבאים נעלמים לכנפי נשרים" (הוצאת פלדהיים תשע"ד עמ' 215). +מ"מ : שמות יט ד, דברים לב יא, יחז' יז ג, הושע ז יב, תהלים כג ה, שם קז ה, משלל ל יז, חולין סא ע"א ד"ה נשר. ראה נץ, עיט, תנין

~נשר (ב)

פירות הנושרין [פסחים נו.], עלין וקיסמין הנושרים (מהסכך) על השולחן [סוכה י.], פירות שתחת האילן שנשרו [מנחות עא:].

*נשר הוא פרי בשל הנושר מן העץ לפני לקיטתו. ראה נשל, פרט נפל [שבת קמו: ביצה לה:].

*מלשון נשירה, אך בשבת סה ע"א וביצה ט ע"א ד"ה שוטחן מפרש מי שנשרו כליו בדרך במי גשמים מלשון שרייה.

שנשרו ריסי עיניו – שער שבבבת העין היה נופל ונכפל על העין מרוב דמעות [סנה' קד:]. המנשר פרוסותיה – משיר וחותרן פרוסות שתי רגליה [ע"ז יא:].

~נשת

ונשתו מים – ונחרבו, לשון (איכה ג מז) השאת והשבר [ישע' יט ה]. בצמא נשתה – לשון (לעיל יט) ונשתו מים, לשון (איכה ג מז) השאת והשבר, וכולן לשון חורבה ויובש... [ישע' מא יז, עיי"ש].

*לא ברור אם לדעת רש"י זה שורש שתי או נשת. בספר פרקי לשון פ"ב מאת חנוך ילון (ירושלים תשל"א) סובר שהשורש הוא שנת. ראה יצת, ציה, ציון ב, שאה, שית, שתי

~נשתוה

*ראה שוה

~נשתן

אגרת [עזרא ד ז], כתב [שם ז יא], כתב שנשתנה [סנה' כב.].

~נתוך

(האשכים) תלושים ביד עש שנפסקו חוטים שתלויים בהן, אבל נתונים הם בתוך הכיס, והכיס לא נתלש [ויקרא כב כד].
*ראה כות, מעך

~נתז

*ראה תז

~נתזה

שם האיש [סנה' עד.].

*ראה בית נתזה

~נתח

אהדמו – הנתיחו, כלומר ערכו הנתחים [גיטין סז:].
נתחי – נעשה אותו [זבחים נד:].

~נתיב, נתיבה

יפלו נתיב – הורה דרך [תהלים עח ג], דרך [איכה ג ט].

~נתין, נתינים

זה גבעוני, ע"ש (יהושע ט כז) ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים [קדושין מט.]. נתינים – עבדים [עזרא ח כ], גבעונים שנתגייירו בערמה בימי יהושע ונתנם עבדים לחוטבי עצים ושואבי מים [יבמות לז. עח:]. נתינה – (אשה) מן הגבעונים, והיא אסורה לקהל... וע"ש ויתנם... קרי להו נתינים [כתובות כט. סוטה מד.]. חוטבי עצים ושואבי מים לעדה [עזרא ב מג.]. גבעונים שמשו בימי יהושע [קדושין סט.].

~נתן

#א. ונתת עלינו האלה – ותגיע עלינו [דניאל ט יא, שמות ט לג – דניאל], נתן – תגיע ותד [דניאל ט כז], ויתכו כמים שאגותי – לשון (שמות ט לג) נתן ארצה, נגרים ויורדים כמים, ויש לפרש נתיכה לשון רבייה, פוישונירני"ט (שפצו. חסר בדפוס) [איוב ג כד]. לא נתן – לא הגיע... ודומה לו (דניאל ט יא) ונתן עלינו... ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחז' כב כב) כהתוך כסף, לשון יציקת מתכת, ורואה אני את דבריו, כתרגומו (להלן לח ה) ויצק – ואתיק, (וכן שם כז) לצקת – לאתכא, אף זה לא נתן לארץ – לא הוצק לארץ [שמות ט לג, ברכות נד:]. חמת ה' נתכה – לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתון [דה"ב לד כא], וחמתי נתכת – יורדת ומגעת [ירמ' ז כ], (חמתו) נתכה – הגיעה לארץ, כמו (שמות ט לג) ומטר לא נתן ארצה [נחום א ו].

#ב. ולהנתיך – ויצקת (שמות כה יב) מתרגם ותתיך [יחז' כב כ], הציק [דה"ב לד יז]. מהותך – פונדו"ד (מומס, מותך) בלעז [שבת כא.].

#ג. ושיותך הבשר – שיתעכל, שיעשה אפר [מעילה ט.].

+מ"מ : יחז' יג יא ד"ה אבני. ראה התוך, יצק, עתם, תוך

~נתן (א)

#א. ונתתי אותך על כל ארץ מצרים – מניתי יתך. ואף על פי כן לשון נתינה היא, כמו (דברים כו יט) ולתתך עליון, בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה

עליו, כמו (מלאכי ב ט) נתתי אתכם נבזים ושפלים [ברא' מא מא], נתנה ראש – נשים עלינו מלך [במד' יד ד]. נתתי – דונא"י (עיין בא"ה ובמעייני אגם עמ' ל"ט) [ברא' כג יג]. ונתן – דוננ"ט (בתתו) בלעז [ישע' לו יט].

ב. לא נתתיך – חשכתי אותך מחטוא ולא נתתי לך כח. וכן (להלן לא ז) ולא נתנו אלהים, וכן (שופטים טו א) לא נתנו אביה לבוא [ברא' כ ו], ולא יתן המשחית לבוא – ולא יתן לו יכולת לבוא [שמות יב כג]. לא יתנני השב רוחי – אינו מניחני [איוב ט יח].

ג. ויתן יד – הוציא ידו לחוך [ברא' לח כח], ענין רע נתן לבני האדם – הניח לפניהם [קהלת א יג]. מצרים נתנו יד – הושטנו יד שיעזורנו. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו... נתנו – כמו נתננו, דגשות הנו"ן משמשת במקום נו"ן שנייה, וכן (דה"א כט יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך, וכן (ברא' לד טז) ונתנו [איכה ה ו], נתנו יד תחת שלמה – תקעו כף לעבדו בלבב שלם [דה"א כט כד].

ד. לא נתן תפלה – לא הטיל תפלה [איוב א כב]. ה. ונתתי כמו והשכנתי [יחז' לד כו]. נתן את כל חפצה – נתנה זו אינה אלא למוד חכמה [מ"א י יג]. היא הנותנת – המדה הזאת, שהבאת ראייה לדברך, היא הנותנת את הדין שאנו אומרים [סוטה ז]. מדת הדין נותנת – כלומר כך יפה לומר [יומא מג:].

ו. ונרדי נתן ריחו – חילוף להבאיש... ולשון חבה כתב הכתוב כאן נתן ריחו, ולא כתב הבאיש או הסריח, לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה [שה"ש א יב], עזב ריחו הטוב לאחרים [שבת פח: – שה"ש א ו], בושמי עזב ריחו הטוב, כמו (במד' כא כג) ולא נתן סיחון את ישראל וגו' [גיטין לו: – שה"ש א].

ז. אל תתן – לשון מסירה, כמו (תהלים כז יב) אל תתנני בנפש צרי [ש"א א טז]. נתתי להם – מסרתים [יחז' כ כד]. כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא [ברכות ו]. נתן – נשמע [ירמ' נא נה]. לא יתנו – לא יעזבו... וכן (שה"ש א יב) נתן ריחו, כמו (ברא' לא ז) ולא נתנו, וכן (במד' כא כג, ברוב כתבי היד חסר) ולא נתן סיחון [הושע ה ד]. עת תת – כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו... [ש"א יח יט].

@ראה יחב, מתן, עת, מתת

~נתן (ב)

א. נתן דוציתא – ע"ש ניצוצין דנורא... לישנא אחרינא, על שאחזו המלאך בציצית ראשו [שבת נו: ראה מר עוקבא].

ב. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיין ש"ב ז ב].

בית נתן – הנביא, וי"א נתן בן דוד... [זכריה יב יב].
* 1. בן דוד (ש"ב ה יד, דה"א יד ד). 2. אבי יגאל מגבורי דוד (ש"ב כג לו). 3. אבי עזריהו וזבוד הניצבים לשלמה (מ"א ד ה). 4. אחד מראשי העם שעמד ליד עזרא באספה (עזרא ח טז). 5. מבני בני, מן הכהנים שנשא נכרית (עזרא י לט). 6. בן עתי מבני ירחע עבד מצרי אשר לששן (דה"א ב לו). 7. אחי יואל מגבורי דוד (דה"א יא לח).

~נתן מלך

כך שמו (סריס מעבדי יאשיהו) [מ"ב כג יא].

~נתנאל

* 1. בן צוער, נשיא שבט יששכר (במד' א ח). 2. אחי דוד, בנו הרביעי של ישי (דה"א ב יד). 3. כהן בימי דוד מן המחצרים (דה"א טו כד). 4. כהן בימי עזרא (נחמיה יב כא, לו). 5. מבני פשחור שנשא נכרית (עזרא י כב). 6. לוי, אבי שמעיה הסופר (דה"א כד ו). 7. בן עובד אדום מן השוערים (דה"א כו ד). 8. שר ששלח יהושפט ללמד את תורת ה' (דה"ב יז ז). 9. אחד משרי הלויים בימי יאשיהו (דה"ב לה ט).

~נתניה, נתניהו

* 1. בן שלמיהו, אביו של יהודי מעבדי יהויקים (ירמ' לו יד). 2. אביו של ישמעאל רוצח גדליהו (ירמ' מא ז). 3. לוי ששלח יהושפט ללמד (דה"ב יז ח). 3. מבני אסף הלויים בימי דוד (דה"א כה ב שם פסוק יב נקרא נתניהו).

~נתס

נתסו כמו נתצו, וסמ"ך מתחלפת בצד"י [איוב ל יג].
* אין לו דמיון במקרא.

~נתע

* יש מפרשים לשון נתע. +מ"מ: איוב ד י. ראה תעה

~נתץ

נתיצה לא שייכא אלא בבנין מחובר [שבת קכה].
לנתוש ולנתוך – דישיצי"ר (לכתת) בלעז [ירמ' א י].

* הלעז בא על שני פעלים בעלי משמעות דומה, וצ"ע לאיזה מהם בדיוק מתכוין, או האם לשניהם? ראה נתס, נתע, נתש

~נתק (א)

כך שמו של נגע שבמקום שיער (ויקרא יג ל), צרעת [גיטין ע].

~נתק (ב)

א. נתוק – (שביציו) תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויים בהן, אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש [ויקרא כב כד], נתוק ביד לגמרי אלא שעדיין תלויים בכיס. נתוק הוי טפי מכרות [קדושין כה:]

בכורות לט:].

*ראה מעך, כתת, כרת

#ב. העול של עץ נופל בו לשון שבירה, והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה [ירמ' ב כ].

#ג. התיקם – נתקם... דישטק"א לו"ש (נתק אותם) בלעז, כמו (יהושע ח ו) עד התיקנו אותם מן העיר [ירמ' יב ג]. נתקו – פורדיטריי"ר (להוציא לגמרי ממסלולו) בלעז [ירמ' ו כט]. ולא נתק – ולא יראו שם סימן כשלון... [ישע' ה כז].

אתקנך – אנתקך. לשון (לעיל יב ג) התקם כצאן לטבחה, (יהושע ח ו) התיקנו אותם, והנו"ן יתירה בו. ומ"א... [ירמ' כב כד].

*ראה זמר, חתך, מוסרה (בלעז לתהלים ב ב), פסק, פשח, קנב, תלש

~נָתַר (א)

מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים [ירמ' ב כב], מין אדמה רכה, כגון אדמה שלנו הנקרא קרייד"א (גיר), והיו חוקקים אותה ועושין כלים, ואם יפול בו חומץ ממסמו ונשחת [משלי כה כ], כלי נתר – מין אדמה לבנה [שבת טז.], מין אדמה שקורין ניטר"א [שבת פט: סנה' מט:], קרקע או אבן כעין שקורין קרייד"א (נייטר"א. חנקת האשלגן) בלעז [תענית יג.], מין צריף, אלו"ם בלעז [חולין קלג.]. מין כיבוס הוא שמעביר את הגיעול [זבחים פח.]. (משמש) לחוף את הראש [שבת מא.].

*לפי רש"י יש שני סוגי נתר, האחד משמש לניקוי והוא הנקרא צריף – אלו"ם, והשני משמש לעשיית כלים – קרייד"א. ראה אהל, צריף ב

~נָתַר (ב)

#א. קפץ [איוב לו א]. ויתר גויים – הקפיצם... כדאמר (איוב לו א) ויתר ממקומו, (וכן ויקרא יא כא) לנתר בהם [חבקוק ג ו].

*ראה יתר ג (ד)

#ב. (לשון) נשר [ברכות נו. סוכה יג.].

לנתורי – לנפול [ב"ק ט:].

*ראה ותר, קמל

#ג. נתרי – שופך זרע הרבה ונקרש [בכורות ז:].

#ד. מתיר את בשרכם – לשון הפקר [כתובות קיא.]. התיר את הערוה – נעשה לו כהתר [סנה' קג.]. מתיר – דבר שיש לאכלו אחר יום טוב בהיתר גמור [ביצה ג:].

*ראה יתר א

~נָתַשׁ

ויתשם – כתרגומו וטלטלינון, וכן [ירמ' יב יד] הנני נותשם מעל אדמתם [דברים כט כז], אתוש – לשון

עקירה [ירמ' כד ו]. ינתשו – יעזבו [ירמ' יח יד].

וַתִּתֵּשׁ בַּחֲמָה לְאָרֶץ – כל לשון נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפזיזות על פני כל הארץ [יחז' יט יב].

*ראה נטש, נתץ

~סָמַךְ

תיבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן, כשהיא מתפעלת, התי"ו מפרדת את אותיות העיקר, כגון (קהלת יב ה) ויסתבל החגב מגזירת סבל... [– ברא' מד טז, עיי"ש].

*ס' זעירא – נחום א ד. ס' רבתי – במד' יג ל, קהלת יב יג. סמ"ך ושי"ן מתחלפים, וכן סמ"ך ומ"ם סופית. +מ"מ : מגילה ג ע"א ד"ה בנס. ראה נתס

~סָאָב

טמא [ע"ז לז.]. בידים מסואבות – כלומר בלא נטילה [חולין לג.].

*עיי' חלה פ"ב מ"ב וכן במוסף הערוך המציין לברא' לד ה "כי טמא את דינה" – תרגום ארי סאיב ית דינה. ראה סתר א (ג), קדש ג

~סָאָה

#א. מדת נפח (של) ששה קבים [ערובין פב: יומא מד:

קדושין מו: ב"ב מו: חולין קלה: חמש סאין ירושלמיות הן שש מדבריות, עשרים עשרון וויקרא ז יב, מנחות עו: כשבאו לירושלים הוסיפו שתות על המדות ונעשו שש מדבריות חמש ירושלמיות [יומא מד: בית סאה – חמשים אמה על חמשים אמה [סוכה לד: מו"ק ג:].

*סאה ביבש היא גרב בלח ושיעורו עשרים ורבע לוג, שהם שליש האיפה. +מ"מ: ש"א א כד, ב"ק נח ע"ב ד"ה סאה. ראה גרב ג #ב.גדשו סאה – הרבו סייג לתורה, במדה גדושה ויפה מדדו, להרבות גדר בישראל [שבת קנג:]. מחקו סאה – במדה מחוקה מדדו בו ביום, שהרבו לגזור יותר מדי ואין יכולין לעמוד בגזירתם ומתוך כך עוברין על דברי תורה. נמצאת מדתם מחוקה מטפיתה וטוב היה להם להיות מדתם טפופה ולא תבוא לידי מחק מרוב גודשה [שם].

#ג.מאפה סאה – שאפה סאה בככר אחד [ערובין פ:]. סאה קמח – הוא אבק דק היוצא מן הנפה... [כתובות קיב. עיי"ש].

*+מ"מ: מו"ק יב ע"א ד"ה ברשות. ראה מודיא, סלת

#ד.סאה – עבירה גדולה [סוטה ח:].

*+מ"מ: תהלים טז ט. ראה עוון

~סָאון, סאן

כל סָאון סָאן ברעש – יש פותרים אותו לשון סאה ומדה... אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיקר התיבה, אלא כמו שאון מן שואה... לא יתפעל עם הנו"ן לומר שואן אלא שואה, כמו מן המון הומה ומן שאון שואה, ולא יאמר שואן, הומן, חורן. ואני אומר שפתרונו לפי הענין, ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נצחון במלחמה, כי כל סאון סאן ברעש, קול נצחון שום נוצח במלחמה ברעש שעטת סוסים והפגת תריסין הוא [ישע' ט ד].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: סוטה ט ע"א ד"ה כי כל סאון. ראה שאון

~סאסא, סאסָאָה

#א.בסאסאסא – (שם) מדה [ישע' כז ח].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: ברא' טו טז, סוטה ח ע"ב ד"ה בסאסא

#ב.ארישט"א [זיף, של שבולת], זקן השבלים, שאינו חלק [חולין יז:], סאסא – גבהו של שבולת שקורין זקן השבולת, והוא נשבר ונופל מאליו [סוטה ה:].

*+מ"מ: סוטה ח ע"ב ד"ה בסאסא. ראה מלעין

~סאסאי

*ראה סיסאי

~סב, סבא, סבי

זקן [עזרא ו ז – שב, קדושין לג. ב"מ קט: סנה' נב. זבחים ע:].

סבא – רב אחא בר יעקב [ערובין סג:]. ר' שמואל בר נחמני [מו"ק יז:].

ההוא סבא – %ענין בתוס' חולין ו ע"א ד"ה אשכחיה שי"מ שבכל מקום שמוזכר ההוא סבא הכוונה לאליהו הנביא פרט לשבת לד ע"א בעובדא דרשב"י.

סבי דפומבדיתא – רב יהודה וישיבתו [ערובין עט:], רב יהודה ורב עינא [נדה כ: וכן בגמרא סנה' יז:].

רב המנונא קרי סבי דבי רב [ב"ק עה:].

סבי דסורא – %רב הונא ורב חסדא, ונקראים חסידי בבלי בסנה' יז ע"ב.

סבי דאזלי אתיגרא – זקנים עניים הולכים על משענתם... [ב"מ כא:].

סבי דבהתא – זקנים שפלים שהיו רשעים... [סנה' קב:]. כלבא סבא – כלב זקן [שבת סז:]. מסיבו – בזקנתה [יבמות סה:]. סבתא – זקנה [ב"מ לט:]. קופא סבא – גפן שהזקינה [ב"מ קט:]. זקנים עניים [ב"מ כא:]. חכימי סבי [בכורות ח: בהיפוך]. אמרי אינשי : סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא [ויקרא כז ז].

*סבא משמש גם במשמעות חכם בלי קשר לגיל מסויים. בלשון המקרא ובלשון חז"ל סבא במשמעות של אב אבי הילדים נקרא "זקנו". +מ"מ: ב"ק עה ע"א ד"ה אמר רבא (עיי"ש ברש"ל), תוס' חולין ו ע"א ד"ה אשכחיה. ראה סבתא, שב, שיבה

~סבָא (א)

סבאך – משקים שלכם מעורבים במים [ישע' א כב], סבאם – משתה יינם [הושע ד יח, ראה סור], סבאך – יינך, כמו (משלי כג כ) ואל תהי בסובאי יין [ב"ב טו:]. וכסבאם סבואים – ועודם במשתיהן ובשמחתן [נחום א י].

מסוביתא – מוכרת יין בחנות, כמו (דברים כא כ) זולל וסובא, וכן (ישע' א כב) סבאך מהול במים [ע"ז ע:]. סבוייתא – מוכרי יין [שם עא:].

*מנחם בערך סבא כותב : ענין שכרות המה. ראה סבוא, סובין

~סבָא (ב)

סבָאִים (קרי, והכתיב סובאים) – (אנשים מאומה הנקראת סבא והם מבני כוש) שהיו דרין סביב לה (לא"י)... וכן תרגם סבאים – מסחור סחור [יחז' כג מב].

*ענין ישע' מה יד "וסחר כוש וסבאים אנשי מדה..." רש"י מפרש שהכוונה לארץ כוש ומלכה תרחקה, עיי"ש. סבא הנוכר בברא' י ז (ענין ישע' מג ג, מה יד, תהלים עב י) הוא בנו הבכור של כוש בן חם. ראה סבתה, שבא

~סבב, סביב

#א.סב - פנה [ש"ב יח ל].

#ב.סביב מאליהם - נתרחק [ברא' מב כד].

#ג.הקיק [ירמ' נב כא]. יסובבנו - הקיק [דברים לב י].
פעמים מסבבתן ופעמים מהלכתן - היקף היום (של השמש) קרוי הילוך שהוא בתוך החלל, והיקף הלילה קרוי סיבוב שהוא מקיף בחוץ [ב"ב כה:]. לבעבור סבב את פני הדבר - לגלגל עד שיצא הדבר לאור [ש"ב יד כ]. מוסבות - מוקפות [שמות כח יא]. מסב - מוקף [מ"א ו כט]. סבתי - סבבתי [ש"א כב כב].

*בפירוש המיוחס לרשב"ם לקהלת א ו נאמר : וסובב - כאשר השמש בצפון שהוא קרב והולך לצד המזרח נופל בו לשון היקוף וסיבוב. עיי"ש ברש"י.

#ד.הסובב אליו - הסמוך אליו [מ"ב ח כא].

#ה.הוסב [יחז' כו ב]. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שזה אלא הולך ויוצא לחוץ... [במד' לד ד], אינו אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים, שאינו הולך מכוון [יהושע טו ג].

#ו.סובב כל הארץ - יהפך... [זכריה יד י].

#ז.הסבות את לבם אחורנית - נתת להם מקום לסור מאחריך [מ"א יח לז].

#ח.מוסבות שם - הסבו את שמם לשמות אחרים [במד' לב לח].

#ט.סביבותינו - שכנינו [דניאל ט טז].

@בערוך ערך סב ג מבאר סובב של גלגל שהוא אופן הגלגל שמושכין העגלות, מסבבין אותן מברזל כדי שלא יסדקו. +מ"מ : שמות כט טז, יחז' מא טז, קידושין עב ע"ב ד"ה צוח. ראה אפף, הלך, הקף, חנא, כרכב, מסב, מסבה, נסב, סבא ב, סחר, סבב מלשון הסבה - ראה הסב

~סבה, סיבה

*סיבה משמעה "הדבר הגורם". מובא פעם אחת במ"א יב טו ולא מפרש. +מ"מ : ברא' לו ב, דה"ב י א. ראה גרמא א

~סבוא, סבויא

*ראה סבא ב

~סבון

*ראה בורית, צפון

~סבוראי

*ראה סבר

~סבטא (א)

יתד [סנה' קיב].

~סבטא, סבטאי (ב)

סבטאי בן אלס - שם יהודי הוא (ממקום בשם אלס) [סנה' סד].

*ש סוברים שזה המקור לשם שבתאי. ראה אלס

~סבטיון

*ראה סמבטיון

~סָבִיב

*ראה סבב

~סָבִיסקי

מיני בשמים [סנה' צט:].

*יש סוברים שהם דודאים. ראה דודאים, סגלא

~סבך (א)

#א.ילדה שסיבכה בזקינה - לשון [ברא' כב יג] נאחז בסבך, שעשאה ענף בזקינה [סוטה מג:]. יסובכו - יתאחזו בענף ובסבך [איוב ח יז]. הרכיב [נדרים נז:]. מסובך - מעורב [מו"ק ו]. פילטרי"ד (מרופד, מודבק כמו שמודבקים נימי לבד) [חולין ל:].

#ב.אילן [ברא' כב יג]. סבכי - ענפים [ישע' ט יז]. סבכי היער - הענפים החשובים והגבוהים [ישע' י לד]. דרך אריה לישיב במארב סבכי היער, אישפיישי"ש (סבכים) בלעז [ירמ' ד ז].
*בסבך עץ - עיין תהלים עד ה. ראה בלל, עב

~סֶבֶךָ (ב)

סוכך של רגל - היינו פרק שבין הקולית ועצם אמצעי [חולין קלד:].

*ראה שוק

~סֶבְכָא

מין כלי זמר [דניאל ג ה].

*ראה שבכא

~סֶבְכָה

*ראה שבכה

~סֶבְכִי

*החושתי למשפחת הזרחי, מגבורי דוד (ש"ב כא יח, כג כז, דה"א יא כט, כז יא). ראה מְבִנִי

~סֶבֶל (א)

סובל ועומס אבנים ועצים [נחמ' ד ד], נושא משאות [קדושין פב:].

*בב"מ צג ע"ב מובא "בר אדא סבולאה, כלומר הסבל. ראה אכלושי

~סבל, סבלות (ב)

#א. אנשא 'ישע' נג יא, זבחים קד:]. סבל בית יוסף – (ת"י) לכל מסקי מיסין (משא המס) דבית יוסף [מ"א יא כח].

סבלות – טורח משא [שמות ו], מלאכה שיש לעשות בבית [שם ה ד]. סבלתיכם – מלאכתכם [שמות ה ד]. לשון מכילתיה – סבלותיו, כמו (ירמ' ו יא) נלאיתי הכיל – [שמות כה כט].

#ב. אלופינו מסובלים – נסבלים על קטניהם [תהלים קמד יד].

#ג. ויסתבל החגב – יהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד, אי"ד איר"ט סורפיישי"ץ (ויהיה עמוס עודף המס) בלעז [קהלת יב ה], דומה עליו כסבל משא כבד [שבת קנב], מגזרת סבל [ברא' מד טז], כבר פירשתי בסוף ויהי מקץ (מד טז) כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל, נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר... כגון ויסתבל החגב מגזרת סבל [שמות ט יז, איוב יב יז].

*בפסחים ק"ג ע"ב נאמר: שלשה אין הדעת סובלת, אלו הן: דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם, ויש אומרים אף המגרש את אשתו פעם ראשונה ושניה ומחזירה. רש"י מפרש: אפילו הן עצמן מתחרטין לאחר זמן ונבזין הן בפני עצמן. ראה נשא א (א), סבלנות, ענו

#ד. סובלי חלאים – מנוגעים [סנה' צח. עיי"ש בגמרא ע"ב].

~סבלנות

מגדנות שהחתן שולח לארוסתו [כתובות עג:]. דורונות שדרך חתן לשלוח לארוסתו [קדושין נ.]. דורונות, כלים נאים [פסחים מט.]. מנהג חתנים לאחר קדושין למחרת שולח לבית חמיו לכבוד אשתו תכשיטין ומיני פירות וכדי שמן... [ב"ב קמו.]. *סבלנות הוא משרש סבל. ראה דורון, מגדנות, מתנה

~סבלת

תערוכת סעודה של כל ימות השנה [פסחים פט:]. *בשופטים יב ו נאמר: ויאמרו לו אמר נא שבלת, ויאמר סבלת... מדובר בבני שבט אפרים "שהיו מגמגמים בלשונם" כדברי רש"י. עיי"ש. ראה טויג

~סבני, סבניא

סודר גדול שתלוי לו בין כתפיו וראשו עטוף בו [שבת קמז:].

*גירסת רש"י והערון, אך י"ג סכניא בכ"ף.

~סבסך

*ראה דודאים, סביסקי, סגלא

~סבר, סברא

ויסבר – דמה [דניאל ז כה, אין לו דמיון במקרא]. סברה – נתן בה דעתו וקבל ממנו [שבת קלג.], וסבר סברא – שהיה חריף לפלפל ולדייק במה שלמד להשיב תשובות ומשניות זו על זו ולתרץ [ערובין יג.]. לא סבירי שמעתא – לא היו יודעין הלכה לפרשה כתקנה בטעמא [סנה' קו:]. רבי יהודה הסבר – על שם חורפיה קרי ליה הכי [ערובין עב:]. אסברה לי – פירש לי טעמו של דבר [שבת קכה.], הבינני טעמו של דבר [סוטה לט:]. לימדני טעם זה מן המקרא [קדושין ט:]. אסברה – פירש והבינה לי [ב"מ עד:], הראני דוגמה לדבר [זבחים קיח:]. סברת – נתרצית [כתובות צג.]. איפכא מסתברא – הדברים נראין הפך [ב"מ נח:].

סברא – דבר הבא מבינת הלב [מגילה יח:], דבר שצריך הרהור [תענית יב:], לתת טעם לדבר מדעתי [יומא לג.], לעמוד על עיקר טעמי המשנה, מפני מה זה טמא וזה טהור, זה אסור וזה מותר, ועל מה כל דבר נסמך ועל איזה מקרא, וזה תלמוד שהיה בימי התנאים להבין דבר מתוך דבר [סוטה כ. עיין בגמרא], ללמוד חריפות וחדוד הלב לאחר שלמד ושגורה בפיו גירסת התלמוד [ע"ז יט.], דעת [מו"ק טז.]. מעייני בסברא – מה טעמו של דבר ואם יש להשיב כלום [סוכה כט.]. אסברא – הבינני דבר זה שיכולני להביא לו ראייה מן התורה [קדושין נא.], הראני דוגמא לדבר [זבחים קיח:]. אגרא דשמעתא סברא – שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר [ברכות ו:].

לא אסבר – לא החזיר [תענית כג:].

סביר – מבין דבר מתוך דבר... לעולם תלמיד ראוי להוראה גמיר וסביר הוא [הוריות ב:]. סבירנא – יודע אני להוסיף וליישב טעמים מדעתי [סנה' ה:].

סבוראים – %הראב"ד בספר הקבלה כותב שזה כינוי כבוד לחכמי ישראל בבבל אחרי תקופת האמוראים ולפני תקופת הגאונים, ובתקופתם נחתם התלמוד הבבלי, עיי"ש. *במסכת סופרים ט"ז נאמר: חכם במקרא, בקי במשנה, ותיק בתלמוד, סבור באגדה. ראה גמר, סגור

~סברים

*עיר בין גבול דמשק לגבול חמת (יחז' מז טז).

~סבתא

זקנתי [ב"ב קכה:]. *ראה סבא א, סבתה

~סבתה, סבתכא

(בגמרא: סבתה ורעמה וסבתכא הם) סקיסתן גווייתא וסקיסתן ברייתא – אסבתה וסבתכא קאי, ששמן שוה והם מחזו מוקף הרים והחיצונה מקפת את הפנימית...

[יומא י. עיי"ש ד"ה סקיסתן].

*בבראשית י ז מובא "וסבתה ורעמה וסבתכא", ובדה"א א ט מובא "וסבתא ורעמא וסבתכא". סבתא הוא בנו השלישי של כוש בן חם וסבתכא הוא בנו החמישי ועל שמם נקראים השבטים. ראה סבא, סכותא

~סג

*ראה סוג, סיג

~סגד

השתחויה [דניאל ג טו].

~סגולה

*ראה סגלה

~סגוס

מין שק והוא עבה טפי מיריעה [נדרים נה:].

*הב"ח מציין למשנה נגעים פל"א מ"א ושם משמע שהוא מין מרדעת.

~סגור

זהב סגור, זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות [איוב כח טו]. חותם שריונו שהוא צר וסגור... [איוב מא ז].

*ראה סבר, סגר

~סגי

לא סגי ליה – לא יכול להתאפק [גיטין סח:], לא סגי לך – לא די לנו [סנה' ז.]. דלא סגי כלל – לשון הלוך הוא (במטבע) [ב"מ מו:]. מסגי קלי – הולך מעט מעט [ערובין נא.]. חובי דרא סגיאין – עוונות הדור מרובין [יומא סו:]. מסגינן – אזלינן, מסגי לשון הלוך [חולין מח:]. צעוד ולך לפני [בכורות ח:]. מסגי – עובר [ברכות נד:]. מהלכין [שבת נג:]. לתרוצי סוגיא – לתקן פסיעותיו [שבת סו:]. סגי – מהלך [ערובין יח:]. די לך [נדה סח:].

*ראה ערך נהורא בהערה

~סגלא, סיגלי

סיגלי – עשב שקורין ויאול"א, ויש בו שלשה עלים [שבת נ:], עיקרי עשבים והוא ממני בשמים, ואמהות של אותן עשבים קרי סגלי [סנה' צט:]. ויולי"ש בלעז [ברכות מג:].

*הרמב"ן בבראשית ל יד מפרש סיגלי - אומרים שהם כנפסנא, שאמרו בהם בברכות מג ע"ב מברכין עליהם בורא עשבי בשמים. ראה דודאים, יסמין, סביסקי

~סגלגל

בישלונק"ש (מוארכים יתר על המדה) בלעז שאינו עגול. לישנא אחרינא... סגלגל עגול [שבת לא:], סגלגל דומה לאניצי פשתן שראשיהן סגלגלים – עגולין [נדרים סו:]. מהאותיות הכפולות [דברים לב ה, תהלים לח יא]. סגלגל – כמין כדור [שבת כו:].

*עיינן בערוך ערך סגלגל. ראה המסס, מחתה א, קנון

~סגלה, סגולה

אוצר חביב, כמו (קהלת ב ח) וסגלת מלכים, כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם... [שמות יט ה], אוצר, אישטו"י (דבר הנשמר היטב) בלעז (נרתיק) [מלאכי ג יז], קבוצת זהב וכסף [דה"א כט ג]. סגלת מלכים – גנזים, זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם [קהלת ב ח]. אוצרות – לסגולת המלך בונין בנין חזק [ע"ז טז:].

מאי סגולה? רב חסדא אמר ספר תורה – אוצר [ב"ב נב. ד"ה קבל מן הקטן. עיי"ש בגמרא].

*ויבוא עד נחל אשכול (במדבר יג כג) בתרגום ירושלמי : ואתו עד נחל סגולה. לפי זה יתכן שאיש אשכולות הוא איש סגולה. בגמרא ב"ב נב ע"א נאמר : מאי סגולה? אמר רב חסדא ספר תורה. בטור או"ח סימן רצ"ו נאמר "סגולה נקרא מי שמבדיל במוצאי שבת על היין". בשו"ת ישא יוסף (אפרתי) ח"ג דן בענין הסגולה להתפלל ב"שונם" עבור ילדים (וכן שידוכים) ומביא את דברי החזון איש בשביעית סי' ג סק"ח : ועדיין אין אנו בטוחים אם אפשר לסמוך על מפת הארץ, שלא דקדקו בדברי חז"ל, ושמות הערים ומקומותיהם נשתנו ויש שנמחקו זכרם ובנו על אומדנות. בספר דרכי חיים (יעקב נפתלי מווארשא, ברוקלין תשמ"ה עמ' כ"ה) כותב שסגולה טובה היא זו המוזכרת בתורה (יתרו יט ה) "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה", ובספר אגרות וכתבים (ר' שלמה וולבה ח"א סימן קע"א) כותב שהסגולה שהביא הגר"ח מוולוז'ין בספר נפש החיים (שער ג' יב) ש"סגולה נפלאה להסיר מעליו כל דינים ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמורה הלא ה' הוא האלקים האמיתי... (עיי"ש ההמשך) ומוסיף הגר"ש : אבל מחלה באה משמים ואינה מרצונות אחרים אלא מרצונו יתב' ולכן על זה לא שייך להינצל ע"י הסגולה. (בענין זה שמעתי מר' יחזקאל וגר' ששאל את ר' יעקב קאמאנצקי מהי סגולה לאריכות ימים? וענה שזה כנראה לא ענין סגולי אלא ענין תורשתי). עוד בענין אריכות ימים עיין בספר דברי נתן (נטע זובער, ברוקלין תשל"ז) עמ' 90. עיין באגרת הטיוול חלק הסוד ערך סגולה "כי יעקב בחר לו י"ה ישראל לסגולתו" (תהלים קלד ד) - כמו (ניקוד) סגול זה שהוא משולש בשלש נקודות, כך יעקב משולש באבות... עיי"ש, ויתכן שזה המקור למגן דוד שהוא משולש בתוך משולש. +מ"מ : דברים כו ית, ישע' מה יט שבת לא ע"א ד"ה היא אוצרו, כתובות מג ע"א ד"ה צערא, שם מו ע"ב ד"ה ואינו, תוס' סוטה יג ע"א ד"ה סרה, ב"ק פד ע"א ד"ה והא. ראה זכה (א) בהערה, חמדה, יד, מה, מן א

~סגן, סגנים

כהן חשוב ממונה תחת כהן גדול להיות תחתיו ביום הכפורים, אם יארע פסול בכהן גדול ביום הכפורים

ישמש זה הסגן תחתיו [תענית לא. בע"י : ממונה תחת כ"ג לשמש תחתיו אם יארע בו פסול], סגן הכהנים – שני לכהן גדול [אבות ג ב]. המוכן תחת כ"ג שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו [סוטה מ:]. כהן המשנה – סגן הכהנים הממונה תחת כ"ג לשמש תחתיו אם יארע בו פסול [ירמ' נב כד]. מסגני – אשת סגנים [סנה' קו].

*ראה ממנה, משנה

~סגנון

אמר יהושפט... מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד... [דה"ב יח ה].

*ענין שמות יד כד "נטל סגניות שלהם". השפתי חכמים מפרש שכל, לשון סגנון. +מ"מ : ירמ' כג ל, שם כג לו, יחז' ל כא, שם לח יז, הושע ב יז, איוב ד יב.

~סגף

לענות (בפסוק : לַעֲנֹת) נפש מתרגמין (במד' ל יד) לסגפא [תענית כב : ב"מ צג:], עינה ברעב, או העמיד בקיץ בחמה ובחורף בצינה [ב"מ צג:].

+מ"מ : כתובות סז ע"ב ד"ה יש לו. ראה ענה ב

~סגר

א.סגור – זהב סגור זהו זהב טוב, שבשעה שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות [איוב כח טו – מ"א ו, מנחות כט. בשינוי, י"ת דהב טב, ר"ל כל מי שיש לו ממנו סגור לעצמו [מ"א ו כ].

ב.סגורים – מסרם, דיליבריי"ר (למסור, להסגיר) בלעז [דברים לב ל].

*ראה מכר א

ג.סגור לבם – חזה. ל"א לבם הסגור מלהבין [הושע יג ח].

ד.סגור בקמיתא – הוסגרי ונאלמתי בראשונה [ב"ק מ.]. הסגרתני – ליבר"ש מו"י (הסגרת אותי, מסרת אותי) בלעז, ומנחם חבר אותו לשון סגירה, וכן כל לשון סגר [תהלים לא ט]. (יריחו) סגרת ומסגרת – כתרנו אחידא הות בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש [יהושע ו א].

ה.סגורתי – לשון (ברא' ב כא) ויסגר בשר [קדושין ו.].

ו.סגור ה' בעדו – הגין עליו... ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים [ברא' ז טז].

@ראה בלימה, בלם, גוף ב, חסם, טרק, מסגר, סוגר, סתם ב, עמץ, קפץ ב

~סגירות, סרגיות, סנדיות

*מין ירק. ענין משנה שביעית פ"ט מ"ה

~סגיר

יום סגיר – יום הגשם, שהכל נסגרים בבתיהם [משלי כז טו], יום ברד ורוח [יבמות סג:].

*אין לו דמיון במקרא. סגיר הוא כינוי לתקופה מרובת גשמים, רוחות וקור – סערה. +מ"מ : ב"ב קמו ע"א ד"ה כתיב. ראה דלף

~סד, סדא

בלשון ארמי (פסחים כח). סדנא בסדני יתיב, עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים, בלעז צי"ף (אינו בדפוס) ובלשון אשכנז (כצ"ל, אך במ"ג בלשון יוני) אשתו"ק (גזע עץ) [איוב יג כז], סדן – לשום בו רגלי איש, ובלשון אשכנז שטו"ק (סד), ובלעז צי"ף (סד. בדפוס סונצינו צי"פ, עיין בא"ה) [ע"ז טו:]. נגר, עושה סד לשום בו רגלי אסירים, ציפייר"א (בונה סדים, לכליאת אסירים. חסר בדפוס), כמו [איוב יג כז] ותשם בסד רגלי [פסחים כח:].

*בגמרא פסחים כח נאמר סדן, והוא לשון רבים של סד, ובדפוסים אחרים הגירסא סדן. +מ"מ : איוב לג יא. ראה אסדא, כבל, סדן, צינוק, שלשלת

~סדום

*ראה סדם

~סדיא

כר [ברכות נו. שבת מח. קיט. ערובין קב:]. בי סדיא – לבדין, פילטרי"ש להניח תחת מראשותיו [שבת קיח.], לבדין שקורין פילטרי"ש ועשוין לקפלן תחתיו במקום הכר או הכסת [שם קמו:], מראשותיו [כתובות סא. ב"מ פה:], כר לתת מראשותיו [ב"ב ט.].

~סדין, סדינים

סודר – [שבת קיט.]. סדינים – לבנים של פשתן [ביצה ל: ב"מ פא:], לבן הוא [מנחות לח:], (עשוי מ)פשתן [מנחות מ.]. סדינים המצויירין – שצורתם בולטת, כגון מעשה רוקם או מעשה אורג, גונילישקי"ש (רקמות של כותונת עליונה. עיין בא"ה) בלעז [סוכה י.]. סדינין המצוייצין – של פשתן הם המתעטפין בהם [ישע' ג כג], סדינים של פשתן ובהן ציצית של תכלת כלאים [שבת כה:]. לבוש תפארת [משלי לא כד]. (עשוי) לצל [סוכה כז:].

*עיין תוס' מנחות מ ע"א ד"ה סדין שכל סדין מפשתן הוא, ובמנחות לח ע"א ד"ה לא נצרכה שפשיטא שהוא לבן. עיין בערוך ערך וילון. +מ"מ : שבת קמו ע"ב ד"ה מביאין, ערובין פו ע"ב ד"ה ולא. ראה אלוניטית, אפליון, דיסנא, סד, עד ג, ציץ ב

~סדום, סדום

עיר [ירמ' כ טז]. סדום היתה מטרופולין, וחשובה מכולם [ברא' יח כו]. סדום סמוכה לא"י [יחז' טז מה].

סידוק – (לשון) סדקין [פסחים מח:]. פנים יד ורגל יש שם פתחים וסדקים כמו בין אצבע לאצבע, ובתוך הכף יש סדקים ו(כן) האוזן והשפתיים [ע"ז ל:].

*ויקראה (מ"א יא ל) תרג' וסדקה. +מ"מ : שבת לא ע"א ד"ה שדרים, פסחים מח ע"ב ד"ה סידוק ואילך, סוכה לו ע"א ד"ה נסדק, ר"ה כז ע"ב ד"ה אם, ב"מ קא ע"ב ד"ה מקום, ב"ב טז ע"ב ד"ה עדשין, חולין מה ע"א ד"ה נסדקה. ראה בזעא, בקע א, גמס, חריץ, חרק, סירטא, עורפילא, פילי, פקע א, צרי ב, קרטופני, קרו א, רומני, רסס, שיאור

~סדר, סדרא, סדרים (א)

#א.סדרים – סדרי פרשיות דתורה [סוטה מט:], פרשיות של מקרא [ע"ז יט:], הסדיר י"ח ברכות על הסדר, כמשפט המקראות [מגילה יז:]. אין סדר מוקדם ומאוחר בתורה [במד' ט א:]. לוי הסדר – לא פורש לי מהו [יומא פה. עיין בערוך ערך סדר]. מסדר מתנייתא – שהיה יודע משניות בגרסא ומחזר עליהן... שהיו סדורות בפיו כעיקרן [ביצה טז:]. אימתי דברי תורה מתקיימים? בשעה שאתה סודרם ומוציאם בפה ולא בגמגום ובלחישא [ערובין נד:]. סדרן – מסדר שמועות לפני רבותיו תמיד [פסחים קה:]. סדרא – פרשת מקרא של נביאים או של כתובים [יומא פז:], פרשיות של מקרא [ע"ז יט:]. פסיק סדרא – לימד פרשיות [מו"ק טז:]. מסדר פרשיות של פסוקים [שבת קנב:].

קדושה דסידרא – סדר קדושה, שלא תקנוה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט, שאומר קריאתו ותרגומו, והן כעוסקין בתורה, וכיון שנהוג בכל ישראל, בתלמידים ובעמי הארץ, ויש כאן שתיים, קדושת השם ותלמוד התורה, חביב הוא. וכן יהא שמיה רבה מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים, בכל שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם לשמוע לפי שאינו יום של מלאכה, ויש כאן תורה וקדוש השם [סוטה מט:].

ריש סדרא – ראש ישיבה [חולין קלז:].

סדר עולם – +מ"מ : ברא' ו ג, י כה, כא לד, ויקרא ט א, במד' ז יב, דברים א מו, שופטים ב א, ו ה, יא כו, ש"א כז ז, ש"ב טו כד, מ"א ג ג, טז כב, מ"ב ח טז, ט כט, טו כד, טו ל, יז א, יח יז, כ א, כד טז, ישע' ז ח, יג יט, טז יד, יט יח, כא ט, כב כ, לו ל, לו לו, מה יד, ירמ' ט כה, לד ח, מד יד, מז יג, מז א, נב ד, יח' א ב, ד ה, כט יז, יח, הושע ה ג, י ט, עמוס ג יב, נחום א ב, חבקוק ב טו, תהלים כז ה, משלי כ כא, אסתר ט ג, דניאל ב א, ח ג, ט ב, יא ב, עזרא א א, ב סד, ד כד, דה"ב טו יט, לו ז, לו כא, ברכות ד ע"א ד"ה ואביתר, שבת י ע"ב ד"ה ששיבתה, לג ע"ב ד"ה משפט, ערובין יח ע"ב ד"ה אלקנה, ר"ה יא ע"ב ד"ה ואדון, יז ע"א ד"ה שפירשו, יומא עג ע"ב ד"ה שנאמר ויעל, סוכה מד ע"א ד"ה והא"ר, תענית ה ע"ב ד"ה שישב, יז ע"א ד"ה יונה בתר, מגילה יא ע"ב ד"ה שניה, ד"ה שנים, יב ע"א ד"ה תניא, יד ע"א ד"ה להחזירן, כתובות כה ע"א ד"ה נתחייבו, נזיר ה ע"א ד"ה לקץ מ', סוטה יד ע"ב ד"ה שירה, לח ע"א ד"ה קשיא ליה, מח ע"ב ד"ה זימנין, ב"ב קי ע"א

אנשי סדום היו גזלנים ואכזרים על עניים [איוב כ י:]. אנשי סדום היו עיניהם צרה באורחים... [איוב כ כא:]. אנשי סדום שיכחו תורת רגלי אורחים מארצם... [איוב כח ד, עיי"ש]. חטאים אנשי סדום – דכתיב בהו (ברא' יג יג) רעים וחטאים [סנה' קז:].

מדת סדום – שלי שלי [ערובין מט. עיי"ש ד"ה מדת סדום]. זה נהנה וזה לא חסר, לא היו עושין טובה [כתובות קג. ב"ב יב:]. אין מהנה לחבירו אע"פ שאין חסר בכך כלום [ב"ב נט:]. תנן (אבות פ"ה מ"י) האומר שלי שלי, שלך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום... [ב"ב קסח:].

מעשה סדום – היו מגלי עריות... [קדושין ע. עיי"ש]. *מ"מ : שבת י ע"ב ד"ה ששיבתה, סנה' קד ע"ב ד"ה ה"ג ויגדל ואילך, שם קט ע"ב ד"ה דאית ואילך. ראה חילק ובילק, ים (ד), עמרה

~סדן

עץ עב שעליו יושב ומגלגל הביצים (ברש"י שבע"י לועז ביצים – מטונ"ש שפירושו גושים) לעשותן בדפוס הכלי לפי גדלו וקטנו [– סוטה יא:]. עץ עבה תקוע בארץ כמו של נפחים [סנה' נב:]. בלעז אינקלומ"א (סדן) [שבת קב:]. דרך חרוב ושקמה לקוצצו לשבע שנים... ומשנקצץ קרי ליה סדן שקמה [פסחים נה:]. (עץ) שכבר הזקין, טרונ"ק (גזע עץ) בלעז, שנקצץ וחוזר ומתעבה, והוא מלשון (פסחים כח:) סדנא בסדניה יתיב [תענית כה:]. (עץ) שכבר נקצץ פעם אחרת וגדל [ב"ב פ:]. טרוק"א בלעז [ב"ב סח:]. שכבר נקצץ פעם אחרת וגדל [ב"ב פ:]. סדן השקמה – זקן וגדול מאד ויונק משדה הקדש טפי משאר אילנות, והכי מפורש בב"ב סדן השקמה, דדרך שקמין לקוץ אותם כדי שיגדלו בעובי, וקודם שנקצץ קרי ליה בתולת שקמה ולאחר קציצה קרי ליה סדן השקמה [ערכין יד:].

סדנא דארעא חד הוא – טרונ"ק (גזע), כמו סדן של נפחים, כלומר עשת וחיבור הקרקע חד הוא, דהא כולה מחוברת [קדושין כז:].

*המאמר מופיע בב"ק יב ע"ב, אך שם רש"י לא מפרש. פירוש הביטוי היום הוא : מנהגי חבריות שוים בכל מקום. סדנא דפחרא – גלגל של יוצרים של חרס ויש להם מוכני שמגלגלין בו כשחוקקים את הכלי [חולין טז:].

*+מ"מ : ברכות נו ע"א דקאי אאיסדן. ראה דפוס, סד, סדנא, צינוק, שקמה

~סדנא

*ראה סד

~סדק

ע"ג קרקע זו על גב זו, ועומדות לבנין... [סוכה כ:].
המושכות לארץ של בנין [ביצה לא:].
*הניקוד של סוואר דומה לצואר, אך יש מנקדים כמו סוואר.
בכ"מ הנוסח סור. מ"מ: שבת פב ע"א ד"ה בין פצים.

~סוב

*ראה סוב, סובין

~סובא

*ראה סובא

~סובב

*ראה כרכב א, כתור ב, נסב, סבב

~סובין

א.סובין – שהמכתשת מוציאה, כשלותיתין חטין
לסולת כותשין אותן במכתשת [כתובות קיב]. שהנפה
קולטת [חולין פח:]. קליפת חטין הנושרת מחמת
כתישה [שבת עו:]. סובין גסין ממורסן [ב"ק צט:].
סובין – כשטוחנין גסין ולא הדק נשאר בנפה והוא
סובין [ב"ב צג:]. הרשב"ם והלשון מסורס. י"ג נפות
היו במקדש... כל אחת עבה מחברתה, עליונה (שהיא)
ראשונה קולטת סובין שהיא (הנפה) היתה גסה
שבכולן ולא היתה קולטת כ"א סובין... [מנחות עו:].
תבואה חדשה יש בה סובין יותר וסולת מועט [שם].
במקום שאין פחמין צורפין זהב באש של סובין [שבת
עח:].

ב.סובין שאינם [סוכה נד. עיי"ש ד"ה דלא חש],
אינו מוציא אלא סובין – לא שכח אלא דברים שלא
נראו שהלכה כמותן [גיטין סז. ד"ה ומה שמוציא].
@מ"מ: עמוס ט ט, שה"ש א א, נדרים פב ע"ב ד"ה מפר נמי.
ראה גושקרא, חטה, כסכס, מהולתא, מורסן, מים – מיא
דחורא, מיא דסיפוקא, מיא דפארי, סלת, עסה, פארי

~סוג, סוג

א.סוג לב – עשו (הרשע, אחי יעקב) [משלי יד יד],
רשע, כמו (להלך כו כג) כסף סיגים, סיג הוא שם
הפסולת, כסף סיגים הוא הכסף המעורב בפסולת
[שם טו, עיי"ש]. סג – לשון (להלך קיט קיט) סגים
[תהלים נג ד].

ב.סוג בשושנים – גדורה ומסוייגת בגדר שושנים
[שה"ש ז ג], גדורה בשושנים [סוטה מג: סנה' לז].
ג.סוג תסיג גבול – לשון (ישע' מב יז) נסגו אחור,
שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבריו
למען הרחיב את שלו... למד על העוקר תחום חבריו
שעובר בשני לאוין... [דברים יט יד, עיי"ש], מסיג
גבול – מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע, לשון

ד"ה ששב, קיט ע"א ד"ה דלא הוו, קכא ע"א ד"ה יום, קכא ע"ב
ד"ה יום שביטל, ד"ה ת"ר, ד"ה קפלו, ב"ב קכד ע"ב ד"ה בשאר,
סנה' כ ע"א ד"ה ששה, צב ע"ב ד"ה וטעו, צו ע"א ד"ה ב' אלפים
ואילך, שם ע"ב ד"ה עוד אחת, קד ע"א ד"ה ומשרה, ע"ז ט ע"א
ד"ה כי מעיינת, יט ע"א ד"ה אברהם, זבחים קא ע"ב ד"ה שער,
קב ע"א ד"ה היתה, ערכין יב ע"א ד"ה מי סברת, יב ע"ב ד"ה צא
מחן, תמורה טו ע"א ד"ה עשר שנים, כריתות ה ע"ב ד"ה
יהויקים, נדה מז ע"ב ד"ה מאן תנא. ראה גמרנא, כלה ב, פרקא
אין מוקדם ומאוחר בתורה - %מ"מ: פסחים ו ע"ב ד"ה אין
ואילך.

~סמ"מ של לחם [שבת קלג:].

@מ"מ: שמות לד לב. ראה משטר, סדרא, סדרן

~סדר (ב)

כדרך שמסדרין לבעל חוב – שמין להניח לו צרכי
חייו, לשון והעריך אותו. ל"א שמשרדין, לשון שריד,
ושתייהן שמעתי [ב"מ קיג:].

*אין לו דמיון במקרא. עיין איוב י כב: צלמות ולא סדרים –
סדרי אדם, כלומר מנהגים...

~סדה

*ראה אטבח

~סדהותא

א.סדהותא [ב"ב לט: מכות ה:].

ב.סדהותא – תרגומו של גלעד [ברא' לא מז].

~סיהר

א.סיהר (דיר) לבהמות של עיר [ערוכין יח:]. עגול הוא
[סנה' לז].

*סיהר הוא שדה שהוקף במחיצה ארעית. ראה דיר

ב.סיהר אגן הסהר – טיבורך אגן של מים צלולים
שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש, ובלשון ערבי
קרוי סהר ע"ש שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן
עגול [שה"ש ז ג].

ג.סיהר אגן הסהר (שה"ש ז ג) – כחצי לבנה עגולה
[סוטה מה:]. אסתהר – ירח יפה כלבנה (בגליון הש"ס
: כי ירח תרגומו סהרא) [ברא' לז ט, מגילה יג:].
סיהרא – לבנה [ר"ה כ: כא. ביצה טז:].

@אין לו דמיון במקרא. מ"מ: סנה' יד ע"ב ד"ה שרר. ראה אגן
ב, סנהדרין, שהרון, שרר ב

~סוא

*מלך מצרים – %מ"מ: מ"ב יז א, ד, ישע' ח כב, ל א, יחז' כג
ח.

~סואר

סואר של קורות – סדר של קורות חדשות שמסדרין
אותן לבנין, כדי שלא יתעקמו [שבת קכה:]. קורות
מוקצות וסדורות לבנין [שם קנז:]. קורות הערוכות

טופלות סיד להשיר את השיער [שם עח:] לא תסוד –
לא תתן סיד על פניה [ע"ז ו:] בור סוד – טוח בסיד
כל סביביו [אבות ב ח].

~סודי

*אבי גדיאל משבט זבולון, אחד המרגלים שתרו את הארץ
(במד' יג י).

~סודנא, סודני

#א.סודנא – שכר... בי סודנא – בית עושה השכר
(בע"י וברשב"ם: עושה שכר) [פסחים קיג].
*בגמרא נאמר מאי סודנא? אמר רב חסדא (נוטריקון) סוד נאה
וגמילות חסדים.
סודני – בעל שכר תמרים, ור' פפא מוכר שכר היה...
והוא נקרא סודני כדאמרינן (פסחים קיג). תמרי
בחלון – לבי סודנא רהוט [ברכות מד:], מטיל שכר
[גדה יב:].

*ראה מסגר, סודני

#ב.תלמיד חכם, על שם (תהלים כה יד) סוד ה'
ליראיו, ל"א רב פפא... ואמאי קרו ליה סודנא? סוד
נאה שמעשרת וגמילות חסדים [מנחות עא. גדה יב:
בשינוי].

*בשבתות הגאונים (הרכבי ס"ל ת"ד) מפורש שסודני הוא
חקלאה, כלומר מבני השדה. בערוך ערך סדן ה מפרש סודני -
ירא שמים כדכתיב (תהלים כה יד) סוד ה' ליראיו. ראה בי
סודני, סודר בהערה, צורבא, תלמיד

~סודר, סודרא

מעפורת [ערובין פד:]. סודר שבצוארו – תלויין
ראשיו בפניו לקנח בו פיו ועיניו [שבת קכ]. ת"י
במעפרא [מ"א כ לח]. סודרא – דרך תלמידי חכמים
לעטוף סודר [שבת עז:], סודרא – סודר [ב"ק כ:].
פריס סודר – כדרך הנשואין שהיו רגילין לכסות
ראשן [קדושין כט:].

*בגמרא שבת עז ע"ב נאמר: סודרא? - (נוטריקון) סוד ה' ליראיו.
עיין בספר מחקרים בדרכי התלמוד עמ' ס"ג. +מ"מ: קדושין ח
ע"א ד"ה ולרב נחמן, ב"מ מה ע"ב ד"ה מטבע, ב"מ מז ע"א ד"ה
דליהוי, סנה' נב ע"א ד"ה קשה. ראה אדרת, אפקרסות, אפר ב,
גלימא, דסתודר, חלף, חרט, יקם, כומתא, מטפחת, מעפרת, נס,
סודנא, סכניתא, ערך ב

~סודר

*ראה סודר

~סוח

סח – מוציא קול [חולין כז:], סיפר [סוטה מד:].
*בדה"א ז לו נזכר סוח בן צופח למטה אשר.

~סוחה

(ישע' נט יד) והוסג אחר [שם כז יז], כמסיגי גבול –
כאדם המדביק גבול חברו... גוזלים שדות, אך קשה
בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי גבול
[הושע ה י]. גבולות יסיגו – אותן שדרך להסיג
גבולות, שהן קונין שדות כנגד שדות אחרים, ובלילה
הם מרבים גבוליהם שהיו עושים גדריהם בלילה בתוך
תחום שכיניהם, וזהו מסיג (דברים כז יז) דמתרג'
משנה, שהיו משנים הגבול [איוב כד ב]. משיג גבול
רעהו – בא על אשתו (של רעהו), הרי הוא השיג גבול
[סוטה לז:].

@בדברים יט יד כותב בעל הטורים "לא תסיג (גבול רעד) -
דבעון מסיגי גבול נחרב הבית (שנאמר ישע' ה ח) הוי מגיעי בית
בבית". לפי דברים נוקבים אלו אין להתפלא מדוע מתעכבת
הגאולה, שכן לצערינו דבר זה מצוי אף היום (ובדידי הווה
עובדה). +מ"מ: מיכה ו יד. ראה סיג, שוג

~סוגא

*מין עוף, נזכר בחולין סב ע"ב ד"ה חובא. ראה תושלמי

~סוגיא

ואורחא דסוגיא דגמרא (להקשות) (במסורת הש"ס:
לתרין) דבר שאינו, עד דטרח ומעמידה על בורייה
[מגילה ג:].

~סוגייני

קיסמין [ערובין כט:].

~סוגר

קולא"ר (צ"ל קולר, מילה ארמית שקיימת גם
בצרפתית. א"ה) של חבל, כדמתרגמינן (יחז' יט ט)
ויתנהו בסוגר – בקולרין [שבת נא:]. ת"י בקולרין
[יחז' יט ט].
*ראה סגר

~סוד (א)

דבר סתר [פסחים מט:]. באין סוד – בלא עצה [משלי
טו כב]. סוד העיבור – ברייתא שנויה ברמזים [ר"ה
כ:]. סוד נאה – עצה טובה [פסחים קיג]. נוסדו – לשון
סוד, פורקונשיליריני"ט (התייעצו) בלעז [תהלים ב ב],
בהוסדם – בהתייעצם [שם לא יד]. תהא מתאהב עם
הכל, ואף על פי כן לא תגלה סודך לכולם אלא לאחד
מני אלף [סנה' ק:].

*"נוסדו" בתהלים ב ב מפרש הרד"ק מלשון יסוד. עיין בערוך
ערך לחש ב. ראה נאמן, סודנא, צנע

~סוד (ב)

לסוד – לטוח [שבת פ:], לסוד קטנה שבכנות –

פסוּחָה – כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהוא מאוס, ובלשון חכמים קרוי סחי (נ"א במאהרשען : כיחו וניעו לפי תוספתא זבים פ"ה ה"ב ונראה שזה הנוסח הנכון כיון ש"סחי" הוא לשון מקרא, וכן (איכה ג מה) סחי ומאוס [ישע' ה כה].
*אין לו דמיון במקרא. במלון המקראי מובא תחת ערך "כסוחה" מלשון כסח - כרייתה. ראה כסח, מאס, סחא, סחי

~סוּחַר, סוּחָרָה, סוּחָרָת

*ראה סחר

~סוּט, סוּטָה

סטיא – סרו (מן המקום) [קדושין עב].
סוטה – אשת איש שזינתה [יבמות יא. מט: פה:]. מי מרה – אשה סוטה נבדקת בהן [מו"ק כה:]. סוטה – שנבעלה לבעל, נאסר בעלה האוסרה עליו [יבמות צה:]. יש בה דעת [סוטה כא:]. סוטה ונזירה מניפות מנחתן בעצמן... [קדושין לו:]. השקאת סוטה – היא ע"י ריב שבינה ובין בעלה [סנה' פז].
*בכל מסכת סוטה רש"י לא מפרש מהי סוטה, אך בסוטה יב ע"ב ד"ה ששייב את עצמו - לשון (ירמ' לא כא, מט ד) הבת השובבה, יצאנית ומורדת, ברש"י שבע"י יש תוספת לעז אישוידי"א (נ"א אשיר"א) שפירושו בלעז סוטה מהדרך, חורגת מהקו, פורצת דרך. סוטה קרוב ל"שוטה" כש"סמ"ך ו"שי"ן מתחלפין. +מ"מ: שמות לב כ. ראה מרא, סות א, סטים, שבב, שוט, שטה א. כלב סוטה - עיין רש"י יומא פד ע"א ד"ה ה"ג הכי נמי.

~סוּטִי

*אבי משפחת בני סוטי מעבדי שלמה (עזרא ב נה - סטי, נחמיה ז נז).

~סוּי

סוי לבה – ראה לבה, כלומר נדמה ללבה... [כתובות סב:]. מסוי – מביט [כתובות ס:].
*סוי הוא לשון התאווה. ראה מסוה, סכה

~סוּך, סוּכָה (א)

#א.סוּך – ענף [סוכה יג:]. ענף אילן [ב"מ קה:].
#ב.סוּכָה הוא סייג קוצים [ישע' ה ה].
*+מ"מ: ב"ב קסב ע"ב ד"ה שהרי סוכה.

~סוּך (ב)

#א.ואסוך – לשון משיחה [יחז' טז ט].
#ב.מיסוך – אורדי"ר (להשתות, לערוך את חוטי השתי לקראת האריגה) בלעז [שבת עג:]. מיסוך – מסדר חוטי השתי [שבת עה:].
#ג.מיסוך רגליו – נקבים הגדולים, ולשון מיסוך כמו (נזיר נד:) אילן המיסוך על הארץ, לפי שהצריך לנקבים

גדולים כורע על ברכיו ומכסה גופו את רגליו, וכן בשאול (ש"א כד ג) ויבא שאול להסך את רגליו. אקרופי"ר (לשבת בכפיפת רגליים. חסר בדפוס) [יומא כח:]. להסך את רגליו – מי רגלים [יבמות קג:], מסך את רגליו – (ת"י) עביד צורכיה, הם נקבים הגדולים [שופטים ג כד:]. להסך את רגליו – להפנות לנקבים גדולים [ש"א כד ג:], גדולים, שהלך לבית הכסא [מנחות ק:]. מי רגלים [יבמות קג:].

*בה"ר מציין לברכות סב ע"ב בגמרא: להסך את רגליו - שסך עצמו כסוכה. הפירוש ביבמות קג ע"א סותר את שאר הפירושים.

#ד.עצמותיו סכויין – שחורין, שמעתי. ל"א סכויין בלא מח ומשיחה אלא יבשה (נראה שצ"ל יבשין) [נדה כד:].

*בה"ר מציין שבגמ' נאמר: אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין. נראה שמשמעות המילה שקוף היא מלשון סוכה ומביט. הערוך גורס סבואין. ראה יסך, סכה ב

~סוּכוֹת

#א.סוכות איני יודע מאיזה אומה היא, לא ידעתי סוכות... היכן הוא. ובפירושים אחרים מצאתי... שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היה... סוכות לשון צורות ודמיונות... [תהלים ס ה, עיי"ש].

*ראה שכם ג

סוכתיים – על שם שהיו יושבים בסוכות, כדכתיב (ירמ' לה י) ונשב באהלים, וקרי להו משפחת סופרים, דהיינו סנהדרין [סוטה יא:].

*בספרי בהעלתך פסקא עח "על שם שלא סכו בשמן". ראה סכה ב, שמע ה, תרע ב

~סוּכך

והוכן הסוכך – ת"י יבנון מגדליא, ויש לפרש והוכן הסוכך, והמלך נזדיין בכלי זינו, כמו (יחז' כח יד) מְמַשֵּׁחַ הסוכך, לשון מושל [נחום ב ו].
*ראה סכך

~סוּכך

*ראה סכך

~סוּל

חתיכת עץ חדודה [שבועות ד: לפי המרפא לשון פירוש זה נרשם על הגליון בצד הגמרא ואינו לרש"י], קיסם שראשו חד שקורין ברוק"א [בכורות לז:]. ברוק"א בלעז (שפוד, קנה עץ מחודד) [קדושין כא: בכורות נא:].
*+מ"מ: סוטה טז ע"א ד"ה והלכה בכל דבר. ראה סירה, סכא, סלון, סלל, קוץ. סולו - ראה סלא,

~סוּלָלָה

*ראה סללה

~סולמא

*ראה פרת, צור

~סולתא

סולתא – סולת [הוריות י.].

*ראה סלת

~סולתנית

מין דגים קטנים, בלעז טונינ"א [חולין סו.].

*ראה צחנא

~סוס

סיים לו את השדה – הראה בסימניה ובמצריה [גיטין לז.]. לא מסיימן – לא יהא בהן סימן [יומא כב.]. דבר המסויים – שנראה בעין [ערכין ו.], הניכר לרבים [ב"ק צד.], המסויים – שלם [ב"מ מז.], ניכר [שם סב.]. דבר שאינו מסויים – שאין לבעלים סימן בו [ב"ק סג.]. מקום מסויים – מיוחד וחלוק משאר הבקעה, שיש לו מחיצות [ערובין נ.], מקום שאינו מסויים – שאינו כולו רשות אחת... שאין לו מחיצות [שם]. תסתיים – יש סימן [מגילה כז.], מיני ומינך תסתיים שמעתתא – כלומר על ידי ועל ידך תתפרש אמיתו של דבר [מגילה יד.], תאמר שמועה בשם אומרה [ע"ז טז.].

~סומא

שוטה בלא ראות [חולין קלט.]. לעיני כל העם – מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם [שמות יט יא, כ טו.]. ר' יהודה אמר סומא פטור מן המצות [קדושין לא.]. סומא אין לו בושת... [ב"ק פו.]. סומא פסול לעדות [ערכין יז.]. סומא – שכהה מאור עיניו [ב"ב קכח.]. סומא בשתי עיניו אפילו לעדות פסול, דכתיב (ויקרא ה א) או ראה... באחת מעיניו כשר להעיד ואינו כשר לדון [נדה מט: עיין סנה' לד: את דברי ר' יוחנן]. סומא שמכוון לירד בארובה (כלומר) במקרה, בעלמא [ב"ב יב.].

*+מ"מ : ברא' ד כג, סוטה לו ע"ב ד"ה אלא. ראה חטר, למך, נהורא, סנורים, עורא, עור ב

~סומפניה, סומפניה

מין כלי זמר [דניאל ג ה.].

*בדניאל ג י הכתיב "סיפניה" והקרי וסופניה.

~סומק, סומקא

*ראה סמק

~סונה

*עיר בדרום גבול מצרים (יחז' כט י, לו).

~סוס (א)

כסוס – כמו (ירמ' ח ז) וסיס והוא שם עוף. כסוס אגור – כמו כסוס ואגור. ד"א כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף וכן ת"י כסוסיא דאחיד ומנציף [ישע' לח יד.]. סיס (הכתיב וסוס) – כורכיא (נ"א כרוכיא), גרוא"ה בלעז [ירמ' ח ז].

*בירמיה ח ז כתוב סוס בו"ו והקרי סיס ביו"ד, וזה נראה ג"כ הכתיב הנכון. כמו כן בירמיה מתרגם יונתן סיס - סנוניתא, שהיא ציפור הסנונית המצויה, אך נראה שזו ט"ס כי הן צפורים שונות אך דומות.

~סוס, סוסה (ב)

#א. אינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד [ברכות ג.]. סתם סוס לרכיבה עומד [בכורות ב.]. ל"א סוסיא, סוס שעסקו רע [ע"ז ד.]. סייחים גדולים צווארן ארוך ואין להם צער לשוח ולאכול מע"ג הקרקע ותולה להן טרסקל לתענוג... קטנים ארכבותיהן גבוהין וצווארן קטן ויש להם צער לשוח ע"ג הקרקע ולאכול [שבת נג.]. עושין לסוסים מעילין שלא יטנפו [שבת נח.]. הסוס מתחילה מכוער ולבסוף יפה [דה"א א מא.]. סוסים מרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה [יחז' כג כ.]. סוס אינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה... [תהלים לב ט, עיי"ש]. סוס וחמור מזויינים וצוהלים לרביעה... [כתובות סא.]. דרך סוסים מזויינים להכות סוסים שבצדו [סנה' לז.]. מלאכתו לרכוב אדם עליו [ע"ז ז.]. סוסי ברקא – סוס מסורק ומכוון ונאה... ל"א סוסיא בדקא – סוס בדוק לרוץ [סנה' צח. עיי"ש ד"ה בר חיר.].

(סוסים) לבנים – להרכיב את פרס שבנה את הבית [זכריה ו ג, עיי"ש פסוק ו].

סוסים אדומים – הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה, כמו שכתוב (דניאל ב לח) אנת הוא רישה די דהבא [זכריה ו ב.].

(סוסים) שחורים – להרכיב את מדי [זכריה ו ו].

(סוסים) ברודים – מנומרים להרכיב את יוץ... [זכר' ו ג, עיי"ש פסוק ו].

(סוסים) אמצים – להרכיב אדום. ולא ידעתי מה לשון אמצים, וי"ת קטמנין [זכריה ו ג, עיי"ש פסוק ז].

*עיין בגמרא פסחים קיג ע"ב "ששה דברים נאמרים בסוס..." +מ"מ : דברים יז טו, שופטים ה כב, שם טו ח, מ"א י כח, מ"ב יא א, שבת צג ע"ב ד"ה הסוס, ב"ק ג ע"א ד"ה נתחככה, סנה' כא ע"ב ד"ה לאפוש, ע"ז ד ע"א ד"ה ברחמיה, חולין עט ע"א ד"ה אע"פ ואילך. ראה אבוס, אביר, אהוריר, אוריא, אחשתרן,

איצטבלא, אפוד, אקרפיטא, ארוה, בארג, בהמה, בוקלא, גלדא, דהר, דרך, היס, זרם, חבק, חמור, חצר, ג, חסה א (ה), חרנפר, טבעת, טמא, טפיט, ים ד, ישעיהו, כתיב, מטרק, מיון, מקוא, משחית, נהג, ניב, סוסה, סייח, סיסיא, סנדל, עילא, עיר, ג, ענמלך, ערג, ערוד, פרד, פרא, ב, פרש, ג, צהל, צנף, קלקלתא, קרדם, רכב, ב, רכש, רמך, רץ, שוט, א, שחה, שטוף. סוס מדי - עיין אבוס

#ב.לסוסתי (בפסוק : לִסְסָתִי) – לקבוצת (כצ"ל ובמ"ג לקביצת) סוסים הרבה... כמו שנאמר (חבקוק ג טו) דרכת בים סוסיך (כלומר) סוסים הרבה... ובלשון לעז קיבלקיא"ה (קבוצת רוכבים) [שה"ש א ט, עי"ש].

~סוסביל

(מין חגב) אין ראשו ארוך אבל אין כנפיו חופין את רובו לראות לעינים אלא בצמצום ע"י מדידה [ע"ז לז:]

*עיין מבחר כתבים לרמ"ש עמ' פ'.

~סוסי

*אבי גדי, נשיא מטה מנשה, מן המרגלים שתרו את הארץ (במד' יג יא).

~סוסכינתא

חולי מעוצר השתן, ואדם נעקר (כלומר נעשה עקר) הימנו [יבמות סד:].

~סועה

*ראה סעה

~סוף (א)

לא יסוף – תרגום של לא יתום, דמתרגם (במד' לב יג) עד תום – עד דסף. ואי אפשר לומר להיות מגזרת (ברא' יט יז) פן תספה, ומגזרת (ש"א כז א) עתה אספה, שאם כן, היה לו לכתוב לא יספה מזרעם [אסתר ט כח]. מיום שנברא העולם ועד סופו (בע"י ועד העולם) – עד שיכלה [סוכה מה:]. כל סוף דבר הוא תחתית שלו [שבת קטז:].

אסוף אסף – לשון כליון, כמו (שופטים יח כה) ואספת נפשך דמיכה, ואל"ף חסרה בתיבה שניה שהרי היה לו לכתוב אאסוף... [צפניה א ב], כלה [ע"ז נה:]. תוסף רוחם – לשון כליון, כמו (לעיל עג) ספו תמו [תהלים קד כט].

סוף היום – תחילת בין השמשות שהוא סוף היום [ערובין לו:].

סוף מילה – ציצין שנשתיירו, שלא חתך כל הערלה [יבמות עא:].

סופי ענבים, סופי תאנים – שאינם מתבשלים כל צרכם

עולמית [פסחים ו:]

*לפי רש"י בצפניה מסתבר שהשרש הוא אסף, אך יש טשטוש תחומים בין סוף לאסף ולא תמיד ברור לאיזה שורש משתייך הערך. עיין בערך ספסף את המובאה מנזיר שהשרש הוא סוף, אך ידוע שהפירוש לנזיר רק מיוחס לרש"י. +מ"מ : משלי יד ח, תוס' שבת קה ע"א ד"ה האורג, יומא פו ע"ב ד"ה שלו. ראה אכל, אסף א, ב, סחף, ספה, ספסף, עמד, קנצי, קץ

~סוף (ב)

ותשם בסוף – הוא לשון אגם, רושי"ל (עיין בא"ה, ושם מציין לירמ' נא לב שאגם הוא במשמעות צמח) בלעז, ודומה לו (ישע' יט ו) קנה וסוף קמלו [שמות ב ג], ים סוף – כמו לים סוף, וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים, כמו ותשם בסוף, (וכן יט ו) קנה וסוף קמלו [שמות יג יח]. קנים של אגם – ש"א יד כז, ערבה דקה [סוטה יב:].

*ראה ים סוף

~סופגן, סופגנין

סופגנין – מין לחם הן ועשוויין כספוג [פסחים לז:]. *מובא בכלים פ"ה מ"א, ובערוך ערך ספגן מבאר שהיא עיסה שלשוה ועשוה כמין ספוג. ראה רקיק

~סופה

טורביילון (מערבולת) בלעז [תהלים פג טז], טורבייל (נחשול) [משלי א כז]. רוח סערה [משלי י כה]. וכסופה – א"י קו"ם טורביילון (וכמו נחשול) [ירמ' ד יג]. כסופות בנגב – כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב [ישע' כא א].

*במד' כא יד נזכר סופה סמוך לארנון במואב. ראה זעף, סעה, סער, ב, רוח א (רוחות),

~סופלי

גרעיני תמרים [ביצה כא: גיטין סט:]. פירא דסופלי – חפירה העשויה להטיל שם גרעיני תמרים למאכל בהמות [קדושין עג:].

*ראה פירא דסופלי

~סופר

מלמד תינוקות והוא תדיר בבית הכנסת ופורס על שמע לעשרה הנועדים, מתחיל בברכות שלפני ק"ש והן עונין אחריה וקורין כולן יחד [סוכה כט:]. מלמד תינוקות [שבת לא. סוטה ל: קדושין פב. ב"ב כא. – סופר יהודי], סופרים – מלמדי תינוקות שהן עניים [פסחים מב:]. חכם [ע"ז ב:], אית דאמרי תלמיד, ואית דאמרי לבלר [נדרים סד:]. סופר מתא – מלמד תינוקות העיר [ב"ב כא:], לבלר [שם כא:].

ספרי דדייני – סופרי הדיינים שרגילין לכתוב כל

*בגמרא מכות ה'ע"א נאמר: לענות בו סרה - עד שתסרה גופה של עדות. ראה סיר א (א), שור ד
 #ג.א.סור - לנטות מדרך [ירמ' טו ה]. סורו נא - עקמו את הדרך [ברא' יט ב], עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון... לכך נאמר סורו [ב"ק צב:], ויסרו - עקמו את הדרך [ברא' יט ג].
 בית הסורים - %ראה בית האסורים
 @ראה עתק א, יסור, יסר, סרח א, ב, שער סור

~סורא

סורא דפרת - סורא היושבת על נהר פרת ואין זו סורא סתם [ב"מ סא:].

ישיבות קבועות אחת בסורא ואחת בנהרדעא והולכין תלמידים מזו לזו ומשאר עיירות להן ללמוד תורה [גיטין ו.]. אתא רב לבבל וקבע ישיבה בסורא [שם].
 ייש שתי ערים בשם זה, סורא סתם היא סורא המפורסמת בישיבה שלה, וסורא דפרת שהערוך בערך מת סובר שהיא מתא מחסיא. +מ"מ: ביצה כט ע"א ד"ה בסורא.

~סוריא, סוריה

ארם צובה שכבש דוד והוסיפה על גבול א"י [ברכות לו. גיטין ח.]. ארם צובה שכבש דוד וסנפה עם א"י [קדושין לח.]. ארם צובה שכבשה דוד וחיברה לא"י [כתובות כה.]. ארם צובה וסמוכה לא"י וכיבשה דוד וחיברה לקדושת א"י שלא עפ"י הדבור [ע"ז כ.], ארם צובה שכבשה דוד... ולא חלה בה קדושת הארץ וקלה קדושתה [חולין קלו.]. ארם צובה ובחוץ לארץ היא [ב"ק עט.]. סוריא לצפונה של א"י להלן מעכו [גיטין ח.]. ארם צובא וכחוצה לארץ היא למכירת עבדים [גיטין מד.]. דוד כיבשה ולא היו כל ישראל שם והיא ארם צובא [גיטין מז.].

*בתוס' ב"ק פג ע"א ד"ה לשון סורסי כותבים דסוריא היא ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד, ועל שם שקרובה לא"י אין לשון ארמי שלה צח כל כך. +מ"מ: תוס' ב"ב ע"ב ד"ה לסוריא. ראה ארם א, סורסי

~סוריאל

מלאך חשוב לבוא לפני הקב"ה [נ"א: המלך] [ברכות נא.].

~סורייקא, סורייקי

טק"ש, (כתמים) (ב)לשון לעז, כמו חוטיין חוטיין. (וב)לשון ישמעאל קורין לחוט סוריאק [ע"ז ד.]. שורות אדומות [סנה' קה:].

*סורייקי ושורייקי הם היינו הך, אך כיון ששורייקי כתוב בש"ן ימנית, הבאנו כל אחד בערכו. ראה סורק, שורייקא

~סורסי

שטר גיטין [גיטין ב:], כותב דברי המזכין ודברי המחייבין (בבי"ד) [סנה' יז:]. שכותבין שטרות של רמיה [שבת קלט.]. סופרים - כותבי גיטין [גיטין כד.]. סופר שר הצבא - שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא [מ"ב כה יט].

דברי סופרים - (דברים) חדשים שנחתדשו בכל דור ודור לגדור גדר וסייג [ערובין כא:].

*הערוך בערך כבד כותב שיש שמונה עשרה תקוני סופרים במקרא, ועיין על כך בספר יובל לישראל אלפנבין עמ' קל"ח, שבדק ומצא רק שבעה תקונים וכן בגליון הש"ס לשבת נה ע"ב. ראה לבלר, ספר א, ספרא

~סור, סרה, סר

#א.סורו רע - מנהגו רע, קרבתו רעה להשתדל עמו שיהא סר אליו ובא לביתו [קדושין פב.], יצר לבם רע הוא יותר מדאי. סורן שר שלהם כדאמר בגר שסורו רע דהיינו יצר הרע, ששר שלו רע הוא [הוריות יג.]. הומק סורו - נשפלה גאותו, כמו (קדושין פב). סורו רע. ל"א הומק סודו כמו יסודו נשתלשל, וכן למדני רבי יעקב בן יקר, אבל מורי גריס והומק סידו, סיד הכבשן נמסה (כך במ"ג, אך נראה שצ"ל נמחה) מרוב חמימות, כך שמעתי... [סנה' צב: ראה מקק א].

*בה"ר מציין שהפירושים בקדושין ובהוריות סותרים זה את זה. הערוך ערך סר ד מפרש מלשון שאור וחימוץ. ר"ב מוספא תמה על המזרחי על הפסוק (שמות כג ט) וגר לא תלחץ, ומציין שסורו הוא כמו צור, כלומר אלוהו, אך לפי פירש"י בהוריות סרה תמיהתו. ראה כתב א בהערה, נמק

#ב.סר סבאם - נעשה משתיהם זר מעלי, סר לשון זר, כמו (ירמ' ב כא) סורי הגפן נכריה, כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר [הושע ד יח]. סורים - אותם שסרים מדברי, שאינם שומעים שליחותי [ירמ' יז יג]. סורה - מוסרת מכל אדם, הכל אומרים עלי סורו ממנה [ישע' מט כא]. סורי (סורים) - דישטולטור"ש (סוטים) בלעז [ירמ' ב כא]. וסרתם - לפרוש [דברים יא טז]. פורש [משלי יא כב]. דיבר סרה - דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן, דישטולטור"א (מעוותת) בלעז [דברים יג ו.]. לענות בו סרה - דבר שאינו, שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת. כיצד? שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני [דברים יט טז], עדות המוסרת שהוסרו משם [מכות ה.]. סור - טולנ"ט (בהסירנו) בלעז [דניאל ט ה.]. וסר - כמו (ברא' יט ג) ויסורו אליו [ש"א כב יד]. מוסר - לשון הסרה [ישע' יז א].

סורר - סר מן הדרך הישרה [ישע' א כג], סר מן הדרך [דברים כא יח, ישע' ל א, סה ב, משלי ז יא]. סורר ומורה - סר מן הדרך ומסרב בדברי אביו [דברים כא יח]. סרי סוררים - סרים מן הדרך [ירמ' ו כח].

וסרו - ויבטלו [עמוס ו ז].

לשון סורסי – ארמי, חכמי האומות קורין לו לינג"א שוריא"ה (שפה סורית) [פסחים סא.], קרוב הוא ללשון ארמי, ואומר אני שזה לשון תלמוד ירושלמי, ואומות העולם קורין אותו לינג"א שוריי"א (שפה סורית) [סוטה מט.]. סורסי לשון נלעג הוא [ב"ק פג.]. לשון נלעג הוא [ב"ק ח.].

*בתוס' ד"ה לשון סורסי כותבים שלשון סורסי הוא לשון ארמי, ועל שם סוריא נקרא סורסי. בערוך ערך סרס ב מפרש שהוא לשון ארם צובה... והיא הנקראת סוריא (ולכן) נקרא לשונם סורסי. +מ"מ : פסחים סא ע"ב ד"ה הואיל, ב"ב צ ע"ב ד"ה לסוריא, זבחים ד ע"א ד"ה מה לזביחה, שם קז ע"א ד"ה מה לשחיתה. ראה חכמה א, יון, לשון, סוריא, פרסי

~סורק, סריקים

דרך הסורקים לתת לולאות של טוי במחט לאורכו של בגד שמותחו בהן כשהוא נסרק וחובטו במקלות, וכשנגמר ובולטין אותו מקום הלולאות שנמתח שם משהו אותן ונוטל אותן הקצועים לעצמו כדאמר לקמן, ואשמועינן תנא שלא יתפרם לאותן לולאות בחזקה, כדי שלא יוכל למתחו יותר מדאי אלא ג' חובין, פוינ"ץ (תכים, תפרים) בלעז, ג' תפירות במחט. ומשויהו – מקום הבלטות שנמתח שם נוטל במספרים. אפילו עד טפה – ליטול ממנו רצועות רחבות טפה. פולונ"ש (כובסים), כך שם האומנות, על שם שהוא סורקו בקוצים כעין מסרק [ב"ק קיט: עיי"ש]. בגדים שקורין פולונ"ש (כובסים, הדורכים או הלוחצים או החובטים בגד כדי לאשפרו) [שבת יא.]. סריקים – סורק בגדים לנשים, פלוקידרי"ש (סורקי צמר) [קדושין פב.].

*ראה גלימא, גרדי, טוחן, סורייקא, סיריקון, סרבא א, סרק, סריקא, תפר

~סור

*ראה מרא א, סור, סריקא, תרטימר

~סות, סותה

#א. לשון מין בגד הוא, ואין לו דמיון במקרא... וצבעונין הוא לשון סותה, שהאשה לובשת ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא (כתובות קיא: שם רש"י מפרש לשון הסתה, שהיין מסית את השכור) לשון הסתה שכרות, ועל היין שמא תאמר אינו מרוה? תלמוד לומר סותה [ברא' מט יא].

#ב. גירה [ש"ב כד א], ותסיתהו – (בכ"י כתרגמו) ואמלכתיה, לשון נמלך שמיעצין האדם ומשיאין לבו לדבר אחר [שופטים א יד]. אין הסתה אלא גרוי... אמיתר"א בלעז, שמשאיו לעשות כן [דברים יג ז]. כל הסתה לשון שומה [ש"א כו יט], ותסיתיני – הסיתתני,

אמיתר"א (למשוך, לפתות. חסר בדפוס), כל לשון הסתה אינו אלא לשון המשכה, שממשיך את האדם לעצתו [איוב ב ג], לשון הסתה, שהיין מסית את השכור [כתובות קיא.]. הסתה אדם אינה אלא לרעה, כמו (דברים יג ז) כי יסיתך... [מנחות צט.]. אין מהפכין בזכותו של מסית... [ברא' ג יד]. כן דרך מסיתים ומדיחים, מתעטפים בטליתים כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם [זכריה יג ד]. זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך הישרה, ואפילו להוכיחם ולקרבהם [משלי ט ז]. דרכו של מסית לדבר על עבודה זרה רחוקה שאינו מכיר בה, ומוציא בפיו השקר ואומר כך אוכלת וכך שותה [סנה' סא.].

#ג. שבועת היסת – לשון שומא (נראה שצ"ל שימה), ששמו חכמים עליו שבועה, כמו (ש"א כו יט) אם ה' הסיתך בי [שבועות מ.], שבועה שהשיאו (זה הנוסח ברש"י שבר"י, בגמרא הנוסח שהסיתו, ובדפוס חורב שהסיוא) חכמים לכך להסיתו להודות... [ב"מ ה.].

@באיוב ב ג כותב האבן עזרא : ותסיתיני - דברה תורה כלשון בני אדם, והעניין שיחשבו אנשים שאין להם דעת שיכולת להסית אותו. +מ"מ : סנה' סא ע"ב ד"ה דכתיב. ראה סוט

~סח

*ראה סוח

~סחב

גרר [ירמ' טו ג, מט כ, עיין ש"ב יז יג]. סחוב – (ת"י) ישגרין – יסחבון [ירמ' כב יט].

~סחבה

בלויי סחבות – בלואי בגדים הנסחבים [ירמ' לח יא, עיי"ש פסוק יב]. בגד הנשחת [– ישע' נא ו].

~סחה

עקר [יחז' כו ד]. ונסחתם – לשון עקירה, וכן (משלי טו כה) בית גאים יסח ה' [דברים כח סג]. יסחך – יעקרך [תהלים נב ז]. *אין לו דמיון במקרא. ראה כסח, סוח

~סחוא, סחוי

יעבירונו בסיחוי – בשיט [יומא עז.]. *בגמרא : מי שחוי - שיוטא, שכן קורין לשייטא סייחא. לרחץ (ברא' כד לב) ת"א לאסחאה.

~סחוס

*ראה סחוס, תננך

~סחורה

*מ"מ : יחז' כז טו בפסוק. ראה כרה, מקחה, סחר, עסק

~סחט

סחיטת פירות תולדה דדש היא, שמפרקן מתוך זג שלהן כמפרק תבואה מקש שלה [ביצה ג.].
*ראה זור, מיץ, עצר ב, עצרא, שחט א, שער ב

~סחי

סחי ומאוס – הוא נייע, בלשון משנה (נדה פ"ז מ"א) כיחו וניעו, שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון (ב"ק ג:). [איכה ג מה].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ב"ק ג ע"ב. ראה מאס, נייע, סוחה, סחה, תשמיש

~סחישי

סחישי (כך בפסוק וכך הד"ה) – גדועי אילנות שיצמחו [מ"ב יט כט], סחישי (כך הד"ה במ"ג הכתר, אך בפסוק הכתיב "שחיס") – ספיחי גידועי אילנות, כך הוא בסדר עולם (כג), אבל י"ת קטקטין – ספיחי ספיחים [ישע' לז ל].
*במ"ג הכתר מודקדקים בד"כ להביא את הד"ה ברש"י עפ"י הכ"י שלפניהם ומציינים היכן שיש שינוי בינו לבין נוסח המקרא. ראה ספיח

~סחף

מטר סוחף – שוטף. ובמשנה (כתובות פ"ז מ"ח) נסתחפה שדהו, וכן (ירמ' מו טו) נסחף אביריך, נשטפו ומעדו וכשלו [משלי כח ג]. נסחף (אביריך) – נשטפו והחליקו גבוריך, כמו (משלי כח ג) מטר סוחף, (וכן) נסתחפה שדהו בלשון משנה (כתובות יב:), ומנחם חברו לשון כליון, וכן חיבר (משלי כח ג) מטר סוחף. ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סועף, כמו (ישע' י לג) מסעף פארה במערצה (עיי' דונש בתשובות עמ' 77 שמפרש לא כמו שרש"י מביא בשמו) [ירמ' מו טו], נסתחפה שדך (הכוונה לאשה שלא נמצאו לה בתולים) – לשון מטר סוחף, (כלומר) נשטפה שדך, כלומר מזלך גרם כי מהיום אני מוטלת עליך לזון [כתובות ב.]. נסתחפה שדהו (הכוונה לאשה שנמצא בה פגם) – מזלך גרם, כאדם שהמטר בא וסוחף את זריעתו ועוקרה [שם יא:].

~סחוף, סחף

#א.סחף להו אפומייהו – כפה אותן (את הכדים) שוליהן למעלה ופיהן למטה [ע"ז עד:]. סחיפא – כפוי למטה [פסחים מ.]. סחופי כסא אשיראי – לכפות כוס מבושם על השיראים של מלבוש [ביצה כג].
סחופין – כפופין [חגיגה טו.], שפלים וכפויים, כמו

(שבת סו:) סחופי כסא, כפיית הכלי [יבמות מז.].
אדינטי"ר (להטות, להפיל אפים ארצה. חסר בדפוס, עיי' בא"ה) [חגיגה טו.]. סחופה – מכת יד בהמה וחיה... שמכה כלפי מטה, כמו (שבת סו:) סחופי כסא, אדינטי"ר (להפיל אפים ארצה) בלעז [ע"ז טז.],
#ב.סחופי כסא – כוס שיש בו הבל, כגון שעירו ממנו מים חמין, וכופהו על הטיבור למי שחש במעיו ואוחזו הכוס את הבשר ומושל אליו את המעיים ומושיבין במקומן [שבת סו.]. קטיל בסיחופיה – להרוג ביד... סיחופיה – מכת יד בהמה וחיה קרי סיחופא שמכה כלפי מטה, כמו (שבת סו:) סחופי כסא, אדינטי"ר (להפיל אפים ארצה) בלעז [ע"ז טז.].
*ראה כפש

#ג.סחופיה – פוט"א (כף רגל) בלעז [חולין נב:].

~סחר, סוחר, מסחר

סבב [ירמ' יד יח, שבת קנב.], סבב, חזר על הפתחים, ל"א סבב לפתחי העיר [ב"ק פז:]. סוחרה – לשון סחור סחור [תהלים צא ד].

תסחרו – תסובבו, וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר פרקמטיא [ברא' מב לד].
סחרן – מחזור בעיירות [ערובין נה.]. טוב סחרה מסחר כסף – כל חלופין שאדם מחליף בסחורה, זה נוטל זה, וזה נוטל זה... [משלי ג יד]. סוחר כותי – דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט להעמידה על דמים מועטים [סנה' קז].

סוחרת (אסתר א ו) – לשון סחור סחור... והאי וסוחרת לשון סהרא הוא [מגילה יב].
צנה וסחרה – צנה המקפת את האדם קרוב לארבע רוחותיו. לשון סחור סחור [תהלים צא ד].

*בענין מכירת יוסף לסוחרים וכו' עיי' בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 437. +מ"מ : יחז' כז ג, משלי לא יד, קהלת ד ח, ברכות לב ע"ב ד"ה דרך ארץ, תענית כא ע"א ד"ה חיי שעה, מגילה יב ע"א ד"ה שקרא, סנה' קז ע"א ד"ה סוחר, ב"מ עג ע"א ד"ה מ"ט, בכורות נ ע"א ד"ה דכתיב, ערכין כא ע"ב ד"ה על יד. ראה אסטוונית, זנה, חרף, טיעא, כנען, כפיר, כרה, כרך א, לקוח, מלאי, סבאים, סחורה, סטיו, סימטא, עסק א, עסקא, פונדק, פנקס, פרקמטיא, רוכל, רועה, רכלה

~סחרר

מוקף יגון, וזהו מתיבות הכפולות, כמו (ויקרא יג מט) ירקרק אדמדם, (נדרים סו:) סגלגל, (איכה א כ) חמרמרו [תהלים לח יא], מוקף דאגה [גיטין ע.].

~סחרן

*ראה סחר, תגר

~סחש

*ראה סחיש

~סטדא

*ראה בן סטדא, פנדירא

~סטה

*ראה סוט

~סטם

*לשון חותם - ראה סיטומתא

~סטון

*ראה דין, סטיו

~סטיא

*ראה אסטטית

~סטיון

אצטבא [פסחים יג: נב:], מקום אצטבעות שיושבים סוחרים שם, ושם כרמלית עליה [שבת ה:], מקום מוקף אצטבאות לישב והוא כרמלית [שם צא:], סטיו כפול – אצטבאות כפולות, זו לפניו מזו סביב [פסחים נב:]. אצטבאות זו לפניו מזו בהיקף עגול לישב שם [ברכות לג:]. אצטבאות מקיפות אותו, ואצטבאות אחרים היקף לפניו מהיקף [סוכה מה:]. לשיבת שרים של אלכסנדריא [סוכה נא:].

סטון לשון סטיו, שני סטיון [סוכה נא:].

*סטיו הוא שורת עמודים מכוסה מלמעלה. לעתים הסתיו היה בנוי לצד חומה, וכשהיה משני צדי החומה נקרא סטיו כפול. הסטיו שימש כקישוט לבנין ונהפך למקום מפגש לסוחרים, מקום בית המשפט וכן מקום תפילה. ראה אצטבא, דין, דיפלסטון, סטון

~סִטִּים

סטים – לשון (במד' ה יב) כי תשטה אשתו, לסור מן הדרך, דיסטולטי"ש (עיוותים) בלעז [תהלים קא ג].

*ראה סוט, שט

~סטיני

שם חכם, תלמידו של ריש לקיש [ב"מ קיז:].

~סטיס

מוריקא, קר"ו (כרכום) [פסחים נו:]. קר"ג (כרכום) בלעז [שבת פט: – עיין בא"ה, מגילה כד: – שייך למשנה, ב"ק קא: – קר"ו, נדה נ.]. וישד"א (אסטס, פסטל, עיין בא"ה) [שבת סח. עט.]. גישד"א (איסטס, פסטל, עיין בא"ה) [מגילה כד: ברש"י שברי"ף]. סטיס וקוצה – קשין לאכילה, אבל סטיס וקוצה שאינם

ספחים חזו לאכילה [פסחים נו:].

*רש"י מתרגם סטיס באופנים שונים. קר"ו וקר"ג הם כנראה אותו מין, אך שאר הלעזים הם כנראה מין אחר. עיין בערוך ערך סטסס. ראה איסטטית, ירקון, כרכום, מוריקא, קרטמא

~סִטְכָּת, סטכתא

סטכתא – שקורין בלסמ"א (משחה לרפואה) [מנחות פו.]. לא איתפרש [פסחים מג.].

*התוס' במו"ק ט ע"ב ד"ה סטכת מביאים ממנחות פירוש ששמן המור הוא סטכת וצ"ע על רש"י מדוע כותב בפסחים "לא איתפרש". ראה אנפיקנון, מר, פליטון, שמן המור

~סטנא

*ראה שטן

~סטר (א)

הכה על הלחי [ע"ז מג. ב"ק צ. זבחים קב. נדה כה:], הכה [סנה' נח:], סטרו – הכהו מאחורי ידו [שם צ"ב:], יסטרו – כלאחר יד [ערכין טז:].

*עיין בהעמק שאלה לנצי"ב על השאילתות בראשית, פרשת וישב שאילתא כז ד"ה ולא ימרטטנו : ורש"י פ' כלאחר יד ולא דק, דבמשנה דהחובל תנן סטרו נותן לו מאתים זוז, כלאחר ידו נותן לו ד' מאות זוז. עכ"ל.

~סטר, סִטְרָא (ב)

צד הבגד שיש שם קמטים ותפירות [נדה נו:]. סטריה – אימרא שבשפת (הבגד) ... ומקום חתך הבגד שם [שבת קלד.]. סטראי – מצד אחר [כתובות פה. שבועות מב.].

~סטרנורא

*בע"ז פ"א מ"ב מובא שזה שם איד של עכו"ם. בע"ז ו ע"א ד"ה וסימנך רש"י גורס סטרנליא. ראה קלנדא, קרטסים.

~סִי'אה

פוליו"ל (סוג של נענה) [נדה נא.].

*נזכר בשביעית פ"ח מ"א כסוג של אזור. ראה צתרי, תיאא

~סִיאנא

*ראה סינא

~סִיאנקי

שם מקום [כתובות סז:].

*בערוך ערך זיינקי מפרש מטבע טוב.

~סִיב

#א.שגדל סביב הדקל כעין מלבוש ונכרך סביבותיו ועולה, וידיל"א (קנוקנת) בלעז [שבת עח:], הגדל סביב הדקל ונכרך עליו סביב כמין לולבין בגפנים

והוא רך וסופג... [יומא נח], גדל סביב הדקל ונכרך סביבו כלולבי גפנים, איליר"ה (קיסוס באיטלקית. עיין בא"ה לסוכה לו ע"ב) [סוכה לא. לו:]. כרכו בסיב – שגדל ונכרך סביב הדקל, כעין וידיל"א (קנוקנת) של גפנים [חולין ע.].

*ראה אצוותא, לולב, נברא, נפץ

#ב. ס"ב – שהוא חלול כדרך שהתינוקות שותין [סוטה יז:].

*מה שנקרא היום קש לשניה

~סיבה

*ראה סבה

~סיבכתא

מין צעיף וקישור נשים [ב"ב קמו.].

*ראה בייבא

~סיבני

מין בגד פשתן דק וטוב [גיטין נט.].

*עיין בערוך ערך סבן. ראה חומס, מלמלא, סלסלה

~סיג, סיגה (א)

#א. סיגין – כמו (פסוק כב) כספך היה לסיגים, תערוכת נחושת בכסף קרוי סיג... הפושעים הם הסיג [ישע' א כה], שעושין מעות נחושת ומצפין אותן בכסף להונות בהם [שם א כב], תערוכת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצרפו [יחז' כב יח], הכסף המעורב בפסולת [משלי יד טו], סיגין – תערוכות [סנה' צח.].

סיגה – כסף סיגים [בכורות נא.].

*הערוך גורס סיג ונראה שכן צ"ל.

#ב. סיגין – הם גסי הרוח שמגדלין עצמן, לשון (איוב ח ז) ישגה מאד... [שבת קלט.].

*סיג האמור בגפן הוא שיורי האשכול לאחר שנאכל הפרי. בסנה' צח ע"א נאמר "אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל, שנאמר..." +מ"מ: משלי כה ד"ה הגו סיגים, מגילה יז ע"ב ד"ה וכיוון. ראה בדיל, סוג, סיגה, שיג

~סיג (ב)

גדר [סוטה מג: סנה' לז. מו.]. חזוק וגדר מדרבנן [נדה ג.], משמרת [אבות א א], גדר וחזוק [שם ג יג]. להרחיק אדם מעבירה [זבחים נג.]. תנן (אבות פ"ג מ"ג) נדרים סיג לפרישות [נדרים י.]. סוגה בשושנים – גדורה [סנה' לז.]. באותו יום (שגזרו י"ח דבר) הרבו סייג לתורה במדה גדושה ויפה מדדו להרבות גדר בישראל [שבת קנג.].

*בערוך ערך סג א מפרש לעשות גדר. גדר מזה (במד' כב כד) ת"י כרמא. ראה גדר א, סוג

~סיגלי

*ראה סגלא

~סיגנון

דבר מליצות של רוח הקודש. אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד – בלשון אחד [סנה' פט.].

+מ"מ: ירמ' כג ל, לו

~סיד, סיד

מוכר סיד [שבת סו.].

סנדל של סידיין – מוכרי סיד כשמתעסקין בו נועלין אותו ושל עץ הוא, מפני שהסיד שורף את העור [שבת סו.].

קנה של סידיין – הטחין ומלבנין הבית בסיד יש להם קנים של פרקים ונותן מטלית בראשם ושורין בסיד המחוי וטח את הבית, וכשהוא טח מלמטה אי אפשר לו אלא בקנה קצר וכשהוא הולך ומגביה מוסיף קנה על קנה ומאריכו [שבת מז.]. סיד – טיח בסיד [ב"ב נג.].

בור היו עושין לפני הגת והכלי נתון שם לקבל היין ויש שטחין הבור בסיד והיין משתמר בתוכו ואינו מאבד טפה והוא בור סיד [ע"ז נה. עיין אבות פ"ב מ"ח].

כף סיד – כף של סידיין, טרואיל"א בלעז [שבת פ.]. ביצת הסיד – הנגבל במים ועשוי ביצים ביצים, מטונ"ש (גושים) בלעז, הוא עשוי לסוד אנדיפי [שבת פ.]. (סיד) חבוט – סיד הנימוח במים הרבה, דהוא עשוי לסוד כלכול [שבת פ.].

(כלה) לא תסוד – לא תתן סיד על פניה במועד... [ע"ז ו: עיי"ש ד"ה מפני ואילך].

+מ"מ: פסחים מב ע"ב ד"ה טיפולן, סוכה מה ע"א ד"ה עלה, מו"ק ט ע"ב ד"ה שניוול ואילך, סוטה לה ע"ב ד"ה על עסקי, שבעות ה ע"ב ד"ה שניה לה ואילך, ע"ז ו ע"ב ד"ה לא תסוד. ראה ביצה - ביצת הסיד, גיר, גפסס, חבט, טרכסיד, כבשן, מעזיבה, שדים

~סידקית

כלי מלאכת נשים ועניים, כגון פלכים ומחטין וצנורות [סוטה מ. עיי"ש ד"ה לא על.].

*מחט סדקית - ראה מחט א

~סיואה

שם מקום, ועושין שם מלבושים שחורים [נדה כ.].

~סיוט

סיוטא – ביעותא שנבעת (לשון פחד) [ב"ק לז.]. סיוטא – מלאכי פחד מבהילים [יומא כב.].

*ראה בעית, בעת, בעתותא

~סיין

חדש השביעי, והוא השביעי לכסליו [ברא' ח ד, ה].
(החודש) השלישי (למנין המועדים) [שמות יב ב].
*אסתר ח ט הוא הפסוק היחיד במקרא בו נזכר בפירוש "בחדש השלישי הוא חדש סיון". +מ"מ: הושע א ג. ראה חורף

~סיח, סייח

עיי' בן סוס [ר"ה ג]. בנו של חמור קרוי סיח [ב"ב עח:]. סייחים גדולים צוארן ארוך... קטנים – ארכבותיהן גבוהין וצוארן קטן... [שבת מג.].
*סייח הוא וולד של חמור, או חמור צעיר. היום וולד הסוס נקרא סייח. ראה עילא, ערוד, שיח ג

~סיחון

*מלך האמורי היושב בחשבון שלא רצה לתת לבני ישראל לעבור דרכו. בר"ה ג ע"א נאמר שסיחון הוא כנען (במד' כא כא, כו, תהלים קלו יט).

~סיט

כדי הפרש אצבע מהאמה. כפול – שני סיטין [שבת עט.], מפרש בגמרא, סיט הוא (ה)הפסק שבין אצבע לאמה כמו שאדם יכול להרחיבו [שם קה:]. סיט כפול – ריוח שבין גודל לאצבע, שיש בו כפלים כאותו שבין אמה לאצבע [שם קו.]. מלא הסיט – מלא הרחקת גודל מאצבע מה שהוא יכול להרחיק [תמורה לד.].

*רבו הדעות והסתירות במידת הסיט ואחת השיטות היא מידת אורך השווה לשישית מן הזרת שהיא חצי האמה. הצאן קדשים בתמורה מעיר שלפי רש"י מסתבר שסיט וסיט כפול הם אותו שיעור. בפירוש על המשנה בשבת קה ע"ב כותב רש"י "מפרש בגמרא", אך בגמרא לא מפורש מהו שיעור הסיט, רק מובא "רב יוסף מחוי כפוף, רב חייא בר אמי מחוי פשוט". במנחות לה ע"ב נאמר "עד אצבע צרדה, רב כהנא מחוי כפוף, רב חייא בא אמי מחוי פשוט". רש"י מפרש: כפוף – כמה שיכול לפשוט מאצבע עד אמה. פשוט – כמה שיכול לפשוט מגודל עד אצבע. התוס' בד"ה וכמה שיעוריהו מפרשים כפוף כפרש"י, אך פשוט מפרשים כשיעור מרחק שבין אגודל לאמה. עיי' בערוך ערך כף סעיף ז'. יתכן שהסיט הוא לא מידה מסויימת וקבועה והשתנה ממקום למקום. בה"ר מציי' שהרמב"ם בפירוש המשניות שבת פ"ג מ"ד כותב: רוחב הסיט – הוא ששית הזרת... סיט כפול – שליש הזרת... רוחב הסיט – מה שבין האגודל והאצבע (שהוא כשני שליש זרת, או כשני טפחים) כשפותחים אותן בתכלית היכולת. אך במשנה תורה הלכות שבת פ"ט ה"ז הוא סותר את עצמו וכותב: וכמה רוחב הסיט? כדי למתוח מן בוהן של יד עד האצבע הראשונה, כשיפתח ביניהן בכל כחו, והוא קרוב לשני שלישי זרת. ובהלכה י': כמלוא רוחב הסיט כפול שהוא אורך ארבעה טפחים. לפי זה צ"ע לפירושו במשנה, שכן ששית הזרת הוא כארבע וחצי ס"מ, והמרחק הממוצע בין שתי אצבעות מפושקות הוא גדול מזה, ואילו לפי ההסבר במשנה תורה השיעור הוא הרבה יותר גדול מהממוצע. עיי' ברמב"ם פיה"מ ערלה פ"ג מ"ב, משנה כלים פ"ג מ"ד, רמב"ם הלכות שבת פ"א

ה"ז, ה"י, ה"ח. עיי' בפירוש הון עשיר על המשניות שבת פ"ג שמאריך בכל הסתירות האלו ובכל אופן רוב הפרשנים מסכימים עם רש"י. עיי' בספר חקר ועיון ח"ב עמ' ק"ס בענין שיעור הסיט ורוחב הסיט.

~סיטומתא

חותם שרושמין החנוונים על החביות של יין, שלוקחין הרבה ביחד ומניחין אותן באוצר הבעלים ומוליכין אותן אחת אחת למכור לחנות, ורושמין אותן לדעת שכל הרשומות נמכרות (נראה שצ"ל נמכרו) [ב"מ עד.].
*ונחתום בטבעת המלך (אסתר ח ח) תרגום וסטימו בעזקתא דסיטומתא דמלכא.

~סיטון, סיטונאי

חנווני גדול ומוכר פירות הרבה לחנוונים עניים [ב"מ מח.], מן המשפיעין למכור במדה גסה הוא, דרכו לקנותפירות מרובין ומוכרן לחנוונים [שם נו.]. חנווני גדול שקונה הרבה יחד ומוכר לחנוונים קטנים. חטין בלשון יון, ומשום שקונה הרבה חטין ביחד קורא לו סיטון [ב"ב פח.].
*+מ"מ: תוס' ב"מ מח ע"א ד"ה נתנה. עיי' בערוך ערך סטון.

~סיים

לשון סימן [ב"ב סב.].

~סייניה

*ראה סינא

~סייף

מלכות – מתיזין ראשו (של נידון למות) בסיף, כי כן דרך המומתין על ידיהן, וזו היא מיתת סייף [כתובות ל:]. מיתה יפה – (היא) בסייף [כתובות לז:].
*+מ"מ: שמות לב כ, כתובות לו ע"ב ד"ה מיתה, סוטה ח ע"ב ד"ה נמסר, סנה' לו ע"ב ד"ה חטא, שם נו ע"ב ד"ה בא על, שם סז ע"ב ד"ה מיתה, שם עא ע"ב ד"ה ונשתנית, ע"ז כה ע"ב ד"ה בסייף, שם מו ע"א ד"ה ועובדיהן. ראה מכרה ב, נקם, סיף

~סייר

מעיי' [תענית ט:]. בודק [חולין קה.]. וסייר – בודק, תרגום פוקד (שמות לד ז) – מסער... [תענית כ:].

~סיירא

דגים דיהבי סייארא – נותנין עין בהבטה, להיות נוהגין לרוץ למקום שראו שם מזונות [ב"ב כא:].
*עיי' בערוך ערך סר ב.

~סיכא, סיכי, סיכתא

יתד [שבת עד: ערובין נג. יומא ז: פסחים פ. גיטין לב.], מגוד [שבת קלז:]. סיכתא – קיביל"א בלעז (יתד, וו, זיז) [ערובין ח. ע"ז לח. בכורות ח:], קוינ"ץ (חרט) בלעז [ב"ק צט:]. נגר של אומנים [מנחות לג.]. סיכי – יתידות, קיבילי"ש בלעז [שבת סז. ב"ב סט:], יתידות קטנות של עץ [ביצה טו.]. ברוקי"ש (סיכות). ל"א תפירה רחבה, בשטי"ר (להכליב) [מנחות מא.]. סיכי – כלי צבעין הן, ורבינו הלוי פירש כלי אורגין, סיכי הן קנים שבשתי... וראשון נראה לי [שבת קכג.]. סיכי דיקנא – יתדות הזקן, כלומר בכמה מקומות הוי ליה שער בזקנו [יבמות פ:]. *עיין בערוך ערך סך ט, יב. ראה וו, זיירי, יתד א, נגר, סול, סיכה, שך א

~סיכה

אישיפניגל"א (סיכה) שהיא תכשיט [שבת נז.]. *ראה מחט, מכבנתא

~סיבורא, סיבורי

הקזת דם מכתפיים [ע"ז כט.]. *הערוך גורס סיבורא, אך ראה ערך סכר שיתכן שיותר נכון לגרוס סיכורא.

~סיכסא

סיכסא – שוטה [ב"ב עד.]. *במוסף הערוך ערך סכיס מפרש איש אשר איננו מקובל לאנשים ואיש לך. ראה סכסן, עבדקן

~סיכרא

שם מקום [פסחים לא: כתובות ק: ב"מ מב.].

~סכירי

*ראה סכר

~סילוא

קוץ [יבמות עה: גיטין פד. ב"ב קנא: סנה' פד: ע"ז כח:]. סילויים – קוצים בלשון ארמי [יומא עה:]. סילוי – ענפים קטנים [שבת סז.]. סילוא דלא מבע דמא – קוץ שאינו מוציא דם בנוקבו בבשר, כלומר שמתא ונדוי [כתובות צא.]. סילוייה – עצו [פסחים קיא:]. *תרגום של חות. +מ"מ: ב"ב קנא ע"ב ברשב"ם ד"ה בסילוא. ע"ז כח ע"ב ד"ה חמימי. ראה סול, סיר א, סלון, סלתא

~סילון

#א. צנור מחובר בקרקע [ע"ז יב.]. *סילון מובא בכלים פ"א מ"ג והרע"ב מפרש מרזב וכן במקואות פ"ד מ"ג ומ"ו ושם משמע שהוא כמו שפופרת של קנה המפולשת משני הצדדין. עיין בערוך ערך סלן שצנור מרזב

וסילון אחד הן.

#ב. סילון – של מי רגלים [ברכות כה.], קטנים (של מי רגלים) [בכורות מד:]. @ראה סלון

~סילתא

#א. סל [ב"ב עד. ע"ז לח. חולין צה: נדה יז.]. #ב. סלייה [שבת קלד. בכורות ח:]. #ג. סלון [יבמות סג:]. *ראה סלוא, סלון #ד. עציים קטנים דקים [ב"ק כב:], עציים דקים [שבת כ: ב"ק ס.], בקעת עבה, כמו (יבמות סג:) בחברתה ולא בסילתא [נדה סו:]. מסלתינן סילתי – חוטבין עציים [שבת קנ:]. סילתי – עציים דקים להבעיר אש [שבת עד:]. סלותי מסלתינן – לוקטים עציים בשדה מן המחובר [ביצה יט:]. *ראה גווא

~סימא

מטמון [ערכין יט.]. *+מ"מ: ויקרא כז ז, כתובות סו ע"א ד"ה ומשני, סוכה נב ע"א ד"ה וצוותין בסימא. ראה פחא

~סימונא

סימונא דאגמא – עשב הגדל באגמי מים וקרוי לישק"א (כריך) בלעז, וכשהוא יבש חדוד וחותר ואין קיסמין נבדלים הימנו [חולין טז:]. *ראה חילת, צבתא, שיפא

~סימטא

#א. קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים, ובני אדם העושים סחורה זה עם זה בשוק ורוצים לדבר דבריהם בנחת וישוב הדעת מסתלקין לשם [כתובות פד:], זוית שהיא אצל רשות הרבים ואינה לא רשות הרבים ולא רשות היחיד [קדושין כה:], קרן זוית הסמוכה לרחבה, מוכרין בה בהמות ועבדים [ב"מ ק.]. אית דאמר שביל של יחידים, ואני שמעתי כניסה בולטת מרה"ר ויש רשות לבני אדם להעמיד שם חפצים שלהם [ב"ב פד:]. #ב. סחיין, קרו"ג (צ"ל קלו"ג – מורסה) בלעז [שבת סז.]. קלו"ג בלעז, נפח העומד באדם [כתובות ו: גיטין סט: ע"ז כח.], קלו"ג [שם כח:]. *ראה מורסא, נפח א, פוס, שחין

~סימן

#א. סימנין – סימני השמועות זו אחר זו וסימני חכמים כדרך שיש בתלמוד [ערובין נד: עיי"ש נה. ד"ה והיינו]. וסימנך – שלא תשכח שמועה זו [חולין

מה.], שלא תשכח בשם מי נאמר [שם מט.], שלא תטעה מי מהם אמר... ומי מהם אמר... [שם קו.]. לא ראה סימן יפה במשנתו – לומד ושוכח [חולין כד.]. ניחוש [ב"מ כז.]. סימן הוא לשון מופת ונסיון [תהלים עב מא.]. מסמני – מנחשי [ב"מ כז.].

נסמן – סימן [ישע' כח כה.].

אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים במשמעויות אחרות.

#ב.סימניות – בין פסוק לפסוק, סימנים הפוכים כזה (אות נו"ן הפוכה, ואות נו"ן רגילה) [ר"ה יז.]. וימת תרח בחרן – הנו"ן הפוכה, לומר לך עד אברהם היה חרון אף של מקום בעולם [ברא' יא לב.].

יש סמניות בפרשה זו (בפסוקים כג–כח בתחילת כל פסוק יש נו"ן הפוכה, עיין ר"ה יז. ד"ה סימניות) ובאין לידרש במקום אכין ורקין למעט... [תהלים קז כג–כח].

*+מ"מ: במד' י לה, שופטים יח ל, תהלים פ יד, קהלת יב יא, שבת קטז ע"א ד"ה לא מן, קמז ע"א ד"ה עשה לה, ב"ב קט ע"ב ד"ה בן מנשה ואילך.

#ג.סימן קללה – שבני אדם צריכים לחזור בשוק לקנות סעודת שבת [תענית ח.]. הגשמים (בחג) סימן קללה [ש"א יב יז, סוכה כח.], כט., תענית ב. ג. ג. ג. גשם – הוא סימן קללה בקיץ (בא"י) [תענית ד.]. סימן קללה – שבני אדם צריכים לחזור בשוק לקנות סעודת שבת [תענית ח.].

#ד. (העושה מלאכה בת"ב) אינו רואה סימן ברכה – מאותה מלאכה [תענית ל.], עיין'ש תוס' ד"ה כלהעושה. (גשמים) בחג, אע"פ דלאו סימן ברכה הן, מזכירין [תענית ב.]: עיין מגילה כז. ד"ה אינו.

*+מ"מ: תוס' ערובין נג ע"א ד"ה דגמרי, תוס' מו"ק כח ע"ב ד"ה וליטול, תוס' גיטין נט ע"ב ד"ה וליטול, תוס' מנחות פז ע"ב ד"ה במה, תוס' חולין פד ע"ב ד"ה הרוצה.

סימן יפה – למת כשנפרעין ממנו בעוה"ז לאחר מיתתו, דיש לו כפרה בכך [סנה' מז.]. תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים, ששוב אינו רואה [במד' ח כד, עיין חולין כד ע"א ד"ה יכול ואילך].

*+מ"מ: יומא לט ע"א ד"ה דלא, סוכה מה ע"ב ד"ה רבי לוי (עיין'ש תוס' ד"ה אחת).

#ה.סימן התחתון – שתי שערות סימן נערות, העליון – בוחל. שערות (הן) סימן מובהק ועליהן סמכין [נדה מח.]. בן י"ג – ובת י"ב... אם הביאו שתי שערות סימן הוא והרי הם גדולים לכל דבר... [קדושין סג.].

*+מ"מ: קדושין פא ע"ב ד"ה תינוקת.

סימן טוב – %+מ"מ: מ"א כ לג, הושע ג ה, ברכות נ ע"ב ד"ה ממשיכין, תוס' פסחים מב ע"ב ד"ה וסימנך. יומא פח ע"א ד"ה אימא, קדושין נט ע"א ד"ה ולא, חולין צה ע"ב ד"ה אמר מברא ראה מת

@בתוס' ערובין נג ע"א ד"ה דגמרי נאמר לפי המובא בגמרא ע"ז יט ע"א שכל הלומד תורה לפני רב אחד אינו רואה סימן ברכה

לעולם. עיין תוס' פסחים מב ע"ב ד"ה וסימנך. +מ"מ: ברא' א יד, חגי ב טז, ברכות נו ע"א ד"ה דלא סיים ואילך, יומא עב ע"ב ד"ה שלשה, פח ע"א ד"ה עונותיו, ביצה טז ע"א ד"ה צריך, תענית ח ע"ב ד"ה סימן, טו ע"א ד"ה ורגיל, סוטה י ע"ב ד"ה סימניה, מז ע"ב ד"ה ונתמעט, סנה' סה ע"ב ד"ה נחש, קט ע"א ד"ה סימן רע. ראה אות א, אצטגנינים, נוטריקון, נחש, סוס, סיים, רשם, שנת, תו

~סימנא

רצועה, כגון מסילה [גיטין ז: ד"ה קרא נמי].

~סימפניה

*מובא בכלים פ"א מ"ו והוא מין כלי זמר.

~סין, סיני

#א.מדבר סין – בין אילים ובין סיני [קדושין לח.].

#ב.סיני – מי ששנה משנה וברייתא וסדורין לו כנתינתן מהר סיני [הוריות יד.]. רב יוסף, לפי שהיה בקי במשניות ובברייתות הרבה [ברכות סד. ערובין ל. מו"ק יב.].

#ג.שור סיני – בהמה שקרבה להר בעוד שהשכינה שם, דכתיב (שמות יט יג) אם בהמה אם איש לא יחיה [סנה' טז.].

@עיין בחקר ועיין ח"ב עמ' ע"ט על שור סיני בבמה. סין היא ג"כ עיר הנזכרת ביח' ל טו–טז, וכן בדה"א א טו וישע' מט יב נזכר עם הסינים. עיין כתבי ר"י זלינגר עמ' תק"ח. ראה ארץ סינים, מדבר א, סדרן

~סינא, סיינא

אותבה בסייניה – עשה לו כובע של לבד ושבצו במשבצות של זהב וקבע בו מרגליות... סייניה – כובע, ורבינו הלוי גרס בסידיניה (כלומר) בסודרו, וראשון הגון לי והוא לשון ר' יצחק ב"ר יהודה [שבת קיט.]. כובע של לבד שקורין פילטריין [שבת קלח: ערובין קב.].

*עיין בערוך ערך סין. ראה כומתא, לבד

~סִינִי, סִינִי

בסתם ניתנה תורה בסיני ולא נתפרשה... [סוטה לז.].

*ההר עליו ניתנה התורה. ראה הר סיני, סין

~סינר

פורציני"ט (חגורה) שאשה חוגרת בו ומגיע ממתינה ולמטה [שבת יג.]. כמין מכנסים קטנים וחוגרות אותו לצניעות [שבת צב.], כעין מכנסים שהיו הנשים חוגרות לצניעות [יבמות כד.], דוגמת מכנסים קטנים [ב"ק פב.]. פורציני"ט – שמות כח ד.].

*ראה אזור, אפוד, פליינא, פמלניא

~סיעה (ב)

*בערוך ערך סע ב מפרש סיעתו - בני מדרשו... לאגודה אחת (ש"ב ב כה) מתרג' לסיע חד. ראה להקה

~סיף

סיף בלשון יוני מכיר [- ברא' מט ה].
*ראה הרג, סייף

~סיפא

*סוף, כינוי לפיסקא האחרונה של מקור תנאי המובא בתלמוד.

~סיפור

מספר [שופטים ז טו בהיפוך].

*עיין בספר מאיר עיני ישראל (מאיר הכהן מראדין) ח"ו עמ' 807 : הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל דיבר אתי (הכוונה לר' ברוך דב דיסקין, כותב הדברים) פעם על ספר מסויים שהביא דברים משמו, ואמר לי רבי דוד "זה לא נכון". והוסיף "אל תאמין לשום דבר, רק לסיפורים שכתובים בגמרא תאמין. חוץ ממה שכתוב בגמרא אל תאמין לשום דבר". כך הוא אמר לי. בענין הסיפורים המובאים ברש"י - עיין ערך מעשה. ראה אמת, גימטריא, מעשה, רב בהערה, שגן

~סיפטא, סיפטה

ארגז [תענית כא. סנה' פב. קד. - סיפתא], ארגז, מרצוף [סנה' קט.].

~סיפתקא

חומץ חזק יותר מדי [ב"ב צו, ד"ה כגון דאשתכח].

~סיקרא, סיקרתא

צבע אדום שצובעין בו תריסין [שבת קד: - מיני"א, מגילה יח: חגיגה ח.], צבע אדום שקורין מיני"א [גיטין יט.]. מליין כוחלא - לשון סיקרא [שבת סב:]. מיני"א [בכורות נח.].

חוט הסיקרא (במקום מכבר הנחושת שהיה במשכן) - עשו למזבח בית עולמים חגורת חוט הסיקרא באמצעו (של מזבח הנחושת, והוא חוט צבוע אדום להבדיל בין דמים עליונים שהם חטאת בהמה ועולת העוף, לתחתונים שהם שאר הזבחים וחטאת העוף) [שמות כז ה]. תנן במס' מדות (פ"ג מ"א) חוט הסיקרא חגורת באמצע להבדיל בין דמים עליונים לדמים התחתונים... [זבחים י. יג.].

*בשבת קד ע"ב, מגילה יח ע"ב וגיטין יט ע"א נאמר סקרא - אמר רבה בר בר חנה : סקרתא שמה. את הפירוש בחגיגה מפרש עפ"י הגמרא בבכורות נח ע"ב ושם לא מפרש. +מ"מ : ויקרא כז לב, נזיר לא ע"א ד"ה מסקרתא, סנה' ד ע"ב ד"ה שנתנו. ראה אבא סיקרא, כוחלא, פואה, קעקע א, שקר ב

~סיקריקון

~סינרא, סינרי

צנור הדלת, חור האסקופה שציר הדלת סובב בו [שבת סז.].
*בגמרא הד"ה הוא ז' סינרי, ואולי צ"ל ז' צינרי. ראה צנור

~סיס, סיסא

פקעת, לימושי"ל [מנחות מא:]. סיסין - פקעיות כדוריות של חוט, לומישיל"ש (פקעות, של חוט) [סוכה ט.].
*ראה אחורירי, סיסין, פקעת. סיס במשמעות צפור - ראה סוס, סונית, כרוכיא, עגור.

~סיסאי

כפר סיסאי - שם מקום [גיטין ו:].

~סיסאי

זעם... והנם זועפים (ברא' מ ו) מתרגמין נסיסין. ל"א סוסיא, סוס שעסקו רע... [ע"ז ד.].
*ראה זעף, סוס

~סיסין

מי סיסין - תבשיל של פוליו"ל (מין נענע) [ברכות מד: נז: גיטין סט: ע"ז כט.].
*לפי לעזי רש"י זה סוג של נענע, לפי תשובות הגאונים זה פרח הנקרא קאמילע, ובלשון המדוברת בבבלי. +מ"מ : ב"ב ל ע"א ד"ה כל נכסי ואילך. ראה אמיתא, הרת, יועזר, ניניא, סיאה, סיס, פותנק, צתרי

~סיסנא

א. כלי שנותנין בו תמרים, כדאמרינן בב"מ... [שבת קי.]. סל [ב"מ סז:]. כלי ששמו כן [פסחים מב:].
*באלפס לב"מ הנוסח סנסני, סינסני.
ב. סיסנא יבשתא - סנה יבש [גיטין סט:].
*ראה אסינתא, אסנא

~סיסרא

1. שר צבא יבין מלך חצור (שופטים ד ז). 2. משפחת נתינים שעלו מן הגולה (עזרא ב ג).

~סיע

סייע - עזור [סנה' צה.]. אי מסתייעת - אם את מצלחת [סנה' סז:].
*+מ"מ : כתובות סה ע"ב ד"ה יוצא, מנחות כט ע"ב ד"ה לא מסתייעא.

~סיעא, סיעהא (א)

*משפחה משבי הגולה (עזרא ב מד, נחמיה ב ג, ז מז).

בשעה שישראל מופקדין להריגה ואמר לעובד כוכבים
שא קרקע זו או עבד זה והניחני [גיטין מד.]. נכרי
(בגמרא : עובד כוכבים) רוצח שנותן לו ישראל קרקע
בפדיון נפשו ואומר לו (בלשון נוטריקון) : שא קרקע
זו ואל תמיתני [גיטין נה: עיי"ש ד"ה לא היה]. בשעה
שישראל מופקדין להריגה ואמר לנכרי שא קרקע זו
או עבד זה והניחני [גיטין מד.]. גזלן נכרי הורג נפשות
על עסקי ממון... [ב"ב מז:].

*בערוך ערך סקר ד הגירסא : כשהיו מציקין אונסים את האדם
היה אומר לו שא קרקע והניחני. ראה אנפרות, , סירקא, רצח

~סיר, סירא (א)

#א.סירים – קוצים... כגון אורטיא"ש (סרפד) [ישע'
לד יג, ר"ה כג:], עצי קוצים, אישפיני"ש (קוצים) בלעז
[קהלת ז ו], קוצים... ויש פותרין לשון הסרה [נחום א
י]. סירות – קוצים רכים [תהלים נח י, עפ"י רוב
המפרשים הם קדירות]. סירה – קוץ (המכשיר בו רוצעים
את העבד העברי) [קדושין כא: סנה' מט: שבועות ד:
בכורות לו: נא. כריתות טו:].

דרכי סורר – לשון סירים, קוצים, סורר קוץ אותם,
מפזר קוצים בדרכי [איכה ג יא].

*ראה חור, נעצוץ, סול, סיכה, סלוא, סנה, קוץ, קימוש
#ב.סירותיו – כמין יורות [שמות כז ג]. סיר – של
נחושת הוא [יחז' כד יא]. סיר מצולה – סיר קטן נפוח
שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות [איוב מא
כג]. סירות – היו לדשן... [זכריה יד כ].

*בשמות טז ג ת"א על סיר הבשר - על דודי בישראל. ראה דוד א,
פסכת, קדורה, קלחת
@בתלמוד סיר כתוב בדרך כלל סירא, במקרא מופיע רק בלשון
רבים - סירים, סירות.

~סיר, סיר (ב)

סר סכינא – בדק [ערובין סג. גיטין סח.]. למיסר
טעונה – לראות, שלא ירבו במשאה [ב"מ צז.]. סיר –
מעין [תענית ט:], בודק, תרגום (שמות לד ז) פקד –
מסער, כמו [חולין יח.]. האי גברא דלא סר סכינא קמי
חכם [תענית כ:]. סר סכינא – הראה סכינו [חולין יח.].
סייר נכסיה – הולך ורואה קרקעותיו מה הן צריכות
[חולין קה.], מסתכל בשדותיו לידע מה הם צריכים
[גיטין לח:].

*ר"ח מפרש תרגום פוקד - מסער.

~סירה (א)

עוגל המקיף את השחור (בעין) שקורין פרוניל"א
(אישון) [– ויקרא כא כ], שורה שבעין סביב לשחור,
שקורין פרוניל"א, שמשם מראית העין באה [בכורות
לח.].

*ראה מבבליתא

~סירה (ב)

סירות דוגה – (ת"י) ובנתיכון בדוגית (נ"א בדוגית)
ציידין, היא ספינה קטנה של צייד דגים, ולפי שקטנה,
הוא קורא לה סיר, וקורא לה בלשון משנה (ב"ב עג.).
דוגית [עמוס ד ב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה בצית

~סירוגין

*ראה סרג

~סירונית

*ראה דולפן

~סירטא

סדק [ע"ז ל: עיי"ש].

~סיריקון, סריקין

מעיל עשוי מן המשי הרך המתפצל ומצוי במשי
וקורין לו במקומנו ייד"ש (שאריות, של משי) [שבת
כ:], לבוש בגדי מלכות, צינדי"ר בלעז [חגיגה טז:],
סיריקון של זהב – לבוש שקורין צינד"ר מרוקם
בחוטי זהב [קדושין לא.]. סריקין – מעיל עשוי
מנעורת של משי [מנחות לט:].

*ראה גושקרא, כלך ב, מטכסא, משי, סורק, סריקא, שירא

~סית

*ראה סות

~סיתוא, סיתואי

ימות החורף [יומא כט. ב"ב ג:].

*ראה בי קייטא, סיתוניות, סתוי

~סיתוניות

ענבים קשים שמניחין (בגמרא : שמניחין, וצ"ע שא"כ
צ"ל בהמשך : ועושה מהן) בכרם כל ימי הסתיו
ועושין מהן חומץ [נדרים נג:], ענבים הנמצאים
בגפנים בימות החורף, שאין מתבשלין לעולם, ועושין
מהן חומץ [חולין קכ:]. סופי ענבים שאין מתבשלים
עולמית ועושים מהן חומץ [ברכות לח.].

*בגמרא ברכות הנוסח ספוניות אך במשנה תרומות פ"א מ"ב
ומ"ג ובשאר המקומות גורסים סתוניות. ראה גופני

~סָךְ (א)

אעבר בסך – פש"א וויא"ה (הולך בדרך) בלעז...
בגדודי בני אדם... סך – לשון חשבון (כמו) סך בני
אדם. ד"א, סך לשון סכך וסוכה, כלומר (כמו) בעגלות

מלמעלה גג וארבע דפנות מארבע רוחות [ב"ב עה].
סתם סוכה בת שלשה דפנות, והרביעית היא כולה
פתח [סוכה ד]. סוכה ישנה – שעשאה קודם לחג
שלשים יום ולא פירש שהיא לשם חג [סוכה ט].
סכות – עשו להם מפני החמה [מ"א כ טז]. סוכת הכרם
עשאה הנוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך...
זו שבכרם קרויה סוכה, לפי שהוא (השומר) גר שם
יומם ולילה, ביום שומרה מן העופות ובלילה מן
הגנבים [ישע' א ח]. אין שם סוכה אלא העשויה לצל
[סוכה ב]. סוכת גויים – שעשויה לדור בה בימות
החמה [סוכה ח].

#ג. סוכת דוד הנופלת – מלכות דוד שנפלה [סנה' צז].
י"ת מלכותא דבית דוד [עמוס ט יא].

@בפירוש חשק שלמה על הש"ס סוכה ב ע"א מציין שבש"ס
"סוכה" תמיד מלא, למרות שבמקרא תמיד חסר פרט לתהלים
עו ג : "ויהי בשלם סוכו", עיי"ש ובמנחת שי, אך יש ספרים בהם
נדפס "סכ" חסר, כגון תהלים המבואר צעקת הדל ועוד וצ"ע.
ואכן בקונקורדנציה א"ש מביא פסוק זה בערך "סך" מלשון
סכה ולא בערך סכה, וכן מביא בערך זה את הפסוק בתהלים כו
ה "יצפני בסכה" ושם אכן כתוב חסר. ר' יוסף קרא מפרש סוכת
דוד - בית המקדש. עיין קובץ בנתיבות ההלכה גליון לו עמ' 144
מאמרו של ר"ח סופר. עיין בנחמיה ח יז ובמלבי"ם שם. +מ"מ :
זכריה יד טו, יז, מעשרות פ"ג מ"ז, סוכה יא ע"ב ד"ה ואד, שם כב
ע"א ד"ה ושצילתא ואילך, ר"ה יג ע"א ד"ה ואמר מר. ראה מלונה,
מסוכה, משי, משכית, סוך, סוכות, סכך, עיר נצורה, שומירה.
סוכה מלשון מדור - ראה צלצל ב, מטללתא, שכה, שכתים

~סכו

*ראה סכה א

~סכוית

זכוית, ועל שם שסוכין קרי סכוית... [שבת פא].
אבן סכוית – אבן מסמא... ל"א אבן המסככת על
הקבר [נזיר נג].
*ראה זכוית, מסמא

~סכום

*ראה סך

~סכות, סכות בנות

#א. סכות – שם ע"ז [עמוס ה כו]. עמק סכות (בפסוק
: סכות) – סכות זה איני יודע מאיזה אומה היא, ולא
(נ"א לא, לו, ויש משייכים תיבה זו לסוף הפיסקא
הקודמת) ידעתי סכות שבאו לו ישראל מרעמסס
היכן הוא... ד"א סכות לשון צורות ודמיונות (נ"א
ודמיונות), כמ"ש (עמוס ה כו) ואת סכות מלככם (יש
ספרים המביאים את הפסוק כמ"ב יז ל – סכות בנות)
[תהלים ס ח].

*ראה כוכב, כיון

צב שהיו מחופות כמין סוכה, ושמך בלשון אגדה
סקפסטאות ואסקופיטים [תהלים מב ה], מנין [ב"ב
כא], חשבון [ע"ז יא]. כלל החשבון [– ברא' לא ז],
סכום מדה – קב או קבים. סכום מקח – דמים [ביצה
כט].

סך מקרי דרדקי – מנין תינוקות הראויין למלמד אחד
[ב"ב כא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חשבון, מסיק, סכום, שך ג

~סך (ב)

יצפני בסכוה (בפסוק : בְּסֶכֶה) – בבית מקדשו...
בעליית בית קדשע הקדשים [תהלים כז ה, עיין מ"ב
יא ב].

*ראה סך

~סך (ג)

סך נשא – סם שמשיר את השער [נזיר מ].
*ראה שך

~ס"ך (ד)

(ר"ת) סירוס וכלאים [סנה' נו].

~סכה, סכי (א)

#א. תסתכי ליה – תצפה לו, חכה לו [סנה' צז].
מסכיא – תרגום של מצפה [כתובות סב]. ובטל
סכויים – תוחלתם ומבטם, כדמתרגמינן [ברא' טו ה]
הבט נא – אסתכי [סוכה מה], מה שאנו סוכין וצופין
להם [יומא עב].

סכי שמש – שאינו יכול להסתכל כנגד החמה
[בכורות מג].

*בה"ר מציין לבכורות מד ע"א "סכי שמש - תני רב יוסף שני
שמש". רש"י מפרש : ששונה את השמש ואינו יכול לראות מקום
שחמה זורחת שם. בתוספתא מובא : איזהו סכי שמש? שרואה
את החדר ואת העליה כאחת. בתוס' מנחות מג ע"ב ד"ה סכי
שמש מפרשים חסוכי שמש - שנמנע ממנו אור השמש. ר' יעקב
עמדין מציין שזה פירוש דחוק, ונראה שסכי שמש הוא עיור
בלשון סגי נהור. ע"כ

#ב. יסכה – זו שרה, על שם שסוכה ברוה"ק ושהכל
סוכין ביפיה (מגילה יד), ועוד יסכה לשון (סנה' טט):
נסיכות, כמו שרה לשון שררה [ברא' יא כט].

המסכה – לשון נסיכות ושררה [ישע' כה ז].

*+מ"מ : סנה' טט ע"ב ד"ה וכתוב. ראה מסוה, מסכה, נסך ב,
סוך ב, סכיא, ב, סכת, שקף

~סכה, סוכה, סכות (ב)

#א. מסוכתך (בפסוק : מְסֻכְתְּךָ – חופתך. ל"א לבוש
כיסויין [יחז' כז יג].

#ב. סכות – ענני כבוד [ויקרא כג מג]. סכה –

הנוף כפופין סביב על הארץ [סוכה כד:] סככות – אילן המיסך על הארץ [נזיר נד:] יסוכהו – מסוכך ומסוכסך באילנות [איוב מ כב].
#ג (הכרובים) מכנפיהם ולמטה עד הכפורת קרוי סכך [סוכה ה:]. כרוב ממשח הסוכך – העוף הסוכך בכנפיו סכך רב, כלומר מושל ממשל רב [יחז' כח יד].
 @ראה טלל, מוסך, ממשח, מסך א, משוכה, משכית, נסך א, סוד, סוכך, סך, סכה ב, שוכה, שוכך ב

~סככה

*מקום במדבר יהודה (יהושע טו סא).

~סכל, סכלות

קלקל, כמו [קהלת י יד] והסכל ירבה דברים [ש"ב טו לא]. שוטה [קהלת י ג, עיי"ש י יד, טו].
 סכלות – שטות [קהלת א יז]. רשע [שם ב יג].
 *+מ"מ : קהלת י ו, ר"ה יד ע"ב ד"ה מקולי. ראה כסיל, כסל, סכסכן, שוטה

~סכן, סוכן

#א וְתָהִי לוֹ (לדוד) סוכנת (בפסוק : סכנת) – מחממת, וכן [קהלת י ט] ובוקע עצים יסכן בס [מ"א א ב, קה:], סוכנת – מחממת, וחבירו ובוקע עצים... [סנה' כו:]. לשון מחממת [סנה' קה: ע"ז ד:]. יסכן – יתחמם, כמו ותהי לו סוכנת [קהלת י ט, סנה' ק:]. יסכן – לשון חמימות, כמו (מ"א א ד) ותהי למלך סוכנת, כלומר שנהנה מהן [ב"ב קמה:].
#ב וְלֹא יִסְכֵּן גִּבּוֹר – לא יהנה אדם אם מתמים דרכיו [איוב לד ט], לא יסכון – לא תהא לו מהן הנאה, כמו (מ"א א) ותהי לו סכנת, וכמו [קהלת י ט] יסכן בס – יהנה בהם [איוב טו ג]. הלא יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל – הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר ויהנה... יסכן הראשון לשון הנייה, כמו (מ"א א ב) ותהי לו סכנת, והשני לשון למוד, כמו (במד' כב ל) ההסכן הסכנתי. וגם הראשון יתכן להיות נפתר לשון למוד... [איוב כב ב]. (שבנא) הסוכן (בפסוק : הסכן) – בעל הנאות היה, וכן (מ"א א ב, סנה' כו:) ותהי לו סכנת... [ישע' כב טו].

*בקהלת י' כותב האבן עזרא : רוב המפרשים פירשו יסכן בס – יתחמם... והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך... ראה שבנא **#ג** וְכָל דְּרָכֵי הַסְכָּנָה – למדת [תהלים קלט ג], הסכן (נא עמו) – למוד להיות עמו שלם [איוב כב כא]. ההסכן הסכנתי – כתרגומו (המילף אליפנא), וכן (איוב כב ב) הלא יסכן [במד' כב ל].
#ד וְגִבּוֹר הַמְּמוֹנָה עַל הָאוֹצְרוֹת [שמות א יא – ישע' כב],
 @ראה מסוכן, מסכנות

#ב (ואנשי בבל עשו את) סְכוֹת בְּנוֹת – דמות תרנגולת עם אפרוחיה [מ"ב יז ל], אותן אומות שהושיב סנחריב בשומרון ובעריה, ועשו להם עבודת כוכבים. (סכות בנות מאי ניהו?) תרנגולת – לדמות תרנגולת היו עובדין, ובלשונם קורין לתרנגולת סכות בנות [סנה' סג:].
 *ראה חמת, נרגל, תרעלה

~סכותא

*סכותא הוא שם מקום הנזכר במו"ק ד ע"ב, בע"ז נח ע"ב השתבש השם לסבתא. המצפה (ברא' לא מט) ת"א סכותא, לשון השקפה - ראה אבן זוחלת, שדה צופים, שקף

~סכין

*לוחמים מלוב בצבאו של שישק שנלחם עם רחבעם (דה"ב יב ג).

~סכין

סכין קרי חילוף בלשון ערבי [זבחים כ:]. עיקר תשמישו של סכין לא לחתוך חבלים הוא אלא לחם ובשר ואוכלין [ערובין לה:]. כלי שרת [שוטה יד:]. סכין קטן – שחותכין בו לחם ובשר ואוכלין (מיד) [שבת קכג:]. סכינא דאשכבתא – סכין של בית המקולין שהקצבין מקצבין בו בשר [שם]. סכין מטרפת – שהיתה רכה ליפגם פגימות דקות תמיד ומטרפת את הקדשים [זבחים פח:]. סכין מסוכסכת – שאין לה פגימה (בגמ' לפגימה) אלא עוקץ אחד ועוקץ השני הוחלק במשחזת [חולין יז: עיין ב"ק ו ע"א ד"ה לאתויי]. סכין רעה – שאין חידודה חותך יפה [חולין לב:]. כלי קטן [ב"מ כה:].

*+מ"מ : משלי כג ב. ראה אוגרת, ביצאתא, גלב, חרבא, להב, מאכלת, המנק, מגירה, מגל, מספרים, מסר, סיף, סכסך, פגיון, קופיץ, רומח

~סכך

#א וסכות – לשון הגנה, שהרי מחיצה היתה [שמות מ ג]. סכות (בפסוק : סכותה) באף – חצצת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו [איכה ג מג]. יסך – יכוסה... יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם [שמות כה כט].

תסך – תגונן ותסוכך [תהלים ה יב], יסך – יסוכך [שם צא ד], ויסך אלוה בעדו – עשה מחיצה לפניו לסגרו במסגר, כמו (הושע ב ח) הנני שך את דרכך [איוב ג כב].

#ב אילן המיסך על הארץ – נופו נוטה סמוך לארץ, ראש הנוף בפחות מג' לקרקע ועיקרו במקום שמחובר לאילן גבוה מעשרה [ערובין טו:], נופו נוטה למטה מכל צדדיו סביב [שם צט:]. נופו גדול מאד וראשי

יט ד].

יסכר פי דוברי שקר – יסתם, כמו (ברא' ח ב) ויסכרו מעינות תהום (במ"ג המאור וכן בדפוסים הישנים כתוב כמו : ויסכרו כל מעינות תהום רבה. אין כזה פסוק במקרא ומכאן שאין להסתמך על ציטוט הפסוקים אפילו בדפוסים החדשים) (תהלים סג יב). שְׁכָר – אישקלוש"א בלעז, כמו (ברא' ח ב) ויסכרו מעינות תהום, שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקיים ועומדים במקומן ורבים שם דגים [ישע' יט י]. סכר – נשנ"ש (אישקלוש"א ט. חוסמים בסכר, עיין בא"ה), כמו (ישע' יט י) עושי שכר [ב"מ כד:]. איסתכר – לשון (ברא' ח ב, עיי"ש) ויסכרו מעינות תהום, נסתמה הליכתו (של נהר) ... [ב"מ קו:]. שְׁכָר – קרונא"ל (אישקלוש"א. עיין בא"ה) בלעז, כאדם הסוכר אמת המים כדי ללקוט דגים... ודומה לו (ישע' יט י) כל עֹשֵׂי שְׁכָר אגמי נפש [משלי יא יח]. אישקלוש"א (סכר, חסימה) בלעז [גיטין עג:].

*+מ"מ : גיטין ס ע"ב ד"ה כי פליגי ואילך. ראה אגם, איצא, שכר ד, תקל

#ב. מסוכריא דנזייתא – סתימת נקב גיגית שמוציאין השכר דרך הנקב וסותמין אותו בבלאי בגדים [כתובות ו.], ברזא של חבית שכורכין סביבותיה נעורת ומטלניות כדי שתסתום הנקב יפה [בכורות כה:]. בגד שכורכין בברזא חבית של חרס מפני שאין הנקב יפה [שבת קיא:].

*עיין בערוך ערך סבר ה. עיי"ש קלט ע"ב ד"ה ומנחם בברזא.

#ג. מסוכר – מקיז לדם מן הכתפיים [פסחים קיב:], מסוכרינן – מקיזין [יבמות עב:]. סיכורי – הקזת דם בקרן [גיטין סז:].

@ראה אומן א, נקז, סיכורא, קרנא, רבדא

~סכרא~

#א. סכר [כתובות יז:]. בית הקברות [מגילה כט:]. #ב. חור שבמזוזת הדלת שבו תוחבין הבריה לנעול [מנחות סד:]. *ראה גרא

~סכת~

הַסֶּכֶת – כתרגומו (אצית) [דברים כז ט], עשו כתות כתות. דריש הס כמו עשו [ברכות סג:], אמרינן (ברכות סג:) הסכת – הס ואח"כ כתת [ע"ז יט. עיי"ש]. *אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ברכות טו ע"ב ד"ה ההוא. ראה הס, סוכות, סכה ב, צייתי

~סכתא~

*ראה יתד, סכא

~סכנה~

בשעת הסכנה – שגזרה המלכות גזרה על המצוות [סוכה יד:], שאדם מסוכן, כגון מי שהיה מושלך בבור ואמר כל שומע קולו יכתוב גט לאשתו... והכא נמי כשעת הסכנה דמיא... [יבמות קכב:].

*+מ"מ : משלי טז כ, ברכות פ"ד מ"ד. ראה מסוכן, שעה א

~סכניא~

סודר גדול שתלוי לו בין כתפיו וראשו עטוף בו [שבת קמז:].

*י"ג סבינתא. עיין בשו"ת איתן אריה סימן נד.

~סכסך~

שהאור מסכסכת בהן – קופצת ונפסקת ואין השלהבת עומדת במקומה [שבת כז:]. כמין סכין פגומה מסכסכת בבשר, אינמישלי"ר (לסבך, לבלבל) בלעז, שאין אורו (של נר) זקוף ונוח במקום אחד אלא נדעך וקופץ. לישנא אחרינא, מסכסכת בהן (כלומר) אינה נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מבחוץ, כמו (ב"ק ו.) סיכסכה אבניו, ברואיט"ש (צולה) בלעז [שבת כא:]. מסכסכת – מדלקת [ב"ק כב. עיי"ש ד"ה במסכסכת, ד"ה בשעמדה]. סכסכה אבניו – באבנים שייך לשון סכסוך, שלא נשרפו לגמרי, אלא שסכסכה ונדבקה האש בה, כדאמרינן גבי סכין מסוכסכת מרוח אחת, שלא נפגמה משני צדדין לגמרי [ב"ק ו.], סכסוך שייך באבנים, לחיכה בשאר דברים [שם ס.]. אין לפגימה (של סכין) אלא עוקץ אחד והשני הוחלק במשחזת ואינה אוגרת אלא מסכסכת הסכין והבשר. לשון סכסוך, אינמישלי"ר (לסבך, לבלבל. מדובר בסכין פגומה) בלעז, כמו (ישע' יט ב) וסכסכתי מצרים במצרים [חולין יז:].

*שאר המפרשים מפרשים שמשמעו של שורש זה הוא בלבל. +מ"מ : ישע' ט י (בכ"י שוקן יש כאן חוספה על דברי רש"י ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר, הקב"ה יסכסך את אויביו זה בזה בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה...), יו יא, יט ב, תהלים נה טז, משלי כו כ. ראה אוגרת, דעך, כסכס, סכין, שגש

~סכסן~

סכסן – שוטה. כמו (ב"ב עד.) כל בר בר חנא סכסכא [סנה' ק:]. *ראה סיכסא, עבדקן

~סכר~

#א. סתם [שבת קט: ביצה כה. ב"ק ס: ב"ב ז.]. וְסִכְרִיתִי – כמו וסגרתי (אין כזו תיבה במקרא). ויש עוד לפרש לשון (ברא' ח ב) ויסכרו... אסתמנו ואחבשנו [ישע'

~סל, סל

סלי חורי – סלים של נצרים קלופים עשויים חורין חורין... [ברא' מ טז].

*ראה גנא, גרגותני, גרידיא, דקולא, חור, חותל, טרינא, טרסקל, כלוב, כנתא, כפיפה מצרית, מנא, סלולה, סלסל, סלתא, צנא, א, קוקרי, קלת, שרקפא, תובילא

~סלָא, סלָה (א)

שהסליא עוונות של משפחתו – גרם שיזכרו ויספרו, לשון (איוב כח טז) לא תסולה, (וכן איכה ד ב) המסולאים בפז שהיו מעריכין עצמן בפז ואת זה ואת משפחתו סלו בניאופים. ל"א גרם לחפש ולדקדק אחר עונם, לשון (נזיר נ.) מסלסל בשערו [סנה' פב]. לא תסולה בכתם אופיר – לא תשתבח, לשון (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות, המשבחה (נ"א המשבחה) לומר חשובה היא ככתם אופיר וכשהם יקר, לא שבח הוא לה, וכן (איכה ד ב) המסלאים בפז [איוב כח טז, עיי"ש פסוק יט]. סולו – לשון שבח, וכן (איוב כח טז) לא תסלה בכתם, (וכן איכה ד ב) המסולאים בפז [תהלים סח ה].

המסלאים בפז – המהוללים והנערכים כפז. הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלה כמראית פז, וכן (איוב כח טז) לא תסלה בכתם אופיר, (וכן שם יט יט) בכתם טהור לא תסלה, (וכן תהלים סח ה) סלו לרוכב בערבות, לשון הילול וערך הן [איכה ד ב], מסולאים, לשון (תהלים סח ה) סולו לרוכב, (וכן איוב כח טז) לא תסולה בכתם אופיר, משובחין היו ביופיין מן הפז... [גיטין נח].

*המובא באיכה אין לו דמיון במקרא. בכל המקומות מביא את הפסוקים לא תסולה וסולו לרוכב כדוגמה. +מ"מ : ברא' כא ז ד"ה מי מלל, שופטים ה יב ד"ה עורי עורי. ראה סלה א, סלל

~סלָא (ב)

שם מקום (ליד ירושלים) [מ"ב יב כא].

~סלָא

*בן משולם משבט בנימין (נחמיה יא ז, דה"א ט ז)

~סלגריין

מין ליצן [ע"ז יח].

*ראה בוקיון, לוליון, מוקיון

~סלד (א)

היד סולדת – נמשכת לאחוריה מדאגה שלא תכזה, וזהו לשון (איוב ו י) ואסלדה בחילה ואדאג ברעדה, ואמשך מתלונתי מדאגת יום הדין... [שבת מ:], יש

שסולד מרתיחה מועטת ויש שאינו סולד [שם]. נכוית [חולין קה:]. סולדת לאחוריה – בשעה שמריקין את המקפה מכלי אל כלי ופוסק את הנצוק, חוזר ראש הנצוק ועולה לו למעלה כלפי אחוריו [נזיר נ:]. סולד מן האור – דיטריי"ש (צ"ל דיטריי"ט : מתכוון) מתיבש ומגלד [גיטין נז:]. חוטמו סולד – רטיי"ה, קצר בארכו (ר"ג מפרש : שנוץ ראש חוטמו למעלה) [בכורות מג:]. ואסלדה בחילה – ואבקש ממנו בחילה... ואני איני מוצא לו דמיון במקרא, אבל לשון משנה הוא ירא ודואג, כמו (שבת מ:) חמין שהיד סולדת בהן מליכוות ברותחין, כלומר אתחולל בדאגה זו וחילה בבקשה זו [איוב ו י, עפ"י מהדורת מכון אופק].

*אין לו דמיון במקרא. ראה גמד ב, כוץ

~סלד (ב)

*בן נדב למשפחת ירחמאל למטה יהודה (דה"א ב ל).

~סלָה (א)

סלה לשון לעולם משמע [ערובין נד:]. מאמר המקוים לעולם [חבוקק ג ט]. דומו סלה – יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית [ברכות ה:].

*סלה כסימן נגינה מופיעה פעמים רבות בסיום מזמורי תהלים ולא מפרש. יש להבחין בין סלה, סלא, סלע. ראה נצח ב, סלע. סלה מלשון כבישה - ראה סלה ב, סלל, סוללה. סלָה - ראה סלא

~סלָה (ב)

סלית (כל שוגים) – רמסת, נתתם למרמס, כמו (איכה א טו) סלה כל אבירי [תהלים קיט קיח]. סלה – רמס ורפס, לשון (ישע' סב י) סולו סולו המסילה (בפסוק : סלו סלו המסלה) [איכה א טו]. לשון מסילה... [סנה' קד:].

*ראה סלל, סוללה

~סלָו

*אחד מראשי הכהנים שעלו מן הגולה (נחמיה יב ז, שם יב כ - סל).

~סלוא

(לשון) הסליא – (נקרא כך ש)גרם שיזכרו ויספרו... ל"א גרם לחפש ולדקדק אחר עוונם [סנה' פב:]. *אביו של זמרי נשיא שבט שמעון. ראה סילוא

~סלולה

סל (המונח לפני החנווני) [ע"ז לט:]. *בערוך גורס סלילה. ראה סלא, סלל, סלסל

~סלון

מין קמשונים וחוחים [יחז' כח כד]. סלונים – לשון קוצים, וכן סלון ממאיר [שם ב ו].
*ראה מארה, ממאיר, סול, סילוא, סילון, סלתא

~סלח, סליחה

סליחה – זריקה... [כריתות כד: לענין קרבן].
*לא מצאנו פירוש ל"סלח" וכיון שזו מילה שגורה כנראה שלא טרח לפרש. +מ"מ: במד' כא ז, ל ו. ראה נשא, שאת

~סלי

*איש מבני בנימין שישב בירושלים (נחמיה יא ח, יב כ). ראה גבי

~סליקא, סליקא, סליקום, סליקוס

שם עיר [כתובות י:]. סליקוס בנה סליקא [תהלים מט יב]. סליקום (צ"ל סליקוס) – עיר מבצר, ויש כפר סמוך הנקרא אקרא דסליקוס... [מכות י].
*בגמרא כתובות נאמר: אשור זו סליק, סלכה ואדרעי (דברים ג י) ת"י סליקא ואדרעא.

~סליקוסתא

#א. עשב שהוא נאה למראה ולהריח, וממלאין כד עפר לח ותוחבין אותו לתוכו ונותנו לפני שרים וכשהוא רוצה נוטלו ומריח בו ומחזירו למקומו [שבת נ:].
#ב. פסולת עיצורי תמרים, שעשו מהן שכר. ל"א שמרי שכר תמרים ומנגבין אותן כעין יין קרוש ומאכילין לחמורים [ב"ק לא].

~סלכה

*עיר בגבול הבשן (דברים ג י).

~סלל

#א. ויסולו – עושים מסילתן (מלשון מסילה) [איוב ל יב], ויסולו – לשון מסילה [איוב יט יב]. סלו סלו המסלה – בטי"ץ לוקמ"ץ (כבשו את הדרך). כבשו הדרך, סולו לשון מסילה הוא [ישע' סב י]. דרך לא סלולה – לא כבושה [ירמ' יח טו]. סולו סולו – כבשו כבשו מסילה סלולה... פנו יצר הרע מדרכיכם [ישע' נז יד]. מסתולל – כתרגומו כבישת... והוא מגזרת מסלה, דמתרגמנן (במד' כ יט) אורח כבישא, ובלעז קלקי"ר (לכבוש)... [שמות ט יז, עיי"ש]. מסתולל בעמי (שמות ט יז) מגזרת (ירמ' יח טו) דרך לא סלולה – ברא' מד טז, עיי"ש ובערך "ס". במסילת – דרך כבושה, קימ"ץ (דרך כביש) בלעז [ישע' לו ב, יט כג – בלי הליעז], סלה – לשון מסלה, כלומר כל האבירים

פסלם הקב"ה ועשאם פסולים וכבושים כמסלה זו... [סנה' קד:]. סלוח – דושו אותה [ירמ' נ כו].
אורח ישרים סלולה – כבושה ומופנה. ומ"א (תנחומא תשא א) דרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזת צמר, אם תטלהו מכאן הוא מתערב בכאן, כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון [משלי טו יט].
*+מ"מ: סוטה ה ע"א ד"ה אחד משמונה. ראה דרך, מסלה, סוללה, סלה ב, רמס
#ב. (נשים ה) מסוללות – מתחככות משום תאות תשמיש [שבת סה:], משפשות נקבתן זו לזו [יבמות עו:], לשון פריצות [סנה' סט:].
*עין ירחון המעיין כרך מה ג' עמ' 61. ראה פרכס

~סללה, סוללה

צבור אדמה, להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר, ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצים ומקבות כדי שיהא נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה, לשון (ישע' סב י) סולו סולו המסילה [מ"ב יט לב].
אומר אני הוא ששופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנות עליה כרקום. סוללה – על שם שסוללין וכובשין אותה במקבות כדי שתתקשה, ותרגומו מליאת ע"ש שעושים לו מתחילה שני מחיצות, גדר קנים ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצות. ושמעתי שפותרין אותו זריקת האבנים גדולות שקורין פידרייר"א (בליסטרא) בלעז, אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סוללה ואין לשון התרגום נופל על פתרון זה [ישע' לו לג]. סוללות – תלים שצבורים למעלה, אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם [ירמ' לג ד], שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצים, בשטיו"ץ (מבצר) [יחז' ד ב]. שופכין עפר וסוללין וצוברין תל גבוה וכובשין אותה כעין שכובשין תלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר [יחז' כא כז, חבקוק א י בשינוי].
*+מ"מ: איוב יב טז ד"ה שולל. ראה דיק א, מבצר, מחי קבלו, מלוא, מסלה, סלה ב, סלל, צבר, צופה

~סלם, סולם

כל מדרגה קרי סולם ואף הכבשים שלנו [ביצה לו:]. דיגרי"ד (מדרגות, עיין בא"ה) [סוכה ג: ב"ב יא:]. מעלות שקורין אישקילונ"ש (מדרגות, עיין בא"ה) [ב"מ כה:]. שעולין ויורדין בו [ערובין נט:]. ליטול גזולות מקן גבוה [ב"מ מא:]. ללוקטן ולעשותן כעין סולמות – אין מלקטין (בגד זה סמוך לזה, אבל זה רחוק מזה, שמלקט ברוחב כעין מעלות סולמות [מו"ק כו:]. סולמי דפרת – מעלות העשויות כמחילות שבהן

מי פרת עולין תחת הקרקע, לפי שפרת גבוה מוצאו מאד... [סוכה נג:] מקלחין תחת הקרקע ועולין בהרים כמו סולם [בכורות נה:].

סולם המצרי – קטן הוא ונוח ליטלו [ערובין עז: ב"ב נח:].

סולמא דצור – מעלה הר וקצרה המסילה וגבוהה וקורין אותה פו"י (רמה) [שבת כו.]. סלע הר גבוה סביב לעלות בו לארץ ישראל והוא גבוה עשרה טפחים [ערובין כב:], מעלות הר גבוה [שם סד:]. סולם צורי – כבד... קשה ליטלו [ערובין עז:]. סולם גדול [ב"ב נח:].

*מובא בבראשית כח יב ואין לו דמיון במקרא. מה שכותב שסלע הר גבוה... והוא גבוה עשרה טפחים, נראה הכוונה שלא מתכוון לגובה ההר, אלא שוודאי יש בו עשרה טפחים לשם מחיצה ואין לטעות בכך. +מ"מ: שמות כו יז, כה, מ"א ו ח, ז כח, לו. ראה גפא, דרגא, חוק, מדרגה, מצרי, סלע, שלב, שליבה

~סלמינטון, סלמינטין

(תולעת ש)מרקיב את התבואה [ב"ב צא:].

~סלמנדרא

חיה הנבראת מן האור כשבערין אש (בע"י כשמבערין אש) במקום אחד שבע שנים תמיד בלי הפסק [חגיגה כו.]. בגמרא: הסך את עצמו בדם סלמנדרא אין האור שולטת בו, שמתולדות אש היא, חיה קטנה שיוצאה מתנור שהאש בוערת בו שבע שנים, והסך מדמה אין האור שולט בו... [סנה' סג: עיי"ש סד: ד"ה שרגא דלבני], שרץ הנוצר מן האור מעצי הדס ע"י כשפים והסך מדמו אין האור שולט בו וקים ליה לר"ע דמינה דצב הוא [חולין קכז.], בריות גדולות באור [שם, בהיפוך ד"ה יש לך].

*בספר פותח שערים מר' מרדכי פארהאנד ערך סלמנדרא, מציין לתורת כהנים פרשת שמיני פ"ה מ"ז: צב - זהו הצב, למינוח - לרבות מינים של צב, חברבר ובן הנפילים וסלמנדרא. ומוכח שסלמנדרא זה שרץ, וזה בסתירה לפירוש רש"י בחגיגה וסנהדרין שזה חיה או חיה קטנה. (עיי' במהר"ץ חיות חולין עוד שינויים בין הפירושים). המהרש"א בחידושי אגדות חולין מביא את ת"י לויקרא יא ל: והחומט והתנשמת - וקיצונה וסלמנדרא. התוס' בחגיגה כז ע"א ד"ה סלמנדרא מביאים בשם הערוך (עיי"ש ערך סלמנדרא) את ת"י החלד והעכבר - ית כרכושא וית סלמנדרא (יש לעיין במקורות שכן יש שינויי נוסחאות דקים), ולכן מסיק שיש שני מיני סלמנדרא, האחד הוא חיה והשני מין שרץ. עיי"ש. עיין במדבר קדמות לחיד"א ערך גיהנם (כ"ח). עיין בשו"ת איתן אריה סימן ס"ג, וכן מבחר כתבים (שטרשון) עמ' רנ"א, רנ"ב. +מ"מ: חגיגה כז ע"א בגמרא. ראה גיהנם, דרקון, זקיתא, חזקיה, עליתה, צב

~סלסל, סלסול

סלסלה – חפשה (לשון חיפוש), היה חוזר עליה לדקדק בה, כמו (ירמ' ו ט) כבוצר על סלסלות, החוזר

והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות. ובלשון חכמים (ר"ה כו: נזיר נ:) מסלסל בשערו [משלי ד ח], חפוש והפך במטמונים של תורה [ר"ה כו: עיי"ש בגמרא], הסלסול לשון חפוש והפוך [מגילה יח.].

סלסול – מעלה [קדושין עח: בכורות ל:].
*אין לו דמיון במקרא. סלסל משמעו כבד, הוקיר. +מ"מ: ברא' לט ו ד"ה ויהי יוסף, תהלים קיט צו, סנה' פב ע"ב ד"ה הסליא. ראה סלסלה, פלפל

~סלסלא

מין בגד פשתן דק וטוב [גיטין נט.].

*ראה חומס, מלמלא, סיבני, סל

~סלסלה, סלסלות

כבוצר על סלסלות – המסלסל ומחפש העוללות... ריבירקדור"ש (הגרגרים שצריך לחפש אותם, עיין בא"ה) בלעז, כמו (משלי ד ח) סלסלה ותרוממך, כך פירש דונש, ומנחם פירש לשון סל, פנייר"ש (סלים) בלעז [ירמ' ו ט, עיי"ש ד"ה השב].

*סלסלה משמעו זלזל או סל קטן. ראה סלסל

~סלע, סלע (א)

#א. צור [ישע' ז יט]. לשון חוזק [ש"ב כב ב], סלעי – חזקי [ישע' לא ט]. יושבי סלע – המתים שיחיו, כן ת"י [ישע' מב יא]. סלעים – אבנים שהאור יוצא מהן, שקורין קיילו"ש (אבני צור, חלמיש) [ב"ב יז.]. סלע מתורגם בכיפא [ירמ' ד כט]. אבן חלקה [גיטין נז.]. סלע נחבאים בו מפני רוח ונסתרים שם מפני חורב [ישע' לב ב]. סלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים [תהלים יח ב]. אבן שתיה (שהיתה בבית המקדש) [איוב לט כח]. מקויים לעולם [חבקוק ג ט].

סלע המחלקות – שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דעות... כן ת"י [ש"א כג כח].

יושבי סלע – המתים שיחיו (עפ"י ת"י) [ישע' מב יא]. צחיה סלע – סלע חלק, וכן ת"י לשעיעות כיף גלי [יחז' כו ד, עיי"ש].

סלע שופטיהם – דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב ביד יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע [תהלים קמא ו].

שן הסלע – שם שן האחד בוצץ ושם השני סנהדרין [ש"א יד ד].

*+מ"מ: במד' כ ייב. ראה אבן, אקו, באר א, גיא, חגוי, יעל כף ב, כפא, מעוז, משונת, סלע, סעיף, עשתרות, פטיש, צור, צחיה, צנמא, קרן, שמיר

#ב. סלע שלי – רושם שלי שאני רושם בו, ובלעז קויי"ן (חרט, עיין באוצר הלעזים למה הכוונה) [ע"ז

נד:]:

@בשופטים א לו, מ"ב יד ז, ישע' טז א נזכרת העיר סלע הנמצאת באדום, בש"א כג כח נזכר מקום בשם סלע המחלקות, בשופטים כא יג נזכר סלע הרמון. ראה סלא, סלה, סלל. סלע במשמעות לעולם ראה סלה.

~סלע (ב)

סלע צורי – ארבעה זהובים [שמות כה לט], כ"ד מעות [ויקרא כז כה, ב"מ מט: ב"מ קב: – חצי דינר], ד' זוזין או ד' דינרי כסף [ערובין פב: נדרים כ: קדושין יב. ב"ק לו: ב"מ מד: סח. בכורות מט: נ. נ: כריתות י:], מ"ח פונדיונין [ערובין פב: כתובות סד: – עיי"ש ד"ה ר' יוחנן בן ברוקא, ב"ב ט. ערכין כד.]. סלע של קדש – ארבעה דינרים צוריים [בכורות נ.]. סלע של מדינה – חצי זוז או חצי דינר, שמינית שבסלע צורי [קדושין יא: ב"ק לו: צ: ב"מ נב.]. מטבע רחב [חולין נ.]. מטבע הוא [שבת סה.]. מטבע [קדושין כו: ע"ז יא.]. סלע... נירונית – נירון קיסר כתוב עליה [ב"מ כה:].

*בה"ר מציין לבכורות נ ע"א בגמרא : סלע של קדש ארבעים ושמונה פונדיון, וכך מפרש רש"י בערכין כד ע"א. עפ"י המשמעות בחומש, סתם סלע הוא סלע צורי או סלע של קדש. אונקלוס ויונתן בן עוזיאל מתרגמים שקל - סלעא, ובגמרא קוראים לשקל הקדש סלע, והשקל סתם ירד לחצי סלע. +מ"מ: ב"מ לד ע"א אמר לו סלע הלוייתך. ראה אסתרא, טרפעיק, צנית, רגיא, שקל. נושא המשקלים והמטבעות הוא מסובך ביותר, מה עוד שגם היחס ביניהם וגם הערך המוחלט לא היו קבועים בכל מקום ובכל עת והשתנו לפי התקופה והמדינה. בבכורות נ ע"א נאמר : כסף האמור בתורה סתם סלעין, דנביאים ליטרין, דכתובים קנטרין... כל כסף האמור בתורה סתם כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה... סלע של מדינה פלגא דזוזא הוא. קדושין יא ע"א, ב"מ ס ע"ב תוס' ד"ה איזהו נשך.

~סלעם

סלעם אתי מארבה וחרגול... סלעם אין לו זנב [חולין סו.].

*סלעם הוא אחד מעשרה מיני הארבה, מובא בויקרא יא כב ואין לו דמיון במקרא. ע"ז לו ע"א ד"ה קמיפלג: ראה ארבה, יוחנא

~סלף

קלקל [שמות כג ח, משלי יג ו]. תסלף – תקלקל... כל סילוף קלקול וכשלוף הוא, כמו (להלן יט ג) אולת אדם תסלף דרכו... [משלי יג ו].

*+מ"מ: משלי טו ד

~סלק

#א.סליק – עלה [חגיגה טו: סוטה מח:].

#ב.נסתלק – נשתתק [זבחים נז.].

#ג.כי סליק – כי מטא להתם [ביצה לח.].

#ד.כל דהוה סלקא ליה – כל דבר המאורע ליה [סנה']

קח:], כל המאורע לו [תענית כא.].

#ה.סליק ספרא – סיימו את אחד הספרים [ע"ז יט.].

#ו.מאי סלקא ביה – מה גמול נשתלם [פסחים נז.].

#ז.מסולקים (הבגדים) – מן הקרקע, מתוך שהם

קצרים [זבחים יח.], אישקורציי"ר (לקצר) בלעז כדרך

שהנשים עושות [זבחים יח:].

@ראה נסק

~סלקא

תרדין [ברכות לה: לט. שבת עג: קט: נדרים מט. גיטין סט. שבועות כג. ע"ז כח:]. מיא דסילקא – מים ששלקו בהן תרדין [יומא עו.], תבשיל של תרדין [ברכות לט. שבועות כג.], מרק תרדין [שבת קלד.].

פירמא דסילקא – קניבת תרדין [גיטין סט.].

*סלק הוא תרד לפי כל הפרשנים והחוקרים, אך בשפת היום סלק ותרד הם שני מינים שונים בתכלית.

~סלקוֹנְדִּירִי

נחתומין [ע"ז לט:].

*ראה נחתום

~סלת, סולת, סולתא

קמח סלת – סלת לעוגות, קמח לעמילין של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא [ברא' יח ו]. קמח (סלת) – הוא אבק דק היוצא מן הנפה, והחטיין טחונין בריחים של גריסין ואינן טחונין דקין, והנפה מוציאה הקמח וקולטת פסולת (הרש"ש גורס סולת) ומחזיר מה שבנפה לריחים. סובין – שהמכתשת מוציאה כשלותתין חטיין לסולת (ו)כותשין אותן במכתשת. מורסין – הן סובין היוצאין באחרונה [כתובות קיב.], טוחנים בריחיים של גרוסות... עם אותם גריסין של חטים שנשארו בנפה דק ומוציאין מהן סולת נקיה [אבות ה טו]. סולת – עדיף מקמח [ב"מ פז.]. המן היה משתנה לכל הטעמים, לסולת ודבש ושמן... [יחז' טז יג, עיי"ש]. סלת היא הראשונה שבמנחות... אין סלת אלא מן החטיין, שנאמר (שמות כט ב) סלת חטים [ויקרא כ א]. סלת צפה על פני נפה – מרוב שומנה מדבקת בדופני נפה... [סוטה מח:]. סולתא – סולת [הוריות י.].

מאכילין אותו (את הכהן הגדול) – ערב יום הכיפורים שחרית סלתות (צ"ע היא הכוונה למין מאכל סלת או לדג הסלתנית) וביצים כדי למסמס אכילה שבמעיו לשלשלו... הסלתות וביצים מרבים את הזרע [יומא יח.].

*סולת הוא קמח מובחר דק ומנופה וכך משתמע מהפירוש לאבות וב"מ, אך לפי הפירוש בכתובות משמע להפך, שהקמח דק מן הסולת. הרד"ק בשרשים על המשנה באבות ה טו כותב : סולת הוא הקמח שטחון טחינה גסה, והברטורה מפרש

שבמעים [נדה ל.]. סמא – סם המות [ע"ז כו.]. סמא – סם המחבר בשר חתוכה ומן העשבים הוא [ב"מ קז:].

*הגדרה זו שייכת לערך סמתרא, עיין שם בהערה.

#ג. לא תשתי סמא – לא תלמד לשתות סמים מפני שתקבע להון ווסת (כלומר רגילות) ויהא לבך שואלך (לעוד) ותפזר מעות. ל"א לא תהא רגיל לשתות סממנים... [פסחים קיג. ברשב"ם].

@עיין בבעל הטורים לבראשית כד לג ד"ה ויושם ועיין בערוך ערך סם א. +מ"מ: שמות ל לד, שבת נג ע"ב ד"ה גזירה, פסחים קיג ע"א ד"ה לא תשתי, ב"ב נח ע"ב ד"ה תמן. ראה בית גזיו, נשא ג

~סמא (ב)

אורפימינ"ט (צבע צהוב העשוי מזרניך גפרי) [שבת קד: גיטין יט.]. זרניך בלשון קודש, אורפימינ"ט בלעז [מגילה יח:].

~סמא (ג)

המסמא את עינו – מראה את עצמו כאלו עינו סמויה [כתובות סח.]. סמי עיניה – השחת צורתו [ר"ה כד:]. עבד לנגדא סמותא – לעז המושכת מנקר עיניה [ב"ק נב.].

*+מ"מ: איוב ו ז, מעילה כ ע"ב ד"ה אלא אמר

~סמאל

שר של עשו [סוכה כט.]. שר של אדום [סוטה י.]. שרו של רומי [מכות יב. בהיפוך, עיי"ש ובר"ה חמוץ].

~סמבטיון

נהר אחד של אבנים, ובכל ימות השבת שוטף והולך וביום השבת שוקט ונח [סנה' סה:].

*עיין במדבר קדמות לחיד"א ערך סמבטיון המביא את הרמב"ן בדברים לב כו, שהוא נהר גזון על משקל אוזביון ושם כותב הרמב"ן וקורין אותו סמבטיון מפני שביתו בשבת, כי יום השבת בלשון ההוא סבט... בספר ארחות רבינו (הגר"י קניבסקי) ח"ג עמ' קכו מובא שהגר"ק שאל את אביו (הסטייפלר) היום שהתחברה מאד מפותחת... ומגיעים לכל מקום בעולם... מדוע לא שומעים שראו את נהר הסמבטיון? ואמר לי מו"ר... שמסתירים אותו מן השמים... נקרא ג"כ סבטיון וסנבטיון. עיי"ש. +מ"מ: ישע' כז יג. ראה נהר גזון

~סמגור נבו

*אחד משרי נבוכדנאצר (ירמ' לט ג).

~סמדר

כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים, כל ענבה לעצמה קרויה סמדר [שה"ש ב יג], שהענבים דקים [שם ב טו], כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר... [שם ז יג], ענבים כיון שנפל הפרח

שלאחר שמוציאים הסובין והמורסן מן הקמח הנוטח ונשאר הקמח הדק עם הסולת הגס והוא החשוב, מעבירין אותו בנפה דקה מאוד ויורד ממנה כל אותו הקמח הדק, שהוא כעין עפרורית לבנה, ונשאר הסולת הגס החשוב (עיין בתפארת ישראל). יוצא שלפי הרד"ק, הרע"ב ורש"י בכתובות שסולת הוא הגס, ולפי רוב שאר המפרשים הסולת הוא הקמח הדק. כדי לישב סתירה זו יתכן שיש להבדיל בין קמח לחוד לבין סלת לחוד ובין מה שנקרא "קמח סלת". במדרש זוטא (שה"ש מהדורת בובר) נאמר: הקב"ה סלת (כלומר בירר) את הנביאים מתוך התורה. עיין בערוך ערך קב א, וכן בשו"ת איתן אריה סימן ע"ח. בספר שיחת חולין של תלמידי חכמים פ"א מובא: שמעתי בשם איש אחד שאמר שנכון שלא להרבות מאכלים יקרים בשביל האורח, רק יתן לו מה שהוא (הבה"ב) אוכל ובוה לא יהיה לו טורח לקבל אורחים בכל עת, ולפי דעתי יפה אמר וגם מיושב בזה קושיות כל המפרשים שהקשו על מה שנאמר בגמרא ב"מ פז ע"א הוא אמר קמח והיא אמרה סולת, מלמד שאשה עיניה צרה באורחים. והקשו אדרבה כיון שאמרה סולת, הלא סולת יותר טוב מקמח ומדוע עיניה צרה באורחים? ולפי הנ"ל אתי שפיר... עיי"ש. אך צ"ע שכן בגמרא לא נאמר "הוא אמר קמח והיא אמרה סולת" כדברי השיחת חולין, אלא נאמר "כתיב קמח וכתיב סלת", א"ר יצחק מכאן... ורש"י מפרש סולת - עדיף מקמח, מכאן שהאשה עיניה צרה באורחין, היא אמרה קמח והוא סולת. אכן הפרדס יוסף מביא בשם הרב מליסא שיש נוסח ברש"י ישן: הוא אמר קמח והיא סולת. יוצא שלפי הנוסח בגמרא קשה פשט הכתוב, ולפי הנוסח הישן קשה מדוע עיניה צרה באורחין. וכבר כתבנו בכמה מקומות שאין להסתמך על סיפורים ו"ורטעלאך". +מ"מ: במדבר ה טו ד"ה קמח, יחו' מה כד, מו יד, שה"ש א א, פסחים מ ע"א ד"ה של כפרים, תענית כט ע"ב ד"ה וכן ערב, מו"ק יג ע"ב ד"ה טמאים, מנחות פג ע"ב ד"ה אלפא לסולת, שבת קיז ע"ב תוס' ד"ה הציל פת, פסחים מ ע"א ד"ה של כפרים, מב ע"ב ד"ה טיפולן, מנחות עו ע"ב ד"ה בדקה בגסה, בד"ה רבי שמעון אומר ובד"ה לפי שחטה, וכן בתוס' ד"ה בדקה. ראה אבשונא, איפה א, אלפא, אשישה, גימטריאות, גרש ג, חיוורתא, חויר, כילי, סב, סולתא, סמידא, פת, קיבר, קמח, רסס

~סלתא

*ראה סילתא

~סלתנית

*ראה סולתנית

~סם, סמא, סמים, סממן (א)

#א. כל דבר המועיל לחבירו קרי ליה סם לגביה, ואין סם לשון בושם ולא לשון מרפא, אלא לשון דבר הצריך לתקון חבירו [סנה' מט:]. שבעה סממנים שנויין בנדה (סא:) לענין כתמים: רוק תפל ומי רגלים ונתר ובורית ואהל וקמוניא ואשלג [זבחים צה.]. י"א סממנים – צרי, צפורן, חלבנה, ולבונה, מר, קציעה, שבולת נרד, כרכום הרי ח', קושט, קנמון, קילופה הרי י"א סממנים נאמרו לו למשה... [כריתות ו:].

#ב. סמא דנפצא – סם שמפלת בו ומנפצא כל זרע

שוקיו ועל ארכבותיו ועושה סמיכות של עור לשוקיו [שבת סו.]. קיטע עושה לו סמוכות של עור או של עץ לראשי שוקיו או רגליו התלויין וכשהוא נשען על ידיו ועוקר עצמו נשען גם על רגליו קצת [שם].

*+מ"מ: שבת טו ע"א ד"ה לסמוך. ראה קב, שוק א #ג.סמכא – ראוי לסמוך עליו [גיטין ו.]. בר סמכא – סמכין עליה [פסחים נא.]. שיש לסמוך על דבריו שמדקדק בשמועתו שאינו משכח [קדושין מד.].

*+מ"מ: סנה' יד ע"א ד"ה אלא. #ד.סמוך למנחה – קודם למנחה [שבת ט.], קודם למנחה מעט [פסחים צט.].

#ה.סמך מלך בבל אל ירושלים – היום צר עליה [יחז' כד ב.], התחיל לצור עליה [ר"ה יח.].

@עין בספר עיונים בדברי חז"ל (ארנטריו) עמ' כ', בספר חקר ועיון ח"ב עמ' ל"א. בספר יש סדר למקרא מאת יצחק גוטליב (ירושלים תשס"ט) עמ' 105 יש רשימת מקרי הסמיכות ואין מוקדם ומאוחר במקרא. ראה סעד א

~סמך, סמך, סמך (ב)

עבה [שבת ק: סוכה מח: נזיר נ: חולין קיב.], עב יותר מדאי [ב"ב כ.].

לסמוכיה – להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה עב [פסחים קטז.].

סמכא – עובי [שבת צח. פסחים צד. סוכה נג: חולין נה.]. סומכא דארעא – עובי הארץ עד התהום [סוכה נג.].

*ועביו טפח (שמות כה יז) תרגום וסומכיה פושכא.

~סמכיהו

*בן שמעיה, הבן הבכור של עבד אדם, אחד מהשוערים גבורי החיל של דוד (דה"א כו ז).

~סמל, סמל

צורה [דברים ד טז], סמל הקנאה – צלם הקנאה... וכן ת"י צלם קנאתא דמרגזין [יחז' ח ג].

~סמלון

העול שלהם לא היה פגום כשלנו אלא חלק ונוקבים בו שני נקבים וביניהם כעובי עורף השור ותוחבים בו שתי יתדות והם סימלונים [שבת נט.].

*ראה עול ג

~סמליון

שם חכם [סוטה יג.].

*עין בתוס' ד"ה סמליון שר"ח מפרש י"א שהוא מלאך המוות.

~סמלק

יסמיי"ן קורין לו בלשון ישמעאל, והוא מין עשב שיש

וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר, וקאמר ר' יוסי כיון שבא לכלל סמדר קרוי פרי ואסור משום ערלה [ברכות לו.], משנפלו פרחי הגפן ונראית צורת הענבים היינו סמדר, אישפיני"ר (פיתוח, הפרי) בלעז [פסחים נב.], בעוד הפרי קטן [סוטה יב.], כתום פרח וענביו נראין באשכול כסדרן [גיטין לא.], כשהענבים ניכרים לאחר שנפל הפרח [קדושין נד.], ענבים דקין בהתחלתן לאחר שפרחו מיד... לאחר שפרחו הענבים מיד ולולבין קודם שפרחו [ב"ק נט. מפרש פעמיים באותו עמוד]. כבר חנטו ענבים [מנחות טו.], סמדר גדול מפרח [ערובין כא.]. אישפני"ר (להנץ, להתפתח) בלעז [ברא' מ י, קדושין נד.].

*ראה נץ, פגה, פקס, שלפופי

~סמטא

*ראה סימטא

~סמי

סמי מכאן – הסר מכאן [שבת יד.]. אסמייה – אסיר ברייתא זו מגירסת [ב"מ קיד.]. אסיר משנה זו [ב"מ נח.]. הסר [מנחות כח.].

~סמידא

סולת [ברכות לו: שבת קי: פסחים מב: עד: תענית כד: גיטין נו.]. *ראה קמח

~סמיכה

סמיכת זקנים – לקרות להם רבי [סנה' יג.]. *ישנן כמה סוגי סמיכה. סמיכה להוראה ע"י סמיכת ידי הסומך על הנסמך (במד' כו כג), סמיכה על קרבן לפני הקרבתו, סמיכת זקנים חברי הסנהדרין על ראש פר העלם דבר של ציבור.

~סמך, סמכא (א)

#א.איצר סמוך – נשען בחזקה [ישע' כו ג]. סמוך לכו – נשען ובטוח [תהלים קיב ח]. סמכוני באשיות (שה"ש ב ה) – כלומר צריכני חזוק... [חולין קכד.]. סמך – חיזוק [ישע' סג ה]. תלה [ב"ק צב.]. עלי סמכה חמתך – נשענה ותלה עלי [תהלים פח ח]. זקף [ביצה ג.]. הטה [סוכה יט.]. לקרב [סוכה טז.].

*ביצה כא ע"א ד"ה סמכוני.

#ב.סמיכות הידים – שעושה לידיהו בתים של עור מפני שמכניסם בטיט וסומך עליהם וגורר את רגליו. סמיכת הרגלים – מי שמהלך בידיהו וגורר את רגליו עושה להם סמיכה של עץ או של עור ומכניס לתוכו [יבמות קב.].

סמיכות של קיטע – יש קיטע בשתי רגליו מהלך על

בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו, ושלשה עלין לכל שורה [ברכות מג:].
*ראה דודאים, יסמין

~סממית
*ראה שממית

~סמפון

א. כל דבר המבטל דבר קרוי סמפון שלו, כגון שובר הוי סמפון של שטר [קדושין י:], לשון סמפון הוא בטול, כגון שובר המבטל שטר... ומום באשה או בבהמה שמבטל המקח [כתובות נז:], שובר המבטל שטר, וכל דבר המבטל דבר קרי סמפון... [ב"מ כ:]. שובר [סנה' לא:].

+מ"מ: סנה' לא ע"ב ד"ה סמפון. סנה' לא ע"ב ד"ה סמפון.
ב. סמפונות – קנוקנות קטנות המתפשטות בתוך הריאה [חולין מב:], קנוקנות [שם מז:]. סמפון גדול – אמצעי שבאומה [חולין מה:].

*ראה קנוקנות
ג. סימפונהא – חדרי הזרע (של האתרוג) שהגרעינין בתוכם [סוכה לו:].
@ראה סימפונהא

~סמק, סומק

א. אדום [שבת קלד. ב"מ פג: סנה' קה: חולין מו:].
סומקא דלולבא – דבר אדום הגדל בדקל [גיטין ט:].
סומקא – רו"ש (אדמוני) בלעז [בכורות מה:]. אסמיק – שנקטירו"ד (רווי דם) [פסחים עד: חולין צג: קיב:]. אהינא סומקא – תמרה אדומה [סוכה לה:]. מאי חזית דדמא דידך סומק טפי – מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר משל זה [פסחים כה:], למה יהיה דמך חביב עליך יותר מדם חבירך ישראל [יומא פב:], מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חבירך [סנה' עד:].

ב. סומקי – טחולים [גיטין ט:].
ג. אבשרא סומקא – כחוש [גיטין סז: פעמיים בעמוד].

ד. דיקלא סומקא – תמרים בקטנותן [כתובות עז:].
@עיין בשערי ת"ב לב"מ נח ע"ב לתוס' ד"ה דאזיל סומקא ואתי חיורא. +מ"מ: יבמות קכ ע"ב ד"ה בסומק, נדה כ ע"א ד"ה בקילור. ראה אדימה, אומצא, בהק א, גיחור, גלימא, דמא

~סמקי
מקום [יבמות קכא:].

~סמר

תסמר שערות בשרי – לשון אדם שעמדו שערותיו

מרום פחד, הירצי"ר (לסמר. חסר בדפוס) בלעז [איוב ד טו]. הירצי"ר (להסתמר) בלעז, כמו (איוב ד טו) תסמר שערות בשרי [ירמ' נא כח "סמר" מופיע בפסוק כז, אך הפירוש נמצא בפסוק כח], כמו (איוב ד) תסמר שערות בשרי, כאדם שעמד שערותיו, הירצי"ר בלעז [תהלים קיט קכ:].

מגדל המסומר – תקוע במסמרות בכותל ואינו יכול לנטות [ערובין לד:].
*השמר לך (ברא' כד ו) תרג' אסתמר לך. ראה שאור. סנדל המסומר - ראה סנדל.

~סמרטוט

ומסמרטוטי (נ"א: וממרטומי) כלמי – וממשחקי בגדים בלויים וממורטים ירבו כנים. כנים מתרג' כלמתא [ברכות נא:].
+מ"מ: שבת קמב ע"ב ד"ה מקנחה, זבחים צד ע"א ד"ה היתה. ראה בליתא, כלמי, מרט, סרמיטין

~סמתרא, סמתרי

תחבושת [יבמות קיד:]. סמא – סם המחבר בשר חתוכה, ומן העשבים הוא כדאמר (ב"ב עד:) בהמוכר את הספינה [ב"מ קז:]. סמתרי – עשב שמחבר, כדאמרין בהמקבל (ב"מ קז:) ובחולין (נד.) דעבד ליה סמתרי וחי [ב"ב עד:].

*בה"ר מציין שבגמרא ב"מ קז ע"ב כתוב סמא, אך בכל כתבי היד וגם בערוך הנוסח סמתר, ומן הסתם זו היתה גם גרסת רש"י שכן בב"ב עד ע"ב כתוב סמתרי. את תמרוקיה (אסתר ב ט) תרג' ית סמתר רבותהא. ראה סם א

~סנא
*ראה סנה א

~סנאָה

סנאה (כך מגיה בגליון הש"ס, אך בד"ה סנאב) בן בנימין – משבט בנימין [תענית יב. עיי"ש ד"ה שיום]. סנאה בן בנימין ממשפחת דוד המלך [תענית כו:]. סנאב (צ"ל סנאה) בן בנימין – משפחה היא משבט בנימין שנפל להן גורל לקרבן עצים ב' באב בימי עזרא, ויו"ט היה להם לעולם [ערובין מא. עיי"ש בתוס' ד"ה מבני ובר"ה יט. ד"ה אסורין].
*בעזרא ב לה ונחמיה ז לח נזכר סנאה, מקום בבקעת הירדן.

~סנאב
*ראה סנאה

~סנבוטין

*נזכר בשבת פ"ו מ"א והם סרטים היורדים מהטופת שעל ראש האשה על הצדעים והלחיים, לעניות סרטים צבעוניים

ולעשירות רצועות של כסף וזהב.

~סַנְבֵּלֵט

ומבני יודיע חתן לסנבלט – אחד מבני יודיע חתן לסנבלט צורר היהודים [נחמיה יג כח].

*החורוני, מנהיג השומרונים (נחמיה ב' ג, לה, ו' יד, יג ד). ראה טוביה, נועדיה

~סַנְגוּרִיא

+מ"מ : ירמ' לא יד. ראה סניגור

~סַנְדֵּל

#א.נעל משמע בין סנדל בין מנעל, דמנעל לשון חכמים ונעל לשון תורה... נעל כופלין רצועות על אזניו והוה ליה כשני נעלים זה על גב זה, אבל סנדל אין קושרין וכופלין רצועות על אזניו, שהרי קשה הוא ואין הרצועה דוחקתו, אבל בשפת פיו יש כמו קשר לקצר את פיו [יבמות קב. עיי"ש ד"ה וארקתא]. נהפך סנדלו – שיש לו שתי פיות ויכול לנועלו משני צדדין, אבל ניכר מי הוא לפנים ומי לאחור וכשנועלו זה הפוך נראה הנכנס כאלו הוא יוצא וניכר מקומו בקרקע [שבת ס].

סנדל המסוליים (נ"א המסוליים) – הנפחת, שאין לו עקב, שול"א (סוליה, בדפוס שונצינו של"ן – עקב). ל"א על שם מקומו נקרא מסוליים [יבמות קג:]. הנפחת, כדמסיים ואזיל שאין לו עקב, שול"א בלעז [קדושין יד:]. סנדל ע"י הרצועה הוא עומד, שהסנדל פתוח מעל גביו וצדדיו של עץ או של עור שלוק וקשה, והרצועות נקשרות על גב הרגל ומעמידות אותו [שבת קיב. עיי"ש]. סנדל – אינו יכול להדקו ולקשרו יפה ברגלו כמו מנעל [יומא עח:].

סנדל דיבלי – (סנדל) של עשבים [יומא עח:]. סנדל של בהמה – שלא לזיוק בפרסותיה באבנים [שבת נט:].

סנדל המסומר – של עץ הוא ותוחבין מסמרות למעלה לחזק התחתון עם העליון (נ"א העץ עם העור שלמעלה הימנו ויש לו שתי פיות ותוחב רגלו בו) [שבת ס]. היו סנדליהן מסומרין כעין אותם שעושיין לרגלי הסוסים ראשיהן עבים [שם]. סנדל של עץ מצופה עור ומסמרות קבועין בו [ביצה יד:].

סנדל הנוטה – שתחתון שלו אינו שוה, שעב מצד זה ודק מצד זה, וכשדורס נוטה לצד הדק וצריך להגביהו שיהא שוה לצד שכנגדו [שבת ס]. קיבול שייך בסנדל [יבמות קב:].

סנדל המוסגר – שפרחה בו הצרעת [יבמות קג:].

*ראה אושכף, און א, נעל, ערקתא, פרימח, פרס #ב.דג יש בים ושמו סנדל [ברכות ס. כתובות לט.

נדה כה:].

#ג.ולד שאין לו צורת פנים... [יבמות יב: בכורות מו:]. ולד הוא אלא שנפחתה צורתו [כריתות ז:], אין צורת פניו ניכרת, שאין סנדל בלא ולד אחר ומתוך דוחק חברו הוא נמעך [נדה כג:], כשמתעברת תאומים פעמים שאחד דוחק את חברו ופוחת את צורתו, כדאמרינן במכילתין אין סנדל שאין עמו ולד. [שם מה. יבמות יב: ק:]. שלא יהא סנדל – שלא תתעבר אשתו ולד אחר ויהיה פוחת צורתו של ראשון ודומה לדג של ים ששמו סנדל. הכי אמרינן במס' נדה (כה:): סנדל דומה לסנדל של ים ומתחלתו ולד היה אלא שנרצף [ברכות ס:]. שמא יעשה עוברת סנדל – שאם תתעבר עובר שני פוחת השני את צורת הראשון ודומה לסנדל שהוא דג שבים [כתובות לט:].

*עיי' בערוך ערך רצם.

~סַנְדֵּלְבֹּן

סנדלבונין (כך הד"ה ברש"י) – שם אבן טובה [סנה' נט:].

*ראמות וגביש (איוב כח יח) תרג' סנדלכון ובירוצים (ויתכן שנתחלף כ"ף בב"ת).. +מ"מ : יחז' א טו

~סַנְדֵּלְפֹּן

(מין מלאך) העומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות [יחז' א טו, עיי"ש ובחגיגה יג. בגמרא].

~סָנָה (א)

#א.קנים וסנאים – מעשה תקרה כעין מחצלת [ב"מ קיז:].

#ב.סנאים – מין קוצים [ישע' לד יג]. פירא דאסנא (פרי הסנה) – בוטונ"ש (פירות ורד הבר. בדפוס בטעות בוטנים, עיי' בא"ה) [ע"ז כח:].

@+מ"מ : ש"א יד ד, פסחים ד ע"א ד"ה אכף. ראה אסינתא, אסנא, אקוקיא בהערה, בטנים, הגא, ורדינא, סיסנא, סירה, קשיתא

~סָנָה (ב)

שן הסלע (צוק הסלע הדרומי בין גבע למכמש) – שם האחד בוצץ ושם השני סנה [ש"א יד ד].

~סַנְהֶדְרִין, סַנְהֶדְרָאוֹת

יושבים בשער בית לחם [ש"ב כג טו]. תופשי תורה [ירמ' ב ח, בהיפוך].

סנהדריות – שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של עשרים ושלשה בכל עיר ועיר, כדכתיב (דברים טז יח) תתן לך בכל שעריך, וצריכין בית דין הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבם [סנה' ב. עיי"ש מב: ד"ה דאי].

~סנורתא

*ראה סנורתא

~סנחריב

(הוא) מלך ירב [הושע יו בהיפוך, עיין מ"ב יח יג].
שמעיה ואבטליון יצאו מבני בניו של סנחריב [סנה]
צו. עיי"ש ד"ה כי הא].
*מלך אשור, בנו של סרגון ואביו של אסרחדון. ראה אסנפר

~סנטר (א)

מקום חבור שני הלחיים יחד – ויקרא יט כז, מכות
כא, סנטר לועזין מינטו"ן [מכות כ], סנטר שקורין
מינטו"ן [נדה כג]. הלחיים מחוברין שם והעצם קצר
מלמטה שקורין מינטו"ן בלעז [שבועות ג]. מינטו"ן
בלעז [ברכות כד].
*עיין בערוך ערך סנטר ב. ראה גבה א, זקן ב, פאה ב, צדע

~סנטר (ב)

מפרש בב"ב (סח). בר מחווינא, זקן הממונה להיות
בקי בנחלת גבול שדה כל איש ואיש [גיטין פ], מפרש
בב"ב בר מחווינא, שידע מיצרי השדות וגבוליהן,
עד כאן של פלוני, מכאן ואילך של פלוני, ובידו
לרבות לאחד ולמעט לאחר... [סנה צח]. ר"ח פירש
סנטר הוא שומר העיר, לשון (שה"ש א ו) נוטרה את
הכרמים... סנטר היינו בר מחווינא... סנטר היינו
באגי [רשב"ם בב"ב סח. וכן ע"ב עיי"ש].
*ראה אנקולמוס, באגי, בר מחווינא, גבאי

~סניא

א.סניא דיבי – קרישטני"א בודי"ל (מעי עיוור),
לשון מורי, והוא עשוי ככיס וסתום בראשו, וכך
מצאתי באל"ף בי"ת של רבי מכיר בודי"ל שצילי"ר,
ולשון סניא דיבי לפי שהוא מקום מאוס וכחוש ואפילו
לזאבים... לישנא אחרינא שמעתי מן הפנצ"א (בטן).
עיין בא"ה) עצמה הוא מקום שמנקבים שם הטבחים
הכרס ומוציאין הפרש מקום שהשנאוי זב, והראשון
נראה [חולין נ: עיי"ש ד"ה כולהו שייכן בדברה].
קרישטני"א בודי"ל קורין לו [שם נח].
ב.סניא מכוער ושנאוי [קדושין ע]. סנו שומעניה –
שיוצאין עליו שמועות רעות [מו"ק יז. עיי"ש ד"ה ואם
לא].

סניות – משום סניות מילתא – מרוע לב ולא משום
עין יפה [נדרים סב].

*כך מפרש גם הר"ן. הרא"ש מפרש: דבר שנאוי וגנאי היה לו אם
לא יאמר להם שיאכלו, ולא מנדיבות לב אמר כן. ראה שנת

~סניגור

סנהדרין ההורגת פעם אחת בשבוע (של שמיטה)
נקראת חבלנית [סנה' מב]. אין דנין דיני נפשות אפילו
בסנה' קטנה שבכל עיר, אלא בזמן שהיתה סנהדרין
גדולה בישיבתה ובמקום המיוחד לה והוא לשכת
הגזית [ע"ז ח].

שרך – זה סנהדרין שיושבת בטיבורה של א"י. אגן
הסהר – שעשוין כחצי לבנה עגולה בשורת ישיבתן
כדי שיהיו כולן רואין זה את זה [סוטה מה. עפ"י
שה"ש ז ג, סנה' לו: עיי"ש].

*סנהדרין מקורו ביוונית ופירושו מקום וועד היועצים. +מ"מ:
שמות כא א, דברים כא ב, ר"ה לא ע"א ד"ה ומיבנה. ראה בניהו,
ירח, עדה א, עיר א

~סנאיה

*שם משפחה מבנימין, משפחתו של יהודה שר העיר (נחמיה יא
ט, דה"א ט ז).

~סנורתא

כובע עור תחת כובע המתכת [שבת סב].
*בגמרא נאמר "קסדא - אמר רב סנורתא". עיין בערוך ערך
קסד.

~סנוותא

שם מקום [שבת יז].

~סנונית

ארונדיל"א – ירמ' ח ז, שבת עז: – נכנסת תחת כנפי
הנשר ומעכבו מפרישת כנפיו, חולין סב. עיי"ש
בתוס' ד"ה מפני.

*בירמיה ח ז נאמר בפסוק: גם חסידה בשמים ידעה מועדיה
ותר וסוס (קרי וסוס) ועגור... ובת"י: אף חוריתא (חסידה)
בשמיא ידעא זמנא ושפנינא (תר) וכורכיא (סוס) וסנוניתא
(עגור), בה"ר מעיר שלפי התרגום סנונית זה עגור, ואילו לפי
רש"י סיס זה עגור וצ"ע. ראה דרור, זרזיר, כרוכיא, סוס א, עגור,
תר

~סנוקרת

אוכף של חמור שהכה בו [ב"ק כז].
*בה"ר מעיר שהכוונה למכת האוכף ולא לאוכף עצמו. לפי ר"ח
הכוונה להכאה באגרוף תחת הלחי, וכך משמע בערוך.

~סנורים

מכת עורון [ברא' יט יא]. חולי של שממון, רואה ואינו
יודע מה הוא רואה [מ"ב ו יח]. סנורים (ברא' יט יא)
מתרגמינן שברירי שמש הנוקבת בכח דרך נקב
העבים קטנים, הנותן עיניו כנגד הנקב קשים לו
הסנורים יותר מן המסתכל בחמה שבאור [יומא כח].
*ראה שברירי, שמש

*עיין בספר אמרות טהורות עמ' שט"ו המציין לר"ן בשבת סו ע"ב, ד"ה יוצאין באבן תקומה, ונראה שמתכוין לסנפירטון שהוא הספיר.

~סנק

כגדי מסנקן – כגדי עייף. סינוק לשון עייפות, ודומה לוגד גדי וסינוק לא, בגמרא דשבת בפרק במה אשה יוצאה (סז:), התגבר מזלי ואל תהי עייף [פסחים ג:]. וסינוק לא – עייף אל תהי [שבת סז:].
*ראה אובצנא, גד, גדא, גהר, עיף, עלף, תלה

~סנקתדרין

+מ"מ : דברים ג כד

~סס

מין תולעת [ישע' נא ח], תולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס, כמו (לקמן נא ח) וכצמר יאכלם סס [– ישע' י יח].
*אין לו דמיון במקרא. ראה אבוק, יניבא, מסוס, נוסס, ססמגור, עש, תולעת

~ססגונא

*בגמרא שבת כח ע"א נאמר "ססגונא - ששש בגוונין הרבה" (ועיין בתוס' קדושין מו ע"א ד"ה אמר רב). ראה תחש, תלא אילן

~ססמגור

שם תולעת [יומא ט: ד"ה אמר עולא ססמגור].
*יש סוברים שסס וססמגור זו אותה תולעת. אך בגמרא נאמר: מאי ארז? אמר עולא ססמגור. מאי ססמגור? אמר רבי אבא בת קול. לכן יש סוברים שזה מין עץ הדומה לארז הגדל במקומות לחים ואינו ראוי לבניה. ראה סס

~ססמי

*איש מיהודה, בן אלעשה ואבי שלום מצאצאי ירחע (דה"א ב מ).

~סעד

#א.אכל [מ"א יג ז]. כל מושב סעודה קרוי הסבה [ש"א טז יא]. כל מסיבת סעודה בהטייה הוא [עמוס ב ח]. אין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא [שבת כה:].

+מ"מ : ש"א ב כט.

#ב.סועד – סומך... ומשום רבינו יעקב שמעתי סוער תרגומו של פוקד, כלומר מבקר, כמו (ש"א יז יח) ואת אחיך תפקד לשלום, ומתרג' ואת אחיך תסער לשלום. ולהך לישנא גרסינן : אל תקרי יסעדנו אלא יסערנו [שבת יב: ראה סער], עזר [ערכין יג:]. סייג וסמך [סנה' יא:].

#ג.במה סעדת? – (לשון) תשמיש [שבת סב:].

אוהב, מליץ יושר (בע"י נוסף : סני תיגרא) [חגיגה יג:]. אין קטיגור נעשה סניגור [ויקרא טז ד, במד' יט ג, יחז' י א, פסחים עז. – ר"ה כו:].

לא יעשה סניגרון לדבריו – אם דן דין ולבו נוקפו לומר שהוא טועה, לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם, שהוא בוש לחזור, אלא לכל צדדים יחזור להוציא דין לאמיתו [שבועות ל:].

*בר"ה כו ע"א מפרש ר"ח : מליץ יושר. +מ"מ : ברא' יח לג, ירמ' לא יד. ראה פרקליט, קטיגור

~סניות

*ראה סניא

~סניף

*ראה סנף

~סנסן, סנסנים

ענף (האשכול הנושא את פרי התמר) [שה"ש ז ט].
*אין לו דמיון במקרא. סנסן הוא השרביט בו משובץ הפרי והוא חלק מן המכבד. +מ"מ : סנה' צג ע"א בגמרא, ב"ב עח ע"ב ד"ה שנקראו. ראה מכבד, תמרה

~סנסנה

*עיר בדרום יהודה (יהושע טו לא).

~סנף, סניף

וסנפו בין המומין – חברו, כמו (תענית כה). סניפין עשאוים [ב"מ פ:].

סניף לעשרה – חבר לזמון בעשרה [ברא' מז: ברכות מז:]. סניפי יריכי לבר – ראשי ההוצים יסב לצד שדה חבירו... יסנפנו מבחוח [ב"ב ד:].

סניפין – כסניף שמצניפין (מחברים) לקורה גדולה, סניף"ף בלעז [הוריות יג:]. שקורין פורקי"ש (קלשונים) העומדים בקרקע ארוכות וגבוהות [מנחות צד:].
*במוסף הערוך מפרש בל"י חבר ודבוק. ראה לבד, מנקיות

~סנפיר

סנפירין אלו כנפים ששט בהם [ויקרא יא ט], שפורח בהן [תענית כד:]. כנפים ששט בהן על פני המים [חולין סו. נדה נא: עיי"ש], כנפים שפורח בהן [שם]. חדודים ומחתכין כחרסין ובהן (הדג) בוקע את המים בחודן שלא יעכבוהו בפריחתו [חולין סז:].
*+מ"מ : ערובין כח ע"א ד"ה פוטיתא, ב"ק סד ע"ב ד"ה ה"ג דתנא. ראה חילק, ציץ א, שיצא

~סנפרינון

(ממנו היה עשוי המטה והוא) מין דבר חזק... והצור נבקע מפניו [שמות יז ו, עיי"ש לד א].

סְעָפִים – מחשבות [מ"א יח כא – תהלים קיט קיג].
*לפי אבן ג'נאח סעפים הוא כמו סעיפים וסעפות, כלומר
ענפים.

~סער (א)

סועד (בערוך ערך סר ב' גורס סר) את החולה – סומך
בתשות כחו. ומשום רבינו יעקב: סוער, תרגומו של
פוקד, כלומר מבקר, כמו (ש"א יז יח) ואת אחיך
תפקוד לשלום, ומתרג' ואת אחיך תסער לשלום, ולהך
לישנא גרסינן אל תקרי יסעדנו אלא יסערנו [שבת
יב:].

*מ"מ: ב"ב עג ע"ב ד"ה תרתי כסא. ראה סור, סעד א

~סער, סְעָרָה (ב)

א.סוערה (בפסוק: סערה) – (לשון) סוער [ישע' נד
יא]. רוח סערה עושה דברו – דבר הרוח סערה עשאתו
[חגיגה יב:]. רוח סערה [מ"ב ב א]. יסוער – אשר
סערה תשאנו [הושע יג ג].

*סערה (ישע' כט ו) ת"י וברוח. +מ"מ: דברים לב ב, חבקוק ג יד,
תהלים קמח ח, יבמות קיד ע"ב ד"ה מפולת, ב"ב עג ע"ב ד"ה
תרתי. ראה זעף ב, משבר, נחשול, סופה, סעה, עלעל, רוח א,
שעיר ב (ב)

ב.ס' לשון שיער... [ב"ב טז].

*עין בגמרא: שמא רוח סערה עברה לפניך...

~ספ (א)

א.ס' כלי [שמות יב כב], סף רעל – כלי תרעלה, כמו
(שמות יב כב) כדם אשר בסף [זכריה יב ב]. ספות –
כלי תשמיש הם, כמו (מ"ב יב יד) ספות כסף [ש"ב יז
כח]. כלים להשתמש, כמו (מ"ב יב י, אסתר ב) שומרי
הסף – [ע"ז לח:]. ספות כסף מזמרים – כלי שיר [מ"ב
יב יד].

*עין בלר"ל על ש"ב יז כח ומ"ב יב י. ראה ספה, ספות

ב.ס' ספים – ת"י קוליא, ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר
הוא, ואומר אני שהן אגנות לקבל בהם דם, כמו
(שמות יב כב) בדם אשר בסף. ויש מפרשים לשון
כדים עפ"י ת"י שתרגם קוליא, כי כן ת"א (ברא' כד
טו) וכדה על שכמה – וקולתא על כתפהא, ולשון זה
נראה, שהסיפים אינם ממין כלי זמר, אלא הם כדים
[ירמ' נב יט]. ספות – כלי של מיני זמר, וכן מזמרות
[מ"א ז נ], כלי שיר [מ"ב יב יד].

*ראה פסנתרין

~ספ, ספא (ב)

א.ס' מזווה [ישע' ו ד, יחז' מ ו], מזוזת הפתח [שם מא
טז]. מזוזות של פתח [מנחות לג]. אסקופת הבית
התחתונה [עמוס ט א]. סף השער – היא מזוזת השער
[יחז' מ ו].

ד.ס' פקודת כל האדם (במד' טז כט) מתרג' וסעודא
[נדרים מ].

ה.ס' סעדו לבכם – בתורה בנביאים ובכתובים מצינו
דפתא סעדא דלכא... [ברא' יח ה].

@ראה מסעד, סער א

~סעה, סועה

רוח סועה (בפסוק: סועה) מסער – רוח חזקה, שהיא
סועה יותר מסער, עוקרת אילנות, כמו (איוב יט י)
ויסע כעץ. ומנחם (מחברת ערך סע) חבר סועה כמו
(שמות יב לז) ויסעו בני ישראל [תהלים נה ט].

*משרש סעה אין לו דמיון במקרא. ראה נסע, סופה, סערה

~סעודה

דרכן היה לישב בסעודה על צידן על גבי המטות...
[אסתר ז ח]. לשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג
ושמחה נקראת על שם היין... [שה"ש א ב, קהלת ב ג].
חיי שעה [ביצה טו: בהיפוך].

*מ"מ: כתובות סד ע"ב ד"ה ר' יוחנן, ד"ה ר' שמעון. ראה יין,
סעד

~סעיף

בסעיף – בנקרת סלע עיטם, וחבירו (ישע' נז ה) סעיפי
הסלעים, (וכן ישע' י לג) מסעף פארה [שופטים טו ח],
סעיפי – נקרת הצורים, וכן (שופטים טו ח) אל סעיף
סלע [ישע' נז ה].

~סעף, סְעָפָה, סעפת (א)

מסעף פארה – יפשח פארותיו... ומסעף הוא לשון
מקצץ ענפים, אישברניי"ר (לקצץ, לגזום) בלעז, כמו
(להלן כז י) וכלה סעפיה, וכן (להלן יז ו) בסעפיה
פריה [ישע' י לג], מפשח סעיפים – [שמות כז ג].
בסעפיה פוריה (ישע' יז ו) לשון ענפים, ומסעף פארה
(שם י) לשון קרצץ ענפי העץ ופארותיו [יחז' כג יז].
סעיף – ענף, וכן (לקמן כז) וכלה סעיפיה, וכן (לעיל י)
מסעף פארה [ישע' יז ו, כז י].

בסעפותיו – בענפיו [יחז' לא ו]. עשה לי גדר בסעפות
(בגמרא בסעיפות), בענפי עצי היער [ביצה לג:].

*רש"י מפרש את תיבת סעפות - ענפי עצי היער, כלומר מפרש
פירוש לפירוש, וזו דרכו לפעמים. ראה סרעף

~סעיף (ב)

סְעָפִים שנאתי – חושבי מחשבות עון, כמו (איוב כ ב)
לכן שְׁעָפִי ישיבוני, (וכן מ"א יח כא) על שתי הסְעָפִים.
כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה, וכשאתה
קורא סְעָפִים נופל הלשון על החושבים אותם [תהלים
קיט קיג]. סעיפי – מחשבותי [איוב כ ב].

סיפא דבבא – מזוזות הפתח [גיטין סח:]. סיפא דביתא – מפתן הבית, דמחובר לקרקע הוא, וכקרקע הוא [ב"ק קד: ב"מ מו:].

*+מ"מ: תהלים פד יא. ראה אספים, מפתן, משקוף, פצים #ב. שומרי הסף – ספי העזרה, הממונים על מפתחות העזרה, שהרי ת"י אמרכליא... [מ"ב יב י], אמרכלים הממונים על כל צרכי הבית ומפתחות העזרה בידם [שם כג ד], אמרכלא, טרישוריי"ר (גזבר) בלעז [ירמ' לה ד], אמרכלין, שמפתחות העזרה מסורות להם [שם נב כד].

*רש"י מפרש כמה וכמה פעמים דבר שנראה פשוט, כיוון שאפשר לטעות שסוף הוא ענין של כלי ומפרש שספי העזרה אלו מזוזות העזרה. *מ"מ: צפניה ב יד ד"ה חורב. ראה אדריכל

~סוף, ספי (ג)

ספי – ובש"ב (כא יח) כתיב את סף אשר בילידי הרפא (ערפה), שהיה אחיו של גלית הפלשתי ואחי ירמיה בנב (סוטה מב: [דה"א כ ד]). *איש פלשתי ענק מילידי הרפה (ש"ב כא יח, דה"א כ ד).

~ספג, ספוג

מקנח [זבחים סד:]. מקנח באצבעו דופני הכלי [מנחות ז:]. מקנח בדופני הכלי [זבחים מ:], מקנח בשולי הכלי או בדופנותיו [שם צג:]. קינח [שבת קמז:], ונסתפג – מתעטף באלונטית של בגד לספוג מים שעל בשרו. ונסתפג – ומתקנח [יומא לא:].

ספוג – ספונז"א בלעז [אבות ה טו]. ספוגין של צמר – צמר מנופץ [שבת קכט:].

ספוג – מטפחות הספוג (במשנה: הספג) – שמגביח בהן עצמן כשיוצאין מבית המרחץ [מו"ק יח:]. *עיי' בערוך ערך ספוג ובפ"א פ"ה י"ח. ראה מטפחת

~ספד

טיפח [ישע' לב יב]. הך כף אל כף [יחז' כא יט בהיפוך].

הספד של רבים – של ת"ח שמת שצריכין להתאסף ולהספידו... [מגילה כח:].

*+מ"מ: זכריה יב יא, קהלת יב ו ד"ה וסבב, מגילה ג ע"א ד"ה אלמלא. ראה מספד, ענה (ט), ערער ב

~ספה

#א. תספה – תכלה [ישע' ז כ, עיי"ש ד"ה הזקן], וגם (את) הזקן תספה [ישע' ז כ, בד"ה חסר תיבת "את"] – לשון כלוי [סנה' צו:]. ספתא – כלתא [דניאל ד ל]. תוסף רוחם – לשון כליון, כמו (לעיל עג) ספו תמו [תהלים קד כט]. ספתה – פיניד"א (גמורה) בלעז [ירמ' יב ד]. תספה – תהיה כלה, עד תום כל הדור (דברים ב

יד) מתורגם עד דסף כל דרא [בראשית יט טו]. לספותה – לכלותה, כדמרג' (דברים ב יד) עד תם... [תהלים מ טו]. ויש נספה בלא משפט – ויש כלים מן העולם בשביל לא משפט, שאינם נוהגין כשורה (י"ת ואית גברא מתנגד בלא דינא) [משלי יג כג], יש כלה ואין עוון בידו [חגיגה ד:]. לא יסוף (מזרעם) – תרגום של לא יתום, דמתרגם (במד' לב יג) עד תום – עד דסף. וא"א לומר להיות מגזרת (ברא' יט יז) פן תספה, ומגזרת (ש"א כז א) עתה אספה יום אחד, שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרעם [אסתר ט כח].

*בה"ר מציין שמה שנראה כסתירה ברש"י אינו אלא שבא לציין שיסוף ויספה אינם בני גזרה אחת, אבל משמעותם שווה. ראה תמם

#ב. לספות – כמו (ישע' כט א) ספו שנה על שנה, (וכן ירמ' ז כא) עולותיכם ספו, לשון תוספת [במד' לב יד], אוסיף [דברים כט יח, עיי"ש]. עולותיכם ספו על זבחיכם – טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם [ירמ' ז כא]. למען ספות – לחבור, כמו ספו... [סנה' עו: – דברים כט]. אספה עלימו רעות – אחביר רעה על רעה, לשון ספו שנה על שנה, ספות הרוה, עולותיכם ספו על זבחיכם. ד"א אספה – אכלה, כמו פן תספה [דברים לב כג]. נספה – לשון (דבר' כט יח) ספות הרוה, (וכן ישע' כט א) ספו שנה על שנה, (וכן ירמ' ז כא) ספו על זבחיכם, אקוילי"ד (נקלט) בלעז [ישע' יג טו]. נוספות – אוסיף... והוא לשון ספו שנה על שנה, ספות הרוה. וי"ת כנישת משיריין, מחנות הנאספות יחד [ישע' טו ט].

#ג. ספי – תוחב לתוך פיו [שבת קנה:], הלעיט, נתן לאכול [פסחים ג:], האכיל [ב"מ סח:]. ספי ליה כתורא – הלעיטוהו תורה כשור שאתה מלעיטו ואובסו מאכל [כתובות ג], האכילהו והשקהו תורה בעל כרחו, כשור שנותנין עליו עול על צוארו [ב"ב כא:].

*ראה ספי, ספת

~ספוג

*ראה ספג

~ספון

*ראה ספן ב, צפון, שפון

~ספונא

רב החובל [בכורות ח:]. ספונאי – יורדי הים באניות [ב"מ פד:]. יורדי הים [נדרים ג:]. *ראה חובל, ספן א, קברניט

~ספוניות

*ראה ספוניות

~ספוקא

מיא דסיפוקא – סובין גסים וקמח מעורב בהן [גיטין נז:].
*עיין בערוך ערך ספסח

~ספור

*ראה סיפור, שנינה

~ספות

*ראה סף, ספה, ספת

~ספח

אסף [ש"א ב לו, שבועות ו: סוטה ה:]. ונספחו – ונוספו, וכן (ש"א ב לו) ספחני נא, וכן (ש"א כו יט) מהסתפח בנחלת ה' [ישע' יד א]. יסופחו – היו נאספים [איוב ל ז]. ספחתי – טפיל, כמו ספחני נא אל אחת [שבת ב:]. המספחות – כמו ספחני נא [יחז' יג יח].
*מ"מ: חבוק ב טו, יבמות מז ע"ב ד"ה דאמר מר. ראה מספח, מספחת, ספית, שפח

~ספחת

שם נגע, ולבן מן (השאת) [ויקרא יג ב].
*ספחת זה לשון טפל, כלומר היא תולדה של צרעת עור הבשר, יש ספחת לבנה כסיד ההיכל והיא תולדה של בהרת, ויש שהיא כקרום ביצה והיא תולשה של השאת. ראה בהרת, צרעת, שאת

~ספי

ליקוט [ב"מ קיד:].
*ראה סף ג, ספה (ג)

~ספיח, ספיחים

ספיח קצירך – לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר, הוא קרוי ספיח [ויקרא כה ה]. ספיחי כרוב – עלים היוצאין מקלח הכרוב [פסחים נא:]. צמחים [מ"ב יט כט].

*ספיח הוא כל צמח שמוציאה האדמה בשנה השביעית בין אם הזרע נפל בשנה הששית וצמח בשביעית, או אם חזר וגדל מן העיקר שנקצר וחזר וצמח, מן התורה מותרים באכילה ומדברי סופרים אסורים מפני עוברי עבירה. עיין בערוך ערך ספת. ראה סחיש

~ספינה

כל היכא דתניא ספינה, ולא תני עריבה, גדולה היא [שבת ק:]. ספינת הירדן – קטנה, ומיטלטלת מלאה וריקנית, לפי שהנהר קטן [שם פג: עיי"ש קא ע"ב ד"ה בדבר המעמידה]. בור ספינה אלכסנדריה – ספינה גדולה שפורשים בה לים הגדול ומי הים מלוחין ועושין כלי

גדול כמין בור ונותנין לתוכו מים יפים [שבת לה. ערובין יד:]. הגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה, שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה [דה"ב ג ז]. ספינה רוקדת – קוי"ט [סירונת] בלעז, ואין לה שוליים אלא מלמעלה רחבה ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע כזה (כאן בא ציור) וב' ראשיה חדין והולכין וגבוהין למעלה ואין נוגעין במים, ולהכי קרי לה רוקדת, שמרקדת והולכת מהר... אין לה שוליים... עשוין הדפנות בשיפוע [מנחות צד: צו. – דפנות הולכות וזוקפות בשיפוע]. כשהספינה מכבדת צריך להפליגה אל אמצעית הנהר למקום מים עמוקים, שלא תהא גוששת [ב"מ עט:]. בתשרי שהמים חסרים הספינה גוששת אצל שפת הנהר [ב"ק קטז:].

ראש הספינה הוא מקום גבוה של ספינה... והרוח שולטת שם [סוכה כב:].

*ספינה נזכרת ביונה א ה, לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ: דה"ב ג ז ד"ה וקירותיו, שבת יט ע"א ד"ה מפליגין, סוכה ז ע"ב ד"ה בראש, ב"מ קז ע"ב ד"ה מלך, ב"ב קנג ע"ב ד"ה השתא. ראה אוניה, אלפא ג, אנתיק, ארבה, בור א, בורני, בצית, דוגית, זוגא, כפרא, כרך ב, מברא, מכותא, מלח, מעבורת, מפרש, מרצוף, משוט, ספונא, ספינה גוששת - ראה גשש, גשושא, ספן, עברה א, ערבה, צי, קברניט, קלע א, תורן ב

~ספיר, ספירים

כתיב בכסא הכבוד כמראה אבן ספיר, דמות כסא [סוטה יז. מנחות מג: בקיצור, חולין פט ע"א בקיצור].
*בשמות כח יח וכן לט יא נמנית בין אבני החושן. בכלאים פ"א מ"א מובא "הפול והספיר" ובערוך ערך פול מפרש שהוא צמח (ממין הפול) הנקרא בירושלמי פישונא והוא ציצירקלא והרמב"ם מזהה אותו כלולבית הנילוס. בתוס' סוכה נב ע"א ד"ה אם ברזל מובא שסנפירין הוא אבן ספיר. +מ"מ: שמות כד י, ישע' נד יא, יחז' א כו, איוב כו ו, איכה ד ז. ראה סנפירון, רקיע

~ספירא

מה שמסתפר משער הסוס ומזנבו [סוכה כ:].

~ספל

ספל אדירים – ששותין בו מים, שהמים נקראים אדירים [שופטים ה כה]. ספלים – לתת בהן מים לרחוץ [ב"ב סז:].

+מ"מ: שמות כט מ ד"ה ונסך. ראה אגן ב, גולה ב, לקנא, משיכלא, משיכלתא

~ספן (א)

פורש לים הגדול לקצווי ארץ [כתובות סא:]. פורשין למקום הסכנה ותמיד הם ברעדה [קדושין סד:]. הספנין רובן חסידים – שפורשין למקום הסכנה ותמיד הם ברעדה [שם פב:]. ספנים – הפורשין לים, רב החובל (של הספינה) נותן עיניו בצפון והכוכב מתהלך לדרום

ורואה בכוכב אחד העומד לימינו או לשמאלו וכל זמן שרואה אותו כוכב לצדו אחר יודע שנהפכה הספינה ומיישרה לדרכה... [הוריות י. עיי"ש].
*ראה אומן א, חובל, מברויא, מלח ד, משוט, ספונא

~ספן (ב)

#א. לשון כסוי, כמו שנאמר (מ"א ו ט) ויספן את הבית (וכן שם ז ג) וספן בארז, ותרגומו ומטלל בכיורי ארזא [דברים לג יט], ספון – טמון [דברים לג כא, עיי"ש], ויספון (בפסוק: ויספן) את הבית – לשון כסות (כסוי) תקרה [מ"א ו ט], הספון האמור למעלה (פסוק ט) הוא (קרוי) תקרת העלייה [מ"א ו י], קירות הספון – קירות העלייה [מ"א ו ט], וספון בארז – בנוי עליה מלמעלה [שם ז ג], ספי הבית (של בית המקדש) היו של אבנים... ולכך קורא גג (מ"א ו טו) קירות הספון, שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה [דה"ב ג ז]. ספונים – מכוסים בנסרי ארזים, כמו (מ"א ו ט) ויספן, (שם ז ג, ירמיה כב יד) וספן, וכן ת"י... [חגי א ד]. ספון בארזים – מסכך את הגג בארזים [ירמ' כב יד]. ספנא – חדר ספון ומתוקן [סנה' קח:].

*ראה גב ב, כיד, ספונא, ספינה, שפון

#ב. ספון [דברים לג כא] – חשוב בלשון ברייתא [מגילה ו].

*במו"ק כח ע"א תוס' ד"ה ספין מפרשים בשם הערוך שספון לשון חשיבות הוא. +מ"מ: ברא' לו א. ראה שפון
#ג. קבר [כתובות עב].

~ספנא

ביצי דספנא מארעא – מתחממת בקרקע ויולדת ביצים ואותן ביצים אין מגדלות אפרוחים. ספנא – קולטת ביצים כשמתעפרת בקרקע... ואינו אלא לשון (דברים לג יט) שפוני טמוני חול [ביצה ז], היא מעצמה מתחממת בארץ ויולדת [חולין נח].

~ספסירא

חרב [סנה' סז:]. אפותיא דספסירא – על רוחב הסיף [סנה' ז].

*בערוך ערך ספסר א מפרש סיף וחרב. דור חרבות שניו (משלי ל יד) תרג' דרי דספסרי אינון כסוי. ראה ספסר

~ספסל

יושבין עליו בבית המדרש [סז:].

*ראה אנגליו, אצטבא, אקרפיתא, בסתוקי, גרר, כסא, כרכב, מוהרק, שרפרף, שרשיפא, תכטקי

~ספסף

תלש קצת בראש השיער [נזיר לט:], חתך ראש השיער כל שהוא, ומשמע ספסף כמו סוף [שם לט: זו נוסחת הריב"ן, וברש"י רק התיבות "כמו סוף"].
*ראה סוף א, צפצף

~ספסר

קונה ומוכר מיד תמיד [ב"מ נא. עיי"ש ד"ה תניא כוותיה]. ספסירא – מי שלוקח בהמה על מנת למכרה לאלתר (נראה שצ"ל: לאחר) [נדרים לא:]. קונה ומוכר בהמות בשוק, ביום שקונה מוכר [ב"מ מב:]. ספסירא – סרסור [ב"מ סג: ע"ז טו].

+מ"מ: ב"מ סג ע"ב. ראה אגרדמס, ספסירא, סרסר, תגר, תוראה

~ספף

(ל)הסתופף – (לשבת) על הסף [תהלים פד יא].
*אין לו דמיון במקרא.

~סִפֶּק (א)

ספק חשכה – כגון בין השמשות [שבת לד].

~סִפֶּק (ב)

במלאות ספקו – כל רצונו [סוטה ט:], כשתמלא סאתו [ערכין טו:]. סיפק בידו – יכול [קדושין ל:]. מסתפק ממנו – נוטל ממנו ואוכל [ביצה כב:]. מאריכו כדי ספקו [סוכה לז:].

מספיקין – ממציאין [סוכה מט:].

*בה"ר מציין שבסוכה מט ד"ה שמא כל הבא לקפוץ מפרש רש"י "ולעשות צדקה וחסד קופץ ומספיקין וממציאין לו אנשים מהוגנים לכד...", ונראה שחסר תיבת כלומר וצ"ל: "ומספיקין, כלומר וממציאין", שכן לעיתים דרכו של רש"י לחבר את הפירוש לערך ע"י ו"ו החיבור, ולעיתים ע"י "כלומר". עיין בערוך ערך ספק ג. ראה שפק

~ספק (ג)

ויספק כפיו – הכה זו על זו [במד' כד י]. לשון רוב דברים והרמת קול, דיבטר"א (יתפלמס. חסר בדפוס) [איוב לד לז, עיי"ש]. מספקין – כף אל כף משום אבל. מטפחין – על הלב [שבת קמח:]. כף אל כף [סוכה מט:]. סופק כפיו – ומאותו קול מזדעזעת הארץ [ברכות נט:].

*ראה זוע

~סִפֶּר (א)

#א. סִפְרוּ – לשון מנין [תהלים מח יג, עזרא א ח]. בינותי בספרים – נסתכלתי בחשבונות [דניאל ט ב], לשון ספירה וחשבון [מגילה יב]. נדי ספרתה – ידעת

מנין המקומות שנודדתי... בספרתך – במנינך...
(כלומר) למנותה. ומנחם חיברו לשון ספר ממש
[תהלים נו ט].

סופר... שוקל (בפסוק: ספר, שקל) – כל דברי חכמה,
שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות. סופר את
המגדלים – הוא דבר מלכות, ממונה על בתי המלכות
כמה הם וכמה מגדלים צריך לעיר מלוכו, וכן (תהלים
מח יג) סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה, כמה מגדלים
היא צריכה. פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר
ועיר, כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים
יותר במס [ישע' לג יח].

*בספר לפשוטו של רש"י מבאר שאת הפסוק בתהלים נו אפשר
להבין ע"י חילוף "ס" ב"ז" – זפר שמובנו חמת מים. כלומר לא
מדובר כאן בספירה אלא. ראה מספר, סופר, ספרה
#ב. אכשהוא מספר – כשהיה מדבר עם אחרים [הוריות
יב]. מדבר. ל"א מסתפר [כריתות ה:]. יספר – ידבר
[איוב לח לז]. יספר – יספרנו, לשון הבאי [ירמ' כג
כח]. מספר סיפור... (ת"י) ית שועית [שופטים ז יג].
#ג. משמש (עם אשתו) [נדרים כ:].

~ספר (ב)

#א. ספר משמע קלף, כדכתיב (ירמ' לו יח) ואני כותב
על הספר בדיו, והדר קרי ליה מגילה, כדכתיב (ירמ'
לו כז) אחרי שרף המלך את המגילה [ערובין טו:]. קלף
[סוכה כד: מגילה יז. סוטה יז: גיטין כא:]. כל הספרים
העשויים בימים הראשונים היו עשויים בגלילה כספר
תורה שלנו [ערובין צז: שבת קטז. בשינוי]. כל
ספריהן עשוין בגליון [ב"ב יג:]. נוח להתקלקל
בטשטוש וקריעה [ב"מ כט:].

#ב. הספר – כל כתיב הקודש, תורה נביאים וכתובים
[שבת יג:]. ספרים – תורה נביאים וכתובים [מגילה ח:
חולין יג:], ספרי תורה [ב"ב יד:]. אף ספר תורה
[מגילה כו:]. נביאים וכתובים [שם כו:]. שאר ספרים –
נביאים וכתובים [שם ט:].

*הסיבה שמפרש פעם כך ופעם כך, הכל לפי הענין שמפרש
אותו. ראה ישר א, מקרא, תורה

#ג. מפרש בסוף מגילת ירושלמי (מובא במסכת
סופרים פ"ו ה"ג) ג' ספרים מצא עזרא, ספר מעונים
ספר זאטוטי ספר האחים, ובטלו דברי האחד וקיימו
דברי השנים, וכן מצאו הרבה ספרי יחוסי' כשנמצא ג'
או ה' בטלו המועט וקיימו המרובים, וכשנמצאו זוגות
כמו (דה"א ח כט, ט לה) ובגבעון ישבו אבי גבעון,
הוצרך לכתוב שתי פעמים, שאין סדר יחוסי' שוה. וכן
(דה"א ט ב) היושבים הראשונים (בפסוק: והיושבים)
מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים,
בכאן ובספרו. ולמה לא כתב שתיהן כאן, אותם
שבעזרא (נחמיה יא ג) ואלה ראשי המדינה וגומר,

ולפי שייחס לשם עד (נחמיה יב א) ואלה הכהנים
הלויים, ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא. ומה ענין
לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות יחד ולאחר
עזרא כי אם אותם שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת
של ובגבעון ישבו וגו'. ועוד אמרו חכמים בספר'
(דה"א ח לה, ט מד) ולאצל ששה בנים, תליסר אלפי
גמלי טעוני מדרשות [דה"א ח כט].

*+מ"מ: ברא' כד ב, דברים לד ה, יהושע כד כו, מ"א כ ו מגילה
לב ע"א ד"ה הגולל ואילך.

ספר אברהם יצחק ויעקב – היינו ספר בראשית
שמעשה אבות כתובים בו [ע"ז כה:].

ספר אברהם – בראשית [ע"ז כה:].

ספרא דאדם הראשון – דור דור וסופריו דור דור
ודורשיו דור דור וחכמיו [ב"ק פו:].

*ראה ספר תולדות אדם.

ספר אפטרטא – %בגיטין ס ע"א נאמר: ספר אפטרטא אסור
למקרי ביה בשבת. מאי טעמא? דלא ניתן ליכתב.

ספר בן סירא – יש בו דברי הבאי [סנה' ק: שם ד"ה
כולי].

*+מ"מ: ערובין סה ע"א ד"ה בצר, ב"ב קמו ע"א ד"ה כתיב, סנה'
ק ע"ב ד"ה דרשינן. ראה בן סירא, הבאי, מקרא

ספר הברית – מבראשית ועד מתן תורה ומצוות
שנצטוו במרה [שמות כד ז, עיי"ש פסוק ד].

*+מ"מ: דה"ב לד ל

ספרי דבי אבידן – ספרים שכתבו להם הגלחים
להתווכח עם ישראל [שבת קטז:].

*ראה בי אבידן, פנקס

ספר דתא – ספר תורה [עזרא ז יב].

ספר ה' – ספר בראשית שהיא ספר ישרים... [ש"ב א
טז]. ספר בראשית [ישע' לד טז].

ספר הזכרונות – דרך המלכים כששנתן נודדת
אומרים לפנייהם משלים ושיחות... [אסתר ו א].

ספרי המירס – %מובא בידים פ"ד מ"ו שאינם מטמאים את
הידים (עיי"ש את הסיבה לכך). ל"א שהם ספרי המשורר היווני
הומירוס ורב האי גאון מבאר שאלה ספרים חיצוניים של חכמת
יוונים. הרא"ש מבאר שזה מין בשם מירוס, כמין חומר בקדושין
כב ע"ב גורס רב סעדיה גאון כמין חומר.

ספרים חיצוניים – %בסנה' ק ע"ב נאמר שהם ספרי המינים
וכן הספרים שנגזזו שלא להכנס במנין כ"ד ספרי המקרא, כגון
ספר בן סירא. +מ"מ: תוס' ברכות יח ע"א ד"ה למחר, פסחים מ
ע"ב ד"ה אבל, ע"ז סה ע"ב ד"ה אבל.

ספרי חכמה – משלי וקהלת [ב"ב יד: בהיפוך].

ספרי חשק – %ענין בשוע או"ח ש"ז ט"ז. ראה חשק

ספר יוחסין – מתניתין דדברי הימים [פסחים סב:].

*+מ"מ: במדבר א יז ד"ה אשר, ב"ב ד ע"א ד"ה אי אינך, יחס

נגזז ספר יחזקאל – שיש בסופו דברים בקרבנות
שסותרין דברי תורה [חגיגה יג:].

ספר יצירה – %+מ"מ: איוב כח כג, כז, שבת קד ע"א ד"ה
אמר ליה, עירובין סג ע"א ד"ה עגלא, סנה' סה ע"ב ד"ה ברא

גברא, מנחות כט ע"ב ד"ה אחת. ראה הלכה
ספר יחזקאל – רבותינו אמרו (מנחות מה). שבקשו
לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה...
[יחז' מה כב].

ספר יצירה – %מ"מ : שבת קד ע"א ד"ה אמר ליה
ספר הישר – ספר בראשית שהוא ספר ישרים, אברהם
יצחק ויעקב... [ש"ב א יח].

ספר כריתות – %ראה כרת ב בהערה
ספרי מינין – (הנינים הם) משרתים לע"ז, וכתבו להם
תורה נביאים, כתובים כתב אשורית ולשון הקודש
[שבת קטז].

ספר מלחמות – ספר תורה [מו"ק כה: עיי"ש]. מלחמה
שע"י ספר – אהבה יש בסופה [קדושין ל: עפ"י
דרוש].

*עיי' בשוע או"ח ש"ז ט"ו. +מ"מ : במד' כא יד
ספר המקנה – שטר המכירה [ירמ' לב יא].

ספרי מירון – %עיי' בערוך ערך מרום.
ספר עזרא – ספר תורה של עזרא... [מו"ק יח:].
ספר עזרה – ספר שכתב משה, ובו קורין בעזרה
פרשת המלך בהקהל, וכהן גדול ביום הכיפורים [ב"ב
יד:].

ספר ערוך – ומצאתי בספר ערוך (ערך גוה)... [שבת
יג: ד"ה האוכל].

*ידוע שרש"י לא ראה את ספר הערוך, אלא זו הוספה מאוחרת.
פרשת ויהי בנסוע הארון – הוא ספר לעצמו ויש בה
פ"ה אותיות [שבת קטז:].

ספרי פתרונות – %מ"מ : יחז' כא יח
ספר קינות – ירמיה כתב ספר קינות, היא המגילה
אשר שרף יהויקים על האח... והיו בה שלש אל"ף
ביתו... [איכה א, א, עיי"ש].

(חזקיה) גנז ספר רפואות – כדי שיבקשו רחמים
[ברכות י:], לפי שלא היה לבם נכנע על חוליים אלא
מתרפאין מיד [פסחים נו:].

*עיי' בספר מגדים חדשים עמ' ס"ט. +מ"מ : שופטים טו טו.
ספר תולדות אדם – ספירת תולדות אדם [ברא' ה א].
ספרך – ספר תולדות אדם שהראת לאדם הראשון
[תהלים קלט טז].

*ראה ספר דאדם הראשון
ספר תורה – פ"ה אותיות זהו שיעור לספר תורה
שנמחק או בלה להיות עומד בקדושתו [שבת קטז:]. ז'
ספרי תורה – נמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים [שבת
קטז. עיי"ש].

@עיי' בספר נתן חכמה לשלמה עמ' ר"כ על הוראת המונח ספר
תורה. ראה בן סירא, מחמד, ספר דתא, ספרא, ספרה, עדות

~ספ"ר (ג)

חוף – כתרגומו ספר, מרק"א בלעז – [ברא' מט יג],

גבול הארץ – [דברים כ ב], סוף גבולם... סוף גבול
ארצם – [יחז' כה ט], מרק"א בלעז (כך הנוסח בע"י
ועיי' בא"ה), עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול
האומות [ערוכין מה:], מרק"א בלעז, כך המבדיל בין
ארץ ישראל לארץ העמים [יבמות מח:], מרק"א בין
ישראל לנכרים [ב"ק פג:], כך המבדיל בין ישראל
לנכרים [ב"ק פג:], כך המבדיל בין ישראל לנכרים,
ובלעז מרק"א [סנה' ב:], בין מחוז נכרים למחוז ישראל
[שם קיא:].

*בברא' י ל נזכר ספר שהוא שם מקום. ראה ארבה א, גבול,
גלילה, חוף

~ספ"ר (ד)

המספר את אנשי העיר בתספורת [ב"מ צז:].
*בבראשית מא יד ת"א ויגלח - וספר. ראה גלב, מספרת,
תספרת

~ספ"ר (א)

ספרייא – מלמדי תינוקות [סוכה לח:], מלמדי
תינוקות, שהם קטנים מן החכמים [סוטה מט:]. סופר
הכותב גיטין ושטרות... ספרא בצירא – מדקדק
בתיבות וכותבן במסורה בחסרון אותיות [ע"ז ט:].
ספרא דוקנא – מדקדק בחשבונות הוא [ע"ז ט:].

*ראה סופר

~ספ"ר, סיפרא, ספרי (ב)

ספרא דבי רב (נקרא ג"כ סיפרא) – (מדרש הלכה
ל)תורת כהנים (ספר ויקרא) [ברכות יח: מז: שבת קלז.
סנה' פו. יומא מא. – ר' יהודה היא], סתם ספרא –
תורת כהנים [ערוכין צו: קדושין נג. סנה' פו. שבועות
יג:]. תנא דבי רב – ברייתא קמייתא ששנויה בתורת
כהנים דמקרי ספרא דבי רב לפי שהיה שגור בבית
המדרש בפי כולם, אבל ברייתא דתנא דבי רבי
ישמעאל לא היתה שגורה אלא בפי תלמידיו [חולין
סו:]. ספרא דבי רב – היינו תורת כהנים, ברייתא של
ספר ויקרא. שאר ספרי דבי רב קרי למדרש של ספר
במדבר מוישלחו מן המחנה עד סוף הספר אלה
הדברים וכו', ומכילתא דהיינו מדרש אלה שמות
מהחדש הזה לכם עד סוף הספר כולוהו אקרי שאר
ספרי דבי רב, והיינו דאמרינן בעלמא (סנה' פו.) סתם
מתניתין רבי מאיר, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי
רבי שמעון, סתם סדר עולם ר' יוסי, סתם תוספתא רבי
נחמיה, וכולן אליבא דר' עקיבא [ב"ב קכד:]. ספרא
בצירא – מדקדק בתיבות וכותבן במסורה [ע"ז ט:].
ספרא דוקנא – מדקדק בחשבונות... [ע"ז י:].

ספרי (מדרש הלכה לבמדבר ודברים) – סתם ספרי
(רבי שמעון תלמיד ר"ע, והם) ספר וידבר (במדבר)

ומשנה תורה (דברים) [סנה' פו.]. שאר ספרי – דלאו תורת כהנים, ספר וידבר ואלה הדברים [יומא עד.]. ספרי של פנים שני – %נזכר בויקרא יט. בספר ברכת אשר מציין לחומש תורת חיים שהכוונה לספרי זוטא לספר במדבר ועיין בקובץ בית ישראל גליונות יב-טו פולמוס ארוך על דבר זהותו של מדרש זה. *ראה ספר ב, פקד (ד)

~ספרד

גלות... ספרד – בני יהודה אשר גלו לספרד, הם ירשו את ערי הנגב... ספרד ת"י אספמיא [עובדיה פסוק כ.]. ספרד היא אספמיא [סדור רש"י סימן א.]. *אין לו דמיון במקרא. ראה צרפת

~ספירה

בספרותך – במניינך... ומנחם חבר לשון ספר ממש [תהלים נו ט.]. *ראה פקד

~ספרים

*עיר שכבש מלך אשור (מ"ב יח לד). בסנה' סג ע"ב מובא הפסוק במ"ב יז לא : והספרים שורפים את בניהם (בגמרא נוסף : ואת בנותיהם) באש לאדרמלך וענמלך אֶלֶה (בגמרא : אלהי) ספרים (הכתיב, והקרי ספרים). ראה חזקיה

~ספרי

*ראה ספרא ב

~ספרקין

פיישול"א (רצועה, עיין בא"ה) [שבת קכ.]. *יש מפרשים לשון מכנסים. עיין בערוך ערך סוורק וערך ספרק

~ספרת, סופרת

*משפחה מעבדי שלמה (נחמיה ז נו, עזרא ב נה).

~ספת

א.א.לא יספות – יטבול [ב"מ פט.].

ב.האכיל [ע"ז נ.].

*בה"ר מציין שהתוספות בד"ה ספת לה צואה חולקים על רש"י שבלשון משנה לא מצינו אכילה בלשון ספייה, ומפרשים שזה לשון טיבול וליכלוך כפירוש בב"מ.

ג.א.לא יספות – לא יתקן להסיר בליטות ועוקצין [שבת קכד.].

@+מ"מ : מעשרות פ"ב מ"ו, פ"ג מ"ט ומשמע חותך חתיכה חתיכה. ראה ספה

~סקאה, סקאי

מין ארבה [דברים כח מב], מין ארבה המשמיע קול, כדכתיב בנבואות (יואל ב ה) על הארבה "כקול

מרכבות"... [דה"א יג ח], מין ארבה, כדמיתרגם (דברים כח מב) הצלצל – סקאה [תענית ו.]. *עיין ב"ק קטז ע"ב תוס' ד"ה יחסנינה. ראה צלצל א

~סקאין

מרצופין, סקאין (כלומר שקין) גדולים של גמי [בכורות כב.]. *ראה מחט

~סקב

והשוורים נסקבין ונשברין (נפצע מחמת חכוך) [ב"מ ל.].

*כך הנוסח בדפוס ויניציאה ואמסטרדם והוא הנכון. בדפוסים שלנו נסחבין, והרש"ש מגיה שצ"ל נסקבין. בע"י הנוסח נתקלים.

יכחישו השוורים ויסקבום (לחץ ופצע) [חולין פד.].

*בה"ר מעיר שבע"י תוקן לפי הפירוש שבגמרא ויסקבום [ויסקבום]. הגר"פ מגיה סקב פירש בערוך לשון חבורה. מקור הערוך הוא בר"ח לב"מ כז ע"ב : ושם יש דמסקב.

כתישא דגמלא (שחוק ופצוע) – לכתישא שעל הגמל שגבו כתוש ומסוקב מחמת משאוי [ב"מ לח.].

מסתקבת תמיד (נפצע מרב לחיצה ושפשוף) [ישע' ל ו]. מסקיב – רידוישיי"ר (להקהות, לפגום את גב החמור באוכף שאינו לפי מדתו) [יבמות קכ: ב"מ כז.]. *ראה דבשת

~סקבא

סקבא דשתא ריגלא – ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה ימות הרגל, שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע דרשה ונושאים ונותנים זה עם זה. רידוישידור"א (קיהיון, פגימות. כלומר נקודת התורפה), כמו (ב"מ כז:) דמסקב להו לחמרייהו [קדושין פא.]. *ראה סרח ב

~סקוניתא

דף של גשר... מין עץ [סנה' סז.].

*ראה גמלא א

~סקורטיא

*מובא בכלים פט"ז מ"ד ובערוך מפרש חלוק של עור שלובשין אותו העבדנין בשעת מלאכתו.

~סקיבס

לווחין של סקיבס – עץ קטן כמין דף שתוקעין בקשת... שעליו מושך החץ [שבת מז.]. *בתוספתא ובירושלמי הגירסא - סטיבס שמשמעו ג"כ מזרן.

~סקיסתן

*ראה סבתה

ב ו].

*אין לו דמיון במקרא. במקרא יש למעלה מעשרים שמות לקוץ : אטד, באשה, ברקנים, גלגל, דרדר, חדק, חוח, חרול, נהללים, נעצוץ, סירים, סלון, סרבים, סרפד, עקרבים, צינים, צנינים, קוץ, קמוש וקמשונים, שכים, שמיר, שית. בגמרא ישנם שמות נוספים.

~סרב (ב)

יסרב – יעשה עצמו כלא רוצה [ברכות לד.]. סרבן – מפציר [– דברים ג כו], מפציר ולשון חכמים הוא, מסרבין בו לישא את בת אחותו בנדרים (סג:), ובשבועות (כג:) היו מסרבין בו שיאכל [סוטה יג:]. סרבנים – לשון יוני, שוטים [– במד' כ י]. מסרבין בו – מפצירין [נדרים כא. שבועות כ.].
*וימאן (ברא' לו לה) ת"א וסריב. +מ"מ: דברים ג כו ד"ה רב לך, ברכות לד ע"א ד"ה ולא יהא, סוטה יג ע"ב ד"ה ד"א רב לך, ב"ב מ ע"א ד"ה אמאן. ראה מאן, סרחב

~סרביטין

טוטפת וסרביטין – מפרש בגמרא, וחשובין הן [שבת נז.].

*בגמרא שבת נז ע"ב נאמר: איזו סרביטין? א"ר אבהו (תכשיטין) המגיעין לה עד לחייה, ורש"י מפרש על ראשה כורכתו ותולה לה על לחייה מכאן ומכאן (ועיין בתוס' ד"ה תניא). בערוך ערך טטפת מפרש כמין שלשלאות של זהב וקבועין בטוטפת ותלויין מצדעיה ועד לחייה ובסופם רמונים של זהב. ראה אפוזיינו, טוטפות

~סרבל (א)

סרבליהון – בגדי מעטפות [דניאל ג כא], סרבלי חתימי – היו עושים חותמות לטליתות שלהן... [שבת נח.], מנטי"ל (גלימה) [שם קא:], גלופקרא שקורין קו"ט (שמלה), והוא של צמר והרבה מים נבלעין בו ומכבידין אותו [ב"מ פא: ע"ז עה:], של צמר, ומעמידין בית הצואר בחוט, כמו שאנו עושים ברצועות [חולין עו:], מנטי"ל בלעז, כגון אותן שלנו שהן עגולים ואין להן אלא ב' כנפים למטה [מנחות מא.]. סרבלא – בגד [ב"ק צט.], סרבלי – טליתות [שבת נח.]. סרבלא – (בגד) עשוי לכבוד ולנוי וכשהוא סורק לשתיו נאה יותר [ב"ק קיט:]. מלבוש לבן [מו"ק כג.]. קו"ט (שמלה, כותונת) בלעז [ערוכין יד: גיטין יד.].

*רש"י משתמש בקו"ט גם לסרבל וגם לגלופקרא, ויתכן שהיה מין בגד עם שימוש כפול והיו מתקנים לו בית צואר. עיין בערוך ערך סרבל. ראה גלופקרא, גלימא, זיגא, חתם, סורק, צריף ב, רדיד, רעלה, שרוול

~סרבל (ב)

מסורבל – שמן ועב, פילטרי"ן (מרופד) בלעז [שבת קלז:], מלובש בבשר [מגילה יא.], בעל בשר, לשון

~סקיפס

מי שגובה ראשו חסר מאחוריו, שנראה כמי שניטלה ממנו חתיכה [בכורות מג:].
*לשון הגמרא: שקיפס מאחוריו, כדאמרי אינשי שקיל פיסא.

~סקיפסטאות

*ראה סך

~סקל, סקילה

ויסקלהו – הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים, כמו (להלן סב י) סקלו מאבן [ישע' ה ב], סקלתים – נקיתים מפושעי הדור (שם ה ז ד"ה כי כרם), מפנה אבנים מכרמו... [סוכה מט.]. סקלו מאבן – השליכו אבני מכשול לצדדין, סקלו אישפידרי"ן בלעז [ישע' סב י], הסירו אבניה [שמות כז ג – ישע' סב.]. לסקל – להשליך אבנים לחוץ [סוכה מד:], להוציא אבנים מן הכרם [מו"ק ג], לפנות אבנים [ב"ק נ.]. מסקל – משליך אבנים מן הפרדס [מנחות פה: בע"י – מפנה אבנים מן השדה].

רבותינו אמרו (סנה' מה:) כל הנסקלין נתלין, שנאמר (דברים כא כג) כי קללת אלהים תלוי, והמברך ה' בסקילה [דברים כא כב]. סקילה – היא מיתה חמורה מכולן [יבמות ד.]. נערה המאורסה – היא בסקילה, וכל הנסקלין נתלין [ב"מ פג:].

*יש הסוברים שסקל ועזק עניינם פינוי הכרם ממה שאין צריך להיות בו. עיין בערוך ערך סקל ב. ראה עזק א

~סקר

ומשקרות עינים – לשון הבטה. ד"א צובעות עיניהן בסיקרא ובכחול [ישע' ג טז]. סיקור – לשון הבטה [שבת סב:].

*בשבת סב ע"ב נאמר: ומסקרות עינים – דהוה מלאן כוחלא לעיניהו ומרמזן.

~סקרא

*ראה סיקרא

~סר

סר וזעף – (ת"י) נסים ודוי, רוחו סרה [מ"א כ מג, עיי"ש כא ד, ה].

*ראה סור

~סָרָב (א)

סרבים – לשון מרדות, כלומר סרבנים. ודונש פתר אותו לשון קוצים, ועשרים שמות להם (לקוצים) [יחז'

סריגין – שהיה אוכף וסרגא נתונין על הפרדות [ב"ב עג].
 #ה.קשר [סנה' כ:]. קליעה [– חולין קכה:].
 *ראה אבזם, קרדום

~סרגון

*מלך אשור, אביו של סנחריב (ישע' כ א, סנה' צד ע"א בגמרא).

~סרגל, סרגלא

*ראה כן א בהערה, קיסם

~סרד

*מבני זבולון שירדו למצרים עם יעקב (ברא' מו יד, במד' כו כו).
 ראה סרידה

~סרדיוט

שוטר [– יומא יא]. שנמסר לסרדיוט – להוליכו לפני
 השופט [שבת לב].
 *בערוך מפרש שרים ממונים לעשות דין מהדיטות. +מ"מ :
 ברכות נו ע"א ד"ה הנתפש. ראה גזיריפטי, נצב ב, פרדשכא,
 קולר, קומנטריסין, קסדור

~סרדן

*ראה קלע א

~סרה

*יש חפיפה בין הערכים סור, סרה, סרר ותמצאם בערך סור.

~סרהב

#א.הפציר [ב"ק כת. לב: חולין צד].
 #ב.מהר [ברכות מז]. מהר לעמוד [שם שבת י]. אל
 יסרהב אדם בחברו – לשון בהלה ומהירות, כלומר
 צריך למהר ולילך [חולין ז:].
 *וימהרו (משלי א טז) תרגום ומסרהבין, רגלים ממהרות (שם ו
 ח) תרגום רגלין דמסתרבהין, מהר (אסתר ו י) תרג' שני - סרהב.
 ראה סרב

~סרוח

*ראה סרח

~סרונכי

אסכרה, והיא בגרון. בו"ן (בדפוס נשמט) מלנ"ט
 [כתובות ל:], בומלנ"ט (צ"ל בו"ן מלנ"ט. עיין בא"ה)
 והוא חולי בגרונו [סוטה ח:]. חולי ששמו
 אישטרנגילון (דלקת השקדים), הוא בו"ן מלנ"ט
 (פצע חמור) [יומא פד].
 *עיין בערוך ערך סרנך. ראה אסכרה, חנכי

עובי ושומן הוא... מלובש בבשר כסרבל [קדושין
 עב:], מסורבלין – שמינים, כמו (שבת קלז:) קטן
 המסורבל בבשר ולשון מלבוש הוא, כמו (דניאל ג
 כא) כפתו בסרבליהון [ע"ז ב:].
 *ראה לבד

~סרבלא

סורקי בגדים [שבועות מו:].
 *ראה סרבל א

~סרב

*ראה סרב ב

~סרג, סורג, סרוג

#א.מסרגין – לשון סירוגין, כלומר מפסיקין...
 [מגילה ל]. קראה סירוגין – קורא מעט ופוסק וקורא
 מעט וחוזר ופוסק [מגילה יז:]. לפרקים [ר"ה כו: עיי"ש
 בגמרא]. בסירוגין – תחילת המקרא (של פרשת סוטה)
 היה כתוב תיבה שלימה ולבסוף ראשי תיבות [גיטין
 ס:]. קרעים [סנה' עא. בהיפוך].

*עיין בערוך ערך סרג א. יומא לח ע"א ד"ה בסירוגין, +מ"מ: ר"ה
 לד ע"ב ד"ה תשע, גיטין ע ע"ב ד"ה בסירוגין, ב"ק לו ע"א ד"ה
 לסירוגין, ב"ב מב ע"ב ד"ה דלית, סב ע"ב ד"ה בסירוגין מהו,
 סנה' עא ע"א ד"ה נעשה, נדה סח ע"ב ד"ה אי אתה ואילך. ראה
 מפרע, סרוס, סרמיסין, סרס

#ב.אורגין מטה של חבלים בשתי וערב. מסרגין קרי
 שתי וערב [מור"ק י:], כורכין הבגד או העור שישנים
 עליו סביב אותם עצים שעומדים למראשותיו
 ומרגלותיו, שאותם עצים נקובים ומכניסין המשיחות
 שבבגד או שבעור לתוך אותן נקבים [נדרים נו:].
 דרגש סירוג מתוכו – מכניס רצועות מן חורי עצי
 המטה [מור"ק כז:], שיש נקבים בארכובותיו ותוחבין
 בהן ראשי רצועות התלויות בעור ועונבין, ואין
 מרכיבין הרצועות על גב ארוכות המטה. מטה סירוגה
 מעל גבה – מרכיבין החבלים על ארוכות המטה מיכן
 ומיכן ואורג, והוא סירוג [סנה' כ:].

פרודני"ש (סבכה, עיין בא"ה) בלעז [פסחים סד:].

*ראה שובך ב, שבכה

#ג.סורג – מחיצה העשויה נקבים נקבים כסירוגי
 מטה של חבלים, ועושין אותה ארוכים וקצרים (אצ"ל
 וצרים) שקורין לטי"ש (נסרים), ומרכיבים אותן זו על
 גב זו באלכסון וקורין אותן בלעז פרודני"א (סבכה,
 סורג. עיין בא"ה) [יומא טז:]. סרגי חלונות – נותנים
 עצים דקים או טסי ברזל בחלונות בסירוג, בקליעה,
 שלא יכנס אדם בהן [חולין קכה:].

#ד.מסורג – שיש לו אוכף על גביו יפה [ברכות נז:],
 אוכף על גביו. ויש אומרים נתון באפסר [שם נז:].

~סרוס

*סרג, סרס

~סרוק

סורק בגדים לנשים, פלוקיידרי"ש [קדושין פב].

*בגמרא: הסריקים, בערוך: הסרוקין. +מ"מ: כלים פ"ב מ"ב.

~סרח, סרוח (א)

תסרח על – עודפת [שמות כו יב], נגררת [שבת צח].

גפן סורחת – כמו (שמות כו יב) וסרח העודף, גדולה

[יחז' יז ו]. סרוחים – גדולים [כתובות סט]. סריח –

לשון עודף, כמו תסרח על אחורי המשכן [יומא עט].

אזניו סרוחות – גדולות וכפולות למטה [יומא פג].

סרוחי טבולים – יתירי כובעים גדולים, כמו (שמות

כו יב) וסרח העודף. ומנחם פירש כמו (ברא לו לא)

ויטבלו את הכתונת בדם, ופתרון סרוחי טבולים כן

הוא: סרח העודף מן המצנפת צבועה [יחז' כג טו].

#ג.סרוחים על ערשותם – משתטחין ומאריכין עצמם

על ערסותם, ורבותינו פירשו (שבת סב:) מחליפין

נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן... [עמוס ו ד].

מרזח סרוחים – משתאות המגודלים וגסי הרוח [שם ו

ז]. וסר מרזח סרוחים – ויבטלו משתאות המגודלים

וגסי הרוח [עמוס ו ז].

~סרח, סרחון (ב)

#א.סרחו – נתלוננו [יומא עה].

#ב.סרחו סרוח – סרח, נרקב. ל"א ריחו רע מחמת

תולעים שאכלוהו [סוכה לו]. משתסרח המקפה –

משתתקלקל [סוכה כח]. נסרח – (ת"י) אתקלקלת

[ירמ' מט ז].

#ג.סרחו מעיקרא – (בהמה) מוכת שחין מחיים...

לפני שבאה לידי נבלה [ע"ז סח].

@+מ"מ: במד' יב ט, קהלת ט יח. ראה באושים, באש, הבלא,

סקבא, סרי, צחנה, רמה ב. סרח בת אשר - ראה שרח

~סרחא

סרחא דגרישתא – קרקע לבנה שהיו טחין בה

קרקעית הסוכה [סוכה כו].

~סרט

מסרית – אישגרטניי"ר (לסרוט) בלעז [חולין סב].

*ראה גיד

~סרטבא

*מקום בראש אחד ההרים ממנו היו משיאין משואות להודיע

לגולה על קידוש החדש (ר"ה פ"ב מ"ד). עיין ר"ה כב ע"ב ד"ה

מהר

~סרטיא

מסילה שהולכין בה מעיר לעיר [שבת ו], רשות

הרבים [שם קמב], דרך הלך בני אדם והיא רה"ר

[ערובין ז].

*עיין בערוך ערך סרטיא. ראה אסרטא, פלטיא, רחוב, רשות א

~סרטן

סרטן (הוא מזל חודש) תמוז [ר"ה לה. עיי"ש יא ע"ב].

*בספר אגרא דפרקא מהבני יששכר עם הגהות הצבי והצדק

סימן רע"ו כותב שאמרו רז"ל מהלכות ד"א לאכול בשתי

אצבעות כסרטן הגדל במים. ועל זה מאיר ר' שמואל אשכנזי

בעמ' רע"ו שאינו יודע מאמר רז"ל זה, אך בעל ראשית חכמה

(תוצאות חיים סימן ע"ט) כותב בשם ר' יצחק דמן עכו שלא

יאכל אדם אלא בשני אצבעות יד ימין, וילמוד האדם מן

הסרטן אשר בים שאינו אוכל אלא בשתי אצבעות, וכשיאכל

בדרך זו לא יבא לידי גרגרן. ישנה מחלה הנקראת סרטן (ובדידי

הווה עובדה) וקוראים לה בלשון סגי נהור "אותה מחלה" כדי

לא לתת פתחון פה לשטן. +מ"מ: ר"ה יא ע"ב ד"ה ואדור, לה

ע"א ד"ה והכין, ב"מ קו ע"ב ד"ה עד זמן, מנחות פה ע"ב ד"ה

וזורעה ובתוס' ד"ה וזורעה. ראה נימא ג

~סרי, סריא

מבאיש [סוכה יג]. סריא – מוסרח [הוריות יב.

כריתות ו], דבר מסריח [גיטין נו], מסריח [ע"ז לב.

לח], סריא – נרקב [ב"ב יט].

גנבא סריא – מוסרח. ויבאש (שמות טז כ) מתרג'

וסרי. ובתשובות הגאונים ראיתי סריא – פושע [ב"מ

צג].

דלא נסתריה – שלא ילמד דרכי הבטלה [ב"ק צז].

שלא ירגיל להיות בטל ויתעצל [ב"מ סה]. בר גירתא

זונה שמה סרייה, שם מוסרח. כך הוא בתשובות

הגאונים, מותר לבזות גם את אמו שילדתו. ורבותי

מפרשים גיופא שייטא, שטייא [מגילה כה].

מבית הסורים – ממקום טנופת וסרחון, כדמתרגמינן

(שמות טז כ) ויבאש וסרי. ד"א מבית אסוריו, שהרי

סמ"ך של הסורים נקוד רפי, והרי הוא כמו האסורים...

[קהלת ד יד].

*ראה באש, בית האסורים, סרח א, ב

~סרידה

*מובא בכלים פ"ח מ"ג, פ"ט מ"ז, פ"י מ"י והערוך ערך סרד א

מבאר כמין עריבה שהיא לתשמיש הנחתום ללוש בה ויש

מחלוקת אם יש או אין לה בית קבול.

~סרין, סריון

*עיין ירמ' מו ד, נא ג. ראה שרין, שריון

~סריכא

גדיא בסריכא – שנועץ צפרניו בכותל [ב"ק כב.].
 *ר"ח מפרש סריכא כמו תפשה, וכן בערוך. הערוך גורס - בסירכא.

~סָרִיס

שר הסריסים – שר על משרתי המלך [דניאל א ט.],
 סריס אדם – שסירסו אדם ולא מחמת חולי נסתרס
 מאליו [יבמות כ.]. סריס אדם – שנסתרס לאחר
 שנולד... והיתה לו שעת הכושר (להוליד)... סריס
 חמה – בידי שמים הוא מחמת חולי [יבמות עה. עט.].
 סריס חמה – שלקה ממצי אמו [יבמות עט. עיי"ש].
 סריס חמה מחמת כל הגוף הוא [יבמות פ.]. לית להו
 זקן [שבת נ.]. איש סריס – גבר רב [ירמ' לח ז.]. סריס
 שמו מחוי [דברים כה ו, יבמות עט.].

*+מ"מ : נדה יג ע"א ד"ה סריס, שם לב ע"א ד"ה סריס. ראה
 אבנתא, בנתא, בותא, גוזא, זתר, חרבונה, כרות, כרכס, מגיזתא,
 מהומן, סרמיסין, סרס, סרסא

~סריקא, סריקין

סריקין – (אנשים) ריקים [סנה' ע: חולין נ.]. סריקא –
 ריקה, כמו (ב"ב כז:) אילן סרק [יבמות פז.]. בוקי
 סריקי – כדים ריקים [ע"ז לז.].

*בתוס' ב"ב ז ע"א ד"ה בוקי סריקי מפרשים שאנשים רקים
 (שופטים יא ג) מתרג' גוברין סריקין. חולין קח ע"א ד"ה כל
 הסריקין. ראה בוקא ב, בירת סריקא, בן סורר, בקק, סורק,
 סיקריקון, סיריקון, סרק ג, ריק ב

~סריקוטא

מסרק נאה [נדה כ.].

*תרגום תהלים ב א "ריק" - סריקוטא. ראה מסרק, סרק א

~סריקין

כל הסריקין (מיני תופינים, עוגיות) אסורין – לענין
 מצות דפסח, תנא אין עושין סריקין המצויירין
 בפסח... ונחתום אחד ובייתוס שמו היה לו דפוס אחד
 מצוייר והיה מושיב לתוכו את הסריק והוא (נעשה)
 מצוייר מיד... [חולין קח.]. עושין סריקין – מצויירין,
 כמין ריקים... [פסחים לז.].

~סרן, סרכא (א)

סריך – מתחיל להתייבש ולהדבק קצת [מנחות כא.].
 מידבק [נדה סו.]. למיסרך – להרגיל [ב"מ עה.], לידבק
 [חולין נא.]. בחזא מילתא לא סריך – אינו נדבק לומר
 דבר אחד של שטות כל הימים ואינו אומר דבר שטות
 אחרת [גיטין סח.]. דמסריך – מתחזק ונדבק עליהם
 מעט [יבמות קכא.]. נדבק [גיטין סט.]. מסרך סריך –
 נדבק ונבלע [חולין קיא.].

*+מ"מ : חולין נא ע"א ד"ה משום דאית לה מידי למיסרך

~סרן (ב)

סרן טבילה – אין כאן חובה מן התורה אלא לסרן
 ולתפוש בשם טבילה, כדי לעלות על לב שאין טבילה
 אלא לטמאין ולתת ללבו אם יש טומאה עליו [יומא
 ל.]. נטילת ידים לחולין מפני סרן תרומה – הנהיגה
 בחולין, שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם [חולין
 קו.].

~סרכא

#א. כל סירכי דריאה קרום העולה מחמת מכה הן
 [חולין מז.].

#ב. מנהג [ע"ז ל.].

#ג. סרכא – מסתרכת ומתדבקת ברגליה בקרקע, ולא
 אפשר בהגבהה כי אם בקושי, הלכך אורחה במשיכה.
 ור"ח פירש דסרכא – שורטת, מלשון [ברא' יד כג]
 שרוך נעל (ב"ב פו.).

~סרמיטין

לשון סמרטוט [כתובות יז.], לשון סמרטוט, שאין
 נותנין טעם הגזן לדבריהם [סנה' יד.].

~סרמיסין

מסרסין הלכות בהפוך טעמיהן [כתובות יז.], לשון
 הפכנים, כמו (ב"ב קיט:) סרס את המקרא מסופו
 לראשו, שמהפכין את טעמי תורה [סנה' יד.].

*ראה סרוג, סרוס, סרס

~סרן (א)

סרני נחשת – ת"י ונסרין דנחש, הם הנסרים העליונים
 מול המסגרות. סרנים – כמו נסרים [מ"א ז כח, ל,
 עיי"ש פסוק לה, לז.].

*סרן הוא ציר האופן, במובן זה אין לו דמיון במקרא.

~סרן (ב)

סרני פלשתים – חמשה הם, כמה שנאמר ביהושע (יג
 ג) העזתי והאשדודי, האשקלוני הגתי והעקרוני
 [יהושע יג ג, ש"א ו ד]. העזתי והאשדודי והאשקלוני
 והגתי והעקרוני והעזים [דברים ב כג]. סרני פלשתים
 – הם הגויים אשר הניח לנסות [שופטים ג ג]. סרני
 פלשתים (יהושע יג ג) (ת"א) טורני פלשתאי [במד' לא
 י.].

*עיי' ביהושע יג ג הסבר מפורט מדוע אינו מונה את העזים.
 *+מ"מ : ש"ב ח א, עמוס א ח, ט ו, דה"א יב כ, כב. ראה טירה

~סרנא

*ראה מסרק, סורק, סריקותא

~סָרָק (ב)

מעברת סרק על פניה – סם אחד, כדי שתראה אדומה, טיפניון (אודם, לפרכוס הפנים. חסר בדפוסים) [מו"ק ט:]. צבע אדום הוא הבא בקנים שקורין טיפניון (אודם, לפרכוס הפנים) [שבת צה:].

*בכלים פט"ו מ"ב מובא סירקן והערוך בערך סרק וכותב שהוא הששר, כדכתיב (יחז' כב יד) חקוקים בששר. ראה סורייק, שרק א

~סָרָק (ג)

(עצי) סרק – כגון ארזים ושקמים שאינן עץ פרי [סוטה מג:]. אילן סרק גנאי הוא לעיר [ב"ב כד:]. *בערוך ערך סרק א מציין לשופטים ט ד אנשים ריקים ופוחזים תרגום גברין סריקין. ראה סריקא, שקמה

~סָרָר

*ראה סור

~סָתָה

*ראה סות

~סִתּוּנִיּוֹת

*נזכר בתרומות פ"א מ"ב ומשמע ענבים שנגמר בשולם בסתיו ועושים מהם חומץ.

~סִתּוּר

בן מיכאל, נשיא מטה אשר, אחד מן המרגלים [במד' יג יג].

~סִתּוּי, סִתּוּ

חורף תרגום סיתוא... גשם הוא טרחותו של סתיו [שה"ש ב יא], סיתוא – ימות החורף [יומא כט. נדרים נ. ב"ב ג:]. חורף הוא חוזקו וחורפו של סתיו... [ב"מ קו:].

*אין לו דמיון במקרא. מה שנקרא היום סתיו כתקופת שנה אינו מוזכר במקרא. ראה חורף, אביב, סיתוא, סיתוניות, קיץ

~סִתְּמָה, סִתְּמָתָה (א)

ר' אלעזר בר' שמעון סתימתאה – יש משנה וברייתא הרבה שאמר, ורגילים התנאים לסדרן במשנה בלשון סתם [חולין ל:]. ר"ע סתימתאה הוא ורובא דסתמי אליבא דר"ע דסתם משנה... [שם לג:]. ר' יוסי בר' יהודה סתימתאה – סתימתאה קרוי כל מי שראה רבי דבריו במקומות הרבה ושנאן במשנה סתם [ערובין לח:]. ר' מנחם סתימתאה – הרבה משמועותיו נשנו סתם במשנה ובברייתא [כתובות קא:]. ר' עקיבא

סרנא דפחרא – גלגל של יוצרים של חרס ויש להם מוכני שמגלגלין בו כשחוקקין את הכלי, וחברו בדניאל (ב מא) חסף די פחר [חולין טז:].

*סרנא דפחרא היא מגופת היוצרים. ראה מגופה, פחר

~סִרְנִי, סִרְיָה

*ראה בני ימא

~סָרָס

מסורס – מהופך [סוטה לח:], דרך מרגלותיו, ולשון היפוך הוא, כמו (ב"ב קיט:) סרס המקרא ודרשהו [נדה כח:]. לשון סירוס זכרות משמע [ב"ב פ:].

*בערוך ערך סרס א מפרש שלא כסידור. +מ"מ: חגיגה יד ע"ב ד"ה שאלו. ראה מפרע, מקרא מסורס, סרג, סרוג, סריס, סרמיסין

~סָרְסִיָּא

#א. עושה שכר מתמרים של בעל הבית למחצית שכר, וחבירו בב"מ בפרק המפקיד [קדושין נב:]. לסרסיה – לאשר על ביתו, העושה שיכר שלו [ב"מ מב:]. סרסיה – שמעיה [בכורות לא:]. #ב. איסתירא סרסיה (בגמרא : סוסריתא, ואצ"ל סורסיתא) – סלעים מיושנים [בכורות מט:].

~סָרְסָר, סָרְסוּר

+מ"מ: דברים ה ד. ראה אגדרם, ספסר, תגר

~סָרְעָף, סָרְעָפָת

סרעפותיו (בפסוק : סרעפתיו) – ענפיו [יחז' לא ה]. *אין לו דמיון במקרא. ראה טרפשא, יתרת

~סָרָף

ונשאו דוד ומסרפו (לשון שריפה) – אוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה, כן ת"י... מיקידא [עמוס ו י]. *אין לו דמיון במקרא. ראה דוד ב, שרף

~סָרְפָד

מין קרן [ישע' נה יג].

*אין לו דמיון במקרא. בכמה מקומות מביא את הלעו - אורטיא"ש שהוא הסרפד. סרפד מזוהה ג"כ עם פתילת המדבר - ראה שברא. ראה בי חלפי, חוח, חלפא, חרול, נעצוץ, סיר א, סרב א, שברא

~סָרָק, סָרִיקָה (א)

כתוש ומתוקן במסרק [בכורות כט:]. לסרוקי סוסיא – אישטריליי"ר [לקרצף. נמצא בתוס' ד"ה ואין, בשם הקונטרס] [מו"ק י:].

– גרמו לכם שהסתיר פניו [ישע' נט ב]. נסתרות – מזיד של צנעה [סנה' קז]. נסתרי, התי"ו משמשת כדרך המתפעלים בתיבת שי"ן וסמ"ך, כאשר יתפעל שר ויאמר תשתרר, שהתי"ו מתמצעת להפסיק אותיות השורש, וכאשר יאמר בגיזרת סף הסתופף, מגיזרת שח השתוחח, וכן בלשון גמרא משתרי, מיסתמך, אשתהי, אישתקיל [ב"מ סה].

*ראה זד, שתר

#ד.לסתיר עצה – כמו להסתיר, יועץ במסתרים לגנוב להרע [ב"ק עט].

*+מ"מ : שבת קנג ע"ב ד"ה כבוד וד"ה וכבוד. ראה דוללי, חמוק, חמק, עלם א

~סתר (ב)

#א.מעשה לסתור – בתמיהה, וכי דרך המדברים לומר דבר ומביאין מעשה אחריו להכחיש דבור הראשון? [ביצה כד], וכי דרך המדברים להביא אחר דבריהם מעשה הסותר דבריהם? [סוכה כו:], יש אדם שמביא ראיות לסתור את דבריו? [ע"ז סה:]. סתר דבריו – הכחיש ועשאו בדאי [סוטה לד:].

*עיין בספר ועלהו לא יכול (נחום סטפנסקי) ח"ב עמ' י"ג מכתב מרב אביגדור נבצל בענין סתירות בין שמועות שונות של רש"י אויערבאך : פעמים שענה לשואלים שונים תשובות שונות לפי המתאים לכל אחד ואחד, פעמים שחזר בו, בוודאי שיש לתלות שבונים גם בשומעים שלא הבינו או ששכחו... סבורני שגם את מכתביו ניסח... לפי צרכו של המקבל ונל"ד שכן עשו גם גדולי הדורות הקודמים...

#ב.סותר את שעה – מרבה בגילוייה שסותר קליעתה [סוטה ח.]. נסתר הבגד מלמטה שקורין אישפילי"ר (להתפורר) בלעז [מנחות מד.].

#ג.משמע יחוד [כתובות יג.]. אסתתר – אתיחד עם אחרים [ברכות לא:].

#ד.תשמיש [תהלים קלט טו].

*ראה מסתוריתא

~סתר

מחסה ומסתור [דברים לב לח].

~סתר

*איש לוי, בן עזיאל בן קהת (שמות ו כב).

~סת

מסתת את האבן – לאחר שנעקרה מן ההר ונחצבה מחליקה [שבת עה:], מרבע את האבן ומתקנה הכל לפי המקום, שיש מקומות שרגילין להחליק ויש מקומות שרגילין לחרוץ בה חריצים חריצים בארץ אשכנז [שבת קב: עין חולין צג ע"א ד"ה חלב שהבשר], מרבע ומחליק [ב"ק קיט:]. שפוי שייך בעצים וסתיתה

סתימתאה – הרבה סתם משנה סתם רבי שהן דברי ר' עקיבא. ויש מפרשים סתימתאה כל הסתומין תלמידיו היו כדאמר (סנה' פו.) סתם משנה ר"מ, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה וכולהו סתימתאי אליבא דר' עקיבא. אך קשה בעיני לפרש כן, שמצינו בכמה מקומות בשם ר"א בר' יוסי סתימתאה, ר' מנחם בר' יוסי סתימתאה [מגילה ב. בכורות ל.]. שהיה רגיל לסתום דבריו במשנה בסתם בכמה מקומות [מכות יז.]. רבי אליעזר בן יעקב – סתמיה דמתניתין דמדות קיימי כוותיה [יומא טז. עיי"ש ע"ב ד"ה ואי סלקא].

מאן סתם לן למתניתין? רבי – הוא סידר המשנה, וכשראה דברי חכם וישרו בעיניו, שנאן סתם ולא הזכיר שם אומרו עליהם, כדי שלא יהיו שנויים מפי יחיד, ונראין כאלו נשנו מפי המרובים ויעשו כמותן [ביצה ב:]. תסתיים שמעתא – תתפרש אמיתו של דבר [מגילה יד:].

בכל התורה כולה – כל היכא דחזית פלוגתייהו, ואיתמר סתמא חד אמר לקולא וחד אמר לחומרא, ולא פירש מי המיקל ומי המחמיר – דע שרב אחא לחומרא ורבינא לקולא, והלכתא בכולן כדברי המיקל [פסחים עד:].

~סתם (ב)

סגר [גיטין סח.]. סתום – לב שהוא סגור [תהלים נא ח.]. סתמום – (ת"א) טמונון, לשון סתימה, ובלשון התלמוד (פסחים מב.) מטמטם את הלב [ברא' כו טו]. ביצים האוכל סתום במ [ברכות נז.].

*+מ"מ : שבת קד ע"א ד"ה מאמר, שם ד"ה פה סתם. ראה אטם, אטמא, גוף ב, טום, טמטם, טמה, סגר, פקפק, פקק א, ב, קפץ ב, רז, שם א, ב

~סתר (א)

#א.מגילת סתרים – שהסתירו לפי שאין כותבין הלכות [שבת צו:], מגילה טמונה, לפי שאסור לכתוב הלכות, וכשהיה שומע דבר חידוש וירא לשוכחו היה כותבו ומסתיר מן העין [ב"מ צב.].

סתרי תורה – מעשה מרכבה ומעשה בראשית [פסחים קיט.]. הסתר דבר – כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית [משלי כה ב, עיי"ש]. כגון מעשה המרכבה וספר יצירה ומעשה בראשית, והיא ברייתא [חגיגה יג.].

סתר פתר – חידה סתומה ומוסתרת להיפתר [יבמות צז.].

*ראה דבש, מעשה

#ב.לשון סתר – רכילות [משלי כה כג], רכילות, לשון שקר [תענית ז: – משלי כה].

*ראה דילטור, רכיל

#ג.נסתרה – (לשון) העלים [ישע' מ כז]. הסתירו פנים

באבנים ושניהם לשון תיקון שמתקנן ומחליקן [ב"ק צג:].

*ראה שוף ב

~ע, עי"ן

*ע' זעירא - איכה ג לג. ע' רבתי - דברים ו ד, תהלים יח נ. "עי"ן" ב"אל"ף" מתחלפין לעיתים קרובות. ראה פדע

~עב

#א.~עב הענן - במעבה הענן, וזהו ערפל (לשון המכילתא: בענן עבה, ואיזה זה? ערפל) [שמות יט ט]. יומא דעיבא - יום המעונן [יבמות עב.]. יעיב - יאפיל, כמה דאת אמר (מ"א יח מה) והשמים התקדרו בעבים [איכה ב א]. עיבא - עננים עבים [תענית ו:]. עבות - אפל [ש"ב כג ד]. ושבּו העבים - חשכת עינים... [שבת קנא:], כהיית המאור... [קהלת יב ב].

*+מ"מ: ישע' יח ד, יומא כח ע"ב ד"ה יומא דעיבא. ראה אלס א, בלול, בקר, מטר, נשיא, עבה, ענן א, ערפל

#ב.~באו בעבים - ביערות עבים, מקום סבוך קוצים [ירמ' ד כט].

*ראה עבטיט, עבי

#ג.~מריש [מ"א ז ו], עב הוא לשון קורה כבדה, כמו שמצינו במשכנא דיחזקאל (מא כו) צלעות הבית והעֶבִים, (שם פסוק כה) ועב עץ [חבקוק ב ו]. עב - טרי"ף (קורה) בלעז, לשון (שה"ש א יז) קורות בתינו, כלונסות של ארז... [יחז' מא כה]. והעובים - אלו מרישות, ומה הן מרישות? קורות [יחז' מא כו].

*ראה מלטס, נס

~עבד, עבדים (א)

#א.~עבד היינו אבר המשימש, כן שמעתי [תמורה ל]. יצר הרע [משלי כט כא, סוכה נב:].

#ב.~גר צדק [משלי יז ב].

#ג.~עבד כנעני - של ישראל מותר באמו ובבתו וכ"ש בשאר עריות של קורבה [סנה' נח:]. עבד שאין לרבו רשות עליו אין קרוי עבד [קדושין עב:]. (הוא בבית אדוניו כ) בן בית, נכנס ויוצא שלא ברשות [ברכות לד:]. עבד אין לו אחוה - דומה לחמור ואינו אלא כבהמה [סנה' פו:]. עבד - קי"ל [גיטין יג]. ודאי בהפקירא נחא ליה... [כתובות יא].

*עבד עברי הוא בן ישראל שגב ואין לו לשלם, ומכרוהו בית דין בעל כרחו, או שמכר את עצמו בשל עניותו ונוהג רק בזמן שהיבל נוהג. עבד גוי קנוי לרבו ויוצא לחירות רק אם אדוניו הכה אותו וחיסר ממנו בהכאת אחד מראשי איברים שאינם חוזרים כגון שן ועין. חציו עבד וחציו בן חורין, ששחרר לחצאין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד וכופין מפני ציקון העולם את רבו לשחררו. ראה עבודה, שפחה

#ד.~עבדיהם - תלמידיהם, משמשיהם, הולכי

אורחותיהם (של ת"ח) [קהלת ט א, עיי"ש].

#ה.~עבדי פשתים - זורעי פשתים [ישע' יט ט].

#ו.~זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלאדן (משלי ל לא).

#ז.~עבד מלך (הכושי) - ברוך בן נריה [ירמ' לח ז]. עבד בן יונתן - כך שמו (ראש בית אב לבני עדין מעולי הגולה) [עזרא ח ו].

*בשופטים ט כו, כח, ל לא, לה נזכר עבד אבי געל שמרד באבימלך בן גדעון.

#ח.~עבדי שלמה - היו עשירים ובעלי זרוע, ונשאו להם בנות ישראל, וכגון זרעו של הורדוס שהיה עבד לבית חשמונאי וגברה ידו ומלך [כתובות יד].

@+מ"מ: משלי כט יט ד"ה כי יבין, עזרא ט ט, כתובות יא ע"א ד"ה דהא. ראה כירי, שעבד

~עבד (ב)

#א.~עבודה - שדה חרושה, כגון שדה ניר... [תענית כה:].

#ב.~עבדים - תפורים [מנחות פז].

#ג.~עבד - עשה [דניאל ד לב, ה א, עזרא ו יג].

#ד.~מעבד - מתקן [שבת קח:].

#ה.~עבודת כוכבים - צלמים [ע"ז לג:]. נעבד - שמשותחים לו [נדה מ:].

#ו.~עובדי העיר - הם הגבעונים הנתונים חוטבי עצים ושואבי מים. כן שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל, א"ש שירבנ"ץ (למשרתים) בלעז [יחז' מח יח, עפ"י ירושלמי קדושין ד א].

#ז.~עובדי אלילים (הם) שוטים המשותחים למים סבורים שיש בהם ממש... [קהלת א א]. היה מנהג עובדי אלילים עד היום הזה לקרות תועבותיהם בשם עיירותיהם... [דה"א ח ח].

#ח.~עובד העיר - נשיא, דעול רבים מוטל עליו... [ב"ב כקב:].

@ראה נעבד, עבדן, עבודה

~עבד, עובד, עבד אדם (ג)

(עבד אדם הגָּתִי) לוי היה בד"ה (א טו יח), ומן השוערים היה [ש"ב ו י, עיי"ש פסוק טז]. הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם [דה"ב כה כד]. אשתו של עובד אדם ושמנה כלותיה ילדו ששה ששה בכרס אחד... [סוטה לה: עיי"ש].

*אל ביתו הובא ארון האלהים (ש"ב ו יא, מ"א ח א, סוטה לג ע"ב ד"ה וכשהחזירוהו, סוטה לה ע"ב ד"ה ולבסוף). בתוס' סנה' יט ע"ב ד"ה שפדאו מובא שברכו ה' בבנים בשכר הארון שהיה בביתו והם יהוּבד, יואח, שכר, נתנאל, עמיאל, יששכר ופעלתי. ראה ארן, חמות

#ב.~ישי (אבי דוד) הוא בן עובד (בן בועז ורות, רות ד יז, כא - עובד, כב - עבד) [ב"ב צא:].

@1. מגבורי דוד (דה"א יא מז, כו ז). 2. אבי עזריהו, משרי המאות בימי עתליה (דה"ב כג א). 3. מצאצאי ירחע (דה"ב ב לז).

~עבד נגו

*שמו הבבלי של עזריה, מרעי דניאל (תהלים י י, דניאל א ז, ג יד, פסחים קיח ע"ב ד"ה ואקדיח).

~עבדא

*1. אבי אדונירם שר המס בימי שלמה (מ"א ד ו). 2. בן שמוע, לוי מצאצאי ידותון שעלה מן הגולה (נחמיה יא יז, דה"א ט טז - עבדיה).

~עבדאל

*אבי שלמיהו, שרו של יהויקים (ירמ' לו כו).

~עבדה

ועבדה רבה - פעולה רבה. בלשון לעז אובררנ"א (מכלול העבודות). עבודה משמע עבודה אחת, עבדה משמע פעולה רבה [ברא' כו יד, עיין איוב א ג].
*עיין מעייני אגם עמ' קל"ג. ראה עבודה

~עבדון

עבדון (השופט, בן הלל הפרעתוני) לא ידעתי שם שבטו [סוכה כז: עיין שופטים יב יג].
*1. עיר לויים בנחלת אשר (יהושע כא ל, דה"א ו נט). 2. בנו הבכור של יעאל אבי גבעון מאשתו מעכה (דה"א ח ל). 4. אחד מראשי האבות משבט בנימין (דה"א ח כג). 5. בן מיכה, אחד משרי יאשיהו ששלח לחולדה לדרוש את ה'. במ"ב כב יב נזכר בשם עכבור בן מיכה (דה"ב לד כ).

~עבדי

*1. בן מלך מבני מררי, אביו של איתן המשורר (דה"א ו כט), 2. אבי קיש, אביו של שאול (דה"ב כט יב). 3. אחד מבני עילם שנשאו נכרית (עזרא י כו).

~עבדיאל

*ראש בית אב לבני גד (ירמ' לו כו, דה"א ה טו).

~עבדיה

(ואשה אחת) מנשי בני הנביאים - אשת עובדיה היתה [מ"ב ד א]. אמרו חכמים (סנה' לט: עובדיה (בפסוק: עבדיה) גר אדומי היה... (ונבא נבואה אחת על אדום ונמצאת כמעט באותו לשון בירמ' מט ז-טז) [עובדיה פסוק א]. (עובדיהו) גר היה (בימי אחאב או בימי יהושפט, עיין בתורת יעקב לר"ח סופר סימן רכ"ב) [סנה' לט: עיין"ש בגמרא]. עובדיה - היה דר בין אחאב ואיזבל [יומא לח: (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. ראה עובדיהו].
*1. בן יחאל מבני יואב, ראש בית אב מעולי הגולה (עזרא ח ט). 2. בן אצל, מצאצאי יהונתן בן שאול (דה"א ח לח). 3. מצאצאי דוד, נצר לזרובבל (דה"א ג כא). 4. מבני גד, מהגיבורים שבאו אל

דוד לצקלג (דה"ב יב י). 5. בן יורחיה למטה יששכר (דה"א ז ג). 6. מהשרים ששלח יהושפט ללמד בערי יהודה (דה"ב יז ז). 7. לוי מן השוערים המשוררים (נחמיה יב כה). 8. מהחתומים על האמנה (נחמיה י ו).

~עבדיהו

(שר בית המלך אחאב, יש הסוברים שהוא עובדיה הנביא) היה ירא את ה' [מ"א יח ד, עיין"ש פסוק ג].
*1. אבי ישמעיהו, שרו של שבט זבולון בימי דוד (דה"א כו יט). 2. אחד מן הלויים מבני מררי הפקודים על המלאכה בבית ה' בימי יאשיהו (דה"ב לד יב).

~עבדן

מעבד עורות [פסחים מז: עיין"ש מה ע"ב ד"ה העבדנין].
*+מ"מ: ב"ב ה ע"א ד"ה ארבעה. ראה צלא, רצען

~עבדקן

עבדקן (הוא) סכסן - מי שזקנו עבה (סכסן, כלומר) שוטה הוא. סכסן - כמו (ב"ב עד). כל בר בר חנא סכסא [סנה' ק:].
*+מ"מ: ב"ק סו ע"ב ד"ה ושל עבדן (פעמיים), ב"ב עד ע"א ד"ה סיכסא. ראה זלדקן, סיכסא, סכסן

~עבה, עבי

#א. מעובה - שנותנין בקרקע זרע מרובה [ערכין כה].
#ב. המעובה כמין בית - שסכך שלה עב מאד [סוכה כב]. עבים - יערות עבים, מקום סיבוך קוצים להטמן [ירמ' ד כט].
#ג. מעבה האדמה - בעובי גרגשתא [מ"א ז מו]. עבי האדמה - תרגומא גרגושתא, בארדיל"א בלעז [דה"ב ד יז].
#ד. שיקנס בעביה של קורה - נושא רוב משוי הקורה (ע"כ בע"י בלבד). מי שטרח בגידולם יבקש עליהם רחמים [ברכות סד].
#ה. עבית - לשון עבי [דברים לב טו]. קטני עבה ממתני אבי - אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי, כלומר אני חזק ממנו [דה"ב י י, עיין"ש מ"א יב י].
#ו. בעבותים - בהמות עבות ושמנות [סוכה מה:].
@ראה אליס, סמך, סמכה א, עבי א, ב, עבטיט, עבת

~עבודה (א)

לעבוד עבודתו - לעשות מלאכתו, כמו עבודת האדמה, לבורי"ר בלעז [ישע' כח כא]. עבודת עבד - עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד... [ויקרא כה לט]. עבודת עבודה - השיר במצלתים וכנורות, שהוא עבודה לעבודה אחרת [במד' ד מז]. תפלה קרויה עבודה [דברים יא יג].

העבודה – שבועה [תענית כד]. העבודות – הלכות עבודת קרבן [תגילה י].

*בערכין יא ע"א נאמר : איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר זה שירה... איזהו (אצ"ל איזהו) עבודה שצריכה עבודה? הוי אומר זו שירה. ראה עבד ב, עבדה, עבדטא, פלח א

~עבודה (ב)

עבודה זרה – שקולה ע"ז כנגד כל המצות כולן, והנזהר בה כשומר את כלן [שמות כג יג]. המודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה... כל העובד ע"ז הרי זה סר מכל הדרך שנצטוו ישראל [דברים יא כח]. העוקר ע"ז צריך לשרש אחריה [דברים יב ב]. כל זמן שע"ז בעולם, חרון אף בעולם [דברים יג יח]. אסורה לעבוד אף לבני נח [סנה' מח].

יש עבודת כוכבים שעובדין אותה שעושין בבשרם חבורות ופצעים [מכות כא].

(יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש, ולא עבדו) אלא להתיר להם עריות בפרהסיא – שהיה יצרן תקפן על עריות, אמרו, נפרוק כל עול תורה מעלינו ואל יוכיחנו על העריות, אבל על עבודה זרה לא תקפן יצר [סנה' סג].

*ענין בספר הנצחון לר' יו"ט מילהויזען בסופו רשימת שמות הגנאי שכינו בני"א את ע"ז ועובדיהם. +מ"מ : במד' טו כב, כג, דברים יב ל, ש"א כו יט, ירמ' ג י, ד ט, עמוס ד ד, צפניה א ה, דה"ב כא יא, ביצה כה ע"ב ד"ה מקטע, סנה' ס ע"ב ד"ה אחד העובד ואילך. ראה אוב, כמוש, מכשלה, מלך, מרקוליס, עבד ב, פער, פשע א

~עבט

*עבט (דברים כד י, יא, יב, יג) הוא משכון, ערבון. עבט היא פעולת לקיחת המשכון וכדומה. ראה חבל ה, כר א (א), עבט

~עבור, עיבור (א)

א.א. לאור עיבורו של חודש – ליל שעבר שלשים להודיע שהיום נתקדש. ליל שלשים ואחד קרוי אור (זה נוסח המהרש"א, אך לפי הגר"פ צ"ל : יום שלשים קרוי יום) עברו על שם שבו נעשה החודש מעובר כשאין קובעין בו ר"ח [פסחים ב:], לאור עיבור – לערב יום שלשים נגהי ל"א. יום שלשים קרוי יום עבור על שם שממנו מעברין את החדש היוצא [ר"ה כב:], יום שלשים קרי יום עיבור שאותו עושין עיבור לחודש כשמעברין אותו, שמקדשין יום ל' של שניהם [ר"ה יט:]. לעבר – לעשות את (החודש) החסר מלא [ר"ה כ:]. לילה שבו מתעבר החודש, שכשעושין ר"ח יום ל"א הוי חודש שעבר מעובר [ערכין ט:]. יום עיבור – יום שלשים שממנו נעשה החודש מעובר כשרוצין לעברו [סנה' י:]. עיבור שנה – מטכסיסי מלכות שמים הוא ליישב סדר השנים על מכונין [סנה'

י.]. עיבור שנה – שהיו עולים שבעה לעלייה ונושאים ונותנים אם השנה ראויה וצריכה להתעבר, כדאמר בסנהדרין (יא:) על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה [שבת יא.]. עיבור השנה – שהיו בי"ד יושבין ורואין אם צריכין לעבר מפני האביב והתקופה [סנה' ב.]. סוד העיבור – ברייתא שנויה ברמזים [ר"ה כ:].

*+מ"מ : סנה' יא ע"ב ד"ה על האביב ואילך, יב ע"א ד"ה אין מעברין ואילך. ראה גירסא, עבר ג (יח)

#ב.א. עיבורה של עיר – כל בית שישנו בתוך אמה ושירים לעיר קרוי עיבורה של עיר [ערוכין לב: ס.]. בית החיצון שבתוך שבעים אמה ושירים לבתי העיר [סוטה מו:]. עיבורה של עיר היא מן העיר (יהושע ה יג).

#ג.א. עיבור צורה – העברת צורה [פסחים לד.]. #ד.א. ימי עיבורו – משעת הפרח עד שעת גמר פירות [בכורות ח.].

#ה.א. זמן עיבור בהמה דקה חמשה חדשים [ר"ה ח.]. @ענין בספר בית מרדכי (שטיין) עמ' צ"ה מהו יום עיבור החודש, בספר מנוחת שלום ח"ג מר' י"ח סופר סימן ח' בענין אין אשה מתעברת משניים. +מ"מ : פרשת העיבור - ברכות כט ע"ב בגמרא. ראה הרה, הריון, הרת, עבר ב, קבל ב

~עבור (ב)

#א.א. עיבור הארץ – תבואה [יהושע ה יב, עיי"ש פסוק יא].

*במצודת ציון מבאר ש"עבורא" הוא תרגום של דגן, והוא תמורה בתבואה כמו מקנה בבהמה.

#ב.א. בעבור – ת"י בשני מקומות בדיל... [עמוס ב ו, ח ו].

*ראה בדיל ב, למען

~עבות

*ראה עבת א

~עבט, עבט

#א.א. נתן בהלואה [דברים טו ח]. משכון [ב"ק קטו.]. #ב.א. ולא יעבטון – אין לו דמיון, ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון [יואל ב ז].

@ראה בוטי, חבל ה, עבטיט בהערה

~עבטיט

עב טיט (בפסוק : עבטיט) – עב של טיט. עב לשון קורה כבידה, כמו שמצינו במשכנא דיחזקאל (מא כו) צלעות הבית וקָעָפִים, (שם פסוק כה) ועב עץ [חבקוק ב ו].

*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים במשמעות עבט, משכון. ראה עב (ג)

~עָבִי (א)

*עבי הוא שיעור נפת. +מ"מ : שמות לח ז, מ"א ז כו, ירמ' נב כא, דה"ב ג טו, ד ה. ראה עבה

~עָבִי (ב)

בעבי גבי מגיניו – בחזקת כחו... [איוב טו כו]. בעבי האדמה – תרגומא גרגושתא, ארזיל"א (חומר, טין) בלעז [דה"ב ד יז].

*משמעות עבי היא מקום עבה ודחוס. ראה עבה

~עָבֵר (א)

מעבר המדבר – מצד שני של המדבר, והיה הבית בצד זה, וזהו לשון עבר במקרא [איוב א יט]. תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה [קהלת יב ו]. בעיי העברים – דרך מעבר העוברים [במד' כא יא]. מעברים – ת"י מגיזתא והם לשון (שם) מקום [ירמ' כב כ].

עבר נהרא – היא כל הארץ של צד א"י שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל [עזרא ד טז, ו ח לו]. עבר ימינא – שם מדינה בדרומו של פרת [ברכות נד.]. עבר (ימינא) הנהר פרת בדרומו [ערובין יט.], מקום [ב"ב מ.].

*מ"מ : ישע' ז כ, אסתר א א, עזרא ד יא. ראה הר העברים, זעירא, ירדן, מעברא, עברי, עיברא

~עָבֵר (ב)

#א. ^עוברים דגים – ביצי הדגים כמות שהן מחוברים יחד [חולין סד.], ביצים שלהן [ע"ז מ.].

#ב. ^קשואים אבטיחים חציר בצלים ושומים קשין לעוברות ומיניקות [יומא עה.]. סתם נשים מעוברות חולות ואוכלות זריד וערסן... [יומא מז.].

@ראה אבר א, עברה ב

~עָבֵר (ג)

#א. ^ויעבר אברם בארץ – נכנס לתוכה (נ"א : בתוכה) [ברא' יב ו]. אחר תעבורו – אחר כן תלכו [שם יח ה]. עברו ים – הלכו בגולה [ירמ' מח לב]. אעבר – פש"א וויא"ה (הולך ברגל) בלעז [תהלים מב ה]. לעברו – לדרכו [ישע' מז טו]. לא עברתם בדרך – לא הלכתם בענין זה עד הנה [יהושע ג ד].

מתעבר – מתחזק לעבור בחזקה [משלי יד טז].

#ב. ^מעבירים – מוציאים [ש"א ב כד]. והא כתיב מעבירים, אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב – קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא, ול"ג לה להא מילתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים, וגם במסורה הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות דלא כתיב בהן יו"ד וקורין ולא נמנה זה והם מנויים ע"פ החשבון. וזו אינה

~עבידתא

אנגריא של מלך [שבת נד.], חיל, לשון (יחז' כט יח) העביד את חילו עבודה גדולה [סוטה לג.]. פועלים [ב"מ עז.].

~עָבִיט

#א. ^גרף ועביט שניהם כלי חרס הם, אלא של רעי קרוי גרף ושל מי רגלים קרוי עביט [ברכות כה: ביצה לו.], (כלי המשמש) למימי רגלים [כתובות פב.]. שלשה בני אדם בדיקן הקב"ה ומצאן עביט של מים עכורים, קין בלעם וחזקיהו... [מ"ב כ יד, ישע' לט ג]. #ב. ^עביט (נ"א עבוט) הגמל היא מרדעת העשויה כמין כר [– ברא' לא לד.], כר שתחת אוכף הגמל, כדמתרגמין (ברא' לא) בכר הגמל – בעביטא דגמלא [ערובין טז.].

*מ"מ : תוס' ע"ז סה ע"א ד"ה ה"ג ר"ת, כלים פכ"ב מ"ב. ראה דבשת, כר א (א), מרדעת

#ג. ^כלי גדול שצוברין בו את הענבים לפני דריכה, והם מתחממים ומתבשלים להוציא יינם יפה יפה, ושל זיתים קרוי מעטן [ב"מ עב.].

@ראה עבט

~עבירה

(אדם) שיש בידו עבירה – (משמע) גזל [תענית טז.], עבירה דרבנן – עבר על דברי סופרין [סוטה מד.]. מי שהתחיל בעבירה, ממנו מתחלת הפורענות [שמות יב יב]. ביתו ריקם מן העבירה – שאין חמס וגזל בביתו [שם טז.]. כשהאדם נכשל ונוקש בעבירות, מקלקל את קדושתו [משלי כ כה]. אין לך דבר עבירה שיעשה אדם שלא יתחרט בו ויאמר בלבו מה עשיתי? [אבות פ"ב מ"א]. עבירה גוררת עבירה... [דברים כב יד]. עוברי עבירה – יצר הרע תוקפן ומרבה תאוותן [סנה' עה.].

הרהורי עבירה (קשים מעבירה) – תאוות נשים קשים להכחיש את בשרו יותר מגופו של מעשה [יומא כט.]. *המהרש"א בתענית טז ע"א מבאר : פרט בו הגזל, כי היא העבירה השכיחה, כמ"ש בב"ב ורובן בגזל. עיין בספר שערי

קושיא, דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון (שמות לו ו) ויעבירו... והאי מעבירים לשון רבים הוא... [שבת נה:].

#ג. ^עוברי דרך – עוברי על דת [איכה א יב].

*+מ"מ: משלי כו י. ראה פרחא, עבירה ג

#ד. ^ויעבור את הכושי – קדמו לרוץ לפניו [סוכה לט:], קדם לפניו [נדה סג:], עובר – קודם, כמו (ש"ב יח כג) ויעבור את הכושי, קדמו... [פסחים ז:], ויקדם [מגילה כא:], ויעבר מלכם לפניהם – הקדים (נ"א יקדים) לילך בראש [פסחים ז: – מיכה ב]. ויעבור – (ת"י) וקדים [ש"ב יח כג]. עובר לעשייתן – קודם [סוכה לט:]. עבר – מקדים [יהושע ג יא].

*לפי רלב"ל הסיבה שרש"י חוזר כאן כ"כ הרבה פעמים על משמעות עבר – קדם, היא שכן זה המקום היחיד במקרא בו הצירוף "ויעבר את" הכוונה להעברת אדם (הפסוק בש"ב יט לב ויעבר את המלך עניינו עם המלך), ועל פי רוב משמעו עבר לפני, כלומר העתקת מקום, וכאן הכוונה ויעבור את הכושי פירושו עבר מאחוריו ובא לפניו. ע"ש. בה"ר מציין ש"מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא" מובא בפסחים ז ע"ב, קיט ע"ב, מגילה כא ע"ב, נדה סג ע"א ובכולם הגמרא מביאה ראיה מכמה פסוקים: ש"ב יח כג, בראשית לג ג, מיכה ב יג. חז"ל השתמשו במילה עובר כיון שמשמעה קודם לדבר ובסמוך לו, ואילו המילה סמוך יכולה לשמש גם קודם וגם לאחר, ואילו המילה קודם יתכן שלא יהיה הדבר בסמוך אלא גם בריחוק.

#ה. ^עברו – טרישפשינ"ט (חודרים) בלעז... בוקע ועובר... [תהלים יח יג].

#ו. ^שקל כסף עובר לסוחר – שמתקבלים כשקל בכל מקום [ברא' כג טז, ב"מ פז:], שבכל מקום שיש סוחרים מקבלין אותו בתורת שקלים [בכורות נ:]. כסף עובר – כסף השקלים שבכל שנה, שנאמר בו (שמות ל יג) כל העובר על הפקודים [מ"ב יב ה, דה"ב כד ה]. עובר לפני התיבה – להוציא את הצבור בקדושה שבתפלה [מגילה כד:].

#ז. ^אומנות שעוברת מן העולם – שבטילה מן העולם [קדושין פב:].

*ראה בוא

#ח. ^והעברת כל פטר רחם – אין והעברת אלא לשון הפרשה, וכן הוא אומר (במד' כז ח) והעברתם את נחלתו לבתו [שמות יג יב]. והעברת את נחלת אביהן להן – לשון עברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. דבר אחר, על שהבת מעברת נחלה משבט לשבט, שבנה ובעלה יורשין אותה [במד' כז ז]. מעביר ראשון ראשון – עון שבראשונים הבאים לתתם לכף (מאזנים) מעבירו ושומטו... [ר"ה יז:].

#ט. ^והעברת שופר תרועה – לשון (שמות לו ו) ויעבירו קול במחנה, לשון הכרזה [ויקרא כה ט].

#י. ^תעבירו באש, תעבירו במים – כדרך תשמישו הגעלתו, מה שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין, ומה שתשמישו ע"י צלי, כגון השפוד והאסכלה, ילבנו

באור [במד' לא כג].

#יא. ^אין מעבירין על האוכלין – המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהם ולהניחם שם [ערוכין סד: ב"מ כג:], לאו לשון דריסה הוא, אלא כמו (יומא לג.) אין מעבירין על המצוות [ב"מ כג:]. אין מעבירין על המצוות – הפוגע במצוה לא יעבור ממנה (יומא לג.). המעביר על מדותיו – שאינו מדקדק למדוד מדה למצעים אותו ומניח מדותיו והולך לו, מעבירין לו על כל פשעיו – אין מדת הדין מדקדקת אחריהם, אלא מנחתן והולכת [ר"ה יז:].

*ראה מחל

#יא. ^להעביר את הרעה – שלא תתקיים [אסתר ח ג].

#יב. ^העבר – מחול [תהלים קיט לט].

#יג. ^יעבור – יחלוש [ישע' לא ט].

#יד. ^מעבר לסכינא – משפּשֵׁף... [ביצה כח:].

#טו. ^המעביר תאנים – השוטח [ביצה לד:].

#טז. ^מעביר בנו וכתו באש – היא עבודת המולך, עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתייהם [דברים יח י].

*ראה מלך ג

#יז. ^עברה צורתו – טורני"ר (להסתובב, להפוך) [ב"ב צה:].

#יח. ^יעבור החדש – ת"י מתי תעבר השנה... ולשון הארכה הוא, כמו (ירמ' מו יז) העביר המועד [עמוס ח ה].

@+מ"מ: משלי כו יז. ראה מעבר, עדה ב, עבור, עבירה, ערוה

~עבר, עברא (ד)

וְעֵבֶר – לשון בריחים [מ"א ו כא, עיין שבת נה ע"ב ד"ה והא כתיב מעבירים ובתוס' ד"ה מעבירים]. עברא – בריח [כתובות י. י:].

~עָבַר (ה)

#א. ^נביא גדול היה עבר (בן שלח בן ארפכשד בן שם, אבי פלג ויקטן) [דה"א א כג, עיין ברא' יא יד].
#ב. ^בן אלפעל (מבני בנימין ואחי משעם ושמר) (מגילה ד. עיין דה"א ח יב).

*1. מצאצאי גד (דה"א ה יג). 2. מצאצאי בנימין (דה"א ח כב). 3. ראש אבות ממשפחת עמוק (נחמיה יב כ). 4. כינוי לעם העברים (במד' כד כד).

~עָבְרָה (א)

ספינת המעברה שעוברים בה את עבר רוחב הנחל [ש"ב יט יט].

*ראה מברא, מעבר

~עָבְרָה (ב)

*אחת מתחנות בני" במדבר (במד' לג לד-לה).

~עֵבֶשׁ, עֹבֶשׁ~

עבשו – העלו חלודה ועיפוש, מוישי"ר (להעלות עובש) בלעז [יואל א יז]. הנחושת מעלה עיפוש ומשתחק [– ישע' מ טו].

*אין לו דמיון במקרא. עבש ועפש מתחלף פ"א ובי"ת. ראה קרש ב

~עֲבֹת, עֲבוֹת (א)~

#א. חבל שקושרין (בו) שוורים לתלמי המחרישה [איוב לט י]. עבות העגלה (ישע' ה יח) – חבל עבה שקושרין בו את הפרה למחרשה [סוכה נב]. עבותים – חבלים גסים [שופטים טז יא]. עבותות הזהב – תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל... [שמות כח ו]. הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה (פסוק כב), ולא פירש מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות [שמות כח כד], מעשה עבות – מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושים לבורות, אלא כאותן שעושים לערדסקאות שקורין אינצינשייר"ש (כלי קטורת) בלעז [שמות כח יד], מעשה קליעה [שם כח כב]. קליעה [סוכה מה]. קלוע כמין קליעה ודומה לשרשרת [סוכה לב]. עבותימו – לו"ר קורדי"ש (חבליהם) בלעז [תהלים ב ג].

#ב. עֵץ עֲבוֹת – שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים, וזהו הדס העשוי כמין קליעה [ויקרא כג מ], עבותה – לשון [ויקרא כג מ] עץ עבות שענפיו מרובין [יחז' ו יג], הדס הראוי ללולב (ולא הדס שוטה, עיין סוכה יב). [נחמיה ח טו]. הדס על שם שהעלים מורכבין זה על זה כמין עבותות ושרשרות [סוכה יב]. שהעץ מחופה בעלין ע"י שהן עשוין בקליעה שוכבין על אפיהן [שם לב]. מעשה שרשרת, מורכבין זה על זה [שם]. עבותים – אילנות שענפיהן מרובין [יחז' יט יא], אסרו חג בעבתים (תהלים קיח כז) – עצי רענן [יחז' לא ג], אילנות, כמו (יחז' לא ג) ובין עבותים היתה צמרתו [סוכה מה].

*מעשה עבות (שמות כח יד) ת"י עובד קליעה. ראה עבה, עבטיט, עבי, ערדסקאות

~עֲבֹת (ב)~

וְעֲבֹתָהּ – עשאוה קליעה של חטא בין שלשתן, כעבותות העגלה חטאה, שהעבות משולשת היא, כך מצאתי בתלמוד ירושלמי (תענית פ"ב ה"א) עבדנוה כקליעה דחובין [מיכה ז ג].

*יש מפרשים עבת לשון עות.

חמה [משלי כב ח]. עברתו – עיבורו והריון שלו. ד"א חמתו [ישע' טז ו]. שנאה [ירמ' מח ל]. גיהנם [משלי יא כג, ב"ב י: ע"ז יח]. נתמלא חמה [דברים ג כו]. מתעברו – מכעיסו [משלי כ ב].

*ראה יום עברה, עבירה

~עֲבָרִי, עֲבֵרִית (א)~

כתב עברי – כתב של בני (במגילה אין תיבת בני) עבר הנהר, ובמסכת סנה' (כא:) קרי ליה כתבא ליבונאה [מגילה ח:]. כתב עברי – של בני עבר הנהר [סנה' כא:]. כתב עברית – אותיות גדולות הן, ואין דומות לכתב אשורית, אעפ"י שכתובים בלשון הקודש, אלא שכתב האותיות משונות [שבת קטו:]. עברית – כתב של עבר הנהר [שבת קטו:], לשון עבר הנהר [מגילה יח]. מתחילה ניתנה להם (לישראל התורה) בכתב עברי שהוא כתב ליבונאה כדאמר בסנה' (כא:) [זבחים סב:]. יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה... [שמות כז ג, עיי"ש].

*בה"ר מסביר שלפי הגמרא בסנה' כא ע"ב, עברית הוא הכתב הקדום בו ניתנה התורה והוא הנקרא לשון הקודש (יש להבחין בין עברית שהיא לשון הקודש או לשון חכמים שהיתה מדוברת בימי בית שני, לעברית שהיא לשון עבר הנהר שהיתה מדוברת אחר החורבן), אך בימי עזרא חזרה וניתנה התורה בכתב אשורי ובלשון ארמי. ביררו להם ישראל כתב אשורי ולשון הקודש והניחו להדיטות (כלומר לכותים ולשומרונים כתב עברי ולשון ארמי, עיין במגילה יז ע"א). עיין מ"ב יח כו, ישע' לו יא ועוד מקומות שעברית נקראת יהודית, אך שם זה נתבטל עם הגלות. הרמב"ן בשמות ל יג מפרש שלשון התורה (לשון עברי) נקראת לשון הקודש מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההיא נאמרו והוא הלשון שהקב"ה מדבר בו עם נביאיו... והרמב"ם סובר שנקראת כך כי זאת הלשון קדושה, לא ימצאו בה שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה... רק בכינוי. עיי"ש שהרמב"ן לא מסכים עם הרמב"ם. פעם הייתי נוכח בדרשה של ר' יעקב קמנצקי לקהל דוברי אנגלית ופתח ואמר: יידיש אינכם מבינים, לתת דרשה באנגלית איני יודע, אז נעשה פשרה ואגיד אותה בעברית והמבין יבין. עיין המעין כרך ד' גליון א' עמ' 23 לבעיית שנוי הכתב והלשון בימי עזרא, שם כרך נ"ד ג"ב - באיזו שפה שוחח אברהם אבינו? עיין בספר שו"ת מים חיים (מכתבים לרח"ק) עמ' שמ"ג בענין שלא שינו את לשונם. +מ"מ: במד' טו טו, הושע ד ז, יומא כ ע"ב ד"ה רב איקלע. ידים פ"ד מ"ה. ראה אברהם, אשורית, כנען, כתב, לבונאה, לשון, מתורגמן, עבר א, עיברא זעירא. עיי העברים - ראה עי

~עֲבָרִי (ב)~

*בדה"א כד כז נזכר עברי, לוי מבני מררי.

~עֲבָרִי~

*עיר בנחלת אשר, נקראת ג"כ עבדון (יהושע יט כח).

~עֲבָרָה~

~עג

*ראה עג, עוג

~עגב, עֶגְבָּה, עגבים

עוגבים (בפסוק : עגבים) – המשחקים עם הנשים בצדי מיני ניאוף, כמו (יחז' כג כ) ותעגבה על פלגשיהם [ירמ' ד ל], ותעגב – ותתאווה, אישירי (לסטות מן הדרך) בלעז. לעז אחר : דישיירי (להתאווה) [יחז' כג ה, עיי"ש פסוק ז, יב, טז, כ]. עוגב – אינו אלא לשון שחוק על שם העגבות, אישכניימינ"ט (בידור) בלעז [איוב כא יב, עיי"ש ל כא].

עגבים – שחוק, כמו (לעיל כג יא) עוגב [יחז' לג לא]. כשיר עגבים – (ת"י) כְּזִמְרָא בְּבִינָא [שם פסוק לב]. עגבתה (לשון עגבה) – תאווה, וייניטי"ד (תורפה) בלעז [יחז' כג יא].

*עין בערוך ערך אגמא דיקרא. ראה גבה א, חגב, עוגב, עכוז

~עָגָה (א)

#א. עגת מצות – חררה של מצה... [שמות יב לט], חררה שאופין על הגחלים [הושע ז ח]. צדיקים לחם, בינונים עוגות – לחם משמע אפוי, עוגות משמע קודם אפייה [יומא עה].

#ב. עג עוגה – שורה (בע"י : גומא) עגולה כמו עוגה שהיא עגולה [תענית כג]. עוגיות – גומא תחת הגפן ליתן בה מים [מו"ק ג], (מאי עוגיות?) בנכי – בורות תחת גפנים וזיתים ונותן בהם מים. עוגיות – עגול סביב, כמו (תענית יט). עג עוגה ועמד בתוכה [מו"ק ד:]. עוגה של מים – גומא, כמו עוגיות לגפנים דמו"ק (ב.) [חולין מא].

@+מ"מ : מנחות צד ע"ב ד"ה דעגיל להו. ראה חררה, לשון עגה, מעוג, עוג, עגול, עוקה, עריכה

~עָגָה (ב)

לשון עגה – לעז, שאינו הוגה באותיותיו בלשון הקודש שלנו אלא שאר לועזין. עגה לשון (ישע' כח יא) בלעגי שפה, מפי רבי. ל"א עגה לשון עוגה, מקום שיש בו חבורת בנ"א שמדברין דברי חול... ואסור לפרש שם בן מ"ב בלשון עגה חוץ למקדש... [סנה' קא:].

*ראה הוגה א (ג), יוסי, לעג, עגה ב, עוגה, עלג

~עגול, עיגול

כלי ששמו עגול שבו עושין העגולין (של דבילה) [ביצה ג:], שם כלי הוא, עגול ודורסין בו קציעות ונדבקין זו בזו ונעשין עיגול כעין גבינה [זבחים עג:].

לא היו בוצרין את הענבים בגלגל כמו שלנו, אלא טוענין אותן בקורות כבדין, והני דגת קרי עיגולין שהיו דפין עבין עשוין כעיגולין [שבת יח:].

קיימא לן (עירובין יג, ב) כל עגול שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח, דכתיב (דה"ב ד ב) בים שעשה שלמה : עשר באמה משפתו אל שפתו עגול סביב... וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב, לעשר אמות רוחב (יש) שלשים אמה היקף [סוכה ז: עיי"ש]. כל עגול אין רחבו אלא באמצעו [שם ח. עיי"ש].

עגולגלת – עגולה מצידיה ומגלגלת, דאין צידיה רחבים [ע"ז מ:].

*בתוס' ע"ז מא ע"א ד"ה ככדור מביאים בשם הירושלמי (ע"ז פ"ג ה"א) שאלכסנדרוס מוקדון עלה למעלה עד שראה כל העולם בצורת כדור ואת האוקינוס בצורת קערה (וראה בוהר ויקרא י ע"א). +מ"מ : ב"ב כז ע"א ד"ה וכמה. ראה בית עגול, הקף, חדור, חוג א, ב, כדור, כודרת, כרכב א, כשרי, מחוגה, מעגל, מעגלה, מרובע, סגלגל, עגל ב, עוגה

~עגונה

*עגונה היא אשה שבעלה נעלם ואין ידוע אם הוא חי או מת ולכן אינה יכולה להנשא לאיש אחר. +מ"מ : שה"ש ב ט, יבמות קכב ע"א ד"ה בשעת, תוס' קידושין מא ע"א ד"ה אסור. ראה עגן, עוג

~עָגוּר

כרוכיא (נ"א כורכיא), גרוא"ה (עגור) בלעז [ירמ' ח ז, עיי"ש יא יט]. כסוס עגור – כמו סוס ועגור. ד"א כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף, וכן ת"י כסוסיא דאחיד ומנציף [ישע' לח יד, עיי"ש ח יט]. מצפצף... [סוטה יב:].

*מין עוף השוכן בביצות ודומה לחסידה. לפי אוצר הלעזים המינוח של היום אינו מתאים לזיהויים של רש"י. ברד"ק לירמיהו ח מפרש : ת"י וסנוניתא, ובחז"ל (שבת עז ע"ב) אימת סנונית על הנשר, ופירש רבינו האי קטא"ף בערבך, והוא הדרור שקורין בלעז רונדינ"א. וי"מ הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו, גיי"ט בלעז. לפי זה הוא מה שנקרא תוכי. ראה כרוכיא, סוס, סנונית, צפצף, תר

~עגיל

נזמי אוזן [במד' לא נ], לשון נזם [יחז' טז יב].

*עין שבת סד ע"א : עגיל זה דפוס של דדן. ראה תור א

~עָגַל, עגלה (א)

כל מקום שנאמר עגל, בן שנה הוא [ויקרא ט ז], עגלה בת שנתה היא ואם עברה שנתה פסולה [סוטה מו:]. עגלה בת שנתה לא ילדה [סוטה מו. ד"ה שאינו]. עגל מרבק – פטים [ש"א כח כד]. עגל הוא מין בהמה [שבת פח:].

עגלות בית און – עגלי... [מגילה כה:], עגלים [הושע י ה, סנה' סג:]. מרעיבים את העגלים – בע"ח שהיו עובדין אותן והיו מרעיבין אותן ועושיין דמות עצביהם של בעלי ממון, כלומר דמות דיוקנם, ומעמידין אותן בצד אבוסייהן של עגלים, ומחמת שהיו רואין את הדמות תמיד היו מכירין אותן ורצין אחריהם וממשמשיין בהן, כלומר האכילנו, ואומריין להם הכומרים עבודת כוכבים חפץ בכ' וכו' [סנה' סג:].

עגלה ערופה - %עייין בספר נתן חכמה לשלמה עמ' קע"ג. +מ"מ: ברא' מה כז, קהלת ז טז, ברכות נו ע"ב ד"ה על, סוטה מד ע"ב ד"ה עגלה, שם מז ע"ב ד"ה תצא, חולין קיז ע"א ד"ה עגלה, בכורות ט ע"ב ד"ה עגלה, כריתות כז ע"א ד"ה ולא רץ.

עגלה שלישיה – שלישיית לבטן [ישע' טו ה], עגלא תילתא – שלישי לבטן שהוא משובח מפני שהבהמה בקטנותה אינה עדיין בכוחה, והולד (ה)ראשון ו(ה)שני אינו בריא (צ"ל אינם בריאים) [שבת יא.], עגלא תלתא – גדל שלישי ואז הוא עומד בעיקר טעם בשרו, כדתנן (ב"מ סח.) ומגדלין אותן עד שיהיו משולשיין, ואמרינן נמי (שם סט.) מותר שלישי בשכר, אלמא אורחיה עד שלישי. ל"א שלישי לבטן וקשה לי... [ערובין סא.], שלישי לבטן [מגילה ז.]. עיגלא תילתא – (עגל) גדול כאלו הגיע לשלישי שניו וגמרה גדילתו, דהכי שביחי ומעלי למיכל כמו (בבא מציעא סח.) ומגדלין אותן עד שיהיו משולשיין. ל"א שהיה טוב ובעל טעם כאילו הוא שלישי לבטן [סנה' סה:].

עגלה ערופה (שעורפים אותה בנחל מאחוריה על הרוג שנמצא ולא נודע מי הכהו) – אסורה בהנאה [בכורות ט:].

*בן בקר נקרא עגל או עגלה עד גיל הבגרות שהוא זמן החלפת שיני החלב עם השיניים הקבועות. +מ"מ: ברא' טו ט, סנה' סז ע"ב ד"ה עסקי בהלכות יצירה. ראה מבכירה, מרבק, ערג, פרה, רך, שורא

~עגל (ב)

#א. מעגל במעגילה – טחין היו גגותיהן בטיט, והגגות לא היו משופעין אבל הטיט משפיעין מעט כדי שיזובו המים, וטחין אותן בחתיכת עץ עבה וחלקה ובה בית יד ודוחפה לצד השיפוע וחוזר ומושכה אליו וחוזר ודוחפה והטיט מתמרח ומחליק, ובדחיפתו קורהו מעגל ובמשיכתו קורהו מושך, ושם העץ מעגילה [מכות ז.]. מעגילין אותו במעגילה – גוללין על קרקעות (אצ"ל קרקעית) מתגלגל [שבת קמא.]. התנור עץ גדול כדי לסתום הסדיקין [מו"ק יא.].

#ב. מתעגל – מתאסף [נדה יט:], מתעגל ויוצא – מתאסף תחלה יחד ואחר כך יוצא... [נדה לד:], מתאסף הרבה כאחד ואחר כך יוצא, כגון רוק ומי רגלים

ושכבת זרע [שם נו:].

*+מ"מ: שבת יד ע"ב ד"ה משקה הזב, חולין פח ע"א ד"ה חוץ ממשקה, כריתות ז ע"א ד"ה כהן שסך. ראה גלגל, כדור, מעגלה, עגול

~עגל (ג)

דלעגל – במהרה [ברכות יח:].

*כפי שאומרים בקדיש "בעגלא ובזמן קריב". באיוב כה מתרגם מקרוב - בעגל. עיין בערוך ערך עגל ט.

~עגלה (א)

#א. אותן כוכבים העשויים כעגלה, והוא מזל שור [פסחים צד. עיי"ש ע"ב ד"ה גלגל ואילך]. מזל [ערובין נו.].

#ב. עגלה יפהפיה – מלכותא יאיא [ירמ' מז כ.]. עגלת שלישיה – מדינה גברתנית [ירמ' מח לד.].

#ג. עגלה של קטן – לצחק בה ולטלטלו עליה [שבת סו.]. שעושיין לו לשחוק ויושב עליה ומטלטלין אותו עליה [ביצה כג.]. כגון קרון קטן שעושיין לו (לאיל זכר) תחת זנבו [שבת נד.]. עגלות – רכבי מלחמות האומות (תהלים מז י.).

@עייין בערוך ערך עגל ז, ט. +מ"מ: הושע י י, דה"א יג ז, ברכות נח ע"ב ד"ה רישא דעגלא, סוטה לה ע"א ד"ה לא נתן. ראה גוהרקא, דרס ג, מרכבה, צב, קרון, קתדרה. רספק, שור ד

~עגלה (ב)

#א. עגלה – (כינאי ל)מיכל (אשת דוד, אם בנו השישי יתרעם), שהיתה חביבה עליו, וכן הוא אומר (שופטים יד יח) לולא חרשתם בעגלתי, והכתיב (להלן ו כג) ולמיכל בת שאול לא היה ילד עד יום מותה... [ש"ב ג ה, עיי"ש ובה"א ג ג.].

#ב. עגלתי – (כך) שמשון קרי ליה לאשתו... [סנה' כא.]. עגלתי – (ת"י) אתתי (אשתי) [שופטים יד יח].

~עגלון

מלך מואב (שהרגו אהוד בן גרא ע"י חרב פיפיות) היה מכבד את השם [סנה' לט: עייין שופטים ג יז]. *ביהושע י ג נזכרת עגלון, עיר בשפלת יהודה.

~עגם

*משמעו נעצב, הצטער, דאב, לשון עגמת נפש. נזכר באיוב ל כה, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ: מגילה כח ע"א ד"ה מפני, מו"ק יד ע"ב ד"ה מפני.

~עגן

תעגנה – לשון אסור כלא (כלומר אסור וכלוא), כמו (תענית יט.) עג עוגה ועמד בתוכה. ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן, שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש, או

לכתוב שני נוני"ן [רות א יג, עיין חבקוק ב א ד"ה על].
עגונה – מאוחרת, כמו [רות א יג] הלהן תעגנה,
תאחרנה מלהנשא [ב"ק פ]. עיגון דמתניתין לשון
עכוב הוא, כדכתיב הלהן תעגנה, כמו תעשנה.
תתעכבו מלהנשא לבעל. אלמא עוגין דמתנ' היינו
עיגון [ב"ב עג].

*אין לו דמיון במקרא. יש מחלוקת אם השורש הוא עוג, עגה או
עגן. הרד"ק בשרשים מוכיח שהוא לשון עגון, אך לפי הפירוש
בשה"ש נראה שהשורש הוא "עג" ולא "עגן" משום שאין הנ"ן
דגושה וכפולה ומשמעו איחור. לפי הרשב"ם בב"ב השורש הוא
"עגה" ומשמעו עיכוב. עיין ברד"ק בשרשים ערך עגה ובערוך
ערך עגן ועגן. ראה עגן, עוג, עוגן

~עַד, וְעַד (א)

#א. לפני [ברא' מח ה, מ"ב טז יא]. טרם [במד' י כא].
עד בוא אלי – כלומר בעוד בואו אלי, כמו לפני בואו
אלי [יחז' לג כב]. בעוד [סנה' לג].
עד שהמלך במסבו – בעוד המלך על שלחן מסבת
חופתו [שה"ש א יב]. נמלט עד התמהמהם – כמו עד
שהמלך במסבו [שופטים ג כו]. עד שתחפץ – בעוד
ששנינו חפצים בה [שופטים ג כו – שה"ש ג ה]. עד
כה – עד הנה [שמות ז טז], ונלכה עד כה – כלומר
דרך מועט למקום אשר לפנינו [ברא' כב ה]. עד מה –
עד מתי [תהלים עד ט]. עד לו – עד שייחס עצמו [ב"ב
טו]. עד עתה – כמו עדיין [דברים יב ט]. עד מחצה –
קרוב למחצה [בכורות כג].

*מ"מ: תוס' חולין נד ע"ב ד"ה כסלע.

#ב. בנין עדי עד – בנין נוהג לדורות [כתובות ח]. כל
ימיו [נזיר נב]. עד היום הזה – כל מקום שנאמר...
לעולם ולעולמי עולמים הוא [סוטה מו ע"ב ד"ה
ויקרא]. עד עולם – עד עת קץ [ישע' לב יד].

@עיין בספר בית מרדכי (שטיין) עמ' קט"ו מה הכוונה "עד היום
הזה", בספר נתן חכמה לשלמה עמ' קנ"ו וכן בספר נתיבי מאיר
(רפליד) עמ' 190 על משמעות "עד דלא ידע" בפורים. ראה בעד,
ועד ב, עדא, עדד. לשון עדות - ראה עוד ב

~עַד (ב)

יאכל עד – לשון ביזה ושלל המתורגם (במד' לא יב)
עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישע' לג כג)
אז חולק עד שלל [ברא' מט כז, ב"ק יא].
*ראה עדודה

~עַד, עֲדִים (ג)

#א. סדין לקנה [כריתות יז], סדין [נדה ב. יב], סדין
שמקנחת בו [שם יב], סדין שבדקת בו [שם נז]. עד
הוא הקינוח [קדושין עג: עיי"ש].

#ב. וכבגד עדים – וכלבוש מרחק (ת"י), בגד מאוס
שהכל אומרים הסר, עדים תרגום של הסרה [ישע' סד

ה]. בגד עידים – בגד מאוס שהאדם מסירו מעליו,
כדמתרג' ויסר [ברא' מא מב] ואעדי, וכן [משלי כה כ]
מעדה בגד ביום קרה [ב"ב ט:], בגד מאוס שהכל
אומרים הסר. עידים תרגום של הסרה [ישע' סד ה]. עד
דיבן – תרגום של סר עד, כלומר סר ניר מדיבון
[במד' כא ל]. מעדה בגד – בגד בלוי ונרקב, כמו
וכבגד... [חולין קלג]. מעדה בגד – בגד עידים, בגד
מוסר, כלי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי,
כדמתרג' (שמות ח ד) ויסר – ויעדי... [משלי כה כ,
עיי"ש].

@עד הוא אדם המעיד על דבר שראה, שמע או מתוך שמועה
והשערה. בד"כ צריך שני עדים, אך עד אחד יכול לחייב שבועה
וכן נאמן על איסורין. עד זומם הוא אדם שהעיד עדות ונודע
שהיא שקר. בסנה' כז ע"א מובא שדין עד זומם חידוש הוא,
כלומר גזירת הכתוב. ראה כופר א, עדה ה, עדי א

~עַדָּא (א)

זאת [פסחים נג: בכורות מה:]. עדי – אלו, כמו (פסחים
נג:) עדא אמרה, זאת אומרת [גיטין מה:], עדא אמרה
– זאת אומרת. כל עדא כמו הדא [ב"מ ס. ב"ב קנח:
סנה' סז:].

*ראה עדי ב

~עַדָּא (ב)

*אבי אחינעב (מ"א ד יד). ראה עדו

~עַדָּד (א)

עד דיבן – תרגום של סר – עד, כלומר סר ניר מדיבון
[במד' כא ל].
*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים משרש עדה.

~עַדָּד, עוֹדָד (ב)

*1. אביו של עזריהו (דה"ב טו א). 2. נביא בימי אחז ופקח בן
רמליהו (דה"ב כח ט, עיין סוטה מב ע"א ד"ה ויקומו).

~עַדָּה (א)

#א. קהל [משלי כא טז]. עדה שופטת – עשרה
מחייבין. עדה מצלת – עשרה מזכין [סנה' ב.]. עדת
ישראל – דהיינו אותן שישבו להורות [הוריות ג:],
עדה היינו סנהדרין, כדאמר בפ"ק דסנהדרין (ד:) [שם
ד:]. סנהדרי גדולה [שם]. שבט [שם ה.]. קהל, והיינו
עשרה, כמו (במד' כ ח) והקהל את העדה, ואין הקהל
בפחות מעדה, ועדה עשרה כדילפינן (ברכות כא:)
מעדת מרגלים עד מתי לעדה הרעה [כתובות ז:].
עשרה דכתיב גבי מרגלים (גיטין מו). סנהדרין [סנה'
פב:]. אלו סנהדרין [ויקרא ד יג]. קטני עדה – מסנהדרי
קטנה [סנה' יג:]. סנהדראות [במד' יד א]. עדה רעה –
אלו המרגלים (היו י"ב, אך יהושע וכלב לא היו

ה כ, ז יב]. מהעדה – מסיר [שם ב כא]. יהעדות – יסירו
[שם ז כו]. לא עדת – לא סרה [דניאל ג כז, ד כח].
לעדוי – להסיר [ביצה לב].
*ראה עד ג

~עֲדוּ, עֲדוּ, עֲדוּ

עידו (היה נביא בימי ירבעם בן נבט, ש(אכלו אריה
[תענית יח: עיין דה"ב יג כב, שם ט כט – יעדו, סנה'
מז. ד"ה ויחי]. עדו הנביא – נתנבא על מזבח ה' בבית
אל... [סנה' פט: עיי"ש]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה
יד. עיין סנה' קד. ד"ה ומשרה].
*1. לוי מבני גרשום, מאבותיו של שמואל (דה"א ו ו, בפסוק כו -
עדיה). 2. כהן שעלה עם זרובבל (נחמיה יב ד). 3. לוי מעולי
הגולה (נחמיה יב טז). 4. סבו של זכריה (זכריה א א, בעזרא ה א,
ו יד נכתב "עדוא"). ראה עדא ב

~עֲדוּדָה

יביא עדודה – נבילה... הכי משמע קרא (שמות כב
יב) יביאהו (בפסוק: יביאהו) עד – יביא העדודה,
כדכתיב (בראשית מט כז) בבקר יאכל עד, דהיינו
שלל, כדמתרג' (במדבר לא יא) עדאה [ב"ק יא].
*בערוך גורס אדורה שמשמעו עור בהמה, וכן מפרש אודרייתא
(נ"א אורוותא) דתבנא - עורות מלאים תבן. בתוספות ד"ה יביא
ארורה לב"ד גורסים ארורה, עדורה, עדודה, עיי"ש. ראה עד ב

~עֲדוּר

*ראה עדר

~עֲדוּת

*ראה עדת

~עֲדִי (א)

בעדי עדיים – לשון מכלול, ומנחם פירש לשון עד,
כמו (ישע' כו ד) בטחו בה' עדי עד, איניושק"א
שייגל"א (עד עולם). אבל דונש פתר אותו לשון עדי,
ומשקל עדי עדיים הוא מן י' שמות: ארי אריים, צבי
צביים, גדי גדיים [יחז' טז ז], ואעדך – א"י פרי"י טי"י
(וקישטתי אותך) בלעז [שם טז יא]. עדי' – כתרים
[שמות לג ד]. צבי עדי' (של הקב"ה) – הוא ביהמ"ק
שנקרא גאון עוזם... [יחז' ז כ]. עדים – העדי שהיה
בידם [שמות לג ו, עיי"ש].

*עיין בספר מילי דהספידא לרב גדליה נדל עמ' קמ"א שאין
במקרא לשון תכשיט, רק עדי ומובנו קישוט עצמי לאדם ולא
להראותו לאחרים, פרט לכלה שלה ניתנה הרשות להראות
בהם, כפי שנאמר בישע' סו ד, מט יח ועוד. +מ"מ: ברא' יח כא,
דברים טו יד, ירמ' ל טז, יחז' ז כ, תהלים לב ט, משלי א ט. ראה
חלי א, חליה א, כליל, כתם, נס, עד ג, עדח ב, ענק א, ב, רדיד,
תכשיט

בעצתם לכן לא נמנים אתם), מכאן לעדה שהיא עשרה
[במד' יד כז]. עדה – קרויה בעשרה, שנאמר (במד' יד
כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת [ברכות ו]. אין פחותה
מעשרה, שנאמר עד מתי [מגילה כג]. עדה – כ"ג
[סנה' ח]. נצטוו ישראל להיות דנין בסנהדרין של
כ"ג, כדאמרי' (לעיל ב). עדה שופטת ועדה מצלת
[סנה' נו].

*+מ"מ: סנה' נב ע"ב ד"ה למה תלמיד.

#ב. עיני העדה – זקנים מאורי עיני העם [תענית פד].

#ג. עדת אל – בית מועד שלו [ברכות ד].

#ד. עדת דבורים – קינא דדברייתא, כניסת דבורים
[שופטים יד ח].

#ה. בעבור תהיה לי לעדה – לשון עדות של נקבה
(ולא לשון עדה וקהל), כמו ועדה המצבה [ברא' כא
ל].

@ראה קדושה, קהל א

~עֲדָה (ב)

#א. התקשט [ירמ' לא ג]. לשון עדי ותכשיט [איוב מ
י]. ותעד – לשון עדי [הושע ב טו].

#ב. מעדה בגד – בגד עדים, בגד מוסר, כלי שהוא
ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי, כדמתרג' (שמות
ח ד) ויסר ויעדי [משלי כה כ], בגד בלוי ונרקב, כמו
(ישע' סד ה) וכבגד עדים, בעת הקור אינו שוה כלום
[חולין קלג]. בגד מאוס שהאדם מסירו מעליו [ב"ב
ט].

@ראה עדד א, עדי א

~עֲדָה (ג)

#א. עדה (בת קינן, אחות צלה ואשת למך ואם יבל
ויובל) – של פריה ורביה, על שם שמגונה עליו
ומוסרת מאצלו. עדה תרגום של סורה [ברא' ד יט].

*ראה עד ג, צלה ב

#ב. עדה בת אילון (החתי, אשת עשו ואם אליפז) –
היא בשמת בת אילון, ונקראת בשמת ע"ש שהיתה
מקטרת בשמים לע"ז [ברא' לו ב, עיי"ש פסוק ד].

~עֲדָה (ד)

עד ירח – כמו (להלן כח ח) לא עדה עליו שחל [איוב
כה ח]. עבר, כדמתרג' (ברא' טז יז) אשר עבר בין
הגזרים – דעדא [איוב כח ח], עבר [ר"ה טז. קדושין
לג].

~עֲדָה (ה)

די לא יעדה – לא יסור [דניאל ז יד]. די לא תעדא –
שלא תעבור [שם ו ט]. העדי' מינה – הסירו ממנו [שם]

~עדי (ב)

הרי [מנחות לד.].

*ראה עדה

~עדיאל

1. *אבי עזמות, שר האוצרות בימי דוד (דה"א כז כה). 2. מראשי משפחות שמעון (דה"א ד לו). 3. כהן ממשפחת אמר, אבי מעשי הכהן (דה"א ט יב).

~עדיה

1. *אבי ידידיה אם יאשיהו (מ"ב כב א). 2. אחד מבני בני (עזרא י כט). 3. איש שנשא נכרית (עזרא י לט). 4. בן יוריר למשפחת שלה בן יהודה (נחמיה יא ה). 5. כהן ממשפחת מלכיה (נחמיה יא יב, דה"א ט יב, הוא עדו בדה"א ו ו). 6. בן איתן, לוי מצאצאי גרשום (דה"א ו כו). 7. בן שמעי משבט שמעון (דה"א ח כא).

~עדיהו

*אבי מעשיהו משרי המאה בימי עתליה (דה"ב כג א).

~עדים

*ראה עד ג

~עדין, עדינה

עדינה – ת"י מפנקתא [ישע' מז ח].

*אין לו דמיון במקרא. בעזרא ב טו נזכר עדין, אבי משפחה המכונה בני עדין שעלו מן הגולה (עין נחמיה ז כ), בנחמיה י יז נזכר עדין מהחתומים על האמנה. ראה עדינו, עדן ב, פנק. עדיין - ראה עדן ג

~עדינא

*בן שיא, ראש לשבט הראובני, מהגבורים אשר לדוד (דה"א יא מב).

~עדינו

עדינו העצני (הקרי, והכתיב : העצנו) – (כינוי לדוד) כשעוסק בתורה, כורך ומקשר עצמו כתולעת, כמו (איוב לח לא) מעדנות כימה, וכשיוצא למלחמה היה קשה כעץ... [ש"ב כג ח], בני עדין הן הן בני דוד – להכי קרי ליה בספר ש"ב (כג ח) עדינו העצני, שבשעה שעוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת, וכשיוצא למלחמה מתקשה כעץ. הן הן בני יואב בן צרויה – פלוגתא היא (במסכת חגיגה) חד אמר עדינו העצני זה דוד, וחד אמר זה יואב [תענית כח. עיי"ש]. אמרינן במו"ק (טז:) עדינו העצני יושב בשבת תחכמוני, זה דוד [ערוכין נג].

(עדינו העצני היה) מעדן עצמו (כתולעת) – כופף עצמו, ידי ורגליו ביחד, ויושב לארץ [מו"ק טז:].

*בעין יעקב מובא : כופף ידיו ורגליו ויושב לארץ, כמו (איוב לח לא) התקשר מעדנות כימה - ראה מעדן. ראה מעדנות, עדן ב

~עדיף

*ראה עדיף

~עדיתיים

*עיר ביהודה (יהושע טו לו).

~עדילי

*אביו של שפט הממונה על הבקר בעמקים בימי דוד (דה"א כז כט).

~עדלם

(מקום) שהוא לפניו מן הגבול... כן ת"י עד עדלם... בתחום ארעא דישראל... [מיכה א טו, עיין ברא' לח א, יהושע טו לה]. עיר [דה"א ד יח].

*בברא' לח א נאמר : וירד יהודה... ויט עד איש עדלמי ושמו חירה, ובפסוק יב : הוא וחירה רעהו העדלמי. ראה חירה

~עדין (א)

שעה [דניאל ב ח]. עת, מועד [דניאל ב ט], שנה [שם ד יג, חולין קלג]. עידנא – עת קבוע [פסחים ד. גיטין ס:].

בעידן – כשאומרים ההפטר והמברכין בתורה ובנביא [ברכות נג:].

*בערוך מציין לדניאל ד יג ושבעה עדנין - ענין עת וזמן. ראה עת

~עדין, עדינה, עדנים (ב)

מעדן – מצהיב ומצהיל, אישקליירי"ר (להבריק, לצחצח. חסר בדפוס) [מגילה יג.], נותן עדנה וזיו [כתובות י:]. יעדן – את זיוה, אישקליירי"ר (להבריק, לצחצח, ליפות) בלעז [כתובות נט:]. עדנים – (ת"י) תפנוקין [ש"ב א כד]. אישקלייר"א (מבריק) בלעז [פסחים מג.]. נתעדן הבשר – החליק כנער קטן [ב"ב קכ.]. בעדן – (ת"י) תפנוקין... [יחז' כח יג, עיי"ש].

עדנה – צחצוח בשר, ולשון משנה (מנחות פו.) משיר את השער ומעדן את הבשר. ד"א לשון עידן, זמן וסת נדות [ברא' יח יב].

*ראה מעדנות, עדין, עדינו

~עדין, עדין (ג)

#א. שם מדינה [מ"ב יט יב]. שם מלכות, כמה דאת אמר [יחז' כז כג] חרן וְכִנְזָה ועדין [ישע' לז יב]. בית עדן – מקום [עמוס א ה].

#ב. עצי עדן – המלכים המשובחים [יחז' לא ט], מלכים חזקים [שם יח].

@בדה"ב כט יב נזכר עדין בן יואח הגרשוני, לוי בימי חזקיהו. ראה נהר פלגיו. גן עדן - ראה גן

~עדין, עדינה (ד)

(לשון) עדיין [קהלת ד ג, עיי"ש פסוק ב].

~עֲדָנָא

*1. מבני פחת, איש שנשא נכרית (עזרא י ל). 2. ראש בית האב חרים, כהן בימי יויקים (נחמיה יב טו).

~עֲדָנָה

*שר אלף מאנשי המלחמה בימי יהושפט (דה"ב יז יד). עֲדָנָה - ראה עדין, עדן ב, ד

~עֲדָנָח

*מראשי האלפים למנשה בימי שאול (דה"א יב כא).

~עֲדָעָה

*עיר בנגב (יהושע טו כב). עיין תוס' ערובין כא ע"א ד"ה אחוי.

~עֲדָף, עֲדִיף

עדיף - קודם [יומא לג]. חביב עדיף - (כלומר) איזה שירצה [ברכות מא]. חביב [מגילה ו].
כח דהתירא עדיף - טוב לו להשמיענו כח דברי המתיר שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסרין אינה ראייה, שהכל יכולין להחמיר ואפילו בדבר המותר [ביצה ב].
העדרה - המותר על מזונות [ב"ק פז].
העודף שבידו - הנשאר בידו מן הדמים שקבל לאחר שינכה לו הלקוח חשבון המגיע [ערכין ל].
*בשבועות ו ע"ב מובא בגמרא "כגון שבור מלכא וקיסר... הי מינייהו עדיף? וברש"י בד"ה כתוב בשינוי "הי מינייהו חשיב", וראה על כך בירחון חקירה גליון 1 עמ' 59.

~עֲדָר (א)

*א. עֲדָר - חופר [שבת לה: יבמות נב: גיטין סב. ב"מ עה. פט: סנה' לט: ע"ז סג:], חופר תחת הגפנים [מו"ק ג]. לשון חפירת כרם הוא [ישע' ה ו].
*ראה גת, קשקש, רפק
*ב. עֲדָרִי ירקות - כשהן תכופות יותר מדי נוטל אחת מבינתיים כדי שיהא מקום להרחיב ולהתפשט [ב"ק קיט:]. לשון לקיטה [ב"מ פט:]. מלקט תאנים [יבמות קטז:].

*+מ"מ : דה"א יב לט. ראה בצר, גדר, מסק

~עֲדָר (ב)

עֲדָרִי חֲבִירִךְ - כלומר גדודי האומות הסמוכות על אלהים אחרים... [שה"ש א ז]. עֲדָר עֲדָר - כל מין ומין [ברא' לב יז].

*ביהושע טו כא נזכרת העיר עֲדָר בדרום יהודה, בדה"א כג כג, כד, ל נזכר עֲדָר בן מוש, בדה"א ח טו נזכר עֲדָר מבני בריעה משבט בנימין. ראה מגדל עֲדָר

~עֲדָר, נֶעֱדָר (ג)

*בגמרא סנה' צז ע"א נאמר : מאי (ישע' נט טו) ותהי האמת נעדרת? אמרי דבי רב, מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה. +מ"מ : מ"א ה ז, ישע' מ כו

~עֲדָרְיָאֵל

*בן ברזילי המחולת, בש"א יח נאמר שנתן לו שאול את מרב בתו לאשה, למרות שהבטיח אותה לדוד בשכר נצחונו על גלית ולא קיים הבטחתו. בש"ב כא ח נאמר שמיכל בת שאול היתה אשתו של עֲדָרְיָאֵל. עיין בסנה' יט ע"ב.

~עֲדָשָׁה, עֲדָשִׁים

*א. עֲדָשִׁים היינו גת עצמה שקורין מיי"ט (ערבה) [ע"ז עה]. זו היא הגת עצמה שהענבים נתונים שם [נדה סה]. גת העליונה היינו עֲדָשִׁים שקורין מיי"ץ [מנחות מח]. גת העליונה - היינו עֲדָשִׁים של גת שקורין מיי"ט"י (ערבה, חלק של הגת שבו מניחים את הענבים) [פסחים טו].
*עיין בתוס' נדה סה ע"א ד"ה הדפין : עֲדָשִׁים לאו גת עצמה הוא אלא עיגול של טיט שמכבד על ענבים שבגת לדורכן וכן פירש בערוך ערך טלופח.
*ב. עֲדָשִׁים - מאכל אדם [פסחים ג]. מין של קטניות [ש"ב יז כח].

*העֲדָשָׁה משמשת כשיעור בענין נפח כגון בשר או דם כעֲדָשָׁה... ובשטח כגון שיעור הנגע. עיין בראשית כה כט-ל ד"ה מן האדם האדם, +מ"מ : עובדיה א ז ד"ה לחמד. ראה אשישה, בהק, גלגל ב, חמט, חסיסי, טלפח, קלי, תורמוס

~עֲדָת, עֲדוֹת (א)

*א. עֲדָתֹהָ, שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצוות הכתובות בה [שמות כה טז], הלוחות [שם מ כ]. הארון, ור"ד על נר מערבי [ויקרא כד ג]. ספר תורה [מ"ב יא יב, דה"ב כג יא].
*עיין בשערי ת"ב לחולין. ראה מחמד, נזר
*ב. עֲדָתִים [מכות ה]. גזלנין ומלוי ברבית ומועלים בשביעית פבולים לעדות [סנה' פט].
*ראה עוד ב

~עֲדָת, עֲדוֹת (ב)

כל עדות הלכתא היא [חולין יח:].

~עֲדָא

*עיר בממלכת אשור (מ"ב יז כד). +מ"מ : סוטה לג ע"ב ד"ה שיושבים

~עֲבֹב

*יעיב - ראה עב

~עֲבֹבֵד אָדוֹם

*ראה עבד ג

*ראה עגה

~עובדה

מעשה [ב"ק ז.].

~עובדיה

*ראה עבדיה

~עובל

*מבני יקטן (ברא' י כח בדה"א א כב - עיבל).

~עוג (א)

תעגנה - תאפינה [יחז' ד יב].

*ראה עגן, עוגה

~עוג (ב)

עוג מלך הבשן (מיתר הרפאים בני ענק)... אדם כענקים [יומא פ:]. עוג מלך הבשן (בברכות ד:) עקר הר בת ג' פרסי להשליכו על ישראל, ונתנו על ראשו ושלח הקב"ה נמלים ונקבוהו ונכנס בצוארו, בקש לשומטו ונשתרכבו שיניו לכאן ולכאן [מגילה טו: עיין ברא' ט ב]. כתיב (נדה סא:) ויבא הפליט, וא"ר יוחנן זה עוג שפלט מאנשי דור המבול [זבחים קיג:]. עוג פלט מן המבול - שברח לא"י [נדה סא]. עמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמים (תענית כ. ע"ז כה.) [דברים ב כה, עיי"ש א ד]. *יש אי ודאות בדבר זהותו של עוג מלך הבשן. בספר חקרי מקרא מבאר שלפי הפסוקים בדברים ד מז, יהושע ב י וכן ט י משמע שיחד עם סיחון מלך חשבון הם "שני מלכי האמרי". ואילו לפי הפסוקים בבמד' כא לג, דברים א ד, מ"א ד יט, תהלים קלה יא וכן קלו כ משמע שרק סיחון הוא אמורי ואילו מלך הבשן אינו אמורי. לפי דעה זו נראה מדברים ג יא, יהושע יב ד וכן יג יב שעוג היה "מיתר הרפאים" ש"ערשו ערש ברזל". יוסף בן מותיהו בקדמוניות (ד ה, ג) מכנה אותו מלך גלעד וגאלנטיס שהיא ארץ הגשור. כך שלפי זה היו שני "עוג" האחד מלך על רובו של עבר הירדן המזרחי וערשו נמצאת ברבת עמון, והשני מלך על הבשן וחי בזמנו של משה. שני אלו היו "מיתר הרפאים". רבינו בחי בבמדבר כא ל כותב: יש שפירש דעוג (שהיה בימי משה) אינו אותו של אברהם עצמו, אבל היה ממשפחתו ומזרעו... אבל אנו אין לנו אלא מה שקבלו חז"ל בעוג זה שהוא ממש אותו עוג של אברהם. עוד יתכן שעוג היה שם כללי למלכי הרפאים כמו פרעה למצרים. בענין גודלו של עוג עיין ערך חשך. ראה אמה (ט), ארץ עוג, נפילים פליט, רפאים

~עוגב, עגב

עוגב (בפסוק: עגב) - מין כלי שיר [תהלים קנ ד].

(משמש) לזמר לעבודת אלילים [ברא' ד כ].

*ראה הרדוליס, מן ד, עגב

~עוגה

~עוגן

עוגין - ריימ"ש (משוטים) בלעז [כתובות פה].
עוגינין - אנקרי"ש (עוגנים) של ברזל ומשליכין במים להעמיד הספינה במקום אחד [ב"ב עג].

*ראה מלח ד, עגן

~עוד (א)

ויבך על צואריו עוד - לשון הרבות בכיה, וכן (איוב לד כג) כי לא על איש ישים עוד, לשון רבוי הוא, אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו [ברא' מז כט]. לא על איש ישים עוד - לא ישים הקב"ה על בריותיו עלילות, תוספת על פשעם. עוד לשון תוספת [איוב לד כג].

בעוד שלשת ימים - בסוף... שלשת ימים... [יהושע א יא].

*בבראשית מ יג ו - יט מובא ג"כ "בעוד שלשת ימים", ולא מפרש למרות שמוקדם במקרא. ראה בעד

עודני - שללוני, כמו (ברא' מט כז) יאכל עד, כך חברו מנחם (ערך עד ג). ויש לפתרו לשון עוד, כלומר נוספו ורבו עלי [תהלים קיט סא].

בעודי - כמו (דברים לא כז) בעודני חי [תהלים קד לג], בעוד אני חי [שם קמו ב, עיין ש"א כ יד, איוב י כא]. עוד לשון אורך ימים הוא [מיכה ו י]. בעודני חי... (כלומר) בטרם אמות [ש"א כ יד].

יהודה ועוד לקרא - וכי המקרא צריך סיוע ממנהג שביהודה? [קדושין ו].

*ראה טרם, עד א

~עוד (ב)

א.העיד ב.. התרה, לשון התראה [ברא' מג ג, שמות יט כא, מ"א ב מב - וְאָעַד, ירמ' ו י, זכריה ג ו - ויעד]. והועד בבעליו - לשון התראה בעדים [שמות כא כט].

כל עד שבתורה שנים, אלא אם כן פרט לך בו אחד [דברים יט טו].

*מ"מ: שמות טו יח ד"ה לעלם. ראה ועד ב, עדות

ב.העיד לאומים - שר וגדול עליהם [ישע' נה ד].

*עיין בספר שבט מיהודה ח"א עמ' של"ה.

ג.היעודד - לשון כח [תהלים קמו ט]. ונתעודד - נתגבר, כמו (להלן קמו ו) מעודד ענוים, לשון עוז [תהלים כ ט].

@ראה תעודה

~עודה

עודה של שקין - שקין הרבה ריקנין קשורין ביחד.

ל"א עודה, עץ שטווין בו שקין [ע"ז כג.]. אגודה של שקין [סוטה מו. ד"ה אלמה].

~עודף

*ראה עודף

~עוה (א)

#א.עוה : עוה עוה (בפסוק עוה שלש פעמים) – לשון (מיכה א ו) (ל'צי השדה, לשון חורבה אחר חורבה, פעמים ושלש... ומנחם (ערך עו) חבר עוה עם (אסתר א טז) עוהה ושתי המלכה, (וכן תהלים קו ו) העוינו והרשענו (הקטע האחרון מ"ומנחם" אינו בכ"י) [יחז' כא לב, עיי"ש], עוה עוה עוה אשימנה (יחז' כא לב) – עיווי עיוהה ולעוה אשימנה, וכן ת"י חוביהון חבו (בדפוס דחבו) בחוביהון (בדפוס כחוביהון) [ע"ז ד.].

*ביחז' כא משמעות עוה הוא הרס (כליה), אך בע"ז למרות הכתיב הזהה לכל "עוה" נותן רש"י משמעות שונה. עוה השלישית כמו במקרא ושני הראשונים מלשון עוי עוהה, וזו גם דעת הרד"ק.

עוה : הנע ועוה – הניעו ועוהו... החריבם וטלטלם ממקומם [ישע' לז יג].

*לפי הפשט הנע ועוה הם שמות מקומות. עוה היא עיר באשור. ראה הנע, עי ב

#ב.עוה : נתיבותי עוה – אם באתי לצאת... אצא דרך עקלתון [איכה ג ט]. נעות המרדות – לשון נע, אשה נעה ונדה, יוצאנית... שהיא ראויה לרדות ולייסר [ש"א כ ל]. נעוה לב – שהניע לבו לגמרי מן התורה... נעוה – כמו (ישע' כא ג) נעויתי משמע, וכן (ש"א כ ל) בן נעות המרדות. ויש לפרש נעוה מי שלבו נעוה, מגזירת נע ונד, כאשר יאמר (דברים כח כה) זעוה מגזירת זע, אישקרולי"ר (למוטט. חסר בדפוסים ובא"ה מציין שכפי הנראה רש"י רוצה להסביר "נעוה לב" מי שלבו, כלומר שכלו אינו מיושב) בלעז [משלי יב ת].

*+מ"מ : זבחים קב ע"א ד"ה נאמר. ראה מרדות, נודד, נוע, נע, עול, עות, עין ה. עוה מלשון עוון - ראה עון

~עוה (ב)

נעויתי – חולי הוא הקרוי עוית בלשון חכמים (גיטין ע. חולין ס:) [ישע' כא ג], לשון (חולין ס:) אחזתו עוית, אישטורדישו"ן (עילפון, הלם, מבוכה) בלעז [תהלים לח ז]. ועוה פניה – והבהיל חשוביה, לשון (לעיל כא) נעויתי משמע [ישע' כד א]. והתעוה – יאחזם עוית שקורין קרנפ"א (עוית), והתעוהו – אינקרפירונ"ט (עיי' בא"ה) בלעז [קהלת יב ג]. רתת וחלחלה, בלעז קרנפ"א [חולין ס:]. קרנפ"א (התכווצות שרירים) [גיטין ע.].

*עוית זו התכווצות בלתי רצונית של שרירי הגוף. בתהלים קיט

קז מובא בסוגריים : נעניתי, חולי הוא שמטרף את הדעת ושמר עוית בלשון משנה. ס"א אינו. וכנראה איזה מעתיק השתבש בפסוק והחליף נעניתי עם נעויתי. +מ"מ : ירמ' ט ד, זבחים ה ע"א ד"ה הכי גרסינן רמי ריש לקיש על מעוה. ראה יהם, מעוי, נוע, נעוה, עויעם, עות ב, צרדה, רתת, שגרונא, תהו

~עוה (ג)

*עיר בסוריה, בין אנטיוכיה לחלב (מ"ב יט יג).

~עוז

#א.העז – כתרגומו כנוש [שמות ט יט]. העיזו – נאספו [ישע' י לא], האספו, כמו (שמות ט יט) שלח העז [ירמ' ד ו].

#ב.חלי עוז – חצוצרות [דה"ב ל כא]. כל עוז – כלי שיר [דה"א יג ז].

@ראה אפל א, מעוז, עוד ב, עז א, ב, עוז

~עוזא

(יחש עם עזאל הם) מלאכי חבלה שירדו לארץ... ועליהם נאמר (ברא' ו ב) ויראו בני האלהים... [יומא סז:].

*+מ"מ : נדה סא ע"א ד"ה בני אחיה. ראה עזאל

~עוזיה

עוזיה היה מצורע [מ"א ב לא]. (נתן עיניו) בכהונה והצרעת זרחה על מצחו (בפסוק : במצחו, דה"ב כו יט) [סוטה ט:].

~עוזרד, עוזרר

קורמי"ר (עץ העוזרר) בלעז [ב"מ קט.]. מין קרן [ערובין לד: עיי"ש ד"ה עוזרדין]. קורמי"ש (פירות העוזרר – שיח בר) בלעז [שבת לח. קמד:].

*ברוב הדפוסים כתוב עוזרד בדל"ת, אך הנכון הוא ברי"ש - עוזרר. בתוס' שבועות יב ע"ב ד"ה כבנות שוח וכן ע"ז יד ע"א : פרי הוא שגדל ביערים, בברכות מ ע"ב נאמר "העוזרדין - טולשי". בדמאי פ"א מ"א נאמר : הקלין שבדמאי... עוזרדין (נ"א : עוזררים). עין כלאים פ"א מ"ד, מעשרות פ"א מ"ג, עוקצין פ"א מ"ו. ראה אטד, זרדתא, טולשי

~עוט

*ראה עטה, עיט

~עוי

מעו – צועקים [סוטה יב.]. מעוי – צועק, כמו עוי עוי ולא אשגחו ביה בפרק בתרא דיומא (עז). [יבמות עא:]. עוי עוי – (לשון) צעק וצוח [יומא עז.]. מעואי – נוהם [חולין נג.].

*ראה עוים

וחצי רובע, צ ע"א ד"ה ועוכלא באריכות, ומסקנת הדברים שעוכלא הוא אחד מחמשה ברביע כלומר חמישית הלוג, ולפי ספרים אחרים שעוכלא הוא אחד משמונה, כלומר שמינית הלוג כפי שמפרש רש"י בערובין וסוטה, צ"ע כיון ששמינית הוא שעור הקורטוב. עיין בספר שערי תורת בבל לערובין כט ע"א. בספר סנסן לאיר מר' מאיר מאזוז על ענייני פורים עמ' שכ"ט מציין לפסחים ק"ט ע"א התוס' ד"ה רביעית ושם ברש"י ד"ה ועוד כותב: והפייט (הקלירי ביוצר לפרשת שקלים) הואיל ואייתוהו התוס' לידן אימא ביה מילתא, והוא דשם לעיל כתב "וכל עומר שבעת רבע וכלה". כלה זו איני יודע מה היא, ולמיעוט בקיאותי לא נמצא לה שם בין המידות הנזכרות בתלמוד ונראה לי דט"ס הוא וצ"ל ועוכלא והיא אחד מה' ברביע... עיי"ש. ראה כלה ה, לוג, תומך

~עול, עולל, עולל (א)

עולה – עולל שלה (ישע' מט טו). עול ימים – נער, כמו (איכה ב יא) עולל. עול ימים – קטן בשנים [שם סה כ].

עולל – יונק [ירמ' ו יא], עוללים ויונקים – (כינאי ל) לויים והכהנים שהם בני אדם גדלים בליכלוך כעוללים ויונקי שדים. עוללים לשון (איוב טז טו) ועוללתי בעפר קרני, ועל שם הלכלוך נקראו כל תינוקות עוללים [תהלים ח ב], תינוק, ולכן קורא אותם עוללים שכולם שחוק ולכלוך, כמו ועוללתי בעפר, וכמו (שופטים יט כה) ויתעללו בה כל הלילה [איוב ג טו]. עוללה – לשון נוול, כמו (איוב טז טו) ועוללתי בעפר קרני [איכה ג נא]. עולל – גדול מיונק, כדכתיב (ש"א טו ג) מעולל ועד יונק, ודרך המקרא לומר כן, כלומר כלה הכל מן החשוב עד הגרוע, כמו (שם) משור ועד שה (הפירוש כאן סותר לכאורה את הפירוש בירמ' ו, ה"ר. אך יתכן שיש הבדל בין עולל לעולל, רלב"ל) [סוטה ל:]. עוללי טפוחים – ילדים רכים שעודם גדלים בטפוחי אמותם [איכה ב כ].

*עול זה ולד הבהמה בתקופת היניקה, וכן בהשאלה כינוי לאם המניקה. +מ"מ: ב"ב ט ע"א ד"ה מרודים. ראה טלה, טפח ב בהערה, עויל, עלל, פרי, צאצאים, צפיע

~עול, עולה (ב)

הדיין המקלקל את הדין קרוי עול שני ומשוקץ חרם ותועבה, שהעול קרוי תועבה... והתועבה קרויה חרם ושוקץ... [ויקרא יט טו, עיי"ש פסוק לה]. אין עול – שאין עושה דין בלא דין אמת וצדק [תענית יא. עיי"ש ד"ה מאי דכתיב]. לאו דמשקלות – (ויקרא יט לה) לא תעשו עול [ב"מ סא:].

עול – שופט עול [צפניה ג ה].

*+מ"מ: משלי כא יב, יבמות כא ע"א ד"ה אלה. ראה אויל, עוה, עולה ג, אעות, עלילה

~עול (ג)

~עויה

ועויתך – ועונותיך (לשון עון) [דניאל ד כד].

~עויל (א)

לץ (ש)עולל ללוצ [איוב טז יא]. עוילים מאסו בי – נערים... [שם יט יח].

~עויל (ב)

עויל (מלשון עול ימים) – אויל, לץ עולל ללוצ בי (כך הנוסח במ"ג המאור, אך במהדורת אופק: עויל – לץ מעולל ללוצ בי) [איוב טז יא], עוילים – נערים [שם יט יח].

*+מ"מ: איוב כא יא. ראה אויל, עול א, ערקתא בהערה

~עוים

מפלשתיים הם, שעמהם הם נחשבים... [דברים ב כג]. סבר ריש לקיש עוים מפלשתיים היו, ולמאן דאמר מתימן היו... [חולין ס: עיי"ש תוס' ד"ה עוים].

*העוים ישבו בחצרים עד עזה (ארץ פלשתיים), והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. ביהושע יח כג נזכר שם מקום "עוים" שהיא עיר בנחלת בנימין. +מ"מ: מ"ב יז לא, עמוס ט ז, תוס' חולין ס ע"ב ד"ה עוים. ראה אמנים, זמזמים, חויה, חרים, נבחז, רפאים

~עוין

*ראה עוה א, עין ג

~עוירא

מסמא את עיניו (עיוורון) [נדרים פא].

*+מ"מ: ב"ק פה ע"א ד"ה עינא עוירא.

~עוית

*שם עירו של הדד בן בדד מלך אדום (ברא' לו לה, דה"א א מו). ראה נעות, עוה ב

~עוכלא

משקל [ב"ב פה:]. עוכלא אחד מחמשה ברובע הקב – כלומר אחד מה' בלוג, היינו ביצה וחומש ביצה שהלוג ו' ביצים וכן פירש ר"ח ועיקר... [ב"ב צ:]. שמינית שבליטרא, וליטרא הוא לוג [ערובין כט]. אחד משמונה בשמינית – משקל קטן הוא והיינו עוכלא... [סוטה ה]. תומן ועוכלא משקלות קטנים הן ושעורן בב"ב (צ). [סוטה ח:]. מאה אוכלי בעוכלא – מאה מכות ברצועה שבראשה ברזל כמין משקולת קטנה ששמה עוכלא [כתובות נג].

*עוכלא שיעורה שמינית הלוג. עיין בב"ב פט ע"ב רשב"ם ד"ה

לְעֹלָן – לעולות (קרבן) [עזרא ו ט].
*בְּקוֹרְדִּנְצִיָּה א"ש מובא בערך עלת. ראה זבחים

~עולה (ב)

עולותיו (בפסוק : עלותו) – כמו מעלותיו [יחז' מ כו].
ועולתו אשר יעלה בית ה' – דרך מבוא שהכין
(שלמה) מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית ה'
[מ"א י ה].
*ראה עול ב, עלוה

~עולה (ג)

ועולתה (בפסוק : ועלתה) – העלילה והרשעה, כמו
(תהלים סד ז) יחפשו עולת (לשון) עלילות [איוב ה
טז]. בלב עולות (בפסוק עולת) תפעלון – בלבבכם
אתם חורשים רעה לפעול עול. עולות – כמו עוולות,
כאשר יאמר מן שור שוורים, ומעיר עיירים... [תהלים
נח ג]. יחפשו עולות (בפסוק עולת) – מבקשים
עלילות, כמו שנאמר (דניאל ו ה) הוו בעין עלה...
[תהלים סד ז].
*ראה עול ב

~עוֹלָל, עוֹלָלָה, עוללות

גרפי"ר (לקטוף את האשכולות אחד אחד) בלעז,
לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים
ועוללים אותם [ירמ' ו ט].
אשכול שאין לו פסיגין [קדושין נד:], שאין לה לא
כתף ולא נטף... [דברים כד כא, מו"ק ד: חולין קלא:].
כל שאין לה לא כתף ולא נטף [ויקרא יט י]. כל שאין
להן פסיגין, לא כתף ולא נטף אלא שורה יחידית של
ענבים... [ברכות לה:].
לא תעולל – לא תטול עוללות [ויקרא יט י, דברים כד
כא בשינוין].

*עוללה היא אשכול דל ענבים המפוזרים ואינם נוטפים (כלומר
יורדים) זה על זה, וכן אין לו כתף שהם פסיגים המחוברים
בשדרה זה על זה ולכן הוצר מתעלם ממנו וניתנת לעניים.
+מ"מ : סנה' צה ע"ב ד"ה ושמואל. ראה כתף, לקט, נטף, נקף,
עול א, עלילה, עלל, פאה, פרט, שכחה

~עולם

מן העולם ועד העולם – מתחלת העולם ועד תכליתו
[נחמיה ט ה], מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי [תהלים
קו מח]. עד עולם – עד עת קץ [ישע' לב יד]. מעולם
המה – מימות אדם הראשון... ונתת לו יום משלך
שהוא אלף שנים [תהלים כה ו]. לעולם – לאורך ימים
[ברא' ו ג, ישע' נז טז – לנצח], ימים רבים [ישע' יד
כ]. ועבדו לעולם – עד היובל... חמישים שנה קרויים
עולם [שמות כא ו]. עולמו של יובל נ' שנים [נזיר ה].

#א.מקבל עול מלכות שמים – קורא קריאת שמע
[ברכות סא:]. (המקבל עליו) פורש מן העבירה [ויקרא
כ כו, עיי"ש]. עול מצוות – ועשיתם את כל מצותי
(במד' טו לב) [ברכות יב:], הנחת תפילין עול מצוה
הוא [ברכות יד:], (גר) בשעת טבילת מצוה צריך לקבל
עליו עול מצוות [יבמות מז: עיי"ש סו: ד"ה א"ל רבא],
(קריאת) והיה אם שמוע (היא) קבלת עול מצוות
[סוטה מא:]. עול תורה – סבל [ברא' מט טו, בהשאלה
ובהיפוך], משל הוא, אין אדם רוצה ליכנס בסכנת היזק
ממון ותחת עול דבר, אלא א"כ משתתף חבירו עמו
[ב"ק צב:]. יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא
לדקדק שלי קודם אם לא בהפסד מוכיח, ואם תמיד
מדקדק פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה וסוף
שיצטרך לבריות [ב"מ לג:]. (ריש לקיש) משקבל עליו
עול תורה תשש כוחו [ב"מ פד:]. שררות עבדות הוא
לו לאדם, לפי שמוטל עליו עול רבים [הוריות י:],
עיי"ש ע"א ד"ה מכלל]. בני בבל אין להם עול מלכות
כשאר גליות שבכל ארצות [מנחות קי:].

#ב.פורק עול – כופר בעיקר [שבועות יג:]. של כל
המצוות [כריתות ז:]. (מי ש) בדח טובא – נראה כפורק
עול [ברכות ל:]. מפורק עול – כופר בהקב"ה [יומא
פה:]. הפורק עול תורה "ראשית מדון" הוא תחילת
דינו... [קדושין מ: עיי"ש].

#ג.מרים עול – אדם הסובל ומסייע לבהמתו להרים
עולה מעל צוארה בלווחין ובמקלות [שבת פט:]. ככלי
השור שייכא שבירה, כגון עול וסולמנין [בד"ר כתוב
"וסמלוניו" ראה סמלון] [ב"ק כח:]. העול מעמיד את
סמלוניו [שבת ס:]. שור נותנין עליו עול על צוארו
[ב"ב כא:]. עול – עושיין בו נקב ותוקעין בו יתד
לקשור רצועות העול [בכורות לח:]. שברתי עולך –
העול של עץ נופל בו לשון שבירה... [ירמ' כ כ, ראה
מוסרה].

עגלה ערופה אינה נפסלת בהעלאת עול [ע"ז כג:].

*בבבלי פ"ד מ"ד מוזכרים חלקי העול ועיין בערוך ערך קטרב.
ענין עול ופרה אדומה. +מ"מ : במד' טו כב, דברים לב ד, הושע י
ק, יא ד, צפניה ג ה, תהלים קלח ד, שה"ש א א, דה"ב יט ז, ברכות
סא ע"א ד"ה ואי דרי, סוטה כא ע"א ד"ה ויום המיתה, סוטה מו
ע"א ד"ה לא יהו ואילך, ב"מ לג ע"ב ד"ה בימי רבי, סנה' סג ע"ב
ד"ה אלא להתייר, שם צד ע"ב ד"ה כעת, סנה' קו ע"א ד"ה לשון
אחר, מכות כד ע"א ד"ה והעמידן. ראה בליעל, בר נירא, כנף א,
מומר, מוסרה א, מחגר, מין ב, מסר א, נדב, ניר א, סמד, צמד,
שטן, תמחוי

~עולה (א)

(קרבן יחיד או ציבור) כמשמעה שהיא כולה כליל
(למזבח) [שמות יח יב]. עולה של בהמה ועוף, מנחה
היא של לחם [שם ל ט]. עולה נקבה כשרה בבמת יחיד
(ע"ז כד:) [ש"א ז ט].

*באוצר הלעזים מעיר שלא מצא את המילה במילונים, אך ברור שמדובר בירק מסולסל, וסביר מאוד שהוא מה שאנו קוראים היום עולש. עיין בערוך ערץ עלש. +מ"מ : כריתות כא ע"א ד"ה ואין צריכין, נדה נא ע"א ד"ה ואם איתא. ראה הינדבי.

~עומר

*ראה עמר

~עון, עוון

יצר הרע [איוב טו ה]. בעת עוון קץ – בעת נתמלאת הסאה והגיע העון האחרון הממלא את הסאה [יחז' כא ל], כשנגמר קץ העון ונתמלאת הסאה [שם לה ה]. עונות אלו הזדונות [שמות לד ז]. דם נדה שהוא סימן להריון מביאו לידי עוון [נדה לא: עיי"ש]. נראה בעיני שכל כפרה שאצל עוון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן [ברא' לב כא]. עוונות קרויין אדומים, שנאמר (ישע' א יח) אם יאדימו כתולע... [ברכות נז].

*בתהלים נא ז מובא בפסוק "הן בעוון חוללת" מלא בשתי ווי"ן ובמ"ג הכתר בד"ה ברש"י "בעון" בוי"ו אחד וברד"ק כותב: ומלת בעון מלא ויש בו דרש (ויק"ר יד) רב אחא אומר "בעון מלא" אפילו חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד עון. +מ"מ : דה"א כא ח. ראה אדום, און, חטא, יצר, עוה א, עול ב, עין ב. לשון לא תעוננו - ראה ענן ב

~עונה

#א.תשמיש (עפ"י כתובות מז:) [שמות כא י, יומא עז: בהיפוך, עיי"ש ד"ה מביאות]. לילי שבת – הוא ליל עונה [כתובות סד:]. מצות עונה בלילי שבת... והשום מרבה את הזרע (לכן ראוי לאוכלו ערב שבת) [ב"ק פב].

*+מ"מ : כתובות ע"א ד"ה המדיר ואילך. ראה ענה א (ט) #ב.יום ולילה [פסחים קיג:]. היום והלילה [נדה ד:]. או יום או לילה [שבת פו. שבועות יח: נדה סג:]. כל הלילה... כל היום [ויקרא יט יג עיי"ש]. אם רגילה לראות (דם נדות) ביום אסורה כל היום, ואם רגילה לראות בלילה אסורה כל הלילה [יבמות סב:]. עונה – סתם לפריסת נדה משלשים יום לשלשים יום [ערוכין מו]. בעונתן – בזמנן [תענית ב.]. משתגיע עונת המים שלו – כשהגיע זמנו להשקות השדה [מו"ק יא:].

#ג.בעונתו – בזמנו [תענית ב.].
@עיין עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 282. בערוך ערץ ען ו מפרש זמן ועת. +מ"מ : ברא' לב טו. ראה עלתה, ענן ב, עת

~עון

*ראה ענן ב

~עונקא

צואר, מקום בית השחיטה וסמוך ללב ולמעים [ברכות

עיי"ש]. עולמו של לוי חמשים שנה [תענית ה: עיי"ש]. לנצח [ע"ז ה.]. העולם אחד מג' אלפים ומאתים בתורה כדאית' בעירובין (כא.). [זכריה ה א.]. (העולם גודלו) מהלך חמש מאות שנה [פסחים צד:]. (עולם) חסד יבנה – תחילתו של עולם נבנה בחסד... [סנה' נח:].

עולם – ציבור [מנחות נא:]. שכר [סנה' קא:]. הרת עולם – הריון של עולמית [ירמ' כ יז]. בכל העולם כולו – בכל ישראל [שבת נד:]. עולמך תראה בחיך – כל צרכך תמצא [ברכות יז]. *בערוך ערץ עלם א מפרש מעין אותן טובות שעתיד הקב"ה לשלם לך לעולם הבא תראה כשאתה בחיים, כלומר מעין עולם הבא ואילו לרש"י הכוונה לעולם הזה. עיין בשיטה מקובצת. קבל עולמו – כל מנוחתו לעתיד [ערכין טז: בע"י מוסיף : ואין לו חלק לעוה"ב]. חיי עולם (בגמרא נוסף : הבא, הריעב"ץ מוחק) – תורה [שבת י. תענית כא:].

כחרבות מעולם – כערים אשר חרבו מאז [יחז' כו כ.]. פתחי עולם – שבילים המתוקנים [ירמ' יח טו]. את העולם נתן בלבם – חכמת העולם... לשון העלמה [קהלת ג יא, עיין בראב"ע]. עולם שכולו טוב – אין בו לא היזק ולא יסורין אלא טובה [חולין קמב:].

סוף העולם – +מ"מ : יומא נד ע"ב ד"ה מציון, נזיר ח ע"ב ד"ה מי הוי, ב"ב עד א"א ד"ה היכא, זבחים יד ע"א ד"ה שכן נוהג. ראה רקס

תקון העולם – +מ"מ : יבמות צ ע"ב ד"ה ביטלו, כתובות צב ע"א ד"ה רצה, גיטין נג ע"א ד"ה מפני, קדושין מח ע"א ד"ה בשטר, ב"ק צה ע"א ד"ה פירות, ב"מ עב ע"ב ד"ה לשבת, ד"ה ושבת, ב"ב קכח ע"ב ד"ה פלוגתא, שם קלט ע"א ד"ה אלא, שם קע ע"א ד"ה רבי, סנה' כח ע"ב ד"ה זיל, שבועות לח ע"ב ד"ה שהוא.

עולם האמת – +מ"מ : איוב ג יט

עולם הבא – %ענין בשערי תורת בבל לב"מ נח ע"ב תוס' ד"ה חוץ, ומביא את הריקאנטי פרשת תשא בשם החכם ר' עזרא : תמצא בדברי רז"ל "אין לו חלק לעוה"ב" ר"ל אין לו בית בפני עצמו... ומי שאין לו זכות הוא עומד במקום שעומדים רבים... על דבר המאמר המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא, עיין בספר שר"ת איתן אריה סימן כ.

*+מ"מ : זכריה יד ז ד"ה לא יום, תהלים קג א, איוב א יד ד"ה על ידיהם, קהלת ג יא, יומא פח ע"א ד"ה ואם עלתה, ב"ב עד ע"א ד"ה היכא, ערכין יג ע"ב ד"ה בנבל עשור, תוס' כתובות קג ע"ב ד"ה מזומן, ב"ב י ע"ב ד"ה עליונים, יז ע"א ד"ה שלשה, סנה' לט ע"ב ד"ה כשהוא, ק ע"א ד"ה וזי, ע"ז ט ע"א ד"ה ששת, ראה ארח א, ארץ, גבעה, נחב, סלה, עילום, עלמא, עלמות ב, תבל

~עולש, עולשין

עולשין – עשב שקורין קרישפל"א [שבת קג. חולין קכח. נדה נ.]. עולשי שדה – אע"ג דיש להן שם לווי הרי הן כעולשי גינה [פסחים לט:].

מד: צואר [שבת קמ:].

*יש גורסים אונקא, אך העיקר בע"ן (ראה בענין זה בערך ערקתא). בערוך ערך ענק מפרש שבלשון ערבי קורין לצואר עונק. ראה גרין, דפקא, ערף א, צואר, שמוט

~עונקלא, עונקלין

*ראה שפתים

~עוּעִים

עוּעִים – שם חולי של טירוף הדעת [ישע' יט יד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה עוה ב

~עוף (א)

עוף השמים – מלאכים המעופפים [איוב כח כא]. נשמה הנתונה בך שסופה לעוף אל השמים [קהלת י כ]. עוף הדק – צפרים ויונים. עוף הגס – אווזות ותרגולים [חולין מב]. העופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים... דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן [שה"ש ב יב]. דרך צידי עופות לזרוק דגן תחת מצודות כדי שיבואו עופות ונלכדין וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה [ברכות ט:]. כשאדם רואה עופות משונים זה מזה נותן שבח למי שבראם [רה"ש לא. עיין ברמב"ם יסודי התורה פ"ב ה"ב]. עוף אין לו חלב אם, שאין איסורו (של בשר וחלב) מן התורה אלא מדברי סופרים [שמות לד כו]. עופות – דמיהן יקריין [כתובות סז:].

*עוף הדורס - עיין חולין סא ע"א תוס' ד"ה הדורס. ראה אברה, אגף א, אורשינא, אכיל, אנקורא, באות, בר יוכני, דיה, דרור, זגיד, זמיר, זוריר, חול, יוכני, ינשוף, ירוד, כוס, כרוכיא, מורזמא, מרוד, נץ, נשר א (בהערה), סוס, סנונית, עגור, עיט, פסיוני, פרגית, צלצלא, קאת, קורא, קיפופא, קיק, קלניתא, קפוד, קפוף, רננים, שלו, שלך, שקיטנא, שרץ, תושלמי, תנין, תר

~עוף (ב)

א.תעופה כבקר תהיה – אפילה שלך כבקר תהיה. ענין אחר תעופה, לשון (לעיל ג ו) עפעפי שחר, שאם הוא לשון (לעיל ג ו) אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשו"א, כמו תנופה, תקומה, תרומה, תנומה [איוב יא יז], עיפה – חושך אפלה, כמו (ישע' ח כב) והנה צרה וחשכה מעוף צוקה, וכן (איוב י כב) ארץ עֲפְתָה, (וכן שם יא יז) תעופה כבקר תהיה – חשך יהיה מאיר כבוקר (נ"א : חשך כבקר יהי מאיר) [עמוס ד יג].

*יש סתירה בין הפירוש השני באיוב לפירוש בעמוס, אך זה דבר מצוי בפירוש"י שמביא כמה פירושים ודוחה את האחד מפני השני. ראה אפל, מעוף, עיפה, עלף, תועפות

ב.מגילה עפה – רבותינו פירשו כפולה... שהתורה כתובה בה... ויונתן תירגם מגילה פרחא, פורחת באויר. ולפי פשוטה של פרשה מגילת פורענות

היתה... [זכריה ה א].

ג.התעייף עיניך בו – כרגע (נ"א ברגע) שתכפול עיניך לעמצו (נ"א לעצמן)... כמו וכפלת ותעייף (נ"א ותיעוף) [משלי כג ה]. אם תכפל וסגרת עיניך בתורה היא משתכחת ממך [ברכות ה.], כפול [שם נו.], אם תכפול עיניך ממנה (מן התורה) [מגילה יח:], לשון וכפלת דמתרג' (שמות כו ט) ותיעוף, שאם תכפול עיניך לסתום עין בהיסח הדעת מהסתכל בהן מיד ואיננו [סוטה לה.]. עייפינו – כפלינו [כתובות סז:], דעיפי לה – שכופלין (מקפלין) אותו [מגילה כו:]. *עיין ברלב"ל למשלי כג ה. ראה יעף, מועף, נוף ב, תועפות

~עופרת

*ראה עפרת

~עוץ (א)

ארץ עוץ – ארץ ארם... ד"א עוץ זה איוב... ד"א בארץ שנוטלין ממנו עצות רעות על הקב"ה, שנאמר (ברא' י יא) מן הארץ ההיא יצא אשור, ומה עצה נטלו? שהיו אומרים... [איוב א א, עיי"ש ובאיכה ד כא].

~עוץ (ב)

עצו עצה – לשון צווי [ישע' ח י, עיין שופטים יט ל]. *ראה יעץ

~עוץ (ג)

1. בנו הבכור של ארם מבני שם (ברא' י כג בדה"א א יז נאמר שעוץ הוא בנו של שם). 2. בנו הבכור של נחור אחי אברהם שילדה לו מלכה אשתו, לפי סדר הדורות בניו הם מילוס, אביחרץ, גדין, גדי ואמורם שהוא אבי מרימת אשת נפתלי ועוצית אשת גד (ברא' כב כא). 3. בן דישן בן שעיר החורי, אחי ארן (ברא' לו כח). ראה דישן ב

~עוצבא, עוצבה, עיצבא

דולבקי שאוכלין עליו, וכעין שולחן הוא [ב"ק סו: הד"ה בגמרא : עיצבא], שטיח לאכול עליו או לשכב עליו, ורובן מן העור ויש שעושין מן הבגד [זבחים צד.].

*עיין בערוך ערך אברזין. בכלים פכ"ו מ"ז מובא : וכל מקום שיש חסרון מלאכה... אלא העוצבה. ראה אברזין

~עוצר

*ראה עצר

~עוק

מעיק – תרגום של מציק... תעיק העגלה – מכובד משא [עמוס ב יג]. *ראה מועקה, עקה

~עוקבא

*ראה מור עוקבא, נתן צוציטא

~עוקבן

*עיין סנה' לא ע"ב ד"ה עוקבן הבבלי.

~עוקה

גומא [ערויבין פח].

*מובא במעשרות פ"א מ"ז והיא גומא שהשמן יורד לתוכה מבית הבד. ר"ח מפרש לשון חקיקה והיא כמו חפירה בארץ להתקבץ בה המים. ראה עוגה

~עוקצא

#א. עוקצי עוקצי - זויות [ביצה כד]. פיאות להשמט

בהן [שבת קו].

#ב. אישפיא"ה (מסמר שתחת לנעל, עיין בא"ה)

[ערויבין ק:].

*ראה כידון

~עור (א)

עור בעד עור - אבר בפני אבר [איוב ב ד]. עור שני -

חניכי שיניו [איוב יט כ].

*בגמרא שבת עט ע"א נאמר : שלשה עורות הן, מצה חיפה ודיפתרא. בענין עור של בהמה ראה ערך גלדא ובערך ערך ער "א ובערך אדר ב. ראה אכסלגיא, אשפא, בורסי, גלדא א, ב, גלדאה, גלודה, חיד, חניכים, מעור, עסלא, צלעא, שפיר א

~עור, עור, עורון (ב)

#א. שנטלו עיניו וליתנהו כלל [בכורות מד]. עורים

- שלא ראו [שמות ד יא, עיי"ש].

#ב. עורים (עורון רוחני) - אותם שהיו... עורים

מהכיר את מוראי (ה') עליהם [ישע' לה ה]. ישראל היו

עורים... מהביט אלי בדרך טוב... [שם מב טז]. אינם

רואין את הנולדות... [שם נו י].

#ג. לפני עור לא תתן מכשול - לפני הסומא בדבר לא

תתן עצה שאינה הוגנת לו... [ויקרא יט יד, עיי"ש].

סומא בדבר ומשיאו עצה רעה [דברים כז יח]. לפני

הסומא בדבר לא בני נח נצטוו עליה שהיא אחת

משבע מצוות... [ע"ז ו. עיי"ש].

#ד. עורים - עבודת כוכבים [ש"ב ח י].

@מ"מ : דברים כח כח, זכריה יב ד, איכה ד יד, שבת קמו ע"א ד"ה מזליהו. ראה ארבוטא, סומא, עירא, עורת, פסת, שעה

~עור, ערער (ג)

#א. מתעורר - כמו מתגבר על יצרו [ישע' סד ו].

נעור - לשון (תהלים לה כג) הערה והקיצה [זכריה ב

יז], הקיץ [סוכה כט]. מצא מין את מינו וניעור -

נתחזק ע"י מינו וניעור משנתו, שהיה בתחלה בטל אצל שאינו מינו, ודוגמתו בבכורות (כב). טומאה שבטלה וחזרה וניעורה [ערויבין ט]. כלומר נתחזק ונתוסף איסורו... ולשון ניעור כאיש אשר יעור משנתו, כמו (אבות מ"ג מ"ד) הניעור בלילה, וכל היכא דתני מצא מין את מינו וניעור היינו פירושה, ויש שמפרשין וניעור מתורתו ונדבק בחבירו ונתחזק, ואם כן נוער מיבעי ליה [ע"ז עג]. עפרו נער - מקיץ בתחיית המתים [סוטה ה]. נעור - מקיצו משנתו [ברכות סא:]. עורה - העירה אותי... ולא אישן... אעירה - אני מעורר [תהלים נז ט, בשינוי].

*ראה ערה ב, ערער, רנן

#ב. עורי - לשון שבה, התגברי בשירתך [שופטים ה

יב].

#ג. יעוערו (בפסוק : יעערו) - יצעקו, ולשון ארמי

הוא שת"י (ירמ' מח לג) לא ידורך הדורך הידד - לא

יעוערון בקלהון [ישע' טו ה].

*נראה שחל כאן שיבוש, שכן הפסוק המובא במ"ג (המאור) הוא בישע' טז י ושם אין כזה ת"י, ומציינים לפסוק דומה בירמ' מח לג "לא ידורך הידד" ושם ת"י "לא ירימון בקלהון" בחילוף יעוערון-ירימון. במ"ג הכתר חל שיבוש אף יותר גדול, כאשר מציינים לירמ' מח נ, אך הפרק מסתיים בפסוק מז ולא מעירים שאין כזו מילה בת"י. בכל מקרה הראיה של רש"י מת"י אינה בדפוס. ראה הידד

אם תעירו ואם תעוררו - אם תשניאו, כמו (ש"א כח

טז) ויהי ערך, וכן (דניאל ד טז) ופשרה לערך. ואם

תעוררו - כמו (כתובות קט). תעורר על השדה,

קלוניי"ר (למחות, להתנגד) בלעז [שה"ש ב ז, עיי"ש

וכן שם ג ה].

הערער - הצועק, כמו (ישע' טו ה) זעקת (במ"ג הכתר

: צעקת) שבר יעוערו. ד"א ערער - הרוס ונשחת, כמו

(להלן קלז ז) ערו ערו [תהלים קב יח].

*חלקו השני של הפירוש מובא ג"כ בערך ערה (ג), עיי"ש.

יעלעו - (חלקו הראשון של הפירוש מובא בערך

עלע) וכן בלשון חכמים בהשקאת סוטה (סוטה כ).

מערערין אותה ומשקין אותה על כורחה, וכן (ישע' טו ה)

זעקת שבר יעוערו, לשון קריאת גרון דומה

לכך... [- איוב לט ל, עיי"ש]. מערערין אותה -

חוזרין לה לתוך גרונה, כאדם הנחנק ע"י משקה נראה

כעושה ערער, והוא לשון (ישע' טו ה) זעקת שבר

יעוערו [סוטה יח:], פותחין פיה שלא בטובתה

ושופכין את המים לתוך גרונה [שם יט:].

*מ"מ : כתובות פג ע"ב ד"ה בעורר. עיין בערך ער ו. ראה

עלע, ערער ב, ערג, עשק ב

#ד. לא יערער (במשנה שבגמ' : לא יעורר) על מתו -

לא ישכור ספדן לחזור על קרוביו לומר : בכו עמי כל

מרי נפש [מו"ק ח]. עורר לויתן - להיות (ערירים)

במחברתם... ובגמ' ירושלמי (מו"ק פ"א ה) ראיתי

*בגמרא נאמר : מאי עורפילא? עורו פילי. רש"י מפרש : שסותם סדקי הארץ. ל"א שמגדלת ומצמחת הגרעינין העומדין בסדקי הקרקע. ראה פילא

~עורק

עורקי – גידי. גיד בלשון ערבי עורק, כך פירש דונש. ל"א רודפי המבריחין אותי [איוב ל יז בת"י : לשון דחק ולחץ].
*אין לו דמיון במקרא. ראה ערק

~עורקמא

עורקמא (בדף טו. ד"ה דעבר – ערקומא) דמיא – שלולית של מים מכונסין [מגילה כח: עיין קדושין עא: בגמרא].

~עורת

שם דבר של מום, עורון בלשון נקבה [ויקרא כב כב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה יבלת, עור ב

~עוש

עושו – כמו חושו, כך חברו מנחם, וי"ת יתכנשו. ואומר אני שהוא לשון (שה"ש ה יד) עשת שן, (וכן יחז' כז יט) ברזל עשות, המכונס יחד, מש"א (גוש, עשת) בלעז, ואין תי"ו בו יסוד [יואל ד יא].
*אין לו דמיון במקרא. ראה עשת א

~עות (א)

לְעוֹת – מנחם (ערך עת) חברו במחלוקת עת, לקבוע להם עתים [ישע' נ ד, עי"ש שמשמעו לעזור, לענות].
*אין לו דמיון במקרא. ראה עת

~עוֹתָה, עוֹתָה (ב)

הרשיע [תהלים קיט עח]. מעוות – מקולקל [חגיגה ט].

עוות הדין – שמעוותין אותו מזידים [שבת לג.], הולך אחר בצעו [אבות ה ח]. מעוות – מקולקל [חגיגה ט]. נתעוותו הדינין – דמתוך שהם בעלי הנאה אין מטריחין עצמן לעיין בדין ובאיסור והיתר להורות לציבור ומתוך כך נתקלקלו מעשיהם [סוטה מז.]. עוות הדין – מזיד [שבת לג.].

@במשנה חגיגה פ"א מ"ז נאמר : אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן בתחילה ונתעוות. בגמרא ט ע"ב ברש"י לפי נוסחת הע"י : מי שהוא רע מתחילתו אין זה מעוות (הנוסח בגמרא : מי שהוא מעוות מתחילתו, וגירסת הע"י נראית עדיפה). ראה עבת ב, עוה א. עוטה – עיין איכה ג נט

~עוֹתִי

1. * בן עמיהוד, אחד מצאצאי פרץ בן יהודה (דה"א ט ד, בנחמיה יא ד – עתיה בן עויה). 2. מבני פְּגִי שעלו עם עזרא (עזרא ח יד).

עורר לויתן, לקונן על ליווי שלהם כשימות, כמו (מו"ק ח). לא יערער (נ"א יעורר) על מתו [איוב ג ח].
עורר – ערער, קונן [איוב ג ז].

*ראה עור ב, עלה, עער, ערער א (ב)
#ה. עריה תעור – נגלה נגלית [חבקוק ג ט].

*מובא ג"כ בערך ערוה

#ו. ער – לשון אדם חריף [מלאכי ב יב, עיין תהלים קיט סז], חריף להבין ולהורות בין החכמים, כדאמרינן בערובין (נג): אהרנית ערנית [שבת נה: – מלאכי ב]. (מסכת) עירנית – עמוקה וחמורה ומעוררת לומדיה [ערובין נג.]. (נערה) עירנית – בעלת חן וחריפה כאדם ער [שם]. ער ועונה – מגזרת (שה"ש ה ב) ולבי ער [ברא' טו ב, עי"ש].

*יש סוברים שעור הוא משרש ער. ראה חדד א, ער א, ב, ערירי, ערנית, תיר ב

~עור (ד)

והיו פְּעוֹר – כמוץ [דניאל ב לה].

~עורב, עורבא

#א. עורב אכזרי על בניו – כדכתיב (תהלים קמז ט) לבני עורב אשר יקראו, והקב"ה מזמן להן יתושים ונכנסין לתוך פיהן [תהלים קמז ט, ערובין כב. – עורב לשון ערבית. ב"ב ח.]. עורב טמא הוא [ב"ב צא.]. העורב אכזרי הוא, כמו שנאמר לבני עורב... [משלי ל יז]. קוא"ה (קאק) בלעז [חולין סב.]. (עורבא) בעי בני, כשגדל משחיר והאם והאב אוהבין אותן, אבל מתחילתן לבנים ושונאין אותן [כתובות מט.].
ישראל בני מלכים, ויש להם לגדל עורבים לנוי ולשחוק [ב"מ קיג.].

*עורב הוא עוף טמא וטורף, הדומה לזרזיר, אך יש המזהים אותו עם כוס או תנשמת. בשבת סז ע"ב מובא : האומר לעורב צרח ולעורבתא (נקבת העורב) שריקי וחחירי לי זנבך לטובה, יש בו משום דרכי האמורי. עיין בספר חקרי לשון עמ' 42. +מ"מ : ברא' ח ז, ישע' לד יא, שבת פ"ח מ"א, חולין סב ע"א ד"ה מפנך, דה"ב ט ד ד"ה ולא היה. ראה דריסה, כליא, ערב ז, פושקנצא, קורא א, שלך א

#ב. עורבא פרח – עורב פורח למעלה (כלומר) השיאו לדבר אחר [ביצה כא.]. ראה עורב הפורח באויר, כלומר השיאו לדבר אחר [חולין קכד.].

*ר"ח מפרש לשון גנאי ופחיתות היא, כלומר דעת זו דעת נערים ששוחקין בעורבים.

~עורון

*עורון הוא אי יכולת הראיה. ראה עור ב, עורת

~עורפילא

גשמים דקים, כך שמן [תענית ד. עי"ש תוס' ד"ה עורפילא, ד"ה מאי].

ולא עזים עצמם, שתרגום של עזים עזיא [שמות כה ד, כז]. עז קרויה שה שנאמר (דברים יד ד) ושה עזים [שמות יב ה]. העזים אוכלין תאנים והדבש נוטף מהם והחלב זב מן העזים ונעשים כמין נחל [מגילה ו]. דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש העזים [ירמ' נ ח]. עיזא דאזלא בריש עדרא – עז חריף, ודרך העזים להלך בראש והעדר הולך אחריהם [ב"ק נב]. עיי"ש ד"ה עביד]. סתם עזים שחורות, סתם רחלים לבנות [שבת עז:]. עזים אין להם אליה [שם]. יש מפרשין עז אין לו אליה וטעות הוא בידם שהרי ממקום שהכליות יועצות היא ניטלת [פסחים צו:]. עזי דבאלא – עזי הלכנון [חולין פ:]. דמו דומה לשל אדם [ברא' לז לא]. עיזי רהיטין – קלים לרוץ [שבת לב]. יש עז כרכוז (שם מקום) ששמו עז, וקרניו חדורות וחרוקות, ומספקא לן אי מינא דעז הוא... (וכן אם מין) חיה הוא, או דילמא... מין בהמה הוא [חולין נט:]. תרגום של עזים (הוא) עזיא [שמות כה ד].

*עז היא סוג בהמה דקה מן הצאן. בגמ' ב"ק פ ע"א נקראת העז לסטים מזויין. פסחים צו ע"ב ד"ה ואם. ראה אשימא, באלא, ברחא, גדק, חשיף, טלה, צאן, צפירתא, רחל, תיש. עיזא דקורקוסא – ראה טורביל.

~עזא, עזה

עזא ואחיו – בני אבינדב (איש מקרית יערים) היו כדכתיב בשמואל (ב ו ג-ד, שם בפסוק ו : עֲזָה) [דה"א יג ז].

1. *בן אהוד הימני, מראשי האבות ליושבי גבע (דה"א ח ז). 2. אבי משפחת בני עוזא (עזרא ב מט, נחמיה ז טא). ראה עוזא, עזאל

~עזאזל

הר עז וקשה, צוק גבוה, שנאמר (בפסוק כב) ארץ גזרה, חתוכה (יומא סז: [ויקרא טז ח, עיי"ש פסוק י, כו].

*המקום אליו שלחו את השעיר המשתלח ביום כיפור. ראה חתך

~עזאי

הריני כבן עזאי בשוקי טבריה – הריני מזומן להשיב בחריפות לכל מי שישאלני, כבן עזאי שהיה דורש בשוקי טבריה, ולא היה בימיו עוקר הרים כמותו [ערובין כט. סוטה מה. בשינוי, קדושין כ. בשינוי]. הריני משובח במקומי שאני דרשן ובקי כבן עזאי שהיה משתבח בשוקי טבריה [ערכין ל: עיין בהגרי"פ].

~עזאל

הנפילים – (הם) ענקים מבני שמחזאי ועזאל (והם מלאכי חבלה) שנפלו מן השמים בימי דור אנוש [במד'

~עוֹתנאי

כפר [גיטין י. בהיפוך]. כפר עותנאי בריש יהודה בבואו מגליל ליהודה... אנטיפטרס ביהודה וכפר עותנאי בגליל – סמוכים זה לזה בספר, זה בראש יהודה וזה בראש גליל... [גיטין עו:].

~עז, עֲזָה (א)

עז – מהו חזק? התראתו [במד' כא כד]. עזים שבאומות – קשים להנצח [ביצה כה:]. שתהא עזה – שיהא ריחה חזק [כריתות ו]. עזים – אינגרי"ש (עזי רוח, ראה עתר) [ביצה כה:]. עזי נפש – אינגרי"ש טלינ"ט (עזי רצון) בלעז [ישע' נו יא]. עזות – ממזרות [קדושין מט:].

מלך עז – מלך אשור [ישע' יט ד]. מלך עז פנים – טיטוס [דניאל ח כג].

אין אדם מעיז בפני (בעל חובו) – לכפור את הכל [גיטין נא:]. אין אדם מעיז פניו בפני זה שעושה לו טובה [ב"ק קז. עיין תוס' כתובות יח. ד"ה חזקה].

*עיין במעייני אגם עמ' כ"ד. +מ"מ : שמות כז ב. ראה אל, לעז, מטה א, נועז, עוז, עזאזל, עזה, עזות, עז, עפל ב

~עז (ב)

א.גבורה [איוב מא יד]. יעוז – מתגבר [תהלים נב ט]. גבור [שבת עז:]. עֲזִי וזמרת י"ה – גבורת הקב"ה... עזי יו"ד יתירה, כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חט"ף קמ"ץ אלא שורו"ק, חוץ משלשה מקומות (שמות טו ב, ישע' יב ב), שהוא סמוך אצל וזמרת... [תהלים קיח יד], אונקלוס תרגם תוקפי ותשבחתי, עזי כמו עֲזִי בשורו"ק... ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת... [שמות טו ב, עיי"ש באריכות], עז ושבח של הקב"ה... ואין לפרש עוזי – עוז שלי, שלא... [ישע' יב ב].

*ראה זמרה, עוז, עז

ב.ג.דיבור [ויקרא י ט, מכות יא:].

ג.ג.תורה [משלי כא כב]. התורה שהיא מעוזן של ישראל [זבחים קטז:].

ד.שם דבר הוא [שמות טו ב].

ה.ה.תוקף [יחז' יט יא, תהלים נט י]

ו.מקדש וארון [דה"א טז יא, עיי"ש].

ז.תפילין [ברכות ו. נזיר ג:].

ח.עיר עז – ירושלים שהיה מאז תמיד לנו לעוז ישועה [ישע' כו א].

~עז, עיזא, עֲזִים (ג)

עזים – נוצה של עזים, לכך ת"א ומעזי, הבא מן העזים

יג לג]. משמחזאי ועזאל, שני מלאכים שירדו בדור
אנוש [נדה סא]. עוזא ועזאל – מלאכי חבלה שירדו
לארץ בימי נעמה אחות תובל קין, ועליהם נאמר (ברא
ו ב) ויראו בני האלהים את בנות האדם [יומא סז].
*ראה אחיה, נפילים, שמחזאי

~עזב

#א. לעני ולגר תעזב אותם – הנח לפניהם והם ילקטו
[ויקרא כג כב].

#ב. עזב תעזב עמו – עזיבה זו לשון עזרה, וכן
(דברים לב לו) עצור ועזוב, וכן (נחמיה ג ח) ויעזבו
ירושלם עד החומה, מלאה עפר לעזור ולסייע את
חוזק החומה [שמות כג ה, עיי"ש]. עליך יעזב – הם
עוזבים עליך את המשא... ומנחם פתר יעזב לשון
עזרה, כמו (שמות כג ה) עזב תעזב עמו [תהלים י ד].
עזב תעזב – הקם תקים [כ"מ ל:]. ויעזבו ירושלים עד
החומה – מלאה עפר כדי להחזיקה [נחמיה ג ח]. איך
לא עזובה – לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק
החומה, כמו (נחמיה ג ח) ויעזבו את ירושלם עד
החומה. ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה
הזאת, שלא תבוא הרעה עליה [ירמ' מט כה].

*ראה מעזיבה, שבק

#ג. ואפס עצור ועזוב – עצור נושע על ידי עצור
ומושל שיעצור בהם. עזוב – ע"י עזוב. עצור הוא
המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא
על האויב, בלשון לעז מיינטינדר. עצור הוא הנושע
במעצור המושל. עזוב – מחזק, כמו (נחמיה ג ח)
ויעזבו את ירושלים עד החומה, (וכן ירמ' מט כה) איך
לא עזובה עיר תהלה, עצור מיינטינדר (נשלט), עזוב
אינפורצדור (מבצר) [דברים לב לו], כך דרך המושל
לעצור העם במלחמה, שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה
מזה, ולעצור בכל אחד מעשות רעה. בלשוננו קורין
מעצור קירשטניר בלעז [ש"א ט יז]. עצור – שיש לו
מחזיק יד, כמו (ש"א ט יז) זה יעצר בעמי. עזוב –
שאינ לו מחזיק ביד [מ"א יד י].

*הפירושים ל"עזוב" בדברים ובמלכים סותרים זה את זה. ראה
נטש, עצר ב

#ד. עזובי ה' – רשעי ישראל שהחזיקו בע"ז [ישע'
סה יא].

@את הפסוק באיוב כ יט: כי רצץ עזב בית גזל ולא יבנהו" קשה
להבין במשמעות הרגילה של עזב. בספר לפשוטו של מקרא
מבאר שעזב כאן הוא פעל ולא שם, ובערבית בחילוף אותיות
עזב - זעב מובנו גרוש, שלוח, הרס. בדרך זו ניתן ג"כ לבאר את
הפסוק בשמות כג ה: עזוב תעזוב עמו במובן של הרס, כלומר
לפרוק את המשא... ולהעבירו משם וזוהי הפריקה שע"י יוכל
החמור לקום. עיין בערוך ערך עשר (אחר ערך עסק). +מ"מ:
תהלים כז: ראה מעזיבה, עזובה

~עזבונו, עזבוני

עזבוניך – חוזקך ועוזך, כמו (נחמיה ג ח) ויעזבו את
ירושלם עד החומה, וממונו של אדם הוא חזקו
המעמידו על רגליו [יחז' כז יב].

*משמע סחורה למסחר, מובא שבע פעמים בפרק זה. ראה בצע
א, חרוץ ב, עין, ערב

~עזבוך

*אבי נחמיה, שר חצי פלך בית צור (נחמיה ג טז).

~עזד

*אחד מראשי העם שחתמו על האמנה (עזרא ב יב, ח יב, נחמיה
ז יז, י טז).

~עזה

עזתים (ע"ש עזתים נכד מצרים) – אנשי עזה [שופטים
טז ב]. מפלשתים היתה... עזה מן הדרום [עמוס א ו].
מארץ פלשתים [תהלים ס י]. עיר של פלשתים והיה
בה עבודת כוכבים והיה חוצה לה ישוב סמוך לעיר
מאד [ע"ז יא: עיי"ש יב ע"א ד"ה רבה בר]. חצרים עד
עזה – א"י [חולין ס:].

מדבר עזה – היא מא"י [שבת קמה:].

*בדה"א ו יד נזכר עזה בן שמעי, לוי מבני מררי. +מ"מ: ברא' י
יט, יהושע י מא, שם יג, ישע' יד כט-לא, עמוס ט ז, צפניה ב ד.
ראה עטלוזא

~עזובה

#א. עזובה אשת כלב (בן חצרון) – והיא מרים. ולקמן
(יב). למה נקראת שמה עזובה... שהכל עזובה –
שמתחילה חולנית היתה... ועזובה שעזובה כל בחורי
ישראל מלישא אותה... [סוטה יא:], עיין תמורה טז.
ד"ה הוליד. (נקראת) עזובה שהכל עזובה –
שמתחילה חולנית היתה... ולקמן קרי לה נמי חלאה,
ועזובה, שעזובה כל בחורי ישראל מלישא אותה
[סוטה יב. עיי"ש ד"ה והא וד"ה לשם].

חצרון הוליד את עזובה – היתה לו אשה ששמה
עזובה, לכך כינה את שם בתו עזובה אשה, כדכתיב
(פסוק יט) ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת, מכאן
שהיתה לו אשה ששמה עזובה [דה"א ב יח, עיי"ש
פסוק כ].

*המלבי"ם מפרש שלפי (המיוחס) לרש"י עזובה היא בתו של
כלב... ולדעת הרד"ק שהוליד מן עזובה... ולי נראה ששם אשת
כלב היתה (דה"א ב יח). במ"א כב מב נזכרת עזובה בת שלחי,
אשתו של אסא ואמו של יהושפט. +מ"מ: סנה' סט ע"ב ד"ה
ותמת. ראה אפרת, ארדון, חור, ישר, כלב ג, מרים, שובב

#ב. אורבה העזובה – (לשון) תעזוב... וכך הלשון ירבו
מקומות עזובים... [ישע' ו יב]. כעזובות – עזובות
(לשון) חריבות... [ישע' יז ט, עיי"ש].

9*ערובין נה ע"ב ד"ה שאין. ראה רטש

(נחמיה יא ד). 4. מבני חרים שנשא נכרית (עזרא י כא).

עזיז

עזיז נוראותיך – גדולתך [תהלים קמה ו].

*"עזיז" בישע' מג יז לא מפרש ומשמעו חוזק, גבורה. +מ"מ : ברא' לא כט, שבת ל ע"א ד"ה רהטו. ראה עז

עזיהו

1*. אבי יהונתן, הממונה על האוצרות (דה"א כו כה). 2. מלך יהודה, נקרא ג"כ עזיהו, עזריה, עזריהו (ישע' ו א). ראה יכליהו

עזיזא

רחימתין הוה עזיזא – כשאהבתינו היתה עזה... [סנה' ז].

*בעזרא י כז נזכר עזיזא בן זתוא שנשא נכרית.

עזיקא

*ראה עזק א

עזמות

1*. שם מקום, נקרא ג"כ בית עזמות (נחמיה יב כט, עזרא ב כד). 2. הברחמי, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג לא, דה"א יא לג - הבחרומי, עיין שם א יב ו). 3. ממונה על האוצרות בימי דוד (דה"א כו כה). 4. בן יהועדה ממשפחת שאול מבני בנימין (דה"א ח לו). אבי יואל ופלט מאחי שאול משבט בנימין (דה"א יב ג).

עזין

*אבי הנשיא פלטיאל לשבט יששכר (במד' לד כו).

עזניה

בפרס ובעזניה חד חד (כלומר יש רק סימן אחד) [חולין סא. עיי"ש ע"ב ד"ה מעזניה ואילך].

*עוף דורס ממשפחת ה"בו". מובא בויקרא יא יג ודברים יד יב ולא מפרש, ובת"א : עזיא, אך בערוך ערך עזא מפרש "עזא". עיין בערוך ערך עז ב. ראה אנפה, דיה, חסידה, נשר, עיט, קפון

עזקה, עזקא, עזיקא (א)

חופר סביב הזית כעין טבעת, כמו עזיקתא (ברש"י כ"י : חופר ועודר תחת זיתיו) [מנחות פה:]. סוגר, כמו (ישע' ה ב) ויעזקהו (מדובר בביצה : עוזק אחת בפיו) [חולין צד].

*במסכת דרך ארץ פ"ט במקום עוזק נאמר אוחו. עזיקא – פרס מעוזק וגדר סביב לו לשומרו... וכמדומה לי דהאי עזיקה שם העיר שבא"י ופרותיה משובחים [יבמות קכב]. ויעזקהו – סייגו וגדרו סביב, מוקף כמין טבעת דמתרג' (שמות כה יב) עזיקא [ישע' ה ב, עיין ברד"ק], סייגו בגדר אבנים סביב בעגול כמו טבעת [ר"ה כג:]. בנה להם ערים בצורות מוקפות דלתים ובריה כטבעת, דמתרג' (שמות כה יב) עזיקא [סוכה מט].

*אין לו דמיון במקרא. ראה מחברת מנחם ערך עזק ובערוך עזק א. יבמות קכב ע"א ד"ה של עזקה, גיטין סח ע"ב ד"ה עזקתך, מנחות פד ע"א ד"ה שומרי ספיחים, תוס' מנחות פד ע"א ד"ה שומרי, מנחות פה ע"ב ד"ה עוזק. ראה סקל, עזקה, עזקתא

עזות

ממזרות [ברכות טז: שבת ל: קדושין מט:].

*ראה עז א ב

עזז

יעז בהותו – מתגבר היה ברשעו [תהלים נב ט]. לא יעזז – לא יהיה נצחון המלחמה שלו [דניאל יא יב]. בעזוז – כשהגביר [משלי ח כח]. *בדה"א ח ח נזכר עזז בן שמע, אביו של בלע מצאצאי ראובן. ראה עזז, עז א, ב, עזוז

עזיהו

1*. לוי המשורר בימי דוד (דה"א טו כא). 2. אביו של הושע מבני אפרים (דה"א כו כ). 3. לוי, פקיד לבית ה' (דה"ב לא יג).

עזי

1*. מבני תולע בן יששכר (דה"א ז ב). 2. מבני בלע בן בנימין (דה"א ז ז). 3. בן מכרי מבני בנימין (דה"א ט ז-ח). 4. בן בוקי מצאצאי אהרן (עזרא ז ד, דה"א ה לא). 5. כהן מראשי האבות למשפחת ידעיה (נחמיה יב יט). 6. בן בני לבית אסף, פקיד הלויים (נחמיה יא כב). 7. משורר בימי נחמיה (נחמיה יב מב).

עזיאי

*העשתרת, מגבורי דוד (דה"א יא מד). ראה עז ב, עזיה

עזיאל

עזיאל אחי עמרם (ודודו של משה, אביהם של מישאל ואליצפן, הצעיר בבני קהת בן לוי) היה שנאמר (שמות ו יח) ובני קהת וגו' [ויקרא י ד].

1*. ראש בית אבות מבני בלע בן בנימין (במד' כו יג, דה"א ז ז). 2. מבני הימן המשורר (דה"א כה ד). 3. לוי מבני ידותון (דה"ב כט יד). 4. אחד מבני ישעי, מראשי בני שמעון בימי חזקיהו (דה"א ד מב). 5. בן חרהיה מן הצורפים, מבני החומה (נחמיה ג ח). 6. מבני ישעי לשבט שמעון (דה"א ד מב).

עזיה

1*. בן אוריאל מצאצאי קורח בן יצהר (דה"א ו ט, בפסוק כא - עזריה). 2. מלך יהודה, נקרא ג"כ עזיהו, עזריהו, עזריה (ישע' ו ד, עמוס א א). ראה יכליהו. 3. אבי עתיה, בן זכריה מבני יהודה

~עזק (ב)

צמר גפן או כל דבר רך [שבת נד:].

~עזק (ג)

נהר [קדושין עא: עיי"ש].

~עזקא, עזקתה

טבעת שחותם בה – [ברא' לח יח], טבעת [דניאל ו יח], גיטין סח:.

*בארמית טבעת היא עזקא. ראה טבעת, עזק א

~עזקה, עזיקה

כמדומה לי דהאי עזיקה שם העיר שבארץ ישראל ופירותיה משובחים [יבמות קכב:]. עיר [דה"א ד יח]. *עיי' בתוס' מנחות פד ע"א ד"ה שומרי שזה לשון גדר, כמו [ישע' ה ב] ויעזקהו ויסקלהו. +מ"מ: יהושעי י-יא. ראה עזק א

~עזר, עזר, עזרה (א)

#א. החזיק יד [עזרא י טו]. היה לך לעזרני – לומר: תצלה מלאכתך [שבת פט:].

#ב. ויעזור לו – עזרו בתפלה [ש"ב כא יז].

#ג. (די מחסורו אשר יחסר) לו – זו אשה, וכן הוא אומר [ברא' ב יח] אעשה לו עזר כנגדו [דברים טו ת]. עזרתי – אשתי, דכתיב [ברא' ב יח] עזר כנגדו [יבמות סב:]. לשון [ברא' ב] אעשה לו עזר כנגדו [קדושין ו]. @+מ"מ: בראשית ב יח, כ ג, כ, שמות טו יב, במד' כ יז. ראה עזב

~עזר, עזר (ב)

*1. מבני אפרים שנהרגו בידי אנשי גת [דה"א ז כא]. 2. אבי חושה מבני חור בכור אפרתה אבי בית לחם לשבט יהודה [דה"א ד ד]. 3. ראש לבני גד שבאו אל דוד [דה"א יב י]. 4. בן ישוע, שר המצפה בימי נחמיה [נחמיה ג יט]. 5. אחד מהמשוררים שהשתתפו בחנוכת החומה [נחמיה יב מב]. 6. אבי יאזניה משרי העם בימי יחזקאל [יחז' יא א]. ראה איעזר, עזרי

~עזרא

מפורש בשלהי מגילת ירושלמי (תענית פ"ד ה"ב) שלשה ספרים מצא עזרא (הסופר, בן שריה בן עזריא בן חלקיה הכהן, עזרא ז א), וכל אחד ואחד מן היחס, ומה שמצא כתב ומה שלא מצא לא כתב... ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כתב בספר עזרא... [דה"א ז יג, עיי"ש, עיי' קדושין סט" ד"ה ואבינה]. שלושה ספרים מצא עזרא, ספר מעונים, ספר זאטוטי, ספר האחים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השניים... [שם ח כט].

*1. כהן מעולי הגולה [נחמ' יב א]. 2. אחד מהמשתתפים בחנוכת החומה [נחמיה יב לג]. ראה בבל, מלאכי

~עזראל

*1. אחד מהקרחים מבני בנימין שבאו אל דוד לצקלג [דה"א יב ז]. 2. בן ירחם, נשיא לשבט דן בימי דוד [דה"א כז כב]. 3. בן הימן, ראש המשמרת הי"א של המשוררים [דה"א כה יח, עיי' שם כה ד - עוזאל]. 4. מבני בני, איש שנשא נכרית [עזרא י מא]. 5. בן אחזי, אבי עמשסי, כהן מיושבי ירושלים [נחמיה יא יג]. 6. כהן שהשתתף בחנוכת חומת ירושלים [נחמיה יב לו].

~עזרה

#א. י"ת עזרה – מסמתא, לשון רצפה, שהיה ממלא המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה [יחז' מג יד]. גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים [שם יז]. פנות העזרה – גג המזבח [שם כ].

#ב. עזרה גדולה – עזרת ישראל [דה"ב ד ט]. החצר הפנימית – היא העזרה... [יחז' י ג].

#ג. עזרת נשים – היתה חול כשאר הר הבית שלא נתקדש מן החומה ולפנים ואפילו חלל שער נקנור העולה מעזרת נשים לעזרת ישראל לא נתקדש [סוטה מ:].

@העזרה בבית המקדש היתה לפניו מן החיל שהיה גדור ע"י מחיצה ומחולק לעזרת כהנים ועזרת ישראל ובמזרח לפניו היתה עזרת נשים שהיתה גזוטרט שממנה היו הנשים צופות מלמעלה. אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. +מ"מ: מ"א יב כז. ראה מסמא בהערה, ספר ב

~עזרה

*אשתו של כלב, ויש הסוברים שזה שם איש [דה"א ד יז]. ראה עזר א

~עזרי

עזרי בן כלוב – היה ממונה לצוות לחרוש האדמה... [דה"א כז כו]. *ראה אבי העזרי, אביעזר, עזר ב

~עזריאל

*1. אבי ירימות, שר שבט נפתלי [דה"א כז יט]. 2. אבי שריהו, השר ליהויקים (ירמ' לו כו). 3. אחד מראשי בתי אבות לחצי שבט המנשה [דה"א ה כד].

~עזריה

*1. הוא עזריה מלך יהודה הנקרא ג"כ עזריה ועזריהו (מ"ב טו א). 2. בן איתן מבני זרח [דה"א ב ח]. 3. בן יהוא ממשפחת ירחע [דה"א ב לח]. 4. אבי יואל, בן צפניה מצאצאי קורח בן יצהר [דה"א ו כא, שם פסוק ט נקרא עזריה]. 5. בן מריות מצאצאי אהרן הכהן [עזרא ז ג]. 6. בן אחימעץ ונכד צדוק הכהן [דה"א ה לה-לו]. 7. בן צדוק הכהן שר שלמה (מ"א ד ב). 8. בן יוחנן, מצאצאי אהרן [דה"א ה לו, עיי"ש במיוחס לרש"י]. 9. בן יהושפט המלך [דה"ב כא ב]. 10. כהן בן חלקיה ואבי שריה [עזרא ז א, דה"א ה לו]. 11. אחד מחבריו של דניאל [חנניה ומישאל], שנבכדנאצר שינה את שמו לעבד נגו [דניאל א ו, ז]. +מ"מ: סנה'

התיב עטא וטעם – השיב עצה וטעם [ב"ב יז],
בעצתו... כמו עטא וטעם [שבת נה:]. התיב עטא וטעם
– השיב עצה וטעם [דניאל ב יד].
*בערוך ערך עט מפרש ד' מתו בעטיו של נחש (שבת נה ע"ב) -
קולמסו שנכתב בו המות, עיי"ש. ראה יעט

~עָטָה

#א. ועל שפם יעטה (ויקרא יג מה) – משמע עטיפת
הראש [מו"ק טו.]. עוטה – לובש [ש"א כח יד]. עוטיה
– אבילה עוטה על שפה, בוכיה [שה"ש א ז]. ועטה
את ארץ מצרים – יכרוך כל שללה כאשר יכרוך
ויגלול הרועה את בגדו וישליכו מעל כתפיו כשהוא
מוליך צאנו לפניו [ירמ' מג יב].

#ב. מעוטה (בפסוק: מְעֻטָּה) לטבח – (לשון) עטויה
(החרב) לטבח... ויש פותרין מעטה על לשון מיעוט,
שמתמעטת כשמשננין אותה, וטעות הוא בידם כי
חסרון הוי"ו ודגשות הטי"ת יורה עליה כי אין המ"ם
שורש בתיבה כמ"ם של מעונה ומשונה ומעוטה, (וכן
שה"ש ה יד) ומעלפת ספירים. ומנחם חיבר מעטה
לשון מחשבה, כמו [דניאל ב יד] התיב עטא וטעם,
אבל דונש פותר אותו כמו (תהלים קד ב) עוטה אור
כשמלה [יחז' כא כ].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: ישע' סא ג, תהלים קט יט, אסתר
ח טו. ראה חרב, עיט ב

#ג. ועוטך עטה – כמו [ש"א כה יד] ויעט בהם, לשון
עיט, יפריחך כעוף בגלות [ישע' כב יז].
@+מ"מ: ישע' סא י. ראה לוט, כסה ב, מעט, עיט

~עֶטוּלִין

מקום [מנחות פו:].
*ראה קדוחים

~עֵטִי

*ראה עטא

~עֶטִין, עֵטִינִים

עטיניו – חלבו ולחלוcho ושומונו... [איוב כא כד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה כחל, מעטן

~עֵטִישָׁה, עֵטִישָׁת

*ראה עטש

~עֶטְלוּזָה

עטלוזא של עזה – שוק של בהמה כמו איטליז, דתנן
בבכורות (לא). שוחטין באיטליז ונמכרין באיטליז...
סמוכה לעיר מאוד [ע"ז יא:].
*ראה אטליז

צב ע"א ואילך. 12. בן הושעיה, מראשי שארית העם בימי ירמיהו
(ירמ' מג ב). 13. מראשי שבי הגולה (נחמיה ז ז). 14. בן מעשיה
מבוני החומה (נחמיה ג כג). 15. שר יהודה שהשתתף בחנוכה
הבית (נחמיה יב לג). 16. מהעומדים ליד עזרא בשעת קריאת
התורה (נחמיה ח ז). 17. אחד החתומים על האמנה (נחמיה י ג).
18. בן חלקיה, כהן שהתישב בירושלים (דה"א ט יא). ראה
שמעון (ב)

~עֶזְרִיהוּ

#א. עזריהו (הכהן, הראש לבית צדוק) – הוא היה
בימי עזריהו [מ"א ד ב, דה"א ה לו, דה"ב לא י–ג].

#ב. עזריהו בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי
יהושפט ... [דה"א ה לו].

#ג. עזריהו בן יהורם – זה אחזיהו, וכן הוא אומר
(מ"ב ט טז) ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם
[דה"ב כב ו, עיין מ"ב ח כט].

#ד. (בן עורד בימי אסא, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה
יד. עיין דה"ב טו א].

#ה. ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות – למעלה
(פסוק יב) מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים
(בימי פקח), עזריהו בן יהונתן וחביריו [דה"ב כח טו].

@1. בן נתן, הממונה על הניצבים (מ"א ד ה). 2. בן יהושפט
המלך [דה"ב כא ב]. 3. בן ירוחם משרי המאות בעת המרד
בעתליה [דה"ב כג א]. 4. בן עובד משרי המאות [דה"ב כג א]. 5.
כהן גדול בימי עזריהו [דה"ב כו יז–ח, כ]. 6. אבי יואל מבני קהת
בימי חזקיהו [דה"ב כט יב]. 7. בן יהלאל מבני מררי [דה"ב כט
יב].

~עֶזְרִיקָם

*1. בן נעריה (דה"א ג כג). 2. בן אצל מצאצאי שאול (דה"א ח לח,
עיין ט מד). 3. נגיד הבית לאחז, שנהרג ע"י זכרי גבור אפרים
[דה"ב כח ז]. 4. בן חשביה מן הלויים בני מררי (נחמיה יא טו,
דה"א ט יד).

~עֵט

עט ברזל – חוצבין (כה) בצור ואח"כ מעבירים את
העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית
להכירם וכן דרך חוקק אבן, ולא יתכן לפרש עט של
עופרת [איוב יט כד]. (כתובה) בעט ברזל – משל הוא,
כלומר חקוקה בשיקוע ואין נוחה לימחק. ומדרש
אגדה, בעט ברזל – בצפורן שמיר ע"י ירמ' שנקרא
(לעיל א יח) עמוד ברזל, וע"י יחז' שנאמר לו [יחז' ג
ט] כשמיר חזק מצור נתתי מצחק [ירמ' יז א].

עט שקר – סופרי נביאיכם [ירמ' ח ח].

*ראה מכתב ב, עטא בהערה

~עֵטָא, עֵטִי

בעטיו של נחש – בעצתו... תרגום של בעצתו,
כדכתיב [דניאל ב יד, ו ח] אתיעטו... וכן [דניאל ב יד]

~עטלף

קלב"א שורי"ץ (עטלף), דומה לעכבר ויש לו כנפים [בכורות ז: עיי"ש בגמרא]. קלב"א שורי"ץ ואין לה עינים [סנה' צח:]. קלב"א שורי"ץ בלעז [ישע' ב כ, ביצה ז].

*מובא בויקרא יא יט ודברים יד יח ולא מפרש, אך בפסוק יז מפרש תנשמת קלב"א שורי"ץ. עיין ב"ק טז ע"א : צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף, עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד... העטלפים נזונים מפירות וחרקים ואילו הערפד ניזון ממציצת דם. בגמרא בכורות נאמר : כל המוליד מניק, וכל המטיל ביצים מלקט, חוץ מעטלף שאף על פי שמטיל ביצים מניק. דבר זה צ"ע כיון שהיונק הנקרא היום עטלף אינו מטיל ביצים ועיין בירחון חקירה גליון 17 עמ' 17 מאמר מאת נתן אביעזר) בענין זה. הרד"ק בשורשים שרש עטלף כותב שעטלף הוא יצור הדומה לעכבר בעל כנפים. הרמב"ן כותב : העטלף ידוע לכל שהוא העכבר הפורח בלילה, וראיתי שיש לו זפק ולא קורקבן ויש לו חמש אצבעות לפניו ואין לו אצבע יתירה אחורית, אבל שלפניו נחשבת לו לאצבע יתירה. +מ"מ : עמוס ה יח. ראה אשת, חות, חפרפרות, ינשוף, כוס, כרושתיתא, ערפד, צבוע א, קימוש, קיפוף, קריא, תמס, תנשמת

~עטן

*ראה מעטן, עטין

~עטף

#א. כסה [ערובין ק:]. עטופה כאכל – בושה לצאת בראש פרוע [ערובין ק:]. ותתעטף רוחי – פשמי"ר בלעז [תהלים עז ד, איכה ב יא]. העטופים – פשמי"ץ (מתעלפים) בלעז [איכה ב יט].

*ראה כרב, מעטף, עלף

#ב. (תפלה לעני) כי יעטף (תהלים קב א) – עטיפת נפשו ודאגת לבו. עטיפה – לשון כאב ופריחת לב מתוך צרה, כמו (איכה ב יב) בהתעטפם כחלל [ע"ז ז:]. יעטוף – בהתעטף [תהלים קב א]. רוח מלפני יעטוף – יודה ויכנע על מעלו, כמו (איכה ב יט, עיי"ש פסוק יב) העטופים ברעב, (וכן שם יא) בעטף עולל [ישע' נז טז].

#ג. עטוף – חושך [מו"ק כח:].

#ד. יעטוף – הוא המאחר, כמו העטופים ללבן [ע"ז ה]. יעטוף – לשון עכבה, כדכתיב (ברא' ל מב) והיה העטופים ללבן [יבמות סג:]. יעטוף – מעכב... כמו והעטופים ללבן [נדה יג:]. ובהעטיפ הצאן – לשון איחור כתרגומו ובלקישות. ומנחם חברו עם (ישע' ג כב) המחלצות והמעטפות, לשון עטיפת כסות, כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע"י הזכרים [ברא' ל מב, עיין במושב זקנים לבעלי התוספות]. בהתעטף עלי נפשי – (ת"י) באשתלהיות, וכן (תהלים קז ה) נפשם בהם תתעטף, וכן (איכה ב יא) בעטף עולל [יונה ב ח].

*בר"ה ח ע"א ד"ה ההוא באפלתא כותב : יש לך צאן המעטיפות ומתאחרות לקבל זכר. הוי"ו של ומתאחרות משמעו כלומר. ראה מלקוש

~עטר, עטרה

#א. תעטרנו (תהלים ה יג) – תסובכנו, כמו (ש"א כג כו) עוטרם – סובכים [יהושע כג יג], עוטרם – מקיפים וסובכים מצד אל צד, כעטרה המקפת את הראש [ש"א כג כו]. הקפה נקראת בלשון עטרה [שופטים כ מג – ש"א כג]

#ב. (עטרת חתנים) – עושין מאבן של מלח שהוא צלול כאבן הבדלח, וקורין שי"ל יימ"א (מלח הסלע) וצובעין אותה כמין ציורין בגפרית, כשם שעושים בכלי זהב וכסף וקורין ניאיל"א (תצריב שחור) [סוטה מט:].

*+מ"מ : דה"א ב כו. ראה כוליא, כליל, כתר, נור א, עיר א

#ג. (לשון) מִפָּאָר [שבת כב:], (לשון) מִיפָּה [ביצה ל:]. #ד. עטרה – אהל מועד שהוא מעוטר בגוונים, תכלת וארגמן ותולעת שני [שה"ש ג יא].

#ה. עיטור סופרים (כגון ברא' יח ה) אחר תעבורו – ולא כתיב תעבורו אחר, והיינו עיטור, שמעטרים הדיבור דהכי משמע (יותר) יפה [נדרים לז: עיי"ש בגמרא עוד דוגמאות].

*ראה דגלא, עטרא, עטרה, עיטרא, עיר ד

~עטרא, עיטרא

פטיר ועטיר מן חרורי – פטור ומופרש מכל חירות. עטיר כמו עיטרא, שטר חלוקה. לא סרו (מ"ב יב ד) מתורגם לא עטרא. ועטיר – כמו עיטרא, שטר חלוקה, רק הבהמות לא סרו (מ"ב יב ד) מתרגם לא עטרא [גיטין פו. עיין ב"מ לט:]. שטר חלוקה ובעדים... [ב"ב כט:].

*+מ"מ : ר"ה ח ע"ב ד"ה ועטרויהן. ראה עטר

~עטרה

#א. עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל... [זכריה ו יד]. (כינאי ל) אהל מועד שהוא מעוטר בגוונים... [שה"ש ג יא, עיי"ש].

#ב. שורה גבוהה המקפת הגיד סביב, שממנה הגיד משפע ויורד לצד הקרקע ומשפע ויורד לצד הגוף [שבת קלג:], שפה גבוהה המקפת את הגיד סביב, וממנה משפע ויורד לראשו [שם קלז:], שורה גבוהה שסביב הגיד, וממנה הולך ומשפע למעלה ולמטה [יבמות מז: הב"ח : ס"א שורש בשר המוקפת וכו:], שורת (הב"ח מגיה שורש) בשר המקפת במקום המילה בגובה, ושופע ויורד עד סופה [שם ע:], ראש הגיד ואינה מן הגיד אלא בשר [שם נה:], שורה גבוהה

משלשלין ומביאין לידי הפחה. בסוכה כו ע"א ד"ה רבא אמר - בניי פורתא לא אתי לידי הפחה. עיין ספר עיטוש בהלכה מאת יששכר דוב הופמן ובירחון כתלנו י"ג עמ' 557. +מ"מ : איוב מא י, תוס' נדה סג ע"א ד"ה מעטשת. ראה גהק, גסה, זור, זור, פהק, פוח

~ע"י, ע"י (א)

לעי השדה - לדגורין (בתרג' יגריין) דחקלא, לשון גלים, כמו (ברא' לא מז) יגר שהדותא [מיכה א ו], עיין - חורבא ומטאטא (כצ"ל) השמד (ישע' יד כג), כמו (ישע' כח יז) ויעה ברד מחסה כזב [יומא ט:]. עיין - דגורין [מיכה ג יב]. עיים - גלים [ירמ' כו יח, תהלים עט א]. בְּעִי - בהשחתה... כמו לעי השדה [איוב ל כד].

+מ"מ : ש"א יד ד. ראה גל, הר העברים, יעה, עים

~ע"י, ע"י (ב)

סמוכה (לחשבוך) ומארץ אמוץ היא [ירמ' מט ג]. העי נאמר בה (יהושע ח כח) וישימה תל עולם שממה [יהושע יא יג].

*עיר כנענית בצפון נחלת בנימין (יהושע ז ב, בנחמיה יא לא ודה"א ז כח נקראת עיה, בישע' י כח נקראת עית). ראה עיים

~ע"י השדה

קאת וקפור - חיות ועופות רעים... אבל עי השדה... הנאה היא לשכנים [ברכות נח. ד"ה קאת]. *ראה עוה א

~ע"י

כך כינה שמו של ר' חייא, לשון גנאי [מור"ק טז:]. ר' חייא, ובלשון גנאי קאמר ליה [כריתות ח:].

~ע"י

*ראה עב

~ע"י

הר גריזים והר עיבל (הר בשומרון) שם קבלו ישראל שבועת התורה [ברא' יב ו, עיין דברים יא כו, כט, כז ב, יב, כט כח, סוכה מב ע"ב ד"ה והשמחה, סוטה לב ע"א ד"ה אלו ואילך]. הר גריזים והר עיבל רחוקים ששים מיל מן הירדן ושם הקימו את (מזבח) האבנים [סנה' מד:]. מקום מושבן של כותים [יומא טט:].

*עיין בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 392. +מ"מ : דברים יא כט, שם כו יב, סוטה לו ע"א ד"ה כדרך ואילך. בברא' לו כג נזכר עיבל, איש מזרע שעיר החור.

~ע"י זעירא

כך שמו (של מקום) וזהו אור כשדים שהושלך שם אברהם אבינו... [ב"ב צא:].

המקפת סביבות הגיד [יבמות עה: עיי"ש ד"ה לאכשוריה], שפה גבוהה המקפת את ראש הגיד [נדה יג:].

+מ"מ : ויקרא כ יח, יבמות נה ע"ב ד"ה הניחא למ"ד, אלא למ"ד, ודאי פליגא, אדשמואל, נו ע"א ד"ה מכאן ואילך, יבמות נט ע"א תוס' ד"ה אלא, סנה' סט ע"ב ד"ה והערה בה, ע"ג ע"ב ד"ה אלא למאן, כריתות יא ע"ב ד"ה נמצא מתכוין, נדה מז ע"א ד"ה משתקיף עטרה. ראה גיד ב, הערה, כתר ב, עטר #ג. עטרה (אשת ירחמאל ואם אונם) - לפי פשוטו ישראלית היתה. ובסנה' ירושלמי (פ"ב ה"ג) כתב שלקח נכרית להתעטר בה יפה, ושרית היתה [דה"א ב כו].

~עטרות (א)

שם מקום [דה"א ב נד].

*1. עטרות בית יואב - עיר בנחלת יהודה [דה"א ב נד]. 2. עטרת שופן - עיר בנחלת גד (במד' לב לה). עטרות אדר - ראה עטרות ב

~עטרות, עטרת (ב)

עטרות ודיבן - מארץ סיחון ועוג היו [במד' לב ג]. עירה, עטרת שמה (שם ישבה דבורה) [שופטים ד ה]. *1. עיר בגבול נחלת אפרים (יהושע טז ז). 2. עיר בין שבט אפרים לבנימין (יהושע טז ה, טז ב, יח יג נקראת ג"ג עטרות אדר).

~עטרן

עטרנא פסולתא דזיפתא - לאחר שיצא הזפת מן העץ זב ממנו על ידי האור פסולת צלול כשמין והוא עיטרן (הב"ח מוסיף : שקורין דוהי"ט בלשון כנען. לפי א"ה זו מילה צ'כית שהב"ח מייחס בטעות לרש"י) [שבת כ:]. פסולתא דזיפתא [שבת כד:]. משחא דכופרא - פסולת של זפת והוא עטרן [גיטין סט:]. מזפת קאתי (בא) [שבת כו:].

*בשבת כד ע"ב נאמר במשנה : רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת וחכמים מתיירין. ובדף כ"ה ע"ב נאמר : מאי טעמא? אמר רבא מתוך שריחו רע. ובתוס' ד"ה מתוך : ואף על גב דנפט נמי ריחו רע... אין ריחו רע כמו עטרן. עיין בב"ר פד יז על הפסוק בברא' לז כה, אמר ר' אבא בר כהנא : והלא אין דרכן של הישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועטרן... ראה צלחתא

~עטש

נתעטש - אישטירנודי"ר בלעז [ברכות כד:], מתעטש למטה - מפיה בקול [ברכות כד:]. עטוש (הוא) נחת רוח לאדם [ברכות כד: עיי"ש]. עטישותיו יהל אור - בכל עטישה ועטישה שהוא מתעטש... [איוב מא י].

*אין לו דמיון במקרא. בשבת קמ ע"ב ד"ה שיכרא ותמרי -

*ראה אור א, כשדים

~עידית

מיטב שדותיו [ב"ק ז].

~עידן

*ראה אידן, עת, עדן

~עידנא

*ראה עדן א

~עיה

*שם נוסף של העי (נחמיה יא לא, דה"א ז כח). ראה עי ג

~עיון

*עיר בגבול הצפוני בנחלת בנימין (מ"א טו כ). ראה עין ב

~עיוזא

עז [סנה' נט].

*ראה טורביל, מורג

~עייט (א)

#א.הוא עוף, ועל שם שהוא עט ושואף אל הנבלות (כמו איוב ט כו) לטוש עלי אוכל, כמו (ש"א טו יט) ותעט אל השלל [ברא' טו יא]. עיט הרים – עוף הרים [ישע' יח ו]. העיט צבוע – הה"א תמוהא לכך הוא נקוד פתח, הכי הם עוף צבוע... ד"א עוף אחד שהוא צבוע, וכל העופות נאספים עליו לאוכלו, ששונאים אותו. עיט – עוף שמים... [ירמ' יב ט].

*עיט הוא שם כולל לעופות טורפים. משמעות העיט והנשר התחלפו במשך הדורות ולכן יש קושי בזיהויים. עיין על כך בספר שמות חיים עמ' 47. ראה נשר א, עטה, עשה א (ב) #ב.לא ידעו עיט – לא עבר עליהן חיל של ליסטיין [איוב כח ז].

#ג.ממזרח עיט – מארץ ארם שהיא במזרח... עיט כמו (דניאל ב יד) התיב עטא וטעם, (וכן שם ו ח) אתיעטו כל סרכי מלכותא. וגם יש לפותרו בלשון עוף... [ישע' מו יא].

~עייט (ב)

ותעט אל השלל – כמו ותעף, לשון (ברא' טו יא) עיט [ש"א טו יט]. ויעט בהם – אפרחינון במליץ, לשון עיט [שם כה יד]. ויעש (הכתיב, והקרי ויעט) העם – כמו ויעט העם, לשון (ברא' טו יא) עיט [שם יד לב]. *ראה עטה א

~עייטדא

שטר חלוקה כשחלקו מתחילה. (מ"ב יב ד) רק הבמות לא סרו מתרג' במתא לא עטדו, לא הפליגו מהם [ב"מ לט].

*בגליון הש"ס מובא דטעות נפל בספרים וצ"ל "עטרא" וכן הוא בערוך וכ"כ כתב רש"י בגיטין פו ע"א ד"ה ועטיר. ראה עטר א

~עייטם

עין עייטם (בנחלת יהודה) הוא גבוה מירושלים מעט [– יהושע טו ח]. מקום גבוה שבא"י [שבת קמה: עיי"ש]. ממנו באה אמת המים לבית טבילת שער המים שעל החומה. ולפי ענין המקראות נראה לי שהוא מעיין מי נפתוח... [יומא לא. עיי"ש]. נראה בעיני שהוא מעיין מי נפתוח [זבחים נד: עיי"ש].

*בדה"א ד לב נזכרת עייטם – עיר בנחלת שמעון. +מ"מ: דברים לג יב, דה"ב יא ו, יומא יט ע"א ד"ה ומיסך, יבמות קו ע"ב ד"ה בכפר, בכורות מד ע"ב ד"ה לא על ואילך.

~עיים

עיי העברים (אחת מתחנות בני" במדבר) – לא ידעתי למה נקרא שמם עיים, ועי לשון חורבה הוא, דבר הטאוט במטאטא והעיי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון (שמות לח ג) יעים, (וכמו ישע' כח יז) ויעה ברד [במד' כא יא], לשון חרבות וגלים, כמו (מיכה א ו) לעי השדה (וכן תהלים עט א) שמו את ירושלים לעיים [שם לג מד].

*ביהושע טו כט נזכר עיים, שם מקום בנגב. ראה עי א

~עיינא

צאן [נדרים נ].

~עילא

#א.עילא בר חמרא – עייר בן אתונות [שבת קי:]. עילי זוטרי – עיירים קטנים [שבת קנה:].

*ראה סוס

#ב.צלע של מתים... דמתרג' (ברא' ב כב) הצלע – עילא [נזיר סה:].

#ג.לעילא – לפניו... [שבת ל. עיי"ש]. כלפי מעלה [סנה' צה:].

@ראה עלה א, ב

~עילה

*ראה עלה ב

~עילום

לעילום – לעולם [דה"ב לג ז].

*ראה עילם

~עילי

*האחורח, אחד מגבורי דוד (דה"א יא כט, ש"ב כג כח - צלמון האחורח).

~עיליש

שם חכם [פסחים סה:].

~עיליתא

*ראה עלת

~עילם, עילמית (א)

(מדינה בין פרס לארם נהרים) שהיה (גר) בה דניאל, שנאמר (דניאל ח ב) ואני הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה... [פסחים פז. קדושין מט: ד"ה דכתיב]. עילמית - לשון עילם [מגילה יח.]. עילם סמוכה לבבל [- ירמ' כז א, עיי"ש]. דניאל בעילם הוה... [סנה' כד].

עלמא - בני עילם, שם אומה שהושיב סנחריב בערי שומרון [עזרא ד ט].

*בסנה' כד ע"א נאמר "עשרה קבין גסות ירדו לעולם, תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם. בשבת קטו ע"א נאמר היו כתובים (כתבי הקודש) עילמית, אע"פ שלא ניתנו לקרות בהם מצילין אותם מפני הדליקה. בקדושין ע"ב ד"ה גוססת: (עילם) רובן פסולין ומיעוטן כשרים. +מ"מ: ישע' כא ב, מא ח, ירמ' כח א, מט לה, מיכה א טו, דניאל ח ב, סנה' קיא ע"א ד"ה אמר ר"ל וד"ה לא נחא. ראה עברית, עלמא, שושן

~עילם (ב)

*א.מדרש אגדה שמעתיו משמו של רבי מנחם עוד היוורש אביא לך ראויים היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותי' הסיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם [מיכה א טו]. כתיב (ברא' י כב, דה"א יז) בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם [סנה' קיא].

*עילם הוא בן שם בן נח, על שמו נקראת ארץ עילם שמלכה כדלעמר. בסדר הדורות נאמר שמלכאל בנו נשא את הדורה שילדה את סרח אשת אשר (ברא' יד א, ירמ' מט לה). ראה עלמי #ב.עילם - (מדינה) שהיה בה דניאל, שנאמר (דניאל ח ב) ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה (הפסוק כפי שמובא ברש"י מסורס) ... [פסחים פז.]. עילמית - לשון עילם [מגילה יח].

1. לוי מצאצאי אסף ממשפחת קורח, בנו של משלמיהו (דה"א כו ג). 2. משפחה משבי הגולה (עזרא ב ז). 3. אחד מן החותמים על האמנה (נחמיה י טו). 4. כהן מן המשתתפים בחנוכת החומה (נחמיה ב מב). 5. עילם אחר - משפחה משבט בנימין מעולי הגולה (עזרא ב לא, נחמיה ז לד). 6. אחד מראשי האבות לבנימין (דה"א ח כד).

~עים

בעים רוחו - אין לו דמיון במקרא, ולפי הענין יפתר בחזק רוחו [ישע' יא טו].

*בה"ר מציין שאבן ג'נאח מפרש כמו אים - בכח איום ונורא, ויונתן מתרגם במימר נביוהי, ולפי הרשד"ל נתחלפה צד"י ביו"ד וצ"ל בעצם רוחו. ראה עי

~עין (א)

#א.עמד בעיניו - במראהו ובשיעורו הראשון [ויקרא יג ה], לא הפך הנגע את עינו - מראיתו [שם יג ה]. עיניך - גוונך ומראיתך ודוגמתך [שה"ש ד א]. כעין - כמו במראה [יחז' א ז]. כגוון [שם א טז]. מראה [שבת סז]. כדי שיקלוט העין - הצבע [שבת יז]. עין הארץ - מראה הארץ [שמות י ה]. בעין - כמות שהיא [ב"מ קיג]. עינים - לשון מראות [זכריה ג ט, עיי"ש]. עין לשון נקבה היא [שה"ש ה טז].

#ב.יצא מחלב עינימו - עיניהם בולטות מרוב שומן, כל אדם כחוש עיניו משוקעות [תהלים עג ז]. הכי אמרין בספרי אגודות, העין דומה לעולם קטן. העפעפים כנגד הרקיע והתחתון כנגד הארץ והלבן שמקיף את העין כנגד ים אוקיינוס שסובב את העולם והשחור שבו שהוא עגול דומה לגלגל חמה [בכורות טז]. כלי על העין - דרך ליתן כלי מתכות על העין כדי לקרר העין. א"נ כגון שעושין לאדם שחש בעינו, מקיפים עינו בטבעת [סנה' קא].

*ראה עינא

#ג.עין בעין - אינו מכריע (כלומר בד בבד) [כריתות ה.].

#ד.עולי עין - עולין על העין ואין העין עולה עליהם [סוטה לו].

#ה.עיני העדה - זקנים מאירים עיני העם [תענית כד. עיי"ש ד"ה אין]. והיית לנו לעינים - כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו [במד' י לא].

#ו.מעייין במניה - מפלה את כליו... [ביצה לב].

@עין בערך ערך על א ובערך עין - עין של תנור. +מ"מ: שמות כא כו, תהלים עג ז, ברכות ו ע"א ד"ה ולימלי, סוטה לה ע"א ד"ה התעין, סוטה לח ע"ב ד"ה כי חנם. ראה אישון, גסות, טוב א, עין, עינים, עינא, עלה א, עפעפים, ריס, שער ד

~עין, עין (ב)

עין טובה - שאין לו קנאה על חבריו וחביב עליו כבוד חבריו כמו כבודו [אבות ה יט].

עין יפה - להרחיב מוצא היין בנקב גדול [שבת קמו]. (בתרומה רבותינו נתנו בה שיעור אחד מארבעים [דברים יח ד, עיין ערובין נ. ד"ה פירותיו, ביצה יג: ד"ה מחשב]. שיעור חלה אחד מעשרים וארבע לכהן [ביצה כט. עיי"ש]. עין יפה אחד מארבעים [כתובות

צט: קדושין מא. ע"ז עג: מנחות נד: חולין קלז:.

עינו צרה – בממונו להוציא כלום... אינו מלומד להוציא.

עינו רעה – נותן עיניו בבריאם שיחלו ויהיו צריכים לו [קדושין פב]. עינו רעה בשל אחרים – צרה בממון אחרים, שאינו רוצה שיעשו צדקה כדי שלא ירבו נכסיהם. עינו רעה בשלו – צר עין בשל עצמו שמסרב ליתן צדקה כדי שלא יחסר חשבון מעותיו [אבות ה יג]. אדם עשוי – לומר לבריות חייב אני מעות לפלוני להתרחק מעין הרע [סנה' כט:]. (בתרומה) אחד מששים [דברים יח ד].

*בב"ב לו וכן סד בגמרא יש מחלוקת האם מוכר בעין יפה הוא מוכר או בעין רעה.

(עין) בינונית (בתרומה) אחד מחמישים [דברים יח ד].

עויין (בפסוק: עוין) – (תרגום של) עין רעה [ש"א יח ט]. עינא – עין הרע [ב"מ ל].

*בפסוק הכתיב עון והקרי עוין. עוין כאן היא במשמעות של שונא. עיין בערוך ערך על א. +מ"מ: ברא' טו ה, כא יד, מב ה, מח טז, מט כב, שמות ל יב, לד ג, במד' יב א, כד ב, דברים יח ד, יט כא, ש"א טז יח, יז לח, יחז' מה יג, ברכות לא ע"ב ד"ה גיחור, מגילה י ע"ב ד"ה ויהי דוד, סוטה י ע"א ד"ה שנתנה, ב"מ פד ע"ב ד"ה לאבדה, שם קז ע"ב ד"ה כל חלק, ב"ב סד ע"ב ד"ה אלא וד"ה ואילך, שם קכג ע"א ד"ה ואי לאו. ראה ביש, מזל, עוה, עוין, עין ה

~עין, עיין (ג)

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה – מצפה שתעשה בקשתו ע"י הארכתו... [ברכות לב: עיי"ש], אומר בלבו שתעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה [שם נה]. עיין תפילה – לכיין בתפלתו [שבת קכז], סומך על תפלתו ובטוח שתהא נשמעת ומתאמץ לכיין לבו [ר"ה טז]. יש מפרשין שלאחר שהתפלל דן בלבו שישלם לו הקב"ה שכרו ויעשה צרכיו וישמע תפלתו לפי שהתפלל בכוונה [ב"ב קסד: ברשב"ם]. תנו עיניכם באחיכם – התכוונו בתפלתכם עליהם [תענית כב:]. עיין – נסתכל [ב"ב נח].

נתנה עינים לדבריה – דוגמא ופתח היתר נתנה לעצמה שאין עבירה בדבר [סוטה י].

*עיין בערוך ערך עין א. התוס' בברכות לב ע"ב ד"ה כל המאריך מקשים שפעמים משמע שעין תפילה לטובה ופעמים לרעה, ומתריצים שיש עיין תפילה שמצפה שתבוא בקשתו וזה לרעה, ויש שמכוין את לבו לתפילה וזה לטובה. אך התוס' בב"ב קסד ע"ב ד"ה עיין תפילה מתריצים אחרת "עיין תפילה שהוא רע שאינם מכוונים תפלתם", כלומר עיין תפילה לעולם טוב הוא וזה שנאמר בברכות נה ע"א ג' דברים מזכירין עיונותיו של אדם... ועיין תפילה הכוונה לחוסר עיין תפילה. +מ"מ: בתוס' שבת קיח ע"ב ד"ה עיין תפילה, ר"ה טז ע"ב ד"ה ועיין תפילה. ראה סייר, עוין, עיין

~עין, עיין (ד)

עין – שם מקום... [במדבר לד יא].

*1. עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ז). 2. עיר בנחלת יהודה (יהושע טו לב).

עין בול – מקום מא"י [נדה לב].

עין גדי – שם מקום [שה"ש א יד]. חצצן תמר [ברא' יד ז]. סמוך למחוז של עמלק... [דה"ב ב א].

*+מ"מ: שבת פח ע"ב ד"ה עין גדי.

עין גנים – 1%. עיר בנחלת יששכר (יהושע יט כא). 2. ישוב בשפלת יהודה (מ"ב ט כז).

עין דאר (נ"א עין דור, עין דר) – (עיר בנחלת מנשה), איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר, של גדעון או של ברק [תהלים פג יא, עיין יהושע יז יא, ש"א כח ז].

*ראה בעל אוב

אין חדה – % עיר בנחלת יששכר (יהושע יט כא).

עין חצור – % עיר בנחלת נפתלי (יהושע יט לז).

עין חרד – % שם מעיין ליד הגלבע (שופטים ז א).

עין כושי (בד"ה בירת נקראת עין כוש) – מקום כותים [ע"ז לא].

*ראה בירת סריקא

עין משפט – % מקום במדבר צין, נקרא ג"כ קדש (ברא' יד ז).

עין סוכר – שם מקום [ב"ק פב].

עין עגלים – % מקום ליד ים המלח (יחז' מז י).

עין עיטם – ממנו באה אמת המים לבית טבילת שער המים שעל החומה. ולפי ענין המקראות נראה לי שהוא מעיין מי נפתוח האמור ביהושע (טו) שמשם הגבול משפע ויורד למזרח ולמערב והוא הגבול בכל א"י... [יומא לא. זבחים נד: בקיצור]. מדרונות שבבבל מחזירין מים הנשפכים בהן לעין עיטם שהוא מקום גבוה שבא"י... [שבת קמה: עיי"ש]. ממנו באה אמת המים לבית טבילת שער המים שעל החומה. ולפי ענין המקראות נראה לי שהוא מעיין מי נפתוח האמור בספר יהושע שמשם הגבול משפע ויורד למזרח ולמערב... [יומא לא].

עין הקורא – (מקום בגבול יהודה ובנימין), מעין שבא ע"י זעקת הקורא אל ה' [שופטים טו יט].

עין רוגל (בפסוק: רגל) – (מעיין ליד ירושלים, נקרא ג"כ) מעין הכובסים (ת"י) עין קצרא [יהושע טו ז], ת"י עין קצרא, הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו ע"י בעיטה [מ"א א ט], ת"י (ש"ב יז יז) עינא דקצרא – [תענית כט:]. עין קצרא, כובסי בגדי צמר שחובטין אותם שם, שבועטים אותם ברגל [ש"ב יז יז].

עין רמון – % אחת מערי הלויים הנחלת שמעון (נחמיה יא כט).

עין שמש – % שם מקום בגבול בין יהודה לבנימין (יהושע טו ז).

עין התנין – % שם מקום ליד ירושלים, מוצא מי הנקבה הנמשך מהגיחון (נחמיה ב יג).

*+מ"מ : יהושע טו ט. ראה מעין, סולמא דפרת, עינים

~עיף (ב)

עיף עסקך – כפול בריוח [ברכות נו.].

~עיפא

*ראה עיפה ב (ב)

~עיפּה (א)

חשך אפלה, כמו (ישע' ח כב) והנה צרה וחשכה מעוף צוקה, וכן (איוב י כב) ארץ עיפתה תעופה כבקר תהיה, (וכן שם יא יז) חשך כבוקר יהי מאיר [עמוס ד יג], עיפתה (בפסוק – עפתה) – שם דבר חשיכה, כמו (עמוס ד יג) שחר עיפה [איוב י כב].
*ראה אפל, מאפליה, עוף ב, ערף

~עיפה (ב)

#א.מבני מדין (שהוא בן אברהם מאשתו קטורה, עיין ברא' כה ד, בניו מיתה, מישור, עוי וצלוע) [ישע' ס ו].
חמשת בתי אבות היו למדין, עיפה ועפר וחונך ואבידע ואלדעה [במד' כה טו].
*בדה"א ב מו נזכר עיפה מבני יקד. בדה"א ב מו נזכרת עיפה, פלגשות של כלב. דה"ב א לג. ראה מעכה
#ב.שם חכם [יבמות קט. כתובות סט.]. איפה (צ"ל עיפה לפי הגהת הב"ח על הרי"ף) שם חכם, ובנו של ר' רחבה דפומבדיתא הוה [שבת ס.].
חריפי דפומבדיתא – עיפא (צ"ל עיפה) ואבימי בני רחבה דפומבדיתא היו [קדושין לט. שבועות כח.].
חריפי דפומבדיתא – מפרש בסנה' (יז:) עיפה ואבימי בני רחבה דפומבדיתא [מנחות יז.].
*ראה רחבא

~עיפי

*(הכתיב עופי) הנוטפת, בניו נמנו עם שרי החיילים שבאו אל גדליהו למצפה (ירמ' מ ח).

~עויץ

*בקידושין פ ע"ב 'ועייץ ליה עצות רעות' הוא לשון עצה.

~עיקל

כל שהוא מקיף פרסותיו כשיושב ומחבר פרסות רגליו זו לזו ואין ארכבותיו נוקשות זו לזו שעוקמות כלפי חוץ [בכורות מה.].
*ראה עקל

~עיר (א)

עיר – (ת"י) קרתא [ש"ב יח ג, מיכה ו ט]. בעיר יש גנות ופרדסים סמוכים לבתים ואוירן יפה [כתובות קי.]. עיירות גדולות על (בע"י : מן) הכפרים וכרכים

~עינבתא

אבעבוע הדומה לענבא, בון מלנט (פצע חמור. בדפוס מופיע רק "מלנט" אך בא"ה מביא שכך צ"ל. ע"ש).
עינבתא בת מינא – עינבתא מענבי הגפן [ע"ז כח.].

~עינוניתא

כמו אינוניתא, אונה קטנה דוורדא על שם קלישתה ואדומה [חולין מז. עיי"ש ד"ה אפילו כטרפא].
*ראה אומא, אונא (א) בהערה, ערקתא בהערה

~עִינִים, עֵינָם

עינים – לפי תרגומו לשון הרים, שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים, לשון מעינות וקילוח היקבים, נעוהי יקבים שלו, ולשון ארמי הוא במסכת ע"ז (עד:) נעוה ארתחו [ברא' מט יב, ראה נעוה ב]. מים מן העין – מן המעין [כתובות יד.].
*בברא' לח יד, כא, נזכר מקום בשם עינים על דרך עדולם לתמנתה. עיין בראשית לח יד "בפתח עינים אשר על דרך תמנתה", ורש"י מפרש בעקבות אונקלוס - בפתחת עינים, בפרשת דרכים... עיי"ש ברשב"ם, ובפסוק כא מפרש הרשב"ם - ואילו היה שם עיר היה לו לומר בְּעִינִים. ראה עין א

~עֵינָן

*אביו של אחירע נשיא בנימין (במד' א טו). ראה חצר עינן

~עיננא

עינני – עיניהם גדולות [כתובות סא.].

~עיסה

*ראה עסה

~עֵיף (א)

עֵיפִי – עייפות [חגיגה טו.]. אין עיף – לא ייעף [ישע' ה כז]. מועף – עיף [ישע' ח כג, סנה' צד.]. והוא עיף – ברציחה, כמה דתימא (ירמ' ד לא) כי עיפה נפשי להורגים [ברא' כה כט]. אדם יגע ועיף אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי [סנה' מו.].
ארץ עיפה – במקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל [ישע' לב ב].

*+מ"מ : ברא' כה כט ד"ה והוא עיף, דברים כה יח ד"ה ואתה עיף. עיין ישע' ה כז ד"ה אין עיף. עיין סנה' צד ע"ב ד"ה מועף. עיין ע"ז ע"א ד"ה מים קרים. עיין תוס' מו"ק ב ע"א ד"ה עיף ויגע - צמא למים, כדכתיב (ירמ' לא כד) הרויתי נפש עיפה. עיין תוס' קדושין לג ע"ב ד"ה ואימא, וראוי לשים לב על הנאמר שם.
+מ"מ : ישע' מ ל, יומא עז ע"א ד"ה מים קרים. ראה אובצנא, יעף ב, לאה, להה, מועף, נפש ב, סנק, עוף ב, עלף, ענה

גדולים מהן [כתובות קג]. בעירך – במקומך [שבת פט]. נוי לעיר כשיש מרחב פנוי לפניו [ב"ב כד]. בציר מעשרה לא מקרי עיר, וטפי ממאה נפקא מתורת עיר והווי להו ציבור [סנה' טו]. שלש חצירות, שבכל אחת ואחת שני בתים מיקריא עיר [ערכין לב].

*עיינ בערכין לג ע"ב ד"ה אין עושין ערים קטנים, וצ"ע שכן בגמרא כתוב "כפרים קטנים" ובשיטה מקובצת גורס "טירים קטנים" וכך גורס בגמרא שם לד ע"א ד"ה והא "טירין וכרכים", וכנראה התחלף ט"ל'ת בע"ל, למרות שגם עירין וגם טירין יכול להיות הנוסח הנכון. +מ"מ : פסחים קיב ע"א ד"ה אל תשב ואילך. עיינ בדה"ב יא ה : ויבן מצור - ערים קטנים.

שלישים עיר – ערים בלא חומה... לכך נקראו עיר, לשון עיריות [שופטים י ד, עיינ עיר ג]. מעיר יאמר (בלשון רבים) עיר, ושלישים עיר להם (שופטים י ד) שהם לשון עיר וקריה [תהלים נח ג].

עיר – רמות גלעד [מ"ב ט טו]. מטרופולין של אדום (נ"א פרס) ... [ישע' לב יט]. ירושלים [תהלים עג כ].

*כך נקרא בדה"א ז יב אביהם של שופים וחופים משבט בנימין. עיר גבורים – +מ"מ : משלי כא כב

עיר הגדולה – היא נינוה, שנאמר (יונה ג ג) ונינוה היתה עיר גדולה... [ברא' י יב].

עיר דוד – מצודת ציון היא עיר דוד וביתו, כדכתיב בספר שמואל (ז ז) [סוטה ט].

עיר הדמים – ירושלים [יחז' כב ב]. בעיר – ירושלים... ויש מפרשים לשון שנאה, כמו ויהי ערך [הושע יא ט]. עיר ומלוואה – ירושלים ויושביה [עמוס ו ח]. העיר – ירושלים [סנה' ב. יד : סוטה מה].

+מ"מ : יחז' מח לה

עיר המונה – עיר ששמה עיר, (והיא) הומיה מרוב אדם, היא רומי הרשעה [נ"א העיר הגדולה] [יחז' לט טז].

*עיינ בפירוש ר' יוסף קרא שרומי נקראת עיר כמו והאביד שריד מעיר (במד' כד יט), וכתיב ולא יהיה שריד לבני עשו (עובדיה א יח). ראה הומיה, רומא

עיר ההרס – ת"י קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב... [ישע' יט יח, עיי"ש].

עיר חדשה – שנתיישבו בה מקרוב [שבת י]. עיר חדשה – קדמה חומתה לישיבתה. עיר ישנה – שישובה ישנה וקדם לחומתה [ערוכין כו].

עיר חומה – *עיינ בספר רפאל (ירושלים תש"ס) עמ' ק"ד. ראה בית עיר חומה

כל עיר חריבה אין קול נשמע בה [ירמ' מט כו]. עיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבה ובא עליה פורענות [יחז' כז כו בשינוי].

עיר של יחיד – שלא היו נכנסין בה תמיד ס' ריבוא של בני אדם ולא חשיבא רה"ר, דלא דמי אל דגלי מדבר. עיר של רבים – נקבעו בה שווקים [ערוכין נט].

עיר מבצר – כרכים גדולים [מכות י].

עיר מגרש – עיר לויים שהטענין הכתוב מגרשות [סוטה מח].

עיר המים – %היא מצודת רבת בני עמון (ש"ב יב כז).

עיר המלח – %מקום ליד ים המלח (יהושע טו סב).

עיר מסכנות – קרוי בית אוצריא [מ"א ט יט].

עיר מתום – %ראה מתום.

עיר הנדחת – אין נעשית עיר הנדחת עד שידחה אנשים, ועד שיהיו מדיחיה מתוכה [דברים יג יד, עיי"ש פסוקים יג-יט]. בעי סנהדרין גדולה... [סנה' טו].

*עיר הנדחת היא עיר שהדיחו (כלומר הסיטו) את יושביה לעבוד ע"ז ודנים אותה לשריפה ויושביה נהרגים בסיף. +מ"מ : שמות לב כ, סנה' מ ע"ב ד"ה יתובי מתא ואילך, נ ע"א ד"ה מדיחי ואילך, סז ע"א ד"ה המסית ואילך, קיא ע"ב ד"ה יצאו ואילך, ערכין ז ע"ב ד"ה שער.

עיר נחש – שם עיר [דה"א ד יב].

עיר נצורה – עיר שצריך עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החילות... [ישע' א ח].

עיר עז – ירושלים שהיא מאז תמיד לנו לעז [ישע' כו א].

עיר קטנה – זה הגוף... [קהלת ט טז].

עיר הרכב – +מ"מ : דה"ב א יד ד"ה ויניחם בערי הרכב, מ"א י כו ד"ה אלף וארבע מאות רכב.

עיר שמש – %היא בית שמש בנחלת דן (יהושע יט מא).

עיר התמרים – היא יריחו... [שופטים א טז, ג יג, עיינ דברים לד ג].

+מ"מ : הושע י יג, יא ט. ראה אפוזיני, ירושלים, כפר, כרד, מדינה, מקלט, מתא, ער ב, שער א

~עיר (ב)

עירין – ואלו עיר וקדיש. והוא מלאך שהוא ער לעולם [דניאל ד י], עירין – מלאכים, כלומר תלמידי חכמים שהם כמלאכי השרת [פסחים לג. עיינ ברא' א כו].

~עיר (ג)

ועירם – חמורים זכרים [ברא' לב טז], עיריים (בפסוק : עיריים) – (ת"י) עולין, סוסים בחורים [שופטים י ד, עיי"ש]. עיריים קטנים השחת קשה להם [שבת קנה].

*עיר הוא חמור צעיר. בספר מדר'ס לפירושים מקשה על הפירוש בשופטים מזכירה ט ט "עיר בן אתונות". ראה אתון, עיר א

~עיר (ד)

עיר של זהב – כמין נושק"ה (סיכה) ומציירין בה כמין עיר [שבת נז], עיר של זהב – עטרה של זהב ועיר של זהב מצויירת עליה [סוטה מט].

*נושק"א הוא גם הלעז למכבנתא, כבן, כבנה, כוליאיר ובית נפש.

המרפא לשון במ"ק יב ע"ב מבאר שהוא לשון מבנה לוליני מעין צורה של שבלול. ראה עטר

~עיר (ה)

עיר – גייסות של עיר... ויש פותרים עיר לשון שנאה, כמו (ש"א כח טז) ויהי ערך, (דניאל ג טז) ופשריה לערך [ירמ' טו ח]. ויהי ערך – לשון שונא, וכמה יש במקרא (ישע' יד כא) ערים, (מיכה ה יג) עריך, (דניאל ד טז) חלמא לשנאך ופשרה לערך [ש"א כח טז, עיי"ש ובפסוק יז]. ולא אבוא בעיר – אחרת... ויש מפרש בעיר לשון שנאה, כמו (ש"א כח טז) ויהי ערך [הושע יא ט].

~עירא

עירא היאירי (מגיבורי דוד, היה כהן ורב לדוד) – ת"י עירא יאירא דמתקוע, וכן הוא קרוי בספר הזה (להלן כג כו) עירא בן עקש התקעי, ויאירי נקרא ע"ש ששנינו במנחות (פה:) תקוע אלפא לשמן... [ש"ב כ כו]. רבו (של דוד) היה, כדכתיב היה כהן לדוד, (כלומר) רב לדוד [ערוכין סג. עיי"ש בתוס' ד"ה כל הנותן, סנה' לו. עיין מו"ק טז ע"ב ד"ה עירא]. גדול בתורה היה... [גיטין נט.].

*בש"ב כג כו, לח נזכרים שני גבורים במלכות דוד : בן עקש התקועי וכן היתרי ממשפחת יתר.

~עירד

אנשי השם – אותן שנקבו בשמות, עירד בן חנוך בן קין מחזיאל מתושאל שנקראו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו. ד"א אנשי שממון, ששממו את העולם [ברא' ו ד, עיי"ש ד יח].

*ראה מחזיאל, מתושאל

~עירו

*בן כלב בן יפונה (דה"א ד טו).

~עירוב

*ראה עירוב

~עירי

*מבני בלע בן בנימין (דה"א ז ז).

~עירם

*אחד מאלופי אדום (ברא' לו מג). עירם - ראה ערם ב

~עירנית, עירניות

#א.בנות כפרים [שבת פ.].

*כך מפרש בערוך ערך ערן ומביא פירוש שני בנות כפר שאינן צנועות.

#ב.אלפסין עירניות – קערות של בני עירות, שאינן בני כרכים גדולים ואין מקפידין על כלים נאים ומשנפשטה הקערה של חרס אוכלין בה בשר ואין ממתנין עד שתתחזק ותצרף בכבשן [ביצה לב.].

*בגמרא ביצה לב נאמר : מאי חרניות? אמר רב יהודה : ערניות. מאי ערניות? אמר אביי : צעי חקלייתא. עיין תוס' ד"ה אלפסין. במשנה עדיות פ"ב מ"ה נאמר : לפסין אירונות (באל"ף), עיי"ש במפרשי המשנה. ראה ערנית

~עיש

כוכב גדול שבכימה והרבה כוכבים קבועים בו [איוב לח לב]. עיש אחר כימה [ברכות נט.].

*אין לו דמיון במקרא. בברכות נח ע"ב ד"ה כתיב עושה עש... והוא נוסח אחר של עיש, איוב ט ט

~עית

מקום (יש סוברים שהוא העי) [ישע' י כח].

~עכבה (נ"א עקבה)

עכבת יין – אוגנים יש בכלי שמתעכב היין על פיו כטיפה או כשני טיפין [ע"ז עא.], מקום שמתעכבת שם טיפת יין [שם עב.].

*ראה עקב ג בהערה

~עכבור

1. אבי בעל חנן מאלופי אדום (ברא' לו לח). 2. בן מיכיה, שר ליאשיהו (מ"ב כב יב).

~עכביש

קורי עכביש – אירני"ש (עכביש) בלעז, וקורי (העכביש) אורטוירי"ש (מנורי אורגים. לפי רש"י הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן ולא המסכת היוצאת מהם) בלעז... ומנחם חברו במחברת קורות ע"ש שהעכביש מיסך אריגותיו בקורות [ישע' נט ה, עיין איוב ח יד].

*עכביש הוא שרץ עוף קטן המפריש ריר שנהפך לחוטים. ראה בוכיא, חבל א, עכשוב, קור ב, שוא, שממית

~עכבית

קונדס ועכביות – מיני ירקות הן שיש טורח בתקונן [ביצה לד.]. (מין קוץ שהארץ) תצמיח – כשתזרענה מיני זרעים והן נאכלים ע"י תיקון [ברא' ג יח].

*עיין בערוך ערך עכביות. ראה דרדר, קונדס, קוץ א

~עכָּבָר

אישקרוי"ל (סנאי. עיין א"ה), ויש במינן שאין נבראין ע"י תולדה. (אלא) היום – מתחיל לברא ולצאת מן העפר ולמחר מהלך כשהוא נברא (והוא מין) שרץ

עוונותיהם כעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עגול [סנה' מד:].

*עיין בערוך ערך חכן א וערך עכן. ביהושע ז א נזכר עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה שמעל בחרם של יריחו ובגללו נפלו הרבה חללים מישראל. בדה"א ב ז נקרא עכר (עיין סנה' יא ע"א ד"ה מיהושע, שם מד ע"א). ראה זמרי, עכר, עכנאי

~עכנאי

עכנאי – נחש שכורך עצמו בעגולה [ברכות יט:]. נחש דרכו בעגולה להכניס זנבו אצל פיו [ב"מ נט:]. נחש [ב"מ פד: עיי"ש בגמרא מעשה בתנורו של עכנאי]. נחש גדול עשה עצמו כגלגל... ונותן זנבו לתוך פיו [ב"ק קיז:].

~עכס, עכס

תעכסנה – כמו (משלי ז כב) וכעכס אל מוסר אויל והוא ארס של נחש, וקרי ליה עכס על שם שאינו מטילו אלא על ידי כעס [שבת סב:]. וברגליהם תעכסנה – כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו צד חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש. עכס – הוא ארס של נחש [ישע' ג טז]. העכסים – המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה [ישע' ג יח]. וכעכס – זה ארס נחש [משלי ז כב].

*לפי רש"י המקור למילה עכס הוא כעס בהיפוך אותיות. עיין בספר חקרי מקרא (זיידל) עמ' קל"ג על משמעות עכס. במכילתא לבשלח (מסכתא ד"ויסע" פרשה א) נאמר "אין אפעה אלא עכס". ראה טפף, שביס

~עכסה

(בת כלב בן יפונה) עכסה – היתה שרית, אשת עתניאל [בן קנז אחי אביה שקיבלה כפרס על כיבוש קרית ספר]... [דה"א ב מט, עיין יהושע טו טז, תוס' תענית ד ע"א ד"ה שלשה, תמורה טז:].

~עכר

א.א.עכרתם אותי – לשון (ברכות כה:) מים עכורים, אין דעתי צלולה עכשיו [ברא' לד ל, יהושע ו יח בקיצור]. עוכר שארו – מתענה ומכחיש בשרו [תענית יא: – משלי יא]. רוח קמעא עוכרתו – פורענות קלה טורפתו ומאבדתו [סוטה ה. עיין ערך רפואה בהערה]. עוכר ביתו ינחל רוח – אדם עצל... ואינו יגע בתורה ולא במלאכה, סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול [משלי יא כט]. בלבל... כמים עכורים [ש"א יד כט]. עכירי – ענין צער [שבת קח:].
ב.א.ובני כרמי עכר – ולמה אני קורוהו עכר, והלא עכן שמו? לפי שהוא עכר את ישראל... [דה"א ב ז].

[סנה' צא. עיי"ש ד"ה ושמא]. עכברא דדברא – אישקורי"ל (סנאי, עיין בא"ה ובספר מעייניי אגם עמ' ע"ג) בלעז [ע"ז סח:]. עכבר של יישוב מאיס (כלומר מאוס) [ע"ז סח:]. אינו פרה ורבה אלא מעצמו נוצר מאדמה כאשפה המשרצת תולעים... [חולין קכו:]. עכבר שבים – דג הוא דומה לעכבר ועכבר שמו [חולין קכו:]. עכבר דים – אינו מטמא [נדה מג:]. אין עכברים מצויין במקום הילוך בני אדם [ברכות כג:]. עכברים מצויין אצל אוכלין ומפסידים את הספר [שבת יד:].

*בירושלמי ב"מ פ"ג ט ע"א נאמר : עכברים רשעים אלו, שעה שרואים הרבה פירות, קוראים הם לחבריהם ואוכלים עמהם. עיין בערוך ערך עכבר ב. +מ"מ : ברא' ט ב, ב"ב קמט ע"א ד"ה ת"ט, סנה' כט ע"ב ד"ה עכברא. ראה אד, אדני השדה, חולד, חור ב, עטלף, עשיר

~עכבריא

שם מקום [ב"מ פד:].

~עכו

עכו לצפונה (של א"י) [גיטין ב:]. בסוף הצפון [שם ז:]. משמע לן דעכו קיימא בגבול מזרחה של א"י משוך ממקצוע צפונית יום או יומים לצד הדרום... [שם ד"ה מימינו, עיי"ש ד"ה עד שיודע, ד"ה למערב, ד"ה רצועה].

*מובא במקרא רק בשופטים א לא. עיין בספר בירורים לר' ברוך ישר בסופו קונטרס על העיר עכו. ראה אספמאי, דרוקרת, יוד, שער הדגים

~עכוז

עגבות [ערובין נג: – עיי"ש ד"ה עכוזו, בכורות מ:]. *עיין בערוך ערך הרגז שזהו אליה. ראה עגבים

~עכיר

*עכירין נזכר בב"ב פ"ד מ"ה ובכלים פ"ב מ"ח נקרא "מורים" והם חתיכות ברזל שנותנים על הזיתים הכתושים ומורידים עליהן את הקורה כדי לכבשם.

~עכל

נרקב [חולין נד:]. נתעכלו – שאינן בעין [בכורות מט:]. מתעכל – נותר [ביצה יא:]. *עיכולי עולה – עיין יומא מה ע"ב.

~עכלא

*שם מדה – ראה עוכלא

~עכן, עכנא

עיכן עליהם עוונותיהם – גלגל עליהם פקודת

@+מ"מ: יהושע ז א, ה, ב"ב קכא ע"ב, סנה' מד ע"ב בכל העמוד, נדה יא ע"ב ד"ה דאימור, ד"ה כאן שלא, כ ע"א ד"ה אלא עכורין ואיל. ראה דלת, זמרי, עכור, עמק, שאר

~עֶכְרָן

*אבי הנשיא פגיעאל משבט אשר (במד' א יג).

~עֶכְשֹׁב

עכביש (ארסי), אירייני"א בלעז [תהלים קמ ד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה בוכיא, עכביש, עקרב, שממית

~על

#א.נכנס [דניאל ב טז, כד, ה ח, שבת קמ. פסחים י. קדושין כט: ע"ז עא.].
#ב.אוקם על – למעלה [ש"ב כג א]. מעל לעם – גבוה מכל העם [דה"ב כד כ]. מעל מתניך – למעלה ממתניך [ישע' כ ב].

*בה"ר מסביר את הסיבה שרש"י מפרש מעל - למעלה, כדי שלא נטעה לפרש מעל - מן. עיין יבמות קג ע"א: מעל רגלו - משמע מדבר שהוא על רגלו, מדלא כתיב וחלצה נעלו מרגלו. פירוש זה בא לתרץ את הקושיה בגמרא קב ע"ב: אם כן לכתוב רחמנא ברגלו... במעל רגלו. ראה מעל א, עלה א

#ג.העלו גלוליהם על לבם – לבם אל גלוליהם [יחז' יד ב].

*עיין במבוא בענין החריגים במקרא.

#ד.על ידיהם – כמו (במד' ב יז) איש על ידו, ואינו לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן לידו, אמיי"ן טיננ"ט (ניצב ליד. חסר בדפוס) בלעז [איוב א יד]. על ידו – אי"ן שו"ן איש"א (ברוחותו) [במד' ב יז]. על יד – אצל [שופטים יא כו, ש"ב טו יח]. על – על ידי [מלאכי ג כד]. על יד – אצל... [שמות ב ה]. על יד – על כח... כמו (יבמות צו). פוסל על ידו, וכן הרבה [נדה ב]. על המדבר – אצל... כמו (במד' ב כ) ועליו [ברא' יד ו]. כמו אצל [ש"א א ט, ירמ' יז ב, צפניה ב יג, איוב כא לב, שה"ש א ז, דניאל ז טז, נחמיה ג ב]. על ידו – בשבילו... אי נמי לשון אחריו וסמוך לו, והרבה יש בספר עזרא... [יומא לא], על ידו – בשבילו [יבמות קכ]. על יד על יד – מעט מעט [ביצה יב:].

כל היכא דכתיב על משמע בסמוך... [פסחים סג:].
על השמים – לצד... [שמות ט כב].

#ה.על כל – (כלומר) דבר מועט [חגיגה ה].

#ו.על כן – מפני כן [דברים טו יא]. על כן – על אשר... יש על כן הרבה שפתורונו על אשר, כמו (ברא' לג י) כי על כן ראיתי פניך, (במד' י לג) כי על כן ידעת חנותינו, (ישע' טו ז) על כן יתרה עשה [תהלים קיט קכז]. על כן ידעת – כמו על אשר ידעת... לשון עבר. ד"א לשון עתיד... [במד' י לא]. על כן – על אשר

[ברא' יח ה]. על כן – כמו על אשר... [הושע ו ה].
כל לו ולי ולהם ולך הסמוכין לדיבור, אינם אלא לשון על [יחז' לב כא].

#ז.על פִּיךְ – בהגרמת פִּיךְ [בכורות ב:]. על פי ה' – ברשותו [במד' יג ג]. על מי להביא – (כלומר) משל מי תלקח [יומא כג].

#ח.על פניו – כמו לפניו... [ברא' לב כב]. עליו – לפניו [ברא' יח ב].

#ט.על קולך – בשביל [קהלת ה ה]. על החשן – בשביל [שמות כח כב].

#י.ועל חרבך – כמו בחרבך. יש על שהוא במקום אות ב"ת... [ברא' כז מ, שמות יב ט]. על צבאותם – בצבאתם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת... [שמות ו כו]. על שמת – כמו בשמות [שמות כח יא].

*ראה לו ב

#יא.על מה דתא – (כלומר) מה זה... [דניאל ב טו].

#יב.על – עם [שמות לה כב].

#יג.על – אל [עזרא ד ז].

#יד.על הלחם – (לשון) בגלל הלחם [ויקרא כג יח].

@ראה אל, עלמות. על מלשון משא כבד - ראה עול ג (ג).

~עֶלָא, אלאה (א)

ועלא מנהון – ולמעלה מהן [דניאל ו ג].

*ראה עלה א, עלי ב

~עֶלָא, עולא (ב)

*אחד מראשי אבות של שבט אשר, בנו ארח, חניאל ורציא (דה"א ז לט).

~עֶלְבָּ, עלובה

עלובה – חצופה, דעולבנא לישנא דחוצפא היא והכי אמר במס' גיטין (לו:): [שבת פח:], הנעלבים ואינם עולבים – אחרים באים עליהם בחוצפה, ולא הם על אחרים [שבת פח:]. עלובה – חצופה [גיטין לו:]. עלובין – סבלנין [ערוובין יג:].

*עלב זו מילה ארמית. יש מחלוקת בגיטין אם עולבנא הוא לשון חוצפא או לשון נחותא, ונראה שמשמש בשני המובנים. +מ"מ: ברא' לה כב. ראה שמם

~עֶלְג

לשון עלגים – כל מי שאינו יודע לכוין דבורו להיות צח קרוי עלג ונלעג [ישע' לב ד].

*אין לו דמיון במקרא.. ראה גמס, לעג, ערל בהערה, שפה א

~עֶלָה (א)

#א.נסתלק [איוב ה כו, דה"ב יח לד]. עלית – סלקת [ברא' מט ט]. העלות הענן – כתרגומו אסתלקות, וכן

מאיבה ולמימר ליה [ע"ז כו ב].
*ראה אנו, עלילה, תאנה ג, תנואה

~עָלָה (ג)

כלי שרת והעלות – שטושי"ל בלשון אשכנז הוא, שכותשין את הבשמים במכתשת, דוגמא (משלי כז) אם תכתוש את האויל במכתש, כן אמר לי ר' יצחק בר שמואל מנרבונ"א. ויש אומרים והעלות אלו הנסרים שחותכין עליהם בשר, ודוגמתו בביצה (יא). אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר [דה"ב כד יד]. *עין בה"ר שיש מפרשים "והעלות" מבנין הפעיל כמו והרבות, אך הרד"ק מפרש כשם עצם, כלי קטן ששואבים בו יין, כמו עלת, בניגוד לאלה הסבורים שהכוונה לבוכנה. ראה בוכנה, מכתש, עלי

~עָלָה (ד)

עלה – דבר קל [סוכה כא:]. עלה נדף – דבר הקל [גדה ד:]. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול, וכן תרגומו קל טרפא דשקיף, לשון חבטה [ויקרא כו לז].
*ראה חבט, משקוף, נדף, עליו, פתילה, שקף

~עָלָה, עֲלוֹת (ה)

עלות – מגדלות עולליהן, לשון (איכה ב יא) עולל ויונק, (וכן ישע' סה כ) עול ימים, (וכן ש"א ו ז) ושתי פרות עלות, ובלעז אינפנטיי"ש (שיש להן ולדות) [ברא' לג יג]. פרות עלות – מניקות [ש"א ו ז], עלות ינהל – (ת"י) מינקתא ביניח מדבר, הצאן המיניקות [ישע' מ יא]. צאן מיניקות [תהלים עח עא].
*ראה עול א, עולה

~עָלָה

בני עלוה (לשון עוולה) – בני גאוה, שעשו עצמן עליונים... וי"ת... ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית, וגם שאר חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון [הושע י ט].
*אין לו דמיון במקרא. בברא' לו מ נזכר עלוה, אחד מאלופי אדם. ראה עול ב

~עָלוּ

דרך עליוו – דרך מיטב שלו ומבחר נתחיו, המובחר קודם [יומא כה:].
*ראה מעולה

~עֲלוּמִים

*ראה עלם

~עָלוּן

[לקמן כא] ונעלה הענן. ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן, ועלה הענן, שאין זה לשון סלוק, אלא צמוח ועלייה, כמו (מ"א יח מד) הנה עב קטנה ככף איש עולה מים [במד' ט יז]. העלו – כתרגומו אסתלקו [שם טז כד]. אל תַעֲלֵנִי (לשון יחיד) – אל תסלק אותנו [תהלים קב כה]. עולי עין – מסולקין מן העין, שאינה שולטת בהן [ברכות כ:]. יעלו דברים – (ת"י) יסקון הרהורים [יחז' לח י].

#ב. טבילה עולה לה – מועלת [שבת טז:]. שגגת תלמוד עולה זדון – אם שגית בהוראה בשגגת תלמודך, שלא ידעת טעם המשנה... ענוש אתה עליה כמזיד, שזדון הוא בידך שלא שאלת טעם מרבך [ב"מ לג:]. זווגן עולה יפה – במזל טוב [פסחים מט:].

#ג. עלה למטה – חלה הרבה, שצריך לעלות וליפול למשכב [שבת לב:]. אל יתעל – אל ירפא [ירמ' נא ג]. #ד. להעלות נר – מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה [שמות כז ב]. בהעלותך – על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עלייה, שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה [במד' ח ב]. לא מעלין – אין מניחין לעלות [ע"ז כו:]. עלה מאור הלבנה – צמח... [יומא כח:].

#ה. מעלין – שמין (לשון שומא) [בכורות ב:]. #ו. לא עליתם – לא עשיתם [יחז' יג ה]. אעלה על במתי עב – אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה. י"ת אסק עלוי כל עמא [ישע' יד יד].

#ז. עלתה לו שנה – כלומר כלתה לו שנתו, ומעתה מונין לו שנה שניה [ר"ה ב:].

#ח. עלוין לה לימי מניקותה – מצטרפין לימי מניקותה [גדה לו:].

#ט. עלוין לה – כל כניסה לסוכה נקט בלשון עלייה במסכת סוכה (כג.), לפי שרובן עושיין סוכותיהן בראש גגן [שבת קנד:]. עלי הלבנון – סקי (הכנסי) לבית מקדשא [ירמ' כב כ]. יעלם – לשון עליה [דברים כח סא].

#י. מעליה – ממעל לה, שיהא מתגבר עליה ועליון לה, וכן [יחז' א כו] וממעל לרקיע, וכן [ישע' ו ב] ממעל לו, (ש"א יז לט) מעל למדיו [ירמ' מט יט, עיי"ש]. עלה לגג – גבר על כולן [יומא מז:].

#יא. לעילא – לפניו [שבת ל:]. עליה – לפני [שבת פח:]. ממעל לו – קדמוהי [ישע' ו ב]. למעלה – לפני [משלי טו כד].

@ראה יעל, מעולה, מעל ב, מעלה, על, עלא, עלוי, עלות, עליה

~עָלָה (ב)

עלילה [דניאל ו ה, כתובות כ:]. פירכא [ב"ק קיד:]. נקיט ליה עילא (תרוץ) – כלומר אית ליה לאישתמוטי

*בן שובל מבני שעיר החורי (ברא' לו כג, עיין דה"א א מ שם נקרא עלין).

~עלוקה, עלוקה

לעלוקה שתי בנות הב הב – מנחם פתר לעלוקה כמשמעו, למדנו שהוא (לשון) ערבי. והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד, וכן במדרש תהלים... [משלי ל טו]. שנשואי"ש בלעז [שבת נד: גיטין סט: ע"ז יב. בגמרא : מאי סכנה – עלוקה]. שנשואי"ה (עלוקה) בלעז [בכורות מד:].

*אין לו דמיון במקרא. עלוקה היא תולעת המוצצת את דם האדם. בספר נסיונות אברהם (בן הרב ניסן לוריא משאד, תקפ"א) על פירוש רש"י לנ"ך כותב שרש"י היה בקי בלשון ערבי ומציין לתהלים יב ט "כרם גלות לבני אדם" תרגום כעלוקה דמצצא דמיהון דבני אנשא. עיין בערוך ערך ערקא. +מ"מ : ערובין יט ע"א ד"ה והאיכא, ע"ז יז ע"א תוס' ד"ה לעלוקה. ראה בינא, הב, ילא, נימא

~עלות

*ראה עלה ה

~עלז, עלז

שמח [ירמ' יא טו]. עלץ [מנחות נג:].
*ראה עלס, עלץ, קריה, שמחה

~עלטה

חשך [ברא' טו יז, יחז' יב ו]. לילה [יחז' יב יב]. מגידי בעלטה – תרגומין המודיעין עונות הלילה [ערוכין נג:].

~עלי (א)

בעליל כמו עלי, (משלי כז כב) בתוך הריפות בעלי, והוא שם כלי שכותשין בתוכו... וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פילו"ן בלעז... (פירוש זה הוא כנראה לקוח מספר השרשים לרד"ק) – תהלים יב ז, בוכנא, פילו"ן (עלי) מורטי"ר (מדוכה. עיין באוצר הלעזים) בלעז, (ו)על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי [משלי כז כב], דף עב וכבד וכותשין בו חטים לטרגיס וטיסני [ביצה י]. בוכנא, פילו"ן בלעז (נמצא רק בע"י. עיין בא"ה) [תענית כח]. מלאכתו לאיסור לכתישת טרגיס וטיסני וקליפת עצים לעבד בהן עורות [שבת קכג]. מלאכתו לאיסור לכתוש במכתשת [ביצה יא].

*אין לו דמיון במקרא. ר"ח בתענית כח ע"א מפרש שזה יד המכתש. ראה בוכנה, עלה ג. עלי מלשון עליון - ראה עלא, עליל

~עלי (ב)

לצד עלאה – כלפי מעלה [דניאל ז כה, עיין שמות כא יג]. לעלאה – העליון [דניאל ד לא].
*ראה עלא

~עלי (ג)

(לשון) על [ישע' יח ד]. עלי חק – בשביל [תהלים צד כ].

~עלי (ד)

(משבט) לוי [סוכה כז:]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].
*כהן גדול במשכן שילה (ש"א א ג, ט).

~עליה

#א. בני עליה – כת המקבלין פני שכינה [סוכה מה:].
#ב. עיליתי דדינרי – עליות מלאות דינרי זהב [שבת קיט. עיי"ש].

*בתוס' ד"ה בתליסר וכן בב"ב קלג ע"ב ד"ה עיליתא חולק ר"ת ואומר שהוא שם כלי. ראה עלת
#ג. עליה – יציע... ואמרינן ג' שמות יש לה יציע צלע ותא... [ב"ב ס. עיי"ש].

@בבבד יז ע"ב נאמר : משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעליה ובערוך ערך פרוזדור מפרש מקום השתנה מי רגלים בפרוזדור. ראה איגרא, דיוטא, חדר, עלה א, פרוזדור

~עלין

#א. הקב"ה [דברים לב ח, תהלים פז ה, צא א, ט, איכה ג לח].

#ב. עליונים – שדים [מגילה יא:].

@+מ"מ : במד' כב לד, כד טז, מ"א ט ח, איכה ג לח, קהלת י יד, ב"ב י ע"ב ד"ה עליונים. ראה מעיל, עלא

~עליל

נראה בעליל – גלוי לכל [שבת קלג: ר"ה כא:], לכל העולם [סנה' יא ע"ב מנחות סד]. נמצא בעליל לעיר – במפורסם לכל שקרוב הוא לעיר זו מכל עיירות [סנה' יד:]. במגולה ופשוט שאין עיר קרובה כזו [סוטה מה:]. בעליל לארץ – לשון גילוי הוא בלשון המשנה (ר"ה כא:), בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל. ויש מפרשים (מכלול לרד"ק ערך עלל) בעליל לשון מעלה... ל"א בעליל כמו עלי, (משלי כז כב) בתוך הריפות בעלי, והוא שם כלי שכותשין בתוכו, וכן בעליל, הכור שמתכין לתוכו הזהב והכסף, וזה אינו נראה לפי שהוא קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פילו"ן (עלי) בלעז. ל"א בעליל לשון בעל יד, כלומר אדון הארץ... וגם ת"י הוא לשון אדנות... [תהלים יב ז].

*במבוא לה"ר כותב ש"עליל" היא מילה יחודית במקרא,

(מין עוף ש)אין אש שולט בה [סנה' קח:]
*עין בערוך ערך אליה, דרקון, זקיתא, סלמנדרא

~עלל, עולל

#א. ועולל למו – ופעול למו, כמו (משלי כ יא) גם במעלליו יתנכר, (וכן ירמ' יז י) וכפרי מעלליו [איכה א כב]. אשר עולל לי – נעשה לי [איכה א יב]. מעלליהם – דרכם הרעה [הושע ה ד].

#ב. עני עוללה – נוולה, לשון נוול, כמו (איוב טז טז) ועוללתי בעפר קרני [איכה ג נא, סוטה מט:]. ועוללתי בעפר קרני – לכלכתי וגנתי, כמו (שופטים יט כה) ויתעללו בה, לשון בזיון וגנאי, וכמו (איכה ג נא) עוללה לנפשי [איוב טז טז]. כי התעללת בי – כתרגמו, לשון גנאי ובזיון [במד' כב כט]. ויתעללו (שופטים יט כה) – לשון בזיון וגנאי, וכמו (איכה ג נא) עוללה לנפשי – [איוב טז טז].

#ג. אשר התעללתי במצרים – שחקתי, כמו (במד' כב כט) כי התעללת בי, (וכן ש"א ו ו) הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים, ואינו לשון פועל ומעללים, שאם כן היה לו לכתוב עוללתי, כמו (איכה א כב) ועולל למו (וכן שם כב) אשר עולל לי [שמות יב]. והתעללו – א"י גבירונ"ט (וילעגו) בלעז [ירמ' לח יט]. ויעוללוהו במסלות – הריגה אחר הריגה כעוללות שאחר הביציר [שופטים כ מה]. נגשיו מעולל – ליצנים הם [ישע' ג יב].

@+מ"מ: ב"ק פג ע"א ד"ה עני. ראה אנה ב, אנה, אסף א, נוא, עול א, עולל, עליל, תאנה ג, תעלול

~עללל

עללל – תבואה, שמתרגם (ויקרא כג לט) תבואת הארץ – עללל דארעא [חגיגה ה].

~עלם (א)

נעלמים – הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם [תהלים כו ד]. כובש עין כאלו אינו רואה [דברים כב א, ג]. התכסה [איוב ו טז]. על כל נעלם – על כל הנעלמות ממנו שעשה בשוגג [חגיגה ה]. עיי"ש בגמרא ובד"ה על כל, אפילו על השוגג [קהלת יב יד]. לעלם – חסר ו"ו, לשון העלמה... [פסחים נ]. חסר ו"ו, לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו [שמות ג טז], להעלים [קדושין עא].

*הראב"ע בקהלת כותב: על כל נעלם – וענין על כל נעלם, כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי הנעלם והענין כפי כוונת הלב אם טוב אם רע... +מ"מ: קהלת ג יא, חגיגה ה ע"א ד"ה כי את, סוטה לח ע"א ד"ה בכל המקום. ראה סתר א, תעלומה

~עלם, עלמה (ב)

והפירוש הראשון בתהלים יב ז נראה העיקרי והנכון, ושאר הפירושים, לשון מעלה, כור ועלי, בעל ואדנות, לקוחים מספר השרשים לרד"ק. בנוסף, הפירוש השלישי בעל ואדנות השתבש בהעתקה ומחוסר הבנה: לשון אחר, בעליל לשון בעל יד, כלומר אדון הארץ, ושבה המלה כנגד השם, וזה (ס"א וגם) ת"י הוא לשון אדנות, ואמר כי אמרתינו כסף צרוף מאדון הארץ, שהוא השם, שהוא צרף וזקק אותם. (ס"א אינו). להבין דברים אלו צריך לעיין בספר השרשים ערך עלל וז"ל: ופירוש בעליל אדון הארץ, ושבה המלה כנגד השם יתברך שאמר בתחלה אמרות ה' אמרות טהורות, אמר כי אמרתינו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם יתברך שהוא צרף וזקק אותם. בהשוואת שני הפירושים נראה שמלת "יד" יתרה, במקום "ושבח" צ"ל "ושבה", והשם יתברך היה רשום "וה"ת" ופוענח "ויונתן תרגם" בטעות כיון שהתרגום הוא לשון כור ולא לשון אדנות (וכבר הובא כמה פעמים שאין ת"י לתהלים). בספר ישמיע כל תהלתו מציין שלא מופיע בתרגום שלנו פרוש זה, ומביא את הגרסא שבספר אמת קנה על תהלים מאת ר' נאמן ס"ט (מאיר מאוזן): לשון בעל, כלומר אדון הארץ, ושבה המלה כנגד השם יתברך והוא לשון אדנות. מן הסתם הפירושים הנוספים הם הוספות ברש"י שנרשמו ע"י הלומדים בצד הגליון ואח"כ השתלבו בגוף הפירוש, וקשה להבחין מה יצא מתחת עטו של רש"י ומה לא. עיין ערך פגן וערך קלקלתא שכל מקום שמוכא ברש"י בתהלים "תרגום", צ"ע אם הפירוש הוא של רש"י או של תלמידים טועים שהמדיפסים הכניסו אח"כ לפירוש על דעת עצמם. ראה לך בהערה, עלי. לשון עלילה – ראה עלל

~עלילה, עלילה, עלילת

עלילה – מעללים [תהלים יד א], עלילותיו – מעלליו [תהלים קה א], עלילותיו – מעלליו [ישע' יב ד]. מעשה [יחז' יד כב, תהלים סו ה], מעשה גבורות ונפלאות [דה"א טז ח]. באו בעלילה – דברים של נצחון שאין להם תשובה [סנה' קא:].

*עלילה בירמ' לב יט היא מילה יחודית קרובה אל עלילה ולא מפרש. +מ"מ: דברים כב יד, ש"א ב ג, ירמ' לב יט, מלאכי ב טו, תהלים סד ג, דה"א טז כא, יומא יח ע"א ד"ה בשוקא, כתובות כ ע"ב ד"ה עלילה. ראה אנה ב, אנה, גלל א, טרונא, מזמה, נורא, נפל, עולה ב, עולל, עלה ב, עלל, ריב, תאנה ג, תכן א, תנואה, תעלול

~עלין (א)

שם עשב [שבת קט].
*ראה אטרפא, טרף ה

~עלין (ב)

*בברא' לו כג ודה"א א מ נזכר עלין בן שובל מבני שעיר החורי.

~עלית

בעליתה – בעלייתו (לשון עליון, למעלה) [דניאל ו יא].

*בשופטים א טו נזכרת עלית, שם עיר. ראה גלה ב

~עליתה

עולם, וכן פתרונו (ירושלמי מו"ק ג ז) ינהגנו לעולמים
[תהלים מח טו].

*ישנה מחלוקת אם התיבה עלמות היא מילה אחת או שתי
מילים. במ"ג על מות נכתב שתי תבות, אך בכ"י ודפוסים
ראשונים נכתב תיבה אחת, וכן משמע מהתרגום, תרגום
השבעים והרומי. במסורה הגדולה נכתב: ב' ותרתי מלין וצריך
עיון לאיזו מסורה מתכוין רש"י, כיון שבד"כ כשמביא את
המסורה הגדולה הכוונה לספר אכלה ואכלה, אך במסורה הזו
לא נמצא. בגמרא דורשים אותה פעמים כתיבה אחת - לשון
עלומים וזריות, ופעמים כשתיים (עיי' ע"ז לה ע"ב), והעיקר
נראה כדעת מנחם. ברד"ק ליהושע ב ז כותב: ינהגנו על מות כמו
עד מות, כי הוא שתי מלות. עיי' עיוני מקרא ופרשנות ח"ח עמ'
238. +מ"מ: יהושע כא יח ד"ה ואת עלמון, תהלים ע"ז כט ע"ב
ד"ה חבירו מלמד עליו, תוס' מגילה יז ע"ב ד"ה ודוד. ראה לבן ב,
עלמון

~עֲלָמִי, עֲלָמִיא

עלמִיא - בני עֵילם [עזרא ד ט].

~עֲלָמִין

מקום [סנה' צד].

~עֲלָמָת

1*. עיר בנחלת בנימין והיא נקראת ג"כ עלמון (דה"א ו מה). 2. בן
בכר מצאצאי בנימין (דה"א ז ח), 3. בן יהודע ממשפחת שאול
(דה"א ח לו). 4. בן יערה ממשפחת שאול (דה"א ט מב).

~עֲלָם

יעלום (בפסוק: יעלם), וכן (תהלים צו יב) יַעְלֹז, וכן
(דה"א טז לב) יַעְלֶץ, שלשתן מתחלפות [איוב כ יח,
עיי"ש ש"ט יג]. נתעלסה - במנאפת כתיב שאומרת
למנאף נשא ונתן בינינו ונעלה למטה ונשמה [מנחות
סו:].

נעלסה - נוטריקון נושא ביצתו... [מנחות סו:]. נושא
עולה ונתחטא... [בכורות נז:].
+מ"מ: משלי ז יח. ראה עלז, עלץ

~עֲלָע

יַעְלֶע - בולעים (הרבה) דם, זו מדת הבולע דם ומים
בבולעו הרבה, נראה כאומר עלעל, וכן בלשון חכמים
בהשקאת סוטה (סוטה כ). מערערין אותה... וכן
(ישע' טו ה) זעקת שבר יַעְרֶע, לשון קריאת גרון
דומה לכך [איוב לט ל]. יעלעו - יהא להם דם מצוי
בבשר [חולין כב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה לוע, עור ג (ג), על, עפר

~עֲלָע (ב)

עלעין - צלעות... ואני אומר שלשה מלכים... [דניאל
ז ה].

כי יבעל בחור בתולה (ישע' סב ה) מתרג' ארי כמה
דמתייתב עלם עם בתולתא [- סוכה לג:].

עלמה - אשה [ישע' ז יד], עלמות - בתולות... ולפי
הדוגמא העלמות הן האומות [שה"ש א ג], שכל כחה
עליה, כמו חזק ואמץ - תקיף ועלם [סוטה יב: -
שמות כ ח - הלכה בזריות ועלמות כעלם]. נערה
[תהלים סח כו].

עלומינו - חטאת נעורינו... נעורינו, כמו (ש"א יז נו,
עיי"ש) בן מי זה העלם [תהלים צ ח], עלומיך -
נעוריך [ישע' נד ד]. עלומיו - כח נעוריו [איוב כ יא].
אדם שחור בימי עלומיו [קהלת יא י].

*ראה עצב ד

~עֲלָם, עֲלָמָא (ג)

ימות עלמא - ימות העולם, ימים קדמונים [עזרא ד
טו]. לעלמין חיי - לעולם יחיה [דניאל ב ד].

*ראה עולם

~עֲלָמָה

*ראה עלם

~עֲלָמוֹן

ואת עלמון (עיר בנחלת בנימין) - ובד"ה (א ו מה
כתוב) ואת עֲלָמָת, היא (ש"ב ג טז) בחורים (בפסוק:
בְּחָרִים) שיונתן מתרגם עֲלָמָת [יהושע כא יח].
*בבמד' לג מו-מז נזכרת עלמון דבלתימה, אחת התחנות בנ"י
במדבר. ראה בית דבלתים, עלם ב, עלמת

~עֲלָמוֹת (א)

א.שם כלי שיר [תהלים ט א - ילדות, מו א], כלי
שיר שמנגנין בהם אותן מזמורים, למנצח על עלמות...
[דה"א טו כ]. מנחם פתור... שם כלי זמר [תהלים ה א].

*ראה פסנתרין

ב.משפחות [שה"ש ו ח].

+מ"מ: שמות ב ח מובא: ותלך העלמה - הלכה בזריות
ועלמות כעלם. +מ"מ: תהלים סח כו ד"ה בתוך. ראה עלם ב,
עלמון, עלמות ב

~עֲלָמוֹת, עֲלָמוֹת (ב)

על-מות - ראיתי במסורת הגדולה (נ"א במסורת)
שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לה את מה שנאמר
(להלן מח טו) והוא ינהגנו עלמות (במ"ג על-מות),
פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני...
עלמות - ילדות. ומנחם פתר על מות לבן, נגינות
ללמד... על שם כלי שיר ששמו עלמות, כמו שאמור
בספר זה (מו א) על עלמות שיר... [תהלים ט א
עיי"ש]. ינהגנו עלמות (במ"ג על-מות) - כאדם
המנהיג את בנו קטן לאט. ומנחם פתר אותו לשון

~עלעל~

*בערוך מציין ליחז' א ד : רוח סערה - תרגום רוח עלעולא, וכן ירמ' כג יט. ראה עלע א

~עלף, עלפה~

#א. וותעלף - כסתה פניה [ברא' לח יד].

#ב. מעולפת ספירים - מקושטת ומתוקנת... לשון (ברא' לח יד) ותעלף דמתרג' ואיתקנת [שה"ש ה יד].
#ג. תעלפנה - תפרח רוחם, כמו [יונה ד ח] ויתעלף, וכן [יחז' לא טו] עצי השדה עולפו, וכן בלשון משנה (שבת ט: נדה טט:) יתעלפה, פשמי"ר (להתעלף) בלעז [עמוס ח יג], נתעלף - לשון [ישע' נא כ] עייפות וחלישות הלב שאין יכול לראות מכת חרב וסכין אפילו בבהמה, כמו [עמוס ח יג] תעלפנה הבתולות [חולין ג]. לפירחא דליבא - שלבו פורח, פשמי"ר (להתעלף) בלעז [גיטין סט:]. שמא יתעלפה - פאשמי"ר (זה הלעז האחרון ברש"י בגמרא) ודומה למת [נדה סט:]. עולפו - לשון עייפות, כמו [עמוס ח] תעלפנה הבתולות בצמא, פשמי"ר בלעז [ישע' נא כ]. ויתעלף - פשמי"ר בלעז [יונה ד ח, שבת ט:].
#ד. עולפה (בפסוק : עלפה) - פסק לחלוcho כאדם שמתעלף ורוחו פורחת, פשמי"ר בלעז [יחז' לא טו].

@ראה אובצנא, גהר, יעף, לב, להח, סנק, עוף ב, עטף, עיף, פרחא ב

~עלץ, עליצת~

שמח [ערובין נג: סוטה לא. בהיפוך].

+מ"מ : חבוקק ג יד, תהלים ה יב. ראה גיל, עלץ, עלס, שמחה

~עלק, עלקא~

*ראה עלוקה

~עלת~

שם כלי שדולין בו יין מן החבית וממלאין הכוסות [ערובין נג:].

*עין בערוך ערך עלת ב שהוא כלי קטן כמו אנטל. +מ"מ : תוס' שבת קיט ע"א ד"ה בתליסר, ב"ב קלג ע"ב ד"ה עיליתא. ראה עולה בהערה, עליה

~עם (א)~

#א. עם שמש - כשהשמש יוצא [ברכות ט: - תהלים עב], בעוד החמה זורחת [שבת יח.], עם זריחתה [שם קיח: - תהלים עב]. עם חשיכה - מבעוד יום הוא [שבת לד:].

#ב. עםך - בתמיהה, כלומר וכי נראה בעיניך שתשובה זו הוגנת היא. לישנא אחרינא עמך תהא תשובה זו, שאינה כלום [ב"ק כח:].

#ג. עם השופי - בשוה לשופי [חולין צב:].

#ד. אצל [ברא' לה ד, במד' יג כט, יהושע ז ב].

#ה. עם הזבח - בגלל [זבחים פד. מנחות ד:]. @ראה את

~עם (ב)~

#א. לעם נכרי - לאחר [שמות כא יח, עיין ברמב"ן]. לעם נכרי - דהיינו שפחות [קדושין יח:]. עם קדישין - עם ישראל [דניאל ז כא]. אין העם [בה"א] אלא רשעים, וכן הוא אומר (שמות יז ד) מה אעשה לעם הזה, ואומר (ירמ' יג י) העם הזה הרע, וכשהם כשרים קרואים עמי, שנאמר (שמות ח טז) שלח עמי, (וכן מיכה ו ג) עמי מה עשיתי לך [במדבר יא א]. בתוך עמי - בתוך קרובי [מ"ב ד יג]. אומה [דברים לב כא]. עממין - חיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם [שופטים ה יד]. העם הזה - אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים [שמות יח כג]. בלא עם - באמה שאין לה שם, כמו שנאמר [ישע' כג יג] הן ארץ כשדים זה העם לא היה, ובעשו הוא אומר (עובדיה פסוק ב) בזוי אתה מאוד [דברים לב כא]. עמים - אומות [תהלים מז ד].

עמי - אלו תלמידי חכמים [ישע' נח א, עיי"ש]. עמי - יש פותרים עמים... אך בספר מדויק מוגה עמי. ומסורה עליו ג' סבירין עמים, וקורין עמי [תהלים קמד ב]. עמי נדיב - כמו עם נדיב, יו"ד יתירה... [שה"ש ו יב].

#ב. חובב עמים - חבב את השבטים, כל אחד ואחד קרוי עם [דברים לג ג], עמים - של שבטי ישראל [שם לג יט, עיין ברא' לה יא - גוי בנימין, גויים - מנשה ואפרים. ת"א עמים - שבטיא].

#ג. עם הארץ - שלא שמש תלמידי חכמים, שלא למד משנה [ברכות סא.], דלא גמר דרך ארץ [ערובין יח:], שאין בו תרבות [אבות ה י]. עם הארץ - רש [משלי כב ז]. עם הארץ - חשוד על המעשרות ועל הטהרות... ומוחזק מגעו טמא. כל שאינו קורא ק"ש - דהא ודאי אינו יודע כלום, אבל יודע לקרות וקורא לא ע"ה הוא [סוטה כב.]. בן עם הארץ - (בן) משפחת כסילים [ב"מ פה:]. שמסתכל ומכיר בנשים [ב"ב קסח.]. עם הארץ - עם שבגיני נבראת הארץ. ד"א עם שעתידין לירש את הארץ ע"י מצוות [ויקרא כ ב]. בית יעקב [ישע' נח א בהיפוך]. עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם [משלי כב ז]. חשודה אשת עם הארץ לגנוב משל בעלה וליתן לחברתה [גיטין סב. עיי"ש ד"ה אין].

*עין בשו"ת ציון לנפש חיה סימן ל"ח בשם מדרש שכל טוב פ' חיי שרה עמ' 93 : איזהו עם הארץ? כל שאינו יודע גבורותיו של הקב"ה ואינו יודע תפלה וברכות ואפילו נראה שהוא חסיד

עיקרו רשע. עיי"ש. +מ"מ: שבת לב ע"ב ד"ה ונמסרו, פסחים מט ע"ב ד"ה שנה, סנה' צו ע"א ד"ה הזהירו. ראה בור, בקעה, לעז, ריש א

עם עולם – כל בריית [ישע' מד ז].

אחד העם – המיוחד בעם זה המלך [ברא' כו י].

עם קודש, עם קדוש – התלמידים בבית המדרש

[מגילה כז: סוטה לט]. עם – תלמידים [מ"ב ד מב].

*+מ"מ: סנה' ז ע"ב ד"ה על ראשי, שם צח ע"א ד"ה וככלות, תוס' מנחות קא ע"ב ד"ה נאמר, תוס' בכורות י ע"א ד"ה מה להלן.

עם נועז – כמו לועז אל העכו"ם שאין לשונם לשון הקודש [ישע' לג יט].

@עין בספר נתן חכמה לשלמה (ירושלים תשמ"ט) עמ' קמ"ח להוראות מלת "עם". ראה אומה, גוי, לאם, צאן

~עם (ג)

*+מ"מ: תוס' יומא לו ע"ב ד"ה אמר.

~עמא

מאי עמא דבר – היאך נוהגים [ברכות מה. עיי"ש תוס' ד"ה הא ותוס' שבת קח. ד"ה אין], עמא דבר – מה נוהגו העם [ערובין יד], נוהג [פסחים נד]. נוהגין [מנחות לה].

~עמאום, עמאום

שם מקום [ערכין י]. שם עיר [כריתות טו].

~עמד, עמדה

#א. וביט צדיקים יעמד – יתקיים [משלי יב ז]. לעמדה – למען תתקיים [יחז' יז יד]. צפוי עומד – קבוע במסמרות [מנחות צו], צפוי שאינו עומד – שאינו מוחזק במסמרים יפה [חגיגה כו]. עמדים – אישטנטיבי"ש (עומדות, ערוכות בעמידה) [שמות כו טו].

*ראה נאמן

עמדי נא – התחזקי נא [ישע' מז יב], ועמד על כנו – ויתחזק על בסיסו [דניאל יא כ – כא]. מעמד – מתחזק ועומד [מ"א כב לה]. עמדה – מעמד הבנינים שבניתם והעמדתם על נחלתם [מיכה א יא].

העמדה בדין – הרי היא כזקיפה [גיטין יח]. על עמדי – על מעמד רגלי [דניאל ח יח]. אכל ועמד – מהר לעמוד פתאום אחר שאכל שובעו [שבת קכט]. עמדו – לשון נצבים [דה"ב לח לא]. נצב [ישע' ג יג – בהיפוך, חבקוק ג ו].

*ראה קום

ועומד לדין עמים – מתעכב ומאריך בדינם של אומות (תיבות אלו אינם בכל הדפוסים). עמידה זו לשון עכבה [ישע' ג יג]. עד עמוד כהן לאורים ותומים – כאדם שאומר לחבירו עד שיבא המשיח... [עזרא ב

סג, כתובות כד: קדושין סט]. עמד – המתין לדקדק בדין... ועמד, כדאמר (ישע' ג יג) נצב לריב ה' ועומד לדין עמים, ממתינ ומדקדק בדינם [חבקוק ג ו].

#ב. עמדו כל העם – לשון שתיקה (סוטה לט), כמו (איוב לב טז) עמדו לא ענו עוד [נחמיה ח ה]. עמוד – שתוק [ברכות כז: בכורות לו]. עמדו – שתקו [סוטה לט].

#ג. העומדים – שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה [זכריה ג ז], המלאכים נקראו עומדים מפני שאין להם קפצים [דניאל ז טז].

#ד. לא יכלו לעמוד על סוף דעתו – לא יכלו להבין באיזה דבריו נכונים ובאיזה אין דבריו נכונים, שהיה נותן טעם מיושב והגון על אין הלכה כהלכה [ערובין יג].

#ה. אסכין שעמדה – מחריפות שלה, שאינה חותכת יפה אבל לא נפגמה [ביצה כח].

כלי מיוחד למדה – שמודד ומוכר בו. כלי העומד למדה – שכשישבר זה בא זה תחתיו, אבל עדיין לא מדד בו [ביצה כט].

כל העומד ליזרק – שאינו מחוסר אלא זריקה [פסחים יג].

עתידי שיעמדו על הקרקע – יניחו אומנותם לעסוק בחריש ובקציר [יבמות סג].

לא עמדתי על מדותי – לשלם גמול רע למי שציערני [מגילה כח].

עומד על הגמלים – לשמרן, כמו (ברא' יח ח) והוא עומד עליהם, לשמשם [ברא' כד ל],

עומד לנגדי – נלחם עמדי [דניאל י יג]. עומדים עלי – לחרף ולגדף [גיטין ז].

@+מ"מ: גמרא סוטה מח ע"ב, ירושלמי קדושין פ"ד ה"א מא ע"ב. חולין נ ע"א ד"ה מעמידות. ראה מעמד, קאמיא

~עמוד, עמוד, עמודים

#א. העמוד – הוא מעמד המלך בבית ה' [מ"ב יא יד]. מקום מעמד המלך בבית המקדש [שם כג ג].

#ב. עמוד החוזר – גדולים (צורך נקבים גדולים) [בכורות מד]. עמוד החוזר (תמיד פ"א כז ע"ב) מביא אדם לידי הדרוקן [שבת פא].

*עין בערוך ערך עמד א.

#ג. עמודי – בית המדרש נכון עליהם מלמעלה [ברכות ח]. עליית בית המדרש נשען עליהם [שבת י]. עמודי אכסדראות עשויים חלונות חלונות ונסמכין בחלונות בין עמוד לעמוד... [שבת עה]. בין העמודים – היו עמודים ברחבה, ותולין בהם התגרים פרגמטיא [שבת ז].

#ד. עמודים – טיליר"ש (מתקני אריגה) ובמקומי קורין אותו ריילי"ש (מוטות, קרשים. עין בא"ה),

אותם המנוקבות שאורגין בהם הנשים [שבת קיג].
פילי"ר (אומנה, עמוד תומך) בלעז [ערובין ט:].
@+מ"מ : מכות כב ע"ב ד"ה כל העמוד. ראה אתיק, בי עמודי,
מעמד, ננס

~עָמָה

*עיר בנחלת אשר (יהושע יט ל).

~עֲמוֹן וּמוֹאב, עֲמוֹנִי

ישראלים הדורים בארץ עמון ומואב (מצאצאי בן עמי שילדה בתו של לוט הצעירה לאביה לאחר מהפכת סדום), שכבש משה מסיחון ונתקדשו בקדושת א"י ועכשיו בבית שני בטלה קדושתה... [יבמות טז].
ישראל הדריך בעבר הירדן במה שכבשו מסיחון ועוג ארץ עמון ומואב [חגיגה ג:]. לפי שלא קדמו ישראל בלחם ומים נכתב שלא יבאו בקהל [סנה' קג:]. קרובין לישראל שבאו מלוט אחי אברהם וריחקן המקום שלא יבאו בקהל. ל"א קרובין ממש ליכא למימר... אלא שכנים וקרובים היו לא"י [שם קד]. טהרו בסיחון. ע"י סיחון טהרו ארצם לישראל במואב... [חולין ס:]; עיין גיטין לח. עמונים – זה עמלק. ולמה נקראו עמונים? לפי ששינה (עמלק) כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל... נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם... [דה"ב כ א, עיי"ש פסוק כג].

*+מ"מ : תוס' מגילה י ע"א ד"ה דכולי עלמא, שם יב ע"ב ד"ה זיל לגבי, תוס' חגיגה ג ע"ב ד"ה עמון ומואב, תוס' יבמות טז ע"א ד"ה עמון ומואב, שם עו ע"ב ד"ה מנימין, תוס' סוטה ט ע"א ד"ה מנימין, תוס' ב"ב נו ע"א ד"ה הר שיעיר. חגיגה ג ע"ב ד"ה כך מקובלני, יבמות סט ע"א ד"ה גר

~עָמוֹס

עמוס (מהעיר תקוע) מגמגם בלשונו, שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס? שהיה עמוס בלשונו, וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא [עמוס ז יד]. עמוס מקמי יחזקאל דורות הרבה היה... [ר"ה לא]. עמוס וצפניה – מן הנביאים היו [סוכה נב:]. עמוס היו קורין אותו פסילוס (לפי שהיה כבד לשון) [ישע' ו ת]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*ראה בלס

~עֲמוּקָה

*כהן שעלה מן הגולה (נחמיה יב ז, כ).

~עֲמוּרָה

*ראה עמור ג

~עֲמִיָּא

*ראה עמס

~עֲמִיָּאֵל

*1. בן גמלי משבט דן, אחד מן המרגלים (במד' יג יב). 2. אבי מכיר מלא (נ"א מלו) דבר (ש"ב יז כז). 3. בן עובד אדום מהשוערים הקרחים (דה"א כו ה). 4. אבי בת שוע אשת דוד ואם שלמה (דה"א ג ה). +מ"מ : ברא' לה ז ד"ה אל, תהלים ג א

~עֲמִיָּהוּד

*1. אבי הנשיא אלישמע ואבי זקנו של יהושע בן נון למטה אפרים (במד' א י). 2. אבי שמואל נשיא שמעון (במד' לד כ). 3. אבי פדהאל נשיא נפתלי (במד' לד כח). 4. (הכתיב עמיחור) אבי תלמי מלך גשור, ובתו מעכה שנשאת לדוד וילדה לו את אבשלום (ש"ב יג לז). 5. בן עמרי ואבי עותי ממטה יהודה (דה"א ט ד).

~עֲמִיָּזָבֵד

*בן בניהו בן יהוידע מגבורי דוד (דה"א כו ו).

~עֲמִילָה

פת עמילה – שאינה ממהרת להחמיץ, שעמילתה מעכבתה, ברייר"א (צ"ל בריי"ד – מעוך, מעוסה) בלעז [פסחים לז]. פת עמילה – בעולה. שאינה עמילה – בתולה. ברייא"ה (צ"ל בריי"ד) בלעז [שבת סב:]. פת עמילה – בריי"א (צ"ל בריי"ד) (מעוך, מעוסה, נלוש היטב) בלעז, שהיה טעון ג' מאות שיפה... וחמש מאות בעיטה באגרופ... [ביצה כב:].

*ברוב הנוסחאות הלעז הוא בריי"א. ראה עמל ג, עסס

~עֲמִילָן

עמילן של טבחים – חלות עשויות לכסות פי הקדרות לשאוב זוהמת התבשיל [ב"מ פו:]. קמח לעמילן של טבחים, לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא [ברא' יח ו]. שטרק"א (עמילן) בלעז [ב"מ ס:; רק בכ"י]. *בגמרא פסחים מב ע"ב : פת תבואה שלא הביאה שליש, שמניחה על פי קדרה ושואבת הזוהמא. עיין בערוך ערך עמל ג. +מ"מ : תוס' פסחים יב ע"ב ד"ה התבואה. ראה סכסך

~עֲמִיָּנָבֵד

(בן רם) אבי נחשון (ואלישבע אשת אהרן) [רות ב א עיין שמות ו כג, דה"א כט כג].

*1. בן קהת ואבי קרח ממטה לוי (דה"א ו ז). 2. השר לבני עוזיאל הלויים (דה"א טו ו).

~עֲמִירָה

עמיר – קשין של שבלין [שבת עו. קנה. – עיי"ש ד"ה וה"ק]. קשין ותבן [ב"ק כ:]. פקיע עמיר – קשין של שבלין שנדושו [ב"מ צ:]. עמיר לא חזי לגדי [שבת עו:]. ת"י עמירא, קשין של שבלין [ישע' ה כד]. *עמיר הוא שם נרדף לאלומה (ובלשון הגמרא "מספוא") שהיא

צורר חבילת קני שבליס, אלא שהעמיר הוא אלומה קטנה והוא המקור למה שאנו קוראים ספירת העומר, על שם הבאת עומר ראשית הקצירה אל הכהן (ויקרא כג י). רש"י מזכיר עמיר במיכה ד יב, וקשין של שבלין בישע' מא טו. +מ"מ : ישע' מא טו, עמוס ב יג, מיכה ד יב, זכריה יב ו, ביצה לג ע"ב ד"ה אוכלי בהמה. ראה אלמה, בליל, חשש, כריכה, מספוא, עמר ב, צבת א

~עמ'שד'י

*אבי הנשיא אחיעזר למטה דן (במד' א יב).

~עמ'ית

חבר [ויקרא כה יז, עיי"ש]. עמיתו – עם אתו [ב"מ נט]. גר בכלל עמיתו הוא [שם ע"ב].
*בשור"ע חו"מ רכח א בהג"ה מגדיר עמית "ירא ה".

~עמל (א)

יד עמל – יד עניים [איוב כ כב].

~עמל (ב)

ולא ראה עמל בישראל – לשון עבירה, כמו (תהלים ז טו) והרה עמל, (וכן שם י יד) כי אתה עמל וכעס תביט, לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום [במד' כג כא]. כל עמל – העבירות, שהן עמל בעיני הקב"ה [קהלת ד ד]. פורענות [איוב ה ז]. עמל – רעה [איוב טו לה]. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד [קהלת ג ט]. מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל, הרי סופו להשתלם [שם ג טו]. פת עמילה – (כינוי לאשה) בעולה. שאינה עמילה – בתולה. עמילה – בריי"ד (לחם מעוך) בלעז [שבת סב].

*בדה"א ז לה נזכר עמל בן הלם משבט אשר. +מ"מ : תהלים צד כ. ראה פלסתר, רעה ב

~עמל (ג)

#א. מעמלת – מחממת [שבת קמז]. מתעמלין – לשפשף בכח [שבת קמז]. עמל – סיסרא, שהיה עמל ויגע [שופטים ה כח]. עמל ויגון – חורבן בית המקדש [ירמ' כ יח]. עמל – יגע [תהלים ז טו].

#ב. אמה אני מקיים אם בחקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה. ואת מצותי תשמרו – הו' עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים [ויקרא כו ג]. להיות עמלים בתורה – לדעת מדרש חכמים [שם שם יד]. לדעת חכמה ומוסר – שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר בינה [משלי א ב]. כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שזכר בו? [קהלת א ג]. מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים [שם ב כב]. עמל – (ת"ח) יגע בגירסא, ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא.. למי אני עמל – מאחר

שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים [קהלת ד ח]. כל עמל האדם – בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא [שם ו ז]. עמל הכסילים תיגענו – כסילותם גורם להם עמל המיגען, אשר לא למדו... כלומר עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם, אשר לא ידע ללכת אל נתיב אמת לפרוש מן העבירה, לפי שלא למד תורה, שנאמר (תהלים קיט קה) נר לרגלי דברך [קהלת י טו]. נפש עמל עמלה לו (משלי טז כו) – מפני שעמל בתורה, תורה עומלת לו [סנה' צט].

*+מ"מ : ויקרא כו יז ד"ה וזרעתם, שם כ ד"ה ותם, ישע' כח כו, נח ב ד"ה כגוי, קהלת ח יז ד"ה בשל, דה"ב כ א, ו ע"ב ד"ה אגרא דשמעתא סברא. ראה יגע, עמיל, שוט ב

~עמלא, עמלה

עמלא דביתי – (הכנסה מ) שכירות הבתים [כתובות סט. ב"ב סז].

~עמלק

חית קנה – זה עמלק שנמשל כחית יער הדר בין הקנים [תהלים סח לא]. עמלק מעולם רצועה מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות. יושב הנגב – זה עמלק, שנאמר (במדבר יג כט) עמלק יושב בארץ הנגב ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען... [במד' כא א, עיי"ש]. בין חציר הוא עמלק... [ישע' מד ד]. איש דמים ומרמה – זה עמלק וזרעו [תהלים ה ז]. חזיר מיער הוא עמלק [תהלים פ יד]. רשע [תהלים קמ ט בהיפוך]. בן אליפז [ב"ב כג].

*עמלק הוא בנו של אליפז בן עשו ובנה של תמנע פילגשו ועל שמו נקרא שבט העמלקי. +מ"מ : ברא' יד ז, שמות יח ו ואילך, במד' כד כ, דברים כה יח, יט, ש"א טו ג, ו, ישע' לד י, תהלים ט א, תוס' ר"ה ג ע"א ד"ה וישמע, מגילה ז ע"א ד"ה שלישים, סנה' קו ע"א ד"ה מפני. ראה אגג, אסטרולוגיא, טבח, עמוך, ערד, ראשית

~עמם

לא עממוהו – לא כהו תארו [יחז' לא ח], לא החשיכו מראיתו [שבת עז]. לא הכהו את מראיתו [פסחים עה]. גחלים עוממות – כבויות, כדכתיב (יחז' לא ח) ארזים לא עממוהו ומתרג' כהה עמיא [פסחים כז. עה: ר"ח מפרש קרובות לכבו]. כהה מתרג' (ויקרא יג ו) עמיא [חולין לח]. יועם – יכהה, כדמתרגם כהה – עמיא [איכה ד א]. עמיא – גחלת [ב"ק ט ב].

*לפי רש"י "לא עמם" משמעו "אין יפה ממנו", ולפי הרד"ק והרי"א ג "אין גבוה ממנו". בשבת עז ע"ב נאמר : אוממות או עוממות? אמר רב יצחק בר אבדימי (יחז' לא ח) ארזים לא עממהו. +מ"מ : יחז' כח ג ד"ה כל סתום. ראה כהה א, ב

~עֲמֻנָאֵל~

#א. (בן) ישעיהו הנביא, לשון) שיהא צורנו עמנו
[ישע' ז יד].
#ב. הוא שבט יהודה... [ישע' ח ח].

~עמס~

#א. חופן [סנה' ק].
#ב. לעמס לנו – יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל
אשר נוכל שאת [תהלים סח כ].
@ראה מעמסה

~עֲמָסָה~

*בן זכרי למטה יהודה, שר צבא יהושפט (דה"ב יז טז).

~עֲמָדָה~

*עיר בנחלת אשר (יהושע יט כו).

~עמץ~

עצם, סגר – שבת קח: ביצה כב.
*בשבת עז ע"ב נאמר: מאמצין או מעמצין? אמר רבי חייא בר
אבא אמר ר"י (ישע' לג טו) ועצם ענינו מראות ברע. ראה עצם ב

~עֲמָק (א)~

(ת"י) מישרא [שופטים ז א]. דרך הפרשים אורבים
בעמקים ובנחלים [איוב לט כא]. עמקים – עמקי
המים... [דה"א יב טז].
עמק אילון – רחוק מגבעון... ואילון בגבול דן [יהושע
י יב].

עמק האלה – %זירת הקרב בין דוד וגלית, בקרבת בית שמש
בדרך העולה לירושלים (ש"א יז ב, יט).
עמק הבכא – גיהנם [תהלים פד ז, קהלת ד א]. העמיק
– הרחיב, כיון שבא לעומק מיד מרחיב ובגיהנום
משתעי דרישא דקרא (ישע' ל לג) כי ערוך מאתמול
תפתה [מנחות צט:].

*בגמרא ערובין יט ע"א נאמר: עמק – שמעמיקין להם גיהנם,
הבכא – שבוכין ומורידין דמעות כמעין של שיתין.
עמק ברכה – שם ברכו את ה' והודו על כל הטובה
אשר עשה להם שעזרם מעכומ"ז [דה"ב כ כו].
הר העמק – (ת"י) בטורא דמישרא [יהושע יג יט].
הרוגי עמק – מתי בבל העמוקה [מגילה ו].
עמק החרוץ – ששם חרוץ המשפט אמת, וכן ת"י
מישר פילוג דינא [יואל ד יד].
עמק חברון – והלא חברון בהר? שנאמר (במד' יג כב)
ויעלו בנגב עד חברון. אלא מעצה עמוקה של אותו
צדיק הקבור בחברון... [ברא' לו יד].

*מ"מ: סוטה יא ע"א ד"ה וישלחו, שם יג ע"ב ד"ה משכם.
עמק יהושפט – עומק הדין... [יואל ד ב, עיי"ש וכן

פסוק יא, יב].

*מ"מ: מיכה ד יב, קהלת ח י
יושבת העמק – ירושלים היא בתוך העמק. ד"א
שהעמיק הקב"ה עצה עליך להחריבך [ירמ' כא יג].

עמק יזרעאל – %ראה יזרעאל
עמק המלך – בית ריסא דמלכא, בית ריס אחד שהוא
שלשים קנים [שם].

עמק סכות – סוכות זה איני יודע מאיזה אומה היא...
שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היה... [תהלים ס ח,
עיי"ש].

עמק עכור (ראה עכר) – עומק הגלות (נ"א הצרות)
שהן עכורים שם... [הושע ב יז]. בין אבן בהן לדביר
[יהושע טו ז, עיי"ש]. כמשמעו [ישע' סה י].

*במעשה עכן עשו גורל לברר מי ידו במעל וכאשר עלה עליו
הודה בכך והוצא להורג עם משפחתו וקראו למקום עמק עכור.
העמק הפגרים – עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב
[שם לא לט]. העמק הפגרים, כמו עמק הפגרים –
ברכות יב:].

עמק קציץ – %מקום בנחלת בנימין (יהושע יח כא).
עמק רפאים – אצל ירושלים היא, בספר יהושע (טו ח)
[ש"ב ה כב]. הוא הגיא אשר על פני ירושלים. בספר
יהושע (טו ח, יח טז) תמצא שעמק רפאים סמוכה
לירושלים [ישע' יז ה].

*ראה רפאים

עמק השדים – כך שמו, על שם שהיו בו שדות
הרבה... [בראשית יד ג].

*ראה שדים

עמק שוה – כך שמו, ותרגומו למישר מפנא, פנוי
מאילנות ומכל מכשול... ומ"א עמק שהושוו שם כל
האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים
ולקציץ [ברא' יד יז, עיי"ש ש"ח].

*עמק השווה משמש בלשון יום יום כביטוי של התפשרות
והבנה הדדית. +מ"מ: תוס' פסחים נב ע"ב ד"ה עד שיכלה. ראה
בית הבעל, גיא, נחל א, נחל ארנון, נחל קדרון, נקע, שדים

~עֲמָק, עֲמָק (ב)~

עמוק מכך – עמוק במראה שחרורית, כלומר שחור
יותר [נדה יט]. שפל [ר"ה לא]. כתיב בנגעים (ויקרא
יג ג) עמוק, דהיינו שפל כמראה חמה שנראית עמוקה
שפל מן הצל [בכורות מא].

העמק שאלה – העמק ושאל שאלה, כמו (דניאל ט יט)
שמעה סלחה, שאל אות בעמקי תהום... [ישע' ז יא].

עמקי שפה – לשון עמוק שאינך מכיר בן [יחזק' ג ה].
*מ"מ: ישע' ז יא, ירמ' מט ח, איוב כו ה, לט כא, משלי כה ג.

~עֲמָר, עוֹמֵר (א)~

#א. שם מדה [שמות טז טז], עשירית האיפה, מ"ג

~עמרי

עמרי (מלך ישראל, מ"א טז טז) אביו של אחאב ע"ש בית דינו של אחאב נקרא [גיטין פח].

*1. בן בכר בן בנימין (דה"א ז ח). 2. בן מיכאל, שר צבא יששכר בימי דוד (דה"א כז יח). 3. בן עמרי למטה יהודה (דה"א ט ד).

~עמרם

(עמרם) גדול הדור היה – והכל היו נשמעין לדבריו [סוטה יב]. קהת (הוא) אבי עמרם [קרח יח א]. לוי (הוא) אבי אבי עמרם [יהושע ג ג].

*עמרם הוא בכור קהת בן לוי, אבי משה אהרן ומרים מיוכבד אשתו שהיתה דודתו. מצאצאיו שבואל בן גרשום בן משה (שמות ו יח, דה"א ה כט). בעזרא י לד נזכר עמרם מבני בני שנשא נכרית. +מ"מ : ברא' טו יג, שמות ו יח, ו כ, יב מ, במד' טז א, איוב כח יד. ראה עזיאל

~עמש

*ראה עמס

~עמשא

(בן יתרא הישראלי ואביגיל בת נחש אחות דוד) שר צבא (אבשלום) [ש"ב יט יד, עיי"ש יז כה]. לרצים – אבנר ועמשא היו [ש"א כב יז]. אבנר ועמשא היו לבאים (לשון אריות) בתורה [תהלים נז ה]. *בן חדלי מראשי הצבא בימי פקח (דה"ב כח יב).

~עמשי

*1. בן אלקנה מצאצאי קהת (דה"א ו י). 2. כהן בימי דוד (דה"א טו כד). 3. ראש השלישים של שאול שעבר עם בני בנימין למחנה דוד (דה"א יב יז, יט). אבי מחת מן הקהתים בימי חזקיהו (דה"ב כט יב).

~עמשסי

*חיבור של עמשי ועמסי, מראשי האבות לכהנים (נחמיה יא יג).

~עמת

*ראה לעמת

~ענב, ענבים (א)

ענבים לא מקצצו ביד אלא בסכין ולא דמו כלל לתאנים [נדרים סא]. ענבי רוש – עשב מר... רעל מריר [דברים לב לב, מג]. ענבה – ענבים שחורים [נדה כ]. אכילת ענבים אינה משכרת [יומא עו]. ענבים – יבשין קרוין צמוקים, ותאנין שנתיבשו קרוין גרוגרות [ביצה כו].

*ענב הוא פרי הגפן מורכב מזוג (היא הקליפה), ציפה (בשר הפרי) וחרצן (הגרעין). ראה אליסטון, באוש, בציר, גופני, דם, זג, א, חרצן, כרם, לענה, מרור, ציפא (ב), צמוק, קיר, ראש ב

ביצים וחומש ביצה [שם טז לו], עשירית האיפה, כך היה שמה, כמו (שמות טז יח) וימודו בעומר [ויקרא כג י], עשירית האיפה, שבעה לוגין וחומש לוג [ערובין פג], עשרון, עשירית האיפה [מנחות עו], עשירית האיפה, עשירית ע"ב לוגין, שבעה לוגין וביצה וחומש ביצה [קדושין מו]. עשירית האיפה והחלבון עולה לחמשה לוגין ציפורים שהן שבעה רבעים ועוד מדבריות שהן מ"ג ביצים וחומש ביצה [חולין קלה]. עמר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה [דברים כד יט].

*עומר ביבש הוא עשרון בלח ושיעורו עשירית האיפה. בשמות טז לו נאמר במפורש והעמר עשירית האיפה הוא, וצ"ע מדוע רש"י כותב שם מידה. ועוד, מדוע בויקרא כג מביא ראה מ'וימודו בעומר" ולא משמות טז לו שם כתוב מפורש? +מ"מ : במדבר טו כ ד"ה ראשית, דברים טז ט, יומא כא ע"א ד"ה ולא מנחות סו ע"א ד"ה וחכמים. ראה איפה

#ב. ממחרת הפסח – הוא יום הקרבת העומר, ממחרת יום הראשון של פסח [ר"ה יג]. מותר העומר – מנחת העומר נקמצת ושיריה נאכלים [ב"ק קי]. *+מ"מ : סוכה מא ע"א ד"ה ושיחא ואילך.

~עמר (ב)

#א. השתמש. בלשון פרסי קורין לעבדות ושמוש עימראה. מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן [דברים כא יד], והתעמר בו – ישתמש בו [שם כד ז]. עמור – שמוש [סנה' פה]. #ב. עימר – פינה את העומרים [שבת קכז]. עיי"ש צו ע"ב ד"ה מעמר]. *ראה עמיר

~עמר, עמרא, עמראה (ג)

צמר [דניאל ז ט, נדרים מט: גיטין סח. חגיגה טו: ב"ב עד. זבחים יח]. קי"ל תכלת עמרא הוא... צמר [שבת כא]. תכלת – עמרא [יומא ו. יבמות ד: מנחות לח. לט: מ. חולין קלח. ערכין ג]. עמר גופנא – צמר, קוטו"ן (כותנה. חסר בדפוס) [ע"ז כח], קוטו"ן [שבת קי]. עמרניתא – כמין צמר (ש)יש (לארז) בין קליפתו לעצו [שבת קי].

עמר למילבש – לעשות בגדים [ערובין נג].

עמראה – מוכר צמר [ב"ב כב].

*+מ"מ : נדה סא ע"ב ד"ה צובעו. ראה לכש, מילא, משחא, פקול, צמר גפן, צמר, תכלת

~עמרה, עמורה

עיר [ירמ' כ טז].

*עיר בסביבות ים המלח שנהפכה יחד עם סדום (ברא' יג י, עיין דברים לב מג, ירמ' נא מו, איוב כח ד).

~ענב (ב)

*עיר בערי יהודה (יהושע יא כא).

~ענבל

בטי"ל (לשון הפעמוז) [שבת נג], בטי"ל שעשוי בתוך הזוג להשמיע קול [שבת נח:], מה שתלוי בתוך (הזוג) לקשקש [זבחים פח:].
*ראה זג א, זגא א, פעמוז, רמון, שקוף א

~ענג (א)

הוא הרך הוא הענוג, לשון פנוק, ומהתענג ומרך (להלן פסוק נו) מוכיח עליהם ששניהם אחד... [דברים כח נד, עיי"ש].

*+מ"מ: תהלים סח יד, שה"ש א ב, קהלת ב ג. ראה פנק

~ענג (ב)

אמרינן במסכת ביצה (לד:) שבת עונג איקרי (כלומר) מכל שהוא הוי עונג [שבת לד:].
*ענג ותענוג הן כנראה מאותן מילים שהיו ידועות ושגורות בלשון היום יום, כגון "עונג שבת" ולכן אינו מפרשן. ראה סעודה

~ענד

לשון קשר הוא, כמו (איוב לא לו) אענדנו עטרות לי [משלי ו כא], קשר [איוב לא לו].

~ענה (א)

#א.אלהים יענה – יתן ענייה בפי [ברא' מא טז]. מה יענה – מה יגידו [ישע' יד לב]. נענה – (ת"י) משתאיל ליה במימרי, אדרש לו [יחז' יד ז]. דברתי יותר מדאי [כתובות סז:]. נעניתי – שייא"ש ריפונדו"ץ (שתקבל תשובה שתיענה) בלעז [יחז' יד ד]. נעניתי לך – דברתי למולך יותר מן הראוי, שורפלידי"ץ (דיבור יתר. רק בע"י) [ברכות כח:].

#ב.טרם אענה – לשון שונה והוגה בבית המדרש הוא, כמו (פסוק קעב) תען לשוני אמרתך, וכן (מלאכי ב יב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער וענה מאהלי יעקב, (וכן שבת נה:) ער בחכמים ועונה בתלמידים [תהלים קיט סז].

#ג.לשון הרמת קול [דברים כו ה, ש"א יד יב], ויען – ויצעק. כל ענייה הכתובה בתורה אינה אלא לשון הרמת קול, ואב לכולם (דברים כז יד) וענו הלויים ואמרו [איוב ג א] ישנם מהדורות בהם פסוק זה הוא ג א והפסוק הראשון בפרק הוא ב יד, צוח [דניאל ג ט, כח]. כל לשון ענייה צעקת קול רם היא [ירמ' כה ל], כל ענייה לשון קול רם הוא, ואב לכולם (דברים כז יד) וענו הלויים ואמרו. ס"א : לשון ענייה לשון קלום הוא

[תהלים קיט קעב]. ענה – לשון עניה ולשון צעקת קול רם, וזה בנין אב לכולם... [שה"ש ב י]. ענו ואמרינן – צווחו. כל עניה שבמקרא לשון קול רם הוא [דניאל ג ט], נענה – הרים קולו. כל ענייה הכתובה בתורה הרמת קול היא [גיטין פג:]. קול ענות גבורה – קול עניית גבורים הצועקים נצחון. קול ענות חלושה – קול חלשים שצועקים ווי או ניסה [שמות לב יח, עיין להלן ערך פעל ב המשך פירוש הפסוק]. לא אענה – אירא להרים קול [איוב ט טו]. יעננה – (לשון) צעקה [חבקוק ב יא]. ענות עני – צעקת דל. ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה, כמו (שמות י ג) לענת מפני, שהוא נכנע ומתפלל לפניך [תהלים כב כה].

#ד.לשון עניית זמר [עזרא ג יא], ותען להם – אמרה שירה [שמות טו כא], כל פעל ה' למענהו – הכל עשה בשביל קילוסו, כמו תהלים קמז ז) ענו לה' בתודה... [משלי טז ד]. ענני משמע לשון בקשה ותפלה ולא לשון צעקה, ומשני ענני ה' ענני לשון צעקה הוא. כך שמעתי [תענית יז א].
#ה.מענות – הספד על המת... עינוי – שכולן עונות כאחת [מגילה ג:].

*+מ"מ: תוס' מגילה ג ע"ב ד"ה מענות. ראה ספד, קינה
#ו.קול ענות – קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרינן לו [שמות לב יח]. נענה – שורפלי"ץ (נגער, עיין בא"ה) בלעז [ישע' נג ז].
@ר' יואל פלורסהיים בלשונו כרך לח עמ' 251 מציין שרש"י מחולק עם מנחם (מחברת ערך ען) ועם דונש (שורשים ערך ענה) ולכן במקומות בהם שרש ענה אינו במשמעות עדות ואינה תשובת דבר ציין זאת וכתב את הכלל שעניינו צעקה וקול רם (עיין ברלב"ל להושע ב יז). עיין סוטה לב ע"ב ד"ב שבו - לא עברתי... דהיינו שבח עצמו. בקול נמוך - מדלא כתיב ענייה. ראה יען, למען, ענה ג, ענות, ענין, עער

~ענה (ב)

#א.ומהמונם לא יענה – לא יכנע, לא יעשה עצמו עני, וכן (שמות י ג) לענת מפני, וכן (הושע ה ה) וענה גאון ישראל [ישע' לא ד], וענה גאון ישראל – וימאך יקרא דישראל, כמו (שמות י ג) לענות מפני, לשון עוני והכנעה... ודונש בן לברט פירשו לשון עדות... יעיד בהם... [הושע ה ה], (ת"י) וימאך יקרא דישראל ואיננו חזן, לשון עוני. ואין וענה זה לשון עתיד אלא לשון עבר... כבר נתמעטו ונשפלו [שם ז י]. יענו – יתכנעו, כמו (שמות י ג) לענות מפני, לשון עוני [זכריה י ב]. לענת מפני – כתרגומו לאתכנעא, והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל מפני [שמות י ג], לשון הכנעה [תהלים כב כה], נעניתי (עד מאד) – נעשיתי עני ושפל, כמו (שמות י ג) לענת מפני, וכן (הושע ה ה) וענה גאון ישראל בפניו ת"י וימאך... (הפירוש הנוסף הוא כנראה תוספת מתלמיד טועה)

[תהלים קיט קז].

*ראה עני א

#ב. וְעֵנָה בִּי צְדָקָתִי – תְּבוֹא צְדָקָתִי וְתַעֲדִיד [בְּרָא' לַגֹּ, עוֹנִינוּ עֵנָה בְנוּ – הַעֲדִידוּ בְנוּ [יִרְמ' יד ז], עֵנָה בִּי – הַעֲדִיד בִּי [מִיכָה ו ג]. וְה' עֵנָה בִּי – הַעֲדִיד עָלַי שֶׁהִרְשַׁעְתִּי לַפְּנִי. ד"א עֵנָה בִּי מִדַּת הַדִּין, כְּמוֹ וְעֵנָה גֵּאוֹן יִשְׂרָאֵל [רֹת א כֹּא, עֵיין שֶׁ"ש ז ה].

#ג. וְעֵנָה בִּי (לִשׁוֹן עֵינָיו) – יִיסוּרֵיהֶם [הוֹשַׁע י י, עֵיין שֶׁ"ש]. מַעֲנִי – מַעֲנִים וּשְׁפִלִים [בְּכֹרוֹת ט]. עֵנָיו הַדִּין – שֶׁמֵּאֲחֵרִין הַדִּינִין לְדוֹנוֹ, וְלֹא לִשְׁם שָׁמִים אֵלָּא לְאַחֵר שֶׁהוֹבֵרֵר לֵהֶן הַדִּין מִשְׁהִין אוֹתוֹ [שְׁבַת ל ג]. שֶׁמֵּעֲנָה דִּינוֹ שֶׁל אָדָם וּמַעֲכָבוֹ מִלְּפָסוֹק לוֹ דִּינוֹ [אֲבוֹת ה ת]. מַעֲנָה אֶת דִּינוֹ – שֶׁאֵם לֹא אִמְרוּ לוֹ דִּינוֹ לְאַלְתֵּר, דַּעֲיִנִי בֵּיהּ, הוּא לִיָּה עֵנָיו הַדִּין [מו"ק יד]. לִישֵׁב בְּתַעֲנִית [עֲזָרָא ח כֹּא]. צֹאוּ וְהִתְעַנוּ עַל מָה שֶׁהִתְעַנִּיתֶם – כְּלוּמֵר עֲשׂוּ תְּשׁוּבָה [ר"ה יח]. וְתַעֲנָה שְׂרִי – הִיתָה מִשְׁעַבְדָּת כֹּה בְּקוּשִׁי [בְּרָא' טז ו]. אֵינִי מַעֲנִין אוֹתָן – אֵינִי חִיבִין לְמַנוּעַ מִהֶן מֵאֵל [יִומָא פב]. עֲנוּתוֹ – עֵנָיו נִפְשׁוּ [תְּהִלִּים קֶלֶב א], אֲשֶׁר עֵינָה אֶת עֲצָמוֹ (דוּד)... [זְבַחִים נד]. תַּעֲנָה – לְמַנוּעַ עוֹנֵת תְּשֻׁמִּישׁ [בְּרָא' לֹא נ]. וְעֵנָה – עֲנִיִּים וּשְׁפִלִים יִהְיוּ... [סְנָה קִיא].

*עֵיין בַּעֲיוֹנֵי מִקְרָא וּפְרָשְׁנוֹת כִּרְך' עַמ' 501 עַל מִשְׁמַעוֹת הַפּוֹעֵל עֵנָה (שְׁמוֹת כֹּא י) בְּהַקְשֵׁר שֶׁל אִשׁוּת. רֹאה סָגָף, עוֹנָה, עֵינִין (א), תַּעֲנִית

~עֵנָה (ג)

וְעֵנָה אֵיִים – וַיְגִירוּ חֲתוּלִים... וְעֵנָה, כְּמוֹ [הוֹשַׁע ב יז] וְעֵנָה שְׁמָה, [וְכֵן נֶחֱמָה ב יג] וּמַעֲנִיתוֹ טְרִיפָה, וַיִּשׁ לְפָרֵשׁ עוֹד וְעֵנָה לִשׁוֹן עֲנִיִּית קוֹל [יִשַׁע' יג כב]. וְעֵנָה שְׁמָה – לִשׁוֹן דִּירָה, כְּמוֹ [נֶחֱמָה ב יב] מַעֲוֹן אֲרִיּוֹת [הוֹשַׁע ב יז, עֵיין שֶׁ"ש פִּסּוֹק כד].

*הֶאֱבֵן עֲזָרָא מִפְּרֵשׁ וְעֵנָה – תִּנְגֵן וְתִשְׁרִי, וְעַל פִּירוּשׁ רִש"י כּוֹתֵב וְהוּא רְחוֹק בַּעֲיִנִּי. רֹאה עֵינִין, תֵּן, תִּנְיִן

~עֵנָה (ד)

אֶהְלִיבְמָה (אֲשֶׁת עֲשׂוּ, בְּרָא' לוֹ יח) בַּת עֵנָה (בֶּן צִבְעוֹן בֶּן שַׁעֲרִי) בַּת צִבְעוֹן (שֶׁם בְּפָסוֹק ב נֹאמַר בַּת עֵנָה בַּת צִבְעוֹן) – אִם בַּת עֵנָה לֹא בַּת צִבְעוֹן, (אֵלָּה) עֵנָה בְנוֹ שֶׁל צִבְעוֹן, שֶׁנֹּאמַר (לְהֵלֵךְ פִּסּוֹק כד) וְאֵלָּה בְנֵי צִבְעוֹן וְאֵיָּה וְעֵנָה, מִלְּמַד שְׁבֹא צִבְעוֹן עַל כִּלְתּוֹ אֲשֶׁת עֵנָה וַיִּצְאָת אֶהְלִיבְמָה מִבֵּין שְׁנֵיהֶם, וְהוֹדִיעַךְ הַכְּתוּב שְׁכוּלֵךְ בְּנֵי מִמְזוֹרוֹת הֵיוּ [בְּרָא' לוֹ ב]. וְאֵיָּה וְעֵנָה הוּא עֵנָה – הֶאֱמֹר לְמַעֲלָה (בְּרָא' לוֹ ב) שֶׁהוּא אַחִיו שֶׁל צִבְעוֹן, וְכֹאֵן קוֹרָא אוֹתוֹ בְנוֹ, מִלְּמַד שְׁבֹא צִבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד אֶת עֵנָה... [שֶׁם לוֹ כד, עֵיין שֶׁ"ש]. (עֵנָה) פִּסּוֹל הִיָּה – שֶׁאַחִיו מֵאִמּוֹ הִיָּה אֲבִיו, כְּדִמְפָּרֵשׁ שְׁבֹא צִבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד. (וְנֹאמַר) אֵלָּה בְנֵי שַׁעֲרִי וְגו' וְצִבְעוֹן וְעֵנָה

– אֵלָּמָא אַחִי הוּו. וְכִתִּיב אֵלָּה בְנֵי צִבְעוֹן וְאֵיָּה וְעֵנָה – אֵלָּמָא בְנוֹ הִיָּה [פְּסַחִים נד. עֵיין שֶׁ"ש תוֹס' ד"ה אֵלָּה].

*עֵנָה כֹּאֵן הוּא בְנוֹ שֶׁל צִבְעוֹן, נִכְד שַׁעֲרִי הַחֹרִי וְחֹתֵן עֲשׂוֹ אַחִיו שֶׁל אֵיָּה. אֶהְלִיבְמָה בְּתוֹ שֶׁל עֵנָה הִיתָה אֲשֶׁתוֹ שֶׁל עֲשׂוֹ וְנִלְדוּ לָהֶם שְׁלֹשָׁה בָנִים אֲלוּפִים. אֵךְ לְפִי הֶאֱמֹר בְּפָסוֹק ב "בַּת עֵנָה בַּת צִבְעוֹן" נֹרָאָה שֶׁהַחֹרִים מִתִּיחֲסִים לְאִמּוֹתָם וְלֹא לְאִבּוֹתָם. בְּבִרָא' לוֹ כִּי נִזְכַּר עֵנָה בֶּן שַׁעֲרִי הַחֹרִי, אַחִי דִּישׁוֹן וְדִישׁוֹן וְאִבִּי דִּישׁוֹן. עֵיין בַּעֲרוֹךְ עֵרֶךְ עֵנָה. +מ"מ: בְּרָא' לוֹ כ, כְּד, כֹּט, תוֹס' ב"ב קטו ע"ב ד"ה מִלְּמַד. רֹאה דִּישׁוֹן

~עֵנָה, עֵנָיו, עֵנָה

שֶׁפֶל וְסִבְלָן [בְּמִדְבַּר יב ג]. עֵנָיו – סִבְלָנִים, שֶׁסִּבְלוּ עוֹלוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה וְגִזְרוֹתָיו [יִשַׁע' כט יט]. עֲנוּתוֹת – סִבְלָנוֹת [גִּיטִין נו]. טוֹב לְהִתְחַבֵּר אֶת עֵנָיו וְלִהְיוֹת אִתָּם שֶׁפֶל רוּחַ [מִשְׁלִי טז יט]. כְּבוֹד שָׁמִים הוּא לְאַחֲזוֹ בְּמִדַּת הָעֵנָה [בְּרִכּוֹת סג]. מִי שֶׁהוּא רֵךְ וְעֵנָיו קָרוֹב לְהִתְרַפְּאוֹת מִיִּיסוּרֵין הַבֹּאִין עָלָיו... [סוֹטָה ה]. הוּי קֶבֶל – הוּי עֵנָיו וְתַחֲיָה. קֶבֶל לִשׁוֹן אֶפֶל, עֲשֵׂה עֲצָמְךָ אֶפֶל וּשְׁפֶל [סְנָה צב]. עֵנָה – דִּבַּר שֶׁאֵינִי לוֹ שֶׁם, שֶׁאִדָּם עוֹשֶׂה לְפִי תוֹמוֹ [סְנָה יט]. וְלַעֲנוּיִם יִתֵּן חֵן – אִם לְעֵנָיו יִתְחַבֵּר, סוֹף שִׁיתֵּנוּ מַעֲשִׂיו חֵן בַּעֲיִנֵּיהֶם שֶׁל בְּרִיּוֹת [מִשְׁלִי ג לד]. כֹּל מָה שֶׁהוּא גְּדוֹל בְּיוֹתֵר צְרִיךְ לְהַכְנִיעַ וְלִהְיוֹת שְׁפִיל עֲצָמוֹ [בְּרִכּוֹת לד]. יִלְמַד אָדָם מִדַּעַת קוֹנוֹ לְאַהֲבֹב אֶת הַנְּמִיכּוֹת [סוֹטָה ה].

עֵנִי – עֲנוּתָךְ. וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר – מִדַּת עֵנָה הִיא [זְכַרְיָה ט ט].

*הֶרְמֵב"ם בִּפ"א פ"ג מ"ד כּוֹתֵב: עֵנָה הִיא מִמַּעֲלוֹת הַמִּידוֹת, וְהִיא מִמּוֹצַעַת בֵּין הַגָּאוֹה וּשְׁפִלוֹת הָרוּחַ. +מ"מ: בְּרָא' א כו, יא ז, ג כג, אֲבוֹת פ"א מ"ט. רֹאה אֲרֵץ, בּוֹשֵׁב, הִנֵּה ב, וְתִקֵּן, זָכָה (א) בַּהֲעֵרָה, יִקְטֹן, מִךְ, מְנוּד, עֵנִי ב, צְדִיק, שֶׁפֶל א, תּוֹקֵף

~עֵנָה

*מִבְּנֵי קוֹץ מִשְׁבֵּט יִהוּדָה (דִּה"א ד ח).

~עֵנָה

*רֹאה עֵנָה א (ט)

~עֵנָה

עֲנוֹת עֵנִי – כֹּל עֲנִיָּה שֶׁבִּמְקָרָא לִשׁוֹן צַעֲקָה [תְּהִלִּים כב כה].

*עֲנוֹת מִשְׁמַעוֹ סִבְל, עוֹנִי. רֹאה עֵנָה א (ג)

~עֵנִי, עֵנִי, עֵנִי, עֲנִיּוֹת (א)

עֲנִיִּין – עֲנִיִּים (בִּאֲרַמִּית) [דְּנִיָּאל ד כד]. עֵנִי – עֲנוּתָךְ [זְכַרְיָה ט ט].

חֹרֵבֶן (הוּא) שֶׁהֵבִיא לִידֵי עוֹנִי [אִיכָה א ז]. לָחֶם עוֹנִי – לָחֶם שֶׁמִּזְכִּיר אֶת הָעוֹנִי שֶׁנִּתְעַנּוּ בְּמִצְרַיִם [דְּבָרִים טז ג]. עֵנָה – לִשׁוֹן עוֹנִי [הוֹשַׁע ז י]. מִצִּיָּאָה הַכֹּל עֲנִיִּים

זיווגם היה [קדושין ו.].
#ד.עניינא – תנאי [ב"ק קג. ב"ב ט.].

~עָנָם

*עיר לויים בנחלת יששכר (דה"א ו נח).

~עָנָמִים

ענמי ים [דה"א א יא].
 *בברא' יג נאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים.

~עָנְמָלָךְ

דמות סוס [מ"ב יז לא].
 *אחד מאלילי בני ספרנים. עיין בערוך ערך ענמלך. ראה אדומלך

~עָנָן, עוֹנָן (א)

#א.לא תעוננו – לשון עונות ושעות, שאומר : יום פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת [ויקרא יט כו], מעונן – ר"ע אומר אלו נותני עונות (בספרי נאמר : נותני העתים), שאומר עונה פלונית יפה להתחיל, וחכמים אומרים (סנה' סה:) אלו אוחזי העינים [דברים יח י, עיי"ש פסוק יד]. מחשב עתים ושעות – לשון מעונן, כמו בעל עונות שמבחין את עונה ואומר היום יפה לצאת לדרך ויצליח, למחר יפה ליקח מקח וישתכר בו הלוקחו [סנה' סה:].
#ב.עוננים – מכשפים ומשתמשים בשם עבודת כוכבים [ישע' ב ו]. בני עוננה – בני מכשפים [ישע' נז ג].

@בגמרא סנהדרין סה ע"ב : מעונן זה האוחז את העינים. ר' עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר : היום יפה לצאת, למחר יפה ליקח. לפי הרד"ק זה גם שורש עון. עיין בספר תמים תהיה מאת ר' יעקב משה הלל בענין המקובלים המתחזים למגידי עתידות למיניהם תמורת תשלום ומוליכים אנשים תמימים שולל. ראה אסטרוולוגיא, חבר ב, ד, תמים

~עָנָן, עֲנָנָא, עֲנָנָה (ב)

#א.עֲנָנָא – עב קטנה. עננא – ענן קלוש, הוא ענן בוקר שאין בו ממש [ברכות נט.]. ענן בקר – לא קבוע [ברכות נט.]. ענני בגלגלתא – עננים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול. ל"א העננים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בעל כרחם ואותו הקול היינו רעמים [ברכות נט.]. ענני כבוד – ענני רקיע וענני עשן, ושאר עננים אינן של כבוד [תענית ט.]. ענן אורו – ענן מטרו [איוב לז יא]. בתוך הענן – ענן זה כמין עשן הוא [שמות כד יח]. (אחד) משלש מחיצות, חשך ענן וערפל [שמות כ יח].
#ב.עֲנָנָא – ענן – חשך ואבדון [ברא' ט יד]. תשכן

אצלה – כלומר הכל כשרים לזכות בה כעניים בפאה [ב"מ ט.]. כל עני ואביון שבתהילים אינו אלא כנגד ישראל [תהלים מ יח]. עניים מרודים – זו ממשלת רומי שצועקת תמיד הבו הבו שאנו צריכין [ב"ב ט.]. בעניותנו – מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פירוש המקרא [יבמות צב.]. מאי עניות – דהוה ליה סימנא לגסות? עניות דתורה – מתוך גסותו אין משמש (את רבו) כל צרכו ואין מחזר על שמועתו [קדושין מט. עיי"ש ד"ה דכתיב]. אין עניות במקום עשירות – לא עשו דבר בצמצום (בעשיית המשכן) אלא הכל מתחילתן דיים והותר [שבת קב.]. אין חוששין במה ששופך לחוץ [מנחות פט. עיי"ש במה מדובר]. סימן לגסות הרוח עניות – בקדושין (מט.) מפרש מאי עניות? עניות דתורה [שבת לג.]. סוף על בעל הנאות בא לידי עניות [סנה' עא.].
 עני רשע – המשהה בתו בוגרת (מלהנשא) [סנה' עו. עיי"ש ע"א ד"ה משהה].

ישראל קרוים (צפניה ג יב) עם עני [חבקוק ג יד].
 *בערוך ערך נבל ד : מי שמנבל ומזלזל בפת ומשליך הפירורין לארץ ונדרסין ברגלי בני אדם משתתר עליו שר של עניות. עיי"ש. עיין באגרת הטויל חלק הרמו ערך עני שיש לו שבעה שמות : דל, מסכן, אביון, דד, מד, רש, עני. סימן - דם אדם רע. +מ"מ : שמות כב כד, ויקרא ה יז, כג כב, כה לה, דברים טו ז-ח, כד יט, ש"ב יב ה, יומא עא ע"א ד"ה שמתהפכות, ב"ב י ע"ב ד"ה ותחתונים, מג ע"א ד"ה דהכל, שם קמו ע"א ד"ה ואמר ואילך, אבות פ"א מ"ב. ראה אביון, בוטי, חרב ב, חשיכא, מד, מרוד, עמל א, ענה ב, ענו, צדקה

~עָנִי (ב)

1. לוי בימי דוד (דה"א טו יח, כ). 2. מעולי הגולה עם זורובבל (נחמיה יב ט).

~עָנִיָּה

*שר שעמד לימין עזרא בשעת קריאת התורה בימי עזרא, חתם על האמנה (נחמיה ח ד, י כג).

~עָנִים

*עיר בנחלת יהודה (יהושע טו נ).

~עָנִין, עֲנִינָא

#א.עָנִין רע – מנהג רע... לענות בו – להתנהג (יש מפרשים מלשון עינוי). ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו [קהלת א יג], מנהג [שם ב כג, ג י], מנהג דאגה [ב כו].
 הרהורים שאדם מעיין ומהרהר [שם ה ב].

*ראה נהג, ענה

#ב.אפרשה [שבת יב: סא: קטו.].

#ג.מענין לענין – שפסקו מלדבר בקידושין ממש והיו מדברים בדברים אחרים, ומיהו לדבר צרכי

עליו עננה (כלומר גוש עננים) – אפילה [איוב ג ה].

#ג.חופה [ישע' ד ה].

#ד.ענני כבוד – סוכות [ויקרא כג מג, סוכה ב: יא:

בהיפוך].

@בנחמיה י כז נזכר ענן החתום על האמנה. +מ"מ : דברים ח ד, יח' ל יח, לד יב, תהלים קלט יא, איוב לו יב, לו כב, לח ט. ראה אד, גלגל, חזיו, כבוד, מחנה, נשיא, עב א, ערפל, קשת

~ענני

מיכניה (ס"א ומיהויקים) עד ענני (בן אליעזר מצאצאי זרובבל) שבעה (דורות, להלן פסוק כד) שהוא מלך המשיח, דכתיב (בדניאל ז' יג) וארו עם ענני שמיא [דה"א ג יא].

~ענניה

*1. עיר בנחלת בנימין (נחמיה יא לב). 2. אבי אביו של עזריה בן מעשיה מבני החומה (נחמיה ג כג).

~ענף, ענף

ענף עץ עבות – שכולו ענף, שהעץ מחופה בעלין... [סוכה לב:].

*ראה אופתא, גדיל בהערה, גמזיות, חזרא, חטר, חרותא, כופרא, סוך, סנסן, סעף א, סרעף, עבות, עמר ד, עפי, פשח, צוציתא, קור א, רכב א, שוכה

~ענף (א)

רביד [שה"ש ד ט, עיין שופטים ח כן]. (שרשרת) של עדי זהב [משלי א ט]. מושטניצי"ש (ענקים, שרשרות) בלעז [קדושין ט. ד"ה חומרי].
*ראה המניכא, חומרתא, נטיפות, קטלא, שוכא

~ענף (ב)

העניק תעניק – לשון עדי, בגובה ובמראית העין, דבר שיהא ניכר שהטיבות לו. ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו [דברים טו יד]. ענקתמו גאווה – העניקתם הגאווה... [תהלים עג ו].

~ענף, ענקים

מעניקין חמה בקומתן – דומה שצוארו נוקב ועולה בחלון הרקיע [יומא י]. מרוב גובה קומתן דומין כאלו צוארם נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו [סוטה לד:]. בני ענק – שמעניק חמה בקומתו [במד' יג לג, ביהושע כא יא – ענוק]. האדם הגדול בענקים – מדרש אגדה (הוא) אברהם אבינו [יהושע יד טו, איוב לב א]. האדם הגדול בענקים – אביהם של אחימן ששי ותלמי "ארבע" היה שמו. ד"א ע"ש האב ושלשה בנים, שכן קורא אותם (במדבר יג כב) ילידי הענק [יהושע יד טו]. ארבע ענקים – אחימן, ששי ותלמי ואביהן [ברא'

כג ב]. ענקים נקראים רפאים, ע"ש (לשון נוטריקון) שכל הרוואה אותם ידיו רפות [דברים ב יא].

+מ"מ : ירמ' נ לח. ראה נטיפה, נפילים, נפל, עוג, רפאים

~ענקוקלות

*נזכר בערלה פ"א מ"ח ובירושלמי מבואר שהם ענבים שלקו ונתקלקלו קודם שהגיעו לשליש בישולם.

~ענר

*1. אחד מבעלי ברית אברהם, אחי אשכול וממרא האמוריים (ברא' יד יג, כד, כב כ, כד ח, תהלים קי ג). 2. עיר לויים בנחלת מנשה (דה"א ו נה).

~ענש, ענש

ענוש יענש – יגבו ממון ממנו, כמו (דברים כב יט) וענשו אותו מאה כסף [שמות כא כב], ויענש את הארץ – ליתן מסים, דוגמא (דברים כב) וענשו אותו... [דה"ב לו ג]. ענוש לצדיק לא טוב – צדיק המעניש לא טוב [שבת קמט: – משלי יז]. נענשו – נפסדו [משלי כז יב].

+מ"מ : יבמות לד ע"א ד"ה ומתוך

~ענת

*אבי שמגר השופט [שופטים ג לא, ה ו]. ביומא י ע"א ובסוטה לד ע"ב נזכרת העיר ענת שנבנתה ע"י אחימן (במד' יג כב). ראה כענת

~ענתות

מקום (עיר) כהנים בנחלת בנימין שם נולד ירמיהו [ישע' י כח, עיין מ"א ב כו, ירמ' א א, כט כז].
*1. מבני בכר בן בנימין (דה"א ז ח). 2. מן החתומים על האמנה (נחמיה י כ).

~ענתתיה

*מראשי האבות למטה בנימין (דה"א ח כד).

~עסה, עיסה

#א.עריבה שלשין בה את הבצק שמשתייר בשוליה מן העסה [תענית יט:].

*לפי רש"י עריסה ועיסה הן דבר אחד. ראה עריסה, ערס

#ב.לשון ספק [כתובות יד]. עסה בלוסה – שיש בה עירובי ספיקות הרבה כעיסה זו שהיא בלוסה [כתובות יד]. מעורבת בסובנה ובמורסנה לפיכך לחם הארץ קרינן ביה [שבת עו:]. כעיסה המעורבת שאין ניכר בתוכה, כך כל המשפחות ספק [שם קיא.], ספק עירובין כעיסה זו שמערבין בה שאור מים וקמח, מלח וסובין [קדושין סט:], כעיסה שהיא מעורבת, ובשם ר' משה מרומא"ט שמעתי עיסה כפסולת ענבים, שנשחט

משקה שלהם [שם עא. עיי"ש ד"ה בקשו לעשות]. עיסה שקורין פשטיד"א (בא"ה מציין שלעז זה התקבל כמילה עברית בהשפעת רש"י, ראה תכבא, עשה) [פסחים עד: ד"ה טפליה].

אלמנת עיסה – באה מכח ספק חלל, שנטמע בה ספק חלל... ומדברי רבי יוסף טוב עלם מצאתי, אשה שהיה בעלה ספק ספיקא... ולהכי קרי לה עיסה, שיש בה ערובי ספיקות הרבה כעיסה זו שהיא בלוסה... איזוהי אלמנת עיסה... כל שאין – בעירובי ספיקותיה לא ספק ממזרות ולא ספק נתינות ולא ספק עבדי מלכים אלא ספק חלל לבדו... [כתובות יד. עיי"ש]. בכתובות (יד). מפרש אלמנת ספק חלל, שהיתה מעורבת בספיקות... [קדושין עה].

@ראה חלט, מעיסה, עסס, עשה ב

~עסווס

מין ירק [פסחים לט].

*ראה טורא, מר ירואר

~עסיא

*שם מקום, ובתוס' יבמות קטו ע"א ד"ה אמר, סנה' יא ע"ב ד"ה אין, כו ע"א ד"ה לעבר נאמר שהיא מחוצה לארץ. בגטין ד ע"ב נזכרת העיר עססיות שהיו בה שתי הגמוניות, ויש סוברים שזו עסיא בלשון רבים.

~עָסִיס

וכעסס – מתק יין [ישע' מט כו], יין הטוב [יואל א ה], יין טוב ומתוק [עמוס ט יג], מעסס רמוני – יין מתוק [שה"ש ח ב], הנמצא מן הרמונים [ברכות נז]. *הרד"ק בשרשים ערך עסס כותב הוא המשקה היוצא ע"י הסחיטה והכתישה. ראה עסס

~עסיק

יש עליה עסיקין – עוררין לומר שלנו היא [ב"ק ט]. עוררין, כמו (ברא' כו כ) כי התעשקו עמו, שמערערין על המחזיק בה [שבועות לא. ב"מ יד]. עוררין [כתובות צג]. *ראה עסק, עסקא, עשק א

~עסלא

*ראה אסל

~עסס

ועסותם רשעים – וכבשתם, לשון מיעוץ, ודומה לו (יחז' כג ח) והמה עשו דְּדִי בתוליה (יש מ"ג המביאים את יחז' כג ג : ושם עשו דדי בתוליהן) [מלאכי ג כא]. *עשה ועסס הן גזרות שונות אך יש בהן קרבת ענין. אין לו דמיון במקרא. ראה עמיל, עסה, עסיס, עשה

~עססית

עססיות ותורמסין – מיני קטניות וצריכין בשול יותר, טוברי"ש (כמהים. עיין בא"ה) בלעז [שבת יח]. *ראה עסיא

~עסק, עסקא

#א.פרקמטיא [ברכות נו.], סחורה [ברכות נו. שבת יט: מו"ק כב. כתובות פ: קדושין ל:], סחורה להשתכר למחצית שכר [ביצה לב:], כספים קרי עסקא, שהם עומדים להשתכר בהם, להתעסק בהם תמיד [כתובות סו:]. תמרי דעסקא – העומדין להוליכן לסחורה, למקום אחר [שבת יט:]. שידוך [כתובות ח.]. כל לשון חלוקה עסקא היא [ב"מ סח:]. העוסק בתורה ובמצוות, סופו ליהנות מהם [קהלת י ט]. עסק ביש – סחורה רעה [ב"ק צט:].

*בערוך מפרש עיסקא - לישא וליתן בסחורה. +מ"מ : תוס' בכורות נא ע"ב ד"ה אמר ליה. ראה ביש, עסיק, עסקא, צאן, קשב

#ב.כל מתעסק קרי ליה שאינו מתכוין בדבר זה כלל [סנה' סב:], כגון נתכוין לזו ועשה אחרת [כריתות יט.]. אין מתעסקין עמו – כלומר אין צריכין לנחמו [מו"ק יט:].

*ראה גשר, עשק א, שגה ב, שוק ב

#ג.עסק חנם (בגמ' הנם) – עריות [ערוכין יט.].

#ד.עסקי נפשותם (של עדת קורח) – חנופת אכילה ושתיה הנכנסת בנפשותם [סנה' נב.].

@עיין עיונים בדברי חז"ל עמ' ל"א. ראה הינומא, עסיק

~עסקן

מאי עסקן – למה נקרא שמו עסקן תחלה (רבי שמעון בן חלפתא)...? דלא בעי למיסמך אהימנותיה דשלמה [חולין נז:].

*במהרש"א מציין לדברי בעל חובת הלבבות שבדברים התלויים באמונה, אף שידע אותם בקבלה, צריך כל אדם לחקור אותם במופת, והוא שקראו עסקן בדברים בעלמא, כגון זו עסק וראה ר"ש בן חלפתא לחקור אחריהם לידע אותם במופת. בגמרא מדובר שהוא היה חוקר טבע בעלי חיים ועושה איתם נסיונות. בייק"ר יט א מובא על ר' אסי שהיה עסקן בדברים.

~עער

*ראה הידד, עור ג, עלע, ענה א, ערה, ערער א, ב

~עף

*ראה עוף ב

~עפה, עָפִי, עָפָאִים

עפאים – ענפי אילנות, וכן (דניאל ד ט) עָפִיָה שפיר

אפיצן (אצ"ל עפיצן) – מתוקן הקלף בעפצים שקורין גלי"ש [מנחות לא:].
*ראה אפיץ, עפצא

~עפצא, עפצי

עפצי – גלי"ש בלעז ומעבדין בהן עורות [שבועות מב.]. אפצא – מי עפצים שקורין גלי"ש [שבת קד.]. גלי"ש בלעז [ערובין ג. גיטין יט.]. גלי"ש (עפצים, גידולים טפיליים בעלה האלון) בלעז [סוטה יז: גיטין יא.].

*+מ"מ: תוס' שבת כג ע"א ד"ה כל השרפים, תוס' מגילה יט ע"א ד"ה על הספר, תוס' גיטין יא ע"א ד"ה בדאפיצן, תוס' נדה כ ע"א ד"ה פלי. ראה טריא, מילה, ניר ב, עפץ

~עפר (א)

טיט וחומר [נחמיה ד ד.]. עפר עפרה – עפר קרקעה [חולין פט.]. עפר מות – דכאות מיתה [שה"ש ב ט.]. עפר) בר גיבול הוא לטיט של בנין [שבת יח.]. עפרא – צואה. א"ג אבק [שבת קכה.], סימן... רמז... (לקבורה [ברכות נז:], (עפרא של) צדיקים נרקב ונעשה אפר [שבת קנב:]. נחש עפר לחמו מצוי לו תדיר [ישע' סה כה.]. דרך גוש עפר ללחלח ולהעלות חלודה [איוב ז ה.].

*ראה אפר, חמר א, טיט, קרקע

עפר חיוור – יש פותרין שדה זרע, כמו (שביעית פ"ב מ"א) שדה הלבן [שופטים ד ה.]. עפר פילפלי – שחיקת פלפלין [שבת נ.]. עפר פיר – עפר חור [כתובות עא:].

*ראה פיר

עפר שומרון – עפר שנדבק בפרסת רגלים [במד' כב כד – בהלכות, מ"א כ י.].

*+מ"מ: במד' כג י, דברים כח כד, ש"ב טז יג - ועפר, לשון זרק עפר, ביצה לג ע"א ד"ה מן העפר. ראה שעל, תחח

~עפר (ב)

איל בחור [שה"ש ב ט, עיי"ש ד ה.].

~עפר (ג)

חמשת בתי אבות היו למדין, עיפה ועפר (בן מדין בן אברהם מקטורה אשתו, בניו צור, עפרון, מדון ואלידון) וחנוך ואבידע ואלדעה [במד' כה טו, עיין ברא' כה ד, דה"א א לג.].

*1. בן עזרה משבט יהודה (דה"א ד יז). 2. ראש בית אב לחצי שבט המנשה שהגלה מלך אשור בימי פקח (דה"א ה כד). ראה מדין, עיפה

~עפרה

(היא) עפרת אבי העזרי (בנחלת מנשה, שופטים ו כד,

(במ"ג המאור מצינים לדניאל ד יח, אך שם כתוב "ועפיה שפיר") [תהלים קד יב], עפיה שפיר (בארמית) – ענפו נאה [דניאל ד ט.].
*אין לו דמיון במקרא (בעברית).

~עפל (א)

#א. לשון מבצר [ישע' לב יד], ת"י עופל לשון אופל... ועופל לשון מגדל עוז, וכן [ישע' לב יד] עפל ובחן [מיכה ד ח], מצודה [דה"ב כז ג.]. מגדלים הבנויים במלאכת עופל [שם לג יד]. ויבא אל העופל (בפסוק: עפל) – ת"י לאתר כסי [מ"ב ה כד].

#ב. מקום אחד אשר בירושלים [נחמיה יא כא].

@+מ"מ: נחמיה ג כו. ראה מגדל עדר

~עפל (ב)

ויעפילו (בפסוק: ויעפלו) – לשון חוזק, וכן (חבקוק ב ד) הנה עפלה, אינגר"ש (עזי רוח) בלעז לשון עזות, וכן (מיכה ד ח) עופל בת ציון, (וכן ישע' לב יד) עופל ובחן, ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל, הלכו חשכים שלא ברשות [במד' יד מד.]. עופלה (בפסוק: עפלה) – לשון עזות, וכן (במד' יד מד), ויעפילו, וכן (ישע' לב יד) עופל וּבַחֵן [חבקוק ב ד].

*עיין במעייני אגם עמ' כ"ד. ראה עשירות, תעופה

~עפלים

ובעפולים (דברים כח כז, הכתיב ובעפלים והקרי ובטחורים) – לשון מפורש הוא לגנאי יותר מטחורים, ושניהם בנקב בית הרעי [מגילה כה:].

*ראה טחורים, מפקנא, תחרא

~עפני

*מקום בנחלת בנימין (יהושע יח כד).

~עפער, עפערס

עפעפי שחר – זהרורי, כמו (ירמ' ט יז) ועפעפינו יזלו מים, אישפלנדור"ש (מראות זוהר. חסר בדפוס) [איוב ג ח], עפעפי – זיהור [פסחים ב:], דמדומי חמה, כמו לעת בוקר שהשמש מתאדמת [איוב מא י.]. לוישיט"ש (חלונות קטנים. חסר בדפוסים) בלעז [משלי ו כה.].

*ראה גבן, דק ב, עוף ב, ריס, תימורא

~עפץ, עפיץ

עפיץ – מעובד בעפצים שקורין גלי"ש [מגילה יט.]. מתקנין אותו בשחיקת עפצים שקורין גלי"ש (גידולים טפיליים בעלה האלון), כמו שעושיין כאן בשחיקת קליפת ארז שקורין ט"ן (דבוע, אבקה של קליפת אלון המשמשת לעיבוד עורות, עיין בא"ה) [שבת עט.].

עיי"ש פסוק יא, ח כז, לב) ... שם העיר [מיכה א י].
 *עיר בהר אפרים (יהושע יח כג). 2. בן מעונותי משבט יהודה
 (דה"א ד יד).

~עֶפְרוֹן, עֶפְרָיִם

1. הר בגבול יהודה ובנימין (יהושע טו ט). 2. בן צוחר החיתי
 בעל מערת המכפלה שמכרה לאברהם (ברא' כג י, יז, דה"א טז
 יא). 3. עפרין (הכתיב והקרי עפרון) - עיר בהר אפרים (דה"ב יג
 יט). עיין בספר חקרי לשון עמ' 41.

~עֶפְרָיִם

(שם) מקום (שיש בו) הרבה תבואה [מנחות פה].
 *בתוס' מנחות פג ע"ב ד"ה עפריים מובא שהיא עיר כמובא
 בדה"ב יג יט. וילכוד אביה את אפריים.

~עֹפֶרֶת, עופרת (א)

אבר, פלו"ם בלעז [שמות טו י]. עופרת רך הוא אצל
 האבן [איוב יט כד, עיי"ש]. דרך הסוחרים לצור
 משקולת של עופרת כדי שלא תפחת [שבת עט].
 עופרת מחליק את החרס ואינו מניחו לבלוע [כתובות
 קז: עיי"ש].

*מ"מ: במד' לא כב, יחז' כב יח, זכריה ה ז, ח, כתובות קז ע"ב
 ד"ה חיורי. ראה אבר ב, חיתא, מפות, מרתכא, משקולת, עט,
 עקר ג, צריף ב, קוניא

~עֹפֶרֶת (ב)

*ראה עפרה

~עֶפֶשׂ

*עיפוש הוא טחב או רקבון. הפ"א ובי"ת מתחלפות וראה עבש,
 קומניא

~עֵץ

א.אילן [ברא' יח ד, נחמיה י לו]. עץ נופל בו לשון
 שבירה [ירמ' ב כ]. עץ - ארביירי"ן בלעז [יחז' מז ו].
 כרתו עצה - לא מפיק ה"א, והוא לשון עץ, שאין
 לשון כריתה נופל על העצה, ועצה האמור כאן לשון
 הרבה עצים, כמו דגה לשון דגים הרבה [ירמ' ו ו].
 עצים עשויין להסיק אש [משלי כו כא]. (כינוי
 ל)תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ
 [קהלת יב ג].
 בעצו ישאל - בצלם (ע"ז של נביאי הבעל) שעשה מן
 העץ [הושע ד יב].
 עץ ארז - מקל של ארז [ויקרא יד ד].
 עצי אלמוגים - קוריי"ל בלעז [מ"א י יא].
 עץ הדעת - היינו חטים [סנה' ע: עיי"ש בגמרא].
 עץ יחידי - צוקי"ש (גדמי עץ) בלעז [שבת כ]. עץ

אחד אינה דולקת, אלא ב' או ג' ביחד [תענית ז].
 עצי יער - אילני סרק [ישע' ז ב], מיני עצים המשונים
 זה מזה במראהן [ישע' מד יד], כל שלטוני האומות
 [תהלים צו יב].

עצי מים - רכים וחלשים... (ו)ענפיהם רכים וארוכין
 מחמת לחלוחית המים [יחז' לא יד].
 עץ עבות - הדס [נחמיה ח טו].
 עצי עדן - המלכים המשובחים [יחז' לא ט].
 עץ של ערבה ושל אגוז יש להן מוח מבפנים [פסחים
 עד].

עץ פרי - שיהא טעם העץ כטעם הפרי [ברא' א יא],
 עץ פרי - שנגמר פריו... ועץ עושה פרי - ולא עץ
 פרי גמור [ר"ה יא].

עץ רענן - ת"י אילן עבוף [ירמ' יז ב].
 עץ השדה - הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות
 [ויקרא כו ד].

עצי שמן - ת"י אע"י זיתא [מ"א ו כג]. עצי זית [שם
 לא].

*ראה אופן, אח ג, אילן, אלון, אתרוג, גן, הדר, זקוף, זקיפה,
 חרוץ, יקע, לבנה א, לוז, מנור, מסכת, מרג, משוט, נדבך, סד,
 עצה א, ערא, ערוער, ערער, פנג, צלף, שיטה, שלהבת, תורן, תלא
 אילן

ב.א.עץ - אדם כשר [במד' יג כ]. תלמיד חכם [קהלת
 יא ג]. (כינוי ל)דיין, דכתיב (דברים כ יט) כי האדם עץ
 השדה, ומוקמינן ליה בתלמיד [סנה' ז].

*על הפירוש עץ - אדם כשר עיין בעיוני מקרא ופרשנות ח"ח עמ'
 248. עיין בספר קובץ... ר' קצנלנבוגן (מה"ק) עמ' רס"ט מאמר
 "עץ הדעת גפן היה".

~עֶצֶב (א)

מעצבה וקלקול [תהלים קלט כד].

~עֶצֶב, עֶצֶב, עֶצֶבֶת, עֶצְבוֹן (ב)

א.א.עצבונך - זה צער גידול בנים... בעצב תלדי בנים
 - זה צער הלידה [ברא' ג טז, עיי"ש]. בכל עצב יהיה
 מותר - בכל יגיע מלאכה יהיה רווח [משלי יד כג],
 כשאדם מראה את עצמו עצב יהיה לו שכר [ברכות
 ל:], ועצבך - יגיעך שנעצבת וטרחת בו [משלי ה י].
 יעצבו - מעציבים אותי... [תהלים נו ו]. יעצב - לשון
 יגיעה, כמו (ברא' ג יז) בעצבון תאכלנה, כלומר כל
 אדם לפי מלאכתו עצבוננו, אף עושה רעה לפי זריעתו
 יקצר [קהלת י ט], לשון (ברא' ג) בעצבון תאכלנה
 [ב"ב קמה:]. מעצבך - שעצבך [ישע' יד ג].

ב.א.עצביכם - בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם
 [ישע' נח ג].

ג.א.יתעצב - נתאבל... כמו (ש"ב יט ג) נעצב המלך
 על בנו [ברא' ו ו, עיי"ש].

#ד.הכעיס [מ"א א ו].

@+מ"מ : דברים לב ב, ישע' נ יא, תהלים קכז ב, דה"א ד י. ראה דאב, הריון, זעף, נסיס, עצבון

~עֶצֶב (ג)

אמות שוחקות – בטפחים גדולים, אמות עצבות – מצומצמות [ערובין ג].

*ר"ח מפרש : עצבות - האצבעות דחוקות זו עם זו, שוחקות - מרווחות, כדרך השוחק שפוסק שפתיו. ראה אמה, צמצם

~עֶצֶב, עֶצֶב (ד)

עצבוני – עשאוני. עצב דפוס, כמו (שבת קמז). אין מעצבין את הקטן [איוב י ח]. מעצבין – לשון (איוב י ח) ידיך עצבוני, שמתקנין ומיישבין עצמותיו וחוליות שדרתו כמדת צלמו [שבת קמז]. עצביהם – צלמי צורתם של כל ונבנו... [ישע' מו א].

הֶעֱצֵב – צלם (נ"א דמות)... אחרים הגיהו "העצב", כמו (תהלים קכז ב) העצבים, (כמו) מעציבין את הקטן (משנה שבת פכ"ב מ"ו)... כעולל קטן שמעצבין אותו, אינמילול"ר (לחתל) בלעז [ירמ' כב כח].

*+מ"מ : ברא' ד כו, ישע' מח ד, הושע יד ט. ראה כון ב

~עֶצֶב (ה)

מיל"א (ברקית, ראה) בלעז [בכורות לח].

~עֶצְבָא

*ראה עוצבא

~עֶצָה (א)

טומנין בעצה – בפסולת קטניות [ערובין פז].

*בגמרא שבת עו ע"א נאמר : מאי עצה? תבן של מיני קטניות. עֶצָה (ירמ' ו) - ראה עץ

~עֶצָה (ב)

לְעִמַּת הָעֶצָה – למעלה מן כליות היועצות [ויקרא ג ט], לְעִמַּת הָעֶצָה – מקום (הכליות), שהכליות יועצות [– שמות כט כב].

*העצה הוא החוליה התחתונה בעמוד השדרה. אין לו דמיון במקרא.

~עֶצָה (ג)

עוצה עיניו (בפסוק : עצה) – לשון קריצה, וכן (תהלים לב ח) איעצה עליך עיני [משלי טז ל]. ונפל בעצמותיו – רמיזותיו וקריצותיו, לשון (ישע' מא כא) הגישו עצמותיכם. ד"א גבוריו [תהלים י י].

*עצה כאן הוא מלשון עצם, סגר. ראה יעץ

~עֶצָה (ד)

עצת חטאין – עצת הוא תרגום של זימה, וחטאין הוא תוספת התרגום (ו) מפרש שעצה זו רעה היא של חטא, אלמא דזימה היינו לשון עצה, ותורה נקראת עצה, דכתיב (ישע' כח כט) הפליא עצה הגדיל תושיה [ע"ז יז]:. עצתו – רוחו, כן ת"י... [ישע' מ יג]. בעצת ה' – בעצתו וברצונו [עזרא י ג]. בלא עצה לא תקום מחשבה [משלי טו כב]. יודעי בינה לעתים – יודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה... [דה"א יב לג].

*בזוהר בלק דף ר"ו ע"ב מובא שעצה רעה נקרא מי שמקלקל את הדינים. +מ"מ : ברא' יט ב, מג ז, ויקרא יט יד, כה יז, במד' ז יט, דברים כז יח, לב מג, ישע' ט ה, שם כח כט, איוב לח ב, רות ג טו. ראה הרף, זמם, יעט, יעץ, לחישה, מלך א, ג, מלכא ב, מועצה, עוץ, עטא, עצומה, פה (ב), פלל, תושיה

~עֶצוֹם

*ראה עצם ב

~עֶצוּמָה

עצומותיכם – טענות בריאות וחזקות שלכם, ולשון ריב הוא זה בלשון משנה (סנה' לא): שנים שהיו מתעצמין בדין [ישע' מא כא].

*ראה עצה ג, ד

~עֶצוּרָא, עֶצוּרִי

עוצר שומשמיין לעשות שמן [ב"ב כה]:.

*הקריאה הנכונה של שומשום היא בש"ן, ולא בש"ן כפי שמקובל. שמן שמשמין מופיעה במשנה שבת פ"ב מ"ב, נדרים פ"ו מ"ט, מכשירין פ"א מ"ו. ראה יסמין, עצר, עצרא, עצרי

~עֶצְוִן גִּבֹּר, עֶצְוִן גִּבֹּר

*מקום נמל על שפת ים סוף, אחת מתחנות בני' במדבר (במד' לג לח, לו, דברים ב ח, מ"א ט כו, כב מט, דה"ב ח יז, כ לו).

~עֶצִיץ

כלי חרס [מגילה טז]. של עץ נקוב המונח על גבי יתדות [גיטין ז]. עציץ נקוב אינו מקבל הכשר לטומאה, ושאינו נקוב מקבל הכשר [שבת צה]:. עציצא – כלי [ב"ב קמד].

*+מ"מ : כתובות לט ע"א ד"ה שותה בעציצו. ראה כלי חרש, פרפיסא

~עֶצֶל, עֶצֶלּוֹת, עֶצֶלְתִּים

אחז, שחתם את התורה ובטל את העבודה [סנה' קג]. איש עצל – שאינו חוזר על גרסת תלמודו [משלי כד ל]. לך אל נמלה עצל – וחכם, (כלומר ואז) והתחכם [משלי ו ו]. אדם עצל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה, סוף עוכר את בני ביתו, שאין

להם מה לאכול [שם יא כט]. מפני הצנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה [שם כ ד].
 *מ"מ: משלי ו, יא כט, יג ד, יד יא, טו יט, יט טו, כד, כ ד, כב יג, לא כז, קהלת י טו, יח. ראה דרך א, חשה, עכר, פשע ב, תרדא

~עצם (א)

#א. עצמותי – איברים שבי [איוב ז טו]. עצמותיך – הוא המוח, כענין שנאמר (איוב כא כד) ומוח עצמותי ישוקה [משלי ח ח]. צינקרין (עצם העקב) [חולין עו]. עצמו – גרמו, גירם עצמותיו... עצמו – די שאושי"ר (לטרופ עצמות) בלעז [ירמ' נ יז], עצמו – שבר עצמיו [שמות כז ג].

*מ"מ: סוטה ז ע"ב ד"ה עצמותי, סנה' צב ע"ב ד"ה העצמות. ראה אדרא, אבר א, חרטס, טמיא, מפרקת
 #ב. וכעצם השמים – כתר גומו, לשון מראה [שמות כד י], אדמו עצם – אותם שהיה מראהם אדום... עצם לשון מראה, כמו (שמות כד י) וכעצם השמים לטוהר. קולר"ר (הפירוש השני בטעות הוכנס לפסוק ח) בלעז [איכה ד ז, ח]. עד עצם היום (ויקרא כג יד) – עד מראית היום [מנחות ה: סח].

#ג. בעצם היום הזה – בו כיום [ברא' יז כג]. כל היום קרוי עצם היום [סוכה מא:].

*מ"מ: דברים לב מח ד"ה וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה, באריכות.

#ד. היא עצמה – כלומר כל עצמה ועיקר מצותה [זבחים נג. חולין כט. בשינוי], כל עצמן אינן קדושים – כל עיקר [תמורה יט:]. הוא עצמו יהא בנדוי – לא שיהא בנדוי מאליו, אלא ראוי להתנדות קאמר [נדרים ז:].

#ה. מלך מעצמו – שלא היה מזרע המלוכה [מגילה יא. לעצמן – להנאתן [מנחות מו:].

#ו. עצמו – כינוי כלפי מעלה [סוטה לד: גיטין נו:].

#ז. שיניים [ערכין טו:].

~עצם (ב)

סגר, וכן (לעיל כט) ויעצם את עיניכם [ישע' לג טו]. עצמים – דברים הנסגרים והנעצמים, אינקלושייד"א (סגורה) בלעז [קהלת יא ח].

ובין עצומים יפריד – אלו בעלי דינין, כמו [ישע' מא כא] הגישו עצומותיכם, ובמשנה (סנה' לא.) שנים שנתעצמו בדין, על שם שמריבותם עצומות קרויים עצומים, או לשון חוזק, או לשון אוטם, כמו [ישע' לג טו] עוצם עיניו [משלי יח ח]. עצומים – מתעצמים ומחרישים ומתאפקים מלהורות. עצומים לשון [ישע' לג טו] ועוצם עיניו [ע"ז יט:]. עצומים – לשון עוצם עיניו, שסוגרים פיהם ואינם מורים לצרכי הוראה [סוטה כב:].

*ראה יעץ, עצה ג, ד

~עצם, תעצומות (ג)

#א. נתעצמו – נעשו קשין זה לזה [סנה' לא:]. עוצם – חוזק [נחום ג ט]. עצמים – גבורים [יחז' כד ה].

#ב. עצומים – אומות רבות [דניאל ח כד], בעלי דינים, כמו [ישע' מא כא] הגישו עצומותיכם... [משלי יח יח]. עצמו – רבו [ירמ' טו ח].

*מ"מ: תהלים סח לו. ראה זמה, עמץ, עצומה

~עצמן, עצמנה

*עיר בנחלת יהודה (במד' לד ד, יהושע טו ד).

~עצר (א)

#א. נעצרה נא אותך – נאסוף אותך אל הבית [שופטים יג טו]. ולא עצרתי כח – כלומר לא כנסתי, כל כחי הלך מקרבי, ריטיני"ר (להחזיק, לעכב. חסר בדפוס) בלעז [דניאל י ח]. אל תעצר לי לרכב – אל תעכב על ידי את הרכיבה [מ"ב ד כד].

עוצר רחם – (מונע) תשמיש [משלי ל טז]. זו היא מדי שבימיהם עצרו רחמים מישראל... [משלי ל לא].

עצור – כנוס [ירמ' כ ט], נחבא [דה"א יב א], בבית הכלא [ירמ' לג א, לו ח]. עצורין – שאין להם מוצא ומבוא [חולין סז:].

#ב. עצור ועזוב – עצור הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב, בלעז מיינטיננ"ט (שולט). עצור הוא הנושע במעצור המושל, מיינטיננ"ד (נשלט) בלעז [דברים לב לו, עיי"ש].

יעצר בעמי – ימשול, כמו [דברים לב לו] עצור ועזוב. כן דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעה, בלשוננו קורין מעצור, דישיטיני"ר (להחזיק בכח, עיין בא"ה) בלעז [ש"א ט יז]. עול תחת לעוצר – הכנס במקומי להפיס את השוטר, כמו [ש"א ט יז] זה יעצור בעמי. ל"א לשון אוצר שממונה על אוצרות יין ושמך של מלך לגבות ולאצור [ע"ז עא].

@ראה בור, בית האסורין, ירד, ירש, עוב, עצורא, עצרת, רדה

~עצר, עצרא (ב)

עיצורין – משמע חיצונים שסוחט מהמשקה, כדכתיב (ברא' מ יא) ואשחט אותם, ומתרג' ועצריית יתהון [נזיר לט:].

דקא עצר – סוחטו מן המים שנבלעו בו [שבת מח:].

*ראה איצרא, עצורא, שחט

~עצרה, עצרת

עקב את אחיו – אחזו בעקבו [הושע יב ד]. יגוד עקב – בדרכם ובמסלותם שהלכו ישובו, כמו (תהלים עז כ) ועקבותיך לא נודעו, וכן (שה"ש א ח) בעקבי הצאן, בלשון לעז טרצי"ש (עקבות) [ברא' מט יט]. עקבין – טרצי"ש (עקבות) בלעז, עוברי דרכים [ירמ' יג כב]. מדרס רגלים – [משלי כב ד].

#ב.שול"א (סוליה) [שבת ס: יבמות קא. עיין בא"ה יבמות קג: קדושין יד:]. טלו"ן (עקב, עיין בא"ה) [יבמות קב:]. עקבי – טלפי [שופטים ה כב].
@+מ"מ : סנה' קח ע"ב ד"ה מבין. ראה אוקף, אשור א, גלדא, יעקב, כף א, ערדלין, קרסל

~עֶקֶב (ב)

עקב רב – בשביל (להלן לא כ) רב טובך... וללשון הזה עקב כמו (ברא' כו ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. ד"א עקב רב... עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה (סוטה פ"ט, מט"ו) עקבות משיחא [תהלים יט יב, עיי"ש], עקבות משיחך – סופי מלך המשיח, ולשון משנה הוא (סוטה מט:) בעקבות המשיח חוצפא יסגא [תהלים פט נב], שנינו בסוטה (מט:) בעקבות המשיח חוצפא יסגא, וכתבו פירוש זה על בעקבות שהוא לשון סוף, כמו אשר חרפו עקבות משיחך [סנה' צז]. בעקבו של עם – בסופו [סוטה מד:], בעקבות המשיח – בסוף הגלות, לפני ביאת המשיח [שם מט:]. עקב ענוה יראת ה' – בשביל הענוה. ד"א ענוה עיקר והיראה טפילה ועקב לה, מדרס רגליה [משלי כב ד]. והיה עקב תשמעון – אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון [דברים ז יב]. מדה במדה, כמו שעשו לי. על עקב – באותו מעגל עצמו, אי"ן שי"ש טרצי"ש (בעקבותיו) בלעז [תהלים ע ד]. עקוב הלב – מלא תואנה ועקיבה [ירמ' יז ט].

~עֶקֶב (ג)

עקובה מדם – מלאה אורבי רציחה, כמו (יהושע ח יג) ואת עקבו, (וכן ברא' כז לו) ויעקבני [הושע ו ח].
*בירושלמי ע"ז פ"ה ה"י מפרשים חז"ל לשון לכלוך, ומסתייעים מן הפסוק הזה בהושע (ו ח) לפרש את הבטוי עכבת יין. +מ"מ : שה"ש א ד. ראה עכבה

~עֶקֶב, עֶקְבָּה (ד)

#א.ויעקבני – כתרגומו וכמני, וארבני. וארב – וכמן. ויש מתרגמין וחכמני, נתחכם לי [ברא' כז לו]. עקוב יעקוב (בפסוק : יעקב) – ארוב יארוב [ירמ' ט ג]. ארב [מכות י]. מארב, כמו (יהושע ח יג) ואת עקבו מים לעיר [תהלים מב י]. הגדיל עלי עקב – מארב, כמו (יהושע ח יג) ואת עקבו [תהלים מא י], עקבו – ארבו,

#א.אסיפה [יואל א יד], כנסיה [ירמ' ט א]. עצורתי – לשון עצרת, שתהא נאספת עמי בבית. ורבותי אמרו לשון כי אשה עצורה לנו (ש"א כא ו), ולא נהירא דההיא עצורה ממנו קאמר, דהא אחימלך אמר לו לדוד אם נשמרו הנערים אך מאשה ודוד אהדר ליה אשה עצורה לנו והננו טהורים [קדושין ו. עיי"ש תוס' ד"ה עצורתי].

#ב.אעצור עצמך מן המלאכה. ד"א כנופיא של מאכל ומשתה, לשון נעצרה נא אותך [דברים טז ח]. זמן קציר וזמן פירות האילן [מגילה לא:]. עצרת היא – עצרתי אתכם אצלי, כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים, כיון שהגיע זמנן ליפטור, אמר : בני, בבקשה מכם, עכבו עמי עוד יום אחד, קשה עלי פרידתכם [ויקרא כג לו], עצרת תהיה לכם – עצורים בעשיית מלאכה. ד"א עצרת, עצרו מלצאת... ומדרשו באגדה, לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות, וכשבאין ללכת, אמר להם המקום, בבקשה מכם, עשו לי סעודה קטנה, כדי שאהנה מכם [במד' כט לה].

#ג.עצרת – (אחד משמותיו של חג ה) שבועות [ב"ב קנו: עיי"ש]. שבועות ושמיני עצרת [תענית יב:].
@ראה אסיף, אסף, עצר ב, עקד ד, קציר

~עצרי

בית הבד [ב"ק כז:].

*+מ"מ : ע"ז ס ע"א ד"ה מעצרא. ראה בי דפא, גפת, עצורא, עצר, עצרא, עקל

~עצרו

*ראה ציקן, קמץ א, קצר ב

~עצרת

*ראה עצרה

~עֶקֶב (א)

#א.על עקב בשתם – כשיקבלו בשתם על עקב, הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי. על עקב, (להלן עז כ) ועקבותיך לא נודעו, (שה"ש א ח) צאי לך בעקבי הצאן, כולם לשון מדרך כף רגל הם, טרצי"ש בלעז. על עקב – אי"ן שי"ש טרצי"ש (בעקבותיו) בלעז [תהלים מ טז]. עקבי הצאן – פסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים, טרצי"ש בלעז, וכן הרבה במקרא... [שה"ש א ח]. פסיעה, טרצי"ש בלעז [תהלים עז כ]. מן העקב – מן מרגלותיו, כלומר ממתנים ולמטה [נזיר נא:]. עקב בצד גודל – בנחת, עקב רגל אחת בצד גודל של חבירתה [סוכה נב:]. עקבי – טרצי"ש (עקבות) בלעז [תהלים נו ז, קיט לג].

להשיב תשובות ומשניות זו על זו ולתרוץ [ערויבין יג].

*מ"מ: קהלת יא ו, גיטין סז ע"א ד"ה אוצר בלום

~עקיף

באין עליו בעקיפין – בחכמה [ב"ק קיג].
*ברש"י שבר"ף הנוסח – בעלילות, וכך מביא ברלינר בהערות לרש"י על התורה ויקרא יט יד. בערוך ערך עקף מפרש בערמוניות. *מ"מ: ויקרא כה מח ד"ה עד שנת היובל. ראה עקב ד

~עקל (א)

רידורט"א (בגמרא: דדורת"א ונראה שזה שיבוש, סורג המחזיק את הזיתים תחת הקורה בבית הבד), וצריכה לבית הבד לקשור את תפוח הזיתים כשעוצרין אותן בקורה [סנה' כו.], רידורט"א. יש מקומות שקושרין את התפוח של חרצנים בעקלים סביב [גדה סה:]. נסרים נתונים סביב הזיתים בבית הבד כדי שלא יתפזרו אנה ואנה בהכביד הקורה עליהם... והיינו עקל בית הבד שקושרין בהם הזיתים כדי שלא יתפזרו [ב"ב סז:]. רב האי פירש עקלים... כמין קופה מסורגת כמצודה (בגמ' במצודה) ואחרי סחיטת הזיתים נותן הגפת באותו עקל ומניח עליו קורה ומכבידו להוציא המשקה הנשאר [ע"ז עה].

*עין מעשרות פ"א מ"ז והוא מין סל נצרים שעוצרים בו את שארית השמן מפסולת הזיתים. בר"ש לטהרות פ"ט מ"י. *מ"מ: ב"ק קטו ע"ב ד"ה בעקל. ראה אסטרידא, גורני, טבעת, כבש א, מחל א, ממל, פצים

~עקל, עקול (ב)

עקולי – הרבה מקומות יש (בנהר) שהמים מתעקלין ומתגלגלין כגלגל במקום אחד מחמת כפי סלעים ארוכים הבאים אל תוך הנהר והמים מכסין עליהן והספינות מתגלגלות שם וטובעות [ב"ב כד.], מים שהולכין עקלתון [ע"ז לד:]. ארבי בעקולי הוו קיימי – ע"י שגדל הנהר הוצרכו הספינות ללכת עקלקלות... [כתובות צז].

*ראה כפא, עיקל, עקלקל, עקלתון, עקס, עקש ב, קלקל

~עקל (ג)

*בחבבוקא ד מובא "על כן יצא משפט מעקל" כלומר מעוות, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש. *מ"מ: יחז' ט ט, איוב מ ח, דה"ב יט ו. ראה עבט

~עקלקל

עקלקלות – לעבור על דת [סנה' כו.]. עקלקלות – חוזר לאחוריו [סוטה י. בשינוי].

*מ"מ: תהלים קכה ה ד"ה המטים, ברכות יט ע"א ד"ה והמטים. ראה עקל ב, עקש ב

כמו (ברא' כז לו) ויעקבני [יהושע ח יג]. עקבה – מרמה, לשון (ברא' כז לו) ויעקבני [מ"ב י יט]. יעקב – לשון אדם הבא במארב ועקבה [ברא' יא כט].

*מ"מ: ברא' לב כט. ראה ארב, ארבה ב, ארבה ב, כמן, עכבה, עקיף, צדה

#ב.הלכה עוקבת מקרא – מקפחת את עקבו מעמדו, עוקרת את הפסוק [סוטה טז]. יעקבם – יכריתם, אישטלוני"ר (לרדוף, להשמיד. חסר בדפוס), ולשון משנה שנינו (סוטה טז). בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא [איוב לז ד].

@עוקב אחר נוף – עין סוטה לז ע"ב ד"ה אלא, שבועות מז ע"ב ד"ה לעוקב, ובספר גדולה תשובה סימן ח' כותב שיתכן הכוונה למר עוקבא. עין בערוך ערך עקב

~עקביא בן מהללאל

*מ"מ: סנה' פח ע"א ד"ה עקביא.

~עקד (א)

בית עקד הרועים – (תרגום) בית כנישת רעיא, לשון קשר, מקום אסיפה [מ"ב י יב].
*ראה עצרת

~עקד, עקד (ב)

עקודים – משונים במקום עקידתם, הם קרסולי ידיהם ורגליהם [ברא' ל לט].

ויעקד – ידיו ורגליו מאחוריו, הידים והרגלים ביחד היא עקידה, והוא לשון (ברא' ל לט) עקודים, שהיו קרסוליהם לבנים, מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר [ברא' כב ט], לא עקוד ולא רגול – שעוקדים ידיהם עם רגליהם בכבלים שלא יברחו... ויעקד (את יצחק) – כפף ידיו ורגליו לאחוריו וקשר יד ורגל יחד... (בגמ' יש דעה שעקוד הוא שתי ידים ושתי רגלים, עיי"ש) [שבת נד.].

~עקה

לשון מצוק [תהלים נה ד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה לחץ, מועקה, עוק, צוק

~עקוב

1. *בן אליעזרי מצאצאי זרובבל (דה"א ג כד). 2. ממשפחת לויים שוערים (עזרא ב מב, דה"א ט יז). 3. מן הנתינים שעלו מן הגולה (עזרא ב מה). 4. לוי מן המבנים את העם לתורה (נחמיה ח ז). ראה עקב

~עקול, עקולי, עקולים

*ראה עקל ב

~עקיבא

ר' עקיבא היה חריף לפלפל ולדקדק במה שלמד,

ולשאוּב מים [ויקרא כה מז].
 *בדה"א ב כז נזכר עקר בן רם בכור ירחמאל מצאצאי יהודה
 (דה"א ב כז).

~עֶקֶר (ב)

#א.שאינו מוליד [דברים ז יד]. עקרה – שנעקרה
 רחמה ונטלה האם שלה [יבמות מב:]. אשה עקרה –
 שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה [מו"ק יב:]. שנעקר
 בית הריון שלה [כתובות ס:]. ששתת כוס עיקרין
 [סוטה כד. ד"ה ושאינה ראויה לילד]. עקרה – ע"י
 מכה [סוטה כה ע"ב ד"ה אבל איילונית]. מחמת מזל
 שכבר נישאת לג' בני אדם ולא ילדה להן והוחזקה
 עקרה [ערובין מז:]. תעקר – נעשית עקרה [ע"ז כב:].
 (אשה) נעשית עקרה, כן דרך העומדות עשר שנים
 בלא בעל [כתובות סב:].

*בגמרא שבת קי ע"א נאמר מאי כוס עקרין? אמר רבי יוחנן
 לייטי מתקל זוזא קומא אלכסנדריא, ומתקל זוזא גביא גילא,
 ומתקל זוזא כורכמא רישקא, ולישחקינהו בהדי הדדי... עיי"ש.
 עיין בספר פרנס לדורו עמ' 57 מדוע רש"י משנה את פירושו, וכן
 בספר שערים מצויינים בהלכה לסוטה כה ע"ב. +מ"מ: ברא' ד
 יט, כה כו, ל כג, איוב כד כא, יבמות סד ע"א ד"ה מותרת, ד"ה
 מקץ. ראה חסד

#ב.עקרה – (כינאי ל)ירושלים אשר היתה כלא ילדה
 [ישע' נד א]. עקרת הבית – ציון שהיא כעקרה [תהלים
 קיד ט].

#ג.כוס עיקרין – משקה שכותרתו לתוכו עיקרי
 ירקות ובשמים [שבת קט:].

#ד.הלכות שהן עקורות ואין למדות זו מזו – כאשה
 עקרה שאין לאדם ממנה פרי, אלא מגופה [מו"ק יב:].

~עֶקֶר (ג)

#א.שורש [יומא נג. גיטין סט. ב"מ קיח:]. שורש
 שממנו חי [נדה סב:]. שערות שבראש השום והבצל
 [נדה יז:]. שיש לו עיקר – שנשרש בארץ [שבת צ:].
 עיקרן – השרשתן [חולין קטז:]. עוקר – עם השרשים
 [חולין קלז:]. השוכח עיקר שבת – כסבור אין בתורה
 [שבת סז:].

*ראה יקע, סחה

#ב.עיקר מחיצה – יסוד [ערובין צג:]. עיקר אבידתה
 – תחילת אבידתה [תמורה כב:]. עיקר שבסעודה –
 אחד מאותן שהיו בתחלת ההסיבה [ברכות מז:].
 מעיקרא – קודם [מגילה כט:], מעיקרא דדינא –
 מתחילת הדין [חולין קיד:]. נחושת מעיקרו – מקום
 מוצאו מן הארץ [כתובות עז:], אבר מעיקרו – ממקום
 שעוקרים העופרת והוא חם [חולין ח:]. עיקר רגל –
 יו"ט ראשון [חגיגה ז:].

#ג.עיקרי בתים – קרו"ט (חורים) בלעז [חולין כ:],
 ראה נקב].

~עֶקֶלְתוֹן

עקלתון – כזה (כאן בא ציור כמין זיגוג) [ב"ב קג:]. לויתן
 נקבה שמקיף את כל העולם [ב"ב עד:]. עקמו את
 הדרך [ברא' יט ב בהיפוך].

*+מ"מ: שופטים ה ו, ח יא, ישע' כז א, שופטים ח יא, עמוס ב ז,
 איכה ג ט, ר"ה כג ע"ב ד"ה איסתתום, ב"ק כח ע"א ד"ה דרך, ב"ב
 צט ע"ב ד"ה רב אשי אמר. ראה דרך, לויתן, עקל ב, עקלקל,
 עקש ב

~עֶקֶם, עֶקוּם

#א.גיא מעוקם – שמדרונו משופע ונוח להילוך
 [ערובין נח:].

#ב.עקימת שפתים – שעוקמין ומנענעין כשהוא
 מדבר [סנה' סה:].

#ג.כפוף [מגילה כד:].

@+מ"מ: זבחים פב ע"ב ד"ה לא נצרכא. ראה הדרוקן, נלוו,
 עיקל, עקש ב

~עֶקָן

*מבני אצר מצאצאי שעיר החורי ואחי בלען וזעון [ברא' לו כז,
 סוטה מח ע"ב, סנה' יא ע"א בגמרא]. ראה יעקן

~עֶקֶץ, עוֹקֵץ (א)

#א.זנב [של בהמה] [יומא כה:]. זנב [של עקרב]
 [ברכות נח:]. זנב הפרי שהוא עץ בעלמא [שבת עו:].
 זנב הפרי, מקום חבורו לאילן [סנה' מ:]. זנב (שהפרי)
 תולה (בעץ) [מנחות סד:], זנב אתרוג (החלק המחודר)
 [סוכה לד:], זנב תאנה [סנה' ט:]. עוקצי – פאות [שבת
 קו:].

*ראה בוכנא, קליבסת

#ב.עצם האליה שקורין אנק"א (הנק"א. מותן) [חולין
 נט:]. הנק"א [שם צג:].

#ג.עוקץ – כמו (עוקצין פ"א מ"ז) עוקצי האגסים,
 פויצונ"ש (פטמות) בלעז. חודו של דד שהתינוק יונק,
 ופיטומת היינו סביבות העוקץ [נדה מז:].

*ראה בוחל, פגה, פטמת, צמל

#ד.עוקצה של מחט – פוינט"א (חוד) בלעז [שבת נב:
 קכג:].

*ראה מחט, סיכה, עוקצא

~עֶקֶץ (ב)

עקץ תאנה – לקט תאנים [ב"ק ע:]. קצץ וחתך
 מהעוקץ [סנה' מא:].

~עֶקֶר (א)

גר – זה הגוי. עקר – זה הנמכר לעבודה זרה עצמה
 להיות לה שמש, ולא לאלהות אלא לחטוב עצים

@+מ"מ : חולין ז ע"ב ד"ה עקרנא. עקר מלשון עיקור - ראה ערך דרסה.

*ראה ערקבלין

~עֶקְרוֹן, עֶקְרוֹנִים

#א.סרן פלשתים [עמוס א ח].

#ב.עקרון (שם מקום, העיר הצפונית מחמש ערי הפלשתים) אף היא לאדום, כמו שאמרו (מגילה ו.) ועקרון תעקר זו קסרי בת אדום ותחילה היתה משל פלשתים [זכריה ט ה]. עקרון תהיה בית תלמוד בירושלים [מגילה ו.].

@בסדר הדורות מביא שעקרונים הוא נכדו של מצרים. עיין בגמרא חולין ס ע"ב ובתוס' חולין ס ע"ב ד"ה מתימן. +מ"מ : דברים ב כג, לג כב, יהושע יג ג, ש"א ו ד, ירמ' כה כ, עמוס ג יב. ראה אשדוד, אשקלון

~עֶקֶשׁ, עֶקֶשׁ, עֶקְשׁוֹת

#א.עקום ומעוקל, כמו (מיכה ג ט) ואת כל הישרה יעקשו. ובלשון משנה (חולין נו.) חולדה ששיניה עקומות ועקשוות [דברים לב ה], לשון עקום, כמו שנאמר (ישע' מב טז) ומעקשים למישור [- משלי ב טו], עקמומית [שם ח ח]. (ידים) עקשוות - לצידיהן [מגילה כד:].

#ב.הסר ממך עקשוות פה - דבר שילעזו בו הבריות ויעקמו עליך פיהם, לשון עקום, כמו (איוב ט כ) תם אני ויעקשני, ובמשנה (חולין נו.) שיניה עקומות ועקשוות [משלי ד כד], עקימת שפתים [שם ו יב]. נתיבותם עקשו - העוו את דרכם [ישע' נט ח]. @בש"ב כג כו נזכר עקש אבי עירא התקועי מגבורי דוד. ראה לוז ב, עקל א, עקלתון, עקם, פתל

~עֶר (א)

ויהי ערך - (ת"י) והוה בסעדיה דגברא... ערך - לשון שונא, וכמה יש במקרא, ומלאו פני תבל ערים, והשמדתי עריך, (דניאל ד טז) חלמא לשנאך ופשרה לערך [ש"א כח טז], ערך - שונא, כמו (ש"א כח טז) ויהי ערך [דניאל ד טז], והשמדתי עריך - (ת"י) ואישיצי בעלי דבכך, וכן (ישע' יד כא) ומלאו פני תבל ערים, וכן (ש"א כח טז) ויהי ערך [מיכה ה יג], עריך - אויבך [תהלים קלט כ].

ערים - שונאים ומציקים וכן ת"י בעיל דבבי, כמו (ש"א כח טז) ויהי ערך. ועוד יש לפתור כלפי שאמרנו למעלה (פסוק יז) שם תבל במדבר ועריו הרס (לשון) ערים [ישע' יד כא], מאס ערים - ביזה בעיניו כל שונא (רוב המפרשים מבארים פסוק זה מלשון עיר) [ישע' לג ח].

*ער מלשון אדם חריף - ראה עור ג

~עֶר (ב)

ער מואב - שם ארץ מואב [ברכות נד:]. שם אותה

~עֶקֶר (ד)

עוקר הרים - רבה בר נחמני שהיה מחודד יותר בפלפול [ברכות סד.], חריף ומפולפל בתורה אעפ"י שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך [הוריות יד.]. מסכת מנחות איצק ליה - נשתכחה הימנו [מנחות ז.].

עוקרין - אישירטי"ר (לכרות את מיתרי הברך. עיין בא"ה) [ע"ז יא.]. עיקור - שחט הוושט ופסק הגרגרת [חולין ט.]. עקרו - אישירטי"ר (לכרות את גידי השוק) [ברא' מט ו.]. נעקר מן העולם - (כלומר) חייב מיתה [סוטה ד.].

~עֶקֶרָב, עֶקֶרְבִּים

#א.היינו כימה, וממזל טלה הוא [ברכות נח:]. מזל [עורבין נו.]. כל אדם רואה בצפוננו עגלה ובדרומו עקרב [פסחים צד.]. עיי"ש ע"ב ד"ה גלגל ואילך]. במרחשון עולה עקרב בתחלת היום ואחריו קשת [ר"ה יב.]. למרחשון (מזל) עקרב [ר"ה לה.].

+מ"מ : ר"ה יא ע"ב ד"ה ואדור.

#ב.איגלינטי"ר (עץ ורד הבר. מין כלי עינוי שמכים בו, ויש בו עוקצים חדים כמו שיש לעץ ורד הבר עקרבים שעוקצין כעקרב) [מ"א יב יא], איגלינטי"ר (עצי ורד הבר), ל"א עקרבים ממש וכן ת"י... [יחז' ב ו.]. רימ"ן (רצועות) בל"א [דה"ב י יא].

#ג.העקרב מוכן לעקוץ יותר משנחש מוכן לנשוך [ברכות יב.]. העקרב מסוכן (נ"א מוכן) לעקוץ יותר משנחש מוכן לישוך [ברכות לג.]. (ל)עקיצת עקרב כותש סממית ומניחה עליו [שבת עז.]. (ביו"כ) מקום שיש לחוש לעקרבים מותר כל אדם לנעול (ביו"כ) נעל מעור) [יומא עח.]. דרכו לימצא באשפות ובגלין (לשון גל אבנים) [פסחים ח.]. עקרב אינו יכול לשוט בנהר [נדרים מא.]. הולך על ארבע - זה עקרב (צ"ע כיון שלעקרב המצוי יש שמונה רגליים) [ויקרא יא מב.]. אין לו עור [שבת קז.]. נושך האדם פתאום [סנה' צז.]. לוחשין על נחשים ועל עקרבים בשבת בשביל שלא יזיקו ואין בכך משום צידה [סנה' קא.].

@בחומש במד' לד ד נזכר מקום בגבול הדרומי בשם מעלה עקרבים (עיין יהושע טו ג). בכלים פ"א מ"ה מובא 'עקרב של פרומביא' ובפרק י"ב מ"ג מובא עקרב בית הבד ועיין בערוך ערך עקרב א. בפרק שירה נאמר : עקרב אומר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ועיין על כך בספר והערב נא ח"ג עמ' 114. בכלים, פ"א מ"ה מובא עקרב של פרומביה. +מ"מ : אבות ב, ק, שם ה, ה, פרה ז ט. ראה שית א, שממית

~עֶקֶרְבָּן

מדינה קרוי ער בלשון עברי ולחית בלשון ארמי, ער של מואב [במד' כא כח, עיי"ש כא טו]. שם המדינה [דברים ב ט]. ער וקיר שתי מדינות מואב הם [ישע' טו א].

*מ"מ: ב"ב עח ע"ב ד"ה ער מואב

~עַר (ג)

ער (בכור יהודה בן יעקב מבת איש כנעני ושמו שוע) – מפורש בב"ר שהיה חורש בגנות (ומערה לאשפות), בא עליה (על תמר אשתו) שלא כדרכה [דה"א ב ג, עיין ברא' לח ז].
*בן שלה בן יהודה, אבי לכה ולעדה (דה"א ד כא).

~ערא, עראה, ערי

עץ שקורין לוריי"ר (דפנה), ופריו קורין ביי"ש (גרגרים) [ר"ה כג. גיטין סט: ב"ב פא. – וקורין לוריי"ר].
*ראה דולבא, דפנא, כורמשא, ערוער, ערער א, שיש ב

~עראי

בנין עראי – שאינו (עשוי) להתקיים [ביצה לב:]. במקרה, שאינו אלא לפרקים [– ויקרא כו כא].
*ראה קרי

~עָרַב (א)

#א. בין הערבים – משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבית מבואו לעירוב. ולשון בה"ע נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחילת שבע שעות (ירמ' ו ד) מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחילת הלילה. ערב לשון נשף וחושך, כמו (ישע' כד יא) ערבה כל שמחה [שמות יב ו]. בין הערבים – משש שעות ולמעלה [ויקרא כג ה], משש שעות ולמעלה שהצל נוטה קרינן בין הערבים [פסחים נח:], כבר נוטה חמה לצד שקיעתה [פסחים ה:]. עד הערב – עד חשכה [ברכות כו:]. לפנות ערב – סמוך להערב שמש [דברים כג יב]. ערבית – משחשיכה [ברכות סב:]. החשיך [ישע' כד יא].

*ראה בקר, חשכה, מערב, ערבית, פניא

#ב. לערב – בזקנותך [קהלת יא ו], לעת זקנתו [יבמות סב:]. יום המוות [ב"מ פג:].

~עָרַב (ב)

#א. דעתו מעורבת עם הבריות – לעשות לאיש ואיש כרצונו [כתובות יז:].

#ב. ערבת – מיל"ש (ערבבת) בלעז [יחז' טז לז].
*הרד"ק מפרש כמו (תהלים קד לד) יערב עליו שיחי, ענין ההנאה וההכשר. עיין בערוך ערך ערב ב.

#ג. מתערבין – מתחתנים [דניאל ב מג].
@ראה אספסוף, ארבלא בהערה, בול ב, בלל, טרף, כברה, ליכא, מהל, ערבוביא, ערבוביתא

~עָרַב (ג)

כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרים בערבוביא [שמות ח יז].

~עָרַב, עָרַב (ד)

#א. מלכי עָרַב – ערביא [ירמ' כה כד]. מדינה [שבת קמו:]. מקום [שם קכא:]. ערבות – מדינה, ואין מים מצויין להם [ברכות נד. חולין קז:].

*ביחז' כז כא נזכר חבל ארץ בשם ערב בדרום א"י, במ"א י טו נזכר עָרַב שהוא שמם של אחד מעמי ערב. בשופטים ז כה נזכר עָרַב משרי מדין (בשופטים ז כה עורב). ראה ערב ו, ערבאה, ערבי

#ב. תערובת האומות (עכו"ם) כמו (שמות יב לח) וגם ערב רב עלה אתם [נחמיה יג ג]. ערב רב – תערובת אומות של גרים [שמות יב לח]. בני תערובות – בני השרים שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבותם בו [מ"ב יד יד].
*ראה אספסוף

~עָרַב (ה)

נעם [ירמ' ו כ, לא כה, משלי ג כד]. קולך ערב – תאווה היא [ברכות כד:].
*קולך ערב הוא פסוק בשה"ש ב יד והוא המקור לקול באשה ערוה. ראה ערב ב

~עָרַב, עָרַבָה (ו)

#ב. כל מלכי הָעָרַב – ת"י כל סומכוותא, לשון ערובה, המלכים שהיו בערבותן וסומכין עליו, אשר ערובת פרעה ומשענתו עליהם לעזרה, גרנטיא"ה (ערבות) בלעז [מ"א י טו], סומכוותא של ערביא [ירמ' כה כד]. כל הערב – כל סומכוותא. אשר ערובת פרעה ומשענתו... הערב גרנטיא"ה בלעז [ירמ' כה כ, יחז' ל ה, מ"א י טו]. לערב מערבך – לשון ערובה, גרנטיא"ה (ערבות) בלעז, (מערבך) הן כל צורכי האדם שהוא חי בהם, וממונו הוא ערובתו והצלתו לחייו [יחז' כז ט, עיי"ש פסוק כה]. ערב – לשון הצלה, גרנטיא"ה בלעז [תהלים קיט קכב]. ערב את לבו – לשון ערבון, פירמלי"א אאטינ"א (הסכם של התגרות) [ירמ' ל כא]. סומכוותא, גרנטיא"ה בלעז [שם נ לז]. נתן לאחרים בערבון ומשכון [נחמיה ה ג]. לשון ערבות, גרנטיא"ה בלעז [ישע' לח יד]. התפאר, בוא בערבון, גי"ר (להמר) בלעז [מ"ב יח כג], לשון ערבון שקורין גי"ר בלעז [ישע' לו ח].
ערב ערובה (בפסוק: ערב ערבה) – ערב להקב"ה

*סימן הערבה הכשרה הוא שקנה שלה אדום ועלה שלה משוך. בצורת שפת העלה נחלקו בגמרא אם צריך להיות חלק או משונן - בעל שינים קטנות הפונות לכיוון אחד כמגל. עיין בספר ארחות פתחיה (מנחם, כפר הראיה תשנ"ו) עמ' 47 בענין הערבה - אקליפטוס. ראה אגוז, אורבטא, אחוונא, בינא, גילא א, הושענא, חלפא, צפצפה

~עֶרְבָה (ד)

*ראה ערבו

~עֶרְבוּיָא, עֶרְבוּיָה

בני ערבוּיָה - שבא על אשה אחת בין הנשים ואינו יודע על איזו מהן בא. ל"א שבאו עליה אנשים הרבה ואין יודע בן מי הוא [נדרים כ:]. בערבוּיָא - כולן מעורבבין ולא (כל) אומה ואומה בפני עצמה [ע"ז ב.]. מפוזר [חולין ס.].

*בערוך ערך ערב א מפרש מבלבל, תרגום אספסוף (במד' יא ד) - ערברבין. +מ"מ: ברא' א ד, יא, שמות ח יז, לב א, דברים א כב, שבת קנו ע"א ד"ה לסטות, שבעות כג ע"ב ד"ה ודלמא. ראה מבוכה, ערב ב, ג

~עֶרְבוּבִיתָא

ערבוּבִיתָא דרישא - עפרורית שמתכנס לאדם בראשו שאינו רוחץ. ערבוּבִיתָא דמאני - שנושא בגדים שאינו רוחץ עד ששחורין הרבה. ערבוּבִיתָא דגופא - זוהמא הבאה על בשרו של אדם מחמת זיעה שאינו רוחץ [נדרים פא.].

~עֶרְבוֹן

משכון [ברא' לח יז, שבת קה: - ערבוּנא]. פריעת מקצת מעות נתן לו על פיסוק מרובה, אירי"ש (מקדמה). שילוב של ד"ה ערבוּן וד"ה הנותן. ערבוּן ומשכון לקנוס את החוזר בו (נקרא) פירמנצ"א (פיקדון) בלעז [ב"מ מח:].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: דה"ב כה ד"ה ואת בני. ראה בשר (ה), מכתב א, ערב ו, ערבה ד, קוביא

~עֶרְבוּת

שם מקום [ברכות נד. מו"ק טו.]. *סל: לרוב בערבות - לשון עננים אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא.

~עֶרְבִי, עֶרְבִית, עֶרְבִים

יושב אהלים שהוא תמיד מצוי בחוץ במדברות, ועל שם כך הוא קרוי ערבי, ששוכן בערבה [ירמ' ג ב], (נקרא) ערבי (לעיל ג ב) על שם שיושב בערבה [-] שם יז ג ד"ה הררי. ערבים (דרכם) לישב באהלים ולהסיע מקניהם ממקום למקום [ישע' יג כ]. הערביים

לשומר מצותיו [משלי יז יח]. ערובתם (בפסוק: עֶרְבָתָם) - ערובת הצלתם... וכן ת"י וית טיביהון תייתי. ערובתם - לשון הצלה, כמו (תהלים קיט קכב) ערוב עבדך לטוב, גרנטי"ש (הבטח) בלעז. ורבותינו אמרו (שבת נו. כתובות ט:) גט כריתות... להפריד ערוב שבינו לבינה [ש"א יז יח].

*+מ"מ: סוטה לו ע"ב ד"ה ר"ש, ד"ה אמר רב, ב"ב קעג ע"ב ד"ה בני. ראה מערב, עזבו, ערב ד, עֶרְבָה ד, ערבון, פאה א (ד) בהערה, פנחיא.

~עֶרְב, עוֹרֵב (ז)

*בשופטים ז כה, ח ג נזכר עֶרְב, אחד משרי מדין בתקופת גדעון.

~עֶרֶב (ח)

ערב (באריג) עבה משתי [נדה כה:]. ערבא - ערב [ע"ז יז:].

~עֶרְבָאָה, עֶרְבָאִי

ישמעאלי [ב"ב קסח: בכורות מט:]. מלך ערבאה - הדר בערביים [חולין מט:]. *ראה ערב ד, ערבי

~עֶרְבָה (א)

#א. מישור של יער [דברים א ז]. לשון מישור [ירמ' יז ז].

#ב. חורבה [ישע' לג ט].

#ג. ערבתא - לשון מדבר, כמו (ירמ' ב ו) בארץ ערבה ושוחה, אלא שהערבה כבר היה בה (פעם) ישוב והוחרבה [ישע' נא ג].

#ד. ערבה - זו ימה של טבריא [יחז' מז ח].

~עֶרְבָה, עֶרִיבָה (ב)

#א. ספינה [ברכות נז.], ספינה קטנה [ע"ז מ. ערובין פח: ב"מ פ:].

*ראה ארבא

#ב. עריבת תרנגולין - ארובה, ומחיצה נמוכה באמצעיתה, כדי לחלוק בין מים למורסן [מנחות כד.]. @בערובין פא ע"א מופיעה המילה עריבה, אך זו ט"ד וצ"ל עריכה, עיי' בערוך ערך ערב ו

~עֶרְבָה, עֶרְבָתָא, עֶרְבִים (ג)

#א. עץ של ערבה יש לו מוח מבפנים [פסחים עד.]. ערבים - ערבי נחל [תהלים קלז ב]. כמין תמרה, כעין הנמצא בעלי ערבה, פעמים בעלין דבוק כמין פרי ירוק וצובעין בו הנשים צעיפיהם [סוכה לג. ד"ה ועלתה בו תמרה]. ערבתא - אילן ערבה [פסחים קיא:].

שוכנים באהלים במדברות ורועים מקנה כל ימיהם [סוכה נב:] ערביים – קרי אומה שפלה ששוכני אהלים הם במדבר [כתובות סז:] אין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע [ברא' לו כה:] הערבים רגילים להשתחוות לאבק רגליהם [ב"מ פו:] מנהג ערביים לישב באהלים [דה"א ה י]. ערביות – נשים ישראליות שבערב [שבת סה:].

לשון ערבי - %עיינן בספר טל חיים מר' י"ח סופר סימן מד ס"ב האם יש במקרא תיבות ערביות. עיין מעייני אגם עמ' קט"ו. ראה אונקלי, אלקום, אמש, אנך, ברשן, גיד ב, דינר, דקר ב, זחח, חית, חכם א, חלי א, חליה א, חלתית, כילף, כתם, מהיר, מוסתק, מוק ב, מריא, נא, סהר, סכין, עדודא, עלוקה, פטם ב, פצם, קשוה, רכש, רמץ, רעל א, רפק, רצד, שגה ב, שטף א לשון ישמעאל - %ראה הררי, חלתית, טלה א, יסמין, יערה, מוקרא, מושק, פדן, קצרא *עיינן בתוס' כתובות לו ע"ב ד"ה ואלו (וכן בגיטין פא ע"א ד"ה וכל) שהערבים הם שטופי זימה, כדאמר בקדושין מט ע"ב עשרה קבין זימה ירדו לעולם, ט' נטלו ערביים (עיינן תוס' ע"ז כב ע"ב ד"ה ורמינהי). עיינן עלוקה (משלי ל טז) ולא ברור אם הכוונה שם לערבי או ללשון ערבי. +מ"מ: ברא' יח ד ד"ה ורחצו, שם כא ד"ה באשר הוא, כא יז, עמוס ע ו ד"ה גלות שלמה. ראה טיעא, יהל, ישמעאל, ערב ד, ערבא, שדד, שפל א

~ערבית

א.א.שקרא ערבית – איחר יותר משאר חבריו. ולי נראה שקרא כעורב [שבת סז:].
ב.ב.משחשיכה [ברכות סב:].
+מ"מ: תוס' ברכות כו ע"א ד"ה טעה, שבת כד ע"ב ד"ה משום. יומא פז ע"ב ד"ה והאמר. ראה דמדומים, ערב א, שחרית

~ערבתא

*ראה ערבה ד

~ערג

צעק, כאשר פתר דונש ערג לאילים ונהם לשחלים וגעה לעגלים וצהל לסוסים, צפצוף לעופות ונבח לכלבים [יואל א כ], כאיל תערג – לשון ערג נופל על קול האיל, כאשר יפול לשון נהם לארי ושקק לדוב וגעה לשוורים וצפצוף לעופות... הזכר עורג על עסק המים... (ו)הנקיבה כשהיא כורעת לילד צועקת... ומנחם חיבר תערוג עם (שה"ש ה יג) לחייו כערוגת הבושם, אכן לא יתכנו דבריו. גם דונש פתר אותו לשון קול של איל [תהלים מב ב]. ערג לאיל [חולין נג:].
*ראה איל ב, געה

~עַרְד

ערד הוא עמלק, הכנעני מלך ערד (במד' כא א) עמלק היה... [ש"א טו ו]. מדבר יהודה (נמצא) בנגב ערד

[שופטים א טז].

*בדה"א ח טו נזכר ערד מבני בריעה למטה בנימין. +מ"מ: תוס' ב"ק קיג ע"ב ד"ה שלא. ראה כנען, ערוד

~ערדיסקא

*ראה ערדסקוס

~ערדל, ערדלין, ערדילין

ראיתי בתשובות הגאונים שרגילין ללבשן תחת מנעליהן, וטולים עליהם עור של תישים מעובדים תחת קרקעיתן, וכנגד העקב של רגל יש עושין אותן של צמר וקורין אותן נמטי, קלצונ"ש (נעלי בד. חסר בדפוס, עיינן בא"ה) בלעז [ביצה טו:].
*עיינן בערוך ערד עדלר. ראה אנפליא, מוק, נמטא, פוזמק

~ערדסקוס, ערדיסקא, ערדסקיא

שם מקום [נזיר נו:].

+מ"מ: ערובין כא ע"א ד"ה בערדיסקא, כט ע"א ד"ה בערדיסקא.

~ערדסקאות

אינצינשייר"ש (מחתות, מיכלים לקטורת), והם נקובים ומנוקבים [ביצה כב:].
+מ"מ: שבת יח ע"א ד"ה מוגמק. ראה עבות א

~ערה

א.א.יערה – ישפוך, כמו (ברא' כד כ) ותער כדה. לשון שפיכה נופל על הרוח, כמו (זכריה יב י) ושפכתי על בית דוד רוח חן, וכן (יואל ג א) אשפוך רוחי על כל בשר [ישע' לב טו]. יערה – כמו (ברא' כד כ) ותער כדה [שבת סב:]. הערה – הריק [סוטה יד:]. אשר הערה – לשון ותער כדה [ישע' נג יב]. אל תער – כמו ותער... [תהלים קמא ח]. ותער כדה – לשון נפיצה, והרבה יש בלשון משנה, (ע"ז עב.) המערה מכלי אל כלי, ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא ח) אל תער נפשי, (וכן ישע' נג יב) אשר הערה למות נפשו [ברא' כד כ]. יערה – כאדם המערה מכלי אל כלי [ישע' ג יז].
תער – השלך [תהלים קמא ח], ותתערי – ותקיא, כמו (ברא' כד כ) ותער כדה [איכה ד כא],
ב.ב.ערו ערו – לשון חורבן (במ"ג הכתר: חורבה), וכן (ירמ' נא נח) חומת בבל הרחבה ערער תתערער, וכן (חבקוק ג יג) עָרוֹת יסוד, ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ [תהלים קלז ז]. עוררו – יחריבו, לשון (תהלים קלז ז) ערו ערו, לשון נתיצה עד היסוד [ישע' כג יג]. ארזה עָרָה – ארזיה עקר ושרש, כמו (תהלים קלז ז) ערו ערו. וי"ת לשון סתירה ועקירה וטללה סתרו... [צפניה ב יד]. הערער – ד"א

בנימין, מקום תורפה שלה שהיא נוחה לכבש משם, כמו (ברא' מב ט) לראות את ערות הארץ באתם [שופטים כ לג].

@ראה מערה, ערבב, ערוה, ערער. ערה מלשון ניעור - ראה עור

~עֲרוֹב

דרך בתייהם להיות פתוחין לחצר, והרבה בתים פתוחין לחצר אחת, והן יוצאין דרך חצר לרשות הרבים, נמצא החצר רשות לכולן והבתים כל אחד מיוחד לבעליו. ואמרו חכמים אין מוציאין מרשות לרשות בלא עירוב, שיערב כל הרשויות להיותן רשות אחת, ותיקנו ליתן כל בית ובית שבחצר פת וכולן בסל אחד ומניחין אותו באחד מן הבתים ונעשים כולם כאלו דרין באותו בית וכל הבתים דירה אחת [סוכה ג], סתם חצר יש בה בתים הרבה, וצריכים בני הבתים לערב יחד, לפי שהבית מיוחד לכל אחד והחצר רשות כולן, ואסור להוציא מרשות לרשות, דהיינו מן הבתים לחצר בלא עירוב, ומניחים אותו באחד מן הבתים [עירובין מח], עירוב שמו - שיהו כולן מעורבין ומרוצין בו, שלא ימחה זה בחבירו, אלא שותפות נוחה ועריבה [שם מט], בעירוב - בשותפות [שם לז].

*עירוב זה הוא הנקרא עירוב חצירות, ויש עירוב תבשילין כאשר יום טוב חל בערב שבת, כדי לאפשר בישול מיו"ט לשבת מערבים מערב יו"ט תבשיל שהכינו לשבת עם תבשיל שהכינו ליו"ט. ויש עירובי תחומין שזה איחוד של שני תחומין לאחד כדי שאפשר יהיה לצאת בשבת מחוץ לתחום העיר שזה אלפיים אמות סביבה.

עירוב פרשיות - פסוק שהוא מפרשה אחרת נתערב בזו, שאינו מקומו [ב"ק קז], יש מקרא כתוב בפרשה זו שאינו יכול לעמוד בה, אלא מפרשה אחרת הוא [סנה' ב].

עירוב תבשילין - %מ"מ : ביצה טו ע"ב ד"ה זכרהו.

~עֲרוּגָה, עֲרוּגוֹת

#א. ^עוגיות מים [יחז' יז ז].

#ב. ^ (בבהמה היא) דופן הריאה ימיני או שמאלי [חולין נ].

#ג. ^ערוגת הבושם - מקום מקטר הקטורת [שה"ש ו ב].

#ד. ^ (גודלה) ששה טפחים... קים להו לרבנן דסתם ערוגה הנזרעת בה חמשה זרעונין כך היא מדתה, דחמשה זרעונין בשיתא טפחים לא ינקי [שבת פה. עיי"ש בכל העמוד].

@מ"מ : בתוס' שבת פד ע"ב ד"ה מניין. ראה גנה, מישרא

~עָרוֹד

ערער, הרוס ונשחת, כמו ערו ערו [תהלים קב יח]. עָרוֹת יסוד - (החרבת יסוד) חומות [חבקוק ג יג].

*עין ברלב"ל לתהלים קלו ז ובשאר המפרשים החלוקים על רש"י. ראה עור ג, ערער ד

#ג. ^ומתערה - משריש, כמו (ישע' יט ז) ערות על יאור, ובלשון משנה יש הרבה (עוקצין פ"ג מ"ח) אילן שנפשח ומעורה בקליפה [תהלים לז לה]. עָרוֹת על יאור - לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה, ודומה לו (תהלים לז לה) ומתערה כאזרח רענן, וכן חברו מנחם במחברתו, זרעים הנשרשים על נילוס... [ישע' יט ז].

*ראה עור ג, רענן

#ד. ^מעורה - מחובר [ביצה ז]. מעורין זה בזה - לשון דיבוק, מדובקים זה בזה ואחוזים ומחבקים זה את זה כזכר את הנקבה [יומא נד], מעורה בלוייה שלו - נדבק וחבוק באשתו בין זרועותיו [שם נד]. כמעור איש - לשון אחיזה ודבוק כזכר המעורה בנקבה [מ"א ז לן]. דבוק [חולין מו. קכד]. חיבור [חולין קכט]. וקיר ערה מגן - ת"י ועל שור דבוק תריסין, והוא כמו (לעיל יט ז) ערות על יאור, וכן (תהלים לז לה) ומתערה כאזרח רענן... [ישע' כב ו].

*+מ"מ : איוב מא כג, גיטין כ ע"ב ד"ה דמעורה. ראה לוי

#ה. ^ (העראה היא כדי) נשיקת אבר באותו מקום... קיי"ל ביבמות (נד). העראה כגמר ביאה לכל העריות. וכמה - הוא שיעור העראה? כדי הקפת דקל... [סוטה ד. עיי"ש], איכא למ"ד העראה זו נשיקה ואיכא למ"ד זו הכנסת עטרה [סנה' סט]. הכנסת עטרה [יבמות נה:] מערה - שלא גמר ביאתו [יבמות נג:]. העראה - שלא הזריע. אי למאן דאמר נשיקה, אי למ"ד הכנסת עטרה [יבמות לד]. המערה - שלא גמר ביאתו. איכא למ"ד (יבמות נה:) זו נשיקת אבר על הנקב, ואיכא למ"ד העראה זו הכנסת עטרה דהוא דבר מועט, אבל יותר הוא על נשיקה. מיהו גבי עריות קיימא לן (שם) העראה כגמר ביאה, דכתיב בנדה (טו). את מקורה הערה (ויקרא כ יח), וילפינן (יבמות ח). שאר עריות מנדה בהקישא דר' יונה כי את כל אשר יעשה מכל התועבות האל (ויקרא יח כט), אך שם כתוב : כי כל אשר יעשה מכל... הוקשו כולן זה לזה... [סנה' נה. עיי"ש עג ע"ב ד"ה משעת ואילן]. העראה פלוגתא היא. איכא למ"ד העראה זו נשיקה ואיכא למ"ד זו הכנסת עטרה [כריתות יא]. הערה - גילה, וכן כל לשון ערוה גלוי הוא... והעראה זו נחלקו בה רבותינו (יבמות נה:) יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה [ויקרא כ יח]. הערה (ישע' נג יב) - הריק [סוטה יד]. ועורה (בפסוק : וערה) - כמו לערות, לשון (מיכה א יא) עריה [ישע' לב יא].

*+מ"מ : סנה' עג ע"ב ד"ה משעת ואילן. ראה נשיקה, שפכה

#ו. ^מערה גבע - מקום צר, ערותה וגלויה של גבעת

קלון, שוק א, שחת ב, תרפ ב, תרפא

~ערווד

#ב.מן הנחש והצב בא, כשהן נזקקין זה לזו יוצא משניהם ערווד... מצאתי בה"ג אמרי במערבא כשהערווד נושך את האדם, אם הערווד קודם למים מת האדם, ואם האדם קודם למים מת הערווד [ברכות לג.]. מן הצב ומן הנחש הוא בא [חולין קכז.].

@אין לו דמיון במקרא. עיין עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 20. +מ"מ: ויקרא יא מז, דניאל ה כא. ראה ירוד, סייח, ערווד, פרא ב, תנין

~ערום

*לשון ערמה. +מ"מ: ברא' ג א, תהלים לו ז, משלי יב טז, כג, יד טו, איוב א כא, ה יא, יב טו ה. לשון ערטילאי - ראה ערם

~ערוער

#א.ערי ערוער (בפסוק: ערער) - י"ת לשון חורבן, כמו (ירמ' נא נח) ערער תתערער, ופירושו על ערי ארם. ומ"א מתמיה, לפי שערוער מא"י היתה, שנאמר (במד' לב לד) ואת ערוער, עומד בדמשק ומכריז בערוער... ואני מפרשו לפי פשט המקרא [ישע' יז ב, עיי"ש].

*ובערוער" בשופטים יא כו הוא נוסח אחר של שם העיר ערוער. +מ"מ: יהושע יג ט, דה"א יא מד

#ב.כערוער במדבר - מגדל עשוי במדבר, ואין סביבו ישוב כי אם שוכני אהלים, ומגדל העומד באין ישוב נראה כחורבה. כן ת"י, ומנחם פירש ערוער שם עץ מעצי היער [ירמ' מח ו].

@1. עיר בעבר הירדן המזרחי בצפון הארנון, נזכרת בשופטים יא כו בשם ערער (דברים ג יב, ש"ב כד ה). 2. עיר בעבר הירדן המזרחי ליד רבת עמון (יהושע יג כה). 3. אחת מערי הנגב שדוד שלח מן השלל (ש"א ל כח). 4. מקום (יהושע טו כב). +מ"מ: דה"א יא מד. ראה ערא, ערער א

~ערוץ

בערוץ נחלים לשכון - יש ארץ מלוחה מתבקעת, ששם היו שוכבים בחורי העפר וחורי נקיקי הסלעים. ד"א הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו [איוב ל ו]. *אין לו דמיון במקרא. ראה גי, נקיק, נקע, ערץ

~ערוה

*ראה ערה (ג)

~ערטילאי

מופשט וערום... [כתובות סה:]. מופשט, כדמרג' ופשט וישלח ערטיל ערום [סוטה ה: עיי"ש ד"ה בהנין]. והערל - י"ת ואתערטל (יחז' טז ז, כב) לשון ערום ועריה [- חבקוק ב טז].

חמור הבר [איוב לט ה, ברכות ט: ר"ה ג. ב"ק לז. ע"ז טז:]. הולך (ב)מדברות [- הושע ח ט]. ערודיאות - ערודי היער [מנחות קג:].

*אין לו דמיון במקרא. בדניאל ה כא מובא שסנחריב היה מתגורר עם חיות השדה וביניהם הערווד. עיין בערוך ערך ערווד ב. ראה איסטריא בהערה, ערווד, פרא ב, תן, תנין

~ערוה, ערוה, ערוה

#א.שפת בית הרחם [- חולין יז:]. בית הבושת [סוטה ח.]. עריה בשת - גלויית בית הבשת [מיכה א יא, עיי"ש פסוק י]. (אשה) כולה ערוה - אחוריה ופניה, שבית הבשת נראה משני צדדין [סוטה ח.]. #ב.א. (כינוי לאשת איש... [סוטה לז: עיי"ש]. עריות - [לשון] ערוה [חגיגה י.].

המכנה בעריות - בגמרא מפרש שדורש פרשת עריות בכינוי, ואומר: לא ערוה ממש דיבר הכתוב, אלא כינה הכתוב בלשונו וקרא אותה ערוה. המגלה קלון אביו וקלון אמו ברבים כינוי הוא [מגילה כה.].

#ג.עבירה [אבות פ"ג משנה י"ג]. קלון [איכה א ח], בזיון [עזרא ד יד], וערות מלכא (עזרא ד יד) - גנות [ב"מ עה.].

הרואה דבר ערוה בחבירו יחידי, אע"פ שאינו רשאי להעיד, מותר לשנאותו [פסחים קיג:].

#ד.גלוי עריות - תשמיש ממש... [שבת יג.], כשמגיע זמן טבילתה בעת צינה והיא יראה לומר לא טבלתי ומשמשותו נדה [גיטין ו:]. (בנ"י) לא היו פרוצים בעריות במצרים [יומא עה.]. העריות עבירה מצויה שנפשו של אדם מחמתן ויצרו תוקפו [מגילה לא.].

#ה.ערות הארץ - גלוי הארץ, מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו (ויקרא כ יח) את מקורה הערה, וכמו (יחז' טז ז) ערם ועריה, וכן כל ערוה שבמקרא לשון גילוי... [ברא' מב ט], ערותה - מקום תורפה שלה שהיא נוחה ליכבש משם, כמו (ברא' מב ט) לראות את ערות הארץ באתם [שופטים כ לג.]. מעוריהם - גלוייהם [חבקוק ב טו, עיי"ש]. מַעְרָךְ - גלויך, כמו (מיכה א יא) עריה בשת [נחום ג ה].

עריה תעור - נגלה נגלית [חבקוק ג ט, מובא גם בערך עור ג].

@ערוה הוא משורש ערה, עיין ויקרא יט ב ד"ה קדשים תהי: כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדשה. ערות דבר (דברים כד א) ת"א עברת פתגם. לפי הערוך ערך עבר ב ערוה מלשון עברה לפי ת"א לדברים כג טו. +מ"מ: ברא' יט לו, שמות יב ו, כ כג, ויקרא יח ב, שם יט ב, ישע' כב ט, יחז' טז ז, חגיגה פ"א מ"ז, פ"ב מ"א, שבת יג ע"א ד" גילוי, חגיגה יא ע"ב ד"ה לבתו ואילך, שם ד"ה ואמר, ד"ה בסתרי, יבמות ב ע"א ד"ה ואם חמותו, שם יג ע"א ד"ה שש ואילך, ב"ב פח ע"ב ד"ה עונשן של מדות ואילך. ראה גבה, חיק (א), כומו, כנה ב, כרך א, מערה ב, מפשעה, נחשת (ג), ערב, ערה, ערטילאי, ערל, ערם ב, פת ב,

*כי עירום אתה (ברא' ג יא) תרג' ארי ערטילאי את. ראה ברשן, זכרות בהערה, ערס ב, פוחח

~ערי

*בן גד (ברא' מו טז, במד' כו טז). ראה ערא

~עריה, עריות

*ראה ערה (ו), ערוה

~עריכה

*ערך א, ב

~ערים

*נזכר בפאה פ"ז מ"ח וכלאים פ"ו מ"א והוא שורת גפנים המודלות ע"ג עמודים והשריגים יוצרים כעין סוכה.

~עריסה

#א. עסה [במד' טו כ]. בשערסן – כשחזר וגבלן יחד וחזר ואפאן. ערסן לשון עריסותיכם [ברכות לז:].

*+מ"מ: במד' טו כ, כא. ראה עסה

#ב. מעריסתן – מקטנותן, שהן שוכבות בעריסה שקורין ברי"ץ (עריסה) [ע"ז לו:]. שהתינוק שוכב בתוכה שקורין ברי"ץ, ותולה בו זגין לקשקש כדי שישמע התינוק וישן [שבת נח:]. בריצו"ל בלעז [תענית כב]. ברי"ץ (עריסה) בלעז [סנה' כ:].

*+מ"מ: ברא' מג ז. ראה ערס, ערסא

~עריפים

בעריפיה – בבוא מאפליה שלה, לשון (דברים לב ב) יערף כמטר, וכן דרך בערוף מטר האור מאפיל [ישע' ה ל].

*אין לו דמיון במקרא. עריפים הוא כינוי בדרך מליצה לעננים. ראה אפל, חשך א, מאפליה, ערף ב

~עריץ

*ראה ערץ

~עריק

עריק לה חרציה – עיקם לה מתניו [גיטין עח:].
*עיין בערוך ערך עויק

~עירי

הולך עירי – מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש, וחבר לו (מלאכי ב יב) ער וענה, עירי בלא יורש, כאשר תאמר (איוב לא יב) ובכל תבואתי תשרש, תעקר שרשיה, כך לשון עירי חסר בנים, ובלעז דישאנפנטי"ף (חסר ילדים. עיין במעייני אגם עמ' י"א). ולי נראה ער וענה מגזרת (שה"ש ה ב) ולבי ער,

ועירי לשון חרבן, וכן (תהלים קלז ז) ערו ערו, וכן (חבקוק ג יג) ערות יסוד, וכן (ירמ' נא נח) ערער תתערער, וכן (צפניה ב יד) כי ארזה ערה [ברא' טו ב]. כתרגומו בלא ולד. ודומה לו (ברא' טו ב) ואנכי הולך עירי. יש לו בנים קוברן, אין לו בנים מת בלא בנים... [ויקרא כ כ]. מחברת איש ואשתו מאין בנים [איוב ג ז]. כרת, שזרעו נכרת [יבמות נה:].

*בפירוש לברא' רש"י חולק על מנחם רק על השורש ולא על הכונה והענין. עיין בספר חידוש וחקר לערובין סג ע"א. ראה כרת ב, ערער א

~עירן (א)

#א. אנוש כערכי – חשוב כמוני [תהלים נה יד, אבות ו ג]. איש כערכו – כפי עשרו [מ"ב כג לה]. בערך – שוה [ויקרא ה טו]. אין ערוך אליך – אין לדמות לך כל שר ומושיע. לשון ערך, כמו [ויקרא כז יב] כערכך, אפרישי"ר (להעריך) בלעז [תהלים מ ו]. ערך – אין ערך זה לשון דמים, אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול, כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו. ערךך כמו ערך, וכפל הכפ"ץ לא ידעתי מאיזה לשון הוא [שם כז ג].

*הרשב"ם מבאר כפל הכפ"ץ כמו שתאמר אדמימות מאודם.

#ב. ערך בגדים – זוג חליפות בגדים שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה, אפריילמינ"ט (מערכת בגדים) בלעז [שופטים יז י].

#ג. ערך לחם – שתי מערכות של לחם הפנים [שמות מ ד]. עריכה – תקון החלות שקורין אטינו"ר (אינטורטי"ר), ובלשון צרפת סוני"ר (טורני"ר, לסובב את הבצק. עיין בא"ה) [מנחות נ:]. עריכתה (כך הגירסא בע"י וכן מגיה הריעב"ץ) תקון העוגה עגולה ונאה, אינטורטי"ר (להעגיל, לעצב מאפה בצורה עגולה. חסר בדפוס) [עירובין פא:].

~עירן (ב)

#א. עורכי הדיינין – מלמדין את בעלי דינין לטעון [שבת קלט:], אוהב אחד מבעלי דינין, ומטעים זכויותיו לדיין ועורך הדין לפני הדיינין לזכותו מיקרי עורכי הדיינים, שעורך את הדיינין להפוך לבם לטובתו של זה [כתובות נב:], קרוב של בעל דין או אוהבו הבא אצל דיינין ועורכן בראיות אחר זכות אוהבו או קרובו [שם פו:], אדם שאינו דיין ומעריך ומסדר לבעל דין טענותיו כדי שיזכה בדין [אבות א ח].

*בשבת ובאבות רש"י מפרש שהכוונה למי שמלמד את בעל הדין לטעון, ובכתובות שהוא טוען במקומו של הבעל דין. ראה ערכאות

ערכי – סדרי הדיינין שהיו רגילין לייחס את הראויים לדין שהיו מיוחסים וכותבין על הסדר פלוני ופלוני מיוחסין הן... [קדושין עו:].

#ב. אחיך ערכו – תחנית סידורו של צדיק אשלם שכרו גם לבניו אחריו [איוב מא ד]. ערכו לה – יסדרון עלה [ירמ' נ ט]. בקר אערך – תפלת... אערך לשון מערכה הוא, כך חברו מנחם [תהלים ה ד]. לאדם מערכי לב – סודר עצתו ודבריו בלבו [משלי טז א]. דברי מערכי מלחמה – מי ראוי לחזור ומי ראוי לילך [סוטה מב:].

עריכת שפתיים – שאינו מגמגם, אלא חותכן בלשון ומוציאן כפה [אבות ו ה].
*ראה לחש, ערכאות, שפה

~ערכאות, ערכי

דיינים [ערוכין מז.], מקום בית ועד דיינים קבועים שלהן [גיטין י.]. מקום גדוליהן ושופטיהן... [ע"ז יג.]. ערכאות שבסוריא – לא היו בקיאין בדין תורה [סנה' כג.].

*בשמות כא א כותב רש"י (עפ"י מ"ג הכתר): ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם - (לפני דייני ישראל) ולא לפני (דיינים) גוים, ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל, אל תביאנהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם ע"ז להחשיבה שנאמר... עי"ש. מובא בשם רב ישראל סלנטר שאמר שלימוד התורה של יהודי בליטא יכול להשפיע לטובה על יהודי בפאריס, ובאותה דרך, כאשר מנהיגי ציבור ות"ח הולכים לערכאות של גוים, חילול ה' הנגרם ע"י כך משפיע לרעה על היהודים באשר הם שם, ומי ידע אם לא בעוון זה יש את ירידת הדורות התלולה שיש בימינו. +מ"מ: במד' יח ח, גיטין יא ע"א ד"ה אבל שמות. ראה ערך ב

~עַרְל, עַרְל, עַרְלָה

#א. עַרְל שפתיים – אטום שפתיים, וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום, (ירמ' ו י) ערלה אָזַם – אטומה משמוע, (שם ט כה) ערלי לב – אטומים מהבין, (חבקוק ב טז) שתה גם אתה והערל – והאטם משכרות כוס הקללה, (ברא' יז יד) ערלת בשר (שם בפסוק: בשר ערלתו) – שהגיד אטום ומכוסה בה, (ויקרא יט כג) וערלתם ערלתו – עשו לו אוטם וכסוי, איסור שיבדיל בפני אכילתו, (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים – אטום ומכוסה ומובדל מלאוכלו [שמות ו יב], ערלה – אטומה, וכן כל לשון ערלה [ירמ' ו י]. ואטמתם אטימתו, יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו [ויקרא יט כג]. והערל – ה"א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל... אף כאן הערל – האטם בשממון ובתמהון לב. כל ערלה לשון אוטם הוא, כמו (ירמ' ו י) ערלה אָזַם, (וכן יחז' מד ז) ערלי לב וערלי בשר. וי"ת ואתערטל, לשון (שם טז ז) ערום ועריה [חבקוק ב טז]. ערלת לבבכם – אוטם לבבכם וכסויו [דברים י טז].

#ב. והערל (חבקוק ב טז) – והתערל והתגנה [שבת

קמט:].

#ג. מושך בערלתו – משך את עור אמתו תמיד עד שנשתרבה וכסתה את ראש הגיד, כדי שלא יראה מהול [סנה' מד.], שתי ערלות – שני עורות זה על זה, ואמרי לה שני גידין [שבת קלה:], ב' עורות זו על גבי זו [יבמות עב:].

#ד. עַרְל – כהן שמתו אחיו מחמת מילה [זבחים טו:], ישראל שמתו אחיו מחמת מילה [פסחים ס. צו. חגיגה ד: ערכין ג.]. עַרְל בשר – כהן שמתו אחיו מחמת מילה [יחז' מד ז]. שמתו אחיו מחמת מילה [פסחים כח: סנה' פד:].

*בפרשת הסנה (שמות ג א ואילך) מבקש ה' ממשה שידבר אל "בני ישראל", ומשה עונה לו (שמות ד י): בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי "כבד פה וכבד לשון" אנכי. לעומת זאת בפרק ו יא, ה' מבקש ממשה שידבר אל "פרעה" (ולא אל בני"), ובפסוק י"ב משה עונה: הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה ואני "ערל שפתיים"? בפסוק כ"ט חוזר ה' ומבקש ממשה לדבר אל פרעה, ובפסוק ל' משה חוזר ואומר "הן אני ערל שפתיים ואיך ישמע אלי פרעה"? הביטוי ערל שפתיים הוא יחודי במקרא ומופיע רק בפרשה זו (הביטוי הכי קרוב אליו נמצא בישעיהו ו ה-ז "איש טמא שפתיים" ובת"י "מגעל בחובין" שענינו טומאה), וצ"ע מדוע משה מחליף את התירוץ מכבד פה וכבד לשון, לתירוץ שאינו יכול לדבר אל פרעה כיון שהוא ערל שפתיים? המפרשים ברובם מתעלמים מהשאלה הזו כיון שהדעה המקובלת היא שכבד פה וערל שפתיים שניהם הם מיני גמגום, אך דבר ידוע שבמקרא כאשר יש שינוי (ולעתים אפילו באות אחת) זה לא בכדי (כפי שמסביר המלבי"ם הרבה פעמים בפירושו על התורה), ועיין בספר "בהר ובשפלה ובערבה" (ירושלים 2008 עמ' 169 מאת נ' שופק) הסבר מעניין על מהות השינוי, שכבד פה ולשון הוא פגם גופני (גמגום), ואילו ערל שפתיים הוא פגם רוחני שעפ"י נימוסי מצרים צריך להסירו ע"י מה שנקרא טכס טיהור הפה, ולפני טיהור זה אי אפשר לבוא לפני פרעה ולדבר עמו. עיין בספר שפתי כהן על התורה (מרדכי כהן מארס צובא, ירושלים תשס"ח עמ' רע"ו עם קצת שינויים והוספות): נאמר במדרש (ש"ר א כ"ו) שלקח משה כתרו של פרעה כשהיה קטן והשליכו לארץ ורצה פרעה להורגו, ואמרו לו יועציו שהוא קטן ואין בו דעת וכדי לבחון אותו נתנו לו קערה עם זהב וקערה עם גחלים לוחשות זה בצד זה לבחון מאיזה קערה יטול. משה רצה לקחת מן הזהב, אך בא מלאך ודחף את ידו אל הגחלים והכניס אותם לפיו ומתוך כך נהיה כבד פה. ושואל הש"ך כיצד לא נכוותה ידו ונרתעה לאחור מהגחלים הבערות? ועונה שזה היה נס (וראה ברמב"ן לשמות ד י), והסיבה לזאת היתה כיון שמשה לא רצה לינק חלב מהמיניקות המצריות, לכן היו מזלפות חלב טמא לתוך פיו בכח, וכדי לטהר את פיו שיהיה "פה קדוש", ה' סיבב שעל ידי אותה גחלת נעשה כעין הגעלה (או ליבון) לפיו של משה. (וראה בספר שיעורי כוזרי בתוך ספר שיעורי חומש שמות מר' שלמה וולבה, ירושלים תשע"ד עמ' רפ"ח: וידוע כי מצרים היתה הארץ המתורבתת ביותר, וידעו כל מיני חכמות בחכמת הנפש שכיום לא יודעים, עיי"ש פ"ז יא). עיין בספר מח"ט של י"ד מאת רב יצחק דוד פרענקל, שמות פרשת וארא המבאר שערלה מייצגת ליקוי רוחני, והסרת הערלה אינו מעשה פיזי בלבד אלא תיקון רוחני. כאשר משה אומר שהוא ערל שפתיים אין זאת אומרת שהוא אינו מסוגל לדבר, אלא אין לו את הרשות...

ומדובר במחסום רוחני, עיי"ש. פירות ערלה הספירות שעושה האילן בשלש השנים הראשונות לנטיעתו ואסורים באכילה ובהנאה (עיי"ר"ה י ע"א ד"ה ופירות והלאה). עיין בערוך ערך בן ערל, קפץ ב, וברבינו בחיי ברא' כח יב ד"ה וע"ד השכל שהנביאים נקראים שפתים, הכתב והקבלה ויקרא יט כג. +מ"מ : שמות יב מה, גיטין ט ע"א ד"ה שפתיים, תוס' זבחים כב ע"ב ד"ה ערל. ראה בן נכר, מוחל, משוך, עלג, ערס, צץ א, שפה א (ב).

~עָרֶם, עֶרְמָה, ערמימות (א)

נערמו מים – אונקלוס תרגם לשון ערמימות (חכימו מיא), ולשון צחות המקרא, כמו (שה"ש ז ג) ערמת חטים (וכן כאן בפסוק) "ונצבו כמו נד" יוכיח... יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של עֶרְמָה שהם גבוהים [שמות טו ח]. כיון שלמד אדם תורה נכנסת בו ערמונית של כל דבר [משלי ח יב]. שמעמיד עצמו ערום עליה – שפורש מכל עסקיו ונעשה עליה עני וחסר כל. ל"א שמערים שתקיים תורתו, לקבוצ על יד וללמוד מכל אדם [סוטה כא]. ערם יערים – מתנהג הוא בערמה... [ש"א כג כב]. ותבחר לשון ערומים (איוב טו ה) – מצוה עליך כך... שמענו שהערומים בוחרי לשון הם [פסחים ג].

*+מ"מ : משלי א ד, ח יב, יב טז, שם יב כג, שם יג טז, שם יד ח, שם כב ג, שם כז יב, איוב כו ו, ביצה יג ע"א ד"ה קנסא, יז ע"ב ד"ה שלא יערים ואילך, יח ע"א ד"ה מערמת, ביצה לו ע"א ד"ה דאפשר, גמרא סוטה כא ע"ב, סוטה כב ע"א ד"ה ולא שימש. ראה זמה, מעברתא, נכל, תחבולה

~עָרֶם, ערום (ב)

ויפול ערום – (ת"י) ונפל ברשן, ונפל ערטיילאי. ובשם רבי מנחם ששמע מפי ערבי אחד, ברשן בלשון ערבי משוגע [ש"א יט כד].

ערטיילאי, בלא כלי זיין [עמוס ב טז]. ערום – ת"י פחיה (כלומר) בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש [ישע' כ ב, עיי"ש פסוק ג]. מערמיהם – לשון ערום ועריה [דה"ב כח טו]. (ספר תורה) ערום – בלא מטפחת סביב [מגילה לב].

*+מ"מ : ברא' ג א, ג ג, ג יא, תהלים קיט קסב. ראה ברשן, טצדקי, מערמים, ערה (ו), ערוה, ערטיילאי, ערל ב, פוחח

~עֶרְמָה

אלומה של תבואה [נחמיה יג טו]. ערמים – גרנות [ירמ' נ כו]. מערמות – ענין חמרים ותלים [נחמיה ג לד]. ערמות – הוי"פין בלשון אשכנז [דה"ב לא ו].

~עֶרְמוֹן

קשטיני"ר בלעז [ברא' ל לז, יחז' לא ח]. קשטני"ר, אין עליו רצופין לכסות עצו [סוכה לב].
*עיין סידרא י"ח עמ' 188. ראה דולבא, דפנא

~עָרָן

מערן (בן שותלח מבני אפרים) יצאה משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות... [במד' כו לו].

~ערנית

#א. בעלת חן וחריפה כאדם ער [ערובין נג].
#ב. מסכת ערנית – עמוקה וחמורה ומעוררת לומדיה [שם].

@ראה ער א. ערניות - ראה אלפס

~עָרֶס

חזר וגבל יחד וחזר ואפה. ערסן לשון עריסותיכם [ברכות לז]. קיבץ הפירוין ביחד וגוללן בידו וחברן... גובלן [מנחות עה].
*ראה עסה, עריסה, ערסא, ערסן

~עָרְסָא, עריסה

#א. אישתדיר"א (מאזנים, זו מילה איטלקית ונראה שאינה מרש"י) בלעז, והן מאזנים גדולות לשקול צמר ושעוה ונחושת והן של עץ... עץ ארוך שהקנה שקורין יש"א (מוט, אסל של מאזניים) והלשון תחוב בו והשלשלות קבועות בקנה, וכולן העץ הארוך מעמידן שהוא פליי"ל (קנה המאזניים) ששתי כפות המאזניים תלויות בב' ראשין [שבת ס].

*ראה קנה

#ב. שורת בתים שבצד רשות הרבים לשורה שכנגדה [גיטין ו]. ערסייתא – שכונות, ובכל שכונה היו מבואות הרבה [ערובין כו]. שכונות [שם ס].

#ג. ערסא דגדא – מטה שמייחדים אותה למזל טוב ואין משתמשין בה כלום, אלא מייחדים אותה לשרות מזל טוב עליה [מו"ק כז]. נוהגין היו לערוך מטה ושלחן בבית, ולא היו משתמשין בהן כלל, אלא למזל הבית מונח, משום נישוש. גדא – מזל [סנה' כ]. מיטה שעורכין אותה למזל ואין שום אדם ישן עליה [נדרים נו].

ערסא דצלא – מטה של עור ותולין רצועות בשפת העור סביב, וכשרוצין לנטותו עונבין הרצועות בארוכות המיטה, וכשמתיירין אותה הוא נופל, והן הן קרביטין... [סנה' כ]. מטה של עור [מו"ק כז]. מטה של עור שיש רצועות סביב לעור, ומותחין אותו בין ארוכות המטה וקושרין הרצועות בארוכות ושוכבין עליו, וכשמתיירין הרצועות העור נופל [נדרים נו]. אמרינן בנדרים מאי דרגש? ערסא דצלא [ב"ב ה].

ערסא – מטה [מו"ק כב]. – של מת, ב"ב כב.
@ערסא דגדא ודצלא מובאים בגמרא כפירוש לדרגש, שנחלקו

שם איש [יומא סו.].

*עיין בערובין כה ע"ב הב"ע דעבדה (לאכסדרה) כי אוריאל ורש"י מפרש יציע, גג משופע וכך הבאנו בערך אוריאל, אך במסורת הש"ס מציין לערוך ערך ארזאל א שגורס ערסלא כדמתרגמינן (ישע' א ח) כמלוהה במקשה כערסל מבתותא והוא חבלים מתוחים מאילן לאילן כמין מטה לשכב עליה השומר בלילה ולישב תחת צילה ביום ותחתיה פתוח כולו. ובמערך מוסיף: תרגום והתנודדה כמלוהה (ישע' כד כ) ותהי ארזאל ואתיא כארזאל. כפירוש הערוך מביאים התוס' בד"ה הכא.

מִן מֵאֵל חֲטִי'ן... דְּמִיתְּבְּרִי לְחֵמֶשׁ... כָּל הַנִּשְׁמִים
מֵעוֹבְרוֹת תִּקְנֻן לָהֶם זֵרִיד וְעֶרְסָן לְהַבְרוֹת אוֹתָן
וְהַעוֹבְרִים [יּוֹמָא מִזֵּ]. חֲטִי' דְּמִתְּבְּרִי בְּאַסִּיתָא חֲדָא
לְחֵמֶשׁ [בְּרֻכּוֹת לִזֵּ]. עֶרְסָן לְשׁוֹן עֲרִיסוֹתֵיכֶם [שֵׁם לִזֵּ].
*עִינֵי בַּעֲרוֹךְ עֶרְס ג. רָאָה זֵרִיד א, זֵרִיד, חוֹשְׁלָא, חִילְקָא,
טְרַנִּיס. עֶרְס

*ראה ערוער א 1, ערער ב

צִרְעָה [שבת פ:].

*צרעה (שמות כג כח) תרגום ערעיתא.

כערער – כעץ יחידי, לשון (ברא' טו ב) ערירי, ויש אומרים דיגשטיד"א (הרוסה, מושחת) בלעז. ומנחם פירש : שם עץ מעצי היער וערער שמו, וכן פירש (להלן מח ו) כערער (בפסוק : כערוער) במדבר – עץ אחד מעצי היער [ירמ' יז ו]. אילן יחידי, לשון חרבה [אבות ג יז – ירמ' יז].

*מ"מ : ישע' יז א-ב. ראה גרגר (ב), עור ג, ערא, ערוער ב. תאשור

עוררו (בהגהות ר"ב אשכנזי "עעורור") – (לשון) רוק
היוצא לו לאדם שלא ע"י טורח, אלא כיון שמעוררו
לתוך פיו וגורנו יוצא [נזיר נא:].

*מ"מ: ברכות לו ע"א ד"ה תחלה. ראה כית, נייע, עור ג, רוק

קרא עליו ערער – אומר לפנינו על מה הוא פוסל.
ערער – שמץ של פסול [כגון: שני עדים קראו
עליו שמץ של פסול, ולא שמעידים עדות גמורה, אלא
יציאת קול [קדושים עו:]]. עוררין – שקורין עליו שם

פסול [כתובות כג:]. חייש לעירעורא – דנימא מזויף
 הוא [סוטה ב: ד"ה אי נמי]. ערער – לפסול משפחת
 העיר [יבמות ס:]. שקרא עליו ערער – שרצה הנתבע
 לפוסלו [כתובות יט:]. ערער – פסול [כתובות כא:
 גיטין טז.], שמץ של פסול [סנה' כג:]. אין ערער פחות
 משנים [כתובות כא:]. ערער – חזקה שיש עמה טענה
 [ב"ב נג: בהיפוך].

*ראה עור ג, עסיק, עשק א, שפי ב

ערער תתערער - לשון חפירה, לשון (תהלים קלז ז)
 ערו ערו עד היסוד [ירמ' נא נת].

*ראה עור ג, ערה (ג)

##א. גובה הראש המשפּע לצד הצואר [ויקרא ה ח].
מול ערף – מול הרואה את העורף (לשון רש"י בחולין יט: מה שיש מן העורף אחורי הפרצוף קרי עורף),
והוא אורך כל אחורי הצואר [שם]. ממול עורף –
מאחרי הפנים, דכתיב (דברים כא ד) וערפו, לשון
עורף, מול הרואה את העורף דהיינו אחורי צואר
שרואין את העורף ועורף הוא הטרי"ל (עורף) שכנגד
הפנים, דכתיב (ירמ' לב לג) ויפנו אלי עורף ולא פנים,
אלמא עורף להדי פנים [סנה' נב:]. כנגד העורף – נגד
עיניו דהיינו מול העורף, הטרי"ל בלעז [ע"ז כה].

##ב. קשה עורף – מחזיר קשי ערפו לנגד מוכיחין
וממאן לשמוע [שמות לב ט]. ונתתי את כל אויביך
אליך עורף – שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם [שם כג
כז].

ג.א.רוח מערבית שבאה מעורפו של עולם – אני שמעתי מחוזקן של עולם על שם שהשכינה במערב ס"ל (צ"ע מה משמעות ר"ת אלו). ואני אומר מאחוריו של עולם, שהמערב קרוי אחור, שנאמר (איוב כג ח) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו [ב"ב כה. עיי"ש ד"ה יערוף].

יש הסוברים שהמקור לשם יבשת אירופה הוא ממלת ער
מלשון מערב וצריך לכתוב עירופה. יש לציין שכל היבשות
בעברית מתחילות באות אל"ף. +מ"מ : שמות כג כז ד"ה ערף,
ראה שפוי

קוצץ את העורף בקופיץ (דברים כא ד). יערף מזבחותרם – ישחית, ישבר (הושע י ב). ערפדו כמטר – הרגדו (בע"ז : הורגדו, עיי במהרש"א) [תענית ז].

ב.א.יערף כמטר לקחי – לשון נטיפה, וכן (לקמן לג
כח) יערפו טל, (וכן תהלים סה יב) ירעפון דשן

[דברים לב ב]. יערפו טל – יטיפו [שם לג כה]. ירעפו
– כמו יטיפו [משלי ג כ].
*ראה טיף, נטף, עריף, רעף א

~ערפד

*בב"ק טז ע"א נאמר : עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד, ערפד לאחר ז' שנים נעשה קימוש. בערוך מציין שעטלף (דברים יד יח) ת"י ערפדא.

~עֶרְפָּה

כתיב ערפה – שם האחת ערפה (רות א ד) וכתיב (ש"ב כא טז) הרפה, אשר בילידי הרפה והיא ערפה, כדאמר' לקמן שנגזר עליה שיפלו בניה בחרב ביד בני רות שדבקה בשכינה [סוטה מב: עיי"ש ד"ה עורפין ואילך ובתוס' ד"ה מאה]. ערפה (היא) אימיה – דישבי [סנה' צה. עיי"ש ד"ה נוולה ואילך].
*אשת כליון בן אלימלך ונעמי (רות א ד). ראה הרפה, נאנאי, ערפה

~עֶרְפֵּל

מחיצה... ערפל הוא עב הענן, שנאמר לו (לעיל יט ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן [שמות כ יח]. חשך [איוב כב יג].
*מ"מ : יומא כח ע"ב ד"ה יום המעונן. ראה חשך, עב א, ענן, תשוואה.

~עֶרֶץ, עֵרִץ

#א.שבר [ירמ' ב יט], לערץ – לכתת ולשבר [תהלים י יח], הפחיד [איוב יג כה], הכניע [שם לא לד], לא תערצון – לשון שכירה כתרגומו, ודומה לו (איוב ל ו) בערוץ נחלים לשכון, לשבור נחלים [דברים א כט].
#ב.לא תעריצו – לא תאמרו חזק הוא, כן ת"י. והוא מעריצכם – מחזיקכם [ישע' ח יג-יד]. אולי תערוצי – (ת"י) מאים תכלין למיתקף [ישע' מז יב].
@ראה ערוץ

~ערצוביא

מין חרגול שיש לו זנב [חולין סה.].
*ראה ארבה, חרגול

~עֶרְק, עֶרְקִים

העורקים (בפסוק : העורקים) ציה – שמבריחין אותן... [איוב ל ג].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : חולין מו ע"א ד"ה ערוקאי, ושם בתוס' ד"ה ערוקאי. ראה עורק, עריק

~ערקבלין, עקרבנין

ערקבלין – שם מרור [ערובין כג.]. ערקבלין – מפרש בסוף פ' שני דעירובין (כו:) אצוותא חרזייתא, הוא

סיב גדול ועב ומין לעצמו הוא [פסחים לט.]. (מאי ערקבלין?) אצוותא חרזייתא (בגמרא : חרוזיאתא) – סיב עבה הגדל סביב הדקל ונכרך ועולה בו כלולבי גפנים. חרזייתא – (כלומר) תכופות הרבה יחד כמחרוזות וטעם מרור (אצ"ל מריר) בו [ערובין כו: עיי"ש תוס' ד"ה אצוותא].

*בערובין פ"ב מ"ו הנוסח "עקרבנין", והוא מין ירק שעליו דומין לעקרב. הערוך גורס ערקבלין. ראה אצוותא, מרור

~עֶרְקוּב

פרק שבירך [בכורות מ:], ארכובה [שם מא. מג.].
*עין בערוך ערד ערקב שבלשון ישמעאל קורין לסובך של הרגל ערקוב והוא למעלה מן העקב. ויש מפרשין מקום כף הירך.

~עֶרְקוּם, עֶרְקוּמָא

עצם קטן הוא המחבר את הפרקים, ומה שיש מן הגידין ולמעלה הימנו עד מקום שמתפשטין קרי צומת [חולין עו.].

+מ"מ : בכורות מא ע"א ד"ה כנגדו בגמל. ראה צמת

~עֶרְקִי

*שבט כנעני (ברא' י יז, דה"א א טו).

~עֶרְקַת לְבִינָה

מקום [בכורות נז:].

~עֶרְקָתָא

ערקתא דמסנא – רצועות של מנעלים [ב"ב כא.].
ערקתא דמסאנא – שרוך הנעל... [סנה' עד: עיי"ש].
וארקתא – שרוך נעל (ברא' יד כג) מתרגם ארקתא דמסאנא... [יבמות קב.].

*ביבמות קב ע"א חל כנראה שיבוש בגמרא וברש"י. בגמרא כתוב "ארקתא" (באל"ף) וכן הד"ה ברש"י "וארקתא" ומביא דוגמא מת"א לברא' יד כג : "ארקתא דמסאנא", אך צ"ע כיון שבאונקלוס (שם) הנוסח "ערקת מסנא" בעי"ן. כנראה השיבוש נובע מכך שבאחת ההעתקות נתחלף "עין" ב"אל"ף" (שזה דבר מצוי) והמעתיק הבא אחריו או המסדר לדפוס רצה להשוות את הנוסח והחליט שהנכון הוא באל"ף (וכן יתכן שהביא ראה מ"ארקתא" שמשמעו ג"כ רצועה). ראוי לציין שבספר פרשגן על ת"א (ר"ב פוזן) ובדפוסים החדשים של הש"ס לא מעירים מאומה. ראה אינוניתא, ארקתא, נעל, סנדל, ענקא, רצועה

~עֶרֶר

*ערר היא צורת משנה של ערה. ראה עור ג, עריר, ערער.

~עֶרֶשׁ

ערש דוי – ערש (הוא) ליי"ט בלעז, כמו (דברים ג יא) והנה ערשו ערש ברזל... מהו על ערש דוי? זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאוד [תהלים מא ד].

כפאת מטה ובדמשק ערש – ת"י בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצן... עיקר מנוחתם ומבטחם תהי על דמשק [עמוס ג יב עיי"ש בד"ה כפאת – פעמיים בד"ה]. ערשותם – ערסותם [עמוס ו ד, עיי"ש ובערך סרח ג]. *ראה יצוע, עריסה, ערסה, רבד א, ב

עָשָׂה

תולעת הבגדים [ישע' נ ט], רמה [איוב ד יט], תולע הבונה חור שאינו מתקיים [שם כז יח]. עש וסס – מיני תולעים הם [ישע' נא ח].

*בגמרא ברכות נח ע"ב נאמר מאי עש? אמר ר"י יותא... +מ"מ : הושע ה יב, תהלים לט יב. ראה אבזק, יניבא, סס, עיש, עשש

עָשָׂה

כירק עשב (ברא' ט ג) – עשב קרי עשב האפר, וכל הגדל מאליו שאין בו טורח לחרוש ולזרוע [סנה' נז]. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא... שמיני דשאי מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני [ברא' א יא]. כל עשבם – כל הנלוים עליהם [ישע' מב טו]. קלח אחד קרוי עשב, וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב [דברים לב ב]. אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה [תהלים קו כ]. עשב – דבר שפרה ורבה מאוד וממהר לגדל ולצמוח, והם יוצאין בערבוביא ויונקים זו מזו [שבת קנו].

*המובן של עשב היום הוא המשך גידולו של הדשא המשמש מרעה לבהמות. +מ"מ : ביצה טו ע"ב ד"ה ופירותיה. ראה אגדתא, אדאני, אהלא, אספסתא, אפרזתא, אצא, אקוקיא, בנגרי, גד, גרגירא, דודאים, דשא, הינדבי, חלגוגות, חצב, חרנוגא, יבלא, כרשינא, לט ב, לענה, מלות, ממור, מעלה עשן, מרור, סגלא, סימונא, סליקוסתא, סמתנא, עלש, פיגס, פילא, פרידא, פשטינא, קדה, קיסוס, קיקיון, קיר ב, קלח א, קליא, קציעה, קשבא, קשר, ראש, שברא, שחת, שיצניתא

עָשָׂה (א)

#א. ברא [איוב כג ט]. ויעש אלהים את הרקיע – תקנו על עמדו והיא עשייתו, כמו (דברים כא יב) ועשתה את צפרניה [ברא' א ז], ויעש – תקנם בצביונם בתיקונן ובקומתן [ברא' א כה], ובן הבקר אשר עשה – תקן [שם יח ח]. עת לעשות לה' – לעשות תקנה לשם שמים [גיטין ס – תהלים קיט]. ועשתה את צפרניה – תגדלם [דברים כא יב]. ולא עשה רגליו – לשון תקון הוא, העברת שער שבין הרגלים [ש"ב יט כה], לא עשה רגליו – לא קצץ צפרני רגליו [יבמות מח.]. לא הסיר שער זקן התחתון [יבמות קג.], ולא עשה שפמו (ש"ב יט כה) – לא גילח שער שפמו, אלמה עשיה קרי העברה [יבמות מח.]. צפרים נעשו לי – לשון תקון, כמו (ברא' יח ח) ובן הבקר עשר עשה

[נחמיה ה יח]. פיישנ"ט (בעשותו) [במד' טו לה]. יעשה – פצ"א (יעש) בלעז [ירמ' כח ו]. עשה – לשון פעול, פיישנ"ט (בעשותם) בלעז [יחז' כג ל].

*בה"ר מציין לגמרא יבמות מח ע"א שם נאמר : תנו רבנן וגלחה את שיערה ועשתה את צפרניה. רבי אליעזר אומר תקוף, רבי עקיבא אומר תגדיל. אמר ר"א נאמרה עשיה בראש ונאמרה עשיה בצפרנים, מה להלן העברה אף כאן העברה. ר"ע אומר נאמר עשיה בראש ונאמר עשיה בצפרנים, מה להלן ניוול אף כאן ניוול. וראה לדברי ר"א : ומפיושת בן שאול ירד לקראת המלך, לא עשה רגליו ולא עשה שפמו. מאי עשיה – העברה. רש"י מפרש כר' עקיבא שהוא לשון גדול, וכן דעת אונקלוס והראב"ע. הרמב"ן נוטה לדעת ר' אליעזר, שכן "ולא עשה את שפמו" היא ראייה חזקה, וכן מפרש אבן ג'נאח. הרו"ה מסביר שאילו התכוון הכתוב לקציצת הצפרנים, היה מדרך לשון המקרא לומר "ועשתה את ידיה", כי תקון הידים הוא נטילת הצפרנים. ביבמות קג ע"א בתוספות ישנים ד"ה ת"ש לא עשה כתבים : כאן פרש"י יפה לא הסיר שער זקן התחתון, ולעיל בפרק החולץ (מח ע"א) לא פירש כן. עיין ברלב"ל לש"ב יט כה

#ב. הנפש אשר עשו בחרן – שהכניסין (נ"א שהכניסום) תחת כנפי השכינה... ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאו. ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם, כמו (להלן לא א) עשה את כל הכבוד הזה, (וכן במד' כד יח) וישראל עשה חיל, לשון קונה וכוונס [ברא' יב ח]. עשה את כל הכבוד – כנס, כמו (ש"א יד מח) ויעש חיל ויך את עמלק [ברא' לא א, יחז' כד ד]. ויעש חיל – ויאסף חיל [ש"א יד מח]. יעשה עון – יקבץ מחשבות און, כמו עשה לי את החיל הזה [ישע' לב ו].

#ג. חמש צאן עשויות – ת"י תכברא, ממולאות בשר דק וביצים, פשטי"ץ בלעז, כמו ששנינו בפסחים (עד. במ"ג המאור יש כאן הערה : עיין שם היטב בד"ה רבי ישמעאל קורוהו וכו', ומצוה ליישב) ונותן את הכרעיים ובני מעיו לתוכו. רבי טרפון קורוהו תכברא, מה שבתוכו לברו, כרבי עקיבא דאמר תולין חוצה לו. כך היא שנוייה בתוספתא, ורבי קלונימוס זצ"ל מן רומי פירשה לנו כן [ש"א כה יח].

*ראה עסה, תכבר

#ד. עשוין לדדות – רגילין להיות מדדין [ביצה י:]. #ה. קרובים נעשו רחוקים – נדמין לי כרחוקים. ל"א מרוב חלשות של אדם כשמזקין צריך להרחיק רגליו זה מזה [שבת קנב]. נעשית לו כהיתר – דומה בעיניו כהיתר [ערכין ל:].

*ראה עסס בהערה

#ו. אין עושין – אין כופין [כתובות עז.].

#ז. עשה טהרות – נגע בטהרות [כתובות כז.].

#ח. עשי המלאכה – אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך [אסתר ט ג].

#ט. עשית לך חיל – קנית לך נכסין [יחז' כח ד].

#י. ועשה – והצליח [דניאל יא ז, יז, כח].

@+מ"מ : איוב מא כה ד"ה העשו. ראה ברא, עיט, יצר, מעשה, עשות, רגם

~עֲשֵׂה (ב)

בעשות ממצרים דדיך – לשון כבישה [יחז' כג כא], משחק וממעך [נדה מח]. עשו – אטינבירינ"ט (הדקו, במובן מעיכה) בלעז [יחז' כג ג, עיי"ש]. הנה עושה – יש לפותרו לשון עישוי, כמו (מלאכי ג כא) ועסותם [צפניה ג יט].
*ראה עסה

~עֲשֵׂהָל (ב)

עשהאל בכלל עבדי דוד היה... והיה שקול כנגד כולם [ש"ב ב ל]. עשהאל אחי יואב – עשהאל נהרג בתחילת מלכותו (של דוד) שהרגו אבנר... [דה"א כז ז].
*אבי זבדיה, בן צרויה אחות דוד, ואחי יואב שר הצבא ואבישי נהרג ע"י אבנר בן נר (יהושע ב א, ש"ב ב יט, דה"א כז ז).
@1. לוי שנשלח ע"י יהושפט ללמד (דה"ב יז ח). 2. פקיד הממונה על התרומה והמעשר (דה"ב לא יג). 3. אבי יונתן שסייע לגרש את הנשים הנכריות (עזרא י טו).

~עֲשֹׂו (ב)

כשעשו גבור, יעקב חלש. אין מלכות שניהם מתקעם יחד פסחים מב: י"ב נשיאים דישמעאל וכ"ג אלופים נמנו בעשו [סוטה יג].
*בן יצחק ורבקה ואחיו התאום של יעקב, בניו יעוש, יעלם, קרח ורעואל. בנותיו פועית מאשתו אהליבמה שנישאה לאצר בן בלקן החורי, מרצית מאשתו אהליבמה שנישאה לענה (ברא' כה כה). ראה אדום, סמאל, רומא, תימן

~עֲשֹׂוק (ב)

*ראה עשק א, ב

~עֲשֹׂור (א)

א.א.עשרה חדשים [ברא' כד נה].
ב.א.נבל עשור – של עשור מיני נעימה [תהלים לג ד], כנור של עשור נימין [שם צב ד, ערכין יג].
*ראה עשר ב

~עֲשֹׂור (ב)

מעשר [ר"ה יד]. כעשורייתא דבי רבי – מי שיש לו עשר בנות וכן אחד, הראשונה נוטלת עישור נכסים, והשנייה (עישור) במה ששיירה וכן לכולן [נדרים לט].
*ראה עשר ב

~עֲשֹׂות (א)

ברזל עשות – עשוי כעששיות, משי"ש (גושים, עשתות) בלעז והוא פרזלא הנדואה [יחז' כז יט].

*אין לו דמיון במקרא, ומובנו ברזל מוצק. מובא גם בערך ברזל. ראה עשת א

~עֲשֹׂות (ב)

*איש מבני יפלט משבט אשר (דה"א ז לג).

~עֲשִׂיאל (ב)

*אבי שריה, ראש בית אב לשמעון (דה"א ד לה).

~עֲשִׂיה (ב)

1. בן חגיה, לוי בימי דוד (דה"א טו יא). 2. ראש בית אב לשבט שמעון (דה"א ד לו). 3. עבד יאשיהו (מ"ב כב יב, דה"ב לד כ). 4. "מן השילוני" מבני יהודה (דה"א ט ח). 5. לוי מבני מררי (דה"א ו טו).

~עֲשִׂיר, עֲשִׂירִים (ב)

שמח בחלקו עם מעט אם רב [שבת כה:], עיין משלי טו טו]. שמח בחלקו ודומה לו כאילו ימיו כפולים [יבמות סג: סנה' ק: בשינוי]. מתעשר – מראה עצמו כעשיר ואין לו כלום [מנחות פה:], יש מתעשר ואין כל – מראה עצמו עשיר... ד"א מתעשר בגזל עניים... [משלי יג ז, עיי"ש]. עכברא דשכיב אדינרי – עשיר שלא נהנה מממונו (דומה) לעכבר זה ששוכב על דינרי זהב ואינו נהנה מהן [סנה' כט:]. עשרו של אדם הוא כופר נפשו, שעשה ממנו צדקה [משלי יג ח]. תלמיד חכם [משלי כב ז]. הון עשיר – בתורה [משלי י טו]. רב [משלי כח יא].
עשירים אינם צריכים להחניף ולהכיר פנים [שמות יח כא]. מי הם פני הארץ? אלו העשירים [שמות מא נ]. בעלי בתים דבריהם נשמעים מחמת עושרם... הבריות יראים מהם [סוכה כט:]. מי זהב – עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו כלום [ברא' לו לט].

*עיין באגרת הטויל חלק הרמו ערך עשיר שהוא גימטריא: עינים שיניים ידיים רגלים, מגיד שמי שנברא שלם באיבריו ואינו בעל מום הוא עשיר בודאי. +מ"מ : עמוס ג טו, קהלת ה יא, אבות פ"א מ"ו. ראה אדיר, בית חורף, גדול, עשר א, עתיר, רוש

~עֲשִׂית (ב)

*ראה עשת א (ב)

~עֲשֵׁן (א)

מעלה עשן – שם עשב שהוא מעלה עשן [יומא לה. כריתות ו]. מעלה עשן לאו סממן הוא [כריתות ו].
*+מ"מ : יומא לה ע"א ד"ה להעלות. ראה אקטרתא, מעלה א

~עֲשֵׁן (ב)

א.א.יעשן אף ה' – על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף, וכן (תהלים יח ט) עלה עשן באפו... [דברים כט יט]. אסתום חוטמי מצאת עשן נחירי

ומקצוף עליך, שהכועס יוצא עשן מנחיריו, כמה דאת אמר עלה עשן באפו... [ישע' מח ט], יעשן אפך – כל הכועס נחיריו מוציאים עשן [תהלים עד א], עלה עשן באפו – כן דרך הכועס, יוצא עשן מנחיריו, וכן (תהלים יח ט) עלה עשן באפו. וזהו כל לשון חרון אף, שהאף נוחר ומעלה הבל [ש"ב כב ט]. אנשישנארילא"ש בלעז, כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו [תהלים יח ט].

*פרק כב בשמואל ב' ופרק יח בתהלים הם זהים פרט לפסוק הראשון והאחרון, לכן כשיש מראה מקום לפסוק עלה עשן באפו הכוונה יכולה להיות לכל אחד משניהם. +מ"מ : יומא נג ע"א ד"ה מממשמש. ראה חרה

#ב.לעשן – פירות בעשן, בשמים לקלוט טעם הבושם [ביצה כב:]. המעושנת – נכנס עשן בגופה [חולין נח:]. עישנו עלינו בית – הציתוהו באש ונתמלא עשן [יבמות קטו].

(והר סיני) עשן כולו – אין עשן זה שם דבר... אלא לשון פעל... וכל עשן שבמקרא נקודם קמ"ץ מפני שהם שם דבר [שמות יט יח].

זנבות האודים העשנים – זנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם [ישע' ז ד].

*+מ"מ : דה"ב ו א ד"ה אז אמר. ראה אף, אקטרתא, הבל, ענן, עתר, קוטרא, קטרת, קיטור, תימור, תמרה, תמרורים

#ג.מעשנין – עושה עשן תחת האילן, כדי שינשרו התולעים שעליו [מו"ק ג].

*ראה גבל

עֶשֶׂן~

*ראה מחרישה

עֶשֶׂן~ (א)

עֶשֶׂן – ערער, אינטרמיטמנט (חסר בא"ה) בלעז. הַתְּעֶשְׂקוּ – נתעסקו... במריבה וערעור [ברא' כו כ]. והיית אף עשוק – בכל מעשיך יהיה ערעור [דברים כח כט]. עֶשֶׂן – לשון ריב וקנטורין [קהלת ז ז].

*+מ"מ : משלי טו טז, קהלת ד א, קהלת ד א. ראה עסיק, עסק א

עֶשֶׂן, עֶשֶׂן (ב)

#א.גזל [איוב י ג, מ כג, סוכה כט:]. לא תעשק את רעך – זה הכובש שכר שכיר [ויקרא ה כא, יט יג], בממון [סנה' פו. בהיפוך]. עשוק בדם נפש – יש עליו עושק דם, הוא המחטיא את חבריו ואבדה נפש על ידו [משלי כח יז], מחויב בנפש שאבדה על ידו [יומא פז.]. כל עושק כבישת שכר שכיר הוא (יתכן שרש"י דורש כאן עשוק בשי"ן שמאלית) [ב"מ סא:].

עושק – גזלן העושק את אחרים [ירמ' כא יב]. עשוק ורצוצ' תמיד סמוכין בלשון מקרא... [שם כב יז].

עשקה לי – כמו עשוק אותי (לשון לחץ)... עשוק אותי מידו... [ישע' לח יד, עיין ש"א ג ל].

*+מ"מ : דברים כד יד, משלי כח טז, ב"מ קיא ע"ב ד"ה עשקו #ב.עשיק עסקך – ביוקר תמכרנו, כמו עשיק לגבך [ברכות נו.]. עשיק לגבך – הצריך לכסות גופך וגבך קנה ביוקר... עשיק לשון יוקר הוא, וחבירו באיזהו נשך [לקמן עד.]. עשיק עפרא [ב"מ נב.], עשיק עפרא – יקר ואינו מצוי [שם עד.].

*עיין בספר חקרי לשון עמ' 27. +מ"מ : ישע' נד יד, ע"ז לד ע"ב ד"ה דשוי חמרא. ראה רצץ, שוי

עֶשֶׂן~ (ג)

*1. אחת הבארות שחפר יצחק בנחל גרר (ברא' כו כ). 2. בן אלעשה, ואחי אצל מצאצאי שאול (דה"א ח לט).

עֶשֶׂן~ (א)

מתעשר – מראה עצמו עשיר. ד"א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו. ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול. ד"א מתעשר בגזל עניים וסוף אין לו כלום, ויש מתרושש ע"י שפיזר ונתן לאביונים והון רב מוכן לו [משלי יג ז מנחות פה: בע"י, בפירוש הגמרא – נוהג עצמו כעשיר]. דרך בשר ודם מראה כל כבוד עשיר ותפארתו ביום חופתו [דברים לג ב]. עושר – מיעוטו יפה ורובו קשה שמבטלו מת"ת ומגביה לבבו [גיטין ע.].

*עיין בסוטה יג ע"ב ד"ה קיים זה, כיצד שמר יוסף את עשרת הדברות. בכתובות סז ע"א ד"ה איבעית אימא כותב המהרש"א : ורבים בדור הזה שמקבצין עושר שלהם שלא באמונה ובחילול השם כגזלת עובד כוכבים, ואח"כ מתנדבים מאותו ממון להיות להם כבוד בכל שנה ולתת להם ברכת מי שבירך להיות להם שם ותפארת, ואין זה אלא מצוה הבאה בעבירה ואין לעושר הזה מלח וקיום. בפ"א פ"ה מ"ד מונה את עשרת הנסים שנעשו על הים ביציאת מצרים עפ"י אבות דרבי נתן. עיין באגרת הטויל חלק הדרוש ערך עשר תעשר בשם הרשב"א שפירשו רז"ל (תענית ט ע"א) "עשר בשביל שתתעשר" פירוש, בשביל שתזכה ליתן עוד מעשר הרבה, ואין פירושו לשון עושר שהרי השי"ן שמאלית. במכילתא ובתנחומא בשלח מובאים הנסים בשינויים באבות פ"ה מ"ד מונה את עשר הנסיונות של בני במדבר ובאבות דר"נ פל"ד יש מנין אחר. +מ"מ : קדושין פב ע"א ד"ה נקיה. ראה בולי, מורה ב, עשיר, עשתרות, צפון, ריש

עֶשֶׂן, עֶשֶׂן (ב)

עשיריה – עשירית [כתובות קיב.]. אחד מעשרה [ישע' ו יג].

עשרון – עשירית האיפה, מ"ג ביצים וחומש ביצה [שמות כט מ].

עשרת הדברות – +מ"מ : שמות כד יב.

*עשרון בלח הוא עומר ביבש ושיעורו עשירית האיפה. ראה איפה, מעשר, עשור א, ב, עשר א בהערה, רבע ב

~עָשָׂשׁ, עֲשֵׂשָׁה

#א. עֲשֵׂשָׁה מַכְעֵס עֵינִי – לִשׁוֹן עֲשֵׂשִׁית, לִנְטִירִנָּא (חֲסֵר בַּדְּפוּס) בַּלְעֹז, עֵינִי שְׁמֹארוֹה כְּהָה וְדוּמָה לּוֹ כֹּאֲלוֹ הוּא רֹאֵה דֶרֶךְ זְכוּכִית שְׁכַנְגַּד עֵינָיו. וּמִנְחָם פִּירְשׁוּ לִשׁוֹן רִקְבוֹן, כְּמוֹ (תַּהֲלִים לֹא יֵא) וְעֲצָמִי עֲשֹׂשׁוּ, וְכֵן כָּל לִשׁוֹן עֵשׁ [תַּהֲלִים ו ח], עֲשֵׂשָׁה – כְּהִתָּה, לִשׁוֹן עֲשֵׂשִׁית, שְׂאֵדָם נוֹתֵן זְכוּכִית לִנְגַּד עֵינָיו לִרְאוֹת לַעֲבֹר הַזְכוּכִית דְּבַר, אֵינִי אוֹתָהּ מֵרָאֵה בְּרוּרָה [שֵׁם לֹא יֵא].
#ב. וְעֲצָמִי עֲשֹׂשׁוּ – לִשׁוֹן רִקְבִי, כֹּאֲלוֹ אֲכַלֵּם עֵשׁ [שֵׁם לֹא יֵא].

@ראה אדוותא

~עֲשֵׂשִׁית

#א. כְּלִי גְדוֹל שֶׁל זְכוּכִית, בַּלְעֹז לִנְטִירִנָּא (פִּנְס) [שְׁבֵת כֵּג], כּוֹס גְּדוֹל שֶׁל זְכוּכִית שְׁקוּרִין לִנְפָּא (בֵּית מְנוּרָה שֶׁל זְכוּכִית) [שְׁבֵת מַד], לִנְטִירִנָּא בַּלְעֹז [בְּרֻכּוֹת כֹּה: נִג], קְנִדִּילָה (בְּכִי: לִנְטִירִנָּא, קוֹפֶסֶט שֶׁל זְכוּכִית בְּמִשְׁמַעוֹת לִרְאוֹת אֶת הַלְבָּנָה דְּרַכָּה. בְּכִי אַחֵר: לִנְפָּא) בַּלְעֹז [רִיָּה כַד].

*בְּאֻצָּר הַלְעֻזִּים מְצִינִי שְׁעֵי מְדוּעַ פְּעֻמִּים מִתְּרַגֵּם רִשִׁי לִנְפָּא, וְשְׁלוֹשׁ פְּעֻמִּים לִנְטִירִנָּא וְמָה הַהִבְדֵּל בֵּינֵיהֶם. רֹאֵה פִּנְס, עֲשֵׂשׁ #ב. עֲשֵׂשִׁית – חֲתִיכוֹת עֲבוֹת, כְּמוֹ (שֶׁה־שׁ ה יד) עֲשֵׂת שֶׁן, וְאִפְּ לִשׁוֹן חֲכָמִים (מִנְחָתוֹ כֹּה). מְנוּרָה בָּאָה מִן הָעֲשֵׂת, מִשִּׁי"ש (גּוֹשִׁים, עֲשֵׂתוֹת) בַּלְעֹז [יוֹמָא לַד], שֶׁל זְכוּכִית, מִשִּׁי"ש (גּוֹשִׁים, עֲשֵׂתוֹת) בַּלְעֹז [שְׁבֵת קְנִדִּי], שֶׁל בְּרוֹל, חֲתִיכוֹת גְּדוֹלוֹת [עֲרוּבִין פּוּ], חֲתִיכוֹת עֲבוֹת שְׁקוּרִין מִשִּׁי"ש (גּוֹשִׁים, עֲשֵׂתוֹת) [עִז טז].

*ראה מנורה, מראה א, נר, עשת א

~עֲשֵׂת (א)

עֲשֵׂתוֹ – לִשׁוֹן (שֶׁה־שׁ ה יד) עֲשֵׂת שֶׁן, גּוֹף עֵב, וּבַלְעֹז אֵינְבוֹאִירִינָּט (נִתְכַּסּוּ בּוֹץ, עֵינִי בֹא"ה) [יִרְמ' ה כח]. לִשׁוֹן (יִרְמ' ה כח) שְׁמָנוּ עֲשֵׂתוֹ, קְבוּץ עֵב קְרוֹי עֲשֵׂת, מִשְׁשִׁיאָה (מִשִּׁי"ץ. גּוֹשִׁי, מִקְשָׁה) בַּלְעֹז [שֶׁה־שׁ ה יד, עֵינִי שֶׁן].

*מִבּוֹא בְּכָלִים פִּי"א מ"ג וְהוּא גּוֹשׁ שֶׁל מִתְכָּת. רֹאֵה אֶסְטִמָּא, חֲסֵם (ב), עוֹשׁ, עֲשֵׂת, עֲשֵׂשִׁית, עֲשֵׂתוֹת, פְּעֵם

~עֲשֵׂת, עֲשֵׂתוֹת, עֲשֵׂתָנָת (ב)

לִשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, וְכֵן (תַּהֲלִים קְמוֹ ד) עֲשֵׂתוֹנוֹתִי, (וְכֵן דְּנִיָּאל ז) וּמִלְכָּא עֲשִׂית [יוֹנָה א ו]. עֲשֵׂתוֹנוֹתִי (בִּפְסוּק : עֲשֵׂתָנָתִי) – מַחֲשָׁבוֹתִי [תַּהֲלִים קְמוֹ ד]. עֲשִׂית – חוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ [דְּנִיָּאל ו ד].

עֲשֵׂתוֹת – עֲשֵׂתוֹנוֹת, שִׁיּוֹשְׁבִין שְׁאֲנָן וְחוֹשְׁבִין מַחֲשָׁבוֹת רְעוֹת [אִיּוֹב יב ה, סְנָה קח].

*בְּקוֹנְקוֹרְדִּנְצִיָּה מְבִיא "עֲשֵׂתוֹת" כְּעֶרֶךְ נִפְרַד. רֹאֵה נַחֵם

~עֲשֵׂתוֹר, עֲשֵׂתָרוֹת, עֲשֵׂתָרָה

סְלַעִים חֲזָקִים [דְּבָרִים כח ד]. עֲשֵׂתָרוֹת צֹאנֶךְ – מִנְחָם פִּירֵשׁ אֲבִירִי בִּשְׁן, מִבְּחַר הַצֹּאן, כְּמוֹ עֲשֵׂתָרוֹת קֶרְנִים, לִשׁוֹן חֲזָק, וְתִ"א עֲדָרִי עֲנֶךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ אִמְרוּ לְמָה נִקְרָא שְׁמֵם עֲשֵׂתָרוֹת שְׁמַעֲשִׁירוֹת אֶת בְּעִלְיָהן [דְּבָרִים ז יג], כְּתִרְגוּמוֹ, וְרַבּוֹתֵינוּ אִמְרוּ שְׁמַעֲשִׁירוֹת אֶת בְּעִלְיָהן וּמַחֲזִיקוֹת אוֹתָם כְּעֲשֵׂתָרוֹת הַלָּלוּ שֶׁהֵן סְלַעִים חֲזָקִים [שֵׁם כח ד].

עֲשֵׂתָרוֹת (קֶרְנִים) – לִשׁוֹן צוֹקִין וְקוֹשִׁי, כְּמוֹ (בְּרֹא' יד ה) עֲשֵׂתָרוֹת קֶרְנִים, וְעֲשֵׂתָרוֹת זֶה הוּא עֲשֵׂתָרוֹת קֶרְנִים שֶׁהִיוּ שֵׁם רִפְאִים שֶׁהִכָּה אִמְרַפֵּל, שְׁנֹאמַר וַיְכּוּ אֶת רִפְאִים בְּעֲשֵׂתָרוֹת קֶרְנִים... [דְּבָרִים א ד, עֵינִי בְּרֹא' יד יג, בְּמַד' כֹּא לַד, דְּבָרִים ג יא, יְהוֹשֻׁעַ ט י], שְׁנֵי הָרִים גְּדוֹלִים וְהַשְּׁפֵלָה בִּינֵיהֶם, וּמִתּוֹךְ גּוֹבָה הָהָרִים אֵינִי חֲמָה זוֹרַחַת שֵׁם בְּשִׁפְלָה [סוֹכָה ב].

*ראה עוג ב

~עֵת

מַעַת עַד עֵת – מִיּוֹם לְיוֹם [יַחֲז' ד יא, נְדָה מִז: – חֲשִׁבִּינָן לָהּ שְׁנָה]. מִן הָעֵת הָהִיא – מִן אוֹתוֹ יוֹם וְהַלָּאָה [נִחְמִיָּה יג כא]. כַּעַת חִיָּה – כַּעַת הַזֹּאת לְשָׁנָה הַבָּאָה [בְּרֹא' יח י], כַּעַת הַזֹּאת שֶׁהִיָּתָה בְּחַיִּים וּבְשָׁלוֹם [מ"ב ד יז]. מַעַת לַעַת – יוֹם אֶחָד שָׁלֵם [בִּיצָה לַד]. מַעַת לַעַת – מַחֲצוֹת הַיּוֹם זֶה עַד כַּעַת מַחֵר [נְדָה ז:]. אֲכַלֵּם בַּעֲתוֹ – הַכֹּל לִפִּי מָה שֶׁהוּא צָרִיךְ, כָּל יַחֲדִיד וַיַּחֲדִיד לִפִּי לְמוֹדוֹ [כְּתוּבוֹת סז: – תַּהֲלִים קְמָה]. עֵת קֶץ – כְּשֶׁתִּקְרַב גְּאוּלְתֵּינוּ [דְּנִיָּאל יא מ]. כַּעַת יֹאמַר לִיעֶקֶב – עוֹד עֵתִיד לִהְיוֹת עֵת כַּעַת הַזֹּאת... ד"א אֵינּוּ לִשׁוֹן עֵתִיד אֲלֵא לִשׁוֹן הוֹוָה... [בְּמַד' כג כג]. (ת"י) עֶדְן [יַחֲז' ל ג].

לַעֲוֹת – מִנְחָם (עֶרֶךְ עֵת) חִבְּרוּ בְּמַחְלֻקַּת (תַּהֲלִים קִיט קכו) עֵת לַעֲשׂוֹת לָהּ, לִקְבוּעַ לָהֶם עֵתִים [יִשְׁע' נ ד]. דְּבַר בַּעֲתוֹ – בְּזִמְנוֹ [מִשְׁלִי טו כג]. הַמַּחֲשָׁב עֵתִים וְשַׁעֲוֹת – לִשׁוֹן מַעֲוֹנָן, כְּמוֹ בַּעַל עוֹנוֹת שְׁמִבְחִין אֶת עוֹנָה וְאוֹמַר הַיּוֹם יִפָּה לַצֹּאת לְדֶרֶךְ וַיִּצְלִיחַ, לְמַחֵר יִפָּה לִיקַח מִקַּח וַיִּשְׁתַּכַּר בּוֹ הַלּוֹקָחוֹ [סְנָה' סה:]. עֵתוֹת בְּצָרָה – עֵתִים שֶׁל צָרָה [תַּהֲלִים ט י]. בַּעַת תַּת – כְּשֶׁהִגִּיעַ עֵת... [סְנָה' יט:], כְּשֶׁהִגִּיעַ זְמַן... [ש"א יח יט].

*עֵינִי ע"ז כַּד ע"ב ד"ה פָּרָה שְׁעָתָה וְדָאִי נִשְׁתַּנָּה הָעֵת מִכְּמוֹ שֶׁהִיא בְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים. אִיּוֹב כַּד א ד"ה מְדוּעַ מִשְׁדִּי לֹא נִצְפְּנוּ עֵתִים. +מ"מ: בְּרֹא' ח כב ד"ה עוֹד כָּל יָמִי, יִשְׁע' לָג ו ד"ה וְהִיא, שְׁבֵת לֹא ע"א ד"ה קִבְּעַת עֵתִים, עֲרוּבִין נָד ע"ב ד"ה עָשׂוּ מוֹעֵד, ר"ה יז ע"ב ד"ה עֵתִים לְטוֹבָה, חוֹלִין קִלְג ע"א ד"ה אֲנִסְיָה לִיָּה עִידְנִיָּה, ע"ז יט ע"ב ד"ה אִם פְּרִי, סְנָה' נח ע"ב ד"ה עוֹבֵד כּוֹכְבִּים. רֹאֵה זְמַן, חֲרֵשׁ, עֶדְן א, ב, עוֹנָה, עוֹת א, עֵתִי, שְׁעָה

~עֵתֵד

#א. ועתדה בשדה – זו משנה... ד"א כמשמעו... לשון (ברא' לא י) עתודים, שים לך בהמות בשדה...

[משלי כד כז].

*ראה חזרא

#ב. ונצבה [סוטה מד].

@+מ"מ : איוב טו כח. ראה עתוד, עתודות

~עֵתָה

עתה (שמות ו א) – הפעם [סנה' קיא].

~עֵתָה קצין

שם העיר [יהושע יט יג].

~עֵתוֹד, עֵתוֹדִים

#א. עתודים (משלי כז כו) – צאן שיש לו מהם חלב לפרנסה וגיוזין ללבוש [חולין פד]. כעתודים לפני הצאן – דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש העזים [ירמ' נ ח].

*עתוד (א) הוא התיש במלוא אונו המשמש להרבעה, וכן זכר העזים ההולך בראש העדר. ראה ברחא, גדי, כר, עתד, פר

#ב. עתודים – שרים, וכן ת"י על מלכיא... ועל שלטניא... ויוונים נמשלו לעתודים, כמו (דניאל ח כא) והצפיר והשעיר מלך יון. והרועה לפרש הענין שלא במלכי יון יאמר העתודים לשון שרים, כמו (ישע' יד ט) עורר לך רפאים כל עתודי ארץ [זכריה י ג]. כל עתודי ארץ – מלכי האומות השרים והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים... [ישע' יד ט]. עתודים – שלטונים [ישע' לד ו, יחז' לט יח].

@ראה עתד

~עֵתוֹדוֹת

עתידותיהם (עבודותיהם קרי) – מעמדם ומצבם [ישע' י יג].

~עֵתִי (א)

איש עתי – המוכן לכך מיום אתמול [ויקרא טז כא]. *בגמרא יומא סו ע"ב נאמר : עתי - שיהא מזומן, ורש"י מפרש מזומן - מוכן לכך מאתמול.

~עֵתִי (ב)

*1. גבור מבני גד שנבדל עם דוד (דה"ב יב יא, יב). 2. בן רחבעם מאשתו מעכה בת אבשלום (דה"ב יא כ). 3. בן ירחע העבד המצרי (דה"א ב לה, לו).

~עֵתִיד

ראש חודש להבא – הוא נמנה עם הימים הבאים, שהוא ראשון שלהם. וראש השנה לעתיד לבוא –

להכי קרי לעתיד לבוא, שהוא נמנה לימים ולחדשים הנכנסים שהוא אחר זמן, ולהכי קאמר לעתיד ולא להבא [נדרים ס].

*זאת אומרת להבא משמעו בימים הקרובים, לעתיד לבוא בימים שאינם קרובים. הרא"ש כותב : לשון העולם לומר חודש הבא ושנה העתידה לבוא. עיין תוס' ע"ז סה ע"ב ד"ה אבל שלעתיד לבא היינו עולם הבא שהוא זמן התחיה. +מ"מ : תהלים קלט טז. ראה עתד

~עֵתִיָּה

מבני יהודה מבני עתיה – מפרש מבני יהודה מי ומי היו... ומונה הגדולים והחשובים ביניהם [נחמיה יא ד]. *בן עזיה בן זכריה בן אמריה בן שפטיה בן מהללאל מבני פרץ. מראשי המדינה בירושלים (נחמיה יא ד). בדברי הימים א ט ד נאמר "עויתי בן עמיהוד בן עמרי בן אמרי בן בנימן בן פרץ בן יהודה". כ"כ מובא בדה"א ס ט בשינויים והמפרשים מתקשים ביישוב הסתירות.

~עֵתִיק (א)

ראשון, קדמון [דה"א ד כב], עתיק יומין – הקב"ה [דניאל ז ט]. עתיקתא – מימים רבים [גיטין סז]. *המלבי"ם מפרש עתיק יומין שהוא נעתק מן הימים והזמן. ראה עתק א, ב

~עֵתִיק (ב)

ולמכסה עתיק – למלבושי נוי. עתיק משובח, כמו (תהלים צד ד) ידברו עתק [ישע' כג יח]. *ראה מכסה, עתק א, ב

~עֵתִיר

עתיר בנכסין – עשיר משדות וכרמים וזיתים... וגם עתיר פומבי – עושר הגלוי, כגון רוב בהמות... זהו בעל אגדה. עתיר סלעין – שולחני שמשכר תמיד במיני מטבעות... עתיר תקוע – י"מ שיש לו בתים הרבה ומשתכר בהן תדיר... ולי נראה כדאמרינן במנחות (פה:) תקוע אלפא לשמן... עיר היא... ודימה למטבעות ולשמן... זהו בעל פלפול. עתיר משח – אנשי מדות (במד' יג לב) מתרג' אינשי משחן... עתיר בדבר המדוד – כגון תבואה... והיינו נמי עתיר כמס – כמו... דבר שמכניסין לאוצר, זהו בעל שמועות [ב"ב קמה: עיי"ש]. חמור גרם – מתרגמא עתיר בניכסין [ב"ק יז].

*ראה עשיר, עתיר א

~עֵתָן

*עיר בנחלת יהודה (ש"א ל ל).

~עֵתִלִּי

*מבני בני (עזרא י כח).

*צ"ע שכן בסוכה כז אומר לא ידעתי שם שבטו, ואילו בשופטים א כותב שבא משבט יהודה. עיין במגדים גליון י"ב עמ' 41. +מ"מ : יהושעטו טו. ראה יהודה, עכסה, תקוע, קנז

~עֲתִלְיָה (א)

1. * אחד מראשי האבות משבט בנימין (דה"א ח כו, גמרא הוריות יא ע"ב, כריתות ה ע"ב). 2. אבי ישעיה מבני עילם (עזרא ח ז).

~עֲתִק, עֲתִיקִים (א)

דבר חזק. ד"א לשון סרה, כמו (ברא' יב ח) ויעתק משם ההרה, יצא דבר סרה מפיהם [ש"א ב ג]. (לשון) סרה, דבר שאינו, כמו ויעתק משם. ודונש פתר אותו לשון דבר גדול וקשה, כמו (איוב כא ז) עתקו גם גברו חיל, (וכן משלי ח יח) הון עתק, (וכן ישע' כג יח) ולמכסה עתיק [תהלים לא ט]. מעתיק הרים – מסלקם מהמקום [איוב ט ה]. העתיקו מהם מלים – סרו [שם לב ט]. העתיקו אנשי חזקיה – החזיקו [משלי כה א]. עתיקי משדים – לשון (ברא' יב ח) ויעתק משם. ד"א בדולים מן התורה שנקראת חלב. ועתיקי משדים – מוסרים מלפני תלמידי חכמים [ישע' כח ט]. לשון סלוק, כמו (איוב ט ה) המעתיק הרים [ע"ז ג]. *ראה עתיק א

~עֲתִק (ב)

עתקה – נתישנה ונזדקנה עיני בכהיית אור, ומנחם חברו עם (ברא' יב ח) ויעתק משם ההרה [תהלים ו ח]. עתיק עתיקי – (יין) ישן של שלש שנים [פסחים מב:]. עתיק – ישן [ב"ב צא: מנחות לא:]. *ראה עתיק א, ב

~עֲתָר, עֲתָרִי (א)

א. ועתר ענן הקטרת – תמור קטור ענן הקטרת, ולשון עתר מרבית, וכן (לקמן לה) העתרתם עלי דבריהם, וכן (משלי כו ו) ונערתות נשיקות שונא, וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשתן, ופירוש ענין מעבה המה, אך כל אחד לשון ב"א [יחז' ח יא]. ויעתר – הרבה והפציר בתפילה. ויעתר – נתפצר ונתפייס ונתפתה לו. ואומר אני עתר לשון הפצרה ורבויו, וכן (יחז' ח יא) ועתר ענן הקטורת, מרבית עלית העשן, וכן (שם לה יג) והעתרתם עלי דבריהם, וכן (משלי כו ו) נערתות נשיקות שונא, דומות למרובות והנם למשא, אינקריישימינ"ט (ריבוי, עיין בא"ה) בלעז [ברא' כה כא], נתאמץ בתפילה, הרבה להתפלל [שמות ח כו]. ויעתר לנו – קבל תפלתנו [עזרא ח כג]. נערתות נשיקות שונא – לשון גודל, כמו (יחז' לה יג) העתרתם עלי, אינקריישימינ"ט (מפריע, נמאס, חסר בדפוס. ראה קץ, בחל) [משלי כו ו], ונעתר להם – ירצה להם [ישע' יט כב]. כל לשון עתר, הרבות פלל הוא, ואב לכולם (יחז' לה יג) והעתרתם עלי דבריהם, הרביתם [שמות ח ה]. לשון רבוי [יחז' לה יג]. המתפללין אלי [צפניה ג י, עיי"ש].

~עֲתִלְיָהוּ (ב)

ראה דוד ברוח הקודש שיהיה זרעו כלה בדור השמיני בימי יואש ע"י עתליהו, כדכתיב (דה"ב כב י) ותקם ותדבר, ובמ"ב (יא ב) אומר שע"י סם המות הרגתם... ונמלט יואש [דה"א ג יא, דה"ב כב י בשילוב]. והמסורת הזו תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי"ו בשם אשה, זו משום שבחה כמו עתליה ועתליהו מולך על הארץ כי אשת חיל היתה [דה"ב יג ב].

*בת אחאב ואיזבל (ויש הסוברים שהיא אחות אחאב ובתה של עמרי), אשת יהורם ואם אחזיהו. המלכה היחידה שמלכה ביהודה שלא היתה מבית דוד. עיין בספר תורת יעקב מר"ח סופר סימן רט"ו. +מ"מ : מ"ב יא יג, דה"ב כג כא, כד ז - עתליהו, ע"ז מד ע"א ד"ה ויוצא.

~עֵתָם

נֵעָתָם ארץ – יונתן תרגם חרוכ' ארעא, וקשה בעיני לפרש כן, שהיה לו לומר נעתמה הארץ, ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום ולא לשון אחר, אני מפרשו לפי ענינו בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ, או לשון נתן להגיע לארץ [ישע' ט יח].

~עֲתָנִי

*בן שמעיה ממשפחת עבד אדם, שוער בימי דוד (דה"א כו ז).

~עֲתַנְיָאֵל

עתניאל בן קנז (הוא אחי שריה ו) אחי כלב (מאמו) [תמורה טז]. (עתניאל בן קנז) אחי כלב – מאמו [שופטים א יג]. בן אשתו של קנז היה כלב ונמצא עתניאל אחיו מאמו [סוטה יא:]. יעבץ – הוא עתניאל בן קנז [יומא פ]. הוא עתניאל הוא יעבץ [שופטים א ג, טז]. זקן [סנה' לו. בהיפוך]. ילדה לו אמו של כלב את עתניאל [במד' לב יב]. עתניאל (פרנס את ישראל) ארבעים שנה [שופטים יז א]. מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה... [הושע י ט]. בת כלב עכסה – היתה אשת עתניאל... [דה"א ב מט]. עתניאל... לא ידעתי שמות שבטיהן [סוכה כז:]. זית – (משל ל) עתניאל בן קנז, הבא משבט יהודה שנקרא זית, שנאמר (ירמ' יא טז) זית רענן... [שופטים ט ח].

*בספר השרשים לרד"ק ערך עתר כותב : ואני תמה על מה שנהגו בנתינת שלום במוצאי יו"כ אחד לחבירו תענה ותעתר, ותעתר רוצה לומר תקובל תפלתך... כי הקב"ה הוא הנעתר כשמקבל התפילה... עיי"ש. +מ"מ : ברא' ל ח. ראה עתיר, פוצי #ב.ב.א. (הקטורת) מעתרא – מעשרת את העוסקין בה, כדאמרינן לקמן (כו.) [יומא כב:].

~עֶתֶר (ב)

פורק"א (קלשון) בלעז [סוכה יד. ביצה ל. תענית כ.]. נערתות – נהפכות, כמו עתר שמהפך את התבואה... [סנה' קה:] פיל"א (רחת. את חפירה. בד"כ רש"י מפרש עתר פורק"א – קלשון, ופיל"א הוא פירוש של רחת, וצ"ע שבגמרא נאמר : מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום) בלעז [יבמות סד.]. לשון הפך, כדאמרינן במסכת סוכה... אי נמי לשון רבוי וייתור, כמו (יחז' לה יג) העתרתם עלי דבריכם, אינקרי"ש (מכבידים) – [תענית כ.], נהפכות, כמו עתר שמהפך בתבואה, כלומר נהפכות מנאמנות [סנה' קה:] *בתוס' סוכה יד ע"א ד"ה בעתר מבארים שלא יתכן הלעז ביבמות דבלא ידות ג"כ יכול להפוך בה את התבואה והיא נקראת רחת שמטהרין בה את התבואה מן המוץ שלה, כדכתיב (ישע' ל כד) אשר זורה ברחת ובמזורה, וכאן פירש פורק"א וכן עיקר. הב"ח ביבמות מציין : פל"א, נ"ב רחת, והתוס' השיגו על פירושו וכתבו דהעיקר כמו שפ"י רש"י לשם עתר פורק"א דהיינו שופיל' בלשון אשכנז שיש לו עוקצים. ביהושע יט ז וכן יט ז נזכרת עתר, עיר בנחלת שמעון הנמנית ג"כ בין ערי יהודה. ראה דגלא, מלגז, מסא, מרדה. קלשון, רגלא ב, רחת

~עֶתֶרֶת

ערתת שלום – ברכת שלום, שלו"ד בלעז [ירמ' לג ו]. אין לו דמיון במקרא.

~פ, פ"ה

*פ' זעירא - דניאל ו כ, פ רבתי - דניאל ו כ (לא בכל הספרים). ראה עבש

~פָּאָה, פִּיאָה (א)

#א.לפאת נגבה תימנה – אין פאה זו לשון מקצוע, אלא כל הרוח קרויה פאה, כתרגומו... [שמות כו יח]. כל הרוח קרוי פאה [שם כז ט]. רוח [במד' לד ג, יחז' מז טו]. פאת נגב – רוח דרומית [במד' לד ג]. פאת ים – מצר מערבי [יחז' מז כ], פאת דרך הים – רוח מערבית [שם מא יב]. פאת צפונה – רוח צפונית [יחז' מז טו]. ותחלקם לפאה – כמו להיות לצד זוית אחת, מחולקים, בלי להתערב עם האומות [נחמיה ט כב], להפקר, וכן חברו מנחם – [דברים לב כו, פירוש זה

והקודם לו סותרים זה את זה].

#ב.לפאת מָטָה – לכך ת"י בתקוף שולטן... וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חזקו של בית, ורבותינו אמרו בסדר עולם (פכ"ב)... אלו עשרת השבטים... בפאת מטה – מלמד שלא נשתיירו מהם אלא אחד משמונה שבהם... ושמעתי משמו של רבי מנחם ז"ל שהיה מפרש, זו "אחד משמונה", שלא נאמר "פאת" אלא "בפאת מטה", במקצתה, באחת משתי רוחות של פאה, והיא שמינית של מטה, שהרי ארבע פאות יש, ושתי רוחות לפאה. ד"א מצאתי בדברי ר' מאיר ז"ל, בפאת מטה – בעון אחזיה... ד"א בפאת מטה... כגון באחד מרגלי מטה... [עמוס ג יב, עיי"ש במ"ג הכתר].

#ג.לפאה – משמע מרובע [ערוכין נא.].

*עיין בערוך ערך דל א.

#ד.לפאת זקנך – סוף הזקן וגבוליו, והן חמש : שתיים בכל לחי ולחי... ואחת בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד [ויקרא יט כז].

*לשון הגמרא במכות כ ע"ב : ת"ר פאת זקנו - סוף זקנו, ואיזהו סוף זקנו? שבולת זקנו. עיי"ש ד"ה בפירקא דדיקנא.

פאת ראשכם – פאה לשון סוף וקצה הוא, כמו (שמות כז יב) לפאת ים, (וכן שם ט) לפאת נגב. מקום חבור הגולגולת עם הלחי והן מקום הצדעין [שבועות ב : – ויקרא יט]. שתי פיאות יש לו לראש, שהראש כשתי חתיכות, מקום השער חתיכה אחת ומקום הפנים והזקן חתיכה אחת ומתחברות זו עם זו בצד האוזן מלפניו ושם נקרא פאה, ששם סוף הראש, מקום חיבור הפרקים [מכות כ. עיי"ש ד"ה שתיים מכאן]. פרק ראשון של זקן היינו תחת האוזן, מקום שלחי התחתון יוצא משם, ושם נקרא פאה בחודו של לחי שבולט לחוץ, ושתי השבולת שבסנטר מקום חבור שני הלחיים יש עצם קטן שמחבר הלחיים יחד שמכאן ומכאן נקרא פאה שכל אחד מהן לסוף הלחי... [מכות כא. עיי"ש].

*עיין ירמ' ט י ד"ה קצוצי פאה - לשון קצה, המוקצין בפאת מדבר. עכ"ל. וזה כנוי לשבטי ערבים הגוזזים את שער ראשם מסביב לראש. ראה הקף, קפה

#ה.לקליעה [שבת סד : ערוכין טז. ערכין ז:], קליעת הזמורה המתוחה מקונדס לחברו, ודוגמתו (שבת סד :) פיאה נכרית [ערוכין יא:]. פאה נכרית – קליעת שערות תלושין (אצ"ל תלושות) כורכות (הנשים) עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות [– ישע' ג טז ד"ה וטפוף], גדיל של שערות דעלמא שעושין לנוי [סנה' קיב.], קליעת שער תלושה וצוברתה על שער עם קליעתה שתראה בעלת שער [שבת סד:], רגילות היו נשים כששערן מועט לקשור שער נשים נכריות לשערן והוא פאה נכרית [ערכין ז:].

#ו.לפאה (בשדה) – לא נתנה בו תורה שיעור, ואע"פ

תרגום כליליא, כמו (שמות לט כח) פארי המגבעות
[ישע' ג כ]. פארים – קפיל"ש (כובעים) בלעז [יחז' מד
יח].

~פֿאַר (ב)

#א. לא תפאר – לא תטול תפארתו ממנו [דברים כד
כ, תענית ו:]; בכרם גמר (לומד) "אחר"ך" "אחר"ך"
מזית דכתיב ביה לא תפאר אחר"ך, ותנא דבי רבי
ישמעאל שלא תטול תפארתו הימנו, כלומר לא תטול
כל פארו, לשון (איוב לא יב) ובכל תבואתי תשרש,
דמשמע עקירה, ולשון (דברים כה יח) ויזנב בך, נטל
את זנבך, דישיאנבילי"ר (ליטול את היופי, עיין בא"ה)
בלעז, והיינו שלא תטול פאה [חולין קלא].

*מ"מ: מ"מ לח ע"א ד"ה והדבש. ראה שרש

#ב. התפאר עלי – השתבח לומר אני גדול ממך,
השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל
לעשותו, ונטי"ר בלעז [שמות ח ה]. יתפאר – ונטי"ר
(להתגאות) בלעז [שופטים ז ב]. להתפאר –
פורונטי"ר (להשתבח) בלעז [ישע' ס כא].

#ג. בית המקדש [דה"א כט יא].

#ד. פארך – תפילין [יחז' כד יז, מו"ק טו].

*עיין בשערי תורת בבל למו"ק טו ע"א.

#ה. לפאר – אישקובי"ר (לטאטא, לטהר שאריות)
בלעז [ב"ק צד].

*ראה מכבדות

~פֿאַר, פֿאַר, פֿאַר

#א. ענף. אין פארה זו לשון גת, שהרי לא נכתב
בוי"ו, כמו (לקמן סג ב) פורה דרנתי, וכמו (חגי ב טז)
לחשוף חמשים פורה, אלא באל"ף, כמו (יחז' לא ה)
ותארכנה פארותיו... [ישע' י לג]. פארות – ענפים
מרובים [יחז' יז ו], זמורות [שם לא ה].

*ראה פורה

#ב. פארות – נימין של כינור, קורדי"ש (מיתרים, של
כלי נגינה) בלעז [ע"ז מז].

#ג. הדר פארי – חוזר וצומח [ב"ב יט].

~פֿאַר

קבצו פארור – שחרות כקדירה, כמו (במד' יא ח)
ובשלו בפרור, ואל"ף הכתובה יתירה היא ואינה
נקראת [יואל ב ו], שחרורית כקדירה [נחום ב יא].
*רש"י לא מבדיל בין פארור לפרור, אך הראב"ע (ואחרים)
מפרשים פארור מלשון פאר ואודם. ראה פרור א, קדר ב

~פֿאַר

סובין [גיטין נו: ב"ב צב:]. פארי דריש נפיא – סובין
גדולים שצפין למעלה בנפה כשמרקדין [גיטין סט].

שאין לפאה שיעור, נתנו בו חכמים שיעור אחד
מששים [חגיגה ז]. מצות פאה מפריש מן הקמה –
דכתיב (ויקרא יט ט, כג כב) לא תכלה, אלא הנח
לפניהם והם יקצרוהו [סנה' פח].

*פאה היא הקמה שמשאיר הקוצר במחובר בסוף השדה לעניים.
ראה לקט, שכחה

~פֿאַה, הִפָּאָה (ב)

אמרתי אפאיהם – אפאה אותם, ויש לפרש אפאיהם –
אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר, ודוגמתו מצינו
בעזרא (נחמיה ט כב) ותחלקם לפיאה – הפקר, וכן
חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו, יחול
(באונקלוס : אחול) רגזי עליהון, ולא יתכן שאם כן
היה לו לכתוב אפאיהם... ואונקלוס תרגם אחר לשון
הברייתא השנויה בספרי (פ"ד שכב) החולקת תיבה זו
לשלוש תיבות : אמרתי אף אי הם, אמרתי באפי אתנם
כאילו אינם. שיאמרו רואיהם עליהם איה הם? אפאיהם
– אסיר הפאה שלהם... [דברים לב כו, עיי"ש וראה
בפסוק לב וכן בפסוק מג], אכלה אותם באפי ובחמתי
ואשביתה מאנוש זכרם... [מו"ק טז ע"ב ד"ה מתאנה
בע"י עיי"ש].

*ישנו סיפור ידוע (מובא במעשה הצדיקים מר' אברהם כלפון,
סימן ר') על הרמב"ן שהיה לו תלמיד (ובנוסח אחר בן) בשם
"אבנר" שהשתמד, ולשאלת הרמב"ן מדוע, ענה שפעם אחת
אמר בדרשה שמעשה כל אדם מרומז בפרשת האזינו, וכיון שזה
דבר רחוק אצלו מן השכל החליט לכפור בכל התורה. ענה לו
הרמב"ן שבפסוק "אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם", האות
השלישית בכל תיבה מצטרף ל"אבנר" והנה מרומז שמו ומעשהו
בפרשה. כששמע זאת אבנר, לקח ספינה קטנה ולא נדע מקומו.
לא ידוע בשום מקור שהיה לרמב"ן בן בשם אבנר, או איזה בן
שהשתמד וכנראה זה אחד מאותם סיפורים שהומצאו ע"י
הדרשנים לעורר את הקהל כמו הסיפור על אשת הרמב"ן
המובא בערך אפיפיו. ראה ערך אמת בהערה

~פֿאַיס

*ראה פסא

~פֿאַי

#א. פאפי יונאה – כך שמו על שם מקומו [ב"ב כה:].
#ב. בר מאה פאפי – בן התערוכת... פאפי –
פדרשטרי"ש (אבות חורגים) ולשון איש הבינים,
שיצא מבין אנשים הרבה [סוטה מב:].

*מדובר באמו של גלית שבאו עליה מאה איש ונתעברה מאחד
מהם שהוא אביו של גלית וכל השאר הם אבות חורגים. ראה
נאנאי, עפרה

~פֿאַר (א)

תפארת [שמות לט כח]. פארי המגבעות – תפארת
המגבעות, מגבעות המפוארות [שם]. הפארים –

ט. זה קנה חמור ובית פגי, קיבצינ"א (רתמת ראש)
בית ראשה ולחייה [שבת נא:].
*ראה בית פאגי, פרומביא, רסן

פגיון~

אישפי"ד (רומח) בלעז [ב"מ פד]. פיגום (במשנה פ"ה
מ"ג – פגיון) – רומח [בכורות לה].
*בגמרא בכורות כתוב פיגום, אך נראה שזה שיבוש שכן הנוסח
במשנה (פ"ה מ"ג) הוא פגיון. בכלים פ"ג מ"א מבאר הר"ש חנינ
קצרה בעלת שני פיות, והרמב"ם מבאר סכין מעוות דומה למגל
קטן. ראה בורטיא, רמח א, שנה

פגם (א)

נפגמו – ניטל מהם מעט [בכורות לה], חסרו מעט
[שם לו]. נזק, חבלה [כתובות סה:]. תפגום – תפרע
קצת [גיטין יח]. פגם משפחה – גנאי הוא להם
[כתובות פד]. לפגמה – לביישה ולזלזלה... בבתולין,
ומגנה על בעלה [סנה' עג]. שמין (באונס ובמפתה)
כמה אדם רוצה ליתן בין שפחה בתולה לשפחה
בעולה להשיאה לעבדו שיש לו קורת רוח הימנו
[ערכין יד]. פוגם – אינקריני"ר (לחרוץ – חריץ)
[בכורות לד].
*+מ"מ: ב"ק פד ע"ב ד"ה ופגם, סנה' עג ע"ב ד"ה אפגמה.

פגם (ב)

רוד"א (מין צמח) בלעז [ערובין לד:].

פגמין~

פגמיהן (בירושמי פגימיו) – דפים שמזרזים בהן (את
היונים) [סנה' כה:].
*ראה פגום

פגן~

צעק... הפגין וצעק [ב"ק קיד:]. הפגינו בלילה – צעקו
בשוקים וברחובות, כדי שישמעו השרים וירחמו
עליהם [ר"ה יט:]. הפגינו – צעקו, כך מתרג' בתהלים
(קב ב), כל לשון שוועה וצעקה לשון פגינה [תענית
יח:].

*בספר ישמע כל תהלתו על תהלים מאת ר' שמואל הבר, תמה
על דברי רש"י בתענית, שכן התרגום ללשון שוועה וצעקה הוא
בכל מקום לשון פגינה, ובתהלים התרגום בכל מקום שוע בעותי
או צלותי, ורק כאן מתרגם לשון פגינה? ואכן ברש"י שבע"י
מובא זה בסוגריים, שכן ידוע שלא היה לרש"י (וכן לרד"ק ועוד
ראשונים) תרגום לתהלים, לכן בכל מקום שהם מביאים תרגום
צ"ע מה המקור. עיין בספר אמרי בינה למהר"ץ חיות פ"ה
שמברר אם פירוש רש"י לתענית הוא אכן מרש"י או רק מיוחס
אליו, ומסיק שאין אפשרות שהוא מרש"י, וזה מסיר את
התמיהה שכתוב: כך מתרג' בתהלים. עיין לשוננו כרך ל"ח עמ'
255 הערה 50. ראה כלה ה, רעם א

פארן~

#א.קברות התאוה במדבר פארן היה [במד' י יב].
פארן – ארץ ישמעאל, דכתיב בהגר (ברא' כא כא)
וישב במדבר פארן [ע"ז ב:].
#ב. (כינוי ל)ישמעאל, כדאמר (ברא' כא כא) וישב
במדבר פארן [חבקוק ג ג].
*+מ"מ: במד' לג א, דברים א א, שם לב ג, שם לג ב, תהלים כט
ט, תוס' ב"ק לח ע"א ד"ה מפארן. ראה איל פארן, מדבר קדש

פג, פגה~

תאנה שלא בשלה כל צרכה וטומנה בתבן להתבשל
[שבת קכג:]. תאנה בוסר שטומנין אותה בתבן
להתבשל [ערובין עז]. פרי כשגדל מעט [ע"ז נ:]. פגים
– תאנים שלא נתבשלו [ערובין כח:], שלא בשלו כל
צרכן [יומא פו: ברכות נז:]. תאנים [פסחים נג:]. פגי
תאנה סכין אותן בשמן כשהן חונטין כדי שיהו
שמנות [ע"ז נ:].
סמדר, כך באשה עודה תינוקת קרו לה פגה כל זמן
שאין לה סימן לא בדדים ולא בשערות [נדה מז:].
*נוכר בש"ש ב יג, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ:
סנה' קז ע"א ד"ה שאכלה פגה, קדושין עט ע"א ד"ה אי ניםא,
זכריה יא ח, ישע' יח ה ד"ה כתם. ראה בוחל, פוג, צמל

פגול, פיגול~

#א.מתועב, כמו (ישע' סה ד) ומרק פגולים כליהם
[ויקרא יט ז]. מרק פגולים – רוטב נתעב, כמו
(שופטים ו כ) ואת המרק שפך [ישע' סה ד]. בשר פגול
– בהמה שהורה בה חכם [יחז' ד יד, עיי"ש].
#ב.שנשחט על מנת לאוכלו חוץ לזמנו [נדה מז:].
שחט על מנת לאכול חוץ לזמנו ואכל אפילו בזמנו
[שבת כה:]. פגול ונותר – אין נוהג לא בטבל ולא
בתרומה אלא בקדשים [סנה' פג:].
מפגל – כהן ששחט קרבנו של ישראל חטאת לשום
שלמים, דאין הקרבן עולה לחובת בעליו וצריך אחר
[ב"ק ה:]. קרבנות ששחטום וזרקום לאכול מהם חוץ
לזמנם ולא הורצו לבעלים [גיטין נג:].
@פיגול הוא קרבן שנפסל בשל מחשבת בעליו לאכול שלא
בזמנו הקבוע, ומצווה לשרפו. +מ"מ: ברא' טו יא, שמות כח לח,
ויקרא ז יח, תוס' שבת כה ע"א ד"ה פיגול

פגום~

מגדל עגול בולט בחומה [ערובין נב:].
*בתוס' ד"ה פגום נכנס, מובא פירוש ר"ח שהוא בנין העשוי כעין
שובך. ראה פגיון, פגמין

פגי~

פגי דפרזלא – פריי"ם (רסן) כעין שלנו. פגי כמו (ב"מ

~פָּגַר (ב)

פגרים – בתרים [ברא' טו יא עיי"ש].

~פָּגָרָא

אי אגרא לא פגרא – כיון דנוטל שכר אין לו לתבוע
דמי שבירתה, ואי פגרא לא אגרא – מאחר ששמאה
בדמים שאם תישבר יש לה דמים [ב"מ סט:].
*ראה אגרא א

~פָּגַשׁ

פגוש – יפגע [משלי יז יב, עיי"ש]. פגע [ברא' לג ח].
*+מ"מ: תהלים פה יא, איוב ה יד

~פָּדָגוּג

אמון לשון פדגוג [נחום ג ח].
*+מ"מ: במד' יב י. ראה אמון ב

~פָּדָה

פדאו – נתן את המעות [קדושין כט]. והפדה – יתן
לה מקום להפדות ולצאת [שמות כא ח].
פדה בשלום – זה שעסק בדברי שלום, דהיינו תורה
דכתיב (משלי ג יז) וכל נתיבותיה שלום, וכן גמילות
חסדים נמי שלום הוא שמתוך שגומל חסד בגופו
לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו ובא לידי אחוה ושלום
[ברכות ח]. פדעו – כמו פדאהו, אל"ף מתחלפת
בעי"ן [איוב לג כד].

*פדיון בכור הוא פדיון חמש שקלים שנותנים לכהן שלשים יום
לאחר הלידה. פדיון מעשר (שני) פודים בכסף והפירות יוצאים
לחולין והמעות עולות לירושלים וקונים בהם מאכלים שגידולם
מן הארץ. פדיון שבויים הוא נתינת כסף או כל דבר אחר כדי
לשחרר בן ישראל משביו. +מ"מ: ערובין כז ע"א ד"ה פדיון. ראה
יתר ג, ישוע, פדיום, פדע, פרק ב

~פָּדָהָא

בן עמיחוד, נשיא מטה נפתלי (במד' לד כח).

~פָּדָהָצוּר

*אבי גמליאל נשיא מנשה (במד' א י, ב כ, ז נד, נט, י כג).

~פָּדוּן

נתיין, או משפחת נתינים מעולי הגולה (עזרא ב מד, נחמיה ז מז).

~פָּדוּת

ושמתי פדות (בפסוק פָּדַת) – (לשון רוח) שיבדיל...
[שמות ח יט].

~פָּדַחַת

מצח [שבת נד: קנא: – שהוא חלק ומצהיר יותר מכל

~פָּגַע (א)

#א. ופגעו לי – לשון בקשה, כמו (רות א טז) אל
תפגעי בי [ברא' כג ח], לא אפגע אדם – לא אבקש פני
אדם [ישע' מז ג], אל תפגעי – אל תפצרי [רות א טז].
לשון תפילה, כמו (ירמ' ז טז) ואל תפגע בי [ברא' כח
יא]. ויפגע במקום – כאדם הפוגע בחבירו שבא כנגדו,
ודרשין ליה נמי לשון תפילה, כדכתיב (רות א טז) אל
תפגעי בי [חולין צא:]. הפגיע בו – נעתר על ידו
ונתנצח... אישפריא"ר (להיעתר לתפילה) בלעז,
לשון תחינה [ישע' נג ו], הפגיעו – התחננו [ירמ' לו
כה], מפגיעה – תפלה [איוב לו לב].

*ראה נא א

#ב. פן יפגענו – פגיעה זו לשון מקרה מות היא
[שמות ה ג]. פוגעין – ממיתין, כמו (מ"א ב כט) לך
ופגע בו [סנה' פא:]. פגעת – כמו ויפגע בו וימיתו,
סילקת ממנו והרגת... [ישע' סד ד].

#ג. פגעים – מזיקין, שפוגעין בבני אדם להזיק
[שבועות טו:].

*ראה נחש ג, שיר של פגעים

#ד. הציץ ונפגע – נטרפה דעתו [חגיגה יד:]. פגעת –
סילקת [ישע' סד ד]. אין שוטה נפגע – אין פגע רע בא
עליו, כלומר אינו מכיר בפגעיו. כך כמה נסים באים
לנו ואין אנו מכירים בהם [שבת יג:].

@פָּגַע מלשון מקרה רע - עיין מ"א ה יח, קהלת ט יא. תענית ט
ע"א ד"ה אולת אדם, ב"ב טז ע"א ד"ה ברא לו תורה, הושע יא ז
ד"ה ואל על. ראה גס, מפגע

~פָּגַע (ב)

פגעין – פרוי"ש (שזיפים) בלעז [שבת קמד:].

~פָּגַעִיָאֵל

*בן עכרן, נשיא לשבט אשר (במד' א יג, ב כז, ז עב, עז, י כו).

~פָּגַר (א)

פגרו מעבור – נמנעו, ואומר אני לשון ארמי הוא,
תרגום של ונהרסו (יחז' ל ד אתמנעו) [ש"א ל י,
עיי"ש פסוק י]. יומא דמפגרי ביה רבנן – שהיו
התלמידים מתעצלין מלבוא בבית (אצ"ל לבית)
המדרש... [שבת קכט: עיי"ש]. אפגריה – אבטליה
ממצוה [כתובות קג:]. לא אפגר – לא אתבטל
ממלאכתי, כמו יומא דמפגרי [תענית כג:], לשון בטול
[כתובות קיא:]. אפגורי מפגרא (בערוך גורס אבגורי
מבגרא) – מסרטט ומוציא דם [נדה סו:].

*עיין בערוך ערך פגר ובתוס' שבת קכט ע"ב ד"ה מפגרי. ראה
בגר, ידע א (ו)

פדעהו – כמו פדאהו, אל"ף מתחלף בעי"ן והענין מוכיח... [איוב לג כד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה פדה

~פדעא, פדעתא

פצע, מכת חרב [ע"ז כח]. עשה לו פצע, כמו פדעת במסכת ע"ז (כח.), נברידור"א (פציעה) בלעז [סנה' קט:].
*ראה פצע

~פדר

*פדר הוא קרום המכסה על המעים. רש"י לא מפרש מלה יחידאית זו. הרס"ג מפרש שזה הקנה והריאה והתלוי בה. הרשב"ם והראב"ע מפרשים שהכוונה לחלב. הרמב"ן מפרש שזה החלב העוטף את כל אברי העיכול (כמו פדר-פרד, שמפריד בין הקרביים), ופירוש נוסף שכל החלבים בבהמה קרויים פדר מפני שטבעו של החלב להיות נפרד מן הבשר. +מ"מ: ויקרא א ח, יב, ח כ

~פיה, פי (א)

#א.הם (בע"י: עם) השפתים, גומר ומוציאו (לדיבור) [ברכות סא:].
*ראה פום, שפה

#ב.איהיה לך לפה – (ת"א למתרגמן) למליץ (אהרן למשה) [שמות ד טז], על פיהם – על עצתם [דה"א יב לב]. על פיך – על ידך [ברא' מא מ, שמות כג יג], בהגרמת פיך [בכורות ב:], על פי ה' – ברשותו [במד' יג ג]. פה חלק – פה של חלקלקות [משלי כו כח].

*ראה מליץ, ערלה בהערה, שפתים, תרגמן
#ג.איהיה חלק – חודן של עלים חלק ואינו עשוי פגיונות פגיונות [סוכה לד:]. פי – חוד [מכות כ:].

*ראה פים, פצירה
פי הזוג – חודן של מספריים [מכות כ:], ראש מספריים [שבת צד:].

פי טבעת – נקב הגדולים לפנות [ב"ק צב:]. נקב הרעי [שבת קח:].

*+מ"מ: חולין מג ע"ב ד"ה ומרחיב. ראה זמורה, חור ד, כרכשא, פעור, תחרא

פי כור – נקב שנותנין בו המפוח [שבת עח:].
פי כרסה – נגד טבורה [נדה סג:].

פי פחת – מקום שהמים כורין תחת גידודי שפת הנחל הגבוהים, וכשהנחל מתמעט נמצאת הגומא ריקנית... וכשהנחל רבה שוטף ... [ירמ' מח כח, עיי"ש].
פה של מטה – פה אלמים... [ל"א] רחם [סנה' ק. מנחות צח:]. פה – אותו מקום (ערוה באשה) [נדה טז:].

*+מ"מ: נדה נח ע"א ד"ה תיזיל. ראה רק ג
פי תאנה – כשתולשין אותה נעשה לה פה קצר במקום עוקצה [ע"ז ל:]. עדישים אין להם פה – כמו שיש

הפרצוף, יבמות קכ. כתובות עה. מכות כ: בכורות מו:]. כנגד פדחתו הוא מול ערפו [– ש"ב א יח].
שמש – אמרו רבותינו (שבת קנא:) (שמש) זו פדחת שהיא מאירה ומצהבת באדם בחור, וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מצהבת [קהלת יב ב].

*עיי' בתוס' בכורות מו ע"ב ד"ה מאי קראה: יש דבר באדם שמכירים על ידו את הפנים והיינו פדחת. +מ"מ: דברים יד א. ראה אנדיפק, אפואת, בת צידעא, מצח, צדע, קשת, רקח

~פדיה

1. אבי זבודה אם יהויקים מהעיר רומה (מ"ב כג לו). 2. בן יכניה (או יהויכין) מלך יהודה (דה"א ג יח-יט). 3. לוי מן העומדים לשמאלו של עזרא בשעת קריאת התורה, ממונה על אוצרות המעשרות (נחמיה ח ד). 4. בן פרעוש, עזר בתיקון החומה (נחמיה ג כה). 5. בן קוליה מבני בנימין (נחמיה יא ז). 6. שר הלויים בימי עזרא (נחמיה יג יג).

~פדיהו

*אבי יואל שר חצי שבט מנשה (דה"א כז כ).

~פדיון, פדיון

פדיון בכור – דכתיב (במדבר ג מז) חמש שקלים לגולגולת (שנותנים הבכורים לכהן) [מנחות לז: עיי' שמות לד כ].

פדיון הבן – (הוא) ה' סלעים (לכהן) [חולין קלג: בכורות מח: עיי' בתוס' מו"ק ח: ד"ה מפני, תוס' ב"ק פ. ד"ה לבי].

פדיון מעשר שני (שפודים בדמים ומעלים לירושלים) – כתיב ביה (במד' ה ז) וחמישיתו יוסף (בפסוק: וחמישיתו יסף) עליו [ב"מ נד:].

פדיון שבוים – %בב"ב ח ע"ב נאמר פדיון שבוים מצוה רבה, ובתוס' ד"ה פדיון מוסיפים שמילתא דפשיטא היא.
*פדיון הוא לשון כופר, תמורה. +מ"מ: ויקרא כז יח, במד' ג לט, ג מט: הפדיון – הפדיון, איוב לג כד. ראה פדה, שוע ג

~פדן, פדנא

#א.צמד בקר [– הושע י י].

#ב.א.פדן ארם – על שם ששני ארם היו, ארם נהרים וארם צובא, קורא אותו פדן, לשון (ש"א יא ז) צמד בקר תרגום פדן תורין. ויש פותרין פדן ארם כמו (הושע יב יג) שדה ארם, שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן [ברא' כה כ]. פדנא – תרגום (מ"א יט כא) של צמד בקר, ופדן ארם על שם ששני ארמים היו, ארם נהריים וארם צובה [ב"ק צו:]. מקום אנשי רשע [ברא' כה כ].

@ויקח צמד בקר (ש"א יא יז) תרג' פדן תורא, צמדים (מ"א יט יט) תרג' פדנין. ראה רבקה

~פדע

לפולין ולשאר מיני קטנית כמין סדק [ב"ב טז:]
 @פיו ולבו שוין - עיין פסחים ס ע"א ד"ה לא בעינן, נדרים כא
 ע"א ד"ה שניהם, ניר ב ע"ב ד"ה בעינן. שבת לג ע"ב ד"ה פה
 גומר. ראה אחד א, לב, לחי, פי

~פָּה (ב)

פה דעינבי - תולעת [שבת צ].

~פָּה (ג)

עוד מי לך פה - פשוטו של מקרא, מי לך עוד... [ברא'
 יט יב]. אפוא - איה פה... [ברא' כז לג]. פה עמוד -
 הוי זהיר להיות עומד כאן [ש"ב כ ד]. הלום [תהלים
 עג י בהיפוך]. הנמצאו פה - כאן [דה"א כט יז].
 *ראה אפוא, אפו

~פָּהָה

#א.בדיילי"ר (לפהק) בלעז. חיך מלקוחיו פותח
 להוציא רוח הפה מלא, כאדם שרוצה לישן או שעמד
 משינה... ויש שדורשים פיהק נוטריקון : פיו הקים
 [ברכות כד.], בדיילי"ר בלעז [שבת קלו].

*נראה שחלו שיבושים בלעזים גהק, פהק עטש וכו' וכן החליפו
 ביניהם כיון שפעולותיהם דומים. בספר מעייני אגם עמ' פ"ג
 מביא טבלה עם הלעזים השונים. להלן המשמעות לפי המובן
 היום : גיהוק - הוצאת רוח מהקבה דרך הפה בקול מתוך אכילה
 גסה, התמתחות והתפשטות האברים בשעת הפהוק, רוט"ר
 בלעז. גיסוי - הוצאת האדים העולים מן הקיבה דרך הפה בקול
 עבה. פהוק - פתיחת הפה בכח בלי רצון, ביחוד בשעת עייפות,
 או בשעת קימה מהשינה. בדיילי"ר בלעז. שהוק - קול הוצא
 בלי רצון מהפה הנוצר ע"י פרכוס של הקרום הפנימי המבדיל
 בין החזה והבטן. שנגלוט"ר בלעז. עיין בתוס' נדה סג ע"א ד"ה
 מפקת שהעיקר כמו שמפרש רש"י בשבת וברכות. ראה גהק,
 גסה, זור, מלקוח, עטש
 #ב.מפהק - אישטינדיילי"ר (להתמתח, להשתרע)
 [נדה סג].

~פּוּאָה (א)

קשרי פואה - גרנצ"א (פואה, עשב שמשורשו מפיקים
 צבע אדום), קושרים בקשרים ותולין בצואר לרפואה,
 ולא ידעתי לאיזה חולי [שבת סו:]. ורנצ"א (בכ"י :
 גרנצ"א) [שם סח. עט. פט:].
 *נזכר בשביעית פ"ה מ"ד. ראה סטיס, סקרא

~פּוּאָה (ב)

1. אחד מבניו של יששכר ואחי תולע (דה"א ז א, בברא' מו יג
 ובמד' כו כג : פָּנָה ושם משפחתו הפוני). בדה"א ז א מובא "ולבני
 יששכר תולע ופואה", ובברא' מו יג מובא "ובני יששכר תולע
 ופָּנָה" וכן במדבר כו כג "לפָּנָה" ושניהם היינו הך. 2. אבי תולע
 השופט, משבט יששכר (שופטים י א). ראה פוני

~פּוּאָה, פּוּגָה

#א.הפוגות - חליפין והעברה [איכה ג מט]. ויפג לבו
 - נחלף והלך מלהאמין, לא היה לבו פונה אל הדברים.
 לשון מפיגין טעמן בלשון משנה (ביצה יד.), וכמו
 (איכה ג מט) מאין הפוגות. וריחו לא נמר (ירמ' מח
 יא) מתרגמין וריחיה לא פג [ברא' מה כו]. לא תפוג -
 לא תדמה (נ"א : תמיר) [תהלים עז ג]. שתפוג צינתן -
 שתתחלף, כמו (ירמ' מח יא) וריחו לא נמר, מתרג'
 וריחיה לא פג [שבת מ:], שתפגי - להמיר מיד צינתו
 במקצת, כמו (ברא' מה כו) ויפג לבו, (וכן ביצה יד.)
 מפיגין טעמן, (וכן ירמ' מח יא) וריחו לא נמר מתרג'
 וריחיה לא פג [יומא לא:]. פייגי דעתייהו - יחלש
 דעתן [מגילה כה: עיי"ש]. נפוגותי - נחלפתי, לשון
 (ברא' מה כו) ויפג לבו, (איכה ג מט) מאין הפוגות
 [תהלים לח ט]. מפיגין טעמן - ממירין... ריחו לא נמר
 מתרג' לא פג [ביצה יד.]. הפג - אישבני"ר (להתבדר.
 חסר בדפוס) בלעז [יומא יט:].

*מ"מ : יומא יט ע"ב ד"ה והפג, פסחים ל ע"א ד"ה אמר רב.
 ראה חלף, טיל, פג, פוגה א

~פּוּגָה (א)

#ב.פוגת - העברה, טרישלימינ"ט (היעלמות), כמו
 (ברא' מה כו) ויפג לבו [איכה ב יח].
 *ראה פוג

~פּוּגָה (ב)

שבעה ימים מקיפין א"י וארבע נהרות (ב"ב עד:)...
 פוגה... [- תהלים כד ב].

~פּוּגָלָא

צנון [שבת קח: חגיגה טו. ב"מ פה:], צנון תלוש
 שהטמינו בארץ ונתגלה ראשו [שבת קכג.]. צנון
 שטומנין בקרקע להתקיים [שבת קמא.]. צנון נטעי
 אינשי אדעתא דפוגלא - לאכלו כשהוא רך [ברכות
 לו. ערובין כח:].

~פּוּדָגָרָא

שם חולי הוא שאוחז ברגלים וקורא לו פודגר"א (בע"י
 פואקר"א, צינית, שיגרון או שיגרון ברגלים) [סוטה
 י.]. כן שם החולי אף בלשוננו, פודגר"א (צינית,
 שגרון) [סנה' מח:].

~פּוּגָה

*ראה פואה ב

~פּוּז

*ראה פוז

כלים פכ"ד מ"ט ובערוך ערך פחלץ.

~פוט

*בנו השלישי של חס בן נח, אבי גבל, הדן, בני ועדן. +מ"מ : ברא' יא ג, ירמ' מו ט, יחז' ל ה, נחום ג ט, דה"א א ת.

~פוטיל

(חותן אלעזר בן אהרן הכהן, אבי אמו של פנחס), אמו של פנחס (היתה) משל יוסף שנאמר (שמות ו כה) מבנות פוטיל, מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודת אלילים, ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (סוטה מג. ב"ב קט: [שמות ו כה, במד' לא ו, סנה' פב:]).

~פוטפר, פוטי פרע, פוטפרע

פוטי פרע (כהן און, יוסף נשא את בתו אסנת לאשה) – הוא פוטפר (ברא' לט א), ונקרא שמו פוטפרע ע"ש שנסתרס מאליו, לפי שלקח את יוסף למשכב זכור (ברא' מא מה). לאסור שריו בנפשו – אמר רב אידי שרו כתיב, זה היה פוטפר (תהלים קה כב).
*סריס פרעה, שר הטבחים שקנה את יוסף מיד הישמעאלים (ברא' לו לו, לט א). בספרי תורה של התימנים ובמ"ג הכתר "פוטפרע" מילה אחת, והיא אחת מהמלים בהם נחלקו במסכת סופרים תנא קמא ורבי יוסי. +מ"מ : ברא' לו לג, מט כג. ראה דכא

~פוטיתא

שרץ המים [פסחים כד. מכות טז:], שרץ המים קטן שאין בו כזית [ערובין כח. עיי"ש ד"ה ואם].
*ר"ח סבור שזה דג טמא. +מ"מ : ויקרא יא מד ד"ה ולא תטמאו, תוס' מ"ק ב ע"ב ד"ה חייב. ראה ביניא, נמלה, צרעה

~פוף

#א.מרבין בפוף – רוצץ רצפתך באבני נופך [ישע' נד יא].

*יש הסוברים שפוף כאן משמעו מין חומר ששמים בין האבנים כדי שיחזיקו במקומן, כמין מלט של היום. +מ"מ : דה"א כט ב. ראה רבץ

#ב.ותקרעי בפוף עיניך – לשון קריעה, שהפוף נראה כמרחיב קרע העין, כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת (ערך) קרע. פוף – לשון כחול [ירמ' ד ל, עיי"ש כב יד]. קרן הפוף – (נקרא כך) על שם הקרן שנותנין בו כחול ובורית, שנאמר ותקרעי... [איוב מב יד].

*פוף היא משחה לאיפור העפעפיים וצבעה שחור. בגמרא שבת קט ע"א נאמר שהפוף פוסק את הדמעה ומרבה את שער העפעפיים (עיי"ש ד"ה פוף וד"ה מעביר). במ"ב ט ל ת"י ותשם בפוף – וכחלת בצרידא. שבת קט ע"א ד"ה פוף. ראה כחל ב, קרע

~פול (א)

~פוזמקי, פזמקי

אנפילאות חשובים ברגלים, ובלעז קאלצונ"ש (נעלי בד) [שבת י. שבועות לא], אנפילאות של ברזל במלחמה [שבת סב:].

*בגמרא שבת סב ע"א נאמר : מגפיים – אמר רב פזמקי. עיין תוס' שבת י ע"א ד"ה רמי פוזמקי : מכאן יש להוכיח שאין להתפלל יחף אלא בט' באב ויו"כ. ראה אנפילא, ביד, מוק ב, ערדילין

~פוח

#א.שיפוח היום – שתתפשט החמה [שה"ש ד ו]. שיפוח – שזפתני השמש כחום היום וגבר השרב [שה"ש ב יז].

כשבני אדם עייפין בימות החמה, נוטלין כובעיהן וסודרן מראשיהן עד שיפוח הרוח בהן [ערובין פד:].
#ב.איפיה בהם – בהפחת רוח, והם נופלים לפניו [תהלים י ה], בנפיתו הוא דוחה אותם כקש [ברכות ז]. יפוח קריה – יליהבו, כלהבת אש הנפוח ברוח [משלי כט ח].

#ג.יפח לקץ – ויפח לשון דבור הוא. והרבה יש בספר משלי. ועל שם שהדיבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קורהו פוח וקורהו רוח, כגון (תהלים לג ו) וברוח פיו כל צבאם [חבקוק ב ג]. יפח לו – לשון דבור, הרבה יש בספר משלי ובחבקוק... ומנחם פתר אותו לשון מוקש, כמו (לקמן קכד) הפח נשבר [תהלים יב ו]. יפח כזבים – לשון דבור, כי כל דבור ברוח הפה הוא [משלי ו יט], תמיד מדבר כזב [שם יד ה]. יפוח אמונה – מי שמדבר אמונה [שם יב יז].

#ד.מפייחין – (מצייירים) צורות של מיני צבעונין [ב"ב ס:].

@ראה חס, יפח, יקש, נפח א, עטש, פוש (ב), פח, פחח

~פוחז

*ראה פחו

~פוחח

במסכת סופרים (פי"ד הט"ו) מפרש כל שכרעיו נראין. ערום ויחף (ישע' כ ג) מתרגם ערטיילאי ופוחח [מגילה כד. עיי"ש בהגהות הב"ח ובתוס' ד"ה פוחח]. פוחחא – לשון ערום ועריה, דמתרג' (יחז' טז כב) ערום – פוחח [ערכין יט:].

*+מ"מ : מגילה כד ע"ב ד"ה קטן פוחח. ראה פחו, פחח, ערם ב

~פוחלץ

*יש גורסין פחלין לפי המובא בתוספתא כלים (ב"מ ו ו) ולפי זה פחלץ בא מחיבור היו"ד עם הנו"ן סופית, ושניהם במשמעות שק כפול שנותנים על גב בהמה לשים בו משא. פוחלץ היום בא ג"כ במובן של עור בעל חיים ממולא בקש או נוצות וכדומה. עיין

פולין – גלאנ"ץ (בלוטות) [חולין מה:]. פיישול"ש (שעועית) [ערובין כה:], הושמט בדפוסים, עיין בא"ה. מין של קטנית [ש"ב יז כת]. פול – (שיעור) פחות הרבה מכזית [חולין קיח:]. פול המצרי – מין קטנית, פיישול"ש (שעועית), ודרכן לזרוען לירק ולזרע... [ר"ה יג: מנחות ל: – פשול"א]. מין ירק [נדרים נד:]. פשול"א (שעועית. עיין בא"ה) [מו"ק יג:].

*הפול נזכר בכלאים פ"א מ"א. ראה בלוט, גריסין, חיטי, חמצא, פסקיא, פרפיסא, קלי, שעועית, שתית

~פול (ב)

1. תגלת פלאסר השלישי מלך אשור בימי מנחם בן גדל (מ"ב טו יט). 2. שבט נידח (ישע' סו יט).

~פוליטיקין

*נזכר בתרומות פ"ב מ"ה והם אנשים חשובים.

~פוליוס

מעפורת (סדין) שמתכסה בו (האשה), אורי"ל (צעף. עיין בא"ה) בלעז [נדה נז:]. *פוליוס הוא הנוסח בגמרא, אך במשנה (פ"ח מ"א) פליוס וכן בערוך ערך פליון (וכן גורס הרע"ב). ראה אפיליון, חלוק, לבוש, פלי, רדיד

~פולימרכוס

+מ"מ: הושע יד ב

~פולין

*ראה פול

~פוליפוס

א.א. ריח החוטם והפה [שבת קט:]. #ב. בעל פוליפוס – מפרש בגמרא המקמץ והמצרף נחושת... ואומנות מסרחת היא [כתובות עז:]. @+מ"מ: תוס' יבמות סד ע"א ד"ה יוציא, תוס' כתובות עז ע"א ד"ה יוציא, ב"ב מח ע"א ד"ה וכן אתה אומר. ראה אנטיוכס

~פולמוס

חיל [ברכות ל: נדה סא:], חיל שהביא אספסיוס על ירושלים. פולמוס של טיטוס – שהביא הורקנוס אאריסתובלוס אחיו... פולמוס האחרון – הוא של חורבן הבית ושל טיטוס נמי הוה [סוטה מט:]. חיל שהעלה אספסיוס קודם שבא טיטוס עליהם [גטין ז:]. חיל המלך [ערובין לד:], חיל השלטון [חולין מו:]. פולמוסא – ראש הגייס, צבא [ע"ז ע:].

*על פולמוס קיטוס (נ"א טיטוס) המוזכר בסוטה פ"ט י"ד עיין בספר אומה במאבקה עמ' 87. פולמוס היום משמעו ויכוח דברים. +מ"מ: סנה' צו ע"ב ד"ה עוד אחת מעט. ראה אכסניא,

בלשת

~פולמוסטוס

שליח עכו"ם, עובד כוכבים ממונה [מנחות פה:]. שוטר, ור"ח פירש לוחם מלחמות בלשון יון [ב"ב קמד:]. *ראה דיל ב, פורסי, קסדור, שוטר

~פולסא, פולסי

#א.א. עגול של עץ ויצור עליו [שבת סה:]. (אסימון) מחוסר צורה וקורין לו לו פלדון (עשת, גולם, חתיכת מתכת לפני שהוטבעה בה צורת מטבע. חסר בדפוס) [ב"מ מז:]. *ראה אסימון

#ב. פולסי – מכת מקל, בשטון"ש (מקלות) [חגיגה טו:]. פולסי – חבטת מלקות (אצ"ל מקלות) [ב"מ פה:]. #ג. פולסי דנורא – מלקות (צ"ל מקלות) של אור [יומא עז]. פירוש זה נשמט ברוב הדפוסים ע"י הצנזורה, ניצוצות של אור, אישטינציל"ש (ניצוצות) שהן עגולות כפולסא דאמרינן לקמן אסימון פולסא [ב"מ מז:]. @ראה בוטיטי

~פום, פומא, פומה (א)

א.א. פה [שבת קלד:]. פום גובא – פי הגומא [דניאל ו יח]. פי (כלומר פה, פתח ה) ארובה [ערובין ק. חולין נא:]. פום – פי [ערובין נג:]. פי העליה [קדושין פא:]. #ב. לפום – לפני [סנה' כה:]. לפום – לפי [כתובות מח. סז. קד. סוטה יג:]. בפומה בין שיניה – בפומה משמע מבפנים, בין שיניה משמע שבולטות מבחוץ [קדושין עב:]. @עיין מבחר כתבים לרמ"ש עמ' מ"ז. +מ"מ: קהלת ז כא ד"ה אשר, דניאל ז ה ד"ה ותלת, יבמות מט ע"ב ד"ה נסרוה לפומיה, שם סג ע"ב ד"ה פומא. ראה טבלא, פה א

~פום נהרא (ב)

שם מקום [ערובין כד:]. בני פום נהרא הם ישראל עניים [יבמות טז:].

~פומבדיתא

קרי גולה בר"ה (כג:) [קדושין עב:]. אתריה דרבי יהודה [נדה כ:]. (היא מ)חוץ לארץ [נדה לב:]. רב הונא מקומו בפומבדיתא (שהיא) בבבל [ערובין סב:]. בני פומבדיתאי רמאין הן... [שבת קנג:]. +מ"מ: ביצה כט ע"א ד"ה בסורא, כתובות פב ע"א ד"ה פומבדיתא, הוריות יב ע"א ד"ה דמתא. ראה גולה א, כפרי, מחסיא, נהרדעא, סורא, עיפה ב

מעה. עיין בערוך ערך ככר, אסר ג. כתובות סד ע"ב ד"ה ר"י בן ברוקא. ראה איסר, דינר, דנקא

~פונדק, פונדקיתא

בית גדול שרגילין אורחים ואכסנאים ללון בו... (בד"ה ודרב יוסף) פונדק אינו מיוחד לשוורים לפי ששם מונחת פרגמטיא של סוחרים ואינן מניחין ליכנס שם שוורים שלא ידחפו ויטנפו כליהם [ב"ק יד.], מקום שעוברים ושבבים לנים לילה אחד ושנים [ב"מ כו.], בית שלנים בו עוברי דרכים בדרך ואין חייבין במזוזה דלאו דירת קבע הוא [מנחות לב.], שלנים בו עוברים ושבבים [שם מד.], ללון שם אורחים... [סוטה י.]. יש בו חדרים פתוחים לחצר והאכסנאים נכנסים לשם [בגמרא : בהן] [ערובין סה.]. עושין להתאכסן עוברי דרכים שם ומעלים שכר לבעלים [ע"ז כב.]. פונדקיתא (ת"י לאשה זונה), מוכרת מיני מזונות – יהושע ב א.]. אושפיזא [שבת קמ: בהיפוך]. תלמיד היושב לפני רבו ונתאכסן אצל עם הארץ, פונדקיתא אופה לו את עיסתו [גיטין סא.].

*בערוך מפרש חנות בלשון ישמעאל משמעו פונדק. +מ"מ : ברא' מג יח, שמות כא יג, יבמות קכב ע"א ד"ה לכשתהא. ראה אושפיזא, אכסניא, אשל, מלון

~פונטיגון

אמר הריני נזיר... פונטיגון מונה ה' שכן מונין בלשון יו"ן... שיש לו חמש (זויות) [נזיר ח.]. יש לו חמש פינות (כזה, כאן בא ציור) [ב"ב קסד.]. *ראה דיגון, טטרגון, טריגון

~פוני

*שם התואר של משפחת פֶּנָה (במד' כו כג).

~פונ

*אחת מתחנות בנ"י במדבר (במד' לג מב-מג).

~פונקלין

טרמי"ש (חוטי שתי) בלעז [ב"ק קיט.].

~פוס

מפס מורסא – עוצר שתפתח ותצא הליחה [שבת ג.], מבקע מורסא, קריטור"א (כוויה, פצע מזוהם) [שם קז.], פותח פה נפח שקורין קלו"ג [כתובות ו.]. *ראה מורסא, סמטא

~פוסתא

פוסתא ופלגא – דף וחצי [גיטין נח.].

~פומבי

הפקך לכל [ע"ז נד.]. שמש... הוא פומבי (כלומר גלוי) לכל [שבת קנו.]. עתיר (עשיר) בנכסין – עשיר משדות וכרמים וזיתים הנראין לבריות, וגם עתיר פומבי, עושר הגלוי כגון רוב בהמות שהכל יודעין בהן [ב"ב קמה.]. *+מ"מ : דברים ה יט.

~פומביני

מקום התפירה [קדושין לב.].

~פון

*שרש זה הוא קשה לסווג, שכן רוב המפרשים משייכים את הפסוק בתהלים פח טז "אפונה" לשרש "פון" מלשון פקפוק, אדם אובד עצות, אך רש"י מפרש משרש אפן במשמעות דרך. ראה אפן, פן

~פונדא, פונדה

חגור חלול ונותנין בו מעות [ברכות נד.], אזור חלול שנותנין בו מעות [שם סב.], אזור חלול מעל למדיו [שבת קב.], אזור חלול שחוגרין בו, אישקרפילייר"א (תרמיל, התלוי בצוואר. עיין בא"ה) [נדרים נה.], אזור חלול [שבת צב. קיג. – פיישול"א, פסחים יא.], חגורה [סנה' לא.], ארנקי שאזור בו מתניו (בע"י : במתניו) [יבמות ו.]. פונדאות – כמין חריטין, כיסים ארוכים, ונותנין בהן מעות, ובלעז ברידי"ש (ארנקים הנסגרים בקשרי חוטים), וראויין לשמש שכיבה עם מלאכתם, שיושב עליהם והם מלאים מעות [שבת צג.].

*+מ"מ : ויקרא יט ל, ערובין צו ע"א ד"ה ר' יהודה, סוכה לג ע"ב ד"ה ר' יהודה. ראה פנדא, פסיקא

~פונדיון

קולבון לפרוטרוט [ערכין כד.]. מין מטבע [קדושין יב.]. ככר בפונדיון – ככר הלוקח בפונדיון כשלוקחין ארבע סאין חטין בסלע... שהסלע מ"ח פונדיונין... [ב"ב ט. ע"ב]. אחד מ"ב דינר, דהוא אחד ממ"ח בסלע [שבת קיח.]. מעה שתי פונדיונין, נמצא דינר י"ב פונדיונין, נמצא סלע מ"ח פונדיונין... [ערובין פב.]. עיי"ש ד"ה צא מהן, ובע"ב ד"ה וחצי חצי חציה. פונדיון שני איסרין [ב"מ נא: ב"ב פז: כריתות י.]. ככר הלוקח בפונדיון כשלוקחין ד' סאין בסלע הן שתי סעודות... שהרי הסלע מ"ח פונדיונין... ומעה שני פונדיונין... [כתובות סד.]. עיי"ש ד"ה צא מהן. השקל ארבעים ושמנה פונדיונין [ויקרא כז יח]. שני איסרין [ב"ב פז: ד"ה ת"ש, עיי"ש].

*פונדיון הוא אחד מ"ב דינר. בירושלמי מעשר שני נה ב - תני רבי חייא שני איסרין פונדיון, ושם קדושין נח ד שני פונדיונין

~פועה

פועה – זו מרים, על שם שפועה ומדברת והוגה לולד, כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה. לשון צעקה, כמו (ישע' מב יד) כיולדה אפעה [שמות א טו], שהיתה (מרים) פועה לולד – משעשעת (את הולד) כדרך שמשחקים (בע"י : שמשאין) לתינוק(ות) בדברים ערבים (בע"י לפותו ו)לשעשעו. פועה – צועקת, כמו (ישע' מב יד) כיולדה אפעה [סוטה יא:]. *בספרי במדבר י יט : פועה זו מרים שהיתה פועה ובוכה על אחיה. ראה פעה

~פויץ, פץ

פוצו בעם – הכריזו במקומות הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם [ש"א יד לד]. הפיצם – פיזרם [סנה' קט]. *מ"מ : סנה' קז ע"ב ד"ה ופץ. ראה בדר, נפץ, פוצץ, פוש, פזר, פצה, פרץ

~פוצי, פוצים

פת פוצי (יש הגורסים מילה אחת : פתפוצי) – כנסיות נפוצות אשר הפיצותי [צפניה ג י]. *אין לו דמיון במקרא ויש הסוברים שהוא שם של אדם. ראה עתרי, פוץ

~פוק, פֶּקֶ (א)

#א.הוציא [משלי ג יג – יפיק תבונה, יב ב – יפיק רצון, יח כב – ויפק רצון]. זממו אל תפק – מחשבתו אל תצליח... ורבותינו פירשו (מגילה ו.) זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל. אל תפק, אל תוציא מלחייו, ולשון משנה הוא (שבת פ"ה מ"א) אל תפק, אל תוציא [תהלים קמ ט], אל תוציאנו מנחיריו [מגילה ו.]. פוק תני להו (להנך רבנן דבי מדרשא) – צא ושנה להם [ערובין צו.]. פוק תא – צא ממקומך [סנה' צו.].

#ב.מפיקים – מספיקים [תהלים קמד יג]. #ג.כל המפיק מגן – המעביר תפלת מגן אברהם, שאינו אומרה [ערובין סה.].

*בגמרא מחולקים האמוראים אם זה לישנא דעבורי, או לישנא דגלווי. ראה פקב ב

~פוקה, פוקה (ב)

לפוקה – לכשלוך, כמו (נחום ב יא) לפיק ברכים [ש"א כה לא], (לשון כשלוך ברכים, הגהת הב"ח), כמו (נחום ב יא) פיק ברכים [מגילה יד.]. פקו פליליה – הכשילו המשפט. פקו – לשון (נחום ב יא) ופיק ברכים, (וכן ש"א כה לא) לפוקה [ישע' כח ז]. יפיק – יכרע ברכיו, לשון (ש"א כה) לפוקה, (נחום ב) ופק ברכים [ירמ' י ד].

*עיין שבת קמז ע"ב ד"ה משום פיקא ומפרש : טיט של אותו נהר מחליק, ואילו הרא"ש בפרק כ"ב סי' טו מפרש שהוא לשון

פיק ברכים. ראה פיק, פליל

~פור

גורל [אסתר ג ז, ברכות טז: מגילה יא: יג: עיי"ש]. *מ"מ : אסתר ג ז, סנה' סד ע"ב ד"ה רבא אמר. ראה פורים, פור

~פורה

#א.גת (לדריכת ענבים) – ישע' י לג, עיי"ש, עיין שם סג ג].

#ב.מדות שמודדין בהן יין בגיתות ושמים פורה [חגי ב טז].

@פורה היא הגומה בתוך הגת שבה שמים את הענבים לדריכה. הפורה נהפכה במרוצת הזמן לשם מידה המציינת כמות ענבים. *מ"מ : ישע' ל יד, סג ג, תהלים ח א, איכה א טו. ראה גרב בהערה, גת, חשף, פארה, פרה

~פוריא

מטה שנושאין שרים בדרכים ושל פרקים היא, ויש להם עור ארוך מוקף לולאות וקושר הלולאות בארוכות המטה, וכשהוא פורקן מתיר הלולאות והעור נופל [ערובין קא.], מטות השרים שפורקין אותן ומחזירין [ביצה לג.], מטה [שבת קכא: קלח: ביצה לו: תענית כב. מו"ק כה. כתובות סה. גיטין סט. ב"מ כג.]. לטעון פוריא – לישון [מו"ק יא.].

*בגמרא שבת עז ע"ב וכתובות י ע"ב : מאי פוריא? – שפרין ורבין עליה. בב"מ כג ע"ב נאמר : אמר רב יהודה אמר שמואל, בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במליהו, במסכת ובפוריא ובאושפיזא... ורש"י מפרש בפוריא – שימשת מטתך? יאמר לאו, מדת צניעות היא (עיי"ש תוס' ד"ה בפוריא). בתוס' פסחים פו ע"ב ד"ה אין מסרבין : ישיבת פוריא דבר גסות ושררה הוא (לאורח לישב על מטת מארחו). ראה אפריון, אשפיזא

~פורים

מעוֹת של פורים – שגביתי מבני העיר לחלק לעניים לסעודת פורים. ל"א מעוֹת שלי לסעודת פורים [ע"ז יז.].

*מ"מ : אסתר ט כז, תענית יח ע"ב ד"ה מי שרי, מגילה ב ע"א ד"ה נעשה הנס, שם טז ע"ב ד"ה הכי גרסינן, ב"מ עח ע"ב ד"ה מגבת ואילך, סנה' סד ע"ב ד"ה רבא אמר, שם פז ע"א ד"ה שמעברין, ע"ז יז ע"ב ד"ה מעוֹת, שם יח ע"א ד"ה מעוֹת. ראה אדר, פור, פרמי, שוור

~פורנא

ריוח [כתובות נד.], ריוח שלישי [שם סז.]. *בערוך ערך פרן ד מפרש עפ"י ב"ר פ"א שמוהר (ברא' לד יב) הוא פורנין, עיי"ש.

~פורנה, פורני

פת פורני – פת גדולה האפויה בתנור גדול כעין

*בנו הרביעי של המן שנתלה על העץ (אסתר ט ח, עיי"ש פסוק ו).

~פּוּשׁ, פֶּשׁ

#א.א.פּוּשׁוּ – רבו [חבוקק א ח]. בפש – לשון רוב כמו (מלאכי ג כ) ופשתם, וכמו (ירמ' נ יא) כי תפוש, (וכן ויקרא יג נא) כי פשה הנגע (צ"ע כי השי"ן בפסוק זה היא שמאלית ואינו בכ"י) [איוב לה טו]. תפוש – לשון שומן [ירמ' נ יא], ויצאתם ופשתם – לשון שומן וריבוי ועובי, כמו (ברא' א כב, א כח, בתרגום של פרו ורבו) פושו וסגו, וכמו (איוב לה טו) ולא ידע בִּפֶּשׁ מאד [ע"ז ד]. ופשתם – לשון שומן, (כמו ירמ' נ יא) כי תפוש [מלאכי ג כ].

*ראה פש, פשה

#ב.א.פּוּשׁ – לנוח [שבת ד: עיין בראב"ע לאיוב לה טו]. אפוש – בהרוחה ולא בצמצום. ל"א לאפוחי גרסינן... להרגיע, אליני"ר (להרגיע, לתת מנוחה. חסר בדפוס) [סנה' כא:].

#ג.א.נפּוּשׁוּ – נפוצו [נחום ג יח].

@ראה דשן א, ב, כביר, פשחור, תפח

~פּוּשְׁכָּא, פּוּשְׁכִּי

טפח [ערובין עו: בהיפוך]. תרי פושכי – ב' טפחים [ב"ב יד:].

*טפח סביב (שמות כה כד) תרג' רומיא פושכא סחור סחור.

~פּוּשְׁקִנְצָא

עורב נקבה [ב"ב עג: עד:].

~פּוּת, פּוּתָה

והפותות – מפתחות, שמעתי שמפתחין בהם את המנעול [מ"א ז נ].

*אין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך פתה וערך צר ה. ראה אקלידי, סף, קלפא א

~פּוּתַחַת

פותחת יש לה בית קבול ומקבל מפתח [שבת פא:]. מפתח שמשמרו [ביצה לא:]. שירידור"א (מנעול) בלעז [ב"ב ז:].

חפי פותחת – שיניים קבועים בה ולא היא עצמה, ועושים אותם מעצם [שבת פא:].

~פּוּתִי

*שם היחס של משפחת פותי משבט יהודה שישבו בקרית יערים (דה"א ב נג).

~פּוּתִיא

תנורים שלנו, שהתנורים שלהם היו קטנים ומיטלטלין ופיהם למעלה ומדביקין הפת בדפנות, שאין אופין בה אלא פתים קטנות [פסחים לא:], תנור שהוא גדול ופיו מן הצד. וכל תנור שבמשנה קטן הוא ומקום שפיתת שתי קדרות ופיו למעלה [ע"ז לה:], תנורים שלנו הגדולים ופיהם בצדם [ביצה לד:].

*מובא בכלים פ"ח מ"ט.

~פּוּרס

*ראה פרוס

~פּוּרְסָא

#א.א.תְּקֵנָה [גיטין לז:].

*בגמרא: מאי פרוזבול? פורסא דמילתא.

#ב.א.פּוּרְסָא דדמא – זמן הקזה, כמו (שקלים פ"ג מ"א) בפרוס הפסח [שבת כט:].

~פּוּרְסָא, פּוּרְסִי

בלעז מינישטרי"ל (פקיד, שוטר), והן שוטרים [שבת קנר:]. פורסי – פקידי המלך [יומא ט:]. פורסי דבבל – גבאים ממונים על ישראל [יבמות מה:]. פורסי שנמג – לשון פרסי הוא, פסק דין [גיטין כח:].

*בתוס' גיטין כח ע"ב ובערוך ערך פרסישמג מפרשים דין גדול. ראה דיל ב, פולמוסטוס, פרהדרין, קסדור

~פּוּרְעֵנוֹת

*ראה פרע ב

~פּוּרְצָמָא

יין רע יותר מאותו הנמכר בחנות, שאינו נמכר אלא בקרנות העיר בפרשת דרכים שיש שם לוקחין הרבה ואין מדקדקין מה יקנו כפי שעה, ובפיר"ח גרס בפרצופא, שנשתנה מראיתו ופרצופו מתוך שהוא רע הרבה [ב"ב צה:].

*ראה קססה

~פּוּרְצָנָא

פורצני – חרצנים [פסחים מב:], חרצנים שאצל היקבים [חולין קי:], פסולת של ענבים [ע"ז לד:]. טרימא דפורצני – כתישת ענבים לתת לתוך החרצנים מים, לעשות תמד [ברכות לח:].

*+מ"מ: נזיר לט ע"א ד"ה פורצני.

~פּוּרַת

*ראה בן פרת, פרת

~פּוּרְתָא

פּוֹתִיא – רוֹחַב [סנה' ז].

*ראה רחב ב

פּוֹתִנֶק

בלעז פּוֹלֵא"ל (פּוֹלִיו"ל. נענע) [שבת קט:].

*ראה יועזר, סיסין, צתרי

פּוֹז, פּוֹז

פּוֹז – פּוֹז, והוא אבן יקרה עד מאד ואינו מצוי בעולם

[ע"ז יא:]. דומה לפז – מצהיב כמרגלית [יומא מה:].

*+מ"מ: מ"א כו, ישע' יג יב, תהלים כא ד, מה י, מט ט, ס א. איוב מא כב, שה"ש ה יא. ה טו, גיטין נח ע"א ד"ה שהיו. ראה אבן, זהב, יקר, כתם, סלא א, פוז

פּוֹז (א)

ויפּוֹז – לשון (מ"א י יח) זהב מופז... לשון פז [ברא'

מט כד]. זהב מופז – מבהיק כמרגלית [מ"א י יח].

*ראה זהב מופז, פז

פּוֹז, פּוֹז (ב)

ויפּוֹז – כמו ויפּוֹצו [ברא' מט כו], לשון ויפּוֹצו,

שהזי"ן והצד"י מתחלפין (זה בזה), כמו זעקת –

צעקת [סוטה לו:].

פּוֹזתה – לשון (שבת פח.) עמא פּוֹזֵזא, פּוֹזתה מהרת

בעצמך וחטאת [שבת נה:]. עמא פּוֹזֵזתה – נמהר [שבת

פח:], עמא פּוֹזֵזתה – עם בהול [כתובות קיב:].

*יתכן שהשרש היה צריך להיות פּוֹז, אך המשמעות היא פּוֹזוּת

ולכן פּוֹז נראה השרש הנכון. שרש פּוֹז הוא מה שנקרא גזרת

הכפולים וישנם הרבה תיבות שאפשר ליחסם לשני שרשים,

לדוגמא, וצרת (דברים יד כה) הוא משרש צרר ולא צור. ראה

בז, פחז

פּוֹזר

#א.בשעת המכנסים פּוֹזר – כשאין חכמי הדור

מרביצים תורה לתלמידים פּוֹזר אותה לשנות

לתלמידים, בשעת המפזרים כנס – כשהגדולים

שבדור מרביצים תורה כנס אתה ולא תטול שררה

עליהם [ברכות סג:].

פּוֹזר לרשעים – שנפרדין זה מזה ואין יכולין להועץ

עצה רעה ולסייע זה את זה [סנה' עא:].

#ב.פּוֹתִפּוֹרִי את דרכיך – לשון זנות, פיסוק רגלים

למשכבי אשה [ירמ' ג יג].

@ראה בור

פּוֹזֵר קש"ב

*ששה דברים שלגביהם נחשב שמיני עצרת כחג בפני עצמו :

פייס, זמן, רגל, קרבן, שיר, ברכה. +מ"מ: שבת ד ע"ב, יומא ג

ע"א, ר"ה ד ע"ב ד"ה פז"ר, סוכה מח ע"א, חגיגה יז ע"א. ראה בזק

ג, בזר, דרך, פוץ, פוזר, פרור, ג, פרץ

פּוֹזֵר

מקל [ב"ק כח:], מקל או רחת שקורין פּוֹרֶק"א (מוט)...

[ב"ב צט:].

פּוֹח, פּוֹח (א)

#א.טס מרודד [במד' יז ג, עיין שמות לט ג]. רקועי

פחים עושיין מהן ציפוי לבית קודש הקדשים [שבועות

י: בהיפוך].

*עיין מעייני אגם עמ' כ"ה. +מ"מ: שמות כח ו, לט ג.

#ב.מוקש (מלכודת) [עמוס ג ה עי"ש]. יפיח – מנחם

פתר אותו לשון מוקש, כמו [לקמן קכד ז] הפח נשבר

[תהלים יב ה]. הפח נקשר ותופש העוף... [שבת יח:].

פח יקוש – פח ללכוד (בע"ח) [הושע ט ח].

*פח במשמעות מלכודת – עיין ישע' כג יג, כד יח, יהושע כד יח,

מב כב, הושע ה א, ט ח, משלי ז כג. ראה חכה, יפח, יקש, מצודה,

נשב, פוח, פחם, פחת, ציד, רשת

פּוֹח (ב)

צנים פחים – כמו (במד' לג נה) וְלִצְנִיָּם בצדיכם, וכן

(יחז' כג כד) ובאו עֲלֵיךְ הַצֵּן, לשון גדודים ולסטים,

צנים פחים הם טמונים בדרכי המעקש דרכיו, כלומר

יסורים מוכנים לו [משלי כב ה], צנים – צנה, פחים –

חולי הבא ע"י חום, כמו (שה"ש ב יז) עד שיפוח היום

[ע"ז ג:]. קור וחום [כתובות ל:], קור הנופח, ולא

היינו רוח דקאמר שמואל, דשמואל זיקא בלא צינה

נמי מזקת [ב"מ קז:]. צנים פחים – לישנא דקרא (משלי

כב ה) צנים פחים בדרך עקש. הצנה והקור פח ומוקש

בדרך עקש, כי בידו הדבר תלוי להשמר מן הצנה. ויש

מפרשים צנים פחים קור וחום [ב"ב קמד:].

*לפי המשמעות, פחים פעם מלשון חום ופעם מלשון נפוח.

התוס' בב"מ קז ע"ב ד"ה צנים, ובע"ז ג ע"ב ד"ה הכל בידי שמים

מפרשים צנים פחים קור וחום, אך בכתובות ל ע"א ד"ה הכל

בידי שמים, משגיגים על הסוברים "דצינים פחים חדא מילתא

היא, כלומר צינים שהם פחים לאדם, לשון פח ומוקש, ואינו

כן... עיי"ש, וכך מפרש הרשב"ם בב"ב. ראה חמה ג, מפח, נפח א,

פוח, צן, צנה

פּוֹח

סבא בביתא פּוֹחא בביתא – שבר, שאינו אלא למשא.

ל"א פּוֹחא גרסינן, לשון (יחז' טז לט) עִירָם ועריה

דמתרג' לערום פּוֹחא בתרגום של נביאים [ערכין יט].

*ראה סימא, פוחח

פּוֹחַד, פּוֹחַד, פּוֹחִים

#א.פּוֹחֶדְכֶם ומוראכם – והלא פּוֹחַד הוא מורא? אלא

פּוֹחֶדְכֶם על הקרובים ומוראכים על הרחוקים. פּוֹחַד

לשון בעיתת פתאום. מורא – לשון דאגה מימים רבים

פחז כמים [שם בעין יעקב]. מהר [נזיר ד:]. פחז – נוטריקון הוא : "פזתה" – לשון (לקמן פח). עמא פזיזא, פזתה מיהרת בעצמך, וחטאת, "זלתה" – זלזלת, "פיללת" להנצל מן החטא, "חלתה" – ויחל משה (שמות לב יא), "זעזעת" – יראת לחטא..., "חלית" – חולי גדול להתאפק לכבוש יצרך [שבת נה:].
#ב. פוחזים (לשון פוחז) – בהולים במעשיהם לעשות בלא תבונה [שופטים ט ד].
#ג. פוחזותם (לשון פחזות) – לשון תמהון, אישטורדישו"ן (מבוכה) בלעז [ירמ' כג לב].
*ראה בריון, פוחח, פז, ריק ב, שמם, תונבא

~פחח

הפח בחורים – בחוריהם פחי נפש... ד"א... ישימו את עצמם בפחי האדמה ובחורים, ובבתי כלאים החבאו (כאן בפסוק) יוכיח שכן הוא [ישע' מב כב].
*אין לו דמיון במקרא. ראה פוחח, פחז

~פח'א

כמו פח'א, תרנגולת חיה (יולדת) שפועה בלידתה [ביצה ז].
*ראה ביעא, פעה, פעיתא

~פחלא, פחלץ

*ראה פוחלץ, קרמין

~פָּחָם (א)

פחם (צורת משנה של פחה) – כמו פחה, שלטון, דוגמת רוקם שהוא כמו רקה [נחמיה ה יד].

~פָּחָם, פחמי (ב)

#א. פת פחמין – פת האפויה בגחלים [הוריות יג:].
קרבו"ן בלעז [ישע' מד יב]. פחים – לשון פחמים [תהלים יא ה]. פחם של אש עשוי להבעיר גחלים עמומות... [משלי כו כא].
*מ"מ: ביצה לב ע"א ד"ה ואין עושין פחמין. ראה פח, פחה
#ב. פחמי – עושה פחמים. וי"א נפח [ברכות כח].
*ר"ח מפרש פחם הוא עושה מחטין, שמלאכתו בפחמים וכך מובא ברש"י שבע"י עפ"י ירושלמי ברכות פ"ד: אשכחיה יתיב עביד מחטין. ראה נפח ב

~פחס

הכה בפטיש עד שנתמעכה הצורה [ע"ז מב]. מיעך בקורנס [שם נג].
*מ"מ: ע"ז נו ע"ב ד"ה שפחסתו בור, ע"ז ע"ב ע"ב ד"ה שפחסתו. ראה רקע

[דברים יא כה], אימתה – על הרחוקים, פחד – על הקרובים [שמות טו טז]. פחדא צמית – דאגה שאינה באה פתאום אלא דואגת שמא יבואו אויבים להרגה... [סוטה כ:]. דאגה שדואג על דבר העתיד, כגון טירוד מזונות או פחד אויב וקורין אינש"א (דאגה) [גיטין ע:]. קול הבא פתאום [קדושין כד:]. דאגת יראה [נדה עא:]. לפכוחי פחדך – להפיג דאגתך [ברכות נו:].
ופחד – ויתמה [ישע' ס ה]. ופחדו – א"י אינשפירירונ"ט (וינשפו. חסר בדפוסים, עיין בא"ה) [הושע ג ה].

*בה"ר מעיר שישנה סתירה בולטת בין הפרוש בחומש (דברים יא ושמות טו) לשון פתאום, כלומר כעת, לפירוש בגמרא (סוטה, גיטין) שם הוא לשון עתיד, לכן יש מפרשים הסוברים שבחומש נתחלף ברש"י סדר הפירושים של פחד ומורא.

#ב. מפחד תמיד – דואג מעונש [משלי כח יד], דואג לראות הנולד, שלא תארע תקלה בכך אם אעשה זאת [– גיטין נה:].

#ג. פחד יצחק – (יעקב) לא רצה לומר אלהי יצחק... נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד [ברא' לא מב].

*פחד כאן בא ככינוי לה', ומובא ג"כ בפסוק נג: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. +מ"מ: ברא' ד טו, איוב ג כה, פסחים מח ע"ב ד"ה ואיזהו שיאור, ירמ' מח מג. ראה אימה, בעית, בעת, בעתותא, דאג, חיל א, חרד א, ב, חתה א, חתת, יגר, מגור, מורא, מרד א, סיט, פחדים, פחת, פתאם, תוה ב

~פָּחָדָה

ולא פחדתי – פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי [ירמ' ב יט].

~פָּחָדִים

גידי פחדיו – ביציו [איוב מ יז]. פחדין, כמו (איוב מ יז) גידי פחדיו ישורגו [– ויקרא כא כ].
*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים במשמעות ירכים של בהמה. ראה מרוח

~פָּחָה, פחות, פחת

#א. שלטון [דניאל ג ב, עזרא ה ג, ו ז – פחת]. קטן שבפחתים (בדפוס: שבפחותים וצ"ע) הוא שר על אלפים איש [ישע' לז לו, עיי"ש].

#ב. פחותות – מדינה [נחמיה ב ז]. ופחותות – כמו ופחות [עזרא ח לו].

@פחות באסתר ח ט, ט ג ונחמיה ה טו לא מפרש. ראה אחשדרפן, בר פחת, לגיון, נחש ג, פחם א, פחת, רופילא, תרתן, תתני

~פָּחַז, פוחז, פָּחָזות

#א. בהלה [ברא' מט ד, עיי"ש]. פחז יצרי עלי – נתגבר עלי יצרי ובקש להביאני לידי מעשים רעים (בערוך מפרש למשכב זכר) [נדרים ט:]. מיהר מלשון

~פָּחַר, פָּחַר~

חסף די פחר – חרס של יוצר. והרבה יש בגמרא (תענית ז). מאני דפחרא [דניאל ב מא]. פחרא – חרס, וחברו בדניאל (ב מא)... חרס די פחר [חולין טז], מאני גזיזי דפחרא – כלים סדוקים של חרס [יומא עח:]. מאני דפחרא – כלים מכוערים של חרס [תענית ז]. עיי"ש ד"ה כי היכי.

*אין לו דמיון במקרא. פחרא הוא יוצר החרסים והחרס נקרא חספא. ראה חספא, סרנא

~פָּחַת~

#א. גומה ליפול בה [ישע' כד יז], שוחה [איכה ג מז], גומה [ירמ' מח כח, מגילה כד: סוטה כא]. פחת – פוש"א (שוחה) [ירמ' מח מג].

#ב. לכוונה תקנן בעברי פי פחת – מקום שהמים כורין (במ"ג : עוברין) תחת גדודי שפת הנחל הגבוהים, וכשהנחל מתמעט נמצאת הגומא ריקנית, והיונה מקננת באחד מעברי הגומא וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא נודדת משם. כך שמעתי... [ירמ' מח כז].

#ג. לפחת – לנפח [יחז' כב כ].

#ד. אדם... נפחת – מתמעט מחשיבותו ונעשה פחות באנשים [סוטה ה]. פוחתין לו – כלומר ממציאין לו שכר מועט [ביצה טז].

כלכלה פחותה – שנפחתו דופנה או שוליה [שבת קמב].

*מ"מ : פסחים נ ע"ב ד"ה מתקולתא, ב"מ ל ע"ב ד"ה אם יש.

#ה. מתחסר [נדרים נה].

@בעזרא ב, ח, ד, נחמיה ז יא נזכרת משפחת פחת מואב משבי הגולה. ראה בר פחתי, דוד ג, פחה

~פָּחַת~

פגם [ב"מ סט:]. פחתת – לשון גומא, כמו (ש"ב יז ט) באחת הפחתים, כלומר שפלה היא, נגע שמראיו שוקעין [ויקרא יג נה].

*אין לו דמיון במקרא. פירוש זה מביא מנחם במחברת, אך רש"י לא מציין את שמו.

~פָּטָה~

פטת כוש – אבן טובה היא, כמו (שמות כח יז) אדם פטדה... [איוב כח יט]. פטדה (היא האבן של) שמעון (בחושן) [שמות כח כא].

*יש הסוברים שמקור המילה פטדה הוא ג"כ מהודו - כוש. ב"ב עה ע"א ד"ה בעדן. ראה כתם

~פָּטוּר~

פטוטרות (העוקץ) דמתניתין לאו מין הוא באפי נפשיה... (אלא) איצטורבלין ובנות שוח בעוקציהן...

[ע"ז יד].

*עיי"ש תוס' ד"ה בנות.

~פָּטוּר, פָּטוּרִים~

#א. ופטורי ציצים (בפסוק : ציצים) – ת"י ואטונין שושנין, צורת שלשלאות. פטורי – לשון חבלים, מלשון תלמוד, כמו שאנו אומרים (ברכות ח. מו"ק כט:) כפיטורי בפי ושט. ציצים – לשון פרחים, כמו (במדבר יז כג) ויצץ ציץ – חבלים ופרחים. ומנחם חברו מחברת פטר. פטורי – לשון (שמות יג טו) פטר רחם, וכמו (תהלים כב ח) יפטירו בשפה [מ"א ו יח]. עפ"י מ"ג הכתר, עיי"ש פסוקים כט, לב, לה].

*יש חומשים בהם הציון ל"פטר רחם" בשמות הוא לפסוק יב. בתשובות הגאונים מפרשים פטורי לשון פטריות, שהן גדולות מן הכמהין ויש מפרשים מלשון (משלי יז יד) פוטר מים. ראה פטר א, ב, ציץ

#ב. כפיטורי בפי ושט – ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל, ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבין בנקביו, ותוקעין אותן בדוחק לפי שהן גסין כמדת הנקב. פיטורי – חבלים, דמיתרג' (מ"א ו יח) ופטורי ציצים אטונין. בפי ושט – הוא הנקב שהוא עגול כפי ושט [ברכות ח.], פיטורי – שקושרין שתי ספינות ביחד [מו"ק כט].

*עיי' בערוך ערך טורי. הפירוש המובא בברכות יתכן שכוונתו ההדברים היא למה שנקרא היום משולש ברמודה הנמצא באיים הקריביים קרוב ליבשת אמריקה הצפונית, וצ"ע מנין לרש"י זאת, שהרי יבשת אמריקה לא נתגלתה אלא כארבע מאות שנה לאחר שכתב את פירושו וצ"ע. +מ"מ : מנחות מא ע"ב ד"ה משולשת, בכורות לט ע"ב ד"ה משולשת. ראה ברזל, ושט, צפור

~פָּטִיט~

מעשה פטיט – לשון קול היוצא בחשאי, פוילי"ר (לפטפט) [ערכין טז:], קרבן פטיט – שהצפרים צועקין בכל שעה (בע"י : צפרים שמשוררים ואומרים פטפוט) [שם]. *ראה צפצף

~פָּטִירָא~

בהמה שהיתה פטר רחם לאמה [גיטין סט:]. *ראה פטרא

~פָּטִישׁ~

קורנס גדול של נפחים [שבת כא:], קורנס [שם עג. מו"ק יא]. בלעז פי"ק (מעדר), שמפוצץ בו את האבן מן הסלע... [שם קב:], המפוצץ, פי"ק בלעז [ברכות כח:]. פטיש כל הארץ – שהיה מפוצץ ומכתת את הכל [ירמ' נ כג]. מחליק פטיש – (חרש) באחרונה (כלומר בסוף המלאכה) כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה [ישע' מא ז]. מכה בפטיש – הוא גמר כל

לסמוך אותה, ומשמע מדבריו שעשוי מחרס מעל הכירה
לסמיכת הקדירה, ואילו מרש"י משמע שהם רגלי ברזל מתחת
הכירה.

~פּטפּט

פּטפּט ביצרו – זלזל ביצרו ולא חשבו, אלא נתגבר
עליו [גיטין נז.], זלזל וכבש אותו ולא חשבו [סוטה
מג.]. מתריס ונלחם כנגד יצרו [ב"ב קט.]. לשון הרע
הוא מעשה פטפוטי דברים... [ויקרא יד ד, עיי"ש].
דהות פטפטה (שלמית בת דברי) ... (כלומר) מפטפטת
בדברים... [ויקרא כד יא].

~פּטָר, פטרה, פְּטֶרֶת (א)

פטר חמור – שפדאו בשה אין קדושה לא בו ולא
בפדיונו... אלא גזל הוא [בכורות ט].

*פטר חמור הוא הזכר הראשון הנולד לאתון ומצווה לפדותו
בשה והשה ניתן לכהן ואם אין בעל החמור רוצה לפדותו חייב
לערפו בקופיץ. +מ"מ : ויקרא כז כו, יומא מט ע"ב ד"ה אין
ואילך.

פטר רחם – שפתח את הרחם תחילה, כמו (משלי יז
יד) פוטר מים ראשית מדון, וכן (תהלים כב ח) יפטירו
בשפה, יפתחו שפתים [שמות יג ב], לשון פתיחה,
וכן... [שם לד יט]. פְּטֶרֶת (לשון פטרה, צורת משנה
של פטר) – פתיחת [במד' ח טז]. פתח [משלי יז יד,
עיי"ש], פותח, כמו (שמות יג יב) פטר רחם [סנה' ז].
פוטר מים – פותח חור בגדרי אבני אמת המים [משלי
יז יד עיי"ש]. יפטירו – יפתחו, כמו (שמות יג יב) פטר
רחם ופטר חמור, (וכן משלי יז יד) פוטר מים [תהלים
כב ח].

*+מ"מ : סנה' ו ע"ב ד"ה פוטר, קדושין מ ע"ב ד"ה פוטר. ראה
פטר, פטירתא, פטרה, צינורא

~פָּטֵר (ב)

#א. הנפטר מן המת – כשהיו מוליכים ארונות ממקום
למקום לקבורה היו מלוים אותו מעיר לעיר, וחוזרים
אלו ואחרים מלוים אותו משם והלאה, והחוזרים קרי
נפטרים, נוטלין רשות להפטר ממנו [ברכות סד.].
שדה שמפטירין בה את המתים – שכשמביאין מתים
ממקום למקום לקבור, כשבאין בשדה סמוך לעיר
נפטרים אלו שהביאום ממקומן והולכים להם, ובאין
אנשי המקום ומקבלים אותם ורוחצין אותם שם
וקוברין אותם [מו"ק ה.].

#ב. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן – לשון הנפטר
מחבירו. כשנפטירין מן הסעודה מביאין מיני מתיקה.
ולשון אפיקומן הוציאו והביאו מיני מתיקה [פסחים
ק"ט.].

#ג. פטורי – כמו פוטר אדם, אנטווארפיין

מלאכה [שבת עג. קב: עיי"ש ד"ה המכה בפטיש]. פיי"ק
(כילף) בלעז, ויש אומרים מרטייל בלעז [ירמ' כג
כט].

*כך מכונה רבן יוחנן בן זכאי ע"י תלמידיו בברכות כח ע"ב.
+מ"מ : סוטה מז ע"ב ד"ה עד ימיו. ראה ארזפתא, מקבת, קורנס

~פְּטִילִיא

*מובא בכלים פט"ז מ"ה ובערוך ערך פטיליא מבאר קופה של
גרוגרות.

~פֶּטֶם (א)

#א. ממלא את הנקבים שמן [ע"ז נ:], לכתוש הסמנין
לערבן יפה, כמו שנאמר (שמות ל לה) מְמַלֵּחַ [יומא
לח.]. עושה שמן בדוגמת שמן המשחה [מכות יג.].
מפטמת את הבשמים – נותנת בהם ריח [ערכין י.].

*ראה מרקח

#ב. פטומי מילי – אין אלו אלא דברי תנחומין
בעלמא לפטם את לבו [ב"מ סו.].
+מ"מ : ב"ב קעד ע"ב ד"ה כי לית ליה.

~פֶּטֶם (ב)

#א. מפטם עופות, לשון משמין [ביצה כט:], מפטם
שוורים למכור [שם לח.], קצב [ערובין קא.].
#ב. שור שמפטמין אותו [שבת קמ.]. שור של פטם
קרוי אלמריי בלשון ערבי – [יחז' לט יח]. פטומא –
שמינה [ב"ק מז.].

*ראה איש בריא, זון, מזון, מרא ו (ב)

~פֶּטֶם, פֶּטְמָה, פֶּטְמָת, פִּיטוּמָת (ג)

פטמה של רמון – הפרח שבראשו כעין שיש לתפוחים
ולספרגלין [ברכות לו: חולין קיח.]. נטלה פטמתו –
ראש אתרוג, מפי ר' יעקב. ודוגמתו (עוקצין פ"ב מ"ג)
הפטמה של רמון [סוכה לד.].

פיטומת – ראש הדר, כמו (סוכה לד:) ניטלה
פטמתו... ופיטומת היינו סביבות עוקץ [נדה מז.].

*בערוך ערך פטם ב מפרש "משתשחיר הפטמית" (נדה מז ע"א)
ראש הדר וחודו. ראה בחל, דד ב, נץ, עקץ ב, פגה, צמל

~פֶּטְנִיתָא

*ראה בטניתא

~פֶּטְפוּט

רגל למקום מושב הכור, שהיו מושיבין על כן העשוי
לכך, כגון טריפיי"ד (חצובה) לשפות הקדרה [שבת
עח.], רגל כירה, כמין כלי ברזל שקורין טריפיי"ד,
מעמידין הכירה של חרס [שם קב.].

*ר"ח בביצה כג ע"ב מפרש : כמין פטפוטים, בלוטין קטנים
קטנים. בערוך מפרש גבשוש העולה מן הכירה שהוא עשוי

*+מ"מ : תוס' ב"ב עד ע"ב ד"ה ארבעה. ראה קרמיון

~פִּיגוּם
*ראה פגיון

~פִּיגָם, פִּיגָס
עשב שקורין רוד"א [סוכה לט:]. רוד"א (מין ירק הגדל בעיקר בהרים) [שבת קכח.].
*נזכר בשביעית פ"ט מ"א.

~פִּיגְמָא
*עיין עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 160.

~פִּיד
#א.שבר [משלי כד כב, איוב ל כד].
*ראה שוע ג
#ב.כפיד (של תרנגולין) – (לשון) ניקור, ביקידור"א (ניקור, דקירה) בלעז, שמנקרין מעט מעט [ע"ז ד. עיי"ש ד"ה והיינו].

~פִּיוּס
*ראה פיס, רצון

~פִּיזָא
*ראה פז

~פִּיחַ
דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן. פיח לשון הפחה שהרוח מפיתן ומפריחן, אולבי"ש (גחלים) בלעז [שמות ט ח, עיי"ש פסוק י].
*ראה פוח

~פִּיט
*כשרש"י כותב "הפייט" בד"כ מתכוון לרב אלעזר הקליר. +מ"מ : ברא' ל כב, יחז' כא יח, מב כ, מג ג, תהלים מב ה, איכה א ו, ג כ, דה"א כח ט.

~פִּיטָס
בעלי פטסין – חביות גדולות... (ממולאים) באנומלין ומסך משתאות [ביצה טו:], פיטס [ר"ה כז. – פונטור"ן בלעז]. פיטסות – כדים רעים [ב"ב צג:].
*עיין בערוך ערך פטס. +מ"מ : ב"ב צז ע"ב ד"ה תנא פיטסות.

~פִּייגָא
*ראה פוג

~פִּייל, פִּיילי
פייילי ביירי – כך שמו (של ציפורת כרמים) [שבת צ:].

(להפיק) בל"א [דה"ב ג ד]. פיטרוה – לשון גט פטורין, כך שמעתי. ולי נראה הפוך, פטרוה שעל כרחק בלשון צואה הוא... אף פיטרוה הוא לשון פטור וחובה, דאי לשון פטורין היה לו להדגיש פטרוה... פטרוה לשון גט פטורין הוא... [גיטין סה: עיי"ש].
#ד.נטל רשות [ברכות לד. יומא עא: חגיגה ה:].
*ראה ושט, מפטיר, פטור, צוה

~פִּטְרָא
*ראה פטריות

~פִּטְרוּזָא
שה כחוש [בכורות יא:].

~פִּטְרוּן
*ראה אב א

~פִּטְרִיּוֹת, פִּטְרָא
פטריות, בוליי"ן [שבת קח.]. בוליי"ן בלעז, שיצאו מלחלוח הגשמים [תענית כג.]. כמהין ופטריות – יוצאין כמות שהן בלילה אחד ורחבין ועגולין כגלוסקאות [שבת לו:].
*ראה ארדי, ארדיליא, כמהין, פוטר, פקועה

~פִּטְרִמוֹנִיא
*ראה ברית א

~פִּטְשׁ
פטשיהון (הקרי, והכתיב פטישיהון) – מין מלבוש מלכות [דניאל ג כא]. ענין מלבוש [סנה' צב:].
*ראה כרבל, סרבל א

~פִּי
*ראה פה

~פִּי בֶּסֶת, פִּיבֶסֶת
פיבסת (בפסוק פי בסת) – (שם) מדינה (במצרים) [יחז' ל יז].

~פִּי הַחִירָת
הוא פיתום, ועכשיו נקרא פי החירות ע"ש שנעשו בני חורין, והם שני סלעים גבוהים וזקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים [שמות יד ב, עיי"ן פסוק ט ובמדבר לג ז].

~פִּיגָה, פִּוגָה
נהר של אגמים [סנה' ה: עיי"ש תוס' ד"ה פסולין].

*עיין בנגעים פי"ד מ"א ובערוך ערך פייל.

~פִּילָה

*שר צבא אבימלך מלך פלשתים בימי אברהם (ברא' כא כב, לב, כו כו).

~פִּיל

חיה גדולה [ב"מ לח:]. פעמים שהוא מלומד [ערובין לא:]. (אחד ממיני) שחוק המלכים [קהלת ו י].
*בכלאים חו נאמר: הפיל והקוף מין חיה, ואדם מותר עם כולם למשוך ולחרוש ולהנהיג. בערוך מפרש בלעז אליפנטי. +מ"מ: יח' כו טו, שה"ש ה יד ד"ה שן, דה"ב ה י, כא, קדושין כו ע"א ד"ה אי נמי. ראה בית השן, ינשוף, קוף, קרן א, שן, שנהב

~פִּילָא, פִּילִי

א.פִּילִי – בקעים [מו"ק ג. חולין קיב.], סדקי הארץ... ל"א... סדקי הקרקע [תענית ד.], גומא [ערובין כה.]. עשב שקורין פוליון [כתובות עז:]. נקעים של קרקע [ב"ב נד.].
ב.פִּילִי שרשי האילן [ע"ז נ:]. שהשרשים מגולים וצריך לכסותם שלא ייבש האילן... פילי בקעים [סוכה מד:]. פילי – כמו פילאי (חריץ) [ב"ב נד.].
ג.פִּילִי שרשי האילן (סדקים על גבי בשר צלוי) [פסחים עו.]. בקעים וסדקים (בבשר) מחמת החול [שבת לג:].
@בתענית ד ע"א מפרש ר"ח שפילא זה כמו פילחא (בלי חית), מלשון פולח ובוקע בארץ. ראה עורפילא, פיל, פלה, פלח

~פִּילָגֶשׁ

*ראה פלגש

~פִּילוֹן

*ראה אפרסמון, חומרתא, פליטון

~פִּילוסופא

(נוטריקון) פילא סבא – צדוקי (נ"א מין) [שבת קטז. עיין בהגר"פ]. פילוסופין – חכמי האומות [ע"ז נד:].
*עיין תוס' שבת קטז ע"א ד"ה פילוסופא: מין, כדפי' בקונטרס. ורבינו שמע (מיהודי אחד שבא מארץ יון) דבלשון יון פלוספוס הוא דוד החכמה, עיי"ש.

~פִּילִי

כוס [סוטה טו.]. כלי גרוע [נזיר לח.].
*ראה פילא, קבעת

~פִּילָכָא

טווה [מגילה יד:]. פילכא ונוולא – לטוות ולארוג [ב"ב יג:].

~פִּיָּם

הפצירה פים – לימא בלעז, שיש לה הפציר פיות, כלומר פיות וחידודים הרבה... [ש"א יג כא].
*אין לו דמיון במקרא. יש סוברים שהוא שם של משקל.

~פִּימָה

ויעש פימה עלי כסל – עשה פה על חלצים שחלבו, ועובי שומנו כפול על כסליו ונראין כמין פה. פימה – מגזרת (ש"א יג כא) והיתה הפצירה פים, זו היא לימ"א של נפחים שיש לו פיות הרבה ונקראת הפצר פיות [איוב טו כז].
*לשון שומן ואין לו דמיון במקרא. ראה בית הכסות, פיפיה, פצירה

~פִּין

*בכלים פי"א מ"ד נאמר הפין והפורני. עיין בערוך ערך פן ב

~פִּינָחָס

א.פִּינָחָס (אלעזר ואמו מבנות פוטיאל) בנו של אהרן... [ב"ב קט: עיין במד' כה יא, יג, לא ו, יהושע כד לג, שופטים כ כח, תהלים קו ל, דה"א ט כ]. פנחס – בן בנו של אהרן [ב"ב קכא: סנה' פב.]. אליהו הוא פנחס [ב"מ קיד: עיי"ש]. וישמע פינחס הכהן – בכל מקום אתה מוצא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, אין כהונה כתובה אלא באלעזר, וכאן כתובה בפינחס [זבחים קא:]. פינחס היה – בין היוצאים למלחמת מדין [קדושין עח.]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד.].
ב.פִּינָחָס (היה גדול אחר אביו) [גיטין נט.].
@בש"א ב לד, יד ג נזכר פינחס בן עלי הכהן, אחיו של חפני (ונקראים בני בליעל). בניו הם אי כבוד ואחיטוב. בעזרא ח לג נזכר פנחס הכהן, אביו של אלעזר בימי נחמיה. בכל המקומות מובא פינחס מלא, פרט לש"א א ג שם נכתב "פנחס" חסר. ראה איש נביא, מלאך ה'

~פִּינָן

1. אחד מאלופי עשו באדום (ברא' לו מא, דה"א א נב). 2. מקום חניה של בני' במדבר (במד' לג מב).

~פִּיָּס, פִּיָּס, פִּיוֹס

א.מקבל פיוס – נוח לרצות [נדה לא:]. פייסנהו – הרבה תחנונים [ב"מ עז.], פיססיה – תן שכרו [חולין עא.]. מתפייס הימנו – מקבל הימנו פיוסים [יומא פו:]. פייסא – שלום [נדה לז.].
*בע"י יש הגהה: חשש הרב לדקדק מתפייס בלשון מתפעל. בר"ח נאמר: מתפייס לו, והשמוש הרגיל בלשונו התפייס עמו.
ב.מטיל פיוס – מטיל גורל [שבת לג. נד.], פייס – לשון פייס, מטיל פייס לחלק (ל)מי מגיע כל מנה ומנה [שם קמח:].
@בירושלמי פאה פ"א ה"א מובא: אם נתת מכיסך צדקה, הקב"ה משמרך מן הפיסין ומן הזימיות ומן הגולגליות ומן

הארנוניות. עיין בספר לקט מפאה עמ' 19 על משמעותן של מונחים אלה ובערוך ערך פס ב. יומא כב ע"א ד"ה הצביעו, כה ע"א ד"ה פייס במזרחא ואילך. ראה פוס, פז"ר קש"ב, פסה ב

~פיסא

רגב, גוש עפר, בלישט"א בלעז [מכות ח.], פאייס – כמו (סנה' סד). שקל פיסא (כצ"ל, ולא פיסת כבדפוסים אחרים), רגב שקורין גלישט"א (נ"א בלישט"א, גוש אדמה. עיין אוצר הלעזים) – [שבת פא.]. פיסת רגבים [שם עג.]. בלישט"א בלעז [סנה' סד.]. חתיכה [בכורות מג.].

*בגמרא שבת פא ע"א נאמר: מאי פאייס? אמר רבי זירא כרשיני בבלייתא. ראה קססה, רגב

~פיסקא

פסקי דארזא – כלונסאות של ארז ארוכים תחובים בכותל [ערובין ג.]. פיסקי דשיראי – חתיכות מעיל [ב"ב קמג.]. פיסקתא – כמו פיסקא, חתיכת אדמה [שם קנא.].

*פסקי דארזא הוא הפירוש לאמלתרא, עיי"ש בגמרא. בענין פסקא בחומש, עיין ספר עיונים ודקדוקים בתורה עמ' 472.

~פיסתקא

גלנ"ט (בלוט) שאוכלים חזירים [גיטין נט.]. גלנ"ט של ארז [שם סט.].

*בערוך מציין לירושלמי כלאים פ"א ה"ד: אדם נוטע לוזין ובוטמין, מה נפק מנהון? פסתקין. עיין בסידרא י"ח עמ' 185 על יזהי הפיסתקא. ראה אלון, בטנים, נשדור, פסקא, פרסק

~פיפיה, פיפיות

#א. חדודי החריצים (של מורג חרוץ) [ישע' מא טו.], פגימות [ע"ז כד.]. פיפיות של זהב – כמין ב' סדקי קנה חלול [– שמות כו כט.].

#ב. חרב פיפיות – פיפיות של חרב, שני צדדין מכאן ומכאן, דכתיב (תהלים קמט ו) חרב פיפיות, אלמא תרי נינהו [סנה' נב.].

@מ"מ: תהלים קמט ו. ראה מסרק, פים, פיקה

~פיפיורא

*ראה אפיפיו

~פיק

ופיק (בפסוק: ופק) ברכים – כשלון ברכים, כמו (ש"א כה לא) לפוקה ולמכשול [נחום ב יא.].
*ראה פוק, פיקה

~פיקא

מחליק (ע"י טחט הנהר) [שבת קמז.].
*ראה פוקה

~פיקה

פיקה של גרגרת – שיפוי כובע שהוא פתחו של קנה בית הבליעה [חולין קלד.]. פיקה יוצאה מגודלו – חתיכת בשר עגול כפיקה [בכורות מה.].
פיקה של צמר – לימושי"ל (פקעת של חוט) [בכורות כב.]. פיקה מתוך פיקה – היינו טפיפיות, תרי זימני פיפי היינו פיקה [שם.].

*עיין בערוך ערך פקא. בבכורות מה ע"א נאמר בעל הפיקין - שיש לו כסתות הרבה. ראה טפיפיות, קלבן

~פיר, פירא

#א. פיר של גפרית – גומא שחופרין הימנה גפרית, וכן מחפורת של צריף, אלו"ם בלעז, וחופרין אותו בקרקע וסופו לכלות ולהגיע ליסוד קרקע בעלמא [כתובות עט.].

עפר פיר – עפר חור... פיר כמו (לקמן עט). פירא דכוורי, גומא [כתובות עא: נדרים פא.]. שוחה עמוקה [ערובין כו.], גומא גדולה [שם ס.]. פירי – חריצין [גיטין ס.].

פירא דבי תורי – גומא גדולה שמצניעים שם גרעיני תמרים למאכל בהמה [ערובין ס.].

פירא דסופלי – גרעיני תמרים למאכל בהמה [ב"ב יא.]. נמצא בחפירה העשויה להטיל שם גרעיני תמרים למאכל בהמות [קדושין עג.].

*ראה גומא, סופלי, צריף ב

#ב. פירא – גוף הוולד, פירא דפירא – כפל הבא עליו [כתובות עט.].

#ג. פירא דכוורי – מחילה של דגים, ויביי"ר בלעז (נמצא רק בע"י) [תענית כד.], חפירה של דגים, ויביי"ר בלעז [כתובות עט.], כיבר דגים... בריכה עשויה לגדל דגים, ובלעז ביב"ר (ויביי"ר, ברכת דגים) [קדושין עב.].

*המילה "ביבר" מופיעה בגמרא ורש"י משתמש בה כמילה עברית למרות שמוצאה מיוונית.

~פירוז

פירוז רשיעא – שם אדם שהיה מוחזק רשע [חולין סב.].

*ראה אנדרפטא

~פירוקא

פירוקא לסכנתא – לדבר שיש בו סכנה אתה בא לתרץ ולסתור ראייה שאנו מביאים? [ע"ז ל.].

~פירור

*ראה פתת

כתב [יומא סט:].

פֿן~

*מופיע במקור בש"א י א, מ"ב ט א, ג. בכלים פ"ג מ"ב מוזכר הפך והוא כלי לאיחסון שמן. +מ"מ : יחו' מו א ד"ה אל פתח, מגילה יד ע"א ד"ה רמה קרני. ראה טס, טפי, טפית, כוונתא, צרצור, שישא

פֿכה~

מים מפכים – בוילינ"ט (רותחים) בלעז, רחבים כרוחב פי הפך. כך פירשו רבותינו (יומא עז:): [יחו' מו ב, יומא עח:].
*אין לו דמיון במקרא.

פכח~

מבטל [ברכות נה:]. לפכוחי פחדך – להפיג דאגתך [שם נו. ב"מ סו:].

פכחותא~

קלישות (דליל, כלומר נוזלי) [נדה כ.].

פכר~

פכר ידיה – חובק ידיו באצבעותיו, טריצי"ר (לשלב) בלעז, כאדם המצטער מאימת רבו [שבת י.].

פֿכֿרת הַצִּבִּיִּים~

*משפחה מעבדי שלמה שעלו מהגולה (עזרא ב נז, נחמיה ז נט).

פלא, פלאי~

#א.פלא : פלאות עדותיך – מכוסים ונפלאים [תהלים קיט קכט], נפלאות מתורתך – דברים המכוסים, שאינם מפורשים בה [תהלים קיט יח]. ותרד פלאים – ירידתה נפלאות פלאים הרבה, שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר [איכה א ט]. פליאה – מכוסה ונעלם [תהלים קלט ו]. ויפלא – נכסה ונעלם ממנו... כמו כי יפלא ממך [דברים טז ח]. ויפלא – נכסה ונעלם... כמו (דברים יז ח) כי יפלא ממך, ארי יתכסי ממך [ש"ב יג ב]. לא נפלאות – לא מכוסה היא ממך, כמו שנאמר (דברים יז ח) כי יפלא – ארי יתכסי, וכמו (איכה א ט) ותרד פלאים – ותרד במטמוניות, מכוסה, חבושה בטמון [דברים ל יא]. נפלאו ממני – נכסו משחלפו מעיני, ואיני יודע להיכן הלכו, שממהרין להסתיר מן העין [משלי ל יח]. פלאי (הכתיב, והקרי פלי) – מכוסה, תמיד הוא משתנה... [שופטים יג יח]. כי יפלא – כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה, שהדבר נבדל ומכוסה ממך [דברים יז ח]. ונפלינו – נהיה מובדלים [שמות לג טז]. והפליתי – והפרשתי

פֿירזומא~

בריי"ש (שכר שעורים. חסר בדפוס) בלעז [פסחים קז.].

פֿירכא~

פרכינן – דיינינן, וכל דין קל וחומר קרי ליה פירכא משום דבלשון תימה אתי [ע"ז מו:].

פֿירמא~

פרים סילקא – במ"ם גרסינן ולא בסמ"ך כדפירש בהעור והרוטב (חולין קכ.). מאי קיפה פירמא, מינצי"ר (לקצוץ, לרסק) בלעז, מחתכו הדק [שבת עד:]; פרים – לשון פרומים מחתך [שם קיט.], לשון קניבת ירק [ברכות לט.]. פירמא דסילקא – קניבה, מינצידור"א (קיצוץ, סלק קצוץ) בלעז [גיטין סט.].
*עיין בערוך ערך פרם.

פֿיר~

שם כפר [בכורות מ.].

פֿירשע~

*מובא בכלים פ"ב מ"ח ועיין בערוך ערך פירשע.

פֿישון~

הוא נילוס, נהר מצרים, ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקיין את הארץ נקרא פישון, כמו (חבקוק א ח) ופשו פרשיו. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן, שנאמר על מצרים (ישע' יט ט) ובשו עובדי פשתים [ברא' ב יא].

פֿיתא~

*מובא בברכות מ ע"ב ובערוך ערך אפתא ב מפרש פת ממש.

פֿיתום~

מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו, ומעלה את המת בבית השחי שלו [– דברים יח יא], שם המכשף המדבר משחיו, מעלה את המת מן הארץ ומושיב לו בשחיו תחת זרועותיו ומדבר משחי, אישיל"א (בית השחי) בלעז [סנה' סה.].
*+מ"מ : שמות א יא. ראה אוב, ידעוני, פי החירת

פֿיתון~

*בן מיכה ונכד יהונתן בן שאול (דה"א ח לה, ט מא).

פֿיתקא~

ומרבינו יעקב שמעתי בעירובין (מא:) שאמצעיתו של ים נקרא פילגוס (פיליג"א, אמצעיתו של ים), ואף בלשון לעז פילגא (נ"א פילגס) [שבת יט]. והפליגה ספינתן – כשהיא מתרחקת משפת הים ונכנסת לאמצעו קרי ליה הפלגה, ולשון לעז הוא שקורין לשוללית הים פיל"ג (פיליג"א, לב ים) [ערובין מא:].

#ה. מפליג נפשו ממנו – נזהר ונבדל ממנו [חולין ה.].
#ו. מפליג לכל דבר – דוחה, כמו מפליגו בדברים [אבות ד ג.]. הפליגן בדברים – הפרישן לדברים אחרים כאדם המתכוון לדחות כשאינו יודע להשיב [יומא סו:], השיאו לדבר אחר... לדחות [סוכה כז:]. מפליגה בדברים – שאין בלבו לשום תנאי אלא להקניטה בעלמא, מרחקה ודוחה אותה בדברים [ב"מ צד.], דוחה אותה לצערה בדברי הבאי [גיטין פד.]. הפלגת – יותר מדאי אמרת [בכורות מג:].

*ראה אונא

#ז. מופלג (כך הגירסא בערוך, אך בגמרא: מפליג) – הרבה מאד זקן וחכם [ערובין סג.].

#ח. אסמוך ומופלג – סמוכה שאינה רחוקה מתחתונה במשך הכותל ד' טפחים. ואני שמעתי שאינה גבוהה ממנה עשרה, ולא מצינו לשון הפלגה בש"ס בגופה אלא במשך... [ערובין פח. עיי"ש פה.].

#ט. אפלגא – חולק על החכמים [ערובין סא: גיטין סב.], בעל מריבה... והוא היה גניבא (שם איש) [גיטין לא:]. קנטרן, רגיל לחלוק על חבריו [קדושין נח.].

#י. אפלוגתא – חלוקה [ב"ב ב:], חילוק [מו"ק יד:].

דור הפלגה – %+מ"מ : בראשית יא א - ט וכן שם יח כה, יט כ, כד, במד' טז א, דברים לב ח, ירמ' ה טו, יחז' לא ד, חבקוק ג ו, תהלים פג ט, משלי י כד, איוב א ג, שם ד יא, ל יט, קהלת ד טז, פסחים צד ע"ב ד"ה שהמריד, ע"ז יט ע"א ד"ה אברהם, שם נג ע"ב ד"ה בית נמרוד, חולין פט ע"א ד"ה נמרוד.
@+מ"מ : גיטין פט ע"ב ד"ה עדיין. ראה מופלג, מחלקת, מצה ב, פלא, פלג

~פֿלָג, פֿלָגָא (ג)

#א. אצוי [גיטין מז. נח. ב"מ מח: ב"ב סב:]. פלגיה דמזבח – חצי גובהו [זבחים לח:], אמצע גובהו כתלו [יומא נט.], אמצע גובהו קירו [שם טו.].

#ב. אכלק [דה"א א א, ב"מ סא. ע"ז יט:]. בפלגות – בחילוקי [שופטים ה טו]. פלגי – נחלק [ברכות נז.], רמונים שנחלקו [ברכות נז.]. מלכו פליגה – מלכות חלוקה [דניאל ב מא]. חלוק [עזרא ו יח].

פלג המנחה – %+מ"מ : ברכות כז ע"א ד"ה מתפלל של מנחה ואילך. עיין בערוך ערך פלג א. ראה חלק ב, חצי

~פֿלָג (ד)

בימיו נפלגה הארץ – נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות... ומן פלג ואילך נחצו למאתיים [דה"א א יט].

[שמות ח יח]. והפלא ה' את מכותך – מופלאות ומובדלות משאר מכות [דברים כח נט]. אעשה נפלאות – לשון ונפלינו, שתהיו מובדלים... [שמות לד י]. היפלא – וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני [ברא' יח יד]. הממני יפלא – וכי העתידות עלומות ממני [שם לב כז]. לא נפלאות היא ממך – לא מובדלת ומופרשת היא ממך [שמות ח יח – דברים ל], לפלא נדר – להפריש בדבורו [ויקרא כב כא]. להפלות – לפרש [נדה מה:]. יפליא – יפריש בפיו [ויקרא כז ב]. יפריש [במד' ו ב]. נפלינו – נבדלנו [ב"ב טו:]. במופלא ממך – במובדל ומופרש ממך [חגיגה יג.]. כוליה הפלאה לשון פירוש, כתרג' ארי יפרש [חגיגה י]. להפלות – לפרש לשם מי נדרה, ולישנא דקרא נקט [במד' ו ב] כי יפליא לנדר [נדה מה:]. נפלאות – ת"י פרישן [יהושע ג ה].

#ג. אפלה (צורת משנה של פלא) : יפלה – יבדיל [שמות יא ז]. והפלה – והבדיל [שמות ט ד, יא ז, תהלים ד ד]. הפלה – דיישיבר"א [צין, יחד] בלעז, כמו (שמות לג טז) ונפלינו [תהלים יז ז].

#ד. אלתפלא בי – לדקדק ולהפליא במשפט. לשון כי יפליא [איוב י טז, עיין כתובות סב ע"א ד"ה דמפלא תכלי].

#ה. אלא יפלא – לא יכחד [ירמ' לב יז].

@עיין בערוך ערך פל ב. איוב מב ג. ראה מופת, מפלא, נוסס, נסס, פלג ב, ג, פלן

~פֿלָאָה

*לוי מן המבינים (כלומר המסבירים) את התורה לעם (נחמיה ח ז).

~פֿלָאָסר

*ראה תגלת פלאסר

~פֿלָג (א)

נחל [ישע' ו י, איוב כט ו], בריכה [תענית ח:]. ריויר"ש (נחלים) בלעז [תהלים א ג], פלגיו – שי"ש רוישיל"ש (פלגיו) בלעז [תהלים מז ה].
*ראה אפיק, ברכה ב, יבל, שמן ב, שפי א

~פֿלָג, פֿלָגָה (ב)

#א. אפלג לשונם – הבדילהו, שלא ישמע אדם להם. ומנחם פתר לשון חילוק [תהלים נה י].

*+מ"מ : שבת י ע"ב ד"ה ששיבתה.

#ב. אפלגי – שהה [יומא ל.].

#ג. מתרחק [יבמות כא: ע"ז סט.].

*+מ"מ : ברכות ד ע"ב ד"ה זה הסומך, ב"ב מז ע"א ד"ה בן שחלק.

#ד. מפליגין בספינה – מפרישין מן היבשה לים, וזהו לשון הפלגת ספינה על שם שמפליג עצמו מן הישוב.

*בנו הבכור של עבר מצאצאי שם (ברא' י כה). ראה ארפכשד

~פִּלְגָה

#א.לפלגות – למחלוקות (מלשון מחלקה) [דה"ב לה ה]. פלוגתהון – חלוקים [עזרא ו יח].
*+מ"מ : דה"א כז א

~פִּלְגָס

כבש שעברה שנתו ולא בא לכלל שנים... כבש בן י"ג חדשים יצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא, דכבש בן שנה ואיל בן שתי שנים כשהוא בן י"ג חדשים ויום אחד שנכנס חדש בשנה שניה קרי ליה איל, אבל בתוך חדש קרי ליה פלגס [מנחות צא:], כבש בן שנה בתוך שנתו קרוי כבש, ואיל משעברו י"ג חדשים שנכנס חודש שלם בתוך שנה שניה קרוי איל עד עולם, פלגס בתוך חודש ראשון של שנה שניה [חולין כג:], יצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא, והיינו כל חודש י"ג, דכבש בן שנה הוא ואיל משנכנס לשנה שניה חודש שלם [פסחים מז:].

*במשנה פרה פ"א מ"ג נאמר : בן שלשה עשר חדש אינו כשר לא לאיל ולא לכבש. רבי טרפון קורוהו פלגס, בן עזאי קורוהו נוקד, ר' ישמעאל קורוהו פרכדיגמא... +מ"מ : במד' טו ו, י. עיין יחו' כז כו

~פִּלְגָשׁ, פִּילְגָשׁ

ותעגבה על פלגשיהם – על פלגשותם (משמעות מעמד האשה כפלגש ולא כאשה נשואה, בכמה דפוסים השמיטו תיבה זו), (כלומר) להיות להם לפלגש [יחז' כג כ]. הפילגשם (כך הד"ה ברש"י אך בפסוק : הפילגשים וכן הד"ה בשה"ש ו ח) – חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת היא הגר, היא קטורה. נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה... [ברא' כה ו].

*דברי רש"י אלו מעוררים לכאורה בעיה בענין המסורה, כיון שכותב במפורש "הפילגשם חסר כתיב", ואילו בחומשים שלנו כתוב מלא "הפילגשים", כלומר בחומש של רש"י היה כתיב חסר וזה שונה מהחומשים שלנו. בחזקוני לברא' כט כד כותב שבנימוסי הארץ בנותיו (של אדם) מפלגשיו נקראות שפחותיו. מעשה פילגש בגבעה - עיין שופטים יז א ואילך. +מ"מ : ברא' לו יב, דברים לב מז, ש"א ב ל, הושע י ט, שה"ש ו ח, דה"א א א, דה"א א לב, שם י ב, מגילה ד ע"א ד"ה בימי, שם כה ע"א ד"ה מעשה, סנה' צט ע"ב ד"ה מוטב, שם קג ע"ב ד"ה לדחפו, כריתות ז ע"א ד"ה מגלה. ראה חרה בהערה, לחנה, שגל

~פִּלְדָּה, פִּלְדָּה, פִּלְדוֹת

אש פלדות – לא ידעתי מהו פלדות. ואומר אני שהוא מין המצחצחת ברזל יפה. ויש פותרין (מנחם מחברת פלד) לשון (ברא' טו יז) לפיד אש בדרך ההפך [נחום ב ד, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא. בערך אסטמא לועז אצי"ר שמובנו פלדה ומפרש שמועיל לברזל. ראה ברזל, מרא' ה (ב)

~פִּלְדָּשׁ

*בן נחור אחי אברהם ממלכה אשתו, לפי סדר הדורות בניו הם מילך, מירד, אמורס וערוד (ברא' כב כב).

~פִּלָּה, פִּלִּי

#א.לא יפלה את כליו – מבער כנים מבגדיו, דמתרג' (דברים כו יג) בערתי – פליתי [שבת יא]. המפלה (את כליו) – מולל להתיש כחן (של כנים) שלא יחזרו אליו [שבת יב].

#ב.אי מפלאי אפלויי – אם יש בה סדקים [ברכות כה], פלי – מבקע, והרבה יש לו דומים במסכת נדה (כא:) פלי פלויי [כתובות סא:], מבקע [נדה כ:], דפלי ליה – קורע וחוצה, פרטי"ר (כך בדפוסים שמשמעו להפריד, אך צ"ל פינדר"א שמשמעו לבקוע) בלעז [חולין יא]. פאלי – מחתך, כמו פלי פלויי במסכת נדה (כא: – שורות שורות ביקועים) [סנה' קח:]. מפלי בשרו – לשון כפילות חתיכות, ויש לומר כמו פלאי פלויי שבלשון גמרא (נדה כא:) לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו [איוב מא טו, בקונקורדנציה מסווג מלשון נפילה בערך מפל]. מפלי בשרו – (חתיכות) נדבקות ותכופות זו בזו... לשון כפילות חתיכות. ויש לומר כמו פלאי פלויי שבלשון הגמרא (נדה כא:).

@ראה בער, פילא, פלח, ציר א, צרי פלה (לשון משנה של פלא) מלשון הבדלה וכסוי - ראה פלא

~פִּלְהַדְרִין

*ראה פרהדרין

~פִּלּוּא

*בן ראובן בן יעקב, אבי אליאב (ברא' מו ט, במד' כו ח).

~פִּלּוּגָתָא

*ראה פלג ב (יא)

~פִּלּוּנִי אֱלֻמוּנִי

פלוני – אדם אחד. ויש פותרים על שלמה בן דוד [יומא סו:]. שם הגואל, כדכתיב... [ב"ב צא]. פלוני – כמו (דברים יז ח) כי יפלא, יתכסה פלוני – לשון כי יפלא, יתכסי [ש"א כג א]. פלוני אלמוני (בפסוק : פלני אלמני) – לא הזכיר הכתוב שמו... מתורגם בנביאים (ש"א כא ג) כסי וטמיר, פלוני – מכוסה ונעלם, לשון (דברים יז ח) כי יפלא, (וכן ברא' יח יד) היפלא מה' דבר. אלמוני – אלמון (ישע' מז ט) מבלי שם... [רות ד א, עיי"ש]. הגואל (הוא) בן נחשון בן עמינדב [רות ב א].

*עיין בספר נתיבי מאיר (רפ"ד) עמ' 418 על זיהוי פלוני אלמוני במגילת רות. עיין בערוך ערך פלן א. ראה אלמוני, נחשון, פלא, פלי, פלמוני, פלן

~פלוסא

פלוסא ואספמא – (שם מקום) ואין דגים טמאים מצויין שם [ע"ז לט].

*פתום ורעמסס (שמות א יא) מתרגם הירושלמי "ית טניס וית פלוסי". ראה אספמא

~פלח (א)

#א. לשון בקוע [תהלים קמא ז]. בקע [מ"ב ד לט, איוב לט ג].

*ראה פילא

#ב. פלח – עבודה [גיטין יב: סנה' סא]. תפלה קרויה עבודה, שנאמר (דניאל ו יז) אלהך די אנת פלח לה בתדירא [דברים יא יג].

*ראה אכל ב (ד), הלך ג

#ג. פלגא פלח – שלטון בכל עת שיעליל עליך פייסוהו בממון [ע"ז יח].

~פלח (ב)

פלח תחתית – פלח של רחיים שנתון בתחתיתו של פלח רכב, שפלח רכב שלמעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן ושל מטה אינו זז ממקומו כי קבוע הוא במקומו אשר לא ימוט, הוא נקרא פלח (רכב) שנאמר (שופטים ט ג) ותשלך אשה אחת פלח רכב... ואת שלמטה קרוי פלח תחתית [איוב מא טז]. פלח רכב – חתיכת אבן של ריחים העליונה הקרויה רכב [שופטים ט ג].

*+מ"מ: ש"ש ד ג. ראה רכב

~פלחא

*מראשי העם שחתמו על האמנה (נחמיה י כה).

~פלט, פליט, פליטה, פליטים (א)

#א. הציל, אישמוצי"ר (להחביא) בלעז [ישע' ה כט], הציל [תהלים לב ז, כתובות קיב]. הצלה... כמו לפלט... [תהלים נו ח]. רני פלט – רנה של הצלה [תהלים לב ז].

#ב. פליטים – נסים ופליטים מחרב [במד' כא כט]. פליטי אפרים – פחותים שבאפרים [שופטים יב ד].

#ג. פליט – לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה... ומ"א זה עוג שפלט מדור המבול... [ברא' יד יג, נדה סא. בשינוי]. הוא עוג שפלט מן הרפאים... [במד' כא לד, עי"ש פסוק לה]. עוג מלך הבשן... [דברים א ד]. הוא עוג [דברים ג ב, ג יא].

#ד. הפליטה – על שם שניצלו מגלות בבל [נחמיה א ב]. פליטים מחרב – ישראל... שפלטו מחרב נבוזראדן

[ירמ' נא נ].

@+מ"מ: ברא' לב ט, שופטים כא יז, דה"ב לו ד"ה וישוב אל הפליטה. ראה געל, נחם, נפילים, נצל א, עוג (ב), קיא, רפאים, שחל

~פֿלֿט (ב)

*1. בן כלב בן חור מפילגשו יהדי (דה"א ב מז). 2. בן עזמוות מגבורי דוד (דה"א יב ג).

~פֿלֿטי (א)

*1. בן רפוא, נשיא מטה בנימין מן המרגלים (במד' יג ט). 2. פלטי (בש"ב ג טו נקרא פלטיאל, עיין סנה' יט ע"ב) בן ליש, שאול המלך נתן לו את בתו מיכל אשת דוד לאשה לאחר שגירש את דוד (ש"א ג יד-טז, כה מד, עיין פלטיאל). 3. שם תואר של תושב העיר פלט (ש"ב כג כו).

~פֿלֿטי (ב)

*כהן מבני מועדיה בימי יויקים הכהן הגדול (נחמיה יב יז).

~פֿלֿטיאַל

*1. בן עז, נשיא מטה יששכר (במד' לד כו). 2. פלטי בן ליש, חתן שאול שנתן לו את בתו מיכל לאשה (נחמיה י כג, עיין פלטי).

~פֿלֿטיא

רחבה והוא רשות הרבים [שבת ה:]. רחבה של עיר ששם מתקבצין לסחורה [שם ו]. רה"ר [שם צא:]. רחוב לשוקים [ערובין ז].

*ויבן את נינה ואת רחובות עיר (ברא' י יא) ת"י פלטיא. +מ"מ : פסחים ד ע"א ד"ה אכף. ראה אסטריא, בסילקי, טרטיאות, טרקלין, יון ב, מורן, סטיו, סרטיא, קרקס, רשות א, תיאטראות

~פֿלֿטיה

*1. מבני ישעי לשבט שמעון (דה"א ד מב). 2. בן חנניה נכד זורבל (דה"א ג כא). 3. אחד מזקני ראשי העם שחתמו על האמנה (נחמיה י כג).

~פֿלֿטיהו

*בן בניהו משרי העם בימי יחזקאל (יחז' יא א, יג, קדושין עב ע"ב בגמרא).

~פֿלֿטיר

בית של רומי [מכות כד].

~פֿלֿטר

פֿלֿטר לענין ככרות כסיטון לענין תבואה, לוקח ככרות הרבה ומוכר לחנוונים ולנחתומים [ב"מ נה]. אופה את הפת [ע"ז נה:], נחתום [מנחות קג:]. +מ"מ: תוס' ע"ז נה ע"ב ד"ה אבל.

~פֿלֿטרין

טירה [במד' לא י בהיפוך].

*+מ"מ : דברים לג יז, יהושע ז כא, דניאל ד כז. ראה שכיח

~פלי, פליאה

*ראה פוליוס, פלא, פלה

~פִּלְיָה

*מבני אליועני צאצא זרובבל (דה"א ג כד).

~פליט, פליטה

ויבא הפליט – לפי פשוטו זה עוג... שכתוב (דברים ג יא) כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים... [ברא' יד יג].

*ראה עוג, פלט, רפאים

~פליום, פליון

*בכלים פכ"ט מ"א מובא והפליון של ראש, והוא כובע של לבד. ראה אפיליון, פוליוס, פלי

~פליטון

בלשמ"א (משחה לרפואה, שמן אפרסמון), משחא דאפרסמא [שבת סב. עיי"ש ד"ה כשיש], בושם [שבת סב: בהיפוך. עיי"ש ד"ה ואי אמרת], בושם שריחו נודף ואינו אפרסמון [סנה' קח].

*בה"ר מעיר ששני הפירושים סותרים זה את זה, אך לפי רלב"ל אין זו סתירה שכן רש"י בסנה' בא להוציא מהדעה בשבת שפליטון הוא אפרסמון ויתכן שחזר בו מהפירוש שם. +מ"מ : גיטין סז ע"א ד"ה קופת הרוכלים. ראה אפרסמון, חומר, מר א, סטכתא, פנג, צלחת, ראשית (ב)

~פִּלִּיל, פלילה, פלילה

אויבינו פלילים – שופטים אותנו [דברים לב לא, עיי"ש פסוק מג], בפלילים – על פי הדיינים [שמות כא כב]. עוון פלילים – עוון שמשפט יסורין ראויין לבוא על ידו [אויב לא יא, עיי"ש פסוק כח], דיינים [סנה' קיא:].

פלילה – לשון ויכוח משפט, לבחר לך את הטוב לך, כמו (אויב לד ד) משפט נבחרה לנו. דיריישנימינ"ט (הוכחה. חסר בדפוס) בלעז [ישע' טז ג]. שעשה פלילות עם קונו – דין [סנה' מד], ריב [שם פב]. פקו פלילה – הכשילו המשפט [ישע' כח ז], לגיהנם נשפטו [מגילה טו].

*+מ"מ : שמות כא א, כב. ראה פוקה, פלל

~פליניא

סינר, פורציני"ט (חגורה. חסר בדפוס) [נדרים נה:].

~פלך (א)

הרבה מדינות בפלך אחד, והוא לשון אפרכיית [ב"ב

כא.], הפרכיא [מכות ז.], מדינה [סנה' נו: מכות יב:]. לשון דוכסות ומלכות, דויילמי"ש (דוכסות. חסר בדפוס) בלעז [נחמיה ג ט, עיי"ש פסוק יד, יז].

*ובנפות דור מים (יהושע יא ב) תרג' ובפלכי דור מערבא, את מצרים פנת שבטיה (ישע' יא ב) תרג' רבני פילכהא. ראה טורא, נפה א

~פִּלְךָ (ב)

מחזיק בפלך – אוחז מקל לישען עליו מחמת חולי הרגלים [ש"ב ג כט, סנה' מח:]. פושי"ל בלעז [משלי לא יט]. תמכו פלך – משען ומשענה, כמו (ש"ב ג כט) מחזיק בפלך [משלי לא יט].

*עיי' בעיונים בדברי חז"ל עמ' רל"ו. כתובות עב ע"ב ד"ה קלתה. ראה כוש

~פִּלֵּל (א)

ראה פניך לא פללתי – לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי – לשון מחשבה. כמו (ישע' טז ג) הביאני עצה עשי פלילה [ברא' מח יא]. ופללו אלהים – לשון משפט [ש"א ב כה]. פללת – שפטת [יחז' טז נב]. ונפלל – כמו (ברא' מח יא) לא פללתי – (ת"א) לא סברית, וכמו (דברים לב לא) ואויבינו פלילים, ידונו עצמם להיות חללים [יחז' כח כג]. ופללו אלהים – (קא סלקא דעתך) לשון תפילה ופיוס הוא שהקב"ה מפלל ומפייסו ומכפר לו... (אלא) האי ופללו לשון (שמות כא כב) ונתן בפלילים, הדיין ישפוט ביניהם [יומא פז:].

*ראה יחל, עתר א, פליל

~פִּלֵּל (ב)

*בן אוי מבוני חומות ירושלים (נחמיה ג כה).

~פִּלְלִיָּה

*בן אמצ' כהן שעלה מן הגולה (נחמיה יא יב).

~פִּלֵּם

*ראה מפלם

~פִּלְמוּדָא

*נוכר בע"ז מ ע"א והוא מין דג.

~פִּלְמוּנִי

תיבה זו כשתים, לפלוני אלמוני, ות"י בשמואל (א כא ג) כסי וטמיר, כמו (דברים יז ח) כי יפלא ממך הדבר. אלמוני – אלמון מבלי שם, שלא פירש לו מהו ומה שמו... פלמוני המדבר – מלאך שהיה מדבר וגוזר גזירות [דניאל ח יג].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אלמוני, פל

לכתוב בשמו מה שלא צוה [סוכה כט].

~פלפול, פלפולא

להבין דבר מתוך דבר [נדרים לח. ב"ק קג]. מפלפוליה – חריף וסבר היה ביותר ועמוק בשאלותיו [ערוכין סז].

*עיין בערוך ערך פלפל, אבות פ"ז מ"ה - פלפול התלמידים. ראה תבונה

~פלפל, פלפלת

פלפלין – מין אילן הוא [יומא פא]. חדא פלפלתא – גרעין אחד [שם פה: חגיגה י. - של פלפל]. פלפל – פלפל ארוך נותנת אשה בפיה שריחה רע [שבת סד]. פלפלת – אינו פלפל שלנו [שבת צ]. (פלפלין גדילים על) עץ שפל כמין רותם שאינו גבוה מן הארץ [סוכה לה. ד"ה חייבין ועיי"ש בתוס' ד"ה ללמדך].

*בגמרא ברכות לו ע"ב נאמר עץ שטעם עזו ופריו שוה, הוי אומר זה פלפלין. מעץ הפלפל מפיקים את תבלין הפלפל השחור, ולא זהו הירק הנקרא היום פלפל שהוא ירק. +מ"מ: תהלים קיט צ, שבת פט ע"ב ד"ה ב' וג', ע"ז סו ע"א ד"ה תבלין

~פלץ, פלצות, תפלצת

#א. יתפלצון (כך בפסוק ואין ד"ה) – תרעד [איוב ט ו].

#ב. פלצות – בהלה [ישע' כא ד].

@תרגום פלצות - רתיתא. +מ"מ: יחז' ז יח, תהלים נה ו, איוב כא ו. ראה מפלצת, תפלצת

~פלש

#א. גשרים המפולשים – שיש להם מחיצות למטה בשני הצדדים [ערוכין צה].

*ראה מבוא, מפלש

#ב. התגלגל [ירמ' ו כו, יחז' כז ל], התגלגל בעפר, וולטרייר בלעז [ירמ' כה לד], התפלשי – התגלגלי, פתרונו לפי עניינו, התעפרי [מיכה א י].

~פלשת, פלשתי, פלשתים

מצינו (צפניה ב ה) פלשתים נקראים גוי כרתים – ישרי חבל הים גוי כרתים [ש"א ל יד]. פלשתים – פלשתי ים... לפיכך כתוב בשני יודיין לדרוש את כולם [דה"א א יב, עיי"ש]. הם במערכה של א"י [ישע' יא יד]. ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים – משניהם יצאו, שהיו פתרסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים [ברא' י יד].

*חבל ארץ בדרום א"י על חוף הים והעם הגר בו נקרא על שמו "פלשתים" שהוא נכדו של מצרים. +מ"מ: שמות יד כט, טו יד, ש"ב כב מד, גיטין ב ע"א ד"ה ואשקלון שארץ פלשתים היא

~פלן

פלן – פלוני [ברכות מב: גיטין סח. הוריות י:]. *ראה פלוני

~פלנאָסר, פלנסר, פלסר

*ראה תגלת

~פלנדרסין

שם מקום [ערוכין מא:].

*נמצאת באיטליה ונזכרת עוד פעם בגמרא מג ע"א. במשנה פ"ד מ"א נקראת פרנדיסין, וי"ג בלדרסין, ברדיסין, בלדרסין.

~פלוס

#א. חמס ידיכם תפלוסון – מכריעין, שהוא שוקל משקל רב, קונטרפישיי"ץ (מכריעים) בלעז [תהלים נח ג]. מעגל צדיק תפלוס – פילוס זה לשון קונטרפישיי"ש (איזון) בלעז, כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזו יכשר, הזה או זה [ישע' כו ז]. פלוס מעגל רגליך – שקול דרכך, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה [משלי ד כו]. כלומר שקול מצוות ועיין בהן איזו מצוה גדולה ועשה הגדולה... [מור"ק ט]. כלומר שקול כל מעשיך זה כנגד זה. באה מצוה לידך חשוב איזו מהן אתה עושה, אם לעשות אותה מצוה אם לישב לעסוק בתורה [שם בעין יעקב]. וכל מעגלותיו מפלוס – שוקל דרכיו ויודע כמה עוונות וכמה זכיות בידו [משלי ה כא]. אורח חיים פן תפלוס – כך דרשוהו חכמים (ירושלמי פאה פ"א ה"א), סלסל הקב"ה מתן שכרן של מצוות ולא פירשן, כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצוות... זהו מדרש אגדה. אבל לפי סדר המקראות... כן יש לפרש אל תשקול אורח חיים פן תפלוס, אל תשקול אורח חיים אצל אותה זרה (זוונה) לומר איזו לעשות זו או זו, כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול [משלי ה ו].

*פלוס במשמעות משקל מאזניים נזכר בישע' מ יב, משלי טו יא ולא מפרש. ראה מאזנים

#ב. פלסיה – לעס. ל"א סדקו ולא שמעתי [ב"ק יט:].

*בערוך ערך פלוס ג מפרש שיבר.

~פלסלוס

נזכר בכלאים פ"א מ"ג והוא מין פול (תורמוס הבר).

~פלסטר, פלסטר

שקר [ברכות לא:], כזב [ע"ז יא: עיי"ש]. כותבי פלסטר – שטרות מזויפים ומכתבי עמל לשום דופי על אדם

מא"י. ראה אבימלך, גלית, כסלחים, כפתרים, פתרסים, תמני

פֶּלֶת~

*1. אבי און מבני ראובן (במד' טז א). 2. בן יונתן לבית ירחמאל משבט יהודה (דה"א ב לג).

פֶּלֶתִי~

*ראה כרתי

פֶּם~

*ראה פה

פמוט~

מנורה של מתכת ואינה מאוסה [שבת מד.], מנורה, ולא של חוליות היתה [שם קבא:], מנורה קטנה [מנחות כח.].

פמוליניא~

*מובא בכלים פכ"ז מ"ו ומשמע רדיד.

פמיאס~

משם ירדן יוצא... [דברים לג כב, מגילה ו.]. מי פמיס – שירדן נובע ממנו, כדתיניא (בכורות נה). דן יוצא ממערת פמיאס [סנה' צח.].
*מ"מ : דברים לג כב. ראה לשם, קסרי

פמליא~

פמליא של מעלה – חבורת שרי האומות... פמליא של מטה – חבורת החכמים [ברכות טז: יז.]. פמליא של מעלה ושל מטה – מלאכים (של מעלה) וישראל (של מטה) [סנה' צח:]. פמליא שלו – כניסת חבורת עצתו והמסכימים לדעתו אשר דברי סתרו אליהם [זבחים מא:].

*בערוך מפרש חיילות, ובמוסף הערוך מציין לתרגום שה"ש א טו.

פמלניא~

סינר, פורצינ"ט (חגורה) חללו תלוי למטה ברוחב, שלא יתעטף האבר ויתחמם [נדה יג:].
*ראה אפוד

פֶּן~

שםא [דברים כט יז.]. דלמא [ברא' מה יא.].
*ראה אם א, כי א, פון, פן בהערה

פנאי~

פני – (לשון) פנאי [ויקרא יז י, כ ג, כו יז.]. ארבע מאה

ספרים אין פנאי לאדם אחד לכתוב [ב"ב יד.].

פֶּנָג~

ראיתי בספר יוסף הכהן (יוסיפון פל"ח) עץ אפרסמון הוא פנג, והיו מצויין ביריחו וע"ש ריח הטוב נקראת יריחו. בלשם"א בלעז [יחז' כז יז.], ראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון... [מ"ב כ יג, ישע' לט ב.], שמן – שהיה גדל ביריחו... והוא פנג האמור ביחז'... כך ראיתי בספר יוסף בן גוריון (ספר חמישי פל"ח) [ברכות מג.].

*אין לו דמיון במקרא (מופיע רק ביחזקאל). עיין ברד"ק (ליחו' כז) שמפרש כשם מקום, או כשם צמח לפי התרגום. יש סוברים שהפנג הוא מין דגן, או מין מאפה כמו לחם דוחן. ראה אפרסמון, דחן, יריחו, מנית, פליטון, פרג, שמן א

פנדא~

בית יד של פושוי"ר (מכוש וכדומה) [ב"ק כז:].
*עיין בערוך ערך פדא. ראה מרא, פנדא, קופינא

פנדירא, פנדרא~

בעל סטדא בועל פנדירא – נקרא ע"ש בעל אמו, אעפ"י שהוא היה ממזר [שבת קד: עיין סנה' סז.].
*כנני ליוסף אביו של הנוצרי, נקרא ג"כ סטדא. ברוב המהדורות צנורו את שמו ואת כל מה שקשור לנוצרים. ראה בן סטדא

פֶּנָה (א)~

א.פנת הבית היא חוזקן [עמוס ג יב]. פינות – אנגלי"ש [זויות] [תמיד כז. אינו מיוחס לרש"י].
*בזכריה יד י מובא "שער הפנים", והוא ריבוי של פנה.
ב.פנות העם – שרי העם. אבן הפינה היא החשובה [ש"א יד לח.]. פנות כל העם – רישי כל עמא [שופטים כ ב.].

פנה (ב)~

א.אימינו פנו – נבערו והלכו להם [תהלים צ ט.]. הפנו – התבערו... לשון (ויקרא יד לו) ופנו את הבית [ירמ' מט ח].

ב.פנות בקר – לעת שהבקר פונה לבא [שמות יד כז.].

*ראה פניא

ג.פגזרה שוה מופנה – ששתי התיבות לא יהו צריכין לגופן, ומאחר שמופנין ללמוד גזרה שוה הוה ליה כמאן דכתיב דרשא בקרא בהדיא, ואין משיבין עליה [שבת סד.].

ד.פנה אל רהבים – לא בטח על מצרים... [ברא' מ כג.].

ה.פנפן משמע הוא עצמו פנה, ופנן משמע הפנה את

אחרים, וכן שימוש כל תיבה שפעל שלה בה"א...
[שופטים טו ד, עיי"ש].
@ראה לפנות, לפני, סבב, פניא, שעה ב

~פְּנוּאֵל, פְּנוֹאֵל

*1. עיר בצפון הירדן (ברא' לב לב). 2. אבי גדור למטה יהודה (דה"א ד ד). 3. בן ששק למטה בנימין (דה"א ח כה).

~פְּנוּי, פְּנוּיה

(אשה ה)מותרת לכל אדם [סוטה י]. פְּנוּיה... משום בעילה אחת לא הוּא זונה [יבמות סא:]. אין טעם ביאת פְּנוּיה כטעם אשת איש... [משלי ט יז]. חכמים גזרו על היחוד, אף על הפנויה [ברכות כב].
*+מ"מ: רות ג יג, יבמות עז ע"ב ד"ה ורבנן, קידושין סח ע"א ד"ה בבעולה. ראה הר הבית, מגרש, פנאי

~פְּנִחִיא

לשון שימור (כלומר הצלה), כאדם שתולה ממונו באדם חשוב כדי שלא יגזלוהו הימנו... [יבמות קטו:]. הצלה, גרנטיא"ה (ערבות. ספק אם לרש"י), לשון חוזק [ב"ק קג:].
*ראה אשרתא

~פְּנַחַס

*ראה פינחס

~פְּנִיא

*א. לפנות ערב [תענית כג:].
*ב. (צאן) שהרועה מביאן מן השדה עד תוך העיר וכל אחת הולכת מעצמה לבית הבעלים [ב"ב לו:].
*+מ"מ: ב"ב קי ע"א ד"ה אלא אי. ראה לפנות, פנה ב, צפרא

~פְּנִיָּם (א)

*א. פתח [יחז' מ מד, ב"מ פח:]. פני הבית – פתח כניסה ויציאה [ברכות לה:]. בפנים – בעזרה [פסחים סג: זבחים פח. מנחות יח:].
*ב. מול פניו – בעבר העליון שכלפי החוץ, כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים [שמות כח כה], בעבר החיצון [שם כח כז].
*ג. בפני הבית – בעוד הבית קיים [שבת טו. חולין קל:]. בזמן הבית [חולין עח:], בפניו – כשהוא רואה לפניו [חגיגה יא:].
*ד. לפנים – מתחלה [תהלים קב כו]. לפני – קודם [איוב ח יב, נחמיה יג ד]. לפני מותו – סמוך למיתתו [דברים לג א]. לפני זמן [נדה מה:].
*ה. לפני העם – לעיני העם [יהושע ד יא]. יש דרך ישר לפני איש – עובר עבירה ואומר אין בה עבירה

[משלי יד יב], כשרואין הרשעים שלוותם נראית דרכם בעיניהם ישרה [קדושין מ:].

#ו. לפני ירח – בעוד הירח קיים [תהלים עב ה], קודם אור הירח, בעוד השמש לא שקעה [שבת קיח:].

*הפירושים סותרים זה את זה. בשבת מפרש עפ"י הדרש.

#ז. הם לא עשו אלא לפנים – מיראה [מגילה יב:]. אינה צריכה לפנים – אינה צריכה כדי לתרצה להכניסה לפני בני הישיבה, שאין בהם יודע לפרקה. ותשובות הגאונים פורשין לגנאי, דליכא קושיא מעליא, אל תעלוהו לגיו [ב"מ טז:].

#ח. והעושר והכבוד מלפניך – מידך [דה"א כט יב]. לפני ה' – ברשותו [ברא' כז ז], לפנים מן החומה [דברים יב יח].

#ט. התהלך לפני – הדבק בעבודתי [ברא' יז א], יחיה לפניך – יחיה ביראתך... [שם יז יח]. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל – כבת בליעל [ברכות לא: – ש"א טז – שלא יתנה הפקר ובזיון לפני צרתה בת בליעל].

#י. מפני הרעה נאסף הצדיק (ישע' נז א) – מפני שלא יצטער הוא ברעה. ל"א מפני רעות של אלו הוא נאסף, שאין הקב"ה רוצה שיבקש עליהם רחמים [תענית יא:].

~פְּנִיָּם (ב)

*א. לחם הפנים – כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה, שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כתלים, ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן, לצדי הבית מזה ומזה [שמות כה כט]. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן, שהוא עשוי כמין תבה פרוצה [שם לה יג]. הוא (עשוי) מצה ועוביו טפח כשמו. לחם הפנים יש לו פנים ואין פנים פחותין מטפח [ביצה כב:].

זויות והן הן הקרנות (מדובר בלחם הפנים) [מנחות צו:].

*במנחות צו ע"א: לחם שיהו לו פנים, ורש"י מפרש: פנים – דפנות, ל"א שיהא לו פנים – זויות, והן הן הקרנות הרש"י מפרש שענינו לחם נאה, לחם הראוי לפני שרים. ראה דפוס

#ב. אכפרה פניו – אבטל רוגזו [ברא' לב כא]. יאר פניו – יראה לך פנים שוחקות, פנים צהובות. ישא פניו אליך – יכבוש כעסו [במד' ו כה כו]. (ב)ברכת כהנים היו אומרים (במקום) "יאר" יער ה' פניו, ולשון קללה הוא, כי יש פנים שיתפרשו לשון כעס, כמו (שמות לג יד) פני ילכו, (וכן ויקרא כ ג, ה, ו) את פני, ומתרג' ית רוגזי [מגילה כד:]. שמתני פני – כתרגומו, רוגזי [ירמ' ג יב, כא י], לעת פניך – לעת זעמך [תהלים כא י], פני ה' – פנים של זעם, לי"ש אירי"ש (כעסים) בלעז, כמו (ויקרא כ ה) ושמתני אני את פני

באיש ההוא. כך חברו מנחם [תהלים לד יז], אעזבה פני – חמתי [איוב ט כז]. כעס [תהלים ט כ]. פני – מי"ש אירי"ש (כעסי) [יחז' יד ח].

*בויקרא יז י, וכן כ ג מפרש עפ"י הדרש: ונתתי פני – פנאי שלי, פונה אני מכל עסקי ועוסק בו. בסוטה ט ע"א מפרש: שם בה פנים – פנאי להפרע ממנה. ושמותי אני את פני (ויקרא כ ה), ונתתי פני (שם יז) – כולם לשון פונה אני מכל עסקי ועוסקני בהן.

#ג. וצוה פניה – והבהיל חשוביה [ישע' כד א]. פנים – אנשים [יחז' כא ג]. פני הארץ – אלו העשירים [ברא' מא נז]. הדרת פנים – זקן [ב"מ פד]. אין פנים – של אדם פחותין מטפח [סוכה ה].

*במדרש תנחומא ברא' מקץ ז נאמר: אין פני הארץ אלא עשירים.

#ד. ועתבר המנחה על פניו – כמו לפניו, וכן (ירמ' ו ז) חמס ושד ישמע בה על פני תמיד, וכן (ישע' סה ג) המכעסים אתי על פני. ומדרש אגדה, על פניו, אף הוא שרוי בכעס [ברא' לב כב], על פני – לפני [ב"מ נט – ישע' סה].

#ה. לא יהיה לך אלהים אחרים על פני – כל זמן שאני קיים [שמות כ ג], בכל מקום אשר אני שם, וזהו כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים [דברים ה ז], זולתי – סנה' נז].

#ו. על פניו – בחייו [ברא' יא כח, במד' ג ד].

#ז. פנים – רוח מזרחית [במד' לד טו].

*ראה אחר

#ח. פניו – רתיחותיו, א"י שי"ש אונדי"ש (וגליו) בלעז [ירמ' א יג].

#ט. מראה לו פנים – נותן טעם (גירסת הע"י, אך בגמרא: דעת) מיושב והגון [ערוכין יג]. להראות לו פנים – ללמדו ולתת טעם לדבריו בכל אשר יוכל, ולא יאמר כך שמעתי, הבן אתה הטעם מעצמך [שם נד]. מגלה פנים בתורה שלא כהלכה – דורש את התורה לגנאי... [יומא פה]. מעיז פנים כלפי עוסקי תורה... כופר במה שכתוב בתורה [סנה' צט], בא על דברי תורה בחוצפה ובגלוי עזות פניו... [שבועות יג]. דורש באגדות של דופי... [כריתות ז].

פנים אל פנים – לגבי הדדי [ב"מ פד. בהיפוך]. אדם המדבר אל חברו פונה אליו פנים אל פנים [יחז' ב ב]. *מ"מ: דברים ב יז, שה"ש א ב, ב"ב צט ע"א ד"ה כאן בזמן, מנחות כז ע"ב ד"ה למעוטי.

פנים של מטה – לישנא מעליא (בהיפוך למקום הערוה) [גטין עז].

*מ"מ: מו"ק ט ע"ב ד"ה סכין.

גילוי פנים – חצוף [ערוכין סט].

מגמת פניהם – גמיאת שאיפת פניהם [חבקות א ט].

עז פנים – ממזר דהוא עז פנים [שבת ל].

*מ"מ: תענית ז ע"ב ד"ה העז.

הכרת פניהם – עון שהם מכירים פנים בדין... ל"א ניכרים הם בעזות פניהם [ישע' ג ט, מובא ג"כ בערך הכרה].

@בבכורות מו ע"ב ד"ה הכרת פניהם ענתה בס כותב רש"י: ופשטיה דקרא בנואפים כתיב, הכרת פני הוולדות ענתה בנואפים שהקב"ה צר את הממזר בצורת פני המנאף. *מ"מ: ש"א ב יא, מ"ב ח יא, ישע' ג ט, משלי יט ו, שם כז יט, יבמות קיז ע"א ד"ה ורבנן כמים, ד"ה בדברי. ראה אף א, ב, אפים

~פנינה, פנינים

פנינים – מרגליות [משלי ח יא, לא טז].

*מובא במשלי ג טו, הכתיב מפנינים וחקרי מפנינים. יש סוברים שפנינים זה אלמוג. *מ"מ: איכה ד ז. ראה כסיתא, מרגלית

~פנא

קערה [פסחים מט]. קערה של חרס [חולין קיא]. מלוא כף [בע"י קערה], כמו (פסחים מט) מלחך פינכי [תענית כד].

~פננה, פנינה

*אחת מנשי אלקנה, צרתה של חנה (ש"א א ב, עיי"ש פסוק ה).

~פנס

עששית, לנטירנ"א (מנורה) [ברכות נג], לנטירנ"א (מנורה. עיין בא"ה) בלעז [סוכה כט].

*בבבליים פ"ב מ"ד מובא פנס שיש בו בית קבול שמן... והערוך ערך פנס מבאר שהוא כלי שנותנין בו הנר מפני הרוח שלא תכבה.

~פנך

מפנקי – מעונגים [שבת קט], מפנקי דמערבא – בני א"י מעונגים במאכל ובמשתה, לכך הם בריאים ובעלי כח לתשמיש [כתובות סב], שאין הולכין בלא מנעל [חגיגה ד]. לא מפנקן – אינן מרבות אסטניסא על הלב [כתובות יז], מתענגות (בע"י: מענגות) את הלב להיות אסטניס [גיטין ע]. מפונק דעתו קצה בדבר מאוס... [דברים כח נד, עיי"ש].

*שרש פנק (מפנק) מופיא במקרא רק במשלי כט יא ואינו מפרש. עיין בערוך ערך ששורא שמפונק לאו בר עבודה הוא. ראה אסטניס, עדין

~פנ"ק עכ"ס

*[ר"ת] פיגול, נותר, קרבן, מעילה, כרת, אסור לאוין

~פנקס

לוחי פנקס – פנקס של חנווני כעין אותן של סוחרים (צ"ל גלחים), שיש להם לוחים הרבה חקוקים וטוחין בשעוה [שבת קד], כעין לוחות של סוחרים (צ"ל

גובה, וכן (תהל' מח יד) פסגו ארמנותיה, הגביהו
[במד' כא כ].
*עין בספר חקרי מקרא עמ' 28.

~פסג, פסיגין

מנתק זמורות הנושבות המעכבות אותו [ב"ק פא].
כשיש בהן ענפים יותר מדאי קוצץ אחת מבינתיים
[שם קיט]. סומך האילן שהוא רענן יותר מדי [מו"ק
ג].
*פסיגין הן אשכולות קטנים היוצאים משדרת האשכול.

~פסד

פסיד – תתקלקל [ברכות נו].

~פסה (א)

מפס (מורסא), עוצר שתפתח ותצא הליחה [שבת ג].

~פֶּסֶה (ב)

פסת בר – לשון פסיון, תוספת ורבו, ורבותינו
פירשוהו (שבת ל: כתובות קיא:) לשון גלוסקאות
לימות המשיח... ד"א לשון רצון, כמו פיוס שהבריות
מתפייסין ומתרצין מאת המקום כשנותן שובע בעולם
[תהלים עב טז].

*אין לו דמיון במקרא. בשבת ל ע"ב ובכתובות קיא ע"ב דורשים
חז"ל: עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, שנאמר יהי
פסת בר בארץ. בשבת מפרש רש"י: פיסת בר - גלוסקאות
שרחבות כמין פס יד (ראה פס), ומשמע כלי מילת, כמו (ברא' לו
ב) כתונת פסים. בר - כמו (ברא' מב ג) לשבר בר, ולענין כלי
מילת בר נקי, כמו (שה"ש ו' ו) ברה כחמה. בכתובות מפרש:
דרוש פסת בר, לשון פיסת היד שהיא רחבה... וכלי מילת דרוש
פסת, לשון כתונת פסים. בעברית המדוברת היום משמש פסה
במובן קוטן, כמו פסת ניר, חתיכת נייר קטנה. ראה פיס, פס,
פסיון, רצה

~פסו

*ראה פסס

~פסוק

*+מ"מ: סנה' קא ע"א ד"ה הקורא.

~פֶּסֶח (א)

#א. פסחים – (כינוי ל)ישראל, שהיו עד עכשיו
חלשים [ישע' לג כג], מצינו שקורא פסחים חלשים,
כמו שנאמר (לעיל לג כג) פסחים בזו בו [שם לה ו].
פסחים בזו בו [ישע' לג כג] – דבר שאין הדעת
סובלת שיהיו הגרים בוזים ביזות, כלומר אתה אינך
מחודר ושאלת שאלה כזו שאיני יודע תשובה
[בכורות לט]. אינו יכול ללכת ברגליו [ש"ב יט כז].

גלחים] [שם קמט]. פנקס עשוי עמודים כמגילה [שם
קד:], לוחות קשורות זו עם זו כאותן של סוחרים [שם
קנו:], לוח שכותבין בו הגלחים [נדה ל:], לוח מחופה
בשערה וכותבין בו [אבות ג טז]. פנקס של חנווני
שהוא כותב עליה הקפות שהוא מקיף [שבועות מד:].
כעין אותן של סוחרים שחוקקים עליהן בעט [גיטין
כ:]. שכותב בו (חנווני) הקפותיו, כך ציוותי פלוני
לתת לפועליו [כתובות פז:]. פנקסאות של עץ כותבין
עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו – 'יחו' מא
כד].

*עין בערוך ערך פנקס

~פנתא

גב המנעל [יבמות קב]. אינפייני"א (פנת, העור
העליון של הנעל) בלעז, שעל גב הרגל [ברכות מג:].
אינפייני"א בלעז [שבת ס:]. אפנתא – אישקרפי"ט
(נעל קלה) בלעז [תענית יב:].

*ראה קורדקיסין

~פֶּסֶס, פֶּסִים

#א. כתונת פסים – לשון (שבת י:) כלי מילת, כמו
(אסתר א ו) כרפס ותכלת, וכמו (ש"ב יג יח) כתנת
פסים דתמר ואמנון [ברא' לו ג], כלי מילת [כתובות
קיא:]. בתלמידי רבינו יצחק הלוי מצאתי סביב פס ידו
נתן מילת, ולא כל הכתונת [שבת י:]. פסא – כף
[דניאל ה כד].

*לפי רוב המפרשים המשמעות של כתונת פסים, שהיא
מרוקמת מצבעים שונים. יש מפרשים שהיא כתונת ארוכה
כלשון המדרש שהיתה מגעת עד פס ידיו. בחזקוני מפרש לשון
פיוס, כמו שטר פיוסים, כתונת נאה כדי לפייסו. ראה פסה
בהערה.

#ב. פֶּסִי ביראות – פסין ארבעה, כמו דיומדי [סוכה
ז:]. ד' דיומדין נוטין לארבע רוחות, שנים לכל מחיצה,
אמה מכאן ואמה מכאן [שם].

*ראה דיומד

~פס דמים

שם מקום, ובשמואל (א יז א) באפס דמים [דה"א יא
יג].

~פסא

*ראה פיסא, פסה

~פֶּסֶג, פסגה (א)

פסג : פסגו – הגביהו, כמו (דבר' ג יז) אשדות הפסגה
דמתרג' רמתא [תהלים מח יד].
ראש הפסגה – כתר גומו ריש רמתא. פסגה – לשון

#ב.צ'למים (נ"א עבודת כוכבים) [ש"ב ה ו].

@ראה נד, נכה, עור

~פסיפס

*ראה פספס

~פסיקה

פסיקות ובריכות – חדא מלתא היא [מו"ק ד].

~פסיקיא

אזור רחב וחוטין תלויין בראשו לקושרו בהן וקורין פינדנ"ץ (סרטים, כתפיות) [שבת קיא:], פיישול"א [שבת קיג:]. פיישול"א (רצועה) שכורכין סביבות שוקים [פסחים יא:]. אזור [מנחות כט:]. פסקיא – פיישול"א (רצועה) [נדרים נה:].

*ותחת חגורה נקפה (ישע' ג כד) מתרגם ואתרא דהוון אסרן פסיקיא. ראה אבנט, חגורה, פול, פסקון

~פֶּסֶן

*מבני יפלט מצאצאי אשר (דה"א ז לג).

~פסכתר

סיר של נחושת... סירותיו (שמות כז ג) פסכרתויה [ערוכין קד: תמיד לג:]. של נחושת [– במד' ד יג].

*מ"מ : זבחים סא ע"ב ד"ה לא נסתלקה.

~פֶּסֶל, פסולת (א)

סכך העשוי בפסולת גורן ויקב [– סוכה ד.]. פסולת גורן ויקב [שם יד:].

*בסוכה יט ע"א נאמר : מאי פסל? אמר עולא קנים היוצאים לאחורי סוכה. במדבר רבה ג א נאמר : ישראל אין בהם פסולת... עיי"ש. ראה פסלת

~פֶּסֶל, פְּסִילִים (ב)

#א.צ'לם [דברים ז ה]. על שם שנפסל [שמות כ ד]. פיסלו (כך הגירסא בד"ה ברש"י, אך בגמרא : פסלו) לאלוה – שיפה לעבודה זרה. פסלו מאלוה – שבטלו, מלשון פסולת [ע"ז נב.]. פסילים – מקום שפוסלים שם אבנים מן ההר, וכן ת"י מן מחצביא [שופטים ג יט].

*המשמעות הפשוטה של פוסל היא עשיית פסל ולא בטולו. בשופטים ג יט וכן פסוק כו נזכר מקום בשם פסילים. ראה אנדרטא, חצב ב, פסלא

#ב.פסל – דולידור"א (מעצד, מעין גרזן) [ברכות נז: ביצה לג: ב"מ פב:].

*ראה איזמל, חצינא, קרדום

~פסל (ג)

כל פוסל – מגדף תמיד את המשפחות, הוא עצמו פסול... אין דרכו של פסול לדבר בשבח הבריות לעולם [קדושין ע.]. [קדושין ע.]. פסול – אסור בהנאה

~פֶּסַח (ב)

הקרבן קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה... ד"א דרך דלוג וקפיצה, זכר לשמו שקרוי פסח, וגם פשק"א (פסח) לשון פסיעה [שמות יב יא], הקרבת קרבן ששמו פסח [ויקרא כג ה].

פסח דורות (כך נקרא כל קרבן פסח פרט לזה שקרב במצרים) – אינו בא אלא מן החולין [מנחות פב: עיין בגמרא פסחים צו על השינויים בינו לפסח מצרים].

פסח מעוכין – על שם שנתמעך. פסח מעובין – עב, על שם שהעם רב [פסחים סד:].

פסח קטן – פסח שני (בי"ד באייר לזה שהיה) טמא ושהיה בדרך רחוקה [ר"ה יח.]. (חג) הפסח (בא) בחודש האביב [ר"ה ז.].

*מ"מ : סוכה נד ע"ב ד"ה ערב הפסח. עיין דה"ב לה יח

~פֶּסַח (ג)

ופסחתי – וחמלתי. ודומה לו (ישע' לא ה) פסוח והמליט. ואני אומר כל לשון פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי – מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים, שהיו שרוים זה בתוך זה, וכן (מ"א יח כא) כל הפסחים הולכים כקופצים, וכן פסוח והמליט, מדלגו וממלטו מבין המומתים [שמות יב יג], ופסח – וחמל, ויש לומר ודלג [שם יב כג]. פסוח והמליט – דילוג, ויש עוד לפתרו לשון חיים [ישע' לא ה].

ויפסחו – ת"י ואשתטי... כמו ויפסעו [מ"א יח כ].

*במכילתא לשמות יב יג סימן מט נאמר : אל תקרי ופסחתי אלא ופסעת. ראה נבא

~פֶּסַח (ד)

*1. בן אשתון למטה יהודה (דה"א ד יב). 2. אבי יודע ממחזיקי החומה (נחמיה ג ו). 3. מן הנתינים משרתי הלויים (עזרא ב מט, נחמיה ז נא).

~פסיג

*ראה עוללות, פסג

~פסיון

פסיוני – עוף חשוב ושמן, מין שליו שירד במדבר [קדושין לא.], מין שליו שקורין פירדר"ץ (חגלה) [ב"ק נה.].

*מ"מ : ערכין טו ע"ב ד"ה בשליו. ראה פסה ב, פרגית

~פסילוס

*ראה עמוס

[חולין לט.]. פסולי המוקדשין – קדשים שנפל בהם מום [בכורות לא.]. נתקלקל [פסחים מה.].

[נזיר מב.].

~פספס, פסיפס (ב)

פספסים – חתיכות עצים מבדילין לסימן [יומא טו.], פספסין – מירילי"ש (אסימונים, אבנים או כלים קטנים שמניעים על לוח משחק) [קדושין כא.]. פספסין – שבירי עצים, והן מירילי"ש (אסימונים למשחק) בלעז [סנה' כה.].

*עיין בשערי תורת בבל ליומא טו ע"ב שמציין לעיין בתויו"ט למדות פ"ב מ"ד ד"ה פספסין, ובערוך ערך פספס ב' ג' וד', עיי"ש ומוכיח מכל זה שהן אבני שיש (מרובעות). וכן בדברים רבה פ"א ח': ואם בפספס הפסיפס מתפחם. פירוש מתפחם - אבני גזית. הלעז מובא ג"כ בערך אסקונדרי (עיי"ש), ונראה שאסקונדרי הוא המשחק ופספסים הם כלי המשחק ויש חפיפה בפירושים.

~פסק

#א. פסק הריח – כלה [ברכות כה.].
#ב. פוסק – מפסיק הפסוק לשנים [תענית כז.]. פסקי – לפרקים [ר"ה כו.]. פסקים – לשון קציצה [מגילה לא.].
#ג. פוסקין על שער שבשוק – כל לשון הפסקה נמשך אצל לוקח, לשון פרעון נמשך אחר המוכר [ב"מ סג.].
#ד. נמנע [יבמות צא.].

#ה. פסק הלכתא – לימד לתלמידים... הלכה פסוקה לדורות [ב"ק נט.]. למד [מו"ק טז.]. פסיקא ליה – ודאי הוא לו ולא ספק [מו"ק יז.]. לא פסק פומיה ... – תמיד היה שגור בפיו [כתובות עז.]. פסיק – מסדר [שבת קנב.]. פסקי סידרא – פרשיות של מקרא [ע"ז יט.].

@ראה אדרכתא, דין, חדל, פסוק, פשח

~פסקון

רוח פסקנית – גבריאל [סנה' מד.].
*בהגהות הגר"א מצייין : אינו כן. עיין מנחות כט ע"א : גבריאל חגור כמין פסיקא.

~פסקיא

*ראה פסיקא

~פָּעָה

פעי – צועק ופותח פיו הרבה [בכורות לה.].
מפעא פעי – תדיר הוא צועק [חולין קלג.], קלא אית ליה [ערובין עה.], צועק ופותח פיו הרבה [בכורות לה.]. פעיא – צועקת. ואני שמעתי פעיא – מנשמת [חולין מג.].

*ראה אפע, באות, פועה, פחיא, פעיתא, צעק

~פָּעוּ

*בירת הדר ממלכי אדום (ברא' לו לט).

~פסלא, פיסלא

עץ שוכב לרחבו של רשות הרבים וממלא כל רחבו [שבת פ.]. חתיכת עץ [גיטין עז.]. פיסלא – כגון חתיכת עץ או עמוד שאין גבוה י' אמות ואין רוחב ד'... [ב"ב נו.].

~פסלות, פסולת

פסולת גורן – קשין. פסולת יקב – זמורות ואשכולות ריקנים [סוכה יב.].
*ראה גושקרא, פסל א

~פסנתר, פסנתרין

מין כלי זמר [דניאל ג ה.].
*ראה ברוש, גתית, ידותון, נבל ב, נחילות, סף, עלמות א, צלצל ב, קרן

~פָּסָס

פסו – פילירינ"ט (חסר, נעלם. אינו בכ"י) בלעז, כמו אפסו וכן פתר מנחם [תהלים יב ב.]. ל"א דפסאי פסואי – כמו (תהלים יב ב) פסו אמונים... [ב"ק כג.].
*אין לו דמיון במקרא.

~פסע, פסיעה

#א. פסע על מדותיו – דלג, שלא אמרם כאשר הם [סוטה לד.]. מפסע ואזיל – הולך לאט [יבמות קה.].
מפסע – מרחיב פסיעותיו בעל כרחו [סוטה לט. ד"ה ולא פסעתי].

פסיעה בינונית – דרך הליכתו של אדם (והיא) אמה [ערובין מב.]. פסיעה גסה יותר מאמה, פסיעה בינונית אמה [שבת קיג.]. פסיעה גסה נוטלת מאור עינים [פסחים קיג.].

*+מ"מ : איוב יג כז ד"ה תתחקה, נזיר נד ע"ב ד"ה איבעיא להו. ראה אשור א, פסח ב, פשע ג

#ב. מפסיע – בשטי"ר (להכליב. חסר בדפוס) [מו"ק י.].

@ראה כלב ב, פשע ג, שלל

~פִּסְפָּה

*מבני יתר, ראש בית אב למטה אשר (דה"א ז לח).

~פספס (א)

מפספס – קרפי"ר (להפריד, שערות סבוכות) בלעז [שבת פא.]. מפזר לבהמה העשבים [שבת קנה.]. מנפץ שערן [שם נ.]. מפריד שערותיו זו מזו אבל לא במסרק

מא ח. לפעמו – לבא בקרבו לפעמים [שופטים יג כה].

~פעם (ג)

פעם אחת – יום הכיפורים [יוםא מז].

~פעמה, פעמת

פעמותיו – זויותיו, כתרגומו [שמות כה יב].
*לפי הראב"ע פעמותיו ענינו רגליו, ומשמע שהיו רגלים לארון העדות. +מ"מ : שמות לו ג, מ"א ז ל, לד, חגיגה ג ע"א ד"ה פעמך.

~פעמון, פעמן

פעמון (בפסוק : פעמן) – זג עם ענבל שבתוכו [שמות כח לג, לד, שופטים יג כה].

~פענח

צפנת פענח – מפרש הצפונות, ואין לפענח דמיון במקרא [ברא' מא מה].
*ראה צפנת פענח

~פעפועין

ירקות שקורין קקולי בלשון ארמי, יוטילי"ש (מין סלק, סלקה, ירבוז או לעזן) בלעז [ערובין כח].
*בהרבה דפוסים קקולי מופיעה עם מרכאות כאילו זה לעז, אך למעשה זו מילה ארמית. ראה אקקיא, מלוח, מרריתא

~פעפע

א.א.מרכך [ב"ב י.], אישכולנ"ט (מתעופף, מתאייד, ואפשר גם מלשון מרתיח, שהמים החמים מגמישים את העור והלכלוך נכנס בעוביו בקלות), מרככין את הידים ומבליעין בהן את זוהם התבשיל [חולין קה].
ב.ב.מתפשט בכל הכלי [זבחים צו:], מבצבץ והולך ומתפשט, בלעז טרישנלש"ט (חודר, מחלחל. עיין באוצר הלעזים) [חולין צז].

*ראה מידייתי

ג.ג.פיעפועי ביעי (ביצים) – לטרופ ביצים מגולגלין בקערה [שבת קט].

~פער

פתח [ישע' ה יד], פער – כמו [ישע' ה יד] ופעה פיה, בדי"ר (לפתוח לרווחה. חסר בדפוס) בלעז [איוב טז י]. פוער עצמו – מתריז רעי [סנה' ס].

*ראה פער

~פער

*הארבך, אחד מגבורי דוד (ש"ב כג לה, בדה"א יא לו נקרא נערי בן אזבי).

~פעוט

פעוטות – תינוקות בני תשע ושמונה [כתובות ע].

~פער

בעל פער – (אליל מואבי ונקרא כך) על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו [במד' כה ג, עיי"ש פסוק ב]. פיעור – כך היתה עבודתו של פער שמתריזים לפניו [סנה' קו]. עבודה זרה מגונה היא מכל עבודה זרה שבעולם [סנה' סד].

*בבמד' כג כח נזכר ראש הפער שהוא מקום עבודת הפער, בדברים ד ג נזכר בעל פער, מקום יישוב. +מ"מ : במד' כה יח, דברים א, שם לד ו, הושע יב טו, סנה' נו ע"ב ד"ה בכדרכה, סג ע"א ד"ה לכדרכה. ראה מרקוליס, פער

~פעיתא

קולנית [סוכה לא].
*ראה פחיא, פעה

~פעל

פעלו – שבח פועל מדותיו [איוב לו כד]. רב פעלים – פעולות של גבורות הרבה עשה [דה"א יא כב]. עשה דברים לשם פעלים [בד"ה ברש"י : לפועלם, כלומר הקב"ה. במסכת דרך ארץ זוטא פ"ב נאמר : לשם פעולתם, והגר"א מגיה : לשם פועלים] – לשם שמים [נדרים סב].
*ראה מפעל

~פעלה

שכר פעולה [ישע' מ י, סב י, יחז' כט כ, קדושין טו].

~פעלתי

*בנו השמיני של עובד אדום, שוער בימי דוד [דה"א כו ה].

~פעם (א)

א.א.מה יפו פעמך – בעלית הרגלים [שה"ש ז ב]. הרימה פעמך – הרבה פעימות ובהלות שלך [תהלים עד ג].

ב.ב.הולם פעם – הוא המתחיל בה כשהוא עשת ומכה בכל כוחו [ישע' מא ז].
*ראה אשר א, רגל א

~פעם (ב)

ותתפעם – לשון פעימה והלימה [דניאל ב א]. ותפעם רוחו – ומטרפא רוחא (בת"א : רוחיה), מקשקשת בתוכו כפעמון. ובנכודנצר הוא אומר (דניאל ב א) ותתפעם רוחו, לפי שהיו שם שתי פעימות... [ברא'

(מזוזות פתח, עמוד או קורה המהווים צורת פתח, מסגרת לחלון. עיין בא"ה) [מנחות לג:], עמודים כמין חלונות [סוכה יח:], עמודים קבועין לקרני הזוויות [ערוכין צג:], עמודים קבועין במחיצות [שם צה:]. פצים, כמו (סוכה יח.) פצימי פתחים, (וכן ב"ב יב.) ופצימי חלונות, הקבועים בחומה הם של עץ, וסודרין אותם למטה ולמעלה ומשתי רוחות, ופעמים שהן קצרים ברוחב ומושבים שנים זה בצד זה וצריך להושיבם בשוה, שלא יהא זה נמוך מזה ולא יהא עקומים, וכשהאחד נוטה נותן לתחתיו חרס או אבן להשוותו, או בשאין די ברוחב שניהם מבדילים זה מזה מעט ונותן חרסים דקים ביניהם [ביצה לט:]. מזוזה משקוף ומפתן [ב"ב יא:].

*למרות שיתכן שהשרש של פצים הוא "פץ", המילה מופיעה תמיד רק בלשון פצים. נזכר במעשרות פ"א מ"ז ומשמעו הנסרים או הקורות שהזיתים נעצרים ביניהם ויוצא מהם השמן. *מ"מ : במנחות לג ע"ב ד"ה בפתח שאחורי הדלת. ראה פצם

~פְּצִירָה

פצירה פים – לימ"א (פצירה) בלעז, שיש לה הפצר פיות, כלומר פיות וחדודים הרבה [ש"א יג כא], מגרה וחריצים ומגזרות – כמין פצירה פים שקורין לימ"א (במ"ג הכתר : לימא), מיני יסורים הם [ש"ב יב לא]. פצירה פים – מגזרת (ש"א יג כא) והיתה הפצירה פים, זו היא לימ"א של נפחים שיש לה פיות הרבה, (בדפוס : ונקראת, ונראה מיותר) הפצר פיות [– איוב טו כז]. *אין לו דמיון במקרא. ראה חרוץ א, חריץ, טורביל, מגזרה, מגרה, מורג, פים, פימה, פצר, שוף, שיפא ב, שופינא. כל הכלים האלה הם מיני פצירה שונים המשמשים לשפשוף והחלקה, ולפעמים קשה להבחין ביניהם ויש חפיפה בין הפירושים השונים והרבה פעמים מתרגם לימ"א.

~פְּצִיל, פְּצִלָה, פְּצִלּוֹת

(אילת) קרניה מפצילות – בכל שנה ושנה נוסף בהן פיצול אחד [יומא כט:]. מתחלק לשנים [יומא עא:]. מפוצלות, פורקידי"ש בלעז [חולין נט:]. פצלה : פצלות – קלופים קלופים שהיה עושה מנומר [ברא' ל לז]. מפציל את העצם – נקלף העור ובשר ונשאר העצם מגולה... מפצל, כמו (ברא' ל לח) אשר פצל [בכורות לט:].

*בחזקוני כותב : אין לו דמיון והוא לשון חילוק בלשון התלמוד. עיין בספר עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 5. ראה פצל

~פְּצָם

פצמטה – שברת. וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו. וביסודו של ר' משה הדרשן פירשו לשון קריעה, וראיה הביא לדבר, (ירמ' כב יד) וקרע לו חלוני, מתורגם ופצים. אך אני אומר

~פּפּא

פפא בר אבא – היה בעל בשר [ב"ק י:]. *מ"מ : פסחים קיב ע"ב ד"ה דלא. ראה רב פפא

~פּפּוּנאַי, פּפּוּנאַ

שם מקום [ב"ק נד:]. פפונאה – ע"ש מקומן נקראו [ב"ק קטו:].

*מ"מ : קדושין לה ע"א ד"ה פפונא. ראה רב אחא בר יעקב

~פּפּוּס

פפוס בן יהודה – בעלה של מרים מגדלא נשייא היה וכשיוצא מביתו לשוק נועל דלת בפניה שלא תדבר לכל אדם ומדה שאינה הוגנת היא זו שמתוך כך איבה נכנסת ביניהם ומזנה תחתיו [גיטין צ:].

*ראה לוליינס

~פּפּייר

*בבליים פ"ז מ"ג מובא פפיירות ועיין בערוך ערך פפייר.

~פּפּירוס

*ראה אברתא

~פּפּיטאַ

הוא מקום נהר פפא [ערוכין פב:].

*ראה נהר פפיטא

~פָּץ

*ראה פצים, פצם

~פָּצָה

פצה פיך – פתח, וכן (איכה ג מו) פצו עלינו פיהם [יחז' ב ח]. פצני – הוציאני, ולשון הצלה הוא, וכן (תהלים קמד י) הפוצה את דוד עבדו [תהלים קמד ז, עיי"ש פסוק יא]. פצי אפיתחא – פתוח לפתח... כמו (תהלים כב יד) פצו עלי פיהם [ע"ז יז:].

*ראה פוץ

~פָּצַח

לשון פתחון פה [ישע' מד כג]. פצחו רנה – פתחו פה ברנה [מיכה ג ג – ישע' יד].

עצמותיכם פצחו – פתחו להוציא המזח כמו (ישע' יד ז) פצחו רנה – פתחו פה ברנה [מיכה ג ג].

*ראה חצר

~פָּצִים

פצימין – עמודים [שבת פב:]. פצים – דהיינו סף מזוזה של צורת הפתח... עמודים... אושריא"ש

ופצים שת"י לשון תקון חלון הוא, ככל הפתחים שיש להם פצימין [תהלים ס ד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה נפץ, פצים, שבר

~פָּצַע (א)

#א. חבל חבורה. כל פצע לשון מכת כלי זין הוא, נברידור"א (פציעה) בלעז [שה"ש ה ז]. מכת חרב או עץ, נברידור"א (פצע. עיין בא"ה) בלעז [ברא' ד כג], מכת חרב קרי פצעים [ישע' א ו, סנה' לז: ע"ז כח. – פדעתא, ראה], מכת חרב וסכין – [יבמות עה.], מכה המוציאה דם, שפצע את בשרו, נברידור"א (פציעה) בלעז [שמות כא כה]. מכת חבורה [מ"א כ לז], מכה המוציאה דם וליחה, נברידור"א (חסר בדפוס) בלעז [איוב ט יז]. פצעים – נברידורי"ש (פציעות. חסר בדפוסים) בלעז [משלי כג כט]. נפצעו – כמו [שמות כא כה] פצע, מכת חרב וסכין [יבמות עה.].

*ראה אסכרה, חבורה ב, חמט, כיבא, מורסא, מכה, סקב, פדעתא, קדחת

#ב. לפצוע זיתים – בליצי"ר (לחבוט, לטפח. עיין בא"ה) בלעז על הסלע למתק מרירותו [שבת נ:]. מפצע – בליצי"ר (לחבוט, לטפח) בלעז [שבת קמה.].

~פָּצַע (ב)

#א. דוחקו בידיו שיצא דמו [שבת עה.].

#ב. מנתק, פעמים שיש בשני חוטי"ן יותר מדאי ומנתק מהן ומקלישן [שבת עג.].

*ראה פרך

#ג. פצוע דכה – שנפצעו או נדכאו ביצים שלו [דברים כג ב]. פצוע דכא – תרי מילי משתמע, מי שנפצעו או נדכו ביציו כמו קנה מפוצע, אישקלטי"ר (להתפוצץ. בכ"י של הרי"ף ברש"י) [יבמות עה.].

*ידוע שיש הבדל בין ספרי תורה הספרדים שם כתוב "דכה" בה"ה, ושל האשכנזים שם כתוב דכא באל"ף, וכן ישנם הרבה שינויים כאלה בין המקרא ובין הנוסח שמביא רש"י בד"ה, כגון בראשית כה ו "הפילגשים" כתוב מלא עם יו"ד וברש"י בד"ה "הפילגשים" - "חסר כתיב", וכן בשמות כה כב "את כל" וברש"י ד"ה "ואת כל" - הרי ו' זו יתירה וטפלה וכן ברא' ט כט "ויהי" ובנוסח תימן "ויהיו" ויש לעיין על כך בספרי המסורה כגון מנחת שי. ראה דכה

~פָּצַעוּל

תמרים הנלקטים קודם בישולן וכונסין אותם בסלים שעושים מלולבין והן מתבשלות מאליהן [שבת מה:], פצעילי תמרה – תמרים שאין מתבשלות באילן לעולם, וגודרין אותן מהאילן ועושים להן חותלות, הן כלי כפות תמרים, וכונסין אותן לתוכן ומתבשלות [ביצה מ.].

*בתוס' ביצה מ ע"א ד"ה פציעילי תמרה מפרשים שהם עשויים לתבשיל, אלא שעדיין לא נתבשלו, ופוצעין אותן אחת לשנים

בסכין ומעלין אותן לגג ליבשן. ראה פצל

~פָּצַץ

ויפצצני – לשון נשבר לשברים הרבה בחבטה רבה, כמו [ירמ' יג יד] ונפצתים איש אל אחיו, (וכן תהלים קלז ט) ונפץ את עלליך אל הסלע [איוב טז יב].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: שמות ו ט, סוכה נב ע"ב ד"ה דברי כאש. ראה נפץ, פוץ, פצע ב, פקע

~פָּצַץ

דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, מתחלקים לכמה טעמים, ואני לישב פשוטו של מקרא באתי [ברא' לג כ, שמות ו ט, עיין ירמ' כג כט, חבקוק ג ו].
*ראה הפצץ

~פָּצַר

ויפצר בו – הרבה עליו דברים... הפצר לשון תוספת, וכן [ברא' לג יא] ויפצר בו [ש"א טו כג].
*ראה סרב ב, פצירה

~פָּקַד

*ראה פיק

~פָּקַד, פָּקֶדָה, פָּקֶדְתָּ, פָּקֻדִים

#א. צוה [איוב לו כג, עזרא א ב, פסחים ב. כתובות פה: נדרים נה.]. והפקדתי עליכם בהלה – וצויתי עליכם [ויקרא כו טז]. שלא ישנו את תפקידם – מצוה שצויתם להתנהג בהלך תקופותיהם [סנה' מב.]. מפקדינן – מצווין [ע"ז יד.].

#ב. מי פקד עליו – מי מושל בו [איוב לד יג]. ואת אהרן ואת בניו תפקד – לשון פקידות (מינוי) ואינו לשון מנין [במד' ג י]. ופקדתי עליהם ארבע משפחות – לשון מינוי ופקידות [ירמ' טו ג]. ופקדתם – ת"י ותחומיהו... והוא לשון מינוי, כמו [במד' ד טז] ופקודת אלעזר... [ישע' טו ז]. הפקדתיך – מניתך [ירמ' א י]. פקודי החיל – הממונים על החיל [במד' לא יד, מח.]. ויפקדו השוערים – נעשו פקודים על פקידותם [נחמיה ז א], לשון פקידות [שם יב מד]. הפקד את הלויים – כתרגומו מני, לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו [במד' א ג]. המופקדים (הקרי. הכתיב – הַפְּקִידִים) – הממונים [מ"ב יב יב]. אפקיד – קומנדריי"א בלעז [תהלים לא ו]. פקודתו יקח אחר גדולתו, פריבושטיא"ה (שררה) בלעז, כמו (אסתר ב ג) ויפקד המלך פקידים [תהלים קט ח]. ופקודת אלעזר – שהוא ממונה עליהם [במד' ד טז].

*ראה ספרה

#ג. ונתפקדי – ותזכרי [יחז' כג כא], לא פקדתם אותם

~פקדתא

פקדתא – צוואה [גיטין נ].

~פקו

גיהנם [מגילה טו].

~פקוד

שם מדינה. וכן (יחז' כג כג) פקוד ושוע וקוע ת"י שם מדינות [ירמ' נ כא]. ת"י שם מדינה... והפותרים אומרים לשון פקודים... [יחז' כג כג].

*ראה פקד, קוע, שוע ד

~פקולי

מוכר פקולי צמר גפן שקורין קוטו"ן (כותנא) [ברכות כח:]; יש אומרים שמשכר בצמר גפן שנקרא פקולא [מגילה יז:]; פקולין – קוטו"ן [נדה יז:].

*באוצר הלעזים מציין שפירושה המקורי של המלה הארמית כותנא הוא פשתן. ראה מילא, נחמא, עמר, פקורין, קאזא

~פקוסנא

(כלים) של צפיעי בקר [ע"ז לג:].

*ראה כלי גללים

~פקוע, פקועה

*ראה פקעה

~פקורין

פשתן סרוק שנותנין על המכה [שבת נ].

*ראה פקולי

~פקח (א)

א.מפקחין פיקוח נפש בשבת : מפקחים – מוציאין לאור. פיקוח – דישקומברימינ"ט (לסלק, לפנות. הכוונה מוציאין לאור עולם מה שהיה מכוסה ומגלין אותו, כלומר שפיקוח נפש הוא הסרת ופינוי דבר המעיק ומאיים על הנפש. עיין במדור לעז"י רש"י השלם בש"ס לובלין – המאור) [כתובות ה].

ב.מפקחא וריחני פקחין – עשאוני פקח [יומא עו: סנה' ע]. שור פקח – חכם [ב"ק לה. עיי"ש ד"ה שור].

*מ"מ: קהלת ט ח.

ג.מפקחין – דישקומברימינ"ט (חילוק). עיין באוצר (הלעזים) בלעז [שבת קנ. יומא פד:].

ד.מפקח קוח – פקח את מלקוחם ושביים והתירם [ישע' סא א].

*בקונקורדנציה מובא "פקח קוח" כערך נפרד.

~פקח (ב)

– לא נזהרתם לשמרים [ירמ' כג ב]. ונפקדת – לשון זכרון, כי יפקד – לשון חסרון [ש"א כ יח], יפקדו – כמו יזכרו [ירמ' ג טז]. נפקדה שרה – בא זכרונה לטובה ונגזר עליה הריון [ר"ה יא]. ואינו פוקדה – בתשמיש בעת עונתה [יבמות סב:]. עד שהראשונה פקודה – עד שלא כלתה צרה ראשונה [סנה' צז].

עד פקדי – פקידת כל האדם היא המיתה [ירמ' לב ה]. *עיין בשמות ג יח ד"ה ושמעו, ועל זה שמביא את הפסוק "ואלהים פקד יפקד אתכם" בשם יעקב אבינו, הרא"ס בשם הרמב"ן מבאר שיוסף הוא זה שאמר זאת פעם ראשונה בברא' נ כד בשם אביו, ופעם שניה בפסוק כה בשינוי קטן משמו.

ה.לא פקדו – לא חסרו, כמו (במד' לא מט) לא נפקד ממנו איש [ישע' לד טז]. ולא נפקד ממנו איש – ולא נחסר, ותרגומו ולא שגא, אף הוא בלשון ארמי חסרון, כמו (ברא' לא לט) אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא ממנינא, וכן (ש"א כ יח) כי יפקד מושבך, יחסר מקום מושבך, איש הרגיל לישב שם, וכן (שם כ כז) ויפקד מקום דוד, נחסר מקומו ואין איש יושב שם [במד' לא מט]. כמו לא נפקד ממנו איש, אמעט את מה שעליכם שכנסתם כבר [שבת לב:]. ולא נפקד (במד' לא מט) – לא נחסר [שבת סד:]. יפקד – לשון חסרון [ש"א כ יח], יברה, לשון חסרון [מ"א כ לט], מפקד – לשון חסרון [ש"ב כד ט]. יפקדו – יחסרו [ירמ' כג ד], להפקד – להגרע [שופטים כא ג]. פקדתי יתר שנותי – כמו (במד' לא מט) לא נפקד ממנו איש, נחסרתי שאר שנותי. וי"ת על דכרני לטב... נפקדתי לטובה [ישע' לח י]. פקודה, כמו (במד' לא מט) לא נפקד [סנה' צז]. פקידה משמע מעט מעט, כאדם שפוקד את חבירו לפרקים [ע"ז ד].

ה.פקדו – לשון פקידה, כמו, (איוב ז יח) ותפקדנו לבקרים [ש"א יד יז]. ויפקדם בטלאים – מנה את הטלאים [ש"א טו ד]. לא תפקד – לא תמנה [במד' א מט]. הפקודים – הנמנים [שמות ל יג, במד' יד כט]. נמנה [במד' כו סב].

*הפסוק "ולא נפקד" מובא ברש"י כמה פעמים, לעתים עם ו"ו (כמו בפסוק עצמו) ולעתים חסר ו"ו, ומכאן אולי ראה שלא מדקדק ביתרון או חסרון מילות הקישור (וכן בכתוב מלא וחסר) ולכן אין להסיק שהיה לו נוסח שונה מהמקובל (ויש לזכור שביניהם לא היו ספרים מודפסים).

ו.חומש הפקודים – ספר וידבר (במדבר) שמתחיל במנינם של ישראל [יומא סח:], ספר וידבר שנסדר בראשו (במד' א ה) ואלה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם [סוטה לו:].

@ראה בית הפקודות, מפקד, סער, פקוד, פקיד, שוע ב

~פקדון

*דבר הנמסר לאחר לשמירה. מובא בברא' מא לו, ויקרא ה כא, ה כג ועוד, ולא מפרש. ראה גולן, חשב א, שבועת פקדון.

(בן רמליהו מלך ישראל) נלחם עם אחזה... [סוטה מב. עיין מ"ב טו כה, כז].

~פְּקִיחָה

*בן מנחם בן גדי מלך ישראל (מ"ב טו כב-כג).

~פִּקְטָא, פִּקְטִים

פסולת הגרעינים הצפין על פני השמן [ב"מ מ:].

~פְּקִיד, פְּקִידוֹת

ממונה [ירמ' כט כו, נחמיה יא ט, יד, כג]. פקוד – לשון פקידים [יחז' כג כג]. בעל פקידות (בפסוק : פְּקִידָה) – ממונה לשמור [ירמ' לו יג]. כל פקיד ידועות לו נשים היפות במדינתו [אסתר ב ג]. פקודות – פקידים [יחז' ט א], קומנדיא"ש (משמרות) בלעז, שומרים ושוערים יהיו [יחז' מד יא], פקודים – ממונים [דה"ב כג יח], ממונים לשמור במקום משמרתם כהלכתם [מ"ב יא יח]. פקודתך – פקידים שלך [ישע' ס יז].
*ראה בעל פקידות, נגיד, נצב, פקד

~פִּקִיעַ

#א. רצועות המלקות... לכך קרויה פקיע(ה), שאינה רחבה בראשה כשאר רצועות מלקות, אלא מפסקה בראשה לרצועות דקות, כדי שירגיש בה הסוס יותר. ופקיע לשון פיסוק וסדקים, כמו (סוכה נא). מבליאי מכנסי הכהנים מפקיעין, לשון קריעה [יומא כג].
*בגמרא נאמר מאי פקיע? אמר רב מדרא. מאי מדרא? אמר רב פפא מטרקא דטייעי דפסיק רישיה. ראה מטרקא, פשח
#ב. אקשר [ב"ק קיז]. פקיעי עמיר – קשין של שבליים, שאותן שאוגדים מתירין אותם שיהיו נוחין לבהמה לאכלה [שבת קנה]. קשין של שבלין שנדרשו [ב"מ צ:].
*+מ"מ : שקלים פ"ה מ"א. ראה נגדא, פקע א, פקעא

~פִּקִיעִין

*מקום מושבו של ר' יהושע בן חנניה (סנה' לב ע"ב). באנצקלופדיה לגאוגרפיה תלמודית מנסה לברר את מקומה, אך הדבר אינו ברור ונתון להשערות שונות.

~פִּקֵּל

*במעשרות פ"א מ"ו מובא "הבצלים משיפקל", לשון קלף, כלומר משיקלף מעליהם את הקליפות הרעות.

~פִּקֶּם

(מריצה ו) פוקס (צ"ל ופוקס) את פיה – נותן חכה לתוך פיה שלא תוכל לסגור פיה (עפ"י המדרש,

במדבר כג טז) [שבת קנה:].

*בגמרא ד"ה הוא פוקס בסמ"ך, ונראה שצ"ל פוקס במ"ס. עיין במדבר כג טז ד"ה וישם : ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו, כאדם הפוקס בהמה להוליכה אל אשר ירצה. גם כאן למרות שברוב הדפוסים וכן בברלינר בסמ"ך צ"ל פוקס במ"ס, כך מובא במדרש ילמדנו : שעקם את פיו ופקמו, וכן בערוך ערך פקס : תקע בפיו ופקמו... היה פוקס את פיו, כאדם שנותן כלינוס בפי הבהמה ופוקמה. עיין בשבת ומועדי ישראל ח"ב עמ' 363 שיש סוברים שפקס הוא השורש של אפיקומן. פקס הוא דבר הנעשה באופן לא טבעי - יוצא דופן, ושם הפעולה אפיקומן.

~פִּקֶּס, פִּיקוּס

#א. פוקסת (לשון צביעה) – שרק על פניה והוא אדום [שבת סד:], יש מרבתי אומרים מתקנת שערה במסרק או בידיה, ויש שמפרשים טחה כמין בצק על פניה וכשנוטלתו מאדים הפשר [שם צד:], מתקנת שערה בין אצבעותיה ופושטתו כשהוא נכרך [שם], מחלקת שערה לכאן ולכאן [מו"ק ט:]. מעברת שרק על פניה [כתובות ד:].

*הפירוש במו"ק מתאים לפירוש הראשון בשבת צד, אך סותר לשאר המקומות. התוס' בשבת צד ע"ב ד"ה פוקסת מפרשים כפירוש השני - טחה כמין בצק. הערוך בערך פקס א מפרש מחלקת שערה לכאן ולכאן. ראה פקס

#ב. משיפקסו – משניטל פיקס שלהן והוא כמין פרח בראשן כמו שיש בתפוחים, ונופל מאליו כשמתייבש [ביצה יג:]. משניטל פיקס שלהן והוא פרח הגדל בראשו ודבוק בו ולאחר זמן הוא נופל בתלוש [ב"מ פח:].

*במעשרות פ"א מ"ה הרע"ב מפרש משיפקסו - פיקס הוא שער הצומח בהן כשהן קטנים וכשנתבשלו כל צרכן נושר. פיקוס ביוונית משמעו שיער. ראה סמדר, שלק

~פִּקֶּע, פִּיקֶעָא (א)

#א. קופץ מתוך האור ונופל [ב"מ פח:]. אישקלטי"ר (להתפוצץ. מדובר בחלקים מגוף הקרבן שנפרדו ממנו) [זבחים פג: חולין צ. יומא כ. – רק הלעז, חסר בדפוס].

#ב. מתבקע [גיטין סח:]. פיקעא להדי פיקעא – סדק של גרעין נגד סדק שבבשרו [ע"ז כח:].

#ג. מפקיעין – קורעין ועושין פתילות... [שבת כא. סוכה נא.], הפקיע – לשון קריעה, שקורע הקרקע, כמו מבליאי מכנסי הכהנים היו מפקיעין [שבת פה:]. לשון קריעה [– יומא כג.]. שבר [שבת לח: ב"מ כ.]. סותר שרשרות החבל בכלי [שם קמו.], סותר עבותו וגדילתו (של חבל) [ביצה לא.]. מפקע – קורע [שבת צב.].

*ראה פקיע

~פִּקֶּע (ב)

הפסיד [ב"מ קיב:]. פקעתא – בטילותה [כתובות מז:].
שכר הפקעתה (ברש"י פקיעתה) – שכר מה שביטלה
ממלאכתה [תמורה כט:]. מפקיע את השער – מבטל
שיעור מדה הראשונה וממעטה [תענית י. עיי"ש טו
ע"ב ד"ה שלא], מוסיפין על השער [ב"ב צ:].
@ראה אפקעתא, שבק

~פִּקְעָה, פִּקְעָת (ג)

מקלעת פקעים – פירוש קירות ארזים... קלוע היה
בציורי קליעות וצורות פקעים, כמין כפתורים. פקעים
למוישייל"ש (פקעות, מעין סלילים לנוי) בלעז...
מקלעת פקעים – ת"י וגלף חזו בייעין (פרוש חקוק
כדמות בצים עגולים) [מ"א ו יח].
פקעים – צורת בייעין ת"י [מ"א ז כד]. כגון שעושיין
לכוסות פומילי"ש (כפתורים, של נוי המעטרים כלי
קודש) עגולים משום נוי [דה"ב ג ג].
לימוישייל" (פקעת של חוט) [חגיגה יב. ב"ק קיט: ע"ז
יז: מנחות מא: חולין קלח. עיי"ש ד"ה כפקעיות].
*מובא בכלים פ"י מ"ד. ראה סיס, פקיע, קבורא

~פִּקְעָא

פי טבעת של בית רעי, ובלעז פיג"א (תאנה, טחור
בצורת תאנה. עיין בא"ה) [ע"ז כח:].
פקיעתא - %עיין חולין קלד ע"ב ד"ה הפרק של לחי.
*ראה טבעת, טחורים, כרכשא, רושחתא, תחרא, תחתוניות

~פִּקְעָה, פִּקְעָה, פִּקְעָת

#א. פקועות (בפסוק: פקועת) שדה – הם בוליי"ץ
(פטריות) בלעז (והם) סם המות [מ"ב ד לט].
*אין לו דמיון במקרא. ראה ארד, הרדוף, כמחין, לחם א,
פטריות
#ב. דלעת מדברית [שבת כד:].
*בערוך ערך פקועות מפרש אבטיחים קטנים והן מרין ועושיין
מחן שמן.

~פִּקְפִּק

#א. סותר ומנענע [סוכה טו. ר"ח מפרש פותח ומרחיב].
אין מפקפקין בה – אין מפרשין טעמא כדמפרש ואזיל
מפקפקין לשון חטיטה בדבר סתום לפשפשו, ובלעז
פוריי"ר (לנבור), כמו (סוכה טו.) מפקפק ונוטל אחת
מבינתיים [ע"ז לה].
#ב. שפקפק בנטילת ידיים – זלזל [ברכות יט:].
לפקפוקי – לזלזולי [סוכה מג:].
@עיין בערוך ערך פק. ה. +מ"מ: קהלת ז יח ד"ה טוב אשר, ר"ה
יג ע"א ד"ה וקים להו לרבנן. ראה חצץ, נבר, נקר, סתם ב, פקק
א, ב

~פִּקְק (א)

קשר, שחלל הקנה פקוק וסתום שם [– ברכות כח:].
קשר התחתון [תענית כה:], קשר [ב"ק פא. ד"ה מן
הפקק, וצריך לפסק: מותר לקטום. פקק – קשר].
*מדובר בקשר של קנים וגפנים. ראה מגופה, קשר

~פִּקְק (ב)

#א. פקוק – סתום [שבת נד:].
#ב. שיתפקקו כל חוליות שבשדרה – שיראו הפקקים
הם הקשרים [ברכות כח:].
#ג. עוונותיו מתפקקין – נסתמין, לשון ויפק, כמו
(שבת כה:) פוקקין הנקבים [יבמות סג:].
*ראה פוק א
#ד. פקק המרחץ – נקבים שהמים באים דרך שם
למרחץ [שבת כט:].
#ה. פקק החלון – בנין קבוע הוא [שבת כה: ד"ה
שאין]. כגון ארובת הגג [שבת קלז:].
@עיין בערוך ערך פק. ב. +מ"מ: סוכה מט ע"ב ד"ה פוקקין. ראה
סתם ב, פקפק

~פִּקֵּר

פקרו המומרים – העיזו פניהם לומר יש ממש בעבודת
אלילים [מגילה כה: עיי"ש ד"ה משום]. מתפקר
בשליחא דרבנן – כלומר שחירף שליח בית דין [מו"ק
טז:]. לשון חוצפה, שמעיז פניו להתריס עם שליח בית
דין [יבמות נב:]. לא פקר – לא הפקיר עצמו כל כך
[סנה' מד:].
*+מ"מ: מגילה ט ע"א ד"ה אעשה אדם. ראה הפקר, ותר

~פִּקְתָּא

#א. בקעה [ברכות נד. שבת כז: נזיר מג: חולין לא.
קז:].
#ב. שוק [מו"ק טו:].
@פקתא ובקתא הם אותו דבר ובי"ת ופ"ה (מאותיות בומ"ף)
מתחלפות. בערוך מפרש ארץ ציה רחוקה מן הישוב. ראה
בקתא, שוק ב

~פִּרָּה, פִּרָּה

#א. סתם פרה פונה למקום מרבץ שלה וצריך לאוחזה
כשמוליכה לעיר אחרת [שבת נב:].
#ב. פרה אדומה – אין שיעור לשנותיה [סוטה מז:].
אפר (פרה אדומה) מרפא מכה [מנחות נא:]. שחיטת
פרה אדומה חוץ לג' מחנות [יומא סח. זבחים קה:].
עבודת פרה אדומה היה חוץ לירושלים בהר המשחה
[זבחים כ:]. פרה אדומה לאו לאכילה היא [חולין פא:].
מטמאה טומאת אוכלין [ב"ק עז:].
*פרה אדומה לאחר שריפתה מערבים את אפרה במים חיים
(המעורבים עם עץ ארז, אוזב ושני תולעת ונקראים גם מי נדה)

ומזים מהם ע"י ג' קלחים אגודים של אזוב (עם גבעול אחד בכל קנה בלבד) על אדם וכלים (הטמאים) ביום השלישי והשביעי לטהרם והמזה עצמו נעשה טמא בגדים וטעון טבילה.

#ג. פרים רבים – מלכויות חזקים [תהלים כב יג], עתודי ארץ – כל מלכי הגויים השרים והשרות מושלם לפרים ולפרות ולעתודים, כמו (תהלים כב יג) כי סבבוני פרים, וכמו (עמוס ד א) פרות הבשן אשר בהר שומרון, וכאן מושלם לעתודים [ישע' יד ט], פריה – שריה, כן דרך הנביאים להמשיל השרים לפרים אבירים ולעתודים [ירמ' נ כז]. שרים [יחז' לט יח].

*+מ"מ : מגילה כט ע"א ד"ה פרה, חגיגה כג ע"א ד"ה יטבול ואילך, כתובות קו ע"א ד"ה המגדלות ואילך.

#ד. פרות הבשן – נשי השרים והסגנים, וי"ת עתירי נכסאי [עמוס ד א].

#ה. פרה הודאה – להתודות עליו [תענית כג].

#ו. פרה הבא על כל המצות – כהן משיח שהורה היתר בדבר שזדונו כרת ועשה כהוראתו מביא פה, שנאמר (ויקרא ד ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם [מגילה ט].

#ז. פרים הנשרפים – פה העלם דבר של ציבור ופר כהן משיח שאינן נאכלין אלא נשרפין [סנה' מב].

#ח. פרה העלם דבר של ציבור – (בא על) שעברו עבירה בהוראת בית דין [סוכה נו]. כגון שהורו ב"ד בעבודת כוכבים ועשו צבור על פיהם וידעו שטעו וחזרו בהם... [הוריות ג]. גמירי – מסיני ב' סמיכות בצבור, פה העלם דבר... ושעיר המשתלח [מנחות סב: עיי"ש צב. ד"ה ואין, ע"ב ד"ה והאמר, ד"ה ולרבינא, ד"ה לא ידעינן, תמורה כ:].

#ט. פרה יום הכיפורים – נוהג בציבור כביחיד דחטאת היא... ועושה תמורה [יומא נ:]. שיריו נשפכין ליסוד [יומא נט:].

@בשמות טו כה נאמר : שם שם לו חק ומשפט, ורש"י מפרש במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת ופרה אדומה ודינין. ואילו בסנה' נ' ע"ב נאמר : והוסיפו עליהן דינין ושבת וכיבוד אב ואם, וכך מובא גם במכילתא. המפרשים מתקשים מה המקור של רש"י שפ"א נתנה במרה? במקור ברוך לבעל התורה תמימה מבאר שכנראה יש כאן ט"ס (בשמות) וכיבוד אב ואם נכתב בראשי תיבות "וכ"א" והתחלף כ"ף עם פ"ה "ופ"א" ומאן דהוא פיענח פרה אדומה. בעל הת"ת עצמו מתפלל על כך בציינו לרמב"ן שמביא את דברי רש"י כמו שהם אצלנו, וכן מובא בסדר עולם זוטא פ"ד. ר' יהודה שביב בירחון מגדים גליון י"ב עמ' 39 הערה 16, מציין שרש"י בשמות כד ג ד"ה ואת כל המשפטים כותב את אותם דברים שוב : ושבת וכיבוד אב ופרה אדומה ודינים שנצטוו במרה, עיי"ש כיצד מסביר את הענין. +מ"מ : שמות טו כו, במד' יט ב, כ א, קהלת ז כה, פסחים כו ע"ב ד"ה שכן, כתובות קו ע"א ד"ה המגדלות, זבחים קה ע"א ד"ה השורף, תמורה כ ע"א ד"ה לפרו. פרשת פרה אדומה - עיין מגילה ל ע"ב ד"ה ואי זו היא, גיטין ס ע"ב ד"ה ופרשת. ראה אביר, אפר, פרה ב, שור א

~פָּרָא (א)

#א. פריא – לשון (דברים כט יז) פורה ראש ולענה... ואני אומר... מפריח וצומח... ד"א... ירבעם הוא בן שהפריא אחותו של ישראל... יפריא לשון (ברא' טז יב) פרא אדם [הושע יג טו]. פרא בודד לו – פרא הולך בודד לעצמו, שואף רוח ממקום למקום לנוד [הושע ח ט]. פרא אדם – אוהב מדברות לצוד חיות, כמו שכתוב להלן (כא כ, כא) ויהי רובה קשת וישב במדבר פארן (ת"י מדמי לערוד) [ברא' טז יב]. פראים – לימודי מדבר לארוב את העוברים [איוב כד ה]. אדם אשר היה כעיר (כמו ירמ' ב כד) פרא לימוד מדבר, קל בלא דעת [איוב יא יב]. שודד, שנאמר (ברא' טז יב) פרא אדם ידו בכל [– איוב יב ו]. @+מ"מ : קהלת ד יד ד"ה כי גם במלכותו נולד רש. ראה חפש, פרה ב

~פָּרָא, פָּרָה (ב)

הינהק פרא – בפרא נוהג לשון נהק... [איוב ו ה]. אין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות [שם לט ה]. פרה – שלוטיק"ו (פראי באיטלקית, אינו מרש"י) בלעז, ויש לועזין קוליי"ן (ישבני. כפי הנראה מין ברייה, עיין בא"ה)... הלמוד להיות במדברות [ירמ' ב כד].

*בירמיהו ת"י "כערדא" והכוונה לחמור הבר, ויש הסוברים לפי המובא בירמ' יד ו "ופראים", ובישע' לב יד "משוש פראים", שזה "הפרא" שהוא כמין סוס מדברי. לפי כל המקורות, צ"ע על הנוסח בירמיה ב כד "פרה" בה"א ולא באל"ף.

~פָּרָאָם

*מלך ירמות בימי יהושע, בעל בריתו של אדוני צדק מלך ירושלים (יהושע י ג, כו-כז).

~פָּרָבָר

פרבר – כלפי בר [דה"א כו יח]. העמידו לבר [זבחים נה:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה פרור

~פָּרָג, פָּרָגִין

מ"ק בלעז [ר"ה יג:].

*נזכר בשביעית פ"ב מ"ז, חלה פ"א מ"ד. בחלה פ"א מ"ד. מה שנקרא פרג היום הוא מין תבלין, ואילו הפרג במשנה (שביעית פ"ב מ"ז) דומה יותר למין דגן. עיין במדבר רבה פ"ז ס"ד (לענין מעשה העגל) : למה הדבר דומה? למלך שהיה לו גנה אחת מלאה בכרוב... בבקר נכנס לראותה ומצא אותה שהפריגה... עיי"ש. עיין בערוך ערך פרגין. עיין בסידרא י"ח עמ' 185 על זיהוי הפרג. ראה כלניתא, פרגית, פרוגיתא

~פָּרָגוּד

#א. מחיצה [סוטה מט:]. מחיצה המבדלת בין מקום

השכינה [ברכות יח:]: מחיצה שבין שכינה לצבא מרום [ב"מ נט:].

*בערוך ערך פרגד א מפרש וילון שיש לפני כילת חתנים ולפני פתחי המלאכים. +מ"מ: ישע' כד טז, ירמ' ד יט, תהלים צב יב, דניאל י יב, שבת יב ע"ב ד"ה דשכינה, יומא עו ע"ב ד"ה ואני. ראה בליטא, גוף, וילון, מסך א, פרכת, רקיע #ב. פרגוד חפות – חלוק שיש בו אימרא [יבמות קב:]. *בבראשית רבה וישב פרשה פ"ד נאמר: את כתונת הפסים - זה פרגוד.

#ג. שני פרגודין – פרגוד – יינוילי"ש (בתי ברכיים), ובלשון אשכנז קני (אצ"ל קרי) הוז"ן (קניהושי"ש, מכנסי ברכיים) [שבת קכ:].

*בירושלמי שבת פט"ז ט"ו ע"ד נאמר: ושני אבריקין, והכוונה למכנסים רחבין. ברע"ב שקלים פ"ג מ"ב: פרגוד חפות - כשהמלבוש ארוך וכופלין אותו מלמטה, אותה השפה הכפולה קרויה פרגוד חפות. ראה אנפליא

~פרגית

פרגיות – גוזלות [ב"מ כד:], בשר עוף שקורין פירדרי"ץ (חגלות) [ברכות לט:].

*בערוך מפרש תרגולים קטנים וי"א צפורים קטנים. ראה פסיון, פרג, פרפרת

~פֶּרֶד, פְּרוּדָה, פְּרָדוֹת (א)

#א. עם הזונות יפרדו – ת"י מסתיען, לשון סיעה, כלומר מתחברים אתן (במ"ג אתם) לשותות יין, ומנחם חברו אצל (יואל א יז) עבשו פרודות, שהם חביות יין [הושע ד יד, עיי"ש ברד"ק], ת"י גרבי חמרא [יואל א יז].

*רש"י מפרש עפ"י ת"י, אך לפי שאר המפרשים ענינו גרגרי תבואה. +מ"מ: סוטה מז ע"ב ד"ה לא אפקוד.

#ב. נתפרדה חבילה – נפסק הקשר, איבר הלוי את כבודו בשביל חבילתו הנפרדת ואינו קורא כלל, כך אמר מורי הזקן ומורי ר' יצחק בן יהודה, וכן סידר רב עמרם (לשון ניתק). אבל מתלמידי מורי רבי יצחק הלוי שמעתי משמו שאין סדר לדבר להקדים לוי לישראל, ומי שירצה יקדים (לשון ערוב) [גיטין נט:]. איפרת – נשבר ונפרש [חולין יד:].

~פֶּרֶד, פְּרָדָה (ב)

פרד – הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד [ברא' לו כד]. פרדה – שילדה הסוסיא מן החמור [חולין קיד:]. (ל)אדרמלך – דמות חמור [מ"ב יז לא]. אינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגו במתג הוא בולם פיו ומכסס בריסנו, וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מעדהו עדי ומיפהו [תהלים לב ט]. (אשה) כורעת כשהיא משתנת ודרך פרידה לעשות כן [ערובין ק: עיי"ש ד"ה שבת].

*פרד הוא כלאים בין חמור וסוסה ואינו מוליד לעולם. במעשרות פ"א מ"ו מובא "הפרד..." והם הגרגרים היבשים של הרימונים. עיין מבחר כתבים לרמ"ש (מה"ק) עמ' פ' ובערוך ערך מלאות. +מ"מ: מ"א א לג, כלאים א ו, חולין עט ע"א בכל העמוד. ראה אדרמלך, אחשתרן, חמור ב, יס ב, כודנא, מולא, סוס, ערוד, פרידה, רמך

~פֶּרֶדָתָּה

אדם בטל ממלאכה ומלמוד ומדרך ארץ ואין עוסק בשובו של עולם כלל [ב"ב נה:].

~פֶּרֶדָס (א)

#א. יער [נחמיה ב ח].

#ב. כרם [כתובות נה: ב"מ לט: עב. עג. קו: ב"ב יב. כד. כו. סא: ערכין יד:].

#ג. החצר אשר סביב בית המקדש [נחמיה ב ח].

#ד. נכנסו לפרדס – עלו לרקיע ע"י שם [חגיגה יד:].

@בתוס' חגיגה יד ע"ב ד"ה נכנסו לפרדס נאמר: לא עלו למעלה ממש, אלא היה נראה להם כמו שעלו, וכן פירש בערוך ערך אבן. עיי"ש ערך פרדס וערך אבני שיש טהור, צף א, קץ ו. בגליון הש"ס מציין לתוס' גיטין פד ע"א ד"ה על מנת שתעלי לרקיע. פרד"ס לשון נוטריקון - פשט, רמז, דרוש, סוד. +מ"מ: ברא' כא לג. ראה אשל, בוסתן

~פֶּרֶדָס, פְּרִדְסָאוֹת (ב)

מקום המשתמר [ביצה כה:].

פרדיסאות – שומרים [גיטין פח. ב"ב קכא:].

*ראה פרודאות

~פֶּרֶדְשָׁכָה

סרדיוט [שבת צד:], פקיד ונגיד [מגילה יב:].

*עיין בערוך ערך פרדכש. ראה פרדשנא

~פֶּרֶדְשָׁנָה, פֶּרֶדְשָׁנִי

פרדישני – דורנות [מגילה יג. סנה' צד:]. פרדשני – דורון (נ"א: דורנות). ל"א מתשובת הגאונים, מי שיש לו כור חטין למכור פוסק דמים ללוקח והולך לביתו ומשגר לו קב חטין לראות כמה הן יפות, ואם מעכב הלוקח אותו קב אצלו מתקיים המקח ואם אינו חפץ בהן מחזירו [ע"ז עא:].

*יש גורסים פרדשכא וכנראה נתחלף כ' עם נ'. ראה רישנא

~פֶּרָה (א)

עשה פרי [ברא' א כב]. תפרה – תרבה, לשון פרי, כמו (ברא' א כח) פרו ורבו [שמות כג ל]. גדל [דברים כט יז]. פרו ורבו מתרג' פושו וסגו [נדרים מא:]. מפרין – לשון פרה ורבה, ובגמ' מפרש כיצד מפרין. ולי נראה... (עיין ההמשך בערך פרו) [ב"ק סט:]. פוריה

–(בפסוק : פריה) כמו (דברים כט יז) פורה ראש, לשון עושה פרי [יחז' יט י]. יפריא – לשון (דברים כט יז) פורה ראש ולענה. ואני אומר... מפריח וצומח באחו... ד"א יפריא לשון פרא אדם [הושע יג טו].
*+מ"מ : ברא' ט ז, יב ב, זכריה יא יג, תהלים ח א, ערובין כז ע"א ד"ה פריה. ראה בן, פורה, פרא, ב, ראש, רבה, שרץ ב

~פָּרָה (ב)

*שם מקום בנחלת בנימין (יהושע יח כג).

~פָּרָה (ג)

*נערו של גדעון (שופטים ז י-יא).

~פֶּרֶהָבָא

*משמע דבר סמיק. ראה כתנא, מילא, צמר גפן

~פֶּרֶהָבִנָא

גבאי המס [ערובין לו:].
*בערוך ערך פרהגבן מפרש ממונה מן המלך להרוג הגנבים וכיוצא בהן. ראה מוכס, פרהגונא

~פֶּרֶהָגֹנָא

ממונה של מלך [ב"מ פג:].
*בערוך מפרש לענוש או לגבות מס.

~פֶּרֶהָדֵרִין

פקידי המלך... שהמלך מחלפן בכל שנה ושנה [יומא ח: עיי"ש]. היו מעמידין פרהדרין שהיו מכין בעלי חנויות והיו אומרים להם מכרו בזול [ב"ב פט:].
לשכת פרהדרין – כך שמה [יומא ב:]. לשכת פרהדרין לא היתה קדושה [שם ו:]. שם ישן (הכהן הגדול ערב יו"כ) [יומא יט:]. בשאר ימות השנה היה לה מזוזה כדי שתהא מוחזקת לכל יודעיה כבית דירה גמורה, שלא יאמרו על הכהן בשבעת ימי הפרישה בבית האסורין חבוש [שם י:].
*ביומא פ"א מ"א נקראת "לשכת פלהדרין". בגמרא יומא ט ע"א נאמר מאי פרהדרין? פורסי. בערוך מפרש לשון פרהדרין כגון אגרדמין הממונה על השווקים.

~פֶּרֶהָנֶג

מציק ושם עלילות [גיטין מד:].
*ראה צוק

~פֶּרֶהָסִיא

בפרהסיא – במקום מגולה [פסחים קיג:]. דבר שבקול [זבחים פח:]. שעת הילוך הקרונות [מגילה ה:]. הוא דבר שבקול [זבחים פח:]. מעשה קול הוא [ערכין טז:]. גילוי פנים [ערובין סט. בהיפוך]. פרהסיא לשון מרד

וגאווה (הב"ח מגיה שלשון מרד וגאווה הוא פרוש של שובב ולא של פרהסיא), כמו (ישע' נז יז) וילך שובב בדרך לבו [ע"ז ז: ד"ה שובבים, ועיי"ש ד"ה בפרהסיא]. כל מה שאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא [יומא פו:].

*עיי' בספר עין זוכר לרחיד"א ערך פ"ה ס"א. +מ"מ : סנה' לה ע"א ד"ה בת איה, שם עד ע"א ד"ה בפרסיא, שם קז ע"א ד"ה יאמרו. ראה גלוי, פטיט, שוק ב

~פֶּרֶהָיָתָא

שם מדינה שיינה משובח [שבת קמז:].
*עיי' בערוך ערך פרגיתא. +מ"מ : ישע' כח א. ראה דורמסקית

~פֶּרֶד

מקום של בר קפרא הוא [ע"ז לא:].

~פֶּרֶדָא

*אחד מן הנתינים (עזרא ב נה, בנחמיה ז נו נקרא פרידא).

~פֶּרֶדָה

*ראה פרד א (א)

~פֶּרֶא

*מובא בחולין סב ע"ב והוא מין עוף.

~פֶּרֶוּדָהָא

כפרים וחצרים [מכות י:].

~פֶּרֶוּהָ, פֶּרֶוּהָ

פרווה – מכשף אחד [יומא לה. חולין סב: – שם מכשף].
*בגמרא יומא נאמר "מאי פרוה? אמר רב יוסף פרוה - אמושא. ראה בית פרוה, לשכה

~פֶּרֶוּוּנְקָא

רץ [סוכה מח:], שליח [ב"מ פג: סנה' לח: פב:].
*+מ"מ : במד' כה ז, ע"ז כח ע"א ד"ה פרוונקא דמלאכא וד"ה פרוונקא דאישתא.

~פֶּרֶוּר

*ראה פרוור

~פֶּרֶוּוּתָא

נמל, פור"ט [חולין צה:].
פרוותא דמשמהיג – פרוותא הוא נמל שקורין פור"ט. משמהיג – דבר מלכות בלשון פרסי, לפי שהוא מעלה שם מרגליות כדאמרין בראש השנה (כג.) [יומא עז. בהרבה דפוסים הושמט ע"י הצנורה]. פרוותא – פורט"ו

בלעז, ובלשון משנה נמל... אותה של פרסיים נקראת נמל של מלוכה [ר"ה כג].

פרוותא דזולשפט – שם מקום שהיין נלקח ונמכר לשם... [ב"מ עג].

*בגמרא ר"ה נאמר: תלת פרוותא הויין, תרתי בי ארמאי, וחדא דבי פרסאי... עיי"ש. ראה מבוא ים, נמל

~פרוז

*ראה פרוז, פרוז

~פרוזבול, פרוסבול

כותב מלוה בשטר שאינו משמט, ולא משמיט ליה שמיטה [מו"ק יח: כתובות פט]. תיקן הלל הזקן פרוזבול כדי שלא תשמט שביעית המלוה [ב"ק יב. ב"ק לז]. בשינוי. התקין הלל שכתוב בו מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינין שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה [מכות ג]. פרוזבול: פרוז – ריוח, כמו (נדה ד:) שהפריז על מדותיו. בול – עשירים, כמו (גיטין לז) אלו ראשי בולאות שביהודה [ב"ב סה].

*עיי' בערוך ערך בט ד. +מ"מ: פאה פ"ג מ"ו, קדושין כו ע"ב ד"ה ולכתוב, ב"ב כז ע"א ד"ה פרוזבול, וכן סו ע"א באריכות. ראה פורסא

~פרוזבולי, פרוזבוטי

בפרוזבולי – בטענת עושר, בפרוזבוטי – בטענת עוני [מגילה טו].

*+מ"מ: ב"ב קמג ע"א ד"ה דשדו. ראה בוטי, בולי

~פרוזדאות

שומרים [גיטין פח. תענית כח].

*ראה פרדיסאות

~פרוזדור

#א. לשון יון הוא, פורטיק'ו (פרוזדור) בלעז, והוא בין השער לחצר [אבות ד טז].

*ראה אכסדרה, פרוסדא, קלעא

#ב. בשר כותלי בית הרחם, בולט מן השיניים ולחוך, בית הרחם הוי מן השיניים ולפנים. אשה אית לה פרוזדור – לפיכך לא שליט בה אויר בגופה ומתחממת [שבת פו:]. כותלי רחם מבחוץ, הקרוי בית החיצון [ב"ב כד. עיי"ש ד"ה ספיקו]. מן הלול ולפנים לצד החדר [נדה יז]. פרוזדור קרוב לעליה [שם יח]. בהמה לית לה פרוזדור לפני בית הרחם שלה וגלוי הוא... אבל אשה אין רחמה בגלוי שהירכים הוו לה כעין פרוזדור... [חולין סח]. בהמה לית לה פרוזדור – אין רחם שלה בין ירכותיה, אבל אשה... [בכורות מז].

*עיי' בספר על אבותינו ועל יחוסם עמ' 161 תשובה מהאדמו"ר

מראדזין בעל סדרי טהרות. ומשנה נדה פ"ב מ"ה. בכורות מו ע"ב ד"ה דאדם, תוס' נדה יז ע"ב ד"ה פרוזדור. ראה בית, בית הרחם, חדר, פרוסדא, קלעא, שער

~פרוזמא

*ראה פרוזמא א

~פְרוּחַ

*אבי יהושפט, נציב ממטה יששכר בימי שלמה (מ"א ד יז).

~פרוחא, פרוחי

יתושים [נדה יז]. זבובים [ערכין ו].

*ראה כליא פרוחי

~פרוטה

אחד ממ"ח ברובע דינר (כלומר אחד מקצ"ב) [כריתות י:]. פרוטות של נחושת [קדושין ב. ב"מ מד]. פרוטות של נחושת מחלירות [ב"ב ח:].

*בסנהדרין צז ע"א נאמר: אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס. ראה איסר, דינר, מעה

~פרוטט

פרוטטות – מעות של נחושת שהם עדיין בלא צורה, כעין אסימון של כסף [ב"מ מז].

~פרוטית, פרוטיות

*לפי הגמרא בחולין עט ע"א זו בהמה שספק אם נולדה מחמור וסוסה, או מסוס ואתון, עיי"ש. עיין כלאים פ"ח מ"ה ושם הברטורה מפרש מין פרדות שאין אדם יכול לעמוד עליהן ולברר ע"י סימנים איזה מהם אמו חמור ואיזה מהם אמו סוס. בערוך ערך פרט י מפרש שהן פרדות. ראה רמך

~פרוטרט

*עיי' עמוס ו ה "מחתך את הדבור בפרוטרט". מילה זו מצויה בירושלמי ומובנה שארית המספר הכללי, או מטבעות קטנים, היום משמשת במובן של בירור מפורט כגון שמות לח כד "לפיכך מנה בפרוטרט".

~פְרוּיִים

שם מקום [דה"ב ג ו].

*ראה זהב

~פרומא, פרומאי

פרומאי – שובר התקרה (כלומר גנב החותר את הבית) [ב"מ מב].

~פרומביא

רסן [ישע' ל כה בהיפוך, ב"ק יז:].

*מין רסן של ברזל האופפת את פי הבהמה כמו צבת. בכפל רסנו (איוב מא ה) מתרג' בכופלא דפרמביא. מובא בכלים פ"א

מ"ה. + מ"מ : שבת פ"ה מ"א. ראה זמם א, פגי

אותו הלעז פעמיים באותו עמוד) [גיטין ח:]. פרורים לא ידעתי מה הם (צ"ע, הלא מפרש כמה פעמים) [מ"ב כג יא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה בנות, וולשפט, כרך, כפר, פרבר, קרייתא

~פרורא

פירורא דאושכפי – גלו"ד (דבק), והרצענים מדבקין בו את העור כשמתחלק לשתיים או מדבקין שתי עורות יחד לעשותן עבה ודרכן לתת בה קמח של שיפון [פסחים מב:].
*ראה דבק ב

~פרוש

פרושים – צנועים [נדה יג:], אוכלי חולין בטהרה [חגיגה יח: חולין לה:]. מכות פרושים (בגמרא : זה המקיז דם לכתלים) – מפרש בגמרא שמכה את עצמו בכתלים להראות שהוא עניו וצנוע [סוטה כ:].

(שבעה פרושין הן : פרוש שכמי, שעושה) מעשה שכם – שמלו שלא לשם שמים, אף זה מעשיו להנאתו שיבדוהו בני אדם ולא לשם שמים. (פרוש נקפי) המנקה רגליו – מהלך בשפלות עקב בצד גודל ואינו מרים רגליו מן הארץ ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים. (פרוש קיזאי) מקיז דם לכתלים – עושה עצמו כעוצם עיניו שלא יסתכל בנשים ומתוך כך מכה ראשו בכותל והדם יוצא. (פרוש מדוכיא) דמשפע – (כלומר) הולך כפוף. כי מדוכיא – (כמו) בוכנא (ה)עשוי כמקבת וראשו כפוף. פרוש מה חובתי ואעשנה – למדוני מה עלי לעשות ואעשה. (לכאורא) הא מעליותא היא – אם אינו בקי באיסורין ודקדוקי מצות ובא ללמוד. (אלא האומר) מה חובתי תו ואעשנה – מה לעשות עוד ולא עשיתי ומראה עצמו כאילו קיים את הכל. פרוש מאהבה – מאהבת שכר מצוות ולא מאהבת מצות בוראו. (פרוש מיראה) – של עונשין אלא מה על האדם לעשות מאהבת הש"י כאשר צונו ה' אלהינו וסוף השכר לבא... פרושים – צדיקים הן ולא יגמלון רעה... [סוטה כב: עיי"ש ד"ה אל תתיראי והלאה].
*הובא כאן כל לשון הגמרא ורש"י למען ילמדו ויראו. עיין בערוך ערך פרוש. ראה ינאי, נקז, צבוע.

~פרז, פרוז

#א. מפרין (בנו"ן) על שדהו – לשון מרחיב ומגדיל, כמו (זכריה ב ח) פרזות תשב ירושלם, ולי נראה מפריו בזי"ן לשון מרחיב ומגדיל, כמו (זכריה ב ח) פרזות תשב ירושלים, וכן מצינו בנדה (ד:) לא כהלל שהפריז על מדותיו, וכן יסד רבינו משולם בפיוט (יו"ט שני של פסח) חכמי מדות מפרזים [ב"מ סט:]

~פרונקא

בגד העשוי לפרוס על הגיגית [שבת מח:], בגד ששוטחין על גיגית יין לכסותה [שם קלט:]. כסוי של בגד [ע"ז ל:].

*באור זרוע ח"ב הלכות שבת סימן נט מפרש ר"ת שזה בגד שמשמין על גבי הגיגית של שכר.

~פרוס

*ראה פרס א

~פרוסדא

פרוזדור [מ"א ז ז].

~פרוע

*ראה פרע

~פרוצה

פריצתא [מגילה יב: בהיפוך]. פרוצה ביותר – (אשת איש) דאיכא למיחש דרוב בעילותיה משל אחרים [סוטה כז:].

*+מ"מ : כתובות ג ע"ב ד"ה איכא, סוטה ג ע"א ד"ה אדם, סנה' מה ע"א ד"ה ונוסרו. ראה יצאנית, פריץ, פרץ ב

~פרוקולוס

מין עובד כוכבים היה [ע"ז מד:].

~פרור (א)

קדרה (ת"א) [במד' יא ח], מחבת [ש"א ב יד]. עץ פרור – שמגיסין בו הקדרה [פסחים ל:], כף גדולה שקורין פוי"א (תרוד) [ביצה יד:].
*ראה פאור

~פרור (ב)

פזור, לשון שחיקה שייך במתכת ולשון פירור שייך בפת [פסחים כח:].
*ראה נשורא, פרפר

~פְּרוֹר, פרוור, פרוודהא, פרוורהא (ג)

פרוודהא – כרכים הסמוכים (לעיר) [כתובות נד:], כפרים וחצרים הסמוכות (לעיר), דוקיד"א (דוכסות, מחוז. אינו בדפוס, עיין בא"ה) [מכות י:]. פרוורהא – כפרים ושדות שסביב להעיר חוצה למגרש [ב"ב קכב:].

הפרכיא, דוקיד"ש (דוכסיות, מחוזות) בלעז... פילכי, דוקיד"ש (עיין בא"ה שתמה מדוע רש"י מביא את

ראה ערך רבה ב]. הפריז על מדותיו – הגדיל לשאל על מדותיו [נדרים לב]. הגדיל והרחיב מדתו [נדה ד:]. פרוז – ריוח, כמו (נדה ד:) שהפריז על מדותיו [ב"ב סה:].

#ב. ראש פרזיו (הקרי, והכתיב פרזו) – ראשי עריו וטירותיו, כמו (זכריה ב ח) פרזות תשב ירושלים, (וכן דברים ג ה) ערי הפרזי [חבקוק ג יד]. #ג. פרזו – תקנה [גיטין לו:]. @ראה פריז

~פְּרוֹזָמָא (א)

פרוזמיות – טליתות, כדאמר בסוכה רמא תכילתא בפירומא... [שבת קכה]. פרזומא – טלית [סוכה יא]. פרוזימא – בגד [מנחות מג:]. *פרזומא הוא בגד מעין חגורה. יש לשים לב שבכל שלשת המקומות מופיעה המילה בצורה אחרת. מחלצות (ישע' ג כב) תרג' פרזומטא. עיין בתוס' סוכה יא ע"א ד"ה דרב עמרם. עיין בערוך ערך פרזומא

~פְּרוֹזָמָא (ב)

שכר שעורים, בלשון לעז ברי"ש (חסר בדפוסים) [פסחים קז:]. *ראה פרזומא

~פְּרָזִי, פְּרוֹזוֹן, פרזות (א)

פרוזים – שאינם יושבים בערי חומה... [אסתר ט יט]. ערי הפרזי – כרכים פזוחין ופתוחין מאין חומה – [במד' יג יט], פרזות ופתוחות בלא חומה, וכן (זכר' ב ח) פרזות... [דברים ג ה], עיר שאין לה חומה ומתוך כך ישיבתה נפוץ ופרוז ומרוחקין משכונה לשכונה [מגילה ב:]. כפר הפרזי – כפר שאין לו חומה [ש"א ו יח]. מספקא ליה האי לשון פרזים אי לשון גלוי הוא או לשון עיר הנוחה ליכבש [מגילה ה:]. פרזון – ערי הפרזי שאין להם חומה... [שופטים ה ז, עיי"ש פסוק י].

פרזות – מאין חומה... [זכריה ב ח]. ארץ פרזות – יושבי כפרים מאין חומה, שבוטחים במעוזם ואינם יראים להאסף אל ערי מבצר. פרזות כמו (דבר' ג ה) מערי הפרזי, מאין חומה [יחז' לח יא]. מה פרזות הללו אין להן שיעור בבנין יישובן אלא כמה שרוצין בונין, אף ירושלים כן [ב"ב עה:]. יושבי פרזות הם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק [שה"ש ז יב]. *עיין בערוך ערך פרו. +מ"מ: נדרים מג ע"א ד"ה קונם שדה. ראה חצר, פרו

~פְּרָזִי, פְּרִיזִי (ב)

(אחד מ) שבעה אומות (בני כנען שישבו בארץ כנען)

[סוטה ג:].

~פרזינא

מקום [תענית כד:].

*בערוך ערך ארזן א גורס ארבי דארזנאי - ספינות מלא אורז.

~פרזל

מיפרזל – משתגע ומתעסק לנתק (את השלשלת) הימנו [גיטין סח:].

*בלשון המדוברת היום פרזול משמעו צפוי ברזל כמו פרזול הסוס וכדומה. עיין בערוך ערך פלו. ראה ברזל

~פרזלא

ברזל [ברכות סב: שבת כא:]. קנא דדהבא במר דפרזלא – מזרק של זהב בחזקת של נחושת [ב"ק קיג:].

*רש"י מפרש בד"כ פרזלא - ברזל וצ"ע מדוע כאן מפרש נחושת. ראה ברזל, פטור, רמצא

~פרזק

בי פרזק – שם השר, רופילא – (שהוא) משנה למלך [ב"מ מט:]. בי פרזק רופילא – פחת פרסיים [שם קז:].

שם האיש [ע"ז לג: סא:].

*בערוך מפרש גוי אנס. ראה רופילא

~פְּרַח (א)

#א. פרחיה – ציורים עשויים כמו פרחים [שמות כה לא], פרחי העמודים – ציורים שמציירין בעמודים [מנחות כח:], ציורין שחוקקים הצורפים זהב בעומק במנורת ובכלים [שם].

#ב. פרח לבנון – מיני מגדים שנטע שלמה בביהמ"ק שהיו של זהב [נחום א ד].

#ג. פרחי כהונה – ילדים כהנים [סוכה מט:], המשרתים במקדש [חולין צב. צ"ע אם זה פירוש או המשך של הד"ה].

@עיין המעיין כ"ד ב' עמ' 23. ראה פרחח, צץ א, צמח

~פְּרַח (ב)

#א. פורח בהן – שט בהן על פני המים [חולין סו:].

#ב. פורחת היא – דבר החוזר וצומח [ויקרא יג נז]. שחין פורח אבעבועות – כתרגומו, סגי אבעבועין, שעל ידו צומחין בהן בועות [שמות ט ט], שנראה למעלה, דדבר הבולט הוי פורח [בכורות מא:]. בפריחתו, דהיינו מבחוץ הוא מבעבע דהיינו לח... [ב"ק פ:].

*ראה אבעבעת, איפתוחי, חנכי

#ג. עיניה פורחות – פותחת ועוצמת תדיר, ל"א דומעות [נדה סז:].

#ד.קטן פורח – שהביא סימנים ולא בא לכלל שניו (כלומר בר מצוה, בן שלש עשרה) [ברכות מז:].
 #ה.היתר נדרים הפורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו – מעט רמז יש במקרא [חגיגה י.], אין להם מקרא מן התורה על מה שיסמוכו [נזיר סב.].
 #ו.מפריח יונים – אי תיקדמה יונך ליוני [ערובין פב.].
 כעין קוביא, איתקדמיה יונך ליוני [ר"ה כב.]. גזלן [יבמות כה: בהיפוך].
 *+מ"מ: סנה' כה ע"ב ד"ה אפילו. ראה גזלן, קוביא.
 #ז.מפורחים – גדולים ופורחים למרחוק [ביצה יא.].
 אפרוחים מפריחין – גדולים [חולין קמ:].
 #ח.פרח – נתגלה [יחז' ז י.].
 #ט.עבר [פסחים נה:].
 #י.ישא הרוח [פסחים קי.].
 #יא.גמלא פרחא – הולך מהר כעוף פורח [יבמות קטז:].

~פְּרָחָא, פרחי (א)

אורחי ופרחי: אורחי – אורחים המשתהים שבת או חדש. פרחי – עוברים לדרכם, לפי שבמקום שיש בני בית רבים נוהגים להתארח עוברי דרך [כתובות סא.].

~פְּרָחָא, פרחא, פרחי (ב)

#א.שם פרי הצלף [ברכות לו.]. טולא דפרחא – צלף, קפריי"ר (שיח צלף. בכ"י) בלעז [פסחים קיא.].
 בוטיאת דפרחי – גרעיני (אצ"ל גרעינים) של צלף שקורין קפריי"ר [חולין נט.].
 *בברכות מ ע"ב נאמר: (מאי) נצפה? פרחא. ביזאל א ד ת"י ילק – פרחא.
 #ב.פרחא דלבא – שלכו פורח, פשמיי"ר (להתעלף) בלעז [גיטין סט:].
 *ראה עלף

~פְּרָחַח

פרחים קטנים, כשאר הדיוטים [איוב ל יב].
 *אין לו דמיון במקרא. הכוונה לפרחי כהונה בערך פרח א

~פְּרַחִיכִי

פירורי לחם [פסחים קי.].

~פְּרָט (א)

גרגי ענבים (אחד או שנים) הנושרים בשעת בצירה [ויקרא יט י, חולין קלא:], הנושר בשעת בצירה [קדושין נד.]. פרט בכרם ולקט בקמח [ב"ק צד.].
 *אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: מעשרות פ"ג מ"ט. ראה לקט, נקף, נשל, נשר, עוללה

~פְּרָט (ב)

#א.הפורטים (בפסוק: הפרטים) על פי הנבל – מנחם חברו עם (ויקרא יט י) ופרט כרמך, ורואה אני את דבריו, שהמשורר על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט, הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך [עמוס ו ה].
 *אין לו דמיון במקרא.
 #ב.פורטין – להחליף סלעים בפרוטות [ב"ק קיג.], מחליפין פרוטות נחושת בסלעי כסף, מפני שהפרוטות מתעפשות ונפסלות [ב"מ לח.]. לפורטין – שיש להן קצבת מטבע להחליפן תמיד בדינרי כסף ובפרוטות [כתובות סז.]. פרוטות [סוכה מד.]. פריטי – פרוטות של נחושת [קדושין ח.].
 #ג.וצריך לפרט (זו הגרסא ברש"י בע"י ובתוספתא, אך בגמרא "לפרוט") את החטא – כשהוא מתודה אומר חטא פלוני חטאתי [יומא פו.].

~פרט (ג)

פרטיה – קרע [ביצה כז:], פריט – נקרע [ב"ק קיז.].
 פרץ [נדרים צא.].

~פרט וכלל

*ראה כלל

~פרטתא

שטר צוואה [סנה' צו:].
 *ראה שטר

~פרי, פריה

#א.שכר [ירמ' ו יט, משלי יב יד, יג ב, יח כא], גמול [משלי יא ל.]. אינו עושה פירות – אין לו שכר [תענית כה:].

ב) פרי בטן – עוללים דקים [ישע' יג יח]. פרי מגדים – בנים [נדה יט:]. פרי הארץ – הם בני הצדיקים [ישע' ד ב]. פירות – כגון חטין וקטניות [שבת מט.]. פריה – כמו (דברים כט יז) פְּרָה ראש, לשון עושה פרי [יחז' יט י.]. פרו – לשון פרי, כלומר עשו פירות [ברא' א כב]. פרי העץ – תירוש ויצהר [ויקרא כז ל.]. פירות שבעמקים – תבואת דגן [פסחים נג.]. פירות שובך – אפרוחים וביצים [חולין קמא:].

פרי מפרי – (כגון) עגל נולד מאמו וכן שה, וענבים מחרצנים שזורעין החרצנים [ערובין כז:].

פרי – כל דבר שאינו כלי [ב"מ מז.].

#ג.עבירה שעושה פירות – כגון חלול השם, שאדם חשוב עובר עבירה ואחרים למידין הימנו לעשות כן. מחשבה שעושה פירות – שקיים מחשבתו ועשה

[קדושין מ.].

@ראה חסן ב

~פריפריה

כמין כיפה של מעגלי עץ כמו שאנו עושין ותולין בה צניפין ורדידי זהב, כמו שאנו עושין [סוטה מט:].

~פריץ

פריץ חיות – חזיר מיער (תהלים פ יד), עשו (שהוא) חזיר מיער (תהלים פ יד). אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר... [ישע' לה ט]. גמלא פריצא – גמל משוגע שעסקיו רעים [ברכות נד:].

~פריצות, פריצותא

פריצות – משכב זכור [פסחים צא:]. דבר שפרה ורבה וממהר לגדל ולצמוח הוא ענין פריצות, אישוי"ר (לסטות מהדרך) בלעז [שבת קנו.]. (זמר) נשי קצת פריצות יש, דקול באשה ערוה, אבל אינו מבעיר יצרו כל כך... [סוטה מח.]. נדר ברבים (לאשה) פריצות הוא [גיטין מה:]. דעות בני אדם חלוקות בפריצות... [שם צ. עיי"ש]. פריצי – פרוצים בעריות [יומא עה.]. פריצותא – ששיחקה בשוק או מיעך לה בין דדיה [גיטין פט.]. פריצתא – פרוצה (הכוונה לושתי) [מגילה יב.]. פרומה משני צדדיה – אצל אצילי ידיה כדרך אדומיות שבצרפת שבשרן נראה מצדיהן [גיטין צ:].

*אולי בדרך מוסר אפשר לומר שפריצות זה שגעון. +מ"מ : פסחים נא ע"א ד"ה רוחצין, ב"מ צא ע"א ד"ה ואפילו. ראה חזיר, מואב, סלל (ג), פרץ ב

~פריש

קודוין"ץ (חבושים, מין פרי) בלעז [שבת קמד: סוכה לא.].

*בירושלמי נאמר : אין לך מין אילן פרוש לקדרה אלא מין זה בלבד. הפריש דומה בכמה דברים לאתרוג ולכן שואלים האם אפשר להשתמש בו כתחליף לארבעת המינים. עיין כלאים פ"א מ"ד, מעשרות פ"א מ"ג, עוקצין פ"א מ"ו ובערוך ערך פריש. ראה חבוש, עוזרד

~פרישנא

שם מקום [פסחים צא.].

~פריץ (א)

#א.עבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו [שמות א יג]. לא תרדה בו בפרך – מלאכה שלא לצורך כדי לענותו [ויקרא כה מג, עיי"ש]. בפריכה – בשברון גוף ומתנים בחזקה (בדפוס : וחזקה, ונראה שזו ט"ד) [סוטה יא: הגמרא שם דורשת בפרך – בפה רך, עיי"ש].

*בפירוש כת"י מיוחס לרש"י על הגש"פ מובא : ויעבידו... בפרך -

~פרידא

#א.מין עשב, ויש אומרים מירידי"ר"ש (עץ דובדבן הבר) [גיטין סט.].

#ב.פרידא – כך שמו [סנה' קד.].

~פרידה

#א.גוזל [יומא מא: ב"ק לח: ב"מ פד: זבחים סה.

מנחות קד: כריתות ח:], בן [ב"מ פד:].

#ב.אגריגיר [נדה כז:].

~פריץ

עצים משופים ונאים לעשות לו אפריון [ב"מ עה:].
*בערוך מפרש אפריון ובמוסף הערוך בל"י מין חצוצרה עקומה. במילון שמושי לתלמוד מפרש נושאי האפריון.

~פריץ

מפרך פרוכי – יבש יותר מדאי [נדה נה.].

*יבש היה כעץ (איכה ד ח) ת"א הוה פריץ כקיסא. ראה פרך

~פריכה

*ראה פרך (א)

~פרימה

*ראה פרם

~פריסא

יריעה שפורסין סביבות הארון מבפנים [מגילה כו:],
יריעות הארון [שם]. פריסי – וילון כנגד הפתח,
כדמרגם מסך הפתח – פרסא דתרעא [סוכה כ:]. מסך
הפתח [חולין ח:].
*עיין בערוך ערך פרס ז

~פריסדקא, פריסדקי

כלים ריקים (בתוס' ד"ה פריסדקי : של חרס) לקבל יין
היוצא מן הנודות כשהן מתבקעין [ע"ז סה:].

~פריסתקא

שליח [מגילה ז. כתובות סב. – מלך פרס, גיטין נו:
ב"מ פו.].
*ראה פריסתקא

~פריעה

*ראה פרע א, ב

~פֿרֿכֿת, פֿרוכֿת~

לשון מחיצה הוא, ובלשון חכמים (כלים פכ"ט מ"א) פרגוד, דבר המבדיל בין המלך ובין העם [שמות כו לא], פרכת המסך – מחיצה [מנחות צח]. פרוכת מחיצה היא – דכתיב (שמות כו לג) והבדילה הפרוכת לכם וגו' [סוכה ז].

שלוש עשרה פרוכות היו במקדש שני – שבעה לשבעה שערי העזרה, שתיים בדביר במקום אמה טרקסין, ושתיים כנגדן לחוץ בין עליית ההיכל לעליית בית קדשי הקדשים, וכי היכי דבמקדש שני היו פרוכות כנגד הפתחים, הכי נמי במקדש ראשון [יומא נד. עיי"ש נח: ד"ה מהיכ וד"ה ר"י].

*לשון הגמרא בסוכה ז ע"ב: פרוכת – מחיצה. +מ"מ: שקלים פ"ה מ"א, פ"ח מ"ד, מ"ה. ראה מסך א, פרגוד

~פֿרָם, פֿרימָה~

פרומים – קרועים [ויקרא יג מה]. נפרם – לשון [ויקרא י ו] לא תפרמו, ושייך פרימה במנעל וקיבול שייך בסנדל [יבמות קב:]. נקרעו – כדרך כל הנקרעים. נפרמו – קרע משונה לכאן ולכאן ולחתיכות קטנות [סנה' מה]. פרימה גדולה מקריעה, שנקרעה לקרעים הרבה, דימינציי"ר (לחתוך לחתיכות דקות, לקרוע לגזרים) בלעז, כמו (שבת עד:). האי דפרים סילקא [סוטה ז]. מיפרמי – כרותות, מינצידי"ש (מקוצצות, מרוסקות) בלעז [חולין לא]. פרומה (משני צדדיה) אצל אצילי ידיה כדרך אדומיות שבצרפת שבשרן נראה מצדיהן (עין בערך אפוד בהערה) [גיטין צ:]. פרימינהו – מינושיי"ר (לקצץ) בלעז [ברכות לט]. פרימה שייך במנעל, ופחיתה וקבול שייך בסנדל [יבמות קב:], בבגדים [פסחים סז:].

נפרמו – דישקושר"א (להתיר תפר) בלעז, קריעה של תפירה [מכות כב:].

*בה"ר מציין שידוע שסוף מסכת מכות מפורש ע"י הריב"ן, וזה הפירוש המקובל לפרימה, וכן מפרש הרד"ק. עיין ברלב"ל לויקרא יג מה הערה 2 שהריב"ן לאו דווקא חולק על רש"י. +מ"מ: שבת קכח ע"א ד"ה שלא יקטום. ראה אזור, אפוד, בוע, חבס, פירמא, פרימה, פרמא

~פֿרמוסֿקא~

אנשי השלטון [ב"מ צג:].

*בערוך ערך פמוסקא מפרש גונדא דמלכא. פ"א אנשים גבורים וחזקים.

~פֿרמי~

טלמוסא, טלימשי"א (מסכה) הנקשרת על הפרצוף להבעית הבנים הקטנים [שבת סו:].

*פרמי זה לוקטמין לשיטת רבא בררוב הונא בגמרא. עיין בספר סנסן ליאיר (מאיר מאזוז) עמ' שע"ח תשובה בענין אם נכון

בהבדלה ופרישה, כמו פרוכת שהוא מבדיל בין שני דברים ולכן מתורגם בקשיו, שעבודה זו קשה לאיש ואשה. וכן הוא אומר בעבד עברי (ויקרא כה מג) לא תרדה בו בפרך, שלא תפרישנו מאשתו... וכן בנמכר לגוי (שם שם נג) לא ירדנו בפרך לעיניך, שלא יבדילנו ויפרישנו מתורתו. עיין בספר שבת ומועדי ישראל ח"ג עמ' 113.

#ב. אגוזי פרך – מקום, וכן רמוני בדן [ע"ז עד:]. פרך ובאדן – מקומות הן [ביצה ג: זבחים עב:]. מקום [יבמות פא:]. אגוזי פרך אין בטלין אפילו באלף מפני חשיבותן [גיטין נד:].

*בגמרא ע"ז: אגוזי פרך – שנפרכים מעצמן. יבש היה כעץ (איכה ד ח) תגר' הוה פריך קקיסא. עיין במשניות ערלה פ"ג מ"ה בברטנורא.

#ג. עשויוין פרכין פרכין – גורנן עשוי מעט מעט, שאין נלקטין כאחד אלא היום לוקטין ומפרכין מעט ולמחר מעט... לשון זה נופל בקטניות, כדאמרינן במסכת ביצה (יב:) מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב [ר"ה יג:]. לא יפריך – בלציי"ר (לחבוט, לטפח) בלעז כמו שעושיין לתפוחים [ב"מ פט:].

@+מ"מ: שמות ב יד ד"ה אכן, שם לח ח ד"ה במראות, במד' יא טז ד"ה אשר, דה"א כב ב ד"ה לכנוס, ביצה יב ע"ב ד"ה לפרוכי, גיטין נד ע"ב ד"ה נפלו. ראה דהבא, בטן, פצע, ב, פריך, פרכת

~פֿרָך, פֿרכין~

*בכלים פ"ב מ"ג מובא פרכין טהורין והם מין מלקחיים הקבועים בכיירים ויש מפרשים מוט ברזל לצליה. עיין בערוך ערך פרכין ב, ובעיונים בדברי חז"ל עמ' קנ"ו. ראה יתוך

~פֿרכֿדיגמָה~

*מובא בפרה פ"א מ"א ובערוך ערך פרכגמא ומשמעו מטבע מזויף.

~פֿרכֿיל, פֿרכילין~

זמורות [סוכה יג:].

*אשכול הענבים יחד עם הענף אליו הוא קשור קריי פרכיל ענבים. נזכר בעוקצין פ"א מ"ג. ראה צמוקים

~פֿרכֿס, פֿרכוס~

#א. מפרכסות זו את זו – את שער חברתה להיות נאה [שבת לד:]. קליעת שיער [כתובות יז:]. פירכוס – לשיער, שיר הוא לכלה נאה שמעלת חן בלא קישוט [סנה' יד:]. פרכוס – בשער, כבוס – בבגדים, רחיצה – בגוף [תענית יג:].

*ראה סולל

#ב. אלא פרכס – לא היה יכול לנוד כנף ולקנתר אפילו רמז דבר, מתוך שגדולים הם ויש לו לירא מהם [חולין נז:].

@+מ"מ: ברא' כה כב, ע"ז טז ע"א ד"ה כבהמה דקה לפירכוס. ראה זוזא, סלל

המנהג להתחפש בפורים ושם מציין שפרמי רומז לפורים שבו לובשים מסכות, אך אין זה מקור אמיתי והמנהג התחיל לפני כחמש מאות שנה באיטליה ובלשון רומי משמעו מסכה כפי שמביא הערוך בערך פרמא ג.

~פְּרָמְשָׁתָא

*אחד מעשרת בני המן (אסתר ט ט, עיי"ש פסוק י).

~פרמשתק

פרמשתקו – אמתו [מו"ק יח].

~פרן

*מובא בטהרות פ"ו מ"ט ובערוך ערך פרן ג ומשמעו מגדל אור.

~פרנא

ריוח שליש [כתובות סז].

~פרנדא

*מין ארג. ראה שירא

~פרנדיסין

*ראה פלנדרסין

~פֶּרְנָן

*אבי אליצפן נשיא זבולון (במד' לד כה).

[גיטין ס]. כשהמקום נפרע משונאי ישראל ממנה להן פרנסים שאינם מהוגנים [ב"ק נב].

@בספר כנסת מחקרים כרך ג מר' ישראל תא שמע עמ' 209 מביא בספר בשם אלף המגן (והכוונה לספר האגור לר' שמואל ב"ר יעקב ג'מע, אם כי שם לא נמצא) פ' פרנסה קרי לנדוניה. ומהו לשון פרנסה - פרן נישואין. פירוש פרן - מוהר, כדאיתא בב"ר פ"א. מוהר - פורנון, ומתן - פרא פורנון. ותרנון ירושלמי פרן וכתובה. וסבירא לן שהוא לשון לעז ממש, פורנימנטו. בערוך מפרש פרנסת לינה (פאה פ"ח מ"ז) - כר וכסת. +מ"מ: במד' כז טו, דברים כט יב, שופטים יא כו, תהלים קכז ב, יומא לח ע"א ד"ה בשמך, תענית ט ע"א ד"ה חזרו, ערכין יז ע"א ד"ה. ראה מדברנא, כרס א (ב), מזון, צבור, צרך, שליח צבור

~פרנס (ב)

פרנסת ארון לארכו - כלומר מלאת כל חללו לארכו, ופירשת צרכי מדתו [ב"ב יד].

~פֶּרָס (א)

מתן [ב"ב כה], לשון ערך, מתנה [אבות א ג], שכן [ע"ז יט]. נוטל פרס מבית המלך (כך הד"ה בדפוס ראשון ובע"י, בדפוס המצוי פרס) - מזון [מגילה ו:]. מקבלי פרס - הוצאה מבית אביהם [ערובין עב:]. פריס להו - משלח להם למזונות לעניים של עיר. פריס לשון פרס שנוטלין מבית המלך [סנה' מט].
*נושאי מנחה (ש"ב ח ב) ת"י נטלי פרס. ראה פשט

~פרס (ב)

#א. חצי מנה [ערובין כט. יומא מג: תענית כא: - לשון פרוסה, כריתות ה:]. חצי [כתובות יח]. פרוס - כמו פרוסה [בכורות נח].
*ראה פרש ב
#ב. אכילת פרס - חצי ככר [פסחים מד. יומא פ: - ששיערו בו את העירוב, סוכה ו: - ששיערו חכמים אותו למזון שתי סעודות, כתובות סד: חולין עא:], חתי ככר, ארבע ביצים. פרס לשון פרוסה [ערובין כט. כריתות יב: - ככר שהוא משלש לקב חציה לבית המנוגע. חצי ככר הוא פרס, לשון פרוסה והוא ד' ביצים]. חצי ככר ששיערו בו חכמים את העירוב שהוא כולו מזון שתי סעודות וחציו מזון סעודה אחת [ברכות מא:]. חצי ככר ששיערו בו חכמים מזון שתי סעודות לעירוב, ולשון פרס פלגא, כדתנן בערובין (פב:) חציה לבית המנוגע... [סוכה מב:]. חצי ככר, והוא פרס דכוליה תלמודא, על שם ששיעורה בפרוסה, כלומר בחצי ככר [ערובין פב:]. ארבע ביצים הן, מזון סעודה בינונית. פרס לשון פרוסה ששיערוהו בחצי ככר דבעינו מזון ב' סעודות [שם ד:]. אכילת חצי ככר של שמונה ביצים, דהוי חציו ד' ביצים [ברכות לז:]. חצי ככר, שהוא מזון שתי סעודות והוא

~פרנס, פרנסה (א)

#א. פרנס - שליח לפרנס [כתובות ע. בשינוי]. ואפרנסם - אעשה צרכיהם, קונריידי"ר בלעז. כל צורך סיפוק קרי פרנסה [ב"מ מו:], לפרנס - קונריידי"ר (לקשט, לצייד) בלעז [כתובות ב:]. עשיר [כתובות ח:]. אם יודע להשיב במסכת שהוא עוסק בה ממנים אותו פרנס באתריה [שבת קיד:]. פרנסי העיר - היו עשירים (ו)מבזבזים ממונם לקבורת עניים [כתובות ח:].

#ב. פרנסה - שפע טובה ומחיה לכל העולם [תענית ט:]. נדוניה [כתובות נא. סח:], אפרנסה השדה - כל צורכו (של השדה). כל דבר קרוי פרנסה [ב"מ סט: עפ"י הגהת הב"ח]. ניזון - מזונות כדי חייו, פרנסה (בגמרא: מתפרנס) - היינו כל שאר צרכיו, קונריידי"ר (ציוד, צרכים) בלעז [גיטין יב:]. זנין - מזונות, מפרנסין - לבוש וכסות [כתובות מח. קו:]. פרנסה - כל לשון פרנסה לשון עשיית צרכיה היא, קונריידי"ר בלעז [גיטין סה:]. גר בעלמא אסור למנותו פרנס על ישראל [יבמות מה: עיי"ש]. אמרינן (שבת קיד.) איזהו ת"ח שראוי למנותו פרנס על הציבור? כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה

שמונה ביצים [חולין עא:] חצי פרס – שני ביצים שוחקות [שבת טו.]. קים להו לרבנן דאכילת פרס הוי שיעור שהיית אכילה, ופרס היא חצי ככר של עירובי תחומין, ושיעורו חכמים ככר מג' לקב חציה לבית המנוגע... [ע"ז סז.].

*בערבין פג ע"א סובר ר' יהודה שחצי פרס שעורו שתי ביצים חסר קמעא, ור' יוסי אומר שתי ביצים שוחקות. כך גם מפרש רש"י בשבת טו ע"א וביומא פ ע"ב.

#ג. פרוס החג – שתי שבתות קודם הפסח... על שם ששתי שבתות חצי שלשים יום פרוס קרי להו, לשון פרוסה [מנחות סח.]. פרוס החג – ט"ו יום קודם החג. פרוס לשון פרוסה, דבר הפרוס לשני חלקים [בכורות נח.]. מתריעין על האילנות בפרוס הפסח – בימי הפסח [תענית יט.]. פרוס – לשון (שקלים דף ה') פרוס החג לפני החג [סוטה ל.].

*בה"ר מציין לגמרא בכורות נח ע"א : אין פרס פחות מט"ו יום. מאי משמע? א"ר אבהו פרוס פלגא. וכן מובא בירושלמי שקלים פ"ג בשם ר' אבהו : פרוס פלגא דשלשים יום קודם המועד.

#ד. ולא יפרסו (להם על אבל) – לשון שבירה, כמו (דניאל ה כה, כח) מִנָּא מְנָא תקל ופרסין, שמברין את האבלים ברחבה ופורסין להם ברכת המוציא. כי הוא יברך הזבח (ש"א ט יג) ת"י ארי הוא פריס על מזונא [ירמ' טז ז.]. ופרשו – לשון שבר, כמו (ישע' נח ז) פרס לרעב לחמך, (וכן ירמ' טז ז) ולא יפרסו להם, (וכן איכה א יז) פרשה ציון [מיכה ג ג.]. פורסה – משברה, לשון פרוסה [פסחים לז.]. לשון דבר שבור ופרוס על שם שנפרסו העצמות [נדה נז.]. אוכל שנפרס – לשון פרוסה, נשבר [חולין קכז.]. פרוס בבא – שברו הפתח והרחיבוהו [מור"ק כה.].

*ראה שבר א, ב, ג

#ה. פורסין על שמע (במשנה מגילה ד ג הנוסח פורס את שמע) – מנין הבא לבית הכנסת לאחר שקראו הצבור את שמע עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה שבקריית שמע. פורסין לשון חצי הדבר [מגילה כג.].

*בה"ר מבאר שיש מפרשים את הכוונה בדברי רש"י שמחלקין את שמע לחצאין, הש"צ אומר חצי פסוק והקהל מסיים את חציו השני. הערוך מפרש שהוא לשון ברכה עפ"י ת"י : יברך - יפריס. רש"י ג"כ מפרש ברה"כ כט ע"ב לא יפרוס - ברכת המוציא. ראה בצע ג, פרסה

~פָּרָס (ג)

גריפו"ן (מין ציפור) [חולין כה: ד"ה פרט לעופות]. *מובא בויקרא יא יג, דברים יד יב ואינו מפרש. ראה עזניה

~פָּרָס, פֶּרְסָא, פֶּרְסִי (ד)

לשון פרסי נאה מארמי [ב"ק פג.]. אקונס ואפונס, כספתיאס ואכספטיאס כולן לשון פרסי הן [חולין סו.]. פרסאי הורגין על שפיכות דמים, כדאמרינן בב"ק

(ק"ז). [ב"מ לט.]. נראה שארץ פרס במזרחית צפונית היא לא"י... [ישע' מא כה.]. מלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל [יחז' כט כא, עיי"ש]. יש לפרסים יום חג (בשבת : יום איד) שאין מדליקין (בשבת : מניחין) אור באותו יום אלא בבית האלילים שלהם [שבת כט: גיטין יז.]. גשרים וכרכים ומלחמות הוא עסקן של פרסיים [ע"ז ב.]. היה להם לפרסיים חוק ביום אידם שלא יבעירו נר אלא בבית ע"ז שלהם, כדאמרינן בגיטין (יז). [שבת כא: עיין סנה' עד: ד"ב היכין]. זכו פרסיים לבנות בית שני [יומא י.]. פרסיים משתעבדין בישראל בגלות בבל וטיטוס הגלם לרומי ועדיין כולם משועבדים להם [ע"ז ב.].

הנה עוד שלשה מלכים (עומדים לפרס) – רז"ל אמרו בסדר עולם (פכ"ח) זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית. ומה תלמוד לומר רביעי? רביעי למדי. אבל בספר יוסף בן גוריון (פ"ג) כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורוש ושמו במבישה (נ"א כמבישה) [דניאל יא ב, עיין ע"ז ט ע"א ד"ה מלכות ואילך ובמהדורת ארטסקרול שוטנשין בעברית את ביאורו של ר' מנחם זילבר על חוסר ההתאמה במנין השנים].

פרס הוא הצעיר בבני יפת [ירמ' מט כ, ירמ' נ מה.].

לשון פרסי – %ראה אברנים, אוריה, ארתחששתא, בארג, בוע, גולמוהרג, דביר ב, דוב, דוגור, דיסתנא, חיור, טצהר, כשורא, מרדין, משהיג, נאנאי, עמר ב, פורסי, קפא ב, רונגר, שטרא, תירס

*בגמרא יומא י ע"א נאמר תירס זו פרס. +מ"מ : ישע' יג ג, ישע' יג כב, שם כא ב, ד, ירמ' ט ט, חגי א א, ב ו ד"ה עוד, שם ב כב, משליל ל יט, אסתר - כל הפרק, דניאל ז ה, שם ח ג, שם ט א, כה, עזרא א א, שם ד כד, שם ו יד, דה"ב לו כ-כב, סוכה נה ע"א ד"ה מי יקום, ב"ב נה ע"א ד"ה דאריסא, סנה' צח ע"ב ד"ה שאין. ראה אפרסאי, ארתחששתא, חבר ד, כורש

~פֶּרְסָא

*ראה מסך, פריסא

~פֶּרְסָה, פֶּרְסָתָן

#א. ארבעה מילין [ברא' סג: פסחים צג: מגילה ו.]. #ב. פֶּרְסָתָן רגל, פֶּלְנֵטָא בלעז [שמות י כו, שבת פה. – בלי הלעז]. פֶּלְנֵטָא (כף רגל) בלעז [ויקרא יא ג, דברים יד ו.].

הפרס – עמד על פרסותיו [חולין עה.]. ננער לעמוד [שם נא.]. פרסתן – בעל פרסות רחבות [חולין ס.]. מפרסת – סדוקה, כתרגומו [ויקרא יא ג, דברים יד ו.], מפרסת פרסה ושסע אינה שוסעת – שפרסתה סדוקה למעלה, אבל למטה היא מחוברת [שם יא כו.].

*פרסה היא המדה הגדולה ביותר הנוכרת בתלמוד. לרא"ח נאה 3.84 ק"מ ולחזו"א 4.6 ק"מ. ראה טלף, פרס ב

~פֶּרְסוּם~

מפרסם ניסא – כבא הוא גלוי... [ר"ה יח:]. גלוי מלתא [כתובות כח. בהיפוך].
*+מ"מ : ב"ב קטז ע"א ד"ה דין, מנחות סד ע"א ד"ה אבל.

~פרסייתא~

תמרים טובים ומתבשלים יפה, וכל אוכל שלהם נפרש מעל גרעיניהן [שבת כט.].
*ראה ארמיתא

~פרסכנא~

גוּוּזא פרסכנא – אילן שענפים הרבה יוצאין מצדדין ומתפשטין לכאן ולכאן [שבת קנד:].

~פרסק~

אילן שפירותיו אפרסקין [ב"מ קטז:].
*זכר בכלאים פ"א מ"ד. ראה אפרסקתא, בטינים, פסתקא

~פרסתא~

*ראה גוּוּזא

~פרסתן~

*ראה פרסה

~פרסתקא~

פרסתקי – מצודות [חולין קמא:].
*ראה פריסתקא

~פֶּרַע (א)~

#א. פריעת הראש – גידול שער [יחז' מד כ, פסחים סז:]. פירושו של פרע גדול של שער, וכן [ויקרא כא י] את ראשו לא יפרע, ואין קרוי פרע פחות מל' יום [במד' ו ה]. את ראשו לא יפרע – לא יגדל פרע על אבל [ויקרא כא י]. ראשיכם אל תפרעו – אל תגדלו שער... [ויקרא י ו, יומא עג. מו"ק יד:]. ראשו יהיה פרוע – מגודל שער [ויקרא יג מה]. אבנים פרועות – גדולות, כמו ואת ראשו... [מו"ק ה: מהדורת קופפר]. איש פרוע ופורם ולא אשה [סוטה כג:].

#ב. ופרע את ראש האשה – סותר את קליעת שער... [במד' ה יח, עיי"ש], וראשה פרוע – שער על כתפיה. כך היו נוהגין להוציא את הבתולות מבית אביהן לבית החתונה [כתובות טו:]. היו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע [סנה' נח:]. #ג. פרוע הוא – מגולה, נתגלה שמצו וקלונו, כמו [במד' ה יח] ופרע את ראש האשה [שמות לב כה], תפריעו את העם ממצויו – תבדילו ותרחיקו אותם

ממלאכתם... וכן [משלי ד טו] פרעוהו – רחקהו, וכן [שם א כה] ותפרעו כל עצתי, [וכן שמות לב כה] כי פרע הוא – נרחק ונתעב [שמות ה ד]. עלייה פרועה – מגולה, שניטלה תקרה שלה [ברכות י:]. מפורעת – מגולה ונכרת [חולין יט: ל]. בכל מקום לשון גלוי הוא [סוטה ח]. פרע את המילה – גילה [שבת קלז:], פורעין – [מגלין] את העור המכסה ראש הגיד [שם קלג:]. מגלין [סוכה נג:]. פריעה – ראשו יהיה פרוע [מגילה ח:]. שמגלה האבל ראשו ואינו מתעטף [מו"ק כד:]. פרעוהו – הגילהו [נ"א הגדילהו ואינו נראה]... כמו [משלי ד טו] גדל פרע [יבמות כא:].

@עיין המעיין כרך ה' א' עמ' 4, ב' עמ' 5 על משמעות פרע במקרא. מהל, ערל, פרע ב (ב) בהערה

~פֶּרַע, פורענות (ב)~

#א. לא אפרע – לא אבטל גזירתי [יחז' כד יד]. ואל תפרעו – אל תבטלו מוסרי [משלי ח לג]. בפרוע פרעות – ביטול פורעניות, כגון (שמות לב כה) פרוע דמתרג' בטל [שבת קיט:]. פרעוהו – בטלוהו [משלי ד טו]. ותפרעו – תבטלו [משלי א כה]. #ב. איפרע – יפרצו במ פרצות [משלי כט יח, עיי"ש]. מראש פרעות אויב – מפשע תחלת פרצות האויב, כי כשהקב"ה נפרע מן האומות, פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל [דברים לב מב]. בפרוע (בפסוק : בפרע) פרעות – כשבאו פרצות... שפרצו... [שופטים ה ב, עיי"ש], פורענות – רעב גלות ומיתה [ב"ב יד:]. כי הפריע – דוגמא (שמות לב כה) כי פרעה אהרן, [וכן שופטים ה ב] בפרוע פרעות [דה"ב כח יט].

*בה"ר מבאר שרש"י מפרש בדברים ושופטים לשון פרצה, אך לפי שאר המפרשים פרעות אויב הוא לשון גדול פרע בשיעור, ובפרע פרעות הוא לשון השחתת המוסר. יש מפרשים את שניהם לשון גדול פרע, שכך היה המנהג לצאת למלחמה בשיעור פרוע.

#ג. כן מדתו של הקב"ה מביא פורענות על האומות עובדי ע"ז כדי שישמעו ישראל וייראו... [שמות ז ב]. האבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל [במד' כ טו]. קשה בעיני הקב"ה להביא פורענות חינם [ש"א יב יז]. אין פורענות באה על האדם אלא בעונו [תהלים קז א]. ברד... שלג... קיטור... רוח סערה – הם מיני פורעניות, ואין נאה להם להיות גנוזים במגוריו של הקב"ה [תהלים קמח ח]. אין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה, ועל כן הם סבורים אין דין, ומלא לבם בקרבם לעשות רע [קהלת ח יא, עפ"י מ"ג הכתר]. לעתיד יהיו כל הפורעניות בטלות [שבת קטז:].

מי שפרע – קללה שמקללים בית דין אדם שאינו עומד בדבורו וחוזר בו מקנין שעשה עם חבריו. +מ"מ : ישע' יג יג, אויב כד יח, ב"מ מח ע"ב ד"ה ור' יוחנן ואילך, שם עד ע"א ד"ה

סמכא ואילך, סנה' ז ע"א ד"ה אתרי, סנה' ק ע"ב ד"ה הוי.
*ראה מפרע, פרעות

~פּרעָה

פרעה חפרע – (הוא) פרעה תבירא. וחי"ת זו משמשת במקום ה"א [ירמ' מד ל]. פרעה בכור היה [שמות יב כט]. מלך קשה [שמות יח י]. (היה עקש) [ש"ב כב כז בהיפוך]. היה ראש ושר על ארץ גדולה וחשובה על כל הארצות... [תהלים קי ו]. פרעה נקרא (ישע' כו יג) נחש בריח [איוב כו יג]. (היה מלך) רשע [קהלת ט ב בהיפוך]. כל מלכי מצרים נקראים פרעה [עזרא ו יד]. פרעה בצוען יתיב [סוטה לד].

*עיינ בתוס' שבת עה ע"א ד"ה אמגושא שפרעה אמגושי היה (לפי מו"ק יח)... +מ"מ: ברא' יב טו, מא לט, מב, מ"א יא יח, ירמ' מו ב, י, תהלים לד א, קה כ. ראה אגג, בית עבדים, בית פרעה, יום הולדת, חפרע, מצרים, נבוכדנאצר, שישק, תנין

~פּרעוֹת

(אבנים) גדולות וכולטות מן הגדר וקברו תחת אחת מהן... [נדה נז].
*ראה פרע ב

~פּרעוֹש, פרעוֹש

#א. פרעוֹש ויתוש – אין אדם אוכלך לתיאבון [ע"ז כו].

*+מ"מ: ש"א כד יד, כו כ, שבת יב ע"א תוס' ד"ה שמא יחרוג. שבת קז ע"ב ד"ה הצד, הוריות יא ע"א ד"ה אכל פרעוֹש. ראה כנה א, פשפש ג

#ב. בני שכניה מבני פרעש – משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה [עזרא ח ה, עיי"ש ב ג, נחמיה י טו].

~פּרעָתוֹן

*שם מקום בנחלת אפרים (שופטים יב טו, עיי"ש פסוק יג).

~פּרָפּ

פרופות – שמעטפות (אצ"ל שמתעטפות) בטלית ותולה הרצועה בשפתה האחת כנגד צוארה, ובשפתה השנית כורכת אבן או אגוז וקושרת הרצועה בכרך ואין הטלית נופל מעליה. כל המחבר בגד לחברו קרי פריפה. קרסים (שמות כו יא) מתרג' פורפין [שבת סה]. פרופה – ראשה כפולה לצד החוץ ונאחזת בקרס של זהב להיות פתוחה ועומדת [יומא נב].
*עיינ בערוך ערך מדי א, פרא א. ראה רעל א, רעלה

~פּרפּחיני

ירק שקורין עורקל"י (עיינ בפירוש הבא וצרף לכאן) [ר"ה כו]. פיקקל"י (ברוב הדפוסים הנוסח פורקקל"י

באיטלקית, אך צ"ל פולפיי"ר, רגלה, חלגלוגה) בלעז [מגילה יח].
*ראה חלגלוגות

~פּרפּיסא, פּרפּיסא

עציץ נקוב שזרעו בו. ובתשובות הגאונים מצאתי שעושין חותלות מכפות תמרים וממלאים אותם עפר וזבל בהמה, וכ"ב (באו"ז סימן נ"ו גורס כ') או ט"ו יום לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית וזורעים לתוכן פול המצרי או קטנית וקורין לו פורפיסא וצומח, ובערב ר"ה נוטל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבעה פעמים ואומר זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורתי ומשליכו לנהר [שבת פא].

*זה אחד המקורות הקדומים למנהג כפרות בעשרת ימי תשובה. עיינ בערוך ערך פרפס ומבחר כתבים לרמ"ש עמ' מ"ז.

~פּרפּיר

ויפרפריני – לשון פירורין [איוב טז יב].
*אין לו דמיון במקרא. פרפר זה לשון טלטלה וזעזוע, ויתכן שרש"י מתכוין שמרוב טלטולים נהפך לפירורין. על נהר פרפר המוזכר במ"ב ה יב, ראה בערך נהר בהערה לד"ה שבעה. פרפר במשמעות מפרפר, ת"י בהתחננו אלינו (ברא' מב כא) מפרפר קדמני. +מ"מ: ביצה יז ע"ב ד"ה ושוין. ראה קרטע, פרור ב

~פּרפּרת, פּרפּראות

מיני מעדנים [שבת קמח:], כגון פירות וכסנין וקפלוטות מבושלות... מיני מעדנים הפותחים את בני מעיים להיות לבו משוך אחר הפת ויאכל [סוכה כז]. היו רגילין להמשיך פרפראות לפני סעודה, כגון כיסנין וסופגנין ואיסקריטין... [כתובות ח:], חזרת שהוא אוכל אחר המצה שהוא... לפי שאין רגילין בני אדם לאכול ירק קודם סעודה [פסחים קיד]. מידי דגיריר לבא, שמביאין לפני הסעודה שום דבר שממשיך לבו של אדם לאכילה [אבות ג יח]. כיצד סדר הסבה? מביאין לפניהם פרפראות להמשיך אכילה, כגון פרגיות ודגים... ולאחר גמר סעודה יושבים ושותים ואוכלים, ומה הן אוכלים? פרפראות, כגון כיסני דמעלו לליבא ולחמניות, והוא יין ופרפרת שלאחר המזון [ברכות מב]. אין צורך סעודה למלוי הכרס, אלא למגמר אכילה [ברכות מב].

*בה"ר מציין לתוס' ברכות מב ע"א ד"ה ברך על הפת: פירושו פת צנומה בקערה דלית בה תורייתא דנהמא (פירוש ר"ח ומובא ג"כ בערוך כנראה בהקשר לגמרא בברכות, אך כשמדובר בפסח שאין פת, כגון פסחים קיד ע"א ושבת קמח ע"ב מפרש מיני לפת). ובפסחים קיד ע"א ד"ה עד שמגיע מפרשים פרפרת קרי המרור שאוכל אחר המצה, ופרפרת כלומר ממשכת המאכל, כמו (אבות פ"ג מ"ח) פרפראות לחכמה, שהירקות ממשכות הלב למאכל. עיינ תוס' שם קטו ע"א ד"ה והדר אכיל. ראה לפד,

פרץ (אבי חמול וחצרון) וזרח (בני יהודה מתמר כלתו) העמידו מלכים ונביאים בישראל [סוטה י.].
*בדה"א יג יא נזכרת פרץ עזא שהוא שם מקום ביהודה בו ניגף עוזה.

~פרצוף

פרצופות המקלחין מים – פרצופות אדם חלולין ונכנס סילון מים מאחוריהם לתוכן ויוצאין דרך פיהם [ע"ז יב. עיי"ש ע"ב ד"ה משום].
*בערוך מפרש גוף. +מ"מ : כתובות ח ע"א ד"ה חדא יצירה, בכורות מו ע"ב ד"ה הכרת, נדה כג ע"ב ד"ה אפילו. ראה בבואה, דיוקן, כרוב, לילית, צלם

~פרצידיא

גרעין [שבת כא. תענית ד. כ"מ פד.]. פרצידיא דתותי קלא – גרעין שתחת גושה של קרקע [תענית ד. נזיר לט. ד"ה פורצנין בשינוין].

~פרק (א)

#א.גזל, שמפרקן מיד בעליו [נחום ג א].
#ב.מקום שהבורחים יוצאים דרך שם להמלט, ובלשון לעז קוראים אותו טרו"ג (סדק) [עובדיה א יד].
#ג.חוליה [ע"ז מג. מנחות פח.]. פרק – העליון (ביד), מקום חבור היד והזרוע [חולין קו.], מקום חבור הכף והזרוע... אלמא יד לא הוי אלא עד הפרק [ערכין יט.], שמתחברין שם שתי עצמות [פסחים פה.]. פרק שני – באמצע אצבעות. פרק שלישי – בגב היד [חולין קו.]. יונטור"א (מקום חיבור. עיין בא"ה) [מכות כא.].

*ראה יד (א), מפרקת

#ד.מזמור [ר"ה ל.]. פרשה של מזמור [שם]. ראשי פרקים – ראשי פרשיות [חגיגה יג.]. פרשה [חגיגה יג.]. הללויה שהיא ראש הפרשה [סוטה ל.]. פרק בשיר – הכרעת קול נעימה [יומא לח.]. בפרקים – בין ההפסקות [ברכות יג.].

*+מ"מ : ברא' מט יד ד"ה רבץ

#ה.פרקים – מועדות [ר"ה לה.], בשלשה פרקים – בשלשה רגלים [סוכה נה: מו"ק יז.]. חגים ומועדים [סוטה לח.].

#ו.בין הפרקים – פרקי שנותיו, כגון לאחר מ' שנה... לאחר ששים [שבת קכט.]. סמוך לפרקן – פרקן הוי בן שלש עשרה לנקבה וארבע עשרה לזכר, שדרך תינוקת להביא שתי שערות בתוך שנת שלש עשרה והיא פרקה לעונשין, ותינוק שנת ארבע עשרה פרקו לעונשין ושנת שלש עשרה היא שנה הסמוכה לפרקו [יומא פב.], ימי נעורים [כתובות נט.]. הגיעו לפרקן – לשיער [מו"ק ט.], הביאו שתי שערות [שבת פ.]. הגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים – שאינן בנות י"ב

~פרץ, פרצה (א)

נקב [שבת קח.]. פרץ מים – גלי מים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר [דה"א יד יא]. פרץ מים – מים הפורצים גדודי השפה [ש"ב ה כ.]. עשר אמות זהו שיעור רוחב סתם פתחים, וטפי מהכי לא מיקרו פתח אלא פרצה [ערובין ב.].
פרצה קוראה לגנב [דברים כב כג, סוכה כו. – משל הדיוט הוא].
*ראה גדות

~פרץ, פריצות (ב)

#א.פרצת – וחזקת, כמו (שמות א יב) וכן יפרץ [ברא' כח יד], פרצת עליך פרץ – חזקת עליך חוזק [ברא' לח כט], תפרצי – תגברי [ישע' נד ג]. פרצה טהרה בישראל – גברה, כמו (ברא' כח יד) ופרצת ימה וקדמה [שבת יג.]. ומקנהו פרץ בארץ – נתחזקו, וכן (שמות א יב) וכן יפרוץ, ומתרג' יתקוף, זהו פשוטו. ורו"ל אמרו (ב"ב טו:) פרץ גדרו של עולם... [איוב א י.]. חזון נפרץ – (ת"י) לית נבואה גליא, נפרץ לשון (ברא' כח יד) ופרצת ימה... [ש"א ג א].

#ב.פרצו – כמו (שמות א יב) וכן יפרוץ, מולדיין בנין [קדושין יג.]. פרצו – ת"י ומולדיין בנין מנשי חבריהון [הושע ד ב], לא יפרצו – לא יגדלו בנים [הושע ד י.]. ויפרץ מכל בניו – פזר בניו... דוגמא (לעיל א ד) בית אביהם פרצו לרוב [דה"ב יא כג]. פריצה – מתנהגת בפריצות [גיטין יג.].

*+מ"מ : סנה' מו ע"א ד"ה אלא. ראה פרצה, פריץ, שרץ ב
#ג.תביבה פרצה – שניטל כסויה, ושתי דפנותיה זו כנגד זו [מנחות צד.]. יפרץ בהם – לשון פרצה, יהרג בהם ויעשה בהם פריצה [שמות יט כב]. עלה הפורץ – מושיע הפורץ גדרות סיכים ומסוכות חדקים ליישר (את) הדרך [מיכה ג יג]. פרוצים – מאין חומה [נחמיה ד א].

#ד.נפרץ – נפל [סנה' צב.]. נפרצו עליו – משדרה, ואינם מחוברין אלא ע"י אגידה כי חופיא [סוכה כט.], נשרו [שם לב.].

*בה"ר מציין לתוס' סוכה כט ע"ב ד"ה נפרצו שמשגיגים על רש"י : משמע שרצה לומר שנתלשו לגמרי מן השדרה, ולא משמע כן בגמרא. התוס' סוברים שענין נפרצו הוא שנחלקו העלים לשניים לפי שכל עניני הלולב כפולים.

#ה.פרצי – זורקים [תענית כד ב].

#ו.פורץ גדר – סיג של חכמים, לעבור על דבריהם [קהלת י ח], עובר על דברי חכמים [ע"ז כז: – קהלת].

~פרץ (ג)

שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד
[ברכות ו:].
*ראה כלה ב, סדרא

~פרקד, פרקדן

שוכב על גבו ופניו למעלה [ברכות יג:]. פניו למעלה
[נדה יד:]. פרקדנית – שובינ"א (שוכבת על הגב) [נדה
יז:]. אפרקיד – שובינ"ש (פרקדנים, שוכבים על הגב)
[ב"ב עד:]. פרקודי מפרקדא – כעין פרקדן, שלא
היתה זקופה בשוה, אלא משופעת ונוטה כלפי חוץ
[מנחות צו:].

*בה"ר מציין לתוס' נדה יד ע"א ד"ה אפרקיד (נדורשים לשון
נוטריקון : אפרייא קדל) שמסכימים עם רש"י ולא כפירוש
הערוך (ערך פרקד א) שפירש פניו למטה, וכן בפסחים קח ע"א
ד"ה פרקדן ושם מפרש ר"ח רובץ לאחוריו, וי"א על פניו.
התוספות בנדה. בכלאים פ"א מ"א נזכר הפרקדן שהוא מין
קטנית. +מ"מ : שבת מה ע"א ד"ה הופכו, צג ע"א ד"ה לאורכו,
סנה" מה ע"א ד"ה הופכו. ראה בטן א בהערה, זקר

~פרקליט

מליץ טוב [זבחים ז:]. פרקליטין – מליצי יושר של
מלאכי השרת [ב"ב י. אבות ד יא].
*מליצי ריעי (איוב טז כ) מתרגם פרקליטיי חביריי. בל"י מליץ,
מלמד זכות. +מ"מ : ויקרא ח ד"ה והקריב, שבת לב ע"א ד"ה
ואלו הן. ראה גרדום, נביא, סניגור

~פרקלן

*בבליים פכ"ד מט"ו מובא ג' פרקלינן הן, עיין בערוך ערך
פרקלן.

~פרקלמן

*מובא בבליים פכ"ו מ"ג ועיין בערוך.

~פרקמטיא, פרקמטיא

סחורה [מו"ק י:]. עושה פרקמטיא לתלמידי חכמים –
מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע להם שכר [כתובות
קיא:]. עיסקא – פרקמטיא [ב"ב עז:].
*+מ"מ : ברא' לד כא, שם מט יג - יד, דברים לג יט, איוב כח יד,
ברכות סג ע"א ד"ה הכי גרסינן, סוטה מז ע"ב ד"ה מטיל מלאי,
ב"מ סח ע"א ד"ה דזקפי. ראה זלת, כרך ב, מלאי, מרצוף, סחורה,
עסקא, עשק א

~פרר, פור

ותפר האביונה (קהלת יב ה) – תבטל [שבת קנב:].
מפר בריתו של אברהם אבינו – שאינו רוצה למול
[אבות ג יא]. עת לעשות לה' הפרו תורתך – פעמים
שמבטלין דברי תורה כדי לעשות לה' [ברכות נד –
תהלים קיט עיי"ש].
פור התפוררה – לשון פירורין [ישע' כד יט].

שנה ויום אחד, שעדיין אינו דין שיהא להן שער,
ובושות על כך [מו"ק ט:], יש להן שעירות כאלו הגיעו
לפרקן [פסחים מג:]. אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג
חמש שנים לפניו וחמש לאחר כן [ברא' כז ב]. פרקו
נאה – אפילו כשעמד על בחרותו היה נאה בלי שם רע
[תענית טז: עיי"ש בתוס' ד"ה אדם].

*בגמרא נאמר : פרקו נאה - זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו.
#זמכסין אותו פרק אחד מלפניו – כלומר מעט ממנו
מלפניו. ויש אומרים פרק, חתיכת בגד, ולשון פרק
בתרווייהו לישני טרונצרו"ן (קטע) [סנה' מה:].
#ח.נ. (נר שבמקדש של) פרקים – פליידי"ן (מתקפל).
חסר בדפוס. עיין א"ה) [מנחות פח:].

~פרק (ב)

#א.פדה [סוטה כ: – דניאל ד]. פרוק – פרוק מעל
צוארך [דניאל ד כד].

#ב.פורק עול – כופר בהקב"ה [יומא פה:], כופר
בעיקר [שבועות יג. עיי"ש ד"ה דבר ה'], של כל
המצוות [כריתות ז:].

#ג.נפרקה ידו – יצאה העצם מפרק שלה [שבת קמז:].
ויתפרקו – לשון פריקת משא, דישקריי"ר (לפרוק)
בלעז [שמות לב ג]. מפרק – כמו מפרק משאוי,
שפורק אוכל ממקום שנתכסה בו והוי תולדת דש
[שבת צה:]. פורק – דישיריי"ר (לפרוק, בהמה
ממשאה) בלעז [שבת עג:]. נפרקה – אישלווישייד"א
(שמוטה) בלעז [שבת קמז:]. פרוקי מפרקא – איבריה
נעים [חולין צג:].

#ד.פרק אשיתא – נפלה החומה [ב"מ פו:].
#ה. (מסיר) אבנים של עיקרי האילן [מו"ק ג:], נותק
דבר ממקום שגדל בו, ולא מן המחובר אלא מן
התלוש [כתובות ס:]. מנתק אבריו [גיטין סט:]. פרק –
דבר הנעקר בכח [חולין מד:].
*בערוך ערך פרק ב מפרש משברין התלמים.
#ו.פרק – לתרץ [ע"ז נ:]. מותיב פירקי – דורש
ברבים [ערובין לו:].

~פירקא, פירקא

#א.דרשה [ברכות ו: ערובין סה: פסחים קי. יבמות
סו: ב"מ סד:]. יום הדרשה [חולין טו:]. מותיב פירקי –
דורש ברבים [ערובין לו:].
#ב.זמן [גיטין לא:].

#ג.בני פרקי – תלמידים שהרב מצוי להם בעירם
ושונין פרקם ולנים בביתם [כתובות סב:].

#ד.אגרא דפרקא רהטא – עיקר קבול שכר הבריות
הרצים לשמוע דרשה מפי חכם הוא שכר המרוצה,
שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גירסא ולומר

~פרש (א)

#א.פרוש – דרוש וחקור תחילה [ב"ב ט.]. למד [סוטה כב.]. ופרשו – הרי זה משל, מחוורין הדברים כשמלה [דברים כב יז]. בפרש – כשפירש הקב"ה תורתו... לשון (דברים כב יז) בפרש – לשון (דברים כב יז) ופרשו את השמלה, בוררין את הדבר כשמלה חדשה [תהלים סח טו]. פרישות – אף מדבר המותר פורש להחמיר על עצמו [ע"ז כ.].

*מ"מ: ישע' ג ו ד"ה כ, איוב כו ט ד"ה ופרשו, שהוא לשון פרישה וז"ל נוספת (מצודת ציון). לא איתפרש - ראה יחז' מג יא, שבת צ ע"א (ב' פעמים), קכח ע"א, ערובין מ ע"ב, סט ע"א, פסחים פב ע"ב, יומא פה ע"א, כתובות יז ע"א, סוטה לד ע"ב, גיטין ט ע"א, קדושין ל ע"א, עה ע"ב, ב"ק ה ע"ב, יד ע"ב, ב"ב לב ע"א, פ ע"ב, צט ע"ב, קיט ע"א, סנה' ה ע"ב, יד ע"א, צז ע"א, ע"ז עג ע"ב, חולין נט ע"ב, בכורות מ ע"ב, תמורה ו ע"א, טו ע"ב, ערכין י ע"א, יא ע"ב, יג ע"א, כריתות כג ע"ב. ראה תרגם

#ב.רטיה שפרשה – שנפלה [ערובין קב.].

#ג.נפרשות – נפוצות [יחז' לד יב]. יפרשו – שירונ"ט אישפנדו"ן (יהיו מפוזרים) בלעז [יחז' יז כא].

#ד.עד שיפרש את השם – שיזכיר (בדפוס: שיזכור, אך נראה שזו ט"ד. עיין בתויו"ט)... שיוציא שם מפיו [סנה' נה.]. שם המפורש – כלומר שם המיוחד [סנה' ס.].

#ה.פירש – סילק ידיו [שבת קלג.]. המפרש – לים [גיטין סה.], בים [שם יג: מנחות ל.]. מן הישוב לים [חולין עה.]. עצמות שפירשו – שחלצו מן הבשר [זבחים פה.]. בשר המפריש בין צלע לצלע. פי הפרשות – צלעות שבין פרשה לפרשה [חולין מו.].

#ו.כצפוני יפריש – לשון עקיצה, פויני"ט (נוקב, עוקץ) בלעז. במלמד הבקר (שופטים ג לא) תרגום בפרש תוריא), ובגמרא (ב"מ פ). דנקיט פרשא, אגילו"ן (מלמד, דרבן). ויש פותרין מפרישו מן החיים [משלי כג לב].

*ראה פרשא

#ז.זוריתי פרש (הפרשה) של בהמות [מלאכי ב ג, עיין תהלים קו כ]. פירשה – פרש שבתוך הגוף, דהיינו ריעי [נזיר נא.].

*מ"מ: איכה ד ט, פסחים סח ע"א ד"ה מנקבן, זבחים סה ע"א ד"ה ונוטל. ראה פרתא

#ח.לא הפרישה – לא בדקה עצמה להפריש בטהרה [נדה סח.].

@בדה"א ז טז נזכר פרש בן מכיר בן מנשה מאשתו מעכה. +מ"מ: שבת קנא ע"ב ד"ה זה פרש. ראה באר ב, נמרץ, פרתא, פרשה, פרשו בהערה, פרת ב

~פרש (ב)

#א.ופרשו – (לשון) ומשכרים... לשון שבר, כמו

(ישע' נח ז) פרוש (בפסוק: פרס) לרעב (וכן ירמ' טז ז) ולא יפרשו (בפסוק: יפרסו) להם, (וכן איכה א יז) פרשה ציון [מיכה ג ג]. פרשה – כמו (ישע' כה יא) ופרש, כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם. ד"א לשון שבירה, כמו (להלן ד ד) פרש... כך חברו מנחם. ובלשון משנה פרוסה קיימת, ומשמעו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם [איכה א יז]. #ב.ופרשת כנפך על אמתך – כנף בגדך לכסותי בטליך, והוא לשון נישואין [רות ג ט].

*ראה פרס ב

~פָּרַשׁ, פִּרְשָׁא, פִּרְשִׁים (ג)

פרשא דמתא – בני העיר שוכרין אדם רוכב סוס שיהא להן מזומן לשולחו בשליחות למושל העיר כשיצטרכו [מגילה כז.]. פרשא – פרש שהולך סביבות העיר לשומרה ולידע מה היא צריכה [ב"ב ח.], כחד פרשא – כאחד מן הפרשים [ע"ז יח.]. אדם גבור [חולין נט.]. שום אדם [ב"ב עג.]. דרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלים [איוב לט כא].

~פִּרְשָׁא

דנקיט פרשא – מרדע [ב"מ פ.]. במלמד הבקר (שופטים ג לא) תרגום בפרש תוריא, ובגמרא (ב"מ פ). דנקיט פרשא, אגילו"ן (מלמד הבקר, דרבן) בלעז... [משלי כג לב].

*הראב"ע מפרש כי נקרא פרש בעבור הפרישין אשר ברגליו. כפר פרשאי - ראה כפר

~פִּרְשָׁן

פתרון, פתשגן [עזרא ד יא, כג, ה ו, ז יא].

~פִּרְשָׁדוֹן

ויצא הפרשדונה – ת"י ונפק אוכליה שפיך. עשאו כשתי תיבות, ושי"ן משמשת לשתייה: ויצא הפרש שדונה – בשפיכה. שפך – שדא בתרגום (ויקרא ד יב – מישד, שם יז ד – אשד) [שופטים ג כב].

*אין לו דמיון במקרא. כך גם מפרש הרד"ק, וכן מפרש שם מקום. בשרשים מפרש הרד"ק כי נדמה לו שיונתן רואה מילה זו כמורכבת מן פרש שדונה. ראה דראון

~פִּרְשָׁה

#א.פרשת דרכים – מקום ששני דרכים מתפרשים (מתפצלים) [שבת סו.], דרך פורש לכאן ולכאן [ערובין נג.], בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים, (ו) אחד פונה לעיר מקלט היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט [מכות י.]. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים [דברים יט ג, תהלים כה ח]. מקום

שהדרכים מתפרשים לשנים [חולין עז].

#ב.בין הפרשות – מקום שהוא (חוט השדרה) מתפרש ומתפצל פיצולין, כנגד הירכים הוא מתחיל ליפצל... לשון מורי. ל"א פרשות הוא בשר המפריש בין צלע לצלע, בין הפרשות הן צלעות קטנות שבין פרשה לפרשה... ולשון מורי הראשון הגון... [חולין מה: מו. עיי"ש. הסדר קצת שונה מהפירוש בגמרא להבנת הענין].

#ג.סדר פרשיות – פרשת שקלים וזכור ופרה והחודש [מגילה ו:]. פרשה – מסכת [מו"ק ט.]. פרשת ויהי בנסוע הארון – הוא ספר לעצמו [שבת קטו:]. פרשה אחת – ענין אחד [ב"מ כט ע"ב בהיפוך, עיי"ש ד"ה בשני].

*במקרא פרשה סתומה היא פרשה המתחילה באמצע השורה ונמשכת לענין שלפניו, ופרשה פתוחה מתחילה בתחילת השורה ואינה נמשכת לענין שלפניו. יש מחלוקת בצורת הפתוחות לסגורות בין הרמב"ם (הלכות ס"ת פ"ח) לבין התוספות (מנחות לב ע"א ד"ה והאידנא) ורבינו אשר (בהלכות ס"ת).

#ד.עירוב פרשיות – פסוק שהוא מפרשה אחרת נתערב בזו שאינו מקומו... [ב"ק קז. סנה' ב. עיי"ש]. *בחומש יש פרשיות פתוחות וסגורות המסומנות ב"פ" ו"ס" לפניהם. פתוחה מתחילה בתחילת השורה וסתומה באמצע. פתוחה אינה נמשכת לענין שקדם לה, וסתומה נמשכת לענין הבא וצריך לתת רוח ביניהם. ישנה מחלוקת ידועה בין הרמב"ם לבעלי התוספות והרא"ש על שיעור הרווחים ומיקומן ואין כאן המקום להאריך (עיי' במסכת סופרים פ"א וכן תוס' מנחות לב ע"א ד"ה והאידנא). *מ"מ: תוס' מנחות לב ע"א ד"ה והאידנא. ראה מגילה, פרק

מקרא (פרשת) בכורים – שהיה קורא (דברים כו ה) מארמי אובד אבי עד סוף כל הפרשה [סוטה לב]. *הפסוקים בדברים כו ג-י שקוראים בשעת הבאת הביכורים למקדש ולא ניתן לתרגם אותם לשפה אחרת. ראה בכורים פרשת דרכים – דרך מפוצלת (מתפצלת), אחד פונה לימין ואחד לשמאל [יחז' כא כד, מכות י: בשינוי]. מקום ששני דרכים מתפרשים [שבת סו:]. דרך פורש לכאן ולכאן [ערובין נג:]. (זונה) עומדת בפרשת דרכים ומרגלת הבריות לעבירה בשביל אתנן [סנה' ע:]. מקום שהדרכים מתפרשים לשניים [חולין עז].

פרשת כהנים – אמור אל הכהנים... פרשת לויים – קח את הלויים דבהעלותך... פרשת טמאים – ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם... פרשת שלוח טמאים – וישלחו מן המחנה... פרשת אחרי מות – בו ביום נאמרה, כדכתיב אחרי מות... פרשת שתויי יין – שמאותו היום ואילך נאסרו... פרשת נרות – בהעלותך... פרשת פרה אדומה – שביום המחרת נשרפה הפרה [גיטין ס. וכן ע"ב, עיי"ש בהרחבה]. פרשת כהן מברך – כה תברכו... (במדבר ו כג) [תענית כו:].

פרשת הכסף – פירוש הכסף [אסתר ד ז].

פרשת המלך – פרשת הקהל [סוטה לב].

פרשת משוח מלחמה – והיה כקרבכם (דברים כ ב) [סוטה לב].

פרשת משקלות – אבני צדק (ויקרא יט לו) [ברכות יב:].

פרשת נדרים – מסכת נדרים [מו"ק ט.].

פרשת העיבור – כמו פרישת העבור... ולשון פרשת העבור, שהן פורשין לעבירה [ברכות כט:].

פרשת ריבית – אל תקח מאתו נשך... (ויקרא כה לו) [ברכות יב:].

~פְּרָשִׁיז

נוטריקון שפירש שדי מזיו שכינתו [שבת פח: סוכה ה.]. מאחז פני כסא פרשז עליו עננו – על הכסא עננו... [איוב כו ט].

*אין לו דמיון במקרא ופירושו לפי ענינו לשון "פרש" (כגון תהלים קה לט: פרש ענן למסך, וכן יואל ב ב: יום ענן וערפל כשחר פֶּרֶשׁ, שבכל שלשת המקרים מדובר בעננים), כלומר פרש על הכסא עננו. הקושי הוא באות זי"ן הנוספת בסוף המילה, ויתכן להסביר את תוספת הזי"ן כיון שבתחילת הפסוק כתוב "מִאֲחֹז", נכתב בסופו "פרשז" כפי שלעיתים עושים בשירה כדי להשוות בין השורות והבתים (הסברו של ר' שמואל מורל). בפירוש דעת מקרא מביא כמה פירושים דקדוקיים להסביר מילה זו. מפליא שמילה יחודית זו רש"י אינו מפרש במקרא ורק בתלמוד מביא שזה לשון נוטריקון, כיון שאין לה שום מובן. צ"ע האם יש במקרא מלים שלכתחילה נכתבו לשם נוטריקון ואין להם שום משמעות אחרת, או האם פשוט נעלמה או נשתכחה המשמעות ומנסים לפרש את המילה בדרך נוטריקון. אפשרות נוספת היא איוז שהיא טעות סופר ובמקרה הזה מה שנקרא חילוף אותיות, כגון שהי"ו נתחלף בזי"ן וצ"ל "פרשו", או כפי שמפרש במצודות שהזי"ן נוספת. במ"ג המאור בספורנו חד"ה הוא "פרשו" ונראה שזו ט"ד, כיון שבכתבי ר' ... ספורנו מהדורת ר' זאב גוטליב (ירושלים תשמ"ז), וכן בספר איוב מבית מדרשו של רש"י חד"ה פרשו.

~פרשינא

שם מקום [פסחים צא:].

~פְּרָשְׁנִידָתָא

*בכור בניו של המן שנתלה על העץ (אסתר ט ז, עיי"ש פסוק י).

~פרשתבינא

שם האיש [נדה כה:].

*בתוס' ד"ה פרשתבינא מפרש הרשב"ם לשון פרנסות וממשלה ובערך גורס פשתיבנא ומפרש אדם בעל קומה.

~פְּרֵת (א)

נהר – (זה) פרת [שמות כג לא, ישע' יא טו, זכריה ט י]. פרת יורד מא"י לבבל וגדל ממי הגשמים... [שבת סה: עיי"ש ד"ה אלא פרת]. (נהר) שמימיו פריץ ורביץ

ומברין את האדם... (הנהר) החשוב על כולם הנזכר ע"ש א"י [ברא' ב יד]. לפי שהוא דבוק לא"י קוראהו גדול, אעפ"י שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן... [שם טו יח]. פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול [איוב מ כג]. נהר פרת מפסיק בין א"י לבבל [עזרא ד י]. פרת יורד מא"י לבבל... [בכורות נה: עיי"ש]. (מאי פרת? שמימיו פרין ורבין) קים להו שלא נשתנה פרת מהלוכו ע"י אדם... [ברכות נט:]. פרת גדל ומימיו מתברכין ע"י גשמים... [סוכה נג:]. שפת פרת טיט מגובל [ביצה לב:]. כשנהר פרת גדול, הוי עדות לגשמים שיורדין לא"י... [נדרים מ. עיי"ש].

סולמא של פרת – (מים) מקלחין תחת הקרקע ועולין בהרים כמו סולם [בכורות נה:]. מעלות העשויות כמחילות שבהן מי פרת עולין תחת הקרקע [סוכה נג:]. הנהר הגדול נהר פרת [ברא' טו יח] – פרת הוא קטן משלש נהרות (המנויים בברא' ב י-יד) שהוא מנוי אצלם לבסוף (שנאמר) והנהר הרביעי הוא פרת, וכאן קורא אותו נהר גדול בשביל שהוא נזכר כאן על שם א"י שהיא חשובה, נזכר גם הוא בחשיבות [שבועות מז:], מפני שנזכר עם א"י קוראהו גדול... [דברים א ז].

*בברכות נה ע"ב מובא ששמו יובל. עיין בשערי תורת בבל לבכורות נה ע"ב שנהר פרת רחוק הרבה מא"י והוא יורד מרוח צפון דרך ארץ בבל והולך באלכסון לקרן מזרחית דרומית... +מ"מ: ברא' טו יח, יחז' ל כא, נחום א יב, תהלים פ יב, דה"א יח ג, שם יט ו, דה"ב לה כ, שם לו ו, בכורות מד ע"ב דה"א לא, תוס' בכורות נה ע"ב דה"א מסייע, בכורות נה ע"ב דה"א יובל שמו. ראה בן פרת, כלח ב, סורא, רחובות עיר

~פרת, פרתא (ב)

תרגום של פרש [חולין יח.], פרש של גללי בהמה [גיטין נו.]. אוכלא דאפרת – אוכל שנפרד, וחבירו... [ביצה ב.].

~פִּרְתָּמִים

שלטונים בלשון פרס [אסתר א ג, עיי"ש ו ט], דוכסים [דניאל א ג].

~פִּשׁ

*מובא באיוב לה טו אין לו דמיון והיא מלה סתומה ורש"י מפרשה לפי המשמעות למילה "פוש" שהיא לשון רוב. ראה פוש, פשחור

~פִּשָּׁה, פִּשְׁיוֹן

*מילה זו מובאת כמה פעמים בויקרא יג-יד בפרשת נגעים ואינו מפרש ומובנה לשון מתרחב, כלומר התפשטות הנגע בעור או בבשר וזה אחד מסימני הטומאה בנגעים. ראה פוש

~פִּשׁוּט

זוז מדינה, דהיינו שמינית שבצורי [ב"מ סט:]. איסתרי פשיטי – סלעים מדינה, והן א' מח' בסלע צורי והיינו חצי דינר שבת קיט. זוזי פשיטי – זוזי מדינה שיש ח' מהן בזוזי צורי [יומא נה: כתובות סה: סז.], דינר שש מעות כסף פשיטי הן [ב"מ קד:]. איסתרי פשיטי – איסתרי סלעי מדינה שהם פשוטים וקלים... ואיסתרי פשיטי הוא סלע מדינה שמינית שבסלע צורי דהיינו חצי דינר... [חולין מד:].

*בבבליים כלי פשוט הוא כלי שאין לו תוך (בית קיבול), בן פשוט הוא כל בן שאינו בכור, שנה פשוטה היא שנה רגילה עם י"ב חדשים בניגוד לשנת עיבור. +מ"מ: ביצה לב ע"א דה"א וממאי, ב"ב קסז ע"א דה"א יד בעל. ראה איסתרא, פשיטא

~פִּשָּׁח (א)

פשחו – נתקן [יבמות קכב:]. נבדל מן הקלח [כתובות קיא:]. אילן שנפשח – נתלש ממנו ענף [חולין קכז:]. מפשח – אישינבריי"ר (לגזום, לדלל) בלעז, כשמסעף בידו ענפים מעץ גדול, כמו (איכה ג יא) ויפשחני עשה לי גדר בסעיפות, בענפי עצי היער, כדי שלא אצא כדרך שעושין בני היערים שקורין פליישיי"ר (לכופף). הלעז בדפוסים משמעו גדר בנוייה מעצים מכופפים או מסורגים. עיין בא"ה [ביצה לג:].

*ראה פקיע, פשחור, פשיח

~פִּשָּׁח (ב)

#ב. ויפשחני – לשון פיסוק הרגלים, שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו, ויש דוגמא בלשון גמרא (מו"ק י: ב"ב נד.). האי מאן דפשח דיקלא [איכה ג יא]. אפשח – הרחיב ופיסק רגליו לעמוד במקומו בחזקה [קדושין פא.]. דפשח דיקלא – כמו (איכה ג יא) ויפשחני, נוטל מן הענפים [ב"ב נד.]. דפשח דיקלא – זומר הדקל מן הענפים שבו [מו"ק י:]. *אין לו דמיון במקרא. הפירוש למו"ק מיוחס לרש"י וכנראה אינו מרש"י לכן יש בו סתירות לשאר פירושו. בערוך ערך פשח מציין לש"א טו לג "וישסף" תרגום ופשח. עיין ברלב"ל לאיכה ג יא. ראה פישח, פשק

~פִּשְׁחור

לא פשחור (בן אִמֶּר הכהן, נגיד בבית ה' שהכה את ירמיהו ונתן אותו אל המהפכת בשל נבואותיו הרעות) קרא ה' שמך... – לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה, פשחור – פש סחור, רבים סביבותיך להרוג. ד"א פשחור – פשח סחור, כמו (שביעית פ"ד מ"ו) אילן שנפשח, וכן (איכה ג יא) ויפשחני. וכן אמר לו. לא פשחור קרא שמך, שלשון פשחור משמע אדם גדול וכן חורין, פש – חור, אלא לכך נקרא שמך

פשחור – פשח שחור, וללשון זה מגור הוא לשון אסיפה, כמו (יחז' כא יז) מגורי אל חרב [ירמ' כ ג, עיי"ש פסוק ג].

*1. בן מלכיה שרו של צדקיהו (ירמ' כא א). 2. כהן או משפחת כהנים שעלו מן הגולה (עזרא ב לח). 3. אביו של גדליהו. לא ברור אם הוא אדם נוסף בשם זה או אחד מהנ"ל (ירמ' לח א). ראה גור, יגר, יראה, מגור, פשיחה

~פשט

#א. ויפשטו על הגמלים – לשון בוזי בז... פושטים במרחב המקנה, זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה [איוב א יז]. פשטה מלכות – שלטה (ע"ז ח:). שפשטו ידיהם בזבול – שהחריבו בית המקדש בעוונם [ר"ה יז].

#ב. פשט – פירש [הוריות יג:]. פשיט כנפיה – פרס בגדו [שבת ה.].

#ג. פשט לו את הרגל – לשון בזיון הוא ואמר נואש, שאינו חש לדבריו, טול טיט שעל גבי רגלי. ואני שמעתי תלה אותי על עץ ואין לי מה ליתן [כתובות קח:].

#ד. פשוט – זקוף [שבת קד.].

#ה. התיר [גיטין סט.].

#ו. לפשט – לחלצא קטיליא [שבת כג ט.].

#ז. פשוט – טינבי"ש (דק, רזה) [נדה כא.].

#ח. ויפשט [ויקרא א ו] מתרג' וישלח [כתובות סה:].
@ראה נטש, סיט, פשיטותא

~פשטידא

*בתשובות רש"י סימן שנ"ז מובא : כבד שנמצא במולייתא שקורין פשטידא. ראה עסה

~פשטינא

עשב שאינו גדל בקומה אלא הולך ופשט על גבי קרקע [שבת קי:].
*בערוך גורס פשיטנא.

~פשיון

נגע עור בשר [ויקרא יג מ.].

*פשיון משמע שהנגע מתפשט בעור או בבשר והוא אחד משלשת סימני הטומאה שבצרת עור הבשר.

~פשיחא, פשיחה

מקום שנפשח הדקל, אישינבריי"ר (לגזום, לדלל) [שבת קט:].

*פשיחא הוא ענף הנקרע מן העץ, או עץ שנסדק. ראה פשח, פשחור

~פשיטא

#א. פשיטי – בהרות עגולות [גיטין סז:].
#ב. פשיטי דספרא – שכר הסופר [כתובות יט: ב"מ טז:].

#ג. צררי דפשיטי – בגד כלאים שצוררין בו מעות [ביצה טו.].
*ראה פשוט

~פשיטותא

חלק כחלק פשוט [סוטה יג.].

~פשיון

*ראה פשה

~פשל

מפשילין חבלים – גודל [מו"ק י.]. ריברצי"ר (להפשיל את השרוולים) בלעז [שבת ט: ד"ה יקשור בין כתפיו, שבת נב:].

~פשליא

*בע"ז לח ע"ב נאמר : היא המטליא, היא פשליא, היא שיעתא... וכולם מיני פולים.

~פשע (א)

עבודה זרה [דניאל ח יב].

~פֶּשַׁע, פֶּשַׁע (ב)

#א. מרד [מ"ב ח כב, ירמ' ג יג, תהלים יט יד, יומא לו:]. לשון מרדות, ודוגמא בימיו פשע מואב (מ"ב ח כ, שם כתוב "אדום"), וכן... [דה"ב י יט], פושעים – מורדים ומונים (במהדורת המאור : מורדים, מיני"ץ בלעז... במ"ג מלבי"ם מהדורה ראשונה הנחשבת מדויקת ביותר בהבאת נוסח רש"י : מורדים ומינין והעובדים) לעכור"ם. חטאים – עבריינים העוברים על שאר איסורין (במ"ג הכתר : פושעים – מורדים, מינים לע"ז. וחטאים – אילו משומדים לשאר איסורים) [ישע' א כח], פושעים – שאינם מאמינים בדת משה שהיתה (צ"ל שהיא) מן השמים, (כלומר המינין, תלמידי ישו הנוצרי השמטת הצנזורה)... ושבר פושעים היינו זדים כדאמר (יומא לו:) פשעים אלו המרדין [מגילה יז:]. פושעים אלו המרדים (שמות לד ז, תהלים יט יד, כריתות כה:). פושעים בנפשם – שנחלקו על הקב"ה [במד' יז ג]. פושעים וחטאים ורשעים אחריתם נכרתת ונשמדו יחדיו [תהלים לז לז]. אח נפשע – נמרד, שמרד בו, שפירש ממנו [הוריות י: – משלי יח].
*ראה עוון

#ב. פושע – מתעצל [ברכות מג:].

#ג.פשע בינוקי – חובטן יותר מדאי [גיטין לו. מכות טז:]. מלקה אותן ומתים [בכורות מו:].

*ראה דפן א

#ד.יפשע – ישכח [ביצה טו:].

#ה.דבר פשע – שקרן בשבועה [שמות כב ח].

#ו.תלמידי חכמים (שכל) שגגתם פשע, ששגגת תלמוד עולה וזדון [ישע' נח א]. אין פשע אלא מזיד [שבועות יז:].

#ז.פשע שפתים – פשע שפתי דור המבול שאמרו (איוב כא טו) מה שדי כי נעבדנו [משלי יב יג].

#ח.יצר הרע [תהלים לו ב, ברכות סא:].

#ט.אין פשע אלא מזיד [שבועות ז:].

@ראה נשא א.

~פְּשָׁע, פְּשִׁיעַ (ג)

כפשע – כפסיעה... [ש"א כ ג], אפשעה – אפסע פסיעה [ישע' כז ד].

~פשפש (א)

פשפש ולא מצא – לא מצא עבירה בידו... [ברכות ה:].
יפשפש במעשיו – יבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב [ערובין יג:].
*ראה משמש

~פשפש (ב)

פשפש הצפוני – שאצל פתח ההיכל בקרן מזרחית צפונית של אולם והיכל, דתנן התם (תמיד פ"ג מ"ו) שני פשפושין היה לו לשער הגדול אחד לצפון ההיכל ואחד לדרומו, ואותו שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם... ואותו פשפש שבצפון והוא לפתח שבזוית האולם שאצל חמש אמות של כותל ההיכל שבצפון... פשפשים, פתחים קטנים כמין כיפות קטנות, ארכו כעובי רוחב הכותל ודלת סובבת בו, פושטירנ"א (פשפש, דלת נמוכה) בלעז... [ב"מ לג. עיי"ש]. שער קטן [– יחז' מו ב]. פתח קטן [זבחים לג נה:]. פתח קטן שהיה בבית החליפות פתוח להיכל ושנים היו אחד בצפון ואחד בדרום [גיטין נד:].
*בערוך מפרש שער קטן בתוך שער גדול.

~פשפש (ג)

פונייש"א בלעז... שרץ הוא... ברית כרותה (לפשפש) – כלומר ריחו נודף ומבאיש וכל המוללו על כרחו מריח ריחו [נדה נח:].
*עיין תרומות פ"ח מ"ב ובערוך ערך פשפש וערך בק ג. ראה בקא, פרעש

~פשק

פושק שפתיו – פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו. מן (יחז' טז כה) ותפשקי את רגליך, לשון רחב [משלי יג ג]. ותפשקי – דיבר בלשון תשמיש שיש פיסוק הרגלים, אי"י אקלבייש"ש (ופישקת. אינו בכ"י. כאן מדובר בזונה שפותחת רגליה לכל וזה מקביל לפושק שפתיו) בלעז [יחז' טז כה].

*ראה פשח

~פְּשָׁר (א)

פתרון [דניאל ב ה, לו, ד טו]. פתר [ברכות נה:]. מפשר – פותר [יומא כח:].
פשר דבר – פשרון... כמו שמצינו בדניאל... נתגלו לו רזי פשרין... [קהלת ח א]. שהיה יודע לעשות פשרה... [סוטה יג:].

*אין לו דמיון במקרא בעברית. +מ"מ : תהלים צט ד. ראה פרשן

~פֶּשֶׁר (ב)

נפשרה – נימוחה, כדמתרג' (שמות טז כא) וחם השמש ונמס – פשר [ב"ק כח:]. מפשר מים – מחמם, לשון פושרין [שבת מ:]. נמס... נימוח [סנה' סז:]. פשר – ימחה, כדמתרג' נמס פשר [ע"ז כח:].
*בערוך ערך חרש מפרש פושרין - שלא הוחמו כל צרכן. וחם השמש ונמס (שמות טז כא) תרג' פשר. ראה מסס.

~פֶּשֶׁרָא, פושרי

פושרי (בגמרא : פשרי) – מקום שיפוע הנהר ע"י הפשרת שלגים, שאין דרך ספינות לעבור שם [קדושין עג:]. פשוירי – מי שלגים נפשרין על שפת המים ואין מושכי הספינה יכולין לבוא באותו הדרך [ע"ז לד:]. הפשרת שלגים הנקיים אצל הנהר וקוו וקיימי [ב"ב כד:].

~פֶּשֶׁרוֹנִיא

שם מקום [ערובין קד. פסחים עו. צא. גיטין מה: מנחות מב: – פשרניא].

~פְּשָׁת, פִּשְׁתִּים, פְּשָׁתָה, פִּשְׁתָּן

פשתן קל ונוח לישורף [ישע' א לא]. פשתה כהה – פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות [שם מב ג]. פשתי העץ – פשתים בגבעוליהן [יהושע ב ו]. עובדי פשתים – זורעי פשתים על הנהר [ישע' יט ט]. פתיל פשתים (משמש) למדידת קרקע. אין דבר יפה מחבל פשתים [יחז' מ ג]. אינו לבן ואין דם ניכר (בו) יפה [נדה יז:]. ת"י בוצא [ישע' מג יז]. איקרי עץ... [שבת כו:]. זרע פשתן – הוא עגול [יומא עה:]. פשתן אדם לובש סמוך לעורו (והעור נהנה ממנו [סוטה יד. בהיפוך].

פת שחרית – דרכן של בני אדם בפת שחרית [כתובות י:].

*חמשת מיני דגן לאחר שטוחנים, לשים ואופים אותם נקראים פת. בפסחים דף קיב ע"א (וב"ק צב ע"ב) נאמר "השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הציתה. ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות". +מ"מ : ברא' יח ה ד"ה סעדו. בב"ק צב ע"ב מובא שאכילה בהשכמת הבוקר מבטלת מחלות. ראה גריצין, דגן, חביצא, חיוורתא, חמוד א, חררה, כיסנא, לחם, מספחת, מרדה, נחמא, נקודים, סעד, עמיל, פורני, פחם, פתבג, קיבר, קמח, רפתא, תבואה

#ב. פת בסלו – בגמרא מפרש אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו [יומא סז. עיי"ש ד"ה לא צריך, כתובות סג. ד"ה ה"ג]. אין לו פת בסלו (אדם ש)אוכל היום ודואר על למחר [יומא עד:].

*+מ"מ : תוס' יומא יח ע"ב ד"ה יחודי, קדושין כב ע"א ד"ה שלא, תוס' ב"ב ט ע"א ד"ה אין.

פת פורני – פת גדולה האפויה בתנור גדול כעין תנורים שלנו... [פסחים לא:].

#ג. אפריקי – מקום (שבו) קורין לשתיים פת [סנה' ד:]. פת באפריקי שתיים [שמות יג טז, דברים ו ח]. *ראה טט

~פת, פתה, פתות (ב)

פתהן יערה – כליהן יערה, לשון ארמי הוא (ברכות נ). : פתאי אוכמא... וי"ת יקרהן יעגי פתהן – לשון רוחב, לשון גודל [ישע' ג יז, עיי"ש], כמו פתחיהן [שבת סב:].

*אין לו דמיון במקרא והוא כינוי לערוה. ראה פתה, פתאי

~פתאם, פתאום

פתע – זה אונס, פתאם – זה שוגג. וי"א פתע פתאם דבר אחד הוא, מקרה של פתאום [במד' ו ט]. פתאם – נגלה עליהם (הקב"ה על מרים ואהרן) פתאם... [שם יב ד]. מת פתאם – שלא חלה [מו"ק כח]. דרך הרואה חורבן פתאום לשרוק [מ"א ט ח]. פתע פתאום – מקרה פתאום [ישע' כט ה]. רשעים... פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו [משלי ד יט]. פתאום ופתע לשון תכיפה היא [שם ו טו].

*+מ"מ : ברא' ג ט ד"ה איכה, כב ב ד"ה את בנך, פסוק ד' ד"ה ביום, שם כח יא ד"ה כי בא השמש, במד' יד טו, פסוק כא ד"ה חי אני, דברים כח מט ד"ה כאשר, שם לב יא ד"ה כנשר, איוב לו כב ד"ה הן אל. ראה חתף א, ב, מצודה, פחד א, פתע, תכף

~פתבג

פתבג – שם מאכל המלך בלשון כשדים. ויש פותרים פתבג – לחם, ואין נראה כן... [דניאל א ה].

*+מ"מ : תוס' ע"ז לו ע"א ד"ה אשר.

הפשתן והקנבוס אין להן בדים וענפים כעצים אלא עלין, ואין הפשתן בא אלא מן הקנה האמצעי [יומא עא:]. פשתן – קשה לקבל הצבע יותר מן הצמר [נדה סא:].

*פשתן בלשון המקרא נקרא פשתה ובלשון רבים פשתים, בתלמוד נקרא ג"כ כיתן, כותנא. במילון המקראי מפרד בין פשת ופשתים שהם סיבי הצמח, לבין פשתה ופשתן שהוא שם הצמח שממנו מפיקים את הסיבים. הפשתן שימש בעיקרו ליצור סיבים לעשיית בגדים וג"כ למאכל, בעיקר לשמן פשתן. אלומות הפשתן לפני שדשו את זרעיהן נקראות הוצני פשתן, ואחר שנידשו קרויות חושני פשתן. מיצרים את סיבי הפשתן ע"י שרייתם במים ואח"כ מנפצים ע"י חבטות את הפסולת הרכה (הנקראת נעורת) שעל הסיבים, ולבסוף סורקים אותם וקושרים לאגודות הנקרות אנצי פשתן. עיין במדבר קדמות לחיד"א ערך פשתן שסגולת לבישת בגדי פשתן בלי תערובת כלל היא נפלאה ואין שולט ללבושו שום כישוף ושום מוזיק ולא שום רע. +מ"מ : תוס' ב"מ כה ע"א ד"ה בכובא. ראה אונין, אטון, אניץ, בגד ב, בוך, בורי, גבעול, גד, דיקא, הינדואה, זוריון, חבט, חומס, חלפא, טלי, טלית, יניבא, כלאים, כפא, כתנא, מילתא, מים, מלמלא, מסרק, משחא, משיחא, משרה א, מתנא, נערת, נפצא, סגלגל, סדין, סיבני, סלסלה, סרק א, עמר ד, פישון, פקולי, פקורין, צור ב, ציץ ב, צמר גפן, קאזא, קלל א, קלת, קציר, קרמנאי, רקתא, שדא א, שחק ג, שלהבת, שעטני, שריק, שש

~פת, פתים (א)

#א. (מאי פת עבה? –) פת מרובה – הרבה חררין ביחד [פסחים לו:]. אין דרך לאכול פת בלא מלח או ליפתן [פסחים ל:]. פת דכי זריק ליה ממאיסא ותו לא אתי למיכליה [פסחים לג:]. דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום [ויקרא כג י]. המשל אומר : נתת פת לתינוק, הודיע לאמו [במד' כא טז].

(פת) גושקרא – פת קיבר, שיאונדיי"ר (משני, בעל איכות נחותה) [גיטין נו:].

*ראה פת הדראה, פת קיבר

פת הדראה – פת קיבר (לחם אפוי מקמח שאינו מנופה כל צרכו), שניטל הדרה [שבת קיז: עיין מכשירין פ"ב מ"ח], שניטל כל הדרה, דהיינו פת קיבר [פסחים לו:], קיבר [שם מ:].

*הערוך ערך רדו גורס פת הדראה - לחם עב ולשון לעז הוא (קשה) ארדו. ר"ח מפרש פת סובין שאוכל העני. ראה אפיקטוזין, פת גושקרא, פת קיבר

פת חטיין – נאכלת מהר [ברכות מא:]. אין שוהה בה כפת שעורין [ערובין ד:].

(פת) חיוורתא – פת נקיה [גיטין נו:].

פת קיבר – שיאונדיי"ר (משני, בעל איכות ירודה הנקרא קיבוריא) בלעז [ערובין נו. ערכין ל:].

*בפסחים לו ע"ב גורס ר"ח (ובערוך ערך ספסק) : פת קיבר - ריפתא סיפוסקא, פירוש פסולת הסולת והוא פת קיבר. +מ"מ : תוס' ברכות לט ע"ב ד"ה אבל, ד"ה כתנאי. ראה פת גושקרא, פת הדראה, קמח קיבוריא, קיבר

~פִתְגָם

משפט [קהלת ח יא]. דבר [עזרא ד יז]. פיתגמי – זכרון דברים [סנה' כט:]. נבואה [יחז' א ג, ראה דבר ו].

~פִתָּה

פִתָּה שפתיו – מדבר חלקות לפתות ולהסית [משלי כ יט]. יפתה (בתולה) – מדבר על לבה עד ששומעת לו, וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי [שמות כב טו]. מפתיה – משדלה להמשך אחרי, אטריירי"י (אמשוך) בלעז... [הושע ב טז]. פתיתי את הנביא – פתחתי לו פתח לאיזה שירצה [יחז' יד ט]. המתפתה ביינו – שמפייסין אותו על דבר ומתרצה כשטוב לבו ביין [ערובין סה:].

יִפְתָּ – ירחיב [ברא' ט כז]. פותיא – רוחב [שבת צח: ב"ב ג. יבמות סג. סנה' ז. חולין קלט:].

*בה"ר מציין לרמב"ן בשמות כב טו החולק על רש"י וכותב: ואינו נכון, אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר. צ"ע מנין לרמב"ן שכוונת רש"י למפתה בדברי אמת? וראיה לדבר בתהלים עח לו מפרש רש"י אם הרגום... ויפתוהו – לא באמת, אלא בפיתוי בפה וכזבו בלשונם. +מ"מ: כתובות פא ע"א ד"ה יעשה. ראה אנס א, פת ב, פתיא, שבש, שדל

~פִתְּהָן

*ראה פת ב

~פִתּוּאֵל

*אביו של יואל הנביא (יואל א א).

~פִתּוּתֵא

*ראה פתיא א

~פִתּוּחִי

פתוחי חותם – כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא, חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום איגרות, כתב ניכר ומפורש [שמות כח יא], חקוק [מ"א ו כט, סוטה מח:].

*ראה חותם, חקק, פתח

~פִתּוּחִי

פתוחי (בגמרא: איפתוחי) – אבעבועות של אישטרגיליון (דלקת השקדים) [גיטין סט:].

*ראה דלקת, חנקי, פרח ב

~פִתּוּי

פתוי ראש – ששערו כנמטא, כל שערו דבוק זה בזה, פילטרי"ר (לרפד, לדבק) בלעז [ברכות נח:].

~פִתּוּךְ

*ראה פתך

~פִתּוּם

*ראה רעמסס

~פִתּוּר

*עיר בארם נהריים בה גר בלעם (דברים כג ה).

~פִתּוּרָא, פִתּוּרָאִי, פִתּוּרָה

פִתּוּרָא – שולחן [ביצה כט:]. פִתּוּרָאִי – שולחני [חולין נד:].

פִתּוּרָה – שלחני שהכל מריצין לו מעות... ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום [במד' כב ה].

*+מ"מ: שבת קכט ע"א ד"ה פִתּוּרָא דיונה, סוכה לד ע"א ד"ה פִתּוּרָתָא.

~פִתּוּחַ (א)

#א. פִתּוּחַ הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין. דלת – הסובבת לנעול ולפתוח [ברא' יט ט], פתח אינו אלא החלל, והפִתּוּחַ והנִוּעַל קרוי דלת [זבחים נה:]. פתחים – שיערי עיירות ובתים [ישע' ג כו], צורת הפתח – לחי מכאן ולחי מכאן וקורה על גביהן [ערובין ב:]. בפִתּוּחִיה – שיערי מדינות [מיכה ה ה]. פתחי שערים – מקום ישיבת הזקנים [משלי א כא]. פתחי עולם – פתחים שקדושתן עולמית [תהלים כד ט].

*עיין בתהלים נה כב ד"ה והמה פתחות: מנחם פתר לשון חרבות, כמו (מיכה ה ה) ואת ארץ נמרוד בפתחיה, כפיות חרב. ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי, כדאמר (ר"ה לא ע"ב) כתב אמימר פתיחא עלה, והוא שטר שמתא. וכן עיין בישע' יג ב ד"ה ויבואו בפתחי נדיבים: פתחי, כמו בפתחי, כמו (ברא' לח יא) ותשב בית אביה, הנפתר בבית אביה. ומנחם בן סרוק פתר חרבות, כמו (תהלים נה כב) והמה פתחות. עיין בערוך ערך שמא. ראה פתיחה

#ב. בִּפְתּוּחַ עֵינַיִם – בפתיחת עינים בפרשת דרכים [ברא' לח יד]. ויבואו בפתחי (בפסוק: ויבאו פתחי) – פתחי, כמו בפתחי, כמו (ברא' לח יא) ותשב בית אביה, הנפתר (כלומר פתונו, משמעותו) בבית אביה. ומנחם בן סרוק פתר חרבות, כמו (תהלים נה כב) והמה פתחות [ישע' יג ב, עיין יחז' כג מג].

*מכאן (ישע' יג) לכאורה יש ראייה שרש"י עשה שינויים בד"ה כחלק מהפירוש, כלומר הד"ה הוא חלק מהפירוש עצמו ולא דווקא מדייק בלשון המקרא, ולכן יש ליחס לו חשיבות מרובה. כ"כ רש"י מביא ראייה מסיפור יהודה ותמר, אך בפסוק המצוטט אין מילת פתח, אלא רק הלאה כמה בפסוק יד מובא "ותשב בפתח עינים". לשון רש"י "הנפתר" במשמעות פתרון אין לו דמיון.

#ג. מִגְבִּיהַּ פִתּוּחַ – מדבר בגאווה, כמו (מיכה ז ה) שִׁמְרֵ פִתּוּחֵי פִיךָ [משלי יז יט]. בפתחי – בהעלותי

[שבת קנב:]

@ראה אגד ב, מפתח, פנים א, שמאה

כב]. פתי יאמין – לדבריהם וניסת אחריהם [משלי יד יד]. פתי יאמין – לדברי רכיל [שם טו]. ע"י יסורי הלצים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה [משלי כא יא].

ב.א.תאהבו פתי – (לשון) הסתה, שם דבר לפתיות (כלומר אולת, עיין משלי ט יג), כמו (במד' יט יז) פלי, (וכן ויקרא כו כא) קרי, (וכן (במד' כג ג) שפי [משלי א כב, עיי"ש ט יג]. מחכימת פתי – שדעתו מיושבת עליו לפי שאינו מצטער בעינוי [ב"מ קז:].

~פתיא, פתווא (א)

ב.א.תפתיא דמוניני – כלי מלא ציר דגים קטנים [גיטין סט:]. כלי חרס [ע"ז לג:]. כלי חרס, כדאמר (ע"ז לג:). הני פתיותא (בגמרא שם "פתווא") דבי מכסי [ברכות נ]. פתיא אוכמא – כלי שחור... כלומר גם אתה רגיל ותדיר בתורה, כמו (ברכות כח). מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה... [ע"ז טז: עיי"ש].

*עיין בערוך ערך בי מכסי

ב.א.כריא פתיא – חפירת בור לשתות מים, ועל שם הכלי המונח שם בבור תמיד לשתות בו עובדי דרכים קוריהו פתיא [ב"ב ח]. לכרות מעין או בורות למים לשתות, (ונקרא כך) על שם כלי ששותין בו משקין שקורין פתיא בלשון ארמי [ב"מ קח:].

~פתיא, פתיה, פותיא (ב)

רוחב [סנה' ז]. פתיה – עביו [דניאל ג א]. *בסנה' קי ע"ב נאמר "בכרכי חים קורין לינוקא פתיא". ראה פת, פתה

~פתיגיל

נוטריקון פתח גילה אותו מקום [שבת סב:]. כשתי תיבות : פתי גיל, כלי שהוא מביאן לידי גילה, והוא בית הרחם האמור למעלה (פסוק יז) [ישע' ג כד].

*אין לו דמיון במקרא. הרד"ק בספר השרשים מביא בשם רש"י פירוש שאינו נמצא במ"ג : ורש"י פירש החגור שחוגרות הנשים שקורין יציל"א. פתגא בארמית הוא תרגום של לבוש. ראה אפוד, גלגילון

~פתיחא, פתיחה, פתחות

והמה פתחות – מנחם פתר לשון חרבות, כמו (מיכה ה ה) ואת ארץ נמרוד בפתחיה, כפיות חרב. ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי, כדאמר (ר"ה לא:). כתב אמימר פתיחה עלה והוא שטר שמתא [תהלים נה כב]. פתיחא – שפותחת ונוקבת לבו של אדם כחץ, לשון (תהלים נה כב) והמה פתיחות [מו"ק יז. מהד' קופפר]. פתיחא – שטר שמתא על שאין פורע החוב [ב"ק קיב:]. שטר שמתא [שם, צ"ע מדוע חוזר על עצמו

~פתח (ב)

ב.א.תתחיל [סוטה לט. – נחמיה ח ה, ב"ב קכה:]. נפתח – נתחיל [סנה' קב:]. פותחין בחרטה – צריך חכם למצוא פתח לשואל, שיהא לו פתחון פה לומר לדעת כן לא נדרתי, ואלו הייתי יודע שכן הוא לא הייתי נודר, ונמצא נדר נעקר מאליי [ערוכין סד:]. פתח דברך – תחילת דברך [תהלים קיט קל]. פתחו – אינקומנציי"ר (להתחיל) בלעז [תהלים לו יד].

ב.א.נפתח אזור חלציו – לשון נתר, כמו (ברא' כד לב) ויפתח הגמלים [ישע' ה כז]. פתחתך – לשון (ברא' כד לב) ויפתח הגמלים, וכן ת"י וכען הא שריתך. ומנחם פתר כולם לשון פתיחה ממש [ירמ' מ ד]. התפתחי – הוי נותרת [ישע' נב ב]. התיר [ברא' כד לב, זכריה ג ט, תהלים קטז טז, יבמות עז]. פתחת – אלשקיא"ש (התרת) בלעז, כמו ויפתח... [תהלים ל יב].

ופתחו שעריך – לשון פיתוח, ממשקולת לשון "כבד" על שם שפתחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד, כמו שיכר מלשון שבירה, כן פתחו מלשון פתחו. טרישאוביוט"ש (פתוחים לרווחה) בלעז [ישע' ס יא]. ב.א.ג.א.תפתח – ת"י ותיסר... והדברים מוכיחים... ופירוש ופתחת כמו (שמות לט ו) מפותחות פתוחי חותם, לחגור שק בדוחק על בשרו שתראה חקוקה בבשרו [ישע' כ ב].

ד.א.נפתחו כתלי בית הרחם – נתרחו [חולין ע:]. נתפתחו חביותיו – ניטלו מגופותיהן [ב"מ צב:]. צפירתא דלא איפתח – עז שלא ילדה [פסחים מב: גיטין סט:]. פתחה – קרי חשבון הנדה לימי הנדה והזוב [נדה לט:]. פתח – תחלת נדות [ערכין ח]. פתח רעי – אשתו [איוב לא ט].

ה.א.תפתח – את האדמה באתים ובכלי מחרישה... יפתח וישדד – בתחילה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים [ישע' כח כד]. לחתום ולצייר באבנים, גראבי"ר (לחרוט) בלשון אשכנז [דה"ב ב ו].

@רש"י קורא לקמץ ולסגול פת"ח. ראה פסק, פתוח, פתיחה

~פתחיה

*1. כהן מזרע אהרן, ראש המחלקה התשע עשרה בימי דוד (דה"א כד טו). 2. לוי שנשא נכרית (עזרא י כג, נחמיה ט ד-ה). 3. בן משיזבאל מבני זרח בן יהודה (נחמיה יא כד). ראה מרדכי

~פתי, פתאים, פתיות

ב.א.תפתיים – המתפתים ע"י מסיתים ומינים [משלי א

באותו עמוד]. שטר שמתא [ר"ה לא:].
*אין לו דמיון במקרא. ראה פתח א, שמותי

~פְּתִיל, פְּתִיל, פְּתִילָה

#א. חבל [יחז' מ ג]. פתיל תכלת – חוטין לקשרו בהן
(את הציץ) במצנפת [שמות לט לא].

*פתילת המדבר - ראה סרפד

#ב. ופתילך – שמלה שמתכסה בה [ברא' לח יח].

*רש"י מבאר עפ"י אונקלוס שמתרגם ופתילך - ושושיפך שמשמעו שמלה, בניגוד לשאר המקומות בהם מתרגם לשון חוט. הרמב"ן מפרש סודר לעטיפת הראש כיון שלא יתכן שילך יהודה מאצל תמר ערום. בספר בהר יראה מר' אליעזר ברגמן עמ' 237 מבאר שהיו נושאים בידיהם מין צמיד כגון קטלא שעשויה מאבנים טובות שזורות על חוט פשתן הנקרא פתיל והוא המחבר את החוליות, ולכן תמר ביקשה שלשה דברים אשר היו "בידו" של יהודה: חותמת, פתיל ומטה. +מ"מ: שבת כט ע"ב ד"ה מדקתני

#ג. פתילה – עלה ארוך [ע"ז כח:]. כלי להדלקה
[ביצה לב].

פתילת האידן – %ראה אידן

פתילת המדבר – %מ"מ: יבמות ו ע"ב ד"ה פתילה. ראה שברא

#ד. פתילה דאספסתא – משוי של שחת שעליו
ארוכין [ב"ק כ].

@בסנה' נב ע"ב נאמר: מאי פתילה? אמר רב מתנה פתילה של אבר... עיין בספר מחקרים בלשון חכמים מאת משה בר אשר ח"א עמ' 198 שבכ"י הנוסח "בדילה". ראה חוט, חוט, פתל, פתלתל

~פתך, פתוך

עירב [חולין קיב]. פתוך – (כלומר לשון) מעורב
[פסחים סג. נדה ז: – פתיכא].

פתוך – מעורב, הוא נגע לבן אדמדם (כלומר לבן
ובתוכו אדמדם) [ויקרא יג מב, שבועות ו].

*פתוך שבבהרת (שיעור האדמימות המעורב בבהרת) הוא כמראה כוס חלב שנפלו לתוכו ט"ז טיפות דם. פתוך שבשאת הוא כמראה שמונה טיפות דם שנפלו לחלב. פתוך שבספחת שנפלו לתוך החלב ארבע טיפות דם. פתוך שבספחת השאת הוא שנפלו לספחת השאת שתי טיפות דם.

~פתכא

פתכא דאופי – משאוי של עצים [ב"מ ל: חולין קה].

~פתכיתא

*ראה חומרתא

~פתל, נפתל

נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי – מנחם בן סרוק פירשו במחברת (במד' יט טו) צמיד פתיל, חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים, ואני

מפרשו לשון (דברים לב ה) עקש ופתלתל, נתעקשתי והפצתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי... ואנקלוס תרגם לשון תפלה, נפתולי אלהים נפתלתי – בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתערתתי כאחותי. נפתלתי – נתקבלה תפילתי. ומ"א יש רבים בלשון נוטריקון [ברא' ל ח]. תתפל – לשון נפתל ועקש [ש"ב כב כז]. נפתל ועקש – עקמומיות [משלי ח ח].

פְּתִיל – לשון מחובר בלשון ערבי (כך במ"ג הכתר, ובמ"ג המאור "עברי" ובסוגרים מובא ס"א ערבי), וכן (ברא' ל ח) נפתולי אלהים נפתלתי, נתחברתי עם אחותי [במד' יט טו]. בשעת פתיל – בשעה שפותלו, שתולה בו הפתילים [סוכה יא:].

*עיין במעייני אגם עמ' קלה ועמ' קמ"ד. ראה פתיל, פתלתל

~פְּתִלְתֵּל

אינטורטייליץ (מפותלים, מסובכים) כפתיל הזה שגודליו אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל. פתלתל מן התיבות הכפולות, כמו ירקרק, אדמדם, סחרחר, סגלגל [דברים לב ה].

*ראה פתיל ב, צלצל

~פְּתֵם

*אחת מערי המסכנות שבנו בני" במצרים (שמות א יא).

~פֶּתֶן

כמו פתן חרש – הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם השנית בעפר שלא ישמע את הלחש כשחבר משביעו שלא יזיק [תהלים נח ה]. חור פתן – חור עפר שהנחש מקונן בתוכו, קרו"ט (חור) בלעז. פתן – נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן, שוב אין לו לחש שנאמר (תהלים נח ה) אשר לא ישמע לקול מלחשים [ישע' יא ח]. ראש פתנים – כוסס (פירוש של פתן) שהוא אכזר לנשוק, אויב אכזרי [דברים לב לג, איוב כ טז].

*מ"מ: ברא' מט יז ד"ה הנושך. ראה אפעה, חורמן, נחש ד, צפעוני, ראש ב, שפיפון

~פֶּתַע

מהר [משלי כט א], פתאם ופתע לשון תכיפה הוא [שם ו טו]. פתע פתאם – מקרה פתאם (ת"י בתכיף אתרגשותא) [ישע' כט ה]. פתע זה אונס, פתאם זה שוגג. ויש אומרים פתע פתאם דבר אחד הוא, מקרה של פתאם [במד' ו ט]. בפתע – באונס, ותרגומו בתכיף, שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר [במד' לה כב, מכות ז:].

*ראה פתאם.

~פתק (א)

#א.פתח [שבת יח. ב"ק ו.]. פותקין מים לגינה – פותחין, עושין נגר קטן משפת המעיין לגינה [שבת יח.]. פותק למקוה – שלא יערה מן הדלי לתוך המקוה... אבל יעשה חריץ וגומא למרחוק ויערה מן הדלי לתוך הגומא ויקלחו המים דרך החריץ לתוך המקוה, והיינו המשכה [תמורה יב.]. פתיק – הכה ושבר. ל"א פתח ושבר [סנה' קז.].
#ב.זרק [ברכות כד: נ: סנה' צה. שבועות יח.], השליך [פסחים סב: סנה' צה.]. פתיקה לנזייתא – דחף כסוי הכלי [ב"ק לה.].

~פתק, פתקא, פתקה (ב)

#א.פתקה של חוה – גזר דין שלה ושטר גזירות קללתה דעצבון והריון [סוטה יב.].
#ב.פתקה (של ירושלם) – כגון (ב"מ פו.) נפל פתקה מרקיעא, כלומר מחזקתה... הכתוב וחתום בה [סנה' קב.].
#ג.פתקא – כתב [יומא סט.], קמיע של כתב [קדושין עג.]. שטר [סוטה יב. בכורות ח.].
#ד.פתקא – בקעה [חולין לא.].
@+מ"מ: במד' כו נד

~פתר, פתרון

*כאשר רש"י כותב "פותרין" הכוונה מפרשים. פתרון לא מופיע כלל בפירוש הגמרא. +מ"מ: תהלים נט ז-ח. ראה פרשגן, פשר, פתורא

~פְתָרוֹס

*מקום במצרים (ירמ' מד א).

~פְתָרוֹסִים

פתרוסים – פתרוסי ים... לפיכך כתוב האחד (הכוונה ל"לודיים" בפסוק יא) בשני יודיין לדרוש, וכן כולם. פתרוסים וכסלוחים היו מחליפים משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים [דה"א א יב].
*בברא' י יד נזכר פתרוסים בן מצרים. ראה כסלחים, כפתרים, להבים, נפתחים, ענמים, פלשת

~פְתָשָׁן

לשון ארמי, ספור הכתב, דישריינימינ'ט (הרצאה) בלעז [אסתר ג יד]. אגרת מפורש [שם ח יג].
*בספר אהלים ליעקב (קצנלנבוגן, ירושלים תש"ע) עמ' 374 מבאר שהאגרות הראשונות לא היו מפורשות דים... ובשניות תיקנו לפרש הדברים... ראה משנה א, פרשגן

~פְתִית, פתית, פתותים

פותתן – כלומר בוצען קודם קמיצה ועושה אותן פתיתין כזיתים, כדכתיב פתות אותה פתים [ברכות לז.]. מבדיל – משבר, היינו פתיתה... [מנחות עה: עיי"ש בכל הסוגיה]. ובפתותי – א"י איין פייצי"ש (ובחתיכות, פירורי לחם) בלעז [יחז' יג יט].
פתיתות – מנחת מחבת ומרחשת ומנחת מאפה. תנור שהיו נקמצות לאחר אפיה פותתן ומחזירן לסולתן [חולין קלב.]. מנחת פתים – מלמד שטעונה פתיתה [ויקרא ו יג]. שתי הלחם ולחם הפנים אין נעשין בכלי אלא נאפות בתנור שאין טעונים פתיתה [מנחות עה.].
*+מ"מ: ויקרא ב ד ד"ה וכל תקרב.

~צ, צד"י

כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או יתפעל או נתפעל, נותן טי"ת במקום תי"ו, ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה, אלא באמצע אותיות העיקר, כגון (כאן) נצטדק מגזרת צדק, יצטבע (דניאל ד יב) מגזרת צבע, ויצטירו (יהושע ט ד, במ"ג המאור מובא בטעות "ויצטירו") מגזרת (משלי יג יז) ציר אמונים, הצטידנו (יהושע ט יב) מגזרת צידה לדרך [ברא' מד טז, יהושע ט ד בקיצור].
*צ' זעירא - ירמ' יד ב, איוב טז יד. צ' רבתי - שמות יא ת, ישע' נו י. ראה צדק

~צָאָה, צָאָה, צאת

*צאה משמע גללים. +מ"מ: דברים כג יד, יחז' ד יב. ראה צואה - צורת משנה של צאה.

~צאוי

מתייבש [פסחים נו.].

~צָאָלִים

צל אילנות [איוב מ כא, עיי"ש פסוק כב].
*הפירוש המקובל לצאלים הוא מין עץ (הגדל בנגב). במ"ג בסוף פסוק כ' נכתב: עד כאן יסד רש"י, מכאן ואילך אינו לשון רש"י. בכ"י פירוש של רבי יעקב נזיר.

~צֵאָן

#א.עם [יחז' לד יט]. צאן ההרגה – ישראל, שהרגום רועיהם ואכלום [זכריה יא ד].
#ב.דרך צאן לנהלם במקלות [זכריה יא ז]. צאן קדר – מעולה [ביצה כ:]. דרך הצאן להתפזר ביום המעונן

[יחז' לד יב].

#ג.צאן ברזל – עיסקא שאדם מקבל מחבירו ומקבל אחריות שאם מתו, מתו לו, ואם אבדו, אבדו לו, והשכר יחלוקו, והיינו צאן ברזל שקיים אצל בעליו ואינו פוחת אצלם. ונראה לי שרוב המקבלים כך היו נוהגים לקבל בהמה דקה, להכי קרי להו צאן [ב"מ סט:]; כל אחריות הנכסים על המקבל [שם ע:]; נדוניא שהכניסה לו (הכלה) לחתן, ומקבל עליו אחריות, אם פחתו, פחתו לו, ואם הותירו, הותירו לו... נכסי צאן ברזל הם נכסים העומדים באחריות המקבל לשלם, כעין ברזל זה שהוא קשה להיות פוחת [ב"ק פט:]; צאן שהוא קשה ומתקיים לה כברזל לפי שקיבל עליו אחריות [כתובות קא:]; הנישמיין בכתובה והוא מקבל עליו אחריות להחזירן לה כשתצא ממנו [שם]. מה שהאשה מכנסת לבעלה ושמה לו לקבלם עליו באחריות כתובתה... והוא מוסיף כנגדן וכותב סך הכל קבל עליו פלוני כך וכך בכתובתה, קורין צאן ברזל... לשון צאן ברזל קרן קיים שאין פוחת ונפסד שאפילו מתו כולן אחריותן עליו לשלם לה לכשימות או יגרשנה [יבמות סו:]; ששמה לו בכתובתה, והיו בהן כלים ודבר המסויים, וכשגירשה ובאתה ליטול כתובתה היא אומרת כלי אני נוטלת, והוא אומר דמים אני נותן כמו שקיבלתי עלי בשומא ומאז הן באחריותי ושלי הן [שם]. שהכניסה לו משלה בתורת כתובה [שם פד: כתובות ק:]; ששם לו עובד כוכבים בהמותיו בדמים קצובין ולתת לו אותן דמים עד עשר שנים בין מתו בין הוזלו... [בכורות טז: עיי"ש ובע"ב].

@צאן הוא שם כללי לכל סוגי בהמה דקה. +מ"מ : ב"ב נ ע"א ד"ה ה"ג ואחת, שם קנה ע"א ד"ה נכסי וד"ה וב"ה אומרים, ע"ז כג ע"ב ד"ה כל צאן קדר. ראה אפלתא, ברחא, כבש ד, עז ג, רחל, שה

~צאָנן, צנן

שם עיר [מיכה א י, ביהושע טו לז נקראת צנן].

~צאצא, צאָצאים

הצאצאים והצפיעות – ת"י בנייא ובני בנייא. ומנחם חברו עם [יחז' ד טו] צפיעי הבקר, לימד שהוא לשון עוללים דקים היוצאים ממעי אמן, ויהיה צפיעי לשון יציאה, דבר היוצא (ממנה) [ישע' כב כד]. צאצאיה – היוצאים ממנה [ישע' מב ה].

+מ"מ : נדרים פא ע"א ד"ה שאין מברכין. ראה צעצוע, צפיע

~צב, צבִים

#א.פרוי"ט (קרפדה, עיין בא"ה) הדומה לצפרדע [ויקרא יא כט, כתובות טו. קדושין פ. – בלי הלעז

שבועות יד:]; צב והלטאה מטילי ביצים הן, צב הוא בוטירי"ל (קרפדה קטנה. הלעז בגמרא משמעו נוטה לתנין – קרוקודי"ל) בלעז הדומה לצפרדע [ע"ז מ. חולין סד. – בלי הלעזים, חולין קכו: – שרץ שהוא מטיל ביצים]. שרץ [חולין קכו: בהיפוף].

*צב הוא אחד משמונת השרצים הטמאים המנויים בחומש. עיין ספר שמות חיים עמ' 75 על זיהוי הצב והקרפדה שהם כנראה שונים מהצב המזוהה היום כזוחל בעל שריון ודומה יותר ללטאה (הסיבה לזיהוי המוטעה בא כנראה מעגלות צב). בספרי שמיני פ"ו מ"ה נאמר שיש כמה מיני צב כגון חברבר, בן הנפילים, והסלמנדרה. בגמרא חולין קכו ע"א נאמר שהצב והנחש מזדקקין זה לזה ונולד מהן הערווד. ראה אנקה ב, ביצה, בן הנפילים, זבוגא, חמט ב, כח ב, לטאה, סלמנדרה, ערווד, קרפד, שרץ, תנשמת

#ב.עגלת צב – אין צב אלא מחופים, וכן [ישע' סו כ] בצבים ובפרדים. עגלות מכוסות קרויות צבים [במד' ז ג]. צבים – עגלות מטוקסות במחיצות ואהל, ודומה לו (במד' ז ג) שש עגלות צב [ישע' סו כ]. היו מחופות כמין סוכה [תהלים מב ה].

@+מ"מ : מ"א ז לו ד"ה מבחוץ, רות א יט. ראה נפילים, סד, צפרדע, שדה א, שרץ א

~צבא, צבאות (א)

#א.צבא [איוב ז א, דניאל ח יב], זמנים קצובים [איוב י יז]. צבא גדול – זמן ארוך [דניאל י א]. מלאה צבאה – ת"י... כמו כי מלאה מצבאה, ויש פותרין צבאה (ס"א זמנה), כמו (איוב ז א) הלא צבא לאנוש עלי ארץ [ישע' מ ב].

#ב.צבא רב – כל האומות [שבת פח:]; צבאות הגוים רבים [תהלים סח יב]. אין יוצאין בצבא פחות מבן עשרים [שמות ל יד, במד' א ג].

#ג.צבא השמים – השמש והירח העומדים במזרח [ב"ב כה:]; כוכבים [דניאל ח יג]. מלאכי השחתה [דה"ב יח יח]. ישראל שנמשלו לכוכבים [דניאל ח י].

#ד.שר צבא – להוליך אנשי המלחמה [ברכות ד:]; ממונה על ראשי גייסות [ע"ז נה:]; המצביא – יודע מנין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא [ירמ' נב כה].

צְבִיָּה (לשון צבא) – המציבים עליה מצב ומשחית שקורין צבִי"ל בלעז, כמו שנאמר בשאול (ש"א יד טו) המצב והמשחית חרדו [ישע' כט ז].

צבאות – %מ"מ : ש"א א יא. צבאות (שה"ש ב ז) – ראה צביה @+מ"מ : סנה' צב ע"א ד"ה שתי. ראה אלהים, חלוץ, מושל, מלחמה, צובא, פולמוס, שמים

~צבא (ב)

וכמצביה – וכרצונו (לשון רצון) [דניאל ד לב]. ליצבא – חפצתי [דניאל ז יט]. חפץ [דניאל ה יט, מובא ד

פעמים בפסוק]. ולמן די יצבא – למי שירצה [דניאל ד יד].

*ראה חפץ

~צבכה

*ראה הצבכה

~צבה (א)

צָבָה : בטנן צבה – כתרגומו, נפוחה [במד' ח כא].
צָבָא : לצבות בטן – כמו להצבות בטן... שהמים מצבים את הבטן [במד' ה כב, עיי"ש פסוק כז].
*ראה יצב

~צבה (ב)

*מקום מוצאו של יגאל בן נתן (ש"ב כג לו).

~צבו

צבבו בנפשיה – ברצון עצמו [יומא פז]. צבו – רצונו [דניאל ו יח].

~צבויים

*אחת מחמש ערי הכתר שנהפכו עם סדום ועמורה (ברא' יד ב, ח - צביים כתיב, י יט).

~צבוע, צבוע (א)

צבוע – זו אפא... ברדלס הוא צבוע זכר... משתנה לכמה מינין, הלכך קרי לה ברדלס ונפרזא ואפא. כך מצאתי [ב"ק טז. עיי"ש ד"ה לישנא]. העיט צבוע – הה"א תמוהא, לכך הוא נקוד פתח, (כלומר) הכי הם עוף צבוע מגואל בדם, ששאר העופות נאספים עליו. ד"א עוף אחד שהוא צבוע, וכל העופות נאספים עליו לאוכלו, ששונאים אותו [ירמ' יב ט].

גי הצבועים (בפסוק : הצִבְעִים) – שמצויין בו הצבועים, הוא ששנינו (ב"ק טז). ר' מאיר אומר אף הצבוע, וי"ת אפעיא. וכן פירשו רבותינו ז"ל צבוע זה אפעה, מין שרץ רע ומזיק [ש"א יג יח, עיין נחמיה יא כד].

*ברד"ק כותב : ופירוש אפה - אפעה, כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון, ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגווניו ובמיני הצבעים. בנחמיה יא לד נזכרת העיר צבעים, במשנה ביכורים א ג נזכר הר צבועים. ראה אי ד, אפא ב, ברדלס, נמר, נפרזא, עוכלא בהערה, עטלף, עיט, שועל

~צבוע (ב)

צבועים – (אנשים) שאין מראיתם כתולדתם אלא צבועים מבחוץ ואין תוכם כברים. שמעשיהם כמעשה זמרי – שהן רשעים ומבקשים שכר כפנחס אומרים לבריות לכבדן כפנחס ואיכא דמפרש לה לענין

צניעותא [סוטה כב:].

~צבור

צבורים – חמרין דגורין, מונציל"ש (ערמות) בלעז [מ"ב י ח].

*ראה חמר, עיר, צבר, שליח ציבור, תענית ציבור

~צבט

ויצבט לה – ויושט לה, ואין לו דמיון במקרא, אלא בלשון משנה (חגיגה פ"ג מ"א, כ:) אחוריים ותוך ובית הצביטה [רות ב יד], צובטו – אוחז בו ומושיטו לאחרים [חגיגה כב:].

*אין לו דמיון במקרא. לשון הגמרא בחגיגה כב ע"ב : מאי בית הצביטה: א"ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו, וכן הוא אומר (רות ב יד) ויצבט לה קל. ורש"י מפרש : ויצבט לה - תרגום ואושיט לך, ועיין על כך במבחר כתבים לאברהם ברלינר ח"ב עמ' 210. ראה הדא

~צבי, צבי (א)

#א.נוי, דבר צביון שיש חפץ בו [ישע' ד ב, עיי"ש], צורך [סנה' ז:], חפץ [שם סה:], צביון [ירמ' ג יט, סנה' צד], תפארת [יחז' כו כ], מצב חזק [ישע' כג ט], מצב ותקומה [שם כד ט], מצב [שם כח א]. הצבי ישראל – מצבן של ישראל (מלשון נצב נצבים – רד"ק) כן ת"י [ש"ב א יט, עיין במה ג].

#ב.ארץ הצבי – א"י [דברים לג יז – עיי"ש], א"י שנקראת ארץ צבי, כענין שנאמר [ירמ' ג יט] נחלת צבי צבאות גוים [דניאל ח ח, יא טז, מגילה ו.]. מה צבי קל ברגליו מכל החיות – אף ארץ ישראל קלה לבשל פירותיה מכל הארצות, הכי מפרש לה במסכת כתובות בפרק בתרא (ק"ב ע"ב) [ר"ה יג].

*עיין בספר ממשע עד עזרא ח"ב מאת שמואל הכהן (ירושלים תשנ"ז) עמ' 119 על משמעות הביטוי ארץ הצבי. +מ"מ : ישע' ז כא ד"ה ואתן, ח כג ד"ה גליל הגוים, ר"ה יג ע"א ד"ה ארץ, מו"ק כה ע"ב ד"ה רבי זירא.

~צבי, צביה (ב)

צבי דאין קרניו מפוצלות – לא ידענא מאי קאמר, דהא ודאי מפוצלות הן, ונראה בעיני שמה שאנו קורין צבי לא היו הם קורין צבי, אלא אותן הנקראים אישטיינבור"ק (אקו, יעל סלע) וקרניים שלהן אינן מפוצלות [חולין נט:]. אישטיינבור"ק [ר"ה כו:]. צבי ואיל חלבן מותר [דברים יב כב]. צבי קל ברגליו מכל החיות [ר"ה יג]. עשר בהמות מנה הכתוב (דברים יד) להיתר אכילה... וצבי... [חולין ע:]. דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשצדין אותם [דה"א יב ט]. צבי קל ברגליו מכל החיות [ר"ה יג]. תאומי צביה – דרך צביה להיות יולדת תאומים [שה"ש ד ה]. צבי ואיל אין

קרבן בא מהם [דברים יב טו]. חיה דקה [ב"ק פ. בהיפוך].

צבאות – (לשון) צביים [שה"ש ב ז].

*בתוס' חולין נט ע"ב ד"ה והרי צבי, חולק ר"ת על רש"י "שהו אותו שאנו קורין צבי". התרגום הנפוץ של צבי – היר"ש, ואיל – גאזע"ל (gazel), אך יש שסוברים ההפך כדעת רש"י. בימי רש"י נהגו לקרוא להיר"ש צבי ולגאזע"ל – אילה, וכן משמע ביומא כט ע"א "מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן...", ורש"י מפרש: אילה זו – לאו דוקא נקט, שהרי אין קרנים לנקיבה (ובע"י מוסף: אלא מין אילה קאמר). ברש"י מעיר על דברי רש"י: משמע דאיל הוא מה שאנו קורין צבי דקרניו מפוצלין. נראה שההוספה בע"י היא ממסדר הע"י, שכן מה שכותב רש"י "לאו" משמעו "לאו דוקא אילה נקבה כי אם איל זכר". עיין בהגהות ר"י עמדין שסובר שרש"י לא מבחין בין רחל לאילה, אך צ"ע על דבריו. בירחון עץ חיים (באבוב ברוקלין) שנה ד' חוברת ב' (גליון י"א) עמ' רנ"א יש מאמר מקיף מאת ר' זכרי' האלצער "חיה הנקראת בתורה צבי מהי", וכן יש שם המשך בגליונות הבאים. בירושלמי ערובין פ"א יט ע"ב מובא שקרן הצבי היא כמין שופר וניתן להבחין בין נתיק לזכרות, כלומר בליטה שעליה הקרן מתלבשת. קרן ההיר"ש לעומת זאת עשויה מחטיבה אחת. ישנו ביטוי "הניח מעותיו על קרן הצבי" בספר גלויות וסתומות בלשון מבאר שהרועה היה שם את כליו על אחת הבהמות הביתיות כיון שידעות לחזור לביתם, אך הצבי הוא חיית בר ואם שם עליו את כליו יש סיכוי שלעולם לא יראה אותם שוב. ראה איל א, אקו, טביא, צביון א, קיץ ב, קרנא, רחל, תאום

~צָבִי (ג)

חפץ [סנה' סה:].

*חפץ בבית יעקב (ברא' לד יט) תרגם יב"ע "צבי בברית יעקב".

~צָבִיָא

*בן שחריים מאשתו חודש, ראש בית אב בשבט בנימין (דה"א ח ט).

~צָבִיָה

*מבאר שבע, אשת אחזיה מלך יהודה ואם יהואש (מ"ב יב ב, דה"ב כד א).

~צָבִיון

(מעשה בראשית) בצביונם (נבראו) – בטעם כל אחד (ואחד) ובדפוס כל אחד (ואחד) [ר"ה יא], בדמות שבחרו להם [חולין ס.].

*בר"ה יא ע"ב מפרש ר"ח: לצביונם – לתוארם ביופיותם, שנאמר וכל צבאם, ופרשין לצביונם. שם ע"א בתוס' ד"ה לקומתן מפרשים צביונם – לשון יופי, כמו (ישע' כח ה) לעטרת צבי... עיי"ש. בחולין ס ע"א ד"ה אל תיקרי, מביאים התוס' את הערוך ערך צב א, דכולהו נפקי מצביונם שהוא לשון יופי... ויש לומר דקומתן נפקי מלשון הצבה. וזה לשון הערוך ערך צב: כל מעשה בראשית לקומתן נבראו, פירוש לקומתן, גדולים מלאים ולא קטנים שצריכין לגדל, לדעתן נבראו ולא כדעת התינוקות, ופירוש לצביון לשון יופי... ראה צבי שמשמעו מצב וגם תקומה.

~צָבִייתא

ציבי שמסננין אותו דרך עצים וקשין דקים [חולין סז].

~צָבִית

רצית (לשון רצון)... ל"א לשון שאילת כלים [תענית כט].

~צָבֵע (א)

#א.טבל [דניאל ד כב]. היה שרוי, לשון טבילה [דניאל ד יב].

#ב.א.הצביעו – הוציאו אצבעותיכם, כל אחד יראה אצבעו... [יומא כב].

~צָבֵע (ב)

צובעין – מטבילין אוכלין בחרדל או בחומץ... [חגיגה כב:]. מצות ציצית בשני מיני צבע, שני חוטין של תכלת ושני חוטין של לבן [שבת כז:]. בגדי צבע אשה... מייפין אותה [ע"ז כ:].

*בשופטים ה ל שרש צבע מופיע "צבע" שלש פעמים בפסוק, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש. עיין בספר אמרות טהורות חיצוניות ופנימיות לר' יהודה החסיד מאמר א בסוף הספר, מהמהדיר ר' יעקב ישראל סטל. +מ"מ: במד' ב ב ד"ה באתת, נדה לא ע"א ד"ה צבע. ראה ארגמן, גיר, חרתא, כחלא, כחול, כפר, כרתי, לכא, נרא, סטיס, סמא, סקרתא, פואה, קוצה, קלא, קנקתום, קרנא, שיחור, שרק, ששר, תולע, תכלת

~צָבֵעוֹן

בת ענה בת צבעון (החיווי, אחד מאלופי בני שעיר החורי בארץ אדום, אבי ענה וענה חתני עשו) – מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם... [ברא' לו ב, עיי"ש, לו כ, כד-כה, כט, עיי"ש]. בא צבעון על אמו והוליד... צבעון וענה אחי הוו (מאביהם שעיר), וכתוב אלה בני צבעון ואיה וענה, אלמה בנו היה? [פסחים נד. עיי"ש תוס' ד"ה אלה]. ענה בנו של צבעון היה... צבעון בא על אמו והוליד ממנה ענה – נמצא שהוא אחיו ובנו... [ב"ב קטו: עיי"ש תוס' ד"ה מלמד].

~צָבֵעִים

*ראה צבוע א

~צָבֵר, צָבָרִים

ויצבר עפר – כל אחד נושא משאו "עפר" והרי היא (נערמת) לפני החומה (לתל גבוה, ונלחמים בה (מעליה) על העיר. והיא (מה שנקרא) שפיכת סוללה, כי כולן מתורגמות (ת"י מ"ב יט לב) יצבר עלה

#א.לצדים – למצדדים בצדיכם בגדודים וגייסות לשלול ולבוז [שופטים ב ג].

#ב.צדי עגלה – ריוח שבין דופן עגלה לאופן ועובי האופן [שבת צח], חלל שבין דפנות לאופנים ועובי הדופן ועובי האופן [שם צט]. צדי הבגד – יירונ"ש (כנפי הבגד. עיין א"ה) [נדה נו]. צדי רה"ר – כגון חצר שנפרץ לרה"ר [שבת ו].

#ג.לצד שני – כמו דבר אחר [ב"מ קטו].

#ד.טלטול מן הצד – כלאחר יד [שבת מג]. מן הצד – ע"י שינוי [שבת מז].

#ה.מצדך – משמאלך... [תהלים צא ז].

#ו.מן הצד – מן הקטנים... [גיטין נט. סנה' לב. עיי"ש למה הכוונה].

#ז.על צד – (ת"י) על גססין, כסלים של מלכים... [ישע' ס ג], על צדי... (ת"י) על גססין [שם סו יב].
@ראה גסס, צלע

~צדא~

#א.תרגום של ירך, כירך הזה שהוא בצדו של אדם [שמות מ כב, בהיפוך].

#ב.הצדא – צדו ושממה ודבר ריק... ה"א של הצדא משמשת בלשון תמיהה [דניאל ג יד].
*אין לו דמיון במקרא.

~צדד~

#א.המצדד את האבן – מושיבה ומצדדה עד שמתיישבת בקרקעית יסוד הבית יפה [שבת קב].

#ב.מצדד אצדודי – לא אצל ממש ולא אחורי ממש [יומא לז].

*צדד נקרא מקום בצפון א"י, עיין במד' לד ח, יחז' מז טו. ראה טלע, צדיה

~צדה~

לא צדה – לא ארב לו ולא נתכוון. צדה – לשון אורב, וכן הוא אומר (ש"א כד יא) ואתה צודה את נפשי לקחתה, ולא יתכן לומר צדה לשון (ברא' כז לג) הצד ציד, שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה, ושם דבר בה ציד, וזה שם דבר בו צדיה ופועל שלו צודה, וזה פועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד, ואין אני מודה לו. ואם יש לחברו באחת ממחלוקת של צד, נחברנו בחלק (ישע' סו יב) על צד תנשאו, (וכן ש"א כ כ) צדה אורה, (וכן דניאל ז כה) ומלין לצד עלאה ימלל. אף כאן אשר לא צדה, לא צידד למצוא לו צד מיתה. ואף זה יש להרהר עליו. סוף דבר לשון אורב הוא [שמות כא יג]. צדו צעדינו – ארבו... כמו ואשר לא צדה, ואתה צודה [איכה ד יח], אם צודה להם – אם יש

מליתא, ואף הוא לשון מילוא, שהיה בעיר דוד (מ"א ט טו), הוא תל גבוה שעל ראשו המגדל בנוי, ושיפועו משפוע לצדדין, וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול [חבקוק א י].

*+מ"מ : ברא' ב ז ד"ה עפר מן האדמה. ראה אגר, חמר ב, כנס, לקט, מחי קבלו, צבור

~צבת, צבתים (א)

צבתים – עמרים קטנים, יש דוגמתו בלשון משנה (מנחות פ"י מ"ט) מצאן צבתים או כריכות [רות ב טז], בלא קישור שקורין יבילי"ש (אלומות, עמירים) [מנחות עא].

*אין לו דמיון במקרא. צבת בשבילים הוא אגודת (חבילת) קני השבילים הנאספים ביד שמאל כשיד ימין אוחזת במגל, עד מלוא הכף ונהדקת ביד כמו בצבת. בגמרא ערובין צו ע"א נאמר מאי צבתים ומאי כריכות? אמר רב יהודה אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות, צבתים זווי זווי, כריכות דכריכן טובא. ר"ח מפרש שנים מדובקין זה על זה נקראים צבותין, מלשון צבת בצבת עשויה. +מ"מ : ישע' יז ה ד"ה והיה. ראה אלמה, כריכה, עמיר

~צבת, צבתא (ב)

#א.צבתים של תפילין – (בד"ה זווי) של ראש ושל יד קשורין יחד, וכן הרבה קשרי זוג בצבת אחת... לשון צבת, כמו (רות ב טז) שול תשולו לה מן הצבתים [ערובין צז]. צבתים צבתים – קשרים קשרים הרבה, תפילין בכל קשר [ערובין צה].

#ב.מלקחיים [אבות ה ו]. טינליי"ש (צבת) של ברזל. צבתא – שעושים עכשיו הנפחים [פסחים נד. עיי"ש בגמרא], צבתהא שתרגם אונקלוס, לשון צבת, טינליי"א בלעז [שמות כה לח]. צבתא – טינליי"ש (צבת) [שבת קי. סנה' נב]. צבתא דחרש – אחיזתו של חרש... וכחו מלשון צבתא שקורין טניליא"ש. ל"א גרס' צוותא, יחודו של חרש שנתייחד עם השלהבת ונטלה... [ב"ק ט: ראה צוותא]. צבת, טינליי"א (עיין בא"ה) בלעז [שם נט]. טנליי"ש [כתובות עז].

*בערוך ערך צבת ד מפרש כלי שתופשין בו כל כלי מתכות החמין. מלקחיה (במד' ד ט) תרג' צבתהא ועיין משנה ערובין פ"י מט"ו - צבת של עץ.

~צבתא (א)

איצבית – אתקן [חולין ס]. צביתא – הכינו [ר"ה יז].
@+מ"מ : פסחים נד ע"א ד"ה בצבתא, חגיגה כ ע"ב ד"ה אחוריים. ראה מלקוח, מלקחים, מלקט, רהיטני

~צבתא (ב)

מין גמי, לילק"א (לישק"א, כריך) [ע"ז עה].
*ראה גמא, גמי, צותא, ריתא, שיפא, שיפה

~צד~

תתירא, ב"ב קטז ע"ב ד"ה עס בת. ראה אפיקורוס, בייתוסים, מומר, מין, פילוספא

~צדיקה

*ראה צדה

~צדיק

עיר מבצר (בנחלת) בנימין [יהושע' יט לה, בהיפוך].

*ראה צד (א), צר

~צדיק, צדיקים

#א. דברי צדיקים – דברים המצודקים, משפטי אמת [שמות כג ח, דברים טז יט]. חוקים צדיקים – הגונים ומקובלים [דברים ד ה]. צדיק במעשיו – בלא חמס [ע"ז ו]. משמע שנצטדק בדין ואע"פ שאינו נקי [סנה' לג:]. (הקב"ה) צדיק וישר – מצדיק הדין על הצדיקים לפרוע מהם... [תענית יא]. צדיק – במשפט אמת [ר"ה יז:]. צדיק מעיקרו – שהיה רחוק כל ימיו מן העבירה [ברכות לד: בהיפוך]. זכאי בדין [עמוס ב ו]. עיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים [ברא' ו ט]. עיי"ש ד"ה בדרתיו ות"א איש צדיק – גבר זכאי. היינו צדיק היינו עובד אלהים – מי הוא צדיק ומי הוא עובד אלהים הלא אחד הוא [חגיגה טז:]. אם יש צדיק גמור בדור אין צריך אות [כתובות עז:]. המושלים ביצרן – צדיקים... [ב"ב עח:]. כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת [ברא' יח יט]. אבינו צדיק נברא, לפיכך אנו צדיקים, ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה [סנה' לח:]. יציאת צדיק מן המקום עושה רושם [ברא' כח י]. צדיק – הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם נצול [תהלים לד כ]. אני (הקב"ה) גוזר גזירה והוא (הצדיק) מבטלה [ש"ב כג ג]. הצדיקים התורה שהן עוסקין בה מגינה על הדור, וכשהן מתבטלן פורענות באה לעולם [סנה' עא:]. הצדיקים מרכבתו של מקום [ברא' יז כב]. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים [ברא' כה יז]. צדיקים שומעים חרפתם ואינם משיבים [תהלים לח יד]. הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה [סוטה יג:]. הצדיקים מהנין לאחרים [שם צט:]. עד שלא נבנה אהל מועד היתה שכינה מצויה באהלי צדיקים [שבת נה:]. אפילו צדיקים נרקבים ונעשים אפר [שבת קנב:]. אף לעוה"ב צדיקים יושבים ואוכלים ורשעים עומדים ורואים [שבת קנג:]. במקום שהקב"ה מברך את הצדיקים שם מקלל את הרשעים [יומא לח:]. מיתת הצדיקים מכפרת [יומא מב:]. כך דרכו של מקום לדקדק עם החסידים... עם צדיקים ההולכים אחריו [יבמות קכא:]. קי"ל בזמן שצדיקים בדור, צדיקים נתפסים על הדור... [כתובות ח:]. צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה... [נדרים כא:].

אורבים בדרך, כמו (ש"א כד יב) ואתה צודה את נפשי [ר"ה כב]. איתצוד – לשון צידה [נדה מה:]. בלא צדיה – לשון צדוד, שלא נתכוון לצדד לצד שני [מכות ז: עיי"ש ד"ה ואשר]. בצדיה – כתרגומו בכמנא, במארב [במדבר לה כ, עיי"ש פסוק כב].

*מ"מ: ברא' כה כז ד"ה יודע ציד, וכן בד"ה איש שדה, שם כותב: אדם בטל וצודה (עפ"י רש"י הנ"ל צ"ל צד) בקשתו, ש"א כ כ, צפניה ג ו. ראה ארב, ארבא ב, ארבאל, ארבה ב, בי ארבאל, כמן, עקב ד, צד, צדד, צדה במשמעות מזון - ראה צוד, ציד, צידה, שכר ה

~צדוק

כהן נאמן [ש"א ב לה בהיפוך]. היה כהן גדול (מצאצאי צדוק בן אחיטוב) ששימש ראשון במקדש בימי שלמה, נקראו (הכהנים) על שמו (צ"ע מדוע בהפרש של פרק אחד חוזר על עצמו) [יחז' מג יט, מד טו].

1. בן אחיטוב הכהן, מצאצאי אלעזר בן אהרן ואביו של שלום (ש"ב ח יז, טו כד, כז, יט ב, מ"א א ז-ח, כו לב-מה, דה"א יב כג-כט - צדוק נער גבור חיל, סוטה מח ע"ב ד"ה זימנין). 2. בן מריות ואביו משלם הכהן (נחמיה יא יא). 3. אבי ירושא אם המלך יותם, סבו של עוזיהו (מ"ב טו לג). 4. בן בענא, מבוני החומה (נחמיה ג ד). 5. בן אימר, מבוני החומה (נחמיה ג כט). 6. אחד מן החותמים על האמנה (נחמיה י כב).

~צדוקי, צדוקים

סבר ר"ג (לקמן סח:) צדוקי אינו כעכו"ם, ולא דמי לכותי... אבל ישראל הוא ונהפך למינות (כך הגירסא בדפוס וילנא, ונראה שצ"ל ונתפס למינות, אך בדפוס ונציה: הנהפך לרשע) ואינו מודה בתורה שבעל פה [ערובין סא:]. אפיקורסים... נוטה לעבודת כוכבים [סנה' לח: עיי"ש בכל העמוד]. צדוקים – משרתים לעבודה זרה [שבת קטז:]. צדוקים (נ"א מינים) – תלמידים החולקים על התורה [יומא מ:], צדוקים – כופרים באל חי (כך בד"ו, אך בד"ה מינין – גלחים) [סנה' ק:]. דורשין מקרא ככתבו [סנה' נב:]. צדוקים – היו משנין עבודת קטורת יוה"כ (לקמן נג.) שהיו נותנין הקטורת על האש בחוץ ואח"כ מכניסים [יומא ד:]. צדוקי אינו ירא שמים [יומא יט:]. אינו מודה בניסוך המים [שם כו: סוכה מח:]. שחיטתו לעבודת כוכבים [הוריות יא:]. צדוקי סתמא בועל נדה הוא [נדה לג:]. צדוקין אין להם ג"ש אלא קרא כמשמעו [סנה' נב:].

*דפוס ונציה ר"פ הוא היותר נקי מתיקוני והשמטות הצנוורה, ובכל מקום בש"ס שמוזכר מין, צדוקי, אפיקורוס, עכו"ם ראוי לבדוק שם את הנוסח, וכן בקונטרס חסרונות הש"ס. לדוגמא בברכות כח ע"ב נכתב הצדוקים, ובע"י המינים. בהוריות יא ע"א נחלקו בגמרא מיהו צדוקי. י"א שזה האוכל נבילות להכעיס, וי"א העובד עבודה זרה. בערובין סח ע"ב יש מחלוקת אם הוא כנכרי או לא. *מ"מ: תוס' ערובין סט ע"א ד"ה כאן. יומא יט ע"א ד"ה אלמה לא, תענית יז ע"ב ד"ה מריש, סוטה כב ע"ב ד"ה אל

ד"ה התורה חסה, פו ע"ב ד"ה מפרסמין וד"ה שנאמר, סוכה נב
ע"א ד"ה צדיקים, תענית כה ע"ב ד"ה אף צדיק וד"ה צדיק אינו,
מגילה יג ע"ב ד"ה לא יגרע, כתובות ה ע"א ד"ה גדולים, ד"ה הכי
קאמר, שם עז ע"ב ד"ה אם כן, סוטה ב ע"א ד"ה איני, קדושין מ
ע"ב ד"ה לפי שהעולם, ב"מ ע"א ד"ה צדיק, ב"ב ח ע"א ד"ה
ככלב, נח ע"א ד"ה רבי בנאה, ב"ב פ ע"ב ד"ה אף צדיק ואילך,
סנה' לח ע"א ד"ה אנו בני, צג ע"א ד"ה גדולים, צו ע"ב ד"ה צרור
ואילך, קה ע"ב ד"ה גם, קיג ע"ב ד"ה מפני, אבות פ"א טו, פ"ו
מ"א, ערכין ז ע"ב ד"ה שער. ראה איש צדיק, ארץ, בית צדיק, גבר
א, זרע, חסיד, ישר א, משה, נקי, ענו, פרוש, צנוע, צר, קדוש א,
תם א

~צדן, צדני

*ראה צידון

~צדע, צדעים

רקח [שבת קכט], פדחת [נדרים מט:].
(בת) צידעא – טינפל"א (צדע, רקח) [שבת פ: נזיר ג.
ב"ב ס: מכות כ:]. צדעיים – טינפל"ש [בכורות לה.
נדה כט:].
*ראה בת צידעא, זקן ב, כלכל, לחי, נקף, רקח

~צדק (א)

הן שלך צדק ולא שלך צדק – כלומר כשאתה מדבר
הן או לאו קיים דבריך והצדק אותם [ב"מ מט:].
משרתי צדק – שירה על הים, שירה על הבאר, שירת
דבורה [תהלים מ י], דברי תורה [ערוכין סג. חולין
פא:]. תפלה שמצדיק לבוראו [ברכות יד:]. אמרת
צדקך – הבטחה שהבטחתני [תהלים קיט קכג]. מעגלי
צדק – דרכי מישור [תהלים כג ג]. אבני צדק – הם
המשקולות ששוקלין כנגדן [ויקרא יט ל:]. צדק צדק
תרדוף – הלך אחר בית דין יפה [דברים טז כ:].
וצדקתך – לצדק את הדין... [תהלים עב א, עיי"ש].
*מ"מ: דברים כ א ד"ה כי תצא, ישע' א כא ד"ה צדק ילין בה,
ישע' מה ח, שם מה יט ד"ה אני ה', קהלת ג טז, תענית ח ע"א
ד"ה בזמן, צדק מלשון המזלות. ברכות נט ע"ב ד"ה שבתאי,
שבת קכט ע"ב ד"ה דקיימא ליה, ערוכין נו ע"א ד"ה ואין תקופה
וד"ה והני מילי. כוכב צדק – ראה מאדים

~צדק (ב)

המצדיק עצמו – מכשיר ומקשט מעשיו. מצדיקין
עליו את הדין – מדקדיקין עמו אפילו כחוט השערה
[תענית ח:]. והצדקתיו – (ת"י) ואדנניה בקשוט [ש"ב
טו ד]. ומהיר צדק – ת"י ועביד קשוט [ישע' טז ה].
משפט אמת [ישע' נג יא]. צדקה – נקתה ופטרה עצמה
מן הדין [ירמ' ג יא]. ומה נצטדק – לשון צדק... [ברא'
מד טז עיי"ש, יהושע ט ד]. צדקה [תהלים פה יא,
משלי א ב].
*ראה צ'

צדיקים יכולים לקבל עול מצות הרבה [מכות כד:].
הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים [חולין ס:]. צדיקים
– דרים בסכנה (ואף על פי כן) לבם לאביהם שבשמים
[נדה יד:]. צדיק – כשימות הוא בטוח שיבוא לגן עדן
[משלי יד לב]. צדיק גמור – שהיה רחוק מן העבירה
כל ימיו [סנה' צט. בהיפוך].

#ב. וצדיק חונן ונותן – הקב"ה שהוא צדיקו של
עולם... [תהלים לז כא, עיי"ש פסוק כב]. צדיק –
אברהם [שמות יא ב, ברכות ט:]. ינאי (המלך) – נעשה
צדיק וחזר לרשעתו [שם כט:]. משה – אין לך צדיק
ממנו [שבת ל:]. אהרן ומשה... צדיקים [סוטה יב:].
יותם בן עוזיהו – צדיק היה ועניו יותר משאר
מלכים... [סוכה מה:]. מתושלח צדיק גמור היה... [שם
נב:]. צדיק – חוני המעגל [תענית כג:]. דוד – הוא
צדיק... צדיק גמור... [מור"ק טז:]. צדיק שקבור בחברון
– אברהם [סוטה יא:]. צדיק מצרה נחלץ – זה רבא
[ב"מ ס:]. צדקיה – היה צדיק ונהרס בית המקדש
בימיו [סנה' קג. ירמ' לז ד, דה"ב כט לד]. יהושפט
צדיק גמור היה [חולין ד:]. חנוך – צדיק היה [ברא' ה
כד:]. צדיק גמור – אליהו בהר הכרמל [דברים יח כב].
צדיק... שמואל [ש"א א כג]. מיכיהו [מ"א כב יז]. דור
צדיק – דורו של יכניה שהיו צדיקים [תהל' יד ה]. נח
נקרא [ברא' ו ט] איש צדיק [שם מט ג]. צדיק – דניאל
[שם סד יא]. איוב – בדברים שבין קונו ובינו לא היה
צדיק [איוב א א]. רבי בנאה [ב"ב נח:]. לוליינוס ופפוס
אחיו – צדיקים גמורים היו [תענית יח:]. חזקיה ואסא
ויהושפט צדיקים גמורים [יבמות סג:]. בהמתן של
צדיקים – חמורו של פנחס בן יאיר [יבמות צט:
כתובות כח: חולין ה:]. ישראל [תהלים עב ז]. שני
צדיקים – יצחק ורבקה [סנה' לט:]. זמרי – שאר אחיו
היו צדיקים סנה' מד:]. דורו – של יהוירים היו צדיקים
[סנה' קג. עיי"ש ע"ב ד"ה אמרו לו]. הקב"ה מביא
ייסורים על הצדיקים בעולם הזה כדי שיהא שכרם
טוב ושלם לעולם הבא [הוריות י:]. כל המעמיד בן
צדיק כאילו אינו מת [ברא' יח יט]. לא נאמרה גויעה
אלא בצדיקים [ברא' כח יז].

*מ"מ: ברא' ז א ד"ה כי אותך, ח א, יא לב, יח לב, יט יט, כה
כא, כז כח, כז כט, לא כד, לו ב, לו כה, ויקרא ה יז, כד יא, במד'
יד יז, כה יד, כז א, כז טו, דברים ג כג, י ז, לג ג, מ"א יג ד, יז יח,
לז, ישע' מד ה, עמוס ב ו ד"ה על מכרם, ט ו, חבקוק ב ד, זכריה
יא יב, תהלים יא ה, כה ה, כו א, לו ל, סט א, עג א, פו ג, משלי י
כא ד"ה שפתי, שם לב ד"ה שפתך, שם יא לא, שם יב כו ד"ה יתר,
שם יג ה ד"ה דבר שקר, שם יד לב ד"ה וחסה, שם טו כח ד"ה לב
צדיק, שם יז ב ד"ה עבד משכיל, שם כא טו, שם כה כו ד"ה
צדיק, אסתר ב יא, רות א ז ד"ה ותצא, ב יא, קהלת א ד, ב טז, ז
טז ד"ה אל תהי, ט יח, יג א, ב"ב עז ע"ב ד"ה המושלים, שם פ
ע"ב ד"ה אף צדיק, שם ד"ה אף צדיק. שם ד"ה תצא אש, ברכות ז
ע"א ד"ה להודיעו דרכי, שם יח ע"א ד"ה אלו, שם לג ע"ב ד"ה
הכל בידי שמים, פסחים ח ע"ב ד"ה הרי זה צדיק, יומא לט ע"א

~צֶהָב (א)

צהבו פניו – שמח [מנחות סח: חולין ז:]. צהוב – כעוס [סנה' קה.].
 *יש סתירה בולטת בין שני הפירושים. וכעסותה צרתה (ש"א א ו) תרג' ומצהבא לה.
 מזהבין – מרגישין ומצטערין [מו"ק כד:].

~צֶהָב, צהוב (ב)

דומה לתבנית הזהב. צהוב כמו זהוב, אורבל"א (צהבהב) בלעז [ויקרא יג לז]. (וכלי נחשת) מִצְהָב – משל נחושת מוצהב (או) מין מטבע של נחושת [עזרא ח כז].

~צֶהָל

יצהלו – לשון זה נופל על הסוסים, כמו (לקמן ח) מקול מצהלות אביריו, לשון צהלה אישודימינ"ט (הנאה. עיין בא"ה) בלעז [ירמ' ה ח], מצהלות – (לשון) צהלות... וי"ת מקל פסיעות [שם ח טז], מצהלותיך – כצהלת סוסים נואפים [ירמ' יג כז]. צנף הסוסים קרוי צהלה בלשון המקרא [סוטה מב.]. צהל (הוא הקול שמשמיע ה)סוס [חולין נג.].

*יש סוברים שצנף וצהלה הם שני קולות נפרדים אך הדומים זה לזה. +מ"מ: ישע' כד יד ד"ה צהלו מים, תהלים קד טו. ראה אביר, געה, חרץ, נהם, נחק, נחרה, צנף

~צֶהָר (א)

יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה המאירה [ברא' ו טז]. מאיר [קדושין לט.]. קליף צהריה – צוהר מראיתו היה קלוף ולבן [ביצה יד.]. צהר (ברא' ו טז) מתרגם ניהור [– איוב ג ד].
 *אין לו דמיון במקרא. ראה ברק א, זכך, זרח, נחרה, צהרים

~צֶהָר, הצהיר (ב)

יצהירו – יעשו שמן בעלי זיתים [איוב כד יא].
 *אין לו דמיון במקרא. ראה זך, ציהרא

~צֶהָרִים

צהרים שעת אורה וצהלה היא [כתובות י:]. צהרים – חצי היום [– יומא נט.], מאור הצהרים [איוב יא יז, עיי"ש]. בצהרים – זה (כלומר בפסוק זה) מתורגם בשירותא, שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי, ובלעז דיוזנ"ר (ארוחת צהריים), ויש הרבה בתלמוד בתלמוד, (תענית יא:) שדא לכלבא שירותיה, (ברכות לט:) בצע אכולא שירותא, אבל כל תרגום של צהרים – טיהרא [ברא' מג טז]. היא עת צרה לצאן (בגלל החום) [שה"ש א ז].

*ראה טיהרא, צהר א

~צֶדֶקָה, צדקן

שמש בשבת צדקה לעניים – שמתעדינן בה ונוח להן יום ברור ומתחממין בה ביום הצינה [תענית ח:]. צדקה מצלת מגיהנם [ב"ב י.]. ישראל שדעתם לשמים (נותנים צדקה) בין יחיה ובין לא יחיה אין מהרהרין אחר מדת הדין [ב"ב י:]. הזורע לצדקה סופו לברכה [תהלים לז כו]. יש אדם שנותן (צדקה) בעל כרחו ולא בנפש חפצה, או שמתבייש מאחרים, והוא נקרא שני לבבות [דה"א כט ט]. צדקה הניתנת לעני בסתר אין צריך להודיע לשום אדם... הנתינה היא הצדקה והטורח הוא החסד... [סוכה מט. עיי"ש ובר"ה שמא]. רגילים לחלק צדקה בלילי תעניות והיו עיני העניים נשואות לכך [סנה' לה.]. ליהנות מקופה של צדקה הוא דבר גנאי לאדם הגון [סנה' פא.]. אמרינן (ב"ב ח:): צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, והמחלקים אותה עליהם לבדוק לפי הצריך לכל אחד ואחד... [שבת קיח:].

צדקן במצוות – צדקה לעניים קרי ליה מצוה בכל לשון אגדה [שבת קנו.].

*הביטוי "וצדקה תציל ממות מופיע במשלי י ב, יא ד, בספר יסודות בהוראת המקרא (משה ארנד, ר"ג תשמ"ח) עמ' 30 מבאר שבשני הפסוקים מדובר בצדקה המצילה ממות, בניגוד לאוצרות והון שאינם מועילים... וצדקה משמעה בכל המקרא זכות ומעשה צדק ולא מעות לעניים כפי שמקובל היום. +מ"מ: ישע' לב כ, משלי יא יח, יח טז, כה יד, קהלת יא א, תענית ח ע"ב ד"ה פוסקי, אבות פ"א מ"ב. ראה מצוה, עני ב, רב א

~צֶדֶקָה

1. *בן כנענה, נביא שקר (מ"א כב יא, עיין צדקיהו). 2. בן יהויקים מלך יהודה, המלך האחרון ביהודה, נקרא גם צדקיהו (ירמ' כז יב, כח א). 3. אחד החתומים על האמנה (נחמיה י ב). בן יכניה מלך יהודה (דה"א ג טז).

~צֶדֶקָהוּ

(המלך, היה נקרא מתניה בן יאשיהו ונבוכדנאצר המליכו על יהודה ושינה את שמו לצדקיהו, והיה) חסר לחם [מ"א ב לא, מב כד יז]. מלך אחת עשרה שנה [סנה' צב:]. דורו של צדקיהו – היו רשעים [סנה' קג.]. היה צדיק ונהרס בית המקדש בימיו [סנה' קג.]. מבית דוד בא [סנה' קג:].

1. *בן כנענה, נביא שקר בימי אחאב (מ"א כב כד, עיין צדקיהו). 2. בן חנניהו, שר ליהויקים (ירמ' לו יב). 3. בן מעשיה, נביא שקר (ירמ' כט כא-כב). ראה כושי (ב). מערה א

~צֶדְרָא

*ראה צרדא

עונקא, ענקא, ערף א, קועה, שמוט
#ב.א (כינוי ל) גובה החומות והמגדלים [חבוק ג יג].
 צואר – ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים...
 [שה"ש ז ה].
#ג.א צואר מחוזא – בקעת מחוזא [ב"ב לו. עיי"ש].

~צובא

*נוכר בסדר הדורות והוא בנו של תרח ואחיו החורג של אברהם,
 בניו הם אכליו, מרוק וארם. ראה ארם א

~צובה

*אחת מארצות ארם (ש"א יד מז). ראה ארם א, סוריא

~צוד

תצודני – תפרוש לי מצודה [איוב י טז, עיי"ש].
 לצודד – (לשון) לצוד [יחז' יג יח]. הצטיידנו – לשון
 צדה... לצדה לדרך [יהושע ט יב].
 *מ"מ: ויקרא יז יג, ירמ' טז טז, תהלים קמ יב, איכה ג נב. ראה
 מצודה, צדה, ציד

~צודנייתא

*ראה צורוניתא

~צוה, צוואה

*ראה צו

~צוורנייתא

מטעמים שמאכילין את האבל (סעודת הבראה) [שבת
 קלו].
 *בתוס' ד"ה צודנייתא מביאים את דברי הערוך ערך צד ג שהוא
 לשון צידה ומזונות.

~צורנא, צורני

צורני צורני – חבורות חבורות. ל"א קולרין
 קולרין... [קדושין עב].

~צוותא

יחוד... ולשון צוותא שול"ץ (שעשוע, כלומר חברה
 המונעת מהאדם להשתעמם. עיין בא"ה) כדאמרינן
 (ב"ב כא). ליהוי צוותא לחברו (צ"ל לחבריה) [ב"ק ט:
 ראה צבת ב]. וצוותיך בסימא – אלו היינו יכולים לילך
 בדרך אחד היה נעים צוות שלנו [סוכה נב]. בצוותא
 – שלא אשב יחידי, שול"ץ בלעז [קדושין סג]. צוותא
 – שול"ץ (שעשוע) [ברכות ו: שבת ל: ב"מ כח. תמיד
 כז. – אינו מיוחס לרש"י].

*מ"מ: פסחים פט ע"ב ד"ה איתביה, מו"ק ז ע"ב ד"ה מר סבר
 צוותא, ב"ב כא ע"א ד"ה ליהוי צוותא. ראה אצותא, צבתא,
 צעצוע

~צו, צוה, צוואה

#א.א צו – פקוד [שה"ש ה טו], (לשון) צואה [ב"ב
 קמז]. ציווי [סנה' נו].

#ב.א כל צוואה לשון זירוז הוא, דתניא (קדושין כט):
 כל מקום שנאמר צו אינו אלא לשון זירוז... [סנה' ז].
 ואצוננו – ואזרזנו [דברים לא יד]. אין צו אלא לשון
 זרוז... [ויקרא ו ב]. צו אינו אלא לשון זירוז – שיהא
 מהיר וזריז בדבר ונוהג מיד ונוהג לדורות [קדושין
 כט]. כל צוואה לשון זירוז הוא... ועל מה זירוז? על
 המקל ועל הרצועה שיהו מטילין אימה על הציבור
 לשם שמים [סנה' ז].

@מ"מ: ישע' כח כ, פסחים נו ע"א ד"ה ולא היו, סוטה יז ע"א
 ד"ה מואם. ראה דייתיק, חגר א, מצוה, פטר ב, פקדתא,
 פרטתא, ציה, שטר, שנס

~צוה

צוה עוברת – אדם שנושאים לפניו גרף של רעי
 להעבירו [ברכות כה. עיי"ש ד"ה בזמן שיש]. צואת –
 תגאלת כתרגומו [ישע' ד ד]. פי חזיר אינו בלא צוה
 [ברכות כה]. אין דרך להניח צוה בבית [שם]. אמרינן
 בבכורות (סד): צוה רבה הדרוקן, רבה – שעל
 שהיית נקבים הוא בא [שבת לג].

עפרורית שבצפרנים [נדרים מט]. צואתם (הקרי,
 והכתיב חריהם) – רעי היוצא דרך חור פי הטבעת.
 ורבותינו פירשו (מגילה כה): לכנותם לשון נאה,
 צואתם [מ"ב יח כז].

מקמץ צואת כלבים – לא ידעתי מה צורך בה, אבל
 באשכנז ראיתי ששורין בהם הבגדים לפני כבוסן יום
 או יומים [כתובות עז. עיי"ש ד"ה בורסי].

*מ"מ: מ"ב יח כז ד"ה מימי שניהם, ישע' כח ח, שם לו יב,
 זכריה ג ד. ראה בית רעי, גלל, דבונים, חרא ב, כבא, כרכשא,
 לשלשת, נפק, עפר א, צאה, צפיע, קמץ ב, שייפא, שין, שקץ

~צואי

(צמר) שלא נתלבן עדיין כולו [חולין קלה], צמר
 שאינו מלובן מצואתו [בכורות כט].

~צוואר, צוואר

#א.א גרון [סנה' נב: חולין יט: כז]. גידי צוואר לאו
 בשר נינהו... [פסחים פג]. גידי צוואר – קשין כעצמות
 [חולין צ]. מקום שהורגין בחרב [סוטה י]. תחת
 הגרון קרי צוואר והיא דרך רוב שחיטות [חולין יט].
 דרך המקרא לכתוב צווארי לשון רבים, (כמו ברא' כז
 טז) על חלקת צוואריו, (וכן שם מה יד) בכה על צוואריו
 [מגילה טז].

*מ"מ: הושע יא ד ד"ה ואהיה. ראה אפתקא, גרגרות, דפקא,

~צוח, צוּחָה

מראש הרים יצווחן (שורש צוח) – (ת"י) מריש טוריא ירימון קליהון [ישע' מב יא]. ממזר צווח וחלל שותק... אדם שכשקורין אותו ממזר הוא צווח... [כתובות יד: עיי"ש]. צווח – אמר לכל אחד איני מכירך [ב"מ לז:]. צווחי – מכאיבים [ב"ק פו]. צוחת ירושלים (שורש צוחה) – צעקת... כמו מראש הרים יצווחו [ירמ' יד ב].

*מ"מ: במד' יג, כו נד ד"ה לרב תרבה, משלי כג, ערובין פב ע"א ד"ה אלא כל, סוכה לא ע"א ד"ה צווחה, ב"ב קלח ע"א ד"ה כאן בצווח, כריתות כד ע"ב ד"ה הכותב. ראה ענה א, צוף, צנה, לשון יובש – ראה צחה

~צולה

האומר לצולה חרבי – האומר לבבל התיבשי [ישע' מד כז].
*ראה מצולה

~צום

תענית [תהלים סא יא, סט יא], חובה להתענות [ר"ה יח:]. יום צום – יום הכיפורים [מנחות ק:]. בשביעי – הוא צום גדליה [זכריה ז ה], צום הרביעי – צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים... צום השביעי – שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה... צום החמישי – של אב... צום העשירי – של טבת [זכריה ח יט]. כיום צום דרכם לבדוק בעבירות שבידם [מ"א כא ט].

~צונמא

*ראה צנמא

~צוּעָר

*אבי נתנאל נשיא מטה יששכר (במד' א ח, ב ה). ראה צער ג

~צוף (א)

צוף דבש – מתוך דבש ברישק"ה (חלת דבש) בלעז [משלי טז כד].
*נפת צופים – ראה נפת

~צוף (ב)

מציפין עליו מים – נותנים בו מים עד שצפים עליו [ביצה יד:]. מחבת צפה – אינה עמוקה אלא שוליה צפין אצל אוגניה... וכמו (שבת ה:) צף על פני המים [מנחות סג]. ויצף – צף על המים [מ"ב ו ו].
*מ"מ: סוטה מה ע"א ד"ה שצפו ואילך. ראה טוף, טפף, צפה ב, צפוף, קפא ב, קפה א, שוט א

~צוף (ג)

1. מקום מדרום לנחלת בנימין, שם נולד שמואל (ש"א א א, ט ה). 2. מאבות אבותיו אלקנה, אבי שמואל הנביא (ש"א א א, בן אלקנה (דה"א ו כ - בפסוק יא נקרא צופי).

~צופה, צופים

כצופה שמעמידים על המגדלים לראות אם יבואו גייסות לעיר יתקע בשופר להזהיר את העם שיכנסו ויתחזקו [יחז' ג יז, עמוס ג ו בשינוי], צופים שמעמידים על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר [ישע' נב ח], מעמידין אנשים על המגדלים בשעת החרום, ואיש צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחליץ ולבוא על החומה... בדיט"ש (משקיפים) בלעז [ירמ' ו יז]. צופה מופקד לראות את החרב באה ולהזהיר את העם [ישע' נו י]. צופה נתתיך – כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא נאבד נפשן [יחז' לג ז]. צופים – אישקאגט"ש (בדיט"ש, משקיפים. עיין בא"ה) בלעז [ש"א יד טז]. צופה – בדיט"א (משקיף בלעז [יחז' לג ב].

ארץ צוף – ארעא דבה נביא. צוף, כמו צופה [ש"א ט ה]. צופים – נביאי הדורות [מגילה ב:]. י"ת צופים מתלמידי נביאיא [מ"א א א].

צופיה (הליכות ביתה) – נותנת לב על צורכי ביתה איך ינהגו באמת וצניעות [משלי לא כז], התורה, מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה [משלי לא לא]. הצפינו – הראנו, לשון צופיה הליכות ביתה [ערובין נג:].

*עיין מבחר כתבים לרמ"ש עמ' נ' על מהות תיבת מצופה. +מ"מ: ישע' נ ח ד"ה ואחר הדלת, שה"ש ד ח ד"ה תשורי, שבת קד ע"א ד"ה עלוי קא מעלי בענין מנצפך צופים אמרו. ראה ארץ צוף, שדה צופים, הובר, חרד א, נוצר, סוללה, עין א, צוף, צופים, צפה ב, צפון, שקף

~צופח

*בן הלם ממטה אשר, בנו סוח, חרנפר, שועל, ברי, הוד, בצר, שמא, יתר, שילשה, ימרה ובארא (דה"א ז לה-לו).

~צופי

*בן אלקנה ואביו של נחת מבני קהת (דה"א ו יא).

~צופים

צופים – מקום שיכולין לראות משם הר הבית ומשם והלאה אין יכולין לראותו [ברכות סא:], שם כפר שיכול לראות בית המקדש משם [פסחים מט:], מקום שיכול לראות משם הבירה, ומשם והלאה אין יכול לראותו [שם פא:], מקום שיכול לראות ביהמ"ק [ברכות מט:]. הצופים (במשנה שבגמרא : הציפיא, עיין בתוי"ט פ"ט מ"ב ובערך צפת) – ההרים

[ישע' נא יג]. איניש אלמא (אליס) וישראל הוה
[פסחים ט. ע"ז מב. – גברא...]. אנס [ב"מ קא].
*ראה יצק, מסק, עוק, פרהנג

~צוק (ב)

הר גבוה וזקוף [יומא סז:], הר חד ומשופע [ב"מ לו:],
הר חד וגבוה [שם צג:].
*+מ"מ : יחז' מח א ד"ה והיו לו. ראה חתך, מצוק ב, עשתרות,
צור

~צור, צר (א)

#א. כל צור שבמקרא לשון סלע [דברים לב לא], לשון
סלע, שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות,
אבריאמינ"ט (מחסה) בלעז [ש"ב כב ג], סלע [דברים
לב יג, לו, ש"א כד ג, תהלים כז ה, איוב כב כד, כד ת],
לשון סלע [תהלים יח ג]. צור מכשול – לשון אבן נגף,
שהצור הוא אבן [ישע' ח יד], סלע מכשלה [סנה' לח].
צור נחלים – סלעים הגבוהים שבנחלים עמוקים [איוב
כב כד]. כצר – ת"י כטינרא, כמו צור [ישע' ה כח].
צור המישור – הר שכל סביבותיו מישור [ירמ' כא יג].
*מראש צרים (במד' כ ט) לא מפרש ועיין בספר מחקרים
בלשון המקרא (מורג) עמ' 52 שמשעותו הר.
#ב. נצורים – פגרי המתים, שהם כנתונים במצור
שאינם יכולים לצאת [ישע' סה ד]. הנצור – הנאסף אל
העיר ויצורו עליו [יחז' ו יב]. עיר נצורה – שצרו עליה
[ישע' א ח].

*ראה טנרא, נצר

#ג. צור חרבו – חרוד [תהלים פט מד]. חרבות צורים
– כתרגומו אצל חריפין, וכן (תהלים פט מד) אף
תשיב צור חרבו, כשהחריפות נהפך לצדדין ואינו
חותך יפה, וכן [ישע' נד יז] כל כלי יוצר עליך [יהושע
ה ב]. חלקת הצורים – (ת"י) אחסנת קטיליא, על שם
החרבות, כמה דאת אמר (תהלים פט מד) אף תשיב
צור חרבו [ש"ב ב טז]. כל כלי יוצר עליך – כל כלי זין
אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך. יוצר,
לשון (יהושע ה ב) חרבות צורים, (וכן תהלים פט מד)
אף תשיב צור חרבו [ישע' נד יז].

צור ישראל – %+מ"מ : ש"ב כג ג, מו"ק טז ע"ב ד"ה צור

צורי דקלים - %ראה דקל.

@צור הוא סלע וצר היא אבן סלע חדה המשמשת בד"כ כסכין.
ראה חלמיש, מצור, מצרי, סלע, צר, צרה, צר

~צור, צורה (ב)

#א. עליו שושן הבירה צורה – מצויירת [פסחים פו].
מנחות צח. צייר [ש"א ב ב]. יצרהו – לשון ציור
[ישע' מד יב]. צייר – עשה בו סימן [ביצה לב].
*עיין בספר מי הים השלם עמ' ל"א שמות כח ד שרש"י במעשה
האפוד כותב "לבי אומר לי" שלא נמצא לשון כזה ברש"י בשום

הגבוהים שמשם צופה למרחוק [סוטה מח:]. שדה
צופים – מקום גבוה ששם הצופה עומד לשמור אם
יבוא חיל על העיר [במד' כג יד]. שדה צופים – חקל
סכותא [שמות יד כד].

*+מ"מ : תוס' ברכות מט ע"ב ד"ה אס. ראה מנצפ"ד, עינים,
צופה, צפה, רמתים צופים

~צופר

הנעמתי, רעה (איוב) [איוב מב ז].

*אחד משלשת רעי איוב (יחד עם בלדד השוחי ואלפיז התימני)
ואחד משבעה נביאי העולם (איוב ב יא). ראה אליפז, בלדד

~צוץ, צוץ

#א. וולד דצוץ – צועק בתוך המעיים [נדה מב:].

#ב. צוץ – רותח [ב"מ כט:]. ציץ – הרתיח [חולין
פד:].

~צוצין

(נקראים) צוצייני – על שם מקומן [חולין סב:].

~צוצילתא

*ראה צלצלא

~צוציתא

#א. ניצוץ [תענית כה.]. צוציתא דנורא חירותא – אש
לבנה, ומלאך מזיק הוא [ב"ב עג:].

נתן דצוציתא – כשהיה יוצא לשוק היה נר דולק
בראשו מן השמים, ועל שם כך קרי ליה... במסכת
שבת... על שם האור שהיה זורח עליו [– סנה' לא:
עיי"ש], על שם ניצוצין דנורא שהמלאך פשט את ידו
וקיבל תשובתו. ל"א על שאחזו המלאך בציצית ראשו
[שבת נו:].

*+מ"מ : תענית כה ע"א ד"ה באסקוטלא. ראה גץ.

#ב. זנב [שבת קכא: ביצה לו:]

#ג. ריש צוציתא – ענף קטן שבגובה הדקל [קדושין
פא:].

#ד. צוציתא דארמאי – בלורית של עובדי כוכבים,
דבוקות מלמטה ופרודות מלמעלה [מנחות מב:].
@ראה צלצלא

~צוק, צוקה (א)

#א. מצוק – עקת רעבון [דברים כח נג], לשון צרה,
כמו צוקה [ירמ' יט ט]. ובצוק העתים – בצוק
ובצרה... בצוקה יהיו אותן העתים [דניאל ט כה,
עיי"ש].

*ראה אלץ, עקת, תקף

#ב. מציק – מושלי אומות העולם המשעבדים בכס

עיר מבצר צר – (ת"י) קרוין כריכן קרוי תוקפא. צר – לשון צור [יהושע יט כט].

*צ"ע על מיקומו של מ"מ זה כאן כיון שלפי ענין הפסוקים מדובר על מקום, אך לפי משמעות הפירוש מדובר בענין חוזק.

סולמא של צור – סלע הר גבוה סביב לעלות בו לא"י והוא גבוה י' טפחים [ערובין כב.]. מעלות הר גבוה [ערובין סד.], מעלה הר וקצרה המסילה וגבוהה, וקורין אותה פו"י (רמזה) [שבת כו.].

*מ"מ: ישע' כג א ואילך, יחו' כה ב, ע"ז לד ע"ב ד"ה אידי. ראה בית צור, בת תרשיש, ישב, מצרים, צידון, צר, תנן, תרשיש

~צור~

1. אחד מחמשת מלכי מדין, אביה של כוזבי (במד' כה טו, לא ח, יהושע יג כא). 2. בן אבי גבעון (דה"א ח ל, ט לו). 3. צור עורב - מקום במדין (שופטים ז כה).

~צורבא~

צורבא מרבנן – בחור חריף, כמו (ביצה ז). ביעי דצריבן. תלמיד חכם זקן לא קרי צורבא, אלא ההוא מרבנן קרי ליה [תענית ד.], תלמיד חכם [שבת קיט.]. חרד על מצות הבדלה על הכוס... [ב"מ מב.]. במסכת תענית (ד). האי צורבא מרבנן דמי לפרצידיא דתותי... [מו"ק יח.]. טריד בגירסא... [ב"ב כב.]. כגון רב ירמיה בר אבא לאו דרכיה למידק ולהכיר בנשים כל כך... [ב"ב קסח.]. צורבא מרבנן צריך ליישר דרכיו ולהתקדש אף במותר לו, פן ילמדו ממנו לזלזל באיסורין [ב"מ סז.].

*על פירוש רש"י בתענית עיין בספר יוחסין השלם לר' אברהם זכות הוצאת פיליפובסקי, מהדורה שניה פפד"מ תרפ"ה עמ' 179. על המובא בספר יוחסין עיין במאמרים לזכרון צ. פ. חיות, וינה תרצ"ג עמ' תרצ"ג. רב האי גאון (אוצר הגאונים תענית עמ' 5) מפרש: כמו (ויקרא יג כב) צרבת השחין, דבר חס המתחמם באשה של תורה... ד"א קשה, בערבי קורין לחטים הקשות חנטא צריבא. בערוך ערב צב מפרש קשים וחזקים. צ"ע אם צורבא מרבנן כולל כל ת"ח ללא הבדל גיל או מעמד או רק תלמיד צעיר וחרף ונראה שהכוונה לשלשה סוגים: תלמיד שיש לו ידיעות בתורה אך לא קיבל היתר הוראה, ת"ח שמורה הוראה אך לא קיבל סמיכה מסיבה כלשהיא וכן מי שלא למד אבל מוקיר רבנן מכבדם ותומך בהם. (שבת ומועדי ישראל ח"ג עמ' 280). *מ"מ: ב"מ סז ע"ב ד"ה וצורבא, ערובין לט ע"א ד"ה מוכחא מילתא. ראה נבט, סודני, תלמיד

~צורה~

צורת הבית – גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחריו סדורים לארבע רוחותיו [יחז' מג יא]. *השרש צורה מופיעה שלש פעמים בפסוק ואין לו דמיון במקרא. ראה צור ב

~צורִיאל~

*בן אביחיל, נשיא בית אב למשפחות מורי (במד' ג לה).

מקום, ואמר הרה"ק מגוסטינין שזה לפי כשרצה רש"י לצייר דבר שבמציאות היה מסתכל על הדבר וכותב כפי שראה, אבל סינר של שרות רוכבות לא ראה מעולם... לכן נקט לשון לבי אומר לי. *מ"מ: ב"ב נד ע"א ד"ה בנכסי. ראה אפוד, כלילא, עטרה, צלם, רקס א, רשת, שרשרת, ששר, תמונה

#ב.אצרך – לשון צורה [ירמ' א ה]. צרתני (תהלים קלט ה) – לשון צורה [ברכות סא.], צרת לי צורת פנים [ערובין יח.]. וצורם – וצורתם [תהלים מט טו], כמו וצורתם [– ר"ה יז.]. ויצר אתו בחרט – יש לתרגמו בשני פנים, האחד: לשון קשירה... השני: לשון צורה... וזהו שת"א וצר יתיה... [שמות לב ד].

*רש"י מביא שני פירושים, הראשון מובא בערך צר, והפירוש השני נראה עיקר. עיין בערך אף המשך הפירוש.

צורת חמה – מזל חמה [ע"ז מב.].

*ראה צלם

#ג.צורת הבית – גבול הבנין, היאך הוא מלפניו ועד אחריו סדורים לארבע רוחות [יחז' מג יא].

#ג.אדם של צורה – בעל קומה, שישמעו ויקבלו דבריו להמריך את הלב [תענית טז.], אנשים של צורה – אנשים גדולים (תוספת ברש"י בע"י), כלומר חכמים [מו"ק ט.].

*המהרש"א בתענית מקשה על רש"י: וכי משום שהוא בעל קומה נשמעו דבריו ביותר? המהרש"א סבור שמדובר בחכם במילי דעלמא. הרא"ש בתענית טו כותב: תלמיד חכם ולא גמור כחכם.

#ד.מתרגם פסוק כצורתו – שבא לחסר תוספת התרגום שלנו לומר לא אתרגם פסוק זה אלא כצורתו, כגון (שמות כג ב) ולא תענה על רב – לא תסחיד על דינא... ואונקלוס כשהוסיף לא מדעתו הוסיף, שהרי בסיני ניתן, אלא שנשתכח וחזר ויסדו, כדאמרינן במגילה (ג). ושום שכל זה תרגום [קדושין מט.]. צורתא דשמעתא – שורש הדבר [שבת סג.].

#ה.יעתק צור – יוצר [איוב יח ד]. יצורי – איברים שאני נוצר בהם [איוב יז ז].

@שרש "צור" במובן צורה מובא במקרא רק שבעה פעמים והוא חופף לערך "יצר". ראה יצר ב, צר, צרה, צר

~צור, צר (ג)~

צור מאדום היא [תהלים מח ח, פסחים מב.]. ראש לבני עשו והיא יושבת בלב ימים [ישע' כז א]. מצור לצידון אין אלא מהלך יום, ובערב שבת היה שם יום השוק [שבת יט.]. צור הוא ראש לאדום [מגילה ו.]. עיר שישראל ועובדי כוכבים דרים בה [ע"ז יא.]. שכונת עיירות שבא"י [מנחות פה.]. צור המישור, הר שכל סביביו מישור [ירמ' כא יג]. יושבת בתוך הים, והיא ראש לאדום [זכריה י יא]. בני צור וצידון היו אומנים לבנות הבית [עזרא ג ז]. צורים – סוחרים של צור... [נחמיה יג טז]. היו מביאים התבואה לצור באניות מצרים [ישע' כג ג].

~צוֹרֶשֶׁדִי

*אבי שלומיאל, נשיא מטה שמעון (במד' א ו, ב יב).

~צִוְרוֹנִים

באחד ענק מצורוניך – באחד מרבידי ענקי קישוטיך...

[שה"ש ד ט, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא.

~צוֹרֶף

*ראה צרף

~צוֹרֶר

*ראה צרר

~צוֹת

*ראה יצת

~צַח, צַחַח

#א.דודי צח – לבן, כמו (איכה ד ז) צחו מחלב
[שה"ש ה י. כחם צח – שמש – ש"ב כג ד, ישע' יח
ד].

*שרש צחח מופיע רק באיכה ד ז "צחו מחלב" ולא מפרש.

#ב.צח שפיים – מכבד ומטאטא... ל"א צח – לשון
(שמות יז ג) צמא, דמתרג' צחותא (ת"א ות"י צחותא)
[ירמ' ד יא].

@בקיודשין ע"ב ד"ה שותא דמר לא ידענא - שיחתו של אדוני
איני מבין לדבר בצחות לשונו. +מ"מ : ברא' מט יא, שמות טו ח,
ישע' לב ד, תהלים קמא ג, משלי טז כג, איכה ד ז, ערובין נג ע"א
ד"ה שהקפידו, פסחים ג ע"א ד"ה דבר מגונה, שם ע"ב ד"ה דכי,
ב"ב נו ע"ב ד"ה שני, שם קמז ע"א ד"ה ויום טוב. ראה אור ג,
בהק א, גיחור, חיר, טהור, יון, נוגה, עלג, צחה, צחצחות, צחר,
צלצח

~צַחַה, צַחִי

צחא – צמא [ברכות נד]. צחה – תרגום של צמאה
[ישע' ה יג]. לא צחי – בידוע שאינו צמא [סנה' ק:].

צוח – יבש [פסחים קי: קיא. וכן ע"ב].

*אין לו דמיון במקרא. ראה שעע, צחיח, צחצחות, ציה, ציחא,
ציון

~צַחַח

*ראה צח

~צָחִית, צָחִית, צַחִיחַה

#א.צחיה סלע (מלים אלו מופיעות ג"כ בפסוק ח'
והוא הפסוק אליו מתיחסת הגמרא בגיטין נז.) – (ת"י)
שעיעות [יחז' כד ז, כך מתרגם יונתן ביחז' כו ד, יד,
אך לא כאן]. סלע חלק, וכן ת"י לשעיעות כיף גלי [שם]

כו ד], צחיה סלע (יחז' כד ח) – חלקת אבן חלקה.

צחיה – שעיעות כתר גומו [גיטין נז].

#ב.צחיה – ציה וצמאה [תהלים סח ז].

@מקור הרמחים (ירמ' מו ד) תרג' צחצחו מורנייתא. עיין בערוך
ערך שלח. נחמיה ד ז - בצחחים. ראה צחה, צחצח, צחצחות,
ציה, ציון ב, שאת א, שדה השלחין, שעע

~צַחַח, צַחֶה

ועלה בָּאֶשׁוּ (של הארבה) ותעל צחנתו – באשו יורה
עליו שהוא לשון זהום וטנוף [יואל ב כ], סרחון [סוכה
נב].

*אין לו דמיון במקרא.

~צַחַנְתָּא

צחנתא – מין דגים קטנים [סוכה יח]. חילק [ע"ז לט].
+מ"מ : דברים קטנים וענוגים... מין דגים קטנים [סנה'
מט].

+מ"מ : תוס' נדרים נא ע"ב ד"ה הרי עלי. ראה אברומא, גלדנא,
הרסנא, חילק, חלזון, טרית, כלכית, מוניני, סלתנית

~צַחַצַח

צחצח – להחליק [ביצה טו].

*ראה ברק, מרק ב, צחה, צחיח

~צַחֶצְחוֹת

צחצחות – עת צמאון ובצורת, כך ת"י [ישע' נח יא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה צח, צחה, צחיח

~צַחַק, צַחֻק

#א.ויצחק – ת"א וחד, לשון שמחה. ושל שרה
(להלן יח יב : ותצחק שרה) לשון מחוך [ברא' יז יז].
יצחק לי – ישמח עלי [שם כא ו].

#ב.צחצחק – לשון ע"ז, שנאמר (שמות לב ו) ויקומו
לצחק. לשון גלוי עריות, כמה דתימר (להלן לט יז)
לצחק בי. לשון רציחה, כמו (ש"ב ב יד) יקומו נא
הנערים וישחקו לפנינו... [ברא' כא ט]. לצחק – יש
במשמע הזה גילוי עריות, כמו שנאמר (ברא' לט יז)
לצחק בי, ושפיכות דמים, כמה שנאמר (ש"ב ב יד)
קומו נא הנערים וישחקו לפנינו... [שמות לב ו].

*השפתי חכמים שמות לג יג על דברי רש"י "אם אמת שמצאתי
חן" כותב : מצאת חן בעיני - מצחק היית בי כדרך בני אדם.
בחומש אור החיים עם ביאור לקט בהיר על רש"י מאת ר' ישעי'
הלוי ווייס (ברוקלין תש"מ) כותב על זה : והש"ח כתב בזה
דברים שאסור לשומען... ישתקעו הדברים ולא יאמרו (דברי
יואל ח"ד ר"צ). הלקט בהיר הנ"ל הוא ליקוט טוב ממפרשי רש"י
על התורה, ואחת ממטרות הספר הוא לציין את כל המקומות
בהם הש"ח מפרש דברים תמוהים. במהדורה הראשונה (שהיא
יקרת המציאות) כתב המחבר לשונות לא מחמיאים על הש"ח
ומן המהדורה השניה ואילך השמיטו אותם. יתכן שבעקבותיו

השמיטו את דברי הש"ח גם במ"ג המאור. ראה גחוך, שחק א, שמח

~ציבור

*ראה צבור

~ציד, צידים

#א. גבור ציד (נמרוד) – צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום [ברא' י ט, עיין ויקרא כו יד, פסחים נד ע"ב ד"ה בגדו]. יודע ציד (עשו) – לצוד ולרמות את אביו בפיו... [ברא' כה כז, ת"א נחשירכן. עיין תהלים קמ יב]. ציד הרמאי – מרמה אנשים להראות כמה אני חכם... [ע"ז יט].

#ב. צדי חלזון – לצבוע התכלת בדמו [שבת עד:]. #ג. הציד המצליח צד את העופות וחורכן באש [משלי יב כז]. כך דרכם של ציידים לזרות חטים ושעורים ברשתם כדי שיבואו העופות לאכול... [סוטה לח:]. דרך ציידים לתקוע יתידות ולעשות גדרים קנים במים להלכד שם דגים [ב"ק פא:].

@+מ"מ: ירמ' טו טז, עמוס ג ה, תהלים קמ ו, משלי א יז ד"ה כי חנם, ערובין נד ע"ב ד"ה ציד וד"ה ורב ששת. ראה אזוליי, יקש, מצודה, פח, צדה ב, צוד, קניגיון

~צידה

מזון [תהלים קלב טו, נחמיה יג טו]. הכינו לכם צידה – כל דבר הצריך לדרך וכלי זינם למלחמה אמר להם לתקן, שאם אתה אומר במאכל ובמשתה הרי היו מסתפקים במן שבכליהם [יהושע א יא].

*הרד"ק מפרש שצדה משמעו מיני מאכלים זולתי הלחם. +מ"מ: שמות יב לט ד"ה וגם צדה, ירמ' ב ב ד"ה זכרתי לך. ראה ציד, צידניתא

~צידון

(זבולון) סוף גבולו יהיה סמוך לצידון [ברא' מט יג]. צור וצידון סמוכות זו לזו בתוך מהלך יום [ישע' כג ב]. צידון טפלה לצור [שם שם ד]. יום השוק של צידון בע"ש [פסחים נ:].

*בברא' י טו נזכר צידון בנו הבכור של כנען בן חם. +מ"מ: שופטים ג, י יב, מ"א ה כ, יא א, ה, טז לא, מ"ב כג יג, יחזק' לב ל, עזרא ג ז.

~צידן

(היא מ)חוצה לארץ [ערובין מז:]. חוצה לארץ ו(היא) ארץ העמים [ע"ז יג].

~צידניתא

מטעמים שמאכילין את האבל [שבת קלו:], סעודות אבל [מו"ק כ:].

*בשבת יש נוסח: צוונניתא, ובערוך ערך צד ג גורס צודניתא שהוא לשון צידה ומזונות והתוס' בד"ה צודניתא מביאים את

~צחר, צחרות (א)

צחר: צמר צחר – עמר מילת כבינא, צמר נקי. צחר – לבן, כמו [שופטים ה י] אתנות צחרות [יחז' כז יח]. צחר: אתנות צחרות – לבנות... [שופטים ה י]. לבן יותר מדאי [ברכות לא:]. *ראה כבן, צח

~צחר (ב)

*1. אבי עפרון החתי [ברא' כ ח]. 2. בן שמעון בן יעקב [ברא' מו י. בבמד' כו יג ובדה"א ד כד נקרא זרח]. 3. בן חלאה אשת אשחור ואבי תקוע מזרע יהודה (דה"א ד ז).

~צי, צים

צים – ספינות גדולות, כדכתיב [ישע' לג כא] וצי אדיר, תרגומו ובורני רבתא [במד' כד כד, עיי"ש], ספינות גדולות, כמו [ישע' לג כא] וצי אדיר לא יעברנו [סנה' קו:], ספינה, בירנית גדולה, כמו [לקמן לג כא] צי אדיר [ישע' כג יג]. צי אדיר – בורני רבתי [ישע' לג כא].

*בספר לפשוטו של מקרא מבאר שהכוונה במילה "אדיר" לספינה העשויה מעץ האדר ולכן היא חזקה ביותר. ראה אדר ב, ציים

~ציב

חוט הבשר [חולין קיט:], רצועה ותלתל היוצא מן הבשר ותלוי ודבוק במקצת [שם קכד:].

~ציבא, ציביא, ציבתא

#א. ציבי – קיסמים [שבת סז:], עצים לאפות [ערובין פב:], עצים [תענית י. מו"ק י: כתובות סד: ב"ק כא. ב"מ עט:], קיסמי עצים [חולין נא:], עצים וקשים דקים [חולין סז:].

#ב. ציביא – כל דבר שנותנין לתוך המשקה, או עשבים או תבלין או עיקרי בשמים קרי ציביא [ב"מ כט:], שרשי עשבים ותבלין [חולין פד:]. צבייתא – ציבי שמסננין אותו דרך עצים וקשים דקים [חולין סז:].

*ראה אור ג

#ג. ציבתא – קסמין של סכך [סוכה כט:], קיסמין וקשין שעל פני המים [חולין קה:].

#ד. ציבא (נ"א: צבא) – עבד כנעני של מביבשת הוה (שסיספר עליו לשון הרע לדוד וכעונש נתפלגה המלוכה) [יבמות סב. עיין ש"ב ט ב, יט ל].

ויערען תמון בחתולין, כך ת"י תמון, נמיות
מרטרינ"ש הלעז [ישע' לד יד], (ת"י) יערען תמן
בחתולין, מין חיה המצויה בחורבה [ירמ' נ לט].

*עיין ספר שמות חיים עמ' 33 על ברייה ושמה עמלץ. ראה נמיה,
קפוד

#ב.פִּצִּים – כמו (במד' כד כד) וצים מיד כתים, וכן
ת"י בלגיונין [יחז' ל ט]. ציים – כתות של שדים
(במ"ג המאור : שרים), כדמתרג' (במד' כד כד) וצים
מיד כתים – וסיען יסתרחן מרומאי (נוסח מ"ג הכתר)
[תהלים עב ט]. ציים – סיעות, כמו וצים... כתרגומו
וסיען [תהלים עד יד]. ציים – סיעות [דניאל יא ל].

*בת"א לבמדבר כד כתוב "וסיען יצטרחן מרומאי", בתהלים מ"ג
המאור ברש"י : וסיען יסתרחן מרומאי. ראה צי

~צִייתִי

*ראה צית

~צִילוּתָא

דעת צלולה [ערובין סה.]. דעת צלולה ומיושבת,
שאינו טרוד בכלום מחשבה (אצ"ל בשום מחשבה)
[מגילה כח.]. דעתא צילותא – דעה צלולה [יבמות
ק"ג. עיי"ש ע"ב ד"ה או דלמא]. צלולה היה (צ"ל היא)
דעתו [גיטין ע.].

*+מ"מ : שבת קטז ע"ב ד"ה יומא. ראה צלל

~צִימְצֻמָּא

צימצמאי מלכתא – כך שמה [שבת סג.].

~צִימְרָא

*ראה צמר ג

~צִין

*ראה מדבר צין, ציון א

~צִינִיתָא

*ראה לולב, צנא ב

~צִינֶק, צִינוּק

סדן, צפי"ש (צי"ף, סד) [ירמ' כט כו].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אסדא, סד, סדנא

~צִינְתָא

מקום מסויים (רחוק אלפיים אמה מארטבינא
ומפומבדיתא) [ערובין נב.].

*ראה צנא ב

~צִיעֹר

*עיר ביהודה (יהושע טו נד).

~צִיָּה

#א.מדבר [דברים לב י, תהלים סג ב]. דינשט"א

(שממה) בלעז [ירמ' ב ו].

ציה גם חום – ציה כמו צווי [שבת לב.].

#ב.אירושלים קרויה ציה [ישע' לה א].

@ראה ארץ צוה, ציה, יצת, נצה, צחה, ציון ב, ג, צחית, נשת, תהו

~צִיָּהרָא

ציר דגים שעשוי לימים רבים לטבל בו... וי"א ציהרא

– שמן, לשון (במד' יח יב) יצהר [קדושין מח.].

*ראה יצהר, צריא, תהו

~צִיּוֹן, צִיָּנִים (א)

מצינין את הקברות – עושין סימנים על הקברות
בסיד [מז"ק ה.]. ציון – סימן [ירמ' לא כ, עיי"ש], סימן
שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי
דרכים ועושי טהרות... [יחז' לט טו]. ציון – קבר [מ"ב
כג יז].

*יש חילופי גרסאות בין מציני, מציצי וכו' ויתכן שזאת בגלל
דמיון צ' ונ' שנתחלפו. ראה צינתא, ציץ א

~צִיּוֹן (ב)

לשון יובש, ציה [ישע' לב ב]. יובש שמייכש... [שם
כה ה].

*ראה צחה, צחית, ציה

~צִיּוֹן (ג)

ציון קרויה מדבר – [ישע' לה א]. ציון – הוא שער
השמים [תהלים קכח ה]. ציון נבראת תחילה, וסביבה
נדבקו רגבים עד סוף העולם מכל צד [יומא נד.]. פתח
בית דוד – היא ציון, חוץ לירושלים [יומא עז.].

*+מ"מ : מ"א ח א, קהלת ה ח, בכורים פ"ג מ"ב. ראה ציה

~צִיּוֹר

*ראה צור ב

~צִיָּחָא, צַחָא

*אחד מפקידי הנתינים (עזרא ב מג, נחמיה ז מו).

~צִיידן

שם מקום [חולין מט.].

~צִיִּים

#א.ציים – ת"י תמון – נמיות, מרטרינ"ש (סמורים,
דלקים) בלעז [ישע' יג כא], ופגשו ציים את איים –

~ציפא, ציפה

#א. צמר מנופץ הניתן על המכה [שבת נ.]. גיזי צמר – כמות שנגזזו. ציפי צמר – לאחר שנפצוה ושטחיה כמין מחצלות משטיחין [שבת מח.]. לאחר שסרקו ונפצו במסרק [ב"ב יט.].

#ב. אוכל הנשאר סביבות (גרעיני תמרה) כשאוכלין אותה [חולין נ.]. ציפא דתוחלא – הם תמרים שלא ביטלו כל צרכם ומניחין אותן בחותלות, כלים העשויים מכפות תמרים ומתבשלים קצת וכשאוכלים אותן נשאר מן האוכל על הגרעין שאינו נפרד ממנה יפה מפני שאינה מבושלת, והוא אוכל קרי ציפא... וראוי למאכל בהמה [גיטין פט.].

*ראה ענב, תחלא. ציף - ראה צוף

~ציפורי

*ראה צפורי

~ציפי

ציפי – אילני צפצפה שהוא מין ערבה. ל"א, מחצלות נתונות ע"ג זיזין הבולטין ברה"ר לשבת תחתיהן מפני החמה [קדושין מה.]. ציפי – מחצלות (של בית המדרש) [ברכות כה. ב"ב ח.].

*ראה ציפתא

~ציפיא

*ראה צופים, צפת

~ציפרתא

ציפרתא דלא איפתח – עז שלא ילדה [גיטין סט.].
*מ"מ: חולין סה ע"א ד"ה ציפרתא

~ציפתא

ציפתא – מחצלת [שבת קמ: נדרים נ. גיטין סח. קדושין יב.].
*מ"מ: קדושין יג ע"א ד"ה התם. ראה ציפי

~ציץ (א)

#א. ציץ זהב – כמין טס של זהב (על מצח הכהן הגדול) [שבת לג.], רחב שתי אצבעות ומקיף על המצח מאוזן לאוזן (וכתוב עליו קדש לה') [שמות כח לו.]. בגד של זהב [ימא לא.].

*עיין בשמות לט לא באריכות כיצד היה הציץ קשור על מצח הכ"ג, ספר עינים בדברי חזל (ארנתריו) עמ' י"ח, ספר מגדים חדשים עמ' ע"ג. *מ"מ: שבת סג ע"ב ד"ה אני ראיתיו. ראה אפוזייני, טוטפות בהערה, טס, ירך, נור הקודש, ציצית #ב. אתנו ציץ למואב – כנף. כל דבר תלאי התולה

ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ, כמו (במד' טו לט) והיה לכם לציצית, (וכן יחז' ח ג) ויקחני בציצית ראשי [ירמ' מח ט.]. ציצין – כמין רצועות דקות הפורשות מעור האצבע סביב הצפורן [שבת צד.], רצועות של בשר שנשארו מן הערלה [שם קלז.], שיורי ערלה [שם קלג.], חתיכות בשר, שלא נפרעה מילה כהלכתה [יבמות מז.].

#ג. תרגום של סנפיר. ל"א כמו שעירות [ע"ז מג.].

#ד. ציץ – לגלג [מנחות מב.].

#ה. הרתיה [חולין פד.].

#ו. ציץ נזרו – יאיר, כמו (יחז' א ז) ונצצים כעין נחשת [תהלים קלב יח.].

~ציץ, ציצה, ציצת (ב)

חנטת הפרי כשהפרח נופל [במד' יז כג], נץ, כדמרג' (במד' יז כג) ויצץ ציץ – ואנץ נץ [ישע' כח א]. ציצים – לשון פרחים, כמו ויצץ ציץ, חבלים ופרחים [מ"א ו יח], צמחים [שבת קמה.]. ציצין – מין דקל, כדתנן (סוכה כט:) ציני הר הברזל כשרין [ב"ב סט.]. ותוצץ הרעה – צמחה, לשון ויצץ ציץ. ל"א בערה, לשון (יחז' א ז) ונצצים, כניצוצ המבעיר גחלת [קדושין סו.].

*ציץ הוא ניצן הפרי. +מ"מ: ישע' כח ד. ראה פטור

~ציץ (ג)

מעלה הציץ – שם מקום (ליד ים המלח) [דה"ב כ טז.].

~ציצורא

(שם) מקום [קדושין עב. עיי"ש ד"ה תכילתא].

~ציצת, ציצית

#א. ציציתו – ציצית של טליתו [גיטין נו.]. (ציצית) פירושו מדברי סופרים – ד' חוטין, דעלפינן גדיל ב', גדילים ד' [סנה' פח: עיי"ש ד"ה קשר].

#ב. סדינין המצוייצין – סדינין של פשתן ובהן ציצית של תכלת [שבת כה.].

#ג. פרשת ציצית... אף היא שקולה כנגד כל המצוות... (נקראת) על שם הפתילים התלויים בה, כמו (יחז' ח ג) ויקחני בציצת ראשי. ד"א ציצת על שם וראיתם אותו, כמו (שה"ש ב טו) מציץ מן החרכים... מנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמונה חוטין, וחמשה קשרים, הרי תרי"ג [במד' טו לח, עיי"ש פסוק מא.]. בציצית ראשי – בשער ראשי, פלוצי"ל (קווצה) בלעז [יחז' ח ג]. ציציתו – ציצית ראשו, דהיינו שערו [זבחים כו.].

*בתוס' מנחות לט ע"א ד"ה לא יפחות מקשים: ומיהו כל ציצית

כשכובשין אותם במכבש... ונעשה חזק כחומץ [ע"ז לא]: ציר שעל גבי ירק – משקה היוצא מן הירק. ל"א ציר, שהיו מטבילין מאכלן בציר [חולין קכ]. שומן הדג [בכורות ו]. זיעה הוא [חולין קיג]. זיעה בעלמא הוא שיוצאה מן הדגים כשמולחין אותן [שם כב]. שעושין מקרבי דגים [נדרים נא].

*ראה אכסיגרון, אניגרון, מורייס, תרייקא

#ה. ציר אמונים – זה משה רבינו... [משלי יג יז].

~ציר (ב)

ויצטירו – עשו עצמם כהולכים בשליחות, לשון (ירמ' מט יד) וציר בגויים שלוח (כך בדפוסים אך במ"ג המאור והכתר מובא הפסוק מעובדיה א א : וציר בגוים שְׁלַח). וכל תיבה שתחילת יסודה צד"י, כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל, באה טי"ת בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה, כמו (ברא' מד טז) ומה נצטדק מגזרת צדק, שאומר נצטדק, וכן (דניאל ד ל) גשמה יצטבע מגזרת צבע [יהושע ט ד]. ותשלחי ציריך – שלוחיך... לגבות מס ממלכי האומות [ישע' נז ט].

~ציר

עיניו צירניות – עגולות יותר מתרוטות [בכורות מד]. צירא – כל בית מושב הלובן והסירא קרי צירא [בכורות מ].

*בגמרא בכורות מד נאמר : הצירן עיניו תרוטות וצירניות, דומעות, דולפות, טורדות. לפי הרמב"ם והרע"ב בפירוש המשנה דומעות ודולפות הם באור לצירניות, כלומר עינים הזולגות תמיד דמעה.

~צית

מטין אוזן לשמוע [חולין טו]. אצית – הסכת ושמע [ב"ב עד].

*בארמית צות. צית מלשון הצתה - ראה יצת

~ציתאי

מקום [מו"ק ד].

~צל

#א. סר צלם – מגנם וחזקם, כשרים שבהם מתו, איוב... ד"א צלו של מקום סר מעליהם [במד' יד ט]. בצל החכמה – מחיצה [פסחים נג: – קהלת ז]. הצל רע לבית השלחין [ב"ב כז]. הצל רע לבית השלחין [ב"ב כז]. צל, היינו סיכוך בלא מחיצות [ב"ב עה:]. (הצל) צריך לאדם עייף לנוח תחתיו [תענית ה]. #ב. צל המעלות – כמין מדרגות עשויות כנגד החמה

האמורים בפרשה חסרים יו"ד? וי"ל שיש פסוק "והיה לכם לציצית" וג' "ציצית" כתובים בפרשה ולמ"ד זו משלימתן. במנחות מב ע"א ובספרי טו סח נדרשת הציצית מלשון (שה"ש ב ט) מציץ מן החרכים בלשון דרש - שהציץ המקום על בתי אבותינו, כלומר לפי הדרוש מבאר רש"י והיה לכם לשון ראייה והרשב"ם מבאר : הציצית יהיה לכם לראיה, שתראו אותו. בספר אגן הסהר (עובדות והנהגות ר' אברהם גנובסקי, מהדורה ד' ירושלים תשע"ה עמ' 169 מובא שכאשר ישבה לידו אשה לא צנועה, אמר לה בנעימות שיש לו כרוספדין. היא חשבה שזו מחלה מדבקת ועזבה את מקומה, אך כוונתו היתה שהוא לבוש בציצית, שכן ציצית (במד' או לח) ת"א כרוספדין. ראה גרד, ציץ א, תכלת

~ציק

ציקי קדרה – תבלין לתבשיל ערב ומבושם [יומא עה:], להטעים תבשיל [כתובות סה:]. מין מאכל ששמו ציקי קדרה, ארשידור"א (בשר מטוגן ומתובל) בלעז [ב"מ פו:]. ציקי קדירה – ארשידור"א [פסחים נו:]. מין מאכל [ב"ב עה:]. (מאכל) שמבשל הרבה עם תבלין [חולין עז:].

~ציקן

הציקנין – עצרנין, כלומר שהן צרי עין [פסחים פא:]. *ראה צר, קמץ א

~ציר (א)

#א. ציר – רגל הדלת, כמו (משלי כו יד) הדלת תסוב על צירה [מו"ק יא]. ידות לשני ראשין... כעין פליט"א ותוחבין אותו בחור שבאמצע דופן פתח התיבה [ביצה יא:]. קרדוני"ל (צירים, של דלת) [ש"א ד יט]. קרדיניל"ש (צירים) בלעז [בכורות מה:].

*+מ"מ : ערובין קב ע"ב ד"ה מחזירין ציר. ראה צלע, קלע

#ב. צירים – צירי דלתי הבטן [ש"א ד יט], לשון יסורי אשה הכורעת לילד, שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח [ישע' יג ח]. איצטרוי איצטרו – נבקע רחמן מלקלוט זרע... איצטרו – לשון ביקוע, כמו (ע"ז ל). טיליא חריפי דמצרי זיקי, וכמו (פסחים מ:) ציריא דחיטי [יבמות יז]. חיל וחבלים. ורבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית [ישע' כא ג]. ראשי עצמות, כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן, קרדוני"ל (חסר בדפוס) בלעז [דניאל י טז]. ציריא – סדק... [פסחים מ:].

*ראה בקע, פלה, צרי ב

#ג. חרשי צירים – אומני הציורים של פסילים [ישע' מה טז].

*ראה חרש ה, צור

#ד. ציר דגים – הנוטף מן הדגים כשכובשין אותם במכבש [שבת מב:], מזיעה וזיבות של דגים

לבחון שעות היום, כעין אורלוגין שעושין האומנין
[ישע' לח ח].

@עין שנה בשנה (תשכ"ב) עמ' 252 על מנהגים הקשורים בצל.
+מ"מ : ערובין מג"ב ד"ה וצל קומתו ואילך, ע"ז מח ע"ב ד"ה
לצל לילה. ראה בבואה, טולא, טונא, טלל, צאלים, צלל, צלצח

~צלא, צללא~

#א.עור [מו"ק כז. נדרים נו:].

#ב.משכא דצלא – עור בבית העבדנין קודם שתגמר
מלאכתו [פסחים קיב:].

#ג.ארבעה לצלא ארבעה לצללא – אני שמעתי צלא –
רצען עני, וצללא רצען עשיר... ויש לגמגם דהעור
קרוי צלא ולא הרצען, כדאמרינן (נדרים נו:) מאי
דרגש? ערסא דצלא. ואומר אני ארבעה לצורך מקח
העור וארבעה לשכר העבדנין [ב"ב ה.].

*על זה שרש"י כותב ויש לגמגם, יש לציין שבפסחים נאמר אין
צלא אלא עבדן, ולא עור (ואולי צ"ל דצלאה). עין בתוס' ד"ה
ארבעה לצלא, שלדעת ר"ת צלא הוא עור גדול וצללא עור קטן.

~צלב~

*עין בספר אלפא ביתא תנינא דש"ז עמ' 820. +מ"מ : שה"ש ה
ט. ראה זקיפה

~צלה (א)~

מצלי – מוטה על צידו [ברכות יג: עיי"ש], מטה
הסכין, כדמתרג' (דברים כז יט) מטה משפט מצלי דין
[ע"ז כו:], מוטה מעט על צידו [נדה יד.], מצלי אודניה
– מטה אזנו ושומע [חגיגה יא:], מצלי עיניה – מטה
עיניו כלפי אחוריו [כתובות סז:]. אצלי אצוליי – הטה
על צדו [ביצה יד.].

*עין באוצר הגאונים לברכות לד ע"ב תשובות רכ"ט-רל"א. ראה
צלי ב

~צלה, צילה (ב)~

(בת קינן ואחות עדה, אשת למך), היא של תשמיש
(וילדה את תובל קין ואת נעמה), (ונקראת צלה) ע"ש
שיושבת תמיד אצלו [ברא' ד יט].

*ראה עדה

~צלול~

קלי"ר (בהיר) [תענית ז:].

*ראה נפה ב

~צלוליבא~

נוכר בשבת כא ע"א והוא עץ הקיק.

~צלופחא~

דג ששמו אנגיל"א [ע"ז לט.].

~צלותא~

*ראה צלי ב, שוח א

~צלח (א)~

לשון בקוע [- ברא' כב ג]. וצלחו הירדן – בקעוהו
[שבת קכט:], לצלתא – לבקע [ב"ק קיג: ב"מ עט:].
וצלחו הירדן – (ת"י) בקעוהו בתריסהון [ש"ב יט יח].
יצלח כאש – תעלה חמתו כאש [עמוס ה ו].
*ויבקע עצי עולה (ברא' כב ג) תרג' וצלח.

~צלח (ב)~

לא יצלח לכל – אינו ראוי לכלום [ירמ' יג ז]. לא יצלח
– שום הצלחה [סנה' לז:]. לא יצלח – לא יועיל [-]
ברכות סב.]. והדרך צלח – כלומר הצלחה... הכי
דרשינן (שבת סג.) והדרך צלח רכב, אלו שני תלמידי
חכמים שמחדדין זה את זה בהלכה [מנחות פח:].
רבי... היתה הצלחה בכל מעשיו [סנה' קא.]. הצלח –
הצליח והגדיל [דניאל ג ל].

*שמעתי מר' שלמה ברעודה שצין לפירוש המשנה להרמב"ם,
ברכות פ"ט מ"ד : חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על
הטובה - לפי שיש דברים רבים נראים בתחלתן טובים ויהיה
אחריתם רעה רבה... ויחשוב החושב שכבר הצליח ושהיא
ההצלחה האמתית... ולפיכך יכין אדם מחשבתו ויתפלל לאל
להיות כל מה שיבואהו בעולם הזה מרע ומטוב סבה להשיג
אליו ההצלחה האמתית. כומר כאשר מברך איש את רעהו, לא
די לאחל "הצלחה" בלבד כיון שאדם אינו יודע מה באמת טוב
בשבילו, אלא צריך לאחל "הצלחה אמתית". +מ"מ : ב"ק פ ע"ב
ד"ה ודלת וד"ה לא. ראה זרע, שכל ג

~צלוּחִית, צְלוּחִית~

כלי [שבת מג. ביצה ג: בהיפוך].

*מובא במ"ב ב כ, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. צלוּחִית של
פליטון - מובא בשבת סב ע"א ובערוך ערך צלוּחִית מצוין
לשמות טז לג : צנצנת מתרגם צלוּחִית. +מ"מ : ברא' כט י,
ויקרא טז לב, דה"א טז ג, סוכה פ"ד מ"ט. ראה אשש, בקבוק,
צלחת, צנצנת, צפחת

~צְלוּחִית, צְלוּחִית~

קערה [מ"ב כא יג]. טמן עצל ידו בצלחת – ביורה
חמה, ודומה לו (דה"ב לה יג) בשלו בסירות ובדודים
ובצלחות. ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי בצלחת,
מלשון תרגום ויבקע (ברא' כב ג) וצלח, בשעת הצנה
והגליל, על שם שהקור והגליל מבקעם וצולחים
הידים. ואני שמעתי בצלחת, קרע החלוק שקורין
פינדידור"א (פתח. אינו בכ"י) בלעז... [משלי יט כד].
הפירוש האחרון עפ"י הרד"ק הוא תוספת ואינו
מרש"י. יורה חמה [שם כו טו].

*ראה מוח, צלוּחִית, צפחת

~צלחתא, צליחתא

כאב חצי הראש [שבת צ. גיטין סח: ד"ה לצליחתא, עיי"ש ד"ה להאי].

*בגמרא שבת מובא שערטן מועיל לצליחתא. עיין בערוך ערך צלח ב. ראה צרדא, דמא דרישא בערך דם

~צָלִי (א)

צלי קדר(ה) – שמבשלין אותו בקדירה בלא מים ובלא שום משקה אלא במים הנפלטין משמנו [פסחים מא.], צלי נמי קרי בשול, כדכתיב בדברי הימים (ב לה יג) ויבשלו הפסח באש כמשפט [פסחים עד: עפ"י הגמרא בנדרים מט. חולין קט.]. צלי על המזבח – קרבנידי"ש (חתיכות בשר צלויות על פחמים) בלעז [זבחים ב.]. פליגי ביה אי הוי ליפתן אי לא [ערובין כט.].

*+מ"מ: שמות יב ת, ט, במד' ט ג, לא כג, ישע' מד טז, דה"ב לה יג. ראה בשל ב, כבבא, נא, שויסקאל, שויסקי

~צלי (ב)

צלי – תפלה [ברכות ל.]. מצלי – מתפלל [סוכה מא.]. צלותא – תפילה [יומא כח: תענית יב. סנה' צה.]. *+מ"מ: תיס' שבת יא ע"א ד"ה כגון רשב"י. ראה צלה א, צלינית, תפלה

~צָלִי

צליל (זה הקרי, והכתיב צלול) לחם שעורים (בפסוק: שערים) – צלול כתיב... (ת"י) חרר דלחם שערים, חררה שאופין על הגחלים (שבת פ"א מ"י) [שופטים ז יג]. *אין לו דמיון במקרא.

~צלינית

בעלת תפילה (הרבה) [סוטה כב.]. *ראה צלי

~צָלֶל (א)

צללו כעופרת – אשתקעו (עפ"י ת"א) ועמקו, לשון מצולה [שמות טו י]. צללת במים אדירים והעלית חרס בידך – כלומר יגעת לפטור עצמך ולא העלית בידך כלום. שברי חרס אין ראויים לכלום [ב"ק צא.]. *אין לו דמיון במקרא.

~צָלֶל (ב)

צללו שפתי – נוקשות זו לזו וקולן נשמע, לשון (זכריה יד כ) מצלות הסוס, טינטי"ן (קול רעש) בלעז [חבקוק ג טז]. תצלנה – לשון מצלתיים, טינטיני"ר

(לצלצל) בלעז [מ"ב כא יב]. תצלנה – לשון צלצלים, טינטיני"ר בלעז [ש"א ג יא], תצלנה – טינטיני"ר בלעז, לשון (ד"ה א טו יט) בַּמצלתיים, וכן (תהלים קנ ה) בצלצלי שמע [ירמ' יט ג]. *ראה מצלה, מצלתיים, צלצל, צליל, צנף

~צָלֶל (ג)

צללו שערי העיר – נטו הצללים בשערים [נחמ' יג יט]. ונסו הצללים – הוא שרב וחום היום [שה"ש ד ו]. ונסו הצללים – זכויות המגינות עלינו [שם ב יז]. שיצולו – שיהו צלולין [שבת קלט.]. צייל – הולך ונעשה צלול כל שעה מחום היום [שבת סו.]. מצל – מסכך צל גדול [יחז' לא ג], רץ ומיצל – שצילו תחתיו [פסחים נ.]. *ראה מצלה, צילותא, צלול

~צָלֶל

*ראה צלא

~צָלֶלפוני

*ראה הצללפוני

~צָלֶלֶתא

*+מ"מ: חולין פז ע"ב ד"ה בצצלאתא

~צָלֶם, צָלֶם

א#^דפוס [ברא' א כו]. בצלמו – בדפוס העשוי לו [שם כז]. דמות [יחז' כג יד, תהלים עג כ]. צורה [כתובות פו. ב"ק כג: דניאל ב לא, לד.]. פרצוף [דניאל ג יט]. צלמניא – פרצוף [מו"ק כה.]. צלמא – צורה ודיוקנאות [ב"ק צח.]. לצלומי – לצייר [ב"מ ס.]. ב#^אך בצלם (ת"י: בדיוקנא דה') יתהלך איש – בחושך, פירשו דונש לשון (לעיל כג ד) צלמות, ומנחם פירשו צלם ממש, כמו (ברא' ט ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם, ולא יתכנו דבריו [תהלים לט ז].

@במו"ק טו ע"ב ד"ה דמות דיוקני מפרש רש"י: בצלם אלהים עשה את האדם. ת"י לתהלים מוכיח שלא היה לרש"י תרגום לכתובים. ראה אנדרטא, דגון א, דיוקן, דמות, צור ב, צלמות, תרפים

~צָלֶמוֹן

תשלג בצלמון (הר בסביבות הבשן) – ארץ צלמות וחושך [תהלים סח יד, הפירוש נמצא בפסוק יד ד"ה אם תשכבו, אך התיבה צלמון נמצאת בפסוק טו]. שם מקום [ב"ב פב.].

*בשופטים ט מח נזכר הר צלמון הסמוך לשכם, יש הסוברים שהוא הר גריזים. בש"ב כג כח נזכר צלמון האחוזי מגבורי דוד.

~צִלְמוֹת~

כל צלמות לשון חושך, פירש דונש בן לברט [תהלים כג ד], לשון חושך [ירמ' ב ו], צל של מות, חושך שאינו מאיר לעולם [איוב ג ד, טז טז]. יושבי חשך וצלמות – (כינוי) לבית הסוהר [תהלים קז י].
*מ"מ: איוב י כב ד"ה צלמות, שם כד יז. ראה גי צלמות, צלם, צלמון

~צִלְמוֹנָה~

*אחת מתחנות בנ"י במדבר (במד' לג מא-מב).

~צִלְמוֹנָה~

*אחד משני מלכי מדין שנלחם בהם גדעון (שופטים ח ה, יב, כא, תהלים פג יב).

~צֵלַע, צֵלְעוֹת (א)~

#א. צֵלַע – צדו [שמות כה יב], הצלע – לשון צדין, כמו (שמות כו כ) ולצלע המשכן [ערוכין יח].
#ב. צֵלְעוֹתָיו – כאן הוא לשון זווית, כתרגומו, לפי שנאמר על שני צדיו, על שתי זוויות שבשני צדיו [שמות ל ד].
*עיי' בראב"ע
#ג. צֵלַע נכון – מזומנים לשבר תמיד [תהלים לח יח], ובצלעי שמחו – וכשאני צולע, ששבר בא עלי, שמחו [שם לה טו]. צולעה – ת"י מטלטליא [מיכה ד ו].
*מ"מ: ברכות לב לב, שבת סא ע"א ד"ה סנדל. ראה חגר ב
#ד. צֵלַעו – אשתו [איוב יח יב]. ובצלעי – בשביל אשתי... כמו (ברא' ב כב) ויבן את הצלע [ב"מ נט].
חזה קרי לה בנין, על שם (ברא' ב כב) ויבן את הצלע [כתובות ח].
#ה. שני צלעים – ת"י תריץ צירין, ציר העליון וציר התחתון [מ"א ו לד]. צלעות – מחיצות עליונות שעל הכרותות [מ"א ז ג]. הוא צלע, הוא יציע, הוא תא [יחז' מא ו, ב"ב ס. בשינוי]. צלעות אלו המלטסין... ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהם ראשי הקורות [יחז' מא כו].

*ראה אפתא, קלע

#ו. צֵלְעוֹת – פורציל"א (קלשון הצלעות, מקום התפלגות שתי הצלעות הראשונות בבהמה) בלעז [חולין מה].
@ראה בר ג, יציע, קרומית

~צֵלַע (ב)~

#ז. צֵלַע – עיר לעצמה [יהושע יח כח, עיי' ש"ב כא יד].
*ביהושע מובא "וצלע האלף" ויש סוברים שזה שם העיר. ראה

~צֵלַעַא~

צלעי – מוכרי עורות [נדרים נו:].
*צלעא מתחלף בצלאה. ראה בורסקי, צלא

~צֵלַף (א)~

מין אילן הטוען שלשה מיני פירות : אביונות וקפריסין ולולבין. וכי איתא להאי ליתא להאי... [שבת ל:], אילן גדול הוא ובעל ענפים הרבה ושלשה מיני אוכל יש בפירותיו : אביונות, קפריסין ולולבין [שם קנ:]. מין אילן (נ"ג : עץ) [ברכות לו:]. צלפים – פרי של צלף, קפריסין (שיח צלף) [שבת קי:]. פרי שלא ניכר בו היום ונגמר לסוף ג' ימים [ב"ב כח:]. לא ידעתי מהו עזות שלו. קפריסין (שיח צלף באיטלקית. אינו בדפוסים ומסתבר שאינו מרש"י) [ביצה כה:].
*בערוך ערך צלף ב מפרש צלף הוא נצפא והוא פרחא. ראה אביונה, בוטיטא, יין, נצפה, פרחא ב, קפריסין

~צֵלַף (ב)~

מכה מלקות ארבעים זו למטה מזו בסמוך [זבחים לח:]. בשורה זו תחת זו... כמצליף לא ידעתי לשונו [יומא נג:]. מכה ברצועה זו למטה מזו, שאינו מכה במקום אחד, ולשון מצליף לא נודע לי [יומא טו:].
*לא ידעתי לשונו" ביומא טו ע"א וכן נג ע"ב צ"ע כיון שבגמרא נאמר מאי כמצליף? מחוי רב יהודה כמנגדנא ועיי' בערך נגדא שמפרש כמה פעמים לשון מכה. ובשערי תורת בבל מבאר שבלשון סורית עניינו מכה. ארבעים יכנו (דברים כה ג) ת"י ארבעין יצלפיניה. עיי' בערוך ערך צלף א'. ראה גדנא

~צֵלַף (ג)~

חנן בן צלף הששי – בנים הרבה היו לו לצלף וחנן הוא הששי [נחמיה ג ל].

~צֵלְפָחַד~

*בן חפר, גלעדי מצאצאי מנשה. בנותיו מחלה, נועה, חגלה, מלכה, תרצה. לדעת ר"ע בשבת צו ע"ב צלפחד הוא מקושש העצים במדבר (במד' טו לב-לג, כו לג). *מ"מ: יהושע ה, ב"ב קטז ע"ב בכל העמוד.

~צֵלְצוֹל~

חגורה קצרה שאינה רחבה יותר משלשה בתי נירין [שבת קה:]. בנדי"ל (אגד, חגורה) נאה [שם סב:], בנדי"ל לחגור [פסחים נה:], אזור נאה, ובלעז בנדי"ל [ערוכין קג:], בנדי"ל בלעז [סוטה ח: זבחים יט:]. קשר (אצ"ל קשור) של משי [– ע"ז עג:], אזור [מנחות קט:].
*ראה ורשכא, צרצור

~צֵלְצַח~

צל לצח, של הקב"ה שהוא צח ואדום, והיא ירושלים
[ש"א י ב].
*צלצח הוא מקום קבורת רחל בגבול בנימין.

~צִלְצֵל (א)

מין ארבה [דברים כח מב], מין ארבה המשמיע קול [-]
דה"א יג ת], ארבה, גזלן הוא שאוכל תבואות כל אדם
[ב"ק קטז].
*אין לו דמיון במקרא. בדברים כח תרגום יונתן "חלונא" שהוא
שבלול.

~צִלְצֵל (ב)

א. ארץ צִלְצֵל כנפים - ת"י דאתן לה בספינן מארעא
רחיקא וקלעיהון פריסן כנשרא דטאס בכנפוהי. ואני
אומר לפי שהן שריוין במזרח והארץ חמה, העופות
נאספים שם והיא מצולצלת בכנפי עופות [ישע' יח א].
*לפי הרס"ג צלצל הוא פרפר, ולפי מנחם מיני תולעים משולחים
(ערך צל). יש הסוברים שצלצל זה צרצר. +מ"מ : תוס' ב"ק קטז
ע"ב ד"ה יחסנינה. ראה סקאק, צלצלא
ב. וּבְצִלְצֵל דגים ראשו - כפל לשון. סוכת דגים,
ולסוכה עשויה מראשו קורא אותה צלצל דגים לפי
שעשויה ממנו. צלצל - אמברוי"ץ (אינו בכ"י. בא"ה
מתקשה לפענחו) בלעז, לשון צל הוא, והוא מתיבות
כפולות... [איוב מ לא].
*+מ"מ : סוכה הוא מלשון צל, מצולצלת ענינה צלצול, כלומר
משק כנפים. עיין בגמרא ב"ב עה ע"א

~צִלְצֵל, צוצילתא

עוף קטן [שבת פ: - צילצלתא, סנה' ק. - צלצלתא].
ביעתא דצוצילתא - ביצת עוף קטן ששמו תאציל
[ב"ב עה].
*ראה צלצל א

~צִלְצֵל, צִלְצֵלִים, צלצלי

שני כלים מכין זה על גב זה וקולם דק וקורין להם
צינב"ש [ערכין י:]. צלצלי שמע - מצלתיים המשמיעים
קול שמע... [תהלים קנ ה, פעמיים בפסוק]. צלצלין -
מין כלי זמר [- ש"א יח ו].
*לפי הגמרא בערכין יג ע"ב משמע שצלצלים ומצלתיים הם אותו
דבר. +מ"מ : ש"ב ו ה, שקלים פ"ה מ"א. ראה מצלה, צלל ב,
שליש

~צִלְק

א. נחלק לשנים [ברכות נו:].
ב. צִלְק העמוני - בראשי גבורים אשר לדוד נמנה
[קדושין עו: עיין ש"ב כג לז].

~צלקת

נעשה מקומו צלקת - שנשאר שם רושם משחייתה
המכה, פינדידור"א (חריץ), ודוגמתה בשחיטת חולין
(קכד). גבי תנור כלי חרס דצלקיה מצלק [כתובות
עה.], כלומר רושם נראה בה, חריץ או גומה, ואין כולו
חוזר [נדה נה.].

~צִלְתִּי

1. אחד מראשי האלפים שנספחו לדוד בדרכו לצקלג (דה"א יב
כא). 2. אחד מבני שמעי, מראשי האבות לשבט בנימין (דה"א ח
כ).

~צָמָא, צָמָא, צמאון

וצמית - ואם תצמאי... [רות ב ט]. צחייא [ישע' לב ו].
צמא (שמות יז ג) מתרגם צחוטא [סוטה מח.].
צָמָא - מות בצמא [ירמ' ב כה].
*צָמָא הוא מצב של חוסר נוזלים, צָמָא הוא אדם מחוסר נוזלים
בגוף ובעיקר מים. בגמרא יומא עז ע"א נאמר : מנעי רגלך מיחף
וגרונך מצמא (ירמ' ב כה) - מנעי עצמך מן החטא... +מ"מ :
ברא' כא יז, במד' כ ג, דברים כה יח, ישע' כא יד, לב ו, לה ו, מא
יז, נא כ, נה א, תהלים סג ב, איוב ו טז, איכה א יט, נחמיה ט טו.
ראה חרה, חרחר, צח, צחה, ציה, רוח

~צָמָד (א)

העול שהוא מוטל על שני השוורים ומצמידם [ב"מ
מ:], (ד"ה) צמד - הוא העול וכלי העגלה קטנה
והעגלה עצמה המחברין את השוורים יחד... (ד"ה
אילימא) העול קורין... צמד ולא השוורים... [ב"ב עז:
עיי"ש וכן צב.]. צמד בקר - שני שוורים, שהצמד אין
פחות משנים [מ"א יט כא], בקרא דתורי - צמד בקר
[ב"מ פד.], תיירא דתורי - צמד בקר [שם נד:]. צמד
כרם - ארפינ"ט (מידת שטח) בלעז, ואומר אני כדי
עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד [ישע' ה י]. צמד
שדה - צמד בקר החורש בשדה [ש"א יד יד]. לשון
(ש"א יא יז) צמד בקר תרגום פדן ארם [ברא' כה ה].
צמדי כרם - ארפינ"ט (מידת שטח) בלעז [מ"ב ה יט].
*צמד כרם הוא גם צמד שדה והוא שטח אדמה הנחרש ע"י צמד
בהמות ביום אחד. ראה זווג, כברה (א), מענה ב, פדן, רבקה,
ותורי

~צָמָד, צמיד (ב)

דבוק משמע מחובר טפי מנצמד. צמידין אינן מחוברין
ונמשכין וזוין אילך ואילך. דבוק - משמע יפה יפה
[סנה' סד.]. מצומדת - סמוכה מאד [ש"ב כ ה].
אצטמיד - נתחזק ונצמד [ברכות כב:]. צמד לה מיא -
כמו (במד' יט טו) צמיד פתיל, (תהלים קו כח) ויצמדו
לבעל פעור, חיבר המים שבתוכו שלא יצאו לחוץ
[ב"ב נג.].
צמיד פתיל - חבורים [ברא' ל ח, עפ"י מנחם בו סרוק

במחברת], צמידים – חברתים [יחז' טז יא]. מגופת צמידה [במד' יט טו]. (תכשיט) של יד [במד' לא נ]. צמיד פתיל – מוקף ע"י כלי [סנה' סד]. תצמיד מרמה – תרגיל.. איושט"ש (צירפת. חסר בכ"י. עיין בא"ה) בלעז, כמו [במד' יט טו] צמיד פתיל [תהלים נ יט].

*+מ"מ : יחז' כג מב ד"ה צמידים. ראה אצעה, דבק, זוג, זוג, פתיל ב, פתל, שר ג

~צִמָּה

לשון דבר המצמצם, זה השבכה וקשורים המצמצמים את השער שלא יפריח לצאת, וזו היא השבכה והקישורים. ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת, שתהא התי"ו מושרשת בתיבה, שאם כן היה לה להיות דגושה, כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה, או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר, כמו תי"ו של שבת... ותי"ו של צמתך שהיא רפה, על כרחינו באה במקום ה"א, ויהא שם הקישור צמה... [שה"ש ד א, עיי"ש], צמתך – קישורין [שם ד ג], גלי צמתך – זרועין ושוקין, דבר הצמות (נ"א : המצומת, בכ"י : צמות או מצומצם) וקשור ומכוסה [ישע' מז ב]. צמתך – מקום שהקלעים צומתין בצד הראש [סנה' צו: עיי"ש ד"ה גלי].

*בפירוש לשה"ש מוכיח רש"י שלא יתכן שהמילה צמתך היא משורש צמת, אך בערך צמת בפירוש לאיכה ג נג מפרש ההיפך. ברש"י למקרא בפירושו לתלמוד (לישע' מז ב) מאריך לבאר את הסתירה בין צמה לצמת ומשער שרש"י חזר בו בשה"ש ומפרש כדונש. עיי"ש. עיין שערי לשון, מחקרים למשה בר אשר ח"א עמ' 314 על זיהוי שורש המילה צמתך. ראה צמת (א), שבל

~צמוק, צמוקים

ענבים יבשים שנתכשו ונצטמקו [ערוכין נא:], ענבים יבשים [ש"א כה יח, ביצה כו:]. פרכילי ענבים יבשים [ב"ב צז:].
*ראה פרכילין, צמק

~צמח (א)

צמחין – אבעבועות, מלנ"ץ בלעז [סנה' קא.], מוגלא, מלנ"ץ (פצעים, מובא פעמים באותו דף וצ"ע) בלעז [חולין מח. נה.]. קשקשים דקים [ע"ז לט.]. צמחין – [ב"ק פג:].
*+מ"מ : סוטה טז ע"א ד"ה והלכה. ראה אסכרא, גלדי, טנרי, כנדא, מוגלא, נימא, צץ א

~צִמַח, צימח (ב)

שערך צמח (באזור הערוה) – סימן נערוה [יחז' טז ז, עיין קדושין פא:]. אזור ארוכות מאד עד שתכופות למטה [בכורות מד.].

*בגמרא בכורות נאמר : לא הו' ידעי רבנן מאי צימח, שמעו לההוא טייעא דהוה קאמר מאו דבעי צימח ואישתכח גדיא חזיזא. הפירוש ברש"י הוא על המילה חזיזא שבגמרא. גירסת הערוך בגמרא "הצימע", ומתקן "הצימח". גם בתוספתא מובא : איזוה צימח, כל שאין לא אונים, וזה בסתירה לרש"י. נראה שהגירסא "צימע" כפי שמובא במשנה בכורות פ"ז מ"ד : איזה הוא צמע? שאזניו קטנות. +מ"מ : יחז' כט כא. ראה לקש א, ב, נבט, נוב, עלה

~צמח (ג)

(כיניו ל) זרובבל... ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט. ויש פותרים אותו במלך המשיח... [זכריה ו יב].
*ראה נחמיה

~צָמִיד

*ראה צמד ב

~צָמִים

*מובא באיוב ה ה, וכן יח ט ואינו מפרש, ומשמעו יובש או מלכות.

~צמירתא

*משמע אבן השתן. ראה אשתא, צמר ב, קדחת

~צמיתות

*ראה צמות ב

~צמל

לשון נטריקון "יצתה מלאה", שיש לה סימן מובהק בדדיה [נדה מז. עיי"ש בגמרא].
*+מ"מ : זכריה יא ח, קדושין עט ע"א ד"ה אי נימא. ראה בוחל, עקץ, פגה, פטמת, צמק, שד ב

~צמצם

לכוין המדה [סוטה מה:]. מצומצמות – מכוונות [שבת כט. ערובין ג: בהיפוך], לא פחות ולא יותר [סוכה יח. גיטין עח.]. מצומצמין – שוכבים זה אצל זה [נדה כו.]. צמצם – דחק [יבמות מו.].

*+מ"מ : תהלים יח ג ד"ה סלעי. תהלים כט ד ד"ה קול ה' בכח.
*+מ"מ : יהושע ט ד"ה גשו הנה. ראה אמה, כון א, עצב ג, שלם ב

~צמק

שדים צמקים – יצטמקו... שלא יהא להם חלב להניק [הושע ט יד]. יבש, ושדים צומקים (הושע ט יד) מתרג' דדין יבשי [חולין נה: קכז:]. גשמים צמוקין (בגמרא : צימוקין) שיורדין בקושי, מלשון ושדים צומקים [תענית יט:].

*בערוך גורס : סקימין, כלומר מתנת עראי.
מתמעט וכוון, רישטריינ"ט (מתכוון, מצטמצם),

לשון (הושע ט יד) שדים צומקין, כמו שאתה אומר בלשון צווי נצטווה, ובלשון צדק נצטדק, וכן כל תיבה שראש יסודה צד"י, כשהיא מתפעלת נותן ט"ת אחר צד"י [שבת לז:].

מצומקות – צלויות הרבה, לשון (שבת לז:) מצטמק ויפה לו [חולין ו:].
*ראה כוץ, צמוק

~צמר (א)

צמרין – מוכרי צמר [ערובין קא:]. צמרים – מוכרי צמר במשקל [ב"ב פט:].

~צמר, צמרי, צמירתא (ב)

אישתא צמירתא – חולי שמחממת וקודחת את הגוף, מלוי"ד (מיחוישים. חסר בדפוס) [שבת סז:], חולי חמה, בלעז מלוי"ד. צמירתא לשון שריפה וחמימות, ודוגמתו בהכונס צאן לדיר (ב"ק ס.). דצמרא צמורי [ע"ז כח:], חולי שקורין מלוי"י, צמירתא – חם, כמו דצמרה צמורי בב"ק (ס.). [פסחים כה:]. צמרי – חולי שקורין פיור"א [קדחת] [גיטין סט:].

צימרא – חמימות... כמו (ע"ז כח.). אשתא צמירתא [פסחים נה:], חמימות, כמו (שבת סז.) אשתא צמירתא [חולין נא:], צמרה צמורי – לשון (שבת סז.) אשתא צמירתא, חמימות... כדרך המחמם בנשימתו את ידיו [ב"ק ס.].

*בערך ערך פי כריסה מפרש לשון צמרמורת ובערך צמר ד מפרש אבן שבמקום זכרות ואין יכול להטיל מים אלא בצער. ראה אשתא, הבל, חמה ג, חמם, צמרתא, קדח, קדחת, שחין, שחמא

~צמר, צמר גפן (ג)

קוטורין [כותנה] [ברכות כח: – שבת כא. קי: – עמרא דגופנא], צמר גפן גדולי קרקע הוא [שם עג:].

צמר – תכלת שהיה במעיל ובאבנט [יחז' מד יז:].

צמר צחר – עמר מילת כבינא. ביום שנולד הטלה וטיהרתו אמו בלחיתתה, עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקרסים, כדי שיהא צמרו נקי [יחז' כז יח:]. צמר ארנבים הוא רך וחם [ברא' ג כא:].

*באוצר הלעזים מציין שהפירוש המקורי של כותנא הוא פשתן. ראה אירא, ארגמן, גופנא, זוגא, א, כתנא, מוך, מילת, נפט ב, נפצא א, עזק, עמר, עמראה, פקולי, פרהבא, ציפא, קאזא, שני, שסתג, תכלת

~צמרי

*עם מצאצאי כנען בן חם בן נח (ברא' י יח, דה"א א טז). בירושלמי מגילה עא ב נאמר את הצמרי - חמץ - ראה חמץ ב בהערה.

~צמרים

*עיר בנחלת בנימין (יהושע יח כב, דה"ב יג ד).

~צמרת

צמרת הארז – כל נוף האילן, בלעז צימ"א (צמרת) [יחז' יז ג. עיי"ש פסוק ב ופסוק יב]. צימ"א בלעז [שם לא ג:].

*ראה עבות ב

~צמרתא

צמרתא – אבן הגדילה בגיד ועוצרת השתן [גיטין סט:].

*ראה צמירתא

~צמרמורת

פריצונ"ש (רעדים, צמרמורת) [נדה סג:].

~צמת (א)

א.צמתו – אסרו, כמו (חולין פ"ד מ"ו) צומת הגידין, (וכן שה"ש ד א) מבעד לצמתך, אישטריינינ"ט (לחצו, כבלו) [איכה ג נג:].

ב.איבש [גיטין מב: קדושין כד:]. אישטריינינ"ט (מצמק) [פסחים מ.]. ריטריינינ"ט (מתכווצים) בלעז, כמו (פסחים מ.) וחומץ צומתן בלשון גמרא, צ' מתחלפת בז', כמו צעקה – זעקה [איוב ו יז]. מצמת צמית – אישטריינינ"ט (מצמק. דרך צלייה המצמקת את הבשר והדם נשאר צרור בתוכו) [חולין צג:]. צמית שמתרגם לשון חליטה היינו צרעת [ערכין טו:].

ג.צומת הגידין – מקום שהגידין צומתין, ריטריינינ"ט (התכווץ) בלעז [ב"ק פה: עפ"י הגמרא בחולין עו:], למעלה מארכובה הוא וסמוך לה, והן אותן שלשה חוטיין שנוטלין מנקרי הבשר מתלולית העצם שקורין צינקורין (עצם העקב. מובא פעם שניה בד"ה דפרעי...) צומתין – מחוברין יחד ונראין כגיד אחד [חולין עו. עיי"ש], בשפולו של עצם השוק, מקום שהגידין צומתין, מתחברין ומתהדקין, אישטריינינ"ט (מצמק) בלעז, לשון (פסחים מ.) חומץ צומתו [חולין נז:], בשוק הוא סמוך לארכובה, ברגלים האחרונים [שם נט:]. מקום שהקלעים צומתין בצד הראש [סנה' צו:].

*ראה גיד ב, חלט א, חמס ב, ערקום, צמה, קמט ג, שוק א

~צמת, צמיתות (ב)

א.צמית – אכרית... רשעי ישראל המחויבין מיתה [תהלים קא ח, עיי"ש נד ז]. לשון הרע עונשה מיתה, דכתיב (תהלים קא ה) מלשני בסתר רעהו אותו אצמית

צינייתא (נ"א צנייתא) דבבל – דקלים מרים הם שעומדים בנהרות. ל"א צינונייתא דבבל, דקלים רעים של נהרות בבל שאין נושאים פירות [סנה' צו:]
*בגמרא שבת סה ע"א נאמר מאי צינייתא? בת ארעא. ראה דקל, תמרה

~צָנָה, צָנִים (א)

#א. צָנָה שֶׁלג – כקור ימי שלג... [משלי כה יג]. צנים ופחים קור וחום [כתובות ל]. צנים פחים. צנים – צנה, פחים... [ע"ז ג ב], הצנה והקור פח ומוקש בדרך עקש, כי בידו הדבר תלוי להשמר מן הצנה. ויש מפרשים קור וחום [ב"ב קמד:] מצוננת – חולי מחמת צינה [חולין נח:] מקפת את האדם משלש רוחותיו [מ"א י טז, תהלים ה יג, דה"ב ט טו]. צננים – לשון מחנות, וכן [יחז' כג כד] ובאו עליך הצן, כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות, כמה שנאמר [תהלים ה יג] כצנה רצון תעטרנו, תסובבנו... [יהושע כג יג].
#ב. צָנָה – (ת"י) תריסין [יחז' כו ח], של עץ, כמו תריסין שלנו [ירמ' מו ג].
@ראה זיקא, מגן, פח ב, צן, צנינים, צנן, רוח א, שלג

~צָנָה, צָנָא (ב)

לצנאכם – תבה זו מגזרת (תהלים ח ח) צנה ואלפים כלם, שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י, ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן [במד' לב כד]. צאנה (בפסוק: צנה) ואלפים – צאן ובקר, כמו (דברים ז יג) שגר אלפין. צונה – לשון פעולה הוא, כמו וגדרות לצנאכם, או ביילדי"ן (מכלאות צאן) בלעז... [תהלים ח ח].

~צָנוּם

*ראה צנם

~צָנוֹן

רפנ"א בלעז [ע"ז יא. עיי"ש תוס' ד"ה צנון]. איגר"ש (חריפות) [חולין קיא:]. צנון סופו להקשות, שאם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ [ברכות לו]. מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא, יאכל צנון וירפא [פסחים קטז]. צנון יפה לחולי חמה [ע"ז כח:]. צנונות [שבת כד: בהיפוך].
*+מ"מ: ב"ב קמו ע"ב ד"ה מאן יהיב. ראה חמא, נפוץ, פוגלא, שמן צנונות

~צָנוֹר, צִינוֹר

#א. לשון גובה המגדל כי שם היו נתונים כוכבים ומזלות שלהם [ש"ב ה ח].

[שבת לג:]. לא נצמתי – לא נצמתי לחלוטין וצמיתות קבר [איוב כג יז, עיי"ש כד כה].

#ב. לא תמכר לצמיתות (בפסוק: לצמיתות) – לפסיקה, למכירה פסוקה עולמית (כלומר לחלוטין) [ויקרא כה כג]. לא נצמתי – לא נצמתי לחלוטין וצמיתות קבר... [איוב כג יז].

*לשון הגמרא בסנה' קו ע"ב וכן ערכין טו ע"ב וכן לא ע"ב: לצמיתות מתרג' לחלוטין, וכן ת"א בויקרא כה. +מ"מ: יחז' מו יז, תהלים קיט קלט, מו"ק יא ע"ב ד"ה ואע"פ, ב"מ עט ע"א ד"ה והארץ, שם קט ע"א ד"ה לצמיתות. ראה חלט ב, כרת ב, צמה

~צָן, צָנִים (א)

#א. צָנִים – כלי זין [איוב ה ה, עיי"ש].
#ב. צָנִים פחים – לישנא דקרא (משלי כב ה) צנים פחים בדרך עקש. הצנה והקור פח ומוקש בדרך עקש, כי בידו הדבר תלוי להשמר מן הצנה. ויש מפרשים צנים פחים קור וחום [ב"ב קמד:]. צנים פחים – כמו (במד' לג נה) לצנינים בצדיכם, וכן [יחז' כג כד] ובאו עליך הצן, לשון גדודים ולסטים, צנים פחים הטמונים בדרכי המעקש דרכיו, כלומר יסורים מוכנים לו [משלי כב ה].

@צנים מופיע רק בלשון רבים. ראה פח ב, צנה

~צָן (ב)

*המדבר שבין קדש ברנע לעקרבאים (יהושע טו א).

~צָנָא (א)

#א. סל [ב"ב ככו:] – מלא פלפלין, חולין נז. סתם צנא יש לו אוגנין כפולים לתוכו [ב"מ כה:].
*בערך מפרש כלי שדרך לשום שם פירות.
#ב. צנא מלא ספרי – אינו אלא כסל שמילאוהו ספרים ואינו מבין מה בתוכה (נראה שצ"ל בתוכם)... [מגילה כח: עיי"ש].

*לפי משמעות הפירוש ברש"י זה לשון גנאי, אך במשמעות של היום משתמשים בביטוי זה לשבת. ראה קלס.

~צָנָא, צִינִיתא, צִינְתָא (ב)

דקל [ערובין יט. סג. – צינתא, סוכה כט:]. צינייתא – דקלים [ברכות לא. סוטה מו:]. קשין וקיסמין [שבת קלט:].

צינייתא דבי בר מריון – דקלים של בר מריון [ב"מ כד:].

ציני הר הברזל – לולבין שלהן העלין מועטין בשדרה, מרוחקין זה למעלה מזה הרבה, ועוד שקטנים הן לאורכן, ופעמים שאין מגיע ראשו של עלה זה לעיקרו של זה [סוכה לב.], מפרש בגמ' ציני דקלים... עלין שלהן קטנים מאוד ואין עולין עם ארכה של שדרה [סוכה כט:].

פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוכבת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא [במד' לג נה]. לשון מחנות, וכן [יחז' כג כד] ובאו עליך הצן, כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות, כמה שנאמר (תהלים ה יג) כצנה רצון תעטרנו, תסובבנו... [יהושע כג יג].

*ראה הצן, פח

~צניעות

*ראה צנע, צפה, שימי

~צָנִיף, צניפות

בגד נאה [איוב כח יד]. צניפות – מוליקי"ן (עור חפרפרת, אריג יקר) [ישע' ג כג].
*ראה צנף

~צָנִית

(מאי צנית?) בת ארעא – מכה שהיא תחת פרסת הרגל וקושר בה סלע לרפואה [שבת סה]. איסטרי דצוניתא – נפסלה המטבע... ומי שיש לו מכה בפיסת רגלו מתחת קושר מהם שם... כדאמרינן במסכת שבת יוצאין בסלע שעל הצינית, ומפרש מאי צנית? בת ארעא [כתובות צג].
*עיין בערוך ערך צנ, ערך בת ארעא.

~צָנִים, צָנוּם, צנומות

#א. סלע חזק [ב"ב יח]. שן סלע [גיטין כב]. אבן [ב"ב פט]. צנומות – צונמא בלשון ארמי סלע. הרי הן כעץ בלי לחלוח ורשות כסלע ותרגומו נצן לקיין. נצן אין בהן אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע [ברא' מא כג, ב"ב יט: נדה ח: – רוק"א. חסר בדפוס].
*אין לו דמיון במקרא.
#ב. פת צנומה – יבשה... וכן [ברא' מא כג] צנומות דקות [ברכות לט].
*עיין ברמב"ן לברא' מא כג. ראה חביצא, גונדרא

~צָנִן

#א. מצונן היה – לא היה אוהב תשמיש [סנה' לט].
#ב. מצוננת – חולי מחמת צנה [חולין נח].
@ביהושע טו לו נזכרת העיר צנן בנחלת יהודה - ראה צאנן.
+מ"מ : מ"א כב לח ד"ה והזנות רחצו. ראה מערב, צאנן, צנה

~צנע, צניעות

צנעיה – הסתיר [נדה לו]. זיל צנעינהו – אמור אליהם להסגר ולישב בבית, וזהו לשון נדוי לתלמיד חכם [קדושין כה]. צנועה – שאינה נראית וצריך לישאל אחריה [ב"מ פז].
צנעא – דבר שבחשאי, קטרת מכפרת שהוא דבר

#ב. צינור – הוא החור שבאסקופא התחתונה, כמו צנורא דדשא [מו"ק יא]. חור שבמפתן [כתובות סז]. שהדלת סובבת בחור המפתן העליון, והמפתן במקומו עומד [פסחים צד]. צנורא דדשא – חור מפתן הבית שהדלת סובב אותו [ברכות יח].

*צנורא דדשא - ראה דשא ג, מנעול, נגרא

#ג. מקלח מים מן הגג [כתובות ס]. מרזב המקלח יין לבור [ע"ז נו]. טי"ש קינל"ש (זרמין) בלעז, המקלח [תהלים מב ח]. מחבר את של חוץ לכלי ומה שבתוך הכלי [מנחות כד]. (משמש למי) שופכין [ב"ב נט]. של עץ או של אבן עשוי כמין סילון ויורדין ממנו מים למקוה [שם סה].

@+מ"מ : מנחות כד ע"ה צירוף. ראה אריתא, ביב, זנוק, זרד ב, מזחילה, מרזב, נצוק, סינרא, סלון, קנון, שופר, שקת

~צנורא, צינורא

#א. מזלג [יומא יב. מנחות קז]. מזלג קטן שטווין בו זהב [שבת צ. סנה' יד: פח]. צנורות – טווין בו זהב ועשוין כמין מזלג קטן מאד [חגיגה יט]. מזלגות קטנים של טווי זהב [ב"מ כד. זבחים כב]. – מזלגות קטנות... שטווין בהם זהב [פסחים יז].

*+מ"מ : כלים פ"א מ"ט. ראה המנק

#ב. צינורא דבידקא – כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין ניגרים וצנורות קטנים... [סנה' ז].

*+מ"מ : משלי יז יד.

#ג. רוק [שבת קכז: יומא מז. חגיגה כג].

@ראה בדקא, גשא ג, דשא ג, צנור

~צָנוֹת

(ת"י) תריסהון [עמוס ד ב].

~צָנַח

#א. וּתְצַנַח בארץ – (ת"י) ונעצת בארעא [שופטים ד כא].

#ב. וּתְצַנַח – לשון צווחה, צועקת [תמורה טז].

#ג. וּתְצַנַח – (ת"י) ואתרכינת, הטתה עצמה ליפול [יהושע טו יח, שופטים א יד בקיצור].

*צ"ע על השניני בין הפירושים.

~צָנִי

*ראה גולקי, צינתא

~צָנִים

*ראה פח ב, צן, צנה א

~צָנִים, צָנִים

שבחשאי [זבחים פח: ערכין טז.]. בצנעא – תחת בגדיו [ברכות ה.]. (דבר) צינעא – שאינו ניכר לבריות [כתובות ד.].

רב לא היה זוקף עיניו אלא כובשן כל שעה משום צניעות [מנחות קי.]. אין לך מדה יפה מן הצניעות [שמות לד ג.]. בנות כפרים אינן צריכות צניעות כ"כ, שאין שחוק וקלות ראש מצוי שם [שבת פ.]. אשה צנועה ראויה לצאת ממנה כהן גדול... [יומא טז.]. כל מילי בעי צניעותא, והוא הדין לדברי תורה [סוכה מט.]. כבוד התורה בצנעה... ולא לשנות לתלמידים בשוק [סוכה מט: עיי"ש]. דרך ישראל להיות צנועין [סנה' עד: סנה' קד.]. צניעות (הוא) שלא יתפרסם הדבר [מגילה יג: עיי"ש בגמרא]. צניע לה – מוחזק צנוע הוא בעיניה שאם יקלקלו יחד לא יתפאר לגלות הדבר [ב"מ עא. עיי"ש בהמשך].

צנועים – כשרים, שמרחיקין עצמן מכל לזות שפתים [שבת כט:]. בני אדם חסידים שרוצין לסלק ידי כל אדם מן העבירה... [ב"ק סח:]. פרושים, שמתרחקין מן הכיעור ומן הדומה לו [פסחים כו:]. צנוע – תלמיד חכם [שבת פו. בהיפוך]. דרך ת"ח להיות צנוע באכילה ובשתיה, אבל להטיל מים לא ליהוי צנוע שמא ימתין ויסתכן [בכורות מד:]. דרך ישראל להיות צנועים [סנה' עד: קד.]. כהן צנוע הוא [חולין קלג:]. צנועות – שהולכות מעוטפות ואין מגלות אלא עין אחד לראות חור שבמפתן [שבת פ. בשינוי, כתובות סז:]. צנועה – בושה לבא לבי"ד [כתובות צו.]. מגלה זרועותיה (הוא חסרון צניעות [ב"ק מח.]. כולה כנישתא קדישין – צנועים וקדושים [סנה' קט:]. פרושים – צנועים [נדה יג: בהיפוך]. צניעות – להתרחק מן העבירה [ב"ק פב.]. הצנע לכת – ת"י הוי צנוע למיהך בדחלא דאלהך. ד"א והצנע לכת, לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם מבייש את חבריו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שבזיתי לפניהם. אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו [מיכה ו ח.]. למיפא (לאפות) בעיא צניעותא – שמגלה זרועותיה [ב"ק מח.].

*אין לו דמיון במקרא.

שאוּל – היה צנוע [מגילה יג:]. אדם ערום כוסה דעת – אפילו בחכמתו הוא צנוע... [משלי יב כג.]. ואת צנועים – תבוא חכמה [שם יא ב.].

*בערוך ערך קבל כותב: אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא היא קמיעתו שיצילנו מהמזיקין, עיי"ש ערך צנע א. במשנה דמאי פ"ו מ"ו כותב הרע"ב: צנועים – ותיקין המדקדקים במצות שהיו בב"ה. +מ"מ: דברים ב ט, מ"א י טז, ישע' ב ו, יחז' ג כ, רות ב ה, שבת קיח ע"ב ד"ה לא נסתכלתי ואילך, סוכה מט ע"ב ד"ה דברים, קדושין נג ע"א ד"ה הצנועין, ב"מ ע"א ד"ה צניע לה, סנה' עג ע"ב ד"ה דמסרה, עה ע"א ד"ה שלא. ראה גובאי (ב) בהערה,

וילון, נאמן, עירניות (א) בהערה, פוריא בהערה, פרוש, פרס, צדיק, צפה א, שוק ב בהערה

~צנף

#א. ובמצנפת בד יצנוף – כתר גומו, יחית ברישיה, יניח בראשו, כמו (ברא' לט טז) ותנח בגדו – ואחתתיה [ויקרא טז ד, עיי"ש ברמב"ן]. צנוף יצנפך – כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים [ישע' כב יח], סביב יסבכוך [סנה' כו.].

*ראה כדור, מגבעת, מצנפת, צניף

#ב. צלול, והוא לשון צעקת הסוס [חולין עט.]. *ראה צהל

~צִנְצָנָה

צלוּחית של חרס, כתר גומו [שמות טז לג.]. *אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: ירמ' ב לא ד"ה ראו דבר ה', הוריות יב ע"א, כריתות ה ע"ב ד"ה צנצנת.

~צנוק

*ראה צינוק

~צנתרות, צִנְתָּרוֹת

צנתרות – כאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה (פסוק יב), והן כמין עריבות ועדשים של בית הבד, שהם עומדים אצל הזיתים, והזיתים נחבטים מאליהם לתוך הצנתרות ומתחממות שם כבמעטן, ונעצרים שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות... [– זכריה ד ג, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא. הפירוש הזה שייך על האמור לקמן בפסוק יב צנתרות הזהב, ושם ת"י אסקריטון דדהב. ראה צפיחית

~צעא

קערה [חולין מז: קיא.]. צעי – קערות של מיני מאכל [מגילה ז.]. קערות של תבשילין [יומא פג.].

*ראה קוניא

~צעד, צַעְדָּה

מטיבי צעד – הולכים ומצליחים בגבורתם [משלי ל כט]. תצעידהו – תשלחהו [איוב יח יד]. מצעדי גבר – מי שהוא גבור... לי"ש פ"ש ד"ו פור"ט (צעדי הגבור בלעז [תהלים לז כג.].

לא יצר צעדך – מי שאינו מרחיק רגליו (בשעת הליכתו) קרוב ליפול [משלי ד יב].

*במ"ג כתוב "ותצעידהו" – והיא תצעידהו ותשלחהו" עם ו"ו החיבור, אך נראה שהו"ו מיותר, שכן רש"י מפרש כוונת תצעידהו – תשלחהו. +מ"מ: ברא' מט כב. ראה אשור א, מדרך,

[כ].

אלון בצעננים (הכתיב בצענים) – מישור אגניא, מקום מישור של בצעים, מריש"ק (ביצה) בלעז. אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם [שופטים ד יא].
*אין לו דמיון במקרא. בה"ר מבאר שרש"י בפירוש לשופטים מחשיב את הבי"ת כשרשית, מלשון בצעי הבית, ואם כך זה נראה סותר את הפירוש בישיעהו. ראה אחו, אלון

~צַעַן, צוּעַן (ב)

חם בנה (את) צוען למצרים בנו וחברון לכנען... למדת שחברון יפה מצוען... וצוען שבח מצרים היא [דברים יא י].

*מ"מ: במד' יג כב, כתובות קיב ע"א, סוטה לד ע"ב. ראה פרעה

~צעצע, צעצוע, צַעְצָעִים

מעשה צעצועים (בפסוק: צעצעים) – דוגמתו (ישע' כב כד) הצאצאים... ותרגומו ובניא, תבנית ילדים וילדות... ושל עץ היו... [דה"ג ג י].

*אין לו דמיון במקרא. מ"מ: ב"ב צח ע"א ד"ה מעשה. ראה צפיע

~צעק, צַעְקָה

נאסף ע"י כרוז [שופטים י יז]. (ת"י) צוח [ירמ' כב כ]. צעקה – תפילה [תענית יד]. כך מתרג' בתהלים כל לשון שועה וצעקה לשון פגינה [תענית יח].

*מ"מ: שמות יד י, יד טו, תענית יז ע"א ד"ה צעקה, חולין נג ע"א ד"ה מקרקרין. ראה אבוי, אוי, אח ב, אנק, אנקה, געה, הו, הוי, זעק, כלה ה, נאקה, נהם, נחק, נשא א, עוי, עור ג, ענה ג, פגן, פעה, צפצף, קבל ב, קובלנא, קול, רנה, רעם א, שוע א, שקק, תפלה ב, תקע

~צער (א)

#א. (בא מ) כאב מכה [ב"ק צג]. צערו – צרות שעברו עליו [סוטה לב]. צער דגוף – מונעת תשמיש מבעלה [יבמות קיז]. אומדין כמה אדם העומד ידו ליקצץ ע"י חרב רוצה ליתן כדי שיקצץ לו ע"י סם דלית ליה צער כולי האי [ב"ק ד]. כל הנמשך על צער יותר מדאי הצער נמשך אחריו [מו"ק כו]. המצטער האויר יפה לו להרחיב דעתו [סוכה כח]. צער הלב קרוב להוריד דמעות [ב"מ נט].

צער בעלי חיים דאורייתא – שנאמר (שמות כג ה) עֹזֶב תֵּעֹזֵב עִמּוֹ [שבת קכח: עיין ב"ב עג: ד"ה ליתן].

אין אדם נתפס בשעת צערו – %מ"מ: גמרא ב"ב טז ע"ב. צער גידול בנים – טורח השבטים [סנה' יט].

#ב. איצער – ימעטו [ירמ' ל יט, איוב יד כא].

#ג. מצער לך – מחרף ומגדף [תענית כד]. ציער – ביזה [קדושין ע].

#ד. מיא דצערי – רוק הגדל בתוך הפה מחמת קיוהא,

~צַעְדָּה, צַעְדוֹת

אצעדה של שוקיים [ישע' ג כ]. תכשיט שבחוץ [ברכות כד. בהיפוך].

~צוּעָה, צוּעָה

#א. צוּעָה – (לשון) נקבים... לשון דבר העומד להיות נירוק, כמו שאומר במואב (ירמ' מח יא) שדימהו הנביא ליין השוקט אל שמריו (ירמ' מח יא) ולא הורק מכלי אל כלי, ונאמר שם (ירמ' מח יב) ושלחתי לו צעים וְצַעְהוּ וכליו יריקו. ד"א צוּעָה... חגור... צוּעָה – (לשון) חוגר, כמו (ישע' סג א) צַעָה ברוב כוחו... אבל הלשון הראשון מדרש אגדה... [ישע' נא יד, עיי"ש], נאזר (שם סג א), צוּעִים (בפסוק: צַעִים) – מריקים, וכן (ישע' נא יד) מהר צוּעָה להפתח, הוא הילוך המעיים בשלשול [ירמ' מח יב], מי שצריך להריק מעיו. הרקת כלי נקראת צעיה, שנאמר (ירמ' מח יא) ושלחתי לו צוּעִים וצוּעוֹהוּ [ברכות נז].

#ב. לשון משכב ומצע [ירמ' ב כ].

*ביאור מלה זו קשה ויש לה הרבה פירושים. ראה משא ב

~צַעִי

קערות של מיני מאכל [מגילה ה]. קערות של תבשילין [יומא פג].

~צַעִיף

כלה צנועה מכוסה בצעיף על פניה [שמות כו ט].

*בתוס' בב קנו ע"ב ד"ה כבינתי: ותכס בצעיף ותתעלף [ברא' לח יד] מתרגם ירושלמי רדידא. מ"מ: ברא' כד סה. ראה כפה ב, רדיד, קריתא

~צַעִיר, צַעִירָה

צעיריה (הקרי, והכתיב צעוריה) – שולטנהא. הצעירים מן המלכים [ירמ' מח ד]. צעירי הצאן – פרס, צעיר לבני יפת [ירמ' נ מה].

מצעירה – מלכות מוצערת ונבזית... [דניאל ח ט].

*צעירה היא מלשון צעיר. במ"ב ח כא נזכרת צעיר, עיר ביהודה (מ"ב ח כא). מ"מ: ברא' מג לג. ראה דרדק, צער ב

~צַעַן, צַעֲנָנִים (א)

בל יצען – בל יסח, ודומה לו (שופטים ד יא) אלון בצעננים, ומתרג' מישור אגניא, והם נקעים שבשדות שקורין קומבי"ש (בקעות, עיין בא"ה) בלעז, כמו (ב"ק סא:) אגני דארעא מקרו, שהמים נאספים שם מן ההרים והגבשושיות. ובי"ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתיבה, אלא משמשת היא [ישע' לג

דבר הנאכל בפניו ואינו אוכל ממנו [כתובות סא:].
 (צער) שאדם מצטער – שפורענות באה עליו בעונו
 [סנה' מו.]. מצטער – מתחרט (לא מפרש את תיבת
 מצטער, אלא את סיבת הצער) [ב"מ פד.].
 @על אומדן הצער עיין ברמב"ם הלכות חובל ומזיק פ"ב ט"י.
 ארבה עצבונך (ברא' ג טז) תרג' אסגי צעריכי. ריש וקלון (משלי
 יג יח) תרג' מסכנא דאית ליה צערא. ראה אהה, בצר ב, חבל ד,
 זקן א, מצער, מרר, עצב, קבסתן, קוט, רוד, שחור ג, שיח

~צער, צוער (ב)

הצוערים – השלטונים הצעירים מן המלכים, וי"ת על
 הצוערים – ממונים... וכן ת"י המקרא הזה באומות...
 לא מצינו בתרגום ובמקרא (לשון) שלטונין בישראל
 אלא מלך ושרים, ותרגום שלהן רברבין [זכריה יג ז].
 צוערי הלויים – שמצערין את הלויים... מקטינין
 ועושים קולם דק ויפה ומצערין הלויים שאין יכולין
 לבסס קולם כמותן [ערכין יג:]. צעירה – שולטנהא
 הצעירין מן המלכים [ירמ' מח ד]. צעירי הצאן – בזויי
 העכו"ם [ירמ' מט כ].
 *אין לו דמיון במקרא. במשנה הנוסח צוערי, אך בגמרא סועדי
 ורש"י מפרש עוזרי. יתכן שגם בערכין הכוונה לקטני הלויים,
 כלומר הצעירים. ראה צער

~צ'ער, צוער (ג)

העיר הזאת (מצער, היא צוער) קרבה – קרובה
 ישיבתה, נתיישיבה מקרוב... וצוער איחרה ישיבתה
 אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת... הלא מצער
 היא – ועונותיה מועטין... ופשוטו של מקרא, הלא
 עיר קטנה היא ואנשיה בה מעטים [ברא' יט כ], על כן
 קרא שם העיר צוער – על שם (פסוק כ) והיא מצער
 [ברא' יט כב]. היתה קרובה לסדום [שם שם ל]. מסדום
 ועד צוער חמשה מילין [לדעת רבי חנינא] [פסחים
 צד.]. היא עיר התמרים [פסחים נב].

*צוער היא בלע [ברא' יד ב, ח], ומלכה הנקרא על שמה [ברא' יד
 ב] נמנה עם חמשת מלכי ערי הכנען אשר מרדו בכדלעומר מלך
 עילם. כאשר לוט נמלט מסדום עם בנותיו לבלע, קרא לה צוער.
 +מ"מ: ברא' יג י, ישע' טו ה. ראה בלע ב, צוער

~צף

*ראה טוף, צוף

~צפד

צפד עורם – נקמט ונתחבר, ואין לו דמיון [איכה ד ח].
 דונש פירש כמו דבק עורם על עצמם, ומנחם פירש
 שחר עורם [כתובות י:].

~צפדינא, צפידנא (צפירנא)

חולי השיניים והחניכיים, ומתחיל בפה וגומר בבני

מעיים ומסוכן הוא [יומא פד.], חולי שבתוך הפה
 ושמו מושג"א (פטרות) [ב"מ פה.], חולי השיניים,
 ובלעז מישג"א... מתחיל בפה וגומר בבני מעיים...
 כשנותן כלום לתוך פיו יוצא מבין שיניו דם [ע"ז כח.].
 *בערבין מא ע"ב ד"ה הדורוקן מפרש רש"י שהוא חולי הפה,
 מושג"א, והב"ח מגיה משבת לג ע"א שהוא חולי הבטן, עיי"ש
 בב"ח. בשערי תורת בבל ליומא פד כתב שברור אצלינו שהיא
 המחלה הנודעת שקארבוט בל"א, ומחלה זו מצויה במקומות
 שאצל שפת הים ובכל מקום שיש בו רעב ובצורת, וסימני
 המחלה שדם יזוב מן האף או מן החניכיים... ולהיפך יאמרו על
 אסכרא שמתחלת בבני מעיים וגומרת בפה. עיי"ש. ראה מושק,
 נסיובי

~צָפָה (א)

#א. צופיה – נותנת לב על צורכי ביתה איך ינהגו
 באמת וצניעות [משלי לא כז].
 #ב. צפוי – עתיד [איוב טו כב]. הכל צפוי – כל מה
 שאדם עושה בחדרי חדרים צפוי וגלוי לפני הקב"ה
 [אבות ג טו]. צפנת פענח – מפרש הצפונות, ואין
 לפענח דמיון במקרא [ברא' מא מה].

@עיין בירחון סיני שנה נח כרך קטז ניסן-אייר על משמעות
 צפנת פענח.

#ג. בצפיתנו צפינו – חכינו [איכה ד יז].

#ד. צופה הייתי – מתבונן [חגיגה טו.]. צפה – הבט
 [נחום ב ב]. הצפינו – הראנו, לשון (משלי לא כז)
 צופיה הליכות ביתה [ערוכין נג:].

@שרש הצפינו יכול להיות צפה או צפן, אך לפי ר"ח והערות
 פירשו צפה - לשון ראייה, והנו"ן השניה יתרה. בתהלים י ח יש
 צפן במובן ראייה: "עיניו לחלכה יצפנו". הרמב"ם מביא בפירושו
 בשם הגאון: כי נו"ן יצפנו נוסף וטעמו יצפן. +מ"מ: סוטה י
 ע"א ד"ה מצפות. ראה טשא, מצפה, נקט, צופה, צפית, צפן, שבר
 ג, שמר, שקף

~צָפָה (ב)

ארץ צפתך – ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי
 יאורך, כמו (איכה ג נד) צפו מים על ראשי, (וכן מ"ב ו
 ו) ויצף הברזל... טו"ן פלוטימינ"ט (צפונתך, כלומר
 העובדה שאתה צף. עיין בא"ה) בלעז [יחז' לב ו].
 *ראה צוף, צופה, צף

~צָפוּ

*בן אליפז בן עשו, מאלופי אדום, בדה"א א לו נקרא ג"כ צָפִי
 (ברא' לו יא).

~צָפִי

*ציפוי הוא ריקוע של מתכת. +מ"מ: במד' יז ג, ישע' ל כב, שמות
 לח יז.

~צפון (א)

#א. שבון (סבון) בלעז [ב"ק צג: קא.], שבון [גדה

סב.].

*ראה בורית

~צפּוּרִי, ציפורי

יורשבת בראש ההר... [שבת קיח: מגילה ו.]. למה נקרא שמה צפורי? שיושבת בראש ההר כציפור [כתובות קד.]. דייני ציפורי – לא אתפרש (מי הם) [ב"ב צט:]. קצרה הישנה של צפורי – שם עיר קטנה שמחוץ לציפורי [ערכין לב.].

*עין בספר אישים ותקופות (לר"מ כהן) עמ' 111. עין בספר כנסת יעקב מר' י"ח סופר עמ' רנ"ד. +מ"מ: ערובין פו ע"ב ד"ה ע"פ, סוכה טו ע"ב ד"ה על פי, ר"ה לא ע"ב ד"ה בית שערים, מגילה ה ע"ב ד"ה בקרונה, סנה' לא ע"ב ד"ה אפילו. ראה ישנה, גבעה, קיסריה

~צפור

*ראה צפרן

~צפּוּחַת

צלוחית (ש"א כו יא), בוטייל"א (חמת קטנה) [מ"א יז יב].

*הר"ש במכשירין פ"ה מ"ט מפרש: והצפחת - מאכל העשוי מקמח ודבש שהוא רך כל כך שיכול להציקו, וראה לדבר כצפיחית בדבש. +מ"מ: סנה' מט ע"א ד"ה בור וסירה. ראה טפחית, צפיחית

~צפּי

*ראה צפו

~צפּיָה

*ראה צפה א (ג)

~צפּוּן

*בן גד בן יעקב (ברא' מו טז, בבמד' כו טו - צפון).

~צפּיחַת, צפיחית

ברישק"א (חלת דבש) שהן עבות ונכנסת השעוה עם הדבש [סוטה מח:]. צפיחית - ברישק"ש [נזיר נ. עיי"ש]. בצק שמטגנין אותו בדבש, וקורין לו אסקריטין בלשון משנה (חלה פ"א מ"ד, וכן פסחים לז.), והוא תרגום של אונקלוס [שמות טז לא].

*אין לו דמיון במקרא. נראה שיש סתירה ברש"י, שכן בפסחים לו ע"א מפרש אסקרטין עשוין כצפיחית שלשין עיסתן רכה, ובסוטה מפרש שהן עבות. הרס"ג מפרש כצפיחית - כלביבות, והרד"ק בשורש צפח בשם הרס"ג צפיחית מן צפחת המים, כי עושים מהם כדמות כלים וציורים רבים, (ה"ר). +מ"מ: שבת מג ע"ב ד"ה שתי, ביצה לו ע"א ד"ה שתי חלות. ראה אסקריטין, דובשן, צנטר, צפחת

~צפּיע, צפיעה, צפיעים

*א. צפיעים - גללים [יחז' ד טו].

*ב. אצאצאים והצפיעות - ת"י בנייא ובני בנייא,

~צפּוּן, צפוני (ב)

#א. צפונית - רוח צפונית חלשה צריכה חיזוק [ישע' מג ו]. צפוני - יש לפותרו על חיל הארבה... ד"א העם הבא מצפון. ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבבו של אדם [יואל ב כ]. אין צפון בבמה [ויקרא א יא]. כל צד צפון הוא עליה [דברים ג א]. ירכתי צפון - עזרה, מקום שנבחר בו ירך הצפוני [ישע' יד יג]. שמאל [איוב כג ט בהיפוך]. כל צפון ענין חשיבות היא... [שבת קלג:]. חמה... כלילה סובבת פני צפון [ערובין נו.]. כל צד צפון הוא עליה [דברים ג א].

#ב. כבל שהוא בצפון, שנאמר (ירמ' א יד) מצפון תפתח הרעה [חגיגה יג:]. כבל לצפונה של א"י היא [ירמ' א יד]. ארץ כשדים שהיא בצפון, שנאמר... [יחז' א ד]. כבל [ירמ' יג יט, טו יב, מו י, מו כ, מז ב, יחז' כא ג, קדושין סט:]. אשור - ירמ' ג יב, צפניה ב יג, זכריה ב י - כבל ואשור], פרס ומדי [ירמ' נ ג, זכריה ו ו - מדי, ו ת], א"י צפונה לארץ פלשתים [ישע' יד לא]. *עין באגרת הטיוול חלק הדרוש ערך עושר שמה שאמרו רז"ל (ב"ב כג ע"ב) הרוצה שיעשיר יצפין, רצונם לומר שיתעסק בסחורה ובמשא ומתן עם בני הבריות כי ישוב העולם הוא בצפון. בגיטין ו ע"א נאמר: בבל לצפונה דא"י קיימא דכתיב... ביהושע יג כז נזכרת עיר בצפון כיכר הירדן בשם צפון. +מ"מ: בבמד' כו טו נזכר צפון בן גד בן יעקב. ראה ימין, עשר, צפן, שמאל א

~צפּוּר, ציפור, צפרים

#א. ציפור (נ"א ציפר) נפש - תנוך שכנגד הלב ונוח הוא לחבל משם [ב"ק צ:].

*לפי הערוך ערך צפור א: פירוש תחת גרונו למעלה מחזה. קשה להכריע עם ציפור הו"ו בחולם או בשורוק.

#ב. כציפורי בפי וושט - כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן [מו"ק כט:].

*בברכות ח ע"א נאמר כפיטורי בפי וושט.

#ג. ציפורת כרמים - מין ארבה שאין לו גבחת [חולין סה:].

*+מ"מ: ויקרא יד ד, שבת צ ע"ב בגמרא ובערוך ערך פלייה.

#ד. צפור כל כנף - לרבות חגבים... כל מין מראית נוצה [ברא' ז יד].

#ה. צפורים (צפורי מצורע) - שתי צפרים חיות טהורות שהיה כהן מטהר בהם את המצורע שבעה ימים קודם תגלחתו ולא קרבן הן ושוות בעשירי ובעני ואם באותה שעה היה עשיר מביא כל קרבנותיו בעשירות... [נדה ע:].

@בבמדבר כב ב, ד נזכר צפור אבי בלק מלך מואב. ראה דרור, כרם, צפרת

תרי עשר, ואחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד. עיין צפניה א.א].

*1. בן מעשיה, כהן משנה בימי צדקיהו (ירמ' כא א). 2. בן תחת ואבי עזריה לשבט לוי ממשפחת הקהתים (דה"א ו כא-כב). 3. אבי יאשיה (זכריה ו י, בפסוק יד - חן בן צפניה). ראה עמוס

~צִפְנִיָּהוּ~

*כהן משנה שהגלה נבואדנן (ירמ' לו ג).

~צָפְנַת פְּעֻנָּה~

צפנת פענח (השם שנתן פרעה ליוסף) – מפרש הצפונות, ואין לפענח דמיון במקרא [ברא' מא מד].

*ת"א : גברא דמטמרן גלין ליה. ראה בלשן, פענח

~צָפֶע, צָפְעָנִי, צַפְעוֹנִי~

צפע – קשה מנחש [ישע' יד כט]. צפעוני – מין נחש רע [ישע' נט ה], י"ת חורמן [שם יא ח].

*+מ"מ : משלי כג לב. ראה אפעה, חורמן, נחש ד, פתן, שפיפן. צפיעות - ראה צפיע

~צַפְּף, צַפּוּף~

צפופים – לשון צף, מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על צדו לכאן ולכאן וזקוף כקורה, אף רגליו נטולין מעל הארץ [יומא כא.]. דחוק [אבות ה ה].

~צַפְּצַף~

המצפצפים והמהגים – לשון גנאי הוא, שאף הדבור אין בהם, אלא כעופות הללו שמפספסין בקולם. לשון צפצוף והגה נופל בעופות, (לקמן לח יד) כסוס עגור כן אצפצף, אהגה כיונה. וכן מצינו לשון צפצוף בקול נמוך, שנאמר (להלן כט ד) ומעפר אמרתך תצפצף [ישע' ח יט], צפצוף הוא לשון קול לחש כקול עופות דקים [שם כט ד], מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים, מוציאים קול בגרונם ואינם יודעים מה אומרים [סוטה יב:], צועקין ובוכין מתוך יסורין... [ר"ה יז]. פוצה פה ומצפצף – כל הלשון הזה נופל בעופות [ישע' י יד]. צפצוף לעופות [תהלים מב ב, חולין נג].

*+מ"מ : ישע' מז יג. ראה געה, חרץ, נהם, נחק, ספסף, עגור, ערג, צהל, קורא א, שיר, שקק

~צַפְּצָפָה~

מין אילן ערבה שענפיו מרובים, שאלק"א (ערבה) בלעז [יחז' יז ה]. מין ערבה ועלה שלה עגול [סוכה לג:]. פסולה ללולב ועלה שלה עגול וקנה שלה לבן (שבת לו.).

*בגמרא סוכה לד ע"א מבואר ההבדל בין ערבה לצפצפה, (עיי"ש רש"י ד"ה קח על מים רבים). ערבה בערבית נקראת

ומנחם חברו עם (יחז' ד טו) צפיעי הבקר, לימד שהוא לשון עוללים דקים היוצאין ממעי אמן, ויהי צפיע לשון יציאה, דבר היוצא [ישע' כב כד]. מעשה צעצועים – דוגמתו (ישע' כב כד) הצאצאים והצפיעות ותרגומו ובניא, תבנית ילדים וילדות... ושל עץ היו [דה"ב ג י].

*ראה כבוי, לשלשת, עולל, צאצא, צפיע

~צָפִיר, צָפִיר~

שעיר [דניאל ח ה, יא ד, יומא סו:]. שעירה [ע"ז כח:]. ציפרתא – עז שלא ילדה [פסחים מב: גיטין סט:].

*צפיר הוא תיש צעיר. מובנו בארמית דלוג, קפיצה וכו'. תרגום של שעיר (ברא' לו לא) הוא צפיר, ובעזרא (ו יז) וצפירי עזין. בערוך ערך צפר ב מפרש שעירה שלא נפתח רחמה, כלומר שלא ילדה. וי"א עופות שמנים שלא ילדו. +מ"מ : ברא' טו י. ראה יון, שעיר, תיש

~צָפִירָה~

טעמו למעלה בבי"ת והוא לשון פעלה, כבר באה הצפירה, כמו בא ושקע מאור השחר והתפארת בא [יחז' ז ז], יצאה הצפירה – עלה השחר של יום הרעה [שם ז י].

*+מ"מ : ישע' כח ה

~צַפִּירָנָה~

*ראה צפדינא

~צַפִּירָתָה~

*ראה צפיר

~צָפִית~

צפית – מנורה, בב"ר צווחין למנרתא צפיתא [ישע' כא ה].

*אין לו דמיון במקרא. ראה צפה

~צַפִּי~

#א.שמר [משלי י יד, כז טז, ערובין כא:]. צפנתי אמרתך – לא נתתיה להשתכח ממני [תהלים י ח, קיט יא], כנסתי דברי [ערובין סג:]. גנז [משלי ב ז]. צפוני – מקום שהייתי צפון שם [יחז' ז כב]. גנז, אישטויי"ץ (צדורים, שמורים בכיסוים. חסר בדפוס) [איוב כ כו]. צפון – מתחבא... [ערובין נג:].

#ב.ארב [תהלים נו ז], לשון מארב [משלי א יא].

*צפנת פענח - ראה צפה א (ב). ראה טשא, צפה, צפון

~צָפְנִיָּה~

(בן) כושי בן גדליה, בן אמריה, בן חזקיה, אחד מנביאי

צפצף. ראה לקח ב (ה), ערבה ד, ציפי

אותם זהב [דה"ב ג טו].

*אין לו דמיון במקרא. אין במקרא פסוק "ויצפה אותם" אלא יש "וצפית", "ויצף", "ויצפור".

~צפר, צפרא

ויצפר – בבקר, לשון ארמי צפרא [שופטים ז ג]. בוקר [שבת קלח. ב"מ פה: סנה' יח: מנחות מג.]. בצפרני – לבקרים [גיטין ע.].

(צאן) שהולכים יחידות מבית בעלים עד בית הרועה [ב"ב לו.].

*אין לו דמיון במקרא. בערוך ערך צפר ג: תרגום בוקר (ברא' א ה) צפרא. ראה בקר א, פניא

~צַפְרָדַע

גרינוילייר"א בלעז [שמות ח ב, עיי"ש וכן פסוק יז]. צב ולטאה דומין לצפרדע [שבועות יד:].

*המהרש"א בב"ב עג ע"ב מציין שצפרדע זה כינוי לחכמה יונית. בערוך מביא שת"י צפרדע - ארדענא. +מ"מ: תהלים קה ל, סנה' סז ע"ב ד"ה שרקה. ראה אקרוקתא, זבוגי, צב, קרפד, שאון, שרץ א, תנין

~צַפּוּרָה, צפורה

*בת יתרו כהן מדין, אשת משה ואם גרשם ואליעזר. יש מחלוקת עם האשה הכושית (במד' יב א, עיי"ש ברש"י) היא צפורה או אשה אחרת (שמות ב כא). +מ"מ: שמות ד כד, במד' יב א, תוס' שבת פז ע"א ד"ה ואתה, תוס' יבמות סב ע"א ד"ה דכתיב, תוס' ע"ז כד ע"ב ד"ה יתרו.

~צַפּוּרָן, צפורן

שחלת דמתרג' טופרא, שחלקה כצפורן [כריתות ו.]. *צפורן היא אחת מסממני הקטורת, והיא השחלת. עיין בערוך ערך שלש. +מ"מ: דברים כא יב, ירמ' יז א. ראה טפר, מגילת סמנין, נטף, קטר ב, שחלת

~צפּרנא

*ראה צפרא

~צפרת, צפורת

צפורת כרמים – מין ארבה דאין לו גבחת [חולין סה.]. *בגמרא שבת צ ע"ב נאמר מאי ציפורת כרמים? אמר רב פליא ביארי. אמר אבבי ומשתכח בדיקלא דחד נבארא, ועבדי לה לחוכמא, אכיל ליה לפלגא דימיניה, ופלגא דשמאליה רמי לה בגובתא דנחשא, וחתים לה בשיתין גושפנקי, ותלי לה באיברא דשמאלא... עיי"ש. בפרק שירה מובא שהפסוק של צפורת הכרמים הוא (תהלים קכא א) "מאין יבוא עזרי, עזרי מעם ה'". החת"ם סופר מבאר שדם צפור זו נחשב כסגולה לזכרון, לכן הפסוק שלה הוא "מאין (בגימטריא מאה ואחד) יבא עזרי", כלומר לפי המובא שהלומד מאה ואחד פעם אינו משכח תלמודו, ואם אכן ילמד מאה ואחד פעם לא יצטרך לדם הציפור כסגולה לזכרון.

~צַפְתָּ (א)

והצפת – היא כותרת... צפת הוא צפוי, כמו ויצפה

~צַפְתָּ (ב)

1. * עיר כנענית בנגב שנכבשה ע"י יהודה ושמעון ונקראת ג"כ חרמה (שופטים א יז, עיין במד' כא א). 2. בירת הגליל, ונוכרת בירושלמי ר"ה נח א בין המקומות שהיו משיאין עליהן משואות להודיע לגולה על קידוש החודש. בספר פאת השולחן מר"י משקלוב סובר שהנאמר בסוטה מח ע"ב "דבש הבא מן הציפא" מכוון למשנה פ"ט מ"ב "ונפת צופים" והכוונה לצפת, כפי שרש"י מגיה בגמרא "מן הצופים" ומפרש ההרים הגבוהים שמשם צופים למרחוק (עיין במהרש"א). ראה צופים

~צַפְתָּה

*גיא ליש העיר מרשה (דה"ב יד טו). צפתא - ראה ציפתא

~צַקוּן

צקון לחש – שפך שיח ותפלה [ישע' כו טו]. *אין לו דמיון במקרא. ראה צוק

~צַקְלָג

*עיר בצפון הנגב (ש"א ל א).

~צקל, צַקְלָן, צקלון

וכרמל בצקלון (בפסוק: בַּצַּקְלָנוּ) – (ת"י) בלבושיה [מ"ב ד מב]. דרשינן נוטריקון: ב' בא, צ' ויצק, ל' לנו, ו' ואכלנו, נ"ו ונווה היה. (כלומר) נאה היה הלחם [מנחות סו:].

*אין לו דמיון במקרא. הרד"ק מפרש "בקליפתו" כמו מלבוש. בקונקורדנציה מובא פעמיים, בערך זה ובערך "בצקלן" שכן יש הסוברים שהב"ת היא חלק משרש המילה ולא ב"ת החיבור (מאותיות בכל"ס). היום משמש במשמעות תרמיל גב. ראה ילקוט, כרמל

~צַר, צָרָה (א)

#א. צר לי המקום – מזונותי דחוקים, דירתי דחוקה [יומא כא.], דחוקה לי שעתה בכאן, ואיני יכול להתפרנס [אבות ה ה]. לא צר – לא היצר... [ישע' סג ט].

#ב. צרי עין – מלהנות אחרים בממונם [סוטה מז.]. צר עין – שצרה עינו באחרים ואינו מהנה שכניו מכליו ע"י שאלה [ערכין טז.]. צרי – שונאי [תהלים כז יב].

*+מ"מ: משלי כט כה, סוטה לח ע"ב ד"ה כי כמו, קדושין לא ע"א ד"ה וטורדו, חולין מט ע"ב ד"ה התוחב חסה. ראה ציקן

#ג. באר צרה – אישטרייט"א (צרה, מצומצמת) בלעז [משלי כג כז]. יש פותרין צר היא הלבנה שנתמעטה [ישע' ה ל, עיי"ש]. ההיכל היה צר מאחוריו ורחב מלפניו [ישע' כט א]. תצרי – תהי צרה... יהי להם

המקום צר [ישע' מט יט].

#ד. צר – צרה [איוב לו יט, דה"ב טו ד]. והבטת צר

– וראית צרתך [ש"א ב לב].

@עיין ב"ק נ ע"ב ד"ה חריצין שבלשון הגמרא קצר משמש בלשון צר, כגון (ברכות סא ע"א : אשה קצרה) כלומר צרה מלמעלה ורחבה מלמטה... +מ"מ : ישע' ל כ, משלי כט כה. ראה איל א, בצר א, גיהנם, מצד, צור, צרה, צרר א, קצר. העיר צר - ראה צור ג.

~צַר (ב)

עיר מבצר (בנחלת) בנימין [יהושע' יט לה, בהיפוך].

*יש הסוברים שנבנתה ע"י יצר בן נפתלי (ברא' מו כד) ונקראת על שמו. ראה צדים, צור

~צרב, צרבת

#א. דצריבן – לשון מבושלות כל צרכן, כמו (ויקרא יג) צרבת, כויה ובשול [ביצה ז].

#ב. אש צרבת – שורפת, כמו (יחז' כא ג) ונצרכו בה כל פנים [משלי טז כז, עיי"ש ד"ה ועל]. ונצרכו – לשון (ויקרא יג כג) צרבת השחין, (וכן משלי טז כז) ועל שפתו כאש צרבת, לשון כויה... לשון צרב, ריטרייר"א (להתכווץ) בלעז [יחז' כא ג].

#ג. צרבת השחין – כתרגומו רושם שיחנא, אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר. כל "צרבת" – לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חמום, כמו (יחז' כא ג) ונצרכו בה כל פנים, ריטרייר"א (לכווץ) בלעז. צרבת – ריטריימינ"ט (כיווץ). הלעז הראשון הוא המושג והשני תרגום המילה) בלעז [ויקרא יג כג].

@ישנם שני סוגי צרבת, השחין והמכוה. הרס"ג בפירוש המקרא (ובעקבותיו רש"י) מפרש צרבת השחין - רושם, וצרבת המכוה - מפני שהיא משריפת המכוה. כלומר הרושם מן הצרבת בא מחמת הכויה או מחלת עור כגון שחין, והתהליך נקרא על שם סופו : האש צורבת ונשארת הצרבת. ראה בהרת, זרב, שחין

~צַרד, צריד

צריד של מנחות – יבש... מקום שלא נגע לשם שמן. צריד – לשון יבש, ודומה לו גבי שופר (ר"ה כז:) היה קולו דק או עבה או צריד [פסחים כ.], כדאמרין (ר"ה) צריד או עבה קצת מן הסולת שלא נגע בשמן... לשון יובש [מנחות קב.], קורטי קמח הצבור במנחה ואין שמן נכנס לתוכו. לשון יבש, ודוגמתו בר"ה... [חולין לו.]. צרור (כך הגרסא בגמרא, אך נראה שצ"ל צרוד) – לשון יבש, רוי"ש (קשה) בלעז [ר"ה כז.].

*בר"ה הנוסח צרור (ברי"ש). ראה חרה, שופר

~צַרדא (א)

#א. כאב חצי הראש, אישוריטיין (מחלת רוח, בלבול. רק בכ"י אחד של הרשב"ם) [פסחים קיא.]. רוח צרדא

– אישטורדישוין (עילפון, הלם, מבוכה) [חולין קה.].

*ראה צלחא, צרחא

#ב. קיניב"ץ (בגד קנבוס. בגמרא נדפס קנבוס, אך נראה שזו ט"ד) [מו"ק כז.]. צרדי – בגדי קנבוס [כתובות ח: – שאינו שוה אלא דינר, ב"מ נא. ס.]. צרדויי – מוכרי בגדי קנבוס... קיניב"ץ (עיי' בא"ה) בלעז [ב"מ נא.].

*בב"מ נא ע"א הגרסא צרדויי, והערך גורס בכל המקומות צדרא. ראה בצבוץ

#ג. ברדא [חולין סב.].

~צַרְדָּא, צרדה (ב)

אצבע צרדא – אצבע הסמוכה לגודל [יומא יט: מנחות לה.]. מכת אצבע צרדה, מדיקה בגודלו ושומטה ומכה בצפרנה [ע"ז כח. עיי' תענית כה. ד"ה באסקטולא].

*בגמרא יומא יט ע"ב נאמר מאי צרדא? צרתה דדא. מאי היא? גודל. צ"ע האם הכוונה לאצבע (שהיא הסמוכה לגודל) או לאמה. הערך סובר שהכוונה לאמה, שנאמר בתוספתא פ"א : איזוהי אצבע צרדא? זו אצבע גדולה של ימין. (וכן) בילמדנו (תנחומא סוף בא) : מאי צרדה? אמצעית, פירוש היא אצבע הארוכה (וכן גם מפרש הרמב"ם). בתוס' במנחות לה ד"ה וכמה שיעוריהו מובא : הדבר ידוע שאי אפשר להשמיע קול אלא כשמכה באמצעית, עיי"ש. +מ"מ : ישע' מ יב ד"ה וכל בשליש. ראה איסקוטלא, מהומה, סיט, עוית, שמם, שממה, תהו, תונבא, תמהון

~צַרְדָּה, צַרְדָּתָא

צרדתה – ובמ"א (ז מו) כתוב צרתן, צרדתה הוא מקומו של ירבעם... [דה"ב ד יז, עיי"ש ובמ"א יא כו].

~צַרָּה

#א. צרתה – אשת בעלה [ש"א א ו]. אשה רעה צרתה בצדה – ישא אחרת אצלה [יבמות סג.]. צרות סמוכות (בגמרא אין תיבת סמוכות) זו לזו – לשון וכעסותה צרתה, שתי נשים יחד [חגיגה ה.]. לשון ריעות, כשתי נשים לאיש אחד (כמו ש"א א ו) וכעסותה צרתה, (וכן ויקרא יח יח) ואשה אל אחותה לא תקח לצרור [יומא ט.]. לצרר – לשון (עיי' ש"א א ו) צרה, לעשות את זו צרה לזו [ויקרא יח יח].

*+מ"מ : ש"א ב לב. ראה בצרה, צר, צור, צרדה, צרר

#ב. צרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול, וכן הוא אומר בחנה (ש"א א ז) ותבכה ולא תאכל [תהלים מב ד]. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך, תנחומים הם לי [איכה ב יג].

~צַרְוִיָּה, צריה

צרויה (בת נחש), אם יואב (אבישי ועשהאל). אחות

*צרי הוא לשון ציר בארמית, עיין בספר עיונים בדברי חז"ל (ארנטריו) עמ' ל"ח. ראה בקע, סדק, פלה, ציר, צר, שמיר #ב.מקום מושב כל העין, ולא הוי עגול בבהמה כאדם [נדה כג.].
*ר"ח גורס ציהרא, והוא האדום הסובב את השחור שבעין. עיין בערוך ערך צר ו. ראה סירה, צרי ב

~צָרִי (ג)

*לוי מבני ידותון (דה"א כה ג, בפסוק יא נקרא יצרי).

~צָרִיד, צָרִיד

*ראה צרד

~צָרִיחַ

יער שכפו אילנות ופסגות סביב סביב, וקורין פליישיי"ד (רחבה גדולה בסורגי עצים. עיין בא"ה)... ויש פותרים צריח – ווידי"ד (חפור. עיין בא"ה) בלעז, שעושיין בקרקע [שופטים ט מו]. פליישיי"ץ (גדר בנויה מעצים מסורגים) [ש"א יג ו].
*ת"י צריחא שהוא מגדל גבוה, וזו דעת שאר המפרשים, אך בש"א יג ו מתרגם ובצריחים – ובמערות טינרא שהוא מערת סלע. ראה מנהרה

~צָרִיף (א)

כוך קטן מציידין, שעושיין מן קנים ומן ערבה [שבת נו:], דירה של הוצין וערבה ואינו קבע [ערובין נה:], הגג והדפנות באין כאחד, כעין כוורת, שאין גג ניכר לבד והדפנות לבד [סוכה ז:], כמין כוך עגול ככובע, ונחבאים בתוכו צידי עופות. דאורבני – עשוי מענפי ערבות וגודלין אותו מתחתיו, פיו רחב ולמעלה קושרין ראשי הנצרים בחבל קשר אחד כעין כלי מצודות שצדין דגים קטנים שעושיין בגומא שקורין יונקירי"ש (מצודות דגים עשויות קני סוף. עיין בא"ה)... [שם יג:]. כוך של ציידין שאורבין בה את העופות, ועשוי ככורת שמשפעת והולכת, שגגו וקירותיו אחד [שם יט:], צריפא דאורבני – בית קטן עגול כמין כובע שעושיין צידי עופות לארוב [ב"מ מב.], גג של צריף, בורדי"ל (סוכה) [ב"ב ו.]. בורדי"ל (סוכה, ביתן) שאין לו גג, אלא חד מלמעלה ומן ערבה הוא [מנחות סד:].

יושבי צריפין – אנשי מקנה הן, וחונין בו חדש או חדשים עד שכלה המרעה לבהמות, ונוסעין משם ונקבעין במקום אחר [ערובין נה:].

*ראה אורבנא, אלקטיות, בורגנין, בקתא, כובא, כוך

~צָרִיף (ב)

מחפורת של צריף – קרקע שחופרין משם צריף, ובלעז אלו"ם (צריף), בלשון אשכנז בייס"א (צריף.

דוד (ואביגיל) היתה, שנאמר... (לאחר מות נחש נישאה לישי אבי דוד, לפיכך היתה אחות דוד מאמו ולא מאביו) [תענית כח. עיין בתוס' ד"ה הן הן].
*+מ"מ: ש"ב יד א, טז י, דה"א ב טז, יט יא. ראה אביגיל, אבישי, יואב

~צָרוּעָה

ירבעם בן נבט... שם אמו צרועה, אשה אלמנה (מ"א יא כו) [דה"ב ד יז].

~צָרוּר

*בן בכורת, אבי סבו של קיש אבי שאול (ש"א ט א). ראה מרגלית, צר, צרר ב

~צָרַח

צורח – יצרח בקול מר [צפניה א יד, עיין ישע' מב יג].

~צָרַחַא

צרחא דליבה – כאב הלב [גיטין סט:].

*ראה צרדא

~צָרִי (א)

שרף הנוטף מעצי הקטף, והוא נטף הנמנה עם סממני הקטורת [ברא' לו כה], הצרי קורין לו תריאקה (עיין בא"ה) [שמות ל לד], שרף נטף, גומ"א [כריתות ו.]. מין אילן [שם ע"ב]. אינו בא מן הפרי, אלא מן העץ שרף בעלמא והוה ליה כזפת ואינו נמשך [שבת כו.]. הצרי בא (מהגלעד), כמו שנאמר (לקמן מו יא) עלי גלעד וקחי צרי [ירמ' ח כב]. נטפא [גיטין סט: בהיפוך].

*במדרש ב"ר צא יא מכנה את הצרי בשם בלסם קטף, שהוא כינוי לבושם האפרסמון. עיין בספר הקטרת מאת זהר עמר עמ' 58 שצרי הוא בושם הבא מהאפרסמון. בגמרא שבת כה ע"ב-כו ע"א מובא מעשה בכלה שהתבשמה באפרסמון ונכוותה. יש סוברים שהשם צוריה בא מ"צרי", כלומר אשה המבושמת בצרי. +מ"מ: יחז' ל כא ד"ה והנה. ראה בושם, מגילת סמנין, נטף א, צפורן, קטף, קטר ב, שרף ב, תרייקא

~צָרִי, צִרְיָא (ב)

#א.מצטרו זיקי – נבקעים הנודות [שבת קנד:]. מבקע במים, כמו (פסחים מ). חיטי דאית בהו צירי, ביקוע, כמו דמצרי זיקי לקמן... דמצרי זיקי – מבקע נודות [ע"ז ל.]. נצטרו זיקי – יתבקעו הנודות [שם סב:]. צירייהו (הד"ה מופיע פעמיים) – סדק שבחטיין. לשון מיצטרו זיקי [ע"ז סה:]. צרי ליה – סודקו... צרי לשון סדק, כמו... [חולין כג:]. אצטרויי אצטרו – נבקע רחמן מלקלוט זרע ונעשו עקרות. אצטרו לשון ביקוע... [יבמות יז.]. ציריא – סדק, כמו... [פסחים מ.].

*בויקרא יא ת"י צרעה - אוזפיה, ובשמות כג מתרגם אורעיתא. בדבר זיהוי הצרעה עיין בספר ילקוט כל חי ערך זיבורתא שישנן חמשה דעות: א) מין שרץ העוף סתם, ב) מין זבוב, ג) מין יתוש, ד) מין ארבה, ה) מין דבורה. עיין בערוך ערך צרע, משנה מכשירין ו ד. +מ"מ: עמוס ב ט. ראה זבורא, זיבורתא, זיפין, ערעיתא, שרץ

~צָרָעָה (ב)

צרעה ואשתאול - (מקומות) משל יהודה (לעיל טו לג) ונפל גורל דן סמוך להם [יהושע יט מא, עיין דה"א ב נד]. הצרעתי - יושבי צרעה... צרעה ואשתאול היו שתי עיירות של בני דן... והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן, אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו [דה"א ב נג]. *בסוטה ט ע"ב נאמר: צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו, ועקרון שמשון וטחנן זה בזה.

~צָרַעַת

אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת, אל תספר לשון הרע [דברים כד ט]. דרך צרעת להיות לבנה (כמו שנאמר ויקרא יג ד) אם בהרת לבנה היא... [שמות ד ו, עיי"ש]. מספחת... צרעת - לשון נקבה [ויקרא יג ח]. צרעת - נגע [ויקרא יד לד, עיי"ש]. מי שיש לו אשה ואינו משמש מטתו מרבה צרעת [בכורות מד:]. *עיין בספר ברכת אשר (וסרטיל, ירושלים תשע"ב) לויקרא יג א על עניני צרעת. +מ"מ: אסתר א יב, מגילה יב ע"ב ד"ה מלמד, סנה'ק ע"ב ד"ה דרשינן. ראה אסף ב (ב), דבר א (ג), חיוור, מאר, מצורע, נתק, צמת א (ב)שפח

~צָרַף, צָרָפִי

#א.נסה [תהלים יז ג], צרפתהו - בחנתהו... [שם קה יט]. #ב.צורף - ברור [ש"ב כב לא, תהלים יח לא]. מזוקק [תהלים יב ז, משלי ל ח]. גזירה [כתובות קיב:]. צרפתנו - להסיר הסיגים ממנו... כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו [תהלים סו י]. לא הגיע לצירוף - לא היה (הברזל) מלובן כל כך שיהא לו חזוק ע"י מים [יומא לד:]. #ג.שולדי"ץ (מולחמים) [שמות כה יח]. כשכלי מתכת חם ונותן לתוכו צונן, מחזקים את הכלי, וזו היא גמר מלאכת הצורפין שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפין פעפועיו, שולדי"ר (לרתך) בלעז [שבת מא: עיין בע"א ד"ה ולא הכניסוהו לצונן - שהן מחזקין את הברזל]. במקום שאין פחמים צורפין זהב באש של סובין [שבת עח:]. מצרף - הנותן ברזל מן האש למים מצרפו, מחזקו ומקשהו [יומא לד:]. מצרף בלשון חכמים מחזק ומקשה כלי חרס וכלי מתכות בדבר המחזקין בין במים בין באור [ביצה לב. עיי"ש

עיין בא"ה) [ע"ז לג:]. אלו"ם בלעז, שצובעין בו בגדים ומשי וחופרין אותו בקרקע [כתובות עט:]. דרך הצובעים לשרות בגדים בצריף שקורין בייצ"א [מנחות מב:]. סרבלא דצריפא - צבוע בצריף שקורין אלו"ם [סנה' מד:]. אלו"ם [פסחים ל: כתובות קז:]. *ראה גילא ב, גרתקון, ירוק, נתר א, פיר, צרף

~צָרָף

#א.עשה צרכיו - שמש מטתו [ברכות סב:]. לעשות צרכיו - (לשון) תשמיש [פסחים קט: סוטה לו: סנה' פב:]. *+מ"מ: ברא' לט יא ד"ה לעשות מלאכתו. #ב.עושה צרכיה - מטלת מים [נדה יד: נז:]. שעשו צרכיהן - מי רגלים [שם נט:]. עביד צורכיה - נקבים הגדולים [- שופטים ג כד]. *ראה פרנסה #ג.שלשה צריכים רחמים - צריכים לבקש רחמים שיבואו, לפי שהם בידו של הקב"ה ואין להם רשות לבוא אלא ברשותו [ברכות נה:]. #ד.צריך אתה - כלומר יכול עתה [בכורות לח:]. *בתוס' בכורות לח ד"ה צריך אתה סוברים שהוא לשון צורך כמשמעו. #ה.כלל הצריך לפרט - הכלל צריך שיהא הפרט עמו. פרט הצריך לכלל - יש שהפרט צריך שיהא הכלל עמו [בכורות יט:]. @שרש צרך מובא בדה"ב ב טו, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא.

~צָרַם

צרם באזנו - משך, ובכורות (לד). שמעתי לשון פוגם [ב"ק צ:], פגם [בכורות לד:], צרם און בכור - חתך מאזנו מעט כדי שיהא בעל מום, אינקריני"ר בלעז (רק בכ"י) [מו"ק יג:]. אינקריני"ר (לחרוץ) בלעז, פוגם [ב"ק צח:]. אינקריני"ר בלעז [זבחים כה:]. *בערוך מפרש סדק. ראה חתך

~צָרַע

*ראה צרעת

~צָרָעָה (א)

מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים [שמות כג כח], מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתם ומסמאת עיניהם [דברים ז כ], שרץ העוף היא וגם שורצת על הארץ [פסחים כד:]. שרץ העוף [ערובין כח:]. (האוכל) צרעה לוקה חמש [ויקרא יא מד]. צרעה לוקה שש - שהיא שרץ העוף [ערובין כח. מכות טז:]. עוקצת בני אדם [תענית יד:].

ברש"ש].

*ברוב הדפוסים כתוב בין ביד בין באור, בדפוס וילנא כתוב בין (ביד) (במים) עפ"י התו"ט בכלים פ"ד מ"ד : כלי חרס מאימתי מקבלין טומאה? משיצפרו בכבשן והיא גמר מלאכתן. והתו"ט מבאר : משיחזקם ע"י צירוף האור בכבשן.

#ד. ריקוי"ט (מבשל מחדש) בלעז [ב"מ פד].

#ה. צורפין – צורפי זהב העושין לנשים שירין, נזמים וטבעות [קדושין פב]. המרקעו בזהב (את הפסל) ... צורף – זה אברהם, שהוא צורף את הבריות לקרבן אל לשכינה [ישע' מא ז]. המצרף ומטהר כסף [מלאכי ג ג]. בן הצורפי – איש הצורף, ונקרא על שם אומנותו [נחמיה ג לא].

*ראה דיגורמי, טרסי בהערה

#ו. צירוף אחר צירוף – גזירות על גזירות [כתובות קיב].

כסף צורף - %+מ"מ : תהלים יב ז ד"ה כסף צורף. ע זו א @+מ"מ : ישע' ו יג ד"ה ועוד, ירמ' ו כט, חגיגה ד ע"א ד"ה והמצרף, שם ט ע"ב ד"ה צרפתיך. ראה חרש ה, ירוקי, כור, מקשה ב, פרח א, צריף ב, קינים, קלל, רתך

~צָרַפַּת

אומרים הפותרים צרפת היא המלכות שקורין פרנצ"א בלעז. ספרד ת"י אספמיה [עובדיה פסוק כ, עיי"ש וברד"ק].

*ראה ספרד

בלשון צרפת - %ראה גילא, ערך א

*ענין מ"א יז ט : צרפתה אשר לצידון - שם העיר. והרד"ק מפרש לפי שיש צרפת אחר... וזה סמוך לצידון. כל מקום שכותב רש"י "בלעז" הכוונה לצרפתית ישנה.

~צִרְפָּתָהּ

שם העיר [מ"א יז ט].

~צִרְצוֹר, צִרְצָרִי

#א. מין חגב טמא [חולין סה].

#ב. צרצרי – נודות (בלשון יחיד : נאד) [סנה' קו]. פך קטן, ובערובין (קג:) גרסינן צלצול והוא קשר של משי [ע"ז עג].

*בכלים פ"ב מ"ח מובא מסרק של צרצור ובערוך ערך צרצור מבאר ראש הלגין שדומה לראש הרמון... וצרצור על פיו יש צורות רשת כדי שלא יכנס לשם דבר רע. עיי"ש פ"ג מ"ב

~צִרְרָה, צוֹרֵר (א)

#א. וצורתי – כתרגומו, ואעיק [שמות כג כב], צררי צדיק – (ת"י) מעיקין ליה לזכאה [עמוס ה יב].

מיצר – מצטער ודואג [סנה' ק]. יצר לו – תבוא עליו צרה [איוב כ כב, ערכין טו], תבואנו צרה [סוטה ט]. בצריך – בצרתך [ברכות סג. – איוב כב כה, עיי"ש]. דיה לצרה בשעתה – דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה

שתבוא עליהם. למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה? [ברכות טז]. מה לנו ולצרה הזאת – להכניס ראשינו בדאגה הזאת, אפילו על האמת [סנה' לז]. צר – צרה [תהלים קיט קמג, איוב לו יט, סנה' מד].

הצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול [תהלים מב ד]. כשבאה צרה על אדם אומרים לו אף לפלוני עלתה כך, ותנחומים הם לו [איכה ב יג].

צר – מי שצר לו שבאת עליו הצרה [ישע' ה ל], דחוק, ל"א משופע [ב"ק כא].

#ב. צרי יהודה ובנימין הם העכו"ם אשר הושיב סנחריב בא"י... [עזרא ד א, עיי"ש פסוק ד]. צרור (את המדינים) – כמו (שמות כ ח) זכור... לשון הווה, עליכם לאייב אותם [במד' כה יז, עיי"ש פסוק יח].

צרים – לשון מצור [ירמ' לב ב]. צרי – צרים שהיו סובבים אותם בארצם... [קדושין עב: – איכה א יז].

#ג. ציר – יהיו קצרים [איוב יח ז]. תצרי מיושב – תהיי צרה מרוב יושבים... יהי להם המקום צר... [ישע' מט יט].

@+מ"מ : יחז' כט יח. ראה צורה, צר, צרה

~צָרָר, צָרוֹר (ב)

#א. קשר [ברא' מב לה], קשר בגד [חגי א ו]. צררי – קשרי מעות וכספים [ב"ק מט]. צררו מהם דוגמא – קשרו ואצרו [תענית כג]. ויצר אותו – יש לתרגמו בשני פנים, האחד ויצר לשון קשירה... והשני – ראה צור ב [שמות לב ד. עיי"ש].

צור תעודה – לשון התראה, קשור התראות, וחתום התורה... ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה, נופל הוא בו, שנאמר (משלי ו כא) קשרם על לבך תמיד [ישע' ח טז, עיי"ש פסוק יח].

#ב. צרור המרגלית – תופרין המרגלית בעור ותולין אותו בצורר בהמה לרפואה [סנה' סח].

#ג. עפר [סוכה ד]. של קינוח בית הכסא [יבמות נט]. עפרורית [ב"ב צג].

#ד. צר בצרור – מניח אבנים זה ע"ג זה [מו"ק ז]. תרגם כצורר אבן במרגמה (משלי כו ח) היך בזקא דכיפא בקלעא [ש"א יא ח].

*צורות בהלכות נזיקין הן אבנים ועצים (וכדומה) שהבהמה מתניה בשעת הלכה בדרך אגב. נזק צורות הוא נזק הנגרם עקב כך והוא תולדה של נזק הרגל אך משלם רק חצי נזק, ובלכה זו היא מדברי קבלה (עיי' בב"ק ג ע"ב).

#ה. צרר הדם – נאסף ונקשר במקום אחד [שבת קז: חולין מו]. נדבק [הושע ד יט].

#ו. צרר מים – (לשון שמות טו ח) קפאו תהומות, נצברו... [משלי ל ד].

#ז. מצוררים – ומבוקעים, לשון ארמי צריא דחיטי [יהושע ט ד].

צרוך המור – %+מ"מ : שה"ש א יג, שבת פח ע"ב ד"ה אע"פ.
@עיין בירחון סיני שנה זו כרך קיג תשרי-חשון על הוראות
גנוזות של הפועל צרר. ראה צרד, צרי, צריא

~צָרָה

*שם אחר של העיר צרדה (שופטים ז כב).

~צָרַת

*בן אשחור למטה יהודה מאשתו חלאה (דה"א ד ז).

~צָרַת הַשָּׁחַר

*עיר בנחלת ראובן בעבר הירדן (יהושע יג יט).

~צָרְתָן

*היא היער צרדה (מ"א ז מו). ראה צרדתא

~צַתְרִי, צִתְרִי

שדריא"ה (צתרה, מין צמח). לוי"ה. ל"א פוליו"ל (סוג
של נענה) [שבת קכח].
*ראה איזוביון, אמיתא, הרת, יועזר, ניניא, סיאה, סיסין, פותנק

~צַתַּת

מצתת צתותי – מצית האור בעצים דקים [שבת קיט].
*ראה יצת

~ק, קו"ף

*ק' זעירא - ברא' זו כה, שמות לב כה. ק' רבתי - תהלים פד ד.

~קָא, קָאָה

*ראה קיא

~קָאוּי

*ראה קהה

~קָאזָא

גריעני צמר גפן שקורין קוטו"ן [שבת כא].
*ראה כתנא, מילא, מילת, מילתא, משחא, עמר ד, פקולי, פשתן,
צמר גפן

~קָאָלוֹס

משובח טעם זה [שבת קח].
*ראה קלס א

~קָאָקָא, קָאָקִי

קאקי חיורי – אווזים לבנים [ברכות כ. גיטין עג].
אווזים [כתובות פה].

*עיין בערוך ערך קק ב שאלו עופות טמאין לפי מה שמביא
בערך קק א משבת כ ע"ב וחולין סג ע"א שהוא עוף טמא ששמו
קיק, ובערוך על הש"ס מקשה שהרי אווזים הם עופות טהורים?
וסובר שהכוונה לשקנאי הדומה לאווז. בגליון הש"ס לכתובות
מציין שרב פנחס מכנה כך את רב פפא ואת רב הונא על
חכמתם, ועל דרך שמואב בברכות זו ע"א הרואה אווז בחלום
יצפה לחכמה. ראה קיק

~קָאָרִי

*ראה בוצינא

~קָאָת, קָאָת

(שם) עוף (טמא) [צפניה ב יד], דמיתי לקאת מדבר –
לְקָאָת שם עוף הוא [תהלים קב ז]. עוף רע ומזיק את
השכנים [ברכות נח].

*בחומש נזכר בויקרא יא יח, דברים יד יז, ישע' לד יא ולא
מפרש. לפי הפירוש בתהלים משמע לכאורה ששם העוף הוא
"לקאת". בחולין סג ע"א נרמר "קאת זו הקוק. +מ"מ : מו"ק כה
ע"ב ד"ה קאת, תוס' ב"ק קטז ע"ב ד"ה יחסנינה, תוס' בכורות ח
ע"א ד"ה הקוף. ראה באות, כוס, ינשוף, קפוד, שלך

~קָב, קָבָא (א)

#א.^ (ששית הסאה שהם) ארבעה לוגים [שבת טו.

ערובין כט: פג: קדושין מו:]. כ"ד ביצים [כתובות סד: חולין קלה:].

*הקב נזכר במ"ב ו' כה אך לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. הקב שהוא ארבעה לוגים מתייחס למח שנקרא מדה מדברית (על שם מדבר סיני), יש מדה ירושלמית שהיא עודפת עליה חומש שהוא שתות מלבר (ששית מבחוץ), ויש מדה צפורית (על שם העיר ציפורי) שהיא עודפת חומש מלבר על הירושלמית. נמצא הקב הירושלמי ארבעה לוגים וארבע ביצים וארבע חומשי ביצה. בתוספתא עדויות תחלת פ"א נאמר: שבעה רבעים ועוד מדברית שהן חמשה רבעים צפורית שהן קב ומחצה ירושלמית. הקב הוא מדת היבש ושיעורו כעשרים וארבע ביצים (שליש סאה). בקב ארבעה לוגים, רובע הקב הוא לוג, שלש קבים הם הין, וששה קבים הם סאה. עיין עיונים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א עמ' 147. עיין פסחים מח ע"א ד"ה קבא מלוגנאה - קב של אותו מקום. ראה חמט

#ב. אדיו בקב חרובים - מתפרנס בצער ובצמצום [חולין פו:].

#ג. ארוצה אשה בקב ותפלות - חפצה ליזון במזונות מועטים ויהא תפלותה מצוי לה בתשמיש [סוטה כא:], להיות בעלה עמה [כתובות סב:].

#ד. קב ונקי - (רבי אליעזר בן יעקב) במקומות מועטים מוזכר במשנה, אבל נקי הוא, שהלכה כמותו בכל מקום [ערובין סב:], קב מדה קטנה, כלומר במקומות מועטים הוא נזכר במשנה, ובכל מקום שנזכר הלכה כמותו [יבמות מט:], לא לימד הרבה כשאר חביריו, אלא מה שאומר בבית המדרש נקי הוא שהלכה כמותו לעולם [גיטין סז:], מעט, שלא הוזכר אלא במקומות מועטים ומה שאמר נקי הוא, שהלכה כמותו [בכורות כג:].

*ר"ח בערובין סב ע"ב מפרש: מעט ומנוקה ואין צריך לנפותו ולנקותו. ראה קבא

~קב (ב)

קב הקיטע - שנקטעה רגלו, עושה כמין דפוס רגל ויש בה בית קבול קטן ומכניס שם ראש שוקו ואין נסמך עליו והוא קרוי קב. ולמשענת הליכה יש לו אישקצ"א (קב, כלומר כלונסאות שהרגלים מונחות עליהן להליכה) קשורה בשוקיו ומשענת ידיו שקורין קרוצ"א (קב, כלומר מקלות שהמשותק או הפצוע ברגליו סומך עליהם את ידיו) [יבמות קב: עיי"ש ד"ה בסמיכת הרגלים ואילך]. בעלי קבין - כשחתכו רגליהם נתנו קב קטן בסוף שוקו ונותניו בו מוכין וסומך סוף שוקו עליו [חגיגה ג.]. מי שנחתך רגלו בפרק ראשון סמוך לשוקו וחוקק קב מקבל כתותין ונותן שוקו לתוכה, אישקצ"א [ערכין יט:]. אישקצ"א בלעז [יומא עח:].

@עיין עיונים בדברי חז"ל (ארנטריו) עמ' כ'. ראה סמך, קטע, שוק א

~קבא

קבא - איפה [יבמות יז:]. קבא דנהרדעא - כל מקום שמודדין תבואה במדת קב נהרדעא [כתובות נד:].

~קֶבֶב, קֶב

קלל [במד' כג ח, יג]. קבה לי - זו קשה מארה לי, שהוא נוקב ומפרש [שם כב יא]. יקבוהו - יקללוהו, כמו [במד' כב יא] קבה לי [איוב ג ח]. וקבתו - מלדיר"ש לו"י (תקלל אותו) [במד' כג כז].

*בסנה' צב ע"ב נאמר: אין קבה אלא קללה. +מ"מ: ברא' מט ז ד"ה ארור. ראה ארה, נקב

~קֶבֶה, קוֹבֶה (א)

אהל [במד' כה ח, תענית ח:], אהל שכולו מוקף [ב"ב כה:]. אהל מלא מים [תענית ח:]. אהל זונות, כדכתיב [במד' כה ח] אל הקֶבֶה [ע"ז יח:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אבוורנקא, נקב, קובתא. קבה מלשון קללה - ראה קבב

~קֶבֶה, קִיבֶה (ב)

#א. קבת נכרי - זהו חלב קרוש שבתוך הקבה [חולין קטז:]. חלב הקרוש קרי קבה [שם ע"ב].

#ב. הקיבה כפופה ועשויה כקשת [פסחים נא:]. @בגמרא חולין קלד ע"ב נאמר: הקבה - להביא חלב שעל גבי הקבה. +מ"מ: דברים יב טו, יח ג - אין לו דמיון במקרא. ראה בטן, דאייתרא, הרת, כרס

~קֶבֶה (ג)

קבתה - נקבות שלה (מקום הרחם) [במד' כה ח]. +מ"מ: דברים יח ג

~קֶבוֹץ, קֶבוּצִים

קבוּצִין - קבוצות אלילים ופסילים ומכחישי תורה אשר קבצת [ישע' נז יג]. *אין לו דמיון במקרא. ראה עשת, קבץ, קבצה

~קֶבֻצָה

*ראה קבצה

~קֶבוּרָא

*ראה קיבורא

~קֶבוּרָאִי

קבוראי - קוברי מתים [סנה' כו:]. *ראה קבר

~קֶבוּרָה, קֶבֶרָה

+מ"מ: ברא' מז ל, דברים לג כא, ש"א י ב, תהלים קט יד,

קהלת ו ג, דה"ב כו כג, לו ו. ראה קבר

~קבורת

*ראה קיבורת

~קבות

*בכלים פ"י מ"ה מובא קבתים של מרייס והם מיני קנקנים שנותנים לתוכם מורייס.

~קביותא, קבוותא

מסמרים של עץ [מו"ק יא.].

~קָבֵל (א)

הוי קבל וקיים – הוי אפל ותחיה, כלומר הרחק מן הרבנות שמקברת את בעליה (פסחים פז:). אפילה (שמות י כב, בפסוק: אפלה) מתרג' קבלא [סנה' יד.], הוי עניו ותחיה. קבל לשון אופל, עשה עצמך אפל ושפל [שם צב.].

~קבל (ב)

צעק [סנה' לא:].

~קָבֵל (ג)

קָבֵל – כנגד [דניאל ב י, ה א, כתובות ח:]. מכוונות... זו כנגד זו. תרגומו של נגד – לקבל [שמות כו ה.]. ויכהו קבל עם (י"ג קבלעם מילה אחת במשמעות כלי נפץ) – (ת"י) ומחדי קדם עמא, לעיני העם [מ"ב טו י.]. @שבת קח ע"א ד"ה לאקבולי.

~קָבֵל, קָבֵל (ד)

קָבֵל – חץ [פסחים קיא. ברשב"ם, עיי"ש]. *לשון כלי מפץ - ראה מחי קבלו

~קָבֵל (ה)

א.קָבֵל – קבל עליו לעשות כך וכך [מו"ק יא.].
ב.קָבֵל – נתעברה [יבמות לז:].

~קבלה

מסורת ומנהג שקבלנו מאבותינו [ברכות סב.], מה שהנביא מצוה לישראל [תענית טו. עיי"ש ד"ה ובקבלה], תורת משה קרויה תורה לפי שניתנה תורה לדורות, ושל נביאים לא קרי אלא קבלה שקבלו מרוח הקודש, כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה [חולין קלז.]. אין אדם דן גזירה מעצמו – אא"כ קבלה מרבו הלכה למשה מסיני, דדלמא קרא למילתא אחרייתא איצטריך [נדה יט:].
דברי קבלה – נביאים וכתובים [ב"ק ב:].

*עיין בתשובות הרשב"א ח"א סימן ט: אין לדחות הקבלה שיש ביד הנשים הזקנות מבני עמינו... עיי"ש באריכות. עיין בספר אסיה כרך י"ד עמ' 20 על משמעות רפואת ה"קבלא" מר' מרדכי הוניג. כאשר רש"י כותב "קבלתי" משמע למדתי. בענין האם רש"י ידע את חכמת הקבלה (זוהר) עיין בספר יחי יוסף מר' יעקב חיים סופר עמ' רל"ז. +מ"מ: ירמ' כג יח, איוב כד א ד"ה מדוע, שם לב יד ד"ה ולא, שבת פג ע"ב ד"ה דרבנן, פסחים ז ע"ב ד"ה זכר לדבר, כתובות פב ע"א ד"ה אלא, סוטה לג ע"ב ד"ה עניה, גיטין יד ע"א ד"ה כהלכתא, ב"ב קכג ע"א ד"ה ת"ש, ע"ז נד ע"ב ד"ה אלא, חולין יח ע"ב ד"ה דאפילו, שם קד ע"ב ד"ה הוא תני, שם קלז ע"א ד"ה הא מקמי, בכורות ל ע"ב ד"ה לפי, וד"ה בחזקתה. ראה לקח ב, נשא א, שמע א

~קבלו

*ראה מחי קבלו

~קבלן

שקבל שדה לשומרה לזמן פלוני בסכום כך וכך, בין יהיה (היבול) הרבה או מעט [מו"ק יא:]. קבלנות – אומן שקיבל עליו לעשות מלאכה בכך וכך, ולא לשכירות ימים [קדושין מח: ב"מ קיב.]. נושא ונותן ביד [ערכין כג:]. קבלנות – חכירות כך וכך לשנה [ב"ב קסז:].

ערב קבלן (כלומר מקבל עליו ערבות בלי תנאי) שמקבל – שקבל המעות מידו של מלוה ונתן לידו של לוה וזהו דינו דממי שירצה המלוה יפרע תחלה... [ב"ב מז:].

*+מ"מ: גיטין מט ע"ב ד"ה בקבלן, ב"ב מז ע"א ד"ה קבלן. ראה אומן, אריס, חכר

~קבסתן

קבסתן – צערתי [קדושין כו:], צערתי ששאלתי דבר שאי אפשר [סנה' נה:].

*משמעות קבסתן הוא אדם המטריד ע"י שאלות יתרות שלא יתכנו. בקדושין מצוין הגר"פ לר"ח שמפרש קבסתן – גנבת את דעתו, כדאמרין נמצא גנב או קוביוסטוס. והערך ערך קבסתן מאריך ובסוף דבריו כותב כאדם שמראה את חבריו דבר מטונף... והאלפס לב"ב פ"ה מפרש קבסתן – כלומר הפכת את בני מעי להקיא. עיין בירחון סיני שנה כ"ח נ"ה ג'. ראה קוביוסטוס

~קבע, קבוע (א)

עשה תורתך קבע – שלא תהא קובע עתים לתורה, אלא כל היום תעשנה עליך קבע. נ"א קבע לך עתים ללמוד בכל יום [אבות א טו], אל תעשה תפלתך קבע – כאדם שעליו דבר קבוע ומוטל עליו כחובה, ואומר כך וכך אני חייב, מתי אפרוק מעלי עול זה [שם ב יג]. העושה תפלתו קבע – חוק קבוע הוא עלי להתפלל וצריך אני לצאת ידי חובתי... לשון קבע – כהיום כן אתמול כן מחר... לשון קבע – תפלתו עליו חוק קבוע

~קִבְצָאֵל

*עיר בנגב יהודה בגבול אדום ונקראת ג"כ יקבצאל בנחמיה יא כה. שם נולד בניהו בן יהודע (יהושע טו כא, דה"א יא כב, ברכות יח ע"א בגמרא).

~קִבְצָה, קבוצה

קבוצת כסף – (נהיית) כאשר יקבוץ הצורך... [יחז' כב כ].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אגודה, חלי, יקה, כתם, סגלה, קהלת

~קִבְצִים

*אחת מערי הלויים בנחלת אפרים [יהושע כא כב].

~קבר

#א.כעין מצבה היו מציבין על הקבר כעין שאנו מגביהים וצוברים בו עפר ומשפץ לכאן ולכאן... [ערובין מג:]. קבר לא שבע ממתים [סנה' צב:]. והקבר – (משמע) בית הקברות [ערובין נה:]. יושבי קברות – (הם ה)מתים [ערובין נה:]. בקברו – בבית קבורה [מ"א יג ל]. מערה [ב"ב ק:].

קבורה – גניזה מן העין [פסחים פב:]. קבר – הטמין [ע"ז לח:].

קבר התהום – ספק קבר [סוכה כא: עיי"ש ד"ה מפני ובכתובות קו. ד"ה המגדלות].

קבורת חמור (ירמ' כב יט) – מושלך ברחובות [סנה' פב. עיין מ"ב כד ו], שמשליכין בבור [ב"ב קא:].

קברו של רבי – ארונו [כתובות קג:]. קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם [ש"א י ב].

*בברא' כב י נאמר "שמה קבר אברהם ושרה אשתו" בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 294 מציין שזו הפעם היחידה שמנוקד כך בכל המקרא, כיון שזה מציין פעולת קבורה של יותר מאדם אחד. +מ"מ: ש"ב ח יג, סוטה מד ע"א ד"ה חצר ואילך, סנה' מז ע"ב ד"ה שלשה ואילך. ראה בית הקברות, גולל, חצר, יסוד ד, מצבה, נפש א, סכרא, ספן ב, קבורא, קבורה, קביעות, קברניט, שאול

#ב.בית הרחם [שבת קכח:], פתיחת הרחם [סנה' פב:], רחם [כריתות י. נדה כא:].

~קִבְרוֹת הַתְּאֻהָה

*אחת מתחנות בנ"י במדבר (במד' יא לה).

~קבריא

*ראה סלת, פת

~קברניט

#א.קברניטא – המוליך את הספינה [ב"ב צא:].

*ראה חובל, מפרש, משוט, ספונא, קרש, תורן

לצאת ידי חובה ואינו מקפיד לחזור אחר שעת מצוה ועת רצון [ברכות כט:]. קבעת עתים – לפי שאדם צריך להתעסק בד"א, שאם אין ד"א אין תורה, הוצרך לקבוע עתים לתורה, דבר קצוב, שלא ימשך כל היום לד"א [שבת לא. עיי"ש בגמרא].

קביעות – עצה והזמנה הוי קביעות, אבל ישבו מאליהן במקום אחד יחד אינה קביעות [ברכות מב:]. כל קבוע שנטלו ממקום קבוע, אין הולכין בו אחר הרוב, אלא הרי הוא כמחצה על מחצה [פסחים ט: ובשנינו: יומא פד: יבמות טז: כתובות טו. סנה' עט. זבחים עג: חולין צה. נדה יח:].

*ראה גבל ב, זכר א

~קבע (ב)

היקבע – רבותינו פירשו (ר"ה כו:) לשון גזילה, ולשון ארמי הוא... [מלאכי ג ח, ב"ק קיט. ב"מ קיב:], קובעים – גוזלים [ע"ז לו: עיי"ש]. קובעיהם – גוזליהם, ובלשון ארמי קביעה (היא) גזילה. במסכת (ר"ה כו: עיי"ש ד"ה במה) אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו' [משלי כב כג].

~קבע (ג)

מבקעת (כך בגמרא, אך ברש"י: ואית דגרסי מקבעת, ונוסח זה נראה עדיף) ביצים בכותל – לאחר שיצאו האפרוחים מחרזת הקליפות במקל וקובעתן בכותל לפניה, וזהו לנחש שלא ימותו [שבת סז:]. *עיין בערוך ערך קבע א. ראה בקע ג

~קִבְעָת

ת"י פיילי (בתרגום: פילי), והוא שם כוס. ולי נראה קבעת – אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי, ו"מצית" יורה (כלומר ילמד) עליו, כעניין שנאמר (תהלים עה ט) גם שמריה ימוצו (זה נוסח הפסוק בתהלים המובא כאן ע"י רש"י במ"ג הכתר, אך במ"ג המאור ובתהלים מובא: שמריה ימצו) [ישע' נא יז, עיי"ש פסוק כב].

*ראה שמר ב

~קִבְצִי

אסף [מיכה ד יב]. קבצו זקנים – ממשקולת (מ"א יח יט) שלח קבץ לי (כך הנוסח במ"ג הכתר, ומציינים שבפסוק כתוב אלי), לשון רפי ו"קל" [יואל ב טז]. ואקבצם – קבצתי... [נחמיה יג יא]. קבצם כעמיר – כמו שמקבצין עמיר כדי לדרושם [מיכה ד יב].

*+מ"מ: ישע' נו ח, ט, שם נו יג, יחז' כט כא, אסתר ב יז, דה"ב יח ה. ראה אתא, גרן (ב), קבוץ, קבוצה, שלל

#ב. בקברניט של מלכים – קברות (לשון קבר), ולשון יווני הוא [סוטה יג].

~קִבְרָת
*ראה קיבורת

~קִדְד

#א. ויקדו – קידה כפיפת קדקד, השתחואה – משתטח לארץ [ברא' מג כח, מגילה כג:]. אחוי קידה – נועץ שני גודליו הארץ ושוחה ונושק את הרצפה [תענית כה:]. קידה האמורה בכל מקום אינה אלא על אפים [מגילה כב:], כפיפת קדקד [ברא' מג כח]. קידה על אפים – אין לו להשתטח להגיע לארץ גופו, אלא בפניו בלבד [סוכה נג:].

*הד"ה ברש"י "קידה על אפים" הוא לשון הגמרא במגילה כב ע"ב ושם מפרש לפי הברייתא בסוכה: נועץ גודליו ונושק עליהם ושוחה עד שנושק את הרצפה וזוקף. כך גם מפרש ביזמא יט ע"א ובתענית כה ע"א: מחוה קידה – נועץ שני גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה. ראה כרע ב, שחה

#ב. חותך [שבת קטז:], נוקב [ביצה כט. ע"ז לב. תמורה כח:], לשון נוקב, מחטט ונוקר [סנה' קב:], נוטל בסכין כקדירת ארובה [חולין עז:]. קדוד – נקוב כעגול [ע"ז לב:], קדודה – נקובה [חולין קיט:]. מקדדין בהרים – כמו נוקבין, דמיונה מדת ההר, כאלו הוא נקוב [ערובין לה:], נוקבין, רואין כאלו נוקבין אותם ומודדין דרך הנקב למצט מדת מדורו [שם נח:].

*זה לפי גרסת הערוך שמביא תמיד בשתי דלתי"ן: קודד, מקדדין וכו' וזו נראית הגירסא העדיפה, וכך מפרש ר"ח שהוא מלשון גודו אילנא, אך יש גם צד לגרס בר"ש. דבר מצוי שדל"ת ורי"ש מתחלפין בגלל הדמיון בכתיבתם, ולרוב אפשר לתלות זאת בטעות סופרים. ראה קדר ב

~קִדָּה

שם שורש עשב, ובלשון חכמים (כריתות ו). קציעה [שמות ל כד], בושם ששמו קידה [ערובין לד:]. קדה (שמות ז א) מתרג' קציעתה [– תהלים מה ט].

*ביחזקאל כז יט מובא "נתנו ברזל עשות קדה וקנה". הרס"ג בשמות סובר שהוא קושט, ויש סוברים שהוא בין השאר קינמון, נטף, אהלות. +מ"מ: יחז' כז יט, כריתות ה ע"א ד"ה שלא יניח. ראה קטר ב, מקדה, קידו, קציעה. קדה מלשון שחיה – ראה קדד

~קדוחים

מקום [מנחות פו: ברש"י כת"י].

*במנחות פו ע"ב נאמר: מאין היו מביאים את היין? קדוחים ועטולין אלפא לין... זה הנוסח במשנה שבגמרא, אך יש נוסחאות אחרות לשם זה: קרותים, קרוחים, קורחיים.

~קִדּוּם

בקידום (במשנה: בקדים) – כשמנשבת רוח קדים [גיטין לא:].
*ראה קדים, קדם

~קדומים
*נחל קדומים

~קדורנית
*ראה קדר ב

~קדוש, קידוש
*ראה קדש

~קדח (א)

#א. נוקב עץ או אבן בכותל [שבת קב:]. נקב [ר"ה כז: ע"ז נח:].

כמלא מקדח – (נקב) כדי שינטל מן החי וימות [ערובין ז:]. טריידר"א (מקדח), והיוצא משם דק כעפר [ב"ק קיט:]. כל הקודח ע"מ למלאות הוא לתקוע בו יתד [שבת קג:].

*ראה אקדח, מקדח

#ב. אקדחי – גדלה [ברכות נו:]. צמח [ב"מ קט:].
#ג. אקדוחי – לפנות [מו"ק ד:].

~קדח, קִדְחַת (ב)

#א. אקדחה – בערה [דברים לב כב], יקד [ירמ' יז ד]. יקדיח – ישרוף, אדורשי"ר (לתת את התבשילים להשרף ולהידבק בסיר) בלעז [ביצה כט:], הקדיחה – שרפה, או ע"י אור שקורין אדורשי"ר (לתת את התבשיל להשרף ולהידבק בסיר) או במלח, כמו כי... [גיטין צ:]. שרפה, כמו כי... כלומר נתנה בו מלח יותר מדאי [ערובין נג:], נתקלקל [ב"ק צט:]. שרף [ב"ק ק:]. שהקדיחתו – לשון שריפה, כמו (דברים לב כב) כי אש קדחה באפי [ברכות לד:]. קדחינא – לשון קדחה באפי, שורפת והוא שקורין אותה אישקלפיישו"ן (התחממות, חום, קדחת) [ביצה כב:]. קדחי – הנחת... לישנא אחרינא, לשון חמימות, כמו (ישע' סד א) כקדח אש [ב"מ סג:]. קדחא – אלשפי"ר (אישקלפיי"ר, להתחמם) בלעז, לשון (ישע' סד א) כקדח אש, חמימות [ע"ז כח:]. כקדוח אש המסים – כמו שהאש שורף דבר הנימס כגון זפת ושעווה וכל מיני רבב [ב"ק ד:]. כקדוח אש – את הדבר הנימס לפניו [ישע' סד א, עיי"ש].

*עיין ברלב"ל לישע' סד א. בהרבה מקומות מביא את הפסוק בדברים לב: כי אש קדחה באפי. עיין בערוך ערך קדח א, ב. ראה הבל, חמה ג, מסס, צמר ב, קדחת, שחמא
#ב. אקדחת – חולי שמקדיח את הגוף ומחממו

~קדיש, קדישין
*ראה עם קדישין, קדש ד

~קדל, קדלא

כתלי (בגמרא : קדלי) דחזירי – בקונ"ש שמינית (צ"ל שמינין או שמינים מלשון שמן) [מגילה יג]. חזירים יבשים שקורין בקונ"ש (חתיכות שומן חזיר) [חולין יז].

~קדם, קדמה (א)

מזרח [ברא' ב ח, ג כד, יב ח, יג יא, ויקרא א טז, יהושע ז ב, ש"א יג ה, מ"ב יג יז, יחז' כה ד, מב יב, מה ז, מז ח, מח י, יואל ב כ, איוב א א, ב"ב כה.], אחור וקדם – פנים [תהלים קלט ה, ערובין יח.]. פני המזרח קרויים קדם לשון פנים. אחור לשון אחוריים, לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור, כד"א (דברים יא כד) הים האחרון ימא מערבא [שמות כז יג]. קדמה – לפני הקרויה קדם. ואיזו? זו רוח מזרחית. והמערב קרוי אחור [במד' ב ג]. קדמה מזרחה – אל פני העולם שהם במזרח, שרוח מזרחית קרויה פנים... [במד' לד טו]. מזרח, שנאמר (שמות כז יג) קדמה מזרחה [איוב כג ח].

קדמון – מזרחי [יחז' מז ה].
קדמת הים – ת"י במדנח ים גינזור [יחז' לט יא].
*ראה אחור, מבוא, ערף, פנים, קדים

~קדם, קדם, קדמה, קדמון, מקדם (ב)

א.י.ירחי קדם – ימים קדמונים [איוב כט ב]. קדם ידעתי – קודם היות הדבר ידעתי [תהלים קיט קנב].
ב.לפני בריאת העולם [תהלים עד ב]. משל הקדמוני – משל קדמונו של עולם, התורה שהיא משלו של הקב"ה [ש"א כד יד, מכות י]. קדמות – הקב"ה שקדם לעולם [דברים ב כו]. התורה שקדמה לעולם [שם].
קדמוני – באו לפני [ש"ב כו ו]. לא יקדמה מגן – לא יערוך לפניו מגן, כדמתרגם לפני, קדם [ישע' לז לג], לא יערך לפניו מגן [מ"ב יט לב].
ג.קדמותא – השכמה קרי קדמותא בתלמוד [סוכה נב.]. בקדמותא – לפני עלות השחר [ב"מ ל.]. קדם – השכים [ברכות יד.]. מקדימתו – מכרזת לפניו [סוטה ג.]. קדומא – השכם... קודם עלות השחר [פסחים ח.].

*ראה מדבר קדש

ד.אחכם קודם למלך – שאין כל ישראל ראויין לחכמה, אבל מלך כל ישראל ראויין למלכות [הוריות יג].

ה.אין מוקדם ומאוחר בתורה – לא הקפידה תורה על סדר מוקדם ומאוחר, ופרשיות שנאמרו תחלה

ומבעירו, כמו כי אש קדחה באפי [ויקרא כו טז], לשון (דברים לב כב) כי אש קדחה באפי, והיא אש של חולים, מלויי"ד (מחושים, קדחת. נ"א מלנ"ט – פצע. עיין בא"ה) בלעז שהיא חמה מאד [דברים כח כב]. אישקלפיישו"ן (התחממות) [חולין נט.]. קדחת הוא כאש, וצמא למים ואינו חפץ לאכול [יומא כא.].
*ראה אסכרה, אשתא, דלקת, חמה ג, צמר ג, שחמא, שחן

~קדים

רוח מזרחית שקורין ביש"א (רוח חזקה קרה ויבשה) [ברא' מא ו]. שמש המזרח [איוב לה כד]. רוח הקדים – רוח מזרחית [שמות י יג], לשון פורענות... [תהלים מח ח]. מזרח, כדכתיב בדה"ב (ה יב)... עצמים מזרח למזבח [יחז' מג יז, סוכה מח: זבחים סב.]. איזו רוח המסרחת? רוח מזרחית בשעת החום, כדאמרין בגיטין (לא): אפילו שכבת זרע שבמעי אשה מסרחת בו, דכתיב (יהושע יג טו) יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה [שבת קטז.]. אין הרוח מזרחית קשה תדיר אא"כ באה לפורענות, אבל כדרכה היא חמה ומנשבת בנחת, דכתיב (יונה ד ח) רוח קדים חרישית ותך השמש [ב"ב כה.]. רוח קדים היא עזה שברוחות, היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים, שנאמר (ירמ' יח יז) ברוח קדים אפיצם, (וכן יהושע יג טו) יבא (בפסוק : יבוא) קדים רוח ה', (וכן יחז' כו כו) רוח הקדים שברך בלב ימים, (וכן ישע' כז ח) הגה ברוחו הקשה ביום קדים [שמות יד כא]. שדופת קדים (ברא' מא ו) שקיפן קדום, חבוטות ברוח... [שמות כא כה]. רוח קדים מוכנת להפרע מן הרשעים, כמו שנאמר (שמות יד כא) ברוח קדים עזה, (ירמ' יח יז) כרוח קדים אפיצם, (תהלים מח ח) ברוח קדים תשבר אניות תרשיש [משלי טו ד]. אמרו רבותינו (גיטין לא): בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה, והיא חמה מאד [יונה ד ח]. הוא לשון פורענות, שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים, כמו שנאמר (שמות יד כא) ויולך ה' את הים ברוח קדים, וכן בצור [יחז' כו כו) רוח הקדים שברך בלב ימים, (וכן ירמ' יח יז) כרוח אפיצם לפני אויב [תהלים מח ח].

*מ"מ : דברים יד כב, סוכה מה ע"א ד"ה אני והו. ראה חרישי, נחל קדומים, קדום, קדם, שדפון

~קדיר

רוק קדיר – נכנס בפשתן בחזקה וקשה לצאת [זבחים עט.]. אגב דשמן קדיר – נבלע ביותר [מנחות פג.]. מתקשה הבליעה בתוכו ונדבקת בו בכולו... ואין נוח לפלוט בהגעלה עד שמלבנו באור [ע"ז עו.].

*יש גרסאות קריר, קריז. ראה קדד בהערה, קדר

הקדימו המאחרות לה [פסחים ו:], אין מוקדם ומאוחר – לא דקדקו להקדים במשנתן את המוקדם ולאחר את המאוחר, שיש מקום שהשנוי מאוחר במשנה צריך להקדימו במעשה... [סנה' מט: עיי"ש ובד"ה חוץ מסדר].

*מ"מ: ברא' ו ג ד"ה והיו, שם לה כט, שמות ד כ, שם לא יח, במד' ט א, ישע' א א, תהלים עב כ, תהלים קכא א, סוטה לה ע"א ד"ה שבו. ראה עבר ג (ד)

קדמה

*אחד מבני ישמעאל בן אברהם, בסדר הדורות נזכרים בני כלף, תחתי ועמיר (ברא' כה טו, דה"א א לא, דה"א ה יט - נודב).

קדמות

מן התורה שקדמה לעולם... ד"א ממך למדתי שקדמת לעולם בדברים [דברים ב כו, עיין תוס' שבת פט ע"א ד"ה מדבר, תוס' ב"ק לח ע"א ד"ה מפארן].

*מקום ישוב בנחלת ראובן (במד' כא כא, יהושע כא לו). בגמרא שבת פט ע"א נאמר מדבר קדמות - (נקרא כך ע"ש) שנתנה קדומה עליו. ראה מדבר קדש

קדמיות

*אבי משפחת לויים מבני הודויה ששבו מן הגולה, חתום על האמנה (נחמיה י, עזרא ב מ, ג ט, דה"א טו ז, תוס' ערכין יג ע"ב ד"ה אין קטן).

קדמני

*אחד מעשרת העמים שישבו בארץ כנען בימי אברהם, שארצו הובטחה לזרעו של אברהם בברית בין הבתרים (ברא' טו יט).

קדקד

ראש [דברים לג כ]. מקום שמוחו של תינוק רופס [מגילה כד:]. גולגולת [ירמ' ב טז]. וקדקד [במ"ג הכתר הד"ה וקרקר] – א"י טרישפירציר"א (וידקור) בלעז, ומנחם חברו לשון מקור, וי"ת ויקירי, לשון יקר (במ"ג הכתר "קר") [ירמ' מח מה]. קדקד שער – קדקדו של עשו שהוא איש שעיר... [תהלים סח כב]. *עיין כתבי ר"י זלינגר עמ' ת"ק.

קדר (א)

שוכני מדברות באהלים הם, אין חומה (עיין משלי כה כח) ואין עיר [ירמ' מט כח]. קדר – מדבר קדר, שהם דרים באוהלים... ד"א... [ישע' מב יא עיי"ש]. קדר – (בן) ישמעאל [ע"ז כג:]. בני קדר השוכנים באהלים המדברה, והם שודדים, שנאמר (ברא' טז יב) פרא אדם ידו בכל [איוב יב ו ד"ה ישליו]. שוכני באהלים – דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהליהם, שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתיים [שופטים ח יא]. אהלי קדר – משחירים מפני הגשמים שהם פרוסים

תמיד במדברות [שה"ש א ד].

*בבראשית כה יג נזכר קדר, אחד מבני ישמעאל ששכן מחוילה עד שור אשר על פני מצרים. בניו הם עציון, קצם, חמד ועלי. +מ"מ: ברא' טו טז, כה יג, ישע' כא יז, ירמ' מט כח-כט, לא, יחו' כז כא. ראה אומן א, כתים, צאן, קדר

קדר, קדרות, קדרנית (ב)

קדר – לשון שחרות [יחו' לא טו, תהלים לה יד], לשון שחרות, כמו [מיכה ג ו] וקדר עליהם [תהלים מב י], לשון שחרות ואופל [ירמ' ח כא]. קדרנית – בשפל רוח [מלאכי ג יד].

*דל"ת ור"ש מתחלפין, לכן יש הרבה שינויי נוסחאות וכפילויות בערכי קדר. +מ"מ: ישע' נ ג. ראה פארוך

קדר (ג)

#א. קודרים – קומטים פנים ברעב [איוב ה יא], נקמטים [שם ו טז].

*ראה קמט ב

#ב. נקדרה (בע"י: נקדה) – זרחה, לשון מקדיר, פירטוצי"ר (לעשות חור) בלעז, שהיתה חמה קודרת ברקיע וזורחת [תענית כ]. מקדיר (עליהם חמה) – לשון נוקב, כלומר מנקבת בכח חום גדול, כמו (ערובין נח). מקדירין בהרים, ענין נקב וחתך [ע"ז ג]. לשון נוקב [ביצה כט]. קודר – מוחק... כמו (ערובין נח). מקדירין בהרים, לשון מחטט ונוקר [סנה' קב:]. טרישטריש"ט (מחלחל) [מנחות פג]. נקדרה – כמין ארובה עגולה [חולין נ:]. כתם מקדיר – נכנס בבגד, טרישטריש"ט (מחלחל) [נדה נו:].

@דל"ת ור"ש מתחלפין, לכן יש הרבה שינויי נוסחאות וכפילויות בערכי קדר. ערובין נח ע"א ד"ה לא שנו. ראה מידייתי, נקד

קדר, קדרה (ד)

#א. לשון קדרה על שם ששופך קדרה [שבת לג:]. #ב. קודר – חותך [שבת קטז]. מוחק [סנה' קב:]. #ג. בעל קרון [ב"מ עה:]. קדר – בעל קרנות... אומנות ליסטיות... [קדושין פב. עיי"ש].

*בערוך ערך קדר מפרש מנהיג הקרון.

#ד. צלי קדר – שמבשלין אותו בקדרה בלא מים ובלא שום משקה אלא מים הנפלטיין משמנו [פסחים מא:].

#ה. צאן קדר – מעולים [ביצה כ:].

#ו. כל הקדרות – כל מיני תבשיל [ביצה יד]. מעשה קדרה – חלקא טרגיס וטיסני [ברכות מב], לאכול, לזון ממש [ברכות מב:], מושיבין על ב' חביות [ביצה לג]. מעשה קדרה רך – שיש בה רוטב [נדרים מט]. חמשה מיני קדרה – כגון כרישין ובצלים וכרוב ודלעת ולפת. חמשה מיני טעמים – צלי ומבושל

כבוש, שלוק וצלי קדרה [כריתות טז.]. קדרה – משל חרס [שבת נא.].

@דל"ת ור"ש מתחלפין, לכן יש הרבה שינויי נוסחאות וכפילויות בערכי קדר. סתם קדרה עשויה חרס ולעתים נחוש. הקדרה עשויה בצורת שולים עגולים ולכן ניתן לשים קדרה בתוך קדרה. בתוס' כריתות טז ע"א ד"ה בה' מיני קדירה מביא הר"י : ה' מיני קדרה הם כגון צלי ומבושל וטיגון וצלי קדר וכבוש, וה' מיני טעמים כגון פלפלין וזנגבילא וקנה וקנמון וקידה. במקרא לא מופיע "קדרה". ובשלו בפרור (במד' יא ח) תרג' ובשלו בקדירה. +מ"מ : שמות יח יג, ויקרא ו ד, יהושע ב א, יומא יב ע"ב ד"ה את השחקין. ראה אלפס, דוד א, דייסא, זוהמא, חביץ, יוצר, יעה, כירה, כף א, לפס, מחבת, מחס, סיר א, פארוור, פרור א, ציק, קדד, קדיר, קיפה, קרד, רהטא, שפה ב, תנור

~קדרון

*ראה נחל קדרון, שדמה

~קדש (א)

והקודש – והמקדש [דניאל ט כו.]. קדש – (כך נקרא) היכל קדשו (של הקב"ה, הנקרא בקיצור היכל, ושהחלק הפנימי ממנו נקרא קדש הקדשים) [תהלים כ ג], בקודש – בתוך המשכן שהוא קודש [במד' ד יב], עזרה [פסחים פב. פו. זבחים פח.].

הקודש – הארון והמזבח. כלי הקודש – המנורה וכלי שרת [במד' ד טו], קודש הקדשים – (מקום המשכן) המקודש שבכולם (שבו עמדו) הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרוכת וכלי שרת [במד' ד ד].

*קדש הקדשים במשכן ובמקדש נקרא המקום שבו עמד ארון העדות (ובבית שני אבן שתייה) ומותר בכניסה רק לכהן גדול ביוה"כ, ואילו בבמד' ד נראה שהכוונה לקודש, שהוא המקום בין האולם לקודש הקדשים. ראה דביר, מקדש

~קדש, קדשים (ב)

קדשי בדק הבית (נכסים שהוקדשו לצורך תיקון המקדש ובנינו) – אין בהם קדושת המזבח אלא קדושת דמים בעלמא (ולא קדושת הגוף) [יומא מב. עיין ב"ב עט. ד"ה לא לזה]. אף הם נקראו קרבן [שם סג.].

קדשי גבול – תרומה ממש היא ולא בעיא חומה [יבמות עג.]. תרומה שהיא נוהגת בגבולין חוץ למקדש ולירושלים [כתובות כד.]. תרומה הנאכלת בכל מקום [קדושין סט.].

קדשים בחוץ – (כגון) הזורק דם קדשים בחוץ שהוא בכרת [סנה' לד.]. בכור בזמן הזה אין נשחט בלא מום, מפני שקדשים הוא, דמאליו הוא קדוש, והשוחטו כשהוא תם הוי שוחט קדשים בחוץ וענוש כרת [ביצה כה: עיין ב"ב קכ ע"ב ד"ה שיש, מכות יג ע"א ד"ה והשוחט]. השוחט קדשים בחוץ – לאכילת הדיוט

חייב [זבחים קח.]. שחיטת קדשים בחוץ שחיטה שאינה ראויה היא [חולין פ: עיי"ש].

קדשי מזבח – צריכין שיהיו חיינ בשעת פדייה [בכורות טו.].

קדשי קדשים – זבחי שלמי צבור (וכן קרבן עולה, חטאת, אשם, מנחה, פר ושעיר של יו"כ, שעירי חדשים ומועדות) [מנחות כ. עיין סוטה כג. ד"ה בקדשי]. אין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה [במדבר יח, יבמות עד.].

קדשים קלים – נאכלין בכל העיר [ויקרא י יד, פסחים כד.]. קדשים (סתם) – (הם) קדשים קלים, זבחים ושלמים מה שהבעלים (ג"כ) נהנים בהם [דה"ב כט לג.]. ממון בעלים הם [פסחים צ. סנה' קיב: מנחות מז.]. אין מעילה (בהם) [ר"ה כח.]. מותרים לזרים [יבמות עג.]. עורותיהן לבעלים [ב"ק קי.].

*קדשים קלים הן קרבן תודה, שלמים, איל נזיר, בכור בהמה, מעשר בהמה והפסח ששחיטתם בכל מקום בעזרה ונאכלים בכל ירושלים לכל אדם, פרט לבכור שנאכל רק לכהנים. +מ"מ : פסחים לח ע"ב ד"ה זאת.

~קדש, קדשה (ג)

מזומן למשכב זכור... [דברים כג יח, עיי"ש], ניאוף [מ"א יד כד, כב מז.]. בתי קדשים – בתי זמה [מ"ב כג ז]. וגם קדש היה בארץ – לשון זנות, דכתיב [דה"ב לג ב] כתועבות הגויים, ומשכב זכר תועבה היא [סנה' נד.]. קדש – מפקיר קדושתו והולך לרדוף זונות, קדשה מחללת קדושתה וכן קדש מחלל קדושתו [סנה' פב.].

*במ"א טו יב ת"י ויעבר הקדשים - ופלי נפקת ברא. במ"א כב מז ת"י ויתר הקדש - ושאר נפקת ברא. נוהגין ניאוף בפרהסיא. במ"ב כג ז ת"י בתי הקדשים - בתי הקדש טעותא. ראה דברים כג יח ברמב"ן.

קדשה – מקודשת ומזומנת לזנות [ברא' לח כא], מופקרת, מקודשת ומזומנת לזנות [דברים כג יח], מחללת קדושתה [סנה' פב.]. ויבער הקדשים – ת"י ופלי נפקת ברא [מ"א טו יב].

וקדשתם – וזמנתם, שיכינו עצמם [שמות יט י], קדשו – זמנו [ירמ' ו ד, כב ז, נא כז, איוב א ה], זמינו [ש"א ז א], הזמינו [יואל א יד]. הזמין [ירמ' יב ג, מיכה ג ה], זימן [צפניה א ז]. הקדשתיך – זימנתיך [ירמ' א ה]. יתקדשו – יהיו מזומנים להתייצב על עמדם [שמות יט כב], התקדשו – הזמינו עצמכם לפרענות [במד' יא יח], הזדמנו [יהושע ג ה]. מתקדשים – מזדמנים [ישע' סו יז]. קדשו עצרה – הכריזו אסיפה להיות נעצרים [מ"ב י כ]. למקודשי – שזימנתיים לכך [ישע' יג ג].

קדושים תהיו – הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא

קדושה... [ויקרא יט ב]. קדש עצמך – לעמוד ולהזהר. אף במותר לך – להוסיף לך שניות המותרות על העריות, כדי שלא תבוא לידי עריות האסורות מן התורה [יבמות כ]. והתקדשתם – זו פרישות ע"ז [ויקרא כ ז].

*עיין באגרת הטיול חלק הסוד ערך קדשה שתיבה זו משמשת דבר והיפוכו... ויש אומרים כי במקום טומאה נחסר הוי"ו שהיא מאותיות הקדש (של שם ה') אבל הצדיק החסיד נקרא קדוש מלא בוי"ו. +מ"מ: זבחים קטו ע"ב ד"ה יתקדשו. ראה משכב, קרא, תשמיש

~קדש (ד)

#א. פן תקדש – כתר גומו תסתאב. כל דבר הנתעב על האדם, בין לשבח כגון הקדש, בין לגנאי כגון אסור, נופל בו לשון קדש, כמו (ישע' סה ה) אל תגש בי כי קדשתיך [דברים כב ט]. קדשתיך – קדשתי וטהרתי יותר ממך [ישע' סה ה], טמאתיך, כמו (חגי ב יב) הן ישא איש בשר קדש, וכמו (דבר' כב ט) פן תקדש [שבועות יח: – ישע' סה ה]. בשר קדש – בשר טומאת נבילה או שרץ, וקרי ליה קדש מגו דבדלי אינשי מיניה... [חגי ב יב, עפ"י מ"ג הכתר, עיין בראב"ע]. בשר קדש – שרץ, לשון (מ"א יד כד) קדש היה בארץ, טומאה... [פסחים טז].

#ב. הכל כשרים לקדש – מי חטאת, לתת אפר על המים [שבת קלז]. לתת מים על האפר בכלי חרס [יומא מג.], לערב מים חיים באפר חטאת [ערכין ג.]. קדשה – (כך נקרא) מתן דמים (על המזבח) [יומא מד.].

#ג. קידש – אסר את התבואה [ב"ק ק.]. קידש – לשון פן תקדש, אסר תבואת חברו וחייב לשלם [יבמות פג.].

#ד. אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו – הלכך אדם אוסר עליו נמי דבר שלא בא לעולם [כתובות נט.]. קידוש ה' - +מ"מ: ויקרא כב לב, ישע' נג ט. ראה גלס ב @עיין במדבר יא יח בראב"ע. +מ"מ: דברים יד כא

~קדש, קדוש, קדושים, קדיש (ה)

#א. קדוש – צדיק [ישע' ד ג, עיי"ש]. וקדשו – הקב"ה. ד"א צדיקים שבדור [ישע' י יז]. עושה סייג לתורה [חולין צא.]. כל קדושו בידך – נפשות הצדיקים הגנוזות אתו... כל צדיקהם (ס"א וקדושיהם) וטוביהם [דבר' לג ג].

#ב. מלאך [זכריה יד ה, תהלים פט ח, דניאל ח יג]. עיר וקדיש – מלאך שהוא ער לעולם וקדוש [דניאל ד י].

#ג. קדישי עליונים – (כינוי לישראל [דניאל ז כה]). #ד. עם קדוש – התלמידין בבית המדרש... ראשי

העם [מגילה כז].

רוח הקודש - %ראה קול, רוח @+מ"מ: ברא' א כו, ישע' ו ב. ראה נבא

~קדש, קדיש, קדושה (ו)

קדושת הגוף – (כגון) יין שהוקדש לנסכים, ושמרים שלו אסורים בשביל מעט יין המעורב בו [ב"ב צז.]. קדושה דבי שמי – קדוש בשבת בלילה [ברכות מג.].

קדושת דמים – (כגון) שהקדיש חבית של יין לבדק הבית וימכר ויקחו בדמיו צרכי בדק הבית [ב"ב צז.]. קדושה רבה – בורא פרי הגפן, ואהכי קרי ליה קדושה רבה דאכולהו קידושי אמרי ליה [פסחים קו.]. קדוש ידים ורגלים – שנינו בזבחים (יט:): כיצד קדוש ידים ורגלים? מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש [שמות ל יט].

קדוש היום מצות עשה שהזמן גרמא הוא – (שמות כ ח) זכור את יום השבת לקדשו (כלומר) זכרוהו על היין [ברכות כ.].

קדושה דסידרא – סדר קדושה שלא תיקונה אלא שיהו כל ישראל עוסקין בתורה בכל יום דבר מועט... וכיוון שנוהג בכל ישראל... חביב הוא [סוטה מט. עיי"ש].

אין אומרים דבר שבקדושה פחות מעשרה [מגילה כז: עיי"ש כח. ד"ה ולא ברכת].

*ראה עדה

קדוש השם - %במדבר כ יב.

קדושה מרחם - %קדושת בכור בהמה טהורה מרגע שנולד (בכורות לג ע"א, מג ע"א).

קדוש החודש - %קביעת ראש החודש וקידוש עפ"י ראיית הירח ביום השלישי. הלכות אלו מסובכות ביותר ונכתבו על כך ספרים רבים.

קדושה ראשונה - %הקדושה בה נתקדשה מימי כיבוש יהושע א", ירושלים ומקום המקדש (קדושת עזרה), לשעתה ולעתיד לבוא. לאחר החורבן קדושת ירושלים והמקדש לא בטלו, אך קדושת שאר א"י בטלה למשך הגלות. כשחזרו עזרה ועולי בבל, המקומות בהם החזיקו נתקדשו בקדושה שניה עד היום הזה (לענין שמיטה ומעשרות), ושאר המקומות יתקדשו לעתיד בקדושה שלישית. +מ"מ: שבועות טז ע"א ד"ה רב הונא ואילך, נדה מו ע"ב ד"ה ירושה ואילך.

~קדש (ז)

בשר קדוש – המילה שעל ידה היו מקודשים [ירמ' יא טו].

קדשי הגבול – תרומה שהיא נוהגת בגבולין חוץ למקדש ולירושלים [כתובות כד.]. יאכל קדש – תרומה [ויקרא כב יד], בערתי הקדש – תרומה, מעשר

[דברים כג ג, ובפסוק ד : עמוני ומואבי]. קהל רפאים – עדת גיהנם [משלי כא טז].

#ב. אינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכנש [שמות לה א]. היינו עשרה, כמו (במד' כ ח) והקהל את העדה, ועדה עשרה כדילפינן מעדת המרגלים... [כתובות ז:]. קהל עשרה, ועדה עשרה, וישראל עשרה [פסחים סד:]. קיימא לך (הוריות ה:) – שבט אחד איקרי קהל, כהנים ודאי לאו איקרו קהל, אלא אותן שנטלו נחלה [יומא ג.].

@קדושין עב ע"ב ד"ה חמשה ואילך. ראה הקהל, חבורה א, להקה, עדה א

~קהלה

+מ"מ : דברים לג ד, נחמיה ה ז, מגילה ב ע"א ד"ה זמן קהלה

~קהלת

(שלמה נקרא כך) על שם שקיהל חכמות הרבה... וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל [קהלת א א], אני קהלת הייתי מלך – על כל העולם... [שם יב]. אמרה קהלת – קבוצת החכמה... קהלת לשון נקבה היא... [שם ז כז]. הקוהלת – מי שבו קבוצה החכמה [שם יב ח]. *ראה אגור, הקהל, קהל, שלמה

~קהלתה

*אחת מתחנות בנ"י במדבר (במד' לג כב).

~קהלת (א)

קהלת (הוא) אבי עמרם [קרח יח א]. קהת מיורדי מצרים היה [ברא' טו יג, עיי"ש, שמות ו יח, עיי"ש, שם יב מ, עיי"ש, מגילה ט. ד"ה ובשאר ואילך]. היו הקהתים נושאים את הארון והשולחן והמנורה והמזבחות שהם דברים המקודשים [שבועות טז:]. *הבן השני של לוי בן יעקב, בנו עמרם (אבי משה), עזיאל, חברון, יצחק ואבי קורח +מ"מ : ברא' מו יא, מט ו, במד' ג כז, כט, , לט, י, יז ואילך, טז א, יח א, יהושע כא ה, דה"א ו מו, נ, ב"ב קכ ע"א ד"ה אשר, סנה' נח ע"ב ד"ה דודתו ואילך, זבחים סא ע"א ד"ה ושני, תוס' מנחות צה ע"א ד"ה מר. ראה יוכבד

~קהלת (ב)

*בבליים פט"ז מ"ד מובא התרמל משיחוס ויקנב ויעשה את קהותיו, ובערוך ערך קהת ב מפרש מסגרותיו, עיי"ש.

~קו (א)

גוי קו קו – שנפרע בו (בגוי) בעונו מדה במדה. ד"א לשון (איכה ג מה) קיא, סחי ומאוס [ישע' יח ב]. *בספר בן סירא נאמר : ואם נאנסת במטעמים קום קוה וינוח לך, והכוונה להקאה. ראה קוא

שני, בכורים ונטע רבעי [דברים כו יג]. דברים של קדש – (הם) טהורים [ש"א כא ו].

כתבי הקודש – כגון תורה נביאים וכתובים [שבת קטו.].

מקרא קדש (כינוי למועדים) – מקרא (הוא) שם דבר, קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות [שמות יב טז], קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה [ויקרא כג לה].

~קדש, קדש ברנע (ח)

*נווה מדבר במדבר סיני (ברא' יד ז, במד' לב ח). ראה מדבר קדש

~קדש (ט)

*1. עיר ביהודה בגבול אדום (יהושע טו כג). 2. עיר כנענית בגליל בשבט נפתלי (יהושע יב כב). 3. עיר לויים בנחלת יששכר (דה"א ו נז). 4. קדש נפתלי, מקומו של ברק בן אבינועם בנחלת בנימין (שופטים ד ו). 5. קדש (בגליל). עיר כנענית בין ערי המבצר שבנחלת בנימין (יהושע יט לז, כ ז, כא לב, דה"א ו סא). ראה חברון

~קהה, קיוהא

#א. ענבים קהות – שלא נתבשלו כל צרכן, אגרישט"ו בלעז [אבות ד יט]. תקהינה – אגצירונ"ט (יגרו) בלעז [יחז' יח ב, עיי"ש]. #ב. יין שלא נתבשל כל צרכו בענביו וקשה לשינים [שבת קיא.]. קיוהא דחמרא – יין קהה, איגר"א (חומץ) בלעז [כתובות עה.]. רמונים קרי יין משום דאית בהן קיוהא [שבת קמג:].

*ראה חומת, חלא, חמרא, שמגז

#ג. קיהיון שינים, איגרור"ר (חמיצות) בלעז, ומזיק את מי שאוכלין לפניו ואינו אוכל [כתובות סא.], רוק גדל בתוך הפה מחמת קיוהא, דבר הנאכל בפניו ואינו אוכל ממנו [שם סא:]. קיוהא – כמו (ירמ' לא כט) תקהינה שיניו, כלומר לאו פירא ממש הוא אלא מים בעלמא שנכנס בהן קיוהא של חרצנים, איגרור"ם (חמיצות) בלעז [ערוכין כז:]. איגרור"ר (חמיצות) בלעז [פסחים עה.]. אקרים – איגר"א (חומץ) [ב"ב צה:]. איגרור"ם (בא"ה מציין שהגרסא בדפוס "כעין כף אגורף" היא שיבוש במקום "כמון מלא אגור"ם שבכ"י) [ע"ז כט.].

#ד. לקאוי עסקך – לשון קהוי, הכל ישנאוהו (את העסק) [ברכות נו.].

*עין בערוך ערך משק. +מ"מ : פסחים קטז ע"א ד"ה לסמוכיה. +מ"מ : ויקרא כו כ. ראה איצצא, בסר, חרסת, יקהה, מיא

~קהל

#א. לא יבוא ממזר בקהל ה' – לא ישא ישראלית

קו תוהו – משפט של שממה [ישע' לד יא]. נטה קו – של משפט [איכה ב ח]. קו – משקולת משפטי רשע [ישע' כח י]. אנך – לשון קו משקולת משפט [עמוס ז ז].

*ראה תהו

~קו (ב)

משקולת המיישרת בנין הבונין בחומות [ישע' כח יז, עיי"ש]. נטה קו – כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד, מיישר אותו במסור [ישע' מד יג]. דבר ישר כקו המשקולת [ערובין נא]. בכל הארץ יצא קום – קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ... [תהלים יט ח]. קו – לשון קו נטוי. ל"א יקו המים [איוב ו ט]. *קום בתהלים יש מפרשים לשון קול, דיבור. +מ"מ : תהלים יט ה ד"ה בכל הארץ. ראה אנך, חבל א, חרש ה, יתר א, מתקולתא, קוה ב, קיסם, תהו

~קוא, קוה

*ממלכה (מ"א י כח, דה"ב א טז). ראה געול, קו א, קיא

~קואי

*מין עוף. ניכר בחולין סג ע"א. ראה קקואי, קקואתא

~קובה

*ראה קבה א, קובתא

~קובי

שם מקום [קדושין ח]. אותו כפר ששמו קובי שבין א"י לארץ פלשתים [סנה' צה. עיי"ש ד"ה אמרי].

~קוביא

חתיכות של עצם שמשחקין בערבון ואמור רבנן אסמכתא לא קניא והרי הן גזלנין מדרבנן, דמדאורייתא אינו קרוי גזלן אלא החוטף מיד איש... [ר"ה כב.], משחק בקוביא בערבון הוי גזלן מדרבנן ופסול לעדות [יומא עד. עיי"ש], ערבון [ערובין פב.], גזלן דרבנן הוא דאמרינן אסמכתא לא קניא... [שבועות מז.]. (משחק ב)קוביא – גזל הוא, דאסמכתא לא קניא, והא אסמכתא דסמך על הגורל אם יפול גורל אמנה הגדולה אזכה בה ולפיכך תלה עצמו אף לגורל הקטנה על הספק, ואילו יודע מתחלה שכן לא היה מתרצה [שבת קכט.], משחקים בקוביא – פסולי עדות [כתובות יח: בהיפוך], משחק בקוביא – מעין גזלן [סנה' כד.]. משחק בקוביא – בעירבון והמראה שקורין פירמלי"א (הסכם. עיין בא"ה) [שבועות לא.]. *עין בערוך ערך קביא. יבמות כב ע"ב ד"ה גזלן. ראה גורל, פיס, פרח ב, קוביוסטוס

~קוביוסטוס

גונב נפשות... סתמן גנבים הן [כתובות נח.], גונב נפשות [קדושין יא. ב"ב צב: חולין צא.]. אין לך מום גדול מגנב או קוביוסטוס [ב"ב צג.].

*הערוך בערך קבסטן מפרש שבל"י הוא המטעה בני אדם בדברי מרמות, כגון גנב בעצמו. עיין בערוך ערך קבייסטוס, קבסתן. בכל המקומות (חוץ מב"ב) התוס' משיגים על רש"י ואומרים שענינו משחק בקוביא כפי שמפרש ר"ח. עיין בכורות ה ע"א : וכי משה רבכם גנב היה או קוביוסטוס? ועיי"ש תוס' ד"ה קוביוסטוס. +מ"מ : תוס' ב"ב צב ע"ב ד"ה קוביוסטוס.

~קובלנא

מכאן לקובלנא מן התורה – כשאדם מודיע צערו לאחר, צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבאה אלי כי קשה הוא לשמוע, שפעמים חוזרת עליו והמקפיד על כך אין בו משום נחוש. ל"א לקובלנא – כשיש לו צרה יודיענה לרבים. קובלנא – צעקה, ל"א נגד דמתרגמינן קבל, כאדם שאומר לחברו לא כנגדך אני אומר [סנה' קד:].

*+מ"מ : איכה א יב ד"ה לא עליכם, דה"ב לג ד, ח. דה"ב לג ד, ח. ראה ביא, לון, תלונה

~קובע

*מין קסדה, צורת משנה של כובע. +מ"מ : ש"א יז כח, יחז' כג כד. ראה כובע

~קובתא

כעין קובה של זונות, ונראה לי שעשוי חלונות כעין קובה [ב"ב צח:]. *ראה קבה

~קוד, קודו

מקידה של חרס לשותות מים [גיטין סח.]. קודו (זו) מקידה של חרס ששותין בה [קהלת ב י]. *עין כלים פט"ז מ"א. ראה גונדא (ג), מקידה

~קוה, נְקוּה (א)

ונקו – ונקבצו, לשון מקוה מים [ירמ' ג יז]. מקוה אקווא – מקהילים תלמידים סביבם. ד"א מקוה אקהתא – משיבין קושיות זה לזה [יבמות קי.].

*אקווא הוא לשון קושיא, קוה הוא לשון אסיפה, כינוס. +מ"מ : פסחים מב ע"א ד"ה ה"ג הא דנפיש. +מ"מ : ברא' א ט. ראה מקוה, קו ב

~קוה, תְּקוּה (ב)

יקו – יצפה [פסחים ב: – איוב ג ח]. מקוה – תוחלת [ירמ' יד ח]. אפס תקוה – איני מקוה עוד לטובה [איוב ז י].

קו לקו – תקוה חילוף תקוה, יקו לאור והנה חשך

[ישע' כח יג].

*+מ"מ : שמות לג יט, תהלים קד ז, קל ה, איוב כו יב, ברכות לב ע"ב ד"ה קוה, תענית כו ע"א ד"ה פרשה, מגילה ל ע"ב ד"ה בחנוכה. ראה חיל ב, יחל, מקוה, תוחלת

~קוואקי

כלי נחושת שנותנין בו גחלים, גבוה ועומד לפני שולחן מלכים להתחמם כנגדו [סנה' עד:].
*ראה אוכלא דקצרי, דימוניקי

~קוזזות

*ראה קוזזות

~קוח

*ראה פקח (ד)

~קוט, קוט

#א. אקוט – אקח... כמו נקטיה... אקוט בדור – בדור קטן... [סנה' צט. עיי"ש], קט – פיקו"ט (קטן) בלעז [יחז' טז מז, עיי"ש].
#ב. למיקט – לצער [ב"מ סא:]. ונקוטתם – לשון קטטה. ל"א כתרומתו ותידנקון, וכן ת"י (לעיל ט ד) הנאנקים, דמוני"ר (ליהאנח) בלעז [יחז' כ מג], התקוטט [איוב י א]. ונקוטו בפניהם – מנחם חברו עם (תהלים קיט קנח) ראיתי בוגדים ואתקוטטה, יתקוטטו על עצמם... וי"ת וידנקון ויהון חזן, וכן תרגם (להלן ט ד) הנאנקים ודמאנקין, וכן (מלאכי ב יג) דימדנקין, דמוני"ר (להתמוטט) בלעז [יחז' ו ט]. ונקוטתם בפניהם – דמוני"ר בלעז, תמקו בעצמכם בבשתכם... [שם לו לא]. לשון אדם הנוהם ומצטער – [מלאכי ב יג]. אקוט – קטתי... רבתי... לשון (איוב י א) נקטה נפשי בחיי, נלחמתי במ... [תהלים צה י].
*ראה יקוט, קטט

~קוטב

נוזר בשביעית פ"ח מ"ח והוא בית בד קטן לפי הרמב"ם, ולפי שאר רוב המפרשים שהוא עץ גדול וכבד שנותנים על הזיתים בבית הבד ובראשו אבן גדולה ראה בודידה.

~קוטרא

עשן שמשחיר [ב"ק פב: ב"ב כג. עד:].
*+מ"מ : חולין נו ע"ב ד"ה קוטרא

~קול

כרוז [עזרא י ו]. העביר קול – הכריז כרוז [עזרא א א, דה"ב לו כב]. קראו – הכריזו [ירמ' מז יז]. קול גברא קול שאינו מצוי [מגילה לב]. רוח הקודש [ישע' מ ג]. צעקה [ירמ' נא נה]. קול רעם – בפרהסיא [תהלים פא

ח]. קול שופר – שתוקעין הצופין להזהיר את העם [ירמ' מב יד]. רעש [יחז' לו ז]. קול ירעם – אישלויד"ש (ברקים. חסר בדפוס) בלעז [איוב לו ד]. קול ענות – קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו [שמות לב יח]. קול רחים – סימן הוא לסעודת ברית מילה... [ירמ' כה י]. הקול אינו נשמע ביום כבלילה [ביצה ז:].
*עין בספר חקרי לשון עמ' 43. +מ"מ : שמות כ ב, איוב לח כח. ראה בת, כרוז, צעק, קל, רעש, שאון

~קולב

הוא כמין עמוד רחב מלמטה ודק מלמעלה ומיטלטל, והחנוני מעמידו לפני חלון חנותו ומסמרים תחובין בו ותולין בהם אבנטים ורצועות למכור [שבת ס. עיי"ש ד"ה המעמיד].
*עין בערוך ערך קלב. ראה קולבא

~קולבא

קולבא (בב"מ ד"ה באתרא הנוסח כולבא, והמהרש"ל גורס קולבאי) רעיא – הנבל הרועה [ב"מ פד: סנה' קג].

*הפתגם המלא בגמרא (לפי הנוסח בסנהדרין) "באתרא דמריה תלא זייניה (מקום שהאדון תולה כליו), קולבא רעיא קולתיה תלה (נבל רועה כדו תלה)", ומופיע ג"כ בויקרא רבה פ"ד "במתלא אמ' הנדי תלא מרא זייניה קבלאי רעיא תלא קולתיה". עין בספר "כל ישראל" מר"ש הבר (ברוקלין תשס"ז) ש"נבל רועה" לפי משמעות הענין צ"ע וראה בערוך (ערך קלבאי) שקולבאי הוא לשון הדיט ובערוך השלם ערך קלב א' מציין שקולבא בא מלשון קולב לתלית בגדים ולכן יש הסוברים (ספר יהודה יעלה על קהלת רבה עמ' 32 וראה במחזור לשבועות הוצאת דניאל גולדשמידט עמ' 480 הערה 37, י' פרידמן במאמר הפתגם ושברו מבאר שזו אכן המשמעות בפתגם ויתכן שרש"י פירש לפי הפסוק בש"א כה ג "ושם האיש נבל... והוא כלבי (הכתיב כלבו) וגרס שהנוסח בב"מ הוא הנכון. ראה קולב, קולתא

~קולחא

היינו ביצה טורמיטא [נדרים נ:]. קלח [חולין קיט:].
*+מ"מ : תוס' נדרים נ ע"ב ד"ה בקולחא. ראה טורמיטא

~קוליה

1. אביו של אחאב, נביא השקר בימי ירמיה (ירמ' כט כא). 2. בן מעשיה לשבט בנימין, מראשי האבות שישבו בירושלים (נחמיה יא ז).

~קוליס, קולייס

קולייס האספנין – דג שקורין טונינ"א [שבת לט.], שם דג שאוכלין אותו מחמת מלחו על ידי הדחה בחמין... אין קשה שדרה שלו [שם קמה: עיי"ש ד"ה וכולין], דג מליח הוא ורך ונאכל כמו שהוא חי, אלא שנותנין

קולתיה תלה – תרמילו תלה. בולזול"א (שק של רועים) בלעז [ב"מ פד: עיי"ש], כדו תלה, כמו (ברא' כד טז, יח, כ, מו) כדה, דמתרג' קולתא. ל"א קולתיה – מקדתו, כמו (סוטה ט.) מקדה של חרס [סנה' קג.].
*ראה קולבא, קלת, תרמיל

~קום (א)

משג"א, היינו נסיוני דחלבא דקום אינו בכלל חלב [נדרים נא:].

~קום, קיים, קם, תקומה (ב)

#א. קמה – נזקפה [ברא' לו ז]. ויקם – עמד ממקומו [ש"א כ כה]. קמה – עמדה [ברכות נא:]. קָאָמָא – (לשון קם) העומדים לפני עתיק הימים (הקב"ה). המלאכים נקראו עומדים שנאמר (זכריה ג ז) בין העומדים האלה, מפני שאין להם קפצים [דניאל ז טז]. עומדים [סוטה מ: – דניאל ז]. מוקמי – מעמידין [שבת סו:]. ניקום – יעמידנו [ע"ז לה:]. הקם להם בציץ – תן ציץ הקודש על מצחך ויעמדו על רגליהם [קדושין סו:]. עיניו קמו – עמדו מלראות [יבמות טז:]. הקימותי את בריתי אתם – העמדתי בריתי ביני וביניהם (עדיין לא נתקיימה הברית, אלא מדבר לעתיד) [שמות ו ד]. והקימותי – פירוש העמדתי... וכן ת"י ואקיימית [ירמ' ו יז].

#ב. יקום – יתקיים [איוב טו כט, יט כה]. הרוצה שיתקיימו נכסיו – שלא יהא אדם חומסן וגוזל שדות ממנו, יטע בהן אדר... [ביצה טו: עיי"ש], אינו מתקיים – שמחזיקין השומעים אותו כבדאי [סוטה לה:].

#ג. קום מזוביך – חדלי מזוביך, כמו (מ"ב ד ו) ויעמוד השמן [שבת קי:].

#ד. הקים מכסאותם – השליך (כצ"ל ולא כבדפוסים רבים: השליח) [ישע' יד ט].

#ה. הקם תקים עמו – זו טעינה, להטעין משאוי שנפל מעליו [דברים כב ד].

#ו. יקם – לשון תפילה [ירמ' כח ו].

#ז. קמיך – הקמים נגדך. ומי הם הקמים כנגדו? אלו הקמים על ישראל [שמות טו ז]. מן יקמוץ – מהיות להם תקומה [דברים לג יא], יקום – תהי לו תקומה [ישע' לב ח]. לא יקומו – אין להם תקומה [ירמ' ח ד]. שלא תהא להם תקומה – שלא יהא להם מקום להרחיב צעדיו תחתיו [מגילה טז:].

*בויקרא כו לו זו הפעם היחידה בו מופיעה "תקומה" במקרא.
#ח. מקיים – (לשון) שבועה. נשבע מתרגם מקיים [סנה' ס:]. המקיים – הנשבע, דמתרג' (זכריה ה ג)

קיים

@+מ"מ: תהלים קלט כא. ראה אבן תקומה, יקום, עמד, קאמא, קומה, קוממיות, קים

עליו חמין וזה בשולו כדתנן בשבת (לט.) שהדחתו זו היא גמר בישולו [ביצה טז:].

*לפי הערוך ערך קוליס א וערך אספגן וכן בתשובות הגאונים (מכשירין פ"ו מ"ג) קוליס הוא דג השיבוטא וכן כופיא. י"א שהוא דג הטוני"א שיתכן שהוא דג הטונא שבימינו, אלא שלפי רש"י מסתבר שהוא מה שנקרא היום הרינג, או סרדינים. ראה בית קוליס, הרסנא, טרית, כופיא, מליח, שבוטא

~קולית

רדונדי"ל (עיי' בא"ה) [חולין צג:]. עצם עליון של ירך ובו מוח תמיד, רדונדי"ל (עצם הירך) בלעז... סתם קולית שומר היא... סתם קולית יש בה מוח [חולין קיט. עיי"ש], עצם הירך [נדה כד:]. רדונדי"ל של היד [פסחים פה:].

*עיי' עינים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א עמ' 142. +מ"מ: חולין עו ע"א ד"ה שלשה עצמות, שם ככד ע"ב ד"ה קולית. ראה בוקא, ירך (א), כף א, שוק א

~קולמוס

הילמ"א (קסדה. הכוונה לבלוטת התריס הנראית כקסדה מעל הקנה. עיי' בא"ה) [חולין יח: עיי"ש].

*בערוך ערך קולמוס מציין לירמ' ה ח: עט שקר סופרים ת"י קולמוס דשקר למזייפא. +מ"מ: שבת ככג ע"ב ד"ה אם יש, פסחים נו ע"א ד"ה קולמוסין, יבמות ע"ה ע"ב ד"ה כקולמוס. ראה עט, עטא, קן א, קשר א

~קולסא

שמץ פסול משפחה [יבמות קיח:], קולסא – ממשפחת דופי [כתובות עה:].

*לפי רש"י הוא לשון קלסה, אך בערוך מביא פירוש נוסף מלשון קולסי כרוב. ראה בקולסא, כידון, קלס א

~קולפי

*ראה קלפא א

~קולר

#א. שלשלת של ברזל שנותנים שם המוכתבים למלכות להריגה [גיטין ז:], שלשלת העון [שבעות לא:], עונשה של הטיית משפט [סנה' ז:]. היוצא בקולר – שנתחייב מיתה למלכות [חולין עה:], ליהרג [גיטין יג: מנחות ל:], ליהרג למלכות [גיטין סה:], קולר הוי טפי (בע"י: יותר) משנמסר לסרדיוט וגרוע מעולה לגרדום, שאין דנין שם אלא להריגה ועל סרחון חמור וצריך פרקליטין גדולים [שבת לב:].

*עיי' בערוך ערך קלר ד. ראה סוגר

#ב. קולר של בני אדם – חבורה [יבמות קכב:].

*ראה צוורי

~קולתא, קולתיה

~קומא

#א.גומ"א, שרף אילן [שבת קד: מגילה יח:]. קומא אלכסנדריא – שרף אילנות של... [שבת קי].
*ראה נא ג, שרף ב
#ב.מין שררה... מלך [ע"ז יא].
*ראה אפיפיו, קומוס

~קומה

#א.גובה [שמות כז יח, ערובין ב: סנה' פא:], מדת הגובה [ערכין יט:]. קומתו – עומקו (של ים הנחשת)... [מ"א ז כג, דה"ב ד ב]. קומתו – גובה רגליו עם עבי השולחן [שמות כה כג].
*התוס' בפסחים קט ע"ב ד"ה אמתא מביאים פירוש זה של רש"י ומסכימים עמו. ראה קום ב, קוממיות
#ב.משתעמוד בקומתה – כשתגיע לפרקה בשנים והבאת שער [יבמות פט:]. בקומתן נבראו – והיינו עץ פרי, ראוי היה לטעון פרי מיד [ר"ה יא]. קומה זקופה נוי באשה... [שה"ש ד ד].
*ר"ח מפרש בקומתן - גדולים ומלאים.

~קומוס

גומא, שרף אילן [שבת קד:]. שרף אילנות [שם קי:]. שרף אילן [מגילה יח: סוטה יז: – מתיכו במים וכותב הימנו, גיטין יט:].
*ראה גיטרא, קומא

~קומזיג

*ראה טויזיג

~קומטין

קומטין (רוזן). רש"י מציין בפירוש שהמלה בתלמוד עצמה היא לשון לעז, ואמנם הגירסא הנכונה היא בארמית קומטין ובצרפתית קומטין, אלא שבדפוסים התבלבלו והחליפו ביניהן : בדפוס וילנא הנוסח בגמרא קמטון ובד"ה ברש"י קומטין והלעז הושמט. עיין בא"ה לשון לעז הוא, שלטון [שבת קמה:].
*בגליון הש"ס מציין לסוטה יד ע"א ד"ה גסטרא.

~קומי

המספר קומי – מספר שערן שלפניו ומניח בלורית מאחוריו. (הרי זה) מדרכי האמורי – שהן מניחין בלורית לשם עבודת כוכבים [סוטה מט:], מספר לפניו במצח [ב"ק פג:]. גילח השער שעל מצחו והניח השער שלאחריו כעין בלורית כדרך שהעכו"ם עושין כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי [מעילה יז:]. מספרים קומי ומגדלי בלורית – מאחורי ערפם [קדושין עו:].
*ראה יחידא, כסם

~קוממיות

#א.בקומה זקופה [ויקרא כו יג].
*אין לו דמיון במקרא.
#ב.שתי קומות של אדם הראשון... [סנה' ק.]. שתי קומות, שני ממי"ן דריש (לשון דרשה) [ב"ב עה. עיי"ש פח ע"ב ד"ה בעשרים ושנים].
@ראה קום, קומה

~קומנטריסין

ממונין ליהרג [גיטין כח:].
*ראה סרדיוט

~קומניתא

עיפוש [פסחים מב:].

~קומקום, קומקמוס

יורה קטנה [שבת לח: מנחות פה: בע"י], מיחם של חמין [שבת מח:], קומקמיסין – סירות קטנות של מתכת [ע"ז מג:].
*+מ"מ : מנחות קט ע"ב ד"ה שברח ממנו. ראה מחם

~קונאות

קונאות של קנסות (צ"ל קולסות) – בוטונ"ש (כפתורים) עשוין כמין תיק של נחשת שעושין בסוף (אצ"ל בראש, עיין קין בפירוש לשמואל ב כא טז) בית יד הרומח שקורין ארישטוי"ל (גולה שבניצב חנית או חרב שלא ישתמט כלי הזין מהיד), לשון (ש"ב כא טז) ומשקל קינו דישבי בנוב, והתינוקות תולין אותו בראשי כובעי נצרים שעושין אותו למלחמתם שקורין הילמי"ש (קסדות) [זבחים פח:]. משקל קינו – מתרג' מתקל סופיניה [סנה' צה. עיין זבחים פח ע"ב ד"ה וכמין]. כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארושטיי"ל בלעז ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחים... [ש"ב כא טז].
*עיין ברלב"ל לש"ב כא טז. ראה קין

~קונדיטון

*ראה מסננת

~קונדס

#א.פל"ש (יתד, כלונס) בלעז [שמות כז י], פ"ל בלעז [ערובין לד:].
#ב.מין ירק [ביצה לד:]. (מין קוץ שהארץ) תצמיח – כשתזרענה מיני זרעים והן נאכלים ע"י תיקון [ברא' ג יח].
*ראה דרדר, עכבית, קוץ א

~קונטרקוס

שם שר [בכורות ה.].

~קונטרס

*כך נקרא פירוש רש"י ע"י התוספות ועוד מפרשים. בערוך ערך קמנטריס כותב בעל מוסף הערוך : פירוש בלשון רומי ספר המורה הדברים בקיצור, וגם נאמר כן מפרש הן הספר עצמו, הן מחבר הספר. לכן רש"י ע"ה עד היום נקרא בין הנכרים קומנטריס, שהוא פירוש המקרא, ואנחנו בחסרון אות קוראים לו קונטרס. ראה טומוס

~קונטרק, קונטרונקין

מין מטבע [קדושין יב.]. מסמס ב' קונטרק, וקונטרק ב' פרוטות... [כריתות י.].
*ראה מסמס ב, קנטר א

~קוניא

כלי חרס שמחפין עליהן עופרת שקורין פלומי"ר (לכסות, למשווח בעופרת) [כתובות קז.]. כלי חרס מצופה באבר [ע"ז לג.], תחלתו של צונן [שם עה.], פלומי"ר בלעז ושל חרס הוא וטוח באבר [פסחים לג.], ניתוך אבר באבר שעושים לציפוי כלי חרס [זבחים נד.], צעה דקוניא – קערה של חרס המחופה באבר שקורין פלומי"ר (לכסות, למשווח בעופרת) דשיעא היא ונראה יפה [חולין מז.]. פלומי"ר [ע"ז עה.].
*בכל המקומות מביא את הלעז פלומי"ר. בע"ז לג ע"ב ד"ה קוניא משיג ר"ת שקוניא לא מצופה באבר אלא בהתוך זכוכית. עיין שנה בשנה תשל"ב עמ' 176 בענין מאני דקוניא. +מ"מ : תוס' כתובות קז ע"ב ד"ה הני מאני. ראה אבר ב

~קונם, קונח, קונס

*שמות של כינויי נדרים המקבילים לקרבן או לנדר. ראה נדר ונדר

~קוסטא

קוסטא דחיקא – כפר דחוק שיש בו עניות ביותר [תענית כד.].

~קוסטינר

*קוסטינר הוא התליין של הנידונין לתליה. +מ"מ : שמות ב טו.

~קוסיים

*בבבליים פ"ד מ"ג נזכר קוסיים הצידוהים, והם כמין כוסות הבאים מצידון.

~קוסם

*ראה קסם

~קוע

ת"י שם מדינה... והפותרים אומרים לשון שלטונים (עם המתגורר בבבל) [יחז' כג כג.]. ת"י שם מדינה [ירמ' נ כא.].

*ראה פקוד, שוע ד

~קועה, קועיה

גרגרת [יומא פז.]. קועיה – חרטום, ביי"ק בלעז. אלים קועיה – צוארו עב [ב"ק נה.], צואר, מפרקת [שם קיז.]. צואר [ע"ז כט. חולין כח.].
*בערוך ערך קק ד גורס קקיה ומפרש צואר, ומביא את ר"ח המפרש "שוקיר".

~קוף, קופא, קופם

קוף ופיל – פעמים שהן מלומדים [ערובין לא.]. שינייא"א בלעז [בכורות ח.]. קופים – מערקאצ"ץ בל"א [דה"ב י יא, עיין שם ט כא, מ"א י כב.]. קופא – קוף [נדרים נ: ב"ק קא.]. (אחד ממיני) שחוק המלכים [קהלת ו י].

*עיין במלאכת שלמה למשנה כלאים פ"ח מ"ה מ"ו : הפיל והקוף מין חיה - קשה דמאי אתא לאשמעינן? ושמעתי מפי חכם וחסיד מקובל ר' משולם זצ"ל על ההיא דתניא בפ' הרואה : הרואה פיל וקוף וקיפוף אומר ברוך משנה הבריות, דקשיא מאי שנוי שייך התם דהא כל בע"ח נמי משונה צורתם זו מזו? ותיירץ דבזמן דור המבול נפרע הקב"ה מן האנשים שהפכו לקופים ופילים, והיינו שהקוף דומה לאדם, ופיל נמי מבין לשון בני"א. ובספר שלמה משנתו על מסכת ברכות נו ע"ב כותב : טעם על מה שאחז"ל כל החיות יפין לחלום חוץ מן הפיל והקוף, שהן הן שנהפכו לבהמה, וכן אישי היער, ואותן שהלכו לאמריקה בדור המבול נמלטו מהמבול, כי לא היה רק בחצי הכדור העליון הזה, ונשארו בדמות הזה עד היום, אבל נח ובניו שנמלטו כמו כן מהמבול התחילו לילד בצלם אלהים כמקדם. וזה שמצא קולומבוס באמריקה את הפראים אישי היער, ובטלה בזה קושיית הפילוסופים... מאין באו הפראים... ולכן יש בפילין ובקופין בינה יתירה יותר מבכל הברואים, ולפיכך הוי חלום רע שמראין לו שהוא רשע רע, כדור אנוש והפלגה וזה שאמר שכל מיני חיות יפין לחלום. בערוך ערך קף י"ד מפרש מין חיה, שימא בלעז. +מ"מ : יומא כט ע"ב ד"ה נעשה. ראה אדני השדה, ינשוף, פיל, קוף מלשון הקף - ראה נקף, קימוש, קפד. קפוף, שממית

~קופא

#א. קופא דמחטא – נקב [ברכות נה: ב"מ לח: חולין מח:]. קופא סבא – גפן שהזקינה [ב"מ קט:].
#ב. קופא – גב הפטיש ולא חודו, כמו (ב"מ לח:).
קופא דמחטא [סנה' צו:].
@ראה קופינא. קופה - ראה קפה

~קופד

*ראה קפד ב

~קופינא

חור שבראש המרא [שבת קב: גיטין לב:]. פנדא – בית יד, קופינא – הברזל עצמו אצל הנקב [ב"ק כז:].
*ראה קופא

~קופיץ

סכין גדול שקוצבין בו בשר [ביצה כח:]. סתם קופיץ הוא סכין של קצבים, דומה לקרדומות שלנו שאינם כלי אומץ, ויש שעושים בו שני ראשים והשני דומה קצת לקרדום האוכפות [שם לא:]. כמין סכין גדול [יומא מה: – שקוצבין בו בשר, סוטה מה:], סכין גדול הוא ורובן אינן לשחיטה אלא לחיתוך בשר ולשבירת עצמות [פסחים ע: בכורות י:].

*לפי הפירושים השונים משמע שסכין הוא לשון זכר.

~קופל

מצ"א (אֵלָה באיטלקית. עיין בא"ה) [שבת סג:].

~קופסא

אישקריין (קופסה) [שבת סב: יומא עה: תענית לא:].
*בפירוש שבע"י מוסיף: כלומר ארגו. בערוך ערך קפסא מפרש כלי שמשמין שם תכשיטין ומכסין אותו. +מ"מ: ש"א י כא.
ראה ארגו, ארון, חפיסה, טפסא, קמטרא

~קופר

*ראה קופד

~קופרא

כל מיני בשר [ברכות מד:].

~קופץ (א)

א#קוצים – קרדון"ש (פירות של קרדה) בלעז [שמות כב ה, ירמ' ד ג, שבת יא: קמד: ב"ק קיט. ב"ב קנו:]. קרדון"ן (קוף) בלעז שבקטנותו רך נע ונד וסופו מתקשה [ש"ב כג ו]. קוף שמיר – (ת"י) הובאי ובור [ישע' לב יג]. קוף ודרדר תצמיח – הארץ כשתזרענה מיני זרעים, תצמיח קוף ודרדר קונדס ועכביות, והן נאכלים ע"י תיקון [ברא' ג יח].

*עיין בירחון סיני שנה נז כרך קיג תשרי-חשוון עמ' כז בענין זיהוי הקוף עם קרדון"ש. +מ"מ: ברא' ה כט ד"ה זה, שבת צ ע"א ד"ה קוצים, פסחים נב ע"ב ד"ה אוכלין, סנה' יז ע"ב ד"ה ולא היא. ראה אגס, אוח, אטד, איזוביון, גלגל א, הגא, הוצא, היזמא, חדק, חוח, כיסא, סול, סיר, סירה, סלוא, סנה, סרב א, עוזרד, צנינים, קימוש, קנה א, שיץ, שית, שמיר

ב#חוטטים שנתקו בשתי וקושרים אותן, ותלויין לראשיהן בבגד לאחר שנארג, וקרי להו קוצין ע"ש שבולטין כקוצים [סוכה ט]. חוטטים הנקצצים התלויים בכל היריעה, וקוצצין אותן מן הבגד. ל"א להכי קרי להו קוצים שיוצאין מן הבגד כקוצים, פלוקי"ש (נימי

שתי עודפים) [מנחות מב:]. אל תעשו קוצים קוצים – פסקים פסקים, לשון קציצה [מגילה לא: – סופרים פ"ב]. קוף – קצוץ [סנה' לג:].
*ראה קצץ

ג#קוצין הקוצים שבעם – לשון קוף שהיא פסולה. ל"א מוקצין הן מן העם לפסול [קדושין עה:].

ד#קוצו של יו"ד – רגל ימינו של יו"ד [מנחות כט:].
*בתוס' מנחות כט ע"ב ד"ה קוצו של יו"ד מבאר ר"ת שהוא הראש הכפוף של יו"ד. בדה"א ד ח נזכר קוף אבי ענוב ממטה יהודה (עיין שם פסוק ב). +מ"מ: דברים יב ג ד"ה אשרה. ראה הקוף, חזרא, קוצה. קוף מלשון מאוס – ראה קץ, מלשון יקיצה – ראה קיץ. איש בשם קוף – ראה הקוף

~קוף (ב)

לולב קוף – שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצין [סוכה לב:].

לקוף את הדרכים – לפנות קוצים שבדרכים, דישפיני"ר (לנקות מהקוצים). נמצא רק ברש"י (שבריי"ף) [מו"ק ה. עיין במהדורת קופפר]. שדה שנתקוצה – ניטלו ממנה קוצים שבה [מו"ק יג]. ניטלו ממנה קוצים וברקונים ליפותה, ואין זו עבודת קרקע מן התורה [גיטין מד:], נטל קוצים ממנה, שהיו תלושין ומפורזין בה [בכורות לד:].

*בתוס' בכורות לד ע"ב ד"ה שנתקוצה מעירים על רש"י שהדין עמו, דאי אפשר לומר בקוצים שהיו מחוברים. בערוך ערך קף ג מפרש שדה שנתקוצה (שביעית פ"ד מ"ב) שנטלו ממנה הקוצים. ראה שרש

~קוף, קץ (ג)

קצתי – מאסתי [ברא' כז מו], מאוס [נדה לא:]. קצה – מואסת, כמו [ויקרא כ כג] ואקץ במ [בכורות לז:]. ואקץ – לשון מיאוס, כמו [ברא' כז מו] קצתי בחיי, כאדם שהוא קץ במזונו [ויקרא כ כג]. נפשנו קצה – לשון קצור נפש ומאוס, אינקריי"ש"ט (מואסת, בוחלת, ראה עתה) [במד' כא ה]. ואל תקץ – מלשון [ברא' כז מו] קצתי בחיי [משלי ג יא]. שקצים ונבלות אין לך אדם שאינו קץ בהן [מכות כג: עיי"ש].

*קץ מלשון מיאוס מובא ג"כ במ"א יא כה. בספר מחקרים בלשון חכמים ח"א עמ' 320 מציין שהתיבה "קצה" בלשון המשנה בכ"י "חתה" משורש חתת שמשמעה שבירה. ראה בחל (ב), קצה ג בהערה

~קוצה, קוצות (א)

קוצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוציל"ש (תלתלים) [שה"ש ה ב, עיי"ש].
*ראה תלתל

~קוצה (ב)

וישד"א (אסטיס, פסטל. צמח שמשורשו מפיקים צבע)

חברו במחברת (קר) קורות, ע"ש שהעכביש מיסך
אריגותיו בקורות [ישע' נט ה, עיי"ש פסוק ו].

~קור (ג)

קרתי – כלומר התחלתי בכל מעשי... כזה הכורה בור
ומוצא מים... [מ"ב יט כד, ישע' לז כה].
כהקיר – לשון מקור... כן הקרה – כן נובעת רעתם,
תמיד מוסיפים ומחדשים [ירמ' ו ז], באר הקר – ע"י
שמים חיים היתה קרי ליה בור הקר, לשון מקור, כמו
[ירמ' ו ז] כהקיר ביר (הכתיב בור) מימיה, כמו
שמעיין מקור הנובע מתחדש והולך ומוסיף תמיד...
[ערובין קד: עיי"ש בגמרא וברש"י מד"ה "שהקרו"
ואילך]. קרתי – לשון מקור [סנה' צה:].
*ראה מקור, מקר, קר. קור מלשון קורת רוח - ראה קרה ב

~קורא (א)

שליח צבור שקורא כהנים שיחזירו פניהם לברך
[סוטה לט: ד"ה אין הקורא].

~קורא (ב)

1. אחד מן הלויים, אבי שלון, בן אביסף בן קורח מן הקרחים
[דה"א ט יט, כו א]. 2. בן ימנה הלוי, שוער בימי חזקיה (דה"ב לא
יד). עוף בשם קורא - ראה קרא ד

~קורביט

*ראה קרביט

~קורדייקוס

שם שידה השולטת כששותה יין הרבה מגיתו [גיטין
סז:].

*בגמרא נאמר: מאי קורדייקוס? אמר שמואל דנכתיה חמרא
חדתא דמעצרתא... הא רוחא קורדייקוס שמה. בערוך מפרש
רוח הדופקת בלב והוא לשון יין. עיין בספר אחות ישראל (זאב
דויטש) ירושלים תשס"ה עמ' צ"א, קי"ד, קט"ז.

~קורדייקני

שם מטבע [מנחות כט:].

~קורדימא, קורדימה

שם נהר... (ו) טיט של אותו נהר מחליק [שבת קמז:].
*הרי"ף גורס "פילומא".

~קורדנייטא, קורדינאה

חיטי קורדנייטא – צומחים בהרי אררט [פסחים ז:],
דינרא קורדינאה – מהרי אררט הוא [חולין נד:].
*אונקלוס (ברא' ח ד) מתרגם אררט - קרדו.

[פסחים נו:]. גישד"א (איסטס, פסטל) בלעז [ב"ק קא:
נדה נ]. נ"א גרנצ"א (פואה) בלעז [שבת סח:]. גרנצ"א
(אינו בכ"י ולא בדפוס אלא רק ברש"י שבריי"ף)
[מגילה כד:].

*קוצה הוא שם נרדף לחריע. קוצה, סטיס ופואה הם דוגמא
מצינית לשבוישים הרבים בלעזים וכן בקושי לזהות אותם.
בא"ה מציין שיש ג"כ שיבושים בין המלים העבריות ובין הלעזים
הבאים לפרש אותן, כי קוצה מתרגם גישד"א או ווישד"א, ואילו
פואה וקוצה מתרגם ווישר"א. עיין משנה שביעית פ"ז מ"א.
בערוך ערך קצה מפרש שקוצה הוא פואה. ראה סטיס, פואה

~קוק

*ראה קאת

~קוקאינא, קוקיאני

(קמחא דשערי קשה ל) קוקיאני – תולעים שבמעים
[ברכות לו. שבת קט:], תולעים שבכבד ושבריא
[חולין סז:].
*בתוס' חולין ד"ה קוקיאני מפרש ר"ת שהם תולעים שבדגים.
ראה כירצא

~קוקרא, קוקרי

סלים, פיהם אחד רחב ופיהם השני קצר מאד, והדג
נכנס שם ומוציא ראשו בפי הקצר (אצ"ל בפה הקצר)
ואין גופו יכול לצאת, וכשבא להחזיר ראשו לפנים
ראשי קרמות (נ"א קרומות) נכנסין לו תחת לחיו
[שבת יח:], שאר מצודות ומכשולים שנותנין חוט
ארוך בנהר, וחורזין בו מחטים על פני כולו [גיטין
סא:].

*ראה חכה א

~קור, קורא (א)

רך של דקל, כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה, כדרך
כל האילנות, הנוסף בשנה זו רך ובשנה שניה מתקשה
ונעשה עץ [ברכות לו:], רך הגדל בדקל... [שם מג:],
רך הגדל בענפי הדקל בכל שנה כדרך שאר אילנות,
ולשנה שניה הוא מתקשה ונעשה עץ [שם נו:], ענף
האילן כשהוא רך יוצא בכל שנה קודם שיתקשה קרוי
קור [שבת ל:]. דבר רך הנוסף על הדקל בכל שנה,
וקודם שיגיעו ימות הגשמים ויתקשה ויעשה עץ קרי
ליה קור, וטוב למאכל הוא [ערובין כח:], רך הגדל
בדקל, מה שנוסף על הענף בשנה זו [כתובות ס:], רך
לאכול וגדל סביב שרשיו [ב"ק צב:].
*בערוך ערך קר ד מפרש ראש הדקל כשהוא רך. ראה נברא

~קור, קורים (ב)

קורי עכביש – אורטורי"ש (מגורי אורגים) בלעז.
קורי – הם כלי האורג, שהשתי מוסך בהן. ומנחם

~קורדקיסין

מנעלים דקים שנועלין תחת מנעלים עבים להגן מן המים. ונקראים אונדרשו"ך (נעל תחתית) בלשון אשכנז [יבמות קב:]. אישקפינ"ש (נעליים קלות ור"ח מפרש מנעל שאין לו עקב) (פסחים נא:).
*עיין בירושתינו ספר ראשון (ב"ב תשס"ז, עמ' קצ"ו), בתוך מאמרו של ר' מרדכי מנחם הוניג על מהדורתו החדשה של ספר המשכיל, הערות 26-28. ראה פנתא

~קורה

#א. עץ המוטל על הקרקע [שבת קמא:], עוביו של אילן קרי קורה [פסחים נז:]. בצל קורתי תרגום בטלל שרותי, תרגום של קורה שרותא [ברא' יט ח].
*ראה מלטיס, מריש, נס, עב
#ב. ממה שעל הפתח, שתחזור בו הדלת, וקורין אוברידור"א (משקוף) [מו"ק יא:].
*ראה סואר
#ג. קורות הבית – אותן שהעליה עשויה בהן שקורין שוליבי"ש (קרשים שבין קורה לקורה), קורות העליה הן שהגג עשוי בהן שקורין טרי"ב (קורות הגג) ... [סוכה כב:]. שמי קורה – גג [במ מב:]. לשון שמים [יומא נג:], תקרה, כמו שמי השמים [פסחים ח:]. מקורה – מכוסה [שבת צח:]. טריב"ש בלעז [דה"ב לד יא:].
@ראה כשורא, קרה ב, שריתא, תפלא, תקרה

~קורט

קורט דם – גלדי, ובלעז קרושט"א (גלד, בעור אחרי הפצע) [ע"ז לב:].
קורט של חליתית – חד הוא ונוקב את בני המעים [חולין נח:].
קורטיתא – לשון קורט, כלומר מעט מן העצם נעכל ונפל לארץ [חולין עז:].
*בסנה' מג ע"א נאמר שהיוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס יין כדי שתיטרף דעתו. +מ"מ: ערובין יז ע"ב ד"ה כי קורטא, מנחות יא ע"א ד"ה או קורט, מנחות עז ע"ב ד"ה דאשתקיל קורטיתא. ראה גלדא, קרט, קרם

~קורטוב

מדה קטנה מאד (במידות הלח), אחד משמונה בשמינית (כלומר אחד מששים וארבע) בלוג [ר"ה יג:]. חצי שמינית – זהו קורטוב הנזכר בהרבה מקומות ... [ב"ב צ:].
*קורטוב זה כשמונה גרם של היום והיא המידה הקטנה ביותר במידות הלח.

~קורטון

*ראה גיסטרא

~קורטמי

*ראה קרטמא

~קורטמן

חכם וחריף ביותר [סנה' ק:].

~קורטסא

נייר של מוכין [גיטין סט:].

~קוריטי

פויישו"ן (שיקוי, משקה לרפואה) בלעז, ובלשון חכמים אנומלין ואלונתית [ברכות נ:], מין פירות. וי"א עפרורית קרטי לבונה, ואינו נראה ... [ע"ז יד:].
*עיין בערוך ערך קריט. ראה אלונטית

~קורמא, קורמי

ירקות. ל"א גמי לח [ערובין כב:].

~קורנית

שדריא"ה (צתרה, מין צמח) [נדה נא:].
*נזכר בשביעית פ"ח מ"א, מעשרות פ"ג מ"ט כסוג של אוזב הגדל מאליו. ראה צתרי

~קורנס

פטיש היינו קורנס [מו"ק יא:]. מרטי"ל [שבת קב: קכב: מגילה כה. ב"ק צח. חולין כה: – חסר בדפוס, נח:]. קורנס של זהבים – צריך שיהא חלק לרדד טסין [שבת קכג:].
*את הולם פעם (ישע' מא ז) תרג' דמטפח בקורנסא. +מ"מ: ע"ז טז ע"א ד"ה דחלשי. ראה ארזפתא, מכוש, מעצד, מקבת, מרזפתא

~קורפדאי, קורפרא

טלפ"א (חפרפרת) בלעז [ברכות נז:].
*עיין בתבואות הארץ עמ' שס"ט בהערה שנמצא במדינת רוסיה עוף אחד הנראה דוקא בעת השלג והקור ושמו בלשון רוסיה קארפאדי והוא דומה ל"תור" וקטן ממנו ומכניס ראשו בשלג וכך תופשין אותו. עיין בערוך ערך קורפדאי. ראה חפרפרות, כרושתינא, עטלף, קיפוף, תנשמת

~קורפיות

*נזכר בכלים פ"ד מ"ג והם כלים ממקום שנקרא קורפו ושוליהם חדים ואינם יכולים לעמוד אלא ע"י סמיכה.

~קורצא

*ראה קרץ ב

~קורקור

*ראה קורא א

~קורקסא

*ראה טורביל, מורג

~קורת

*ראה קור ד

~קושט

*ראה קשט א

~קושיהו

*אבי איתן מבני מררי בימי דוד (דה"א טו יז, שם ו כט - קישו).

~קוזות

מוטי"ש (גושי אדמה), פיסות רגבים שנותן סביבות הגבולים [ב"ק סט].

*עיין במעשר שני פ"ב מ"ה בערוך ערך קוז מפרש עפר אדום. ראה פסא, קססות

~קח

*ראה לקח

~קט

פיקו"ט (קטן) בלעז [יחז' טז מז].

~קטב, קטב

קטב מרירי - כריתות שד ששמו מרירי. קטב - כריתה, כמו (הושע יג יד) אהי קטבך שאול [דברים לב כד, עיי"ש לב כד], שם שד המזיק בצהרים [תהלים צא ו], זה שם שד הצהריים במסכת פסחים (קיא:) [ברכות ה]. מרירי יום - מזיקין המושלים בצהרים, כמו (דברים לב כד) קטב מרירי, והוא (שד) המושל בצהרים, שנאמר (תהלים צא ו) ומקטב ישוד צהרים [איוב ג ה].

*+מ"מ : הושע יג יד, צפניה ב ד ד"ה בצהרים. ראה דבר, חץ, מרירי

~קטבליא

עור שלוק שעושין ממנו משטחות לשלחן ולמטה [שבת קמא:], מלבוש של עור קשה שלובש על האסקורטיא (בגמ' נאמר : מאי איסקורטי? אמר רבב"ח כיתונא דצלא) [נדרים נה:], עור שלוק והבהמה מהלכת על גביו [ב"מ צ:], עור [מנחות נז:], עור שלוק וקשה [נדה כח:].

~קטופא

קטפי - אשכולות, כדמתרג' (ויקרא כה ה) לא תבצר

- לא תקטוף [כתובות קיב:], קטופי - אשכולות [ב"ק קיג:].

*ראה קטף

~קטורא

קטורא - לשון קשר... (ד"א) לשון קטור הכבשן, דהיינו לעשן [ביצה כג:].

*ראה בידי, קטר

~קטורה

זו הגר (פילגש אברהם שלקחה לאחר מות שרה וילדה לו ששה בנים), ונקראת קטורה ע"ש שנאים מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה... [ברא' כה א]. פלגש אחת, היא הגר היא קטורה [ברא' כה ו]. בני קטורה - אותן ששה שנולדו לאברהם [סנה' נט:], בני אברהם... אבל לא כזרע יצחק ויעקב [זבחים סב:], אינם יודעין לדבר בהלכה [זבחים סב:].

*אם זמון, יקשף מדון, מדין, ישבק, ושון. +מ"מ : שה"ש ו ח, דה"א א א, לב, לג, סנה' נט ע"ב ד"ה בני, ד"ה לרבות.

~קטורת

*ראה קטר

~קטטי

מקטטי - כלומר מקטינים ועושים קולם דק ויפה, ומצערין הלויים שאין יכולין לבסס קולם כמותם [ערכין יג:]. למקט - לצער [ב"מ סא:].

*ראה קוט

~קטיגור

שונא (בע"י נוסף : מלשון קורא תגר) [חגיגה יג: אבות פ"ד מ"א]. אמרינן (ר"ה כו.) אין קטיגור נעשה סניגור [במד' יט כב, יחז' י א, פסחים עז:]. זהב העגל, ושופר של פרה נמי קטיגור דעגל הוא [ר"ה כו:].

קטיגוריא - מסטינים ומלמדים חובה [כתובות קיב:].

*עיין עיונים בדברי חז"ל עמ' ע"ב. ראה סניגור

~קטיין

דק [שבת קלד. ב"ק נה. פ. מנחות לח: ערכין יג:]. דק מאד [בכורות מ:]. קצר [ב"ק נא]. קצר ברחבו [ערובין כב:].

*ראה קטל, קטון

~קטיעא

ריש קטיעא - מי שראשו קטוע, שאין לו בנים [סוטה לה:].

*עיין בבעל הטורים במד' כה יב. עיין במד' כה יב בפירוש בעל

הטורים. +מ"מ : תוס' ע"ז י ע"ב ד"ה כל נשיאיה.

כא:].

~קטל, קטלא

#א.קצץ [ערובין כח: יבמות קכא: ב"ק צו. שבועות מו.], קצר [סנה' עד:], חתך [מו"ק יב: בכורות ח:]. קטלי קני באגמא – חותכי קנים מן האגם [שבת צה.], קוצצי קנים ומלקטי עצים [סנה' לג.].

*ראה קטין

#ב.הרג [עובדיה א ט, דניאל ב יג, פסחים קיא. גיטין נט. חולין יא:]. הריגה [ב"ק כג:].

#ג.קטלא – מיתה [סנה' יא. צה. אבות א יג.].

#ד.אשה שמת בעלה ונישאת לאחר... ומת השני... ואע"פ שמתו ב' בעליה תנשא לשלישי ולא אמרינן הוחזקה זו קטלנית (עד שימות השלישי) [יבמות כו.].

~קטלא, קטלה

קטלא – בגד חשוב לתלות בצוארה כנגד לבה שלא יפול מה שהיא אוכלת על בגדיה, ויש לו מקום שנצים כעין שעושין למכנסים ותוחבת בו רצועה רחבה ומוללתו סביב הרצועה, שהבגד רחב הרבה וקושרת הרצועה סביב צוארה וחונקת עצמה בחוזק כדי שתהא בשרה בולטת ותראה בעלת בשר [שבת נז:], מאי קטלה? מנקטא פארי – מושטניצ"א (לבושה, חתיכת בד המקשטת את החזה, שהיא קשורה בשרוכים ובה חוטי זהב), בגד שיש לו שנצים כעין מכנסים, ומכנסת בו רצועה רחבה וקושרת סביב צוארה, והבגד תלוי על לבה והוא חשוב ומצוייר בזהב. ויש מפרשים כמין חצי עגול עשוי כמין כלבוס אוחתת בו מפתחי חלוקה והפגם בולע צוארה והיא של זהב [שם נט:], קטליאות – תכשיט הוא כמין חצי עיגול פתוח, וסוגרת בו את חלוקה ומקיף את גרונה מן הצדדין [סוטה ז:], ענק של זהב [מעילה יח.].

*עיי' בערך ערך קטל ב, מנקטא. בגמרא שבת נט ע"ב נאמר: מאי קטלא? מנקטא פארי. ראה חבק, חמר ב, כלבוס, נוס, ענק א

~קטלוא

שוק [ע"ז מ:].

~קטם, קטמא

#א.לאחר שתלש (את הכנף) חותך ראשו שהוא דק וראוי להניחו בכר וכסת [שבת עד:].

*ראה קרטם

#ב.כירה קטומה – מפזרים אפר מלמעלה כדי להפיג חומו שלא יוסיף הבל בשבת, וזה בשביל שהוא כמאכל בן דרוסאי [שבת כ.], נתן אפר על הגחלים, דאפר מתרג' קיטמא [שם לו:]. קטמא – אפר [ביצה

~קטן, קטן, קטנה (א)

#א.בנו הקטן – הפסול והבזוי, כמו (ירמ' מט טו) הנה קטן נתתיך בגויים, בזוי באדם [ברא' ט כד], קטון נתתיך – שלא היה להם לא כתב ולא לשון [עובדיה א ב], שאין בהם מלך בן מלך... [ירמ' מט כו].

*בע"ז י ע"א בגמרא נאמר: הנה קטון נתתיך בגוים, שאין מושיבין מלך בן מלך... ראה בזי

#ב.אחרש שוטה וקטן – לאו בני דעה נינהו ופטורין ממצות [חגיגה ב. עיי' ד"ה אי זהו, גיטין ה. ט.], אין בדברי קטן כלום [ויקרא כז ה.]. אין בו דעת [גיטין ט. נב.]. אין בו דעת אלא למה שזה מצווהו [גיטין כב. ד"ה לדעתיה]. לאו בחזקת גדול הוא כל זמן שלא הביא ב' שערות, ומופלא סמוך לאיש נמי לא הוי [נדה מה:]. קטן פורח – שהביא סימנים ולא בא לכלל שנים [ברכות מז:]. אין לקטן קדושין [ויקרא כ י]. נער קטן – בן שתים עשרה שנה [מ"א ג ז]. רבנן הזקיקו להרגיל את הקטן למצוה שהוא ראוי לה, כדי שיהא מחונך ורגיל למצות [סוכה ב:]. קטנים לא ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם [ברא' כה כז].

קטנה – קודם שהביאה שתי שערות [סנה' ק:]. קטנה אין נדרה נדר... ואי זו היא קטנה? אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין... [במד' ל ד].

*+מ"מ: סנה' סו ע"ב ד"ה זו ואילך

#ג.פסח קטן – פסח שני לטמא ושהיה בדרך רחוקה בראשון [ר"ה יח.].

*כיום נהוג לקרוא לפסח קטן פסח שני כיון שבא אחרי חג הפסח, ואילו לפורים שבא באדר א' קוראים פורים קטן.

#ד.עיר קטנה – אנשים בה מעט [ברא' יט כ.]. שכם עיר קטנה סמוכה לשילה [דה"ב י טו].

#ה.א"ו"ד קטנה שבאותיות [ברא' ב ד].

#ו.סנהדרין קטנה נוהגת בחו"ל כל זמן שנוהגת בא"י [במד' לה כט].

#ז.קטנים – מי רגלים [יבמות עה:].

#ח.קטנות – קטנות אמנה [סוטה מח:]. קטני רשעי

בני ישראל – שמתו כשהן קטנים [שם].

#ט.קטן – אדם ננס [ב"ק פד.]. ננס [מ"א ח סד, דה"ב ז ז].

@בעזרא ח יב נזכר קטן, אבי יוחנן מבני עזגד. ראה זוטור, קט, קטין, קטנות

~קטן (ב)

אצבע קטנה [מ"א יב י, דה"ב י י].

~קטנית, קטניות

קטנית מכחשת הקרקע יותר מן התבואה [ב"מ קו:].
העוקר קטנית ואינו קוצרן שוב אינן מתלעות ואין
מרקיבות [סנה' סה:].

*קטנית הוא שם כללי לגרעינים הנאכלים כגון פול, עדשים,
אפונים, שעועים, אורז דוחן ועוד. המשוף לכולם שהם גדילים
בתרמיל מוארך, וצורתם בד"כ סגלגלה. בערוך מציין לפאה פ"א
מ"ד ומפרש זרעוני... ובלשון ערבי קטנית. ראה זרוע ב, שתית

~קטע, קיטע

שנקטעו ידיו. הכא הוא דקטע משמע ידידים הוא,
משום דקתני תרתי : קטע וחגר. אבל היכא דקתני
קטע לחוד משמע דרגלים, כדתנן הקטע יוצע בקב
שלו [ברכות נח:]. שנקטעה רגלו [שבת סה:]. סמוכות
של קטע – יש קיטע בשתי רגליו מהלך על שוקיו ועל
ארכבותיו ועושה סמוכות של עור לשוקיו... יש קיטע
שיבשו וכוצו גידי שוקיו ופילו על ארכבותיו אינו
יכול לילך, ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו,
וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר
גופו מן הארץ, ונדרחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו
והכסא קשור לו מאחוריו... סמוכות – של אותו קיטע
עושה לה סמוכות של עור או של עץ לראשי שוקיו או
רגליו התלויין, וכשהוא נשען על ידיו ועוקר עצמו
נשען גם על רגליו קצת... [שבת סו:]. למשענת הליכה
יש לו אישקצ"א (קב) קשורה בשוקיו ומשענת ידיו
שקורין קרוצ"א (קב) [יבמות קב:]. (אבר) שאין סופו
לחזור [ב"ק פו:].

*במעשרות פ"א מ"ו נאמר "נוטל מן הקטעים" והן השיבלים
הקטועות שלא נידושו. +מ"מ: שמות כא יט ד"ה רק שבתו. ראה
קב, קפח א

~קטף (א)

#א. לא יקטף – לא ישבר ולא ינתק, כמו (דברים כג
כו) וקטפת מלילות [איוב ח יב]. פסק [ע"ז עב:].
מיקטף איקטופי – נפסק (האור) וקופץ תמיד, לשון
(איוב ל ד) הקוטפים מלוח [פסחים ח:].
מקטף – נותק שער [נדה סו:]. קטף – עקר [ברכות
נז:].

*קטיף כשם נרדף לקציר הוא שם כולל לאיסוף תנובת הגן,
הגינה והשדה שלא נתיחד להם שם מיוחד. ראה קטופא
#ב. טח פניה של עסה לאחר עריכתה [פסחים לו:],
טחה פני החררה במים [שם מב:], עורך וטח פניה (של
חלה) [ב"מ פט:], מחליק פניה במים [מנחות נה:].
מקטפת – אינטורטי"ר (להעגיל) בלעז [פסחים מח:].
#ג. השפיל [יחז' יז ד].

~קטף, קטפא (ב)

#א. שרף האילן (אפרסמון – הרמב"ם) – ברכות
מח:, מין אילן ואין עושה פרי, אלא שרף יוצא ונוטף

ממנו וזהו פריו [נדה ח:]. שרף הפגין [נדה ח:].
אשכולות, כדמתרג' (ויקרא כה ה) לא תבצר – לא
תקטוף [כתובות קיב:].

קטפא דגוואזא – שרף הנוטף מן העץ [ע"ז לה: נדה ח:].
*נוצר בשביעית פ"ז מ"ו. בפטום הקטרת נאמר: הצרי אינו אלא
שרף הנוטף מעצי הקטף. התוס' בנדה ח ע"א ד"ה קטף מעירים
שגם השרף עצמו נקרא קטף על שם העץ. ראה חומרתא, צרי,
קיבורא

#ב. קטף – פרוניליי"ר (עץ שזיף בר) של יער, כמו
שאנו עושים משל שרף [שבת כג:].

*הערוך גורס כשף, ובגאונים מפורש כשף - זהו שרף שמעולה
לדיו מכל השרפין, ושמו צמג בערבית ובארמית קומא. ראה
בוצין.

~קטפרס

מים הבאים מלמעלה למטה דרך מדרון של תל גבוה
זקוף [ע"ז עב:], הר משופע שמדרונו מחודד הרבה
[גיטין טז:], מדרון [גיטין עח: חולין לא:]. מקום זקוף
יותר מדאי, ומ' סאה שבו אינן במקום אחד [חגיגה
יט:].

*בטהרות פ"ט מ"ח מובא שקטפרס אינו חיבור, כלומר אם יש
עליו משקה טופח, אינו מחברו לשאר המשקים במדרון לא
לענין טומאה ולא לטהרה. ראה אשבורן, חרדלית

~קטר (א)

#א. קיטרי – עבים מתקשרין (קיטרא במשמעות
לשון קשר) [ר"ה ז:].

#ב. קיטרי – מקל שיש בו שיורי ענפים [חולין נא:].

#ג. חצירות קטורות – שנינו במסכת מדות (פ"ב
מ"ה, עיי"ש) אין קטורות אלא שאינן מקורות [יחז' מז
כב:].

#ד. קיטרא – רצועה ארוכה [שבת קיב:].

@ראה חטר, קטורא

~קטר, קטרת (ב)

לשון קטורת העלאת קיטור ותימרות עשן [שמות כה
ו]. מקטר קטרת – להעלות עליו קיטור עשן סמים
[שם ל א]. קטרת זרה – קטורת של נדבה [שם פסוק
ט]. אקטרתא – דבר שמעלה עשן כקיטור הכבשן
[תענית כד:]. הקטרת עוצר המגפה [במד' יז יא, עיי"ש
פסוק יג]. (הקטרת) מעשרת – לפיכך לא היו מניחין
אותו (את הכהן שחפץ) לשנות [יומא כו. עיי"ש מז
ע"ב בכל הדף]. תשמיש חביב מכל, היא הקטרת
החביבה מכל הקרבנות... [במד' טז ו, עיי"ש].

*השורש של קטרת הוא קטר שמובנו בערבית נדף או העלה
רית. ישנם שלשה סוגי קטרת, קטורת הלבונה הבאה עם כל
המנחות למעט מנחת חטאת ומנחת סוטה. קטרת הסמים
הבאה עם קרבן התמיד וקטרת יום הכיפורים הנקטרת על גבי
מחתה בקודש הקדשים. בכריתות ו ע"ב בגמרא נאמר: מאי

לשון קטרת: דבר שקוטר ועולה. +מ"מ : דברים לג י, ישע' א יג ד"ה לא תוסיפו, ירמ' מד כא, שקלים פ"ה מ"א. ראה בורית ורד, חלבנה, חמור ג (חמור חורייך עתיק), חשך, יין קפריסין, כפה ב (כפת הירדן), כרכום, כרשינה, לבונה, מגלת סמנין, מוגמר, מור, מלח ב, מעלה (עשן) ב, נוף ב, נטף, נרד, סדומית, צפורן, צרי, קושט, קיטור, קלופה, קנמן, קציעה, קשט, שאה, שבולת נרד, שחלת, תמר

~קטרב

*עיי' בערוך ערך קטרב. ראה עול

~קטרון

*עיר בנחלת זבולון (שופטים א לו). +מ"מ : מגילה ו ע"א ד"ה לא הוריש

~קטרזיא

מקום [מגילה כא:].

~קטרת

*ראה קטר ב

~קטת

*עיר בנחלת זבולון, בירושלמי מגילה ע א נאמר "קטת-קטונית" (יהושע יט טו).

~קיא, קיה, קא

ולא תקיא – תרגומו ולא תרוקן, לשון ריקון, מריקה את עצמה [ויקרא יח כח, עיי"ש]. וקיו – כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא [ירמ' כה כז].

*עיי' בערוך ערך פלט א : "ולא תקיא הארץ (ויקרא יח כח) תר"י ולא תפלוט ארעא. +מ"מ : עמוס ח ח, משלי כה יז, כו יא. ראה אפיקטוין, געול, קו א

~קיבוץ

*ראה קבץ

~קיבורא, קיבורי

#א.אשכול תמרים [שבת קנו: ב"ב ה.], קיבורא דאהיני – כמין אשכול, יש תמרים הרבה בענף אחד [סנה' כו:].

#ב.קבורי – פקעיות, לימשילי"ש [ע"ז יז: חולין צה: – לימושי"ל]. פקעיות של טווי למכמורות ורשתות [ב"מ כב:].

*ראה פקעת, קברת

~קיבוריא

(קמח) קיבוריא – קמח שאינו יפה שעושים ממנו פת קבור (צ"ל קיבר) וקורין שאנדי"ר [כתובות קיב.]. *ראה פת קיבר, קיבר, קמח

~קיבורת

גובה של יד (התופח והבולט במרפק), כנגד הלב על קבורת הזרוע. ברדו"ן (חלק הזרוע שהוא מלא בשר) – ברכות יג:, אבר אמצעי שבזרוע, ברדו"ן בלעז [ערוכין צה:]. ברדו"ן (חלק הזרוע שהוא מלא בשר) בלעז [מנחות לז:]. קיבורא – ברדו"ן בלעז, בגובה הזרוע רחוק מן האציל מעט [ערכין יט:]. ברדו"ן (מופיע רק ברש"י שברי"ף בצורת ברצו"ן) בלעז, בראש הזרוע... כנגד הלב [מגילה כד:].

*בגמרא מנחות לו ע"ב : קיבורת – זו גובה שביד. בתוס' מנחות לו ע"א ד"ה קיבורת, מדקדק ר"ת מערכין (יט ע"ב) שמשמע שמן התורה ידך זו קבורת, אבל בנדרים הלך אחר לשון בני אדם ועד המרפק נקרא יד כיון שקיבורת לא הוי עד בכלל. עיי"ש. +מ"מ : תוס' ערוכין צה ע"ב ד"ה ידך. ראה אציל א, מרפק

~קיבלא

*ראה קבלה

~קיבר

שיאוונדיי"ר (משני, בעל איכות נחותה) [ערכין ל.]. *ראה גושקרא, הדראה, פת קיבר, קיבוריא, קמח

~קידה

*ראה קדד, קדה

~קידן

בושם ששמו קידה [ערוכין לד:]. *ראה קדד

~קיואה

כלי קיואי – כלי אורגים [שבת קיג. קמ:].

~קיוהא

*ראה קהה

~קיט, קייטא

קיץ [דניאל ב לה, יומא כט. ב"ב ג: ע"ז כח:], קייטי – בפרוס החג [בכורות נז:]. *ראה אלקטיות, בי קייטא, שלהי

~קיטון

חדר קטן של בית המדרש [שבת סו.].

*ויבא החדרה (ברא' מג ל) ת"י ועל לקיטונא. +מ"מ : במד' כו יב ד"ה עלה, יומא טו ע"ב ד"ה במקצוע צפונית, סוכה ג ע"א ד"ה לקיטונית. ראה ארנא

~קיטור

קוטר ועולה – (עשן) מתמר ועולה כמקל ולא יפציל

לקימה קים – להחזיק בדת המלך בכח [דניאל ו ח, עיי"ש פסוק טז].
*ראה קום

~קִים (ג)

#א. קים להו לרבנן – בקיאיין הן החכמים [שבת פה].
וקים להו לרבנן? – בתמיה, וכי בקיאיין הן... [ר"ה יג. עיי"ש ד"ה אלא, ד"ה כביצה].

*קים להו לרבנן משמע קבלה היא בידיהם (או במלים אחרות בדוק ומנוסה), וזה קרוב למושג הנקרא "דעת תורה". +מ"מ : ערובין נז ע"א ד"ה הנז, שם פב ע"א ד"ה חציה, סוכה ב ע"א ד"ה אלא, ביצה לד ע"א ד"ה הכי, חגיגה ב ע"ב ד"ה חרש, יבמות קד ע"ב ד"ה חליצתה, נדרים עג ע"א ד"ה היינו, נזיר ו ע"ב ד"ה ואי, שם טז ע"ב ד"ה ר"א אומר, גיטין נח ע"ב ד"ה איך, קדושין יא ע"ב ד"ה ותנן, שם כה ע"א ד"ה כר' זירא, שם לד ע"א ד"ה והאיכא, שם ס ע"א ד"ה ומשני, ב"ק ע"ב ד"ה רביעית, ב"מ ב ע"ב ד"ה בשבועה, שם לד ע"א ד"ה נעשה, ב"ב צו ע"א ד"ה כל ג', שם קג ע"ב ד"ה פחתה, שם קיד ע"א ד"ה ה'ג קנין, שם קנו ע"א ד"ה אלא, סנה' נה ע"ב ד"ה בת, מכות יח ע"ב ד"ה דאמר, ע"ז סז ע"א ד"ה כל, חולין לו ע"א ד"ה עד, שם מה ע"ב ד"ה מפני, שם פג ע"ב ד"ה כל, שם פח ע"ב ד"ה לאחר, שם צח ע"ב ד"ה בהדי, שם קכ ע"א ד"ה ומשני, שם קלח ע"א ד"ה מאי, תמיד כח ע"ב ד"ה צבר, נדה יד ע"א ד"ה רצופה.

#ב. קים לי בגויה – מכיר אני בו [ע"ז עו].

~קִימוֹשׁ

*ראה קמוש

~קִימחוניא

*שם מקום, עיין תוס' כתובות סז ע"א ד"ה גמלים, תוס' קדושין כה ע"ב ד"ה בהמה.

~קִימחית

קִימחית – שם אמו (של רבי ישמעאל) [יומא מז].

~קִינִי, קִינִי (ב)

#א. הקינים – הם יושבי קין, שם מקום, דכתיב (יהושע טו נז) הקין וגבעה ותמנה ערים עשר. ענין אחר הקינים – צורפים, ותתנהו לצורף (שופטים יז ד) תרגומו לקינאה [דה"א ב נה, עיין במד' כד כב]. קיני – בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה אשר בנגב ערד... וערד הוא עמלק... [ש"א טו ו].

*+מ"מ : סנה' קד ע"א ד"ה המה. ראה תרע ב, שמע ה

#ב. קין (בנו הבכור של אדם וחוה ואחיו של הבל ושת) – (נקרא כך) ע"ש קניתי איש [ברא' ד א, ה – עיי"ש ובפסוק יז, כב, כג, כד, ויקרא כ יז, מ"ב כ יד, ישע' לט ג, דה"א א א]. נתן עיניו בתאומה יתירה שנולדה עם הבל, ששתי תאומות נולדו עמו... [סוטה ט: עיין תוס' סנה' נח: ד"ה מפני מה]. [קין] כיפרה לו גלותו, דכתיב (ברא' ד טז) ויצא קין [סנה' לז]. לא

לכאן ולכאן [כריתות ו]. לשון קטור הכבשן דהיינו לעשן [ביצה כג].

קיטור – תימור של עשן, טורק"א (לפיד, אבוקה) בלעז [ברא' יט כח], עשן [תהלים קיט פג], ענין שואה, שקורין ברואינ"א (ערפל) בלעז [תהלים קמח ח]. כנאד בקיטור – כנאד של עור המתייבש בעשן [תהלים קיט פג]. קטירא – לשון (ברא' יט כח) קיטור הכבשן, דהיינו לעשן [ביצה כג].
*ראה קטר ב, קטרת

~קִיִּסָא, קִיִּסִי

מדה מחזקת לוג [ברכות מד].
*בערוך גורס קייסא - אוקיא.

~קִילעא

כניסת הבית, חדר שלפני הטרקלין שקורין פורק"א (פרוזדור) בלעז [ברכות כב], חדר [ערובין סג]. פורק"א לפני הטרקלין [ע"ז כד], לפני הבית כעין בית שער וקורין פורי"א [פסחים עב]. פורק"א שלפני הבית [ב"ק יט]. בית [נדרים כב].
*ראה אכסדרה, בית שער, ביתן, פרוזדור

~קִילון

*מכשיר לשאיבת מים המורכב מדלי המחובר למוטות המונחים על קורה ומשמש כמנוף לשאיבת המים. עיין בערוך ערך קלון. +מ"מ : מו"ק ב ע"א ד"ה שחרבה, ד ע"א ד"ה גזירה ואילך, ב"ב צט ע"ב ד"ה אמה.

~קִילור

לוי"א (משחה לעין חולה) בלעז [שבת יח. עו]. אינפלשטר"א (תחבושת) שעושים להאיר את העיניים ואדום הוא... אלמא קילור דומה לדם נדות ואע"ג דלא סומק כולי האי [נדה כ].
*עיין בערוך ערך קלר א.

~קִילקִילִי

מסרך של סוס שקורין פייטר"ל (סמלון, רתמת חזה) בלעז [שבת סד. עיי"ש תוס' ד"ה מניין]. צינגל"א (חבק, רצועת בטן של בהמה) לקשור האוכף בחבישת החמור [ב"ב עח].
*ראה חבק ב (א)

~קִים (א)

קימנו – יקומם... כמו קומתו... קומה [איוב כב כ].
*אין לו דמיון במקרא. ראה קום

~קִים (ב)

העמיד תולדות [דה"א א א].

*לפי הרמב"ן חי קין עד לתקופת המבול. בסדר הדורות נאמר ששם אשתו קלמאנא.

#ג.שם מקום (ליד חברון), דכתיב (יהושע טו נז) הקין... [דה"א ב נה].

~קין (ב)

כמו תיק שבראש בית יד הרומח, שקורין ארישטוי"ל (גולה שבניצב חנית או חרב כדי שלא ישתמט כלי הזין מהיד) בלעז, ועשוי ככובע, ויש דוגמתו בזבחים (פח): רמוני המעיל למה הן דומין? כמין קולסות שבראשי התינוקות (ש"ב כא טז). משקל קינו – מתרג' מתקל סופיניה [סנה' צה].

*בגמרא זבחים פח ע"ב נדפס : קונאות של קנסות, וצ"ל של קולסות. ראה קולסות, קונאות, קינה

~קינא

קינא דשרכי – אילנות בטלים ואין עושים פרי [ב"ק צב:].
*ראה קן

~קינה

#א.קנינים – לשון פורענות של צדיקים בעולם הזה [יחז' ב י, ערובין כא].

*+מ"מ: יחז' יט יד

#ב.קנינה – (הספד, אשה) אחת אומרת, וכולן עונות אחריה [מגילה ג:]. (ת"י) אליא [יחז' יט יד]. מתרג' אליא [סנה' קד:].

*+מ"מ: איכה א, ד א. ראה אליה ב, הגה א, ענה

~קינור

ד' קונדיסין לד' רגלי המיטה וגבוהין, ומניח כלונסות מזה לזה על גביהן ופורס עליהן סדין [סוכה י].
ארבעה עמודים וכילה פרוסה עליהם [סנה' סח].

*+מ"מ: שבת קלח ע"ב ד"ה כילת חתנים. ראה נקליט

~קין

*בן אנוש, הוליד את מהללאל. בספר הישר מובא שהוליד את עינן ומרד, ובנותיו עדה וצלה (ברא' ה ט, י).

~קינסא

קיסם [ע"ז לג:]. שפאי עצים וקסמין [חולין קה].
*ראה קיסם

~קינסר

*נזכר בכלאים פ"ה מ"ח והוא צמח קוצני הנקרא היום ארטישוק.

~קיסום, קיסוס

עשב המתפשט מאד ושרשיו כאילן ועיקרו כאילן, וקורין לו יידר"א בלעז, ומתפשט ועולה על החומות [סוכה ט:], יידר"א בלעז, והוא נדלה כגפן [שם יא].
*עיין בערוך ערך קסוס ובכלאים פ"ה מ"ח.

~קיסטא

שם מדת יין שבעיר [ע"ז ל:]. שם מדה [ע"ז לד:].

~קיסטרא

מקום, והוא רחוק מאוד ויש בו סכנת דרכים ואין שיירות מצויות שם [ב"ק צח].

~קיס

שם חכם [יומא מב. חולין כ:].
*אביו של רבין.

~קיסם

#א.בקיסם שבאזנו – קיסם ארוך ושוה כעין סרגלא שמשרטטין בה ספרים, שקורין ויר"א (סרגל) בלעז, ובו משוין את הנסרים, כדרך נגרים שלנו משוים בנטיית קו [שבת יא:]. קיסמית – קיסם [ברכות טו:].
קיסמין – של נסרים שנעשו מן הארון כשהרקיבו [נזיר סה:].

*ראה אדריכל, אנך, משקלת

#ב.טול קיסם מבין שיניך – הסתלק ופרוש מעבירה קטנה שבידך. טול קורה מבין עיניך – פרוש מעבירה חמורה שבידך [ב"ב טו: ערכין טז: בדומה].

*ראה ציבא, ציבתא, קינסא, שיבא

~קיסר

מלך רומי [ברכות נו:].

*+מ"מ: תוס' ע"ז י ע"ב ד"ה ה"ג כל. ראה דינר, קסרי, קסרינאה

~קיפה

*ראה קפא ב, קפה א

~קיפוד, קיפוף

*ראה קפוף

~קִיץ (א)

#א.חצי סיון ותמוז וחצי אב), הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות, ושמו קיץ, כמו (ש"ב טז ב) והלחם והקיץ לאכול הנערים [ברא' ח כב, עיין שבועות יב: ד"ה קיץ], שעה ששוטחין התאנים בחמה ליבשן ולעשות קציעות, כדאמר והלחם... [משלי כו

*בגמרא שבת כא ע"א נאמר מאי שמן קיק? אמר שמואל שאילתניהו לכל נחותי ימא ואמרו לי עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו. רב יצחק בריה דרב יהודה אמר משחא דקאזא. ריש לקיש אמר קיקיון דיונה. שמן קיק אסור להדליק בו נר שבת. יש סוברים שהוא שמן זרעי הכותנה. בשבת כא ע"א מזהים אותו עם עשב קיקיון דיונה, ויש המזהים אותו עם הקיסוס ועם הכותנה. עיין בערוך ערך קק א, ב. ראה קאק, קוק

~קיקיון

עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל, וכך שמו [יונה ד ו]. כעין אותה של יונה... ובבצעי המים הוא גדל [שבת כא].
*בערוך ערך דלע מפרש שזה הדלעת היונית. ראה קיק

~קיקלא

*ראה קלקלאת

~קיקלון

*עיין חבוקק ב טז ומשמעו חרפה סחי ומאוס, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא.

~קיר (א)

מסגרת [יחז' מא כב]. קיר ברזל – דוגמא לחומת העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר [יחז' ד ג], סימן למחיצת ברזל המפסקת... [– ברכות לב]. קיר הוא גדנפא [סוכה כ]. כותל [יחז' מא יב].
*בירמיה ד יט על המילה "קירות" לועז רש"י אנטינא"ש ולפי אוצר הלעזים יש שני פענוחים אפשריים, א) מוטות מפרשים. ב) מזמורים. שניהם אינם מתקבלים על הדעת.

~קיר, קירא, קיראה (ב)

שעוה [ברכות נו: שבת קי: קלג: פסחים ח. יבמות קכ. ב"ק פה. ב"מ מ. פה. סנה' כט. ע"ז כח:], שעוה קשה [ערובין נג:], קיר – שעוה שחורה. ל"א שם עשב שחור [נדה כ].

קיראה – מוכר שעוה [ב"מ סג:], קיראי – תגרי שעוה [שם סט:].

*קירא היא פסולת הדבש. +מ"מ: שבת כ ע"ב ד"ה שעוה, ב"מ סט ע"ב ד"ה אוגנא דקירא. ראה בי קירי, ענבים

~קיר (ג)

קיר ושווע – מקונן וזועק, לשון [ירמ' ח יט] הנה קול שועת בת עמי. קיר כמו [חולין קלט:] קירי [תענית כט].

*בגליון הש"ס מציין שהמראה מקום לחולין קל"ט צ"ע ונראה שצ"ל חולין נג ע"א ד"ה מקרקרין.

~קיר (ד)

(כינוי ל)ירושלים [יחז' יג יד].

א], חוזקו של יובש, ועל שמייבשין באותו פרק תמרים ותאנים לקציעות והן נקראין קיץ, כדכתיב והלחם... [ב"מ קו:], שעת לקיטת תאנים [נדרים סא:]. עת בישול התאנים [ישע' כח ד].

*קיץ הוא שם נרדף לימות החמה, הכוללת קציר וחום. במקרא מובנו תקופת הבשלת פרי העץ ולקיטתו. +מ"מ: ירמ' ח כ ד"ה עבר, תהלים עד יז ד"ה קיץ. ראה זרע, חם, חרף, קייטא, קציר, קר

#ב. קיץ – תאנים שמייבשין בקיץ [ישע' טז ט], דבלה [ירמ' מ י], קיץ – לשון קיץ תאנים. וקצץ שהוא לשון קץ אין בו יר"ד והצד"י דגושה [ירמ' מח לב], כלוב קיץ – סל מלא סופי תאנים שאינן טובות. ת"י מן מלי סופי קייטא [עמוס ח א], קציעות, תאנים יבשות [ב"ב ח.]. מאה קיץ – (ת"י) מאה מנן דבילתא [ש"ב טז א]. כאספי קיץ – כאסיפת קיץ והם סופי תאנים שהן רעות, וכן ת"י כסיופי קייטא [מיכה ז א]. כנס את קייצו – תאנים ליקט וייבשן... [ב"ב כח.]. וקץ – (לשון) קיץ [ישע' יח ו].

*ראה בציר, קיץ ב, קץ

#ג. קיץ המזבח – כשהוא בטל, שכלתה הקטרת תמיד ואין מביא נדר ונדבה... ולשון קיץ כאדם האוכל תאנים בקנוח סעודה [סוכה נו.]. קיץ כבנות שוח למזבח – כאדם שמביא בקנוח סעודה מיני מתיקה, והוא לשון קיץ, כדכתיב והקיץ... [שבועות יב:].
@למרות שערך זה נתחלק לערכי משנה נראה שלפי דעת רש"י המשמעות העיקרית של קיץ הוא שם נרדף לפירות מיובשים (עיין ברלב"ל).

~קיץ (ב)

צבי קיץ – מייבש קציעות בשדה [קדושין פב:]. קייצין – שומרי תאנים השטוחין בשדה ליבשן לקציעות [ערובין עג:], שומרי קציעות השטוחין בשדה לייבש [סוכה ח:].
*ראה קיץ א (ב), קץ

~קיץ (ג)

(דבר) קצוב [נדרים פו.].

~קיץ (ד)

נקיצנה – נעוררנה [ישע' ז ו].

~קיצון, קיצונה

לשון קצה, כלומר לסוף [שמות כו ד].

~קיק

שמן קיק – שמן של עוף אחד (הנקרא קיק) נותנו בנר ודולק [שבת כא.].

1. שם מחוז באשור (עמוס ט ז). 2. קיר חרש (חרשת) - עיר במואב (ישע' טז ז, ירמ' מח לא). 3. קיר מואב - עיר הבירה של מואב (ישע' טו א).

~קיר, קירא, קירה (ה)

מקום על נהר פרת למעלה מכל המקומות הנזכרים למעלה (בגמרא לפני כן, עיי"ש) [קדושין עב]. שם עיר כמו (מ"ב טז ט) ויגלה קירה... [ישע' כב ו]. קירה - מדינה ששמה קיר [מ"ב טז ט]. קיר חרש - עיר מארץ מואב [ירמ' מח לא]. מקום, ושם הגלם שנחריב... [עמוס א ה].

~קיראה

*ראה קיר ב

~קירוס

*ראה מצוביתא

~קירי

#א. קירי בירי - (קירי לשון) אדון, (בירי לשון) עבד [חולין קלט: עיי"ש שהכוונה להורדוס]. מרי בירי - רוצה לומר קירי והוא אדון, ואומר בירי והוא עבד [ערובין נג].

*בתוס' ע"ז יא ע"ב ד"ה סך, ר"ת מפרש קירי - אדון. ראה כר #ב. קירי פלסתר - חשבון הקצין (קץ הגאולה) כזב... [ע"ז יא:].

~קירס

*ראש משפחת נתינים מעולי הגולה (נחמיה ז מז, עזרא ב מד - קרס).

~קירפיה

*בבבלי פ"ד מ"א מובא קירפיות וקוסים הצידונים והם מיני כלים שאין להם שוליים.

~קירקני

מזיגה [נדרים נא].

~קיש (א)

קיש קיש - מתקשקש ומשמיע קול [ב"ב פה:].
*ראה קישן

~קיש (ב)

1. אביו של שאול המלך ובנו של אביאל, היה גיבור חיל (ש"א ט א, בדה"א ח לג נאמר שאביו "נר"). 2. בנו של יעאל ודודו של קיש אבי שאול (דה"א ט לו), 3. בן מחלי למשפחת מררי משבט לוי בימי דוד (דה"א כג כא). 4. בן עבדי, לוי מבני מררי בימי חזקיהו (דה"ב כט יב). קישי - ראה קושיהו

~קישוט

כגון כיחול ופירכוס [נדרים פ:]. העברת שער באותו מקום (ערוה באשה) [נדרים פא:].
*ראה אפוד

~קישורי

*ראה לוקטמין

~קישן

מקיש בקרסוליו, שארכבותיו עקומות לחוץ וקרסוליו לפניו ונוקשין זה לזה כשהוא מהלך. ובארכבותיו היינו איפכא שרגליו עקומות לחוץ ומרחיקן זה מזה עד שארכבותיו מלמעלה, העקומות כלפי פנים נוקשות זו לזו [בכורות מד: מה:].
*ראה קיש

~קל (א)

#א. קל מהרה - לשון זריזות [יואל ד ד].
*ראה קליל
#ב. קל כסף אשר מצאנו - זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה (אצ"ל במקרא) וכולן מנויים בבראשית רבה (פצ"ב ס"ז) [ברא' מד ח, שמות ו יב].
קלים וחמורים - אדם דן מעצמו [ב"ב קלד:].
*העשרה ק"ח מנויים בבראשית רבה, ומקשים הלא יש עוד כמה וכמה? בספר בהר יראה עמ' 238 מתרץ שקל וחומר בא לפרש סתום מן המפורש והם אלה הנזכרים בב"ר, אך בקל וחומר האחרים, הלמד ג"כ ידוע ומפורש, והמאמר הוא רק בתימא. בסנהדרין נד ע"א נאמר אין עונשין מן הדין - כלומר אין מטילין עונש על העובר על איסור היוצא מקל וחומר. +מ"מ: ברא' ד כד, ב"ב קיא ע"א ד"ה קל וחומר. ראה קלל א

~קל (ב)

י"ת מקל זנותה לשון קלות, מדקלילא... [ירמ' ג ט].

~קל (ג)

קול [דניאל ג ה, ז יא].

~קלא

#א. גוש קרקע [תענית ד:], פיסת רגבים, מוט"א (גוש אדמה) בלעז [שבת עג: פסחים סב: ר"ה כה. ב"ק צב: ב"מ ל: שבועות יח: - בלי הלעז, ע"ז יח:].
*ראה רשוש

~קלא אילן

צבע דומה לתכלת (כלומר תחליף מזויף לתכלת) [ב"ק צג: ב"מ סא: - עיי"ש, מנחות מ. מא: - עיי"ש]

כל הסוגיא]. דרך הרמאים למכור קלא אילן בשם תכלת [ע"ז לט א].
 *+מ"מ : במד' טו מא ד"ה אני ה'. ראה תלא אילן

~קלאי

אבוב של קלאים – מוכרי קליות [מנחות סו:].
 *אבוב של קלאים הוא הנוסח במשנה כלים פ"ב מ"ג, בתורת כהנים וכן ברש"י לויקרא ב יד, אך יש גורסים אבוב של קליות. ראה אבשונא

~קלבא

רישני"א (שרף עץ), זפת של עץ שמוציאין ממנו שלא על ידי האור והיא לבנה [שבת קלג:]. קלבא – רישני"א, שבחביות של יין [ב"ק פה:].

*בגמרא שבת נאמר : רבא אמר קירא וקלבא רישנא, וד"ה ברש"י : קירא וקלבא רישנא. המילה רישנא לא מופיעה בדפוי ובכ"י בגמרא, אלא היא לעז של רש"י ששולב בטעות בגמרא, ובד"ה בלי סימן הגרשיים (") המציין שזה לעז, וראה לכך מב"ק שם התיבות "שבחביות של יין" נמצאות רק בכ"י אחד והם תמוהות. (א"ה). בערוך מפרש חמאה. ראה זפת, מוסתקי, קולבא

~קלבון

השקל ארבעים ושמונה פונדיונין... [– ויקרא כז יח], מעה קטנה לפרוטרוט [ביצה לט:], קלבון הוא לשון הכרע, שחייבין להכריע שקליהן [חולין כה:], הכרע [בכורות נ. נו:]. כל יחיד ויחיד מביא מחצית השקל בהכרעה באדר ואם נתנו בין שניהם שקל שלם נותנין קלבון אחד, מעה קטנה [מנחות קח:].

*קלבון הוא תוספת מטבע (מעה או חצי מעה כסף) שמוסיפים על מחצית השקל. במשנה שקלים פ"א מ"ז נאמר : וכמה הוא קלבון? מעה כסף, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים חצי. +מ"מ : ביצה לט ע"ב ד"ה האחים.

~קלבוס

גנביי"ש (מקטורן מרופד וממולא במוכיין. עיין בא"ה לברכות) [ברכות סג. שבת קכ.].
 *ראה אונקלי, חלוק, מחט א, קנבוס

~קלבן

(מום ש)פיקה יוצאה מגודלו [בכורות מה:].
 *ראה פיקה

~קלבריהא

*ראה יס א (ג)

~קלגס

קלגסין – חיילות [סוטה מב:].
 *ראה שפעה

~קלה

#א.נקלה – קל בעיני עצמו [תהלים לח ח], נתקלקל ברעי, ולישנא דקרא (דברים כה ג) נקט : ונקלה, לשון זלזול [מכות כג. הפירוש לסוף מסכת מכות אינו לרש"י אלא לחתנו הריב"ן].

מקלה אביו – מזלזל, לשון (דברים כה ג) ונקלה אחיך [דברים כז טז].

*+מ"מ : תהלים עט ב ד"ה בשר. ראה קלל, קללה, קלקול
 #ב.קלתיה – שרפתו [סנה' לא:]. נשרף [ב"ב עג:].
 קלם – לשון קלוי באש [ירמ' כח כב].
 *ראה קלי א

~קלון

(נשבו) לקלון – ילדים למשכב זכור וילדות לפילגשים (אצ"ל לפילגשות) [גיטין נז : עיי"ש ד"ה שדרכן]. מי שבוחר בקלון וניאוף חרפה היא לו [משלי יח ב].

*בערוך ערך קלן ד מפרש דבר ערוה. "וחשופי שת ערות מצרים" (ישע' כ ד) תרג' וגלן עריה קלן מצראי. +מ"מ : דברים כה יז ד"ה זכור, שבת קמט ע"ב ד"ה שבעת קלון, מגילה כה ע"א ד"ה המכנה, סנה' ג ע"א ד"ה אוב, סנה' ע"ג ד"ה הרודף. ראה ערוה

~קלוניא

*ראה קלניא

~קלוניתא

*ראה קלל

~קלוסטרא

*מובא בכלים פ"א מ"ד והוא מין כדור עבה שבראש הבריה של הדלת. עיין בערוך ערך קלסטרא.

~קלופה

בושם, וזהו שמו (עפ"י השיטה מקובצת, אך בגמרא : ששמו קנמון) [כריתות ו:].
 *אחד מסממני הקטרת. +מ"מ : שמות ל לד. ראה אורנסקי, דרצינא, קטר ב, קלפס

~קלוקל

*לשון קל וגרוע. +מ"מ : במד' כא ה, דברים א א.

~קלות

*ראה קל

~קלח (א)

שורש [סוכה יג:]. קולחות – קלחי ירקות [ערובין טז:]. תשמיש לאוכל [חולין קיט:].
 *+מ"מ : פאה פ"א מ"ג. ראה גבעול, חלפא, ספית, עשב, קולחא, קלאי, קלס ב בהערה

קליות בתנור, ואותו קמח לעולם מתוק, והוא קמחא דאבישונא ועושיין ממנו שתיא משמן ומים ומלח שמערבין בו [שבת קנה:], קמח קלי – קמח הבא מתבואה שנתייבשה בתנור [מנחות סח:], כשהשכולין לחין מייבשין אותן בתנור והן קליות ומתוקים לעולם [כתובות טו:].

רגילים היו לחלק קליות להתינוקות בנישואי הבתולות [כתובות טו:].
*ראה אבשונא, כיסנא, נקדים, קלאי, קמח, שתיא

~קלי קלי (ב)

מעט מעט, כלומר בנחת [שבת קנג:], מעט מעט [ערובין נא:]. קלי מיא – מעט מים [ע"ז ל.]. קלי – מעט [שבת קי: ע"ז לה:].
*+מ"מ: ערובין עט ע"א ד"ה שלא יתן, פסחים כ ע"ב ד"ה תשפך.

~קלי (ג)

*ראש בית אב כהנים ממשפחת סלי בימי יויקים (נחמיה יב כ).

~קליא

קלח של עשב וקשה כעץ [ערובין כח:].

~קליאופטרא, קלפטרא

*מובא בנדה ל ע"ב שהיא מלכת אלכסנדרוס (אלכסנדריה).
ראה קלפטרא

~קליה, קליטא

*לוי שנשא נכרית, נקרא גם קליטא (עזרא י כג, נחמיה ח ז, ייא).

~קליבוסת

עצם של הנק"א (מותן) שהירך תקוע בה – קהלת יב ה, שבת קנב., תרבא דקליבוסתא – עצם קטן הוא ומונח על עצם שקורין הנק"א (מותן) ומחובר לחולית האליה מלמעלה [חולין צג.], עצם באליה שקורין הנק"א [שם יא. נ. – הנקי"ש, נד: נט.], הנק"א [גיטין סט:]. אנק"א [זבחים יח:].

*רוב המפרשים סוברים שקליבוסת היא עצם החלצים ולא העוקץ שהוא הזוית החדה והבולטת שבין חוליות המותניים והעצה. נראה שיש סתירה מרש"י בשבת קנב שם מפרש שקליבוסת היא הנק"א, ובין הפירוש בחולין צג שהיא עצם המונחת על ההנק"א. יש סוברים שיש שיבוש ברש"י וצ"ל: קליבוסת – הנק"א. עוקץ – עצם קטן המונח על עצם שקורין הנק"א. עיין בשערי תורת בבל לחולין צג. ראה בהלה, חלצים, עקץ א, שגרונא, שקד א, תרבא

~קליגרפון

*עיין בערוך ערך קלגרפון והוא כלי שיש לו שני ראשים.

~קלח (ב)

א.אש קולחת – אש שיש עליה עמוד שלהבת זקוף למעלה כקלח של עשב גבוה. אש נכפפת – אש ששלהבת שלה נמוכה וכפופה וסמוכה לגחלתה [יומא מא:]. אש שקולח מתמר ועולה למעלה, אש נכפפת שהרוח מטה אותה וכופה לצדדין ומפסיק השלהבת ודולגת. ל"א אש נמוכה הולכת ונסרכת בעשבים ובקסמים שעל גבי קרקע [ב"ק סא:].

ב.אפרצופות המקלחין מים – (מין פסל בדמות) פרצופות אדם חלולין ונכנס סילון מים מאחוריהם לתוכן ויוצאין דרך פיהם [ע"ז יב.].

ג.אדם קילוח – שמקיז את הבהמה בתחלה הדם שותת בטיפה אחת או שתיים ואח"כ הוא מקלח... דם קילוח לא הוי הנפש [חולין לו.].

*+מ"מ: פסחים כב ע"ב ד"ה ואיזה זה, חולין קז ע"א ד"ה ואי באיע. ראה זנוק, מצוי, נסך, נקז

~קלחת

יורה [ש"א ב יד.]. קלדייר"א (דוד) [מיכה ג ג.].

*ראה דוד א, דקולא, סיר א

~קלט

א.אקלוט – שפרסותיו קלוטות (כלומר מחוברות) [ויקרא כב כג, פסחים מב. ב"ק עח: תמורה ז.].

*פרסה קלוטה זה אחד מסימני ההיכר של בהמה טמאה, שכן אינה מפרסת פרסה כנדרש. בבכורות מ ע"א נאמר: קלוט שרגליו קלוטות כשל חמור וכשל סוס. הרס"ג מפרש קלוט שפסיעותיו ארוכות. ראה שרע

ב.אכקלוט – שנקלט זרעו בשרירי בטנו שלא יוליד [שבת סז.]. זרע... לאחר שלשה ימים אם לא קלט כבר הסריח [ברכות ס.].

*בצומח קליטה משמע השרשה, ששרשי הצמח נקלטים באדמה. +מ"מ: נדה לח ע"א ד"ה או לרע"ב. ראה ביצה
ג.אקלוט – מת [חולין ע.].

~קלי, קליא, קליות (א)

קליות – קלי מחטים ישנים [פסחים קט.], שבלים המהובהבין באש [סנה' צג.]. קלי – שתיא [ע"ז לח: ד"ה תרי.]. קליות – (נקראות החטין כאשר) יבשו בתנור [ע"ז לז.]. קלי – קלוי באש [כריתות ד.].

(קמח קלי) – קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור [ויקרא כג יד.], קלי – מין קליות... קלי (הוא) ממינים של קטניות שמייבשין אותן בתנור כשהן לחין והם מתוקין לעולם, וטוחנין אותן ועושיין מהם מאכל שקורין שתיא [ש"ב יז כח, עיי"ש ובערך שתיא], קלי – קמח של תבואה שנתייבשה כשהן

~קליטא

*ראה קליא

~קליל

#א.דבר קליל – כלי נחושת קלל [מנחות סו:].

*ראה קל א, קלל ב

#ב.חייא קליל ממיתה (אדם חי קל ממת) [גיטין נו:].

*מ"מ: זבחים נד ע"ב ד"ה ניתני ביה קליל.

~קליר

*עיין בערוך ערך קלר.

~קלירוס

חיל [תהלים י י].

~קלל (א)

#א.קל מהרה – לשון זריזות [יואל ד ד]. קל – מהרו ללכת [איוב ז ו].

#ב.קל וחומר – דברים הלמדין בק"ו שניתנו לדון מעצמן לכל אדם ולא פירשו כלום בסני [סוכה כח:].

*ענין קל וחומר מופיע פעמים רבות ברש"י ואין כאן המקום לפרט. *מ"מ: יחז' יד כא ד"ה אף כי, משלי יז כד ד"ה ועיני כסיל. ראה פשתן, קלות, רכש

#ג.קלות ראש – חילוף של כובד ראש, זחות לב ועתק [ברכות לא:], לצון [שבת ל:]. בעל קרי אינו אלא מתוך קלות ראש וזחות הדעת [ברכות כב:]. לא יקל ראש – לא ינהג קלות ראש [שם נד:]. היין מביא לידי קלות ראש [סוטה ב:]. קלני מראשי, קלני מזרועי – כמו שאדם יגע ועייף אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי, והיינו קללת, קל לית אני, איני קל [סנה' מו:], איני קל, ולישנא מעליא כינה הדבר כלפי מעלה, קלני מזרועי כבד אני מזרועי [חגיגה טו:]. משבח [סנה' סד. מנחות פה:]. לדבר ולהתהלל [יחז' טז לא:].

*בה"ר מעיר שעל הפסוק "קלני מראשי קלני מזרועי" נחלקו בגמרא סנה' מו ע"ב אביי ורבא. רש"י מפרש כדעת אביי שרבה מקשה עליו: אם כן, כבד עלי ראשי, כבד עלי זרועי מיבעי ליה? יתכן שאביי קורא קלני כמו קל איני, ורבא כמו קל אני. ראה כבד

#ד.לשון קלקול [איוב כד יח].

#ה.מיקל בזווי – נוטל זוזים שבורים וחסרים [ערכין כא:].

@+מ"מ: ש"א ו יג ד"ה וישמחו, סוכה מט ע"ב ד"ה הוצאת המת, מגילה כט ע"א ד"ה ארישא, כתובות יז ע"א ד"ה מכסיף, חולין צב ע"ב ד"ה שאין כותבין, יומא סו ע"ב ד"ה ומתוך, סוטה ה ע"א ד"ה אחד משמנה. ראה זלזל, קלה, קללה, קפאון

~קלל (ב)

נחשת קלל – מזוקק ומאיר, ומנחם חברו עם קלוי

באש [יחז' א ז], צרוף ומזוקק ומצהיב [דניאל י ו]. נחשת קלוניתא (בתוספתא: קלנתיא ע"ש קורניתוס) – מזוקקת, וכן שם מין נחושת והוא נחשת קלל [יומא לח:].

*ראה קליל, קלקל

~קללה

כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול, כמו (מ"א ב ח) והוא קללני קללה נמרצת [דברים כא כג, עיי"ש], כל קללה לשון קלות ובזיון [ש"א ג יג], הך קללה אינה אלא גדוף, וכן היה לשונם, כמו קללה נמרצת, שלא היה שם קללה אלא גדוף [סנה' סה:]. מין קללה – חומץ ונובלות וגובאי ע"י קללה הן באין [ברכות מ:]. גשמים היורדים בחג סימן קללה הם [סוכה כח: כט. תענית ב. ג:]. קללה היא כשאדם מת בלא בנים וגם כשהאב רואה במיתת בנו [ב"ב קח:]. תולין את הקללה במקלקל (ס"א במקולל) [מ"א טז לד]. מקלל חוטא הוא [סנה' מב:].

קלני מראשי – (לשון) קללה [סנה' מו:].

*מ"מ: משלי כז יד, איוב כ כג ד"ה יהי למלא, שם כב כה ד"ה ויהי שדי, סוכה כט ע"א ד"ה מפני, נה ע"א ד"ה ימוטו, ב"מ עה ע"ב ד"ה קללה. ראה אלה א, ה, ארה ב, ארר, ברך ב, גדף, ליט, מקלה, מרץ, נקב, פתיחה, שוט ב

~קלמר, קלמרין

קסת הסופר [שבת פ:].

*מובא בכלים פ"ב מ"ז. עיין בערוך ערך קלמר.

~קלנבו

שם מקום [יומא כא:]. קלנבו – שם מקום שנקרא על שם עבודת כוכבים, כדכתיב (ישע' מו א) קרס נבו [זבחים צו:]. עיר, והיא נקראת ע"ש עכו"ם שבה [סנה' סג:].

*ראה נבו

~קלנדא

רומי שעשתא קלנדא – תקנו אותו יום להקריב זבחים... [ע"ז ח:].

*בע"ז פ"א מ"ג מובא שהיא שהוא שם איד של עכו"ם. ראה סטרנורא

~קלניא, קלוניא

#א.^(תתעביד טבריא) קלניא – בת חורין, שלא תתן מס לעולם [ע"ז י. עיי"ש ד"ה ואימא], בן חורין מן המס של מלך [סוכה מה. עיי"ש בגמרא], בן חורין [ב"ב ד:].

#ב.שם עיר [יבמות קטו:].

@יש שתי ערים בשם זה, האחת בבבל והיא הנזכרת ביבמות,

והשניה בא"י. במשנה סוכה (ד ה) נאמר : מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא... זו עיר המצב הנזכרת היהושע יח כו, שהפכה למושב חיילי רומא המשוחררים ונקראה קולוניה. בירושלמי סוכה (נד ב) שואלת הגמרא : מהו מוצא? ממציא... אמר ר' תנחומא קלונייא היה שמה. ובקרבן העדה מפרש : ממציא, (כלומר) היה יוצא מכלל מס המלך.

~קלניתא

עוף כחוש מאד ואין ראוי לשום אדם [ב"ב כ.], עוף כחוש מאד, עוף טמא הוא [חולין קב.].
*ראה קלל ב

~קלס, קלסא, קֶלְסָה (א)

#א. לקלסו – לשבחו [מנחות פה.]. אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו – אשרי כל זמן שהיה קלס זה בתוך בימ"ק [ברכות ג.]. הודו לה' כי טוב – משמע טוב שיתקלסו לפניו על זאת [מגילה כה.]. מקלסין – משבחין [סנה' סד.].

#ב. איתקלס – מתלוצץ... כל לשון קלסה לשון דבר שנדברים בו, יש לטוב ויש לרע, פרלידי"ץ (לעג) בלעז [חבוקק א י], לקלס אתנן – להתהלל באתנן יפה שנותנין לה (לזונה), וכן כל לשון קלס (הוא) לשון דבור, פרלידי"ץ (דיבור, רכילות. אינו בכ"י) [יחז' טז לא.]. קלסה – דיבה, שהכל נדברים כך, פרלידי"ץ (דיבה, רכילות) בלעז [יחז' כב ד, עיי"ש פסוק ה.]. קלסה לשון דבור יתר הוא, לפיכך הוא נהפך ללשון שבח וללשון גנאי [סוטה כז.]. וקלס – לשון דבה, לדבר בס, כמו (דברים כח לז) למשל [תהלים עט ד], לקלס – לדבור, כמו (יחז' כב ד) וְקֶלְסָה [ירמ' כ ח.]. קלסה לשון דיבור יתר הוא, לפיכך הוא נהפך ללשון שבח וללשון גנאי [סוטה כז.].

@למרות שקלס משמש גם לשבח וגם לגנאי, במקרא מופיע רק בלשון גנאי, ורק בלשון הגמרא נהפך ללשון שבח. "לקלס אתנן" (יחז' טז לא) מפרש הרד"ק לשון לעג הוא. פירוש רש"י לפסוק זו דוגמא טובה שלעתיים לא ניתן להפריד את ביאור המילה משאר חלקי הפסוק, שכן מפרש קילוס - הליל, אך המשך הביאור שהוא מהלל אתנן זונה שהוא דבר גנאי. עיין בספר ברוך שאמר על התפילה מבעל התורה תמימה עמ' רמ"ו "להודות... ולקלס" הסובר שצריך להשמיט מילה זו מנוסח התפילה וכן מהגש"פ "לפיכך אנחנו חייבים להודות... ולקלס". יש הסוברים שלפי הגמרא במו"ק כז ע"ב : טיפוח ביד (רש"י מפרש קופץ יד זו לזו) קילוס ברגל (רש"י מפרש מכה רגלו בקרקע), שהכוונה לניתור כל הגוף מעל הקרקע בתנועות ידיים ובהשמעת קולות. עיין בערוך ערך גו ד ובערך קלוס ד ובספר הרסאלה לר' יהודה בן קוריש (ת"א תשמ"ד) עמ' 212 ח"ב ערך קלס, מעייניי אגם עמ' פ', בירחון המעיין כרך לו ג"ד עמ' 84. +מ"מ : שמות טו א ד"ה כי גאה גאה, ישע' ה יב, ירמ' יז יב, תהלים יט ג, משלי טז ד, חגיגה יב ע"ב ד"ה וחשות. ראה דומה ב, דימה, זוט, כמו, ענה (ג), קאלוס, קולסא א, רכיל

~קלס (ב)

#א. גדי מקולס – צלוי כשהוא שלם ותולין כרעיו וקרסוליו וקרבייו סביבותיו בשפוד, ועל שם כך קורוהו מקולס שהוא לשון מזוין, כדמתרג' (ש"א יז ה) וכובע נחשת על ראשו – וקולסא דנחשא [ברכות יט.], צלוי ראשו על כרעיו ועל קרבו כצליית הפסח... לפי שתולה כרעיו חוצה לו בצדו כנושא כלי זינו בצדו. כובע נחשת דגלית תרגומו קולסא דנחשא [פסחים נג. עד. – איזהו גדי מקולס? שצלאו כולו כאחד], כרעיו ובני מעיו תלויין חוצה לו בצדו כשצולו... ומקולס לשון גבור מזויין שכלי זינו תלויין לו בצדו כדמתרג'... [ביצה כב.].

#ב. קולסות – הילמי"ש (קסדות) [ש"ב כא טז].
@בערלה פ"ג מ"ז מובא "קולסי הכרוב" וזה כמו קלחי הכרוב.

~קלסטור, קלסטינור

קלצטונירי – ממונה [ע"ז יח.].

~קלסתר

#א. אזיו [נדה לא.].

*בערוך ערך קלסטר מציין לאיוב כט כד : ואור פני לא יפילון תרג' וקלסטר אפי, כלומר תואר פנים. +מ"מ : ברא' כה יט. ראה חוטם, מראה

#ב. אישקנצו"ן (מלצר. עיין באוצר הלעזים באריכות) בלעז [סנה' קד: עיי"ש].

*עיין בתרגום לאיוב כט כד. +מ"מ : ברא' יג ח, כה יט ד"ה אברהם, כתובות יז ע"א ד"ה בוצינא. ראה אור ב, בבואה, מראה א

~קלע, קֶלַע, קֶלְעִים (א)

כף הקלע – חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן [ש"א כה כט], רחב הרצועה שנותן האבן לתוכה לקלע עשויה כעין כף [שבת קנב.].

קולע – כזה שהוא זורק אבן בקלע [ירמ' י יח].
*+מ"מ : ש"א יז ג, מ"ב ג כה. ראה אבני קלע, זיק, מחי קבלו, מקלעת, רגמה

~קלע, קֶלַע, קֶלְעִים (ב)

#א. קלעים – עשויים כמין קלע ספינה, נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגומו של מכבר (לעיל ד) המתורגם סרדא, לפי שהם מנוקבים ככברה [שמות כז ט], קלעים – אהלים של קלעים כמו שעושין בשוקים [סנה' קו.]. שלא יפרוס קלע – דרך ציידים לתקוע יתידות ולעשות גדרים קנים במים להלכד שם דגים וקורין לו במקומנו גורג"ג (מלכודת לדגים. עיין באו"ה) ובארץ אשכנז קורין לו וינ"א (מלכודת לדגים. עיין באו"ה) [ב"ק

פא. במשכן היו קלעים היקף לחצר אהל מועד [זבחים נג.].

#ג.מסב קלע – מוקפות ציורים. פתוחי מקלעות – חקוקי צורת כרובים... [מ"א ו כט, עיי"ש], צורות רשתות וקליעות [יומא נד.].

*בערוך ערך קלע מבאר שהם ענין פתוח.

#ב.קלעים – מתורגם צירין, לשון קלעים. אומר אני שהוא לשון ארמי, לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן [מ"א ו לד.].

@ראה חכה, מסב, מצודה, מקלעת, עבות א, ב, צלע

~קלעא

*ראה קילעא

~קלעילין

מין קטנית [מעילה יג.].

~קלף

קלף גמור דמליח וקמיח ואפיץ לא שמיה עור [גיטין כב.].

*ראה גויל, מגילה, פצלה, פקל, קלפי, קלפה, קפל

~קולפא, קולפא

#א.מנעול [כתובות סה. סנה' קי.], פותחת שקורין בלעז שירידור"א (מנעול. חסר ברשב"ם הנדפס) [פסחים קיט.].

#ב.קולפי – מכת מקל עב בראשו [נ"א ובראשו] כראשי לפתות [ברכות נו.], מקל לרדות [שם נח.], קולפא [נ"א גולפא ובע"י קולפא] – מקל [סוטה יג.]. קולפי טאבי – הכאות טובות [מנחות ז.], הכאות גדולות [ערכין כב.].

@בשבת סג ע"א נאמר : מאי אלה? קולפא. ראה אלה ג, אקלידא, גולפא

~קלפה, קליפה

#א.קליפי אגוזים – קליפה לחה שעל קליפי האגוז [שבת עט.], הגדלה על גבי הקליפה בעודן לחין [שם פט.]. שומר לאוכל... [חולין קיז.]. נקלף (האתרוג) סימני טרפה הוא, דהיינו הנגלד [סוכה לו.].

קליפות – גלדי המכה [נדה כב.].

*ראה גלדא, קלף

#ב.קליפה – מייל"א (חוליה, קשקשת – של שריון קשקשים) [ב"ב ט.]. קילפי – קשקשים [סוכה יח.].

~קלפי

אישקרי"ן (קופסה, בעיקר לתכשיטים) בלעז [יומא לז.]. קלפי של שבטים – ארגז שמונחים בו י"ב

פתקים... [ב"ב קכב.].

~קלפס

*ראה קפלאות

~קלפטרא

קלפטרא מלכתא – של אלכסנדריא, כדאמר בנדה (ל:): ונלחמו רומיים עמה ונצחוה ותפסו הם המלוכה [ע"ז ח:ד.].

*בנדה ל ע"ב יש שני סיפורים, האחד בקליאופטרא מלכת אלכסנדריס, והשני בקלפטרא מלכת יוונית וצ"ע אם מדובר באותה מלכה. ראה קליאופטרא, קרטסים

~קלצטונירי

קלצטונירי – (המוציא להורג שהיה) ממונה (לשרוף את רבי חנניא בן תרדיון) [ע"ז יח.].

*ראה קלסטור

~קלקי, קילקי

*עיין בערוך ערך קלקי א. ראה חבק, קילקלי, קלקלתא

~קלקול, קלקול

#א.קלקל בחצים – ליהט בלהט חצים, זרק חץ כלפי מעלה והיא פונה מאיליה לימין או לשמאל, ולמקום שהיא פונה הוא הגורל... חברו מנחם עם (לעיל א ז) נחשת קלל, (וכן קהלת י י) והוא לא פנים קלקל. ויש משמע קלקל לשון קלקול, כמו (ירמ' ד כד) וכל הגבעות התקלקלו. ויש לועזים קלקל טראיש"ט (משך. חסר בכ"י) בלעז, וכן ת"י קלקל בחצים – קשת בגיריירא [יחז' כא כו.]. לא פנים קלקל – אינם לטושים ומרוטים [קהלת י י]. הראה לו פנים רעות [תענית ח.]. הגבעות התקלקלו – נתקו ונזרקו ממקומם, ועם קלקל בחצים (יחז' כא כו) חברו מנחם (מחברת קל) [ירמ' ד כד].

#ב.קלקלה – זנתה [יומא פו.], בזנות [הוריות ב.], מרדה [שבת לא.]. דבר קלקלה – חטא [יומא פז.]. בקלקולה – בניוולה ובבשתה... [סוטה ב.].

*ראה עקלקל, קלל, קלקלתא

#ג.לשון קלקול נופל באדם שהיה טוב מתחילה [חגיגה ט.].

@ראה אמול, סלף, פסד, פסל ג, קלוקל, רצם

~קלקלין

#א.עירבוב שער תלוש, המתקשה ונאסף בשער שעל החזה ושעל השחי, פולצי"ל (קבוצת שערות) בלעז, ואינן מחוברין לבשר. להכי קרי ליה קילקלין, מה קילקלין זה מקושר כנגד החוץ, אף הני שערות

קשורין ומכוסין שם. כך מצאתי בדברי רב האי –
חולין קכו:]. מסרך של סוס שקורין פייטרא"ל [שבת
סד:].

#ב. מחיצה היא, פרוסה לפני עבודה זרה, וקילקלין
הוא כנוי של קלעים [ע"ז נא:].
@ראה מסרך

~קלקלתא, קילקלתא

אשפה [שבת קנו: פסחים קיד. ב"ק כא. ע"ז כח. –
עיי"ש], קלקלי, קלקי (בערוך גורס קיקלי) – אשפות
[גיטין סט. כריתות ו.].

*בב"ק ובע"ז מביא כראיה את הפסוק (תהלים קיג ז) "מאשפות
ירים אביון", מתרג' מקלקלתא מרים חשוכא, וצ"ע כיוון שידוע
שלא היה לרש"י תרגום על תהלים (ראה פגן), אך נראה שהמ"מ
צ"ל ש"א ב ח שהוא אכן ליונתן בן עוזיאל (ספר ישמיע כל
תהלתו על תהלים בהקדמה). שער החרסית (ירמ' יט ב) תרג'
תרע קיקליתא. חבקו אשפות (איכה ד ה) תרג' גפיפו קיקלתן.
ראה אביון

~קלש

דקלישא ארעא – עפר של טרשים דק וקלוש ומועט
הוא [סוטה לד:]. דעתא קלישתא – דקה, כלומר דעתו
מועטת שאינו מחודד להבין כשאר בני אדם [יבמות
קיג.]. אקלושי – שמכסה בענפים מרוחקין זה מזה
דלא הוי כסוי גמור [מ"ק יג:]. מקלש קליש – קל ממה
שהיה [נדרים סח:]. קלוש – טינב"א (דק, רוה. עיין
א"ה) [בכורות מה:].

~קלשון

הוא מלגז (נ"א מזלג) עשוי כעין עתר, שקורין
פורק"א, ולו שלש שיניים [ש"א יג כא].
*אין לו דמיון במקרא, כלי לעבודת האדמה בדמות מזלג. ראה
חלל ב, מלגז, עתר ב, רגלא ב

~קלת

#א. סל שיש לו מלמטה בית קבול להולמו בראשו
ובית קבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן [כתובות
עב:], כמין סל שמנחת על ראשה ונותנת בה פלכיה
[כתובות פב:]. סל שהנשים נותנות לתוכו מחטין
וצנוריות [גיטין עז. ב"ב פה:], סל שעל ראשה שנותנת
בו כלי מלאכתה וטווי שלה [ב"מ ט:], כעין סל [סוטה
יד:].

*עיין בערוך ערך קלת א. ראה כפיפה, קולתא
#ב. אפרכסת שקורין טרימויא"ה (אפרכסת, משפך
שדרכו מכניסים חומר לריחיים וכדומה) [ב"ב כ: סה:].

*ראה איצטרוכל, משפך

#ג. כד [סנה' קג:].

*בערוך ערך קלת ד מבאר שהוא בסיס לכירה.

~קם

*ראה קום ב, קומה, קים

~קמא

ראשון [ב"מ פו:]. קמייתא – בראשונה [ב"ק מ.]. מאי
דקמא – מה דבר זה שאירע לפני עתה (כתובות סז:).

~קמה, קמות

ושדמה לפני קמה – שלא הגיע להתבשל ולהתקשות
לבוא לידי קמה והוא חלש ורך [ישע' לו כז]. השרשה
[מנחות עא:].

*קמה היא תבואה בגמר בישולה לפני הקצירה. עיין בערוך ערך
קם ב. +מ"מ: ש"ב יא א, ישע' יז ה. ראה קציר, קש

~קמואל

1. *אבי ארס, בן נחור אחי אברהם ממלכה אשתו, לפי סדר
הדורות בניו רחוב וארס (ברא' כב כא, בפרק י פסוק כב נאמר
שארם היה בנו של שם). 2. בן שפטן, נשיא אפרים (במד' לד כד).
3. אבי חשביה, נגיד שבט לוי בימי דוד (דה"א כז יז).

~קמוליא

שלוף דוך, ולא ידענא מאי היא [סנה' מט:]. לא
איתפרש אבל כך שמו (בלעז) טראפנ"א (שרף אלה?
אדמת? בכ"י, והפענוח צ"ע. עיין בא"ה) [שבת צ.].
*בגמרא שבת פט ע"ב במשנה נאמר "קמוליא ואשלג", וברש"י
"בגמרא מפרש". בגמרא צ ע"א נאמר: קמוליא (בלמ"ד) - אמר
רב יהודה שלוף דוך ובגמרא נדה סב ע"א נאמר: קמוניא (בנו"ן)
- אמר רב יהודה שלוף דוך. ביבמות קט ע"ב נאמר: ערבי
(ערבים) שלציון (רש"י: שם מקום שמניחין הלוח ותופסין הערב.
ל"א שלציון קוראין שם הערבון על שם נוטריקון שלוף דוך -
שולף עצמו מן הלוח ותוקע עצמו על הערב. דוך - לשון תיקוע,
כדאמר שבת נ ע"ב דצה שלפה). +מ"מ: זבחים צה ע"א ד"ה והא
בעי, נדה סג ע"א ד"ה שניים, ד"ה ראשונים. ראה דוך, קמוניא,
שלף, שלציון

~קמון

*עיר בגלעד, שם נקבר יאיר היעירי (שופטים י ה).

~קמוניא

קמוניא חלילא – בית מלא עפר [ע"ז י:].
*יש מפרשים קמוניא לשון תנור. בגמרא נדה סב ע"א נאמר:
קמוניא - אמר רב יהודה שלוף דוך. נראה שקמוליא וקמוניא זה
אותו דבר וכנראה חל שיבוש ביניהם והשארנו כפי שמופיע
במקור. ראה קמוליא

~קמוש

דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים, והוא קימוש
והוא חוח, כולם מיני קוצים הם, כגון אורטיא"ש
(סרפדים) [ישע' לד יג]. (ת"י) מין חיה [הושע ט ו].

*ראה חות, חרול, קיפוף, קמטון

~קמט (ב)

#א.קומטו ולא עת – נגזר [איוב כב טז]. קומטו להבראות – נגזרו להבראות, לשון (איוב טז ח) ותקמטני לעד היה [חגיגה יג: עיי"ש ד"ה על אשר]. ותקמטני – הקמטני והקדרתני... [איוב טז ח].
*ראה קדר
#ב.קמטיה – הכניעו [סנה' צה].

~קמטון

*ראה אגמון, קומטין

~קמטרא

ארגז של ספרים, ובמגילה (כו:) קמטרי דספרי, וכן ת"י (יחז' כז כד) ובגנזי ברומים – אלמין [צ"ל אמלין] דזהירין מחתין בקמטריין, וכן (מ"ב י כב) לאשר על המלתחה – לדעל קמטרא [ברכות כו:], ארגז שקורין אישקריין (קופסא, בעיקר לתכשיטים), והרבה יש בת"י, (כמו יחז' כז כד) חבלים חבושים – ארגזים חבושים וארוזים (תרגום) אמלין דזהוריתא בקמטריין, וכן (מ"ב י כב) לאשר על המלתחה – לדעל קמטריא [מגילה כו:]. קומטריא – ארגזים וקופסאות שכורכין וגונזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל [מ"ב י כב].
*לפי הפירוש בערך ברום מיחז' כז קמטרא זה ברום או ארגז. עיין בערך ערך קמטר ש"מלתחה" (מ"ב י כב) ת"י קומטריא.
ראה ארון, ברום, זבילא, מלתחה, ספטא

~קמיט

קמיטי – צומת, אישטריינט (מצמק) כלומר אין ממהר לפלוט [חולין קיב:]. מתקשה [שבת עד:]. עצור מנקביו [פסחים מב:]. עצור [שבת קי.].
*ראה צמת א

~קמייע, קמע

#א.כתב לרפואת חולי [שבת נג.]. כותבין וטוענין לרפואה... קמייע מומחה תכשיט הוא לחולה כאחד ממלבושיו [שבת ס.]. של עור וממולא מתוכו ותולהו בצואר לנוי [סנה' סח.]. בציר שיעוריה מכדי לצור משקולת [שבת עט.]. מין לחש [שבת סא: עיי"ש ד"ה הא, והא].
*מ"מ: שבת נג ע"א ד"ה דמומחה. סא ע"א ד"ה דמומחה, ראה גלטורי, פתקא
#ב.קומעת (זו גם גרסת הערוך, אך י"ג קושרת) לו תפילין – קושרת [בכורות ל.]. קמייע אינו אלא לשון קשר ודעיקרין של שרשי סממנין נמי קרויין קמייע [שבת סא.].

~קמז

נקמז מהו? – שנכנס הנגר בחור האסקופה, ונפחת אותו החור ויוצא הנגר לצד הקרקע, ונועץ בקרקע [ערובין קב.].
*ראה שדמה

~קמח, קמח, קמחא (א)

אבק דק היוצא מן הנפה [כתובות קיב.]. לא חש לקמחיה – למה שהוא טוחן, אם חטין אם פסולת [פסחים פד.]. הכל מעורב כמו שנטחן [סוטה יד.]. קמח אין נאכל כמו שהוא חי [ביצה טז.]. אין צריך טחינה [סנה' צו.].
(קמח) חיוררתא – קמח נקיה כעין שלנו שאינה סולת [פסחים עד:].
קמחא דבני חילא – (ש)המלך הטיל (על בני העיר) לאפות ולבשל לבני חילו [ביצה כא.].
קמחא נהילא – שהיא דקה (כמו גשמים דקים) תענית ט:.

קמחא דסמידא – קמח סולת [שבת קי.].

קמחא תמרי וירקא – רכין הן [חולין קה.].

*מ"מ: תוס' ברכות לו ע"א ד"ה קמחא, תוס' ביצה טז ע"ב ד"ה קמ"ל. ראה אבק, אביב, אבשונא, גרש, ותיקא, חביץ, חסיסי, כיסנא, כרמל, מהולתא, מיחא, נקדים, סלת, עמילן, עסה, פת, קוקיאני, קיבר, קלי א, רהטא, רחים, שתית

~קמח, קמיח (ב)

#א.קמיח – מעובד בקמח [גיטין כב.], משהין אותו בקמח ומים [שבת עט.].
#ב.דאקמחא אקמוחי – ששחקן דק הרבה, כמו קמח שנטחן [נזיר נג.].
#ג.קמחא – לאפות ולבשל [ביצה כא.].
#ד.קמחים – ייני"ש (כתמי עובש) בלעז [שבת קלט.]. קייני"ש [מנחות פז.].
לא חש לקימחא – (לשון דיבור, כלומר) טוחן ומוציא סובין ואינו חושש, כלומר מרבה דברים שאינם [סוכה נד.], למה שהוא טוחן ומוציא מפיו, כלומר לדיבורו [יבמות מב.].
@ראה עמילן

~קמט (א)

כגון בין אציליו או שאר קמטים, פרונצי"ש (קמטים) בלעז [נדה מב.]. קמטיה – בית השחי ובית הסתרים שלה [נדה סו.]. קמטים – פרונצי"ש בלעז [ב"מ פז.]. משיעלה הקמט תחת הדד – שגדלו דדיה עד שכפול מעט על החזה ויראה כקמט [נדה מז.].
*ראה כפל, צפד, קמיט, קפל

למשמעות לשון המקרא בנגוד למקמץ בלשון הגמרא שמשמעו לשון קמצנות. פעולת הקמיצה היא שהכהן צובר מן המנחה מלוא כף היד בשלש האצבעות התיכוניות (האמצעיות) ומוחק מלמעלה באגודל ומלמטה באצבע הקטנה. רש"י קורא לציר"י - קמ"ץ. ראה קמיצה

~קמץ (ג)

מקמץ - נוטלין מן החלב מעט למעלה [חולין נ.]. המקמץ - מפרש בכתובות (ע"ז). המקמץ בידו צואת כלבים, ואומר אני כי לתקן בהן עורות שקורין קורדוא"ן (קורדובני, סוג מיוחד של עור המיוצר בעיר קורדובה), שמעבדין אותן בצואת כלבים [חגיגה ד.], מקמץ צואת כלבים - לא ידעתי מה צורך בה, אבל באשכנז ראיתי ששורין בהם הבגדים לפני כיבוסן יום או יומים... בורסי (נ"א בורסקי) קטן היינו מקמץ [כתובות עז.].

*בברכות כה ע"א ד"ה בזמן שיש בהן עורות כותב : צואת כלבים וחזירים דרכן לתת בעבוד העורות.

~קמצא, קמצי

#א. נמלה [ברכות נד: עיין מגילה טו ע"ב ד"ה בשיני רשעים]. חגב או נמלה [יבמות קכא:].
#ב. חגב [שבת קי:], מין חגב שמו איל קמצא [פסחים טז. ע"ז לז.], ארבה שמכלה את התבואה [תענית כא:], ארבה, ול"נ נמלה [שבת עז: בע"י : שבלול - נמלה], חגב או נמלה [יבמות קכא:]. קומץ לשון (במד' יג לג) ונהי בעינינו כחגבים, כדמתרג' כקומצין... [ברכות ג: בע"י].

#ג. קמצא ובר קמצא - כך שם שני יהודים [גיטין נה:].

@עיין בספר כעת חיה ח"א ס"ג (יהונתן חן, אלעד תשס"ו) כאשר מדובר בעפר, רש"י מפרש נמלה, וכאשר מדובר במשקים מפרש חגב. ראה איל קמצא, חגב, קמץ א, קו ב

~קמר

לקמר - לכסות בנסרים [ערוכין פח:].
*עיין בערוך ערך קמר ב. ראה אלס ג

~קמרא

אבנט חשוב, יש שעושים אותו טס של זהב ויש שעושים אותו רצועה ומשבצות זהב ואבנים קבועות בו [שבת נט:], אבנט מוזהב [הוריות יג:].
*עיין בערוך ערך נסך א, קמר ג.

~קמשון, קמשנים

קמשונים - חוחים [משלי כד לא:].
*אין לו דמיון במקרא. ראה חוח, חרלים, קימוש

~קמיצה

אצבע שאצל הקטנה (זרת) [כתובות ה:].
*ראה אמה, אצבע, גודל, זרת, קמץ ב

~קמל

קמלו - כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשים ונופלים. ת"י קמלו - לא יסקון, ובמקום אחר (להלן לג ט) תירגם החפיר לבנון קמל - נתר, ואומר אני שהוא לשון קציצה, שנקצצים מאליהן ונופלין מחמת יובשן [ישע' יט ו], יבש, נכרת (שם לג ט).

*מ"מ : שמות ב ד, יג יח. ראה בלה, נבל ג

~קמעא

מעט [ברכות ד: כתובות ס:]. רוח קימעא - פורענות קלה [סוטה ה:].

~קמפון

*מובא בכלים פכ"ג מ"ב ובערוך מפרש שדה ששוחקין בו המלכים בלשון יון.

~קמץ (א)

ותעש הארץ לקמצים - קומץ על קומץ יד על יד היו עוצרים [ברא' מא מז]. אין הקומץ משביע את הארי - פרנסה מועטת [סנה' טז.], מלשון (ויקרא ב ב) מלא קמצו... פ"א קומץ לשון (במד' יג לג) ונהי בעינינו כחגבים, כדמתרגמינן כקומצין, רצה לומר מחגב אחד לא ישבע הארי [ברכות ג: בע"י]. קימץ - עצרן ביותר ולכך נתעשר והיה לו מומן... ומהממון ההוא לקח קרקעות והלוה לאחרים [ב"ב נב:]. קמצן - עצרן [מנחות פו.]. עשירים מקמצין - מקמץ לשון עצרן [חולין מו.].

*ראה חוליא, קמצא, קצר ב

~קמץ, קמיצה (ב)

קמיצה - מאצבע שאצל הקטנה (זרת, ממנה) מתחילין לקמץ (כיצד?) חופה שלש אצבעות על פס ידו, הקמיצה והאמה והאצבע וקומץ [כתובות ה:], ממנה מתחיל הקומץ מאותו אצבע שאצל הקטנה [מנחות יא.]. היא עבודה קשה (שבמקדש) שצריך למחוק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה למטה שלא יהא הקומץ מבורץ... [זבחים סד:].

וימלא ידו - היא קמיצה [ויקרא ט יז].

חופה שלש אצבעותיו על פס ידו, וזהו קומץ במשמע לשון העברית [ויקרא ב ב].

*בה"ר מציין ש"במשמע לשון העברית" יתכן שכוונת רש"י

~קו, קנים (א)

#א.קן קולמוס וקן מגילתא – תיקון הקולמוס והקלף... כשחותכין אותו ומחליקין אותו. ולי נראה קול הקולמוס כשהוא כותב וקול היריעה, שהוא נשמע כמי שאומר קן קן, ואית דגרסי קל קולמוסא [גיטין ו].
#ב.קן בים – ששטף הים את האילן והיה קן בראשו. קן בשמים – עוף נושא קן באויר [חולין קלט]. קן משולח – אפרוחים משולחים [ישע' טז ב]. קן – (קן ציפור) מובדל במחיצות ועליות כדרך כל שובכין [ביצה י].

קני – כגון קני עופות היו בולטין מתחת האולם למעלה מן הפתח [ערובין ג].

*קן הוא שם לשתי תורים או בני יונה שמביאים הזב, הזבה והילדת (שאין ידה משגת) לקרבן. שילוח הקן הוא כאשר מוצאים צפור שלא קיננה בבית, מצוה לשלח את האם ולקחת את הבנים (ואח"כ משיבים אותם למקומם). +מ"מ : דברים לב יא, ערובין לו ע"א ד"ה לאיזה. ראה יונה ב

#ג.בית [ערובין נג]. קנים – מדורים מדורים (נ"א קנים מתרג' מדורין) [ברא' ו יד]. אם קימת מצות שלוח הקן, סופך לבנות בית חדש... [דברים כב ה, עיי"ש].

*בספר מדות חן בעמ' 52 מביא את דברי ר' צדוק הכהן בספר דובר צדק סימן י' ד"ה ים שעשה שלמה, ושם מבואר משמעות המלה קנים שהיא מילה משונה ומרמזת על אלף פעמים ק"נ שיעורי מקוה, עיי"ש וכן מציין שתיבת נח זו הפעם הראשונה בכתובים שמופיעים בו שיעורים. +מ"מ : חולין קלח ע"ב ד"ה לקננו. ראה קונאות. ראה קן

~קו (ב)

#א.קנים וסנאים – מעשה תקרה כעין מחצלות שקורין קלידי"ש (רשתות – נצרים, מחצלות) [ב"מ קיז].

#ב.קניא דשומשמני – נמלות מקובצות הרבה [נדרים כד].

*ראה קמצא, שומשמנא בהערה

~קנא, קנאה, קנא, קנאות

מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול. כל לשון קנא אינפרימיני"ט (חרון אף) בלעז, נותן לב ליפרע [שמות כ ה], קנא שמו – מקנא ליפרע ואינו מוותר, וזהו כל לשון קנאה (שמות כ ה), אינפרימיני"ט (הלעז במ"ג הכתר ואינו נמצא בא"ה) בלעז, אוהז בנצחוננו ופורע מעוזביו (נ"א מאויביו) [שמות לד יד], מקנא לנקום, מתחרה על רוגזו להפרע, אינפרינדר"א (לכעוס) בלעז [דברים ד כד]. ויקנאו – לשון קניטה [מ"א יד כב]. אין אדם מקנא בבנו (סנה' קה:) [מ"א א לז]. מי שיש לו קנאה – ותחרות על חבריו. עצמותיו מרקיבים – ועליו נאמר (הימרא) וישוב אל העפר

[שבת קנב].

אל קנא – כל לשון קנא אנפרטמני"ט בלעז נותן לב ליפרע [שם כ ה], מתקנא לנקום את עובדיהם (של האלילים) [ע"ז נד: עיי"ש ד"ה אין מתקנאה].

קנאים – בני אדם כשרים המקנאים קנאתו של מקום [סנה' פא:], בני אדם המקנאים קנאתו של מקום לנקום נקמותיו [ע"ז לו:]. קנאי בן קנאי – משבט לוי שקינא במעשה דינה... [סנה' פב:].

+מ"מ : ש"ב כא ב ד"ה המקנא, סנה' פב ע"א ד"ה אמר רב חסדא

קנאוני – הבעירו חמתי [דברים לב כא]. ויקנא ה' לארצו – לשון (במד' יא כט) המקנא אתה לי, נכנסה בלבו צרתה ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה. ורבותינו פירשו לשון התראה... [יואל ב יח].

יקניאוהו – הבעירו חמתו וקנאתו [דברים לב טז]. ויקנאו – הכעיסוהו, כמו [דברים לב כא] הם קנאוני בלא אל [תהלים קו טז].

כל לשון קנאה, אדם הנותן לב על הדבר, או לנקום או לעזור, אינפרימיני"ט בלעז, אוהז בעובי המשא (נ"א הקורה) [במד' יא כט], בקנאו את קנאתי – בנקמו את קנאתי, בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף. כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר, אנפרטמני"ט בלעז [שם כה יא, עיי"ש פסוק יג], לשון חמה, אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה, אינפרימיני"ט בלעז [דברים כט יט], תגר שנתגרו... קנאה בכל מקום אינפרימיני"ט בלעז, לשון אחיזת הלב לנקום נקם [שה"ש ח ו], כעס מחמת צער. קנאה הוא לשון שאדם מתעבר על ריבו או על ריב אחרים, כמו (מ"א יט י) קנא קנאתי, וכמו בקנאו את קנאתי [גיטין ז]. כעס וחמה [איוב ה ב], חמה, אינפרימיני"ט בלעז [תהלים עט ה], חימה, אטאיני"א (כעס. חסר בדפוסים) בלעז [משלי יד ל], כעס, כמו [דברים לב כא] קנאוני בלא אל, וכן [משלי ו לד, עיי"ש] כי קנאה חמת גבר [סוטה ב:], תחרות [שבת קנב:]. אינפרימיני"ט בלעז [ישע' נט יז]. בקנאותו – בתתו לב לנקות ולטהר... וקנאה זו לטובה, כמו [במד' יא כט] המקנה אתה לי, וכן [מ"ב י טז] בקנאתי לה' דיהוא, זהו פשוטו. ולפי מדרשו... קנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה... [ש"ב כא ב]. אל יקנא לבך – על כרחך אין קנאה זו לשון גירוי מלחמה אלא אחיזת מעשי... [מגילה ו: עיין ברכות ז ע"ב ד"ה ואומר אל יקנא]. וקנאתי – כמו [במד' יא כט] המקנא אתה לי [יחז' לט כה]. רוח קנאה – פירשו רבותינו לשון התראה... [במד' ה יד]. אסור לקנאות – שמביא עצמו לידי תגר ואת אשתו לידי ניוול... [סוטה ב:]. המקנא לאשתו – המתרה... [סנה' פח:].

@רש"י מבאר קנא וקנאה אין ספור פעמים, ויתכן כדי למנוע

טעות היכן שמשמעו שם ה' ובין היכן שמשמעו קנאה וכדומה. במשלי כג יז כותב: אל יקנא לבך בחטאים - בהצלחתם להיות רשע כמוהם. +מ"מ: סוטה ג ע"א ד"ה ויקנא. עיין במעייני אגם עמ' כ"א, נ"א.

~קנאות

מנחת קנאות - מנחת סוטה [כריתות כד.]. חרבה של שעורים [מנחות עב: בהיפוך]. חובה מן השעורים [שם פד. בהיפוך]. חדשה של שעורים [שם פד: בהיפוך]. חדשים של שעורים [שם פד: בהיפוך].

~קנב

קניב סלקא (תרדין) - חתך (מן המחובר בקרקע) [שבת עג:]. לנתק העלין מן הקלחים כדי להשוותם שיהו מוכנים לחתכן ולפרמן [שבת קיד:].
*ראה מחט ב, קניבה

~קנבוס

קנב"א [מנחות טו:].
*נוכר בכלאים פ"ב מ"ה. בערוך ערך קנבס מפרש שהוא מין תבלין כמו כמון וכן מפרש קנבוס בשבת קכ ע"א שהוא מין פשתן... חלוק התחתון שלובשין אותו לא על בשרו אלא על אונקלי... והוא תחת החלוק של מעלה. ראה בצבוץ, פשת, צרדא

~קנדיא

*ביומא י ע"א נאמר "מגוג זו קנדיא". ראה מגוג

~קנה (א)

א.מקל [ע"ז מב:], כל מקלות דקים קרי קנים, שעושין מהן גדרות ומחיצות [פסחים נ:]. עץ [סוכה לד.]. המעמיד את הגפן שקורין פיישל"ש (סמוכים, לתמוך בשיח צעיר) [ב"מ קג:]. טודי"ל (צינור, גבעול) [ברא' מא ה.]. קנא דדהבא - מזרק של זהב [ב"ק קיג:]. קנין המחולקין - פיישל"ש (סמוכים, לתמוך בשיח צעיר) [ב"ב סט:].

*ראה אגם, מזרק, סוף

ב.קנה - היא הריאה, ונקראת על שם קנה שלה [ב"ב פג:].

*ראה אומא, אונא, גרגרת, וושת

קנה המנורה - קנה האמצעי העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי [שמות כה לא]. הקנה שש אמה [יחז' מח א]. שיוצאין ממנה קנים לנרות הרבה ונוטלין הימנה ובשעת הצורך מחזירין אותו [שבת מז:].

משענת קנה - כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו [יחז' כט ו].

קני דחיזרא - קנים שנועצים בארץ לארוג בו קוצים או נסרים סביבות השדה [ב"מ קג:].

*ראה בוכרא, טפתא

קנה גרדי - העולה ויורד בשתי [שבת צג:].

קנה המדה - למוד בו עובי ורוחב [יחז' מ ג]. שבו מודדין הקרקע [שבת פה:].

*ראה מכחול

קנה של סידין - הטחין ומלבנין הבית בסיד, יש להן קנים של פרקים ונותן מטלית בראשה ושורין בסיד המחוי וטח את הבית, וכשהוא טח מלמטה אי אפשר לו אלא בקנה קצר, וכשהוא הולך ומגביה מוסיף קנה על קנה ומאריכו [שבת מז:].

*עיין בערוך ערך קן ב

קנה של זיתים - לאחר מסיקתן צובר במעטן ושמן מתאסף בתוכו ונוח לצאת, ויש לו קנה להפכן בו ולברוק אם כמרו כל צרכן ומגיעין לבית הבד [שבת קכג:].

קנה המאזניים שקורין פליי"ל (קנה המאזניים) בלעז [ישע' מו ו]. פיי"ל (מוט, מכניסים למיכל למדוד את כמות היין שבתוכו) [ע"ז נז:]. קנה (של מאזנים) שהלשון קבוע באמצעיתו ושתי המיתנות תלוין בראשיו [ב"ב פט:].

*ראה מיתנא, נפש ג ערסה

קנים היו נותנין במערכת לחם הפנים בין חלה לחלה להפרידן ליכנס הרוח ביניהן שלא יתעפשו [שבת קכג:].

קנים הדוקרנים - משופין כדקר [ערובין טז:]. קני הגג - לטי"ש (נסרים). מובא רק בדפוס ובשיבולי הלקט [סוכה ט:].

*ראה דף

קנה רצוץ - %+מ"מ: ישע' מב ג

@קנה בצומח הוא צמח נבוב, כלומר חלול (עיין משנה כלים פ"ט מ"ח - מיצה שנייה של שיפון). בספר לפשוטו של מקרא מבאר את הקושי בישע' לה ז "והיה... חציר לקנה וגמא", הלמ"ד של לקנה מחוסרת הבנה, אך לפי מה שכותב רש"י בשמות יד כח: כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה, כמו... ואינו אלא תיקון לשון, א"כ יתכן שהלמ"ד באה במקום ו"ו וצ"ל "וקנה". +מ"מ: ישע' לו ו בפסוק וברש"י, יחז' כט ו. ראה גבעול, גובתא, חלק ב, קונאות, קניא, קנישקנין, שלהבת

~קנה (ב)

א.קונה שמים וארץ - כמו עושה שמים וארץ, ע"י עשייתן קנאן להיות שלו [ברא' יד יט]. הקנהו להקב"ה שמים וארץ - השליטו בשבחו על הכל [סוטה ד:]. קונהו - מתקנו [ישע' א ג].

ב.עם זו קניתי - חבבת משאר אומות, כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם [שמות טו טז].

ג.קנו מתפיסת הבית - האי קנו לא לקחו במעות, אלא קנו שנפלו להם בהמות מאביהם [בכורות נו:]. הקנני - פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר... הפקידני לשמור את מקנהו [זכריה יג ד].

#ד.קנה חכמה – ללמוד תורה [משלי יז טז]. אמת קנה – הוצא הוצאות על ת"ת [ע"ז ד:].
#ה.קנים – לשון פורענות [ערוכין כא:].
@ראה אקו, קנין

~קנה (ג)

קנה – עצם העליון העגול כקנה, ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן, פישטי"ל (עצם הזרוע. חסר בדפוס) [איוב לא כב].

~קנה (ד)

*1. עיר בנחלת אשר (יהושע יט כח). 2. נחל בגבול אפרים (יהושע יז ט). ראה שכם

~קנו

#א.כלי הוא, ראשו אחד רחב והשני עשוי כעין מרזב קצר, ונותן הקטניות בתוך הרחב ומנענע, והאוכל מתגלגל דרך המרזב, והפסולת נשאר בכלי [ביצה יב:]. כלי עץ שעושים כעין צינור רחב מלאחריו וקצר מלפניו, ובעלי מטבע עושים אותו, והבורר בו קטנית נותן קטנית במקום הרחב ומנענעו והקטנית מפני שהוא סגלגל מתגלגל ויורד דרך פיו הקצר והפסולת נשאר בכלי [שבת עד:].

#ב.שישטי"ר (כור, מידת נפח גדולה. רק ברש"י שבר"י) [מ"ק כז:].
@ראה שפופרת

~קנוניא, קנוניה

עצה של רמאות ביניהם [ב"מ יג:], ערמה [ערכין כג:]. עצת קנוניא... לטרוף לקוחות ויחלקו ביניהם [כתובות נא:]. עצה רמיוותא [שבועות מב:].
*+מ"מ: כתובות נא ע"ב ד"ה יש בהן.

~קנוקנות

#א.גידין דקין ההולכין באורך הירך מתחת הבשר מגיד החיצון לגיד הפנימי [חולין צב: עיי"ש].
#ב.קנוקנות של צמר – וידילי"ש דלא חזו למידי [חולין צב:].

@עיינו בערוך ערך ענקוקלות. ראה אצותא, חרבינא, כרד ב, לולב, נברא, סיב, סמפון

~קנז

*1. אחד מבני אליפז בן עשו, מאלופי אדום (ברא' לו יא, טו). 2. בדה"א ד יג נזכר קנז אבי עתניאל ושריה אך לא נזכר יחוסו. מהנאמר בסוטה יא ע"ב ניתן להבין שלקח לאשה את אמו של כלב בן יפונה (שהיתה נשואה לפניו לחצרן ומהם נולד כלב), ונולדו להם עתניאל ושריה שהיו אחים חורגים של כלב מהאם. ראה וקנו, יעבץ, כלב ג, עתניאל

~קנזי

*אחד מעמי ארץ כנען (ברא' טו יט).

~קנח

*ראה כפר ב

~קנטר (א)

שקלים גדולים שהן קנטרין, שנאמר עובר לסוחר, שמתקבלים בשקל בכל מקום, ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין, צינטיני"ר (משקלים של מאה מידות, מטבעות של מאה) בלעז [– ברא' כג טז], משקל גדול שקורין צינטיני"ר (משקל של מאה יחידות), מאה מנה [ב"מ פז:]. קינטרין – מאות [בכורות נ. – מאה סלעים בכל שקל, ס:].

*קנטר הוא ערך המטבע הכי גדול המוזכר במקורות ושוויו עשרת אלפים דינר. קינטרין הוא שם כללי לכל דבר שמנינו מאה. בגמ' ב"מ פז ע"א נאמר: איכא דוכתא דקרו ליה לתיקלא קנטירא. הסלע הוא ארבעה דינרים, יוצא שארבע מאות שקל כסף הם מאה וששים אלף דינרים, וכל דינר הוא בערך ארבעה גרם כסף צרוף, נמצא שארבע מאות שקל כסף הם שש מאות וארבעים קילוגרם כסף צרוף. ככר זהב טהור (שמוות כה לט) ת"י קנטר דהב דכי. בכלים פ"ד מ"ג מובא קנטר של בנאים והוא כמין מטה ושבט של ברזל לחתוך את הכותל. +מ"מ: שמוות לב ד ד"ה מסכה. ראה קונטרק

~קנטר, קנתר, קנטרן (ב)

מקנטרן – לשון קניטה ועצבון, קונטררי"ר (להעליב) בלעז [פסחים סו:].

קנטרנין – כעסנים, טורטוריו"ש (גורמי נזק, עושי עוול) בלעז [גדרים מח:], מקניטים [קדושין נב:].
*קנטר פעמים בא בטי"ת ופעמים בתי"ו. עצמו מצמיתי (תהלים סט ה) תרג' תקפו מקניטי. +מ"מ: ברא' כז כב, מט ח, כח ד"ה וזאת אשר, שמות ו יד, טו כו, יחז' ב ה, ג יד, כח ג, חבקוק ג א, איוב לו ט, שה"ש ו א איכה א יז, ד ו, יבמות סג ע"א ד"ה מתון, נדרים עח ע"ב ד"ה השותק, סוטה יט ע"א ד"ה ור' יהודה, קדושין ע ע"א ד"ה מי סני, ב"מ צד ע"א ד"ה כמפלגה. ראה טרד, טרודא, מרה ב, נרגן, פלגא, קנא, תנה

~קניא

קנה [ברכות נו: גיטין לב. סח: חולין קיא:]. חבילי קנים לעצים [שבת קמ:]. שליבות הסולם או קנים [שבת קנה:]. תכריכין [יבמות סו:].

~קניבה

קנבא – למחוט ראש הפתילה שנעשה פחם שקורין מוקי"ר בלעז [ביצה כב:].
*ראה קנב

~קניגי, קניגיון, קיניגון

טו, תהלים קד יז, עיי"ש פד ד]. קננו – לשון קן [יחז]
לא ו, עיי"ן ירמ' מח כח].

~קנס

כל קנס חידוש הוא [כתובות לד: ב"ק קיב. מכות ד:].
קטנה ובוגרת אין להם קנס (נ' כסף אם יאנסו) ... (אבל
נערה) אם אנסה אדם נותן לאביה חמשים כסף,
כדכתיב (דברים כב כט) ונתן האיש השוכב...
[כתובות כט. סנה' סו: בשינוי, חולין כו: בשינוי].
המפתה נותן בושט ופגם וקנס [כתובות לב. מב]. אין
קנס אלא לנערה [כתובות לה:]. אין קנס לקטנה
[כתובות מ:]. בב"ק (סד:) נפקא לן מודה בקנס פטור,
מ"אשר ירשיעון (בפסוק: ירשיעון) אלהים" (שמות כב
ח), פרט למרשיע את עצמו [כתובות מא. ב"מ ג:
שבועות לג:]. מודה בקנס פטור [גיטין מג. ב"ק ד: ה.
מ: מא: מג: סה. עא: עד. עד: עה. שבועות לו: זבחים
עא. בכורות מא. תמורה כח. נדה מא. מה:]. (עבד) יש
לו קנס – שלשים כסף לרבו אם נגחו שור [גיטין מב:].
שלשים של עבד קנס הן [ב"ק מג:]. ממון דקנס (הוא)
דבר הקצוב בתורה (ולא משתנה), כגון ל' של עבד...
וכן נ' של אונס ושל מפתה שוים בכל הנשים... וכן
פגם בתולה כתובתה מאתים ובעולה מנה [שבועות
לג:]. אין מודה בקנס פטור אלא כל זמן שהודה מפי
עצמו... [שבועות לג:].

אדם הראשון היין קנס עליו מיתה [סנה' ע:].

*קנס הוא תשלום כעונש על המזיק והטלת הקנס ע"י דיינים
מומחים שקיבלו סמיכה. +מ"מ: גיטין מה ע"ב ד"ה לא יחזיר,
קדושין יא ע"ב ד"ה קצוב, ב"ק לח ע"ב ד"ה שור של, ע"ז ח ע"ב
ד"ה דיני, חולין קטו ע"א ד"ה מעשה, ערכין טו ע"א ד"ה אילו,
ד"ה תחת. ראה בשת

~קנץ, קנצי

סוף [איוב יח ב].

*אין לו דמיון במקרא. מילה זו קשה לפענוח. ת"י הרפתקי,
כלומר ניגודים מכשולים ועיין בשרשים לרד"ק ערך קצץ. בספר
לפשוטו של מקרא מבאר שקנץ הוא מהפעל "נקץ", שפירושו
סתירה או הכחשה לדברי אחרים.

~קנקל

*בערך פכ"ב מ"י מובא קנקילין שיש בה בית קבלת כסות
טמאה, והערך ערך קנקל מפרש כלי שמשמין תחתיו אש
וגפרית לעשן הבגדים שעליו.

~קנקן

א.הוא כלי שאוחזין בו מאחורי המחרישה כשהם
חורשים. יש שנועלים ומעמידים אותו במקום דלת
במקום הפתח [ערוכין קא:]. יתד שבו הברזל שקורין
קולטר"א (קנקן של מחרישה, היתד הפולחת את

צד חיות בקניגון [חולין ס:]. צידת חיה ע"י כלבים,
וכל מעשיהם לשם שחוק ושמחה, ודוגמתו (חולין ס:
וכי משה קניגי הוה [ע"ז יח:]. קניגיא – צידת חיות
בקשת ורומח, כל מיני צידה קרוי כן... [ב"ב עה:].
*ראה בזא, בליסטרי

~קנין

מקנה [תהלים קד כד].

קנין סודר – חליפין [קדושין ג. ב"מ מה: בהיפוך].
קנין – (משמע קנין) סודר [ב"ב קמז:].

*קנין הוא זכיית אדם ברכוש כלשהוא. דרכי הקנין שונים לפי
מהות החפץ. קרקעות נקנים בכסף, בשטר או בחזקה. מטלטלין
נקנים בהגבהה, בהמה נקנית במשיכה, קרקעות, עבדים, בהמה
ומטלטלין נקנים בקנין חליפין הנקרא קנין או קנין סודר
(ונעשה ע"י שהקונה נותן למקנה כלי או בגד ואומר לו קנה זה
חלף זה ובשעה שמגביה את הסודר קנה, ואף על פי שלא שילם
או משך, אינם יכולים לחזור בהם). קנין אגב הוא קניית
מטלטלין ע"י קניית הקרקע שנמצאים עליו, אם היו המטלטלין
במקום אחר צריך שיאמר במפורש קנה מטלטלין אגב קרקע.
קנין טעות הוא שטעה המוכר במידה במשקל או במנין והדין
שבטל וחזר. קנין דברים הוא קנין במלים בעלמא ללא מעשה
והדין שאינו נקנה. קנין גוף הוא בעלות על עצם הנכס, קנין
פירות הוא בעלות על פירות הנכס, כלומר מה שהנכס מניב כגון
פירות. עיין תוס' כתובות נה ע"א שסתם קנין שבתלמוד היינו
קנין חליפין. +מ"מ: תוס' קדושין כו ע"ב ד"ה אלא, שם כח ע"א
ד"ה ש"מ, שם סג ע"א ד"ה כגון, תוס' ב"ק ע"ב ד"ה באומר, תוס'
ב"מ סו ע"א ד"ה ומנינו, תוס' תמורה כט ע"ב ד"ה כגון. ראה
מקנה א, ב, קנה ב

~קנישקנין

כלי זכוכית ארוך ולו שני פיות והיין נזרק מזה לזה
[שבת סב:]. כלי רחב ויש לו שני קנים או שלשה
יוצאין מצדו ונמשכין ועולין כנגד גובהו, וכשנותנין
יין בפיו מתמלאים כל הקנים ויכולין כמה בני אדם
לשתות בו ביחד. וכאן קורים לו קרול"א (מחול) מפני
שמוקף קנים כמחולות הללו [ע"ז עב:].
*הערך גורס קנישקין. יש הסוברים שזה נוטריקון קני שקוי.

~קנמן, קנמן

קנמן בשם – לפי שהקנמן קליפת עץ הוא, יש שהוא
טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ,
לפיכך הוצרך לומר קנמן בשם – מן הטוב [שמות ל
כג]. קנמן בשם – מן הטוב [שם].

*אחד מסממני הקטרת. עיין בערך ערך חמם. +מ"מ: שמות ל
לד, ישע' מג כד, גיטין סז ע"א ד"ה קופת, כריתות ה ע"א ד"ה
קנמן, ו ע"ב ד"ה י"א סמנים. ראה אורנסקי, דרצונא, קטר ב,
קלופה

~קנן

צפרים יקננו – לשון (דברים כב ו) קן ציפור [ישע' לד

הקרקע) בלעז, והוא קנקן דמתניתין [ב"מ פ.].
#ב. אל תסתכל בקנקן – אל תביט לקומת האדם ולמראהו לחלוק לו כבוד משום צורתו [אבות פ"ד מ"כ]. חבית של חרס שהיין שמור בתוכו [ערובין כז:].
 כד [ב"ב צג:].

@עיין תוס' ע"ז לב ע"א ד"ה והא שסתם קנקנין הם של חרס.
 +מ"מ: פ"א פ"ד מ"כ. ראה גולפא, חבית, חצובה, יתד, כד, כובא, מן ד, מנא, נוייתא

~קנקנתום

חרתא דאושכפי – סם שצובעין בו מנעלים שחורין [מגילה יט. בגמרא נאמר: קנקנתום – חרתא דאושכפי]. וידריאו"ל (ויטריאול, חומצה גופרתית), או אדרימינ"ט (צבע שחור [סוטה יז:]). אדרימינ"ט (צבע שחור, העשוי מנחשת גפרתית) [ערובין יג.].

*יש גורסים קלקנתום. בגיטין יט ע"א נאמר (מאי) קנקנתום... חרתא דאושכפי. +מ"מ: תוס' ערובין יג ע"א ד"ה קנקנתום, תוס' מגילה יח ע"ב ד"ה קנקנתום, תוס' סוטה יז ע"ב ד"ה שיחור, תוס' גיטין יט ע"א ד"ה קנקנתום. ראה חרתא, שחור ד

~קֶנֶת

עיר ביהודה [תהלים מח יב, עיין במד' לב מב, דה"א ב כג].

~קסדא, קסדה

*בגמרא שבת סב ע"א נאמר: קסדא, אמר רב סנארתא - ראה. מובא בכלים פ"א מ"ח ועיין בערוך ערך קסד, לחי

~קסדור

מינשרי"ל (פקיד, שוטר) ממונה על כך [שבת מט.].
 ממונה [שבת קל. בכורות לה.], שם פקידות הוא, כגון סרדיוט, והוא שוטר [יומא יא.].
 *ראה דיל ב, פולמוסטוס, פורסי

~קסוס

*ראב קיסוס

~קֶסְטָרָא, קיסטרא

מקום והוא רחוק מאוד ויש בו סכנת דרכים ואין שייירות מצויות שם [ב"ק צח.].

*ביוניט קסטרא שמובנו מצודה, מבצר או טירה. בחצריהם ובטירותם (ברא' כה טז) ת"י בכפרניהון ובקסטרוותהון, וכן בתהלים צא ב מצודתי - קסטרא דיד. לכן יתכן וקסטרא אינו שם של מקום מסויים, אלא בצירוף של שם המקום מציין שיש שם מצודה, כגון קסטרא של טבריה, קצטרא הישנה של ציפורי ועוד. ראה קסטרא

~קסם, קוסם, קסמים

מקסם חלק – דיביניל"א (ניחוש) בלעז, קסם של

חלקלקות [יחז' יב כד]. קסמים הם אותות אמת, ומה הם הקסמים? [יחז' כא כו] קלקל בחצים שאל בתרפים [תהלים עד ד]. וקסמים בידם – כל מיני קסמים... ד"א קסם זה נטלו בידם... [במד' כב ז]. יש בקיאים קוסמים בכבד [יחז' כא כו, עיי"ש פסוק כז, כח].

בלעם לא היה קוסם כבלק... [במד' כג יד], קוסם היה בלק... [במד' כג כח]. בלעם בן בעור הקוסם... ניטלה ממנו נבואה ונעשה קוסם [סנה' קו.]. (בלעם היה) קוסם באמתו – כגון מעלה בזכורו [סנה' קה.].

קסם קסמים – איזהו קוסם? האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך, וכן הוא אומר (הושע ד יב) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו [דברים יח י]. קוסם – האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך [דברים יח י, עיי"ש פסוק יד], נביא הבעל [חולין יג.]. זה מלך, שנאמר (משלי טז י) קסם על שפתי מלך [ישע' ג ב].

*+מ"מ: במד' כב ז, כג יד, סנה' פא ע"ב ד"ה יכה קוסם. ראה אות א, אפל, בדים, זכור, חלק א, כסת, מספחה, נחש א

~קסמית

קיסם [ברכות טו.].

~קסס

כמו יקוצץ [יחז' יז ט].

*אין לו דמיון במקרא.

~קססה

#א. קססות – קוזזות של אדמה שנדבקו מן הדם ומן המוהל, בלישטי"ש בלעז (גושי אדמה) [נזיר סה.].

*ראה פיסא

#ב. קוססות – יין רע... נראה לי כמו [יחז' יז ח] פריה יקוסס ויבש [ב"ב צג:].

*ראה פורצמא, קרם

~קסרי, קיסריה

*1. עיר נמל בצפון. עיין מגילה ו ע"א בגמרא. 2. קיסריון, בצפון א"י שנבנתה במקום העיר דן (ברא' יד יד, עיי"ש בתרג' ירושלמי). לאחר מכן שינו את שמה לפמיאס.

~קסרינאה

דינר מצורה חדשה שפסל קיסר את הראשונה וגזר על זו [ע"ז ה:].

~קסת

קסת הסופר – פנקס, הם לוחות שמחופין בשעווה וחורתין בה בעט [יחז' ט ב, עיי"ש פסוק ג, יא].

*בבבליים פט"ו מ"א מובא קסתות מלכים, ובערוך כרך קסט מבאר לגין. ראה כסת, קלמריין

- מי שאכל חזרת וחלה בשביל הקפא, יאכל צנון וירפא. קפא דחמא כרתי - מי שאכל צנון וקשה לו, יאכל כרתי חמימי - ישתה מים חמיץ. קפא דכולהו חמימי - ארס של כל ירקות, חמין רפואה להן [פסחים קטז. ברש"י]. ארס שבירקות [פסחים קטז: קטז. ברש"י].

*כך גם רבינו גרשום מפרש, אך לפי ר"ח ור' יחיאל אבי בעל הערוך ענינו תולעת. רב האי גאון מפרש מלשון קפא בארמית, כלומר נפחה שבמעיים מחמת המאכל.

#ב.כשורא (קורה), שבלשון פרס ויון קורין לכשורא קפא [ברכות נו:].

#ג.מקפא - מגביה [שבת ככח:].

~קפא, קפאון (ב)

#א.הוקשה ונעשה כאבן [שמות טו ח]. קפאון - כמו (איוב י י) וכגבינה תקפיאני, שהוקשו ונעשו כאבנים... [שמות טו ח]. בקפה - כמו, (שמות טו ח) קפאון תהומות [מנחות כא:]. הקריש על גבי האור [חולין ככ:].

קפאון - קפוי וחשוך ועב כקרח שקופא ומגלד, כמו (איוב י י) וכגבינה תקפיאני [זכריה יד ו], אור קפוי וקל, כל דבר קל קרוי קפוי, צף על המים, ויצף הברזל (מ"ב ו ו) מתרג' וקפא פרזלא [פסחים נ:]. קפי - כמו וכגבינה תקפיאני [חולין צג:].

#ב.צף, ויצף הברזל (מ"ב ו ו) מתרג' וקפא ברזלא [צפניה א יב, יומא נ: קידושין א יב ב"ק יב:]. קפא תהומא - צף התהום... ויצף הברזל מתרג' וקפא פרזלא [סוכה נג:]. תתקפי - תהא צפה... צף התהום ועלה [ערובין נג:]. להציף... ויצף הברזל מתרג' וקפא פרזלא [שבת כא:]. קפי - צף [שבת קכט. מכות יא:]. אקפו - לשון דבר הצף ואין מכביד, כדמתרג' ויצף הברזל וקפא ברזלא [חגיגה טז:]. צף [זבחים ו. חולין כו: קיא:].

משיקפה - לשון צף, כמו (סוכה נג.) קפא תהומא, שצפין החרצנים על היין כשהוא נח בבור [ע"ז נו:]. משיקפה - משיקפאו החרצנים עפ"י הבור כשמתחיל להיות תוסס ונוטלין הזגין ומשליכין [ב"מ צב:]. מציף [סנה' קח:], המקפה אכילתו במים - שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שאכילתו צפה במים. ויצף הברזל מתרג' וקפא ברזלא [ברכות מ:].

*קפא וקפה לעתים חופפים וקשה להבחין ביניהם. עיין ירחון אור תורה שנה כ"ד חוברת א' סימן י"א, בערוך ערך קף ד, עיונים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א עמ' 131. ראה מקפה, קפה, קרש ב

~קפד, קפדה (א)

#א.קפדתי - הכרתי (לשון כריתה)... וי"ת כנחל גדודין... [ישע' לח יב]. קפדה - כמו [ישע' לח יב]

~קסתא

קסתא דמורייסא - מדה שמוכרין בה את המורייס [פסחים קט:].

~קעה, קעע

*ראה יקע, עקר ג, קעקע, רכס, תקע

~קעילת, קעילית

#א.שם מקום [יומא עו. נזיר ד. כריתות יג:]. קעילה (יהושע טו מד) - עיירה [דה"א ב מב].

*עיין ש"א כג יא: היסגרי בעלי קעילה...

#ב.דבילה קעילית היא מאותו מקום ומשכרת כיי [ערובין כז: סנה' ע: שבעות כג. בשינויים].

~קעקע (א)

כתובת קעקע - כתב המחוקה ושקוע ותקוע שאינו נמחק לעולם, שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם. קעקע לשון (במד' כה ד) והוקע אותם, (וכן ש"ב כא ו) והוקענום, תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם, ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע, פורפויינ"ט (תקוע) בלעז [ויקרא יט כח]. כותב תחילה על בשרו בסם או בסיקרא ואח"כ מקעקע הבשר במחט או בסכין, ונכנס הצבע בין העור לבשר ונראה בו כל הימים, פוינטטוריי"ר (לעקוץ עקיצות לשם כתובת קעקע), ואסור לכתוב שום כתיבה בעולם על בשרו בענין זה [מכות כא. פירוש הריב"ן]. אינה נמחקת עולמית [גיטין כ:]. לא יתן אדם אפר מקלה על מכתו מפני שנראה ככתובת קעקע [ביצה כח:].

היא מתיבות כפולות [איוב מ לא].

*אין לו דמיון במקרא. ראה יקע, מקלה

~קעקע (ב)

#א.לקעקע ביצתן - לשרש שרשיהן [- ברא' לב כו].

*ראה יקע

#ב.וקעקע להן כתרנגולים - קרקר להם כמו שמקרקרין לתרנגולים [קדושין לא:].

~קערה

דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם... ואותו דפוס קרוי קערה [שמות כה כט].

להפוך קערה על פיה - לעקור כל כבוד [ב"ב טז:].

*+מ"מ: תוס' מנחות צד ע"א ד"ה וכשהוא רודן. ראה אלפס ה, פנים, כסא, לחם, מגס, פנא, צעא, צלחת, תמחוי

~קפא (א)

#א.קפא - שרף החזרת, ויש בו ארס. קפא דחסא חמא

קפדתי כאורג חיי, לשון כריתה [יחז' ז כה].

*ראה קפדה

#ב. מקפידין זה על זה – אין מוחלין ומוותרין זה לזה [שבת קמט.]. הקפידו על לשונם – לדבר בלשון צח ולא בלשון מגונה [ערובין נג.]. מקפידים – אין מוחלין על דבר מועט [ב"מ עה.]. מלך ומלכה – אין מקפידין על סעודתן אם גדיים אם טלאים [פסחים פח.]. בני כרכים גדולים אין מקפידים על כלים נאים [ביצה לב.]. בני כפרים אין מקפידין על סולתן לעשותן נקיה כל כך [פסחים מ. מו"ק יג.]. בירושלים היו מקפידין על כל דייניהם לייחסן [קדושין עו.]. עובד כוכבים קפיד על דבר מועט [יבמות מז.].

@ראה טבח, קפדה, קפדן

~קפד, קופד, קפוד (ב)

#א. קפוד (בפסוק : קפד) – הריצו"ן בלעז [ישע' יד כג.]. קופר (כך בד"ו, אך הערוך גורס קופד וכך נראה מהפירושו) – שרץ הוא שנימיו חדין כמחט וקורין לו אירצו"ן (קיפוד), וקושרין עורו בדדי הפרה שלא יניקוה שרצים (כשהיא ישנה) [שבת נד.].

*בערוך ערך קפד ג מציין לת"י קופדא, ומפרש בלשון ישמעאל קנפד ובלעז ריצו.

#ב. עוף הפורח בלילה, צואיט"א (כוס, מין עוף לילי) בלעז [ישע' לד יא].

#ג. עוף רע המזיק את השכנים [ברכות נח.].

#ד. חיה שדומה לקוף (נראה שצ"ל לקיפוף), ויש לה זנב ארוך ושמה מרטרני"א (סמור, דלק) [ברכות נז.].

#ה. עוף [צפניה ב יד].

@הפירוש המקובל לקיפוד היום הוא הריצו"ן, וזה שמפרש בישע' לד יא עוף הפורח, בפסוק נאמר : קאת וקפד, וחד"ה צ"ל קאת ולא קפוד וזה מיישב את הסתירה עם הפירוש בישע' יד כג. חיות אלו דומות וקשה לעתים להבחין ביניהם, מה עוד שרש"י לועז לכמה מהם את אותו הלעז, לכן יש שהגיעו למסקנה שיש שני מיני קפוד : האחד חיה או שרץ, והשני עוף. ישנם ארבעה עופות המכונים ברש"י צואיט"א והם : כוס, ינשוף, קפוד תנשמת. עיין ירחון המעיין כרך כ ג"ג עמ' 44 האם קפוד הוא שרץ או חיה, ואין שם מסקנה ברורה, ונראה שיש מין קפוד שהוא מין עוף כמו הקיפוף. יש גורסים קופר ברי"ש, אך בירושלמי ובערוך הנוסח קופד, וזה נראה סותר שקפוד הוא מרטרני"א בלעז. עיין ספר שמות חיים עמ' 107. +מ"מ : ב"ק פ ע"א ד"ה דקטיני שקיה, תוס' ב"ק קטז ע"ב ד"ה יחסנינה, תוס' בכורות ח ע"א ד"ה הקוף. ראה אדני השדה, אנקה, חפרפרות, ילא, עטלף, צי, קאת, קוף, קפוז, קפוף, קרפדאי, תנשמת

~קפדא

כל מיני בשר [ברכות מד.].

*י"ג קופרא ברי"ש, ובערוך גורס קופדא.

~קפדה

*ראה קפד א

~קפדן

רב שהוא קצר לב וכועס אם ישאל התלמיד פעמים הרבה בענין אחד... מן קפדה בא, ומן (ישע' לח יב) קפדתי כארג חיי [אבות ב ה.]. (אדם ניכר) בכעסו – שאינו קפדן יותר מדאי [ערובין סה.]. קפדן – כעס (אליהו על אחאב) [סנה' קיג.].

~קפה, קיפה (א)

מקפה עבה מתבלין, פונדרייל"ש (משקעים, של שאריות בשר) [נדרים נב.], קיפה – מפרש בהעור והרוטב (שם נאמר : מאי קיפה? אמר רבה פירמא... אמר רב פפא תבלין) תבלין ודקדקת הבשר השוכנת בשולי קדירה [זבחים לה.], דק דק של בשר ותבלין המתאסף בשולי קדירה, פונדרייל"א (משקע של שארית בשר) בלעז [חולין צז.], דק דק של בשר שיורד לשולי קדירה [שם קח : עיין חולין קח ע"א ד"ה ברוטב עבה], בשר ותבלין הנקפה בשולי הקדירה [שם קיב : עיין תוס' ד"ה וקיפה], תבלין [שם קיז.], פונדרייל"א (נראה שזו טעות דפוס וצ"ל פירמא. עיין בא"ה) דק שבבשר שצולל ליסוד הקדירה שקורין פונדרייל"א [שם קכ.], ריסוקי בשר וקפלוטות שבשולי קדירה [בכורות ו.]. מאי קיפא – פירמא, מיניציי"ר בלעז [שבת עד : עיי"ש].

*במעשרות פ"א מ"ז נאמר "היין משיקפה" ומשמע משיסיר את החרצנים והזגים שעולים וצפים על פני היין התוסס שבגת התחתונה. ראה מקפה, קפא ב, שלה

~קפה, קופה (ב)

#א. מעות לפרנס עניים בני טובים דזיל להו מילתא דתמחוי [שבת קיח.].

קופה של צדקה – הוא דבר גנאי לאדם הגון [סנה' פא. עיין תוס' כתובות סח. ד"ה כאן].

#ב. קופה של שרצים – דופי משפחה [יומא כב.].

*+מ"מ : תוס' נדה ג ע"ב ד"ה כז.

~קפוד

*ראה קפד ב, קפוז

~קפוז

הוא קפוד [ישע' לד טו].

*אין לו דמיון במקרא. יש קושי בזהווי הקפוז, אך רוב המפרשים (חוץ מהרד"ק והראב"ע) מסכימים עם רש"י שקפוז הוא קפוד העוף ולא מין נחש. ראה קפד

~קפוטקיא, קפודקיא

מעות קפוטקיא – גדולות ושוקלות יותר משל א"י [כתובות קי.].

*עיין מאמרו של ר' ראובן מרגליות, שאלות בבקורת הזוהר מתוך ידיעותיו על א"י, הנדפס בסוף קונטרס מקור הזוהר, בדבר הימצאות מקום בשם קפוטקיא בא"י.

~קפולא

קפולאי – חופרים [שבת קנב].

~קפוף, קפופא

#א. חיה שדומה לקוף, ויש לה זנב ארוך ושמה מרטינ"א (בה"ר סבור שזה סמור או דלק. לפי המרפא לשון צריך לגרום מרמוט"א, אך ברוסית נקרא קוף מרטישק"א, בא"ה סובר שזה וולטור"ר – עזנייה) [ברכות נז: יש גורסים קפוד במקום קיפוף, עיין בהערה], כעין קוף הוא ויש לו זנב, ובלשון אשכנז מירקצ"א (קוף בעל זנב) [בכורות ח].

#ב. קפופא (אצ"ל קפיפא שהוא תרגום של ינשוף ביקרא יא יז) – צואיט"א (כוס, עוף לילי) בלעז, ויש לה לסתות כלחיי אדם, לפיכך הן מגונים [ברכות נז:], עוף שקורין וולטי"ר (עזנייה) ויש לו לסתות ולחיים כאדם [שם נח:], צואיט"א (כוס, עוף לילי). ולי נראה שקורין קלב"א שוריי"ן (עטלף, ראה), שדומה לטלפ"א (חפרפרת, ראה) שבשרצים [חולין סג:], עוף הצועק בלילה ופניו דומה לחתול ועיניו לפניו (ולא לצדו ויש לו) לסת – לחיים זקופין כאדם [נדה כג. ראה קריא].

@הזיהוי של יצורים אלו מעורר קשיים, וביחוד אם הם מין חיה, עוף או שרץ. רש"י משתמש באותו לעז ליצורים בעלי שם שונה, דבר שמגביר את הקושי. התוס' בחולין סג ד"ה באות, ובבכורות ח ד"ה הקוף ובנדה כג ד"ה קריא מסיקים שיש שלשה מיני קיפוף: תנשמת שבעופות, ינשוף שמתורגם קיפופא וכן חיה ששמה קיפוף. בבכורות התוס' מעירים שכאשר אומרים חז"ל קיפוף סתם, איננו יודעים באיזה מהשלשה מדובר. בברכות נז בכ"י הגירסא קיפוף ולא קפוד (וכן מביאים התוס' בחולין בבכורות ועוד) וגירסא זו עדיפה. בברכות נח ע"ב נאמר בגמרא הפיל הקוף והקיפוף, ושלשתם מיני חיות. במוסף הערוך ערך קיפוף: פ' בלשון יוני מין עוף יושבת בימים, והיא קלה, וברוח קטן הולך סביב סביב. תרגום "זאת הינשוף" (ויקרא יא יז) וית קיפופא, ונקרא ינשוף מלשון נשפת ברוחך. ראה אדני השדה, אנקה, באות, ילא, ינשוף, כוס, לילית, עטלף, צי, קוף, קופר, קפד, קפיו, קרי, קרפדאי, תנשמת

~קפח (א)

#א. קנח (את השמן) [כריתות ה:], מוציא לאלתר (את השמן) [הוריות יא:].

#ב. מקפח שוקו – כאלו שוקו נכווצת [כתובות סח:]. לקפחני (בהלכות) – כמו (סוטה מד.) לקפח את שוקיו, (כלומר) לקצץ רגלינו בהלכות, להודיע שהם חריפים ואין עומד כנגדם [קדושין נב:], לנצחני [נזיר מט:]. קפחת לסבי דבי רב – ציערת תלמידים שבבית המדרש [ב"ק עה:]. קיפוח – דיטרונצי"ר (לקטוע).

עיין בא"ה) [גיטין כט:].

*פירוש זה אינו ברש"י שלפנינו, אך מובא בתוס' ד"ה אמר ליה רבא בשם הקונטרס. בתוס' משיגים על משמעות זו ומסיקים שקפוח זה הוא לשון נצוח.

#ג. קיפח ארבעה מלכים – קבר, האריך ימים מהם [פסחים פז:]. אקפח את בני – אקברם, לשון חתוך וקצור. מצטער היה על תורה המשתכחת ומקלל את עצמו [שבת יז:], שמקפח את בניו – שהיה רגיל לאמר אקפח את בני כשנשבע [ב"מ פה:]. קפח את הרועה – כפאו ונטל ככרו הימנו [יומא פג:].

@פשט גדוד בחוץ" (הושע ז א) תרג' ובמדברא ביממא קפחין, "וערפתו" (הושע ז א) תרג' ותקפית. עיין סיני - ספר יובל ירושלים תש"ח עמ' רל"ח על משמעות קפח. +מ"מ: תוס' ב"ק עה ע"א ד"ה אמר.

~קפח (ב)

(בעל) בטן גדול, מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת. לשון אחר קפח ארוך הרבה ופרצופו שמוט וכולט דמכוער הוא [ברכות נח:]. ארוך הוא ודק שאינו עבה לפי ארכו, ולפי שדק הוא אינו יכול לסבול קומתו ונכפף ונראה כמו שחוליותיו שמוטות [בכורות מה:].

*בגמרא נאמר: קפח, תני רב זביד גבוה. איני... אמר רב פפא באריכא שמיטא סניא. פירוש רש"י נסוב על שלש המלים האחרונות. הערוך גורס כיפח.

~קפיזא

כלי מחזיק ג' לוגין [שבת קי: סוטה מט: חולין כה:], כלי מחזיק ג' רביעיות [גיטין ע:]. קפיזי – חצאי קבין [מנחות עח:]. שלשת לוגין [פסחים מח:]. חק קפיזא בקבא – בגולם גדול הראוי לחוק בו קב, חקק שלש לוגין [שבת קג:]. כלי שבדעתו לחוק עד שיחזיק קבא חקק בו ג' לוגין [חולין כה:]. תלתא קפיזי – ט' לוגין, דקפיזא הוא קב חסר לוג, דהיינו ג' לוגין... [ב"ב צ:]. קפיזא בקבא – שחקק מדה קטנה בתוך מידה גדולה ונותן בפנימי חצי עשרון וחציו בחיצון... [מנחות כד:].

*בערוך ערך קפז מפרש כלי שאינו מחזיק מ"ג ביצים שהוא שיעור החייב בחלה.

~קפילא, קפלאות

קפילא ארמאה – נחתום נכרי [שבת נא:]. קפילא – נחתום עובד כוכבים [חולין צז. עיי"ש ד"ה דאיסורא, ד"ה אי נמי, תוס' ד"ה סמכין, קיא:].

*קפילא הוא מוכר תבשילין הבקי בטעמם. בכל המקומות בהם מופיע קפילא מציין רש"י שהוא ארמאה, נכרי או עובד כוכבים. עיין בספר זכרון לר' יצחק אייזיק הלוי בעל דורות הראשונים (ב"ב תשכ"ד) עמ' קע"ו: מלה זאת לא נתפרשה מכל המפרשים, ונ"ל שהוא כמו קלפס בחילוף אותיות שפ"י הערוך זיתים גדולים העומדים לאכילה. ושם בהערות רד"י הופמן כותב שבספרי,

מהדורת פינקלשטיין מביא גירסאות נוספות : קיבלאות, קלאות, קבליות. וכותב איני יודע לפרשה. מובא גם בתוספתא נגעים פ"ח ה"ג ושם נראה פירוש מין עוף (ועיין שם בתוספתא כפשוטה, וכן בב"ר צ"ח פי"ז והרד"ל והר"ז שם מפרשים קפליאות - מעדנים מלשון קפילא). עיין דברים לג כד עם פירוש שי למורא שלפי הביאור בילקוט שמעוני הכוונה לפרים חשובים שטעמם טוב, מלשון קפילא שהוא בארמית טבח אומן. +מ"מ : מו"ק יב ע"ב ד"ה אדם חשוב.

~קפל

א.כמו כופל [מנחות עה:]. מקופל - מכופל [ע"ז נא:]

ב.ליטול מעל הפנים [ע"ז ו:], קלף [חולין מד. - סוטה לו.]. מקופלת - פלייד"א בלעז [ע"ז נא:]

ג.פתילת הבגד שקפלה - כמו שגודלין פתילות [שבת כח:]

ד.שיקפילו המקצועות - שמכפילין הסכינים שקצצו בהם התאנים ומצניעין אותן, כמו (שבת קיג.) מקפלין את הכלים. ענין אחר שיקפלו, שחורין אותן בקופיץ ועושין אותן שירטי"ש (מחרוזות), כמו ליטרא קציעות, ולשון יכפילו על שם שמניחין זו על זו, ותוריייהו, שיעבור ויקפילו משמע בסוף הקיץ [נדרים סא:]

*בד"ה "שיקפילו" יש גרסאות שונות : ברש"י - שיוכפלו, בירושלמי - שיוכפלו, במשנה - שיקפלו. באוצר הלעזים בהערה על הלעז מביא : הפרשן (המיוחס לרש"י) בהסברו השני, שסימן לסוף הקיץ הוא הקפלה (או הכפלה) כלומר צבירה של המקצועות, היינו הקציעות, התאנים, שנחתכו (נקצצו) כדי שיתייבשו, והיו עושים מהן מחרוזות. ראה כפל **ה.קפלו את כל העולם - סיבבוהו והקיפוהו שנתקפל העולם... [ב"ב קכא:]**

~קפלאות

*ראה קפילא

~קפלוט

קפלוטות - כרתי, פוריל"ש (כרשים) בלעז [ביצה יז:], כרתי, נאכלין כמות שהן חייין [ע"ז לח:]. פוריל"ש [כריתות טו:]

*קפלוט מובנו "ראש" והכוונה לראש של צמח הכרישה, כלומר הבצל שלו. +מ"מ : משנה מע"ש פ"ב מ"א, נדרים פ"ו מ"ט, חולין צז ע"ב ד"ה משערין, עוקצין פ"א מ"ב. ראה כרישא, כרתי, קפריסין

~קפלוריא, קפלריא

עיר היושבת בחודו של הר ההר בראש גבהו, שהוא תחום צפוני [גיטין ח. ד"ה ורואין].

~קפנדריא

מקצר הלוכו דרך בית הכנסת [מגילה כז:], לקצר

הלוכו שלא להקיף ויכנס בפתח זה ולצאת כנגדו, ולשון קפנדריא מפרש בברכות (סב:) אדמקיפנא אדרי איעול בהא, עד שאני מקיף סביב השורות הללו אכנס בזה ואקצר את דרכי [מגילה כט. בשינוי, סוטה לט:], דרך קצרה [ע"ז סט:]. לבקיעת רבים [סוכה יח:]. קפנדריא - טריי"א (קיצור דרך) בלעז... תנן במס' מגילה (כח.) אין עושין בית הכנסת קפנדריא [ברכות סב:]. לקצר הלוכו שלא להקיף ויכנס בפתח זה ויצא בשכנגדו ולא לשם עבודה אלא לעשות צרכיו [יבמות ו:].

*בגמרא ברכות סב ע"ב ומגילה כט ע"א נאמר : מאי קפנדריא? אמר רבא קפנדריא כשמה. מאי כשמה? כמאן דאמר אדמקיפנא אדרי איעול בהא... ורשי בד"ה אדמקיפנא מפרש כפי פירושו בסוטה לט ע"ב. +מ"מ : יחז' מד ג. ראה בית שער

~קפסא

*ראה קופסא

~קפץ (א)

קשר [בכורות מא.]. קפץ העליון - קשר העליון, היינו ארכובה, מקום חבור השוק והירך [שם]. +מ"מ : יחז' א ז ד"ה רגל ישרה. ראה שוק א

~קפץ (ב)

א.איקפצו - יסגרו פיהם מרוב תמהון [ישע' נב טו], אם קפץ - לשון (דברים טו ז) לא תקפוץ ירך, כלומר אם סגר... [תהלים עז י], קפצה - סגרה, כמו (דברים טו ז, עיי"ש) לא תקפוץ [איוב ה טז], קפצה - סתמה [תהלים קז מב].

ב.רמיזה - בידי ובראשו, קפיצה - עקימת שפתים, שנאמר (איוב ה טז) קפצה פיה, ואינו סימן ניכר כרמיזה [גיטין נט:].
*ראה קרץ ב בהערה.

ג.קפצה לו הארץ - לשון (דברים טו ז) ולא תקפץ את ירך, נתקצרה ונתקמצה לו [חולין צא:], נתקרב לו המקום [סנה' צה:]. כמו (דברים טו ז) לא תקפוץ (בפסוק : ולא תקפץ) נתקצרה... [סנה' צה:].

ד.זקנה קפצה עליו - הלבין שעריו [תענית ה:].
ה.איקפצון - יתמו כרגע [איוב כד כד], ימותו מות ישרים [סוטה ה:].

@+מ"מ : רות ג יג ד"ה חי ה'. ראה דלג, זקירה, נשף א, שוור

~קפרס, קפריסין

א.קליפה גדולה שסביבות הפרי (של צלף) כעין קליפה הגדלה סביב אגוזים דקים [ברכות לו.]. קפלוטות מבושלין וכבושין במכבש ומתקיימין ואין בהן משום בשולי עכו"ם דנאכלים חייין [ע"ז מ:]. שומר לפרי הן ממין צלף ודרך לאכלן חייין [ע"ז לח:].

#ב.יין קפריסין – שבא ממקום ששמו קפרס [כריתות
ו].

*בגוף פירוש רש"י ישנה הגהה: ע"א בגליון, יין קפריסין שעושין מקפרס של אילן הוא ששמו קפרס, כגון הצלף והקפרס, מ"ר. התוס' בביצה כה ע"ב ד"ה וצלף מפרשים כך, ולא כפי הפירוש בכריתות שהוא יין הבא ממקום קפרס. בכל אופן נראה שעל סמך פירושו של רש"י התקבל השם קפריסין לאי קיפרוס הקרוב לא". קפרס הוא ניצן הפרח הסגור של הצלף. +מ"מ: ברכות לו ע"ב ד"ה קפרס. ראה אבינוה, יין, נץ, צלף א, קפלוט

קפס~

*נוכר בחלה פ"ב מ"ה והרמב"ם מפרש כמו "כבש".

ק~

#א.קיצץ – לשון קץ תאנים, וקצץ (ירמ' נא יג) שהוא לשון קץ, אין בו יו"ד והצד"י דגושה [ירמ' מח לב]. קץ – (לשון) קצץ [פסחים נב].

#ב.מקץ – כתרוממו מסוף, וכל לשון קץ סוף הוא [ברא' מא א]. סוף [מ"ב יט כג, ישע' לו כד, ירמ' ז כו, דניאל ט כו, ערובין כא. – תהלים קיט]. קצץ – קץ שלך [ירמ' נא יג]. מקץ – מסוף [ירמ' נ כו]. עד עולם – עד עת קץ [ישע' לב יד].

#ג.עד עת קץ – (זמן) גאולתנו [דניאל יב ט]. קץ משיח – (נמצא) בספר דניאל [מגילה ג]. בעת קץ – כשתקרב גאולתנו [מגילה יא מ יב ט]. ולשלוש אין קץ – שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו [ישע' ט ו]. לעת קץ – לימים רבים [דניאל ח יז]. הודיעני ה' קצי (תהלים לט ה). ברש"י הד"ה קיצי – העתידות לבוא עלי [שבת ל. עיי"ש בגליון הש"ס], קצינו, עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי אנחנו חדלים ממנה [תהלים לט ה]. קץ הימין – קץ שעתידי הקב"ה להחזיר ימינו לפניו [סנה' יב יג], שיחזיר ימינו לפניו [פסחים נו], כמו באחרית הימים... [דניאל יב יג].

#ד.לדברי אין קץ – שאיני נותן שעור... ולדברי חברי אין סוף – שהם מקילים יותר מדאי [נדה נח]. קצבה – חשבון [פסחים ע"ב]. קצוב – שנאמר בו כמה ונאמר חשבוננו [קדושין יא]. קץ – גבול [תהלים קיט צו].

@בגמרא שבת דף ל ע"א אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (תהלים לט ה) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני, אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, הודיעני ה' קצי! אמר לו גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם. ומדת ימי מה היא? גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימי של אדם. +מ"מ: ברא' ו יג ד"ה קץ, תהלים קיט צו ד"ה לכל תכלה, איוב כח ג ד"ה קץ שם, סנה' צו ע"ב ד"ה ויפת. ראה כלה, מצר א, עולם, קוץ ג, קצץ, תהום. קץ משרש קצץ במשמעות סוף ואחרית – ראה קצה א

קצב~

לקצבי הרים – לסוף מדת ההרים [יונה ב ז].
*+מ"מ: ויקרא כז יח, זכר' ב ח, שה"ש ד ב. קצב במשמעות שעור וכו' – עיין מ"א ו כה. ראה כבר ב, ריס, קצב בהמות – ראה פטס

קצה, קצו! (א)

#א.בקצה – סוף [ש"א יד ב]. לשון סוף [ישע' ב ז].
#ב.מקצה – מקצה העיר עד הקצה [ברא' יט ד], מקצהו – מקצה מניינם ועד קצהו [ישע' נו יא].
#ג.ומקצה אחיו – מן הפחותים שבהם [ברא' מז ב]. בקצה המחנה – במוקצין שבהם לשפלות, אלו ערב רב. רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ובגדולים [במד' יא א].

#ד.קצה ארץ כנען – בתחלת הגבול [שמות טז לה].
#ה.אין קצה – אין חשבון [נחום ב י, נחום ג ג, ט].
#ו.קצות החושן – פאותיו [שמות כח כג, כו]. קצות הכפורת – ראשי הכפורת [שמות כה יח].
@ראה אפס, מוקצה, קוץ ג, קיצון

קצה (ג)

#א.קצות – (לשון) לקצות... לשון שליפה וקלוף, כמו [ויקרא יד מג] הקצת את הבית [חבקוק ב י, לא נמצא מ"מ זה בקונקורדנציה]. הקצו – לשון קצה, (כמו) אשר קצעו בקצות [נ"א בקצוע] הנגע סביב [ויקרא יד מא]. הקצות – לשון העשות... [שם שם מג].
#ב.לקצות – ליבש תאנים, לעשות מהן קציעות [ביצה לד]. קיצץ – לשון קיץ תאנים. וקצץ שהוא לשון קץ אין בו יו"ד, והצד"י דגושה [ירמ' מח לב].
#ג.מוקצה – שיחדו לצורך תקרובת ע"ז [נדה מז]. שהוקצה והופרש לצורך עבודת כוכבים [בכורות מא]. שהפרישוהו להקריבו לעבודה זרה [שם נז]. שהקצוהו לצורך תקרובת ע"ז [תמורה כח]. מזומן [ב"ב סח].

@ראה קצע, קצץ א

קצוצא~

קצוצי – שוטרים [ברכות טז].
*קצוצי תפילין – ראה קציצה

קצוציתא~

קרשים [ב"ק צו].

קצח~

אם קצח בא לזרוע, זורעה בתפוצה... קצח מין אוכל הוא [ישע' כח כה], זרעו נוח לצאת מתוך קשין שלו... קל הקצח לחובטו במטה [שם כז, כט]. רבותינו

מפרשים נייל"א בלעז, אבל אני שמעתי מין זרעים
שזורעין אותן בארץ ישמעאל [ברכות מ].
*בערוך מפרש שדומה לכמון אלא שהקצח שחור. עיין בספר
אורי חיים (ליפשיץ) ח"ב עמ' תט"ו. ראה שיצניא

~קצטרא

*ראה קסטרא

~קציץ

שר [ישע' א י, כב ג]. עסקן [חולין נז:]. קציני סדום –
שרים שמעשיהם כסדום [שם א י]. הקב"ה (שר
העולם) [משלי כה טו, דניאל יא יח].
שם עיר [יהושע יט יג].
*מ"מ: משלי ו ז ד"ה אשר אין לה קציץ. ראה קצה, קציר

~קציעה, קציעות

#א. קדה (שמות ל כד) מתרג' קציעתא [תהלים מה ט],
מין בושם [ב"ב טז:].
*קציעה הוא אחד מסממני הקטורת, יש המזהים אותו עם
הקידה ויש עם הקושט. בשה"ש רבא ד יד מובא שממנו היו
בנות ישראל הצנועות והכשרות מתקשטות ומשמחות לבעליהן
כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר. +מ"מ: כריתות ו ע"ב ד"ה י"א
סמנים. ראה קדה, קטרב
#ב. קציעה – (כך נקראת אחת מבנותיו של איוב, על
שם שריחה נודף ערב ומבושם כקציעה של בושם
[איוב מב יד, עיי"ש פסוק טו].
*אחות מימה וקרן הפוך.

#ג. תאנה יבשה [תענית כח. זבחים עג], תאנים
שנתייבשו בשדה וקצען במקצוע, והוא שם כלי
העשוי לכך וחותרין בו עוקצי התאנים ואחר כך
דורסין אותן בכלי עגול והן נדבקיין יחד ונעשין
כגבינה והוא נקרא עגולי דבילה [ביצה ג], תאנים
שקוצצין אותן באזמל, ומוהל שלהן זב, ושוטחן
בשדה ליבש [ב"מ כא:].

*ראה גרוגרת, דבילה, מקצוע ב, קיץ א (ב), ב, קץ, קצע

~קציצה

הוא הדפוס של עור שחתוך לארבעה בתים כמין בית
יד של עור והאיגרות (כלומר פרשיות התפילין)
בתוכן [שבת עט:], קצוצי תפילין – דפוס תפילין חוץ
מן הרצועה קרוי קציצה, כדאמר' בסוכה (כו:) אוחז
ברצועה ואינו אוחז בקציצה [גיטין נח:], קציצה הן
תפילין עצמן, דפוס מושבן ורצוען [סוכה כו:].
*תיבת "ורצוען" אין הכוונה לרצועות אלא ענינה קביעת
הרצועות ולפי ר"י עמדין צ"ל ורצוען. +מ"מ: תוס' חולין טו ע"ב
ד"ה כגון שקצץ. ראה ברא, נקף, קוץ א, קמל, קצץ, שקמה

~קציר, קצירה

#א. חצי ניסן ואייר וחצי סיון [ברא' ח כב], קציר כנגד

זרע, זה בתחילת גשמים וזה בתחילת החמה [ב"מ
קו:]. ימי ניסן [יהושע ג טו, ש"ב כא ט]. משראוי
לקצור (את התבואה) היא קרויה קציר [ר"ה יג]. זמן
הקציר – אייר [ירמ' ח כ]. שנים כתיקנן – קציר בניסן
וזריעה במרחשון ואין סדר השנים משתנה [תענית
יד:]. ניסן – זמן קציר [ר"ה ח. סנה' כו:]. ימי קציר
חטים – לאחר שקצרו השדה... [סנה' צט:].

*מ"מ: ירמ' ה כד ד"ה שבועות, תהלים עד יז ד"ה קיץ וחורף,
משלי כה יג ד"ה כצנת, פסחים יא ע"א ד"ה ושל בית העמקים,
ר"ה יג ע"א ד"ה אלא מאי, סוכה מט ע"ב ד"ה שנאמר זרעו,
מנחות פד ע"ב ד"ה מנין שתהא, שם ד"ה וחג השבועות. ראה
אביב, חורף, חמה, מגל, ניסן, עצרת, קוט, שלג, שלף א
#ב. חג הקציר הוא חג שבועות [שמות כג טז]. חג
השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם
שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש [במד'
כח כו]. קציר העומר מצוה ודוחה את השבת [שמות
לד כב, שבת ע. קלא. ר"ה ט. מנחות עב]. ראשית
קציר לפני העומר אסור באכילה [ירמ' ב ג]. קציר
קוצרים אותו במגלות כשגמר כישולו [יואל ד יג].
קציר שעורים – קצירת העומר [רות א כב]. עצרת –
הוא זמן קציר וזמן פירות האילן [מגילה לא:]. קציר
העומר – מותר לקצור בשבת [מו"ק ד]. קציר ובציר
זמנין הוו בחריפי וזמנין הוו באפלי [נדרים סא:]. אין
מזמנין אדם לדין בניסן ובתשרי שהן זמן קציר ובציר
[ב"ק קיג:]. בעת קציר קמה אוסף הקוצר צבת הקמה
ביד אחת וזרעו השנית שבלים יקצור במגל... ואף
לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו [ישע' יז ה,
עיי"ש].

*קציר הוא הורדת קמת התבואה ואיסופה מן השדה. בב"מ פט
ע"ב ד"ה עודרין: עודרין מוסקין, בוצרין גודרין כולם לשון
לקיטה הן לכל מין ומין. ראה ארה, בלס, בציר, גדד, חבט,
חרמש, מסק, נדב, קטיף

#ג. ביבש קצירה – שרשים [ישע' כז יא], תשלח
קצירה – שלחה פאורותיה, כמו ועשה קציר [תהלים
פ יב], ועשה קציר כמו נטע – יונקת, כמו (תהלים פ
יב) תשלח קצירה עד ים [איוב יד ט], וטל ילין
בקצירי – יונקות, ענפים רכים של אילן [שם כט יט].

קציר יאור – מצרים היה תבואה של צור [ישע' כג ג].
#ד. שנת קציר לך – זמן פורענות, עת סילוק וגלות,
כמו (ירמ' נא לג) עוד מעט ובאה עת הקציר לה
[הושע ו יא], כשמחת בקציר – ת"י כחדוות נצחי קרב,
שהוא כעין הקציר, הורגי אדם קוצצי צוארים [ישע' ט
ב], שת קציר – עשה חיל וגדולה, כמו (תהלים פ יב)
תשלח קצירה, (וכן איוב יד ט) ועשה קציר כמו נטע
[מגילה יד:], קצין, דנו"ן מתחלפת ברי"ש, כדכתיב
נבוכדנצר – נבוכדראצר [ערכין לג].

~קצירא, קצירי

חולה [ברכות כב. ס: ר"ה טז. נדרים נט:]. נקוט נפשך בקצירי – החזק עצמך כחולה, הוצא קול שאתה חולה [גיטין נו:]. אידלי יומא אידלי קצירא – הוגבה שמש, כשהחמה זורחת, מיקל החולי [ב"ב טז:]. מקצר – נופל למשכב, כמו (ר"ה טז). אקצירי [ב"ק צא:].
 *מ"מ: נדרים מ ע"א ד"ה תלת שעי. ראה מריעי

~קצע

חתך [מעילה יח.], משהו סביב סביב באזמל ומתקן יפה. ויש מפרשים המקצע מכולן יחד, שחיבר קיצועיהן שקיצץ כל המינין... והראשון נראה לי [סוכה יז:]. רידוניי"ר (לעגל, לחתוך חתיכת עור כדי לעשות ממנה שטיח יפה) [זבחים צד:]. יקצע – רודוניי"ר (לכרסם, לגייץ) בלעז, ובלשון משנה יש הרבה... הקצו – לשון קצה אשר קצעו בקצוע הנגע סביב [ויקרא יד מא], יקציע – יקלף עפר הבית סביב הקיר... [ערוכין נא. עיי"ש]. הקצות – לשון העשות [ויקרא יד מג]. קצען – רודוניי"ר (לכסם, לגייץ, לקטוע) [ב"ק סו:], קיצועין – רודוניי"ר (שאריות, שנקטעו מהעור בשעת עיבודו) בלעז, שמקצע מן העור סביב [ב"ק קיט:].
 *ראה חתך, עוצבא, קצה ג, קציעה, קצץ א

~קִצְרָא

אישקומ"א בלעז [הושע י ז, קהלת י א, ב"ב פט:].
 *מ"מ: במד' א נג, יחז' ט ב, איכה ה כב, תוס' שבת נה ע"א ד"ה קצף. ראה אופיא, בנס, רתח, שצף

~קִצְפָּה

קצפה – לשון קצף. ד"א מפח נפש [יואל א ז].
 @ראה אבעבעות, אנף, בעה, כעס, נבע, רגז, שצף

~קִצְצָא

חתך לשנים [ב"מ נב.]. קצוצי פאה – המוקצים בקצה אותה הרוח [ירמ' כה כג], מוקצים מקצה אל קצה הרוחות [שם מט לב]. עקר [שבת לד:].
 קצץ בנטיעות – קלקל ועוות. ולפי שדימה אותם בתחילת הדברים לנכנס לפרדס, נקט לישנא דקיצץ בנטיעות [חגיגה טו:].
 *ראה התו, כרת, קטל, קמל, קסס, קץ, קציצה, קצע ג

~קצצה

*מובא בכתובות כח ע"ב והוא מעשה הבא להראות שהמשפחה מרחקת קרוב הנושא אשה שאינה הוגנת לו.

~קצר

#א. וקצר נפש העם בדרך – בטורח הדרך... קצרה

נפשם בעינוי הדרך, ובלשון לעז אינקרו"ט לו"ר (נמאס להם. חסר בד"ר). ולא יתכן לומר וקצר... בהיותם בדרך, ולא פירש במה קצרה, שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא, מפורש שם במה קצרה, כגון (זכריה יא ח) וקצר נפשי בהם, וכמו (שופטים י טז) וקצר נפשו בעמל ישראל. כל דבר הקשה על האדם, נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורח בא עליו, שאין דעתו רחבה לקבל אותו דבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער... כללו של פירוש, כל לשון קיצור נפש בדבר – לשון אין יכול לסבלו הוא, שאין הדעת סובלתו [במד' כא ד]. וקצר נפשי בהם – מאסתיים, וכל לשון קוצר נפש הוא דבר צרה או דבר מאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעיים מלהכיל, כמו (איוב לב יח) שאליהוא אמר הציקני רוח בטני [זכריה יא ח]. הקצר – שמא אין יכולת [מיכה ב ז].

*קצרה נפשו מופיע ג"כ בשופטים טז טז אך לא מפרש.
 #ב. קצרו של דבר – כלומר כללו של דבר [ברכות נט:].

*הב"ח בהגהות לאלפס תענית ב מגיה שצ"ל קצבו של דבר. הכלומר ברש"י בא שלא נפרש את המשמעות של קצרו כקוצר רוח אלא במשמעות קצור.

#ג. קצרו – קצרו [איוב יח ז, בהיפוך]. קצרה – כמו עצרן וקפדן עינו רעה בשלו ובשל אחרים [ב"ב קמה:]. קצרות ברוחב – אינירפלי"ד (קצר מדאי. עיין בא"ה) [בכורות מ:].

#ד. קצרו רוח – כל מי שהוא מצר, רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו... [שמות ו ט].

*עיין בירחון המעיין כרך מו ג"ד עמ' 54.

#ה. קצרי יד – חלשים [מ"ב יט כו].

@לעתים יש קצר במשמעות ההפך מארוך, ויש קצר במשמעות ההפך של צר ולעתים מתחלפים ביניהם. עיין מעייני אגם עמ' כ"ו ועמ' נ"ב. ראה זנב, חצד, עצרן, צר, צרר א, קור ד, קטל, קמץ א, קציר

~קצרא, קצרי

כובס [שבת יט. נדרים מא. סנה' קד. מנחות מא:], הכובס נקרא קצרא בלשון ארמי, וקצרא (ע"ש) שהוא מקצר מן הבגד איהו שקיל ליה ודידיה הוא [ב"ק קיט:], קצרי – כך שמם בלשון ישמעאל, והם כובסים. שמעתי אומרים על שם שמקצין בגדי צמר כשדורסין אותן ברגליהן במים שקורין פול"ר (לדרוך), והיינו דמתרג' (יהושע טו ז, מ"א א ט, ש"ב יז) עין רוגל – עינא דקצרא [תענית כט:]. אכלא דקצרי – כלי ששמימין בו הכובסים בגדיהם [נדרים כג:].
 *ראה כבס, רוגל, עין רוגל

~קצרה

שם עיר קטנה שמחוץ לצפורי [ערכין לב].
*קצרה הוא קסטרא - מצודה

~קצרות

רוח קצרות - רוח שד [בכורות מד].
*ראה נאלת

~קִצָּצַת

ולקצת - לקץ [דניאל ד לא].
*מ"מ : במד' יג כז.

~קקואי

*מין עוף ונזכר בחולין סג ע"א. ראה קואי, קקואתא

~קקואתא

*מין עוף ונזכר בחולין סג ע"א. ראה קואי, קקואי

~קקולא, קקולי

ירקות [פסחים קיד].
*ראה אקוקיא, מלוח, מררייתא, פעפועין

~קקונאי

עיר של רבים ונעשית של יחיד [ערובין ס].

~קָר, קָר, קוֹר

קשה מחורף, חצי כסלו וטבת וחצי שבט [ברא' ח כב],
סופו של סתיו [ב"מ קו]. יום קרה - עת הקור [חולין
קלג].

מיקר - נצטנן [שבת קלד].

(מים) קרים - פרויד"ש בלעז [ירמ' יח יד].

אין מיקר לבהמה - אין דרך להקר בהמה [שבת נג].

*קר הוא משרש קר. +מ"מ : משלי כה כ, איוב לו יז. ראה חס,
חרף א, מקר, סתו, קור ג, קיץ, קציר, קרה א

~קרא, קרוא, קריאה (א)

#א.זימן [יחז' לח כא], לשון הזמנה [יואל ג ה]. קרואי
- הנקראים לכל דבר חשיבות [במד' א טז]. נזדמן,
לשון [צפניה א ז] הקדיש קרואיו, [וכן לעיל יג כג]
ויקרא אבשלום לכל בני המלך, לשון זימון [ש"ב כ א],
הקדיש קרואיו - זימן חיילותיו [צפניה א ז]. כל אסיפה
ע"י קריאה היא [דברים לג ט]. אשר ה' קורא - לשון
קרואים לסעודה או לעבודת המלך, לשון הזמנה [יואל
ג ה].

ויקרא - לשון מקרה ופגע [ש"ב יח ט].

*ענין בספר דיוקים ודקדוקים בתורה עמ' 372 על משמעות
"קריא".

#ב.הכריז [משלי יב כג, יומא כ: ירמ' מז יז], צעק
הרבה [איוב ה א, דניאל ד יא]. למד לבריות לקרוא
[סוטה י]. ואקראה לך - לשון ואזעק אחרין, כמו
(ש"ב א ו) נקרא נקראתי בהר הגלבוע, וכמו (שם כ א)
ושם נקרא איש בליעל, הוצרכתי להיות נקרא אליך...
[ש"א כח טו]. כל קריאה השמעת קול היא [חגיגה ה
ב]. קרואים - שימונ"ץ (מוזעקים) בלעז [יחז' כג כג].
תקרא - (לשון) תחינה היא [איוב יד טו].

+מ"מ : ויקרא א א

#ג.עמים הר יקראו - להר המוריה יאספו. כל אסיפה
ע"י קריאה היא [דברים לג יט].

#ד.קראו בשמו - אצל ה' נופל לומר לשון קריאה
שנפלאות עשה [דה"א טז ח]. לכל דברות ולכל
אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה, לשון חבה, לשון
שמלאכי השרת משתמשים בו, שנאמר (ישע' ו ג)
וקרא זה אל זה... [ויקרא א א].

#ה.קראתיו - קריאה זו לשון גידול להיות מקוראי,
כמו (במד' א טז) אלה קרואי העדה [ישע' מח טו],
רביתיו וגדלתיו (את אברהם), לשון קריאי העדה [שם
נא ב]. וקרא שם - כלומר יגדל שמך [רות ד יא].

@+מ"מ : במד' טז א, פסחים ב ע"א ד"ה ופקדיה. ראה קדש,
קרה א

~קָרָא (ב)

מקרא [קדושין ו]. בעל מקרא ויודעה בגירסא ובקי
בטעמיה [תענית כז], קראי - בעל מקרא [פסחים
קז]. הקרי - לשון קריאה [ערובין כד]. למד לבריות
לקרוא [סוטה י].

*בשיטה מקובצת לכתובות נו ע"א נאמר : קרא - בקי במקראות.
ראה מקרא. יהודה ועוד לקרא - ראה עוד. קריאת התורה - ראה
מגילה ל ע"א ד"ה בה ואילך.

~קָרָא, קרי (ג)

דלעת [שבת קג. קכט: ערובין מ: נדרים מט. נא. ב"מ
סד. סנה' לג: ע"ז כח: לח. הוריות יב. כריתות ו. חולין
נז]. דלעת גדולה [סוכה נו: מגילה יב. כתובות פג:
תמורה ט]. קרי - קניבת ירק דק של דלועין [גיטין
לד]. בוצין קרי דלעת יבשה חלולה וממלאין בה מים,
ומתוך שהיא קלה אינה שואבת אלא צפה ונותנין בה
אבן להכבירה [שבת קכה]. דלעת, כדאמרינן לקמן
הרואה דלועין בחלום ירא שמים הוא, לשון [ישע' לח
יד] דלו עיני למרום [ברכות נו].

*ראה בוצין, הטריות, קרויה

~קָרָא, קוֹרָא (ד)

עוף ששמו קורא, ובלעז פירדרי"ץ (קורא), וכן (ירמ'
יז יא) קרא דגר ולא ילד, ומרדך אחר קני שאר עופות

ויושב על ביציהם [ש"א כו כ], קלוציי"ר (לקרקר).
הלעז שבדפוס משמעו קוקיה מקרקרת (ירמ' יז יא).
עוף הוא ודרכו לרכוץ על ביצי אחרים [חולין קלח:].
עוף טהור הוא ולא זהו שקורין קוק"ק [שם קמ].
הדיבור הזה שייך למשנה בעמ' קל"ח ע"ב וכן הד"ה הבא קורא
זכר. רש"י בביאורו רוצה למנוע שיזהו את הקורא שהוא עוף
טהור עם הקוקיה שהיא עוף טמא, למרות ששניהם דוגרים על
הביצים שלהם. קורקור – עורבים שדומין בצעקתן
כקורין קורקור [ב"ב כג].

*הפירוש בירמ' סותר את שאר הפירושים וצ"ע. הרמב"ם
בפירוש המשנה לחולין מפרש שהקורא הוא פרדרי"ץ בלעז.
התוס' בחולין סג ע"א ד"ה נץ משיגים על פירוש רש"י בירמ'
ואומרים שקוק"ו הוא עוף טמא ואלו הקורא עוף טהור. חגלה
היא ממין הקורא. עיין בערוך ערך קרא. ראה נץ, צפצף, קור א

~קראי

*ראה מין

~קרב (א)

#א. בני מעיים [שמות יב ט], כרס [שם כט יג]. בקרבו
– ת"י במעוהי (ירמ' ט ז). פנצ"א (בטן, בהוראה
מיוחדת של החלק הראשון בקיבת מעלי הגירה. עיין
בא"ה) [חולין צג]. בתחילת ד"ה האי תרבא בכ"י, שם
בכ"י ד"ה המסס אחר המלים בסוף הקרב].

*ראה חנוך, כרס, מעי א, קרבן

#ב. מחשבות [תהלים ה י, מט יב, סב ה]. בקרב לבי –
כאדם שאומר כמדומה אני [תהלים לו ב]. בקרבם –
משמע נטוע בלבם [סוכה נב].

~קרב (ב)

קרב לי – מלחמות הבאות עלי [תהלים נה יט, ברכות
ח]. וקרב לבו – ולבו למלחמה [שם נה כב].

~קרב (ג)

#א. אשר יקרב – אין קריבה זו אלא אכילה, וכן מצינו
שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון
נגיעה... [ויקרא כב ג]. האי יקרב משמע נגיעה... ד"כ
יגע' [ויקרא ה ג] מתרגמין ארי יקרב [– מעילה י:].
#ב. קרב אליך – עמוד בעצמך [ישע' סה ה, שבועות
יח:].

*ראה קרב

~קרביט, קרביטין

לולאות [נדרים נו: סנה' כ], קרביטיו – רצועותיו,
שהוא כעין טרגפיט"א (עיין בא"ה על הקשיים בזיהוי
מילה זו) [מו"ק כז].

*בתוס' נדרים נו ע"ב ד"ה דרגש מפרשים לולאות שמחוברין
במטה וקשורין בעור. ראה אבקתא, דצלא, מטרקא, ערסא

~קרבן

קרבן העם – שער עזים ועגל וכבש [ויקרא ט ז].
קרבני – זה הדם [במד' כח ב]. קורבנא – תשורה [ע"ז
סד:]. קורבן – דורון לאדם חשוב [חולין ח]. קרבנות
מלכים – דורונות שמקריבין לפני מלכים [נדרים כ].
קרבן שלמים – שמטילים שלום בעולם. ד"א שיש
בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים [ויקרא ג א, עיין
חגיגה ו. ד"ה ישנה]. הקרבנות לכפרה הם באים
[שמות ל טו]. ע"י הקרבנות טובה באה לעולם [תהלים
מח ג].

המורם (מקרבן) איל נזיר – זרוע בשלה וחלה ורקיק
וחזה, ושוק של שלמים בכלל תודה הוא, דתודה
שלמים אקרי והנך תרתי תודה ואיל נזיר משום דדמיין
להדדי חשיב להו בחדא [ב"ק קי:].

*קרבן הוא משרש קרב. קרבן גר הוא קרבן עולת בהמה או שתי
תורים או שני בני יונה. קרבן יולדת שמביאה בתום ימי טומאתה
– חטאת ועולה. קרבן פסח הקרב ביום י"ד ניסן אחר חצות והוא
כבש או עז זכר בן שנה. קרבן יחיד כולל בכור, מעשר, פסח,
חגיגה, ראיה, קרבן הגר, תודה, קרבן נזיר, מצורע, יולדת, חטאת
היחיד, אשם ודאק, אשם תלוי, פר ואיל העולה של כהן גדול
ביוה"כ. קרבן עצים הוא עולת נדבה שמביאה כל משפחה לפי
תורה בשעת הבאת העצים למזבח. קרבנות ציבור הם שני
תמידין של כל יום, מוספי שבת, ר"ח ומועדים, שער חטאת של
י"כ, שעירי ע"ז ופר העלם דבר של ציבור. בנדרים ושבועות
לעתים משמש קרבן כמילת פתיחה במקום אמירת נדר או
שבועה, כגון "קרבן שאני אוכל". +מ"מ: תענית כו ע"ב ד"ה קרבן
עצים, מגילה ה ע"א ד"ה אבל. ראה אשם, חגיגה, חטאת, תמורה

~קרבן

מקדין – במגרות של ברזל ששיניה דקות, ואע"ג
שעושה חבורה, אישטריילי"ר (לקרצף) בלעז.
מקרבפין – במגרות של עץ ששיניה גסות ואין עושה
חבורה [ביצה כג]. מקדין (כך צ"ל, ובגמרא בטעות
מקדרין) – אישטריילי"ר (לקרצף) [פסחים יא:].

*ראה פחק

~קרבן

מקום (בו נחבש אברהם) [ב"ב צא:].

+מ"מ: יבמות טז ע"א ד"ה ומקבלים

~קרבן, קרבן, קרבן

סתם קרבן עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו
אוכפות וסרגות שקורין איש"א (מעצד של רצענים),
ויש שעשוי כעין כלי האומן שקורין בישאגו"ד (כלי
בעל שני ראשים חדים), שראשו הקצר דומה
לקרדומות שלנו וראשו השני דומה לכלי אומני
אוכפות וסרגות הסוסים [ביצה לא]. בישאגו"ד בלעז

[ביצה לא: בכורות מג: ד"ה שקוט מלפניו]. כלי חפירה [סוטה טו:]. בישאגו"ד בלעז [ב"מ פב:]. בישגוד"א (כלי בעל שני ראשים חדים) [ש"א יג כ]. ובקדמות (ירמ' מו כב) ת"י בכשיליא [תהלים עד ו].
*קרדום משמש לביקוע עצים לעידור ולניכוש, מה שנקרא היום גרזן. +מ"מ : סנה' צו ע"ב ד"ה יודע. ראה גרזן, כילפת, כשיל, מעצד

~קרה, קרי (א)

נקרה – לשון מקרה, וכן (במד' כג ד) ויקר, (וכן שם טו) ואנכי אקרה – אהא נקרה [שמות ג יח], קרך – לשון מקרה. ד"א לשון קרי וטומאה... ד"א לשון קור וחום [דברים כה יח]. מקרה הוא – קרי ראה [ש"א כ כו]. לשון מקרה – נעשו בעלי קריין [בכורות ה: בהיפוך]. אין הקרייה אלא לשון הזמנה, וכן הוא אומר (ברא' כז כ) כי הקרה ה' אלהיך לפני [במד' לה ד]. ויקר – לשון עראי, לשון גנאי, לשון טומאת קרי [במד' כג ד].

תלכו עמי קרי (נוסח מ"ג הכתר : בקרי) – רבותינו אמרו (תו"כ כו ל) עראי, במקרה (נ"א כמקרה), שאינו אלא לפרקים, כן תלכו ארעי במצוות. ומנחם פירש לשון מניעה, וכן (משלי כה יז) הקר רגלך, וכן (שם יז כז) יקר רוח. וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס, לשון קושי – שמקשין לבם לימנע מהתקרב אלי [ויקרא כו כא].

*עיין בשו"ת התשב"ץ ח"א סימן ק"א. ראה ארע א, יקר א, כלא, מקרה, נוא, נקר, פגע, קור ג, קר, קרא א, קרי

~קרה, קרוי (ב)

לעשות תקרות וקורות [נחמיה ב ח, ג ג, עיי"ש באריכות]. המקרה סוכתו – כמו שאנו עושין שמסדרין כלונסות תחלה בסכך ונותן פסל עליהן [סוכה טו].

מקורה – שיש לו גג [שבת ה. ביצה כד.], מכוסה [שבת צח.], מכוסה בגג חלק כעין תקרת עלייה [ערובין צג].

*ראה קורה, קרת, תקרה

~קרה (ג)

קורת נפשנו – כלומר ספוק צרכינו וקורת רוחנו [ברכות טז:]. קרת רוח – הנאה, לשון נתקרה דעתו, שמתקרת ומתיישבת דעתו עליו מפני שמחה [אבות ד יז]. קורת רוח – נחת רוח [כתובות מ: עיי"ש]. ניח נפשאי [ב"מ לד ע"ב בהיפוך].

*קור במובן כאן הוא ההפך מקצר רוח. +מ"מ : בראשית מא ח, משלי כט ט, קהלת ו ב, ו ח, כתובות לב ע"א ד"ה ופגם, קדושין פב ע"א ד"ה הכל לשם, ב"ק פד ע"ב ד"ה ופגם, ערכין יד ע"ב ד"ה פגם. קרה לשון קור - ראה קר

~קרוב

#א.ב.קרוכי – בבחי' [ויקרא י ג].

#ב.מקרוי – במהרה [יחז' ז ח]. אור קרוב מפני חשך – קצר לי מפני צרות חושך לילה, אור קרוב כאשר יבוא השמש... עתה מקרוב האיר היום ונקצר וחלף לו, כמו (ברא' יט כ) העיר הזאת קרובה, (שבת י: נתייבשה מקרוב, מחדש, וכמו (להלן כ ה) כי רגנת ישרים מקרוב, וכמו (דברים לב יז) חדשים מקרוב באו [איוב יז יב]. העיר הזאת קרובה – קרובה ישיבתה, נתייבשה מקרוב [ברא' יט כ]. ימין קרובה לפה – רגילין להושיטה לפה [ברכות סב]. קרובים – בעלי תשובה שנתקרב אלי מחדש [ישע' לג יג].

*עיין בספר חקרי לשון עמ' 32. ראה אח א, דוד, מודע, קרב ג, רחוק

~קרוי

*ראה אכסדרה, קרה ב, תקרה

~קרויה

דלעת יבישה חלולה וממלאין בה מים, ומתוך שהיא קלה אינה שואבת אלא צפה ונותנין בה אבן להכבידה [שבת ככה.], דלעת יבשה [חולין נז:].

~קרומ

*ראה קרם

~קרומית

צלע של קנה [חולין טו:]. קרומית של קנה – פשוטי כלי עץ ולא מקבלי טומאה [חולין ג:].

*+מ"מ : יחז' כט ז

~קרון

בקרונות של צפורי – ביום השוק, שסיעות ושיירות ממקום אחר באות שם [כתובות טו:], נבעלת בקרונות – משמע על הקרון. בשעת קרונות – שהשיירות באות לעיר [שם, עיי"ש ד"ה לא]. רחץ בקרונה של צפורי – ביום השוק בפרהסיא, בשעת הלוך קרונות [מגילה ה:]. עגלה [ב"ב עז:]. יושב בו המלך [ע"ז יא:]. *בערוך מפרש מים נובעים וקרים. ראה מרכבה, עגלה ב, קדר ב

~קרותים

*ראה קדוחים

~קרזל

*ראה מקרזל

~קרח (א)

*+מ"מ: ויקרא יג מ, מ"ב ב כג. ראה קרחה, קרחת

~קרח (ב)

כמו (תהלים קמז יז) משליך קרחו, תרגומו גלידא [ברא' לא מ]. קרחו כפתים – המים מגלידין ונעשין פתיתין פתיתין [תהלים קמז יז]. קרר [פסחים קי:]. הקרח הנורא – ת"י גליד חסין, ייליד"א פור"ט (כפור חזק) בלעז [יחז' א כב].
*ראה ברד, גליד, נבל ג, כפור, קר, קרש ג

~קרח (ג)

*אבי יוחנן, אחד השרים שבאו לגדליהו במצפה [מ"ב כה כג].

~קרח (ד)

א.א. (בן יצהר בן קהת בן לוי ואבי אסיר ואביאסף, ערער) על הכהונה ונבלע (באדמה) [סוטה ט:]. [נקרא כך] שעשה קרחה בישראל – שנקרחו [סנה' קט:].
ב.שני קרח הן, אחד מבני אליפז (מאלופי אדום ברא' לו טז), ואחד מבני (עשו ו)אהליבמה ובניו תימן, מבצר, מגדיאל ועירם. ראה ברא' לו יד) [סוטה יג:].
ג.עדת קרח היו תלמידי חכמים, כדכתיב (במד' טז ב) נשיאי עדה קרְאִי מועד אנשי שם... [סנה' נב:].
ד.א.כך אמר דוד על בני קרח (עיין במד' כו יא, תהלים מב א)... הם תעו כשה אובד ואתה ברחמך הרבים בקש עבדך ותביאם לעוה"ב [סנה' קט:].
@בדה"א ב מג נזכר קרח בן חברון ממשפחת כלב.

~קרחא

עז, על שם שאין לו צמר כל כך [סנה' סג:]. קרחא הוא עז על שם שאינו מלוכש בצמר כרחל קרוי קרחא [שבת קנב:].
*ראה ברחא

~קרח (א)

בן קרח – בנו של ר' עקיבא, שר' עקיבא קרח היה [שבועות ו:].

*יש מחלוקת מי זה בן קרח. לפי הרשב"ם בפסחים הוא ר' יהושע בן קרח, וכן מובא בתוס' שבת, אך ר"ת שזה גנאי לקרוא לר"ע קרח וסובר שהוא שם אדם אחר ששמו היה קרח ולא שנקרא כך כיון שהיה קרח. +מ"מ: תוס' שבת קנ ע"א ד"ה ורבי יהושע בן קרחא היא, פסחים קיב ע"א ד"ה צוה רבי עקיבא, ב"ב קיג ע"א ד"ה ומטו בה,

~קרח, קרחת (ב)

משפוע קדקד כלפי אחוריו. גבחת – משפוע קדקד כלפי פניו [ויקרא יג מא]. קרחת – כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחוריו. קרחת לשון אחורים וגבחת לשון

פנים [שם יג נה]. קרחת במקום שער... למעלה מפדחתו [קדושין לו:]. מוקרח – קלב"א (קרח) בלעז [יחז' כט יח]. קרחת – (היא) בראש [מיכה א טז]. קרינא (לשון) קרח [שבת קנב:].

*+מ"מ: ויקרא כא ה, ישע' ג כד. ראה אבל ב, גבחת, גוז, גלש, מקשה ב, קרח א

~קרט

קרטין – שזור (של) לבונה [שבת מז:].
*במנחות כו ע"א נאמר: אפילו קרטין שבה, ורש"י מפרש: שלמים וחשובים, כלומר שיריים חשובים של הקטורת. ראה קורט

~קרטבלא

מבשלו (לעור) ברותחין ומתקשה לישב עליו ולכסות דולבקות שקורין פלדישטו"ל (כסא המתקפל), ומטות ולעשותן שלחן [שבת עט:]. עור שלוק [חגיגה כד:].

~קרטון

*ראה לגין

~קרטופנא, קרטופני

בקעים [פסחים ל:]. בקעים בקעים, חטטין [ב"ק פו:]. בקעים וסדקים [ע"ז לג:]. ביקועי, קריבצי"ש (סדקים, בקירות של כלי) [כתובות קז:].

~קרטליתא

ארגז, אישקרי"ן (קופסא) בלעז [ב"מ מב. ב"ב עד:].

~קרטם

*נזכר במעשרות פ"ג מ"ט ומשמע כמו מכרסם, כלומר תולש. ראה קטם

~קרטמא, קורטמי

כרכום, שכותשין אותו ונותנין בו יין ושותין [ברכות לח:]. כרכום [שבת קי. פסחים קי:]. מוריקא (בגמר מופיע תיבה זו במרכאות כאילו היא לעז), קר"ר בלעז [פסחים מב:]. קורטמי דחוחי – קרו"ג הגדל בקרקע מזובל בזבל הצאן [גיטין ע:].
*ראה כרכום, מוריקא, סטיס

~קרטסים

(מאי קרטסים?) יום שתפסה בו רומי מלכות – שנלחמו עם יונים ונצחום ומלכו ככל העולם [ע"ז ח:].
*בע"ז פ"א מ"ג מובא שזה יום איד של עכ"ם. בתוס' ד"ה קרטסים מפרש הר' שמעיה שבלשון יון משמעו תפוסת שטים: קרט - לשון תפיסה, וסים - לשון שטים. ראה קלנדא,

סוברים שהיא קרית יערים) [יהושע יח כח, עזרא ד יב, טז].

קרית הארבע – שם העיר... [ברא' לה כז, עיין יהוש' יד טו]. קרית ארבע זוגות... [ב"ב נח]. קרית ארבע היא חברון – ע"ש ארבע ענקים שהיו שם, אחימן ששי ותלמי ואביהם. ד"א ע"ש ארבע זוגות... [ברא' כג ב]. ארבע זוגות (קבורים שם)... [ב"ב נח]. קרית ארבע שמה שאינה מחזקת אלא ד' זוגות [סוטה יג].

*+מ"מ: איוב א ג, סוטה יג ע"א ד"ה אמר. ראה חברון, ששי קרית בעל – שם נוסף של קרית יערים. (יהושע טו ס, יח יד). ראה בעלה

קרית חנה דוד – דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד [ישע' כט א].

*+מ"מ: ברכות יח ע"א ד"ה אריאל

קרית חצות – עיר מלאה שווקים, אנשים ונשים וטף בחוצותיה [במד' כב לט].

קרית יערים – (נמצאת בנחלת) יהודה [יהושע יח יד]. כל ימי נוב וגבעון היה הארון בקרית יערים כ' שנה [זבחים קט].

*+מ"מ: ש"א א כב, ז ב, י ה, כז ז, ש"ב ו ב, דה"א ב נג, שם יג ו, פסחים לח ע"ב ד"ה זאת, זבחים נד ע"ב ד"ה ולא כתיב, שם קיח ע"ב ד"ה בקרית, תמורה טו ע"א ד"ה עשר. ראה אוריה ג, בעלה, גבעת האלהים

קרית סנה – %עיר כהנים ביהודה, שם אחר של קרית ספר (יהושע טו מט).

קרית ספר – הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה שהחזיר עתניאל בן קנז מפלפולו [יהושע טו טו], מאי קרית ספר? הלכות [תמורה טז]. תרגום קריתא דארכי [דה"א כז לג].

*שמה של עיר בסביבות חברון. +מ"מ: תענית ד ע"א ד"ה וכתוב. ראה עכסה

קרית עליזה – ירושלים... [ישע' לב יג]. קריה – ירושלים [מיכה ד י, חבקוק ב ח, יז]. קרית תהו – כשתשבר (ירושלים) נקראת קרית תהו [ישע' כד י].

קרית ערים – שם אחר של קרית יערים (יהושע יח כח, עזרא ב כה).

@+מ"מ: במד' לה יד, ישע' א כז. ראה בית שמש, דיסקרתא, לבנון, פרוור, קריות, קריתים, קרת, קרתא

~קריות~

שם מקום, כד"א (ירמ' מח כד) על קריות ועל בצרה [עמוס ב ב]. שם עיר (במואב) [ירמ' מח מא].

*ביהושע טו כה נזכרת קריות חצרון, עיר בנגב יהודה. +מ"מ: ברא' לו לג, ישע' סג א. ראה קריתא (ב)

~קריעה~

*ראה פקיע, פרס, שבירה

~קריצה~

~קרטע~

מקרטע – (דג) מפרפר... [חולין עה].

~קרי~

#א. (תבואה שאירע בה) קרי – כגון ברד או שדפון [ר"ה טז].

#ב. זרע [נדה כב]. תנן במסכת זבים (פ"ב מ"ג) הרואה קרי אינו מטמא בזיבה כל מעת לעת [נזיר סו]. זב שראה קרי... צריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא [ברכות כו]. תקנת עזרא שתקן טבילה לבעלי קרי צריך לעסוק בתורה כדאמר' בב"ק (פב). בעל קרי צריך טבילה לדברי תורה מדברי סופרים [שבת קכא. חולין קלז]. בעל קרי טובל ביומו [שם פו]. בעל קרי טמא באונס דאין קרי וזב באים ממקום אחד ואין מראיהם שוה... שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת [יומא יח]. אסור בדברי תורה, כדקיימא לן (ב"ק פב). עזרא תיקן טבילה לבעלי קרי... הרואה קרי ביו"כ – ולא במתכוין. עונותיו מחולין – סימן טוב הוא זה, יראה זרע ויאריך ימים... [יומא פח. עיי"ש]. כל האומר רחב רחב מיד נקרי – נעשה בעל קרי [תענית ה]. בעל קרי – (שיוצאת) ממנו שכבת זרע [מגילה כ]. בהיפוך. בעל קרי אינו מטמא עד שתצא טומאתו לחוץ, כדכתיב (ויקרא טו לב) ואשר תצא ממנו שכבת זרע [נדה מא]. נקרי – נעשה בעל קרי [תענית ה], רואה קרי [מגילה טו].

@+מ"מ: יבמות עו ע"א ד"ה אבי פוקרי. ראה בוצינא, זב, זרע, מקרה עראי, קרא ג, קרה א, רגל ב, רגש ב

~קריא (א)~

תולעת של שומשמין האוכלתן [סוטה ג: עיי"ש]. זנותא כבייתא כי קריא לשומשמא [שם ה]. יבנ"ץ (לילית) [ברכות נז]. עוף הצועק בלילה ופניו דומה לחתול ועיניו לפניו... (ויש לו) לסת – לחיים זקופין כאדם [נדה כג].

*בערוך ערך קדיא מביא שהכוס והינשוף (ויקרא יא יז) מתרגם קדיא וקיפופא, עיניהם לפניהם כשל אדם אבל שאר עופות עיניהם בצידי הראש. ראה ינשוף, לילית, עטלף, קיפוף, קפופא

~קריא, קריאה (ב)~

*ראה קרא א. לשון הכרזה – ראה יונה ג ב

~קריה, קרית, קרייתא~

קרייתא – כפרים [ערובין כח: פסחים ג: סוכה מד: ביצה ט]. אחוזה [ברכות יח]. קריית – עירי [ב"מ פה]. ערים [דניאל ד י, יג]. קרית – עיר לעצמה (יש

*רעה עצה ג

(שבעה ימים מקיפין א"י וארבע נהרות ירדן וירמון
(וקרמיון (ופיגה) [תהלים כד ב]. קרמיון ופיגה –
נהרות של אגמים... (והן מי בצעים [סנה' ה:]).

*יש גרסאות שונות לשם זה : קירמיון, קירמיון, קורמיון. עיין
ב"ב עד ע"ב ובמשנה פרה פ"ח מ"ק, שם נזכרים מי קרמיון
הפסולים לקדש בהם מי חטאת כיון שהם מי ביצות ולא מים
חיים. ראה פיגה

~קרמין

בגדי צבעונין שקורין אובריי"ץ (מעשה אורג ע"י
מחט) [ביצה ל:], בגדים המצויירים, אובריי"ץ בלעז
[ב"מ ס:], יריעות של צבעים שקורין אובריי"ץ [שבת
כב:], בגדי צבעונים שקורין אובריי"ץ בלעז [שם מה:],
מעשה אורג כגון בגדי צבעונין שקורין אובריי"ץ
[סוכה י:], בגדים, טייל"ש (בדים, אריגים. ברש"י
שבריי"ף) [מ"ק י:].

*הערך ממפרש בגדים דקים כקרום ביצה. בכל המקומות
שרש"י מביא לעז, הוא מפרש קרמין בלבד, חוץ מסוכה שם ד"ה
קרמין מצויירין (אוצר הלעזים). ערך זה הוא דוגמא טובה
לשיבוש הלעזים ברש"י. לדוגמה "ינ" נהפך ל"צ" ולהפך ודבר זה
שכיח בגמרא לדוגמא : פחלץ - פחלון, אונץ - אונין, טלית
מצויינת - טלית מצוייצת. ראה קרום, קרם, קרמנאי

~קרמית

(מאי) קרמית? – מין דגן [פסחים לה:].
*ראה שיצניתא

~קרמנאי, קרמנאי

שם מקום. ל"א מוכרי בגדי פשתן [שבת קלח. עיי"ש],
שם אומה. ל"א קדמונאי, קדמונים... [ב"ק כא:].
*בערך ערך קרמן מפרש מדקדקי ומנפצי פשתן. ראה מטה ה,
קרמין

~קרן (א)

#א. זוית [ברכות יז. סוכה מט:]. קרן זוית - שזוית
הבית בולט להלאה [ביצה יא:]. קרנא דארעא – קרן
זוית [מנחות פה:]. קרנא דעצרי – קרן זוית הסמוכה
לבית הבד [ב"ק כז:].

*מ"מ : סנה' עא ע"א ד"ה בקרן. ראה פנים
#ב. קרן כרכום – זוית גן שכרכום גדל בו. ל"א נוגה
זיו כרכום, כמו (שמות לד כט) כי קרן עור פניו [נדה
יט:].

*ראה קרן ג

#ג. קרני חגבים – סדק לכאן וסדק לכאן [פסחים מ.
עיין חולין כג ע"ב ד"ה ר"מ].

*ביח' מו א (במ"ג הכתר פסוק ב) מביא רש"י את הגמרא מיומא
עז ע"ב : מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחילה דומה לקרני
סלעים... אך בגמרא כתוב "קרני חגבים" (וכך מובא ג"כ בריב"ן
לשקלים פ"ו מ"ג ובספר כפתור ופרח סוף פ"ו) וצ"ע.

#ד. קרן אפל – שן סלע גבוה, וכך שמו [סוכה ב.

~קריר

מתקשה [נדה נה:]. טרישטריש"ט (מחלחל, עיין בא"ה)
בלעז [זבחים עט: צח:].

*ראה מידיתי

אמרי אינשי חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה
[שבת נב:].

~קרירי

חולי צונן [נדה לו:]. קרירי קרירי – צונן מאד בימי
חורף [ע"ז כח:].

~קריתא (א)

צעיף על ראשה (של הכלה) משורכב על עיניה כמו
שעושין במקומינו, ופעמים שמנמנמת בתוכו מתוך
שאין עיניה מגולין ולכך נקרא הינומא על שם תנומה
[כתובות יז:].

~קריתא, קרייתא (ב)

ת"י עיר קריתא – בית שמש דעתידיא למיחרב [ירמ'
מג יג:]. קריתא מרדתא – עיר מורדת [עזרא ד יב:].
קריתא – אחוזה [ברכות יח:].
*ראה בית שמש, קריה, קריות, קרתא

~קריתים

*1. עיר במואב (במד' לב לו). 2. עיר לויים בנחלת נפתלי (יהושע
כא לב - קרתן, דה"א ו סא).

~קרם, קרום

#א. קרמו פניה – לשון קרום, טייל"א (אריג, קרום),
כלומר גלד מעט [ברכות כה:], כמו קרום, קרושטי"ר
(לקרום, השכבה החיצונית של הלחם) בלעז [שבת
יט:]. כל זמן שלא קרם אינו קרוי לחם [מעילה א:].
חלב המכסה את הקרב – טייל"א (קרום, חלב שעל
הקרב. בד"כ טייל"א משמעותו אריג או תכלול) בלעז
[חולין ח: מט: צג:]. קרום עב – טינפינ"א (חלק מהצפק
המכסה את הכרס. עיין בא"ה) [חולין מב:]. וקרמתי –
לשון קרום, א"י קרושטירי"י (ואקרום, ואעלה גלד)
בלעז [יחז' לו ו, עיי"ש פסוק ח].

*ראה בשר, גלד, חלב, כרס, עברה ב, קרט

#ב. החמין (בערוך גורס הקרים) [סנה' יד: ע"ז ל:].
הקרים – בוטי"ר (להתעבות, יין המתקלקל) [ברכות
מ:]. אקרים איגר"א (חומץ) בלעז, היינו יין קוסס [ב"ב
צה:].

~קרמיון

תענית כב:.

#הקרבן בית שמן – א"י, זוית השמינה מכל הארצות [סוכה מט.], זוית העושה פירות שמנים כשמן הטוב. (ד"א) זוית הראוי לזיתים לעשות שמן, כמו (ש"ב ב ב) בן מות... [ישע' ה א].

#חוזק וגבורה, לנגח עניים ואביונים [עמוס ו יג].

#זיושבי קרנות – חנונים או (ברש"י שבאלפס אין תיבות אלו) עמי הארץ שעוסקין בדברי שיחה [ברכות כח:]. יושבי החנויות עוסקים בסחורה כל ימות החול [ב"ק פב.], תגרין שאין בקיאים בטיב דינין [סנה' ג].

*בספר שבת ומועדי ישראל ח"ג עמ' 297 מבאר ש"קרנות" או "בית קרנות" היה מקום שבו התקיימו מיני תחרויות ומשחקים כגון קרקס ותיאטרון, מה שנקרא היום "לונא פארק". ראה יושבי קרנות, קרונא

#ח.קרבן הפוך – (כך נקראת אחת מבנותיו של איוב) על שם הקרבן שנותניו בו כחול ובורית, שנאמר (ירמ' ד ל) תקרעי בפוך עיניך [איוב מב יד].

*שם הבנות האחרות ימימה וקציעה. המקור בגמרא לשמות בנות איוב הוא ב"ב טז ע"ב, ושם נדרש: קרבן הפוך – אמרי דבי ר' שילא: שדומה לקרנא דקרב... אלא אמר רב חסדא: ככורקמא דרישקא במיניה (עיי"ש ברש"י). עיין בערוך ערך קרבן א, פיד.

#ט.קרני ראשו – גובה ראשו שאצל העורף [נדה כט.].

@קרן בממונות הוא עצם שווי העצם עצמו. +מ"מ: ע"ז כ ע"ב ד"ה קרבן זוית. ראה חזות, סימטא

~קרן (ב)

קרני מלחמה – ראשי גייסות, תוקעי קרבן, ומתאספים אליהם בני צבאם [גיטין נז.].
*הערוך גורס קרני מלחמה, לשון קרבן.

~קרן (ג)

קרן עור פניו – לשון קרנים, שהאור מבהיק ובולט כמין קרבן [שמות לד כט]. קרנים – מלשון (שמות לד כט) כי קרבן [פסחים ח.], זיו, לשון (חבקוק ג ד) קרנים מידו לו [איוב טז טו].

קרניים – לשון מאור, שכשהוא נוקב וזורר דרך הנקב, נראה כמין קרנים בולטים, וכן (שמות לד כט) כי קרבן עור פניו [חבקוק ג ד], זהרורין [פסחים ח.].
*ראה נה, קרבן א (ב)

~קרן, קרנים (ד)

קרן אינו קרוי שופר [ר"ה כו.].

קרן שן – קרני יעלים ועצמי פיל [יחז' כז טו].
קרן עגולה, קרבן פשוטה – שניהם מין כלי זמר, והוא עשוי נקבים ככברה ומכנים בהן חלילים ומוציאין קולות הרבה. קרבן עגולה מעשה אומן הוא וצריך לתקוע בנקבים בחוזק והוא מלאכה, ובקרבן פשוטה

מכניסו ברווח, ודרך לפרקם תמיד [שבת מז.].

עשתרות קרנים – %+מ"מ: ברא' יד יג, במד' כא לד, דברים א ד, ג יא, ז יג, יהושע יג יב.

*קרן בנזיקין הוא אחד משלושת אבות נזיקין שבשור (יחד עם שן ורגל) והוא נזק הנגרם ע"י נגיחת השור בקרניו. תולדות הקרבן הן נגיפה, נשיכה, רביצה ובעיטה. וכיון שאין הבהמה מועדת לנגיחה (בניגוד לשן ורגל) משלמים רק חצי נזק מגוף השור המזיק עצמו אלא אם כן נעשה מועד. עיין בערוך ערך קרבן א. ראה עשתרות

~קרנא

קרנא דאומנא – וינטוש"א (פתח איוורור), קרבן שמקוץ בו (תענית כא:), מקיזי דם בקרבן במציצה [מכות טז:].

קרנא דארעא – חתיכת שדה [מנחות פה:].

קרנא – קרבן [דניאל ג ה, ברכות סב:].

קרנא דעצרי – קרבן זוית הסמוכה לבית הבד [ב"ק כז:].

קרנא דקרב – מין חיה וקרניה משחירין כמו צבע [ב"ב טז:].

כנף הטלית [ב"ב עד:].

קרנא משרוקיתא – קרבן שורקת, כמו (זכריה י ח)

אשרקה להם ואקבצם [דניאל ג ה].

אבוה דקרנא מכשף היה [סנה' סז:].

*ראה אומן א, משרוקיתא, נקז, שרק ב

~קרונא

יושב קרנות ולא בעל תורה [קדושין כה:].

*בגמרא מכוונה כך רב המנונא. בר"ח ובתוס' ד"ה המנונא קרונא מפרשים דג קר. בסדר הדורות ערך רב המנונא מביא בשם הריטב"א כי המנונא פירושו יתד נאמן בבית המדרש וההיפך הוא קרונא. ראה יושבי קרנות, קרבן א (ח)

~קרנזול

אלכסון, ולשון (נוטריקון) קרנזיל זיל בה לקרנות [ב"מ קח:].

*עיין בערוך ערך לכסון, קרנזול. בב"ב יג ע"א ד"ה פלגי ליה בקרנא זול – צ"ל בקרנזול.

~קרב, קרסים

#א.קרבסי זהב – פירמייל"ץ (סגר) [שמות כו ו].

*ראה כבנה

#ב.קרע בל קורס נבו – קרסו, לשון שחוק של ע"ז הוא, כמי שיש לו חולי מעים ואינו מספיק לישב על מושב בית הכסא עד שהוא נתרז... קונקיא"ד שי"י (עשה את צרכיו, עיין בא"ה), כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה [ישע' מו א, עיי"ש], קרב – נתרז, כלומר קרע על ברכיו ונתרז... דאישתעי ביה קרב (ישע' מו ב) לא יכלו מלט משא, (כלומר) הרעי שבנקביהם לא יוכלו לסבול ונתרז [סנה' סג:].

*ראה בל, קרע א, מלט א, משא ב, נבו, פרף, קישן, תרז

סאתיים [שם כד. סז:]. כשבא למדוד את התחומין אין מודדין מן החומה אלא מרחיק ע' אמה ושיריים כחצר המשכן [ערוכין נז.]. דרך קרפף להיות בו אילנות [ערוכין כה.]. שבעים אמה ושיריים [ערוכין נה.].
 *מ"מ: ערוכין כב ע"א ד"ה אדם נותן ענינו, שבת קל ע"א ד"ה קרפפות, סוכה ג ע"ב ד"ה ואין עושין אותו עיבור, ב"ב כד ע"ב ד"ה קרפף. ראה בוסתן, ביבר

~קֶרֶץ (א)

קֶרֶץ – (ת"י) עממין קטולין, קֶרֶץ לשון חתוך, וכן (איוב לג ו) מחומר קֶרֶצתי [ירמ' מו כ]. קֶרֶצו – חתכו, חתך בו הכשר שחיטה ברוב שנים [יומא טו.], לקרוץ בצפורן – לאחוז מעט [נדה נב.]. קֶרֶץ [סנה' לג.].

*בגמרא יומא לב ע"ב נאמר: מאי קֶרֶצו (לשון המשנה פ"ג מ"ד)? אמר עולא לישנא דקטלא הוא. אמר רב נחמן בר יצחק מאי קֶרֶצה? [ירמ' מו כ] קֶרֶץ מצפון בא. קֶרֶץ מובא בכלים פ"ח מ"ו ופס"ו מ"ב ובערוך קֶרֶץ ג מבאר ככר עגול. ראה קֶרֶץ ב

~קֶרֶץ, קֶרֶצָא, קורצא (ב)

קֶרֶץ בעיניו – רמיזות של מרמה, (וכן) מולל ומורה כולם מן לשון רמזים הם, זה נופל על העין וזה נופל על הרגל וזה נופל על האצבע... [משלי ו יג, עיי"ש]. קורץ עין יתן עצבת – זה המסית אדם בקריצותיו לרעה [שם י י]. ירמוז, יקרוץ, יורה – כולם לשון אחד הם, אלא שזה נופל על העינים וזה נופל על האצבעות, שנאמר (משלי ו יג) קורץ בעיניו... [יומא יט.].

אכלו קרציהון – הלשינו עליהם. לא תלך רכיל (ויקרא יט טז) מתרג' ולא תיכול קורצין. ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימה במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים, שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו, ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין, לשון (משלי ו יג) קֶרֶץ בעיניו, שהוא לסימן לשון הרע [דניאל ג ח], אכלו קרציהי – הלשינו עליו [שם ו כה], נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה, והוא גמר חזוק שדבריו מקוימים ויעמידם על האמת, ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין, לשון (משלי ו יג) קורץ בעיניו, שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים [– ויקרא יט טז, עיי"ש], מלשינות [גיטין נו. ב"ב נח.].

*ישנו מין לחם הנקרא קורצא (אותו אופים הרועים בהיותם בשדות עם העדרים) ואוכלים אותו כולם ביחד ואכילה זו מלווה בדיבורים אסורים כגון רכילות וכו' ולכן "אוכל קורצא" נהפך לכינוי של מלשין. עיין ברא' לו כה-כו בענין מכירת יוסף: וישבו לאכול לחם... וישאו עיניהם... ויאמר יהודה... ומכך נתגלגלה פרשת גלות מצרים. בגמרא (יומא יט ע"ב) נאמר: הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יורה באצבעותיו... וברש"י: כולן לשון אחד הן אלא שזה (ירמוז) נופל

~קֶרְסֵל, קֶרְסוֹל, קֶרְסֵלִים, קֶרְסוֹל

קֶרְסוֹלִים אלו כרעים [ויקרא יא כא]. קֶרְסוֹלִי – עקבי [ש"ב כב לז], הרגלים מן האסתורין שקורין קיביל"א (קֶרְסוֹל) בלעז ולמטה [תהלים יח לז]. אסתורא שקורין קיביל"א בלעז [חגיגה יג.]. שתי רגלים ארוכין (שיש לחגב) לבד הארבעה, והם סמוכים לצוארו ממעל לרגליו לנתר בהם כשהוא רוצה לקפץ [חולין נט.]. קיביל"א (מקום חבור השוק והרגל) [ברכות נד.]. *ויעברני במים מי אפסים (יחז' מז ג) תרג' מי קֶרְסוֹלִין. עיין תוספות יו"ט חולין פ"י מ"ד. +מ"מ: ב"ב עג ע"ב ד"ה אמרינן. ראה אסתורא, אפס (ה), אשר א, יתד, מגוד, נגר, עקב, עקד ב

~קֶרְסוֹמְלִין

*יש גורסים קֶרְסוֹמְלִין. נזכר בכלאים פ"א מ"ד, מעשרות פ"א מ"ג והם מיני אגסי בר קטנים. עיין בעוקצין פ"א מ"ו ובערוך ערך קֶרְסוֹמְלִין.

~קֶרְסֵם

קוצץ ענפים יבשים מן אילן לתקנו [שבת קג.], נטל קיסמין יבשין שבאילן [ע"ז מט.]. היינו זימור, אלא שקֶרְסוֹם שייך באילנות [מו"ק ג.].

*כי יחסלנו הארבה (דברים כח לח) ת"י ארום יקֶרְסֵם יתיה גובא. בתהלים פ יד נאמר: יכֶרְסֵמֶנָה חזיר מיער והרמב"ן בויקרא כג כח כותב ש"ף וק"ף מתחלפות. בשביעית פ"ב מ"ג מובא מקֶרְסֵמִין עד ר"ה.

~קֶרַע

תקרעי בפוך עיניך – שהפוך נראה כמרחיב קרע העין [ירמ' ד ל]. וקרע (לו חלונ'י) – והרחיב לו. (אחרים הגיהו וקרע לו – ופתח לו. סא"א), וכן (ירמ' ד ל) תקרעי בפוך, (וכן ישע' סג יט) קרעת שמים, כולם לשון פתיחה [ירמ' כב יד]. מקרעין נייר חלק – מסרטין ורושמיין בסכין על הנייר [גיטין טז.], מסרטין [שם יט.].

אדם חייב לקרוע על מתו [שבת קה.].

*ראה בזע, פוך, פצם

~קֶרְפֹּד, קֶרְפֹּדִאי

קורפדאי – טלפ"א (חפרפרת) [ברכות נז.], כָּאֵת שֶבֶשְׂרָצִים – טלפ"א (חפרפרת)... קורפדאי – טלפ"א (חפרפרת) [חולין סג.].

*יש הסוברים שקפוד וקורפדאי הם אותו דבר, אלא שהאחד עוף והאחר שרץ. ראה באות, זבוגי, ינשוף, צב, צפרדע, קיפוף, קפוד, תנשמת

~קֶרְפֶּף

היקף גדול חוץ לעיר להכניס שם עצים לאוצר [ערוכין יח.]. מקום זריעה הוי קרוי קֶרְפֶּף [ערוכין כג.]. בית

קרקע חלקה – שלא נזרעה מעולם [נדה סא].
קרקע הבית – רצפה [מ"א ו טו, ל]. קרקע הים – (ת"י)
בניסי ימא, איי הים [עמוס ט ג].
אין אונאה לקרקעות – גרסינן, ומשנה היא בפרק
הזהב (ב"מ נו. מנחות סט.).
*ביהושע טו ג נזכרת קרקע, מקום בנחלת יהודה. ראה אדמה,
אפר, גרגשתא, מוג, נכסים, רגב

~קרקף, קרקפא, קרקפנא

ראש [שבת סז. ב"ב קכא:].
קרקפנא – אדם חשוב [יבמות עח.], בעל הגולגולת,
כלומר אדם חשוב [ערובין כב:].
*בערוך מפרש אדם גדול... פ"א בעל גולגולת גדולה.

~קרקפלא

קרקפלו (של ר' ישמעאל) – עור פניו [ע"ז יא:
עיי"ש], עור ראש אדם מת [חולין קכג.].
*בערוך ערך קרקפל מפרש עורות שהפשיטו מן הראש של בני
אדם נקראין קרקפלין בל' יון. ראה ישמעאל

~קרקפנא

אדם חשוב [יבמות עח.].
*ראה קרקף

~קרקר

#א. לשון קורה (כלומר כורה), כמו (מ"ב יט כד, ישע'
לז כה) אני קרתי, (וכן ישע' נא א) מקבת בור נקרתם,
(וכן משלי ל יז) יקרוה ערבי נחל, פוריי"ר (לנקב,
לקדוח) בלעז [במד' כד יז].
*ראה נקר

#ב. מקרקר קיר (ישע' כב ה) – לשון יללה, מקונן
(בע"י מתאנח) [תענית כט.], מקרקרין – גועות,
דלשון צעקת ארי לחוד ולשון צעקת כל בהמה לחוד,
כמו בלשון עברית: נוהם לארי (משלי כח טו), וגועה
לשור (איוב ו ה), וערג לאיל (תהלים מב ב), וצהל
לסוס (ירמ' ה ח), וצפצוף לעופות (ישע' לח יד), וחרץ
לכלב (שמות יא ז) [חולין נג.]. מקרקים – מריעים
[יומא ט:].

*ראה קיר ג

#ג. מקרקר – שוליים [חולין נד: עיין כלים פ"ב מ"ב].
#ד. מקרקר קיר – יום קירקור קיר החומה (מלשון
הרס) ישע' כב ה].
*ראה קדקד, קעקע ב
#ה. בקרקר – שם מקום [שופטים ח י].

~קרקש

קשקש [ע"ז יב: נדה יז]. קרקושי זוזי – להראות זוזין

על העינים, וזה (יקרוץ) נופל על השפתיים (כך מובא בהגהות
וציונים במהדורת עוז והדר בשם דפו"ס, כת"י ועוד) וזה (יורה)
נופל על האצבעות, שנאמר (משלי ו יג) קורץ בעיניו (ת"י רמז
בעיניו)... והקושיה בולטת שזה לכאורה סותר את האמור
במשלי "קורץ בעיניו". אך יש במשלי טז ל "קורץ בשפתיו" (ת"י
גזים, לשון חתוך), ובכל מקום מפרש כדרכו לפי הענין, וענין
קריצת שפתים היא חתוך ונשיכה של השפתיים לאות רמז
לאדם אחר או לסימן תמהון וצער. בלשון הגמרא שרש קרץ
בד"כ משמעו חתוך (ראה קרץ א). +מ"מ: תהלים לה יט, משלי ו
כה. ראה הרץ, מורה א, מלל, רוכל, רכיל, רמז, שמש א (ד)

~קיצול

*ראה קרסל

~קיצית

*בגמרא גיטין פו ע"ב נאמר: מאי קיצית? אמר אביי דדבתא
דבני כיפי. עיין בערוך ערך דדב.

~קורקבן

קורקבן בעוף הוא המסס בבהמה [ברכות סא:], המסס,
צינפיי"ל (המסס, החלק השלישי בקיבת מעלי הגירה)
בלעז [שבת קנב.].
*+מ"מ: זבחים סה ע"א ד"ה ונטל את קורקבנה

~קורקס

*נזכר במעשרות פ"ה מ"ח והוא מין כרוב והרמב"ם מפרש מין
פול.

~קורקור, קורקור

עורבים שדומין בצעקתן כקורין קורקור [ב"ב כג.].

~קורקורא

חתיכה [בכורות מג:].
*בערוך גורס קדקדא

~קורקס, קרקסיות

מן פלטיין ששם נאספין לבית הוועד [שבת קנ.].
*עיין תוס' מגילה ו ע"א ד"ה טראטריות שהוא בית הכסא בלשון
ערב, עיי"ש. זכריה טו. ראה אצטדין, טרטיאות, קרן א (ח)

~קורקסא, קורקסא

נסר גדול מלא יתדות [מנחות כב.].
*ראה טורביל

~קרקע

נקנה בכסף או בשטר (ובחזקה ואינה נגזלת ע"י יאוש)
[גיטין י: ד"ה הוא דקנה]. קרקע הים – ניסי ימא, איי
הים [עמוס ט ג]. קרקע עולם – שאין לה בעלים [ב"ק
כה:].

[ערכין כט:]

*עזא דקרקשא - ראה טורבל, כרכש, מורג

~קרקשתא

זוג שמקרקש בה לפני העדר והולך כולו אחריו [ב"ק נב].

*עין בערוך ערך כרכשתא ב. ראה זוג, כרכש, קשקש

~קרה

*ראה קדר, קר

~קרה (א)

מין חיה וקרניה משחירין כמין צבע [ב"ב טז:]. דיי"ן (יחמור) בלעז [חולין נט:].

*קרה מובא ג"כ בשבת כח ע"ב דמין חיה הוא ולית ליה אלא חד קרן. עין באוצר הלעזים שבסוגיית הגמרא מדובר בחיה בעלת קרן אחת, היה יותר נכון לזהות את הקרה עם חיה הנקראת חדקרן, יוניקורן (unicorn) בלעז, חיה אגדית שהיו מאמינים בקיומה, אך רש"י נוקב בשם חיה המצויה בעלת שתי קרניים. יש המזהים את הקרה עם הקרנף ובמוסף הערוך כותב שיש לקרן שלו סגולות הרבה ברפואה. ראה קרן הפוך, תחש

~קרה (ב)

קרה - הקרה הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה האחר, ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונים אותה אל הדרך, ורב החובל אוהז בו. ובלשון משנה (ב"ב צא:) קברניט (נ"א קברנוט, הוא הגה הספינה), ובלעז גוברניי"ל (הגה של ספינה) [יחז' כז ו].

*ראה ארוכה, דף, חובל, לול, ליחתא, מורג, מלבן, משוט, נסר, קברניט, קצוצייתא, רהיט, תורן

~קרה (ג)

יין קרוש - קפוי [סוכה יב.], שנעפש ונקרש [שם מט.].

*קרח בלילה (ברא' לא מ) ת"י וקרישא בלילא. ראה יבש ב

~קרה

תקרה הנתונה על השער ויושבים עליה [משלי ח ג], תרום קרת - תתקיים תקרת הבית... [שם יא יא, עיי"ש], תקרה גבוהה מוכנת ככסא לשבת לזקני העיר [איוב כט ז].

*רוב המפרשים מבארים קרת לשון קריה. +מ"מ: נדה טז ע"ב ד"ה והמושיב שבת. ראה קרה א, תקרה

~קרתא

עיר [סנה' צח.].

*בתוך העיר (שופטים ט נא) תרג' קרתא. בדמאי פ"ו מ"ד נזכר "קרתני" והוא אדם בן הקריה, כלומר שגר מחוץ לירושלים. ראה

קריה, קריתא, קרתן

~קריתא

*עיר לויים בנחלת זבולון (יהושע כא לד).

~קרתו

*עין יבמות טז ע"א בגמרא: והתני רמי בר יחז'... יש הסוברים שצ"ל קרדו.

~קרתי

*ראה קור ג

~קרתגיניא

*מקום מושבם של כמה אמוראים כגון ר' בא (אבא) קרתגיניא, חנינא, ר' יצחק דמן קרטיגני (ברכות כט ע"א), ר' חנא (נ"א בגמרא: ר' אחא) קרטיגנא. במנחות קי ע"א מובא: אמר רב יהודה (בר יחזקאל) אמר רב, מצור ועד קרטיגני מכירין את ישראל ואת אביהם שבשמים. רש"י מפרש: בכבודן הראשון מכירין, ואין מכבידים עולם (מלשון עול). קרתגינא מורכב מקרת הארמית וגני היונית והיא מזוהה עם העיר קרתגו באפריקה הצפונית (תוניסיה), כפי שמובא בתמיד לב ע"א על אלכסנדר מוקדון שהלך למדינת אפריקי והגיע ל"ההוא מחוזא" שכולה נשים. בסיפור מקביל במדרש רבא ויקרא (כו א) נאמר במפורש "אלכסנדרוס מוקדון אזל לחזא מדינתא דשמה קרטיגניא". ראה תרשיש

~קריתן

*עיר לויים בנחלת נפתלי ונקראת בדה"א ו סא קריתים (יהושע כא לב). ראה קרתא

~קש (א)

לשון לקוט, על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקושו קרי קש [שמות ה יב]. זנבות שכולין, אישטריי"ם (קש, המשמש בעיקר למרבץ בהמות) [שבת כ: לה.], זנבות השבולין [שבת לו: סו. - השבלים], זנבות השבולים, אישטריי"ם בלעז [שבת קנ:]. קשין של שבלים [ערוכין יא:]. קש - סתמיה לטינא קאי ללבנים או להסקה, ומוקצה הוא [שבת נ.]. קנה [תענית ו.]. סתמא להסקה [שבת קמא.].

*בה"ר מסביר שמלשון הכתוב בשמות ה יב: לקשש קש לתבן, משמע שיש הבדל בין קש לתבן. כמו כן במשנה ב"מ פ"ט מ"א נאמר: כשם שחולקין בתבואה, כך חולקין בתבן ובקש... וכן במדרש תנחומא (וארא פ"ד): להביא קש לעשותו תבן. אך כבר בימי חז"ל נטשטשו התנחומים ביניהם והחליפו זה בזה, והרמב"ם בפירוש המשנה שבת פ"ג מ"א: תנור שהסיקוהו בקש או בגבבה, כותב שהקש הוא תבן הגס, ובאהלות פ"ח מ"ב כותב: קש הוא תבן של חמשת המינים. בתוס' שבת לו ע"ב ד"ה כירה ובב"מ קג ע"א ד"ה המקבל מובא שקש הוא זנבות השבלים שנשארו בשדה, וזה נקרא אשטובל"א, ותבן הוא הנקצר עם השבולות. בשבת קנ ע"ב נאמר: בשלמא קש משכחת לה במחובר, אלא תבן במחובר היכי משכחת לה? התוס' מישבים מדוע בב"מ קג ע"ב נאמר דתיתבן בעוד שהיה יותר נכון לומר

~קֶשָׁה

#א. אֵילָנוֹת קֶשִׁים – אֵילָנוֹת זִקְנִים וְעֵבִים [סוֹכָה כד:].
מתקשה – רייד"ש (קשה, נוקשה) בלעז [חולין מג: מו: מח:].

#ב. אֲשַׁפְּרָא (מחוספס) בלעז [חולין ח: יז: בד"ה דמיא לסאסא].

#ג. קֶשָׁה לְעוֹלָם – דִּיין הַמּוֹרָה הוֹרָאָה בְּעִרְיֹת וְאִינוּ בְּקִי יוֹתֵר מְדוֹר הַמְּבוּל [קדושין יג:]. אדם קשה ככרזל – חכם ומחודד לחתך הלכה ככרזל [מנחות צה:].

*בתוס' מנחות צה ע"ב ד"ה שהוא קשה ככרזל נאמר: שבו הוא לתלמידי חכמים, כדאמר בפ"ק דתענית (ז ע"א) כל תלמיד חכם שאינו קשה ככרזל אינו ת"ח.

#ד. אֵיקֶשׁוּ – הֵעִיזוּ וְדִבְּרוּ קִשּׁוֹת [בכורות ט:].

#ה. אֲלֶהֱקִשּׁוֹת – לִהְיוֹת קֶשָׁה [פסחים פד:], ליעשות עב [שם לט:].

#ו. אֲחַמֵּץ נֹקֶשָׁה – רַע, וְאִינוּ רְאוּי לֵאכִילָה [פסחים מג:]. לשון רעוע, כלומר חמץ שפל [מנחות נד:].

*עיין בערוך ערך קש ג

#ז. אֹמֶה קֶשָׁה – מְצִרִים, מֶלֶךְ קֶשָׁה – פֶּרַעַה [שמות יח י: גר – קשה לו כשלוחצים אותו] [שם כג ט:]. קשה עורף – מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע [שם לב ט:], עם קשה ערף – ממאנים בי [שם לג ג, לד ט:], רבותינו אמרו (סנה' כו.) טלטולא דגברא קשה מדאיתתא [ישע' כב יז]. הגזל קשה מן הכל שעליו נחתם גזר דין [יחז' כב יג]. המחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו [הושע יב ט:], צהרים קשה לצאת בו צאן [צפניה ב ד]. קשה רימה למת כמחט בבשר החי [איוב יד כב]. תענית קשה בשבת... [ברכות לא:].

@+מ"מ: ויקרא כה לה ד"ה והחזקת בו, ויקרא כו יט ד"ה ונתת, ויקרא כו לג ד"ה ואתכם, במדב' טז כז ד"ה ונשיהם, דברים א ד ד"ה סיחן, דברים כג ט ד"ה בנים, שופטים ה ד ד"ה ה' בצאתך, ישע' כט יד ד"ה לכן הנני, ירמ' ג ז ד"ה ותרא בגודה, שם טו ב ד"ה אשר למות, שם טו יב ד"ה הירוע, תהלים לט ב ד"ה אמרתי, שם נה יד ד"ה ומידע, שם קטז טו ד"ה יקר בעיני ה', קהלת ז כו ד"ה ומוצא. ראה איל א, איתן, אל א, אקושא, גדע, דבור, דבר ב, זעם, יקש, נקשה, עונה, פרד, קשת, קשיא, קשש, ראתן, שור ראם

~קִשּׁוֹת, קֶשָׁאִים

הַקֶּשָׁאִים – קִשִּׁים לְמַנִּיקוֹת... קוֹמְבֵרִי"ש בלעז (מלפפונים) [במד' יא ה, עיי"ש]. קישואין ודלועין – שם הפרי עצמו. מקשאות ומדלעות – כל האילנות [פסחים ו:]. קישואין קשין הם ואין לירא מן העופות (שיאכלום) [ישע' א ח]. הקשואים קשים למניקות [במד' ד ב]. קישואין ודלועין – (הם) ארוכים [שבת צא:].

נטיעת קשואים – הלכות מיני כשפים שעל ידיהם נתמלא כל השדה קשואים [סנה' סח:].

*אין לו דמיון במקרא ונזכר בכלאים פ"א מ"ב. מה שנקרא היום

דתיתקש. יוצא מכאן שקשה להבחין בהבדל בין תבן לקש והוחלפו זה בזה. יוצא שתבן הוא הקש הקצוץ ולעולם אינו מחובר, ואלו קש יתכן שיהיה מחובר או קצוץ. לפי הרד"ק קש הוא תבן הדק. בספר פרקי טבע ולשון מונה חמשה מיני קש: א) קש תבואה שהוא קנה הקש על השבולת מרגע הקצירה. ב) קש השלף - כל חלקי הקמה שנשארו בשדה אחרי הקציר ועדיין מחוברים לקרקע, וזהו הקש שקוששו בני' במצרים. ג) כל החומר הנשאר לאחר חביטת התבואה שאין בה כדי מדושה לעלות עליה עם הבהמה. ד) החומר שמכונת הדיש פולטת לאחר שהפיקו את הגרגרים מן התבואה. ה) התבן הגס והקשה שנשאר אחר הדיש בגורן, ומשמש בעיקרו להסקה לריפוד וללבן לבנים. בקיצור: קש הוא הקנה של הדגנים על כל צורותיו, קודם שנהפך לתבן וכן חלקיו הקשים של הקנה שאינם ניתנים להימעך. ישנה מימרא "דחה אותו בקש" ומובנה כשם שקש הוא רך ואינו יכול לדחות דבר, כך גם זה דחה אותו בדבר שאין בו ממש. עיין בירחון סידרא י"ז עמ' 151. +מ"מ: תוס' שבת סו ע"א ד"ה כוורת, ביצה לב ע"ב ד"ה אין שוברין, שם לג ע"ב ד"ה אוכלי בהמה, ב"מ קג ע"א ד"ה המקבל. ראה בליל, גבבא, גילא א, חמיץ, חשש, כרמל, מוץ, מלגז, עמיר, קמה. קש מלשון זקן - ראה סיב, קשיש, קשש, שדמה, שחת א, שלף, תבן. קש לשתייה - ראה דיופי, מינקת

~קֶשֶׁ, קֶשָׁאִי (ב)

קש – הזקין [כתובות צה:]. קש דינא – זקן דין זה ועמוק וקשה [סנה' מב:].
*ראה גובתא, מינקת, קנה, קשוה, קשיש

~קֶשָׁא

(אדם) ממונה למלך וישראל היה [שבת קי:].

~קִשּׁוּאִים

*ראה קשות

~קֶשֶׁב, קֶשֶׁבַת

מְקַשְׁבִּין זֶה לִזֶּה בְּהִלְכָּה – מְלַמְּדִים זֶה אֶת זֶה וּמְבִינִים זֶה מִזֶּה [שבת סג:]. לוא הקשבת (ישע' מח יח) – לשון המתנה היא [ברכות ו:], ויקשב ה' – ממתין להם שם [שם – ישע' מח:]. להקשיב לחכמה – לעסוק בתורה [משלי ב ב]. הקשיב קשב – ישמע... כמין רוב הומיות תשואות חיילות [ישע' כא ז:].

קשבת – כמו קושבת, כאשר יאמר מאהב אוהב, כן יאמר מן קשב קושב וקושבת [נחמיה א ו, עיי"ש פסוק יא].

~קֶשֶׁבָּא

טַסְקָא דְקֶשֶׁבָּא – שֶׁק מֵלֵא תַמְרִים [מגילה ז:], מִין תַּמְרִים, כְּמוֹ (מגילה ז:) מֵלֵא טַסְקָא דְקֶשֶׁבִּי, וְאִית דְּאִמְרֵי הֵינּוּ חֲצוּבָא שְׁבוּ תִיחֵם יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָאָרֶץ וְעֶשֶׂב נָאָה הוּא [ע"ז יד:]. דקל [ב"ק נח:].

*ראה תאלתא

מעה [ברא' לג יט, איוב מב יא].
*עיין במבחר כתבים לר"מ שטראשון עמ' כ"ה מאמר ארוך על משמעות קשיטה. ראה מעה

~קשיש

#א.קשישין שעל השבר – בהמה שנשבר בה עצם עושיין לה דפים מכאן ומכאן וקושרין אותם שם והן מעמידין העצם שלא ינוד אנה ואנה עד שמתחבר [שבת נג].

#ב.קש – הזקין [חגיגה ה: כתובות צה: ב"מ קט:]. זקן [סנה' מב. ב"ק צב:]. קשאי – זקנתי [חגיגה יג:]. מיקש קשיא – הזקינה [ב"ב קסז:].
*ואתם ישישים (איוב לב ו) תרג' ואתון קשישין. מר קשישא – ראה ינוקא

~קשיתא, קשייתא

גרעינין של פרי הסנה, בוטונ"ש (פירות ורד הבר. בדפוס נשתבש ונדפס בטעות בוטנים) הגדילים בסנה ומלאין גרעינין [ע"ז כח: ראה הגא]. גרעיני תמרים [סנה' צו:].

~קשקושי

בירניות [שבת יא:].
*ראה אברורי

~קשקש, קשקוש

#א.מקשקשין – עודרין [סוכה מד:], היינו עודור, אלא שעדור בגפנים וקשקוש בזיתים [מו"ק ג:], לקשקש – לכסות שרשים המגולים [ב"מ פט:], חפר תחת הזיתים [ע"ז נ:].

#ב.מתקשקש – יבש ונעקר בתוך החלל [חולין קכה:].

#ג.משקשקשו הדדים – כמו מקשקשת לפניו כזוג, כלומר גדולים הרבה [נדה מז:]. אני שמעתי הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו [ב"מ נט:].

~קשקשת, קשקשים, קשקשין

#א.קליפין הקבועים (בדג), כמו שנאמר (ש"א יז ה) ושריון קשקשים הוא לבוש [ויקרא יא ט], מלבושין של דג [נדה נא:]. אפיקי מגינים אלו קשקשים – הסגורים וחתומים בו בדוחק [חולין סז:]. אי"ן טי"ש אישקרדי"ט (בקשקותיך) בלעז [יחז' כט ד].

#ב.קשקשים – קשים ועשבים שסותמים ומעכבים את קלוחו (של צנור) ... [כתובות ס:]. קשקשין – קיסמין דקין [ב"ב פ:].

*ראה טרף א, קלפה, קרקש, קרקשתא

קשואים בא מאמריקה ואינו זהה עם הקשות שבמקרא שהוא המלפפון. בגמרא לעומת זאת מזהים את המלפפון עם המלון. הקשות הוא פרי ירוק מוארך הנאכל חי ובא ממשפחת הדלועים הכוללת את האבטיח המלון והדלעת. ראה אבטיח, בוציטא, בצל, גרש א, חציר, מלפפון, שום

~קשָׁה, קשות

קשוות – כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן... ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסו"ה... ויש מחכמי ישראל אומרים אלו סניפים שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר... [שמות כה כט, עיי"ש ד"ה אשר יוסף].

*עיין מעייני אגם עמ' ק"ט. עיין בערוך ערך קסיא. ראה מנקיות

~קשוט

*ראה קושט ב, קישוט

~קשורים

*ראה קשר א ו)

~קשח

תקשיח – לשון אימוץ לב [ישע' סג יז]. הקשיח – הקשה [איוב לט טז].

~קשָׁט (א)

*מין בושם, אחד מ"א סממנים שבקטורת שלא ברורה זהותו. עיין משנה עוקצים פ"ג מ"ה. +מ"מ: שמות ל לד, כריתות ו ע"ב ד"ה י"א סמנים. ראה כשרתא, קדה

~קשָׁט, קושט, קושטא (ב)

ליכא קושטא בעלמא – אין אדם בעולם שידבר אמת תמיד [סנה' צז:]. קושט – אמת [משלי כב כא]. אמת [דניאל ב מז]. שופט ודורש משפט ומהיר צדק – ת"י ועביד קשוט [ישע' טז ה]. רז"ל דרשו: קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים [צפניה ב א]. קשט – (לשון) לקשט מדותיך... [תהלים ס ו].

*+מ"מ: ב"ק לו ע"ב ד"ה כסף צורי קושטא ובא"ה, סנה' צו ע"ב ד"ה אימת. ראה אבל, אכן, אמת, מקשה, צדק ב, קשש

~קשיא

לשון הפסוק קשה לתרץ [סנה' קיב:].
*כאשר רש"י כותב "קשיא" משמע יש לו קשיא, אך בלשון "קשה" משתמש כשדוחה פירוש שאינו נראה ואינו מתקבל. ראה קשה, תשבי

~קשִׁיין

*עיר לויים בנחלת יששכר (יהושע יט כ).

~קשִׁיטה

לקט [שם ה יב]. התקוששו – התלקטו והאספו יחד, כמו (שמות ה יב) לקושש קש [צפניה ב א]. ויקש – לשון התקוששו... ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק, וכן ת"י ותקיף [ש"ב יט מד]. התקוששו – הסר קש מבין עיניך תחילה, כמו (שמות ה) לקושש קש, כלומר קשוט עצמך [ב"ב ס:].

*לקושש קש משמעו להוציא את הקש מהקרקע עם השרש. בירושלמי סנה' ה' הלכה א' נאמר: מקושש עצים – מלמד שמצאוהו תולש עצים מן הקרקע. בת"י לבמדבר טו לב נאמר: ואשכחו סהדא ית גברא כד תליש ועקר קיסין, ובגמ' שבת צו ע"ב מובא: מקושש... תולש הוה. +מ"מ: סנה' ע"ב ד"ה מקושש. ראה קש, קשה

~קשת (א)

#א.קשתו – חזקו [ברא' מט כד, איכה ב ד]. קשתי – איתני [איוב כט כ]. קשת עילם – תקות (ס"א חזקת) [ירמ' מט לה]. קשתך – גבורתך [חבקוק ג ט]. #ב.קשתחיו קשת – לשון ירית חץ... על שם שהזרע יורה כחץ... [ברא' כא טז]. רבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו, על כבישת יצרו (של יוסף)... וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ... [שם מט כד]. קשתו – שכבת זרעו, ע"ש שיורה כחץ [סוטה לו:]. קשתו ננצרת – כח קושי אבר שלו ננצר שאינו מוליד, שנאמר (חבקוק ג ט) עריה תעור קשתך, עריה שאתה מסתכל בה ממש בערותה היא תעיר קשתך. ד"א המסתכל, המחשב בעריות דאשת איש קשתו, גבורת ידו ננצרת, מתהלכת ומתמעטת, כמו (ב"מ כט:): מצא כסות... [סנה' צב:].

@קשת בענן – עיין תוס' ר"ה כד ע"א ד"ה גירי שאין הקשת נראית בלילה אלא ביום. עיין ברמב"ן (ברא' ט יג) את קשתי נתתי בענן – ואנחנו על כרחינו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה, כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת... עיי"ש. +מ"מ: ר"ה יא ע"ב ד"ה ואזו. עיין בערוך ערך קשת. ראה תפוס

~קשת (ב)

רובה קשת – יורה חצים בקשת. קשת – על שם האומנות כמו חמר... היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים... [ברא' כא כ]. רבה קשת – צד חיות [שם טז יב בהיפוך]. היונים הם מלומדי קשת ולקלע באבן [זכר' ט טז]. דרך קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם [איכה ב ד]. היורה בקשת נותן פגזימת הקשת לצד פניו [ר"ה כד].

קשת רמיה – כשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום [הושע ז טז]. שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ [תהלים עז נז].

איזו היא מלחמה שמכוין בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול עורפו, הוי אומר זה קשת (היורה חצים) [ש"ב א

~קשר (א)

#א.מ"ב יא יד, דה"ב כג יג.

#ב.קשרי אצבעותיה – היינו גב היד [נדה נז].

#ג.קשר של ביצה – הוא זרע של תרנגול הקשור בראש הכד של ביצה ומשם יצירת האפרוח מתחילה [חולין סד:].

#ד.קשר של מוכסין – יש לך אדם שנותן המכס לראש הנהר במקום אחד, או מוחל לו במתנה, והוא מוסר לו חותם להראות למוכס שמחל לו המכס [שבת עח:]. לא בעי גליון לבית אחיזה, שאוחזו כולו בכפו פשוט ורואה [שם עח: עיי"ש ד"ה משה ראהו]. שיש חותמות למוכסים, וכשנותנין להן המכס הם נותנין לו חותם כדי שלא יתבענו מוכס שני [בכורות ל:]. חותמות לנותני המכס כדי שלא יתבענו חביריו ומשרתיו פעם אחרת [ע"ז לט:].

#ה.לעמוד בקשרי המלחמה – כשמתקשרים לעמוד צפופים שלא יפרידום אויבים [סוטה מד:].

#ו.קשרים – כמשמעו, קשורים קצרים שקושרין בהן שערן, ויש שעושים אותן מוזהבים, אורפריי"ש [רצועות רקמת זהב] [ישע' ג כ, עיין ירמ' ב לב].

#ז.כעין פקק של קנה קולמוס [שבת קכג:].

#ח.אם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה, נופל הוא בו, שנאמר (משלי ו כא) קשרם על לבך תמיד [ישע' ח טז].

#ט.קשר של תפילין – מאחוריו הוא [ברכות ז]. מאחורי העורף... [מנחות לה:]. יש בו אומנות שעשוי כמו אות דלי"ת שיהא נראה בה השי"ן חקוקה בקמטי התפר כעין שי"ן ורצועה קטנה כפולה ותלויה כעין יוד והקשר עשוי כעין ד' [חולין ט:].

@+מ"מ: שבת פט"ו מ"א, מ"ב. ראה אבק ב, אגד א, ב, אסור, אסר, חדק ב, חמר ב, חמרתא, חרצבה, חשרה, יסר, כפת, מוכס, מעדן, ענד, עקד א, פקיע, פקק, צרור, צר, קטר, קמע ב, קפץ א, קשורים, רהט

~קשר (ב)

#א.הצאן המקושרות – כתרגומו הבכירות, ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם (ש"ב טו לא) אחיתופל בקושרים, וכן (שם שם יב) ויהי הקשר אמיץ, אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן [ברא' ל מא].

#ב.המקשר על מתו – לשון וקשרו מספד [מו"ק כז:]. *דיבור זה אינו בגמרא אלא בע"י, ובגמרא יש רק "המתקשה על מתו" ואין על זה פירש"י. "וקשרו מספד" אינו פסוק במקרא אלא בפיוט לפורים "אשר הניא" – לבש שק וקשר מספד.

~קשש

לקושש – ללקט [שמות ה ז], לאסוף אסיפה ללקוט

[יח]. ארבלישט"א (בליסטרה) בלעז [ירמ' ט ב, שבת מז]. יתר הקשת – קורד"א דאר"ק (יתר של קשת) [תהלים יא ב].

*עיין בערוך ערך קשט ב. +מ"מ: ש"א ב ד ד"ה קשת, ש"ב א יח ד"ה ויאמר, שם א יח ד"ה ידך, ש"ב כב לה, ישע' ז כד ד"ה בחצים, ירמ' ט ב ד"ה וידרכו, תהלים נא ח, ס א, זכריה ט יג, דה"א י ג, סנה' כו ע"א ד"ה ידרכון קשת. ראה דרך ב, טחה, טחות, מחי קבלו, נחת ג, נשק א, קלקל, רביבים, רובה, רמיה, רשף

~קשת (ג)

אמצע הקשת (בבהמה) – פישט"א (שיא. המקום המרוחק ביותר מהמיתר בקשת, שצורת הקיבה מהווית, עיין בא"ה) [חולין נ].

~קשתא

מקום [ב"ב מא:].

~קשתואי

קשתווי – מושכי קשת [יבמות טז:].

~קת, קתא

בית יד [ביצה לג: יבמות מג. סנה' כז: שבועות מג:]. קתתא – ידות (של כלי) [יומא לז:].

~קתידרא, קתידרא

עגלה עשויה כקתידרא – מוקפת משלש צדדין... שלישיבה מיוחדת היא [שבת פד. עיין כלים פ"ד מ"ג]. *קתידרא הוא מין מושב מיוחד לאנשים מכובדים. יש לה שתי ידות למשענת ולעתים היא סגורה מכל הצדדים והיושב בה נראה כעומד. +מ"מ: ביצה כה ע"ב ד"ה ואין, כתובות נט ע"ב ד"ה יושבת, ב"ק צג ע"ב ד"ה וכ"ש שינוי. ראה אבורגני, גוהרקא, כסא א

~קתרום

*בגמרא ר"ה ע"א נאמר: קתרום (הוא מין ארז) – אמר רב אדרא. דבי רבי שילא אמרי מבליגא, ואמרי לה זו גולמיש. ראה אדר ב, ארז, גולמא, גפר, צהר

~קתרוס

קתרוס, סבכא וכו' כולם כלי זמר הם [דניאל ג ה]. *בפסחים נו ע"א מובא: אוי לי מבית קתרוס אוי לי מקולמוסן. +מ"מ: תוס' סוכה לו ע"א ד"ה מאי ארז.

~ר, רי"ש

*ר' זעירא – ש"ב כא יט, ר' רבתי – שמות לד יד. ראה ריפת

~רא

*ראה רא

~רָאָה (א)

היא ראה היא היא דיה, ולמה נקרא שמה ראה? שרואה ביותר... [דברים יד יג, עיי"ש]. עין איה – לפי שהיא רואה יותר משאר עופות ולכך נקראה ראה, שהיא עומדת בכבל ורואה נבילות בא"י, כך מפורש באגדה [חולין סג:]. [איוב כח ז].

*אין לו דמיון במקרא. בספר ילקוט כל חי מסכם את השיטות השונות בדבר הזיהוי של איה, דיה, דאה, ראה: א) ראה ודאה מין אחד, ואיה ודיה מין שני. ב) ראה דאה איה ודיה מין אחד. ג) כל אחד מן אחר לעצמו. ד) דיה ודאה אותו מין ונתחלף א' עם י'. ה) ראה ואיה שני מינים. בדברים יד ת"י איה – איבו. ראה נץ, נשר, עיט

~רָאָה, רָאָה, רואה, ראות (ב)

#א. וירא... וירא – הראשון כמשמעו נסתכל, והשני לשון הבנה [ברא' יח ב, בשינוי], ראו עתה – הבינו [דברים לב לט], אולי יראו – שמא יבינו, אפירציברונ"ט (יבחינו) בלעז [יחז' יב ג]. תשעה נראין כעשרה – אין אדם ממהר להבחין בין תשעה לעשרה [ברכות מה:]. וידנ"ט (בראות, עיין בא"ה) בלעז [קהלת ט יא]. פן יראה בעיניו – יבינו בלבם [ישע' ו י]. הנראה – עתה נראה, לשון [ברא' לו י] הבוא נבוא... [ע"ז ז].

#ב. לא ראיתם – חשבתם [ישע' כב יא], לא תראה – לא תחשוב בלבך [שם לג יט], לא ראה – לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבה לעשות כן. לא ראה – לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו, כמו [ברא' כ י] מה ראית כי עשית, (אסתר ט כו) מה ראו על ככה [איכה ג לו], כל יראה – לא חשב בעיניו... לשון רגילות תמיד, לא ראה ולא חשב, כמו (איוב א ה) ככה יעשה איוב [ישע' כו י].

#ג. ראה – תן עיניך ולבך על דבריך [שמות לג יב], ראה – תן לבך על הדבר [ש"א כד יב]. לא תראה – לא תתן עיניך ובטחונך בכך [איוב כב יא]. בכל מקום אשר תראה – אשר יעלה בלבך [דברים יב יג]. ויראה – ראה בלבבו, א"י אפירצו"ט (והבחין) בלעז [יחז' יח יד]. ראה (שמות לא ב) – ראה משמע היש בלבך, תן עיניך בדבר [ברכות נה:].

*הב"ח מגיה עפ"י נוסח הע"י: הכן את לבבך. בתורה תמימה לשמות לא ב מגיה: הבן בלבך. בה"ר מעיר שכנראה הפירוש בגמרא השתבש ע"י משיכת סופי התיבות לראשי התיבות שלאחריהן ובמקום "משמע היש בלבך" צ"ל "משמעה יש לבך".

#ד. אין אדם רואה חובה לעצמו – אין דעתו מתקרבת לצד החובה לחייב את עצמו, ואפילו מתכוין לדין אמת [כתובות קה:], הרואה טריפה לעצמו – כשנולד ספק טרפות בבהמתו ונראה בו טעם לאיסור וטעם להיתר ואינו חס עליה ואוסרה [חולין מד:].

#ה.אל תראוני – אל תסתכלו בי לתמהון ובזיון...
[שה"ש א ו], יראו זרות – להביט בזונות [משלי כג
לג]. הראת – כתרגומו, איתחזיתא [דברים ד לה]. וירא
– נסתכל [במד' כד כ]. וירא יעקב – ומדיכן ראה?
והלא לא ראה אלא שמע... ומהו וירא? ראה
באספקלריה של קדש... למה תתראו – אל תראו
עצמכם... כאלו אתם שבעים... ולי נראה פתונו : למה
תתראו – למה יהיו הכל מסתכלים בכם ומתמיהין
עליכם... ומפי אחרים שמעתי (מובא בתוס' תענית י:
בשם המדרש) שהוא לשון כחישה, למה תהיו כחושין
ברעב? ודומה לו (משלי יא כה) ומרוה גם הוא ירוא
[ברא' מב א].

*בה"ר מציין ש"ומפי אחרים שמעתי" אינו בכ"י ובד"ר, והפסוק
שמובא לראיה ממשלי מעורר תמיהה ופירושים שונים. לפי
ברלינר צ"ל הפסוק באיוב לג כא : יכל בשרו מראי ושפי (הקרי
ושפו) עצמותיו לא ראו, ורש"י מפרש אין להם מראה ותואר.
לדעת המזרחי התיבות "ודומה לו" הם ראייה לפירוש הראשון
שהוא לשון שביעה ומובא כראיה שתתראו הוא כמו תתרו
בחלוק ו"ו באל"ף.

#ו.ונראין לי דבריו – ומודה אני לו [נדה נג].
#ז.הראתה לו באצבעותיה – רמזה לו לבוא אצלה
[סוטה ט].

*ראה הוראה א

#ח.כי ראו בארון (ש"א ו יט) – לשון בזיון, כמו
(שה"ש א ו) אל תראוני שאני שחרחרת [סוטה לה].
#ט.עולמן תראה בחיך – כל צרכיך תמצא [ברכות
יז].

@במתן תורה בהר סיני (שמות כ טו) נאמר "וכל העם רואים את
הקולות" ורש"י מפרש : רואין את הנשמע, שאי אפשר לראות
במקום אחר. בספר שבת ומועדי ישראל ח"ג עמ' 168 מביא כמה
מובנים לפועל ראה : רחם – כמו (שמות ג ז) ראה ראיתי את עני
עמ'. קוה, יחל – כמו (ישע' ז ז) ועיני אל קדוש ישראל תראנה.
שבר, רצץ – כמו (איוב מא כו) את כל גבוה יראה. יסר – כמו
(ברא' יא ה) לראות את העיר. תעב, שקץ – כמו (נחום ג ו)
ושמתיך כראי. סבל – עמד בנסיין. יתכן שזו המשמעות כאן
שעם ישראל עמד בנסיין כפי שנאמר להלן בפסוק יז : אל
תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. עיין תוס' ב"מ ב
ע"א ד"ה דבראיה שראיה והבטה הם שוים, ברכות ו ע"ב הנך
קולות... נראין היו ואע"פ שהקול אינו נראה, זה נראה". +מ"מ :
הושע ט, סוטה ה ע"א ד"ה רואה. ראה חזה א, מראה, סוי, צפה
ב, ראוה, ראי א, ראייה ב, רואה, שזב, שמע א

~רָאָה (ג)

וראה עניי – אין וראה לשון ציווי, אלא שם דבר הוא,
ראה עוני אני, בדנ"ץ (מסתכל) בלעז, שכל שעה אני
רואהו... [איוב י טו, עפ"י מהדורת אופק].
*יש סוברים מלשון שבע, וא"כ אין לו דמיון במקרא.

~רָאָה

*איש מצאצאי יהודה (דה"א ב נב, ד ב).

~רָאוּבֵן

ותקרא שמו ראובן – רבותינו פירשו, אמרה (לאה
לשון נוטריקון) ראו מה בין בני לבן חמי... [ברא' כט
לב].

*בכור יעקב מלאה אשתו ואבי חנוך, פלוא חצרון וכרמי, וכן
אליאב ופלת הנוכרים במעשה קרח. שבטו נקרא על שמו
"הראובני" (ברא' כט לב, לה כג, במד' א כא, טז א, כו ו, עיין
בדה"א ה א-ב, ז). בסדר הדורות מביא שאשתו היא אלירם בת
חוי הכנעני.

~רָאָה

לְרָאוֹה בך – להסתכל בך, לראוה כמו לראייה [יחז' כח
יז].

*אין לו דמיון במקרא.

~רָאוּ

ראוי לו שלא התפלל – כלומר נוח היה לו אם לא
התפלל, כמו (חגיגה יא:) ראוי לו שלא בא לעולם
[יומא נג]. ולא בראוי כבמוחזק – נכסים שלא היה
האב מוחזק בשעת מיתתו, אבל ראויין היו ליפול לו
בירושה ונפלו להן לאחר זמן, אין הבכור נוטל בהן פי
שנים [בכורות נא]. מום הראוי לבוא על ידי אדם –
שיש לומר אדם הטילו בו [שם לה]. שאינה ראויה
לילד – שנעקר בית הריון שלה [כתובות ס:]. אינו
ראוי – אינו עתיד לבא [זבחים קיב].

*ראוי הוא משרש ראה ומשמעו מוכשר, מסוגל. +מ"מ : אסתר ב
ט. ראה הגון, ראש א (ג), רתוי

~רָאוּמָה

*פילגש נחור אחי אברהם (ברא' כב כד).

~רָאִי (א)

ושמתיך כראי (לשון רעי) – כזבל, לשון (ויקרא א טז)
והסיר את מוראתו [נחום ג ו].

*ראי הוא צורת משנה של רעי. ראה מרא ו, מראה ב

~רָאִי (ב)

#א.לא ראי זה כראי זה – אין דין (כלומר מהות
הענין) הכתוב בזה ראוי לנהוג בזה [ב"ק ד].

#ב.ראי מוצק – ראי שהנשים רואות בו [איוב לז יח].

*ראה מראה ב, ראה ב

~רָאִי (ג)

אל ראי – נקוד חט"ף קמ"ץ מפני שהוא שם דבר,
אלוה הראיה, שרואה בעלכון של עלובין. ד"א, אתה
אל ראי, ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה
אותו [ברא' טז יג, עיי"ש ד"ה הגם הלם].

רָאוֹת עיניו – שרואה (הקב"ה) שהם (ישראל) כפופים

#ב.אראמים – מלכים עם שלטונים, ראמים עם העתודים הכתובים למעלה (פסוק ו) [ישע' לד ז].
#ג.ארתועפות ראם – כתוקף רום וגובה... ואומר אני שהוא לשון (ברא' א כ) ועוף יעופף, המעופף ברום וגובה... ותועפות ראם עפית גובה. ד"א תקף ראמים, ואמר רבותינו אלו השדים [במד' כג כב].
@עיין בספר מדבר קדמות לחיד"א ערך קרני ראמים ובספר שערי ת"ב לב"ב עג ע"א. +מ"מ: תהלים יב ט ד"ה כרום זלות לבני אדם, גיטין סח ע"ב ד"ה כתועפות. ראה אביר, אורזילא, זלות, כר, ליתון, עתוד, שור א, תועפות

~ראם (ב)

ראמה – (כש)כל סביבה מישור, תראה היא (ירושלים) גבוה (כלומר תתנשא מעל כולם) [זכריה יד י].

~ראמות, ראמות (א)

ראמות לאויל חכמות – מין אבן יקרה שאינה מצויה, כמה דתימא (איוב כח יח) ראמות וגביש, כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות (כלומר לא בהישג יד), לומר איך אעסוק בתורה? מתי תעלה ביד? אבל החכם שונה היום מעט ולמחר מעט [משלי כד ז]. שמות אבנים טובות שבים הם [איוב כח יח].

*ביחזקאל כז טז נזכר ראמות בין הסחורות של חומרים יקרים המובאים מארס: נפך ארגמן ורקמה ובוץ וראמות וכדכד. ארבעת הראשונים הם אריגים וכדכד זו אבן טובה, לכן יש הסוברים שראמות זה ג"כ מין אריג. בפשיטתא מתורגם פתכא שהוא גם תרגום של רקמה ושעטנז. במחברת הערוך לר' שלמה פרחון ערך רום כותב שראמות הוא צמח צומח בתוך הים והוא אדום, דומה לעצם יתלווה בצוארי התינוקות, ולפי תיאור זה הכוונה לאלמוגים. ראה אלגביש, גביש, סנדלבוניס, ראמות ב

~ראמות (ב)

1. ראמות גלעד, רמות בגלעד - עיר מקלט בעבר הירדן בנחלת גד (יהושע כ ח). רמות גלעד נזכר במקרא עשרים פעם, וארבע פעמים נזכר ראמות בגלעד. יש הסוברים שהם שני מקומות שונים, ומדייקים שרמות גלעד באה תמיד בלי "ב" הקישור. ראמות הוא מלשון גובה, אך יש סוברים שזה נגזר מן ראמה שהוא בריכת מים, לפי שבראמות בגלעד היו שתי בריכות מים ומשם היו מביאים את האבן הטובה שבים. 2. עיר לויים בנחלת יששכר (דה"א ו נח). 2. ראמת (רמות) נגב - עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ח, ש"א ל כז).

~ראש, ראשים (א)

#א.תחלה [דברים לב מח, משלי ד ז]. ראשית חכמה – תחלה [משלי ד ז, עיי"ש].
*בימא יד ע"ב מבאר: נוטל חלק בראש - מנה יפה שיבחר לו.
#ב.גדול [עזרא ח טז], גדולה ומלכות [יחז' יז ד]. נתנה ראש – כתרגומו נמני רישא, נשים עלינו מלך. ורבותינו פירשו לשון עבודה זרה [במד' יד ד]. ראש

לו... [קהלת ה י]. יכל בשרו מרואי – ממראה, כמו (איכה ב יא) כלו בדמעות עיני, (ויקרא כז טז) מכלות עינים [איוב לג כא]. לא רואו (בפסוק: "ראו" עם דגש באל"ף) – אין להם מראה ותואר [איוב לג כא]. ראות (הקרי, והכתיב ראית) רבות – ראיות הרבה... להביט במעשי [ישע' מב כ]. במקום רואים (בפסוק: ראים) – לעין כל [איוב לד כו]. בכל הרואה – בכל מקום שיוכל לראות משם [מגילה ט:]. וראה – כמו (לעיל י טו) וראה... כלומר נותן אתה עין [איוב כב יב]. וייראו – נתגלו [ר"ה ג. עיי"ש ד"ה כדריש].

*יכל בשרו מראי (איוב לג כא) יש מפרשים מלשון רעי. ראה ראי א

~ראיה (א)

שטר זכות [סנה' לא]. שטר מכירה או עדי מכירה [ב"ב מז:]. שטר מכירה [שם נא:].

*בלשון סוגיות הגמרא "ראיה" משמע הוכחה מבוססת, בניגוד ל"זכר", כגון: אע"פ שאין ראיה לדבר (יש) זכר לדבר (גמרא ברכות ב ע"ב, שבת כ ע"א, פס"ב ע"א, קלד ע"ב, פסחים ז ע"ב, נג ע"א, קז ע"ב, יומא פג ע"ב, מו"ק טז ע"א, כו ע"ב, יבמות סד ע"א, נדרים מט ע"א, סוטה ד ע"א, כ ע"ב, ב"ב א ע"א, סנה' ע ע"א, ערכין יט ע"ב, תמורה כט ע"ב, נדה ח ע"ב)

~ראיה (ב)

הכל חייבין בראיה – במצות ראית כל זכורך, שצריכין להתראות בעזרה ברגל [חגיגה ב].
*בהלכות עדות יש עדי ראיה המעידים שראו בעצמם את המעשה.

~ראיה (ג)

1. בן שובל ונכד כלב משבט יהודה, בניו עזר, פנואל, יחת, ישמא, יזרעאל, אלה ובתו הצלפוני (דה"א ד ב, ב נב - ה'ראה).
2. בן מיכה למטה ראובן (דה"א ה ה). 3. אחד מן הנתינים (נחמיה ז נ, עזרא ב מז).

~ראיון

*הראיון הם עולות ראיה שמביאים בשלש רגלים כשעולים למקדש. +מ"מ: חולין קלו ע"ב ד"ה והראיון

~ראם, ראמים (א)

#א.קרני ראמים – חיה גדולה [ע"ז ג:]. אורזילא (בגמרא נאמר אורזילא דרימא, אך הד"ה הוא אורזילא בלבד, ואילו רש"י בא לפרש רימא) – ראם דימא, שהוא על שפת הים [זבחים קיג:]. רים – כמו ראם [איוב לט ט]. אורזילא דרימא בר יומא – ראם בן יום אחד דאותו היום נולד [ב"ב עג:]. קרני ראם קרניו – של בכור שור קרן אשכחן דאקרי (נקראות קרן) [ר"ה כו]. ראם קרניו נאות ואין כחו קשה [דברים לג יז].

התחלה – ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה [נחמיה יא יז].

#ג. אנשא את ראש – (כלומר) הראוין... [במד' ד ב].

#ד. ראשיהם – חשבון ספירותיהם, לשון (שמות ל יב) כי תשא את ראש [תהלים קלט יז].

#ה. ראשים – כתות [שופטים ט לד].

#ו. בשמים ראש – חשובים [שמות ל כג].

#ז. בא עד הראש – (ת"י) עד ריש טוריא (ראש ההר) [ש"ב טו לב].

#ח. כל ראש – (כלומר) אנשי חיילותיו (של נבוכדנצר) [יחז' כט יח].

ראשי אזנים – שפת האוזן [קדושין כה].

ראש הגוייה – אבר [נדרים לב], גיד האמה [שמות כא כו].

ראש הגולה – +מ"מ : תוס' סנה' ה ע"א ד"ה דהכא.

ראש חודש – (הוא) מועד דאורייתא [ר"ה יט].

+מ"מ : מגילה כב ע"ב ד"ה ראשי חדשים.

ראש ישיבה – שמכריז ומצוה לרבים [ברכות נז]. שהגדולים והקטנים מתקבצים יחד קבוץ גדול ובאים לשמוע דרשה מפיו [שם]. משמיע קול לרבים [שם].

+מ"מ : ברכות שם סב ע"א ד"ה בתר, יומא פז ע"ב ד"ה חלמא, תענית כא ע"א ד"ה מלך, גיטין ס ע"ב ד"ה והא שופר. כתובות כב ע"א ד"ה בי דינא, חולין מה ע"ב ד"ה אמרה, שם קלד ע"ב ד"ה ואיבעית. ראה ישיבה, מלכא, ריש סידרא

ריש כורי – ממונה על המידות [קדושין עז].

ראשו של כותל – גובהו, כדתנן היו בראשו פירות [ערובין עז].

ראש הכנסת – על פיו נחתכין צרכי הכנסת, מי מפטיר, מי פורס על שמע, מי עובר לפני התיבה [יומא סח]. ריש כנישתא – מפטיר כנסיות המכניס ומוציא ומיישב תלמידים ותינוקות [שבת כט].

*ראה מפטיר

ראש לבני כלה – מפרש לתלמידים שמועתם אחר שעמד הרב, והם מחזרין על שמועתם, ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב ככל הצריך, וזה מבינה להם [ברכות נז].

ראשי לפתות – עלי הלפת [פסחים נו].

ראש המדברים – במצות המלך שצוה עליו לדבר תחלה בכל מקום [שבת לג].

ראש עפרות תבל – אדם הראשון [משלי ח כו].

ראש השנה – חמשה ראשי שנים נינהו, אחד בניסן וט"ו בניסן, ואחד באלול ואחד בתשרי וט"ו בשבט... [ר"ה ז: עיי"ש מחלוקת אם אחד באלול נחשב מן המניין]. ראש השנה לעומר – לאכול מן החדש מכאן ואלך [שם]. ר"ה לשתי הלחם – נתחדשה השנה להביא מנחות מן החדש... [שם]. יום טוב הוא ואוכלין בשר [ע"ז ה:].

+מ"מ : ר"ה יא ע"א ד"ה דתקיף, סידור רש"י סי' קע"ב.

ראש הפסגה – כתר גומו ריש רמתא [במד' כא כ].

ראש תור – ירק הנמשך ובא משדה זו לשדה זו שנראה יפה שאינו מזו שנכנס לה אלא מזו שיוצא ממנה. ראש תור קרי ליה לפי שכן דרך לסוף השדה להיות מתקצרת המחרשה ולימשך באלכסון כראש תור, כזה > [שבת פה:].

@ישנם ערכים נוספים הכוללים "ראש", כל אחד במקומו. ראה אחי, גז, כבד, מראשות, קרקפא, ראשון, ראשית, ריש ב, שפוי

~ראש, רוש (ב)

ענבי רוש – עשב מר [דברים לב לב, עיי"ש, הושע י ד], הוא עשב מר הפורח... שהוא פורח [הושע י ד], רוש – מרה [תהלים סט כב, חולין פז]. מי ראש – (ת"י) כס דלוט כרישי חיוין (כך מובא ברש"י, אך בת"י הנוסח : כס דלוט ביש כרישי חיוין), שרש פורה ראש ולענה – שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים, כלומר מפרה ומרבה רשע [דברים כט יז]. ראש ותלאה – כמו (דברים כט יז) ראש ולענה. ומ"א (איכה רבה ג ב) ראש (זה) נבוכדנצר... [איכה ג ה].

ראש פתנים (דברים לב לג) – הוא ארס שבשיניו [ירמ' ח יד], ארס נחש [ירמ' ט יד].

*הרד"ק בשרשים מבאר : ויש ראש שהוא עשב, ומי סחיטת העשב הוא שמשקים למי שרוצין להמית. כיון שזיהויו של הראש קשה יש סוברים שהכוונה לראש של צמח לא מסויים, או לנוזל מר, ויש הסוברים שהוא "פקועות השדה" המופיע במ"ב ד לט. בברא' מו כא נזכר ראש בן בנימין בן יעקב. ראה אגדטא, הרדוף, לענה, מרור, ענבים, פקועה, פתן, רעל, תלא א, תרעלה

~ראש (ג)

ראש זנב כפה ואגמון – הם החרטומים ואיצטגנינים החוזים בכוכבים, שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן, ועשויין כדוגמת ראש זנב והם נתונים בתלי (ס"א בטלה), ויש לפרש כתר גומו – ריש והגמון שלטון ואיטרון [ישע' יט טו, עיי' ברד"ק].

*ראה אגמון, זנב, כפה, מראשות

~ראשה

*ראה אבן הראשה

~ראשון

#א. ראשון [דניאל י ג].

#ב. ביום הראשון תשביתו שאור – מערב יום טוב וקריו ראשון שהוא לפני השבעה, ומצינו מוקדם קרוי ראשון, כמו הראשון אדם תולד, הלפני אדם נולדת [שמות יב טו]. הראשון אדם תולד – הברטם אדם תולד. ה"א הזאת משמשת לשון תימה [איוב טו ז],

א, ראשון, תחל

~ראתן

בעל ראתן – שרץ יש לו במוחו. הזהירו מבעלי ראתן – זבובים השוכנים עליו קשות להביא אותו חולי על איש אחר [כתובות עז:]. מכת ראתן – שהתשמיש קשה לו [ברא' יב יז].

(הקיז דם ושימש מטתו) הויין לו – אם נתעברה (אשתו) באותו תשמיש. בנים ויתקין – חלשים. (הקיזו שניהם ושימשו הויין להן בנים) בעלי ראתן – חלשים הרבה מחמת שיש להן שרץ במוח, כדאמר' בכתובות (ע"ז:)... [גיטין ע. נדה יז].

*במוסף הערוך מפרש בל"י כל מין נזילה (וכן) זוב דם, שכבת זרע ושלושול.

~רב, רבא, רבה, רבנן (א)

שר [ישע' יט כ – מושיע ורב, ירמ' לט יג – רב טבחים, דניאל ט כז – לרבים, ירמ' מא א], לרבים – לשירים, כמו, (ירמ' לט יג) כל רבי מלך בבל [יומא נד.]. רב טבחיא – שר ההורגים המחויבים הריגה, אישטול"ט (אימתן, מטיל אימה. חסר בדפוס) בלעז [דניאל ב יד], רב ביתו – שרי הסעודה, שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים [אסתר א ח].

גדול [דניאל ה א, עזרא ה יא].

רבוותא – רבותינו [סנה' קב:].

רב – הקב"ה... ובדברי ר' משה ראיתי... עשיר...
ודברי ריק הוא ואינו ענין כאן [משלי כו י].

רבא דעמיה – נשיא בעמו [כתובות יז]. רבה דעמיה – נשיא בעמיו [סנה' יד].

רב מובהק – שרוב חכמתו (של תלמיד) ממנו [ב"מ לג.]. רבי – (משמע) רבו מובהק [ביצה יא:].

*ראה אלוף, רבנות, רבנן

~רב, רבה, רבי, רבן (ב)

רב : רבינו – רב [ברכות כב. ל: סוכה לג. ביצה כה. עיי"ש, ר"ה יט: מגילה כט. יבמות מה.], רבינו הגדול – רב [בכורות מה. נדה מט:]. רב ור' יוחנן, הלכה כר' יוחנן [ביצה ד:]. רב היה מא"י [תענית י.]. רב – קבע ישיבה בסורא [גיטין ו.]. שומר גנזיו של רבי חייא דודו היה [ב"ק צט:]. היה רב חכם ביותר [סנה' ה:].

*ראה איבו

רבה : רבה בר נחמני – בר פלוגתיה דרב יוסף [ב"מ פו.]. היה אוהב ת"ח ביותר והיו לו בנים ת"ח [מכות י.].

*ראה חנה

רבי אבהו – היה חשוב בבית המלך, כדאמרין במסכת סנהדרין (יד). דהוו נפקי אמהתא דבי קיסר

הקודם אדם הראשון נולדת [פסחים ה.].

*לשון הגמרא בפסחים ה ע"א : ראשון דמעיקרא משמע, דאמר קרא הראשון אדם תולד, עיי"ש ד"ה בשכר ג'.

#ג.ראשון – מים ראשונים [ב"ב צז.], מים ראשונים – שלפני המזון [סוטה ד:].

#ד.בוא וראה שאלת הראשונים – שהדור האחרון זוכה להתחכם כדורות הראשונים, שאף אני הייתי שואל שאלה זו ועכשו שאלה ר' יהושע בן לוי שהוא מן הראשונים [יומא מט.]. דורות הראשונים – מאברהם עד מתן תורה [שבת קלה.]. ראשון לציון – מלך ראשון שיתן לב לציון [ישע' מא כז].

#ה.שתי הלחם – ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש [במד' כח כו].

@+מ"מ : ירמ' כה א, יומא פג ע"ב ד"ה מים ראשונים, קדושין ל ע"א ד"ה נקראו, סנה' קג ע"ב ד"ה קמאי. ראה אב, בכור, בכירה, ראש א

~ראשית

#א.ראשית דגן, תירוש ויצהר – תרומה גדולה [במד' יח יב]. התרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן [שם כו יג]. תרומה גדולה נקראת ראשית דגן [במד' יח כז], ראשית דגנך – זו תרומה, ולא פירש בה שיעור [דברים יח ד]. ראשית דעת – (משמע) תרומת עיקר הדעת [משלי א ז], ומראשית כל תבואתך – אלו תרומות ומעשרות [שם ג ט]. ראשית הגז – בכל שנה שגוזז אותן חייב ליתן לכהן אחד מששים [כתובות קה: סנה' קלה. נדה נא.]. ראשית קצירכם – ראשונה לקציר [ויקרא כג י], ראשית ערסתכם – כשתלושו כדי עסתכם... תלקח חלה אחת תרומה לשם ה' [במד' טו כ]. עסקי ראשית – (כמו במד' טו כ) ראשית עריסותיכם [שבת לב.].

העומר הוא ראשית הקציר [דברים טז ט].

#ב.ראשית גויים עמלק – הוא קדם את כולם להלחם בישראל, וכן תרגם אונקלוס [במד' כד כ], עמלק ראשית גוים [תהלים ט ו]. קודם [פסחים נד.]. ראשית דרכו – קודם בריאתו של עולם [משלי ח כב].

#ג.ראשית אוני – טפת קרי שיצאה ממנו (מיעקב) ראשון... [יבמות עו.].

#ד.ראשית החרם – מיטב, וכן [דברים יח ד] ראשית דגנך... וי"ת קדם דיתרמון [ש"א טו כא, ירמ' מט לה – ראשית גבורתם]. ראשית שמנים – מובחר שבשמנים והוא אפרסמון (מבוסס על הגמרא בשבת סב: שם נאמר "זה פלייטון") [עמוס ו ו], מובחר שבשמנים [שבת סב:]. ראשית הגויים – המשובח שבגויים [עמוס ו א].

@+מ"מ : יחז' לו יא, חולין קלה ע"א ד"ה ראשית הגז, דברים יח ד ד"ה וראשית גז, סנה' צא ע"ב ד"ה מששת, בראשית א א ד"ה בראשית, משלי יז יד ד"ה פוטר. ראה אביב, נקב בהערה, ראש

לאפיה כו' [חגיגה יד. סוטה מ.]. בוצינא דנהורא – (נקרא כך) על שהיה קלסתר פניו מבהיק... [כתובות יז.].

*ראה אבימי

רב אדא בר אהבה – האריך ימים הרבה, משמת רבי עד דורות אחרונים בימי רב נחמן בר יצחק קדושין עב.].

דבי רבי אושעיא – במתניתא דבי רבי אושעיא, דאיהו סידרה למתניתא וכן ר' חייא [ע"ז ו.].

*ראה רבי חייא

רב אחא בר יעקב היה דר בפפונא [קדושין לה.]. מפפונאי היה דאמרינן [ב"ב טז.]. דריש רב אחא בר יעקב מפפונאי... [ב"ק נד.]. הרבה מאוד היה זקן וחכם [ערובין סג.]. רב אחא – אמורא [תענית יח.]. ר' אחא בר יעקב מפליג – הרבה מאד היה זקן וחכם [ערובין סג.].

*ראה אחא, סבא

רב אידי – ראה אבא א (ז), אידי

רבי אייבו – תלמיד דר' יוחנן [ר"ה כא.].

ר' אליעזר (בן יעקב) – תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי... ורבו של ר' עקיבא [ר"ה יט.]. משנת רבי אליעזר ב"ק ונקי – קב מדה קטנה, כלומר במקומות מועטים הוא נזכר במשנה [או בברייתא]. ונקי – בכל מקום שנזכר הלכה כמותו [יבמות מט.]. קב ונקי – לא לימד הרבה כשאר חבריו, אלא מה שאומר בבית המדרש נקי הוא שהלכה כמותו לעולם [גיטין סז.].

רבי אליעזר בן חרסום – אמרינן במסכת יומא (לה:). שהניח לו אביו אלף ספינות בים וכנגדן אלף עיירות ביבשה [קדושין מט.].

ר' אלעזר – הוא ר' אלעזר בן פדת דהוא אמורא [שבת יט.]. מרא דארעא דישראל – בקי מכל חבריו [גיטין יט.].

רבי אלעזר בן עזריה – עשיר הוה... [סוטה מט.]. קופה של בשמים – דומה לקופת הרוכלין... [גיטין סז. עיי"ש]. תריסר אלפי עגלים היה מעשר מעדרו כל שתא (שבת נד:). [קדושין מט.].

ר' אלעזר היא – הוא ר' אלעזר בן שמוע (והוא תנא), סתם ר' אלעזר של משנה וברייתא [שבת יט: יומא עח.]. ותלמידו של ר"ע היה... [כתובות מ.].

רב אסי – שמואל היה גדול ממנו, ורב אסי תלמיד של רב הוה [ב"ק פ.].

רב אשי – ראש ישיבה היה במתא מחסיא... [שבת יא.].

*ראה רב מרדכי

רב ברוקא חוזאה – שהיה מבי חוזאה [תענית כב.]. שושילתא דרבן גמליאל – משפחת הנשיא... (מ) בית דוד [גיטין נו.]. נשיא היה [ב"מ נט.]. רבן גמליאל היה

נוהג שררה וזורק מרא בתמידים... [סנה' יא.].

רבי דוסא – היה מתלמידי בית שמאי [יבמות טז.].

רב הונא – חסיד דבבל [תענית כג: עיין מו"ק כה ע"א ד"ה רב הונא]. רב הונא היה בא מבי רב שהוא רבו [שבת סו.]. ישראל הוה [גיטין נט.].

*ראה חובה, כפרי, רב חסדא

רב המנונא תלמידו דרב הוה – דקיימא לן (סנה' יז:). אמרי בי רב רב המנונא [ב"ק קו.]. כל היכא דאמרינן אמרי בי רב דמשמע תלמידי דרב, היינו רב המנונא שהיה תלמידו של רב [ב"ב קה: עיי"ש].

*מ"מ: תוס' יבמות פג ע"ב ד"ה אמרי, תוס' ב"ק עה ע"א ד"ה אמרי, שבועות לד ע"ב ד"ה המנונא, תוס' זבחים פז ע"א ד"ה אמרי.

רב זביד מנהרדעא – לאו היינו רב זביד סתמא [קדושין עב.].

רבי זירא – עלה מבבל לא"י ומת שם בטבריא [מגילה ו.]. היה מבבל ובה נולד וגדל בא"י... [מו"ק כה:]. גוצא הוה ונחרכו שוקיו ע"י מעשה דבדיק נפשי' בתנורא שגירא (ב"מ פה.), וקרו ליה חריכא קטן שקי [סנה' לז.].

רבי זריקא – אמורא [גיטין כג. בהיפוך].

רבי חוצפית המתורגמן – %בתוס' בכורות לו ע"א מובא שהוא מעשרה הרוגי מלכות.

רב חייא בר אבא – תלמיד דר' יוחנן [ר"ה כא.]. דבי רבי חייא ודבי רבי אושעיא – דהוו מסדרי מתניתא על פי רבינו הקדוש, שהיה רבם [תענית כא. עיין מו"ק כה ע"א ד"ה רבי חייא]. תלמיד (רבי יהודה הנשיא) [יבמות מג.]. רבי חייא תלמידו דרבי הוה ובמקומו דר' הוה, לא חלק לו כבוד לרבי... [סנה' ה: עיי"ש ד"ה ר' חייא]. סידרו התוספתא וסתמו בה מה שסתמו ולא הוי עיקר כ"כ כמשנתנו שסתמה רבי... [סנה' לג.]. זקינן דר' פרידא – הוא ר' חייא בר אבויה [סנה' פב.].

*ראה חביבי

רבי חלפתא – אביו של רבי יוסי... [תענית טו. ב"ק ע.].

רב חמא – בדורות האחרונים היה כשאר האמוראים [סנה' נב.].

רב חנא קרטיגנא – רב חנן דמן קרטיגי [כתובות כז.].

רבי חנינא בן דוסא – תנא הוא [תענית כד.]. רבי חנינא בן דוסא אמרינן בעלמא (תענית כד:). כל העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני [חגיגה יד.].

רב חנינא בר פפי וחביריו – (הם) רבי צדוק ורב כהנא [קדושין פא.].

רבי חנניה בן תרדיון נשרף [סוטה מח.]. גבאי של צדקה הוה [ע"ז יז.].

רב חסדא – חסיד דבבל [תענית כג.]. רב חסדא – כהן

הוה... [שבת י:]. חריף וסבר היה ביותר ועמוק בשאלותיו [ערובין סז]. ד"ה מפלפוליה]. חמוה דרבא הוה, ורבא הוה [יומא עה:]. רב הונא ורב חסדא ורב נחמן דקרי ליה לרב חסדא חברין, תלמידים של רב הוה [ביצה כה]. עיי"ש ד"ה נפל]. תלמידו של רב הונא הוה ולא היה משיב בפניו [גיטין ז]. חברינו [גיטין פו: בהיפוך].

רבי טרפון – מתלמידי בית שמאי היה [יבמות טו. עיי"ש ד"ה מתלמידי]. גל של אגוזים – מפרש באבות דר' נתן (פי"ח)... [גיטין סז ע"א עיי"ש]. היה כהן... [קדושין עא].

רב יאשיה – אמורא הוא ובדורו של ר"א בן פדת, ועוד היה ר' יאשיה שהיה תנא, בר פלוגתא דר' יונתן בכוליה גמרא... [סוטה יט]. מן הוצל הוה [גיטין סא]. רבי יהודה בן בבא (נהרג) בלונביאות של ברזל [סוטה לח:].

*+מ"מ: קדושין לו ע"ב ד"ה לרבי רבי יהודה בן שמוע תלמידו של רבי מאיר היה [ר"ה יט].

רב יהודה – זקן היה ועיניו כהות [גיטין יט]. היה ראש ישיבה בפומבדיתא [גיטין ס:].

רבי (יהודה הנשיא, ונקרא ג"כ רבינו הקדוש) נשיא ועשיר הוה [שבת כז]. היה נשיא ומכבדין אותו לשמחו שהיה דואג תמיד בצרת ישראל [סוכה נג]. רבי – רבנו הקדוש [יבמות לב]. רבי – הוא סידר המשנה... [ביצה ב: עיי"ש, יבמות מג. ב"מ פו. סנה' לג]. רבי – לאחר חורבן הבית היה כמה דורות שהוא סוף התנאים ובימי רבן יוחנן בן זכאי חרב הבית דתנן (ר"ה כט:). משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי וכו' [יבמות נט]. רבי מוטל בצפורי, ומקום קבורתו מוכן לו בבית שערים [כתובות קג: סנה' מז]. רבי – היתה הצלחה בכל מעשיו [סנה' קא]. חכם לכשירצה – כשהיה רוצה להיות מתון ומתיישב בדבריו היה חכם [גיטין סז]. בא מיעקב [ע"ז יא].

יכשכתוב "רבי" ללא שם הכוונה לרבי יהודה הנשיא עורך המשנה. *+מ"מ: שבת קטו ע"א ד"ה רבן גמליאל, תענית כא ע"א ד"ה דבי ר' חייא, גיטין נט ע"א ד"ה במקום, עו ע"ב ד"ה בי דינא, סנה' מז ע"א ד"ה אל, שם צח ע"ב ד"ה אי מן חייא. ראה משיח, רבא

רב יהודה – נשיאה שהיה בימי האמוראים, בן בנו של רבינו הקדוש [גיטין עו: עיין קדושין ע. ד"ה לא מיבעי]. רבי יהודה נשיאה – היה בנו של רבן גמליאל בר רבי [תענית כד].

רבי יהושע בן חנניה – מן הלויים המשוערים... [סוכה נג. עיין קדושין כז. ד"ה נתון]. לוי [ב"מ יא].

*רב יהושע בן גמלא - ראה גמלא רבי יהושע בן לוי – אמורא הוה, ורבי יוחנן פליג

עליה [ב"ק פב].

רב יהושע בן קרחא – בנו של ר' עקיבא [שבועות ו]. ר' יוחנן בן נורי קופת הרוכלים – מפרש התם... [גיטין סז. עיי"ש].

רבן יוחנן בן זכאי – בימיו חרב הבית ור' אליעזר תלמידו היה [ר"ה יט]. ר' יוחנן מקרי בר נפחא בכולא הש"ס... נראה למורי דאביו של ר' יוחנן הוי נפחא... ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו [סנה' צו]. רבי יוחנן – מינוהו ראש ישיבה... [תענית כא].

רבי יונה – תקיפי דא"י [תענית כג]. רבי יוסי – אמורא [תענית יח]. זקן [יבמות קה: בהיפוך, סנה' כד].

רבי יוסי בריבי – יוסי החכם, חריף שבדורו והוא ר' יוסי בן חלפתא [סוכה כו]. חכם וגדול הדור [סוטה כט:]. ברבי... כל ברבי לשון אדם גדול [יבמות קה: בהיפוך]. ר' יוסי נימוקן עמו – פירושו עמו... [גיטין סז. עיי"ש]. אדם גדול הוה. ציפורי אתרא דר' יוסי [סנה' קט].

רב יוסף – חלה ושכח תלמודו ותוהה על דבריו הראשונים [כתובות ב]. רב יוסף סגי נהור הוה [ערובין נד. ב"ק פז]. מאור עינים היה [פסחים קטז: יומא נג]. רב יוסף חלה ושכח תלמודו וקא מדכר ליה אביי תלמידו [ערובין סו]. ענוותן [סוטה מט]. הוה גבאי [ב"ק לו]. אמר רב יוסף – תלמידו של רב יהודה אני... רב יוסף חלה ושכח תלמודו והיה אביי מזכירו מה שקיבל הימנו [מכות ד. עיי"ש ד"ה ואת].

רבי ינאי – זקן היה והחלו עיניו כהות [ב"ב קיא]. רב יצחק ב"ר אחא דשמעתא – (להבדיל מר' יצחק סתם האמורא באגדתא, (שהוא) ר' יצחק בן פנחס [פסחים קיד].

רבי ישמעאל שימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכללי ופרטי [סוטה טז. שבועות כו]. זקן [סנה' כט: בהיפוך].

ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול מהרוגי מלכות היה, ומתוך יפיו נכנס בלב בת קיסר להפשיט עור פניו, וחנטה אותו באפרסמון שתהא מקוימת ולא ישתנה ועדיין היא מונחת (אצ"ל הוא מונח) בגנזי רומא [ע"ז יא:]. מהרוגי המלכות היה והפשיטו עור קרקפתו בחייו [ברכות נז].

רב כהנא היה מתלמידי רב והיה חריף מאד וברח לא"י לפני ר"י מחמת מרדין... [סוכה מד. עיי"ש]. גברא רבה הוא – ולא אזיל בגילוי הראש [קדושין ח].

רבי מאיר – תלמידו של רבי עקיבא [ר"ה יט]. חכם וסופר – כדאמרין בסוטה (כ). אמרתי לו לבלר אני [גיטין סז]. פה קדוש... עוקר הרי הרים הוא, כלומר אלים וגבר [סנה' כד. עיי"ש ד"ה בא וראה].

רב מלכיו – %מ"מ : ביצה כח ע"ב ד"ה שפוד, כתובות סא ע"ב ד"ה שפוד, מכות כא ע"א ד"ה שפחות, ע"ז כט ע"א ד"ה גומות.

רב מרדכי תלמידו של רב אשי היה [גיטין נט].
רב מרי בר רחל – מעובד כוכבים הבא על ישראלית הוה [יבמות מה]. בת שמואל הוה ונשבת ונשאה נכרי ונתגייר ושמיה איסור גיורא, ורב מרי הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, ומחמת כבודו תלאוהו על שם אמו [ב"מ עג]. אבוה דרב מרי איסור גיורא שמיה [שבת קנד].

*ראה איסור

רבי נהוראי – ר' נהוראי אמר כו' לא גרסינן ליה בתוספתא, ותדע דשיבוש הוא, דהא קי"ל בערובין (יג): דהוא רבי נחמיה הוא רבי נהוראי [סנה' כ].

*ראה נהר ב (ה)

רבי נחוניא בן הקנה היה דורש את כל התורה בכללי ופרטי [סוטה טז]. מת בנו בצמא [יבמות קכא].

רב נחמיה – %ראה רב נהוראי

רב נחמן – אב בית דין היה, ונגיד ומצוה בבית ראש גולה ועושיין על פיו [סוכה י]. דייין היה ממונה מפי ריש גלותא, וחתנא דבי נשיאה... [גיטין יט: עיין ב"ב קעב: ד"ה אמר רב ובתוס' ערובין מג: ד"ה יתיב]. חתנא דבי נשיאה הוה [גיטין סז]. היה חתן הנשיא ואב ב"ד [קדושין לג]. ראש בנהרדעא ודיין לראש גלותא וחתניה דבי נשיאה... [קדושין ע].

*ראה דונג, ילתא

רב נתן בבליה – שבא מבבל [גיטין סה].

רב ספרא – %מ"מ : מכות כד ע"א ד"ה רב ספרא.

(רב עמרם חסידא) – היה חסיד ופרוש [גיטין סז].

רבי עקיבא – תלמידו של ר' אליעזר... ור' מאיר תלמידו, כדאמרין בפרק קמא דעירובין (יג). כל מקום שאתה מוצא משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא אינו אלא רבי מאיר [ר"ה יט]. ר"ע שימש את נחום איש גם זו שהיה דורש כל התורה בריבוי ומיעוטי [סוטה טז]. סרקו את בשרו במסריקות פפיות של ברזל [סוטה מח]. נחבש בבית האסורין [גיטין סו]. ר' עקיבא (בן יוסף) גבאי עניים היה [קדושין כז]. גבאי היה [ב"מ יא]. חכם גדול היה ובקי בעיבור השנה... [סנה' יב]. קרח היה, כדאמרין בבכורות (נח). חוץ מן הקרח הזה [שבועות ו].

*מ"מ : גיטין סז ע"א ד"ה אוצר. ראה יהושע בן קרחא

רב פפא – בעל בטן הוה... לפיכך יכול לאכול הרבה ואינו מזיק לו [תענית יא].

*בענין הזכרת בני רב פפא בסיום מסכת עיין בעיונים ומחקרים (רש"ח קוק, ח"א) עמ' 222. ראה בת אבא סוראה, דייני דפומבדיתא

רבי פרידא – %ראה ר' חייא

רבי צדוק – לא היה יכול לבלוע אוכל לפי

שנתקצרו מעיו בתעניותיו [גיטין נו].

רב שמואל בר שילת – מלמד תינוקות היה [כתובות נ].

(רבי שמעון) טוחן הרבה – שנה הרבה [גיטין סז. עיי"ש].

רבי שמעון בן גמליאל – אביו של רבי [ב"מ פד]. שמעון – הוא רבי שמעון הנהרג עם הרוגי מלכות, והוא אביו של רבן גמליאל דצעריה לר' יהושע בן חנניה (ברכות כז), ושעשה מחלוקת עם רבי אליעזר בן הורקנוס (ב"מ נט: [שבת טו]. רבי שמעון תלמידו של רבי עקיבא הוא [סנה' פד. עיי"ש ד"ה וברייתא]. רב שמעון בן שטח – אחי אשתו (של ינאי) היה והחביאתו [קדושין סו].

רב ששת – סגי נהור הוה [מגילה כט]. כשהיה שונה משנתו פעמים מחליף דברי זה לדברי זה... [שבועות יט].

*בכל השמות המובאים כאן כאשר מובא שם דומה בלי שם האב, לא תמיד הבחנו בין השמות. התואר רב, רבי, רבינו וכו' מופיע אלפי פעמים בתלמוד ויש ספרים המפרטים לפי שמותם, כגון תולדות תנאים ואמוראים מר' אהרן היימאן, דורות הראשונים מאת יצחק אייזיק הלוי, סדר הדורות מאת יחיאל היילפרין ועוד. בקשר לספר סדר הדורות, ראוי לציין שיש שמועה בשם ר"ח קנייבסקי שאסור ללמוד בספר זה כיוון שמביא דברים תמוהים (עיין בהערה לערך תפילין), אך בספר מעשה איש - תולדות חייו והנהגותיו של החזון איש, ח"ה עמ' כ"א מובאת הנהגה שנשמעה מפי הגרח"ק ונכתבה ע"י ר' אליהו מן, שבתשעה באב למד החזו"א בספר איוב וירמיה, מו"ק למד עם הילדים ועיין בספר סדר הדורות. על דברים כגון אלה, כבר הובא בערך סיפור, שאין לסמוך על שמועות וסיפורים המהלכים בין הבריות, עיי"ש. +מ"מ : משלי ג ה, גיטין ס ע"ב ד"ה והא. ראה אב א, אביי, איז, איד, איפה א (ג), בהק, ברדלא, בריב, בתירה, חון, הלל, חביב, חבר א, יהושע, יוסף, מר ג, נחום א, צורבא, רבא, רבה ג, רבינא, שמואל, שמעון. רב החובל - ראה חובל, קברניט, ספונא

~רב (ג)

רבי – מורה חציו, כמו (ברא' כא כ) רובה קשת [איוב טז יג], רבים – מורים בחצים, כמו (איוב טז יג) יסבו עלי רביו [ירמ' נ כט].

*ראה רבה א, רובא, ריב ב

~רב, רבה (ד)

#א. רב ההודאות – מרבית [תענית ז]. רוב וקרוב הלך אחר הרוב – אם בא מעשה לפנינו ויש לתלותו בדבר הקרוב לו להתיר או לאסור, ויש לתלותו אחר הרוב לענין אחר חלוף הקרוב, הלך אחר הרוב [ביצה י]. אם בא דבר לפנינו ויש בו להלך אחר הרוב והוא כך, ואם תלך בו אחר הקרוב אינו כך, הלך בו אחר הרוב ואע"ג דתרווייהו דאורייתא, דאורייתא כתיב

(שמות כג) אחרי רבים להטות... [ב"ב כג].

#ב. רב לך – די לך [סוטה יג: – דברים ג כו – הרבה מזה]. ורב שיהיו ימי שניו – לשון די [קהלת ו ג]. די לו [שמות ט כח]. סגי לי [מ"א יט ד].

#ג. רב – (לשון) הרבה [דברים ו, אסתר א ז, משלי כ ו]. תאפנה רבה – אפיות הרבה, אופה הרבה, אופה ומטגנה ואופה. לישנא אחרינא: רבה גדולה ומרוקעת ודקה, וזהו נוייה [מנחות נ:]. רב לכם – הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה [במד' טז ג], הרבה אמרתי לכם דברים. ד"א דבר גדול נטלתם בעצמכם [שם טז ז]. רבת – הרבה [תהלים סה י]. רבות (לשון) הרבה [ישע' מב כ, תהלים לד כ]. הרבה – פעמים רבות [תהלים עח לח]. רבתי עם – יו"ד יתירה, כמו רבת עם, שהיתה עמה רב [איכה א א]. וירב – הרבה [איכה ב ה]. רב פעלים – פעולות של גבורות הרבה עשה [דה"א יא כב].

רב אוכל (בפסוק: אכל) – ראיתי במסורת הגדולה... שלשים ושלשה רב קמצי"ן, וזהו חט"ף קמ"ץ ומחובר עם אוכל במקף. ואוכל, ראיתי שם נקוד פת"ח (כלומר מה שאנו קוראים סגול"ל או פת"ח קטן) וטעמו לעילא, כמו... ולפי נקודתו זה פתרונו, הרבה... [משלי יג כג].

#ד. פרו ורבו – פרו לשון פרי, כלומר עשו פירות. ורבו – אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא ורבו שאחד מוליד הרבה [ברא' א כב]. מדה מרובה – רבה על חבירתה [יומא עו]. מרובה בגדים – כהן שמשמש בשמונה בגדים [מכות יא]. והרבה מכשולים – והרבות המכשולים. וכן כל הרבה שבמקרא לשון הרבות הוא, לשון פעול [יחז' כא כ]. #ה. תרבני – הגדלת [ש"ב כב לו]. מרביה – מגדלת [ברכות סב]. גידל [איכה ב כב, מגילה ו. נזיר לט. סוטה מט. ד"ה רב].

אמוט רבה – מוטות גדולות, ומדרש אגדה: רבה – גיהנם [תהלים סב ג]. המלאכה הרבה – היא גדולה [נחמיה ד יג].

רבה אמונתך – גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו [איכה ג כג].

*מ"מ: סוטה מ ע"א ד"ה אמר ר' אבהו אית לן רבה. ראה המון, מרבית, עצום, עת, פרה, פרי, רבא, רבב ב

~רַבָּא

גדול העיר [ב"ב כב].

*רבא הוא רבא בר יוסף חבירו של אביי, רבה הוא רבה בר נחמני, רבם של אביי ורבא. ראה בת רב חסדא, מחזו (ב)

~רַבָּב (א)

שומן ושעוה וכל דבר הניתך [שבת כ:], שומן וחלב [שם קיד]. שומן או שמן [שם עח:], שומן [נדרים מא:], דבר מאוס כגון חלב ושומן ונדבק בכגדים ונמאסין ואין לך אדם מתעסק בהם אלא עני [סוטה מט:], כל דבר הנתוך, כגון שומן וחלב ושעוה [זבחים צח:].

ריבבן – ברי"ש, כמו רבב, כלומר התיך הזפת לתוכן [ע"ז לג].

*עיין ב"ק ד ע"ב ד"ה כקדוח אש המסים - כמו שהאש שורף דבר הנימס כגון זפת ושעוה וכל מיני רבב. הפירוש בזבחים הוא כעין סכום לכל הפירושים. התוס' בשבת עח ע"ב ד"ה רבב משיגים על רש"י שרבב אינו שמן אלא שומן. עיין בערוך ערך רבב. +מ"מ : ב"ב קי ע"א ד"ה וטול אגרא. ראה ריב ב בהערה הראשונה.

~רַבְבָּה, רַבְבָּה (ב)

דגול מרובה – נדגל בחיילות הרבה, רבים חיילותיו. רבבות הרבה קרויין רבבה, שנאמר (יחז' טז ז) רבבה כצמח השדה נתתיך [שה"ש ה י]. מרובבות – (לשון) רבבות [תהלים קמד יג].

רבבה כצמח השדה – גדילים מן הארץ כצמח השדה [סוטה יא].

*בשופטים כ י - ואלף לרבבה, משמעות רבבה הוא עשרת אלפים, במיכה ו ז - ברבבות נחלי שמן המשמעות אלפים רבים, וכן בתהלים ג ז - לא אירא מרבבות עם, וכן דברים לג ב - ואתה מרבבת קדש. +מ"מ : ברא' כד ס ד"ה את היל. ראה רב ג, רבו, רברב

~רַבְבִּים, רַבְבִּים (ג)

וכרביבים – טיפי מטר. ונראה לי על שם שיוורה כחץ נקרא רביב, כמה דאית אמר (ברא' כא כ) רובה קשת [דברים לב ב]. מים [ב"ב כה:]. רסיסי תרגום של רביבים (דברים לב ב) : וכרביבים עלי עשב – וכרסיסי מלקושא [שה"ש ה ב].

*רביבים הם גשמים רכים. +מ"מ : ויקרא יט כט, ירמ' יד כב, יומא פז ע"א ד"ה זרזיפי, ב"ב כה ע"ב ד"ה והאמרת וד"ה הא. ראה חזיו, טל, מטר, רסס

~רַבֵּד, רובד (א)

#א. כל הרצפה (של העזרה) עשויה שורות שורות, טבלאות אבני שיש, וכל שורה ושורה קרויה רובד [יומא מג:].

#ב. לשכבת זרע, לשון (משלי ז טז) מרבדים רבדתי ערשי – ריפדתיו וקישטתיו בבשמים וזנים (עפ"י דה"ב טז יד), מינים המכניסים תאוה [שבת קיד].

@לפי תשובות הגאונים הפסוק ממשלי מובא בגמרא שבת כראיה, אך בדפוסים שלנו אינו נמצא. הר"ף מפרש דם יבש, והר"ן (מ"ק כח ע"א) מפרש שהוא מלשון ריבדא דכוסילתא ויש מפרשים שענינו טלאי או קרע בבגד. עיין בערוך ערך רבב. עיין בתוס' ע"ז לג ע"א ד"ה עובד כוכבים ריבבן. ראה מרבד, רבב א, שכבה

פני תינוק [חגיגה יג:].
*ענין בספר שערי תורת בבל. ראה רביתא, רובא

~רביב, רביבים
*ראה רבב ג

~רביד
רביד – ענק (שרשרת לצואר), ועל שם שהוא רצוף
בטבעות קרוי רביד, וכן (משלי ז טז) מרבדים רבדתי
ערסי (בפסוק: ערשי), ריצפתי ערסי מרצפות, ובלשון
משנה (מדות פ"א מ"ח, תמיד פ"א מ"א) מוקף רובדין
של אבן, וכן (יומא מג:) על הרובד... שבעזרה, והיא
רצפה [ברא' מא מב].
*ראה המניכא, רבד א, ב, רדיד

~רביכא
*ראה רבך

~רבין בר קיסי
שם חכם [חולין כ:].

~רבינא
רבינא סוף הוראה [תענית ז:]. גבאי צדקה היה [ב"ק
קיט:].

~רביע
*ראה רבע א

~רביעה
רביעה ראשונה – התחלת גשמים שמרביע את הארץ,
ולקמן (ו:) מפרש רביעה שמרביע את הארץ [תענית
ה.]. במרחשון [שבת מה:]. רביעה שניה – זמנה בי"ז
במרחשון [ב"ק פא.]. תשרי זמן רביעה היא [ר"ה יא.].
ימות הגשמים הוא זמן רביעה [שם יד.].
@רביעה היא התקופה בה מגיע גידול העשב לכלל מרעה. ראה
יורה, מלקוש, רבע א, ב

~רביעית
*ראה רבע ב

~רביית, ריבית
רביית לא מקרי אלא ע"י הלואה ולא ע"י מכר [ערכין
לא.]. רביית היא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה
ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד
קדקדו, כך הרביית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרביית
עולה ומחסרת לו ממון הרבה [שמות כב כד].
כלו זווי דרב חמא – ירדו לטמיון, כדאמרינן לקמן

~רביד (ב)
מרבדים רבדתי – קשטתי [משלי ז טז].
*אין לו דמיון במקרא. ראה רביד, מרבד

~רבדא
*ראה ריבדא

~רבה (א)
רובה (בפסוק: רבה) קשת – יורה חצים בקשת [ברא'
כא כ.].
*אונקלוס מתרגם ילד, נער ורבה - רביא. ביהושע טו ס נזכרת
רבה, עיר בנחלת יהודה. ראה רביא, רובא, תרבות, לשון הרבה -
ראה רב ג

~רבה, רבת בני עמון (ב)
*עיר הבירה של עמון (דה"א כ א).

~רבה (ג)
כל שנותיו אינן אלא מ'... [סוטה כב:]. חכם גדול
וראוי לישב בראש [סוטה מ.]. תלמידיה דרב חסדה
הוה [ב"מ מ.].
רבה בר בר חנה – אמורא [גיטין כג. בהיפוך].
*ראה אביי

~רבו, רבוא
והפיל רבואות (בפסוק: רבאות) – רבים [דניאל יא
יב.].
*רבוא היא צורת משנה של רבה. ראה אוכלוסא

~רביע
מכדי כמה מרובע יתר על העיגול רביע - מתניתין היא
בארבעים ותשע מדות, והדברים נראין לעינים, דאילו
אמה עגולה חוט שלש אמות מקיפה, ואמה מרובעת –
צריכה חוט ארבע לסובבה, אמה לכל רוח [סוכה ח.
עיי"ש].

~רבאותא
רבותינו [סנה' קב:].

~רבותא
*משמע דבר גדול, דבר חידוש.

~רבי
*ראה רב (ג)

~רביא

(ב"מ עא:) שהמלוין ברבית נכסיהן מתמוטטין [ב"מ סט: עיי"ש ע"ב ד"ה אפילן].

*רבית האסורה מן התורה היא רבית קצוצה, כלומר המלוה מעות או תבואה על מנת לקבל תוספת. רבית דרבנן היא דרך מקח וממכר ונקראת אבק רבית. עיין בספר הדר יעקב ח"ה מר"ח סופר סימן כח בענין הנכשל ברבית לא יקום לתחיית המתים, ומציין לדרשות החת"ס ח"ב עמ' שפ"ב ע"ב שהמלוה ברבית לא יעמוד ליום התחייה, והובא בתוס' ב"מ ע"ב (ד"ה תשיך), שהיה נראה לי לאו דוקא מלוה ברבית, אלא כל עושי עול בממונם (כלומר עושר ולא במשפט) ואינם מאמינים בהי"ת... (כלומר ע"כ הם מראים שבעצם אינם מאמינים בה' ובתחיית המתים ולכן לא יקומו לתחיית המתים). ביהושע יט כ נזכרת העיר רבית בנחלת יששכר. +מ"מ: מ"ב ד א. ראה חבוליא, כלה ג, נכת, נשך

~רביתא

#א.נערה [כתובות בס: סנה' קט:]. תינוקת [ע"ז ע:]. רביתא דפלניא – ילדתו של פלוני עבד [סנה' נח:].
*ראה רביא, ריבה
#ב.נהר ששמו רביתא [חולין ס:].

~רבך, רבוכה

רביכה (אצ"ל רבוכה) – (חלוטה) במים רותחין, כדאמרינן בתורת כהנים גבי חביתין: מורבכת, מלמד שנעשת ברותכין כל צרכן והוא חלוט... מנחה שמצותה ברבוכה כתיב בהדיא מורבכת תהא [מנחות נג:]. חלוט ברותכין קרי רבוכה בת"כ [מנחות עז:]. רש"י כ"י ר"ב אשכנזי, רבוכה... אינה באה נדבה אלא בתודה עם הזבח ולא מנחה היא [מנחות קד:]. חלות מבושלות במים תחילה [זבחים נ:]. מרבכת – חלוטה ברותכין כל צרכה [ויקרא ו יד], חלוט ברותחין כל צרכו [שם ז יב].

*הרשב"ם בויקרא ו יד מפרש: לפי עניינו, רכה בשמן. ולפי שהוא מאפה תנור צריך להרביכה בשמן. בתשובות הגאונים לשבת קכה ע"ב מובא מרבך של אבנים מלשון מורבכת, כלומר אבנים צבורות קצתן על קצתן, וכך מפרש הרמב"ם באהלות פ"ג מ"ז. +מ"מ: שמות כט ב, פסחים לח ע"ב ד"ה רביעית, מנחות עח ע"א ד"ה שתי ידות ואילך, נדה עב ע"ב ד"ה בשמן. ראה חלט, מעיסה

~רבלה, הרבלה, רבלתה

#א.רבלתה – היא אנטוכיא [ירמ' נב ט, עיי"ש ש"ט לט ה]. על גבול ישראל – בסוף הגבול, והיא רבלתה ארץ חמת, היא אנטוכיא. שם נשפט צדקיהו ביד נבוכדנצר, כמה שנאמר בספר מ"ב (כה ו-ז), שם שחט את בניו, שם נקר את עיניו, והיא סוף הגבול, שנאמר במרגלים (במד' יג כא, יהושע יג ה, שופטים ג ג, יחז' מז כד) וב(עוד) כמה מקומות עד... לבא חמת [– יחז' יא י]. (רבלה) זו אנטוכיא – ואנטוכיא קיימא לן דאינה מא"י [סנה' צו:].

*רבלה זו היא בארץ חמת ונקראת גם רבלתה (וי"ג דבלתה, עיין יחז' ו יד). הנוסח ביחז' הוא עפ"י מ"ג הכתר, אך במ"ג המאור מובא נוסח אחר: על גבול... והיא (מ"ב כה כא) רבלה ארץ חמת, אך בפסוק כתוב "ברבלה בארץ חמת" היא אנטוכיא... ראה דפני, חמת ב, שפס ב

#ב.הרבלה מקדם לעין – שם מקום [במד' לד יא].
*רבלה זו היא בגבול א"י הצפוני (עיין בת"י ובפירוש יונתן וכן בת"י שם יג כא),

~רבנן

ירמיה ודניאל [יומא סט:]. חנניה מישאל ועזריה... חזרו לארץ אצל יהושע כהן גדול [סנה' צג:].
רבנן – תלמידי רבינו הקדוש [מגילה יח:], שאר החכמים חוץ מר"מ [ר"ה לה:]. תלמידים [קדושין נט: סנה' קז: חולין צח:], ת"ח [סנה' ק:], תלמידי חכמים העוסקים בתורה [ב"ב ח:]. תלמידים (היוצאין לתרבות רעה) [חגיגה טו:]. בני בית המדרש [ב"מ צז:]. ארעא דרבנן – הפקר לתלמידים [קדושין נט:]. רבותינו – רבן שמעון בן גמליאל [מגילה ט:]. רבי ישמעאל ור"ע [מכות יד:].
*ראה רב א

~רבנאי

אורבים (כלומר שומרים) [בכורות ח: עיי"ש בגמרא].

~רבנות

אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה (פסחים פז:)
[הושע א א].
*+מ"מ: יהושע כד יט, שופטים ט כב, פסחים מ ע"א ד"ה לאבא, סנה' ב ע"ב ד"ה אי קסבר, סנה' צב ע"ב ד"ה אל.

~רבע (א)

ארחי ורבעי – דרכי ורבעי ושכני... ורבותינו דרשו על טפת תשמיש [תהלים קלט ג], רבע ישראל – רביעיותיהן, זרע היוצא מן התשמיש שלהם [במד' כג י]. הקב"ה יושב ומונה רביעיותיהן של ישראל, מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה... [– במד' כד ג, עיי"ש].

רביעה – עונת תשמיש, לשון הרבעה [נדה לא:]. משכב זכור [סנה' ט:]. מרביעין – אוחזין הבהמה ומביאין עליה זכר [מו"ק יב:].

*+מ"מ: ב"ב צג ע"א ד"ה גמל האוחר. ראה אורח

~רבע, רובע, רביע, רביעית (ב)

#א.כלי מחזיק רביעית מלא מים [גיטין טו:]. שם מדה ביצה כט:]. רבעא דרבעא – משקל קטן שלהן היה

[גיטין כב].

רובע הקב, לוג [ערובין כט: פג:], רובע הקב [נדה כח:]. רובע הקב, אחד מכ"ד בסאה [מו"ק ו:]. (מלח סדומית) רובע – הקב [כריתות ו]. רבעא – לוג. רביעתא – רביעית הלוג [ברכות יד. שבת קט:]. רובע רביעית – רובע הלוג [ערובין כט: פסחים קח:]. רביע – רביעית [ב"ק ט]. רביעית הלוג [פסחים קט: סוטה ה. חולין מז:]. רביעית הלוג, דהיינו ביצה ומחצה... [שבת עו: כ"ב נח:]. רביעית – זהו שיעור משקין לטומאה [נדה נה:].

#ב. רבעא דרבעא דפומבדיתא – רובע ליטרא של פומבדיתא... [שבת עט. עיי"ש].

#ג. רובע ההין – שלשה לוגין [שמות כט מ]. רביעית ההין, ג' לוגין [סוכה מח:].

#ד. רביעית (דם) הוא שיעור חיותו של אדם [סנה' ד.]. אדם שאין בו אלא רביעית אחת – שברביעית דם הוא מתקיים, שיעור זה הלכה למשה מסיני שרביעית דם מת מטמא באהל מפני שהיא נפש, וקרינא ביה (ויקרא כא יא) על (בפסוק: ועל) כל נִפְשָׁתָּהּ לא יבא [סוטה ה.]. רביעית דם – מטמאה באהל... וקים להו לרבנן דברביעית דם חי [ב"ק קא:]. רביעית דם של מת מטמא באהל [נדה סב:].

@רבע משמע רביעית, יש רביעית הקב, כלומר לוג, ויש רביעית הלוג. בתוס' פסחים קט ע"א ד"ה רביעית נאמר: מכאן קשה על פירוש רבותיו של רבינו שלמה שפירש דרביעית בכל מקום היינו רובע הקב, כי לפי זה החשבון הוא רביעית הלוג. עכ"ל. צ"ע על קושית התוס' שכן נקל לראות שרש"י מפרש רביעית גם רביעית הלוג. בה"ר מעיר שרובע ביבש הוא לוג בלח ושיעורו שביעית האיפה. בלוג שהוא רובע יש שש ביצים, א"כ בחמשה רבעים יש שלשים ביצים. זה סותר למה שנאמר בשו"ע או"ח סימן תנ"ו ס"א: אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה שהיא ארבעים ושלש ביצים וחומש ביצה בינוניים (שהם חמשה רבעים) והוא עשורון. וכן מובא ביו"ד סימן שכ"ד לגבי חלה. אך הכמות בגמרא היא לפי מדה מדברית, ובשו"ע מדובר במידה ציפורית. ראה אנבג, אנטל, אנפק, אספרגוס, נטלא, רבע ב.

~רבע (ג)

חצי דינר צורי, ד' זוזי מדינה [יומא נה:]. רבעתים – שתי רביעיות דינר כסף. ל"א רבעתים לשון חצי הוא (כלומר שני רבעים) [כריתות ח.].

*ראה איסתרא, זוזא, טרעפיק, מרובע, רביעה, רבע א, שקל

~רבע (ג)

רבעים – דור רביעי [שמות לד ז].

~רבע (ד)

רבי [סוכה כג. נדרים נ:]. רבוע – רובין ומושכב [זבחים סב:]. רובין וישן [פסחים מט:]. שריבע בעם – שריבין את ישראל והשפילם [סנה' קא:].

~רבע (ה)

*אחד מחמשת מלכי מדין. ביהושע נקראים נשיאים ונסיכים (במד' לא ח, יהושע יג כא).

~רבעא

*עיין ביצה כט ע"א בראש העמוד. ראה רביעית

~רבעי

*כרם רבעי - ראה כרם ב

~רביץ (א)

רבוצים – שכובים [בכורות נח:]. מרביץ – לשון משקה [ב"מ פה:]. מרביץ במים את האבק שלא יעלה [שבת צה.], להשכיב אפר (צ"ל עפר, עיין בהערה לערך אפר א וערך רמץ) ואבק שלא יעלה [ע"ז ל:]. מזלפין מים להרביץ את האבק [מגילה כח:]. מרביץ בפור – רוצץ רצפתך באבני נופך [ישע' נד יא]. אין ירק מצליח אלא בקרקע נרבעת, בארץ לחה [ב"מ קו:].

*רביצה בבב"ח היא הדרך בה הם נחים. +מ"מ: ברא' מט יד ד"ה רבץ. ראה זלח, מרבעתא, רבע ד

~רביץ, רבצה (ב)

רבצה – מרביץ (לשון משכב)... שם דבר הוא כמו מרביץ, שהרי אינו מפיק ה"א [ישע' לה ז].
+מ"מ: ישע' סה י, ירמ' נו, משלי כד טו.

~רביץ (ג)

לפתח חטאת רביץ – שמור [ברא' ד ז].

~רביצל

*מובא בכלים פ"כ מ"א ובערוך מפרש כמין חמת קטן ביותר ליתן בו בשמים.

~רבקה (א)

מקום אסיפת הבהמות וקישורן, כמו (מלאכי ג כ) כעגלי מרבק [גיטין נג:], קופל"א (צמד) בלעז, שמדבקים שלש בהמות או ארבע בצואריהן זו אצל זו ודשים הדישה [ב"מ ל:], קופל"א בלעז, שקושרין ד' פרות ביחד [פסחים כו:]. קופל"א (צמד. חסר בדפוס) בלעז [ערובין יז:].

*רבקה הוא מקום קשירת הבהמות וגם קשירת צמד הבהמות זו לזו. בגמרא ערובין יט ע"א נאמר: רבקה נכנסת ורבקה יוצאת. ראה מרבק, תותרי

~רבקה (ב)

בת בתואל מפדן ארם אחות לכן – וכי עדיין לא נכתב

שהיא בת בתואל ואחי לבן ומפדן ארם... [ברא' כה כ].
 *בת בתואל הארמי בן נחור אחי אברהם ואחות לבן, אשת יצחק
 (ברא' כב כג, מט לא).

~רַבְרַב

#א. רַבְרַבִּי – רוב [שבת צו].
 #ב. רַבְרַבָּה – גבוה [דניאל ז יא].
 #ג. רַבְרַבִּי – גדול וגם [ביצה כז]. גדול [חגיגה יג:
 ב"ק טו]. חזק, גדול [ע"ז ז]. רב שקדם לרבי יוחנן
 רבו של רבי אלעזר... [ב"ב נא]. ר' יוחנן שהיה חבירו
 של רב [שם]. רברבתא – גודל [ערוכין י: פסחים קט].
 #ד. רַבְרַבְתָּא – מחלוקות גדולות [ביצה כה].
 #ו. רַבְרַבְכֵּן – הוא טיטוס שאחז"ל שחרף וגדף...
 [דניאל ז ח].
 @ראה אראל, זוטרי, מלל, רב

~רברבן

רברבני – יועצים [דניאל ד לג].

~רַבְשֶׁקָה, רב שקה

ישראל מומר היה... (ונהיה שר צבא סנחריב מלך
 אשור) [מ"ב יח כב, עיי"ש פסוק יז. סנה' ס. עיי"ש
 ד"ה קרועי].

~רַבֵּת

מקום בבקעת דורא [סנה' צב].
 *ראה בנות רבה, רב, רבה. רבת בני עמון - ראה רבה ב

~רַגְב, רגבים

גלישטי"ש (ברוב כתבי היד : בלישטי"ש גושי אדמה)
 בלעז [איוב כא לג, עיי"ש לח לח]. גוש עפר [מכות
 ח].
 *במכות מפרש בדרך אגב לבאור המילה פיסא. במנחות פה ע"ב
 נזכרת העיר רגב שהיא שניה לשמן. ראה פיסא, קלא א, קססה,
 רשוי

~רַגֵּז, רָגֵז

#א. רַגֵּז [נדרים כא: כב. סנה' קג].
 #ב. רַגֵּז – לב חרד, כתרגומו דחיל, כמו (ישע' יד
 ט, עיי"ש) שאול מתחת רגזה לך, (וכן שמות טז יד)
 שמעו עמים ירגזון, (וכן ש"ב כב ח) מוסדות השמים
 ירגזו [דברים כח סה]. ירגזו – יחרדו [מיכה ז יז], רגזו
 – חרדו [תהלים ד ה], הרגזתני – החרדתני [ש"א כח
 טו].
 #ג. רַגֵּז [שמעתי ותרגזו בטני – ת"י... שמעית וזעו...
 ותחת ארגז – במקומי אני מזדעזעת] [חבקוק ג טז].
 התרגזן אלי – להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז

וברעש. אישטורמי"ר (להסתער) בלעז [מ"ב יט כז,
 עיי"ש פסוק כח], התרגזך – התרעשך והתגברך [ישע'
 לז כח].

#ד. תרגז עליכם הדרך – תתעו [תענית י:].

*זה הנוסח בע"י, וכן בבראשית מה כד נאמר אל תרגזו בדרך,
 וברש"י : אל תתעסקו בדבר הלכה שלא "תרגזו" עליכם הדרך,
 ומכאן הנוסח שבע"י, אך ברוב דפוסי הגמרא הנוסח הוא : תרגזו
 עליכם הדרך. +מ"מ : פסחים סו ע"ב ד"ה לא בחר.

#ה. רַגֵּז כח מתנות עניים שהופך מדת רגז לרחמים
 [ברא' יח טז].

@רגז יש במשמע כעס, ויש במשמע חרדה ודאגה. עיין בתשובות
 רש"י עמ' 8 : שאלותיו הגיעו לידי ורגזו לבי בהן... (כלומר נתמלא
 חרדה). מתשובה זו יש חוקרים המסיקים שרש"י היה ח"ו כעסן,
 וזה מראה את בורותם של משכילים (לשון סכלים) אלו בהבנת
 הלשון העברית. +מ"מ : ברא' לז ב, יחז' יב יח. ראה אגף, זוע,
 חרד, חרף, כעס, נאץ, נרגל, ספק, קצף

~רגיא

(מטבע) פחות מסלע ויותר משקל [בכורות יא. עיי"ש
 ד"ה בא].

*בבכורות יא ע"א נאמר : עין יפה בסלע, עין רעה בשקל, בינונית
 ברגיא. וכמה (שיעור הרגיא)? תלתא זוזי. והוא כינוי למטבע
 השווה ג' זוזים מלשון רגיל. עיין תוס' ד"ה והלכתא.

~רגיל

*ראה נרגל, רגל ב

~רגילה

*שם נרדף לחלגלוגות. עיין משנה שביעית פ"ז מ"א, שם פ"ט
 מ"ח, עוקצין פ"ג מ"ב.

~רַגֵּל, רגלים (א)

#א. רַגֵּל מיקרי רגל אלא עד פרק א' שקוריין קביל"א
 (קרוסול. לפי א"ה זו תוספת מאוחרת, ראה אסתורא)
 [ערכין יט:]. רגל היינו שוק [יבמות קג]. פרסה [חגיגה
 יג]. ירכים מקרו רגל [יבמות קג].

*ראה ארכובה, ירך, שוק א

#ב. רַגֵּל חולק את רגליו – אצבעותיו [חולין סה], מפרש
 בגמרא שכשמעמידו על החוט נותן שתי אצבעות
 מכאן ושתיים מכאן [שם נט].

*בגמרא נאמר : מותחין לו חוט של משיחה, אם חולק את רגליו
 שתיים לכאן ושתיים לכאן טמא. ראה רוגל

רגל ישראל – (ת"י) רגלין כיונין, מכוונין זה כנגד זה.
 ד"א שאין להם (למלאכים) קפיצי ארכובות לכוף את
 שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה, ואין
 צריכין להיות להם קפיצין כעין שיש לבהמה... רגל
 עגל – רגל עגול, וכן ת"י ריגלין סגלגלין [יחז' א ז],
 נראין כרגל אחד [ברכות י:]. משהו רגלי כאילות –
 רגלי הנקבות עומדות ביושר יותר משל זכרים

[תהלים יח לד].

כשאדם מדבק רגליו זו בזו הוא נוח ליפול [ש"ב כב לז]. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול [משלי ד יב]. רגל – אחד מידי (של גמל מ) כופף כלפי מעלה וקושר כדי שלא יהו לו אלא ג' רגלים לברוח [שבת נד].

*ראה עקד

#ג.מפשיט בהמה מרגליה כלפי ראשה [חולין ככג]. מפשיט דרך הרגלים כל העור שלם [בכורות לג. תמורה כד].

#ד.לרגלי – עם רגלי, בשביל ביאת רגלי... כמו (שמות יא ח) העם אשר ברגליך, וכן (שופטים ח ה) לעם אשר ברגלי – הבאים עמי [ברא' ל ל], בשבילי, כמו (ברא' ל ל) ויברך ה' אותך לרגלי [סוטה יב]. לרגל המלאכה – לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליק. ולרגל הילדים – לפי רגליהם שהם יכולים לילך [ברא' לג יד]. יקראהו לרגלו – בשבילו [שבת קנו: – ישע' מא ב]. רגלי חסידיו ישמור – בשביל חסידיו, כמו (ברא' ל ל) ויברך ה' אותך לרגלי [יומא לח:]. ויעל ברגליו (עשרת אלפי איש) – עמו [שופטים ד י]. העם אשר ברגליך – ההולכים אחר עצתך והלוחך [שמות יא ח].

*ענין מנחם במחברת ערך רגל. פירוש רש"י ביומא ובסוטה תואם לפירושו של מנחם, אך לא הפירוש למקרא. הרשב"ם מפרש לרגלי – בשבילי, דוגמת (ברא' לג יד) לרגל המלאכה אשר לפני. ענין ברד"ק ובאבן עזרא.

#ה.שלש רגלים – פעמים [שמות כג יד]. רגל היינו אסיפה [נדה לד]. יעלה לרגלה – (כלומר) לסופה [נדה לג. עיי"ש במה המדובר].

*ראה פרק א, רגלא א

#ו.והשקית ברגלך (דברים יא י) – להטעין על כתפך מים ולהלך ברגליך סביבותיה להשקותה... [שבת פה].

#ז.רגלים – פיוניר"ש (אנשי חיל רגלים) בלעז [ירמ' יב ה].

@בשבת לא ע"א מובא הסיפור המפורסם על הנכרי שביקש להתגייר וללמוד את כל התורה כשעומד על רגל אחת, ומשמע בזמן מועט בשיעור שאדם יכול לעמוד על רגל אחד מבלי ליפול. ראה ירך, רוגל, שוק

~רגל, רגלי (ב)

#א.לא רגל על לשונו (תהלים טו ג) – לא רצה לשקר [מכות כד]. כמו (ש"ב יט כח) וירגל בעבדך, אינקוש"א (הלשין) בלעז [תהלים טו ג]. רגלא – רכיל, כמו (תהלים טו ג) לא רגל על לשונו, וכן (ש"ב יט כח) וירגל בעבדך [ע"ז כב:].

*ראה חפר, מרגל, רגן, רוכל

#ב.המרגיל – וממשיך את הקרי עליו, שמשמש מטתו [ברכות כב]. מרגילין לערוה – ממשיכים את

האדם לידי עבירה [אבות ג יג]. רגלים – לשון תשמיש, דכתיב (שופטים ה כז) בין רגליה כרע נפל שכב [ערובין ק: עין נזיר כג]. הרגל דבר – תשמיש. הרגל (לשון) התחלה, כמו (אבות פ"ג מ"ג) מרגילין את האדם לערוה, ממשיכין, והיינו התחלה [ע"ז יז].

#ג.מרגלא בפומיה – סדור היה הדבר הזה בפיו... כך קיבלה שמועה מרבו [סנה' נ:]. רגליות – משניות השגורות בפיו, שהוא מוציאן מפיו ואין צריך להאריך בהן [ברכות כב]. זקן ורגיל – רגיל להתפלל ותפלתו שגורה בפיו ולא יטעה [תענית טז]. רגיל לקרות (בגמרא: ובקי לקרות) – שהפסוקים סדורים בפיו [שם טז].

#ד.רגלים לדבר – הדברים נראין כך [נזיר סג].

#ה.תרגלתי – שלחתי לפניהם מנהיג המרגילים בנחת... כמו הרגלתי, ואין לו דמיון [הושע יא ג].

@מ"מ: בראשית מח ט ד"ה ויאמר קחם, סוטה י ע"א ד"ה קמי דשת, ד"ה קמי רפוקא. ראה אדש, הרגל

~רגלא (א)

שבתא דרגלא – שבת שלפני פסח ועצרת וסוכות [ברכות ל]. שבת ששואלין בו בהלכות הרגל, והיינו שלשים יום קודם הרגל [סנה' ז: בכורות מד:]. שבת שדורשין בהלכות הרגל, כדקיימא לן שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח ל' יום [מנחות לז:]. שבת שלפני הרגל שבו דורשין הלכות הרגל [בכורות ס]. שהיו מתקבצים לשמוע דרשה, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג [ע"ז נו:]. באין לשמוע הלכות הרגל קודם הרגל ל' יום [ב"ק קיג].

תלתא ריגלי – שהיו תלמידי חכמים נקבצים לשמוע דרשה, הלכות פסח בפסח... ובתשובות הגאונים מצאתי כל הני ריגלי דאמוראי היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם [יבמות כבב:].

*ראה דיגלא, רגל א (ו), רגלא דתרמודאי – ראה תרמודאי

~רגלא (ב)

*ראה דיגלא

~רגליות

*ראה רוגלית

~רגלים

*עיר בגלעד בעבר הירדן מזרחה (ש"ב יז כז, יט לב).

~רגם, רגמה (א)

– לשון (איוב ז ה) עורי רגע, פרונצי"ר (לקמט, עיין בא"ה) בלעז [ישע' נא טו], שובר הים, מנידו ומרתיחו ונעשה קמטים קמטים, כמו (איוב ז ה) עורי רגע [ירמ' לא לה].

~רגע (ג)

לא תרגיע – לא תנוח, כמו (ישע' כח יב) וזאת המרגעה [דברים כח סה]. הניח [ישע' נא ד]. מרגוע – מנוחה [ירמ' ו טז]. הרגעי – לשון מרגוע [ירמ' מז ו].

~רָגַשׁ, רָגַשׁ, רגשה (א)

נהלך ברגש – ברוב עם [תהלים נה טו], מרגשת – שהם מתרגשים... [תהלים סד ג]. לשון אימה ופחד, וי"א ליכנס שם בכל כחו... נ"א ללכת ברגישה ובמהירות [– אבות ו ג]. להרגיש – להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים [יומא כד:].

*עיין במגילה כט ע"א: שמעו קול ריגשא, לשון שאון.

~רגש (ב)

#א.הבין [ב"ק קיח:], שנט"ר, ידע בעצמו [נדה נ], מרגשת – שינטי"ר (לחוש, להרגיש) [נדה ג]. לא הרגיש – לא שם לבו לפורענות הבאה עליו לחזור בו מעבירה שבידו [קדושין כ].

#ב.לא הרגיש – לא נזדעזע לשוב מן העבירה [ערכין ל:]. הרגשה – שמזדעזעין אבריו כשמתחמם ורואה קרי [נדה יג].

*ותרעש הארץ (ש"ב כב ח) ת"י ואתרגישת ארעא.

#ג.הרגישו – משמשו וחפשו [דניאל ו יב].

יש מפרשים הסוברים ש"הרגישו" משמעו לשון רגישה והתקלות ושייך לערך רגש א.

~רד

רד – (לשון) ירד [סוטה לז].

~רדד

לרד – להרקיע ולרדד... לרד – לשטוח [ישע' מה א], הרודד – הרוקע ושוטח... כמו (איוב יב כג) שוטח לגוים (כלומר) מגדיל אותם. רודד – תרגום של רוקע, כדמתרגם וירקעו (שמות לט ג) ורדידו. ויש פותרים הרודד... המחליש (במ"ג הכתר אין תיבה זו)... [תהלים קמד ב, עיי"ש]. וירד – כמשמעו (לשון ירידה), ל"א א"י אטינביש"ט (והדק, ורקע) בלעז [תהלים יח י]. ומרדה בה תבן – שוטח [ערובין קד:], ומרדה (בתוספתא: ומרדד) האדמה – ממעך [מו"ק ז]. רודה – בועט [סנה' קיא:].

רגמתם – זורקין בהם אבנים... ד"א רקמתם, לבוש בגדי רקמתם, לשון ארגמן. כך חברו מנחם [תהלים סח כח]. ורגמו – (לשון) הריגה... [יחז' כג מז]. רגום יְרָגְמוּ – כמו עֲשֶׂה, פיישנ"ט (בעשותו), וכן (ברא' ח ג) אלנ"ט (בלכתו), וכן (שמות כ ח) זכור, (דברים ה יג) ושמור [במדבר טו לה, עיין ויקרא כד טז].

*עיין בספר מעייני אגם עמ' כ"ה. לפי הרד"ק ועוד מפרשים ענינו קחל. ראה מרגמה, קלע א, רקס

~רָגַם מִלֵּךְ (ב)

איש צדיק היה [זכריה ז ב].

*בדה"א ב מז נזכר רגם מבני יהדי מצאצאי כלב למטה יהודה.

~רגן

ורוגנים – לשון (דברים א כז) ותרנגו באהליכם, אותם שהיו מתלוננים ונרגנים [ישע' כט כד]. ותרנגו – (דברו) לשון הרע, וכן (משלי יח ח, עיי"ש) דברי נרגן, אדם המוציא דבה [דברים א כז, עיי"ש א יב ד"ה וריבכם].

נרגן – בעל לשון הרע המסכסך בעלי ריב [משלי כו כ], מרבה דברים [נדה טז:].

*עיין בשערי תשובה לרבינו יונה גירונדי שער שלישי סימן רל"א. ראה להם, נרגל, קנטרן, רגל ב

~רגע (א)

במעט זמן [תהלים ו יא], זמן מועט [איוב כ ה]. כמעט רגע – מעט [ישע' כו כ], לרגעים – מעט מעט... [ישע' כז ג]. רגע שאול – יום המות [איוב כא יג]. כי רגע באפו (תהלים ל ו) – רגע הוי אפו (זעמו של הקב"ה) [ע"ז ד:].

*בברכות ז ע"א וע"ז ד ע"ב מובא שיעור "רגע כמימריה" והוא השיעור שלוקח לומר את המילה "רגע" והוא שיעור זעמו של הקב"ה.

~רָגַע, רָגַעִים (ב)

רגעי ארץ – דכאי ארץ, וכן (ישע' נא יד, ובקצת ספרים ירמ' לא לד) רגע (במ"ג הכתר: רוגע) הים, (וכן איוב ז ה) עורי רגע, וכן פירש דונש [תהלים לה כ], לרגעים – לשברים... לרגעים – לשון שבר, כמו (ישע' נא טו) רוגע הים, (וכן איוב ז ה) עורי רגע, (וכן תהלים לה כ) על (בפסוק: ועל) רגעי ארץ – על דכאי ארץ. ומנחם פירש לשון רגע, כמו (שם ל י) כי רגע באפו [יחז' כו טז, לב י בקיצור].

עורי רגע – נקמט, כמו (ישע' נא טו) רוגע הים, פרונצי"ר (להתקמט. חסר בדפוס) בלעז. פ"א עורי רגע – לשון נוח, גל אצל (נ"א אחר) גל כקמטים הללו [איוב ז ה]. רגע הים – כמו עורי רגע, נקמט קמטים קמטים עד שנקוו למקום אחד [איוב כו יב], רוגע הים

רדודי רדיד – תרגום (שמות לט ג) וירקעו את פחי – ורדידו, מותח חוטי נחושת וברזל לעשות מחטין, ואומנתו בלילה לפי שמושכו (אצ"ל שמושכן) בכלי אומנתו בנקבים דקים, זה דק מזה, ואין קולו נשמע בלילה [ב"מ פג:].

מרודד – מרוקע, טינב"א (דק, רזה) בלעז [חולין מו:], דק וקלוש וארוך ורחב... לשון (שמות לט ג) וירקעו – ורדידו [שם קכד:]. מרודדים – טינבי"ש (דקים) [במד' יז ג].

וירד – היה מרדד. (את) הזהב טסין דקין... [מ"א ו לב, עיי"ש]. מעשה מורד – מרודדין כמין רידוד טס דק, ואין בולטין בעובי, ולא חקוקין בשיקוע. וי"ת לויות (ראה לויה ג) מעשה מורד – מדבק עובד כבוש, שולדר"א בלעז [מ"א ז כט].

*כך מפרש גם הרד"ק, אך יש מפרשים מלשון ירידה. ראה חלים, טס, ירד, ירה, לויח, מורד, רדה, רדיד, רסס, רקע

~רדה

#א. ורדו – כמשמעו ושלטו [ויקרא כו יז, עיי"ש], וירד מיעקב – יהיה מושל... [במד' כד יט], רד – כמו וירד מיעקב [הושע יב א], רדות – לשון ממשלה, כמו (ברא' א כח) ורדו [יחז' כט ט], אריד – אתאונן... כמו (איכה ג יט) עניי ומרודי, (שופטים יא לז) וירדתי. ומנחם (מחברת ערך שח) פתר אריד – לשון ממשלה, כמו ורדו [תהלים נה ג], הרודים – הנוגשים [מ"א ה ל], רדיתם – יסרתם [יחז' לד ד], מכה ומייסר [שבת נב:]. וירדו בדגת הים – יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה... [ברא' א כו, עיי"ש]. רדו – דרכו... לשון כבישה ורדוי, כמו ורדו בדגת הים [יואל ד יג]. עד רדתה – לשון רדוי, שתהא כפופה לך, כמו (ברא' א כו) וירדו.. (הפסוק היא תוספת הנמצאת רק במ"ג הכתר וגם שונה מהדוגמא הבאה בד"כ) [דברים כ כ], ורדו – לשון רדוי ונגישה, כמו (ויקרא כה מו) לא תרדה בו [ישע' יד ב]. רדת – לשון רדוי וכבוש [דברים כח נב]. מרדות אחת – לשון רדוי והכנעה... [ברכות ז]. רודם – כמו רודם בקמ"ץ... [תהלים סח כח]. שלח אש בעצמותי וירדנה – (כמו) וירדה אותה, וישבר אותה ע"י רידוי ויסוריין, לכך הנו"ן דגושה לפותרו בלשון יחידית, כמו (מלאכי ב יב) יעשנה, (תהלים פ יד) יכרסמנה, (שם) ירענה, שהעצם לשון נקבה, כמה דאת אמר [יחז' לז ד] העצמות היבשות, (סנה' קד:) שיבר כל אחת ואחת. ד"א כמו (שופטים יד ט) וירדהו אל כפיו – הריק את המוח, גורר ורודה המוח מתוכו [איכה א יג, עיין במדרש איכה], ושרף אותה (יש סוברים שאין זה לשון רש"י)... לשון שבירה, כמו (במד' כד יט) וירד מיעקב, כאדם המושל בחברו להלקותו ולשברו [סנה' קד: – איכה א].

*עיין בערוך ערך רד ה. ראה שלט ב

#ב. וירדהו אל כפיו – לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק, וכן לענין פת הנדבקה בתנור נקראת הבדלתו רדייה, (כמו שבת קיז:) הרודה פת מן התנור, (ב"מ סד.) הרודה את כוורתו, על שם שהדבש עשוי ע"י חלות שעוה מדובקות בדופני הכלי מכל צדדין מדופן אל דופן כמדת עוגל הכלי, וכן ת"י וירדהו – ונסחיה [שופטים יד ט]. לרדות כוורת – על שם שעשויות חלות חלות ודבקות מדופן אל דופן קרי ליה רדייה כרדיית פת מדובקת בתנור [ב"מ סד:]. רדנו – נבדלנו, כמו (תרומות פ"י מ"ג, שבת קיז:) הרודה פת מן התנור, דישאירשימ"ש (ניתקנו. חסר בדפוסים) בלעז, כך מדרש ר' תנחומא (במד' ב'). ומנחם פירש רדנו – לשון ירידה ועוד פנים אחרים [ירמ' ב לא]. רדיית הפת היא חכמה ולא מלאכה [ערובין צו:].

@יש חפיה בין ירד - רדה - רוד - רדד ויש לעתים חילוקי דעות לאיזה ערך שייכת כל הגדרה. +מ"מ: הושע יב א ד"ה סבבנו. ראה ירד, משל ב, רדד, רדיני, רוד, שופר

~רדי

*בן ישי ואחי דוד (דה"א ב יד).

~רדיא, רידיא

#א. ארישה [שבת יט: ב"ק לג:].

#ב. ארידיא – מלאך הממונה על השקות (כלומר השקית) הארץ ממטר השמים ממעל ומן התהום מתחת, וקורא להן, שנאמר תהום אל תהום קורא כדאמרינן בתענית (כד. כה:), ואמרינן התם דדמי לעגלא ולכך נקרא רידיא, לשון שור החורש, כדמתרג' (דברים כב י) לא תחרש – לא תירדי [יומא כא.], מלאך הממונה על הגשמים כך שמו (בע"י נוסף: ואית דאמרי מזל שור) [תענית כה:].

@בגמרא יומא כ ע"ב נאמר: ת"ר שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו... ויש אומרים אף רידיא. בספר לשון נקיה מובא שזה יכול להיות המקור למילה "רדי" שהוא כלי המעביר קולות מסוף העולם ועד סופו ע"י גלים דרך האוויר. והוא חורש (מ"א יט יט) תרג' והוא רדי.

~רדיד, רדידים

רדידים – (ת"י) כבינתא, פירמייל"ץ (סגרים) בלעז, ושל זהב הן, שמכבנין בהן הסרביל שהאשה מתעטפת בו [ישע' ג כג], רדידי – עדיי המרודד ומרוקע... בית המקדש [שה"ש ה ז, עיי"ש].

*בערוך ערך טלת מפרש בשם רב מצליח שטלית הוא רדיד. +מ"מ: תוס' ב"ב קנו ע"ב ד"ה כבינתא. ראה טס, סדין, פוליוס, פמוליניא, צניף, רביד, רדד

~רדיוני

ברדיוני נפל – איני יודע לשונו, ונראה שהוא לשון שכשך [נדה סז].

*עיין נדה סו ע"ב תוס' ד"ה אשה, שר"ת מפרש בשני דלתין, לשון נדידה, ור"ח מפרש לשון הוחלקה ונפל בירידה.

~רדם, תרדמה

נרדמתי – לשון תנומה ושממון, אינטומי"ץ (נהייתי המום. חסר בדפוס) בלעז [דניאל ח יח]. נרדם – אינטומי"ץ (המום. חסר בדפוס) בלעז [שם י ט].

תרדמה – שינה [משלי יט טו].

*ראה הזה, נוס, שינה, שמם

~רדף

#א. נרדפה – לשון מרוצה משמע, שהרודף רץ [ברכות ו: – הושע ו]. מימיו רודפין – הולכים מהר ושוטפים [– יומא עז:], שוטפים, רבדי"ש (מים סוערים) בלעז [ע"ז עה]. דרדיפי מיא – בכח מקלחין, ריבד"ש [שם לט], קלות וממהרות לרוץ [סוכה יח]. רדוף – רץ [ברכות נו:]. הרדיפוהו – קוראים אחריו רדיפה, צועקים זה לזה לרדוף [שופטים כ מג]. ורדפה – ממשקולת לשון כבד הוא זה, כמו (משלי יב יא) ומרדף ריקים, פורקצייר (לרדוף) בלעז, כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם [הושע ב ט].

לפני רודף – כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא, שנרדפו רדיפה שלימה... [איכה א ו, עיי"ש].

#ב. רדופה לילך לבית אביה – תדירה לדור בבית אביה בעיר אחרת, ואינה רגילה עם בעלה [ערוכין מז]. עיין פסחים פז. ד"ה תאכל וד"ה מתניתין בשאינה, רדופה – רגילה [יבמות מב: עיין כתובות ס: ד"ה הרי שהיתה ושם עא: ד"ה רדופה].

@את המימרא באבות ה כא "בן עשרים לרדוף" מבאר במחזור ויטרי (מרינו שמחה תלמיד רש"י, ח"ב עמ' 551) כך: ולי נראה לרדוף אחר המלחמת ארץ ישראל (אצ"ל המלחמה בא"י), דבן י"ח נשא אשה וצריך להיות נקי עם ביתו שנת י"ט, שנאמר (דברים כד ה) נקי יהיה לביתו, ובשנת כ' ירדוף אחר מלחמה ולא יהיה עוד נקי... ובמה דברים אמורים? במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה... +מ"מ: ישע' יד ו, סנה' עב ע"ב ד"ה זו היא ואילך. ראה דלק

~רהב (א)

#א. רהב (מצרים) רהב הם – גסי הרוח [ישע' ל ז], רהבים – לשון גסות, כמו [ישע' ג ה] ירהבו הנער, (וכן שה"ש ו ה) שהם הרהיבוני [תהלים מ ה], פירוש זה לא נמצא בכל הדפוסים, רהב זה מצרים, ע"ש פרעה שנתגאה ואמר מי ה'... ובלעז אורגולי"א (לא נמצא בא"ה ולא בדפוסים) [תהלים פז ד], מצרים [תהלים פט יא], מצריים נקראו רהב, שנאמר [ישע' ל ז] לכן

קראתי לזאת רהב הם שְׁכֶת, על שם גאותם אשר אמרו (שמות ה ב) מי ה' [איוב ט יג], מצריים קרויין [ישע' ל ז] רהבים [איוב כו יב, ברא' מ כג]. ירהבו – יתגאו [חגיגה יד]. הרהיבוני – הגיסו לבי, כמו (תהלים צ י) וְרָהֲבָם עִמָּל וְאוֹן, (וכן ישע' ל ז) רהב הם שבת, אסואי"ר (להרגיע, לגרום נחת) בלעז... [שה"ש ו ה]. *יש הסוברים שמשמעות רהב בשה"ש הוא מלשון מעורר תמהון ופליאה.

רהב מחוללת תנין – מצרים שכתוב בהם [ישע' ל ז] רהב הם שבת [ישע' נא י].

*בגמרא ב"ב עד ע"ב נאמר: ואמר רב יהודה אמר רב, בשעה שביקש הקב"ה לבראות את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיק ובלע כל מימות שבעולם. אמר לפניו, רבש"ע די שאעמוד בשלי. מיד בעט בו (הקב"ה) והרגו שנאמר (איוב כו יב) בכחו... מחץ רהב. אמר ר' יצחק ש"מ שרו של ים רהב שמו... מכאן יש הסוברים שרהב בישע' נא הוא כינוי לבריה בדמות תנין.

#ב. ירהבו – יתגדלו [ישע' ג ה], תרהיבוני – הגדלתי [תהלים קלח ג]. וְרָהֲבָם (שרש רַהַב) – הגדולה והשררה (נ"א והסררה) [תהלים צ י].

*לפי רש"י רהב כאן זה מלשון גאווה, התנשאות, שחץ וכו', אך מנחם בערך רהב מפרש ענין ממשלה וכן כל המפרשים. +מ"מ: יומא פז ע"א ד"ה לך התרפס, ב"מ קטו ע"א ד"ה בני. ראה גס ב, רצה

~רהב (ב)

#ג. רהב רעין – הרבה עליו ריעים לבקש ממנו שימחול לך. ד"א... הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו, וכן נדרש במדרש תהלים [משלי ו ג, יומא פז. ב"מ קטו].

*רהב זה הוא מלשון פחד, יראה. ראה רהה, רחב

~רְהָגָה

*מבני שמר לשבט בנימין (דה"א ז לד הכתיב רוחגה).

~רָהָה

אל תרהו – אין לו דמיון, ופתרונו לפי הענין, כמו אל תחתו... [ישע' מד ח].

*במ"ג לא מובא מ"מ לפסוק, אך "לא תחתו" נמצא בישע' נא ז, ירמ' י ב. ראה להה

~רָהָט, רְהָטִים

#א. רהטים – מרוצות המים בכריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן [ברא' ל לח], כריכות מרוצות המים העשויות בארץ [שמות כ טז]. מרוצה [כתובות נד]. רהוטי רהוט – רצו [ב"ק צב:]. רהיט – רץ [סנה' צח:]. ארהיטיני – משכני במרוצה [ע"ז מח:].

*עיין בערוך ערך רהט א ומציין לברא' יח ז "רץ אברהם" תרג' רהט. ראה גרס

#ב. מלך אסור כרהטים – קשור בתלתליה, שנאמר

(במד' ו ז) נזר... על ראשו. רהטים – קורנ"ץ (רצים), בלעז, כך קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורה. ד"א הקב"ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתן רצין לפניו [שה"ש ז ו].

ג.ג.רבה [ע"ז טו].

@יש הסוברים שרהט ורהיט הם היינו הך. עיין בערוך ערך רהט ב. +מ"מ : מו"ק ט ע"ב ד"ה לקל טבלא רהטא, סוכה כט ע"א ד"ה מרהטי בגמרא, שופטים כ מג ד"ה הדריכוהו. ראה רהיט, רטן, שטפא

~רהטא

חביץ קדרה [ברכות לז].

*בערוך מפרש שהוא מאכל שעושים בקדירה משמן ודבש וקמח. במחזא שהוא מקום של עשירים היו מרבים בדבש ואילו בחקלא שהן אנשי כפר ועניים היו מרבים קמח.

~רהיט, רהטים

א.ג.רהיטנו – לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים, אך ידעתי שאף בלשון משנה (צ"ל גמרא) שנינו (תענית יא. חגיגה טז.) רהיטו ביתו של אדם הן מעידים בו (בגמרא : אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו) [שה"ש א יז]. רהיטנו – לשון דלת, שהוא רץ ונועל רץ ופותח [יומא לח].

ב.ג.רהיט מוכסא – קוראנ"ש (רצים, עובדי המלך שתפקידם לרוץ. לעז זה חסר בכל הכ"י וברור שאינו לרש"י), שרצין אחר העוברים להעליל עליהם שלא נתנו המכס, וטורח לעוברים לחזור למוכס, ומצניע החותם להראות לאלו [שבת עח].

ג.ג.רץ [ב"ק צב: סנה צח]. קל לרוץ [שבת לט].

@אין לו דמיון במקרא. ראה רהט, רטן

~רהיטני

פליינ"א (מקצועה), שממחקין בה את התריסים ונותנין הברזל לתוך דפוס של עץ המתוקן לו ולאחר מלאכתו נוטלו הימנו [שבת מח], פליינ"ה של אומני תריסים, שנותנין האיזמל לתוך בין שני עצים העשויין לכך, ולאחר מלאכתו נוטלו ומצניעו [שם נח], מלקט ורהיטני, פליינ"א בלעז, והן שני גווני כלים של עץ וברזל חד נעוץ בתוכן ובהן משה פני רוחב הקרש ומחליקה [שם צז]. משחית ואין דרך לגלח בו [מכות כא]. פליינ"א [ב"ק קיט]. פליינ"א של עושי תריסים [קדושין לה].

*בא"ה מבאר שרש"י מחלק בין שני מיני מקצועות, אחד של מצחצי חרבות, שמחליקים בו את תיק הסייף, והשני של עושי תריסים (מגינים), וכך הוא מפרש את "מלקט ורהיטני" בשבת צז כפליינ"א, ובשאר המקומות בהם מופיע הלעז הוא מפרש את רהיטני בלבד. ראה מלקט, צבת ב, תער

~רהן

נתמשכן [כתובות כו].

~רו

רוה דחיל – תוארו נורא [דניאל ב לא, ג כה].

~רוּהָ

א.ג.רואה – נביא [ישע' לג יט]. למי שקורים נביא היום, היו קורים לפנים רואה [ש"א ט ט].

ב.ג.הרואה – המושל... פורמדיפיו (בא"ה לא מצליח לפענח. זה הלעז הראשון בד"ה ובאוצר הלעזים מציין שבכתבי היד של רש"י לד"ה אין אף לעז אחד, רק בדפוסים) [דה"א ב נב].

@ראה ראה

~רוב, רובא

אין הולכין בממון אחר הרוב – היכא דמסתפקא לן מילתא כגון המוכר שור לחבירו ונמצא נגחן, לא אמרינן בתר רובא זיל... [ב"ק כז: עיין תוס' יומא פה. ד"ה להחזיר].

רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן – כלומר רוב השוחטין [חולין יב].

רוב שנים (סימנים בשחיטה) – (הרי זה) הכשר שחיטה בצמצום [יומא לב: עיין זבחים סה: ד"ה שנים, חולין כ: ד"ה אבל, שם כא. ד"ה שדומים]. בהמה כשרה ברוב שנים [חולין כא].

רובו ככולו – קיימא לן בכל התורה רובו ככולו [זבחים כו]. רובו ככולו (בנזיר) דאורייתא [נזיר מב].

כל דפריש מרובא פריש – +מ"מ : בכורות יט ע"ב ד"ה תשע.

אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב – +מ"מ : יומא פה ע"א ד"ה ולפקח.

רוב בנין ורוב בנין (באיברים) – +מ"מ : תוס' פסחים צב ע"ב ד"ה מנפח.

רוב וחזקה – %כאשר יש סתירה בין הכלל שהולכים אחר הרוב לבין הכלל שמעמידים דבר על חזקתו, שנאמר (נדה יח ע"ב) רובא וחזקה - רובא עדף והולכים אחר הרוב. +מ"מ : תוס' ב"ב צב ע"א ד"ה וליחזי.

רוב וקרוב – אם בא מעשה לפנינו, ויש לתלותו בדבר הקרוב לו להתיר או לאסור, ויש לתלותו אחר הרוב לענין אחר, חלוף הקרוב (ו)הלך אחר הרוב [ביצה י].

רוב וקרוב – אם בא דבר לפנינו ויש בו להלך אחר הרוב והוא כך, ואם תלך בו אחר הקרוב אינו כך, הלך בו אחר הרוב ואף על גב דתרווייהו דאורייתא, רובא דאורייתא דכתיב (שמות כג ב) אחרי רבים להטות [ב"ב כג: עיי"ש תוס' ד"ה רוב]. רוב וקרוב הלך אחר הרוב [ב"ב כד].

רובא דמינכר – רוב הנראה לעינים (בניגוד לרובא כל דהו) [ע"ז לז].
*בגמרא חולין יא ע"א נאמר : רובא דאיתא קמן, כגון ט חנויות...

~רובא

בחור, כמו (ברא' כא ח) ילד (מתרג') רביא [סוטה כו].
הרובין (כך בגמרא, אך י"ג הרובים) – הנערים [חולין כ].

*"הרובין" ביחיד יכול להיות רובא או רובה. בדעת זקנים מבעלי התוס' לברא' כא כ מובא : ויש מפרשים רובה, לשון ילד, כדמתרג' (ישע' ט ה) רביא, וכן יקבלו הרובין תשובתן במס' חולין (כ ע"א) והפירוש ויהי הילד קשת, בעל קשת. בחגיגה י ע"ב מובא "כרביא", ורש"י מפרש פני תינוק. ראה ילד ב, כרוב, נער, רב ב, רבה א, רביא, רביתא, ריבה

~רובה

*ראה רבה

~רוביא

תלתן, פינגור"י (חילבה, גרגרנית יוונית, צמח המשמש לתבלין) [שבת קט:], תלתן [הוריות יב. חולין נב. כריתות ו].

~רוגל

עין רוגל – מעין הכובסים, ת"י עין קצרא, וקורא את הכובס רוגל, על שם שבוטע את בגדי הצמר ברגליו, פולר"ן (כובס) בלעז [יהושע טו ז], ת"י עין קצרא, הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו ע"י בעיטה [מ"א א ט]. כובס בגדי צמר, שחובט אותם שם, שבוטע אותם ברגל [ש"ב יז יז].
*ראה כובס, עין רוגל, קצרא

~רוגלית

יין מן הרוגליות (נ"א הרגליות) – יין ישן שגדל בגפנים נמוכים [מנחות פו:].
*רגלית זו גפן הסורחת על הקרקע. ראה דלית

~רוגנג

שם נהר [ב"ב עג:].

~רוד

@רוד הוא פועל משנה של ירד. ראה מרוד, רדה, ריד

~רודנים

ורודנים – ולהלן (ברא' י ד) הוא אומר ורודנים... [דה"א א א, עיי"ש].

~רֹוה, רֹוה, רֹוה, רֹוה

#א.רֹוה – לשון שובע. ל"א לשון שכרון, כמו (ויקרא י ט) שכר דמתרג' מריו [ירמ' מו י]. רוה – נשתכר [גיטין סח:], כמו לרוה [תהלים סה יא]. רוי – שיכור [נדרים מט: גיטין סח: – רויא]. לא תרוי – לא תשתכר בייך [ברכות כט:]. כוסי רויא – לשון שובע [תהלים כג ה, סנה' עו:]. רויא – שיכור [שבת לב:]. אַרְיֹוֹן דמעתי – ארוה... יש תיבה משמשת כשתי תיבות, כמו (ירמ' י כ) בני יצאני [ישע' טז ט]. יורה ארץ – יורה ארץ [הושע ו ג].

מרוה –מי שמרווה את תלמידו בדבר הלכה... ל"א מרוה – לשון מורה [סנה' צב:].

למען ספות הרוה את הצמאה – שאוסיף לו פורענות... וכן ת"א... שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות. הרוה – שוגג, שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת. הצמאה – שהוא עושה מדעת ובתאוה [דברים כט יח]. למען ספות (דברים כט יח) – לחבור (בע"י : לחבר), כמו (ישע' כט א) ספו שנה על שנה. רוה (בפסוק : הרוה) את הצמאה – שבע בדבר עם צמא לדבר... (ד"א) רוה – עובדי כוכבים ששבעים ואינן צמאין ליוצרים. צמאה זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצוותיו [סנה' עו: עיי"ש].

*במוסף הערוך ערך רו מפרש תרגום "שונה שכור" (מ"א טז מ) שתי רווי. ראה נחת א, סות א, ב
#ב.עובדי כוכבים [סנה' עו:].

@ראה רו

~רווק

פנוי בלא אשה... חשידי רווקים אמשכב זכר דתינוקות... [קדושין פב. עיי"ש], (אדם) פנוי [פסחים קיג:].

*רווק הוא משרש ריק. עיין תוס' קדושין פב ע"א ד"ה לא ילמד, שרווק הוא אדם פנוי שלא נשא אשה מעולם, תרגום של (ישע' מ ל) ובחורים - רווקים. +מ"מ : קהלת ד ח ד"ה גם בן ואח אין לו, שם פסוק ט, ב"מ סא ע"ב ד"ה שהבחתני, סנה' צט ע"ב ד"ה לומד. ראה גף, ריק

~רווקא

משמרת, כמין שקין שנותנין בהן שמרים להוציא את יינן [ע"ז עה:]. בדרווקא – שנותנין בשמרים מים [פסחים מב:].

~רוז, רוזגר

רוז פפא – לשון מדה הוא באותו המלכות. ואית דגרס רז פפא, כלומר עצת רב פפא ולא נהירא דאינו לשון גמרא [ב"ב צ:].

*בהגהות הב"ח מציין ליבמות עט ע"א תוס' ד"ה דונגר שלפירוש זה יש לגרוס "דון פפא". וכתוב : שוב מצאתי לקמן קכב ע"א

(ד"ה רונגר) דכאן נכון ושם ביבמות הוא טעות. ראה דוגור, דון (ב), רון - רונגר

~רוזן

*ראה רון

~רוח, רוחא (א)

#א. רצון [יחז' א יב, ו כ, יג ג, עזרא א א, דה"ב לו כב]. טלינ"ט (רצון) בלעז [ישע' ד ד, ירמ' ד יב, נא א, זכריה יב י, משלי טו יג, קהלת א ו, יד, עזרא א א - חסר בדפוס, דה"א יב יט].

#ב. דעת, ווטר"א טלינ"ט (רצונכם) [יחז' יא ה], העולה על רוחכם - שעולה על דעתכם [יחז' כ לב, שבת קכא: קדושין יז: ב"מ מח]. חכמה [ישע' יט ג]. *מ"מ: שבת קכא ע"ב ד"ה אמר ליה, ב"מ מט ע"א ד"ה סיפא #ג. מלאך, שנאמר (תהלים קד ד) עשה מלאכיו רוחות [איוב ד יד, דה"ב יח כ]. שדים [איוב ל כב]. רוחא - שד [גיטין סז].

#ד. רועה רוח - מתחבר לדברי רוח, לע"ז [הושע יב ב]. והנביאים יהיו לרוח - כתרגומו ונביי שקרא יהון ללמא... כלומר... דבריהם יהפכו לנו להבל [ירמ' ה יג].

#ה. הפילה רוח - שפיר מלא רוח [פסחים ט:].

#ו. רוח - פיח הכבשן [משלי ל ג].

#ז. רוחין - בלי גוף וצורה [סנה' קט]. רוחות ונשמות חדא היא, ויש מפרשים רוח היא הנשמה העשויה בדמות הגוף [חגיגה יב:].

*ראה נשמה

#ח. רוחי - חמתי [זכריה ו ח].

#ט. פורענות [סוטה ה:].

#י. זעפא, אישטרוביי"ל (מערבולת רוחות) [חולין פו:].

*בגמרא ברכות נט ע"א נאמר מאי רוחות? אמר אביי זעפא. ראה זעף ב, סופה

#יא. שחפת [ע"ז כט]. הכל ברוח - כל החלאים ותוצאות מיתה על נשיבת הרוח באין, הכל לפי השעה והאדם, יש לך אדם שרוח פלוני קשה לו ובשעה פלוני [ב"מ קז:].

*ראה צין

רוח איש - רוח גבר... [משלי יח יד].

רוח אלהים - רוח פיו של הקב"ה [ברא' א ב].

רוח אפיק - רוח היוצא משני נחירים של אף, דבר הכתוב כביכול בשכינה... כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו, וכן (תהלים יח ט) עלה עשן באפו, וכן (איוב ד ט) ומרוח אפו יכלו... וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן... [שמות טו ח, עיי"ש].

*ראה חמה א, חרה

ארך רוח - המאריך רוגזו ואינו ממחר לריב [קהלת ז ח].

רוח גבר - %+מ"מ : משלי טו טו

רוח גדולה - (ת"י) משרית מלאכי רוחא [מ"א יט יא]. רוח דרומית - י"מ יומא דאסתנא רוח דרומית שהיא צוננת. אמת שרוח דרומית צוננת אבל אסתנא על כרחיק צפונית... ורוח דרומית היא בלשון ארמי יומא דשואת [שבת קטז:]. רוח דרומית מעלה ריבבים [ב"ב כה:]. (מנשבת) שש (שעות) אחרונות (של היום) [ברכות ג:]. (רוח דרומית) הכל עצבים - שהוא רוח המייבשת את הזרעים, כדאמרין (גטין לב:) אפילו שופתא בקופינא דמרא רפיא [יומא כא: עיי"ש בגמרא ובד"ה נוטה].

*עיי' ב"ב כה ע"א בגמרא : אמר רב יהודה, מה שנאמר. ראה אסתנא, שותא

רוח ה' - רוח נבואה [סוטה ט:]. (ת"י) רוח גבורה מן קדם ה' [שופטים טו יד]. רוח גבורה [שופטים ו לד, ש"א טז יג]. רוח חכמה וכינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה' [סנה' צג:]. והריחו ביראת ה' - ימלא רוח יראת ה', ובלעז אי"ד אינושמיר"א לו"י (וימלא אותו רוח) [ישע' יא ג].

רוח זוהמא - כל גופו מסריח בזיעה מסרחת שהריח נבלע בבשרו ובאבריו והוה בו לזיעה מזוהמת [שבת פב:].

*ראה רוח מסרחת

רוח טהרה - ששונא את הפריצות [סוטה ג:]. נבואת שכינה [סנה' סה: עיי"ש ד"ה עאכ"ן].

רוח טומאה - רוח שדים שסייעוהו להיות מכשף [חגיגה ג:]. יצר הרע [זכריה יג ב]. שד של בית הקברות [סנה' סה:]. כמדת הליצים שקורין גרמינטי"ר (לדרוש אל המתים), האוחזים את העינים [סנה' סה:].

*מ"מ: ישע' סה ד, סוטה ג ע"א ד"ה נכנסה.

רוח היום - שהשמש באה משם וזו מערבית [ברא' ג ח].

רוח מזרחית - אין רוח מזרחית קשה תדיר אלא אם כן באה לפורענות, אבל כדרכה היא חמה ומנשבת בנחת, דכתיב (יונה ד) רוח קדים חרישית... [ב"ב כה:]. רוח מזרחית מחממת, שנאמר (יונה ד ח) רוח קדים חרישית, שמשקת כל הרוחות מפניה [איוב לז יז], חמה מאוד ומבטלת צינת כל הרוחות [גיטין לא:]. לשון פורענות, שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים [תהלים מח ח]. קולטת בכל מקום את הרוצחים, שנאמר (דברים ד מא) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש [ברא' ד טז]. רוח מזרחית מביאה מים [ב"ב כה:]. שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית [ברכות ג:].

*מ"מ: יומא כא ע"ב ד"ה הא לך. ראה חרישית, קדים, רוח קדים

רוח כביר – רוב דברים [איוב ח ב].

רוח מלא – רוח שלם [ירמ' ד יב].

רוח מסרחת – רוח מזרחית בשעת החום, כדאמרינן בגיטין (לא): אפילו שכבת זרע שבמעי אשה מסרחת בו דכתיב (הושע יג טו) יבוא קדים רוח ה' ממדבר עלה וגו' [שבת קטז:].

*ראה רוח זוהמא

רוח מערבית – רוח לחה ומתונתה היא, ומכנסת הריח (של הגורן) בתוך הגוף [ברכות מ.]. בתחלת הלילה [ברכות ג.]. רוח מערבית מנשבת תדיר משאר רוחות [ב"ב כה.]. (רוח מערבית) הכל שמחים – שרוח מערבית שקולה ומביאה גשמים לפי הראוי... [יומא כא:].

*עיי' בספר זכות יצחק ח"ב מר' י"ח סופר סימן נח. ראה רוח היום

רוח סועה, – רוח סערה עוקרת אילנות, כמו (איוב יט י) ויסע כעץ. ומנחם חבר כמו (שמות יב לז) ויסעו בני ישראל [תהלים נה ח].

רוח סערה – מרכבת כסא כבוד השכינה [יחז' א ד]. עושה את דברו ושליחותו (של ה')... שהם מיני פורעניות... [תהלים קמח ח]. מפיל כל בתי העיר [יבמות קיד:].

*+מ"מ: תהלים נח ח ד"ה הנה, ב"ב עג ע"ב ד"ה תרתי כסא. ראה זעף ב, נחשול, סופה, סעה, שעיר ב

רוח משפט – יסורין [ישע' ד ד].

רוח פלגא – פליישי' (שיתוק) בלעז [פסחים קיא:].

רוח פסקונית – גבראל [סנה' מד:].

רוח צפונית – בינונית, לא חמה ולא צנה... אסתנא על כרחין צפונית היא ונוחה, כדאמר בעלמא (ערובין סה.) צריכא שמעתא צילותא כיומא דאסתנא [שבת קטז:], נוחה, לא חמה ולא צוננת, וחמה זורחת [יבמות עב.], נוחה היא, לא חמה ולא צוננת, וממתקת את שאר הרוחות [גיטין לא:], רכה ומתוקה וצלולה [ב"ב כה.], רוח צפונית חלשה צריכה חיזוק [ישע' מג ו.]. חצות הלילה רוח צפונית מנשבת בו [ברכות ג: עיי"ש]. מפזרת את העבים... [ב"ב קנו:]. יום שמנשבת בו רוח צפונית יום מאיר לכל ונוח לכל הוא [ערובין סד.]. כל הארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית... [יהושע ה ב.]. צפונית מגדלת (דברים) הראויין לשולחן [יומא כא:]. אמרינן ביבמות (עב.) דרוח צפון ברור הוא ומביא אורה לעולם... [תענית ז: עיי"ש].

*ראה אסתן

רוח קדים – %ראה קדים

רוח הקודש – אורים ותומים [ב"ב קכב.]. כיון שנסתלקה רוח הקודש גלו בניי [קהלת יב ז].

*+מ"מ: ברא' יא כט, כז מב, כט יא, מב יא, מג יד, מח ט, שמות א יב, במד' טז ז, כו, כב ח, נד, ט, שופטים ה יב, ש"א טו, כג, יב

ה, כה כו, מ"א א טז, ב טז, מ"ב ב טז, ו לב, כג, ב ישע' ה ז, ז יד, מ יג, נו טז, ירמ' מה ג, יחז' א א, הושע יא ג, יד ה, עמוס ג ד, תהלים כג א, מב א, נא יג, יד, עג כח, קכו א, קמה ז, איוב ד יב, קהלת ג טז, ז כז, דה"א כה ג, כח יט, דה"ב כב י, ברכות י ע"א ד"ה ואמר, יומא עג ע"ב ד"ה שנאמר, מגילה ז ע"א ד"ה והלא וד"ה ויאמר, מו"ק כה ע"א ד"ה שהיה, סוטה יב ע"א ד"ה הגון, ל ע"ב ד"ה כסופר, ב"ב קו ע"ב ד"ה בקלפי, קכב ע"א ד"ה והיה, סנה' פט ע"א ד"ה סיגנון, צ ע"א ד"ה מחלוקת, שבועות טז ע"א ד"ה על פי, ע"ז כ ע"ב ד"ה לידי, חולין קלו ע"א ד"ה תורת, ערכין יב ע"ב ד"ה ונתנם.

רוח רעה – שנכנס בו שד ונטרפה דעתו [ערובין מא:]. רוח שידה [תענית כב.]. שד [ר"ה כח.]. שנאה, מלטלינ'ט (רוגז) בלעז [שופטים ט כג]. רוח הפה שהזבל מרקב במעיים ויוצא ריח דרך פיו [שבת פב.]. אמרינן בפסחים (קיב.) אוכלין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן [ב"ב נח.].

*בערוך ערך רוח א מפרש שיד, ו"א מחשבות רעות שמעלה לו מרה שחורה. +מ"מ: ש"א טז יח, פסחים קיא ע"א דה ארבעה ואילך.

רוח קצרה – רוח שד [בכורות מד:].

@+מ"מ: ב"מ פו ע"א בגמרא מעשה ברבי שמעון בן חלפתא, ב"ב קנו ע"ב ד"ה ורוח ואילך. ראה גס ב, זעף ב, כלב א, נחח א, ב, נשמה, רועה, רעות, שבתא, שעירים

~רוח, רווח, רוּחָה (ב)

#א.הפסק בינתיים [חולין פג.].

#ב.הלכה רווחת (נפוצה) – כבר נתפשטה ונתרווחה לנהוג [חולין נז.]. פתוח לרווחה – לארבע רוחות [אבות א ה.]. רווחא... שביק – מפנה... מקום [סנה' סד.].

*+מ"מ: ב"ב כב ע"א ד"ה תו אכלו.

#ג.רווח ביתא, מזונות מרווחים ותכשיטין [כתובות סב.]. להרווחא – שלא לצמצם [סנה' כא:]. רווח ביתא – מזון הבית מצוי [כתובות פ.]. פרנסה מצויה בבית [ב"ק פט.]. רווחא לבסימא שכיה – כלומר המעיים מתרווחין לפנות מקום לדבר המתוק [ערובין פב.]. מרווח רווח – כיון שחתכו חודו של סכין, הוא מתרווח לכאן ולכאן [חולין יז.].

@+מ"מ: יומא כא ע"ב ד"ה משתחיים ואילך. ראה ילד, רחב. ריוח - ראה פורנא, שבח א

~רוּחַ, רוּחָה

*ראה רוח א

~רוּחַל, רוחלת

*ראה רחל

~רום (א)

#א.צדיקים וחשובים [איוב כא כב.]. נהוג נשיאותך ברמים – שתהא יושב בין הגדולים [כתובות קג.].

זזה טעמו למעלה, כמו (ברא' לז ז) הנה קמה אלומתי,
וכמו (רות א טו) הנה שבה, שכולו לשון עבר, אף זה,
ה' נסתלקה יד גבורתך מעל צריך... [ישע' כו יא].
@ראה ראם, רומה, רומס, רמה, רמות, רמס, תרומה

~רומא, רומי

רומיתא - שבאה מרומי [מו"ק כג]. שווקים
ומרחצאות וכסף, זה הוא עסקן של רומיים [ע"ז ב].
עיר החשובה של אדום [במד' כד יט]. לא היה דרכם
ברומי להעמיד מלך בן מלך [ירמ' מט טו]. מלכות
חייבת - רומי, שכתוב בה (מלאכי א ד) גבול רשעה,
ורשעה היינו חייבת [פסחים נד: עיין שבועות ו: ד"ה
רומי חייבת]. קיסר מלך רומי יש לו איפרכוס [שבועות
ו:].

*עין בערך ערך מל יד. +מ"מ: שבת סג ע"ב ד"ה אני, יומא נז
ע"א ד"ה אני, סוכה ה ע"א ד"ה אני, יבמות צא ע"ב ד"ה כתב,
תוס' ע"ז ב ע"ב ד"ה רומי, שם ח ע"א ד"ה רומי. ראה אבא א,
אדום, איטליא, ארומא, גף, היגתא, חזיר, חיב, ישב (י), ישמעאל
(ב), כנישתא, כךך א עיר הומיה, עני א, סמאל, עשו, קרטסים,
רומה, רומיתא

~רומה (א)

רומה - (ת"י) קומה זקופה [מיכה ב ג].
*ראה רוס א, ב

~רומה

*עיר הסמוכה לשכם, מקום מושבו של אבימלך בן ירובעל. יש
הסבורים שהיא ארומה הנזכרת בשופטים ט מא (יהושע טו נב,
מ"ב כג לו ובערך ארומא).

~רומח

*ראה רמח

~רומי, רומיתא

*ראה רומא

~רומיא

קושיא [ב"מ עה: בהיפוך, מנחות מב.].

~רומם, רוממות

ורומם - כמו ונתרומם... [תהלים סו יח, עיי"ש שם
קמט ו, עיין ישע' לג ג].
*ראה רממתי עזר

~רומני

רומני דאפי - פומיל"ש (בליטות הלחיים) של פנים
אשר אצל העין ואין שם סדק [ע"ז לג].
*ראה לסת

*הערך ערך דם ב גורס בדמים, כלומר בממון, ומביא שני
פירושים בשם ר"ח, ומציין שיש גורסים ברי"ש ופירושו: לא
תזלזל נשיאותך בפני התלמידים אלא נהוג בהם ביד רמה.

#ב.רומ עיניו - גאות... גסות רוחו, כענין שנאמר
(תהלים קא ה) גבה עיניים ורחב לבב [ישע' י יב]. רמו
עיניו - זו גסות הרוח [משלי ל י]. רום עינים - גסות
הרוח [משלי כא ד]. ירומו - יתגאו [תהלים קמ ט].
ירים ראש - משתבח ומתפאר [תהלים קי ז]. ובכבודם
תתימרו (ענין רוממות) - תכנסו תחתיהם בכבוד
[ישע' סא ו]. רמות רוחא - גסות [שבת צד. ע"ז א].
מרום עם הארץ - גאון עם הארץ [ישע' כד ד].

@ראה פטמה, מרום, רמה ג

~רם, רם (ב)

#א.הגביה [תהלים עד ג], העלה [סוכה לז:], פָּרַם -
בגדולתי... (לשון) מתרומם [תהלים יב ט, עיי"ש
וראה זלות]. הורם - לשון מעלה ומוריד [שמות כט
כז]. תרמינך - ירום [ע"ז לז:]. וירם - כמו (שמות ז כ)
וירם במטה, לשון מרים. ד"א ויגבה [הושע יג ו].
ארום - אתרומם [תהלים מו יא]. אל ירומו - (לשון)
רמה [תהלים סו ז]. ירומון - יגביה [ישע' מט יא].
ירוממני - העמיד [תהלים כז ה].

#ב.הרים - סילק [יחז' מה ט]. רומו - נסתלקו [איוב
כד כד]. מורמי - לשון נוטל מידי [חגיגה טו:]. ירום -
יתרחק [ישע' ל יח]. הרימו מכשול - סלקו... הם
הרהורי רשע [ישע' נז יד]. רומה - הסתלק [תהלים נז
ו].

#ג.תרום קרת - תתקיים תקרת הבית בגבהה [משלי
יא יא]. בתי רמי - בתים גבוהים [מו"ק יז:]. רמים -
(כינוי ל)שמים וארץ... [תהלים עח סט]. רוממים -
מ"א עליונים [תהלים קיח טז].

*ראה נוף, רמס, תנופה

#ד.הפריש [משלי ג לה, יד כט], לשון הפרשה [דה"ב
לה ו]. אימרו - לשון הפרש ונזור אחור ומתרחק מן
הדבר, ובלשון מקרא דומה לו (איוב לט יח) כעת
במרום תמריא [ב"מ עז].

#ה.הרימתי ידי - לשון שבועה, מרים אני את ידי...
[ברא' יד כב]. וירם יד במלך - הוכיחו ברכים [מ"א יא
כז]. כתיב (מ"א יא כז) וירם יד במלך, כלומר קם
בדברים כנגד המלך ומרד בו [סנה' קא:]. ביד רמה -
במזיד [במד' טו ל].

ה' רמה ידך - ראיתי מ"א רבים למקראות של פרשה
זו עליונה ותחתונה, ואינם מיושבים, או על דקדוק
הלשון או על סדר המקראות, והוצרכתי לבאר אותה
על אופני סדרה. ומ"א יש... ואין זה אחר הלשון, שאין
כתוב כאן הרימה ידך. ועוד שאף התיבה חלוקה
מתיבה כיוצא בה, כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה

הרע [קהלת יא י].

#ה.ממות ירעם – יאכלם... ל"א לשון רציצה, כמו (ירמ' טו יב) הירוע ברזל [תהלים מט טו]. רעו – יאכלו [ירמ' ו ג].

#ו.הבאים אחריו בהמה ירעו? – בתמיהה, אין טוב לך לחיות ימים רבים כמוני, שאם כן לא יטלו בניך בגדולתך, ואתה נשיא והם כל ימיהם יהיו הדיוטות [מגילה כח].

@בסוכה נב ע"ב מובא שיש שבעה רועים, דוד באמצע, מימינו אדם שת ומתושלח, ומשמאלו אברהם יעקב ומשה. +מ"מ : זכריה יא יז, איוב כד כא. ראה בוקר, בקרא, לסטים, רע ב, רעותא, רעיון, רעע

~רופא

רופא – מוהל [ב"ב כא. מנחות מב.], שיודע למול (ע"ז כו:), למול תינוקות [סנה' יז].

+מ"מ : פסחים ז ע"ב ד"ה נימא למול. ראה רפא

~רופילא

משנה למלך [ב"מ מט:], שני למלך [ע"ז לג: סא:], פחת פריסים [ב"מ קז:], איפרכוס של מלך [שבועות ו:]. +מ"מ : ב"מ מז ע"ב ד"ה כך תקנו. ראה פחה, פרזק

~רופף

*ראה רפף

~רוץ

אריצו – (לשון מהירות) פתאם... וישוב לו ברגע קטן אל מקומו [ירמ' מט יט].

רצוא ושוב – פירשו רבותינו (חגיגה יג:) רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפני הכבשן וממהרת לחזור וליכנס... [יחז' א יד, עיי"ש].

ירוצצו – ירועצו (לשון רץ מהר ממקום למקום)... כברקים... [נחום ב ד].

*רש"י מפרש בנחום "ירועצו", כיון שהמשמעות יכולה להיות ג"כ משרש רצץ. רץ מופיע פעמים רבות, אך אינו מפרש. ראה רץ א, רצץ

~רוצח

+מ"מ : שמות כא כט. ראה רצח

~רוק (א)

*ראה רוק

~רוק (ב)

*ליחת הפה – ראה רק ג

~רוקבא

תרגום של חמת רוקבא, והן של עור [ע"ז לב:].

~רון, רונגר

שכירים... ור"ח פירש רון גר, רון בלשון פרס יום, וגר שכיר, כלומר שכיר יום [ב"ב קכב:].

*כנראה התחלפו "א"ן" ב"ו"ן" ויש מחליפים רונגר ברונגר. ראה דוגור, דון ב, רוז - רוזגר

~רונקי

*מובא בכלים פ"ב מ"ו והן ירקות שנתבשלו ולאחר שמוציאים אותם מן הקדירה ממצים את מימם.

~רוס

*ראה רסס

~רוע

ברעה – בהריעו, שהיו מריעים ושמחים וצוחקים [שמות לב יז]. הריע תרועת שמחה [תהלים סה יד]. עלי פלשת אתרועע – אריע להם קול ליראם מפני [תהלים קח י]. לא ירועע – לשון תרועת שמחה [ישע' טז י].

*ראה רע ב, רעה, רעע, תרועה

~רועה, רעות

#א.שומר צאן [סוכה ח:]. סתם רועה עם הארץ הוא [בכורות לה:]. עדדו ירעה בזרועו, מקבץ טלאים ובחיקו נושאם [ישע' מ יא]. הרועים – גזלנים הם לרעות בהמות בשדות אחרים [ב"ק צד:]. אדם שמרעיא [סנה' קג. בהיפוך]. גדל בהמות שלו, ופעמים שמוכר מהן לשכנץ ומכיריו. אין לרועה שם סוחר בהמות [ביצה לח:]. מגדל בהמות ופעמים שמוכר מהן [שם כט:]. לשון מרעה [ירמ' נ יט].

*ראה נוקד

#ב.פרנס [יחז' לד ב, זכריה יא ד, מיכה ה ג], מנהיג ופרנס [תהלים פב]. משה [קהלת יב יא].

#ה.מלך [ישע' מד כז, ירמ' ב ח, י כא, כב כב, מט יט, נ ו, זכריה י ג, יא ג]. רעים – מלכים וחיילותיהם [ירמ' ו ג]. רועים – מלכי יהודה [ירמ' כג א]. מלך רומי הרשעה [זכריה יג ז]. רועים – ראשי גייסות של חיל... [ירמ' יב י]. רועיהם – גדוליהם [ירמ' נ ו].

#ג.רועה רוח – לשון ריע, מתחבר לדברי רוח, לע"ז (בדפוסים ישנים כתוב לעם הארץ) [הושע יב ב]. אל תתרע – אל תתחבר, לשון רעות [משלי כב כד]. רועה כסילים – מחבר לו כסילים להיות לו רעים [משלי יג כ], מחבר לו, לשון רעים [משלי כז ז – רועה זוללים].

#ד.רועה זונות – נוטריקון : זו נאה וארענה ואעסוק בה כדי שתתקיים בידי [ערובין סד:], מחבר לו זונות... אין זונות במקרא מלא אלא זו בלבד [משלי כט ג]. יצר

לאילני [יבמות קכ:]. תרזה – תכחש [ע"ז מט:].
*ראה דק א, רק א

~רָזָה (ב)

מייגר"א (רזה) בלעז [יחז' לד כ, עיין במד' יג כ].

~רָזוֹן (א)

איפת רזון זעומה – מדה קטנה שעשירים מרמים בה העניים ומביאין אותן לידי רזון... [מיכה ו י]. רזון – אף ה' [תהלים קו ט].

מחתת רזון – חסרון רזנותו [משלי יד כח].
*במשלי מפרש רזון מלשון רזון, שליט, כמו עשוק – עושק, לקוח – לוקח וכו'.

~רָזוֹן (ב)

שבט אנשים – זה הדד ורזון בן אלידע (מאנשי הדרעזר מלך ארם צובא) שעמד (לשלמה) לשטן לו (והמליך את עצמו) [ש"ב ז יד, תהלים פט לג, עיין מ"א יא כג].

~רָזִי

רזי לי רזי לי – שני רזים, רז פורענות ורז ישועה [ישע' כד טז].
*ראה רז

~רָזִים

ירמזון – כמו ירמזון [איוב טו יב].
*אין לו דמיון במקרא.

~רָזוֹן, רָזוֹן, רָזִים

רזונים – שיניור"ש (אצילים, אדונים) בלעז [תהלים ב ב].

*+מ"מ: שופטים ה ג, ישע' מ כג, חבקוק א י. ראה קומטין

~רָזָק

מרזקין – כמו מרסקין, משרבין לחתיכות קטנות [שבת נא:].

~רָחֵב, רָחֵב, רָחֵב (א)

רָחֵב: רחב ידים – רחב מקום, לריי"ש (רחבים) בלעז [תהלים קד כה]. רָחֵב נפש – להשיג כל תאותו [משלי כח כה]. ורחב לבב – חפץ למלאות תאות לבו [משלי כא ד]. למדה תורה ד"א שלא יתאווה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת [אצ"ל רחבות] ידים ועושר [דברים יב כ, חולין פד]. – שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון. רָחֵב: ורחב לבבך – ירחב לבך [ישע' ס ה].

*יש הסוברים שרחב לבבך הוא מלשון רחב – פחד, בחילוף ה"ה

~רוקנא

*בערוך ערך רקן מפרש ברזל נתון בתוך העץ והוא עשוי לשוע ולהחליק הנסרים... ראה איזמל, מקצוע.

~רוש

*ראה ריש, רשש. רוש במובן עשב מר – ראה ראש ב

~רושחתא

(מחלת ה)תחתוניות [גיטין סט:].
*ראה טחורים, פקעא, תחרא

~רושם, רושמא

חותם המטבע שקורין קויינ"ץ (חרט) [גיטין כ:].
רושמא דחביטא – כשמוכרין יין חוקקין פגימות הרבה בחביט למספר האיפות [פסחים קי:]. רושם דאינש – רושם, סימן שעושין על העבדים [גיטין פו:].
*ראה כבלא, רשם

~רות

השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון, דאמר מר רות בתו של עגלון היתה [רות א ב, עיי"ש פסוק ד, וכן ד יג]. מואביה [ברכות ז:]. רות המואביה ונעמה העמונית יצאו מהם מלכים ונביאים... [יבמות סג:]. יצא ממנה דוד ושלמה... [נזיר כג:] – בלי שלמה, סוטה מזו. דבקה בשכינה [סוטה מב:]. יצא ממנה דוד... [הוריות י:]. יצא ממנה חזקיהו [סנה' צג:].

*בתוס' יבמות מח ע"ב ד"ה אשר מואב, מואב שרות היא בת בנו של עגלון, בנו של בלק מלך מואב. בתוס' סוטה כב ע"ב ד"ה לעולם מואב שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות. מגילת רות – עיין ב"ב יד ע"ב ואילך. +מ"מ: ב"ב צא ע"ב ד"ה דברים, סנה' צג ע"ב ד"ה רמז. ראה אבצן, נעמה

~רָזִי

סתר [דניאל ב יט, מז], סתום [שם ד ו]. רזי לי (ישע' כד טז) – נסתרות [סנה' צד:]. סוד [שבת קנו:]. גלי רזיא – דבר לשון הרע [סנה' לא. ד"ה בתר:]. רזי התורה נשתכחו בגלות ע"י הצרות [ישע' יב ג].
*+מ"מ: ב"ב צ ע"ב ד"ה ולא קבלוה. ראה חכם א, רוז, רזי

~רזבנית

*ראה הרזבנית

~רָזָה (א)

ירזה – ת"י יגלי [ישע' יז ד]. רזה – התיש כחם (של אלהי הארץ) [צפניה ב יא]. רזיה – בכח [תענית ג: סנה' מה:]. מרזו – מכבידין [יבמות מז:]. מרזו – מחזיקות ומגדלות... וחבירו (תענית ג:) מיטרא רזיא

וח'ל'ת. רחב - איוב לו טז, לח ית. ראה רוח

שאלו להיכן הולך, ירחיב לו את הדרך - אם היה צריך לילך עד פרסה יאמר לו ב' פרסאות אני צריך לילך [ע"ז כה:]. המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול, וכן הוא אומר (משלי ד יב) בלכתך לא יצר צעדך [תהלים יח לז].

~רחב (ב)

(רחב אשת כלב) בשמה זינתה - המזכיר את שמה נגרר אחר תאוות זנות [מגילה טו. עיי"ש וכן בע"ב, זבחים קטז:].

+מ"מ: יהושע ב א, ו כה. ראה קרי

~רחב (ג)

עובי [יחז' מ ה]. כל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא [מ"א ז כג]. מדה הפחותה קרויה רוחב [מ"א ו ג]. רחב משמע יתר על קצר טפי מייתורא דמעקה על מידק [סוכה מח:].

*ראה ארך, משך, פותיא

~רחב (ג)

1. מקום בצפון א"י - בית רחוב (ש"ב יו, ח). 2. עיר בנחלת אשר (יהושע יט כח). 3. עיר בנחלת אשר (יהושע יט ל). 4. עיר בעמק בית שן - בית שאן (ש"ב כא יב). 4. אבי הדדעזר מלך צובה (ש"ב ח ג, נחמיה י יב).

~רחבא, רחבה

היה מדקדק בלשון רבו... רחבא (צ"ל רחבה) לא ראה רבי יהודה מימיו, לא רבי יהודה ברבי אלעאי ולא רבי יהודה נשיאה... [ברכות לג: ד"ה כרחבא ועיין ביצה יא: ד"ה ורחבא]. רחבה דפומבדיתא - היה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קבלה [פסחים נב:].

*פעמים מובא שמו בה"א פעמים באל"ף. ראה עיפה

~רחבה

היקף חצר שאחורי בתים קרוי רחבה מוקפת ארבע מחיצות... סתם רחבה אין בה דיורין לצאת ולבא, ואין תשמישה תדיר [ערובין ז]. חצר שאחורי הבית מוקצה או רחבה קרי ליה [ערובין ה].

+מ"מ: תהלים קיט מה ד"ה ואתהלכה ברחבה, ערובין כד ע"ב ד"ה ההיא רחבה. ראה בית, חצר, רסתקא

~רחבות

1. מקום הבאר שחפר יצחק (ברא' כו כב). רחבות הנחר - שם עירו של שאול מלך אדום (ברא' כג יז).

~רחביה, רחביהו

*בנו של אליעזר בן משה (דה"א כג יז, כו כה - רחביהו. עיין

בגמרא ברכות ז ע"א).

~רחבעם

(שלמה) היה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים [קהלת ב יז, עיין ברא' לו לא]. (אחד) מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם [קהלת ז יט]. כשהומלך תחילה היה בן מ"א... כי היה בן שנה כשמת דוד... [דה"ב יב יג]. רחבעם הוא בן שלמה [דה"ב יג ז, סנה' קב.]. בימי רחבעם עלה שישק ונטל את כל האוצרות [פסחים פז:]. נעמה (היא) אמו של רחבעם [יבמות סג. עז. נזיר כד. גיטין ס.]. רחבעם בן שלמה דהוה ליה מנעמה העמונית [הוריות יא.].

*ראה הדורס

~רחבת עיר

*עיר בארץ אשר סמוך לנינוה (ברא' י יא). בגמרא יומא י ע"א נאמר רחובות עיר זו פרת דמישן. ראה כלל

~רחוב

סרטיא גדולה [סנה' קיא:].

*בנחמיה י יב נזכר רחוב, לוי החתום על האמנה.

~רחום

רחום בַּעַל טַעַם - היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב [עזרא ד ח], שם אדם. בעל טעם - מזכיר ובעל דברים [עזרא ד ט].

1. אחד מראשי השבים מן הגולה (עזרא ב ב, בנחמיה ז ז נקרא נחום). 2. בן בני מבוני החומה (נחמיה ג יז). 3. כהן מראשי האבות שעלו מן הגולה (נחמיה יב ג - הכתיב רחם, בפסוק טו נקרא בית אב חרים). 4. אחד מן החתומים על האמנה (נחמ' י כ).

~רחוק

רחוקים - המאמינים כי ועושים רצוני מנעוריהם [ישע' לג יג].

+מ"מ: ישע' נ יט. ראה קרוב, רחיק, רחק

~רחוש

בְּחֻשׁ מְנִית - י"ת בחטי ריחוש, לשון קבוצת מניינים הרבה, טרוק"א (ענף, אגודה) בלעז. וחבירו בפסיקתא (דרב כהנא) מה הדס רחוש בעלין, אף לאה רחושה בבנים... [יחז' כז יז].

*ראה מנית

~רחים, ריחים

א. #טוחנין בהם זיתים קודם נתינתן לבד ואח"כ נותנן כבד וטוען בקורה [ע"ז עה:]. היא התחתונה [דברים כד ו]. קחי רחיים - היא עבודה קשה... ד"א טחני קמח

[ישע' מז ב]. ריחים התחתונה – קבועה היא וטוחנין בה זיתים... [ב"ב סז].

#ב. קול רחים – סימן הוא לסעודת ברית מילה, על שם שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה (לנימול) [ירמ' כה י].

@ראה ידידא, דפי, רכב ב, שכב

~רחימתא

*ראה רחס

~רחיק

רחיקין – רחוקים [עזרא ו ו].

*ראה רחוק, רחק

~רחל, רחלה (א)

איל [יבמות קכא: ב"ק נ].

*רחל נקראת כבשה מראשית יכולתה ללדת עד גמר תקופת הלידה (ברא' לא לח: רחליך ועיך לא שכלו). +מ"מ: שה"ש ו ו, שבת פ"ה מ"ב. ראה איל, טלה, כבש, צאן, צבי

~רחל (ב)

רחל ולאה – אע"פ שהיו משבט יהודה ומבני לאה, מודים הם על רחל (בתו של לבן) שהיתה עיקרה של בית (יעקב)... [רות ד יא]. (בר"ה) נפקדה (רחל) – ונגזר עליה הריון [ר"ה יא].

*בתו הצעירה של לבן הארמי ואשת יעקב. אם יוסף ובנימין. +מ"מ: ברא' כט טז, ש"א י ב, ירמ' לא יד

~רחם (א)

אם [איוב כד כ], בטן האם [שם לא טו, תהלים קי ג]. פתח [ברא' כ יח]. יצחק... היה קדוש מרחם [ברא' יז יט].

רחם של קטנה אינה קולטת מהר כשל גדולה [סנה' קד]. עוצר רחם – תשמיש [משלי ל טז]. (רחם) מכניס – הזרע ומוציא הולד [סנה' צב].

*ראה אילה ג, אם ב, בטן א, הרת, טפיפיות, נערה, פה, שכל א, שלפוחית

~רחם (ב)

רחם רחמנים – שתים ושלוש נשים [שופטים ה ל].

*ראה בית רחם

~רחם, רחמים (ג)

#א. מרחמי – אוהבים [שבת לב]. רחים – אוהב [שבת כג]. רחימתין הוה עזיזא – כשאהבתינו היתה עזה [סנה' ז]. רחמי – אהבה [סוטה מט]. מרחמת – אוהבת [בכורות כד]. מרחמין על בהמה טהורה – מאהבין את ולדה עליה [שבת קכח]. רחמא – אוהב

[גיטין נה]. אוהבת [יבמות צג]. רחמי דינא – אוהבים משפט [ברכות נח]. ארחמך – אאהבך, כדמתרגם (ויקרא יט יח) ואהבת לרעך – ותרחם [תהלים יח ב].

*בתהלים יח ב הפסוק מויקרא המובא כראיה הוא לפי מהדורת מאהרשען וכן במ"ג המאור, אך במ"ג הכתר מובא כראיה הפסוק "ואהבת" (דברים ו ה), במהדורה זו אין שום ציון למקורות, ומסתבר יותר הפסוק מויקרא, כיון שמופיע יותר מוקדם בחומש. אכן יש דפוסים ישנים בהם מובא "ואהבת לרעך" עם המ"מ לדברים שם כתוב "ואהבת את" וזה שיבוש היכול לשמש כראיה ניצחת לכך, שלא יתכן שהשיבושים בפירוש רש"י יצאו מפרי עטו, כיון שלא יעלה על הדעת שרש"י, גדול הראשונים והמפרשים יחליף בין "ואהבת לרעך" לבין "ואהבת את" שהם מהפסוקים הכי מפורסמים במקרא, שכל ילד קטן יודע אותם בע"פ, וביחוד פסוק "ואהבת את ה'" שהוא חלק מקריאת שמע שכל יהודי אומר שלש פעמים ביום (שחרית, מעריב וק"ש על המיטה).

#ב. כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה, שנאמר (ברא' כ יז) ויתפלל אברהם... [ברא' כא א עפ"י הגמרא בב"ק צב]. תפלה [ב"מ פה:].

#ג. האשה מרחמת יותר מן האיש [מ"ב כב יד, דה"ב לד כב]. מי שיש לו רחמים מזרעו של אבות הוא [ביצה לב:]. ברוגז רחם תזכר (חבוק ג ב) – רחם בגימטריא אברהם [הפרדס דף נ"ד]. רחמן – (עני שימיו רעים) כמה ענינים הוא רואה וכמה מאורעות שלבו בוכה תדיר עליהן [ב"ב קמה:].

#ד. רחמים – מטר [חולין סג].

*בגמרא מגילה יד ע"ב נאמר: נשים רחמניות הם. בדה"א ב מד נזכר רחם בן שמע מצאצאי חברון בן כלב ואבי ירקעם מצאצאי יהודה. +מ"מ: ברא' כ א.

#ה. רחם – נהג [סנה' צב].

~רחם, רחמה (ד)

*עוף דורס ממשפחת הנשר. בחולין סג ע"א נאמר: רחם זו שרקק.. למה נקרא שמו רחם? כיון שבא רחם, באו רחמים לעולם. מובא בויקרא יא יח, דברים יד יז ולא מפרש.

~רחף

רחפו (כל עצמותי) – הולכים ונעים ככנפי צפור המרחף על קנו, טרינבלינ"ט (רועדים) בלעז [ירמ' כג ט]. רוח אלהים מרחפת – כיונה המרחפת על הקן, אקוביטי"ר (לכסות) בלעז [ברא' א ב].

על גוזליו ירחף – אינו מכביד עצמו עליהם, אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע [דברים לב יא]. *עיין במעייני אגם עמ' ל"ח.

~רחץ, רחץ

#א. סיר רחצי – סיר של נחושת המוכן לרחוץ בו [תהלים ס י].

#ב. ורחצת אותם – זו טבילת כל הגוף [שמות כט ד].

לרחוץ – לטבול לשום גירות [מגילה יב. סוטה יב].
השב ומתנקה מעוונות קרוי רחויץ [סוטה יב].
*ראה מרחץ, משח

~רחק

ירחק חק – זמנו יאריך ולא יבוא לעולם [מיכה ז יא].
ריחק – הכריז שהן פסולין [קדושין עא]. ממרחק –
מקודם [סוטה ה].
*מ"מ: יהושע ג טז, תהלים עג כז. ראה רחוק, רחיק

~רחש, ריחשא

א.רחש לבי – השריץ... רחש לשון נענוע, וכן כל
לשון שירויץ וריחוש [תהלים מה ב]. כל דבר רך, ע"י
משקה נראה כרוחש ומנענע [ויקרא ב ז]. מרחשן – נע
[סנה' סז].
ב.רחש, כגון נמייה וחולדה שממיתים את
התרנגולים [שבת קמו]; ריחשא – תולעת [ב"מ פד].
נחש, רחש תרגום של שרץ [חולין י].
ג.רחש הלב – הרהור עבירה [מנחות סג].
@אין לו דמיון במקרא. רחש הוא שם כולל לזוחלים למיניהם
וביחוד נחשים. אונקלוס מתרגם שרץ - רחשא. ראה מרחשת,
רחוש

~רחת

פיל"א (את חפירה) בלעז [ישע' ל כד, שבת קכב].
פיל"א שזורין המוץ ברוח מתוך התבואה [ב"מ קה].
פיל"א בלעז, כשהכרי גדול צריך להגביה התבואה
ברחת וזורק כלפי מעלה והרוח מנשבת ודוחפת המוץ
למרחוק [ב"ב כד].
*אין לו דמיון במקרא. הרחת משמשת לזרייה האחרונה של
גרגירי התבואה לאחר שזרו אותם במזרה ועשויה כמין דף
שטוח עשוי עץ עם ידית ארוכה. ההבדל בין שניהם הוא
שהמזרה משתמש ברוח לעזרתו, ואילו הרחת עושה את פעולתה
ע"י תנופה. יש המפרשים שרחת ומזרה שניהם משמשים לזרייה.
ראה זרה, כנס, מגוב, מגרפה ב, מזרה בהערה, מלגו, נפה ב, עתר
ב, קלשון

~רָטב (א)

רטוב (בפסוק : רטב) – לח... [איוב ח טז]. ירטבו –
יתלחלו... רטוב (ברא' ל לז) תרגום של לח, וכל מי
שאינו מנוגב קרוי לח, מוישט"א (לח, רטוב) בלעז
[איוב כד ח]. לח [סוכה י].
*ראה לח א, רטיבא

~רָטב (ב)

מרק [גדרים נב]. רוטב עבה – דק דק של בשר ושומן,
דכוליה מין בשר הוא [חולין קח]. גלייר"א (ליחה)
[שם קיז].

*בגמרא חולין קכ ע"א נאמר : רוטב, רבא אמר שומנא, ואב"י
חלב דקריש. רש"י מפרש : שומנא - שומן שעל המרק. חלב
דקריש - ליחה היוצאה מן הבשר שקורין גלייר"א (ליחה). ראה
ליחה, משקה, שירקא

~רטה

ע"י רשעים ירטני (לשון הסגר) – רטיית תנחומיו
ורפואתי מסר לרשעים... ד"א ירטני, כמו ירצני, לשון
רצוי ותנחומים, כמו (במד' כב לב) ירט הדרך לנגדי
[איוב טז יא].
*אם משרש רטה, אין לו דמיון במקרא, אך בקונטרס נציה
מסופק (לפי המשמעות) עם משרש ירט או רטה. ראה ירט

~רטוש

*ראה נטש, רטש

~רָטוט

א.ממרטוט – משרש [חולין צב].
ב.רָטוט [ירמ' מט כד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה חרד א, נוע

~רטיבא

א.רחו [ע"ז ד].
ב.רח [ב"מ קיג: ע"ז כח].
*ראה רטב א

~רטיה

תחבושת שעל המכה [שבת עה]. אינפלשטר"א
(תחבושת) שחוצץ בין בשרו לבגד [זבחים יח].

~רטון, רטין (א)

רטין – תרגום (דברים יח יא) וחבר חָכֵר הוא מגוש,
לוחש המכשף את לחשיו ואינו מבין מה הם ומה
פירושם, אלא כך מעשיהם, שהמכשפות בא ע"י אותם
הלחשים [סוטה כב].
*ראה חבר ג ד, חבר, כסף, מגוש

~רטון (ב)

הרטנין – על שם מקום [שבת קמז].
*לפי הערך ענינו רצים מלשון רחטנין, רחט בארמית רוץ. ראה
רחט

~רָטפֿש

רטוב ופש (בלשון נוטריקון) כמו פרו ורבו מתרג'
פוש וסגו [גדרים מא], רוטפֿש (בפסוק : רטפֿש)
בשרו מנוער – רטפֿש, אישקוש"א (מנוער, חסר
בכ"י), נתעורר בשרו מן הנוער שהיה מנוער ונשונק
(במ"ג המאור נדפס : ומנושק) בייסורי חוליו. ואין

לפשוטו של רש"י מבאר מלשון רבב שמובנו כאן עמד, כלומר העמיד את העם למלחמה. הסיבה שמכריחה אותו לפרש כך כיון שלפי סיפור הדברים עדיין לא נלחמו ורק עמדו בנחל עד שהמלאכים ימסרו מסר לקיני.

עשה מריבה בעם – הריבם אלו עם אלו בעסק עבודת כוכבים, זה עובד וזה מוחה בידו ובאו לידי מחלוקת [סנה' קא:]. (עושה) מריבה (עם רבו) – תגר וקטטה לפטפט נגדו בדברים [סנה' קי:]. להתווכח [ירמ' ב ט, איוב ט ג, יג ח, לא לה, נחמיה ה ז]. ריב חרפתי – גדופי שחרפני [ש"א כה לט]. תריבהו – כתרגומו, ד"א לבא בעלילה [דברים לג ח]. שפתי כסיל יבואו בריב – כל דבריו באים בלשון תגרה [משלי יח ו]. ואת יריבך – ועם מריבך [ישע' מט כה]. ועמך כמריבי כהן – ככהנים הללו שהם בעלי מריבה [שבת קמט: – הושע ד].

*מפרש כך לפי משמעות הסוגיא בגמרא, אך בפירוש להושע מביא את ת"י לפי הפשט: נצן עם מלפיהו, כלומר מריבים עם מוריהם.

וימררוהו ורבו – נעשו לו אנשי ריב. ואין הלשון הזה לשון פעלו, שאם כן היה לו לינקד ורבו, כמו (במד' כ יג) המה מי מריבה אשר רבו, ואף אם לשון רבית חצים הוא, כך היה לו להנקד. ואינו אלא לשון פועלו, כמו (ירמ' ב יב) שמו שמים, שהוא לשון הושמו, וכן (איוב כד כד) רומו מעט, שהוא לשון הורמו. אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים, ולשון שומו, רמו, רבו, מאליהם הוא... וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי [ברא' מט כג].

*רוב המפרשים כולל הרשב"ם מבארים מלשון רביית חצים, אך רש"י מפרש בשיטה אחרת: רומו מעט לשון הורמו, שכן בעיקרו המשמעות היא רום ולא רמם. +מ"מ: כ כט ד"ה כל בית, דברים א יב, ישע' נ טז. ראה מדון, מדנים, רב ב, רגן, תגר, תוך

~ריבא

*ראה ריבה

~ריבדא

ריבדא דכוסילתא – נקבי כלי האומן שבבשרו [שבת קכט:], פוינטור"א (דקירה), פלימיא"ה (איזמל), כלומר דקירה של איזמל) בלעז, ניקור (של) כלי אומן מקיז (דם), ואית דגרסי כי תרפתא דסיכורי והיא היא [כתובות לט:], מכה [מכות כא:], כלי אומן המקיז בכתפים, ריבדא – מכת הכלי ובלעז פוינטור"א (דקירה)... [ע"ז כז:], רבדי – פוינטור"ש (דקירות). כוסילתא – פלימיא"ה, מכה של הקזת דם [נדה סז:]. פוינטור"א בלעז [סנה' צג:].

*ראה איזמל, דקר, חסודה, כוסילתא, נקז, סבורא, סכר, רבד א בהערה

~ריבה

לתיבה זו דמיון במקרא, ולפי עניינו הוצרכנו לפרש כמשמע הענין. והאומר הטי"ת מתוספת בו, כמו (ברא' מד טז) נצטדק טועה הוא מאוד... ורוטפש – רטייה ופש [איוב לג כה, עפ"י הוצאת מכון אופק].

*אין לו דמיון במקרא. במ"ג המאור במוסף רש"י יש הגהה מכ"י: רטייה ופש, וי"א רטוב ופש בשרו ממה שהיה מחוסר ומתנונה לשעבר מחמת צער, וכן פתר ר' מנחם ב"ר חלבו זצ"ל. עיין בשרשים לרד"ק ערך רטפש. ראה שנק

~רָטֹש, רָטֹש

א.תרטש – לשון בקוע המעיים, ואב לכולן (ישע' יג יח) וקשתות נערים תרטשנה [מ"ב ח יב]. תרטשנה – תבקענה [ישע' יג יח]. התבקע, וכן (פסוק יח) נערים תרטשנה [ישע' יג טז]. רוטשה – נבקעה, וכן (ישע' יג יח) נערים תרטשנה, וכן (שם יג טז, יד א) ועלליהם ירטשו. ל"א רוטשה – עזובה, כמו נוטשה [הושע י יד].

ב.אנכסי רטושים – שעזבו בעלים מדעתם והלכו להם [ב"מ לח:], שדה רטושין – עזובה [ערכין כה:]. נעזבה [ב"מ לט. עיי"ש ד"ה רטושים].

~רי

*ראה ברי ג

~ריאה

*עיין בספר רש"י ובית מדרשו עמ' 165 על המחלוקת בין רש"י לרבנותו בפלוגת הריאה. +מ"מ: תוס' חולין נד ע"א ד"ה אילימא. ראה אומא, חרות ב, כנף א (ד), מקק א, עינוניתא, שפך ב

~ריב (א)

א.דין [שמות כג ג]. דברי ריבות בשעריך – שחכמי העיר חולקים בדבר, זה מטמא וזה מטהר, זה מחייב וזה מזכה [דברים יז ח]. משפט נופל לומר על דיני ממונות, דוגמא (במד' כז) והיתה לבני ישראל לחקת משפט. וריב נופל על דיני נפשות וחבלות, דוגמת (שמות כא יח) וכי יריבך אנשים [דה"ב יט ח]. יריב עמו – ידין דין עמו [ישע' נא כב].

ב.אריבות שפתי – הוכחות [איוב יג ו].

~ריב, יריב, מריבה (ב)

ריבה את יריבי – עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי [תהלים לה א]. ידיו רב לו – יריבו ריבו וינקמו נקמתו [דברים לג ז], יהי בו כח לריב ריבו לעצמו נגד חבריו [מכות יא: עפ"י ת"א]. אין שלום יוצא מתוך מריבה [דברים כה א]. וירב – וילחם [ש"א טו ד].

*רש"י מפרש לשון מלחמה ויש מפרשים לשון ארב. בספר

נערה [שבת קכז]: נערה (באוצר הלעזים מביא מכ"י : ריבות. נערות העוסקות בה לימוד בני נרבוני"א. וזו כנראה תוספת ממצותיק שרצה להראות על תעשיית האריגים בעיר) [חולין צ:].

*עין בגמרא יבמות נט ע"ב מעשה בריבה אחת... וכן בנדה ט ע"ב. עין בספר הדר יעקב ח"ד מר' י"ח סופר סימן לה בענין ציור "ריבא" על דגל מחנה אפרים (בת"י לבמדבר ב יח). +מ"מ : ברא' יח כא. ראה אהרונית, רביא, רביתא, רובא

~ריבוי ומיעוט

*ריבוי (גם, את) משמע הרחבת היקף משמעות הדבר, מיעוט (אך, רק) משמע צמצום, והיא אחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן (והיתה נדרשת בבית המדרש של ר"ע), ומקביל ל"פרט וכלל" (שהיה נדרש בבית מדרשו של רבי ישמעאל. אין ריבוי אחר רבוי אלא למעט (נדרים פח ע"א ד"ה רבי יהודה, מנחות סג ע"א ד"ה תנור). +מ"מ : סוכה לא ע"א ד"ה ואי, נזיר לה ע"א ד"ה סבר ואילך, קדושין כא ע"ב ד"ה ריבוי, שבועות ד ע"ב ד"ה דדריש, שם כא ע"ב ד"ה ור"ע, מנחות כה ע"ב ד"ה אחר, בכורות לו ע"ב ד"ה אף כל, שם נא ע"א ד"ה הכא, תוס' נדה ל ע"א ד"ה ושמע.

~ריב

*אבי איתי, גבור דוד מגבעת בנימין (ש"ב כג כט).

~ריד

אריד בשיחי – אתאונן בצערי, כמו (איכה ג יט) זכר עניי ומרודי, (שופטים יא לו) וירדתי על ההרים. ומנחם פתר לשון ממשלה, כמו (ברא' א כח) ורדו בדגת הים... [תהלים נה ג]. תריד – לשון צער, כמו אריד בשיחי... [ברא' כז מ].

*+מ"מ : תהלים פ ו. ראה מרוד

~רידיא

*ראה רדיא

~ריהטון

*ראה גיסטרא

~ריח

#א. ריח זוהמא – כל גופו מזוהם בזיעה תמיד [שבת מא.], ריח רע – ריח הפה [שבת מא.], ריח הניחוח – ריחא דומיא דמשתייא הוא [ערובין סה.], לא ארח – לא הריח [ברכות מג.].

המריח בשר צלי, קשה לו (ה)ריח מאוד, שמתאוה לו [יומא כט.].

*+מ"מ : ברא' כז כז, פסחים עו ע"ב ד"ה ללוי, תוס' ע"ז סו ע"ב ד"ה אביי. ראה תהי, תתנן

#ב. והריחו ביראת ה' – ימלא רוח יראת ה' [ישע' יא ג]. ירח מנחה – יקבל ברחמים תפילתי [ש"א כו יט].

ריח ניחוח – נחת רוח [שמות כט כה].

*עין מדרש תנחומא ויקהל ב : מלא רוח חכמה – כשהחנווני פקח מריח בכלים... והקב"ה כשרואה באדם שיש בו רוח חכמה, ממלאו. ראה ריחתנא

#ג. אמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם, זהו ריח הגט שפוסל בכהונה [יבמות צד. גיטין פב: עיי"ש כה. ד"ה חוץ]. ריח הגט פוסל בכהונה [יבמות פט. גיטין כד:].

~ריחשא

*ראה רחש

~ריחתנא

שיש לו ריח טוב [שבת קי.], שיש לו ריח טוב מאד [גיטין ע.].

~ריכא

מלך [ברא' מא מג – כ"ב ד.], לשון ריכא – מלך [שבת נג.].

*ראה אבא, אברך, אריז

~ריכסא

אבנים דקות וטיט בין שני הדימוסות [ב"ב ג.].

*מה שנקרא היום מלט לבנין.

~רימין

*בברכות מ ע"ב נאמר : רימין – כנדי. בפאה פ"א מ"א נאמר הקלין שבדמאי... רימין (נ"א : דימין, והם פרי אילן הסנה)... כל הרימין פטורין (מן הדמאי) חוץ מרימי שקמונה ועיין כלאים פ"א מ"ד. ראה כנדא, רמה

~ריס

#א. שורה חיצונה של עין, היינו בת עין המכסה את העין [בכורות לח: בגמרא נאמר : אמר רב פפא, מאי ריס? תורא ברא דעינא]. ריסי העין – שערות שבשורות כסוי העין... [קדושין לא.], שער שכבכת העין [סנה' קד: בכורות מג:].

*התוס' בבכורות ד"ה ושנשרו מעירים כי יש ריס שענינו שערות שבכסוי העין, ויש ריס שהוא העור המקיף את העין. עיי"ש ברש"ש. ההוראה המקובלת של ריס היא השיער שבכסוי העין ולא העור עצמו המכסה, מה שנקרא העפעף. יש מפרשים שעפעפים הם השערות שבעור המכסה את העין, ויש אומרים שהם העור עצמו. ושב העבים אחר הגשם (קהלת יב ב) תרג' ריסי עיניך יהון זלגין דמעין כענני. +מ"מ : מנחות טו ע"א ד"ה והא עולין. ראה עין א, עפעפים, תימורא

#ב. תשעים ריס היו מירושלים ועד צוק גבוה וזקוף... שבעה ומחצה ריס לכל מיל – הרי לתשעים ריס י"ב מיל... שלשה קנים הוא קצב הריס [יומא סז. עיי"ש]. שלשים ריס – ארבע מילין [ב"ק עט: ב"ב כג.].

*הריס הוא חלק אחד משלשים של פרסה. עין בערך ערך רוס.

~ריספק

שקא דריספק – דופן של מרכבת נשים שקורין רייטוג"א (מרכבה) בלשון אשכנז והיא כעין עגלה, כדאמרינן באותו ואת בנו (חולין עט.) כי מעיילת לי כודנייתא בריספק [גיטין נה:], ריספק – עגלה שהיה רוכב בה [חולין עט.].

*בערוך גורס דיספק ומפרש מרכבה שנושאין אותו בני אדם ופעמים בבהמות. ראה ביתר, גוהרקא, שקא

~ריסתנא

#א. ריסתנא – עצם קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק [גיטין סז:].

#ב. אמינישטרישו"ן (מנה, משאת) בלעז [ברכות מב. שבת קנו:].

*הערוך לגיטין גורס דסתנא בדל"ת ומפרש חלק, מנה וכן בא"ה לברכות הציין שהגרסא הנכונה היא כנראה דיסתנא.

~ריסתק

*אביו של לחמן, ולפי הגירסא בתוס' ערובין סג ע"ב ד"ה ורבי וד"ה לחמן הוא אביו של המן. ראה לחמן

~ריפות

דבר שנשתנה ע"י כתישה [כריתות יט.]. חטין כתושות, כמו (משלי כז כב) בתוך הריפות (בת"י : ושטח עלוהי דקילין) [ש"ב יז יט], חטין כתושות [סוטה מב:], חטים הנידוכים במכתש [משלי כז כב].
*עיין ילקוט שמעוני לאסתר רמז תתרנג ד"ה בוא וראה. +מ"מ : תהלים יב ז ד"ה כסף. ראה דייסא, מכתש, רפה. ריפת - ראה דיפת

~ריפקא

חריץ סביבות שדה [ב"מ עו. עיי"ש עז. תוס' ד"ה ואתא]. רפיק ליה ריפקא – חפר פעמיים [מנחות פז.].
*ראה כרי א, מדרגה, רפק

~ריפת

אותיות המתחלפות רי"ש בדלי"ת, כמו (ברא' י ג, דה"א א ו) אשכנז וריפת – (צ"ל) אשכנז ודיפת... [איוב טו כד].

*ריפת הוא בן גומר בן יפת, ואחי אשכנז ותגרמה (ברא' י ג) - ראה דיפת, כידור. הריפות - ראה ריפות

~ריפתא, ריפתי

לחם [סוכה כז.]. ריפי – ככרות [יומא עה:], פת [נדרים מט. סנה' קט:]. דרא דריפתא – שורה של לחם הדביקין זה אצל זה בפי התנור. אי נמי שמדביקין זה למעלה מזה עד פי התנור [תענית כב:]. ריפתא איכרייתא – שנושאין האכרים עמהם לשדה [ערובין

פב:].

*בערוך ערך חמט א מפרש שתי ככרות דבוקין זו לזו. ראה כעד, לחמניות

~ריק (א)

לריק – על חנם [תהלים עג יג]. לא דבר ריק הוא מכס – לא לחנם אתם יגיעים בו [דברים לב מז]. ביאה ריקנית – שלא לעבוד [זבחים יט:].
*ראה בוקה, רק ב

~ריק, ריקם (ב)

וביתו ריקם – משמע דהוא עני ואין לו מחיה בביתו. ובגמרא מפרש טעמא אחרינא, וגופו נקי מעבירות, שלא חטא ולא יצא עליו שם רע בשום עבירה [תענית טו.]. ביתו ריקם מן העבירה – שאין חמס וגזל בביתו [תענית טז:].

ריקן – אינו משתכר כלום [סנה' ז:].

*ריק במובן עני או חסר כל משמש כדוגמא טובה למשמעות מילה השונה מהמשמעות הלשונית והמשמשת ביטוי למונח המובן בזמן ובמקום מסויים, אך משולל הבנה בזמן ובמקום אחר. לדוגמא, במגילת רות א כא נאמר : אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה'. מלאה כאן מובנו עשירה וריקם מובנו עניה. פירוש אחר לפסוק הזה מובא בספר תורת שמואל (כחן, ירושלים תשע"ד) עמ' תשי"ט, המציין לספר מחשבות חרוץ (ר' צדוק הכהן, במהדורת לובלין תרע"ג בסוף עמ' נ"ח ובהוצאת מכון הר ברכה תשס"ו עמ' 123) השואל מדוע לא תיקנו חז"ל בתפלת י"ח בקשה או ברכה לבנים? ומשיב כיון שזה אינו דבר השווה לכל, ובא רק ברמיזה בברכת שמע קולנו "ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו", והמילה "ריקם" משמעה לפי הנאמר ברות א כא "אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה'", ונאמר על זה במדרש ר"ר (ג ז) "מלאה הלכתי בבנים ומלאה בבנות". ד"א... שהייתי מעוברת. במשלי כח יט נאמר "עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש", רש"י מפרש ישבע ריש (לשון) עניות. +מ"מ : תהלים כה ג ד"ה הבוגדים, ר"ה יז ע"ב ד"ה ברית כרותה, גיטין ע ע"א ד"ה אכול. ראה בר ב, קשקש, רווק, ריש, רק א, ב, תפל אנשים ריקים – רשעים [דה"ב יג ז]. אחד הריקים – (ת"י) חד מן סריקא [ש"ב ו כ].

אשה (ריקנית) – שנתרוקנה (מולדות), כלומר אינה בהריון [ב"ק מט. ד"ה שמיך, עיין יבמות פז ע"א ד"ה כנעוריה]. המעוברת כבידה מן הריקנית [ב"מ עט:].
*ראה בוקא, בליעל, בריון, נבל, סריקא, פחו ב

~ריק (ג)

#א. טיט הנרוק – שראוי להריקו מכלי אל כלי, כגון שהוא רך [סוכה יט:], דק שראוי להריקו מכלי אל כלי [זבחים כב.]. אריקם – כטיט הנרוק שאינו עב, כמו (ברא' מב לה) הם מריקים שקיהם, (וכן ירמ' מח יא) ולא הורק מכלי אל כלי [תהלים יח מג].

*בסוכה מפרש ר"ח : טיט הנדוק - דק כמים עבים. גם בזבחים הנוסח הנדוק בדל"ת, אך בכ"י מינכן ובמקואות פ"ז ברי"ש.

פרט) בלעז שהוא עושה ריר שמגליד תמיד [ביצה כב]. נוספת עינו, רירא בלעז קציד"א (ליחת העיניים) [ע"ז כח:].

*ראה חלמות, לפלוף, רוק, רר

~ריש (א)

#א. עניות [משלי י טו, כח ו, כח יט], דלות [משלי יג יח, ל ח – בפסוק: ראש]. יורש – יתמסכן [משלי כג כא], סופו להיות עני [סנה' עא]. יירש – יעני [דברים כח מב]. כפירים רשו – לשון דלות [תהלים לד יא]. מתרושש והון רב – נוהג כעני ויש לו הון רב (בע"י: מראה עצמו כרש) [מנחות פה: – משלי יג ז]. בא לידי עניות מממון גדול [משלי יג ז].

*ראה עשיר, רש

#ב. עם הארץ [משלי כב ז, כח ג].

#ג. ריש ריש – זוג זוג (של תפילין) של ראש ושל זרוע [גיטין מה:].

*ראה רש

~ריש (ב)

ריש גלותא – איפרכוס של אלקפטא [שבועות ו: עיי"ש ד"ה כגון].

ריש כורי – ממונה על המדות, לשון לתך וכור [קדושין עו:].

ריש סידרא – ראש ישיבה [חולין קלז:].

*ראה גרנותא, ראש הכנסת

~ריש לקיש

היה לסטים... רבן של לסטים וראש להן [ב"מ פד. עיי"ש]. אחתיה (אחותו) – (של) רבי יוחנן (היא) אשתו של ריש לקיש [שם]. חריף וחכים טובא [סנה' כד:].

*+מ"מ: יבמות נז ע"א ד"ה אתא, תוס' ב"מ פד ע"א ד"ה אי (הראשון), מכות ה ע"ב ד"ה הדר. ראה בטן א, ליסטאה

~רישנא, רישנא

האי רישנא להאי פרדשנא – וכי מביאין דורון כזה לאדון כזה? [סנה' צד:].

*רישנא הוא הנוסח בגמרא, אך הערוך ערך דשן גורס דישנא, ובמוסף הערוך מציין שהוא בלשון יון מתנה. עיין במהרש"א הגורס ג"כ דישנא, וכותב שפרדישנא מלשון דורון ומנחה... ומסכים עם גרסת הערוך. אסתר ב יח. ראה פרדשנא, קלבא

~ריתא

מין גמי [מגילה כז:].

*ראה צבתא

~ריתמא

#ב. כתרגומו וזרז, ארמי"ר (לצייד בנשק) בלעז, וכן (ויקרא כו לג) והריקותי אחריכם חרב, אזדיין בחרבי עליכם, וכן (שמות טו ט) אריק חרבי, וכן (תהלים לה ב) והרק חנית וסגור [ברא' יד יד]. יריק – כמו (תהלים לה ג) והרק חנית, (ברא' יד יד) וירק את חניכיו (כלומר) מזדיין [חבוקק א יז]. אריק חרבי – אשלוף, ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה, כמו (ברא' מב לה) מריקים שקיהם, (וכן ירמ' מח יב) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא (מן הכלי), אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה, אבל לא על החרב ועל היין... מצינו הלשון מוסב אף על היוצא, (כמו שה"ש א ג) שמן תורק, (וכן ירמ' מח יא) ולא הורק מכלי אל כלי, לא הורק הכלי אין כתוב כאן, אלא לא הורק היין מכלי אל כלי, מצינו הלשון מוסב על היין, וכן (יחז' כח ז) והריקו חרבותם על יפי חכמתך [שמות טו ט], כששולף החרב מתרוקן הנדן [ויקרא כו לג]. הרק חנית – הזדיין... [תהלים לה ג].

#ג. שהוריקן בתורה – שלימדם תורה, כאדם שמריק מכלי זה לתוך כלי זה, כך הוא לימדם תורה. שהוריקן בזהב – לשון ציהוב, שנאמר (תהלים סח יד) ואברותיה בירקרק חרוץ, שנתן להם זהב הרבה [נדרים לב:].

*הד"ה הראשון לשון מריק שמשמעו ריקות, הד"ה השני לשון מוריק (עם ו"ו) שמשמעו נעשה ירוק. בדפוס ונציה ברש"י ובר"ן הנוסח שהריקן פעמיים בלי ו"ו. בדפוס וילנא שהוריקן מלא ו"ו, וכן בדפוסים החדשים. יתכן שהראשון צ"ל בלי ו"ו שהוא מלשון ריק (בראשית יד יד – וירק את חניכיו) והשני צ"ל עם ו"ו שהוא מלשון ירוק. התוס' בסוכה לא ע"ב ד"ה הירוק ככרתי מבאים את דרשת חז"ל ובכל הפעמים הוריקן בו"ו: הוריקן בתורה... הוריקן בזהב... הוריקן באבנים טובות. ראה רוק

~ריקנא

אליבא ריקנא – קודם אכילה [שבת קט: חולין נט:].

*ראה לבא

~ריר, רירא, רר

רוק, דבר הנוטף קרוי ריר, וכן (איוב ו ו) בריר חלמות, וכן (ויקרא טו ג) רר בשרו [ש"א כא יד]. בא מחמת החלמות כשאוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום... ריר, כמו (ש"א כא יד) ויורד רירו [איוב ו ו].

רר בשרו – לשון ריר, שזב מבשרו כמו ריר שיוצא צלול [ויקרא טו ג], כעין ריר שהוא לח, כמו (ש"א כא יד) ויורד רירו על זקנו [נדה מג: נו:].

רירא – שעושה ריר, ביב"א (ריר, שם כולל להפרשות), והוא שקורין קציד"ה (ליחת העינים,

רותם שאין גחליו כבים מהרה [ב"ב עד:].

~רָכָה, רָכָה, רָכָה

#א. הִרְכָּה בך – הוא הִרְכָּה הוא הענוג, לשון פינוק, ומתענג ומרוך מוכיח עליהם ששניהם אחד... ד"א הִרְכָּה בך, הרחמני ורך הלבב... [דברים כח נד, עיי"ש].

+מ"מ: ישע' מו א

#ב. הִרְכָּה – דברים של תחנונים [איוב מ כז], דברים רכים ונוחים שאדם מהיר לשמעם [מגילה כא]. לשון רכה – בתפלה ותחנונים [משלי כה טו].

+מ"מ: ברא' מה ג, שמות יט ג, משלי כג ח. ראה אמר ב, לשון רכה

#ג. גלדה רך – דק [יומא מד:].

#ד. עגל הִרְכָּה – מפרש (ר' יוחנן) בהעור והרוטב (חולין קכב). כל זמן שיונק [פסחים פד. חולין נה: עיי"ש עז ע"א ד"ה שאנן], מפרש (עולא) בהעור והרוטב כל שנתו [זבחים כח]. גמל הרכה – מפרש בגמרא עד כמה נקראת רכה [חולין קכב]. גדי הִרְכָּה – ראוי לאכילה בפסח בן שמנה ימים... [פסחים פד.].

#ה. הִרְכָּה (ת"י) הדיוט ומרבי למלכא [ש"ב ג לט].

@רך הוא משורש רכך. +מ"מ: ב"מ ס ע"א ד"ה ואין. ראה מרד א, ב, נתר, סיריקין, רכב א, רכיל, רכך, שדפון, תתאה

~רכא

*ראה ריכא

~רכב, רכבא (א)

מרכיב – אילן בחברו, אינטי"ר בלעז [ר"ה ט:], נוקב האילן ונוטל מן הִרְכָּה שבענפי האילן ותוחב לתוכו ועושה ענף בתוך הנקב ונושא ממין אותו אילן שנוטל ממנו [סוטה מג:]. מרכבא – מתפשטת וגודלת על העשבים ונעשים לה סמיכה כעין דלת של כרם [ב"ק פא.]. אין דרך להרכיב אלא מן הִרְכָּה שגדל אשתקד, שקורין גרייפ"א (חוטר, שמרכיבים אותו באילן אחר) בלעז [יחז' יז כב]. אינטי"ר (להרכיב, ענף על העץ) בלעז [פסחים נה:]. רכבא דדקלא – דקלים הכפופין וסמוכין זו לצד זו ומסוגרין [ב"מ קח:].

*ראה ברכ ב, חטר א, כפרא דיכרא, כפרא, מכתב

~רָכָה (ב)

#א. ארבעה סוסים, כמו שנאמר (דה"ב א יז) מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה, כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסים [ש"ב ח ד]. רכב – כמין רכב צמד פרשים, אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל... [ישע' כא ז].

+מ"מ: שמות יד ז, תהלים כ ח, סח יח, קד ג. ראה מרכבה, רכב ברזל – עיין יהושע יז טז, יח, נחום ב ד

#ב. הִרְכָּה היא התחתונה, רכב היא העליונה [דברים

כד ו]. פלח רכב – חתיכת אבן של ריחים העליונה הקרואה רכב [שופטים ט נג], פלח רכב שלמעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן, ושל מטה אינו זו ממקומו [איוב מא טז], שכב היא הריחים התחתונה, רכב היא העליונה, הרוכבת על זו, והיא קצרה טפח מן התחתונה [ב"ב יז].

@ראה זוג, רכבה

~רָכָה (ג)

המנהיג את המרכבה [דה"ב יט לג].

~רָכָה, רָכָה (ד)

1. *אבי יהונדב (מ"ב י טו). 2. בן רימון הבארותי, יחד עם אחיו בענה רצחו את איש בושת בן שאול (ש"ב ד ה). 3. אבי מלכיה, שר פלך בית הכרם (נחמיה ג יד). +מ"מ: ירמ' לה יח

~רָכָה

רכבה – רוב רכב שליך, קריידידי"ץ (מכלול כלי רכב, עיין בא"ה) בלעז. ה"א יתירה (בפסוק מפיק ה"א) הופך הלשון לריבוי "מרכבות", וכן (יחז' כד ו) סיר אשר חלאתה בָּהּ – זוהם רב. [נחום ב יד, עיי"ש במ"ג הכתר]. בבגדי חפש לרכבה – (ת"י) בלבוש דיקר לרתיכין [יחז' כז כ].

~רָכָה

*שם מקום (ויש סוברים שם משפחה) ביהודה (דה"א ד יב).

~רכובה

רכובה – ארכובה [ב"ק כז:], עצם הירך הסמוך לשוק [חגיגה יג]. רכובה הנמכרת עם הראש – כל עור שעל עצם השוק מרכובה התחתונה... [חולין קכב:]. אין בה בשר כלל אלא גידים ועצמות [שם קכח:].

+מ"מ: חולין עז ע"א ד"ה בגמל. ראה אסתורא, ארכבא, גף, גרבתן, זרוע א, כף א, מחץ ב, נשיקה, ערקוב, קישון, קפץ א, רגל א, שוק

~רכוש

ממון [ברא' טו יד, עיי"ש מו ו].

+מ"מ: דה"א כח א

~רכיל

לא תלך רכיל – אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל, הולכי רגילה, אישפיימיני"ט (ריגול) בלעז. וראיה לדברי, שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה, (כמו כאן) לא תלך רכיל, (ירמ' ו כח) הלכי רכיל

ונושא תכשיטי נשים ועסקן עמהם [סנה' ק: עיי"ש], מוכר בשמים... עובר מעיר לעיר [ע"ז סא]. רוכל שבא לעיר שואלין ממנו אפרסמון עמך? אומר היין, פלייטון עמך? אומר היין, קנמון עמך? אומר היין... רוכל מתוך שאומנותו בכך מרבה מינין יותר וקושר כל אחד בצרור לבדו להיות מזומן לשואלו [גיטין סז]. סוחר [ערכין כג]. מחזר על העיירות בפרגמטיא שלו והולך ומכריז ומונה יש לי מחטין וכוסות וקערות [נזיר כא].

רוכלת (בפסוק : רכלת) העמים – כך היה מנהגם, סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאים לעשות סחורה זה עם זה. אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה [יחז' כז ג].

*ראה קרץ ב, רגל ב, רכיל, רכל

#ב. רוכל – שם אדם [ב"ב קנא]. בני רוכל – רשעים היו... [ב"ב קנו].

~רָכַל (ב)

*עיר ביהודה (ש"א ל כט).

~רָכְלָה

רכלתך – סחורה [יחז' כו יב, עיי"ש כח ה].

*ראה מרכלת, רוכל, רכיל

~רָכַן

הרכין (בראשו) – הטה, ויט שמים (ש"ב כב י) מתרג' וארכין שמיא [גיטין סז].

*בגמרא מובא המ"מ ל"ויט שמים" בתהלים יח י, אך ידוע שרש"י לא ראה את תרגום תהלים שבידנו. במהדורת עוז והדר מציינים לשניהם. +מ"מ : שמות כ יט. ראה נטה

~רָכַס, רָכְסִים

#א. וירכסו – לשון חבור, וכן (תהלים לא לא) מרכסי איש – חבורי חבלי רשעים, וכן (ישע' מ ד) והרכסים לבקעה, הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לגיא שביניהם אלא בקושי גדול, שמתוך סמיכתם הגיא זקופה ועמוקה [שמות כח כח]. מְרָכְסֵי איש – מחבורי רשעים... [תהלים לא כא].

#ב. רכסים – הרים הסמוכים זה לזה, ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות (הרכסים מתורגם גדודים, לשון גובה כמו גדודי הנהר. ס"א אינו)... כמו (שמות כח כח) וירכסו את החושן [ישע' מ ד].

*רכס במשמעות אבידה כגון (אידי דוטר מירכס) – עיין ב"ב יד ע"ב. ראה תקע

~רָכַס, רָכְסָא (ב)

#א. מירכס – מתחבא [נדרים צא].

נחשת וברזל, ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה... לכך אני אומר שהלשון רכיל (הוא) לשון הולך ומרגל, שהכ"ף נחלפת בגימ"ל... וכן (ש"ב יט כח) וירגל בעבדך, וכן (תהלים טו ג) לא רגל על לשנו, וכן רוכל, הסוחר ומרגל אחר כל סחורה... דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים [ויקרא יט טז, עיי"ש]. הולכי רכיל נחשת וברזל – הולכי רכיל בין הנחשת והברזל, מטילין איבה בין שני שרים שיש בהם כח להתגרות יחד, כך שמעתי. ואני אומר הולכי רכיל הם, וחזקים כנחשת וברזל להחזיק כזביהם. וי"ת רכיל זה לשון (מלאכי א יד) נוכל, מהלכין בנכילו כמה דמערב נחש עם ברזל, ונוכל הוא לשון מחשבה, כמו (ברא' לו יח) ויתנכלו אותו להמיתו [ירמ' ו כח]. דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם, לרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים. הולך רכיל – מדבר חלקות לפתות ולהסית [משלי כ ט]. לשון רך לי תהיה [כתובות מו]. לא תלך רכיל [ויקרא יט טז] מתרג' ולא תיכול קורצין. ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים... [דניאל ג ח, עיי"ש].

*ראה דילטור, דים, מדנים, סתר, קרץ ב, רוכל, רכל, תליתאי

~רָכִיס

*בב"מ יח ע"א וכן כ ע"א מוזכרת עיר בשם רכיס ובערוך ערך רכיס מבאי : נהר על חוף פרס.

~רָכַן

*+מ"מ : ישע' א ו. ראה רך

~רָכַל, רָכְלָה, רָכְלָה (א)

#א. הסוחר ומרגל אחר כל סחורה, וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל, לשון רוגל, ותרגומו לא תיכול קורצין, כמו (דניאל יג ח) ואכלו קרציהון די יהודיא, (וכן ברכות נח). אכל ביה קורצא בי מלכא... [– ויקרא יט טז, עיי"ש], מוכר בשמים ומוליך אותם מעיר לעיר [מ"א י טו], בשם המוכר כל מיני בשמים [שה"ש ג ו], מוכר בשמים לקישוטי נשים, ויש לו קופה קטנה לצרורות בשמים [שבת צ]. מוכר בשמים [שם צא]. מוכר בשמים לנשים להתקשט בהם ומצוי בו ניאוף [יבמות כד : סג]. מוכר צרורות של בשמים [גיטין לג]. מוכר קישוטי בשמים לנשים [קדושין פב]. מביא בשמים לנשים להתקשט בהם [ב"ק פב]. מוכר בשמים המחזר בעיירות להביא בשמים לנשים להתקשט בהן [ב"ב כב]. מחזר בעיירות למכור קישוטי נשים ואינו חוזר לעירו כי אם לזמן ארוך [ב"ב כט]. מחזיר בעיר

*תתתת

#ב.תתתת – תתתת דקת וטת בן שני התתתת
[ב"ב ג.].

#ג.תתתת התתתת בתתתת – ששורתן ששורתן
בתתתת ומתתתתן תתתת בתתתת ודשן תתתת בתתתת
לתתתת קלתתת, ותתת חושלת [ב"מ פט: עת"ש צ ע"א
ד"ה התתתת].

*לפי זה יש התתל בתתתת לדש, ששדש תתת בשתתלם,
ותתתת בתתתת. התתתת התתתת של תתתת תתת לשון
תתת, כגון [ב"ב יד ע"ב] תתת דשור תתתת.

~תתתת, תתתת

תתתת לשון תתתת, ותתתת [ש"ב כב יב] עתת שחקתם,
ת"ת תתתת עתתתן קלתתן [– מ"א ו ט].

*בשבתתת פ"ז מ"ב תתת צתת בשם תתת [נ"א תתת]. התת"ב
תתת שיש לו שרשם תתת התתת ושולקן תתת ושותתן
תתתת, ומת שיש לו תתתת בתתת תתת. בתתתת פ"ה מ"ח
תתת "בתל של תתת", התת"ב תתת "שם תתת", ותתתת תתת
תתן בתתת, ותתל על שם תתתת. יש התתתת שצ"ל תתת.

~תתת, תתת

#א.תתתת תתת תתת – כתת [תתת ח י, יד] תתת
תתת, כלתת תתן בת שני תתת [תתתת תת: ב"ב
קנב. ד"ה תתתת בתתת].

#ב.תתת תתת קל לרשן... ותתת דונש שששש לשון
ערב [תתת א יג].

@תתתת לא תתת. יש התתתת שששש כתתן סוס, וכן בתתת
ערך תתת כתת: תתת, פ"ל על שני סוסת התתתת, כלתת ב'
תתת ותתתתן תתתתת לית. +מ"מ: תתתת תת ע"ב ד"ה תתתת,
ב"ב קנב ע"א ד"ה תתתת. תתת תתת, תתת. תתתן תתתת
ומתתן – תתת תתת

~תת

[תתתת] תתתת, ותתת תתתת תתתת תתת, תתת
תתת תתתת [שנתתת רס] [ב"ב טו: עת"ש תוס' ד"ה
תתתת], תתתתת רס – תתתת, שנתתת (תתתת יד
טו) תתתת התתת בתתתת – זה תתתת [תתתת לב ב,
עת"ש א א].

*תתת ד יט תתת רס, תתתת של דוד, בת תתתן ותתת עתתת.
תתת"א ב ט תתת שרם תתת תתת של תתתת בת תתתן, ושם
בתתתת תת תתת שרם תתת בנו של תתתת. תתת רס, תתת,
תתת

~תתת, תתת

#א.תתת – תתן קולו, כלתת צעק [ב"ב עג.].

#ב.תתת [תתת לג.].

#ג.תתתת – לתתל [ב"ב ח.]. ותתת – ותתתת
[תתתל ג תא]. תתתת – תתל [תתתת כב.]. תתתן –
תתלתן [תתתת תא.]. תתת – לתתל [ע"ז ח.]. תתתת

– התתתת [תתתת י.].

תתתן תתת – כתתת תתת [תתתל ז ט, תתתת יד.].

תתתן תתת – תתתתת התתתת [תתת' לח.].

*תתת תתת, שלת ב. לשון התתתת – תתת תתת ג

~תתת, תתת, תתת (ב)

~תתת

*תתת תתת תתת תתת. תתת תתת ד

~תתת (א)

תתתת [בתתת: תתתת] – לשון בתת [לע"ז] [תתת'
טז לת].

+מ"מ: תתת: תתת טז כד, תת, לא, תתתת ג ע"א ד"ה ותתת.

~תתת, תתת (ב)

#א.תתת – [תתת שנתתת ב] תתת תתתת [תתתת ג"כ
תתתת, תתתת צופת] [תתתת ת.], עתת שופתת ד
[ח].

#ב.תתת [תתת' י תת, עת"ש פסוק תת]. [ער] בתתל
תתת [ש"א כב ו].

@ער בתתל תתתן – תתתת תת תת, עת בתתל תתת – תתת
יט תת, עת בתתל תתת – תתתת יט לו, עת בתתל – מ"ב ח
תת, דת"ב כב ו. תתת תתל, תתת, תתת, תתתת צופת

~תתת, תתת (ג)

תתת – התתת, וכן [תתתל ג תא] ותתת לגו [תת"ג
תתת תתת: ותתת לגו, ויש דתתת בתת תתת
תתת תתתל ג ו: תתתת לגו]... [שמתת טו א,
עת"ש ובתתת תא], תתת תתת – תתתתן ותתתת,
כתו [שמתת טז א] תתת בתת [תתתת עח ט]. תתת
[תתתת יא.]. ותתת – כתו [שמתת טז] תתת בתת [תתת' ד
תת].

*תתת תתת, תתת, תתת, תתת, תתת, תתת, תתת,
תתת, שדא ב, שלת ב

~תתת, תתת (ד)

תתת – שמתתת שיתת ככל לתתתת בתתתת
[קדושת עא.]. צתת תתת – שמתת בתתת ותתת
תתת תתת [ערותת תד.]. תתתן לתתתת – תת בת
ענת ותתת תתתת תתת תתת תתת [ב"ב ט.].
תתת תתתתת – תתתתן שמתתת לתת בתתת
לתתן... [ב"ב מו.]. דתן תתתת – שבת"ד תתתת
בתתת זה שששש תתת או תתתת תתתת תתת בתתת
[תתת' לב.]. תתת – תתת שרתתת תת עשו ולתת תת
תתת [ע"ז יא.].
תתתת – בתתת [תתת' כז לת, לד יג].

1. עיר בנחלת זבולון ונקראת ג"כ רמונו (יהושע' יט יג). 2. עיר בנחלת שמעון (זכריה יד י). 3. רמון הבארוני - אביהם של רכב ובענה שהרגו את אשבעל בן שאול (ש"ב ד ב). 4. אחד מאלילי אשור (מ"ב ה יח). ראה בית רמון, סלע בהערה, רמון פרץ

~רמונו

*עיר בנחלת זבולון ונקראת ג"כ רמון (דה"א ו סב).

~רמוצה

(מאי דלעת) הרמוצה?... (אמר שמואל) קרא קרקוזאי - דלועין של אותו מקום שאינן מתבשלין לעולם יפה. (רב אשי אמר דלעת) הטמונה ברמץ - עפר של גחלים... (ר' נחמיה אומר) שם מקום הוא (רמוצה) ומין זרעים הוא [נדרים נא. עיי"ש]. מין דלעת היא, ובמסכת נדרים (נא). מפרש קרא קרקוזאי [פסחים לט.].

*+מ"מ : כלאים פא מ"ב, מ"ה, תוס' סוכה נו ע"ב ד"ה בוצינא. ראה דלעת, רמץ

~רמות (א)

רמותין (בפסוק : רמותין) - השלכתין, כמו (שמות טו א) רמה בים. ויש אומרים רמותין - לשון רמה, כמו (שם טז כ) וירם תולעים ויבאש [יחז' לב ה]. *המדקדקים מחולקים אם השורש רום או רמה ג.

~רמות (ב)

*מבני בני שנשא נכרית (עזרא י כט - הכתיב ירמות).

~רמו

(מסמך) ביד ובראש [גיטין נט.]. הרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה [ברא' כד מב]. די לחכימה ברמיזה - %עייין בספר פרדס יוסף לשמות ד ב סימן פ"ז אות ה וזה לשונו : אולי לקוח ממדרש משלי (כב טו) : לחכימא ברמיזא, לשטיא בכורמיזא - באגרוף. *קורץ עין (משלי י) תרג' דרמיז בעיניה, שלח אצבע (ישע' נח ט) תרג' מרמיז באצבע. +מ"מ : חגיגה י ע"א ד"ה אפילו. ראה מורה א, מחוד, משל א, קפץ ב, קרץ ב, רום, שמץ

~רמח

*רמח הוא מין חרב, כידון. ראה אלונכא, בורטיא, זין, חנית, חרב, כידון, ספסירא, פגיון, קניג, שנה

~רמי, רמו

א.טב רמו ליה - הרבה הכוהו, לשון מורי. ל"א טב רמו ליה - יפה ראויות לו המכות הללו [גיטין יד.]. *בגמרא נדה סה ע"ב נאמר : ליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא. ב.מירמי - להקשות [נדה כו.].

*רמי - ורמינהו בא כאשר מקשים ממקור בעל סמכות דומה למישנהו כגון ממשנה למשנה, איתיביה לעומתו הוא כאשר

איש רמה - מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות, וכשחבירו מרגיש שהוא מתענה אותו, אומר מצחק אני [משלי כו יט].

קשת רמיה - כשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום [הושע ז טז], שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ [תהלים עח נז]. תער עושה רמיה - חותך הבשר עם השער [תהלים נב ד]. כף רמיה - מי שעני בתורה מורה הוראת שקר. כף רמיה - מאזנים של רמיה, לפי פשוטו משמע בתגרים [משלי י ד]. נפש רמיה תרעב - סוף שיהא עני, וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות, סוף שהוא ישכח [משלי יט טו].

תרמית - לשון מרמה [ירמ' כג כו]. מרמה בלב חרשי רע - מתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית, אין להם שמחה [משלי יב כ].

*מרמה משמעה מזימת מחשבה רעה שלא רוצים שתתגלה. +מ"מ : ברא' כט יח ד"ה ברחל, דברים כב ב, כה יז, ירמ' ט ה, דה"ב כד ח ד"ה ויעשו, שבת קלט ע"א ד"ה סופרי, כתובות פב ע"א ד"ה פומבדיתא רמאה, סנה' קד ע"ב ד"ה מלמדי. ראה און ב, ינה, כילי, לחץ, רכיל, תאנים, תרמה

~רמה, רמם (ה)

עקיצת הרימה (גורמת) צער הגוף ממש [ברכות יח.]. *באבות ג א נאמר : הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה : דע מאין באת ולאן אתה הולך... למקום עפר רימה ותולעה. +מ"מ : איוב ז ה, יז, כא כו, כד כ, כה ו, קהלת יב א, ב"ב יז ע"א ד"ה כדאמרן ובתוס' ד"ה שבעה. ראה אש, רמס, שלשול, תולעת

~רמו

רמו ידידי עליה - זבובין כרוכין אחריו [כתובות עז.]. *ראה רמא, רמה ג, רמי

~רמון (א)

א.רמוני תכלת וארגמן - עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת [שמות כח לג]. פעמון [זבחים פח.]. רמונים קשוט של מעיל הן [יומא עב.].

ב.דרך רמונים כששוהין באילן אחר גמר בשולן, מתפתחין מאליהן [זבחים פח.].

*פרי הרמון הוא משבעת המינים שנשתבחה בהם א"י. צורת הרמון שימשה כקישוט בכלי המקדש השונים. עיין בספר מנוחת שלום ח"ג (י"ח סופר סימן מ) האם יש ברמון תרי"ג גרעינים. +מ"מ : במד' יג כג, שה"ש ד ג ד"ה רקתך, שם ד יג, ז יג, זבחים פח ע"ב ד"ה שלא, ו יא, נדה יט ע"ב ד"ה פרדס. ראה באדן, פטמה, פרך, רקת בהערה

~רמון (ב)

מקשים ממקור גבוה (כגון משנה) למקור נמוך ממנו (כגון ממשנה לאמורא). ראה איתבייה, רמא, רמה ג

~רמיה (א)

*מבני פרעוש שנשא נכרית (עזרא י כה).

~רמיה (ב)

*ראה רכיל, רמה ד

~רמים

הרמים (דה"ב כב ה) כמו הארמים [דה"א ב ו], כמו הארמים, הרבה מקומות חסר אל"ף, כגון (ש"ב יט יד) לעמשא חומרו, ופעמים האל"ף נוספת בתיבה, כגון (תהלים פט א) איתן האזרחי – כמו הזרחי, ואל"ף של (איוב יג יז) ואחותי באזניכם [דה"ב כב ה].

~רמך, רמכא, רמכים

רמכי רמכי – ולדי ולדות [תענית כג].

*הרמכים באסתר ח י אין לו דמיון במקרא ולא מפרש ובמגילה יח ע"א (וכן תוס' ברכות מה ע"ב) נאמר האחשתרנים בני הרמכים מי ידעין (מאי ניהו). רמך בחז"ל משמעו פרד (שאמו סוסה). בכלאים פ"ח מ"ה בתפארת ישראל מפרש שהם סוסים קטנים קלי מרץ ודומים לחמור. היעב"ץ מפרש שהוא מלשון רע ומך ומכח חולשת תאוותו נקל עליו ריצתו. במגילה יח ע"א מפרש היעב"ץ (במהדורת נהרדעא) : ראיתי בדברי כתבי המדינות שעדיין ידועים הם ומצויים בארץ פרס והם מין גמלים בשתי חטוטרת על גבם, ושמונה רגלים להם, והם קלי המרוץ מאד... ובלי ספק שגמלא פרחא... איהו מינייהו הוא... עיי"ש ובפרוש המשנה לרמב"ם מהדורת מכון המאור. הר"ש סירילאו מפרש שזה הזבר"א (zebra). הרמכים במגילת אסתר לא מפרש, אך האבן עזרא מפרש פרדים בני סוסות. בסורית רמך משמעו עדר של בהמות בית. הרמב"ם בהלכות כלאים פ"ט ה מזהה את הרמך עם סוס הבר המדברי. עיין במבחר כתבים לר"ש עמ' פ', במדבר קדמות לחיד"א ערך זנות על הפסוק (משלי ו כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם - ככר לחם אותיות רמ"ך כח"ל שהם שני ממונים להעניש על הזנות דבערבי קורין לסוסיא נקבה רמך... ובערבי שלנו קורין לסוסיא כחלי. בערוך מפרש עדרים עדרים. ראה אחשתרן, חמור, פרד, פרוטית, רכש, רכשא

~רמליהו

*אביו של פקח מלך ישראל (מ"ב טו כז, טז ה, ישע' ז ה).

~רמם

#א.רמם (שרש רמם) תולעים – לשון רמה [שמות טז כ].

#ב.רמומו מעט – נסתלקו [איוב כד כד].

*ראה רום, רמה ג.

~רממתי עזר

שם אחד הוא (לוי מבני הימן) [דה"א כה ד, עיי"ש פסוק לא].

~רמן פרץ, פרץ

*אחת התחנות של בני"ב במדבר (במד' לג יט, כ).

~רמס

#א.רמסם – הרגם [קדושין סו].

#ב.רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו [מיכה ה ז].

#ד.רומס – הבהמות הרומסות בארץ [ישע' טז ד].

#ד.רומסיה – ישחקנו [גיטין סט].

@+מ"מ : ישע' א יב ד"ה מי בקש, שם מא כה ד"ה ויבא, איכה א טו ד"ה גת דרך. ראה בוס, טרף, סלה א

~רמץ

אפר המעורב בגחלים [שבת לד:], אפר רותח [פסחים עה:], אפר חם, וכך שמו בלשון ערבי [חולין ח:], עפר (ר"י עמדין גורס אפר) של גחלים [נדרים נא:], גחלים ואפר בוערים [נדה מט:].

*ראה אפר, בחשא, גחלת, עפר, רבץ, רמוצה

~רמצא

רמצא דפרזלא – מסמר ארוך של ברזל [שבת קג:].
רמצא דפרזלא – פוריידו"ר (מקדח) של ברזל [שבת צ:]. קרוצי"ן (ווי, אנקול. חסר בדפוס) [נדה סב:].
*בנדה סב יש ד"ה רמצא דפרזלא וחסר גוף הפירוש. ראה שבץ ב

~רמש, רמש

שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגורים, שאין הלוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמוברי"ש (רוחשים) [ברא' א כד, ויקרא כ כג]. שרץ [סנה' ע:].

אשר תרמוש האדמה – לשון בריות גדולות [מכות טז:], בבהמה ועוף גדול משתעי [ערובין כה. עיין פסחים כד ע"ב ד"ה שרץ].

*רמש הוא שם כולל לבעלי חיים יבשתיים פרט ליונקים ועופות. עיין בגמרא נדה כב ע"ב. ראה זיו, מרחשת, שרץ א, ב, תולעת

~רמות (א)

1. רמת המצפה - מקום בגלעד בנחלת גד (יהושע יג כו). 2. רמות גלעד - עיר מקלט בעבר הירדן המזרחי שניתנה ללויים מבני מררי (דברים ד מג, יהושע כא לו, דה"א ו סה, דה"ב יח יט).

~רמת

*עיר בנחלת יששכר. נקראת ג"כ ראמות (יהושע יט כא).

~רמתא

שם מקום [שבת כו:].

*רמתא היא לודקיא הנזכרת הרבה פעמים בגמרא : מנחות פה

ע"ב, שבת קיט ע"ב. במשנה כלים (כו א) נזכר סנדל לדיקי והרמב"ם מפרש שרמטא מיוחסת אל העיר המפורסמת היום אל לאדקיה. במהדורת הר' קאפח מוסיף בהערה שהיא עיר הנמל הראשית בסוריה עד היום. יש המזהים עיר זאת עם לטקיה שבלבנון. +מ"מ: ב"ב יע"ב ד"ה הרוגי לוד. ראה רמא א

~רמתיים צופים

שתי רמות היו, שצופות ורואות זו את זו... [ש"א א א, עיין במגילה יד].

*עירו של אלקנה, אביו של שמואל הנביא. הצירוף רמתיים צופים נמצא רק כאן ובשאר המקומות בהם מוזכרים אלקנה ובנו שמואל נקראת הרמת או רמא. ראה צופה, צופים, צפה

~רן

רְנֵי פֶלֶט – רנה של הצלה [תהלים לב ז].
*אין לו דמיון במקרא.

~רנה (א)

#א. צעקה [דה"ב ו יט]. יש רנה שהיא אָבֶל, כמו (איכה ב יט) קומי רוני בלילה, וכמו (מ"א כב לו) ויעבר הרנה דאחאב [ישע' סא ז].

#ב. תפלה של שבח [ברכות לא]. רנה ותפלה – בבצו ובצלו [ירמ' יא יד]. כ"ד רננות – בפרשת (מ"א ח כב) ויעמד שלמה, רנה תפלה תחנה, כלהון כ"ד איכא [ברכות כט. מו"ק ט]. עשרים וארבע רננות – רנה, תפילה, תחינה כתובים בתפילת שלמה... [שבת ל. עיי"ש]. וירונו – כתרגומו (ושבחו) [ויקרא ט כד]. הרנינו גויים – ישבחו האומות [דברים לב מג]. ירונו – ישירו [ערכין יא. בהיפוך].

#ג. מקום רנה – בהכ"נ ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב [ברכות ו]. ירננו – יתפללו [תהלים פד ג].

@בדה"א ד כ נזכר רנה בן שימון משבט יהודה. +מ"מ: תהלים קיח טו. ראה רנן

~רנה (ב)

תְּרִנָּה אשפה – נשמע קולם [איוב לט כג].
*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים משרש רנן.

~רנן, רננה

#א. (חכמות בחוץ) תרונה (בפסוק: תְּרִנָּה) – תזעקנה [משלי א כ, ח ג].

*ראה רנה

#ב. מתרונן מייז – מתעורר ומתגבר בדבור להקיץ מיינו. מתרונן לשון רנה הוא [תהלים עח סה].

*ראה עור א, ערה ב, רנה

#ג. רננה – רינון ולעז בני אדם [יבמות כו].

@ראה רנה א, שפה א

~רננים

כנף רננים – שם עוף גדול, ובלשון משנה (אצ"ל גמרא בכורות נז ע"ב ד"ה והכתיב) קרוי בר יוכני [איוב לט יג]. בר יוכני [מנחות סו].

*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים שהכוונה לציפור שיר מלשון רנן. ראה בר יוכני, יוכני

~רסה

*אחת מתחנות בנ"י במדבר (במד' לג כא-כב).

~רסוקא, רסוקי

חתיכת מעיל רחבה, ברוש"ט – בלע"ך (מגן חזה) בלשון אשכנז (נמצא רק ברש"י שבריי"ף דפוס ונציה ואינו לרש"י. עיין בא"ה) [שבת נט].
*בערוך ערך נסך א גורס רסיקא ומפרש חגור של עור. ראה מפרחייתא

~רסיס, רסיסים (א)

רסיסי לילה – מיני פורעניות... גשמי לילה... רסיסי תרגום של רביבים (דברים לב ב) וכרביבים עלי דשא – וכרסיסי מלקושא... ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה... [שה"ש ה ב].
*ראה רסס

~רסיס, רסיסים (ב)

מרוסס – כתות [– ויקרא כא כ], מרוסס – סדוק סדקים הרבה, כמו (עמוס ו יא) והכה הבית הגדול רסיסים [שבת פ:]. רסיסים – מרוסס לבקיעות דקות [עמוס ו יא], רסיסים (עמוס ו יא) בקיעות דקות, וכן (שבת פ:) קנה המרוסס [– ויקרא כב כד]. נתרסס – היה מרודד וקלוש [חולין עז].

*ראה רסס

~רסן (א)

פרומביא, פריי"ץ בלעז [ישע' ל כח].

*רסן הוא לבוש ראש של הבהמה ועשוי רצועות עור בכמה שכבות ומחברים לו את המושכות. +מ"מ: במד' כג טו. ראה אפשר, זמס א, מתג, פגי, פרומביא, שיר

~רסן (ב)

*עיר באשור בין נינוה ובין כלח (ברא' י יב). בברא' י יב נאמר "ואת רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה" וביומא י ע"א נאמר: רסן זה אקטיספון. היא העיר הגדולה – איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה... הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה.

~רסס

#א. לרוס (בפסוק: לְרֹס) את הסולת – אישפרישי"ר

(ללחון בחזקה, לבלול) בלעז. ל"א אישמיילי"ר (לכתת). לכתת ולבלול בו את הסולת, לשון רסוס, כמו (עמוס ו יא) והכה את הבית הגדול רסיסים, ולשון משנה (שבת פ"ח מ"ה) אם היה עב (נ"א עבה) או מרוסס [יחז' מו יד].

*אין לו דמיון במקרא.

#ב. ארסס – מאכל העשוי מן העדשים [ביצה יד].
@ראה בקיע, טחינין, כתת, רביב, רסיס ב

~רספק~

*ראה ריספק

~רסק~

כתת [שבת יט:], מחתך [שם קנה:], מיעך וכיתת [מכות טז:]. מינציי"ר [לקצוץ, לרסק] בלעז [ביצה יז:].
*ראה כתש, רזק

~רסתנא~

*ראה ריסתנא

~רסתק, רסתקא, ריסתקא~

רחוב העיר, רשות הרבים [ערובין מד], שוק [ברכות נד:]. רחבה [ב"מ פג:]. שוק רשות הרבים [ב"ב יב:].

~רע, רעה, רעה (א)~

#א. רעה [משלי יד טז]. טוב ברע – תם כבעל מום [ויקרא כז י, לג, חולין ב.]. דבר רע – מום בגלוי שהוא מגונה קרי דבר רע בבכורות (לז). [זבחים לו:]. רע לשמים ורע לבריות – כגון רוצח וגזלן וגנב. רע לשמים ואינו רע לבריות – מגלה עריות, מבזה מועדים, אוכל חלב [קדושין מ.]. רע בעיני ה' – מפורש בב"ר שהיה חורש בגנות ומערה לאשפות, (כלומר) בא עליה שלא כדרכה [דה"א ב ג]. הרע – לשון הפעיל הוא, הרבה רעה... ותרגומו אבאש [שמות ה כג]. ירע – מי שרע בעיניו [סנה' צב.]. רעים בגופם – (בני אדם) שטופים בזימה [סנה' קט.]. #א. רק רע כל היום (ברא' ו ה) – כל היום רעתו מתוספת [סוכה נב:].

#ב. רעת רעתכם – רעת רשעתכם, עבירות זדונכם [הושע י טו]. ימי הרעה – ימי הזקנה והחלשות [קהלת יב א]. אם רעה – שלא נשאה חן [שמות כא ח]. מרעה אל רעה – מעבירה אל עבירה [ירמ' ט ב, יא טו, תהלים קמא ז, משלי כב ג]. דין של גיהנם [משלי א לג]. יצר הרע [קהלת יא י.].

#ג. להרע – לאסור [ערובין כו.].

#ד. מים הרעים – מים סרוחים [ברכות כב:], מים

מגולים [חולין נח:].

#ה. רוח רעה – שידה [תענית כב:].

#ו. דבר רע – מקרה לילה [ע"ז כ.]. מפגל בקדשים ע"י דבור רע [דברים יז א].

*+מ"מ : שמות י, הושע יג טו ד"ה כי הוא, מלאכי ב יז. ראה באישא, ביש, רוח, רוע, רק א, רשע, תורה

~רע, רעה, רעות (ב)~

#א. דבר [דברים כד י], התרועעי – התחברי [תהלים ס י]. אוהב [ברא' כו כו, במד' כג כא, ש"א ל כו, ירמ' ג א, משלי יז יז, יט ד, איוב ב יא, איכה א ב], רעים האוהבים זה את זה [כתובות ח.]. רעו – לשון רעהו, רעך, כת"י איתחברו [ישע' ח ט]. יגיד עליו רעו (איוב לו לג) – יתפלל עליו חברו [תענית ח.]. למען אחי ורעי – למען ישראל אחי [תהלים קכב ח]. יגיד עליו רעו – נלמד משנה מחבירתה [ע"ז עו. – איוב לו]. לרעי – רעותך וחיבתך. לחברני [תהלים קלט ב].

#ב. הקב"ה אוהב ומחבב [משלי כב יא], הקב"ה שנקרא ריע לישראל ורע אביך... [משלי כז י, עיי"ש]. הקב"ה [שבת לא.]. רעך – אוהבך, הקב"ה קרא ישראל רעים, שנאמר (תהלים קכב ח) למען אחי ורעי [חגיגה ז.].

#ג. התרועעי – לשון ריעות [סנה' קה.]. איש רעים להתרועע – אדם שקונה לו רעים, עוד יבוא יום שיצטרך להם ויקרבהו... [משלי יח כד, עיי"ש]. אל תתרע – אל תתחבר, לשון רעות [משלי כב כד]. איש רעים – שיש לו רעים הרבה. להתרועע – לסוף מריעים לו, שמתקוטט עמהם [סנה' ק.].

*משמעות רש"י היא שיש רעים האוהבים רק להתרועע ולהתחבר לשם שיחת חברים, ויש אוהב שנפשו קשורה בנפש חברו. ישנה מימרא : אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו.

#ד. שמחת מרעות – סעודה שעושים ריעים ואוהבים זה עם זה [מו"ק כב.].

#ה. מרעים – חברים לשובבינות [שופטים יד יא]. למרעהו – אחד משושביניו [שופטים יד כ, דה"א כז לג]. שושבין ואוהב [משלי יט ז]. לרעהו – לשובביניו ואוהביו [משלי יד כ]. רעה דוד (ש"ב טו לו) מתרג' שושבינא דדוד [ב"ב קמד.]. ואחזת מרעהו – כתרגומו וסיעת מרחמוהי, סיעת מאוהביו, ויש פותרים מרעהו, מ' מיסוד התיבה, כמו [שופטים יד א] שלשים מרעים דשמשון... (ו) יש לפתרו כלשון הראשון. ולאמנון רע (ש"ב יג ג) תרג' ולאמנון שושבינא [בראשית כו כו].

@+מ"מ : משלי כה יז. ראה סוג, רוע, רועה, רעה, רעות, רעיה, רעע

~רעב, רעב, רעבון~

#א. מזי רעב – אונקלוס תרגם נפיחי כפן, ואין לי עד

מוכיח עליו... [דברים לב כד, עיי"ש].

#ב.דרך ארץ לא יראה אדם עצמו על הבריות כרעבתן [ביצה כה:].

@+מ"מ: דברים כח נד. ראה בולמוס, בצרת, כפן

~רעד, רעד, רעדה

מרתית, טרינבלי"ר (לרעוד. חסר בדפוס) בלעז [דניאל י יא], מתיירא [עזרא י ט].

*ראה חלחלה, טיריאה. רעידת אדמה - ראה גוהא

~רעה

#א.רעו - אכלו [ירמ' ו ג]. רעה - פרנס [מיכה ה ג]. מות ירעם - מלאך המות יאכלם. ואל תתמה על לשון אכילה זו, שכן מצינו במקום אחר (איוב יח ג) יאכל בדיו בכור מות. ל"א לשון רציצה, כמו [ירמ' טו יב] הירוע ברזל [תהלים מט טו].

#ב.רעה - לשון מרעה [ירמ' נ יט, תהלים כח ט]. @ראה רוע, רע. לשון רועה צאן - ראה רועה, לשון רע - ראה רע א, לשון חבר - ראה רע ב

~רעו

*בן פלג ואבי שרוג מצאצאי בניו של שם (ברא' יא יח, יט).

~רעואל (א)

יש אומרים רעואל אביו של יתרו היה... [שמות יח א]. *זהותו של רעואל שנויה במחלוקת, האם זה היה אחד משמותיו של יתרו כפי שמובא בשמות ב יז: ותבאנה אל רעואל אביהן... או האם זה אביו של יתרו כפי שמשמע בבמדבר י כט (עפ"י הספרי בהעלותך): ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה...? עפ"י האבן עזרא חותן כאן משמעו אח האשה, מה שנקרא היום גיס. בילקוט שמעוני לשמות מובא שהיה לו ששה שמות: יתרו, יתרו, רעואל, חובב, קיני, פוטיאל. בשופטים ד יא נאמר: וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה. בירחון חקירה גליון ח' עמ' 157 מאמרו של ר' יעקב בלום לתרץ שרעואל הוא שם כללי של מנהיג דת במדין כמו אבימלך, פרעה וכדומה. ראה חובב, יתרו

~רעואל (ב)

1. בן עשו מאשתו בשמת, ראש לאלופי אדום, בניו נחת, זרח, שמה ומויה (ברא' לו י). 2. אבי אליאסף, נשיא מטה גד (במד' ב יד. בבמד' א יד, ז מב, י כ - דעואל). 3. בן יבניה ואבי שפטיה, איש מבנימין שגר בירושלים (דה"א ט ח).

~רעוה

ורעות - רצון [עזרא ה יז, עיי"ש ז יח].

*ראה גלל ב, רעיון

~רעות

#א.רעות רוח - שבר רוח, כמו (ישע' ח ט) רועו עמים וחותרו [קהלת א יד].

*ראה רועה (ז), רעיון, תרועה

~רעותא

שם מקום. אי נמי כפר של רועים [ב"ב נד:]. *ראה רעה

~רעי, רעיא (א)

בקר רעי - מן האחו [מ"א ה ג].

רעייתא - בקר [ערובין כט:].

רעיא - מרעה לבהמות [ב"מ סט:].

*אין לו דמיון במקרא. עיין עיונים בדברי חז"ל (ארנטרוי) עמ' כ"ז, חקר ועיון ח"א עמ' קל"ב באריכות. +מ"מ: שבת ק"מ ע"ב ד"ה מפני הרעי. ראה גלל, כופיתא, ראי א, ג

~רעי (ב)

*אחד משרי דוד (מ"א א ח).

~רעיה, רעות

אשה רעותה - כמו אל רעותה [ישע' לד טו].

*מינוי לאשה אהובה. מובא בשה"ש כמה פעמים ולא מפרש. ראה רע ב

~רעיון

#א.הרהור [דניאל ב כט - ל]. מחשבה [שם ד טז, ה ו].

כל לשון רעיון שבמקרא אינו לשון רצון אלא לשון מחשבה, וזה יוכיח (דניאל ד טז) ורעיוניה יבהלוניה. וכי רצונו של אדם מבהלו? אלא מחשבותיו מבהלין אותו [ברכות נה:].

#ב.רעיון רוח - שבר רוח [קהלת א יז]. רעיון לבו - שברון לבו [שם ב כב].

@רש"י מאריך להסביר שאין רעיון לשון רצון, משום שניתן היה לטעות בכך כיון שרעותא בארמית משמע רצון. +מ"מ: קהלת ב כב, ד טז, ט יז, עזרא ג ז. ראה רעה

~רעילא

כך שמו [גיטין נח:].

~רעל, רעלה, רעלות

#א.רעלות - דרך ערביות להיות מעוטפות ראשן ופניהן חוץ מן העינים, וקרי ליה בלשון ערבי רעלות, היינו הרעלות דכתיב גבי תכשיטי נשים בספר ישעיה (ג יט) [שבת סה:]. והברושים הרעלו - ת"י ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין. הרעלו - מעוטפין. ודומה לו (ישע' ג יט) הנטיפות והשרות והרעלות, ובלשון משנה שנינו (שבת סה. פ"ו מ"ו) מדיות (נ"א ערביות) יוצאות רעלות [נחום ב ד].

*יש מפרשים הרעלו בנחום מלשון רעד.

והרעלות - מיני סרבלים נאים להתעטף בהן, ובלשון

מתרעם (על רבו) – אומר על רבו שנוהג לו מדה כבושה ומדה אכזרית [סנה' קי.]. ירעם (ש"ב כב יד) מתרג' אכלי, וכן כל לשון הכרזה בתרגום יהונתן (כידוע אין ת"י לתהלים) [ב"ב ה. עיין כלה ד (ו) בהערה].
רעמה – לשון רעם ובעתה, כמו (יחז' כז לה) רעמו פנים [איוב לט יט].

*הפירוש המקובל לרעמה הוא שער ארוך שעל הצואר. רעם שרים (איוב לט כה) מתרגם אכליותא דרברבי. +מ"מ: סנה' קיא ע"א ד"ה ועל דבר. ראה כלה ה, סבתה, פגן, צעק, רעע. רעמה כשם מקום – ראה אכלוא

~רעם (ב)

עננים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול. ל"א העננים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בעל כרחם, ואותו הקול היינו רעמים [ברכות נט. בגמרא נאמר ענני בגלגלא... ענני דשפכי מיא להדדי... ברקא תקיפא דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא... ענני חלחולי מחלחלי ואתי זיקא ומנשב אפומייהו...]. קול רעם – גבורות ונוראות בפרהסיא [תהלים פא ח]. הרעים – טורמינטו"ש (נתון בסערה) [תהלים כט ג]. ישאג – הרעם, ומרעים בקול... והם ברקים ורעמים המביאים את המטר [איוב לו ד].

+מ"מ: חולין נד ע"א ד"ה וחרותה. ראה מהומה, קול

~רעמה

*מבני כוש ומצאצאי חם, אבי שבא ודדן (ברא' י ז, יחז' כז כב).

~רעמיה

*אחד מראשי השבים מן הגולה והוא נקרא ג"כ רעליה (נחמיה ז ז, עזרא ב ב).

~רעמסס

מארץ גשן היא [ברא' מז יא]. ערי מסכנות – פתום ורעמסס... עשאוים חזקות ובצורות לאוצר [שמות א יא, עיי"ש]. ארץ רעמסס וארץ גושן אשר ישבתם בה (במצרים ו) היא במיטב הארץ, שנאמר (ברא' מז יא) במיטב הארץ... אף היא אינה (משובחת) כא"י [דברים יא י].

*מקובל שפיתום ורעמסס הם שתי ערים שונות (ערי המסכנות שנבנו ע"י בני" במצרים), אולם בסוטה יא ע"א דורשים חז"ל כאילו הם עיר אחת: את פיתם ואת רעמסס. רב ושמואל, חד אמר: פיתום שמה, ולמה נקרא שמה רעמסס? שראשון ראשון מתרוסס. וחד אמר: רעמסס שמה, ולמה נקרא שמה פיתום? שראשון ראשון פי תהום בולעו.

~רענן, רעננה

#א. כאזרח רענן – כאחד מאזרחי הארץ הנשרשים וממלאים בנכסים. וכן פירש מנחם מתלחלח ומתצמח

משנה יש מדיות (נ"א ערביות) רעולות במס' שבת (סה.). ד"א צניף שמצניפות בו כל פרצופיהן, חוץ מגלגל העין, כדי שיתאווה אדם לזיון במראות הלסתות [ישע' ג יט].

*ישנה מחלוקת עם רעלה היא בגד (כך סובר ר' יוסף קרא) או תכשיט. בירושלמי שבת פ"ו ה"ב (דף לו ע"א) מובא: והרעלות – בלנדייא, ובר"ח לשבת (סה ע"ב) מפרש מנהגן לצאת רעולות, ופ' רעלות בירושלמי בליכריאה והן כמו כסוי פנים, כדכתיב השרות והרעלות, ויש אומרים זוג. גם הרמב"ם בפירוש המשנה לשבת מפרש רעולות כמו פעמונים או זגין וכן הרי"ג בערך (רעל), כי הנשים הערביות היו יוצאין בוגין כמו שמנהגן לצאת תמיד, והוא מין ממני החלי הנטיפות והשירות והרעלות... עיי"ש. בהלכות שבת פ"ט ה"ב כותב: יוצאות הנשים... וברעלות שבצוארן או שבכסותן. האבן עזרא מפרש והרעלות – מלה לבדה בלחיים. (נראה שסובר שזהו תכשיט ללחי).

#ב. איין תרעלה – האוטם את הלב ועוטפו, רעל לשון עטיפה הוא, כמו (נחום ב ד) והברושים הרעלו, ובלשון משנה (שבת ו ו) מדיות רעולות [תהלים ס ה]. התרעלה – הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף, כמו (נחום ב ד) הברושים הרעלו, (וכן לעיל ג יט) והשרות והרעלות שהוא לשון עיטוף, ובמס' שבת (סה.) מדיות רעולות, מין סרבל נאה להתעטף בו. תרעלה, אינטומישימנ"ט (בהלה, תרדמה, סחרחורת) בלעז [ישע' נא יז].

+מ"מ: שמות ו יב ד"ה ערל ושם במקום כוס הקללה יש גורסים התרעלה.

#ג. סף רעל – כלי תרעלה, כמו (שמות יב כב) בדם אשר בסף. רעל ל' שממון, אוטם הלב והאברים מאין כח, כאדם המעוטף בשמלה, כמו (נחום ב ד) והברושים הרעלו, (וכן ישע' ג יט) והשירות והרעלות. ובלשון משנה (שבת פ"ו מ"ו) מצינו מדיות (נ"א ערביות) רעולות, אינוולופימינ"ט (עטיפה) בלעז [זכריה יב ב].

@צ"ע מדוע בשלשה מקומות (נחום ב, זכריה יב, ישע' ג) מציין רש"י למשנה שבת פ"ו מ"ו מדיות (יוצאות) רעולות, למרות שבמשנה כתוב ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות. סם ורעל בלשון המקרא אין מובנם כרעל ארסי של היום אלא הסם הוא חומר מרפא והראש הוא חומר מר ודוחה, אך אינו ממית. במשמעות רעל ממית מובא במקרא בצירוף, כגון ראש פתנים, מרורת פתנים, חמת תנינים, חמת עכשוב. עיין בערוך ערך ערב ד, ת. +מ"מ: מ"ב ד לט-מ. ראה פרץ, פתן, ראש ב, תרעלה

~רעליה

*מראשי השבים מן הגולה (עזרא ב ב, ז - רעמיה).

~רעם, רעמה (א)

רעמו פנים – זעומי פנים, וכן (ש"א א ו) בעבור הרעימה, וכן כל תלונה (כמו שמות טז ז מתרגם) תורעמתא [יחז' כז לה]. בעבור הרעימה – שתתאונן. ורבותינו אמרו (ב"ב טז.) שתתפלל [ש"א א ו].

כאשל הנשרש [תהלים לו לה].

#ב.שמן רענן – שמן של שררה [תהלים צב יא].

@+מ"מ : הושע יד ט, איוב טו לב, שה"ש א טז, דניאל ד א, מנחות נג ע"ב ד"ה זית. ראה דשן, עבות ב, ערה ב, פסג

~רעע

רצץ [ירמ' יא טז – ורעו דליותיו, טו יב – הירע ברזל, מיכה ה ה – ורעו את ארץ אשור בחרב, תהלים ב ט – תרועם בשבט ברזל]. ירעון קדקד – לשון רציצה [ירמ' ב טז], מות ירעם – יאכלם... ל"א לשון רציצה, כמו (ירמ' טו יב) הירע ברזל [תהלים מט טח]. וארעוה – קלקלוה ונעשית רעועה [ב"ק נב]. רועה התרועעה (בפסוק : רעה התרועעה) הארץ – לשון שבר, כמו (תהלים ב ט) תרועם בשבט ברזל [ישע' כד יט]. בית מתרועע – לשון ערה, כמו (תהלים קלז ז) ערו ערו [סוטה מח].

*ראה רעה

שן רועה – רצועה [משלי כה יט, דניאל ב מ]. ורועה כסילים ירוע – ירועץ [משלי יג כ]. ירוע כבירים – לשון רציצה [איוב לד כד]. נתרועעו דליותיהן – נתרוצצו. כלומר נשבר גאון עוזם [מנחות נג]. איש רעים להתרועע (משלי יח כד) – להתרוצץ [ברכות סג. עיי"ש].

*ראה רוע, רוע, רעות, רעיון, רפס, רצץ.

~רעף (א)

ירעפון – יטפון [תהלים סה יב, עיי"ש פסוק יג], ירעפו – כמו יטיפו [משלי ג כ].

*רעף וערף באים משורש אחד בחילוף אותיות, כמו רמו - רזם, גור - גרז, עלג - לעג, כשב - כבש ועוד. המשמעות של שניהם היא לשון ירידה. +מ"מ : ישע' מה ח ד"ה הרעיפו השמים. ראה ערף, ערף ב

~רעף (ב)

טיולי"ש (רעפים) בלעז [שבת כט. קכה. פסחים ל: ביצה לג. ב"ק סט. מנחות סג.].

*ראה בוכיא, חרסית, טפקא, כוביא

~רעץ

(ימינך ה') תרעץ אויב – רועצת ומשברת את האויב, ודומה לו (שופטים י ח) וירעצו וירוצצו את בני ישראל [שמות טו ו].

*בירושלמי מגילה פ"א ע"א נאמר : אשורית ניתנה התורה, וכשחטאו נהפך להן לרעץ, וכשזכו בימי עזרא נהפך להן לאשורית. +מ"מ : סנה' כב ע"א ד"ה בכתב זה.

~רעש

רעש גדול – ע"י קולות ורעמים [יחז' לח יט]. רעש –

משרית מלאכי זיעא [מ"א יט יא]. רעשו – פחדו [נחום א ה]. קול רעש – אופני מרכבות [נחום ג ב]. *ראה קול

~רפא, רפואה, רפאות (א)

#א. וירפא את מזבח ה' – בנה מזבח... [מ"א יח ל]. #ב. ותרפאני – היא סליחת עון, כמו (ישע' ו י) ושב ורפא לו [תהלים לג]. #ג. ורפא ירפא – כתרגומו, ישלם שכר הרופא [שמות כא יט]. מתרפאין מהן – מקבלין מהן (מרופאי העכו"ם) רפואה [ע"ז כז]. טוב שברופאים לגיהנם – (כיון ש)אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא [קדושין פב]. רבי חנינא רופא היה [חולין ז:].

רופא אליל – דבר שאין בו רפואה [חולין קכא].

*עיין מדרש תנחומא הקדום לויקרא יא ב משל לרופא. עיין כתבי ר"י זלינגר עמ' תצ"ג. +מ"מ : שמות טו כו, ויקרא טז א, משלי יד ל.

#ד. אין רפואה אלא במקום מחץ [סנה' צא:]. הקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם [אסתר ג א, ב"ב צא]. המאריך בבית הכסא – רפואה היא [ברכות נד:]. גזור רבנן בכל רפואות בשבת משום שחיקת סמנים שהיא מלאכה [ברכות קח: קמז. שבת קח: ביצה יח: ע"ז כח. זבחים יט]. כל המשקין שותה אדם לרפואה (בשבת) [שבת קנו:]. דרך אדם שותה סם לרפואה קודם אכילה [בכורות לט]. רפה – לשון רפואה, ואע"פ שכתוב בה"א, הרבה תיבות משמשות כן [תהלים ס ד]. דקדוקי הדין ביסורין הבאין (על האדם) מרפא הוא לעוונותיו ויניח לו חטאים גדולים [קהלת י ד]. כל שקייני – כל משקין שאדם שותה לרפואה יש להן מנין ימים לשתותם יש מהן ג' יש מהן ז' יש מהן י"ב [גיטין ע]. בשר כתיב ביה ונרפא – ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא (ויקרא יג יח), אדם כי יהיה בעורו בשרו (ויקרא יג ב), נגע צרעת כי תהיה באדם (ויקרא יג ט), לא כתיב בחד מינייהו (משני הפסוקים האחרונים) ונרפא, לפי דרכך אתה למד שמי שהוא רך ועניו כבשר קרוב להתרפאות מיסורין הבאין עליו, אבל מי שהוא קשה כאדמה אין רפואה למכותיו [סוטה ה].

@בסוטה ה בסוף הדיבור הב"ח מוסיף "דרוח קמעא עוכרתו" וזה עפ"י דברי הגמרא שם "רוח קמעא עוכרתו" ורש"י בד"ה מפרש - פורענות קלה טורפתו ומאבדתו, וראה בשבת קח ע"א ד"ה ועכירי - ענין צער, משום צערו שאף הוא עכור. ומפני שלא היה רוח מנשבת וראה המים נעשין גלין... עיין בספר אחוות ישראל עמ' קל"ח בענין הרפואות בחז"ל וכן בספר הרפואה במקרא ובתלמוד (יצחק פרויס, ירושלים תשע"ג). במו"ק יא ע"א בתוס' ד"ה כורא מובא : ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל (דג)

חרים, עוג, עוים, עמק רפאים, עשתרות, פליט

~רפאל~

*לוי מבני שמעיה, שוער מבני עובד אדום הגתי (דה"א כו ז).
רפאל המלאך - עיין ברא' יח ב.

~רפד~

לשון מצע ומשכב, כמו (שה"ש ג י) רפידתו זהב
[איוב מא כב]. רפדתי - שטחתי [איוב יז יג]. רפדוני -
רפדו רפידתי... רפידה לשון מצע היא, כמו (איוב מא
כב) רפד חרוץ עלי טיט [שה"ש ב ה].

~רפה, רפיון (א)

#א. חבל רפוי - אינו מתוח [מו"ק י]. מנעל רפוי -
נשמט מאליו [שבת קמא]. תרפם - תתירם קצת
שיהיו רפויין [שבת נז. עיי"ש ד"ה לפי]. מרופה בידם
- רפיא [שבת קל]. מרפי - (חומץ) צומת הבשר
(בפה) והשינים נרפים, רחוקין זה מזה, דישילציי"ר
(לחלוץ. מלה במלה : לחלוץ נעליים, אך כאן הכוונה
לרופף את החניכיים שהיו דבקים יותר מדי בשיניים)
בלעז, מתחלצות [שבת קיא].

*ראה שרק

#ב. לא ירפך - מלהחזיק בך בידיו. ולשון לא ירפך
לשון לא יפעיל הוא, לא יתן לך רפיון, לא יפריש
אותך מאצלו, וכן (שה"ש ג ד) אחזתיו ולא ארפנו,
שלא ננקד ארפנו. כל לשון רפיון מוסב על לשון
מפעיל ומתפעל, כמו (מ"ב ד כז) הרפה לה - תן לה
רפיון, (וכן להלן ט יד) הרף ממני - התרפה ממני
[דברים ד לא], לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו [שם
לא ו]. ולא ארפנו - לא נתתי לו רפיון [שה"ש ג ד].
מרפא - אלשקיאנ"ץ (מחליש) בלעז, לשון רפיון
[ירמ' לח ד]. רפתה - (לשון) רפו [שם מט כד].
מתרפים - (ת"י) מתרשלין [יהושע יח ג]. ומתרפה -
לשון רפיון [ב"ב טז].

*+מ"מ : ירמ' מז ג. ראה הריפות, רפף

#ג. לרפויי - לרכך [מו"ק ב: כתובות עז]. רך [חולין
קיב]. מול"ש (רכים, מרוככים מרוב שרייה בשמנם)
[ע"ז מ: ד"ה דרפי טובא, עיי"ש]. מרפית - מרעדת
ונדה מחמת מכה [ב"ב יז]. מרפי - חופר והולך
בקרע... לרפותה, שהיא קשה [ב"מ צה]. (ביעותותא)
מרפיא - הדמים ופותח את המקור [סוטה כ].

*עיי' בערוך ערך רפב ב

#ד. מתרפה במלאכתו - פורש מן התורה והוא תלמיד
חכם [משלי יח ט]. נרפים מן העבודה, לכך לבם פונה
אל הבטלה, ריטריי"ט (הימנעות) [שמות ה ח].
#ה. הרף - כתרגומו אורין, פירוש המתן [ש"א טו
טז].

סמוך לסירחון... ושמה נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן
טובות בזמן הזה... ועיין בערך שמש עוד בענין ידע המדע בימי
חז"ל לעומת ידע המדע בימינו. בישע' ו בד"ה פן יראה מפרש :
ישבו אלי והיא רפואתם. +מ"מ : במד' יב יג ד"ה אל נא, מ"א ה
יג, ישע' לח י, לח יז, משלי יב יח, שם יג יז, שם יד ל, קהלת י ד,
שבת נג ע"ב ד"ה גזירה, שם סז ע"א ד"ה שיש בו, שם קלג ע"א
ד"ה לא טרף, ערובין סד ע"ב ד"ה אלא, פסחים כה ע"ב ד"ה
גוהרק, שם סח ע"א ד"ה כתיב אני, יומא פד ע"א ד"ה שאני
אומר בוז ואילך, ביצה יא ע"ב ד"ה מהו דתימא, מגילה יג ע"ב
ד"ה אחר, שם יז ע"ב ד"ה ומה ראו, יבמות עט ע"ב ד"ה לרבי,
נדרים ח ע"ב ד"ה צדיקים, סוטה ה ע"א ד"ה בשר, גיטין סט ע"ב
ד"ה וכי שתי, ע ע"א ד"ה ומיעוטן, סנה' מט ע"ב ד"ה חוץ, שם ע
ע"ב ד"ה בדבר, שם צא ע"ב ד"ה וכתו, שם קא ע"א ד"ה אפילו
ואילך, ע"ז כז ע"ב ד"ה אסותא, חולין עז ע"ב ד"ה יש בו, שם קכא
ע"א ד"ה ואולם. ראה אליל, אסותא, אסיא, אסף ב, ארוכה, בקי
א, גלעד, זור, זרה, חבש, חייוא, חלה, חרמן, מוהל, מזור, מלוגמא,
מרפא, סגלה, רופא, רחים, רטה, רפה יא, תעלה, תרופה

~רפא (ב)

*1. בן אשתון משבט יהודה (דה"א ד יב). 2. בנו החמישי של
בנימין (דה"א ח ב).

~רפאים

#א. נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד
שנופלים בגיהנום [משלי ב יח]. קהל רפאים - עדת
גיהנום [שם כא טז], גיהנום המרפה את הבריות [איוב
כו ה].

#ב. ארץ רפאים - שריפו ידיהם מתורתך [ישע' כו
יט]. רפאים - האומות שריפו ידיהם מעבודתך
ומתורתך [תהלים פח יא].

#ג. רפאים יחשבו (אף הם כענקים והמאבים יקראו
להם אמים) - רפאים היו נחשבין אותם אימים, כענקים
הנקראים רפאים, על שם שכל הרוואה אותם ידיו
מתרפות... ארץ רפאים תחשב (עמוז) - ארץ רפאים
נחשבת אף היא, לפי שהרפאים ישבו בה לפנים...
[דברים ב י-יא, כ], ענקים [ישע' יד ט]. ארץ עוג,
שנאמר בה (דברים ג יג) ההוא יקרא ארץ רפאים [ברא'
טו כ].

*כל חבל עבר הירדן המזרחי נחשב כארץ רפאים וכלל את
האמים, הזמזמים והחרים. ברלב"ל מסביר שרש"י מביא שני
יסודות : א) גם הר שער נקרא ארץ רפאים, דבר שאינו ברור
מהמקרא ונראה כבלתי סביר לומר שהחרים גם הם רפאים. ב)
בני עשו ובני לוט זכו בנחלתם בשכר אברהם, ועל כן היה אסור
לישראל להתגרות בהם. ה' הבטיח לאברהם שיתן לו את ארצות
עשר אומות (עיי' דברים ב ה ד"ה ירשה) וביניהם את ארץ
הרפאים שהיא ארץ עוג, אך כיון שברבות הימים הוחלפו
האומות והארצות, הדבר גרם לבלבול בין שמות הארצות
לשמות העמים, ולכן קשה לזהות איזו היא ארץ הרפאים. לפי
המקרא הרפאים ישבו בבשן, ועוג מלך הבשן הוא השריד
האחרון מהם. במשנה ידים פ"ד מ"ד נאמר : כבר עלה סנחריב
מלך אשור ובלבל את כל האומות. +מ"מ : דברים ב י ד"ה
האמים, ג יג ד"ה ההוא, יהושע יג יב ד"ה מיתר. ראה אמים,

#ו.רפה – חלש [במד' יג יח].

#ז.מרפי – משלשל [פסחים מב:].

*ראה תרז

#ח.רפה – לשון רפואה, אע"פ שכתוב בה"א, הרבה תיבות משמשות כן [תהלים ס ד].

@ראה הרף, ריפות, רפא א

~רפיקא, רפוקא

עובר אדמה וחופר בגנות (אצ"ל בגנים) [סוטה י].

*ראה יבלא ב, רפק

~רפס, רפש

#א.מוחו רופס – רך [מנחות לז.], רך, פונטיינ"א (מרפס, במצח) בלעז [ערובין צה: – בד"ה רופס ויש גורסים רופף].

#ב.מתרפס – (לשון) מתרצה [תהלים סח לא, עיי"ש]. התרפס – התר לו פסת יד. ד"א הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת [משלי ו ג]. מתרפס – מתיר פס, פושט יד [פסחים קיח:].

#ג.שמעתתא דידי מרפסן איגרי – משברות גגין ועליות, כלומר קשות לשומעיהן שאינם מבינים טעמן [קדושין סג:].

#ד.רפסתא דספינה – ריעוע הספינה, שנתרועעה בהוצאת חבילות והכנסת חבילות [ב"מ עט: ראה גשש א.].

#ה.מעין נרפש – עכור ברגלים [משלי כה כו].
@ביחו' לד יט שם מביא רש"י את ת"י ומשמע מדבריו ש"מרפש" בש"ן שמאלית משמעה כמו "רפש" בש"ן ימנית (רלב"ל). +מ"מ : ערובין מ ע"ב ד"ה אמר ליה דלויה. ראה מרפסת, רקע

~רפסדה, רפסודה

רפסדות – ובמלכים (א ה כג) דוברות, בל"א פלייש"א [דה"ב ב טו].

*אין לו דמיון במקרא. ראה אסדא, דוברת

~רפסתא

*ראה רפס

~רפף

רף לצואר – שאינו מצומצם בדוחק סביב הצואר אלא שרפוי בריוח [ערובין נד.].

רופפו – (לשון) רופפים [איוב כו יא].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ברא' א ו. ראה רפה

~רפק

#א.רפיק – עודר [תענית כג. ב"ב יב. נד.], חופר [מנחות פז.].

*ראה ריפקא

#ב.מתרפקת על דודה – מתחברת על דודה, מודה שהיא חברתו ודבוקה בו. בלשון ערבי רפקתא – חבורה [שה"ש ח ה].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ב"מ קג ע"א ד"ה ואי א"ל. ראה רפיקא

~רפה (ב)

1. איש מצאצאי יונתן בן שאול (דה"א ט מג - רפיה, דה"א ח לו). 2. ראש עם הענקים הנקראים ילדי הרפה (ש"ב כא כ, דה"א כו)

~רפוא

*אבי פלטי, נשיא למטה בנימין (במד' יג ט).

~רפואה

*ראה רפא

~רפח

(איש מצאצאי אפרים) בנו – של בריעה. ורשף ותלח – בנים של רפח [דה"א ז כה].

~רפט

#א.מנעל מרופט – קרוע מלמעלה [שבת קמא:].
מבוקע, קרוע מלמעלה [יבמות קב.].
#ב.שפתותיהן מתרפטות – מתבקעות [שבת קנב.].
#ג.^(תיבותא) דאירפט – ארון שנתקלקל ונפרד מחבורו, ויש בברייתא ביבמות (קב.) מנעל המרופט [מגילה כו:].

~רפידה

רפידתו – משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב [שה"ש ג י].
*אין לו דמיון במקרא. ראה רפד

~רפידים

(נוטריקון) רפיון ידים... [סנה' קו. עיי"ש ד"ה ותקראן].
*מקום חניית בני ליד הר חורב (שמות יז ח).

~רפיה

1. בן תולע בן יששכר, ראש בית אב (דה"א ז ב). 2. בן חור, שר חצי פלך ירושלים (נחמיה ג ט). 3. מצאצאי חנניה בן זורבבל (דה"א ג כא). 4. בן ישעי לשבט שמעון שהלך להשמיד את שארית עמלק בהר שעיר בימי חזקיהו (דה"א ד מב). 5. מצאצאי יונתן בן שאול (דה"א ט מג, דה"א ח לו - רפה).

~רפיון

*ראה רפה א (ב)

~רָפֶשׁ

*רפֶשׁ משמע בוך, טיט, מופיע בישע' נז נח, אינו מפרש ואין לו דמיון במקרא. +מ"מ: יחז' לד יח, ב"ק ל ע"א ד"ה לא יהא, תוס' ע"ז מג ע"ב ד"ה אמר להם. ראה בוך, גרש ב, טיט, יון א, מרפס, נער ב, רפס

~רָפֶת, רָפְתִים

*רפת הוא משכן לבקר. בחבוק ג יז נאמר "ואין בקר ברפתים". רש"י לא מפרש ואין לו דמיון במקרא. אך ברד"ק מפרש כמו רפת בקר... והוא בית הבקר. עיין תוס' יומא יא ע"א ד"ה והתניא, שרפת ובית הבקר הם שני מקומות. +מ"מ: ב"מ לב ע"א ד"ה רפת. ראה ארוה, אוריא, בית הבקר, דיר

~רָפְתָא

*ראה ריפתא

~רָץ, רָצִים (א)

#א. הרצים – רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ [אסתר ח י].

#ב. מרוצתם – קורש"א (מירון) בלעז, וי"ת לשון רצון [ירמ' כג י].

@+מ"מ: יחז' א יד, חבוק ב ב. ראה ארץ בהערה, רהט, רהיט, רץ, רטן. רצוא (יחז' א יד) - ראה רץ

~רָץ, רָצִים (ב)

מתרפס ברצי כסף – אינם מתרצים לכל אדם, אלא אם כן מרצה להם מעות [תהלים סח לא]. להרצות מעות – למנות [שבת כב. ערובין יח].

~רָצָד

למה תרצדון – למה תארוכבון... ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן רצד הוא מארב בלשון ערבי. אבל מנחם פירש תרצדון כמו תרקדון (ת"י למה אתון טפזין)... [תהלים סח יז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה ארב

~רָצָה, רָצוֹן

#א. ותרצני – נתפייסת לי, וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס, אפיימינ"ט (פיוס, לא נמצא במ"ג הכתר) בלעז. (ויקרא כב כ) כי לא לרצון יהיה לכם – הקרבנות באים לרצות ולפייס, (משלי י לב) שפתי צדיק ידעון רצון – יודעים לרצות ולפייס [ברא' לג י]. תרצה – תפייס [ויקרא כו לד, דה"ב לו כ]. ותרץ עמו – נתרצית ללכת עמו [תהלים נ יח]. ירצו את עונם – יכפרו על עונם ביסוריהם [ויקרא כו מא]. רציתם – לשון רצון [תהלים מד ד]. נתפייס [ישע' מ ב], מכפר [זבחים פט. חולין ז]. מרציא ארצויי – מראה עניני

חיבה [ערובין ק:]. וְרָצָאתִי – לשון רצון [יחז' מג כז]. רצון – נחת רוח ופיוס, וכן כל רצון שבמקרא [דברים לג טז]. נחת רוח, אפיימינ"ט בלעז [תהלים ה יג, משלי יב ב – יפיק רצון], פיוס, אפיימינ"ט (פיוס) [תהלים יט טו – יהיו לרצון, משלי יא כז – יבקש רצון]. לרצונכם – על מנת נחת רוח, שיהא לכם לרצון [ויקרא יט ה], לרצון. ד"א לדעתכם [ויקרא כב כט]. שפתי צדיק ידעון רצון – יודעים לפייס ולרצות [משלי י לב]. שנת רצון – שנת פיוס ורצוי [ישע' סא ב]. עת רצון – עת תפלה... [ישע' מט ח], שעה של רצון [ברכות ח]. אפיימינ"ט [ויקרא כב יט, תהלים פט יח, משלי יד ט]. ברצוני – אי"ן מו"ן אפיימינ"ט (בפיוסי) בלעז [ישע' ס י].

פותח את ירך ומשביע לכל חי רצון – כדי פרנסתו הוא משביע את טובו ואת רצונו ואת ברכתו, אפיימינ"ט [תהלים קמה טז].

*בשור"ע אר"ח נא ז נאמר: צריך לכוין בפסוק פותח... (הנאמר במזמור "אשרי יושבי ביתך... שלש פעמים ביום)... שכל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. בספר להעיר להורות ולהשכיל (מר' יונתן שרגא דומב, בני ברק תשס"ג) עמ' י"ג שואל מהי הכוונה שצריך לכוין? ועונה שצריך לכוין במילה "רצון", שיהיה לנו רצון ושאיפה לאיזו שהיא תכלית, ולא סתם להיסחף בזרם החיים. חפץ, יאל, תאב ב, תאוה

#ב. בפיהם ירצו – לשון הרצאת דברים, ריטריירונ"ט (יתארו, יספרו) בלעז [תהלים מט יד]. הרצה דברים – דרש במעשה המרכבה [חגיגה יד: עיי"ש ד"ה דארצי וד"ה דארצי מיהא].

#ג. רצו – אהבו [תהלים קב טו]. מרוצה לעם – נוח לבריות [תענית טז].

#ד. רצונך סעוד אצלי – (כלומר) יהי רצונך לסעוד אצלי (נראה שהמילה "יהי" מיותרת. ה"ר) [חולין ז:].

@רצון ה' - ברא' א יד ד"ה להבדיל, ש"ב א כג - רצון בוראם, משלי יח כב, קהלת ט י - רצון קונן, חולין ז ע"א ד"ה רצון קוני. ערובין יח ע"ה ד"ה אוי לי, יומא ז ע"א ד"ה רצון. ראה אבה ב, אמן, הרצאה, יאל, ירט, נדב, נדבה, נחת א, פיס, פסה ב, צבא ב, רוח א, רעיון, רץ א

~רָצוּעָה

#א. פושל"א (רתמת זנב) שנותנים שם (תחת הזנב) שלא תרד (אצ"ל ירד) האוכף והמשוי על צוורה כשהיא יורדת לעמק [שבת נג].

#ב. (משמשת) למלקות [סנה' ז: עיי"ש ד"ה ואצודה].

#ג. רצועה (היא) כגון מסילה (ראה סלל) [גיטין ז:].

@+מ"מ: מכות כב ע"ב ד"ה כפולה, ד"ה היה מכה, ד"ה ידה, ד"ה הוסיף, ע"ז יז ע"ב ד"ה מעות, זבחים נג ע"ב ד"ה רצועה, מנחות לה ע"ב ד"ה קשירה וד"ה קשר. ראה אבוס, אסטרידא, ארוקתא, זמם א, חגור, כיסנא, כליל, מטוטלת, מסרד, סימנא, סנדל, ספרקין, עמלק, ערקתא, פסיקיא, ציב, קטלא ב, קטר, קלע א,

תתּרצא

קמרא, רץ ב, רצע, רצען, שוטר, שני, שר ג, שרוך, תפילין, תרסית

~רצוף

*ראה רצף ב

~רצוצא

אפרוח [בכורות ח:].

~רצח, רצח, רוצח

לא תרצח... דבר שחייבין עליו מיתת בית דין [שמות כ יג]. ביום כשעוברי דרכים הולכים, עומד רוצח באם הדרכים והורגן ונוטל את ממונן... [פסחים ב:]. רצח – רע לשמים ורע לבריות [קדושין מ. בהיפוך]. קיימא לן (לקמן נב). רוצח (מיתתו) בסייף ומיתת סייף קלה [סנה' טו: לז: עח:]. רוצח ניתן להצילו בנפשו [סנה' עב: עד:].

ברצח – (לשון) הריגה [תהלים מב יא].

*+מ"מ: ב"ק פו ע"ב ד"ה אתיא, סנה' מג ע"א ד"ה יהרג נקי. ראה בן דונאי, גזלן, הרג, סיקריקון

~רציא

*בן עילא למטה אשר, ראש בית אב וגבור חיל (דה"א ז לט).

~רצין

*1. מלך ארם בימי פקח בן רמליהו ואחז (מ"ב טז ה, ישע' ז א). 2. אחד מעבדי שלמה הנתינים (עזרא ב מח).

~רצינתא

תולעת המרקיב את התבואה [ב"ב צא:].

~רצם

שפוד שנרצם – נשבר ראשו, אישפוינטיי"ר (להקהות את החוד של כלי) בלעז [ביצה כח:]. *בערוך ערך רצם מפרש שנתקלקל. ראה רצף

~רצע

רוצעו – מלקיהו ברצועה [קדושין ע.]. *+מ"מ: שמות כא ו אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש, מנחות י ע"א ד"ה ואוזן. ראה רצועה

~רצען

אושכף [פסחים נה:]. עושה מנעלים חדשים [פסחים נה:].

*עין בערוך ערך רצע ב. ראה אמום, עבדן, צלע

~רצף (א)

מכה על הכלי בקורנס ומחברו [זבחים צה:]. מאכולת

רצופה – מעוכה [נדה יד:]. שפוד שנרצף – נמעך, שדרסו עליו ונעקם, אבל לא נשבר [ביצה כח:], נרצף (בערוך גורס נרצם) – נמעך [נדה כה:]. הריק ושבר, כמו מאכולת רצופה [שבת טז:]. *רצף במשמעות מעך היא צורת משנה של רצם.

~רצף, רצפה (ב)

#א. ^קרקעית [אסתר א ו]. רצפה משונה מחברותיה – אחת מן הטבלאות של שיש שברצפה גבוהה מחברותיה [יומא נד:].

#ב. ^רצוף – סדור ברצפה [שה"ש ג י].

#ג. ^פלנקיי"ר (רצפת קרשים) בלעז, אומר אני שהיא עליה סביב... ועל אותה העלייה היו הלשכות... וממה שאמור בענין (פסוק יח) והרצפה אל כתף השערים, ותחתיהם כנגד גובה השערים, אנו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא [יחז' מ יז, עיי"ש פסוק יח]. כותל שרצפיה בסולמות, זקף סולם אצל סולם [ערוכין ס.].

#ג. ^פיה רצוף לתוכה – כפול [נדה פו. ראה תחרא].

@ראה לשכה, מסעד, עזרה, רצוף

~רצף (ג)

*עיר שלכד מלך אשור (מ"ב יט יב).

~רצפה, רצפים

גחלת, וכן (מ"א יט ו) עגת רצפים, כמו עוגת רשפים. ונאמר בישעיהו ובאליהו בצד"י, רצפה... וי"ת ובידו רצפה ובפומיה ממלל, ולשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון [ישע' ו ו, ז]. רצפים – פחמים [מ"א יט ו].

*בש"ב ג ו נזכרת רצפה בת איה פילגש שאול. בניה ארמוני ומפבשת נידונו לתליה ע"י דרישת הגבעונים. ראה חררה, עוגה, שפה א

~רצץ

#א. ^את מי עשיתי את מי רצותי – כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא, חומס דלים ורצוץ [ש"א יב ג]. ירוץ גולגלתו – ירוצץ [ע"ז כה:]. ירוצו – כמו (שופטים ט נג) ותריץ גולגולתו... לשון ריצוץ [יבמות טו:]. ותריץ – ותרוצץ [שופטים ט נג]. תרוץ – (לשון) תירצץ [יחז' כט ז].

מרוצה – ריצוץ דלים, ועושק יוכיח עליו, כי עשוק ורצוץ תמיד סמוכין בלשון מקרא... [ירמ' כב יז].

*ראה עשק ב, רדף, רהב א, שיחיא

#ב. ^תפילין רוצצות – מתמעכות תחת המשא [ב"מ קה:].

#ג. ^קנה רצוץ – נשבר [ישע' לו ו, מ"ב יח כא]. רצוץ משפט – מיוסר ביסורים [הושע ה יא].

#ד. ^טומאה רצוצה – כל דבר שאין לו מקום ריוח קרוי רצוץ, ופחות מטפח לאו חלל הוא ונקרא מה

שבתוכו רצון [חולין קכה:]

ויתרוצצו – כתרגומו ודחקין, כמו (חולין עא.) טומאה רצוצה, שאין מתקבלין במקום אחד... ויש לפרש ויתרוצצו – לשון שבירה, כמו (שופטים ט נג) ותרץ גלגלתו, שצר לה המקום ושוברין זה את זה [ברא' כה כב].

@+מ"מ : איוב כ יט ד"ה כי רצץ. ראה רוצ, רעע, רץ, רצה

~רק (א)

רק מעוט הוא... [ברא' כד ח]. רקין – מיעוטיין [סנה' מט.].

*ראה אד, חלק

~רק, רקות (ב)

רקות בשר – כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר, בלושי"ש (מחוסרות) בלעז [ברא' מא יט, עיי"ש פסוק כ, כז].

*"כל" בא לרבות, וצ"ע למה הכוונה "כל לשון רקות שבמקרא" שכן המילה "רקות" מופיעה במקרא רק בפרשה זו. ראה דק א, רזה, ריק א - ד

~רק, רוק, רוקא (ג)

רוק תפל – שלא טעם כלום כל היום קודם לכן [נדה סא:], שלא טעם כלום משניעור משנתו [שבת קח:]. שלא טעם כלום כל אותו היום [סנה' מט:]. כשאדם מיצר אין רוק מצוי בפיו [תהלים כב טז]. רוק מתאסף תחלה ואח"כ יוצא [שבת יד:]. רוק לאו בר אכילה הוא... [שבת עג:].

כולכם ברוקא חדא תפיתו – כולכם רוק אחד אתם רוקקים [שבת צט:], כולכם שמעתם שמועה אחת. תפיתו לשון רוק, וחבירו בכתובות (סא:) תוף שדי [נדה מב.]. הרוק מטמא במשא (נדה נה:) [ויקרא טו ח].

שהרוק בתוך הפה – רוק – דם. פה – אותו מקום (ערוה באשה) [נדה טו:].

מושכי הרוק – מאריכין הרוק ומדת גאווה הוא [סוטה מז:].

*עייין בערוך ערך רק א. +מ"מ : סנה' קח ע"ב ד"ה רק, זבחים עט ע"ב ד"ה שאני רוק, נדרים מט ע"ב ד"ה כל מידעם, זבחים צה ע"א ד"ה והא בעי, חולין פח ע"א ד"ה חוץ ממשקה. ראה חלמות, כיה, לחש א, לשלשת, מיא, משך ב, נייע, סוחה, סחי, עור א, ערער א, צנורא, קדיר, קיוהא, ריר, רירא, תוף, תפל

~רקב, רִקְבוֹן

#א. תולעת האוכלת עץ ושוחקתו [הושע י ב], תולעת הנכנס תוך העצמות וטוחן אותם [משלי יב ד]. #ב. עפר הנמצא בארון של מת שהוא רקבוביתו של מת [חולין קכב:], רקבובית של מת [נדה כז]. בשר

המת שנימוח ונעשה ליחה סרוחה [נדה כז.]. מלא תרוד ממנו מטמא במגע ומשא ואהל [נדה נו.]. #ג. אכילתו מרקבת – אינה מתעכלת לעשות זבל [שבת מא.].

@+מ"מ : נזיר נא ע"ב ד"ה מאי מי, נדה נו ע"א ד"ה טומאת רקב. ראה מסה ג, נצל, סרי, עש, עשש

~רקבובית

רידויל"א, חלודה, בכלי ברזל שאין משתמשים בו [יומא לח:].

*עייין פרנס לדורו מכתב מ'ז עמ' 135. ראה חלד א, מקב ב, רקב

~רקב"ש

סימן (ר"ת) רועים, קייצים, בורגנין, שומרי פירות [סוכה ח:].

*ראה גנב"ד

~רקד

כיצד מרקדין לפני הכלה – מה אומרים לפנייה [כתובות טז:]. ירקד – ברגל להשמיע קול להבעית העופות [ערובין קד:].

*+מ"מ : יבמות מה ע"א ד"ה אמרי אנשי, סוטה מח ע"א ד"ה ושאיח. ראה בלהה, הדס א, טפת, כרכר, רקע

~רקה

רקתך – היא גובה הפנים שקורין פומיל"ש (בליטות הלחיים) בלעז אצל העינים, ובלשון גמרא (ע"ז ל:) קורין אותו רומני דאפי, ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום וסגלגל... [שה"ש ד ג], [ת"י] בצדעיה, אי"ן ל"א טינפל"א (בצדע. עייין בא"ה מדוע הלעז בפסוק זה ולא הקודם לו) בלעז [שופטים ד כב].

*בגמרא ברכות נו ע"א נאמר מאי רקתך? ריקנין שבך. +מ"מ : נחמיה ה יד ד"ה פחם. ראה בת צידעא, צדע

~רקון

*מקום בנחלת דן על שפת הים (יהושע יט מו).

~רקח, רִקְחָה, רִקְחָה, רִקְחָה

רִקְחָה : רקח מרקחת – רקח שם דבר הוא... וכל דבר המעורב בחברו, עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת. מעשה רוקח – שם האומן בדבר [שמות ל כה].

רִקְחָה : יין הרקח – נסכים [שה"ש ח ב].

*+מ"מ : ישע' נו ט, סנה' סה ע"א ד"ה הואיל, מכות יד ע"ב ד"ה ה"ג לה, כריתות ב ע"א ד"ה ופסח. ראה מרקח, מרקחת, פטם

~רקחה, רִקְחָה

לרקחות – מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי נשים

[ש"א ח יג]

יצירה ראשונה [נדה לא].

~רְקִיעַ

שבעה רקיעים הם : וילון, רקיע, שחקים, זבול, מכון מעון ערבות... רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות [תהלים יט ז]. חמה ולבנה וכוכבים ומזלות במדור התחתון הן ברקיע השני [ר"ה כד].

סומכא דרקיעא - עוביו של רקיע... (יש אומרים) שיתא אלפי פרסי... (יש אומרים) אלפא פרסי סומכא דרקיע... ויש מפרשים שיתא אלפי פרסי היינו לאורך או לרוחב, ולא נהירא לן כלל, שהרי אין החמה מהלכת לאורכו של עולם אלא מקיפתו [פסחים צד. עיי"ש וכן בע"ב ד"ה וכן בין והלאה].

רקיעין מוציאין מים לעבים [תענית ט]. רקיע דומה לכסא הכבוד - דכתיב ברקיע (שמות כד י) כמעשה לבנת הספיר, וכתיב בכסא הכבוד (יחז' א כו) כמראה אבן ספיר דמות כסא [סוטה יז].

*ענין הרקיע הוא קשה להבנה לפי מדע האסטרונומיה של היום, אך לסבר את האוזן, נראה שהוא כמין קערה (רקע) אותיות קער) הפוכה הפרוסה על פני כל השמים (וידוע לדוגמא, שכשרוצים לטבול כוס, כשהיא הפוכה האויר בתוכה מונע מן המים להיכנס), וכך היא חוצצת בין המים העליונים הנמצאים בשמים (שם-מים) למים התחתונים הנמצאים על פני הארץ ומונעת מהם מלהתערב. +מ"מ : חגיגה יא ע"ב ד"ה יכול. +מ"מ : ברא' יא א, דברים יג ח, שופטים ה כ. ראה רקע

~רְקִיקַ

#א.סופגנין, חררה דקה ורכה... הוא דק ולחלוח [ב"ב יט: עיי"ש תוס' ד"ה מא].

#ב.רקיק וחלות - חד הוא, אלא שזה נבלל וזה נמשח [מנחות עח].

@ראה אספוגא, טרימא

~רְקֵם, רְקֵמָה, רְקֵמוֹת (א)

#א.מעשה רוקם - הצורות עשויות מעשה מחט, כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה (יומא עב:). רקם - שם האומן ולא שם האומנות, ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור [שמות כו לו]. רקמי זהב - מצופה זהב [ע"ז כד]. שש ברקמה - בגד שש עשוי בציור ורקמות [יחז' כז ז]. (ת"י) לבושי ציורין [יחז' טז י]. רקמה - נוצתו (של הנשר) נאה ומצויירת [יחז' יז ג]. רקמות - אברודי"ץ בלעז [תהלים מה טו].

רקמתם - לשון ארגמן [תהלים סח כח].

*הרד"ק מפרש שרקמה זה בגד שעושים מצבעים רבים באריגה או במחט. ראה חושב, רגמה

#ב.רקמה - נוצר השרץ בתוכה [חולין סד]. ביצה מרוקמת - שנולד בה אפרוח [שם קכו], שפיר מרוקם - שכבר אבריו נכריין קצת [נדה כג]. רקמתי - היינו

~רְקֵם (ב)

רקם וחגר - תרגום של בין קדש ובין ברד (ברא' טז יד) מתרג' בין רקם לחגר... מרקם עד סוף העולם למזרחו הוי מדינת הים, ורקם - עצמה נדונית כמזרח העולם ולא כא"י... רקם למזרחו של א"י וחוצה לה... [גיטין ב]. רקם וחגר... מובלעות בתחומה (של א"י) אלא שאינן מא"י [שם ד. עיי"ש]. עיר שרובה נכרים היא [ב"ק לח].

+מ"מ : במד' כה טו, דה"א א לג, גיטין ד ע"א ד"ה ואמר אביי

~רְקֵם (ג)

1*. אחד מחמשת מלכי מדין (במד' לא ח). 2. בן חברון למטה בנימין (דה"א ב מג-מד). 3. מצאצאי מעכה אשת מכיר בן מנשה (דה"א ז טז).

~רְקַע, רְקַעִים

#א.וארקעם - וארמסם, והרבה יש בספר יחז'... [ש"ב כג מג]. ורקע (ברגלך) - מכה רגלו על הארץ ומרדד את הטיט והוא דרך אבל [יחז' ו יא], רקעך - לשון מרפס לשם שמחה, ואע"פ שבראש הספר (לעיל ו יא) אמר כן לענין אבל, רקע ברגלך ואמר אח, יש דברים שעושים אותם לאבל ולשמחה אבל אין ענינם שוה, וכן (ב"מ עה:) חלילים לכלה ולמת [יחז' כה ו].

#ב.וירקעו - כמו (תהלים קלו ו) לרקע הארץ, כתרגומו ורדידו. אישטינדר"א (למתוח) בלעז, טסין דקות [שמות לט ג]. מרוקע - מרודד [ירמ' י ט].

רקועי פחים - רידודין, טסים מרודדין [במד' יז ג]. רקועין - טסין של זהב שמחפין בהן בית קדשי הקדשים מתוכו [ערובין קה], טסי זהב שעושים לכותל היכל לבית קדשי הקדשים [ע"ז מו].

#ג.ארקיעו לזהבין - שטחו גחלים הלוחשות, ארקיעו - שטחו כמו רקיע. זהבין - גחלים לוחשות אדומות כזהב [ערובין נג].

@עיין מעייני אגם עמ' כ"ה. ראה חשל, פחס, רדד, רפס, רקיע

~רְקַק

#א.גרביל"א (חול, חצץ שנתערבו בהם מים) ומים צפין עליו [שבת ח], גרביל"א שיש בה מים ויבשה [חולין כז]. גרביל"א [שבת ק: ערובין מג].

#ב.ממנו נבראו העופות [ברא' ב ח]. העופות מן הרקק נבראו, רקק - גרביל"א בלעז [שם ב יט].

@עיין בערוך ערך רק ג. ראה חול א, שלולית. רקק מלשון יריקה - ראה רק.

~רְקַת

מצודה

~רשה

*ראה רשיון

~רשו

קב רשו – מלוא קב שטרות [סנה' כט:].

*ראה הין

~רשומות

*דורשי רשומות - ראה ערך דרש

~רשוש, רשושין

אבנים דקין שקורין פידרוי"א (חצץ). ל"א רגבי אדמה קשין שאין עפרם מתפור [נדה ח:].

*ראה קלא א

~רשות (א)

#א. שבילי הרשות – שיש רשות מבית דין לעוברי דרכים לקצר שבילן לילך בשדות [תענית ו:]; סתם בני אדם משהכניסו תבואתם עד שעת הזריעה, מפקירים שדותיהם ליכנס בהן כל אדם לקצר את הדרך שלא יקיף, והן נקראין שבילי הרשות לפי שברשות עושין [ב"ק פא:].

#ב. מה היא רה"ר? סרטיא ופלטאי גדולה... לא הוי רה"ר בציר מט"ז אמה רוחב ומפולש מב' ראשין [ערובין ב.]. ר"ה משמע רחב שש עשרה אמה ועיר שמצויין בה ששים ריבוא ואין בה חומה [ערובין ו.]. *עפ"י הערוך הם שבילין שיש להם בעלים ואינם מופקדין לרבים.

#ג. מלחמת הרשות – סתם מלחמת רשות ממלחמת יהושע ואילך, שהיא היתה מלחמת מצוה [ערובין יז.]. כל מלחמה קרי רשות, לבד ממלחמת יהושע שהיתה לכבוש את הארץ [סנה' ב.].

*ראה רדף בהערה

#ד. אתה ברשותנו – רשות נתונה לך לדון [סנה' ה:].

~רשות (ב)

#א. רבנות [יומא פו:], שולטנות, שנותנין עיניהן בבעלי ממון להרגן וליטול ממון [ע"ז יז. עיי"ש ד"ה רשות]. אדם חשוב, שליט [שבת קנא:].

*ראה קרקפא

#ב. מי שיש לו נושין [ערובין מא:].

@ר"ח מפרש עבודת השרים והשלטונים. בתוס' ערובין מא ד"ה הרשות מובא שר"ח מפרש עול מלכות... ורש"י מפרש נושה... וזה לכאורה ההפך מרש"י שלפנינו, כמו ההבדל בין מלוה ללוה.

~רשיון

קיימא לך דרקת זו טבריה וקרי ליה ערי מבצר, אלמא מוקפת חומה הואי [מגילה ה:]. רקת זו טבריא [מגילה ו. מו"ק כה: סנה' יב. עיין יהושע יט לה:].

*בירושלמי מגילה (ע א) נאמר "רקת - טיבריא" ובבלי מגילה ו ע"ב נאמר: ולמה נקרא שמה רקת? שאפילו ריקנין שבה מלאין מצוות כרימון... ולמה נקרא שמה טבריא? שיושבת בטבורה של א"י... (וכן) שטובה ראייתה. בתוס' ד"ה שטובה - שהיו שם גנות ופרדסים. עפ"י הנאמר בסנה' היו משתמשים בשם רקת ככינוי סתר לטבריה מאימת הבולשת הרומאית, כיון שהיתה מרכז לתורה.

~רקתא

#א. מה שמנערין מן הפשתן [ב"ב כו:].

#ב. רקתא דנהרא – שפת הנהר גבוה מן הנהר [מגילה ו.]. שפת נהר [סוכה כו. ביצה לב: ב"מ כג: עיי"ש].

רקתא דנהרא – בשני הפרסיים היה הקרקע מופקר לכל הקודם להחזיק בו ולפרוע למלך טסקא... ואם בא אחד ומחזיק על שפת הנהר, מקום שהספינות עולות לנמל וצריך מקום פנוי הרבה לפורקי משאות לספינות ולטוענין מתוכן ומוציאין [ב"מ קח. עיי"ש ד"ה והאידנא].

*ראה בני נהרא, גודא, חריף, כריא

~רר

משמע לח, כמו (ש"א כא יד) וירד רירו [נדה מג:]. לשון ריר שזב את בשרו [ויקרא טו ג, עיי"ש]. *ראה ריר, רק

~רש, ראש

עם הארץ (הוא רש בחכמה) [משלי כב ז].

*+מ"מ: משלי יט כב. ראה ירש, עני, ריש א

~רשאי

לשון חייב, נושה מתרגמנין רשיא [ערכין כה:].

*+מ"מ: קדושין לג ע"א אין, תוס' חולין נד ע"ב ד"ה אין, ערכין כח ע"א ד"ה אומדין.

~רשבא, רישבא

פורס נשבין לצוד חיה ועוף [שבת יז:], צייד עופות [שם קל.]. צייד [חולין נד.]. צייד עופות, לשון (ב"ק עט:) אין פורשין רשבים ליונים [תענית י. חולין קטז. – רישבין].

*הגר"פ מעיר שיש נוסחאות "אין פורשין נישבים" או "נישובין". הערוך בערך רשב כותב: לוי איקלע לבי יוסף רישבא. פירש"י צייד עופות, לשון אין פורשין רישבין ליונים. ב"ק ע"ט, ובנוסחאות כתוב פורסין נישבין ואין כתוב רישב. עכ"ל. וזה נדיר שהערוך שגולד כחמש שנים לפני רש"י מביא פירוש בשמו. עיין בערך חולד האם רש"י ראה את הערוך. עיין בערך ערך רשבא שמביא את הגאון (הוא ר"ח) שרישבא הוא כאשר כתוב (במד' ג כד) נשיא בית אב, תרגומו ריש בית אבא. ראה נשב ב,

לשון רשות מגזרת רשה... נמצא רשות ורשיון באין ויוצאין מגיזרה אחת לפי שער הדקדוק, ומנחם חברו לשון ארשת שפתינו ולא דקדק בגזירתו, ואעפ"י כן שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם [עזרא ג ז].
*אין לו דמיון במקרא.

~רשל

בגדיו מרושלים – נגרים בקרקע [זבחים יח].

~רשם

#א. רשום דאיניש – רשם סימן שעושין על העבדים [גיטין פו]. סימן שהיו עושים בקרשי המשכן מפני שמפרקין אותו ולכשיקמוהו לא יחלפו סדר הקרשים [שבת קג].

#ב. טיט סביב המגופה. חביותיהן של חרס היו וגפין אותן במגופת חרס ושורקין טיט סביב לדבק המגופה שלא יצא ריח היין... [ב"מ כג].

#ג. בצלמו – בדפוס העשוי לו... נעשה בחותם כמטבע העשויה ע"י רושם שקורין קוי"ן (מטבע) בלעז [ברא' א כז]. חקק [דניאל ה כד].

*אין לו דמיון במקרא.

#ד. כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם, בא עונש ע"י אותו חרון [שמות ד יד]. סימן מה של חרון היה שם, פעמים הכאה, פעמים נזיפה, פעמים קללה וגדוף [זבחים כב].

@ראה חקק, רושם, שנת

~רשע, רשע, רשעה, רשעים

מרשיעי ברית – פריצי ישראל שירשיעו בריתם עם חבריהם והיו ממרים [דניאל יא לב]. ירשיעו – יחיבו בדין [תהלים צד כא]. ירשיע – לא היה זוכה להורות כהלכה [ערובין נג]. רשיעי – שנוטלין שכר לדון יותר מכדי חייהן [כתובות קה]. רשע – הטוען את חברו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס [שמות כג א].

סוחרי שביעית – זה שחומד ממון לעבור עבירה על הממון רשע הוא... [ערובין פב]. שבר זרוע רשע (תהלים י טו) – אלו המייקרין את התבואה ומפקיעין את השער... [מגילה יז].

רשע – (כינוי לשטן [איוב ט כד]. גס רוח... [סוטה ה. עיי"ש]). עובד כוכבים ומזלות [ירמ' ל כג, צפניה א ג]. יורד לחיי חבירו [קדושין נט]. רשיעא – דבר רע ושנוי הוא [פסחים סח]. הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם [ש"ב כג ז]. (רשעים) אין טובה יוצאת לא מהם ולא מבניהם ולא מהמונם [סנה' קח]. [יחז' ז יא]. כשוראין את הרשעים מצליחים לבם נושאים

להרשיע [תהלים י טו]. הרשע נמשל לחזיר יער [שם סח לא], אין הרשעים חרדין ועצבין מיום המיתה [שם עג ד]. הרשעים כשהם מצליחין נדבקיין ברעתם ואינן חוזרין [משלי א לב], מי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו [משלי ג ל]. הרשע שטוף אחרי ממון ועריות [קהלת ח טז]. הרשעים עושים עצמם כאינם יודעים וחוטאים [ברכות יח]. הרשעים מתענדנין בו בעולם הזה ומקבלים בו שכר מצות שעושין בעולם הזה [סנה' ע]. כל זמן שהרשעים שותים וישנים אינם חוטאים ואינם מריעים לבריות [סנה' עא]. רשעים משקבלו פורענותם הרי הם חסידים... [תהלים עט ב]. מי שהוא רשע, רשאי אתה לשונאו [משלי ג ל]. הרשע גורם גנאי לו, גנאי לאביו, גנאי לשבטו [ויקרא כד יא]. בני מקדש שני רשעים היו בסתר [יומא ט]. איזה עני רשע ערום – המשהה בתו בוגרת (מלהנשא) [סנה' עו].

רשעים – נבוכדנצר וזרעו [ישע' מח כב], בלק ובלעם [משלי טו ח]. רשע – עשו [תהלים ט ו]. רשעים – עדת קרח [פסחים נד]. רשעים (זה) דור המבול – דכתיב בהו, (ברא' ו ה) כי רבה רעת האדם [סנה' קח]. אנשי סדום – כתיב בהו (ברא' יג יג) רעים וחטאים [סנה' קח].

רשע ערום – +מ"מ : ב"ב קלו ע"א ד"ה איזהו, קעד ע"ב איזהו.

מלכות הרשעה – רומי [ע"ז ח]. מלכות חייבת – רומי שכתוב בה גבול רשעה, ורשעה היינו חייבת [פסחים נד]. רומי חייבת – תרגום של רשעה, שנאמר (מלאכי א ד) וקראו להם גבול רשעה [שבועות ו]. רשעה זו – מלכות הרשעה [ב"מ פד]. עושה רשעה עביד ביש [סנה' ז. בהיפוך].

אין אדם משים עצמו רשע – אינו נאמן לפסול את עצמו מחזקתו, דקרום הוא אצל עצמו וקרום פסול לעדות [כתובות יח].

(זאת ה)רשעה (זכריה ה ח) – זהו יצר הרע... [קדושין מט: סנה' סד].

*בהרבה מהמקומות בהם מזכיר רשע ורשעים זה בהשוואה ובניגוד לצדיק וצדיקים. +מ"מ : ברא' ח א, יא לב, י ב, יג יט ד, כא יז, כה כ, מא יב, שמות ב יג, שם י כב, יב יד, שם יד ד, מ"ב יט ג, ישע' ג יא, נז כ, נג ט, תהלים י טו ד"ה שבור, ל טו, שם לו ב, משלי יג ד"ה ורשעה תסלף חטאת, כא כט, קהלת א ד, א ו, ב כה, ג טז, ברכות ז ע"א ד"ה ההוא, סא ע"ב ד"ה נאום, שבת לג ע"ב ד"ה משפט, תוס' פסחים קז ע"ב ד"ה דלמא, מגילה טז ע"א ד"ה וישלך, שם יז ע"ב ד"ה שבור, יבמות כה ע"ב ד"ה רבא פליג. קדושין מ ע"ב ד"ה יש דרך, ב"ב נז ע"ב ד"ה רשע, שם עט ע"א ד"ה עד דעבד, סנה' קי ע"ב ד"ה קטני, ע"ז ד ע"א ד"ה נפרע, אבות פ"ד יד, מנחות נא ע"ב ד"ה דקא, בכורות לח ע"ב ד"ה יצא. ראה אובד, אנשים רקים, בהת, בית רשע, ברע, ברשע, הולל, חוץ, הלכה, זמה, זרם, חבל, א, חבר, ד, חומץ, חיב, חלט, חליפה, חמץ, ב, חנף, יין, כסיל, סכל, עמלק, ערל, א, ריק, ב, רע

כברש"י, אבל בשאר הנוסחאות - שריתם המקום על אהרן. יתכן
ג"כ שרתוי הוא מלשון רצוי. ראה ראוי

~רתוק

*ראה רתק

~רתח, רתחא (א)

לא תרתח ולא תחטא - כעס [ברכות כט:]. הכעיס
[סנה' קט:]. ריתחא - כעס של מקום [כתובות קו:],
כעס [סנה' קה:]. כל כי האי ריתחא (לירתח רחמנא עלן
ולפרוקינן) - מי יתן ויבוא לנו זה הכעס בחמה
שפוכה... [סנה' קה:].

*ראה פכה, צוץ

~רתח, רתחא (ב)

א. דבר הרתח, כגון רוטב וכל דדמי ליה [נדרים
מט:]. מעשה רתחא - היינו דבר שנגמר בישולו
בקדירה, ואינו אלא מחמשת המינין, לאפוקי דבר
שאין גמר בישולו בקדירה עד שמבשלין אותו
באילפס [שם נא:].

ב. א. שלא ירתיח - אישקומ"א (קצף) בלעז שממלא את
המדה כשמוציא את היין, ולאחר זמן נמצאת חסירה
[ב"מ סא:]. משנתן יין בחבית כך וכך לוגין במדה
ומכר ממנה עד שמכר חשבונו, נמצא כל הנותר
בחבית על ידי ברורין, שהרתיח היין כשמוציאו
ומעלה אופיא אישקומ"א בלעז ואין המדה מלאה, והן
נקראין ברורין [ביצה כט:]. רתיחות - אישקומ"א
(קצף) בלעז [יבמות פ:].

@מרבכת (ויקרא ו יד) ת"י מרתח, מרחשת (ויקרא ב ז) ת"י
מרתחא. ראה אופיא, קצף

~רתחא

רתחא - דבר (הרותח) [ב"ק ס:].

~רתך

שולדי"ר (לרתך) בלעז, שמחבר כסף במקום שבר
[שבת טז:], ארתח - התיך [שבת עד:]. הכה בפטיש
עד שנתפשט ונתרחב הנקב סביב סביב [שם נב:],
הקיש עליו בקורנס עד שריקעו ונתפשט ונתמלאה
פגימתו [ע"ז נב:].

*ראה דבק ב, חלים, חלמה, צרף

~רתם (א)

רתם המרכבה לרכש - אסור... [מיכה א יג:].
*אין לו דמיון במקרא. ראה רכש

~רתם, רתמים

~רשף, רשפים

א. א. שדים [דברים לב כד]. בני רשף - בני עפירה,
שדים [תהלים עו ד, פסחים קיא:], בני רשף הם
מלאכים ורוחות... רשף - כמו (תהלים עו ד) רשפי
קשת, כשהחץ מעופפת נקרא רשפי, לשון עוף [איוב
ה ז]. עופות, כמו (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף, זה
מדרשו (תהלים יד), ולפי פשוטו לרשפים (כלומר)
רשפי אש, כדכתיב (שמות ט כד) ואש מתלקחת בתוך
הברד [תהלים עח מח]. רשפי קשת - אין רשפי קשת
לשון (שה"ש ח ו) רשפי אש, שאין לשון רשפי אש
נופלים בקשת, וזה רפי, ורשפי אש דגוש, ורשפי קשת
- לשון (דברים לב כד) לחומי רשף, דמתרג' עוף, וכן
(תהלים עח מח) ומקניהם לרשפים (כלומר) לצפרים,
וכן (איוב ה ז) ובני רשף יגביהו עוף - בני עפירה, הם
שדים, יגביהו לעוף, אף זה לשון חצים המעופפים,
כענין שנאמר (שם צא ה) מחץ יעוף יומם. שמה שבר
רשפי קשת - חצים שהקשת מעופף [תהלים עו ד].
ב. א. רשף - בנו של רפח (מצאצאי אפרים) [דה"א ז
כה].

@ראה אש א, תלח

~רשקא

גן [שבת קי. ב"ב טז:].

~רשש

ירושש - ימסכן [ירמ' ה יז]. רוששנו - רשים היינו
[מלאכי א ד:].
*ראה ריש א, תרשיש בהערה

~רשת, רשת

א. א. מצודה [ביצה כד: ב"מ קז:]. כן דרך לטמון הרשת
ולכסותו בקש או בעפר, כדי שלא ירגיש בה העובר
עליה עד שנלכד בה [תהלים לה ח].
ב. א. כעין ציור מצוירת בקליעה ושל נחושת הויה
בתחתיתו של מזבח [זבחים נג:].
@מ"מ: הושע ה א, שם ז יב ד"ה איסירם. ראה אוהרי, אוולא,
בוע, חכה א, יקו, מכבר, פח, ציד, שבכה

~רתוי

רתוי לו כאילו לא בא לעולם - טוב ויפה היה לו אם
לא בא לעולם. ואומר אני שהוא לשון רחמנות, כלומר
מרוחם הוא (בע"י: היה) אם לא בא לעולם, ודוגמתו
בתורת כהנים (ויקרא י) ראויין היו לישרף אלא
שריתה הכתוב לאהרן [חגיגה יא:].

*בה"ר מציין למשנה חגיגה פ"ב מ"א נאמר "ראוי לו" באל"ף וכן
בקדושין מ ע"א. בתורת כהנים נוסח הערוך והראב"ד היא

ינייבר"א (ערער, אילן קוצני) בלעז [מ"א יט ד].
 *הרתם הוא שיח בר הגדל במדבר. +מ"מ : במד' לג יח, תהלים
 קכ ד. ראה ריתמא

~רתמא

*אחת מתחנות בני' במדבר (במד' לג יח-יט).

~רתע

הרתיע לאחוריו – חזר לאחוריו [נזיר לב].

~רתק, רתוק, רתקות

ירתק – נעשה כשלשלת, לשון (ישע' מ יט) רתוקות
 [קהלת יב ו, עיי"ש], ירתק (קהלת יב ו) – יפתחו
 רתוקות עבותיה [ב"מ לח].
 רתוק – שלשלת [יחז' ז כג]. רתוקות – שלשלאות
 [ישע' מ יט]. רתקו – נכבלו, לשון (ישע' מ יט) רתקות
 כסף, [יחז' ז כג] עשה הרתוק, שלשלת [נחום ג י].
 רתוקות – שלשלאות שבהן פרוכת תלוי... וקבע
 שרשרות ממזוזה למזוזה ותלה בהן פרוכת לצניעות...
 [מ"א ו כא, ובהגהות מכ"י שבמוסף רש"י].

*בה"ר מציין שרש"י בב"מ מביא את הפסוק מקהלת כדוגמא
 להוראה הפוכה (כמו בכל תבואתי תשרש - תעקר), אך שני
 הפירושים סותרים זה את זה, שכן נראה שאין הנפעל יכול
 לשמש כאן בהוראה הפוכה. עיין ברשב"ם בקהלת יב ו המפרש
 ירתק - כמו ורתקות כסף. עד אשר לא ירתק - טרם ינתק מכל
 (נ"א חבל) שורתו של האדם. ראה חבל א, חוט, רתוק

~רתקא

שורא וריתקא – חומה ורתוקת גדר של נצרים, כמו
 (איכה ב ח) חיל וחומה [ב"מ קז].

*אין כוונת רש"י לומר שאחת מחומות ביהמ"ק עשויה מנצרים,
 אלא לתאר את מהנה צורת החומה הכפולה. ראה שורא

~רתת

רעדה [הושע יג א].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חיל א, מנוד, עוית, רעד, שבץ א

~ש, שי"ן

*ש' זעירא - אסתר ט ט, ש' רבתי - שה"ש א א, דברים ג יא. עיין
 ב"ב קי ע"א ד"ה נשוט שאותיות טי"ת ושי"ן מתחלפים, סמ"ך
 ושי"ן מתחלפים. ראה "ט", "ס"

~שאב

ושאבתם – (ת"י) ותקבלון אולפן חדת [ישע' יב ג]. מי
 מצור שאבי לך – עיר שבאים לצור עליה, אוספים
 להם בני העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתות
 בימי המצור כשאין בתוכה בורות [נחום ג יד].

*ראה אבן שואבת, בית השואבה, חשף א (ב)

~שאג, שאָגה

הישאג אריה – כשאריה אוחז טרף, דרכו לשאוג,
 ואינו שואג אא"כ לכד, וכן הוא אומר (ישע' ה כט)
 ישאג ככפירים וינהום ויאחז טרף, וכן (ישעיה לא ד)
 הישאג אריה, הוא נבוכנאצר. ד"א הנביאים מדמין את
 רוח הקודש הבא עליהם לשאגת אריה, כמו שאמור
 למטה (פסוק ח) אריה שאג מי לא יירא... [עמוס ג ד].
 ישאגו – שואגים, לשון הווה [ירמ' ב טו].
 *+מ"מ : עמוס ג ח.

~שאגא

אתכתקא דשאגא – תדהר [שבת קיט. קכט. – כסא
 של תדהר מעולה בדמים]. (תדהר הוא) שאגא – ש"ף
 (אשוח. עיין בא"ה) בלעז [ר"ה כג], איכא דאמר שף
 (הב"ח מגיה שרף, אך באוצר הלעזים מציין שזה לעז
 וצ"ל ש"ף – אשוח), וא"כ אפרסמא הוא שממנו יוצא
 שמן אפרסמון [ב"ב פ:].

*ראה אפרסמא

~שָׂאָה, שוּאָה, שְׂאִיָּה, שֵׂאת

#א. משתאה – לשון שאיה, כמו (ישע' ו יא) שאו
 ערים, תשאה שממה, משתומם ומתבהל... ואל תתמה
 בתי"ו של משתאה... אף כאן משתאה מגזרת תשאה,
 וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ובעל
 מחשבות, כמו (איוב יח כ) על יומו נשמו אחרונים,
 (וכן ירמ' ב יב) שמו שמים, (וכן דניאל ד טז)
 אשתומם כשעה חדא, כך תפרש שאיה באדם בהול
 ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהיה – וגוברא
 שהי, שוהא ועומד במקום אחד... ואין לתרגם שתי,
 שהרי אינו לשון שתיה, שאין אל"ף נופלת בלשון
 שתיה [ברא' כד כא]. אשום – אתבהל [ישע' מב יד,
 עיי"ש]. ישאון – לשון תשואה והומה [ישע' יז יב,
 עיי"ש פסוק כג].

*שאה כאן הוא במובן נסער, נרעש

השת (בפסוק : השאת) – לשון (ישע' כד יב) שאייה,
 כמו השאת [איכה ג מז]. ונשתו – לשון (איכה ג)
 השאת והשבר... יובש... [ישע' יט ה]. נשתה – לשון
 (ישע' יט ה) ונשתו מים מהים, לשון השאת והשבר
 וכולן לשון חורבה ויובש... שאין שאת בלא תי"ו,
 והיה לו לומר לנקבה נשתתה, שהרי לזכר יחיד יאמר
 נשתה, ולרבים (ישע' יט ה) ונשתו [ישע' מא יז].

ושאיה – (לשון) שאיית גלמוד, שהיו הבתים שואים
 מאין יושב [ישע' כד יב]. שאו... תשאה – לשון גלמוד
 מאין איש [ישע' ו יא]. שאיה יוכת שער – לשון בית
 השואה מאין יושב... (ל"א) שעירים... [סוטה מח].
 שד ששמו שאיה... ל"א בית שהוא שאוי ויחיד מאין

אדם... [ב"ק כא.], שד הוא ושמו שאיה... [שם צז.], להשאות ערים – מחריבם. לְהַשׁוּת – לשון שאייה, גלמודה [מ"ב יט כה]. שתו – לשון שאיה, גשטירינ"ט (השחיתו) בלעז. ויש אומרים שתו כמו (שמות י א) למען שתי אותותי [תהלים ג ז].

שואה – לשון חורבן [ישע' י ג], יום שואה – לשון שממון. ומשואה – (לשון) שממון יתר [צפניה א טו]. למְשׁוֹאוֹת – לשון חורבן, כמו (ישע' כד יב) שאיה, וכמו (שם ו יא) תשאה שממה [תהלים עד ג].

#ב. חושך המכסה את הארץ, ברואינ"ה (ערפל) בלעז [יחז' לח ט], שואה – חשך, ברואינ"ה בלעז [תהלים לה ח, איוב ל ג], ענן העולה פתאום [משלי א כז]. יום אפילה [תהלים סג י]. במשאון – בחושך, כמו (איוב ל ג, זה המ"מ בגמרא אך מובא גם בתהלים לה ח) שואה, שעשה מעשיו בחושך [סוטה ט.], חושך [משלי כו כו, עיי"ש]. משואיהם – מחשך שלהם [תהלים לה יז]. לשון ערפל [איוב לו כט]. להשיב שואה – ארץ שהיא חשיכה ברעב [איוב לח כז].

@הרס"ג מפרש משאון לשון בדידות או יחידות. +מ"מ : ישע' לו כו ד"ה מימי קדם. ראה חרב ב, נשא ב, נשת, צחית, קטר, שאון, שבר ג, שית א, שמם, ששי, תהו

~שְׁאוֹל (א)

#א. קבר [ברא' לו לה, ברכות טו: סנה' צב. – לא שבע ממתים]. ארד אבל שאולה – כפשוטו באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי, ומדרשו גיהנם... [ברא' לו לה]. שאול מכניס ומוציא לתחיית המתים [סנה' צב.].

#ב. גיהנם [מ"א ב ו, תהלים מט טו, שבת קמט: יבמות יז. סוטה מח:]. מקום שפל [תהלים סג י]. דרך המנאפים להנתן בעומקה של שאול... [תהלים פו יג]. כל הפסולין מתגלגלים ויורדים לשאול ומשאול לתרמוד כלומר ששאול גבוה מתרמוד ומתגלגל משאול לתרמוד [יבמות יז].

#ג. מיתה [ערובין סג.]. מות [תהלים יח ו, לא יח, קטז ג, איוב כא יג].

#ד. מלכות בבל [משלי ל טז].

@+מ"מ : משלי כו כ ד"ה שאול. ראה אבדון, עלוקה

~שְׁאוֹל (ב)

(המלך) שאול (בן קיש משבט בנימין) – גדול בתורה היה אלא שלא לימד לאחרים... [גיטין נט.]. איש בנימין [ש"א ד יב בהיפוך, עיי"ש ט ב וכן ברא' לו לא]. לא היה בו שום דופי – משפחה... מתחילת מלכותו מחל על כבודו, וגילה על עצמו שאינו כדאי למלוך [יומא כב:]. (מפני ש)היה צנוע... זכה ויצאת ממנו אסתר – מייחס מרדכי ועושהו עשירי לשאול... וכתוב (אסתר ב ז) היא אסתר בת דודו, ואין לך ראייה אחרת

בכתובים שיצאה משאול [מגילה יג: עיי"ש יד. ד"ה רמה].

*1. אחד ממלכי אדום מרחובות הנחר [ברא' לו לא]. 2. אחד מבני שמעון בן יעקב מאשתו הכנענית בונה (ברא' מו י). 3. בן עוזיה מבני קהת למטה לוי (דה"א ו ט). +מ"מ : ש"א יג א. ראה נר ב

~שְׁאוֹן

פרעה מלך מצרים שאון – שהיה מגביה קול שאונו תשואות להתהלל בחיילותיו [ירמ' מו יז], קול תפארת [שם מח מה], קול צעקה [שם נא נה], קול המון מלחמה [עמוס ב ב]. קול ענות נוסו נוסו [הושע י יד]. קול שאון מעיר (ישע' סו ו) זו קרקור הצפרדעים [ישע' כג ה]. קול שאון – לשון השמעת קול [זכריה ד ז].

*ראה המה ב, המון, המלה, המם, מהומה, סאון, קול, תשואה

~שְׁאוֹר

שאור שבעיסה – יצר הרע שבלבנו המחמיצנו [ברכות יז.]. אינו ראוי לאכילה... (ו)מחמץ אחרים [שמות יב יט, עיי"ש פסוק טו, יג ז, ויקרא ב יא, דברים טז ד]. שתי הלם מן שאור וביכורים (באים) מן הדבש... [מנחות נח. עיי"ש]. שאור חימוצו קשה [חולין צט:]. מחמצת (לפי מסורת הש"ס) [פסחים ה.].

@עיין מנחות נב ע"ב בביאור המשנה. ראה ארכסא, בית שאור, חמירא, חמירא, מחמצת, סמר, עסה, שיאור

~שְׁאֵט, שְׁאָט

השאטות – לשון בזיון, ולא קרי (ה)אל"ף, ויבו (ברא' כה לד) מתרג' ושט [יחז' טז נז]. ככל שאטך – לשון בזיון פותרים בו, כמו ויבו עשו שתרגם אונקלוס ושאט עשו. ואני אומר שאט לשון שטף [צ"ל שאף. מ"ג הכתר, א"ה], גולושימינ"ט (שאיפה, תאוה) [שם כה ו]. השאטים – הבוזזים [שם כה כד]. ושט את הבכורה – וביזה את העבודה... שט תרגום של בזיון, מדוע הקילתני (ש"ב יט מד) ת"י אשטתני [ב"ב טז:].

*שורש שאט יכול להיות ג"כ משורש שוט. ראה שוט ב

~שאייה, שאייה

*שאייה יכת שער - ראה שאה

~שאל, שְׁאֵלָה (א)

#א. להתפלל על הגשמים [תענית ב. נדרים סג.]. שאל ממני – התפלל אלי [תהלים ב ח].

#ב. לא ישאלנו ולא ילוננו – שאלה דבר החוזר בעין, הלואה בדבר הניתן להוצאה [שבת יח:]. להשאלין ולשאל מהן, להלוותן וללוות מהן – שאלה במידי דהדר בעין, כגון בהמה וכלים, דכתיב כי ישאל איש מעם רעהו וגו'. מלוה במידי דלא הדר בעין, כגון

שאפה רוח [תהלים קיט קלא]. שאפה רוח – פותחת את פיה ושואפת רוח [ירמ' ב כד]. שאיפה – גולושי"ר (לחשוך) בלעז [עמוס ב ז].
@ראה שפה ב

~שָׁאָר, שְׂאָרָה (א)

#א.מזונות [שמות כא י, ירמ' נא לה]. מזון [ב"ב קכו]. משאותיכם – כמו משארותיכם (אולי הכוונה לשמות ז כח : ובמשארותיך), לשון מזון... [יחז' כ מ, עיי"ש ובערך משאת א].

*בירחון אור התורה תשנ"ז חוברת ג' (גליון שמ"ז) עמ' רכ"א על דברי הרמב"ם בהלכות ס"ת (פ"ז ה"ו) "נזמנה לו בתוך השיטה תיבה בת עשר אותיות...", שלא מצינו בתורה תיבה בת עשר אותיות. מובא בשם בתו של הב"ח (שנראה לט"ז) שרק בנביאים יש תיבה כזו והיא ביהושע יח כא "למשפחותיהם" (וכן יש באסתר "והאחשדרפנים") וכן העתיק להלכה המחבר בשו"ע י"ד רע"ג ס"ד. חיפוש במחשב מצא את תיבה כזו בשמות ז כח "ובמשארותיך".

#ב.בשר [מיכה ג ג, תהלים עג כו, עז כ, כז, שבת קלז].

#ג.שאר – אשתו [ויקרא כא ב, כתובות פג].
*ראה ערך עכר, ושם מפרש בתענית יא ע"ב : עוכר שארו - בשרו, ולא קרובו.

#ד.קרוב [משלי יא יז, יבמות מט]. שאר זה קרוב בשר... [שבת יג. כתובות פג]. שְׂאָרָה הנה – קרובות זו לזו [ויקרא יח יז].

@בגמרא מגילה י ע"ב נאמר "שאר זה לשון" ובתוס' ד"ה שאר מפרש לשון מלכות שהמלכים משתמשין בו שאין שאר העם מכירין בו.

~שָׁאָר, שארית (ב)

#א.שארית [ישע' יד כב, כא יז], מותר [דניאל ז ז].
נשאר [ש"א טז יא]. וגם כל שרית – שארית, (ו)חסר אל"ף, כחומר אפילו שארית לא היה [דה"א יב לט].
*ראה משארת

#ב.שאר רוח לו – רוח אחרת... ולפי המסורת זהו פירושו : הרוחות והנפשות... ויש פותרים על פי האגדה (שאינה ידועה)... דעת אחרת... ות"י הוכשר בעיני, שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר, אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים, כמו (דניאל ז ז, יט) אכלה ומדקה ושאר ברגלה רפסה, ובלשון משנה (סנה' סז). ושאר כל חייבי מיתות חוץ מאותה שפירש, אבל לשון ש"אחר" משמש, אין שאר משמש [מלאכי ב טו, עפ"י מהדורת הכתר].

*בה"ר מסביר ששאר רוח היא מעלה ויתרון. במקרא משמעות שאר היא כמו "הנשאר". ולשון רש"י ש"במשנה אין שאר משמש לשון אחר" צ"ע, כיון שבפסחים פ"י מ"ד נאמר "שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות", וכן בברכות פ"ב מ"ו נאמר "איני כשאר כל אדם".

מעות, דכתיב (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי, דמלוה להוצאה נתנה ומשלם לו מעות אחרים [ע"ז ב]. שאול – אינפרונטיץ (מושאל) [ש"א א כח]. כל ימי שאלתה – כל ימי משך הזמן ששאלה אביהם מן הבעלים [כתובות לד]. שואל חייב אפילו באונסין [ב"ק ד:].

#ג.שאלה – יפה שאלת ואשיבך עליה [זבחים צב:]. השואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד, ואין משיבין לו אלא ראשון [ש"א כג יא].

@עיין בערך ערך שאל ובספר חקרי לשון עמ' 34. +מ"מ : במד' יב יג. ראה שואל

~שָׁאָל (ב)

*בן בני שנשא נכרית (עזרא י כט).

~שאלתא

גזירה, וע"י שנמלכין בהקב"ה קודם שיגזרו הגזירה קורא אותה שאלתא [דניאל ד יד].
*ראה גזרה

~שְׂאֵלְתִיאל, שלתיאל

*בן אסיר בן יכניה (יהויכין), אבי אביו של זרובבל, מבני יהויכין (חגי א א, יב - שלתיאל, דה"א ג יז).

~שאן, שְׂאָן

#א.ושאנן – כמו ושקט [ירמ' ל י]. שליו ושקט. ושאנן לשון עתיד, לכן נקוד פת"ח [משלי א לג]. מתוך שהאדם שקט, דעתו מיושבת עליו, שנאמר (ירמ' מח יא) שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו, וסיפיה דקרא על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר [מגילה יב:]. שאננים – יושבים ושקטים [זכריה א טו]. נשים שאננות – מדינן דיתבן שליון [ישע' לב ט].
*ראה נוה ב, נכון, עשת ב, עשתות, שלאנן, שלו א

~שְׂאָן (ב)

שאנך – כמו שאונך (לשון רעש) [מ"ב יט כח, ישע' לז כט].
*ראה שאון, שלאנן

~שאן

#א.מתאוה [ישע' מב יד, איוב ז ב, לו כ]. שאוף – (לשון) שואפים ותאבים ומצפים [יחז' לו ג].
#ב.שואפים – בולעים [עמוס ח ד, איוב ה ה]. שאפני אנוש – מצפים לבלעני, גולושי"ר (לצפות) בלעז, כמו (ירמ' ב כד) שאפה רוח [תהלים נו ב], שואפי – האומר לבלעני, גולושנ"ט מו"י (הצופה לי) בלעז [שם נז ד]. פי פערתי ואשאפה – לשון בליעה, כמו (ירמ' ב כד)

#ג.דברים קטנים [כתובות סא].

~שָׁאָר יָשׁוּב

*בנו של ישעיהו (ישע' ז ג).

~שָׁאָרָה

*בת בריעה בן אפרים בן יוסף שבנתה את בית חורון ואת און שארה. יש הסוברים שזה איש, בנו של און ואחיו רפח (דה"א ז כד-כה).

~שָׁאֵת

#א.שם נגע [ויקרא יג ב]. שאת (זו צרעת עור הבשר ונראית) כצמר לבן, שניה לה כקרום ביצה [שבת ב:].
 אע"ג דצמר לבן עזה לבנוניתו מסיד, על כרחק שאת שהוא אב קרוב אל לבנוניתו של בהרת הוא, אלא שגבוה ממנו מעט מתוך שאינו לבן כמוהו וכל דבר שחור נראה גבוה מן הלבן ולפיכך נקרא שאת... [שבועות ה:].

*בויקרא יג ב ת"י שאת - שומא. ראה בהרת, ספחת, צרעת
 #ב.ובשאת - ובלקחת [יחז' כ לא]. לשאת - לקחת [שם מה יא]. לשאת - ליטול... [מנחות עז. ברש"י כ"י].

#ג.שאתו - גבהו ואימתו, ויש אומרים שריפת אשו, כמו (ש"ב ה כא) וישאם דוד ואנשיו, וכמו (שופטים כ לח) משאת העשן מן העיר [איוב יג יא], שאתו - כוכדו [שם לא כג], שאתו - פחדו [שם מא יז]. שאתי - כמו סבלתי [ירמ' טו טו]. וישאם - (ת"י) ואוקדינון [ש"ב ה כא]. משאת - גובה [שופטים כ לח]. שאתו - משא ואימה [חבקוק א ז]. שאת - לשון נשיאות כפים [ברא' מט ג].

#ד.משאת שכר [קדושין סא: - ברא' ד].

#ה.שאת - (לשון) הלא אם תיטיב שאת (ברא' ד ז) (האם) לשון סליחה הוא, או : שאת אם לא תיטיב, ולשון נשיאות עוון הוא [יומא נב:]. הלא אם תיטיב שאת - כתרגומו פרושו [ברא' ד ז].

@+מ"מ : קדושין סא ע"ב ד"ה שאת. ראה משא, משאה, נשא. לשון חורבן - ראה שאת

~שָׁב

זקן [עזרא ו ז].

*+מ"מ : מ"א יד ד, איוב טו י. ראה סבא א, שיבה

~שָׁבָא, שְׁבָאִים

מלכת שבא - בא אליה (שלמה) ונולד ממנה נבוכדנצר והחריב הבית... [מ"א י יג, מצוטט בפירוש בשם האר"י]. שבאים - בני שבא [יואל ד ח].

*1. בן רעמה אחי סבא בן כוש מצאצאי חם (ברא' י ז, מ"א י א, דה"ב ט א). 2. בן יקטן בן עבר מצאצאי שם (ברא' י כח). 3. בן

יקטן בן אברהם מאשתו קטורה (ברא' כה ג).

~שָׁבָב, שׁוּבָב (א)

משבבין דעתו - כמו (ישע' נז יז) וילך שובב, שמונעין מלקבל שאם יקבלו יענשו, (כלומר) הדברים הללו משבבין את לבם מן המקום [שבת פז:]. ששיבב את עצמו - לשון (ירמ' לא כא) הבת השובבה, אישוייד"א (סוטה מהדרך, חורגת מהקו, פורצת דרך. חסר בגמרא ונמצא רק בע"י), יוצאנית ומורדת... מרד בעצתם [סוטה יב:].

*ראה שוב, שובב, שבות

~שָׁבָב, שְׁבָבִים (ב)

שבבים - (ת"י) לנסרי לווחין, ולשון ארמית הוא (סנה' ז:). שיבא מכשורא. ודונש פירש לשון (איוב יח ה) לא יגה שביב אשו - שהעגל יהיה לשביבי אש [הושע ח ו].

*אין לו דמיון במקרא ועיין ברלב"ל. ראה שיבא

~שָׁבָה, שָׁבִי, שְׁבִיה

ושבו לך - ישללך בשבי [ברכות נו:]. שבו - לשון שביה [ברא' לד כט]. שביה - כמו שבויה [ישע' נב ב]. ארץ שביה - שיגלו מעל אדמתם [נחמיה ג לו]. שבויי מלכות - נשים ששבה המלך לתשמיש [כתובות נא:].

*+מ"מ : דברים כא יג, שה"ש ה ו, תענית ה ע"ב ד"ה מה זרעו. ראה שבות, שבת ד.

~שָׁבָו

שם גנב, לסטים מזויין היה [כ"מ צג:].

*שבו היא אחת מאבני החושן (שמות כח יט, לט יב) ות"א טרקיא שהוא ג"כ התרגום של נופך.

~שְׁבֹאֵל

כתיב (דה"א כו כד) ושבואל בן גרשום (הראשון מבני גרשום בן משה, ראה דה"א כג טז) נגיד על האוצרות [נדרים י:]. לא היה לו לגרשום בנים כי אם זה בלבד, כדכתיב בדה"א (כג טז) ובני גרשם (בפסוק : בני גרשום) שבואל הראש [כ"ב קי:].

*בדה"א כה ד נזכר שבואל בן הימן, אחד המשוררים לדוד (עיין בגמרא נדרים י ע"ב).

~שְׁבוּטָא

*ראה שיבוט

~שִׁיבּוּלָה

*ראה שבלת

~שְׁבוּעָה, שָׁבַע

א.שְׁבוּעָה זֹאת – שבעת ימי המשתה, ואי אפשר לומר שבוע ממש... ששבוע לשון זכר... לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה, שייטיינ"א (קבוצה של שבעה) בלעז [ברא' כט כז].

*ראה שבעה

ב.שְׁבוּעָה הֵבֶן – ברית מילה, על שם שעברו עליו שבעה ימים [ב"ק פ.]. סימן שיש שם ברית מילה... בשעת גזרת המלכות שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול... וקבעו סימן זה... ברית מילה נקרא שבוע הֵבֶן על שם שהוא לסוף שבוע [סנה' לב.]. מילה שהיא לסוף ז' [ב"ב ס.].

*ראה ישוע

ג.שְׁמִיטָה [פסחים יב. פו. מו"ק יב. סוטה מד. ב"מ קי: סנה' צז.].

~שְׁבוּעָה, שָׁבַע

והנחתם שמכם לשבועה – לוקחים משמכם קללה ושבועה לדורות, אם לא יקרונו כאשר אירע לפלוני [ישע' סה טו], הנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך [– ברא' כו ד.]. נשבעים לקיים המצוה – כלומר מצוה שיהא אדם נשבע לקיים מצוה כדי שימרה ויזדרז לקיימה [חגיגה י.]. שבועת ביטוי – שאוכל ולא אוכל, שאכלתי ולא אכלתי [שבת סט.].

שבועה דאורייתא – %שבועה של תורה, כגון מודה במקצת הטענה שצריך לישבע על כך.

שבועה בנקיטת חפץ – %נשבע בשעה שאוחז דבר של קדושה בידיו. לדוגמא, שבועת הדיינים נעשית ע"י נקיטת ספר תורה בזמן השבועה.

שבועת הדיינים (הדיינים) – שהדיינים משביעים ע"י הודאת מקצת הטענה [שבועות לח.], הבאה מחמת הודאת מקצת הטענה [בכורות נ.], של תורה היא, ונקט ס"ת בידיה או תפילין ומשביע לה בשם או בכינוי... ועונשה מרובה וחופ לב"ד. שבועה דרבנן בקללת ארור, ולא נקיט מידי ואין עונשה כל כך [גיטין לה. ד"ה חופ לב"ד].

שבועת הבאי – %ראה שבועת שוא

שבועת היסט – %שבועה המוטלת על נתבע הכופר בכל האשמה. ראה סות

שבועות מטות – שבועות שנשבעת לשבטים [חבקוק ג ט].

שבועת העדות – שהשביעוהו וכפר ולא הודה חייב קרבן עולה ויורד [סוטה לב.]. שבועת העדות ושבועת ביטוי... אין עונש על זדונן, לא מיתה ולא כרת [שבועות ז.].

שבועת פקדון – שהשביעוהו וכפר ולא הודה חייב

אשם גזילות [סוטה לב.].

שבועת שוא – כל המשנה את הידוע, כגון על האיש שהוא אשה [שבת לג.]. נשבע לשנות את הידוע, על עמוד של אבן שהוא של זהב [שמות כ ז.]. כל שבועה לשעבר שאינה אמת קרויה שבועת שוא. לשון שוא לשון ולא כלום, כמו (ישע' ה יח) בחבלי השוא, (וכן ירמ' ב ל) לשוא הכיתי את בניכם [שבועות כ.]. נשבע לשנות את הידוע לאדם [שם כא.]. נשבע על העמוד של אבן שהוא של זהב, שאף זה נשבע על דבר שאי אפשר. ובשבועות (כט.) תנן שהיינו שבועת שוא... [סוכה נג. שבועות כא.].

שבועת השומרים (שהיא מן התורה) – שבועת שומר הפקדון שהחפץ אבד נגנב או מת.

שבועת שקר – שאין בדאותו ניכר ומאמין שקר לבריות [שם]. שבועת שקר על העמוד של אבן שהוא של זהב [סנה' כז.].

גלגול שבועה – %מ"מ : סוטה יח ע"א ד"ה ארוסה, קדושין כח ע"א ד"ה מעלייתא (עיי"ש כז ע"ב תוס' ד"ה הכי גרסי), שבועות מב ע"א ד"ה חייב.

אין אדם מוריש שבועה לבניו – %מ"מ : שבועות מח ע"ב ד"ה הבר דלא. התוס' בב"ב ע ע"ב ד"ה נשבע מפרשים : שאין אדם מוריש ממון שיש בו שבועה לבניו.

*עיי' בירחון ישורון גליון כ"ז עמ' תתס"ה (מאמר לדמותו של ר' אהרן חיים צימרמן) את משמעות המדרש "שלא יעלו בחומה". +מ"מ : ברא' כד ב, נ. ו. ראה אלה, ברית א, היכלא, הימנותא, חי, נפש ב, נשא א, קום ב

~שְׁבוּר מַלְכָּא

שמואל קרי ליה רבא שבור מלכא, משום דבקי בדינין והלכתא כוותיה בדיני, כדין היוצא מפי המלך שמתקיים. שבור מלך פרסיים היה בימי רבא [פסחים נד.]. מלך פרס... יש לו איפרכוס [סוכה נג. שבועות ו.]. עובד כוכבים היה [ע"ז עז.]. מלך פרס היה ונוטל ממון מישראל וחונן בהם דלים, נכרים שהם דלים מן המצוות [ב"מ ע: סוכה כט.]. לי נראה שבור מלכא ממש, ומלך פרס היה ובקי בדינים... ואית דאמרי שבור מלכא שמואל, דבכמה דוכתי קרי ליה הכי ואין מיושב... [ב"מ קיט.]. אמר רב פפא – רבה נמי קרי שבור מלכא משום דהלכתא נמי כוותיה... [ב"ב קטו.].

*ראה אנדרפטא

~שְׁבוּת, שָׁבַת

שבות עמי – לשון משובת נערות וילדות, אינויישדור"א (הוללות) בלעז, וכן (ירמ' ג יד) בנים שובבים, וכן (שם לא כא) הבת השובבה [הושע ו יא], להשיב שבותך – לישר משובתיך, לשון שובבה, (וכן ירמ' ג יד) שובבים, וכן (ישע' נז יז) וילך שובב, אנויישדור"א (שחיתות. חסר בדפוס) בלעז [איכה ב

ע"ב ד"ה שלא. ראה חזרא, מטה א, נצר א, עדה א, שוט

~שבט (ב)

מכרכר בכרכר [שבת צז:], משהו השתי בכרכר [שם עה:]. שובט – משהו השתי בכרכר שקורין ריי"ל [שבת עה:].

*בגמרא נאמר : שובט הריחו בכלל מיסך. ראה דקדק, כרכר

~שָׁבֵט (ג)

החודש העשירי – עת צינה, שהגוף נהנה מן הגוף... [אסתר ב טז]. ט"ו בשבט הוא ר"ה לאילנות [ר"ה יג: עיי"ש יד. ד"ה באחד]. (אם) עדיין יש צינה חזקה... (זה חדרש) שבט [סנה' יח:].

*החודש האחד עשר מניסן, נזכר בזכריה א ז.

~שָׁבִי, שָׁבִיָּה (א)

*ראה שבה

~שָׁבִי (ב)

שבי בן נחש מרבת בני עמון – הוא חנון בן נחש [ש"ב יז כז].

~שָׁבִי (ג)

*אחד מהשוערים מעולי הגולה (עזרא ב מב, נחמיה ז מה).

~שָׁבִיב, שָׁבִיב, שביבא

אישינציל"א (ניצוץ) בלעז [איוב יח ה]. זיקים ולהבות [זבחים סא:].
*אין לו דמיון במקרא.

~שביט

כוכבא דשביט – כוכב היורה כחץ ברקיע ממקום למקום וארוך כשבט שהוא יורה ונראה כמי שפותח רקיע [ברכות נח:].

~שָׁבִיל

שביל הרשות – סתם בני אדם משהכניסו תבואתם עד שעת הזריעה מפקירים שדותיהם ליכנס בהן כל אדם לקצר את הדרך שלא יקיף והן נקראין שבילי הרשות לפי שברשות עושין [ב"ק פא:]. שביל הרבים – שהולכין שם רבים ברגליהן... [ב"ב נה:].
שבילי – שביל קטן שפונים בו לשדות [ברכות סב:].
שבילי עולם – שבילים המתקנים [ירמ' יח טו].
*+מ"מ : ערובין כו ע"א ד"ה להרע. ראה הלקט, משעול, סימטא, שבולת, שבל, שעל

~שָׁבִיס, שָׁבִיסִים

[יד].

*בכמה פסוקים (כגון ירמ' מט לט, יחז' טז נג, לט כה, תהלים פה, איוב מב י ועוד) הכתיב שביט והקרי שבות. איסורי שבות בשבת אלו דברים שמן התורה מותרים, אך נאסרו מדברי סופרים כדי שלא יבואו לזלזל בשבת. +מ"מ : סנה' סח ע"א ד"ה איסור. ראה שוב (ד)

~שבח (א)

#א.מה שעודף על היציאה [ב"מ טו.].

#ב.^(קרקע) יש לו שבח – אם השביח את הקרקע בזבל או בגדר גובה לוקח מן המוכר שבח [שם יד:].
@ברא' ז א, במד' יב ה. ראה הלל ב, רוח ב

~שבח, שביח (ב)

#א.תשבחם – תשפילם, וכן... [תהלים פט י, משלי כט יא]. משביח – משפיל, וכן (משלי כט יא) ישבחה, (להלן פט י) תשבחם [תהלים סה ח].
#ב.שביח – מעולה [בכורות יח:]. שביחא – חשיבות [ב"ב נב:].

*+מ"מ : ערובין יח ע"ב ד"ה אומרים, ב"ב קסד ע"ב ד"ה בא לידי

~שָׁבֵט, שָׁבֵטִים (א)

#א.מקל, כמו (משלי כג יג) כי תכנו בשבט לא ימות [הוריות יא:]. מקל אגרופין של מושלים, היינו דיינים רשעים שת"ח שבמשפחותם להם למקל ולאגרוף שעל ידיהם היו מעמידין אותן ומחפין עליהם ועושיין סניגורין לדבריהם [שבת קלט:]. שבט ברזל – היא החרב [תהלים ב ט].

*בה"ר מציין לגמרא הוריות יא שם נאמר : לא יסור שבט מיהודה - זה ראש גולה שבבבל שרודה את ישראל במקל. תיבת "במקל" נשתרבה מפירוש רש"י וצ"ל "בשבט", שכן מובא בסנהדרין ה ע"א, וכן בבראשית מט י : לא יסור שבט מיהודה - אלו ראשי גלות שבבבל שרודים את העם בשבט. ראה מחוקק #ב.אוקם שבט – מלך רודה ומושל [במד' כד יז]. תומך שבט – (ת"י) ועביד שולטן, כמו (ברא' מט י) לא יסור שבט, ע"ש שהמושל רודה את העם במקלות [עמוס א ה]. לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים – לא יתן הקב"ה את ממשלת הרשע לנוח על הצדיקים [תהלים קכה ג]. לא יזדווג ממשלת רשע בגורל צדיק [סוטה ב.]. שבטי מושלים – מלכין גברין [יחז' יט יא], לשון שררה [סנה' ה.].

עשרת השבטים – +מ"מ : סנה' קי ע"ב ד"ה עשרת ואילך.

#ג.שבטך – יסורין שבאו עלי [תהלים כג ד]. שבט נכון – יסורין מוכנים [משלי כו ג]. פורענות [איוב לו יג].

#ד.שבט עברתו – קנה השבולת שלו... וי"א שבט חמתו שרודה בני אדם.. [משלי כב ח].

@+מ"מ : ברא' מז ב בענין י"ב השבטים, ויקרא כז לב, סוכה כז

שביסים – מיני שבכה לתכשיטי הראש, והרבה יש בלשון משנה (נגעים פי"א מי"א) שביס של שבכה [ישע' ג יח].
*אין לו דמיון במקרא. ראה עכס

~שביסתנא

*ראה חדקל

~שביעית

סוחר שביעית – עושין סחורה בפירות שביעית (ופסולים לעדות) [ר"ה כב]. שביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ [סנה' כו].

*כל שנה שביעית במחזור השנים נקראת שנת שמיטה. לאחר שבע שמיטות בשנת החמישים, בזמן הבית (בלבד) יש שנת יובל ובשניהם נאסרו עבדות הקרקע. עיין בערוך ערך זבל הגדרת מלאכות השדה. +מ"מ: ר"ה טו ע"א ד"ה א"ל אביי, ב"ק ק"ג ע"ב ד"ה ולא לך. ראה שבת, שמט (ד)

~שבירה

שור וכליו ונשתברו, חמור וכליו ונתקרעו – בכלי שור שייכא שבירה: העול והמחרשה. בכלי חמור שייכא קריעה: חבילת בגדים ומרדעת שעל גביו [ב"ק נב. כח: – בשינוי].

*ראה שבר

~שבישא

*ראה שבשא

~שִׁבְכָא

*מובא בדניאל ג י, ז, טו והוא מין כלי זמר עתיק. ראה סבכא

~שְׁבָכָה, שְׁבָכוֹת

גרדי"ל (סורג). ככ"י במקום גרדי"ל יש אלידיו"ר שמשמעו מעבר, טיילת, מרפסת. אומר אני שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרים ארוכים וקצרים שקורין לטי"ש (נסרים, עיין בא"ה), ועשוין נקבים נקבים כעין שבכה, וקרוי פרודנ"א (שבכה, סורג) בלעז. ואני שמעתי שבכה ווי"ץ (מדרגות לוליניות) בלעז, ובלשון אשכנז וינדילשטיין (מדרגות לוליניות), כמו שפירשתי (מ"א ו ח) ובלולים יעלו [מ"ב א ב]. קויפ"א (שביס, כותרת של עמוד) בלעז, כמין כובע [שם כה יז], רשת. כל שבכה עשויה כמו רשת, והיא קויפ"א (שביס עשוי רשת. עיין בא"ה) שבראשי הנשים [איוב יח ח]. על הראש [פסחים נה]. מעשה שבכה – השבכות שהיה להם דומה כמין כיפה שקורין קויפ"א (שביס, כיפה), ומוקפות היו צורות של לולבי דקל, כמו (איוב יח ח) ועל שבכה יתהלך

[מ"א ז יז, עיי"ש פסוק יח]. השבכה הם השרשרות... לשון ענפים, כמו (ברא' כב יג) בסבך בקרניו. וי"א קויפ"א, ור' אלעזר פירש ענפים [דה"ב ג טז]. שרשרת [דה"ב ד יב]. קויפ"א (שביס עשוי רשת) [שבת נז. קיא:]. ושבכה ורמונים על הכותרת – עשויה כשתי אגנות, אחת כדרכה כפוייה על פי התחתונה והעליונה קרויה שבכה, קויפ"א (שביס, במובן של כותרת של עמוד) בלעז... [ירמ' נב כב]. השבכה נוי הוא לשער [שבת סה].

סבכה – קויפ"א (שביס עשוי רשת), נותנין בגד באמצעיתה [שבת עט].

*ראה אגן א, גולה, לול, סבך, סורג, צמה, שביס, שרשרת

~שָׁבֵל

חשפי שבל (להלן מז ב) – דלי (לשון לדלות) מים מן שבילין [– ישע' ל יד]. חֲשָׁפֵי שָׁבֵל – גלי השבילים מן המים שעליהם [ישע' מז ב], חשפי מים שעל הנתיבה [– שבת פב].

*שבל הוא מלשון שבל. הראב"ע מפרש לשון קליעת שער, וכן אבן ג'אטא. הרד"ק מפרש לשון שוק או רגל ומציין שהמדרש מפרש לשון שבולת הנהר. הפרוש המקובל של שובל הוא סרח העודף של שמלה, השוליים הנגררים על גבי הקרקע. עיין ברלב"ל לישע' מז ב. ראה שבל, שבלול, שובל, שוק א

~שְׁבָלִיל

יש פותרין לימצ"א (שבולל ערום) בלעז, ויש פותרין כמו (לקמן סט טז) שבלת מים, וכפל הלמ"ד כמו מן (איוב יח טז) ימל קצירו, (וכן תהלים צ ו) ימולל [תהלים נח ט], לימצו"ן (חילזון ערום) בלעז [שבת עז: עיי"ש בגמרא]. לימצו"ן (חילזון ערום) בלעז... כשיוצא חוץ מנתיקו רירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת [מו"ק ו:].

*אין לו דמיון במקרא. הנוסח ברש"י הוא זה המובא במ"ג המאור, אך במ"ג הכתר מובא: יש פותרין לימץ, ויש פותרין (מחברת ערך שבל) כמו (תהלים סט ג) שבולת מים. אך בתהלים שם כתוב "באתי במעמקי מים ושבולת שטפתני". השבולל מזוהה עם החילזון ויש סוברים (עפ"י הירושלמי נדה ג ז) שהוא "צורה או מצב של השליה". בתרגום השבעים מתרגם "שעווה". במהד' קופפר למו"ק: שבלול - לימצ"א... שהולך ומתמסמס... עיין בערוך ערך אשת ב. ראה אשת, בלל, חלזון, חמט, לול, עיר ד בהערה, צלצל, שבלת, תמס

~שבוליתא, שבלילתא

תלתן, פינגר"י (חילבה, גרגרנית יוונית) בלעז [שבת קי: גיטין סט. ע"ז לח: מנחות מד:].
*ראה רוביא, תלתן

~שְׁבָלֶת, שבולת, שיבולת

#א.שטף חוזק הנהר, פי"ל (זרם) בלעז [תהלים סט ג].

*ראה שבלול

#ב.שְׁבִילֵי זִיתִים – טְרוּק"ש (ענפים, אגודות) בלעז, קבוצות זיתים בענף כעין שבולת [זכריה ד יא].
 #ג.שְׁבִילֵי נֶרֶד – חד הוא, ובלעז אישפיי"ג (אזוביון) [כריתות ו. עיי"ש ע"ב]. ככרין דנרד – אגודות של נרד והוא עשוי כשיבולין [ב"מ פו]. השבולת ונרד (הם סממן) אחד, שהנרד דומה לשבולת [שמות ל לד, עיי"ש].

*אחד מסממני הקטורת שהיה בעל ריח לא נעים ושימש לצורכי רפואה. ראה קטר ב

#ד.שְׁבִילֵי זֶקֶן – חמש פאות (של הזקן) [מכות כ:].
 #ה.שְׁבִילֵי שוּעַל – מין דגן... מין שעורה (מחמשת המינים) [ברכות מד]. שבולת שועל – אביינ"א. שבולת שלה עשוי כזנב שועל... שבילי תעלא – אביינ"א, תעלא תרגום של שועל [פסחים לה. צ"ע מדוע חוזר על הלעז פעמיים]. אביינ"א בלעז [מנחות ע:].

@שבולת במיני הדגן היא הכותרת של הקנה, המכילה את גרעיני הזרע. מה שנקרא היום שבולת שועל הוא מין דגן, אך אינו דומה לשבולת שבמנשה שהיא מין שעורה. בשופטים יב ו נאמר: ויאמרו לו אמר נא שבלת ויאמר סבלת... וברד"ק מפרש: היו מנסין אותם בכל מילה שיש בו ש"ן והאפרתים היו קורין אותה ס"ן... ויש מפרשים כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנחר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה הש"ן, אולי היה אויר ארצם גורם להם זה, כמו אנשי צרפת שאינם מבינים לקרא הש"ן וקוראין אותה כמו ת"ו רפה. כלומר עפ"י הרד"ק משמע שרק בגלל שהיו עלגים קראו ת"ו רפה ואילו ההברה הנכונה היא ת"ו דגושה. בספר הברת החסידים מאת נפתלי צבי דעמביצער (לונדון תשע"ב) עמ' ס"ה מציין שבלשון צרפת של ימי רש"י אין הברת ש"ן ימנית ולכן משתמש רק בש"ן ולא בסמך, שכן אי אפשר לטעות בכונתו. +מ"מ: כריתות ו ע"ב ד"ה י"א סמנים. ראה איזוביון, בריא, דגן, חלפא, מלאי, מלילה, נרד, סאסאה, סבלת, קלפה, שבט א, שבל, שבלול, שדפה, שיפון, תעלא

שבנא.

~שְׁבִינְיָה

*1. אחד מן הלויים מעולי הגולה (נחמיה ט ד). 2. כהן בימי ישוע כהן גדול (נחמיה יב ג - שכניה, שם יד). 3. שלשה אנשים בשם זה שחתמו על האמנה (נחמיה י ה, יא, יג).

~שְׁבִינְיָהוּ

*כהן שהשתתף בהעלאת הארון מבית עובד אדום הגתי לירושלים (דה"א טו כד).

~שֶׁבַע (א)

שבע שמחות – שמחה שאין לה קץ ותכלה [תהל' טז יא].

*+מ"מ: דברים יא טז, זכריה ט טו, משלי יט כג, סוכה נב ע"ב ד"ה משיעו.

~שֶׁבַע, שבעה, שבעת (ב)

שבעת ימים – רצופין [שמות כט ל]. כל מקום שנאמר שבעת כמין שם דבר הוא, שבוע של ימים, שייטיינ"א (קבוצה של שבעה) בלעז, וכן כל לשון שמונת, ששת, חמשת, שלשת [ויקרא כג ח].

*צ"ע מדוע לא מונה כסדר: שלשת, חמשת וכו'. עיין בדקדוקי רש"י (ח"ג מהיכל רש"י) פ"ו עמ' ס"ד הסבר ארוך על לעז זה.

שלשת ימים – שלוש של ימים, שייטיינ"א (המילה שבעה לא מופיעה בפסוק) בלעז, וכן שבעת ימים בכל מקום שטיינ"א [שמות י כב]. שייטיינ"א של ימים [שם יב טו]. שבענה – הם פעמים שבע שתי שבעיות [איוב מב יג].

*עיין בערוך ערך שבע ובספר מעייני אגם עמ' מ"א. ראה באר שבע, בני נח, טוב - טובי העיר, מין א - שבעת המינים, משקה, שבע, שביעית, שבעתים, שבת ג.

~שֶׁבַע (ג)

נתאמן שבע בן בכרי (משבט בנימין) וקבץ כל ישראל אליו והיה רוצה למלוך [סנה' קא: עיין ש"ב כ א, סנה' עב ע"ב ד"ה יצא].

*בגמרא נאמר: תנא, הוא נבט, הוא מיכה, הוא שבע בן בכרי. נבט - שניבט ולא ראה. מיכה - שנתמכך בבנין. ומה שמו? שבע בן בכרי שמו.

@1. עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ב). 2. אחד מצאצאי בני גד שישבו בארץ הבשן עד סלכה (דה"א ה יא, יג). ראה באר שבע

~שֶׁבַעָה

*ראה שבועה

~שֶׁבַעְתִּים

תשלומי כפל הרבה ואפילו חמישים על אחד, ויש מפרשים שבעתיים כמו גונב... אין שבעתיים אלא תורה, שנאמר (תהלים יב ז) מִזְקֵק שֶׁבַעְתִּים [משלי ו

~שְׁבָם, שְׁבָמָה

שבמה – היא שבם האמורה למעלה (פסוק ג) [במד' לב לח, עיין יהושע יג יט]. מקום כרמים... [ישע' טז ח]. שבמה לפי שלא נקראה ע"ש תועבותיה לא הסבו שמה [דה"א ה].

~שְׁבָנָא, שבנה

שבנא (סופר חזקיהו) – ממונה על ביתו של חזקיהו מלך יהודה [סנה' כו]. בעל הנאה (היה) – כמשמעו, וי"א משכב זכר [סנה' כו: עיי"ש ד"ה אילו]. גדול בתורה היה [גיטין נט]. (שבנא) בעל הנאות היה, וכן (מ"א א ב) ותהי לו סוכנת. ומדרש אגדה (ויקרא רבה ה ה) אומר מן סכני היה ובא לו לירושלים [ישע' כב טו]. היה ישיבתו גדולה משל חזקיהו... [סנה' לו].

*+מ"מ: מ"ב יח יח, וישע' כב טו, לו ב, תוס' שבת יב ע"ב ד"ה

משבר, פרס, פרש א (ח), רגע ג, רעות, שבירה

~שָׁבֵר (ב)

וישבור למצרים – שבר לשון מכר ולשון קנין הוא.
כאן משמש לשון מכר (ברא' מג ב) שברו לנו מעט
אכל, לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה, שאף
ביין וחלב מצינו (ישע' נה א) ולכו שברו בלא כסף
ובלא מחיר יין וחלב [ברא' מא נ]. שבר רעבון בתיכם
– מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם [ברא' מב יט].
תבואה [נחמיה י לב]. שברו – לשון (ברא' מב ג)
לשבור בר, קנו [ישע' נה א]. נשביר – (ת"י) נזבין...
נמכור [עמוס ח ו].

*בדה"א ב מח נזכר שבר מצאצאי כלב. ראה מכר א

~שָׁבֵר (ג)

שברו – ממכרו, כלומר את פתרונו [שופטים ז טו].

~שָׁבֵר (ד)

הוחיל [תהלים קיט קסו], תשברנה – תצפנה... לשון
(תהלים קמו ה) שברו על ה' אלהיו [רות א יג].
*ראה שאה

~שָׁבֵר (ה)

*לשבר את האוזן (מלשון סבר) – ראה און ג

~שברא

מין עשב ארוך וקורין אותו אורטיא"ה (סרפד) [שבת
כ:].

*בגמרא: פתילת המדבר – שברא, והוא אחד מהדברים שאין
מדליקין בהם בשבת. בערוך ערך שברא כותב: ממני זרעים
הוא ואינו נאכל... ושותה אותו מי שיש לו צינה... ומירק שלו
עושין פתילה. ואני שמעתי שקורין אותו בלעז פירול"א (שהוא
הכלד). עיין בסידרא י"ח עמ' 187 על זיהוי השברא. ראה חלפא
(ב), סרפד

~שָׁבְרִים

*עד השברים – שם מקום (יהושע ז ה). ראה שבר א

~שבריר, שברירי

*א.שברירי דלילא – סנורים הבאים על אדם בלילה
[גיטין סט]. שברירי דשמשא – סנורים (בפסוק:
בסנורים, ברא' יט יא) מתרג' שברירי, שמש הנוקבת
בכח דרך נקב העבים (הקטנים, הנותן עיניו כנגד
הנקב קשים לו הסנורים יותר מן המסתכל בחמה
שבאור [יומא כח]. שברירי דשמשא קשי משמשא –
שמש הנוקבת בכח דרך נקב עבים קטנים, הנותן עיניו
כנגד הנקב קשים לו הסנורים יותר מן המסתכל בחמה
שבאור [שם].

לא, לה, עיי"ש. ארבעים ותשע... [זכריה ד ג, פסחים
סח. עיי"ש]. שבע שביעיות... [ר"ה כא ע"ב עיי"ש].
שבע שבעיות... הרי ארבעים ותשע שבעיות העולים
לשלש מאותוארבעים ושלשה [ישע' ל כו עיי"ש].
שבעה דורות [ברא' ד טו, כד]. ארבעים ותשע
שביעיות [שופטים ה לא].

*+מ"מ: ברא' ד כד

~שָׁבֵץ (א)

(ת"י) רתיתא, ומ"א... [ש"ב א ט].
*אין לו דמיון במקרא.

~שָׁבֵץ (ב)

ושבצת – עשה אותה משבצות משבצות [שמות כח
לט]. כל שעתידי לשבץ – לשון משבצות מרמזן,
עשויין כמזלגים קטנים, כמו (גדה סב). ומפקי ליה
ברמצא דפרזלא, כלומר שמחוסרין לתקוע בהן
מסמרות ומשבצות לנוי, כמו שעושיין בארגז הנשים
[חולין כה].

*ראה משבצת, רמצא, תשבץ

~שָׁבֵק, שביק

*א.הניח [דניאל ד ב].

*ב.שבקוף – יפקיעוך [סוכה מח:].

*ג.שביק – מחול [סנה' קז].

@ראה עזב

~שבר (א)

*א.ואשבור עליו חקי – עשיתי לו שברים סביב
לעכבו, כמו (יהושע ז ה) וירדפום לפני השער עד
השברים (ת"י עד דתברונון), והם תעלות סביב לעיר,
פוש"ץ (חפירות. חסר בדפוס) בלעז [איוב לח י].

*ראה נפץ, ערץ, פצם, תעלה

*ב.שבר – עצם שנשבר [שבת קמז]. כלים הנשברים

– כלי חרס וזכוכית שאם נפלו ישברו [ערובין צח:].

*+מ"מ: שבת קכה ע"א ד"ה ואם לאו. ראה בזק, גרס א

*ג.שברים – (שלש קולות שבורים של השופר
הארוכים מיבבות (הנקרים יבבות שהם תשע קולות,
וקצרים מתקיעה שהיא אינה מקוטעת כלל) [ר"ה לג:].

*שברים דומים לאנחה שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג
לבו מדבר גדול (רמב"ם הלכות שופר פ"ג ה"ב-ג). +מ"מ: ר"ה לג
ע"ב ד"ה מאן דאמר. ראה יבב, גנח, ילל, תרועה

*ד.נשבר שבט – נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד
[ישע' יד כט]. נשברתי – נכנעתי [יחז' ו ט].

*ה.אנוש לשכרך נחלה – אינפיר"ש (חולני, בעל
מום. עפ"י א"ה הלעז שייך יותר לאנוש) בלעז [ירמיה
ל יב].

@+מ"מ: ישע' יד כט. ראה גאון, גרס, הוה ג, חגא, חגו, חתת,

#ב.שד הממונה על מכת סנוירים... סנוירים תרגומו
שברירי [ע"ז יב: עיי"ש].

~שִׁבְשָׁ, שִׁבְשָׁתָא, שִׁבּוּשׁ

#א.מִשְׁבֵּשׁ – מפתה [יומא פד:], מטעה [בכורות ל:].

#ב.מִשְׁתַּבֵּשִׁין – נחפזין [דניאל ה ט].

#ג.דרך משופש – עקום, שלא כדרכו, כגון דרך גגין ועליות [זבחים פב:], דרך משופש – כגון משובש... א"נ נכנס בפתח וצייד באלכסון והלך לצדיק... משופש כמו משובש, דפ"א ובי"ת מתחלפין דכתיב (ישע' יג ב) נשפה (במסורת הש"ס מגיה שצ"ל שמות טו י – נשפת), וכתיב (ישע' מ ז) נשבה בו [מנחות כז:].

שבששתא כיון דעל על [ב"מ קט. עיין תוס' פסחים קיב. ד"ה שבששתא].

משנה משבששתא – %מ"מ : שבת פו ע"א ד"ה מאן, ד"ה ומאן, פסחים עה ע"ב ד"ה רבינא, שם מד ע"ב ד"ה דטבל, שם ק ע"א ד"ה דילמא, ב"ב קנח ע"ב ד"ה שלחו, ערכין כט ע"א ד"ה רב, כריתות כח ע"א ד"ה אלא, נדה מז ע"ב ד"ה בשלמא.

שיבוש בספרים – %מ"מ : ירמ' יב יג, יחז' מז יט, שבת פו ע"ב ד"ה ליטבל, פסחים יז ע"א ד"ה הא, תוס' פסחים כה ע"א ד"ה יתננה, תענית יג ע"ב ד"ה הכי גרסינן מאן, נזיר כט ע"א ד"ה אלא, נזיר מג ע"ב ד"ה דתניא, שם מד ע"ב ד"ה דטבל, שם מה ע"ב ד"ה ומשלח, שם נד ע"א ד"ה ומני, ב"ק יג ע"א ד"ה ואי, סנה' טז ע"ב ד"ה ואביתר, שם ס ע"ב ד"ה אזהרה, ע"ז כה ע"א ד"ה ספר, זבחים סג ע"ב ד"ה מה, תוס' מנחות כט ע"ב ד"ה שעטנז, בכורות כג ע"א ד"ה דאי, ערכין יב ע"ב ד"ה ומשני, תוס' מעילה ב ע"א ד"ה שחטן.

גירסא משובששת – %שבת פג ע"א ד"ה אלא, קז ע"ב ד"ה למה, ערובין לט ע"ב ד"ה אמר, פסחים לו ע"ב ד"ה ותנא, יומא מא ע"א ד"ה אלא, תמורה ז ע"א ד"ה הא, ד"ה רבא. @בענין חילוף פ"א ובי"ת, עיין תהלים סח לא, דניאל יא כד. ראה בצע א

~שִׁבְשָׁא, שִׁבִּישְׁתָא

שבשי – זמורות הגפן... שְׁרִיגִים (ברא' מ י) מתרג' שבשין [ברכות ה:]. שבישתא – חבילי זמורות [ב"ק קיט:]. שבישתא דערלה – זמורות של כרם ילדה [שבת קי:]. זמורות, כדמתרג' שריגין – שיבשין [נזיר לד:].

*עיין בערוך ערך שבש א

~שִׁבְשָׁבִית

*ראה שפשו

~שָׁבֶת (א)

#א.שבתו – בטול מלאכתו מחמת החולי [שמות כא יט]. שבת גדולה – פחת דמיו לימכר עכשיו בשוק והוא נזק... שאינו ראוי לעשות מלאכה בשתי ידיו עד

זמן שתחזור ידו, אלא לשמור קשואים יהא ראוי לאחר שיקל ממנו כאב המכה קצת. שבת קטנה – כאילו הוא שומר קשואין שנותן לו כל ימי חליו שישכב במטה מחמת חולי זה שאינו יכול לשמור קישואין [גיטין מב:]. כל ימי החולי רואים אותו כאילו הוא שומר קשואין ונותן שכירותו של כל יום, שהרי אין ראוי למלאכה כבידה אפילו בלא חולי שהרי נקטעה ידו ורגלו והוא כבר נתן לו דמיהן [ב"ק פג:]. שבת גדולה – דמי ידו. שבת קטנה – כל ימים שיפול למשכב רואין אותו כאילו הוא שומר קישואין [ב"ק פו:]. *שבת הוא אחד מחמשה תשלומים שהחובל בחבירו חייב לשלם.

#ב.שָׁבֶת – עם בטל ומתגאים חנם [ישע' ל ז]. @ראה משבת

~שָׁבֶת (ב)

שיבתא – ירק שנותנין מעט בקדירה למתק בעלמא ולא לאכלו, אניי"ד בלעז [ברכות לט:], ירק של תבלין שקורין אניי"ד, ובלשון רומי אניט"ו (לעז זה אינו מרש"י) [ע"ז ז: עיי"ש ד"ה מתעשר וד"ב בדגנוניתא]. אניי"ד [נדה נא:].

~שִׁבֶּת (ג)

#א.שבוע [תענית כו: ב"מ נח:]. השבת השביעית – כתרגומו שבועתא [ויקרא כג טז]. #ב.שמיטה, שבוע שנים [ויקרא כה ח, ויקרא כו לד, עמוס ח ה, שבת לג:].

*ראה שביעית

#ג.ממחרת השבת – ממחרת יום טוב הראשון של פסח [ויקרא כג יא], ממחרת יום טוב [שם כג טו]. יו"ט קרי שבתא [ביצה יז:]. ימים טובים נמי שבתות איקרו [שבועות טו:].

*מ"מ : מנחות סה ע"ב ד"ה הא כיצד.

#ד.יום שכולו שבת – שעתידי העולם להיות חרב ואין אדם, וכל המלאכות שובתות [ר"ה לא:]. שבת בראשית – שבת ממש... [מנחות סה:].

#ה.שבת שבתון – מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי [שמות לא טו, יומא פא:]. מה היה העולם חסר? מנוחה, באתה שבת באתה מנוחה [ברא' ב כ, מגילה ט]. נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם בערב שבת – רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו [ביצה טז:], שמרחיבים דעתו לאכילה ושתיה [תענית כז:]. בשבת פושעי גיהנם שובתין [סנה' סה:]. המחלל שבת כופר במעשיו של הקב"ה ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית [חולין ה:]. בשבת אין להן לישראל לירוא מן המזיקין שמסוככת עליהם מצות שבת

[סידור רש"י סי' תע"ו].

#א. שבתא דרגלא – שבת ששואלין בו בהלכות הרגל והיינו שלשים יום קודם לרגל [סנה' ז: בכורות מד:].

*עיין תוס' כתובות ה' ע"א ד"ה שמא שבת הוא לשון זכר וגם לשון נקבה. ביהושע ה' יא נאמר "ממחרת הפסח" ולכאורה היה צ"ל "ממחרת השבת" ועיין על זה בתוס' ר"ה יג ע"א ד"ה דאקריבו. בשמות טז כג "שבתון שבת קדש" מפרש האבן עזרא (בפירוש הקצר): והגאון (ר' סעדיה) אמר ששבתון פחות משבת. עיין במהדורת פליישר (וינה תרפ"ו) תירוצים שונים, אך בשבת ומועדי ישראל ח"א עמ' 183 מבאר שר' סעדיה בא להוציא מכת המשיים שהתקינו שיהיה כ"ח יחול תמיד בשבת והכוונה בשבת שבתון היא מנוחה שלמה. עיין באבן עזרא לשמות לה ב. +מ"מ: ברא' ב, ב, ברא' לג יח, שמות כ ח, כ ט, לא יז, ויקרא יט ג, כג ג, במד' טו מא, יחז' כ יב, ספר הפרדס דף נ"ו עמ' ג-ד, מחזור ויטרי סי' קל"ח, שבלי הלקט סי' קכ"ו. ראה סמבטיון, שבות

~שבת (ד)

#א. שבתו בשלום – נוחו בשבתכם לשלום [שבת יב:]. שובת – חל שבת עליו [שם לה:]. לנוח [משלי כ ג]. ע"ש – הוא ליל תענוג ושבתה והנאת הגוף [כתובות סב:].

#ב. לא ישובו – לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות [ברא' ח כב – מלהתנהג כסדרן, סנה' נח:]. תשבת המלאכה – תהיה המלאכה בטלה [נחמיה ו ג]. מלח אינה שובתת – שמצויה בקיץ ובחורף [מנחות כא:]. ולשבת – כמו ולהשבית [עמוס ח ד]. מחיל שבי – יחלל שבת [ע"ז כח:].

~שבתא

*ראה שיבתא

~שבתאי

שם שעה ראשונה של ליל ד', שבאותה שעה נתלו מאורות... [ברכות נט:], סדר השעות כשנתלו המאורות והמזלות, שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי... [שבת קכט:], מזל כוכב ששמו שבתאי [שבת קנו:].

*ראה מאדים, סבתא

~שַׁבְּתִי

*אחד מראשי הלויים שעלו מן הגולה (עזרא י טו, נחמיה ח ז, יא טז).

~שָׁגָא, שָׁגִיא

#א. גדל [עזרא ד כב]. משגיא לגויים – מגדיל [איוב יב כג].

שגיא – גדול [איוב יב כג, לו כג, דניאל ב יב], רב [דניאל ד ט]. הרבה [דניאל ה ט, ה כז, ו טו, ו כד, ז ה, ז כח].

#ב. כפף... [יבמות סג:].

@עפ"י רוב המפרשים ענינו נחל. ראה חטא א, פקד, שאגא, שגה א

~שָׁגַב

אל ישיגב בכחו – כחו גדול [איוב לו כב]. ונשגב – והוא מתחזק [משלי יח י].

*+מ"מ: ישע' ט י. ראה משגב

~שגג, שגגה

*ראה שגה ב, של א

~שָׁגָה (א)

השגו חיל – הגדילו [תהלים עג יב].

*שגה היא צורת משנה של שגא. ראה חטא א (ב), סיג ב, שגא

~שגה, שָׁגָה (ב)

#א. ישיגו צאני – הולכות טועות [יחז' לד ו].

שגיאות מי יכין – אני נזהרתי בהם, אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם [תהלים יט יג], מי יכול להשמר משגגות [סנה' קז:]. תרגום כל שגגה שלותא [רות ב טז].

אולי משגה הוא – שמא שכחו שוגג [ברא' מג יב אונקלוס מתרגם משגה שלן]. שלו – משגה, כלומר שום דבר של גנאי [דניאל ג כט]. משגה עור – הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה [דברים כז יח].

*+מ"מ: קהלת ה ה, שם י ה. ראה זד, טעה, משגה א, רוח א, שגיאה, שגיון, של א, תעה

#ב. באהבה תשגה תמיד – ראיתי בדברי ר' משה הדרשן, תשגה – תעסוק תמיד, והוא לשון ערבי. והביא ראיה כמו לבקש שגייה, לבקש עסק, ולא ידעתי איפה נשנית. ורבותינו פירשו (ערובין נד.) לשון משגה כמשמעו... [משלי ה יט, עיי"ש].

*עיין בספר מגדים חדשים ח"א (דוד יואל ווייס, ירושלים תשמ"א) עמ' ע"ה: זה שמעיר רש"י מדברי ר' משה הדרשן שלא ידע איפה נשנית הלשון לבקש שגיה, אין הכוונה שנמצא המקור בחז"ל, אלא שבלשון ערבי אומרים "לבקש שגיה" במקום "לבקש עסק". עיין ברד"ק בשרשים שורש שגה וכן בספר שבט מיהודה ח"א עמ' שמ"ב (יהודה לביא בן דוד, ירושלים תשס"ב).

~שָׁגָה (ג)

*אבי יונתן גבור דוד (דה"א יא לד).

~שָׁגַב, שָׁגִיב

(היה) רשע... צעירו (של אבירים) [סנה' קיג:].

*הבן הצעיר של חיאל בית האלי (מ"א טז לד). בדה"א ב כא-כב נזכר שגוב בן חצרון מאשתו בת מכיר אבי גלעד ואבי יאיר בן מנשה למטה יהודה.

~שגח

הביט דרך חורין וחרכין, אבואטי"ר (להציץ) בלעז
[ישע' יד טז], השגיח – הביט [תהלים לג יד, עיי"ש
פסוק טו]. אין משגיחין בכף מאזנים – אין מעינים
[ביצה כח].

~שגי

*אבי יונתן מגבורי דוד (דה"א יא לד).

~שגיא

*ראה שגא, שגה א

~שגיאָה, שגיאיות

שגיאיות מי יבין (תהלים יט יג, עיי"ש) – מי יכול
להשמר משגגות [סנה' קז].
*עיי' בספר אורי חיים (ליפשיץ) ח"א עמ' קפ"ח וח"ב עמ' שכ"ז,
בענין טעויות ושגיאיות בספרים. ראה טעה, שגה ב, תעה

~שגיון

#א. מנחם פתר שגם זה אחד משמות הזמר על שם
הכלי, וכן פירש (חבוק ג א) על שגיונות. ורבותינו
פירשו (מדרש תהלים יח, מו"ק טז): לשון משגה...
ד"א על שגיון כנף המעיל... [תהלים ז א, עיי"ש]. על
שגיונות – יש לפותרו כתרוממו, ולפי משמעו ביקש
רחמים על עצמו שהטיח דברים... קנתר אחר מדת
הדין [חבוק ג א].
#ב. שגגה (במהדורת קופפר – טעות הוא בידי)
[מו"ק טז – תהלים ז].
*ראה שגה ב

~שגישתא

*ראה שגש

~שגל, שגל

#א. אישגלנה (הכתיב, והקרי ישכבנה) – לשון שגל,
פלגש, והכתוב כינהו לשבח, ישכבנה, ותקון סופרים
הוא זה [דברים כח ל], לשון משכב, כדכתיב (נחמיה ב
ו) והשגל יושבת אצלו, וי"מ כלבתא [מגילה כה].
שוגלת (בפסוק הכתיב שגלת, והקרי שַׁכְּבָתָּ) – לשון
פלגש [ירמ' ג ב, עיי' ישע' יג טז].
#ב. מלכה, כמו (נחמיה ב ו) והשגל, (דניאל ה ב)
שגלתה, (כלומר) אשתך... [תהלים מה י, ר"ה ד].
שגלתה – לשון מלכא בלשון ארמי, כמו והשגל
[דניאל ה ב]. שגלונות – מלכות [סנה' צה]. והשגל –
אשתו המלכה... שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל
הפילגש. נשיו ופלגשיו, כמו (שה"ש ו ט) מלכות
ופלגשים [נחמיה ב ו].

@בגמרא ר"ה ד ע"א נאמר מאי שגל?... כלבתא. המפרשים
מתלבטים במשמעות המילה "שגל" שהיא לכאורה מילה מגונה,
אך יש מפרשים שבסירוס האותיות מ"שגל" ל"גלש", שבערבית
פירושו ישב או שכב, והוא כינוי לאשה מכובדת וצנועה שאינה
יוצאת מביתה. לכן בכל מקום שמופיעה המילה שגל, הכוונה
היא כפולה, פלגש וכדומה, וכן כפי שהמסורה מציינת בכל
מקום שהקרי הוא שכב והכוונה לגבירה מכובדת. +מ"מ :
בראשית כה ו ד"ה הפילגשים, שופטים פי"ט ואילך סיפור פלגש
בגבעה, ר"ה ד ע"א בגמרא. ראה כלב, נצב

~שגע, שגעון

*משוגע הוא אדם שנטרפה דעתו. +מ"מ : דברים כח לד, ש"א
כא טו, טז, מ"ב ט יא, יח' א ג, הושע ט ז, משלי א כא. ראה
אנשים בוערים, ברשן, גמל, הלל ג, חרם ב, פרזל, שולל, שטן,
שיחא, שעמום

~שָׁגָר (א)

#א. שָׁגָר בהמה – נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא
עתו [שמות יג יב], מה שבהמה משגרת ומשכלת
[בכורות ג]. שגר אלפיך – ולדי בקרך שהנקבה
משגרת ממעיה [דברים ז יג], ולדות בקרך שהבהמה
משגרת ממעיה [שם כח ד].
*ראה גרש א, סחב

~שגר (ב)

#א. שגורה תפלתי בפי – סדורה בפי במרוצה ואיני
נכשל, ותחנתי נובעת מלבי אל פי. כל מה שאני חפץ
להאריך בתחנונים [ברכות לד].
שגר היונה – מרוצת פריחתה פעם אחת [ב"ב כג].
*ראה גרס
#ב. שגרא תנורא – הסיק [שבת קט: קדושין מ. סנה'
פב. – שגרתא]. תנורא שגירא – תנור שהוסק ביום
פעמים ושלש חם ונוח להסיקו בעצים מועטים [יומא
כט].

~שגרא

*ראה שיגרא

~שגרון, שגרונא

חולי הירכים והקלבוסת [גיטין סט:], קרנפ"א (עווית,
התכווצות שרירים) [חולין נא].
*בגיטין נוסף לעז : "שקורין הנק"א", אך הלעז שייך לקלבוסת
ולא לשגרונא. ראה עוית

~שגש, שָׁגֶשֶׁת

שגישתא – תרגום של מהומה, כלומר דעת מבובל
[גיטין ע:]. משגש – לשון מהומה ושגעון [ב"ב ט:].
תשגשי – לשון סכסוך, נשתגשו זמורותיך במיני
דשאים וערבובים... נתערבת [ישע' יז יא].

*עיין בערוך ערך שגש, משגש. ראה בלל, המה ב, המס, לוע ב, מהומה, סכסך, ערבוב

~שד, שד (א)

#א.כשוד – כיום ביזה [ישע' יג ו], כביזת שודדים [יואל א טו]. כשד שלמן – כבוזים הבאים על עם יושב בשלום... ושודדים את הכל [הושע י יד]. ממון של גזל [עמוס ג י].
*ראה חמס, שדד, שודד
#ב.המבליג שוד – המגביר... אדם שדוד וחלש, (ת"י) דמגבר חלשין על תקיפין... [עמוס ה ט].
@עיין בספרי חקרי לשון עמ' 36.

~שד, שד, שד (ב)

#א.שד מלכים (תינקי) – לשון שדים, ותינקי יורה עליו [ישע' ס טז], יגזלו משד יתום – יניקת היתום, מקום מוצא מאכלו ומזונותיו, כמו [ישע' ס טז] ושד מלכים תינקי [זה הפסוק המובא בדפוסים, אך במ"ג המאור מובא הפסוק מישע' סו יא – משד תנחמיה] [איוב כד ט]. כלה שד – לשון שדים המספיקין חלב [ישע' טז ד]. משד – לשון שדים [ישע' סו יא]. נוי הוא לאשה שיהו דדיה מובדלים טפח [כתובות עה]. שדי אמי – שדים להשען עליהם למחיה [תהלים כב י]. חלב הרבה בדדיה (של האשה) מביאה לידי חולי [שבת קלה].

*שד ודד מתחלפין לעתים קרובות ויתכן שאחת הסיבות היא כמו ביצה - ביעא שהחליפו באותיות מחמת צניעות. +מ"מ : הושע ב ד, איוב כד ט, שבת קמ ע"ב ד"ה נקט, קמד ע"ב ד"ה בטיפה, נדה מח ע"א וכן ע"ב בגמרא וברש"י. ראה אשתנדו, בחל, דד, חדיי, חזה, ינק, כומו בהערה, כרף, לשד, עקץ א, פגה, פטמת, צמל, צמק, שדא ב

#ב.בין שדי – בין שני הבדים (של ארון הקודש) שנראים במקדש ראשון כשני שדים דוחקין וכולטים בפרוכת שכנגד הפתח [שבת פח:], שדיך – בין שני בדי הארון [שה"ש א יג], שתי הלוחות, ד"א מלך וכהן גדול [שם ז ד]. שדי כמגדלות – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה [שה"ש ח י].

+מ"מ: מ"א ח ח ד"ה ויראו.

~שד, שד (ג)

השדים בני אדם הראשון היו, לפי שאותם מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו הוליד שדים (ערובין יח: [- תהלים פט לג]. שד יש לו פרצוף אדם ויש לו כנפים [נדה לד:]. שידים – מיני מזיקין [ערובין יח:]. שדים – יש להם צורת אדם ואוכלין ושותין כבני אדם [סנה' קט]. שיחת שדים – לא ידענא מאי היא [סוכה כח. עיין ב"ב קלד ע"א ד"ה שיחת]. מעשה

שדים – שנסתרים ואינן נראין... (שד) אין יכול להרוא אפילו בריה גדולה... [סנה' סז:], דבר שדים – כן עושין כשאובדין שום דבר שואלין במעשה שדים והם מגידים להם, ואסור לעשות בשבת... אף בחול אסור – לשאול בשדים משום סכנה... רב יצחק – היה שואל במעשה שדים וביקש השד להזיקו ונעשה לו נס... שרי שמן – יש מעשה שדים ששואלין ע"י שמן וקרי להו שרי שמן והיינו שרי בוחן, ויש ששואלין בשפופרת של ביצה וקרי להו שרי ביצים... לוחשים על שמן שבכלי – אותן העושין מעשה שדים דרכן ללחוש על שמן שבכלי, ואין דרכן ללחוש על שמן שביד שאינו מועיל... [סנה' קא. עיי"ש].

בר טיט בר טינא – שם שד [שבת סז. עיי"ש בכל הדף עניני שדים]. שידאי בר שריקאי פנדאי – כך שמו [שם].

*עיין תוס' ע"ז כז ע"ב ד"ה שאני, שפעמים יש כח ביד שדים להטעות הבריות כדי לטרדן. עיין בשו"ת מים חיים מר' יוסף משאש (רבה של מקנס, תלמסן וחיה. ירושלים תש"ס, ח"א סימן צז) בענין כפיה מחמת שדים שכיום יש מרבתינו המכחישים מציאותם של שדים (כגון הרמב"ם) ומפרשים מאמרי ש"ס בהם מוזכרים לפי רמזים והלבשות. וכן לפי חכמת הרפואה הכפיה באה ממחלת עצבים או מעורקי המוח. ומסכם שכל ענין השדים היה כדי להפחיד את עמי הארץ שלא יבואו לידי פריצות. עיין בספר אחוזות ישראל עמ' קל"ה בענין ביאת שד, וכן בספר נר באשון לילה (שלמה אבינר) עמ' 339. +מ"מ : דברים לב יז, תהלים קו לז, איוב כד יז ד"ה כי יכיר, רות ג ח, איכה א כ ד"ה בבית, ברכות נא ע"ב ד"ה כוס שני, תוס' פסחים כה ע"א ד"ה חוץ, פסחים קיא ע"ב בכל העמוד, תוס' יומא נד ע"א ד"ה כרובים, תענית כד ע"ב ד"ה בסכני, תוס' מגילה ג ע"א ד"ה חישנין, תוס' יבמות קכב ע"א ד"ה דחזו, תוס' גיטין סו ע"א ד"ה וליחוש, ב"מ פו ע"א ד"ה אשקיה, ב"ב עג ע"ב ד"ה ה"ג שמעון, סנה' מד ע"א ד"ה שמא ובתוס' ד"ה חישנין, סה ע"א ד"ה במקטור. ראה אגרא (ב), אוסיא, אזלת, אחידה, בלחה, בלוסיא, דבר ג, הורמזי, חי, חילק ובילק, חמות, טמאה, לט א, לילין, לילית, לשד, מריק, נפילים, צי, קורדיקוס, קטב, קצרות, ראם, רוח א, רשף, שאיה, שבריר, שבתא, שעיר ב, תכספית

~שדא, שדי (א)

נטע [ערובין כה]. שדינא – זורע, משליך [ב"מ פה:]. שדינא – זרענא [כתובות קג:]. שדי כיתנא – זורע פשתן [מגילה ה:]. משדא – שטוח העומרין [ב"מ עד:]. שדי גלימא – משליך אדרתו [שבת י.].

~שדא, שדי, שדיא (ב)

יארוד ילדה ואבני מתא שדיא – התנין הוליד תולדותיו והטיל פרנסתו על בני העיר [כתובות מט:]. נשדינהו – ישליכם [פסחים פג:]. שדי – לשון השלכה... והאי שדי לשון שדיים (באשה) [נדה מח:]. השליך [שבת י.]. שדא – השליך [שבת עד: ביצה לג. כתובות עב:], שדאי – השליכי [כתובות סא:]. שדיא –

אנשים ונשים – [שבת מד:], כמין ארגז תלוי בעגלה למרכב נשים חשובות [ערובין יד:], מרכבת נשים, עגלה העשויה כקופסא [שם ל:], שידתא – שידה, עגלה למרכבת נשים ושרים [גיטין סח:], ארגז של עגלה העשויה למרכב נשים [ב"ק צח:], ארגז [כתובות סה:].

שידה ושידתין – שד זכר ושד נקבה [גיטין סח. עיי"ש ד"ה מה היא].
*אין לו דמיון במקרא. ראה אופן

~שְׂדָה, שְׂדוּת (ב)

שְׂדִי – לשון שדה [דברים לב יג]. כמו שדה [ירמ' יח יד]. בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן [ברא' כה כ]. חקלא [מ"ב ד לט]. כרשי שדה – שלווי"ש (בר, עיין בא"ה) [פסחים לט]. בשדתם – אי"ן לו"ר קנפניי"ש (במישורם, בשדות הפתוחים שלהם. חסר בדפוס) [נחמיה יא כד]. שדות ובקעות – קנפני"א (מישור, שדה פתוח, איזור של שדות) בלעז [ב"ק פא: ב"ב קעג]. גפן שדה – (ת"י) גופנא בחקלא [מ"ב ד לט].

*שדה משמעו שטח אדמה מחוץ ליישוב המיועד לגידול ולמראה. בערוך ערך שדה מציין לפסוק והיה השדה בצאתו ביוכל (ויקרא כז כא) שזה לשון זכר, אך בלשון הגמרא בד"כ לשון נקבה. עיין בספר בית מרדכי (שטיין) עמ' רמ"א משמעות "שדה אילן". בשערים המצוינים להלכה על סוטה כו ע"א ד"ה לא ישא מציין לשו"ת חת"ס אה"ע סי' ל"ג: שדה – לשון שדים ורחם. +מ"מ: ברא' כח יז ד"ה בית אל. ראה אוגיא, אפר, בקעה, בתה, דברא, חלקה, מגרש, עמק, פדן, צופה, צמד א, שדמה. ערך "בית" ערכים שונים הקשורים לשדה

שדה אחוזה – אם הקדישה ולא גאלה קודם היוכל ומכרה גיזבר לאחר אינה נגאלת עוד, וכשהיא יוצאה ביוכל מיד הלוקחה מן הגזבר מתחלקת לכהנים [גיטין מח:]. אם בעלים פודין אותה מוסיפין חומש על החמישים [ערכין יד]. שדה אחוזה – שהקדישה בעליה ולא גאלה ומכרה גזבר כשהלוקח מחזירה ביוכל מתחלקת לכהנים [ב"ק קי:]. אמרה תורה (ויקרא כז כב–כד) לפדותה מן ההקדש לפי השנים שעד היוכל, סלע ופונדיון לשנה לפי חשבון חמישים שקל לבית זרע חומר שעורים לארבעים ותשע שנות היוכל [ב"מ סז:].

*ראה שדה מקנה

שדה אילן – פירותיה נלקטים לפרקים... [ב"ב כח:]. שדה בוכין – עיין נדה עז ע"א ד"ה שדה שאבד ובערוך ערך בך. ראה כוך

שדה בור – ניר חרוש ולא זרוע [ב"ק פא:]. שדה בית הבעל – שדה בעמק ואינו צריך להשקותה [מו"ק ב:]. שדה המסתפקת במי גשמים, ואינה עושה פירות אלא פעם אחת בשנה [ב"ב כח:]. שדה בית הבעל יפה (מבית השלחין) [שה"ש ד יג].

*במו"ק ב ע"א נאמר: בית הבעל לישנא דמייתבואה הוא, דכתיב

מוטלת [שבת סג:], הטיל [כתובות נג:], הפיל [ערובין עד:].

שודא – לשון השלכה, כמו (שמות טו ד) ירה בים דמתרגם שדי בימא [כתובות צד. ב"ב לה. שבועות ל:]. שודא דדייני – הטלת הדיינים, לפי מה שיראו דיינים שהיה דרכו של מת לקרב את זה יותר מזה, או מי בשניהם טוב ונוהג בדרך ישרה שיש לומר בו נתכוין המת לזכות. שודא כמו שדי בימא דמתרג' ירה בים, הטיל בים [כתובות פה:], לשון השלכה, לפי ראות עיני הדיינים יטילו הזכות והחובה [שם צד:], מה שלב הדיינים נוטה לזכות ולחייב... לשון השלכה [שבועות ל:]. דין שאינו תלוי בטעם אלא הכל בפיו של דין... וידונ"ש (נציג. רק בכ"י, עיין בא"ה) [קדושין עד:]. שודא עדיף – ראות עיניו של שליח [גיטין יד:]. לאותו שיהא לב הדיינים שהיה הנותן אוהבו או קרובו יותר... לשון השלכה. ירה בים (שמות טו ד) מתרג' שדי בימא [ב"ב לה:]. השלכת הדיינים [ב"ב סב:].

*עיין בערוך ערך שד ב. ראה חזרא, טול, ירה, מורה ב, נשל, רמה ג, שדי ב, שלך ב

שדא ביה נרגא – קצצה בגרון [סוכה יב:].

~שְׂדָד (א)

יפתח וישדר – לשון עבודת שדה, בתחלה הוא עושה תלמים רחבים באתים ובכלי מחרישה (יפתח), וסוף הוא עושה תלמים קטנים (ישדר). במדרש ר' תנחומא [ישע' כח כד בשינוי]. ישדר עמקים – יתקן השדה [איוב לט י].

*ראה מחרישה, פתח ב (ה)

~שדד, שְׂדָד (ב)

שדוד נשדונו (נְשָׁדְנוּ) – (לשון) שדדונו, ולשון נשדונו שכתב בו נו"ן בתחילה ולא כתב שדונו מפני שבא לשמש שני לשונות, לשון נפעלנו ולשון פעלנו, אילו כתב נשדונו היה הלשון מוסב על הנשדדים ולא אל השודדים, ואם כתב שדונו היה מוסב על הדודדים ולא לנשדדים, עכשיו מוסב לשניהם (כלומר) נתנו ביד אשר שדונו, ובלעז שומ"ש דישגטירינ"ט נו"ש (אנחנו שדדנו אותנו, עיין בא"ה). ד"א נשדונו – אנחנו גרמנו לעמנו ששדדונו [מיכה ב ד]. שוד – (לשון) ביה [ישע' יג ו]. ישדם – ישדדם [משלי יא ג].

*ראה שד א, שודד

~שְׂדָה (א)

שדה ושדות – מרכבות נוי, עגלות צב. ובתלמוד (שבת פט"ז מ"ה ועוד) יש שדה תבה ומגדל [קהלת ב ח]. שדה – עגלה של עץ מוקפת מחיצות למרכב

בני שדה – בני בגא (הב"ח מגיה באגא) ועובדי אדמה
ועוסקין בתורה מתוך הדחק [ערובין כא:].

~שדה (ג)

זה משנה [משלי כד כז].

~שדון, שדין

למען תדעון (שדון, הקרי והכתיב שדין) – יש אם
למסורת, שדין כתיב, כמו (נוטריקון) שיש דין
בעולם, כמו (שופטים ה ז) שקמתי דבורה, כן ראיתי
בתנחומא [איוב יט כט

*בנטיה זו אין לו דמיון במקרא. ראה דון, מדון

~שדי, שדי (א)

#אלשון חוזק [תהלים צא א]. אל שדי – שיש די
באלהותי לכל בריה... וכן כל מקום שהוא במקרא כך,
די שלו, והכל לפי הענין [ברא' יז א], שדי בנתינת
רחמי וכדי היכולת בידו ליתן. זהו פשוטו. ומדרשו,
מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי [ברא' מג יד].
שדי – אם שדי זה קודש תמהתי על פתרונו... ואם
נוכל לאומרו חול לשון חוזק וחוסן... [איוב כב כה,
עיי"ש].

#ב.הקב"ה [איוב כד א].

@+מ"מ : בראשית רבה מו ב. ראה בצר א, ב, שד א, שדא, שדה
ב

~שדי, שדים (ב)

עמק השדים – כך שמו, על שם שהיו בו שדות הרבה
(עפ"י ת"א) [ברא' יד ג]. תלמי שדי – שדות [הושע י
ד, עיי"ש]. חיתו שדי – חיתו ביער [ישע' נו ט]. וזיו
שדי – רמש השדה [תהלים נ א].

*עפ"י הראב"ע הכוונה לסיד, כמו ושת אותם בשיד. ראה
תנובה

~שדיאר

*אבי אליצור, נשיא מטה ראובן (במד' א ה, טז א ד"ה ודתן).

~שדין, שדינא

*ראה שדא, שדון

~שדל

וכי יפתה – מדבר על לבה עד ששומעת לו, וכן
תרגומו ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון
עברי [שמות כב טו]. משדלתו – מפתה אותו, וכי
יפתה מתרגמינן ארי ישדל [יומא לה: קדושין לא.].

*ראה פתה א

(ישע' סב ה) כי יבעל בחור בתולה, ומתרג' ארי כמא דמיתותב
עולם עם בתולתא. ראה גלה ב, גריד

שדה גריד – שדה גריד – יבשה מעולם שאין צריך
להשקותה [מו"ק ו:].

*ראה בית הבעל

שדה זרע – ירושלים, עיר המלוכה [יחז' יז ה].

שדי חמד – שדות חמדתן. ומ"א על חכמי
סנהדראות... [ישע' לב יב].

שדה חרמים – ישראל שהחרימו שדיהן (שאמר : שדה
זו חרם, השדה ניתנת לכהנים) [ב"ק קי:].

*+מ"מ : ב"ב קיב ע"א ד"ה משדה

בשדה (בפסוק : בשדי) יער – בגבול בנימין... [תהלים
קלב ו].

שדה כובס – (שדה) הכובסים שוטחין שם בגדים,
וכן ת"י חקל משטח קצריא [מ"ב יח יז], שדה
שהכובסין שוטחין שם בגדים לנגבם, כך ת"י. ור"ד
(סנה' קד.)... [ישע' ז ג]. ת"י חקל משטח קצריא,
ששוטחין שם הכובסין את הבגדים [שם לו ב].

*ראה משטוח

שדה לבן – (הוא) בית הבעל [מו"ק ו:], של תבואה
[שם ג: ישע' ז כה]. שכל פירותיה נלקטין בפרק אחד,
שדה אילן – שפירותיה נלקטים לפרקים [ב"ב כח.].

שדה מקנה – כשהקדישה ולא גאלה ומכרה הגזבר
כשהיא יוצאה ביובל חוזרת לבעלים הראשונים
שמכרה למקדיש [גיטין מח.].

*+מ"מ : ויקרא כז כב-כד. ראה שדה אחוזה

שדה ניר – חרושה [ע"ז טו:]. חרישה ראשונה ועומד
לזריעה [שבת פא:].

שדה צופים – מקום גבוה היה ששם הצופה עומד
לשמור אם יבא חיל על העיר [במד' כג יד]. חקל
סכותא [שמות יד כד].

*ראה שקף

שדה רטושין – עזובה עד שיגאלנה אחר, וכשיגיע
יובל תצא מידו לכהנים [ערכין כה:].

שדה בית השלחין – קרקע יבשה דלא דייה במי
גשמים, וממעין שבה משקה אותה [ב"מ קג:]. מתוך
שמעין בתוכו שמשקים אותה ממנו תדיר עושה
פירות תדיר [ב"ב כח.]. שחוץ לעיר וסמוכין לעיר
[ב"ב סח.]. שלחין – ארץ יבשה קרויה בית השלחין,
וצריך להשקותה תמיד, ושדה בית הבעל יפה
הימנה... [שה"ש ד יג], שדה שהיא עומדת בהר וצריך
להשקותה תמיד [מו"ק ב.], יש לו מעין ובידו
להשקותו תדיר [ב"ב יא.].

*בהיכל רש"י מציין לנחמיה ג טו נאמר "ברכת השלח" במובן
השקיה, ואולי זה המקור למעין השלוח. בערוך ערך שלח ה
מפרש שדה שעומדת בהר וצריך להשקותה ואם אינו משקה
נפסדת... והוא עיף [ברא' כה כט] מתרגם והוא משלה. +מ"מ :
מו"ק ב ע"א ד"ה משקין, תוס' ב"ב סח ע"א ד"ה מי. ראה גרנותא,
צחית, שלח א

~שְׂדָמָה, שְׂדָמוֹת

שְׂדָמָה – שְׂדָה תבואה, כמו (חֲבֻקָּק ג יז) ושְׂדָמוֹת לֹא עֲשָׂה אֹכֵל, (וְכָן מ"ב כג ד) בְּשָׂדָמוֹת קִדְרוֹן [דְּבָרִים לֹב לֹב], שְׂדוֹת תבואה... שְׂבָמָה מִקּוֹם כְּרָמִים [יִשְׁע' טז ח, עֵי"ש], שְׂדָמוֹת – שְׂדָה לֹבָן [חֲבֻקָּק ג יז], קִנְפָּנִי"א (מִישׁוֹר, אִיזוֹר שֶׁל שְׂדוֹת) בִּלְעָז [יִרְמ' לֹא לט]. שְׂדָמָה הוּא שְׂקוּרִין אִישׁטוּבֵל"א (קֶשׁ הַנִּשְׁאָר עוֹמֵד בְּשָׂדָה אַחֲרֵי הַקְצִיר) בִּלְעָז, הַנִּשְׁאָר בְּקֶרֶקֶע, (כְּלוֹמֵר) שְׂרִשִּׁי הַקְצִיר [יִשְׁע' לז כז]. מִישָׁר [מ"ב כג ד].
*רָאָה קָמָה

~שְׂדָף, שְׂדוּף, שְׂדָפָה, שְׂדָפוֹן

#א.שְׂדוּפּוֹת – הַשְׂלִידִי"ש (שְׂרופוֹת, מִיּוֹבְשׁוֹת) בִּלְעָז, (ת"א) וְשָׂקִיפֵן קֶדוֹם, חֲבוּטוֹת – לִשׁוֹן מִשְׁקוֹף הַחֲבוּט תָּמִיד ע"י הַדֶּלֶת הַמְכָּה עֲלָיו [בְּרָא' מֵא ו]. אִישְׁתְּדוּף – נִתְקַלְקְלוּ [כְּתוּבוֹת צה]. שְׂדוּפּוֹת קִדִּים (בְּרָא' מֵא ו ת"א) שָׂקִיפֵן קֶדוֹם, לִשׁוֹן מִשְׁקוֹף... [וִיקְרָא כו לו].

#ב.שְׂדָפָה – שְׂבָלִים שְׂדוּפּוֹת [מ"ב יט כו]. שְׂדִיפָא – מִתְחַמֶּמֶת הַתְּבּוּאָה וְאֵין יֹכֹל לְהִתְיַשֵּׁן [ב"ב צא:]. שְׂדָפוֹן – מִכַּת תְּבּוּאָה שְׂבָשְׂדוֹת, רוּחַ קִדִּים, הַשְׂלִ"א (חוֹם) בִּלְעָז [דְּבָרִים כח כב]. (מְכָה) בְּתוּבוֹאוֹת [תְּעֵנִית יט]. מִלְקָה הֶרֶץ וְאֵינוֹ מִשְׂדָּף הַקֶּשֶׁה [בְּרֻכּוֹת יח:].
@+מ"מ: וִיקְרָא כו כ ד"ה וְתָם לִרְקָה, תְּעֵנִית כב ע"א ד"ה שְׂדָפוֹן. רָאָה חֲבֹט, חֲרָחַר, יִרְקוֹן, מִשְׁקוֹף, נֶדֶף, קִדְחָת, קִרִּי, שְׂבּוּלָה, שְׂדָפָנָא, שְׂקָף

~שְׂדָרָה, שְׂדָרָת (א)

שְׂדָרָת בְּאֵרִים – תְּקָרָה... לוחֵי אֲרִזִּים (סְדוּרִים) לְמַעַלָּה מִן הַגְּבִים לְדִרְסֵת הַרְגֵּל כְּשֶׁעוֹלִין לְרֹאוֹת בְּבֶדֶק הַבַּיִת, וְכֵן ת"י וְשְׂדָרָת בְּאֵרִים – וְעִילָא מִנְהוֹן (רֹצֵה לִזְמֹר מִן הַגְּבִים) סִידְרָא דְּרַכְפָּת רִישִׁי שְׂרִיתָא אֲרִזָּא, וְרַכְפָּת לִשׁוֹן תְּכִיפָת, וְחִבְרִי (ש"ב כב יב) עֲבִי שְׂחָקִים ת"י מְרִיכְפָת עֲנָנִין קְלִילִין [מ"א ו ט]. שְׂדָרָת – מַחֲזֵי הַקְּרוּי שְׂדָרָת, וְהוּא מִקּוֹם מְבוֹא הַמֶּלֶךְ מִבֵּיתוֹ לְבֵית ה', וְלֹא יִדְעָתִי מִהוּ לִשׁוֹן שְׂדָרָת, וִי"ת סְדָרָא [מ"ב יא ח], פִּירֶשׁ רִשִׁי" (מ"ב יא טו) מִקּוֹם מְבוֹא הַמֶּלֶךְ מִבֵּיתוֹ לְבֵית ה', וְלֹא יִדְעָתִי מִה לִשׁוֹן שְׂדָרָת, וִי"ת סִידְרִיא [ד"ה"ב כג יד].

*רָאָה גב ב

~שְׂדָרָה (ב)

#שְׂדָרָה (שֶׁל לֹלֶב) זֶהוּ צֵד הַעֲשׂוּי כְּשֶׁדָּרָה שֶׁל בְּהֵמָה שֶׁהִצְלָעוֹת וְהַחֲלוּיוֹת מִחוּבְרִין בָּהּ מִכָּאן וּמִכָּאן, (בְּרִשִׁי שְׂבָרִי"ף נֹסֵף – וְאֵף לֹלֶב מִכָּאן וּמִכָּאן) וְאִמְצָעָה חֲלָק וְעוֹלָה כְּמִקְל [סוֹכָה לֹב]. שְׂדָרָה קִרִּי כָּל

זֶמֶן שֶׁהָעֵלִין הוֹלְכִין וּמִתְחַבְרִין וּמוֹסִיפִין וְאַחֲרֵי שְׂכָלָתָהּ הַשְׂדָּרָה גְּבוּהִין אֹרֶךְ הָעֵלִין לְמַעַלָּה [נְדָה כו].
#ב.חֹט הַשְׂדָּרָה – כְּמִין חֶבֶל וְלֹבֵן כְּכֹסֶף [שְׁבַת קִנְא:]. נוֹתָן כַּח בָּאֵדָם וּבְהֵמָה וְדָגִים לְהִיּוֹת שְׂדָרָתוֹ עוֹמֶדֶת בְּבִרְיָאוֹת [סוֹכָה יח]. דָּגִים טְמָאִים רָאִשִׁיהֶן חֲדִים וְאֵין לָהֶם חוֹט הַשְׂדָּרָה [ע"ז לט:]. חוֹט הַשְׂדָּרָה שֶׁנִּפְסַק טְרֵפָה... עַד הֵיכָן חוֹט הַשְׂדָּרָה? עַד בֵּין הַפְּרָשׁוֹת, דִּהְיִינוּ כְּנֶגֶד הִירְכִים שֶׁהַחוֹט מִתְפַּצֵּל שֵׁם לֵג', הָאֶחָד פּוֹרֵשׁ לְצֵד עֵצִים יָמִין הָאֲלִיָּה שְׂקוּרִין הַנֶּקֶ"א בִּלְעָז וְהַשְּׁנִי לְשִׁמְאָלוֹ וְהָאֲמִצְעִי הוֹלֵךְ כְּדֹרְכוֹ עַד סוֹף הַזֶּנֶב וּמִבֵּין הַפְּרָשׁוֹת וְהָלָאָה לֹא מִתְקָרִי חוֹט הַשְׂדָּרָה... [חוֹלִין יא]. חוֹט הַשְׂדָּרָה מִן הַמוֹחַ הוּא בָּא [שֵׁם מַה. עֵי"ש"ע"ב].

#ג.חֲמוּמֵי שְׂדָרָה – חוֹלִיוֹת שֶׁל שְׂדָרָה שְׁנֵת־פְּרָקָה אַחַת מִהֶן [שְׁבַת קִמְז:].
@רָאָה חֶבֶל א, חוֹט

~שְׂדָרִי

סְלָעִים הַנִּמּוֹכִין מִעֲשֵׂרָה שְׂדָרִי דֹאֲרַעַא מִיקְרוֹ, כְּמוֹ שְׂדָרָה שֶׁל בְּהֵמָה שְׂגִבּוּהָ [עֲרִכִין כה]. גְּבִשׁוּשִׁיּוֹת... [ב"ב קג:].
*רָאָה נְגָאִי

~שְׂדָרָן

*שְׂמוֹ הַנִּכְרִי שֶׁל חֲנִיָּה, מְרַעִי דְּנִיָּאל (דְּנִיָּאל א ז).

~שָׂה

שָׂה בֵּין שֶׁהוּא בְּכַבְשִׁים בֵּין שֶׁהוּא בְּעִזִּים. כְּבִשׁ וְשָׂה קְרוּיִים בְּתוֹךְ שְׁנֵתָם, אֵיל בֵּן י"ג חוֹדֶשׁ וְיוֹם אֶחָד [בְּמִד' טו יא], אֵף עַז קְרוּי שָׂה, שְׁנֵאֲמַר וְשָׂה עִזִּים [שְׁמוֹת יב ה]. בֵּין רַחֵל בֵּין עַז קְרוּיִין שָׂה [בְּכּוֹרוֹת יב].
שָׂה כְּשִׁבִּים – שָׂה הַבָּא מִשְׁנֵי כְּבָשִׁים [בְּכּוֹרוֹת ז].
*שָׂה הוּא פֶּרֶט אֶחָד מִן הַצֹּאן לֹלֶב הַבָּדֵל סוּג מִן גִּיל. רָאָה אֵיל א, צֹאן

~שָׂהָד, שְׂהָדוּתָא

*עֵינִן אִיּוֹב טז יט - וְשָׂהָדִי בְּמִרּוּמִים, אֵינוֹ מִפְּרֹשׁ וְאֵין לוֹ דְּמִיוֹן בְּמִקְרָא. יֵשׁ מִפְּרָשִׁים לִשׁוֹן נִרְדָּף. רָאָה יִגֵּר

~שָׂהָה, שָׂהָא

יֶלֶד שֶׁהוּא לְבוֹא – הוֹלֵךְ בְּנִחַת וּמִמֶּתִין [נְדָה ס:], פּוֹרְעָנוֹת שׁוּהָה לְבָא – כְּדֹרֶךְ שֶׁשׁוּהָה הַסִּימָן [סוֹכָה כט:], כָּל שֶׁשָׂהָה בָּאֵדָם שְׁלִשִּׁים יוֹם – מִשְׁנוּלָד חֵי שְׁלִשִּׁים יוֹם [יְבָמוֹת לו: פ: - שְׂשָׂהָא]. מִתְעַכֵּב [יוֹמָא סו:]. שָׂהָה כְּדִי בִיקוֹר (לְעֵנִין שְׂחִיטָה) – הוּא שִׁיעוֹר שֶׁהִיָּה [חוֹלִין ט:].

*שָׂהָהָ (שֶׁהִתְחִל לִשְׁחוֹט וְהִגְבִּיהָ אֶת הַסִּכֵּן לִפְנֵי שֶׁגִּמַּר אֶת הַשְּׂחִיטָה, וְשָׂהָה פֶּרֶק זֶמֶן כְּדִי שִׁיגְבִּיהָ אֶת הַבְּהֵמָה וְיִרְבִּיצָנָהּ

וישחוט, ואח"כ חזר הוא או אדם אחר וגמר את השחיטה, (זו היא אחת מחמשת הדברים הפוסלים את השחיטה. הנכון הוא "שהה" ובכמה מקומות נתחלף ה"א באל"ף. ראה פלג ב (ג)

~ש"י פה"י

(נוטריקון) שבת היום, פסח היום [מגילה יג:].

~ש"ה

*לוי מבני מררי (דה"א כד כז). ראה אבן שהם, אנך, בורלא

~ש"ה

*ראה גסה

ע"א ד"ה שוא.

~שוא (ב)

ברואינ"א (ערפל. עיין בא"ה) בלעז [איוב ל ג].
משואיהם – מחשך שלהם [תהלים לה יז]. יום אפילה
[תהלים סג י]. משאון – חשך, כמו (איוב ל יד) שָׁאָה –
שעשה מעשיו בחושך [סוטה ט.].
*ראה תפל ב

~שוא (ג)

בשוא גליו – בהנשא גליו [תהלים פט י].
*+מ"מ : תהלים סה ח, משלי כט יא.

~שוא (ד)

1. *אבי מכבנה ואבי גבעא, מצאצאי כלב בן חור (דה"א ב מט).
2. הוא שריה סופר דוד (ש"ב כ כה).

~שוא

*ראה שאה

~שואל

*שואל הוא זה הלוקח מאחר דבר כדי להשתמש בו ולהחזיר אותו בעינו (כלומר כמות שהוא היה בזמן השאלה) והוא אחד מארבעה סוגי שומרים. השואל חייב בגניבה, אבידה ואונסין. לעומתו, שואל שלא מדעת נחשב גזלן (עיין ב"מ מג ע"ב), וחייב להחזיר לידיו של הבעלים (ואילו רבי יהודה בב"ב פח ע"א) סובר שמספיק להחזיר את החפץ לאותו מקום. +מ"מ : ב"מ מא ע"ב ד"ה מה שואל. ראה שוכר, שומר חנם

~שוב, שובה

#א. חזר [עזרא ב א, נחמיה ב ו, טו, ד ט]. שובי מלחמה – בני אדם השבים מן המלחמה, חסרי בגדים ומזון, שלקחו אויביהם מה שעליהם, שובי כמו (ירמ' ב כא) סורי הגפן, (צפניה ג יח) נוגי ממועד [מיכה ב ח]. מושיב – מחזיר [הוריות יג:]. לשובב שדינו – להשיב שדוּתו [מיכה ב ד]. שובו והשיבו – ריטורני"ר (לשוב) בלעז [יחז' יח ל]. ושב אל המחנה – תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה [שמות לג יא].

משובב – ת"י מתיב... כמו משיב [ישע' נח יב]. משיבי טעם – חכמים [משלי כו טז].

#ב. שובה ה' – מנחם תרגמו (ל"א פירשו) לשון מרגוע, וכן [ישע' ל טו] בשובה ונחת תושעון [במד' י לו]. שובה – לשון ישוב ומרגוע, וכן [במד' י לו] שובה ה' רבבות אלפי ישראל [ישע' ל טו]. שובה ה' – מחרוך [תהלים ו ה, צ יג].

*+מ"מ : הושע יד ב

#ג. לא ניתן להשבון – להשבה [ערוכין סב.], אינו בחזרה [יבמות מז:].

~שְׁהָרוֹן, שְׁהָרָנִים

שהרונים – לוני"ש (ירחים, תכשיט בצורת ירח) בלעז, של זהב [שופטים ח כא]. (ת"י) (עונקיא) סהרניא (כך במ"ג המאור, אך במ"ג הכתר מובא רק עונקיא וצ"ע שזה התרגום של ענקות, הלאה בפסוק) [שם ח כו]. והסהרונים (בפסוק : והשהרנים) – י"ת סיבכיא [ישע' ג יח].

*ראה סהר

~שוא (א)

#א. חבלי השוא – כחוט של קורי עכביש... דבר שאין בו ממש [ישע' ה יח], חבלים שאינם חזקים, אלא נוחים להנתק [ברכות כד:]. חבלים שאינם של כלום [סוכה נב.], בחנם, בלא שום הנאה [סנה' צט:]. שוא עמלו בוניו בו – בחנם יגיעים בבנין שלא יתקיים [יומא יט: – תהלים קכז ב]. על חנם [ירמ' ב ל, ו כט, מלאכי ג יד, תהלים קכז א עיי"ש פ"ב], לשוא – לחנם ולהבל [תהלים פט מח]. דבר שאין בו טעם [איכה ב יד]. גוזמא, לשנות את הידוע [תהלים קמד ח]. שוא משמע דבר שאינו של כלום, כמו מושכי העון בחבלי השוא [שבועות ג:]. לשון ולא כלום, כמו בחבלי השוא, (וכן ירמ' ב ל) לשוא [שבועות כ:]. לא להועיל [ישע' ל כח]. הבלי שוא – עבודה זרה [תהלים לא ז]. לשוא – בחנם. עסקי שוא – ששקרו בנדריהם [שבת לב:].

#ב. לא תשא שמע שוא – כתר גומו לא תקבל שמע דשקר. אזהרה למקבל לשון הרע... [שמות כג א]. לא תשא... לשוא... אשר ישא... לשוא – (הראשון לשון מגן כתר גומו) זה הנשבע לחנם ולהבל... (השני לשון שקר כתר גומו) כמא דתימר אי זהו שבועת שוא... (הנוסח בברלינר וכן במ"ג הכתר : לשוא – חנם, להבל...) [שמות כ ז]. חזון שוא – שקר [יחז' יב כד]. אלות שוא – השבע לשקר [הושע י ד].

@+מ"מ : תהלים מא ז, יומא עז ע"א ד"ה שוא לכם, כתובות סב

@ראה שוב, תשובה

~שׁוּבָאֵל

1. לוי מבני עמרם - שבואל (דה"א כד כ). 2. מבני הימן המשורר (דה"א כה כ).

~שׁוּבָב, שׁוּבָב, שׁוּבָבָה (א)

#ד. משובה - ישראל השובבה [ירמ' ג ו, ז, ח]. משובת - (לשון) שובב, אינוישידור"א (הוללות, שובבות. אינו בדפוסים) בלעז [משלי א לב]. ושובבתך - אעשה אותך שובב, אינוישיי"ר (להשטות מן הדרך הטובה), כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב, כמו (ישע' נז יז) וילך שובב בדרך לבו [יחז' לח ד]. שובבו בנים שובבים - שובבים משמע מזידים ופרהסיא, לשון מרד וגאווה, כמו (ישע' נז יז) וילך שובב בדרך לבו [עז' ז: - ירמ' ג]. להשיב שבותך - לישר משובותיך לשון שובבה, (כמו ירמ' ג יד) שובבים, (כמו ישע' נז יז) וילך שובב [איכה ב יד]. שובבה - אינוישיידי"א (הוללה) בלעז, שבבך מדרך שאר הבריות [ישע' מז י]. שובבים - אינוישיי"ץ (הוללים) בלעז, ששובבתם דרככם מרוב כל, שהייתם בשלוח ועונג... [ירמ' ג יד]. הרים שובבים (הקרי שובבום) - שובבום, אישויריני"ט (הסיטו) בלעז, שובבום מלכיהם, וי"ת הרים שובבום שלטוניה בזנון [ירמ' נ ו]. משובותיך - לשון (להלך ג יד) בנים שובבים, אינוישידורי"ש (הוללויות. חסר בדפוסים) בלעז [ירמ' ב יט]. שובבים - אינוישיי"ץ (הוללים). חסר בדפוס. ברש"י שבע"י יש אברי"ץ [יומא פו]. שבות עמי - לשון משובת נערו וילדות, אינויזיזור"א בלעז, וכן [ירמ' ג יד] בנים שובבים, (וכן ירמ' לא כא) הבת השובבה [הושע ו יא]. אלמנה שובבית - בעלת שכנות, הולכת ומבקרת שכנותיה תמיד [סוטה כב].

*הערך מפרש מלשון [ירמ' לא כא] הבת השובבה. +מ"מ: ישע' מב כב, ב"ב פח ע"ב ד"ה אפשר, יומא פו ע"א ד"ה דמיקרא, ב"ב פח ע"ב ד"ה אפשר. ראה פרהסיא בהערה, שבב, שבות, שוב, שיבבא

~שׁוּבָב (ב)

#א. בן עזובה (אשת כלב משבט יהודה, אחי ארדון וישר). (ונקרא כך ע"ש) ששיבב את עצמו - מעצת המרגלים. לשון [ירמ' לא כא] הבת השובבה [סוטה יב. עיין דה"א ב יח]. #ב. שובב בן דוד (מבת שבע אשתו, ש"ב ה יד) [זכריה יב יב].

~שׁוּבָבָה (א)

#א. מושיבין שובבין לתרגולים - כשנותנין ביצים תחת תרגולת להתחמם לגדל אפרוחים קרי מושיבין שובבין. ל"א מושיבין שובבין ותרגולת, כלומר שובבין ליונים... והכי מסתברא, דשובך לא שייך אלא ביונים [פסחים נה:]. דרך שובך להיות בו מחיצות הרבה, קן לכל זוג וזוג וחלון לכל קן וקן [ביצה ט]. עשוי עליות הרבה, וכל עליה יש בה מחיצות הרבה [שם י:]. דרך כל שובבין להיות מעט מן דף העליה בולט חוץ למחיצה של כל קן וקן ושם היונים יוצאים ונוחים שם כרצונם וחוזרים לקן [שם יא].

*בש"ב יח ט נאמר "תחת שובך האלה הגדולה" והמשמעות סבך ענפים. ראה ארבה, בריכה, דף, יונה, לול, פגוס, פגמין, קן #ב. שר צבא הדרעזר (מלך צובה) [סוטה מב]. כתיב שובך - בספר שמואל (ב' י יח) וכתיב שופך בדברי הימים (א' יט יח) [שם ע"ב]. *+מ"מ: ש"ב י טז, יח, דה"א יט טז ד"ה ושופך, שם יח. ראה שופך

~שׁוּבָבָה (ב)

*לשון ענפים המסובכים זה בזה, מובא בש"ב י יח, אין לו דמיון במקרא ואינו מפרש.

~שׁוּבָל (א)

שובל - קלעי הראש שדומין לשבלים [סנה' צו:]. *שובל לשון שבלת. ראה שבל

~שׁוּבָל (ב)

*1. אחד מאלופי שעיר החורי יושבי ארץ אדום, בניו הם עלון, מנחת, עיבל, שפו ואונם (ברא' לו כ, כג). 2. מבני כלב בן חור למטה יהודה, אבי חצי (לפי המלבי"ם צ"ע אם הוא שם אדם או שם עזר), ראייה, המנוחות (עיין במלבי"ם) (דה"א ב נ).

~שׁוּבָק

*אחד מראשי העם החתומים על האמנה (נחמיה י כה).

~שׁוּבָר

פרעון שטר [ב"מ יג].

~שׁוּג, נשוג

נשוג אחור - (לשון) נסוג אחור [ש"ב א כב]. ראה סוג, שגשג (יש הסוברים ששורשו ג"כ שוג), שיג

~שׁוּד, שׁוּדָה

*ראה חמס, שדד, שודד

~שׁוּדָה

*ראה שדא ב

~שׁוּדָה

אוהלים לשודדים – אלו ערביים השוכנים באוהלים במדברות ורועים מקנה כל ימי חייהם [סוכה נב:].
*+מ"מ: איוב יב ו ד"ה ישליו. ראה שד ב, שדד

~שודפנא
שדפון [תענית ו:].

~שודרא
שודרא ברקא – חבל של שיער בהמה ושל זנב סוס ופרה [גיטין סט:].

~שוה, שוי

#א.לא ישוו בה – לא ידמו לשוויה [משלי ח יא].
שוה לארץ – כל כמה דלא גבוה י' טפחים קרי ליה שוה לארץ [ערובין עז:]. גג שלשתן שוה – קירוי אחד לשלשתן [יומא יט:]. ששוה בכל אדם – שהכל צריכין לה, כמו אכילה ששוה בכל אדם. מלוגמא אינה שוה בכל אדם – שאין הכל חולין [סוכה מ:]. דלף... ואשת מדינים נשתוה – שניהם שוין [משלי כז טו], שוין הם [יבמות סג:]. משוי – לישנא דמוזיל ומשכיר בשוה, כמו [סוכה לד:] אשוי זביני, [וכן לעיל נב.] ושוי לכרסיך [ב"מ פ:].

#ב.ולא שוה לי – לא נהיה לי שכר [איוב לג כז]. פרי ישוה לו – פרי הטוב והשוה לו [הרשע י א].
#ג.אין שווה להניחם – אין חשש, כלומר אין בצע [אסתר ג ת], אין הצר שווה בנזק המלך – איננו חושש [אסתר ז ד, מגילה טז:]. איננו שווה לי – אינני חש לכל הכבוד אשר לי [אסתר ה יג], אין נאה ואין חשש [מגילה יג:].

*רק באסתר מופיעה המילה בחולם. יש מחלוקת בין רש"י לשאר המפרשים אם שוה מלשון שווי וערך או מלשון דרך שוה וישרה.

#ד.שויתי ה' לנגדי – שמתני מוראו לנגד עיני [תהלים טז ח]. הוד והדר תשוה עליו – מנחם פתר תשוה, תשים [ברא' ו טז], תשית [תהלים כא ד] – לשון אחד להם [תהלים כא ו]. משפטיך שויתי – שמתני עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך [שם קיט ל].

#ה.שוואי נפשאי – עשיתי עצמי [שבת קנו:].
@בברא' יד ה נזכרת שוה קריתים, מישור הסמוך לקריתים.
*+מ"מ: תהלים כא ו. ראה שוי

~שווצרי

שושי ושווצרי – מיני ירקות, ארניז"א (לענה). נראה שאינו מרש"י בלעז. ורבי מכיר פירש שווצרי, אירב"א שקורין פוליקיר"א (פרעושית, מין צמח) והוא שעליו רחבים וגדל ביערים [סוכה יב:].
*ראה שושי

~שוור, שוואר

קפץ [כתובות עז: קדושין פא: ב"מ פד:]. קפץ למעלה [ברכות נד:], מדלג [ב"ב צו:]. שוור בר שוור – דולג בר דולג... ל"א מדלג בר מדלג, קפצת... [סנה' צו:].
משוורתא דפוריא – קופץ ברגליו כדרך שהתינוקות קופצין בימי הפורים, שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ משפה לשפה [סנה' סד: עיי"ש ומדובר בעבודת המולך].
*עיין ב"ב צו ע"ב תוס' ד"ה ושמואל אמר והרשב"ם מביא את הר"ש דחמרא מזליה דגברא גרים. עיין בערוך ערך שוור.

~שוח (א)

#א.לשון – לשון תפילה (ת"א לצלאה), כמו (תהלים קב א) ישפוך שיחו [ברא' כד סג].
*אין לו דמיון במקרא. בגמרא ע"ז ז ע"ב דורשים על פסוק זה: אין שיחה אלא תפלה, אך לפי רוב המפרשים ענינו טיול. עיין כאן בתורה תמימה.
#ב.היא תשיחך – תליץ בעדך [משלי ו כב], תליץ בעדך את זכותך [סוטה כא:].

~שוח (ב)

*לשון כפף - ראה ישח, שחה ב, שחח

~שוח (ג)

בנות שוח – מפרש (ע"ז יד). תאיני חיורתא [ר"ה טו:].
*במשנה דמאי פ"א מ"א נאמר: הקלין שבדמאי... ובנות שוח, ובמשנה שביעית פ"ה מ"א נאמר: בנות שוח שביעית שלהן שניה, שהן עושות לשלש שנים, כלומר מבשילות בשנה השלישית לחנטה. עפ"י רוב המפרשים בנות שוח הם מין תאנים, אך עפ"י חז"ל תאנים מבשילות בין שמונים למאה יום מזמן הוצאת הפגים. מה שנאמר (עפ"י ר"י) ב"ה שהם תאני חיורתא, יתכן שהכוונה לעץ הנקרא תאנה לבנה הקרוי היום אורן, שאכן מניב פרי רק כעבור שלש שנים לאחר החנטה. בע"ז פ"א מ"ה נאמר: אלו דברים אסורים למכור לגויים... ובנות שוח. בברכות מ ע"ב נאמר: מאי בנות שוח?... תאיני חיורתא. בברא' כה ב נזכר שוח בן אברהם מאשתו קטורה ובניו מיבן, מונן, חמדד ובלדד

~שוּחָה

שוּחָה – נטויה, אינפושיידי"א (שקועה) בלעז [ירמ' ב ו]. לשון בור שוּחָה [שבת קמ ע"ב ד"ה כורא].
*שוּחָה במשמעות בור - עיין ירמ' יח כב, רש"י שבת לג ע"א ד"ה שוּחָה ושם בגמרא, ערובין כו ע"א ד"ה משום, פסחים קח ע"א ד"ה שמא, ב"מ צ ע"ב ד"ה חסמה, ב"ב ו ע"ב ד"ה איתבר, סנה' מט ע"א ד"ה על עסקי, תמורה כח ע"ב ד"ה בית גליא. ראה בור א, גוח, גומץ, כרי ב, שוף, שחיא

~שוּחָה

*אחי כלב מצאצאי יהודה (דה"א ד ד - חושה, ד יא).

~שוּחָם

הוא (ברא' מו כג) חָשִׁים (בן דן בן יעקב בהיפוך אותיות) [במד' כו מב, מג].

~שׁוּט (א)

#א.מכת יסורין [ישע' י כו], שוט (הקרי והכתיב שיט) שוטף – מכה המתהלכת בארץ [שם כח טו]. שוט לשון – שבט מכה [גיטין נז: – איוב ה כא]. אייסר אתכם בשוטים תרגום שרביטים [דה"א יח ה]. שוט, שבט, שרביט (כולן אחד הוא) [דה"ב טז ב]. #ב.ש(השוט משמש) להכות סוסים [נחום ג ב]. שוט לסוס – הוא עשוי... [משלי כו ג]. #ג.שוטיתיה – שוט של הדס [כתובות יז]. #ד.לשון של שטן [איוב ט כג]. @+מ"מ : ישע' יז יב ד"ה הוי. ראה מטרקא, שבט, שוטיא, שרבט

~שׁוּט (ב)

#א.שטו העם – אין שיט אלא לשון טיול, אישבני"ר (להתברר. עיין בא"ה ובמעייני אגם עמ' כ') בלעז, בלא עמל [במד' יא ח]. לשוט בעולם ולראותו [מ"ק יד]. שטו – משמע למקום רחוק, כמו (איוב א ז, עיי"ש) משוט בארץ [יומא עה]. מאי שיאטיה דמר הכא – מה דרכו של אדוני לשוט הלום? כלומר, למה בא אדוני הנה? [קדושין ע:]. @+מ"מ : שבת י ע"א ד"ה מאכל, מגילה כה ע"ב ד"ה בג' ושי"ן, מ"ק יד ע"א ד"ה לשוט ואילך. ראה אמודא, טיל, סחוי, סרי #ב.שט באמבטי – צף [שבת מ:]. שוטטות – לשון שטין על המים [ע"ז מ]. *ביהושע כג יג לשוטט בצדיכם - ישוטטו. ראה בר אמוראי, למד (ג), עקרב #ג.שט את הבכורה – ביזה. שט תרגום של בזיון : מדוע הִקְלַתִּי (ש"ב יט מד) ת"י אשטתני [ב"ב טז:]. והתשוטטנה בגדרות – ת"י ואיתהממון בסיען, התגודדו בחיילות, פתר לשון חיילות משוטטים... ויש לפתור והתעוללנה בזבל גדרות צאן, לשון בזיון, (כמו ברא' כה לד) ויבז עשו – ושט עשו [ירמ' מט ג]. @ראה משוט, קלל, שאט, שוטט, שחה א, שוט מלשון סטיה - ראה שטה

~שׁוּט מִישׁוּט

*בקידושין עב ע"א נאמר "שוט מישוט בין הנהרות עומדת" עיי"ש והיא עיר בבבל.

~שוטה

#א.חרש שוטה וקטן – לאו בני דעה נינהו ופטורין ממצות [חגיגה ב. גיטין ה. ט.], פגיעתן רעה, החובל בהן חייב והן שחבלו באחרין פטורין [ב"ק מד. יש

בהן גזל מפני דרכי שלום [ב"מ ח.]. אין נשבעין על טענת חרש שוטה [שבועות מב.]. שוטה האמור בכל מקום פטור מן המצוות ומן העונש ואין קנינו קנין ואין ממכרו ממכר [חגיגה ג: עיי"ש]. (בן סטדא) שוטה היה – שטות היה בו לעשות מה שאין דרך בני אדם עושים, ומסר נפשו על הדבר [שבת קד:]. שוטות – טועות [נדה נג:]. שוטה אינה מבינה להרגיש [נדה ג.]. אין שוטה אלא המקרע כסותו והלך בבית הקברות והיוצא יחידי בלילה [נדה מה:]. לית ליה דעת כלל [שבת קנג.]. שוטה לאו בר כפרה הוא, דיקריב אותו לרצונו (ויקרא א ג) כתיב [סנה' מז:]. #ב.הדס שוטה – שאינו כשר ללולב, לפי שאין עבותו עשויה של ג' ג' עלין [סוכה יב.]. רוב (ההדסים) הארוכין הדס שוטה הם [סוכה לב:]. *ראה שוט א, שוטיא, של א, שלל א #ג.כלב שוטה – אמרינן בסדר יומא רוח רעה שורה עליו, וכשנושך אדם שורה עליו והורגתו [חולין נח: עיין ביומא פג ע"ב בגמרא]. @+מ"מ : משלי יג יג, ברכות לג ע"ב ד"ה הכל, שבת יג ע"ב ד"ה אין, ערובין נד ע"ב ד"ה ורב ששת, ביצה כד ע"א ד"ה אמר ליה. ראה אויל, אולת, בער א, הדס, חולל, חמרא, טפש, כסל ב, לוף, נאלת, נבא, נבל, נער א, סומא, סט, סיכסא, סכל, סכסכן, פגע א, שוטיא, שולל, שטה א, ב, תרדא

~שוטט

*+מ"מ : יהושע ג א. ראה שוב, שוט ב

~שוטיתא

בד של הדס שמרקדין בו לפני כלה. שוטיא – (נוטריקון) שטותא, נראה המרקד כשוטה [שבת עז:], שוט של הדס שמרקד בו [כתובות יז.]. שבט בד של הדס [קדושין יב:]. *עיין בערוך ערך שט ב. ראה שוט א, שוטה

~שוּחָר

#א.הכופת והמכה ברצועה עפ"י הדיינין [דברים א טו], רודה את העם אחר מצותו (של השופט), שמכה וכופת במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט [שם טז יח]. שופטים – לשפוט את העם. שוטרים – להכריחם לעשות צווי השופטים [דה"ב יז ח], שופטים – גוליירים חובטים במקלות עפ"י השופטים לכל מי שאינו שומע [סנה' טז:]. שוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה [שמות ה ו, עיי"ש פסוק יד וכן במדבר יא טז].

#ב.דיין [קדושין עז:].

#ג.שוטרים – נשיאי המטות [במד' ז ב בהיפוך].

*שוטר הוא משרש שטר. ראה דיל ב, נגש ב, סרדיט, פולמוסטוס, פורסי, קסדור, קצוצא

~שוין

#א.דשוי חמרא – כלומר שהיין בזול. שוי לשון זול, כדאמרין בעלמא (ב"מ נב.) עשיק לגבך ושוי לכריסק [ע"ז לד:]. ושוי לכריסק – למאכלך לא תקנה אלא בשוויין [ב"מ נב.]. לישנא דמוזיל ומשכיר בשוה, כמו (סוכה לד:) אשוי זביני [ב"מ פ:].
#ב.לדידי שוי לי – אני שם אותו לעצמי [קדושין ח.]. שלמא שוי – עשה שלום [חולין נג. עיי"ש]. דשויה לתרויהו – שתהא מועלת לשניהם, כמו (אסתר ג ח) אין שווה להניחם [סנה' לט].
@מ"מ: ב"ק ס ע"ב ד"ה דשויה. ראה עשק ד, שוה

~שוֹיִסְקִי, שוֹיִסְקֵל

שוֹיִסְקִי – בשר צלי בשפוד [פסחים צו.]. בר שוֹיִסְקֵל – לשון גנאי, גרגון אוכל שוֹיִסְקֵל – צלי, כדאמר בפסחים באימורי פסח מצרים מאן לימא לן דלא שוֹיִסְקִי עבדינהו. בשם רבינו הלוי [קדושין ע.].
*ראה שסקי

~שוירי

*עיר הנזכרת בעניני גיטין. +מ"מ: גיטין כז ע"א ד"ה חיישינן, ב"מ יח ע"ב ד"ה חיישינן, שם כ ע"ב ד"ה חיישינן.

~שוך (א)

שכת בעדו – הגנת בעדו כמחיצה, כמו הסר משוכתו [איוב א י, בפרוש השני].
הנני סך (כך הד"ה בדפוסים אחדים) – לשון סגירה, כמו (ישע' ה ה) הסר משוכתו, (וכן משלי טו יט) כמשוכת חדק [הושע ב ח].
*ראה מסך, מסיק, סכך

~שוך, שוכה (ב)

שוכת עצים – ענף עצים [שופטים ט מח, עיי"ש פסוק מט]. שוכי – ענפים של אילן [ב"מ כד.].
*+מ"מ: דברים לב יא ד"ה כנשר, ב"ק פא ע"ב ד"ה נחיל. ראה סוכה, שכה

~שוכא

#א.חוט הענק [קדושין ט.].
*ראה לכש
#ב.שוכא דארזא – יבש הוא ודק ויש כמין צמר בין קליפה לעץ [שבת כ:].

~שוכה

עיר [דה"א ד יח].

~שוכ

*1. שוכ – עיר בשפלת יהודה (יהושע טו לה, ש"א יז א, דה"א ב נה – שוכתים, דה"ב כח יח). 2. עיר ביהודה (יהושע טו מח).

~שוכר

שוכר ונושא (ב) שכר, חייבים בגניבה ואבידה [ב"ק ד:].
*ראה שואל, שומר חנם

~שוכתא

לחלוחית היוצא מן הכסף, ובלעז רודי"ל (חלודה), ויפה למכה. שוכתא, כמו (ב"מ כו.) דשתך טפי, (וכן תענית ח.) ומשתכין כנחושת [שבת סה.].
*מה שמציין ששורש שוכתא זה שתך הוא מה שנקרא שורש הפוך. ראה חלודה, שתך

~שוכתים, סוכתים

שם בית אביהם [דה"א ב נה]. סוכתים – ע"ש שהיו יושבים בסכות... [סוטה יא.].
*ראה שמעתיים, תרעתיים

~שול, שוליים

ושוליו – כמו (שמות כח לד) שולי המעיל, תחתיתו [ישע' ו א]. (נגלו) שולין – שיפולי הבגדים, טי"ש אורלי"ש (שולי הבגדים) בלעז. כשמפשיטין את האשה דרך בזיון מהפכין חלוקה מלמטה למעלה [ירמ' יג כב]. חשפתי שולין – גיליתי שיפולי בגדיך להפכם על פניך [שם יג כו]. שולין – הם שיפולי בגדי האשה [נחום ג ד]. שולי מזרק – קרקעיתו, פונ"ץ (קרקעית) בלעז [זבחים כה:]. שולי בגדיו – דיבנ"ט (חיק). עיין בא"ה [ביצה יג:]. שוליים – פונ"ץ (קרקעית) בלעז [גיטין עט: נדה ג:]. שוליה – שולי בגדיה... [איכה א ט].

*ראה ארון, כיס, שולל, שפול, תחרא

~שולחן, שולחני

*ראה שלחן, שלחני

~שוליא

שוליא דנגרי – תלמידו של נגר המלמדו אומנות [פסחים קח.], לימוד חרש עצים, שאינו מלמדו תורה, אלא אומנות, יונידרי"ץ [מכות ח:]. רבו לאומנות של נגרים. יונידרי"ץ (שוליא). עיין בא"ה בלעז [גיטין נח.]. שוליא דנפחי – תלמיד של אותו נפח [ב"ק לב:].
*ראה נגר ב

~שולים, שוליים

*ראה שול

~שולל

מי גשמים שוללין – מתקבצין, כמו (ביצה ז). מן השלל של ביצים. ד"א, לשון (במדבר לא יא) שלל ומלקוח (בפסוק : את כל השלל ואת כל המלקוח), דבר המקובץ [ב"ק סא].
*עיין במעייני אגם עמ' ע"ד. שולל מלשון שוגג, משוגע וכו' - ראה שלל א, תולל

~שולמית

(כך נקראת) כנסת ישראל השלימה באמונה עמו (הקב"ה) [שה"ש ז א].

~שום (א)

שום שכל – שימת חכמה [נחמיה ח ז].

~שום (ב)

השם אורחותיו – מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה [מו"ק ה. סוטה ה:]. מְשֻׁמוּ – משומו את אלה, שלא ישים עליו... [במד' כד כג, עיי"ש].

*ראה שומה ב, שים, תשומה

~שום, תום (ג)

ראשי שומין – חשובים היו להן [שבת קיח:]. תומא שחיקא – שומין שחוקין [ביצה ז:], תום – שום [ערובין נו. גיטין סט: ב"ב פו:]. ברא דתומא – בן השום, צלע של שום [שבת קלט: תענית כה:], שומים [יבמות קו:]. תניא (ב"ק עב:). חמשה דברים נאמרו בשום, משביע, משחין, ומצהיל הפנים ומרבה את הזרע והורג כינה שבמעים (וי"א מכניס אהבה ומוציא את הקנאה) [ערובין נו:]. השום מרבה את הזרע [ב"ק פב:].

*אין לו דמיון במקרא. שומים נזכר במדבר יא ה ות"א "ותומי" בחלפת ש"ן בת"ו. עיין במשנה כלאים פ"א מ"ג : השום והשומנית... אינן כלאים זה בזה. במעשרות פ"ה מ"ח מובא שום בעל בכי ובערוך ערך שם ה מפרש שום חריף כל האוכלו מדמע. ישנו שיעור בשם "קליפת השום" והוא שיעור מים להכשיר מקוה בהשקה מעל כותל והוא בעובי קליפת השום ברוחב שפופרת הנד (מקואות פ"ו מ"ט). +מ"מ : ברכות לא ע"ב ד"ה מי שאכל. ראה בצל, עונה, שופתא

~שום, שומא, שומה (ד)

#א.אומד [כתובות נ: צט:]. שום הדיינים – ששמו נכסי לזה למלוה שלא בפני לזה, או שלא מדעתו משום דלא הוה ציית דינא [קידושין מב:]. ששמו ב"ד לבעל חוב קרקע הלזה [ב"מ טז:].

*+מ"מ : במד' כו נד.

~שום טמא

מקום [ב"ב קנג:].

~שומא

וירוא"ה בלעז [יבמות קכ. כתובות עה. ב"מ ז. כז: נדה מו. זבחים מ:]. ורוא"ה (יבלת) בלעז, ודרכה לצמח בה שער [קדושין טז:].
*ראה יבלת, שאת ב

~שומה

כל הסתה לשון שומה, אמיטמינ"ט (עלילה) [ש"א כו יט].

*בש"ב יג לב נאמר "כי על פי אבשלום היתה שומה (הקרי, והכתיב שימה)" ומפרש : היתה שומה זו נישומת... והכוונה למחשבה רעה, ולפי זה מפרשים (מחקרים בלשון המקרא) את הפסוק "מי יחיה מְשֻׁמוּ אֵל" (במד' כד כג) במשמעות מי יחיה לאחר שה' הטביע בו חותם של קללה (עיי"ש ברש"י). ראה סות, שים

~שומירה

סוכת שומרים [ערובין כג:]. סוכת נוצרים [ב"ב סח:].
*ראה נוצר

~שומם

*ראה שמם

~שומענא

*ראה שמע א

~שומר

1. שם אביו של יהוזבד שהרג את יואש (מ"ב יב כב, דה"ב כו - יהוזבד בן שמרית). 2. בנו של חבר משבט אשר (דה"א ז לב, לד - שמר). ראה שמר

~שומשמין

*ראה שמשום

~שומשוק

אזוב דאורייתא [שבת קט:].

~שומשמנא

נמלה [נדרים כד: - נמלות, חולין נז:]. שומשמנא גמלא - נמלה גדולה [שבת סו: יבמות עו:]. דשומשמנא גברא - גוף כנמלה [יבמות קיח:], קטן כנמלה [כתובות עה:].

*ראה חרתא א, יסמין, קן ב, קריא

~שוני (א)

קשין [שבת קנה:]

למכסה עתיק מר"ח קנייבסקי מציין לסה"י ששמה "עלית". ראה שעשע.

~שוי' (ב)

*בן גד בן יעקב (ברא' מו טז, במד' כו טו).

~שוניא

(שם) מקום [קדושין עב. עיי"ש ד"ה תכילתא].

~שונית

*ראה משוניתא

~שוני

*עיר בנחלת יששכר ליד הגלבע (יהושע יט יח, ש"א כח ד, מ"א א ג-ד, מ"ב ד ח ואילך).

~שונימית

*אישה שבאה משונם (מ"ב ד יב, עיין ברא' יח י)

~שוניא

חתול [ביצה לג.]. שונרתא – חתול נקבה [ברכות ו.].
 *בברכות נו ע"ב נאמר: הוראה חתול בחלום באתרא דקרו ליה שונרא נעשית לו שירה נאה, שונרא נעשה לו שינוי רע. +מ"מ: ב"ק יט ע"ב ד"ה שונרא. ראה איים

~שוע, שוע, שועה (א)

שועה – לשון גניחה יותר מתפלה [ברכות כט.].
 היערוך שועך – וכי באת לערוך צעקה [איוב לו יט].
 זועק, לשון (ירמ' ח יט) קול שועת בת עמי (יש מפרשים ששועת בת עמי הוא שם של אדם) [תענית כט.].
 *+מ"מ: שמות ב כג, ש"א ה יב, ש"ב כב ז, ירמ' ח יט, תהלים ה ג, קב ב, קמה יט, סנה' מד ע"ב ד"ה היערוך. שוע מלשון חלק - ראה שעע

~שוע (ב)

א.א. לשון אדון, שהכל שועין ופונין אליו [ישע' לב ה], שר, כמו (ישע' לב ה) ולכילי לא יאמר שוע [איוב לד יט].
 ב.א. ושוע אל ההר – קול שועה לנוס אל ההרים להמלט (י"מ ששוע הוא שם של עם, עיין יחז' כג כג) [ישע' כב ה].
 @+מ"מ: שמות לה לד. ראה ישוע, ישועה

~שוע (ג)

שוע – היה משעשען (לשון שעשוע) ... וכן פירשו רבותינו... ועוד יפתר תפילה ותחינה [איוב ל כד, עיי"ש].
 *בברא' לח ב נזכר שוע (אותיות עשו), איש כנעני חותן יהודה בן יעקב ואביה של בתו המכונה שם בפסוק יב "בת שוע". בספר

~שוע (ד)

ושוע (יחז' כג כג) ת"י שם מדינה [ירמ' נ כא]. ת"י שם מדינה... והפותרים אומרים לשון שרים [יחז' כג כג].
 *ראה פקוד, קוע

~שועא

*בת חבר בן בריעה לשבט אשר (דה"א ז לב).

~שועל

ראש לשועלים – ראש ושר לריקים [אבות ד טו].
 זנב שועל – תולין בין עיניו שלא ישלוט בו עין (הרע) [שבת נג.]. תעלא תרגום של שועל [פסחים לה.]. חיה דקה [ב"ק פ. בהיפוך].

*שועל סתם הוא מה שנקרא בלעז "פוקס" (fox), הוא קטן מהתן ואזניו ארוכות יותר. השועל ניזון בעיקר מחיות קטנות ומפירות ובעיקר ענבים, כפי שנאמר (שה"ש ב טו) שועלים קטנים מחבלים כרמים. יש המזהים את שועלי שמשון (שופטים טו ד) עם "איים" שכן השועל אינו חי בלהקות אינו אוכל פגרים, וכן בתהלים סג יא "מנת שועלים יהיו". עיין יחז' יג ד, חולין כז ע"א ד"ה ומגדלין. במשנה אבות ב י נאמר: רבי אליעזר אומר: והיו מתחמם כנגד אורן של חכמים והיו זחירי בגחלתן שלא תכוה, שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב, ובאבות ד טו נאמר: רבי מתיא בן חרש אומר... והיו זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים. בסנה' לח ע"ב נאמר: אמר רבי יוחנן שלש מאות משלות שועלים היו לו לרבי מאיר ואנו אין לנו אלא שלש... בדה"א ז לו נזכר שועל בן צופח איש ממטה אשר, בש"א יג ז, נזכרת ארץ שועל, שם תחום נחלת אפרים. +מ"מ: יחז' יג ד, שה"ש ב טו ד"ה אחוז, סוטה יב ע"א ד"ה אחוז. +מ"מ: שמות כב יב. ראה ירוד, נסק, צבוע, שבלת שועל, תן, תעלא, תעלול

~שוער (א)

ממונה על השער [נחמיה יא יט]. הלויים שהיו שוערים משערי בית המקדש [עזרא ב מא].
 *ראה משורר, פקדה, שומר, שערור

~שוער (ב)

כתאנים השוערים – לשון (הושע ו י) שערוריה [ירמ' כט יז].

~שוף, שף (א)

א.א. אישופך – יכתתך, כמו (דברים ט כא) ואכלת אותו, ותרגומו – ושפית יתיה. תשופנו עקב – תשכנו בעקבו... ולשון תשופנו כמו (ישע' מ כד) נשף בהם, כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה, ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם [ברא' ג טו], בנשופין בו – כן דרך הנחש, עושה כעין שריקה כשהוא רואה שונאו וכועס [שבת קכא.].

ישופני – יכתתני, ואכלת אתו טחון (דברים ט כא) מתרג' ושפית יתיה [איוב ט יז]. לא ישפה – לא יקצוץ [ב"ב פא.].

#ב.אן חשך ישופני – החושך יחשיך עלי... ישופני – לשון נשף [תהלים קלט יא], בחושך זה אמות והוא יחשיך תמיד עלי. לשון נשף ולילה... [פסחים ב:].
@ראה נשך א, נשף, שוף, שפיפון

~שוף (ב)

#א.השף מטבע – פחת את הצורה, אישפריי"ר (לטשטש) בלעז [ב"ק צח.]. לשוף – לשפש בדבר המחליק ומצחצח, כמו שעושין בעשב שקורין אשפריילי"א (שבטבט, מין צמח ממנו עשו חומר לחספוס כמו נייר זכוכית) [חולין כה.]. לשפשף ולהמחות [שבת עו.]. משפשם כדי לעשותם צהובים וחלקים [נדרים נו.]. הסכין שפה – לוטשה באבן של נפחים, לשון שופינא, לימ"ר (לפצור) בלעז [ע"ז עה.]. משופות – אגוישידי"ש (מושחזות, מחודדות) בלעז [כתובות ה.]. שייף – משפשף [שבת י: זבחים יד.], שייף מישף – מגרר... משפשף בקרקע, שייף מגרר, כמו (שבת י:) שיף ליה מישחא, וכן (מנחות עו.) שף אחת ובוטע שתיים, פריי"ר (לשפשף, להתחכך) [זבחים יד.]. פריי"ר (לשפשף) [נדה מח.]. לשוף שייך בכלי ברזל, לגרר שייך בכלי זהב וכסף [חולין כה.]. דשף צלמיה – מחק צורה שעליו [ב"ק כג.].

שיפן – שפוי שייך בעצים וסתיתה באבנים, ושניהם ל' תקון שמתקנן ומחליקן [ב"ק צג.]. שפה – לוטשה באבן של נפחים, מול"א (אבן משחזת) בלעז. שפה – לשון שופינא, לימ"ר (לפצור) בלעז [ע"ז עה.].

*ראה סתת, שפה, שפות, שפי א, שפס, שפת, תנור
#ב.שפיין את הצפורן – מושחין [כריתות ו.]. שף – סך שמן בפניו [סנה' קא.]. שייף – מושח [שבת עז: פסחים כה.], סך [גיטין פו.]. שייפה – משיחה [חולין קיא.]. ונישוף – ימשח [גיטין ע.].

#ג.שוף אכריסך – שחה קומתך עד כריסך [ב"ב ז.]. שייף עייל שייף נפיק – שוחה נכנס ושוחה יוצא, והכי אמרינן בב"ב (ז.) שוף עול שוף פוק [סנה' פח.]. אפיק שפה – שורה של אבנים נכנסה ושורה יוצאה [סוכה נא.].

~שופט, שפוט

דיין הפוסק את הדין [דברים טז יח]. שופטיהם – סנהדרין [הושע ז ז, עיי"ש]. מושיע את ישראל [סוכה כז: עיי"ש]. לימדך הכתוב שאין לך לבקש אלא שופט שהיה בימך [ר"ה כה: דברים יז ט בשינוי]. משה היה

שופט ודיין עפ"י הדיבור ושקול כסנהדרי גדולה שבירושלים [סנה' טז.]. רוח משפט – שופט את רוחו [סנה' קיא.]. אלהים הוא שופט ושליט על הכל [ברא' ב ה.]. אלהות לשון שופט ומרות [ברא' לה ז.]. שופט דורש משפט מהיר צדק ת"י ועביד קשוט [ישע' טז ה.]. אבצן היה שופט לאחר מות יפתח... [דה"א ב יא].
*עיין בשמות רבה פ"ל ההבדל בין שופטי ישראל לשופטי עכו"ם. +מ"מ : דברים יז ט, מיכה ז ג, קהלת ג יז ד"ה אמרתי בלבי, ב"ב טו ע"ב ד"ה ששופט, דה"ב יט ו, תשובות חכמי צרפת ולותיר סכ"ז. ראה דיין, דוכוס, דיין, דין א, ב, משפט, שוטר

~שופטנא

שופטני – שוטים [ב"מ מ. ב"ב ז.].

~שופינא

לימ"א (פצירה) בלעז, של נפחים [ב"ק צח.], לימ"א בלעז [שבת נב: חולין כה.]. לימ"ר (לפצור) [– ע"ז עה.].

*ואכות אותו טחון (דברים ט כא) תרג' ושפית יתיה בשופינא, הפצירה פיס (ש"א יג כא) תרג' שופינא. ראה חרוץ א, מורג, פצירה, שוף, שיפא ב

~שופף

ושופף שר צבא (הדדעזר מלך ארם) – ובש"ב (י טז) כתיב ושובך שר צבא, פירשו רבותינו בסוטה (מב:) שובך שהוא גבוה כשובך, שופף – שהיה שופף דמים כמים [דה"א יט טז, עיין שם בפסוק יח, יט טז].

~שופכין

מים סרוחים [שבת עו.], מים רעים, כגון רחיצת כוסות וקערות [ק.]. מים מאוסין [חולין קה.].
*ראה בור ב, ביב

~שופנר

*בבכורות מה ע"א מובא : שופנר - שאין לו כסתות כל עיקר. ראה פיקין

~שופר

#א.שופר – כפוף ראשו וראוי לשאוב בו מים ולשתות התינוק [שבת לה.]. ראוי לגמע בו תינוק... וחצוצרות... הוא שופר דאישתנו שמייהו [שבת לו. עיי"ש]. תוקעין (בו) הצופים להזהיר את העם [ירמ' מב יד]. הצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם... [עמוס ג ו, עיי"ש ד"ה אם יתקע]. תקיעת שופר שבות הוא [שבת קיד.]. תקיעת שופר היא חכמה ואינה מלאכה [ערובין צו.]. שופרות לקיני חובה – שופר לתת לתוכו מעות מי שעליו קן חובה של זב וזבה ויולדת או מטמא מקדש

#ב.שוקיים – (חלק הרגליים) שכחו של אדם נסמך עליהם [שבת קנב]. שוק על ירך – (ת"י) פרשין עם רגלאין, רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקו, רגל אחד נתון בברזל התלוי במרכבת [שופטים טו ח]. #ג.שוק באשה – באשת איש, ערוה – להסתכל וכן באשתו לק"ש [ברכות כד. עיי"ש ד"ה גלי שוק].

*ישנן חילוקי דעות בין המפרשים והפוסקים מהוא מקום השוק באדם. רוב המפרשים והפוסקים סוברים שהוא החלק התחתון של הרגל מן הברך ועד הארכובה (וכך מובא במילונים), וכך כתוב במפורש בשו"ע יו"ד קצה ס"ו "נחתך הולד במעיה (של היולדת) ויצא אבר אבר, בין שיצא על סדר האברים, כגון שיצא הרגל, ואחריה השוק ואחריה הירך... (כלומר השוק הוא החלק התחתון הקרוב יותר לקרקע בשעת העמידה והירך מעליו).

*כאמור, מלשון המקרא והתלמוד הדבר לא כ"כ ברור. בברכות כד ע"א נקבע "שוק באשה ערוה", ולמדים זאת מהפסוק בישע' מז ב-ג: "חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות. תגל ערותך גם תראה חרפתך" (עיי"ש ברד"ק). רש"י בפירושו לא מגדיר את השוק בבירור (אם כי מהסוגיא ביבמות קג משמע שסובר שהיא החלק התחתון), אך תלמידו המהר"י קרא מפרש "שוק - הוא הירך העליון". אולם לפי סנה' צו ע"ב ד"ה גלי - תגלי (אצ"ל תגלו) קלעי ראשיכם ושוקיכם ותלכו בגלות נראה שמדובר בגילוי החלק התחתון שכן לא מסתבר שסתם כך יגלו את החלק מעל הברך שלכל הדעות הוא איסור. בדומה מובא בברכות סא ע"א: כל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא, וברש"י ד"ה אחורי אשה בנהר - אחורי אשת איש, (כיון ש)מגבהה בגדיה מפני המים..., וכן בב"ב נו ע"ב ד"ה לפי שאין דרכן... להתבזות - שצריכות לעמוד שם יחיפות לגלות שוק לעמוד בנהר. בספר שערים המצויינים בהלכה (למגילה יד ע"ב ד"ה שגילתה שוקה), מציין לתשובות הרדב"ז (סוף חלק ז', תקנות עגונות סימן כ"ט) על קושיית התוס' (מגילה יד ע"ב ד"ה שגילתה) היאך גילתה אביגיל את שוקה (כמובא בש"א כה כ) והלך דוד לאורה ג' פרסאות! ומפרש שהיא לא גילתה שוקה (מעצמה), אלא בזמן שהייתה יורדת בסתר ההר נשב הרוח ונתגלה שוקה והיא לא ידעה מזה... ואפשר שצ"ל "שנתגלה" מעצמו. עכ"ל. עיין ברש"י ערוכין ד ע"א ד"ה ואינו מטמא באהל - שום עצם בלא בשר עד שיהא שם שדרה שלימה או גולגולת או רוב בנינו, שתי שוקיים וירך אחת, וג"כ נראה מבחינת הגיון שמדובר בחלק העליון (כי אחרת איך יתכן שחסר ירך אחד ואילו שני השוקיים נשארו, הלא היה צ"ל להיפך). עיין בנויר מג ע"ב ד"ה כשהוא אומר, בכורות מה ע"א ד"ה הואיל (ושם מפרש דשני שוקיים וירך אחד היו רוב גובה הגוף), תוס' יבמות קג ע"א ד"ה מאן דמסיגי (ע"ש ברש"י ד"ה על ליחתא), תוס' מנחות לג ע"א ד"ה הא דעבידא (שהשוק הוא העצם המחובר לרגל), ושם לו ע"א ד"ה קיבורת, שו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סי' ס"ט סד"ה ולהיות. אך עדיין לא ברור מעל כל ספק מכל הנ"ל מהוא השוק כיון שיש צדדים לכאן ולכאן כפי שמאריך החזון איש באו"ח סט"ז אות ח בענין השוק ומביא ראיות לכל צד ומסיים "דקשה להכריע בדבר". (אך בסידורים של הוצאת ארטסקרול באנגלית כן הכריעו בדבר ומתרגמים לאנגלית את הפסוק בתהלים קמו י' לא בשוקי האיש ירצה" (thigh), שבאנגלית משמעו ירך שהוא החלק העליון של הרגל).

*להלכה, כיון שהגמרא קובעת שהשוק היא ערוה (שוק זה לשון נקבה), צריך לכסותה שלא תראה, כך שאם המסקנה תהיה שזה החלק העליון, מספיק שהשמלה תכסה את הברך בשעת ישיבה, ושאר הרגל מהברך ולמטה אינו צריך כסוי. לעומת זאת, אם

כשם שהיו שופרות לקן נדבה... [יומא נה.]. שופר ולולב מצות עשה ומבטלינן להו בשבת מדרבנן משום גזירה שמא יטלנו בידו... [יבמות צ: עיין גיטין לו ע"ב ד"ה שב ואל תעשה]. שופר היו תוקעין בקידוש החדש ביום שהוא מתחיל... [סנה' מא:]. תקיעת שופר ודאה דוחה שבת במקדש [חולין פה.].

*ישנם שני סוגי שופר, האחד הוא קרן האיל ובו תוקעים בר"ה, והשני הוא מין קופה לנתינת מעות לצרכי בהמ"ק. +מ"מ: הושע ב א, ה ח, יואל ב א, פסחים צ ע"ב ד"ה שבשופרות, ר"ה ט ע"ב ד"ה ואי אפשר, שם כו ע"א ד"ה מתני' כל השופרות ואילך, שם לד ע"א ד"ה תהא, יומא נה ע"ב ד"ה כולן, מו"ק יז ע"ב ד"ה וקרי בה, קדושין נד ע"א ד"ה מועלין, מנחות קז ע"ב ד"ה כד, תמורה כג ע"ב ד"ה תקלין. ראה חצצרה, טוט, יובל א, צופה, צרד, צריד, קרן, רדה, שיפורא, שלית, שפופרת, תרע

~שופרא

*ראה שטר

~שופרזא

שופרזי - גביעים ארוכים שקורין מדירני"ש (כוסות עשויות עץ בעל גוון של שיש, עיין בא"ה) [כתובות סה.].

*ראה גביע

~שופתא, שופיתא

בית יד [גיטין לב.]. יתד קטן שתוחבין בתוך בית יד של מרא בהיותו בנקב הברזל להדקו שלא יצא שקורין קוי"ץ (טריז) [שבת קב:]. בית יד (כצ"ל, אך בגמרא: ביתד) של מרא דעץ [הוריות יג:].

שופתא דתומא - אמצעי של שום [שבת קמ.], שופתא דשומא - בית יד של שום, והן עלין היבשים שהן נאחזין בהן. שופתא לשון אחיזה כדאמרין בגיטין (לב). שופתא בקופינא דמרא רפיא [ע"ז כח: עיי"ש בב"ח].

*+מ"מ: יומא כא ע"ב ד"ה הכל עצבים. ראה יתד, תומא

~שוק, שקים (א)

#א. (בבהמה) מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל [ויקרא ז לב], השוק סמוך לאליה, שהאליה מלמעלה ונסמכה (אצ"ל נסמכת) על השוק, ושוק הוא עצם של צומת הגידין הממוצע בין קולית לארכובה ואיברים התחתונים סומכין את העליונים [ע"ז כה.], מן הפרק של ארכובה עד בוקא דאטמא, דהיינו כל הירך [חולין קלד: עיי"ש בגמרא], עצם הנמכר עם הרגל [חגיגה יג.]. שוק לאו רגל הוא [יבמות קג. ד"ה פרט]. שקיה - שוקיה [ב"ק פ.]. השוק והעליה - השוק והירך שעליה [ש"א ט כד].

אין כאן הרהור, וכן פרסות רגליה במקום שהדרך לילך יחף, מותר. אבל זרועותיה ושוקה, אפילו רגליה בכך כדרך הפרצות, אסור (משנה ברורה עה, ב חי' אדם ד, ב). בספר בגדי תפארתך מר' י"א רוזנבוים (ביתר תשע"ד) מובאת דרך מקורית ביותר, והוא משנה את סדר המילים במ"ב בצורה כזו, ויוצא לפי זה (הפלא ופלא) שהמ"ב סובר שהשוק הוא החלק התחתון. שיטה דומה נוקט בקונטרס "שוקי עמודי שש" (חש"מ, ירושלים תשע"ב) המסביר שהמ"ב בא להגן על כבודו של הפמ"ג, ולכן משנה את דבריו וכותב בצורה נסתרת (שרק בעלי סוד יכולים להבין) את כוונתו, שבאמת השוק הוא החלק התחתון. בקונטרס התנהגות בין אנשים לנשים עפ"י הלכה (ר' יוסף יצחק ראזנפעלד, מאנסי תשס"א) עמ' ע"ב כותב "יש אומרים שדברי המ"ב האלו, לא הוא כתבם". בספר הצניעות בהלכה (שכולו דן בדברי המ"ב) מר' שמואל הלוי שישא מסביר שיש חוסר הבנה במבנה רגל האדם ביחס לרגל הבהמה ואם נשוה אותם נלח שבשניהם השוק הוא החלק התחתון ומסביר בפשיטות שהפ"מ "טעה" וחזר בו (בשור' מגידות), והמ"ב נגרר אחריו ולא ידע שחזר בו, יוצא מדבריו שגם הפמ"ג וגם המ"ב טעו (וכנראה אינו דורש את הפסוק בקהלת ג יט "ומותר האדם מן הבהמה, אין). בירחון ישרון גליון ל"א עמ' תתל"ד בתוך המאמר "לדרכי פסיקת המ"ב והחזו"א" מר' יהושע ענבל, כותב שבנושא יסודי אחד מיקל המ"ב, והרבה פוסקים תמחו על קולתו, ומ"מ המנהג הוא כמו פשרה. לדעת המ"ב שוק הוא החלק העליון של הרגל, ואין לחלק התחתון דין ערוה. אמנם הוא תמוה... ולכן אנו פוסקים שצריך לכסות, אבל מקילים שהכיסוי (של חלק "התחתון" של השוק) יהיה ע"י גרב בצורת הרגל ובצבע הרגל... כלומר מדבריו יוצא הסבר מקורי, ששני חלקי הרגל נקראים שוק, ויש שוק עליון ושוק תחתון, ואנו מקילים בשוק התחתון לגרוב גרבינים (ולדבריו נראה שמשפיק שאורך השמלה יהיה עד הברך ותו לא).

*לכל הספרים הנ"ל יש מכנה משותף והוא, שלפי הבנת המ"ב (וכן הפ"מ) טעו בצורה זו או אחרת בדבר מיקום השוק, ולכן אין לקבל את דבריהם להלכה. ואכן כך כותב במפורש בספר אחותי כלה (ר' אברהם ארבל, תשס"ז) עמ' קל"ח סימן יא, שאין שום ספק שהמ"ב טעה (ובלשונו: נדחה) וצריך לקיים מצוות לא תגורו מפני איש... ואין נושאים פנים בהלכה וכו', ובין דבריו מביא את דברי ר' שלמה אבינר בספר גן נעול (בענין כח ההכרעה של המ"ב), המצטט את ר"ח גורדינסקי באחיזור, פרקי חיים תר"ע: "לאחר שיביע הח"ח את דעתו, מצווים אנו לא לחלוק על דבריו כנאמר לא תחלוק על רב". וכן בשם ר' אלחנן וסרמן בתולדות הח"ח עמ' תע"ח "דברי הח"ח הם כדברי הראשונים שאין לאל ידי האחרונים ואפילו הגדולים לחלוק עליהם", ומסיים (א"א הנ"ל שלמרות דבריהם, הוא) לא מאמין שיצאו דברים אלו מפי הגדולים הנ"ל, אלא תלמיד טועה כתבם... (ועיין באגרות משה מר' משה פיינשטיין, יו"ד ח"ג סימן קט"ו, בדבר ספר פירושי התורה לר' יהודה החסיד וספר "הצינון" על התורה, שמביאים דברים זרים ויש לאסרם... וע"ז עונה בשור' משנה הלכות מר' מנשה קליין, חי"ב סימן רי"ז שאינו מאמין שדברים אלו יצאו מפי הגרמ"פ, אלא נראה לפי ענינת דעתו שאיזה תלמיד טועה כתב את התשובה והכניסה בין כתביו לאחר פטירתו... ולא ר"מ פיינשטיין כתבה). דברים אלו חמורים ביותר ובעלי השלכות מרחיקות לכת. ראשית הוא כותב בהחלטיות שהמ"ב טועה ואין לערער בדבר. שנית, קובע שאיזה תלמיד טועה שם דברי שקר בפי האחיזור ור' אלחנן וסרמן. א"כ לדבריו, איבדנו את האמון בכל מה שמובא בספר כלשהוא בשם מי שאמר, ויכול כל אחד לבנות במה לעצמו ולומר "לא נראים הדברים ותלמיד טועה כתבם", והיוצא מזה שבוטל במחי

המסקנה שזה החלק התחתון, צריך לכסותה לגמרי עד הקרסול. כיון שהדבר קשור במישרין לעניני צניעות מלבושי הנשים, נוצרה כאן דילמה הלכתית. עד לפני כמאה שנה כל הנשים היו לובשות מחוץ לביתם שמלות ארוכות עד הקרסול, אך מסיבות שונות החליטו מי שהחליטו, שזה לבוש "רחובי" (וצ"ע מדוע בחתונות כן נהוג ללבוש שמלות ארוכות?) ועשו מעין פשרה שאורך השמלה תגיע לכעשרה ס"מ מתחת הברך ועד אמצע השוק (המקום התפוח). אך כיון שסוף כל סוף מדובר בשוק הנחשב ערוה, קבעו שצריך ללבוש גרבינים כדי ששאר הבשר לא יראה מגולה. דן בכך בשור' אשר חנן (אפילו, חלק ו-ז אה"ע סימן פ"ח, וכן בחלק ח סימן קס"ב) האם אפשר לאשה ללכת מחוץ לביתה בשמלה ארוכה עד הקרסול, כיון שיש הסוברים שזה לבוש בלתי צנוע ורחובי? ועונה שאין שום מקור לכך, וכמו שאסור ללבוש חולצה הדוקה, אין היתר ללבוש גרב הדוק כדי לכסות את חלק הרגל התחתון. (וכן מובא בספר אחותי כלה מאת ר' אברהם ארבל, תשס"ז עמ' קל"ט, קונטרס באתי לגני, סימן י"א, וראה להלן).

*החפץ חיים בספרו משנה ברורה (שהתקבל כספר ההלכה החשוב בדור) סימן ע"ה סעיף א סק"ב, הולך בעקבות הפרי מגדים (משבצות זהב סימן ע"ה סק"א) הקובע ששוק זה מן הברך ולמעלה, (ולפעמים נקרא ירך) וכותב "אבל פניה וידיה כפי המנהג שדרך להיות מגולה באותו מקום, בפרסות רגל עד השוק (והוא עד המקום שנקרא קני"א בלשון אשכנז)". כלומר מדברי המ"ב והפמ"ג ברור ללא ספק שהם סוברים שהשוק הוא החלק העליון (מעל ה"קניא" שהוא ברך בלשון לעז). בשור' מגידות מהפמ"ג שיצא לאור בברוקלין תשע"ג ח"א סימן כ"ד וכו', דן בענין ומסיים "וצריך עיון בכל זה" (למרות שיש הטוענים שהפמ"ג חזר בו, ולו המ"ב היה רואה את שכתב בשור' מגידות לא היה פוסק כפי שפסק). אך אפילו נניח שיש כאן איזו שהיא שגגה כדבריהם, המ"ב חזר על דבריו בסימן קכ"ח ס"ק ט"ז: "בתי שוקים (מה שאנו קוראים מגפיים) - הוא מנעלים אֲרִיִּים המגיעים עד ארכובות הרגל, היינו סמוך לשוק... לא מסתבר שהמ"ב יחזור על טעותו בדבר מיקום השוק פעמיים. ואכן במהדורות המ"ב עם הערות ביצחק יקרא מר' אביגדור הלוי נבנצל (ירושלים תשס"ד), בהשלמות בסוף ח"א כותב "שמעתי מאדמו"ר זללה"ה (הכוונה לר' שלמה זלמן אוירבעך שהיה פוסק הדור ורבו המובהק) להקל כמשנ"ב, אבל לא רצה להורות לקולא למי ששאל אותו" (וראה באגרות משה אה"ע ח"ד סימן ק' אות ד).

*דברי המ"ב הנ"ל גורמים מבוכה לאלה הנוטים להחמיר ולהקצין בעניני צניעות הלבוש, ולכן מנסים להקהות ולטשטש את דבריו. לדוגמא, בספר הליכות בת ישראל, (יצחק יעקב פוקס, ירושלים תשד"מ) פ"ד ס"ט סוף הערה כ"ח כותב שהרש"ז אייערבך שליט"א "כתב לי" שמן הדין אפשר להקל לאשה הנמצאת בביתה במשך היום ואינה יוצאת לרחוב, שאינה חייבת לגרוב גרביים (גם בנוכחות אחרים), וכן שאשה בשעת נידתה אינה צריכה לגרוב גרביים בפני בעלה... עיי"ש. (במהדורה באנגלית שיצאה שנה אח"כ עמ' 73, משמיט את רוב הדברים וכותב בקיצור: הגאון רש"ז אייערבך "כותב" (ולא "כתב לי") שלפי הדין אשה אינה צריכה ללבוש גרביים בנוכחות בעלה... (דבר פשוט ומובן ומובן מאליו לא קשור כלל לנושא).

*בספר הלבוש כהלכתו (החסר כל פרט מזהה), פט"ו סימן א' מסרס ומשמיט את דברי המ"ב על מיקום השוק ומשלם יחד עם דברי החי' אדם (הקובע ששוק הוא החלק התחתון), והרי לשונו בדיוק: כתב המשנה ברורה, כל גופה של אשה, מה שדרכה להיות מכוסה, נקרא ערוה. אבל פניה וידיה, במקום שאין דרכה להיות מכוסה, לא נקרא ערוה, כיון שרגילים בזה

[פסחים יט:]. דרך העובדי כוכבים להיות להם יום שוק ויריד ביום אידם [ע"ז יב:]. שווקים – ומרצאות וכסף וזהב הוא עסקן של רומיים [ע"ז ב:]. מצויים שם מריבות ובעלי דינים נכרים וישראלים [שבת לב:]. שוקאי דסורא – בעלי בתים סורא שאין מגיעין למעות עד יום השוק [ב"מ קיא:].

*ראה אטליו, גשר, חוץ, חנגא, יריד, פקתא, קטלוא, רסתק

~שוק (ג)

והשיקו – לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב [יואל ב כד]. קול קילוח היקבים, היורד תוך הבור שלפני הגיתות, נשמע [שם ד יג], והשיקו היקבים [יואל ב כד] – והשיקו לשון הומה ורעש שהיין עושה כשנופל מן היקב [ב"ב סז: ד"ה יקבים].

וְתִשְׁקֶקָה – אתה... משקה אותה (את הארץ בגשמים) – תהלים סה יז.

*ראה משק, ממשק, נקש, נשק, שוקק, שקה, שקק

~שוקאי

בעלי בתים [ב"מ קיא:].

~שוקק, שוקקה

(ונפשו) שוקקה – תאיבה, כמו (ברא' ג טז) ואל אישך תשוקתך [ישע' כט ח, עיין תהלים קז ט]. משתוקקת – (לשון) מתאוה לתשיש [ערובין ק:].

*בגמרא ערובין (וכן יבמות סב ע"ב) נאמר: ואל אישך תשוקתך, מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך. ראה נשק (ב), שוק ג, שקק, תשוקה

~שור, פר (א)

דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור [ברא' לב ו]. שור דרכו להיות כרסתן ופרסתן, בעל כרס רחבה ופרסות רחבות [חולין ס:]. שור זנבו ארוך כדי להבריה היתושין [שבת עז:]. שור שמפטמין אותו גורפין אבוס שלפניו בשבת לתת לתוכו התבן והשעורין ולא יתערב בהן עפרורית ויקוץ במאכלו [שבת קמ:]. כל מה שהשור מלחך אין בו סימן ברכה [במד' כב ד].

שור בן יומו קרוי שור כדכתיב (ויקרא כב כז) שור או כשב או עז כי יולד (לשון הגמרא בב"ק סה:), פר קיימא לך (פרה פ"א מ"ה) (אינו נקרא עד) בן שלש [ב"ק מד. חולין ס:]. פר אחד – מיוחד שבעדרו [במד' ז טו]. פר השור – פר הבחור, שהשור בן יומו קרוי שור [שופטים ו כה].

שור של מעשה בראשית ביום שנברא נברא בקומתו, ושור בן יומו קרוי שור שנאמר... ופר אינו נקרא עד בן שלש [ר"ה כו.]. שוורים פרסותיהם נולדות עמם

יד כל נאמנות מסירת התורה שבע"פ, כי מי יאמר לנו למשל שרב יהודה הנשיא כתב את המשנה? אולי תלמיד טועה כתבה? על זה נאמר "חכמים הזהרו בדבריהם" כי אינכם יודעים איזה השלכות מרחיקות לכת יש להם.

*אך יתכן שכל הנ"ל לא ראו את הדברים הבאים. בספר שיעורי משמר הלוי מר' משה מרדכי שולזנברג (ב"ב, תשע"ב) על מסכת ערכין עמ' רכ"ב כותב: יש לדעת, אין כזה דבר טעות במ"ב... וסיפר שפעם נפגשה בת מבית יעקב עם בחור ישיבה, והבחור אמר לה שלפעמים מוצאים טעויות במ"ב. הלך אבי הבת אל הרב שך זצ"ל וסיפר לו דברים כהווייתן, נדעזע מרן זצ"ל ואמר לו נחוצות, מיד תלך ותנתק את השידוך... כי לדבר כך זה גובל באפיקורסות. וכן במ"ב המבואר - ברכת אשר מר' אפרים פאדאווער (ברוקלין, תש"ע) עמ' 26, כללי הפסק בנוגע להמ"ב והבה"ל כותב ששמע בע"פ מהגאון ר' חיים קנייבסקי... שאלתי את הגר"ח אם אמת הוא מה שאומרים שכשנדמה שיש סתירה בין דברי המ"ב במקום אחד לדבריו במקום אחר, שאפשר לתרץ ולומר שאחד מהם נכתב ע"י הח"ח בעצמו והאחר ע"י בנו או חתנו ושהם כתבו דינים ע"פ מקורות אחרים? והשיב לי רבינו שליט"א (ה"ח קנייבסקי) שאינו אמת כלל, ובשום אופן א"א לתרץ כך... והוסיף לי... שאף שאמת הוא שיש סימנים במ"ב שעיקרם נכתבו ע"י בנו או חתנו זצ"ל, מ"מ הח"ח עבר עליהם בעצמו והסכים עליהם. ונמצא שבסופו של דבר כל המ"ב יצא מתחת ידו של מרן הח"ח זצ"ל בעצמו... וכן מובא בחוברת יחלק שלל, גליון ה' עמ' כ"ז סימן ד', מהליכותיו בתפילה של ר' הלל זקס מובא שנוף במי שאמר שהחפץ חיים היה בעצמו לא נוהג בכמה דברים להלכה כפי שכתב במ"ב... והקפיד על כך מאוד ואמר שזהו דבר שאסור לאומרו... ואלא דברי החזון אי"ש בקובץ אגרות ח"ב אגרת מ"א: סוף דבר ההוראה המקובלת מפי רבותינו אשר מפיחם אנו חיים, כמו הב"י ומ"א והמ"ב... היא הוראה מקוימת כמו מפי סנהדרין בלשכת הגזית...

*לסיכום נביא את דברי הבעז (מבעל התפארת ישראל) לאהלות פ"א מ"ח אות י"ד: וכבר ידוע דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, דהרי בלשון תורה שוק הניתן משלמים לכהן הן ב' עצמות ארוכות של יד הבהמה (כחולין קלב ע"ב), וכן בכל דוכתא שנוכר שם שוק בקרא בין ביד או ברגל משמעותו ב' העצמות העליונות שבכל אחד. אבל הכא הרי מוכח שהשוק הוא רק העצם הארוך התחתון של רגל למטה מהברך. עיין בספר כבודה בת מלך מאת ר' משה ויינר (ניו יארק תש"מ), ספר כעת חיה מר' יהונתן חן (אלעד תשס"ו) ח"א ס"ח, שר"ת רע"א החדש (הוצאת המאור, מהדורה תניינא ח"ג סימן כ"ט) בענין מקום השוק בבהמה. +מ"מ: דברים כ ט, יחז' א ז, תהלים קלו י, משלי כו ז, שבת סג ע"ב ד"ה תחת, ד"ה ועשו, יבמות קג ע"א בסוף העמוד, ב"ב נו ע"ב ד"ה לפי שאין, משנה חולין פ"י מ"ד, אהלות פ"א מ"ח. ראה אטמא, איש חיל, אסתורא, ביד, בירית, בית קבול כתייתן, דלה, זרוע א, חבק ב, חמק, ירך, כבלא, כסא א, מוק ב, נקש, סובך, סמיכה, פסיקיא, צמה, צמת ב, קב (ז), קולית, קועה בהערה, קטלוא, קטע, קפח א, קפץ א, קרסל, רגל א, רכובה, שבל, שפי ב

~שוק, שוקא, שוקים (ב)

בשוק – בפרהסיא [ערובין סט:]. שוקים – חוצות [מגילה ו: בדפו"י ובע"י]. שווקים – כרכים [בכורות י]. סדר מושב שווקי עיירות וחוצותיהן [שבת לג:]. מקום שווקים – שאדם מוצא לקנות מזונותיו [יומא עא:]. שוק העליון – שם היו מתקבצין טמאין...

איגר, שגגותיה חומותיה [מגילה ה:], שאינה חומה חלקה, אלא בתים סמוכין ומחוברין, ויש בית נכנס לעיר יותר מחבירו ונראית כניסתו פגומה מבחוץ... [ערוכין נב:]. שגגותיה חומתה [ערכין לב:]. בר שורא – חומה קטנה לפנים מן החומה גדולה והיא נמוכה ושוה לקרקע גובה העזרה... [פסחים פו:]. שורא וריתקא – חומה ורתוקת גדר של נצרים, כמו (איוב ב ח) חיל וחומה [ב"מ קז:]. בנות צעדה עלי שור (לשון חומה) – בנות מצרים היו צועדות (על החומה) להסתכל... [ברא' מט כב, עיי"ש].

*עיי' בערוך ערך בר שורא. ראה איגר, חיל, חל, שור ב

~שור, שורר, שורים (ג)

ישור – יארו, וכך (תהלים כז יא) למען שוררי, לשון (במד' כד יז) אשורנו ולא קרוב [ירמ' ה כו]. ואשורנו – אראה בעניי [הושע יד ט], אשור – אארו, ואשקוד [שם יג ז], לא תשורני – לא תראני [איוב ז ח], ותשורי (בפסוק: ותשרי) – לשון ראיית פנים, כמו (במד' כד יז) אשורנו ולא קרוב, וכך (ש"א ט ז) ותשורה אין להביא, דורון של הקבלת פנים [ישע' נז ט]. תסתכלי ותתבונני [שה"ש ד ח]. שוררו אנשים – ראו, כמו אשורנו ולא קרוב [איוב לו כד]. ישרהו – ראו אותו... כמו (במד' כד יז) אשורנו... [איוב לז ג].

*"ישרהו" באיוב לז יש מפרשים משרש שרה, להתיר פְּשׁוּרִי – בעויני, כמו (תהלים ה ט) בשוררי [תהלים צב יב]. שוררי – עויני, המצפים שאבגוד כך ותעזבני, שוררי כמו (במד' כד יז) אשורנו ולא קרוב [תהלים ה ט]. עויני, לשון אשורנו ולא קרוב [שם נד ז].

*ראה ישר ב, שורר, תשורה

~שור (ד)

השירו – עשו שרים. ד"א השירו כמו הסירו... ובספר המסורת מוכיח כן, שחיברו במסורת כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך [הושע ח ד]. פְּשׁוּרִי – כמו בסורי, והוא מן מסורת... [שם ט יב].

*הערכים סווגו בערך שור, למרות שלפי המסורה המשמעות משרש סור. ראה שור - מלשון קפיצה, תשורה - מלשון מתנה

~שור (ה)

בואך שורה (כמו לשור) – (שם מקום, ת"י) מעלנא דחגרא [ש"א כז ח, עיי' שמות טו כב].

~שור (ו)

שור – מזל, והוא נמשך אחר מזל טלה, ראש השור סמוך לזנב טלה שכן הסדר: טלה, שור, תאומים [ברכות נח: עיי"ש וראה עגלה א].

וקרנותיהם גדלים לאחר זמן, אבל של מעשה בראשית בקומתם נבראו ובקרניהן, וכשיצא מן הארץ ראשו תחלה, נמצאו שקדמו קרנותיו לפרסותיו [ע"ז ח]. בשינוי ועיי"ש ד"ה ותיטב, חולין ס. שור פר – הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו, וביום שנקרא (נ"א שנברא) שור, בו ביום הביאו, שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר (ויקרא כב כז) שור או כשב או עז כי יולד, ובו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש שנים... [תהלים סט לב, עיי"ש]. אין לך נאה בשור יותר מכתפיו [דברים לג יב]. שור כחו קשה ואין קרניו נאות... [דברים לג יז].

שור אצטדין – שמייוחד לנגיחות ומלמדין אותו לכך [ב"ק לט]. מנגח והורג אנשים ושחוק הוא להם [ע"ז טז].

שור הבר – דומה לחיה... והא דקרי ליה בהמה, כמאן דאמר מין בהמה הוא... [סנה' כה:].

*במשנה כלאים ח ו נאמר: שור הבר - מין בהמה, ורבי יוסי אומר מין חיה והוא מה שנקרא "תאו" במקרא שהוא אחד משבע הבהמות הטהורות. בתוספתא כלאים פ"א ט סוברים שתאו היא ברייה בפני עצמה. אונקלוס מתרגם תאו תורבלא, שהוא שור היער. בערוך ערך שר ז מפרש בובלו (bufalo).

שור מועד – שנגח ג' פעמים [ברכות לג:].

שור סיני – בהמה שקרבה להר בעוד שהשכינה שם, דכתיב (יתרו יט יג) אם בהמה אם איש לא יחיה [סנה' טו:].

שור (של) פטם – שמן מאוד ואינו ראוי למלאכה [ע"ז טז:].

*ראה מריא, פטם

שור תם – שלא נגח אדם, מועד – שנגח שלש פעמים [ברכות לג:].

*שור הוא שם נרדף לפר שהוא ממשפחת הבקר ואחד מד' אבות נזיקין. פר הוא הזכר בבקר המוכשר להרבעה וכשר לקרבן. פרה היא הנקבה. בגמרא ר"ה י ע"א נאמר: כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם בן שנה, בן בקר בן שתיים, פר בן שלש. השור יכול להיות בין זכר בין נקבה ובכל גיל שהוא. במד' יח יז נאמר "בכור שור" (כלומר זכר) ובשמות לד יט נאמר "פטר שור ושה" והכונה לנקבה. בארמית נקרא השור ג"כ תור. בגמרא שבת עז ע"ב נאמר: מ"ט תורא אריכא גנובתיה (זנבו ארוך)? משום דדייר באגמי ובעי לכרכושי בקי (להבריח היתושים). בענין שור שחור עיין בספר הדר יעקב ח"א מר' יעקב חיים סופר עמ' קכ"ד. +מ"מ: ישע' א ג, תהלים קו כ, ב"מ ל ע"א ד"ה דנפיש, ע"ז ח ע"א ד"ה ותיטב. ראה בקר, סיני, עגל, פרה אדומה, ראם, רדיא, תור א

~שור, שורא (ב)

חומה [ברא' מט כב, עזרא ד יב, תהלים יח ל – אדלג שור, פסחים פו. מגילה ה: ב"מ קז: ב"ב ז: עג. סנה' קט: ערכין לב:].

*ראה חיל ג, חל, שורא, שרה ב

שור איגר – עיר מוקפת בתים סמוכות זו לזו וחומות חיצונות של בתים נעשות חומה לעיר, והיינו שור

~שורא

*ראה עשור ב

~שוש

מקום [סנה' צד. עיי"ש].
*לשון שמחה - ראה שושן, שיש

~שורבינא

מין ארז, כדאמרינן בר"ה (כג.) תאשור - שורבינא
[גיטין סח:]. לא איתפרש [ב"ב פ:].
*הפירוש לב"ב הוא מאת הרשב"ם וצ"ע מדוע כותב לא איתפרש
בעוד רש"י מפרש בגיטין. ראה ארז, בינא

~שורה

#א. כשחוזרין מבית הקברות היו עושים שורות סביב
האבל ומנחמין אותו, ואין שורה פחותה מעשרה (סנה'
יט:). [ברכות טז: מגילה כג: כתובות ח:]. היו מנחמין
את האבל בהקף שורה סביבותיו בשובם מן הקבר
[ברכות יז:]. היו עושין שורה סביבות המטה להספד
[סנה' סח:]. אין שורה פחותה משלשה בני אדם [יומא
פז:].

בין שורותם יצהירו - ישור (בפסוק: ישר) על אנשים
- יעשה שורות של אנשים [איוב לג כז].
*יש מפרשים ישר מלשון ראייה כפי פשט הפסוק.
#ב. כשורה - (כלומר) זו אצל זו [ב"מ כה:]. בין
שורותם (בפסוק: שורותם) יצהירו - כמדומה לי
שעושין הזיתים שורות שורות בבית הבד והיצהיר זב
ביניהם [איוב כד יא]. שורה - לשון שורה [ישע' כח
כה].

*שורותם באיוב כד הוא המקום היחיד במקרא בו מופיע
במשמעות מפורשת של שורה. בישע' המשמעות הפשוטה היא
מין תבואה, יש הסוברים דוחן.
#ג. שורת הדין - כלומר הדין נותן [גיטין נד:].
@+מ"מ: סנה' לו ע"א ד"ה וכל אחד. ראה דימוס, ישר, עוללת,
עטרה, רבד ב, שיבי, שרה ב, תור

~שוריקא, שורייקי

טיי"ש (כתמים) בלעז [ברכות ז:]. שורייקי חיוורי -
טיי"ש בלניי"ש (כתמים לבנים, עיין בא"ה) בלעז
[חולין מז:]. שורייקי סומקי - גוונים אדומים והן
(החוטין) מין (כך בגמרא, אך נראה שצ"ל מן) הבשר
[ב"מ פג:].
*שורייקי ושורייקי הם היינו הך, אך הבאנו כל אחד בערכו. ראה
שורייקי

~שורק, שורקה

*רש"י קורא לקבוץ - שור"ק. ראה נחל, שורק, שרק ד

~שורר, שוררים

*ראה שור ג, שרר

~שושבין, שושבינא, שושבינות

משתדל בחופתו ובזווגו [ברכות סא:], שושבינא -
אוהב טוב. בחר לך אדם חשוב להדבק אחריו [יבמות
סג:], אוהב [סנה' קיג. כתובות עז:]. שושבינתיה -
בעלת ברית לו [קדושין פא:].
עשה שושבינות - השתדל בחיתונו לשמחו ולהתעסק
בצרכי סעודת חופה [ערובין יח:]. שלח האב את אחד
מבניו לשמוח את החתן ובידו דורונות, שכן דרך
שושבינות נוטל דורון לשמחת חופת חבירו ואוכל
עמו וזה יחזיר לו כמו כן כשישא אשה כדתניא לקמן
(ב"ב קמה.) ה' דברים נאמרו בשושבינות. רעה דוד
(ש"ב טו לו) מתרג' שושבינא דדוד [ב"ב קמד:],
עיי"ש בכל העמוד].

+מ"מ: שמות לד א, כתובות ו ע"ב ד"ה שושבינן למה, שם ח
ע"א ד"ה שמח תשמח, שם ט ע"ב ד"ה טעין, ב"ב קמד ע"ב ד"ה
אבל. ראה אהב, סבלונות, רע ב

~שןשא

*ראה שריה

~שושי

פלי"א (שרך. נראה שאינו מרש"י) בלעז... מין ירק
[סוכה יב:].
*ראה שווצרי

~שושיבא

מין חגב טהור [שבת צ:], מין חגב וראשו ארוך [ע"ז
לז:].
*ראה ארבה, סוסביל

~שושילתא

#א. משפחה [גיטין נו:].
#ב. שלשלת ברזל [כתובות כז. גיטין סח:].

~שושן (א)

#א. שושן הבירה - בית הבנוי על גובה השער (של
הר הבית) כדתנן במסכת מדות צורה מצוירת [פסחים
פו:]. מקום הוא על חומת שער המזרחי של הר הבית
ושושן הבירה מצוירת בו [סוכה ה:]. יציע שעשוי על
שער מזרחי ומקרי שושן הבירה [בכורות מ:]. חדר
היה בנוי על שער המזרחי של עזרה ומצויר כתבנית
שושן הבירה [מנחות צח:]. מעשה שושן - מצוירות
היו בהם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל

מבין לדבר בצחות לשונו [קדושין ע:]. בהדי שותא פילכא – עם (בע"י : בעוד) שהאשה מדברת היא טווה [מגילה יד:].

~שותלח (א)

ואלה בני שותלח (בן אפרים בן יוסף. בניו אלעד, אלעדה, תחת, שותלח, זבד, עזר, ברד) – שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח... ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות... [במד' כו לו, עיין דה"א ז כ. ראה ערך].

~שותלח (ב)

*בן זבד לשבט אפרים (דה"א ז כא).

~שזבה

הצלה [דניאל ג יז, ו טו].

~שזף

*א.ראה [איוב כ ט, כח ז].

*ב.שזפתני השמש – שחרותי... ע"י שזיפת השמש [שה"ש א ו].

~שזפין

פרוני"ש בלעז [יומא פא].

*עיין בערוך ערך שזף. ראה בטנים, דרמסקין, פגע ב, קטף, שסקי

~שזפר

(איש ו) כך שמו (ובגמרא מובא שהוא ראשה של גדר) [ר"ה כב].

~שזר, משזר

טווה [ערובין צו:]. שזורין – ריטורי"ש (מפותלים) בלעז, דכתיב משזר [שבת כח].

היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקים וקוצצין פתילים מהם וטוין אותן, חוט של זהב עם שש חוטיין של תכלת, וחוט של זהב עם שש חוטיין של ארגמן, וכן בתולעת שני וכן בשש, שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט של זהב עם כל אחד ואחד, ואחר כך שוזר את כולם כאחד, נמצא חוטן כפול כ"ח... למדנו שחוט של זהב שוזר עם כל מין ומין [שמות כח ו]. שש משזר – הרי ארבע מינין יחד, בכל חוט וחוט אחד של פשתים וג' של צמר, וכל חוט וחוט כפול ו', הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט [שמות כו א].

*+מ"מ : שבת כא ע"א ד"ה ומהמיניהם, יומא עא ע"ב ד"ה משזר. ראה אבנט, המיין

האולמות... [מ"א ז טו, עיי"ש ובפסוק כב]. למנצח על שושן – (כינוי ל)סנהדרין שנמשלו לשושנה [תהלים ס א].

*ב.שושן הבירה היתה בעילם, דכתיב (דניאל ח ב) אשר בעילם הבירה [מגילה י:]. שושנכיא – בני שושן הבירה, שם אומה שהושיב סנחריב בערי שומרון [עזרא ד ט בהיפוך].

@עיין בערוך ערך שתי א, בספר עוללות מר' ראובן מרגליות עמ' 55, בירחון סיני שנה כב כרך מה חוברת ח בענין השושן. +מ"מ : ערובין ד ע"ב ד"ה בבינונית, שם יד ע"א ד"ה פרח שושן וכן ד"ה ועביו טפת. ראה בירה, עילם א, צור ב, שוש

~שושן, שושנה (ב)

*א.הרועה בשושנים – במרעה טוב ונוח ויפה [שה"ש ב טז], במרעה נוח וטוב [שם ו ג]. שושנת העמקים – נאה משושנת ההרים, לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט בה [שם ב א].

*ב.למנצח על שושנים – לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה, שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים ומרטיבים מעשים טובים כשושנים [תהלים מה א]. ללקט שושנים – שומע ומקשיב (ת"ח) נדברים בתורתו... [שה"ש ו ב].

*ג.כינוי לישראל שהם כשושנה בין החוחים... [תהלים סט א, פ א].

*ד.שפתותיו שושנים – דבורים שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב... [שה"ש ה יג]. @עיין בספר רפאל (מה"ק) עמ' רנ"ב מאמר לזיהוי שושנים בתנ"ך ובחז"ל. +מ"מ : שה"ש ב ב ד"ה כשושנה. ראה ורד, חבצלת, סוג, שושן

~שות

*לשון שים - ראה שית

~שותא

*א.רוח דרומית חזקה המפלת חומות ועוקרת אילנות [שבת לב], רוח דרומית המנשבת בחזקה, לא מהלינן ביה ולא מסוכרינן ביה [ערובין סה]. רוח דרומית והיא קשה מכל הרוחות [יבמות עב]. רוח דרומית היא בלשון ארמי [שבת קטז:].

*ראה אסתנא

*ב.מכמורת לדגים או לחיות [ב"ק קיז], מצודה (עשויה כרשת) [שבת ככד: עיין בהגהת הב"ח].

*ג.דיבור [סוכה נו:], שיחה [קדושין ע:], דיבור, כמו (סוכה נו:) דיבור, כמו (סוכה נו:) שותא דינוקא בשוקא, או דאבוה או דאמא [ב"ב לט]. שותא דינוקא בשוקא דאבוה או דאמיה – משל הדיוט הוא, מה שהתינוק מדבר בשוק מאביו או מאמו שמע [סוכה נו:]. שותא דמר לא ידענא – שיחתו של אדוני איני

מג כח], השתחואה בפשוט ידיים ורגלים היא (ואסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש) [ויקרא כו א].
 *+מ"מ: משלי ב ח ד"ה כי שחה, שבת קיג ע"ב ד"ה נופלו, סנה' סג ע"א ד"ה שלש. ראה השתחואה ישח, כפף, כרע ב, מגר, קדד, שוף, שחח

~שחור, שחור

אנגריא של מלך [- במד' טז טז]. פקיד ... [ב"ב מז].
 דמשחרי לך - עושים כך עבודת המלך, כמו (תרגום במד' טז טו) לא חמרא דחד מנהון שחרית, ולשון חכמים (ספרי פ' דברים) הדבק לשחור וישתחוו לך [ברכות נו].

*באבות פ"א מ"ג נאמר: המשתמש בתלמידי חכמים והמשחר אותם, ורש"י מפרש: נשאתי תרגומו שחרית. הדבק לשחור, עושה אנגריא בתלמידי חכמים.

~שחוט

זהב שחוט - רך ונוח להרקע [מ"א י יז], זהב רך ונוח להרקע מרוב חשיבותו, שנטוה כחוט [דה"ב ט טו], משוך שהוא רך ומושכין אותו כעין שעושין צורפי נחושת חוטיין שעושין מהן מחטיין [חולין ל:]. ושחטה - לשון (מ"א י טז) זהב שחוט, נמשך ונטוה. וי"ת לשון שחיטת זבחים לע"ז [הושע ה ב].

*בגמרא חולין ל נאמר: זהב שחוט - שנטוה כחוט.

חץ שחוט - משוך, כמו (מ"א י טז) זהב שחוט, וכן (הושע ה ב) ושחטה שטים, טריי"ט (משוך) בלעז. ל"א לשון שחיטה ממש, טרנקנ"ט (חותך) בלעז, וכן חברו מנחם, וכן ת"י כגיר די מחריף [ירמ' ט ז].

*ראה חץ, כוס ג

~שחול

מום בבכור משום שרוע, מקום חבורה בכסלים והוא בוקא דאטמא, גבוה למעלה מן הכסלים וקרוב לגג האליה יותר מחבירו [ביצה לה:].

~שחולת

*מובא בכלים פ"א מ"ג והיא הפסולת הנופלת מן המתכת כאשר עושים אותה כלי. ראה גרוד

~שחום

*ראה חום

~שחון

*ראה שחן

~שחוף

לא שחור ולא לבן [חולין קלה:].

*ראה חום, שחור ב

~שח

מגיד לאדם מה שחזו - מעשיו שפורטיין לפניו בשעת מיתתו [עמוס ד יג].

*לשון דיבור - ראה שית. שח לשון כפוף - ראה שחה, שחח

~שחד

פיוס ממון [דברים י יז]. דברי הכנעה ופיוס [משלי יז כג]. גזלן פסול לדין שיעוות הדין בשביל שוחד [ב"ב נח:].

*+מ"מ: שמות כג ח, דברים טז יט, עמוס ב ו ד"ה על מכרם, משלי יז כג, משלי כט ד ד"ה ואיש, שבת קלט ע"א ד"ה כפיכם,

~שחה, שחו (א)

#א. השוחה - השט במים, לשחות - לשוט, וכן [יחז' מז ה] מי שחו [ישע' כה יא]. עברו בשחי - שטו הסוסים בירדן ונתמעטו המים עד שעברו... [סנה' צה:]. שחי - כמו שחו [סנה' צה:].

מי שחו - נואי"ר (לשחות, במים שאי אפשר לעבור בהם בהליכה), מים שצריך לשוט בהם ולא לעברם ברגל, שלא ישטפוהו. שחו - שיט, כמו [ישע' כה יא] כאשר יפרש השוחה לשחות [יחז' מז ה]. ראויות לשוט בהן [יומא עז:].

*ראה שוט ב, שחי

#ב. אשחה בכל לילה מטתי - לשון (איכה ג מה) סחי ומאוס, (וכן ישע' ה כה) ותהי נבלתם כסוחה, ממאס אני מטתי בדמעות. ומנחם חברו עם [ישע' כה יא] כאשר יפרש השוחה לשחות, ועם [יחז' מז ה] מי שחו [תהלים ו ז]. (באנחת אשחה) ... בדמעותי ערשי אמסה - בשעת דמעותי אני ממאס את מטתי בתשמיש [סנה' קז]. עיי"ש ד"ה מטתי.

~שחה, שחח (ב)

שוחה - כופף עצמו [שבת ה:]. שח - כפוף [חולין כז:]. וישתחו לו אפים - נשתחו על פניהם, וכן כל השתחואה פשוט ידיים ורגלים היא [ברא' מב ו עפ"י מגילה כב:]. להשתחוות - להתפלל [סוטה ה:]. משתחיתם - בשתי תיבות הוא משמש, לשון השחתה ולשון השתחוויה. כן הוא בירושלמי (סוכה פ"ה ה"ה), משחיתים את ההיכל ומשתחויים לחמה. כן ת"י ואינן מתחבלין וסגדין. ומנחם חברו לשון שחוח, כמו [ישע' נא כג] שחי ונעבורה [יחז' ח טז]. עבודת כוכבים דרך עבודתה בהשתחואה [סנה' סג]. עיי"ש ד"ה לכדרכה.

השתחואה - בפשוט ידיים ורגלים, כדכתיב (ברא' יט) וישתחו אפים ארצה [הוריות ד:], משתטח לארץ [ברא'

כח.) אין משחזין את הסכין אבל משיאה על גבי חבירתה [ברא' כז ג].

*חרבו ילטוש (תהלים ז יג) תרג' סייפיה ישחיו. בערוך ערך שחז מפרש משחזת - נקראת כך בשביל ששחזין בה ולוטשים הסכין. בגמרא שבת נג ע"ב נאמר והרחלים יוצאות שחוזות. מאי שחוזות? שאחזין האליה שלהן למעלה כדי שיעלו עליהן זכרים... מאי משמע דהאי שחוזות לישנא דגלויי הוא? דכתיב (משלי ז י) והנה אשה לקראתו... +מ"מ : סנה' צה ע"ב ד"ה מגלך. ראה נשא (ז)

~שחח

שחתי - לשון שפלות [תהלים לה יד], ישוחו (בפסוק : ישחו) - עומדים כפופים (כצ"ל ולא כפי שנדפס במ"ג צפופים) [איוב לח מ]. וישחו כל בנות השיר - ישפלו, כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו [קהלת יב ד]. ישח - משפיל ומקטין [תהלים י י]. תשתוחחי - לשון (תהלים מד כו) כי שחה לעפר נפשנו, ושח כשהוא מדבר על מתפעל, התי"ו חולקת את אותיות שרשי התיבה, כדרך כל תיבה שיסודה ש"ן בתחילתה [תהלים מב ו]. שחה - (לשון) ישח ומחליק כמדורן... [משלי ב יח].

ממקום ששח - כופף [חולין כז]. לשוח - להלך שחוח, כפוף. וי"א ראוי לקבורה [אבות ה כא]. *ראה ישח, שחה ב

~שחט (א)

ושחט - כתרגומו ועצרית, והרבה (סחיטה) יש בלשון משנה [ברא' מ יא]. *אין לו דמיון במקרא. ראה כסס, נכס, סחט, עצר ב, עצרא, רמא, שטה א

~שחט, שחטה, שחיתה (ב)

ושחטה שטים - משך שטיותם... ושחטה לשון (מ"א י טז-יז) זהב שחוט, נמשך ונטוה. וי"ת לשון שחיתת זבחים לע"ז [הושע ה ב].

דרך להשקות בהמה בחמה לפני שחיתה שתהא נוחה להפשיט [שבת מה:].

*בחולין ל ע"ב נאמר : אין ושחט אלא ומשך, וכן הוא אומר זהב שחוט. ישנן ה' מיני פסול בשחיתת בהמה וחיה : שהייה, חלדה, דרסה, הגרמה (ששחט בקנה למעלה), עיקור (שנשמט הוושט או הקנה קודם גמר שחיתה. שחיתה פסולה עושה את הבהמה או החיה לנבילה. שחוטי חוץ הם קרבנות שנשחטו חוץ למקומם הראוי בבית המקדש. עיין בספר השרשים לרד"ק ערך שחט. ראה זבת, זהב שחוט

~שחי, שחיא

שוחה [ביצה כד]. עברו בשחי - שטו... כמו שחו [סנה' צה:]. *ראה בית השחי, שחה א

~שחור (א)

פחם [איכה ד ח, שבת קד:], פחמין [גיטין יט:], פחמין כתושים [חולין פח:].

*אין לו דמיון במקרא. ראה שחור. שחור מלשון אנגריא - ראה שחור.

~שחור, שחור (ב)

#א.הוא שקורין פרוניל"א (אישון של עין) שמשם מראית העין באה [בכורות לח:].

#ב.דם שחור - באשה אדום הוא [סוכה לג:].

#ג.כל דבר שחור נראה גבוה מן הלבן [שבועות ה:].

#ד.דם הקזה - בתחילה שחור ואח"כ יוצא אדום [כריתות כב:]. מטפה המשחרת ואילך - משהדם מתחיל לצאת שחור [סנה' נט:].

#ה.שער שחור סימן טהור הוא בנתקים... [ויקרא יג לא, עיי"ש פסוקים ג, ל, לז].

#ו.לבש שחורים - ענין צער ואבל [ב"מ נט:].

*עיין בערוך ערך שחא, ב. קדושין מ ע"א ד"ה ילבש שחורים, מו"ק יז ע"א ד"ה מה שלבו חפץ.

#ז.משחיר פניו - מתיש כחו [שבת קנב:]. שחורים - (מלכות) מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן [זכריה ו ב, עיי"ש פסוק ו].

@+מ"מ : ברא' יב יא, במד' ה כח, תהלים קי ג ד"ה מרחם, איוב ל ל, שה"ש ה יא, ברכות לג ע"ב ד"ה הכל בידך, שבת קח ע"א ד"ה מנין לדם, נדה לא, סוכה כא ע"א ד"ה חצי. ראה אבנא, אוד, אוכמא, אישון, אנקורא, בת עין, גונדא, דיותא, חרת א, טפוח, כוחלא, כושי, כפר א, ענבים, פארור, פשחור, קדר ב, קיר ב, ראה ב, שזף, שחוף, שחורה, שחר ב, שחרות, תשחורת

~שחור (ג)

תצר, על שם שמשחיר (מלשון משיר) את השער [ביצה לה:].

*עיין בערוך ערך שחא, ב. ראה מספרים, שחרות

~שחורה

שחורה - שחורה ע"י שזיפת השמש... [שה"ש א ה, עיי"ש]. שחחרת - שחרות ע"י שזיפת השמש, שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל [שה"ש א ו].

~שחות

בשחותו - מלשון שחת [משלי כח י].

*ראה שחת א (א)

~שחז

משחזין - אגוישיי"ר (להשחזי) בלעז [ביצה כח:]. שא נא כליך - לשון השחזה, כאותה ששנינו (ביצה

~שחיל

דלי של עץ [סוכה כט].

~שחימי

*ראה שחום

~שחין

*ראה חרס, שחן

~שחיס

*ראה סחיש

~שחף, שחפא

שחף עץ – (ת"י) נסר של ארז... [יחז' מא טז].

שחפי – ענפים וקיסמים וכל דבר המקשקש זה בזה ומשמיע קול כשיעבור עליהם [שבת קי]. לשחופי – לעקור ענפי אילנות הגדלים בנהר, קורי"ר (לנקות. חסר בדפוס ונמצא רק בכ"י אחד וברש"י שברי"ף. א"ה) [מ"ק ד:].

*ראה חטט, שחף, שיבא, שיפא

~שחית, שחיתות

*ראה שחת א

~שחל (א)

#א.כמשחל ביניתא מחלבא – כמושך נימת שער מתוך החלב [ברכות ח].

*בסוף מסכת גיהנום מופיע הפתגם בעברית : כמושך נימא מחלב.

#ב.משחל שחיל – פולט מים שבלע, טרישטריש"ט (מחלחל) בלעז [יומא עח].

#ג.שחל – (אריה בגודל) בינוני [איוב ד י]. משמות האריה [איוב כח ח].

*ראה אריה, ערג, כפיר, שחץ

~שחל, שחלים (ב)

שחליים – מין מאכל הוא, במס' ע"ז (כט.) [גיטין נז]. קריש"ן, טרוף בכלי ושחוק, ויין או מים נתונים בו [ע"ז ל:]. קריש"ן (כצ"ל, ובדפוס קריש"ן ולא יתכן כי הם כרתי ושני מינים שונים), והיו שוחקין אותם במים [שבת קמ]. קריש"ן [ערובין כח. יומא יח: מט].

*שחלים זה מין ירק שטעמו חריף. +מ"מ : ב"מ קז ע"א ד"ה חוקשו. ראה חגבש, קרישא, תחלא

~שחלא, שיחלא (ג)

#א.טעינת ביצים [ב"ק נה]. בלעז פושט"א (הטלה, של ביצים), ביצים שהיו במעיה [חולין נח].

#ב.כאב האוזן [שבת סז].

*עיין בערוך ערך חרגול וערך שחלא א

#ג.גרעינה הנזרקת (של תמר) [חגיגה טו:].

~שחלת

שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן, ובלשון המשנה (כריתות ו.) קרוי צפורן, וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא [שמות ל לד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה טפר, כרשינין, צפורן, שחולת

~שחלנית

*ראה חרגול

~שחמא

חמימות [ב"ק מט].

*ראה אשתא, הבל, חביל, חס, צמר ב, קדח ב, שחן

~שחמתי, שחמתית

קרקע שחמתית – רוש"א (קרקע אדומה) בלעז [ע"ז לג:]. אדומה, ע"ש חמה שמאדימתן [ב"ב פג:]. שחמתית אדומה ולא שחורה... ועל שם חמה שהיא אדומה קרי לחטין אדומות שחמתית [ב"ב פד].

*ראה חום

~שחן, שחין

מחמם את הגוף [ב"ק פב]. משחנן – מחממות [כתובות י: גיטין ע]. שנה שחונה, שצריכה לגשמים [תענית יד:]. שחונה – חמה, כמו (ישע' מד טז) חמותי ראיתי אור, ת"י בן עוזיאל שחינת... כשהיא חמה צריכה הארץ לגשמים מאוד ותדיר [תענית כד:]. שחונה – חמה [יומא נג:].

לשחין פורח אבעבועות – כתרגומו לשחין סגי, אבעבועין שעל ידו צומחין בהן בועות. שחין – לשון חמימות, והרבה יש בלשון משנה (יומא נג:) שנה שחונה [שמות ט ט]. לשון חמום, שנתחמם הפשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור [ויקרא יג יח], לשון חמימות, כמו (יומא נג:) שנה שחונה, וכדמתרגם יונתן חמותי (ישע' מד טז) שחינית [חולין ח]. שחין מצרים – רע היה מאוד, לח מבחוץ ויבש מבפנים [דברים כח כז]. מוכי שחין – שאבריהן נופלין או שחותכין אותן [כתובות כ:]. קלו"ג (מורסה) בלעז [שבת סז]. שחין בא ע"י חום שמתחמם מחמת כח ההכאה [חולין ח].

דם רבה שחין רבה – המרבה דם, שאינו מקיז, מרבה שחין [בכורות מד:].

שחין נורא – היסקת... [ערכין לא:].

*בגמרא חולין ח ע"א נאמר : איזהו שחין? לקה בעץ, באבן ובכל דבר שלא בא מחמת האור. כחם צח (ישע' יח ד) תרג' כשחין

פצית. עיין בספר אסיא כ"ד עמ' 94 מהו השחין בלשון חז"ל.
ראה אבעבעת, אשתא, גלודה, גרב א, חזית, חיר, חכך ב, חס,
חמה ב, חספניתא, חפפית, חרס, ילפת, מחיה, מכוח, סימטא,
פרח ב, קדח ב, שחמא, שחן, שחף, שממית

~שחנא

*ראה שיחנא

~שחף, שחפת (א)

שחופות – פלבי"ש (צהובות אדמדמות) [חולין קלו:].
שבשרו נשחף וכלה ויבש ואין בו כח [סוטה כו:].
שחפת – חולי שמשחף את הבשר, אנפוליי"ש (בועות,
תפיחות בעור מלאות נוזלים), דומה לנפוח שהוקלה
נפחתו ומראית פניו זעופה [ויקרא כו טז, עיי"ש פסוק
יז], שבשרו נשחף ונפוח [דברים כח כב].
*בתוס' סוטה כו ד"ה שחוף ר"ח מפרש שאינו בועל כדרכו ואינו
מזריע. במוסף הערוך מפרש שיש לו שחפת עצמות והוא חולי
שהאדם יבש כעץ. ראה אשתא, שחוף, שחין, שחף

~שחף (ב)

*עוף מים טמא. מובא בויקרא יא טז, דברים יד טו ואינו מפרש.

~שחפא

*ראה שחף

~שחפת

*ראה שחף

~שחץ

#א.גסות הרוח [פסחים ג:]. (אנשי ירושלים הם) אנשי
שחץ – מדברים בלשון גאווה ולעגי שפה [שבת סב:].
בני שחץ – גאווה... בני גסות הרוח... [איוב מא כו].
#ב.משבעה שמות האריה הם, בסנה' (צה. נאמר)
ששה שמות יש לאריה... [איוב כח ח].
*+מ"מ: שה"ש ו ה. ראה שחל א (ג)

~שחצימה

*שחצימה - הכתיב והקרי שחצומה, מקום בנחלת יששכר
(יהושע יט כו).

~שחק, שחוק (א)

מי שאינו צריך לדאוג נופל בדבר לשון צחוק, כמו
(איוב מא כא) וישחק לרעש כידון [משלי לא כה,
בפירוש בסוף עפ"י המשל]. וישחק – משחק ומטייל
[איוב מא כא]. אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם
הזה (ברכות לא). [נדה כג]. שחוק – חדרות... [קהלת
י יט].

*+מ"מ: ברא' כא ו ד"ה יצחק לי: ורב שחוק היה בעולם. ראה
משחק, צחק, שטה ב

~שחק (ב)

ואשחקם – לשון כתישה [תהלים יח מג]. לשון שחיקה
שייך במתכת ולשון פירור שייך בפת [פסחים כח:].
שחיקה יותר מדיכה... [שבת יט: ראה דיכה].

~שחק (ג)

#א.אגדים משוחקים – ישנים [זבחים יח:]. בגדים
בלויים של פשתן [נדה יז]. בלאי בגדים [שבת קי:].
לשחקן – אושי"ר (לבלות, בגדים או כלי מתכת) בלעז
[ב"מ כט:].

*ראה בלאות, בליתא, גבחת

~שחר, שחרית (א)

#א.עמוד השחר הבוקע בעבים [ישע' נח ח]. אילת
השחר – לשון שחרית, ומנחם פתר לשון ביקור, כמו
(משלי יא כז) שחר טוב יבקש רצון, וכמו (שם ז טו)
לשחר פניך [תהלים כב א]. הילל בן שחר – כוכב
הנוגה, המאיר אור ככוכב הבוקר [ישע' יד יב]. כאור
נוגה [עמוס ד יג]. עד שיאור – עד שיעלה עמוד
השחר [סוכה כט]. עפעפי שחר – דמדומי חמה, כמו
לעת בוקר שהשמש מתאדמת [איוב מא י]. שעה
שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה [ברא' יט כד]. שחר
– הולך ומאיר מעט מעט [שה"ש ו י].
#ב.שחרית – קודם היום. ערבית – משחשיכה
[ברכות סב:].

~שחר (ב)

#א.שחר טוב – החפץ להדריך את הבריות בדרך
טובה ומוכיח ומיסר אותם [משלי יא כז]. שחרו מוסר
– תמיד לבקרים מיסרהו [משלי יג כד].
#ב.בקש [הושע ה טו, משלי א כח – ישחורוני, איוב
ז כא – ושחרתני, שם כד ה – משחרי לטרף]. אשחרך
– אבקש ואדרוש לך, כמו (איוב ז כא) ושחרתני, (שם
ח ה) אם אתה תשחר אל אל [תהלים סג ב]. שחר –
לשון תפילה... כמו [ישע' כו ט] רוחי בקרבי אשחרך
[יומא כט]. אשחרך – אתחנן לך [ישע' כו ט]. לא
תדעי שחךה – (ת"י) לא תדעין למבעי עלה, את פני
מי תשחרי... [ישע' מז יא].

*בקונקורדנציה מביא מילה זו בערך שחר, ובערך שחר בסימן
שאלה.

#ג.משחך – משנפלת... כמו משילין פירות דרך
ארובה ביו"ט, ואיכא דתני (ביצה לה:) משחירין
[תהלים קי ג].

*ראה שחור, שחור

~שְׁחָרוֹת

נערות, שראש אדם שחור בימי עלומיו [קהלת יא י].
*אין לו דמיון במקרא.

~שְׁחָרְחָרֶת

*ראה שחורה

~שְׁחָרָה

*איש מצאצאי בנימין בן יעקב (דה"א ח כו).

~שְׁחָרִים

*מראשי האבות למטה בנימין, נשותיו הם שלחו אתם ובפסוק ט נקראת חדש וילדה לו את יובב, צביא, מישא, מלכס, יעוץ, שכיא ומרמה יושבי גבע במעשה פילגש בגבעה לפי פירוש המלבי"ם הסובר שהם נשות אחוד, חושים ובערא וחודש (דה"א ח ח).

~שחורית

*ראה שחר א

~שחת (א)

#א.שחתם נתפש – גומא שחופרין ומכסין פיה בקש והחיה נופלת בתוכה [יחז' יט ד]. בשחיתותם – בגומות שחפרו [איכה ד כ]. (ששי, נקרא כך כיוון) שעושה את הארץ כשחיתות – שמקום רגליו מעמיק בארץ מרוב כובדו וניכר שם כגומא וכשחת... [סוטה לד:].

#ב.גיהנום [יונה ב ז, שבת קלז:]. שחת ובאר שחת חדא מילתא היא [ערובין יט:].

#ג.עשב של תבואה והוא אספסתא [שבת קנה:], תבואת חטין ושעורין קודם שתמלא בזירין, ובלעז פירי"א (חציר) [ע"ז כ:]. מותר לקצור לשחת (לפני קציר העומר) כשהוא עשב דלאו קציר הוא [פסחים כג:]. להאכיל לבהמות... [עמוס ז א, עיי"ש].

*שחת בלשון הגמרא, כגון במנחות עא ע"א : קוצר לשחת (ו)מאכיל לבהמה, הוא עשב הנקצר בעודו ירוק ולח, ובלשון המקרא נקרא גז. ההבדל ביניהם הוא שבגז נקצרת התבואה לפני שעלתה בקנה ויכולה עוד לצמוח ולהוציא זרעים, מה שנקרא "לקש", ואילו השחת נקצרת לפני גמר הבשלתה ואינה יכולה להוציא עוד זרעים, ולכן נקראת שחת - לשון "השחתה". לעתים השחת והחציר מתחלפים. ראה חזיו, חפורה, חציר, קש, שחות

~שחת (ב)

#א.ותשחת הארץ – לשון ערוה וע"ז, כמו (דברים ד טז) פן תשחיתון, (ברא' ו יב) כי השחית כל בשר [ברא' ו יא]. כי השחית – תשמיש בעבירה [ע"ז כג:]. השחית כל בשר (בגמרא : כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא ערוה וע"ז) – בערוה קלקלו, כדכתיב (ברא'

ו ב) ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו, שהיו נזקקין לנשי ריעיהן ולכל בהמה וחיה [חולין כג:], גלוי עריות, דכתיב (משלי ל יט) דרך (בפסוק " ודרך) גבר בעלמא, ודור המבול על העריות נענשו, כדכתיב (ברא' ו ב) ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה [סנה' נז:].

*ראה אלהים

#ב.כי השחית – אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן [ברא' ו יב].

#ג.זה קלקולו של דור המבול, מוציאים שכבת זרע לבטלה, דכתיב (ברא' ו יב) כי השחית כל בשר [שבת מא:]. מחמם את אברו ומביא לידי קרי, וזהו קלקול דור המבול, שנאמר כי השחית כל בשר [נדה מג:].

#ד.כתרגומו : חבילו להון לא ליה [דברים לב ה]. חבל [הושע יג ט]. אבד [משלי כג ח]. משחתם – חבולוהון (עפ"י ת"א) [ויקרא כב כה], משחת – בעל מום, כמו [ויקרא כב כה] משחתם בהם [מלאכי א יד].

#ה.משחיתים – דהיינו ע"ז, כדכתיב (דברים ד טז) פן תשחיתון ועשיתם פסל (בפסוק : פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל) [קדושין לו:].

@ראה משחית

~שֵׁט

שֵׁטִים – שטיותם (הושע ה ב).

*ראה סטים, שוט, שחה א

~שֵׁטָה, שוֹט

#א.תשטה – תסור מן הדרך [תהלים קא ג – במד' ה יב]. שטה מעליו – סור [משלי ד טו]. אל תט – אל תכריע, כמו (תהלים יח י) ויט שמים [תהלים כז ט]. אל תט לבי – אל יהיה נוטה לרע [שם קמא ד]. שטי (שרש שוט) כזב – משטים מדרך הישר אחרי הכזב, איטורנאנ"ץ (משטה, מרחיק) בלעז [תהלים מ ה]. מנהג השוטים שאין בושיין [יבמות קיג:]. כי תשטה אשתו – שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהם רוח שטות, דכתיב כי תשטה, וכתוב בו (משלי ו לב) נואף אשה חסר לב. ופשוטו של מקרא כי תשטה, תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו, כמו (משלי ד טו) שטה מעליו ועבור, (וכן שם ז כה) אל ישט אל דרכיה לבך [במד' ה יב].

*נדיר שרש"י מביא את הדרש לפני הפשט, ולפי ספר לפשוטו של רש"י (פתח תקוה תשנ"ח) משמעות הדרש הוא לשון שטות ומשמעות הפשט לשון שוטה (שין ימנית), סטיה מן הדרך. ראה סוט, שוט, שוטה

#ב.משטה אני כך – שוחק הייתי כך, בשביל שהיית שואלני מה שלא היה [סנה' כט:].

#ג.ושחטה שטים – עובדי ע"ז על שם ששטים

אחריה לשחוט לע"ז (ל"א שטים כלומר שטיות שלהם... ושחטה לשון שחיטה) [סנה' קב. יש הסוברים שהתוספת בסוגריים אינה לרש"י].
*ראה שטים, שט. שטה שהיא מין עץ - ראה שיטה, שטים

~שטה, שטים (ב)

#א. מין ארז [תענית כה: ע"ז יד.]. שם אילן סרק העשוי לבנין [ישע' מא יט].

#ב. ארון (עשוי מ)עצי שטים [ע"ז כד].

@בע"ז כנראה הכוונה שעץ השטה משמש לעשיית ארון עצי השטים ולבנין המשכן וכליו, וכן אבל השטים הוא מישור שבו גדלים עצי השטים. עצי שטים מובא בתנ"ך ובגמרא אך לא מפרש מה משמעותו ויתכן שאלו קורות הבאות מעץ השטה. עיין ברש"י שמות לט לג שלא היה יכול להקימו שום אדם (את המשכן) מחמת כובד הקרשים, שאין כח באדם לזקפן, ומשה העמיד... אך בדעת זקנים מבעלי התוס' שמות כה ה מפרשים שהוא עץ קל מאד וחלק... ודומה לעץ שקורין מדר"א בלעז. עיי"ש. +מ"מ: שמות כה ה, כו טו, כז ח, לח ז. ראה ארז, בית השטה, הדס, תאשור, תדהר, תורניתא

~שטח

שוטח לגויים - מגדיל אותם [תהלים קמד ב - איוב יב], מרבה אותם להשטיח בארץ ולכסותם [איוב יב כג].

*עיין בירחון המעיין כרך מח ג"ב ע"ב 87 על שטח בלשון חז"ל. ראה משטוח, רדה, שדה כובס

~שטט

*ראה שוט

~שטיח

עור לאכול עליו [נדרים מא.]. מרדעת לחמור [נדה נה.]. בשטיל"ש (שטיחין) [ע"ז לב.]. שטיחין - (עשוין) למטה ולקתדרא לישב עליהן, ששטחין עור על גבי מטה במקום חבלים [חולין קכב.]. משטיחין - ליטיירי"ש (שכבות, מרבץ) בלעז [יומא עה.].
*שטיח הוא משרש שטח. ראה בסתרקי, מחצלת, מפץ, עוצבא

~שטים

כך שמה [במד' כה א, עיין יהושע ג א.]. (ה)שטים עובדי כוכבים, ע"ש ששטים אחריה לשחוט לעבודת כוכבים. ל"א שטים, כלומר שטיות שלהם... [סנה' קב.].
*מקום בערבות מואב מול יריחו, והיא התחנה האחרונה במסעי בני"מ מצרים.

~שטן

#א. יצר הרע המחטיא את האדם... [שבת פט.], יצר הרע [יומא סז: סוכה לח. קדושין ל.]. אם באת להלחם

נגד השטן בא בתחבולות, תשובה תפלה ותענית [משלי כ יח]. (שטן) כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתמין דבריו [ר"ה טז.].

גירא בעיניה דסטנא - לחץ בעיניו של שטן שרואה בעיניו שאין בו כח לנתק מעלינו עול מצוות [סוכה לח.]. שטן מרקד - לאו דווקא, אלא משוגע [פסחים קיב.].

#ב. מלאך המות [ערובין כו.].

#ג. אויב [זכריה ג א.].

#ד. בכור (המהר"ץ חיות גורס בחור) שטן (בע"י הגירסא שנון) - חריף ועומד על שמועה ועושה מעשה ואינו שב משמועתו לעשות כרכים [יבמות טז.].

@בב"ב טז ע"א נאמר: הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות. עיין בספר מדבר קדמות לחיד"א ערך עתה, בספר חובת הלבבות ח"ב שער יחוד המעשה פ"ה בד"ה השונא הגדול. +מ"מ: ברא' מב ד, מד כט, שמות לב א, לב ו, דברים כג י, ישע' א י, דה"ב טו יט, טז ד, שבת פט ע"א ד"ה כשעלה, סוטה ג ע"א ד"ה נכנסה. ראה בעל משחית, גירא, טביא בהערה, יצר, משחית, עוון, שוט א, שעה א

~שטנה

שטנה (עזרא ד ו) - נוישימינ"ט (נזק, מכשול, צרה) בלעז [ברא' כו כא.]. שנמנה (מילה זו קשה להבינה בהקשר כאן, ובאוצר לעזי רש"י כותב שזה שיבוש וצ"ל להיות הלעז הנ"ל) לשטן להם שלא יבנהו [מגילה יא.].
*בברא' כו כא נזכרת שטנה, אחת הבארות שחפר יצחק.

~שטף, שטפא

#א. מערביא קורין לשערה שייטפא... ד"א לשטף, טיפת גשם שוטף [איוב לח כה.]. כלי שטף - כל שאר כלים שאינם כלי חרס, על שם שיש להם טהרה במקוה [חולין כה.]. להשתטף - שופכן (למים) על גופו (בהמשך כותב רש"י: דלאו דרך רחיצה היא) [שבת קמז.].

#ב. ובשטף עובר - ובחמה שוטפת [נחום א ת.]. שטוף בזימה - כמו סוס שוטף במלחמה, להוט אחרי הדבר ורודף [שבת קנב.]. שוטף - אישפרידי"ץ (מבוהל, עיין בא"ה) [ירמ' ח ו].

אגב שטפא - כשהיית שטוף בגרסתך... עם מרוצת גרסתך [שבת קל.], אגב ריהטא [נדה נג.].
@+מ"מ: משלי כח ג. ראה זרם ב, כלי, סחף

~שטר (א)

שטר אירוסין - שטר שמקדש בו את האשה הרי את מקודשת לי, כותב בשטר ומוסר לה [כתובות קב.]. כגון בתך מקודשת לי [קדושין ט.]. שטר אמנה - לא לזה כלום, אלא כתבו ומסרו למלוה

ב"ש סברי ובע"ב : בית הלל סברי לאו כגבוי דמי].
שטר פירטתא – שטר צוואה שפרט מה תהא על נכסיו
[גיטין נז].

שטר פסים – שטר פיוסים, שאומר לחבירו אוהבו
ומאמינו שיכתוב לו על עצמו שטר חוב כדי שיראה
עשיר [גיטין יט]. שטר פיוסים שמפייסו לקבל מתנה
זו להפקיע זכות בעלה קודם נישואין [כתובות עט].
שפייסת ממני לכתוב לך שטר מכירה להחזיקך בעשיר
לוקח קרקעות [ב"ב קנד].
*כיום זה נקרא שטר של טובה.

שטר פסיקתא – תנאים שביניהם וממון שפוסקין זה
לזה [קדושין ט].

שטר פרוע – שטר חוב לאחר שנפרע.
שטר פרסאה – שעשאוהו בלשון פרסי וחתמו פרסיים
הדיוטות עליו [גיטין יא. עיי"ש ד"ה שאינו].

שטר קבלנות – %ראה קבלן
שטר שחרור – %שטר שבו מוציא האדון את עבדו לחירות
והשחרור משווה את העבד לישראל ומותר בקהל. בתוס' ב"מ י
ע"א ד"ה כי לי נאמר שעבד עברי אינו יכול לחזור בו ואינו יוצא
קודם זמנו אלא בשטר שחרור.
שופרא דשטרא – ייפוי כח השטר... [ב"ב טט].
@שטר הוא שם נרדף לחוזה. +מ"מ : ב"ב כח ע"ב ד"ה ה"ג שהרי
וד"ה עצה טובה. ראה פתיחא

~שטר (ב)

משטר קא שטר – מטבל בתוכו כדרכו [פסחים מד].
טובל פתו לשם לפתן [נזיר לו]. אשטר לך משטר –
אמשח לך על גב העין משטר, מטפח מולי"ר
(להרטיב) בלעז, כדאמרינן גבי כותח הכבלי בפסחים
(מד). משטר קשטר (אצ"ל קא שטר) – מטבל פתו
[ב"מ פה]. נשטרינהו – ישרה אותם, טינפרי"ר
(לשרות) בלעז [גיטין טט]. שטר – נעשה רך ונדבק
בחיך, ודוגמתו בהשוכר (ב"מ פה:) אשטר מישטר
(כלומר) תחבושת על העין [חולין קה].
*וימרחו על השחין (ישע' לח כא) תרגום וישטרו. ראה משטר

~שטרא

*ראה שטר פרסאה

~שְטָרִי

*השורני, ממונה על רועי הבקר בשרון (דה"א כז כט, זה הכתיב,
והקרי שרטי).

~שוי

*ראה שילה

~שִׁיא, שיאה

גובה [איוב כ ו].

שאם יצטרך ללוות ילוה, והאמינו שלא יתבענו אלא
אם כן מלוהו [כתובות יט]. שכתב ללוות ולא לזה,
והאמינו לזה למלוה שלא יתבענו אלא אם כן ילוונו,
ומסר לו את השטר [גיטין יט]. אסור לאדם שיששה
שטר אמנה בתוך ביתו משום שנאמר אל תשכן
באהלך עולה [ב"ב מט]. האמנתך למסור לך שטר
מכירה קודם שקיבלתי הדמים [ב"ב קנד].
שטר אריסות – מקבל שדה למחצה לשליש ולרביע
[ב"ב קסז].

שטרי ברורין – %ראה ברור
שטרי הדיוטות – כגון של חשבונות או איגרות
השלוחות למצוא חפץ [שבת קטז].
שטר הקנאה – שקנו ממנו שאפילו לא ילוה המעות
שעבד עצמו לשלמם [ב"מ טז].

*ראה דיסקא
שטר חוב – מי שיש לו שטר חוב על חבירו הוא
מוחזק בנכסי הלזה יותר ממנו [כתובות פא. עיין
סוטה כה. ד"ה ב"ש]. גט חוב [ב"ק צה. בהיפוך].
*%+מ"מ : ר"ה ב ע"א ד"ה שטרי, ב"ב עה ע"ב ד"ה ואותיות, ע"ז
ט ע"א ד"ה צא.

שטר חלטאתא – שטר שכתבו בית דין למוציא שטר
על חבירו וחיבוהו לשלם ולא שלם, וירדו לנכסיו
ושמו לבעל חוב אחד מהם ונתנו לו שטר שעפ"י בית
דין באה לו [ב"מ טז].

שטר חליצה – %שטר המאשר שהיבמה חלצה את נעל
היבם.

שטרי חוב המוקדמין – שקדמה מכירה להלוואה
ובשטר מעיד שהלוואה קדמה [ר"ה ב.], שנכתבו קודם
המלוה [סנה' לב].

שטרי טענתא – שני סופרי הדיינים היו כותבין טענות
אנשי הריב כדי שלא יהו טוענין וחוזרין וטוענין...
[ב"ב קסח].

שטר מאוחר – %+מ"מ : ב"ב קעא ע"א ד"ה שטר מאוחר, ד"ה
ור' יוסי

שטר מאונין (גט מיאון) – קטנה יתומה, שהשיאוה
אמה ואחיה לדעתה, יוצאה ממנו במיאון ואין צריכה
גט, אלא אומרת בפני שלשה אי אפשי בפלוני וכותבין
לה בית דין שטר... [ב"מ כ.].

שטר מברחת – שירצה המקבל מתנה להחזיק בנכסים
על פיו, שלא להחזירם לנותן [כתובות עט].

שטר מכירה – %ראה אונן, איגרא ב, ראה
שטר מלוה – %ענין ב"מ קד ע"ב בגמרא וברש"י
שטרות מלכים – %+מ"מ : ר"ה ב ע"א ד"ה ארבעה ואילך.

שטר נשואין – כתובה [ב"ב קסז].

שטר העומד לגבות כגבוי דמי – מי שיש לו שטר
חוב על חבירו ושיעבד לו בו נכסיו, מוחזק בעל
השטר בנכסים יותר מן השוק [סוטה כה. עיי"ש ד"ה

*ראה נשא

~שיאון

*מקום בנחלת יששכר (יהושע יט יט).

~שיאן

*אחד משמותיו של הר חרמון. +מ"מ : דברים ד מח. ראה חרמון, שריון ב

~שיאור

יצא מכלל מצה ולכלל חמץ לא בא [חולין כג:]. שלא החמץ כל צרכו... ואיזהו שיאור שפטור? זה שאין בו סדק, אבל הכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו... [פסחים מח:]. שלא נתחמץ כל צרכו. שיאור פליגי במתני', ר"מ קרי שיאור את שהכסיפו פניו וזהו תחלת חימוצו, ולר' יהודה הוי שיאור שהתחיל ליסדק כבר סדקין דקין כקרני חגבים אחד לכאן ואחד לכאן, אבל שהכסיפו פניו לרבי יהודה מצה היא ולר"מ קרני חגבים חמץ גמור הוא... [פסחים מג:].

*ראה שאור

~שיבא

אופתא [הוריות ג:]. קיסם [ב"ב לו:]. שיבא מכשורא – נסורת קטנה מן הקורה. שיבא – נסורת, כמו (הושע ח ו) כי שבבים יהיה עגל שומרון, ומתרג' לניסרי לווחין [סנה' ז:].

*+מ"מ : חולין נב ע"א ד"ה בתרי גפי. ראה שבב ב, קיסם, שחף

~שיבבא

שיבבי – שכנים [ב"ב כט. סנה' צו:]. שיבבתא – שכנה [תענית כא: כתובות סג:]. שיבבתהא – שכנותיה [סנה' פב:]. בשיבבותיה – בשכנותו (בגמרא בשכנותו) [תענית כא:].

בי שבבי – בין השמשות בחשכותא דשמי. ל"א בבית אחד משכניו [שבת קט:].

*ראה שבב

~שיב, שיבה

חלשות ותשות של זקנה ושיבה [איוב מא כד]. זקנה – הלבנת קצת שערותיו. שיבה – זקן גמור הוא, שנתלבנו רוב שערותיו [אבות ה כא]. שיבה זרקה – ת"י אף חלישותא מטתינון [הושע ז ט]. הדרת זקנים שיבה [משלי כ כט].

*+מ"מ : ויקרא יט לב ד"ה מפני. ראה זקן, שב

~שיבוט, שיבוטא

דג [קדושין מא:]. דג ששמו שיבוטא [שבת קי:]. דג

שבים [סנה' נט: עיי"ש]. דג ששמו שיבוטא טעמו כטעם החזיר [חולין קט:].

*ראה מוח, שבוטא

~שיבי

קנילי"ר (לחרוץ חריצים לאורך) שעשוי שורות שורות [פסחים עד:].

~שיבתא

רוח רעה שורה על ידיים שלא נטלו שחרית... [חולין קז:]. רוח רעה שורה על הלחם הנלקח בידים שלא נטלן שחרית ושם השד שיבתא [יומא עז:], מילתא דשיבתא – מנהג שדים שמזיקים למי שיאכל ואינו נוטל ידיו, דשיבתא כהך דגרסינן ביומא (עז:) אמר אביי משום שיבתא והוה תלי ליה להווא כוזא דמיא כי היכי דלימשו ידיהו מינה [תענית כ:].

*התוס' ביומא עז ע"ב ד"ה משום שיבתא מביאים בשם רש"י (מחולין קז ע"ב) פירוש קצת שונה : רוח רעה השורה על הידים שלא נטלן שחרית. ור"ת מפרש דבלא נתינת פת לתינוק מותר ליטול ידיו שחרית ביו"כ דלא גרע ממלוכלכות... ושיבתא דהכא ענין אחר הואי ששורה על האוכל כשבא ליתן פת לתינוק... וחונקתו אם לא לא נטל ידיו באותה שעה אע"פ שכבר נטלן שחרית. ומה שאין העולם נוהגין עכשו בזה, לפי שאין אותה רוח רעה שורה באלו המלכיות, כשם שאין נוהגין על הגילוי ועל הזוגות. עיין בערוך ערך שבתא. +מ"מ : תוס' גיטין יא ע"א ד"ה שבתא, תוס' חולין קז ע"ב ד"ה התם.

~שיג

כי שיח וכי שיג לו – שמא יש לו דבר עם יועציו עכשו, או משיג ורודף הוא עכשו במלחמה [מ"א יח כז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה סיג, שוג

~שיגרא

שיגרא דתמרי – תמרים נידוכין יחד, כדרך שדורסין תאנים יחד ליטראות ליטראות... ומיקרי שיגרא. ואני שמעתי שיגרא חרויות (זו הגהת מסורת הש"ס, אך בגוף הגמרא : טרויות, ובד"ר טרו"א והוא לעז שמשמעו אגודה, חבילה. עיין סוכה לב. ד"ה תרתי), כמין אשכול תמרים, וקשיא לי... יש ספרים משובשים וכתוב בהן... וגירסת שוטים היא זו... [כתובות פ. עיי"ש ובהגהות הב"ת].

*בערוך מפרש כובס של תמרים. ראה חובצא, קיבורא

~שיד

*ראה סיד

~שידתא

*ראה שדה

קד ע"ב מביא רש"י את הלעז פעמיים, פעם על חרתא ופעם על שיחור. ראה אושכף, חרתא א, קנקנתום

~שיחורי

מקום [סוטה לח:]:

~שיחיא, שיחייא

#א. שיחיא דלאו לאו – חולי של שגעון המלמדו תמיד להרכין ראשו בהרכנת לאו או הין ואינו משיב על דברי שאלתם. שיחיא – השתחויה... שיחיא דסירוגין – לשחות ולהרכין בענין זה לשעות [גיטין ע:]:

*ראה יקב

#ב. אחד שיחייא – מרוצה שהוא שוחה (לאחוזו בעוף או חיה הבורחת ממנו) [שבת קו:]:

~שיחין

כפר שיחין – סמוך לארומא בתוך ד' אלפים (אמה) [ערובין נא:]:

~שיחנא

לפום גמלא שיחנא – לפי כח הגמל יטעינוהו משא [כתובות סז:], המשווי לפי הגמל, אף כאן לפי עושרה טובתה [שם קד:], לפי כח הגמל מרבין במשאו, אף כאן לפי צדקתו מדקדקים אחריו [סוטה יג:]:

*בערוך ערך שחן ב מפרש משאוי בלשון ישמעאל. ראה כיבא, משאה

~שיט

אני שיט – אניה השטה במים [ישע' לג כא].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : קדושין כט ע"א ד"ה אף. ראה שוט

~שיטה

שיטה אחת – שיטה ראשונה שבה שם האיש והאשה והזמן [גיטין טו:]:

*שיטה אחרונה בשטר שבה חוזרים על עניני השטר שוב בקצרה מחשש לזיזנים. אין למדין משיטה אחרונה כיון שאין בה שום ענין חדש. ראה תורניתא

~שיטין

אישיפריי"ש (אספרגוס), ומין ירק הוא [סוכה לט:]:

~שייא

שייא שייא – לחש הוא, רד רד [שבת סז:]:

*עיין בערוך ערך שח ג שגורס שח שיח - המס תמס. וחם השמש ונמס (שמות טז כא) ת"י שיח.

~שיזא

*הראובני, אביו של עדינא, מגבורי דוד (דה"א יא מב).

~שיח (א)

#א. שיחי – יש מקומות שהוא לשון אנינות לב. ד"א, מרוב שיחי כתרנומו – ארי מסגי אקניות וארגיות אורכית בצלו עד כען [ש"א א טז:], ישא בשיחי – יסבול בצרתי [איוב ז יג:], דברי צערי [איוב ט כז, י א]. בשיחי – בצערי [תהלים נה ג:], שיח – צער, כמו (משלי כג כט) אריד בשיחי [סנה' ע:]:

*התרגום בתהלים הוא במילך, כלומר לשון דבור.

#ב. אילן, כמו (ברא' כא טו) תחת אחד השיחם [איוב ל ד].

*ראה שיג

~שיח (ב)

שיח מתכנסים בו מים [ביצה כט:]:

*שיח הוא חפירה ארוכה, צרה ומכוסה, ומשמש בד"כ להולכת מי גשמים אל הבורות והמערות. ראה בור, מערה

~שיח, שיחה (ג)

#א. ליצנות [ברכות לא:]:

#ב. תשיחך (התורה) – תליץ בעדך את זכותך [סוטה כא:], תליץ בעדך [משלי ו כב].

#ג. שיחת חולין ושמחה [סוכה כא:]: שיחה יתירה – דברי שחוק שלפני תשמיש [חגיגה ה:]: שח – שיחה בטלה של ריצוי תשמיש [ברכות סב:]: שיחת חולין – דברי הבאי ושחוק... [סוכה כח:]: שיחת שדים – להשביעם, ונפקא מינה לעשות קמיע לרפואה [ב"ב קלד:]: שיחת דקלים – שבני אדם רגילים לדבר על הדקלים... [שם]: שיחת מלאכי השרת – להשביעם [שם]: שיחתו בבבל – מספר בלשון אנשי בבל [קדושין עא:]:

*+מ"מ : אבות פ"א מ"ה. ראה שותא

~שיחור (א)

הוא נילוס הוא נחל מצרים, הוא סמוך לתחום מקצוע דרומית מערבית של א"י... [יהושע יג ג], נילוס [ירמ' ב יח]. הוא נילוס, שנאמר (יהושע יג ג) מן השיחור אשר על פני מצרים [ישע' כג ג]. נחל מצרים [דה"א יג ה].

*ראה נחל מצרים. שיחור לבנת - ראה יהושע יט כו.

~שיחור (ב)

חרתא דאושכפי [גיטין יט:]:

*בתוס' ד"ה קנקנתום גורסים בפירש"י את הלעז אדרימינ"ט על המילה שיחור, בכ"י גורס את הלעז על המילה קנקנתום ובשבת

~שייטא

*ראה שוט

~שייכא

נקב דק מאד שהוא במגופת חבית להיות ריח היין יוצא, שושפיריי"ל (פתח אוורור. חסר בדפוס, עיין בא"ה) [ע"ז סט:].

*התוס' בד"ה מאי טעמא מעירים : רש"י גריס שייכא בכ"ף, משום שהיין נמשך ויוצא דרך שם. בערוך גורס שיבא, בב"ת. הגר"פ מעיר שבערוך שלנו לא נמצא. ראה שיע

~שייפא

#א.ישן ביותר, שנישוף מחמת יושנו ואין הצורה ניכרת [ע"ז נב:], שם המלך [בכורות נ.].

*בכורות תוס' ד"ה דינא משיגים על רש"י ומפרשים כפירושו בע"ז בלא הזכרת שמו.

#ב.שייפא דחמימתא – צואת יונים, ולשון מורי צואת תרנגולים [גיטין סט:].

@ראה שוף, שיפא, שיפה

~שיכר

*ראה שכר א

~שילה, שילו

#א.שילה – מלך המשיח שהמלוכה שלו... ומ"א שילו – שי לו... [ברא' מט י, עיין במנחת שי].

*אין לו דמיון במקרא.

#ב.מזבח שילה היה בימי דוד ושלמה [מכות יב. עיי"ש].

משכן שילה לא היתה בו תקרה, אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן [ש"ב ז ו]. כשחרבה שילה הותרו הבמות... [מגילה י.].

#ג.למזרחת של מסילה קיימא שילה, דהא מצפונה לבית אל כתיב ועל כרחק מזרחת השמש אמסילה קאי. שילה מצפון לבית אל ובמזרחת של מסילה ובדרומה של לבונה [גיטין ז: ד"ה ואמר ר"פ].

@+מ"מ : דברים יב יא, שופטים כא יט, מ"א טו יד, יחז' מז א, תהלים עח סז, קכב ג, דה"ב טו יז, מגילה פ"א מ"א, גיטין ז ע"ב ד"ה קרא נמי, קדושין לו ע"א ד"ה ללמדך, זבחים קיח ע"ב ד"ה בן פורת. ראה אהל א, אוונא, אפריון, נוב, תאנת שילה

~שילוח, השילוח

מי השילוח הן מים חיים [מעילה יג.]. מעיין הוא סמוך לירושלים [סוכה מח.]. מעיין הוא ושמך גיחון ושילוח [ישע' ח ו].

*+מ"מ : ישע' ח ו, פסחים לד ע"ב ד"ה מי החג. ראה בית השילוח, גיחון

~שילוחי, שלחי

1*. מתושבי שילה (דה"ב ט כט). 2. מצאצאי שלה בן יהודה (דה"א ט ה).

~שילי

מקום קרוב להיני [ביצה כה.]. מקום [יבמות קטז.].

~שים, שום

#א.וישימו העם – שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם, כמו שנאמר בבן הדד במ"א (כ יב) שימו וישימו על העיר [יהושע ח יג].

*במ"א כ יב נאמר : שימו, וישימו על העיר ורש"י מפרש : שימו - כלי המצור על העיר.

#ב.ושם דרך – שעושים סימן באיזה דרך ילכו [מו"ק ה – תהלים נ.].

#ג.משים נפשו בכפו – כלומר שנפשו מכוונת בכפו [תענית ח. עיי"ש וכן בהגהות הב"ח ובע"ף].

*וואשים נפשי בכפי" מופיע כמה פעמים במקרא ולא מפרש.

#ד.שמתו – העמדתו [חבקוק א יב].

@ראה השמה, שומה ב, שימי, שית ג, שם, תשומה

~שימאי

*ראה שמאה

~שימון

*איש משבט יהודה (דה"א ד כ).

~שימי

שימי את – אתה הוא המקשה לי, בתמיהה [מנחות כט.], בתמיהה : אתה הוא שימי, חכם גדול ומקשה לי דבר זה? ויש אומרים רב לא היה זוקף עיניו אלא כובשן כל שעה מרוב צניעות [שם קי.], חכם גדול כמותך ואינו יודע לתרץ [בכורות מג.], בכמה דוכתיך אשכחן דמהדר ליה רב הכי, ונראה בעיני משום דבר בריה הוה וקאמר ליה הכי משום חביבותיה, כלומר אתה יודע להשיבני. ואני שמעתי שמדת צניעות היה בו ברב שלא היה זוקף עיניו למעלה, הילכך לא היה מכירו, ולא נהירא לי, שהרי לא מצינו שאמר רב כך לשום אדם אלא לזה אמר כן בכמה מקומות... [נדה כד.].

*בה"ר מציין למהר"י פיק המעיר על הפירושים השונים זה מזה במקצת וכאילו סותרים אחד את השני. הפירוש בנדה מבאר את פשר הסתירות בענין כאן, ובכלל אפשר ללמוד ממנו כיצד ניתן לפרש סתירות ברש"י ממקום למקום, שפעם מפרש כדברי מאן דאמר אחד, ופעם כדברי מאן דאמר שני ולא טורח לבאר את דברי שניהם במקום אחד. ראה שים, שת ד

~שין, שִׁינִיָּהם

שיניהם (כך הכתיב, והקרי מִימי רגליהם) – צואה לחה, שיני דכרכשא (נ"א דכרכשתא) דקיימא אתלת

שיני (שבת פב). או לשון (מ"א יד י) גלל שבא ע"י לעיסת השיניים [מ"ב יח כז], שניהם (הכתיב שיניהם והקרי מימי רגליהם) – צואה לחה. שיני דכרכשתא, היא החלחולת שקורין טבחי"א (פי הטבעת) בלעז, עומדת על ידי שלש שיניים [ישע' לו יב], שינים יש לכרכשתא וצואה לחה ורכה קרויה מימי שיניהן [מגילה כה:].

*רש"י מפרש צואה, אך הפירוש המקובל של שין הוא שתן, וכן ת"י מימי רגליהן. ראה חרא ב, מחראות, צואה, שת ב

~שינה

*ראה שנה

~שינא

*בערוך ערך שן ד מפרש מחודד בתלמוד מלשון (משלי כה יח) וחץ שטון וי"א גדול השינים. עיין בשיטה מקובצת לכתובות יד ע"א בשם רב האי גאון. ראה שטאן, שטן

~שיסקי

*ראה שויסקי, שסקי

~שיסתג

חתיכת בגד של צמר גפן [גיטין סט:].

~שיע, שיעא, שיעא

שיעא דדנא – מגופת החבית [שבת סו: קי:]. למישע – לגוף (לסגור) החבית, מיישע – מוגף [מו"ק יב:].
*ראה חמרא, שייכא. לשון חלק - ראה שעע

~שיעור, שיעורין

שיעורין – של איסורין, כגון כזית לכל אכילת איסור, וככותבת ליום הכיפורים (הם הלכה למשה מסיני)... [סוכה ו:], עי"ש ע"א, ביצה ז: חולין צו:]. כל שיעורין דשבת צריך הן ואלכסונן [שבת ח:]. דבר תורה – דאמר מר (סוכה ה:): שיעורין חציצין ומחיצות הלכה למשה מסיני [ערובין ד. צה. סוכה יז: כח. לר. נדה סז:]. שיעורין של עונשין – הלכה למשה מסיני [יומא פ:].

שיעור וסת – %נדה ו ע"א.

שיעור כתם – שלשה גריסין, דאיכא בכל חד כגריס ועוד [נדה נב:].

שיעור עבודה – כדי מילין (בגליון הש"ס גורס כד' מילין) [נדה נה:].

*שיעורים הם קביעות הכמויות (הקטנות והגדולות ביותר) התלויים במשקל ובמדה, כל דבר לפי ענינו. +מ"מ: שבת טז ע"ב ד"ה בעובי, עו ע"ב ד"ה ולא, מו"ק ג ע"ב ד"ה נתנה, נזיר לו ע"ב ד"ה לכתוב, שבועות יד ע"ב ד"ה חייב, חולין לד ע"א ד"ה טומאה. ראה ביצה, גרוגרת, זית, כותבת, סאה, פרס, שעורה

~שיפא, שייפא, שיפי

#א.דלת דחד שיפא – עשויה מקרש אחד [ערובין קא:]. שיפי – נסרים, ל"א קיסמין להדלקה [יומא פד:]. לשון קיסם, שפאים בלשון חכמים [חבבוק ב יא]. שיפא – נישופת, לימיד"א (אינו בדפוס, פצורה, ששויה בפצירה) בשופינא שקורין לימ"א (פצירה) [שבת נב:].

*+מ"מ: חולין כה ע"א תוס' ד"ה להטיח. ראה כפיס, פצירה, שוף, שופינא, שחף

#ב.שיפא דדינרי – שם כלי [קדושין מ:].

*בערוך ערך שף טו מפרש ארון.

#ג.שיפא – מטבע של ירושלים [בכורות נ:]. מטבע של ירושלים... ישן ביותר שנישוף מחמת יושנו ואין הצורה (של המלך) ניכרת [ע"ז נב: עיין בכורות נ. ד"ה דינרא הדרינא וד"ה ושייפא].

*+מ"מ: תוס' ע"ז נב ע"ב ד"ה דינרי הדרינא, תוס' בכורות נ ע"א ד"ה דינרא. ראה הדרינא, טרינא

#ד.שייפא – משיחה מסממנים [חולין קיא:].

#ה.שיפא – לישק"א (כריך, מין צמח. עיין בא"ה) [סוכה טז:], שיפא (בגמרא שיפה) – פוי"ל (סוג של גומא) [סוכה כ:], גומא, פוי"ל (סוג של גומא. עיין בא"ה) [ע"ז עה:]. שיפא (בגמרא שיפה) – גומא, גלי"ד (סייפן, מין צמח. ספק אם הלעז מרש"י) [נדה סה:].

@למרות המשמעויות השונות קשה להבחין בין שיפא שיפה ושייפא, וכנראה הוחלפו ביניהם בשל ט"ס. ראה גמא, גמי, חילית, סימונא, עמיל, צבתא, שייפא, שעם, שוף, שפה ג

~שיפה

#א.שפשוף ביד [ביצה כב:], משפשוף ביד, מוליך ומביא בפיסת ידו [מנחות עו. עי"ש]. שייף – מורח [שבת ע"ז:], מושח [פסחים כה:].

*+מ"מ: פסחים לו ע"א ד"ה בפת. ראה עמיל, שייפא, שיפא

~שיפון

שייגל"א [פסחים לה:]. מין דגן (מחמשת המינים)... מין שעורה [ברכות מד:].

*מובא בכלאים פ"א מ"א, חלה פ"א מ"א, כלים פ"ט מ"ח. מה שנקרא היום שיפון הוא מין דגן הגדל באירופה ומשמש לאפיית לחם קיבר, אך אינו זהה לשיפון שבתלמוד. ראה דגן, נסמן, דישרא, שבולת, שיצניתא

~שיפורה, שיפורי

שופר של תקיעת ערב שבת... ורב שרירא גאון פירש בכתב תשובתו שיפורה, שופר של נדבה, שהיו נותנין לתוכו נדבה השלוחה לבני הישיבה, כמו (שקלים ח) י"ג שופרות היו במקדש [גיטין ס:]. שופר שתוקעין בו ב"ד בקידוש החודש [נדה לח:].

שיפורא – כפוף [סוכה לד.].
*+מ"מ : כתובות יז ע"א ד"ה שיפורי. ראה שופר

~שירא, שיראין

מעיל [ברכות נו: כתובות סג:]. שיראים – מעיל
העשוי מעיקר המשי. שיראי – שיראין לאו היינו כלך
[שבת כ:], מעיל של משי [מנחות לט:]. שירא פרנדא –
מין משי [סוטה מח:]. כריכי דשיראי – חתיכות של
מעילים [ב"ב קמג: סנה' סז:].

*בערוך ערך פרנדא מציין לבאסתר ה א "ותלבש אסתר מלכות"
שמתרגם שיראה - פרנגן, וכן בפ"ו פסוק י שיראה - טבא
פרגנין, ונראה שהוא ט"ס ויש לגרוס פרנדן ורש"י פירש משי
מובחר. +מ"מ : תוס' שבת כ ע"ב ד"ה אן. ראה בר שירא,
גושקרא, כלך ב, משי, סירקון

~שירותא

סעודה [שבת קיז: תענית יא:]. מזונות [פסחים קיג:].
פרוסה גדולה... [ברכות לט:].

*יועש לחם משתה (ברא' כט כב) תר"י ועבד להון שירו. וארוחתו
ארוחת תמיד (מ"ב כה ל) תרג' ושירותיה שירו תדירא. +מ"מ :
תוס' גיטין כז ע"ב ד"ה שתעבור. ראה צהרים, שרה א

~שירין

*ראה שר ג

~שירקא

שירקא דמעיא – ליחה האדוקה במעים שיוצא מהן
בדוחק בסכין, ובלעז לימו"ן (טיט, בוץ) [פסחים סח:].
שירקא דמעייה – גלייר"א (ליחה) [חולין ג].
*ראה לח א, מח

~שיש, שש (א)

שמח [איוב לט כא]. ששש – ששמח [שבת כח:].
ישושום (בפסוק : יששום) – ישישו עליהם כמו
ישושו מהן (במ"ג הכתר : כמו ישושו מהם... ישושו
עליהם), כמו (ירמ' י כ) בני יצאני שפתרונו יצאו
ממני... [ישע' לה א]. או נשיש – לשון תמיה הוא,
שמא יש לנו לשמוח עוד... וי"ת דחדיאנו... [יחז' כא
טו, יח].

*בשבת מפרש מה שנראה לכאורה כדבר פשוט, כיון שזה נדיר
למצוא מילה בת שלש אותיות דומות, וניתן היה לטעות ולחשוב
שאולי זה שיבוש. ראה חדה, ששון, תחש

~שיש, שישא (ב)

שישא – שיש צבוע, לא לבן ולא שחור, אלא כעין
ירוק, ביי"ש (עיי' בא"ה) בלעז. מרמרא – שיש לבן.
כוחלא – שיש צבוע ככחול [סוכה נא:], שיש ירוק
שקורין ביי"ש (שיש אפור חום) [ב"ב ד.]. אבני שיש –
(משמשים) לעמודים ושלחנות ולרצפה [דה"א כט ב].

~שיץ, שיצא, שיצי

#א. שיצים – קוצים בעיקרן של דקלים [פסחים נב:].

קוצים [מו"ק כה:].

*ראה שיצניתא

#ב. סנפיר [ב"ב עג: עיי"ש ד"ה תרי שיצי].

~שיציא

תשלום (כלומר גמר) [עזרא ו טו].

*+מ"מ : ערכין יג ע"א ד"ה וכתוב ושיציא.

~שיצניתא

קצח שקורין ניל"א בלעז, עגול הוא כעין דוחן
ושחור. ל"א אישדרניל"א (זון, עשב בר הצומח
בשדות הדגן) ונמצאת בשיפון [פסחים לה:].

*בגמרא נאמר מאי קרמית? אמר אביי שיצניתא. מאי שיצניתא?
אמר רב פפא שיצניתא שמשותכחה ביני כלניתא. ראה קרמית,
שיץ

~שיר, שירה (א)

#א. הלל [ערכין י:]. לשיר – לשורר ולזמר [ר"ה כח:].
פרק בשיר – ריפריי"ט (פזמון. חסר בדפוס) [יומא
לח:]. אין אדם שר שירה אלא מתוך שמחה וטוב לב,
דכתיב (ישע' סה יד) הנה עבדי ירוננו מטוב לב [ערכין
יא:]. קול ישורר – קול העופות מצפצפים [צפניה ב
יד]. שיר ידידות – שיר אהובים, שיר של שבח...
[תהלים מה א]. אין לך לילי חג להטעין שירה, חוץ
מלילי פסחים על אכילתו (של קרבן פסח) [פסחים
צה:].

בכל מקום (שנאמר) שיר חדש, על העתיד [תהלים צו
א].

שיר של פגעים – יושב בסתר עליון... [תהלים צא א,
עיי"ש].

*+מ"מ : סוכה נ ע"ב ד"ה בשיר ואילך. ראה חדש ב, מנגינה,
משורר, שר ב. שיר לשון צמיד - ראה שר ג

#ב. שירה – חנייתו... לשון חניה, כדמרג' ויחן
(ברא' כו יז) ושרא, וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה
שחיבר את זה עם (מ"א ה יב) ויהי שירו חמשה ואלף,
באלפ"א בית"א של שתי תיבות החלוקים, ופתרוןן
למדו שאין זה לשון שיר. ומ"א (תהלים ה) פותרו
לשון שיר, וכך הוא פותרו... ושרנו עליך את ההלל...
[תהלים מב ט].

~שיר (ב)

משוייר – נותר [ב"ק נח:].

שיש טהור – מבהיק כמים צלולין [חגיגה יד: עיי"ש בגמרא וביחזקאל פ"א במעשה מרכבה].
*אין לו דמיון במקרא. ראה גלל ב, גללא, דפנא, כורמשא, ערא, שיש ב

~שישא

#א.פך [שבת קמא].
#ב.ביתא דשישא – אין שם רוח [יבמות קכא].
*שישא סופר דוד, נקרא בדה"א יח טו שריה (מ"א ד ג, עיין עזרא ד ח). ראה כחלא, שיש

~שישורא

חבל [פסחים פב].
*ראה שרשורא

~שישק

מצינו במדרש שה"ש (זוטא ז יא, וכן אסתר רבה פ"א י"ב) שישק הוא פרעה נכה (מלך מצרים בימי ירבעם), ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו (שהיה נשוי לבתו) ... [מ"א יד כה].
*+מ"מ: מ"א יא יד, כה-כו, מ, דה"ב ט טז, שם יב ט, שם טו ה, פסחים פז ע"ב ד"ה כסף. ראה שקק

~שית (א)

שמיר ושית – מיני קוצים פתר בהם מנחם... שית, לשון (איכה ג מז) השאת והשבר, ולשון (לקמן ו יא) תשאה שממה [ישע' ה ו], קמשונים ותולעים ועקרבנים [שם ז כג], לשון ארץ גזרה וחורבן, ודוגמתו (איכה ג מז) השאת והשבר [ע"ז ד].
*ראה שאה, שיתין. שיתין מלשון יסוד - ראה שיתין

~שית (ב)

#א.שית זונה – כמו (ש"ב י ד) שתותיהם, כלומר ערות זונה [משלי ז י], נוטריקון דשחוזות... בית הבושת [שבת נד]. יעטף שית חמס למו – החמס שעושין עושה אותם שמנים ועוטף את שתותיהם ועגבותיהם בעובי שומן ובשר [תהלים עג ו].
#ב.שיתו ושמירו – שריו וגבוריו [ישע' י יז].

~שית, שות, שת, שתת (ג)

שתה (זה הקרי, והכתיב: שת) – שמתה (נ"א שמת) [תהלים צ ח]. ושתי – לשון השתה... [שמות כג לא]. שתו – לשון שאיה (ראה שאה), גשטירינ"ט (השחיתו) בלעז. ויש אומרים שתו כמו (שמות י א) למען שתי אותותי [תהלים ג ז]. בחמם אשית את משתיהם – אכזבן שיהא משתיהם בעת החום [ירמ' נא

לט]. שות שתו השערה – שמו מצור על השערים [ישע' כב ז]. כצאן לשאול שתו – שאול. שתו, דגשות התי"ו במקום תי"ו שניה (כמו) לשאול שותתו... לתוך שתותיה של שאול, למדריגה התחתונה, וכן (להלן עג ט) שתו בשמים פיהם, גם הוא לשון שתות... [תהלים מט טו].

שתי – שומי (לשון שים), שאשית אוני [שמות י א]. עשה [מגילה יד:]. שתה – שמה (מלשון שימה) [תהלים פד ד]. שף – שמת [תהלים צ ח].
*צורת משנה של שית זה "שתת". ראה נשת, שאה, שים, שתי

~שית, שיתין (ד)

שיתין – מיני תאנים רעות [ערובין יח]. (בגמרא: מין תאנים) שאינן חשובים, פרונילי"ש (פירות שזיף הבר. אינו בדפוס אלא בעיקרי התלמוד מאברהם זכות המביאו בשם רש"י וצ"ע) בלעז [ברכות מ:].
*בדמאי פ"א מ"א נאמר הקלין שבדמאי - השיתין (התאנים) המבכירות שנושרות מהעץ בעודן בוסר... כל השיתין פטורין (מן הדמאי) חוץ משל דופרה. ראה שת ג, שתי

~שף, שכים (א)

לשפים בעיניכם – ליתדות המנקרות עיניכם. תרגום של יתדות (שמות לח כ) שִׁפְיָא (שם מתורגם סכיא) [במד' לג נה].
*אין לו דמיון במקרא. יש הסוברים שהשרש הוא שוך או שכך. ראה שוך. שך מלשון מעון - ראה שכך א, שך מלשון דממה - נשך א (א)

~שף (ב)

כשך יקושים – כאשר ישוך (לשון נשיכה) היקוש... [ירמ' ה כו].

~שכב (א)

דדיו שוכבים – גדולים [בכורות מד:]. שערות שוכבות – ארוכות [נדה נב]. גבינו שוכבים – שערות גבינו גדולין ומוטלין על עיניו (כך בשיטה מקובצת וברע"ב, אך בגמרא "על פניו") [בכורות מג:].

~שכב (ב)

ושכבתי עם אבותי – בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה, כמו (מ"א ב י) וישכב דוד עם אבותיו ויקבר בעיר דוד [ברא' מז ל]. שכיב – מת [מגילה ו. יבמות סג: ב"מ לט:]. כי הוה שכיב – כשהגיע זמנו ליפטר [כתובות עז:]. שכיב – מתים [ברכות נו: ב"ב נח:]. שכבא – מת [גיטין סט:]. כל הלילה קרוי זמן שכיבה [ברכות ב:].
*ראה חטט, משכב

~שכב (ג)

ריחים התחתונה [ב"ב יז].
*ראה רכב

~שָׁכְבָה, שכבת

שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת [ויקרא טו ב, פסחים סז]. פולטת שכבת זרע – הרי היא כבעל קרי [ברכות כא: כו]. שכבת זרע דחזיא לאונסיה – נעשה שידין ורוחין ולילין, מיני מזיקין [ערובין יח]. שכבת זרע – נכנס ונבלע בבגד ואינו מגליד [גיטין נז]. שכבת זרע – שבמעי אשה לא יכולה לפלוט [ב"ב צב].

*מ"מ: ויקרא יח, כג, כ טו, במד' ה כמיכה ו יד, שבת מא ע"א ד"ה כאילו, פו ע"א ד"ה שהיא, שם ד"ה לשלשת, חגיגה טו ע"א ד"ה באמבטי, יבמות סה ע"א ד"ה כל שכבת, יבמות עה ע"ב ד"ה גובתא, ניר נא ע"ב ד"ה שכבת, גיטין נז ע"א ד"ה בשכבת, סנה' קד ע"א ד"ה קטנה, נדה כה ע"א ד"ה כחלב, נדה יג ע"ב ד"ה דרך. ראה אסתן, זב ב, זבב, זרע, רבד א

~שָׁכְבָנָא

שגביניו ארוכין ושוכבין על עיניו [בכורות מד].
*לשון הגמרא: שכבנא - שגביניו שוכבים.

~שָׁכָה, שְׁכָה

פְּשָׁכֹת – (לשון) סוכות [איוב מ לא]. שְׁכָה (במ"ג הכתר: סוכו) – מעונתו. שכו כתיב, ששיכך חמתו [איכה ב ו].
*שרש "שכו" באיכה לא ברור. ראה שוכתים

~שָׁכוּ

*מקום בנחלת בנימין (ש"א יט כב).

~שָׁכוּ

*א.זה תרנגול בלשון חכמים, ויש אומרים זה הלב (בתרגום ליבא) שהוא שוכה וצופה ומחשב את הנולדות [איוב לח לו]. תרנגול, דאיכא דוכתי דקרו לתרנגול שכו, כדאמרין בר"ה (כו. וכן סנה' סג: [ברכות ס:]).

*אין לו דמיון במקרא.

*ב.לשון ראייה, כמו (ברא' יט כח, כו ח) וישקף, ומתרג' ואיסתכי [ר"ה כו].

~שָׁכֹל, שָׁכֹל, שְׁכֹלִים

דוב שכול – כמו שוכל... כלומר כולו לבוש שכולים ומוכן לשכל אנשים [הושע יג ח].

בני שכולין – בנים שהיית שכולה מהם [ישע' מט כ].

*מ"מ: משלי יז יב. ראה שכל א

~שכונה

סתם שכונה (היא של) שלשה בתים [גיטין ו].
*עיין בערוך ערך ערס ה. +מ"מ: ערובין כו ע"א ד"ה משום פירא, שם ס ע"א ד"ה פירא, תוס' כתובות כח ע"א ד"ה ואם. ראה ערסא, שיבבא, שיבבותא

~שָׁכוֹר

*א.שכורה (הארץ) – שתויה יותר מדי [תענית כב]. המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור, כל הדרכים ישרים בעיניו [משלי כג לא]. דרך שיכור לגמגם בדבריו [איוב ו ג]. שכורים אינם נתפשים על עונם [ערובין סח]. (שיכור) עינו בכוסו – אוהב שכרות... ממון אחרים דומה לו היתר [יומא עה]. יין הרגיל בו לא ישכרהו [מגילה יב]. היין מסית את השכור [כתובות קיא]. כל זמן שאדם שותה בתוך הסעודה אינו משתכר [הפרדס טו ע"ב]. דרך המשתכרין אינו מספיק לילך לביתו ולשכב על מטתו, אלא מקפל לבושו תחתיו וישן [פסחים מט]. אדם שכור עושה (דברים) שלא מדעת [דברים כט יח].
*ב.השכורה – השקוהו תרעלה עד שישתכר [ירמ' מח כו].

@+מ"מ: משלי כו ט, דה"א טז לד. ראה כילי, סכר, שכר א

~שכח, שכחה, שְׁכַחִים

*א.אחריו זו שכחה – דכתיב ביה (דברים כד כ) לא תפאר אחריו... כלומר לא תטול כל פארו, לשון (איוב לא יב) ובכל תבואתי תשרש, דמשמע עקירה... [חולין קלא:].

*שכחה היא אלומה, עמיר או צבת שנשכחו בשדה בשעת הקצירה, ואסור לבעל השדה ללקטו או לקצרו שוב. ראה לקט, פאה

*ב.אורם לבבך ושכחת – מגובה לב בא לידי שכחה ששוכח את בוראו, ובשכחה הוא מוזהר (דברים ו יב) השמר לך פן תשכח [סוטה ה].

@+מ"מ: ויקרא כג כב, דברים ד ט, יא יג, כד יט, ישע' לג ו, תהלים מט יד, קהלת ח י, תוס' שבת ע"ב ד"ה העלם, תענית ז ע"ב ד"ה טפי, ב"ק צד ע"א ד"ה חייב, ב"מ יא ע"א ד"ה לא יהא ואילך. ראה אנש, בבל, בורסיף, לקט, סימן, פאה, של א

~שָׁכָיָה, שְׁכִיזֹת (א)

שכיות החמדה – פלטרין רצופין במשכית, רצפת שיש, כמו (ויקרא כו א) ואבן משכית, על שם שסוככים בו את הקרקע [ישע' ב טז].
*אין לו דמיון במקרא. ראה משכית

~שָׁכָה (ב)

*בן שחרים למטה אפרים [דה"א ח י].

~שָׁכִין

*+מ"מ: משלי כג ב - צורת משנה של סכין

חמתו... [איכה ב ו].

*בר"ה יב ע"א מפרש ר"ח וישוכו המים - נחו מרתיחתן. ראה חמה א, רדיוני

~שָׁכָן (ב)

ושכתי כפי - תרגומו ואגין במימרי... לסוכך עליו בכף ממש [שמות לג כב].

*שרש זה מובא גם באיוב יא. ראה סכך ב

~שָׁכַל (א)

לא שכלו - לא הפילו עבורם, כמו (הושע ט יד) רחם משכיל, (איוב כא י) תפלט פרתו ולא תשכל [ברא' לא לח]. תן להם רחם משכיל - בשעה שיוצאין (תינוקות לעולם מהרחם) לאויר עולם ימותו או יצטמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק [הושע ט יד]. לשכלם - לגרש יושבין מקרבך הוא קרוי שכול [יחז' לו יב]. מְשַׁכֵּלָה - מפלת נפלים או קוברת את בניה [שמות כג כו].

שְׁכֹל - כל מי שבניו אבודים קרוי שכול, וכן ביעקב אמר (להלן מג יד) כאשר שכלתי שכלתי [-] ברא' מב לו], אשכל - אהיה שכולה. הקובר את בניו קרוי שכול [ברא' כז מד]. הקובר את בניו קרוי שכול [חולין קי]. תרגום של שְׁכֹל תכלא [במד' טו לח].

שְׁכֹל - כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול [ישע' מז ט].

בני שכולין - בנים שהיית שכולה מהם [ישע' מט כ]. *+מ"מ: שה' ש ד ב ד"ה ושכלה, הושע יג ח ד"ה כדוב שכול, משלי יז יב ד"ה פגוש. ראה אשכול, תכלא

~שָׁכַל (ב)

#א. חכמה [נחמיה ח ח]. דרך השכל - תורה [משלי כא טז]. איש שכל - חכם [עזרא ח יח]. המשכיל - מי שהוא חכם [עמוס ה יג]. ומשכילי העם - חכמים שבעם, חכמי הדורות [דניאל יא לג]. עלי השכיל - אותי לימד [חולין פג: - דה"א כח].

#ב. לדוד משכיל - אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל, ע"י מתורגמן אמרו [תהלים לב א]. ע"י מתורגמן [שם מה א]. הלויים המשכילים - לענין שירה נופל לומר לשון שכל [דה"ב ל כב].

*ראה בין

#ג. להשכיל - יודעי טוב ורע [ברא' ג ו].

~שָׁכַל, שָׁכַל (ג)

#א. הצליח [יהושע א ז - תשכיל, מ"ב יח ז, ישע' נב יג, נח ג, ירמ' ירמ' י יא, כ יא - השכילו, כג ה, משלי יז ח]. ישכיל - לשון הצלחה, כמו (ש"א יח יד) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל [ישע' נג ג]. משכיל - מצליח

~שָׁכִינָה

בזמן שהשכינה שורה - שבית המקדש קיים [ברכות סא:]. בית שני לא שרתה בו שכינה... [ברא' ט כז]. משנבחרה ירושלים (לבית המקדש) לא שרתה שכינה במקום אחר [דברים לג יב]. בג' מקומות שרתה להם שכינה לישראל, בשילה ונוב ובית העולמים... [יהושע יח יד]. אין שכינה שורה בחו"ל [יונה א ג, מו"ק כה:]. אין השכינה שורה אלא על (בקידושין ע ע"ב: מושפחות מיוחסות) המיוחסין שבישראל [סנה' לט:]. גדולה לגימא (בסנ' קג ע"ב מפרש אכילה שמאכילין אורחים) שמשרה שכינה על נביאי הבעל [מ"א יג כ].

כן דרך הכתובים, מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע... [ישע' סג א, עיי"ש].

*בגמרא נדרים לח ע"א נאמר: אין השכינה שורה אלא על חכם, גבור ועשיר ועניו וכולן ממש. *מ"מ: במד' י לו, דברים ב טז, שופטים יא יא, מ"א ח יב, ישע' ב ו, ד ה, ערובין ד ע"ב ד"ה ארון תשעה, סוטה ה ע"א ד"ה וגבוה, סנה' ז ע"א ד"ה הרי. ראה גוף, פרגוד

~שָׁכִיר

#א. נשכר ליום ולחודש ולשנה ולשבת [ב"ק קד:]. שכיר יום - שכיר שפעולתו ליום ויוצא לערב [ב"מ קי:]. שכיר לילה - שיוצא ממלאכתו בבוקר [שם, עיי"ש ד"ה גובה כל]. זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש [ויקרא כב י]. שכיר - לעבודת כל השנה [ערובין סד:]. נשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירתו [איוב ז א]. שכיר הנשכר לשנים מדקדק במועד תשלום שנתו [ישע' כא טז].

#ב. שכיריה - שריה, כמו (ישע' ז כ) בתער השכירה [ירמ' מו כא]. בתער השכירה - הגדולה, וכן שכיריה [לפי הרד"ק הם חיילות שכירים] בקרבה ת"י רברבהא [ישע' ז כ].

#ג. זה העובד כוכבים... כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר [שמות יב מה]. @ראה אגיסטון, דוגור, לקיט, רון, שכר ב

~שָׁכָן (א)

וישוכו המים - כמו (אסתר ב א) כשוך חמת המלך, לשון הנחת חמה [ברא' ח א]. והשיכותי - כמו וישוכו המים, וחמת המלך שככה [במד' יז כ]. וחמת המלך שככה - נחה מרותחו... [סנה' קה:]. שוכו (בפסוק: שְׁכֹו) - מעונתו. שכו כתיב, ששיכך

[ש"א יח יד].

#ב.השכל – כמו (שמות ח יא) הכבד, אינטליינ"ט (בהבינו) בלעז [ירמ' ט כג].

#ג.אשכילה – אתן לב... [תהלים קא ב].

#ד.שכלילו – יסדו [עזרא ד יב, ו יד]. שכלל – יסד [עזרא ה ג].

~שָׁכַם, שָׁכַם (א)

#א.הוא רוחב הכתף, אישפלדו"ן (עצם השכם. חסר בדפוס) [איוב לא כב].

#ב.שכם אחד – שכם לשון חלק הוא, והרבה יש לו דומים במקרא: כי תשימו שכם (תהלים כא יג), תשית שונאי לפני לחלקים, אחלקה שכם (שם ס ח), דרך ירצחו שכם (הושע ו ט), איש חלקו, לעבדו שכם אחד (צפניה ג ט) [ברא' מח כב]. תשימו שכם – תשית אותם לחלק, שיחלקו ישראל את ממונם [תהלים כא יג]. אחלקה שכם – אחלקה ארץ אויבי לישראל שכם – חלק... [שם קח ח]. דרך ירצחו שכם – לשון כת אחת [הושע ו ט].

~שָׁכַם (ב)

עמד ממטתו [ברכות נז:]. (עמד) קודם עלות השחר [ביצה ז].

~שָׁכַם (ג)

#א.מקום מוכן לפרענות... [ברא' לו יד, עיי"ש, סנה' קב. עיי"ש ובגמרא]. כך גדול [ברא' מב יד]. שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היה [תהלים ס ח, עיי"ש]. מקום ירבעם, שבחלק אפרים וירבעם אפרתי [דה"ב י א]. שכם (ארץ ה) חוי היא... [סוטה לג: עיי"ש]. #ב.שכם (בן חמור) חוי היה, דכתיב (ברא' לג יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען, וכתוב (שם לד ב) שכם בן חמור החוי נשיא הארץ [סוטה לג:].

*בברא' מח כב ובש"ב כא ב נקראים יושבי שכם אמורים. +מ"מ: ברא' מח כב, תהלים קח ח, סנה' קב ע"א ד"ה בשכם, מכות י ע"א ד"ה ומ"ש, שם יא ע"א ד"ה שכם נסיב. ראה אלון א - אלון מורה, גבעון

~שָׁכַם (ד)

1. בן שמידע למטה מנשה (דה"א ז יט). 2. בן גלעד בן מנשה (ברא' כו לא, יהושע יז ב).

~שָׁכַן, שוֹכֵן (א)

וישכן – ישרה [ברא' ט כז]. שכני – כמו שוכן [דברים לג טז, ירמ' מט טז, מיכה ז יד, חולין סה:]. שוכן – שוכנים [ב"ב ס:]. הקב"ה חי שוכן ברומו של עולם

[מנחות כט:].

*ואל כל שכניו (דברים ז) תרג' ולכל מגירוהי. +מ"מ: במד' ג כט, כד ב, לח, טז א, שופטים ח יא.

~שָׁכַן, שְׁכָנִים (ב)

נתקללה בבל נתקללו שכניה – כלומר, אוי לרשע אוי לשכנו [ברכות נח:]. שכני הרעים – מצרים, עמון ומואב וצור וצידון שהיו שכני א"י ומזיקין אותם [ירמ' יב יד].

*במשלי כז י נאמר: טוב שכן קרוב מאח רחוק. +מ"מ: יבמות סג ע"א ד"ה אז. ראה שיבבא.

~שְׁכָנִיהָ

#א.שכניה בן ארח (חותן טוביה העמוני) – ישראל היה [קדושין ע. עיין נחמיה ו יח].

#ב.מבני שכניה מבני פרעש – משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה [עזרא ח ה, עיי"ש פסוק ג].

1. איש ממשפחת זרובבל (דה"א ג כא-כב, עיי"ש פסוק ה). 2. בן יחיאל מבני עילם (עזרא י ב). 3. כהן מעולי הגולה (נחמיה יב ג).

~שְׁכָנִיהוּ

1. ראש אבות לכהנים בימי דוד (דה"א כד יא). 2. כהן בימי חזקיהו (דה"ב לא טו).

~שְׁכַנְצִיב

*עיר על שפת החידקל שאנשיה היו קשים חריפים ושנונים. נזכרת בפסחים קיב ע"ב, מו"ק כח ע"ב.

~שָׁכַר, שְׁכָרוֹן (א)

מִיֵּין ושכר – כתרגומו מחמר חדת ועתיק (כלומר יין ישן), שהיין משכר כשהוא ישן [במדבר ו ג]. יין המשכר [שם כח ז]. לשון שכרות ושמחה ונסיכה [סוכה מט:]. שכור – שתוי יין [זבחים יד:]. מטילין שכר – ברציי"ר (לבשל שכר) בלעז [שבת קלט:].

*היום המשמעות המקובלת של שכר היא בירה (beer). +מ"מ: תוס' ע"ז ח ע"ב ד"ה מכל. ראה רזה, שכור, תרד

~שָׁכַר (ב)

זריז ונשכר – יש לו ריוח [חולין פב:]. שכר הבהמה – עבודת האדמה [סנה' צח:].

*משכורת במשמעות שכר פעולה מובא בברא' כט טו וכן רות ב יב. ראה אגר ב, חול ב (ב), משלם, שכיר, שלם ב

~שָׁכַר (ג)

שוכר כסיל – מ"א ושוכר כסיל מלשון (ברא' ח ב) ויסכרו מעינות תהום, ולשון (ישע' יט י) עשי שכר... ומאז הוא שוכר וסוגר... [משלי כו י]. אישקלוש"א

שלי ושלכם שלה – על ידה הוא כל מה שלמדתי
[נדרים נ].

~שלאכא

ברוצו"ן (זרובית) בלעז [שבת קיב].
*בערוך ערך שלב ב מפרש דדי הכיור שמקלחין המים.

~שלאָן

כמו שאנן [איוב כא כג].
*אין לו דמיון במקרא. ראה שאנן א, שלו א

~שלב (א)

משולבות – עשויות כמין שליבות סולם מובדלות זו
מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן,
כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם [שמות כו יז,
כה, לו כב]. (נשים ה) תכופות ודבוקות יחד [נדה סא].

~שלב, שלבים (ב)

ואומר אני שהשלבים הללו כעין שליבות סולם, כמין
מקלות נחושת זקופות על המסגרות התחתונה כשנים
ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועות משליבה
לשליבה. וי"ת שליביא [מ"א ז כח].
*ראה שליבה

~שָׁלַג

כצנת שלג ביום קציר – כקור ימי שלג שאדם מתאוה
לו בימי קציר, ולא שלג ממש, שהשלג לא טוב הוא
בשעת קציר [משלי כה יג]. לא תירא לביתה משלג –
מצינה [שם לא כא]. הרים אין להם גשמים אלא שלג...
ועוד שלג שבעמקים נמס והולך מפני החום ששולט
שם כמים, אבל (גשם) בהרים קרוי שלג [תענית ג].
מימי שלג – מטר [שם ז]. שלג הלבנון הוא נקי [ירמ'
יח יד]. ניי"ף בלעז [תהלים קמח ח].
הר שלג – שניר [סנה' קו].

*מ"מ : שבועות ו ע"א ד"ה ואילו מסייד. ראה ברד, גליד, צנה,
שניר, תלג

~שלד, שלדא

#א. שלדו – גופו [מו"ק כה. בערוך מפרש השדרה
וצלעותיה], דפוס צורתו [נדה נו].
#ב. נבילה, כדאמרינן (נדה כח). שלדו קיימת [ב"ק
לא].

~שלדג

*ראה שלך א

~שלה (א)

(סכר) בלעז, כמו (ברא' ח ב) ויסכרו מעיינות תהום,
שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים
ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם
דגים... וי"ת סיכרא [ישע' יט י]. שְׁכָר אמת – פעולה
של אמת... אישקלוש"א (סכר, עיין בא"ה) בלעז,
כאדם הסוכר אמת המים כדי ללקוט דגים... ודומה לו
(ישע' יט י) כל עשי שכר אגמי נפש [משלי יא יח].
*ראה אגם, סכר

~שכר (ד)

שכר ביזאי – (שכר) לשון צידה. [סנהדרין צה].
*חסר בדפוס, בערוך ערך שכר בזאי מפרש שכר - רשת. ביזאי -
הוא עוף הנקרא נץ והמכונה בלשון ישמעאל באז. ראה בזא

~שְׁכָר (ה)

*1. בן עובד אדום הגיתי, שוער בימי דוד (דה"א כו ד). 2. אבי
אחיאם ההררי מגבורי דוד (דה"א יא לה, ש"ב כג לג - שרר
האררי).

~שְׁכָרוֹן

*עיר בצפון נחלת יהודה (יהושע טו יא).

~שֵׁל, שֵׁל, שָׁלוּ, שְׁלִי (א)

על השל – על השגגה [ש"ב ו ז]. וזהירין הוו שלו –
וזהירין תהיו לעשות דחוי ושגגה. שלו –
דישטורבי"ר (לשבש) בלעז [עזרא ד כב]. אל תשלו –
לשון שגגה [דה"ב כט יא]. לא תשלה אותי – לא
תשגה אותי על דבר טעות [מ"ב ד כח]. (על השל,
כלומר) על עסקי שלו – שגגה ששגג לאחוז בו. (ד"א)
של לשון (דברים כח מ) כי ישל זיתך, ובשלייתה
(שם) דבר המוטל מלמעלה למטה [סוטה לה]. די לא
שלו – בלא דיחוי, שנ"ץ דישטורבי"ר (בלי לשבש)
בלעז [עזרא ו ט]. בשלי – בשגגה [ש"ב ג כז], בשלי –
לשון (שמות ג ה) של נעלך [מ"א ב ה].
של תְּשִׁלוּ – שכח תשכחו, עשו עצמכם כאילו אתם
שוכחים. תרגום כל שגגה (במד' טו כה) שלותא, וכן
(ש"ב ו ז) על השל, ד"א לשון (דברים כח מ) כי ישל
זיתך [רות ב טז].

*"של" ברות ב טז יש מפרשים משרש שלל - ביזה. יש מחלוקת
כיצד לנקד "שלר" במשמעות שגגה ואכה"ל. שלו זו צורה ארמית
של שלה. בדה"א יג י נאמר : ויכהו על אשר שלח ידו, ורש"י
מפרש : והוא שכתוב בשמואל (ב ו ז) ויכהו שם האלהים על
השל, פתרון על השלח, על שאחז בארון, ודוגמת... כך נפרש
כאן על השל - השלח. צ"ע כי שני הפרושים סותרים, אך ידוע
שהפירוש לד"ה אינו מרש"י ורק מיוחס לו. ראה נשל, שגה א,
שלל, שולל, תולל

~שֵׁל (ב)

שלאנן. שלו מלשון שגגה - ראה של א

~שָׁלוֹ (ב)

מִן עוֹף הוּא וּשְׁמֵן מֵאֵד [שְׁמוֹת טז יג].
*עֵיין בְּיוֹמָא עַה ע"ב בְּגִמְרָא בְּעִינֵי הַשְׁלוּ וּבְעֵרוֹךְ עֵרֶךְ שִׁכְלִי,
כְּכִלִי. +מ"מ: בְּמֵד' יֵא לֹא, לֵב, תַּהֲלִים קָה מ. רֵאָה גוֹז, פְּסִיּוֹן

~שְׁלֹחַ

א. #שְׁלֹחִים (לְבָתוּ) - נְדוּנִיָּא [מ"א ט טז].
ב. #שְׁעַת שְׁלֹחָה - אִיבּוּדָה מִן הָעוֹלָם [סוּטָה ט].
@שְׁלֹחַ - רֵאָה שְׁלֹחַ

~שְׁלֹחָה

שְׁלֹחָתָהּ - זְמוּרוֹתֶיהָ [יִשְׁע' טז ח].
*אֵין לוֹ דְּמִיּוֹן בְּמִקְרָא.

~שְׁלֹחִית

שְׁלֹחִיתוֹ שֶׁל נָהָר - כִּשְׁהוּא גְדֹל וְיוֹצֵא חוּץ לְגִדּוּתִיו
וְשׁוֹלֵל שְׁלָל וְשׁוֹטֵף הַנִּמְצָא [ב"מ כ"א]. כִּשְׁהִנְהָר גְּדֹל
וְיוֹצֵא עַל גִּדּוּתִיו וּפּוֹשֵׁט [ע"ז מג]. שְׁלֹחִית - קְבוּצָה
מִי גִשְׁמִים (שְׁנֵאמֶר) בְּהַכּוֹנֵס [ב"ק ס"א]. מֵאִי שְׁלֹחִית?
אִמֵּר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל מִקּוֹם שְׁשׁוֹלֵלִין מִי גִשְׁמִים
שֵׁם, רַב בִּיבִי א"ר יוֹחָנָן אִמְתָּהּ הַמִּים הַמְּחַלְקֵת שְׁלָל
לֹאגְפִיָּה [ב"ב נה]. מִקּוֹם שְׁמִי גִשְׁמִים שׁוֹלֵלִין שֵׁם
[מִנְחָתוֹ ע"א].

*בִּה"ר מְצִיֵּין שְׁבִמְנָחוֹת נֹאמֶר שְׁלֹחִית סָתֵם וְלֹא שְׁלֹחִית שֶׁל נָהָר
כְּבִשְׂאָר הַמִּקּוֹמוֹת, וְהַפִּירוֹשׁ הוּא לְפִי דְּעֵתוֹ שֶׁל ר' יְהוּדָה בְּב"ק
ס"א ע"א. עֵיין בְּעֵרוֹךְ עֵרֶךְ שְׁלָל ג. רֵאָה זוֹט, עֵרְקָמָא, פֶּלַג ב, רִקָּק

~שְׁלוֹם (א)

א. #בְּזִמְנֵי שִׁישׁ שְׁלוֹם - שְׁאִין יָד הָעֶבְרִיִּים תִּקְיָפָה עַל
יִשְׂרָאֵל [ר"ה יח]. מִפְּנֵי דְרָכֵי שְׁלוֹם - שְׁלָא תִּהְיֶה
מַחְלֻקָת בִּינֵיהֶם [גִּיטִין נט]. אֵהָא בְּשְׁלוֹם אֲנִי וְאַתָּם -
כְּלוּמַר מַה לָּכֶם לְשֹׂאוֹל עַל זֹאת? לֹא אֲנִי וְלֹא אַתָּם נִזְקָק
לָכֶךָ [יּוֹמָא סו]. שְׁלוֹמִים - (לְשׁוֹן שְׁלוֹם). ל"א
גִּירְדוֹנִימִינ"ץ (שְׁכָר) בְּלַעַז, כְּלוּמַר תְּשֻׁלוֹם... וְכֵן ת"י
אֵיתְקַבְּלוּ תּוֹשְׁלָמַת חוֹבִיָּהוֹן [ירמ' יג יט]. יִשְׁיבַת שְׁלוֹם
בְּאֵין מַחְרִיד [ב"מ לט. ד"ה רְטוּשִׁים]. הַשְׁלוֹם שְׁקוּל
כְּנֶגֶד הַכֹּל... אִם אֵין שְׁלוֹם אֵין כְּלוּם... [ויקרא כו ו].
אֵין שְׁלוֹם יוֹצֵא מִתּוֹךְ יָדֵי מִצְוֹתָא [דְּבָרִים כה יא].
בְּמִקּוֹם שְׁאִין נָר אֵין שְׁלוֹם [שְׁבַת כה].

ב. #בְּשְׁלוּמִיו - בְּמִי שְׁהִיָּה שְׁלֵם וְשִׁקְטָה עִמּוֹ [תַּהֲלִים
נה כ"א].

ג. #שֵׁם שְׁמִים, שְׁנֵאמֶר (שׁוֹפְטִים ו) וִיקְרָא לוֹ ה' שְׁלוֹם
[סְנֵה' מו]. שׁוֹאֲלִין בְּשְׁלוּמָם - (שֶׁל הַנוֹכְרִים) כֹּל
הַיָּמִים וְאַע"פ שֶׁמְטִיל עַל הַנִּכְרִי שֵׁם שְׁמִים, שְׁהַשְׁלוֹם
שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּב"ה [גִּיטִין ס"א].

שׁוֹלָה - מַעֲלָה [מו"ק יב]. מְשִׁישְׁלָה בַּחֲבִיּוֹת - מְשַׁנְתֵּן
יֵין בַּחֲבִיּוֹת וְהוּא תּוֹסֵס וְרִתִּיחוֹתוֹ עוֹלָה וּמִקְצַת שְׁמֵרִיו
קוֹפְאִין לְמַעֲלָה, וְקוֹדֵם שִׁיגּוּפוֹ אוֹתֵן חֲבִיּוֹת שׁוֹלִין
אוֹתֵן רִתִּיחוֹת וּמְשַׁלִּיכֵן [ב"מ צב]. לְשׁוֹן (חוֹלִין סג).
הַשׁוֹלָה דְּגִים מִן הַיָּם, מְשִׁישְׁלָה הֵיִינ מִן הַבּוֹר לְהַנִּתֵן
בַּחֲבִיּוֹת, וְכֵן מְפָרֵשׁ בְּב"ק (צב:) [ע"ז נו].

*רֵאָה נֶשֶׁל, קָפָא ב, שֶׁל א, שֶׁלֶךְ א. שְׁלָה מִלְשׁוֹן שְׁלוּה - רֵאָה שְׁלוּ
א.

~שְׁלָה (ב)

*לְשׁוֹן שְׁלוּה - רֵאָה שְׁלוּ א. לְשׁוֹן יֶשֶׁל - רֵאָה נֶשֶׁל.

~שְׁלָה (ג)

*בִּן יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב מֵאִשְׁתּוֹ בֵּת שׁוּע. בְּבִמְד' כו כ נִקְרָאת
מִשְׁפַּחְתּוֹ הַשְׁלָנִי, וּבִדְה"א ט ה נִקְרָאת הַשְׁלִינִי (בְּרֵא' ל ח ה, יא,
יד, דה"א ד כ"א), בְּנֵי הַם שְׂרָף, יוֹאֵשׁ, לַעֲדָה, יוֹקִים, עֵר, יִשְׁבִּי
לְחֵם (דְּה"א ד כב)

~שְׁלֵהָבֵת, שְׁלֵהָבֵתָהּ

קִנִּים וְעֵצִי שְׁמֵן וְנִעֲוֵרֵת שֶׁל פֶּשֶׁתֵּן - מְרִבִּים שְׁלֵהָבֵת
[ר"ה כב: בְּהִיפּוֹךְ]. אֵשׁ [פְּסָחִים עה: בְּהִיפּוֹךְ]. בֵּין
גַּחְלֵת בֵּין שְׁלֵהָבֵת מִיקְרוֹ אֵשׁ [פְּסָחִים עה:]. אוֹר מְלוּבָה
[ב"ק ט:].

אֵשׁ שְׁלֵהָבֵת י"ה - רִשְׁפִּים שֶׁל אֵשׁ חֲזָקָה הַבֹּאֶה מִכַּח
שְׁלֵהָבֵת שֶׁל גִּיהֶנֶם... [שֶׁה"ש ח ו, עֵי"ש].

*+מ"מ: ר"ה כב ע"ב ד"ה וְקִנִּים, בִּיצָה לֵג ע"א ד"ה מִן הַמִּים.
רֵאָה דַּעַךְ, לִבָּה ב, לִבָּה ב, מֵאוּר, קִלְח ב

~שְׁלָהּ

א. #בְּשֵׁלָהּ - בְּסוּף [גִּיטִין ס:], בְּשֵׁלָהּ פְּרָקִין - לְאַחַר
שְׁסִיִּים הַדְּרָשָׁה [עֲרוּבִין סה: יבְּמוֹת סו:], כְּשִׁסִּים
לְדָרוֹשׁ [ב"מ סד]. שְׁלָהּ דְּקִיטָא קְשִׁי מְקִיטָא - אֵלוּל
שֶׁהוּא סוּף הַקִּיץ קֶשֶׁה חוּמוֹ מִחוּם הַקִּיץ שֶׁל תַּמּוּז, לְפִי
שֶׁכֶּבֶר נִתְחַמֵּם כֹּל הָאוּרִיר וְגוֹף הַבְּרִיּוֹת בַּחוּם הַקִּיץ
שֶׁעָבַר עֲלֵיו תַּמִּיד מִתְחַמֵּם הוּא עֵתָה בַּחוּם קֵל וּמְזִיקוֹ
[יּוֹמָא כט].

*שְׁלָהּ וּשְׁלָפִי הֵם מִלִּים נִרְדְּפוֹת. עֵיין בְּעֵרוֹךְ עֵרֶךְ שֶׁה. +מ"מ:
בְּרֵא' ח כב. רֵאָה חֶסֶם, שְׁלָף

ב. #בְּרִכִּי דְשֵׁלָהּ - בְּרִכִּים עֵיפִים [בְּרִכּוֹת ו].

~שָׁלוּ, שְׁלָהּ (א)

א. #שָׁלוּ (שֶׁרֶשׁ שְׁלָהּ) - לְשׁוֹן שְׁלוּה [ירמ' יב א],
שְׁלוּי - לְשׁוֹן שְׁלוּה [תַּהֲלִים עג יב]. שָׁלוּ - יוֹשְׁבִים
בְּשְׁלוּה [אִיכָה א ח]. בְּשְׁלוּי - בְּשְׁלוּוֹתִי [תַּהֲלִים ל ז].
שְׁלוּה - שְׁלוֹם [דְּנִיָּאל ח כה]. שְׁלוּתֵךְ - שְׁלוּמֵךְ [דְּנִיָּאל
ד כד, עֵי"ש].

*שְׁלוּ הוּא צוּרַת מִשְׁנַת שֶׁל שֶׁרֶשׁ שְׁלָהּ, וְכֵן "שְׁלִיו" בְּתַהֲלִים קֶכֶב
וְאוּיֹב יֵב וְהוּא מְשַׁרֵּשׁ זֶה. +מ"מ: בְּרֵא' כו כט ד"ה אֲרִירִךְ, שְׁבַת
יֵא ע"א ד"ה עֲשִׂירִים, קְדוּשִׁין מ ע"ב ד"ה יֵשׁ דֶּרֶךְ. רֵאָה שְׁאֲנָן,

#ד.עטרת שלום – ברכת שלום, שלו"ד בלעז [ירמ' לג ו].

#ה.משים שלום בכית – אבר תשמיש [שבת קנב].

שינוי מפני השלום – %מ"מ: ברא' יח יג, נטו, ביצה כ ע"א @מ"מ: ברא' יא ט, שמוט ט כד, כ כב, דברים ב כו, לד ח, לו ה, מ"א כ לג, הושע י ב, מיכה ה ד, תהלים עב ג, ז, שבת קכז ע"ב ד"ה הני נמי, תענית כב ע"א ד"ה עד דעבדי, יבמות קט ע"ב ד"ה אתיא, ב"ב י ע"א ד"ה כי אספתי. ראה פיסא, שלוה, שלם ב, ג, שלמים, שמים

~שלום, שלום (ב)

שלום (בן יאשיהו) – הוא צדקיהו וכך נקרא בד"ה (א ג טו) והרבעיע שלום, וקראו רבעיע שהוא רבעיע בבני יאשיהו [ירמ' כב יא, עיין דה"א ג טו ובמ"ב כג לא נקרא יהואחז].

1. * בן יבש (לא מלך שנה שלמה, גיטין פח ע"א), מלך ישראל (מ"ב טו יג). 2. שלם בן תקוה, בעל חולדה הנביאה, שומר הבגדים של יאשיהו (מ"ב כב יד). 3. בן קורא בן אביסף בן קרח, לוי מן השוערים (דה"א ט יט). 4. בן צדוק ואבי חלקיה, מצאצאי פינחס בן אלעזר (דה"א ה לח). 5. בן ססמי מצאצאי ירחע העבד המצרי (דה"א ב מ). 6. שלם בן שאול, מבני שמעון בן יעקב, אבי מבשם (דה"א ד כה). 7. שלם דוד ירמיהו הנביא, אבי חנמאל (ירמ' לב ז). 8. שלם אבי מעשיהו, שומר הסף בימי יהויקים (ירמ' לה ד). 9. מבני נפתלי, נקרא ג"כ שלם (דה"א ז יג). 10. שלם אבי יחזקיהו, מראשי בני אפרים בימי פקח (דה"ב כח יב). 11. שלם, אחד מן השוערים שנשא נכרית (עזרא י כד). 12. מבני בני שנשא נכרית (עזרא י מב). 13. בן הלחש, שר חצי פלך ירושלים (נחמיה ג יב). 14. לוי מן השוערים (דה"א ט יז). שלומית - ראה שלמית

~שְׁלֹמָה, שלומית

*ראה יושב חסד, שלם ג, שלמית

~שָׁלֹן

*שר פלך המצפה (נחמיה ג טו).

~שְׁלֹפְפָא, שלופפי

דקלים שהפריחו פירות ונעשו אח"כ תמרים [ב"ב קכד].

~שָׁלַח, שָׁלַח (א)

#א.כלי זין [יואל ב ח, דה"ב כג י, לב ה], בשלח – בשלחו ובחרבו של מלאך המות... שלח – כלי זין, וכן (נחמיה ד יא) ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח [איוב לג יח], כלי קרב (כמו [איוב לג יח] מעבר בשלח, וכן חברו מנחם [נחמיה ד יא].

#ב.הפשט. ופשט את בגדיו (ויקרא ו ד) מתורגם ושלח [נחמיה ד יז]. עור [שבת מט. מנחות לה. בכורות נז. נז: ברוב המקומות מביא את תרגום ופשט – ושלח]. שלחת – הפשטת [ברכות נו:]. משלחי – מפשיטין [כתובות פה]. משלח – מפשיט [יומא פד.

מגילה כז: שבועות מא.]. משתלח – נפשט [כתובות סה: חולין נט.].

#ג.ושלחה חצי אמה – משך רוחב המעלה [יומא טז.]. #ד.שלחך – גידולך [נזיר ג – שה"ש ד], ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד... [שה"ש ד יג, עיי"ש]. שלחך – גנות המשלחין פירות בכל שנה [ב"ב סח.].

#ה.שלחין – שמשלחין גרעינים (מתוך הזיתים) מעצמן (כצ"ל, ובגמרא מעצמו) [ע"ז מ:].

*בגמרא נאמר: כל שאוחזו בידו וגרעניתו נשמטת.

#ו.שלח – שלף [יואל ד יג].

#ז.שלוח – הוא נזקי מדרך כף רגל [שמות כב ד]. *ראה בער

#ח.משלוח שור – מרעה שמן [ישע' ז כה].

#ט.דם נדות השלוח מן האשה [נדה יט:].

*בברא' י כד נזכר שלח בן ארפכשד ואבי עבר, מצאצאי שם בן נח.

~שלח, שְׁלָחִים (ב)

#א.וישלחני – נתן לי רשות ללכת [נחמיה ב ו]. עמי היתה ושלחתיה – דבר זה היה בידי שכל מה שאני מבקש היו נותנים לי, ועכשיו אין תפלתי מקובלת כל כך [תענית כג:].

*בה"ר מציין לפירוש שבע"י שם נאמר "כלומר שקבלתי עלי שלא להתפלל על ענין זה שהתפללתי קודם". פירוש זה מוקף בסוגריים ואחריו מופיע הפירוש שבגמרא. על הפירוש שבע"י מציין הב"ח ס"א. רבינו גרשום מפרש: בתחלה היה לבי לכך, אבל כבר קבלתי עלי שלא להטריח את קוני.

#ב.אילה שלוחה – משולחת לרוץ, קלה לרוץ [ברא' מט כא].

#ג.וישלח ה' את ידו – כל שליחות שהיא אצל יד לשון הושטה [ירמ' א ט]. שלח – טינדי"ט (הושיט) בלעז [תהלים נה כא].

#ד.וישלח את היונה – אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח, שלחה ללכת לדרכה [ברא' ח ט], וישלחו – כתרגומו ואלויאו [שם יב כ], לשלחם – ללוותם [ברא' יח טז, ש"ב יט לב]. משלח – מניח [נזיר מה:].

*עיי' בגמרא סוטה מו ע"ב: ארבע פסיעות וכו'.

#ה.משלח – אינטיצייר (לדרבן, לשסות) [שמות ח יז].

#ו.שלוח – איבוד [סוטה ט].

#ז.ושלחתי – כתרגומו ואשזיב (לשון הצלה) [יחז' יג כ].

#ח.לשלח יד במלך – להשקותו סם המות [אסתר ב כא].

#ט.לשלוח – אישטר"א טרמי"ש (להיות נמסרים) בלעז [אסתר ג יג]. משלוח – שם דבר, כמו [נחמיה יב כד] משמר, (ישע' יא ג) משמע, לפיכך השי"ן נקודה

רפי [אסתר ט יט].

@בישע' ח ו נחמיה ג טו נזכרת ברכת מי השלוח. ראה רמז, שלוח ב, שלוחה

~שלחא

#א. אומן לעבד עורות [שבת מט:].

#ב. אעור, כמו (ויקרא א ו) והפשיט, וישלח [מנחות לה.].

*ראה בורסי

~שלחו אתם

*הרד"ק בדה"א ח ח מפרש שהיא אשתו האחת של שחרים מורע בנימין, והאחרות הם חושים ובערא, ובפסוק ט נקראת חדש. הפסוק בכללותו סתום וקשה להבנה והמלב"ם מפרש שהם נשות אחד

~שלחי

*אבי עזובה אשת אסא ואם יהושפט (מ"א כב מב).

~שלחים

*עיר בנגב יהודה (יהושע טו לב).

~שלחין

*ראה שדה בית השלחין, שלח א

~שלחן, שולחן

@א. הרי שולחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו לאכול – כלומר הרי לנו משנה שנויה ואין אנו יודעים לפרשה [קדושין מו.].

#ב. אעליו מדיחים קרבי קדשים [יומא טז:].

#ג. אסמוך לשולחן – כלומר סמוך לביתך [ב"מ קז.].
@ראה אבונגרי, דולבקי, מזבח, מקצוע א, עוצבא, פתורא, תכא

~שלחני, שולחני

בעל מטבעות המחליף שקלי כסף בפרוטות [מגילה כט:]; מחליף מעות ונותן מטבעותיו בשולחן שלפניו, והבאין להחליף אף הן נותנין שם מעותיהן [ב"מ כו:].
*בה"ר מציין לגמרא מגילה שם נאמר שולחנות יושבין במדינה, ובפירוש מהר"א לשקלים א ג גורס שולחנין. +מ"מ : סנה' סח ע"א ד"ה ואין. ראה עתיר, פתוראה

~שלחף

שלחופי משלחפי – גבי הדדי הוו יתבי, אלא שאין מכוונים, אלא זה נמשך לפנים וזה לאחר [שבת צו:]. מקצת זו על חבירתה ומקצת על גבי קרקע [ב"מ כה.]. משלחף ליה – דחפו [נדה כו.].
*שכל את ידי (ברא' מה יד) ת"י שלחפינון לידוי.

~שלט, שְלָטִים (א)

שלטים – אשפות (בש"ב : אשפתות) שנותנים בהם החצים, כמה דאת אמר (ירמ' נא יא) הִכְרוּ הַחֲצִים מִלֹּאזְ הַשְּׁלִטִים [ש"ב ח ז, יחז' כז יא – קויבינ"ש בלעז, שה"ש ד יד]. אשפות שהחצים נתונים בהם [ירמ' נא יא]. שלטי הזהב – בוקליר"ש (מגינים) בלעז, דוגמתו בירמ' (נא יא) [דה"א יח ז].

שלטי הגבורים – התלמידים נקראים ע"ש חצים ושלטים (קדושין ל:), כענין שנאמר (תהלים קכז ד, ה) כחצים... [שה"ש ד ד].
ראה אשפה, פשט

~שלט (ב)

וגם לכל מעשה בנ"א נתתי את לבי, וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו... [קהלת ח ט]. די לא שלט – אשר לא שלטה [דניאל ג כז].

*+מ"מ : ברא' יט לו, במד' כו ה, איכה ב ט, קהלת ו ב, תוס' ב"ב יז ע"א ד"ה שלשה, ע"ז ה ע"א ד"ה עניות. ראה רדה, שליט

~שלטון, שְלִטוֹן

עבד שלטון – עושה ממשלה [יומא נג:]. ממשלה [דניאל ז יד]. שילטא – שרים [סנה' קו. עיי"ש]. שלטון – מושל [קהלת ח ד, עיי"ש פסוק ח]. שלטון [צ"ל המלך ונשתנה מחמת הצנזור] בכל עת שיעליל עליך פייסהו בממון [ע"ז יח.].

*+מ"מ : ברא' מט ט, דברים לא כח, קהלת ח ח. ראה אגמון, אלון ב, אסטנדרא, ארכן, ארץ, גיסטרא, דאר, הרמנא, לגיון, עץ, עתוד, פחה, פרמוסקא, קומטין, קוע, שליט

~שלי

*ראה של א

~שליא

*ראה שליה

~שליבה

שליבות – אישקילונ"ש (חסר בדפוס) [שבת ס.]. חווקין, אישקילונ"ש (עיין בא"ה) [ערובין עז:].
*+מ"מ : מכות ז ע"ב ד"ה הא דאתליע. ראה חווק, סולם, פרתמים, שלב

~שליה, שליא

בשליה – בנים הקטנים [דברים כח נז].
תנן (נדה כו:) אין שליא בלא ולד, והוא כמין לבוש שהולד שוכב בתוכו, וקורין וישטידור"א (לבוש, ובהשאלה שליה) בלעז, ותניא אין שליא פחותה מטפח ותחתלה כחוט של ערב וסופה כתורמוס [ברכות ד.]. השליא ראשה אחד קצר וראשה אחד רחב

[שבת קלד].

*אין לו דמיון במקרא. ראה טף, טפלא, שליל

שבאמתחות ובמרצופין [ב"ק יז]. אמתחת וקשור
לבהמה [ב"ב עה].

~שליש, שלש

#א.אצבע שלישית [יומא כג]. וכל בשליש (בפסוק :
בְּשִׁלָּשׁ) – שליש מדבר, שליש ישוב, שליש ימים
ונהרות. ל"א, בשליש – מגודל עד אמה, שלישי
לאצבעות. ומנחם פירש שהוא שם כלי, וכן (תהלים פ
ו) ותשקמו בדמעות שלישי [ישע' מ יב].

#ב.ותשקמו בדמעות שלישי – (גלות) בבל שהיו
שבעים שנה שהוא שלישי... ויש לפתור על שם
שמלכות יון היתה הצרה השלישית... מנחם פירש שם
כלי ששותין בו, וכן פירש [ישע' מ יב] וכל בשלש
עפר הארץ, ורבותינו פירשוהו על ג' דמעות שהוריד
עשו... [תהלים פ ו, עיי"ש].

*מ"מ : סנה' צו ע"ב ד"ה ותשקמו.

#ג.שלישו – גבור שלו [מ"ב טו כה]. שלישים – שרי
צבאות, כתרגומו [שמות יד ז], גבורים [יחז' כג טו].
מן השלשים – כל שלשים שבפרשה זו ת"י גבריא
[ש"ב כג כג]. מהשלשים ראש – ת"י מגברי רישי
משריא [ש"ב כג יג]. ועד השלשה – ולתלת גברין
לא מטא [ש"ב כג יט].

*בה"ר מבאר שלפי פשט הפסוק הכוונה למספר שלשים, אך
רש"י דורש לפי התרגום שכנראה קרא שלשים בקמץ.

#ד.ובשלישים – ת"י ובצלצלין, מין כלי זמר [ש"א
יח ו].

#ה.שלישית – ישראל נקראו שלישית [מו"ק כה:].

#ו.תורה ונביאים וכתובים [משלי כב כ].

#ז.אפוטרופוס [כתובות סד: קז].

@ראה שלש, א, ב

~שליש, שלוש

עגלה שלישיה – חזקה... ל"א גברתנית [ישע' טו ה].

*ראה שלש, שלש ב

~שלוש (א)

פירשו רבותינו זה השולה דגים מן הים, וזהו שתרגם
אונקלוס ושליונא [ויקרא יא יז], השולה דגים מן הים
[דברים יד יז], עורב המים [חולין סג].

*כיום נקרא עוף זה שלדג. ראה שלה

~שלוש (ב)

#א.ותשלך ארצה – השפילה [דניאל ח יב]. וישלכו –
(ת"י) ורמו... [מ"ב י כה].

*ראה רמא, רמה ג

#ב.משליך חבל חולק נחלה, שכן דרך לחלק נחלה
בחבל המידה [מיכה ב ה].

*מ"מ : גמרא ר"ה כו ע"ב. ראה רמות, שלה. שלכת - ראה נבית.

~שליח

שליח לא מיקרי אלא המשתלח מזה לזה שראוי לחזור
אצל שולחו ולומר עשיתי שליחותך לחברך [גיטין
כד].

שליח מתנה – שאמר בעל הבית לב' עדים כתבו שטר
מתנה לפלוני [גיטין כט].

שליח ציבור – לכל צרכיהם, לתקוע שופר ולנדות
ולמנות פרנס [חולין כד]. מקדש בלילי שבתות וימים
טובים בבהכ"נ [פסחים ק:].

*מ"מ : תוס' חולין כד ע"ב ד"ה נתמלא

קיימא לן חזקה שליח עושה שליחותו [ערובין פא:].
כל השלוחין עושין שליחותן ומחזקין להו בכך מאחר
שנתרצו בשליחותם [חולין יב].

*מ"מ : נזיר יב ע"א ד"ה חזקה,

שלוחו של אדם כמותו – בשולח ישראל ושליח
ישראל נאמר [ב"מ עא].

*מ"מ : שמות יב ו, ויקרא כד יד, נדרים מג ע"א ד"ה המודר,
נדרים עב ע"ב ד"ה ואפילו, גיטין עא ע"ב ד"ה דאמר, קדושין מא
ע"ב ד"ה מנלן, שם מב ע"ב ד"ה נימא, ב"מ כב ע"א ד"ה אתם, שם
עא ע"ב ד"ה ואם, ב"ב פא ע"ב ד"ה ולקחת.

שליח ציון – רגיל היה לעלות לירושלים [ביצה כה:].

אין שליח לדבר עבירה – קיימא לן בקידושין (מב):
אין שליח לדבר עבירה [כתובות לג:]. אין שליח –
חשוב שליח לדבר עבירה שיתחייב שולחו אלא הרי
הוא כעושה מאיליו [קדושין מב:]. אין שליח לדבר
עבירה – להתחייב שוליו, אלא שליח מיחייב [ב"ק
נא]. ידוע לנו בכל הש"ס שאין שליח לדבר עבירה
שיהא שולח מתחייב ע"י שולחו [חגיגה י:].

*על תפקידי השונים של שליח צבור עיין בספר שבת ומועדי
ישראל ח"א עמ' 138. ר"ה כא ע"א ד"ה דמטו. ראה חזן, מליץ,
מנגדנא, פרסתקא, שלוח ב

~שליט

שליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג, אי אפשר
להחזיר [קהלת י ה]. (אשה זונה) שלטת – שיצרה
שליט עליה [יחז' טז ל].

*מ"מ : שמות יג יט, כח מא, קהלת ד יג, ז כא, ח ת. ראה
אלהים, הוי"ה, מנון, עזב, רשות ב, שלט ב, שלטן

~שליל

בן תשעה חי הנמצא בבהמה [חולין פט:].

*ראה שליל

~משאוי

משאוי [שבת קנד: ערובין טז. קדושין כב:], משאוי

~שְׁלָכָה

כאלה וכאלון אשר בשלכת – בשעת שלכת שלהן הן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו, שילוך אחר שילוך עש שאין נותר בה זולתי המצבה (עיקר העץ)... ויש פותרים, שער שלכת היתה בירושלים, כמו שאמר בעזרא (דה"א כו טז) והיו שם אלה ואלון נטועים [ישע' ו יג].
*אין לו דמיון במקרא.

~שולל, שולל (א)

משתולל – מוחזק שוטה על הבריות, כמו (מיכה א ח) אלכה שולל, והוא מגזרת שוגג דמתרג' שלו, וכן (ש"ב ו ז) על השל [ישע' נט טו]. אשתוללו – כמו השתוללו... ונגזר אשתוללו מגזרת (איוב יב יז) מוליך יועצים שולל, והוא לשון (דניאל ג כט) משגה ושלול, כשוטים שוגים, והתי"ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחילתה שיי"ן [תהלים עו ו]. משתולל על הבריות – כל העולם אומרין עליו שוטה הוא. משתולל, לשון שטות, כמו (איוב יב יז) מוליך יועצים שולל [סנה' צז]. משתולל [ישע' נט טו] מגזרת (איוב יב יז) שולל [ברא' כד כא, מד טז]. אילכה (בד"ה אלכה) שולל (הקרי, והכתיב שילל) – משתגע כשוטה בתמהון לב, כמו (תהלים עו ו) אשתוללו אבירי לב, [ישע' נט טו] וסר מרע משתולל, והתי"ו היא באה לשמש בתיבה בלשון מתפעל ונתפעל... ואומר אני שהוא מלשון שוגג, כמו (מ"ב ד כח), לא תשלה אותי, (וכן ש"ב ו ז) על השל (וכן דניאל ג כט) די יאמר שְׁלוּ [מיכה א ח]. מוליך יועצים שולל – (שולל) שם דבר הוא, שטות. מוליכם בשטות כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם, כמו [ישע' נט טו] וסר מרע משתולל, (וכן תהלים עו ו) אשתוללו אבירי לב... [איוב יב יז, עיי"ש פסוק יט].

~שָׁלַל (ב)

#א. מטלטלין של מלבוש ותכשיטין. בז – ביזת מטלטלין שאינם תכשיט [במד' לא יא]. ושלל לא יחסר – טוב [משלי לא יא]. והיתה לו נפשו לשלל – היו לו חיייו הצלה כאילו שלל נפשו. כאדם השולל שלל ומשתכר, כך ישתכר זה נפשו [ירמ' לח ב].
#ב. שָׁלַל של ביצים – כשהן כבושין ושלולין בשדרה, כלומר בעודן מעורין בגידין [ביצה ז]. בשט"א (הכלבה, תפירה גסה. מדובר בביצים כשהן עדיין תפורות ברחם) [ביצה ז. מו"ק כב]. מפסיע – בשטי"ר (להכליב. חסר בדפוס) [מו"ק י. כו. – רק ברש"י שבר"ף].
*ראה פסע

#ג. שלל של כובסים – דרכם לשלול הבגדים זה עם זה, קטנים עם הגדולים, כדי שלא יאבדו [שבת מח:].
#ד. שְׁלוּת גויים רבים – השלכתם ונשלתם ממקומם [חבקות ב ג].
@ראה מלקות, עד ב, שולל. שלל מלשון משתולל, שגגה - ראה של א

~שלם (א)

#א. הסכן נא עמו וישלם – והלך שלם [איוב ט ד]. הסכן נא עמו ושלם – ותהיה שלם [שם כב כא]. ושלם נות צדקך – ויעשה את נות צדקך שלם ותמים [איוב ח ו].
#ב. אישולם – יקבל שכר [משלי יג יג].
#ג. השלים ניסן – נתמלא בשלשים יום, לשון שלם [שבת פז:].
#ד. וכי שלמי – כשיכלו [ע"ז יח]. תשלימיני – תכלני [ישע' לח יב]. שלמת – כליון [תהלים צא ח].

~שָׁלַם, שלמים (ב)

#א. שלמים הם אתנו – בשלום ובלב שלם [ברא' לד כא]. בזמן שהוא שלם – בדעתו, שדעתו מיושבת עליו [מו"ק טו]. השולמית – השלמה באמונתך עמו [שה"ש ז א]. מישלם בעובדיה – תמים במעשיו [מגילה כג]. שלמים – לשון שלמות, שהושלם בכל [שמות כט כב]. שְׁלָמִי – שלימים ונאמנים... [ש"ב כ יט].
*ראה שלום

#ב. משנה שלמה – סתם משנה [זבחים ה. מנחות ט:].
#ג. שלמים – מצומצמים (במזונות) [גיטין ז].
קרבן שלמים – %שלמים הם קרבן שהם והאמורים ממנו קרב על המזבח, החיה והשוק ניתן לכהנים והשאר נאכל לבעלים. יש שלמי תודה, שלמי נדר ונדבה, שלמי נזיר, שלמי חגיגה שנקרבים ע"י איש ישראל ביום הראשון של חג, שלמי ציבור הנקרבים ע"י הציבור והם שני כבשים (קדש קדשים) הבאים עם לחם התנופה בחג השבועות, שלמי שמחה הם קרבן שלמים הבאים בנוסף לשלמי החגיגה בחג. מ"מ : סוכה מב ע"ב ד"ה והשמחה, מגילה ה ע"א ד"ה מביאין, ד"ה ואין, ד"ה ומודין.

@עין בתוס' תענית טז ע"א ד"ה הר - והעיר (ירושלים) היה נקרא כבר שלם, כדכתיב (ברא' יד יח) ומלכי צדק מלך שלם, ונקרא ירושלים... ראה שלמן

~שָׁלַם, שָׁלַם, שָׁלַח, שָׁלַח, שלמים (ג)

לי נקם ושלם – עָמִי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם, הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר, כמו ושלום, והוא מגזרת (ירמ' ה יג) וְהַדְבָּר אֵין בָּהֶם, כמו והדבור [דברים לב לה]. שלמונים – תשלומים [ישע' א כג, עיי"ש].

שלומים – (לשון) שישלם גמול [ישע' לד ת]. ושלומת
(בפסוק: וְשָׁלַמְתָּ רְשָׁעִים – כליון [תהלים צא ח].
שלומים – (לשון שלום). ל"א גירדונימינ"ץ (שכר)
בלעז, כלומר תשלום... וכן ת"י איתקבלו תושלמת
חוביהון [ירמ' יג ט].

*שלומה היא צורת משנה של שלם. בברא' מו כד ובמד' כו מט
נוכר שלם בן נפתלי. +מ"מ: הושע ט ז, מיכה ז ג. ראה שלום א,
תשלום

~שָׁלֵם (ד)

*ראה שלום ב

~שָׁלַמָּא

בני שלמא היו מיושבי בית לחם [דה"א ב נד].
1. *אבי בית לחם מבני כלב בן חור [דה"א ב נא]. 2. בן נחשון
ואבי בועז [דה"א ב יא - שלמא, בפסוק כא - שלמון].

~שְׁלֹמָה (א)

שְׁלֹמָה (המלך, בן דוד מאשתו בת שבע) – (נקרא כך
על) שהשלום שלו (בש"ב יב כה נקרא ידידיה)
[תענית כו: יבמות קט:]. מלך גדול היה שלמה [הושע
יג א]. במלך שלמה – מלך שהשלום שלו [תענית כו:].
קודם שנשא שלמה נשים נכריות מלך אף על עליונים
[סנה' כ כ]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד:]. משלמה
עד יואש ח' דורות [דה"א ג יא]. בן דוד [זכריה יב יב].
שלמה בן דוד שהוא בנו של ישי שהוא בן עובד [ב"ב
צא:].

*שלמה בחילוף אותיות זה שמלה. +מ"מ: ברא' לו לא, תהלים
קכז א. ראה אגור, מטה ה, קהלת, שישק

~שָׁלַמְתָּ (ב)

שלמתיך – מצוות הנוהגות בשלמותיך, ציצית,
תכלת, בגדי כהונה, איסור שעטנז [שה"ש ד יא].
*ברות ד כ נוכר שלמה בן נחשון ואבי בועז.

~שְׁלֹמוֹן

אבי בועז... בן נחשון [רות ב א, עיי"ש ד כא, ב"ב
צא:]. א"ר יהושע בן לוי, שלמון ואלימלך וטוב אחים
היו... [רות ג יב].

~שְׁלֹמוֹת

*לוי מבני יצהר (דה"א כג יח - שלמית, כד כב, כו כה - הכתיב
שלמות והקרי שלמית, כו כו).

~שְׁלָמִי (א)

*אביו של אחיהוד נשיא לבני אשר (במד' לד כז).

~שְׁלָמִי

*מן הנתנינים שעלו מן הגולה (נחמיה ז מח, עזרא ב מו- הכתיב
שְׁלָמִי).

~שְׁלָמִיאל, שלומיאל

*בן צורישדי, נשיא מטה שמעון (במד' א ו, ב יב, ז לו, מא, י טו).
ראה זמרי

~שְׁלָמִיָּה

1. *אבי יהוכל, אחד משרי צדקיהו (ירמ' לו ג, לח א - שלמיהו).
2. אחד מבני בני שנשאו נכרית (עזרא י ט). 3. אבי חנניה, מבני
החומה בימי נחמיה (נחמיה ג ל). 4. כהן שהופקד על אוצרות
המעשר (נחמיה יג יג). 5. שלמיה אבי ירמיהו ובן חנניה בעל
פקידות לצדקיהו (ירמ' לו יג).

~שְׁלָמִיָּהוּ

1. *בן כושי, סבו של יהודי משרי יהויקים (ירמ' לו יד). 2. בן
עבדאל, משרי יהויקים (ירמ' לו כו). 3. אבי יוכל, משרי צדקיהו
(ירמ' לח א). 4. מבני בני שנשאו נכרית (עזרא י מא). 5. משפחת
שוערים שעלו בגורל לשער המזרח (דה"א כו יד).

~שְׁלָמִים

*ראה קרבן, שלום, שלם

~שְׁלָמִית, שלומית

1. *בן (יש הסוברים בת) רחבעם מאשתו מעכה בת אבשלום
(דה"ב יא כ). 2. לוי מבני יצהר (דה"א כג יח, כד כב - שלמות). 3.
איש בימי דוד (דה"א כו ח). 4. מצאצאי גרשום בן משה (דה"א
כו כה - הכתיב שלמות). 5. איש בימי עזרא (עזרא ח י). 6. בן
שמעי הגרשוני (דה"א כג ט - הכתיב שלומית). 7. בת דברי
למטה דן, אמו של נוקב שם ה' ומקללו (שמות ב יא, ויקרא כד
יא, עיי"ש). 8. בת זרובבל (דה"א ג יט).

~שְׁלָמָן

שלמן בית ארבאל – (כינוי ל) עם יושב בשלום [הושע
י יד, ב"מ לט. עיי"ש].
*יש סוברים שהוא שמו שלמנאסר מלך אשור (הושע י יד). ראה
בית ארבאל

~שלמנא

איש שלום [סנה' ז].

~שְׁלִמְנָסָר

*מלך אשור, בנו של תגלת פלאסר (מ"ב יז ג, יח ט). ראה שלמן

~שְׁלַנְיָא

שם העיר [מו"ק יב:].

~שֶׁלֶף (א)

א.ש.שקדמת שלף – קודם שישלפוהו ויתלשוהו
ממקומו [תהלים קכט ו]. דשליף – שחולץ ומוציא

[חולין נג]. למישלפה – לחלצה ולהסירה [גיטין לג].
שליפא – עקור ונתוק [שבת קנב].

*וחלצה (דברים כה ט) ת"י ותשלוף.

#ב. שלפינהו שלופי – פשחן... וניתקן [סוכה יא].
שלופי – כשהירקות רצופין נוטל מהן מבינתיים
[מו"ק ד].

#ג. שלפפי – סוף קציר חטים, לשון (רות ד ז) שלף
איש... [יבמות קטז].

*שלף הוא חלק של קש הקמה שנשאר בשדה, מחובר לקרקע
לאחר הקציר, והוא הקש אותו קוששו לתבן במצרים.

#ד. שלפפי הגזירה (לפי ר"ח צ"ל השמד) – בני אדם
הנשמטים מן הגזירה [שבת ס].
@ראה קש, שלחי, שלף

~שָׁלַף, שָׁלַף (ב)

*בן יקטן מצאצאי עבר בן שם (ברא' י כו, דה"א א כ).

~שְׁלֹפְחִית

בשילפוחא – וושיא"ה (בלעז) של דג שמליאה רוח
[ע"ז מ]. כל שלפוחית היא וושיא"ה כעין אותה של
דג, כדאמרינן במסכת ע"ז בשליפוחתא גבי עוברי
דגים, ואם של בהמה כולה עשויה אבעבועות [זבחים
מ]. קרום שהולד מונח בו, ובלעז מדרי"ץ (רחם),
לקמן בפירקין (נה): תניא היא האם היא טרפחת היא
שלפוחית [חולין מה].

*ראה אם ב

~שְׁלֹפְכָא, שלפופי

סמדר [בכורות נב].

~שְׁלָצִין

שם מקום שמניחין הלווה ותופסין הערב. ל"א שם
הערבון על שם נוטריקון: שלוף דוץ, שולף עצמו מן
הלווה ותוקע עצמו על הערב. דוץ לשון תוקע.
כדאמרינן (שבת נ): דצה ושלפה [יבמות קט].

~שֶׁלֶק

בשל הרבה מאד [חולין עז]. קי. שלוק – מבושל
הרבה [ערובין כח], מבושל הרבה מאד [ביצה טז];
חולין קיא, שלוק הוי נימוח טפי ממבושל [ברכות
לח], מבושל הרבה מאד עד שנימוח [פסחים לט],
מבושל ביותר באור ברותחין [סוכה לו], מבושל יותר
מדאי [נדרים מט]. כישול יתר [פסחים פד]. שאינו
מבושל יפה (הגהת הב"ח – מחמת שהוא מבושל
יותר), ושקרו"ד (כמעט חי, לא מבושל) בלעז [נזיר
לז]. בשר דרכו להתבשל ולהשלך [נדרים נא].
שלקות – כל ירק שלוק [ברכות לח]. שלקי – עשבים

שלוקות [בכורות ט: יא]. כל דבר שבישלו עכו"ם
[ע"ז לה].

*במעשרות פ"א מ"ה מובא "אבטיח משישלך..." וברע"ב: שילוק
לאבטיח כמו פיקוס לדלועים. בנזיר מה ע"ב ד"ה או שולקן
מובא הלעז ושקרו"ד (כמעט חי, לא מבושל. ראה ערך גמד (ג)
שהוא ההפך משלוק ובת"י למ"ב יט כו. +מ"מ: פסחים לט ע"ב
ד"ה לא שלוקין, רש"י ותוס' נדרים מט ע"א ד"ה הנודר, זבחים צ
ע"ב ד"ה צלויין.

~שֶׁלֶש (א)

שלש אני נוטל עליך – אחת משלש, וכן (ש"א יח כא)
בשתים תתחתן בי היום, באחת משתים [ש"ב כד יב,
ש"א יח כא]. תשלש – לשון חלוקה לפי חשבון
[כתובות קד].

כמשלש חדשים – כהשתלש החדשים, כמו (אסתר ט
יט) ומשלח מנות, וכן (ישע' יא יד) משלוח ידם, וכן
תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא [ברא' לח כד].

*לפי שאר המפרשים הכוונה כמשלשה חדשים.

השלישי – טירצי"ל (שלישון, כלומר הנחיל השלישי
היוצא מן הכוורת בשנה אחת) [ב"ב פ]. שלשת –
טירצינ"א (קבוצה של שלש) בלעז [שמות י כב].
עגלה משולשת – שלשה עגלים... ועז משולשת –
רמז לשעיר... ואיל משולש... [ברא' טו ט].
שְׁלִישִׁים (הכתיב, והקרי שלשום) – תורה נביאים
וכתובים [משלי כב כ].

*בה"ר מבאר שעפ"י ת"א הכוונה לשלש עגלים, אך לפי ת"י
הכוונה לשלש שנים וכן מפרש הראב"ע. הרד"ק מפרש בת שלש
שנים או שלשית לבטן. ראה משלש, שליש, שלשיה, תלתא.
שלשת ימים – ראה שבעה

~שֶׁלֶש (ב)

*מצאצאי אשר בן יעקב (דה"א ז לה).

~שְׁלֶשָה (א)

*ארץ שלשה – גליל ארץ בהר אפרים (ש"א ט ד).

~שְׁלֶשָה (ב)

*אחד מצאצאי אשר בן יעקב (דה"א ז לו).

~שֶׁלְשׁוֹל

#א. תולעת [ר"ה כד: ע"ז מב], תולעת ארוכה כנחש
הז, והן הנמצאין באשפה [חולין סז].

*בחולין סז ע"ב קוראים חז"ל לרימה שלשול. +מ"מ: ויקרא יא
מב. ראה אחז א, בורדס, חביל, מיכאל, רפה, שלשל, תרז

#ב. אינפונדר"א (שלשול, מחלת מעיים) [שבת נג]:
ד"ה שאחזה דם. חולי שקורין מיניישונ"ש (שלשול)
[שם ד"ה שאכלה כרשינין].

*+מ"מ: יומא יח ע"א ד"ה מאכילין, סנה' קא ע"א ד"ה שנוי. ראה
הדרוקן, צעה, תרד, תרז

~שלשל

#א. כל זריקה למעלה מעשרה טפחים, וכל שלשול עמוק מעשרה טפחים [ערוכין פג:], כל מלמעלה למטה קרי שלשול [סוכה טז:]. שלשל ידו – השפיל [שבת ה:]. שלשל טליתו – הוריד למטה [שם קמז:]. משלשל דפנות – מוריד. מתחיל לארוג דופני הסוכה בערב כלפי מעלה ומשלשל ובא כלפי מטה [שבת צז:], שהתחיל לארוג המחיצה אצל הסכך ואורג ובא כלפי מטה [סוכה טז:]. משלשין – מורידין מעל החומה [ב"ק פב:]. ישלשל בגדיו – כלפי מטה שיראו ארוכים והוא מדת עשירים... וכבוד שבת הוא [שבת קיג:].

משולשת (השיטה מקובצת גורס משולשלת וכן הוא בכ"י מינכן) – תלויה [זבחים ג:], תלויה למטה [מנחות מא: בכורות לט:].

*בה"ר מציין לסוטה מט ע"ב שם נאמר: בכל יום ויום היו משלשלין דינרים בקופה... ולפי זה גם בב"ק פב צריך לגרוס משלשלין שכן מדובר בענין הורדה. עיין בערוך ערך של ג. ראה שלשול

~שלשלת

#א. כבלים [שבת סג:]. פירי"ש (שרשרות ברזל, אזיקים) [ע"ז טו:].

*עיין בערוך ערך שלשל. כתובות כז ע"א ד"ה דמהדר.

#ב. טריצי"ר (לקלוע, לצרף ברכות זו לזו. רק בכ"י הרשב"ם) בלעז [פסחים קב:]. ומשלשלין לאחריו – לשון שלשלת, כלומר סודרן (לברכות) לאחר המזון [ברכות נב:]. משלשל – טריצי"ר (לקלוע, קלע של אהל) בלעז [ערוכין פו:].

@ראה זיק, זק, חבל א, כבל, קולר, רתוק, רתק, שושילתא, שרשרת

~שלשם, שלשום

*היום שלפני אתמול, לפני יומיים. בא תמיד בצירוף עם תמול – ראה.

~שם, שמות (א)

#א. ונעשה לנו שם (ברא' יא ד) – אין שם האמור כאן אלא עבודת כוכבים, שנאמר (שמות כג יג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו... [– איוב א א]. שם טומאה – כשוף ומעשה שדים [סנה' צא:]. שם טומאה – מתנת [ברא' כה ו בהיפוך].

*שם ככניו לאלהות – עיין דברים כח נח "ליראה את השם הנכבד והנורא הזה", ש"ב ו ב ודה"א יג ו "אשר נקרא שם". עיין בספר נתן חכמה לשלמה מר' סלימאן דוד ששון עמ' ס"ה בפירוש הביטוי "שם", בספר שערי ת"ב לקדושין עא ע"א. +מ"מ : ברא' כ א ד"ה ויסע, שמות לד לד א ד"ה פסל לך, תוס' סוטה מב ע"ב ד"ה מפני שהשם. ראה שמועה

#ב. שם רע – זנות [כתובות קא. סנה' סו:], (האומר) לא מצאתי לבתך בתולים [כתובות לה: מ: מו. סנה' ב.

ח. מכות ד: שבועות לג:]. לעז זנות [גיטין מה:]. לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע [יומא לח:]. הוצאת שם רע – (עונשו) ליענש מאה כסף אם שקר, וליסקל אם אמת היה [כתובות יא:]. לוט יצא עליו שם רע שבא על בנותיו [ברא' כ א]. הוציא עליה שם רע – שכנסה משבגרה ולא מצא לה בתולים [כתובות מה. עיי"ש]. מוציא שם רע (הוא) דיבורא דאית ביה מעשה – בעילה [ב"ק ה. עיי"ש ד"ה תחת]. משיאה שם רע – יוצא ונכנס אצלה שחרית וערבית [ב"מ קטו. סנה' כא:].

*+מ"מ : דברים כב יד, יט, כתובות לו ע"ב ד"ה אלא, מו ע"א ד"ה אינו. ראה פרק א (ו)

#ג. תוכחה לשמה – לשם שמים [ערכין טז:]. גדולה עבירה לשמה – כלומר לשם מצוה [נזיר כג: הוריות י:]. העושה שלא לשמה – שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר [ברכות יז:]. ענוה שלא לשמה – עושה עצמו ענו שאינו רוצה להוכיחו, ואותה ענוה שלא לשם שמים היא, אלא שלא ישנאו [ערכין טז:]. תורה לשמה – משום כאשר צוני ה' ולא כדי להקרות רבי [תענית ז:].

#ד. כשמה – כמשמעה [ברכות סב: מגילה כט:]. משמיה דגמרא – דבר מקובל מכל בני הישיבה שקיבלו מרבתיהם [יומא יד:]. דכוליה ישיבה דרבנן דבי מדרשא [שם לג:], כך קיבל מרבו ורבו מרבו עד ר"מ ששמע משמו... [יבמות פו:], כך נקבעה בגמרא ושגורה בפי בני בית המדרש [קדושין נג:]. כל היכא דאמר משמיה דפלוני, לא שמעה ממנו אלא מאחרים שמע שקבלוה ממנו... [חולין יז: קיג: בשינוי].

*+מ"מ : תוס' ע"ז סו ע"א ד"ה תבלין של שנים. תמורה ד ע"ב ד"ה ורבי יעקב.

#ה. עד שיכתוב כל השם – תיבה קרויה שם [שבת קג:]. כל התבה [שם קג:]. (לא מן) השם – (כלומר לא מן) המקרא [מכות ד:].

#ו. שמות – לאוין [כריתות טו:].

#ז. ידעתין בשם – הכרתין משאר בני אדם בשם חשיבות (נ"א בחשיבות) [שמות לג יב]. בשמך יקראוך – לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי, כי על כרחם בשמך יקראוך לבוא ולישב במקומך [יומא לח:].

#ח. אנשי השם – אותן שנקבו בשמות. ד"א אנשי שממון, ששממו את העולם [ברא' ו ד].

*בה"ר מציין שכנראה המקור של רש"י הוא בב"ר כז ז "שהשימו את העולם ושהושמו מן העולם ושגרמו לעולם שישום".

#ט. שם – שמו של הקב"ה... [ברכות נד:]. שרות שבשם – שמזכירין בו שם שמים [ערכין יא:]. הזכרת השם – שמוציא שם שמים לבטלה [נדרים ז:]. יראי שמי – מי שיראין להוציא שם שמים [נדרים ח:]. שם

מגבורי דוד (ש"ב כג יא).

~שְׁמָאָבֶר

(הוא מלך צביים, נוטריקון) שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה [ברא' יד ב, עפ"י מ"א].
*במ"א מובא שמאבר - שאמר מי יתן לי אבר ואעלה ואשב לי ברקיע ואעשה לי שם. ראה ברע, ברשע,

~שְׁמָאָה (א)

פתחי שימאי - פתחים שוממין. ל"א פתחים מקולקלין שמחוסרין תקון, כמו זקן אשמאי (כלומר) חסר מתורה [ערובין יא], מקולקלים ואשמים, כמו (קדושין לב): זקן אשמאי [מנחות לג].
*בגמרא ערובין יא נאמר מאי פיתחי שימאי? פליגי בה רב רחומי ורב יוסף, חד אמר דלית להו שקפי, וחד אמר דלית להו תיקרה. ר"ח (ומובא גם בתוס' ד"ה פתחי) מפרש פתחי א"י שהיא ארץ בני שם. ראה אשמאי

~שְׁמָאָה, שְׁמָאָם (ב)

*בן מקלות מבני בנימין (דה"א ח לב, ט לח).

~שְׁמָאָל

#א. ואשמאילה - אשמאיל את עצמי [ברא' יג ט].
צפון [איוב כג ט].
*רבינו בחי על ברא' יג ט כותב: וכן "שמעתי" כי ת"א אם את לצפונה אנא לדרומא, ואם את לדרומא "ואצפנך" ... ראה חובה (ב), ימין
#ב. למשמאילין - שאין יגיעין בה (בתורה) כל צרכן. אי נמי מיימינין בה עוסקין לשמה. משמאילין שלא לשמה [שבת סג]. משמאילים מלמדים חובה [מ"א כב יט].
*עין שמות טו ו "כשישראל עושין את רצונו של מקום, השמאל נעשית ימין". ראה ימין

~שְׁמָגִז

חלא שמגז - חומץ חזק [גיטין ע]. חומץ חזק, איגר"א בלעז [ע"ז יב].
*שמגז הוא שם המקום שהיו מייצרים בו חומץ מיוחד. ראה חלא, חמרא, קיוהא

~שְׁמָגֶר

(בן ענת, אחד השופטים) לא ידעתי שם שבטו [סוכה כז: עיין שופטים ג לא].

~שְׁמָד

להשמידו - זה כלוי בנים, וכן הוא אומר (עמוס ב ט) ואשמיד פריו ממעל [דברים ט כ]. נאמר (דברים ט כ) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ואין השמדה אלא

בן ארבע אותיות - שם הוא, ולא בעינן שם המפורש בן ארבעים ושתים אותיות (הנקרא בגמרא "שם רבה") [סנה' ס. עיי"ש קא: ד"ה ובלשון]. עשה למען שמך - שם גדול שיצא לך שאתה מושל בכל... ומ"א למען שמך המשותף בשמינו [ירמ' יד ז]. שם בן ארבעה אותיות כלול בשמו של יהודה [סוטה לו: (שם ה') ככתבו - ביו"ד ה"י. בכינויו - באל"ף דל"ת [סוטה לח. עיי"ש ד"ה בכל]. שם - בן שתיים עשרה ובן ארבעים ושתים לא פירשו לנו [קדושין עא. עיי"ש ד"ה שם בן ואילן]. גנאי הוא להשמיע ברכת (קללת בלשון סגי נהור) השם לרבים [סנה' נו]. שם מיוחד - בן ארבע אותיות דיו"ד ה"י [שבועות לו].

*עין בשערי תורת בבל לסנה' ס' ע"א שלפי רש"י "שם רבה" הוא שם המפורש בן מ"ב אותיות, ואילו בסוכה מה ע"א ד"ה אני והו כתב שם של ע"ב שמות הוא שם המפורש ומבאר שמפשוט לשון התלמוד משמע שכל שם שהוא גדול מד' אותיות הוא "שם רבה" וכן כותב הרמ"ה. עיי"ש. +מ"מ: שמות ו ט, סנה' נו ע"א ד"ה בכל יום, ע"ז יז ע"ב ד"ה לפני. ראה הגה א (ג), זנה, יוסי, יתד ב, לשון עגה, שמאל ב, שמיא, שמים
#א. רינור"ם (תהילה) בלעז [נחמיה ט י].

*בעין יעקב הפרוש מתחיל "אני ממונה" ומסיים "ואתה ממונה". ועוד עין על כך באריכות בהיכל רש"י. הלעז בדפוס הוא רצון ובכ"ז מובא רינו"ן ומזה כנראה השתבש לרצון.

#א. לא מן השם הוא זה - לא זה השם של טעם הסימניות... [שבת קטז], שאין זה טעם... [תענית יד], לא זהו הטעם שאמרת העיקר הנאמר בדבר [סוטה ח], כלומר טעם זה אינו מן העיקר [סנה' סג], אין טעם זה עיקר... [מכות ד]. לא מטעם זה... [שבועות ג], כלומר לא זהו טעם של דבר [מנחות צ], לא מטעם זה הוא פטור [חולין פג].

@+מ"מ: תוס' ע"ז סו ע"א ד"ה תבלין (השני). ראה שים, שמני, תם ג

~שְׁשָׁם, שְׁפָה (ב)

*שם הכוונה למקום או זמן אחר שאיננו כאן או עכשיו. מובא אלפי פעמים ומובנו פשוט. שם במשמעות הנחה - ראה שים, שום

~שֵׁם (ג)

(היה) בן מאה שנה, ויולד את ארפכשד שנתיים אחר המבול [סנה' סט].
*בברא' ה לב נזכר שם, בכור בניו של נח ואחיהם של חם ויפת ואביהם של ארם ואשור. +מ"מ: מכות כג ע"ב ד"ה בבית דינו של שם

~שְׁמָא (א)

*ראה אם א (ח), דלמא, פן

~שְׁמָא (ב)

1. מבני צופח למטה אשר (דה"א ז לו, מ). 2. בן אגא הררי

כלוי בנים, שנאמר (עמוס ב ט) ואשמיד פרו ממעל
[ויקרא י יב]. ואשמיד פרו ממעל – שרים העליונים
[עמוס ב ט]. לשמיד – כמו להשמיד... [ישע' כג יא].
*עין בערך ערך שמד. +מ"מ: ע"ז יז ע"א ד"ה לא ישובו.

~שמדא

אימת מלכות [ב"מ פו].
*+מ"מ: חולין קא ע"ב ד"ה אלא אמר.

~שמה (א)

הוא שמעא (אחד מבניו של ישי אבי דוד) [ש"א טז ט,
עין ש"ב יז יג].
1. בן רעואל בן עשו מאלופי אדום (ברא' לו יז). 2. בן אגא הררי
מגבורי דוד (ש"ב כג יא, עין בדה"א יא יב). 3. החרודי, מגבורי
דוד (ש"ב כג כה, דה"א יא כז – שמות החרודי, דה"א כז ח – השר
שמהות היזרח). ראה אשמאי, שמהות. שמה במשמעות ריקנות –
ראה שמש

~שמה (ב)

(כינוי ל)ירושלים [יחז' מח לה, עיי"ש].

~שמהות

*אחד מגבורי דוד, השר על המחלקה החמישית (דה"א כז ח –
ראה שמה החרודי).

~שמואל

#א. שמואל (הנביא, בן אלקנה מחנה אשתו ממשפחת
לויים מבני קהת) שקול כנגד משה ואהרן [במד' טז ז].
על שלא הוריד את בניו בדרך טובה מת בחור [תהלים
צט ח]. עקרה ילדה שבעה – שבעה בגימטריא כמנין
שמואל [ש"א ב ה]. על שם אל ועל שם המעשה הוא
נקרא, כי ממנו שאלתיו [ש"א א כ]. ימיו של שמואל
חמשים ושתים (תענית ה:...) ושמואל מת לפני שאול
ארבעה חדשים (סדר עולם יג) [ש"א א כב, עין דה"ב
יא יח]. (אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד].

*בבמד' לד כ נזכר שמואל בן עמיהוד, נשיא לבני שמעון, בדה"א
ז ב נזכר שמואל בן תולע בן יששכר. +מ"מ: ש"א א כג, קהלת ה
יא, דה"א כח יב, ברכות י ע"ב ד"ה כי שם. ראה אריוך
#ב. אישיבה דשמואל הואי בנהרדעא [גיטין ו].
שמואל גדול בתורה יותר ממר עוקבא [מו"ק טז].
גדול (מרב אסי היה) [ב"ק פ: עיי"ש ד"ה מלתא].
שמואל ירחינאה – הוא שמואל בר אבא חבירו של רב,
ועל שהיה בקי בסוד העיבור, כדאמרינן במסכת ראש
השנה (כ:) אמר שמואל יכילנא לתקוני כולה גלותא,
קרי ליה ירחינאה [ב"מ פה:].

*+מ"מ: תוס' שבת קח ע"א ד"ה ר"ח. ראה מר עוקבא

~שמוט

*ראה שמוט

~שמוע

משפחת השמע – שמוע בן דוד (מבת שבע אשתו, ש"ב ה
יד, דה"א ג ה – שמעא) [זכריה יב יב]. בן דוד [שם פסוק
יב].

1. בן זפור, אחד מן המרגלים (במד' יג ד). 2. ראש בית אב
לבילגה בימי יויקים (נחמיה יב יח). 3. בן גלל, לוי מבני ידותון
מראשי המדינה (נחמיה יא יז, דה"א ט טז – שמעיה).

~שמועה

#א. בעל שמועות – ששמע הלכות פסוקות מרבותיו
ושגורות בפיו [חגיגה יד].
*ראה בעל שמועה
#ב. מחמת שמועות – מחמת שם רע היוצא עליו
[יומא פו].

~שמורה, שמורות

אחזת שמורות עיני – לשון אשמורת הלילה שאדם
נעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו...
[תהלים עז ה, עיי"ש].

*אין לו דמיון במקרא. המשמעות הרגילה היא עפעפיים. ראה
אשמרת

~שמורים, שמורים

ליל שמורים – שהיה הקב"ה שומר ומצפה לקיים
הבטחתו. שמורים לכל בני ישראל – משומר ובא מן
המזיקין [שמות יב מב].
*ראה שמר

~שמותי

ברכוהו, כדאמרינן בהזהב (ב"מ נט:), ובתלמוד
ירושלמי (שביעית סוף פ"ט) מפרש שמותי מתלמידי
שמאי היה [שבת קל: עיי"ש בתוס' ד"ה דרבי אליעזר וכן
בנדה ז ע"ב ד"ה שמותי הוא], ר"א שמותי הוא [זבחים סו:].
לשון שמתא, שהרי ברכוהו (כלומר נדוהו) [נדה ז:].
*+מ"מ: תוס' נדה ז ע"ב ד"ה שמותי. ראה פתיחא

~שמח, שמחה

שובע שמחות – שמחה שאין לה קץ ותכלה, היא
השמחה של עתיד [תהלים טז יא]. סעודה דשמחה –
נישואין [מו"ק כב:]. שמחה של מצוה – כגון הכנסת
כלה [שבת ל:]. שמחה – שעושין משתה [שבת קל:].
אין שמחה אלא בבשר [סוכה מב. ביצה יט:]. שמחת
מריעות – סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה,
ולא הוי שמחה כ"כ... [מו"ק כב:]. שִׁמְחָה – מ"ם
דגושה, שהוא לשון משמח אחרים [ירמ' כ טו]. שמחה
– כגון דברי תנחומים של תורה... [ברכות לא:].

ת"י גונבא, ופירש רב האי גלופקריץ, קו"ט (שמלה) בלעז [שופטים ד יח]. ותכסהו בשמיכה ת"י בגונבא, והוא בגד [מ"ב ח טו].
*אין לו דמיון במקרא. ראה גלופקרא, מכבר ב

שמיים

#א.שמיים – (כלומר) צבא השמים [איוב טו טו]. ויט שמים (תהלים סז ב) מתרג' וארכין שמיא [גיטין סז]. שא מים, שם מים, אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהן שמים [ברא' א ח]. חמה [ביצה כז]. הם מים העליונים התלויים במאמר (תענית י.) [הושע ב כג].

#ב.אי שמיים? כלומר למען הקב"ה [ר"ה יט]. השמים, בשבועה, על שם (דניאל יב ז) וירם ימינו אל השמים וישבע [נזיר סו]. לשמים – להקדש [ערכין ו]. (נוטריקון) לשם שמים – בוטח שתזדמן לו נאה לשבת [ביצה טז]. ה' אתו – שם שמים שגור בפיו [ברא' לט ג].

#ג.הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים – כל הבא על האדם ביד הקב"ה הוא, כגון: ארוך וקצר, עני עשיר, חכם שוטה, לבן שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו בא ע"י שמים. את זו מסר בידו של אדם ונתן לפניו שני דרכים והוא יבחר לו יראת שמים [ברכות לג:], עיין דברים י יב, יראת שמים מסורה בידי אדם שיהא הוא עצמו מכין לבו לכך, אע"ג שהיכולת בידו להכין לבבנו אליו, דכתיב (ירמ' יח ו) הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל, ואומר (יחז' לו כו) והסירתי את לב האבן מבושרכם [מגילה כה:], כל מדותיו וקורותיו של אדם באין לו בגזרת מלך חוץ מיראת שמים. דבר זה לבדו הוא שואל ממך, לפי שהכל בידו וזה בידך [נדה טז]. הכל בידי שמים – מחושות ומכאובות הבאים לאדם, כולם ע"י גזירת שמים. חוץ מצינים פחים (ראה ערך צנה) [ע"ז ג].

יראת שמים דומה – לפתחים חיצונים שדרך להם נכנסים לפנימיים, כך אם ירא שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות ואם לאו אינו חש לתורתו [שבת לא:], תורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים, לכך צריך שתקדים לו יראת שמים [יומא עב:].

#ד.שומו שמים – לשון תמהון, כמו השתוממו, והוא לשון צווי [ירמ' ב יב].

*+מ"מ: שמות יב יא

#ה.שמי קורה – כמו (תהלים קמח ד) שמי שמים [פסחים ח:].

@בספר אוצר יראת ה' מר' אברהם אליעזר גונסקי (ר"ג תשי"ט) מברר מהו המקור לזה שמכנים את הקב"ה בשם "שמים", ומציין שהביטוי "יראת שמים" אינו מופיע במקרא. עיין בספר מסורה ליוסף (קאפח) ח"ו עמ' 381 בענין תורה לא בשמים היא

שמח – הצלח בצאתך לסחורה [דברים לג יח, עיי"ש].
יין ישמח – בשין משמע לשון שומם. ישמח – לשון שמחה [סנה' ע:].

*בפירוש ר' יונה על משלי (כ כז) כותב שלשון שמחה היא גדולה מלשון גילה, עיין תענית טו ע"א ד"ה ה"ג לא הכל. בערכין יא ע"א אחרי ד"ה שבשם על הפסוק בישע' סה יד "הנה עבדי ירונו מטוב לב" כותב: אין אדם שר שירה אלא מתוך שמחה וטוב לב דכתיב... +מ"מ: שמות כד י, תהלים ק ב, משלי טו טו, יז כב, קהלת ח טו, ערובין נד ע"א ד"ה אימתך, ר"ה ו ע"ב ד"ה בעלה, כתובות ח ע"א ד"ה שמח, ד"ה משמח. ראה ברח, בדיחותא, דוך, חדה, חדודה, עלץ, צהב א

שמחזאי

*בגמרא נדה סא ע"א נאמר "סיוחן ועוג בני אחיה בר שמחזאי הו". ראה אחיה, נפילים, עזאל

שמוט, שמיטה

#א.השמיט פסוק אחד – דילג [מגילה יח:].
#ב.איובל משמט – עבדים נפטרים ושדות חוזרות [קדושין מ:].
#ג.חתך [ב"ב עד: חולין פד:]. נשמט – נפסק [ערובין קב:].

#ד.שמיטת הארץ – שבתה, שלא זרעו [אבות ה ט].

*ראה שביעית

#ה.שמוטי – ארוכי צוואר, והוא מום [כתובות ס:].

#ו.נשמטה – אישלושיי"ר (לשמוט. מדובר ביד או רגל שנקעה כלומר שהעצם יצא מהפרק. חסר בדפוס) [בכורות מ:]. שמוט – אישלושיי"ר (לשמוט. עיין בא"ה) [בכורות מג:].

@+מ"מ: ויקרא כו לה, דה"ב לו כא. ראה יובל, משמוטא, שניא, שקוט

שמי

*1. בן אונם מצאצאי ירחמאל למטה יהודה (דה"א ב כח). 2. בן רקם ואבי מעון מצאצאי כלב (דה"א ב מד). 3. מצאצאי כלב בן יפונה (דה"א ד יז).

שמיא

(כינוי) להקב"ה [מגילה כה:]. אין טעות כלפי שמיא [ב"מ נז:]. (כינוי ל)שכינה [ב"ב טז. עיי"ש]. (כינוי ל)הקב"ה [מגילה כה. סנה' קה:]. ליכא ספק כלפי שמיא [בכורות מא: מב:]. מלכות הקב"ה [דניאל ב מד].

*+מ"מ: ברכות לד ע"א ד"ה חברותא. ראה שמים

שמידע

*בן גלעד בן מכיר בן מנשה, אבי אחין, שכס, לקחי, אניעים (במד' כו לב, יהושע יז ב, דה"ז יט, ב"ב קיח ע"ב ד"ה היינו).

שמיכה

ובערך ערך שמים. +מ"מ : ברא' כז ד"ה גשה, דברים לב נא, ש"ב כז י ד"ה עד, ישע' מב ה, הושע ד טו ד"ה ואל תשבעו, שה"ש א א ד"ה שיר, דה"ב א יא ד"ה יען, ברכות סג ע"א ד"ה המשתף, ר"ה יח ע"ב ד"ה בתלתא, יומא פו ע"א ד"ה באמור, יבמות עט ע"א ד"ה ואכתך, סנה' לה ע"א ד"ה ותקח, סנה' מד ע"א ד"ה שמא. ראה אלהים, אמן ב, חלול א, צבא, שלום, שמאי, שמם, שתך

ראה שית א, עט

שְׁמִיָּמוֹת

1*. אחד השוערים המשוררים (דה"א טו יח). 2. אחד הלויים ששלח יהושפט ללמד תורה (דה"ב יז ח).

שְׁמַכָּא

שמכי – בצלים [שבת קי: סנה' קט: ערכין יט]. מוזא דשמכי – מלא יד של בצלים אישקלויני"ש (שומי אשקלון, בצלצולים. עיין בא"ה) [קדושין נב].
*ראה בצל

שְׁמֻלָּה (א)

חלוק [שמות כב כו]. סתם שמלה יש בה סימן וכל שמלה יש לה בעלים תובעין אותה... [ב"מ כז]. שמלותיך – בגדים של שבת [רות ג ג]. שמלת אשה – (שלא) ישיר (גבר) שער הערוה ושער בית השחי [דברים כב ה].
*שמלה היא שלמה בחילוף אותיות. עיין ברש"י למקרא בפירושו לתלמוד לישעיהו ג ו-ז. ראה גלופקרא, זיגא, סרביל, שלמה ב, שמכיח, תותבא

שְׁמֻלָּה (ב)

*שמלה ממשרקה, אחד ממלכי אדום (ברא' לו לו, לו, דה"א א מז, מח).

שְׁמֻלִי

*הקרי שלמי. בנחמיה ז מוח שלמי, נתין שעלה מן הגולה (עזרא ב מז).

שְׁמֻמָּה, שְׁמֻמָּה, שְׁמֻמָּה, שְׁמֻמָּה

א.שום – אתבהל [ישע' מב יד]. ישום – יתמה, כמו (ויקרא כו לב) ושמו עליה אויביכם, (וכן איוב יח כ) על יומו נשמו אחרונים [מ"א ט ח]. משום – אישטורדי"ץ (המום). בגמרא מובא רק תחילתו של הפסוק והתיבה משום מופיעה רק בחלקו השני שאינו בדפוס. א"ה [תענית יג], ישומו – יתמהו [תהלים מ טז, איוב יז ח]. שמה – תמהון [ירמ' ה ל, ח כא, יחז' ה טו, ו יד, כג לג]. והיית לשמה – אישטורדישו"ן (עילפון, הלם, מבוכה) כל הרואה אותך ישום עליך [דברים כח לז]. ישום – יתמה [ירמ' יח טז]. אשתומם – כמו ישומו ישרים על זאת ושומו שמם, וכן כל לשון שומם אישטורדישו"ן בלעז [מז"ק ג: עפ"י כת"י המובא בא"ה]. שְׁמוֹ שְׁמִים – לשון תמהון, שמו השתוממו, והוא לשון צווי, כמו (ש"א יד ט) אם כה יאמרו אלינו דומו [ירמ' ב יב]. נשמו – תמהו [איוב יח כ]. שמו עליו – תמהו [ישע' נב יד, יחז' כח יט], ושמו – לשון תמהון [יחז' כז

שְׁמִיָּן, שְׁמִיָּן

קמ"ד פרוטות (מחצית "הנץ") [קדושין יב].

שְׁמִיָּת

כנור של שמונה נימין [תהלים ו א, יב א, עיין דה"א טו כא].
*+מ"מ : דה"א ג יא

שְׁמִיר

א.שְׁמִיר ושית – מיני קוצים, פתר בהם מנחם בן סרוק. ואני אומר שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים, ובו בנה שלמה את בית המקדש (סוטה מח:), כענין שנאמר (יחז' ג ט) כשמיר חזק מצור... שלט בו יצר הרע... לעשות מעשים מקולקלים... (ת"י) ויהיו מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם, ואצל הכרם ממש במקום אחר (להלן ז כג – כה) הוא מתורגם הובאי ובור [ישע' ה ו-ז, עיי"ש. ז כה, ט יז, כז ד], קוץ שמיר – הובאי ובור... [ישע' לב יג]. כשמיר – מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו (במ"ג יש כאן הגה"ה : ל"א שמיר – לשון סלע חזק, ובתרגום ירושלמי הוא תרג' של צור וכן תרגום (דברים ח טו) מצור החלמיש – שמיר טנרא. ויש משמע שמיר הברזל החזק, כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו כן נקרא הברזל שמיר בשביל חזקו. סא"א [יחז' ג ט], תולעת, חזק מצור, מראין אותו על האבן והיא מתבקעת [זכריה ז יב], כמין תולעת היה ואין כל דבר קשה העומד בפניו שלא יתפרק ובו בנה שלמה את הבית [פסחים נד], בריה מששת ימי בראשית, ואין כל דבר קשה יכול לעמוד מפניו [גיטין סח]. שמיר למאי אתא – דאמרינן [גיטין סח]. שהביאו שמיר ע"י אשמדאי מלכא דשדאי [סוטה מח:]. הביא שמיר למקדש – דהא נגר טורא מתרגמינן ליה והוא תרנגולא ברא... [חולין סג].

ב.שְׁמִיר ושית – לשון ארץ גזירה וחורבן, ודוגמתו (איכה ג מז) השאת והשבר [ע"ז ד].

@בערבית שמיר הוא יהלום. עיין בספר אחוזה ישראל (ירושלים תשס"ה) עמ' קכ"א. ביהושע טו מוח נזכרת שמיר, עיר בהר יהודה, בשופטים י א-ב נזכרת שמיר, עיר בהר אפרים, שם ישב השופט תולע בן פואה. בדה"א כד כד נזכר שמיר, ראש ללויים בני מיכה. +מ"מ : מ"א ו ז, ירמ' י א, סנה' צד ע"ב ד"ה אע"פ.

נמצא וישתומם לשון (ירמ' ב יב) שמו שמים, (וכן יחז' ג טו) משמים בתוכם, (וכן איוב יח כ) נשמו אחרונים, לשון תמהון [ישע' נט טז]. משומם – השומם, העכו"ם (ע"ז) שהיא נאלמת כאבן דומם [דניאל ט כז, ח יג בשינוי]. ישבתי משמים – משתומם, אדם משותק מלדבר [יחז' ג טו], השימות (בפסוק השמות) – שיתקת, כמו (דניאל ד טז) אשתומם, וכמו (ירמיה ב יב) שומו שמים, שתק והתמהו [איוב טז ז]. אשתומם (דניאל ד טז) – שתק והיה מחשב מה יענה [חולין כא]. לשמה תהיו – ישומו ויהיה תוהים ואין מענה בפיהם [הושע ה ט]. השמה – לשון העשות [ויקרא כו לד].

@שמש משמש לשון תמהון ובהלה, שממון, וכן לשון שתיקה (מתוך הלב, בהלה), כלומר שתיקה של תמהון ומבוכה. ראה אשם ב, בהל ב, בתה, דמם, סנורים, פחו, רדם, שאה, שאיה, שמים, תהא, תהו, תונבא, תמהון

~שְׁמָמִית, סממית

סממית (בסמ"ך) – אירייני"א (עכביש) בלעז... נכנס לעקרב באזנו [שבת עז:]. העלה שממית – קורי עכביש [סנה' קג:]. אירייני"א בלעז... בידה היא אוחזת ומתדבקת בכותלים [משלי ל כח]. אין לך שנאוי בשקצים מן השממית... [שם בהגהה מכ"י. מוסף רש"י]. (כינוי ל) עשו [משלי ל לא].

*אין לו דמיון במקרא. יש מחלוקת אם שממית היא עכביש או מין לטאה, והלטאה (ויקרא יא ל) תרגום ירוש' סממיתא, ובתרגום למשלי אקמתא. באבן עזרא למשלי מפרש שם חיה, ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות, והעד שהיא חיה בדידה (צ"ל בידים) תתפש, כלומר שתופשת מה שיתנו לה היא נמצאת בהיכלי מלך בעבור חכמתה ואלה הארבעה הם מחוכמים והנוצר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ. לפי תיאור זה הכוונה כנראה לקוף. ראה אנקה ב, בוכיא, חמט ב, כח ב, לטאה, עכשוב, עקרב, תנשמת, תפש

~שמן (א)

שמן קרוי אור [במד' ה טו]. ראשית שמנים – מובחר שבשמנים והוא אפרסמון [עמוס ו ו]. שמן וקטרת – ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב [משלי כז ט]. דרך שמן ערב כל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף, פותחה ומריק שמנה לכלי אחר, ריחו נודף (ע"ז לה:). [שה"ש א ג]. שמן היו רגילין להביא בסוף הסעודה לסוף אחר הסעודה את הידים אחר מים אחרונים להעביר את זוהמתן [ברכות נג: עיי"ש, שבת קמ:]. המן היה משתנה לכל הטעמים, לסולת ודבש ושמן... [יחז' טז ג]. שמן בלשון אגדה (שוחר טוב מב ד) סקפסטאות ואסקופיטים [תהלים מב ה]. שמן (יפה) לזקנים... כתיב (במד' יא ח, ה) שֶׁמֶן – כטעם לשד השמן, ואין זה לשון שומן אלא לשון שמן... [יומא

טז]. והשמותי עליך עמים – לשון תמהון [יחז' לב י]. פנו והשמו – התמהו לדברי [איוב כא ה]. ישתומם לבי – לשון אוטם ותמהון, כמו [יחז' ג טו] משמים, וכן (ש"ב יג כ) ותשב תמר ושוממה [תהלים קמג ד]. ואשתומם – ואתבהל [דניאל ח כז]. אשתומא קאמר – דבר תימה הוא אומר, לשון אשתומם כשעה חדא, אישטורדישו"ן (עילפון, הלב, מבוכה) [חולין פד:]. משתאה – משתומם ומתבהל... ואל תתמה בתי"ו של משתאה, שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל, שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד, כגון משתאה (מגזרת שאה), משתולל (ישע' נט טו) מגזרת שולל, וישתומם (שם טז) מגזרת שממה, וישתמר (מיכה ו טז) מגזרת שמר, אף כאן משתאה מגזרת תשאה. וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות, כמו (איוב יח כ) נשמו אחרונים, וכן (ירמ' ב יב) שמו שמים, וכן (דניאל ד טז) אשתומם, כך תפרש לשון שאיה באדם בהול ובעל מחשבות, וא"ת לשון שהיה, וגברא שהי, שוהה ועומד במקום אחד... ואין לתרגם שתי, שהרי אינו לשון שתייה... [ברא' כד כא]. לשמה תהיה – ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם... ד"א לא יהיה להם פתחון פה... [הושע ה ט].

#ב. לא תִשֶּׁם – לא תהא שממה, לא תבור, לשון (ב"ק פא:). שדה ובור שינו חרוש [ברא' מז יט]. למען אֲשַׁמֵּם – אשומם ואחריב. אשימם לשון שממה, והמפרשו לשון אשמה טועה הוא, שהאל"ף אינה משרשי התיבה [יחז' כ כו]. משומם – עלוב ושומם, כמו [יחז' ג טו] משמים [עזרא ט ג]. שם שמות בארץ – שם ארצות הגויים שממה [תהלים מז ט]. ישים – לשון שממה [ירמ' מט כ]. בתים רבים לשמה יהיו – יהיו מאין יושב [ישע' ה ט]. שממה – ריקנית מבני אדם [שמות כג כט]. הארץ הנשמה – אשר היתה שממה [יחז' לו לד].

#ג. שממה – מאין יושב. ומשמה – (לשון) תמהון, שיתמהו עליה רואיה [יחז' ו יד]. שממה – תמהון [שם כג לג].

*בה"ר מבאר שהסתירה בין הפירושים ביחז' נובעת מת"י, בפ"ו מתרגם שממה ומשמה - לצדו ואשתממו, וכך גם מתרגם בפרק כ"ג שמה ושממה. מכאן יוצא שבפרק ו מתרגם שממה לשון חורבן ובפרק כ"ג לשון תמהון.

#ד. שומם (בפסוק שמים) – לשון אלם ומשותק, כמו (לעיל ד טז) אשתומם, (וכן יחז' ג טז) משמים, כמו אלם [דניאל ח יג]. שמות – משתוממים ותומהין לשותק... [יחז' לו ג]. ואשתומם – לשון שתיקה [ישע' סג ה]. וישתומם – ויחרישו... לשון אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו, ותי"ו (של) וישתומם כתי"ו של (פסוק טז) משתולל, שניהם משמשות לשון מתפעל...

עה: שמן – בלא קנקנים מנטר בבור [כתובות קח:].

*+מ"מ : קהלת ז א

שמן אגוזים – %נמנה בשבת כ ע"ב עם השמנים שמותר להדליק בהם נר שבת.

שמן הארץ – זו איטליא"ה של יון [ברא' כז לט].

שמן אנפיקינון – %ראה אנפיקינון

שמן ארצינו – שהיה גדל ביריחו... [ברכות מג:].

*ראה שמן הטוב

שמן של בדין – משתייר בזויות הבד תחת הטעינה והוא ניתן לבדין [שבת יט:].

שמן דגים – מקרבי דגים שנימוחו [שבת כד:].

*אחד מהשמנים שמותר להדליק בהם נר שבת.

שמן וורד – דמיו יקרין ואינו מצוי [שבת קיא. עיי' ע"ב ד"ה אע"ג].

שמן זית – מפקח את הלב [מנחות פה:]. תקועה (שם מקום) – אמרו רבותינו (מנחות פה:) כי שמן זית מצוי שם, לכך חכמה מצויה שם [ש"ב יד ב].

שמן זית זך – שלשה שמנים יוצאים מן הזית, הראשון קרוי זך והן מפורשים במנחות (פו.) ובתורת כהנים [ויקרא כד ב]. זית שמן – זיתים העושים שמן [דברים ח ח]. זית אגורי ששמנו אגור בתוכו [דברים כו ב].

שמן טוב – שיש בו בשמים מעכב את הברכה למי שרגיל בו [ברכות נג:]. השמן הטוב – יש פותרין שמן המשחה ויש פותרים שמן אפרסמון (בלסמון) שהוא מצוי בא"י, שנאמר ביחזקאל (כז יז) וארץ ישראל המה רוכליך בחטי מנית ופגנ. וראיתי בספר יוסיפון (פל"ח) פגנ הוא אפרסמון וגדל ביריחו, ועל שם הריח נקרא יריחו [מ"ב כ יג, ישע' לט ב].

שמן כתי – %ראה כתי

שמן למאור – שמן זית זך להעלות נר תמיד [שמות כה ו]. שמן המאור – צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים, כמו שמפורש במנחות (פו.)... [שמות לה יד].

שמן המור – הוא אנפיקינון [מנחות פו:].

*בגמרא שבת פ ע"ב, פסחים מג ע"א ומ"ק ט ע"ב נאמר : בנות מלכים (טופלות) בשמן המור... מאי שמן המור? רב הונא בר חייא אמר סטכת. רב ירמיה בר אמי אמר שמן זית שלא הביא שלישי... עיי"ש ובתוס' ד"ה סטכת. ראה מור

שמנים ממחים – נוחים ושמנים... [ישע' כה ו].

שמן המשחה – %בו היו מושחין את הכהן הגדול, משוח המלחמה ואת מלכי בית דוד בזמן הבית הראשון. הוא נגנו יחד עם הארון.

עצי שמן – (ת"י דאעי זיתא) עצי זית [מ"א ו לא].

*מה שנקרא היום עץ שמן הוא עץ נוי, ואילו עץ שמן שבמקורות הוא מה שנקרא היום עץ אורן. ראה ארז

שמן ערב – %+מ"מ : שה"ש א ג

שמן פקועות – (עשוי) מדלעת מדברי [שבת כד:].

*אחד מהשמנים שמותר להדליק בהם נר שבת.

שמן צנונות – (עשוי) מצנון [שבת כד:].

*אחד מהשמנים שמותר להדליק בהם נר שבת.

שמן קיק – %ראה קיק

שמן ראש – שמן מלכות... [תהלים קמא ה].

שמן שומשומין – אין מצוי בא"י שמן שומשומין אלא שמן זית [נדרים נג:].

*בשבת כ ע"ב נמנה שמן שמשמין עם השמנים שמותר להדליק בהם נר שבת. ראה שמשום

שמן שריפה – שמן של תרומה טמאה [שבת כד:].

*נמנה עם החומרים שאסור להדליק בהם נר שבת. בשונה לכל השמנים האחרים פסולו אינו מגופו אלא משום פסול הלכתי, מכיון שנאסר באכילה, נאסר ג"כ בהנאה. בגמרא מבואר שאסור להשתמש בו רק ביו"ט שחל בערב שבת.

שמן ששון – כל לשון גדולה נופל עליה לשון משיחת שמן כדת המלכים [תהלים מה ח].

שמן תורק – שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק, שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף, פותחה ומריק שמנה לכלי אחר, ריחו נודף [שה"ש א ג, עיין שמות טו ט].

*+מ"מ : פסחים יד ע"ב ד"ה אפילו. +מ"מ : ברא' מט כ ד"ה מאשר, ויקרא ב ד ד"ה וכי תקרב, דברים לג כד ד"ה וטבל, ש"ב יד ב ד"ה וישלח, ישע' ה ז ד"ה כי כרם, שה"ש א ב, קהלת ז א ד"ה טוב, שם י א ד"ה זבובי, דה"א ז לא, יומא עה ע"ב ד"ה לחם יפה. נדרים נג ע"א ד"ה מותר בשמן, תוס' מנחות לא ע"א ד"ה אימא, חולין מה ע"ב ד"ה במשהו. ראה אנפיקינון, אפרסמון, דהינא, דהן, דהנוניתא, דשן א, ב, ג, ורד, זית, זך, טגון, טחיא, יאירי, יצהר, לשד, מת, מחצלת, משח, משחא, משחה, משמן, נפט א, עצורא, פילון, פליטון, פש, צהר ב, ציהרא, קיק, רבב א, ריק ג (ב), שד א, תמרוקים

~שמן (ב)

פלגי שמן – נחת רוח וכל תאות לב הנוחים כנחלי שמן [איוב כט ו]. השמן – כמו (שמות ח יא) והכבד את לבו, לשון הלוך, (לשון) פעול, לבם הולך הלוך והשמן, אינגרישנ"ט (משמין)... [ישע' ו י]. משמין (ד"ה זה אינו נמצא בגמרא שלנו. יש נ"א : שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית) – נוחין כשמן [סנה' כד. עיי"ש בגמרא]. כל שֶמֶן – (ת"י) כל גבר אימתן [שופטים ג כט]. ושמן – לשון דבר שמן, ואינו לשון שמן... [ישע' ל כג].

~שֶמֶןא

אדמגרימיתו גרמי בי אביי תו אכלו בשרא שמינא בי רבא – עד שאתם הולכים אצל אביי לגרם עצמות, כלומר ללמוד שלא לשובע, בואו ולמדו הלכות צהובות מרווחות אצל רבא [ב"ב כב:].

~שֶמֶןי

מבגאי שמני – כך שמי [ערובין סד:], רב עזירא שמני – רב עזירא שמי [חולין נא:].

*שמני הוא שמאי בארמית, כלומר שמי.

~שמע (א)

#א.תשמע חלום – תאזין ותבין. תשמע – לשון הבנה והאזנה, כמו (להלן מב כג) שמע יוסף, (וכן דברים כח מט) אשר לא תשמע לשונו, אינטינדר"א (להבין. עיין במעיניי אגם עמ' י"ז) בלעז [ברא' מא טו], שומע יוסף – מבין לשונם [שם מב כג], לא תשמע לשונו – לא תכיר לשונו... אינטינדר"א [דברים כח מט], שומעים אנחנו – אינדרונ"ש (אנו מבינים) [ישע' לו יא]. אודנ"ט (בשמעכם) [דברים א טז]. נשמע – (לשון) נדע [ברכות יח].

#ב.וישמעו אחיו – וקבילו מניה. כל שמיעה שהיא קבלת דברים, כגון זה וכגון (לעיל כח ז) וישמע יעקב אל אביו, (שמות כד ז) נעשה ונשמע, מתרגם נקבל, וכל שהיא שמיעת האוזן, כגון (לעיל ג ח) וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, (לעיל כז ה) ורבקה שומעת, (לעיל לה כב) וישמע ישראל, (שמות טז יב) שמעתי את תלונת, כולן מתורגם ושמעו, ושמעת ושמע, שמיע קדמי [ברא' לז כז]. וישמע... וישמע – אין וישמע השני כמו וישמע הראשון: הראשון לשון שמיעה, והשני לשון קבלה, קבל דברי השליחים וייטבו בעיניו [ישע' לז ט]. וישמע את דברו, מי הקשיב דברי וישמע – שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממשי, שמיעה האחרונה קבלה [ירמ' כג יח]. לץ לא שמע גערה – שאינו מקבל תוכחות [משלי יג א]. שמעתי – ששמעו מצות אביהם [סוטה יא]. למה תשמע – למה תקבל... [ש"א כד י].

הנשמע בדבר אביו למקום – מכיר באנשי המקום שמכבדים את אביו לחלוק לו כבוד לקבל דברים שיאמר בשמו [קדושין לא].

שמע – שם דבר הוא, כמו שמע בסגול, ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול, ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן [תהלים קנ ה].

#ג.וישמעו לי – יסורו אל משמעת ויהיו נשמעים לדברי [תהלים יח מה]. למה תשמע – למה תקבל [ש"א כד י]. שמוע תשמע – זו קבלה שיקבלו עליהם [שמות טו כו].

#ד.תשמעו – להיות עמלים בתורה [ויקרא כו יד].

#ה.וישמע שאול את העם – לשון הכרזה, כמו (לעיל יד כ) ויזעק שאול [ש"א טו ד]. השמיעו את בבל – הזעיקו להאסף, לשון וישמע שאול [ירמ' נ כט]. השמיע את כל יהודה (מ"א טו כב) – הזעיק [סוטה י]. משמיעין – מכריזין [מגילה יג]. לשמע – כמו (ש"א טו ד) וישמע שאול, לשון אסיפה להספידו [סנה' מז]. #ו.שמע שוא – כתרג' שמע דשקר [שמות כג].

השמיעו – לשון וישמע שאול... [ירמ' נ כט].

#ז.דסני שומעניה – שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף [מגילה כה]; שיוצאות עליו שמועות רעות (בע"י: שמעו שמעשיו מכוזרין) [מו"ק יז].

@כאשר רש"י כותב "שמעתי" הכוונה שלמד מרבותיו. שמע מלשון קריאת שמע – ראה מקרא. ב"מ נט ע"א ד"ה שמעה. ראה און ג, השמעות, ראה ב, משמע, משמעת, שמא, שמעתא, שמעתים

~שמע, שמעא (ב)

דאשמעין למר – שאשמע לאדוני [מגילה כה]; ונשמעין – נשמעך ונלך אחרך תמיד [ברכות מא]; שמעיה – שמש [שבת יב]; שמש [ב"ב נז].

~שָׁמַע (ג)

*מבני חותם הערוערי מגבורי דוד (דה"א יא מד).

~שָׁמַע (ד)

1. בן חברון למטה יהודה (דה"א ב מג-מד). 2. בן יואל הראובני (דה"א ח, בפסוק ד - שמעה). 3. בן אלפעל הימני, מראשי האבות ליושבי אילון, בניו עדיה, אליאל, אליעני, שמרת, זבדי, זיכרי, יקים ובראיה (דה"א ח יג, בפסוק כא - שמעי). 4. אחד מראשי העם (נחמיה ח ד).

~שָׁמַע, שְׁמַעְתִּים (ה)

שמעתיים (משפחת סופרים יושבי שמע) – (ע"ש) ששמעו מצות אביהם, דבבני יונדב בן רכב משתעי קרא והם היו מבני בניו של יתרו... המה הקנים [סוטה יא]. שם בית אביהם... יושבי קין... שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישבו בקין [דה"א ב נה]. *עיר בנגב יהודה (יהושע טו כו). ראה סוכות, תרע ב

~שָׁמַע

1. אחי דוד (ש"א טו ט, ש"ב יג ג - שמעה, דה"א ב יג, כ ז). 2. בן דוד מבית שבע אשתו (דה"א ג ה, יד ד - שמוע). 3. לוי מצאצאי מררי (דה"א ו טו). 3. בן עוזה, לוי מצאצאי מררי (דה"א ו טו). 4. אבי ברכיהו אבי אסף למשפחת גרשם לשבט לוי, משורר שעמד לפני המשכן (דה"א ו כד).

~שָׁמַע, שְׁמַעָה

*הגבעתי, אבי אחיעזר ויואש מראשי הגיבורים שעברו אל דוד בצלקל (דה"א יב ג). יש הגורסים ששמו "השמעה".

~שְׁמַעוֹן

#א.שמעון התימני – מתמנה היה [תענית יט]. תלמיד היה ולא נסמך, שלא בא לכלל זקנה [סנה' יז]. #ב.שמעון אחי עזריא – תנא הוא... ולמד תורה על ידי אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא כדי שיחלוק בזכות

למודו של שמעון, לכל הוא נקרא ע"ש עזריא אחיו [סוטה כא].

@1. בנו השני של יעקב מלאה אשתו (ברא' כט לג, במד' א כג, עיין דה"א ד כד, כז-כח, לא). 2. בן חרים, נשא נכרית (עזרא י לא).

~שְׁמִיעִי~

שמעי (בן גרא ממשפחת בית שאול) – גדול היה... [סנה' לו, עיין ש"ב טז ה].

1*. בן גרשון בן לוי, בנוי חם בריעה, יעוש, זיזה (נ"א זיטא), יחת (שמות ו יז, במד' כו יג, עיין זכריה יב יג וקשה להכריע לאיזה שמעי מתכוין). 2. בן גרא (ש"ב טז ה). 3. שמעי (הכתיב והקרי שמעה), אחי דוד (ש"ב כא כא). 4. אחד משרי דוד שהיה עם שלמה נגד אדוניו (מ"א ח, יתכן שזה הנוכח בפרק ד יח). 5. הרמתי, פקיד הכרמים אשר לדוד (דה"א כז כז). 6. בן אלא, נציב שלמה בבנימין (מ"א ד יח). 7. בן זכור למטה שמעון (דה"א ד כז-כז). 8. בן גוג למטה ראובן (דה"א ה ד). 9. לוי מבני מורי לבית מחלי (דה"א ו יד). 10. מראשי האבות לבנימין (דה"א ח כא). 11. מבני אסף, ראש המשמרת העשירית של המשוררים (דה"א כה יז). 12. פן פדיה ואחי זרובבל (דה"א ג יט). 13. מן הלויים בני הימן בימי חזקיהו (דה"ב כט יד). 14. לוי, משנה לנגיד כנניהו בימי חזקיהו (דה"ב לא יב). 15. אחד שנשא נכרית (עזרא י לג). 16. לוי שנשא נכרית (עזרא י כג). 17. מבני בני (עזרא י לח). 18. בן קיש ואבי יאיר אבי מרדכי (אסתר ב ה). 19. לוי מבני גרשם, מראשי האבות ללעדן (דה"ב כג ז, ט). 20. בן יחת בן גרשם בן לוי ממשפחת אסף (דה"א ו כז). ראה שמע ג, ד

~שְׁמִיעִי~

א.א. שמעיה ואחיה – חסידים היו [תענית יח]. שמעיה ואבטליון (הם) מבני בניו של סנחריב [סנה' צו].
ב.ב. (בימי רחבעם, אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד, עיין מ"א יב כב, דה"ב יא ב – שמעיהו].

1*. אבי שמרי לשבט שמעון (דה"א ד לו) 2. בן יואל, מאבות אבותיו של בארה (דה"א ה ד, עיין שמע, דה"א ה ח). 3. לוי, שר דוד לבני אליצפן (דה"א טו ח). 4. בן נתנאל שר וסופר לדוד (דה"א כד ו). 5. לוי, בנו הבכור של עובד אדום (דה"א כו ד). 6. לוי מבני ידותון (דה"ב כט יד). 7. מבני שכניה מצאצאי זרובבל (דה"א ג כב). 8. בן חשוב, ממתישבי ירושלים (נחמיה יא טו). 9. בן אדוניקים, מעולי הגולה (עזרא ח יג). 10. מעולי הגולה (עזרא ח טז). 11. אבי עובדיה מבני ידותון מתושבי ירושלים (דה"א ט טז). 12. בן שכניה, שומר שער המזרח ומבוני החומה (נחמיה ג כט). 13. בן דליה בן מהיטבאל, נביא שקר ששכרוהו טוביה וסנבלט (נחמיה ו י). 14. לוי מצאצאי חרים, גרש את אשתו הנכריה (עזרא י כא). 15. איש ישראלי, מבני חרים, גירש את אשתו הנכריה (עזרא י לא). 16. בן מתניה מצאצאי אסף, כהן משבי הגולה עם זרובבל (נחמיה יב ו). 17. כהן החתום על האמנה (נחמיה י ט). 18. מראשי אבות הכהנים בימי יויקים (נחמיה יב יח). 19. כהן שהשתתף בחנוכת החומה (נחמיה יב לד). 20. סבו של זכריה מצאצאי אסף, נגן בחצוצרה בחנוכת החומה (נחמיה יב לה). 21. כהן מנגן בחצוצרה בחנוכת החומה (נחמיה יב לו). 22. משורר בחנוכת החומה (נחמיה יב מב). 23. הנחלמי, נביא שקר שהלך לבבל בגלות יהויכין (ירמ' כט כד-לב). 24. מן הלויים לבני מררי (נחמיה יא טו).

~שְׁמִיעִי~

1*. נביא בימי רחבעם (דה"ב יא ב), ראה שמעיה 2. לוי שנשלח ללמד תורה בעם (דה"ב יז ח). 3. אחד העוזרים לקורא בן ימנה (דה"ב לא טו). 4. אחד משרי הלויים (דה"ב לה ט). 5. אבי אוריה הנביא מקרית יערים (ירמ' כו כ). 6. אבי דליהו משרי יהויקים (ירמ' לו יב). 7. הנחלמי, נביא שקר בבבל בימי ירמיהו (ירמ' כט כד).

~שְׁמִיעִי~

*אשה עמונית, אם יוזכר (בד"ה זבד), מן הקושרים על יואש (מ"ב יב כב, דה"ב כד כה-כו).

~שמעתא~

שמעתתא – הלכות דינין ואיסור וטהרות [סוטה מ].
שב שמעתתא – שבע טריפות שמנו האמוראים ולא נשנו במשנה, והן היו מקובלים מרבין [חולין מב].
שמועה חדשה [קדושין יג]. יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר [ברכות ו]. תסתיים שמעתא – תתפרש אמיתו של דבר [מגילה יד], תיאמר שמועה בשם אומרה [ע"ז טז].

*מ"מ : שבת סג ע"א ד"ה דליגמר איניש, שבת קטז ע"ב ד"ה יומא, ערובין לט ע"א ד"ה מוכחא מילתא, פסחים נב ע"ב ד"ה דקים, סוטה מט ע"א ד"ה מושלי. שמעתא דאמוראי - ראה שני

~שְׁמִיעִי, שְׁמִיעִי, שְׁמִיעִי~

א.א. שמעא – חשד [ע"ז לא].

ב.ב. לשמעה – לגנות [שמות לב כה, עיין ובערך פרע]. שמען דבר – רמז... ד"א כמו לשמעה, לגנות [איוב כו יד].

ג.ג. שמען מנהו – שמען מקצת [איוב ד יב, ע"ש א כב].
(יצא עליו) שמען פסול – פסול כהונה, (כלומר) חלל [פסחים ג: עיין בתוס' ד"ה שמען].
*ראה חרף ב, מאוס, ערער ג, קולסא

~שֹׁמֵר, שׁוֹמֵר (א)~

א.א. שמר את הדבר – היה ממתין ומצפה מתי יבוא, וכן (ישע' כו ב) שמר אמנים, וכן (איוב יד טז) לא תשמור על חטאתי – לא תמתין [ברא' לז יא]. השומרים הבלי שוא – מצפים לתשועת ע"ז [תהלים לא ז]. שמרו – המתינו [ירמ' ח ז, קהלת ה ז – גבוה מעל גבוה שומר]. לא תשמור על חטאתי – אינך ממתין על חטאתי מלהפרע, כמו (ברא' לו יא) ואביו שמר את הדבר, המתין שתתקיים. ובלשון משנה (סנה' סג:) לא יאמר אדם לחברו שמור לי בצד ע"ז פלונית, לשון המתן [איוב יד טז]. שמר לי – המתין... [ברכות ג. ב"ק צ: סנה' סג:] שומר – לשון המתנה [ש"א א יב]. שומר – מצפה [ירמ' כ י]. אשמורה – אצפה [תהלים נט י]. שומרים – משה ואהרן [שה"ש

[ג.]

#ב.ו.ש.מ.ר.ת.ם – זו המשנה וייקרא כב לא, דברים יב כח]. וישמרו – ילמדו [יחז' מג יא]. כל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו [שמות כג יג]. #ג.ה.ש.מ.ר.ו.ה.ש.ק.ט – שב בשלום כיון על שמריו [ישע' ז ד].

שומר אבידה – שמצא אבידה והכניסה אל תוך ביתו [ב"מ פב].

שומרי אוכלין – %קליפות השומרות על פירות ירקות.

שומר אמונים – ששומר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח עפ"י נביאיו לגאולם. שומר – ממתין, וכן (ברא' לו יא) ואביו שמר את הדבר, וכן (דברים ז יב) ושמר ה' אלהיך [ישע' כו ב]. גרדנ"ט (בשמרכס) [דברים כז א]. אשר שמרת – לשון אמנת הבטחה [מ"א ח כד]. קיים [תהלים קיט נז]. ושומר – ישמור לך הבטחתו [דברים ז יב].

*ברצ'ה חיות מעיר שבדברים ז מפרש רש"י ישמור לך, ולא לשון המתנה. כמעט בכל המקומות רש"י מסתייע בפסוק ואביו שמר את הדבר. בברכות ג ע"א בגמרא נאמר: ושמר לי על הפתח והמתין לי, ובדפוסים רבים התיבות "והמתין לי" מוקפות בסוגריים כיוון שהם נכנסו מפירוש רש"י לתוך הגמרא.

שומרים לבוקר – מצפים לגאולה [תהלים קל ו]. שומר הברית – ממתין וגונז לשמור הברית והחסד לקיים הבטחתו [מ"א ח כג].

*עיין בספר בית מרדכי לר' מרדכי הריס על מ"ב סימן א סק"ט שבדורות הראשונים היתה חברת שומרים לבקר אשר הלכו השכם לפני אמירת תהלים לביהכ"נ הישן ואמרו שם סליחות המסודרים בסדור אשמורת הבוקר, ובדורות שאחריהם נעשו משומרים לבקר שוכרי שומרים לבוקר, כי אנשי החברה לא הלכו עוד בעצמם כי אם שכרו אנשים במקומם, ואח"כ בטל כל הענין.

שומרי הבית – אלו משמרות כהונה ולויה [קהלת יב ו].

שומרי החומות – מלאכי השרת שהיו שומרים החומות... [שה"ש ה ז]. מלאך [מנחות פז].

שומר חנם – אינו נוטל שכר על שמירתו [ב"ק פא]. חייב בפשיעה [ב"ק ד].

*+מ"מ: ב"מ מא ע"ב ד"ה שומר, ד"ה קרנא. ראה שואל, שוכר, שומר שכר

שומרת יבם – מצפה ליבמה [מגילה יח]. שומרת יבם וכנוסה – ממתנת ומצפה ליבם [יבמות לח. סוטה יח: קדושין כז]. שומרת יבם – שלא קדשה הוא אלא מכח אחיו באה לו [סוטה יח: מד].

שומרת יום כנגד יום – הרואה יום אחד או שנים בתוך אחד עשר יום שבין נדה לנדה, מונה יום אחד וטובלת בו ביום [מגילה ח:].

*ראה זוב ב

שומר (בפסוק: שמר) מה מלילה – שומר ישראל מה

תהא מן הלילה והחשכה [ישע' כא יא], הקב"ה [שם כא יב, ב"ק ג].

שומרי הסף – אמרכלים הממונים על כל צרכי הבית, ומפתחות העזרה בידם [מ"ב כג ד]. אמרכלין, שמפתחות העזרה מסורות להן [ירמ' נב כד].

שומרי צלעי – מצפי שבירי [ירמ' כ י].

שומר רוח – ממתין ומצפה עד בוא הרוח [קהלת יא ד] שומר שכר – להתחייב בגניבה ואבידה [ב"ק פא].

שומר שכר פטור באונסין [ב"ק יא].

*+מ"מ: ב"מ מא ע"ב ד"ה שומר, ד"ה קרנא. ראה שומר חנם

שמר תם – הסתכלו בדרכי התמימים [תהלים לו ז].

@+מ"מ: שבועות מט ע"א ארבעה שומרין ואילך. ראה משמר, דומא א, פקדה, פרדיסאות, פרוזדאות, פרש ג, שוער, שמורה, שמורים

~שומר, שְׁמָרִים (ב)

יין שמרים – בופי"ט (עיין בא"ה) [מנחות פו]. תמד [ב"ב צז]. שימר – נתן שמרים וסינן [שבת קלח].

*+מ"מ: ישע' כה ו, צפניה א יב, מגילה יב ע"ב ד"ה וטעמא, ב"מ מ ע"ב ד"ה אף המוכר. ראה בין א (ב), דורדיא, זך, משמרת, צעה, קבעת, שמן כתית, שמר א (ז)

~שְׁמָר, שְׁמָר (ג)

בן אלפעל (ואחי משעם ומשעם), הוא בנה את לוד ואת אונו ובד"ה מיחסו על שבט על שבט בנימין (מגילה ד. עיין דה"א ח יב).

1. בעלי של הר שומרון, שקנה ממנו עמרי ובנה עליה את העיר שומרון (מ"א טז כד). 2. בן מחלי ואבי בני, לוי מבני מררי (דה"א ו לא). 3. משבט אשר, אבי ימנע, שלש, רהגה, צופח, עמל, ארם, חובה ואחי (דה"א ז לד). 4. שְׁמָר, אביו של יהובד שקשר על יואש (מ"ב יב כב, דה"ב כד כו - יהובד בן שמרית המואבית).

~שְׁמָרוֹן, שְׁמָרָן (א)

1. עיר כנענית (יהושע יא א, יט טו). 2. בנו הרביעי של יששכר (ברא' מו יג). 3. שמרון מראון (יש הסוברים שאלה שמות שתי ערים) - שמה האחר של העיר מָרוֹן (יהושע יב כ).

~שְׁמָרוֹן, שְׁמָרָנִים (ב)

כותא ומעוא... ערי שומרון נינהו [סוטה לג]. כותים הושיב סנחריב בערי שומרון... [קדושין עד]. נקראת אהלה [ברא' ט כא]. יושבי שומרון עובדי עבודת כוכבים ומזלות היו [מ"ב ט כז]. שומרונים היו עובדים את אלהי ארם שהיו שכיניהם [ישע' לו יט]. שומרונים היו עובדי ע"ז [מ"ב יח לד]. היא עיר המלוכה [ישע' ח כג]. שומרון אני מכנה אהלה... [יחז' כג ד, עיי"ש].

*שְׁמָרוֹן בירת ישראל הקדומה נזכרת בישע' ז ט, ועיין במ"ב יז כט. +מ"מ: יחז' ד ו. אהלה

~שְׁמָרִי

1. אבי ידיעאל מגבורי דוד (דה"א יא מה). 2. שם משפחה של לויין שוערים (דה"א כו י). 3. לוי מצאצאי אליצפן בימי חזקיהו (דה"ב כט יג).

~שְׁמִרָה

*שני אנשים בשם זה שנשאו נכריות (עזרא י לב, מא).

~שְׁמִרָהוּ

*אחד מאנשי החיל של שבת בנימין שהצטרפו לדוד בצקלג (דה"א יב ו).

~שְׁמִרִית

*אשה מואביה, אמו של יהושד, מרוצחי יואש (דה"ב כד כו, מ"ב יב כב - שמר).

~שְׁמִרָת

*בן שמעי למטה בנימין (דה"א ח כא).

~שֶׁשֶׁשׁ (א)

#א. חמה זורחת [ברכות נז:]. נגד השמש – לעין כל [במד' כה ד]. עם שמש – כשהשמש יוצא, היינו עם הנץ החמה [ברכות ט: – תהלים עב]. עם שמש – כל ימי השמש [תהלים עב ה]. השמש ממתיק את הפרי [דברים לג יד, יומא פג: ב"מ פט:]. חמה [דברים לג יד]. זורח השמש – השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית... [קהלת א ה, עיי"ש פסוק ו]. רואי השמש – הם כל הבריות [קהלת ז יא]. מלכות בית דוד נמשלה כשמש, שנאמר (תהלים פט לז) וכסאו כשמש נגדי [עמוס ח ט].

*הדעה הרווחת מבריא העולם ועד לפני כארבע מאות שנה (ומובאת בפסחים צד ע"ב כדעת חכמי ישראל ועיין בערך גלגל א וצרף לכאן) היא שהארץ "עומדת" במרכז העולם וכל שאר גופי השמים נעים סביבה. כיום ידוע שכדור הארץ הוא זה הסובב את השמש (יחד עם שאר כוכבי הלכת, ולמעשה אין נפקא מינא, כיון שלפי תורת היחסיות בפיזיקה, הכל בעולם יחסי וכל דבר הנע, נע ביחסיות לדבר האחר ולכן אין לומר שאחד נע והשני עומד). ז"א אי אפשר לומר בוודאות מה סובב ומה מסובב. בלוח דבר בעיתו (תשע"ד עמ' 1546) כותב: השמש שלנו היא כדור גז לוהט שמסביבו חגים כוכבי לכת. לכל אורך הלוח אינני (הכוונה לעורך הלוח, ר' מרדכי גנוט) נכנס לשאלה (אם זאת שאלה) מה חג סביב מה... מלבד הראיות שישנן שכוכבי הלכת הם הם שחגים סביב השמש, ייאמר כי לאמיתו של דבר למאי נפקא מינה?... עיי"ש. בירחון אור ישראל גליון נ"ה עמ' רז מאמר "והארץ לעולם עומדת" דן ר' חיים רפפורט בשאלה הזו (ומביא בין השאר את דעות החכמים בענין) ובהערה 2 מציין לספר ברכת החמה בתקופתה (מר' מרדכי גנוט הנ"ל) שכותב בשם הגר"ח קנייבסקי שהנוקט כ"שיטה ההליוצנטרית" (כלומר שהארץ סובבת סביב השמש) הריהו כמכחיש מסורת וכופר באמונתו ומעיר שצ"ע, כיון שהגר"ח דרכו תמיד ללכת בדרכו של החזו"א (ובפרט בעניני אמונות ודעות), והר"ר אלעזר בריאל סיפר כשרצה לכתוב מאמר בספרו (מקור בהלכה) שהשמש והירח הם הסובבים את העולם... אמר

לו החזון אי"ש לא להדפיס, כי על זה אמרו חז"ל "מנעו בניכם מן ההגיון", והוסיף שמרן החזו"א אמר לו שאף כי דבריהם (של חכמי האומות) אינם נכונים, מ"מ (האוחזים בשיטתם) אינם בגדר כופרים... ובאותו ירחון, גליון נ"ו עמ' רמ"ה במכתב למערכת, מתנצל ר"ח רפפורט הנ"ל, שכתב את דברי הגר"ח (בגליון הקודם) על פי השמועה, וכנראה טעה המעתיק, ומה שבאמת כתוב שם (בספר ברכת החמה) "יצוין כי הגרש"ח קנייבסקי שליט"א שולל את הדעה כי הנוקט כך הריהו כמכחיש מסורת וכופר באמונתו..." (ומכאן אזהרה שלא לסמוך על שמועות וסיפורים ושאין לקבוע מסמרות על פיהם) ומוסיף, ששואל אחד פנה אל הגר"ח בעצמו ושאל ממנו להביע חוות דעתו בנידון... והגר"ח השיבו בכתב ידו "בספר הברית כתב שהיא כפירה, אבל ר' גדליה (נדל) זצ"ל אמר שאין מוכרח, שדיברה תורה כלשון בני אדם וכפי הנראה". ומסיים שסוף דבר מכל הנ"ל יוצא שמעולם לא הכריע הגר"ח ק"ש שליט"א שהמאמין בשיטת קופרניקוס הוא כופר... אלא לדעתו הדבר שנוי במחלוקת. בשנת תשע"ד יצא לאור ספר לבנימין אמר, שו"ת מהגר"ח קנייבסקי (בנימין א. גרינגרס, רמת בית שמש) ובעמ' צ"ז שואל את הגר"ח האם השמש מקיף את הארץ או הארץ את השמש? תשובה: אין מוכרח בחז"ל. בקונטרס הלכה ומציאות בזמן הזה (ליאור יאיר עובדיה, חולון תשע"ד) עמ' 18 מביא את דברי הרמב"ם במורה נבוכים חלק ג פרק יד: ולא תבקש ממני לתאם כל מה שאמרו (חז"ל) מעניין התכונה עם המצב כפי שהוא, לפי שהמדעים באותו הזמן היו חסרים, ולא דברו בהם על דרך קבלה מן הנביאים, אבל מאשר הם חכמי הדורות בעינינו הם, או מאשר שמעו מחכמי הדורות ההם. (ראוי לציין שלפי המרחק של השמש מהארץ, בכדי לעשות היקף אחד סביב כדור הארץ כדור השמש צריך היה לנוע במשך יממה אחת טריליוני ק"מ במהירות הגבוהה פי כמה ממהירות האור, דבר הנוגד את חוקי הפיזיקה). דברים אלו (בתוספת נופך) מובאים בספר עלה יונה (רב יונה מרצבך, ראש ישיבת קול תורה, מהדורה חדשה, ירושלים - בני ברק תשע"ב עמ' פ"א), במאמר "והארץ לעולם עומדת" - כפשוטו של מקרא או רק לפנים: כבר נאמר על זה (דברים ו) "ואמרו (הגויים) רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה", ונאמר (אבות פ"א מ"א) "חכמים הזהרו בדבריהם". ויותר מאשר יש לחשוש מדעת האומות, יש לחשוש מבני עמינו שיאמרו (סנה' צט ע"ב) "מאי אהני ליה רבנן". עיין בשר"ת איש מצליח (ח"א כרך ב', ב"ב תשל"ה במבוא, שבחי המחבר, עמ' כ"ז), בענין חכמת התכונה וכיצד יתכן שהשמש עומדה דום בעמק אילון בימי יהושע וכן בספר תורת יעקב מרי"ח סופר סימן ר'. +מ"מ: שמות כב ב, במד' כה ד, דברים ב כה, מ"ב כג יא, תהלים יט ו, ז, ח, ב"ב פד ע"א ד"ה בפניא וד"ה ואיכא דאמרי. ראה אליסטון, ארץ, גלגל א, חס, חמה ב, חרס, יומא, מדע א, עם, פדחת, פומבי, קשת, רפא

#ב. תחת השמש – כמו תחת השמים [קהלת ד ז].

#ג. שמשותיך – יונתן תרגם אָפֶּךְ, ומנחם חברו עם (דניאל ז י) ישמשוניה, ויש פותרין לשון שמש, חלונות שחמה זורחת בהן ועושים כנגדן מחיצה במיני זכוכית צבועים לנוי. ומדרש תהלים פותר (לא נמצא במ"ת אלא בפסיקתא רבתי ל"ב) שמשותיך (כמו תהלים פד יב) ושמש (בפסוק: "שמש" חסר וי"ו) ומגן, שיני החומה (ישע' נד יב), חלונות שהשמש זורח בהם, כמו שמש ומגן, היינו שמש ממש [סנה' ק]. שמש – לשון חומה, כמו (ישע' נד יב) ושמתי

שמי בני של המן [עזרא ד ח].

~שמשום, שמשון

דקין מאד ויש טורח בקיבוץ יותר מחטין, אבל דמיהן יקרים [ב"מ כא]. יקריץ מן החטין ומכחישין הקרקע יותר מן החטין [שם קד].

*בשפה המדוברת היום אומרים "שומשום", אך הנכון הוא "שומשום". בערוך ערך שמשם מתאר את השומשום כזרעונין ירוקין, כמין כמון ועוצרין מגרעיני שמן. בטבול יום פ"א מ"ה מובא "הקצח והשמשום". עיי"ש ערך ששמי. +מ"מ : נדרים נג ע"א ד"ה מותר. ראה גפת, יסמין, כספא, עצורי, קריא, שמן שמשמן

~שמשון

(משבט) דן [סוכה כז].

*אחרון השופטים, בן מנוח משבט דן. בר"ה כה ע"א נאמר "בדן זה שמשון" ובב"ב צא ע"א נאמר שאחותו שמה נשיין ושם אמו הצלפונת (שופטים יג כד). +מ"מ : סוטה ט ע"ב ד"ה בעיני ואילך. ראה בן

~ששמי

*מהסופרים שכתבו כתב שטנה לארתחששתא מלך פרס נגד היהודים שבונים את בית המקדש (עזרא ד ט).

~שמשרי

*ראש בית אב לבנימין (דה"א ח כו).

~שמתא

גסות הרוח [סוטה ה].

*עיינן בערוך ערך שמת. בגמרא מו"ק יז ע"א נאמר : מאי שמתא? אמר רב שם מיתה, ושמואל אמר שממה יהיה. +מ"מ : פסחים נב ע"א ד"ה מימנו.

~שמת

*משפחה מקרית יערים (דה"א ב נג).

~שן

#א. עשת שן – מעצמות פיל [שה"ש ה יד], כסא שן – שן של פיל [דה"ב ט יז]. שן – איור"א (שנהב) בלעז [תהלים מה ט].

שן תותבת – נותנת (אשה) בלחיייה ממקום אחר והיא של זהב [שבת סד]. שן רעה – רצועה [משלי כה יט]. *בערוך ערך תב א מפרש שנפל ממנה שן ולוקחת שן שנפל מאדם אחר ומושיבה במקומה. ראה טוחנות, ככי, מלתעות, מתאימות, מתלעות, ניב, שישק, שנהב, תותבת, תכתקא #ב. שבור את שניו – כלומר קח בחזקה [ב"ק כז]. שיני רשעים – גבורתם [תהלים ג ח]. שיניך – קצינים וגבורים שביך [שה"ש ו ו].

#ג. שניים – תלתולי בשר בתוך הרוחם [נדה מא].

#ד. מימי שיניהם – שינים יש לכרכשתא וצואה לחה

כדכוד שמשותיך [סוטה י]. שמש ומגן – יש לפתור שמש כמשמעו, ומדרש תהלים (לא ידוע היכן, ועיינן פסיקתא דרב כהנא פ"ה) פותרו לשון שיני חומה [תהלים פד יב]. שמשותיך – חומותיך [ב"ב עה]. שמש – אמרו רבותינו (שבת קנא): זו פדחת שהיא מאירה ומצהבת באדם בחור... [קהלת יב ב].

*עיינן ברש"י למקרא בפירושו לתלמוד לישע' נד יב את סיכום השיטות.

#ד. בין השמשות – ספק יום ספק לילה [שבת ח]. בעוד החמה זורחת [שבת יח]. כדי מהלך חצי מיל קודם צאת הכוכבים... [ברכות ב: עיי"ש]. חצי מיל – זהו שיעור אורך בין השמשות ולאחר חצי מיל הוי לילה... כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחזקה... הלילה נכנס והיום יוצא, יציאת זה עם כניסת זה כשהם מתפרשין קרי בין השמשות... [שבת לד: עיי"ש בכל הדף ובתוס' ד"ה רבי]. בין השמשות דרבי יהודה – בבמה מדליקין, הכסיף העליון ולא הכסיף התחתון ושיעורו חצי מיל ולר' יוסי כהרף עין ובסוף היום הוא, זה נכנס וזה יוצא [נדה נג]. תחילת קדושת היום [שבת לד].

@סוגיית בין השמשות היא מסובכת ביותר ומרובים בה הדעות והשיטות. +מ"מ : תוס' ברכות ב ע"ב ד"ה דילמא. ראה ארץ, בוא, בין א, יום הבא, יציאה, מבוא, מיל, סכי שמש, פדחת

~שמש (ב)

אבר התשמיש [נדה יא]. אבר [שם יב. מא].

*ראה משמש, שמש ג (ב), תשמיש

~שמש, שמוש (ג)

שמש תלמידי חכמים – הוא הגמרא התלויה בסברא, שהיו נותנין לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך, והיא דוגמת התלמוד שסדרו האמוראים [ברכות מז], להסבירו סתומות המשנה וטעמיה והוא הנקרא תלמוד [שבת יג], לתלמוד (יומא פו), לתלמוד סברת התלמוד בטעמי המשנה מה הם [סוטה כב], שמש תלמידי חכמים – (למד) גמרא לתרץ טעמי המשנה ומשניות הסותרות זו את זו, והיינו תלמוד [חולין מד].

*ראה גמרא, דיל ב, מוך ב, שמעא, שרת, תלמוד

~שמשא

שמשא בת יומא – חולי שאחזו מחמת חום בו ביום [גיטין סז].

*בי שמי - ראה בי

~שמי

שמי ספרא – סופר המלך, שונא ישראל היה ומימות כורש היה... [מגילה טז], שמי היה סופר, הוא

ורכה קרויה מימי שיניהן [מגילה כה:]. צואה לחה שיני דכרכשא דקיימא אתלת שיני או לשון גלל הבאה ע"י לעיסת השיניים [מ"ב יז כח]. שיניהם – רגליהם, מימי שיניהם, צואה ליחה... [ישע' לו יב].
@ראה אשינא, חוריהם, כרכשא, נקה, שין

~שנא, שְנָאָה

(אדם ה)גורם לבני אדם לשנאותו [מגילה כח]. שנאת חנם – שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשנאותו ושונאו [שבת לב:], היא שהחריבה בית מקדש שני (יומא ט:). [זכריה ח יז]. שנאוי – דיין המקלקל את הדין [ויקרא יט טו]. כל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם... [במד' י לה]. שנאה מקלקלת את השורה [במד' כב כא].
*ראה דבא, דיין, סניא, ער א. שנא מלשון שינה - ראה שנה ג

~שנָאָב

(הוא מלך אדמה, נוטריקון) שונא אביו שבשמים [ברא' יד ב עפ"י מ"א].
*ראה ברע, ברשע, שמאבר

~שְנָאָן

(לשון שנון), שנאנים שנונים, מלאכים חדים [תהלים סח יח].
*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : במד' יב ה, מגילה לא ע"א ד"ה במרכבה. ראה שנו

~שְנָאָצַר

*אחד מצאצאי (לא ברור אם בנו או נכדו) יכניה מלך יהודה (דה"א ג יח).

~שְנָה, שְנִית, שָנִים (א)

שס"ה ימים ורביע יום לסוף שס"ה ימים [ברא' א יד]. בן שנה – כל שנתו קרוי בן שנה, כלומר שנולד בשנה זו [שמות יב ה]. לשנה – לסוף שנה [כתובות קיא:]. אלף שנים של בנ"א הם כיום אחד של הקב"ה... יום אחד של הקב"ה ומעט מן הלילה של הקב"ה הם אלף שנים... [תהלים צ ד].

שנת רצון – שנת פיוס וריצוי [ישע' סא ב]. שנת הדרור – שנת היובל [יחז' מו יז].

שנה תמימה – האמורה בבתי ערי חומה מונה שס"ה ימים ואפילו בשנה פשוטה ואף בשנה מעוברת... [ר"ה ו: עיי"ש כא. ד"ה הכי גרסינן]. משפט דור המבול שנה תמימה היה [ברא' ח יד].

*עיין בירחון עץ חיים (באבוב) גליון כ' בירור ומקור לברכה "עד מאה ועשרים שנה".

~שנה, שנא (ב)

#א.מוסיף לעשות פעם שניה [נחמיה יג כא], חזר עליו פעם שנית כדי להתבונן בו [ברכות יח:]. שונין – כופלין [סוכה נא:].

#ב.שונין – התנאים שונין ברייתא [שבת צו:], הלכה למשה מסיני [נדה מט:]. ואפילו שונה הלכות – כלומר אפילו לא שמש תלמידי חכמים בתלמוד ובגמרא אלא משניות וברייתות [מגילה כו:]. שנה רבי – למדנו רבי [יבמות מד. כתובות צח:]. ושניי ליה – ופרקתי לו [את הקושיא] [ביצה כב:]. שנו מדותי – למדו תורתי [גיטין סז:]. ישנו בתורה – חוזר על תלמודו. לשון אחר : מצוי כל שעה לפני (רבו)... [יבמות סד:].

#ג.לא שניתי – לא שיניתי דעתי מבראשונה [מלאכי ג ו]. שונים – משונים זה מזה, וכן [להלן ג ח] ודתייהם שונות... [אסתר א ז]. שישתנו במעשיהם הרעים (במהדרת שכטר : האומרים שתי רשויות יש) [משלי כד כא]. יִשְנָא הכתם הטוב – ישתנה ממראיתו [איכה ד א]. צמחים ששנו – שנסתנו ממנהגם, תחת חטה יצא חוח, תחת שעורה באשה, או שנוי אחר [תענית יח:]. שנוי מעשה – שב מרעתו [ר"ה טז:]. שנות – [לשון] נשתנית [תהלים עז יא].
@ראה זרם, משנה, שנוי, שנו, שנת

~שְנָה, שינה (ג)

נוח לו לאדם לנדד שינה מעיניו מלילך לישן עד סוף הלילה, מלהיות עומד ממטתו בהשכמה [יומא כב:]. שינה דבר שאין בו ממש הוא [נדרים טו:]. המיתה נקראת שינה, (כמו ירמ' נא לט) וישנו שנת עולם [תהלים יג ד]. שנא – שינה [תהלים קכז ב].
*+מ"מ : תהלים צ ה, קכז ב, קלב ד, משלי ו י, כד לג, יומא עז ע"א ד"ה שוא, כתובות סב ע"א ד"ה שוא, נדה יז ע"א ד"ה אונס, סג ע"א ד"ה התם. ראה גני, זרם בהערה, נוס, רדס

~שְנָהָב, שְנֵהָבִים

שנהבים – שן פיל (עפ"י ת"י) [מ"א י כב], שן של פיל (וכך ג"כ נקרא ה)פיל עצמו [דה"ב ט כא].
*אין לו דמיון במקרא. ראה טוס, קוף, שן

~שנוותא

שם נהר [גיטין ס: עיי"ש ד"ה כרו, ב"מ עג:].

~שְנִי (א)

שני תולעת – לשון של צמר צבוע זהורית (עפ"י ב"מ כא). [ויקרא יד ד]. מראה שני של זהורית קרוי תולעת [מנחות מב:].

שנים – בגדי צבעונין [משלי לא כא]. (ת"י לבושי צבעונין [ש"ב א כד].

*בספר זכרון אהל שרה לאה עמ' רל"ט מביא את דברי הרמב"ם

בפ"ט מהלכות ס"ת : ומודד בחוט של שני שיקיפו על הכרך. ומביא את קושית הלחם חמודות להלכות ס"ת ס"ק כ"ח : ולא ידעתי למה כתב חוט של שני, כלומר מה משנה צבע החוט למדידת היקפו של ס"ת? ומפרש שם שבלשון הרמב"ם שני הוא משי ולא צבע החוט. עיי"ש. ביהושע ב יח "את תקות חוט השני" לא מפרש וכן שה"ש ד ג ד"ה כחוט. ראה ארגמן, זהורית, כרמל, תולע, תולענא, תכלת

~שני (ב)

מדה שנית החזיק – באותה מדה אשר בנה חבירו גם הוא בנה כמותו [נחמיה ג יא].

~שניא, שניא

שניא ליה (ידיה) – אישלושיי"ר (לשמוט) בלעז [שבת קמח. עיין דברים כא טו].

~שנינה

*ראה שן, שעה

~שניר

שלג בלשון אשכנזי ובלשון כנען [דברים ג ט, עיי"ש ברמב"ן]. טור תלגא (עפ"י התרגום לשה"ש ד ח, ובת"י כותב שניר) [יחז' כז ה]. הר שלג [סנה' קו. בהיפוך]. שניר ושריון הרי ארץ ישראל הן... [חולין ס:].
*מ"מ : שה"ש ד ח ד"ה תשורי. ראה חרמון, שלג

~שן

ושננתם לבניך – (ת"א ותתנינון) לשון חדוד הוא. שיהיו (דברי תורה) מחודדים בפך, שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו, אלא אמור לו מיד [דברים ו ז]. ולשנינה – לשון (דברים ו ז) ושננתם, ידברו בך, וכן תרגומו (ברא' לז ט) ולשוועי, לשון ספור ואשתעי [דברים כח לז].
ולשנינה – כתרגומו ולשוועי, יספרו את הרעות הבאות עליו ויתלעגו בו, כמו (ברא' לז ט) ויספר – ואשתעי, ולשון שנינה אף הוא לשון דיבור, דכתיב (דברים ו ז) ושננתם לבניך [מ"א ט ז]. ולשנינה – כמו (דברים ו) ושננתם – ותתנינון, לשון סיפורי הרעות, וכן תרגום ויספר – ואשתעי ולשוועי [דה"ב ז כ]. משנן – סובר למודו ומחתכו על בוריו לעמוד עליו, דהיינו שמעתא דאמוראי וסברא של טעמי משנה ובריייתא מה טעם זה חייב וזה פטור, זה אסור וזה מותר [סוכה כח:]. שישננו וידברו הכל בפורענותם [ירמ' כד טז].
אשתונן – לשון חרב שנון, וכשהוא מתפעל, התי"ו ניתנת באמצע שורש התיבה, כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שיי"ן [תהלים עג כא]. שנונים – אגוישיי"ץ (מחודדים, מושחזים) בלעז... [תהלים מה ו, עיי"ש].

אם שנותי ברק חרבי – אם אשנן את להב חרבי [דברים לב מא].

לא יחרוץ כלב לשנו – אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן, וכן (יהושע י כא) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו – לא שנון, (וכן ש"ב ה כד) אז תחרץ – תשתנן, (וכן ישע' מא טו) למורג חרוץ – שנון, (וכן משלי כא ה) מחשבות חרוץ – אדם חריף ושנון, (וכן משלי י ד) ויד חרוצים תעשיר – חריפים, סוחרים שנונים [שמות יא ז].

*ראה חץ ב, שינא, שנון, שנון ב, תנא

~שננה

שננה – הברזל שבראש העץ של רומח [סנה' פב:]. תרגום להט שנון, והוא כמו (סנה' פב). שלף שננא... [ברא' ג כד].
*ראה להב, להט

~שנס

וישנס מתניו – כמו ויאזור. ואין לו דמיון, ואף הוא לא בא אלא ללמד, לשון זרוז, נזדרז כגבור [מ"א יח מו, ת"י – וזריז].
*מ"מ : ברא' מח ב ד"ה ויתחזק.

~שנער

לכך נקראת שנער, שנערו שם כל מתי (נ"א מימי) מכול [ברא' ו יז]. ארץ שנער – ששם אלוהות הרבה... [איוב א א]. בוני מגדל בבל בארץ שנער היו... [שבת י:]. בבל [מו"ק כה ע"ב ד"ה ר' זירא].
*מ"מ : ברא' י י, יא ב, ירמ' ה טו, דניאל א ב. ראה אדרת, נער ב

~שנץ

שנצין – רצועות, אישטירלי"ש (שנצים, שרוכים) בלעז [שבת צב. יבמות קב. ב"מ כו. נדה יג:].
*מ"מ : שבת נז ע"ב ד"ה בקטלא, שם נט ע"ב ד"ה מנקטא, שם קלח ע"א ד"ה הגוד

~שנק

*שנק במשמעות חנק אינו מופיע במקרא, אך רש"י מפרש באיוב לג כה : רטפש בשרו מנוער - נתעורר בשרו מן הנוער שהיה מנוער ומשונק בייסורי חוליו... (במ"ג המאור בטעות : ומנושק). ראה תשנוק, נער

~שנת

שנתות – סימנים, כלי חרס גדול ויש בו בליטות בליטות כמין אגוזים קטנים : עד כאן לסאה, עד כאן לסאתים, וסדין אותן בסיד כדי שיהיו לבנות וניכרות [שבת פ: עיי"ש בהמשך סימני השנתות]. שיש לו שנתות וסימנים בכלי, ונותנין בו מים, והסימנים

[ס.]

נישפלי"ש (שסקים) [גיטין עא.]

*פרוני"ש הם שזיפים כפי שמפרש בערך שזפי. בעברית של היום יש פרי בשם שסק שמוצאו מארץ סין ונקרא אסקאדיני"א. ראה בטנים, שויסקי

~שעבד, שעבוד

שעבוד מלכויות – *שלטון השליט על ישראל בארצו.

שעבוד קרקעות – %נכסיו של הלווה המשוועבדים לחובותיו של המלווה.

~שעה (א)

#א. בשעת היובל – בזמן שהיובל נוהג [קדושין סא. ב"ב קב: ערכין כה. כט:], בשעה שאין היובל – בזמן שאין היובל נוהג [שם כז:].

*ראה ענן ב

#ב. בשעת הסכנה – שנגזר שלא יעסקו בתורה [יבמות קח:]. שגזרו העובדי כוכבים גזרה על המצוות [סוכה יד:]. השטן מקטרג בשעת הסכנה [ברא' מב, מד, כט, דברים כג י, ב"ב כא:].

*+מ"מ: שבת לב ע"א ד"ה אבב, דניאל ג כג ד"ה פטישהון.

#ג. בשעתך – מזלך [ע"ז לד:].

#ד. איזו שעה שהשמש חם והצל צונן? הוי אומר זה ארבע שעות [ערוכין מג: עיי"ש].

#ה. בשעת גאווה – שעת שיכרות [ערוכין סה:].

#ו. בשעת יצירה – שנקרם כולו בבשר וגעדין ועצמות. (שעת) פקידה – שעה שהמלאך פוקד הטיפה... שעת יציאה – כשיוצא ממעי אמו [סנה' צא: עיי"ש ד"ה ואמר].

@עיין בספר בית מרדכי (שטיין, ב"ב תשמ"ו) עמ' ק"כ: שעה בלשון חז"ל הרבה פעמים אין פירושה דווקא שעה, כי אם זמן מה, וכן מובא בתוס' סוטה יא ע"א ד"ה מרים. +מ"מ: ערוכין יג ע"ב ד"ה הדוחק את השעה וד"ה שעה, פסחים ב ע"ב ד"ה שעות. ראה אבן שעות, מסמר, עדן א, עת, צל, שעתא

~שעה (ב)

#א. וישע – ויפן, וכן (ברא' ד ה) לא שעה אל מנחתו – לא פנה. וכן (שמות ה ט) אל ישעו – אל יפנו, וכן (איוב יד ו) שעה מעליו – פנה מעליו [ברא' ד ד]. לא תשעה ממני – כמו (שמות ה ט) ואל ישעו בדברי שקר, (וכן להלן יד ו) שעה מעליו ויחדל, רקיידר"א (להתייאר, חסר בדפוס) בלעז [איוב ז יט]. ישעה – יפנה... כמו (ברא' ד ד) וישע... [ישע' יז ז]. ישעו ואין מושיע – כמו (ישע' יז ז) ישעה האדם, כמו יפנה. ומנחם חברו עם (ברא' ד ד) וישע ה' אל הבל, ופתר בו לשון עתירה, ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר, כמו (שם כה כא) ויעתר יצחק לה', אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל, וישע ה' (שם ד

מודיעין אותו כמה המים עולין למעלה בשביל ליטרא בשר שכבר שיערו לכך [ביצה כח:]. דרך הטבחים לשקול בשר במים שיש להם כלי שיש בו שנתות ונותנים מים בראשונה ונותנים בשר במים עד שהמים עולים לרושם השני וכוונתו כבר שבמשקל ליטרא או ב' ליטראות המים עולים ומגיעין לאותו הרושם [גיטין נג:]. לא היה שם ד' מדות, אלא הין בלבד ושנתות, סימנין היו בו עד כאן לפי וכו' והכי נמי היו בו שנתות ללוג וחצי לוג [מנחות פז:]. שנתות היו להין – לא היה שם אלא הין וכו' היו סמנין מסמנות או פגימות [שם]. שנתות היו להין [יחז' מה כד].

*+מ"מ: ב"ב פו ע"ב ד"ה תא שמע, ד"ה שנתות, פז ע"א ד"ה מדה דלוקח, צ ע"א ד"ה כיון. ראה שקל ב

~שָׁסָה, שסס, ששה

#א. שוסי נחלתי – בוזי [ירמ' נ יא], שסו למו – בזזו נכסינו [תהלים מד יא]. שוסינו – בוזינו [ישע' יז יד]. שאסיך למשסה – לשון ביזה, וכן ת"י ויהון עדיך לעדי [ירמ' ל טז]. #ב. שסיסה (בו את הכלב) – גירה [סנה' עו: עח:].

~שסע

#א. שוסעת שסע – שמובדלת מלמעלה ומלמטה בשתי צפרנין, כתר גומו ומטלפא טלפין, שיש שפרסותיה סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי, שלמטה מחוברות [ויקרא יא ג], חלוקה בשתי צפרנים, שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה [דברים יד ו].

#ב. שסועה – בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות [שם פסוק ז]. שיש לה שני גבין... נקראת שסועה [חולין ס:]. בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות [בכורות ו].

#ג. וישסע דוד את אנשיו בדברים – הבדיל ודחה אותם בדברים [ש"א כד ח]. ושסע – אין שסוע אלא ביד, וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד ו) וישסעהו כשסע הגדי (זבחים סה:) [ויקרא א יז].

*+מ"מ: תוס' חולין ע"א ד"ה כל עוף. נדה כד ע"א ד"ה יצא.

~שסף

וישסף – חתכו לארבעה, ואין לתיבה זו דמיון, ותרגומו ופשח, ובגמרא שלנו (ביצה לג:) יש הוה מפשח ויהיב לן אלותא, כלומר בוקע [ש"א טו לג]. *+מ"מ: שמות כז ג ד"ה לדשנו.

~שסקי, שסיקי

שיוסקי – שקדים [ב"ב כא:]. פרוני"ש (שזיפים) [ב"ב

(ד) נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו [ש"ב כב מב].

*בישע' לא א מובא בפסוק : ולא שעו על (בע"ף) קדוש ישראל. רש"י בד"ה המקביל כותב : ולא שעו אל (באל"ף) קדוש ישראל. צ"ע אם היה לרש"י נוסח אחר במסורה או שזו טעות סופרים.

#ב. ואל ישעו בדברי שקר – ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח... ודומה לו (תהלים קיט קיז) ואשעה בחקיך תמיד, (וכן דברים כח לז) למשל ולשנינה מתרגמינן ולשועין, (וכן ברא' כד סו) ויספר – ואשתעי. ואי אפשר לומר ישעו לשון (ברא' ד ד) וישע ה' אל הבל וכו' ולפרש אל ישעו – אל יפנו, שאם כן היה לו לכתוב "ואל ישעו אל דברי שקר" או "לדברי שקר", כי כן גזרת כולם... אף כאן אל ישעו בדברי שקר, אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי [שמות ה ט, עיי"ש ברשב"ם]. ונשתעה – ונספר דבריהם (בגמרא : דבריהם). ויספר (ברא' כד סו) מתורגם ואישתעי [ישע' מא כג].

*בה"ר מציין שהפסוק "ואל ישעו" שמביא כדוגמא בפרוש לבראשית ד ד, סותר את הפירוש לשמות ה ט, ואכן המזרחי מוחקו. יש מפרשים שהכוונה לפסוק "ולא ישעה" (ישע' ז ח), אך אין נראה כן מהפירוש לאיוב ז יט.

#ג. וְאֵשְׁעָה בַחֲקִיךָ – ואתעסק, כמו (שמות ה ט) ואל ישעו בדברי שקר. ד"א ואשעה לשון סיפור ושינון, כדמתרג' ולשנינה (דברים כח לז) ולשועין [תהלים קיט קיז].

#ד. וְשַׁעוּ מִנִּי – חדלו ממני [ישע' כב ד]. השע ממני – הרף ירך מלהלקותי [תהלים לט יד].
@ראה ישע, פנה ב, שעשע, תשועה

~שעוה, שעוה

*שעוה הוא הדונג שבמקרא והיא התוצרת של דבורת הדבש ממנה היא בונה את תאי חלת הדבש. השעוה היא מין חומר בעירה שיש לגביו מחלוקת בגמרא שבת כ ע"ב עם מותר להשתמש בו לנר שבת. +מ"מ : שבת יט ע"ב ד"ה חלות, שם כ ע"ב ד"ה מכאן ובתוס' ד"ה עד כאן, שם כא ע"א תוס' ד"ה למאי, תוס' סוכה לא ע"ב ד"ה הירוק, תוס' ביצה כב ע"א ד"ה והמסתפק, סנה' כט ע"א ד"ה בקבא, תוס' ע"ז יד ע"ב ד"ה חצב, שם נ ע"א ד"ה בעינן. ראה דונג, נכאת, קיר ב, קיראה, רבא א

~שעועית

*עיי' בערוך ערך פול המביא את הירושלמי בכלאים פ"א למה נקראת שמה שעועית? שהיא משעשעת את הלב ומהלכת את בני מעים. נזכר בכלאים פ"א מ"א כמין קטנית.

~שעוּהָ, שְׁעוּרִים

מחמשת המינים (שהם) כולם מין דגן... שכולת שועל ושיפון מין שעורה [ברכות מד]. מאכל חמור [ב"ק יט]. ממחרת להתכשל וזורעים אותה בשבט ואדר [ר"ה טז]. השעורין הללו ממהרין לצאת מכל התבואות [ע"ז ח]. מאכל בהמה – שעורים [סוטה ט].

*כשעורה זה מדה כגודל גרגר של שעורה והוא קבוע לענין טומאה שעצם של המת בגודל שעורה מטמא את הנוגע והנושא אותה. בתלמוד משמשת השעורה בתור מדת נפה, כגון עצם כשעורה מטמאה במגע ובמשא. +מ"מ : רות ג טו. ראה דגן, חטה, מחיקתא, שערטה

~שְׁעָטָה

שעטת – אין לו דמיון, וי"ת מפסועית [ירמ' מז ג].
*+מ"מ : דברים כג ד"ה אל ירך, ישע' ט ד"ה כל שאון

~שְׁעָטָנָה

דבר שהוא שוע, טווי ונוז... ולשון שעטנז פרש מנחם מחברת צמר ופשתים [ויקרא יט יט], לשון עירוב, ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז [דברים כב יא]. שוע טווי ונוז – מן התורה אינו חייב עד שיהיו הצמר והפשתן מתוקן יחד היטב במסרק [יבמות ה:], הכי מפרשי רבנן, שעטנז – שוע טווי ונוז, כדאמרינן בנדה (סא:)... [הוריות יא].

*עיי' באגרת הטיוול חלק הסוד ערך שעטנז. עיי' בערוך ערך שע א. +מ"מ : ברא' כו ה, שמות כ ח, ויקרא יח ד, שה"ש ד יא, קהלת ב ג, כלאים פ"ט, שבת כה ע"ב ד"ה בסדינן, שבת כז ע"א ד"ה ה"ג דרב, ביצה יד ע"ב ד"ה שמא, יבמות ה ע"א ד"ה לא תלבש, נזיר נח ע"א ד"ה ומי כתיב, שם ד"ה ההוא, שם צ ע"ב ד"ה וסדין, סנה' כא ע"ב ד"ה לא נתגלו. ראה טווי, כלאים, נוז, שוע

~שעטנ"ז ג"ץ

*שבע אותיות בחומש שהסופר רושם עליהם שלשה תגים. +מ"מ : מנחות כט ע"ב ד"ה שלשה ותוס' ד"ה שעטנז.

~שְׁעִיר (א)

איש שעיר – בעל שער [ברא' כז יא, עיי"ש פסוק כג]. דרך בשר איש להיות שעיר, אשפר"א (קשה, מחוספס) בלעז [יבמות פ:].
*ראה גד, שעירה

~שְׁעִיר (ב)

שד [ישע' לד יד, ב"ב כה]. שעירים – שדים [ויקרא יז ז, ישע' יג כא, סוכה נג]. שד של בית הכסא דומה לשעיר, ועליהם נאמר (ישע' יג כא) ושעירים ירקדו שם [ברכות סב]. שערום – לשון (ישע' יג כא) ושעירים ירקדו שם, שעירים הם שדים... [דברים לב יז – ישע' יג]. ושעירים ירקדו – ולא אנשים (אלא שדים) [שבת קמט:]. (דומים ל)שעירים – מלובשים שחורים ודומים לשדים [קדושין עב].

*הראב"ע בישע' יג כא מפרש שעירים כדמות שדים והם שעירים ברים, ויתכן היות אוחים, עופות. הרד"ק מפרש : ונקראו (השדים) כן לפי שהם נראים כדמות שעירים למאמין בהם.

~שְׁעִיר, שְׁעִיר (ג)

שעירה – אין לה זנב [מנחות ג.], אין לה זנב וניכר הנקבות [סוטה לב.]. כל שעירי המוספין באים לכפר על טמאת מקדש וקדשיו... [במד' כח טו, עיי"ש].

שעיר החטאת – שעיר מוספי ר"ח [ויקרא י טז].
שעיר המשתלח (שעיר הנשלח ביוה"כ לעזאזל ונקרא שעיר של עזאזל) – גורם טומאה למשלחו [נדה נה.].

שעיר עבודה זרה – %שעיר חטאת שמקריבים השבטים אם עבדו ע"ז, ונקראים בשעת שריפתם בבית הדשן שעירים הנשרפים.

@שעיר נקרא עז המגיע לבגרות (אחר תקופת הצפירה). השעיר הוא מין שור בעל שער שחור ביותר המתנהג בשובבות, ויתכן שבשל כך נהיה שם נרדף לשד. ראה גדי, יון, צפיר, שעירים, שער ג, תיש

~שְׁעִיר (ד)

(הר) שעיר – זה (מקום) מתן תורה [שופטים ה ד, עיי"ש].

* 1. אזור ליד ים המלח, הוא אדום (ברא' לב ד). 2. הר בגבול יהודה ובנימין (יהושע טו ו). 3. שם נוסף של אדום בן עשו. 4. בברא' לו כ נזכר "שעיר החור" בן חוי בן כנען, (ולפעמים נזכר כבנו של חוי) שבנה את את עירו שעיר נגד הר פארן, ולפי סדר הדורות הוא נין של חוי בן כנען. אביהם של דישן, אצר, דישון, צבעון, ענה, שובל ולוטן (ברא' לו כ-כא). +מ"מ : פסחים מד ע"א ד"ה אלה. ראה חוי

~שְׁעִירָה, שעירתה

השעירתה – יער דק ועב, שקורין ברוצ"ה (סבך יער) בלעז, וטוב הוא להחבא (בס"א נוסף : בו). והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרוין שער : (כלאים פ"ד מ"ט) הופך את השער, (פאה פ"ב מ"ג) אם היה השער כותש [שופטים ג כו].

*רוב המפרשים וכן ת"י סוברים שזה שם מקום, לדוגמא עין ברא' לג יד, יהושע יג ג.

~שעירים, שְׁעִירִים

פְּשָׁעִירִים – לשון (תהלים קמח ח) רוח סערה, כתרוממו כרוחי מטרא. מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם... [דברים לב ב]. רוח מזרחית מסערת את כל העולם כשעיר [ב"ב כה.].

*עין בספר ברכת אשר (וסרטיל) לדברים שהרוח מטיבה עם העשב. שעירים הם גשמי היורה היורדים בסער. ראה סערה ב, רוח

~שְׁעָל, שְׁעָלוּ, שְׁעָלִים

אם ישפוק עפר שומרון לשעלים – (ת"י) למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי, עפר שנדבק בפרסת רגלים. לשעלים – לשון מדרך כף רגל, וכן (במד' כב כד) במשעול הכרמים, וכן (ישע' מ יב) מי מדד בשעלו מים, שדרך בים סוף, שנאמר... [מ"א כ י], בשעלו – בהליכתו, שנאמר (חבקוק ג טו) דרכת בים

סוסיך. בשעלו – כמו (במד' כב כד) במשעול הכרמים, שביל הילוך. ד"א שעל – שם כלי הוא, וכן (יחז' יג יט) בשעלי שעורים [ישע' מ יב]. בשעלי שעורים (בפסוק : שערים) – כמו (ישע' מ יב) מי מדד בשעלו מים, אי"ן גלוניא"ש (בגלוניס, מידת הלח) בלעז. ד"א לשון מדה [יחז' יג יט].

*ראה משעול

~שְׁעָלִים, שעלבין

*מקום בנחלת דן (יהושע יט מב, שופטים א לה, ש"ב כג לב - השעלבני, מ"א ד ט). ראה שועל

~שְׁעָלִים

*ארץ שעלים, בהר אפרים בגבול בנימין (ש"א ט ד).

~שעם

מין גומא, פויי"ל (סוג של גומא) [יומא עח.], פויי"ל (מין שיפה (אצ"ל שיפא) [סוכה כ.]. קשה ומגין, פויי"ל (סוג של גומא) בלעז [יבמות קב.].
*בערוך מפרש קליפי עץ והוא שגמין. ראה גמא, גמי, היטני, שיפא

~שעמם, שעמום

#א.שגוען [כתובות נט.]. שעמומיתא שגוען [נדרים פא.]. משועממת – משוגעת [ב"מ פ.].
#ב.אשת שעמום – לקוי בתמהון לב [סוטה כד.].
*+מ"מ : כתובות סא ע"ב ד"ה ונדרשיר. ראה מהומה, תמהון, תרדא

~שען

להשען – לסמוך [ישע' י כ].
*ראה משען

~שְׁעָע, שעשע

#א.למשעי – לצחצוח. צחיח סלע (לקמן כו ד, יד) תרגומו לשעיעות כף, אאפלנישימינ"ט (בהחלקה. חסר בכ"י) בלעז. ומנחם חיבר למשעי לשון שעשועים [יחז' טז ד].

#ב.לטוח ולהחליק הבשר [– שבת קכט.]. למשעי – להחליק בשר, כמו (ברא' כז טז) חלקת צואריו (ת"י) שעיעות [סוטה יא.]. שוע – לשון חלק, שמתרג' (ברא' כז יא) שעיע [יבמות ה.]. לשון חלק, תרגום של חלק שעיע, כלומר שיהו חלוקין יחד במסרק [נדה סא.]. שמנפץ כאחת ועושה מהם לבד [הוריות יא.]. שיע (בארמית) – חלק [פסחים ל: מ. ע"ז עד.].

#ג.אל תשתע – אל ימס לבך להיות כשעוה... [ישע' מא י]. אשתעו – נימוחו [מו"ק כה.].

#ד.לעניניו השע – טחים, כענין שנאמר (להלן מד יח)

כי טח מראות עיניהם. הטוח (ויקרא יד מג) מתרג' דאיתשע [ישע' ו י]. לא תשעינה עיני רואים – לשון טוח [ישע' לב ג]. השתשעו – לשון [ישע' ו י] עיניו (בפסוק : ועיניו, ובמ"ג הכתר לא ציינו) השע, היו (במ"ג הכתר : הו) עוורים מלראות [ישע' י כ].
2יש הסוברים שהשורש "שעה" וצ"ע. ראה חלק א, חמר א, טוח, טיח, צחית, שוע

~שעף, שְעָפִים (א)

בשעפים – מחשבות [איוב ד יג, כ ב].

~שעף (ב)

*1. בן יהדי למטה יהודה (דה"א ב מז). 2. בן מעכה פלגש כלב (דה"א ב מט).

~שער, שְעָרִים (א)

#א. בכלל שְעָרִים – בכל עיר ועיר [דברים טז יח]. ושעריה – עריה [ירמ' יד ב]. שְעָרִים – כמו [דברים יז ב] כי ימצא בקרבך באחד שְעָרִים, עיירות [שופטים ה ח]. שְעָרִים – מושבותם [שם שם י]. בשער אחד – בעיר אחת [סוכה נה:]. אל תוך השער – לפני סנהדרין [ש"ב ג כז]. השערה – כתרגומו, לתרע בית דינא [דברים כה ז]. והוצאת את האיש... אל שְעָרִים – המתרגם אל שְעָרִים לתרע בית דינא (הכוונה לפרק כה ז ושם באונקלוס בית דינא באל"ף) טועה, שכן שנינו (כתובות מה:) אל שְעָרִים זה שער שעבד בו... ותרגומו לקרוין [דברים יז ה, עיי"ש פסוק ובת"א]. סתם שער לשון סנהדרין הוא, (ע"ש) שהיו דנין שם [סנה' מט].

#ב. ושְעָרִים לא יסגרו – שְעָרִים הוא חלל פתח השער, דלתים הם שפותחים ונועלים בהן את השער [ישע' מה א].

#ג. נחסר השער – נתיקרה התבואה [גיטין נז].

*לפי רש"י אין הכוונה למחיר התבואה אלא לכמות הנמכרת במחיר מסוים.

שער האיתון – %ראה איתון

שער האשפות – בחומות העיר [נחמיה ב יג]. שני גרדיים משער האשפות – במסכת עדויות (תוספתא פ"א) מפרש למה הוזכר שם אומנותם ושם מקומם, לומר שלא ימנע אדם עצמו מבית המדרש, שאין לך אומנות פחותה מגרדי... ואין שער בירושלים פחות משער האשפות... [שבת טו].

*ראה שער החרסית, שער השפות

שער הבכורות – %+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער הדגים – ת"י מתרע נוניא, ושער היה בירושלים וכך שמו (דה"ב לג יד)... ומ"א זו עכו הנתונה בחיקו של הים ששם נצודים דגים הרבה [צפניה א י].

שער הדלקה – לא ידעתי למה נקרא שמו כך [יומא יט].

*+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער חולדה – שער יש בעזרה ששמו שער חולדה, במסכת מדות (פ"א מ"ג) [מ"ב כב יד].

שער החרסית – שער האשפות ששם זורקין חרסים הנשברים, וכן ת"י תרע קלקלתא [ירמ' יט ב].

שער יכניה – %+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער המדי – עשוי ככיפה, שכן עושין במדי [יומא יא:].

שערי מות – זה גיהנם [איוב לח יז].

שער המזרח – שער החיצון שבו נכנסים להר הבית ומשם לשער נקנור [סוטה ז]. שלפנים מן החיל לפני עזרת נשעם [סנה' פו:].

שער המים – אחד משערי עזרה נקרא כן, על שם שמכניסין בו צלוחית של מים של ניסוך בחג [יומא יט. סוכה מח:].

*+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער ניקנור – הוא שער העזרה המזרחי, דרך כל הנכנסים – [במדבר ה יח, זבחים לג. קטז:], לא נתקדש בקדושת עזרה [פסחים צב. יכמות ז: סוטה כ. כ: מ: זבחים לב:]. הוא שער העליון שבחומה שבין עזרת ישראל לעזרת נשים. ששם משקין את הסוטות... (ובגמרא מובא : ומטהרין את היולדות, ומטהרין את המצורעין) [סוטה ז]. שער נקנור בו נכנסין לעזרה [זבחים כ:].

*+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג. ראה נקנור, שער המזרח

שער נשים – %+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער סור – הוא שער המזרחי שבעזרה, שער הסרה [מ"ב יא ו, עיי"ש פסוק ז].

שער העופות - %ראה משנה א

שער העליון – %+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער הפנימית – (הוא) שער העזרה שהיא פנימית להר הבית... [יחז' ח ג].

שער הקרבן – לא ידעתי למה נקרא שמו כך [יומא יט].

שער הרצים – משערי העזרה, וי"ת בתרעא דבתרוהי תרעא רהטיא. דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש... ואותו שער העזרה שנאמר אחריו שער הרצים קראו בד"ה (ב כג ד) שער הספים [מ"ב יא ו].

שער השיר – %+מ"מ : שקלים פ"ו מ"ג.

שער שלכת היתה בירושלים כמו שאמר בעזרא (דה"א כו טז) והיו שם אלון ואלה נטועים [ישע' ו יג].

שער השמים – מקום תפילה [ברא' כח יז].

שער השפות – ושער האשפות לא היו בכלל [נחמיה ג יג].

*ראה שער האשפות

קמץ וחציו פתח וטעמו למטה כאילו זה האוכל מירר והשעיר בנפשו של צר עין, וכך הוא לשון (ירמ' כט יז) כתאנים השוערים. ומנחם בן סרוק פירש לשון שיעור : תמיד הוא משער בנפשו כמה יאכל זה ועד מתי [סוטה לח:], כאלו אתה פותח שער בבטנו. וי"א לשון מרירות, כמו (ירמ' כט יז) כתאנים השוערים [חולין ז:].

*שער כאן מובנו שינוי לרעה, או כדבר מגונה או כתאנים מרים. ראה שערורה

~שערה

*ראה שטף, שעורה

~שַׁעְרוֹרָה, שַׁעְרוּרָה

שַׁעְרוּרָה – דבר מגונה לכל [ירמ' ה ל, כג יד].

שַׁעְרוּרִית (בפסוק : שַׁעְרוֹרָת) – דבר גנאי [ירמ' יח יג].

שַׁעְרוּרָה (הקרי, והכתיב שַׁעְרִירָה) – י"ת לשון שינוי, ששינו את דרכם, וכן (ירמ' ה ל) שמה ושַׁעְרוּרָה [הושע ו י]. כתאנים השוערים, לשון (הושע ו י) שַׁעְרוּרָה [ירמ' כט יז].

*ראה שוער ב, שער ד

~שַׁעְרִיָּה

*בן אָצֵל ממשפחת יהונתן בן שאול (דה"א ח לח).

~שַׁעְרִים (א)

מאה שערים – על אחת ממאה... ור"א אומד זה למעשרות [ברא' כו יב, עיין כתובות קיב ע"א ד"ה על אחת].

~שַׁעְרִים (ב)

*1. עיר בשפלת יהודה (יהושע טו לו). 2. עיר בנחלת שמעון (דה"א ד לא).

~שַׁעְרִים (ג)

*מצאצאי איתמר בן אהרן בימי דוד, ראש המחלקה הרביעית (דה"א כד ח).

~שַׁעְרָתָא, שַׁעְרָתָא

שַׁעְרָתָא [שבת קלד. יבמות עו.].

~שַׁעְשַׁעְז

*סריס המלך אחשוורוש ושומר הפילגשים (אסתר ב יד).

~שַׁעְשַׁע, שַׁעְשַׁעִים

*א.שַׁעְשַׁע יונק – ושחק [ישע' יא ת]. שַׁעְשַׁעִים – אישכבניימ"ט (בידור) בלעז [ירמ' לא יט]. אישכבניי"ר

שַׁעְרָתָא – לשון חותך, והיינו בהר הבית ובעזרה ששם היו יושבים סנהדרין... [סנה' קג.], תרעא מציעתא, שַׁעְרָתָא (שהוא) שַׁעְרָתָא ניקנור המזרחי, והוא בין שַׁעְרָתָא עזרת נשים ובין שַׁעְרָתָא ההיכל. ור"א (ויקרא רבה ד א) שַׁעְרָתָא – שַׁעְרָתָא שמתכין בו הלכות... [ירמ' לט ג].

@+מ"מ : איוב יח כ ד"ה וקדמונים. ראה אבולא, אגלי, איתון, דלת, פתח, תוך ב

~שַׁעְרָתָא, שַׁעְרָתָא (ב)

*א.שַׁעְרָתָא של אפונים – שרביטים של קטנית שהקטנית גדל בהם [שבת קמג.]. שַׁעְרָתָא – שַׁעְרָתָא [ביצה כז.].

*ראה פול, ציצית, שוט א, שַׁעְרָתָא, שַׁעְרָתָא

*ב.שַׁעְרָתָא רגלים – דאותו מקום (ערוה) ולישנא מעלייתא נקט [סוטה טז.]. אדם כחוש מגדל שַׁעְרָתָא על בשרו [דברים לב כד]. שישעיר – שיש שם שישעיר [חולין מד.]. אין שַׁעְרָתָא שישעיר – שהוא קשה ואין בולע [שבת קכח.].

*ג.שַׁעְרָתָא (זיף. עיין בא"ה) [מו"ק יד.].

*ד.שַׁעְרָתָא שַׁעְרָתָא – (כלומר) מה בכך [ברכות כד.].

*ה.שַׁעְרָתָא לבן – אחת מד' סימני טומאה בצרעת עור הבשר.

*ו.שַׁעְרָתָא – לשון חוט השַׁעְרָתָא [יבמות קכא: ב"ק נ.].

@+מ"מ : איוב לח כה. ראה בינתא, בלורית, חוט השַׁעְרָתָא, מזה א, מזה א, שַׁעְרָתָא

~שַׁעְרָתָא (ג)

*א.שַׁעְרָתָא שַׁעְרָתָא – לא יראו מהם, לא עמדה שַׁעְרָתָא מפניהם, דרך שַׁעְרָתָא האדם לעמד מחמת יראה... ויש לפרש עוד שַׁעְרָתָא – לשון (ישע' כג כא) ושַׁעְרָתָא יקדו שם, שַׁעְרָתָא הם שדים, לא עשו אבותיכם שַׁעְרָתָא הללו [דברים לב יז]. שַׁעְרָתָא – מַזְיָקִין [ישע' כד יב, ב"ק כא.].

*ב.שַׁעְרָתָא – לשון סַעַר [ירמ' ב יב].

*+מ"מ : ברא' כו יב, ישע' כח ב. ראה מזה א, שַׁעְרָתָא

~שַׁעְרָתָא, שַׁעְרָתָא (ד)

כתאנים השוערים – לשון שַׁעְרָתָא [ירמ' כט יז], שַׁעְרָתָא בנפשו (משלי כג ז) – שַׁעְרָתָא נקוד חציו פתח וחציו קמץ וטעמו למטה, לכך הוא פעל ולא שם דבר, שאם היה שם דבר היה פתח וטעמו למעלה ככל שַׁעְרָתָא שבמקרא ופתורונו כאילו שפך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין, כן הוא שַׁעְרָתָא מן לשון (ירמ' כט יז) כתאנים השוערים – המרים [משלי כג ז], שַׁעְרָתָא זה על כרחנו לשון פעל הוא ונקודתו מוכחת עליו שַׁעְרָתָא

(להתבדר) בלעז [ישע' סו יב].

#ב. (בחקותיך) אשתעשע – אתעסק, כמו (ישע' יז ז) ישעה האדם על ע'שהו, (וכן שמות ה ט) ואל ישעו בדברי שקר [תהלים קיט טז]. שעשועי – עסקי [תהלים קיט כד]. השתעשעו – לשון (לעיל ו י) עיניו השע, היו עיורים מראות [ישע' כט ט].
*ראה שוע

~שעתא

מזל [ב"ב יב].

~שף

שרף של עץ [ביצה לג:].
*ראה מוסקקי

~שף ויתב

שם מקום שהיה במדינת נהרדעא... [ע"ז מג:], שם מקום המובלע במלכות נהרדעא, מפי מורי הזקן [נדה יג:]. בנאה יכניה וסיעתו מאבנים שהביאו עמהן בגלות... [מגילה כט:]. (בי כנישתא) דשף ויתב בנהרדעא – מקום הוא (בנהרדעא), ויש פותרין שחורב וחזר ונבנה ותמיד היתה שכינה מצויה שם... [ר"ה כד:].

*עיין בספר אומה במאבקה עמ' 268. ראה הוצל בהערה.

~שפא

*ראה שוף, שף, שפה

~שפאי

יפה מאוד [גיטין נ. ד"ה מאי עידית וכן בתוס'].

~שפה (א)

#א. שפתי רננות – לשונות של רננות, כמו (ברא' יא י) ויהי כל הארץ שפה אחת, דמתרג' לישנא חד [תהלים סג ו]. שפת שקר – זרעו של עשו (הרשע), שצדין את הבריות בפייהם בעלילות רשע [תהלים קכ ב]. שפתי זרה – אפיקורסות [משלי ה ג]. שפה אחת – לשון הקודש [ברא' יא א]. עמקי שפה – לשון עמוק שאינך מכיר בו [יחז' ג ה]. שפת און – לשון הרע [משלי יז ד]. שפת יתר – דברי גאווה [שם ז]. שפת כנען – שפת ישראל היושבים בארץ כנען [ישע' יט יח – ברוב כתיבי היד חסר, מנחות קט:].

*שפה ברורה – עיין דברים ו ד, ישע' נא ד, תהלים צו ה, והמהרש"א בע"ז כד ע"א מביא שהכוונה ללשון הקודש. ראה ארמי, דל ב, לשון, משפטים, ניב, עברי, שפם, שפתים
#ב. שפה – (לשון) שפתיים [ע"ז כח:]. יפטירו בשפה – יפתחו שפתיים [שמות יג ב – תהלים כב ח]. שפתי –

היא שפה העליונה [תהלים קמא ג].

*על משמעות הביטוי "ערל שפתיים" ראה ערל. +מ"מ : יחז' כב ה, ב"מ צא ע"א ד"ה וסופג, נדה לא ע"א ד"ה מראה העין. ראה ארשת, בטה, דל ב, דלת, טמא א, כפל, לב רע, לוז ב, משפטים, מתק, נביא, ניב, עלג, עקם, ערך ב, פטר א, פשע ב (ז), צנוע, קפץ ב, קרץ ב, רצפה, שפם, שרבט, תרופה

#ג. יש שאורגין סביב שפה באורך הבגד כולו, מין אחר של שתי [שבת קה:], שפה לאורך השתי כולו עושין אותה [שם]. שיפתא דגלימא – דרך להסך שזורים בשפתו שהוא גדיל, ונקרא בלעז צימול"ש (פס שוליים בבגד) בלעז [ערובין צו:].

*ראה אמרה, גדוד ב, חפת א

~שפה (ב)

#א. מריק [שבת קכט. גיטין סח:], מריק לכלי אחר [ע"ז נט:], מריק מכלי אל כלי [חולין סז:]. השופה יין – כל דבר צלול הנרוק בנחת מכלי אל כלי שלא יתערבו בו שמריו קרו ליה שפייה [ב"מ ס:], כל היכא דתני לשון שפוי (מריק) בנחת הוא, והפסולת נשאר בשולי הכלי [שבת קלט:]. ומשפייה – כמו (ב"מ ס). השופה יין לחבירו, קולי"ר (לנזול) בלעז, כלומר יערה השומן העליון בנחת מכלי אל כלי כדי שלא יתערב הדם... [חולין קיב:]. שפי – רידי"ר (לערוך בלעז) [ב"ק קטו:]. שאפי – כמו (ב"מ ס). השופה את היין, לשון (ירמ' מח יא) הורק מכלי אל פלי... אשקר"ן (בור ריק ממים. חסר בדפוס וקשה לפענחו) [סנה' קט:].

*ראה בורסיף, שפת

#ב. וכמה תשפה – תעמוד ותנוח מצערה [נדה ז:]. ואשפי – אשקיט, ודומה (ישע' יג ב) על הר נשפה דמתרגם על טורא שליוא [ב"מ טו:], דמשפו נכסיה – שנכסיו שקטין אצלו ואין ערעור על קרקעותיו. דמשפו, כמו (ישע' יג ב) על הר נשפה שאו נס, ומתרג' על טורא שליוא [ב"מ ע:]. נשתפה – שקט משעמומו, כמו על הר נשפה דמתרג' טורא שליוא [זבחים יב:]. הר נשפה – הר שקט ובוטח בשופי [ישע' יג ב]. שוף לי – פירוש שוף בשופי... [ב"ב קסט. עיי"ש].

*בה"ר מציין שרש"י מביא כמה פעמים את ת"י לישע' יג ב על טורא שליוא, אך במ"ג ת"י קצת שונה: כרכא דיתבא שליוא. רוב המפרשים פירשו נשפה – גבוה. ראה הר נשפה, שוף, שפי ב (ב)

~שפה (ג)

נעקר (ב"מ פד:). לשפא – נכנס כל עצם ונתחבר למקומו ששף משם. לשפא – אישלושידור"א (מקום הנקע. בדפוס "אשלווייה שדונא" בלי מרכאות ונראה שזו טעות), כמו (חולין מב: נד:) שף מדוכתיה [ב"ק צב:].

שף מדוכתיה – קפץ ממקומו [חולין מב:], נישוף כאן

ונתיישוב כאן [ע"ז מג:]. לנשוף – לדלוג [סנה' צד:]. לשפא – למקום שנתקו משם, כמו (חולין מב:) דשף מדוכתיה [סוטה ז: עיין ב"ק צב ע"א ד"ה לשפא]. על איבריה לשפא – נכנסו עצמותיו למקום חיבורם ששפו משם [מכות יא:]. ושופו (בפסוק הקרי וְשָׁפוּ וְהִכְתִּיב וּשְׁפִי) עצמותיו – מתנתקין ממקומן, ושופו כמו (חולין מב:) דשף מדוכתיה [איוב לג כא].

+מ"מ: שמות ט לא ד"ה והפשתה. ראה שוף ב

~שָׁפוּ

*בן שובל מבני שעיר החורי (ברא' לו כג, דה"א א מ - שפי).

~שפוד, שיפוד

כך מנהגם, לצלות שפודיהם בתנור [יומא עה:]. *עיין בערוך ערך שפד. ראה אוד, גשושא, זוק, חזרא, סול, רצם, שרתוע

~שפוי

חכם [ב"ב ככה:].

~שפוט, שפוטים

*ראה שפט

~שפוכאי

שופכי יין מן החבית לנודות למכור לעוברי דרכים [ב"ב כד:]. פועלין ישראל הרגילים לערות יין מכלי אל כלי [ע"ז עב:].

*ראה שפכא

~שפול, שפולא

#א. כל דבר שהוא בסוף קרוי שפולו של דבר – [ברכות י]. שפולים – שולי הבגד [שבת צה: תענית כב:]. שפולי גלימא – שולי הבגד [תענית כג:]. שפת החלוק [סנה' קב:]. בשפולו של רקיע – סמוך לקרקע, בשולי הכיפה [פסחים צד:]. שפולי מעיה – בית הרחם [נדה סג:]. כמין כף למעלה מאותו מקום [יבמות פ:].

+מ"מ: נדה מז ע"ב ד"ה הכף. ראה שפל ב

#ב. שפולא – מקום מושב האילן [ערכין יד:]. כל הקרקע בשולי האילן [ב"ב לז:].

~שָׁפוּן

ושפני טמוני חול – כסויי... לשון כסוי, כמו שנאמר (מ"א ו ט) ויספן את הבית, (וכן שם ז ג, ירמ' כב יד) וספן בארז, ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א : בכסוי) ארזא [דברים לג יט].

שפוני זה חלזון – שהוא דבר חשוב. ספון (לשון)

חשוב בלשון ברייתא [מגילה ו.]. *אין לו דמיון במקרא. ראה אבן משכית, ספן ב, צפון, שפן

~שָׁפוּפִים

הוא מִפִּים (בן בנימין, ברא' מז כא), (ונקרא שופם) ע"ש שהיה יוסף שפוף בין האומות [במד' כו לט, דה"א ח ה – שפופן].

~שָׁפוּפִין

*בן בלע בן בנימין (דה"א ח ה).

~שפופרת

קנה חלול [נדה כא:], קנה שנותנין בה כחול [סנה' סח:]. קנה שהמכחול בתוכה [ע"ז כ:]. קנה חלול שנותנין בו כחול עינים [מכות ז.]. שפופרת הנוד – קנה שנותנים בפי הנוד... [יבמות טו:], קנה שנותנין בפי הנוד של עור [חגיגה כא:].

קנה חלול וכשהוא ארוך אין צופין בו למרחוק, וכשהוא קצר צופין בו יותר (מה שנקרא היום טלסקופ) [ערובין מג:, עיי"ש ד"ה כמה עומקן].

*עיין עיונים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א עמ' 120 וכן בספר עיונים בדברי חז"ל (ארנטריו) עמ' י"ב. ר' שלמה ברעוודה בספרו ימי רצון מסביר ששופר זה שפופרת, כמו צינור שתפקידו להעביר דבר ממקום למקום, כך השופר ע"י הקול מעביר את התפילות להקב"ה. +מ"מ: ברא' כה כו, שמות טז יד ד"ה ותעל. ראה חצצרה, מכחול, מרזב, סילון, צפה, שופר

~שפורא

*ראה שיפורא

~שָׁפוֹת

ושפות בקר – (ת"י) וגובנין דחלב (חריצי חלב) [ש"ב יז כט].

*אין לו דמיון במקרא. ראה שוף, שפה

~שָׁפֶח

ושפח – לשון צרעת, כמו (ויקרא יג ו) מספחת היא, וע"ש שנכתב בשי"ן דרשו בו רז"ל (ויקרא רבה טז א) שתעשינה שפחות מכודנות, ויש שדרשוהו שהרבה בהן משפחות משפחות של כנים [ישע' ג יז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה משפח

~שָׁפְחָה

שפחה מצרית – בת פרעה היתה [ברא' טז א]. שפחה חרופה (לשון ארוסה, מיועדת) – שפחה כנענית (שחציה שפחה וחציה בת חורין) המאורסת לעבד עברי שמותר בה, כדכתיב (שמות כא ד) אם אדוניו יתן לו אשה [יבמות נה:]. שפחה כנענית (היא

1*. החרופי, איש בנימין מגבורי דוד (דה"א יב ו). 2. בן מעכה, נגיד לשמעוני בימי דוד (דה"א כו טז). בן יהושפט מלך יהודה שהרגו יורם אחיו (דה"ב כא ב).

~שפֿטן

*אבי הנשיא קמואל למטה אפרים (במד' לד כד).

~שפֿי, שפֿי, שפֿיים (א)

#א. וילך שפי – כתר גומו יחיד, לשון שופי ושקט,

שאין עמו אלא שתיקה [במד' כג ג].

*בגמרא סוטה י ע"א ובסנהדרין קה ע"א נאמר : בלעם חיגר ברגלו אחת היה שנאמר (במד' כג ג) וילך שפי. רש"י מפרש : אישלושי"ץ (שמוט, כלומר חיגר. בסנה' אין לעז), כמו (חולין מב ע"ב) דשף מדוכתיה. המשמעות המדויקת של שפי אינה ידועה בברור ויש לעיין בפרשנים. ראה שפה ב

#ב. שפיים – יבלי מים, ריביר"ש (שפות הנהר) בלעז [ירמ' ג ב – בלי הלעז, יד ו], שדות יבלי המים [ירמ' ד יא]. ת"י נגדין, נחלי מים [ישע' מט ט].

*רוב המפרשים סוברים שענין שפיים הוא גבעות. ראה אפיק, פלג, שפיפון

~שפֿי (ב)

#א. כף הירך הסובב עצם הקולית, וקורין פולפ"א (הבשר שעל עצם הירך) [ע"ז כה.]. כמו (חולין נד:)

בוקא דאטמא דשף מדוכתיה [סנה' קה.].

#ב. בשופי – בלא ערעור [כתובות כ.].

*ראה שפה ב (ב)

~שפי חלא

שם האיש, (ש) שופה חומץ [קדושין עא:].

~שפיכה

*ראה שפך

~שפיכותא

בשפיכותא – (מטר שבא ב) כח גדול יותר מדי, דאינה טובה. שוב אמר רבי, שפיכותא – מטר דק ועבה יותר מדאי... שגשמים מרובים באים ושוטפים את הצמחים

[תענית יט:].

*ראה שפכא

~שפֿים, שפֿם

1*. בן עיר נכדו של בלע בן בנימין אחי חפים (דה"א ז יב). ראה חפֿים. 2. לוי שוער בימי דוד (דה"א כו טז). ראה שפם ג

~שפֿיפון, שפיפן

#א. שפיפון (בפסוק : שפיפן) – הוא נחש. ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף, כמו (ברא' ג טו) ואתה תשופנו עקב... ואנקלוס תרגם כחיוי חורמן – שם מין

(זו) המיועדת לעבד עברי [זבחים נד:]. שפחה כנענית גמורה... חמורה בעלמא היא [גיטין מג.].

ולד שפחה כמורה [יבמות סט: עיין גיטין לט: ד"ה אורעה]. מנהג ליתן שפחה גדולה לגדולה, וקטנה לקטנה [ברא' ל י]. סתם שפחה מופקרת [הוריות יג.].

*יש הסוברים שמשפחה באה מ"שפחה" כיון שהשפחה סופחה בימי קדם למשפחה לכל חייה. +מ"מ : שמות טו ב, במד' כא א, ש"ב יג יג, שבת עב ע"א ד"ה בעל, תענית כא ע"ב ד"ה הא שפחה, יבמות כג ע"א ד"ה שפחה אין, שפחה שייכא, סוטה כו ע"ב ד"ה מחיר. ראה אמה

~שפט, שפֿטים (א)

#א. השפוט – לשון ויכוח [יחז' כ ד, כג לן]. אשפטה

– אתוכח [ש"א יב ז], התוכח בדין [ירמ' כה לא].

התוכח [יחז' יז כ, משלי כט ט]. לשון תוכחה,

דיריישנימינ"ט (הוכחה) בלעז [מיכה ד ג]. ה' נשפט –

עם צריו, ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון

נשפט, שאף הוא טוען טענותיו למצא עוונם ופשעם,

וכן (יחז' לח כב) ונשפטתי אתו, (וכן ירמ' ב לה) הנני

נשפט אותך, לשון וכוח הוא, דיריישניי"ר (להתוכח)

בלעז... [ישע' סו טז, עיי"ש].

#ב. שפטני – נקמני [תהלים מג א].

#ג. נשפט אותך – בא עמך במשפט [ירמ' ב לה].

#ד. אישפוטו – ייסרו [ישע' נא ה].

#ה. לשפוט – ליפרע... יושטישיי"ר (להעניש) בלעז

[עובדיה א כא]. שפטי – מיי"ש יושטיצי"ש (עונשים)

בלעז [יחז' יד כא]. שפוטים – כמו שפטים,

יושטיצי"ש בלעז [שם כג י].

@ראה משפט

~שפט (ב)

שפט הוא אביו של אלישע (מאבל מחולה), דכתיב

(מ"א יט טז) אלישע בן שפט [פסחים סח.].

1*. בן חורי למטה שמעון, אחד המרגלים (במד' יג ה). 2. בן עדלי, שר הבקר של דוד בעמקים (דה"א כו כט). 3. מבני גד בבשן בימי יותם (דה"א ה יב). 4. בן שמעיה ממשפחת זרובבל (דה"א ג כב).

~שפֿטֿיה

שפטיה בן אביטל – בן דוד היה, (ו) אביטל שם אשת

דוד... [כתובות סב: עיין ש"ב ג ד].

1*. בן מתן, משרי צדקיהו (ירמ' לח א). 2. בן מהלאל, מצאצאי פרץ משבט יהודה (נחמיה יא ד). 3. ראש בית אב מהשבים מן הגולה (נחמיה יא ד). 4. ראש בית אב מן הנתינים השבים מן הגולה (עזרא ב נו). 5. אבי זבדיה בן מיכאל (עזרא ח ח). 6. אבי משולם משבט בנימין (דה"א ט ח). 7. מבני עלו עם זרובבל לירושלים (עזרא ב ד).

~שפֿטֿיהו

נחש שאין רפואה לנשיכתו, והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרס... [ברא' מט יז].

*אין לו דמיון במקרא. בה"ר מבאר שיש מפרשים שנקרא שפיפון על שם נשיפתו. לפי המזרחי שורש שפיפון הוא שפף, ואילו לפי רש"י השורש הוא נשף או שוף. ישנם הרבה שרשים הקרובים זה לזה לדוגמא: מלל - מול - נמל, נדח - דוח - דחח, גוד - גדד, חוג - חגג, פור - פרר, רון - רנן ועוד. ראה חרמן, נחש, עכס, אפעה, צפע, פתן

#ב.שפיפון - שפייה כפולה [סוטה י.], משמעו שתיים [סנה' קה.].

~שפיר (א)

#א.נפל היוצא מרחמה של אשה [- מיכה א יא], עור הוולד שהעצמות והגידין והבשר נצורין בתוכו... [ברכות ד.], עור (הגהת הב"ח: שיש בו) צורת הולד [בכורות יט.], עור ממש של וולד [שם מו.], עור הולד ממש [שם מז.], עור דפוס הולד [נדה כג.], עור הולד מרוקם, שיש בתוך השפיר צורת איברים קטנים [כריתות ז.], עור הולד קודם שנבראו בתוכו גידים ועצמות ובשר [נדה כא.].
#ב.ולד [נדה כז.].

@בערוך ערך שפיר מפרש: חתיכה של בשר ויש בה צורת אדם, וי"מ שהיא כשפופרת ביצה. בגמרא נדה כה ע"א נאמר: תנו רבנן איהו שפיר מרוקם? אבא שאול אומר תחלת ברייתו מראשו ושתי עיניו כשתי טיפין של זבוב... עיי"ש. הברטנורה בנדה פ"ג מ"ג כותב: ואני שמעתי שהוא כשפופרת של ביצה, לפיכך נקרא שפיר.

~שפיר (ב)

נאה [דניאל ד ט, חולין כז.], כהוגן [קדושין פא.], יפה [ב"מ פה.], אמי שפיר נאה - כך כינויו [גיטין מא.].
*ראה יאה, נאה, שפר, שפרא

~שפיר (ג)

שם עיר [מיכה א י, יא].

~שפך, שפך

#א.שפך הדשן - מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח [ויקרא ד יב].

#ב.שפך - צבר [ישע' לז לג].

#ג.שופך - שותת [יבמות עה.].

#ד.ריאה שנשפכה - הבשר שבתוך הקרום נימוח ונעשה כמים [סוכה לו.], בשר הריאה נימוח בתוך קרומים שלה ונשפך מראשה לסופה ומסופה לראשה בתוך הקרומים [חולין מז.].

#ד.מקום משופך - מדרון [זבחים קו.].

#ה.אין שפיכה אלא מלמעלה למטה [תהלים קד ו - עמוס ה - הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ].
ישפך - שפיכה אחת במשמע [סנה' ד. זבחים לו: נב:

מנחות מד.]. אין באכנים לשון שפיכה [ישע' לז לג]. שפך כאש חמתו - כך חבור המלה: שפך חמתו שהיא כאש, כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה, כדכתיב (תהלים עט ו) שפוך חמתך אל הגויים [איכה ב ד].

שפיכות דמים - %איסור הריגת נפש, וזו אחת משלש עבירות שצריך לקיים עבורם "יהרג ובל יעבור".

@+מ"מ: פסחים קכא ע"א ד"ה לא שפיכה, זבחים לז ע"א ד"ה על הזבח. ראה אשד, זלף, זריקה, זרק, כרת ב, משפך, סוללה, ערה ב

~שפכא

שפכי - מרזבין [ב"ב ג: ו.]. שפיך מרזבי - קילחו מים מן המרזיבות [תענית כב.].
*ראה שפיכותא, שפוכאי

~שפכה

*כרות שפכה (דברים כג ב) - ראה כרת ב

~שפל, שפל, שפלים (א)

שפלים - נדכאים סובלי עוני וחליים [ישע' נז טו]. שפל ברך - עניו [תענית טז.].
נפש שפלה - משפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם ואינו גס רוח [אבות ה יט]. אומה שפלה - ערביים, ששוכני אהלים הם במדבר [כתובות סו.].
*ראה מגר, נמוך, שחח, שפלה, תמד

~שפל (ב)

#א.שפיל לסיפיה דקרא - השפיל עצמך לסוף המקרא. כל דבר שהוא בסוף קרוי שפילו של דבר [ברכות י.]. שפילית לסיפיה דקרא - כל סוף הדבר הוא תחתית שלו ושייך למימר שפילית לסיפיה [שבת קטז.]. השפל עצמך לתחתית המקרא לסופו [סוכה נב.]. שיפולי - שולי [תענית כב.].

#ב.שיפולא - שוליו (שמות כח לג) מתרג' שיפולוהי [ב"ב לז.]. שיפולי מעים - כמין כף למעלה מאותו מקום, כדאמר בנדה (מז:.) [יבמות פ.].
@ראה שלשל, שפול, שפולא

~שפלה

ארץ מישור [פסחים נג. עיי"ש ד"ה אשר בשפלה]. ובשפלה - זו שפלת דרום [דברים א ז].
*+מ"מ: יהושע יא ב, טז, יב ח, ירמ' לב מד, דה"ב כו י, תוס' ב"ב קכב ע"א ד"ה העולם

~שפם (א)

שער (שמעל) השפתים, גירנו"ן בלעז [ויקרא יג מה]. גירנו"ן בלעז [ש"ב יט כה, יחז' כד כב - גירנו"ן,

מו"ק טו. יח. הוצאת קופפער]. שפמי – כמו (ויקרא יג מה) על שפם, גירנו"ן (שפם במובן פרצוף של חיה) בלעז, שפתים של בהמה [שבת קכט:]. שפמו (נ"א שפתו, והוא יותר מסתבר וכן במשנה וברמב"ם) שניקבה – שפה [בכורות לט].

*בה"ר מציין למו"ק טו ע"א שם נאמר : ועל שפם יעטה, שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו, ורש"י מפרש : שפם משמע שפתותיו מדובקות. מנחם ודונש נחלקו אם המ"ם בשפם היא מן היסוד או מ"שפה", ונראה שרש"י סובר כדונש שכותב (תשובות עמ' 95) : ולא יתכן כי השפם שם דבר זולת השפה.

יומא דשפמי – כלומר היום הזה אבד ואין בו תועלת [– שבת קכט:].

*בה"ר מציין לגמרא (שם) שנאמר : יומא דמפגרי ביה רבנן אמרי האידנא יומא דשפמי הוא, ולא ידענא מאי קאמרי. הגאונים, ומובא דבריהם בערוך מפרשים שהמקור דם או המגלח לא היה נוטל כל שכר בעד תיקון הזקן או השפם, ויום שהיה עושה האומן השפמות לא היה נוטל שכר והיה הולך לביתו ריקן. על כן היה למשל כל מי שהיה יגע ולא היה עולה בידו שכר היה קורא אותו יומא דשפמי.

~שפם (ב)

שפמה – (מקום בגבול א"י) במצר המזרחי ומשם (ממשיך הגבול) הרבלה (ראה רבלה) [במד' לד יא, עיין דה"א כז כז].
*ת"י שפמה, עיי"ש.

~שפם (ג)

*משנה ליואל, הראש לבני גד שישבו בבשן (דה"א ה יב). ראה שפם

~שפמות

*עיר בנגב יהודה (ש"א ל כח).

~שפן, שפנים

#א.שפן – (מין) לחש הוא [פסחים קיב].

#ב.שפנים עם לא עצום – זה מדי ופרס [משלי ל כו].
@חיה בשם שפן מובא בויקרא יא ה (ובתרגום יב"ע טווא), דברים יד ז, תהלים קד יח ולא מפרש. בד"כ בלשון המדוברת מחליפים (ההמון בטעות) בין השפן לארנבת וסבורים שהם היינו הך, למרות שמבחינה ביולוגית אין דמיון ביניהם. הזיהוי הנפוץ של השפן המצוי בא"י הוא חיה הנקראת שפן הסלעים (באנגלית hyrax), ודומה במקצת לארנבת (ואולי מכאן הטעות ביהוי). השפן לא מצוי מצפון לא"י ובארצות אירופה ולכן המפרשים התקשו ביהוי, וחשבו שהוא מין ארנבת. עיין בספר רפאל לזכרו של ד"ר יצחק רפאל (ירושלים תש"ס עמ' ק"ב) המביא את סיכום השיטות בדבר הזיהוי שלהם. ראה ארנבת, שפון, תר א

~שפן (ג)

שפן הסופר, בן אצליהו ואבי אחיקם, סופר המלך יאשיהו וסבו של גדליהו נזכר במ"ב כב, ירמ' לו י, דה"ב לד.

~שפּע (א)

שפוי ראש – משהתחיל הראש לשפּע, דהיינו עורף ממש [חולין כ]. כותל משופע – בולט מלמטה ומצר מלמעלה [שבת ה:]. דמשפּע – הולך כפוף [סוטה כב:].
*אשדות הפסגה (דברים ג יז) ת"י שיפוע בית רמתא.

~שפּע, שפּעה (ב)

#א.רוב [ישע' ס ו], הרבה, כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ, הוא קרוי שפעת, וכן (איוב כב יא) ושפעת מים תכסך, ד"י ל"א פוישו"ן (מהשפּע) בלעז [יחז' כו י].
*מ"מ : דברים לג יט.
#ב.שפעת אני רואה – גדוד [מ"ב ט יז]. שפעת קלגסים – רבוי חיילות [סוטה מב].

~שפּעי

*בן אלון ואבי זיזא מן הנשיאים לשבט שמעון (דה"א ד לו).

~שפף

*ראה שפיפון

~שפץ

שפצינהו – החזיק את בדקיהן, ודומה לו ביבמות (סג). טום ולא תשפץ, שפיץ ולא תבנה [מגילה ד. כתובות קג]. טום ולא תשפון – אם יש לך חור קטן בכותל רעוע סתום אותו מיד ולא תרחיב בנקב לשפץ בו טיט ולבנים הרבה ליפותו... שפון – פלשטי"ר (לטייח) בלעז. ואם בעל נפש אתה להנאות בנייניך הרחב הנקב ושפציהו להיות יפה [יבמות סג].

~שפּפּק (א)

אם ישפוק – אם יש די [מ"א כ י]. ובילדי נכרים ישפיקו – (בועלים בת אל נכר... ויולדת להם ילדים, ובהם הם) משפיקים תמיד ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם, לשון (איוב לו יח) פן יסיתך בשפק, דיבטימינ"ט (מאבק, טרדה) בלעז [ישע' ב ו].

~שפּפּק (ב)

בְּשַׁפֵּק – בשפק זה אשר תשפק [איוב לו יח]. במלאת ספקו (בפסוק : שַׁפֵּקוּ) – בהתמלאות תאוות לבו די... ספקו לשון די כדמתרגמינן (ברא' כד כב) כד ספיקו גמליא, (וכן במד' יא כב) ומצא להם (ת"א) היספקון [איוב כ כב].

*ראה ספק ב

עליה ונדבק בו וצריך ליתן שם הרבה כדי שיהא העוף נדבק בו [שבת פ.].

*במשנה (פ"ח מ"ד) נקרא שבשבת, תרגום של שלשה פְּרָגִים (ברא' מ' י) - תלתא שבשין. ראה שוף

~שפת

שפות (בפסוק : שפת) הסיר - (כלומר) הושיבה על הכירה [מ"ב ד לח], שופת את הקדירה - מושיב (את הסיר) על הכירה היא קרויה שפיתה [מגילה טו.], על פי הכירה במקום מושבה היא קרויה שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו (שבת לח:) מקום שפיתת שתי קדירות, ועוד שנינו (ביצה לד.) אחד שופת את הקדירה ואחד נותן לתוכה מים... למדנו שהשפיתה היא הושבתה (של הקדירה) על הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום... ומנחם פירש לשון שימה [יחז' כד ג], מושיב (קדירה) ריקנית על האור [ביצה לד.]. לשפות - להושיב. כל הושבת קדירה על האור קרוי שפיתה... [שם לב:]. כשמניחין קדירה אצל האור על גבי כירה קרי שפיתה, לשון (יחז' כד ג) שפות הסיר [ע"ז יב. לח. סוטה יא: חולין פד.]. תשפת שלום - תכין, וכן (יחז' כד ג. בדפוסים אחרים הציון הוא למ"ב ד לח) שפות הסיר, וכן (תהלים כב טז) לעפר מות תשפתני, ויש לפתור את כולן לשון שימה, תשית שלום לנו [ישע' כו יב.]. ולעפר מות תשפתני - אתה מושיבני, לשון שפיתת קדרה, (כמו מ"ב ד לח) שפות הסיר. ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה [תהלים כב טז].

*ראה שפה ב

~שפִּתִּים

#א. והשפתים - עונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים בצפון לתלות ולהפשיט בהם את הקדשים. הוא ששנינו בפסחים (סד.) אונקליות של ברזל... וכן ת"י וענקלין [יחז' מ מג.].

*ראה אונקלי

#ב. בין שפתים - בין תחומיכם [תהלים סח יד, עיי"ש]. מצרי השדות, מקומות צנועין, מצר גבול השדה גבוה מכאן וחברו גבוה מכאן וחריץ באמצע [סוטה יא: - תהלים סח יד].

@ראה ארשת, משפתים, ערל, שפה

~שָׁצֵף

בשצף קצף - מנחם פתר חרי אף, ודונש אמר במעט קצף, כמו (פסוק ז) ברגע קטן עזבתיך, וכן ת"י [ישע' נד ח].

*אין לו דמיון במקרא. ראה חרי

~שָׁפֶר, שָׁפָר

ישפר - ייטב [דניאל ד כד, סוטה כ:]. טוב [דניאל ג לב]. משפיר - כמו שעושים לתינוקות ליישב את איבריהם ולתקנן, שניתקין מצער הלידה (בע"י נוסף הלעז אינמילוליי"ר שמשמעו לחתל בחיתול המיוחד לתיקון איברים. עיין בא"ה) [סוטה יא:]. שפר באפיה - הוטב בעיניו [סנה' צו.].

*בבבמד' לג כג-כד נזכר הר שפר, הר שם חנו בני' במדבר. ראה אשפורה, לפף.

~שָׁפָרָא

יופי [ב"מ פד.]. שופרי - זהרורי תואר וקירון עור פנים [ב"מ פד.].
*ראה שפיר ב

~שָׁפָרָה (א)

זו יוכבד, ע"ש שמשפרת את הולד [שמות א טו, עיי"ש בבעל הטורים]. משפרת, כמו שעושים לתינוקות ליישב את אבריהם ולתקנן, שניתקין מצער הלידה [סוטה יא:].

*ראה פועה, שפריר

~שָׁפָרָה (ב)

ברוחו שמים שפרה - איהל, כמו (ירמ' מג י) ונטה את שפרירו [איוב כו יג].

~שָׁפָרִיר

שפרירו (הכתיב, והקרי שפרורו) - אהלו, ודוגמתו (איוב כו יג) ברוחו שמים שפרה [ירמ' מג י].

*ראה שפרה ב

~שפרעם

*עיר בגליל אליה גלתה הסנהדרין מאושא (ר"ה לא ע"ב, עיין ערובין ד ע"ב, סנה' יד ע"א, ע"ז ח ע"ב).

~שָׁפֶרָא

בשפרפרא - בעלות שחר, והרבה יש בת"י (ישע' נח ח) [דניאל ו כ].

*ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד) תרגום ולא תופע עליו שפרפרא. הפ"ה השני הוא פ"ה רבתי.

~שפש

*ראה שבש

~שפשף

שפשף שבראש קנה של ציידין - מושיבין נסר קטן בראש קנה של ציידין ונותנין עליו דבק והעוף יושב

~שק, שקים

עשוי מנוצה של עזים, שאע"פ שאינו אריג אלא קלע קטן עשה מנוצה של עזים לתלות בו בתי נפש לצואר בתו [שבת סד. עו. סוכה כ: כט. – דומה לשחור, תענית טז.]. מנוצה של עזים עשוי והוא עב יותר מן הבגד ואינו מגיע לעוביו של עור [סוכה יז.]. הרועים יוצאים בשקים – שמתכסין בהן מפני הגשמים. שקין – מלבוש שק [שבת סב.]. עשוי ללבוש רועים [שבת סד.]. לשאת בו זיתים בבית הבד... מנוצה של עזים [ב"ב סז.].

*ראה אמתחת, גולקי, גלוקי, חיתא, מרצוף

~שקא

#א.שקא דריספק – דופן של מרכבת נשים [גיטין נה.].

*ראה ביתר, ריספק

#ב.הלקיה, כמו שקל [קדושין פא.].

*במילון שמושי מתרגם שקא במובן שקע, נפל.

~שקד, שקדים (א)

אמרו רבותינו : זו קליבוסת, הנק"א (מותן) בלעז, שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט. (ד"א) אילן של שקדים... שקד ממחר להנץ לפני כל האילנות [קהלת יב ה.], אילן של שקדים [שבת קנב.]. ויגמל שקדים – לשון זה מצוי בפרי האילן, כמו (ישע' יח ה) ובסר גמל יהיה נצה. ולמה שקדים? הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות... ותרגומו וכפת שגדין, כמין אשכול שקדים... [במד' יז כג.]. מקל שקד – אמינדליי"ר (שקדייה) בלעז. וי"ת מקל שקד, מלך דמוחי לאבאשא [ירמ' א יא.]. השקד הזה ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות... ומ"א (קה"ר יב ח) השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום... [במד' טז כג, ירמ' א יב, עיי"ש].

משוקדים – כתרגומו, מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניילי"ר (לגפר) בלעז [שמות כה לג.]. שקדים – קורין בלעז ניאיי"ל (תצריב שחור) [שמות לב ד.].

*ראה אתרוג, בטנים, גפרית, כליל, לוז, טוף, נץ, שקד ב

~שקד (ב)

#א.נמר שוקד על עריהם – ממהר. ומנחם חברו עם לשון שמירה, כמו (משלי ח לד) לשקוד על דלתותי, וי"ת לשון אריבה [ירמ' ה ו.]. שקד אני – ממהר [ירמ' א יב.]. וישקד ה' על הרעה – וימהר [דניאל ט יד.], וישקד – וימהר, כמו (ירמ' א יב) כי שוקד אני על

דברי מתרג' מוחי אנא [סנה' לח. גיטין פח.]. שקוד – מהיר וזריז [סנה' לח.].

*+מ"מ: ישע' כח ד ד"ה כביכורה.

#ב.שוא שקד שומר – על חנם צופה בה השומר [תהלים קכז א.]. לשקוד על דלתותי – לשומר [משלי ח לד.].

#ג.שקדתי – התבוננתי בעצמי [תהלים קב ח.]. שוקדי און – שוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און [ישע' כט כ.]. משתקיד (למסמכיה) – מחזר ומצפה לסומכו, כמו (ירמ' א יב) כי שוקד אני [סנה' יד.], מצפה ומחזר ושוקד לסומכו [שם ל.]. שקדנים – שוקדים על דלתות בית המדרש לילה ויום [סוטה מט.].

@בגמרא כתובות מג ע"ב נאמר : שקוד מהו? שמואל, ובערוך ערך שקד א מפרש שהיה שוקד על דלתי התורה.

~שקד (ג)

נשקד עול פשעי בידו – אין לתיבה זו דמיון במקרא, ובלשון ארמי של פסיקתא (דרב כהנא פכ"ג) קורין לדרבן מסקדא (כלומר) מלמד הבקר. ואומר אני נשקד פוינטורי"ד (נקוד, כלומר כל הפשעים רשומים אצל הקב"ה) בלעז, נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון... [איכה א יד.].

~שקדן

*ראה שקד ב

~שקה

משקה מים בזרעים – זורק מים בעקרי העשבים [מו"ק ב.]. אשתו השקתה עליהם – היא עצמה מוזגת להם [סנה' קד.]. והשקית ברגלך – ארץ מצרים היית (נ"א היתה) צריך להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה... כגן הירק שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף [דברים יא י], להטעין על כתפך מים ולהלך ברגלך סביבותיה (של ערוגה) להשקותה [שבת פה.].

*לפי הפירוש בדברים יא הרגל מצינת את הבאת המים, ולפי הפירוש בשבת פה הרגל מצינת את פעולת ההשקיה עצמה הנעשית בהליכה סביב הערוגה. (רלב"ל) ראה ממשק, משקה, שוק ג, שקוי, שקין, שקת

~שקוט

צוארו שקוט – ראשו מוטל בין כתפיו [בכורות מג: נדרים סו: – ראשה מונח בין כתפותיה]. (ראשו) שקוט מלפניו – שראשו משופע מלפניו באלכסון כעין כלי של נגר שקורין בישאגו"ד (כלי בעל שני ראשים חדים). מאחוריו – שגובה ראשו חסר מאחוריו [בכורות מג:].

*ראה שמוט

~שקיעה

בא השמש – קודם שקיעה [תמורה יד. בהיפוך].
 *+מ"מ : ע"ז לד ע"א ד"ה מתענין, פסחים צד ע"א ד"ה ת"ש ר"י,
 תוס' זבחים נו ע"א ד"ה מנין, ראה מבוא, שמש

~שקיף

שקיפין – סלעים הנופלים ומתפרקים ברוח, ויש חור
 גדול במקום עקירתן [סוכה כא].

~שקל (א)

#א. ארבעה זהובים שהם חצי אונקיה למשקל הישר
 של קולוניא"א (שם מקום באשכנז) [שמות כא לב],
 השקל השלם ד' זוזים [שמות ל יג], סלע, ד' זוזים,
 מ"ח פונדיון [שמות כה לט, ויקרא כז יח], סלע [ויקרא
 ה טו, ב"ב צ], שקל האמור בתורה סלע הוא [מנחות
 עז. בכורות ה]. כל השקלים האמורים בנביאים מנים
 [ש"א יז ז]. ד' דינר [ב"ב קמה].

#ב. שקל הוא מטבע של חצי סלע [ב"מ נב], חצי סלע
 [תענית כא. כתובות סט: ב"מ לד: שבועות מג. מנחות
 עז], שני דינרים [ר"ה לא: נדרים כ: ב"מ נב]. רבע
 שקל – (ת"י) זוזא חדא דכספא [ש"א ט ח]. שקל
 דאורייתא הוא סלע [ב"מ מד:]. רובע שקל – מטבע
 קטן של חצי דינר והוא הקרוי בגמרא סלע מדינה
 [ב"מ נב]. שקלים גדולים – קנטרנין... צינטיניר"ש
 (משקלים של מאה מידות, מטבעות של מאה) בלעז
 [ברא' כג טז].

@השקל הנזכר בתורה משקלו שלש מאות ועשרים שעורה
 ומדברי חכמים שלש מאות ושמונים וארבע שעורה. בשקל רגיל
 יש שני זוזים ובשקל הקודש ארבעה זוזים ומשקלם השקל היום
 כשלש וחצי גרם. נראה לכאורה שיש סתירה בין הפירושים
 השונים שפעם מפרש סלע ופעם חצי סלע, אלא שהשקל
 בתורה הוא סלע, והשקל במשנה חצי סלע. בגמרא (ב"ק לו ע"ב,
 קדושין יא ע"א, בכורות נ ע"ב) נאמר : כל כסף האמור בתורה
 כסף צורי, ושל דבריהם (חז"ל) כסף מדינה. בתוס' (בבלי
 המקומות שם) מבארים שכסף האמור כאן ענינו שקל או סלע.
 הרמב"ן בשמות ל יג מברר את ענין שקל הקודש והשקל
 במשנה, ובמ"ג תורת חיים (מה"ק) וכן במ"ג הכתר מובא בסוף
 הפירוש תוספת שכתב הרמב"ן בבואו לעכו וראה את השקל
 הסכים עם רש"י. (וכך מובא בספר רפאל לזכרו של ד"ר יצחק
 רפאל, ירושלים תש"ס עמ' צ"ד הערה 4 במאמרו של ר' נריה
 גוטל "ריאליה תנכית" ועיין בספר תוספות רמב"ן לפירוש
 לתורה, יוסף עופר ויהונתן יעקבס, ירושלים תשע"ג). עוד על
 שיטת הרמב"ן בענין צורת השקל ומשקלו (שמות לו יג) עיין
 בספר מנחת צבי מר' מנחם צבי אייזנשטט (ברקלין תשס"ג)
 עמ' קכ"ה. בתורה ובנביאים מופיע כמה פעמים עשרים גרה
 השקל (שמות ל יג, ויקרא כה, במד' ג מז, שם יח טז, יח' מה
 יב), כלומר עשרים מעה. בויקרא כה כה כותב רש"י : כך היו
 מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות, ואמרו רבותינו (בכורות נ
 ע"א) שש מעה כסף דינר, עשרים וארבע מעות לסלע. עפ"י
 הרמב"ם משקל השקל הוא שפ"ד שעורה, שכן דרכמון הוא ט"ז
 גרגרי שעורה, והשקל הוא כ"ד דרכמונים. במשקל של היום זה

~שקוי

ושקוי לעצמותיך – הוא המוח, כענין שנאמר (איוב
 כא כד) ומח עצמותיו ישקה [משלי ג ח, עיין הושע ב
 ז, תהלים קב י].
 *ראה משקה, שקה

~שקול

שוה [סנה' צח. זבחים ד: ערכין ד:]. הדבר שקול –
 משקלו שוה, מכריע לכאן ולכאן [סוטה כז:]. אין בית
 דין שקול – אין עושין בית דין זוגות, שאם יחלקו
 לחצאין הוי להו פלגא ופלגא ולא משכחת לה הטייתך
 לטובה עפ"י אחד [סנה' ב:]. אין עושין בית דין זוגות,
 דצריך לקיים בו אחרי רבים להטות. ואם יתחלקו
 לחצאין אין כאן רבים [שם ג:].
 *ראה שקל ב

~שקולא

שקולאי – נושאי משאות [ב"מ פג. צט:], נושאי
 משאות בשכר [חולין קה:].
 *בערוך ערך שקל ג מפרש סבלין, הן אוכלושי.

~שקוף

*ראה שקף א, ב

~שקוץ

*ראה שקץ

~שקט

מתוך שאדם שקט, דעתו מיושבת עליו, שנאמר (ירמ'
 מח יא) שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו,
 וסיפיה דקרא : על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר
 [מגילה יב:].

*+מ"מ : ש"ב ז י, ישע' יח ד, סב א, סנה' עב ע"א ד"ה שקט. ראה
 הר נשפה, שאנן, שפה ב (ב), שרכא

~שקיטנא

שם עוף, ויש בהן שני מינין (האחד) ששוקיו ארוכין
 וגופו אדום [חולין סג:].
 *ראה מורזמא

~שקין

שקיינין – משקין [ע"ז כח:], שקייני – משקין ששפין
 בהם קילור [שבת עח:], משקין לרפואה [שם קמז:].
 משקין שאדם שותה לרפואה [גיטין ע:].
 *ראה שקה

קרוב לשבעה גרם. עיין בתוס' בכורות ה' ע"א ד"ה והשקל, +מ"מ תוס' מנחות עז' ע"א ד"ה והשקל. ראה בקע, גרה, זוז, כסף, סלע, קנטר א, רגיא

~שקל (ב)

א.לשקול בשר ביד – לאחוז את הליטרא בידו אחת והבשר בידו אחרת ולכוין. לשקול בשר במים – שיש לו שנתות וסימנים בכלי ונותנין בו מים, והסימנים מודיעין אותו כמה המים עולין למעלה בשביל ליטרא בשר, שכבר שיערו לכך [ביצה כח.]. דרך הטבחים לשקול בשר במים, שיש להם כלי שיש בו שנתות ונותנים מים בראשונה ונותנים בשר במים עד שהמים עולים לרושם השני וכוונתו כבר שבמשקל ליטרא או ב' ליטראות המים עולים ומגיעין לאותו הרושם [גיטין נג' ד"ה דרבא בכנגדן].

*ראה שנת

ב.לשקול הכתוב – הושה, שני דינין בפסוק זה ולא ידעין בטר הי מיניהו ניזיל (תרגום) – ולא ידענו אחר איזה מהם נלך [מנחות סב.].

*ראה שקול

ג.משקל ומטרה – לישא וליתן [מכות יא.]. שקיל וטרי – נושא ונותן בהלכה עם רבו [חגיגה יא.]. משקל ומטרה – לישא וליתן [סוטה ז.].

*שקלא וטריא בגמרא משמעו משא ומתן.

ד.שקלתא – נקטא ולא השלכתה [קדושין יב.]. נטל [ב"ק פג' מו"ק טז.]. אשקול – אטול [מגילה טז.]. שקולו – קחו [ערובין צד.]. שקילא – נטולה [ביצה כט.]. שקיל – נטול [שבת סג.].

ה.למישקל דמא – להקיז [מו"ק י.].

@ראה משקל, שקול, שקולא

~שקמה, שקמים

עץ סרק הוא וקוצצין ענפיו לקורות הבנין, והן חוזרין וגדלין [ב"מ קט.]. בתולת השקמה – נטיעה שלא נקצצה מעולם. סדן השקמה – שכבר הזקין, טרונ"ק (גזע) בלעז, שנקצץ וחוזר ומתעבה [תענית כה.]. דרך חרוב ושקמה לקוצצין לשבע שנים והן חוזרין וגדלין ומיתוספין, וקודם קציצתן קרי ליה בתולת שקמה, ומשנקצץ קרי ליה סדן שקמה [פסחים נה.]. שלא נקצצה מעולם [ב"ב פ.]. שקמה יש לה שרשין יתירין וארוכין משאר אילנות [ב"מ קיז.]. (שקמין) נוחין להשבר [שם ע"ב ד"ה בא.]. חרוב ושקמה – ענפיהם רבים [ב"ב כד.], שרשיהם מרובים [שם כה.], צילם מרובה וקשה לשדה [שם כז.], סתמייהו לקורות קיימי [מנחות עא.]. ובולס שקמים – מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורות, שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה [עמוס ז

[יד.]. כך מנהג לקוצצה כדי שירבה עוביו ויוציא ענפים הרבה במקום החתך ונקרא סדן שקמה [נדה ח.]. (עץ) כשמזקין וגדל הרבה קוצצין הענפים ובאים אחרים במקומן, ונקרא סדן השקמה, טרונ"ק בלעז [ב"ב סח.]. חרוב המורכב וסדן השקמה – שהם זקנים וגדולים מאד ויונקים משדה הקדש... דרך שקמין לקוץ אותם כדי שיגדלו בעובי וקודם שנקצץ קרי ליה בתולת שקמה ולאחר קציצה קרי ליה סדן השקמה [ערכין יד.]. שקמה אינה עושה פרי [פסחים נג. עיי"ש ד"ה כשקמים].

*+מ"מ : ב"ב סט ע"ב ד"ה דכתיב. ראה בנות שקמה, גמזית, חרוב, סדן

~שקמונה

*עירו של ר' שמעון השקמוני, תלמיד ר"ע. נזכרת בדמאי פ"א מ"א בשבח הרימונים שגדלים בה.

~שקע

ונגרשה ונשקעה – כשנילוס עולה מעלה רפש וטיט על שפתו, וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מצטללין והוא קרוי שיקוע, שהטיט העוכר את מימיו נשקע ונגרש [עמוס ח ח.]. אשקיע מימיהם – ישקע הטיט ויהיו המים צלולים ונקיים [יחז' לב יד.].

משקעין (את הקורה) – נועצין [סנה' מו.].

דק משוקע – המשקע את העין [בכורות לח.].

נשתקע הדבר – לא יצא דבר זה מפי אדם לעולם. ל"א לא יצא דבר זה לחוץ [ע"ז ז.]. משתקעא (בגמ' משתרגא) – טובעת [שבת נד.].

*ראה בלע (א), משקע, צלל, שקיעה

~שקעורה, שקעורות

(שלון) שוקעות במראיהן [ויקרא יד לז.].

~שקף, שקפים (א)

א.חלוני שקופים אטומים – רבותינו פירשו (מנחות פו:) לשון ראייה ופתיחה והשקפה. פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים, קצרים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות... [מ"א ו ד], פתוחים לצד החיצון וסתומים לצד פנים, כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ אל המזרח. ומנחם פתר שקופים לשון השקפה, כמו (שה"ש ו י) מי זאת הנשקפה, וכן (תהלים קב כ) כי השקיף ממרום קדשו, וכן (שמות יב כב) אל המשקוף ג"כ פתר לשון השקפה [– יחז' מ טז]. שקופים מבחוץ – רחבים מבחוץ ואטומים מבפנים... דרך כותל אבנים כשעושים חלון מרחיבין אותו מבפנים... כדי שלא יסתום ויעקב עובי הכותל את האורה מלבוא לצדדין... אבל היכל... [מנחות פו: עיי"ש].

מפתן נראה. הרד"ק מפרש כרש"י, והרשב"ם כותב בשמות יב ז : מפתן העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית, כמו (ברא' כ ח) וישקף אבימלך. והמפרש (הכוונה לרש"י) לשון שקיפת וחבטת הדלת עליו, צריך למצא לו חבר בלשון תורה ונביאים בלשון העברי (ולא מארמית). עכ"ל. בנדרים נה ע"ב בגמרא נאמר : שוקפין (זו גירסת הערוך אך יש נ"א : שוקעין) אותו בקרקע שנאמר ונשקפה. +מ"מ : שמות כא ו ד"ה ורצע. ראה אסקופה, חבורה ב, חבט, מזבח, מזוזה, מלבן, מפתן, ענבל, שדף

~שקץ

#א. דבר משוקץ [כתובות ס.], לשון שרץ [ע"ז מז.]. סתם שקצים – היינו עופות טמאים דכתיב בהם (ויקרא יא מא) שקץ הם... [סנה' ע.]. (תבנית) שקץ – עשויין לשיקוץ עבודת אלילים [יחז' ח י.]. שקצים ורמשים – כגון תולעת ונחשים ועקרבים [שבת קז.]. אל תשקצו – באכילתן, שהרי כתיב נפשותיכם, ואין שיקוץ נפש במגע... [ויקרא יא מג, עיי"ש כ כה.]. #ב. שקוצים – על שם שהם מאוסים כשקצים [דברים כט טז], (כינוי ל) בגדים צואים המנוולים [נחום ג ו]. @ראה דין, כילבית, רמש, תעב

~שקק

#א. דב שוקק – נהימה לארי ושקיקה לדב שניהם לשון צעקה [משלי כח טו]. שקק לדוב – [תהלים מב ב], דב שוקק – זה אחשוורוש... [מגילה יא.]. #ב. בעיר ישוקו (בפסוק : יִשְׁקוּ) – לשון השמעת קול, כמו (ישע' לג ד) פִּמְשֶׁק גִּבִּים, וכן (משלי כח טו) דב שוקק, וכן (צפנ' ב ט) מִמְשֶׁק חֲרוֹל. וי"ת לשון נשק, מזדיינין [יואל ב ט]. @+מ"מ : ברא' מט יב ד"ה מחלב. ראה געה, הוס, חרץ, ממשק, משק, נהם, נהק, נקש, נשק, ערג, צהל, צפצף, שוק ג, שוקק, שישק, שקשק, תשוקה

~שקָר (א)

שקר עותוני – על חנם הרשיעוני [תהלים קיט עח], שקר רדפוני – לשוא [שם קיט פו]. כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחילתו – אין מתקיים בסופו [במד' יג כז]. (כל לשון הרע שאין בו דבר אמת בתחילתו, אינו מתקיים (בסופו) – שמחזיקין אותו השומעין כבדאין לפיכך אומר דבר אמת תחילה כדי שיאמינו [סוטה לה: עיי"ש ד"ה ה"ג ולא היא]. (כינוי ל) עבודה זרה [ישע' כח טו]. *ראה אמת, בדא, דין, כזב, לחם, לשון הרע, פלסתר, רגל א

~שקָר (ב)

משקרות עינים – לשון הבטה. ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול [ישע' ג טז]. *אין לו דמיון במקרא.

*לפי רש"י שקופים הוא לשון ראייה ואטומים הוא לשון סתימה. עיין בת"י למ"ב ו ד וברלב"ל. ראה אטם, חלון, שקיף #ב. וישקף – ויבט, כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגמו ואסתכי אף הוא לשון הבטה, כמו (במדבר כג יד) שדה צופים – חקל סכותא [שמות יד כד]. ונשקיפה – מביט ורואה [במד' כא כ]. וישקף – ראהו [ברא' כו ח]. וישקיפו – כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו טו) מהשקיפה ממעון קדשך [ברא' יח טז].

*המקור לרש"י זה הוא במדרש תנחומא תשא יד, וצ"ע כיון שיש גם השקפה לטובה, כמו (תהלים קב כ) כי השקיף ממרום קדשו, (שם פה יב) וצדק משמים נשקף.

וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב) – מביט ומסתכל למטה, כמו (שופטים ה כח) נשקפה ותייבב... [ב"ב יא.]. הנשקפה כמו שחר – ממקום גבוה לנמוך קרויה השקפה... [שה"ש ו י.]. והשקיף בה – חשב לזכור אותה, לשון סוכה, כדמתרג' וישקף (ברא' יט כח) ואסתכי [ברכות כט.].

@עיין במחברת מנחם ערך שקף ובספר מעייני אגם עמ' קנ"ה. ראה נבט, מסוה, סכה, צופים, שכי, שקיף

~שקָף, משקוף (ב)

#א. דלא משקף – אינו חבוט בשמן לנפצו. משקף לשון (ויקרא כו לו) עלה נדף דתרגמו טרפא דשקיף, נחבט [ע"ז כח.].

#ב. מזוזה. ל"א אסקופה עליונה, תקרה [מנחות לג.], האסקופה רחבה ושקוף מחותך בה שהדלת נוקף ושוקף בו כשסוגרין אותו... בטי"ל בלעז, כמו שאנו עושין למפתן ולמשקוף העליון מקום שהדלת נוקש עליה. ולשון שקיפה היא הכאה שנוקש דבר על חבירו, כדמתרג' חבורה (שמות כא) משקופי, עלה נידף (ויקרא כו לו) טרפא דשקיף, שדופות קדים (ברא' מא) שקיפן קידום, חבוטות ברוח [חולין ככו.]. עובי המפתן... היינו אסקופה. משקוף – מה שעל הפתח [נדרים נו.].

המשקוף – הוא העליון, שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו, לינט"ל (לינטי"ר) בלעז. ולשון שקיפה – חבטה, כמו (ויקרא כו לו) קול עלה נדף (ת"א) טרפא דשקיף, וכן (שמות כא כה) חבורה (ת"א) משקופי [שמות יב ז], לשון חבטה, על שם שהדלת נוקש עליו [שם כא כה], מפתן העליון [חולין י.]. שקיפן – חבוטות, לשון משקוף החבוט תמיד ע"י הדלת המכה עליו [– ברא' מא ו]. מקום חבטת הדלת, וכן תרגומו של חבורה – משקופי [ויקרא כו לו]. כל בית פתח שלו יש לו משקוף מלמעלה [שבת ט.]. שוקף על המזוזות [מ"א ז ב]. שקופים – נסרים כעין משקוף שהדלת שוקף בו [מ"א ז ד].

*לפי רוב המפרשים משקוף הוא לשון השקפה והבטה, כלומר

~שקרא

#א.שקרי – שכופרין בדברים לומר לא כן הוא
[קדושין סה:].
#ב.שיקרים – עשירים וחשובים ואינן טובים למקום
[פסחים נ.].
@ראה כפרן

~שקשק

ישתקשקון – (ת"י) קל נקוש זיניהון משתמע, והוא
מלשון (יואל ב כד) והשיקו היקבים, (וכן ישע' לג ד)
כמשק גבים, לשון השמעת קול [נחום ב ה].
*ראה שקק

~שקת, שקתות

אבן חלולה ששותים בה הגמלים [ברא' כד כ, עיי"ש ל
לח], אבן חלולה על שפת המעיין והמים נכנסים לה
דרך חור שבדופנה ומשקין בה בהמות [יומא נח.]. אבן
חלולה שתחת צנור המקלח מים מן ההר [יבמות טו.].
אבן חלולה שהמים נכנסין בו מן המעיין דרך נקב
שפופרת [סנה' עז:].

~שָׁר, שרה (א)

תלמיד חכם [נדה טז:]. נדיב [משלי יט י]. חשוב
[דניאל י יג]. שרי ביששכר – הם סנהדראות עוסקין
בתורה יודעי בינה לעתים... ללמד בישראל חק
ומשפט [שופטים ה טו]. השירו – עשו שרים [הושע ח
ד]. מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי
המגדלים [שה"ש ד ד]. ושרים (כך בד"ה ברש"י אך
בפסוק: שרים) – מלכי האומות [הושע ח י].
שרותיהם – בנות מלכים [תהלים מה י בהיפוך].
שרי אלפים – שש מאות שרים לשש מאות אלף. שרי
מאות – ששת אלפים היו. שרי חמשים – י"ב אלף.
שרי עשרות – ששים אלף [שמות יח כא]. שרי אלפים
– אחד ממונה על אלף. שרי מאות – אחד ממונה על
מאה [דברים א טו].

שר גאים – עשירים וקרובים למלכות [חולין צב.].

שרי יהודה – סנהדרין [ירמ' נב י].

שר מנוחה – (ת"י) רב תקרובתא, על ידו היו רואים
את פני המלך המביאים לו תשורה [ירמ' נא נט].

שרי מסים – דבר שמשים רידוי של שומה [סוטה יא.].
שרי הנצבים – נוגשים ונצבים על עושי המלאכה
[מ"א ה ל]. ממונים על הממונים [מ"א ט כג].

שר העולם – מלאך שכל העולם מסור בידו [סנה'
צד.]. מלאך הממונה [חולין ס.]. מלאך [יבמות טז.].

שר צבא – ממונה על ראשי גייסות [ע"ז נה.]. שר צבא
ה' – ישראל, שהוא צבא לה'... [יהושע ה יד].

שר צבאות – שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחריהם
וכשילין של ברזל בידיהם [דברים כ ט].

שר הרוחות – שהנשמות נפקדות אצלו והיינו משא
דומה, כך אמר דומה, אלי קורין הרוחות על עסקי
שעיר עשו... [סנה' צד. עיי"ש וברלב"ל לישע' כא יא].
שרו של רומי – סמאל... [מכות יב. עיי"ש].

שר שלום – משמותיו של הקב"ה [ישע' ט ו].

*מ"מ: שופטים ה כט, איכה ב ב, אסתר א יח. ראה אב א, אגף
א, אדיר, בלוט, דומה, זקפין, חר, ישוע ב, מחוקק, נסיך, סופר,
פנה א, קצין, רב א, רדה, שוע ב, שור ד

~שָׁר (ב)

שרים – לויים משוררים [יחז' מ מד]. שרים ושרות –
מיני כלי זמר [קהלת ב ח].
*ראה נרגל

~שָׁר, שָׁרָה (ג)

#א.צמדי הזרוע דמתרגם ושיריא [ישע' ג יט], צמיד
[ב"ק צט. קיט. ע"ז מג:]. שירין – צמידין [ב"ק צט.].
רצועה בעגול כצמיד [נדה נח.].

#ב.אצעדה [שבת מו. סא:]. כמו אצעדה סביב צוארו
(של סוס) וטבעת קבועה בה ומכניסין בה רצועה או
חבל ומושכין הבהמה [שבת נא:]. שיר – עיגול
כאצעדה [ב"מ כה.]. אצעדה מתרג' (במדבר לא נ)
שירין [קדושין מח.]. נושק"א (נושק"ש. סיכות) בלעז
[מ"ק יב:]. כשיר – מוטלין בעגול כאצעדה [ב"מ
כה.].

#ג.בעלי השיר – כגון כלבים של ציידים וחיות
קטנות שנותנין שיר לצוארם לנוי [שבת נא:].

*שיר (בלבוש הבהמה) הוא מעין אצעדה האופפת את צוואר
הסוס. הלעז נושק"א. ראה אפסר, בית נפש, כוליאר, מכבנתא,
מתג, עיר (של זהב), פרומביה, רסן

~שָׁר (ד)

*לשון טבור - ראה שר ב

~שָׁר אָצָר

איש צדיק היה [זכריה ז ב].

~שָׁר סָכִים

*הסריסים לנבוכדנצר (ירמ' לט ג).

~שָׁרָא

ימחול [יומא פו.].

*ראה מר ד, שרה א (ו)

~שָׁרָאָצָר

1. בן סנחריב מלך אשור, עם אחיו אדרמלך הרגו את אביהם וברחו לארץ אררט (מ"ב יט לז, ישע' לו לח). 2. איש בימי זכריה הנביא שבא לירושלים לשאול בכהנים ובנביאים (זכריה ז ב, יש גורסים שראצו). ראה רגם מלך

~שָׁרָב

חום [ישע' מט י, עיי"ש לה ז, ביצה יח:]. עושים סוכה בשדה לישב בתוכה מפני השרב [סוכה ח:].
*ראה מניפא

~שרבב

שרבב בגלימיה - האריך בטליתו להלך מראשו [ערובין קב:]. שני רשעים שברת - לשון אשתרבוני, שירדו וגדלו למטה [ברכות נד:]. שנשתרבה ירכו - שאחת מירכותיו גדולה מחבירתה [בכורות מ:]. שרביבו בהו למטה מכתפיהם - שלא יהיו שוליהם מונחים בכתפיהם אלא משוכין למטה [שבת קמז:]. שריבבתה - לשון דאשתרבוני [סוטה יב:].
*ראה שרוע

~שִׁרְבָּה

1. אחד מם הלויים שעלו מבבל (נחמיה יב ח). 2. לוי שעלה עם עזרא מבבל (עזרא ח יח).

~שרבט, שרביט

א. משרבט את השפתים - פושטן כמין שרביט עד שנעשין גדולות, ובלשונינו נקרא אישיא"ש (מוט ארוך) [כתובות סא:]. משרבטין את הבהמה - לשון שרביט, שזוקף שער הבהמה כשרביט שתראה שמינה [ב"מ ס:]. איסור אתכם בשוטים (מ"א יב יא) תרגום שרביטים [- דה"א יח ה]. קושי"ש [קליפות, תרמילים] [חולין קיט:].

ב. משרבטי נפשיהו - משמטים כלפי מטה ומכבידים עצמן להשטמ מיד הנושאן [שבת צד:].
*מ"מ: סיטה כ ע"א ד"ה מתמלאת גידין.

~שִׁרְבָּה

*לוי בימי עזרא מן המבנים את העם לתורה וחתום על האמנה (נחמיה ח ז, יג, יב ח, כד, עזרא ח יח, כד).

~שרג (א)

ישורגו - גדילים, כמו (איכה א יד) ישתרגו, או סריגי מטה בלשון משנה (כלים פכ"ד מ"ח), והוא לשון גדיל, אינטרליציי"ר (לשלב, לשזור. חסר בדפוס) בלעז [איוב מ יז]. ישתרגו - נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי, לשון משנה (מו"ק פ"א מ"ח) אין מסרגין את המטות [איכה א יד].

*מ"מ: נזיר לט ע"א ד"ה שרוגי. ראה שרגא ב, שריג

~שרג (ב)

א. שריג - החליק [ב"מ צג:].

ב. שרוגי קא משתרגא - משתמטא ואזלה [נזיר לט:].

@לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא כא) תרג' למשרג בהון על ארעא.

~שרגא (א)

נר [שבת כב. כו. סג. פסחים קג:]. שרגא דמשחא - נר של שמן [שבת כו:]. נר של חרס שקורין קרושיי"ל [סוכה כט. ביצה כב. יבמות יד. חולין ס:]. מנורה [שבת קטז:], אור [גיטין יז:].
*ראה מנורה, נר

~שִׁרְגָא (ב)

שרגא דליבני - המסדר לבינים ורוחב כולן שוה אינו מסדר ממש זו על זו, דאם כן הרי שורה החיצונה נופלת וחבירתה אחריה, אלא מסדר תחלה זו אצל זו וחוזר ומסדר עליה שורה אחרת ונותן החיצונה משוכה לחוץ כדי שישאר ריוח בתחתונה להיות שניה יושבת מקצת עליה ומקצת על שאצלה, ונשאר ריוח גם בשניה להיות שלישית מקצת עליה, וכן כולם [קדושין ס:], שרגינהו - סדרן (לבנים) זו על זו [שבת קנד:].

שורת לבנים גבוהה, לבנה על גבי לבנה והאש מכאן ומכאן ומעבירין עליו ואינו שורפו [סנה' סד: עיי"ש שמדובר בעבודת המולד].

~שרגושא, שרגושי

שרגושי - תרוודין [ערובין סד:].

~שִׁרְד (א)

בגדי השרד - אומר אני... אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני... ונראין דברי... שהוא לשון ארמי, כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים. לפי פשוטו של מקרא אי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר... יש מפרשים לשון עבודה ושירות, כתרגומו לבושי שמושא, ואין לו דמיון במקרא, ואני אומר שהוא לשון ארמי... לציד"ץ (רשת) בלעז [שמות לא י]. לכסות הארון והשלחן, המנורה והמזבחות בשעת סלוק מסעות [שם לה יט]. אין בגדי שרד הללו בגדי כהונה... אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות [שם לט א].

*בה"ר מציין שלפי הדעת זקנים מבעלי התוספות לשמות לא י

בלעז שהם שרשי הכרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור. ואני אומר שרותיה לשון שורות הכרם. וי"ת בשרותיה – בקירוהא... [ירמ' ה י].
*ראה נטש, שור, שורה, שרק ד. שרה לשון תכשיט - ראה שר ג

~שָׁרָה, שרי (ג)

שרה (אשת אברהם) – לשון שררה [ברא' יא כט, עיי"ש יח ו, כ יב]. שרה על הכל [ברא' יז טו]. (בר"ה) נפקדה שרה – ונגזר עליה הריון [ר"ה יא. עיי"ש ד"ה למועד וד"ה כי מדלי]. שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן, אבי מלכה ואבי יסכה, אלמא יסכה (היא) בת הרן. יסכה זו שרה [סנה' טט:].
*במדבר מובא ששם אמה אמתלאי בת קרנבו שנישאה לתרח. ראה יסכה, סכה א, ראה שר, שרי ב

~שָׁרוּג

*בן רעו ואבי נחור אבי תרח (ברא' יא כ-כב).

~שָׁרוּל

*מובא בכלים פכ"ו מ"ג "השרולין טמאין" ובפירוש הגאונים: בעלי אומניות כשהן עושין מלאכתן ומעבבן בית יד שלהן... ועושין כמין כיס של עור... ומכניסין בו ידיהן. עיין בערוך ויש הסוברים שבא מ"סרב"ל המובא בדניאל ג כא. ראה בית יד

~שָׁרוּחַן

*עיר בנחלת שמעון (יהושע יט ו).

~שָׁרוּךְ

רצועה [סוטה יז. חולין פט].
*+מ"מ: ברא' יד כג, ירמ' ב כג, סוטה יז ע"א ד"ה בשכר. ראה ערקתא, שגץ, שרך, תרסית

~שָׁרוּן, שרונ

#א. שם מחוז מרעה בהמות, כמו ששנינו (מנחות פז). עגלים משרון [ישע' לג ט], שם מחוז שהיה בא"י [שם סה י, עיין דה"א ה טז]. שם מדינה הוא [שבת עז]. מקום הוא ששמו שרון ואין הקרקע יפה ללבינים ולא הוי דבר קיימא שפעמיים צריך לחדשה בשבע שנים [סוטה מג].

#ב. בשרון – ברחבה, לעין כל. ל"א שם מקום ומקום גידול עגלים הוא... ולשון זה עיקר, דתניא (מנחות פז)... עגלים משרון [ב"ק קיח].

@בדה"א ה טז נזכר מגרשי שרון שהוא חבל ארץ בגלעד. בערוך מפרש מלא העול השרוני (כלאים פ"ב מ"ו) בקעה. ראה יין, שרה ב, שרטי

~שָׁרוּעַ

*ראה שרע

אין נראה פירש"י, "דבכל התלמוד קרי להו בגדי כהונה", אך הרד"ק מביא את דברי רש"י ומסכים עמו. יש מפרשים שבגדי שרד הם בגדים קלועים.

~שָׁרָד (ב)

קונפא"ש (מחוגה. פירש"י נסוב על "יתארהו בשרד" בישעיהו, שבא כדוגמא למילה תאר, אך מתרגם את המילה שרד) [ברא' כט יז – ישע' מד יג – קומפ"ש]. מסור שקורין דולידור"א (מעצד, מעין גרזן) [ישע' מד יג].

~שָׁרָד (ג)

משרדין מהן כלום – משיירין מהן מקצת [יומא עב:]. לשון שריד [יומא עב:].
*שרד מלשון לשרד כאן מופיע פעם אחת במקרא ביהושע י כ ולא מפרש. ראה שריד

~שָׁרָה (א)

#א. המשרה את אשתו ע"י שלישי – נותן לה מזונותיה בבית אפוטרופוס, ואינה מתגלגלת עמו. המשרה – המכרה, כַּרְה מתרגמינן (מ"ב ו כג) שירותא (במ"ג: שירו) [כתובות סד:].

*בתוס' גיטין כז ע"ב ד"ה שתעבור: ותשרה – מפרש ר"ת ותשרה לשון סעודה, כמו (תענית יא ע"ב) שירותא.

#ב. שריתין לטוב – השארתין, לשון שארית, וכן פתרו מנחם. אבל דונש פתר אותו לשון התרה, כמו (דניאל ה יב) ומשרא קטריין, ופתרון שריתין כן הוא, שנאמר (להלן מ ד) הנה פתחתין היום מן האזיקים... [ירמ' טו יא, עיי"ש]. מתיר [סוכה יג:]. שרי – מותר [ערובין קב:]. שרי שקין – פתח פין [שבת קנב:]. שרי כיסך – כלומר תקבל תחלה המעות ותנם בכיסך [פסחים קיג:]. אסרו ושרו – קושרין ומתירין [סנה' צח:].

*ראה שור ג

#ג. שרי – התחיל [סוטה מט:], שרו – מתחילין [שבת קיז:]. שרו לי תגראי ברישא – הקדימו דיני לשל אחרים [נדרים סב:].

#ד. שרי – ימחול [סנה' צט:].

*ראה שרא

#ה. למשרי – לשלשל אדם עצור [גיטין סט:].

@ראה חשרה, מרא, משרה

~שָׁרָה (ב)

שרותין – (לשון) ערבה ומישור... לשון שרון ומישור, ודוגמתו (ירמ' ה י) עלו בשרותיה [יחז' כז כד]. עלו בשרותיה – לשון מישור. ומנחם חברו לשון חומה, עם (תהלים יח ל) אדלג שור, אך לא יתכנו נטישות, ציי"ש (שי"ש ציפ"ש. גזעי הגפן, שריגים)

~שרות, שרותא

*ראה קורה, שרה א (א), שריתא

~שָׁרַח, שָׁרַח

בנות בניו (של יעקב) – סרח בת אשר ויוכבד בת לוי [ברא' מו ז]. שם בת אשר שרח – לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן [במד' כו מו].

*בסדר הדורות מביא מספר הישר שהיתה בתו החורגת של אשר שנשא את הדורה בת אבימאל ולה היתה בת מנישואיה הקודמים למלכיאל שנפטר ונישאה לאשר. +מ"מ : ברא' מו יז, במד' כו מו, ש"ב כ יט, דה"א ז ל. תוס' סוטה יג ע"א ד"ה סרח, תוס' ב"ב קכא ע"ב ד"ה שבעה. ראה סרח

~שָׁרַט, שָׁרַט, שררט

ושרט לנפש – כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת [ויקרא יט כח]. עושה חבורה בעצמו [מכות כ. עיי"ש ד"ה חייב].

+מ"מ : ברא' כא ב, שמות ט יח, ויקרא כא ה, זכריה יב ג, תהלים עח טז, שה"ש ה טז, שבת עה ע"ב ד"ה ועייל שירטוט, מכות כ ע"ב ד"ה ושרט. ראה גדד

~שָׁרְטוּן

חול ורפש וטיט שהים גורש [שבת נו:], חול ואבנים אצל שפת הים כי כן דרכו, ומתקצר רוחב הים ונעשה קרקע כרוחב פרסה או יותר [ערוכין ח.], לימו"ן (טיט, בוך) בלעז, שמעלה טיט לשפתיו ומתייבש ונעשה קרקע עולם [שם צט:]. לימו"ן [ברכות ס.], לימו"ן בלעז ומתייבש ונעשה קרקע [זבחים קטז:]. לימט"ו (טיט באיטלקית, אינו בדפוס ואינו לרש"י. א"ה) [מו"ק ד:].

*בערובין כ ע"א מפרש ר"ח : פעמים שמגרש הים בזעפו על שפתו רפש וטיט ומתקבץ על שפתו ועולה כמין גבשושית, וכשנס הים ישאר זה הטיט ומתייבש ונעשה קרקע.

~שָׁרְטִי

*שר הבקר של דוד בשרון (דה"א כז כט).

~שָׁרִי (א)

*איש ישראל שנשא נכרית (עזרא י מ).

~שָׁרִי (ב)

*שמה הראשון של שרה אשת אברהם (ברא' יז טו).

~שָׁרִי (ג)

שרינהו – התירו [סנה' קט.].

~שָׁרִיג

שריגים – זמורות ארוכות, וידי"ץ (ענף הגפן) בלעז

[ברא' מ י], זמורות הגפן [יואל א ז]. נץ אינו חשוב כל כך כשריגים, שהם ענפים קשים [חולין צב.].
*ראה שבשא, שרג, שרק ג, שרקה

~שָׁרִיד

#א.שארית [יואל ג ה]. אין שריד לאכלו – לא שייר ממאכלו לחלק לעניים... ורבותינו פירשו (סנה' צב.) לא השרה ת"ח על שולחנו, כמו (יואל ג ה) ובשרידים אשר ה' קרא [איוב כ כא].

#ב.אוהבי שרידים – אוהבי ישראל [מגילה ו.].

@ביהושע יט י, יב נזכרת העיר שריד בנחלת זבולון. ראה שרד

~שָׁרִיָּה, שָׁרִיָּן, שריון (א)

שָׁרִיָּה – שריון [איוב מא יח].

בין הדבקים ובין השרין – יש שריונות שהם עשויין קליפים קליפים, כענין שנאמר (ש"א יז ה) ושריון קשקשים, והקליפים נופלים על נקי השריון וסותמים אותן, והם קרויין דבקים [מ"א כב לד], בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון [דה"ב יח לג].

שריון קשקשים – כמין קשקשות דגים עשויין מברזל נופלים על גב (נ"א : נקבי) השריון, קשקשת לכל נקב [ש"א יז ה].

*בגמרא שבת סב ע"א נאמר שריון - זרדא ובגמרא ב"ב ט ע"ב נאמר שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול. בירמיה מו ד וכן נא ג מובא לשון "סריון" אך לא מפרש. ראה חרמון, קשקשת, תחרא

~שָׁרִיָּה (ב)

(אחד ממ"ח) נביאים [מגילה יד.].

1. * בן קנז אחי עתנאל ואביו של יואב אבי גיא חרשים למטה יהודה (דה"א ד יג). 2. אבי ישיבא וסבו של יהוא, השר לשבט שמעון (דה"א ד לה). 3. סופר ומזכיר למלך דוד (ש"ב ח יז, ש"ב כ כה - הכתיב שיא והקרי שוא, מ"א ד ג - שישא, דה"א ד ג - שושא). 4. בן תנחומת הנטופתי (מ"ב כה כג, ירמ' מ ח - שריה בן תנחומת ובני עיפי הנטופתי). 5. בן נריה אחיו של ברוך בן נריה, שר המנוחה של צדקיהו (ירמ' נא נט). 6. כהן גדול בימי צדקיהו, הומת ברבלה בפקודת נבוכנאצר (מ"ב כה יח, ירמ' נב כד). 7. משנים עשר חשובי הגולה שעמדו בראש העולים עם זורובבל (עזרא ב ב, נחמיה ז ז - עזריה). 8. אבי עזרא הסופר ובן עזריה בן חלקיה (עזרא ז א). 9. כהן החתום על האמנה (נחמיה י ג). 10. ראש בית אב לכהנים בימי יויקים (נחמיה יב יב). 11. כהן מראשי האבות שעלו מן הגולה וחתום על האמנה (נחמיה יב א). ראה שישא

~שָׁרִיָּהוּ

*בן עזריאל משרי יהויקים (ירמ' לו כו).

~שָׁרִיוֹן, שָׁרִין

שם הר (בו נקרא החרמון בפי הצידונים) [תהלים כט

[ו].

*מובא בכלים פ"א מ"ח והוא לבוש מתכת שלובשים הלוחמים להגן על גופם. ראה זרדא, חרמון, לבנון, שניר, שריה, תחרא

~שריף

תבשיל לח שיש בו מרק [ברכות מד.].

*ראה מרק א, שרף ג

~שְׂרִיקָה, שְׂרִיקוֹת, שריקות

(פשתים) שריקות – פשתים שסורקין אותן ואורגין מהן מצודות דגים, שהן עשויות חורין חורין [ישע' יט ט].

*אין לו דמיון במקרא. שריקה - ראה שרק ב

~שריר, שרירות (א)

קשה [שבת קמה: פסחים מ. עד: זבחים פו:]. לשרורי – לחזק [שבת עד:]. להקשות לשון שריר, וקים – חזק [ע"ז לח.].

בשרירות לבם – במראה לבם, לשון (במד' כג ט) אשורנו [ירמ' ז כד].

~שְׂרִיר, שרירים (ב)

בשרירי – כמו (שה"ש ז ג) שרר [איוב מ טז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה שרר ב, ג, שררה

~שריתא

קורה, כמו (ברא' יט ח) בצל קורתי (ת"א) בטלל שריתי [ערובין קב.]. תרגום של קורא שריתא [ברא' יט ח].

*ראה קורה, קרה ב, תקרה

~שֶׁרֶף

משרכת – מחזקת בדרכי נעוריה, לשון מסריך סריך, ויש לחברו עם (ברא' יד כג) שרר הנעל, קושרת דרכי נעורותה בלבה [ירמ' ב כג].

*אין לו דמיון במקרא. ראה סרכא, שרר, שרר ב

~שרכא, שרכי

#א.עשב ארוך [ערובין ק:], זמורה ארוכה מאד [ב"מ צא: שבת פה:].

#ב.קנא דשרכי – אילנות בטלים ואין עושים פרי, כמו (ב"ב קלט.) גברא דשרכא בטל. כלומר דרך דקל רע ליגדל בצד אילן סרק [ב"ק צב:]. אדם בטל [ב"ב קלט.].

*עיין ב"ק צב ע"ב תוס' ד"ה גבי קנא וד"ה דשרכי (וכן בתוס' ב"ב קלט ע"א ד"ה בשרכא) שפירושו בטלנים, כמו (ברא' כה כז) איש יודע ציד, ומתרג' גברא נחשירכך, ומפרש ר"ת נח ובטל.

ובערוך גורס שידכן בדל"ת, ומפרש לשון שקט, ותשקוט הארץ (שופטים ה לא) תרגומו ושדוכת ארעא. עיין בערוך ערך שדך ג, שר

~שְׂרָסְכִים

*משרי מלך בבל שנכנסו ראשונים לירושלים [ירמ' לט ג]. +מ"מ :קהלת ג טז

~שרע, שרוע

השתרע – השתטח, להאריך איבריו, אישטינדייליי"ר (להתמתח) בלעז [ישע' כח כ].

שרוע – אחד מאבריו גדול מחבירו, עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה, או שוקו אחת ארוכה מחברתה [ויקרא כא יח], אברו אחד גדול מחבירו [שם כב כג, בכורות ג:], אחת מעיניו גדולה ואחת קטנה, וכן שאר אברים [פסחים מב. בכורות לו:]. שנשתרבב אחד מאבריו [תמורה ז].

שרעתא דנהרא – שגדל הנהר וכסה את עין הדרך... שרעתא לשון (ויקרא כב כג) שרוע וקלוט [ב"ק כט.].

*בבכורות מ ע"א לשון הגמרא : שרוע - שנשתרבבה ירכו. הרס"ג מפרש שרוע - המקפץ בהלכו. לפי רש"י נראה ששרוע אינו רק מום ברגלים אלא בכל איבר בגוף שאחד גדול מחבירו. כחלקלקות באפלה (ירמ' כג יב) תרג' כמשרועין בקבלא. שם האחד בוצץ ושם האחד סנה (ש"א יד ד) תרג' שום חדא משרועיתא ושום חדא מדרכיתא. ראה קלט

~שְׂרָעָף, שרעפים

*לשון מחשבה, אינו מפרש (עיין ברד"ק) ומובא בתהלים צד יט, וכן שם קלט כג.

~שֶׁרֶף (א)

הנחשים השרפים – ששורפים את האדם בארס שיניהם [במד' כא ו]. שרף מעופף – מין נחש הוא, ולא שיהיו לו כנפים לעוף, אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו [ישע' לו]. ת"י חיוי [ישע' יד כט]. הנחש שרף שורק בפיו כדרך שעושים אווזים הללו זה לזה ושורף האדם [אבות פ"ב מ"י].

*לפי המזרחי שרפים הוא תואר לנחשים ולא שם מין נחש.

~שֶׁרֶף (ב)

#א.גומ"א [שבת כג. עיי"ש תוס' ד"ה כל]. כשחותכין אותו במקום חיתוכו יוצא ממנו שרף לבן כחלב וקורין לייטו"ן (מין עשבים דמוי חלב) [פסחים לט.]. ע"י שרף שבא לאילן קודם חניטה פירותיו חונטין ובו נגמרין [ר"ה יב:]. שרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד וממנו הוא גדל [ר"ה יב:].

*בערוך גורס "סרף" ועיי"ש ערך שרף ג. עיין גיטין יט ע"א תוס' ד"ה דיו דיוטא, שר"ת מפרש שרף לחלוחת קליפת העץ שעושים ממנו דיו שלנו. ראה נטף א, צר, קומא, קומוס, קטף ב

#ב. שרף צורי – משקל של צור [ע"ז יא].

~ שרף, שָׂרָפָה (ג)

#א. שורפה חיה – גומעה, הומי"ר (לגמוא, בלוע מתוך שאיפה) בלעז [ע"ז כט]. הומי"ר [ברכות סב. פסחים כח]. מישרף שרף – מושך הדם מבית השחיטה בנשימתו וכונסו בלבו, הומי"ר בלעז [כריתות כב].

#ב. משרף – לצרף [ב"מ עד].

#ג. שרפה – גיהנם [סוטה לה].

#ד. והיתה לשריפה – יקד יקוד מאכולת [ישע' ט ד].

@ראה דלק, זלעפה, יקד, משרפת, משרפות מים, סרף, שרף

~ שָׂרָף (ד)

שרף (בן שלה למטה יהודה) – ר"א (ב"ב צא:) זה כליון (בן אלימלך) [דה"א ד כב].

~ שרפרף

אדם עושה שרפרף ואח"כ עושה כסא? – שרפרף לרגליו וכסא לישב. על כרחך הכסא עשוי תחלה, ולפי גובה הכסא הוא מתקן השרפרף [חגיגה יב].

*בערוך ערך שרפרף מציין לברכות כד ע"א שזה ספסל קטן וכן כסא שלפני קתידרא, ספסל גדול לפני ספסל קטן. ראה אסלא, הדום, שרשיפא

~ שָׂרָץ

#א. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ : בעוף כגון זבובים, בשקצים כגון נמלים וחיפושית ותולעים, ובבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים [ברא' א כ], שרץ בכל מקום משמע דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ [ויקרא יא ט], אין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד [שם יא מא], לשון שרץ דבר שהוא נד בארץ ואינו נראה אלא ע"י שירוצו וריחושו, מפני קוטנו [ערובין כח], שרץ לשון רחוש ונענוע ואינו נראה, ואין בהמה וחי הגבוהין מן הארץ בכלל שרץ [פסחים כד], בריה קטנה ונמוכה שניכרת בהלוכה בקושי ונראית כרוחשת [מכות טז]. שרץ העוף – הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ, כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים [ויקרא יא כ], הנמוכים הרוחשים על הארץ, זבובים וצרעים וחגבים טמאים, הם קרויים שרץ [דברים יד יט]. נמלה – שרץ הארץ. צרעה – שרץ העוף היא וגם שורצת על הארץ [פסחים כד. כד]. כגון חולדות ואישות [סוכה כ]. דרכו לגדל באשפה ומרבה טומאה [ב"ק פב]. מין צב [חולין קכז]. צב הדומה לצפרדע, הצב טמא והצפרדע טהור [קדושין פ]. כגון נמיה וחולדה [שבת קנו:] שרץ –

כגון הצב והלטאה שדומין לצפרדע [שבועות יד]. שרץ אין דמו קרוי נפש אלא הרי הוא כבשרו [סנה' נז].

*היום קוראים לשרץ העוף חרקים. שמונת השרצים המנויים בפרשת שמני נחשבים אבות הטומאה ומטמאים במותם אדם וכלים במגע ולא במשא, ואילו כלי חרס הם מטמאין מאוירם. שיעור הטומאה של שרץ הוא כעדשה. +מ"מ : שבת פ"ד מ"א, חולין קכז ע"א ד"ה ומגדלין. ראה אנקה, אשפה, חולד, חומט, כות, לטאה, סלמנדרא, עכבר, צב, צבוע, צרעה, קפה ב, רחש ב, רמש, שקץ, תנשמת,

#ב. שורץ היינו רוחש ומנענע [חולין סז], האי שורץ (שמות א ז) לשון פרו וישרצו הוא ולא ריחוש ונענוע [שם קכז]. האי שורץ לשון (שמות א ז) פרו וישרצו הוא, ולא לשון ריחוש ונענוע [שם]. וישרצו – היו יולדות ששה בכרס אחד [שמות א ז].

*+מ"מ : נדה כה ע"ב ד"ה בר רמש. ראה ילא, פרה ב, פרץ, רחש

~ שָׂרָק, סָרָק (א)

צבע אדום הוא הבא בקנים, טיפינו"ן (אודם, לפרכוס הפנים) בלעז [שבת צה]. צבע המאדים את הפנים [כתובות יז]. שורייקי סומקי – גוונים אדומים [ב"מ פג:] לפנים [סנה' יד]. שרוקים – (פנים) צבועים ואח"כ נעשו לבנים [שם צג]. שרוקים (בפסוק : שָׂרָקִים) – לא ידעתי מה צבע הוא, וי"ת קווחין [זכריה א ח].

*שרוק זה אדום כצבע היין. +מ"מ : ברא' מט יא, ירמ' ב כא. ראה נפך, סרק, שרק ד

~ שרק, שריקה (ב)

שרקו – (שרק לשון) נופח בפיו, שיבלי"ר (לשרוק) בלעז, ודרך אדם לעשות כן, הוואה דבר חשוב שחורב וכלה [איכה ב טו], שיבלי"ר (בלעז, וכן דרך כל הוואה חורבן פתאם לשרוק [מ"א ט ח]. ישרק – ירמוז שיתקבצו [ישע' ז יח]. שיבלי"ר בלעז... סימן לקיבוץ [ישע' ז יח]. אשרקה – כדרך השורקים לסימן ואות לבוא אליו הטועה בדרך [זכריה י ח]. שרקו – שיבלי"ר (לשרוק) בלעז, כך שורקין על דבר שחלף והלך לו [יחז' כז לו]. שריקות – העובר על חרבות שראה כבר כבניינם טובות (תיבה זו אינה מובנת בהקשר הפירוש) רגיל לשרוק [ירמ' יח טז].

*ראה כתם, משרוקיתא, קרנא

~ שרק (ג)

לישרקיה – החליק, אישלאורי"ר (להחליק) בלעז [שבת קלד], החליק [ברכות מד. – מחליק, ב"ק ל: ע"ז מ: זבחים סב. חולין נב. – מחליק, קיא. נדה כו]. טח בטיט [ע"ז לא. נדרים צ. ב"ק פא:], סתם במגופות [ב"מ צב:]. שרקין תנורא – טחין סביבות כסוי פי

התנור בטיט שלא יצא חומו כשהצלי בתוכו, שהרוח קשה לצלי [שבת יח: ביצה לב:].
*ראה טוח

~שָׁרָק, שָׁרָקָה (ד)

שָׁרָק – זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות [ישע' ה ב, עיי"ש ד"ה ויטעוהו וכן פסוק ז ד"ה כי כרם], שָׁרָק – זמורות גפן טוב... [ירמ' ב כא, עיי"ש וכן ישע' ה ז], ויטעוהו שורק – גפנים משובחות, ולא זמורה אלא שרשין עצמן [סוכה מט:]. שרוקיה – נטיעות שורק שלה [ישע' טז ח].

*יש מפרשים שרוקיה – מלשון אדם, כלומר מין זן של ענבים אדמדם.

ולשורקה (בפסוק : ולשורקה) – זמורה ארוכה, קוריד"א (עריס, שורה של גפנים המודלות על גדר והן יוצרות מעין סוכה) בלעז... שורקה אלו ישראל (שנאמר ירמ' ב כא) ואנכי נטעתיך שורק [ברא' מט יא].

*הפירוש בסוכה סותר במקצת את הפירוש בישעיה. בסוכה מט ע"א נאמר : שורק זה בית המקדש. רש"י מפרש : שהוא שורשן ועיקרן. ראה שרה ב, שריג

~שָׁרָקָה

סל מלא עופות [חולין נג:].

*הערך גורס שרכפא ופירושו קן עופות וכן מובא בתוס' ד"ה שרקפא.

~שָׁרָקָה

(רחם זו ציפור) שרקרק – כשהוא מצפמף נשמע כאומר שרקרק [חולין סג. עיי"ש תוס' סא ע"א ד"ה כל].

~שָׁרָר (א)

א.א.וישר על ישראל – על כרחם נהג רבנות, ובגאווה [שופטים ט כב]. וישר אל מלאך (הושע יב ה) – נשתרר לעומת המלאך [חולין צב.]. שררה – גדולה [מכות יג. הוריות י.].

*מ"מ : מ"א ב כב, תהלים קלא א. ראה איסריא, אלהים, אפורה בהערה, אפיפור, אשר, גדול א, גדל ב, גדלה, גיטרא, דוכוס, הרמון, חבא בהערה, ישר ב, מלכות, מסכה, מרה ב, משח, משרה, נון, נין, סהר, סכה, סרד, פזר, פקד, רהב, רענן, שבט ב, שור, שרה, שרירות, תגא

~שָׁרָר (ב)

שרך כמו שררך וזהו טיבורך [משלי ג ח], שררך – טיבורך [שה"ש ז ג], טבור הולד [סוטה יא: – יחז' טז ד]. שרך – כמו (שה"ש ז ג) שררך [יחז' טז ד]. שררך – זה סנהדרין שיושבת בטיבורה של א"י

[סוטה מה:]. סנהדרין נמשלו לשובנה, שנאמר שררך... [תהלים ס א].

*למרות שהמובאות ממשלי יחז' הם משרש "שר", הובאו כאן כיון שהם קרובים ומאותה משמעות. ראה סהר, שריר ב

~שָׁרָר (ג)

*האררי, אבי אחיאם מגבורי דוד (ש"ב כג לג).

~שָׁרָה, שָׁרָה, שָׁרָה

בְּשָׁרָה לבי אלך – במראית לבי, כמו (במד' כד יז) אשורנו ולא קרוב, כלומר מה שלבי רואה לעשות [דברים כט יח]. לשון ראייה, כמו (במד' כג ט) אשורנו [ירמ' ג יז], בשרירות לבם – במראה לבם, לשון (במד' כג ט) אשורנו [שם ז כד], מראית לב, כמו (לעיל ה ט) למען שוררי [תהלים פא יג].

*יש סוברים ששרירות מלשון שריר ומובנו קשיות. שרירות תמיד בא בצרוף אל "לב". ראה גאווה, הרמון, משח, משרה ב, שבט א, שובב, שר א, ב

~שָׁרָשׁ (א)

א.א.לעקור כל השרשים, דירשני"ר (לעקור. חסר בדפוס) בלעז [תהלים נב ז]. כשהוא מדבר בלשון עיקור אומר תְּשָׁרֵשׁ, ובלשון שורש אומר (תהלים פ י) תְּשָׁרֵשׁ, וכן (איוב לא ח) ישורשו, לשון עיקור ישרשו (אין נטיה כזו במקרא וצ"ל ישע' כז ו) ישרש, לשון שורש [איוב לא יב], ישורשו – יעקרו [איוב לא ח, – ב"מ לח. חולין קלא:]. לשרושי – לעקר, דירשני"ר (לשרש) בלעז [עזרא ז כו]. תעקר [ברא' טו ב]. כל שורש (בפסוק : שרש) – לא ישריש. כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי"ש פת"ח, וזה טעמו למטה ונקוד קמ"ץ, לפי שהוא לשון פועל, אינרציננט"ט (משתרש) בלעז [ישע' מ כד]. ובכל תבואתי תשרש (איוב לא ח) לשון עקור [יחז' כג יז]. דירשני"ר (נמצא רק ברש"י שבריי"ף אחרי "לקוץ"). א"ה) בלעז [מו"ק ה.]. שורש וענף – ברא ובר ברא [מלאכי ג יט].

*בירמיה יב ב "שורשו" משמעו השרשה ואילו המובן של "שורשו" באיוב לא ח הוא עקירת השורש. עיין בערוך ערך שרש. ראה אם ב, דבש, דשן, עקר ג, ערירי, פאר ב, קוץ ג, קלח, קעקע ב. קציר, שכחה, שרשה, שרשר, תקע

ב.א.שרשווי – ריוח [מו"ק יב.]. משתרשי – מרויחו [כתובות קח.].

ג.א.נשתרש – עשה שרשים, כלומר נתחזק... [ב"ק סז: עיי"ש סח. ד"ה נשתרש].

~שָׁרָשׁ, שָׁרָשׁ (ב)

*בן מעכה אשת מכיר בן מנשה (דה"א ז טז).

~שְׂרָשָׁה

שְׂרָשָׁת – לשון (מעילה יג): שרשי אילן שהן מאחזין לאילן ליאחז ולהתקע בארץ, אף אילו יהו מאחזין לחשן, שבהם יהיה תלוי באפוד, והן שתי שרשרות האמורות למעלה (פסוק יד) בענין המשבצות. ואף שרשרות פתור מנחם בן סרוק (ערך שרש) לשון שרשים, ואמר שהרי"ש יתרה בו, כמו... ואיני רואה את דבריו, אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה (כלים פי"ד מ"ג) [שמות כח כב].
*לפי משמעות הפירוש רש"י סובר ש"שרשר" משרש שרש ולא משרש שרשר (שרשרת), ואילו לפי מנחם שניהם משרש שרש. שרשת - ראה שרשרת

~שרשיפא

ספסל [ברכות כד. שבת קכט. כתובות סא. ב"ב נט.], כסא לישב עליו או להדום רגליו [פסחים כז:].
*ראה שרפרף

~שרשר

משישרשו – משיראו בהן כעין שרשרות של חרובין [ברכות לו: פסחים נב:].
*בערוך מפרש שרשרת ושלשלת ענין אחד הוא. ראה שרשרת

~שרשרא

חבל [ב"ק צו.].

~שרשרת, שְׂרָשָׁת

שרשרות זהב – שלשלאות (מופיע כאן לעז אך שייך לערך מחתה) [שמות כח יד]. קופי"א (כותרת) [דה"ב ג טז, עיי"ש באריכות].

*אונקלוס מתרגם שרשת ושרשרת תיכין. הנצי"ב בהעמק דבר לשמות כח כב מבאר ששרשרת עשויות עיגולים מעשה עבות, כלומר רחבים ועשויים מעין מקלעות בדרך שזירה ופיתול של חוטי זהב דקים כדרך שעושים חבלים, ואילו שרשת הם עיגולים קטנים שאינם צריכים להמתח. כלומר החלק העליון המחובר למשבצת הוא שרשרת מגבלות (כלומר שיכולים להמתח לפי הצורך) ואילו החלק התחתון המחובר לטבעת החושן הוא שרשת גבלת (שהם טבעות קטנות קשיחות). +מ"מ: ברכות קה ע"א ד"ה בנפה. ראה גלה ב, זק, חמר ב, כבלא, עבות ב, שלשלת, שרשה, שרשר, תך

~שרת (א)

נעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות [במד' ח כה], לשאת את הארון [סוטה לז:].

*כאן מדובר בשרות הלויים במקדש. בערוך ערך שמש א מציין לשמות כח לה "לשרת" - תרגום לשמשא. +מ"מ: דברים יח ו. ראה משמרת, משרת, עבד ב, שמש. מְשַׁרְת עיין ש"א ב יא וראה ערך כהן

~שָׂרֵת (ב)

כלי השרת אשר ישרתו בהם בקדש – כלי הקטרת, שמשרתים בהם במזבח הפנימי [במד' ד יב]. בכלי שרת – בלבוש בגדי כהונה [יומא מח.]. בגדי שרת – בגדי כהונה [זבחים קיג.].

~שרתוע

שפוד [- תהלים קה יח].
*בב"ר פרק פז נאמר: נתנה (אשת פוטיפר) שרתוע של ברזל תחת צוארו (של יוסף) כדי שיתלה עינו ויביט בה.

~שֵׁשׁ (א)

#א.פשתן [שמות כה ד]. כיתנא [יבמות ד:]. מצנפן דבוץ [יחז' טז י]. בגדי שש – דבר חשיבות הוא במצרים [ברא' מא מב]. שש ברקמה – בגד שש עשוי בציורי רקמות [יחז' כז ז].
*ראה בוך, ססגון
#ב.שיש [שה"ש ה טו].
*ראה שיש א
#ג.אבן יקרה [מגילה ט טז].
*ראה אבן, בהט, נזר, ספן

~שֵׁשׁ

שמח [שבת כח.].

~שֵׁשׁא

וְשֵׁשׁאֲתִיךְ – כמו והשאתיך על עמי, כמו (תהלים פט כג) לא ישיא אויב בו [יחז' לט ב].
*אין לו דמיון במקרא.

~שֵׁשׁבֶצֶר

דניאל (נשיא יהודה), ולמה נקרא שמו ששבצר? שעמד בשש צרות [עזרא א ח, עיין ה יג-טו].

~ששון

*ראה שיש א

~שֵׁשִׁי (א)

(ששי) שעושה (בגמרא כתוב "שמשים") את הארץ כשחיתות – לשון ששי לא פורש לנו מאי דמי לשחיתות. ונראה לשון עמודי שש שהם כבדים ומקום מעמדם ניכר [סוטה לד:]. וששי – לשון (איכה ג מז) השאת והשבר, והשי"ן אחד לבדו שורש בתיבה [יומא י.].

*בגמרא יומא נאמר: ששי (במד' יג כב) שמשים את הארץ כשחיתות, ורש"י מפרש שדורשים את השי"ן השנית כשחיתות והיא נובעת מן המלה שאת שבאויב. ראה שאה

בית מוצא הרעי [ישע' כ ד]. שתותיהם – העגבות
[ש"ב י ד].

~שָׁת, שְׁתוּת (ג)

#א. וישת עליהם תבל – פיזרן בכל הדורות להיות
שתות וקיום ויסוד לקיים תבל [יומא לח:], שתותיה –
יסודות החפירות [ישע' יט י].

*בישע' יט נאמר : והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר אגמי
נפש. וצ"ע מה הקשר בין שתותיה במובן יסוד לדכאון? ניתן
להבין זאת אם נפרש שעושי שכר אין הכוונה למשקה (הנקרא
היום בירה) אלא בוני סכר על הנהר כדי לעשות אגם. ושתותיה
מדוכאים הכוונה לחופרי יסודות הסכר, והסיבה שהם
מדוכאים ועגמי נפש? כיון שהנהר יבש וכל עמלם לשוא. ראה
אבן שתיה, שות, שתין, שתת, תהו

#ב. שתות – לשון סיעת צדיקים... השתות יהרסון –
מחשבותיו של אותו רשע... ולשון שתות מחשבות
שהוא משית בקירות לבו... השתות לשון (שמות ז יג)
ולא שת לבו גם לזאת [סנה' כו: – תהלים יא ג].
השתות – הצדיקים, שהם שתות של עולם [תהלים יא
ג].

*ראה פנה

#ג. שת קציר – עשה חיל וגדולה, כמו (איוב יד ט)
ועשה קציר [מגילה יד:].

*ראה שתת

~שתא

שנה [ב"מ עג:].

~שתה, שתיה

*לשון שתיה ולעתים במשמעות לשון סעודה. ראה אבן שתיה,
דת, נשת, שתי א

~שתום

*ראה שתם

~שתוקי

שקורא (ל)אביו ואמו משתקתו [יבמות לו:]. (הוא)
ספק ממזר [שם סט:]. בת שתוקית – שנולדה ע"י
נשואין שנשאת למותר לה [קדושין עג:].

*ראה אסופי, שתק

~שְׁתִי, שתיה (א)

(לשון) שתית יין [קהלת י יז, עיין אסתר א ח]. כל
אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה
[קהלת ח טו].

*עיין בספר מדות ושיעורי תורה פרק ט"ז שאין שיעור מוגדר
בגמרא לשיעור משקין לאיסורים ולברכה אחרונה, רק יש
"כמלא לוגמיו" שהוא שיעור המיישב דעתו של אדם, "רביעית"
שהוא שיעור חשיבות משקין לנויר, קידוש וכו'. +מ"מ : ברא' כד

(אחד מ)ארבעה ענקים, אחימן ששי ותלמי ואביהם
(שהיו בקרית ארבע והוכה ע"י כלב בן יפונה) –
ברא' כג ב, עיין במד' יג כב, יהושע יד טו, טו יד,
שופטים א י].

*צ"ע כיון שבספר במד' לא נמנה אביהם. ראה קרית ארבע

~שְׁשִי (ב)

ולא היה לששי בנים כי אם בנות – ומה שאמר למעלה
(פסוק לא) ובני ששן אחלי? חולה שפל היה ומת בלא
בנים [דה"א ב לד, עיין ש פסוק לה].
*ישראל מבני בני שנשא נכרית (עזרא י מ).

~שֶׁשֶׁן

בבל בחילוף א"ת ב"ש [מגילה ו.]. הוא בבל בא"ת
ב"ש [ירמ' כה כז], בבל בגי' דא"ת ב"ש [שם נא מא].
*בע"ז סה ע"א מוזכר פקיד פרסי בשם "בר שישך". ראה
גימטריא

~שֶׁשֶׁן

*בן ישעי, מצאצאי ירחמאל לבית יהודה. נתן את בתו אחלי
לעבדו ירחע המצרי (דה"א ב לא-לה).

~שֶׁשֶׁק

*בן אלפעל מצאצאי בנימין, בניו ישפן, עבר, אליאל, עבדון, זכרי,
חנן, חנניה, עילם, ענתתיה, יפדיה ופנואל (דה"א ח יד).

~שֶׁשֶׁר

ת"י סממנים, צבע הוא ממין הציורים. ל"א ומשוח
בששר, אליניאנ"ט א"י"ן (מתיחת קוים בצבע אדום)
בלעז... [ירמ' כב יד], מיני ציור [יחז' כג יד].
*ראה משח, סרק ב

~ששת

רב ששת – היו משניות סדורות לו [ערובין סז].
איסתניס (היה) – מעונג [פסחים קח:]. מאור עינים היה
[פסחים קטז:].

~שֶׁת (א)

בני שת – כל האומות, שכולם יצאו מן שת (שכן הבל
נרצח ע"י קין, וקין פסקו תולדותיו לאחר שבע דורות,
עיין ברא' ד כד), בנו (השלישי) של אדם הראשון
(וחוה, ואחיהם של קין והבל ואביו של אנוש) [במד'
כד יז]. שת – מן הצדיקים שהיו קודם המבול שלא
חטאו עד דור אנוש [סוכה נב:]. משת יצאו תולדות נח
ואברהם [דה"א א א].

*ראה אדם הראשון, מתושלח

~שֶׁת (ב)

כא, ישע' כא ה, אסתר א ח. ראה אבן שתיא, נשת, שתת. שתי
הלחם - ראה לחם

~שְׁתִּי (ב)

שתי - קשה לטווחו יותר מן הערב [כתובות נט].
קשה לטווחו כפלים כשל ערב [שם סד]. שתיא -
שתי... השתי מקבל ערב כנקבה המקבלת זכר [ע"ז
יז].

*שתי הוא חוטי היסוד שבאריג. +מ"מ : ויקרא יג נב (ואין לו
דמיון), שבת קג ע"א ד"ה בית אחד. ראה מסכת, ערב

~שְׁתִּי, שִׁתִּין

כמין בור כרוי אצל המזבח לירד הנסכים בתוכו,
ויורדין מן המזבח לרצפה ושותתין שם [זבחים סא].
נקב שבבנין המזבח, שניסוך היין של ספלים יורד
לתוכו כנגד מקום הנסכים [סוכה מט].

שיתין - יסודות בית המקדש, ובגמרת ירושלמי (סנה'
פ"י) מצינו תימוליוס של ביהמ"ק והוא יסוד בלשון
יוני [מכות יא].

*ראה יסד ב, שת ג

~שְׁתִּיל

*עיין תהלים קכח ג ואין לו דמיון במקרא.

~שְׁתִּים

*ראה שלש

~שְׁתִּין

ששים [עזרא ו ג, עיין קהלת יב ו].

~שְׁתִּיקָה

*ראה שתק

~שְׁתִּית, שְׁתִּיתָא

שתיא (דטלפחי) - מאכל העשוי מקמח קליות
שנתיבשו בתנור בעוד (ש)השבלים לחים [ברכות לח].
עיי"ש תוס' ד"ה והא, מאכל שעושים מקמח קלי
שנתיבשו בתנור ונותנין דבש לתוך התבשיל [ערובין
כט], שתיא דטלפחי - שם מאכל העשוי מקמח
עדשים ומלח [גיטין ע], קמח טרוף במים [סנה' סז].
שתיא - תבשיל העשוי מקמח של קליות שייבשו
בתנור, ויש שעושים אותו מקמח עדשים, ולפי שהן
מתוקין יותר מדאי נותן שם חומץ [ע"ז לח].

(וקמח) וקלי - אמרו רבותינו (ע"ז לח:) שני מיני
שתיא הקריב ברזילי לדוד, אחד של חטים ואחד של
עדשים כענין האמור כאן, קמח וקלי הוא של דגן,
ופול ועדשים וקלי ממינים של קטניות שמייבשין

אותן בתנור כשהן לחין והם מתוקים לעולם וטוחנין
אותן ועושים מהם מאכל שקורין שתיא [ש"ב יז כח].
*ראה אבשונא, נקדים, קלי א, קמח

~שְׁתִּךְ

משתכי - מעלין חלודה, רדויל"א בלעז [שבת קב].
שהשמים משתכין עליו כנחשת - מאדימין פנים כעין
רודיליי"א (חלודה), כדאמרינן בב"מ (כו.) דשתיך טפי
שהעלה חלודה [תענית ח]. שתיך - העלו חלודה
[ב"מ כו]. משתכי - בכל מקום שמעתיו שמעלה
חלודה [ב"ב יט].

*עיין תענית ח ע"א תוס' ד"ה אם ראית, מפרש ר"ת משתכי -
מקלקלים המאכל שבקדירה, ובלעז אורמשי"ר. עיין ב"ב יט ע"א
תוס' ד"ה משום. ראה חלד א, שוכתא

~שְׁתִּל, שְׁתִּלִּים

שתול - נעקר מכאן וחזר ונשתל במקום אחר. נטוע -
מעיקרו, ולא זו משם לעולם [ע"ז יט - תהלים א].
פלנדיי"ץ (נטוע) בלעז [תהלים א ג].
*ראה שתיל

~שְׁתִּלָּא

נטוע כרמים למחצה [ב"מ צז. ב"ב כא]. נוטע כרם
בקרקע בעל הבית, ועליו להיות אריס כל הימים ונוטל
מחצה בפירות [ב"מ קט].

~שְׁתִּם, שְׁתִּם (א)

שישתום - שיקוב נקב במגופת החבית. לשון (במד'
כד ג) שְׁתִּם העין, עין פתוחה דשפיר חזי [ע"ז סט].
שתום (בפסוק : שְׁתִּם) העין - עינו נקורה ומוצאת
לחוץ וחור שלה נראה פתוח, ולשון משנה הוא (ע"ז
סט.) כדי שישתום ויסתום... ויש מפרשים שתום העין
פתוח העין, כמו שתרגם אונקלוס... [במד' כד ג],
שתום - פתוח, כמו שתומו ניכר, כלומר עינו אחת
פתוחה מכלל דהאחרת סתומה והכי נמי מתרג' דשפיר
חזי. אית דמפרשי שתום כמו סתום, ולא מילתא היא
[סנה' קה].

*אין לו דמיון במקרא. שתם וסתם מתחלפין הרבה פעמים.

~שְׁתִּם (ב)

שְׁתִּם - (לשון) סתם [איכה ג ח].

~שְׁתִּן

#א. משתינ בקיר - י"ת ידע מדע, משית בקירות לבו
[מ"א יד י]. משתינ - י"ת ידע מדע, משית קירות
ליבו. ד"א כלב דרכו להשתינ בקיר [ש"א כה כב]. ת"ח

בשתייה (כלומר) בלא קילוח ברחוק [כריתות כב].
 *+מ"מ : זבחים כה ע"ב ד"ה זאת. ראה אבן שתי, נשת, שית ג,
 שת ג, תושיה

משית בקירות לבו [סנה' קב].
 *+מ"מ : מגילה יד ע"א ד"ה וכן, שבועות לד ע"ב ד"ה כל מילתא.
 ראה שת ג (ב)
 #ב.משתיין בקיר – דרך בני אדם כן (להשתיין בקיר)
 [ב"ב יט:]
 *ראה סוסכיתא, שין, שתת

~שתע

אל תשתע – אל ימס... זה הכלל, כל תיבה שתחלת
 יסודה שי"ן, כשבא לדבר בלשון מתפעל, או תתפעל,
 או יתפעל, התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות
 שרשי התיבה, כמו (להלן נט טז) וישתומם, (מיכה ו
 טז) וישתמר, (ש"א א יד) תשתכרין, (איוב ל טז)
 תשתפך [ישע' מא י].
 *אין לו דמיון במקרא. ראה שעה

~שתף, שותף

*שותף הוא אדם שמתחברים אתו בעסקים או מעשים
 משותפים. התחברות של כמה אנשים נקראת שותפות. +מ"מ :
 ברא' א, שמות יח יג, במד' י כט, דברים לג יח, קדושין לא ע"א
 ד"ה חזרו. ראה ערוב

~שתק, שתיקה

נעשה אלם מחמת חולי [גיטין סז:]. נאלם [סנה' מג].
 זיל בתר שתיקותא – שאל לך משפחה שתקנית שסתם
 בני מריבה הם פסולין... ומיוחסת דבבל היינו
 שתיקותא מתוך שהם שתקנים הוחזקו במיוחסים, א"כ
 הבא לבדוק בבבל אינו בודק אלא בשתיקה לבדוק
 בשתקנים [קדושין עא:].
 *+מ"מ : במד' יד כד, משלי כג ב, כ, קהלת ג ז, מגילה יח ע"א
 ד"ה סמא וד"ה מלה, תוס' יבמות פח ע"א ד"ה דשתיקה, קדושין
 סג ע"ב ד"ב ד"ה ולא, ב"ב קלב ע"א ד"ה ושמואל, סנה' ז ע"א ד"ה
 טוביה. ראה דמס, הס, חרש א, משתוקה, עמד א (ב), שמס, שפי
 שתוקי

~שתר (א)

וישתרו – כמו ויסתרו, שהרי הוא במסורת כתובים
 שי"ן ומפורשים בלשון סמ"ך, מכת בית הסתרים
 [ש"א ה ט].
 *אין לו דמיון במקרא. ראה סתר א

~שתר (ב)

שתר (אחד משבעת שרי אחשוורוש) – (לשון) שתי
 תורים [מגילה יב: עיין אסתר א יד].
 *שתר בוזי - המשנה לתתני, פחת עבר הנהר (עזרא ה ג).

~שתת

מים שותתין על ברכיו – אינו ניתז למרחוק, אלא נופל
 ויורד כנגדו, קולי"ר (לנזול) בלעז [סנה' עז:].

~תַּאָב, תַּאָבָה (ב)

#א. לתאבה – מחמת תאוה... ומנחם חיבר לתאבה עם (עמוס ו ח) מתאב אנכי את גאון יעקב [תהלים קיט כ].

*בתהלים קיט קלא מובא "למצותיך יאבתי" והוא משרש יבה, אך לא מפרש. ראה אבה ב, אהבה, אוה, שוקק, תאוה, תאנה ב בהערה

#ב. לימדה תורה ד"א שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון [חולין יז].

+מ"מ : פסחים צט ע"ב ד"ה לא יאכל, שם קח ע"א ד"ה לא רב, סנה' כז ע"א ד"ה מומר אוכל, ע"ז כז ע"ב ד"ה לתיאבון. ראה מומר

~תַּאָה

תַּתָּאו – תשפעו לנטות... לשון סיבה, כמו (דה"ב יב יא) אל תא הרצים, (וכן יחז' מ י) ותאי השער... [במד' לד ז]. תסבו [שם שם ז].

*ראה אוה, אתא, תא, תיאא

~תַּאָו, תוּא

תורבלא (ת"א), תור (שור) היער. באלא, יער בלשון ארמי [דברים יד ה], חיה והוא שור הבר, כדמתרגם תאו וזמר תורבלא, תור – שור, באלא – יער [ב"ק קיז]. (מין) בהמה... תאו מתרג' תורבלא, שור הלבנון [חולין פ]. תוא, כמו (דברים יד ה) ותאו וזמר [ישע' נא כ].

*בגמרא חולין פ ע"א נאמר : שור הבר מין בהמה הוא, ר"י אומר מין חיה, דרבנן סברי מדמתרגמין תורבלא מינא דבהמה הוא. לפי רשי ה"תוא" וה"תאו" הם אותו דבר, אך לפי מפרשים אחרים (רס"ג ועוד) הם שני חיות שונות. בתוספתא כלאים פ"א ט נאמר שתאו היא ברייה בפני עצמה. עיין בערוך ערך תרבלא. ראה שור א

~תַּאָוָה

#א. עד תאות גבעות עולם – עד סוף גבולי גבעות עולם... עד קצות, כמו (במד' לד י) והתאוויתם לכם לגבול קדמה, (וכן שם ח) תתאו לבא חמת, כך חברו מנחם בן סרוק, אשומי"ל (גבול) בלעז, ואונקלוס תרגם לשון תאוה וחמדה... [ברא' מט כו]. והתאוויתם – לשון הסבה ונטיה, כמו תתאו [במד' לד ח].

#ב. תאוותי יצרי [תהלים לח י]. דבר עבירה [נזיר כג]. תאות נשים קשים להכחיש את בשרו יותר מגופו של עבירה [יומא כט]. לא תתאוה – (ת"א) לא תירוג... לשון חמדה, כמו (ברא' ב ט) נחמד למראה דמתרג' דמרגג למחזי [דברים ה יז]. תאוה של אשה מרובה משל איש [ב"מ פד].

+מ"מ : ויקרא כז טז-יז, משלי טו ל, ב"מ קז ע"ב ד"ה נזקק. ראה אבה, אבינה, אוה, הרהור, חוה ב, חמדה, יאל, יצר, כמה ב, כפר א בהערה, עגב, עגבה, שאף, תאב ב, תאנה ב בהערה, תשוקה

~תַּי, תִּי"ו

*ת' זעירא - עיין אסתר ט ז, ת' רבתי - דברים יח יג, אסתר ט כט.

~תַּיָּא, תַּיָּאִים (א)

תתאו – יציע שקורין אפינדי"ץ (עיין בא"ה) שהוא מוסב ומשופע [במד' לד ז]. יציע שקורין אפינדי"ץ בלעז [יחז' מ ז], יציע שאחורי בית הכפורת [יומא נב], יציע [ב"ב ס].

חדר [דה"ב יב י]. התאים הנמוכין אשר סביב (הבית הגבוה) – אותם קורא בנין [יחז' מא יב]. *תא בארמית - תוא. ראה אפתא, יציע, צלע, תאה

~תַּא (ב)

תא (משורש אתא) – בוא [ברכות כז: מו"ק טז: ב"ב כז: סנה' צו:].

תא שמע – שמענו [פסחים ג]. שמע מינה [מגילה כ:].

~תַּאָב (א)

מתאב – כמו (ישע' מט ז) מתעב וכן ת"י מנבל... ומנחם חברו במחברת (תהלים קיט כ) גרסה נפשי לתאבה... [עמוס ו ח].

*ראה תעב

~תאם, תאומים

#א.תאומים – שני תינוקות... וקשורין טבורן זה בזה [שבת קכט: בהיפוך]. מתאימים [ערובין יד. בהיפוך, סוכה כב:]. שני בנים בכרס אחד [יבמות סה: בשינוי והיפוך]. טיפה אחת היא ומתחלקת לשתיים [יבמות צז:]. אחים תאומים... דומין זה לזה [דברים כא כג]. תאומים (בפסוק: תאָמם) – (לשון תאומים)... תמים – כמו תאומים (נ"א: תאומים) [שמות כו כד, עי"ש לו כט].

תאומי צביה – דרך צביה להיות יולדת תאומים... [שה"ש ד ה, עי"ש וכן ד ב, ו ו, ז ד].

#ב.תאומים – מזל קבוע ברקיע [ר"ה יא:].

#ג.קורות המתאימות – שהשכיבן זו אצל זו כמו תאומים [ערובין יד]. כירות מתאימות – מחוברות יחד [שבת לז]. מתאימות – שינים גדולות שקורין מיישיליר"ש (שינים טוחנות), שאחת נראית כשתיים [בכורות לט]. מתאימות – לשון מתום, (כמו תהלים לח ד) אין מתם בבשרי, כלומר תמימות, אינטירי"ש (שלמות) בלעז [שה"ש ד ב].

#ד.ל(חודש) סיון (מזל) תאומים [ר"ה לה].

@+מ"מ: ברא' כה כז, לח כז, סוכה כב ע"ב ד"ה שתי. ראה אח א, חט, ככי, כלונס, סנדל, תיום, תמס

~תאונים

*ראה תאנים

~תאטרון

*ראה טרטיאות

~תאלא, תאלי

תאלתא – דקל [כתובות קיב. ב"ק נח:]. ענבי תאלא – ענבי גפן המודלית בדקל [גיטין ע]. תאלי – דקלים. מין תמרים שנקרא בלשון ארמי תאלי [שבת קי], דקלים קטנים [ב"ב כב:]. אילנות [ב"מ קט]. שתילין נטעים בחורים [ב"ב סט:].
*ראה דקל, קשבא, תעלא

~תאָלה

תאלתך – לשון (ישע' יט יג) נואלו שרי צען [איכה ג סה].
*ראה אלה, יאל

~תאום

*ראה תאם

~תאָנה (א)

#א.תאנה [הושע ט י], אילן תאנים [מיכה ג יב]. פרי התאנה [סנה' מא]. פי תאנה – כשתולשין אותה נעשה לה פה קצר במקום עוקצה [ע"ז ל:]. אינה מתבשלת כאחד [נדה מ]. ענפיה מרובים [ברכות טז]. תאנה כל זמן שממשמש בה מוצא בה תאנים שאינן מתבשלין בבת אחת אלא היום מעט ולמחר מעט וכל שעה ראוי לאכול מהן [ערובין נד]. סוף לקיטת תאנים – נמצאים בתאנה תאנים שאינן מתבשלות כל צרכן עולמית [פסחים ו]. תאנה אינה מתבשל כאחת אלא זו גמורה היום ואחרת יוצאה בצידה כל ימות הקיץ [פסחים נו:].

*בערובין נד ע"א נאמר: מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים ורש"י מפרש תאנה - אילן. בברכות נו ע"א נאמר הוואה תאנה בחלום תורתו משתמרת. בילקוט שמעוני ח"ב רמז ב' נאמר: למה נמשלה תורה לתאנה? אלא כל הפירות יש בהם פסולת... אבל תאנה כולה יפה לאכול, כך דברי תורה אין בהם פסולת. במד"ר במדבר פי"ב י"א נאמר: למה?! שרוב אילנות... נלקטים כאחת והתאנה נלקטת מעט מעט, וכך התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה... +מ"מ: ברא' ל כג ד"ה חרפתי. תוס' ע"ז יד ע"א ד"ה בנות שות. ראה אוונה, אלון ב, אתרוג, בכורה, בלופסין, בנות שוח, גרורת, דבילה, כליס, פגה, פה, קיץ א, שוח ג, שית ב, שער ד, שערורה, שקד
#ב.תאנה – (כינאי ל)דבורה (הנביאה) [שופטים ט י].

~תאָנה (ב)

תאנתה – מדת תנינים... התנין שואף רוח, כמה שנאמר (להלן יד ו) שאפו רוח כתנים... חודש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החודש ואז היא נלכדת... תאנתה – שו"ן דגרונמינ"ט (תניתוה, עיין בא"ה) בלעז, כן ת"י פִּירוּדָא. ד"א לשון (צפניה א י) יללה, כמו (ישע' כט ב, איכה ב ה) תאניה ואניה. ל"א ש"א קונטריד"ה (חבל הארץ שלה, עיין בא"ה) בלעז, כמו (יהושע טז ו) תאנת שלה [ירמ' ב כד, עי"ש].
*אין לו דמיון במקרא. יש מפרשים תאנה מלשון תאוה ויש משרש "אנה". ראה אנה, ירוד, תאנת שילה, תן, תנין

~תאָנה, תואנה (ג)

עלילה [שופטים יד ד].

*+מ"מ: במד' יא א, ש"ב יג ב, מ"ב ה ז, ירמ' יז ט, ראה און, אנה ב, נוא א, תאנים, תנואה

~תאָניה

תאניה ואניה – צער [איכה ב ה].

*+מ"מ: ישע' כט ב. ראה אניה ב, תאנה, תנואה

~תאָנים

תאונים (בפסוק: תאנים) הָלָאת – בתואנה ותרמית הלאה את העניים [יחז' כד יב].

*אין לו דמיון במקרא. שרש מלה זו אינו ברור, יתכן משרש "און" או "ינה". ראה רמה ג, תאנה, תנואה

~תַּאֲנַת שִׁילָה

מחוז של כך, קונטרדי"א (חבל ארץ), וכמו (יהושע טז ו) תאנת שילה [נזיר ז]. תאנת שילה – חפשתיו ולא מצאתיו במקרא, אבל מצאתיו (יהושע טז ו) ועבר מזרחה תאנת שילה. תאנת לשון (איכה ב ה) תאניה ואניה, שהיו מתאנחין... [זבחים קיח:; עיין בילקוט שמעוני לדברים סימן תפ"א].

*למשמעות שם המקום תאנת שילה, עיין בירושלמי מגילה (עב ד). ראה אניה ב, תאנה ב, תאניה, תנים

~תאציל

*ראה צלצל

~תֶּאֱרָא (א)

צורת הפרצוף [ברא' כט יז].

~תֶּאֱרָא (ב)

ותאר הגבול – לשון ונסב בעגול (נ"א בעוגל), כמו (ישע' מד יג) ובמחוגה יתארהו. וי"ת את כולם ויסחר [יהושע טו ט].

יתארהו – ייפהו... לשון ותאר הגבול, אם בא לעשות בו ציורים עגולים מסבב אותן במחוגה [ישע' מד יג]. קונפ"ש (מחוגה) בלעז [ברא' כט יז, ראה שרד]. המתואר הנעה – המוסב על (נ"א אל) נעה, כלומר משם תאר הגבול לנעה, וכן ת"י... מסתחר לנעה [יהושע יט ג].

~תֶּאֱרָע, תחרע

*בן מיכה בן יהונתן בן שאול (דה"א ח לה, ט מא - תחרע).

~תֶּאֱשׂוּר, בת אשורים

בת אשורים – (שן) אי אפשר לו להיות אלא של עץ, וזהו בת אשורים, כאילו הוא תיבה אחת, לשון (ישע' מא יט) תדהר ותאשור, שניהם ת"י אשכרועין... [יחז' כז ו, עיי"ש]. מין עץ יער לבנון [ישע' ס יג].

*בגמרא ר"ה כג ע"א נאמר תאשור - שורבינא. בב"ר ט"ז נאמר "למה קורא אותו תאשור? שהוא מאושר מכל מיני ארזים. ראה ארז, ברוש, ערער, שורבינא, תדהר

~תֶּבְאָה

*ראה אבה

~תֶּבְחָה

*ראה תיבה

~תְּבוּאָה

#א.יין של גפנים [ב"ב כח]. תבואה סתם לא משמע אלא מחמשת המינין, תבואת השדה משמע כל מידי הגדל מן השדה [נדרים נה. עפ"י מסקנת הגמרא בב"ב]. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאין מאליהם [ויקרא כה כ]. דגן ותירוש קרויין תבואה, דכתיב (במד' יח ל) כתבואת גורן וכתבואת יקב [ר"ה יב:]. #ב.תבואותיכם – מעשיכם [ירמ' יב יג]. תבואת – הבאת [משלי טו ו].

@תבואה היא משרש בא, והוא שם כולל לכל תנובת האדמה, אך בעיקר מתייחס לחמשת מיני דגן (חיטים, שעורים, כוסמים, שיבולת שועל ושיפון) כשהם עדיין שיבולים ומחוברים לקרקע. הכוסמת נחשבת ממין החיטים ושיבולת שועל ושיפון הם ממין השעורים. לאחר הדישה והזריה נקראים דגן, לאחר הטחינה נקראים קמח ולאחר האפיה פת. תוס' ר"ה יב ע"ב ד"ה התבואה חולקים על רש"י, ואילו התוס' בב"ב כח ע"א ד"ה כנס את תבואתו מביאים ראיה לפירוש. במשלי יח כ תבואת שפתיו ישבע הכוונה למוצא השפתיים. +מ"מ : דברים טז טו, יהושע ה יב, ישע' כח כה, כט, מכות י ע"א ד"ה שכל. ראה בר, דגן, יבול, מדושה, עבור, פת, קמה, קש, שבר א

~תְּבוּנָה

#א.איש תבונה – אדם מבין [ש"א ג א – משלי יז], מבין דבר מתוך דברים שלמד [שמות לא ג]. מבין דבר חדש מפלפול חכמתו [חגיגה יב]. איש תבונה – הבין מה היה בלבו [פסחים נד], מנוע דברים, אדם מבין [ש"א ג א], תלמיד נבון [משלי כ ה]. #ב.כתבונם – כתבניתם [הושע יג ב]. @+מ"מ : במד' יז יא, דברים לב כט, מג, משלי ג יג, שם יז כז, סנה' פב ע"א ד"ה שמואל, ע"ז יז ע"ב ד"ה תשמור. ראה בין ב, דעת, חכמה, נבון, פחוז ב, תורה

~תְּבוּסָה

#א.ערבוב, כמו מתבוססת בדמין [דה"ב כב ז]. #ב.אדם תבוסה – הרוג שיצא ממנו רביעית דם בחייו ובמותו, ספק יצא רובו מחיים ספק יצא רובו לאחר מיתתו וטמא [ב"ק קא: נדה סב: עא]. @אין לו דמיון במקרא. בערוך ערך תבס מפרש דם מעורב בשאר משקין שבגוף אינו דם שהנפש יוצא בו. ראה בוס

~תְּבוּר

תבור וכרמל באו למתן תורה... [שופטים ה ג, עיי"ש]. מרומי שדה – הר תבור [שופטים ה יח]. אילון תבור – מישר תבור [ש"א י ג]. הרים וגבעות – כגון תבור וכרמל [סוטה ה]. תבור קבוע בהרים [ירמ' מז יח]. +מ"מ : הושע ה א, ב"ב עג ע"ב כי הר. און, אלון תבור, כסל א

~תְּבִירָה

*לשון שבור, רצוף - עיין דניאל ב מב.

~תַּבְּל, תַּבְּלִין (א)

#א.תַּבְּל הוא – לשון קִדְש וְעֵרֹוּה וְנֹאֶפֶה, וְכֵן (ישע' י כה) ואפי' על תַּבְּלִית. ד"א לשון בלילה וערוב זרע אדם וזרע בהמה [ויקרא יח כג]. (לשון) גנאי. ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן [ויקרא כ יב]. תַּבְּלִיתם – לשון [ויקרא כ יב] תַּבְּל עשו... [ישע' י כה].

*מ"מ: תהלים נח ט. ראה בלה

#ב.לִיתֵן תַּבְּל בְּנַעֲיָמָה – ליתן תַּבְּלִין בְּנַעֲיָמוֹת הַלוויים, לפי שקול הלוים הקטנים דק ומתבל את קול הלוים הגדולים [ערכין יג].

~תַּבְּל, תוּבֵל (ב)

1. מַמְלַכָּה לִיד א"י (ישע' סו יט, יחז' כז יג, לב כו). 2. בן יפת בן נח (ברא' י ב, יחז' לח ב, ג, לט א, דה"א א ה). בגמרא יומא י ע"א נאמר: תובל זה בית אונייקי. עיין ספר זכרון לר' ישראל אלפנבין עמ' רכ"ד על זהו המקום תובל. ראה תובל קין

~תַּבְּל (ג)

תַּבְּל – ארץ [ישע' יג יא]. א"י שהיא מתובלת במצוות הרבה (בספרי פרשת עקב: מתובלת בכל) [ישע' כד ד]. שאר ארצות (חוץ מא"י) [תהלים כד].

@מ"מ: ישע' יד כא. ראה נבל ג, עולם, תַּבְּלִין, תַּבְּלִית, תוּבֵל

~תַּבְּלִין

כגון כרוב וכרשינין [מו"ק יג]. ירקות שמטילין בחרוסת זכר לתבן וחרוסת שכותשים בו הדק זכר לטיט [פסחים קטז].

*תַּבְּלִין הוא כל דבר שנותנים בתבשיל לתקן את טעמו וריחו. בתוס' שבת קמה ע"א ד"ה הני פלפלי מעירים שתַּבְּלִין זה רק מיני ירקות כעין כמון, אבל שומין ובצללים אינם בכלל תַּבְּלִין. *מ"מ: ברא' ד כב, ב"ב טז ע"א ד"ה ברא לו. ראה בית תַּבְּלִין, מדוך, ציק, שבת, תַּבְּל, תַּלְתֵּן

~תַּבְּלָל, תַּבְּלָל

דבר המבלבל את העין, כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא, שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרוניל"א (אישון), והחוט הזה פוסק את העגול ונכנס בשחור. ותרגום תַּבְּלָל חיליז, לשון חלזון, שהוא דומה לתולעת אותו החוט, וכן כינוהו חכמי ישראל (בכורות לח). במומי הבכור: חלזון, נחש, עינב [ויקרא כא כ], לבן הפוסק בסירה ונכנס בשחור ואינו מחסר המראית כלל [בכורות מד].

*אין לו דמיון במקרא. במשנה בכורות פ"ו מ"ב נאמר: איזהו תַּבְּלָל? לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור. ראה דוק, חלזון, ירוד א, סירה

~תַּבְּלִית

*ראה תַּבְּל א

~תַּבְּן

תַּבְּן סתמיה לטונא קאי ללבנים או להסקה ומוקצה הוא [שבת נ]. הוא שעושים מן הקש, מחתכין אותו במוריגין ועושה כל זנב השכולת תַּבְּן [שבת קמ]. אשטובל"א (קש) בלעז, היו גובלין אותו עם הטיט [שמות ה ז]. פגה תבנא סריא – נרקב ומסריח שאין ראוי למאכל בהמה וסתמיה לעצים [ביצה ל]. תיבנא – אישטריי"ם (קש) בלעז, תבן של חטים ושעורים [חולין נב]. אישטובל"א (קש) בלעז [שמות ה ז]. תבן ומספוא – פי"ן (חציר, למאכל בהמה. נראה שהלעז מתייחס למספוא בלבד, עיין א"ה) [בכורות לח]. תבן ראוי לבהמה ולהסקה או לטיט [סוכה ד].

תבן אתה מכניס לעפריים? – עפריים שהוא מקום הרבה תבואה אתה מביא לשם תבואה למכור? בתמיהה. כך ארץ מצרים שהיא מלאה כשפים אתה בא לשם לעסוק בכשפים? [מנחות פה].

*תבן הוא רובו של הקנה שנתרכך ונתמעך בשיני המורג ובדריכת רגלי הבהמה. בבראשית רבה פמ"ג נאמר: התבן הקש והמוץ היו מדיינים זה עם זה, זה אומר: בשבילי נזרעה השדה, וזה אומר: בשבילי נזרעה השדה. אמרו להם החטים: המתינו עד שתבוא שעת הגורן ואנו יודעים בשביל מי נזרעה השדה. באה שעת הגורן ויצא בעל הבית לזריה. הלך לו המוץ ברוח, נטל את התבן והשליכו לארץ, נטל את הקש ושרפו, נטל את החטים ועשה אותם כרי וכל העובר מנשקו. עיין בסידרא י"ז עמ' 151. *מ"מ: ערובין עז ע"א ד"ה פגה. ראה גבבא, חמיץ, טורביל, מוץ, מורג, מתבן, קש, שדמה

~תַּבְּנִי

וימת תבני (בן גינת) – כשנא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו, הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי. בסדר עולם. חמש שנים היתה מחלוקתו של אסא עם) תבני [מ"א טז כא, כב].

~תַּבְּנִית

אורך ורוחב וגובה [דה"א כח י], אורך ורוחב ורום ושיעור מדת הפתחים [ע"ז מג], מדת אורך ורוחב וקומה [מנחות כח].

*ראה בנה, תבונה

~תַּבְּע

מתבעי – יתבקש [בכורות נו].

*ראה נשה ב

~תַּבְּעָרָה

*אחת מתחנות בנ"י במדבר (במד' יא ג).

~תַּבְּצֵי

*עיר הסמוכה לשכם (שופטים ט ו).

~תבר, תברא, תברי

#א.קשיין אהרדי [פסחים לז: יבמות יג. קח: ב"ק מ: מז:] קשיא רישא לסיפא [כתובות עה:] מצידה תברה – תשובתה מוכנת בצדה [קדושין עד: זבחים יג:]
#ב.תבר – נשבר [שבת עז]. משבר [יומא פז]. שובר [ב"מ קג. ב"ב ז]. יום תבר מגד – שבירת הגרזן שפסק החוטב מלחטוב עצים [תענית לא].

@בגמרא מו"ק יז ע"ב נאמר: מאי תברא?... תברי בתי רמי - (רש"י מפרש) כלומר שמתא משבר בתיים גבוהים. עץ השדה שבר (שמות ט כה) תרג' אילני חקלא תבר. עיין תוס' כתובות עה ע"ב ד"ה תברא שר"ח מפרש שהוא לשון שבועה ובתוס' ע"ז ע"א ד"ה מ"ט תברא - לשון שבר. בכלים פכ"ה מ"א מובא תוברות, ובערך מפרש לולאות כגון שעושין למכנסים, עיי"ש ערך תבר ב.

~תבשיל

אוכל, תשמיש [חגיגה ה:]. בסיס תבשילא דבבלאי – אכלו לחם למעדנים... [ר"ה כא. עיי"ש].
*עיין תוס' פסחים קיד ע"ב ד"ה שני שלשון תבשיל משמע מבושל ולא צלי. ראה בשל

~תג

*ראה זיון

~תגא

מלכותא בלא תגא – כלומר שררה גדולה ואינו חסר אלא כתר מלכות [סנה' קה]. ודאשתמש בתגא – המשתמש בתלמידי חכמים... נ"א המשתמש בכתרה של תורה [אבות א יג], בכתר תורה [מגילה כח:]. תגא דמלכא – כתר המלך [קדושין ט]. מלכותא בלא תגא – שר גדול שאינו מעוטר [סנה' צט:].

~תגמול

*תגמולוהי בתהלים קטז יב אינו מפרש. ראה גמל

~תגלת פלאָסר

שם אחד הוא, דכתיב בימי פקח בן רמליה (מ"ב טו כט) בא תגלת פלאסר מלך אשור [סנה' צד].
*מלך אשור (מ"ב טז ז - תגלת פלסר, טו כט, דה"א ה ו - תגלת פלאסר, שם ה כו - תגלת פלסר, מ"ב טו כט).

~תגמול

*ראה גמל

~תגרי

#א.תגרי חרך – חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרים, כמו (שה"ש ב ט) מציץ מן החרכים [פסחים

קטז:], כותבי ספרים הם ותגריהם – תגרים הם הלוקחים מהן כדי למכור ולהמציאן לצריך להם [סוכה כו:]. תגריין – (סוחרים) בעירן במקומן [ערובין נה:]. לוקח תבואה מאנשים הרבה [ב"מ כז:]. דרך התגר לקנות מבעלי בתים בשעת הגורן ולהכניס למגורה שלו [ב"מ ס.]. סרסור [ע"ז כד.]. תגרא – החמר שלוקח תבואה מבעל הבית ומוליכה בשווקים שרוצה להשתכר בה [מנחות עז]. תגרי סימטא – יושבין ומוכרין בשוק, ועין שולטת בהן [פסחים נ:]. תגרי לוד – היו בקיאיין בסחורה ומוכרין ביוקר [ב"מ מט:].

*עיין בהמעין כרך מ"ב גליון ג עמ' 50 מאמר על משמעות "שתיגרו". +מ"מ: ב"מ נט ע"א ד"ה נקיש. ראה אגודס, אונכרי, זבן, חנווני, סחרן, ספסר

#ב.תגרי – קטטה [יבמות סג]. כשהשרים של מעלה יש תגר ביניהם, תיכף יש קטטה בין האומות [ברכות יז:].

+מ"מ: ר"ה ד ע"א ד"ה כאן. ראה גור ב, ריב ב, תגרה

~תגרא

שרינא תגרא דגברא ברישא – הייתי נזקק לאיש תחלה לגמור את דינו [יבמות ק.], שרי ליה תיגריה – פטור אותו מלפניך. זה לשון התלמוד לומר משרי ליה תיגריה כשממהר לעשות בקשת האיש או דינו כדי להפטר ממנו [קדושין ע:]. שרי ליה תיגרא – פטור ושלחנה מבית דין [יבמות קה]. משענת [ב"מ כא:].

~תגרה

כל חיה שטעמה טעם בשר אדם, מתגרה באנשים לעולם [יחז' יט ג]. חולה – שהורע מזלו, לפיכך השד מתגרה בו [ברכות נד:]. בשעת חירום שנו שיש תגרה בין המלכיות אבל עיירות של מדינה ומדינה אין בינותם תגרה [ב"ב לח:].

*בקונטרס נציח מסווג את הפסוק בתהלים לט יא "מתגרת ידך" בערך זה, אך המשמעות עפ"י רש"י היא לשון יגור, פחד - ראה גור ב. יוצא א"כ לפי רש"י שאין שרש תגר במקרא ותגרה הוא משרש גרה. +מ"מ: ב"מ קז ע"ב ד"ה מוציא. ראה ריב, תגר

~תגרימה

1*. תוגרמה הוא בן גומר בן יפת ואחיי ריפת ואשכנז (ברא' י ג, דה"א א ו). 2. ביחז' כז יד (עיי"ש לח ו) נזכרת "בית תוגרמה" ובת"י מדינת גרממאי, עם היושב בצפון. בירושלמי מגילה (עא ב) נאמר "תוגרמה - גרמניקה" ובמ"ר בראשית לז א: תוגרמה - ר' ברכיה אמר: גירמניקיא.

~תדהר

תדהר ותאשור – שמות אילני סרק העשויים לבנין [ישע' מא יט], ברוש תדהר ותאשור – מיני עצי יער לבנון [שם ס יג]. תדהר ותאשור שניהם ת"י

אשכרועין... [יחז' כז ו].

*+מ"מ : שבת קכט ע"ה צלחו. ראה אשוח, אשכרוע, ברוש, שגא, תאשור, תכתקא

~תדיר, תדירא

מצוי [זבחים צא]. סדור [שם].

*+מ"מ : דניאל ו יז, כא

~תדל

בלשון בן תדל – בשם שוטה שבעולם ששמו בן תדל [חולין קלד].

*יתכן שזה קיצור של תדעל מלך גויים המוזכר בבראשית יד א. בערוך גורס בן ערל.

~תדמור, תדמור

ויבן את תדמור (עיר בין דמשק לפרת) במדבר – ובמ"א (ט יח) כתיב את תמור, ותדמור קרינן... [דה"ב ח ד, עיי"ש].

*+מ"מ : מ"א ט יח, דה"ב לב כח. ראה תרמוד

~תדע

הטרם תדע – העוד לא ידעת [שמות כח כד].

*תדע לך שהוא כן (בקיצור). ראה תנדע

~תדעל

מקום יש ששמו גוים... והמליכו איש עליהם ושמו תדעל (מבעלי ברית אמרפל מלך שנער) [ברא' יד א, עיי"ש פסוק ט, ראה תדל].

~תהא, תהה, תהי

#א. תהא על הראשונות – מתחרט על כל הטובות שעשה [קדושין מ:]. מתחרט על הצדקות הראשונות שעשה [יחז' ג כ].

*עיינן בערוך ערך תה ב. עיינן בספר גדולה תשובה ח"א (יעקב חיים סופר, ירושלים תשס"א) סימן ג.

#ב. תהה – מתפחדים, כמו (דברים כח טו) ופחדת, ומתרג' ותהית (בת"א בחומש : ותהי תוה) [גדרים ט:]. תהית – מצטער אתה [נדר' נא:]. פחדים [שבת קנב].

*ראה שמם, תוה ג, תמה

#ג. לא תהא – לא תאמר [ב"מ פה:].

@ראה תוה, תהי, תוה א, תמה, תמהון

~תהו, תוה

לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם, אישטורדישו"ן (עילפון, הלם, מבוכה) [ברא' א ב]. קו תוה ואבני בהו – למדת שהתוה קו, והבהו אבנים [חגיגה יב]. קו תוה – משפט של שממה [ישע' לד יא]. דברים של תוהו – דבור וקרייה בעלמא, וכל

דיבור אין בו גשישה ממש כתוהו הזה, ואעפ"כ עולם משותת עליהם. ונוטריקון הוא, תי"ו תוהו שייה משותת [סנה' כו:].

לא תהו בראה – לא ברא הקב"ה את הארץ להיות בלא ישוב... [חגיגה ה: – ישע' מה], כי אם לשבת יצרה [ישע' מה יח, עיי"ש ברד"ק], לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה... [גיטין מא:], לא תוהו בראה – אלא לשבת יצרה [בכורות מז:], לא ברא עולמו לתוהו אלא לשבת... [יבמות סב:].

תהו – ארץ ציה ושממה, מקום יללת תנינים ובנות יענה [במד' לב י].

*עיינן במעייני אגם עמ' ל"א. ראה בהו, בתה, ציה, צרדה ב, שאה, שמם, שת ג, תהא, תונבא

~תהום, תהום

המים שעל הארץ [ברא' א ב], מים של מטה [תענית ט:]. ים [תהלים קד ו]. תהום אל תהום – מים עליונים ומים תחתונים... בין תהומא עילאה לתתאה – בין הרקיע לאוקיינוס היכא דנשקי ארעא ורקיע. תהומא עלאה – מים העליונים [תענית כה: עיי"ש ד"ה אין לך ואילך]. תהום אין לו קץ... [סנה' צז:]. כמה שהתהום גבוה וסמוך לארץ מתלחלח העולם, והארץ מצמחת פירותיה [סוכה נג:]. (נמצא) תחת הארץ [תהלים לג ז]. קבר התהום – כל שם קבר התהום וטומאת התהום שבש"ס לשון ספק הוא כתהום שאינו גלוי, שכל העיר היו מסופקין שמא יש שם קבר... שמא יש כאן טומאה [סוכה כא:]. בקבר התהום – כלומר בספק קבר [שם כא:].

*+מ"מ : יחז' לא טו, תהלים עח טו, קכ א. ראה הום, מצולה, נקב

~תהי, תיהא

תהי בה – לשון מריח, כמו (ע"ז סו:) בת תיהא, כלומר מעיין ומחשב לדעת טעמו של דבר [ערובין סו:], לשון מריח בקנקן, כמו (ב"ב כב.) תהי ליה אקנקניה, כלומר דייק... ופריך... [ב"ק עו:], תהי ליה בקנקניה – הריח לו בקנקנו אם יין הוא אם חומץ, כלומר בדקיהו בהלכות אם ת"ח הוא אם לאו [שבת קח. ב"ב כב:].

תיהי – ריח [שבת קכט:]. בת תיהא – נקב נוקבים במגופת חבית להריח את היין לבודקו אם יכול להתקיים [ע"ז סו:]. תהי באמברא דחמרא – מריח באוצרות יין איזה ראוי להתקיים [כתובות קה:]. הריח לו בקנקנו... ריח היין כשמריחין אותו אם טוב הוא נקרא תהי, כדאמרינן כדאמרינן בת תיהא במסכת ע"ז (סו:) וכן בכתובות (קה.) קרנא הוה תהי... [ב"ב כב:].

*+מ"מ : פסחים עו ע"ב ד"ה אמר לך. ראה תהה

~תהכר

*ראה כרה (ה)

~תָּהֶלֶת

*ראה הלל ב

~תְּהִלָּה

לשון הוללות [איוב ד יח].

*אין לו דמיון במקרא.

~תוֹב

התיב – השיב [דניאל ב יד]. התיבונא – השיבו [עזרא ה יא]. יתיבון – ישיהו [עזרא ה ה]. יתיבון – יתנו [שם ו ה].

*ראה עטא

~תוֹבִילָא

*עין בערוך ערך תבליא. ראה מגל, תובליא

~תוֹבֵל קִין

תובל קין (בן למך מצלה אשתו ואחי נעמה) – תובל אומנתו של קין, ותובל לשון תבלין, תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים... [ברא' ד כב, עיי"ש].

*לפי סדר הדורות בניו חם אריסי, כשד, ותארי. ראה תבל

~תוֹבִילָא

חבל שתולין בדקל ומושכין להם למטה הענפים שבהם התמרים [גדרים פט:]. תובילא (כך הד"ה ברשב"ם) – כלי גודרי תמרים... חבל לעלות לדקל מרוב גובהו, וי"מ סל לקבל פירות (ב"ב לג:).

*ראה מגל

~תוֹגָה, תוֹגִיוֹן

תוגיוֹן – לשון תוגה [איוב יט ב].

*+מ"מ : משלי טו ל, איכה ג סה, קהלת ב ב. ראה הגה, יגה, מגנה

~תוֹגְרָמָה

*ראה תגרמה

~תוֹדָה

א#^תודה – דבר הודאה על נס שנעשה לו, כמו יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות, וכתוב בהם (תהל קז כא–כב) יודו לה'... ויזבחו זבחי תודה [ויקרא ז יב], קול הודייה [ישע' נא ג], מזמור לתודה – הודייה [תהלים ק א, ד], זבח תודה – זבחי הודיה על הנסים... [תהלים קטז יז], הודיה [נחמיה יב כז].

~תְּהִלּוּכָה, תְּהִלָּכָה

ותהלוכות לימין – יצאו מן העיר כדי לסובבה... [נחמיה יב לא].

*אין לו דמיון במקרא. תהלוכה משמע מצעד חגיגי.

~תְּהִלָּה, תהלות, תהלים

בעשרה לשונות של זמר נאמר ספר תהלים, בנצוח, בנגון, במזמור, בשיר, בהלל, בתפלה, בברכה, בהודאה, באשרי, בהלוליה... [תהלים א א]. תהלה – תהלה לדוד (תהלים קמה א) [פסחים קטז:].

נורא תהלות – יראוי מלהגיד תהלותיו... [שמות טו יא]. לך דמיה תהלה – השתיקה תהלה לך... [תהלים סה:]. תהלה – (לשון) יהללוהו [סוטה ט].

מבחר כל הסממנין היא השתיקה, שלא להרבות דברים, והיינו לך דומיה תהלה [מגילה יח].

*+מ"מ : תהלים כב ד. ראה תהלה, תילים

~תְּהִפּוּכָה, תְּהִפּוּכוֹת

דור תהפוכות – מהפכין רצוני [דברים לב כ]. איש מדבר תהפוכות [הם האפיקורסין שמטעין את ישראל מאמונתם ומהפכין את התורה לרעה [משלי ב יב].

*ראה הפך

~תָּו, תוה (א)

וְתוֹ – ויכתוב [ש"א כד יד]. תָּו – לשון סימן, כמו (יחז' ט ד) והתוית תו, וסימן הוא לשון מופת ונסיון... [תהלים עח מא]. והתוית תו – ורשמת רושם [יחז' ט ד]. וקדוש ישראל התו – לשון סימן, כמו והתוית תו, וסימן הוא לשון מופת ונסיון, בקשו ממנו אות וסימן [תהלים עח מא].

~תו (ב)

ותו לא מידי – אין לדון אחר דבר זה [סוכה לו:]. אין להשיב על זאת [קדושין כא:].

~תוא

*ראה תא, תאו

#ב.שתי תודות – שתי לחמי תודה. כל לחם ולחם קרוי תודה [נחמיה יב לא]. המורם (מקרבן) תודה – חזה ושוק וארבע חלות מארבע מינים שבה, חלות ורקיקין חמץ ורבוכה וכתוב (ויקרא ז יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לכהן הזורק וגו' [ב"ק קי:]. קרבן תודה הוא קרבן שלמים שבא להודות לה' על נס שנעשה להם.

#ג.תנו תודה – ודוי [עזרא י יא].
*+מ"מ: סנה' מג ע"ב ד"ה שחדיה. ראה ידה ב, קרבן

~תודוס

אדם חשוב [פסחים נג]. חכם גדול ונכבד [ביצה כג].
*צ"ע אם זה שם האדם או שם תואר. ראה יוסי

~תוה (א)

תמה [דניאל ג כד]. תוהא – מתחרט קדושין מ:.
*ראה תהא

~תוה (ב)

נעשו לו תוהים – פחדים [שבת קנב].
*ראה תו א, ב, תמה

~תוון

שם מקום [ב"מ מו].

~תוון

בתווי ליבא – בחדרי הלב... מחדרים (דברים לב כה) מתרג' מתוויא... [נדה כ:].
*עיין בערוך ערך תוון ומציין למ"ב ט ב חדר בחדר - תוון בגו תוון. *+מ"מ: בתוס' ע"ז כח ע"ב ד"ה שורייני.

~תוה, תוה

*בן צוף בן אלקנה אבי שמואל (דה"א ו יט, ש"א א א - תחו, דה"א ו יא - נחת).

~תוחלנא

תמרי תוחלני – תמרים רעים שאין מתבשלין באילן, ומכניסין לקיום בכלי של כפות תמרים ושמן חותלות ומתחממות ומתבשלות [ב"מ פט:], תמרים שלא נתבשלו כל צרכן [מו"ק י:].

~תוחלת

תוחלתי – מה שאני מייחל [תהלים לט ח], סברי [איכה ג יח]. תוחלת ממושכה – מבטיח עצמו על חברו ואינו עושה [משלי יג יב, עיי"ש]. לשון תפלה, כמו (שמות לב יא) ויחל משה [שם נה]. תוחלת – לשון חלוי ותחנה [ברכות לב:]. כל תוחלת שאינה באה

קרויה כליון עינים [דברים כח לב]. כל תוחלת ממושכה קרויה כליון עינים, כמו... [תהלים סט ד].
*+מ"מ: משלי י כח, יא ז, כה יד. ראה יחל, מקוה, קוה

~תוטני

שם חכם [שבת עא].

~תוה, תוה, תוון (א)

#א.בתוך – באמצע [ברא' א ו, ב ט, ישע' סו יז, יחז' מח טו, כא]. בתוכו – באמצעיתו [ערובין לז:]. תוך – טורנידור"א (חלק של שולחן המתהפך, שאז אפשר לשים חפצים בתוכו) [ביצה כט:]. פתח הצלע התיכונה – י"ת תיכונה זו כמו תחתונה, לא תיכונה בין עליונה לתחתונה... וזה התרגום (יחז' מז א) ובלולים יעלו על התיכונה, ת"י מציעתא... [מ"א ו ח]. תיכונה – אחרי פלטיץ [ערובין כו:]. #ב.בתוכם – ביניהם [שמות כח לג], בתוך הרימונים לאו בתוך החלל קאמר אלא ביניהם, פעמון אחד בין שני רמונים [זבחים פח:]. בתוכהנה – כמו בתוכן [יחז' טז נג]. מתוכה מסרחת – מגופה, ומתוך עובייה מתחיל הסרחון [סנה' לט:]. תוכו של ה"א – רגל שבפנים. ל"א הגויל והחלק שבתוכו [מנחות כט:]. תוך בכלי חרס – אותו צד שמשתמשין בו קרוי תוך, אף על גב דאין לו בית קבול [בכורות לח:]. #ג.בתוך הנץ החמה – כשמתחיל הנץ [פסחים יב:]. @ראה כרע, ריב, שער התוך, תואך, תוון, תוכות, תך א, תכה

~תוך תוך (ב)

ועביד תוך תוך – כלומר ששליק ונמחה מאד, וקול רתיחתו נשמעת כקול תוך תוך [ברכות לט:]. שמבושל יפה ונצטמק כולו עד שנימוח, וכשהוא רותח דומה כמשמיע קול זה תוך תוך [ערובין כט. פסחים עד:].
*ראה תוכות, תך א, תכבר

~תוכות

כשהוא מכה בקורנס חותם המטבע על הדינר תוכות וסביבות צורת החותם שהיא שוקעת והם מלאים, דוחקין את תוכו וסביבות צורת הדינר וכן נדחק ומאיליה רושם החותם אין הדינר של זהב נדחק ומאיליה הצורה עומדת במקומה [גיטין כ:].
*ראה יריכות, תוך ב

~תוכחה, תוכחת

(מה) שהרשעים מתווכחין ומראין פנים לדבריהם לאמר לנו הכח והגבורה [מ"ב יט ג], אישפרובימיניט (מבחן) בלעז. האויבים מוכיחים להשתבח בהצלחתם

בו, תולאנא (באל"ף) לשון תולעת שני [ע"ז כח:],
אהלא תלאנא – אדום כמין תולעת שני [גיטין סט:].
*תולע הוא שמו של בכור יששכר. ראה אהלא, איניבא, תלע

~תולע (ב)

(תולע בן פואה משבט) יששכר [סוכה כז: עיין
שופטים י א].
*בברא' מו יג נזכר תולע בכור יששכר בן יעקב בנוי הם יחמי,
רפיה, יריאל, עוזי, יבשם, שמואל.

~תולעה, תולעת

תולעת יעקב – משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין
לה גבורה אלא בפיה, תולעת – וירמיניר"ש (דומים
לתולעת) בלעז [ישע' מא יד]. רמה האוכלת את הבשר
[ישע' סו כד]. מתליעין – מוטלין תולעת שבאילן [ע"ז
נ:]. תולעת... אין לה עור [שבת קז:].
מתליעים – נוטלין תולעת שבאילן [ע"ז נ:]. התליע –
רולב"ש (תולעים). חסר בדפוס. בא"ה מביא מכ"י:
צמחין. מלנ"ץ, סביבות התליע הכבד, רולב"ש
בלעז... עיי"ש [חולין מח:].

*היום יש זכוכית מגדלת ומיקרוסקופ, שניתן לראות בהם כל
מיני תולעים ורוחשים למיניהם. ולכן, אפילו במקום שלא ניתן
לראותם בעינים יש המחמירים, וצ"ע כיוון שהתורה לא ניתנה
למלאכי השרת (ויתכן שזה גובל בהוצאת שם רע על הראשונים
שנכשלו באכילת שרצים ורמשים). בספר ועלהו לא יבול (נחום
סטפנסקי, ירושלים תשנ"ז) ח"ב עמ' ס"ג שאל את רש"ז
אויערבאך בדבר הכנימות שעל התפוזים וענה שחזר בו ממה
שכתב שמונת, כיון שנודע שאפשר לראותם זים גם בעין בלתי
מזוינת (ומסיק המחבר שניתן להבין מדבריו שעקרונית אילו אי
אפשר היה לראות תזוזה שלהם בעין בלתי מזוינת לא היה
איסור באכילתם, עיי"ש בעמ' ס"ו). +מ"מ: ישע' יד יא, איוב כה ו,
שבת צ ע"א ד"ה קוצים, יומא נד ע"א ד"ה מתליעין, תענית לא
ע"א ד"ה מלכרות, ב"ב קכא ע"ב ד"ה ברכת. ראה אבוקא, אהלא,
אילא, איניבא, דרנא, הה, חלזון, ילא, יניבא, כנה א, כנימה,
כרמיל, מאכלת ב, מורנא, מקק, סס, ססמגור, עש, פה ב, פרעוש,
קריא, רחש ב, רמש, עדינו, רצינתא, רקב, שבלול, שלשול, שמיר,
שני א, שקץ, תולאנא, תולע, תכך, תלע

~תומא, תומי

*ראה שום

~תומי

פריניי"ש (ציציות)... מחוטי משי [ב"מ ס:].

~תומן

משקולת קטנה [סוטה ח:]. שמינית הקב, חצי לוג [ב"ב
פט: עיי"ש ד"ה תומן ואילך].
*ראה עוכלא

~תונבא

לאמר ידנו רמה ואין אלהים כאלהינו [ישע' לז ג],
שמוכיח פשעו בפניו [חגיגה ד:]. תוכחתי – שהם
מוכיחים אותי בפני שיש להרהר על מדת הדין.
תוכחת – מו"ן אפרובימינ"ט (הוכחתי) בלעז [חבקוק
ב א]. ביום תוכחה – כשאבוא להתוכח [הושע ה ט].
פרשת תוכחה – שהוכיח יחזקאל לישראל את חסדי
הקב"ה שעמהן. תוכחה לשון [ישע' א יח] לכו נא
ונוכחה, להתווכח ולהודיע מי הוא שסרח על שכנגדו
[שבת קכט:]. אין תוכחת – אין לך אדם שיוכל
להוכיח, שכולם נכשלים בחטאות וכשמוכיחו אומר
לו אף אתה כמוני [סוטה מט:]. כל תוכחה שבאיוב
בירור הדברים הם ומעמידים על האמת [איוב ו כד].
*+מ"מ: משלי י יז, איוב כג ו. ראה יכח

~תולבקני

אקרא דתולבקני – שם מקום [מגילה ו:].

~תולד

*עיר בנחלת שמעון, בישיע' יט ו נקראת אלתולד (דה"א ד כט).

~תולדה, תולדות, תולדות

א.כתולדותם – כסדר שנולדו [שמות כח י], כסדר
לידתן [סוטה לו:].
ב.מולד הלכנה [ר"ה כ:].
ג.תולדות השמים – (הם) מאורות וכוכבים [יומא
נד:].

@עיין בספר חקר ועיון (כהנא) ח"א עמ' צ"ד. ראה ילד א,
מולדת, מכרה ב, תמונה בהערה

~תולל, תוללים

ותוללינו – מיני כלי זמר, על שם שתולין אותם, כך
פירשו מנחם (ערך תל ד), ותוללינו שמחה – ותוללינו
של שמחה. ויש לפתור תוללינו – אויבינו שהם
מהוללים ומתעצעים ומשטים בנו, לשון [לעיל קב ט]
ומהוללי בי נשבעו [תהלים קלז ג].
*עאין לו דמיון במקרא. "ע הלל, של א

~תולנא, תולאנא

*ראה תולע, תולענא

~תולענא (א)

פתולע – צבע שצובעין בו אדום, גרעינים הם ויש
תולעים בכל אחד ואחד [ישע' א יח]. תולע – בגדי
צבעונין [איכה ד ה].
תולענא – אדום [שבת קי:]. אהלא תולענא (גירסת
היעב"ץ, בגמרא: תולנא, ובכ"י וברש"י תולאנא) –
גרעינים אדומים כתולעת, הנמצאים באהל שמכבסין

בחדא רוקא תפיתו – כולכם שמעתם שמועה אחת.
תפיתו לשון רוק, וחבירו בכתובות (סא:) [נדה מב.].
*ראה טבלא, טנבורא, רוקא, תף

~תּוּפִיָּן, תּוּפִיָּים

תופיני (בפסוק: תּוּפִיָּי) מנחת פתים – אפויה אפיות
הרבה. אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה
במחבת [ויקרא ו יד].
*איין לו דמיון במקרא. בגמרא מנחות נ ע"ב נאמר: ר' יוחנן דרש
תאפינה נאה, אופה ואח"כ מטגנה, ור' חנינא דרש תאפינה נא,
מטגנה ואח"כ אופה. ראה אפה

~תּוּפָת

*ראה תפף, תפת

~תּוּצָאָה, תּוּצָאוֹת

א. #תוצאות הגבול – קצותיו [במד' לד ד], סופי
הגבול. כל מקום שנאמר תוצאות הגבול, או המצר
כלה שם לגמרי ואינו עובר להלך כלל או משם
מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלך
באלכסון יותר מן הרוחב הראשון, ולענין רוחב המדה
הראשון קראו תוצאות ששם כלתה אותה מדה [שם]
לד ת], סופו של מיצר [יהושע טו ד, טו יא].
ב. #תוצאות הרבה – עניינים הרבה [כריתות טז].
מיני מות (כמו ברכות ח.) תוצאות דרכים אל המות
[תהלים סח כא].
@ראה יצא

~תּוּקֶרֶת

*מקום הנוכח בתוספתא שביעית פ"ד מ"א בין נקיפתא דעיון
לכפרא דבר סנגרא. יש גורסין תיקרת, תקרא או יוקרת לפי
תענית כד ע"א. ישנן עוד השערות מהוא הנוסח הנכון ועיון
באנציקלופדיה לגאוגרפיה תלמודית.

~תּוֹר (א)

א. #תורה [דה"א יז יז]. ראש תור – תלם מענה של
סוף שדה, שהתלמים כלים והולכים באלכסון, זה ארוך
מזה מעט [סוכה ז]. ראש תור קרי ליה לפי שכן דרך
לסוף השדה להיות מתקצרת החרישה ולימשך
באלכסון כזה < [שבת פה:]. תורי – פועלים המנהיגים
בשוורים (של) בעל הבית [ב"מ כט.].
*+מ"מ: תוס' ב"מ לא ע"א ד"ה בתור, תוס' ב"מ עג ע"א ד"ה
בתור, תוס' חולין פד ע"ב ד"ה בתורי.
ב. #תורים – שורות נזמי און ומצחת זהב [שה"ש א
י, תורי – קשוטי זהב [שם א יא].
*ראה עגיל

ג. #תורי דקל – דקין מצורי, והן מן הסיב הגדל
סביבותיו ולא ידעתי למאי חזי [שבת צ:].

אשטורדישו"ן (עילפון, הלם, מבוכה), אוכלת ואינה
יודעת מה [ערובין סח.], שטות מחמת חולי,
אישטורדישו"ן בלעז [יומא פג.], אינו מרגיש בצער
מחמת שעמומית החולי, אישטורדישו"ן [נדה לו:].
*עיון בערוך ערך תנבא. ראה פחזות, צרדה ב, שמס, תחו

~תּוּסַפָּא

*ראה תנא תוספאה

~תּוּסַפְתָּא

תוספתא סידר שמואל מתנאים שלפניו כמו שסדרו
רבי חייא ורבי אושעיא וכמו שסידר רבי את המשנה
[ביצה כט.]. רבי חייא סדרה לתוספתא, כדאמרינן
בעלמא (נדה סב:) רבי לא שנאה רבי חייא מנא ליה,
ואמרינן (חולין קמא.) כל מתניתא דלא מיתנייא בי
רבי חייא ורבי אושעיא לא תותבו מינה בבי מדרשא
[ב"מ פה:].

*התוספתא היא כשמה, תוספת ופירוש למשנה, ואין זה מה
שנדפס בסוף מסכתות התלמוד, שאלו הם ברייתות. החיד"א
בספר פתח עיניים על ב"מ לג, ובעין זוכר מערכת מ' סעיף
לט-מא, כותב שהתוספתא היא מה שהשמיט רבי מהמשניות
שלפניו, לשון תוספת על המשנה. עיון תוס' שבת נט ע"א ד"ה
אלא, שיש כמה ברייתות בתוספתא שמחולקות על התלמוד
שלנו. ראה ברייתא, מתניתיה

~תּוּעֵבָה, תַּעֲבָה

*ראה תאב, תעב

~תּוּעָה

לעשות לו תועה – קלקול והשחתה, כמו (ישע' לב ו)
ולדבר אל ה' תועה, מישפרישו"ן (נזק. חסר בדפוס)
בלעז [נחמיה ד ב].
*+מ"מ: ישע' לב ו.

~תּוּעֵפּוֹת

כתועפות ראם – כתוקף רום וגובה שלו, וכן (איוב כב
כה) וכסף תועפות, לשון מעוז המה, ואומר אני שהוא
לשון (ברא' א כ) ועוף יעופף, המעופף ברום וגובה,
ותוקף רב הוא זה, ותועפות ראם, עפירת גובה. ד"א
תועפת ראם, תוקף ראמים, ואמרו רבותינו (גיטין סח:)
אלו השדים [במד' כג כב]. תוקף ורום [שם כד ת].
תועפות הרים – לשון גובה כעוף המעופף [תהלים צה
ד]. כסף תועפות – לשון חוסן [איוב כב כה], לשון
כפילה, כדמתרג' וכפלת ותעיף [ברכות סג.].
*ראה מעוז, עוף א, ב, ראם

~תּוּף

תוף שדאי – קררי והשליכי [כתובות סא:]. כולכם

#ד.יתר מרעהו צדיק – הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהן. יתר – לריי"ש (רחבות) בלעז [משלי יב כו].
@+מ"מ: תהלים עד יט. ראה כובשנא, ראש א, תר א, ג

~תור (ב)

ולא תתורו אחרי לבבכם – כמו מתור הארץ. הלב והעיניים הם מרגלים לגוף, מסרסים לו את העבירות... [במד' טו לט].
אנשי התרים – הסוחרים התרים בארת לסחורה [מ"א י טו, עיין דה"ב ט יד].
*ראה יתור

~תור, תוראה (ג)

שור [תענית כה: כתובות נ. כ"מ פו: סנה' צח: קט:].
בקרא דתורי – צמד בקר [ב"מ פד:]. תורא דרידיא – העומד לחרישה [שבת יט:].
קול התור – מלאך דומה לשור, תרגום שור – תור [תענית כה:].
תוראה – ספסר של שוורים [גיטין יט:].
*בפסחים קיב ע"ב נאמר: ניזחא (גערת) דתורא - הן הן. *מ"מ: ע"ז יז ע"ב ד"ה ונשמרת. ראה שור א

~תורבלא

*ראה תאו

~תורגמן

*ראה תרגום

~תורה

והתורת – אחת בכתב ואחת בע"פ, מגיד שכלם נתנו למשה מסיני [ויקרא כו מו]. תורה שבכתב [קדושין מט:], עשרת הדברות [יומא ד:]. תופסי תורה – סנה' [ירמ' ב ח]. תופסי תורה – ספר ויקרא [קדושין לג:]. תורן – תלמודך [שבת סג:]. (תורה) היא התבונה והיא הדעת [משלי ג יט]. אין תורה – (כלומר) אין בהם מורה הוראה [איכה ב ט], הוראה [שה"ש ד ד בהיפוך]. תורת כהנים – ספר ויקרא [קדושין לג:]. בכל התורה – באיסורא דאורייתא [יומא לד:]. תורת אמך – מנהג [חולין צג:]. תורת אמך – הם דברי סופרים שחידשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה [משלי א ח]. דבר תורה – הלכה למשה מסיני [ברכות יט: סוכה ו: נדה סז:]. הלכה למשה מסיני בתורה שבעל פה [ברא' כו ה בשינוי, ערובין ד:]. בלא תורה – בלא גירסא [סוכה כח:]. אין לו תורה – אינו עוסק בתורה [יבמות קט:]. אינו מקבל שכר למוד [שם]. אינה תורה – אין שומעין לך [גיטין כג:]. תורה תורה – כלומר היכן היא תורה של אדם גדול כמותך [זבחים עז:]. דברי נביאים תורה

הוא [ישע' נא ד]. להקשיב לחכמה – לעסוק בתורה [משלי ב ב]. זמן מתן תורה – יוה"כ שניתנו בו לוחות האחרונות [תענית כו:]. זרועי תורה – עומק סברא ולסמוך טעמי תורה שבע"פ על מדרשי המקראות ואותיות היתרים ולשונות המשתנים במקרא [סוטה מט:]. ביום הזה – מהו ביום הזה? שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום נתנו [שמות יט א]. היום הזה – בכל יום יהיו בעיניך כחדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם [דברים כו טז]. מותר להסתיר דבר תורה לכבוד שמים [שבת קנג:]. בכל שעה שאדם מחזר על דברי תורה מוצא בהם טעם [ערובין כא:]. צריך לטרוח ולהעמיד סימנין ולהערים בתחבולות כדי שתתקיים התורה בלומדיה [ערובין נה:]. הלומדים לפני חכמים עולה להן תורתם להגין עליהם מן החטא [חגיגה טו:]. לפי פנים ולב שאתה נותן לתורה לבך עומד לך להעמיד גירסא, אם יגעת בה תמצא, אם לא יגעת לא תמצא [יבמות קיז:]. כל המוסר עצמו לחזר אחר תורה ממלאין לו משאלותיו [תמורה טז:]. אם תבוא לידי צורך הבריות, סופך ליבטל מדברי תורה [ברכות לה:]. בתורה נאמרו כללות, ומכלל לאו אתה שומע הן [שמות ל כ]. חיי עולם [שבת י. בהיפוך]. מותר להסתיר דברי תורה לכבוד שמים [שבת קנג:]. התורה מלמדת דברי מצוה ודברי איסור וממה (שאדם) צריך לפרוש [סוטה כא:].
רוב התורה תלויה במדרש, שכתובה למידרש בכלל ופרט וגזירה שוה ושאר מדות שהתורה נדרשת בהן [גיטין ס: עיי"ש].
יש בדברי תורה משל ומליצה, ודברי חכמים וחידותם [תהלים קלג ג].

אין מוקדם ומאוחר בתורה [ברא' ו ג, לה כט, שמות לא יח, תהלים קכא א, פסחים ו ע"ב ד"ה אין].
תורת משה קרויה תורה לפי שניתנה תורה לדורות ושל נביאים לא קרי אלא קבלה שקיבלו מרוח הקודש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה [חולין קלז:]. תורה היא מְשַׁל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם [שמות כא יג].

תלמוד תורה – נשים פטורות... [ערובין כז:].
תורת כהנים – ספר ויקרא [סנה' קג:].
אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן –

%+מ"מ: גמרא גיטין מג ע"א.

*מקרא הכוונה לתנ"ך, תורה בד"כ הכוונה לחמשה חומשי תורה, אך בגמרא לפעמים הכוונה גם לנביאים וכתובים. לפעמים רש"י כותב אמרה תורה והפסוק נמצא רק בנ"ך. עיין בספר אורי חיים (ליפשיץ) ח"ב עמ' מ"ט קונטרס ארוך בענין אין מוקדם ומאוחר בתורה, ירחון סיני כרך ל"ד עמ' קמ"ה מאמר מר' ראובן מרגליות על כיווי חיבה לתורה (מובא ג"כ בספר ים מרגליות עמ' קט"ו. *מ"מ: דברים א ה, ו, שם ו ז, שם לב ב, לב מו, מז, שופטים ה ד, ש"א א א, ש"ב כא י, כג טז, ישע' ח כ, הושע י יב,

~תורק

*מין שמן משובח - ראה ריק ג (ב), שמן תורק

~תושב

#א.גר ותושב - איזהו תושב? כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות [ויקרא כה לה]. שבא ממקום אחר ונתיישב כאן [סוטה ג:]. זה נרצע שהוא קנוי לו עד היוכל [ויקרא כב י, עיי"ש כה מה].
#ב.אליהו התשבי מארץ (ס"א שם העיר) ששמה תושב [מ"א יז א].
@ראה ישב

~תושיה, תשיה

#א.עצה [איוב ה יב, ו יג].
#ב.ותמוגגני תושיה - חלשות ותשות כח [איוב ל כב].
#ג.תורה נקראת תושיה, דכתיב (ישע' כח כט) הפליא עצה הגדיל תושיה... [נזיר כג:]. על שם שהעולם משותת על התורה ולומדיה, נקראת תושיה [סנה' כו:].
@+מ"מ: מיכה ו ט, משלי יח א ד"ה בכל תושיה, יבמות סב ע"ב ד"ה האם אין, ע"ז יז ע"ב ד"ה זימה. ראה שתת

~תושלמי

עוף הוא שאוחז עדיין תרבות רעה, שמזדווג עם הכל. תושלמי - עוף אחד, ובמסכת חולין (סב:) גבי שמונה ספיקות איתא ו(הם) הרנוגא תושלמי ומרדא (ובגמרא נוסף חוגא, סוגא, כוחילנא ובר נפחא) ודרכו של אותו עוף להרביע כל הבריות [סנה' קח. עיי"ש ד"ה וכולן].
*עין בערוך ערך תלשמי. יש סוברים שזו חגלה ויש סוברים עפרוני.

~תורמל

*מובא בכלים פטו מ"ד. עין בערוך ערך תרמל

~תות (א)

תחת [קדושין מה:].

~תות

מורי"ר (עץ תותים) בלעז [שבת סז:].
*+מ"מ: מעשרות פ"א מ"ב.

~תותב, תותבא (א)

#א.חלב הפרוש כשמלה על הקרב, וכן על הדקין בראשן, אבל חלב הקבה אינו תותב אלא חתיכות חתיכות הוא אדוק... [חולין מט:].
#ב.בלא מתא תותבאי - במקום שאינה עירי כבודי תלוי בשמלתי. שמלתו (שמות כב כו) מתרג' תותביה

חבוקק א ד, תהלים א ב, יב ז, טז ז, מה ה ד"ה ותורד, עה ד, קיט קה, קכו, משלי ג יד, ד ז, כג, ח יב, י ד, יב יד, יז טז, יז כד, כ יד, כד ז, כד לא, כז ז, לא כ, לא כז, כח יג, איוב כח יד, שה"ש ה טו, קהלת א ט, ה ח, ט, ח טו, י יח, יא ז, שבת יג ע"ב ד"ה דברי תורה דוגמאות, לא ע"א ד"ה הוציאו, סג ע"ב ד"ה עד כאן, ד"ה מכאן, קיד ע"א ד"ה משניא, סוכה כ ע"א ד"ה כשנשתכחה, ב"ב טז ע"א ד"ה ברא לו, שם כה ע"א ד"ה יערוף, ע"ז ה ע"א ד"ה הא לא, פרקי אבות פ"א מ"א, פ"ב מ"ב, פ"ג מ"ג, פ"ד מ"ד, פ"ו מ"ה, מנחות צט ע"ב ד"ה לא יהיו. ראה אורייתא, אש א, הורה, חומש, חכמה, חלב א, חק, ירה ב, מדרש, מחמד, מצוה, מקרא, משמרת, ספר תורה, שכל ב, תושיה

~תורייק

*עין בערוך ערך תריק וערך כנגר. ראה אניגרון, תרייקא

~תוריתא

תוריתא דנהמא - תאר מראית הלחם [ברכות לז:].
מראה לחם [מנחות עה: פעמיים].
*עין בערוך ערך תרת. ראה נהמא

~תורמוס

מין קטנית, עגול כמין עדשה ורחב כמעט קטנה והוא מר מאד, עד ששולקין אותו שבע פעמים ונעשה מתוק וטוב עד שיאכל למטעמים בקנוח סעודה [ביצה כה:]. מין קטנית וצריכה בשול יוטר, בלי"ץ (סלק) בלעז [שבת יח:]. אינו נאכל חי ואינו עולה על שולחן מלכים [ע"ז נט:]. אינו עולה על שלחן מלכים [יבמות מו:].
*התורמוס משמש לשיעור שטח. +מ"מ: שבת לד ע"א ד"ה עבד. ראה לוף, עססיות

~תורן

מקום [שבת קכב:].
*ראה אסקריא, מכותא, תרן

~תורניתא

לפי דעתי תורניתא דגרסינן במס' ע"ז דבר שאין לו עיקר (גרסת הב"ח) הוא כמו זה (כבריתא), ולא כמו שמפרשין אותו פי"ן (אורן) [- שבת צ:], פי"ן (אורן) בלעז [ר"ה כג:], פי"ן [גיטין נז:], פי"ן. כל שמות הללו הם היו בקיאים בהם [ב"ב פ:], מין ארז והיא שטה כדאמר בר"ה (כג.) [ע"ז יד:].

*הפירוש בשבת סותר את שאר הפירושים. התוס' בע"ז יד ע"א ד"ה תורניתא מסכימים עם הפירוש בשבת, ומצינים שלדעת ר"ח יש שני מיני תורניתא, מין אילן ומין קרקע. ראה ארז, שטה ב

~תורעתא

שם עבודת כוכבים [ע"ז יא:].

[שבת קמה:]. תותבי דבי מכסי – שמלות של אותו מקום [כתובות סז].
*לפי הערוך זו שמלה הדוקה לגוף מלשון יתב, תותבת. היא שמלתו לעורו (שמות כב כו) ת"א היא תותביה למשכיה. ראה זקן, מתא

~תותב, תותבת (ב)

שן תותבת – של זהב. ל"א של אדם היתה... [שבת סד: עיי"ש ד"ה וחכמים אוסרין], שנפלה שינה והושיבה שן אחר באותו מקום [נדרים סו:].

~תותח

כלי זיין ופתרונו לפי עניינו [איוב מא כא].
*אין לו דמיון במקרא.

~תותרי

קופל"א (צמד) שמחברין אותם (זכרים) בקשר, שנים שנים שלא יברחו [שבת נג:]. שטיפת ומריטת הרחלים. תותרי תרגום של נושרין [ב"מ סח:].
*עיינ בערוך ערך תתר א. ראה לבוב, צמד א, רבקה

~תותרן

*ראה תתרן

~תזז, תזז

תזז – כרת וקצץ [ישע' יח ה], השליך [ע"ז מב:], הפיל [מעילה יג:].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ויקרא ה ט, דברים יט ה ד"ה ונשל, סנה' קב ע"א ד"ה כשתי מקלות, מכות ז ע"ב ד"ה מן העץ.

~תזנות

תזנותיה – לב נאופים ורוח זנונים [יחז' כג ז], תאות זנונים [שם כג ח, עיי"ש פסוק יד, מג].
ותזני על שמך – בטחת על שם היופי שיצא לך. ותשפכי את תזנותיך – הראת יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותך... [יחז' טז טו]. י"ת ותרבי תזנותיך... ואסגית ית טעוותך לאתחברא לעמא דכנען למהך בנימוסי כשדאי... [יחז' טז כט, עיי"ש]. ותזנים – לשון זנות, א"י אינשיר"ש אאיל"ש (וסגרת אותם) בלעז [יחז' טז כח]. בתזנותיך – מרוב זנות [שם טז לג].

*תזנות מופיע רק ביחז' פרק טז ופרק כג. ראה זנה

~תחבולה, תחבולת

אמר רב אבדימי – צריך לטרוח ולהעמיד סימנין ולהערים בתחבולות כדי שתתקיים התורה בלומדיה... [ערוכין נה:].

*תחבולה מופיעה במקרא רק בלשון רבים, משמעו ענין ערמימות ואינו מפרש. +מ"מ : איוב לו יג, ביצה כד ע"א ד"ה הבא, קדושין לג ע"א ד"ה ויראת, סט ע"א ד"ה ואת הנקבות, ב"ק נו ע"א ד"ה תחלתו, תוס' ע"ז ב ע"ב ד"ה וארו, נדה כג ע"א ד"ה ליד. ראה חבל ד, חשב א (ב), טכסיס, טצדקה

~תחבושת

*ראה אספלנית, חבש, מלוגמא, משטר, סמתרא, רטיה

~תחד

*ראה יחד

~תחו

*ראה תוח

~תחותא

*ראה תנשמת

~תחום

#א. תחומה של עיר – בתוך אלפיים אמה. תחומה איקרי חוץ לעיר [נדרים נו:]. תחום – אלפיים אמה סביבות העיר [ע"ז ח:]. יעקב שמר את השבת, שנאמר (ברא' לג יח) ויחן את פני העיר, שקבע תחומין עם דמדומי חמה. כך פירש ר' שמשון (שבת קיח). [ישע' נח יד]. כל מה שגזרו חכמים בתחומין, להחמיר על ד"ת באו... [ערוכין נט. עיי"ש].

*יש הסוברים שתחום בא מן חומה. וירד הגבול (במד' לד יא) תרג' ויחות תחומא. עיינ במעייני אגם עמ' רכ"ה בענין תחום שבת. ראה גבול, מצר א

#ב. בתחומא – בבית המדרש [ב"ק כ.].
*בערוך ערך תחם מוסיף "שהוא תחומה של תורה".

~תחח

*בערוך ערך תחח מפרש עפר תיחוח (ברכות מ ע"א) - מקום... כגון ארץ חרושה שעפרה נדבקת ברגלו וכשמניח רגלו עליה עושה גומא כמהלך על חול. +מ"מ : ברכות מ ע"א ד"ה בעפר, שבת לט ע"א ד"ה עפר, ערוכין צג ע"א ד"ה כיון, ביצה ח ע"א ד"ה ולא שטחה, תענית ו ע"ב ד"ה לגוף, יבמות מב ע"א ד"ה בהילוכה, סוטה טו ע"ב ד"ה אי בקרקע, ב"ב יט ע"ב ד"ה שמחלידין, שם סד ע"א ד"ה בבנין, נדה לא ע"ב ד"ה זה ממקום.

~תחים, תחתים

הם שמות הכשפים העשויים ע"י תחתוניות [ברכות סב.].

~תחכמני

*אחד מגיבורי דוד (ש"ב כ יז, כג ח, דה"א יא יא).

~תחל, תחלה, התחלה

#א. ככתחלה – כמו לשעבר [מגילה יז: – ישע' א.].

קרא א (ב), רנן, תחלא

~תחנה, תחנת, תחנות (ב)

תחנותי – שם אחנה (לשון חניה) [מ"ב ו ח].
*ראה חנה א, נחת

~תחפוש

*עיין בירושתנו ספר חמישי (ב"ב תשע"א עמ' קס"ט) על מקור התחפושות בפורים. ראה חפש א, לוקטמין, פרמי

~תחפנחס

*עיר במצרים (ירמ' מד א). ראה חנס, תחפניס

~תחפניס

*גבירה, מלכת מצרים בימי שלמה שאחותה ניתנה לאשה להדד (מ"א יא יט, פסוק כ - תחפנס). ראה גנבת, תחפנחס

~תחרא

כפי תחרא – (ת"א כפום שרין), למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול לתוכן [שמות כח לב, עיין שם לט כג].

*תחרא היא מילה סתומה וקשה להבנה. בספר חקרי לשון מר' משה זיידל עמ' 46 מציין שרוב המפרשים סוברים שהוא משרש תחר או חרא, אך נראה לו שהשרש הוא "חרר" במובן נקב ולכן יש אל"ף בסופה... ולפי זה התחרא משמעה שריון העשוי מעשה אורג, כמו שנאמר בישע' יט ט "וארגים חורי". במילון אבן שושן כותב שיש סוברים שהשרש הוא "חרא" במשמעות פי הטבעת והכוונה לדבר שפיו בתוכו (ובלשון רש"י "כפול לתוכו") ואינו ניכר מבחוץ וכפי המשמעות בת"י "כפום לשירא" מלשון טבעת (עיין בישע' ג יט : הנטיפות והשרות והרעלות, ורש"י מפרש השרות - צמידי הזרוע דמתרגם ושריא). ראה בי פוקרי, זרדא, חלחלת, חראים, טבעת (ב), מחראות, מפקנא, עפלים, פקעא, שריה, שריון, שרין, שת ב. תחרה - ראה חרה. תחרע - ראה תארע

~תחרות

*ראה חרה

~תחש, תחש

מין חיה (שעורה שימש בעיקר כסוי למשכן), ולא היתה אלא לשעה, והרבה גוונים היו לה, לכך מתורגם ססגונא, שְׁשֻׁשׁ ומתפאר בגוונים שלו [שמות כה ה]. עור [יבמות קא]. אנעלך תחש – א"י קלציי"י טי"י טיישו"ן (והנעלתי אותך עור), יהבית מסן דיקר ברגליכון [יחז' טז י]. מכסה עור תחש – כמין מרצוף (כלים פ"כ מ"א) [במד' ד י].

*בגמרא שבת כח ע"ב נאמר תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא וקרא אחת היתה לו במצחו... א"ר יוסף, אי הכי, היינו דמתרגמינן ססגונא - ששש בגוונים הרבה. עיין בערוך, שלפי הפירוש ביחז' שעשו מהתחש מנעלים, קשה לפירוש בשמות

#ב. בתחלה – מחדש [ב"ק פא]. מעין שיצא בתחלה – עכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיק דרכו [מ"ק ב]. מעין שלא יצא בתחלה – מעין נובע מזמן מרובה שכבר החזיק דרכו [שם]. תחלת נפילה ניסה – תחלת משמע הגרמת הדבר, כשהן נסין זו היא תחלת הגרמת הנפילה, ובניסה לא שייך למימר תחלה, דהא ממש קא ערקי [סוטה מד:]. כל (ה)התחלות קשות [שמות יט ה].

@במשנה סוטה פ"ח מ"ו נאמר : תחלת ניסה נפילה, והביריתא שם מקשה על כך ומתקנת את הגירסא לתחלת נפילה ניסה. ראה חול, חיל, חלל ג, חנד, יחל, ראשית, רגל ב (ט)

~תחלא, תוחלת

פרי החיצון הנאכל בתמרה [חגיגה טו:]. ציפי דתוחלא – תמרים שלא בשלו כל צרכם ומניחין אותן בחותלות (שהם) כלים העשויים מכפות תמרים, ומתבשלים קצת, וכשאוכלים אותן נשאר מן האוכל על הגרעין שאינו נפרד ממנה יפה, מפני שאינה מבושלת, וההוא אוכל קרי ציפא, כדאמרינן באלו טרפות (חולין נ:): כדעיילן תלת קשייתא בציפא בדוחקא וראוי למאכל בהמה [גיטין פט:].
*ראה שחל ב

~תחלואים, תחלאים

כל תחלואי האדם על הדם הם, שמתרבה עליו [ב"ב נח:].

*לשון מחלה הגורמת למות. +מ"מ : דברים כ יב, מ"ב ט כט, דה"ב כב י, מגילה יז ע"ב ד"ה ומה ראו, סנה' צח ע"ב ד"ה אי מן.

~תחלי

שחלים, קרישו"ן בלעז [שבת קט: ע"ז כח. ב"מ קז:]. שחליים [שבת קי. קמ. מ"ק יא:].
*ראה שחלים

~תחמס

*התחמס הוא עוף טורף, נזכר ויקרא יא טז, דברים יד טו ואינו מפרש.

~תחן

*בן תלח ואבי לעדן. אחד מצאצאי אפרים, מאבותיו של יהושע בן נון (במד' כו לה, דה"א ז כה).

~תחנה, תחינה, תחנונים (א)

רננה [שבת ל. בהיפוך]. לו עמי, היינו (לשון) תחינה, כמו (ברא' ל לד) לו יהי כדברך [ע"ז ה]. תחנה – כמו חנינה [עזרא ט ח].

*תחינה זה ענין חנינה, רחמים. בדה"א ד יב נזכר תחנה בן אשתון ואבי עיר נחש למטה יהודה. ראה חותלות, חנן א, כון א (ב), פגע,

#ב.אֲרֶץ תַּחְתִּית – גִּיהֶנֶם [יִחֻז' לֹא טֹז, יִח]. תַּחְתִּיתוֹת
הָאֶרֶץ – מְקוֹם שְׁפֵל, שְׂאוֹל וְשׁוּחָה [תַּהֲלִים סֵג י,
עֵיִשׁ ט יח].

#ג.אֲתַחְתִּית אֶרֶץ – מְדוּר הַתַּחְתּוֹן שֶׁבְּמַעֲי אָמִי (נֹדָה
לֹא). [תַּהֲלִים קִלְט טו].

@+מ"מ : תוֹס' עֲרוּבִין יֵט ע"א ד"ה וְצִלְמוֹת. רָאָה אֲשִׁינָא, שְׁפֵל ב,
תַּחַת, תַּתָּא

~תִּיָּאָה

הֵיִינוּ סִיָּאָה, טוֹר"א (אֶקוֹנִיטוֹן, חוֹנֵק הָדוּב. עֵיִן א"ה)
[נֹדָה נֹא]: תִּיעָה – טוֹר"א (אֶקוֹנִיטוֹן, חוֹנֵק הָדוּב
שֶׁהוּא מִין צִמַּח אֲרָסִי) בִּלְעֻז, וְעֶשֶׂב מֵר הוּא מְאֹד
[חֻלִּין נַח].

*בְּגִמְרָא וּבְד"ה בְּרִש"י "תִּיעָה" בַּעֲי"ן, אֶךְ צ"ל "תִּיָּאָה" בֶּאל"ף.
הַתִּיָּאָה הוּא שֶׁרֶשׁ מִצַּח הַתַּלְתִּית שֶׁמִּשְׁתַּמְשֵׁם בּוֹ לְתַבְלִין. עֵיִן
טְבוֹל יוֹס פ"א מ"ה, עוֹקְצִין פ"ג מ"ה.

~תִּיָּאֲטִרָאוֹת

*רָאָה טְרִיָּאוֹת

~תִּיבָּה

יֵשׁ לָנוּ... דְּבָרִים רַבִּים בְּמִקְרָא אֲשֶׁר לֹא יִכּוֹן פְּתוּרֹן כִּי
אִם עַד אֲשֶׁר יִחְלֶקֶן לִשְׁתֵּי תִיבּוֹת אוֹ לְשִׁלֵּשׁ, כְּמוֹ
(בְּרָא' לֹז ד) וְלֹא יִכְלוּ דְּבָרוֹ לְשִׁלּוֹם, (לְעִיל י כ) בְּנִי
יִצְנִי [יִרְמ' כ י].

כָּל תִּיבָּה שְׂרָאשָׁה מ"ם מִשְׁמַשֶּׁת נְטִילָה הִיא (לְשׁוֹן
"מִן"), כְּמוֹ (שְׁמוֹת לֵב ד) וִיקַח מִידֶם... [שְׁבַת סֵג ע"ב
ד"ה מְרַעְהוּ].

כָּל תִּיבָּה שְׂצִרִיכָה לִמ"ד בְּתַחֲלִילָה הִטִּיל לָהּ ה"א
בְּסוּפָה [בְּרָא' יֵד י, עֵיִשׁ, כַּח ב, לֵב ד, שְׁמוֹת טו כג,
דְּבָרִים לֵג כז, ש"א כ כ, יִרְמ' לו כ, נָה כג, יִשַׁע' יֵד יז,
יִרְמ' לו כ, נָב כג, נָחוּם כ ו, חִבְקוֹק ג יא, תַּהֲלִים ט יח,
יִבְמוֹת יג: – מוֹבָא גַם בְּגִמְרָא].

*יִשַׁי חוֹזֵר עַל כָּלֹל זֶה הֶרְבָּה פְּעָמִים וְצ"ע מְדוּעָה. עֵיִן בְּסִפֵּר
חֻקְרֵי לְשׁוֹן עַמ' 45 עַל מַלְיָם שֶׁלְּכַאוּרָה צְרִיכִין ה"א בְּסוּפֹן, אֶךְ
לְפִי הַמְסוּרֹת נִכְתְּבוֹת בֶּאל"ף. רָאָה תַּחְרָא

כָּל בִּי"ת וְלִמ"ד וְה"א הַמִּשְׁמָשִׁים בְּרָאשׁ הַתִּיבָּה
וְנִקְוִדִים בְּפִתַּח מְדָבְרִים בְּדָבָר הַפְּשׁוּט שֶׁנִּזְכָּר כְּבוֹר
בְּמִקְוֶה אַחֵר אוֹ שֶׁהוּא מְבוֹרֵר וְנִיכָר בְּאִיזוֹ הוּא מְדָבָר
[בְּרָא' כֹד כז].

*+מ"מ : בְּרָא' לָהּ כז, מוֹ כו, שְׁמוֹת יג כֹּא

כָּל תִּיבָּה שֶׁסּוּפָה ה"א, כְּגוֹן בְּנָה, מַחָה, קְנָה, כִּשְׁהוּא
נֹתֵן וִי"ו יו"ד בְּרָאשָׁה נִקְוֵד בְּחִירִיק תַּחַת הַיּוֹד [בְּרָא'
ז כג].

כָּל תִּיבָּה שֶׁהִיא לְשׁוֹן עֶבֶר הוֹסִיף וִי"ו בְּרָאשָׁה, הִיא
הוֹפְכֶת הַתִּיבָּה לְהִבָּא [בְּרָא' כט טו].

כָּל תִּיבָּה שֶׁתַּחֲלִילָת יְסוּדָה צִד"י וְהִיא בָּאָה לְדָבָר בְּלִשׁוֹן
מִתְפַּעֵל אוֹ נִתְפַּעֵל, נֹתֵן טִי"ת בְּמִקְוֶה תִּי"ו, וְאִינָה

שֶׁלֹּא הִיָּתָה אֲלֵא לְשַׁעָה? הָרָא"ם מִפְּרֹשׁ שֶׁהָיוּ כָּל אַרְבַּעִים שָׁנָה
בְּמִדְבָּר וְהָיוּ שֵׁם הֶרְבָּה תַּחֲשִׁים, וְכֵן שְׁנֵי מִיָּנִי תַּחֲשִׁים הָיוּ,
הָאֶחָת מִין חִיָּה טְהוּרָה לְצוּרֵךְ הַמִּשְׁכָּן, וְהַשְּׁנִיָּה מִין חִיָּה טְמֵאָה
הַמְצוּיָה תָּמִיד (וְיֵשׁ כָּל מִיָּנִי הַשְּׁעָרוֹת אִיזָה מִין חִיָּוִת אֲלוֹ הָיוּ).
בְּבִרָא' כָּב כֹּד נִזְכָּר תַּחַשׁ בֶּן נָחוּר אַחֵי אֲבִרָהֶם מִפְּלִגְשׁוֹ רִאוּמָה.
רָאָה קֶרֶשׁ א, שִׁישׁ א, תֵּלָא אֵילָן

~תַּחַת, תַּחְתִּית, תַּחְתּוֹן (א)

#א.אֲבִמְקוֹם [בְּרָא' ל ב, נ יט, אִיּוֹב לֹד כו, בְּרִכּוֹת נֹד: –
יְהוֹשֻׁעַ ו ה, ע"ז עֹא]. תַּחַת – מְקוֹם, כְּמוֹ (שְׁמוֹת טֹז
כט) שָׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ. וְתַחַת – בְּאוֹתוֹ מְקוֹם [יִשַׁע' י ד,
עֵיִשׁ"ש]. תַּחְתִּי – בְּמִקְוֶה וְחֻלּוּפִי, כְּעֵיִן שְׁנֵאֲמָר (יִשַׁע'
מֵג ד) וְאֵתֵן אָדָם תַּחְתֶּךָ [תַּהֲלִים יח מַח]. תַּחְתּוֹ –
בְּמִקְוֶה חֲנִייתוֹ [אִיּוֹב מֵא כב], בְּמִקְוֶה [חֻלִּין סז: –
אִיּוֹב מֵא, יִשַׁע' כה י]. תַּחְתִּי – בְּמִקְוֶה... וְעַל תַּחְתִּי
יֵשׁ מְסוּרָה עֲלָיו, תַּחְתּוֹ קִרִּי [תַּהֲלִים קִמֵּד ב]. תַּחְתּוֹ...
לְשׁוֹן תַּחְתִּית... [שְׁבַת קִיג:]. תַּחְתִּיה – בְּמִקְוֶה [וִיקְרָא
יג כג, יְהוֹשֻׁעַ ו ה, זְכָרִיָּה יב ו, יֵד י].

*יִרְש"י מְדַגֵּשׁ שֶׁהַכּוּוֹנָה לְבִמְקוֹם וְלֹא תַּחַת בְּמוֹבֵן שֶׁל הַחִיפֶךְ
מַעַל, כְּלוּמֹר מִלְמַטָּה.

#ב.אֲתַחַת הַמְּכּוֹנוֹת – דּוּמָה לִי שְׁאִין זֶה אֲלֵא כְּמוֹ אֲצֵל
הַמְּכּוֹנוֹת [יִרְמ' נב כ]. תַּחַת הָהָר – לְרִגְלֵי הָהָר [שְׁמוֹת
לֵב יט]. לְתַחַת – לְפָנִים [בִּיצָה טו]. תַּחַת אֲבָנָיו – מִן
הָאֲבָנִים וְלִמְעַלָּה [שְׁבַת קִיח:]. תַּחְתּוֹ שֶׁל אֵילָן [עֲרוּבִין
מט:]. מִתַּחַת – (ת"י) מִלְרַע [ש"א ז יא].

#ג.חֲנַפָּה תַּחַת יוֹשְׁבִיָּה – בְּשִׁבִּיל יוֹשְׁבִיָּה [יִשַׁע' כד
ה].

#ד.אֲתַחְתּוֹנָה – נִשְׁתַּנִּית תִּיבָּה זֹו מְכַל תַּחְתּוֹנָה
שֶׁבְּמִקְרָא, שֶׁבְּכָל מְקוֹם הַטַּעַם בְּנו"ן וְזֶה בְּתִי"ו... [יִחֻז'
מ יח, עֵיִשׁ"ש].

@+מ"מ : ב"ק ה ע"א ד"ה תַּחַת. רָאָה חֲתַת, תַּחֲשִׁים, תַּחְתִּית

~תַּחַת (ב)

*1. אַחַת מִתַּחְתּוֹת בְּנ"י בְּמִדְבָּר (בְּמִד' לֵג כו). 2. בֶּן אֲסִיר בֶּן
אֶלְקָנָה מְבַנֵּי קֶהֱת לְבֵית יִצְהָר, מִצַּאצְאֵי קֶרֶת. יִצְאוּ מִמֶּנּוּ
מִשְׁפַּחַת אֲוִירָאֵל וְצַפְנִיָּה (דְּה"א ו ט, כב). 3. בֶּן אֶלְעָדָה וְאֲבִי זָבֵד
מְבַנֵּי אֶפְרַיִם (דְּה"א ז כ).

~תַּחְתּוֹנוּת

פִּיגִי"ש (תַּאֲנִים, תַּחְוִרִים בְּצוּרֹת תַּאֲנִים) [שְׁבַת פֹּא].

*+מ"מ : בְּרִכּוֹת נֹא ע"א ד"ה וְהַתִּנְיָא, שְׁבַת קֹט ע"א ד"ה מַעְלָה.
רָאָה טַחְוִרִים, פִּקְעָא, רוֹשְׁחַתָּא, תַּחֲשִׁים

~תַּחְתִּים חֻדְשִׁי

מְקוֹם יֵשׁוּב חֹדֶשׁ שְׁאוּכְלוּסִיָּהֶן מוֹעֲטִין [ש"ב כד ו].

~תַּחְתִּית

#א.אֲבִתַּחְתִּית הָהָר – בְּרִגְלֵי הָהָר [שְׁמוֹת יט יז], תַּחַת
הָהָר מִמַּשׁ [שְׁבַת פַּח].

נתנת לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר, כגון... [ברא' מד טז]. כל תיבה שראש יסודה צד"י, כשהיא מתפעלת, נותן ט' אחר צד"י [שבת לז].

כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפ"ם, כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה בשו"א בחט"ף, הראשונה נקודה בשור"ק... [שמות טו ב]. כל תיבה שנקודתה מלאפ"ם, כשהיא סמוכה במקף, משתנה הנקוד לחטף קמ"ץ [שמות יט כד]. כל תיבה שפועל שלה בכפל האות האחרונה, כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי, יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפ"ם [שמות כג כז].

כל תיבה שתחילת יסודה סמ"ך, והיא באה לדבר בלשון מתפעל, נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר... [שמות ט יז].

*בתהלים י י מציין למסורה הגדולה המונה חמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות : בגד - בא גד (בראשית ל יא), מזה - מה זה (שמות ד ב), אשדת - אש דת (דברים לג ב), מלכם - מה לכם (ישע' ג טו), מאשתם - מאש תם (ירמ' ו כט), והנהו - והנה הוא (ירמ' יח ג), מהם - מה הם (יחז' ח ו), חלכאים - חיל כאים (תהלים י י), ישימות - ישי מות (תהלים נה טו), לגאיונים - לגאי יונים (תהלים קכג ד), מנהסערה - מן הסערה (איוב לח א), מנסערה - מן סערה (איוב מ ו), בנימן - בני מן (דה"א ט ד), לבנימיני - לבן ימיני (דה"א כז יב), המפרוצים - הם פרוצים [נחמיה ב יג]. +מ"מ : שופטים טו ד, מ"ב יז ו, ישע' מא י, תהלים מב ו, עג כא, ערובין נג ע"ב ד"ה תא דאוכליך, ב"מ כו ע"ב ד"ה בין התיבה, סנה' כב ע"א ד"ה ממתוס. ראה שם א (ה)

~תיבותא

ארון [מגילה כו: ד"ה דאירפט]. תיבה [שם ד"ה תיבותא].

~תיגדא

כלי. ל"א תינארא - חבית [בכורות ט].

~תיגרא

מחזיק בפלך [תענית ו:].

~תיהא

*ראה תהח

~תיובתא

בדאורייתא מותבין תיובתא - באיסור של תורה, וחכם מורה בו היתר, ויש בתלמידים שיודע להשיב ישיב קודם מעשה, שלא נעבור על דבר תורה [ערובין סז:].

*תיובתא דרב (פלוני) תיובתא - הראשונה משמע לשון קושיא והשניה מלשון תשובה (על הקושיא). תיובתא והלכתא משמע

לשון תמיהה, כלומר האם זו תשובה והלכה?

~תיוהא

#א.נראה בעיני דבר חרטה, כמו (קדושין מ:): תוהא על הראשונות [ב"מ עג].

#ב.ביקוע [ב"ב ג:].

#ג.קלקול [ב"מ עג].

~תיום, תיומת

אתרוג התיום - שנים דבוקין יחד [סוכה לו:].

תיומה - שתי בנות בכרס אחד [ב"ב קכג:].

תיומת - לפי שמדובקין כתאומים... שני עלים עליונים אמצעיים (בלולב) ששם השדרה כלה [סוכה לב:]. כף תומר האמצעי העליון [ב"ק צו:].

*ענין בהגרי"פ על ההבדל בין שני הפרושים. הרמב"ם בהלכות לולב ח ד מפרש גב כל שני עלין הדבוקין נקרא תיומת, וכך מפרש ר"ח וכן דעת האלפס. ראה תאום, תאם

~תיחוח

*עפר תיחוח - ראה תחח

~תיירא

תיירא דתורי - צמד בקר [ב"ב נד:].

~תיכון

חצר התיכונה - ת"י בריכת עגבאי [יחז' מז טו]. התיכונה - י"ת תיכונה זו כמו תחתונה, לא תיכונה בין עליונה לתחתונה... [מ"א ו ח, עיי"ש]. התיכונה - אחרי... [ערובין כו. עיי"ש].

*+מ"מ : שמות כו כו, מ"א ו ו ואילך, ב"ב ס ע"א ד"ה ומאי

~תיכי

*ראה תך ב

~תילא

*ראה תל

~תילון

*[חקרי, והכתיב תולון] מבני שימון מצאצאי כלב בן יפונה (דה"א ד כ).

~תילים

(ספר) תהלים [ע"ז יט].

~תימא, תמא

ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים נגרים שם [איוב ו יט].

בן אשחור מאשתו נערה לשבט יהודה (דה"א ד ו).

~תִּימְנִי (ב)

(בן אשחור לאבי תקוע למטה יהודה) התימני – מארץ תימן, מארצו של עשו [איוב ד א]. חתן התימני – חתן הפלשתי אשר בתמנת (בדפוס בתמנה) [שופטים טו ו]. שמעון התימני – מתמנה היה [תענית יט]. תלמיד היה ולא נסמך שלא בא לכלל זקנה [סנה' יז].
*בן אשחור לאבי תקוע למטה יהודה (דה"א ד ו). ראה תמנה

~תִּינָאָרָא

*ראה תיגדא

~תִּינּוֹק

התינוקות קוראין לאבי אביהן אבא [שמות יח א]. דרך תינוקות למשחן בשמן [שבת קיט:]. תינוקות ממהרת להביא כח, שאינה מתשת כחה בלימוד התורה... [כתובות נ. עיי"ש]. תינוקות אין יודעין להבין [ישע' כח ט]. דרכו של תינוק לטפח בשרצים ובטומאות [ב"ק קיד:]. דעתו קלה [סנה' קז:].
*+מ"מ: סנה' נז ע"ב ד"ה אף על. ראה עלל, פגה, פעות, פעותות, פרק א, רביא

~תִּיעָא

*ראה תיאה

~תִּיקָא, תִּיקָא

תיק ונרתיק חדא היא, אלא שלשון תיק נופל על דבר ארוך ולשון נרתיק נופל על דבר קצר [מגילה כו:]. התיקנו – אישפודרי"ר (להוציא מהנרתיק. עיין בא"ה) [יהושע ח ו].
אונקלוס תרגם (מעקה) תיקא, כגון תיק שמשמר מה שבתוכו [דברים כב ח].
*ראה נדן, נרתיק

~תִּיקוֹ

*עיין בשו"ת רב"ז חו"מ צ"ז אות ז' המביא פירושים למלה זו (שמקובל להבינה כראשי תיבות תשבי יפתור קושיות ותירוצים). עיין בערוך ערך תק ב. +מ"מ: תוס' גיטין יד ע"ב ד"ה קסבר. ראה בעי, דייתיק, תשבי

~תִּיקוּן

תיקון סופרים: זה שכתוב "לא נמות" אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שפינה הכתוב, וכן (מלאכי א יג) והפחתם אותו, וכן הרבה המפורשים בספרי (בהעלותך פד)... [חבקוק א יב].

~תִּיקְלָא

*מבני ישמעאל בן אברהם ועל שמו נקרא השבט והמקום. בסדר הדורות נזכרים בניו סעיר, סעדון, יפול, עבד, חמיר, אביוסף ומירי (ברא' כה טו, איוב ו יט - תמא). +מ"מ: ישע' כא יד, איכה א יט

~תִּימָה

עוף טהור הוא [חולין קמב:].

~תִּימּוּלוּס

יסוד בלשון יוני [מכות יא:].
*ראה שית ב

~תִּימּוֹר, תִּימְרָה, תִּימְרוֹת

*ראה תמר א

~תִּימּוֹרָא, תִּימְרָא

תימרא דתרנגולתא – ריס של עין התחתון, כשעוצם עיניו עולה למעלה מן העין ובשאר כל בריה העליון שוכב על התחתון [שבת עז:].
*עיין בערוך ערך תמרה ושם מציין לאיוב ג ט: ואל יראו בעפעפי שחר - תרג' בתימורי קריצתא, עפעפי צלמות (שם טז טז) מתרגם תימורי טולי. ראה עפעף

~תִּימְחַתָּא

טיליה (מין עץ) בלעז [חולין נא:].
*ראה נברא

~תִּימּוֹן, תִּמּוֹן

#א. רוח חזקה... דרומית שאינה צריכה חיזוק [ישע' מג ו].
#ב. (כינאי ל) עשו [חבקוק ג ג]. (אליפז) התימני – (אדם שבא) מארץ תימן, מארצו של עשו [איוב ד א].
#ג. בן אליפז בן עשו (מאלופי אדום) [חולין ס:].
@+מ"מ: ברא' לו יא, סוטה יג ע"א ד"ה שלשים, תוס' ע"ז ב ע"ב ד"ה מאי בעי, חולין ס ע"ב ד"ה מתמן, ד"ה ליתו. ראה אליפז, תימני, תמנה
#ג. ארץ ישמעאל, וי"ת... ארעא דרומא [עובדיה פסוק ט]. דרום [יחז' כא ב].
*+מ"מ: יהושע יג ד, תהלים נה, שה"ש ד טז. ראה פארן
#ד. סערות תימן – אנשי תימן, הם בני יון (נ"א: חיל אנטיוכס), ויש מרבותינו שפתרוהו (ירושלמי תענית פ"ב ה"ד) על אדום לעתיד לבוא [זכריה ט יד].

~תִּימְנָה

*מקום מולדת התנא ר' שמעון התימני.

~תִּימְנִי (א)

1. כינוי לאיש (כגון חָשֶׁם) מארץ תימן שבאדום (ברא' לו לד). 2.

מכשול [ב"ב נד].

*לפני שבר גאון (משלי טז יח) תרגום וקדם תיקלא רמת רוחא.
ראה מתקלא, תקלה

~תִּיר (א)

מראה את הדרך [ב"ק קטז].

*ראה אתר

~תִּיר (ב)

ער (מגילה יח), ער, כדמתרג' (ברא' מא ד, ז) וייקן –
ואיתער [תענית יב]. תיירה – הקיצו משנתו [ב"ק
קיז].*בתוס' תענית יב ע"ב ד"ה נים מפרשים תיר ולא תיר שהוא
בתחלת השינה, ואלו בנדה סג ע"א ד"ה נים מפרשים שהוא
בסוף השינה. ראה ער

~תִּירוּס

תפיש תירוס – תרבה פשעים. תירוס – פשע והתרסה
(כלומר מרדות) [שבת לב].

~תִּירוּשׁ

#א. תירוש אשר ינובב בתולות – יש פותרין אשר
ינוב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח [זכריה ט
יז, צי"ש], יין טוב שהוא משכר את האדם לגלות
סתרי לבו האטומים כבתולה... ולעולם אין היין נקרא
תירוש אלא הענבים... אין דרכן של (אנשים) לקרות
את היין תירוש [יומא עו]. חמרא (תרגום של יין)
[נדה לב]. יין מגתו [ב"ב צז, בהיפוך]. (יין) שלא עברו
עליו ארבעים יום [מנחות פו].*+מ"מ: במד' ה יז ד"ה בכלי חרש, נזיר כח ע"א ד"ה דאי ר"א,
ב"ב יב ע"ב ד"ה ינובב. ראה נוב, תבואה
#ב. ארץ דגן ותירוש – זו אפריקי [מ"ב יח לב].

~תִּירָא

*מבני יהללאל מצאצאי כלב (דה"א ד טז).

~תִּירְיָקָא, תִּירְיָקִי

צרי [שבת קטז]. תורייקי – תריאקה (תרופה נגד ארס
נחשים. עיין בא"ה) [נדרים מא].*בשמות ל לד ד"ה נטף מפרש והצרי קורין לו טריאקל"ה (צ"ל
תירייק"א. א"ה) והוא כנראה מין תרופה העשויה משרף עץ.
הרמב"ן משיג על רש"י וכותב: לא ידעתי אם הוא טעות סופרים
או המגיד כחש לו, כי הטריקה איננה סם אחד, אבל היא
מרכחת רבת ההרכבה (כלומר מכמה מינים). עיין ספר אסיא
כרך י"ד עמ' 348. ראה אניגרון, נטף א, צרי

~תִּירָס

זו פרס [ברא' י ב].

*בפסוק נאמר שתירס הוא מבני יפת בן נח ועל שמו נקראת
פרס (דה"א א ה). בגמרא יומא י ע"א נאמר: תירס... חד אמר זו
בית תרייקי וחד אמר זו פרס... בערוך ערך טרקי מפרש שזו
(מדינת) טרקי (Turkey).

~תִּישׁ, תִּישִׁים

תישים – עזים זכרים [ברא' ל לה].

תיש – זה (כינאי ל) יון שנקרא תיש, שנאמר (דניאל ח
כא) והצפיר והשעיר הוא מלך יון [משלי ל לא].*תיש הוא שם כולל לכל הזכר בעזים. ראה אשימא, גדי, יון ב,
עתוד, צפיר, שעיר

~תִּיתוּרָא

גשר רחב, וחבירו במנחות (לה). תיתורא דתפילין,
מקום מושבם שדומה לגשר [ב"ב כא], גשר [נדרים
מא]. תיתורא – גשר. לאחר שנתן האגרות בבתים
(של תפילין) דרך הפה הרחב, שהבתים עשויין כעין
בתי ידים שקורין גוט"ן, ומכניס האגרות דרך הפה
ונותנם בבתי האצבעות וחותרן מג' הדפנות מכל אחת
מעט, והד' נשארת ארוכה וכופלה לאותו אורך
ומטילה על חודן של ג' הדפנות ותופר חודן של ג'
דפנות על רחבו של זה, והוא בית מושבו של תפילין
ונראה כעין דף של גשר [מנחות לה].*במנחות לה ע"א נאמר שתיתורא הלכה למשה מסיני. ראה
מעברתא

~תִּיתִי

תיתי לי – ישולם שכרי [שבת קיט].
*ראה אתא

~תִּתְן, תִּתְן, תִּתְנִי, תִּתְנִי

לשון מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד [תהלים י ז],
תוך (בפסוק: תך) ומרמה – לשון מכה [שם נה יב].
מתוך ומחמס – ממכות ומגזל. מצאתי, מתוך לשון
תוך תוכו, בעלי מזמות חורשי און, כמו (משלי כט יג)
איש תככים [שם עב יד].איש תככים – איש מזימות, בעל תורה. ורבותינו
פירשו (תמורה טז). תלמיד שאמר לרב השניני (לשון
שינון) פרק אחד ומלמדו [משלי כט יג], בינוני, שיודע
שני סדרים או שלשה, שמוסמך בינוני [תמורה טז].*יש הסוברים משרש תכך, ואז אין לו דמיון במקרא. הגר"א
מעיר על הפירוש בתמורה: איני יכול להולמו. ראה תוך א, ב

~תִּתְן, תִּתְנִי, תִּתְנִי

תיכי חלילתא – שרשרות של חוטיין חלולות ועגולות
[שבת נז], שרשרות, טריצי"ש (מקלעות, של פשתן
לא טווי) בלעז [ב"ק קיט]. שרשרות שקורין
טריצידור"ש (גדילים, של פשתן לא טווי) ועושיין

אותן מפשתן עד שלא נטווה [בכורות כט:].

*בשמות כח יד מתרגם אונקלוס שרשרות - תיכין. בערוך ערך חל יב מפרש כעין אזור חלול שקולעת בה שערה. +מ"מ : שבת סד ע"א ד"ה ותולה בצואר בתו.

תָּכָא

שולחן [ברכות מו: גיטין סז: קדושין פא:].

תכבר

לשון תוך ובר, כלומר ממולא מבפנים ונראה מבחוץ כעין שממלאין גדיים ותרגולים שלנו, ודוגמא גבי אביגיל (ש"א כה יח) חמש צאן עשויות, ומתרג' חמש צאן תכברנין [פסחים עד:], מה שבתוכו לברו, נותן את הכרעים ובני מעים לתוכו... צאן עשויות - ממולאות בשר דק וביצים, פרצידי"ש (ממולאות) בלעז [- ש"א כה יח].

*יש ספרים שגורסים במקום תכבר תוך תוך. בת"י נאמר תכברא ולא תכברנין. ראה עשה, עשה, תוך א, ב, תוך תוך

תָּכָה

תָּכוּ - תָּכוּכוּ... תכו לשון פעלו, תָּכוּכוּ... (ד"א) מתמצעים ומתכנסים [דברים לג ג, עיי"ש].
*ראה כהה, תוך א ב. תָּכוּ - ראה נפה

תִּכּוּנָה

#א. תִּכּוּנָה - מכון כסאו [איוב כג ג].

#ב. (ואין קצה) לתכונה - לאוצרותיהם, על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון, כמו שנאמר (מ"ב יב יב) את הכסף המתוכן [נחום ב י]. (צורת הבית) ותכונתו - חשבון תאיו ולשכותיו [יחז' מג יא].

*לפי רש"י השרש של תכונה שבנחום וביחזקאל הוא תכן, אך יש מפרשים משרש כון. כיום משתמשים בתכונה לחכמת מהלך הכוכבים. ראה מתכנת, תכונה, תכן, א, ב

תכטקי

פלדישטו"ל (כסא מתקפל) [כתובות ע"ז:].
*בערוך ערך טכטך מפרש ספסלים של פז.

תָּכִי, תָּכִיִּים

טווס [מ"א י כב עפ"י ת"י, דה"ב ט כא].

*התוכי הידוע היום, היא ציפור היודעת להשמיע קולות בני אדם. ראה הבנים, טווס, עגור

תכילתא

#א. תפארת [קדושין עב:].

#ב. ציצית [מנחות מג. עיי"ש ד"ה מדרמי].

תִּכְךְ

תִּכְךְ דשיראי - תולעת [שבת צ:].
*תככים - ראה תך א

תכלא

#א. תולע [ברכות נו:].

*ראה תכלת

#ב. לשון שיכול וריעותא [חולין סד:], שכול, קובר את בניו [שם קי:]. תכלי - אבילות ומכאובות [ב"ק צב:]. דמלפא תכלי לא בהתה - אשה הלמודה לשכל בניה לקוברם אינה תמיהה ומפחדת במות אחד מהם [כתובות סב:]. שיכול בנים [שבת קנא:]. קובר את בניו [פסחים ע:].

*ראה שכל א

תִּכְלָה

לכל תכלה - לכל סיום דבר יש קץ גבול... [תהלים קיט צו:].
*ראה כלה ג

תִּכְלִית

תכלית חכמה - עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומעשים טובים [ברכות יז:]. תכלית יסורין - סוף מדת יסורין, כלומר יסורין שאין פוחתין מהן (בע"י - דבר פחות שביסורין שחשוב יסורין) [ערכין טז:].

*+מ"מ : איוב כח ג

תִּכְלֶת

#א. צמר צבוע בדם חלזון (מנחות מד.) וצבעו ירוק [שמות כה ד], צבע ירוק של חלזון (מנחות מב:) [במד' טו לח], ירוק הוא וקרוב לצבע כרתי שקורין פוריל"ש (כרשים) [ברכות ט:], ירוק הוא, ומי שפניו ירוקים חולה הוא [שם נז:], צמר צבוע, כדאמרינן (יבמות ד:) מדשש כיתנא תכלת עמרא [מנחות לז:]. צבע תכלת דומה לכרתי [גיטין לא:]. עמרא [שבת כא. יבמות ד:]. צבע התכלת דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב [במד' טו מא:].

תכלת בלז עושיין אותה, כדאמרינן בסוטה (מו:) היא לזו שצובעין בה תכלת [סנה' יב:].

#ב. תכלת זהו שם כל הציצית [מנחות לט:], ציצית [שם]. רמא תכלתא - הטיל ציצית [סוכה יא:].

@צבע התכלת וכן הארגמן הופק מחלזון ים שיש לו בלוטה המכילה נוזל שקוף, וע"י תוספת חומרים נהפך לירוק כחול ובתוספת חומרים נוספים נהפך לאדום כהה וזהו הארגמן. כיון שהחלזון לא מצוי בכמויות גדולות מלאכת ההפקה של התכלת יקרה מאוד ובשל כך היו מוסיפים אותו ע"י תחליף צבע הנקרא קלא אילן. היום ידוע על שלש שיטות בזהוי התכלת, זו של הגר"א הרצוג הסובר שהוא מופק מחלזון מסוג סגולית -

#א. תוכף תכיפה – תופר תחיבה... תוחב החוטיין
בטלית [מנחות לט.], תוחב תחיבה במחט, פוינ"ט
(תך, תפר) בלעז [יבמות ה:].

#ב. תכפוהו אבליו – בזה אחר זה [תענית יג.].
*לפתע פתאום (ישע' כט ה) תרג' בתכף אתרגשותא.

~תכרין

תכריך בוך – מעטה בוך, טלית העשוי להתעטף
[אסתר ח טו].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ : ב"מ כ ע"א ד"ה או שמצא ואילך,
שם כח ע"א ד"ה אלא הא. ראה גולתא, גלימא, זוודא

~תכשיט

תכשיטי נשים – הוא כהל ושרק ובשמים שתולות
בצואריהן להריח [פסחים מב:], תכשיטי נשים –
בשמים שהן דוכות במדוכה ומתקשטות בהם להיות
ריחן ערב לבעליהן [יומא עה.]. בשמים של אבקה
רוכל שהנשים מתקשטות בהם [כתובות מח.], בשמים
להתקשט בהן אשתו [שם קז.]. מלבוש לאדם [סוכה
ה.]. אין תכשיט לבהמה [שבת נח.]. תכשיטין שבחוץ
– טבעת. שבפנים – כומז [שבת סד: עיי"ש ד"ה
לומר].

*במקרא אין "תכשיט". ראה אנדכתר, אפוד, אפוזיני, חח, חשן,
טבעת, כתם, מוסרה, סיכה, עדי א, עיר א, קטלא

~תכתקא

כסא של תדהר שהוא מעולה בדמים [שבת קכט.
בכורות לא.], אתקכתקא דשינא – פלדישטור"ל (כסא
מתקפל) של שן [שבת קיט.].

~תל

#א. העומדות על תלם – שלא נהרסה חומתם...
[יהושע יא יג].

#ב. תילא – כל בית הרוס קרוי תל, כמו (דברים יג יז)
והיתה תל עולם [מגילה כו:].

#ג. תל המתלקט – מדרון, והולך ומתלקט מעט
מעט... [שבת ק.].

#ד. תל אביב – שם מקום [יחז' ג טו].

@בעזרא ב נט ונחמיה ז סא נזכר תל חרשא, ישוב בבבל, בעזרא
ב נט ונחמיה ז סא נזכר תל מלח, ישוב בבבל, ביבמות פט"ז מ"ז
נזכר תל ארזא בו היה טבח לפני החורבן. ראה גבשושית, תלול

~תלא (א)

תלא נפשיה – נשען על בריח הדלת כאדם שמחשב
ומצטער [סוכה נב.]. תלי נפשיה – נשען [פסחים סח:
חגיגה טו: גיטין לב:]. תלא – תלה [ב"מ פד: ב"ב נב.
סנה' קג.].

ינטינה, שיטתו של האדמו"ר מראדזין, ר' גרשון חנוך ליינר
שהוא מופק מדיונון הרוקחים, ושיטה שלישית המובאת בספר
התכלת מאת מנחם בורשטין (ירושלים תשמ"ח) בשם מדעני
ימינו הסוברים שהוא חילון ממשפחת הארגמניים. עיי"ש. זו
התקבלה כשיטה המקובלת והנפוצה היום למי שמעוניין להטיל
תכלת בציצית. בקונטרס שערי שיח, תשובות מהגר"ח קנייבסקי
(עוזיאל שמש, ב"ב תשע"ד) תשובה ל"ג נשאל האם אמת בפי
הטוענים כי קיים בזמננו חלון של תכלת? ומשיב "לא יתכן,
שהרי החילון נגנז". עיין ירחון המעיין כרך לה ג"ד עמ' 27. +מ"מ
: סוטה יז ע"א ד"ה מה נשתנה תכלת, ד"ה שהתכלת, מנחות מג
ע"ב ד"ה מה נשתנה, סנה' קי ע"א ד"ה ועוד, חולין פט ע"א ד"ה
מה נשתנה. ראה אילן, גלום, המיין, חלון, ירוק, כחל, כרתי,
עמרא, ציד, ציצית, קלא תכילתא, תכלא

~תָּכַן (א)

#א. ושמם בזרת תָּכַן – אמול"ד (מדד) בלעז, לשון
מדה ומנין, כמו (שמות ה יח) ותכן לבנים תתנו
[ישע' מ יב]. המתוכן – המנוי [ב"ב ט.]. לשון מנין
[מ"ב יב יב – שמות ה].

#ב. ותוכן לבות – מונה [משלי כא ב]. ותוכן רוחות
– מונה הלבבות מי טוב ומי רע [שם טז ב]. ולו נתכנו
עלילות – כל מעשי האדם נמנין לפניו. נתכנו – לשון
מנין, כמו ותוכן... [ש"א ב ג].

#ג. לא יתכן – כמו לא יתקן, אפייטיי"ד (מסודר,
מוכן) [יחז' יח כט].

@כמעט בכל מקום שמפרש לשון מנין וחשבון מביא כראיה את
הפסוק בשמות ה יח - ותכן לבנים תתנו. ראה חשב א, כון א,
תכונה

~תָּכַן, תְּכִנִּית (ב)

ותכן לבנים תתנו – חשבון הלבנים, וכן את הכסף
המתכן, המנוי, כמו שאמר בענין [מ"ב יב יא] ויצרו
וימנו את הכסף [שמות ה יח].

תוכן אחד – לשון מנין, כמו (שמות ה יח) ותוכן
לבנים תתנו, מדה אחת... [יחז' מה יא].

תכנית – תבנית וצורה, פיינטור"א (תמונה) בלעז
[יחז' כח יב]. תכנית – תוכן חשבון הבנין [יחז' מג י].

*ראה מתכנת, תכונה

~תָּכַן (ג)

*מקום בנחלת שמעון (דה"א ד לב).

~תכסו

*ראה כסס

~תְּכַסְפִּית

שם חבורת שדים [ברכות נא.].

~תכף, תיכף

*+מ"מ : תענית כא ע"א ד"ה תלא, כתובות סט ע"ב ד"ה תלא.
ראה לאה, ראש ב, תלה

~תלא אילן (ב)

חיה טמאה היא ומנומרת בגוונין [שבת כח].
*בערוך מפרש כדמות חתול... ובלשון ארמי שמו שיסקא... ראה תחש

~תִּלְאָה

#א.תִּלְאָה – למ"ד אל"ף מן היסוד של התיבה, והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים, וכן תרומה, תנופה, תקומה, תנואה [שמות יח ח].
#ב.תִּלְאָה – (כינוי ל)נבזר אדן... [איכה ג ה, איוב ט ז].

~תִּלְאוּבוֹת, תִּלְאוּבוֹת

בארץ תִּלְאוּבוֹת – אין לו דמיון, ופתרוננו לפי הענין, תל שאובין בו כל טובה ואין מוצאין [הושע יג ה].
*הראב"ע מפרש ציה וצמא, וככה בלשון ישמעאל, ולהיותו כל תלאות בו דרך דרש ולא דרש פשט.

~תִּלְאִי

*נוכר בשבת פ"ח מ"ב "העושה תִּלְאִי לנפה ולכברה" והכוונה בית אחיזה. ראה כבסא, תאלי

~תִּלְאָנָא

רו"ש (אדום. רק בכ"י במקום המלה "אדום" שבדפוס) [גיטין סט:].

~תִּלְבֻּשֶׁת

*לשון לבוש מובא בישע' נט יז ולא מפרש.

~תִּלְגַּ, תִּלְגָּא

שלג [דניאל ז ט, שבת קנב. תענית ג: סנה' צו:].
*ראה שניר

~תִּלְגָּא

חולי שאחזו מחמת צינה [גיטין סז: עיי"ש ד"ה רב יוסף].

~תִּלְגַּת פִּלְנָאסֶר

*ראה תגלת פלאסר

~תִּלְהָ, תִּלְהִי

#א.תִּלְהָ – מגיה בין השיטין [מנחות ל:].
#ב.תִּלְהָ בזכות עצמו – שאומר בתפלתו עשה לי בזכותי, כגון חזקיה שאמר זכר נא את אשר התהלכתי

וגו' [ברכות י:]. תולה מעותיו בנכרי – אומר מעות שאני משתמש בהן של פלוני נכרי הם [ב"מ עה:].
העמיד [מנחות לג:].

#ג.תִּלְהָ עֲצָמוֹ בְּבֵית הַכֶּסֶּא – שאינו יושב אלא על ברכיו, שמתוך כך נקביו נפתחים יותר מדאי [ברכות נה:]. תִּלְהָ (בבהיכ"ס) שאינו יושב [שבת פא:].
ניתלין – אישטינדיילי"ר (להתמתח, להשתרע) בלעז [ערובין ק:].

#ד.תִּלְהָ תִּלְוָאִים לך – על הספק. כל ספק קרוי תלוי. שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו [דברים כח טו].
אשם תלוי – ספק שגג בכרת ספק לא חטא [זבחים נד:]. הלכה תלויה – ספק, שלא פירשה [ברכות כח:].
תרומה תלויה – ספק טמאה ספק טהורה [פסחים יג:].
מזונותיו תלויין בכספו – אין לו זריעה בקרקע, וכל שעה מיצר ודואג שמא תתייקר התבואה או ינעלו שערי שבר [יבמות סג:].

*ראה תלאה

#ה.תִּלְהָ בִּאֵילָן גָּדוֹל – אמור בשם אדם גדול [פסחים קיב:]. צריך אתה להתלות עליה – כלומר יכול אתה לסמוך על דבר זה [בכורות לח:].

*לפי התוס' בבכורות לח ד"ה צריך אתה, הכוונה צריך אתה לטרוח כדי ליישב הדבר. ראה תלא. לשון עייפות - ראה לאה
#ו.תִּלְהָ (שרגא) – ידליק (נר) [הוריות יב:]. דתלי ביה נורא – אש תלוי באותו מזל, יצר של תשמיש בוער כתנור [שבת קנו:]. מתלי נורא בשרגא – מדליק אבוקה בנר [פסחים קג:].
*מובא ג"כ בכריתות ה ע"ב. בבאר שבע בשם הרמ"ה מפרש לשון תליה.

~תִּלְלוֹל

לשון תל (זקוף), שדרך תל להיות גבוה ותלול, אמונצילי"ד (מגובב) בלעז [יחז' יז כב].
*אין לו דמיון במקרא.

~תִּלְלוּלִית

תל קרקע [כתובות כ:].

~תִּלְלוּנָה, תִּלְלוּנָת

כל תלוּנָה תרעומתא [– יחז' כז לה]. תלוּנָתם – מורמרדי"ץ (קול תלוּנָת) ... תלוּנָתם – תלוּנָה אחת, תלוּנָתם – שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלוּנָת הרבה [במד' יז כה].

*עיי' מעייני אגם עמ' כ"ה. +מ"מ : ברא' לו כז, שמות טו כד, טז ז, במד' יד כז. ראה לון

~תִּלְחָ, תִּלְחָא (א)

תלחה – מתפרקת ונופלין ממנה חתיכות חתיכות

[חולין נג:] נשבר [מנחות צד:] תלחי – חתיכות [חולין נט:].

~תלח (ב)

בנו של רפח (בן אפרים, אחד מאבות יהושע בן נון) [דה"א ז כה].
*ראה רשף

~תלי

תליך (וקשתך) – חרבך שדרך לתלותה [ברא' כז ג].
*זו המשמעות עפ"י ת"א, אבל לפי ת"י הכוונה אשפת החצים וכן דעת רוב המפרשים.

~תליא

#א. מלא החבל קרוי תליא [שבת קמ:].
#ב. החביא [ב"מ פה:].

~תליסר

תליסר עיליתי דינרי – עליות מלאות דינרי זהב, וגוזמא בעלמא הוא, כלומר הון עתק מאד. כך פירש רבנו הלוי, וכן בכל מקום, כגון (חולין צה:) תליסר גמלי ספיקי טריפותא, וכן תליסר טבחי דלעיל [שבת קיט.]. י"ג [סנה' קד:].
*עיי' תוס' ברכות כ ע"א ד"ה תליסר.

~תליתא

הפסד ואיבוד [חגיגה ה.].

~תליתאי

לשון תליתאי – לשון הרכיל שהיא שלישית בין אדם לחברו לגלות לו סוד [ערכין טו:].

*בה"ר מצין שברש"י שבע"י נאמר: שהוא שלישי בינו לבין חברו שמספר רע בין שני אנשים. בתוס' ערכין טו ד"ה לישנא תליתאי נאמר: שהקיפה הרב"ה אחת של בשר ואחת של עצם והוא שלישי בתוכם. לפי המהרש"א נקרא כך על שם שהוא שקול כנגד ג' עבירות. פירוש רש"י נראה עיקר וכן מפרש ר"ג: שהאומר שמעו מאחד ואמרו לאחר, דהו"ל ג' בני אדם. ראה תלאת

~תלל

התל – כמו להתל [שמות ח כה]. לב הותל הטהו – לבו אשר הוטל הטהו... [ישע' מד כ].
*+מ"מ: שופטים טז י, יג, טו, ירמ' ט ד, איוב יט ט. ראה התל

~תלם

שורת המחרישה [תהלים סה יא, יומא י.]. מענות המחרישה קרויה תלם [הושע י ד, יב יב, כתובות

קט:]; מענה שורה [שבת פה:]; שורת המענה [חגיגה ג: ב"מ קה: קח:]; שורה (בע"י של) וערוגה [סנה' קיג:]. כמלוא ברך המחרישה – כשעור מענית המחרישה, כלומר כמלוא התלם (כלומר תלם הוא שורת המענית) [תענית כה:]. כתלם של מענית המחרישה [גיטין לא:].
*תלם הוא החרץ הנשאר באדמה לאחר החרישה. "הולך בתלם" הוא ביטוי לאדם היודע סדר ומציית. +מ"מ: כתובות י ע"ב ד"ה תלמיה. ראה גדוד, מענה

~תלמוד

#א. ישוב טעמי המשניות מה טעמן ומהיכן למדו – [יומא פו.], לחשוב בסברא... (זה) גמרא, שהוא תירוצ' טעמי המשניות... [ב"מ לג: עיי"ש ד"ה בימי רבי ואילך]. אין למדין הלכה מפי תלמוד – מתוך משנה וברייתא ששנויה בהן הלכה כפלוגי אין למדין מהן, שאמוראים אחרונים דקדקו בטעמי התנאים והעמידו הלכה על בוריה, אבל הראשונים לא דקדקו איש בדברי חברו, אלא כל אחד מה ששמע מרבו מלמדה לתלמידו שמועה כמו שהיא, והיא היתה נקראת משנה וברייתא, והיא נותן טעם לשמועתו, זה נותן טעם לדבריו וזה נותן בה טעם אחר, כדאמר ליגמר איניש והדר ליסבר, ואותה סברה היתה נקראת תלמוד בימי התנאים, ומשנה ששנויה בה פסק הלכה מסברת תלמוד שלהן נשנית ואין למדין הימנה [נדה ז:]. כן דרך שיטת התלמוד, כשמתחילין האמוראין להוציא טעם מן המקרא, ויש תנא של ברייתא למד אותו ממקום אחר, נקט הכי, כלומר האמוראין למדוהו מכאן והתנא למד מכאן [ביצה טו:]. תלמוד בבלי הוא עמוק... [חגיגה י.]. התלמוד לא ניתן לכתוב אלא מפני שהתורה משתכחת [גיטין ס.]. כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא (קהלת א ז) – זה תלמוד שמקרא ומשנה ומדרש בו (סדור רש"י סי"ב). להסביר סתומות המשנה וטעמיה הוא הנקרא תלמוד [שבת יג:].
*במדרש משלי פ"י הנוסח: זהו תלמוד שיש בו חכמות הרבה.
#ב. הדבר צריך תלמוד – אין הדבר הזה ברור לנו, וצריכין אנו לתלמוד מן הגדולים ממנו [גיטין סו:].
@בספר כתר תורה מר' משה חורב (ב"ב תשס"ז) מביא את כללי התלמוד מבעלי התוספות. עיין בערוך ערך תלמוד. ברא' מח א, קהלת ז כח, ברכות לט ע"א ד"ה בצר, תוס' שבת נה ע"ב ד"ה מעבירים, ע"ז סט ע"א ד"ה אידך, נדה לג ע"א ד"ה והנשא. +מ"מ: ראה גמרא

~תלמודא

ראיה [יומא כג:]. מאי תלמודא – כלומר מאיזה מקרא אנו לומדים [חולין כב:].
*עיי' ברה"י ע"א ד"ה אף אן: מדנסיב תנא דידן תלמודא למלתיה מהאי קרא.

~תלמי

#א. (אחד מ) ארבעה ענקים (בקרית ארבע) – [ברא' כג ב, עיין במד' יג כב, יהושע טו יד, שופטים א י]. (תלמי נקרא כל ע"ש שמשים את הארץ תלמים) תלמים – כתלם המחרישה שמעלה העפר ומעמיק בארץ [סוטה לד:].

*ראה אחימן, ששי

#ב. מלך מצרים היה [מגילה ט.].

@בן עמיחוד, מלך גשור שנתן את מעכה בתו לאשה לדוד ואבשלום הוא נכדו וברח אליו לאחר שרצח את אמנון אחיו (ש"ב ג ג, יג לו). ראה ששי, אחימן, אביהם

~תלמיד

תלמיד חבר – חכם כמותו, אלא שלמד ממנו דבר אחד או יותר [ערובין סג.]. תלמיד חכם שראוי למנותו פרנס על הציבור – כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה [גיטין ס.]. (ששואלין אותו) בכל מקום – בכל הש"ס ואפילו במסכת כלה דלא רגילי בה אינשי וזה נתן לבו וגרסה [שבת קיד. עיי"ש ד"ה המקפיד ואילן]. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד [ברכות ה.]. תלמידיו של אדם קרויין בניו... [קדושין ל.]. התלמידים קרויים חצים, שנאמר... – [תהלים מה ו, עיי"ש]. מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו [– במד' ג א.]. תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה [– במד' ח כד, אבות פ"ה כ"א]. תלמידו של אדם חביב עליו כגופו [– דברים ו ז]. אסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון [ע"ז יט.]. הרבה תורה לומד אדם מתלמידיו... תלמיד הוא כבן, חבר (הוא) כאח [– קהלת ד ח]. כשהתלמיד נכשל בשמועתו פעם ראשונה ושניה, הוא נותן לב לעמוד על שמועתו [חגיגה יד.]. התלמידים (היו) מצויין תמיד בבית הרב [סנה' פו.]. תלמיד שלא הגיע להוראה ונחלק על ב"ד... אין לסמוך על הוראתו... שאינו ראוי להוראה עד שיהא בן ארבעים שנה [סנה' פו.].

תלמיד חכם – דרך ת"ח להיות צנוע באכילה ושתייה [בכורות מד.]. צריך להיות בקי בעשרים וארבעה ספרים [– שמות לא יח.]. דרך תלמיד חכם מקפיד על לבושיו [שבת קיד.]. (תלמיד חכם) אורייתא מרתחא ליה – שיש לו רוחב לב מתוך תורתו, ומשים ללבו יותר משאר בני אדם, וקא משמע לן דחייבין לדונו לכף זכות [תענית ד.]. הוראה תלמיד חכם שפל לפני עם הארץ אומר אין נחת רוח בתורה [מגילה כח.]. דרכן של ת"ח שמצטערין על לימוד תורה ואינם מכבסים בגדיהם [ע"ז טז.].

*עיין בספר בית מרדכי (פוגלמן) סימן מ"ז על משמעות המונח ת"ח. תלמיד מובא במקרא פעם אחת בדה"א כה ח ולא מפרש.

עיין בגמרא ברכות מג ע"ב: ששה דברים גנאי לו לת"ח. +מ"מ: שמות יח יב, לא יח, ויקרא י ו, דברים א יג, ש"א ב יא, ג יז, תהלים א ג, יט יב, קכז ה, משלי יג כו, טז כא, כב ז, משלי כג ב, כו ח, כז ז, כח יא, קהלת ד יב, יא ג, שבת קיד ע"א ד"ה משניא, קמה ע"ב ד"ה מצויינין, ערובין נד ע"א ד"ה ונראה, סוכה כא ע"ב ד"ה להכי נקט, תענית ח ע"א ד"ה שלמודו, סוטה ה ע"א ד"ה אחד משמונה, סוטה כא ע"א ד"ה זה, ב"מ סז ע"ב ד"ה רבינא, ב"ב ב"ב פה ע"א, קי ע"א ד"ה וטול. ראה בנאי, בני הנעורים, גבור, כרילא, נער א, סודני, צורבא, שוליא

~תלמיותא

*ראה מחט א, קלבוס

~תלע

תלעים (שרש תלע במובן האדים) – לבושי זהורית [נחום ב ד].

*ראה תולע

~תלפיות

בנוי לתלפיות – לנוי, להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו, והוא מגזרת מלפנו מבהמות ארץ... [שה"ש ד ד].

*אין לו דמיון במקרא. עיין בערוך ערך תלף +מ"מ: בתוס' ברכות ע"א ד"ה לתלפיות.

~תלש

#א. (עקר) שיער בסמוך לבשר, אבל לא עקרו לגמרי, וכגון שעיקרו נראה [נזיר לט.]. תולש את הכנף – תולש נוצה גדולה מן כנף העוף [בכורות כה.].

#ב. תלושין – צמר שעל הרחל שנתלש מעט מעט [ב"ק קיח.]. צמר התלוש מן העור [שם קיט.]. תלושי צמר – שתלש מן הגיזה הצמר מעט מעט [שם].

#ג. משנתלש רוקן בפיו – משנתעגל ונאסף לצאת [ערובין צח.].

@תלישה בצומח היא אסיפת יבול קטניות וכל מיני ירק עם השורשים.

~תלת, תלתא

תלת עלעין – שלשה מלכים [דניאל ז ה]. תלת – שלש [שם שם כ.].

תלתא – שלשת [יהושע יז יא בהיפוך]. ותלתי – בשליש [דניאל ה ז].

+מ"מ: ירמ' ז ד, דניאל ו ח, יא, יג

~תלתא

#א. עגלא תלתא – שלישי לבטן שהוא משובח, מפני שהבהמה בקטנותה אינה עדיין בכחה, וולד ראשון ושני אינו בריא [שבת יא. עיי"ש בב"ח], גדל שלישי ואז הוא עומד בעיקר טעם בשרו... ל"א שלישי לבטן

וקשה לי... [ערובין סג], שלישי לבטן ומובחר הוא [פסחים סח:], שלישי לבטן [מגילה ז], גדל כאלו הגיע לשליש שניו וגמרה גדילתו... ל"א שהיה טוב ובעל טעם כאילו הוא שלישי לבטן [סנה' סה:].

*התוס' בגיטין נו ע"א ד"ה עגלא, ובבכורות יט ע"א ד"ה דהך מפרשים לשון חשיבות, כמו (שמות יד ז) ושלשם על כלן, וכן (ברא' טו ט) עגלה משלשת, כלומר בריא וטוב. ראה שלש #ב. אשתא תילתא – שחפת שלישית, שבאה מג' ימים לג' ימים [שבת סז].

#ג. תלתא – שלישי [סוטה לד].

@ראה תליתאי

~תלתול

חתיכות בשר התלויין בו, כגון בני אדם שיש להם אצל אזניהם רצועות קטנות של בשר וממעי אמן הן [בכורות מ:], כמין חתיכות בשר יוצאות ותולות להם [שם מה:].

*בבכורות מה ע"ב נוסח המשנה דלדולין וברש"י תלתולין.

~תלתל, תלתלים

תלתלים – לשון תלויים, פינדילויי"ש (תלתלים מתעופפים) בלעז [שה"ש ה יא]. (נוטריקון) תילי תילים של הלכות – [שם שם טז].

*אין לו דמיון במקרא. ראה רהט

~תלתן

פיניגר"י (חילבה, גרגרנית יוונית, צמח המשמש לתבלין) [נדה יט]. פינוגר"י (חילבה, גרגרנית יוונית. צמח המשמש לתבלין) [יבמות פא]. טעם עצו ופריו שוה... לא חייבוהו חכמים במעשרות [ביצה יג].

*מה שנקרא היום תלתן הוא מין צמח בר, ויש מין תלתן המשמש לחציר, אך הם שונים מהתלתן שבמקורות הדומה לחילבה. +מ"מ: מעשרות פ"א מ"ג. ראה שבלוליתא

~תם, תם, תמה, תמים (א)

#א. תם – אינו בקי בכל אלה (מיני רמאויות), כלבו כן פיו. מי שאינו חריף לרמות קרוי תם [ברא' כה כז], תמים בדרכיו (הכוונה לדוד המלך, עיי"ש ד"ה מכתו, ד"ה כך וראה ערך מך) [סוטה י:].

תמים בדרכיו – עניו ושפל רוח [ע"ז ו], עניו וסבלן [זבחים קטז]. טוב [ויקרא כז י, לג, בהיפוך, ש"א כב כג].

הולך בתומו – במעשים טובים [משלי כח ו]. שמר תם – הסתכלו בדרכי התמימים ללמוד ממעשיהם [תהלים לז לז].

תמים – שלם [ברא' יז א, איוב יב ד, לו ד, שבת קג:], בלא מום [שמות יב ה, ויקרא א ג]. תמים תהיה עם ה' – התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר

העתידות, אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו (של ה') [דברים יח יג].

יתן תמים דרכי – הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול [תהלים יח לג]. ותמימים כיורדי בור – אינו לשון צדיקים אלא לשון שלמים, נבלעם כשהם שלמים כאדם היורד לתוך הבור כשהוא שלם, כלומר בעודם בעשרם נהרגם [משלי א יב]. כתומם באו עליך – כולם שלמים בגזרתם [ישע' מז ח]. תם וישר – שלם במעשיו, אנטייר"ש (ישר, הגון. אינו בדפוס) [איוב א ח].

*בפירוש כת"י המיוחס לרש"י על הגש"פ מובא: שאינו חכם ולא רשע אלא תמים, אינו חכם לשאול... אלא (רק) מה זאת. +מ"מ: איוב לו כא, ב"ב ל ע"ב ד"ה עביד איניש. ראה צדיק

#ב. כתיבה תמה – שלמה כהלכתה [שבת קג:], שלמה ולא מופסקת [שם קח]. לקיחה תמה – שלמה [סוכה לד:]. סם תם – שלם, שאינו חסר שום הצלה [קדושין ל:]. עבודה תמה – עבודה שהיא גומרת ומתממת את הדבר, ולא שיש אחריה עבודה, כגון זריקה, אבל זריקה עבודה אחרונה שבדם, וכן הקטרה בקומץ מנחה, וכן ניסוך היין בכל שנה, וכן המים בחג [יומא כד. עיי"ש ע"ב ד"ה שסידר וד"ה בהא].

*בגמרא יומא כד נאמר: עבודה תמה ולא עבודה שיש אחריה עבודה.

#ג. אקשירה תמה – נאה, ל"א רצועה שלימה ולא קשורה [מנחות לה:].

#ד. אשור תם – שלא נגח אדם. מועד – שנגח שלש פעמים [ברכות לג:].

#ה. תמים – כמו תאמים [שמות כו כד].

*יש דפוסים (ולפעמים מובא בסוגריים) בהם הגירסא "כמו תאומים", וזו ט"ס פשוטה, כיון שבתחילת הפסוק נאמר "ויהיו תאמים" ורש"י מפרש "כל הקרשים תאומים" ולא תאומים.

#ו. אהבה תמים – תן גורל אמת [ש"א יד מא].

#ז. אמשך בקשת לתומו – בלא כוונה [דה"ב יח לג].

משך בקשת לתומו – (כלומר) לא ידע... [מ"א כב לד].

@השרש של תם הוא תמם. +מ"מ: מ"מ: איוב א א. ראה יהב ב, כלה ג, מכתם, מתם, נדוניה, שלם ב, תמם

~תם (ב)

*שלחו מתם – גטין לה ע"א ד"ה והא שלחו, עג ע"א ד"ה שלחו, ב"ב קכה ע"א ד"ה לטעמייהו, קנח ע"ב ד"ה שלחו, קעד ע"ב ד"ה שלחו, סנה' יז ע"ב ד"ה והא שלחו, לד ע"א ד"ה והא שלחו, ערכין כב ע"א ד"ה שלחו.

~תמד

שנותנין מים בחרצנים ולכשהחמיץ, שנגמרה תסיסתו, הוי כייין [ערובין כז:], מים הנתנים בחרצנים, ולכשהחמיץ ותוסס נעשה יין, והתמד עד שלא החמיץ מים בעלמא הוא [חולין כה:], בופי"ט (יין שמרים גרוע), וסתם חומץ שלהם מן תמד היה בא [פסחים

מב: שמרי יין [ב"ב צו: בהיפוך].

תמד דפורצני – שנותנין מים בחרצנים והוא מחמיץ ומרתיח לאחר זמן... דרוקא – שנותנין בשמרים מים והוא נמי תמד [פסחים מב:].
שתמדו – שעירבו [חולין פז:].

*ראה פורצנא

~תְּמָה, תְּמָהוּן, תְּמָהוֹן

תהה [איוב כו יא]. מן המתמיהין – מתמה את כל הרואין... [מנחות מ]. ויתמהו מגערתו – כאדם שמשותמם ועומד מגערת המאיים עליו [ברא' א ו]. ותמהו – ותהיו תמהים [ישע' כט ט]. תמהיתו – תמה. ל"א נתיגעתם... [סנה' צה].
תמהון לבב – אוטם הלב, אישטורדישו"ן (עלפון, הלם, מכוכה) בלעז [דברים כח כח].

*+מ"מ: ירמ' יד כב, זכריה יב יד, מיכה א ח. ראה יהם, לעע, מהמה, משמה, פחזות, צרדה, של א, שמה, שמים (ו), שמם, שממה, שעמם, תהא, תוה א, תונבא

~תְּמוּז

#א.מבכות את התמוז – צלם אחד שמחממות אותו (הנשים) מבפנים, והיו עיניו של עופרת והם ניתוכין מחום ההיסק ונראה כאילו בוכה ואומרות: תקרובת הוא שואל. תמוז – לשון היסק, כמו (דניאל ג יט) על די חזה למזיה, (וכן שם כב) ואתונה אזה יתירה. פיישנ"ט פלוריר' לישקלפי"ד (גורמות שיבכה המחומם) בלעז [יחז' ח יד, עיי"ש במצודת דוד וברד"ק].

#ב.תמוז הוא רביעי לחדשים [– זכריה ח יט]. תמוז תמיד חסר [ר"ה כא]. (בתקופת תמוז – אין דרך להתקשר שמים בעבים [חגיגה יד:]. תקופת תמוז – נוהגת ומושכת עד שלשה חדשים. עד יום תקופת תשרי היא תקופת תמוז [ע"ז ג].

*אין לו דמיון במקרא. +מ"מ: איכה א טו, יומא כט ע"א ד"ה שילה.

~תְּמוּל, תְּמוֹל

כתמוּל שלשום – כאשר עד הנה [שמות ה ז], כתמוּל השלישי שהוא יום שלפני אתמוּל [שם ה יד].
*ראה אתמוּל

~תְּמוּנָה, תְּמוּנָה

וכל תמונה – תמונת כל דבר אשר בשמים [שמות כ ד]. תמונת כל – תמונת כל דבר [דברים ד כג].

*עיי' בספר מגילת איבה (מהדורת וורעשנער, ירושלים תשנ"ט עמ' י"ז הערה ד') בדבר תמונות צדיקים, כגון בעל התוספות יו"ט, הגר"א, הבעש"ט הרמב"ם וכדומה, שברוב המקרים הוכח שהדמויות המצוירות אינם אותם אישים שאמורים להיות, אלא

סתם תמונה של מאן דהוא. בספר מרומי שדה, חידושי הנצי"ב מוולאזין על הש"ס (ח"א בפתיחה) מכתב מבנו ר' חיים ברלין: ידעתי... אשר בתוך כל מנהגי הזמן אשר היו משחק לו וכלא נחשבו בעיניו, היו גם המנהגים הללו שנתחדשו בימיו לכתוב תולדות אדם גדול על ספר, ולצייר תמונתו עלי גליון מחוקה בששר. ואנכי הנני מעיד בעדות טאמנה, שהגאון ר' עקיבא איגר ז"ל מרום וקדוש היה בעיני מר אבי... קצרו של דבר כי למלאך ה"צ (ה' צבאות) היה נחשב בעיניו. ואחרי כל זה שמעתי מפיו הקדוש, בעת שהגיע לעיניו תולדות רע"א ז"ל שיצא לאור בראשונה בספר הגהות רע"א על יו"ד שנדפס בברלין בשנת תרכ"ב, לא רצה להביט עליו במעוף קל, ואמר שכל זה בכלל האמור בירושלמי "אין עושין נפשות לצדיקים שדבריהם הן זכרונם". ומה מני יהלוך לדעת יום הולדתו או יום פטירתו, או תואר פרצוף תמונתו אם כה היה או כה, והעיקר לשום עין ולב על דברי תורתו. ואמר שכל העניינים האלה הם מתחבולות השטן... וזו אחת מן הדרכים האלה לשום לב לסיפורי תולדות גדולי ישראל. באיחור של כמאה שנה נתגלה סרטון קצר של כינוס אגודת ישראל הראשון בשנת תרפ"ג ובה נראה החפץ חיים כדמותו, ומסתבר שהתמונות הנפוצות שלו עברו "ליטוש ושיפוץ" (בלשון סגי נהור) ויבוא פרט זה וילמד על הכלל. +מ"מ: יהושע כד ל, שופטים ב ט, ישע' מג יב, תהלים יז טו, תוס' יומא נד ע"ב ד"ה כרובים, ב"ב י ע"א ד"ה אשבעה. ראה ציור

~תְּמוֹר

*ראה תמר א

~תְּמוּרָה

#א.חליפין [רות ד ז].

*ראה גאולה

#ב.תמורתו – יגיעו [איוב טו לא, עיי"ש].

#ג.תמורה (קרבן) תמורה אינה בצבור, ואינה דוחה שבת, שאין זמנה קבוע, ואינה עושה תמורה, דכתיב (ויקרא כז י, לג) והיה הוא ותמורתו, ולא תמורת תמורתו. שהתמורה חלה – עלה קדושת הגוף אפילו היא בעלת מום קבוע בשעת התמורה, ואם בא לחללה, אינה יוצאה לחולין אלא לענין זביחה ואכילה בלבד, אבל לא ליגזז וליעבד, שאין חילוק בה בין תם לבעל מום, דכתיב (ויקרא כז י) רע בטוב או טוב ברע ואם המר ימיר וגו' [יומא נ].

~תְּמוּתָה

בני תמותה – חולים למות, אינמורינידנ"א בלעז [תהלים קב כא]. בני הנהרגת עליך. אמורטידי"ש (גוססת) בלעז, ויש דוגמתו בלשון חכמים (קדושין כא: מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותה שחוטתה ואל יאכלו בשר תמותה נבילה, ופירושו בשר מסוכנת ששחטה [שם עט יא, קדושין כא: עיי' במעייני אגם עמ' י"ג ועמ' י"ח].

*ראה מות

~תַּמָּח

*נתיץ שעלה מן הגולה (עזרא ב נג, נחמיה ז נה).

~תמחוי

#א. כעין קערה גדולה שמערה כל האילפס לתוכה ומשם מערה לקערות [שבת מב:], קערה גדולה [ביצה יב:], קערה גדולה היא, וגובין בה גבאים מאכל מבעלי בתים ומחלקין לעניים שתי סעודות ליום, מיום ליום [שבת קיח:].

#ב. מאכל לחם ומיני מאכל שגובין לחלק [פסחים יג:], מאכל שגובין מבעלי בתים לחלק לעניים בכל יום [ב"מ לח:], מאכל לעניים [ב"ב ח:]: מין תבשיל [שבת עא:]. מאכל לעניים [ב"ב ח:].

*מ"מ: פאה פ"ח מ"ז. ראה אסקוטלא, קפה ב

~תַּמִּיד

אנשי תמיד – אנשים המותמדים לכך [יחז' לט יד:].
נר תמיד – כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום, וכן במנחות חבתיך נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא [שמות כז כ:], מלילה ללילה, כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום [ויקרא כד ב:], תמידין האמורין במנורה לא תמיד יום ולילה קאמר, אלא תמיד מלילה ללילה, כתמיד האמור בעולת תמיד ובחבתי כהן גדול, אבל ביום לא היה דולק דמערב עד בקר כתיב... אבל תמיד האמור בשלחן תמיד יום ולילה הוא דמשבת לשבת הוא ערוך עליו [חגיגה כו:].
עולת תמיד – מיום אל יום (בשחרית ובין הערביים, כבש לעולה), לא יפסיק יום בינתיים [שמות כט מב:].

*בגמרא חגיגה כו ע"ב נאמר: שולחן כתיב ביה תמיד, מנורה לא כתיב בה תמיד. כלומר תמיד הוא יחסי ולא דווקא תמיד בלי סוף. בתוס' (שם) ד"ה מנורה מקשה הר"ר אלחנן דהא במס' תמיד (ל ע"ב) משמע דנר מערבי דולק כל היום? עיי"ש. במשנה (מנחות צ ע"ב) נאמר לגבי לחם הפנים: אפילו אלה נוטלין ואלא מניחין אף היא היתה תמיד. ראה נצח א

~תַּמִּים

*ראה מתם, תם, תמים. ראה אורים ותמים.

~תמך

ותומכיה מאושר – המתקרבים לה (לתורה), וכן כל לשון תמיכה בספר זה, שהוא אוהז בה [משלי ג יח:]. שאול צעדיה יתמכו – לשון קורבה [שם ה ה]. יתמוך כבוד – יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד [שם כט כג, יא טז – תתמך כבוד, יתמכו עשר]. ויתמך יד אביו – הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו [ברא' מח יז]. תומך (בפסוק: תומִיךְ) – (לשון) הניחות ידי... תומִיךְ –

השפלת ידי, לשון (קהלת י יח) ימך המקרה, ישפל. כך הוא נדרש בספרי, וגם יש לפותרו לשון תמיכה, למדרש האגדה, כמו (ברא' מח יז) ויתמוך יד אביו [תהלים טז ה, עיי"ש יז ה]. תמכו פלך – משען ומשענה, כמו (ש"ב ג כט) ומחזיק בפלך [משלי לא יט]. ותומך שבט – (ת"י) ועביד שולטן... [עמוס א ה]. ובחבלי חטאתו יתמך – יתלה, שהתלוי נתמך בחבל שהוא תלוי בו [משלי ה כב].

*מ"מ: תהלים טז ה יש סוברים משרש ימך. ראה מכך, משען

~תמכא

תמכתא – מרובי"א (מרוביון, מין צמח) [פסחים לט:].
*בגמרא נאמר תמכא – תמכתא שמה. התמכא היא אחת מחמשת מיני הירקות שיוצאין בהם ידי חובה בפסח למרור. הויהו של התמכא קשה. הרמב"ם מפרש מין עולש, הערוך – מרוביון, ועוד. התכונות הנדרשות מהמרור הם: ירק מר שפניו מכסיפים ויש לו שרף. עיין משנה פסחים פ"ב מ"ו. ראה אגדנא, חזרת, חרחבינא, ירק א, מרור, עולשין

~תמלאמו

*ראה מלא א (ט)

~תמליון

בן תמליון – שד שקורין נוטיו"ן (שדון) [מעילה יז:].
*ראה נפילים

~תמם

#א. האם תמנו לגוע – שמא הופקרנו למיתה [במד' יז כח]. תתום (בפסוק: תַּתָּם) חלאתה – תכלה זוהמתה [יחז' כד יא]. והתמותי (בפסוק: וְהַתְּמֹתִי) – וכליתי [יחז' כב טו]. לתמם – להשלים [סנה' לט:]. כהתימך – ככלותך [ישע' לג א]. לשון כליה [שבת צח:]: כי לא תמנו – כמו כי לא תמו, ויש מפרשים... כמו (במד' יז כח) האם תמנו... [איכה ג כב].

#ב. טמנו (במ"ג הכתר אין ד"ה, במ"ג המאור מובא "טמנו" בסוגריים עגולים ו"תמנו" בסוגריים מרובעים ובמהדורת מאהרשען הד"ה טמנו) בלבם ולא גילו דעתם... כל אחד טמן מחשבתו [תהלים סד ז].

*בפסוק בתהלים סד כתוב "תמנו חפש מחופש", והוא משרש תמם, אך רש"י אינו מפרש את משמעות המילה ורק מביא בהמשך פירוש הענין את המילה בטי"ת – "טמנו" משרש "טמן". כידוע ישנה מסורה המונה (בין שאר הדברים) כמה מלים דומות ישנן במקרא, וכאן מובא במסורה "ג", כלומר ג' פעמים מופיע "תמנו" במקרא, אך למעשה מופיע ד' פעמים, ואם כך, או שיש איזו שהיא ט"ס במסורה, או שאחד מהציונים לא נכון, ונראה שזה מה שרש"י בא ליישב בכתבו "טמנו" בטי"ת (בהתחשב בעובדה שאין זו טעות סופרים). בספר תהלים מהדורת פרדס, המבוססת על מהדורת מאהרשען (ת"א תשנ"ח) מובא הסבר לדבר: בספר שם אפרים כתב "טמנו בלבם". אפשר שכן היה גירסתו (של רש"י בכתוב) "טמנו" בטי"ת. ואפשר שסבר שהת"ו

שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו, וזהו ואחות לוטן תמנע, ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב [ברא' לו יב, עיי"ש פסוק כד]. תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו... [שה"ש ו ח, עיי"ש]. כיון דתמנע היתה אחות מלך, ודאי בת מלך היא... ולכך נעשית פלגש לאליפז בן עשו שהיה מזע יצחק [סנה' צט: עיי"ש ד"ה לא היה].

*תמנע לפי הנ"ל היתה ממזרת, וכן מובא בגמרא סנה' צט ע"ב שרצתה להתגייר ולא קיבלה, ובילקוט שמעוני פרשת ויצא נאמר שיצא ממנה עמלק שציער לישראל. תמנע נזכר בברא' לו מ יחד עם אלופי עשו. עיין בספר עיונים ומחקרים ח"א לרש"ח קוק עמ' 208. +מ"מ: דבר' לב מז, דה"א א א.

~תמנת, תמנתה

כתיב וירד שמשון תמנתה (שופטים יד). – אלמא תמנת בירידה, וכתיב (ביהודה) עולה תמנתה (ברא' לח יג) אלמא עלייה היא, ושמשון ויהודה תרוייהו בא"י הוו [סוטה י. עיי"ש בגמרא מחלוקת אם היתה אחת או שתיים].

~תַּמְנַת סָרַח, תמנת חָרָס

תמנת סרח – כך שמה, ובמקום אחר (שופטים ב ט) הוא קורא אותה תמנת חרס, על שם שהעמידו תמונת החמה על קברו (של יהושע)... ויש אומרים תמנת חרס שמה, ולמה נקרא שמה תמנת סרח? ע"ש שפירותיה מסריחין מרוב שמנן (ב"ב קכב:) [יהושע כד ל, עיי"ש יט נ]. תמנת חרס – ע"ש שהעמידו תמונת חרס על קברו (של יהושע), כלומר חבל על אדם שהעמיד החמה ומוטל בקבר [שופטים ב ט].

*צ"ע כיון שידוע שאסור לעשות צורת שמש ירח וכוכבים. עיין באבות פ"ב מ"ד. ראה תמנה

~תמנתא

תמנתא קדמייתא – מדה שהיתה בה כבר בטבריא [פסחים קט.].

*תמנתה - ראה תמנה

~תַּמָּס

תמס יהלוך – נמס והולך. תמס שם דבר בוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו... [תהלים נח ט], שבלול שקורין לימצו"ן (חילזון), כשיוצא חוץ מנרתיקו רירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת. תמס כמו ונמס. בריה שאין לה עינים, טלפ"א (חפרפרת) [מז"ק ו].

*אין לו דמיון במקרא. ברש"י למז"ק ו ע"ב מהדורת קופפער נאמר: תמס יהלוך - עטלף שאין לו עינים, טלפ"א. בפירוש מסכת משקין לאחד מרביתנו הראשונים נאמר: כשהולך נמס, שכל מקום שנוגע ליחה נופלת ממנו. ראה אשת, מסס, שבלול.

מתחלפת בטי"ת לשון הטמנה (למרות שבפסוק כתוב תמנו) וצ"ע. במנחת שי כתב: תמנו. בדפוס קדמון וגם במקרא כ"י ספרדית כתוב תמנו בטי"ת קמוצה, וכן הוא לפירש"י ז"ל. ולראב"ע ורד"ק "תמנו" בתי"ו פתוחה. ובמסורת הגדול כתבו: תמנו ג', וסימן האם תמנו לגוע (במד' יז כח), חסדי ה' כי לא תמנו (איכה ג כב), תמנו חפש מחופש (כאן בפסוק). ע"כ. וקשה בעיני למה לא נמנה עמהם גם מה שנאמר "וברעב תמנו" (ירמ' מד יח). עכ"ל. ואילו הרד"ק שנוסחו היה כאמור "תמנו", פירש את הכתוב: תמנו כמו תממו וכו'. פירושו כולו חפש מחופש. ויתכן לומר כדי לישב המסורה כי אמנם שלשה תמנו יש במקרא (ולא מחשיב את הפסוק כאן בתהלים), כולל הכתוב בירמ', ואילו לפנינו כאן הגירסא כרש"י "תמנו" בטי"ת, ולכן נשארו רק שלשה. ומה שכתוב במסורה לפנינו (נראה) שהוא טעות סופר. ע"כ. בקיצור, נראה שהתחלף הפסוק בירמ' עם הפסוק בתהלים ברשימת המסורה, ולפי גירסת רש"י ש"טמנו" בטי"ט, אכן צ"ל הפסוק השלישי הנמנה במסורה מירמיהו. עיין בספר ישמיע כל תהלתו על תהלים. ראה אלונטית

#ג.אז איתם – אהיה תמים... [תהל' יט יד].

@+מ"מ: סנה' קז ע"א ד"ה ה"ג אל ימשלו. ראה מתם, ספה, תאם, תם

~תמן

תמן – לשם [סוכה נג.].

*בב"מ פד ע"ב מופיע "תמן אמרי" שהוא ביטוי השגור בתלמוד ירושלמי ואילו בבבלי רק כאן. ראה טמן, תם, תמם. מין משקל - ראה תומן

~תַּמְנָה, תמנתה

בשפוע ההר היתה יושבת [ברא' לח יג, עיי"ש פסוק יד]. שם מקום [דה"א ב נה]. וירד שמשון תמנתה (שופטים יד א) – אלמא תמנת בירידה, וכתיב (ברא' לח יג) עולה תמנתה, אלמא עלייה היא, ושמשון ויהודה תרוייהו בארץ ישראל הוו [סוטה י. עיי"ש ט: ד"ה והכתיב].

*בגמרא ירושלמי סוטה (זו סוף א) נאמר: רב אמר שתי (נשים) תמניות היו, אחת של יהודה (דה"ב כח יח) ואחת של שמשון. רבי סימון אומר תמנתה אחת היא... ראה תימן, תימנה, תמנת סרח

~תַּמְנִי

(שמשון) חתן התמני – חתן הפלשתי אשר בתמנה [שופטים טו ו]. מתמנה היה, כדכתיב (שופטים טו ו) שמשון חתן התמני מתמנת [ביצה כא.].

*ראה תימני, תמנה

~תַּמְנֵעַ

ותמנע היתה פילגש (עשו, אמו של עמלק ואחות לוטן) – תמנע זו בת אלופים היתה, שנאמר (ברא' לו כב) ואחות לוטן תמנע, ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה, מן החורים... אמרה, איני זוכה להנשא לך (לאברהם), הלואי ואהיה פלגש. ובדה"א (א לו) מונה אותה בבניו של אליפז, מלמד שבא על אשתו של

(ו) אוכלין מהן הרבה [תענית ט:]. תמרים יפין לגוף : משחנן - מחממות. משלשלן - משלשלות. מאשרן - נותנות כח. ולא מפנקן - אינן מתענגות את הלב להיות איסטנים ואע"פ שהן מתוקות [גיטין ע:].

ג#שימי לך תמרורים - תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך. ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מא"י לבבל שתחזורי באותו דרך... וי"ת התפלל במרר נפשך. ומנחם (מחברת מר) פירש תמרורים ענין מועל, וכן פירש (יואל ג ג) ותימרות עשן [ירמ' לא כ].

@בלשון הגמרא תמר ודקל הם היינו הך ומתחלפים ביניהם. התמר הוא אחד משבעת המינים ונקרא ג"כ דבש (ארץ זבת חלב ודבש - תמרים). התמרים בעודם בוסר נקראים תוחלני. התמר ממין משובח היא הכותבת הנאכלת טריה ולא כבושה כשאר התמרים ועליה אומרים את פרשת הביכורים. בב"ר מא נאמר : תמרה זו אין בה פסולת, אלא תמרים לאכילה, לולבים להילול, חריות לסיכוך, סיבים לחבלים, סנסנים לכברה, שפעת קורות לקורות בהן את הבית. בתוספתא עוקצין ב א נאמר : הרוטב שנאכל חציו וחציו קיים והמשמע של רוטב הוא תמר בשל וטרי. עיין בערוך ערך פרס ג. +מ"מ : תוס' חולין נח ע"ב תוס' ד"ה הני תמרי. ראה אהינא, ארמיתא, גדד, גרמא ב, דבש, דקל, הוצא, חובצא, חצב ג, חרות, כותבת, כפניות, לולב, מכבד, מעלה, מקשה, מתחל, נבלות, ניסחני, נקליבס, סנסן, פצעיל, פרסייתא, צנא, שיגרא, שחלא, תימור

~תמר (ג)

א#(בת דוד ממעכה אשתו), אחות אבשלום (בן מעכה ואחותו של אמנון שנולד לדוד מאשה אחרת) - שמות כח ד, - ש"ב ו יד, יג א. אחות אבשלום בת יפת תואר היתה קודם שנתגיירה בלב שלם. מעכה אמו ילדה לו לדוד את תמר והיתה אצלו בתורת יפת תואר [סנה' כא. עיי"ש ד"ה מי הוה].

*בש"ב יד כז נזכרת תמר בת אבשלום, אשה יפת מראה ויתכן שקראה ע"ש אחותו. ביחו' מזיט נזכרת תמר, עיר בדרום א"י.

ב#(יהודה) ידע שהיא צדקת ולשם שמים נתכוונה [סוטה י: עיי"ש בכל הדף]. זכתה לצאת ממנה מלכים מתוך שהיתה צנועה בבית חמיה... יצאו ממנה שני בנים לכבוש העולם... [מכות כג: בריב"ן].

*תמר אשת ער בכור יהודה, ולאחר מותו בלא בנים, נתייבמה לאחיו אונו, ואח"כ נשאה יהודה חמיה ונולדו להם התאומים פרץ וזרח (ברא' לח ו, עיין דה"א ב ד, מגילה י ע"ב ד"ה מלמד, יבמות לד ע"ב ד"ה והא תמר ואילן), +מ"מ : ב"מ נט ע"א ד"ה היא.

~תמר, תמר, תמר (ב)

תמר, תמר, תמר - דברים המצחצחים, כמו (ויקרא ו כא) ומורק ושוטף, שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרין ומעדינין את הבשר [אסתר ב ג, עיי"ש פסוק ט, יב].

+מ"מ : משלי כ ל, אסתר ב ט, יב. ראה מרק ב

~תמצית

שיורי תמצית - מה שנשאר בעבים אחר שתייתה (של האדמה) [תענית י].

+מ"מ : תהלים עג י

~תמר, תמר, תמר, תמר, תמר (א)

א#תמרורים - ת"י כותרתא, כותרות. בראש האיל היה עשוי כמין כותרת דומה לדקל, כי במשכנא דשלמה (מ"א ו כט) הן מתורגמות צורת דקלין, פומיל"ש (כותרות, עיין בא"ה) בלעז [יחז' מ טז]. ציורי אילנות כמין תמרים [דה"ב ג ד]. תמורים - דקלים [יחז' מא יח].

ב#עלתה תמרתו - קיטור העשן שמתמר ועולה [ברכות מג], עמוד עשנו [פסחים כו]. ותימרות עשן - זקיפות מעלה עשן כגובה (במ"ג בגובה) תומר [יואל ג ג]. תימור של חמה - עלות השחר, שנבקע ונראה כתמר זקוף, לשון (יואל ג ג) ותימרות עשן, על שם שזוקף ועולה [יומא כח:]. כתימרות עשן - גבוה וזוקף כתמר [שה"ש ג ו].

ג#מעלה עשן [חולין קיב].

@ראה מעלה א, עשן, קלח ב, קשבא

~תמר, תמר, תמר, תמר (ב)

א#שתי תמרות - שני דקלים [סוכה לב:]. תמרי דעיסקא - העומדין להוליכן לסחורה למקום אחר [שבת יט:]. תמרי - מאכל תמרים [שבת לז:]. תמרים חשובין מתאנים ודמיהן מרובים [פסחים לב:]. דרכן להיות הרבה תלוין ביחד במכבדות שלהם וקורין להם כף [סוכה לב:]. כעין מוח יש בו כגון בעץ האגוז והגפן ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה ולא בחריתיו ומכבדותיו [סוכה מה:]. תמר עושה פירות ואין גזעו מחליף [ב"ב פ:]. (תמר אין לו אלא) לב אחד - שרף יש לו כמו אילן, אבל אין לו בענפיו אלא בגזעו על פני כל גובהו [מגילה יד:].

ב#ועלתה בו תמרה - כעין הנמצא בעלי ערבה. פעמים בעלים דבוק כמין פרי ירוק וצובעין בו הנשים צעיפיהן [סוכה לג:]. תמרתא דהנוניתא תמרה שמינה [כתובות סא:]. תמרות - בתוך העלים של הצלף גדלים כמין תמרות ובולטין בעלה כמו בעלין של ערבה [ברכות לו:]. חינוניתא - (תמרה) שמינה ויש בה ריח טוב, ומין תמרים הוא לעצמן [סוטה מט:]. (תמרי) פרסייתא - תמרים טובים ומתבשלים יפה... ארמיתא - אין מתבשלות יפה [שבת כט:]. תמרי - דבש עושין מהן... מצערים בשלשול, דאמרו (גטין ע). תמרי משחנן ומשלשלן... לוקחין אותו בזול

הוא מין עוף, ונזכר לפעמים יחד עם עופות אחרים (כגון ישע' לד יג, מג כ). +מ"מ: ירמ' ט י, כב, נא לז, יחז' כט ג, לב ב, מיכה א ח, תהלים מד כ. ראה אי ד, ירוד ב, ישימון, נבוכדנאצר, ערוד, שועל, תנה, תנין

~תמרוֹרים

+מ"מ: ירמ' ו כו, לא כ, הושע י ד, תוס' מנחות לב ע"ב ד"ה הא. ראה תמר ב (ג)

~תנא, תנו, תני (א)

תנא – שנה [מגילה כה. הוריות יג:]. תני תנא – שונה משנתו [סוטה כב.]. כוליה תנויי – כל הגמרא שלהן [סנה' קו:]. תנויי – גמרא, דהוא סברא, לטרוח ולשנן, וכן שמעתא דאמוראי [סוכה כח:]; תנינא – תנא אני, שונה אני [שבת כג: תענית כא:]. מתנו – משנה. תנו גמרא [נדרים ח.]. לא תנאי – לא הייתי שונה כמו ששניתי [ערוכין סה.]. תנינות – שנית [דניאל ב ז]. לא תנא – לא שנה משנה וברייתא [פסחים נז:]. תני – שונה [שבת כג: מגילה כח:].

תנא ברא – %תנא חיצון, כלומר שדבריו באים בברייתא ולא במשנה.

תנא בתרא – %התנא האחרון הנזכר במשא ומתן.

תנא דידן – %תנא שלנו, כלומר שנזכרו דבריו במשנה.

תנא דבי רב – ברייתא קמייתא ששנויה בתורת כהנים, דמקרי ספרא דבי רב. לפי שהיה שגור בבית המדרש בפי כולם. אבל ברייתא דתנא דבי רבי ישמעאל לא היתה שגורה אלא בפי תלמידיו [חולין סו.]. תנא דבי שמואל – תוספתא שסדר שמואל מתנאים שלפניו, כמו שסדרו ר' חייא ור' אושעיא וכמו שסדר רבי את המשנה [ביצה כט.].

תלי תניא בדלא תניא – תולה טעם משנה שנויה במשנה שאינה שנויה [כתובות ב.]. אי תניא תניא – אי תניא בהדיא דחולקין תניא ונלך אחריה וחוזר אני בי [חגיגה יט:], שמעתי אני מרב מה שאמרת, אבל אתם הואיל ויש משנה בידכם לכו אחריה [נדה כג:]. התניא – סיעתא [מו"ק יט:].

תנא תונא – תנא דידן, כמו אבונא אחונא [יבמות נו: ב"מ ג. סנה' כח.], תנא דמתניתין [כתובות עו.], מצינו תנא שלנו המסייענו [קדושין כד:]. תנא תונא – תנא דמתניתין, כמו תנא דידן [חולין מד.], תנא דידן, כמו אבונא, אחונא, ולשון קצר הוא [ב"ב פד.]. תני תנא דידן במשנה... [סוטה מד.].

תנא תוספאה – קורא מקרא שלם בתוספת אותיות. ל"א קרי תוספאה (בלבד) וזה נראה עיקר, דלענין קריאה דקרא לא שייך תנא כלל אלא קרא [ע"ז ט.].

*"תנן" משמעו שנינו במשנה, "תניא" משמעו שנינו בברייתא, "תנינא" משמעו שנינו, "תניתוה" משמעו שניתם, "תנינא" משמעו אני שונה, "תנית" משמעו שנית. "תנאים" הוא שם כולל לחכמי תקופת המשנה. בספר מוסדות ותארים בספרות התלמוד מציין שהתואר תנא והפועל תני ונטיותיו אינם נזכרים במשנה ובתוספתא. בת"י תנא משמעו הגדה, אמירה, מענה, קריאה וכו' וגם מורה על פעולה חוזרת ונשנית. בירחון ישורון כ"ב עמ' קצ"ה מובא שבישיבת מיר למדו מסכת

~תן, תנים

#א. ^נוה תנים – הוא מדבר, שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה [ישע' לד יג, עיי"ש מג כ.]. תנים ובנות יענה עסוקים בבכי כל ימיהם [איוב ל כט.]. התנו אהבים – י"ת (כערד מרוד) לשון תנים, כיארוד זה שהולך במדברות, (כמו ירמ' יד ו) שאפו רוח כתנים, לקנות להם אוהבים, נואפים זרים. התנו – אינדרגונירני"ט (נהגו כמו תנינים) בלעז, ויש לפרש לשון אתנן [הושע ח ט].

תאנתה – מדת תנינים... התנין שואף רוח, כמה שנאמר (להלן יד ו) שאפו רוח כתנים... חודש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החודש ואז היא נלכדת... תאנתה – שו"ן דגרונימי"ט (תניתוה, עיין בא"ה) בלעז, כן ת"י פִּירוּדָא. ד"א לשון (צפניה א י) יללה, כמו (ישע' כט ב, איכה ב ה) תאניה ואניה. ל"א ש"א קונטרסיד"ה (חבל הארץ שלה, עיין בא"ה) בלעז, כמו (יהושע טז ו) תאנת שלה [ירמ' ב כד, עיי"ש].

לתנות מדבר – מדור תנים [מלאכי א ג]. בנוה תנים רבצה – מקום שהיה מדבר ציה, שהוא נוה מרבץ תנים (כך במ"ג הכתר)... [ישע' לה ז].

#ב. ^התנים הגדול – תנין [יחז' כט ג], כתנים בימים – (התנין) רובץ ביאור [שם לב ב].

@עיין בהקדמת ספרו של דוד טלשיר - שמות חיים, שיש קשיים בזיהוי החי (והצומח, כגון זיהוי מרור הכשר לפסח) הנזכרים במקורות בגלל סיבות שונות שמפרט שם, ולכן יש הרבה חלוקי דעות בדבר. בערך זה ובערך תנין וירוד (שהוא תרגום של התן-תנים) נראה שחלו שבויים והחליפו ביניהם, יתכן שמחוסר ידיעה, או מחוסר תשומת לב של המעתיקים והמדפיסים, שכן תנין ותנים דומים בכתובתן (וזה דבר שכיח להחליף מ"ם ונ"ו בסוף המילה, עיין בשרשים לרד"ק ערך תנו), וגם החליפו מלשון יחיד לרבים (תן-תנים, תנין-תנינים), וכן במינים (פעם מובא שזה עוף, ופעם מין חיה, וכן נחש או דג). סיבה נוספת לחוסר הוודאות היא שביחז' כט ג, וכן לב ב מובא תנין ג"כ בצורת תנים (כמובא לעיל ושם אכן ת"י תנינא). אם התן הוא אכן כפי שמתורגם "ירוד", הרי הוא מין עוף, ואילו התנין הידוע (עיין הערה בערך תנין על שאר סוגי התנין) הוא יונק האוהב לשרץ ליד המים. לכן, בכל המובאות לעיל באות א, בהם נזכר תנין או תנינים, נראה שצריך להגיה תנים. יש מפרשים הסבורים שהתן הוא מין שועל (או מין הדומה לכלב פראי) הנקרא ג'אקאל (הממילל בלילות), וזאת לפי האמור באיכה ד ג, אך שם הכתיב תנין (שהוא אכן יונק) וצ"ע על הקרי שהוא תנים ולא מתאים לתיאור של רש"י. עיין בירושלמי כלאים פ"ח ה"ד שם מובא "הירודות והנעמיות הרי הן כעוף לכל דבר", ור"ח קנייבסקי מבאר הירודות - מין תנין (נראה שצ"ל לפי הנ"ל תנים, שכן תנין אינו יכול לעוף) שיש בו כח לעוף, הלכך הרי הוא כעוף. עיין בערך אי ד שם מובא באחד הפירושים שהירוד

~תַּנְבָּה~

תנובות שדי – שורשים ועשבים שמלקטים ואוכלים
[איכה ד ט].
*ראה נוב, שדי ב

~תַּנְבֹּךְ~

הוא הסחוס (אצ"ל חסחוס), גדר האמצעי שבתוך
האוזן, שקורין טינרו"ם (חסחוס שבאוזן) בלעז [שמות
כט כ]. גדר אמצעי שבאוזן. ולשון תנוך לא נודע לי,
והפותרים קורים לו טינרו"ם [ויקרא יד יד].
*בתנ"כ פרשת צו נאמר: תנוך זה גדר האמצעי שבאוזן. עיין
נגעים פי"ד מ"ט בתוספות יו"ט. ראה חסחוס, צפור

~תַּנְבֹּקָה~

+מ"מ: ש"ח ה, איוב לג טו. ראה הינומא, נוס, קריאתא, רדס,
שינה, תעופה

~תַּנְבֹּפָה~

*ראה נוף

~תַּנּוֹר~

תנור וכירים כלים המטלטלין הם, והם של חרס ויש
להם תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה, ושניהם
פיהם למעלה [ויקרא יא לה]. תנור של חרס עשוי ככלי
ומיטלטל, ותחלת ברייתו מן הטיט ומשרפו בכבשן
כשאר קדירות, ואם נטמא הצריכו הכתוב נתיצה...
[ברכות יט]. תנורים שלהם עשוין כקדירות גדולות
ואין להן שולים, ומושיבו לארץ ומדביק טיט
סביבותיו לעשותו עב שיחזיק חומו, והיא קרויה
טפילה והיא מגעת לארץ, ומתוך כך הבל שלו קיים...
תנור פיו למעלה ויש לו כסוי שלא יצא הבל שלו
ולאחר שהדביק בו הפת מכסהו [שבת קכה]. תנור
מפני שפיו למעלה יש לו כיסוי שלא יצא הבל שלו
לאחר שהדביק בו הפת מכסהו [שם]. כלי חרס הוא
שרוף בכבשן כשאר קדירות ופיו למעלה, והבא
לקובעו בארץ עושה בנין טיט ואבנים שיהיו לו
לבסיס, ומושיבין אותו עליו שלא יצטננו שוליו
מחמת קרקע. ואותו בנין עשוי בשיפוע, רחב מלמטה
וקצר מלמעלה כמדת התנור, תחתונו קרוי כליא
ועליונו קרוי שפה [ב"ב יז]. תנור תחלתו עשוי כלי
כקדרה, וכשבא לקובעו מעמידו בארץ ומדביק טיט
סביבו ומעבהו וקרי ליה טפילה, שמטפלה ומחברה
לו, פלשטר"א (טיח) בלעז [חולין קכג]. תנורים שלהם
היו קטנים ומיטלטלין ופיהם למעלה ומדביקין הפת
בדפנות, שאין אופין בה אלא פתים קטנים [פסחים לא:
ראה פת א], תנור – תוכו חלול, מקום שפיתת שתי
קדרות. כירה – מקום שפיתת קדרה אחת [מו"ק י. נדה

נדרים, וכאשר ר"נ פרצוביץ פילס דרכו למקומו בישיבה וחלף
ליד שני בחורים שעסקו בשיחת חולין, הבחינו בו והתחילו לנגן
בלימוד "תנו רבנן... איי איי איי..." ומיד לחש באזניהם "במסכת
נדרים אין אף פעם תנו רבנן". ר"ח קניבסקי כששמע זאת הגיב
באומרו שאכן תנו רבנן אין, אבל "דתנו רבנן" יש פעם אחת (שם
כו ע"א). בספר "מצאתי חן" מאת נפתלי חיים גוטמן מונה את
שמות כל התנאים והאמוראים הנזכרים בתלמוד בבלי ומספרם
מגיע ל-1849, מתוכם, 709 נזכרים רק פעם אחת. +מ"מ: שבת
צט ע"א ד"ה מסייע, פסחים כא ע"ב ד"ה עבר, תוס' ביצה כה
ע"א ד"ה כאן, יבמות יט ע"ב ד"ה כנסה, יבמות כז ע"א ד"ה תניא,
יבמות נ ע"א ד"ה שנה, יבמות פד ע"א ד"ה יש, ב"מ ד ע"א ד"ה
אלא דקאמר, ב"מ עח ע"א ד"ה אפילו. ראה אמורא, רב, שן

~תנאי~

תנאי כתובה (ככתובה דמי) – תוספת שהוא מתנה
להוסיף לה (בנוסף לשאר כסות ועונה, והם רפואתה,
לפדותה מהשבי, להיות ניוזנת מנכסיו) [כתובות נד:].

+מ"מ: ב"מ צד ע"א ד"ה כל תנאי.

תנאי בית דין שאני – דאלים תנאי ב"ד משום דהפקר
ב"ד הפקר להקנות אפי' לדבר שלא בא לעולם [ב"ב
קלא.].

*תנאי שהתקינו חכמים (ואין ללמוד מתקנתם על דברים
אחרים).

תנאי בני גד ובני ראובן (תנאי כפול) – %מ"מ: יבמות
נג ע"א ד"ה והכא, שם קו ע"א ד"ה על מנת, כתובות עד ע"א ד"ה
כל, נדרים יא ע"א ד"ה דתנן, סוטה יז ע"א ד"ה והא לית, גיטין
מו ע"ב ד"ה רבי מאיר, שם עה ע"א ד"ה לא, שם עז ע"א ד"ה לפי,
קדושין סא ע"א ד"ה כתנאי ואילך, ב"מ צד ע"א ד"ה כל, ב"ב קלו
ע"ב ד"ה ואם לאו, שבויעות לו ע"א ד"ה והא לית.

~תנדע~

תדע [דניאל ב, ד כג].

~תַּנָּה~

#א. תנונה – קונטריי"ר (לקנטר) [שמות כב כ].
לתנות – לקונן [שופטים יא מ].

#ב. התנו אהבים – י"ת לשון תנים, כיארוד זה שהולך
במד', שאפו רוח כתנים... התנו – אינדרגונירינ"ט
(נהגו כמו תנינים) בלעז. ויש לפרש לשון אתנן
[הושע ח ט, עיי"ש פסוק י]. תנות מדבר – מעון תנים
[מלאכי א ג].

@ראה נדה, תן, תנין, תנא

~תַּנוּאָה~

תנואתי – שהניאותם... תנואה לשון הסרה, כמו (במד'
ל ו) כי הניא אביה אותה [במד' יד לד, עיי"ש ל ו].
תנואות – עלילות, לשון (שופטים יד ד) תנואה, לשוב
מן המקום [איוב לג י].

*ראה אנה ב, אנה, נוא, עלל, תאנה ג

*ראה תנא

~תנין

#א.התנינים – דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה הוא (אצ"ל הם) לויתן וכן זוגו שבראם זכר ונקבה... התנינים כתיב (ב"כ עד: [ברא' א כא], תנין – דג גדול שחבשתו כנכבי ים [איוב ז יב]. תנינים – דגים גדולים [תהלים קמח ז, נדה כב], דגים [סנה' צז:]. תנין אכזרי על בניו [כתובות מט:]. תנין (כך בד"ה וכן הכתיב, והקרי תנים) – אף על פי שאכזרי הוא, חלצו שד... [איכה ד ג, עיי"ש].

#ב.ראשי תנינים – הם מצרים שנקראו תנינים, שנאמר (יחז' כט ג) התנים הגדול [תהלים עד יג]. התנין אשר בים – הוא צור... [ישע' כז א, עיי"ש]. תנין – (כינוי ל) פרעה [ישע' נא ט].

#ג.נחש [שמות ז ט, דברים לב לג, שבת קנ].

@לפי מה שמוצא בהערה לערך תן, צ"ע על הנוסח ביחז' כט ג "התנים" שכן בכל מקום ת"י תנים - ירודא, ואילו כאן מתרגם תנינא, אך בפירוש דעת מקרא מובא שניתן למצוא תנין במקרא (פעמיים ביחזקאל) בלשון תנים, ואילו תנים שהוא ריבוי של תן מתורגם ירודא, והוא מין עוף. עוד מביאים שם שיש שלש מיני תנינים. האחד הם יצורים גדולים בים ומתורגם בד"כ לויתן, השני הוא התנין הידוע בשם קרוקודיל, והשלישי מין חיות גדולות המובאות באגדות כגון הדרקון וכדומה. בדברים לב י ד"ה ובתהו ילל ישמן כותב: מקום יללת תנינים, אך בד"ר הנוסח יללת תנים. עיין באבן עזרא לשמות ז כז: והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים, ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים יקרא בלשון ערב אלתמסח, ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם... עיין ירחון סיני כרך ב עמ' קכ"ב מאמר מאת י. אהרנ. +מ"מ: ירמ' כח יד, יחז' לב ב, קדושין כט ע"ב ד"ה כתנינא, נדה כב ע"ב ד"ה ופרכין גבי תנין. ראה אוונא, דרקון, חול ג (ד), חמת, ירוד ב, ישימון, לויתן, לטאה, נבוכדנאצר, נוה א, סלמנדרא, עטלף, רהב, תאנה ב, תהו, תן, תנה

~תנינה

שניה [דניאל ז ה]. תנינות – שנית [שם ב ז].

~תנשמת, תנשמת

קלב"א שורי"ץ (עטלף) ודומה לעכבר ופורחת בלילה, ותנשמת האמורה בשרצים (להלן פסוק ל) היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א (חפרפרת) [ויקרא יא יח]. טלפ"א בלעז [ויקרא יא ל], תרי תנשמת כתיבי : חד בעופות וחד בשרצים. בּוֹאֵת שִׁבְרָצִים – טלפ"א (חפרפרת). בּוֹאֵת שִׁבְעוֹפּוֹת – עוף הצועק בלילה, צואיט"ה (כוס, עוף לילי) בלעז [חולין סג]. קלב"א שורי"ץ (עטלף) [דברים יד טז]. אין לה עינים [תהלים נח ט].

*ביקרא יא יח נזכרת עם העופות האסורים, ובפסוק ל עם השרצים הטמאים. מפירושי רש"י השונים לעטלף ותנשמת נראה שהם שני מינים דומים, אך בעוד שהפירושים לעטלף

כו]. תנור לא גרוף ולא קטום הוא [שבת לז:]. בתנור לא מהניא גריפה [שם]. תנור מתוך שקצר למעלה ורחב למטה נקלט חומו לתוכו טפי מכירה [שבת לח:]. בתנור אופין מעומד שהפת דבוקה בדופני התנור ועומדת ואינה מוטלת בשכיבה על גבי שוליו [שם קכה:]. הככרות נדבקים בדופני התנור סביב [שם כ:]. תנוריהם קטנים היו ומדביקין פת בדפנות, ומתוך שהוא מלא מתמצט חללו ואין מקום לחמימותו להתפשט והפת נאפה יפה [ביצה יז]. תנוריהם היו קטנים ופיהם למעלה ותולה הצלי לתוכו וסותם פיו והוא נצלה... טחין סביבות כסוי פי התנור בטיט שלא יצא חומו כשהצלי בתוכו, שהרוח קשה לצלי [שם לב:]. כל תנוריהם פיהם למעלה [זבחים צג].

תנור בנות – נערות קטנות עושין (אצ"ל עושות) תנורין לשחוק [נדה כו:]. במסכת זבחים (צה:): אמרי' תנור של מקדש של מתכת היה משום שתי הלחם ולחם הפנים שאפיתן וקדושתן בתנור הוה [ביצה כב:].

תנורא דאסא – כמין חופה של הדס עגולה [כתובות יז:].

תנורי פסחים – הם בחצרות, ושל חרס הם ומטלטלין אותם שלא ימוגו (צ"ל ימוקו) בגשמים [תענית יט]. תנורא שגירא – תנורא שהוסק ביום פעמים ושלש, חם הוא ונוח להסיקו בעצים מועטים [יומא כט:]. תנורא קיריא – צריך עצים מרובים להסיקו [שם].

*התנור דומה לגליל חלול רחב מלמטה ומצר והולך כלפי מעלה. סמוך לקרקעיתו יש חור עגול לכניסת אויר ואת העצים להבערה מכניסים דרך הפה מלמעלה. לפעמים היו שמים את התנור (שהיה עשוי בד"כ מחרס ולפעמים מאבן או מתכת) בתוך בור קטן. כדי לצמצם את רוחב הפתח מלמעלה הוסיפו עגול של טיט שנקרא מוסף התנור. להגביה את התנור שמו תחתיו את טירת התנור. את הפת היו אופים בתנור ע"י הדבקות בדפנות, כמו אפיית הפיתות של היום. זה היה התנור הנפוץ, אך היו גם סוגים אחרים. עיין בקונטרס תבנית כלים על מסכת כלים מר' משה אליעזר פאזען (לונדון תשנ"ב) ח"א פ"ה מ"א. על תנורו של עכנאי עיין בספר פענוח אגדות עמ' 48, נתיבי מאיר (רפ"ד) עמ' 392. +מ"מ: ברא' טו יז. ראה כובא, כירה, פורני

~תננות

*ראה מעון, תן

~תנחמיו

*ראה נחם, נחמה, נשא, שמח

~תנחמת

*הנטופת, אביו של שריה, משרי החיילים שבאו אל גדליה במצפה (מ"ב כה כג, ירמ' מ ח).

~תני, תנינא

עקביים, הפירושים לתנשמת נראים כסותרים. בספר רש"י למקרא בפירושו לתלמוד מיישב את הסתירות וז"ל : בחולין נאמר "אמר אביי בואת שבעופות קיפוף, ובואת שבשרצים קורפדאי". קיפוף מפרש רש"י "ציא"ט, ולי נראה שקורין קלב"א שורי"ץ שדומה לטלפ"א שבשרצים". כלומר עפ"י המסורת שקיבל רש"י העטלף הוא קלבא שוריץ והתנשמת ציא"ט, אך עפ"י הגמרא נראה שרש"י מפרש תנשמת כקלבא שורי"ץ, וציא"ט מפרש את העוף "קפוד" הנזכר בישע' לד יא. לפיכך מסתבר שלפי הלעז הפירושים לעטלף ותנשמת דומים, אך בפירוש לחומש מפרש גם את הכוס וגם את הינשוף צואיטי"ש הצועקים בלילה... ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ץ. לפי הסבר זה יוצא שהכוס והתנשמת דומים וצ"ע. התנשמת היא אחד מהשלשה עופות הנקראים קיפוף. עיין כתבי ר' יוסף זלינגר עמ' תפ"ז. בפירוש שי למורה על רש"י ויקרא יא ל מבאר שתנשמת היא מה שקוראים היום חפרפרת, ובלשון הקודש נקרא השרץ הזה תנשמת ובלעז טלפ"א, אבל התנשמת שבפסוק י"ח הוא מין עוף, ונקרא קלב"א שורי"ץ. ת"א והתנשמת (ויקרא יא ל) - אשוחא ות"י : אותיא. עיין בספר תבואות הארץ עמ' שס"ח שהאישות דומה לחתול בן יומו. יש המזהים את התנשמת עם הזקית שמחליפה צבעים. ראה אנקה ב, אשת, באות, חמט ב, חפרפרת, ינשוף, כוס, כח ב, כרושתינא, עורב, עטלף, קורפדאי, קיפוף, קפוד, קפופא, צב

~תסיל

מין יונה הוא [חולין סב. סב:], עוף טהור ודומה ליונה [שם קמ:].

~תוסס

יין תוסס - רותח. אין בו משום גילוי - שאין נחש שותהו כי יברח מרתיחתו [תענית ל.], יין חדש מגיתו עד שהוא מחמיץ להיות יין קרי ליה תוסס [ע"ז ל.]. יין תוסס נושך בגרון מחמת שהוא מחמיץ [סנה' ע.].

~תספורת, תספורת

(תספורת של כהן גדול) - בן אלעשה חתנו של רבי היה ופזר מעות ללמוד תספורת של כ"ג (נדרים נא). שהיה מספר כל ראשו ולא לגמרי אלא מניח כל השערות קצת כדי שיהא ראשו של זה בצד עיקרו של זה, והיינו (יחז' מד כ) כסום יכסמו את ראשיהם [שבת ט:]. תספורת יחידתא - שאין כמותה... שהיה נותן ממון גדול לספר שהיה מספר לו כתגלחת של כ"ג [נדרים נא.], חתנו של רבי היה ונתן ממון ולמדו לו אותה תספורת [סנה' כב:].

*ראה כסס, ספר ד

~תעב

כל שתיעבתי לך - כל שאסרתי לך לתועבה ולהתרחק ממנו [חולין קיד:]. כל תועבה - כל שתעבתי לך, כגון צרם און בכור כדי לשחטו במדינה... [דברים יד ג.]. התעיבו - התאיבו, שע"ן מתחלפת באל"ף, לשון

תאווה [תהלים יד א].

תועבה - דבר שנאווי [ברא' מג לב, שמות ח כב], מעשה תעוב, כגון משכב זכר וכשפים שנאמר בהם תועבה [דברים לב טז]. תועבת מצרים - יראת מצרים... ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאווי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים, שהרי יראתם אנו זובחים [שמות ח כב]. משכב זכר [יחז' יח יב, לג כו]. התועבה קרויה שקץ וחרם, שנאמר (דברים ז כו) ולא תביא תועבה... שקץ תשקצנו [ויקרא יט טו]. כי את כל התועבות [ויקרא יח כז] - בפרשת עריות כתיב [שבת לג. יבמות כא. סוטה ד:].

*+מ"מ : דברים כב ה, יחז' כב ו, משלי יג יט, שם טו יב, סנה' נד ע"ב ד"ה כתועבות. ראה משכב, עול ב, פגול, קדש ב, תאב א

~תעד

*ראה עדה, עוד

~תעה

כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה, כמו (ברא' כא יד) ותלך ותתע, (וכן תהלים קיט קעו) תעיתחי כשה אובד, (וכן איוב לח מא) יתעו לבלי אוכל, יצאו ויתעו לבקש אכלם [ברא' כ יג]. התועים על דעתך - העוברים על דבריך [ברכות כט.]. מתעהו - גונב דעתו [חולין צד.]. אדם תועה מדרך השכל - פורש מן התורה [משלי כא טז]. תועה - היינו חוטא [תענית ז.]. בתעות - קנ"ט איגריני"ט (כאשר תעו) [יחז' מד טו].

כאשר התעו - אונקלוס תרגם מה שתרגם... לשון רבים, ואל תתמה, כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים [ברא' כ יג, עיי"ש בת"א].

*תעות היא הנטיה מדרך השכל וההגיון או שגיאה ע"י שכחה. ראה טעה, רגז, שגה, תועה

~תעו

*ראה תעי

~תעוזה

משפט העדות [רות ד ז]. צור תעודה - לשון העדותי בכס, לשון התראה. קשור התראתי [ישע' ח טז].

*ראה עוד ב

~תעופה

*ראה עוף ב

~תעי

*מלך חמת בימי דוד (ש"ב ח ט, דה"א יח ט, י - תעו).

וד"ה שכן, סנה' לה ע"א ד"ה כל. ראה טות, מגילה, ענה ב

~תַּעֲנִיךְ~

*עיר בנחלת מנשה (שופטים ה יט).

~תַּעֲפָה, תַּעֲפָה~

*ראה עוף ב

~תַּעֲצֻמוֹת~

*+מ"מ : תהלים סח לו. ראה עצם ג

~תַּעֲרֵר~

#א.דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער [ויקרא כא ה]. דרך לגלח בו ומשחית [מכות כא]. תער (מיועד) לגלח [סנה' צו].

#ב.תער השכירה – בחרב הגדולה [ישע' ז כ].
@ראה אומל, גלב, מורה ב, מלקט, מספרים, מקצוע ב, רהיטני, שחור ד

~תַּעֲרֹבוֹת~

*ראה ערב ב

~תַּעֲתַע, תַּעֲתַעִים~

*לשון הטעיה, ביזוי, הבל. +מ"מ : ברא' כז יב, ירמ' י טו, נא יח, דה"ב לו טו.

~תַּתֵּךְ, תַּתֵּךְ~

#א.כלי של מיני זמר [שמות טו כ]. של עור הוא [ישע' ה יב].

מתופפות על לבבהן – מקישות ידיהן על לבן כהקיש בתופים [נחום ב ח].

#ב.תופיך, הקבר שהוא חלול כמו תוף [ב"ב עה:].

#ג.תופת – כמו תוף [איוב יז ו].

@+מ"מ : יחז' כח יג, תהלים סח כו. ראה טנבורא, מצלה, תוף, תפת

~תַּפְּאָרָה, תַּפְּאָרֶת~

ונטנצ"א (התפארות) בלעז [ישע' י יב].

תפארת אדם – כמין איש (ס"א היא האשה שהיא

תפארת בעלה) [ישע' מד יג].

*כך מובא במ"ג המאור, ובספר חידושי ר"ח (יהושע חיים עפטיין, ליקווד תשס"ה) על מדרש רבה (ברא' פרשה כא) כתב שהתיבות כמין איש צ"ל כמו אשה שהיא... ראה אדר א, פאר א, ב, תכילתא

~תַּפּוּחַ~

#א.אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מכולן... ופריו טוב בטעם ובריח... ומ"א התפוח

~תַּעֲלָא~

שועל [יומא מג: מגילה טז: חגיגה יד. נדה סה:]. תעלא בעדניה – שועל אם תראה שעתו מצלחת [מגילה טז:]. כמה דמסיק תעלא מבי כרבא – כמה שמעלה השועל ברגליו כשדורס על שדה ניר [יומא מג], שועל אינו מוציא מן המחרישה אלא אבק ברגליו [נדה סה:]. תעלא תרגום של שועל [פסחים לה:].
*ראה שועל, תעלולים

~תַּעֲלָה~

#א.פוש"ד (חפיר), בריכה שעושין לביברי דגים (מ"ב יח יז), גומא [איוב לח כה], פוש"ד (חפיר, תעלה) בלעז [מ"א יח לב, ישע' ז ג, לו ב, יחז' לא ד].

*ראה שבר א

#ב.רפואה, לשון הואיל [ירמ' ל יג]. אל יתעל – אל יתרפא [ירמ' נא ג].

#ג.אווינא [מנחות ע:].

~תַּעֲלֹל, תַּעֲלֹלִים~

ותעלולים ימשלו בהם – שועלים, בני אדם חלשים. ואני אומר לפי פשוטו תעלולים (לשון) ליצנים, בני אדם המתעלולים בהן ומבזים אותם, כמו (איוב טז טו) ועללתי בעפר קרני, (וכן שמות י ב) את אשר התעללתי [ישע' ג ד]. אבחר במעלוליהם – להיות עולל בהם, לשון (במד' כב כט) כי התעללתי בי [ישע' סו ד].

*בגמרא חגיגה יד ע"א נאמר : ותעלולים ימשלו בהם, אמר רב פפא בר יעקב : תעלי בני תעלי... ראה עלל, עלילה

~תַּעֲלֹמָה, תַּעֲלֹמָה~

חלון יש ברקיע ושמו תעלומה, משם תולדות השמש לתקופתו [איוב כח יא, עיי"ש וכן יא ו].
*ראה עלם

~תַּעֲנוּג, תַּעֲנוּג~

*ראה ענג ב

~תַּעֲנִית~

קמתי מתענית – שלא אכלתי אותו יום [עזרא ט ו]. תפילת תענית – עננו [תענית יג:]. היו גוזרים תעניות על הגשמים שני וחמישי ושני, במס' תענית (י). [שבת כד:].

אין תענית ציבור בבבל – הואיל ואין צריכין לגשמים... [פסחים נד: עיי"ש ד"ה אין בין].

*אין לו דמיון במקרא. בסדור רש"י הלכות סדר תעניות (עמ' 269) מונה את הימים שמתענין בהם. תענית כה ע"ב ד"ה ויהיו

בינתים ונראה כזכוכית ורך מתוכו, שייני"ש (מוגלה).
עיין בא"ה) בלעז [שבת לג.]. תפוחות – אינפלי"ר
(להתנפח) בלעז [סוטה מח.].

ניחא ליה בנפחיה – שיהא נראה שמן [ע"ז לד.].
*ראה הדרוקן, תפל

#ב.איתפח – נתרפא [ברכות נד: ר"ה יז. ב"ק צא.
ב"מ פז. סנה' צו. צז: קב: קז.]. תפיחה – חולה [שבת
יב:].

#ג.אוקא מיתפח – עמד לפוש [ב"מ ל:]. מתפחי –
עומדין לפוש [ב"ק כ.].

~תפח (ב)

*בן חבון מבית כלב (דה"א ב מג).

~תפי

*בערוך ערך תפי ב מציין את ת"י לתנור וכירים (ויקרא יא לה) -
תפיין. ראה בי תפי

~תפילין

מקום תפילין – חריץ שבראש למעלה מן הפדחת
מקום שמוחו של תינוק רופס [ע"ז מד.]. קשר של
תפילין – שישים הרצועות על ראשו בענין שיהא
דל"ת, כדי שיהא שדי נראה עליהן, דשי"ן נראה
בקמט בית חיצונה, שכפל הקלף כעין שי"ן, ודל"ת
נראה בקשר, וי"ד נראה באותו של יד כמין רצועה
קטנה וראשה כפוף מעט כמין יו"ד [מנחות לה:]. שי"ן
של תפילין – לבית חיצונה עושין כמין קמטים דקים
בקלף ונראין בו כעין שי"ן [שם לה.]. תפילתו עגולה
– בית מושב תפילין עגול, שאין להם בית מושב אלא
כמין דופן ביצה [שם לה.]. אמרינן בפרק קמא דברכות
(ו.) מניין שהקב"ה מניח תפילין? דכתיב (דברים לג ב)
ובזרוע עוזו, ואין עוזו אלא תפילין [נזיר ג.]. ד' אגרות
לד' פרשיות [שבת עט.]. תפילין – עיקרן בתורה
ופירושן מדברי סופרים שהם ד' בתים [סנה' פח:].

*תפילין זה ריבוי של תפלה. סדר הפרשיות בתפילין - עיין
ברכות ו ע"א ד"ה מה כתיב בהו. בערוך ערך תפל ג מבאר
שתפלה היא האחת של ראש או של יד, תפילין הן השתים של
ראש ושל יד. עיין בסדר הדורות שנת ד' אלפים תתק"ל על רבינו
יעקב אחיו של הרשב"ם המכונה רבינו תם, מעשה (המובא
בספר שלשלת הקבלה) שהתווכח עם משה רבינו בענין קשר
תפילין והודה לו (משה לר"ת שהוא צודק), ועל זה יצא קצפם
של כמה לאסור את ספר סדר הדורות, ועיין על כל בערך סיפור
ובערך רב ב בהערה. +מ"מ: שה"ש ז, שבת כח ע"ב ד"ה שי"ן
של תפילין, סב ע"א ד"ה התם, ד"ה לילה, גיטין נח ע"א ד"ה
דדרעא, סנה' סח ע"א ד"ה איסור. ראה גרדס ב, זוג, טבלא ב,
טטפת, מעבר, מעברתא, עבר ב, עז, פאר א, קציצה, שליח,
תיתורא, תתר

~תפנינים

הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל... [שה"ש ב
ג]. תפוחי הברתים – ע"ש מקומם [מנחות סג. לפי
השיטה מקובצת]. חלוק משאר אילנות חנטת פירותיו
קודם לעליו [שבת פח.]. תפוחים קים ליה דאע"פ שלא
בישלו כל צרכן צומחין [סוכה לו.].

*בגמרא שבת פח ע"א נאמר: אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי
דכתיב (שה"ש ב ג) כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל
לתפוח? לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל
הקדימו נעשה לנשמע. בענין תפוח אדמה שהובא מיבשת
אמריקה והחלפתו עם פטריות (שהחליפו קרטופל עם טטרופל
- truffle), עיין במעייני אגם עמ' קע"ח. +מ"מ: פסחים קטז ע"א
ד"ה זכר. ראה אלון ב, אתרוג, בלוטים, שקד, תרנגול הודו

#ב.תפוחי זהב (במשכיות כסף) – כעין כפתורים,
מצויירין על משכיות כסף... [משלי כה יא].

#ג.אסיפת גל הענבים שתחת הקורה, ובלעז ש"ק
(שק, כמות של ענבים או זיתים שהיו מכניסים בבת
אחת בגת או בבית הבד) [ע"ז נה. עיין תמיד כח:].

*ראה אוללא

#ד.תפוח הוא גל של אפר, כמין תפוח של ענבים
הנדרך בגת, ששם כנסו אפר של כל ימות החג והוא
באמצע המזבח... [יומא כ:]. צבור האפר שבאמצע
המזבח, שהיו גורפין האפר תמיד וצוברין וכשהוא
רבה מוציין אותו לחוץ [חולין צ:]. דשן של צבור
גדול שמסלקין לו מן הצדדין, וכן גבי יקב... [שם].
#ה.שם עיר [יהושע טז ו]. הוא עין תפוח האמור
בנחלת מנשה [יהושע טו לו].

#ו.ארץ תפוח – הכפרים והחצרים, ותפוח עצמה
העיר היתה לבני אפרים [יהושע יז ח, עיי"ש פסוק ח].

*ראה ארץ תפוח, תפח ב

~תפוס

תפוס של סרגא קורין ארצו"ן (שלד אוכף) [ויקרא טו
ט]. עץ של אוכף, שכשורכב תופס באותו עץ שנקרא
ארצו"ן (קשת האוכף) [ערובין כז.].

*בכל דפוסים הגמרא מאז דפוס בומברג מופיע הלעז ארצו"ן
בד"ה תפוס פעמיים, אך בכל כתבי היד הידועים מופיע רק פעם
אחת, חוץ מכ"י אחד בו מופיע בשוליים. (א"ה) ראה אוכף, מרכב,
תפס

~תפוצה

*ראה פוצ

~תפח (א)

#א.נתפח ונעשה אב [יומא עה:]. חצי גרוגרת ותפוח
– ועמדה על גרוגרת [שבת צא.]. אינפלי"ר (להתנפח)
בלעז. ל"א נרקב [סוכה לו.]. בשר תפוח – מסריח
[שבת קכח:]. תפוחי רעב – כמו נפוחי [סנה' סג:].
תפוח (נ"א: נפוח) – נופח עורו על בשרו ומים

*ראה תופין

~תפיסה

*ראה תפס

~תִּפְּלָה (א)

קרקע הדומה לטיט ואינו מתקיים לפני הגשמים... איושטימיניט (תוספת) בלעז. וי"א בלאשטניי"א בלעז [יחז' יג י]. טחו להם תפל – דומין לטוחי בנין בטיט שאינו מעובד כל צרכו, שאין בו תבן, והוא נפשו מאליו בבוא עליו גשמים, ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון [יחז' כב כח].

~תִּפְּלָה, תִּפְּלָה, תפלות (ב)

א.א. דבר שהוא בלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלח קרוי תפל בלשון משנה (בלי ציון מ"מ) [איוב ו ו]. שוא ותפל – דברים שאין להם טעם, ובלשון לעז אפלטונימיניט (כיסוי בטיח, טיוח) [איכה ב יד]. בשר תפל – שאינו מלוח [שבת קכח], דג תפל – מבלי מלח [חולין קיג]. רוק תפל – שלא טעם כלום כל אותו היום [סנה' מט: נדה סא: – בלא טעם]. תפל – ריקם ונגוב וחסר כל טעם מאכל, כגון דבר שלא נמלח דמיקרי תפל [סנה' מט:]. לשון תפל, כל דבר המחוסר תיקון [יחז' כב כח].

#ב. תִּפְּלָה – תפלות עֶזְל [איוב א כב].

#ג. תִּפְּלוֹת – עבירה [פסחים צא]. קרע של תפלות – כלומר לא יצא ידי קריעה [מו"ק כב:]. רוצה אשה בקב ותפלות – חפיצה לזון במזונות מועטין ויהא תפלותה מצוי לה בתשמיש [סוטה כא:], להיות בעלה עמה [כתובות סב:].

*במשנה נדה פ"ט מ"ז נאמר: איזהו רוק תפל? כל שלא טעם כלום. ראה שוא, תפילה

~תִּפְּלָה (ג)

אמר רבי יוחנן, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן... [דברים א א].

~תפלא

קורה [ערוכין נג:].

~תִּפְּלָה, תפילה

סתם תפלה קרי שמונה עשרה, דברכת ולמלשינים ביבנה תקונה [תענית יג:]. תפלה שלמה – (נחשבת כש)נתכוין [ר"ה יח:]. תפלת תענית – עננו [תענית יג:]. תפילות – מזמורים הפותחים בתפילה, כגון (תהלים קב א) תִּפְּלָה לעני כי יעטוף [פסחים קיז:]. היא

התפילה היא הברכה. כשהקב"ה אומר לאדם ברוך תהי' לשון תפילה הוא [תהלים עב טו]. עיון תפילה – סומך על תפילתו שתהא נשמעת ומתאמץ לכוין בה [ר"ה טז:]. עבודה שהיא בלב זוהי תפילה, שהתפילה קרויה עבודה... [דברים יא יג]. ואתחנן – זה אחד מעשר לשונות שנקראת תפלה (זעקה, שעה, נאקה, רנה, פגיעה, נפול, פלול, עתירה, חילוי, חנוך) [דברים ג כב]. נפש – זו תפילה... [ברכות ה: בהיפוך]. תפילה היא לנו במקום עבודה [ברכות ל:]. תפילה צורך שעה היא, לרפואה לשלום ולמזונות [שבת י]. מצוה להתפלל במקום נמוך [ר"ה לב:]. המתפלל יראה עצמו כאילו שכינה למול פניו... [יומא נג:]. המבקש על מזונותיו ועל צרכיו נזקקין לו מן השמים למלא שאלותיו [תמורה נג:].

*מסיר אזור משמוע תורה גם תפילתו תועבה (משלי כח ט), בהקדמת ספר רוממות נשמת ישראל מביא בשם ספר יוסיפון שבתפלה האדם מדבר עם השי"ת, ובתורה השי"ת מדבר עם האדם, לכן... אם האדם לא רוצה לשמוע תורה מה שהשי"ת מדבר אליו, אז מדה כנגד מדה גם תפלתו תועבה והשי"ת לא רוצה לשמוע... +מ"מ: ברא' כא יז, כה כא, כז כח, שמות ל לד, לג יט, ויקרא ז יב, במד' יב יג, מ"א א יג, ח מג, יב יז, מלאכי י יא, דה"ב ו לג, יומא נב ע"א ד"ה ור' יוסי. ראה אמונה, נפש ב, פגע א, פתל, צלי, צלינית, צעק א, רנה, שוח א, שוע ג, שועה, תפילין

~תפלות

*מקום הנזכר בתוספתא שביעית (ד יא) ואין ידוע בבירור מקומו. י"ג תפניא, תפניס, תבנית, תבנין, ויש המזהים את המקום עם דפני - רבלה.

~תִּפְּלָצַת

תפלצתך – לשון בהלה, שהיית ממחר ומבוהל (נ"א ונבהל)... ויש לועזין (ישע' כא ד) לשון פלצות, ויש לועזין (מ"א טו יג) לשון מפלצת [ירמ' מט טז]. *אין לו דמיון במקרא. ראה פלצות

~תפס, תפיסה

#א. אחיזת יד [חולין נ:]. כדי תפיסת יד – כדי שלש אצבעות וארבע. לשון מורי הזקן, ואני שמעתי אחיזת חודי צפרנים, והראשון נראה בעיני [חולין מד:]. *עיין בתוס' ד"ה כדי שבעל הלכות גדולות מפרש שתי אצבעות, וכדי תפיסה סתם - ד' אצבעות. #ב. בתפיסה אחת – בכרך אחד [חולין קז:]. @ראה תפוס

~תִּפְּסָה

*1. עיר על שפת נהר הפרת (מ"א ה ד). 2. עיר בנחלת אפרים (מ"ב טו טז). +מ"מ: אסתר א א

~תפך

*ראה תף

~תפקיד

*ראה פקד

~תפר

מקום התפירה [ערובין פא]. תופר יריעות – מעשה רוקם [שבת צו:]. לתפור – שרצי"ר (לאחות. חסר בדפוס) [מו"ק י]. תפרו – פודרי"ץ (ממולא, מכוסה מפנים) [שבת ס:]. תפירות – פוינ"ט (תכים. חסר בדפוס) [שבת עג:].

מנהג תופר אומן להוליך ולהביא המחט בבגד קודם שימשוך כל החוט [ב"ק קיט:].

*ראה סורק

~תפש

#א.תפש מרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת – כל דבר שמשמעו מרובה ומועט, אם תפשת את המועט יפה תפשת, דבציר מהכי לא משמע, ואם ימצא שהיה לך לתפוס המרובה הרי הוסיפו לך ולא נטלו ממה שבידך כלום. ואם תפסת המרובה לא תפסת שאתה נראה כשקרן ושמא המועט יש לך לתפוס ואתה הרבית לתפוס חסרו לך ממה שבידך והיינו לא תפסת. אבל כשתתפוס המועט אם יוסיפו טוב, ואם לאו מה שתפסת תפסת, ומשל הוא [סוכה ה. עיי"ש ע"ב ד"ה תפשת]. כל מקום שתמצא שני דרכים, אחד תופס מרובה ואחד תופס מועט טוב לך לתפוס את המועט, שאפילו היה לך לתפוס את המרובה ותתפוס את המועט תפסתך תפסת, שיש בכלל המרובה המועט. אבל אם תתפוס המרובה והיה לך לתפוס המועט נמצא שתפסת שלא בכח [חגיגה יז.], מעוט ימים שנים – כל מקום שנאמר ימים ולא נאמר כמה, תפוס המועט בידך ולא המרובה, שאם אתה אומר ימים שלשה או ארבעה אני אומר עשרה או מאה. כך שנו חכמים : כל ששמועו מרובה ושמועו מועט תפסת מרובה לא תפסת תפסת מועט תפסת [נדה לח:].

*צ"ע מדוע רש"י מאריך כאן כמה פעמים באותו ענין.

#ב.נתפשה – נאנסה, כמו (דברים כב כח) ותפשה ושכב עמה [במד' ה ג].

#ג.נענש על עבירות שבידו [שבת נד:]. אין אדם נתפס בשעת צערו – להתחייב על שהוא מדבר קשה מחמת צער ויסורי' [ב"ב טז:]. נתפש – נענש [שבת נד:].

#ד.שממית בידים תפש – אוחזת ומתדבקת בכתלים [משלי ל כח].

@ראה טפס ב

~תפת, תפתה

#א.התופת (בפסוק : התפת) – הוא המולך, ועל שם שהיו הכהנים מקישים בתופים, שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הצורה של מולך קראוהו תופת [מ"ב כג י]. (שבו) הורגין את הילדים למולך [ירמ' יט יב]. כמות התופת (בפסוק : התפת) – הוא המולך, שהיה של נחושת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם, והכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו. תופת, על שם התוף, הנום – על שם נהמת הבן [ירמ' ז לא].

*בערוך ערך גיא א מביא פירוש דומה לזה עפ"י המדרש.

#ב.ותופת (בפסוק : ותפת) – כמו תוף [איוב יז ו].

*רוב המפרשים מבארים תופת שבאיוב שהוא מאכולת אש. ראה תף

#ג.תפתה – גיהנום, שכל המתפתה ביצרו נופל שם [ישע' ל לג, פסחים נד.]. גיהנום – [ערובין יט. נדרים לט:].

*האבן עזרא מפרש תפתה שם מקום מטונף סביב לירושלים... ראה עמק א, תופת מלשון תפף - ראה תף

~תפתיא

שם עכו"ם [דניאל ג ב, ג].

*ראה אדרגוריא

~תפתחא

קרקע פתוחה ומלאה בקעים ואינה מוציאה פירותיה [ב"ב לו:].

~תקד

*ראה קדד

~תקוה

*אביו של שלום, בעלה של חולדה הנביאה (מ"ב כב יד - תקוה, דה"ב לד כב - הכתיב : תוקהת).

~תקוה

תקות חוט השני – לשון קו וחבל [יהושע ב יח].

*בעזרא י טו נזכר תקוה אבי יחזיה משבי הגולה. ראה תקהת. תקוה מלשון ציפייה - ראה מקוה ב, קו ב, קוה ב, תוחלת

~תקומה

*ראה אבן תקומה, קום ב

~תקוע, תקועי (א)

אמרו רבותינו (מנחות פה:): כי שמן זית מצוי שם, לכך חכמה מצויה שם [ש"ב יד ב]. תקוע אלפא לשמן

ששמן זית מצוי לשם [- ש"ב כ כו]. תקועים - כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע [נחמיה ג ד]. אבי תקוע - שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה [דה"א ב כד]. מקום זיתים... ומתוך שהשמן מצוי שם ורגילין בו מצויין חכמים בהן... [פסחים נג]. תקוע אלפא לשמן, עיר היא ומשם היו מביאים שמן למנחות [ב"ב קמה:].

*יש שתי ערים בשם תקוע והחליפו לעתים ביניהם. האחת באזור המערבי של מדבר יהודה (יהושע טו נט-ס, ש"ב יד ב, עמוס א א). השניה עיר בגליל העליון הידועה בשמן המשובח שלה. עיין בספר עוד זאת ליהודה (גרנישפן) עמ' 40 על זהות המקום תקוע. ראה עירא, עתיר, עתניאל

תְּקוּעַ (ב)

*תקעו בתקוע - הכוונה לשופר (יחז' ז יד). ראה תקע

תְּקוּפָה, תְּקֻפָה

תקופת השנה - בחזרת השנה, בתחלת השנה הבאה, תקופת - לשון מסיבה והקפה [שמות לד כב]. ותקופתו על קצותם - הקפת סבובו מקצה אל קצה [תהלים יט ז]. חמה בתקופתה - מקום שהיא חוזרת שם לתחילת הקיפה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש [ברכות נט:]. תקופות - חשבון הילוך חמה ולבנה [סוכה כח:]. ענין הלוך המזלות [אבות ג יח]. תקופות נמנין לחמה ועל התקופה מעברין את השנה [חולין ס:]. מולד הלבנה [ב"ב קלד:].

*בשנה יש ארבעה תקופות, ניסן - אביב, תמוז - קיץ, תשרי - סתיו, טבת - חורף. יש שתי שיטות מהו אורך התקופה, האחת נקראת תקופת שמואל והיא נמשכת 91 יום ושבע וחצי שעות. והשנית נקראת תקופת רב אדא והיא 91 יום ועוד 519 חלקים (כאשר שעה שווה 1080 חלקים) ועוד 31 רגעים (כאשר 76 רגעים שווים חלק אחד). לפי הרמב"ם, לענין עיבור השנה היו סומכים על שיטת רב אדא. להסבר מקיף בענין התקופות עיין בספר מגיד הרקיע מאת משה הסגל (קרית ספר תשס"ב). התקופה צריכה להתאים לעונת השנה, אך בגלל מבנה הלוח שלנו, התקופה זזה אחורנית ולכן בעוד כמה אלפי שנה פסח יהיה בחורף, ודבר זה בלתי אפשרי, כיון שיש ציווי שפסח יהיה בחודש האביב. על מדוכה זו ישבו רבים והציעו פתרונות מגוונים, ומובא במשנה ברורה סימן תכ"ז, באור הלכה ד"ה כשראש חדש וכו' בסוף הדיבור : ואין לנו לדאוג כ"כ יותר, כי בודאי בעת ההיא וגם הרבה קודם יהיה הגאולה ונקדש על פי הראיה. עיין באריכות בסנה' יג ע"א ד"ה חג האסיף ואילך. +מ"מ : ערובין נו ע"א ד"ה ליתנהו ואילך, ר"ה כא ע"א ד"ה כי חזית. ראה נקף ב

תְּקִיף

ולא יוכל לדין עם שתקיף (הקרי, והכתיב שהתקיף) - (כיניו ל)מלאך המות שהוא תקיף ממנו (מן האדם) [קהלת ו י].

*ראה אדיר, תקף

תְּקִיל

תקיל ושיקל - מדקדק בחלוקה ואינו מוותר מחלקו כלום, ל"א מחצה היה נוטל, ודרך שאר האריסים ליטול שליש [ב"ק קיט:]. טבין ותקילין - יש זוזים שמשקלם קל וצורתם יוצאת בהוצאה והורגלו בם וטובים בהוצאה יותר מצורה אחרת של זוזים שמשקלם יתר, ואותן שמשקלם יתר חביבין למי ששוקל כסף מנה או פרס במאזנים [ב"מ סט:]. מיתקיל תיקלא - חופר משם האדמה [מו"ק י:]. שקולה [מנחות יז:].

תְּקִילָא

*ראה שקל

תְּקִיל, תְּקִלָּה

מכשול עוון [סנה' נד:]. שלות רשעים סופה תקלה - מתוך שלותם יושבין ומהרהרין בעבירות [יומא פד:]. מכשול [כתובות קיב:]. מתקיל - מכשול אבנים וסתימת גדר שעושים לדגים [ב"מ כד:]. הגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין [במד' ל טו]. איתקל - נכשל [שבועות כ:].

*בשיטה מקובצת לכתובות קי ע"ב מובא שר"ת מפרש מתקליה - שוקל אבנים. +מ"מ : דברים כ טו. ראה יקש, כשל, מתקל, תיקלא

תְּקוּן, תְּקוּן, תְּקִנָּה, תְּקִנָּתָא

#א. שהשנים כתקנן - קציר בניסן וזריעה במרחשון ואין סדר השנים משתנה [תענית יד:].

#ב. משקין עלולין לקבל טומאה, שאינן צריכין תקון הכשר להביאן לידי טומאה. אבל אוכלין צריכין תקון, נתינת מים להכשירן לקבל טומאה. כל הכשר שבש"ס לשון תקון [- שבת יד:], אין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה [ויקרא יא לד]. לתקן - דומיא דלהכשיר [גדה ו].

#ג. שתיקנו - שעישרו [מנחות ע.]. מתוקן - מעושר [שבת לג: ד"ה מתוקנין ועיי"ש ד"ה על המעשר, כתובות כד:].

#ד. התקין - הזמין [שבת קכו. קכח. קלג:]. שהתקינו לכך - שהקצו לכך [שבת כט:]. הכין [דניאל ד לג]. תקנתא - הזמנה [יומא יג:]. מתקינות - בודקות [חולין לא:]. מתוקן - מוכן מאתמול לכך [שבת קכו:]. מתקינין לו - מזמנין לו [יומא ב. סוכה כד:].

תקנת יהושע בן גמלא - שישבו מלמדי תינוקות בכל עיר [ב"ב כא:].

תקנתא לתקנתא לא עבדינן - %אין עושין תקנה לתקנה,

@+מ"מ : סנה' יט ע"ב ד"ה כראשי לפתות. ראה יבב, ילל, יקע, רכס א, נעץ, תקוע ב, שבר, תרועה

~תקף, תקף

#א.תתקפהו – תחזק ממנו ותאנסהו [איוב יד כ], תחזק המצוקה ממנו ותאנסהו [איוב טו כד]. תקיף אנשי – כופה (ב"מ סד). בתקיפה – בכח [כריתות יג]. תקיף – הוחזק ועצום [דניאל ד ח], חזק [עזרא ד כ]. הולך ותוקף בטליתו – אווזו (ב"מ ג). לתוקפה – להחזיק בה [שם לו: סד]. תקף – הוציא [ב"מ ו]. #ב.תקפה עליו משנתו – שלא יכול להעמיד גירסתו [מנחות צט]. ששכחה בעל כרחו, מפני שחמורה עליו [אבות ג ח]. קשה [ב"מ סד]. #ג.תקיפו – החמיצו [ברכות ה: ב"מ פג]. תקיף חמרא – החמיץ [תענית ז. ב"מ קו]. #ד.תקיפי – מרבה [ב"מ פה]. #ה.תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז – דבר גדול של יוסף כדבר קל וקטן שבבועז. תוקף – דבר גדול וחמור ויש לו שם. ענוה – דבר שאין לו שם, שאדם עושה לפי תומו [סנה' יט]. @למה חרה לך [ברא' ד ו] תרג' למה תקוף לך. ראה תקיף

~תקפא, תוקפא

כעס [סוטה ג: ערכין יז].

~תקרה

גג של נסרים [זבחים קיב]. מעשה תקרה כעין מחצלת [ב"מ קיז]. מקורה – מכוסה [שבת צח]. שיש לו גג [ביצה כד]. אסקופה עליונה [מנחות לג]. *עיין בערוך ערך קר: ערובין יא ע"א ד"ה תיקרה. ראה גב ב, גג, מעזיבה, מקרה, קורה, קרה א, קרת

~תור, תור (א)

ארונדיל"א (סנונית. מין עוף) בלעז [ירמ' ח ז]. כמשמעו, תורים ובני יונה [שה"ש ב יב], תורך – תור שלך. [וי"ת] לשון [ויקרא א יד] תורים ובני יונה. התור הזה, משמת הזכר בן זוגה אינה מזדוגת לאחר (בתנחומא תצוה הנוסח: אינה זזה ממנו) [תהלים עד יט, עיי"ש]. תורים – גדולים ולא קטנים. בני יונים – קטנים ולא גדולים [ויקרא א י]. שפנינא [ירמ' ח ז]. *בב"ק צג ע"א נאמר: אין לך נרדף בעופות מתורים ובני יונה (ולכן) הכשרים הכתוב לגבי המזבח. ותור וגו' (ברא' טו ט) ת"י ושפנינא וחסיילא בר יון. +מ"מ: ויקרא יב ו. ראה ברבור, יונה

~תור (ב)

תור – שרו (לשון שריה) [ע"ז לב]. תרו בה כיתנא – שורין בו פשתן [ערובין קד].

כגון שביעה מן התורה שתיקנו חכמים שניתן להופכה, אבל שביעת היסט שהיא תקנת חכמים אינה ניתנת להיפוך.

תקנת עגונה – %אשה שבעלה נעלם (למרות שבד"כ צריך העדאת שני עדים כשרים), במקרה זה מקבלים עדותו של עד אחד ואפילו גוי מסיח לפי תומו, וכן מקבלים עדות של עד מפי עד שלא ישארו בנות ישראל עגונות.

מתקנת עזרא לקרות בשני ובחמישי כהן ולוי וישראל [תענית כט]. אנשי כנסת הגדולה תיקנו בימי מרדכי ואסתר את שמחת הפורים וקריאת המגילה [מגילה ב].

*בב"ק פב ע"א מובאים עשר התקנות שתיקן עזרא.

תקנת קרבן – מוספי ר"ח שיקרבו בזמנן [ר"ה כ. כא]. תקנת שבוים – %בגדין מה ע"א מובא שאין מבריחין את השבוין מפני תיקון העולם, ורבן שמעון בן גמליאל פודים, ובפרט אם הוא שבי יחיד.

תקנת השבים – %תשובה לחוזרים בתשובה, שמקבלים את תשובתם אף אם אינם יכולים להחזיר את הגזלה בעין, כגון קורה ששמו אותה בבנין.

תקנת השוק – %הלוקח חפץ גנוב בשוק ולא ידע מכך, משלם לבעל החפץ את המעות ואינו צריך להחזיר את החפץ בעצמו.

תקנות שלמה – %שאסור להוציא מבית לחצר, נטילת ידים לסעודה (סייג לטהרות).

תקון סופרים – %+מ"מ: ברא' יח כב, דברים כח ל. ראה שגל א

@+מ"מ: ויקרא יא לד לו ד"ה טהור, דברים לב ו, ש"ב כג ז, יחו' כג לד, משלי ו לא, לב, נחמיה ג לה, פסקי תוס' ברכות כ"ו, תוס' יבמות פו ע"ב ד"ה מר סבר, בב"ק פב ע"ב ד"ה אתא, בב"ב ע"ב ד"ה וחייב, סנה' ח ע"א ד"ה ואמר. ראה נתק, פורסא

~תקע, תקע, תקיעה

#א.בשופר יתקע – ירעים [זכריה ט יד]. התוקע לחבירו – המכהו כנגד אזנו, לשון מורי. ל"א תקיעה ממש [ב"ק לו:], הכהו על אזנו, לשון מורי. ל"א תוקע ממש [שם צ]. באזנו, לשון רבינו הלוי. ורבינו הזקן למדנו (נ"א: לימדני) שהכהו אצל האוזן [קדרושין יא:]. התוקע – המכה את חבירו באזנו, לשון מורי בב"ק, וכאן שמעתי תוקע ממש שתקע מפיו (נא" בפיו) באזנו. וראיה ללשון מורי בב"ק. וכאן שמעתי (משלי כב כו) אל תהי בתוקעי כף – שמכין בכפן על כף חבריהם להיות ערבים בשביל אחרים [בכורות נ:]. תקע להו – צעק להם קול גדול [זבחים כב:].

#ב.תוקע עצמו לדבר הלכה – שאומר הריני שונה ואיני מקיים ואקבל שכר תלמוד... סומך ונשען על ההלכה שהוא יודע [יבמות קט:].

#ג.תקעו כף – התערבו יחד זה עם זה [תהלים מז ב].

תוקע כף – ערבות ממון [משלי יז יח].

#ד.ותקעתם – הרי שופרות [במד' י י].

#ה.נתקע – נתקשה לאשתו ונפל מן הגג ונתקע ביבמתו [יבמות נד].

סוכה כט ע"א ד"ה ועל. ראה נשך, רבית

~תורבץ, תורבץ

תורבץ הוושט – מקום דבוקו בלחי [חולין מג:]. מקום בית הבליעה סמוך לראש הנקב מאוד [שם].
*הפירוש השני מדובר במובלעתא שלפי אחד האמוראים הכוונה לתורבץ הוושט. ראה מבלעתא

~תרג

התריגו לפחמין – הבעירו את הפחמין להיות אדומין כאתרוג [ערובין נג:].
*בה"ר מציין לר"ח הסובר שצ"ל אטריגו (באל"ף טי"ת), כלומר שברו, והערוך גורס אתריגו.

~תרגימא

לפתן [יומא עט:], לפתן, פרגו"ט (מטעמים. עיין בא"ה) בלעז [סוכה כז:]. פירות [פסחים קז:], פרפראות ומעדנים כגון פירות וכיסנין וקפלוטות [סוכה כז:].
*בגמרא יומא עט ע"ב נאמר מאי מיני תרגימא? פירות. בתוס' פסחים קז ע"ב ד"ה מיני תרגימא ובסוכה כז ע"א ד"ה במיני תרגימא מוכיחים שיש מיני תרגימא שאינן פירות אלא דברים שמלפתין בהם את הפת כגון בשר ודגים. ר"ח מפרש בפסחים בשם רב האי גאון שענינם כסנין של מיני מתיקה וכן משמעו ביוניט - ממתק.

~תרגל

תרגלתי לאפרים – מנהיג המרגילים בנחת. תרגלתי – כמו הרגלתי, ואין לו דמיון [הושע יא ג, עיי"ש].

~תרגם, תרגום, תורגמן

#א. תרגום שכתבו מקרא – תרגום שכתורה (ברא' לא מז) יגר שהדותא, ושכנביאים כגון (ירמ' י יא) כדנא תימרון להום. אי נמי התרגום שבעזרא כתבו מקרא [שבת קטו:]. המתרגם פסוק כצורתו – שבא לחסר תוספת התרגום שלנו לומר לא אתרגם פסוק זה אלא כצורתו, כגון לא תענה על ריב (שמות כג ב, בפסוק: ולא תענה על רב) לא תסהיד על דינא הרי זה בדאי. והמוסיף עליו – שבא לומר הואיל וניתן רשות להוסיף אוסיף גם אני בכל מקום שארצה. הרי זה מחרף – מבזה את המקום משנה את דבריו. ואונקלוס כשהוסיף לא מדעתו הוסיף שהרי בסיני ניתן אלא שנשתכח וחזר ויסדו, כדאמר' במגילה (ג.) ושום שכל (נחמיה ח ח) זה תרגום [קדושין מט. עיי"ש תוס' ד"ה המתרגם, כ"ב יד: תוס' ד"ה כפורענותא].

*עיין בתוס' שבת קטו ע"א (המובא בע"ז ולא בגמרות שלנו) ד"ה ובידו.

#ב. תרגמה – פרש אותה [סוטה ח: זבחים פה:]. פירוש [שבת קלד: זבחים פה:].

#ג. תורגמן – עומד לפני התנא ומשמיע לרבים את

~תור, תור (ג)

זמן [אסתר ב יב, עיי"ש פסוק טו].
*ראה תור

~תראלה

*עיר בנחלת בנימין (יהושע יח כז).

~תרבא

חלב [שבת קלג: קלו: ע"ז כח: חולין צג:]. תרבא דאטמא – חלב הכליות שעל הירך [בכורות ל.]. שומן [ב"מ פג: עיי"ש ד"ה כל תרבא].
*ראה קליבוסת

~תַרבות

בני תרבות – שגידלן אדם בביתו [ב"ק טו:]. יש להם תרבות – מותר לגדלם... [סנה' טו:].
*תרבות הוא משרש רבה ומובא במקרא רק בבמדבר לב יד. +מ"מ: דברים כא כב, מ"א א ו, תהלים קטז טז, דה"א כז לב, נזיר לה ע"א ד"ה כי יתן, ע"ז טז ע"א ד"ה הא, הוריות יב ע"א ד"ה דמתא, זבחים כט ע"א ד"ה ושומרת, חולין נג ע"א ד"ה שלמא, בכורות מ ע"ב ד"ה כל מרבית, נדה עב ע"א ד"ה ה"ז תרבות. ראה מרבית, תושלמי

~תרביץ, תרביצא

#א. לתרביצי – לזלף מים, להשקות, לשון אין מכבדין ואין מרביצין [מו"ק ו:].
#ב. תרביץ אפדני – חצר גדול שעושין שרים בצד אפדני שלהם, ועל שם שמרביצין אותו תמיד במים להשכיב העפק קרי ליה תרביץ [ב"ב צח:].
#ג. גינה, אי נמי בית המדרש. תרביצא נאה וגילה נוסריקון של תרנגול [ברכות נז:], מקום שמרביצין בו תורה. ל"א גינה [תענית ו:], בית המדרש שמרביצין בו תורה [מנחות פב:], גינה [ערובין פט: מו"ק ו:], גינה שבצד הטרקלין שהיתה מאירה לתוכו [ב"ב ז:].
תרביץ אפדני – דרך בוני בירה חשובה להניח לה כנגד פתח הטרקלין החשוב שבה כעין גינה קטנה לאויר, ועולין בה דשאים ויפה המראה לעינים [ב"ב ו:].

*ביומא סב ע"ב ד"ה ומוספין של שבת מובא "ושיטתא בתלמידי תרביצא היא". בשערי תורת בבל מציין עפ"י תשובת הגאונים שהם הלומדים חוץ לשיבה. עיין בערוך ערך תרבץ. +מ"מ: תוס' מנחות פב ע"ב ד"ה ובתרביצא. ראה ישיבה, תרבץ ב

~תַרְבִּית

נשך ותרבית – חד שווינהו רבנן... [ויקרא כה לו].
*תרבית זו רבית דרבנן בדרך מקח וממכר בניגוד לרבית דאורייתא שהיא רבית קצוצה. +מ"מ: יחז' יח ח, משלי כח ח,

הדרשה מפיו [ברכות כז:]. מעמידין תורגמן לפני החכם לדרוש אגרת פורים ברכים [מגילה ד.].

*כרכים כ"ד ול"ה של חומש תורה שלמה מוקדשים כולם לתרגומי התורה. +מ"מ: דברים יט טו, תהלים מה א, שם פח א, מגילה כד ע"א ד"ה בענין, סוטה מא ע"א ד"ה כאן בענין, שם מא ע"א ד"ה ושמע, קדושין לא ע"ב ד"ה אי נימא. ראה אמורא, מליץ, משכיל, פה

#ד. לשון ארמי [מגילה ח:]. התרגום הוא לעז הבבליים [מגילה כא:]. מתורגם ארמית – מפורש בלשון ארמית [עזרא ד ז].

@המובא בעזרא הוא הפעם היחידה בו מופיע הפעל תרגם במקרא. בערוך ערך אונקלוס מציין שתרגם את התורה ללשון בבלי, ואילו עקילס הגר תרגם את כל התורה ללשון יוני, עיי"ש. +מ"מ: תוס' שבת קטו ע"א ד"ה ובידו, מגילה כא ע"ב ד"ה ובמגילה.

~תַּרְדִּין, תַּרְדִּין

בליד"ש (סלק לבן. אינו לרש"י, עיין א"ה) בלעז, ומשלשלין את המעים, וכן שכר חדש [סנה' סד.]. בלי"ץ (סלק) [ברכות נז:]. תבשיל של תרדין – חשוב הוא [שבת קיח:].

*נוכר בערלה פ"ג מ"ו. מה שנקרא היום תרד שונה מהתרד המובא במקורות שהוא הסלקא. ראה הרת, לפתן, סלקא

~תַּרְדָּא

משועמם [ב"מ כ:], שוטה בהול [זבחים כה:]. שוטה. ל"א עצל [כריתות יח:]. תדורא – אין לב [ב"ק קה:]. *בערוך ערך תרד מפרש שוטה מוריד ריר.

~תַּרְדִּמָּה

*ראה רדם

~תַּרְדִּיקָה

מלך כוש (האחרון לשושלת הכושית במצרים) [ישע' כ ג, שם כב כ, שם לז ז, שם מה יד, עיין מ"ב יט ט]. *ראה כוש ב, סבא ב

~תַּרְבִּיתָה

*מובא בכלאים פ"א מ"ג, ובערוך מפרש מין כרוב.

~תַּרְוֹד, תַּרְוֹד

כף, קולי"ר בלעז [שבת פא:], כף [נזיר נ: גיטין סט. חולין קכה: נדה כז:], מלא כף [ע"ז כט:]. *ראה שרגושא

~תַּרְוֹט

*ראה טרוט

~תַּרְוָמָה

הפרשה, יפרישו מממונם נדבה [שמות כה ב, עיי"ש פסוק ג], הפרשה, ברירת העצים [ישע' מ כ], הפרשה [יחז' מח יב]. תרומת ידכם – אלו הבכורים [דברים יב ו].

תרומה (גדולה) – (סתם נקראת) תרומה גדולה, ראשית דגן (הגדל מן הארץ) שישראל מפריש מגורנו (לתיתו לכהן) אחד מחמשים (והיא עין בינונית, אחד מארבעים עין יפה ואחד מששים עין רעה, ואילו מן התורה אין שיעור) [גיטין לא:], תרומה גדולה, תרי ממאה [מעילה טו:]. אינה חייבת בחלה [נדה מז:].

תרומת מעשר – שיעורה קצוב מן התורה, מעשר מן המעשר וניטלת באומד [גיטין לא. עיי"ש בד"ה ובמחשבה]. מעשר מן המעשר, אחד ממאה [מעילה טו:]. שהלוי מפריש לכהן מעשר מן המעשר והוא קרוי תרומה ואסור כתרומה [ב"מ צ:].

תרומת גרן – לא נאמר בה שעור... [במד' טו כ].

תרומת הדשן – %ראה דשן תרומת כהן – חייבת בתרומה, אלא שאינה ניתנת לכהן אחר אלא מפרישה ואוכלה (לעצמו) [בכורות יא:].

תרומת הלשכה – %תרומה הניתנת מן השקלים הנמצאים במקדש לקניית קרבנות ציבור, לשכר הדיינים ומגיהי הספרים. תרומת מתנם – המורם מן התודה ומהשלמים [במדבר יח יא]. הפרשת מדידת העצים [ישע' מ כ].

מדותי תרומות מתרומות מדותיו של ר' עקיבא – בחרתים ותרמתים מתוך עקרי משניותיו של ר' עקיבא, והיינו ברירה אחר ברירה [גיטין סז:].

@תרומה הוא משרש רום. +מ"מ: סנה' סט ע"א ד"ה נשאת. ראה איש תרומות, דשן ב, תרומיה

~תַּרְוָמָה

(תרומת) תרומיה – (כלומר תרומה) מפורשת. תרומה היא שם הפרשה, תרומיה – מפורשת... תרומת הארץ – תרומה גדולה שהותרמה מן הארץ [יחז' מח יב, עיי"ש].

~תַּרְוָעָה

תפילה [איוב לג כו]. זבחי תרועה – זבחים שאומר עליהם שיר [תהלים כז ו]. מתרג' יבכה [ר"ה לג:]. (העם) יודעי תרועה – שיודעין לרצות את בוראם בר"ה בתרועה... [תהלים פט טז]. תרע – תוקעין בשופר... צועקים בקול רם [תענית יד.].

ותרועת מלך בו – לשון חבה ורעות, כמו (ש"ב טו לז) רעה דוד – אוהב דוד, (וכן שופטים טו ו) ויתנה למרעהו, וכן ת"א ושינת מלכהוין ביניהון [במד' כג כא].

~תרטא

רובע הקב, לשון מורי. ל"א כף מאזנים [חולין קכד].
מדה מחזקת רובע [ב"ק צז].
*+מ"מ: ביצה כט ע"א ד"ה בסורא אמרי. ראה טורטני, טרטן

~תרטימר

*שם משקל המשמש כשיעור לכמות בשר שהאוכלו מקבל דין של בן סורר ומורה, ובגמרא סנה' ע ע"א נאמר ששיעורו חצי מנה. +מ"מ: דברים כא יח, סנה' מו ע"א ד"ה בן סורר, שם סח ע"ב ד"ה אטו בן, שם ע ע"ב ד"ה להשלים, סנה' פו ע"א ד"ה בעדים.

~תריאקה

*ראה תירייקא

~תריטא

טבעת שתולין אותן (את הבהמות) כששוקלין (אותן)
[ביצה כח].

~תָּרִים

*ראה תור ב

~תריס

#א.מגן [בכורות לו. אבות ד יא].
#ב.דלתות החלונות של חנויות שסוגרין בהן החלונות בלילה ומסלקין אותן ביום ונותנין אותן לפניהם ושוטחין עליהן תבלין למכור [ביצה י].
תריסין הן דלתות החנויות ומסלקין אותן ומניחין על גבי יתדות ומוכרין עליהן תבלין ושאר דברים ולערב מחזירין אותן לפתחים [שבת לה:], דלתות הפתחים (של חנויות) [ביצה יא:].
*בביצה יא מפרש ר"ח: קרשים שנועלין בהם פתחי חנויות. עיין בערוך ערך תריס. ראה מגן א (ו)
#ג.בעלי תריסין – חכמים המנצחים זה את זה בהלכה [ברכות כז:], מגינים, תלמידי חכמים הנלחמים במלחמתה של תורה [בכורות לו].

~תרך

*ראה ירה

~תרם

תורמין את המזבח – חותה את הדשן במחתה [יומא כ.]. תורמין את הלשכה – שהשליכו לתוכה שקלים שהביאו באדר וממלאין הגזברין מהן שלש קופות לתרומה, לקנות מהן קרבנות צבור תמידין ומוספין [יומא סב.], נותנין משקלי שנה זו לתוכה לקנות מהן קרבנות צבור לכל השנה [מנחות כא:].

*תרועה היא משרש רוע. יש מחלוקת בגמרא תענית (יד ע"א) אם התרועה היא תקיעה בשופר או צעקה בפה. קול התרועה בשופר הם קולות מקוטעים וקצרים הנקראים יללה, על שם הנשים המייללות בשעה שמייבבות. בדף יט ע"א מפרש מתריעין - בעננו, כיון שבמשנה (פ"ג מ"ז) נאמר מתריעין בשבת, ואין תוקעין בשבת בשופר, וזו גם מסקנת הברייתא בגמרא (יד ע"א). ראה יבב, ילל, רוע, שבר

~תְּרוּפָה

ועלהו לתרופה – פירשו רבותינו (סנה' ק.), להתיר פה אלמים ופה עקרות, ומשמעו לשון רפואה, כמו (ירמ' ח יא) וירפו את שבר בת עמי, וכן חברו מנחם [יחז' מז יב].

*אין לו דמיון במקרא. שמעתי מר' יחיאל גולדהבר שבגמרא סנהדרין ק ע"א דורשים "ועלהו לתרופה" לשון נוטריקון בכמה משמעויות, עיי"ש. +מ"מ: ירמיה יח יד. ראה זר ב, רפא

~תרז

מתקלקל ברעי (נ"א מרעי) [סוטה לו.]. מתריזין – ריעי [סוכה ג:]. אינפונדר"א (שלשול) בלעז [ב"ק מז:], חולי מעיים, ריליי"ר בלעז, מוציא רעי צלול כמים [ב"מ צ.]. מיניישונ"ש (שלשול) בלעז [שבת ג: ד"ה שאכלה כרשינין].

*בערוך מפרש תרז - מתחלחל ומתמלא בטנו רוח ומשלח זמורה, כלומר מפיח מחמת פחד. +מ"מ: יחז' ח טז. ראה אחז א חביל, קרס, רפה, שלשול

~תִּרְזָה

מין אילן סרק [ישע' מד יד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה, ארן, אלון

~תרח (א)

תרח בלשון ארמי איחור, כדאמרינן בב"ק (פ.) מאן תרח ניתרח שמואל [גיטין סח:]. מאן נתרח – מי יתאחר מבחוץ ויבוא אחרונה יחידי [ב"ק פ:]. ליתריחו – ימתינו [שבת קלד.]. מתרחנא מרתח – אמתין, ודוגמתו בב"ק (פ:) מאן תרח נתרח [ע"ז יח.].

~תִּרְחַ, תִּרְחַ (ב)

תרח ואבותיו מכנען באו [סנה' מד:].
*תרח בן נחור מאור כשדים ואבי אברהם נחור והרן. לפי הסיפור שסיפר אברהם לאבימלך ששרה היא אחותו (ברא' כ יב) מסתבר שתרח הוא גם אבי שרה שנולד לו מאשה אחרת (ברא' יא כז, יהושע כד ב). בבמד' לג כז-כח נזכרת תרח, אחת מתחנות בני' במדבר.

~תִּרְחָנָה

*בן כלב מפלגשו מעכה (דה"א ב מח).

~תְּרָמָה

בתרמה – כמו במרמה, בתרמית, כלומר בלט ובסתר [שופטים ט לא].

*אין לו דמיון במקרא. י"ת בתרמה - ברו, וכן מפרש הרד"ק, אך מביא בשם אביו שהוא שם מקום המובא בשופטים ט מא - בארומה. ראה לט א, רמה ג, תאנים, תרמית

~תרמוד, תרמודאי

תרמודאי – שם אומה מלקטי עצים דקים ומתעכבין בשוק עד שהולכים בני השוק לבתיהם משחשכה ומבעירין בבתיהם אור, וכשצריכין לעצים יוצאים וקונין מהן [שבת כא:]. בני תרמוד עובדי כוכבים גמורים הן [נדה נו:]. תרמוד – שם מקום [נזיר מז:].

*תרמוד היא תדמור בחילוף אותיות. בגמרא יבמות יז ע"א נאמר היינו תרמוד היינו תמוד... פסולי דהרפניא משום פסולי דמישון ופסולי דמישון משום פסולי דתרמוד, פסולי דתרמוד משום עבדי שלמה. ביבמות טז ע"ב מפרש רש"י בד"ה עבדי שלמה - שנשאו (את) בנות ישראל מחמת עושרן ודרין שם (בתרמוד) בחזקת עובדי כוכבים. עוד נאמר (שם) בגמרא "אין מקבלים גרים מן התרמודים"... בגמרא שבת לא ע"א נשאל הלל מפני מה ענייהו של תרמודין תרוטות? מפני שדרין בין החולות, עיי"ש ברש"י. בירושלמי תענית (סט ב) נאמר אשרי מי שרואה במפלתה של תרמוד שהיא היתה שותפה בחורבן הבית הראשון... והשני. עיין בשערי תורת בבל ליבמות יז ע"א וכן בערוך ערך תרמוד. +מ"מ: יבמות יז ע"א ד"ה קבא. ראה שאול ב

~תרמיל

חמת של עור, בולזול"א (שק של רועים) בלעז, ורועה נותן בה פתו ותולה בצוארו [יבמות פו:].

*בערוך ערך תרמיל מפרש כלים של עור ומוליכין בהן מיני מזונות וכל דבר. +מ"מ: ב"מ פד ע"ב ד"ה באתרא. ראה קולתא, קלת

~תְּרָמִית

לשון מרמה [ירמ' כג כו]. מרמה [שם ח ה]. +מ"מ: יחז' כד יב, תהלים סב ד, משלי יב כ. ראה רמה ג, תרמה

~תָּרָן, תורן

עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש"ט בלעז [ישע' ל יז], העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש... ובו נקבים בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו. מש"ט בלעז [יחז' כז ה]. תרנם – תורן הספינה [ישע' לג כג]. *עיין בערוך ערך אסתדירא. ראה אסטרידא, אסקריא, אציפי, חבל ג, מפרש, משוט, נס, פטור, צפור, קרש, תורן

~תרנגול

משניטל הודו (כרבלתו) הוא מתאבל ואינו משמש [שם קי:]. הולך ופושט כנפיו והוא פיוס [ערוכין ק:].

תרנגול בינוני אינו ממחר קריאתו ולא מאחר [יומא כא:]. אווזין ותרנגולין באין לערב לכלוב ונוח לתפשו שם, הלכך הרי הן כנצודין ועומדים [ביצה כד:]. אדם אומר לחברו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קרא התרנגולים [ברא' לב ו]. תרנגולין מנקרין באשפה ומביאים בשר שרצים בפייהם (לכית המקדש) [ב"ק פב:].

תרנגול ברא – %עיין שבת עח ע"א ד"ה לברא ורש"י מפרש דמא דתרנגולת ברא ובערוך ערך תרנגול מפרש שהוא הדוכיפת... ובמוסף הערוך מציין לאיוב לח לו "לשכוי בינה" תרגום לתרנגול ברא ביונתא. בגמרא נדה נ ע"ב נאמר תרנגול ברא עוף טמא הוא.

תרנגול הודו – %צ"ל הינדואה והדגש בדל"ת בא במקום הנו"ן שנשמטה. הסיבה שנקרא כך היא שהובא לראשונה לספרד ע"י קולומבוס כשחזר מגילוי יבשת אמריקה, אך כולם סברו שהוא בא מהודו ולכן קראו לו תרנגול הודו. ראה הינדואה *תרנגול לא מוזכר במקרא אך ישנם חותמות מימי בית ראשון המראים דמות תרנגול. המפרשים חלוקים עם השכוי (איוב לח לו) הזוריר (משלי ל לא) או הברבור (מ"ב יז ל) הם ג"כ מין תרנגול. עיין בערוך ערך סד ד, נרגל. בגמרא ר"ה כו ע"ב נאמר: אמר ר"ש ב"ל כשהלכתי... היו קורין לתרנגול שכוי. בברייתא של התחומין בתוספתא שביעית (פ"ד מ"א) נזכרת תרנגולא עילאה דלעילא מן קיסרין. +מ"מ: שבת ל ע"ב ד"ה הרה, ב"מ סח ע"א ד"ה אין מושיבין, סח ע"ב ד"ה אשה, סנה' סג ע"ב ד"ה תרנגולת. ראה אווז, בנות, ברבור, גבר א, גברית, דוכיפת, דליל, הדוס, זגתא, כרושיתא, מגיד, נרגל, סכות, עלתה, פרגית, קשר א, שכוי, תרביצא

~תרס

תירוס – פשע והתרסה [שבת לב:].

~תרסי, תרסיים

*ראה טרסי

~תרסית, תרסיות, תרסיות

מקום קביעות הרצועות [שבת קיב:], רצועות [שבת ס: יבמות קב:].

*בערוך ערך תרסית מפרש רצועות של סנדל הן ששמן בלשון ערבי שראך. ראה שרוך

~תרע, תרעא, תְּרַעָתִים

שער [ערוכין נח. יומא עב: ב"מ סג: ב"מ עד: צ: – תרעא חרפא].

תרעתיים – (משפחת סופרים) מפרש בספרי ששמעו תרועה בהר סיני. ל"א תרעתיים ע"ש שהיו יושבים בשערי ירושלים [סוטה יא:]. שם בית אביהם [דה"א ב נה:].

*יש מפרשים שזה מקום בשם תרעה ושם תושבי המקום תרעתיים, ואין ידוע מקומו. +מ"מ: דברים יז ה, כה ז. ראה שמע ה, תרועה

~תרעומת

*תרעומת היא טינא שבלב על עול מוסרי (ולא הלכתי) שנעשה לאדם.

~תַרְעֵלָה

הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כאסור ומעוטף, כמו (נחום ב ד) והשרות והרעלות... [ישע' נא יז, עיי"ש].

*בירושלמי שביעית (לח ד) ומו"ק (פב א) נזכרת תרעלא המזוהה עם סכות. ראה רעל

~תרף (א)

התריפו – התליעו [ב"ב יט:].

~תִרְף, תִרְפָּה, תורפה (ב)

גילויי של שטר, מקום הלוח והמלוה והמעות והזמן. טופס – שאר כל לשון השטר [ב"מ ז:].

(מקום) גלוי והפקר [שבת קטו:], הפקר [פסחים טו:], מקום גלוי ואינו משומר [בכורות לג:]. תורפה של ירושלים – גילוייה וערותה, מקום שהיא נוחה ליכבש [שבועות טז:]. בית התורפה – אותו מקום (באשה) [נדה נז: עיי"ש נח. ד"ה בצוארה].

*עיי' בערוך ערך תרף ב שזה מקום הטונפת באשה ובלעז לדבר שאינו הגון קורין תורפי. לעג וקלס (תהלים מד יד) מתרגם ממקונתא ותורפוטא. שבת מד ע"ב ד"ה לומר לך שמקום התורפה הוא מקום ששמים בו את הכומו. +מ"מ: ישע' כב ט. ראה און ג, בטן א, ערוה, רפה, תרפות, תרפים

~תרפות

טעות ע"ז [ע"ז כט:]. לתרפות – לבקש טעות [ע"ז לב:].

*בתוס' ע"ז לב ד"ה ההולך: פ"י הר"ר שמעיה מקום טונפות כמו בית התורפה. ובירושלמי פ"י לשון תרפים. ראה תרף ג, תרפים

~תִרְפִּים

עשויים בדמות גוף אדם [ש"א יט יג, עיי"ש במפרשים]. צלמים (הצנזורה שינתה לצורות) שמדברים ע"י כשפים, והעושה אותן צריך לכוון שעה אחת בשנה, ושנה אחת ראויה לכך [מ"ב כג כד], צלם שמדבר במכשפות ויש שעה מכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לעולם [יחז' כא כו], צלמים הם הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן ומגידיים נעלמות, וכן ת"י ומחוי [הושע ג ד]. ע"ז [ברא' לא יט].

*במוסף רש"י (מ"ג המאור ברא' לא יט, אך בפירוש החומש שלנו רש"י לא מפרש) יש תוספת מהגהות רש"י כ"י: ומה הן תרפים? שוחטין אדם בכור וחוטכין את ראשו ומולחין אותו במלח

ובשמים, וכותבין על ציץ זהב שם רוח הטומאה ומניחין אותו תחת לשונו, ונותנין בקיר ומדליקין לפניו ומשתחוים לו ומדבר עמהם. ומנין שהתרפים מדברים? שנאמר (זכריה י ב) כי התרפים דברו און. בשאר המקומות חוץ מהושע ת"י תרפים צלמניא, וכן מתרגם אונקלוס. עיי' בפרקי דרבי אליעזר פרק ל"ו תאור מפורט על ענין התרפים. +מ"מ: זבחים פח ע"ב ד"ה אין אפוד, ערכין טז ע"א ד"ה אין אפוד. ראה רפה, תרף ג, תרפות

~תרץ

#א. תריץ – שמח (נ"א סמך) [יבמות סג:].

#ב. כי תריצי – כשהן מונחין כדרך [חולין ח:].

#ג. לתרוצי – לתקן [שבת סו:].

@בערוך מציין למלאכי ב ו בשלום ובמישור, תרגום בשלמא ובתירוצתא, וכן (מ"א ט ד) בתום לבב וביושר - בקשיטות ליבא ובתריצותא. ראה רצה, רצץ, תלמוד

~תִרְצָה

1. עיר מלכי ישראל עד המלך עמרי (מ"א טז יז). 2. אחת מבנות צלפחד (יחד עם מחלה, חגלה, מלכה, נועה) שהיו לנשים לבני דודיהן ממשפחות מנשה (במד' כו לג, כז א, לו יא, יהושע יז ג, ב"ב קט ע"ב ד"ה שלא, שם קכ ע"א ד"ה להלן, שם ד"ה וכאן).

~תִרְקָב, תִרְקָבָה

חצי סאה [קדושין סא. חגיגה כג:], שלשה קבים [קדושין יא. ערכין כה:], חצי סאה, פירוש תרי וקב [שבת נט. יומא יח. סוטה ח: – דהיינו ג' קבין, ב"ב פט: ע"ז יח. ערכין כה:]. אחד מששים בבית כור [תענית י. היך, י"ב לוג... שלשה קבין וגדול שליש מקביים [ב"ב צ:].

*תִרְקָבָה ביבש הוא חין בלח ושיעורו שתים עשרה לוג שהם ששית האיפה. +מ"מ: ב"ק נח ע"ב ד"ה תִרְקָבָה. עיי' בערוך ערך תִרְקָבָה

~תִרְשָׁ

*סוסי' שביקש לשלוח יד באחשוורוש (אסתר ב כא, ו ב). +מ"מ: תוס' ע"ז יז ע"ב ד"ה רבן, תוס' חולין נז ע"ב ד"ה מטלית. ראה בגתן

~תִרְשִׁיש (א)

#א. אבן טובה ששמה תרשיש, קרישטאל (בדולח) [יחז' א טז, שם י ט]. אבן יקרה [שה"ש ה יד].

*אבן תרשיש מאבני החושן נזכרת בשמות כח כ וכן לט יג ביחד עם שוהם וישפה.

#ב. אים ששמו תרשיש [ישע' ב טז, כג א, ס ט, יחז' כז יב, יונה א ג – והוא בחוצה לארץ], ים ששמו תרשיש, כדמתרג' תרשיש (שמות כח כ) כרום ימא מראה הים וכתוב (יונה א ג) אניה באה תרשיש [חולין צא:], שכיני תרשיש – שכיני צור, היא אפריקא ומאדום היא [תהלים מח ח]. פירשו רז"ל בחולין גופו גדול שני אלפים פרסה כמדת ים של תרשיש והוא ימה של

אפריקא [דניאל י ו]. אני תרשיש – ספינת אפריקא
[מ"א י כב, עיי"ש פסוק יד].

*תרשיש כשם מקום נקראת ג"כ טרסוס יש סברות שונות לגבי מיקומה. בספר מלים ותולדותיהן סובר שתריש זה משרש "רש" (עיי' ירמ' ה יז, מלאכי א ד), שמשמעו מעין מפעל להיתוך (מתכות), ולפי זה אינו מקום מסויים, אלא מספר מקומות שונים בהם היו מפעלים אלו, ונקראו כולם בשם תרשיש. עיי' בספר תבואות הארץ עמ' רפ"ט שיש שני מקומות הנקראים תרשיש, האחד באזור יון שאותו ת"י בכל מקום מדינת ימא, ועוד תרשיש יש בדרום ערב וביבשת אפריקה (כגון מ"א כט מב, ירמ' י ט) וזה ת"י אפריקא. ראה אני, בת א, טורסי, טרסי, קרתיגניא

~תְּרִישִׁי, תְּרִישִׁיה (ב)

1. מבני בלהן לשבט בנימין (דה"א ז י). 2. אחד מבני יון מצאצאי יפת בן נח (ברא' י ד, ישע' כג א, ק, תהלים עב י, דה"א א ז - תרשישה). 3. אחד משבעת שרי אחשורוש (אסתר א יד).

~תְּרִשְׁתָּא

*תואר כבוד לפחות יהודה תחת שלטון פרס. בא תמיד בה"א הידיעה - התרשתא (עזרא ב סג, נחמיה ז סה, ע, ח ט, י ב. ב. בנחמיה יב כו מכונים זרובבל ונחמיה הפחה). ראה התרשתא

~תְּרִתָּן

*שר צבאו של סנחריב מלך אשור שעלה להלחם על ירושלים (מ"ב יח יז). +מ"מ: ישע' כ א, ג, לז לו. ראה תתני

~תְּרִתָּק

דמות חמור [מ"ב יז לא].

*תרתק הוא אליל של העוים, אך רש"י מפרש עפ"י הגמרא בסנה' סג ע"ב: והעוים עשו את נבחן ואת תרתק (בפסוק: עשו נבחז ותרתק). ומאי ניהו? כלב וחמור. ראה נבחז

~תשא

*ראה נשא

~תְּשָׁבִי

אליהו התשבי – מארץ ששמה תושב [מ"א יז א].
*כינוי של אליהו הנביא, ויש הסוברים שזה שם עירו "תשבה" למרות שלא נזכרת כזו עיר במקרא (מ"א יז א). עיי' באגרת הטיול חלק הדרוש ערך תשבי, זה שאומרים על קושיה הנשאת בלא תירוצ' "תיקו" - ר"ת תשבי יתרץ קשיות ואיבעיות. רמז לדבר: הואיל משה באר את התורה, הואיל אותיות אליהו... עיי"ש.

~תשבץ

כתונת תשבץ – עשויין משבצות לנוי, קשטוני"ש (משבצות) [שמות כח ד].
*אין לו דמיון במקרא. ראה משבצת, שבץ ד

~תשואה, תְּשָׁאוֹת

תשואות – קול רוב אדם [ישע' כב ב], תשואות חן, כמו (איוב לט ז) תשואות נוגש, כמו (ישע' כב ב) תשואות מלאה עיר הומיה, (וכן שם סו ו) קול שאון, כולם לשון השמעת קול הם [זכריה ד ז].
*+מ"מ: שמות לד ג. ראה שאה, שאון

~תְּשׁוּבָה

#א. תשובת השנה – (ת"י) זמן סופא דשתא [מ"א כ כב].

#ב. פירכא [ב"מ צה].

#ג. גדול כחן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד במחיצתן [סנה' צט]. אם יאמר החוטא לא אשוב, שלא יקבלוני, אומרים לו: צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה [ע"ז ד:]. הגוזל ואוכל קשה הוא לעשות תשובה [חולין פט].

@עיי' בחובת הלבבות שער התשובה. בתניא פכ"ט נאמר: עיקר התשובה הוא בלב, והלב יש בו בחינות ומדרגות רבות והכל לפי מה שהוא אדם ולפי הזמן והמקום. כאשר רש"י כותב "תשובות" כגון שבת מד ע"ב והרבה תשובות... יתכן שהכוונה לקושיות קשות שבד"כ אינו מיישבן. עיי' תוס' ב"מ פד ע"א ד"ה אי הדרת, שלשון חזרה בתשובה נאמר על מי שהיה צדיק מעיקרא ונעשה רשע, וכאשר שב לדרכו הראשונה כשהיה צדיק, נקרא חוזר בתשובה. עיי' תוס' סנה' לז ע"ב ד"ה מיום, שהנאמר בזבחים (פח ע"ב) שבגדי כהונה מכפרים, היינו כשעשה תשובה. +מ"מ: ישע' א טז, תהלים צ ג ד"ה תשב, פסחים נד ע"א ד"ה בטרם, סוכה נה ע"א ד"ה ולרשע, סנה' צח ע"ב ד"ה רהיט, שבעות יג ע"א ד"ה ורבנן, אבות פ"ד טז. ראה בעל תשובה, דכא, חוה, עשק ד, קרוב, שוב, שנוי

~תְּשׁוּמָה

תשומת יד – ששם בידו ממון להתעסק בו, או במלוה שהלוהו [ויקרא ה כא]. הלואה, ששם בידו ממון [שבועות לג]. הלואה [ב"ק קג: ב"מ מח].
*אין לו דמיון במקרא. ראה שום, שים

~תְּשׁוּעָה

*ראה שעה ב

~תְּשׁוּקָה

תאותך, כמו (ישע' כט ח) ונפשו שוקקה [ברא' ג טז], תשוקתך – תאותך [יבמות סב: עיי"ש תוס' ד"ה חייב]. ואלוין תשוקתו – של חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה [ברא' ד ז, עיי' שה"ש ז יא].
*ראה נשק, שוק א, שוקק

~תְּשׁוּרָה

ת"י ומדעם דכשר, לשון יושר, ומנחם פירש לשון תקרובת, ראיית פני מלך ואדם חשוב, לשון (במד' כד יז) אשורנו, ונראין דבריו [ש"א ט ז].

*ראה דורון, מתנה, שור ג, שר מנוחה

~תשחורת

לשון זקנה, כמו הילדות והשחרות הבל. וי"א ראשי העיר ושופטיה... נשאתי מתרג' שחרית. נ"א לשון עבודת השר [אבות ג יב].

*+מ"מ : קהלת יא יא. ראה שחר

~תשי

*ראה נשה

~תשלום

תשלומי ארבעה וחמשה – %משלם הגונב שור או שה בלבד ולא שום דבר אחר.

תשלומי כפל – %משלם הגונב דבר כלשהוא פרט לשור או שה. אם מודה בעצמו חייב רק בתשלום הקרן כיון שתשלום הכפל הוא קנס והמודה בקנס פטור.

*יש בקרבנות תשלומים לקרבן שלא קרב בזמנו כגון קרבן ראיה ביום הראשון של חג שיש לו תשלומין כל שבעה.

~תשמ

*ראה שמם

~תשמיש

א. כללי תשמישו – שצריכין לו לאותו היום, כגון כוסות וקיתוניות [שבת קכ]. תשמישי מצוה – דברים ששמשו בהן מצוה [מגילה כו:]. תשמישתא – שתיה [ערובין כד:]. תשמישתיה – חפצים [ערובין עז:].

ב. עונה [כתובות עב:]. תשמיש המטה ענין (איכה ג מה) סחי ומאוס קרי ליה [סנה' קז:]. (בתשמיש יש פיסוק הרגלים [יחז' טז כה, עיי"ש במ"ג הכתר]. עיקר היצירה ע"י תשמיש הוא, שכמה עוונות באים על ידו [תהלים נא ז, עיי"ש]. תשמיש יפה לולד ללבנו ולזרז... [סנה' ע: עיי"ש]. משמשת במוך – (כלומר) ממלאה אותו מקום מוכין לשאוב את הזרע שלא תתעבר [נדה ג:]. תשמיש נמי איקרי עינוי... [יומא עד:]. אכלה ומחתה פיה – נקט תשמיש בלשון אכילה [כתובות יג:]. אין ב"ד פוסקין יינות לאשה – שהיין מרגילה לתאוות תשמיש [כתובות סה. עיי"ש ד"ה רגילה]. המשביע אברו בתשמיש, רעב ומרבה תאוה [סנה' קז. עיי"ש ד"ה שהפך]. המקדש עצמו בתשמיש – (זו) דרך צניעות [שבועות יח:].

*עיי' ברד"ק לתהלים נא ז ד"ה יחמתיני אמי, בערוך ערך עץ, קב א, ען ו, שעל +מ"מ : ברא' מא נ, שמות יט טו, תהלים כז ק, משלי לא ב, שבת סב ע"ב ד"ה כיער, קמ ע"ב ד"ה נקיש ואילך, פסחים סז ע"ב ד"ה ואסור, תוס' סוכה נב ע"ב ד"ה משביעו, ביצה ה ע"ב ד"ה ה"ק, תענית יא ע"א ד"ה אסור, יבמות כד ע"ב ד"ה רוק, סוטה יא ע"ב ד"ה בן וד"ה בת, סנה' כב ע"א ד"ה קנחה, נט ע"ב ד"ה לכל דבר. ראה אבינוה, אבר א, אהל א, אורח, אחר ד,

אכלה, אתים, ביאה, ביב, בית א, בני בשר, גבור, גדל ב, דבר א, דג, דם, דרך א, הרגל, זרה (ב), זרמה, חזוד א, טחן, טעם א, ירך, כליא, מרגניתא, משכב, מת, נאמן, נטל ב, נערות, נשא ב, נשיקה, סעד א, ספר א, סתר ב (ד), עונה, עצר א, ערוה, צנן, צער א, פשק, קב, ראתו, רביעה, רבע א, רגל ב, רחב ב, שבי, שבע, שחת ב, שיחה, שכרות, שלום, שמש ב, שקק, תבשיל

~תשנוק

מיתה חטופה – [תהלים פח טז].

*ראה גוע, נער ב, שנק

~תשר

*ראה שיר

~תשרי

הוא עת האסיף לבית [ויקרא כה כב]. (חודש) ראשון לבריאת עולם (עפ"י רבי אליעזר בפסוק יג) [ברא' ח ה]. החדש השביעי – הוא חודש תשרי [עזרא ג א]. מחודש תשרי היו מוניין לחשבון השנים [נחמיה א א, עיי"ש]. ביומי תשרי – דריכת הגתות והבדים [ברכות לה:]; (בתשרי) טובלות (הנשים) בפרת (ובנהרות) [שבת סה. נדרים מ: בכורות נה: נדה סז:], חדלו הגשמים ורבו הזוחלין... [שבת סה:]. הקב"ה דן בתשרי את כל באי העולם כל הקורות אותם עד תשרי הבא [ר"ה ח:]. דרך בני אדם לקרות תשרי ר"ה [שם יב:]. זמן בציר ואסיף [סנה' כו:]. ר"ה לשנים הנמנים לבריאת עולם [ר"ה ב:]. ר"ה לשכירות בתים [ר"ה ז:]. בא' בתשרי ר"ה לשנים – לתחילת שנות מלכים... לתקופת חמה ולבנה... הקב"ה דן בתשרי את כל באי העולם כל הקורות אותם עד תשרי הבא [שם ח. עיי"ש]. תשרי זמן רביעה הוא [ר"ה יא:]. בתשרי המים חסרים (בנהרות) [ב"ק קטז:]. אין תקופת תשרי נופלת עד לאחר החג [ע"ז ג:].

*+מ"מ : מ"א ח ב, ר"ה ב ע"א ד"ה לשמיטין, שם י ע"ב ד"ה מכלל, יא ע"ב ד"ה ואזו שם יח ע"א ד"ה ועל תשרי, שם כא ע"א ד"ה דמטו. ראה זו

~תשש

מט"ו באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתיים עצים למערכה [פסחים לו:]. עיין ב"ב קכא ע"ב ד"ה מניסין. תשש כחו של משה כנקבה... [במד' יא טו, עיין ש"ב כד ט:].

*תשש משמע נחלש. בכל המקומות בהן מובא בא יחד עם "כח". +מ"מ : איוב ל יא, תוס' שבת קכט ע"ב ד"ה מפגרי. ראה חלש, פגרי, רזה ב

~תת, תתי

*ראה תן

~תתא, תתי

#א. יסוד החומה, תחתית, שמושיבין אבנים על הארץ
בלא טיט [שבת קב:]. תותיה – חפירה שהמים נופלים
לתוכה ובני אדם רוחצים על גבי תקרה שעל גבה
[ברכות ס.]. תתאי מסייעי לעילאי – על התחתונים
לסייע לעליונים [ב"מ קח.]. תתאה מטא – צד התחתון
נצלה [חולין קיב.]. תתאה גבר – התחתון נוצח
[פסחים עו.].

#ב. ניתתי ביה קליל – נעשה אותו נמוך מעט (זבחים
נד:). ומיתתי – מושיב במקום נמוך [מנחות צט.].
*ראה שג, שתין, תאה, תחתית

~תתני

*פחה למלך דריווש, הממונה לארצות שמעבר לנהר פרת (עזרא
ה ג). ראה תרתן

~תתע

*ראה תעה

~תתון

אשה תותרנית – חולי הוא שאינה יכולה להרית, ומום
שבסתר הוא... [ב"ב קמו.].

~תתש

*ראה נתש

